מאימתי

מאימתי קורין את שמע בערבין. משעה שהכהנים נכנסים לאכול בתרומתן. כהנים שנטמאו וטבלו והעריב שמשן והגיע עתם לאכול בתרומה: **עד סוף האשמורה הראשונה.** שליש הלילה כדמפרש בגמ' (דף ג.). ומשם ואילך עבר זמן הלא מקרי מה זמן שכיבה ולא קרינן ביה בשכבך ומקמי הכי נמי לאו זמן שכיבה לפיכך הקורא קודם לכן לא יצא ידי חובתו. אם כן למה קורין אותה בבית הכנסת כדי לעמוד בתפלה מתוך דברי תורה והכי תניא בברייתא בברכות ירושלמי). ולפיכך חובה עליו לקרותה משתחשך. ובקריאת פרשה ראשונה שאדם קורא על מטתו יצא: **עד שיעלה עמוד השחר.** שכל הלילה קרוי זמן שכיבה: **הקטר חלבים והכריס.** של קרבנות שנזרק דמן ביום: **מצותן.** להעלות כל הלילה ואינן נפסלים בלינה עד שיעלה עמוד השחר והן למטה מן המזבח דכתיב לא ילין לבקר (שמות לד): **חלבים.** של כל קרבנות: **אברים.** של עולה: **וכל הנאכלים ליום אחד.** כגון חטאת ואשם וכבשי עצרת ומנחות ותודה: **מצותן.** זמן אכילתן: **עד שיעלה עמוד השחר.** והוא מביאן להיות נותר דכתיב בתודה לא יניח ממנו עד בקר (ויקרא ז) וכלם מתודה ילמדו: **אם כן למה אמרו חכמים עד חצות.** בקריאת שמע ובאכילת קדשים: **כדי להרחיק אדם מן העבירה.** ואסרום באכילה קודם זמנן כדי שלא יבא לאכלן לאחר עמוד השחר ויתחייב כרת וכן בקריאת שמע לזכו את האדם שלא יאמר יש לי עוד שהות ובתוך כך יעלה עמוד השחר ועבר לו הזמן. והקטר חלבים דקתני הכא לא אמרו בו חכמים עד חצות כלל ולא נקט להו הכא אלא להודיע שכל דבר הנוהג בלילה כשר כל הלילה והכי נמי תנן בפרק שני דמגילה (דף כ:) כל הלילה כשר לקצירת העומר ולהקטר חלבים ואברים: **גמ' היכא קאי.** מהיכא קא סליק דתנא ביה חובת קריאת שמע שהתחיל לשאול כאן זמן הקריאה: **אקרא קאי.** ושם למד חובת הקריאה: **ואיבעי"ל.** הא דתנא ערבין בישא ליף מבריתו של עולם: **והדר תנא בשחרית.** מאימתי קורין את שמע בשחרית [2]: **משעה נאה הכוכבים.** שהוא גמר ביאת השמש כדילף לקמן (עמוד ב:) דילמא

מאימתי

קורין את שמע בערבין. [א]משעה שהכהנים נכנסים לאכול בתרומתן עד סוף האשמורה הראשונה דברי ר' אליעזר. וחכמים אומרים [ב]עד חצות. רבן גמליאל אומר [ג]עד שיעלה עמוד השחר. מעשה ובאו בניו מבית המשתה אמרו לו לא קרינו את שמע אמר להם אם לא עלה עמוד השחר חייבין אתם לקרות ולא זו בלבד אמרו אלא [ד]כל מה שאמרו חכמים עד חצות מצותן עד שיעלה עמוד השחר [ה]הקטר חלבים ואברים מצותן עד שיעלה עמוד השחר [ו]וכל הנאכלים ליום אחד מצותן עד שיעלה עמוד השחר א"כ למה אמרו חכמים עד חצות [ז]כדי להרחיק אדם מן העבירה: **גמ'** [ח]תנא היכא קאי דקתני מאימתי ותו מאי שנא [ט] דתני בערבית ברישא לתני דשחרית ברישא תנא אקרא קאי [י]דכתיב [1]בשכבך ובקומך והכי קתני זמן קריאת שמע דשכיבה אימת משעה שהכהנים נכנסין לאכול בתרומתן ואי בעית אימא יליף מברייתו של עולם דכתיב [2]ויהי ערב ויהי בקר יום אחד אי הכי סיפא דקתני [יא]בשחר מברך שתים לפניה ואחת לאחריה ובערב מברך שתים לפניה ושתים לאחריה לתני דערבית ברישא. תנא פתח בערבית והדר תני בשחרית עד דקאי בשחרית פריש מילי דשחרית והדר פריש מילי דערבית: אמר מר משעה שהכהנים נכנסים לאכול בתרומתן. מכדי כהנים אימת קא אכלי תרומה משעת צאת הכוכבים לתני משעת צאת הכוכבים. מלתא אגב אורחיה קמשמע לן כהנים אימת קא אכלי בתרומה משעת צאת הכוכבים והא קמשמע לן [יב]דכפרה לא מעכבא כדתניא [יג][3]ובא השמש וטהר [1]ביאת שמשו מעכבתו מלאכול בתרומה ואין כפרתו מעכבתו מלאכול בתרומה. [יד]וממאי דהאי ובא השמש ביאת השמש והאי וטהר טהר יומא דילמא

מאימתי קורין וכו'. פי' רש"י ואנן היכי קרינן מבעוד יום ואין אנו ממתינין לצאת הכוכבים כדמפרש בגמ' על כן פירש רש"י שקריאת שמע שעל המטה עיקר והוא לאחר צאת הכוכבים. והכי איתא בירושלמי אם קרא קודם לכן לא יצא ואם כן למה אנו מתפללין קריאת שמע בבית הכנסת כדי לעמוד בתפלה מתוך דברי תורה. תימא לפירושו והלא אין העולם רגילין לקרות סמוך לשכיבה אלא פרשה ראשונה (לקמן דף ס:) ואם כן שלש פרשיות היה לו לקרות. ועוד קשה דצריך בקריאת שמע שתים לפניה ושתים לאחריה בערבית. ועוד דאותה קריאת שמע סמוך למטה אינה אלא בשביל המזיקין כדאמר בסמוך (דף ה.) ואם תלמיד חכם הוא אינו צריך. ועוד קשה דא"כ פסקינן כרבי יהושע בן לוי דאמר תפלות באמצע תקנום פי' באמצע בין שני קריאת שמע בין קריאת שמע של שחרית ובין ק"ש של ערבית. ואנן קיי"ל כר' יוחנן דאמר לקמן (דף ד:) איזהו בין העולם הבא זה הסומך גאולה של ערבית לתפלה. לכן פי' ר"ת דאדרבה קריאת שמע של בית הכנסת עיקר. ואם תאמר היאך אנו קורין כל כך מבעוד יום. יש לומר דקיימא לן כרבי יהודה דאמר בפרק תפלת השחר (דף כו.) דזמן תפלת מנחה עד פלג המנחה דהיינו אחד עשר שעות פחות רביע ומיד כשיכלה זמן המנחה מתחיל זמן ערבית. ואם תאמר היאך אנו מתפללין תפלת מנחה סמוך לחשכה ואפילו לאחר פלג המנחה. יש לומר דקיימא לן כרבנן דאמרי זמן תפלת המנחה עד הערב ואמריגן לקמן (דף מ.) השתא דלא אתמר הלכתא לא כמר ולא כמר דעבד כמר עבד ודעבד כמר עבד. מכל מקום קשיא דהוי כתרי קולי דסתרן אהדדי שהרי מאחה טעם אנו מתפללין ערבית מיד לאחר פלג המנחה משום דקיימא לן דשעת המנחה כלה כדברי רבי יהודה ומיד הוי זמן ערבית ובזמן התפלה עלמה לא קיימא לן כרבי יהודה אלא כרבנן. על כן אומר ר"י דודאי קריאת שמע של בית הכנסת עיקר ואנו שמתפללין ערבית מבעוד יום סבירא לן כהני תנאי דגמרא דאמרי משעה שקדש היום וגם משעה שבני אדם נכנסים להסב דהיינו סעודת ע"ש והיא היתה מבעוד יום ומאותה שעה הוי זמן תפלה. וגם ראיה (לקמן מז) דרב הוי מצלי של שבת בערב שבת ומסתמא גם היה קורא קריאת שמע. מכל אותן הראיות משמע דקריאת שמע של בית הכנסת היא עיקר. והא דקאמר בירושלמי למה היו קורין בנהכ"נ וכו' אומר ר"ת שהיו רגילין לקרות ק"ש קודם תפלתם כמו שאנו רגילין לומר אשרי תחלה ואותה ק"ש אינה אלא לעמוד בתפלה מתוך דברי תורה. ומכאן נראה מי שקורא ק"ש על מטתו שאין לברך וגם אינו צריך לקרות אלא פרשה ראשונה: **ליתני** דשחרית ברישא. כלשכמן בתמיד דכתיב של בקר תחלה: **אי הכי סיפא** דקתני שחרית ברישא. אי אתרת בשלמא דסמיך אקרא דבשכבך ק"ש אינו מקפיד קרא אלא אק"ש. אלא א"א דסמיך אקרא דברייתו של עולם ק"ש קפיד אכל מילי א"ש סיפא דקתני וכו': **מברך** שתים לפניה וכו'. (ירושלמי) ושבע ברכות הוי כנגד שבע ביום הלנתיך (תהלים קיט) ולא קא חשיב ירחו עיניו בהיא ברכה תקנו רבנן [9] כדי להמתין לחבריהם בבית הכנסת. ודוקא בבית הכנסת שלהם שהיו עומדים בשדה והם מסובבים מן המזיקים אבל בבתי כנסיות שלנו אין צריכין להמתין לחבריהם אלא בגילה: **והא** קמ"ל דכפרה לא מעכבא. וא"ת הא תניא הדא זימנא בחמ' נגעים (פי"ד) ומייתי לה בהערל (דף עד:) העריב שמשו אוכל בתרומה וי"ל דדרגות של משניות לאשמועינן בקולר אף לחמה שמפורש בכר[6]:

דילמא ביאת אורו הוא ומאי וטהר טהר גברא אמר רבה בר רב שילא א"כ לימא קרא ויטהר מאי וטהר [9] טהר יומא כדאמרי אינשי איערב שמשא ואדכי יומא. במערבא הא דרבה בר רב שילא לא שמיע להו ובעו לה מיבעיא האי ובא השמש ביאת שמשו הוא ומאי וטהר טהר יומא או דילמא ביאת אורו הוא ומאי וטהר טהר גברא [6] והדר פשטו לה מברייתא מדקתני בברייתא סימן לדבר צאת הכוכבים שמע מינה ביאת שמשו הוא ומאי וטהר יומא: אמר מר משעה שהכהנים נכנסין לאכול בתרומתן ורמינהו מאימתי קורין את שמע בערבין משהעני נכנס לאכול פתו במלח עד שעה שעומד ליפטר מתוך סעודתו. סיפא ודאי פליגא אמתניתין. רישא מי לימא פליגי אמתני'. לא עני וכהן חד שיעורא הוא. ורמינהו [6] מאימתי מתחילין לקרות ק"ש בערבית משעה שבני אדם נכנסין לאכול פתן בערבי שבתות דברי ר"מ וחכמים אומרים משעה שהכהנים זכאין לאכול בתרומתן סימן לדבר צאת הכוכבים. ואע"פ שאין ראיה לדבר זכר לדבר שנאמר [1] ואנחנו עושים במלאכה וחצים מחזיקים ברמחים מעלות השחר עד צאת הכוכבים ואומר [2] והיו לנו הלילה משמר והיום מלאכה [3] מאי ואומר וכי תימא מכי ערבא שמשא ליליא הוא ואינהו דמחשכי ומקדמי ת"ש והיו לנו הלילה משמר והיום מלאכה קא סלקא דעתך דעני ובני אדם חד שעורא הוא ואי אמרת עני וכהן חד שעורא הוא חכמים היינו רבי מאיר אלא שמע מינה עני שעורא לחוד וכהן שעורא לחוד לא עני וכהן חד שעורא הוא ועני ובני אדם לאו חד שעורא הוא. ועני וכהן חד שעורא הוא ורמינהו מאימתי מתחילין לקרות שמע בערבין משעה שקדש היום בערבי שבתות דברי ר' אליעזר רבי יהושע אומר משעה שהכהנים מטוהרים לאכול בתרומתן רבי מאיר אומר משעה שהכהנים טובלין לאכול בתרומתן אמר לו ר' יהודה והלא כהנים מבעוד יום הם טובלים ר' חנינא אומר משעה עני נכנס לאכול פתו במלח ר' אחאי ואמרי לה ר' אחא אומר משעה שרוב בני אדם נכנסין להסב. ואי אמרת עני וכהן חד שעורא הוא ר' חנינא היינו ר' יהושע אלא לאו שמע מינה שעורא דעני לחוד ושעורא דכהן לחוד שמע מינה. הי מנייהו מאוחר מסתברא דעני מאוחר דאי אמרת דעני מוקדם ר' חנינא היינו ר' אליעזר אלא לאו שמע מינה דעני מאוחר שמע מינה: אמר מר אמר ליה רבי יהודה והלא כהנים מבעוד יום הם טובלים שפיר קאמר ליה רבי יהודה לרבי מאיר ורבי מאיר הכי קאמר ליה מי סברת דאנא אבין השמשות דידך קא אמינא אנא אבין השמשות דרבי יוסי קא אמינא דאמר [3] רבי יוסי בין השמשות כהרף עין זה נכנס וזה יוצא ואי אפשר לעמוד עליו

דילמא ביאת אורו הוא. פי' רש"י עד שיזרח אורו של יום השמיני ומאי וטהר טהר גברא שיטהר המים בהכאת קרבנותיו. ותימה לפירושו לפרוך מהיכא דהערל (דף עד:) דהעריב שמשו אוכל בתרומה וכו' מנלן דביאת שמשו הוא. ועוד היכי מצי למימר דמיירי בזריקה דאי בזריקה הוא הוה מצי למכתב בקרא וזרק השמש וטהר כמו ממזרח השמש (במדבר כא) או לשון יציאה כמו השמש יצא על הארץ (בראשית יט) (ג) ונקט בקרא ובא השמש אלמא דהיינו שקיעת החמה. ועוד דבסמוך קא מבעיא ליה האי ובא השמש מי ביאת אורו הוא ופשיט מברייתא זכר לדבר וכו' תפשוט ממתניתין (דנגעים פי"ד) הערב שמשו אוכל בתרומה אלמא דהיינו ביאת שמש. וי"ל דה"פ ממאי דהאי ובא השמש וטהר ביאת שמש הוא ממש ומאי וטהר טהר יומא דהיינו צאת הכוכבים דילמא ביאת אורו הוא דהיינו תחלתה של שקיעת החמה והוא תחלת הכנסתה בהקיע ועדיין יש שהות ביום (ו) ממש מילין עד צאת הכוכבים ומאי וטהר טהר גברא והשתא למתניתין דהעדל לא קשה מידי דמצי למימר (ד) הערב שמשו דהתם היינו ביאת אורו ואף מהתם לא תפשוט דהיינו צאת הכוכבים. משום הכי איצטריך לאתויי הכא הברייתא דצאת הכוכבים:

אם כן לימא קרא ויטהר. אף על גב דבכמה מקומות כתיב וטהר. התם ליכא למיטעי אבל הכא דאיכא למיטעי הוה ליה למכתב ויטהר: **משעה** שהעני נכנס לאכול פתו במלח. תימה [8] עני גופיה [9] מתי יתפלל דהא אמרת זמן אכילתו היינו זמן ק"ש וכיון שבא זמן ק"ש אסור להתחיל בסעודה עד שיתפלל בריש כדתניא לקמן (דף ד:) וקורא ק"ש ומתפלל ואוכל פתו ומברך וכל העוסק על דברי מכמים חייב מיתה ויש לומר דזמן תפלה הוי קודם לזמן סעודה דלאו דוקא משעני נכנס לאכול אלא פירתא מעיקרא קאמר שעד שיכינו לו סעודתו יקרא ויתפלל: **אע"פ** שאין ראיה לדבר. דאיה גמורה איכא דהא לא מיירי התם לענין ק"ש (ז): **ואי** ס"ד דעני קדים רבי חנינא היינו ר' אליעזר. ולא מצי למימר דעני קדיש לקדוש היום או קדוש היום קדיש לשעורא דעני. דלא מסתברא לחלק כל כך בשעורי זמן שכיבה [2] דכל זמנים הללו אית ביה: **אמר** ליה ר' יהודה והלא כהנים מבעוד יום הם טובלים. תימא מיקשי ליה לנפשיה שהרי פלג המנחה מבעוד יום היא והוא אומר (לקמן דף כז.) מיד כשיעבור פלג המנחה הוי זמן תפלת ערבית. ויש לומר דלדידיה לא קשיא דלא דריש בשכבך ובקומך אבל לרבנן דדרשי קשיא דאינו זמן שכיבה: קשיא

דילמא ביאת אורו הוא ומאי וטהר טהר גברא אמר רבה בר רב שילא א"כ לימא קרא ויטהר מאי וטהר [9] טהר יומא כדאמרי אינשי איערב שמשא ואדכי יומא. במערבא הא דרבה בר רב שילא לא שמיע להו ובעו לה מיבעיא האי ובא השמש ביאת שמשו הוא ומאי וטהר טהר יומא או דילמא ביאת אורו הוא ומאי וטהר טהר גברא [6] והדר פשטו לה מברייתא מדקתני בברייתא סימן לדבר צאת הכוכבים שמע מינה ביאת שמשו הוא ומאי וטהר יומא: אמר מר משעה שהכהנים נכנסין לאכול בתרומתן ורמינהו מאימתי קורין את שמע בערבין משהעני נכנס לאכול פתו במלח עד שעה שעומד ליפטר מתוך סעודתו. סיפא ודאי פליגא אמתניתין. רישא מי לימא פליגי אמתני'. לא עני וכהן חד שיעורא הוא. ורמינהו [6] מאימתי מתחילין לקרות ק"ש בערבית משעה שבני אדם נכנסין לאכול פתן בערבי שבתות דברי ר"מ וחכמים אומרים משעה שהכהנים זכאין לאכול בתרומתן סימן לדבר צאת הכוכבים. ואע"פ שאין ראיה לדבר זכר לדבר שנאמר [1] ואנחנו עושים במלאכה וחצים מחזיקים ברמחים מעלות השחר עד צאת הכוכבים ואומר [2] והיו לנו הלילה משמר והיום מלאכה [3] מאי ואומר וכי תימא מכי ערבא שמשא ליליא הוא ואינהו דמחשכי ומקדמי ת"ש והיו לנו הלילה משמר והיום מלאכה קא סלקא דעתך דעני ובני אדם חד שעורא הוא ואי אמרת עני וכהן חד שעורא הוא חכמים היינו רבי מאיר אלא שמע מינה עני שעורא לחוד וכהן שעורא לחוד לא עני וכהן חד שעורא הוא ועני ובני אדם לאו חד שעורא הוא. ועני וכהן חד שעורא הוא ורמינהו מאימתי מתחילין לקרות שמע בערבין משעה שקדש היום בערבי שבתות דברי ר' אליעזר רבי יהושע אומר משעה שהכהנים מטוהרים לאכול בתרומתן רבי מאיר אומר משעה שהכהנים טובלין לאכול בתרומתן אמר לו ר' יהודה והלא כהנים מבעוד יום הם טובלים ר' חנינא אומר משעה עני נכנס לאכול פתו במלח ר' אחאי ואמרי לה ר' אחא אומר משעה שרוב בני אדם נכנסין להסב. ואי אמרת עני וכהן חד שעורא הוא ר' חנינא היינו ר' יהושע אלא לאו שמע מינה שעורא דעני לחוד ושעורא דכהן לחוד שמע מינה. הי מנייהו מאוחר מסתברא דעני מאוחר דאי אמרת דעני מוקדם ר' חנינא היינו ר' אליעזר אלא לאו שמע מינה דעני מאוחר שמע מינה: אמר מר אמר ליה רבי יהודה והלא כהנים מבעוד יום הם טובלים שפיר קאמר ליה רבי יהודה לרבי מאיר ורבי מאיר הכי קאמר ליה מי סברת דאנא אבין השמשות דידך קא אמינא אנא אבין השמשות דרבי יוסי קא אמינא דאמר [3] רבי יוסי בין השמשות כהרף עין זה נכנס וזה יוצא ואי אפשר לעמוד עליו

דילמא כיאת אורו. שיאור השמש ביום השמיני ויטהר המים עצמן בהכאת קרבנותיו ואחר יאכל: **אם כן.** דהאי קרא וטהר לשון צווי הוא כימא קרא ויטהר מאי וטהר: **אדכי.** לשון עבר נתפנה מן העולם השמש: **מברייתא.** דקתני לקמן בשמעתין משעה שהכהנים (ב) נכנסין לאכול בתרומתן ורמיה לדבר לאת הכוכבים ש"מ אין כפרתן מעכבתן: **משהעני.** שאין לו עד להדליק בסעודתו: **סיפא ודאי פליגא אמתני'.** דקתני הכא עד שעה שעומד ליפטר מתוך הסעודה והיינו לא כר' אליעזר ולא כרבנן ולא כרבן גמליאל. דדרש ובשכבך תחלת זמן שכיבה ובמתני' תנן עד סוף האשמורה הראשונה: **עני וכהן.** עני כל לילותיו וכהן טמא לאכול בתרומה: **חד שעורא הוא.** לאת הכוכבים: **בערבי שבתות.** ממהרין לסעודה שהכל מוכן: **שאין ראיה לדבר.** שהיום כלה בצאת הכוכבים זכר לדבר איכא: **דמחשכי.** ועושין מלאכה בלילה משקיעת החמה עד לאת הכוכבים: **ומקדמי.** ומשכימין קודם היום דאימא יום לא הוי עד הנץ החמה והם מקדימין מעלות השחר להיי כמו מהלך ה' מילין (פסחים דף נג.): **ס"ש והיה לנו הלילה משמר.** מדקאמר והיום מלאכה אלמא האי דעבר מעלות השחר עד לאת הכוכבים יממא הוא. וזכר לדבר איכא דכל עת מלאכה קורא הכתוב יום: **קס"ד.** רוב בני אדם [א] היינו עניים כלומר בני אדם בערבי שבתות ועניים ביומות החול חד שעורא הוא: **משעה שקדש היום בערבי שבתות.** היינו בין השמשות שפק יום שפק לילה וכיון דשפק הוא קדש היום מספק: **משעה שהכהנים טובלים.** היינו קודש בין השמשות כדי שיהא להם קודש בין השמשות הערב שמש והכי אמרינן בגמרא מדליקין (שבת לה.) דזמן הטבילה קודש בין השמשות מעט: **והלא כהנים מבעוד יום הם טובלים.** רבי יהודה לטעמיה דאמר בגמרא מדליקין (ד) בין השמשות כדי מהלך חצי מיל קודש לאת הכוכבים קרוי בין השמשות והוי שפק הלכך טבילה דמקמי הכי מבעוד יום הוא ולאו זמן שכיבה הוא ולקמן מפרש מאי אהדר ליה רבי מאיר: **נכנסין להסב.** אית דאמרי בימות החול ואית דאמרי בשבתות אבל מקום מאוחר הוא (ה) (לבוש): **ומי מינייהו מאוחר.** (ו) (לבוש) דעני או דכהן: ה"ג **אי ס"ד דעני קודם ר' חנינא היינו ר' אליעזר:** בין השמשות דר' יהודה [ב] מהלך חצי מיל לפני לאת הכוכבים ורבי יוסי כהרף עין לפני לאת הכוכבים ורבי מאיר כרבי יוסי ס"ל וכי טבילת מקמי הכי סמוך לשקיעה הוא וזמן שכיבה קרינן ביה: קשיא

קשיא דרבי מאיר אדר' מאיר. לעיל אמר משעה שבני אדם נכנסין לאכול פתן בערבי שבתות והוא שעור מאוחר משל כהן והכא אמר משעת טבילה שהיא קודם בין השמשות: **קשיא דר' אליעזר.** דברייתא אדר' אליעזר דתמני': **ואפ"א רישא.** דתנא ר' אליעזר היא. והא דקתני דברי ר' אליעזר אסוף הזמן קאי דקאמר עד סוף האשמורה הראשונה ופליגי רבנן עליה ואמרי עד חצות. דרבי אליעזר דרש בשכבך זמן התחלת שכיבה שבני אדם הולכים לשכב זה קודם וזה מאוחר ורבנן דרשי כל זמן שכיבה דהיינו כל הלילה אלא שעשו סייג לדבר ואמרו עד חצות ור"ג ליה ליה ההוא סייג: **מאי קסבר רו'.** הוה ליה לומר זמן הגיכר: **מי קסבר.** דפליגי תנאי לקמן בהא מלתא. איכא מאן דאמר ג' משמרות הוי הלילה במשמרות עבודת המלאכים ושיר שלהם נחלק לשלש חלקים ראשונה לכת אחת שניה לכת אחרת שלישית לכת שלישית. ואיכא מאן דאמר ארבע משמרות הוי הלילה: **והא קמ"ל.** כשנתן לך סימן זמן הקריאה בסוף האשמורה ולא פירש לך סימן מפורש למדך שיש היכר לכל אדם בדבר כי היכי דאיכא בהקיצ: **ישאג שאוג ישאג.** הרי ג': **ואשה מספרת עם בעלה.** כבר הגיע קרוב ליום וכני אדם מתעוררים משינתן והשוכבים יחד מספרים זה עם זה: **מאי קא חשיב.** סימנים הללו שנתן למשמרות האלה היכן נתנו בתחלת האשמורות או בסופן: **אורקא הוא.** לאת הכוכבים: **ושמר.** והמתין כמו לא יאמר אדם לחבירו שמור לי בגד ע"ג פלוני (סנהדרין פג:) ובב"ק בפ' החובל (דף נ:) שמרה עומדת על פתח חצרה. וכן ואביו שמר את הדבר (בראשית לז). שומר אמונים (משלי יב:): **תפלה קצרה.** [הבינו] ולקמן מפרש לה בפ' תפלת השחר (כט.): **אשרי המלך שמקלסין אותו ביום כיבוד כך.** אשרי כל זמן שהיה קולס זה כתוב בהמ"ק: **מפני חסד.** שלא יאמרו זונה מוכנת לו שם: **ומפני המפולת.** שחומת החורבה רעועה ומקוכן הוא פן תפול החומה עליו: **חיפוק ליה.** כלומר למה לנו ג' טעמים לדבר א' הרי די בחחת מהן אם לא בא בלמדך שיש שעות שאין הטעם הזה ולריך להיות בשביל זה: בחדתי

קשיא דר' מאיר אדר"מ תרי תנאי אליבא דר"מ קשיא דר' אליעזר אדר' אליעזר תרי תנאי אליבא דר' אליעזר ואב"א רישא לאו ר' אליעזר היא: עד סוף האשמורה: מאי קסבר ר' אליעזר אי קסבר שלש משמרות הוי הלילה לימא עד ארבע שעות ואי קסבר ארבע משמרות הוי הלילה לימא עד שלש שעות לעולם קסבר שלש משמרות הוי הלילה והא קמ"ל דאיכא משמרות ברקיע ואיכא משמרות בארעא דתניא ר' אליעזר אומר שלש משמרות הוי הלילה ועל כל משמר ומשמר יושב הקב"ה ושואג כארי שנאמר יה' ממרום ישאג וממעון קדשו יתן קולו שאוג ישאג על נוהו וסימן לדבר משמרה ראשונה חמור נוער שניה כלבים צועקים שלישית תינוק יונק משדי אמו ואשה מספרת עם בעלה. מאי קא חשיב ר' אליעזר אי תחלת משמרות קא חשיב תחלת משמרה ראשונה סימנא למה לי אורתא הוא אי סוף משמרות קא חשיב סוף משמרה אחרונה למה לי סימנא ממא הוא אלא חשיב סוף משמרה ראשונה ותחלת משמרה אחרונה ואמצעית דאמצעיתא ואב"א כולהו סוף משמרות קא חשיב וכי תימא אחרונה לא צריך למאי נפקא מינה למיקרי ק"ש למאן דגני בבית אפל ולא ידע זמן ק"ש אימת כיון דאשה מספרת עם בעלה ותינוק יונק משדי אמו ליקום וליקרי. אמר רב יצחק בר שמואל משמי' דרב ג' משמרות הוי הלילה אועל כל משמר ומשמר יושב הקב"ה ושואג כארי ואומר אוי לבנים שבעונותיהם החרבתי את ביתי ושרפתי את היכלי והגליתים לבין אומות העולם: תניא א"ר יוסי פעם אחת הייתי מהלך בדרך ונכנסתי לחורבה אחת מחורבות ירושלים להתפלל בא אליהו זכור לטוב ושמר לי על הפתח (והמתין לי) עד שסיימתי תפלתי לאחר שסיימתי תפלתי אמר לי שלום עליך רבי ואמרתי לו שלום עליך רבי ומורי ואמר לי בני מפני מה נכנסת לחורבה זו אמרתי לו להתפלל ואמר לי היה לך להתפלל בדרך ואמרתי לו מתיירא הייתי שמא יפסיקו ביי עוברי דרכים ואמר לי היה לך להתפלל תפלה קצרה באותה שעה למדתי ממנו שלשה דברים למדתי שאין נכנסין לחורבה ולמדתי שמתפללין בדרך ולמדתי שהמתפלל בדרך מתפלל תפלה קצרה ואמר לי בני מה קול שמעת בחורבה זו ואמרתי לו שמעתי בת גקול שמנהמת כיונה ואומרת אוי לבנים שבעונותיהם החרבתי את ביתי ושרפתי את היכלי והגליתים לבין האומות ואמר לי חייך וחיי ראשך לא שעה זו בלבד אומרת כך אלא בכל יום ויום שלש פעמים אומרת כך ולא זו בלבד אלא בשעה שישראל נכנסין לבתי כנסיות ולבתי מדרשות ועונין יהא דשמיה הגדול מבורך הקב"ה מנענע ראשו ואומר אשרי המלך שמקלסין אותו בביתו כך מה לו לאב שהגלה את בניו ואוי להם לבנים שגלו מעל שולחן אביהם: ת"ר מפני שלשה דברים אין נכנסין לחורבה מפני חשד מפני המפולת ומפני המזיקין. מפני חשד ותיפוק ליה משום מפולת בחדתי

[קשיא דר' מאיר אדר' מאיר] נכנסין וכהן חד שעורא הוא דאם כן רבי מאיר היינו רבי אחאי לפי' רש"י שפי' שרוב בני אדם נכנסין להסב דהיינו בע"ש. [וגם כן] (ה) לא מסתברא למימר דבני אדם אממהרין כל כך בערבי שבתות כמו זמן שהכהנים עובדין דהיינו מבעוד יום קודם הערב שמש: **קשיא** דרבי אליעזר אדרבי אליעזר. דלא מצי למימר משקדם היום והכהנים נכנסין לאכול בתרומתן חד שעורא הוא. דא"כ ר' אליעזר היינו ר' יהושע:

למאן דגני בבית אפל. וא"ת והלא רבי אליעזר בעי (לקמן ד' ע:) עד שיכיר בין תכלת לכרתי בק"ש של שחרית. וי"ל מ"מ כיון שידע מתי יעלה בעמוד השחר. קודם שיקוש וזמן עלמו כבר הגיע אותו עת: **היה** לך להתפלל תפלה קצרה. לכאורה משמע שאין זה הבינו. דהא קא בעי לקמן (ד' ג.) מאי איכא בין הבינו לתפלה קצרה. א"כ לפי' הקוי' שפי' בכאן דהיינו הבינו קשה. אלא ע"כ היינו תפלה אחרינא כדמפרש לקמן) גרסי עמך מרוכים וכו'. וגם על זה קשה דלקמן אמרינן שאין לומר תפלת של גרסי עמך אלא במקום סכנה. ורבי יוסי לא הוה במקום סכנה פי' במקום לסטים. מדהשיב לו שאם יפסיקו בי עוברי דרכים ולא השיב שאם יהרגוני לסטים. וגראה לי כפ"ה תפלה קצרה דהכא היינו הבינו. ואע"ג דליכא עלה אביי (ה) אמתן דמתפלל הבינו. היינו דוקא בעיר אבל בשדה מותר. והא דאמרי' לקמן מאי איכא בין הבינו לתפלה קצרה. הכי קאמר בין תפלה קצרה דאמר בפ' תפלת השחר (דף כט:) כגון גרסי עמך וכו'. אבל ודאי תפלה קצרה דהכא ג"ל הבינו: **ועונין** יהא שמיה הגדול מבורך.

מכאן יש לסמוך מה שפי' במחזור ויטרי יהא שמיה רבא שזו תפלה שאנו מתפללין שיתגלה שמו כדכתיב (שמות יז) כי יד על כס יה שלא יהא שמו שלם וכסאו שלם עד שיתמה זרעו של עמלק ופירושו כך יהא שמי"ה שם יה רבא כלומר שאנו מתפללין שיהא שמו גדול ושלם ומבורך לעולם הוי תפלה אחרת כלומר ומבורך לעולם הבא. וזה לא נראה מדקאמר הכא יהא שמיה הגדול מבורך משמע דתפלה אחת היא ואינו רואה לומר שיהא שמו גדול ושלם אלא יהא שמו הגדול מבורך וגם מה שאומרי' העולם לכך אומרים קדיש בלשון ארמית לפי שתפלה נאה ושבח גדול הוא על כן נתקן בלשון תרגום (ה) שלא יבינו המלאכים ויהיו מתקנאין בנו וזה אינו נראה שהרי כמה תפלות יפות שהם בלשון עברי אלא נראה כדאמרינן בסוף סוטה (דף מט.) אין העולם מתקיים אלא אסדרא דקדושתא ואיכא שמיה רבא דבתר אגדתא שהיו רגילין

לומר קדיש אחר הדרשה ושם היו עמי הארצות ולא היו מבינים כולם לשון הקודש לכך תקנוהו בלשון תרגום שהיו הכל מבינים שזה היה לשונם:

במקומן חיישינן. פי׳ שידוע שרגילין שם המזיקין. והיה דלעיל דבתרי ופריצי ליכא משום מזיקין אחירי בשמש שאין רגילין: **אין** אומרין בפני המת אלא דבריו של מת. ופסק מ״ר אלפס משום רב האי דוקא דברי תורה אבל דברים דעלמא לית לן בה. [9] ודוקא באבלא אמות שלו:

רוח צפונית מנשבת. פי׳ לבדה דהא אמרינן בפרק לא יחפור (ב״ב דף כה.) שהיא מנשבת עם כל אחד ואחד: [10] **ואתא** איהו ואמר בחצות. ואם תאמר מכל מקום לימא בחצות כמו שאמרו לו מן השמים דהא אמת אמרו לו. וי״ל שלא רצה לומר להם דבר שלא היה יכול להראות ולהוכיח אם ישאלו לו: **ואין** הבור מתמלא מחוליתו. פירש רש״י אם יחפור ויחזיר בו עפרו לא יהא מלא. [11] ותימא דאין הנדון דומה לראיה שהרי לא היה אומר להם שלא ליטול מן העשירים וליתן לעניים. אם היה מצוה ליטול מן העניים ולחזור וליתן להם אז היה דומה למשל. ומפרש רבינו תם מחוליתו מגביעתו כלומר אין הבור מתמלא מן המים הנובעים בו. [12] ובתוספתא יש אין הבור מתמלא מחוליתו אלא אם כן מוסכין לו מים מלד אחר. ור״י פירש שאם תחפור מלד זה ותניח מלד אחר לא תמלא. שמה שנותן כאן חסר כאן. כמו כן מה שנוטל מן העשירים יתחסר מן העשירים: בניהו

בחדתי ותיפוק ליה משום מזיקין בתרי אי [8] בתרי חשד נמי ליכא בתרי ופריצי. מפני המפולת ותיפוק ליה משום חשד ומזיקין בתרי וכשרי. מפני המזיקין ותיפוק ליה מפני חשד ומפולת בחורבה חדתי ובתרי וכשרי אי בתרי מזיקין נמי ליכא במקומן חיישינן ואב״א לעולם בחד ובחורבה חדתי דקאי בדברא דהתם משום חשד ליכא דהא אשה בדברא לא שכיחא ומשום מזיקין איכא: [6] ת״ר ארבע משמרות הוי הלילה דברי רבי ר׳ נתן אומר שלש מ״ט דר׳ נתן דכתיב [1] ויבא גדעון ומאה איש אשר אתו בקצה המחנה ראש האשמורת התיכונה תנא אין תיכונה אלא שיש לפניה ולאחריה ורבי מאי תיכונה אחת מן התיכונה שבתיכונות ור׳ נתן מי כתיב תיכונה שבתיכונות תיכונה כתיב מ״ט דרבי א״ר זריקא א״ר אמי א״ר יהושע בן לוי כתוב אחד אומר [2] חצות לילה אקום להודות לך על משפטי צדקך וכתוב אחד אומר [3] קדמו עיני אשמורות הא כיצד ארבע משמרות הוי הלילה ור׳ נתן סבר לה כרבי יהושע דתנן [4] ר׳ יהושע אומר עד שלש שעות שכן דרך מלכים לעמוד בשלש שעות שית דליליא ותרתי דיממא הוו להו שתי משמרות רב אשי אמר משמרה ופלגא נמי משמרות קרו להו: ואמר רבי זריקא אמר רבי אמי אמר רבי יהושע בן לוי [5] אין אומרין בפני המת אלא דבריו של מת אמר רבי אבא בר כהנא לא אמרן אלא בדברי תורה אבל מילי דעלמא לית לן בה ואיכא דאמרי אמר רבי אבא בר כהנא לא אמרן אלא [7] [אפילו] בדברי תורה וכ״ש מילי דעלמא: ודוד בפלגא דליליא הוה קאי מאורתא הוה קאי דכתיב [4] קדמתי בנשף ואשועה וממאי דהאי נשף אורתא הוא דכתיב [5] בנשף בערב יום באישון לילה ואפילה אמר רב אושעיא אמר רבי אחא הכי קאמר (דוד) מעולם לא עבר עלי חצות לילה בשינה. רבי זירא אמר עד חצות לילה היה מתנמנם [6] כסוס מכאן ואילך היה מתגבר כארי רב אשי אמר עד חצות לילה היה עוסק בדברי תורה מכאן ואילך בשירות ותשבחות. ונשף אורתא הוא הא נשף צפרא הוא דכתיב [6] ויכם דוד מהנשף ועד הערב למחרתם מאי לאו מצפרא ועד ליליא לא מאורתא ועד אורתא אי הכי לכתוב מהנשף ועד הנשף או מהערב ועד הערב אלא אמר רבא תרי נשפי הוו נשף ליליא ואתי יממא נשף יממא ואתי ליליא. ודוד מי הוה ידע פלגא דליליא אימת השתא משה רבינו לא הוה ידע דכתיב [7] בחצות הלילה אני יוצא בתוך מצרים מאי בחצות אילימא דאמר ליה קודשא בריך הוא בחצות [8] מי איכא ספיקא קמי שמיא אלא דאמר ליה [9] (למחר) [10] בחצות (כי השתא) ואתא איהו ואמר בחצות אלמא מספקא לי׳ ודוד הוה ידע דוד סימנא הוה ליה [11] דאמר רב אחא בר ביזנא א״ר שמעון חסידא כנור היה תלוי למעלה ממטתו של דוד וכיון שהגיע חצות לילה בא רוח צפונית ונושבת בו ומנגן מאליו מיד היה עומד ועוסק בתורה עד שעלה עמוד השחר כיון שעלה עמוד השחר נכנסו חכמי ישראל אצלו אמרו לו אדונינו המלך עמך ישראל צריכין פרנסה אמר להם לכו והתפרנסו זה מזה אמרו לו אין הקומץ משביע את הארי [12] ואין הבור מתמלא מחוליתו [13] אמר להם לכו ופשטו ידיכם בגדוד מיד יועצים באחיתופל ונמלכין בסנהדרין ושואלין באורים ותומים אמר רב יוסף מאי קרא (דכתיב) [8] ואחרי אחיתופל בניהו בן יהוידע ואביתר ושר צבא למלך יואב אחיתופל זה יועץ וכה״א [9] ועצת אחיתופל אשר יעץ בימים ההם כאשר ישאל (איש) בדבר האלהים בניהו

בחדתי. שנפלה מחדש שהחומה שלה נפלה ועודנה בחזקתה: **חשד נמי ליכא.** דתנן (במסכת קדושין דף פ:) אבל אשה מתיחדת עם שני אנשים: **בתרי ופריצי.** דלמריצין התם לא שנו אלא בכשרים: **במקומן חיישינן.** במקום שהם מצויין אפילו בתרי: **בדברא.** בשדה: **קדמו עיני אשמורות.** אלמא חצות לילה שהיה דוד עומד שתי משמרות יש בהם: **ור׳ נתן.** אמר לך האי קדמו עיני אשמורות דקאמר דוד קדמו לשאר מלכים קאמר שדרכן לעמוד בשלש שעות ביום בתחלת שעה שלישית: **שית דליליא.** חצות לילה הוי שש שעות: **ותרתי דיממא.** ששאר מלכים יושבים הוו להו תרתי משמרות של שמונה שעות: **אלא לדבר הלכה.** אסור לספר לפניו שהכל חייבין לספר בהן והמת דומם והוה ליה לועג לרש חרף עושהו (משלי יז): **אכל מילי דעלמא.** שאין גנאי למחריש בהן לית לן בה: **מאורתא.** מתחלת הלילה: **בנשף בערב יום.** בהעריב היום קרוי נשף: **ה״ק.** [6] קרא דחצות לילה: **מעולם לא עבר עלי חצות לילה בשינה.** שקודם לכן הייתי עומד: **מתנמנם לסוס.** עוסק בתורה כסוס מתנמנם. כסוס הזה שאינו נרדם לעולם אלא מתנמנם ונער תמיד: **בשירות והשבחות.** והכי מפרש בההוא קרא להודות לך וגו׳: **למחרתם.** ליום מחרת של מצייתם שם: **ה״ג אי הכי לכתוב מהנשף ועד הנשף או מהערב ועד הערב אלא אמר רב אשי תרי נשפי הוו: נשף יממא.** קפץ ועלה כמו לנשוף מדוכתיה [7] (מגילה דף ג.) וכמו האי בוקא דאטמא דשף מדוכתיה טרפה (חולין דף מב:): **ואתא ליהו ואמר בחצות.** לפי שלא היה יודע לכוין השעה והעמיד דבריו בשעת המאורע: **כנור היה תלוי למעלה ממטתו.** ונקביו נלד לפון כיון שהגיע חצות הלילה רוח לפונית מנשבת בו דאמר מר (בב״ב דף כה.) ארבע רוחות מנשבות בכל יום ויום שש שעות דאשמורות של יום מנשבת רוח מזרחית מהלוך החמה [א] ושש אחרונות רוח דרומית ובתחלת הלילה רוח מערבית ובחצות הלילה רוח לפונית (ב): **אין הבור מתמלא מחוליתו.** העוקר חוליא מבור כרוי וחזר ומשליכו לתוכו אין מתמלא בכך. אף כאן אם אין אתה מכין לעניים שבנו מזונות ממקום אחר אין אנו יכולין לפרנסם משל עצמנו: **יועצים באחיתופל.** איזה הדרך ילכו והיאך יליכו מלך ומשמחת וטכסיסי מארב מלחמה: **ונמלכין בסנהדרין.** טוטלין מהם רשות כדי שיתפללו עליהם: **ושואלין באורים ותומים.** אם יצליחו: **ה״ג** מאי קרא ואחרי אחיתופל בניהו בן יהוידע ואביתר ושר צבא למלך יואב אחיתופל זה יועץ:

בניהו

בניהו בן יהוידע זה סנהדרין. שהיה אב בית דין: 1)**וכן הוא אומר וכניהו בן יהוידע על הכרתי ועל הפלתי.** לשון וקודם להם שבתחילה נוטלים לשון ואח"כ שואלים אם יגליום: **ואביתר אלו אורים ותומים.** שכל ימי דוד היה נשאל באביתר עד מלאמת אבשלום ששאל אביתר ולא עלתה לו ונשאל לדוק ועלתה לו כדאמרי' בסדר עולם ונסתלק לו מן הכהונה: **שבורים אם דבריהם.** שאומרים דברים קלובים וגמורים שלא יפתחו ולא יוסיפו: **שר צבא למלך יואב.** להולך אנשי המלחמה: **מאי קרא.** דכתוב היה תלוי למעלה ממטתו ומעורלו: **עורה כבודי.** אל תתכבדי בשינה כשאר מלכים: **אעירה שחר.** שאר מלכים השחר מעורלן ואני מעורר את השחר: **שמא יטעו אצטגניני פרעה.** אם אני יודע לכוין השעה הם אינם יודעים לכוין השעה וקודם שיגיע חצות יהו סבורים שהגיע ועדיין לא נאה המלכה ויאמרו משה בדאי הוא הלכך טוב לאחוז לשון אויי יודע: **דאמר מר.** במסכת דרך ארץ: **ומאחו.** תהא נאחז ונכשל בדברין: **פליסר נגהי ארבסר.** ליל שעבר (א) שלשה עשר ולמחרת יגיע ארבעה עשר: **ידי מלוכלוכות בדם.** שהנשים מרלות לו דם נדה אם טמא אם טהור שיש מרלות דם טהור בשאר: **ובשפיר.** הוא עור הולד שהעלמות והגליים והבשר נלורים) בתוכו. ויש שפיר שהאשה יושבת עליו ימי טומאה וימי טהרה ואי זה הסרוקס ובמס' נדה (דף כה ב) מפרש לה ויש שפיר מלא מים ודם שאינו חשוב ולד ליבש עליו טומאת יולדת וימי טהרתה: **ובשליא.** דתנן (שם כו.) אין שליא בלא ולד והוא כמין לבוש שהולד שוכב בתוכה וקורין ושטידו"ר בלע"ז ותניא (שם) אין שליא פחותה מטפח ותחלתה כחוט של ערב וסופה כתורמוס והיו מביאין אותה לפניו לראות אם יש בה כשיעור ואם עשויה כדת שליא שנחזיקנה שהיה ולד בתוכה ונמות ותשב עליו ימי טומאה וטהרה אם לאו: זכיתי וחייבתי שיך בדיני ממונות ודיני נפשות: טמאתי וטהרתי בהלכות טומאה וטהרה: **מפיבושת.** [מפי בושת] בדברי הלכה היולאין מפיו היה בושת לדוד שפעמים שהיה טועה והוא אומר לו טעית: **לפיכך.** בזכות שהיה דוד מקטין עלמו זכה ולא ממנו כלאב: **אלא דניאל שמו.** במקום אחד אומר (שמואל ב ג) ומשנהו כלאב לאביגיל אשת נבל וגו' ובמקום אחר אומר והשני דניאל לאביגיל בדברי הימים (א ג): **שהיה מכלים פני מפיבושת.** כל אב מכלים (ב) את הרב שהיה אב בהוראות: **לולא האמנתי לראות בטוב ה'.** (ג) כבר טרדוני מילאתך כמו שנאמר כי גרשוני היום מהסתפח בנחלת ה' לאמר לך עבוד וגו' (שמואל א כו): **נקוד על לולא.** לדרוש את הנקודה שהיא ממעטת את משמעות הכתוב לומר שלא דבר ברור היה לו לראות בטוב ה'. לולא לשון אם לא כמו לולי אלהי אבי וגו' היה לי (בראשית לא): **שמא יגרום החטא.** תירולא הוא לעולם מוחזק בידו שהוא חסיד וזה שקפק בידו אם יראה בטוב ה' לפי שהיה ירא שמא יחטא ויגרום החטא מלראות בטוב: **וייראו יעקב.** שמא אחר הנטמה מטמאתי ולתניא שהחטא גורם שאין הנטמה מתקיימת: **כיאה לראשונה.** שבאו (ד) בימי יהושע: **כיאה שנייה.** כשעלו מגלות בבל בימי עזרא: **ראוייס היו** (ה) **ליעשות להם גם.** לבוא בין רמה: **אלא שגרם החטא.** ולא הלכו אלא ברשות כורש וכל ימי מלכי פרס נשתעבדו להם לכורש ולאחשורוש ולדריוש האחרון: **חכמים כמאן סבירא להו.** במשמעות בשבבל האמור בתורה: **אי כר' אליעזר סבירא להו.** לתיא ליה בשבבל כל זמן שבני אדם עוסקין לילך ולשבב זה מקדים וזה מאחר: **לימרו כר' אליעזר.** דאמר (ו) סוף האשמורה הראשונה דולאי כל שדעתו לישן כבר שבב וישן: ומי

בניהו בן יהוידע זה סנהדרין ואביתר אלו אורים ותומים וכן הוא אומר [1]ובניהו בן יהוידע על הכרתי ועל הפלתי ולמה נקרא שמם כרתי ופלתי כרתי שכורתים דבריהם פלתי שמופלאים בדבריהם(ב) ואח"כ שר צבא למלך יואב אמר רב יצחק בר אדא ואמרי לה אמר רב יצחק בריה דרב אידי מאי קרא [2]עורה כבודי עורה הנבל וכנור אעירה שחר. רבי זירא אמר משה לעולם הוה ידע ודוד נמי הוה ידע וכיון דדוד הוה ידע כנור למה ליה לאתעורי משנתיה וכיון דמשה הוה ידע למה ליה למימר כחצות משה קסבר שמא יטעו אצטגניני פרעה ויאמרו משה בדאי הוא דאמר מר (ג)למד לשונך לומר איני יודע שמא תתבדה ותאחז רב אשי אמר בפלגא אורתא דתליסר נגהי ארבסר הוה קאי והכי קאמר משה לישראל אמר הקב"ה למחר כחצות הלילה כי האידנא אני יוצא בתוך מצרים: [3]לדוד שמרה נפשי כי חסיד אני לוי ור' יצחק חד אמר כך אמר דוד לפני הקב"ה רבונו של עולם לא חסיד אני שכל מלכי מזרח ומערב ישנים עד שלש שעות ואני [4]חצות לילה אקום להודות לך ואידך כך אמר דוד לפני הקב"ה רבונו של עולם לא חסיד אני שכל מלכי מזרח ומערב יושבים אגודות אגודות בכבודם ואני ידי מלוכלכות בדם ובשפיר ובשליא כדי לטהר אשה לבעלה ולא עוד אלא כל מה שאני עושה אני נמלך במפיבשת רבי ואומר לו מפיבשת רבי יפה דנתי יפה חייבתי יפה זכיתי יפה טהרתי יפה טמאתי ולא בושתי א"ר יהושע בריה דרב אידי מאי קרא [5]ואדברה בעדותיך נגד מלכים ולא אבוש תנא לא מפיבשת שמו אלא איש (ד)בשת שמו ולמה נקרא שמו מפיבשת שהיה מבייש פני דוד בהלכה לפיכך זכה דוד ויצא ממנו כלאב וא"ר יוחנן לא כלאב שמו אלא דניאל שמו ולמה נקרא שמו כלאב שהיה מכלים פני מפיבשת בהלכה ועליו אמר שלמה בחכמתו [6]בני אם חכם לבך ישמח לבי גם אני ואומר [7]חכם בני ושמח לבי ואשיבה חורפי דבר. ודוד מי קרי לנפשיה חסיד והכתיב [8]לולא האמנתי לראות בטוב ה' בארץ חיים ותנא משמיה דרבי יוסי למה נקוד על לולא אמר דוד לפני הקב"ה רבש"ע מובטח אני בך שאתה משלם שכר טוב לצדיקים לעתיד לבוא אבל איני יודע אם יש לי חלק ביניהם אם לאו שמא יגרום החטא [7]כדר' יעקב בר אידי דר' יעקב בר אידי רמי כתיב [9]והנה אנכי עמך ושמרתיך בכל אשר תלך וכתיב [10]ויירא יעקב מאד אמר שמא יגרום החטא (ה)כדתניא [11]עד יעבור עמך ה' עד יעבור עם זו קנית עד יעבור עמך ה' זו ביאה ראשונה עד יעבור עם זו קנית זו ביאה שנייה מכאן אמרו חכמים ראוים היו ישראל ליעשות להם נס בימי עזרא כדרך שנעשה להם בימי יהושע בן נון אלא שגרם החטא: וחכ"א עד חצות: חכמים כמאן סבירא להו אי כרבי אליעזר סבירא להו לימרו כרבי אליעזר ואי

וכן הוא אומר ובניהו בן יהוידע על הכרתי ועל הפלתי כלומר היה קודם להם אם כן אורים ותומים היו אחר בניהו. ג"כ אביתר שהוזכר אחר בניהו היינו אורים ותומים כך פירש רש"י. ותימא לפירושו פשיטא דאביתר כהן היה בימי דוד שלא היה כהן אחר שכולם נהרגו בנוב עיר הכהנים ולמה צריך לאיה עליה. ועוד לגירסת הקונטרס בניהו בן יהוידע אין זה הפסוק בשום מקום. לכך (מפרש) [גריס] רבינו תם כדאי' (בדה"ב כ"ז) ו)ואחרי אחיתופל יהוידע בן בניהו זה סנהדרין וכן הוא אומר ובניהו בן יהוידע על הכרתי ועל הפלתי ופי' ר"ת הכרתי ופלתי היינו סנהדרין שכורתין דבריהם לאמתן ופלתי שמופלאים בהוראה כמו מופלא שבית דין. ולא"ת היכי פשיט יהוידע בן בניהו מבניהו בן יהוידע. וי"ל דמסתמא ממלא מקום אביו היה וכי היכי דאביו היה מסנהדרין גם הוא היה מהם(ז): וקולא

וקורא קריאת שמע ומתפלל. מכאן משמע שמשעה שהגיע זמן קריאת שמע של לילה שאין לו לאכול סעודה עד שיקרא ק"ש ויתפלל ערבית: **דאמר** רבי יוחנן איזהו בן העולם"ב וכו'. ואנו שאומרים ירחו עינינו ופסוקים אחרים אחר השכיבנו. גרלה הואיל ותקינו להו רבנן ה"ל כגאולה אריכתא דתקינו לומר זה שבתוך כך יתפלל חבירו גם הוא ולא ילך מבהכ"נ עד שיגמור כל אחד תפלתו. וגם יש באותם פסוקים י"ח אזכרות כנגד י"ח ברכות דשמנה עשרה ואגב שתקנו לומר אותם פסוקים תקנו לומר אחיתה של ירחו עינינו. והלכה כר' יוחנן דברייתא מסייע ליה וכן פסק ה"ג. ואם כן יש ליזהר שלא לספר בין גאולה דערבית לשמנה עשרה. ומיהו בסדר רב עמרם פי' מה שאנו אומרים קדיש בין גאולה לתפלת ערבית לאשמעינן דלא בעינן משמע גאולה דערבית לתפלה משום דתפלת ערבית רשות. ולא נהירא [דלפ כן] ר' יוחנן סבירא ליה תפלת ערבית חובה דפליגתא היא [1] דרב ור' יוחנן והלכה כר' יוחנן. וכהן להמיר ולהזהר מלספר בינתים ואי תימא קשיא הלכתא אהלכתא דקיימא לן תפלת ערבית רשות והכא פסקינן כרבי יוחנן לרבי לומר דאפילו אי סובר רבי יוחנן כרב דאמר רשות היא מכל מקום מחייב לאמוך. אם כן גם לנו יש לאמוך: הא

ואי כרבן גמליאל סבירא להו לימרו כרבן גמליאל לעולם כרבן גמליאל סבירא להו והא דקא אמרי עד חצות כדי להרחיק את האדם מן העבירה כדתניא חכמים עשו סייג לדבריהם [א]כדי שלא יהא אדם בא מן השדה בערב ואומר אלך לביתי ואוכל קימעא ואשתה קימעא ואישן קימעא ואח"כ אקרא ק"ש ואתפלל וחוטפתו שינה ונמצא ישן כל הלילה אבל אדם בא מן השדה בערב נכנס לבית הכנסת אם רגיל לקרות קורא ואם רגיל לשנות שונה וקורא ק"ש ומתפלל ואוכל פתו ומברך [ב] [ג] וכל העובר על דברי חכמים חייב מיתה מאי שנא בכל דוכתא דלא קתני חייב מיתה ומאי שנא הכא דקתני חייב מיתה איבעית אימא משום דאיכא אונס שינה ואיבע"א לאפוקי ממאן דאמר [ד] תפלת ערבית רשות קמ"ל דחובה: אמר מר קורא ק"ש ומתפלל מסייע ליה לר' יוחנן [ה] דאמר ר' יוחנן [ו] איזהו בן העולם הבא זה הסומך גאולה לתפלה של ערבית רבי יהושע בן לוי אומר תפלות באמצע תקנום במאי קא מפלגי [ז] אי

ואי כרבן גמליאל סבירא להו לימרו כרבן גמליאל לעולם כרבן גמליאל סבירא להו והא דקא אמרי עד חצות כדי להרחיק את האדם מן העבירה כדתניא חכמים עשו סייג לדבריהם [א]כדי שלא יהא אדם בא מן השדה בערב ואומר אלך לביתי ואוכל קימעא ואשתה קימעא ואישן קימעא ואח"כ אקרא ק"ש ואתפלל וחוטפתו שינה ונמצא ישן כל הלילה אבל אדם בא מן השדה בערב נכנס לבית הכנסת אם רגיל לקרות קורא ואם רגיל לשנות שונה וקורא ק"ש ומתפלל ואוכל פתו ומברך [ב] [ג] וכל העובר על דברי חכמים חייב מיתה מאי שנא בכל דוכתא דלא קתני חייב מיתה ומאי שנא הכא דקתני חייב מיתה איבעית אימא משום דאיכא אונס שינה ואיבע"א לאפוקי ממאן דאמר [ד] תפלת ערבית רשות קמ"ל דחובה: אמר מר קורא ק"ש ומתפלל מסייע ליה לר' יוחנן [ה] דאמר ר' יוחנן [ו] איזהו בן העולם הבא זה הסומך גאולה לתפלה של ערבית רבי יהושע בן לוי אומר תפלות באמצע תקנום במאי קא מפלגי [ז] אי

בעית אימא קרא איבע"א סברא איבע"א סברא דר' יוחנן סבר גאולה [ח] מאורתא נמי הוי אלא גאולה מעלייתא לא הויא אלא עד צפרא ור' יהושע בן לוי סבר כיון דלא הויא אלא מצפרא לא הויא גאולה מעלייתא ואב"א קרא ושניהם מקרא אחד דרשו דכתיב [ט] בשכבך ובקומך ר' יוחנן סבר מקיש שכיבה לקימה מה קימה ק"ש ואח"כ תפלה אף שכיבה נמי ק"ש ואח"כ תפלה ר' יהושע בן לוי סבר מקיש שכיבה לקימה מה קימה ק"ש סמוך למטתו אף שכיבה נמי ק"ש סמוך למטתו מתיב מר בריה דרבינא [י] בערב מברך שתים לפניה ושתים לאחריה ואי אמרת בעי לסמוך הא לא קא סמך גאולה לתפלה דהא בעי למימר השכיבנו אמרי [יא] כיון דתקינו רבנן השכיבנו כגאולה אריכתא דמיא דאי לא תימא הכי שחרית היכי מצי סמיך והא [יב] אמר רבי יוחנן [יג] בתחלה אומר [יד] ה' שפתי תפתח ולבסוף [טו] הוא אומר [טז] יהיו לרצון אמרי פי אלא התם כיון דתקינו רבנן למימר ה' שפתי תפתח כתפלה אריכתא דמיא הכא נמי כיון דתקינו רבנן למימר השכיבנו כגאולה אריכתא דמיא: אמר רבי אלעזר [יז] א"ר אבינא [יח] כל האומר [יט] תהלה לדוד בכל יום [כ] שלש פעמים מובטח לו שהוא בן העולם הבא מאי טעמא אילימא

ואי כרבן גמליאל סבירא להו לימרו כרבן גמליאל לעולם כרבן גמליאל סבירא להו והא דקא אמרי עד חצות כדי להרחיק את האדם מן העבירה כדתניא חכמים עשו סייג לדבריהם [א]כדי שלא יהא אדם בא מן השדה בערב ואומר אלך לביתי ואוכל קימעא ואשתה קימעא ואישן קימעא ואח"כ אקרא ק"ש ואתפלל וחוטפתו שינה ונמצא ישן כל הלילה אבל אדם בא מן השדה בערב נכנס לבית הכנסת אם רגיל לקרות קורא ואם רגיל לשנות שונה וקורא ק"ש ומתפלל ואוכל פתו ומברך [ב] [ג] וכל העובר על דברי חכמים חייב מיתה מאי שנא בכל דוכתא דלא קתני חייב מיתה ומאי שנא הכא דקתני חייב מיתה איבעית אימא משום דאיכא אונס שינה ואיבע"א לאפוקי ממאן דאמר [ד] תפלת ערבית רשות קמ"ל דחובה: אמר מר קורא ק"ש ומתפלל מסייע ליה לר' יוחנן [ה] דאמר ר' יוחנן [ו] איזהו בן העולם הבא זה הסומך גאולה לתפלה של ערבית רבי יהושע בן לוי אומר תפלות באמצע תקנום במאי קא מפלגי [ז] אי

בעית אימא קרא איבע"א סברא איבע"א סברא דר' יוחנן סבר גאולה [ח] מאורתא נמי הוי אלא גאולה מעלייתא לא הויא אלא עד צפרא ור' יהושע בן לוי סבר כיון דלא הויא אלא מצפרא לא הויא גאולה מעלייתא ואב"א קרא ושניהם מקרא אחד דרשו דכתיב [ט] בשכבך ובקומך ר' יוחנן סבר מקיש שכיבה לקימה מה קימה ק"ש ואח"כ תפלה אף שכיבה נמי ק"ש ואח"כ תפלה ר' יהושע בן לוי סבר מקיש שכיבה לקימה מה קימה ק"ש סמוך למטתו אף שכיבה נמי ק"ש סמוך למטתו מתיב מר בריה דרבינא [י] בערב מברך שתים לפניה ושתים לאחריה ואי אמרת בעי לסמוך הא לא קא סמך גאולה לתפלה דהא בעי למימר השכיבנו אמרי [יא] כיון דתקינו רבנן השכיבנו כגאולה אריכתא דמיא דאי לא תימא הכי שחרית היכי מצי סמיך והא [יב] אמר רבי יוחנן [יג] בתחלה אומר [יד] ה' שפתי תפתח ולבסוף [טו] הוא אומר [טז] יהיו לרצון אמרי פי אלא התם כיון דתקינו רבנן למימר ה' שפתי תפתח כתפלה אריכתא דמיא הכא נמי כיון דתקינו רבנן למימר השכיבנו כגאולה אריכתא דמיא: אמר רבי אלעזר [יז] א"ר אבינא [יח] כל האומר [יט] תהלה לדוד בכל יום [כ] שלש פעמים מובטח לו שהוא בן העולם הבא מאי טעמא אילימא

משום דאתיא באל"ף בי"ת נימא [כא] אשרי תמימי דרך דאתיא בתמניא [כב] אפין אלא משום דאית ביה [כג] פותח את ידך נימא [כד] הלל הגדול דכתיב ביה [כה] נותן לחם לכל בשר אלא משום דאית ביה תרתי אמר רבי יוחנן מפני מה לא נאמר נו"ן באשרי [כו] מפני שיש בה מפלתן של שונאי ישראל דכתיב [כז] נפלה לא תוסיף קום בתולת ישראל במערבא מתרצי לה הכי נפלה ולא תוסיף לנפול עוד קום בתולת ישראל אמר רב נחמן בר יצחק אפילו הכי [כח] חזר דוד וסמכן ברוח הקדש שנא' [כט] סומך ה' לכל הנופלים: א"ר אלעזר בר אבינא גדול מה שנאמר במיכאל יותר ממה שנאמר בגבריאל דאילו במיכאל כתי' [ל] ויעף אלי אחד מן השרפים ואלו גבי גבריאל כתי' [לא] והאיש גבריאל אשר ראיתי בחזון בתחלה מועף ביעף וגו' מאי משמע דהאי אחד מיכאל הוא אמר ר' יוחנן אתיא אחד אחד כתיב הכא ויעף אלי אחד מן השרפים וכתי' התם [לב] והנה מיכאל אחד (מן) השרים הראשונים בא לעזרני תנא מיכאל באחת גבריאל בשתים אליהו בארבע ומלאך המות בשמנה ובשעת המגפה באחת: א"ר יהושע בן לוי אע"פ שקרא אדם ק"ש בביהכ"נ [לג] מצוה לקרותו על מטתו אמר רבי [לד] יוסי מאי קרא [לה] רגזו ואל תחטאו אמרו בלבבכם על משכבכם ודומו סלה אמר רב נחמן אם

ואם תלמיד חכם הוא. שרגיל במשנתו לחזור על גרסתו תמיד דיו בכך: **ירגיז יצר טוב.** שיעשה מלחמה עם יצר הרע: **ודומו סלה.** יום הדומיה הוא יום המות שהוא דומיה עולמית: **זה מקרא.** חומש שמצוה לקרות בתורה: **זו משנה.** שיתעסקו במשנה: **זה גמרא.** שכרת טעמי המשניות שממנו יוצאה הוראה. אבל המורים הוראה מן המשנה נקראו מבלי העולם בשם׳ סוטה (דף כב.): **כאלו אוחז חרב של שפי פיות בידו.** להרוג את המזיקין: **מאי משמע.** (ג) דבקריאת שמע: **הסתיף עיניך בו.** אם תכפל וקבלת עיניך בתורה (ג) היא משתכחת ממך: **וכני רשף יגביהו עוף.** העוף מסלקם ממך (ד): **קטב מרירי.** זה שם של הנהרים במסכת פסחים (דף קיא.): **ולחומי רשף.** כתיב בין רעב למזיקין נדרש לפניו ולאחריו יסורין ומזיקין: **אפילו תינוקות של בית רבן יודעים.** שהתורה מגינה שלמדין מספר חומש אם שמוע תשמע [וגו׳] כל המצוה אשר אנכי מצוך וגו׳. ואפילו הקטנים שלא הגיעו לספר מיום כבר למדו: **החשיבי מעוב.** מן התורה: **וכאבי נעבר.** מכה עכורה: **המוכר עלב.** שפירש הימנו דבר חשוב מה ומתוך דוחקו מכרו: **ושמח.** שהרי הקב״ה מזהירם מלעשות אותה ומשמחה לפניהם בלקח טוב אחר שנתנה להם: **פשפש ולא מצא.** לא מצא עבירה בידו שבשבילה לחורן יסורין הללו לבא: **אשרי הגבר אשר תיסרנו יה ומתורתך תלמדנו.** שבשביל יסורין לריך אדם לבא לידי תלמוד תורה: **יסורין של אהבה.** הקב״ה מייסרו בעוה״ז בלא שום עון כדי להרבות שכרו בעולם הבא יותר מכדי זכיותיו: **וה׳ חפץ דכאו החלי.** מי שהקב״ה חפץ בו מחללהו ביסורין: **אשם.** קרבן: **נפשו.** מדעתו: **דבר זה.** שאשרי אדם אשר תיסרנו יה: **מתורתך תלמדנו.** כלומר מתורתך אנו למדין אותו: **נאמר כרים ביסורין דכתיב אלה דברי הברית.** אחר הקללות נאמר במשנה תורה: **אף יסורין ממרקין כל עונותיו של אדם** גרס״: **ודרך חיים.** מי העוה״ב הויין לו תוכחות מוסר לאדם:

אם תלמיד חכם הוא אין צריך אמר אביי אף תלמיד חכם מיבעי ליה למימר חד פסוקא דרחמי בגון [1]ביידך אפקיד רוחי פדיתה אותי ה׳ אל אמת: א״ר לוי בר חמא אמר ר״ש בן לקיש לעולם ירגיז אדם יצר טוב על יצר הרע שנא׳ [2]רגזו ואל תחטאו. אם נצחו מוטב ואם לאו יעסוק בתורה שנאמר אמרו בלבבכם אם נצחו מוטב ואם לאו יקרא קריאת שמע שנאמר על משכבכם אם נצחו מוטב ואם לאו יזכור לו יום המיתה שנאמר ודומו סלה. וא״ר לוי בר חמא אמר ר׳ שמעון בן לקיש מאי דכתיב [3]ואתנה לך את לוחות האבן והתורה והמצוה אשר כתבתי להורותם לוחות אלו עשרת הדברות תורה זה מקרא והמצוה זו משנה אשר כתבתי אלו נביאים וכתובים להורותם זה גמרא [6]מלמד שכולם נתנו למשה מסיני: א״ר יצחק כל הקורא ק״ש על מטתו כאלו אוחז חרב של שתי פיות בידו שנאמר [4]רוממות אל בגרונם וחרב פיפיות בידם מאי משמע אמר מר זוטרא ואיתימא רב אשי מרישא דענינא דכתיב [5]יעלזו חסידים בכבוד ירננו על משכבותם וכתיב בתריה רוממות אל בגרונם וחרב פיפיות בידם. ואמר רבי יצחק כל הקורא קריאת שמע על מטתו מזיקין בדילין הימנו שנאמר [6]ובני רשף יגביהו עוף ואין עוף אלא תורה שנאמר [7]התעיף עיניך בו ואיננו ואין רשף אלא מזיקין שנאמר [8]מזי רעב ולחומי רשף וקטב מרירי. אמר רבי שמעון בן לקיש כל העוסק בתורה יסורין בדילין הימנו שנאמר ובני רשף יגביהו עוף ואין עוף אלא תורה שנאמר התעיף עיניך בו ואיננו ואין רשף אלא יסורין שנאמר מזי רעב ולחומי רשף אמר ליה רבי יוחנן [3]הא אפילו תינוקות של בית רבן יודעין אותו שנאמר [9]ויאמר אם שמוע תשמע לקול ה׳ אלהיך והישר בעיניו תעשה והאזנת למצותיו ושמרת כל חקיו כל המחלה אשר שמתי במצרים לא אשים עליך כי אני ה׳ רופאך אלא כל שאפשר לו לעסוק בתורה ואינו עוסק הקב״ה מביא עליו יסורין מכוערין ועוכרין אותו שנא׳ [10]נאלמתי דומיה החשיתי מטוב וכאבי נעכר [3]ואין טוב אלא תורה שנאמר [11]כי לקח טוב נתתי לכם תורתי אל תעזובו. אמר רבי זירא ואיתימא רבי חנינא בר פפא בא וראה שלא כמדת הקב״ה מדת בשר ודם מדת בשר ודם אדם מוכר חפץ לחבירו מוכר עצב ולוקח שמח אבל הקב״ה אינו כן נתן להם תורה לישראל ושמח שנא׳ כי לקח טוב נתתי לכם תורתי אל תעזובו. אמר רבא ואיתימא רב חסדא אם רואה אדם שיסורין באין עליו יפשפש במעשיו שנא׳ [12]נחפשה דרכינו ונחקורה [7]ונשובה עד ה׳ פשפש ולא מצא יתלה בבטול תורה שנאמר [13]אשרי הגבר אשר תיסרנו יה ומתורתך תלמדנו ואם תלה ולא מצא בידוע שיסורין של אהבה הם שנאמר [14]כי את אשר יאהב ה׳ יוכיח. אמר רבא אמר רב סחורה אמר רב הונא כל שהקב״ה חפץ בו מדכאו ביסורין שנאמר [15]וה׳ חפץ דכאו החלי יכול אפילו לא קבלם מאהבה תלמוד לומר אם תשים אשם נפשו מה אשם לדעת אף יסורין לדעת ואם קבלם [6] מה שכרו יראה זרע יאריך ימים ולא עוד אלא שתלמודו מתקיים בידו שנא׳ וחפץ ה׳ בידו יצלח פליגי בה רבי יעקב בר אידי ורבי אחא בר חנינא חד אמר אלו הם יסורין של אהבה כל שאין בהן בטול תורה שנאמר אשרי הגבר אשר תיסרנו יה ומתורתך תלמדנו וחד אמר אלו הם יסורין של אהבה כל שאין בהן בטול תפלה שנאמר [16]ברוך אלהים אשר לא הסיר תפלתי וחסדו מאתי אמר להו רבי אבא בריה דר׳ חייא בר אבא הכי אמר [5]ר׳ חייא בר אבא א״ר יוחנן אלו ואלו יסורין של אהבה הן שנאמר כי את אשר יאהב ה׳ יוכיח אלא מה ת״ל ומתורתך תלמדנו אל תקרי [11]תלמדנו אלא תלמדנו דבר זה מתורתך תלמדנו ק״ו משן ועין מה שן ועין שהן אחד מאבריו של אדם עבד יוצא בהן לחרות יסורין שממרקין כל גופו של אדם על אחת כמה וכמה והיינו דרבי שמעון בן לקיש דאמר רשב״ל נאמר ברית במלח ונאמר ברית ביסורין נאמר ברית במלח דכתיב [17]ולא תשבית מלח ברית ונאמר ברית ביסורין דכתיב [18]אלה דברי הברית מה ברית האמור במלח מלח ממתקת את הבשר אף ברית האמור ביסורין יסורין ממרקין כל עונותיו של אדם: [6]תניא רבי שמעון בן יוחאי אומר שלש מתנות טובות נתן הקדוש ברוך הוא לישראל וכולן לא נתנן אלא ע״י יסורין אלו הן תורה וארץ ישראל והעולם הבא תורה מנין שנאמר אשרי הגבר אשר תיסרנו יה ומתורתך תלמדנו ארץ ישראל דכתיב [19]כי כאשר ייסר איש את בנו ה׳ אלהיך מיסרך וכתיב בתריה [20]כי ה׳ אלהיך מביאך אל ארץ טובה העולם הבא דכתיב [21]כי נר מצוה ותורה אור ודרך חיים תוכחות מוסר. תני תנא קמיה דר׳ יוחנן כל העוסק בתורה ובגמילות חסדים

וקובר

הא לן **והא** להו. [א]פי' רש"י לבני ארץ ישראל שצריכין שילוח חוץ לשלשה מחנות לא הוו יסורין של אהבה. ותימה דשילוח מחנות לא היה עוהג אלא בזמן שהיובל עוהג ובתי ערי חומה. ובימי האמוראים לא היה היובל עוהג כדאמרינן במסכת גיטין (פ"ד דף לו.) והילך היה מדבר ר' יוחנן מדבר שלא היה עוהג בימיו. וי"מ הא לן והא להו לענין עומאה שנהגין בא"י ולא בבבל: **והאמר** רבי יוחנן דין גרמא דעשיראה ביר. פי' רש"י דלאדם משוב כר' יוחנן מסתמא לא היו אלא יסורין של אהבה. ותימה דהא מסיק דהיכא דלא הוו ליה בנים כלל לא הוו יסורין של אהבה והכי כמה לדיקים שלא היו להם בנים[ב] (ב). ואי משום בנות ר' יוחנן נמי הוו ליה בנות בת' בתרא דקדושין (דף עא:) וגרלה לפרש דהכי פריך והאמר ר' יוחנן דין גרמא וכו' אלמא מדהוה רגיל לנחם אחרים בכך ש"מ דהוו יסורין של אהבה. אבל אינו תלוי בכך שהלדיקים עלמם פעמים מעוניים ביסורין: [ג]**הא"ג לא** כל אדם זוכה לשתי שלחנות. אבל אין לגרום [ד]אין אדם זוכה דהא כמה לדיקים זוכין לשתי שלחנות כגון [ה]רבי וכדאמרינן בפרק בתרא דהוריות[ו] (דף י:): **דינא** בלא דינא. הרבה לדיקים יש שלוקין בגופם ובממונם אלא הם היו יודעים שלא היה נותן שבשא לאריסיה והיו רוצים לרמוז לו שלא יעשה עוד: **שלא** יהא דבר חוצץ בינו לבין הקיר. אבל מלא דקביעא כגון אילן ומיבה[ז] אין זה הפסק. אבל מטה גרלה שאין זה קבוע: **אלא** אימא סמוך למטתי. שלא היה עושה מלאכה עד שיתפלל. ורש"י פירש אפילו ללמוד שאסור ללמוד קודם תפלה. ולא ידעתי מנא ליה. אבל ראיה דשרי ללמוד קודם לתפלה בפרק שני (דף יד ב) אמרינן דרב מקדים ומשי ידיה ומברך ומתני פרקיה וקרי ק"ש כי מטא זמן ק"ש וכו': **כל** הנותן מטתו בין צפון לדרום וכו'. ולא בין מזרח למערב ולוקא כשישן עם אשתו מפני שהשכינה מצויה בין מזרח למערב והיה הדבר גנאי לשכב אצל אשתו מפני התשמיש וכן משמע ומוכחי קראי: המתפלל

וכנים. קא סלקא דעתיה הקובר את בניו: **ארבע מרלות.** שאת ומולדתה בהרת ומולדתה. בהרת עזה כשלג שניה לה כמיד ההיכל. שאת כלומר לבן שניה לה בקרום בינה[ח]: **הא לן והא להו.** בא"י שערי חומה מקודשות הם ומצורע טעון שילוח חוצה להן אינן יסורין של אהבה. (ב) בבל שאין טעונין שילוח והן מזבח כפרה הוו יסורין של אהבה: **בלנעא.** תחת בגדיו: **דין גרמא דעשיראה ביר.** זה עלם של בן עשירי שמת לו: **ביר.** כמו בר. ולר עלם [ט]פחות מכשעורה ממנו (ג) בסודרו לענמת נפש. וגבלא רבא כר"י לא באו לו יסורין שאינן של אהבה: **דהוו להו בנים ומתו.** הוו להו יסורין של אהבה שהאבות מכפרת על עונותיו: **גלייה.** ר' יוחנן לדרעיה: **ונפל נהורא.** שהיה בשרו מבהיק שיפה היה מאד כדאמרינן בב"מ בהשוכר את הפועלים (פד.): **אי משום פורה.** שלא למדת הרבה כרלונך: **אחד המרבה ואחד הממעיט.** לענין קרבנות שויה בשלהי מנחות (דף קי.) נאמר בעולת בהמה ריח ניחוח[י] ובמנחה ריח ניחוח[כ] ללמדך שאחד המרבה וכו': **אי משום מזוני.** שאינך עשיר: **על דא ודאי קא בכית.** על זה ודאי יש לך לבכות: **דני.** תבינה: **קביפו.** החמילו: **ליעיין מר במיליה.** יפשפש במעשיו: **אי איכא דשמיע עלי מילתא לימא.** אם יש בכם ששמע עלי דבר שאני לריך לחזור בי יודעיני: **שבשא.** חלקו בזמורות הגפן שחותכין מהן בשעת הזמיר ותנן (בב"מ דף קג.) כשם שחולקין בין כך חולקין בזמורות ובקנים. שריגים מתרגמינן שבשין (בראשית מ.): **מי שביק לי מידי מיניה.** וכי אינו תשוב בעייניכם שהוא גונב לי הרבה יותר מחלקו: **בתר גנבא גנוב בו.** הגונב מן הגנב אף הוא טועם טעם גנבה: **סמוך למטתי.** כל ימי מזהרתי שלא לעשות מלאכה ושלא לעסוק בתורה כשעמדתי ממטתי על שאקרא ק"ש ואתפלל: **נפון לדרום.** לאשה ומרגלותיה זה לצפון וזה לדרום. ונראה בעיני שהשכינה במזרח או במערב לפיכך נכון להסב דרך תשמיש לרוחות אחרות: **ולפונך.** לשון לפון וסיפיה דקרא ישבעו בנים: **ממלא בטנם.** תמלא ימי הריונם: **עורף נפשו באפו.** לך לאומר אשר גרמת לך לטרוף את נפשך בפיך ומה היא הנפש זו תפלה כמו שנאמר ואשפוך את נפשי לפני ה' (ש"א א): **הלמענך תעזב ארץ.** וכי היית שבשבילך שילחת (ד) תשלוח השכינה ויעזוב את תכיכך המתפלל לפניו:

וקובר את בניו מוחלין לו על כל עונותיו אמר ליה רבי יוחנן בשלמא תורה וגמילות חסדים דכתיב[1] בחסד ואמת יכופר עון חסד זו גמילות חסדים שנאמר[2] רודף צדקה וחסד ימצא חיים צדקה וכבוד אמת זו תורה (ה) שנאמר[3] אמת קנה ואל תמכור אלא קובר את בניו מנין תנא ליה ההוא סבא משום ר' שמעון בן יוחאי אתיא עון עון כתיב הכא בחסד ואמת יכופר עון וכתיב התם[4] ומשלם עון אבות אל חיק בניהם. א"ר יוחנן נגעים ובנים אינן יסורין של אהבה ונגעים לא והתניא כל מי שיש בו אחד מארבעה מראות נגעים הללו אינן אלא מזבח כפרה מזבח כפרה הוו יסורין של אהבה לא הוו ואב"א (ו)הא לן והא להו ואי בעית אימא הא בצנעא הא בפרהסיא ובנים לא היכי דמי אילימא דהוו להו ומתו והא (ז)א"ר יוחנן דין גרמא דעשיראה ביר אלא הא דלא הוו ליה כלל והא דהוו ליה ומתו. רבי חייא בר אבא חלש על לגביה ר' יוחנן א"ל חביבין עליך יסורין א"ל לא הן ולא שכרן א"ל הב לי ידך יהב ליה ידיה ואוקמיה. ר' יוחנן חלש על לגביה ר' חנינא א"ל חביבין עליך יסורין א"ל לא הן ולא שכרן א"ל הב לי ידך יהב ליה ידיה (ח) ואוקמיה אמאי לוקים ר' יוחנן לנפשיה אמרי (ט)אין חבוש מתיר עצמו מבית האסורים רבי (י)אליעזר חלש על לגביה רבי יוחנן חזא דהוה קא גני בבית אפל גלייה לדרעיה ונפל נהורא חזייה דהוה קא בכי ר' (כ)אליעזר א"ל אמאי קא בכית אי משום תורה דלא אפשת (ל)שנינו אחד המרבה ואחד הממעיט ובלבד שיכוין לבו לשמים ואי משום מזוני לא כל אדם זוכה לשתי שלחנות (מ)ואי משום בני דין גרמא דעשיראה ביר א"ל להאי שופרא דבלי בעפרא קא בכינא א"ל על דא ודאי קא בכית ובכו תרוייהו אדהכי והכי א"ל חביבין עליך יסורין א"ל לא הן ולא שכרן א"ל הב לי ידך יהב ליה ידיה ואוקמיה. רב הונא תקיפו ליה ארבע מאה

דני דחמרא על לגביה רב יהודה אחוה דרב סלא חסידא ורבנן ואמרי לה רב אדא בר אהבה ורבנן ואמרו ליה לעיין מר במיליה אמר להו ומי חשידנא בעינייכו אמרו ליה מי חשיד קב"ה דעביד דינא בלא דינא אמר להו אי איכא מאן דשמיע עלי מלתא לימא אמרו ליה הכי שמיע לן דלא יהיב מר שבישא לאריסיה אמר להו מי קא שביק לי מידי מיניה הא קא גניב ליה כוליה אמרו ליה היינו דאמרי אינשי בתר גנבא גנוב וטעמא טעים אמר להו קבילנא עלי דיהיבנא ליה איכא דאמרי הדר חלא והוה חמרא ואיכא דאמרי אייקר חלא ואיזדבן בדמי דחמרא: תניא אבא בנימין אומר על שני דברים הייתי מצטער כל ימי על תפלתי שתהא לפני מטתי[8] ועל מטתי שתהא נתונה בין צפון לדרום על תפלתי שתהא לפני מטתי מאי לפני מטתי אילימא לפני מטתי ממש והאמר רב יהודה אמר רב ואיתימא ריב"ל[2] מנין למתפלל שלא יהא דבר חוצץ בינו לבין הקיר שנאמר[5] ויסב חזקיהו פניו אל הקיר ויתפלל לא תימא לפני מטתי אלא אימא[3] סמוך למטתי ועל מטתי שתהא נתונה בין צפון לדרום דא"ר חמא ברבי חנינא אמר רבי יצחק כל הנותן מטתו בין צפון לדרום הויין ליה בנים זכרים שנאמר[6] וצפונך תמלא בטנם ובתיב התם[7] וימלאו ימיה ללדת והנה תומים בבטנה: תניא אבא בנימין אומר [ד]שנים שנכנסו להתפלל וקדם אחד מהם להתפלל ולא המתין את חברו ויצא טורפין לו תפלתו בפניו שנאמר[8] טורף נפשו באפו הלמענך תעזב ארץ ולא עוד אלא שגורם לשכינה שתסתלק מישראל שנאמר[8] ויעתק צור ממקומו ואין צור אלא הקב"ה שנאמר[9] צור ילדך תשי ואם המתין לו מה שכרו אמר

עין משפט נר מצוה

יז א מיי' פ"ז הל' בית הבחירה הל' ט טוש"ע או"ח סי' ג' סעיף ו וסימן ר"מ סעיף ח:
יח ב מיי' פ"ה מהלכות תפלה הלכה ו סמג עשין יט טוש"ע או"ח סימן ל סעיף כא וסי' לא סעיף ד:ז:
יט ג מיי' פ"ו שם הלכה ד טוש"ע או"ח סימן פ"ט סעיף [ג] ו:
כ ד מיי' פ"ט שם הלכה יא סמג עשין יט טוש"ע או"ח סימן ל סעיף טו:

תורה אור השלם

1. בְּחֶסֶד וֶאֱמֶת יְכֻפַּר עָוֹן וּבְיִרְאַת יְיָ סוּר מֵרָע:
משלי כט כג
2. רֹדֵף צְדָקָה וָחָסֶד יִמְצָא חַיִּים צְדָקָה וְכָבוֹד:
ירמיהו לב יח
3. אֱמֶת קְנֵה וְאַל תִּמְכֹּר חָכְמָה וּמוּסָר וּבִינָה:
ישעיהו לח ב
4. עֹשֶׂה חֶסֶד לַאֲלָפִים וּמְשַׁלֵּם עֲוֹן אָבוֹת אֶל חֵיק בְּנֵיהֶם אַחֲרֵיהֶם הָאֵל הַגָּדוֹל הַגִּבּוֹר יְיָ צְבָאוֹת שְׁמוֹ:
תהלים יז יד
5. וַיֵּסֶב חִזְקִיָּהוּ פָנָיו אֶל הַקִּיר וַיִּתְפַּלֵּל אֶל יְיָ:
ישעיהו לח ב
6. מִמְּתִים יָדְךָ יְיָ מִמְּתִים מֵחֶלֶד חֶלְקָם בַּחַיִּים וּצְפוּנְךָ תְּמַלֵּא בִטְנָם יִשְׂבְּעוּ בָנִים וְהִנִּיחוּ יִתְרָם לְעוֹלְלֵיהֶם:
תהלים יז יד
7. וַיִּמָּלְאוּ יָמֶיהָ לָלֶדֶת וְהִנֵּה תוֹמִם בְּבִטְנָהּ:
בראשית כה כד
8. טֹרֵף נַפְשׁוֹ בְּאַפּוֹ הֲלְמַעַנְךָ תֵּעָזֵב אֶרֶץ וְיֵעְתֵּק צוּר מִמְּקֹמוֹ:
איוב יח ד
9. צוּר יְלָדְךָ תֵּשִׁי וַתִּשְׁכַּח אֵל מְחֹלְלֶךָ:
דברים לב יח

רבינו חננאל

[תני תנא קמיה דרבי יוחנן כל העוסק בתורה ובגמילות חסדים וקובר את בניו מוחלין לו על כל עונותיו]. שנאמר בחסד ואמת יכופר עון, מקבר את בניו נמי אתיא עון עון כתיב הכא יכופר עון, וכתיב התם ומשלם עון אבות אל חיק בניהם. מר ר' יוחנן נגעים ובנים אינן יסורין של אהבה. וקמנה בנגעים בארץ ישראל ומשום טומאה. ובנים דלא האוו כלל, אבל הוו ליה בנים ומתו ייסורין [של] אהבה הן, דהא איהו דאמר דין גרמיה דעשיראה ביר, פירוש, היה תופש בידו שן וכשהיה כא לנחם מי שמיתו בנ[ניו], היה אומר זה עצם בני העשירי, כלומר עשרה בנים מתו לי. ולמה לא השאיר מכל האכרים אלא השן, לפי שהשן שלמת אינו מטמא אלא במחובר למת, ואם נחלש אינו מטמא דתנן באהילות פרק שלישי כל שבמת טמא חוץ מיהשנים והשיער והציפורן וכשעת חיבורן הכל טמא. [והא] דתניא כל שיש בו אחד מארבעה נגעים הללו הרי המובח כפרה לישראל, אוקמנה בחוצה לארץ ד[האר]ץ טמיאה הטומאה לא מנגע להו מלצלויי ד[הא]רץ ששוכ[ני]ם טמיאה היא. ר' אלעזר לא ד ... ששי [כל] ... בט ..ם ומתו, וגם לא היה חכם כר' יוחנן רבו [שעלה] לבקרו, מצאו ישן במטה בבית אפל, גילה [לזרועו פי'] מלובן זרועו

מסורת הש"ס

ג) [נע"ז ד: הגי' תוס' דכמיב כו'], ב) [נקמן מד. וש"נ], ג) ב"מ דף קנו., ד) [נדרים ז: פנחדרין נה.], ה) [אלעזר], ו) [נקמן ח. מנחות קי. [שבת לו. יומא מב. שבועות טו.], ז) [ועיין תוס' נדה ח. ד"ה ואמר], ח) [נגעים פ"א מ"ל], ט) בפרוון ערך גרס פי' אותו עלם שן הוה ליתו מטמא וכ"כ הרשב"ם בב"ב קנו. ר"מ ביל קעורת הבראה [אמר], י) [ויקרא א]. כ) [שם כז], ל) [וכ"ה במס' דרך ארץ זוטא פ"ד], מ) [בבא מציעא פה א].

הגהות הב"ח

(א) גמ' ואוקמיה ואמאי לא לוקים ר"י לעפשיה: (ב) רש"י ד"ה הא לן וכו' בבבל שאינן טעונין שילוח הוו מזבח כפרה ויסורין של אהבה: (ג) ד"ה דין גרמא וכו' מכשעורה ממנו שאינו מטמא במגע והיה נרשאו קשור בסודרו לענמת: (ד) ד"ה המענך וכו' שילחת מב"ה והנחת חבירך תפמלק השכינה: (ה) תוס' ד"ה ואמר וכו' שלא היו להם בנים וכן הוהשע לא מצינו שהיה לו בנים ומי משום בנות:

גליון הש"ם

תוס' ד"ה לא בו'. אין אדם זוכה בו'. עי' שבת דף נה ע"ב תוס' ד"ה אלנעא:

מוסף תוספות

א. בתוס' רי"ש כתב, הא לן א"י שמשתלחים חוץ לערי חומה, וקשה להר"ר יוחנן דאין בתי ערי חומה נוהג בזמן שאין היובל נוהג. ב. בתוס' רי"ש כתב, וגם יהושע לא מצינו שהיה לו בן ואי משום בנות וכו'. ג. בתוס' רי"ש כתב, בהוריות אשרי הצדיקים שמגיע אליהם כמעשה הרשעים של עזה"ז בעזה"ז. ד. בתוס' רי"ש כתב, וכן התיבה שמניחים עליו הס"ת.

מוסף רש"י

אחד המרבה ואחד הממעיט. שיש לו שכר לממעיט כמו למרבה (לקמן יז:). **חלא.** חומץ (ערובין סח.). **חמרא.** יין (שבת קי. ושוה).

רב ניסים גאון

דין גרמא דעשיראה ביר. פרשו רבי' שרירא ורבי' האיי חמודו ז"ל ר' יוחנן קבר ר' בנים זכרים וכי העשירי שבהן נפל לתוך יורה גדולה שהיתה רותחת ריתוח קשה וחזק ונמסה בשרו ונמק נטל ר' יוחנן עצם של אצבע קטנה שלו וצררה בסודינו והי' מנחם בה אחרים ואית דאמרי כי נשאר לו בן אחד ושמו ר' מתנה ושיגרו מארץ ישראל לבבל ללמוד תורה לפני שמואל:

כאילו נראה אורה באותן הבתים. ה[תחיל] ר א[לעזר] לבכות וכולי'. רב הונא החמיצו לו(ת') [ד'] מאה דני דחמרא, אמרו ליה רבנן לעיין מר בארוחותיה דילמא [עכירה הו]ת בידיה, אמר להו ומי חשידנא גביכ(ו'). אמרו ליה ומי חשיד הק"ה דעביד דינא בלא דינא, אמרו ליה אמאי לא יהיב מר שבישתא לאריסיה, פירוש שבישתא, זמורות שלכרם, אמאי לא יהבת לאריסי. אמר להו ומי שבקי לי, כלומר הם לוקחים בלא ידיעתי לפיכך אני לוקח מהם, אמרו לו וכי טוב לך לגנוב שלך אחר הגנב, זה אינו עושה אותו אלא הרוצה לטעום [ט]עם מתיקות הגניבה כדכתיב מים גנובים ימתקו וגו', כידאמרי[נ] אינשי בתר גנבא גנוב וטעמא טעים. קביל עליה דיהיב. איכא דאמרי יקר חלא ואיזדבן בדמי חמרא. פיר' הא דאמ[רי] רבנן שתהא תפילתי סמוך למיטתי, סמ'[וך] כלומר של[א יש]אר לי דבר מלאכה לעשותו ויהיה לבי טר[ד]ד עלי [אלא] מאחרי תפילתי אסב על מיטתי לאכל. [דבר אחר שתהא תפלתי קודמת למטתי כי אם אקדים מטתי לתפלתי אני מתיירא שמא תחטפני שינה וארדם ונמצאתי ישן בלא תפלה]. דבר אחר שת[הא] תפלתי סמוך למיטתי, לקמוס מיטתי כדי שיהו עניים מצו[יים] שם, [אגב התפלה]. ועל מטתי להיות נתונה צפון ודרום דאמ' ר' חמא בר חנינא וכולי'. הא דתניא שנים שנכנסו לכנסת להתפלל [אחד] וסיים ויצא ולא המתין לחבירו טורפין תפילתו וכולי'. וקימא לן בתפילה ערבית ומפני המזיקין [שבימיהם היו הבתי כנסיות חוץ לעיר ומתוך כך אם מניחו יחידי שמא יסתכן מהמזיקים שמצויים שם יותר]. ד"א מפני שגורם לשכינה להסתלק לפיכך טורפין לו תפילתו לזה שיצא הניחו לחבירו ויצא, כי השכינה שרויה אפילו בשנים שנאמר אז נדברו יראי יי איש אל ר[עהו ו]קשב יי וישמע, וכיון שיצא גורם ל[שכינה שתסתלק] ועל זה נאמר טורפין לו תפילתו באפו שנאמר הלמענך תעזב ארץ וינו[תק צור] ממ[קומו], כלומר אתה גרמתה שתס[ת]לק [השכינה] כי [יצאתה].

[ולזה הפירוש אפי' בתפילת שחרית ומנחה].

אמר ר' יוסי ברבי חנינא זוכה לברכות הללו שנאמר [1]לוא הקשבת למצותי ויהי כנהר שלומך וצדקתך כגלי הים ויהי כחול זרעך וצאצאי מעיך וגו': תניא אבא בנימין אומר אלמלי נתנה רשות לעין לראות אין כל בריה יכולה לעמוד מפני המזיקין אמר אביי אינהו נפישי מינן וקיימי עלן כי כסלא לאוגיא אמר רב הונא כל חד וחד מינן אלפא משמאליה ורבבתא מימיניה[6] אמר רבא האי דוחקא דהוי בכלה מנייהו הוי הני ברכי דשלהי מנייהו (ו) הני מאני דרבנן דבלו מחופיא דידהו הני כרעי דמנקפן מנייהו האי מאן דבעי למידע להו לייתי קיטמא נהילא ונהדר אפורייה ובצפרא חזי כי כרעי דתרנגולא האי מאן דבעי למחזינהו ליתי שלייתא דשונרתא אוכמתא בת אוכמתא בוכרתא בת בוכרתא ולקליה בנורא ולשחקיה ולימלי עיניה מניה וחזי להו ולשדייה בגובתא דפרזלא ולחתמי' בגושפנקא דפרזלא דילמא גנבי מניה ולחתום פומיה כי היכי דלא ליתזק רב ביבי בר אביי עבד הכי חזא ואתזק בעו רבנן רחמי עליה ואתסי: תניא אבא בנימין אומר [8]אין תפלה של אדם נשמעת אלא בבית הכנסת שנאמר [2]לשמוע אל הרנה ואל התפלה במקום רנה שם תהא תפלה אמר רבין בר רב אדא א"ר יצחק מנין שהקב"ה מצוי בבית הכנסת שנאמר [3]אלהים נצב בעדת אל ומנין לעשרה שמתפללין ששכינה עמהם שנאמר אלהים נצב בעדת אל [3]ומנין לשלשה שיושבין בדין ששכינה עמהם שנאמר [3]בקרב אלהים ישפוט ומנין לשנים שיושבים ועוסקין בתורה ששכינה עמהם שנאמר [4]אז נדברו יראי ה' איש אל רעהו ויקשב ה' וגו' [5]מאי ולחושבי שמו אמר רב אשי (ז) חשב אדם לעשות מצוה ונאנס ולא עשאה מעלה עליו הכתוב כאילו עשאה ומנין שאפילו אחד שיושב בתורה ששכינה עמו שנאמר [6]בכל המקום אשר אזכיר את שמי אבוא אליך וברכתיך וכי מאחר דאפילו חד תרי מבעיא תרי מכתבן מליהו בספר הזכרונות חד לא מכתבן מליה בספר הזכרונות וכי מאחר דאפי' תרי תלתא מבעיא מהו דתימא דינא שלמא בעלמא הוא ולא אתיא שכינה קמ"ל דדינא נמי היינו תורה וכי מאחר דאפי' תלתא עשרה מבעיא עשרה קדמה שכינה ואתיא תלתא עד דיתבי: א"ר אבין בר רב אדא א"ר יצחק מנין שהקב"ה מניח תפילין שנאמר [7]נשבע ה' בימינו ובזרוע עוזו בימינו זו תורה שנאמר [8]מימינו אש דת למו ובזרוע עוזו אלו תפילין שנאמר [9]ה' עוז לעמו יתן ומנין שהתפילין עוז הם לישראל דכתי' [10]וראו כל עמי הארץ כי שם ה' נקרא עליך ויראו ממך [7]ותניא ר' אליעזר הגדול אומר אלו תפילין שבראש א"ל רב נחמן בר יצחק לרב חייא בר אבין הני תפילין דמרי עלמא מה כתיב בהו א"ל [11]ומי כעמך ישראל גוי אחד בארץ ומי משתבח קוב"ה בשבחייהו דישראל אין דכתיב [12]את ה' האמרת היום (וכתיב) וה' האמירך היום [9]אמר להם הקב"ה לישראל אתם עשיתוני [1]חטיבה אחת בעולם ואני אעשה אתכם חטיבה אחת בעולם אתם עשיתוני חטיבה אחת בעולם שנאמר [13]שמע ישראל ה' אלהינו ה' אחד ואני אעשה אתכם חטיבה אחת בעולם שנאמר ומי כעמך ישראל גוי אחד בארץ אמר ליה רב אחא בריה דרבא לרב אשי תינח בחד ביתא בשאר בתי מאי א"ל [14]כי מי גוי גדול ומי גוי גדול [15]אשריך ישראל [16]או הנסה אלהים [17]ולתתך עליון אי הכי נפישי להו בתי אלא כי מי גוי גדול ומי גוי גדול דדמיין להדדי בחד ביתא אשריך ישראל ומי כעמך ישראל בחד ביתא או הנסה אלהים בחד ביתא ולתתך עליון בחד ביתא וכולהו

[1]**המתפלל ולא המתין את חבירו טורפין לו וכו'.** פירש רבינו תס"[8] דזה היה להם בבתי כנסיות שלהם שהיו בשדה ולכך בלילה יש להמתין. והכי"ל היה מאחר תפלתו ומתרחק עד שילמו כולם ואם בתוך כך היה שום אדם בא בבית הכנסת היה מעיין בספר עד שגמרו תפלתם. ונראה להתמיה לף לנו: **כי כסלא לאוגיא.** כעין תלמים המקיפין את הערוגה כלומרכמו כרים לכרים (לף ו:) הדין אוגיא להוי פלה: **חד לא מכתבן מליה בספר הזכרונות.** כלומר עם אחרים אבל בספר לבדו נכתבין כלומרמרינן וכל מעשיך בספר נכתבין (אבות פרק ג) כ"ש[2] מדה טובה: **אלו תפילין שבראש.** (ו) לפי שיש בהן רוב שם של שדי שהש"י כתובה בקמטו שבבתים והלל"ת בלוועות. ומימא משבת פרק במה מדליקין (דף כח ב) דקאמר מן המותר בפיך ולא מפיק לוועות מתורת ה' בפיך. ועוד דכתי' בתרא דמגילה (דף כו ב) קרי לרצועות תשמישי קדושה בעלמא. אלא י"ל אלו תפילין שבראש בגבהו של ראש ונראין דשייך בהו ולאו אבל תפילין של יד מכוסין דכתיב (שמות יג) לך לאות על ידך ולא לאחרים לאות (ח): **מי כעמך ישראל.** זה שיסד הפייטן (ביום ל' דפסח) טוטפת כלילו גדלי: (ט)**אחורי בית הכנסת.** פי' רש"י כל פתחי בתי כנסיות היו למזרח ואחוריהם למערב וזה המתפלל אחורי בית הכנסת ואינו מחזיר פניו לנהכ"נ נראה כיופר במי שהנגור מתפללין לפניו. ולא ידעינא דלדרכה במהדר אפיה לבית הכנסת מיחזי כשתי רשויות שהקהל מתפללין למערב והוא מתפלל כנגדם למזרח. ע"כ נראה אחורי בהכ"נ מי שהוא אחורי הבית במזרח והבית משתחוים למערב ולהכי קאמר ולא מהדר אפיה כו'. ודוקא הם שהיה מנהגם להתפלל למערב. אבל אנו מתפללים למזרח שאנו במערבו של ל"י וכתיב והתפללו אליך דרך ארצם (מ"ל ח) ונראה כמו שפי' להם לצד מערב יתפרש לנו לצד מזרח: אלמלי

[1]לוא הקשבת. לשון המתנה היא: **למצותי.** בשביל מצותי אשר צויתי לגמול חסד: **לרצות.** כל הדברים העומדים לפניו: **כי כסלא לאוגיא.** כשורת חפירה המקפת האוגיא שעושין תחת הגפנים כמו שבינינו (מ"ק דף ג.) אין עושין אוגיות לגפנים לאסוף שם מים להשקות הגפן. כסלא הוא תלם של מענה המקפת סביב סביב את תל האוגיא והגפן נטוע בתל וברים נדרים (דף ו ב) הדין אוגיא להוי פלה: **פלי דוחקא דהוי בכלה.** פעמים שבני אדם רוחצים ביום השבת (ג) שבאין לשמוע דרשה ודומה להם כיוצאים דחוקים: **הני ברכי דשלהי.** ברכים עייפים: **מאני דרבנן דבלו.** בגדי המלמדים שבלים מהר והם אינם בני מלאכה שיבלו בגדיהם: **מחופיא דידהו.** נאין המזיקים ויושבין אצלם ומתחכמים בהם. חופיא לשון חופף ומפספס (שבת דף נ:) פרש"י בלע"ז: **שלייתא דשונרתא.** שליית הולד של חתול נקבה: **בוכרתא.** הבכורה לאמה: **בת בוכרתא.** אם בכורה: **ולימלי עיניה מניה.** יסיר ממנה מעט בעיניו. כל לשון נתינה בעין קורהו בלשון גמרא לשון מלוי לפי שבדבר מועט הוא מלא: **גובתא דפרזלא.** קנה חלול של ברזל: **ולחתמיה.** לקנה: **בגושפנקא דפרזלא.** בחותם של ברזל. דבמידי דלייר ותתיס לית להו רשותא לכלמרינן בכל הבשר בשמיטת חולין (דף קה ב): **במקום רנה.** בבהכ"נ שם לומרים הלבור שירות ותשבחות בנעימת קול ערב: **בעדת אל.** בבית מועד שלו: **ומנין לעשרה וכו'.** [9]עדה קרויה בעשרה שנא' עד מתי לעדה הרעה הזאת (במדבר יד) ילמו בלב ויהושע: **בקרב אלהים ישפוט.** ומין בית דין קרוים אלהים אלא בג' בפ"ק דסנהדרין (דף ג ב): **ויקשב ה'.** מתמין להם שם: **אשר אזכיר את שמי.** אשר יזכר שמי על (ד) מצותי ודברי: **אבא אליך.** לשון יחיד הוא: **מכתבן מליהו.** כלכתיב וכתב ספר זכרון לפניו (מלאכי ג) [10]: **קדמה שכינה ותתיא.** קודם שיהיו כל העשרה: **עד דיתבי.** כלכתיב ישפוט בעת המשפט: **עוז לעמו.** ומנין שהתפילין עוז הם לישראל דכתיב ולאו וגו' ויראו ממך: **מה כתיב בהו.** בשלמא בתפילין דידן כתיב שמע (דברים ו) והיה אם שמוע (שם יא) קדש לי כל בכור (שמות יג) והיה כי יביאך (שם) פרשיות שבצלצוו בהם לשום זכרון מצותיו של הקב"ה אות וזכרון להם לישראל אבל בדידיה מאי כתיב בהו: **האמרת.** לשון חזיתות ובתם כמו יתאמרו כל פועלי און (תהלים לד) יתבאמו: **כשאר כפי מאי** (ה). שהרי מרבעה בתים הם: וכולהו

[1]**חטיבה אחת.** לשון מטה: [2]**לשמוע אל הרנה ואל התפלה.** מקום רנה שם תהא תפילה, (ומקום רנה הוא בבית הכנסת) שנאמר רננו צדיקים, כ(לומר) בבית יי [ש]ם תהיה תפילה. ומנין שהקב"ה מצוי בכנסת, פירוש ומנין שכבודו של הקב"ה מצוי וכבל.... א"ר אבין בר אדא אמ' ר' יצחק מנין שהקב"ה מניח תפילין שנאמר נשבע ה' בימינו ובזרוע עוזו, ימינו זו תורה שנאמר מימינו אש דת למו, עוזו אלו תפילין. פי' שהב"ה מראה מכבודו לנביאיו וחסידיו באובנתא דליבא כדמות אדם יושב, דכתיב ראיתי את ה' יושב על כסאו וכל צבא השמים עומדים מימינו ומשמאלו, וכתיב וראראה את ה' יושב על כסא רם ונשא ושוליו מלאים את ההיכל, וכמי שיש לו רגלים דכתיב ותחת רגליו כמעשה לבנת הספיר. וכיון שנרדע לנו כי מתראה לנביאים בענין הזה, ובחבור לנו כי ראייה האמורה בראיית הלב, ולא בראיית העין היא, כי לא יתכן להאמר בראיית העין שנראיית דמות להב"ה, שנאמר ואל מי תדמיוני ואשוה. אלא ראייה בלב היא, כך יתכן לומר שאיפשר לאדם לראות בראיית הלב דמות כבוד בראש ועליו תפילין. והאומר ראיתי, ראיית הלב היא כדכתיב ולבי ראה הרבה חכמה ודעת. וכך כוונתו, ולא ראיית העין ממש, שהרי בפירוש אמר הכתוב ודברתי על הנביאים ואנכי חזון הרביתי וביד הנביאים אדמה, מלמד שמראה לכל נביא דמיון שיוכל לראות, אבל ראייה ממש חס ושלום שיש שם שעולה על דעתו, וכי ר' יצחק חולק על התורה שנאמר כי לא יראני האדם וחי. וכא ר' יצחק ואמר כי נראה הקב"ה למשה. ועוד הלא כתיב וירא אל אהלי ישראל ותחת רגליו כמעשה לבנת הספיר, הנה מראה הכתוב שראו, ומקרא אחר כתיב ונשמרתם מאד לנפשותיכם כי לא ראיתם כל תמונה ביום דבר ה' אליכם בחורב מתוך האש, קשו קראי אהדדי. נפרקי לא קשיא, האי קרא דכתיב ויראו, ראיית העין. ומצינו לשון הקודש שקורא בענין הזה ראייה, שנאמר וירא יעקב כי יש שבר במצרים, וריעקב לא היה במצרים אלא בארץ כנען. וכהנה רבות. ולמכיני מדע יראי שמים בפחות מזה (היה) די להם להבין ולידע שאין בכל התלמוד דבר מודיע שיש בישראל נותן דמות לבוראנו שיתבה שמו ויתעלה זכרו. אמנם חלוקי לב רשעי ארץ המינים מחפאים דברים אשר לא כן כדי לגנות עצמם, מי שפרע מאנשי דור המבול יפרע מהם. ומצאנו שהקב"ה ית"ש הראה למשה רבינו בתוך הכבוד שאמר הכתוב וראית את אחורי, כגון מלאך ובראשו תפילין, וראה משה רבינו והבין קשר של תפילין ושי"ן של תפילין, בענין שהראהו כלי המשכן שנא' ככל אשר אני מראה אותך את תבנית המשכן ואת תבנית כל כליו. וזה יתכן למראית העין ויתכן לראיית הלב. אבל זה שכתוב וראית את אחורי אינה אלא ראיית הלב, ועל אותה הראייה שנאמרה [נ]שמעת אלא בבית הכנסת שנאמר לשמוע אל הרנה ואל הת[פלה] מקום רנה שם תהא תפילה, [ומקום רנה הוא בבית הכנסת] שנאמר רננו צדיקים, כ[לומר] בבית יי [ש]ם תהיה תפילה. ומנין שהקב"ה מצוי בכנסת, פירוש ומנין שכבודו של הקב"ה מצוי וכבל.... א"ר אבין בר אדא אמ' ר' יצחק מנין שהקב"ה מניח תפילין שנאמר נשבע ה' בימינו ובזרוע עוזו, ימינו זו תורה שנאמר מימינו אש דת למו, עוזו אלו תפילין. פי' שהב"ה מראה מכבודו לנביאיו וחסידיו באובנתא דליבא כדמות אדם יושב, דכתיב ראיתי את ה' יושב על כסאו וכל צבא השמים עומדים מימינו ומשמאלו, וכתיב וראראה את ה' יושב על כסא רם ונשא ושוליו מלאים את ההיכל, וכמי שיש לו רגלים דכתיב ותחת רגליו כמעשה לבנת הספיר. וכיון שנרדע לנו כי מתראה לנביאים בענין הזה, ובחבור לנו כי ראייה האמורה בראיית הלב, ולא בראיית העין היא, כי לא יתכן להאמר בראיית העין שנראיית דמות להב"ה, שנאמר ואל מי תדמיוני ואשוה. אלא ראייה בלב היא, כך יתכן לומר שאיפשר לאדם לראות בראיית הלב דמות כבוד בראש ועליו תפילין. והאומר ראיתי, ראיית הלב היא כדכתיב ולבי ראה הרבה חכמה ודעת. וכך כוונתו, ולא ראיית העין ממש, שהרי בפירוש אמר הכתוב ודברתי על הנביאים ואנכי חזון הרביתי וביד הנביאים אדמה, מלמד שמראה לכל נביא דמיון שיוכל לראות, אבל ראייה ממש חס ושלום שיש שם שעולה על דעתו, וכי ר' יצחק חולק על התורה שנאמר כי לא יראני האדם וחי. וכא ר' יצחק ואמר כי נראה הקב"ה למשה. ועוד הלא כתיב וירא אל אהלי ישראל ותחת רגליו כמעשה לבנת הספיר, הנה מראה הכתוב שראו, ומקרא אחר כתיב ונשמרתם מאד לנפשותיכם כי לא ראיתם כל תמונה ביום דבר ה' אליכם בחורב מתוך האש, קשו קראי אהדדי. נפרקי לא קשיא, האי קרא דכתיב ויראו, ראיית העין. ומצינו לשון הקודש שקורא בענין הזה ראייה, שנאמר וירא יעקב כי יש שבר במצרים, וריעקב לא היה במצרים אלא בארץ כנען. וכהנה רבות. ולמכיני מדע יראי שמים בפחות מזה (היה) די להם להבין ולידע שאין בכל התלמוד דבר מודיע שיש בישראל נותן דמות לבוראנו שיתבה שמו ויתעלה זכרו. אמנם חלוקי לב רשעי ארץ המינים מחפאים דברים אשר לא כן כדי לגנות עצמם, מי שפרע מאנשי דור המבול יפרע מהם. ומצאנו שהקב"ה ית"ש הראה למשה רבינו בתוך הכבוד שאמר הכתוב וראית את אחורי, כגון מלאך ובראשו תפילין, וראה משה רבינו והבין קשר של תפילין ושי"ן של תפילין, בענין שהראהו כלי המשכן שנא' ככל אשר אני מראה אותך את תבנית המשכן ואת תבנית כל כליו. וזה יתכן למראית העין ויתכן לראיית הלב. אבל זה שכתוב וראית את אחורי אינה אלא ראיית הלב, ועל אותה הראייה שנאמרה

מסורת הש"ס

ה) שנאמר יפול מלדך אלף וכבבה מימינך ש"ל [וכ"ה הגר' בילקוט ומע"ש], ב) [עי' תוספות סוכה יג. ד"ה בשלב], ג) שבת קג. פ"ש קדושין מ. ש"ש, ד) לקמן דף ה. ממות לה: [מגילה עז:] פוטה ח. חולין קמ.], ה) מגיגה פ"ק דף ג.,ו) [פי' ליזר אחד בעולם כלומר דבר המיכר שאין כמותו. ערוך בערך אחר ג'], ז) שיר לדף ה' ע"ב, ח) [וע"ע תוס' שבת סב. ד"ה ש"ין ותוס' עירובין לז. ד"ה קשר ומגילה מו: ד"ה תשמישי תוספות מנחות לה: ד"ה אלו], ט) שיר לעמוד ג',

הגהות הב"ח

(א) גמ' דשלהי מיניהו הוי הני: (ב) שם אמר רב אמי אפי' חישב אדם: (ג) רש"י ד"ה הלי דוחקא וכו' בשבאין לשמוע: (ד) ד"ה אבר חוכיר וכו' שמי אל פי מלומר: (ה) ד"ה בשאר בתי מלי כתיב בהו שהרי: (ו) תוס' ד"ה אלו תפילין שבראש פרש"י [במנחות ל"ה] לפי שיש:

גליון הש"ס

גמ' אין תפילתו של אדם כו'. עי' ע"ז ד ע"ב תוס' ד"ה ריון. וגרסתם אלא עם הצבור: רש"י ד"ה ומנין לעשרה וכו' עדה כו'. לקמן ל"מ ע"ב:

מוסף תוספות

א. בתוס' רי"ש כתב, פי' רח"ח (המגיה ציין שאצלנו זה ט"ס) דוקא בביהכנ"ס שלהם שהיו רחוקין מן העיר ויש לירא מן המזיקין ושמא גם בשלנו בלילה, ובינינו רגיל להמתין אפי' ביום ודוקא כשהיה עומד להתפלל. (ובינו ר"י הזקן). ב. בתוס' רי"ש גורס. כסלא לגיא. ג. בתוס' רי"ש גורס. וכ"ש הכא דמדה טובה מרובה.

לעזי רש"י

פריי"ר. חיכוך שפשוף.

מוסף רש"י

כי כסלא לאוגיא. כלומר כתלמים לנקבה (נדרים ו:). בקרב אלהים ישפוט. המקום עמהם, שמתפיס עמהם בדבר המשפט (אבות פ"ג מ"ו). בכל המקום אשר אזכיר את שמי. כלומר שאמן דעת בלבך להזכיר את שמי, אבוא אם אליך, דשייע יחיד, אזכיר את שמי משמע שלמד לאחרים להזכיר את שמי (שם). ובזרוע עזוו אלו תפילין. מדכתיב ימינו ומתיב ובזרוע עזוו, אלמא בזרועו סיימו שמאלו ותפילין בשמאל קיימי (נדר ג.). אלו תפילין שבראש. אות הן לכל כי שם ה' נקרא עליך (חולין פט.). שכתוב בהם רוב השם ש"ין ולל"ת (מנחות לה: ועי' תוד"ה אלו). האמרת. שנמתם, כמו יתאמרו כל פועלי און, יתאמנו שדרכו לשלה (חגיגה ג.), חטיבה אחת. שנמ אחד, שנמ מיוחד לומר אין כמוך לכך נאמרנו לאלוה (שם).

רבינו חננאל

אילמלי [נ]תנה רשות לעין לראות את המזיקין אן[ן] כל בריה (לכ..) יכולה לעמוד מפניהם. פיר' (מסלי) [כיסלי] כיסלי. פיר' .. ב.בב .. דמשחיין. תניא אבה בנימין [אומר] אין תפילתו של אדם

עין משפט נר מצוה

כא א מיי' פ"ט מהלכות תפלה הלכה ה (מסג עשין יט) טור וש"ע טו"ח סימן ל סעיף ט:

תורה אור השלם

1. לוא הקשבת למצותי יהי כנהר שלומך וצדקתך כגלי הים: ויהי כחול זרעך וצאצאי מעיך: תניא אבא בנימין אומר אלמלי נתנה רשות לעין לראות אין כל בריה יכולה לעמוד מפני המזיקין אמר אביי אינהו נפישי מינן וקיימי עלן כי כסלא לאוגיא אמר רב הונא כל חד וחד מינן אלפא משמאליה ורבבתא מימיניה: ישעיה מח יח-יט
2. ולתפלת עבדך ואל תחנתו יי אלהי לשמע אל הרנה ואל התפלה אשר עבדך מתפלל לפניך היום: מלכים א ח כח
4. מזמור לאסף אלהים נצב בעדת אל בקרב אלהים ישפוט:

תהלים פב א

5. אז נדברו יראי יי איש את רעהו ויקשב יי וישמע ויכתב ספר זכרון לפניו ליראי יי ולחשבי שמו:

מלאכי ג טז

6. מזבח אדמה תעשה לי וזבחת עליו את עלתיך ואת שלמיך את צאנך ואת בקרך בכל המקום אשר אזכיר את שמי אבוא אליך וברכתיך:

שמות כ כ

7. נשבע יי בימינו ובזרוע עזו אם אתן את דגנך עוד מאכל לאיביך ואם ישתו בני נכר תירושך אשר יגעת בו: ישעיה סב ח
8. ויאמר יי מסיני בא וזרח משעיר למו הופיע מהר פארן ואתה מרבבת קדש מימינו אש דת למו:

דברים לג ב

9. יי עז לעמו יתן יי יברך את עמו בשלום:

תהלים כט יא

10. וראו כל עמי הארץ כי שם יי נקרא עליך ויראו ממך: דברים כח י
11. ומי כעמך ישראל גוי אחד בארץ אשר הלך האלהים לפדות לו עם לשום לך שם גדלות ונוראות לגרש מפני עמך אשר פדית ממצרים גוים:

דברי הימים א יז כא

12. את יי האמרת היום להיות לך לאלהים וללכת בדרכיו ולשמר חקיו ומצותיו ומשפטיו ולשמע בקולו: ויי האמירך היום להיות לו לעם סגלה כאשר דבר לך ולשמר כל מצותיו: דברים כו יז-יח
13. שמע ישראל יי אלהינו יי אחד:

דברים ו ד

14. כי מי גוי גדול אשר לו אלהים קרבים אליו כיי אלהינו בכל קראנו אליו: ומי גוי גדול אשר לו חקים ומשפטים צדיקם ככל התורה הזאת אשר אנכי נתן לפניכם היום:

דברים ד ז-ח

15. אשריך ישראל מי כמוך עם נושע ביי מגן עזרך ואשר חרב גאותך ויכחשו איביך לך ואתה על במותימו תדרך:

דברים לג כט

16. או הנסה אלהים לבוא לקחת לו גוי מקרב גוי במסת באתת ובמורא ובמלחמה וביד חזקה ובזרוע נטויה ובמוראים גדלים ככל אשר עשה לכם יי אלהיכם במצרים לעיניך: דברים ד לד
17. ולתתך עליון על כל הגוים אשר עשה לתהלה ולשם ולתפארת ולהיותך עם קדש ליי אלהיך כאשר דבר: דברים כו יט

מאימתי פרק ראשון ברכות

וכולהו כתיבי באדרעיה. כל הכתובים הללו כתובים בזרוע בבית אחד שאותן של יד אינן אלא בית אחד כדאמרינן במנחות (דף לד:) וכל הפרשיות כתובות בו: **משאיל בו.** מה טיבו של פלוני למה לא בא: **ירא אם** (ה) ה'. שהיה רגיל לבא אליו: **אשר הלך תשכים ואין נוגה לו.** אשר עתה הלך למקום משך (ו) אשר ימנע עצמו מלהשכים לפתחי: **ואין עונה.** שיעור שיוכלו לענות דבר קדושה: **אלהי אברהם.** שקבע מקום לתפלתו: **בעורו.** כדרך שהיה עוזר לאברהם: **אל יפסיע פסיעה נפה.** לפי שמראה בעצמו שעובר בית הכנסת דומה עליו כמשוי: **גרדפה.** לשון מרודה משמע שהרודף רץ: **לפרקא.** לשמוע הדרשה: **מחליין רבנן שבתא.** דאמר מר (שבת ד' קיג:) אסור לפסוע פסיעה גסה בשבת שנאמר(ב) אם תשיב משבת רגלך: **אגרא דפרקא.** עיקר קבול שכר הבריות הרגילים לשמוע דרשה מפי מכם היא שכר המרוצה שסרי רוגם אינם מדגיגים להעמיד שבת ולומר שמועה מפי רבן לאחר זמן שיקבלו שכר למוד: **אגרא דכלה.** שבת שלפני הרגל שהכל נאספין לשמוע הלכות הרגל: **אגרא דשמעתא סברא.** שהוא יגע וטורח ומתשב להבין טעמו של דבר: **אגרא דקעניפא לדקפא.** שנותנין לדקה לערב לפרנסת העניים (ג) שהתענו היום: **דלויי.** להריס קול בלשון נהי ועגמת נפש שיבכו השומעים: **מילי.** לשמת החתן בדברים: **אחורי בית הכנסת.** כל פתחי בית הכנסת היו במזרח והכי תניא בתוספתא דמגילה (פ"ג ה"ד) מעין מקדש ומשכן פניהם למערב ואחוריהם למזרח. והמתפלל אחורי בית הכנסת ואינו מחזיר פניו לבית הכנסת נראה ככופר במי שהלבור מתפללין לפניו והא דרב הונא מוקי לה לאחרי (ו) בדלא מהדר אפיה לבי כנישתא: **חלף הוא עייפא.** סותר ערכי: **כדו כר.** (ז)כדו שתי בר רשות כי הא דאמרינן בסוכה (ד' מה:) הא דעיילי בבר: **כרוס זלות.** סיפיה דקרא דלעיל: **דכריס שעומדים ברומו של עולם.** כגון תפלה שעולה למעלה: **כיון שנגערך אדם לבריות.** הוא זל בעייניהם: **לראשנו.** להיות עושה בנו דמתרגמינן כנושה (שמות כב) כרשיא: **עובר בחמשה קולות.** מזלזל בחמשה קולות שבירך בהן הקב"ה את ישראל: **אומן קולות דקודש מפן פורש הוו.** הנך קולות בתרלי היינו הנך דמיירי בהו לעיל וקאמר דנראין היו ואע"פ שהקול אינו נראה זה נראה: **מביאים תודה בית ה'.** כי אשיב אם שבות וגו'. סיפיה דקרא דחמשה קולות דלעיל הוא: **בשכיל זה.** שיבראו זה: **לגווף.** שלוו"ך בלע"ז: **גולם העני.** והלא אף גזלת העשיר גזלה היא אלא גזלת העני שאין לו כלום לגזול ממנו אלא שלא להשיב על שלומו: ונענע

וכולהו כתיבי באדרעיה: אמר רבין בר רב אדא אמר רבי יצחק כל הרגיל לבא לבית הכנסת ולא בא יום אחד הקב"ה משאיל בו שנאמר [1]מי בכם ירא ה' שומע בקול עבדו אשר הלך חשכים ואין נוגה לו (ח) אם לדבר מצוה הלך ואם לדבר הרשות הלך אין נוגה לו יבטח בשם ה' מאי טעמא משום דהוה ליה לבטוח בשם ה' ולא בטח: אמר ר' יוחנן בשעה שהקב"ה בא בבית הכנסת ולא מצא בה עשרה [9]מיד הוא כועס שנא' [2]מדוע באתי ואין איש קראתי ואין עונה. א"ר חלבו אמר רב הונא [א]כל הקובע (ט)מקום לתפלתו אלהי אברהם בעזרו וכשמת אומרים לו אי עניו אי חסיד מתלמידיו של אברהם אבינו ואברהם אבינו מנא לן דקבע מקום דכתיב [3]וישכם אברהם בבקר אל המקום אשר עמד שם (י)ואין עמידה אלא תפלה שנאמר [4]ויעמוד פינחס ויפלל: (י)אמר רבי חלבו אמר רב הונא [5]היוצא מבית הכנסת אל יפסיע פסיעה גסה אמר אביי לא אמרן אלא למיפק אבל למיעל מצוה למרהט שנא' (כ) [5]נרדפה לדעת את ה' אמר רבי זירא מריש כי הוה חזינא להו לרבנן דקא רהטי לפרקא בשבתא אמינא קא מחליין (ג) רבנן שבתא כיון דשמענא להא דרבי תנחום א"ר יהושע בן לוי לעולם [ב]ירוץ אדם [א] לדבר הלכה ואפילו בשבת שנא' [6]אחרי ה' ילכו כאריה ישאג וגו' (ד) אנא נמי רהיטנא: אמר ר' זירא אגרא דפרקא רהטא אמר אביי אגרא דכלה דוחקא אמר רבא אגרא דשמעתא סברא אמר רב פפא אגרא דבי (ד)[7]טמיא שתיקותא אמר מר זוטרא [7]אגרא דתעניתא צדקתא אמר רב ששת [8]אגרא דהספדא דלויי אמר רב אשי [1]אגרא דבי הלולי מילי: אמר רב הונא [1]כל המתפלל אחורי בית הכנסת נקרא רשע שנאמר [7]סביב רשעים יתהלכון אמר אביי לא אמרן אלא דלא מהדר אפיה לבי כנישתא אבל מהדר אפיה לבי כנישתא לית לן בה ההוא גברא דקא (ה)מצלי אחורי בי כנישתא ולא מהדר אפיה לבי כנישתא חלף (ו)אליהו חזייה אידמי ליה כטייעא א"ל כדו בר קיימת קמי מרך שלף ספסרא וקטליה א"ל ההוא מרבנן לרב ביבי בר אביי ואמרי לה רב ביבי לרב נחמן בר יצחק מאי [7]כרום זלות לבני אדם אמר ליה אלו דברים שעומדים ברומו של עולם ובני אדם מזלזלין בהן ר' יוחנן ור' אלעזר דאמרי תרוייהו כיון שנצטרך אדם לבריות פניו משתנות ככרום שנאמר כרום זלות לבני אדם מאי כרום כי אתא רב דימי אמר עוף אחד יש בכרכי הים וכרום שמו וכיון שחמה זורחת(ז) מתהפך לכמה גוונין ר' אמי ור' אסי דאמרי תרוייהו כאילו נדון בשני דינים אש ומים שנאמר [8]הרכבת אנוש לראשנו באנו באש ובמים: ואמר רבי חלבו אמר רב הונא [ה]לעולם יהא אדם זהיר בתפלת המנחה שהרי אליהו לא נענה אלא בתפלת המנחה שנאמר [9]ויהי בעלות המנחה ויגש אליהו הנביא ויאמר [ו]ענני ה' ענני ענני שתרד אש מן השמים וענני שלא יאמרו מעשה כשפים הם ר' יוחנן אמר אף בתפלת ערבית שנאמר [10]תכון תפלתי קטרת לפניך משאת כפי מנחת ערב רב נחמן בר יצחק אמר אף תפלת שחרית שנאמר [11]ה' בקר תשמע קולי בקר אערך לך ואצפה: וא"ר חלבו אמר רב הונא [9]כל הנהנה מסעודת חתן ואינו משמחו עובר בחמשה קולות שנאמר [12]קול ששון וקול שמחה קול חתן וקול כלה קול אומרים הודו את ה' צבאות ואם משמחו מה שכרו אמר רבי יהושע בן לוי זוכה לתורה שנתנה בחמשה קולות שנאמר [13]ויהי ביום השלישי בהיות הבקר ויהי קולות וברקים וענן כבד על ההר וקול שופר וגו' [14]ויהי קול השופר וגו' והאלהים יעננו בקול. איני והא כתיב [15]וכל העם רואים את הקולות אותן קולות דקודם מתן תורה הוו רבי אבהו אמר כאילו הקריב תודה שנאמר [12]מביאים תודה בית ה' רב נחמן בר יצחק אמר כאילו בנה אחת מחורבות ירושלים שנאמר [12]כי אשיב את שבות הארץ כבראשונה אמר ה': וא"ר חלבו אמר רב הונא כל אדם שיש בו יראת שמים דבריו נשמעין שנאמר [16]סוף דבר הכל נשמע את האלהים ירא וגו' מאי כי זה כל האדם (ט)א"ר אלעזר אמר הקב"ה כל העולם כלו לא נברא אלא בשביל זה רבי אבא בר כהנא אמר שקול זה כנגד כל העולם כולו (י)ר' שמעון בן עזאי אומר ואמרי לה ר' שמעון בן זומא אומר כל העולם כולו לא נברא אלא לצוות לזה: וא"ר חלבו אמר רב הונא כל שיודע בחברו שהוא רגיל ליתן לו שלום יקדים לו שלום שנאמר 17 בקש שלום ורדפהו ואם נתן לו ולא החזיר נקרא גזלן שנאמר [18]ואתם בערתם הכרם גזלת העני בבתיכם: א"ר

תורה אור השלם

1. מִי בָכֶם יָרֵא יְיָ שֹׁמֵעַ בְּקוֹל עַבְדּוֹ אֲשֶׁר הָלַךְ חֲשֵׁכִים וְאֵין נֹגַהּ לוֹ יִבְטַח בְּשֵׁם יְיָ וְיִשָּׁעֵן בֵּאלֹהָיו: ישעיהו נ י
2. מַדּוּעַ בָּאתִי וְאֵין אִישׁ קָרָאתִי וְאֵין עוֹנֶה הֲקָצוֹר קָצְרָה יָדִי מִפְּדוּת וְאִם אֵין בִּי כֹּחַ לְהַצִּיל הֵן בְּגַעֲרָתִי אַחֲרִיב יָם אָשִׂים נְהָרוֹת מִדְבָּר תִּבְאַשׁ דְּגָתָם מֵאֵין מַיִם וָתָמֹת בַּצִּמָּא:
3. וַיַּשְׁכֵּם אַבְרָהָם בַּבֹּקֶר אֶל הַמָּקוֹם אֲשֶׁר עָמַד שָׁם אֶת פְּנֵי יְיָ: בראשית יט כז
4. וַיַּעֲמֹד פִּינְחָס וַיְפַלֵּל וַתֵּעָצַר הַמַּגֵּפָה:
תהלים קו ל
5. וְנִרְעָה נִרְדְּפָה לָדַעַת אֶת יְיָ כְּשַׁחַר נָכוֹן מוֹצָאוֹ יָבוֹא כַגֶּשֶׁם לָנוּ כְּמַלְקוֹשׁ יוֹרֶה אָרֶץ: הושע ו ג
6. אַחֲרֵי יְיָ יֵלֵכוּ כְּאַרְיֵה יִשְׁאָג כִּי הוּא יִשְׁאַג וְיָחֵרְדוּ בָנִים מִיָּם: הושע יא י
7. סָבִיב רְשָׁעִים יִתְהַלָּכוּן כְּרֹם זְלוּת לְבְנֵי אָדָם:
תהלים יב ט
8. הִרְכַּבְתָּ אֱנוֹשׁ לְרֹאשֵׁנוּ בָּאנוּ בָאֵשׁ וּבַמָּיִם וְהוֹצִיאֵנוּ לָרְוָיָה: תהלים סו יב
9. וַיְהִי בַּעֲלוֹת הַמִּנְחָה וַיִּגַּשׁ אֵלִיָּהוּ הַנָּבִיא וַיֹּאמַר יְיָ אֱלֹהֵי אַבְרָהָם יִצְחָק וְיִשְׂרָאֵל הַיּוֹם יִוָּדַע כִּי אַתָּה אֱלֹהִים בְּיִשְׂרָאֵל וְאָנֹכִי עַבְדֶּךָ וּבִדְבָרְךָ עָשִׂיתִי אֶת כָּל הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה: עֲנֵנִי יְיָ עֲנֵנִי וְיֵדְעוּ הָעָם הַזֶּה כִּי אַתָּה יְיָ הָאֱלֹהִים וְאַתָּה הֲסִבֹּתָ אֶת לִבָּם אָחֹרַנִּית:
מלכים א יח לו-לז
10. תִּכּוֹן תְּפִלָּתִי קְטֹרֶת לְפָנֶיךָ מַשְׂאַת כַּפַּי מִנְחַת עָרֶב: תהלים קמא ב
11. יְיָ בֹּקֶר תִּשְׁמַע קוֹלִי בֹּקֶר אֶעֱרָךְ לְךָ וַאֲצַפֶּה:
תהלים ה ד
12. קוֹל שָׂשׂוֹן וְקוֹל שִׂמְחָה קוֹל חָתָן וְקוֹל כַּלָּה קוֹל אֹמְרִים הוֹדוּ אֶת יְיָ צְבָאוֹת כִּי טוֹב יְיָ כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ מְבִאִים תּוֹדָה בֵּית יְיָ כִּי אָשִׁיב אֶת שְׁבוּת הָאָרֶץ כְּבָרִאשֹׁנָה אָמַר יְיָ:
ירמיהו לג יא
13. וַיְהִי בַיּוֹם הַשְּׁלִישִׁי בִּהְיֹת הַבֹּקֶר וַיְהִי קֹלֹת וּבְרָקִים וְעָנָן כָּבֵד עַל הָהָר וְקֹל שֹׁפָר חָזָק מְאֹד וַיֶּחֱרַד כָּל הָעָם אֲשֶׁר בַּמַּחֲנֶה:
שמות יט טז
14. וַיְהִי קוֹל הַשּׁוֹפָר הוֹלֵךְ וְחָזֵק מְאֹד מֹשֶׁה יְדַבֵּר וְהָאֱלֹהִים יַעֲנֶנּוּ בְקוֹל: שמות יט יט 15. וְכָל הָעָם רֹאִים אֶת הַקּוֹלֹת וְאֶת הַלַּפִּידִם וְאֵת קוֹל הַשֹּׁפָר וְאֶת הָהָר עָשֵׁן וַיַּרְא הָעָם וַיָּנוּעוּ וַיַּעַמְדוּ מֵרָחוֹק: שמות כ יד 16. סוֹף דָּבָר הַכֹּל נִשְׁמָע אֶת הָאֱלֹהִים יְרָא וְאֶת מִצְוֹתָיו שְׁמֹר כִּי זֶה כָּל הָאָדָם: קהלת יב יג 17. סוּר מֵרָע וַעֲשֵׂה טוֹב בַּקֵּשׁ שָׁלוֹם וְרָדְפֵהוּ: תהלים לד טו 18. יְיָ בְּמִשְׁפָּט יָבוֹא עִם זִקְנֵי עַמּוֹ וְשָׂרָיו וְאַתֶּם בִּעַרְתֶּם הַכָּרֶם גְּזֵלַת הָעָנִי בְּבָתֵּיכֶם: ישעיהו ג יד

הגהות הב"ח

(א) גמ' ואם לדבר מצוה: (ב) שם שנאמר ונדעה נרדפה: (ג) שם אמינא קא מחלליין רבנן: (ד) שם כמאיר שפא כי הוא ישאג ויחרדו בנים מים אגא גמי דסימנא: (ה) רש"י ד"ה ירא ה' כל"ל ותיבת אם נמחק: (ו) ד"ה אשר הלך וכו' משך ומנע עצמו מלהשכים לביהכ"נ הע"ד: (ז) ד"ה שחורי וכו' מוקים לה אביי כל"ל ואות למ"ד נמחק:

גליון הש"ס

גמ' מיד הוא כועס בו'. עי' בזוה"ק פרשת תרומה [ד' קל"ח ע"ח] ומי' בתשובת רשב"א ס' ר': שם כל הנהנה ספעודת חתן כו'. מג"א סימן קנ"ו:

הגהות הגר"א

[א] גמ' לדבר הלכה. נ"ב ג' הרי"ף והרא"ש מלוה:

לעזי רש"י

שלוו"ך [שול"ן].
חבורת אנשים.

מוסף רש"י

יבטח בשם ה'. היה לו לבטוח כי שאפקיד לו נכסי ומזונותי אשר מעבר בשבילו מלגות (רש"י כתו"י). שלא יאמרו מעשה כשפים הם. על ידי כשפים הנאתי הא"ם הוסת (לקמן מ:).

רבינו חננאל

במשה רבינו שראה קשר של תפילין ושל תפילין, עליה אמר ר' יצחק רמז לזה הדבר מן הכתוב מגין, ואו' נשבע ה' בימינו, וכענין הזה חזיון הנבואה, הנביא ירשב ער ורואה בלבו חזון הנבואה כמו ראיית הישן חלום, ומקרא מלא כתיב אם יהיה נביאיכם ה' במראה אליו אתודע בחלום אדבר בו. פי' בחמיהה. וכי במראה עין אליו אתודע כאלו בחלום, כן אני מחראה לו ומדבר עמו. ועל אותן התפילין שנראו למשה מתוך הכבוד, חקרו רבותינו ז"ל מה היה כתוב בהן, ומפרשי ומי בעמך ישראל ומי גוי גדול, ואלו הדברים והענינים קבלה (הלכה) למשה מסיני היו בידם ומקבלה פירושים שאי איפשר לדברים הללו להתפרש מן הדעת כלל. אגרא דפרקא ריהטא. פי', כדי שישמע מתחילה. אגרא דכלה דוחקא. [פי'], שכר ישיבת החברותה דוחקא. אגרא דבי טעמא שתיקותא. [פי'] שכר האכל שתיקותא ולקבל באהבה. אגרא דהספדא דלויי. שמגביה קולו בהספד שנאמר וישא קולו ויבך. אמר ר' חלבו אמר רב הונא לעולם יהא אם יזהיר בתפלת המנחה שהרי אליהו לא נענה אלא בתפלת המנחה שנאמר ויהי בעלות המנחה ויגש אליהו. אמר רב נחמן בר יצחק אף בתפלה של שחרית שנאמר ה' בוקר תשמע קולי. ר' יוחנן אומר

אף בתפלה של ערבית שנאמר תכון תפלתי קטורת לפניך משאת כפי מנחת ערב. הילכך צריך להיות הגיל בכולם.

ונענע לי בראשו. כמודה בברכתי ועונה אמן: **דעה בכמהו לא הוה ידע.** במסכת ע"ז מפרש לה בפ"ק (ט): **מאי קרא.** דלקמן הוי כרגע דכתיב כי רגע באפו חיים בלונו: **בחלא שעי קמייתא.** בתחלת שעות דאמוראים: **שורייקי.** בלשון יונים: **אמנה לבנו אמנה.** לשון רדוי והכנעה אדם סח על לבו מחליו: **ורדפה את מאהביה וגו'.** וכשתרגמה אמין תמיס על לבה לאמר תאוהב אל איש הראשון: **חמה גערה באדם מבין.** תמה גערה באדם מבין טובה מהכות בסיל מאה. תמה הטעם למעלה תמה התי"ו ולא כמו אל תירא ואל חָתֶת (דברים ז) שטעמו בחי"ת אלא למעלה תמה התי"ו דאמון לומר שהוא שם דבר שאי אפשר לפומרו לשון תפעל לומר תכניע את האדם אלא תכנע היא בעצמה ולכך שינה את נקודתה לומר שהוא שם דבר: **ג' דבריס בקש משה ונתן לו.** שהרי לסוף שאלתו כתיב: גם את הדבר הזה אשר דברת אעשה: **להודיעו דרכיו.** מנהג מדת משפטיו כגון מפני מה לדיק וטוב לו רשע ורע לו לדיק ורע לו רשע וטוב לו: **פא אשר אחון.** את אשר יכמרו רחמי עליו לשעה ואע"פ שאינו כדאי: **כשרליפי.** נסמה: **לא רליפי.** שנא"פ: ויסתר משה פניו: **ופליגא.** דר' יהושע בן קרחה שמעניתו על כך אדרבי שמואל שאמר קבל שכר על זה: **לקלסתר פנים.** כי קרן עור פניו (ט): **ומתונה ה' יביט.** זה מדאה אחורים כך שנו' בספרי (פ' בהעלותך): **קשר של תפילין.** מאחוריו הוא ואמרי לעילא) דהקב"ה מניח תפילין: אדני

מסורת הש"ס

ט) [נקמן מה: כתובות לו. בבא קמא נט: כ"מ כד: ;:]. ב) מגילה דף טו. ג) ע"ז ד. כל הענין, ד) יש גורסים שמנה רבנו אמנה ויתר נכון לאמנות הרבות כלו ונגרום שמונת אלפים שמונה מאות ופ"מ שאמנון נגד פסוקי תורה, ה) ס"פ שאין, ו) סנהדרין קה:, ז) נ"ב עו:]. ח) [עי' תוס' כתובות כט. מד"א אלו ופ"ז לו: ד"ה דמפי"], ט) סנהדרין מ:, י) מגמות דף לה:, כ) [דף ד:]. ל) [שמות נג], מ) [שמות ג], נ) [שמות לד], ס) [דף ו.], ע) [ע"ז טו:], פ) [ועי"ש בתוס' ד"ה ד: ד"ה ע"מ לאו מר'].

הגהות הב"ח

(א) גמ' משום ר' יוסי בן זמרא מנין שהקב"ה: (ב) שם לאמו וקמ"ל נ"ב ס"פ מאי קמ"ל:

מוסף תוספות

א. בתוס' רי"ש כתב. וי"ל שהיה יכול לומר כלם. ב. בתוס' רי"ש כתוב. ההוא מינאה (ובמגיה כתב דכ"ה בכתבי היד). ג. בתוס' רי"ש כתב. ואע"ג דאמרינן המינין והמסורות. ד. בתוס' רי"ש כתב לאו אורח ארעא להטריח שמים להורגו שלא כדרך בנ"א.

לעזי רש"י

טי"ש. נקודות.

מוסף רש"י

כי רגע באפו. אלמא דרגע הוי אפו (ע"ז ד:). **בחלת שעי קמייתא.** בשעת מרון (שם). **שורייקי.** נוקי"ש לשון לגיש"ן כמו חוטין חוטין, ולשון ישמעאל קוראין לחוט סורילא (שם). **לאו אורח ארעא.** לכרוך שעת זמנה (שם). **ונפלינו אני ועמך.** ונכלנו בלכתך עמנו מכל האומות (ב"ב סז:). **כשאוחזין מעשה אבותיהם בידיהם.** תפסיקין מהן עונותיהן ופן אמותיהם (סנהדרין כז:). **קשר של תפילין.** מאחוריו העורף, והקב"ה מניח תפילין כדאמר לעיל (ו.) דמשום תפילין של ראש ירלו העכו"ם כדכתיב וירלו ממך (מנחות לה:).

רבינו חננאל

א"ר יוחנן משום ר' יוסי מנין שהקב"ה מתפלל שנאמר ושימחתים בבית תפילתי תפלתם לא נאמר אלא תפילתי. גם זה פירושו כענין שפירשנו למעלהשנראה לו למשה רבינו ע"ה מתוך הכבוד כענין שאמר הודיעיני נא את דרכיך. ואמרו רבותינו ז"ל בקבלה שבידם שזה שנא' לו וקראתי בשם ה' לפנין. נראה לו למשה רבע"ה מתוך כבודו של הקב"ה כדמות שליח ציבור מעוטף שיורד לפני פניו ויקרא אותו הכבוד י"י י"י אל רחום וחנון וכו' נוצר חסד לאלפים וכו'. מיד וימהר משה ויקוד ארצה וישתחו ויקרא ה' ה', אותה שעה למד סדר התפלה כאשר הראהו מן השמים, זו תפלת התענית שהראהו לוא למשה רבינו מן השמים כדיא שהתפלל בה השורוי בדוחק. ועוד אותה שעה שמע תפלה אחרת קול מלפני הכבוד אומר, יהי רצון מלפני שיכבשו רחמי את כעסי ויתגוללו על מדותי ואתנהג עם בני במדת רחמים הכבוד לפנים משורת הדין. והבין משה רבינו שכך ראוי לבקש מלפני השכינה. וכך היו הדברים בידם הלכה למשה מסיני, הלא תראה כיון שראה ר' ישמעאל כה"ג בבית קה"ק כבוד אכתריאל יה ה' צבאות יושב על כסא רם ונשא בראיית הלב בבית קדשי הקדשים כאשר ראה ישעיה ומיכיהו, ושמע קול מלפני הכבוד, ישמעאל בני ברבני. פי' ברכה זו היא שבח והלל, כדכתיב ברכו ה' מלאכיו, וכשם שאנו אומרים תמיד ברוך כבוד ה' ממקומו. וכיון שנתן ברכת השבח לפני הכבוד, התפלל אותה תפלה שהיתה בידם קבלה הלכה למשה מסיני ששמע אותה כאשר אמרנו, ופתח ואמר יהי רצון מלפניך שיכבשו רחמיך ויעלו רחמיך על מדותיך וכו'. ויש אומרים אכתריאל מלאך הוא. ואנו לא קבלנו אלא הכבוד הוא. ואנו מוסיפים פירוש דברים שפרשנו, כי בכל התלמוד אין אומרים מנין אלא [כ]שהקדימו אותו הדבר ודברו בו, ואומרים ראיה לדברים הללו מנין. לפיכך אמרנו זה שאמרו בכאן מנין שהקב"ה מניח תפילין אהתם קאי כענין שנאמר וראית את אחורי, מלמד שהראהו הקב"ה למשה כבוד ועליו תפילין ללמד למשה קשר של תפילין ושי"ן של תפילין, ופירשו מתכתיב נשבע ה' בימינו ובזרוע עזו, שמע מינה כי עוד הראה לו הקב"ה ומצינו בכמה מקומות כתיב זרוע הי. כן זה שאמרנו מנין שהקב"ה מתפלל אהתם קאי, בר"ש ס"ק במה דכתיב וקראתי כשם ה' לפנין דקא מקרא כתוב אי אפשר לאומרו, מלמד שכבוד של הקב"ה נתעטף כשליח צבור והראהו למשה סדר התפילה, ואמר לו כל זמן שתוטאים ישראל יעשר לפני [סדר] הזה ואני מוחל להם, ויקרא ה' אני הוא קודם שיחטא וכו' ואמרו רמז לזה מן התורה מנין, ופירש ר' יוחנן בעצמו משום ר' יוסי רבו רמז מאי מדכתיב ושמתחים בבית תפילתי. וכענין הזה פי' דברי רבותינו ז"ל. **צדיק וטוב לו** צדיק וטוב לו צדיק גמור וכו'. הא דאוקימנא שהודיעו דרכיו צדיק וטוב לו צדיק גמור וכו'. הא דאוקימנא שהודיעו דרכיו צדיק ורע לו צדיק שאינו גמור. וקיימא לן בר מהני תלת בני חיי ומזוני. דגרסינן בפוף משקין אמר רבא בני חיי ומזוני לאו בזכותא תליא מילתא אלא במזלא תליא מילתא, דהא רבה ורב חסדא תרוויהו צדיקי גמורי נינהו, ורבה חיה צ"ב שנין, בי רבה שתין תכלי בי רב חסדא שתין הלולי, בי רבה נהמא דשעורי לאינשי, בי רב חסדא נהמא דסתירא לכלבי. ור' מאיר פליג בה דאמר שתים נתנו לו ואחת לא נתנו לו, אלא דתנתי' את אשר אחון ורחמתי את אשר אחון אף על פי שאינו הגון. וכותיה שמעתא שלקא, דכתיב מדע דרך רשעים צלחה מכלל דלא ידעי. **והסירתי את כפי** וכו'. והענין שאמרו מלמד שהראהו הקב"ה למשה קשר של תפילין, וכל זה במראית העין כדמיון ש"ק העובר לפני התיבה כדי ללמוד למשה רבינו. ואידך פירושא שאמרו באגדתא על האי קרא בדבר ה' שמים נעשו וגו', מלמד שכל דבור ודבור שיוצא מלפני הקב"ה נברא בו מלאך, וכן כאן כשהיה הדבור עם משה רבינו בפסוק [נ"א: בפרשת] ויעבור, נברא מדברו של הקב"ה מלאך מעוטף כשליח צבור כדי ללמד למשה במראית העין סדר סליחה.

ז.

ונענע לי בראשו. כמודה בברכתי ועונה אמן: **דעה בכמהו לא הוה ידע.** במסכת ע"ז מפרש לה בפ"ק (ט): **מאי קרא.** דלקמן הוי כרגע דכתיב כי רגע באפו חיים בלונו: **בחלא שעי קמייתא.** בתחלת שעות דאמוראים: **שורייקי.** בלשון יונים: **אמנה לבנו אמנה.** לשון רדוי והכנעה אדם סח על לבו מחליו: **ורדפה את מאהביה וגו'.** וכשתרגמה אמין תמיס על לבה לאמר תאוהב אל איש הראשון: **חמה גערה באדם מבין.** תמה גערה באדם מבין טובה מהכות בסיל מאה. תמה הטעם למעלה תמה התי"ו ולא כמו אל תירא ואל חָתֶת (דברים ז) שטעמו בחי"ת אלא למעלה תמה התי"ו דאמון לומר שהוא שם דבר שאי אפשר לפומרו לשון תפעל לומר תכניע את האדם אלא תכנע היא בעצמה ולכך שינה את נקודתה לומר שהוא שם דבר: **ג' דבריס בקש משה ונתן לו.** שהרי לסוף שאלתו כתיב: גם את הדבר הזה אשר דברת אעשה: **להודיעו דרכיו.** מנהג מדת משפטיו כגון מפני מה לדיק וטוב לו רשע ורע לו לדיק ורע לו רשע וטוב לו: **פא אשר אחון.** את אשר יכמרו רחמי עליו לשעה ואע"פ שאינו כדאי: **כשרליפי.** נסמה: **לא רליפי.** שנא"פ: ויסתר משה פניו: **ופליגא.** דר' יהושע בן קרחה שמעניתו על כך אדרבי שמואל שאמר קבל שכר על זה: **לקלסתר פנים.** כי קרן עור פניו (ט): **ומתונה ה' יביט.** זה מדאה אחורים כך שנו' בספרי (פ' בהעלותך): **קשר של תפילין.** מאחוריו הוא ואמרי לעילא) דהקב"ה מניח תפילין: אדני

שאלמלי כעסתי לא נשתייר וכו'. ואם תאמר מה היה יכול לומר כשעת רגע. יש לומר[א] כלם. אי נמי מאחר שהיה מתחיל קללתו באותה שעה היה מזיק אפילו לאחר כן: **ההוא** צדוקי[ב] דהוה בשבבותיה דריב"ל כו' לאו אורח ארעא. אף על גב דהגדוקים[ג] וכו' מורידין ולא מעלין[ד]) היינו בידי אדם אבל בידי שמים לאו אורח ארעא[ה] להעניש ולהטריחם ולהורגם בידי שמים שלא כדרך בני אדם. ואי דקסיגן הכא עובד כוכבים נימא דקאמר התם העובד כוכבים ורועי בהמה דקה לא מעלין ולא מורידין[ו]: לא

א"ר יוחנן משום ר' יוסי[ט] מנין שהקב"ה מתפלל שנאמר [1]והביאותים אל הר קדשי ושמחתים בבית תפלתי תפלתם לא נאמר אלא תפלתי מכאן שהקב"ה מתפלל. מאי מצלי אמר רב זוטרא בר טוביה אמר רב יה"ר מלפני שיכבשו רחמי את כעסי ויגולו רחמי על מדותי ואתנהג עם בני במדת רחמים ואכנס להם [ל]לפנים משורת הדין. תניא א"ר ישמעאל בן אלישע פעם אחת נכנסתי להקטיר קטורת לפני ולפנים וראיתי אכתריאל יה ה' צבאות שהוא יושב על כסא רם ונשא ואמר לי ישמעאל בני ברכני אמרתי לו יה"ר מלפניך שיכבשו רחמיך את כעסך ויגולו רחמיך על מדותיך ותתנהג עם בניך במדת הרחמים ותכנס להם לפנים משורת הדין ונענע לי בראשו[מ] וקמ"ל[נ] שלא תהא ברכת הדיוט קלה בעיניך: וא"ר יוחנן משום ר' יוסי מנין [2]שאין מרצין לו לאדם בשעת כעסו דכתיב [3]פני ילכו והנחותי לך אמר לו הקב"ה למשה המתן לי עד שיעברו פנים של זעם ואינה לך ומי איכא רתחא קמיה דקודשא בריך הוא אין [ס]דתניא [4]ואל זועם בכל יום וכמה זעמו רגע וכמה רגע אחד [ע]מחמשת רבוא ושמונת אלפים ושמנה מאות ושמנים ושמנה בשעה וזו היא רגע [פ]ואין כל בריה יכולה לכוין אותה שעה חוץ מבלעם הרשע דכתיב ביה [5]ויודע דעת עליון [צ]השתא דעת בהמתו לא הוה ידע דעת עליון הוה ידע אלא מלמד שהיה יודע לכוין אותה שעה שהקב"ה כועס בה והיינו דאמר להו נביא לישראל [6]עמי זכר נא מה יעץ בלק מלך מואב וגו' מאי למען דעת צדקות ה' א"ר אלעזר אמר להם הקב"ה לישראל דעו כמה צדקות עשיתי עמכם שלא כעסתי בימי בלעם הרשע שאלמלי כעסתי לא נשתייר משונאיהם של ישראל שריד ופליט והיינו דקא"ל בלעם לבלק [7]מה אקב לא קבה אל ומה אזעם לא זעם ה' מלמד שכל אותן הימים לא זעם. וכמה זעמו רגע וכמה רגע א"ר אבין ואיתימא רבי אבינא רגע כמימריה. ומנא לן דרגע רתח שנא' [8]כי רגע באפו חיים ברצונו ואב"א מהכא [7]חבי כמעט רגע עד יעבור זעם ואימת רתח אמר אביי בהנך תלת שעי קמייתא כי חיורא כרבלתא דתרנגולא וקאי אחד כרעא כל שעתא ושעתא נמי קאי הכי כל שעתא אית ביה שורייקי סומקי בההיא שעתא לית ביה שורייקי סומקי. ההוא צדוקי דהוה בשבבותיה דר' יהושע בן לוי הוה קא מצער ליה טובא בקראי יומא חד שקל תרנגולא ואוקמיה בין כרעי' דערסא ועיין ביה סבר כי מטא ההיא שעתא אלטייה כי מטא ההיא שעתא ניים אמר ש"מ לאו אורח ארעא למעבד הכי [8]ורחמיו על כל מעשיו כתיב וכתיב [9]גם ענוש לצדיק לא טוב תנא משמיה דר' מאיר בשעה שהחמה זורחת וכל מלכי מזרח ומערב מניחים כתריהם בראשיהם ומשתחוים לחמה מיד כועס הקב"ה: וא"ר יוחנן משום רבי יוסי טובה מרדות אחת בלבו של אדם יותר מכמה מלקיות שנא' [10]ורדפה את מאהביה וגו' ואמרה אלכה ואשובה אל אישי הראשון כי טוב לי אז מעתה וריש לקיש אמר יותר ממאה מלקיות שנאמר [11]תחת גערה במבין מהכות בסיל מאה: וא"ר יוחנן משום ר' יוסי שלשה דברים בקש משה מלפני הקב"ה ונתן לו בקש שתשרה שכינה על ישראל ונתן לו שנאמר [12]הלוא בלכתך עמנו [ק]בקש שלא תשרה שכינה על עובדי כוכבים ונתן לו שנאמר [13]ונפלינו אני ועמך בקש להודיעו דרכיו של הקב"ה ונתן לו שנא' [14]הודיעני נא את דרכיך אמר לפניו רבש"ע מפני מה יש צדיק וטוב לו ויש צדיק ורע לו יש רשע וטוב לו ויש רשע ורע לו אמר לו משה צדיק וטוב לו צדיק בן צדיק צדיק ורע לו צדיק בן רשע רשע וטוב לו רשע בן צדיק רשע ורע לו רשע בן רשע: אמר מר צדיק וטוב לו צדיק בן צדיק צדיק ורע לו צדיק בן רשע איני והא כתיב [15]פקד עון אבות על בנים וכתיב [16]ובנים לא יומתו על אבות ורמינן [ר]קראי אהדדי ומשנינן לא קשיא הא כשאוחזין מעשה אבותיהם בידיהם הא כשאין אוחזין מעשה אבותיהם בידיהם אלא הכי קא"ל צדיק וטוב לו צדיק גמור צדיק ורע לו צדיק שאינו גמור רשע וטוב לו רשע שאינו גמור רשע ורע לו רשע גמור ופליגא דר' מאיר דא"ר מאיר שתים נתנו לו ואחת לא נתנו לו שנא' [17]וחנתי את אשר אחון אע"פ שאינו הגון ורחמתי את אשר ארחם אע"פ שאינו הגון [18]ויאמר לא תוכל לראות את פני תנא משמיה דר' יהושע בן קרחה כך א"ל הקב"ה למשה כשרציתי לא רצית עכשיו שאתה רוצה איני רוצה ופליגא דר' שמואל בר נחמני א"ר יונתן דא"ר שמואל בר נחמני א"ר יונתן בשכר שלש זכה לשלש בשכר [19]ויסתר משה פניו זכה לקלסתר פנים בשכר כי ירא זכה [20]לוייראו מגשת אליו בשכר מהביט זכה [21]לותמונת ה' יביט: [22]והסירתי את כפי וראית את אחרי [ש]אמר רב חנא בר ביזנא א"ר שמעון חסידא מלמד שהראה הקב"ה למשה קשר של תפילין: וא"ר יוחנן משום ר' יוסי [ת]כל דבור ודבור שיצא מפי הקב"ה לטובה אפי' על תנאי לא חזר בו מנא לן ממשה רבינו שנא' [23]הרף ממני ואשמידם וגו' ואעשה אותך לגוי עצום אע"ג דבעא משה רחמי עלה דמלתא ובטלה אפ"ה אוקמה בזרעיה שנא' [24]בני משה גרשום ואליעזר ויהיו בני אליעזר רחביה הראש וגו' ובני רחביה רבו למעלה וגו' ותני רב יוסף למעלה מששים רבוא אתיא רביה רביה כתיב הכא רבו למעלה וכתיב התם [25]ובני ישראל פרו וישרצו וירבו: א"ר

אֲשֶׁר אֲרַחֵם: שמות לג יט 18. וַיֹּאמֶר לֹא תוּכַל לְרְאֹת אֶת פָּנָי כִּי לֹא יִרְאַנִי הָאָדָם וָחָי: שמות לג כ 19. וַיִּירָא מִגֶּשֶׁת אֵלָיו: שמות ג ו 20. לְהַבִּיט אֶל הָאֱלֹהִים: שמות ג ו 21. פֹּה אֶל פֹּה אֲדַבֵּר בּוֹ וּמַרְאֶה וְלֹא בְחִידֹת וּתְמֻנַת יְיָ יַבִּיט: 22. וְהֵסִרֹתִי אֶת כַּפִּי וְרָאִיתָ אֶת אֲחֹרָי וּפָנַי לֹא יֵרָאוּ: שמות לג כג 23. הֲרֶף מִמֶּנִּי וְאַשְׁמִידֵם וְאֶמְחֶה אֶת שְׁמָם מִתַּחַת הַשָּׁמָיִם וְאֶעֱשֶׂה אוֹתְךָ לְגוֹי עָצוּם וָרָב מִמֶּנּוּ: דברים ט יד 24. בְּנֵי מֹשֶׁה גֵּרְשֹׁם וֶאֱלִיעֶזֶר: וַיִּהְיוּ בְּנֵי אֱלִיעֶזֶר רְחַבְיָה הָרֹאשׁ וְלֹא הָיָה לֶאֱלִיעֶזֶר בָּנִים אֲחֵרִים וּבְנֵי רְחַבְיָה רַבּוּ לְמַעְלָה: דברי הימים א כג טו-יז 25. וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל פָּרוּ וַיִּשְׁרְצוּ וַיִּרְבּוּ וַיַּעַצְמוּ בִּמְאֹד מְאֹד וַתִּמָּלֵא הָאָרֶץ אֹתָם: שמות א ז

עין משפט נר מצוה

כו א מיי' פ"ה מהלכות דעות הלכה ז:

כח ב מיי' פ"י מה' יסודי התורה הלכה ד:

רב ניסים גאון

טובה מרדות אחת בלבו של אדם יותר מק' מלקיות שנא' (משלי יז) תחת גערה במבין. מכלל שהמבין הוא הלב וכי הגערה מהניא ביה טפי ממה דמהניא המלקות לגוף ובפרק הניראה (דף טא) אמרי' תנו רבנן לב מבין כליות יועצות: **והא כתי'** פוקד עון אבות על בנים וכתיב לא יומתו אבות על בנים ורמינן קראי אהדדי ומשנינן כאן שאוחזין מעשה אבותיהם בידיהם וכאן שאין אוחזין מעשה אבותיהם בידיהם עיקרה דהא רמיא ודהא שינוייה במס' סנהדרין (דף כז) בפרק דיני ממונות בגמרא זה בורר לו אחד:

תורה אור השלם

1. וְהֲבִיאוֹתִים אֶל הַר קָדְשִׁי וְשִׂמַּחְתִּים בְּבֵית תְּפִלָּתִי עֹלֹתֵיהֶם וְזִבְחֵיהֶם לְרָצוֹן עַל מִזְבְּחִי כִּי בֵיתִי בֵּית תְּפִלָּה יִקָּרֵא לְכָל הָעַמִּים:
ישעיהו נו ז
2. וַיֹּאמֶר פָּנַי יֵלֵכוּ וְהִנַּחְתִּי לָךְ:
שמות לג יד
3. אֱלֹהִים שֹׁפֵט צַדִּיק וְאֵל זֹעֵם בְּכָל יוֹם:
תהלים ז יב
4. נָאֹם שֹׁמֵעַ אִמְרֵי אֵל יֹדֵעַ דַּעַת עֶלְיוֹן מַחֲזֵה שַׁדַּי יֶחֱזֶה נֹפֵל וּגְלוּי עֵינָיִם:
במדבר כד טז
5. עַמִּי זְכָר נָא מַה יָּעַץ בָּלָק מֶלֶךְ מוֹאָב וּמַה עָנָה אֹתוֹ בִּלְעָם בֶּן בְּעוֹר מִן הַשִּׁטִּים עַד הַגִּלְגָּל לְמַעַן דַּעַת צִדְקוֹת יְיָ:
מיכה ו ה
6. מַה אֶקֹּב לֹא קָבֹּה אֵל וּמַה אֶזְעֹם לֹא זָעַם יְיָ:
במדבר כג ח
7. כִּי רֶגַע בְּאַפּוֹ חַיִּים בִּרְצוֹנוֹ בָּעֶרֶב יָלִין בֶּכִי וְלַבֹּקֶר רִנָּה:
תהלים ל ו
8. לֵךְ עַמִּי בֹּא בַחֲדָרֶיךָ וּסְגֹר דַּלְתְּךָ בַּעֲדֶךָ חְבִי כִּמְעַט רֶגַע עַד יַעֲבֹר זָעַם:
ישעיהו כו כ
9. טוֹב יְיָ לַכֹּל וְרַחֲמָיו עַל כָּל מַעֲשָׂיו:
תהלים קמה ט
10. גַּם עָנוֹשׁ לַצַּדִּיק לֹא טוֹב לְהַכּוֹת נְדִיבִים עַל יֹשֶׁר:
משלי יז כו
11. וְרָדְפָה אֶת מְאַהֲבֶיהָ וְלֹא תַשִּׂיג אֹתָם וּבִקַּשְׁתָּם וְלֹא תִמְצָא וְאָמְרָה אֵלְכָה וְאָשׁוּבָה אֶל אִישִׁי הָרִאשׁוֹן כִּי טוֹב לִי אָז מֵעָתָּה:
הושע ב ט
12. תַּחַת גְּעָרָה בְּמֵבִין מֵהַכּוֹת כְּסִיל מֵאָה:
משלי יז י
13. וּבְמַה יִוָּדַע אֲפוֹא כִּי מָצָאתִי חֵן בְּעֵינֶיךָ אֲנִי וְעַמֶּךָ הֲלוֹא בְּלֶכְתְּךָ עִמָּנוּ וְנִפְלִינוּ אֲנִי וְעַמְּךָ מִכֹּל הָעָם אֲשֶׁר עַל פְּנֵי הָאֲדָמָה:
שמות לג טז
14. וְעַתָּה אִם נָא מָצָאתִי חֵן בְּעֵינֶיךָ הוֹדִעֵנִי נָא אֶת דְּרָכֶךָ וְאֵדָעְךָ לְמַעַן אֶמְצָא חֵן בְּעֵינֶיךָ וּרְאֵה כִּי עַמְּךָ הַגּוֹי הַזֶּה:
שמות לג יג
15. נֹצֵר חֶסֶד לָאֲלָפִים נֹשֵׂא עָוֹן וָפֶשַׁע וְחַטָּאָה וְנַקֵּה לֹא יְנַקֶּה פֹּקֵד עֲוֹן אָבוֹת עַל בָּנִים וְעַל בְּנֵי בָנִים עַל שִׁלֵּשִׁים וְעַל רִבֵּעִים:
שמות לד ז
16. לֹא יוּמְתוּ אָבוֹת עַל בָּנִים וּבָנִים לֹא יוּמְתוּ עַל אָבוֹת אִישׁ בְּחֶטְאוֹ יוּמָתוּ:
דברים כד טז
17. וַיֹּאמֶר אֲנִי אַעֲבִיר כָּל טוּבִי עַל פָּנֶיךָ וְקָרָאתִי בְשֵׁם יְיָ לְפָנֶיךָ וְחַנֹּתִי אֶת אֲשֶׁר אָחֹן וְרִחַמְתִּי אֶת אֲשֶׁר אֲרַחֵם:
שמות לג יט
18. וַיֹּאמֶר לֹא תוּכַל לְרְאֹת אֶת פָּנָי כִּי לֹא יִרְאַנִי הָאָדָם וָחָי:
שמות לג כ
19. וַיִּירָא מִגֶּשֶׁת אֵלָיו:
שמות ג ו
20. לְהַבִּיט אֶל הָאֱלֹהִים:
שמות ג ו
21. פֹּה אֶל פֹּה אֲדַבֵּר בּוֹ וּמַרְאֶה וְלֹא בְחִידֹת וּתְמֻנַת יְיָ יַבִּיט:
22. וְהֵסִרֹתִי אֶת כַּפִּי וְרָאִיתָ אֶת אֲחֹרָי וּפָנַי לֹא יֵרָאוּ:
שמות לג כג
23. הֲרֶף מִמֶּנִּי וְאַשְׁמִידֵם וְאֶמְחֶה אֶת שְׁמָם מִתַּחַת הַשָּׁמָיִם וְאֶעֱשֶׂה אוֹתְךָ לְגוֹי עָצוּם וָרָב מִמֶּנּוּ:
דברים ט יד
24. בְּנֵי מֹשֶׁה גֵּרְשֹׁם וֶאֱלִיעֶזֶר: וַיִּהְיוּ בְּנֵי אֱלִיעֶזֶר רְחַבְיָה הָרֹאשׁ וְלֹא הָיָה לֶאֱלִיעֶזֶר בָּנִים אֲחֵרִים וּבְנֵי רְחַבְיָה רַבּוּ לְמַעְלָה:
דברי הימים א כג טו-יז
25. וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל פָּרוּ וַיִּשְׁרְצוּ וַיִּרְבּוּ וַיַּעַצְמוּ בִּמְאֹד מְאֹד וַתִּמָּלֵא הָאָרֶץ אֹתָם:
שמות א ז

לא היה אדם שקראו אדון. ומ"ת והא כתיב ברוך ה' אלהי שם (כדאמרינן ט.) וי"ל דהתם אינו באל"ף דל"ת שהוא לשון אדנות. ומ"ת אמאי לא מייתי קרא אדני (אלהים) מה תתן לי (שם טו) שהוא כתוב קודם. וי"ל שהפרשיות לא נאמרו כסדר ואין מוקדם ומאוחר בתורה וזה הפסוק דבין הבתרים היה קודם לכן. וכן נ"ל ע"כ שהרי אברהם היה בן שבעים שנה בברית בין הבתרים. ואחר הדברים האלה (שם) נאמר אחר מלחמת המלכים כדפירש רש"י בפירוש חומש ובמלחמת המלכים היה בן ע"ג שנים שהרי כל הימים של סדום נ"ב שנים כדאמרי' בפ"ק דשבת (דף י.). לא מהם י"ב שנים שעבדו את כדרלעומר וי"ג שנים של מרידה ושאר מישובה כ"ו שנים שהיתה בשלוה ובהפיכתה היה אברהם בן נ"ט שנה שהרי היתה ההפיכה שנה אחת קודם שנולד יצחק לא מהם ששה ועשרים שנה למפרע של שלוה ונמצא שבן ע"ג שנה היה במלחמת המלכים. אם כן היתה פרשת בין הבתרים קודם לפרשת אחר הדברים שלא שנים ואותה פרשה מסיימת ויחשבה לו לצדקה ולכך הניח אותו פסוק דבמה אדע שהוא מוקדם. ומזה מיישב רשב"ם דבמקום אחד משמע שהיה לילה דכתיב וספור הכוכבי' (בראשית טו) ובתר הכי כתי' ויהי השמש לבוא משמע שהוא יום. אלא ודאי ש"מ דשני פרשיות הם ולאו בבת אחת נאמרו ואין מוקדם ומאוחר בתורה:

רב

אדני אלהים. כתוב באל"ף דל"ת: **הפעם אודה את ה'.** לפי שהתה ברוח הקדש שיעקב מעמיד שנים עשר שבטים ולו ארבע נשים כיון שילדה בן רביעי הודית על חלקה שעלה יותר מן החשבון המגיע לה: **ראו מה בין בני לבן חמי.** על שם העתיד קראה שמו כדאמרינן לקמן שמא גריס: **רוח.** המוחביה. משום דאחיירי בפירושי השמות נקט לה: **למה רגשו גויים.** מה תועלת להם. אלמא דבר קל הוא בעיניו: **מי שלבו נוקפו.** הירא מעבירות שבידו: **אומר כן.** מפרש אל תתחר במרעים אל תתקוטט והוא אינו כן אלא אל תתחר במרעים ד) להתגרות במעשיהם לומר אעשה כן גם אני: **ואומר אל יקנא לבך בחטאים כי אם יראת ה' כל היום.** (ג) לאפשר לומר אל תתקוטט עם רשעים כי אם יראת ה' ירא"ה) ה' אלא על כרחך אל יקנא לבך לעשות כמותן: **יחילו.** יגליחו. ותבירו על כן אל ימיל עודו (איוב כ): **מרוס משפטיך מנגדו.** מסולקין דייניך ברחוק הימנו: **יפיח בהם.** בנפיחתו הוא דוחה אותם בקצ: **ושמחי מקום.** סיפיה דקרא ולא יוסיפו בני עולה לענותו: **כתיב לענותו.** בספר שמואל: **וכתיב לכלותו.** בדברי הימים (א יח): **בחטאים.** כשבנה הבית נבנה על מנת שלא לענות עוד אויביו לישראל: **ולכסוף.** כשחטאו נגזר עליהם ענוי ותפלתם מגינה עליהם מן הכליון: **לא יחיינא.** תא כתי:

עת

א"ר יוחנן משום ר"ש בן יוחי מיום שברא הקב"ה את העולם לא היה אדם שקראו להקב"ה אדון עד שבא אברהם (ו) וקראו אדון שנאמר [1]ויאמר אדני (אלהים) במה אדע כי אירשנה. אמר רב אף דניאל לא נענה אלא בשביל אברהם שנא' [2]ועתה שמע אלהינו אל תפלת עבדך ואל תחנוניו והאר פניך על מקדשך השמם למען אדני למעגך מבעי ליה אלא למען אברהם שקראך אדון: וא"ר יוחנן משום ר"ש בן יוחי מנין שאין מרצין לו לאדם בשעת כעסו שנאמר [3]פני ילכו והנחותי לך: ואמר ר"י משום ר"ש בן יוחי מיום שברא הקב"ה את עולמו לא היה אדם שהודה להקב"ה עד שבאתה לאה והודתו שנאמר [4]הפעם אודה את ה': ראובן א"ר אלעזר אמרה לאה ראו מה בין בני לבן חמי דאילו בן חמי אע"ג דמדעתיה זבניה לבכירותיה דכתיב [5]וימכר את בכרתו ליעקב חזו מה כתיב ביה [6]וישתט עשו את יעקב וכתיב [7]ויאמר הכי קרא שמו יעקב ויעקבני זה פעמים וגו' ואילו בני אע"ג דעל כרחיה שקליה יוסף לבכירותיה מניה דכתיב [8]ובחללו יצועי אביו נתנה בכורתו לבני יוסף

[9]אפי' הכי לא אקנא ביה דכתיב [9]וישמע ראובן ויצילהו מידם: רות [6]מאי רות א"ר יוחנן שזכתה ויצא ממנה דוד שריוהו להקב"ה בשירות ותשבחות מנא לן דשמא גרים אמר רבי [3]אליעזר דאמר קרא [10]לכו חזו מפעלות ה' אשר שם שמות בארץ אל תקרי שמות [9] אלא שמות: וא"ר יוחנן משום רבי שמעון בן יוחי קשה תרבות רעה בתוך ביתו של אדם יותר ממלחמת גוג ומגוג שנאמר [11]מזמור לדוד בברחו מפני אבשלום בנו וכתיב בתריה [12]ה' מה רבו צרי רבים קמים עלי ואילו גבי מלחמת גוג ומגוג כתיב [13]למה רגשו גוים ולאומים יהגו ריק ואילו מה רבו צרי לא כתיב: מזמור לדוד בברחו מפני אבשלום בנו מזמור לדוד [9]קינה לדוד מיבעי ליה אמר ר' שמעון בן [3]אבישלום משל למה הדבר דומה לאדם שיצא עליו שטר חוב קודם שפרעו היה עצב לאחר שפרעו שמח אף כן [4] דוד כיון שאמר לו הקב"ה [14]הנני מקים עליך רעה מביתך היה עצב אמר שמא עבד או ממזר הוא דלא חיים עלי כיון דחזא דאבשלום הוא שמח משום הכי אמר מזמור[7]: [5]וא"ר יוחנן משום ר"ש בן יוחי מותר להתגרות ברשעים בעולם הזה שנאמר [15]עוזבי תורה יהללו רשע ושומרי תורה יתגרו בם תניא נמי הכי [5]רבי דוסתאי בר' מתון אומר מותר להתגרות ברשעים בעוה"ז שנא' עוזבי תורה יהללו רשע וגו' ואם לחשך אדם לומר והא כתיב [17]אל תתחר במרעים אל תקנא בעושי עולה אמור לו מי שלבו נוקפו אומר כן אלא אל תתחר במרעים להיות כמרעים אל תקנא בעושי עולה להיות כעושי עולה ואומר [18]אל יקנא לבך בחטאים כי אם ביראת ה' כל היום איני והאמר ר' יצחק אם ראית רשע שהשעה משחקת לו אל תתגרה בו שנאמר [17]יחילו דרכיו בכל עת ולא עוד אלא שזוכה בדין שנאמר מרום משפטיך מנגדו ולא עוד אלא שרואה בצריו שנאמר כל צורריו יפיח בהם לא קשיא הא במילי דידיה הא במילי דשמיא ואיבעית אימא הא והא במילי דשמיא ולא קשיא הא ברשע שהשעה משחקת לו הא ברשע שאין השעה משחקת לו ואב"א הא והא ברשע שהשעה משחקת לו ולא קשיא [9]הא בצדיק גמור הא בצדיק שאינו גמור [7]דאמר רב הונא מאי דכתיב [20]למה תביט בוגדים תחריש בבלע רשע צדיק ממנו וכי רשע בולע צדיק והא כתיב [21]ה' לא יעזבנו בידו וכתיב [22]לא יאונה לצדיק כל און אלא צדיק ממנו בולע צדיק גמור אינו בולע ואב"א [7]שעה משחקת לו שאני: וא"ר יוחנן משום רבי שמעון בן יוחי כל הקובע מקום [7]לתפלתו אויביו נופלים תחתיו שנאמר [23]ושמתי מקום לעמי לישראל ונטעתיו ושכן תחתיו ולא ירגז עוד ולא יוסיפו בני עולה לענותו כאשר בראשונה רב הונא רמי כתיב לענותו וכתיב [23]לכלותו בתחלה לענותו ולבסוף לכלותו: וא"ר יוחנן משום רבי שמעון בן יוחי [9]גדולה שמושה של תורה יותר מלמודה שנא' [24]פה אלישע בן שפט אשר יצק מים על ידי אליהו למד לא נאמר אלא יצק מלמד שגדולה שמושה יותר מלמודה: א"ל רבי יצחק לרב נחמן מ"ט לא אתי מר לבי כנישתא לצלויי אמר ליה לא יכילנא א"ל לכנפי למר עשרה וליצלי אמר ליה טריחא לי מלתא ולימא ליה מר לשלוחא דצבורא בעידנא דמצלי צבורא ליתי ולודעיה למר א"ל מאי כולי האי א"ל דאמר ר' יוחנן משום ר"ש בן יוחי

מאי

1. ויאמר אדני אלהים במה אדע כי אירשנה: בראשית טו ח
2. ועתה שמע אלהינו אל תפלת עבדך ואל תחנוניו והאר פניך על מקדשך השמם למען אדני: דניאל ט יז
3. ויאמר פני ילכו והנחתי לך: שמות לג יד
4. ותהר עוד ותלד בן ותאמר הפעם אודה את יי על כן קראה שמו יהודה ותעמד מלדת: בראשית כט לה
5. ויאמר יעקב השבעה לי כיום וישבע לו וימכר את בכרתו ליעקב: בראשית כה לג
6. וישטם עשו את יעקב על הברכה אשר ברכו אביו ויאמר עשו בלבו יקרבו ימי אבל אבי ואהרגה את יעקב אחי: בראשית כז מא
7. ויאמר הכי קרא שמו יעקב ויעקבני זה פעמים את בכרתי לקח והנה עתה לקח ברכתי ויאמר הלא אצלת לי ברכה: בראשית כז לו
8. ובני ראובן בכור ישראל כי הוא הבכור ובחללו יצועי אביו נתנה בכרתו לבני יוסף בן ישראל ולא להתיחש לבכרה: דברי הימים א ה א
9. וישמע ראובן ויצילהו מידם ויאמר לא נכנו נפש: בראשית לז כא
10. לכו חזו מפעלות יי אשר שם שמות בארץ: תהלים מו ט
11. מזמור לדוד בברחו מפני אבשלום בנו: תהלים ג א
12. יי מה רבו צרי רבים קמים עלי: תהלים ג ב
13. למה רגשו גוים ולאמים יהגו ריק: תהלים ב א
14. כה אמר יי הנני מקים עליך רעה מביתך ולקחתי את נשיך לעיניך ונתתי לרעיך ושכב עם נשיך לעיני השמש הזאת: שמואל ב יב יא
15. עזבי תורה יהללו רשע ושמרי תורה יתגרו בם: משלי כח ד
16. לדחי אל תתחר במרעים אל תקנא בעשי עולה: תהלים לז א
17. אל יקנא לבך בחטאים כי אם ביראת יי כל היום: משלי כג יז
18. יחילו דרכיו בכל עת מרום משפטיך מנגדו כל צורריו יפיח בהם: תהלים י ה
19. טהור עינים מראות רע והביט אל עמל לא תוכל למה תביט בוגדים תחריש בבלע רשע צדיק ממנו: חבקוק א יג
20. יי לא יעזבנו בידו ולא ירשיענו בהשפטו: תהלים לז לג
21. לא יאנה לצדיק כל און ורשעים מלאו רע: משלי יב כא
22. ושמתי מקום לעמי לישראל ונטעתיו ושכן תחתיו ולא ירגז עוד ולא יסיפו בני עולה לענותו כאשר בראשונה: שמואל ב ז י
23. ושמתי מקום לעמי ישראל ונטעתיהו ושכן תחתיו ולא ירגז עוד ולא יוסיפו בני עולה לבלתו כאשר בראשונה: דברי הימים א יז ט
24. ויאמר יהושפט האין פה נביא לי ונדרשה את יי מאותו ויען אחד מעבדי מלך ישראל ויאמר פה אלישע בן שפט אשר יצק מים על ידי אליהו: מלכים ב ג יא

תורה אור השלם

מסורת הש"ס

ד) כ"ב יד: ע"ש, ה) נ"ל אלעזר, ו) [פי' תוס' יומא לח ב ותוספות מכות קד ד"ה אנינ], ז) ס"ל אמר מתם בכל דרמיס של אגדה, ח) מגילה ו:, ט) מס' ד"ל רבה פרק ב, י) מגילה ו: כ"מ עא., יא) פי' עכ זה תמלא בסה"ד בע"ד [ובהרש"ל] ועיין בילקוט תהלים יו"ד רמז תרמ"ט, יב) ר"ל לתורתו, יג) כמ' שביאינו [ה"ר ל ח] כתיב לבלותו, יד) ס"ל להתלוות, טו) פי' בפרש"י שבע"ר, טז) בס"ל: ירא,

הגהות הב"ח

(א) נס' שבא אברהם אבינו ובקרוה: (ב) שם אף כאן דוד כיון: (ג) רש"י ד"ה ואומר וכו' היום ואי אפשר:

גליון הש"ם

גמ' אפ"ה לא אקנא ביה כו'. עב"ג קבב ע"א ובס"א בס"א: שם אלא שמות. עי' שם קמג ע"ב תוד"ה שביו: שם קינה לדוד מיבעי ליה. עיין בזוה"ק פרשה וילא ד"ה וילא והנה כאר בשלה. למשני דחטיב דוד דקוב"ה קליק ליה מוכר להוא עלמא. כיון דחמא דהכא בהאי עלמא בעי למיגבי מיניה מדי מו דחמא כו'. שם הא בצדיק גמור כו'. עי' זוה"ק ר"פ פינחס: שם שעה משחקת לו שאני כו'. מג"א ס"ס קנ"ו: שם גדולה שמושה כו'. עי' תוס' כתובות י"ז ע"א ד"ה מבעלין:

מוסף רש"י

אל תתחר במרעים להיות כמרעים. אל תתחר אינו לשון גירוי אלא שלא תתחו כמעשיו, כמו (ירמיה יב ה) ואיך תתחרה את הסוסים, כלומר שאינו כן כמוהו (מגילה ו:). ואומר אל יקנא לבך בחטאים. על כרחך אין קנאה זו לשון גירוי אלא שלא תחיה מעשיו, מדכתיב כמיפא כי אם בילאת ה' כל היום (שם). צדיק גמור אינו בולע. ואף על פי שמתקוטט עולה ואינו נבלע לעולם (ב"מ עא.).

לא לעולם יממא הוא והאי דקרו ליה ליליא דאיכא אינשי דגנו בההיא שעתא אמר רבי אחא ברבי חנינא אמר רבי יהושע בן לוי הלכה כר"ש שאמר משום רבי עקיבא. אמר רבי זירא [11]ובלבד שלא יאמר השכיבנו. כי אתא רב יצחק בר יוסף אמר הא דרבי אחא ברבי חנינא אמר ריב"ל [6]לאו בפירוש איתמר אלא מכללא איתמר דההוא זוגא דרבנן דאשתכור בהלולא דבריה דר' יהושע בן לוי אתו לקמיה דריב"ל אמר [12]כדאי הוא ר"ש לסמוך עליו בשעת הדחק: מעשה שבאו בניו וכו': ועד השתא לא שמיע להו הא דר"ג הכי קאמרי ליה. רבנן פליגי עילווך [13]ויחיד ורבים הלכה כרבים או דלמא רבנן כוותך סבירא להו והאי דקאמרי עד חצות כדי להרחיק אדם מן העבירה אמר להו רבנן כוותי סבירא להו וחייבין אתם והאי דקאמרי עד חצות כדי להרחיק אדם מן העבירה: ולא זו בלבד אמרו אלא וכו': ור"ג מי קאמר עד חצות דקתני ולא זו בלבד [6] אמרו הכי קאמר להו ר"ג לבניה אפילו לרבנן דקאמרי עד חצות מצותה עד שיעלה עמוד השחר והאי דקא אמרי עד חצות כדי להרחיק אדם מן העבירה: הקטר חלבים וכו': [7]ואילו אכילת פסחים לא קתני ורמינהי ק"ש ערבית והלל בלילי פסחים ואכילת פסח מצותן עד שיעלה עמוד השחר אמר רב יוסף לא קשיא הא ר' אלעזר בן עזריה הא רבי עקיבא [8]דתניא [1]ואכלו את הבשר בלילה הזה רבי אלעזר בן עזריה אומר נאמר כאן בלילה הזה ונאמר להלן [2]ועברתי בארץ מצרים בלילה הזה מה להלן עד חצות אף כאן עד חצות אמר ליה ר' עקיבא והלא כבר נאמר [3]בחפזון [3]עד שעת חפזון א"כ מה תלמוד לומר בלילה יכול יהא נאכל כקדשים ביום תלמוד לומר בלילה בלילה הוא נאכל ולא ביום בשלמא לר' אלעזר בן עזריה דאית ליה גזירה שוה אצטריך למכתב ליה הזה אלא לר' עקיבא האי הזה מאי עביד ליה למעוטי לילה אחר הוא דאתא סד"א הואיל ופסח קדשים קלים ושלמים קדשים מה שלמים נאכלין לשני ימים ולילה אחד אף פסח נאכל שתי לילות במקום ב' ימים ויהא נאכל לב' לילות ויום אחד קמ"ל בלילה הזה בלילה הוא נאכל ואינו נאכל בלילה אחר ור' אלעזר בן עזריה [4]מלא תותירו עד בקר נפקא ורבי עקיבא אי מהתם הוה אמינא מאי בקר בקר שני ורבי אלעזר אמר לך כל בקר בקר ראשון הוא. והני תנאי כהני תנאי [9]דתניא [5]שם תזבח את הפסח בערב כבוא השמש מועד צאתך ממצרים ר' אליעזר אומר בערב אתה זובח וכבוא השמש אתה אוכל ומועד צאתך ממצרים אתה שורף רבי יהושע אומר בערב אתה זובח כבוא השמש אתה אוכל ועד מתי אתה אוכל והולך עד מועד צאתך ממצרים א"ר אבא הכל מודים כשנגאלו ישראל ממצרים לא נגאלו אלא בערב שנאמר [6]הוציאך ה' אלהיך ממצרים לילה וכשיצאו לא יצאו אלא ביום שנא' [7]ממחרת הפסח יצאו בני ישראל ביד רמה על מה נחלקו על שעת חפזון ר' אלעזר בן עזריה סבר מאי חפזון חפזון דמצרים ורבי עקיבא סבר מאי חפזון חפזון דישראל [9]תנ"ה הוציאך ה' אלהיך ממצרים לילה וכי בלילה יצאו והלא לא יצאו אלא ביום שנא' ממחרת הפסח יצאו בני ישראל ביד רמה אלא מלמד שהתחילה להם גאולה מבערב: [8]דבר נא באזני העם וגו' אמרי דבי ר' ינאי [9]אין נא אלא לשון בקשה אמר ליה הקב"ה למשה בבקשה ממך לך ואמור להם לישראל בבקשה מכם שאלו ממצרים כלי כסף וכלי זהב שלא יאמר אותו

לעולם יממא הוא. ואם תאמר ליתני שתי פעמים קודם הנץ החמה והוי רבותא טפי דאפילו קודם הנץ הוי זמן דקריאת שמע של שחרית. וי"ל כדפרישנא דהאי יממא לענין שאר מצות. אבל לענין ק"ש הואיל ואיכא אינשי דגנו אלו זמן קימה הוא. ותימא דקשיא לרבי עקיבא אדר' עקיבא דהכא קאמר אחר הנץ ולקמן (עמוד ב) קאמר משיכיר בין תכלת לעדוה דהיינו אפילו קודם. וי"ל דתרי תנאי אליבא דרבי עקיבא. אי נמי יש לומר יממא הוא אפילו גבי קריאת שמע דהא זמן קימה הוא והא דלא נקט ג' פעמים קודם הנץ משום דבעי לאסמוכינן אשמועינן אליבא דשל לילה אמר הנץ [10]: **ובלבד שלא יאמר השכיבנו.** פירש בקונטרס אמילתא דר"ש בן יוחי דקורא קודם שיעלה עמוד השחר קאי. ונראה לי דאז ודאי זמן שכיבה הוא ומצי למימר השכיבנו. ועוד דהוה ליה למימר אמאי דסליק מיניה. ופי' הש"ר מקולי דקאי אקודם הנץ דסליק מיניה ולכך קאמר דלא מצי למימר השכיבנו דלאו זמן שכיבה הוא כיון שעלה כבר עמוד השחר אפילו קודם הנץ:

ר' אלעזר בן עזריה אומר נאמר כאן בלילה הזה וכו'. וא"ת היכי מצי למימר רבי אלעזר בן עזריה עד חצות והכתיב לא תותירו ממנו עד בקר (שמות יב) דמשמע עד בקר מיהא מצי לאכלו. וי"ל דומר דמצי למימר דהכי קאמר לא תעשו דבר שיבא לידי נותר עד הבקר. שאם לא יהא נאכל עד חצות לא תוכל לאוכלו ולא לשורפו בלילה כדקא אמרינן [11]ביום אתה שורפו ואי אתה שורפו בלילה ואם כן ישאר עד הבקר: אלא

והאי דקרו ליה ליליא. דקאמר יוחנן בן ק"ש של לילה: **משום דאיכא דגנו.** וקרינא ביה ובשכבך[10]: **ובלבד שלא יאמר השכיבנו.** הקורא ק"ש של לילה שחרית סמוך לעמוד השחר לא יאמר השכיבנו שאין עוד זמן תחלת שכיבה אלא זמן סוף שכיבה: **דאשתכור** לאחר עמוד השחר: **בשעת הדחק.** אבל שלא בשעת הדחק לא: **הכי קא אמרי ליה.** לרבן גמליאל. ולא גרס אלא: **רבנן פליגי עילווך.** כלומר מי פליגי רבנן עליך דהא דאמרי עד חצות דוקא קאמרי דלא משמע להו ובשכבך כל זמן שכיבה אלא כל זמן שדרך בני אדם להתעסק לילך ולשכב ומיהו בהא פליגי אדר' אליעזר דאלו רבי אליעזר סבירא ליה זמן עסק שכיבה אינו אלא עד האשמורה הראשונה ורבנן עד חצות. ואת סבירא לך ובשכבך כל זמן שבני אדם שוכבים והיינו כל הלילה ויחיד ורבים הלכה כרבים: **או דילמא כוותך סבירא להו.** ומשמע להו ובשכבך כל זמן שכיבה והא דקאמרי עד חצות הראשונה הוא כדי לזרז ומיהו היכא דאתיא אלא קרא קודם חצות עדיין זמן חיובא הוא ומתחייבי ונפקי ידי ק"ש בזמנו: **כוותי סבירא להו וחייבין אתם והאי דקאמרי** גרסינן. ולא גרסינן מותרים דאפילו שלא בזמנו תנן (עמוד ב) הקורא מכאן ואילך לא הפסיד כאדם הקורא בתורה: **שעת חפזון.** שנחפזו לצאת והיינו עמוד השחר כדכתיב לא תותירו אין מפתח ביתו עד בקר (שמות יב): **יכול יהא נאכל.** כשאר קדשים ביום שחיטתו כלומר תורה שלף היא זמן אכילתה יום א' ואוכל והולך כל יום שחיטתה והלילה עד הבקר (ב) כדין תורה דכתיב ביום קרבנו יאכל (ויקרא ז): **מה שלמים נאכלין לשני ימים ולילה אחד.** שבינתים דכתיב ביום זבחכם יאכל וממחרת (שם יט) אף פסח נמי הואיל ואינו נאכל אלא בלילה נוקים שני לילות במקום שני ימים דשלמים והא נאכל בשני לילות ויום א' לא שיאכלנו ביום אלא שיהא שהות זמן שלא יפסל באכילה בשביל המתנת היום ויאכלנו בלילה השנית (ג) קמ"ל: **שם תזבח את הפסח בערב כבא השמש מועד צאתך ממצרים.** הרי לך שלשה זמנים שאינם שוים. בערב כי יגטו גללי ערב היינו לאחר חצות שנסתלקה חמה מרקיע כל אדם ונטתה למערב. כבא השמש משמשכה. מועד צאתך ממצרים בבקר. כילד יתקיימו כולם. בערב לזמן שחיטה. כבא השמש התחלת זמן אכילה. מועד צאתך זמן שריפה כלומר בבקר הוא נעשה נותר שהגיע זמן שריפה אלא לפי שאין שורפין קדשים ביום טוב ממתינין לו עד בקר שני: **עד מתי אתה אוכל.** היינו כר"ע אבל לתנא קמא עד חצות לילה הוי זמן אכילה ומו לא דמי לא מאי ביניהו: **הכל מודים.** רבי עקיבא גופיה מודה שהלילה[9] מחצות ואילך היתה שעת חפזון דמצרים לשלח מן הארץ: **מערב נגאלו.** נתנו להם רשות לצאת: **חפזון דמצרים.** מכת הבכורים שעל ידם נחפזו למהר לשלח: **חפזון דישראל.** לא שמעו להם לצאת עד בקר: אותו

מסורת הש"ס

(א) [נקמן יח: שבת כט. לט: קמו: עירובין מו. לד. יומא ה: כתובות פ: ז"ק כ: ב"מ לו. ק"ש. בצא בתרא מ: קכו. קנה: שבועות כא. חולין לד. לה. קיד: מנחות ה:], ב) [נזיר יט. [שבת מה. עירובין מו. נדה ו. ט:], ג) [נקמן לו. שבת ס: קל: ביצה יח. יומא לו: יבמות ח. מו: מז. ב"ק קב. ע"ז ז. בכורות לו. נדה ל: מט.], ד) [ועי' תוספות פסחים פט. ד"ה דאמרו], ה) פסחים קכ: מגילה כא. זבחים ט: מכילתא דר"י פרשה בא, ו) ספרי פ' ראה, ז) ספרי שם, ח) [קוטה יוד: פרהדרין מג: פט:], ט) [דברים ו], י) בס"ל: שהגאולה, כ) [ועי' תוס' יומא לו: ד"ה אמר], ל) [פסחים ג. זבחים נו:].

הגהות הב"ח

(א) גמ' ולא זו בלבד הכי קאמר כל"ל ותיבת אמרו נמחק: (ב) רש"י ד"ה יכול יהא וכו' עד הבקר מן התורה דכתיב ביום: (ג) ד"ה מה שלמים וכו' בלילה השנית. נ"כ ובשב"ם סוף פסחים דף ק"כ ע"ב הביא מתלה פי' רבינו ליכא ואח"כ כתב ח"ל ולי נראה שלף ביום שבינתים יאכל דהא בלילה הזה לא בא למעט אלא יום שחיטתו שלפני לילה הראשון של פסח אבל מכאן ואילך יאכלנו עד עמוד השחר של ליל שני קמ"ל עכ"ל:

מוסף רש"י

עד שעת חפזון. שנגאלו לצאת והיינו עד הבקר (פסחים קכ: וכעי"ז זבחים נז:). **יהא נאכל כקדשים ביום.** ביום זבחתו קודם שחתך יתחיל לאוכלו אם ילנה (וזבחים שם). **ר"ה נאכל לב' לילות** ויום אחד. ע"ו המפסיק בין הלילות אלא ליהי נותר עד ע"ז (פסחים קכ:).

עין משפט נר מצוה

לח א מי"י פ"ח מהל' ק"ש הל' י' (ממ"ג עשין יח) טוש"ע או"ח סימן תלה סעיף ד:

לט ב מי"י פ"ח מהל' קרבן פסח הל' יו:

תורה אור השלם

1. וְאָכְלוּ אֶת הַבָּשָׂר בַּלַּיְלָה הַזֶּה צְלִי אֵשׁ וּמַצּוֹת עַל מְרֹרִים יֹאכְלֻהוּ: שמות יב ח
2. וְעָבַרְתִּי בְאֶרֶץ מִצְרַיִם בַּלַּיְלָה הַזֶּה וְהִכֵּיתִי כָל בְּכוֹר בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם מֵאָדָם וְעַד בְּהֵמָה וּבְכָל אֱלֹהֵי מִצְרַיִם אֶעֱשֶׂה שְׁפָטִים אֲנִי יְיָ: שמות יב יב
3. וְכָכָה תֹאכְלוּ אֹתוֹ מָתְנֵיכֶם חֲגֻרִים נַעֲלֵיכֶם בְּרַגְלֵיכֶם וּמַקֵּלְכֶם בְּיֶדְכֶם וַאֲכַלְתֶּם אֹתוֹ בְּחִפָּזוֹן פֶּסַח הוּא לַיְיָ: שמות יב יא
4. וְלֹא תוֹתִירוּ מִמֶּנּוּ עַד בֹּקֶר וְהַנֹּתָר מִמֶּנּוּ עַד בֹּקֶר בָּאֵשׁ תִּשְׂרֹפוּ: שמות יב י
5. כִּי אִם אֶל הַמָּקוֹם אֲשֶׁר יִבְחַר יְיָ אֱלֹהֶיךָ לְשַׁכֵּן שְׁמוֹ שָׁם תִּזְבַּח אֶת הַפֶּסַח בָּעֶרֶב כְּבוֹא הַשֶּׁמֶשׁ מוֹעֵד צֵאתְךָ מִמִּצְרָיִם: דברים טז ו
6. שָׁמוֹר אֶת חֹדֶשׁ הָאָבִיב וְעָשִׂיתָ פֶסַח לַיְיָ אֱלֹהֶיךָ כִּי בְּחֹדֶשׁ הָאָבִיב הוֹצִיאֲךָ יְיָ אֱלֹהֶיךָ מִמִּצְרַיִם לָיְלָה:
7. וַיִּסְעוּ מֵרַעְמְסֵס בְּחֹדֶשׁ הָרִאשׁוֹן בַּחֲמִשָּׁה עָשָׂר יוֹם לַחֹדֶשׁ הָרִאשׁוֹן מִמָּחֳרַת הַפֶּסַח יָצְאוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל בְּיָד רָמָה לְעֵינֵי כָל מִצְרָיִם: במדבר לג ג
8. דַּבֵּר נָא בְּאָזְנֵי הָעָם וְיִשְׁאֲלוּ אִישׁ מֵאֵת רֵעֵהוּ וְאִשָּׁה מֵאֵת רְעוּתָהּ כְּלֵי כֶסֶף וּכְלֵי זָהָב: שמות יא ב

אלא בין תכלת שבה ללבן שבה. פי' רש"י למר הנטוע תכלת ויש מקומות שלא עלה שם הנטע שפיר. וקשה דתמרינן במנחות (מג ב ושם) רלה מלוה זו שבה תלוי מלוה אחרת ואחזו זו ק"ש כדתנן עד שיכיר בין תכלת ללבן. ואי קאי אגיסא למר איכא בגילית ועוד בגילה נמי פעמים יכולין לראות למר שאינו לבוע כדרכו. ע"כ יש לפרש בין תכלת שבה בגילית שהיה קבוע בו תכלת וגם שני מוטין לבן ועושין בו חוליא של תכלת וחוליא של לבן: **אחרים** אומרים עד שיראה חברו וכו'. בירושלמי במה אנו קיימין אי בגריגל אפי' גרחוק עפי כיס ואי בשאינו רגיל אפילו בקרוב לגביה לא חכים ביה תפתר ברגיל ואינו רגיל כהדין אכסניא דאתי לקיין. ולריך לומר דהאי אחריס לאו ר' מאיר ליטהו דהא ר' מאיר אייר לעיל מיניייהו (ב): **לק"ש** כותיקין. תימה דלעיל פסקינן כמאן דתמיד נאחר עמוד השחר מיד ולקמן פסקי' הלכה כר' יהושע דאמר עד ג' שעות והכא פסק אדני שהוא בתרא ואמר כותיקין ומשמע דהכי הלכתא. וי"ל דודאי זמן ק"ש מתחיל לאחר עמוד השחר וחוגנו עד ג' שעות ומיהו מלוה מן המובחר כותיקין סמוך להנץ החמה כדי לסמוך גאולה לתפלה ואפי' ותיקין נמי מודו לרבי יהושע שאם לא קרא קודם הנץ החמה דיכול לקרות עד שלש שעות ועל זה אנו סומכין וכן כפ' מי שאמרו (דף כ"ג ב) דקאמר בעל קרי שירד לטבול אם יכול לעלות ולקרות קודם הנץ וכו' ומסיק בגמרא (ד' כ"ה ב) דילמא כר' יהושע וכותיקין כלומר מתני' דקתני קודם הנץ החמה כותיקין אלמא ותיקין נמי מודו לר' יהושע שאין שעה עוברת עד שלש שעות. ומיהו קשה דתמרינן ביומא (ד' לז ושם) אף היא עשאה נגרשת של זהב כיון שהחמה זורחת היו גילוות יולאות הימנה והיו יודעין שהגיע הנץ החמה ובא זמן ק"ש של שחרית ומוקי לה התם בשאר עמא דירושלים אלמא משמע דעיקר זמן ק"ש לאחר הנץ החמה והא לא הוי כותיקין שהיו קורין קודם להנץ סמוך להנץ. וי"ל דאותו זמן הוקבע לגבור לפי שלא היו יכולין להקדים ולהביר כותיקין כי רוב בני אדם אינם יכולין לכוין אותה שעה:

כל הסומך גאולה לתפלה אינו נזוק. וא"ת והלא כל העולם סומכין גאולה לתפלה ומאי רבותיה דרב ברונא דלא פסיק הוכא אפומיה. וי"ל דהכי קאמר כל הסומך גאולה לתפלה כותיקין שקורין ק"ש קודם הנץ ותפלה לאחר הנץ: כל

אותו צדיק [1]ועבדום וענו אותם קיים בהם ואחרי כן יצאו ברכוש גדול לא קיים בהם אמרו לו ולואי שנצא בעצמנו משל לאדם שהיה חבוש בבית האסורים והיו אומרים לו בני אדם מוציאין אותך למחר מבית האסורין ונותנין לך ממון הרבה ואומר להם בבקשה מכם הוציאוני היום ואיני מבקש כלום: [2]וישאלום א"ר אמי מלמד שהשאילום בעל כרחם איכא דאמרי בעל כרחם דמצרים וא"ד בעל כרחם דישראל מ"ד בעל כרחם דמצרים דכתיב [3]ונות בית תחלק שלל מ"ד בעל כרחם דישראל משום משוי: [2]וינצלו את מצרים [6]א"ר אמי מלמד שעשאוה כמצודה שאין בה דגן ור"ל אמר עשאוה כמצולה שאין בה דגים: [4]אהיה אשר אהיה א"ל הקב"ה למשה לך אמור להם לישראל אני הייתי עמכם בשעבוד זה ואני אהיה עמכם בשעבוד מלכיות אמר לפניו רבש"ע דיה לצרה בשעתה א"ל הקב"ה לך אמור להם אהיה שלחני אליכם: [5]ענני ה' ענני א"ר אבהו למה אמר אליהו ענני ב' פעמים מלמד שאמר אליהו לפני הקב"ה רבש"ע ענני שתרד אש מן השמים ותאכל כל אשר על המזבח וענני שתסיח דעתם כדי שלא יאמרו מעשה כשפים הם שנאמר [5]ואתה הסבות את לבם אחורנית: **מתני'** [6]מאימתי קורין את שמע בשחרית משיכיר בין תכלת ללבן ר' אליעזר אומר בין תכלת לכרתי [7](וגומרה) [8]עד

הנץ [9] החמה [10]ר' יהושע אומר עד שלש שעות שכן דרך מלכים לעמוד בשלש שעות [11]הקורא מכאן ואילך לא הפסיד כאדם הקורא בתורה: **גמ'** מאי בין תכלת ללבן אילימא בין גבבא דעמרא לגבבא דעמרא דתכלתא הא בליליא נמי מידע ידעי אלא [12]בין תכלת שבה ללבן שבה. תניא רבי מאיר אומר משיכיר בין זאב לכלב ר"ע אומר בין חמור לערוד [13]א[14]ואחרים אומרים משיראה את חברו רחוק ד' אמות ויכירנו אמר רב הונא הלכה כאחרים אמר אביי [15]לתפילין כאחרים לק"ש כותיקין [16]דאמר ר' יוחנן ותיקין היו [17]גומרין אותה עם הנץ החמה תניא נמי הכי [18]ותיקין היו גומרין אותה עם הנץ החמה כדי שיסמוך גאולה לתפלה ונמצא מתפלל ביום א"ר זירא מאי קראה [19]ייראוך עם שמש ולפני ירח דור דורים העיד ר"י [20]בן אליקים משום קהלא קדישא דבירושלים [21]כל הסומך גאולה לתפלה אינו נזוק כל היום כולו א"ר זירא איני והא אנא סמכי ואיתזקי א"ל במאי איתזקת דאמטיית אסא לבי מלכא התם נמי מבעי לך למיהב אגרא למחזי אפי מלכא דא"ר יוחנן [22]לעולם ישתדל אדם לרוץ לקראת מלכי ישראל ולא לקראת מלכי ישראל בלבד אלא אפילו לקראת מלכי עכו"ם שאם יזכה יבחין בין מלכי ישראל למלכי עכו"ם. אמר ליה רבי אלעא לעולא כי עיילת להתם שאיל בשלמא דרב ברונא אחי במעמד כל החבורה דאדם גדול הוא ושמח במצות זימנא חדא סמך גאולה לתפלה ולא פסיק חוכא מפומיה כוליה יומא. היכי מצי סמיך והא א"ר יוחנן [23]בתחלה הוא אומר ה' שפתי תפתח ולבסוף הוא אומר יהיו לרצון אמרי פי וגו' אמר ר' אלעזר תהא בתפלה של ערבית. והא אמר ר' יוחנן [24]איזהו בן העוה"ב [25]זהו הסומך גאולה של ערבית לתפלה של ערבית אלא א"ר אלעזר תהא בתפלת המנחה רב אשי אמר אפי' תימא אכולהו וכיון דקבעוה רבנן בתפלה כתפלה אריכתא דמיא דאי לא תימא הכי [26]ערבית היכי מצי סמיך והא בעי למימר השכיבנו אלא כיון דתקינו רבנן השכיבנו כגאולה אריכתא דמיא ה"נ כיון דקבעוה רבנן בתפלה כתפלה אריכתא דמיא. מכדי האי יהיו לרצון אמרי פי משמע לבסוף ומשמע מעיקרא דבעינא למימר מ"ט תקנוהו רבנן לאחר [27]י"ח ברכות לימרו מעיקרא א"ר יהודה בריה דר' שמעון בן פזי הואיל ולא אמרו דוד אלא לאחר [28]י"ח פרשיות לפיכך תקינו רבנן לאחר [29]י"ח ברכות. הני [30]י"ח [31]י"ט הויין אשרי האיש ולמה רגשו גוים חדא פרשה היא דאמר ר' יהודה בריה דרבי שמעון בן פזי ק"ג פרשיות אמר דוד ולא אמר הללויה עד שראה במפלתן של רשעים שנאמר [32]יתמו חטאים מן הארץ ורשעים עוד אינם ברכי נפשי את ה' הללויה. הני ק"ג ק"ד הויין אלא שמע מינה אשרי האיש ולמה רגשו גוים חדא פרשה היא דאמר ר' שמואל בר נחמני אמר רבי יוחנן כל

אוסו לדיק. מגרהס: **כמלודה שאין בה דגן.** דרך לילדי עופות לזרוק דגן מחת מלודות כדי שיבאו עופות ונלכדין וכשאין בה דגן אין עוף פוגה אליה כך ריקנו המלרים מכל ממונם. ויגלו כתרגומו ורוקינו: **כמלולה שאין בה דגים.** כמו מלולות יס. כלומר בתון התהוס אין מלויין דגים אלא על שפת היס היכא דאיכא מזון: **דיה לצרה בשעתה.** דיה לצרה שיתאונו בה בשעה שתבא עליהם למה תדאיגם עכשיו בבשורה קשה: **אסאיה דעתם.** מלבא בלבם מזמה של רשע להכחישני ולומר על ידי כשפים הבאתי האש הזאת: **מתני' אלא.** יוקר הוא וקרוב לגבע כרתי שקורין פוריי"ש: **גמ' בין תכלת שבה ללבן שבה.** גיחת למר שבעה תכלת ויש בה מקומות אלא עלה שם הנטע יפה: **ערוד.** חמור הבר: **לתפילין.** להניח תפילין שמלות הנתמן קודם קרית שמע בפ' שני (ד' יד:): **ותיקין.** מנשים עניוס ומתכנין מלוה: **מתפללו ביום.** הנהן החמה לדברי הכל יום הוא: **מאי קראה.** דמלוה להתפלל עם הנץ החמה: **דכתיב ייראוך עם שמש וגו'.** מתי מתיראין ממך כשמולאך מקבלים עליהם דהיינו מלכות שמים שמקבלין עליהם בק"ש (ב) **עם שמש.** כלומר כשהשמש יולא היינו עם הנץ החמה: **ולפני ירח.** אף תפלת המנחה מלותה עם דמדומי חמה: **שאם יזכה.** לעולה"ב לרלות גדולתן של ישראל: **יבחין.** כמה הרבה גדולתן יותר על האומות עכשיו: **פסא.** הא דרבי יוחנן בתפלת ערבית דלא מייתינן לסמוך גאולה לתפלה דגאולה ביומא הוא: **רא"ר יהודה בריה דר' שמעון.** גרסי': פתח

אלא בין תכלת שבה ללבן שבה. פי' רש"י למר הנטוע תכלת ויש מקומות שלא עלה שם הנטע שפיר. וקשה דתמרינן במנחות (מג ב ושם) רלה מלוה זו שבה תלוי מלוה אחרת ואחזו זו ק"ש כדתנן עד שיכיר בין תכלת ללבן. ואי קאי אגיסא למר איכא בגילית ועוד בגילה נמי פעמים יכולין לראות למר שאינו לבוע כדרכו. ע"כ יש לפרש בין תכלת שבה בגילית שהיה קבוע בו תכלת וגם שני מוטין לבן ועושין בו חוליא של תכלת וחוליא של לבן: **אחרים** אומרים עד שיראה חברו וכו'. בירושלמי במה אנו קיימין אי בגריגל אפי' גרחוק עפי כיס ואי בשאינו רגיל אפילו בקרוב לגביה לא חכים ביה תפתר ברגיל ואינו רגיל כהדין אכסניא דאתי לקיין. ולריך לומר דהאי אחריס לאו ר' מאיר ליטהו דהא ר' מאיר אייר לעיל מיניייהו (ב): **לק"ש** כותיקין. תימה דלעיל פסקינן כמאן דתמיד נאחר עמוד השחר מיד ולקמן פסקי' הלכה כר' יהושע דאמר עד ג' שעות והכא פסק אדני שהוא בתרא ואמר כותיקין ומשמע דהכי הלכתא. וי"ל דודאי זמן ק"ש מתחיל לאחר עמוד השחר וחוגנו עד ג' שעות ומיהו מלוה מן המובחר כותיקין סמוך להנץ החמה כדי לסמוך גאולה לתפלה ואפי' ותיקין נמי מודו לרבי יהושע שאם לא קרא קודם הנץ החמה דיכול לקרות עד שלש שעות ועל זה אנו סומכין וכן כפ' מי שאמרו (דף כ"ג ב) דקאמר בעל קרי שירד לטבול אם יכול לעלות ולקרות קודם הנץ וכו' ומסיק בגמרא (ד' כ"ה ב) דילמא כר' יהושע וכותיקין כלומר מתני' דקתני קודם הנץ החמה כותיקין אלמא ותיקין נמי מודו לר' יהושע שאין שעה עוברת עד שלש שעות. ומיהו קשה דתמרינן ביומא (ד' לז ושם) אף היא עשאה נגרשת של זהב כיון שהחמה זורחת היו גילוות יולאות הימנה והיו יודעין שהגיע הנץ החמה ובא זמן ק"ש של שחרית ומוקי לה התם בשאר עמא דירושלים אלמא משמע דעיקר זמן ק"ש לאחר הנץ החמה והא לא הוי כותיקין שהיו קורין קודם להנץ סמוך להנץ. וי"ל דאותו זמן הוקבע לגבור לפי שלא היו יכולין להקדים ולהביר כותיקין כי רוב בני אדם אינם יכולין לכוין אותה שעה:

כל הסומך גאולה לתפלה אינו נזוק. וא"ת והלא כל העולם סומכין גאולה לתפלה ומאי רבותיה דרב ברונא דלא פסיק הוכא מפומיה. וי"ל דהכי קאמר כל הסומך גאולה לתפלה כותיקין שקורין ק"ש קודם הנץ ותפלה לאחר הנץ: כל

עין משפט נר מצוה

מ א ב מיי' פ"א מהלכות ק"ש הלכה יא וס"ל מהל' תפילין הלכה י סמג עשין יח טוש"ע לא"ח סימן נח סעיף ג' וכפי' פע סעיף ה:

מא ג מיי' פ"ז מהלכות תפלה הלכה יח סמג עשין רט"ו טוש"ע לא"ח סימן סו סעיף ה וסי' קי"ח סעיף ה:

מב ד מיי' פ"ג מהל' אבל הלכה יד טור ושו"ע יו"ד סימן רכד סעיף ט [רא אלפס לקמן פרק הרואה דף מז:]:

מג ה [מיי' פ"ז מהל' תפלה הלכה יח] סמ"ג עשין יט [טור לא"ח סי' לה] וטוש"ע לא"ח סימן לו: סעיף ב:

תורה אור השלם

1. וְיֹאמַר לְאַבְרָם יָדֹעַ תֵּדַע כִּי גֵר יִהְיֶה זַרְעֲךָ בְּאֶרֶץ לֹא לָהֶם וְעָבְדוּם וְעִנּוּ אֹתָם אַרְבַּע מֵאוֹת שָׁנָה: וְגַם אֶת הַגּוֹי אֲשֶׁר יַעֲבֹדוּ דָן אָנֹכִי וְאַחֲרֵי כֵן יֵצְאוּ בִּרְכֻשׁ גָּדוֹל:

בראשית טו יג-יד

2. וַיִּתֵּן אֶת חֵן הָעָם בְּעֵינֵי מִצְרַיִם וַיַּשְׁאִלוּם וַיְנַצְּלוּ אֶת מִצְרָיִם: שמות יב לו

3. מַלְכֵי צְבָאוֹת יִדְּדוּן יִדְּדוּן וּנְוַת בַּיִת תְּחַלֵּק שָׁלָל:

תהלים סח יג

4. וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים אֶל מֹשֶׁה אֶהְיֶה אֲשֶׁר אֶהְיֶה וַיֹּאמֶר כֹּה תֹאמַר לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל אֶהְיֶה שְׁלָחַנִי אֲלֵיכֶם: שמות ג יד

5. עֲנֵנִי יְיָ עֲנֵנִי וְיֵדְעוּ הָעָם הַזֶּה כִּי אַתָּה יְיָ הָאֱלֹהִים וְאַתָּה הַסַּבְתָּ אֶת לִבָּם אָחֹרַנִּית: מלכים א יח לו

6. יְיָרְאוּךָ עִם שֶׁמֶשׁ וְלִפְנֵי יָרֵחַ דּוֹר דּוֹרִים: תהלים עב ה

7. יִתֹּמּוּ חַטָּאִים מִן הָאָרֶץ וּרְשָׁעִים עוֹד אֵינָם בָּרְכִי נַפְשִׁי אֶת יְיָ הַלְלוּ יָהּ:

תהלים קד לה

רבינו חננאל

[**מתני**] מאימתי קורין את שמע בשחרית משיכיר בין תכלת ללבן. אוקימנא משיכיר בין תכלת שבצריצית ללבן שבה. פי' שיש בה ששה חוטין של צמר לבן וב' חוטין של צמר הצבועין בתכלת, ואחד מאותן שנים הוא שכורך על הד' ואין ניכר אלא ביום. ירושלמי כיני מתניתא בין תכלת שבה ללבן שבה, ומאי טעמא דרבנן וראיתם אותו מן הסמוך לו, ומאי טעמא דר' אליעזר וראיתם אותו כדי שיהא ניכר בין הצבועין, ותכלת וכרתן שניהם צמר צבוע בשני מינין. אמר **אביי לתפילין כאחרים לק"ש כותיקין.** אמר אביי ללבוש אדם תפלין קיימא לן כאחרים דאמרי משיראה את חבירו ברחוק ד' אמות ויכירהו. ולקרות ק"ש קיי"ל כותיקין שהיו גומרין אותה עם הנץ החמה, כדי שיסמוך גאולה לתפלה ונמצא מתפלל ביום. אמר ר' זירא מאי קרא ייראוך עם שמש, כלומר, יקבלו עליהם מלכות שמים עם הנץ החמה. ומצות ק"ש מהנץ החמה עד שלש שעות ביום כר' יהושע, אבל לתפלה הלכה כר' יהודה דאמר עד ד' שעות ביום כפ' תפלת השחר. והכי פסקינן התם הואיל וחנן בבחירתא כוותיה. ותיקין היו גומרין אותה עם הנץ החמה. והאי גומרין ר"ל קורין. ופסק דזמן ק"ש מהנץ החמה עד שלש שעות כריב"ל דפסיק הילכתא כר"ש שאמר משום רבי עקיבא במתני' דיומא. ופי' ייראוך עם שמש היינו ק"ש. כלומר יקבלו עליהם עול מלכות שמים. [**דעיד ר' יוסי בן אליקים משום קהלא קדישא דבירושלם.** בגמרא דפרק אין צדין אמר רבי משום קהלא קדישא דבירושלם ר'

מסורת הש"ס

ט) פסחים קיט. [וש"ס כתוס' ד"ה כמלודה], ב) [נעיל ו.], ג) [מגמות מג.], ד) [נ"ש ל"ג פי' מורי"ט], ה) [נקמן ד' כה.], ו) [נעיל דף ג.], ז) [פירש"י על זה המעלה לקמן י:], ח) [עי' תוס' מגמות מג: ד"ה בין וכו' דחו פי' רש"י דהכא ופי' בתוס' אחר], ט) תוספתא פ"א ה"ד, י) לקמן כה: כו., כ) [פי' קורלין עי' תוס' סוכה מד: ועי' תוס' יומא לז: סוף ד"ה אמר אביי], ל) תוספתא פ"א ה"ד, מ) לקמן יט: נח., נ) נעיל ד:, ס) ג"ז שם, ע) שם, פ) [וע' תוס' סוטה יב. וע"ז שם:].

הגהות הב"ח

(א) בפשנה וגומרים עד הנן. נ"ב ר"א הוא דקתמר לה עיין לקמן דף כ"ה ריש ע"ב: (ב) רש"י ד"ה ילאוך וכו' בק"ש. נכתב בלמו ע' לקמן דף כט ע"ב פי' רש"י ילאוך עם שמש זו תפלת יולר היפך ממה שפי' כאן אק"ש:

לעזי רש"י

פוריי"ש [פוריל"ש]. כרשים (ירק מאכל).

מוסף רש"י

שכן דרך מלכים לעמוד בשלש שעות. ביום, בתחילת שעה שלישית (לעיל ג: ועי' בהגר"א או"ח סי' נח סק"ג), **כאדם הקורא בתורה.** שהרי הוא כאדם שקורא אחת מכל הפרקיות שבתורה, ואף על פי שלא יצא ידי קריאת שמע יש לו קבול שכר כעוסק בתורה (לקמן י:). **בין תכלת שבה ללבן שבה.** ולא בלבן דוקא אלא קרוב לבן (פרי"ד בשם רש"י). **לתפילין כאחרים.** כלומר להאחת תפילין הלכה כאחרים (מגחות לו:). **כותיקין.** המקדימין למצות ומתזרזים לעשות דבר בזמנו ומלוה (לקמן כו:). **דלפני ירח.** זו מנחה (לקמן כט:) קודם חוב חילה בעוד המשמש לא שקעה (שבת קיח:). **שאם יזכה.** לעולם הבא ולעולה בכבוד מלך המשיח, **יבחין.** כמה יתר כבוד נוטלי שכר מלות יותר ממה שהיה כבוד האומות בעולם הזה (לקמן נח).

רב ניסים גאון

אחרים אומרים כדי שיראה את חברו ברחוק ד' אמות ויכירנו. הא מילתא איתמר עלה בגמ' דבני מערבא מה אנן קיימין אם ברגיל אפי' ברחוק כמה חכים ליה ואי בשאינו רגיל אפי' קאים גביה לא חכים ליה אלא כאן אנו קיימין ברגיל ואינו רגיל כההוא דאזיל לאכסניא ואתי לקיצין: **העיד** (ר' שמעון) [ר"י] בן אליקים משום קהלה קדושה בגמ' דבני מערבא במס' דמעשר שני (ספ"ב הלכה ד') פרשו עדה קדושה ר' יוסי בן (משולם) [המשולם] ור' שמעון בן מנסיא ובמס' דיום טוב בפרק אין צדין (דף כז) גרסי' אמר ר' שמעון בן פזי אמר ר' יהושע בן לוי אמר ר' יוסי בן שאול אמר ר' משום קהלה קדושה שבירושלים (א)ר' שמעון בן מנסיא וחבריו ובאגדתא דקהלה (פסוק ראה ח"ו) למה קורין אותן עדה קדושה שהיו משלשין את היום שליש לתפלה שליש לתורה שליש למלאכה ויש אומרים על שהיו יגעים בתורה בימות החורף ובמלאכה בימות הקיץ ר' יצחק בן אלעזר קרי לר' שמלאי ולר' ברקי עדה קדושה שהיו משלשין את היום ויש אומרים על שהיו יגעין בתורה וכו':

א) ע"ש בגמ' וכ"ש ול"ש.

מ א ב מיי' פ"א מהלכות ק"ש הלכה יא וס"ל מהל' תפילין הלכה י סמג עשין יח טוש"ע לא"ח סימן נח סעיף ג' וכפי' פע סעיף ה:

מא ג מיי' פ"ז מהלכות תפלה הלכה יח סמג עשין רט"ו טוש"ע לא"ח סימן סו סעיף ה וסי' קי"ח סעיף ה:

מב ד מיי' פ"ג מהל' אבל הלכה יד טור ושו"ע יו"ד סימן רכד סעיף ט [רא אלפס לקמן פרק הרואה דף מז:]:

מג ה [מיי' פ"ז מהל' תפלה הלכה יח] סמ"ג עשין יט [טור לא"ח סי' לה] וטוש"ע לא"ח סימן לו: סעיף ב:

פתח באשרי וסיים באשרי. אלמא מדא היא דאשרי כל מוסי בו סיומא דלמה דגשו גויס הוא: **בריוני.** פריליס: **מטאים כסיב.** קרי ביה כתיב [אחרי] נאמנים כל פקודיו סמוכים (ג) סמיכת כל פקודיו עשוים באמת ויאר ולגורך ולא דבר ריק: **כלוס יש עבד שמורד ברבו.** ויבא להכחיש את דברי הגביא: **אמור לו כלוס יש כן בו'.** והא חזינן הכא דהוה: **הכא נמי הוה.** קופיה להיות: **ואמר שירה.** כנגד כולם אמר שירה לכשעתה רוח הקודש עליו:

וכל קרבי. על סם קרבי אמו אדר בתוכן: **מאי משמע.** דעל יום המיתה נאמר: **בא וראה וכו'.** הוא סבר דהכי נעי מאי שנא קרבים דנקט: **תמשה ברכי נפשי.** לעיל תשיב להו: **מאי דכתיב מי לכתכם ומי יודע עתר דבר.** משום דאיירי בסופה בסמיכת גאולה לתפלה נקט ליה: **דאשכתן דאול אליהו לגבי אחאב.** דכתיב וילך אליהו להראות אל אחאב: **יהורם אול לגבי אליעא.** כשהלכו על מואב הוא ויהושפט (במלכים ב ג). דמתוך שנא היו הולכים זה אצל זה לא היה מוכיחו על שנא נשא אשה: **בכבי דרחמנא.** סתרים דהקב"ה כמו ריאשא בבבשא (חולין ד' לג:) בהטמנת האפר: **נגורה גזרה.** שמתות: **מקובלני מביא אבי אבא.** דוד שראה את המלאך וחרבו שלופה בידו בסוף ספר שמואל (ב כד) ולא מנע עצמו מן הרחמים: אבי

**כל פרשה שהיתה חביבה על דוד פתח בה באשרי וסיים בה באשרי פתח באשרי דכתיב [1]אשרי האיש וסיים באשרי דכתיב [2]אשרי כל חוסי בו: הנהו בריוני דהוו בשבבותיה דר'מ והוו קא מצערו ליה טובא הוה קא בעי ר' מאיר רחמי עלויהו כי היכי דלימותו אמרה לי' ברוריא דביתהו מאי דעתך משום דכתיב [3]יתמו חטאים מי כתיב חוטאים חטאים כתיב ועוד שפיל לסיפיה דקרא ורשעים עוד אינם כיון דיתמו חטאים ורשעים עוד אינם אלא [4]בעי רחמי עלויהו דלהדרו בתשובה ורשעים עוד אינם בעא רחמי עלויהו והדרו בתשובה: אמר לה ההוא צדוקי לברוריא כתיב [5]רני עקרה לא ילדה משום דלא ילדה רני אמרה ליה שטיא שפיל לסיפיה דקרא דכתיב כי רבים בני שוממה מבני בעולה אמר ה' [6]אלא מאי עקרה לא ילדה רני כנסת ישראל שדומה לאשה עקרה שלא ילדה בנים לגיהנם כותייכו: א"ל ההוא צדוקי לר' אבהו כתיב [5]מזמור לדוד בברחו מפני אבשלום בנו וכתיב [6]לדוד מכתם בברחו מפני שאול במערה הי מעשה הוה ברישא מכדי מעשה שאול הוה ברישא לכתוב ברישא אמר ליה אתון דלא דרשיתון סמוכין קשיא לכו אנן דדרשינן סמוכים לא קשיא לן [3]דא"ר יוחנן סמוכין מן התורה מנין שנא' [7]סמוכים לעד לעולם עשוים באמת וישר למה נסמכה פרשת אבשלום לפרשת גוג ומגוג שאם יאמר לך אדם כלום יש עבד שמורד ברבו אף אתה אמור לו כלום יש בן שמורד באביו אלא הוה הכא נמי הוה: אמר ר' יוחנן משום רבי שמעון בן יוחי מאי דכתיב [8]פיה פתחה בחכמה ותורת חסד על לשונה כנגד מי אמר שלמה מקרא זה לא אמרו אלא כנגד דוד אביו שדר בחמשה עולמים ואמר שירה דר במעי אמו ואמר שירה שנאמר [9]ברכי נפשי את ה' וכל קרבי את שם קדשו יצא לאויר העולם ונסתכל בכוכבים ומזלות ואמר שירה שנאמר [10]ברכו ה' מלאכיו גבורי כח עושי דברו לשמוע בקול דברו ברכו ה' כל צבאיו וגו' ינק משדי אמו ונסתכל בדדיה ואמר שירה שנאמר [11]ברכי נפשי את ה' ואל תשכחי כל גמוליו מאי כל גמוליו אמר ר' אבהו שעשה לה דדים במקום בינה טעמא מאי אמר [ג](רבי) יהודה כדי שלא יסתכל במקום ערוה רב מתנא אמר כדי שלא יינק ממקום הטנופת ראה במפלתן של רשעים ואמר שירה שנאמר [3]יתמו חטאים מן הארץ ורשעים עוד אינם ברכי נפשי את ה' הללויה נסתכל ביום המיתה ואמר שירה שנאמר [12]ברכי נפשי את ה' ה' אלהי גדלת מאד הוד והדר לבשת מאי משמע [ד] דעל יום המיתה נאמר אמר רבה בר רב שילא מסיפא דעניינא דכתיב [13]תסתיר פניך יבהלון תוסף רוחם יגועון וגו' רב שימי בר עוקבא ואמרי לה מר עוקבא הוה שכיח קמיה דר' שמעון בן פזי והוה מסדר אגדתא קמיה דר' יהושע בן לוי אמר ליה מאי דכתיב [9]ברכי נפשי את ה' וכל קרבי את שם קדשו אמר ליה בא וראה שלא כמדת הקדוש ברוך הוא [7]מדת בשר ודם מדת בשר ודם צר צורה על גבי הכותל ואינו יכול להטיל בה רוח ונשמה קרבים ובני מעים והקב"ה אינו כן צר צורה בתוך צורה ומטיל בה רוח ונשמה קרבים ובני מעים והיינו דאמרה חנה [14]אין קדוש כה' כי אין בלתך ואין צור כאלהינו. מאי אין צור כאלהינו אין צייר כאלהינו [7]מאי כי אין בלתך אמר ר' יהודה בר מנסיא אל תקרי כי אין בלתך אלא אין לבלותך שלא כמדת הקדוש ברוך הוא מדת בשר ודם מדת בשר ודם מעשה ידיו מבלין אותו והקב"ה מבלה מעשיו א"ל אנא הכי קא אמינא לך הני חמשה ברכי נפשי כנגד מי אמרן דוד לא אמרן אלא כנגד הקב"ה וכנגד נשמה מה הקב"ה מלא כל העולם אף נשמה מלאה את כל העולם כלו אף נשמה זנה את כל הגוף מה הקב"ה טהור אף נשמה טהורה מה הקב"ה יושב בחדרי חדרים אף נשמה יושבת בחדרי חדרים יבא מי שיש בו חמשה דברים הללו למי שיש בו חמשה דברים הללו: אמר רב המנונא מאי דכתיב [15]מי כהחכם ומי יודע פשר דבר מי כהקדוש ברוך הוא שיודע לעשות פשרה בין שני צדיקים בין חזקיהו לישעיהו חזקיהו אמר ליתי ישעיהו גבאי דהכי אשכחן באליהו דאזל לגבי אחאב (שנאמר [16]וילך אליהו להראות אל אחאב) ישעיהו אמר ליתי חזקיהו גבאי דהכי אשכחן ביהורם בן אחאב דאזל לגבי אלישע מה עשה הקב"ה הביא יסורים על חזקיהו ואמר לו לישעיהו לך ובקר את החולה שנאמר [17]בימים ההם חלה חזקיהו למות ויבא אליו ישעיהו בן אמוץ הנביא ויאמר אליו כה אמר ה' (צבאות) צו לביתך כי מת אתה ולא תחיה וגו' מאי כי מת אתה ולא תחיה מת אתה בעולם הזה ולא תחיה לעולם הבא אמר ליה מאי כולי האי אמר ליה משום דלא עסקת בפריה ורביה א"ל משום דחזאי לי ברוח הקדש [9]דנפקי מינאי בנין דלא מעלו א"ל בהדי כבשי דרחמנא למה לך מאי דמפקדת איבעי לך למעבד ומה דניחא קמיה קודשא בריך הוא לעביד אמר ליה השתא הב לי ברתך אפשר דגרמא זכותא דידי ודידך ונפקי מנאי בנין דמעלו א"ל כבר נגזרה עליך גזירה א"ל בן אמוץ כלה נבואתך וצא כך מקובלני מבית אבי אבא [9]אפי' חרב חדה מונחת על צוארו של אדם אל ימנע עצמו מן הרחמים אתמר נמי רבי יוחנן ורבי [ה](אליעזר) דאמרי תרוייהו אפילו חרב חדה מונחת על צוארו של אדם אל ימנע עצמו מן הרחמים שנא' [18]הן יקטלני לו איחל [ג]:

א"ר

מסורת הש"ס

ג) אלא מאי אם אלהה כל"ל רש"ל, ב) ינמות דף ד. [ע"ש], ג) [נ"ל רבן], ד) [מגילה יד. ע"ש], ה) [נ"ל אלעזר].

הגהות הב"ח

(ה) גמ' מאי משמע אמר רבה בר ר' שילא כל"ל ומיבות דעל יום המיתה נאמר נמחק: (ב) שם הן יקטלני לו איחל לסוף יהב ליה ברתיה נמק מינייהו מנשה ורבשקה יומא חדא ארבבינהו אכתפיה לאמטוירינהו לבי מדרשא אמר חד מינייהו חזי רישא דאבא למטוי ביה גלדאני וחד אמר חזי רישא דאבא לאקרובי עליה לעבו"ם חבטינהו בארעא מנשה חיה ורבשקה מיתן קרי אנשיה וכלי כליו רעים [ישעיה לב] אמר רב חנן אפילו בעל: (ג) רש"י ד"ה סמוכים וכו' סמוכים לעד סמיכת כל:

גליון הש"ם

גמ' בעי רחמי. עיין תענית כג. ב וכזוה"ק פ' וירא נמדרש הנעלם בפ' המקפה אמי מאנהיה: שם דנפקי מינאי. עי' עורי אנן ר"ה ח ב ד"ה ל"ק: שם אפילו חרב חדה. עי' תוס' נדה מ ב ד"ה הכל:

מוסף רש"י

בריוני. פרליס, לשון טורים (סנהדרין לז.) אי: מנסיס ריקים ופוחזים למלחמה (ביסין נז.). כבשי דרחמנא. דברי סמר גזירת המלך (סוטה ט:).

רב ניסים גאון

אמר לה ההוא מינא לברוריא. ברוריא היא בתו של ר' חנינא בן תרדיון והיא היתה אשתו של ר' מאיר ואית' בפירקא קמא דמסכת ע"ז (דף יח) ברוריא דביתהו דר' מאי' ברתי' דר' חנניה בן תרדיון הואי וכבר למדה הרבה חכמות לפני החכמים כדאמרינן בפסחים בפ' תמיד (דף סב) אמר ליה ומה ברוריא דביתהו דר' מאיר ברתי' דר' חנניה בן תרדיון דהות גמרא תלת מאה (משמעי) [שמעתתא] ביומא מתלת מאה רבותא: **למה** נסמכה פרשת אבשלום לפרשת גוג ומגוג. פרש' גוג ומגוג הוא המזמור הראשון שכתוב בו יתיצבו מלכי ארץ ה)קשה תרבות רעה בתוך ביתו של אדם יותר ממלחמת גוג ומגוג והתם בפרק לפני אידיהן של גוים (ע"ז דף נ) גרסי' לעתיד באים אומות העולם ומתגיירין ומניחין תפילין בראשיהן ותפילין בזרועותיהן ומזוזה בפתחיהן כיון שרואין מלחמת גוג ומגוג אומר להם על מי אתם באים (תהלים ב) למה רגשו גוים [נוגי'] יתיצבו מלכי ארץ מיד כל אחד ואחד מנתק מוסרותיו והולך לו שנא' ונתקה את מוסרותימו וגו' וכולא ברייתא:

ה) פה ליכר מקרון קלת. ועי' לעיל ז' ב'.

תורה אור השלם

1. אשרי האיש אשר לא הלך בעצת רשעים ובדרך חטאים לא עמד ובמושב לצים לא ישב:
תהלים א א
2. נשקו בר פן יאנף ותאבדו דרך כי יבער במעט אפו אשרי כל חוסי בו:
תהלים ב יב
3. יתמו חטאים מן הארץ ורשעים עוד אינם ברכי נפשי את יי הללו יה:
תהלים קד לה
4. רני עקרה לא ילדה פצחי רנה וצהלי לא חלה כי רבים בני שוממה מבני בעולה אמר יי:
ישעיהו נד א
5. מזמור לדוד בברחו מפני אבשלום בנו:
תהלים ג א
6. למנצח אל תשחת לדוד מכתם בברחו מפני שאול במערה:
תהלים נז א
7. סמוכים לעד לעולם עשוים באמת וישר:
תהלים קיא ח
8. פיה פתחה בחכמה ותורת חסד על לשונה:
משלי לא כו
9. לדוד ברכי נפשי את יי וכל קרבי את שם קדשו:
תהלים קג א
10. ברכו יי מלאכיו גבורי כח עשי דברו לשמע בקול דברו:
תהלים קג כ
11. ברכי נפשי את יי ואל תשכחי כל גמוליו:
תהלים קג ב
12. ברכי נפשי את יי יי אלהי גדלת מאד הוד והדר לבשת:
תהלים קד א
13. תסתיר פניך יבהלון תוסף רוחם יגועון ואל עפרם ישובון:
תהלים קד כט
14. אין קדוש כיי כי אין בלתך ואין צור כאלהינו:
שמואל א ב ב
15. מי כחכם ומי יודע פשר דבר חכמת אדם תאיר פניו ועז פניו ישנא:
קהלת ח א
16. וילך אליהו להראות אל אחאב והרעב חזק בשמרון:
מלכים א יח ב
17. בימים ההם חלה חזקיה למות ויבא אליו ישעיהו בן אמוץ הנביא ויאמר אליו כה אמר יי צו לביתך כי מת אתה ולא תחיה:
מלכים ב כ א
18. הן יקטלני לו איחל אך דרכי אל פניו אוכיח:
איוב יג טו

רבינו חננאל

דכל פרשה שהיתה חביבה לדוד פתח [באשרי וסיים בה באשרי, פתח] לה אשרי האיש וסיים בה אשרי כל חוסי בו, וכדריב אשי דהוא בחרא קימא לן, דבכולהו תפילות מתחלינן י"י שפתי תפתח. וכן הלכה. למה נסמכה פרשת אבשלום לפרשת גוג ומגוג, שאם יאמר לך אדם יש עבד שמורד לרבו וכולל'. כה אמר י"י צו לביתך כי מת אתה, בעולם הזה, ולא תחיה בעולם הבא, משום דלא עסקת בפריה ורביה. אמר ליה חזיתי ברוח הקדש דלא נפיק מיני זרעא מעליא, אמר ליה כהדי כיבשי דמרי עלמא למה לך מאי דמיפקדת עביד וכולל'. נסיב בת ישעיה הנביא ואוליד מנשה ורבשקה.

אבי אבא שחפה את הסיכל. שלמה: **שגנז ספר רפואות.** כדי שינקשו רחמים: **גירר עצמות אביו.** לפי שהיה רשע בזהו ולא נהג בו כבוד בקבורתו להוליכו כהוגן במטות זהב וכסף: **ספס מי גיתון.** מי שלוח בדברי הימים (ב׳ נב) ולמה כדי שלא יבאו מלכי אשור וימצאו מים לשתות. ולא זהו גיתון הנהר הגדול דההוא לאו אלא מעין קטן הוא סמוך לירושלים שנאמר והורדתם אותו אל גיתון (מ״א א) ומתרגמינן ותמתון יתיה לשילוחא: **עבר ניסן בניסן.** קס״ד משנתקדש החדש לשם ניסן נמלך לעבר את השנה ועשאו אדר כמו שנאמר בדברי הימים (ב׳ ל) ויועץ המלך (חזקיהו) לעשות הפסח בחדש השני: **ביום שלשים של אדר.** ואע״פ שלא נתקדש החדש שעדיין לא באו עדים: **הפולה בזכות עצמו.** שאומר בתפלתו עשה לי בזכותי כגון חזקיהו שאמר (ב׳) זכר נא את אשר התהלכתי לפניך (א) וגו׳: **פרועה.** מגולה שניטלה (ב) תקרה שלה: **הרולה להנות.** משל אחרים: **יהנה.** ואין איסור בדבר: **כאלישע.** כמו שמצינו באליסע שהנה: **והרולה שלא להנות.** משל אחרים: **אל יהנה.** ואין בדבר לא משום גסות רוח ולא משום שנאה: **כשמואל הרמתי.** כמו שמצינו בשמואל הרמתי שלא רצה להנות: **כי שם ביתו.** לעיל מייניה כתיב והיה (ג) מדי שנה בשנה וסבב בית אל והמצפה ושפט את ישראל וסמיך ליה ותשובתו הרמתה כי שם ביתו ידוע ששם ביתו אלא אכולהו מקומות דקרא דלעיל מייניה קאי שכל מקום שהיה הולך שם היה עושה כל כלי משמשיו בית עמו ואהל מועד שלא להנות מן אחרים: **בטוב יפיה.** בדליה: **פפלה לעני.** דרך עניות: **יכון אם רגליו.** זו אצל זו: **ורגליהם רגל ישרה.** נרמין כרגל אחד: (ז) **הקורא מלאן ואילך לא הפסיד.** שהרי הוא כאדם שקורא אחת מכל הפרשיות שבתורה ואע״פ שלא יצא ידי ק״ש יש לו קבול שכר כעוסק בתורה: **מתני׳ יפה.** על לדו: **בשלכך.** דרך שכיבה: **יעמוד.** דכתיב ובקומך: **בדרכו.** אי בקימה אי בשכיבה אי בישיבה אי מהלך:

גמ׳

גדול הקורא ק״ש בעונתה יותר מהעוסק בתורה. תימה אפי׳ תפלה נמי דהא אמרינן פ״ק דשבת (ל׳ יא.) כגון אנו מפסיקין בין ק״ש בין לתפלה. וי״ל דהכי קאמר יותר מהעוסק בתורה פעם אחרת שלא בשעת ק״ש[א]. אבל העוסק בתורה בשעת ק״ש לא מיירי ואפי׳ בתפלה פוסק: שנאמר

א״ר חנן אפי׳ בעל החלומות אומר לו לאדם למחר הוא מת אל ימנע עצמו מן הרחמים שנאמר [1]כי ברוב חלומות והבלים ודברים הרבה כי את האלהים ירא מיד [2]ויסב חזקיהו פניו אל הקיר ויתפלל אל ה׳ [3]מאי קיר אמר רשב״ל מקירות לבו שנא׳ [3]מעי מעי אוחילה קירות לבי וגו׳ ר׳ לוי אמר על עסקי הקיר אמר לפניו רבונו של עולם ומה שונמית שלא עשתה אלא קיר אחת קטנה החיית את בנה אבי אבא שחפה את ההיכל כולו בכסף ובזהב על אחת כמה וכמה [4]זכר נא את אשר התהלכתי לפניך באמת ובלב שלם והטוב בעיניך עשיתי מאי והטוב בעיניך עשיתי א״ר יהודה אמר רב שסמך גאולה לתפלה ר׳ לוי אמר שגנז ספר רפואות תנו רבנן [6]ששה דברים עשה חזקיהו המלך על ג׳ הודו לו ועל ג׳ לא הודו לו על ג׳ הודו לו גנז ספר רפואות והודו לו כתת נחש הנחשת והודו לו גירר עצמות אביו על מטה של חבלים והודו לו ועל ג׳ לא הודו לו סתם מי גיחון ולא הודו לו קצץ דלתות היכל ושגרם למלך אשור ולא הודו לו עבר ניסן בניסן ולא הודו לו ומי לית ליה לחזקיהו [5]החדש הזה לכם ראש חדשים [3]זה ניסן ואין אחר ניסן אלא טעה בדשמואל [3]דאמר שמואל [8]אין מעברין את השנה ביום שלשים של אדר הואיל וראוי לקובעו ניסן סבר הואיל וראוי לא אמרינן: א״ר יוחנן משום ר׳ יוסי בן זמרא כל התולה בזכות עצמו תולין לו בזכות אחרים וכל התולה בזכות אחרים תולין לו בזכות עצמו משה תלה בזכות אחרים שנא׳ [6]זכור לאברהם ליצחק ולישראל בעדיך תלו לו בזכות עצמו שנאמר [7]ויאמר להשמידם לולי משה בחירו עמד בפרץ לפניו להשיב חמתו מהשחית חזקיהו תלה בזכות עצמו דכתיב זכר נא את אשר התהלכתי לפניך תלו לו בזכות אחרים שנא׳ [8]וגנותי [7]אל העיר הזאת להושיעה למעני ולמען דוד עבדי והיינו דריב״ל דאמר ריב״ל מאי דכתיב [9]הנה לשלום מר לי מר אפי׳ בשעה ששיגר לו הקב״ה שלום מר הוא לו: [10]נעשה נא עליית קיר קטנה רב ושמואל חד אמר עלייה פרועה היתה וקירוה וחד אמר אכסדרה גדולה היתה וחלקוה לשנים בשלמא למ״ד אכסדרה היינו דכתיב קיר אלא למ״ד עלייה מאי קיר שקירוה בשלמא למ״ד עלייה היינו דכתיב עליית אלא למ״ד אכסדרה מאי עליית [9]מעולה שבבתים. ונשים לו שם מטה ושולחן וכסא ומנורה אמר אביי ואיתימא ר׳ יצחק הרוצה להנות יהנה כאלישע ושאינו רוצה להנות אל יהנה כשמואל הרמתי שנאמר [11]ותשובתו הרמתה כי שם ביתו וא״ר יוחנן [6]שכל מקום שהלך שם ביתו עמו. [12]ותאמר אל אישה הנה נא ידעתי כי איש אלהים קדוש הוא א״ר יוסי בר׳ חנינא מכאן שהאשה מכרת באורחין יותר מן האיש אישה הנה נא ידעתי כי איש אלהים קדוש הוא א״ר יוסי בר׳ חנינא מכאן שהאשה מכרת באורחין יותר מן האיש קדוש הוא מנא ידעה רב ושמואל חד אמר שלא ראתה זבוב עובר על שולחנו וחד אמר סדין של פשתן הציעה על מטתו ולא ראתה קרי עליו קדוש הוא א״ר יוסי בר׳ חנינא הוא קדוש ומשרתו אינו קדוש (שנא׳) [13]ויגש גיחזי להדפה א״ר יוסי בר׳ חנינא שאחזה בהוד יפיה. עובר עלינו תמיד א״ר יוסי בר׳ חנינא משום רבי אליעזר בן יעקב [9]כל המארח תלמיד חכם בתוך ביתו ומהנהו מנכסיו מעלה עליו הכתוב כאילו מקריב תמידין. וא״ר יוסי בר׳ חנינא משום ראב״י [2]אל יעמוד אדם במקום גבוה ויתפלל אלא במקום נמוך ויתפלל שנא׳ [14]ממעמקים קראתיך ה׳ תניא נמי הכי [6]לא יעמוד אדם לא על גבי כסא ולא ע״ג שרפרף ולא במקום גבוה ויתפלל אלא במקום נמוך ויתפלל לפי שאין גבהות לפני המקום שנאמר ממעמקים קראתיך ה׳ וכתיב [15]תפלה לעני כי יעטוף. וא״ר יוסי בר׳ חנינא משום ראב״י [2]המתפלל צריך שיכוין את רגליו שנא׳ [16]ורגליהם רגל ישרה (א״ר יצחק א״ר יוחנן) וא״ר יוסי בר׳ חנינא משום ראב״י מאי דכתיב [17]לא תאכלו על הדם [7]לא תאכלו קודם שתתפללו על דמכם (א״ד) א״ר יצחק [6]א״ר יוחנן א״ר יוסי בר׳ חנינא משום ראב״י כל האוכל ושותה ואח״כ מתפלל עליו הכתוב אומר [18]ואותי השלכת אחרי גויך אל תקרי גויך אלא גאיך אמר הקב״ה לאחר שנתגאה זה קבל עליו מלכות שמים: ר׳ יהושע אומר עד ג׳ שעות: אמר רב יהודה אמר שמואל [7]הלכה כרבי יהושע: הקורא מכאן ואילך לא הפסיד: אמר רב חסדא אמר מר עוקבא ובלבד שלא יאמר יוצר אור מיתיבי הקורא מכאן ואילך לא הפסיד כאדם שהוא קורא בתורה אבל מברך הוא שתים לפניה ואחת לאחריה תיובתא דרב חסדא תיובתא איכא דאמרי אמר רב חסדא אמר מר עוקבא מאי לא הפסיד שלא הפסיד ברכות תניא נמי הכי [7]הקורא מכאן ואילך לא הפסיד כאדם שקורא בתורה אבל מברך הוא שתים לפניה ואחת לאחריה א״ר מני גדול הקורא ק״ש בעונתה יותר מהעוסק בתורה מדקתני הקורא מכאן ואילך לא הפסיד כאדם הקורא בתורה מכלל דקורא בעונתה עדיף: **מתני׳** [6]בית שמאי אומרים בערב כל אדם יטה ויקרא ובבקר יעמוד שנאמר [19]ובשכבך ובקומך ובית הלל אומרים [7]כל אדם קורא [6]כדרכו שנאמר ובלכתך בדרך אם כן למה נאמר ובשכבך ובקומך [7]בשעה שבני אדם שוכבים ובשעה שבני אדם עומדים א״ר טרפון אני הייתי בא בדרך [9]והטתי לקרות כדברי ב״ש וסכנתי בעצמי מפני הלסטים אמרו לו כדי היית לחוב בעצמך שעברת על דברי ב״ה:

גמ׳

מוסף רש״י

בעל החלומות. שר המלאה מלומות גלגלה (סנהדרין ל:) שגנז ספר רפואות. לפי שלא היה לנס נעשה על חולים אלא מתרפאין מיד (פסחים נ:) כתת נחש הנחשת. לפי שהיו עושים לאמרו (שם). גירר עצמות אביו. משום כפרה, ולא קברו בכבוד בדרגש ומטה נאה, ומפני קדוש הפס שיתגנה על רשעו ויוקרו הרשעים (שם). סתם מי גיחון ולא הודו לו. שהיה לו לנטות בהקב״ה שאמר וגנותי על העיר הזאת להושיעה (שם). עיבר ניסן בניסן. לאחר שנכנס ניסן נמלך ועשאו אדר הפסי כדמיב (דה״ב ל ב) ויועץ המלך חזקיה לעשות פסח בחדש הפסי וגו׳ כי מרבית העם רבים אשר לא הטהרו עדיין מעוטאות שהחזיקו בהן כימי אביו אחז הרשע (שם). ואין אחר ניסן. משקנעמו זה ניסן אין אחר יכול לעשות זה אדר ואחר ניסן (שנהדרין יב:). ביום שלשים של אדר. אם לא יבאו עד הנה בעיבור שנה, לא יעברוהו עוד הואיל ויהיה ראוי לקבוע ניסן אם היה אדר אחר אחר (שם). אפילו בשעה ששיגר לו הקב״ה שלום מר הוא לו. כשמנעמי שלום אף הוא לי מר, שהרי אנו לי הרפואה נזכות אחרים, כאן הודעתי שאני מוטל (ישעיה לח יז).

רבינו חננאל

ויסב חזקיה פניו אל הקיר, שהתפלל מקירות לבו וכולל. ששה דברים עשה חזקיהו, על שלשה הודו לו, שגנז ספר רפואות, שהיו נתלין בו ולא היו מבקשין רחמים על החולה, וכתת נחש הנחשת, מפני שהיו עובדין אותו, וגירר עצמות אביו על מיטה שלחבלים, שימחלו לו מן השמים על פשעיו, והודו לו. אבל על שסתם מי גיחון וקיצץ דלתות ההיכל ושיגרן דורון למלך אשור ועיבר ניסן בניסן, על אלו השלשה לא הודו לו. **ואפילו** לעולם חזקיהו הוה ידע דאין מעברין אלא אדר, מיהו טעה בהא דשמואל דאמר אין מעברין ביום שלשים שלאדר, והואיל וראוי יום שלשים לקובעו ראש חדש ניסן, וכא חזקיה וטעה ועיבר ביום שלשים שלאדר, אחרי שהיו סמוכין לקובעו ניסן, חזר הוא וקבעו אדר שיני ולא הודו לו חכמים. קימא לן דהילכתא בהא כשמואל. משה אמר זכר לאברהם ליצחק ולישראל וג׳, חלה הזכות באחרים לפיכך תלו לו בזכותו, שני לולי משה בחירו וגו׳, אבל חזקיהו שתלה בעצמו ואמר זכר נא את אשר התהלכתי לפניך וגו׳, השיבוהו וגנותי על העיר הזאת להושיעה למעני ולמען דוד עבדי. והיינו דכתיב הנה לשלום מר לי מר, אפילו בשעת שלום שנתבשרתי שלום, נאמר לי לא למענך. הרוצה להנות יהנה כאלישע, דכתיב ביה מטה ושלחן כסא ומנורה. ומי שאינו רוצה להנות אל יהנה כשמואל, דכתיב ותשובתו הרמתה כי שם ביתו, מלמד שכל מקום שהולך ביתו עמו. איש האלהים עובר עלינו תמיד, מלמד שכל המכניס תלמידי חכמים בביתו ומאכילהו ומשקהו ומהנהו מנכסיו, מעלה עליו כאילו הקריב תמיד. אלו השמועות נאמרו משום ר׳ אליעזר בן יעקב, המתפלל צריך שיכוון את רגליו וכולל. ולא יעמוד במקום גבוה ויתפלל שני׳ ממעמקים קראתיך יי׳. ולא יעמוד על גבי מיטה ולא על גבי ספסל. ולא יאכל אדם קודם שיתפלל, שנ׳ לא תאכלו על הדם. והאוכל קודם שיתפלל, עליו הכתוב אומר ואותי השלכת אחרי גוך. וקימא לן משנת ר׳ אליעזר בן יעקב קב ונקי. **פיסקא.** ר׳ יהושע אומר עד שלש שעות. אמר רב יהודה אמר שמואל הלכה כר׳ יהושע שזמן קריאת שמע עד שלש שעות. הקורא מכאן ואילך לא הפסיד כאדם שקורא בתורה. פירוש הקורא משלוש שעות ואילך כל שעה רביעית שהיא זמן תפילה. הואיל וצריך לסמוך גאולה לתפילה, אף על פי שעבר זמן קרית שמע לא הפסיד ברכותיה, אלא מברך שתים לפניה ואחת לאחריה, וסומך גאולה לתפילה ומתפלל. **כאדם** שקורא בתורה, מכלל קרית שמע בעונתה גדולה היא מקריאת התורה. **מתני׳.** בית שמאי אומ׳ בערב כל אדם יטה ויקראו ובבקר יעמודו ובית הלל אומ׳ כל אדם קורין כדרכן כול׳.

מוסף תוספות

א. בתוס׳ רי״ש הוסיף, דת״ת בעידן דק״ש אין זה חדוש אי ק״ש עדיף דאפי׳ תפלה נמי עדיפא דזמן תפילה לחוד וזמן תורה לחוד.

רב נסים גאון

תנו רבנן ר׳ דברים עשה חזקיהו מלך יהודה מדעתו וכו׳ גירר עצמות אביו על מטה של חבלים. ומפרשי רבנן טעמא דמילתא מהו שגרם לו לעשות בעצמו׳ אביו כן במס׳ סנהדרין (דמ״ז) בפ׳ נגמר הדין כי נתכוון כי היכי דתיהוי ליה כפרה: ויגש גיחזי להדפה אמר (ריש לקיש) [ר׳ יוסי בר חנינא] שדחפ׳ בהוד יופיה. בגמ׳ דבני מערבא בפ׳ כל ישראל יש להן חלק (הלכה ד) ובפ׳ שני דיבמות (הלכה ב) אמר ר׳ יוסי בר חנינא שנתן ידיו בהוד שביופיה בין דדיה:

תורה אור השלם

1. כִּי בְרֹב חֲלֹמוֹת וְהֲבָלִים וּדְבָרִים הַרְבֵּה כִּי אֶת הָאֱלֹהִים יְרָא: קהלת ה ו
2. וַיַּסֵּב חִזְקִיָּהוּ פָּנָיו אֶל הַקִּיר וַיִּתְפַּלֵּל אֶל יְיָ: ישעיהו לח ב
3. מְעַי מְעַי אוֹחִילָה קִירוֹת לִבִּי הֲמֹה לִי לִבִּי לֹא אֶחֱרַשׁ כִּי קוֹל שׁוֹפָר שָׁמַעְתְּ נַפְשִׁי תְּרוּעַת מִלְחָמָה: ירמיהו ד יט
4. וְאֹמַר אָנָּה יְיָ זְכָר נָא אֵת אֲשֶׁר הִתְהַלַּכְתִּי לְפָנֶיךָ בֶּאֱמֶת וּבְלֵב שָׁלֵם וְהַטּוֹב בְּעֵינֶיךָ עָשִׂיתִי וַיֵּבְךְ חִזְקִיָּהוּ בֹּכִי גָדוֹל: ישעיהו לח ג
5. הַחֹדֶשׁ הַזֶּה לָכֶם רֹאשׁ חֳדָשִׁים רִאשׁוֹן הוּא לָכֶם לְחָדְשֵׁי הַשָּׁנָה: שמות יב ב
6. זְכֹר לְאַבְרָהָם לְיִצְחָק וּלְיִשְׂרָאֵל עֲבָדֶיךָ אֲשֶׁר נִשְׁבַּעְתָּ לָהֶם בָּךְ וַתְּדַבֵּר אֲלֵהֶם אַרְבֶּה אֶת זַרְעֲכֶם כְּכוֹכְבֵי הַשָּׁמַיִם וְכָל הָאָרֶץ הַזֹּאת אֲשֶׁר אָמַרְתִּי אֶתֵּן לְזַרְעֲכֶם וְנָחֲלוּ לְעֹלָם: שמות לב יג
7. וַיֹּאמֶר יְיָ לְהַשְׁמִידָם לוּלֵי מֹשֶׁה בְחִירוֹ עָמַד בַּפֶּרֶץ לְפָנָיו לְהָשִׁיב חֲמָתוֹ מֵהַשְׁחִיתוֹ: תהלים קו כג
8. וְגֹנַותִי אֶל הָעִיר הַזֹּאת לְהוֹשִׁיעָהּ לְמַעַנִי וּלְמַעַן דָּוִד עַבְדִּי: מלכים ב יט לד
9. הִנֵּה לְשָׁלוֹם מַר לִי מָר וְאַתָּה חָשַׂקְתָּ נַפְשִׁי מִשַּׁחַת בְּלִי כִּי הִשְׁלַכְתָּ אַחֲרֵי גֵוֶךָ כָּל חֲטָאָי: ישעיהו לח יז
10. נַעֲשֶׂה נָּא עֲלִיַּת קִיר קְטַנָּה וְנָשִׂים לוֹ שָׁם מִטָּה וְשֻׁלְחָן וְכִסֵּא וּמְנוֹרָה וְהָיָה בְּבֹאוֹ אֵלֵינוּ יָסוּר שָׁמָּה: מלכים ב ד י
11. וּתְשֻׁבָתוֹ הָרָמָתָה כִּי שָׁם בֵּיתוֹ וְשָׁם הוּא שָׁפַט אֶת יִשְׂרָאֵל וַיִּבֶן שָׁם מִזְבֵּחַ לַיְיָ: שמואל א ז יז
12. וַתֹּאמֶר אֶל אִישָׁהּ הִנֵּה נָא יָדַעְתִּי כִּי אִישׁ אֱלֹהִים קָדוֹשׁ הוּא עֹבֵר עָלֵינוּ תָּמִיד: מלכים ב ד ט
13. וַתָּבֹא אֶל אִישׁ הָאֱלֹהִים אֶל הָהָר וַתֹּחֶז בְּרַגְלָיו וַיִּגַּשׁ גֵּיחֲזִי לְהָדְפָהּ וַיֹּאמֶר אִישׁ הָאֱלֹהִים הַרְפֵּה לָהּ כִּי נַפְשָׁהּ מָרָה לָהּ וַיְיָ הֶעְלִים מִמֶּנִּי וְלֹא הִגִּיד לִי: מלכים ב ד כז
14. שִׁיר הַמַּעֲלוֹת מִמַּעֲמַקִּים קְרָאתִיךָ יְיָ: תהלים קל א
15. תְּפִלָּה לְעָנִי כִּי יַעְטֹף וְלִפְנֵי יְיָ יִשְׁפֹּךְ שִׂיחוֹ: תהלים קב א
16. וְרַגְלֵיהֶם רֶגֶל יְשָׁרָה וְכַף רַגְלֵיהֶם כְּכַף רֶגֶל עֵגֶל וְנֹצְצִים כְּעֵין נְחֹשֶׁת קָלָל: יחזקאל א ז
17. לֹא תֹאכְלוּ עַל הַדָּם לֹא תְנַחֲשׁוּ וְלֹא תְעוֹנְנוּ: ויקרא יט כו
18. וְתָרֵעַ לַעֲשׂוֹת מִכֹּל אֲשֶׁר הָיוּ לְפָנַיִךְ וַתֵּלֶךְ וַתַּעֲשִׂי לָךְ אֱלֹהִים אֲחֵרִים וּמַסֵּכוֹת לְהַכְעִיסֵנִי וְאֹתִי הִשְׁלַכְתְּ אַחֲרֵי גֵוֶךְ: מלכים א יד ט
19. וְשִׁנַּנְתָּם לְבָנֶיךָ וְדִבַּרְתָּ בָּם בְּשִׁבְתְּךָ בְּבֵיתֶךָ וּבְלֶכְתְּךָ בַדֶּרֶךְ וּבְשָׁכְבְּךָ וּבְקוּמֶךָ: דברים ו ז

גילון הש״ס

גמ׳ **מאי** קרי. ירושלמי (ברכות פ״ד) ופ׳ חלק ונסס פיתא עוד לקשות בזה: **שם** כל המארח ת״ה. פר׳ יומא ע״ל ב ובכתובות קס כ: **במשנה** הביתי כו׳. עי׳ תוס׳ יבמות יד ב ד״ה לא עפו:

מוסף תוספות

ב) [פסחים דף נו., ג) תוספתא סנהדרין פ״ב ה״ז, ג) סנהדרין יב:, ד) עי׳ רש״ל בח״ל, ה) [נדרים נו. מגמות קס:], ו) נדרים דף נח., ז) תוספתא פ״ג ה״ז, ח) [נפמ״ש תוס׳ מיר כנ. ד״ה ה״ג ע״ש ניחא הכא דא״ל יוחנן מ״ר בדבי מניחא], ט) ספרי פרשת ראמתן, י) [עי׳ תוס׳ לקמן יג. ד״ה על וכו׳ וכן כרש״י שם ד״ה בשמיה], כ) [מ״ב כ], ל) [ע״ל והלן], מ) שייך לעיל מ: בתמיהין.

הגהות הב״ח

(א) רש״י ד״ה הפולה וכו׳ לפניך וגו׳ הם״ל ואח״כ מ״ה מר הוא לו על שאמר לו למען דוד עבדי הם״ד: (ב) ד״ה פרועה וכו׳ תקרה ומעזיבה שלה:

גמ׳ בשבכך בכיסך פרט לעוסק במצוה. לקמיה מפרש מאי משמע: **ובלכתך בדרך פרט לחתן.** ואע״ג דחתן נמי עוסק במצוה הוא מי לא קרא יתירא לא נפקא לן מקרא קמא דכיון דעוסק במצוה לא כתיב בקרא בהדיא אלא מיעוטא בעלמא הוא דקא דרשינן מביתך וממעטינן מינה עוסק במלאכת מצוה דאיכא טרדא אבל חתן דטרדא דמחשבה בעלמא הוא שמחשב על עסק בתולים מי לא קרא יתירא לא אתמעוט: **הכונס את הבתולה פטור.** שטרוד במחשבת בעילת מצוה: **מאי משמע.** פרט לעוסק במצוה: **כי דרך.** בשבתך ובלכתך הוקשו לדרך: **מי לא עסקינן כו׳.** כלומר מגלן דבדרך רשות לחודא איירי קרא הא קרא דרך סתמא כתיב וממילא משמע נמי מיניה דרך מצוה ואפילו הכי אמר רחמנא ליקרי: **אי משום טרדא.** דמחשבה פטרת ליה אפילו טובעה פטינתו נמי: **אלמא אמר רבי אבא.** כמו למה אמר. (ג) אע״פ שטרוד בצערו חייב בכל המצות חוץ מן התפילין שנאמר בהם פאר ליחזקאל פארך חבוש עליך וגו׳ וכיון דבעו פאר ואבל מתגולל בצערו בעפר אין זה פאר: **טריד טרדא דמצוה.** וכיון דאמן מיעוט בעלמא דרשינן פרט לחתן מתפילין אם ממעטת מיניה טרדא דמצוה: **וכ״ש אמרי לך.** נהי נמי דקרא למדרש מיניה פרט לחתן אתא ממילא ש״מ בלכת דידך הוא דמחייבת אלמא בדרך נמי קרי: **עוסקין במלאכתן וקורין.** לקמן (דף טז.) מוקמינן לה בפרק שני: **סעד ר׳ אלעזר בן עזריה.** כב״ש: **לאחד שאומרו לו זקנך מגודל אמר להם יהיה זה כנגד המשחיתים.** משל שלך דומה לאחד שאומרים לו זקנך נאה ומגודל והוא אומר להם הואיל וקלסתם אותו אף הוא יהיה נתון כנגד המשחיתים הגדול הזה יהיה נתון לתבר ולמספרים שאכיח עליו ואשחיתנו: **עכשיו שאני סמוי.** הרי אני כמקלם את מעשיך שהיית מוטה ואתה נזקפת: **כ״ש נמי אים להו מטין.** דבמטין נמי שרו כדאמרינן לעיל מטין וקורין: **אבל.** עכשיו כיון דעד השתא היית זקוף ועכשיו הטית אם לא נזקפתי אני ילאו התלמידים ויקבעו הלכה: **לא קיימם כו׳.** וכי היכי דעשה כדברי ב״ה לא עשה ולא כלום לדברי ב״ש אף העושה כדברי ב״ש לא עשה ולא כלום לדברי ב״ה: **מתני׳ בשחר מבכר שתים וכו׳.** כדאמר בברכות (תהלים קיט) שבע ביום הללתיך: **אחת ארוכה ואחת קצרה.** אשתים לאחריה דערבית קאי (נ״א ארוכה אחת ואמונה קצרה השכיבנו): **לאחסוס.** בדרוך: **אלא לאחסוס.** כגון ברכת הפירות ומצות: **גמ׳ מאי מבכר.** שתים לפניה דשחר מאי ניהו:

יוצר

שנאמר בהם פאר. פרש״י ואבל מתגולל בעפר קרנו ואין נאה לתת פאר תחת אפר. וא״ת ולמה לי האי טעמא תיפוק ליה מדאמר ליחזקאל פארך חבוש עליך אלמא דאסור. ותירץ הסר מקולי דלריך טעמא של רש״י כי היכי דלא ניקלי שאר מצות מתפילין מקל וחומר. א״נ לריך טעמא דרש״י לחייבו בתפילין לאחר יום ראשון דלא שייך מתגולל בעפר קרנו אלא ביום ראשון דוקא: **תני רב יחזקאל עשה בבית שמאי עשה ורב יוסף אמר עשה בב״ש לא עשה ולא כלום.** וא״ת פשיטא דאין הלכה כמותן. וי״ל דאיכא וב״ש מחמירים על האדם טפי מב״ה לא שייך לומר פשיטא. דהא דעשה כב״ש לא עשה ולא כלום היינו היכא דב״ש מקילין וב״ה מחמירין אבל הכא בב״ש לא פסלי ב״ה דברי ב״ש. אבל תימא א״כ מה מייתי מסוכה כו׳ לא קיימם מצות סוכה כו׳ ופירש״י דכי היכי דמי שעשה כב״ה לא עשה ולא כלום לב״ש אף העושה כב״ש לא עשה ולא כלום לב״ה ומאי קא מדמה התם פסלי ב״ש לגמרי מה דמכשרי ב״ה. אבל הכא קא קרא קרית שמע כב״ש אליבא דב״ה יצא. ע״כ פירש הר״ר שמעיה דקא מדמה הכי מדקאמר לא קיימם אע״ג דמן הדין יצא שהרי בלאשו ורובו בסוכה אינו אסור אלא גזירה שמא ימשך אחר שלחנו. כה״ג גבי ק״ש אע״ג דמן הדין יצא בדיעבד כיון דלב״ה אין נכון כדאיתא במתניתין כדאי היית לחוב בעצמך. אם עשה כב״ש לב״ה לא עשה ולא כלוס[א] [וע׳ תוספות סוכה ג. ד״ה דאמר]:

אחת ארוכה **ואחת** קצרה. פירש רש״י ארוכה אמת ואמונה. קצרה השכיבנו. ותימה[ב] דהשכיבנו נמי ארוכה הרבה ותדע מדלא קא מסיב לה בתוספתא בהדי הקצרות[ג]. ועוד פעמים שמאריכין הרבה בתוספתא כמו אור יום הנף[ד]. ועוד אמת ואמונה פעמים שמקצרין בה מאד כדאמרינן לקמן למ״ד אין אומרים פרשת ציצית בלילה הוא קא מסיים מודים אמנו לך שהוא אמנו ומאמריס וכו׳ בפרק היה קורא (לקמן ד׳ יד ע״ב) וגרלה לר״ת דהכל קאי (ד) באמת ואמונה אחת ארוכה ואמת קצרה כלומר בין יאריך בה בין יקצר בה[ה] כדלקמן. וכן אשכחנא התם (יבמות ד׳ מא.) אמת ארוכות ואמת נשואות אמת בתולות ואמת בעולות: **מקום שאמרו לקצר.** כגון בברכת פירות ובברכת המצות אין לו להאריך:

ורבנן

גמ׳ בשלמא ב״ה קא מפרשי טעמייהו וטעמא דב״ש אלא ב״ש מ״ט לא אמרי כב״ה אמרי לך ב״ש א״כ נימא קרא[ו] בבקר ובערב מאי בשכבך ובקומך בשעת שכיבה שכיבה ממש ובשעת קימה קימה ממש וב״ש האי ובלכתך בדרך מאי עביד להו ההוא מבעי להו[ז] לכדתניא בשבתך בביתך פרט[ח] לעוסק במצוה ובלכתך בדרך פרט לחתן מכאן אמרו [א]הכונס את הבתולה פטור ואת האלמנה חייב מאי משמע אמר רב פפא כי דרך מה דרך רשות אף כל רשות מי לא עסקינן דקא אזיל לדבר מצוה ואפילו הכי אמר רחמנא לקרי אם כן לכתוב רחמנא בשבת ובלכת מאי בשבתך ובלכתך בשבת דידך ובלכת דידך הוא דמחייבת הא דמצוה פטירת[ט] אי הכי אפילו כונס את האלמנה נמי האי טריד והאי לא טריד אי משום טרדא אפילו טבעה ספינתו בים נמי וכי תימא ה״ג אלמה א״ר אבא בר זבדא אמר רב[י] אבל חייב בכל המצות האמורות בתורה[כ] חוץ מן התפילין שהרי נאמר בהם פאר שנאמר[ל] פארך חבוש עליך התם טריד טרדא דמצוה הכא טריד טרדא דרשות[מא] [נ]וב״ש ההוא מבעי להו פרט לשלוחי מצוה וב״ה אמרי ממילא ש״מ דאפילו בדרך נמי קרי: ת״ר בה״א[נ] עומדין וקורין יושבין וקורין ומטין ומטין וקורין הולכין בדרך וקורין[ס] עושין במלאכתן וקורין[ע] ומעשה ברבי ישמעאל ור׳ אלעזר בן עזריה שהיו מסובין במקום אחד והיה ר׳ ישמעאל מוטה ור׳ אלעזר בן עזריה זקוף כיון שהגיע זמן קריאת שמע הטה רבי אלעזר וזקף ר׳ ישמעאל אמר לו רבי אלעזר בן עזריה לר׳ ישמעאל ישמעאל אחי אמשול לך משל למה הדבר דומה משל לאחד שאומרים לו זקנך מגודל אמר להם יהיה כנגד המשחיתים אף כך אתה כל זמן שאני זקוף אתה מוטה עכשיו כשאני הטתי אתה זקפת אמר לו אני עשיתי כדברי ב״ה ואתה עשית כדברי ב״ש ולא עוד אלא שמא יראו התלמידים ויקבעו הלכה לדורות מאי ולא עוד וכי תימא בית הלל נמי אית להו מטין ה״מ דמטה ואתא מעיקרא אבל הכא כיון דעד השתא הוית זקוף והשתא מוטה אמרי ש״מ כב״ש סבירא להו שמא יראו התלמידים ויקבעו הלכה לדורות. תני רב יחזקאל עשה כדברי ב״ש עשה כדברי ב״ה עשה רב יוסף אמר[ר] עשה כדברי ב״ש לא עשה ולא כלום[ש] דתנן מי שהיה ראשו ורובו בסוכה ושלחנו בתוך הבית ב״ש[ת] פוסלין וב״ה מכשירין אמרו להם ב״ה לב״ש מעשה שהלכו זקני ב״ש וזקני ב״ה לבקר את ר׳ יוחנן בן החורנית מצאוהו שהיה ראשו ורובו בסוכה ושלחנו בתוך הבית ולא אמרו לו כלום אמרו להם[ק] משם ראיה אף הם אמרו לו א״כ היית נוהג לא קיימת מצות סוכה מימיך רב נחמן בר יצחק אמר עשה כדברי בית שמאי חייב מיתה דתנן אמר ר״ט אני הייתי בא בדרך והטתי לקרות כדברי ב״ש וסכנתי בעצמי מפני הלסטים אמרו לו כדאי היית לחוב בעצמך שעברת על דברי ב״ה: **מתני׳** [ר]בשחר מבכר שתים לפניה ואחת לאחריה ובערב מבכר שתים לפניה ושתים לאחריה אחת ארוכה ואחת קצרה מקום שאמרו להאריך אינו רשאי לקצר לקצר אינו רשאי להאריך לחתום אינו רשאי שלא לחתום לחתום אינו רשאי לחתום: **גמ׳** מאי מבכר אמר ר׳ יעקב א״ר אושעיא יוצר

מסורת הש״ס

א) [בערב ובנקר. כן יתקן לגיומ], ב) לקמן דף מח. פוכה דף כה., ג) [עי׳ רש״י ותוס׳ פוכה כה. ד״ה ובלכתך וכו׳ דנרנו לגיכך וכ״ה בתוספתא פ״א ה״ה], ד) [עי׳ תוספות לקמן דף מח: ד״ה אין], ה) לקמן דף מח: פוכה דף כה. מו״ק ד׳ מו. מנוכות דף ו: שבתות פ״ו, ו) יש גורסין ומוסיפין מה מי׳ רש״א בשם הילקוט וא״נ להגיה דמיון דלריכא ליה לב״ה למימר ממילא ש״מ בהאי שבתא שבתא לחודיה שיעמס נמון אבל זהו ודאי שמקשה על ב״ש ל״ל ב׳ פסוקים:, ז) תוספתא פ״ה ה״ו ספרי פרשה ואתחנן, ח) פוכה דף [ב. ז:] מז. עירובין דף יג:, ט) [שבת כט: ושם נתמן], י) [פ״א ה״ה],

תורה אור השלם

1. הֲאֵנֹךְ דֹּם מָתַיִם אֶבֹל לֹא תֵעָשֶׂה פֹּאֶרְךָ חָבוּשׁ עָלֶיךָ תֵּעָלֶיךָ תְּשִׂים בְּרַגְלֶיךָ וְלֹא תֵעָטֶה עַל שְׂפָם וְלֶחֶם אֲנָשִׁים לֹא תֹאכֵל: יחזקאל כד יז

הגהות הב״ח

(א) גמ׳ טריד טרדא דרשות (וכ״ה אמרי וכו׳ נמי קרי) תא״מ וא״ב א״ר אבא ובי״ה הא כתיב בשבתך בביתך ובלכתך בדרך למה לי ש״מ ותימה וכ״ש הכוא מבעי להו פרט לשלוחי מצוה נמתק: (ב) שם בדרך וקורין עוסקין במלאכתן: (ג) רש״י ד״ה אלמה וכו׳ למה אמר אבל אע״פ שטרוד: (ד) תוד״ה אמת וכו׳ דהכל קאי אאמת:

מוסף תוספות

א. בתוס׳ רי״ש כתב, ה״ה נמי גבי ק״ש שלא יצא כלל (עיין בתוס׳ הרא״ש באור הטעם בזה). ב. בתוס׳ רי״ש כתב. וקשה לרבינו יעקב. ג. ובתוס׳ רי״ש הוסיף. ובשביל שהיה נזכר במשנה לא היה נמנע מלהזכיר בתוספתא בהדי קצרות. ד. בתוס׳ רי״ש הוסיף. יום הגף בהשכיבנו. ה. בתוס׳ רי״ש הוסיף. שכשאומר פ׳ ציצית הויא ארוכה וכשאינו אומר פ׳ ציצית וכו׳ הויא קצרה.

מוסף רש״י

פרט לעוסק במצוה. שאינו חייב בקריאת שמע (סוכה כה.) דהעוסק במצוה פטור מן המצוה (לקמן יד: ב״ק נו:). פרט לחתן. ואע״ג דהוא נמי במצוה עוסק, אינעוריכי ליה מרי קבלת, דאי הוה חייב מיד, היו דחתן לאו בהדיא חייב בקבלת, הוה אמינא לא אזרח אמינא לא פטר הכתוב אלא עוסק ועושה מלאכת מצוה בידים אי מהלך במצוה, אבל חתן שהוא יושב וכטל ואינו עוסק, אלא טריך בתחשבת בעילה, לא פטר הכתוב, הלכך מקבלת יחיידא לשמעינן דפטור מק״ש, דטריך בתחשבת בעילה (סוכה כה.). כי דרך. הולך בדרך סחורה (שם). מי לא עסקינן. וכי איכא יכול לכלול במקרא דרך מצוה עם הרשות, והא דרך סתמא כתיב, ומשמע נמי דרך מצוה, וקאמר דאמנא לאיחיב לקרות (שם). אם כן. דבדרך מצוה נמי קאי, לכתוב בלכת בדרך (שם). האי טריד. לבו טרוד בתחשבת בעילה, ותקתבת בעבור קרנו ורלאשו ואין זה פאר לתפילין (כתובות ו:). התם טריד טרדא דמצוה. ואשמעינן קרא דלא בתחיב דבעבור דמצוה רלאשוה בכשל זו הבלה עליו, אלא יעבוק בבלאשוה ויתן לבו לרוות בקי בדבר (סוכה שם). הכא טריד טרדא דרשות. שאע״פ שהוא חייב לעסוק אבלות של בעילה דחילה ובוכה להבלות בבבר מבנו, אינו חייב להבעבר (שם). עומדין לא לריך לחיבה, יושבין לא לריך לחיבה אלא מי אוכמיהו (מחזור ריפרי טי׳ יא). משם ראיה. בתמיה (סוכה כח.).

עין משפט נר מצוה

ג א מיי׳ פ״ד מהלכות ק״ש הלכה ו [ב] סמג עשין יח טור שו״ע או״ח סימן ע סעיף ג:

נא ב מיי׳ פ״ד מהלכות תפילין הלכה יג וסי״ד מהלכות אבל הלכה ה סמג עשין [דרבנן] ב טוש״ע או״ח סימן לח סעיף ה ורי״ד סימן עשה סעיף ו:

ג [מיי׳ פ״ב מהל׳ ק״ש הל׳ ב טוש״ע או״ח סי׳ סג סעיף ו]:

נב ד (מיי׳ ו) וטוש״ע שם: ה [מיי׳ פ״ו מהל׳ סוכה הל׳ מ טוש״ע או״ח סי׳ תלד סעיף ד]:

נג ו מיי׳ פ״ח מהלכות ק״ש הלכה ה סמג עשין יט טוש״ע או״ח סימן נט וסימן לו סעיף ו:

רבינו חננאל

בית הלל מפרשי טעמייהו דקורין בין יושבין בין מטין בין מהלכין בדרך, שני׳ ובלכתך בדרך, והאי דכת׳ בשכבך ובקומך, ללמדך שחייב אדם לקרוא ק״ש פעמים, אחת בשעת שכיבה והוא ק״ש שלערבית ואחת בשעה שדרך בני אדם עומדין מן השינה וזה הוא קרית שמע שלשחרית. וב״ש האי קרא דבית הלל מפיק לה ובלכתך בדרך פרט לעוסק במצוה שפטור, דה״מ מדלא כתיב בלכת אלא בלכתך. בלכתך דידך מיחייבת מהלך שמע מינה. וקיימא לן כבית הלל דתאני בין עומדין בין יושבין בין מטין בין מהלכין בדרך בין עוסקין במלאכתן קורין קריאת שמע ויוצאין ידי חובה. והא דאמר רב יהודה בפרקין דקמא עד על לבבך בעמידה, לא שאם היה יושב, עומד וקורא מעומד, אלא שאם היה מהלך בדרך עומד וקורא עד על לבבך, ומכאן ואילך קורא כשהוא מהלך.

מסמך ברכה פירוש בנגד המשחיתים, הם המגלחים המשחיתים דקנם כנגדם זה מגדל זקנו, כלומר זה עושה חילוף מעשיהם ונמצא חולק עליהם, כך זה הטה ראה זקף. אמר רבי טרפון אני הייתי בא בדרך והטיתי לקרות כדברי בית שמאי וסיכנתי עצמי וכולי׳. ירושי׳ ר׳ בא בר כהן בשם ר׳ יהודה בן פזי תדע לך שדברי סופרין חמורין מדברי תורה, שהרי ר׳ טרפון אלו לא קרא כלל היה עובר בלאו, ומשום שעבר על דברי בית הלל נתחייב מיתה, שכך אמרו לו כדאי היית לחוב בעצמך שעברת על דברי בית הלל, על שכח׳ ופרץ גדר ישכנו נחש. ואסיקנא אחר שניתנה בת קול ביבנה. מתני׳. בשחר.

רב נימים גאון

והא אמר רב אבא בר זבדא אמר רב אבל חייב בכל מצו׳ האמורה׳ בתורה חוץ מן התפילין מפני שנאמר בהן פאר בפ׳ ואלו מגלחין במועד (דפ״ו) גרסי׳ אבל אסור להניח תפילין מדקאמר ליה רחמ׳ ליחזקאל (יחזקאל כד) פארך חבוש עליך מכלל דכולי עלמא אסירי׳ ובסוף פרק חזקת (ב״ב דף ס) כך דרשינן על ראש שמחתי אמר ר׳ יצחק זה אפר מקלה שבראש חתנים בעא מיניה

רב פפא היכא מנח ליה אמר ליה במקום תפילין שנאמר (ישעיה סא) לשום לאבלי ציון לתת להם פאר תחת אפר מיכן למדנו שהתפילין נאמר בהן פאר:

ורבנן אמרי אהבת עולם ובו'. הלכך תקינו[א] לומר בשחרית אהבה רבה ובערבית אהבת עולם: **שכבר** נפטר **באהבה רבה.** עד הלכך נימרינהו לכולהו. בירושלמי יש הא דאמרי' שכבר נפטר באהבה רבה והוא שנה על אתר פירוש שלמד מיד באותו מקום. ונשאל להרב ר' יצחק כגון אנו שאין אנו לומדין מיד לאחר תפלת השחר שאנו טרודין והולכים כך בלא למוד עד אמצע היום או יותר אמאי אין אנו מברכין ברכת התורה פעם אחרת כשאנו מתחילין ללמוד. והשיב ר"י דלא קיימא לן כאותו ירושלמי הואיל וגמר' שלנו לא אמרו ואין צריך לאלתר ללמוד. ועוד אפי' לפי הירושלמי דוקא אהבה רבה דלא הוי עיקר ברכה לברכת התורה דעיקר אהבה רבה (ד) לק"ש נתקן ובשביל היא אינו נפטר מברכת התורה אלא אם ילמוד מיד וגם לא יעשה היסח הדעת. אבל ברכת אשר בחר בנו וברכת לעסוק בדברי תורה שהן עיקר לברכת התורה פוטרת כל היום. ואי"ת מאי שנא מסוכה שצריך לברך על כל סעודה וסעודה לישב בסוכה. וי"ל דשאני תורה שאינו מייאש דעתו לכל שעה אדם מחוייב ללמוד דכתיב והגית בו יומם ולילה והוי כמו יושב כל היום בלא הפסק. אבל אכילה בסוכה יש שעה קבועה. ואי"ת מפני מה אין אנו מברכין לישן בסוכה. וי"ל דברכה דאכילה שמברכין לישב פוטרתו. א"נ משום שמא לא יישן והוי ברכה לבטלה שהרי אין בידו לישן כל שעה שירצה. והיה אומר ר"ת כשאדם עומד ממטתו בלילה (בשחרית) ללמוד שא"ל לברך ברכת התורה מפני שברכת התורה של אמצע שחרית פוטרת עד שחרית אמרת ולא נהירא. והצרפתים נהגו לומר פסוקים (ה) וברכת כהנים וגם אלו דברים שאין להם שיעור שהיא משנה (פ"א דפאה) ואלו דברים שאדם אוכל פירותיהן כו' שהיא ג)ברייתא (מס' שבת קמ.) מפני הירושלמי דבעי שילמוד על אתר. אבל א"ל כמו שכתבתי בכר: **ה"ג** ברוך אתה ה' המלמד תורה לעמו ישראל. אבל לא גרס למדני חקיך שאין זו ברכה אלא בקשה שאמר דוד: **וברכת** כהנים. ואין זה דוקן שהרי לא היו עומדים לדוקן עד לאחר הקטרת אמורים דאמרי' בתענית (פ"ד ד' כו:) שלשה פעמים ביום הכהנים נושאין כפיהם וכו' וא"כ הוה ליה למתני ד' פעמים אחד לפני הקטרה ואחד לאחר הקטרה אלא בלא נשיאות כפים אמרו ברכת כהנים כמו שאנו אומרים: משום

[1]יוצר אור ובורא חשך (ו) לימא יוצר אור ובורא נוגה כדכתיב קאמרינן אלא מעתה עושה שלום ובורא (ז) רע מי קא אמרינן כדכתיב אלא כתיב רע וקרינן הכל (ח)לישנא מעליא הכא נמי לימא נוגה לישנא מעליא אלא אמר רבא [3]א כדי להזכיר מדת יום בלילה ומדת לילה ביום בשלמא מדת לילה ביום כדאמרינן יוצר אור ובורא חשך אלא מדת יום בלילה היכי משכחת לה אמר אביי גולל אור מפני חשך וחשך מפני אור ואידך מאי היא אמר רב יהודה אמר שמואל אהבה רבה וכן אורי ליה רבי אלעזר [3]לר' פדת בריה אהבה רבה תניא נמי הכי [2]אין אומרים אהבת עולם אלא אהבה רבה ורבנן אמרי אהבת עולם וכן הוא אומר [2]ואהבת עולם אהבתיך על כן משכתיך חסד א"ר יהודה אמר שמואל [3]השכים לשנות עד שלא קרא ק"ש צריך לברך משקרא ק"ש א"צ לברך שכבר נפטר באהבה רבה אמר רב הונא למקרא צריך לברך ולמדרש א"צ לברך ור' אלעזר אמר למקרא ולמדרש צריך לברך למשנה א"צ לברך ור' יוחנן אמר אף למשנה נמי צריך לברך [אבל לתלמוד א"צ לברך] ורבא אמר [4]אף לתלמוד צריך (לחזור ו) לברך [7]דאמר רב חייא בר אשי זימנין סגיאין הוה קאימנא קמיה דרב לתנויי פרקין בספרא דבי רב הוה מקדים וקא משי ידיה ובריך ומתני לן פרקין. מאי מברך א"ר יהודה אמר שמואל אשר קדשנו במצותיו וצונו [8]לעסוק בדברי תורה ור' יוחנן מסיים בה הכי [9]הערב נא ה' אלהינו את דברי תורתך בפינו ובפיפיות עמך בית ישראל ונהיה אנחנו וצאצאינו וצאצאי עמך בית ישראל כלנו יודעי שמך [8]ועוסקי תורתך ברוך אתה ה' המלמד תורה לעמו ישראל ורב המנונא אמר אשר בחר בנו מכל העמים ונתן לנו את תורתו ברוך אתה ה' נותן התורה [10]אמר רב המנונא זו היא מעולה שבברכות [8]הלכך לימרינהו לכולהו: תנן התם [10]אמר להם הממונה ברכו ברכה אחת והם ברכו וקראו עשרת הדברות שמע והיה אם שמוע ויאמר וברכו את העם ג' ברכות אמת ויציב ועבודה וברכת כהנים ובשבת מוסיפין ברכה אחת למשמר היוצא מאי ברכה אחת כי הא דרבי אבא ור' יוסי בר אבא אקלעו לההוא אתרא בעו מנייהו מאי ברכה אחת לא הוה בידייהו ואתו שיילוהו לרב מתנה לא הוה בידיה אתו שיילוהו לרב יהודה אמר להו הכי אמר שמואל אהבה רבה [6]ואמר רבי זריקא אמר רבי אמי א"ר שמעון בן לקיש יוצר אור כי אתא רב יצחק בר יוסף אמר הא דרבי זריקא לאו בפירוש אתמר אלא מכללא אתמר דאמר ר' זריקא א"ר אמי אמר ר' שמעון בן לקיש זאת אומרת ברכות אין מעכבות זו את זו אי אמרת בשלמא יוצר אור הוו אמרי היינו דברכות אין מעכבות זו את זו דלא קא אמרי אהבה רבה אלא

בפירוש מאי ברכה אחת יוצר אור: **ואם אומרם.** דקתני ברכו ברכה אחת: **ברכות אין מעכבות זו את זו.** בירך את האחת ולא בירך את השניה נפקא מינה ידי חובתו בהשיב שבירך ואין חברתה מעכבת לומר שאין זו מועלת בלא זו. ומהכא שמע ר' זריקא דס"ל לר"ל דהך ברכה אחת יוצר אור היא: **אי אמרת בשלמא יוצר אור הוו אמרי.** ולא אהבה רבה ואע"ג דמטא ליה זמנא שאף בלילה ראוי לומר כל שכן דכיון דאמרי יוצר אור ודאי מטיא זמנא ואפ"ה לא אמרי אלא יוצר אור ותו לא אמרי לה היינו דקאמר שמע מינה ברכות אין מעכבות זו את זו:

אלא

יוצר אור ובורא חשך עושה שלום ובורא רע (ג). לקמיה מפרש לידך מאי היא דאינו ברכה דישתבח אינה מן המנין שהיא לאחרי פסוקי דזמרה כמו ברכת הלל ואומרים אותה קודם זמן קריאת שמע אם ירצו: **כדכתיב קאמרי'.** כתיב בקרא יוצר אור ובורא חשך עושה שלום ובורא רע: **שכבר נפטר באהבה רבה.** שיש בה מעין ברכת התורה ותן בלבנו ללמוד וללמד לשמור ולעשות ולקיים את כל דברי תלמוד תורתך ותלמדם חקי לשון: **מדרש.** הוא קרוב למקרא כגון מכילתא וספרא וספרי שהם מדרשי מקראות: ד)**למדרש אין צריך לברך.** אפילו קודם אהבה רבה קאמר והכי מוכח מילתא בפסח שני[1]: **אף למדרש צריך לברך.** שהוא עיקר התורה שממנו הוראה יוצאה. גמרא היינו סברת טעמי משנה ותירוצי משניות הסותרות זו את זו וחסורי מחסרא: **ומברך.** ברכת התורה: **ור' יוחנן מסיים בה הכי.** דבעי פתיחה בברוך וחתימה בברוך: **הערב נא ה' אלהינו.** יערבו עלינו לעסוק בהם מאהבה: **ברוך אתה ה' המלמד תורה לעמו ישראל** גרסינן. ולא גרסינן למדני[2] חקיך שאין זו ברכה והוראה על שעבר אלא לשון בקשה ודוד כי אמרה (בתהלים קיט) לא לשם ברכה אמרה אלא בלשון בקשה והכי קאמר ה' שאתה ברוך למדני חקיך: **וזו היא מעולה שבברכות.** התורה לפי שיש בה הוראה למקום וקילוס לתורה ולישראל: **מנן הכא.** במס' תמיד: **אמר להם הממונה.** והוא סגן הכהנים כדאי' ביומא היינו סגן היינו ממונה (בפירש"י שם טו:): **ברכו ברכה אחת.** לקמן מפרש מאי היא ומן הברכות שלפני ק"ש היא דהתם מסדר לכוליה סדר עבודת השחר וקאמר דלאחר שסדרו האבריס ע"ג הכבש ומלחום ילדו ובאו להם לנשכת הגזית לקרות את שמע והדר תני אמר להם הממונה ברכו ברכה אחת והם ברכו וקראו עשרת הדברות: **וברכו את העם.** עם העם: **ועבודה.** בשביל העבודה שעשו היו מברכין אחריה רצה ה' אלהינו עבודת עמך ישראל ואשי ישראל ותפלתם תקבל ברצון ברוך המקבל עבודת עמו ישראל ברצון. אי נמי שאותך לבדך בירא נעבוד: **וברכת כהנים.** לברך את העם. ובשאר תפלה לא היה להם פנאי ואף זמן קריאת שמע לא הגיע כדאמר במסכת יומא (דף לז ע"ב) הקורא את שמע עם אנשי משמר ועם אנשי מעמד לא יצא לפי שאנשי משמר מקדימין כו': **מוסיפין ברכה אחת.** לקמיה מפרש לה: **למשמר היוצא.** שהמשמרות מתחלפות ביום השבת כדאמרינן במסכת סוכה (ד' טו:) משמר היוצא עושה תמיד של שחר ומוספין ומשמר הנכנס עושה תמיד של בין הערבים ובזיכין: **מאי ברכה אחת.** דקתני ריש"א אינו מן הברכות הוא אומר: **לאו בפירוש אתמר.** לא שמע מפי ר"ל שאמר

---

[1] יוצר אור ובורא חשך. אמר רבי אמי אמר ר"ל

אלא אי אמרת אהבה רבה הוו אמרי מאי ברכות אין מעכבות זו את זו דלמא האי דלא אמרי יוצר אור משום דלא מטא זמן יוצר אור וכי מטא זמן יוצר אור הוו אמרי [6]ואי מכללא מאי דאי מכללא לעולם אהבה רבה הוו אמרי וכי מטא זמן יוצר אור הוו אמרי ליה ומאי ברכות אין מעכבות זו את זו [A]סדר ברכות: וקורין עשרת הדברות שמע והיה אם שמוע ויאמר אמת ויציב ועבודה וברכת כהנים. א"ר יהודה אמר שמואל אף בגבולין בקשו לקרות כן אלא שכבר בטלום מפני תרעומת המינין תניא נמי הכי ר' נתן אומר בגבולין בקשו לקרות כן אלא שכבר בטלום מפני תרעומת המינין רבה בב"ח סבר למקבעינהו בסורא א"ל רב חסדא כבר בטלום מפני תרעומת המינין אמימר סבר למקבעינהו בנהרדעא א"ל רב אשי כבר בטלום מפני תרעומת המינין: ובשבת מוסיפין ברכה אחת למשמר היוצא. מאי ברכה אחת א"ר חלבו [B]משמר היוצא אומר למשמר הנכנס מי ששכן את שמו בבית הזה הוא ישכין ביניכם אהבה ואחוה ושלום וריעות: מקום שאמרו להאריך: פשיטא [C]היכא דקא נקיט כסא דחמרא בידיה וקסבר דשכרא הוא ופתח ומברך אדעתא דשכרא וסיים בדחמרא יצא דאי נמי אם אמר שהכל נהיה בדברו יצא דהא תנן [D]על כולם אם אמר שהכל נהיה בדברו יצא אלא היכא דקא נקיט כסא דשכרא בידיה וקסבר דחמרא הוא (ה) פתח ובריך אדעתא דחמרא וסיים בדשכרא מאי בתר עיקר ברכה אזלינן או בתר חתימה אזלינן ת"ש [E]שחרית פתח ביוצר אור וסיים במעריב ערבים לא יצא פתח במעריב ערבים וסיים ביוצר אור יצא ערבית פתח במעריב ערבים וסיים ביוצר אור לא יצא פתח ביוצר אור וסיים במעריב ערבים יצא כללו של דבר הכל הולך אחר החתום שאני התם דקאמר ברוך יוצר המאורות הניחא לרב [F]דאמר כל ברכה שאין בה הזכרת השם אינה ברכה שפיר אלא לר' יוחנן דאמר כל ברכה שאין בה מלכות אינה ברכה מאי איכא למימר אלא כיון דאמר רבה בר עולא [G]כדי להזכיר מדת יום בלילה ומדת לילה ביום כי קאמר ברכה ומלכות מעיקרא אתרווייהו קאמר ת"ש מסיפא כללו של דבר הכל הולך אחר החתום כללו של דבר לאתויי מאי לאו לאתויי הא דאמרן לא לאתויי נהמא ותמרי ה"ד אילימא דאכל נהמא וקסבר דתמרי אכל ופתח אדעתא דתמרי וסיים בדנהמא היינו בעיין לא צריכא כגון דאכל תמרי וקסבר נהמא אכל ופתח בדנהמא וסיים בדתמרי [יצא] דאפילו סיים בדנהמא נמי יצא מאי טעמא דתמרי נמי מיזן זייני: אמר רבה בר [H]חיננא סבא משמיה דרב [I]כל שלא אמר אמת ויציב שחרית ואמת ואמונה ערבית לא יצא ידי חובתו שנאמר [J]להגיד בבקר חסדך ואמונתך בלילות: ואמר רבה בר חיננא [K][סבא] משמיה דרב [L]המתפלל כשהוא כורע כורע בברוך וכשהוא זוקף זוקף בשם אמר שמואל מאי טעמא דרב דכתיב [2]ה' זוקף כפופים מיתיבי [3]מפני שמי נחת הוא מי כתיב בשמי מפני שמי כתיב אמר ליה [M]שמואל לחייא בר רב [N]בר אוריאן תא ואימא לך מלתא מעלייתא דאמר אבוך הכי אמר אבוך כשהוא כורע כורע בברוך כשהוא זוקף זוקף בשם. רב

אלא מי אמרת. הך ברכה דקאמרי אהבה רבה היכי ש"מ דאין מעכבות זו את זו דלמא האי דלא אמרי יוצר אור משום דלא מטא זמן יוצר אור וכי מטא זמנייה אמרי לה ואע"ג דקרו אינהו ק"ש לא מטא זמנייה כדאמרינן בעלמא (יומא לז:) הקורא את שמע עם תנשי משמר לא יצא שאנשי משמר מקדימין: **ואי מכללא מאי.** וכי אמר ליה מכללא מאי גריעותא איכא דאמר לאו בפירוש אמר הא שפיר מצי למשמע מכללא דיוצר אור קא אמרי. ומשנינן ליכא למשמע מהכא דילמא לעולם אימא לך אהבה רבה וכו': **סדר ברכות.** אם הקדים המאוחרות: **בקשו.** לקבוע עשרת הדברות בקריאת שמע: **מפני תרעומת המינין.** שלא יאמרו לעמי הארץ אין שאר תורה אמת ותדעו שאין קורין אלא מה שאמר הקדוש ב"ה ושמעו מפיו בסיני: **המינין.** עכו"ם [4]: **פתח בדשכרא וסיים בדחמרא.** תחלת הברכה אמר ע"מ שהכל וכיון שהגיע למלך העולם מזכר שהוא יין ואמר פרי הגפן פשיטא לן דיצא דהא אפילו סיים כל הברכה כדעת פתיחתה ואמר שהכל יצא על היין דתנן וכו': **אלא.** קא מבעיא לן פתח אדעתא דחמרא כדי לסיים בפה"ג וכשהגיע למלך העולם מזכר שהוא שכר וסיים שהכל מהו: **כשר עיקר ברכה אזלינן.** ועיקר ברכה אדעתא דיין נאמרה והוי כמו שסיים ביין ואין ברכת היין מועלתה ידי ברכת שכר שאין השכר מן הגפן: **פשיטא ביולר אור.** כלומר אדעתא דלימא יולר אור: **וסיים במעריב ערבים.** כשאמר מלך העולם מזכר וסיים אשר בדברו מעריב ערבים: **שאני הפס וכו'.** כלומר דלמא פתיחה איכא כלום והא דקתני יצא לפי שחוזר וחותם בה בברוך יולר המאורות וע"י תחתימה קאמר דיצא [5]אלא שהכל שאין חותם בה בברוך ופתיחה אדעתא דברא פרי הגפן הוא אימא דלא יצא: **מאי איכא למימר.** היכי נפיק משום תחתימה הא אין מלכות בתחתימה: ה"ג **אלא כיון דאמר כו'.** אלא לא תימא משום תחתימה יצא אלא פתיחה נמי מעלייתא היא ולא תפשוט מיניה לתמרא ושכרא דלגבי ברכות ערבית ושחרית הוא דמלי למימר דכי פתח בזו וסיים בזו יצא דהא כי פתח בשחרית אדעתא דמעריב ערבים הוה דעתיה לאדכורי בה מדת היום בלילה כגון גולל אור וכי פתח ערבית אדעתא דיולר אור הוה דעתיה לאדכורי בה מדת לילה כגון ובורא חשך הלכך אדעתא דתרוייהו הוא: **לאו לאתויי הא דאמרן.** כגון שכרא ותמרא: **היינו בעיין.** (ב) דהא ברכת התמרים על העץ ועל פרי העץ אינה עולה לברכת הלחם ואי בהא פשטא דהכל הולך אחר חתום ברכות הוא הדין לתמרא ושכרא: **כל מי שלא אמר ברכה אמת ויציב.** כמו שתקנוה וכן אמת ואמונה בערבית לא יצא: **שנא' להגיד בבקר חסדך.** וברכת אמת ויציב כולה על חסד שעשה עם אבותינו היא שהוציאם ממצרים ונקע להם היום והעבירם. וברכת אמת ואמונה מדבר בה אף על התעתידות שאנו מצפים שיקיים לנו הבטחתו ואמונתו לגאלנו מיד מלכים ומיד עריצים ולשום נפשנו בחיים ולהדריכנו על במות אויבינו כל אלה הנסים התדירים תמיד: **כשהוא כורע.** בחכות ובהודאה כורע בברוך וזוקף את עצמו כשהוא מזכיר את השם שם ה' זוקף כפופים (תהלים קמו): **נחת.** לשון הכנעה: כחיזרא

משום דלא מטא זמן יוצר אור. דנהי דשחיטת התמיד משיעלה עמוד השחר פי' רש"י מיהו לא הוה שעה לומר יולר אור כדאמרי' הקורא כו' ויכול לסבור הכריעתא כותיקין ב): **ברכה** אחת למשמר היוצא וכו'. תימה קשה מאי היא הואיל ולית בה לא שם ולא מלכות: **פתח.** ואמר בא"י אלהינו מלך העולם והיה סבור שהיה יין והכין שהיה שכר ואחר שהכין שהיה שכר סיים שהכל: **לא** לאתויי נהמא. ופירש רב אלפס השתא דלא אפשיטא בעיין לקולא ולחומרא ופתח בחתמא וסיים בשהכל יצא. ור"י הי' אומר [6] לחומרא דלריך לברך פעם אחרת. ומיהו היה אומר ר"ח אם היה יודע בבירור שטעה בדבורו שאמר בורא [6] פרי העץ תחת (בורא) פרי הגפן דבתוך כדי דבור יכול לחזור בו. וכן בי"ט בתחתימה של יום טוב אם טעה בין מקדש ישראל והזמנים ואמר מקדש השבת וחזר בתוך כדי דבור יצא אחרי שהוא יודע שהוא י"ט. והקשה הר"ר יעקב מקינון מאי קא מבעיא ליה והא ודאי מצות אינן צריכות כוונה. והיה אומר הר"י דהיינו בשומע תפלה אחורי בית הכנסת ולא נתכוין לצאת. אבל היכא דנתכוין לברך על היין ונמלא שכר לא מהני: **להגיד** בבקר חסדך. חסד שהקדוש ב"ה עשה לנו במצרים. ואמונתך פי' מדבר על העתיד שאנו מצפים שישמור הבטחתו ואמונתו ויגאלנו מיד המלכים ובסוף ברכה מוזר לגאולה דפרעה כדי לסמוך לגאל ישראל. מ"ש ע"ד המדר' (רבה מיכה ג) חדשים לבקרים רבה אמונתך אמר הקב"ה מאמין ומפקיד רוחו בידו ומחזירה בלא יגיעה: **אמת** ויציב וכו'. לא קאי על השכיבה אלא קאי אהדבר הזה וכו'. וכן איתא בהר"ס. ואיתא בירושלמי הא' מרגניתא לית ביה טיפת פירוש שאין לה שומא כל מה שמשבח מתגני לה כדאמר לקמן (ד' לג ב) בחד דפתח ואמר האל הגדול הגבור והגורא והיה מאריך הרבה ומ"ל ר' חנינא סיימה לשבחי דמרך מי כל פה לא יוכל לספר שבחו: כרע

בגבולין. כל חוץ לעזרה קרי גבולין (יומא נט:). **נהמא.** לחם (לקמן לז:). **ואמונתך בלילות.** ואיתו אמונה יש כאן, לפי שאין לך אדם שאין רפאו רפאה כאדם עליו בלילה מרוב עמל ועוסק בעסקיו, וכשעולה לרקיע בשמה בלילה אין הנשמה רוצה לשוב עוד בקרבו, אומר לה הקב"ה שובי למקומך בתוך האדם (והיא אומרת) אני רוצה לוותר אמונתי בגנדו שהוא מאמין בי והפקדתי אותך בידי שנאמר (תהלים לא ו) בידך אפקיד רוחי, ועושה הקב"ה אמונה ומחזיקה אצלו ונבקר עושה לו נס ומחזיר את רוחו ואינו מלא מכל מה שעדת אמונתו, ועל זה נאמר (איכה ג כג) חדשים לבקרים רבה אמונתך (מדרש רש"י סי' תכז. אמונה סי' קא). **בר אוריאן.** בן תורה (גיטין סב. מנחות נג.).

רבינו חננאל

אלא אי אמרת קורא אהבת עולם ברישא וקורא אחריה שמע משום דאכתי לא מטי זמן יוצר אור, וכי מטא הנץ החמה ומטי זמן יוצר אור קרי ליה נמי יוצר אור, מאי אין מעכבות זו את זו, דהא קרי להו לתרוייהו, אלא לאו יוצר אור, ואהבה רבה מניחה לגמרי, והייינו דברכות אין מעכבות זו את זו. ואמר וכי מכללא הוי מאי איכא למימר הא איתבריר דיוצר אור היא, דרחינא אי מכללא שמעינן איכא למימר ברכה אחת ששנינו במסכתא תמיד אהבת עולם היא, ומאי ברכות אין מעכבות זו את זו דקאמר רשב"ל סדר ברכות, פי' דאי קדים ברכת אהבת עולם לשל יוצר אור לא מעכבא אלא הדר בריך בתר אהבת עולם ברכת יוצר אור. וכיון דהא דאמר רשב"ל לא אבריר לן דאיתמר בהדיא משמיה, והא רב יצחק בר יוסף אמר מכללא איתמר, (ד)עבדינן כשמואל דאמר בהדיא אהבה רבה. והאידנא אי אקדים ובריך אהבת עולם ונקרי ק"ש והדר קרא יוצר אור יצא ידי חובה, דברכות לקרותן כסדרן אין מעכבות זא"ז, אבל אם הניח אחת לגמרי לא יצא ידי חובתו. א"ר יהודה אמר שמואל אף בגבולין בקשו לקרות כן ומפני מה בטלום מפני תרעומת המינין. פירוש שלא יאמרו אין עיקר תורה אלא עשרת הדברות. ירושלמי מפני טינת המינים שלא יאמרו אלו לבדם ניתנו בסיני. **פשיטא היכא דקא נקיט כסא דחמרא בידיה וקסבר דשכרא הוא ופתח ומברך.** ה"ג מאן דנקיט כסא דשכרא וסבר חמרא הוא פתח בדחמרא וסיים בדשיכרא יצא, אלא אי פתח ואמר ברוך אתה א"ה שהכל נהיה בדברו ברוא פרי הגפן מאי, בתר ברכה אזלינן ויצא או דילמא בתר חתימה אזלינן ולא יצא. ואתינן למפשטיה מהא דתניא שחרית פתח ביוצר אור וסיים במעריב ערבים לא יצא וכו', ש"מ בתר חתימה אזלינן ולא יצא. ודחינן שאני התם דהא קא מברך אחתימה ברוך אתה ה' יוצר המאורות ועלה סמכינן, אבל הכא דליכא ברכה בחתימה איכא למימר אפתיחה סמכינן. ולא איפשט בעיין מהא מתני'. ומקשה אהאי שנייא (דאוקי') [דקאמר] בא"י יוצר המאורות ואמר הניחא לרב דאמר [כל ברכה שאין בה הזכרת ה' אינה ברכה שפיר אלא לר"י דאמר] כל ברכה שאין בה מלכות אינה ברכה, הא לית בה מלכות. ושנינן הא זה שששינו בתיצונה שחרית פתח במעריב ערבים וסיים ביוצר אור יצא, כיון דאמר רבא בר עולא כדי להזכיר מדת לילה ביום ומדת יום בלילה ולא משמע ממש, הוא הדין נמי כיון דפתח בתחילת ברכה במלכות והזכרת השם, דהויא מלכות דפתיחה אחתימה נמי מישתבא. ת"ש מסיפא כללו של דבר הכל הולך אחר חיתום בברוא פרי הגפן, ודחינן לא (הוי) [נהא] כללא לאתויי נהמא ותמרי. ומקשינן אי אכיל נחמא וסבר תמרי נינהו וברוך על העץ וחתם הגן מי נפיק. ואסיקנא אלא כגון דאכל תמרי וסבר נהמא הוא ופתח ברוך אתה א"ה הזן את העולם כלו וחתם על הארץ ועל פרי העץ, דכי האי גונא ודאי יצא, דאפילו ברך אתמרי נמי הזן יצא, דתמרי נמי מין זיין, ולא איפשט בעיין ומסתברא לא יצא, מיהו בהדיא לא אתמר ויש מי שאומר לקולא.

מסורת הש"ס

א) [שבת מ. יבמות פ: נ"ב קנה.: סוכה נד. נכ. קיח::], ב) [נקמן מ., ג) נקמן מ: (נפנינו ליתא שם), ד) [נעיל יח: ש"ק, ה) נ"ש מגיגה וכן נקמן, ו) פ"ל, ז) [מגיגה יד. ע"ש], ח) [מגיגין סב. וכן במגמות נג. כר מוריו פירש"י כן מורה מכן ביומא עח. ובסוכה מג: וע"ז לא: ומגיגה יד: מיתא כר מרש"ל מו כר מוריש ולא פירש"י כלום], ט) בס"ש: מלמדי יסו, י) נ"ש מבב, כ) [וע"ע פוס' יומא לז: ד"ה אמר אביי],

תורה אור השלם

1. לְהַגִּיד בַּבֹּקֶר חַסְדֶּךָ וֶאֱמוּנָתְךָ בַּלֵּילוֹת:
תהלים צב ג
2. יְיָ פֹּקֵחַ עִוְרִים יְיָ זֹקֵף כְּפוּפִים יְיָ אֹהֵב צַדִּיקִים:
תהלים קמו ח
3. בְּרִיתִי הָיְתָה אִתּוֹ הַחַיִּים וְהַשָּׁלוֹם וָאֶתֵּנֵם לוֹ מוֹרָא וַיִּרְאֵנִי וּמִפְּנֵי שְׁמִי נִתַּת הוּא:
מלאכי ב ה

הגהות הב"ח

(א) גב' דחמרא הוא ופתח:
(ב) רש"י ד"ה היינו בעיין היינו הך דהא ברכה:

גליון הש"ם

תוס' ד"ה לא כו' לחומרא כו' ולא שייך הכא לומר ספק ברכות לקולא [וכמנ"ל סימן ר"ע ס"ק ג' הקשה כן] דכבר כתב הרש"ל בפסקיס קנ ע"ל בפי' רשב"ם ד"ה לתתיבן מחו. דל"ש כן אלא בברכה המלות דהברכות אינן מעכבות. אבל בברכה הנצרן אסור לאכול בלא ברכה ש"ם. ולא הוי כאן חשש ברכה לבטלה. דאם לא יברך יהא אסור לו לשתות. אח"ו ראיתי באבן העזר (סימן רי"ד) שכ"כ מהכנ"ל דבפסיס ולא הביא דברי הרש"ל. ועי' מ"ש לקמן (מ"ע ע"ב) בתוס' ד"ה ר"מ: **בא"ד שאבר בפה"ג** תחת בפה"ג. משמע מזה דאם ביכן על היין בפה"ג ולא יצא. [וכ"כ המג"א סימן רי"ח ס"ק כ"ג בשם תשובת ר"י הלוי] ומאחר לי. דהא יין שם פרי עליו. דהא מברכין בפה"ג וא"כ שפיר מברך בפה"ג. אלא דסי' לו לברך יותר שהוא מבונן. וא"כ לא נבע מבירך שהכל דקיי"ל דיולא. אח"ז מלאתי בשו"ת בתשובת גיגת ווכדים חלק א' ס"ק כ"ע דהעלה לעיקר דינא:

רב נסים גאון

כבר בטלום מפני תרעומת המינין. בתלמוד ארץ ישראל של זה הפרק פירשוה בדין היה שיהו קורין עשרת הדברות בכל יום מפני מה אין קורין אותן מפני טענת המינין שלא יהו אומרים אלו לבדם ניתנו למשה בסיני: מקום שאמרו להאריך אינו רשאי לקצר לקצר אינו רשאי להאריך לחתום אינו רשאי שלא לחתום פירשהו בתוספת' (פרק א') אלו ברכות שמקצרין המברך על הפירות ועל המצות כו' ואלו ברכות שמאריכין בהן ברכות של תעניות וברכות של ראש השנה ושל יום הכפורים כו' וכגמ' דבני מערבא (פרק א) גרסי ר' יודן מטבע קצר פותח בברוך ואינו חותם בברוך מטבע ארוך פותח בברוך וחותם בברוך: **הניחא למאן דאמר כל ברכה שאין בה הזכרת השם אינה ברכה.** עיקר חלוקה של רב ור' יוחנן בפרק כיצד מברכין (דף מ) ובגמ' דבני מערבא בפרק הנזרה מקום (הלכה א) גרסי ר' זעירה בר' יהודה בשם רב כל ברכה שאין עמה מלכות אינה ברכה אמר ר' תנחומא ואנא אמינא טעמא (תהלים קמה) ארוממך אלוהי המלך:

עין משפט נר מצוה

ם א מי' פ"ח מהלכות ק"ש הלכה ח טוש"ע א"ח סימן ס' סעיף ג:
סא ב מי' פ"ג מהלכות תמידין הלכה ד:
סב ג מי' פ"ח מהלכות ברכות הלכה יח (סמג עשין כז) טור ושו"ע א"ח סי' רט סעיף ח ג:
סג ד מי' פ"ח מהלכות ק"ש הלכה ח (סמג עשין יח) טוש"ע א"ח סימן עו סעיף ג:
סד ה מי' פ"ח מה"ל ק"ש הלכה ז טוש"ע א"ח סימן סו סעיף י:
סה ו מי' פ"ה מהלכות תפלה הלכה י סמג עשין יט טור שו"ע א"ח סימן קיג סעיף ז:

מוספ רש"י

בגבולין. כל חוץ לעזרה קרי גבולין (יומא נט:). **נהמא.** לחם (לקמן לז:). **ואמונתך בלילות.** ואיתו אמונה יש כאן, לפי שאין לך אדם שאין רפאו רפאה כאדם עליו בלילה מרוב עמל ועוסק בעסקיו, וכשעולה לרקיע בשמה בלילה אין הנשמה רוצה לשוב עוד בקרבו, אומר לה הקב"ה שובי למקומך בתוך האדם (והיא אומרת) אני רוצה לוותר אמונתי שהוא מאמין בי והפקדתי אותך בידי שנאמר (תהלים לא ו) בידך אפקיד רוחי, ועושה הקב"ה אמונה ומחזיקה אצלו ונבקר עושה לו נס ומחזיר את רוחו ואינו מלא מכל מה שעדת אמונתו, ועל זה נאמר (איכה ג כג) חדשים לבקרים רבה אמונתך (מדרש רש"י סי' תכז. אמונה סי' קא). **בר אוריאן.** בן תורה (גיטין סב. מנחות נג.).

ברע כחיזרא. ולקמן (ד' כמ:) אמרינן עד שירלה מיסר וכו' (ג) נא סגי בכריעה לבד ורלשו זקוף אלא בעי נמי שיכוף הראש וכן איתא בירושלמי דפרקין ובלבד שלא ישוח יותר מדאי. אמר רבי ירמיה ובלבד שלא יעשה כהדין מרדוגא והיינו תרגום ירושלמי של נא (ויקרא יא) והלא כשהוא שוחה ראשו זקוף. ובר"ה וי"כ אמנו שוחין כל שעה בתפלה צריך ליזהר [8] שיגביה קודם שיסיים הברכה רק שיכרע בברון ושיגביה מיד דאמרינן לקמן סוף אין עומדין (ד' לד.) אם נא לשחות תחלת כל ברכה וסוף כל ברכה מלמדין אותו שלא ישחה:

והלכתא כותיה דרבה. דצריך לחתום המלך הקדוש והמלך המשפט ואם לא אמר [9] מחזירין אותו. וכן זכרנו ומי כמוך וכתוב לחיים ובספר חיים מחזירים אותו אם לא אמר. דכל המשנה ממטבע שטבעו חכמים אינו יוצא ידי חובתו וכך פסק רבינו יהודה אם פסק לו אם אמר אם לא אמר מחזירים אותו כדאיתא בירושלמי דתענית פ"ק היה מתפלל ואינו יודע אם הזכיר טל ומטר ואם לאו כל שלשים יום בחזקת שלא למוד. פירוש שלא אמר אלא כמו שהוא למוד עד עתה שלא אמר כן. אמר כן בחזקת שהזכיר והוא הדין לכל הדברים שצריך להזכיר כך הדין. ואם כן בעשרת ימי תשובה לריכא שלשים יום לריך לחזור. [10]ור"מ כתב דאין מחזירין אותו מכל אותן דברים דלא פסק בספר בפירוש והביא ראיה לדברי: **בקשו** לקבוע פרשת בלק **בפרשת** ק"ש ומפני מה לא קבעוה וכו'. איתא בירושלמי דאותן ג' פרשיות שתקנו בקרית שמע לפי שבהן עשרת הדברות ועיין בו ותמצא הכל:

הדרן עלך מאימתי

עין משפט נר מצוה

סו א מיי' פ"ב מהלכות תפלה הלכה יג טור ש"ע או"ח סימן קיג סעיף ו:

סז ב מיי' פ"ב שם הלכה יח ממנ עשין יט טור וש"ע או"ח סי' קיח וסי' תקפב סעיף ח:

סח ג מיי' פ"ל מהלכות ק"ש הלכה ג:

מוסף רש"י

ואילו אורים ותומים לא קאמר. ואף על פי שאינו בהם, כמו שאמור לתפלה (שמואל א כח טז). אתה ובניך עמי. שמואל קאמר לשאול כשהעלהו ע"י בעלת האוב (ערובין נג:). הרי אני בבן שבעים שנה. נא כן שבעים שנה היים, אלא שקפלה עליו זקנה בשנה שהמתים נראין כמו שבעים (עי' לקמן כח:). אהדורו ליה תריסר דרי מיוחדים, ואותו יום אמר כן זומא הלכם (סידור רש"י סי' שצ. מחזור ויטרי הל' פסח סי' צח). ולא זכיתי שתאמר יציאת מצרים בלילות. פרשת ליצת שבקריאת שמע שאמרו בה ליצת מצרים, שלא היו נוהגין לומר בקריאת שמע של ערבית, לפי שאינה נוהגת אלא ביום, כדאמרינן (לקמן יד:) במערבא אמרי הכי דבר אל בני ישראל ואמרת אליהם אמר ר' אלעזר אמר אליהם אמר ר' אלעזר לא זכיתי דקאמר ר' אלעזר זכיתי שתאמר יציאת מצרים בלילות, ולא אמר אמונה, דתמי היו רגילין לקרות קריאת שמע עם ברכות שלפניה ושל אחריה. לא זכיתי, לא נאמתי חכמים שתיאמר יציאת מצרים בלילות, שאני אומר לומה בלילות והם מוקמים בני הלא יכולתי לנאמה בדבר זה לפי שהייתי יחיד והם רבים ואין דבריו של יחיד מתקום רבים. זכיתי, נאמתי, כמו (נדה נב:) זכיתה לרבנן, (סנהדרין לט:) מאן חכמי המלכא, לשון נאמה היא (סידור רש"י ותחזו"ר שם) כלומר לא יכולתי לנאמ שתאמר יציאת מצרים בלילות, משום דעיקר גאולה ביומא הוה (האורה ח"א סי' צ). עד שדרשה בן זומא. עד שבא בן זומא ותלם פסוק זה כל ימי חייך (סידור רש"י ותחזו"ר שם) שהיה בקי בטעמי המקראות (סוטה מח.) על מ"ש שם משמה בן זומא בשלו הדרשנים. ימי חייך הימים כל ימי חייך הלילות. ימי חייך הים לו לומה, כל לומה לי, לרבות יציאת מצרים בלילות (סידור רש"י ותחזו"ר שם). שעבוד מלכיות. גאולה אחרונה (ירמיה סז יד).

הדרן עלך מאימתי

רבינו חננאל

נרב ששת כי כרע כרע כחיזרא] כשיכרע צריך שיהא ראשו כפוף כאגמון ולא יכרע מאמצעיתו וראשו זקוף. הכי גרסינן: אמר רבה כל השנה כולה אדם מתפלל האל הקדוש ומלך אוהב צדקה ומשפט ובעשרת אומר המלך הקדוש והמלך המשפט. ואע"ג דאמר ר' אלעזר דאפי' ביו"ד ימים שבין ר"ה ליו"כ אינו אומר אלא האל הקדוש שנאמר ויגבה ה' צבאות במשפט והאל הקדוש נקדש בצדקה, הנה אפי' בזמן המשפט אינו אומר אלא האל הקדוש, הלכתא כרבה דאמר המלך הקדוש והמלך המשפט. פי' המלך היושב על המשפט, כמו וכל עם המלחמה, שפירושו וכל העם היורד אל המלחמה.

סליק פ"ק לפ"ש

מסורת הש"ס

(א) [ומלהים], ב) [עיכוין נג:], ג) גי' מהרש"ל הן עם מלגיא יקום עד יאמלו טרף וכ"ה בהגיה בגמומת, ד) [תענית מ:: מגילה כב.], ה) פ"ל שמה, ו) ספרי פ' ראה, ז) [לקמן מח.], ח) ממלגא פרשת בא פ' ט"ז, ט) בדפוס"ר תמרי' כל מיר מיין, י) מכלגא שם מוספפתא פ"ל ס"ב, כ) [בש"ל מה ז איתא גלא עגבו ה' גם בחלומות גם בחלומים גם בנביאים], ל) [ש"ב כא], מ) בש"ל: תלמידי המגרי, נ) [במדבר מו], ס) ל"ל ור"מ,

הגהות הב"ח

(א) גמ' אם ת"ל הוא וצריך לרחמים לריך שיאמר: (ב) רש"י ד"ה וחוקעגוס וכו' מיס למוצה ויקרא המלך לבעבונים ויאמר דוד אל הגבעונים מה אעשה לכם ובמה אכפר ובכו': (ג) תוס' ד"ה כרע וכו' אימר וכו' פי' לא קני:

גליון הש"ם

תוס' ד"ה כרע כו' שינביה כו'. עי' תוס' לקמן ל"ל ע"ב ד"ה ומולאו:

תוס' ד"ה והלכתא כו' מחזיריין אותו. עיין תוס' לקמן לד ע"ל ד"ה מאלעיות:

רב ניסים גאון

זה ששנינו אמר רבי אלעזר בן (עזריא) [עזריה] הרי אני כבן שבעים שנה. מיפרשא מילתיה בפרק תפלת השחר (דף כח) במעשה שהיה בין רבן גמליאל ור' יהושע בעת שהסכימו חכמים להעביר את רבן גמליאל מגדולתו ולהמליך תחתיו את ר' אלעזר בן עזריה אמר והא בר חמניסרי אנא ולית לי חיוראתא אירתיש ליה ניסא והדרו ליה חמניסרי דארי חיוראתא והיינו דתנן אמר ר' אלעזר בן עזרי' הריני כבן ע' שנה ולא בן שבעים:

תורה אור השלם

1. וַיִּגְבַּהּ יְיָ צְבָאוֹת בַּמִּשְׁפָּט הָאֵל הַקָּדוֹשׁ נִקְדַּשׁ בִּצְדָקָה:
ישעיהו ה טז

2. גַּם אֲנִכִי חָלִילָה לִּי מֵחֲטֹא לַיְיָ מֵהֲדֵל לְהִתְפַּלֵּל בַּעֲדְכֶם וְהוֹרֵיתִי אֶתְכֶם בַּדֶּרֶךְ הַטּוֹבָה וְהַיְשָׁרָה:
שמואל א יב כג

3. כִּי קְשָׁרָתָם כִּלְכֶם עָלַי וְאַיִן גֹּלֶה אָת אָזְנִי בִּכְרֹת בְּנֵי עִם בֶּן יִשַׁי וְאַיִן חֹלֶה מִכֶּם עָלַי וּגְלֹתָה אָת אָזְנִי כִּי הֵקִים בְּנִי אָת עַבְדִּי עָלַי לְאֹרֵב כַּיּוֹם הַזֶּה:
שמואל א כב ח

4. וְאָנִי בַּחֲלוֹתָם לְבוּשִׁי שָׂק עִנִּיתִי בַצּוֹם נַפְשִׁי וּתְפִלָּתִי עַל חֵיקִי תָשׁוּב:
תהלים לה יג

5. לְמַעַן תִּזְכְּרִי וְנִבְשְׁתְּ וְלֹא יִהְיֶה לָךְ עוֹד פִּתְחוֹן פֶּה מִפְּנֵי כִּלְמָתֵךְ בְּכַפְּרִי לָךְ לְכָל אֲשֶׁר עָשִׂית נְאֻם אֲדֹנָי אֱלֹהִים:
יחזקאל טז סג

6. וַיֹּאמֶר שְׁמוּאֵל אֶל שָׁאוּל לָמָּה הִרְגַּזְתָּנִי לְהַעֲלוֹת אֹתִי וַיֹּאמֶר שָׁאוּל צַר לִי מְאֹד וּפְלִשְׁתִּים נִלְחָמִים בִּי וֵאלֹהִים סָר מֵעָלַי וְלֹא עָנָנִי עוֹד גַּם בְּיַד הַנְּבִיאִים גַּם בַּחֲלֹמוֹת וָאֶקְרָא לְךָ לְהוֹדִיעֵנִי מָה אֶעֱשֶׂה: שמואל א כח טו

7. וְיִתֵּן יְיָ גַּם אָת יִשְׂרָאֵל עִמָּךְ בְּיַד פְּלִשְׁתִּים וּמָחָר אַתָּה וּבָנֶיךָ עִמִּי גַּם אָת מַחֲנֵה יִשְׂרָאֵל יִתֵּן יְיָ בְּיַד פְּלִשְׁתִּים: שמואל א כח יט

8. אֶל מוֹרִיאָם מִמַּעֲרָבִים בְּחוּעַת רָאם לוֹ: במדבר כג כב ו 9. אֶל מוֹרִיאָם מִמַּעֲרָבִים בְּחוּעַת רָאם לוֹ: שמואל ב כא ו

10. שָׁכַב בְּאֶרֶי וּכְלָבִיא מִי יְקִיצֶנּוּ מְבָרְכֶיךָ בָרוּךְ וְאֹרְרֶיךָ אָרוּר: במדבר כד ט 11. הָיָה לָכֶם לְצִיצָת וּרְאִיתֶם אוֹתוֹ וּזְכַרְתֶּם אֶת כָּל מִצְוֹת יְיָ וַעֲשִׂיתֶם אוֹתָם וְלֹא תָתוּרוּ אַחֲרֵי לְבַבְכֶם וְאַחֲרֵי עֵינֵיכֶם אֲשֶׁר אַתֶּם זֹנִים אַחֲרֵיהֶם: במדבר טו לט

12. דַּבֵּר אֶל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְאָמַרְתָּ אֲלֵהֶם וְעָשׂוּ לָהֶם וְנָתְנוּ עַל כַּנְפֵי בִגְדֵיהֶם לְדֹרֹתָם וְנָתְנוּ עַל צִיצִת הַכָּנָף פְּתִיל תְּכֵלֶת: במדבר טו לח 13. אֲנִי יְיָ אֱלֹהֵיכֶם אֲשֶׁר הוֹצֵאתִי אֶתְכֶם מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם לִהְיוֹת לָכֶם לֵאלֹהִים אֲנִי יְיָ אֱלֹהֵיכֶם: במדבר טו מא 14. לְמַנְצֵחַ לְדָוִד אָמַר נָבָל בְּלִבּוֹ אֵין אֱלֹהִים הִשְׁחִיתוּ הִתְעִיבוּ עֲלִילָה אֵין עֹשֵׂה טוֹב: תהלים יד א 15. וַיֹּאמֶר לוֹ אֲבִיו וְאִמּוֹ הָאֵין בַּבָּנוֹת אַחִיךָ וּבְכָל עַמִּי אִשָּׁה כִּי אַתָּה הוֹלֵךְ לִקְרֹאת אִשָּׁה מִפְּלִשְׁתִּים הָעֲרֵלִים וַיֹּאמֶר שִׁמְשׁוֹן אֶל אָבִיו אֹתָהּ קַח לִי כִּי הִיא יָשְׁרָה בְּעֵינָי: שופטים יד ג 16. וְיִהִי כַּאֲשֶׁר מֵת גִּדְעוֹן וְיָשׁוּבוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל וַיִּזְנוּ אַחֲרֵי הַבְּעָלִים וַיָּשִׂימוּ לָהֶם בְּעַל בְּרִית לֵאלֹהִים: שופטים ח לג 17. לֹא תֹאכַל עָלָיו חָמֵץ שִׁבְעַת יָמִים תֹּאכַל עָלָיו מַצּוֹת לָחֶם עֹנִי כִּי בְחִפָּזוֹן יָצָאתָ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם לְמַעַן תִּזְכֹּר אֶת יוֹם צֵאתְךָ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם כֹּל יְמֵי חַיֶּיךָ: דברים טז ג 18. לָכֵן הִנֵּה יָמִים בָּאִים נְאֻם יְיָ וְלֹא יֵאָמֵר עוֹד חַי יְיָ אֲשֶׁר הֶעֱלָה אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם: ירמיהו כג ז 19. וַיֹּאמֶר לוֹ אֱלֹהִים שִׁמְךָ יַעֲקֹב לֹא יִקָּרֵא שִׁמְךָ עוֹד יַעֲקֹב כִּי אִם יִשְׂרָאֵל יִהְיֶה שְׁמֶךָ וַיִּקְרָא אֶת שְׁמוֹ יִשְׂרָאֵל: בראשית לה י

רב ששת אכי כרע כרע כחיזרא כי קא זקיף זקיף כחיוא: ואמר רבה בר חיננא סבא משמיה דרב [2]כל השנה כולה אדם מתפלל האל הקדוש מלך אוהב צדקה ומשפט חוץ מעשרה ימים שבין ראש השנה ויום הכפורים שמתפלל המלך הקדוש והמלך המשפט ורבי אלעזר אמר אפילו אמר האל הקדוש יצא שנאמר [1]ויגבה ה' צבאות במשפט והאל הקדוש נקדש בצדקה אימתי ויגבה ה' צבאות במשפט אלו עשרה ימים שמר"ה ועד יוה"כ וקאמר האל הקדוש מאי הוה עלה אמר רב יוסף האל הקדוש ומלך אוהב צדקה ומשפט רבה אמר המלך הקדוש והמלך המשפט והלכתא כרבה: ואמר רבה בר חיננא סבא משמיה דרב כל שאפשר לו לבקש רחמים על חבירו ואינו מבקש נקרא חוטא שנאמר [2]גם אנכי חלילה לי מחטא לה' מחדול להתפלל בעדכם אמר רבא אם ת"ח הוא [ה] צריך שיחלה עצמו עליו מ"ט אילימא משום דכתיב [3]ואין חולה מכם עלי (ואין) [1]גולה את אזני דילמא מלך שאני אלא מהכא [4]ואני בחלותם לבושי וגו': ואמר רבה בר חיננא סבא משמיה דרב כל העושה דבר עבירה ומתבייש בו מוחלין לו על כל עוונותיו שנאמר [5]למען תזכרי ובשת ולא יהיה לך עוד פתחון פה מפני כלמתך בכפרי לך לכל אשר עשית נאם ה' אלהים דילמא צבור שאני אלא מהכא [6]ויאמר שמואל אל שאול למה הרגזתני להעלות אותי ויאמר שאול צר לי מאד ופלשתים נלחמים בי [ו]וה' סר מעלי ולא עננו עוד גם ביד הנביאים גם בחלומות ואקראה לך להודיעני מה אעשה ואילו אורים ותמים לא קאמר משום דקטליה לנוב עיר הכהנים ומנין דאחילו ליה מן שמיא שנא' (ויאמר שמואל אל שאול) [7][1]מחר אתה ובניך עמי [ז]וא"ר יוחנן עמי במחיצתי ורבנן אמרי מהכא [8]והוקעגוס לה' בגבעת שאול בחיר ה' יצתה בת קול ואמרה בחיר ה' אמר ר' אבהו בן זוטרתי אמר רב יהודה בר זבידא בקשו לקבוע פרשת בלק בקריאת שמע ומפני מה לא קבעוה משום טורח צבור מ"ט אילימא משום דכתיב בה [9]אל מוציאם ממצרים לימא פרשת רבית ופרשת משקלות דכתיב בהן יציאת מצרים אלא אמר ר' יוסי בר אבין משום דכתיב בה האי קרא [ז][10]כרע שכב כארי וכלביא מי יקימנו ולימא האי פסוקא ותו לא גמירי כל פרשה דפסקה משה רבינו פסקינן [ז]דלא פסקה משה רבינו לא פסקינן פרשת ציצית מפני מה קבעוה א"ר יהודה בר חביבא מפני שיש בה [ח]חמשה דברים מצות ציצית יציאת מצרים עול מצות ודעת מינים הרהור עבירה והרהור ע"ז בשלמא הני תלת מפרשן עול מצות דכתיב [11]וראיתם אותו וזכרתם את כל מצות ה' ציצית דכתיב [12]ועשו להם ציצית וגו' יציאת מצרים דכתיב [13]אשר הוצאתי וגו' אלא דעת מינים הרהור עבירה והרהור ע"ז מנלן דתניא אחרי לבבכם זו מינות וכן הוא אומר [14]אמר נבל בלבו אין אלהים אחרי עיניכם זה הרהור עבירה שנאמר [15]ויאמר שמשון אל אביו אותה קח לי כי היא ישרה בעיני אתם זונים זה הרהור ע"ז וכן הוא אומר [16]ויזנו אחרי הבעלים: **מתני'** [ג]מזכירין יציאת מצרים בלילות [ט]א"ר אלעזר בן עזריה [י]הרי אני כבן שבעים שנה ולא זכיתי שתאמר יציאת מצרים בלילות עד שדרשה [כ]בן זומא שנא' [17]למען תזכור את יום צאתך מארץ מצרים כל ימי חייך ימי חייך הימים כל ימי חייך הלילות וחכ"א ימי חייך העולם"ז [ל]כל להביא לימות המשיח: **גמ'** [מ]תניא אמר להם בן זומא לחכמים וכי מזכירין יציאת מצרים לימות המשיח והלא כבר נאמר [18]הנה ימים באים נאם ה' ולא יאמרו עוד חי ה' אשר העלה את בני ישראל מארץ מצרים כי אם חי ה' אשר העלה ואשר הביא את זרע בית ישראל מארץ צפונה ומכל הארצות אשר הדחתים שם אמרו לו לא שתעקר יציאת מצרים ממקומה אלא שתהא שעבוד מלכיות עיקר ויציאת מצרים טפל לו כיוצא בו אתה אומר [19]לא יקרא שמך עוד יעקב כי אם ישראל יהיה שמך לא

כחיזרא. שבנו ביד אדם וחובטו כלפי מטה בגת אחת: **זקיף כחיוא.** בגתת ראשו תחלה ואח"כ גופו שלא תרלה כריעתו עליו כמשוי: **כחיוא.** כגתת הזה כשהוא זוקף עלמו מגביה הראש ומעטן מעטו: **המלך הקדוש.** לפי שבימים הללו הוא מרלה מלכותו לשפוט את העולם: **המלך המשפט.** כמו מלך המשפט. כמו נושאי הארון הברית (יהושע ג) כמו ארון הברית. וכן המסגרות המכונות (מלכים ב טו) שהוא כמו מסגרות המכונות. וכן העמק הפגרים (ירמיה לא) כמו עמק הפגרים: ה"ג **ואם תלמיד חכם הוא וצריך לרחמים לריך שיחלה עלמו עליו.** אם ת"ח הוא זה שלריך לרחמים לריך שיחלה חבירו עלמו עליו: **כחלוסה.** על דוחא ואחיתופל הוא אומר שהיו ת"ח: **למען תזכרי ובושת.** סיפיה דקרא בכפרי לך את כל אשר עשית: **גם בחלומות גם בנביאים.** ולא ת"ל גם בחלומות [ב] לפי שתחביב ממנו שלא יאמר לו אתה גרמת לעלמך שלא נענית בחלומים ותומים לפי שהרגת את הכהנים: **ורבנן.** סברי מהכא שמעינן דאחילו לו: **והוקעגוס.** גבעוניים אמרו לדוד בסוף ימיו שהיה רעב ג' שנים ושאל דוד בה' ואמר ה' אל שאול ואל בית הדמים על אשר המית את הגבעונים [ג] שהרג את הכהנים שהיו מספיקים לגבעוניים לחם ומיס שהגבעוניים נתנם יהושע חוטבי עלים ושואבי מים למזבח [ד] ואמר דוד אל הגבעונים ובמה אכפר לכם וברכו את נחלת ה' והם אמרו לו יותן לנו שבעה אנשים מבניו והוקעגוס בגבעת שאול וכת קול יצאה ואיימה אחריהם במיר ה' דודאי הם לא אמרו במיר ה' שהרי לגנותו היו באין ולא לכבודו: **פרשת רבית.** אל תקח מאתו נשך ותרבית וגו' (ויקרא כה) וסמיך ליה יצאת מצרים: **ופרשת משקלות.** אבני לדק וגו' (ויקרא יט) סיפיה דקרא אשר הוצאתי אתכם וגו': **כרע שכב.** דדמי לנשכנך ובקומך שהקדוש ב"ה שומרנו בשכבנו ובקומנו לשכב שלוש ושקטים כארי וכלביא: **ולימא האי פסוקא.** וליכא טורח לבור: **עול מלוס.** ועשיתם את כל מצותי: **מינוס.** אוחם [ה] שהופכים טעמי התורה למדרש טעות ואליל: **וכן הוא אומר אמר נבל בלבו אין אלהים.** ואין לך נבל מן ההופך דברי אלהים חיים: **מתני' מזכירין יציאת מצרים בלילות.** פרשת ציצית בק"ש ותע"פ שאין לילה זמן ציצית דכתיב וראיתם אותו וזכרתם [ו] אומרים אותה בלילה מפני יציאת מצרים שבה: **כבן שבעים שנה.** כבר הייתי נראה זקן ולא זקן ממש שבאת עליו שיבה יום שהעבירו רבן גמליאל מנשיאותו ומינו רבי אלעזר בן עזריה נשיא כדאיתא לקמן בפרק תפלת השחר (ד' כמ.) ואותו היום דרש בן זומא מקרא זה: גמ'

כחיזרא. שבנו ביד אדם וחובטו כלפי מטה בגת אחת: **זקיף כחיוא.** בגתת ראשו תחלה ואח"כ גופו שלא תרלה כריעתו עליו כמשוי: **כחיוא.** כגתת הזה כשהוא זוקף עלמו מגביה הראש ומעטן מעטו: **המלך הקדוש.** לפי שבימים הללו הוא מרלה מלכותו לשפוט את העולם: **המלך המשפט.** כמו מלך המשפט. כמו נושאי הארון הברית (יהושע ג) כמו ארון הברית. וכן המסגרות המכונות (מלכים ב טו) שהוא כמו מסגרות המכונות. וכן העמק הפגרים (ירמיה לא) כמו עמק הפגרים: ה"ג **ואם תלמיד חכם הוא וצריך לרחמים לריך שיחלה עלמו עליו.** אם ת"ח הוא זה שלריך לרחמים לריך שיחלה חבירו עלמו עליו: **כחלוסה.** על דוחא ואחיתופל הוא אומר שהיו ת"ח: **למען תזכרי ובושת.** סיפיה דקרא בכפרי לך את כל אשר עשית: **גם בחלומות גם בנביאים.** ולא ת"ל גם בחלומות [ב] לפי שתחביב ממנו שלא יאמר לו אתה גרמת לעלמך שלא נענית בחלומים ותומים לפי שהרגת את הכהנים: **ורבנן.** סברי מהכא שמעינן דאחילו לו: **והוקעגוס.** גבעוניים אמרו לדוד בסוף ימיו שהיה רעב ג' שנים ושאל דוד בה' ואמר ה' אל שאול ואל בית הדמים על אשר המית את הגבעונים [ג] שהרג את הכהנים שהיו מספיקים לגבעוניים לחם ומיס שהגבעוניים נתנם יהושע חוטבי עלים ושואבי מים למזבח [ד] ואמר דוד אל הגבעונים ובמה אכפר לכם וברכו את נחלת ה' והם אמרו לו יותן לנו שבעה אנשים מבניו והוקעגוס בגבעת שאול וכת קול יצאה ואיימה אחריהם במיר ה' דודאי הם לא אמרו במיר ה' שהרי לגנותו היו באין ולא לכבודו: **פרשת רבית.** אל תקח מאתו נשך ותרבית וגו' (ויקרא כה) וסמיך ליה יצאת מצרים: **ופרשת משקלות.** אבני לדק וגו' (ויקרא יט) סיפיה דקרא אשר הוצאתי אתכם וגו': **כרע שכב.** דדמי לנשכנך ובקומך שהקדוש ב"ה שומרנו בשכבנו ובקומנו לשכב שלוש ושקטים כארי וכלביא: **ולימא האי פסוקא.** וליכא טורח לבור: **עול מלוס.** ועשיתם את כל מצותי: **מינוס.** אוחם [ה] שהופכים טעמי התורה למדרש טעות ואליל: **וכן הוא אומר אמר נבל בלבו אין אלהים.** ואין לך נבל מן ההופך דברי אלהים חיים: **מתני' מזכירין יציאת מצרים בלילות.** פרשת ציצית בק"ש ותע"פ שאין לילה זמן ציצית דכתיב וראיתם אותו וזכרתם [ו] אומרים אותה בלילה מפני יציאת מצרים שבה: **כבן שבעים שנה.** כבר הייתי נראה זקן ולא זקן ממש שבאת עליו שיבה יום שהעבירו רבן גמליאל מנשיאותו ומינו רבי אלעזר בן עזריה נשיא כדאיתא לקמן בפרק תפלת השחר (ד' כמ.) ואותו היום דרש בן זומא מקרא זה: גמ'

לא שיעקר יעקב ממקומו אלא שראל עיקר ויעקב טפל לו וכן הוא אומר [1]אל תזכרו ראשונות וקדמוניות אל תתבוננו אל תזכרו ראשונות זה שעבוד מלכיות וקדמוניות אל תתבוננו זו יציאת מצרים [2]הנני עושה חדשה עתה תצמח תני רב יוסף זו מלחמת גוג ומגוג [6]משל למה הדבר דומה לאדם שהיה מהלך בדרך ופגע בו [3]זאב וניצל ממנו והיה מספר והולך מעשה זאב פגע בו ארי וניצל ממנו והיה מספר והולך מעשה ארי פגע בו נחש וניצל ממנו שכח מעשה שניהם והיה מספר והולך מעשה נחש אף כך ישראל צרות אחרונות משכחות את הראשונות: [3][4]אברם הוא אברהם בתחלה נעשה אב לארם ולבסוף נעשה אב לכל העולם כולו שרי היא שרה בתחלה נעשית שרי לאומתה ולבסוף נעשית שרה לכל העולם כולו: תני בר קפרא [5]כל הקורא לאברהם אברם עובר בעשה שנאמר [4]והיה שמך אברהם רבי אליעזר אומר עובר בלאו שנאמר [4]ולא יקרא עוד [את] שמך אברם אלא מעתה הקורא לשרה שרי הכי נמי התם קודשא בריך הוא אמר לאברהם [5]שרי אשתך לא תקרא את שמה שרי כי שרה שמה אלא מעתה הקורא ליעקב יעקב ה"נ שאני התם דהדר אהדריה קרא דכתיב [6]ויאמר אלהים לישראל במראות הלילה ויאמר אלהים אל יעקב מתיב רבי יוסי בר אבין ואיתימא רבי יוסי בר זבידא [7]אתה הוא ה' האלהים אשר בחרת באברם אמר ליה התם נביא הוא דקא מסדר לשבחיה דרחמנא מאי דהוה מעיקרא:

הדרן עלך מאימתי

[7]**היה** [8]קורא בתורה והגיע זמן המקרא אם כוון לבו יצא בפרקים שואל מפני הכבוד ומשיב ובאמצע ומשיב דברי ר' מאיר ר' יהודה אומר [2]באמצע שואל מפני היראה ומשיב מפני הכבוד ובפרקים שואל מפני הכבוד ומשיב שלום לכל אדם אלו הן [3]בין הפרקים בין ברכה ראשונה לשניה בין שניה לשמע בין שמע לוהיה אם שמוע בין והיה אם שמוע לויאמר בין ויאמר לאמת ויציב ר' יהודה אומר [4]בין ויאמר לאמת ויציב לא יפסיק אמר ר' יהושע [5]בן קרחה [6]למה קדמה פרשת שמע לוהיה אם שמוע [7]כדי שיקבל עליו עול מלכות שמים תחלה ואחר כך מקבל עליו עול מצות והיה אם שמוע לויאמר שוהיה אם שמוע נוהג בין ביום ובין בלילה [8]ויאמר אינו נוהג אלא ביום בלבד: **גמ'** ש"מ [9][1]מצות צריכות כוונה מאי אם כוון לבו לקרות והא קא קרי בקורא להגיה: ת"ר [2]ק"ש ככתבה דברי רבי וחכ"א [3]בכל לשון מ"ט דרבי אמר קרא והיו בהוייתן יהו ורבנן מאי טעמייהו אמר קרא שמע בכל לשון שאתה שומע ולרבי נמי הא כתיב שמע ההוא מבעי ליה השמע לאזניך מה שאתה מוציא מפיך [4]ורבנן סברי להו כמאן דאמר לא השמיע לאזנו יצא ולרבנן נמי הא כתיב והיו [5]ההוא מבעי להו שלא יקרא למפרע ורבי שלא יקרא למפרע מנא ליה נפקא ליה מדברים הדברים ורבנן דברים הדברים לא דרשי למימרא דסבר רבי דכל התורה כולה בכל לשון נאמרה דאי סלקא דעתך בלשון הקודש נאמרה והיו דכתב רחמנא למה לי איצטריך משום דכתיב שמע למימרא דסברי רבנן דכל התורה כולה בלשון הקודש נאמרה דאי סלקא דעתך בכל לשון נאמרה דכתב רחמנא למה לי איצטריך משום דכתיב והיו: ת"ר והיו שלא יקרא למפרע הדברים על לבבך יכול תהא כל הפרשה צריכה כוונה תלמוד לומר האלה עד כאן צריכה כוונה מכאן ואילך אין צריכה כוונה דברי ר' אליעזר א"ל רבי עקיבא הרי הוא אומר אשר

גמ' [10]**לא שיעקר יעקב ממקומו.** שהרי מצינו שקרלו הקב"ה יעקב אחר זמן ברדתו למצרים שנאמר ויאמר אלהים לישראל ויאמר יעקב ויאמר הנני (בראשית מו): **הנני עושה חדשה.** בתר אל תזכרו ראשונות כתיב: **בחלה אב לארם.** לאנשי מדינתו שמאלן ארם היה שנאמר בעבר הנהר ישבו אבותיכם (יהושע כד) ואומר אל ארם נהריים אל עיר נחור (בראשית כד): **אב לכל העולם.** אב המון גויס (שם יז): **שרי.** לשון יחיד משמע שרתי: **מסדר שבחיה.** דמעיקרא אשר בחרת בו בהיות שמו אברם ושמת שמו אברהם:

הדרן עלך מאימתי

היה קורא בתורה. פרשת ק"ש: **והגיע זמן המקרא.** זמן ק"ש: **בפרקים.** בין ההפסקות ולקמן מפרש להו במתניתין בין [11]פרשה לפרשה לשניה בין שניה לשמע כו': **שואל מפני הכבוד.** שואל בשלום אדם נכבד שראוי להקדים לו שלום: **ומשיב.** שלום אם הקדימו לו. וכגמרא[12] פריך כיון דשואל פשיטא דמשיב: **ובאמצע.** באמצע הברכה או הפרשה: **מפני היראה.** אדם שהוא ירא מפניו שלא יהרגהו אבל מפני הכבוד לא: **ר".** בגמרא מפרש פלוגתייהו: **בין ויאמר לאמת ויציב לא יפסיק.** בגמרא (ד' יד.) מפרש טעמיה: **והיה אם שמוע נוהג בין ביום בין בלילה.** דמשמעי בתלמוד תורה דכתיב (דברים יא) ולמדתם אותם את בניכם: **ויאמר אינו נוהג אלא ביום.** דמשמעי בגילית שמיה נוהגת אלא ביום דכתיב ולמיתם אותו[13] פרט לכסות לילה (שבת ד' מ:): **גמ' ש"מ מצות צריכות כוונה.** שיהא מתכוין בשם מצות ותקשה לרבה דאמר במסכת ראש השנה (דף כח.) המוקע לשיר יצא: **כוון לקרות.** אבל לגאת ידי מצוה לא בעינן שיהא מתכוין אלא לקרות בתורה בעלמא: **הא קא קרי.** הא בקורא קא עסיק תנא ואמר דקתני היה קורא בתורה: **בקורא להגיה.** את הספר אם יש בו טעות דאפילו לקריאה נמי לא מתכוין: **ולכתבה.** בלשון הקדש: **מדברים הדברים.** דהוה ליה למכתב והיו דברים האלה (דברים ו) למדרש שיקרא הדברים כסדרן ולא למפרע כגון ובשעריך ביתך ומזוזות: **לימא קסבר ר' וכו'.** מדאיצטריך ליה קרא לק"ש שאהא ככתבה סבירא ליה בשאר כל התורה בכל לשון נאמרה לקרות: **משום דכתיב שמע.** דלא תדרוש שמע בכל לשון שאתה שומע כדכנן: **עד לאן.** עד על לבבך: מיכא

מסורת הש"ס

[6] תוספתא פ"ח הי"ג ומכילתא פ' כא, [7] [בר' תוס' ע"ז כ: ד"ה ואמרו וכו' מתנא סביה לפניהם גי' אמרים], [8] תוספתא פ"ח הי"ד, [9] [ר"ה דף כח:], [10] [ענין כן קרחה פירסו תוס' בשבת קז. וכ"ב קיג. וע' תוס' פסחים קיב. וכבורות נח.], [1] [עי' תוס' לקמן יד:], [2] פ"ח אלא, [3] [פירוכין לה: פסחים קיד:], [4] טוטה לב: מגילה דף ח., [5] [בר' תוספות טוטה לב: ד"ה וכבנן], [6] [ר"ל בברכה], [7] [ב"ב], [8] [במדבר טון], [9] [ר"ל בכל לשון], [10] [ב"ש במגילה תד"ש כל], [11] [כדאי שבת פח:].

תורה אור השלם

1. אַל תִּזְכְּרוּ רִאשֹׁנוֹת וְקַדְמֹנִיּוֹת אַל תִּתְבֹּנָנוּ:
ישעיהו מג יח
2. הִנֵּנִי עֹשָׂה חֲדָשָׁה עַתָּה תִצְמַח הֲלוֹא תֵדָעוּהָ אַף אָשִׂים בַּמִּדְבָּר דֶּרֶךְ בִּישִׁמֹּן נְהָרוֹת:
ישעיהו מג יט
3. אַבְרָם הוּא אַבְרָהָם:
דברי הימים א א כז
4. וְלֹא יִקָּרֵא עוֹד אֶת שִׁמְךָ אַבְרָם וְהָיָה שִׁמְךָ אַבְרָהָם כִּי אַב הֲמוֹן גּוֹיִם נְתַתִּיךָ:
בראשית יז ה
5. וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים אֶל אַבְרָהָם שָׂרַי אִשְׁתְּךָ לֹא תִקְרָא אֶת שְׁמָהּ שָׂרָי כִּי שָׂרָה שְׁמָהּ:
בראשית יז טו
6. וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים לְיִשְׂרָאֵל בְּמַרְאֹת הַלָּיְלָה וַיֹּאמֶר יַעֲקֹב יַעֲקֹב וַיֹּאמֶר הִנֵּנִי:
בראשית מו ב
7. אַתָּה הוּא יְיָ הָאֱלֹהִים אֲשֶׁר בָּחַרְתָּ בְּאַבְרָם וְהוֹצֵאתָו מֵאוּר כַּשְׂדִּים וְשַׂמְתָּ שְׁמוֹ אַבְרָהָם:
נחמיה ט ז

הגהות הב"ח

(א) תוס' ד"ה היה קורא וכו' כירושל' אמרי' ואם אומרת ברכות: (ב) **בא"ד** וא"א הא, נ"ב תימ' [דילמא הא דברכות מעכבות] זו דוקא [שלא כיכך כלל] ברכות. אבל אם קרא ק"ש [אימא] לך דלא אם כיכך הברכות [אמ"כ דמעכבות]:

גליון הש"ס

גמ' כל הקורא כו'. מג"א סימן קנו ומיין פכ"א ס"פ ס"ו:
פרק היה קורא
גמ' תהוא מבעי"ל כו'. עיין תוס' טוטה י"ז ע"ב ד"ה דמתיב: **תוס'** ד"ה בלשון כו' **דהא עורא** כו'. עיין מג"א רים סימן קל"ה:

רב ניסים גאון

מותיב ר' יוסי בר אבין ואיתימא ר' יוסי בר זבדא אטו אברהם מי לא הדר קרייה רחמנא אברם ובתוספתא נמי [ס"א דמכילתין] בענין זה המקום אברם הוא אברהם אע"פ שחזר וקרא את אברהם אברם אינו לגנאי אלא לשבח כו' הוא אברם עד שלא נדבר עמו הוא אברהם משנדבר עמו ויש ששואלין למה נשתנו שמו של אברהם ושמו של יעקב ולא נשתנה שמו של יצחק ופשטה של שאלה זו כי אברהם ויעקב אבותיהם קראום באותן אבותיהם ולפיכך גידלם הקב"ה בשמות שקרא להן הוא אבל יצחק הקב"ה קראו כזה השם קודם שנולד כדכתיב (בראשית יז) אבל שרה אשתך יולדת לך בן וקראת את שמו יצחק ואית במכילתא דר' ישמעאל [בפ' בא] יצחק לא נשתנה שמו למה שנקרא שמו מפי הקב"ה וכגמרא דבני מערבא (נסיפא דהא פ"ד קא) מפני מה נשתנה שמו של אברהם ושמו של יעקב ושמו של יצחק לא נשתנה אילו אבותיהם קראו אותן בשמן אבל יצחק הקב"ה קראו. ארבעה נקראו עד שלא נולדו יצחק וישמעאל יאשיה ושלמה: **פליג פ"ד קא קמא**

פ"ד קא תנינא שמעת מינה מצות צריכות כוונה. איתיה להדיא דהא מילתא בפרק ראוהו בית דין בין במסכת ראש השנה (דף כח) דקאמר אלמא קא סבר רבא מצות אין צריכות כוונה ואיתיביה אביי כמה תיובתא ולבסוף אוקמי אלא אמר רבא לצאת לא בעי כוונה לעבור בזמנו לא בעי כוונה שלא בזמנו בעי כוונה:

היה קורא אם כוון לבו יצא. בירושלמי אמרינן (א) ברכות אינן מעכבות דתנא"פ שלא אמר שמיס לפניה ושמיס לאחריה יצא דאם לא כן תקשי מאי מהני אם כוון לבו הרי לא בירך תחלה. וא"ת הא (ב) בפ"ק (ד' יב.) מסקינן סדר ברכות אין מעכבות הא ברכות מעכבות. וי"ל דהתם איירי בגבור. דיקא נמי דקתני אמר להם הממונה: **ובאמצע שואל מפני וכו'.**

ופסק רבינו שמעיה דבמקום שאסור לספר אסור לדבר אפילו בלשון הקודש וכן משמע מתוך מתניתין. ובירושלמי קאמר אפילו באמצע הפסוק רב הונא בשם רב יוסף אמר ודברת בם מכאן שיש לך רשות לדבר בם. והיינו נמי דאמרי' בפ"ק דיומא (דף יט:) ודברת בם ולא בתפלה פירוש שאין משיבין בה מפני הכבוד: **בקורא להגיה.** פירש בקונטרס שאין מתכוין לקרות. תימה אכתי הא קא קרי. ע"כ נראה[א] בקורא להגיה שאינו קורא אותיות ולכתבה. ונקוד אלא בכתיבת הכלכתן ונקוד אלא ככתיבתן קרי כדי להבין בחסרות ויתרות כמו לטטפת ומוזזת ואם כוון לבו לאו דוקא אלא כלומר לקרות כדין בנקודתן והכלכתן:

וחכמים אומרים בכל לשון. אומר הר"י דהלכה כחכמים דהלכה כרבי מתבירו ולא מתבירו (עירובין ד' מו:) ועוד דרבנן סבירא להו כמאן דאמר לא השמיע לאזנו יצא וכותיה פסקינן לקמן (ד' טו:):

[ב]**בלשון** הקדש נאמרה. פירש רש"י פרק שני דמגילה (ד' יח: ושם) לקרות בתורה. ולא בהירא[ג] דהא עזרא תיקן קריאת התורה ומקמי דאתא עזרא והיו למה לי. וי"ל דמיירי בפרשיות המתחויין לקרות דאורייתא כמו פרשת זכור [ד] [ה]מי נמי מקרא נכורים וודוי מעשר ופרשת חליצה שאינה בתורה לקרותן אעפ"כ בכל לשון נאמרה בסיני שכל דבור ודבור שהיה יוצא מפי הקב"ה היה מתחלק לשבעים לשון[ו]:

עד כאן מצות כוונה. עד כאן מאלך שאני פסוקים אלו מדברים ביחוד ה' באהבתו ובירא אתו

עין משפט נר מצוה

א א מיי' פ"ב מהלכות ק"ש [ס"ח] סמג עשין יח טור ש"ע א"ח מ' מ' ס' פעיף ה:
ב ב מיי' שם הלכה טו טז סמג שם טוש"ע א"ח סי' סו פעיף ה:
ג ג ד מיי' שם הלכה ח סמג שם טוש"ע שם פעיף ה:
ד ה מיי' פ"ג מהלכות ציצית הלכה ז סמג עשין מו טוש"ע א"ח סימן יח פעיף ה:
ה ו מיי' (פ"ב מהלכות ק"ש [הל' ה]) [פ"ב מהל' שופר הלכה ד] טוש"ע א"ח סימן ס פעיף ד:
ו ז מיי' פ"ב מהל' ק"ש הלכה י סמג עשין יח טוש"ע א"ח סימן סב פעיף כ:

מוסף תוספות

א. בתוס' רי"ש כתב. ור"ח פי' בקורא להגיה וכו'. ב. בתוס' רי"ש כתב. כגון פ' שקלים דפ' זכור ופרה אדומה וכיוצא בהם (ועיין במגיה שכתב שבכת"י ובדפו"י איתא בתוס' דיתן פרה אדומה).

מוסף רש"י

אמר ר' יהושע בן קרחה. הא דגרסינן בכוליה הש"ס ר' יוסף בן קרחה הייט בן של ר' עקיבא, דגרסינן התם (שבועות ו.) אמר לו ר' יוסף בנו של ר"ע לר"ע (בכורות נח. ועי' תוס' שם). **מצות צריכות כוונה.** שהשומע תקוה לריך שיכון בה לצאת ידי חובתו (שרובין צה:). ק"ש ככתבה. בלשון הקדש ולא בלשון אחר (מגילה יח:). בהוייתן. בלשון הקדש (שם). **דכל התורה כולה בכל לשון נאמרה.** לקרות בנית הכנסת (סוטה לג.). **אצטריך משום דכתיב שמע.** אצטריך והיו דלא מדכתיב לק"ש בכל לשון, אלא להשמיע לאזניו (שם).

רבינו חננאל

מתני'. היה קורא בתורה והגיע זמן המקרא **אם** כיון לבו **יצא.** אוקימנא למתניתין בקורא להגיה, שאינו קורא המילה בניקודה אלא בכתיבה, כגון מיקרא קורהו מקרא כלומר חסר יו"ד. כעניין הזה הוא קורא להגיה וזה שצריך לכוין את לבו. אבל מי שהיה קורא במסורת המקרא והגיע זמן קריאת שמע בעת שהוא קורא בפרשת שמע, אע"פ שלא קרא בכוונת הלב בשעת קריאת שמע יצא. שמעינן מינה דמצות אינן צריכות כונה וברכות אינן מעכבות זו את זו. ובפירוש אמרו בתלמוד ארץ ישראל אמר ר' אבין זאת אומרת ברכות לא מעכבות. והא דאוקימנא למתני' דתמיד ברכות אין מעכבות זו את זו, הני מילי שלא בסדרן, אבל לקרות ק"ש (אפי') בלא ברכה לא. והני מילי בצבור. וההיא דפ"ק דיומא דמתרץ הא בפרק ראשון הא בפרק שני, לאו דוקא פרק ראשון, אלא משום ר"ש נקט פרק ראשון, אבל אין צריך כונה כי אם פסוק ראשון וגבי הכהנים שנשיח, ומתני' דהכא ביחיד כדתנן היה קורא בתורה. **שואל מפני הכבוד.** פירוש שואל בשלום אדם נכבד שראוי להקדים לו שלום. ומשיב שלום למי שמקדים לו שלום. **חנו רבנן קריאת שמע ובתפלה.** פירוש, קרית

שמע בלשון שנכתבה בסיני דהיא לשון קדש דברי רבי. וחכמים אומרים בכל לשון שקראה יצא. מאי טעמא [דרבי] אמר קרא (והיו) בהוייתן יהו, כלומר שהן עכשיו וכשתינתן יקרא לעולם. והלכה כחכמים דהא אפילו רבי דפליג אחכמים הכא, סחם לן בחכמים, דבפרק ואלו נאמרין בכל לשון פרשת סוטה ודיני מעשר וק"ש ותפלה וברכת המזון ושבועות העדות ושבועות הפקדון. [ולרבנן נמי הא כתיב והיו ההוא מיבעי ליה שלא יקרא למפרע. כלומר יהיו כמות שהן. ולרבי מהדברים, כלומר הדברים כסדרן]. **למימרא דסבר רבי כל התורה כולה בכל לשון נאמרה.** פירוש הא פשיטא דבשעת מתן תורה ניתנה למשה בלשון קודש. והאי דקאמר בכל לשון היינו אם ניתנה להעתיקה בלשון אחר או לא.

אשר אנכי מצוך. דאי כדקא אמרת הוה ליה למכתב אשר צויתיך דמלגו משמע אפילו מכאן ואילך ומ"מ אצטריך האלה דאי לאו הכי הוה אמינא דאף פרשה שנייה בכללה: **אמר רבא** הלכה כרבי מאיר. והכי הלכתא דקיי"ל כרבא דהוא בתראה: **על** לבבך בעמידה. בירושלמי מפרש לאו דאי היה יושב עומד אלא דאם היה מהלך עומד אע"ג דב"ה אמרי כל אדם קורא כדרכו מ"מ מצוה מן המובחר לעמוד כשהוא מהלך לפי שאינו מיושב כל כך ואינו יכול לכוין כשהוא מהלך כאשר היה עומד וכן הלכה דמהלך בדרך מצוה לעמוד בפסוק א' ובעינן כונה בפסוק ראשון לבד וכן איתא בתמחומא[מ] רב יהודה בשם שמואל אמר אסור לקבל עליו עול מלכות שמים כשהוא מהלך אלא יעמוד ויקרא וכשיגיע לואהבת ילך לדרכו: **שואל** מפני היראה וכו'. ר"מ ור' יהודה הלכה כרבי יהודה דאמר אפילו באמצע מש"ב מפני הכבוד א"כ נראה שמותר לענות קדיש וקדושה באמצע ק"ש דאין לך מפני הכבוד גדול מזה אבל באמצע י"מ אסור [מ]דמשמע [נ] נקמן בפ' אין עומדין (ד' לא.) [ס]דבין גאולה לתפלה אין לענות וכ"ש בתפלה עצמה ומי שמתפלל לבדו וש"ל מגיע למודים ישמה למודים אבל לא יאמר מודים [ע]ודוקא שהיה באמצע הברכה אבל בסוף הברכה לא דנראה כגורע בשביל הברכה ואמרינן (נקמן ד' לד.) דאין לכרוע בכל ברכות אלא באותן שתקנו חכמים ור"מ היה רגיל שהיה ממתין בעושה פלא כדי לענות קדיש וקדושה עם הצבור והי' סובר אפי' שהה כדי לגמור את הכל אינו חוזר לראש: ימיש

[1]אשר אנכי מצוך היום על לבבך מכאן אתה למד שכל הפרשה כולה צריכה כוונה אמר רבה בר בר חנה אמר ר' יוחנן הלכה כר"ע איבא דמתני לה אהא דתניא [פ]הקורא את שמע צריך שיכוין את לבו ר' אחא משום ר' יהודה אומר כיון שכוון לבו בפרק ראשון שוב אינו צריך אמר רבה בר בר חנה אמר ר' יוחנן הלכה כר' אחא שאמר משום ר' יהודה תניא אידך והיו שלא יקרא למפרע על לבבך ר' זוטרא אומר עד כאן מצות כוונה מכאן ואילך מצות קריאה רבי יאשיה אומר עד כאן מצות קריאה מכאן ואילך מצות כוונה מ"ש מכאן ואילך מצות קריאה דכתיב לדבר בם הכא נמי הא כתיב ודברת בם ה"ק עד כאן מצות כוונה וקריאה מכאן ואילך קריאה בלא כוונה ומאי שנא עד כאן מצות כוונה וקריאה דכתיב על לבבך ודברת בם התם נמי הא כתיב על לבבכם לדבר בם ההוא מבעי ליה לכדרבי יצחק [נ]דאמר [2]ושמתם את דברי אלה צריכה שתהא [א]שימה כנגד הלב: אמר מר ר' יאשיה אומר עד כאן מצות קריאה מכאן ואילך מצות כוונה מ"ש מכאן ואילך מצות כוונה משום דכתיב על לבבכם הכא נמי הא כתיב על לבבך ה"ק עד כאן מצות קריאה וכוונה מכאן ואילך כוונה בלא קריאה ומ"ש עד כאן מצות קריאה וכוונה דכתיב על לבבך ודברת בם התם נמי הא כתיב על לבבכם לדבר בם ההוא בדברי תורה כתיב וה"ק רחמנא אגמירו בנייכו תורה כי היכי דליגרסו בהו: ת"ר [3]שמע ישראל ה' אלהינו ה' אחד [ב]עד כאן צריכה כוונת הלב דברי ר"מ אמר רבא הלכה כר"מ תניא סומכוס אומר [ג]כל המאריך באחד מאריכין לו ימיו ושנותיו אמר רב אחא בר יעקב ובדלי"ת אמר רב אשי [ד]ובלבד שלא יחטוף בחי"ת ר' ירמיה הוה יתיב קמיה דר' [חייא בר אבא] חזייה דהוה מאריך טובא א"ל [ה]כיון דאמליכתיה למעלה ולמטה ולארבע רוחות השמים תו לא צריכת: אמר רב נתן בר מר עוקבא אמר רב יהודה על לבבך בעמידה על לבבך סלקא דעתך אלא אימא [ו]עד על לבבך בעמידה מכאן ואילך לא ורבי יוחנן אמר כל הפרשה כולה בעמידה ואזדא ר' יוחנן לטעמיה דאמר רבה בר בר חנה א"ר יוחנן הלכה כר' אחא שאמר משום ר' יהודה: ת"ר שמע ישראל ה' אלהינו ה' אחד [ז]זו ק"ש של ר' יהודה הנשיא א"ל רב לר' חייא לא חזינא ליה לרבי דמקבל עליה מלכות שמים אמר ליה [ג]בר פחתי [ח]בשעה שמעביר ידיו על פניו מקבל עליו עול מלכות שמים חוזר וגומרה או אינו חוזר וגומרה בר קפרא אומר אינו חוזר וגומרה רבי שמעון ברבי אומר חוזר וגומרה א"ל בר קפרא לר"ש ברבי בשלמא לדידי דאמינא אינו חוזר וגומרה היינו דמהדר רבי אשמעתא דאית בה יציאת מצרים אלא לדידך דאמרת חוזר וגומרה למה ליה לאהדורי כדי להזכיר יציאת מצרים בזמנה אמר ר' אילא בריה דרב שמואל בר מרתא משמיה דרב אמר שמע ישראל ה' אלהינו ה' אחד ונאנס בשינה יצא אמר ליה רב נחמן לדרו עבדיה [ט]בפסוקא קמא צערן טפי לא תצערן אמר ליה רב יוסף לרב יוסף בריה דרבה אבוך היכי הוה עביד אמר ליה בפסוקא קמא הוה קא מצער נפשיה טפי לא הוה מצער נפשיה אמר [י]רב יוסף [יא]פרקדן לא יקרא קריאת שמע מקרא הוא דלא ליקרי הא מיגנא שפיר דמי והא רבי יהושע בן לוי [יב]לייט אמאן דגני אפרקיד אמרי מיגנא כי מצלי שפיר דמי מקרא אע"ג דמצלי נמי אסור והא ר' יוחנן מצלי וקרי שאני ר' יוחנן דבעל בשר הוה: ובפרקים שואל וכו': משיב מחמת מאי אילימא מפני הכבוד השתא משאל שאיל אהדורי מבעיא אלא שואל מפני הכבוד ומשיב שלום לכל אדם אימא סיפא ובאמצע שואל מפני היראה ומשיב משיב מחמת מאי אילימא מפני היראה השתא משאל שאיל אהדורי מבעיא אלא מפני הכבוד היינו דר"י דתנן ר"י אומר באמצע שואל מפני היראה ומשיב מפני הכבוד ובפרקים שואל מפני הכבוד ומשיב שלום לכל אדם חסורי מחסרא והכי קתני בפרקים שואל מפני הכבוד ואין צריך לומר שהוא משיב ובאמצע שואל מפני היראה ואין צריך לומר שהוא משיב דברי ר"מ רבי יהודה אומר באמצע שואל מפני היראה ומשיב מפני הכבוד ובפרקים

[מ] תוספתא פ"ג ה"ב, [נ] ספרי פרשת ואתחנן [מנחמות לז:], [ג] (פי' כן גדולים עיין שנת ג: כט. מיר עט. וכרש"י שם), [ד] [שלא יהלו עיניו כשהוא מסכיבן ומתבונה ערוך בערך בר פחתי וש"ש עוד פי' אחרים], פ) נדה דף יד., ו) [מיכה ל"ט לקמן עו. קדושין נג: ושם נאמן], ז) [דברים יא], ח) רש"ש פרשת לך, ט) כ"ל ממלי דאמרי' אתם פ"ש דבר לאחר אחת ויש וכגירסת הרי"ף ורא"ש ע"ש כ"ה בתלופי גרסאות והוא דתוק ועכ"ל ל"ל דמשמע לעיל ע:, י) [ועי' תוס' לקמן כא: ד"ה עד],

הגהות הב"ח

(א) רש"י ד"ה עד כאן וכו' ותוי"ט הס"ל ותוס"כ מ"ה עד כאן ותיבת מ"ר יאשיה נמחק: (ב) תוס' ד"ה שואל מפני היראה וכו' בתוס"ע ר"ה אמור דמשמע. נ"ב וכן משמע בפ' מי שמתו דף כ"ח ע"ב:

גליון הש"ס

גמ' זו ק"ש של ריה"ג. עי' בר"י בפרקין יא. ד"ה מתני' המומנין:

תוס' ד"ה שואל כו' דמשמע בו. ע' תוספות בתר שנת פימן י:

הגהות הגר"א

[א] רש"י ד"ה ובלבד כו' בתוך (בלא) חזי"מ:

לעזי רש"י

ברדיו"ן. החלק הבשרני (של הזרוע).

מוסף רש"י

שתהא שימה כנגד הלב. קיצורת כנגד הלב היא (מנחות לז:). כיון דאמליכתיה למעלה ולמטה ולארבע רוחות השמים. (לשמעיו כל היולדים, על אם (מגלמי ל ה) כי ממזרח שמש ועד מבואו הגדול שמי בגוים, ובתרגום רוחות והתהום ליתמלו בטולן על אם (דברים לג כז) ותתמה אזרוחות עולם, ובתרגום רוחות הרקיעים ליתע ולהוביע שלין בטולן אלא רוחות אחד, כי היכי דלרשיון הכם (מכלתא בשלח) ה' נצחות שמו, אחת הוא בכולן אלו, לומר שהוא מלך בכולן (מדרוש דש"י פי' יד. מחד"ר פי' יב). בר פחתי. בן גדולים (שבת ג: כט.) אי: בנו של תלמיד חכם (נדיר נפ.). דבני אפרקיד. פניי למעלה, ובנות הוא שפעמים שיתקשה אבר תוך שנתו ויתגנה ועוד שידיו מונחות לו על אברו ותתחמם (נדה יד). אע"ג דמצלי נמי אסור. אלא אם כן יושב לו שוכב לו אינו על גבו (שם).

רב ניסים גאון

ההוא מיבעי לי לכדר' יצחק דאמר ר' יצחק צריכה שתהא שימה כנגד הלב. אתפילין של יד קאי ועיקרה במס' דמנחות (דף לז) בפר' הקומץ את המנחה: **שאני** ר' יוחנן דבעל בשר הוה. איתיה לפירושיה בבבא מציעא בפ' השוכר את הפועלין (דף פד) אמר (רבא) [רב פפא] אבריה דר' יוחנן בת ה' קבין ואמרי לה בת ג' קבין:

עין משפט נר מצוה

א [מיי' פ"ד מהל' תפילין הלכה ב טוש"ע א"ח סימן מ סעיף א]:

ז ב מיי' פ"ג מהלכות ק"ש הל' ו סמג עשין יח טו"ע א"ח סימן ס סעיף ה וטוש"ע א"ח סי' סג סעיף ד:

ח ג ד ה מיי' שם הלכה ט סמג שם טור ושו"ע א"ח סי' סא סעיף ו ח:

ט ו מיי' שם הלכה ג סמג שם טוש"ע א"ח סימן סג סעיף ג:

י ז טוש"ע א"ח סימן סא סעיף ה:

יא ח מיי' שם סמג שם טוש"ע א"ח סי' סג סעיף ה:

יב ט מיי' שם הלכה ב טוש"ע שם סעיף ג:

י [מיי' פ"ד מהל' דעות הלכה ה ופכ"ב מהל' תשובה הלכה יט טוש"ע א"ח סי' מ סי' כג סעיף ג]:

תורה אור השלם

1. וְהָיוּ הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוְּךָ הַיּוֹם עַל לְבָבֶךָ: דברים ו ו
2. וְשַׂמְתֶּם אֶת דְּבָרַי אֵלֶּה עַל לְבַבְכֶם וְעַל נַפְשְׁכֶם וּקְשַׁרְתֶּם אֹתָם לְאוֹת עַל יָדְכֶם וְהָיוּ לְטוֹטָפֹת בֵּין עֵינֵיכֶם: דברים יא יח
3. שְׁמַע יִשְׂרָאֵל יְיָ אֱלֹהֵינוּ יְיָ אֶחָד: דברים ו ד

רבינו חננאל

ר' אחא משום ר' יהודה אומר כיון שכוון לבו בפרק ראשון שוב אינו צריך. ומקשינן בגמ' דבני מערבא מה בין פרק ראשון לפרק שני הלא כל מה שכתוב בזה כתוב בזה. אי הכי לא יקרא אלא אחד, אנ(מר ר' (אלא) [עילא] פרק ראשון אמור בלשון יחיד [ופרק] שני בלשון רבים לצבור. הראשון לתלמוד והשני למעשה. תני ושננתם עד כאן לכוונה מכאן ואילך לשינון. ת"ר שמע ישראל ה' אלקינו ה' אחד עד כאן צריכה כוונת הלב דברי ר"מ אמר רבא הלכה כר"מ. אע"ג דאמר רבה בר בר חנה א"ר יוחנן הלכה כרבי עקיבא דכל הפרשה כולה צריכה כוונה, ואמר (רבא) [רבב"ח] א"ר יוחנן הלכה כר' אחא שאמר משום ר' יהודה שצריך לכוין בפרק ראשון דהיינו כל פרשת שמע, אעפ"כ אנו כרכא ק"ל דבתראה הוא. ותו מעשה רב, דהא רב נחמן ורב יוסף עבדו עובדא דלא הוה מצערי נפשייהו אלא בשמע בלבד. ואמר רב יהודה אמר שמואל נמי שמע ישראל ה' אלקינו ה' אחד זו היא ק"ש של רבי יהודה הנשיא, וגם אמר רב יצחק בר שמואל בר מרתא משמיה דרב, אמר שמע ישראל ה' אלקינו ונאנס בשינה יצא. אמר רב אחא בר יעקב ובדלי"ת. אם יקראנה צריך להאריך בלבד בדלי"ת כשיעור שתמליכהו בשמים ובארץ ובארבע רוחות העולם ובלבד שלא יחטוף בחי"ת. אלא אימא עד על לבבך בעמידה מכאן ואילך לא. ופירשו בתלמוד ארץ ישראל צריך לקבל מלכות שמים מעומד (מיהו) [מה] אם היה יושב עומד, לא אלא אם היה מהלך עומד. כלומר, אם היה מהלך והגיע זמן ק"ש לא יקרא כשהוא מהלך אלא יעמוד ויכוין את לבו כהוגן ויקבל עליו עול מלכות שמים ואחר כך (יחזיק) [יחזור] לדרך. אבל האומר שאם היה יושב עומד טעות הוא בידו. בשעה שמעביר ידיו על פניו מקבל עליו עול מלכות שמים. רבי בעת שהיה מעביר ידיו על פניו ורחצם במים היה אומר שמע ישראל ה' אלקינו ה' אחד ומקבל מלכות שמים עליו. והא דאמר חוזר וגומרה אפרשא ואמר קאי, דפריש בירושלמי כד תחמיניה לרבי יהיב ידוי על אפוי ההיא שעתא מקבל מלכות שמים, א"ל ואין צריך להזכיר יצ"מ כו' ואע"ג דאמר ר' שמעון חוזר וגומרה הוה מהדר אשמעתא דאית בה יציאת מצרים כדי להזכיר יצ"מ בזמנה. אמר רב יוסף פרקדן לא יקרא ק"ש. פרקדן, רבותי' הגאונים פירשו השוכב על שדרו ופניו למעלה. ור"א הישן על פניו משום דאתי לאחמומי ודייק פרקדן אפוי בקדה. ומראין הדברים האמורים בנדה שהוא כן, פרקדן אפי' למגני הכי אסור וכש"כ לק"ש. מיהו אם שוכב מוטה מצד כסלו שפיר דמי למגני אבל לק"ש אפי' מוטה לא. ואם הוא בעל בשר כגון ר' יוחנן ואז מצלי וקרי שפיר דמי.

מסורת הש"ס

(מ) תוס' ד"ה ובלבד כו' ותוס"ע ר"ה אמור דמשמע. נ"ב וכן משמע בפ' מי שמתו דף כ"ח ע"ב:

(נ) [ע"ל מ"ד מהל' תפילין הלכה ב טוש"ע א"ח סימן מ סעיף א]:

(ס) נדה דף יד., ו) [מיכה ל"ט לקמן עו. קדושין נג: ושם נאמן], ז) [דברים יא], ח) רש"ש פרשת לך, ט) כ"ל ממלי דאמרי' אתם פ"ש דבר לאחר אחת ויש וכגירסת הרי"ף ורא"ש ע"ש כ"ה בתלופי גרסאות והוא דתוק ועכ"ל ל"ל דמשמע לעיל ע:, י) [ועי' תוס' לקמן כא: ד"ה עד],

(א) [מיי' פ"ד מהל' תפילין הלכה ב טוש"ע א"ח סימן מ סעיף א]:

(ב) [ע"ל מ"ד מהל' תפילין הלכה ב טוש"ע א"ח סימן מ סעיף א]:

(ג) ספרי פרשת ואתחנן [מנחמות לז:], ג) [פי' כן גדולים עיין שנת ג: כט. מיר עט. וכרש"י שם], ד) [שלא יהלו עיניו כשהוא מסכיבן ומתבונה ערוך בערך בר פחתי וש"ש עוד פי' אחרים], פ) נדה דף יד., ו) [מיכה ל"ט לקמן עו. קדושין נג: ושם נאמן], ז) [דברים יא], ח) רש"ש פרשת לך, ט) כ"ל ממלי דאמרי' אתם פ"ש דבר לאחר אחת ויש וכגירסת הרי"ף ורא"ש ע"ש כ"ה בתלופי גרסאות והוא דתוק ועכ"ל ל"ל דמשמע לעיל ע:, י) [ועי' תוס' לקמן כא: ד"ה עד],

(ל) תוס' ד"ה ובלבד כו' ותוס"ע ר"ה אמור דמשמע. נ"ב וכן משמע בפ' מי שמתו דף כ"ח ע"ב:

(מ) תוס' ד"ה ובלבד כו' ותוס"ע ר"ה אמור דמשמע. נ"ב וכן משמע בפ' מי שמתו דף כ"ח ע"ב:

(נ) [ע"ל מ"ד מהל' תפילין הלכה ב טוש"ע א"ח סימן מ סעיף א]:

(ס) נדה דף יד., ו) [מיכה ל"ט לקמן עו. קדושין נג: ושם נאמן], ז) [דברים יא], ח) רש"ש פרשת לך, ט) כ"ל ממלי דאמרי' אתם פ"ש דבר לאחר אחת ויש וכגירסת הרי"ף ורא"ש ע"ש כ"ה בתלופי גרסאות והוא דתוק ועכ"ל ל"ל דמשמע לעיל ע:, י) [ועי' תוס' לקמן כא: ד"ה עד],

(ע) תוס' ד"ה ובלבד כו' ותוס"ע ר"ה אמור דמשמע. נ"ב וכן משמע בפ' מי שמתו דף כ"ח ע"ב:

(פ) [ע"ל מ"ד מהל' תפילין הלכה ב טוש"ע א"ח סימן מ סעיף א]:

(צ) [ע"ל מ"ד מהל' תפילין הלכה ב טוש"ע א"ח סימן מ סעיף א]:

(ק) [ע"ל מ"ד מהל' תפילין הלכה ב טוש"ע א"ח סימן מ סעיף א]:

(ר) [ע"ל מ"ד מהל' תפילין הלכה ב טוש"ע א"ח סימן מ סעיף א]:

(ש) [ע"ל מ"ד מהל' תפילין הלכה ב טוש"ע א"ח סימן מ סעיף א]:

(ת) [ע"ל מ"ד מהל' תפילין הלכה ב טוש"ע א"ח סימן מ סעיף א]:

(א) [ע"ל מ"ד מהל' תפילין הלכה ב טוש"ע א"ח סימן מ סעיף א]:

(ב) [ע"ל מ"ד מהל' תפילין הלכה ב טוש"ע א"ח סימן מ סעיף א]:

(ג) [ע"ל מ"ד מהל' תפילין הלכה ב טוש"ע א"ח סימן מ סעיף א]:

(ד) [ע"ל מ"ד מהל' תפילין הלכה ב טוש"ע א"ח סימן מ סעיף א]:

(ה) [ע"ל מ"ד מהל' תפילין הלכה ב טוש"ע א"ח סימן מ סעיף א]:

(ו) [ע"ל מ"ד מהל' תפילין הלכה ב טוש"ע א"ח סימן מ סעיף א]:

(ז) [ע"ל מ"ד מהל' תפילין הלכה ב טוש"ע א"ח סימן מ סעיף א]:

(ח) [ע"ל מ"ד מהל' תפילין הלכה ב טוש"ע א"ח סימן מ סעיף א]:

(ט) [ע"ל מ"ד מהל' תפילין הלכה ב טוש"ע א"ח סימן מ סעיף א]:

(י) [ע"ל מ"ד מהל' תפילין הלכה ב טוש"ע א"ח סימן מ סעיף א]:

(יא) [ע"ל מ"ד מהל' תפילין הלכה ב טוש"ע א"ח סימן מ סעיף א]:

(יב) [ע"ל מ"ד מהל' תפילין הלכה ב טוש"ע א"ח סימן מ סעיף א]:

אמי. כך שמו: **פנא דבי רבי חייא.** שהיה שונה בבית רבי חייא: **מהו שיפסיק.** לשאלת שלום: **ימים שהיחיד גומר בהן את ההלל.** שהוא חובה לכל אדם והם אחד ועשרים יום בשנה כדאמרינן במסכת ערכין (ד' י.): **מהו שיטעום.** את התבשיל לדעת אם צריך מלח או תבלין: **מטעמת.** טעימת תבשיל: **רביעתא.** רביעית הלוג: **חדלו לכם מן האדם.** כשיש לכם לעסוק בכבוד המקום אל תתעסקו בכבוד אדם דאי לאו הכי למה ליה לאחדולי: **ושמואל.** לא דרש לשון נָמָה אלא כמשמעו נָמָה משבתו לזה שהקדמת כבודו לכבודי: **שואל מפני הכבוד.** והא ק"ש קודם תפלה הוא וקתני שואל: **תרגמה ר' אבא.** להא דרב ושמואל דאמרי: **המשכים לפתחו.** אבל פגעו בדרך שואל: ה"ג **אמר רב אידי בר אכין אמר רב יצחק בר אשיאן אסור לאדם לעשות תפליו תפליו קודם שיתפלל לדרך.** תפלה שמצדיקו לבורא והדר ויש פעמיו לדרכי חפציו: **אל תקרי שבע אלא שבע.** ילין בל יפקד מן השמים בחלוס הרי הוא רע לכך אין משגיחין לפקדו:

וה'

ימים שהיחיד גומר בהם את ההלל. לאו דוקא יחיד אלא אפילו לגבור קורא יחיד כיון שאין כל ישראל ביחד כמו שהיו בשחיטת פסחים בי"ד בניסן ולאו דוקא גומר דולמי קי"ל דימים שאין יחיד גומר את ההלל אין חובה לאמרו כלל אפילו בדילוג דהכי משמע בערכין (פ"ב ד' י.): דמשיב כ"א יום דיחיד גומר בהן את ההלל ופריך ר"ה וי"כ נמי ליימא משמע דבשאר ימים טובים כמו בראשי חדשים פשיטא ליה דאין לומר מדלא משיב יותר מכ"א יום וגם מדלא קאמר לגמור בר"ה וביה"כ דאז הוה משמע דבשאר ימים טובים כמו בר"ח ודאי אין גומרין אבל קורין אבל עתה משמע אפילו קורין לא וכן משמע בפרק בתרא דתענית (ד' כח:) רב איקלע לבבל חזנהו דהוו קא קרו בר"ח סבר לאפסוקינהו. פירוש שהיה סובר שהיו גומרים אותו כיון דחזא דקא מדלגי דלוגי אמר ש"מ מנהג אבותיהם בידיהם אלמא דימים אין גומרין בהן הלל אין חובה לאמרו ומה שאנו אומרין אותו היינו משום מנהג. וכתוב במחזור ויטרי כיון שאינו אלא מנהג בעלמא לא מברכין עליה כדאמר פרק לולב וערבה (סוכה ד' מד:) אין מברכין על דבר שהוא מנהג. ומיהו אומר ר"ת דאינו ראיה דאטלטול ודאי לא מברכין אבל על מצוה פשיטא דמברכין דהא חזינן כל יו"ט שני אינו אלא מנהגא ומברכין והכא נמי משמע דמברכין דאי לא מברכין מאי הפסקה שייך בה ועוד ראיה דמברכין על מנהגא מהא דרב על גבי כנישתא וכו' ואם לא ברכו בתחלה אמאי לא הרגיש רב דהוה מנהגא עד שדלגו אלא בוודאי ברכו מפני שמברכים בטוב על מנהגא ובשביל כן לא הרגיש עד הדלוג וא"ת אמאי לא אסיק אדעתיה אם ברכו לקרות או לגמור וי"ל דבכך אין לחוש שבטוב יכול לברך לגמור אפי' כשהוא מדלג או איפכא ומה שמברכין כך על הדלוג לקרות וכשהן גומרין לגמור כדי שלא יטעו ומשום הכי לא היה יכול להבין מתוך הברכה עד הדלוג ויש שרוצין לומר דיחיד האומר הלל בימים שאין גומרין שאין לו לברך ומיהו אשר מקולי היה לומר דכיון

ובפרקים שואל מפני הכבוד ומשיב שלום לכל אדם תניא נמי הכי הקורא את שמע ופגע בו רבו או גדול הימנו בפרקים שואל מפני הכבוד וא"צ לומר שהוא משיב ובאמצע שואל מפני היראה ואצ"ל שהוא משיב דברי ר' מאיר ר' יהודה אומר באמצע שואל מפני היראה ומשיב מפני הכבוד ובפרקים שואל מפני הכבוד ומשיב שלום לכל אדם בעא מיניה אחי תנא דבי רבי חייא מרבי חייא בהלל [א]ובמגילה מהו שיפסיק (ב) אמרינן ק"ו ק"ש דאורייתא פוסק הלל דרבנן מבעיא או דלמא [ב]פרסומי ניסא עדיף א"ל פוסק ואין בכך כלום אמר רבה [ב]ימים שהיחיד גומר בהן את ההלל בין פרק לפרק פוסק באמצע הפרק אינו פוסק וימים שאין היחיד גומר בהן את ההלל אפי' באמצע הפרק פוסק איני והא רב בר שבא איקלע לגביה דרבינא וימים שאין היחיד גומר את ההלל

וה'

הוה ולא פסיק ליה שאני רב בר שבא דלא חשיב עליה דרבינא: בעי מיניה אשיאן תנא דבי ר' אמי מר' אמי השרוי בתענית מהו שיטעום אכילה ושתיה קביל עליה והא ליכא או דילמא הנאה קביל עליה והא איכא א"ל טועם ואין בכך כלום תניא נמי הכי [ג]מטעמת אינה טעונה ברכה [ד]והשרוי בתענית טועם ואין בכך כלום עד כמה ר' אמי ור' אסי טעמי עד שיעור רביעתא: אמר רב [ה]כל הנותן שלום לחבירו קודם שיתפלל כאלו עשאו במה שנאמר [1]חדלו לכם מן האדם אשר נשמה באפו כי במה נחשב הוא [2]אל תקרי במה אלא במה ושמואל אמר במה חשבתו לזה ולא לאלוה מתיב רב ששת בפרקים שואל מפני הכבוד ומשיב תרגמה ר' אבא במשכים לפתחו [3](א"ר יונה א"ר זירא כל העושה חפציו קודם שיתפלל כאלו בנה במה א"ל במה אמרת א"ל לא אסור קא אמינא וכדרב אידי בר אבין ד)אמר רב אידי בר אבין אמר רב יצחק בר אשיאן [1]אסור לו לאדם לעשות חפציו קודם שיתפלל שנאמר [2]צדק לפניו יהלך וישם לדרך פעמיו ואמר רב אידי בר אבין אמר רב יצחק בר אשיאן [1]כל המתפלל ואח"כ יוצא לדרך הקב"ה עושה לו חפציו שנאמר צדק לפניו יהלך וישם לדרך פעמיו: (ו)א"ר יונה א"ר זירא [2]כל הלן שבעת ימים בלא חלום נקרא רע שנאמר [3]ושבע ילין בל יפקד רע אל תקרי שבע אלא שבע א"ל רב אחא בריה דרבי חייא בר אבא הכי א"ר חייא א"ר יוחנן כל המשביע עצמו מדברי תורה ולן אין מבשרין אותו בשורות רעות שנאמר ושבע ילין בל יפקד רע: אלו הן בין הפרקים וכו': א"ר אבהו א"ר יוחנן [ח]הלכה כר' יהודה דאמר בין אלהיכם לאמת ויציב לא יפסיק [ט]א"ר אבהו א"ר יוחנן מאי טעמיה דרבי יהודה דכתיב

וה'

שרגה לחייב עצמו מברך ואין זה ברכה לבטלה מידי דהוה אלולב (ג) ותפילין דהני נמי מברכות אע"ג שאינן חייבות ובלילי פסחים יש מברכין פעמים בתחלה לקרות ואחר הסעודה אחר שפוך מברכין לגמור ומייתי ראיה מירושלמי (דפרק א') מהתיא דמייתי עלה דכל הברכות [ו]פותחין בברוך חוץ מן הברכות הסמוכות לחבירתה וברכת הפירות והמזונות ופריך בירושלמי עלה והא איכא גאולה פירוש אשר גאלנו דסמוכה לחבירתה ואמאי פותחת בברוך שניא דאם שמעה בבהכ"נ יצא ופריך והרי קופה פירוש יהללוך דאינה סמוכה שהסעודה מפסקת ואפ"ה אינה פותחת בברוך ומשני שתים הנה אחת להבא ואחת לשעבר פירוש אחת להבא זו היא אותה ברכה שמברכין אחר אכילה לגמור ולאותה ברכה היא סמוכה אחת לשעבר היינו אותה שבירך קודם אכילה אלמא דמברכין שני פעמים אבל זה הפירוש אינו מיושב דהרי [ז] קיפא משמע דקאי אברכה דאשר גאלנו דקאי בה מתחלה אלא ודאי אברכה דאשר גאלנו קאי כאשר אפרש מיהו אמשע בירושלמי כאשר פירשתי תחלה שהיו מברכין ב' פעמים מתחלה וסוף אבל אומר ר' יהודה דזו היא תמיהא גדולה מאחר שבירך קודם אכילה אמאי מפסיק ואוכל בינתים שהרי בינתים שאין יחיד גומר בהן את ההלל כיון שבירך תחלה כמו הכא אינו מוחר לפסוק אלא מפני הכבוד דאי בשלא בירך אמאי לא יפסיק באמצע אפילו שלא מפני הכבוד הא לא היה מפסיק שום ברכה אלא נראה הא דפריך בירושלמי הרי גאולה דמשמע דמברכין עליה בתחלה אירי באדם שעושה הסדר בבת אחת שאז אינו מפסיק שאינו צריך אבל אנו שמפסיקין לאכול אין לנו לברך בלא בתחלה ולא בסוף והא דקאמר בירושלמי והרי (ד) קיפא זהו אשר גאלנו דחותמת בברוך ואמאי והא הודאה בעלמא היא כברכת פירות ואמאי חותמת בברוך ומשני שתים הנה שתי גאולות אחת להבא ואחת לשעבר פירוש לעתיד כמו יגיענו וגם היא אחרוכה קצת וגם יש בה לשעבר כמו אשר גאלנו מגאולת מצרים לפיכך חותמת בברוך ומה שהקשה מיהללוך שאינה סמוכה לפי מה שפרשתי עתה ואפ"ה אינה פותחת בברוך יש ליתן טעם לפי שהיא הודאה בעלמא ואפילו שהיא אחרוכה קצת תקנו בה חתימה ולא פתיחה כמו אלהי נשמה. וכן משמע בירושלמי שהיה דרכן לומר הלל בבית הכנסת ואח"כ שותין כוסות שלהם בביתם בלא שום סדר דבעי בירושלמי (פ' ע"פ) שתלן בבת אחת מהו פירוש זה אחר זה בלא הלל וסדר בינתים מהו (י) שמעינן מן הדא דא"ר יוחנן הלל אם שמעה בבית הכנסת יצא וכן משמע בתוספתא (י)דמי שלא היה יודע ונכנס בבית הכנסת וכו' והשתא נמי מיושב דבשביל כך פותחת ברכה דאשר גאלנו בברוך דטעמא שאינה סמוכה כי הא דאם קרא הלל בהבהכ"נ יצא: **או דילמא הנאה קביל עליה.** האי לישנא משמע דמיירי בתענית יחיד שקבל עליו אבל בוצע לא בתענית הכתוב לא: **טועם** ואין בכך כלום. פירש ר"ת שחוזר ופולט דלא חשיב הנאה מן הטעימה אבל בוצע לא אפילו בשאר תעניות ומשום הכי הפולט אינו צריך ברכה שאינו נהנה: **במשכים** לפתחו. וכן הלכה אבל פגעו באקראי מותר:

מסורת הש"ס

א) [שבת דף כג:], ב) פוסה ד:, ג) פי' רש"ל, ד) לקמן דף נה: [ושם אתמ' ר' זעירא וכ"כ בשאלתות] [נכ' מקצ], ה) [נ"ל ואמר], ו) ר"ל בל שיפפל, ז) [פותחות בברוך כנ"ל רש"ל], ח) פסחים פ"י ה"ים,

תורה אור השלם

1. חֲדֵלוּ לָכֶם מִן הָאָדָם אֲשֶׁר נְשָׁמָה בְּאַפּוֹ כִּי בַּמֶּה נֶחְשָׁב הוּא: ישעיהו ב כב
2. צֶדֶק לְפָנָיו יְהַלֶּךְ וְיָשֶׂם לְדֶרֶךְ פְּעָמָיו:
תהלים פה יד
3. יִרְאַת יְיָ לְחַיִּים וְשָׂבֵעַ יָלִין בַּל יִפָּקֵד רָע:
משלי יט כג

הגהות הב"ח

(א) גמ' מהו שיפסיק מי אמרינן: (ב) תוס' ד"ה ימים וכו' מדי דהוה אלולב ואתקיעות דהני נמי: (ג) בא"ד אינו מיושב דהרי סופה מטמא: (ד) בא"ד בירושלמי והרי סופה וכו': (ה) בא"ד מהו נשמעינן מן הדא:

גליון הש"ם

גמ' משמעת בו. עי' יקוש ש"מ י"ד נפקוק ופפו הפס לא יוצאן:

מוסף רש"י

כאילו עשאו במה. ענותת מוכיחים (סוטה ד:). אל תקרי שבע אלא שבע. ז' לילות ילין ולא יפקד כשוס חלוס הרי הוא רע ושונאים אותו ואין מרגלים לו לנוס (לקמן נה:).

רב ניסים גאון

אמר (רבא) [רבה] ימים שהיחיד גומר בהן את ההלל כו'. איתיה לפירושייהו במסכתא תענית בפ' בנ' פרקים בשנה (דף כח) דאמר ר' יוחנן משום ר' שמעון בן יהוצדק י"ח ימים יחיד גומר בהן את ההלל כו' התם נמי אמרינן אמר (רבה) [רבא] זאת אומרת הלל דראש חודש לאו דאורייתא ולפיכך התיר רבא לפסוק בו אפי' באמצע הפרק:

עין משפט
נר מצוה

יג א טור ושו"ע א"ח סימן תרלב סעיף ב:
יד ב מי' פ"ג מהלכות תענית הלכה ט טור שו"ע א"ח סימן תכב סעיף ד [וסי' תפח סעי' ה] וסימן תרמד סעיף ה:
טו ג מי' פ"ל מהלכות ברכות הלכה ב סמג (הלכות ברכות) עשין כו טוש"ע א"ח סימן רי סעיף ב:
טז ד מי' פ"ל מהלכות תענית הלכה יד טוש"ע א"ח סימן תקסו סעיף ה [רכ אלפס תענית פ"ל דף קנא]:
יז ה מי' פ"ו מהלכות תפלה הלכה ד סמג עשין יט טור שו"ע א"ח סימן סט סעיף ב:
יח ו [מי' שם סמג שם טוש"ע] שם סעיף ג: [ז מי' שם טוש"ע שם וע"ש בב"י]
יט ח מי' פ"ב מהלכות ק"ש הלכה ח סמג עשין יח טוש"ע א"ח סימן סו סעיף ה:

רבינו חננאל

ר' יהודה אומר באמצע שואל מפני היראה ומשיב מפני הכבוד ובפרקים שואל מפני הכבוד ומשיב שלום לכל אדם. הלכה כר' יהודה. [וימים שאין היחיד גומר בהן את ההלל וכו'. עי' פי' ר"ח תענית כה, ב]. והשרוי בתענית טועם ואין בכך כלום. כגון שחוזר ופולטו דלא חשיבה הנאה מן הטעימה וגם אין צריך ברכה. ולכך טעמי ר' אמי ור' אסי עד כדי רביעית. ודוקא בתענית יחיד כדאמרינן הנאה קביל עליה אבל תענית כתוב לא. ועד כמה ר' אמי ור' אסי טעמי עד שיעור רביעתא. פירש הגאון ז"ל עד שיטעמו בפעם אחת רביעית, אלא בכל יום התענית בכמה פעמים היו טועמים עד כשיעור הזה. אמר ר' אבהו א"ר יוחנן הילכתא כרבי יהודה דאמר בין ויאמר לאמת ויציב לא יפסיק. מ"ט דכתיב וה' אלקים אמת, וצריך לדבק אני ה' אלקיכם ואמת ויציב מאי טעמא דכתיב ר' אלהי' אמת, וצריך לחזור ולומר אמת ויציב וכו' ולומר כל הברכה, רבא אמר אינו חוזר ואומר אמת אלא משלים כל הברכה כולה ועומד בתפלה. וקיימא לן כרבא דבתראה הוא והיה רבא מגנה כל האומר פעמים.

למה קדמה פרשת שמע לוהיה אם שמוע. ומ"ת מיפוק ליה דקדמה בתורה וי"ל דהכי קאמר למה קדמה אף לפרשת ציצית דקדמה לכולן אלא ודאי אין אנו מושמין לזה שהיא קודמת בתורה משום דממרינן אין מוקדם ומאוחר וא"כ היה לנו להקדים והיה שהיא מדברת בלשון רבים:

ויאמר אינה גוהגת אלא ביום. מכאן משמע כר' שמעון דאמר בפ' התכלת (מנחות ד' מג.) דציצי' מ"ע שהזמן גרמא וכן איתא בקדושין (פ"ק ד' לג:) דקאמר ציצית מצות עשה שהזמן גרמא וא"ת א"כ למ"ד (מנחות מא.) ציצית חובת טלית הוא ואפילו מונחת בקופסא אפ"ה חייבת בציצית היכי משכחן שיהא הזמן גרמא[א]. וי"ל דאם היה כתות המיוחד לצילה פטור והכי איתא בירושלמי דקדושין אמר להם ר"ש מי אתם מודיים לי דציצית מ"ע שהזמן גרמא שהרי כתות לילה פטור מן הציצית א"ר אילא טעמא דרבנן שאם היה מיוחד ליום ולילה שחייב בציצית: **ומנח תפילין** ומצלי. ומהתם משמע שמותר להניח תפילין בין גאולה לתפלה וכן בטלית מניח אדם טליתו בין גאולה לתפלה. וכן מצינו שרבי יצחק ברבי יהודה שלח אחר טליתו ושהה השליח וכבר קרא ק"ש בברכותיה ונתעטף בטליתו וגמר שמונה עשרה והביא לאיה מהכא מההיא דרב. מ"מ יש לחלק בין תפילין לטלית דעיקר ק"ש ותפלה שייכי בתפילין דלאמר בסמוך כאילו מעיד עדות שקר בעצמו פירוש באדון שהוא שהוא קורא והיו לטוטפת ולאות על ידך ולין. ותפלה נמי כדאמרן[ב] קרי ק"ש ומתפלל זו היא מלכות שמים אבל ציצית שאינו אלא חובת טלית שאם יש לו טלית חייב ואם אין לו פטור מציצית ויכול לקרות ק"ש בלא ציצית ולאי דהוי הפסקה. והרב רבי משה מקולי היה אומר דאפי' מכאן אין לאיה דמצי למימר הניח תפילין בלא ברכה ולאחר י"ח ממשמש בהם ומברך עליהם ובהכי סגי שגם מותר להתעטף בטלית בעת שידיו מטונפות ואחר שיטול ידיו ימשמש בטליתו ומברך: **ומכל** מצות האמורות בתורה.

ומ"ת וכי ק"ש לא הוה בכלל מצות האמורות בתורה. וי"ל דאי לא תני בהדיא ק"ש הוה אמינא דדוקא הני דלית להו קביעות זמן אבל ק"ש דקביע להו זמן לא הואיל וחזן עובר קמ"ל: **עולה בלא מנחה.** ה"ה דמצי למימר בלא נסכים שהרי עולה נמי טעונה נסכים אלא לישנא דקרא נקט עולה ומנחה וגו':

[1] וה' אלהים אמת חוזר ואומר אמת אז אינו חוזר ואומר אמת א"ר אבהו א"ר יוחנן חוזר ואומר אמת רבה אמר [2]אינו חוזר ואומר אמת ההוא דנחית קמיה דרבה שמעיה רבה דאמר אמת אמת תרי זימני אמר רבה כל אמת אמת תפסיה להאי אמר רב יוסף כמה מעליא הא שמעתתא דכי אתא רב שמואל בר יהודה אמר אמרי במערבא ערבית דבר אל בני ישראל ואמרת אליהם אני ה' אלהיכם אמת אמר ליה אביי מאי מעליותא והא אמר רב כהנא אמר רב לא יתחיל ואם התחיל גומר וכי תימא ואמרת אליהם לא הוי התחלה והאמר רב שמואל בר יצחק אמר רב דבר אל בני ישראל לא הוי התחלה ואמרת אליהם הוי התחלה אמר רב פפא קסברי במערבא ואמרת אליהם נמי לא הויא התחלה עד דאמר ועשו להם ציצית אמר אביי הלכך אנן אתחולי מתחלינן דקא מתחלי במערבא וכיון דאתחלינן מגמר נמי גמרינן דהא אמר רב כהנא אמר רב לא יתחיל ואם התחיל גומר חייא בר רב אמר אמר אני ה' אלהיכם צריך לומר אמת לא אמר אני ה' אלהיכם אינו צ"ל אמת והא בעי לאדכורי יציאת מצרים דאמר הכי מודים אנחנו לך ה' אלהינו שהוצאתנו מארץ מצרים ופדיתנו מבית עבדים ועשית לנו נסים וגבורות על הים ושרנו לך: אמר ר' יהושע בן קרחה למה קדמה פרשת שמע וכו': תניא ר"ש בן יוחי אומר בדין הוא שיקדים שמע לוהיה אם שמוע שזה ללמוד וזה ללמד והיה אם שמוע לויאמר שזה [3]ללמוד וזה לעשות אטו שמע ללמוד אית ביה ללמד ולעשות לית ביה והא כתיב ושננתם וקשרתם וכתבתם ותו והיה אם שמוע ללמד הוא דאית ביה ולעשות לית ביה והא כתיב וקשרתם וכתבתם אלא הכי קאמר בדין הוא שתקדם שמע לוהיה אם שמוע שזה ללמוד וללמד ולעשות והיה אם שמוע לויאמר שזה יש בה ללמד ולעשות ויאמר אין בה אלא לעשות בלבד ותיפוק ליה מדרבי יהושע בן קרחה חדא ועוד קאמר חדא כדי שיקבל עליו עול מלכות שמים תחלה ואח"כ יקבל עליו עול מצות ועוד משום דאית בה הני מילי אחרנייתא. רב [4]משי ידיה וקרא ק"ש ואנח תפילין [5] וצלי והיכי עביד הכי והתניא [6]החופר כוך למת בקבר פטור מק"ש ומן התפלה ומן התפילין ומכל מצות האמורות בתורה הגיע זמן ק"ש עולה ונוטל ידיו ומניח תפילין וקורא ק"ש ומתפלל הא גופא קשיא רישא אמר פטור וסיפא חייב הא לא קשיא [7]סיפא בתרי ורישא בחד מ"מ קשיא לרב רב כרבי יהושע בן קרחה סבירא ליה דאמר עול מלכות שמים תחלה ואח"כ עול מצות אימר דאמר רבי יהושע בן קרחה להקדים קריאה לקריאה קריאה לעשיה מי שמעת ליה ותו מי סבר ליה כרבי יהושע בן קרחה והאמר [8]רב חייא בר אשי זמנין סגיאין הוה קאימנא קמיה דרב ומקדים ומשי ידיה ומברך ומתני לן פרקין ומנח תפילין והדר קרי ק"ש וכ"ת בדלא מטא זמן ק"ש א"כ מאי אסהדתיה דרב חייא בר אשי לאפוקי ממ"ד למשנה אין צריך לברך קמ"ל דאף למשנה נמי צריך לברך מ"מ קשיא לרב שלוחא הוא דעוית: אמר עולא [9]כל הקורא ק"ש בלא תפילין כאילו מעיד עדות שקר בעצמו א"ר חייא בר אבא א"ר יוחנן כאילו הקריב עולה בלא מנחה וזבח בלא נסכים: ואמר רבי יוחנן הרוצה שיקבל עליו עול מלכות שמים שלמה

יפנה

[1] וה' אלהים אמת. לכך אין מפסיקין בין אני ה' אלהיכם לאמת: **כל אמת אמת מפסיה להאי.** ריהטא של אמת תפסתו לזה: **הא שמעתתא.** דרב שמואל בר יהודה אמר אמרי במערבא וכו'. ק"ש של ערבית אין קורין בה פרשת ציצית כולה לפי שאין מצות ציצית בלילה אבל מתמילין אותה ומפסיקים בה ומדלגים ואומרים אני ה' אלהיכם אמת: **לא יתחיל.** אין צריך להתחיל ויאמר ערבית: **אתחולי מתחלינן.** דהא מתחלי במערבא: **אמר אני ה' אלהיכם.** דהיינו פרשת ציצית: **צריך לומר אמת.** דכתיב וה' אלהיכם אמת: **והא בעי לאדכורי יציאת מצרים.** דתנן (לעיל דף יב:) מזכירין יציאת מצרים בלילות ואי לא אמר אמת ואמונה ולא אמר פרשת ציצית היכי מדכר יציאת מצרים: **ושרנו לך.** מי כמכה באלים וגו' מלכותך ראו בניך עד גבול ישראל והשכינו: **זוה ללמוד.** ודברת בם[ג]: **וזה ללמד.** ולמדתם אותם את בניכם[ד] ואם לא למד תחלה היאך ילמד את בניו: **וזה לעשות.** ויאמר אין בה אלא עשייה: **וקשרתם.** דתפילין: **וכתבתם.** דמזוזה עשייה היא: **רב משי ידי.** פעם אחת ראוהו שעשה כן: **והיכי עביד הכי.** שהקדים ק"ש לתפילין: **כוך.** קבר שחופרין בקירות מערה לארכו ד'[ה] ורחבו ז'[ו] טפחים[ז]: **פטור מק"ש.** דהעוסק במצוה פטור מן המצוה כדאמרינן בפ"ק (ד' יח.) בשבתך בביתך פרט לעוסק במצוה[ח]: **וסיפא בחרבי.** והכי קאמר אם אינם הם מניח את חבירו חופר והוא עולה ומקייים מצות ק"ש ותפילין ותפלה וחוזר למלאכה ומחבירו יעלה ויניח תפילין ויקרא ק"ש ויתפלל: **מ"מ.** תפילין קודמים לק"ש: **עול מצות.** דהנחת תפילין עול מצוה הוא: **קריאה לקריאה.** שמע שהוא קבלת מלכות שמים לוהיה אם שמוע שהוא קבלת עול מצות: **ומקדים.** משכים: **ומברך.** על התורה: **ומפני פרקין.** אלמא[ט] מקדים הוא לעסוק בתורה דהיינו [א] עשייה דמצוה מקמי מלכות שמים: **שלוחא הוא דעוית.** השליח קלקל שאיחר להניח לו תפילין מעיקרא [ט]והגיע זמן ק"ש והחקק לקרות כדי שלא יעבור הזמן וכי מטי שלוחא דתפילין אמחינהו: **כאלו מעיד עדות שקר בעצמו.** לישנא מעלית: **כאילו הקריב עולה בלא מנחה.** שחייבו הכתוב להקריב עמה שנא' (במדבר כח) ועשיתים האיפה וגו' אף הקורא ואינו מקיים אינו גומר את המצוה: **נסכים.** הוא היין המתנסך על גבי המזבח אחר העולה והזבח דכתיב ונסכיהם חצי ההין וגו' (שם). וה"ה דמצי למימר כאילו הקריב עולה בלא מנחה ונסכים דהא עולה נמי טעונה נסכים אלא לישנא דקרא נקט עולה ומנחה זבח ונסכים:

יפנה

עין משפט נר מצוה

כ א טוש"ע או"ח סימן סו סעיף ו:

כא ב טוש"ע שם סעיף ח:

כב ג ד מיי' פ"ד מהלי' ק"ש הלכה ג סמג עשין יח טור ושו"ע או"ח סימן עא סעיף ה ו ויו"ד סימן שפה סעיף ח:

כג ה מיי' פ"ד מהלכות תפילין הלכה ט טוש"ע או"ח סימן כה סעיף ד [כב אלפס כאן ובהלכות תפילין דף טו. וע"ש הטעמא]:

תורה אור השלם

1. וַיְי אֱלֹהִים אֱמֶת הוּא אֱלֹהִים חַיִּים וּמֶלֶךְ עוֹלָם מִקִּצְפּוֹ תִּרְעַשׁ הָאָרֶץ וְלֹא יְכֹלוּ גוֹיִם זַעְמוֹ:

ירמיהו י י

מוסף רש"י

כאילו מעיד עדות שקר בעצמו. כלומר בהקב"ה דעליה כמו מעולם לא זוה הקב"ה מצוה זו, והאי דקאמר בעצמו ליגנא מעליא הוא (ס' הגר בשם רש"י).

הגהות הב"ח

(ה) גמ' ואמר תפילין ומצלי והיכי: (ב) רש"י ד"ה ומתני פרקין אלמא. נ"ב מפרש הקופיא מכח [שלמד] קודם ק"ש כי [על זה שייך] אמר כך לומר וכי מיתא בדלא מטי זמן ק"ש דלא [מהא דמנח תפילין והדר קרי מאי קאמר וכ"מ וכו' הא מין דלא מטי זמן] ק"ש גם זמן תפילין [לא מטא לגן] פירש רש"י דקופיא הוא [מהא דעסק קודם] בתורה. לק קשה למה [לא מקשה] בחמת מכח [מהא דמנח תפילין ולא] יצטרך לומר וכ"ת ומאסר לתרן [דה"ק וכי מיתא בדלא] מטי זמן ק"ש והיינו מתחיל בעשיית מצוה דהייט [ליתוד וכיון דהתחיל] להתעסק בעשיית מצוה הניח תפילין שהוא ג"כ עשיית מצוה קודם ק"ש זה אינו דא"כ מאי מקשה אחר כן אם כן [מאי אסהדתיה דרב דהיכא דלא מטי זמן קריאת שמע והתחיל [בעשיית מצוה] שהוא ליתוד יניח תפילין כשיגיע [בזמן קודם ק"ש] וע"ע [ואם נפרש דליתוד לא מקרי] עשיה פי' כך [ותו מי סבר לה כר' יהושע ב"ק והאמר וכו' אלמא] דאף בקריאה לא סבר כר' יהושע ב"ק [מדלמד קודם ק"ש ודליתוד] הוה קריאה דמצוה אבל לפי פירש"י [משמע דליתוד מיקרי] עשיה:

הגהות הגר"א

[א] רש"י ד"ה ומתני פרקין כו' דהייט עשיה ממתק עשיה. וע"ב קריאה:

מוסף תוספות

א. בתוס' רי"ש הוסיף, הא כל הטליתות יש לו להטיל ציצית וכו' ומה שייך זה לילה.

רב ניסים גאון

לאפוקי ממאן דאמר למשנה אינו צריך לברך. בעל זו המימרא רב הונא ועיקרה בפרק ראשון (דף יא):

ח) [ל"ל לגמרא], ט) בעיל דף יח:, (כ) [דכרים ז:], ד) [שם יח:], ה) [אמות], ו) כפ"ת: ו', וכל"ל, ז) [ב"ב ק:], ח) פ"ת נוסף: [ומשיב דלא מחיב], ט) יניח תפלין ויקרא ק"ש ויתפלל כל"ל.

יפנה. לנקביו: דכתיב ארחץ בנקיון. משמע ארחץ כל הגוף ולא כתיב ארחיץ כפי לדרשה אחת לומר שמעמלה עליו שכר רחיצת כפיו כאלו טבל כל גופו: קסמים. קיסם: נק"ש. בעידנא דק"ש שזמנה קבוע פן יעבור הזמן אבל בתפלה דכל היום זמנה הוא צריך למהדר אחיה: מתני' ולא דקדק באוסיוסיה. לפרשן יפה בשפתיו: גמ' פרסי ש"מ. כי דרשת נמי שמע בכל לשון שאתה שומע ש"מ נמי דצריך להשמיע לאזנו: לא יפרוס. לפי שאינו שומע הברכה שהוא מברך עליה: מאן פגע בו לא יצא. אפי' בדיעבד ה"מ כו': ברכה דרבנן היא. לאמור רבנן (פסחים ד' ז:) כל המצות כולן מברך עליהן עובר לעשייתן: וממאי דר' יוסי היא. קס"ד הא' דמוקמי לה כר' יוסי משום דסבירא לן דר' יהודה לכתחלה נמי מכשיר: דלמא ר' יהודה היא וק"ש נמי דיעבד אין לכתחלה לא ה"ג. ול"ג אפילו: משום ר' יוסי. להודיעך כחו דאפי' דיעבד נמי לא יצא: בלבו. שלא השמיע לאזנו: ואי ר' יוסי דיעבד נמי לא. דהא בהמ"ז דאורייתא היא ואכלת ושבעת וברכת (דברים ח): אלא מאי ר' יהודה. וק"ש דיעבד אין לכתחלה לא והא דתרומה וברכת המזון דר' יהודה: אלא רבי יהודה לכתחלה קאמר. והא דרבי יהודה בריה דר' שמעון בן פזי ר' יהודה היא ותרומה ר' יוסי היא ומודה הוא דברכות דרבנן דיעבד שפיר דמי והא דברכת המזון ר' יהודה היא משמיה דריה ר' אלעזר בן עזריה דאומר צריך שישמיע לאזנו וכל צריך לכתחלה משמע הא דיעבד שפיר דמי: אחר כוונת הלב כו'. ואפי' לכתחלה נמי א"ל: השתא דאתיא לכי. דאשמעת לן פונגתא דר"מ: אפילו תימא ר' יהודה. דאמר בק"ש נמי יצא דיעבד אין לכתחלה לא והא דברכת המזון ותרומה רבי יהודה היא ודקא קשיא לך דר' יהודה בריה דר"ש בן פזי מני ר"מ היא דמכשר לכתחלה: מאן פגע בה דיעבד נמי לא. דקתני גבי שוטה: לא יצא. דיעבד הוא: וממאי. דאמר מחרש דקאמר דיעבד הוא ורבי יוסי היא דפסיל דיעבד: ולכתחלה הוא דלא הא דיעבד שפיר דמי. והא איכא למימר דאפילו ר' יהודה מודה דלא שמעינן דפליג בק"ש אלא דיעבד: מדסיפא

אמאן דמהדר אמיא בעידן ק"ש. ויש ספרים דגרסי הני מילי לק"ש אבל לתפלה לא דקאמר רשב"ל (פסחים מו.) לגבל ולתפלה ד' מילין ונראה דלא גרסינן ליה דהוא הדין לענין לותא נמי מטעם שלא יעבור זמן תפלה דמאי שנא ק"ש מתפלה וגם יש לקמן פרק מי שמתו (ד' כב.) בעלויה לגטילותא דדרב חסדא דליט אמאן דמהדר אמיא בעידן לותא ומדלא הזכיר שם ק"ש משמע דבכל ענין מותר וההיא דרשב"ל דאמר ולתפלה ד' מילין פירש רש"י להתפלל שם במנין: דילמא ר' יהודה היא. ואי"ת והלא אין מזכר ר' יהודה בריש"א. וי"ל דפשיטא מדסיפא ר' יהודה ריש"א נמי ר' יהודה[א] (ד) ופליגי במילתא דר' יהודה:

להודיעך כחו דרבי יוסי. ואי"ת לשמעינן כחו דרבי יהודה דכח דהתירא עדיף. וי"ל כיון דרבי יהודה לא דרש השמע לאזנך אין כאן שום חדוש ופשיטא דלכתחלה (ה) ומהיכא תיתי לאוסרו אי שרי דיעבד הוא הדין לכתחלה: אי ר' יוסי דיעבד נמי לא. ואי"ת לעולם אימא לך רבי יוסי היא וברכת המזון שאני דלא כתיב ביה שמע ולעיל ומגילה דלקמן שהן מדרבנן יש לדמותם לק"ש שתקנו שצריך שישמיע לאזנו כמו בק"ש ותקנו ממש שלא יצא כמו בק"ש אבל בבהמ"ז שהיא מדאורייתא כיון דלא כתיב ביה שמע אמה יש לנו לתקן שלא יצא אם לא השמיע לאזנו כיון דמה"ת יצא. וי"ל כיון שתקנו שצריך להשמיע לאזנו כמו בק"ש הואיל ומדרבנן מיהא צריך להשמיע אין לחלק בין ק"ש ובין בהמ"ז דאפילו בדיעבד אית לן למימר שלא יצא: ורבי יהודה מכשיר בקטן. וא"ת בלאיזה קטן מיירי אי בקטן שלא הגיע לחנוך הא אמרינן בפרק לאוהו בית דין (כ"ה ד' כט.) שכל שאינו מחוייב בדבר אינו מוציא את הרבים ומ"ט דר' יהודה דמכשיר ואי בהגיע לחנוך מאי טעמייהו דרבנן דאסרי הרי קא"ת מגילה דרבנן ואמרי' קטן שהגיע לחנוך מדרבנן כגדול ופוטר דרבנן כדאמר לקמן בפ' מי שמתו (ד' כ:) דקטן מוציא אביו שלא אכל אלא כזית דהיינו דרבנן. וי"ל שאני ברכת המזון שהיא חומרא יתירתא יותר מדאורייתא ובקל נפטרים ממנה כדאמרי' לקמן (שם) והם החמירו על עצמם או בכזית או בכביצה[ב] א"נ התם ליכא בקטן אלא חד דרבנן דמיירי שהקטן אכל כדי שביעה לכך אמי דרבנן ומוציא דרבנן אבל הכא דגבי קטן איכא תרתי דרבנן דהמגילה דרבנן והקטן דרבנן אינו יכול להוציא היכא דליכא אלא חד דרבנן: דילמא

[א]יפנה ויטול ידיו ויניח תפילין ויקרא ק"ש ויתפלל וזו היא מלכות שמים שלמה א"ר חייא בר אבא א"ר יוחנן כל הנפנה ונוטל ידיו ומניח תפילין וקורא ק"ש ומתפלל מעלה עליו הכתוב כאלו בנה מזבח והקריב עליו קרבן דכתיב [ב]ארחץ בנקיון כפי ואסובבה את מזבחך ה' א"ל רבא לא סבר לה מר כאילו טבל דכתיב ארחץ [ג][בנקיון] ולא כתב ארחיץ [ד][כפי] א"ל רבינא לרבא חזי מר האי צורבא מרבנן דאתא ממערבא ואמר [ה]מי שאין לו מים לרחוץ ידיו מקנח ידיו בעפר ובצרור ובקסמית א"ל שפיר קאמר מי כתיב ארחץ במים בנקיון כתיב כל מידי דמנקי דהא [ו]רב חסדא [ז]לייט אמאן דמהדר אמיא בעידן [ח] צלותא והני מילי לק"ש [ט]אבל לתפלה מהדר ועד כמה עד פרסה [י]והנ"מ לקמיה אבל לאחוריה אפילו מיל אינו חוזר [ומינה] מיל הוא דאינו חוזר הא פחות ממיל חוזר: מתני' [יא]הקורא את שמע ולא השמיע לאזנו יצא [יב]ר' יוסי אומר לא יצא [יג]קרא ולא דקדק באותיותיה ר' יוסי אומר יצא רבי יהודה אומר לא יצא [יד]הקורא למפרע לא יצא [טו]קרא וטעה יחזור למקום שטעה: גמ' מאי טעמא דר' יוסי משום דכתיב שמע [יז]השמע לאזנך מה שאתה מוציא מפיך ות"ק סבר שמע בכל לשון שאתה שומע ור' יוסי תרתי שמע מינה. תנן [יח]התם [יט]חרש המדבר ואינו שומע לא יתרום ואם תרם תרומתו תרומה מאן תנא חרש המדבר ואינו שומע דיעבד אין לכתחלה לא אמר רב חסדא ר' יוסי היא דתנן הקורא את שמע ולא השמיע לאזנו יצא [כ] דברי רבי יהודה ר' יוסי אומר לא יצא עד כאן לא קאמר ר' יוסי לא יצא אלא גבי ק"ש דאורייתא אבל תרומה משום ברכה הוא וברכה דרבנן ולא בברכה תליא מילתא וממאי דר' יוסי היא דילמא ר' יהודה היא ואמר גבי ק"ש נמי דיעבד אין לכתחלה לא תדע דקתני הקורא דיעבד אין לכתחלה לא אמרי האי דקתני הקורא להודיעך כחו דר' יוסי דאמר דיעבד נמי לא [כא]דאי ר' יהודה אפי' לכתחלה נמי יצא במאי אוקימתא כר' יוסי ואלא הא דתניא [כב]לא יברך אדם בהמ"ז בלבו ואם בירך יצא מני לא ר' יוסי ולא ר' יהודה דאי ר' יהודה הא אמר לכתחלה נמי יצא אי ר' יוסי דיעבד נמי לא אלא מאי ר' יהודה ודיעבד אין לכתחלה לא אלא הא דתני ר' יהודה בריה דרבי שמעון בן פזי חרש המדבר ואינו שומע תורם לכתחלה מני לא ר' יהודה ולא ר' יוסי אי ר' יהודה הא אמר דיעבד אין לכתחלה לא אי ר' יוסי הא אמר דיעבד נמי לא אלא לעולם רבי יהודה ואפי' לכתחלה נמי ולא קשיא הא דידיה הא דרביה [כג]דתנן רבי יהודה אומר משום ר' אלעזר בן עזריה הקורא את שמע צריך שישמיע לאזנו שנאמר [כד]שמע ישראל ה' אלהינו ה' אחד אמר ליה רבי מאיר הרי הוא אומר אשר אנכי מצוך היום על לבבך אחר כונת הלב הן הן הדברים השתא דאתית להכי אפילו תימא רבי יהודה כרביה סבירא ליה ולא קשיא הא רבי מאיר הא רבי יהודה. תנן [כה]התם [כו]הכל כשרים לקרות את המגילה חוץ מחרש שוטה וקטן ורבי יהודה מכשיר בקטן מאן תנא חרש דיעבד נמי לא אמר רב מתנה רבי יוסי היא דתנן הקורא את שמע ולא השמיע לאזנו יצא דברי ר' יהודה רבי יוסי אומר לא יצא [כז] ממאי דרבי יוסי היא ודיעבד נמי לא דילמא

הגהות הב"ח

(ה) גב' דמהדר אמיא בעידן לצלותא (והני מילי וכו' פחות ממיל אחר) תפ"מ. וג"כ ס"ל אינו ולשון הפלפלי הוא: (ב) שם דתנן הקורא וכו' לאזנו יצא ר' יוסי אומר כל"ל ומיהא דבר' יוסי דאומר נמתק יכן בפמוך: (ג) שם וממאי לר' יוסי: (ד) תוס' ד"ה דילמא וכו' ריש"א נמי ר' יהודה הם"ד והשאר נמתק: (ה) תר"ה להודיעך וכו' ופשיטא דלכתחלה שרי ומהיכא תיתי:

גליון הש"ס

תוס' ד"ה אמאן כו' ומדלא הזכיר. ע' תוס' שבת יא ע"א ד"ה כגון דשב"י:

מוסף תוספות

א. בתוס' רי"ש כתב, פשיטא ליה מדאיירי ר"י בסיפא דת"ק דרישא נמי ר"י.

רב ניסים גאון

אבל לתפלה מהדר ועד כמה עד פרסה. ידוע כי הפרסה ארבעת מילין ובמסכת פסחים בפ' אלו עוברין בפסח (דף מז) אמרינן אמר ר' אבהו אמר ריש לקיש לגבל ולתפלה ולנטילת ידים ד' מילין ואיתמר עלה אמר ר' יוסי בר' חנינא לא שנו אלא לפניו אבל לאחריו אפי' מיל אינו חוזר אמר רב אחא בר יעקב ומינה מיל הוא דאינו חוזר הא פחות ממיל חוזר ודכוותה בשחיטת חולין בפרק העור והרוטב (דף קכג) ומזה העיקר אמרי' הכא אבל לתפלה מהדר ועד כמה עד פרסה ובפס' מגילה (דף ב) אמרי' שעורא דמיל כמה הוי כמחמתן לטבריא ובפ' אלו עוברין בפסח (דף מז) נמי שיעורא דמיל כמה הוי כממגדל נוניא לטבריא:

עין משפט נר מצוה

כד א טור ושו"ע או"ח סימן ג סעיף ו:

כה ב ג מי' פ"ג מהל' ק"ש הלכה א' ופ"ד מהלכות תפלה הלכה ב ג סמג עשין יח עוש"ע או"ח סימן ד סעיף כב וסימן לב סעיף ד ה ו וסימן רלג סעיף כ:

כו ד מי' פ"ב מהלכות ק"ש הלכה ח סמג עשין יח טור שו"ע או"ח סימן סב סעיף ג:

כז ה מי' וסמג שם טוש"ע שם סעיף א:

כח ו מי' שם הלכה יא (סמג שם) טוש"ע או"ח סימן סב סעיף א:

ז [מי' פ"ב הל' יג יד טוש"ע שם סעי' ב ג ד]:

כט ח מי' פ"ד מהלכות תרומות הלכה ד:

ט [מי' פ"א מהל' ברכות הל' ז טוש"ע או"ח סי' קפה סעי' ב]:

ל י מי' פ"א מהלכות מגילה הלכה ב סמג עשין דרבנן ד טור שו"ע או"ח סי' תרפט סעיף ב:

תורה אור השלם

1. אַרְחֵץ בְּנִקָּיוֹן כַּפָּי וַאֲסֹבְבָה אֶת מִזְבַּחֲךָ יְיָ:

תהלים כו ו

2. שְׁמַע יִשְׂרָאֵל יְיָ אֱלֹהֵינוּ יְיָ אֶחָד: דברים ו ד

מוסף רש"י

צורבא מרבנן. כמור חריף כמו כיעי לדרינן, כמסכת ביצה (ז.) תלמיד חכם זקן לא קרי נורכא אלא ההוא מרבנן קרי ליה (חגיגה ד.). ומינה מיל הוא דאינו חוזר. מהא דאמר בהדיא אפילו מיל אינו חוזר, דוקא מיל קאמר, הא פחות ממיל חוזר (פסחים מו.).

לא א מיי' פ"ב מהלכות ק"ש הלכה ח סמג עשין יח עור שו"ע או"ח סימן סג סעיף ג:
לב ב מיי' פ"ל מהלכות ברכות הלכה ז סמג עשין כו טוש"ע או"ח סימן קפה סעיף ב וסימן כו סעיף ג:
לג ג מיי' פ"ב מהלכות ק"ש הלכה ה ע סמג עשין יח טוש"ע או"ח סימן סא סעיף כ:
לד ד (מיי' שם) עור או"ח רימ סי' סב:

תורה אור השלם

1. וַיְדַבֵּר מֹשֶׁה וְהַכֹּהֲנִים הַלְוִיִּם אֶל כָּל יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר הַסְכֵּת וּשְׁמַע יִשְׂרָאֵל הַיּוֹם הַזֶּה נִהְיֵיתָ לְעָם לַיְיָ אֱלֹהֶיךָ:
דברים כז ט
2. לְעָלוֹקָה שְׁתֵּי בְּנוֹת הַב הַב שְׁלוֹשׁ הֵנָּה לֹא תִשְׂבַּעְנָה אַרְבַּע לֹא אָמְרוּ הוֹן: שְׁאוֹל וְעֹצֶר רָחֶם אֶרֶץ לֹא שָׂבְעָה מַיִם וְאֵשׁ לֹא אָמְרָה הוֹן: משלי ל טו-טז
3. וּכְתַבְתָּם עַל מְזֻזוֹת בֵּיתֶךָ וּבִשְׁעָרֶיךָ:
דברים ו ט
4. וְכָתַב אֶת הָאָלָה הַזֹּאת הַסֵּפֶר וְהִנִּיחוּ אֶל מֵי הַמָּרִים: במדבר ה כג
5. בְּפָרֹשׁ שַׁדַּי מְלָכִים בָּהּ תִּשְׁלַג בְּצַלְמוֹן:
תהלים סח טו

רבינו חננאל

תני רב עובדיה קמיה דרבא ולמדתם שיהא למודך תם שיתן ריוח בין הדבקים. ואע"ג דאם לא נתן ריוח בין הדבקים הללו יצא, דהא תנן קרא ולא דקדק באותיותיה יצא. מיהו עדיף טפי המדקדק, דהא אמר עלה מאן דקארי קרית שמע באותיותיה מצנגין לו גיהנם. הא מילתא גמרא היא וקרא סימנא בעלמא הוא. פי', אפי' רשע שנתחייב ירידה בגיהנם אם יש בידו זכות זו שהיה קורא את שמע באותיותיה, מצנגין לו אור גיהנם ומרדיחין לו מ(ו)שירי השרידה. וכורכין את שמע. קימא לן כר' יהודה דאמר לא שהיו כורכין שמע ישראל עם ואהבת את יו"י אלא לעולם מפסיקין היו, [אלא שלא היו] אומרים ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד. ומאי כורכין דקתני דלא היו מפסיקין בדבר אחר בין שמע לואהבת את יו"י. ואנן מאי טעמא אמרי ליה, כי הא דדריש ר' שמעון בן פזי ויקרא יעקב אל בניו וגו', ולמד שביקש יעקב אבינו לגלות לבניו הקץ ונסתלקה השכינה הימנו, אמר דילמא חס ושלום פסול יש במיטתי, כאברהם שיצא ממנו ישמעאל וכיצחק שיצא ממנו עשו, והן פתחו כולם ואמרו שמע ישראל יו"י וגו', כיון ששמע להם כך פתח הוא ואמר ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד. התקינו במקום שאין בו מינים אומרים בחשאי, ובמקום שיש בו מינים אומרים אותו בקול רם.

דילמא ר' יהודה וחסורי מחסרא וכו'. תימה דאין זה כשוס מקום דקאמר חסורי מחסרא ולאוקמי אליבא דחד תנא ועוד לוקמיה כר' יוסי ובלא חסורי מחסרא. וי"ל משום דלקמן פסקינן כר' יהודה[א] לכך נימא לאוקמיה אליבא דר' יהודה:

אבל בשאר מצות יצא. וא"ת הא לעיל אמר דשאר מצות ילפינן מק"ש כגון תרומה ומגילה וברכת המזון. וי"ל דרב יוסף פליג אסוגיא דלעיל: **בין** הדבקים. רב[ב] אלפס מוסיף כגון וחרה אף דאם לא יתן ריוח אז נראה כמו וחרף וכן מוסיף ולמדתם אותו וזכרתם את ועשיתם את שלרך ליתן ריוח בין מ"ם שבסוף תיבה לאל"ף שבתחלת תיבה שאחרי וכן [א] צריך להתיז זי"ן של תזכרו אלא ישמע שי"ן למען שיהיה לנו שכר מצות ואין לנו לעשות על מנת לקבל פרס:

אהליס

דילמא רבי יהודה היא ולכתחלה הוא דלא הא דיעבד שפיר דמי לא ס"ד דקתני חרש דומיא דשוטה וקטן מה שוטה וקטן דיעבד נמי לא אף חרש דיעבד נמי לא ודילמא הא כדאיתא והא כדאיתא ומי מצית לאוקמה כרבי יהודה והא מדקתני סיפא רבי יהודה מכשיר בקטן מכלל דרישא לאו רבי יהודה היא ודילמא כולה ר' יהודה היא ותרי גווני קטן וחסורי מחסרא והכי קתני הכל כשרין לקרות את המגילה חוץ מחש"ו בד"א בקטן שלא הגיע לחנוך אבל קטן שהגיע לחנוך אפילו לכתחלה כשר דברי רבי יהודה שרבי יהודה מכשיר בקטן במאי אוקימתא כר"י ודיעבד אין לכתחלה לא אלא הא דתני ר"י בריה דר' שמעון בן פזי חרש המדבר ואינו שומע תורם לכתחלה מני לא ר' יהודה ולא ר' יוסי אי ר' יהודה דיעבד אין לכתחלה לא אי ר' יוסי דיעבד נמי לא אלא מאי ר' יהודה ואפילו לכתחלה נמי אלא הא דתניא [ג] לא יברך אדם ברכת המזון בלבו ואם בירך יצא מני לא ר' יהודה ולא ר' יוסי אי רבי יהודה הא אמר אפי' לכתחלה נמי ואי ר' יוסי הא אמר אפי' דיעבד נמי לא לעולם ר' יהודה היא ואפילו לכתחלה נמי ולא קשיא הא דידיה הא דרביה דתניא א"ר יהודה משום ר' אלעזר בן עזריה הקורא את שמע צריך שישמיע לאזנו שנאמר שמע ישראל אמר לו ר' מאיר הרי הוא אומר אשר אנכי מצוך היום על לבבך אחר כונת הלב הן הן הדברים השתא דאתית להכי אפי' תימא ר' יהודה כרביה ס"ל ולא קשיא הא ר' יהודה הא רבי מאיר א"ר חסדא אמר רב שילא [א]הלכה כרבי יהודה שאמר משום רבי אלעזר בן עזריה והלכה כרבי יהודה וצריכא דאי אשמעינן הלכה כר' יהודה הוה אמינא אפילו לכתחלה קמ"ל הלכה כר' יהודה שאמר משום ר' אלעזר בן עזריה ואי אשמעינן הלכה כרבי יהודה שאמר משום ר' אלעזר בן עזריה הוה אמינא [ב]צריך ואין לו תקנה קמ"ל הלכה כרבי יהודה אמר רב יוסף מחלוקת בק"ש אבל בשאר מצות דברי הכל לא יצא דכתיב [1]הסכת ושמע ישראל מיתיבי לא יברך אדם ברכת המזון בלבו ואם בירך יצא אלא אי אתמר הכי אתמר אמר רב יוסף מחלוקת בק"ש דכתיב שמע ישראל [2]אבל בשאר מצות דברי הכל יצא והכתיב הסכת ושמע ישראל ההוא בדברי תורה כתיב: קרא ולא דקדק באותיותיה: א"ר טבי א"ר יאשיה הלכה כדברי שניהם להקל: וא"ר [ג]טבי א"ר יאשיה מאי דכתיב [2]שלש הנה לא תשבענה שאול ועוצר רחם וכי מה ענין שאול אצל רחם אלא לומר לך מה רחם מכנים ומוציא אף שאול מכנים ומוציא והלא דברים ק"ו ומה רחם שמכנסין בו בחשאי מוציאין ממנו בקולי קולות שאול שמכנסין בו בקולי קולות אינו דין שמוציאין ממנו בקולי קולות מכאן תשובה לאומרים אין תחיית המתים מן התורה: תני ר' אושעיא קמיה דרבא [3]וכתבתם הכל בכתב אפילו צואות א"ל דאמר לך מני [ד]ר' יהודה היא דאמר גבי סוטה אלות כותב צואות אינו כותב והתם הוא דכתיב [4]וכתב את האלות האלה אבל הכא דכתיב וכתבתם אפי' צואות נמי אטו טעמיה דר' יהודה משום דכתיב וכתב [ה]טעמיה דר' יהודה משום דכתיב אלות אלות אין צואות לא אצטריך סד"א נילף כתיבה כתיבה מהתם מה התם אלות אין צואות לא אף הכא נמי צואות לא כתב רחמנא וכתבתם אפי' צואות: תני רב עובדיה קמיה דרבא ולמדתם [5]שיהא למודך תם שיתן ריוח בין הדבקים עני רבא בתריה כגון [ו]על לבבך על לבבכם בכל לבבך בכל לבבכם עשב בשדך ואבדתם מהרה הכנף פתיל אתכם מארץ א"ר חמא ברבי חנינא [ז]כל הקורא ק"ש ומדקדק באותיותיה מצנגין לו גיהנם שנאמר [5]בפרש שדי מלכים בה תשלג בצלמון אל תקרי בפרש אלא בפרש אל תקרי בצלמון אלא בצלמות: ואמר רבי חמא ברבי חנינא למה נסמכו

אהלים

מדסיפא ר' יהודה. דקתני ר' יהודה מכשיר בקטן: **ודילמא כולה ר' יהודה היא וחסורי מחסרא והכי קתני הכל כשרין לקרות אם המגילה חוץ מחש"ו.** והא כדאיתא והא כדאיתא: **בד"א.** דקטן לכתחלה לא בקטן שלא הגיע לחנוך אבל הגיע לחנוך אפי' לכתחלה שרי. הגיע לחנוך מצות כגון בן תשע ובן עשר כדאמרינן ביומא פרק בתרא (ד' פב.): **במאי אוקימתא.** למתניתין דמגילה: **כר' יהודה.** ואשמעת לן דכי אמר ר' יהודה בק"ש יצא דיעבד קאמר ולא לכתחלה: **אלא הא דתני רבי יוסי.** ואע"פ שהוא צריך לברך ואין אזניו שומעות מני: **אלא מאי.** בעית למימר דר' יהודה היא דק"ש אפי' לכתחלה קאמר כי היכי דתיקו הא דר' יהודה בריה דר' שמעון בן פזי אלייביה והאי דאפליגו בדיעבד להודיעך כחו דר' יוסי: **אלא הא דתניא כו'.** מני: **לעולם ר' יהודה אפי' לכתחלה מכשיר.** ודמגילה רבי יוסי היא ואפי' דיעבד נמי פסיל והא דתורם לכתחלה ר' יהודה והא דברכת המזון דרביה הוא דאמר ר' יהודה משום רבי אלעזר בן עזריה צריך להשמיע לאזנו והאי לישנא לכתחלה משמע אבל דיעבד יצא: **השתא דאתית להכי.** דאשמעתן הא פלוגתא דר"מ: **אפי' תימא ר' יהודה.** דאמר בק"ש יצא דיעבד אין לכתחלה לא ומתני' דמגילה לכתחלה היא דפסלה לחרש ור' יהודה היא והא דברכת המזון נמי ר' יהודה היא ודקא קשיא לך הא דר"י בריה דר' שמעון בן פזי מני ר"מ היא דמכשיר לכתחלה: **הלכה כר' יהודה.** דק"ש שלא השמיע לאזנו יצא: **הוה אמינא.** דר' יהודה לכתחלה נמי אמר והאי דאפליג דיעבד משום דרבי יוסי: **ואין לו תקנה.** אפילו בדיעבד: **בשאר מצות.** כל הברכות: **סלוח.** הסכת ושמע בדברי תורה כתיב כדאמרי' בפ' הרואה (לקמן סג.) כתתו עצמכם על דברי תורה: **ולא דקדק.** שמגמגם: **הלכה כדברי שניהם להקל.** הלכה כר' יהודה בלא בעי שמיעה והלכה כר' יוסי בלא בעי דקדוק: **שאול ועוצר רחם.** פסוק הוא בספר משלי שלש הנה לא תשבענה: **רחם מכנים.** הזרע ומוציא הולד: **שאול.** קבר: **שמכניסין בו בקולי קולות.** של בכי ומספד: **וכתבתם.** שתהא כתיבה תמה ושלימה: **ואפילו צואות.** שבפרשה כגון וקשרתם וכתבתם צריך לכתוב בתפילין ומזוזות: **דאמר לך מני.** הא דאצטריך ליה קרא לרבות צואות לכתיבה: **רבי יהודה היא.** דשמעינן גבי כתיבת פרשת סוטה משום דלא כתיב ביה וכתבתם אלא וכתב דאמר אלות אין צואות לא כגון והשביע אותה הכהן ואמר הכהן לתנן (סוטה ד' יח.) רבי יהודה אומר כל עצמו אינו כותב אלא יתן ה' אותך לאלה ולשבועה: **משום אלה הוא.** דמשמע מיעוטא הא לא כתיב מיעוטא הוה משמע כולה אלתא מוכתב והכא דליכא מיעוטא למה ליה לרבויינהו מוכתבתם: **כין הדבקים.** תיבות המדובקות זו בזו אם אינן מפריזין כשהתיבה השניה מתחלת באות שהתיבה שמלפניה נגמרת הוא קורא אותן שתי אותיות באות אחת אם אינו מתעסק ליתן ריוח ביניהן כדמפרש רבא: **בפרש שדי.** אם תפרש שדי ותבדיל תיבות של מלכות שמים מלכים בה תשלג [ו]בצלמון התורה אשר בה מלכים ימלוכו תשלג ותצנן לך את כל המות:

אהליס

(א) רש"י ד"ה לעולם ר' יהודה היא ואפילו:

[א] תוס' ד"ה כין כו' וכן לקיך כו'. נ"ב יהוס':

א. בתוס' דר"ש הוסיף, ומתניא נמי מתני' סתמא אליביה.

הא כדאיתא והא כדאיתא. תרס לכתחילה ושוטה לאפילו בדיעבד (מגילה יט:). אלא הא דתני בר' תורם. ואע"פ שהוא צריך לברך ואין אזניו שומעות הברכה שהוא מוציא מפיו (שם). וכי מה ענין שאול אצל רחם. למה נסמכו מני אהדדי (סנהדרין צב.). אף שאול מכניס ומוציא. למתיית המתים (שם). שאול שמכניסין בו בקולי קולות. בנכי גדול קוברין את המת (שם). שמוציאין ממנו בקולי קולות. מלמד יקבע בשופר גדול (שם).

רב נסים גאון

תני ר' (יאשיה) [אושעיא] קמיה דרבא וכתבתם הכל כתבם ואפי' צואות נמי אמר ליה דאמר לך מני ר' יהודה היא דאמר גבי סוטה אלות כותב צואות אינו כותב. עיקר דבריו של ר' יהודה במס' סוטה בפ' היה מביא את מנחתה (דף יז) בא לו לכתוב המגילה מאיזה מקום היה כותב ר' יהודה אומר כל עצמו לא היה כותב אלא יתן ה' אותך ובאו המים המארורים וגו' ואינו כותב ואמרה האשה אמן אמן:

(ב) [מגילה יט:]. (ג) [עירובין מח. יומא פא: יבמות ט. ניטין מ. מיר מו: חוליות ח. וע' ניטין עו:]. (ד) [נהרמין נב. ד] [סוטה דף ח.]. (ה) [ע"ש בסוטה היטב], (ו) [הגר הס שלא כסדרן ונשאלתות כפ' ואתמנן נמצאים כסדרן], (ז) [בענין ערך פרוס ביאר הענין בחופן אמר ע"ש], (ח) [ברב אלפס שלפנינו ליתא אלא הך דזי"ן של תזכרו כפס הירושלמי אמנם ברא"ש וכעור מימן אם אתא כל זה ומתב הנ"י שכ"כ ה"ר יונה בספר היראה ע"ש].

אהלים לנחלים. כנחלים נטיו כאהלים נטע. **אף [אהלים].** בתי מדרשות. אהלים לשון נטיעה טופלת בהם שנאמר ויטע אהלי אפדנו (דניאל יא): **קטרין ליה גננא.** קושרין לו חופה להשיאו אשה: **יחזור לראש.** כגון שהיה יודע שנפרק זה טעה ולגג אינו יודע באיזה מקום

אהלים לנחלים דכתיב [1]כנחלים נטיו כגנות עלי נהר כאהלים נטע וגו' לומר לך מה נחלים מעלין את האדם מטומאה לטהרה אף אהלים מעלין את האדם מכף חובה לכף זכות: הקורא למפרע לא יצא וכו': רבי אמי ורבי אסי הוו קא קטרין ליה גננא לר' אלעזר אמר להו אדהכי והכי איזיל ואשמע מלתא דבי מדרשא ואיתי ואימא לכו אזל אשכחיה לתנא דקתני קמיה דר' יוחנן [6]קרא [7]וטעה ואינו יודע להיכן טעה [8] באמצע הפרק יחזור [9]לראש בין פרק לפרק יחזור לפרק ראשון בין כתיבה לכתיבה יחזור לכתיבה ראשונה אמר ליה ר' יוחנן לא שנו אלא שלא פתח בלמען ירבו ימיכם אבל פתח בלמען ירבו ימיכם סרכיה נקט ואתי אתא ואמר להו אמרו ליה [10]אלו לא באנו אלא לשמוע דבר זה דיינו: **מתני'** [2]האומנין קורין בראש האילן ובראש הנדבך מה שאינן רשאין לעשות כן בתפלה [7][2]חתן פטור מק"ש לילה הראשונה ועד מוצאי שבת אם לא עשה מעשה ומעשה בר"ג שנשא אשה וקרא לילה הראשונה אמרו לו תלמידיו [11]למדתנו רבינו שחתן פטור מק"ש אמר להם איני שומע לכם לבטל הימני מלכות שמים אפי' שעה אחת: **גמ'** [1]ת"ר האומנין קורין בראש האילן ובראש הנדבך [2]ומתפללין בראש הזית ובראש התאנה ושאר כל האילנות יורדים למטה ומתפללין [3]ובעל הבית בין כך ובין כך יורד למטה ומתפלל לפי שאין דעתו מיושבת עליו רמי ליה רב מרי ברה דבת שמואל לרבא תנן האומנין קורין בראש האילן ובראש הנדבך אלמא לא בעי כונה ורמינהי הקורא את שמע צריך שיכוין את לבו שנאמר שמע ישראל ולהלן הוא אומר [2]הסכת ושמע ישראל מה להלן בהסכת אף כאן בהסכת אשתיק א"ל מידי שמיע לך בהא א"ל הכי אמר רב ששת והוא שבטלין ממלאכתן וקורין והתניא [4]בית הלל אומרים עוסקין במלאכתן וקורין לא קשיא הא בפרק ראשון הא בפרק שני [5]ת"ר הפועלים שהיו עושין מלאכה אצל בעל הבית קורין ק"ש ומברכין לפניה ולאחריה ואוכלין פתן [6] ומברכין לפניה ולאחריה [7]ומתפללין תפלה של שמונה עשרה אבל אין יורדין לפני התיבה ואין נושאין כפיהם והתניא מעין י"ח אמר רב ששת לא קשיא [8]הא ר"ג הא ר' יהושע אי ר' יהושע מאי אירייא פועלים אפילו כל אדם נמי אלא אידי ואידי ר"ג ולא קשיא [9]כאן בעושין בשכרן כאן בעושין בסעודתן והתניא [10]הפועלים שהיו עושים מלאכה אצל בעל הבית קורין ק"ש ומתפללין ואוכלין פתן [11]ואין מברכים לפניה [א] אבל מברכין לאחריה שתים כיצד [12]ברכה ראשונה כתקונה שניה פותח בברכת הארץ וכוללין בונה ירושלים בברכת הארץ במה דברים אמורים בעושין בשכרן אבל עושין בסעודתן או שהיה בעל הבית מיסב עמהן מברכין כתיקונה: חתן פטור מק"ש: [13]תנו רבנן [14]בשבתך בביתך פרט לעוסק במצוה ובלכתך בדרך פרט לחתן מכאן אמרו הכונס את הבתולה פטור ואת האלמנה חייב מאי משמע אמר רב פפא כי דרך מה דרך רשות אף הכא נמי רשות מי לא עסקינן דקאזיל לדבר מצוה ואפילו הכי אמר רחמנא ליקרי אם כן לימא קרא בלכת מאי בלכתך שמע מינה בלכת דידך הוא דמחייבת הא דמצוה פטירת אי

אהלים לנחלים. פי' הקונטרס דכתיב כנחלים נטיו כאהלים נטע. ולי נראה דאהלים דהמי קרא לאו לשון אהל אלא לשון בשמים אלא נראה מדסמיך מה טובו אוהליך לנחלים נטיו: **הקורא** את שמע ואינו יודע להיכן טעה חוזר לראש. פי' מטעמא שאינו יודע מהיכן טעה אבל אם היה יודע מהיכן טעה שדלג מיהא אי פסוק אינו צריך לחזור אלא מאותו פסוק ואילך וכן בהלל ומגילה: **מעשה** בר"ג שנשא אשה וקרא ק"ש בלילה ראשונה. לאו מעשה לסתור הוא דקמ"ל אם גדול הוא ובוטח בעצמו שיוכל להתכוין והוא רואה ליטול את הסם[א] הרשות בידו:

לפי שאין דעתו מיושבת עליו. ואם תאמר תיפוק ליה משום דאמרינן לעיל (דף י:) לא יעמוד אדם במקום גבוה ויתפלל. ויש לומר דהתם מיירי על גבי כסא או ספסל אבל בחתן שעלה אם לעשות מלאכתו הוי כמו עלייה:

הא בפרק ראשון. לאו דוקא נקט פרק א'. דהיינו אלינא דרבא ורבא אמר בעל (יג:) פסוק ראשון לבד והכי הלכתא:

אפי' כל אדם נמי. ות"ת הא אמר כל אדם רשות ופועלים מוכח. וי"ל דפסיקא ליה ליון שיכול לומר מעין י"ח אין זה שוה אדום אם הפועלים אומרים אפילו לכתחלה:

וחותם בברכת הארץ. מע"ג דמלאורייתא הוא. יש כמה ביד חכמים לעקור דבר מן התורה הואיל וטרודים ב[ב]מלאכת בעל הבית:

מי

מסורת הש"ס

א) תוספתא פ"ב ה"ה, ב) לתפלת הפרק בל"ל, ג) [לקמן כד: שבת מא.], ד) כתובות דף ו:, ה) נ"א לא, ו) תוספתא פ"ב ה"ד, ז) לעיל יא., ח) תוספתא פ"ב ה"ח, ט) [לקמן מח:], י) תוספתא פ"ב הכ"ה ע"ש, כ) לקמן דף מו., ל) לעיל דף יא. טוהר פ"ב דף כה. כתובות דף ו: (שמחו' פ"ו), מ) [עי' תוס' טוהר כה. ד"ה וכלכתך], נ) [עי' ברשב"ם], ס) (בל"ל וכ"ה בא"ז), ע) [לקמן כט.], פ) [בברים מ], צ) [נ"ל שמי], ק) [בלאורה נ"ל פותח לתנא גם הכ"מ פ"ב מהלכות ברכות דין ב' התמיה דברי תוס' הלנו ותוס' וכו' ולכן נ"ל דהיה הגי' בפיהם כמ"ש הטור סימן קצא שביה פותח וכו' וכולל וכו' ותוס' בברכת האלן], ר) נראה דכל הגהה זו היא מבריתא דלהלן. קהילות יעקב.

תורה אור השלם

1. כְּנְחָלִים נָטִיו כְּגַנֹּת עַלֵּי נָהָר כַּאֲהָלִים נָטַע יְהוָה כַּאֲרָזִים עַלֵּי מָיִם:
במדבר כד ו
2. וְדִבַּר מֹשֶׁה וְהַכֹּהֲנִים הַלְוִיִּם אֶל כָּל יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר הֶסֵּכֵת וְשְׁמַע יִשְׂרָאֵל הַיּוֹם הַזֶּה נִהְיֵיתָ לְעָם לַיְיָ אֱלֹהֶיךָ:
דברים כז ט

הגהות הב"ח

(א) גמ' להיכן טעה יחזור לראש נמצא כפ' יחזור לתחלת הפרק בין פרק לפרק בל"ל: (ב) שם ומולכין פתן [ולא מברכין לפניה] מק"מ. וי"ב הלפפי והלפר"י גורסי' ומברכין לפניה וכן הוא בטור בסימן קל"ל ר): (ג) רש"י ד"ה יחזור ויתחיל והיה אם: (ד) שם ד"ה ראמר ליה ר' יוחנן:

גליון הש"ם

רש"י ד"ה ואין מברכין לפניה שאינה מן התורה. עי' לקמן (דף לה ע"ב) תוס' ד"ה נעו לפניו וד"ה אלא. ויומא (דף עט ע"ב) תוס' ד"ה ולא ניקר. וכפוכה (דף כו ע"ב) תוס' ד"ה ולא ניקר. ותולין (דף קז ע"ב) תוס' ד"ה ולא ניקר: תוס' ד"ה וחותם כו' במלאכת בעה"ב. עי' לקמן (דף מו ע"ב) מדע דהמוב והמעביר לאו דאוריתא שהרי פועלים עוקרים אותה. וע"ע:

הגהות הגר"א

[א] גמ' ואין מברכין לפניה. נ"ב וכ"ה גירסת תוס' (ביומא ע"ע ב' וכפוכה כ"ו ב' ובתולין ק"ז ב') אבל גירסת ר"ח והגאונים ומברכין לפניה וכ"ה בתוספתא (כ"כ הרשב"א) אבל ליתא בתוספתא שלנו:

מוסף תוספות

א. ובתוס' רי"ש כתב, ואם אדם גדול רוצה ליטול השם כר"ג הרשות בידו ואין זה מעשה לסתור. ב. בתוס' רי"ש כתב, בשביל שישכירום בעלי בתים.

רב ניסים גאון

לפה נסמכו אהלים לנחלים. והוא שנאמר בתורה (במדבר כד) משמו של בלעם מה טובו אהליך יעקב כנחלים נטיו:

עין משפט נר מצוה

לד א מי' פ"ב מהלכות ק"ש הלכה יג יד סמג עשין יח טור שו"ע או"ח סימן מד סעיף ב ג ד:
לה ב מי' שם הלכה ד סמג שם טור שו"ע או"ח סימן סג סעיף מ:
לו ג מי' פ"ד מהלכות ק"ש הלכה ל סמג שם טור שו"ע או"ח סימן ע סעיף ג:
לז ד ה מי' פ"ה מהל' תפלה הלכה מ טור שו"ע או"ח סימן ל סעיף ג:
לח ו מי' פ"ב מהלכות ק"ש הלכה ד סמג שם טוש"ע או"ח סימן סג סעיף ז:
לט [ז] ח מי' פ"ה מהל' תפלה הלכה מ) [טוש"ע או"ח ס' קי סעיף ב]:
מ ט מי' פ"ג מהלכות ברכות הלכה כ:
מא י מי' ומסג שם טור ושו"ע או"ח סימן קלא סעיף ח:

מוסף רש"י

סרכיה. מנהגו (ע"ז ב'). **חתן פטור מקריאת שמע.** קרילת שמע שאמרו חכמים, זהו ק"ש שבל מעמו, אבל ק"ש של סחרית וערבית מייב (הפרדס עמ' יד. האורה ח"ב סי' ב, מחזור ויטרי סי' תטו, ולא מצינו בראשונים מי שפי' כן). **אם לא עשה מעשה.** פירוש משום דעריך במתמצה בעולם מלוה, אבל אם בעל מייב (שם ושם ושם). **לפי שאין דעתו מיושבת עליו.** לא הקלו אלא בעל הבית שהוא בטרוח עצמו, ואפילו בעבה פפיעתו כיס יש לו לרון בתפילתו (או"ח סי' סב ופרי"ד בשם רש"י).

רבינו חננאל

א"ל ר' יוחנן ל"ש אלא שלא פתח בלמען ירבו ימיכם אבל פתח בלמען ירבו ימיכם סרכיה נקט ואתי. ואמר ר' יוחנן ואם פתח זה הקורא למען ירבו ימיכם. ודאי בפרק שני עומד דלישנא דרושא נקטא, ואי לא חוזר לפרק ראשון. קרא וטעה יחזור למקום שטעה ואם אינו יודע באיזה מקום טעה יחזור לראש. **והתניא בית הלל אומרים** עוסקין במלאכתן וקוראין. **לא קשיא הא בפרק ראשון הא בפרק שני.** דלכו"ע אסור במלאכה בפרשת שמע. משום דהא משוי ליה עראי. ת"ר **הפועלים שהיו עושין מלאכה אצל בעל הבית וכו'.** ואסיקנא פועלים העושין מלאכה לבעל הבית בנפערן]תן בלבד בלא שכירות, קורין ק"ש בעונתה ומתפללין י"ח ברכות כתיקנן, ואין יורדין לפני התיבה ואין נושאין את כפיהן, ואם נוטלים שכר מבטלין קורין פרק ראשון והשאר מתעסקין במלאכתן וקורין ומברכין לפניה ולאחריה ומתפללין מעין י"ח ברכות, ג' ראשונות וג' אחרונות הבינו באמצע, וכשאוכלין מברכין לאחריה שתי ברכות הין אחת כתיקנה והשניה פותח בברכת הארץ וכולל בה בונה ירושלים וחותם בברכת הארץ. ואם היו עושין בסעודתן או שהיה בעל הבית מסב עמהן מברכין כתיקנן ארבע. ת"ר **בשבתך בביתך פרט לעוסק במצוה ובלכתך בדרך פרט**

לחתן מכאן אמ' הכונס את הבתולה פטור ואת האלמנה חייב וכו'. אוקימנא בכונס בתולה ומישום דטריד במצוה פטור, ודיקינן לה מדכתיב דברו[ת] בם בש[בתך] ובל[כתך] בד[רך], כלומר אפי' בלכתך בדרך חייב אתה לדבר בם בדברי תורה, וכן [נ"א: והן] קרית שמע. ודיקינן מדלא כתיב בלכת בדרך אלא בלכתך. ש"מ בלכתך דידך לדבר הרשות אתה חייב לקרות קרית שמע, אבל בלכת לדבר מצוה פטור, ש"מ שהעוסק במצוה וטורוד פטור מק"ש. ודוקא בתולה דאיכא טירדא ומצוה הוא דפטור, אבל הכונס את האלמנה אע"ג דמצוה היא כיון דליכא טירדא חייב [דבעינן מצוה וטירדא]. וכן אבל וכיוצא כו דאיכא טירדא וליכא מצוה דחייב, דבעינן מצוה וטירדא. והכונס בתולה פטור מק"ש אם לא עשה מעשה עד מוצאי שבת שהן ד' לילות. אבל אבל חייב, דקימא לן כרב דאמר אבל חייב בכל מצוות האמורות בתורה חוץ מן התפילין שנאמר בהן פאר.

אי הכי מאי אירא בתולה. מי אמרת בשלמא דטעמא משום טרדא שפיר אלא מאחר שהוא תולה הטעם במצוה אלמנה נמי: **אסטנים** אני. ואיכא נער אם לא היה רוחץ דאינו אסור לרחוץ בימי אבלו אלא משום תענוג וגם לחוף ראשו מי אית ליה ערבוביא בריאיה שרי אפי' תוך שבעה וכן התיר רבינו שמואל ליולדת אבלה לרחוץ תוך שבעה ולרחוץ נמי בתשעה באב וכן משמע נמי במס' יומא (ד' עז:) מי שיש לו מטטרין בראשו סך כדרכו ביום הכפורים ואינו חושש אע"ג דסיכה כשמיה ביום"כ וכן משמע בירושלמי אבל אסור בראיה הדא דתימא בראיה של תענוג אבל בראיה שאינה של תענוג מותר כהדא דתימר מי שיש לו מטטרין בריאיה וכו': **אנינות** לילה דרבנן. וא"ת והרי אונן נמי אינו מהג אלא במעשר אבל לענין ראיה לאבילות דרבנן הוא וא"כ לעולם אימא לך דאנינות לילה דאורייתא הוי גבי מעשר. ויש לומר דאי אימא דהוי דאורייתא גבי מעשר. גבי שאר דברים דרבנן נמי הוה לן למגזר דכל דתקון רבנן כעין דאורייתא תקון: **אין** עומדין עליהם בשורה. דילמא אתי לאסוקי ליוחסין: ונפשי

אי הכי מאי אירא הכונם את הבתולה אפי' כונם את האלמנה נמי הכא טריד והכא לא טריד אי משום טרדא אפילו טבעה ספינתו בים נמי [6]אלמה אמר רבי אבא בר זבדא אמר רב אבל חייב בכל מצות האמורות בתורה [7]חוץ מן התפילין שהרי נאמר בהן פאר שנאמר [1]פארך חבוש עליך וגו' אמרי התם טרדא דרשות הכא טרדא דמצוה: **מתני'** [8]רחץ לילה הראשון שמתה אשתו אמרו לו תלמידיו [9]למדתנו רבינו [7][2]שאבל אסור לרחוץ אמר להם איני כשאר בני אדם אסטנים אני [10]וכשמת טבי עבדו קבל עליו תנחומין אמרו לו תלמידיו [11]למדתנו רבינו שאין מקבלין תנחומין על העבדים אמר להם אין טבי עבדי כשאר כל העבדים כשר היה [12]חתן אם רוצה לקרות קרית שמע לילה הראשון קורא רבן שמעון בן גמליאל אומר [13]לא כל הרוצה ליטול את השם יטול: **גמ'** מ"ט דרבן (שמעון בן) גמליאל קסבר [14]אנינות לילה דרבנן דכתיב [2]ואחריתה כיום מר ובמקום אסטנים לא גזרו ביה רבנן: וכשמת טבי עבדו וכו': ת"ר עבדים ושפחות אין עומדין עליהם בשורה ואין אומרים עליהם ברכת אבלים ותנחומי אבלים [15]מעשה ומתה שפחתו של רבי אליעזר נכנסו תלמידיו לנחמו כיון שראה אותם עלה לעליה ועלו אחריו נכנס לאנפילון נכנסו אחריו נכנס לטרקלין נכנסו אחריו אמר להם כמדומה אני שאתם נכנים בפושרים עכשיו אי אתם נכנים אפילו בחמי חמין לא כך שניתי לכם [16]עבדים ושפחות אין עומדין עליהם בשורה ואין אומרים עליהם ברכת אבלים ולא תנחומי אבלים אלא מה אומרים עליהם כשם שאומרים לו לאדם על שורו ועל חמורו שמתו המקום ימלא לך חסרונך כך אומרים לו על עבדו ועל שפחתו המקום ימלא לך חסרונך תניא אידך [17]עבדים ושפחות אין מספידין אותן ר' יוסי אומר אם עבד כשר הוא אומרים עליו הוי איש טוב ונאמן ונהנה מיגיעו אמרו לו אם כן מה הנחת לכשרים: ת"ר [18]אין קורין אבות אלא לשלשה ואין קורין אמהות אלא לארבע אבות מאי טעמא אילימא משום דלא ידעינן אי מראובן קא אתינן אי משמעון קא אתינן אי הכי אמהות נמי לא ידעינן אי מרחל קא אתינן אי מלאה קא אתינן אלא עד הכא חשיבי טפי לא חשיבי תניא אידך [19]עבדים ושפחות אין קורין אותם אבא פלוני ואמא פלונית ושל ר"ג היו קורים אותם אבא פלוני ואמא פלונית מעשה לסתור משום דחשיבי: א"ר אלעזר מאי דכתיב [3]כן אברכך בחיי בשמך אשא כפי כן אברכך בחיי זו ק"ש בשמך אשא כפי זו תפלה ואם עושה כן עליו הכתוב אומר [4]כמו חלב ודשן תשבע נפשי ולא עוד אלא שנוחל שני עולמים העוה"ז והעולם הבא שנאמר [4]ושפתי רננות יהלל פי: ר' אלעזר בתר דמסיים צלותיה אמר הכי יהי רצון מלפניך ה' אלהינו שתשכן בפורינו אהבה ואחוה ושלום וריעות ותרבה גבולנו בתלמידים ותצליח סופנו אחרית ותקוה ותשים חלקנו בגן עדן ותקננו בחבר טוב ויצר טוב בעולמך ונשכים ונמצא [20]יחול לבבנו ליראה את שמך ותבא לפניך קורת נפשנו לטובה. רבי יוחנן בתר דמסיים צלותיה אמר הכי יהי רצון מלפניך ה' אלהינו שתציץ בבשתנו ותביט ברעתנו ותתלבש ברחמיך ותתכסה בעזך ותתעטף בחסידותך ותתאזר בחגינותך ותבא לפניך מדת טובך וענותנותך. ר' זירא בתר דמסיים צלותיה אמר הכי יהי רצון מלפניך ה' אלהינו שלא נחטא ולא נבוש ולא נכלם [21]מאבותינו. ר' חייא בתר דמצלי אמר הכי יהי רצון מלפניך ה' אלהינו שתהא תורתך אומנותנו ואל ידוה לבנו ואל יחשכו עינינו. רב בתר צלותיה אמר הכי יהי רצון מלפניך ה' אלהינו שתתן לנו חיים ארוכים חיים של שלום חיים של טובה חיים של ברכה חיים של פרנסה חיים של חלוץ עצמות חיים שיש בהם יראת חטא חיים שאין בהם בושה וכלימה חיים של עושר וכבוד חיים שתהא בנו אהבת תורה ויראת שמים חיים שתמלא לנו את כל משאלות לבנו לטובה. רבי בתר צלותיה אמר הכי [22]יהי רצון מלפניך ה' אלהינו ואלהי אבותינו שתצילנו מעזי פנים ומעזות פנים מאדם רע ומפגע רע מיצר רע מחבר רע משכן רע ומשטן המשחית [23]ומדין קשה ומבעל דין קשה בין שהוא בן ברית בין שאינו בן ברית ואע"ג דקיימי קצוצי עליה דרבי. רב ספרא בתר צלותיה אמר הכי יהי רצון מלפניך ה' אלהינו שתשים שלום

בפמליא

מתני' רחץ לילה הראשון שמתה אשתו. ונקברה בו ביום ואע"פ שאבל אסור בראיה הוא רחץ כדאמר טעמא אסטנים אני והוא אדם מעונג ומפונק: **גמ' קסבר אנינות לילה דרבנן.** ואע"פ שהיה ליל יום המיתה וכתיבא אנינות באורייתא דכתיב לא אכלתי באוני ממנו (דברים כו) ופחות מיום אחד אינו אנינות דילפי רבנן מואחריתה כיום מר קסבר ר"ג אין לילה של אחריו עם היום אלא מדרבנן הוא כשאר ימי האבל וגבי אסטנים לא גזור בה רבנן. פלוגתייהו דתנאי היא בזבחים (דף צט:) באנינות לילה אי מדאורייתא אי מדרבנן: **אין עומדין עליהם בשורה.** כשחוזרים מבית הקברות היו עושים שורות סביב האבל ומנחמין אותו ואין שורה פחותה מעשרה: **ברכת אבלים.** ברכת רחבה שמברין אותו קעורה לאשורה משל אחרים ומברכין שם ברכת אבלים והיא מפורשת בכתובות פרק ראשון (דף ח.): **לאנפילון.** בית קטן שלפני טרקלין הגדול: **נכוים בפושרים.** כלומר סבור הייתי שתבינו דבר גרמז מועט שרמיתם אותי סר מעליכם ליכנס לאנפילון: **הוי.** לשון גנייתה ולעגה: **אין קורין אבות.** לישראל: **אלא לשלשה.** אברהם יצחק ויעקב לאפוקי שבטים: **אלא לארבע.** שרה רבקה רחל ולאה: **אבא פלוני אמא פלונית.** לא בבניהם קאמר אלא בשאר בני אדם כעין שאנו קורין עכשיו מר פלוני מרת פלונית כך היו רגילין לומר אבא פלוני ואמא פלונית: **כן אברכך.** וכמו חלב ודשן. תרי קראי דממיני להדדי: **רננות.** שתים: **בפורינו.** בגורלנו: **אחריה ותקוה.** שתהא אחריתנו טובה ונראה מה שקויינו: **ותקננו.** לשון תקון: **ונשכים ונמצא יחול לבבנו ליראה את שמך.** שלא יתגבר עלינו יצר הרע בהרהור הלילה לסור מאחריך ביום אלא כשנשכים בכל בקר נמצא לבבנו מייחל לך: **ותבא לפניך קורת נפשנו.** כלומר שפוק לרננו וקורת רוחנו: **ותביט ברעתנו.** תדע ותמן לבך ברעה הבאה עלינו: **מעזי פנים.** שלא יתגרו בי: **ומעזות פנים.** שלא יוציאו עלי לעז ממזרות: **שאינו בן ברית.** שאינו מהול: **ואע"ג דקיימי קצוצי עליה דרבי.** שהיו שוטרים עומדין במצות אנטוניוס להכות ולהנקם בכל העומדים עליו: בפמליא

מא א (מי"י פ"ד מהלכות תפילין הלכה יג) וס"ד מהלכות אבל הלכה ט [ומגמ עשין דרבנן ב] טוש"ע או"ח סי' לח סעיף ה ויו"ד סימן שפח סעיף ח:

מב ב מי"י פ"ל מהל' אבל ה"כ וס"ה הל' [ח] ג [ד] ומגמ עשין מד"ס ג טור שו"ע י"ד סימן שפא סעיף ח:

מג ג מי"י פ"ד מהלכות ק"ש הלכה ז טור שו"ע או"ח סימן ע סעיף ג:

מד ד מי"י פי"ב מהל' אבל הלכה יב טור שו"ע יו"ד סימן שפז סעיף ח:

ה [מי"י שם]:

[מה] [ו] מי"י פ"ד מהלכות מאכלות אסורות הלכה ה שו"ע או"ח סימן רעט סעיף ה:

רבינו חננאל

ובמקום אסטנים לא גזרו רבנן. אבל אסור ברחיצה ואפי' אסטנים [מפונק] אלא אם הוא מסוכן שאם אינו רוחץ מסתכן פטור. דכיון דלרפואה עבד כשעת הדחק הוא ושרינן ליה. ולאו כל מאן דאמר איסטנים אני מהימני ליה אלא עד דיאמרו הבקיאין. **מתני'.** **חתן אם רצה לקרות את שמע בלילה הראשון קורא וכו'.** ק"ל כסתמא דמתניתין אע"ג דר' יוחנן אמר מחלפת השיטה ומוקים לה לרשב"ג כיתיראה, הא דרב שישא בריה דרב אידי עיקר, דהוא אמר לעולם לא תיפוך ומוקים לה סתמא כרבנן וכוותיה[ו] עבדינן. ת"ר **עבדים ושפחות אין אומרים עליהם ברכת אבלים.** שהיא ברכת רחבה. ואמר ר' יוחנן ברכת אבלים בעשרה ואין אבלים מן המניין. **תנחומי אבלים.** עומדין בשורה כשחוזרין מקבורת המת ומנחמין את האבל ואין שורה פחות מעשרה בני אדם. ת"ר **אין קורין אבות אלא לג' ואין קורין אמהות אלא לד'.** אין אומרים זכור לנו בריח אבות אלא לשלשה, אומר זכור לנו זכות אברהם יצחק ויעקב מיכן ולמטה אין מזכירין. וכך אין מזכירין זכות אמהות אלא לארבע. אלא עד יעקב חשיבי וזכותייהו גדולה, אבל השבטים לא חשיבי כי הני, לפיכך אין מזכירין וניחלין בזכותן. ד"א אין משבחין את המת בהספד שהוא בן ראובן ולא בן שמעון אלא שהוא בן אברהם יצחק ויעקב הנשים שהן בנות שרה רבקה רחל ולאה. וכמה פירושים אחרים כיוצא בהם.

תורה אור השלם

1. הֵאָנֵק דֹּם מֵתִים אֲבֹל לֹא תַעֲשֶׂה פְּאֶרְךָ חֲבוֹשׁ עָלֶיךָ וּנְעָלֶיךָ תָּשִׂים בְּרַגְלֶיךָ וְלֹא תַעְטֶה עַל שָׂפָם וְלֶחֶם אֲנָשִׁים לֹא תֹאכֵל: יחזקאל כד יז
2. וְהִפְכַּרְתִּי חַגֵּיכֶם לְאֵבֶל וְכָל שִׁירֵיכֶם לְקִינָה וְהַעֲלֵיתִי עַל כָּל מָתְנַיִם שָׂק וְעַל כָּל רֹאשׁ קָרְחָה וְשַׂמְתִּיהָ כְּאֵבֶל יָחִיד וְאַחֲרִיתָהּ כְּיוֹם מָר: עמוס ח י
3. כֵּן אֲבָרֶכְךָ בְּחַיָּי בְּשִׁמְךָ אֶשָּׂא כַפָּי: תהלים סג ה
4. כְּמוֹ חֵלֶב וָדֶשֶׁן תִּשְׂבַּע נַפְשִׁי וְשִׂפְתֵי רְנָנוֹת יְהַלֵּל פִּי: תהלים סג ו

מוסף רש"י

לא כל הרוצה ליטול את השם יטול. אם לא הוחזק חכם וחסיד לרבים אין זה אלא גאוה, שמראה בעצמו שיכול לכהן לנו (לקמן יז:) אי: כתר פרשות וירא אלא מעמא, שאינו יכול לבטל הימנו מלכות שמים אפילו לילה אחת, לא כל הרוצה ליעלו יעלנו, דמיחזי כיוהרא ומתיגן ביהיה (פסחים נה.).

ג) [נעיל יח. וש"נ], **ב)** שמות פ"ו, **ג)** נ"מ לא, **ד)** מו"ק דף עו:, **ה)** שמות פ"ל הלכה יא, **ו)** נ"מ לא, **ז)** פסחים נה., **ח)** [עי' פירש"י לקמן יח:], **ט)** [פסחים לב. זבחים צט: ק:], **י)** שמות פ"ל הלכה י, **כ)** שמות פ"ל הלכה יד, **ל)** שמות פ"ל הלכה יג, **מ)** [עי' תוס' לבכנו. בערוך ערך יחוז], **נ)** [עי' יומא מאכזיבו. ערוך בערך הר"ל], **ס)** שבת דף לב., **ע)** [שיטלין לנו לדון שלא בקהל. בערוך הר"ל],

מה א טוש"ע או"ח סי' קכב סעיף ו:
מו ב טוש"ע סימן תקקה סעיף ד:
מז ג מיי' פ"ט מהלכות דעות הלכה ז:
מח ד מיי' פ"ח מהל' תפילה הלכה כ:

תורה אור השלם

1. טוב שם משמן טוב ויום המות מיום הולדו:
קהלת ז א
2. מענה רך ישיב חמה ודבר עצב יעלה אף:
משלי טו א
3. ראשית חכמה יראת יי שכל טוב לכל עשיהם תהלתו עמדת לעד:
תהלים קיא י
4. ואל אצילי בני ישראל לא שלח ידו ויחזו את האלהים ויאכלו וישתו:
שמות כד יא
5. נשים שאננות קומנה שמענה קולי בנות בטחות האזנה אמרתי:
ישעיהו לב ט
6. אלופינו מסבלים אין פרץ ואין יוצאת ואין צוחה ברחבתינו: תהלים קמד יד

מסורת הש"ס

ו) [יומא פז:], ז) [גי' ע"י ל"ר יוחנן כי הוה מסיים ר"מ קפדא דאיוב], ג) מנחות דף קי. [ע"ל ה: [וש"נ], ד) [ושיב כל"ל], ס) ס"ל לגומדיהם לא נאמר אלא לעושיהם, ו) פוטה דף כא., ז) [דף קי.], ח) [מהלים מז], ט) [שם קמ], י) [וע"ע תענית ז. תוספות ד"ה וכל הפוסק ומוס' פסחים נ: ד"ה ולא ולא ומוס' מיר כג: ד"ה שמתוך ומוס' סוטה כב: ד"ה לעולם],

גליון הש"ם

ברש"י ד"ה אני בו' וכן חברי עם הארץ. ע' פוקה דף לט ע"ל תוס' ד"ה הלוקח:

מוסף תוספות

א. בתוס' רי"ש הוסיף, כדי לקיים אלא כדי לקנחר.

מוסף רש"י

אחד המרבה ואחד הממעיט. להביא קרבנות (מנחות קי.). **באקרויי בנייהו בו'.** שטורפות על בניהן להכיאן לבית הספר לקרות מקרא (סוטה כא.).

רב ניסים גאון

ועפעיך יישירו נגדך. איתי' מפרש במסכתא מגילה בפרק הקורא את המגילה למפרע (דף יח) אמר לי' רמי בר [חמא] לרבי ירמיה מדיפתי מאי (משלי ד) ועפעיפך יישירו נגדך אמר ליה אלו דברי תורה שכתב בהן (שם כג) התעיף עיניך בו (ישרים) [אפילו הכי מיושרין] הן אצל ר' מאיר:

כפמליא של מעלה. כחכורת שרי האומות. שכשהשרים של מעלה יש מגר ביניהם תיכף יש קטטה בין האומות כדכתיב ועתה אשוב להלחם עם שר פרס (דניאל י): **וכפמליא של מטה.** בחכורת החכמים: **בקרן אורה.** בזוית אורה: **ומי מעכב.** שאין אנו עושים רצונך: **שאור שבעיסה.** יצר הרע שבלבנו המחמיצנו: **איני דאי.** לא הייתי משוב והגון להיות עוכר: **ועבשיו שנולדתי.** מה חשיבותי הרי אני כאילו לא נולדתי: **ק"ו.** שבמיתתי עפר אני: **מרק.** כלה והתם: **כי הוה מסיים ספרא דאיוב.** על שם שאיוב נפטר בשם טוב: **מרגלא בפומיה.** דבר זה רגיל בפיו: **אני.** העוסק בתורה בריה אני וכן [ט]חברי עם הארץ בריה הוא: **אני מלאכתי בעיר.** כלומר נותה מלאכתי ממלאכתו: **מתגדר.** מתגדל לתפוס אומנותי: **ושמא תאמר.** הדיין עמו שאינו מתגדר במלאכתי שאינו היה תופס אומנותי לא היה לו לב פתוח להרבות בתורה כמותי והיה ממעיט ואין לו שכר: **שנינו.** שיש לו שכר לממעיט כמו למרבה: **ובלבד שיכוין לבו לשמים.** ואינו קרבנות הוא במנחות בסופה[ט]: **ערוס בירתה.** להעריס בכל מיני ערמה לירתה בולאו: **חכלית תכמה.** עיקרה של תורה שיהא עמה תשובה ומע"ט: **הטועה שלא לשמה נוח לו שלא נברא.** פירוש שאינו לומד כדי לקיים אלא לקנטר דבפרק מקום שנהגו (פסחים נ:) אמרי' רבא רמי כתיב[ט] עד שמים תסדך וכתיב[ט] מעל השמים כאן בעוסק שלא לשמה כו' והתם מיירי במקיים כדי שיכבדוהו וכן משמע בירושלמי דפירקין: **ויאכלו וישתו.** שבעו מזיו השכינה כאילו אכלו ושתו: **גדולה הבטחה.** שהרי קראן שאננות ובוטחות: **לבי כניסתא.** מיוקות של בית רבן היו רגילין להיות למדים לפני רבן בבית הכנסת: **בי רבנן.** בית המדרש שם שוים משנה וגמרא: **וגערן לגברייהו.** ממתיעות לבעליהן ועוסקות להם לשון לגנאי וללמוד תורה בעיר אחרת: **מפטרי רבנן.** זה מזה שהיה טועל לשות מחבירו לשוב לביתו ולאחרו: **עולמך הראה בחייך.** כל ארכך תמצא: **פיך ידבר חכמות.** בלשון ברכה היו אומרים: **יישירו.** לשון יושר. שתהא מבין בתורה בהלכה: כל

בפמליא של מעלה ובפמליא של מטה ובין התלמידים העוסקים בתורתך בין עוסקין לשמה בין עוסקין שלא לשמה וכל העוסקין שלא לשמה יהי רצון שיהו עוסקין לשמה. ר' אלכסנדרי בתר צלותיה אמר הכי יהי רצון מלפניך ה' אלהינו שתעמידנו בקרן אורה ואל תעמידנו בקרן חשכה ואל ידוה לבנו ואל יחשכו עינינו איכא דאמרי הא רב המנונא מצלי לה ור' אלכסנדרי בתר דמצלי אמר הכי רבון העולמים גלוי וידוע לפניך שרצוננו לעשות רצונך ומי מעכב שאור שבעיסה ושעבוד מלכיות יהי רצון מלפניך שתצילנו מידם ונשוב לעשות חוקי רצונך בלבב שלם. רבא בתר צלותיה אמר הכי [ו]אלהי עד שלא נוצרתי איני כדאי ועכשיו שנוצרתי כאלו לא נוצרתי עפר אני בחיי ק"ו במיתתי הרי אני לפניך ככלי מלא בושה וכלימה יהי רצון מלפניך ה' אלהי שלא אחטא עוד ומה שחטאתי לפניך מרק ברחמיך הרבים אבל לא ע"י יסורין וחלאים רעים והיינו וידוי דרב המנונא זוטי ביומא דכפורי. מר בריה דרבינא כי הוה מסיים צלותיה אמר הכי [ז]אלהי נצור לשוני מרע ושפתותי מדבר מרמה ולמקללי נפשי תדום ונפשי כעפר לכל תהיה פתח לבי בתורתך ובמצותיך תרדוף נפשי ותצילני מפגע רע מיצר הרע ומאשה רעה ומכל רעות המתרגשות לבא בעולם וכל החושבים עלי רעה מהרה הפר עצתם וקלקל מחשבותם יהיו לרצון אמרי פי והגיון לבי לפניך ה' צורי וגואלי. רב ששת כי הוה יתיב בתעניתא בתר דמצלי אמר הכי [ח]רבון העולמים גלוי לפניך בזמן שבית המקדש קיים אדם חוטא ומקריב קרבן ואין מקריבין ממנו אלא חלבו ודמו ומתכפר לו ועכשיו ישבתי בתענית ונתמעט חלבי ודמי יהי רצון מלפניך שיהא חלבי ודמי שנתמעט כאילו הקרבתיו לפניך על גבי המזבח ותרצני. [ט]ר' יוחנן כי הוה מסיים ספרא דאיוב אמר הכי סוף אדם למות וסוף בהמה לשחיטה והכל למיתה הם עומדים אשרי מי שגדל בתורה ועמלו בתורה ועושה נחת רוח ליוצרו וגדל בשם טוב ונפטר בשם טוב מן העולם ועליו אמר שלמה [1]טוב שם משמן טוב ויום המות מיום הולדו. מרגלא בפומיה דר"מ גמור בכל לבבך ובכל נפשך לדעת את דרכי ולשקוד על דלתי תורתי נצור תורתי בלבך ונגד עיניך תהיה יראתי שמור פיך מכל חטא וטהר וקדש עצמך מכל אשמה ועון ואני אהיה עמך בכל מקום. מרגלא בפומייהו דרבנן דיבנה אני בריה וחברי בריה אני מלאכתי בעיר והוא מלאכתו בשדה אני משכים למלאכתי והוא משכים למלאכתו כשם שהוא אינו מתגדר במלאכתי כך אני איני מתגדר במלאכתו ושמא תאמר אני מרבה והוא ממעיט [ג]שנינו אחד המרבה ואחד הממעיט ובלבד שיכוין לבו לשמים. מרגלא בפומיה דאביי לעולם יהא אדם ערום ביראה [2]מענה רך [ד]משיב חמה ומרבה שלום עם אחיו ועם קרוביו ועם כל אדם ואפילו עם נכרי בשוק כדי שיהא אהוב למעלה ונחמד למטה ויהא מקובל על הבריות אמרו עליו על רבן יוחנן בן זכאי שלא הקדימו אדם שלום מעולם ואפילו נכרי בשוק. מרגלא בפומיה דרבא תכלית חכמה תשובה ומעשים טובים שלא יהא אדם קורא ושונה ובועט באביו ובאמו וברבו ובמי שהוא גדול ממנו בחכמה ובמנין שנאמר [3]ראשית חכמה יראת ה' שכל טוב לכל עושיהם [ה]לעושים לא נאמר אלא לעושיהם לעושים לשמה ולא לעושים שלא לשמה וכל העושה שלא לשמה נוח לו שלא נברא. מרגלא בפומיה דרב [לא כעולם הזה העולם הבא] [ו]העולם הבא אין בו לא אכילה ולא שתיה ולא פריה ורביה ולא משא ומתן ולא קנאה ולא שנאה ולא תחרות אלא צדיקים יושבין ועטרותיהם בראשיהם ונהנים מזיו השכינה שנאמר [4]ויחזו את האלהים ויאכלו וישתו: גדולה הבטחה שהבטיחן הקב"ה לנשים יותר מן האנשים שנא' [5]נשים שאננות קומנה שמענה קולי בנות בוטחות האזנה אמרתי א"ל רב לר' חייא נשים במאי זכיין [ז]באקרויי בנייהו לבי כנישתא ובאתנויי גברייהו בי רבנן ונטרין לגברייהו עד דאתו מבי רבנן. כי הוו מפטרי רבנן מבי ר' אמי ואמרי לה מבי ר' חנינא אמרי ליה הכי עולמך תראה בחייך ואחריתך לחיי העולם הבא ותקותך לדור דורים לבך יהגה תבונה פיך ידבר חכמות ולשונך ירחיש רננות עפעפיך יישירו נגדך עיניך יאירו במאור תורה ופניך יזהירו כזוהר הרקיע שפתותיך יביעו דעת וכליותיך תעלוזנה מישרים ופעמיך ירוצו לשמוע דברי עתיק יומין. כי הוו מפטרי רבנן מבי רב חסדא ואמרי לה מבי ר' שמואל בר נחמני אמרו ליה הכי [ח]אלופינו מסובלים וגו' אלופינו מסובלים רב ושמואל ואמרי לה רבי יוחנן ור' אלעזר חד אמר אלופינו בתורה ומסובלים במצות וחד אמר אלופינו בתורה ובמצות ומסובלים ביסורים

ונפשי כעפר לכל תהיה. מה עפר אינו מקבל כליה לעולם כן יהי רצון שזרעי לא יכלה לעולם כמו שהוא אומר והיה זרעך כעפר הארץ: **אני** בריה וחברי בריה. כלומר יש לו לב כמוני להבחין בין טוב לרע: **העושה שלא לשמה נוח לו שלא נברא.** וא"ת האמר רב יהודה אמר רב פרק מקום שנהגו (ד' נ:) לעולם יעסוק אדם בתורה ובמצות אפי' שלא לשמה שמתוך שלא לשמה בא לשמה וי"ל דהכא מיירי שאינו לומד[ז] אלא לקנתר חבירו והתם מיירי שלומד ע"מ שיכבדוהו[ח]:

פרק

אלהי עד שלא נוצרתי איני כדאי אמר הכי [6]אלהי נצור לשוני מרע ושפתותי מדבר מרמה ולמקללי נפשי תדום ונפשי כעפר לכל תהיה פתח לבי בתורתך ובמצותיך תרדוף נפשי ותצילני מפגע רע מיצר הרע ומאשה רעה ומכל רעות המתרגשות לבא בעולם וכל החושבים עלי רעה מהרה הפר עצתם וקלקל מחשבותם יהיו לרצון אמרי פי והגיון לבי לפניך ה' צורי וגואלי. רב ששת כי הוה יתיב בתעניתא בתר דמצלי אמר הכי [ח]רבון העולמים גלוי לפניך בזמן שבית המקדש קיים אדם חוטא ומקריב קרבן ואין מקריבין ממנו אלא חלבו ודמו ומתכפר לו ועכשיו ישבתי בתענית ונתמעט חלבי ודמי יהי רצון מלפניך שיהא חלבי ודמי שנתמעט כאילו הקרבתיו לפניך על גבי המזבח ותרצני. [ט]ר' יוחנן כי הוה מסיים ספרא דאיוב אמר הכי סוף אדם למות וסוף בהמה לשחיטה והכל למיתה הם עומדים אשרי מי שגדל בתורה ועמלו בתורה ועושה נחת רוח ליוצרו וגדל בשם טוב ונפטר בשם טוב מן העולם ועליו אמר שלמה [1]טוב שם משמן טוב ויום המות מיום הולדו. מרגלא בפומיה דר"מ גמור בכל לבבך ובכל נפשך לדעת את דרכי ולשקוד על דלתי תורתי נצור תורתי בלבך ונגד עיניך תהיה יראתי שמור פיך מכל חטא וטהר וקדש עצמך מכל אשמה ועון ואני אהיה עמך בכל מקום. מרגלא בפומייהו דרבנן דיבנה אני בריה וחברי בריה אני מלאכתי בעיר והוא מלאכתו בשדה אני משכים למלאכתי והוא משכים למלאכתו כשם שהוא אינו מתגדר במלאכתי כך אני איני מתגדר במלאכתו ושמא תאמר אני מרבה והוא ממעיט [ג]שנינו אחד המרבה ואחד הממעיט ובלבד שיכוין לבו לשמים. מרגלא בפומיה דאביי לעולם יהא אדם ערום ביראה [2]מענה רך [ד]משיב חמה ומרבה שלום עם אחיו ועם קרוביו ועם כל אדם ואפילו עם נכרי בשוק כדי שיהא אהוב למעלה ונחמד למטה ויהא מקובל על הבריות אמרו עליו על רבן יוחנן בן זכאי שלא הקדימו אדם שלום מעולם ואפילו נכרי בשוק. מרגלא בפומיה דרבא תכלית חכמה תשובה ומעשים טובים שלא יהא אדם קורא ושונה ובועט באביו ובאמו וברבו ובמי שהוא גדול ממנו בחכמה ובמנין שנאמר [3]ראשית חכמה יראת ה' שכל טוב לכל עושיהם [ה]לעושים לא נאמר אלא לעושיהם לעושים לשמה ולא לעושים שלא לשמה וכל העושה שלא לשמה נוח לו שלא נברא. מרגלא בפומיה דרב [לא כעולם הזה העולם הבא] [ו]העולם הבא אין בו לא אכילה ולא שתיה ולא פריה ורביה ולא משא ומתן ולא קנאה ולא שנאה ולא תחרות אלא צדיקים יושבין ועטרותיהם בראשיהם ונהנים מזיו השכינה שנאמר [4]ויחזו את האלהים ויאכלו וישתו: גדולה הבטחה שהבטיחן הקב"ה לנשים יותר מן האנשים שנא' [5]נשים שאננות קומנה שמענה קולי בנות בוטחות האזנה אמרתי א"ל רב לר' חייא נשים במאי זכיין [ז]באקרויי בנייהו לבי כנישתא ובאתנויי גברייהו בי רבנן ונטרין לגברייהו עד דאתו מבי רבנן. כי הוו מפטרי רבנן מבי ר' אמי ואמרי לה מבי ר' חנינא אמרי ליה הכי עולמך תראה בחייך ואחריתך לחיי העולם הבא ותקותך לדור דורים לבך יהגה תבונה פיך ידבר חכמות ולשונך ירחיש רננות עפעפיך יישירו נגדך עיניך יאירו במאור תורה ופניך יזהירו כזוהר הרקיע שפתותיך יביעו דעת וכליותיך תעלוזנה מישרים ופעמיך ירוצו לשמוע דברי עתיק יומין. כי הוו מפטרי רבנן מבי רב חסדא ואמרי לה מבי ר' שמואל בר נחמני אמרו ליה הכי [ח]אלופינו מסובלים וגו' אלופינו מסובלים רב ושמואל ואמרי לה רבי יוחנן ור' אלעזר חד אמר אלופינו בתורה ומסובלים במצות וחד אמר אלופינו בתורה ובמצות ומסובלים ביסורים

אין

פרץ זה אחיתופל. שפרץ פרצה במלכות בית דוד. יונתן זה דואג שיצא לתרבות רעה כדמפרש בחלק (דף קו:) גבי ווי שיצא זה: **צוחה** זה נחזי. שהיה מצורע וכתיב ביה טמא טמא יקרא והיינו צוחה: **והם** נזונין בזרוע. ולכך יש להגיה [א] בתקיעות והם בזרוע עדיף נמו ולא גרסינן עדיף לא נמו:

תרי זימני בשתא. אבל בעצרת שאינו אלא יום אחד לא היו כל כך מתאספין ושמא ניסא איתרחיש להו ורמיתי בספר העתים שחבר הרב רבי יהודה בר ברזילי ששמע שהיה עמוד של אש יורד מן השמים עליהם בכלה דאלול ובכלה דאדר: **רב** שישא בריה דרב אידי **אמר** לעולם **לא** תחליף. פר"מ דהלכה כרב [ב] ששת דהוא בתראה והלכה כרשב"ג דאמר לא כל הרואה ליטול את השם יטול (ב) ובכל מקום ששנה רבן שמעון בן גמליאל במשנתינו הלכה כמותו חוץ מערב ולילן ולמיה אחרונה (כתובות עז.) וכן פסק ר"מ ומיהו אנו שבשוס פעם אין אנו מכוונים היטב גם אתן יש לקרות דאדרבה נראה כיוהרא אם לא יקרא כלומר אני מכוין בכל שעה אבל לעשות מלאכה בתשעה באב אין לעשות מלאכה:

הדרן עלך היה קורא

מי שמתו מוטל לפניו. רש"י גריס מי שמתו אחר תפלת השחר אבל נראה לר"י שהוא אחר היה קורא דאחירי בסיפיה מק"ש וכאן מתחיל נמי מפטור ק"ש וירושלמי גריס כמו כן: **פטור** מק"ש. וירושלמי מפרש טעמא מ"ר כון כתיב לנתן מזכור כו' עד כל ימי חייך ימים שאתה עוסק בחיים ולא ימים שאתה עוסק במתים: הכי גרסינן פטור מקריאת שמע ומן התפלה ומן התפילין:

הכי גריס רש"י שלאחר המטה אפילו המטה צריכה להם חייבין לפי שלעולם [ב] לא היו רגילים לשאת שכבר נשאו חלקם ותימה קצת הלשון לפרש מאי קאמר אפי' צריכה להם והלא לא היו נושאין כלל את המת לכך נראה כגרסת הספרים שלפני המטה ושלאחר המטה אם שהמטה צריכה להם פטורין אין צריכה להם חייבין: **אלו** ואלו **פטורין** מן התפלה. אבל בק"ש ובתפילין שהן מדאורייתא חייבים וריש"ל דקאמר מי שמתו מוטל לפניו דפטור מן קריאת שמע ומן התפילין וכו' כל שכן דפטור מן התפלה אלא לא בעי למיתני בריש"ל אלא החלוק שבין נושאי המטה לשמתו מוטל לפניו:

ואינו מברך. פרש"י ואין זקוק לברך. ומשמע מתוך פירושו שאם רצה לברך רשאי מיהו בירושלמי קאמר אם רצה להחמיר אין שומעין לו לכך נראה לומר אינו מברך אינו רשאי לברך ומפרש בירושלמי למה וקאמר מפני כבודו של מת אי נמי מפני שאין לו מי שישא משאו ופריך והתניא פטור מנטילת לולב וקא ס"ד דמיירי ביו"ט וכו אינו טרוד לישא משאו ומשני תפתר בחול פי' בחולו של מועד. והתניא

אין פרץ שלא תהא סיעתנו כסיעתו של דוד שיצא ממנו אחיתופל ואין יוצאת שלא תהא סיעתנו [ג] כסיעתו של שאול שיצא ממנו דואג האדומי ואין צוחה שלא תהא סיעתנו כסיעתו של אלישע שיצא ממנו גחזי ברחובותינו שלא יהא לנו בן או תלמיד שמקדיח תבשילו ברבים: [1] שמעו אלי אבירי לב הרחוקים מצדקה רב ושמואל ואמרי לה רבי יוחנן ורבי אלעזר חד אמר כל העולם כולו נזונין בצדקה והם נזונין בזרוע וחד אמר כל העולם כולו נזונין בזכותם והם אפילו בזכות עצמן אין נזונין כדרב יהודה אמר רב [2] דאמר רב יהודה אמר רב בכל יום ויום בת קול יוצאת [3] מהר חורב ואומרת כל העולם כולו נזונין בשביל חנינא בני וחנינא בני די לו בקב חרובין מערב שבת לערב שבת ופליגא דרב יהודה דאמר רב יהודה מאן אבירי לב גובאי טפשאי אמר רב יוסף תדע דהא לא איגייר גיורא מינייהו אמר רב אשי בני מתא מחסיא אבירי לב נינהו דקא חזו יקרא דאורייתא תרי זמני בשתא ולא קמגייר גיורא מינייהו: חתן אם רוצה לקרות וכו': [4] למימרא דרבן שמעון בן גמליאל חייש ליוהרא ורבנן לא חיישי ליוהרא והא איפכא שמעינן להו דתנן [5] מקום שנהגו לעשות מלאכה בתשעה באב עושין מקום שנהגו שלא לעשות אין עושין וכל מקום תלמידי חכמים בטלים רבן שמעון בן גמליאל אומר [6] לעולם יעשה כל אדם את עצמו כתלמיד חכם קשיא דרבנן אדרבנן קשיא דרבן שמעון בן גמליאל אדרבן שמעון בן גמליאל אמר רבי יוחנן מוחלפת השיטה רב שישא בריה דרב אידי אמר לעולם לא תחליף דרבנן אדרבנן לא קשיא ק"ש כיון דכ"ע קא קרו ואיהו נמי קרי לא מיחזי כיוהרא [7] הכא כיון דכולי עלמא עבדי מלאכה ואיהו לא קא עביד מיחזי כיוהרא דרבן שמעון בן גמליאל אדרבן שמעון בן גמליאל לא קשיא [8] התם בכונה תליא מילתא ואנן סהדי דלא מצי לכווני דעתיה אבל [9] הכא הרואה אומר מלאכה הוא דאין לו פוק חזי [10] כמה בטלני איכא בשוקא:

הדרן עלך היה קורא

מי [11] שמתו מוטל לפניו [12] פטור מק"ש [13] ומן התפלה ומן התפילין ומכל מצות האמורות בתורה [14] נושאי המטה וחלופיהן וחלופי חלופיהן את שלפני המטה ואת שלאחר המטה את שלפני המטה צורך בהם פטורים ואת שלאחר המטה צורך בהם חייבין [15] ואלו ואלו פטורים מן התפלה [16] קברו את המת וחזרו אם יכולין להתחיל ולגמור עד שלא יגיעו לשורה יתחילו ואם לאו לא יתחילו העומדים בשורה הפנימיים פטורים והחיצונים חייבים [17] (נשים ועבדים וקטנים פטורים מק"ש ומן התפילין וחייבין בתפלה ובמזוזה ובברכת המזון): **גמ'** מוטל לפניו אין ושאינו מוטל לפניו לא ורמינהי [18] מי שמתו מוטל לפניו אוכל בבית אחר ואם אין לו בית אחר אוכל בבית חבירו ואם אין לו בית חבירו עושה מחיצה ואוכל ואם אין לו דבר לעשות מחיצה מחזיר פניו ואוכל ואינו מיסב ואוכל ואינו אוכל בשר ואינו שותה יין ואינו מברך ואינו מזמן ואין

כל העולם כולו נזונין בצדקה. בצדקתו של הקב"ה ולא בזכות שבידן: **והם נזונין בזרוע.** בזכות שבידם. ובצדיקים משמעי קרא וקרי להו רחוקים מצדקתו של הקדוש ב"ה: **אין** להן כדי לרכיסם ומתפרנסים בקושי: **ופליגא דרב יהודה.** דאיהו אמר תבשילי לב היינו רשעים: **גובאי.** שם אומה היא בצבל. ובמסכת קדושין (פ"ד דף ע:) אמרינן שהיו מן הנתינים: **שבאה דאורייתא תרי זימני בשנה.** שהיו נאספים שם ישראל באחד לשמוע בהלכות הפסח מדרש דרב אשי ובאלול לשמוע [9] הלכות החג: [10] **לא כל הרואה וכו'.** אם לא הומחק חכם ומסיח לרכיס אין זה אלא גאוה שמראה בעצמו שיכול לכוין לבו: **אמרי אינשי עבידתא הוא דליה ליה.** הרואה אותו שאינו עושה מלאכה אינו מבין שמחמת תשעה באב הוא בטל אלא אין לו מלאכה לעשות: **פוק חזי כמה בטלני איכא בשוקא.** אף בימי מלאכה:

הדרן עלך היה קורא

מי שמתו כו' פטור מלקרות ק"ש. לפי שהוא טרוד במשכבת קבורתו והוא דומיא דתתן דפטור משום טירדא דמצוה: **והלופיהן.** שכן דרך שמתחלפין לשאת לפי שהכל חפצין לזכות בו: **את שלפני המטה.** שיתעסקו בו כשתגיע המטה אצלם: **ושלאחר המטה.** שנשאוהו כבר: **שלפני המטה צורך בהם פטורים.** אם צריכים לשאתו פטורים: **ושלאחר המטה.** אף אם צורך בהם חייבים הואיל שכבר יצאו ידי חובתן מן המת: **ואלו ואלו פטורין מן התפלה.** דאלו דאורייתא היא. ורבותינו פירשו לפי שיש להם עוד שהות ולי נראה שאין זה לשון פטור: **לשורה.** שהיו מנחמין את האבל בהקף שורה שביבותיו בשובם מן הקבר: **גמ' שאינו מוטל לפניו.** כגון הוא בבית אחד והמת בבית אחר: **אוכל בבית אחר.** דנראה כלועג לרש וכו': **ואינו מיסב.** כדרך המסובים בחשיבות על גבי השמאלית ובמטה: **ואינו מברך.** ואינו צריך לברך ברכת המוציא: **ואינו מזמן.** אינו צריך לברך ברכת המזון: ואין

עין משפט נר מצוה

סמ א ב מי' פ"ה מהל' תפנוית הלכה י סמג עשין תד"ש ג טור שו"ע א"ח סי' תקנד סעיף כב: **א** ג מי' פ"ד מהלכות אבל הלכה ו וס"ד מהלכות ק"ש הלכה ג סמג עשין יח כ טוש"ע א"ח סימן עא סעיף ח:

ב ד מי' פ"ד מהלכות (אבל) [ק"ש] הלכה ד טור שו"ע א"ח סימן עב סעיף ח [ריו"ד סימן שנח סעיף ח]:

ג ה ו מי' (פ"ד) [פפ"ו] מהל' תפלה ופ"ד מהלכות ק"ש הלכה ח סמג עשין יח טוש"ע א"ח סימן ק"ו סעיף ח:

ז[מי' פ"ד מהל' ק"ש הל' ו טוש"ע א"ח סי' עב סעיף ד ה]:

ד ח מי' פ"ד מהלכות אבל הלכה ו סמג עשין תד"ש ג טוש"ע יו"ד סימן שמא סעיף ח ועוש"ע א"ח סימן קלט סעיף ה:

רבינו חננאל

רב שישא בריה דרב אידא אמר לעולם לא תחליף ... ירושלמי: דילמא רבי מייאשא ורבי שמואל בר רב יצחק הוו יתבין ואכלין כחדא, אתא עונתא דצלותא קם רבי שמואל בר רב יצחק ומצלי, אמר רבי מייאשא לא כן אלפן רבי אם התחילו אין מפסיקין ותני חזקיה כל דבר שפטור ורשהו נקרא הדיוט. אמר ליה והתניא חתן פטור מקריאת שמע ותנן חתן אם רצה לקרות קורא, אמר ליה ולא רבן שמעון בן גמליאל תני, לא כל הרוצה ליטול את השם יטול. פתר לה כרבן גמליאל שאמר אינו שומע לכם לבטל מלכות שמים אפילו שעה אחת. סליק **פ"ב לפ"ש**

מתני'. מי שמתו מוטל לפניו וכו'. אסיקנא אפפ"י שאינו לפניו ממש אלא הלך לצורך המת או החזיר את פניו או היה בבית אחר כמוטל לפניו דמי. **העומדים** בשורה הפנימין **פטורים.** פי' שורה הראה את הפנים פטורין, פנימין של שורה שרואים פניהם של אבלים פטורים מקרית שמע ומן התפלה. שורה דרא בהספד שנאמר ישר על אנשים. מנהגם שאחר שקוברין את המת עושין שלש שורות, שורה אחת עומדין שם קרוביו ורעיו של מת, שורה שנית אוהביו וריעו, והאבלים בין שתי השורות, שורה שלישית שאר הקהל. והמקום הזה מעותד לדבר ומספידין שם לפי כבוד המת ונקרא שדה בוכים.

רב נסים גאון

אמר רב אשי הני בני מתא מחסיא אבירי לב נינהו דקא חזו יקרא דאורייתא תרי זימני בשתא. היינו תרי ירחי דכלה חדרש אדר וחדרש אלול והתם בכבא מציעא (אמרינן) בפ' השוכר את הפועלים (דף פז) אמרינן אמר כו' רבה בר נחמני אגב שמדא נח נפשיה אכלו ביה קידצי בי מלכא איכא גברא חד מהודאי דקא מפגר תריסר אלפי גברי ירחא בקייטא וירחא בסיתוא מכרגא ובפרק השואל (דף צז) אמרי איהו שאיל להו ביומי דכלה: סליק **פרק ב'**

מסורת הש"ס

א) [הפיוט מהפך הלבריס ומוכיח לעיל אין פרק כו' כסיעתו של שאול כו' וע"ש מלחמת בנמרא], **ב)** מולין דף פו. תענית דף כד:, **ג)** [בתענית כד: כתב רש"י דלא גרסינן מהר חורב ודע דגם בחולין ליתא], **ד)** ספחים דף נה., **ה)** שם, **ו)** הכא, **ז)** שם נח:, **ח)** שמות פ"י, **ט)** [משנה לקמן כ.], **י)** מ"ק דף כג: שמות פ"י, **כ)** שיין למשנה דף מז:, **ל)** [מזכירות יום כ' של ר"ה המתמיל אמתמ], **מ)** [ל"ל שיאמ].

תורה אור השלם

1. שמעו אלי אבירי לב הרחוקים מצדקה: ישעיהו מו יב

הגהות הב"ח

(א) תוס' ד"ה רב שישא וכו' דבכל מקום:

פרק ג

(ב) (שם) במשנה פטור מקריאת שמע ומן התפילין כל"ל וחיבת ומן התפלה נמחק:

גליון הש"ס

ברש"י שבאה דאורייתא' כו' הלכות החג כו'. עי' רש"י לקמן ל ע"א ד"ה שבתא דרגלא כו' ועגלת כו':

מוסף תוספות

א. בתוס' רי"ש כתב, ומכאן הגיה רבינו יעקב וכו'. ב. בתוס' רי"ש כתב, כיון שיצאו כבר ע"י המת ואע"פ שעדיין יהיו צריכין לו.

מוסף רש"י

בשביל חנינא בני. הוא ר' חנינא בן דוסא, וכימיו היה קול זה יולא (חולין פו.). **די לו בקב חרובין.** מתפרנס בענר ובלמלום (שם) כל השבת היה ניזון בכך, אפר לחם היה ומתפרנס היה במחוכין (תענית כד:). **מוחלפת השיטה.** המנא שמילין טעה בחתם מהן והחליף שיטתו (פסחים (זה.). **מלאכה הוא דאין לו.** הרואה אותו בטל, אומרים אין לו מה לעשות ולא מיחזי כמוכן בו איסור (שם). **כמה בטלני איכא בשוקא.** כל ימות השנה (שם).

הדרן עלך היה קורא

מי שמתו מוטל לפניו. אין לו דין אבל עד שיתפס הגולל (מו"ק כב: מכת"י). **אוכל בבית אחר.** כשהוא פועל אוכל בבית אחר (שם). **ואינו מיסב.** כשהוא אוכל דהיינו דרך גדולה (שם). **ואינו מברך.** שום ברכה, דפטור הוא ממצות כל זמן שמתו מוטל לפניו (שם).

ואין מברכין עליו. אין לריך שיברכו לו אחרים ברכת הלחם: **ואין מזמנין עליו.** אין מלטרף עם שלשה לזימון: **שמים המעט אילא ביניהו.** לר"ש חייב אחל בעונה בשבת: **קתני מיהא פטור מק"ש ומכל ברכות.** ואפילו כשהוא אוכל בבית חבירו: **תרגמא.** להא דתני פטור אמי אמין לו בית אחר דקאמר מחזיר פניו ואוכל: **רב אשי אמר.** לעולם אכולה ומתניתין נמי אפילו בבית אחר נמי פטור ליה דכל שמוטל עליו לקוברו קרי מוטל לפניו: **ויקם אברהם וגו' וכתיב ואקברה מתי מלפני.** והיינו שעמד לאו לפניו הוה: **משמרו.** אדם אחר שאינו קרובו אלא משמרו: **תופס ד' אמות לק"ש.** שאסור לקרות בתוך ארבע אמות שלו משום לועג לרש: **פטור מק"ש.** משום דעוסק במלוה: **חוששין לעכברים.** תנא קמא חייש לעכברים אפי' בספיקה: **דסקיא.** מרלוף גדול של עור: **ואם היה מפירא.** ולריך לרחוב על הסוס ולרון: **אלא אספיפא.** אם היה מתירא רוכב: **מלוה ה' חונן דל.** קרי ביה מלוה את המקום מי שחונן את הדל ואין לך דל מן המת והמלוה אותו כאלו מלוה את המקום: **דלייה.** הגביהו: **לא שנים.** לא חזרת עליו פעם שנית כדי שתתבונן בו: **אלו נדיקים.** ומאי יודעים שימותו נותנים אל לבם יום המיתה ומוסרים ידיהם מן העבירה. ולשעים אינם יודעים מאומה שעושים עצמם כאינם יודעים ומוטעים: **הוא סכה.** השפיל את השנים של דורות משני מקדשים שלא היה בהם כמותו: **אריאל.** זה בית המקדש שנא' הוי אריאל אריאל קרית חנה דוד (ישעיה כט): **מואב.** על שם שבנאו דוד ואחי מרות המואביה: גזזי

ואין מברכין עליו ואין מזמנין עליו ופטור מקריאת שמע ומן התפלה ומן התפילין ומכל מצות האמורות בתורה ובשבת מיסב ואוכל בשר ושותה יין ומברך ומזמן ומברכין עליו ומזמנין עליו וחייב בכל המצות האמורות בתורה [6]רשב"ג אומר מתוך שנתחייב באלו נתחייב בכולן וא"ר יוחנן מאי בינייהו תשמיש המטה איכא בינייהו קתני מיהת פטור מקריאת שמע ומן התפלה ומן התפילין ומכל מצות האמורות בתורה אמר רב פפא תרגמא אמחזיר פניו ואוכל רב אשי אמר כיון שמוטל עליו לקוברו כמוטל לפניו דמי שנאמר [1]ויקם אברהם מעל פני מתו ונאמר [1]ואקברה מתי מלפני כל זמן שמוטל עליו לקוברו כמוטל לפניו דמי מתו אין אבל משמרו לא והתניא המשמר את המת אע"פ שאינו מתו פטור מק"ש ומן התפלה ומן התפילין ומכל מצות האמורות בתורה משמרו אע"פ שאינו מתו מתו אע"פ שאינו משמרו מתו ומשמרו אין אבל מהלך בבית הקברות לא והתניא [8]לא יהלך אדם בבית הקברות ותפילין בראשו וספר תורה בזרועו וקורא ואם עושה כן עובר משום [2]לועג לרש חרף עושהו התם תוך ארבע [אמות] הוא דאסור חוץ לארבע אמות חייב דאמר מר [3]במת תופס ד' אמות לק"ש הכא חוץ לד' אמות נמי פטור: גופא [2]המשמר את המת אע"פ שאינו מתו פטור מקריאת שמע ומן התפלה ומן התפילין ומכל מצות האמורות בתורה היו שנים זה משמר וזה קורא וזה משמר וזה קורא בן עזאי אומר היו באים בספינה מניחו בזוית זו ומתפללין שניהם בזוית אחרת מאי בינייהו אמר רבינא חוששין לעכברים איכא בינייהו מר סבר חיישינן ומר סבר לא חיישינן: ת"ר [4]המוליך עצמות ממקום למקום הרי זה לא יתנם בדסקיא ויתנם על גבי חמור וירכב עליהם מפני שנוהג בהם מנהג בזיון ואם היה מתירא מפני נכרים ומפני לסטים מותר וכדרך שאמרו בעצמות כך אמרו [5]בספר תורה אהייא אילימא ארישא פשיטא מי גרע ספר תורה מעצמות אלא אסיפא: אמר רחבה [3]אמר רב יהודה יכל הרואה המת ואינו מלוהו עובר משום לועג לרש חרף עשהו ואם הלוהו מה שכרו אמר רב אסי עליו הכתוב אומר [3]מלוה ה' חונן דל [4]ומכבדו חונן אביון: רבי חייא ורבי יונתן הוו שקלי ואזלי בבית הקברות הוה קשדיא תכלתא דרבי יונתן אמר ליה רבי חייא [7]דלייה כדי שלא יאמרו למחר באין אצלנו ועכשיו [7]מחרפין אותנו אמר ליה ומי ידעי כולי האי והא כתיב [5]והמתים אינם יודעים מאומה אמר ליה [9]אם קרית לא שנית אם שנית לא שלשת אם שלשת לא פירשו לך [6]כי החיים יודעים שימותו אלו צדיקים שבמיתתן נקראו חיים שנאמר [7]ובניהו בן יהוידע בן איש חי רב פעלים מקבצאל הוא הכה את שני אריאל מואב והוא ירד והכה את הארי בתוך הבור ביום השלג

והתניא פטור מתקיעת שופר אין לך למימר בחול ולא בי"ט בתמיה ומשני מ"ר חיינא מכיון שהוא זקוק להכין לו אדון ותכריכין כדתנן (שבת קנא.) מתעסקין על התחום להביא לו אדון ותכריכין כמו שהוא נוטל ונשא מלאכה דמי אלמא משמע דבשבתות וי"ט אינו רשאי לברך ולהתפלל דטרוד להתעסק לו על התחום להביא אדון ותכריכין וקשיא מסיפא דקתני בשבת מברכין עליו ומזמנין עליו וכן תניא נמי בירושלמי בד"א בחול אבל בשבת מיסב ואוכל ומברך ועונים אחריו אמן. ואומר הר"י דפליגי אהדדי ריש"א וסיפא בירושלמי. ורבי נתנאל היה אומר דאפשר ליישבו דודאי אם דעתו להתעסק על התחום אז יש לנו לומר דטרוד להתעסק ואינו רשאי לברך אבל בסיפא מיירי בשאין דעתו להתעסק על התחום ומיהו האי טעמא לא שייך לטעמא דמשום כבודו. ומן הירושלמי דמשני דפטור מנטילת לולב דמיירי בחול המועד דטרוד ליעסק משאו למדנו שבחול המועד שייך אינות כשמתו מוטל לפניו וכיון דכשמוטל לפניו שייך אינות כי מוטל עליו לקוברו כמוטל לפניו דמי וכן איפכא מי שמתו מוטל לפניו ואין עליו לקוברו אינו נוהג אינות וכן משמע בירושלמי נמסר לרבים אוכל בשר ושותה יין נמסר לכתפים כנמסר לרבים ועל כרחך נמסר לרבים ר"ל אפי' לפניו דאי אלא לפניו מיפוק ליה שמיד חל עליו אבלות משיגיע מפתח ביתו וכיון דלא חל עליה אינות מ"כ אדם שאינו יכול לקבור מתו כגון אדם שמת בבית האסורים ואין המושל מניחו לקוברו נראה שאין חייב להוג בו אינות שהרי אין זה מוטל עליו לקברו מפני שאינו יכול לפדותו ולהוציאו לקברו כדתניא במסכת שמחות (פ"ג) נתיאשו בעלי מלקוברו מתאבלין עליו ופסיק מייה מורת אינות מיהו באותו שתפסו מושל גם אבילות אינו חייב דלא דמי לנתיאשו מלקוברו (6) שאם אינו קוברו מו אבל הכא עדיין הוא מצפה אם יוכל לעשות פשרה עם המושל להניחו לקברו וכן מעשה דר' אליעזר בר"ש[a] בבבא מציעא (דף פד:) דפסק מצות אינות ומעשה שמתה אחותו של ר"מ בשבת והודיעו לו במוצאי שבת בעיר אחרת ואכל בשר ושתה יין ואמר כיון שיש לה בעל שחייב בקבורתה אינו אסור בבשר ויין ואפשר שגם ר"מ אם היה בעיר עצמו היה מיקל מאותו הטעם: **וספר** תורה בזרועו וקורא. והוא הדין דעל פה אסור לקרות: **וירכב** עליהם. אבל אי מפשילן לאחוריו על החמור אפיר דמי וכן בס"ת ואפילו אם נדעתך לאסור ס"ת אבל בנביאים ובכתובים אפיר דמי [1]מדנקט ס"ת ולא מסתבר לומר משום שריותא דנכרים ולסטים דהא פשיטא דמותר דלמה יהיה אסור ועוד דבהדיא אמר בירושלמי דסקיא מלאה ספרים או שהיו בה עצמות של מת הרי זה מפשילן לאחוריו ורוכב עליו[1]: **אלא** אספיפא משום לסטים מותר לרכוב עליהם. וה"ה לאחוריו מותר אפילו בלא לסטים: **למחר** באין אצלנו ועכשיו מחרפין אותנו. ותימה והא אמרי' בפ' התכלת (מנחות דף מא.) ההיא שעתא ודאי רמיגן ליה פי' נותנין ציצית בטליתותיהן (2) משום לועג לרש וי"ל דה"פ הכא דמגייסין אותם במה שהחייב מצווים והמתים אינם מצווים וגדול המצווה וכו' (3) וההיא דהתכלת היינו דרמו חוטים למתים ועכשיו אנו מסלקין אותן [7]ומאי שנא אומר ר"ת דוקא הם שהיו רגילים כולם בחייהם לנשוא עלית בד' כנפות ולבשו ציצית וגם לכל העוסקים בהם יש להם ציצית והוה לועג לרש אם לא היה להם ציצית אז משום דכתיב לדורתם לדור תם אבל אנו שגם בחיינו אין מנהגינו לנשוא תמיד ציצית אי הוי רמיגן להו הוי כמו לועג לרש וכ"ת נשים לאותם שהיה להם בחייהם ח"כ יהיה לועג לרש לאחרים ועוד אר"ת שאמע מאנשי לותי"ר[a] (ד) דמסירים הציצית לציצית עולה למנין תרי"ג עם מ' חוטין וחמשה קשרים ואם לובש ציצית נראה כאילו קיים כל התורה ומיחזי כשיקרא וזה לא נהירא דגם חיים עתה למה לובשים הלא לא קיימו כל התורה כולה ומיהו י"ל דאנו סומכים על מסכת שמחות (פי"ג) שהוא אבא שאול לבניו הטילו תכלת מאפיליוני ואע"פ שהגמרא חולק עליו יש דברים שאנו מניחין הגמ' שלנו ואנו עושין כספרים החיצונים כמו מחזון יעשיהו כספיקתא וכמו ויחל שיש בגמ' (מגילה דף לא.) דבתענית קורין ברכות וקללות ובמס' סופרים (פי"ז) מפרש ויחל והריצ"ל היה רגיל אצל להסירם מן הכנף אלא לקושרם ולהדקם בתוך הכנף לאפוקי נפשיה מפלוגתא אם הם חייבין בציצית יש להם ציצית ואם לאו הרי הם מכוסין[a]: **שני** אריאל מואב. על שם דוד ושלמה שבנו את הבית ובאו מרות המואביה:

מסורת הש"ס

(1) [במ"ק כב: איתא רבן גמליאל וכן איתא בשמחות פ"ג], (2) [עוד דף מג:], (3) [בשאלתות פ' מי שהיה מי אמר רב יהודה אמר רב], (4) [מ"ר פלעיגין, (5) [מ"ק נח:], (6) ומיהו נראה דאף בס"ת], (7) [דקאמר אלא אספיפא כל"ל והד"ל רש"ל], (8) ומאי טעמא כל"ל רש"ל, (9) [ועיין תוספות פסחים מ: ד"ה אבל ותוס' ב"ב עד ע"ל ד"ה ספק ותוס' נדה סא: ד"ה אבל ותוס' ע"ג סה: ד"ה אבל],

הגהות הב"ח

(a) תוס' ד"ה ואינו מבכך וכו' לגמיאלו מלקוברו ששוב אינו קוברו אבל: (b) תוס' ד"ה למחר וכו' ציצית בטליתותיהן ולאיכא משום לועג. [ע"ש במנחות ותראה להגהתו ל"ע]: (a) בא"ד וגדול המצווה וכו' וקשה מההיא דהתכלת: (d) בא"ד מאנשי לותי"ר הא דמסירים הציצית משום לציצית עולה:

מוסף תוספות

א. בתוס' רי"ש כתב, וכן בדבייתיהו דראב"ש כיון שלא היה עומד ליקבר חלה עליו אבילות מיד. ב. בתוס' רי"ש כתב, כי שמע מזקני לותי"ר כי ציצית עדות הוא שקיים התורה ואין הדור ראוי לאותו עדות עכשיו.

מוסף רש"י

ואין מברכין עליו. ברכת המוציא להוציאו ידי חובתו (מו"ק כג: מכת"י). ואין מזמנין עליו. וכל זה לפי שאין דעתו מיושבת עליו ונראה כברכה לבטלה, ועוד לאם נא לנכר כאילו שאמר לעכו והוי ליה לועג לרש (ס' הגר בשם רש"י). ובשבת מיסב. כשהוא אוכל (שם). נתחייב בכולן. מיתייב במצות עונג שבת דאין אבלות בשבת (שם). מת תופס ארבע אמות לק"ש. שאסור לקרות בארבע אמותיו משום לועג לרש זה קורא חוט אינו יכול לקרות (סוטה מג:). הוה קשדיא תכלתא. ציציותיו היו נגרלות על גבי הקרנות (כת"י).

רב ניסים גאון

פרק ג

דאמר מר מת תופש ד' אמות לקרות שמע. עיקרה במסכתא סוטה בפרק משרה מלחמה (דף מג) כי אתא רב דימי אמר ר' יוחנן משום ר' אליעזר בן יעקב מת תופש ד' אמות לקרות שמע דכתיב (משלי ז) לועג לרש חרף עושהו:

עין משפט נר מצוה

ה א מיי' פ"ד מהלכות תפילין הלכה כב ופי"ד מהלכות אבל הלכה יג [וסי"ד מהל' ס"ת הלכה ו] סמג עשין כב טוש"ע א"ח סימן מה סעיף ג וסימן עא סעיף ז [וי"ד סימן רפד סעיף ד וסי' שמו סעיף ב ג]:

ב [מיי' פ"ג מהל' ק"ש הל' כ טוש"ע א"ח סי' עא סעיף ז ויו"ד סי' שמו סעיף ג ז]:

ו ג מיי' פ"ד מהלכות ק"ש הלכה ג טוש"ע א"ח סימן עא סעיף ג ד וביו"ד סימן שמא סעיף ו':

ז ד מיי' פי"ד מהלכות אבל הלכה י"ד סמג עשין מד"ש ב טור יו"ד סימן תג סעיף י':

זא מיי' פ"י מהל' ס"ת הלכה יא טוש"ע יו"ד סי' רפד סעיף ג]

ח ו (מיי' ומגמ' שם) טור יו"ע יו"ד סימן שמא סעיף ג:

ז ז טוש"ע א"ח סי' כג סעיף ג' ויו"ד סי' שמו סעיף ז]:

תורה אור השלם

1. וַיָּקָם אַבְרָהָם מֵעַל פְּנֵי מֵתוֹ וַיְדַבֵּר אֶל בְּנֵי חֵת לֵאמֹר: בראשית כג ג
2. גֹּר וְתוֹשָׁב אָנֹכִי עִמָּכֶם תְּנוּ לִי אֲחֻזַּת קֶבֶר עִמָּכֶם וְאֶקְבְּרָה מֵתִי מִלְּפָנָי: בראשית כג ד
3. לֹעֵג לָרָשׁ חֵרֵף עֹשֵׂהוּ שֹׂמֵחַ לְאֵיד לֹא יִנָּקֶה: משלי יז ה
4. מַלְוֵה יְיָ חוֹנֵן דָּל וּגְמֻלוֹ יְשַׁלֵּם לוֹ: משלי יט יז
5. עֹשֵׁק דָּל חֵרֵף עֹשֵׂהוּ וּמְכַבְּדוֹ חוֹנֵן אֶבְיוֹן: משלי יד לא
6. כִּי הַחַיִּים יוֹדְעִים שֶׁיָּמֻתוּ וְהַמֵּתִים אֵינָם יוֹדְעִים מְאוּמָה וְאֵין עוֹד לָהֶם שָׂכָר כִּי נִשְׁכַּח זִכְרָם: קהלת ט ה
7. וּבְנָיָהוּ בֶן יְהוֹיָדָע בֶּן אִישׁ חַי רַב פְּעָלִים מִקַּבְצְאֵל הוּא הִכָּה אֶת שְׁנֵי אֲרִאֵל מוֹאָב וְהוּא יָרַד וְהִכָּה אֶת הָאַרְיֵה בְּתוֹךְ הַבּוֹר בְּיוֹם הַשֶּׁלֶג: שמואל ב כג כ

רבינו חננאל

ת"ר המוליך עצמות ממקום למקום הרי זה לא יתנם בדסקיא פי', שני שקין מחוברין ומונחין על החמור אחד מצד זה ואחד מצד אחר. וכלשון ישמעאל אלכרג'.

1. וְאַתָּה חֵלֶל רָשָׁע נְשִׂיא יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר בָּא יוֹמוֹ בְּעֵת עָוֹן קֵץ: יחזקאל כא ל
2. עַל פִּי שְׁנַיִם עֵדִים אוֹ שְׁלֹשָׁה עֵדִים יוּמַת הַמֵּת לֹא יוּמַת עַל פִּי עֵד אֶחָד: דברים יז ו
3. יְכַבְּדוּ בָנָיו וְלֹא יֵדָע וְיִצְעֲרוּ וְלֹא יִבִין לָמוֹ: איוב יד כא
4. אַךְ בְּשָׂרוֹ עָלָיו יִכְאָב וְנַפְשׁוֹ עָלָיו תֵּאָבֵל: איוב יד כב
5. וַיֹּאמֶר יְיָ אֵלַיו זֹאת הָאָרֶץ אֲשֶׁר נִשְׁבַּעְתִּי לְאַבְרָהָם לְיִצְחָק וְלְיַעֲקֹב לֵאמֹר לְזַרְעֲךָ אֶתְּנֶנָּה הֶרְאִיתִיךָ בְעֵינֶיךָ וְשָׁמָּה לֹא תַעֲבֹר: דברים לד ד

מוסף רש"י

מאי לאמר אמר הקב"ה למשה לך אמור להם וגו'. כדי שתלך ותאמר לאבותיהם ליצחק וליעקב שטיפה שנשבע לפם הקב"ה קיימה, חזו לאמר, לכך הראיתיך לך, אבל גזירה היא מלפני ששמה לא תעבור, שאלולי כך היתי מקיימך על שתראה אותם נטועים וקבועים כה תלך ותגיד להם (דברים לד ד).

גזיזי דברדא. חתיכות של ברד והקרח שקורין גלאנג"א בלע"ז והיינו ביום השלג: **ונחת וטבל.** ט) לקריו כ"כדי לעסוק בתורה: **דסנא סיפרא דבי רב.** תורת כהנים: **חלל רשע.** על לדקיהו הוא אומר ועדיין בימי יחזקאל מי היה וקורהו חלל: **לקרייפא.** להתעסק בענוגת אחותם: **אייקר תלמודייהו.** אשתכח תלמודם מגרסתם. אייקר הוכבד עליהם מחמת שכחה: **לערא דידהו.** לער גופם ממש כגון עקילת הרימה: **שפי רוחוה.** של שפי ילדות מתות (א): **ונשמע.** ונדע מה גזרו היום פורענות בעולם. שהעולם נדון בר"ה: **הפרגוד.** מחיצה המבדלת בין מקום השכינה: **ברביעה דאשונה.** יורה. שלש רביעיות הן בכיה שניה ושלישית דאשונה בי"ז במרחשון שניה בכ"ג שלישית בר"מ בסליו: **ברד מלקה אוהו.** שעתיד ברד ליפול סמוך לרביעה ב) דאשונה ומה שמרע כבר הוקשה והברד שוכנו והמזרע בשניה עדיין רך הוא ואינו נשבר בשביל הברד כענין שנאמר והפשתה והשעורה נכתה והחטה והכוסמת לא נכו (שמות ט): **שדפון.** מלקה הרך ואינו משדף הקשה: **אלמא ידעי.** דבריה האמוריה בין החיים: **לאחר מות.** לבית הקברות: **בלגורא דדשא.** במור מפתן הבית שהלמת סובב בו: **מסרקאי.** מסרק שלי: **גובפא.** קנה. ובשביל שמתה ילדה אמרה כן לענגמת נפש: **בסדי פלניפא דאפיא למחר.** לקבורה: **אלמא ידעי.** מה שעושין שידעה זו שזו גוסקת ונטויה למות: **דלמא דומה.** מלאך שהוא ממונה על המתים קדיש ומכריז להו עכשיו יצא פלוני אבל שאר דברי החיים אינם יודעים: **בעינא אבא.** מבקש אני את אבא כך היה שמו: **א"ל.** המתים נגלו לו כאילו הם חוץ מקבריהם ויושבים בעגולה: **תזייה.** שמואל ללוי ג) תכנו שהיה יושב חוץ לישיבה של שאר מתים: **כל כי הנך שני.** מספר השנים שלא נכנסת בישיבתו של רבי אפס במס' כתובות בפרק הנושא את האשה (דף קג:): **תזייה.** שמואל לאבוה דקא בכי וחייך: **דלעגל אפיה.** במהרה תקבר: **באמצא דרחיא.** כל בנין מושב הרחיים קרוי אמת הרחיים: **אלמא ידעי.** מי חשוב בין החיים: **ואם הארץ.** במיתת משה כתיב: ומי

בן איש חי אטו כולי עלמא. בספרים מדויקים כתיב מי וקריון חיל ומן הכתיב דייק הכי שלא כתיב חיל אלא מי: **סיפרא** דבי רב. מהאי דרש שהוא חמור שבספרים: **בתוך** הבור. שהוא באמצע הספרים: **אלמא** ידעי. מדקאמר לעגל קא אמית ולא מצי לשמוי כדלעיל דומה קדיש ואמר להו דהיינו דוקא לאלתר אבל כל כך לא היה מקדיש דהוא עצמו אינו יודע: אפי'

בן איש חי אטו כולי עלמא בני מתי נינהו אלא בן איש חי שאפי' במיתתו קרוי חי רב פעלים מקבצאל שריבה וקבץ פועלים לתורה והוא הכה את שני אריאל מואב שלא הניח כמותו לא במקדש ראשון ולא במקדש שני והוא ירד והכה את הארי בתוך הבור ביום השלג איכא דאמרי דתבר גזיזי דברדא ונחת ו) וטבל איכא דאמרי דתנא סיפרא דבי רב ביומא דסיתוא. והמתים אינם יודעים מאומה אלו רשעים שבחייהן קרויין מתים שנאמר 1 ואתה חלל רשע נשיא ישראל ואי בעית אימא מהכא 2 על פי שנים עדים או (על פי) שלשה עדים יומת המת חי הוא אלא המת מעיקרא: ז) בני ר' חייא נפוק לקרייתא אייקר להו תלמודייהו הוו קא מצערי לארכוריה א"ל חד לחבריה ידע אבון בהאי צערא א"ל אידך מנא ידע והא כתיב 3 יכבדו בניו ולא ידע א"ל אידך ולא ידע והא כתיב 4 אך בשרו עליו יכאב ונפשו עליו תאבל ואמר רבי יצחק ח) קשה רמה למת ט) כמחט בבשר החי אמרי בצערא דידהו ידעי בצערא דאחרינא לא ידעי ולא והתניא י) מעשה בחסיד אחד שנתן דינר לעני בערב ר"ה בשני בצורת והקניטתו אשתו והלך ולן בבית הקברות ושמע שתי רוחות שמספרות זו לזו אמרה חדא לחברתה חברתי בואי ונשוט בעולם ונשמע מאחורי הפרגוד מה פורענות בא לעולם אמרה לה חברתה איני יכולה שאני קבורה במחצלת של קנים אלא לכי את ומה שאת שומעת אמרי לי הלכה היא ושטה ובאה ואמרה לה חברתה חברתי מה שמעת מאחורי הפרגוד אמרה לה שמעתי שכל הזורע ברביעה ראשונה ברד מלקה אותו הלך הוא וזרע ברביעה שניה של כל העולם כולו לקה שלו לא לקה לשנה האחרת הלך ולן בבית הקברות ושמע אותן שתי רוחות שמספרות זו עם זו אמרה חדא לחברתה בואי ונשוט בעולם ונשמע מאחורי הפרגוד מה פורענות בא לעולם אמרה לה כך אמרתי לך איני יכולה שאני קבורה במחצלת של קנים אלא לכי את ומה שאת שומעת בואי ואמרי לי הלכה ושטה ובאה ואמרה לה חברתה חברתי מה שמעת מאחורי הפרגוד אמרה לה שמעתי שכל הזורע ברביעה שניה שדפון מלקה אותו הלך וזרע ברביעה ראשונה של כל העולם כולו נשדף ושלו לא נשדף אמרה לו אשתו מפני מה כ) אשתקד של כל העולם כולו לקה ושלך לא לקה ועכשיו של כל העולם כולו נשדף ושלך לא נשדף סח לה כל הדברים הללו אמרו לא היו ימים מועטים עד שנפלה קטטה בין אשתו של אותו חסיד ובין אמה של אותה ריבה אמרה לה לכי ואראך בתך שהיא קבורה במחצלת של קנים לשנה האחרת הלך ולן בבית הקברות ושמע אותן רוחות שמספרות זו עם זו אמרה לה חברתי בואי ונשוט בעולם ונשמע מאחורי הפרגוד מה פורענות בא לעולם אמרה לה חברתי הניחני דברים שביני לבינך כבר נשמעו בין החיים אלמא דידעי דילמא איניש אחרינא שכיב ואזיל ואמר להו ת"ש דזעירי הוה מפקיד זוזי גבי אושפזיכתיה עד דאתי ואזיל לבי רב שכיבה אזל בתרה לחצר מות אמר לה זוזי היכא אמרה ליה זיל שקלינהו מתותי כ) בצנורא דדשא בדוך פלן ואימא לה לאימא תשדר לי מסרקאי וגובתאי דכוחלא בהדי פלניתא דאתיא למחר אלמא ידעי [דלמא] דומה קדים ומכריז להו ת"ש דאבוה דשמואל הוו קא מפקדי גביה זוזי דיתמי כי נח נפשיה לא הוה שמואל גביה הוו קא קרו ליה בר אכיל זוזי דיתמי אזל אבתריה לחצר מות אמר להו בעינא אבא אמרו ליה אבא טובא איכא הכא אמר להו בעינא אבא בר אבא אמרו ליה אבא בר אבא נמי טובא איכא הכא אמר להו בעינא אבא בר אבא אבוה דשמואל היכא אמרו ליה סליק למתיבתא דרקיעא אדהכי חזייה ללוי דיתיב אבראי אמר ליה אמאי יתבת אבראי מאי טעמא לא סלקת אמר ליה דאמרי לי כל כי הנך שני דלא סליקת למתיבתא דרבי אפס ואחלישתיה לדעתיה לא מעיילינן לך למתיבתא דרקיעא אדהכי והכי אתא אבוה חזייה דהוה קא בכי ואחיך אמר ליה מאי טעמא קא בכית אמר ליה דלעגל קא אתית מאי טעמא אחיכת דחשיבת בהאי עלמא טובא אמר ליה אי חשיבנא נעיילוה ללוי ועיילוהו ללוי אמר ליה זוזי דיתמי היכא אמר ליה זיל שקלינהו באמתא דרחיא עילאי ותתאי דידן ומיצעי דיתמי אמר ליה מאי טעמא עבדת הכי אמר ליה אי גנובי גנבי מגנבו מדידן אי אכלה ארעא אכלה מדידן אלמא דידעי דילמא שאני שמואל כיון דחשיב קדמי ומכריז מ) פנו מקום ל) ואף ר' יונתן הדר ביה דאמר רבי שמואל בר נחמני אמר ר' יונתן מנין למתים שמספרים זה עם זה שנאמר 5 ויאמר ה' אליו זאת הארץ אשר נשבעתי לאברהם ליצחק וליעקב לאמר מאי לאמר אמר הקדוש ברוך הוא למשה לך אמור להם לאברהם ליצחק וליעקב שבועה שנשבעתי לכם כבר קיימתיה לבניכם ואי

ד) [עיין תוס' ב"ק פב: ד"ה אמאי], ה) [במס' ע"ז מו. כתב כש"י ד"ה כמי כדי מיא יהודה ומזקי' שמן], ו) שבת יג: קנב., ז) [פוסה דף י. מהרלרין מס:], ח) [מנות דר"ג ס"ג ס"מ], ט) [כלומר אמאי קדמיתא ערוך ועי' תוי"ט ב"ב פ"ו מ"ג], י) ב"מ ל' לעולל, כ) [מנות עז:], כא) ונתרגום רב יוסף בד"ה ג' יא אמאי אמרו לעגל מחמת שנגע בשרך אחר, ל) [ל"ל שניה], כב) ס"מ הכירו,

הגהות הב"ח

(א) רש"י ד"ה שפי וכו' מתות הס"ד ותמ"ב מ"ה בואי ונשוט ונדע:

גליון הש"ס

גמ' ואף ר' יונתן הדר ביה. עי' מוקמה דף לד ע"ב מוס' ד"ה אמאי: רש"י ד"ה ונחת בו' כדי לעסוק בתורה. עי' ב"ק דף פ"ב ע"ב תוס' ד"ה אמאי:

לעזי רש"י

גלאנצ"א [גלצ"א]. קרח.

רב ניסים גאון

דילמא דומה הוא דקדים מכריז להו.

במסכת סנהדרין בפרק כל ישראל יש להן חלק (דף צד) אמרי' אמר ר' יוחנן אותו מלאך שהוא ממונה על הרוחות דומה שמו: ת"ש דאבוה דשמואל הוו מפקדי גביה זוזי דיתמי אמר ליה דאמרו לי כל הנך שני דלא עיילת למתיבתא דר' אפס הכא נמי לא תיעול. איתיה לפירושה במסכת כתובות בפרק הנושא את האשה (דף קג) דתנו רבנן בשעת פטירתו של רבי כו' אמר להם לחכמי ישראל אני צריך נכנסו חכמי ישראל אצלו אמר להם אל תספדוני בעיירות והושיבו ישיבה לאחר ל' יום שמעון בני חכם גמליאל בני נשיא חנינא בר חמא ישב בראש ודאמרי' עלה לא קביל עליה ר' חנינא שהיה ר' אפס גדול ממנו ב' שנים ומחצה יתיב ר' אפס ברישא ויתיב ר' חנינא אבראי ואתא לי יתיב גביה ומשום הכא לא עיילה ללוי למתיבתא דרקיעא עד דבעא שמואל רחמי עליה ועיילוה:

ואי ס"ד דלא ידעי כי אמר להו מאי הוי אלא מאי דידעי למה לי' למימר להו לאחזוקי ליה טיבותא למשה אמר רבי יצחק כל המספר אחרי המת כאלו מספר אחרי האבן איכא דאמרי דלא ידעי ואיכא דאמרי דידעי ולא איכפת להו איני והא אמר רב פפא חד אישתעי מילתא בתריה דמר שמואל ונפל קניא מטללא ובזעא לארנקא דמוחיה שאני צורבא מרבנן דקודשא בריך הוא תבע ביקריה אמר רבי יהושע בן לוי כל המספר אחר [6]מטתן של תלמידי חכמים נופל בגיהנם שנא' [1]והמטים עקלקלותם יוליכם ה' את פועלי האון שלום על ישראל אפילו בשעה ששלום על ישראל יוליכם ה' את פועלי האון תנא דבי ר' ישמעאל אם ראית תלמיד חכם שעבר עבירה בלילה אל תהרהר אחריו ביום שמא עשה תשובה שמא סלקא דעתך אלא ודאי עשה תשובה והני מילי בדברים שבגופו אבל בממונא עד דמהדר למריה: ואמר ר' יהושע בן לוי [2]בב"ד מקומות בית דין מנדי' על כבוד הרב וכולן שנינו במשנתנו אמר ליה ר' אלעזר היכא אמר ליה לכי תשכח נפק דק ואשכח תלת המזלזל בנטילת ידים והמספר אחר מטתן של תלמידי חכמי' והמגים דעתו כלפי מעלה [3]המספר אחר מטתן של תלמידי חכמים מאי היא [4]דתנן הוא היה אומר אין משקין לא את הגיורת ולא את המשוחררת וחכמים אומרים [5]משקין ואמרו לו מעשה בכרכמית שפחה משוחררת בירושלים והשקוה שמעיה ואבטליון ואמר להם דוגמא השקוה ונדוהו ומת בנדויו וסקלו בית דין את ארונו [6]והמזלזל בנטילת ידים מאי היא [7]דתנן א"ר יהודה חס ושלום שעקביא בן מהללאל נתנדה שאין עזרה נגעלת על כל אדם בישראל בחכמה ובטהרה וביראת חטא כעקביא בן מהללאל אלא את מי נדו את אלעזר בן חנוך שפקפק בנטילת ידים וכשמת שלחו בית דין והניחו אבן גדולה על ארונו [8]ללמדך [9]שכל המתנדה ומת בנדויו ב"ד סוקלין את ארונו המגים דעתו כלפי מעלה מאי היא [10]דתנן שלח לו שמעון בן שטח לחוני המעגל צריך אתה להתנדות ואלמלא חוני אתה גוזרני עליך נדוי אבל מה אעשה שאתה [11]מתחטא לפני המקום ועושה לך רצונך כבן שמתחטא לפני אביו ועושה לו רצונו ועליך הכתוב אומר [2]ישמח אביך ואמך ותגל יולדתך ותו ליכא והא איכא דתני רב יוסף [12]תודום איש רומי [13]הנהיג את בני רומי להאכילן גדיים מקולסין בלילי פסחים שלח ליה שמעון בן שטח אלמלא תודום אתה גוזרני עליך נדוי שאתה מאכיל את ישראל קדשים בחוץ [14]במשנתנו קאמרינן והא ברייתא היא ובמתני' ליכא והא איכא הא [15]דתנן חתכו חוליות ונתן חול בין חוליא לחוליא ר' אליעזר מטהר [13]וחכמים מטמאים וזהו תנורו של עכנאי מאי עכנאי אמר רב יהודה אמר שמואל מלמד שהקיפוהו הלכות כעכנאי זה וטמאוהו ותניא [16]אותו היום הביאו כל טהרות שטיהר ר"א ושרפום לפניו ולבסוף ברכוהו אפילו הכי נדוי במתני' לא תנן אלא בב"ד מקומות היכא משכחת לה ר' יהושע בן לוי מדמה מילתא למילתא ור' אלעזר לא מדמה מילתא למילתא: נושאי המטה וחלופיהן: [17]ת"ר [18]אין מוציאין את המת סמוך לק"ש ואם התחילו אין מפסיקין איני והא רב יוסף אפקוהו סמוך לק"ש [19]אדם חשוב שאני: שלפני המטה ושלאחר המטה: ת"ר [20]העוסקים בהספד בזמן שהמת מוטל לפניהם נשמטין אחד אחד וקורין אין המת מוטל לפניהם הן יושבין וקורין והוא יושב ודומם הם עומדים ומתפללין והוא עומד ומצדיק עליו את הדין ואומר רבון העולמים הרבה חטאתי לפניך ולא נפרעת ממני אחד מני אלף יהי רצון מלפניך ה' אלהינו שתגדור פרצותינו ופרצות כל עמך בית ישראל ברחמים אמר אביי 'לא מבעי ליה לאינש למימר הכי [21]דארשב"ל וכן תנא משמיה דרבי יוסי לעולם אל יפתח אדם פיו לשטן [22]ואמר רב יוסף מאי קראה שנאמר [3]כמעט כסדום היינו מאי אהדר להו נביא שמעו דבר ה' קציני סדום: קברו את המת וחזרו וכו': אם יכולים להתחיל ולגמור את כולה אין אבל פרק אחד או פסוק אחד לא ורמינהו קברו את המת וחזרו אם יכולין להתחיל ולגמור אפילו פרק אחד או פסוק אחד הכי נמי קאמר [23]אם יכולין להתחיל ולגמור אפי' פרק אחד או אפילו פסוק אחד עד שלא יגיעו לשורה יתחילו ואם לאו לא יתחילו: העומדים

אפי' בשעה ששלום על ישראל. והיינו לאחר מיתתו דלא אמו לאנשי בהדי המספרים בגנותם מהכא משמע דאיירי לאחר מיתה: **דוגמא** השקוה. פרש"י לפי שהיתה גיורת כמותם שהיו גרים וכן משמע בירושלמי למועד קטן (פ"ג) מהו דוגמא דכוותי'. בעריך פירש [6]דוגמא השקוה מי נגע אצל לא היו מרים ממש ולא מחקו התורה עליה אלא לירמה אותה: מדלגין

אפי' בשעה ששלום על ישראל. מאי דידעי למה לי' למימר להו לאחזוקי ליה טיבותא למשה אמר רבי יצחק כל המספר אחרי המת כאלו מספר אחרי האבן איכא דאמרי דלא ידעי ואיכא דאמרי דידעי ולא איכפת להו איני והא אמר רב פפא חד אישתעי מילתא בתריה דמר שמואל ונפל קניא מטללא ובזעא לארנקא דמוחיה שאני צורבא מרבנן דקודשא בריך הוא תבע ביקריה אמר רבי יהושע בן לוי כל המספר אחר [6]מטתן של תלמידי חכמים נופל בגיהנם

שנא' [1]**והמטים עקלקלותם יוליכם ה' את פועלי האון שלום על ישראל אפילו בשעה ששלום על ישראל יוליכם ה' את פועלי האון תנא דבי ר' ישמעאל אם ראית תלמיד חכם שעבר עבירה בלילה אל תהרהר אחריו ביום שמא עשה תשובה שמא סלקא דעתך אלא ודאי עשה תשובה והני מילי בדברים שבגופו אבל בממונא עד דמהדר למריה: ואמר ר' יהושע בן לוי** [2]**בב"ד מקומות בית דין מנדי' על כבוד הרב וכולן שנינו במשנתנו אמר ליה ר' אלעזר היכא אמר ליה לכי תשכח נפק דק ואשכח תלת המזלזל בנטילת ידים והמספר אחר מטתן של תלמידי חכמי' והמגים דעתו כלפי מעלה** [3]**המספר אחר מטתן של תלמידי חכמים מאי היא** [4]**דתנן הוא היה אומר אין משקין לא את הגיורת ולא את המשוחררת וחכמים אומרים** [5]**משקין ואמרו לו מעשה בכרכמית שפחה משוחררת בירושלים והשקוה שמעיה ואבטליון ואמר להם דוגמא השקוה ונדוהו ומת בנדויו וסקלו בית דין את ארונו** [6]**והמזלזל בנטילת ידים מאי היא** [7]**דתנן א"ר יהודה חס ושלום שעקביא בן מהללאל נתנדה שאין עזרה נגעלת על כל אדם בישראל בחכמה ובטהרה וביראת חטא כעקביא בן מהללאל אלא את מי נדו את אלעזר בן חנוך שפקפק בנטילת ידים וכשמת שלחו בית דין והניחו אבן גדולה על ארונו** [8]**ללמדך** [9]**שכל המתנדה ומת בנדויו ב"ד סוקלין את ארונו המגים דעתו כלפי מעלה מאי היא** [10]**דתנן שלח לו שמעון בן שטח לחוני המעגל צריך אתה להתנדות ואלמלא חוני אתה גוזרני עליך נדוי אבל מה אעשה שאתה** [11]**מתחטא לפני המקום ועושה לך רצונך כבן שמתחטא לפני אביו ועושה לו רצונו ועליך הכתוב אומר** [2]**ישמח אביך ואמך ותגל יולדתך ותו ליכא והא איכא דתני רב יוסף** [12]**תודום איש רומי** [13]**הנהיג את בני רומי להאכילן גדיים מקולסין בלילי פסחים שלח ליה שמעון בן שטח אלמלא תודום אתה גוזרני עליך נדוי שאתה מאכיל את ישראל קדשים בחוץ** [14]**במשנתנו קאמרינן והא ברייתא היא ובמתני' ליכא והא איכא הא** [15]**דתנן חתכו חוליות ונתן חול בין חוליא לחוליא ר' אליעזר מטהר** [13]**וחכמים מטמאים וזהו תנורו של עכנאי מאי עכנאי אמר רב יהודה אמר שמואל מלמד שהקיפוהו הלכות כעכנאי זה וטמאוהו ותניא** [16]**אותו היום הביאו כל טהרות שטיהר ר"א ושרפום לפניו ולבסוף ברכוהו אפילו הכי נדוי במתני' לא תנן אלא בב"ד מקומות היכא משכחת לה ר' יהושע בן לוי מדמה מילתא למילתא ור' אלעזר לא מדמה מילתא למילתא: נושאי המטה וחלופיהן:** [17]**ת"ר** [18]**אין מוציאין את המת סמוך לק"ש ואם התחילו אין מפסיקין איני והא רב יוסף אפקוהו סמוך לק"ש** [19]**אדם חשוב שאני: שלפני המטה ושלאחר המטה: ת"ר** [20]**העוסקים בהספד בזמן שהמת מוטל לפניהם נשמטין אחד אחד וקורין אין המת מוטל לפניהם הן יושבין וקורין והוא יושב ודומם הם עומדים ומתפללין והוא עומד ומצדיק עליו את הדין ואומר רבון העולמים הרבה חטאתי לפניך ולא נפרעת ממני אחד מני אלף יהי רצון מלפניך ה' אלהינו שתגדור פרצותינו ופרצות כל עמך בית ישראל ברחמים אמר אביי 'לא מבעי ליה לאינש למימר הכי** [21]**דארשב"ל וכן תנא משמיה דרבי יוסי לעולם אל יפתח אדם פיו לשטן** [22]**ואמר רב יוסף מאי קראה שנאמר** [3]**כמעט כסדום היינו מאי אהדר להו נביא שמעו דבר ה' קציני סדום: קברו את המת וחזרו וכו': אם יכולים להתחיל ולגמור את כולה אין אבל פרק אחד או פסוק אחד לא ורמינהו קברו את המת וחזרו אם יכולין להתחיל ולגמור אפילו פרק אחד או פסוק אחד הכי נמי קאמר** [23]**אם יכולין להתחיל ולגמור אפי' פרק אחד או אפילו פסוק אחד עד שלא יגיעו לשורה יתחילו ואם לאו לא יתחילו:**

אין מוליאין את המת. לקברו: סמוך לקריאת שמע. לפי שמתבטלין מן הקריאה: **אין המת מוטל לפניהם.** שהמת בבית אחר והם מספידין אותו כאן. ויש מפרשין שנתון לגד אחר: **והוא יושב ודומם.** האבל: **למימר הכי.** לא נפרעת ממני דמשמע הפרע: הכוותא

ואינו תנור כלל, וחכמים מטמאין קסברי השתא מיהת תנור הוא וכלי הוא דהא לא איפרדו חוליותיו ומשמש כדרכו. והוה תנורו של עכנאי. שהקיפוהו הלכות כעכנא זו וברכוהו על אשר חלק על דברי רבים שנמצא כאלו זלזלם. ואסיקנא ר' יהושע לא בעי לשון נדוי מפורש במשנתנו, אלא מדמי מילתא למילתא, ומשכח עשרים וארבעה. ר' אלעזר לא מדמי אלא בעי נדוי מפורש במשנתינו ולא אשכח אלא חלתא. אמר אביי לא מבעי ליה לאינש למימר הכי. ולא יאמר לא נפרעת ממני אחת מני אלף, דקימא לן אל יפתח אדם את פיו לשטן מילתא הוא.

מסורת הש"ס

ם) [פי' לחדי מתמן לשון המייה הוא כלומר עמה מדלק הסדרה וכדקתני לקמן דבי רבי ישמעאל אם לאת מ"מ כו' שהלי עשה תשובה למיכך אמור לפפר כזה ערוך ערך אחר כשם ר"מ]. ב) עדות פ"ה מ"ז. ג) שם פמחים סד:, ד) שם מ"ק טו:. ה) תענית דף יט:, ו) [עי' פירש"י דהכא אמנם במשנה דתענית לא מי כלום אלא הקבלת פורפ"ש בגמ"ז אלא בגמנמות קו: כתב רש"י ד"ה ומחמנא נמיר אמו כמו בן מתחנא לאמיו אביו ע"ב אבל בכבוכות נז: כתב רש"י מד"ה והכמיב נמחמנא לשון ירידה וחכרנו נמם' תענית בן המחמנא לפני אביו ע"כ ודע דהרש"ב מ"מ ע"ג דתענית כתב מחמנא מתנגנג וכתב המר"ש לשון אלרמיא הוא מ"מ בפרק כי הלידים רבים מ"ש לרוס עליל מחמיין], ז) פמחים נב. ע"ש בלא כב. ע"ש מופפחת שם פ"ב הי"ת, ח) [עיתוין נג. מנחות לא: כתובות קנו.], ט) עדות פ"ז מ"ז בלים פ"ב מ"ש ב"מ נע., י) [ב"מ דף נט:], כ) שמחות פ"ר, ל) [שבת דף נת. קמב: פמחים קי. מו"ק יח: יב. מגילה כב: כתובות נב: פו. ב"מ פב. מס' ע"ג ח: מת. מח: מולין קלב:], מ) לקמן ם. כתובות מ:, נ) [בשם רב האי גאון והמרוך גרס דוכמא ופי' כפירש"י ע"ש ערך דגס].

הגהות הב"ח

(ם) רש"י ד"ה דוגמא השקוה על שהיו הם דומין לה השקוה:

גליון הש"ם

גמ' וארי מאי קראה שנא' כמעט כסדום. עיין מו"ק דף יח ע"א תוס' ד"ה ואפקייעם:

רב ניסים גאון

מעשה בחתדום איש רומי שהנהיג את בני רומי לאכול גדיי' מקולסים בלילי פסחים. גרסינן במסכת פסחים בפ' מקום שנהגו (ד' נג) איבעיא להו תודוס איש רומי גברא רבה הוה או בעלי אגרופים הוה תא שמע את זו דרש תודוס איש רומי כו' שמע מינה גברא רבה הוה שמע מינה ר' יוסי בר אבין אמר מטיל מלאי לכיס של תלמידי חכמים הוה דאמר ר' יוחנן כל המטיל מלאי לכיס של תלמידי חכמים זוכה ויושב בישיבה של מעלה שנא' (קהלת ז) כי בצל החכמה בצל הכסף ובגמרא דבני מערבא (מו"ק פ"ג ה"א) אמרי מהו תודוס אמר ר' חגינא דהוה משלח פרנסתן דרבנן: **חתכו חוליות ונתן חול** בין חוליא לחוליא ר' אליעזר מטהר וחכמים מטמאין וזהו תנורו של עכנאי ואמר רב יהודה אמר שמואל למה נקרא שמו עכנאי שהקיפוהו דברים כעכנא וטימאוהו. איתה מיפרשא בבבא מציעא בפרק הזהב (דף נט) ומי שלא עיין בה לשם אינה מתפרשת לו מיכן לפי שלא הוכר ממנה כאן אלא כפי הצורך בענין נמנו וביריכוהו בלבד וכלל המעשה כולו לשם פירשוהו ולפי שהוא קשה ומשתבשין בפירושה ישר בעיני לפרש חורף דבריה בקיצור כפי שלמדתי מדברי אדוננו האיי גאון ז"ל החלוקה היתה בין ר' אליעזר והחכמים חבריו בתנור שנעשה חוליות של טיט מתחלתו ואחר כן הניחו אותן החוליות אחת על גבי חברתה עד שנגמר התנור ועמד על מחכתתו וכשהיו מרביבין החוליות אחת על גבי חברתה היו נותנין חול בנתים סבר ר' אליעזר כי זה התנור הואיל והחול נתון בין כל חוליא וחוליא וכשמבקש אדם לפורקו ולהחזירו חוליות כמו שהיה מתחלה יכול הוא לפי כי חוליות שלו לא נדבקו זו בזו ולא נצמדו זו לזו ולפיכך יהא דינו עכשיו בשעה שהוא מוקם כדין שהיה לחוליות שלו קודם הקמתו ואם נפל באירוו שא זה התנור שרץ אינו מטמא ולא יהא דינו כדין התנור שהחליותיו מצומדין ומדובקין זו בזו שאמר בו הכתוב (ויקרא יא) תנור וכירים יותץ והחכמים החולקים עליו לא היה אצלם הפרש בין נתן חול בין החוליות שלו כין לא נתן אלא בין כך ובין כך טמא הוא אצלם כדין שאר כלי חרש שמיטמאין מאוירן והיו דנין כנגד ר' אליעזר על זה הדבר ונשאו ונתנו בה הרבה ורצה ר' אליעזר להביא ראיה לדבריו ולסייעם מדרך שהיא נוהגת כמנהג סימנים וראיות והיא מדמית למעשה מופת ולא קיבלום החכמים ולא נתקיימו אצלם לפי שכן דרכו של עולם להתנהג בכיוצא בהן ולפיכך אמרו לו אין מביאין ראיה מאמת המים כלומר כי אין בזה דבר שהוא סותר למנהגו של עולם ומשנה סדרי בראשית כדי שיהא לך לראיה אלא לעולם אין ההלכה מתקיימת אלא לפי מה שנתברר מן הקבלה של מרובין והיינו דברי חכמים ובגמרא דאלו מגלחים דבני מערבא (הכנה א) הזכירה זה המעשה ואמרו כל הלין שבחא ולית הלכתא כר' אליעזר אמר ר' חגינא משנתנה לא נתנה אלא אחרי רבים להטות ולית לה' אליעזר לא שאחרי בפניי פירוש עכנה נקבה לא הקפיד אלא על ידי ששרפו טהרותיו בפניי פירוש עכנה נקבה לא נחשים וזה שנתכוונו לדמותן לדברים בעכנה מפני שהקיפו דבריהן עליו בראיות שאין עליהן פירכא והתקיפו עליו באתקפות מחוורות שטברו דבריו ולא מצא מהן מנוס כעכנה זו שאם מקפת על שום דבר וסוגרת עליו לא יהיה לו ממנה מפלט ודכוותה התם בבבא קמא בפרק הנזהל בתרא (דף קיז) עכנה עכנה (פתחי) [פתח] פיך ויכנס הרב אצל

עין משפט נר מצוה

ט א מי' פ"ו מהלכות תלמוד תורה הלכה יד טוש"ע יו"ד סימן שלד סעיף מג:

י ב מי' פ"ה מהלכות יום הכפורים הלכה יב טוש"ע יו"ד סימן רמג סעיף ז וכסימן שלד סעיף מ:

יא ג מי' פ"ב מהלכות טומאת הלכה ו:

יב ד מי' פ"ו מהלכות כרכות הלכה י"ט [ופ"ו מהל' תלמוד תורה הל' יד ופי' כ"מ] סמג עשין מ טור שו"ע א"ח סי' קנט סעיף ט:

יג ה מי' פ"ו מהלכות ת"ת הלכה ד טוש"ע יו"ד סימן שלד סעיף ג:

יד ו מי' פ"ח מהלכות ממרים ומלה הלכה י"ז טוש"ע אה"ע סימן מט סעיף ח:

טו ז מי' פט"ו מהלכות כלים הלכה ה:

טז ח מי' פ"ל מהלכות ק"ש הלכה ד סמג עשין יח טוש"ע אה"ח סימן עב סעיף ג טור שו"ע יו"ד סימן שמ סעיף כ:

יז ט מי' שם הלכה ה סמג שם [וכ"ה סימן שד"מ סעיף יב]:

יח ל מי' פ"ה מהלכות אבל הלכה ד טוש"ע יו"ד סימן שמ סעיף ד:

תורה אור השלם

1. וְהַמֵּטִּים עֲקַלְקַלּוֹתָם יוֹלִיכֵם יְיָ אֶת פֹּעֲלֵי הָאָוֶן שָׁלוֹם עַל יִשְׂרָאֵל:

תהלים קכה ה

2. יִשְׂמַח אָבִיךָ וְאִמֶּךָ וְתָגֵל יוֹלַדְתֶּךָ: משלי כג כה

3. לוּלֵי יְיָ צְבָאוֹת הוֹתִיר לָנוּ שָׂרִיד כִּמְעָט כְּסֹדֹם הָיִינוּ לַעֲמֹרָה דִּמִּינוּ: שִׁמְעוּ דְבַר יְיָ קְצִינֵי סְדֹם הַאֲזִינוּ תּוֹרַת אֱלֹהֵינוּ עַם עֲמֹרָה:

ישעיהו א ט-י

מוסף רש"י

הובא בטוף המסכת.

רבינו חננאל

המספר אחר מטתן של תלמידי חכמים. פי' אחר מטתן, לשון הטייה הוא כלומר נטה מדרך הישרה, וכדתנא דבי רבי ישמעאל אם ראית ת"ח שעבר עבירה בלילה אל תהרהר אחריו ביום שודאי חזר בו ועשה תשובה לפיכך אסור לספר בזה. ואסיקנא הני מילי בעבירת הגוף אבל בגזלת ממון עד שיחזיר לבעליו. והמגים דעתו כלפי מעלה. פי', שטורה להקב"ה יותר מדאי ועובר הוא ומזלזל בדברי חכמים שאמרו לא נכון לעשות כן, כההוא מעשה דרבא דפרק חסידים מי איכא דמיטרח קמי שמיא כולי האי, למחר אשכחיה לפורייה דמרשם בסכיני. ועוד אתה הטרחת תאנה להוציא פירות בלא זמנה. ואמר להם דוגמא השקוה. ס"א דוכמא, פי' גרים שכמוהה השקוה, כלומר שמעיה ואבטליון שבאו מטיפת גרים, הן השקו גיורות להראות שהן חשובין כישראל ונמצאו מזלזלין בכבודן. [אלמלא תודוס אתה גוזרני עליך נדוי וכו'. תוספות, שהיו קורין אותן פסחים, ואמרו לו שהמאכיל לישראל כעין קדשים בחוץ בר נדוי הוא]. חתכו חוליות ונתן חול בין חוליא לחוליא, ר' אליעזר מטהר. פי', חתכו לתנור חליות [לרחבו] ונתן חול בין חוליא לחוליא כדי שלא תדבק חוליא עם חברתה ויחלים התנור. ר"א מטהר, כלומר מאחר שהחול בין חוליא לחוליא אינן מדובקות לעולם, ורואין אותן כאלו פורדות הן

מדלגין היינו על גבי ארונות. תימה לפ"ה דפי' גולל כיסוי של ארון דתנ' מ) כל אשר יגע על פני השדה לרבות גולל ודופק וא"כ גם הגולל מטמא באהל והיאך היו מדלגין עליו וי"ל דלא קשה דהא תני' בשמחות (פ"ד הלכה כא) כל טומאה שאין מזיר מגלח עליה אין כהן מוזהר עליה וגולל ודופק אין מזיר מגלח עליהן כדתנן במס' מזיר פרק כהן גדול (דף נד.) והיה אומר ר"מ דליתי' להני כללי דהא אמר התם רביעית דם אין המזיר מגלח עליו עד שיהא חצי לוג ואפילו הכי כהן מוזהר עליו כדאמרינן בפרק בהמה המקשה (חולין דף עב.) דרביעית דם הבא מן' מתים טמא ומפקינן ליה מעל כל נפשות מת לא יבא וי"ל דהתם מכל מקום הוי שם טומאה שהמזיר מגלח עליה אבל גולל ודופק אינו כלל במזיר ולכך אין כהן מוזהר עליו אי נמי הא בריתא סברה מזקנים הראשונים (מזיר נג.) שהיו אומרי' רביעית דם גם בתגלחת מזיר ומיהו תימא אמאי אין המת מטמא באהל כיון שהכסוי עצמו מקבל טומאה דכל דבר המקבל טומאה אינו חוצץ בפני הטומאה אם כן מטמא באהל וי"ל דאין מטמא אלא לד חיצון[א] שבו אבל לד פנימי טהור כדתנן במסכת אהלות בפט"ו (משנה ט) חבית שהיא מלאה משקין טהורים ומוקפת למיד פתיל ועשאה גולל לקבר הנוגע בה מטמא טומאת שבעה והחבית והמשקין טהורין לפי שלד פנימי כולו טהור ומיהו תימה לפ"ה דפירש בפ"ק דברוכין (דף עו) (ב) גבי אין עושין מבעלי חיים גולל ודופק לקבר ואי גולל היינו כסוי הארון וכי עושין מבעלי חיים כסוי לארון (ג) ע"כ פר"ת דגולל היינו מצבה וכן דרך בני אדם ליתן בהמה על הקבר לסימן עד שיתנו עליו מצבה[ב]:

רוב ארונות יש להם חלל טפח. ול"ל שראש הארון פתוח שאם היה סתום אדרבה כי יש בו פותח טפח מטמא ואפילו בלד הריקן שבו כדאמרינן במסכת אהלות בפ"ז (מ"ח) נפש אטומה הנוגע בה מן הלדדין טהור פי' בלד הריקן מפני שטומאה בוקעת ועולה בוקעת ויורדת ואם היה מקום הטומאה טפח ע"ט (ד) על רוס טפח הנוגע בה מכל מקום טמא מפני שהוא כקבר סתום אלמא כקבר סתום אינו מטמא כל שביביו אלא כשיש עליו טפח אבל בטומאה רגולה אינו מטמא אלא כנגד הטומאה ולא מלד הריקן ובפרק המוכר פירות (ב"ב דף ק:) יש להאריך[ב]: **ולאחותו מה ת"ל.** גבי מזיר כתיב על (כל נפשות) [נפש] מת לא יבא וכתיב בתריה לאביו ולאמו ולאחיו ולאחותו לא יטמא וכולהו יתירי ניהו דמנפש מת נפקא ודרשינן לאביו מה תלמוד לומר דנפקא לא איצטריך דהא מנפש מת נפקא כולהו ולא בא אלא להוציא מת מצוה שמותר לטמא בו ולאחותו מה תלמוד לומר לגופיה לא איצטריך ולהתיר מת מצוה דמלאביו נפקא אלא להביא שאם היה מזיר וכהן שיש עליו שתי קדושות אין הכתוב מזהירו מלטמא אלא לאמו אבל מטמא הוא למת מצוה לאחיו מה תלמוד לומר שאם היה כהן גדול ומזיר דקדושתו חמור דגם בלא מזירות אסור לטמא לקרובים אעפ"כ לאחיו הוא דאינו מטמא אבל מטמא הוא למת מצוה ואם אינו לנזיר גרידא ולא לכהן הדיוט מזיר תהנו עניו לכ"ג מזיר ולאחותו מה תלמוד לומר הרי שאם היה כ"ג ומזיר והלך לשחוט פסחו ולמול את בנו דאיכא מצות עובדא אפ"ה לאחותו הוא דאינו מטמא אבל מטמא למת מצוה: **אמרת לא יטמא.** מפני שקאי על אדם שהוא מזיר וכהן גדול ועושה פסח משמע דעושה פסח גרידא רשאי לטמא לקרובים ותימה דבזבחים פריך דילמא שאני הכא דמיירי דכל קדושות אלו בו כדפרישי' אבל עושה פסחו גרידא אימא רשאי לטמא על כן נראה לפרש אמרת לא

דפירקא קמא באהלות [משנה ג] אלו מטמאין כמגע ובמשא ואין מטמאין באהל עצם כשעורה וכו' מכלל דאי לא הוה ביה כשעורה אינו מטמא ובפרק יום הכפורים (יומא דנ"ט) אמרינן בעי רב אשי עצם כשעורה שאמרו בקליפתה או בלא קליפתה בלחה או כיבשה ואמר רב פפא לחה שיבולת מיקריא בלא קליפתה (עי' נדרים דף מ"א) ערסן מיקרי: ת"ש ולאחותו מה תלמוד לומר הרי שהיה הולך לשחוט את פסחו. הא בריתא אהא קא קיימא דאזהר ביה רחמנא לנזיר מלטמא כדכתיב (במדבר ו) לאביו ולאמו לאחיו ולאחותו לא יטמא זה שדבר הכתוב בכל אלו הקרובין צריך היה הדבר להזכיר אם כולם שאי אפשר שיזכיר דבר שאין בו תלמוד כדכתיב (דברים לב) כי לא דבר רק הוא מכם ואין לנו דרך לידע לאיזה תלמוד נכתבו כולם אלא מקבלת הכתמים ד"ל לפי שאם באנו

העומדים בשורה וכו': ת"ר שורה הרואה פנימה פטורה ושאינה רואה פנימה חייבת רבי יהודה אומר הבאים מחמת האבל פטורין מחמת עצמן חייבין: אמר רב יהודה אמר רב המוצא כלאים בבגדו פושטן אפי' בשוק מ"ט אין חכמה ואין תבונה ואין עצה לנגד ה' כ"מ שיש חלול השם אין חולקין כבוד לרב מתיבי קברו את המת וחזרו ולפניהם ב' דרכים אחת טהורה ואחת טמאה בא בטהורה באין עמו בטהורה בא בטמאה באין עמו בטמאה משום כבודו אמאי לימא אין חכמה ואין תבונה לנגד ה' תרגמה רבי אבא בבית הפרס דרבנן דאמר רב יהודה אמר שמואל המנפח אדם בית הפרס והולך ואמר רב יהודה בר אשי משמיה דרב בית הפרס שנדש טהור ת"ש דאמר ר' אלעזר בר צדוק מדלגין היינו על גבי ארונות של מתים לקראת מלכי ישראל ולא לקראת מלכי ישראל בלבד אמרו אלא אפי' לקראת מלכי עכו"ם שאם יזכה יבחין בין מלכי ישראל למלכי עכו"ם אמאי לימא אין חכמה ואין תבונה ואין עצה לנגד ה' כדרבא דאמר רבא דבר תורה אהל כל שיש בו חלל טפח חוצץ בפני הטומאה ושאין בו חלל טפח אינו חוצץ בפני הטומאה ורוב ארונות יש בהן חלל טפח וגזרו על שיש בהן משום שאין בהן ומשום כבוד מלכים לא גזרו בהו רבנן ת"ש גדול כבוד הבריות שדוחה [את] לא תעשה שבתורה ואמאי לימא אין חכמה ואין תבונה ואין עצה לנגד ה' תרגמה רב בר שבא קמיה דרב כהנא בלאו דלא תסור אחיכו עליה לאו דלא תסור דאורייתא היא אמר רב כהנא גברא רבה אמר מילתא לא תחיכו עליה כל מילי דרבנן אסמכינהו על לאו דלא תסור ומשום כבודו שרו רבנן ת"ש והתעלמת מהם פעמים שאתה מתעלם מהם ופעמים שאין אתה מתעלם מהם הא כיצד אם היה כהן והיא בבית הקברות או היה זקן ואינה לפי כבודו או שהיתה מלאכתו מרובה משל חברו לכך נאמר והתעלמת אמאי לימא אין חכמה ואין תבונה ואין עצה לנגד ה' שאני התם דכתיב והתעלמת מהם וליגמר מינה איסורא מממונא לא ילפינן ת"ש ולאחותו מה תלמוד לומר הרי שהיה הולך לשחוט את פסחו ולמול את בנו ושמע שמת לו מת יכול יחזור ויטמא אמרת לא יטמא יכול כשם שאינו מטמא להם כך אינו מטמא למת מצוה ת"ל ולאחותו לאחותו הוא דאינו מטמא אבל

אבל מטמא הוא למת מצוה לאחיו מה תלמוד לומר הרי שהיה כ"ג והוא מזיר אף הוא לאחיו לא יטמא אבל מטמא למת מצוה ולאחותו מה תלמוד לומר אם אינו עניו לזה תהנו עניו למי שהולך לשחוט את פסחו ולמול את בנו שמטמא למת מצוה: **ושמע שמת לו מת.** מקרוביו יכול יטמא להם: **אמרת לא יטמא.** הואיל ועונה שחיטת הפסח היא ומצה עליו חונת הפסח שהוא בכרת אם יטמא יבטל מלעשות פסח. ולמול את בנו שמטמא בכרת אם אינו מלעשות פסח: אמרי לא יטמא דאמר רב אשי עצם כשעורה שאמרו בקליפתה או בלא קליפתה בלחה או כיבשה ואמר רב פפא לחה שיבולת מיקריא בלא קליפתה (עי' נדרים דף מ"א) ערסן מיקרי: ת"ש ולאחותו מה תלמוד לומר הרי שהיה הולך לשחוט את פסחו ולמול את בנו ושמע שמת לו מת יכול יחזור ויטמא אמרת לא יטמא יכול כשם שאינו מטמא להם כך אינו מטמא למת מצוה ת"ל ולאחותו לאחותו הוא דאינו מטמא אבל

מסורת הש"ס

מ) מופסחת פ"ב שמחות פ"ו, כ) [עירובין סג. סנהדרין מב. שבועות ל:], ג) עירובין דף ל: פסחים דף לג: מו"ק דף ה: מגילה דף כז: כתובות דף מח: בכורות דף כט. נדה דף ט:. [ועיין בכל המקומות ומצא שינוי נוסחאות בגמרא], ד) מנחות דף לז: [שבת פא: לד: מגילה נ: עירובין מא:], ה) [ועיין דף נה: נדה דף נ:], ו) סנהדרין דף יח: ע"מ דף ל.], ז) [כתובות מ: מו: קידושין ג: ב"מ כ:], ח) מגילה ג: מיר מח: סנהדרין לה: זבחים ק.], ט) [כתובות מח:], י) [ד"ה לקראת אמר ד"ה מדלגין], כ) [במדבר ו], ל) [יומא ע:], מ) [חולין עב.], נ) [ותוספתא פ"ג דמכות], ס) [בשבת קנב: ד"ה עד שיתפס כתבו תוס' ביתר ביאור ע"ש וע"ע תוס' כתובות דף ד: ד"ה עד ותוס' פוסח כב. ד"ה ולא ותוס' סנהדרין מז: ד"ה משיסתום], ע) [וע"ע תוס' מיר נג: ותוס' ב"מ ק: ד"ה ורומן].

תורה אור השלם

1. אין חכמה ואין תבונה ואין עצה לנגד יי׳: משלי כא ל
2. על פי התורה אשר יורוך ועל המשפט אשר יאמרו לך תעשה לא תסור מן הדבר אשר יגידו לך ימין ושמאל׳:
דברים יז יא
3. לא תראה את שור אחיך או את שיו נדחים והתעלמת מהם השב תשיבם לאחיך:
דברים כב א
4. לאביו ולאמו לאחיו ולאחותו לא יטמא להם במתם כי נזר אלהיו על ראשו: במדבר ו ז

הגהות הב"ח

(א) רש"י ד"ה אמת וכו' ומי מצוה שיש בה כרת היא: (ב) תוס' ד"ה מדלגין וכו' מימה לפ"ה דאמרינן פ"ק דעירובין אין כל"ל. ותימה גבי ומחק: (ג) בא"ד כסוי לארון. נ"ב עי' מתוכו: ד: בד"ה עד שיתפוס וכפ"פ שוחל קנב: מפור' יותר ומ"ש: (ד) ד"ה רוס וכו' טפח על טפח ברום טפח וכו' אלא כשיס:

מוסף תוספות

א. בתוס' ר"ש הוסיף, ושפיר קא חיין.

רב נסים גאון (המשך)

דבית הפרס כמס' אהלות (פרק יח מ"ב) במתניתין ובתוספתא (פרק יז) ובפרק משקין בית השלחין (מו"ק ד"ה) תניא ג' בית הפרס הן שדה שאבד בה קבר ושדה שנחרש בה קבר ושדה בוכין מאי שדה בוכין א"ר יהושע בר אבא משמיה דעולא שדה שמפטירין בה מתים ועמא מאי אמר רב חסדא אמר אבימי משום יאוש בעלים נגעו בה ופרישו קמאי ומאי היא בית הפרס שדה שנחרש בה קבר רעד כמה [אהלות פי"ז מ"א] ק' אמה לכל רוח ורוח דקבר משוי בית הפרס מקום הקבר טומאה דאורייתא היאך דנחרש טומאה דרבנן דלמא איכא עצם כשעורה אי נמי אית ביה עפר בית הקברות לפי שאי אפשר לעצם כשעורה שלא נישוף ברגל עיקרה בסיפרי (פ' חקת) וכל הנוגע בעצם זה עצם כשעורה וכך העתיקו משמו של נביא עליו השלום דראמרינן [נזיר נז] עצם כשעורה הלכה ואמרינן תו (שירובין ד) שיעורין חציצין ומחיצין הלכה למשה מסיני שיעורין דאורייתא ונינהו דכתיב (דברים יז) ארץ חטה ושעורה ומפרשי לה שעורה עצם כשעורה (דמסקי) [ומסקינן] הילכתי נינהו ואסמכינהו רבנן אקראי ואיתה נמי בסדר טהרות במתני' מסורת הש"ס

ט) [ע"ר ד"ה אמרת לא יטמא] ס"ב, ע) [ב"ק ל: ד"ה ולאחותו] ס"ג, פ) [ב"ק ל: ד"ה ולאחותו] ס"ד, צ) [ב"ק ל: ד"ה ולאחותו] ס"ה, ק) [ב"ק ל: ד"ה ולאחותו] ס"ו, ר) [ב"ק ל: ד"ה ולאחותו] ס"ז, ש) [ב"ק ל: ד"ה ולאחותו] ס"ח, ת) [ב"ק ל: ד"ה ולאחותו] ס"ט, א) [ב"ק ל: ד"ה ולאחותו] ס"י, ב) [ב"ק ל: ד"ה ולאחותו] ס"יא, ג) [ב"ק ל: ד"ה ולאחותו] ס"יב, ד) [ב"ק ל: ד"ה ולאחותו] ס"יג, ה) [ב"ק ל: ד"ה ולאחותו] ס"יד, ו) [ב"ק ל: ד"ה ולאחותו] ס"טו, ז) [ב"ק ל: ד"ה ולאחותו] ס"טז, ח) [ב"ק ל: ד"ה ולאחותו] ס"יז, ט) [ב"ק ל: ד"ה ולאחותו] ס"יח, י) [ב"ק ל: ד"ה ולאחותו] ס"יט, כ) [ב"ק ל: ד"ה ולאחותו] ס"כ, ל) [ב"ק ל: ד"ה ולאחותו] ס"כא, מ) [ב"ק ל: ד"ה ולאחותו] ס"כב, נ) [ב"ק ל: ד"ה ולאחותו] ס"כג, ס) [ב"ק ל: ד"ה ולאחותו] ס"כד, ע) [ב"ק ל: ד"ה ולאחותו] ס"כה, פ) [ב"ק ל: ד"ה ולאחותו] ס"כו, צ) [ב"ק ל: ד"ה ולאחותו] ס"כז, ק) [ב"ק ל: ד"ה ולאחותו] ס"כח, ר) [ב"ק ל: ד"ה ולאחותו] ס"כט, ש) [ב"ק ל: ד"ה ולאחותו] ס"ל, ת) [ב"ק ל: ד"ה ולאחותו] ס"לא, א) [ב"ק ל: ד"ה ולאחותו] ס"לב, ב) [ב"ק ל: ד"ה ולאחותו] ס"לג, ג) [ב"ק ל: ד"ה ולאחותו] ס"לד, ד) [ב"ק ל: ד"ה ולאחותו] ס"לה, ה) [ב"ק ל: ד"ה ולאחותו] ס"לו, ו) [ב"ק ל: ד"ה ולאחותו] ס"לז, ז) [ב"ק ל: ד"ה ולאחותו] ס"לח, ח) [ב"ק ל: ד"ה ולאחותו] ס"לט, ט) [ב"ק ל: ד"ה ולאחותו] ס"מ, י) [ב"ק ל: ד"ה ולאחותו] ס"מא, כ) [ב"ק ל: ד"ה ולאחותו] ס"מב, ל) [ב"ק ל: ד"ה ולאחותו] ס"מג, מ) [ב"ק ל: ד"ה ולאחותו] ס"מד, נ) [ב"ק ל: ד"ה ולאחותו] ס"מה, ס) [ב"ק ל: ד"ה ולאחותו] ס"מו, ע) [ב"ק ל: ד"ה ולאחותו] ס"מז, פ) [ב"ק ל: ד"ה ולאחותו] ס"מח, צ) [ב"ק ל: ד"ה ולאחותו] ס"מט, ק) [ב"ק ל: ד"ה ולאחותו] ס"נ, ר) [ב"ק ל: ד"ה ולאחותו] ס"נא, ש) [ב"ק ל: ד"ה ולאחותו] ס"נב, ת) [ב"ק ל: ד"ה ולאחותו] ס"נג, א) [ב"ק ל: ד"ה ולאחותו] ס"נד, ב) [ב"ק ל: ד"ה ולאחותו] ס"נה, ג) [ב"ק ל: ד"ה ולאחותו] ס"נו, ד) [ב"ק ל: ד"ה ולאחותו] ס"נז, ה) [ב"ק ל: ד"ה ולאחותו] ס"נח, ו) [ב"ק ל: ד"ה ולאחותו] ס"נט, ז) [ב"ק ל: ד"ה ולאחותו] ס"ס, ח) [ב"ק ל: ד"ה ולאחותו] ס"סא, ט) [ב"ק ל: ד"ה ולאחותו] ס"סב, י) [ב"ק ל: ד"ה ולאחותו] ס"סג, כ) [ב"ק ל: ד"ה ולאחותו] ס"סד, ל) [ב"ק ל: ד"ה ולאחותו] ס"סה, מ) [ב"ק ל: ד"ה ולאחותו] ס"סו, נ) [ב"ק ל: ד"ה ולאחותו] ס"סז, ס) [ב"ק ל: ד"ה ולאחותו] ס"סח, ע) [ב"ק ל: ד"ה ולאחותו] ס"סט, פ) [ב"ק ל: ד"ה ולאחותו] ס"ע, צ) [ב"ק ל: ד"ה ולאחותו] ס"עא, ק) [ב"ק ל: ד"ה ולאחותו] ס"עב, ר) [ב"ק ל: ד"ה ולאחותו] ס"עג, ש) [ב"ק ל: ד"ה ולאחותו] ס"עד, ת) [ב"ק ל: ד"ה ולאחותו] ס"עה, א) [ב"ק ל: ד"ה ולאחותו] ס"עו, ב) [ב"ק ל: ד"ה ולאחותו] ס"עז, ג) [ב"ק ל: ד"ה ולאחותו] ס"עח, ד) [ב"ק ל: ד"ה ולאחותו] ס"עט, ה) [ב"ק ל: ד"ה ולאחותו] ס"עי, ו) [ב"ק ל: ד"ה ולאחותו] ס"עיא, ז) [ב"ק ל: ד"ה ולאחותו] ס"עיב, ח) [ב"ק ל: ד"ה ולאחותו] ס"עיג, ט) [ב"ק ל: ד"ה ולאחותו] ס"עיד, י) [ב"ק ל: ד"ה ולאחותו] ס"עטו, כ) [ב"ק ל: ד"ה ולאחותו] ס"עטז, ל) [ב"ק ל: ד"ה ולאחותו] ס"עיח, מ) [ב"ק ל: ד"ה ולאחותו] ס"עיט, נ) [ב"ק ל: ד"ה ולאחותו] ס"ע, ס) [ב"ק ל: ד"ה ולאחותו] ס"עא, ע) [ב"ק ל: ד"ה ולאחותו] ס"עב, פ) [ב"ק ל: ד"ה ולאחותו] ס"עג, צ) [ב"ק ל: ד"ה ולאחותו] ס"עד, ק) [ב"ק ל: ד"ה ולאחותו] ס"עה, ר) [ב"ק ל: ד"ה ולאחותו] ס"עו, ש) [ב"ק ל: ד"ה ולאחותו] ס"עז, ת) [ב"ק ל: ד"ה ולאחותו] ס"עח, א) [ב"ק ל: ד"ה ולאחותו] ס"עט, ב) [ב"ק ל: ד"ה ולאחותו] ס"פ, ג) [ב"ק ל: ד"ה ולאחותו] ס"פא, ד) [ב"ק ל: ד"ה ולאחותו] ס"פב, ה) [ב"ק ל: ד"ה ולאחותו] ס"פג, ו) [ב"ק ל: ד"ה ולאחותו] ס"פד, ז) [ב"ק ל: ד"ה ולאחותו] ס"פה, ח) [ב"ק ל: ד"ה ולאחותו] ס"פו, ט) [ב"ק ל: ד"ה ולאחותו] ס"פז, י) [ב"ק ל: ד"ה ולאחותו] ס"פח, כ) [ב"ק ל: ד"ה ולאחותו] ס"פט, ל) [ב"ק ל: ד"ה ולאחותו] ס"פי, מ) [ב"ק ל: ד"ה ולאחותו] ס"פיא, נ) [ב"ק ל: ד"ה ולאחותו] ס"פיב, ס) [ב"ק ל: ד"ה ולאחותו] ס"פיג, ע) [ב"ק ל: ד"ה ולאחותו] ס"פיד, פ) [ב"ק ל: ד"ה ולאחותו] ס"פטו, צ) [ב"ק ל: ד"ה ולאחותו] ס"פז, ק) [ב"ק ל: ד"ה ולאחותו] ס"פח, ר) [ב"ק ל: ד"ה ולאחותו] ס"פט, ש) [ב"ק ל: ד"ה ולאחותו] ס"ק, ת) [ב"ק ל: ד"ה ולאחותו] ס"קא, א) [ב"ק ל: ד"ה ולאחותו] ס"קב, ב) [ב"ק ל: ד"ה ולאחותו] ס"קג, ג) [ב"ק ל: ד"ה ולאחותו] ס"קד, ד) [ב"ק ל: ד"ה ולאחותו] ס"קה, ה) [ב"ק ל: ד"ה ולאחותו] ס"קו, ו) [ב"ק ל: ד"ה ולאחותו] ס"קז, ז) [ב"ק ל: ד"ה ולאחותו] ס"קח, ח) [ב"ק ל: ד"ה ולאחותו] ס"קט, ט) [ב"ק ל: ד"ה ולאחותו] ס"קי, י) [ב"ק ל: ד"ה ולאחותו] ס"קיא, כ) [ב"ק ל: ד"ה ולאחותו] ס"קיב, ל) [ב"ק ל: ד"ה ולאחותו] ס"קיג, מ) [ב"ק ל: ד"ה ולאחותו] ס"קיד, נ) [ב"ק ל: ד"ה ולאחותו] ס"קטו, ס) [ב"ק ל: ד"ה ולאחותו] ס"קיז, ע) [ב"ק ל: ד"ה ולאחותו] ס"קיח, פ) [ב"ק ל: ד"ה ולאחותו] ס"קיט, צ) [ב"ק ל: ד"ה ולאחותו] ס"קכ, ק) [ב"ק ל: ד"ה ולאחותו] ס"קכא, ר) [ב"ק ל: ד"ה ולאחותו] ס"קכב, ש) [ב"ק ל: ד"ה ולאחותו] ס"קכג, ת) [ב"ק ל: ד"ה ולאחותו] ס"קכד, א) [ב"ק ל: ד"ה ולאחותו] ס"קכה, ב) [ב"ק ל: ד"ה ולאחותו] ס"קכו, ג) [ב"ק ל: ד"ה ולאחותו] ס"קכז, ד) [ב"ק ל: ד"ה ולאחותו] ס"קכח, ה) [ב"ק ל: ד"ה ולאחותו] ס"קכט, ו) [ב"ק ל: ד"ה ולאחותו] ס"קל, ז) [ב"ק ל: ד"ה ולאחותו] ס"קלא, ח) [ב"ק ל: ד"ה ולאחותו] ס"קלב, ט) [ב"ק ל: ד"ה ולאחותו] ס"קלג, י) [ב"ק ל: ד"ה ולאחותו] ס"קלד, כ) [ב"ק ל: ד"ה ולאחותו] ס"קלה, ל) [ב"ק ל: ד"ה ולאחותו] ס"קלו, מ) [ב"ק ל: ד"ה ולאחותו] ס"קלז, נ) [ב"ק ל: ד"ה ולאחותו] ס"קלח, ס) [ב"ק ל: ד"ה ולאחותו] ס"קלט, ע) [ב"ק ל: ד"ה ולאחותו] ס"קמ, פ) [ב"ק ל: ד"ה ולאחותו] ס"קמא, צ) [ב"ק ל: ד"ה ולאחותו] ס"קמב, ק) [ב"ק ל: ד"ה ולאחותו] ס"קמג, ר) [ב"ק ל: ד"ה ולאחותו] ס"קמד, ש) [ב"ק ל: ד"ה ולאחותו] ס"קמה, ת) [ב"ק ל: ד"ה ולאחותו] ס"קמו, א) [ב"ק ל: ד"ה ולאחותו] ס"קמז, ב) [ב"ק ל: ד"ה ולאחותו] ס"קמח, ג) [ב"ק ל: ד"ה ולאחותו] ס"קמט, ד) [ב"ק ל: ד"ה ולאחותו] ס"קנ, ה) [ב"ק ל: ד"ה ולאחותו] ס"קנא, ו) [ב"ק ל: ד"ה ולאחותו] ס"קנב, ז) [ב"ק ל: ד"ה ולאחותו] ס"קנג, ח) [ב"ק ל: ד"ה ולאחותו] ס"קנד, ט) [ב"ק ל: ד"ה ולאחותו] ס"קנה, י) [ב"ק ל: ד"ה ולאחותו] ס"קנו, כ) [ב"ק ל: ד"ה ולאחותו] ס"קנז, ל) [ב"ק ל: ד"ה ולאחותו] ס"קנח, מ) [ב"ק ל: ד"ה ולאחותו] ס"קנט, נ) [ב"ק ל: ד"ה ולאחותו] ס"קס, ס) [ב"ק ל: ד"ה ולאחותו] ס"קסא, ע) [ב"ק ל: ד"ה ולאחותו] ס"קסב, פ) [ב"ק ל: ד"ה ולאחותו] ס"קסג, צ) [ב"ק ל: ד"ה ולאחותו] ס"קסד, ק) [ב"ק ל: ד"ה ולאחותו] ס"קסה, ר) [ב"ק ל: ד"ה ולאחותו] ס"קסו, ש) [ב"ק ל: ד"ה ולאחותו] ס"קסז, ת) [ב"ק ל: ד"ה ולאחותו] ס"קסח, א) [ב"ק ל: ד"ה ולאחותו] ס"קסט, ב) [ב"ק ל: ד"ה ולאחותו] ס"קע, ג) [ב"ק ל: ד"ה ולאחותו] ס"קעא, ד) [ב"ק ל: ד"ה ולאחותו] ס"קעב, ה) [ב"ק ל: ד"ה ולאחותו] ס"קעג, ו) [ב"ק ל: ד"ה ולאחותו] ס"קעד, ז) [ב"ק ל: ד"ה ולאחותו] ס"קעה, ח) [ב"ק ל: ד"ה ולאחותו] ס"קעו, ט) [ב"ק ל: ד"ה ולאחותו] ס"קעז, י) [ב"ק ל: ד"ה ולאחותו] ס"קעח, כ) [ב"ק ל: ד"ה ולאחותו] ס"קעט, ל) [ב"ק ל: ד"ה ולאחותו] ס"קפ, מ) [ב"ק ל: ד"ה ולאחותו] ס"קפא, נ) [ב"ק ל: ד"ה ולאחותו] ס"קפב, ס) [ב"ק ל: ד"ה ולאחותו] ס"קפג, ע) [ב"ק ל: ד"ה ולאחותו] ס"קפד, פ) [ב"ק ל: ד"ה ולאחותו] ס"קפה, צ) [ב"ק ל: ד"ה ולאחותו] ס"קפו, ק) [ב"ק ל: ד"ה ולאחותו] ס"קפז, ר) [ב"ק ל: ד"ה ולאחותו] ס"קפח, ש) [ב"ק ל: ד"ה ולאחותו] ס"קפט, ת) [ב"ק ל: ד"ה ולאחותו] ס"קצ, א) [ב"ק ל: ד"ה ולאחותו] ס"קצא, ב) [ב"ק ל: ד"ה ולאחותו] ס"קצב, ג) [ב"ק ל: ד"ה ולאחותו] ס"קצג, ד) [ב"ק ל: ד"ה ולאחותו] ס"קצד, ה) [ב"ק ל: ד"ה ולאחותו] ס"קצה, ו) [ב"ק ל: ד"ה ולאחותו] ס"קצו, ז) [ב"ק ל: ד"ה ולאחותו] ס"קצז, ח) [ב"ק ל: ד"ה ולאחותו] ס"קצח, ט) [ב"ק ל: ד"ה ולאחותו] ס"קצט, י) [ב"ק ל: ד"ה ולאחותו] ס"רא, כ) [ב"ק ל: ד"ה ולאחותו] ס"רב, ל) [ב"ק ל: ד"ה ולאחותו] ס"רג, מ) [ב"ק ל: ד"ה ולאחותו] ס"רד, נ) [ב"ק ל: ד"ה ולאחותו] ס"רה, ס) [ב"ק ל: ד"ה ולאחותו] ס"רו, ע) [ב"ק ל: ד"ה ולאחותו] ס"רז, פ) [ב"ק ל: ד"ה ולאחותו] ס"רח, צ) [ב"ק ל: ד"ה ולאחותו] ס"רט, ק) [ב"ק ל: ד"ה ולאחותו] ס"רי, ר) [ב"ק ל: ד"ה ולאחותו] ס"ריא, ש) [ב"ק ל: ד"ה ולאחותו] ס"ריב, ת) [ב"ק ל: ד"ה ולאחותו] ס"ריג, א) [ב"ק ל: ד"ה ולאחותו] ס"ריד, ב) [ב"ק ל: ד"ה ולאחותו] ס"ריה, ג) [ב"ק ל: ד"ה ולאחותו] ס"ריו, ד) [ב"ק ל: ד"ה ולאחותו] ס"ריז, ה) [ב"ק ל: ד"ה ולאחותו] ס"ריח, ו) [ב"ק ל: ד"ה ולאחותו] ס"ריט, ז) [ב"ק ל: ד"ה ולאחותו] ס"רכ, ח) [ב"ק ל: ד"ה ולאחותו] ס"רכא, ט) [ב"ק ל: ד"ה ולאחותו] ס"רכב, י) [ב"ק ל: ד"ה ולאחותו] ס"רכג, כ) [ב"ק ל: ד"ה ולאחותו] ס"רכד, ל) [ב"ק ל: ד"ה ולאחותו] ס"רכה, מ) [ב"ק ל: ד"ה ולאחותו] ס"רכו, נ) [ב"ק ל: ד"ה ולאחותו] ס"רכז, ס) [ב"ק ל: ד"ה ולאחותו] ס"רכח, ע) [ב"ק ל: ד"ה ולאחותו] ס"רכט, פ) [ב"ק ל: ד"ה ולאחותו] ס"רל, צ) [ב"ק ל: ד"ה ולאחותו] ס"רלא, ק) [ב"ק ל: ד"ה ולאחותו] ס"רלב, ר) [ב"ק ל: ד"ה ולאחותו] ס"רלג, ש) [ב"ק ל: ד"ה ולאחותו] ס"רלד, ת) [ב"ק ל: ד"ה ולאחותו] ס"רלה, א) [ב"ק ל: ד"ה ולאחותו] ס"רלו, ב) [ב"ק ל: ד"ה ולאחותו] ס"רלז, ג) [ב"ק ל: ד"ה ולאחותו] ס"רלח, ד) [ב"ק ל: ד"ה ולאחותו] ס"רלט, ה) [ב"ק ל: ד"ה ולאחותו] ס"רמ, ו) [ב"ק ל: ד"ה ולאחותו] ס"רמא, ז) [ב"ק ל: ד"ה ולאחותו] ס"רמב, ח) [ב"ק ל: ד"ה ולאחותו] ס"רמג, ט) [ב"ק ל: ד"ה ולאחותו] ס"רמד, י) [ב"ק ל: ד"ה ולאחותו] ס"רמה, כ) [ב"ק ל: ד"ה ולאחותו] ס"רמו, ל) [ב"ק ל: ד"ה ולאחותו] ס"רמז, מ) [ב"ק ל: ד"ה ולאחותו] ס"רמח, נ) [ב"ק ל: ד"ה ולאחותו] ס"רמט, ס) [ב"ק ל: ד"ה ולאחותו] ס"רנ, ע) [ב"ק ל: ד"ה ולאחותו] ס"רנא, פ) [ב"ק ל: ד"ה ולאחותו] ס"רנב, צ) [ב"ק ל: ד"ה ולאחותו] ס"רנג, ק) [ב"ק ל: ד"ה ולאחותו] ס"רנד, ר) [ב"ק ל: ד"ה ולאחותו] ס"רנה, ש) [ב"ק ל: ד"ה ולאחותו] ס"רנו, ת) [ב"ק ל: ד"ה ולאחותו] ס"רנז, א) [ב"ק ל: ד"ה ולאחותו] ס"רנח, ב) [ב"ק ל: ד"ה ולאחותו] ס"רנט, ג) [ב"ק ל: ד"ה ולאחותו] ס"רס, ד) [ב"ק ל: ד"ה ולאחותו] ס"רסא, ה) [ב"ק ל: ד"ה ולאחותו] ס"רסב, ו) [ב"ק ל: ד"ה ולאחותו] ס"רסג, ז) [ב"ק ל: ד"ה ולאחותו] ס"רסד, ח) [ב"ק ל: ד"ה ולאחותו] ס"רסה, ט) [ב"ק ל: ד"ה ולאחותו] ס"רסו, י) [ב"ק ל: ד"ה ולאחותו] ס"רסז, כ) [ב"ק ל: ד"ה ולאחותו] ס"רסח, ל) [ב"ק ל: ד"ה ולאחותו] ס"רסט, מ) [ב"ק ל: ד"ה ולאחותו] ס"רע, נ) [ב"ק ל: ד"ה ולאחותו] ס"רעא, ס) [ב"ק ל: ד"ה ולאחותו] ס"רעב, ע) [ב"ק ל: ד"ה ולאחותו] ס"רעג, פ) [ב"ק ל: ד"ה ולאחותו] ס"רעד, צ) [ב"ק ל: ד"ה ולאחותו] ס"רעה, ק) [ב"ק ל: ד"ה ולאחותו] ס"רעו, ר) [ב"ק ל: ד"ה ולאחותו] ס"רעז, ש) [ב"ק ל: ד"ה ולאחותו] ס"רעח, ת) [ב"ק ל: ד"ה ולאחותו] ס"רעט, א) [ב"ק ל: ד"ה ולאחותו] ס"רפ, ב) [ב"ק ל: ד"ה ולאחותו] ס"רפא, ג) [ב"ק ל: ד"ה ולאחותו] ס"רפב, ד) [ב"ק ל: ד"ה ולאחותו] ס"רפג, ה) [ב"ק ל: ד"ה ולאחותו] ס"רפד, ו) [ב"ק ל: ד"ה ולאחותו] ס"רפה, ז) [ב"ק ל: ד"ה ולאחותו] ס"רפו, ח) [ב"ק ל: ד"ה ולאחותו] ס"רפז, ט) [ב"ק ל: ד"ה ולאחותו] ס"רפח, י) [ב"ק ל: ד"ה ולאחותו] ס"רפט, כ) [ב"ק ל: ד"ה ולאחותו] ס"רצ, ל) [ב"ק ל: ד"ה ולאחותו] ס"רצא, מ) [ב"ק ל: ד"ה ולאחותו] ס"רצב, נ) [ב"ק ל: ד"ה ולאחותו] ס"רצג, ס) [ב"ק ל: ד"ה ולאחותו] ס"רצד, ע) [ב"ק ל: ד"ה ולאחותו] ס"רצה, פ) [ב"ק ל: ד"ה ולאחותו] ס"רצו, צ) [ב"ק ל: ד"ה ולאחותו] ס"רצז, ק) [ב"ק ל: ד"ה ולאחותו] ס"רצח, ר) [ב"ק ל: ד"ה ולאחותו] ס"רצט, ש) [ב"ק ל: ד"ה ולאחותו] ס"רק, ת) [ב"ק ל: ד"ה ולאחותו] ס"רקא, א) [ב"ק ל: ד"ה ולאחותו] ס"רקב, ב) [ב"ק ל: ד"ה ולאחותו] ס"רקג, ג) [ב"ק ל: ד"ה ולאחותו] ס"רקד, ד) [ב"ק ל: ד"ה ולאחותו] ס"רקה, ה) [ב"ק ל: ד"ה ולאחותו] ס"רקו, ו) [ב"ק ל: ד"ה ולאחותו] ס"רקז, ז) [ב"ק ל: ד"ה ולאחותו] ס"רקח, ח) [ב"ק ל: ד"ה ולאחותו] ס"רקט, ט) [ב"ק ל: ד"ה ולאחותו] ס"רקי, י) [ב"ק ל: ד"ה ולאחותו] ס"רקיא, כ) [ב"ק ל: ד"ה ולאחותו

מסורת הש"ס

ג) [עי' תוס' ב"מ נ: ד"ה אלא ותוס' שבועות ל: ד"ה אבל וע' יבמות נ: תוד"ה כולהו]. ד) תענית דף כד. מנחדרין קו: ע"ש, ה) שבועות פ"ב משנה ה, ד) עוקצין פ"ב משנה ו [ועי' רש"ש פנים קו: ורש"י בתענית כד:], ה) [פי' נגד אדום כגון כרכום דתרגומא שלין דרך בנות ישראל להתכסות בו שהוא פרעות ומנאי לדבר עבירה. ערוך], ו) ב"מ פד. [כל הענין] וע"ש, ז) [עי' תוס' ב"מ פד. ד"ה יתיבו], ח) [לקמן נה: סוטה לו: ב"ב קיח:], ט) [ובמנחדרין ובתענית פיבמ"ש בסדר מיקון ע"ש], י) [עי' רש"י בתענית כד: ובמנחדרין קו:], כ) [עיבוקין נו.], ל) [רש"ש מ"ז], מ) וע"ע רש"י שבת קיט. ד"ה תריסר וד"ל תליסר ותוס' ב"ב קלג: ד"ה עליסת] ורש"י ותוס' מוקן לה: ד"ה תריסר וד"ל תליסר.

תורה אור השלם

1. בֵּן פֹּרָת יוֹסֵף בֵּן פֹּרָת עֲלֵי עָיִן בָּנוֹת צָעֲדָה עָלֵי שׁוּר:

בראשית מט כב

2. הַמַּלְאָךְ הַגֹּאֵל אֹתִי מִכָּל רָע יְבָרֵךְ אֶת הַנְּעָרִים וְיִקָּרֵא בָהֶם שְׁמִי וְשֵׁם אֲבֹתַי אַבְרָהָם וְיִצְחָק וְיִדְגּוּ לָרֹב בְּקֶרֶב הָאָרֶץ:

בראשית מח טז

הגהות הב"ח

(א) גמ' לא קא משמעי מר מלר הרש. נ"ב מה לא אמרו ליה מעינא ניסא כדאמרי' גבי ר' יוחנן היינו משום דר"י הוו מקמלי ליה ושריך ליה עינא ניסא משא"כ רב גידל אבל קשיא אמאי לא אמרי לר"י לא מקמלי מר מלר הכא ר"ל משום דר"י עפעפיו מכסין את עיניו ולא ראה כלום' בתענית דף ט. בעובדא דיוקא דל עיניה וחזא וכן בב"ק דף קיז. אמר להו דלו לי עיני: (ב) רש"י ד"ה אבל ואל תעשה וכו' דהתם לאו משום ר"ל ה"ט דלמיימן:

גליון הש"ס

גמ' רב גידל הוה רגיל בו' ויתיב בו'. עי' מו' פסחים קי ע"א ד"ה הלי מאן:

מוסף תוספות

א. בתוס' רי"ש כתב, ואין נראה לר' יעקב מדאמרינן וכו'. ב. בתוס' רי"ש כתב, לחייבו יותר מהרה מסתמא. ג בתוס' רי"ש כתב. שלא הגיעו לחינוך לענין פטורים ביחד.

מוסף רש"י

הובא בסוף המסכת.

רב נסים גאון

לעיין בהם מדרך דעתנו היה עולה על לבנו כי בהזכירו את האב שמעולתו למעלה מכולם והאם עם הבנים חייבים בכבודו לא היה צריך להזכיר את השאר והיינו אומרים אם הזהיר הכתוב מליטמא לאב שהוא עדיף מכולם כל שכן לשאר קרובין שהם פחותין ממנו ולא היינו יודעין מה צריך היה לו להזכיר האם והאח והאחות עד שמעמנו קבלה של חכמים שבירורם ופירושם ואמרו כי לאביו ולאמו צריך הדבר להזכיר את שניהם שאם היה מזכיר את אחד מהן לא היינו למדין ממנו חברו לפי שכל אחד מהם יש לו מעלה מיוחדת לו ואינה כחברו שהאב עדיף כן האם שבנו מיוחס אחריו ולא אחר האם והאם יש לה יתרון על האב מפני שהיא ודאי אמו ואביו אינו ודאי אלא חזקה שאפשר שתזנה אמו ותהר לזנונים ויהיה זה הבן מאיש אחר וזלחי בעלה ולפיכך הוצרך לומר לאביו ולאמו ואיתא במסכת נזיר בפרק כהן גדול ונזיר אינן מטמאין לקרוביהן (דף מט) לאביו ולאמו למה לי צריכא דאי כתב רחמנא אביו הוה אמינא היינו טעמא דלא מיטמא ליה משום דחזקה בעלמא הוא אבל אמו (היא) דודאי ילדתיה ליטמא לה ואי כתב רחמנא אמו הוה אמינא אמו היא דלא מיטמי לה דלא אזיל זרעה בתרה אבל אביו כיון דאמר רחמנא (במדבר א)

כ.

אבל מטמא הוא למת מצוה ואין תבונה ואין עצה לנגד ה' שאני התם דכתיב ולאחותו וליגמר מינה [ט] שב ואל תעשה שאני: אמר ליה רב פפא לאביי מאי שנא ראשונים דאתרחיש להו ניסא ומאי שנא אנן דלא מתרחיש לן ניסא [י] אי משום תנויי בשני דרב יהודה כולי תנויי בנזיקין הוה ואנן קא מתנינן שיתא סדרי וכי הוה מטי רב יהודה בעוקצין [כ] האשה שכובשת ירק בקדרה ואמרי לה [ל] זיתים שכבשן בטרפיהן טהורים אמר הויות דרב ושמואל קא חזינא הכא ואנן קא מתנינן בעוקצין תליסר מתיבתא ואילו רב יהודה כי הוה שליף חד מסאניה אתי מטרא ואנן קא מצערינן נפשין ומצוה קא צוחינן ולית דמשגח בן אמר ליה קמאי הוו קא מסרי נפשייהו אקדושת השם אנן לא מסרינן נפשין אקדושת השם כי הא דרב אדא בר אהבה חזייה להההיא כותית דהות לבישא [מ] כרבלתא בשוקא סבר דבת ישראל היא קם קרעיה מינה אגלאי מילתא דכותית היא שיימוה בארבע מאה זוזי א"ל מה שמך אמרה ליה מתון אמר לה מתון מתון ארבע מאה זוזי שויא: רב גידל הוה רגיל דהוה קא אזיל [מ] ויתיב אשערי דטבילה אמר להו הכי טבילו והכי טבילו אמרי ליה רבנן לא קא מסתפי מר מיצר הרע [ס] אמר להו דמיין באפאי כי קאקי חיורי [ע] ר' יוחנן הוה רגיל דהוה קא אזיל ויתיב [פ] אשערי דטבילה אמר כי סלקן בנות ישראל ואתיין מטבילה מסתכלן בי ונהוי להו זרעא דשפירי כוותי אמרי ליה רבנן לא קא מסתפי מר מעינא בישא אמר להו אנא [צ] מזרעא דיוסף קא אתינא דלא שלטא ביה עינא בישא דכתיב [1] בן פורת יוסף בן פורת עלי עין ואמר רבי אבהו אל תקרי עלי עין אלא עולי עין רבי יוסי ברבי חנינא אמר מהכא [2] וידגו לרוב בקרב הארץ מה דגים שבים מים מכסין עליהם ואין עין הרע שולטת בהם אף זרעו של יוסף אין עין הרע שולטת בהם ואב"א עין שלא רצתה לזון ממה שאינו שלו אין עין הרע שולטת בו: **מתני'** [2] נשים ועבדים וקטנים פטורין מק"ש ומן

לא יטמא אפי' עושה פסחו גרידא ול"ת מהיכא פשיטא ליה אמרת לא יטמא וי"ל כדפירש"י דלא אמי עשה שאין בו כרת כעומאת קרובים וידחה עשה שיש בו כרת כגון עושה פסח וגם מילה שייך בה כרת ול"ת התם דפריך על מעשה דיוסף הכהן מנ"ל [נתלמודא] דהכא מיירי בעושה פסחו לחוד וי"ל מדלא כיל גבי עושה פסחו כמו גבי אחרים מי שהיה טמא וכהן הדיוט דמעיקרא נקט טמא לחוד ואח"ת מנא ליה [ט] (נתלמודא) דהאי קרא בעושה פסחו ומנו את בנו הא קרא כתיב בטמא וי"ל אם אינו ענין בטמא דהא כתיבי פסוקים אחרים דמעיקרא מנא מלוה תנהו ענין להולך לשחוט פסחו וכו'. והשר מקולי מייאב פירש"י דמיירי הכא דיש בו כל הקדושות הללו כו' ומ"מ פריך התם גבי יוסף הכהן דע"כ אף בעושה פסח גרידא אינו רשאי לטמא דאי ס"ל עושה פסח מטמא לקרובים. ולאחותו למה לי למימר דמעיקרא נמי מנא מלוה כיון דמעיקרא לקרובים אלמא עושה פסחו אינו מעלה עליו שום חומרא טפי מ"כ פשיטא דמעיקרא נמי מנא מלוה וכי תימא מכל מקום צריך קרא דמעיקרא נמי מנא מלוה מפני שיש בו ג' קדושות טהר וכהן ועושה פסח ולעולם אימא לך דעושה פסח גרידא מעיקרא לקרובים לא היא דהא כבר שמעינן מלאביו ולאמו ולאחיו דטהר וכ"ג לא מהני מידי נמי מנא מלוה א"כ ע"כ קראי לא אטריכו אלא למעלה דפסח ומה לי פשיטא דאי מעיקרא לקרובים כ"ש נמי מנא מלוה ואע"ג דאטריך קרא דלאמו לכהן הדיוט וטהר דמעיקרא נמי מנא מלוה אע"ג דכתב קרא דמעיקרא לקרובים ואטריך קרא שהן ג' קדושות אע"ג דשמעינן כבר דמעלה דטהר לא מהני מידי נמי מנא מלוה מלאביו א"מ כהן דקדושתו קדושת עולם ומשום הכי יש לנו לומר כי יש לו שתי קדושות דטפי קדושה ולכך אטריך קרא אבל עושה פסח שקדושתו לפי שעה אם אתה מתיר לו לקרובים ה"ה נמי מנא מלוה מכ"ש דאמאי חזית ליתן לו קדושה טפי גבי מת מצוה יותר מן הקרובים. ל"ג יש לפרש בקומר הברייתא מדתניא גרידא על ישראל וחמ"כ נזיר וכהן הדיוט וחמ"כ נזיר וכ"ג וא"כ מסברא יש לנו לומר (כי יש) דאינו מטמא לקרובים כמו נזיר וכלהו איכ ודוק מעצמך: **שב ואל תעשה שאני.** ול"ת נזיר וכ"ג קוס עשה הוא דיטמא נמי ותיכך רש"י דקרא גבי לן דלאו דלא יטמא לא נאמר גבי מת מצוה ולא נהירא דא"כ כל מקום דאמרי' שעשה דוחה ל"ת לקרי שב ואל תעשה וכו' והיאך קרי ליה דחייה אימא שאינו דחייה דהתם לא נאמר הלאו ועוד דהא מילה ותמיד ופסח דדמו שבת כדאמרינן פרק אלו דברים (פסחים דף סט:) אלמא מקרי שפיר דחייה. אלא נראה דמנזיר לא גמרינן דמה לנזיר שכן ישנו בשאלה וכן מכהן מה לכהן שכן לאו שאינו שוה בכל: **זיתים** שכבשן בטרפיהן טהורים. פירש הקונטרס כיון דכבשן בקדרה בעולים מתורת יד להניח טומאה ולא נהירא דא"כ מאי האי דקאמר עלה שלא נכבשו אלא לאמרלה מה נתינת טעם יש דבטלינהו מתורת יד לכך נראה לפרש דטהורים משום דאותן עלין לא חשיבי אוכל אחינו לאוין ולאו ע"י אותה כניסה בקדרה שלא נכבשו אלא לאמרלה כלומר מה שכבשו העלין עמהן לא כבשן אלא להרלות שהזיתים נאים והדשים ומשום הכי טהורים. אבל כבשן להיות לאוין לאכילה משעה שיהו מתוקנין לרחיית אכילה טמאים: **תליסר** מתיבתא. יש מפרשין תליסר יישובות יש בנו שבקאלים ותליסר לאו דוקא אלא לשון הרגיל בגמ' כמו תליסר פי' בע"א [מ]: וזוזי פשיטי ורש"י פי' בע"א [מ]: **וקטנים** פטורין מק"ש. פירש הקונטרס קטן שהגיע לחנוך ולא נהירא [א] דהא פ' לולב הגזול (סוכה דף מב.) אמרי' קטן היודע לשמור תפילין אביו חייב לקנות לו תפילין אלמא כשהגיע לחנוך דשייכי ביה תפילין חייב בתפילין ובק"ש נמי יש לחייבו יותר [ב] מסתמא מדלשכמן התם קטן היודע לדבר אביו מלמדו תורה ופסוק ראשון של ק"ש ונראה לר"ת דמיירי בקטן שלא הגיע לחנוך ומיהו קיפא דקתני וחייבין בתפלה היה ר"י ר"ל דמיירי בקטן שהגיע לחנוך דאי לא הגיע לא הוו להו לחייבו בתפלה ולא נהירא דאם כן לא הוו להו קטנים דומיא דנשים ועבדים שפטורים בכל ענין וקטנים אינם פטורים אלא בשלא הגיע ואין יודע לשמור תפילין ופי' ר"ת דודאי אייתי הכל בקטן שלא הגיע לחנוך וחייבין דסיפא קאי אנשים ועבדים לחוד אבל קטנים פטורים מכל וכל כיון דלא הגיע לחנוך ול"ת א"כ אמאי תנא קטנים ועבדים כיון דאין שוין כדפרישית וי"ל דכן דרך התנא לשנות יחד נשים ועבדים וקטנים שלא הגיעו לחנוך כמו: נשים ועבדים וקטנים פטורים מסוכה (סוכה דף כח.): **בתפלה**

אינו מטמא לקרובים (דף מט) לאביו ולאמו למה לי צריכא דאי כתב רחמנא אביו הוה אמינא היינו טעמא דלא מיטמא ליה משום דחזקה בעלמא הוא אבל אמו (היא) דודאי ילדתיה ליטמא לה ואי כתב רחמנא אמו הוה אמינא אמו היא דלא מיטמי לה דלא אזיל זרעה בתרה אבל אביו כיון דאמר רחמנא (במדבר א)

שאמרו הרי שהיה הולך לשחוט את פסחו ולמול את בנו כו' ת"ל ולאחותו לאחותו הוא דאינו מיטמא אבל מיטמא למת מצוה ודרשינן ליה תו בדרך אחרת לאביו לאביו הוא דאינו מיטמא אבל מיטמא למת מצוה ולאמו שאם היה כהן גדול והוא נזיר לאמו לאמו אינו מיטמא אבל מיטמא למת מצוה לאחיו שאם היה כהן גדול והוא נזיר לאחיו אינו מטמא אבל מטמא למת מצוה ולאחותו מה

עין משפט נר מצוה

כה א מיי' פ"ג מהלכות אבל הלכה ז [וס"ש מהל' כלאים ס"ג] טור שו"ע יו"ד סימן שפב סעיף ח:

כו ב מיי' פ"ד מהלכות ק"ש [הל' ח] סמג עשין יח טור ושו"ע או"ח סימן ע סעיף ג ב:

רבינו חננאל

וליגמר מינה. שב ואל תעשה שאני. פי', לא ענש הקב"ה למימא ובטל מלעשות פסח, אלא ענש כרת לטהור ולמי שלא היה בדרך רחוקה וכיטל ולא עשה פסח, ולא עבר המימא אלא מפני שגרם לבטל הפסח ויכול לעשות פסח שני. וזהו שב ואל תעשה שאני, כלומר קל הוא זה ולפיכך דחאו כבוד מת מצוה. אבל לאו דכלאים וכיוצא בו שהוא לאו גמור אינה נדחה מפני כבוד הבריות. וקי"ל דסדרן בציצית וכבשי עצרת ולולב ושופר והוצאה וערל ואזמל הני כולהו שב ואל תעשה ניהו. וכן בסוף פרק האשה דפסחים ובהאשה רבה דיבמות. זתים שכבשן בטרפיהן. פי' זו המשנה בעוקצין וראש הפרק הוא זתים שכבשן בטרפיהם טהורים לפי שלא כבשן אלא למראה. והיה אומר לתלמידיו הויות דרב ושמואל קחזינא הכא. כלומר הלכה קשה היא וצריכה יגיעה כמו הויות דרב ושמואל. כלהו תנויי בנזיקין הוה פי', באותן הדורות לא היו יגעים אלא בדברים הקשים אבל השאר פשוטים היו להם ולא היו צריכין לטרוח בהן. פי' אחר. זתים שכבשן בטרפיהן ונגע שרץ לטרפיהן שהן חוץ לקדירה לא טימא למה שבקדירה. האשה שכובשת ירק בקדירה ותולה ממנה ירק חוץ לקדירה ונגע בה שרץ אין מטמא למה שבקדירה. ואנן קא מתנינן בעוקצין י"ג מתיבתא. פי' י"ג אפי' ס"א מתיבתין ומפרשין עניינים. כי הא דרב אדא בר אהבה חזא להך איתתא דלבשה כרבלתא בשוקא. פי', בגד אדום כגון כרבלתא דתרנגולא, שאין דרך בנות ישראל להתכסות בו שהוא פריצות ומביא לדבר עבירה. היינו דאמרי אינשי חוץ מתון ארבע מאה זוזי שרי. פי' הממתין ואינו ממהר מרויח ת' זוזי. רבי יוחנן הוה רגיל דהוה קא אזיל ויתיב אשערי טבילה אמר כי סלקן בנות ישראל ואתיין מטבילה מסתכלן בי וכו'. שלא יפגעו בה כלב או חזיר או חמור אי דבר טמא. אל תקרי עין אלא עלי יון. כלומר, בואי העין במקום אחר ואל תזיקני.

רב נסים גאון (המשך)

למשפחותם ולבית אבותם אימא ליטמי ליה קמ"ל דעדר אמרו (שם דף מז) אם הוצרך לומר אביו ואמו למה הזכיר עוד את אחיו והלא אין צריך להזכירו מפני שהוא נלמד מאביו ואמו זה שהזכיר את אחיו לא לצורך עצמו נאמר אלא ללמד על מת מצוה שאין לו קוברין נאמר שמותר לנזיר להטמא לו ולהתעסק בקבורתו כדתניא לאחיו אינו מיטמא אבל מטמא למת מצוה ונשתיירה עדיין אחותו ושאלנו עליה למה הוצרך הכתוב עוד להזכירה ולאחותו מה תלמוד השבנו כי הוצרך להזכירה ללמוד ממנה תוספת תלמוד שהנזיר אפי' אם היה הולך לעשות מצוה ונזדמן לו מת מצוה שיניח את המצוה שהיה סובר לעשותה ויטמא למת מצוה ויתעסק בו עד שיקברנו ולפיכך הזכיר הכתוב את אחותו כי כשהזכיר אחיו למדנו כי הנזיר מטמא למת מצוה בזמן שאינו מתעסק למצוה אחרת והוצרכנו עוד לידע אם בזמן כשהוא עוסק במצוה יניחנה ויתעסק במת מצוה אם לאו אתא ולאחותו ללמד כי מת מצוה קודם כמו

בתפלה פשיטא כיון דכתיב ערב ובקר וצהרים אשיחה ואהמה כמצות עשה שהזמן גרמא הוי קמ"ל דדחמי נינהו. וכ"ש לא גרים ליה שהרי תפלה לרבנן היא ומאי מ"ע שייכי ביה. ומ"מ יש לישב דהא הכא דלרבנן ונשים פטורות מהאי טעמא דמצות עשה שהזמן גרמא הוא כדאמרינן בסוכה (דף לח.) מי שהיה עבד ואשה או קטן מקרין אותו עונה אחריהן מה שהם אומרים דאין השומע פטור מקריאתן כיון שהם פטורים: **אית** דגרסי בברכת המזון **פשיטא**. ומשני כיון דכתיב בתת ה' לכם בערב בשר לאכול ולחם בבקר לשבוע כמ"ע שהזמן גרמא הוא קמ"ל: **נשים** בברכת המזון **דאורייתא** **או** **דרבנן**. פי' הקונטרס דסלקא דעתך דלא מחייבי מדאורייתא משום דכתיב על הארץ הטובה ונשים לא נטלו חלק בארץ ומה שנטלו בנות נלפחד חלק אביהם נטלו. ותימה כהנים ולוים נמי תבעי שהרי לא נטלו חלק בארץ וא"כ לא יוציאו אחרים ידי חובתן בברכת המזון אלא י"ל דטעמא משום דכתיב על בריאן שחתמת בשבריו ועל תורתך שלמדתנו ונשים ליתנהו לא בברית ולא בתורה ואמרינן לקמן (דף מט.) מי שלא אמר ברית ותורה בברכת המזון לא יצא ידי חובתו והשתא קא מבעיא ליה כיון דלא מצו למימר ברית ותורה לא הוו אלא מדרבנן או דלמא כיון דלא שייך בהו הוי שפיר דאורייתא והא דלקמן מיירי באנשים דשייכי בברית ותורה: **בעל** קרי מהרהר בלבו ואינו מברך **לא לפניה ולא לאחריה**. פי' אפילו בהרהור דמשמע בגמ' א והיינו טעמא דשרינא עפי בק"ש מברכות משום דק"ש דאורייתא וברכות דרבנן ואפי' למ"ד ק"ש דרבנן היינו היכא דהזכיר ילאת מצרים אבל מתניתין שלא הזכיר ילאת מצרים שלא הטירו לו לומר אמת ויציב והוי ק"ש דאורייתא ואמת ויציב דרבנן שהרי הזכיר ילאת מצרים בק"ש ואין להקשות נתקן לילמא אמת ויציב ולא לימא ק"ש דהא עדיף לילמא ק"ש לאת ביה נמי מלכות שמים: **יוציא** בשפתיו. כיון דשרית ליה בהרהור אע"פ שהוא כדבור לענין לצאת ידי ק"ש כמו כן מקרי דבור לענין דמקרי עוסק בתורה ומדשרית ליה להרהר אע"פ שהוא בעל קרי תתיר לו גם דבור: **כדאשכחן** בסיני. פירוש אף ע"ג דכדבור דמי לענין שיצא בעל קרי אסור להרהר דכדאשכחן בסיני דהיה שם דבור והיו צריכין לטבול ואע"פ שהיו שותקין שומע כעונה (סוכה לח.): **ורב** חסדא אמר **לא** כדבור דמי. ר"ח פירש דהלכה כרב חסדא מדתרלי רב אדא ורבי אלעזר למלתיה שמע מיניה כותיה קיימי ולא יצא בקריאת שמע בהרהור: כדבור דמי יוצא בשפתיו. ורב חסדא אמר [ט] להרהור לא כדבור דמי דאי סלקא דעתך הרהור כדבור דמי יוצא בשפתיו אלא מאי הרהור לא כדבור דמי למה מהרהר אמר רבי אלעזר כדי שלא יהו כל העולם עוסקין בו והוא יושב ובטל ונגרום בפרקא אחרינא (ג) אמר רב אדא בר אהבה בדבר שהצבור עוסקין בו והרי

ומן הספלין. משום דסתם קטן אינו יודע לשמור גופו שלא יפיח כהן: **וחייבין בתפלה**. דתפלה רחמי היא ומדרבנן היא ותקנוה אף לנשים ולחנוך קטנים: **ובמזוזה ובברכה המזון**. מזוזה מצות עשה שלא הזמן גרמא וכגמרא פרין פשיטא: **ברכה המזון**. בגמרא בעי לה לדאורייתא או לדרבנן:

גמ' מהו דתימא נקיט הפלין למזוזה. דכתיב וקשרתם וכתבתם [ד] מה מזוזה נשים חייבות אף תפילין נשים חייבות קמשמע לן: הכי גרסינן **הפלה דרחמי נינהו**. ולא גרס פשיטא דהא לא דאורייתא היא: **נקיט מזוזה לגלמוד תורה**. דכתיב (דברים יא) ולמדתם אותם את בניכם ומסיק ליה וכתבתם מה תלמוד תורה נשים פטורות ואע"ג דאין הזמן גרמא רחמנא פטרינהו דכתיב את בניכם ולא בנותיכם [ה] אף מזוזה נשים פטורות קמ"ל דנשים חייבות דכתיב למען ירבו ימיכם [ו] גברי בעו מיי נשי לא בעו מיי [ז] בתמיה: **קדוש היום מ"ע שהזמן גרמא הוא**. זכור את יום השבת לקדשו (שמות כ) זכרהו על היין [ח]: **בשמירה**. דלא תעשה מלאכה (שם): **והני נשי אינהו בשמירה**. דתנן (קדושין דף כט.) כל מצות לא תעשה בין שהזמן גרמא בין שאין הזמן גרמא נשים חייבות להשוה הכתוב אשה לאיש לכל עונשים שבתורה: **נשים בברכה המזון דאורייתא**. דכתיב ואכלת ושבעת (דברים ח) והוה ליה מצות עשה שאין הזמן גרמא: **או דרבנן**. דכתיב על הארץ הטובה אשר נתן לך (שם) והארץ לא נתנה לנקבות להתחלק [ט]. ומי משום בנות נלפחד חלק אביהם הם דנטלו שהיה מיוחלי מלרים [י]: **בן**. קטן: **מברך**. ברכת המזון לאביו אם אין אביו יודע לברך: **שיעורא דרבנן**. כגון כזית לר"מ וכביצה לרבי יהודה [יא] דמדאורייתא ואכלת ושבעת וברכת כתיב [יב] אבל בשיעור כי המי לא מחייב אלא מדרבנן והלכך אתי קטן דרבנן ומפיק גדול: **עד כזית עד כביצה**. עד כזית לר"מ עד כביצה לר' יהודה דתנן (לקמן דף מה.) עד כמה מזמנין ר"מ אומר עד כזית ר' יהודה אומר עד כביצה: **מתני' בעל קרי**. מתקנת עזרא ואילך שתקן טבילה לבעלי קריין לעסוק בתורה כדאמרי' בנ"ק בפרק מרובה (דף פב:): **מסרסר**. ק"ש בלבו כשמגיע זמן המקרא: **ואינו מברך**. אפילו בהרהור: **לא לפניה ולא לאחריה**. כיון דברכות לאו מדאורייתא מחייב לא אברכוהו רבנן: **ועל המזון מברך לאחריו**. דחיובא דאורייתא הוא: **ואינו מברך לפניו**. דלאו דאורייתא הוא: **רבי יהודה אומר וכו'**. בגמ' מפרש לה: **גמ' כדבור דמי**. וכל אדם נמי יוצא ידי חובתו בהרהור: **למה מסרסר**. מה מועיל: **כדאשכחן בסיני**. שהפרשן מאשה דכתיב אל תגשו אל אשה (שמות יט). ועל פרישה זו אמר עזרא לתקן טבילה לבעלי קריין קודם שיעסקו בתורה דכתיב (דברים ד) והודעתם לבניך ומסיק ליה יום אשר עמדת לפני ה' אלהיך בחורב כדאמרינן לקמן בפרקין (דף כא.):

דאימתא דמאריה עליה (קרי) [דקרי] עליה שמואל עליה דרב יהודה אין זה ילוד אשה: ר' יוחנן דאמר טעמא דר' יהושע בן אמר כי סלקן בנות ישראל מטבילה נפנען בי דיהודה להו בני שפירי כוותיי. אתה מצאת שהזכירו שבח יופיו בבבא מציעא בפרק השוכר את הפועלים (דף פו) אמר ר' יוחנן אנא אשתירי משפירי ירושלים האי מאן דבעי מיחזי שופריה דר' יוחנן נייתי כסא דכספא מבי סקלי ליה: **קריאת שמע** ותפילין הויין להו מצות עשה שהזמן גרמא וכל מצות עשה דאורייתא מחייב לא אמרינן בפרק ר' עקיבא (דף פז) אמרי' אמר אביי בר אבין ור' חנינא בר אבין דאמרי תרוייהו ניתנה תורה לטבולי יום ואמר עלה אמימר ראויה קאמינא ואעפ"כ מי שאירע לו קרי בלילי ר' בסיון דההיא שתא כבר שמע את הדברות ולא סגיא דלא הרהר בלבו: וכתר מלכות שמים: **ומשני** כיון דכתיב בתת ה' לכם בערב בשר לאכול ולחם בבקר לשבוע כמ"ע שהזמן גרמא הוא קמ"ל: **נשים** בברכת המזון **דאורייתא** **או** **דרבנן**. פי' הקונטרס דסלקא דעתך דלא מחייבי מדאורייתא משום דכתיב על הארץ הטובה ונשים לא נטלו חלק בארץ ומה שנטלו בנות נלפחד חלק אביהם נטלו. ותימה כהנים ולוים נמי תבעי שהרי לא נטלו חלק בארץ וא"כ לא יוציאו אחרים ידי חובתן בברכת המזון אלא י"ל דטעמא משום דכתיב על בריאן שחתמת בשבריו ועל תורתך שלמדתנו ונשים ליתנהו לא בברית ולא בתורה ואמרינן לקמן (דף מט.) מי שלא אמר ברית ותורה בברכת המזון לא יצא ידי חובתו והשתא קא מבעיא ליה כיון דלא מצו למימר ברית ותורה לא הוו אלא מדרבנן או דלמא כיון דלא שייך בהו הוי שפיר דאורייתא והא דלקמן מיירי באנשים דשייכי בברית ותורה: **בעל** קרי מהרהר בלבו ואינו מברך **לא לפניה ולא לאחריה**. פי' אפילו בהרהור דמשמע בגמ' א והיינו טעמא דשרינא עפי בק"ש מברכות משום דק"ש דאורייתא וברכות דרבנן ואפי' למ"ד ק"ש דרבנן היינו היכא דהזכיר ילאת מצרים אבל מתניתין שלא הזכיר ילאת מצרים שלא הטירו לו לומר אמת ויציב והוי ק"ש דאורייתא ואמת ויציב דרבנן שהרי הזכיר ילאת מצרים בק"ש ואין להקשות נתקן לילמא אמת ויציב ולא לימא ק"ש דהא עדיף לילמא ק"ש לאת ביה נמי מלכות שמים: **יוציא** בשפתיו. כיון דשרית ליה בהרהור אע"פ שהוא כדבור לענין לצאת ידי ק"ש כמו כן מקרי דבור לענין דמקרי עוסק בתורה ומדשרית ליה להרהר אע"פ שהוא בעל קרי תתיר לו גם דבור: **כדאשכחן** בסיני. פירוש אף ע"ג דכדבור דמי לענין שיצא בעל קרי אסור להרהר כדאשכחן בסיני דהיה שם דבור והיו צריכין לטבול ואע"פ שהיו שותקין שומע כעונה (סוכה לח.): **ורב** חסדא אמר **לא** כדבור דמי. ר"ח פירש דהלכה כרב חסדא מדתרלי רב אדא ורבי אלעזר למלתיה שמע מיניה כותיה קיימי ולא יצא בקריאת שמע בהרהור: כדבור דמי יוצא בשפתיו. ורב חסדא אמר [ט] להרהור לא כדבור דמי דאי סלקא דעתך הרהור כדבור דמי למה מהרהר אלא מאי הרהור לא כדבור דמי למה מהרהר אמר רבי אלעזר כדי שלא יהו כל העולם עוסקין בו והוא יושב ובטל ונגרום בפרקא אחרינא (ג) אמר רב אדא בר אהבה בדבר שהצבור עוסקין בו והרי

אומר אדם לחבירו הנראה שתעמוד עמו לערב. א"ר יוחנן הילכתא כר' יהושע בן קרחה, ודייק ר' יוחנן דאמר טעמא דר' יהושע בן קרחה דבור אסור להרהור מותר, ומקשינן התם ומי אמר ר' יוחנן דבור אסור להרהור מותר אלמא הרהור לאו כדבור דאמי, הא איהו הוא דאמר [ב]כל מקום מותר להרהר חוץ מבית המרחץ ומבית הכסא, ומפרקינן שאני התם דבעינן והיה מחניך קדוש וליכא וכו'. וכתר מלכות שמים: **ומשני** כיון דכתיב בתת ה' לכם בערב בשר לאכול ולחם בבקר לשבוע כמ"ע שהזמן גרמא הוא קמ"ל: **נשים** בברכת המזון **דאורייתא** **או** **דרבנן**. פי' הקונטרס דסלקא דעתך דלא מחייבי מדאורייתא משום דכתיב על הארץ הטובה ונשים לא נטלו חלק בארץ ומה שנטלו בנות נלפחד חלק אביהם נטלו. ותימה כהנים ולוים נמי תבעי שהרי לא נטלו חלק בארץ וא"כ לא יוציאו אחרים ידי חובתן בברכת המזון אלא י"ל דטעמא משום דכתיב על בריאן שחתמת בשבריו ועל תורתך שלמדתנו ונשים ליתנהו לא בברית ולא בתורה ואמרינן לקמן (דף מט.) מי שלא אמר ברית ותורה בברכת המזון לא יצא ידי חובתו והשתא קא מבעיא ליה כיון דלא מצו למימר ברית ותורה לא הוו אלא מדרבנן או דלמא כיון דלא שייך בהו הוי שפיר דאורייתא והא דלקמן מיירי באנשים דשייכי בברית ותורה: **בעל** קרי מהרהר בלבו ואינו מברך **לא לפניה ולא לאחריה**. פי' אפילו בהרהור דמשמע בגמ' א והיינו טעמא דשרינא עפי בק"ש מברכות משום דק"ש דאורייתא וברכות דרבנן ואפי' למ"ד ק"ש דרבנן היינו היכא דהזכיר ילאת מצרים אבל מתניתין שלא הזכיר ילאת מצרים שלא הטירו לו לומר אמת ויציב והוי ק"ש דאורייתא ואמת ויציב דרבנן שהרי הזכיר ילאת מצרים בק"ש ואין להקשות נתקן לילמא אמת ויציב ולא לימא ק"ש דהא עדיף לילמא ק"ש לאת ביה נמי מלכות שמים: **יוציא** בשפתיו. כיון דשרית ליה בהרהור אע"פ שהוא כדבור לענין לצאת ידי ק"ש כמו כן מקרי דבור לענין דמקרי עוסק בתורה ומדשרית ליה להרהר אע"פ שהוא בעל קרי תתיר לו גם דבור: **כדאשכחן** בסיני. פירוש אף ע"ג דכדבור דמי לענין שיצא בעל קרי אסור להרהר כדאשכחן בסיני דהיה שם דבור והיו צריכין לטבול ואע"פ שהיו שותקין שומע כעונה (סוכה לח.): **ורב** חסדא אמר **לא** כדבור דמי. ר"ח פירש דהלכה כרב חסדא מדתרלי רב אדא ורבי אלעזר למלתיה שמע מיניה כותיה קיימי ולא יצא בקריאת שמע בהרהור: כדבור דמי יוצא בשפתיו. ורב חסדא אמר [ט] להרהור לא כדבור דמי דאי סלקא דעתך הרהור כדבור דמי למה מהרהר אלא מאי הרהור לא כדבור דמי למה מהרהר אמר רבי אלעזר כדי שלא יהו כל העולם עוסקין בו והוא יושב ובטל ונגרום בפרקא אחרינא (ג) אמר רב אדא בר אהבה בדבר שהצבור עוסקין בו והרי

גרמא סוכה ולולב שופר וציצית ואיהו היא מצות עשה שלא הזמן גרמא מזוזה ומעקה ומציאת אבדה ושילוח הקן: אקיש מזוזה לתלמוד תורה מה תלמוד תורה פטירי אף מזוזה נמי פטירי קמ"ל. הא נמי איתה בפירקא קמא דקידושין (דף לד) דאקשינן הרי תלמוד תורה פריה ורביה ופדיון הבן דמצות עשה שלא הזמן גרמא נשים פטורות ואמרינן (שם דף ל) ותלמוד תורה מגלן דכתיב לתרתם אותם את בניכם בניכם ולא בנותיכם: **כדאשכחן** בסיני מה סיני דבור אסור דהרהור מותר. במסכת שבת בפרק ר' עקיבא (דף פז) אמרי' אמר אביי בר אבין ור' חנינא בר אבין דאמרי תרוייהו ניתנה תורה לטבולי יום ואמר עלה אמימר ראויה קאמינא ואעפ"כ מי שאירע לו קרי בלילי ר' בסיון דההיא שתא כבר שמע את הדברות ולא סגיא דלא הרהר בלבו:

עין משפט נר מצוה

כז א מיי' פ"ד מהלכות תפילין הלכה יג סמג עשין כב טוש"ע או"ח סימן לח סעיף ג:
כח ב מיי' פ"ש מהל' תפלה הלכה ב [וסי' ו הל' י] סמג עשין יט טוש"ע או"ח סימן קו סעיף ב:
כט ג מיי' פ"ב מהלכי' מזוזה הלכה י סמג עשין כג טוש"ע יו"ד סימן רפ סעיף ג:
ל ד מיי' פ"ה מהלכות ברכות הלכה ה סמג עשין מ טוש"ע או"ח סימן קפו סעיף ה ב:
לא ה מיי' פ"ג מהל' ע"ז הלכה ג סמג עשין כט טוש"ע או"ח סימן רעה סעיף ב:
לב ו מיי' פ"ב מהל' ברכות הלכה ה' טוש"ע מי' קפו סעיף ה):
לג ז מיי' פ"ש מהלכות ברכות הלכה יא [טוש"ע או"ח מי' תקפו סעי' ה]:
לד ח ט מיי' פ"ה שם הלכה טו נז סמג עשין מז טוש"ע או"ח סימן קפו סעיף ב:
לה י (מיי' פ"ד מהל' ק"ש הלכה ח סמג עשין יט טוש"ע או"ח סימן סח):
לו (כ) ל טוש"ע או"ח סימן מי' סי' מב סעיף ג (ד):

תורה אור השלם

1. עֶרֶב וָבֹקֶר וְצָהֳרַיִם אָשִׂיחָה וְאֶהֱמֶה וַיִּשְׁמַע קוֹלִי:
תהלים נה יח
2. וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה בְּתֵת יְיָ לָכֶם בָּעֶרֶב בָּשָׂר לֶאֱכֹל וְלֶחֶם בַּבֹּקֶר לִשְׂבֹּעַ בִּשְׁמֹעַ יְיָ אֶת תְּלֻנֹּתֵיכֶם אֲשֶׁר אַתֶּם מַלִּינִם עָלָיו וְנַחְנוּ מֶה לֹא עָלֵינוּ תְּלֻנֹּתֵיכֶם כִּי עַל יְיָ:
שמות טז ח
3. זָכוֹר אֶת יוֹם הַשַּׁבָּת לְקַדְּשׁוֹ: שמות כ ז
4. שָׁמוֹר אֶת יוֹם הַשַּׁבָּת לְקַדְּשׁוֹ כַּאֲשֶׁר צִוָּךְ יְיָ אֱלֹהֶיךָ: דברים ה יא
5. כִּי יְיָ אֱלֹהֵיכֶם הוּא אֱלֹהֵי הָאֱלֹהִים וַאֲדֹנֵי הָאֲדֹנִים הָאֵל הַגָּדֹל הַגִּבֹּר וְהַנּוֹרָא אֲשֶׁר לֹא יִשָּׂא פָנִים וְלֹא יִקַּח שֹׁחַד:
דברים י יז
6. יִשָּׂא יְיָ פָנָיו אֵלֶיךָ וְיָשֵׂם לְךָ שָׁלוֹם: במדבר ו כו
7. וְאָכַלְתָּ וְשָׂבָעְתָּ וּבֵרַכְתָּ אֶת יְיָ אֱלֹהֶיךָ עַל הָאָרֶץ הַטֹּבָה אֲשֶׁר נָתַן לָךְ: דברים ח י

מוסף רש"י

הובא בסוף המסכת.

רבינו חננאל

וחייבין בתפלה דרחמי נינהו. ולא גרסינן פשיטא דהא לאו דאורייתא היא. **מתני'.** על קרי **מהרהר בלבו** וכו'. פירש בתלמוד ארץ ישראל מהו מהרהר בברכות, דקרית שמע מרציא בשפתיו. אמר ר' אבינא זאת אומרת הרהור כדבור דאמי. דמצות ק"ש בדבור הוא כדכתיב ודברת בם וגו' ומפני מה אינו מרציא בשפתיו כדאשכחינן בסיני דאזהר רחמנא אל תגשו אל אשה כדי לקבל התורה, וכתיב בה והודעתם לבניך ולבני בניך יום אשר עמדת לפני יי' אלהיך וכו' ואי אפשר דלא הוו בהו בעל קרי מקרה לילה ולא נמר התורה בו ביום אלא בהרהור הלב, ואעפ"כ הוזהר להודיעם אותם הדברים לבניו ולבני בניו. שמעינן מיהא דדבור אסור למי שהטומאה יוצאה עליו מגופו אבל הרהור מותר אע"ג דהרהור כמו דבור. **ורב חסדא אמר זאת אומרת הרהור לאו כדבור דמי** ומפני מה מהרהר כדי שלא יהא כל העולם עסוקין בברכות והוא יושב ובטל. וקימא לן כרב חיסדא, חדא דהא רב אדא בר אהבה מפרש לטעמיה. ותוב אשכחינן בהדיא בפרק שואל אדם מחבירו כדי יין בהא דתאני' ר' יהושע בן קרחה אומר אדם לחבירו הנראה שתעמוד עמו לערב. א"ר יוחנן הילכתא כר' יהושע בן קרחה דבור אסור להרהור מותר, ומקשינן התם ומי אמר ר' יוחנן דבור אסור להרהור מותר אלמא הרהור לאו כדבור דאמי, הא איהו הוא דאמר [ב]כל מקום מותר להרהר חוץ מבית המרחץ ומבית הכסא, ומפרקינן שאני התם דבעינן והיה מחניך קדוש וליכא וכו'. וכתר מלכות שמים: **ומשני** כיון דכתיב בתת ה' לכם בערב בשר לאכול ולחם בבקר לשבוע כמ"ע שהזמן גרמא הוא קמ"ל: **נשים** בברכת המזון **דאורייתא** **או** **דרבנן**. פי' הקונטרס דסלקא דעתך דלא מחייבי מדאורייתא משום דכתיב על הארץ הטובה ונשים לא נטלו חלק בארץ ומה שנטלו בנות נלפחד חלק אביהם נטלו. ותימה כהנים ולוים נמי תבעי שהרי לא נטלו חלק בארץ וא"כ לא יוציאו אחרים ידי חובתן בברכת המזון אלא י"ל דטעמא משום דכתיב על בריאן שחתמת בשבריו ועל תורתך שלמדתנו ונשים ליתנהו לא בברית ולא בתורה ואמרינן לקמן (דף מט.) מי שלא אמר ברית ותורה בברכת המזון לא יצא ידי חובתו והשתא קא מבעיא ליה כיון דלא מצו למימר ברית ותורה לא הוו אלא מדרבנן או דלמא כיון דלא שייך בהו הוי שפיר דאורייתא והא דלקמן מיירי באנשים דשייכי בברית ותורה: **בעל** קרי מהרהר בלבו ואינו מברך **לא לפניה ולא לאחריה**. פי' אפילו בהרהור דמשמע בגמ' א והיינו טעמא דשרינא עפי בק"ש מברכות משום דק"ש דאורייתא וברכות דרבנן ואפי' למ"ד ק"ש דרבנן היינו היכא דהזכיר ילאת מצרים אבל מתניתין שלא הזכיר ילאת מצרים שלא הטירו לו לומר אמת ויציב והוי ק"ש דאורייתא ואמת ויציב דרבנן שהרי הזכיר ילאת מצרים בק"ש ואין להקשות נתקן לילמא אמת ויציב ולא לימא ק"ש דהא עדיף לילמא ק"ש לאת ביה נמי מלכות שמים: **יוציא** בשפתיו. כיון דשרית ליה בהרהור אע"פ שהוא כדבור לענין לצאת ידי ק"ש כמו כן מקרי דבור לענין דמקרי עוסק בתורה ומדשרית ליה להרהר אע"פ שהוא בעל קרי תתיר לו גם דבור: **כדאשכחן** בסיני. פירוש אף ע"ג דכדבור דמי לענין שיצא בעל קרי אסור להרהר כדאשכחן בסיני דהיה שם דבור והיו צריכין לטבול ואע"פ שהיו שותקין שומע כעונה (סוכה לח.): **ורב** חסדא אמר **לא** כדבור דמי. ר"ח פירש דהלכה כרב חסדא מדתרלי רב אדא ורבי אלעזר למלתיה שמע מיניה כותיה קיימי ולא יצא בקריאת שמע בהרהור: כדבור דמי יוצא בשפתיו. ורב חסדא אמר [ט] להרהור לא כדבור דמי דאי סלקא דעתך הרהור כדבור דמי למה מהרהר אלא מאי הרהור לא כדבור דמי למה מהרהר אמר רבי אלעזר כדי שלא יהו כל העולם עוסקין בו והוא יושב ובטל ונגרום בפרקא אחרינא (ג) אמר רב אדא בר אהבה בדבר שהצבור עוסקין בו והרי

מסורת הש"ס

(ד) קידושין כט. [וש"נ], (ה) [שבועות דף כ: ע"ש], (ו) [ל"ל ופ"ו], (ז) כ"ש דף כט., (ח) [מר"ן בס"ד לח.], (ט) [מר"ן בס"ד לח.], (י) [מר"ן בס"ד לח.], (יא) [מר"ן בס"ד לח.], (יב) [מר"ן בס"ד לח.], (יג) [מר"ן בס"ד לח.], (יד) [מר"ן בס"ד לח.], (טו) [מר"ן בס"ד לח.], (טז) [מר"ן בס"ד לח.], (יז) [מר"ן בס"ד לח.], (יח) [מר"ן בס"ד לח.], (יט) [מר"ן בס"ד לח.], (כ) [מר"ן בס"ד לח.], (כא) [מר"ן בס"ד לח.], (כב) [מר"ן בס"ד לח.], (כג) [מר"ן בס"ד לח.], (כד) [מר"ן בס"ד לח.], (כה) [מר"ן בס"ד לח.], (כו) [מר"ן בס"ד לח.], (כז) [מר"ן בס"ד לח.], (כח) [מר"ן בס"ד לח.], (כט) [מר"ן בס"ד לח.], (ל) [מר"ן בס"ד לח.], (לא) [מר"ן בס"ד לח.], (לב) [מר"ן בס"ד לח.], (לג) [מר"ן בס"ד לח.], (לד) [מר"ן בס"ד לח.], (לה) [מר"ן בס"ד לח.], (לו) [מר"ן בס"ד לח.], (לז) [מר"ן בס"ד לח.], (לח) [מר"ן בס"ד לח.], (לט) [מר"ן בס"ד לח.], (מ) [מר"ן בס"ד לח.], (מא) [מר"ן בס"ד לח.], (מב) [מר"ן בס"ד לח.], (מג) [מר"ן בס"ד לח.], (מד) [מר"ן בס"ד לח.], (מה) [מר"ן בס"ד לח.], (מו) [מר"ן בס"ד לח.], (מז) [מר"ן בס"ד לח.], (מח) [מר"ן בס"ד לח.], (מט) [מר"ן בס"ד לח.], (נ) [מר"ן בס"ד לח.], (נא) [מר"ן בס"ד לח.], (נב) [מר"ן בס"ד לח.], (נג) [מר"ן בס"ד לח.], (נד) [מר"ן בס"ד לח.], (נה) [מר"ן בס"ד לח.], (נו) [מר"ן בס"ד לח.], (נז) [מר"ן בס"ד לח.], (נח) [מר"ן בס"ד לח.], (נט) [מר"ן בס"ד לח.], (ס) [מר"ן בס"ד לח.], (סא) [מר"ן בס"ד לח.], (סב) [מר"ן בס"ד לח.], (סג) [מר"ן בס"ד לח.], (סד) [מר"ן בס"ד לח.], (סה) [מר"ן בס"ד לח.], (סו) [מר"ן בס"ד לח.], (סז) [מר"ן בס"ד לח.], (סח) [מר"ן בס"ד לח.], (סט) [מר"ן בס"ד לח.], (ע) [מר"ן בס"ד לח.], (עא) [מר"ן בס"ד לח.], (עב) [מר"ן בס"ד לח.], (עג) [מר"ן בס"ד לח.], (עד) [מר"ן בס"ד לח.], (עה) [מר"ן בס"ד לח.], (עו) [מר"ן בס"ד לח.], (עז) [מר"ן בס"ד לח.], (עח) [מר"ן בס"ד לח.], (עט) [מר"ן בס"ד לח.], (פ) [מר"ן בס"ד לח.], (פא) [מר"ן בס"ד לח.], (פב) [מר"ן בס"ד לח.], (פג) [מר"ן בס"ד לח.], (פד) [מר"ן בס"ד לח.], (פה) [מר"ן בס"ד לח.], (פו) [מר"ן בס"ד לח.], (פז) [מר"ן בס"ד לח.], (פח) [מר"ן בס"ד לח.], (פט) [מר"ן בס"ד לח.], (צ) [מר"ן בס"ד לח.], (צא) [מר"ן בס"ד לח.], (צב) [מר"ן בס"ד לח.], (צג) [מר"ן בס"ד לח.], (צד) [מר"ן בס"ד לח.], (צה) [מר"ן בס"ד לח.], (צו) [מר"ן בס"ד לח.], (צז) [מר"ן בס"ד לח.], (צח) [מר"ן בס"ד לח.], (צט) [מר"ן בס"ד לח.], (ק) [מר"ן בס"ד לח.], (קא) [מר"ן בס"ד לח.], (קב) [מר"ן בס"ד לח.], (קג) [מר"ן בס"ד לח.], (קד) [מר"ן בס"ד לח.], (קה) [מר"ן בס"ד לח.], (קו) [מר"ן בס"ד לח.], (קז) [מר"ן בס"ד לח.], (קח) [מר"ן בס"ד לח.], (קט) [מר"ן בס"ד לח.], (קי) [מר"ן בס"ד לח.], (קיא) [מר"ן בס"ד לח.], (קיב) [מר"ן בס"ד לח.], (קיג) [מר"ן בס"ד לח.], (קיד) [מר"ן בס"ד לח.], (קטו) [מר"ן בס"ד לח.], (קטז) [מר"ן בס"ד לח.], (קיז) [מר"ן בס"ד לח.], (קיח) [מר"ן בס"ד לח.], (קיט) [מר"ן בס"ד לח.], (קכ) [מר"ן בס"ד לח.], (קכא) [מר"ן בס"ד לח.], (קכב) [מר"ן בס"ד לח.], (קכג) [מר"ן בס"ד לח.], (קכד) [מר"ן בס"ד לח.], (קכה) [מר"ן בס"ד לח.], (קכו) [מר"ן בס"ד לח.], (קכז) [מר"ן בס"ד לח.], (קכח) [מר"ן בס"ד לח.], (קכט) [מר"ן בס"ד לח.], (קל) [מר"ן בס"ד לח.], (קלא) [מר"ן בס"ד לח.], (קלב) [מר"ן בס"ד לח.], (קלג) [מר"ן בס"ד לח.], (קלד) [מר"ן בס"ד לח.], (קלה) [מר"ן בס"ד לח.], (קלו) [מר"ן בס"ד לח.], (קלז) [מר"ן בס"ד לח.], (קלח) [מר"ן בס"ד לח.], (קלט) [מר"ן בס"ד לח.], (קמ) [מר"ן בס"ד לח.], (קמא) [מר"ן בס"ד לח.], (קמב) [מר"ן בס"ד לח.], (קמג) [מר"ן בס"ד לח.], (קמד) [מר"ן בס"ד לח.], (קמה) [מר"ן בס"ד לח.], (קמו) [מר"ן בס"ד לח.], (קמז) [מר"ן בס"ד לח.], (קמח) [מר"ן בס"ד לח.], (קמט) [מר"ן בס"ד לח.], (קנ) [מר"ן בס"ד לח.], (קנא) [מר"ן בס"ד לח.], (קנב) [מר"ן בס"ד לח.], (קנג) [מר"ן בס"ד לח.], (קנד) [מר"ן בס"ד לח.], (קנה) [מר"ן בס"ד לח.], (קנו) [מר"ן בס"ד לח.], (קנז) [מר"ן בס"ד לח.], (קנח) [מר"ן בס"ד לח.], (קנט) [מר"ן בס"ד לח.], (קס) [מר"ן בס"ד לח.], (קסא) [מר"ן בס"ד לח.], (קסב) [מר"ן בס"ד לח.], (קסג) [מר"ן בס"ד לח.], (קסד) [מר"ן בס"ד לח.], (קסה) [מר"ן בס"ד לח.], (קסו) [מר"ן בס"ד לח.], (קסז) [מר"ן בס"ד לח.], (קסח) [מר"ן בס"ד לח.], (קסט) [מר"ן בס"ד לח.], (קע) [מר"ן בס"ד לח.], (קעא) [מר"ן בס"ד לח.], (קעב) [מר"ן בס"ד לח.], (קעג) [מר"ן בס"ד לח.], (קעד) [מר"ן בס"ד לח.], (קעה) [מר"ן בס"ד לח.], (קעו) [מר"ן בס"ד לח.], (קעז) [מר"ן בס"ד לח.], (קעח) [מר"ן בס"ד לח.], (קעט) [מר"ן בס"ד לח.], (קפ) [מר"ן בס"ד לח.], (קפא) [מר"ן בס"ד לח.], (קפב) [מר"ן בס"ד לח.], (קפג) [מר"ן בס"ד לח.], (קפד) [מר"ן בס"ד לח.], (קפה) [מר"ן בס"ד לח.], (קפו) [מר"ן בס"ד לח.], (קפז) [מר"ן בס"ד לח.], (קפח) [מר"ן בס"ד לח.], (קפט) [מר"ן בס"ד לח.], (קצ) [מר"ן בס"ד לח.], (קצא) [מר"ן בס"ד לח.], (קצב) [מר"ן בס"ד לח.], (קצג) [מר"ן בס"ד לח.], (קצד) [מר"ן בס"ד לח.], (קצה) [מר"ן בס"ד לח.], (קצו) [מר"ן בס"ד לח.], (קצז) [מר"ן בס"ד לח.], (קצח) [מר"ן בס"ד לח.], (קצט) [מר"ן בס"ד לח.], (קק) [מר"ן בס"ד לח.], (קקא) [מר"ן בס"ד לח.], (קקב) [מר"ן בס"ד לח.], (קקג) [מר"ן בס"ד לח.], (קקד) [מר"ן בס"ד לח.], (קקה) [מר"ן בס"ד לח.], (קקו) [מר"ן בס"ד לח.], (קקז) [מר"ן בס"ד לח.], (קקח) [מר"ן בס"ד לח.], (קקט) [מר"ן בס"ד לח.], (קל) [מר"ן בס"ד לח.], (קלא) [מר"ן בס"ד לח.], (קלב) [מר"ן בס"ד לח.], (קלג) [מר"ן בס"ד לח.], (קלד) [מר"ן בס"ד לח.], (קלה) [מר"ן בס"ד לח.], (קלו) [מר"ן בס"ד לח.], (קלז) [מר"ן בס"ד לח.], (קלח) [מר"ן בס"ד לח.], (קלט) [מר"ן בס"ד לח.], (קמ) [מר"ן בס"ד לח.], (קמא) [מר"ן בס"ד לח.], (קמב) [מר"ן בס"ד לח.], (קמג) [מר"ן בס"ד לח.], (קמד) [מר"ן בס"ד לח.], (קמה) [מר"ן בס"ד לח.], (קמו) [מר"ן בס"ד לח.], (קמז) [מר"ן בס"ד לח.], (קמח) [מר"ן בס"ד לח.], (קמט) [מר"ן בס"ד לח.], (קנ) [מר"ן בס"ד לח.], (קנא) [מר"ן בס"ד לח.], (קנב) [מר"ן בס"ד לח.], (קנג) [מר"ן בס"ד לח.], (קנד) [מר"ן בס"ד לח.], (קנה) [מר"ן בס"ד לח.], (קנו) [מר"ן בס"ד לח.], (קנז) [מר"ן בס"ד לח.], (קנח) [מר"ן בס"ד לח.], (קנט) [מר"ן בס"ד לח.], (קס) [מר"ן בס"ד לח.], (קסא) [מר"ן בס"ד לח.], (קסב) [מר"ן בס"ד לח.], (קסג) [מר"ן בס"ד לח.], (קסד) [מר"ן בס"ד לח.], (קסה) [מר"ן בס"ד לח.], (קסו) [מר"ן בס"ד לח.], (קסז) [מר"ן בס"ד לח.], (קסח) [מר"ן בס"ד לח.], (קסט) [מר"ן בס"ד לח.], (קע) [מר"ן בס"ד לח.], (קעא) [מר"ן בס"ד לח.], (קעב) [מר"ן בס"ד לח.], (קעג) [מר"ן בס"ד לח.], (קעד) [מר"ן בס"ד לח.], (קעה) [מר"ן בס"ד לח.], (קעו) [מר"ן בס"ד לח.], (קעז) [מר"ן בס"ד לח.], (קעח) [מר"ן בס"ד לח.], (קעט) [מר"ן בס"ד לח.], (קפ) [מר"ן בס"ד לח.], (קפא) [מר"ן בס"ד לח.], (קפב) [מר"ן בס"ד לח.], (קפג) [מר"ן בס"ד לח.], (קפד) [מר"ן בס"ד לח.], (קפה) [מר"ן בס"ד לח.], (קפו) [מר"ן בס"ד לח.], (קפז) [מר"ן בס"ד לח.], (קפח) [מר"ן בס"ד לח.], (קפט) [מר"

אלא יקבר. כל ברכה וברכה: **דלים בה מלכות שמים.** אין מלך העולם בברכות של י"ח: ה"ג **וכרי ברכת המזון לפניה דלים בה מלכות שמים כו'.** ליכא אחרינא **שאני תפלה דלים בה מלכות שמים.** קבלת מלכות שמים כדאיתא בק"ש שמקבל עליו את השם לאדון ולמלך מיוחד ולהאי ליכא גרסינן **וכרי ברכת המזון לאחריו דלים בה מלכות שמים** ולשון זה נראה שהוא עיקר מדמשני ליה אלא ק"ש וברכת המזון דאורייתא והאי בלאחריו עסקינן ואי ליכא קמא הא לא איירי בברכת המזון לאחריו בדאתקפתיה דלהדי תלמודא עילויה אלא ק"ש וברכת המזון דאורייתא כו'. ואית דגרסי הכא בלשון קושיא ק"ש דרבנן היא אלא ק"ש דאית בה מלכות שמים וברכת המזון דאורייתא לאפוקי תפלה דרבנן ואין בה מלכות שמים למאן דגרס הכי מפרשינן לקמן בשכבר ובקומץ בדברי תורה כתיב: **כי שם ה' אקרא.** כשבא משה לפתוח בדברי שירה אמר להם לישראל אני מברך תחלה ואתם ענו אחרי אמן כי שם ה' אקרא בברכה אתם הבו גודל לאלהינו באמן הכי מפרשי לה במסכת יומא (דף לח.): **שאינו טעון לפניו.** כלומר אלא מצינו לו מקרא מפורש לברך לפניו: **טעון לאחריו.** כדכתיב ואכלת ושבעת וברכת: **תורה שטעונה לפניה.** כדאמרן: **איכא למפרך.** בתרוייהו כשאתה בא ללמוד תורה מן המזון איכא למפרך מה למזון שכן נהנה וכשאתה בא ללמוד מזון מן התורה איכא למפרך מה לתורה שכן חיי העולם הבא: **ק"ש דרבנן.** לקמן פריך לה: **אמת ויציב דאורייתא היא.** שמזכיר בה יציאת מצרים דחיובא דאורייתא היא דכתיב בה לזכור את יום צאתך מארץ מצרים (דברים טז): **דלים בה פרשיות.** יציאת מצרים ומלכות שמים: **חוזר וקורא ק"ש.** קסבר ק"ש דאורייתא היא: **ולואי שיתפלל אדם כל היום.** בהלכות גדולות פסק הלכה כרבי יוחנן בפסק והלכה כשמואל ובאלו התפלל: **מה שיגמרו.** את הברכה אם נזכר באמצע הברכה באמת מן הברכות שטעה: **יחיד ויחיד.** כשהתפלל תחלה היה יחיד וכשבא שהתפלל והתחיל להתפלל היה ביחיד: **ומתפלל ורבי יוחנן אמר** [2]**ולואי שיתפלל אדם כל היום כולו:** ואמר רב יהודה אמר שמואל [3]**היה עומד בתפלה ונזכר שהתפלל פוסק ואפילו באמצע ברכה איני והאמר רב נחמן בי הוינן בי רבה בר אבוה בעון מיניה הני בני בי רב דטעו ומדכרי דחול בשבת מהו שיגמרו ואמר לן** [4]**גומרין כל אותה ברכה הכי השתא התם גברא בר חיובא הוא ורבנן הוא דלא אטרחוהו משום כבוד שבת אבל הכא הא צלי ליה:** ואמר רב יהודה אמר שמואל [5]**התפלל ונכנס לביהכ"נ ומצא צבור שמתפללין אם יכול לחדש בה דבר יחזור ויתפלל ואם לאו אל יחזור ויתפלל וצריכא דאי אשמעינן קמייתא ה"מ יחיד ויחיד דמתמן יקשה גם לרבינא מה לי ק"ש וברכת המזון יותר מתפלה וי"ל דלרבינא נימא כיון דהרהור כדבור דמי יש להאריכו בק"ש וברכת המזון שהם מדאורייתא יותר מתפלה דרבנן אבל לרב חסדא כיון דהרהור אינו כלום רק שלא יהא יושב וטול מה לי ק"ש מה לי תפלה: **הא אי לא אתחיל לא יתחיל.** ות"ת מימא דבדבור קאמר הא בהרהור שפיר דמי וי"ל דמשמע דלא יתחיל אפי' בהרהור מדלא קאמר יקבר בדבור או יהרהר באריכות: **הכי גרסי' אלא ק"ש וברכת המזון דאורייתא ותפלה דרבנן ולא גרסינן מידי בתר הכי עד עד אמר רב יהודה אמר רב.** ופי' הקונטרס ק"ש דאורייתא כיון שאינו אומר אמת ויציב כדפי' במתניתין וי"ש ספרים גורסים [6]ק"ש דרבנן הוא. ומשני אלא ק"ש אית בה מלכות שמים וברכת המזון דאורייתא ותפלה דרבנן וכן הגירסא בפ"ה וקשה דבמתניתין פי' דק"ש דאורייתא לכולי עלמא כיון שלא אמר אמת ויציב דבהכי מייתי מתניתין וגם יש ספרים גורסים שאני תפלה דאית בה מלכות שמים והרי ברכת המזון דאית בה מלכות שמים ותנן על המזון מברך לאחריו וכו' אלא היינו טעמא דק"ש אית בה מלכות שמים וברכת המזון דאורייתא ותפלה דרבנן וגם על גירסא זו קשה כדפירש': **ספק לא אמר אמת ויציב חוזר.** ותימה הא ע"כ צריך לומר שהוא מסופק גם מק"ש שאם היה ברור לו מק"ש וספק מאמת ויציב לא יהיה מן התורה כיון שהזכיר יציאת מצרים בק"ש ואם כן הואיל ומסופק משייהם יחזור לק"ש אית בה מלכות שמים ויציאת מצרים דהכי עדיף מלומר אמת ויציב דליכא אלא חדא כדאמר בסמוך גבי מתני'. ואומר ר"י דודאי מתני' גבי בעל קרי שידענו בו שלא אמר ק"ש ולא אמת ויציב כלל ואנו רוצים להתיר לו הלכך טוב הוא יותר שיאמר ק"ש דאיכא תרתי אבל הכא שהוא ספק אם אמר אמת ויציב ומספקא ליה אם אמר שייהם כדפרישית טוב הוא יותר שיאמר אמת ויציב מלומר ק"ש דכשיאמר אמת ויציב שמא יש לתלות שתקן הכל דאם קרא כבר אמת ויציב גם קרא ק"ש כבר דמסתמא התפלל כדרך תפלה ק"ש ואח"כ אמת ויציב ולא ידי שתיהן וכי נמי תימא דלא אמר כבר שתיהן מ"מ שמא אמר ק"ש ולא אמר אמת ויציב שזה יכול להיות ועתה כשיאמר אמת ויציב נמצא שהשלים הכל וכי תימא דשמא לא קרא לא זה ולא זה כיון דספיקא הוא כולי האי לא אטרחוהו רבנן לחזור שיהם אבל אם יאמר ק"ש אין זו תקנה גמורה כל כך דשמא קרא ק"ש אחרת ולא יצא כלל במה שעשה עתה ואם כבר שלא אמר כבר ק"ש אם כן לא אמר נמי אמת ויציב שאין רגילות לומר אמת ויציב בלא ק"ש ואם כן כשיאמר מעתה ק"ש לא תקן כלל ולא יצא מדי שפקפו עוד אמר הר"ר שמעון[a] דמיירי שפיר שאינו מסופק אלא מאמת ויציב אבל כבר הוא שקרא ק"ש ואפילו הכי הוי אמת ויציב דאורייתא שר"ל ספק לא אמר אמת ויציב עם פרשת ציצית שמסופק אי לא אמר לא פרשת ציצית ולא אמת ויציב ואם כן לא הזכיר כלל יציאת מצרים וכולה מילתא דיציאת מצרים קרי ליה אמת ויציב לפי דטעמא אמת ויציב הוי משום יציאת מצרים והלכך הוי פרשת ציצית בכלל אמת ויציב: **ההוא** בדברי תורה כתיב. והא דאמרינן לעיל בפרק קמא (דף ג.) בערב משום דכתיב ובשכבך אסמכתא בעלמא הוא[b]:

ורבי יוחנן **אמר ולואי שיתפלל אדם כל היום.** אומר ר"י דהלכה כרבי יוחנן ודוקא בספק התפלל [c] אבל ודאי התפלל לא [d]מהני דהא מספקא לא פליג אהא דאמר רב יהודה אמר שמואל בסמוך ומזכר שהתפלל פוסק וכו' וכן אם יכול לחדש דבר בתפלתו:

והרי תפלה דדבר שהצבור עסוקין בו ותנן [6]היה עומד בתפלה ונזכר שהוא בעל קרי לא יפסיק אלא יקצר טעמא דאתחיל הא לא אתחיל לא יתחיל שאני תפלה דלית בה מלכות שמים והרי ברכת המזון לאחריו דלית בה מלכות שמים ותנן על המזון מברך לאחריו ואינו מברך לפניו אלא ק"ש וברכת המזון דאורייתא ותפלה דרבנן: אמר רב יהודה [6] [3]מנין לברכת המזון לאחריה מן התורה שנאמר [1]ואכלת ושבעת וברכת מנין לברכת התורה לפניה מן התורה שנאמר [2]כי שם ה' אקרא הבו גדל לאלהינו אמר ר' יוחנן למדנו ברכת התורה לאחריה מן ברכת המזון מקל וחומר וברכת המזון לפניה מן ברכת התורה מקל וחומר ברכת התורה לאחריה מן ברכת המזון מקל וחומר ומה מזון שאין טעון לפניו טעון לאחריו תורה שטעונה לפניה אינו דין שטעונה לאחריה וברכת המזון לפניה מן ברכת התורה מק"ו ומה תורה שאין טעונה לאחריה טעונה לפניה מזון שהוא טעון לאחריו אינו דין שיהא טעון לפניו איכא למפרך [3] מה למזון שכן נהנה ומה לתורה שכן חיי עולם ועוד תנן על המזון מברך לאחריו ואינו מברך לפניו תיובתא: אמר רב [3]יהודה ספק קרא קריאת שמע ספק לא קרא [6]אינו חוזר וקורא ספק אמר אמת ויציב ספק לא אמר חוזר ואומר אמת ויציב [6]מאי טעמא קריאת שמע דרבנן אמת ויציב דאורייתא מתיב רב יוסף [3]ובשכבך ובקומך אמר ליה אביי ההוא בדברי תורה כתיב תנן בעל קרי מהרהר בלבו ואינו מברך לא לפניה ולא לאחריה ועל המזון מברך לאחריו ואינו מברך לפניו ואי ס"ד אמת ויציב דאורייתא לברוך לאחריה מאי טעמא מברך אי משום יציאת מצרים הא אדכר ליה בקריאת שמע ונימא הא ולא לבעי הא קריאת שמע עדיפא דאית בה תרתי ור' אלעזר אמר [a]ספק קרא קריאת שמע ספק לא קרא חוזר וקורא ק"ש ספק התפלל ספק לא התפלל אינו חוזר ומתפלל ורבי יוחנן אמר [2]ולואי שיתפלל אדם כל היום כולו: ואמר רב יהודה אמר שמואל [3]היה עומד בתפלה ונזכר שהתפלל פוסק ואפילו באמצע ברכה איני והאמר רב נחמן בי הוינן בי רבה בר אבוה בעון מיניה הני בני בי רב דטעו ומדכרי דחול בשבת מהו שיגמרו ואמר לן [7]גומרין כל אותה ברכה הכי השתא התם גברא בר חיובא הוא ורבנן הוא דלא אטרחוהו משום כבוד שבת אבל הכא הא צלי ליה: ואמר רב יהודה אמר שמואל [5]התפלל ונכנס לביהכ"נ ומצא צבור שמתפללין אם יכול לחדש בה דבר יחזור ויתפלל ואם לאו אל יחזור ויתפלל וצריכא דאי אשמעינן קמייתא ה"מ יחיד ויחיד דמתמן יקשה גם לרבינא מה לי ק"ש וברכת המזון יותר מתפלה וי"ל דלרבינא נימא כיון דהרהור כדבור דמי יש להאריכו בק"ש וברכת המזון שהם מדאורייתא יותר מתפלה דרבנן אבל לרב חסדא כיון דהרהור אינו כלום רק שלא יהא יושב וטול מה לי ק"ש מה לי תפלה: **הא אי לא אתחיל לא יתחיל.** ות"ת מימא דבדבור קאמר הא בהרהור שפיר דמי וי"ל דמשמע דלא יתחיל אפי' בהרהור מדלא קאמר יקבר בדבור או יהרהר באריכות: **הכי גרסי' אלא ק"ש וברכת המזון דאורייתא ותפלה דרבנן ולא גרסינן מידי בתר הכי עד עד אמר רב יהודה אמר רב.** ופי' הקונטרס ק"ש דאורייתא כיון שאינו אומר אמת ויציב כדפי' במתניתין וי"ש ספרים גורסים [6]ק"ש דרבנן הוא. ומשני אלא ק"ש אית בה מלכות שמים וברכת המזון דאורייתא ותפלה דרבנן וכן הגירסא בפ"ה וקשה דבמתניתין פי' דק"ש דאורייתא לכולי עלמא כיון שלא אמר אמת ויציב דבהכי מייתי מתניתין וגם יש ספרים גורסים שאני תפלה דאית בה מלכות שמים והרי ברכת המזון דאית בה מלכות שמים ותנן על המזון מברך לאחריו וכו' אלא היינו טעמא דק"ש אית בה מלכות שמים וברכת המזון דאורייתא ותפלה דרבנן וגם על גירסא זו קשה כדפירש': **ספק לא אמר אמת ויציב חוזר.** ותימה הא ע"כ צריך לומר שהוא מסופק גם מק"ש שאם היה ברור לו מק"ש וספק מאמת ויציב לא יהיה מן התורה כיון שהזכיר יציאת מצרים בק"ש ואם כן הואיל ומסופק משייהם יחזור לק"ש אית בה מלכות שמים ויציאת מצרים דהכי עדיף מלומר אמת ויציב דאיכא אלא חדא כדאמר בסמוך גבי מתני'. ואומר ר"י דודאי מתני' גבי בעל קרי שידענו בו שלא אמר ק"ש ולא אמת ויציב כלל ואנו רוצים להתיר לו הלכך טוב הוא יותר שיאמר ק"ש דאיכא תרתי אבל הכא שהוא ספק אם אמר אמת ויציב ומספקא ליה אם אמר שייהם כדפרישית טוב הוא יותר שיאמר אמת ויציב מלומר ק"ש דכשיאמר אמת ויציב שמא יש לתלות שתקן הכל דאם קרא כבר אמת ויציב גם קרא ק"ש כבר דמסתמא התפלל כדרך תפלה ק"ש ואח"כ אמת ויציב ולא ידי שתיהן וכי נמי תימא דלא אמר כבר שתיהן מ"מ שמא אמר ק"ש ולא אמר אמת ויציב זה יכול להיות ועתה כשיאמר אמת ויציב נמצא שהשלים הכל וכי תימא דשמא לא קרא לא זה ולא זה כיון דספיקא הוא כולי האי לא אטרחוהו רבנן לחזור שיהם אבל אם יאמר ק"ש אין זו תקנה גמורה כל כך דשמא קרא ק"ש אחרת ולא יצא כלל במה שעשה עתה ואם כבר שלא אמר כבר ק"ש אם כן לא אמר נמי אמת ויציב שאין רגילות לומר אמת ויציב בלא ק"ש ואם כן כשיאמר מעתה ק"ש לא תקן כלל ולא יצא מדי שפקפו עוד אמר הר"ר שמעון[a] דמיירי שפיר שאינו מסופק אלא מאמת ויציב דאיכא ק"ש ואפילו הכי הוי אמת ויציב דאורייתא שר"ל ספק לא אמר אמת ויציב עם פרשת ציצית שמסופק אי לא אמר לא פרשת ציצית ולא אמת ויציב ואם כן לא הזכיר כלל יציאת מצרים וכולה מילתא דיציאת מצרים קרי ליה אמת ויציב לפי דטעמא אמת ויציב הוי משום יציאת מצרים והלכך הוי פרשת ציצית בכלל אמת ויציב: **ההוא** בדברי תורה כתיב. והא דאמרינן לעיל בפרק קמא (דף ג.) בערב משום דכתיב ובשכבך אסמכתא בעלמא הוא[b]:

ורבי יוחנן **אמר ולואי שיתפלל אדם כל היום.** אומר ר"י דהלכה כרבי יוחנן ודוקא בספק התפלל [c] אבל ודאי התפלל לא [d]מהני דהא מספקא לא פליג אהא דאמר רב יהודה אמר שמואל בסמוך ומזכר שהתפלל פוסק וכו' וכן אם יכול לחדש דבר בתפלתו:

עד

מסורת הש"ס

a) לקמן דף כב.; b) מכילתא דר"י פ' בא ולקמן דף מח: ע"ב, ג) [ל"ל רב יהודה אמר שמואל] וכן איתא בר"ף ורא"ש], ד) ספרים דף נד.; ה) [עיין תוס' סוטה לב: ד"ה וכיון], ו) [וע"ע תוס' סוטה לב ע"ב ד"ה וכיון ותוס' מנחות מג ע"ב ד"ה ולחזן], ז) [וכ"כ תוס' לקמן מט. ד"ה מפני].

הגהות הב"ח

(א) גמ' אמר ר' יהודה אמר רב מנין לברכת המזון: (ב) שם מה למזון. נ"ב עיין לקמן גפ' אלמא שאכלו סוף דף מח:

גליון הש"ם

גמ' אינו חוזר וקורא. עי' בהרמב"ן יומה לענ"ל ס"ב ר"ח ד"ה בלמ"ל: שם פ"ם ק"ש דרבנן. עי' בכ"ק מז ע"א תוס' ד"ה וכן היה ר"י פוטרו מכל המצות האמורות בתורה ובסוטה לב ע"ב תוס' ד"ה וכיון ובמנחות מג ע"ב תוס' ד"ה ולחזן: רש"י ד"ה שאינו כו' כלומר שלא מצינו. וכיוצא בזה בב"מ פח ע"ב ועיין קדושין עו ע"ב תוס' ד"ה פ"ק: תוס' ד"ה ור"י כו' אבל ודאי התפלל. עי' לקמן כט ע"א תוס' ד"ה מפני:

מוסף תוספות

א. בתוס' ר"י"ש מובא זה בשם ר' שמעיה (וכן הוא בשאר הראשונים).

מוסף רש"י

ספק קרא ק"ש ספק לא קרא חוזר וקורא. משום כתר מלכות שמים (מדוע רש"י מי' מו, מחז"ו מי' לז). ולואי שיתפלל אדם כל היום כולו. לפיז נתפלה ימיה משום ברכה לנטלה (פסחים נד:).

רבינו חננאל

ופלקא אליבא דרב חסדא דקרית שמע מן התורה שנאמר ודברת בם ואית בה נמי מלכות שמים שנאמר שמע ישראל יי' אלה' יי' אחד. וברכת המזון לאחריו מדאורייתא שנאמר ואכלת ושבע וברכת. לפיכך קורין שמע ומברכין ברכת המזון לאחריו. לאפוקי תפילה דהיא מדרבנן ומלכות שמים נמי לית בה, לפיכך לא יתחיל ואם התחיל יקצר. ואשכחן ברכת התורה לפניה מדכתיב כי שם יי' אקרא הבו גודל לאלהינו. ואתיין למגמר ברכת התורה לאחריה מן המזון, וברכת המזון לפניו מן התורה ונדחה, ועלתה כי ברכת התורה לאחריה וברכת המזון לפניה שהיא המוציא מדרבנן נינהו. ור' אלעזר אמר ספק קרא ק"ש ספק לא קרא חוזר וקורא ק"ש ספק התפלל ספק לא התפלל אינו חוזר ומתפלל. וקי"ל כר' אלעזר דהא כולהו רבנן האי קרא ודברת בם בק"ש דרשי ליה, אפי' ב"ש וב"ה כולהו שרין ודברת בם בק"ש דרשי ליה, הלכך אע"ג דרבי אלעזר לגבי שמואל כתלמיד הוא, כיון דהני קימא כוותיה לא משגחינן בשמואל, אלא ספק קרא ק"ש ספק לא קרא חוזר וקורא. אבל ספק התפלל ספק לא התפלל אינו חוזר ומתפלל, דודאי תפלה מדרבנן. ור' יוחנן אמר ולואי שיתפלל אדם כל היום כולו. בהא נמי כר' אלעזר קי"ל דאע"ג דר' יוחנן רביה, לא פליג עליה בהדיה ואמר חוזר ומתפלל, אלא ולואי שיתפלל כל היום קאמר, מכלל שאם לא עשה לא עבר. וקבלנו מרבותינו שהיו חכמים מוקמים לה להא דר' יוחנן בתפלת ערבית לבד, וכדאשכחן בספחים בענין מקום שנהגו לעשות מלאכה בתשעה באב וכו', דרש רבא עוברות ומניקות מתענות בו ומשלימות כדרך שמשלימות ביום בפורים ובין השמשות שלו אסור. וכן אמרו משמיה דר' יוחנן, ומקשינן ומי אמר ר' יוחנן הכי והא אמר ר' יוחנן תשעה באב אינו כתענית צבור (רק) וכו' עד אלא מאי אינו כתענית צבור דקאמר ר' יוחנן לתפלת נעילה, כלומר אינו מתפלל בט' באב תפלת נעילה. ומקשינן איני והא אמר ר' יוחנן ולואי שיתפלל אדם כל היום כלו, ומשנינן התם רשות הכא בתפלת נעילה דתענית צבור חובה,

עין משפט נר מצוה

לו א מיי' פ"ג מהלכות ק"ש הלכה יג סמג עשין יט טוש"ע או"ח סימן מז:

לז ב ג מיי' פ"י מהל' תפלה הלכה ו סמג עשין יט טוש"ע או"ח סימן קז סעיף ב:

לח ד מיי' שם הלכה ז סמג שם טוש"ע או"ח סי' רפ"ח סעיף כ:

לט ה מיי' פ"ט מהלכות תפלה הלכה ט סמג שם טוש"ע או"ח סימן קז סעיף ב:

תורה אור השלם

1. וְאָכַלְתָּ וְשָׂבָעְתָּ וּבֵרַכְתָּ אֶת יְיָ אֱלֹהֶיךָ עַל הָאָרֶץ הַטֹּבָה אֲשֶׁר נָתַן לָךְ: דברים ח י
2. כִּי שֵׁם יְיָ אֶקְרָא הָבוּ גֹדֶל לֵאלֹהֵינוּ: דברים לב ג
3. וְשִׁנַּנְתָּם לְבָנֶיךָ וְדִבַּרְתָּ בָּם בְּשִׁבְתְּךָ בְּבֵיתֶךָ וּבְלֶכְתְּךָ בַדֶּרֶךְ וּבְשָׁכְבְּךָ וּבְקוּמֶךָ: דברים ו ז

רבינו חננאל (המשך)

ובזה תשעה באב אינה כתענית צבור. הנה אפי' תפלת נעילה דחו אותה בט"ב, וכש"כ תפלת שחרית ותפלת המנחה, דאמר רב"ל פר' תפלת השחר כנגד תמידים תקנום ותניא כוותיה והכי סלקא שמעתתא. וכשם דלא מקריבין יותר משני תמידין ביום, ואם יקריב עובר משום בל תוסיף, כך אין אדם מתפלל יותר משתי תפלות ביום, ואם יתפלל עובר משום בל תוסיף. ותפלת ערבית הא קי"ל כרב דאמר רשות. ואע"ג דהיא רשות אשכחינן דהתה מצלי ליה, בדוד כתיב ערב ובקר וצהרים אשיחה ואהימה, ובדניאל כתיב זמנין חלתא ביומא הוא כרך על ברכהיי ומצלי וגו'. ואפי' אי מוקמת לה להא דר' יוחנן דפליג על ר' אלעזר, הא אשכחן תניא כוותיה, דתניא יכול יתפלל אדם כל היום כולו, כבר מפורש ע"י דניאל וזמנין תלתא ביומא וכו'. וקיימא לן דכל היכי דפליגי רבנן אהדדי ותניא כחד מינייהו, הלכתא כוותיה, ואפי' תלמיד בהדי רביה. ואם תאמר הני מילי תפלה של חובה, אבל תפלה של רשות שרי, הא תפלת ערבית שהיא רשות ובהדיא קא חשיב תלתא, מכלל דלית לן לא חובה ולא רשות בר מהני תלת. ועוד מדקתני רב יהודה משמיה דשמואל היה עומד בתפלה ונזכר שהתפלל פוסק אפי' באמצע ברכה, ש"מ דהכי סוגיא דשמעתא דלית לן לצלויי צלותא יתירתא דקא עבר משום בל תוסיף. דהא ליכא מאן דפליג אהא דשמואל, ועל כגון דא אמרינן דבר הלמד מענינו. וה"מ בצבור דתפלת צבור קיימא במקום תמידין דלית לן רשות לאוסופי [כמו התמידים], אבל יחיד אי בעי לצלויי תפלת רשות קודם תפלת המנחה כגון תחנונים אינו מפסיד שהיחיד מקריב עולת נדבה [כך מתפלל תפלת נדבה]. ועוד זאת השמועה דשמואל דאמר התפלל ביחיד ונכנס לביהכ"נ ומצא צבור מתפללין אם יכול לחדש דבר בתפלה יתפלל [ואם לאו אל יתפלל, דאי מחדש בה ומוקים בדעתיה שאינה תפלה] כלומר כיון שחדש דבר בתפלה שם הראשונה תחנונים ומותר לו אפילו בצבור להתפלל, שכן אפי' בתמיד אם הקריב יחיד תמיד, ונתכוין שאין הצבור מקריבין בו ביום תמיד, ונמצא שהצבור מקריבין, יצא בתמיד של צבור והראשונה עולה לו נדבה, וכך ענין התפלה. ואמר רב יהודה אמר שמואל היה עומד בתפלה ונזכר שהתפלל פוסק אפילו באמצע ברכה.

פי', כגון שהתפלל תפלה אדעתא דחובה ושכח שכבר התפלל ועמד להתפלל אדעתא דחובה ונזכר שכבר התפלל פוסק ואפי' באמצע ברכה, שאם בא לגומרה נמצא כמי שמקריב שני תמידין בשחרית שהוא עובר משום בל תוסיף, ולפיכך פוסק ואפילו באמצע ברכה. ובהא אפי' ר' יוחנן מודה דלא קאמר רבי יוחנן ולואי שיתפלל אדם כל היום כולו אלא תפלת נדבה כגון תחנונים וכיוצא בהן, אבל תפלת חובה לא קאמר. הני בני בי רב דטעו ומדכרי דחול בשבת וכו' גומרין כל אותה ברכה. ודוקא בי"ח דערבית שחרית ומנחה, אבל במוסף פוסק אפי' באמצע ברכה.

עד שלא יגיע שליח צבור למודים. וטעמא לפי שצריך לשוח עם הצבור שלא ירגה כקופר במי שהצבור משתתפין לו והוא הדין נמי אם יגיע למודים כשהיה צבור יגיע למודים דשפיר דמי כיון שהוא משתתפה עם חבריו אבל אין גמרא פסיקא ליה כי האי גוונא אבל אין נראה דמשום מודים דרבנן נקט הכי שמצוה לענות שזה לא מצינו לו עיקר בגמ' ור"ת היה רגיל כשהיה מתפלל ביחיד[א] כשהחזן מגיע למודים היה כורע עם הקהל בלא אמירה כלל ודוקא באמצע ברכה אבל בסוף ברכה לא דאמר לקמן (דף לד.) דאסור לשחות בסוף כל ברכה וברכה מיהו לכתחלה אין לעשות כן כדשמעינן הכא וכתב רש"י בסוכה פרק לולב הגזול (דף נח:) דאדם המתפלל ושמע מפי החזן קדיש או קדושה אינו יכול להפסיק ולענות עם הצבור אלא ישתוק וימתין מעט דשומע כעונה וי"ל דלכתחלה אין לעשות כן דענייה חשיבא טפי הדור מצוה. ור"ת ור"י היו אומרים דאדרבה אי שומע כעונה הוי הפסקה אם שותק. ומ"מ נהגו העם לשתוק ולשמוע וגדול המנהג. בירושלמי פרק תפלת השחר קאמר לא התפלל (ב) ובא ומצאן מתפללין מוסף אם היה יודע שיהיה מתפלל וגומר עד שלא יתחיל ש"ץ כדי לענות אמן מתפלל אם לאו לא יתפלל. באיזה אמן אמרו פליגי בית תרי אמוראי חד אמר באמן של אחר הקדוש וחד אמר באמן של שומע תפלה ולא פליגי כאן בחול כאן בשבת והא דאמרינן באמן של שומע תפלה היינו בחול לכך יש ליזהר לענות אמן בהאל הקדוש וגם לענות אמן בשומע תפלה ומתוך הירושלמי משמע שהיו רגילין לומר י"ח ברכות שלמות במוסף של חול כגון בר"ח ובחול המועד ומיהו אין סמכינן אהא דאמר פרק תפלת השחר (לקמן דף כט.) דקאמר תמני סרי תקון תשסרי לא תקון ומה שאנו אומרים ענוו בין גואל לרופא לא קשה שאינו אלא בש"ץ אבל יחיד כולה בש"ת ועוד אומר הר"ר מייס דאיתא בתוספתא (דפ' מ"ה) בהדיא כמנהגנו דקאמר התם ימים שיש בהן קרבן מוסף כגון ר"ח וח"ה ערבית ושחרית מתפלל י"ח שלמות ואומר מעין המאורע בעבודה ואם לא אמר מחזירים אותו ובמוספים מתפלל שבע ואומר קדושת היום בתמצע ובירושלמי נמי י"ל דטעות סופר הוא וג"ג של מוסף אלא בא ומצאן מתפללים וכן משמע בירושלמי פרק מי שמתו דגם זו המימרא כתובה שם ולא הזכיר של מוסף כלל: **אין** יחיד מתפלל קדושה. וכן הלכה אבל המתפלל י"ח עם החזן לכשיגיע ש"ץ לקדושה יאמר עם השליח צבור נקדש וכל הקדושה משלם יכול לענות עם הצבור דאין זה קרוי יחיד: ונחזי

מ א [עוס"ע מו"ח סי' קט סעיף ח]:
ב מיי' פ"י מהלכות תפלה הלכה טז סמג עשין יט טור שו"ע מו"ח סימן קט סעיף ח [וטור סי' קכז]:
מא **ג** מיי' פ"ח שם הלכה ו טור וש"ע מו"ח סימן נה סעיף ח:
מב **ד** מיי' פ"י שם הלכה טז טור שו"ע מו"ח סימן קד סעיף ז:
מג **ה** מיי' פי"ח מהל' עו"ג הלכה טו [ופט"ו מהלכות סנהדרין הלכה י] סמג לאוין נה טור יו"ד סימן קעט:
מד **ו** מיי' פ"ג מהלכות איסורי ביאה הל' יג עוס"ע אה"ע סי' טו [סעיף ה]:

רבינו חננאל

אמר רב הונא הנכנס לבית הכנסת ומצא צבור שמתפללין אם יכול להתחיל ולגמור עד שלא יגיע שליח צבור למודים יתפלל ואם לאו אל יתפלל. וריב"ל אמר אם יכול להתחיל ולגמור עד שלא יגיע ש"ץ לקדושה יתפלל ואם לאו אל יתפלל. והלכה כריב"ל דלא יתחיל אא"כ יודע שיכול לסיים עד קדושה. ודכולי עלמא מיהת מפסק לא פסיק. פי', אינו פוסק ועונה אבל פוסק ושותק עד שהצבור עונין, וחוזר לתפלתו, ויצא ידי חובתו בשמיעה, ששומע כעונה קיים"ל. **איבעיא** להו מהו להפסיק ליהא שמיא רבה מברך. כי אתא רב דימי אמר ר"י ור' שמע' תלמידי דר' יוחנן אמרי לכל אין מפסיקין חוץ ליהא שמיה רבא דאפילו עוסק במעשה מרכבה פוסק ולית הלכתא כוותייהו. ואסיקנא הא דאמר לכל אין מפסיקין חוץ ליהא שמיא רבא מברך שאפי' עוסק במעשה מרכבה פוסק ועונה עם הצבור. הא אסיקנא דלית הלכתא כוותיהו. מיהו מנהגא דרבנן לשתוק ולשמוע הצבור כשעונין אמן יהא שמיה רבא מברך וחוזר ומשלים תפלתו. וראינו עוד לרבוותא הגאונים דאי על יחיד לכנסת ואשכח צבור דצלו בלחש, מעכב עד דמסיימי, וכד פתח שליח צבורא מסדר צלותיה בהדי שליח צבור מילתא מילתא בלחש ואומר קדוש עם הצבור, ושפיר דמי. דכי האי גונא לאו הפסקה היא. וכי אמור רבנן אם יכול להתחיל ולגמור, היכא דאתחיל מקמי דפתח שליח צבור אבל כדמתחיל בהדי שליח צבורא שפיר דמי.

רב נסים גאון

ר' יהודה דלא דריש סמוכין בכל התורה ובמשנה תורה דריש. פירשו לטעמא דמילתא בפרק ט"ו נשים (דף ד) ואמרי ובמשנה תורה מאי טעמא דריש איבעית אימא משום דמוכח ואיבעית אימא משום דמופנה:

מסורת הש"ס

או צבור וצבור אבל יחיד לגבי צבור כמאן דלא צלי דמי קמ"ל ואי אשמעינן הכא משום דלא אתחיל בה אבל התם דאתחיל בה אימא לא צריכא אמר רב הונא הנכנס לבית הכנסת ומצא צבור שמתפללין [א]אם יכול להתחיל ולגמור עד שלא יגיע ש"ץ למודים יתפלל ואם לאו אל יתפלל ריב"ל אמר [ב]אם יכול להתחיל ולגמור עד שלא יגיע ש"צ לקדושה יתפלל ואם לאו אל יתפלל במאי קא מפלגי מר סבר יחיד אומר קדושה ומר סבר אין יחיד אומר קדושה [ג]וכן אמר רב אדא בר אהבה [ד]מנין שאין היחיד אומר קדושה שנאמר [1]ונקדשתי בתוך בני ישראל [2]כל דבר שבקדושה לא יהא פחות מעשרה מאי משמע דתני [ה]רבנאי אחוה דרבי חייא בר אבא אתיא תוך תוך כתיב הכא ונקדשתי בתוך בני ישראל וכתיב התם [2]הבדלו מתוך העדה הזאת ודכולי עלמא מיהת להלן עשרה אף כאן עשרה ודכולי עלמא מיהת מפסק לא פסיק איבעיא להו מהו להפסיק ליהא שמו הגדול מבורך כי אתא רב דימי אמר ר' יהודה [ו]ור"ש תלמידי דרבי יוחנן אמרי לכל אין מפסיקין חוץ מן יהא שמו הגדול מבורך שאפילו עוסק במעשה מרכבה פוסק ולית [ז]הלכתא כותיה: ר' יהודה אומר מברך לפניהם ולאחריהם: למימרא דקסבר רבי יהודה בעל קרי מותר בדברי תורה והאמר ריב"ל מנין לבעל קרי שאסור בדברי תורה [ח]שנאמר [3]והודעתם לבניך ולבני בניך וסמיך ליה יום אשר עמדת וגו' מה להלן בעלי קריין אסורין אף כאן בעלי קריין אסורין וכי תימא [ט]רבי יהודה [י]לא דריש סמוכים והאמר [כ]רב יוסף אפילו מאן דלא דריש סמוכים בכל התורה במשנה תורה דריש דהא רבי יהודה לא דריש סמוכין בכל התורה כולה ובמשנה תורה דריש ובכל התורה כולה מנא לן דלא דריש דתניא [ל]בן עזאי אומר נאמר [4]מכשפה לא תחיה ונאמר כל שוכב עם בהמה מות יומת סמכו ענין לו לומר מה שוכב עם בהמה בסקילה [מ]אף מכשפה נמי בסקילה אמר ליה ר' יהודה וכי מפני שסמכו ענין לו נוציא לזה לסקילה אלא אוב וידעוני בכלל כל המכשפים היו ולמה יצאו להקיש להן ולומר לך מה אוב וידעוני בסקילה אף מכשפה בסקילה ובמשנה תורה מנא לן דדריש דתניא רבי אליעזר אומר [נ]נושא אדם אנוסת אביו ומפותת אביו אנוסת בנו ומפותת בנו ר' יהודה אוסר באנוסת אביו ובמפותת אביו ואמר רב גידל אמר רב מאי טעמא דר' יהודה דכתיב [5]לא יקח איש את אשת אביו ולא יגלה (את) כנף אביו כנף שראה אביו לא יגלה וממאי דבאנוסת אביו כתיב דסמיך ליה [6]ונתן האיש השוכב עמה וגו' אמרי אין במשנה תורה דריש והני סמוכין מבעי ליה לאידך דריב"ל דאמר ריב"ל [ס]כל המלמד לבנו תורה מעלה עליו הכתוב כאלו קבלה מהר חורב שנאמר [3]והודעתם לבניך ולבני בניך וכתיב בתריה יום אשר עמדת לפני ה' אלהיך בחורב [ע]תנן זב שראה קרי ונדה שפלטה שכבת זרע המשמשת וראתה [פ]דם צריכין טבילה ורבי יהודה פוטר עד כאן לא פטר רבי יהודה אלא בזב שראה קרי דמעיקרא לאו בר טבילה הוא אבל בעל קרי גרידא מחייב וכי תימא ה"ה דאפילו בעל קרי גרידא נמי פטר רבי יהודה והאי דקא מפלגי בזב שראה קרי להודיעך כחן דרבנן אימא סיפא המשמשת וראתה [פ]דם צריכה טבילה למאן קתני לה אילימא לרבנן פשיטא השתא ומה זב שראה קרי דמעיקרא לאו בר טבילה הוא מחייבי רבנן המשמשת וראתה [פ]דם דמעיקרא בת טבילה היא לא כל שכן אלא לאו ר' יהודה היא ודוקא קתני לה משמשת

אלא לזכור ולנכור. בין בראשונה בין בשניה היה עם הצבור כגון עשרה אחר עשרה וזה עמהם בשתיהן ששמע שהתפלל עם הראשונים: **רב הונא סבר.** יחיד המתפלל עם הצבור אומר קדוש הלכך אם לא גמר עד שלא יגיע ש"ץ לקדוש לית לן בה אבל מודים אף על פי שיחיד אומר מודים אם אינו אומרו עם הצבור הרואה את כולם כורעים והוא אינו כורע נראה ככופר במי שחברין משתתפין לו: **מפסק לא פסיק.** תפלתו לקדושה לענות עם הצבור וכן למודים: **כמשנה תורה דרשי.** והאי קרא במשנה תורה הוא נאמר: **מכשפה לא תחיה.** ולא פירש באיזו מיתה תמות ונאמר אצלו כל שוכב עם בהמה מות יומת: **סמכו ענין לו.** סמכתו פרשת מכשפה לא תחיה לשוכב עם בהמה: **מה שוכב עם בהמה בסקילה.** כדאמרינן לה בסנהדרין פרק ז' מיתות (דף נד:) בגזרה שוה דתהרוגו דהכא מכי הרוג תהרגנו דמסית אף מכשף בסקילה: **אמר ליה רבי יהודה וכי מפני שסמכו ענין.** לשוכב עם בהמה נוציא זה המכשף לסקילה שהיא חמורה מכל מיתות שבתורה אלא מקרא מפורש יש לו במקום אחר שהוא בסקילה: **אוב וידעוני בכלל.** לא תחיה דכל המכשפים היו ולמה יצאו בפני עצמן כשהפריש לסקילה כדכתיב בחנן ירגמו אותם דמיהם בס"ם) להקיש אליהם את כל הכלל שזו מדה בתורה שכל דבר שהיה בכלל ויצא מן הכלל ללמד לא ללמד על עצמו יצא אלא ללמד על הכלל כולו יצא: **זב שראה קרי וכו'.** לענין טבילה שתקן עזרא לבעלי קריין לעסוק בתורה קאי ולשאר עמאים לא הצריך וקאמר הכא דאם יש לו טומאה אחרת עם הקרי שאינו יכול לגאת ממנה בטבילה זו כגון זב ונדה שהם טמאים טומאת שבעה אפילו הכי צריך לטבול לקריו קודם שיעסוק בתורה: **פוגעים שכבת זרע.** הרי היא כבעל קרי: **ורבי יהודה פוטר.** (פ) קס"ד דאין טבילה זו מטהרתו מכל וכל: **המשמשת למאן קתני לה.** להשמיענו כח מי הולכלו לחלוק בה: **אילימא לרבנן.** להודיעך כחן דמחייבי בה: **השתא זב שראה קרי.** שקדמתו טומאת הזיבה מעיקרא: **דמעיקרא.** בשעה שראה קרי לאו בר טבילה הוא ומחייבי ליה רבנן טבילה לקרי לדברי תורה:

משמשת

מ) [מיכא וכן ליתא בר"ש], **נ)** מגילה דף כג:, **ג)** [שם ע"פ סנהדרין עד: ע"ש], **ד)** [ל"ל ואמאי עדה עדה דכתיב עד מתי לעדה הרעה הזאת מה להלן וכו' כך אימא במגילה], **ה)** [מולי ל"ל ור"ש בן לקיש ופ' כמוהות קיש:], **ו)** [ע' מוספות כ"ק דפ: ד"ה אמתא], **ז)** [עי' תוס' יומא דף ד.ד"ה וכי מפני וחוס' קדושין נג. ד"ה ומתיך ליה], **ח)** [פסחים כח:], **ט)** יבמות דף ד., **י)** שם סנהדרין דף סו:, **כ)** יבמות ד. לז. וע"ש במהרש"א, **ל)** [קדושין ל. ע"ש], **מ)** [לקמן כו.], **נ)** [ל"ל דם נדה], **ס)** [ויקרא כז].

תורה אור השלם

1. וְלֹא תֵחָלְלוּ אֶת שֵׁם קָדְשִׁי וְנִקְדַּשְׁתִּי בְּתוֹךְ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֲנִי יְיָ מְקַדִּשְׁכֶם:
ויקרא כב לב
2. הִבָּדְלוּ מִתּוֹךְ הָעֵדָה הַזֹּאת וְאֲכַלֶּה אֹתָם כְּרָגַע:
במדבר טז כא
3. רַק הִשָּׁמֶר לְךָ וּשְׁמֹר נַפְשְׁךָ מְאֹד פֶּן תִּשְׁכַּח אֶת הַדְּבָרִים אֲשֶׁר רָאוּ עֵינֶיךָ וּפֶן יָסוּרוּ מִלְּבָבְךָ כֹּל יְמֵי חַיֶּיךָ וְהוֹדַעְתָּם לְבָנֶיךָ וְלִבְנֵי בָנֶיךָ: יוֹם אֲשֶׁר עָמַדְתָּ לִפְנֵי יְיָ אֱלֹהֶיךָ בְּחֹרֵב בֶּאֱמֹר יְיָ אֵלַי הַקְהֵל לִי אֶת הָעָם וְאַשְׁמִיעֵם אֶת דְּבָרָי אֲשֶׁר יִלְמְדוּן לְיִרְאָה אֹתִי כָּל הַיָּמִים אֲשֶׁר הֵם חַיִּים עַל הָאֲדָמָה וְאֶת בָּנֵיהֶם יְלַמֵּדוּן: דברים ד י
4. מְכַשֵּׁפָה לֹא תִחְיֶה:
שמות כב יז
5. לֹא יִקַּח אִישׁ אֵשֶׁת אָשֶׁת אָבִיו וְלֹא יְגַלֶּה כְּנַף אָבִיו:
דברים כג א
6. וְנָתַן הָאִישׁ הַשֹּׁכֵב עִמָּהּ לַאֲבִי הַנַּעֲרָ חֲמִשִּׁים כֶּסֶף וְלוֹ תִהְיֶה לְאִשָּׁה תַּחַת אֲשֶׁר עִנָּהּ לֹא יוּכַל שַׁלְּחָהּ כָּל יָמָיו: דברים כב כט

הגהות הב"ח

(א) רש"י ד"ה ור' יהודה פוטר דקסבר דאין: **(ב)** תוס' ד"ה עד וכו' וכירושלמי וכו' לא המפלל שחרית וגא':

מוסף תוספות

א. בתוס' רי"ש כתב, כשהיה עומד באמצע התפילה ומגיע ש"ץ למודים.

מוסף רש"י

מה להלן עשרה. עדה אין פחותה מעשרה שנאמר (במדבר יד) עד מתי לעדה הרעה הזאת, יצאו יהושע וכלב (מגילה כג:). **מה שוכב עם בהמה בסקילה.** דכתיב נבלה עם בהמה הנרבעת לבהמה (ויקרא כ) דמיהם נס, וכל דמיהם נס בסקילה היא דגמרינן מאוב וידעוני דכתיב בהו (שם) בחנן ירגמו אותם דמיהם נס (יבמות ד. סנהדרין מו:). **נושא אדם אנוסת אביו ומפותת אביו.** שלא נאסרה עליו עולמית אלא אחת מאביו, דכתיב (ויקרא יח) ערות אחת אביך, ואחת משמע ע"י אותות דקדושין (יבמות ד.). **אנוסת בנו.** לאו כלום היא דאין כלה אלא מקודשת ולראיה לעיל (שם).

מסורת הש"ס

(א) [מ"ק טו.], ב) תוספתא פ"ג סי"ב, ג) [נערין ערך לא פי' אלא ילמד לאמרים ודבר זה אינו לומדין מק"ו ומסיי מס לגמרא אמור לגמד לכ"ש], ד) [עיין תוספות ומא לח: ד"ה דלא ותוס' כתובות קד: ד"ה אמר], ה) [עי' תוס' ב"ק פ"ב: ד"ה אמאי], ו) מולין קלו:, ז) שם: וקלא:, ח) קדושין לט. מולין פב: קלו: כתובות נד., ט) [עי' ברש"י קדושין לט. ד"ה לא ק"ל וכו' ותעמיה דרבי יפאיה לא דתענא וכו' ומי' תוס' בקדושין שם וכתובות נ"ד. שד"ה דגן ונתוס' מולין פב: ד"ה ולאפוקי מה שאתנו בזה], י) [ערל קו., כ) [מענית יג.], ל) [גי' הערוך באשא הוה בקיצא דר' הושעיא וכו'. באשא פי' חולה], מ) [כל זה וגם ד"ש בכ"ש וגם ד"ה אלא לאו שייכים לסוף ע"ב לעיל בגמרא], נ) [נקמן כו.], ס) [ד"ש זוהא פ"ח], ע) [ד"ש רבה פ"ג], פ) [דף כח:], צ) [מהרלין כח:].

תורה אור השלם

1. רַק הִשָּׁמֶר לְךָ וּשְׁמֹר נַפְשְׁךָ מְאֹד פֶּן תִּשְׁכַּח אֶת הַדְּבָרִים אֲשֶׁר רָאוּ עֵינֶיךָ וּפֶן יָסוּרוּ מִלְּבָבְךָ כֹּל יְמֵי חַיֶּיךָ וְהוֹדַעְתָּם לְבָנֶיךָ וְלִבְנֵי בָנֶיךָ: יוֹם אֲשֶׁר עָמַדְתָּ לִפְנֵי יְיָ אֱלֹהֶיךָ בְּחֹרֵב בֶּאֱמֹר יְיָ אֵלַי הַקְהֵל לִי אֶת הָעָם וְאַשְׁמִיעֵם אֶת דְּבָרָי אֲשֶׁר יִלְמְדוּן לְיִרְאָה אֹתִי כָּל הַיָּמִים אֲשֶׁר הֵם חַיִּים עַל הָאֲדָמָה וְאֶת בָּנֵיהֶם יְלַמֵּדוּן:
דברים ד ט-י
2. הֲלוֹא כֹה דְבָרִי כָּאֵשׁ נְאֻם יְיָ וּכְפַטִּישׁ יְפֹצֵץ סָלַע: ירמיהו כג כט
3. לֹא תִזְרַע כַּרְמְךָ כִּלְאָיִם פֶּן תִּקְדַּשׁ הַמְּלֵאָה הַזֶּרַע אֲשֶׁר תִּזְרָע וּתְבוּאַת הַכָּרֶם: דברים כב ט

הגהות הב"ח

(א) גמ' תניא אמ (הגמ') תו"מ. וע"כ גי' רש"י המדרש וכן בכל העמוד: (ב) רש"י ד"ה אמאר וכו' דלא תנא לה אלא בחולה. ל"נ בסמוך בסוף עמוד זה:

גליון הש"ם

רש"י ד"ה ובועלי נדות אם שבלו לקרבן. עי' מ"ל פ"ג ה"ג מהל' בית המקדש:

רב ניסים גאון

מה ארבעים סאה בטבילה ולא בנתינה. פירשו בברייתא דשיעור מקוה שכשר לטבילה מ' סאה ואיתה להא ברייתא בפרק ערבי פסחים (דף קמ) ובעירובין בפרק מבוי (דף יד): עזרא תיקן להן טבילה לבעלי קריין. זו אחת מי' תקנות שתיקן עזרא ומפרשא בבבא קמא בפ' מרובה (דף פז) ובגמ' דהקורא את המגילה עומד דבני מערבא (הלכה א):

עין משפט נר מצוה

מה א מיי' פ"ד מהלכות ק"ש הלכה ח סמג עשין יח טוש"ע או"ח סימן פח:
מו ב מיי' פ"י מהלכות נכרים הלכה ל סמג עשין קמג טוש"ע י"ד סי' שג סעיף ג:
מז ג מיי' פ"מ מהלכות מלאים הלכה יג [ופ"ה הל' ב] סמג לאוין רפ טוש"ע י"ד סי' לו: סעיף ל:
מח ד מיי' פ"ד מהל' ק"ש הלכה ח ופ"ד מהל' תפלה הל' ד [ה] [וס"ל מהל' ברכות הל' ט] וס"י מהל' ספר תורה הל' ח סמג עשין יח טוש"ע א"ח סי' פט טוש"ע י"ד סי' רפב סעיף ט:
מט ה מיי' פ"ה מהלכות דעות הל' ד וס"ד מהלכות תפלה הלכה ד [ופכ"ל מהל' איסורי ביאה הל' יא] סמג לאוין רפ טוש"ע א"ח סי' פט וסי' רמ סעיף ל ופה"ע סימן כה סעיף ב:
נ ו טור א"ח סי' רמח:
נא ז טו"ע י"ד סימן רל סעיף עה:
ח [מיי' פי"ל מהל' איסורי ביאה הל' מז סוש"ע יו"ד סי' רל סעי' ל]:
נב ט טור א"ח בב"י סי' פח:

רבינו חננאל

רבי יוסי אומר שונה היא ברגליות. פירוש, דבר שהוא רגיל לשנות בו. ובלבד שלא יצענו. פירוש. שלא ילמד לאחרים כשהוא בעל קרי. ודבר זה אנו למדין מקל וחומר מסיני אם ללמוד אסור, ללמד לא כל שכן. ר' יהודה אומר שונה הוא בהלכות דרך ארץ. פירוש מסכתא קטנה ושמה דרך ארץ ומותר לשנות בה. תניא ר' יהודה בן בתירה אומר אין דברי תורה מקבלין טומאה. והאידנא קיי"ל כר' יהודה בן בתירה דאמר ליה לההוא תלמיד דהוה מגמגם וקורא מלמעלה מר' יהודה בן בתירא, א"ל פתח פיך ויאירו דבריך שאין דברי תורה מקבלין טומאה. שנאמר הלא כה דברי כאש. מה אש אינו מקבל טומאה אף דברי תורה אינם מקבלים טומאה. והא דזעירא דאמר משום ר' חנינא בן גמליאל זה זה וזה מותר. ומותר להציע המשנה והמדרש. ובתר הני כולהו אמר רב נחמן בר יצחק נהוג עלמא כתלת סבי, כר"י בן בתירא שאין דברי תורה מקבלין טומאה. והא דזעירא דבטלה לטבילותא מסייע ליה לרב נחמן בר יצחק דאמר נהוג עלמא בדברי תורה כר"י בן בתירא, וה"מ בדברי תורה אבל בתפלה עד שירחץ. לא שנו אלא חולה לאונסו. פי', שראה קרי באונס שלא בתשמיש, אבל חולה המרגיל שראה קרי מחמת תשמישו, אינו נטהר אלא במ' סאה של מקוה.

מגמגם וקורא. בעל קרי היה: נראה בעיני דה"ג ל"ר אלעאי הלכה כו'. ולא גרסינן מסייע ליה: **משום רביו.** רב: **כי הכך הלא סבי.** וכולהו לקולא: **אינו נוהג אלא בארץ.** בשמיטת חולין ליף טעמא בפרק הזרוע: **חטה ושעורה וחרצן.** שלשתן במפולת יד דהוו להו כלאי זרעים וכלאי הכרם כאחת: **לטבילותא.** דבעלי קריין: **חד תני.** בבן עזאי לתשה לתלמידים: **משום בטול פריה ורביה.** שהיו ממעטים מתשמיש מפני טורח הטבילה: **שמקילין בה.** במרחצאות או בנתינת תשעה קבין: **שמחמירין בה.** בארבעים סאה: **של טובלי שחרין.** בעלי קריין הטובלין שחרית: **והא איהו אמר כו'.** לעיל ברייש שמעתין (ב): **אפשר בנתינה.** תשעה קבין ואע"ג דלא תנא לקמן אלא בחולה (ב) סתם תלמידי חכמים חולים הם כדאמר במסכת נדרים (דף מנ:) כמאן מצלינן אקלירי ואמריעי כרבי יוסי. קלירי חולין מריעי רבנן: **גדר גדול גדרו.** במה שהגריכו בארבעים סאה: **שאבע אשה.** אותה אשה פנויה היתה וחכמים גזרו על היחוד אף על הפנויה (ג): **אסם מוגלים.** לנהוג כרבי יהודה בן בתירה: **אפשר במרחצאות.** חמין: **קלי כוותך.** דבעי טבילה זו במקוה כשאר טבילות: **באגנא דמיא.** גיגית: **תקן הלכא.** ליתן מים לתלמידים עליהם שחרית קודם קריאת התורה: **לא שנו.** דסגי בנתינה אלא בחולה שראה קרי לאונסו: **סמרגיל.** וממשיך את הקרי עליו שמשמש מעטו: **אאבר מצויה.** אינו צריך לנו דחולה לאונסו לא שנו: בקילעא

בן עזאי הוינן אריבעה דבריה אל לבו (ד): **מגמגם וקורא.** בעל קרי היה: נראה בעיני דה"ג ל"ר אלעאי הלכה כו'. ולא גרסינן מסייע ליה: **משום רביו.** רב: **כי הכך הלא סבי.** וכולהו לקולא: **אינו נוהג אלא בארץ.** בשמיטת חולין ליף טעמא בפרק הזרוע: **חטה ושעורה וחרצן.** שלשתן במפולת יד דהוו להו כלאי זרעים וכלאי הכרם כאחת: **לטבילותא.** דבעלי קריין: **חד תני.** בבן עזאי לתשה לתלמידים: **משום בטול פריה ורביה.** שהיו ממעטים מתשמיש מפני טורח הטבילה: **שמקילין בה.** במרחצאות או בנתינת תשעה קבין: **שמחמירין בה.** בארבעים סאה: **של טובלי שחרין.** בעלי קריין הטובלין שחרית: **והא איהו אמר כו'.** לעיל ברייש שמעתין (ב): **אפשר בנתינה.** תשעה קבין ואע"ג דלא תנא לקמן אלא בחולה (ב) סתם תלמידי חכמים חולים הם כדאמר במסכת נדרים (דף מנ:) כמאן מצלינן אקלירי ואמריעי כרבי יוסי. קלירי חולין מריעי רבנן: **גדר גדול גדרו.** במה שהגריכו בארבעים סאה: **שאבע אשה.** אותה אשה פנויה היתה וחכמים גזרו על היחוד אף על הפנויה (ג): **אסם מוגלים.** לנהוג כרבי יהודה בן בתירה: **אפשר במרחצאות.** חמין: **קלי כוותך.** דבעי טבילה זו במקוה כשאר טבילות: **באגנא דמיא.** גיגית: **תקן הלכא.** ליתן מים לתלמידים עליהם שחרית קודם קריאת התורה: **לא שנו.** דסגי בנתינה אלא בחולה שראה קרי לאונסו: **סמרגיל.** וממשיך את הקרי עליו שמשמש מעטו: **אאבר מצויה.** אינו צריך לנו דחולה לאונסו לא שנו: בקילעא

מתני' מי שמתו לפניו ומת לו מת אחר אינו מברך אחריו אלא ברכת אבלים. **מי שהיה** מהלך בדרך ומת לו מת אחר אינו מברך אחריו אלא ברכת הדרך. **מי שהיה** יושב בבית המדרש ומת לו מת אחר אינו מברך אחריו אלא ברכת הבית. **מי שהיה** יושב בבית הכנסת ומת לו מת אחר אינו מברך אחריו אלא ברכת בית הכנסת. **מי שהיה** יושב בבית הכנסת ונכנס לו אבל

ונחזי עזרא היכן תקן. בהרכה מקומות[א] (ב) גבי שאר תקנות לא פריך גמרא הכי אלא שאני הכא דדבר הרגיל בכל יום הוא על כן אנו זכורים: **ולית הלכתא** כוותיה. דטבילה בכל יום מרבעים סאה אלא אפילו לאחרים נמי סגי בתשעה קבין מי נמי הכי פירושו ולית הלכתא כוותיה אלא כר' יהודה בן בתירא דאמר דברי תורה אין מקבלין טומאה וי"מ דוקא לתורה[ג] אבל לתפלה צריך [ד]) טבילה ופי' ר"י דלא שנא והטובל בערב יום"כ אין לו לברך והמברך הוה ברכה לבטלה:

[ה]**אלא** דכולי עלמא חוזר לראש. והי"ה דהו"מ לאוקמי דכולי עלמא אין מחזר לראש ומדלא מוקי הכי ש"מ דהלכה דחוזר לראש וכן נקמן (ו) בהדיא אמר ר' אבהו מחזר לראש ותימה דבמסכת ר"ה (דף לד:) א"ר יוחנן שמע תשע תקיעות בע' שעות ביום יצא אלא תקיעות מלטרפות אע"ג דשהה כדי לעשות כולם וכן במגילה (פ"ג ד' יח:) נמי דאמרינן אמר רב אין הלכה כרבי מונא דאמר אם שהה חוזר לראש דקאמר נקוט דרב ביבי בריה ואומר השר מקוני דיש לחלק דשאני הכא דאין יאוי לקרות וכן נקמן (ד' כד:) דרבי אבהו אזל במבואות המטונפות דהתם כ"ע מודו דחוזר לראש אבל היכא דגברא חזי כמו מגילה ושופר כולי עלמא מודו דאינו חוזר לראש אלא במקום שפסק ורביבו יהודה פירש (ד) דהכא לא מצי למימר דכולי עלמא דאין חוזר לראש וכדשהה קמיפלגי דהא לכ"ע הוי גברא חזי כיון דאינו חוזר לראש אבל ודאי אי הו"מ למימר הכי הוה אמר ליה: **והא** זבח רשעים תועבה. פר"י דדוקא במקום שהיה יכול להסתפק ולתלות[ז] שם אם נאמה: **אע"פ** שהתפלל תפלתו תועבה. והוי מעוות לא יוכל לתקן ור"י פי' דיחזור ויתפלל: **ממתין** עד שיבלו המים. במשמין על גבי קרקע או ע"ג בגדים ואין שם טופח ע"מ להטפיח כדמשמע נקמן (ד' כה.) כגון דעביד עיף טיף שנגלעין מהרה כן פי' הרב רבי יוסף ומיהו נראה אפילו אם יש בהן טופח על מנת להטפיח מותרין כיון דמלאוייתא אינו אסורין אלא כנגד העמוד בלבד ורבנן הוא דגזור וכיון שעומד כבר בתפלתו לא אטרחוהו רבנן לחזור בתפלה:

מיישינן

בקילעא דרב אושעיא אתו ושאלו לרב אסי אמר להו לא שנו אלא לחולה המרגיל אבל לחולה לאונסו פטור מכלום א"ר יוסף אצטמיד חצביה דרב נחמן מכדי כולהו אמוראי ותנאי בדעזרא קמיפלגי ונחזי עזרא היכי תקן אמר אביי עזרא תקן לבריא המרגיל מ' סאה ובריא לאונסו ט' קבין ואתו אמוראי ופליגי בחולה מר סבר חולה המרגיל כבריא המרגיל וחולה לאונסו כבריא לאונסו ומר סבר חולה המרגיל כבריא לאונסו וחולה לאונסו פטור מכלום אמר רבא נהי דתקן עזרא טבילה נתינה מי תקן והאמר מר עזרא תקן טבילה לבעלי קריין אלא אמר רבא [ו]עזרא תקן טבילה לבריא המרגיל מ' סאה ואתו רבנן והתקינו לבריא לאונסו ט' קבין ואתו אמוראי וקא מיפלגי בחולה מר סבר חולה המרגיל כבריא המרגיל וחולה לאונסו כבריא לאונסו ומר סבר לבריא המרגיל מ' סאה וחולה המרגיל כבריא לאונסו ט' קבין אבל לחולה לאונסו פטור מכלום אמר רבא [ז]הלכתא בריא המרגיל וחולה המרגיל ארבעים סאה ובריא לאונסו תשעה קבין אבל לחולה לאונסו פטור מכלום: [ח]ת"ר בעל קרי שנתנו עליו ט' קבין מים טהור בד"א לעצמו אבל לאחרים ארבעים סאה ר' יהודה אומר מ' סאה מכל מקום ר' יוחנן וריב"ל ור"א ור' יוסי בר' חנינא חד מהאי זוגא וחד מהאי זוגא אריש חד אמר הא דאמרת במה דברים אמורים לעצמו אבל לאחרים מ' סאה לא שנו אלא לחולה המרגיל אבל לחולה לאונסו ט' קבין וחד אמר כל לאחרים אפילו חולה לאונסו עד דאיכא מ' סאה וחד מהאי זוגא וחד מהאי זוגא אסיפא חד אמר הא דאמר רבי יהודה מ' סאה מכל מקום לא שנו אלא בקרקע אבל בכלים לא וחד אמר אפי' בכלים נמי בשלמא למ"ד אפי' בכלים היינו דקתני ר' יהודה אומר מ' סאה מכל מקום אלא למ"ד בקרקע אין בכלים לא מכל מקום לאתויי מאי לאתויי מים שאובין רב פפא ורב הונא בריה דרב יהושע ורבא (ברבי) בר שמואל כריכו ריפתא בהדי הדדי א"ל רב פפא הבו לי לדידי לברוך דנפול עילואי ט' קבין אמר להו רבא (ברבי) [בר] שמואל תנינא במה דברים אמורים לעצמו אבל לאחרים מ' סאה אלא הבו לי לדידי לברוך דנפול עילואי ארבעים סאה אמר להו רב הונא הבו לי לדידי לברוך דליכא עילואי לא האי ולא האי רב חמא טביל במעלי יומא דפסחא להוציא רבים ידי חובתן ולית הלכתא כוותיה: **מתני'** [ט]היה עומד בתפלה ונזכר שהוא בעל קרי לא יפסיק אלא יקצר ירד [י]לטבול אם יכול לעלות ולהתכסות ולקרות עד שלא תהא הנץ החמה יעלה ויתכסה ויקרא ואם לאו יתכסה במים ויקרא ולא יתכסה לא במים הרעים ולא [יא]במי המשרה עד שיטיל לתוכן מים [יב]וכמה ירחיק מהן ומן הצואה ד' אמות: **גמ'** ת"ר היה עומד בתפלה ונזכר שהוא בעל קרי לא יפסיק אלא יקצר בתורה ונזכר שהוא בעל קרי אינו מפסיק ועולה אלא מגמגם וקורא ר"מ אומר אין בעל קרי רשאי לקרות בתורה יותר מג' פסוקים תניא איתך [יג]היה עומד בתפלה וראה צואה כנגדו מהלך לפניו עד שיזרקנה לאחוריו ד' אמות והתניא לצדדין ל"ק [יד]הא דאפשר הא דלא אפשר [טו]היה מתפלל ומצא צואה במקומו אמר רבה אע"פ שחטא תפלתו תפלה מתקיף ליה רבא והא [טז]זבח רשעים תועבה אלא אמר רבא הואיל וחטא [יז]אע"פ שהתפלל תפלתו תועבה[יח]: ת"ר [יט]היה עומד בתפלה ומים שותתין על ברכיו פוסק עד שיכלו המים וחוזר ומתפלל להיכן חוזר רב חסדא ורב המנונא חד אמר חוזר לראש וחד אמר [כ]למקום שפסק לימא בהא קמיפלגי

מר

בקילעא. כמיסת הבית מדר שלפני הטרקלין שקורין פורטיג"ו בלע"ז: **אצטמיד.** נתחזקו שבריו ונצמדו כלומר לוכך לנו עוד בו: **וקא מיפלגי אמוראי.** רב דימי ורבין: **דאמר מר.** גבי עשר תקנות בב"ק בפרק מרובה: **אמר רבא הלכתא וכו'.** אפלוגתא דאמוראי הוא דפסק רבא דפליגי אליבא דרבנן. מיהו השתא אנן כרבי יהודה בן בתירא נהגינן כדאמר רב נחמן נעיל ורב נחמן בר יצחק בתרא הוה: **לעצמו.** לעסוק בתורה לעצמו אבל ללמד לאחרים מ' סאה: **ור"י אומר מ' סאה מ"מ.** מ' סאה שאמרו בכל ענין שהן ולקמן מפרש לה: **מד מהאי זוגא וחד מהאי זוגא.** פליגי אריש בפירושא דמילתא דמ"ק: **אסיפא.** דר' יהודה: **ל"ש אלא בקרקע.** לא תימא מ"מ דר' יהודה לאכשורי בכלי אמא דאין כשר אלא מ' סאה בקרקע ולקמן בעי א"כ מאי מ"מ: **אבל לאחרים מ' סאה.** והכא נמי דלאפוקי אחרים ידי חובתן כלאחרים דמי: **דנפול עילואי.** לאו דוקא אלא טבלתי במ' סאה: **לא האי ולא האי.** לא הוצרכתי לא זו ולא זו אלא רציתי קרי: **טבל.** וצריך. רגיל היה לעשות כן דהו"ל ללמד אחרים ובשאר ימות השנה לא היה טובל אלא נותן עליו ט' קבין: **ולית הלכתא כוותיה.** דכי היכי דלעצמו בתנינה לאחרים נמי בתנינה אי נמי דקיי"ל כרבי יהודה בן בתירא:

מתני' לא יפסיק. תפלתו לגמרי אלא יקצר כל ברכה וברכה ואומר כל הברכות בקולר: **במיס הרעים.** מים סרוחים: **עד שיתן לתוכן מים.** ובגמרא (לקמן כה:) [ו] מפרש כמה מים רבי ואזיל ומפרש לה בחסורי מחסרא והכי קתני לא יקרא אלא מי רגלים עד שיתן לתוכן מים: **וכמה ירחיק מהם.** ממי רגלים: **גמ' מגמגם.** במרוצה: **יותר מג' פסוקים.** כגון בבית הכנסת דאי אפשר לפחות כדתנן (מגילה פ"ג מג:) הקורא בתורה לא יפחות מג' פסוקים: **והתניא לצדדין.** א"ל להלך עד שתהא לאחוריו: **דאפשר.** ילך לפניו ילך לפניו עד שתהא לאחוריו: **לא אפשר.** כגון יש נהר לפניו מסתלק לצדדים: דמר

עין משפט נר מצוה

נג א ממי' פ"ד מהל' תפלה הלכה ו:
נד ב ממי' פ"ב מהלכות ק"ש הלכה ז [טור סי' נט]:
נה ג ד ממי' פ"ד מהל' תפלה הל' ט ע"ש סמג עשין י"ט טוש"ע סי"ב סימן פח סעיף ב:
נו ה ממי' ומסמג שם טוש"ע סי' סימן עו סעיף ח:
נז ו ז ממי' שם הל' יג סמג שם טוש"ע ס"ח סימן עח:

רבינו חננאל

ר' יוחנן וריב"ל ור' אלעזר ור' יוסי בר' חנינה חד מהאי זוגא וחד מהאי זוגא. פי', נמצאו תרי זווי ור' יוחנן וריב"ל זווא חד, ר' אלעזר ור' יוסי בר' חנינא זווא חד, חד מהאי בר' חנינא וחד מהאי זווא כגון ר' יוחנן ור"א ור' יהושע ור' יוסי, או איפכא ר' יוחנן ור' יוסי ור' יהושע ור"א. **מתני'.** היה עומד בתפלה ונזכר שהוא בעל קרי לא יפסיק וכו'. והאידנא קיי"ל כר' יהודה בן בתירא וכזעירי דאמר בטלה לטבילותא ואוקומה אראורייתא, דליכא טבילה לבעל קרי ולמשמש מטתו אלא לתרומה וקודש בלבד. מיהו אשכחן דגדרו גדר והחמיר להן לטהר בנתינת ט' קבין מים עליהם. וכדרבא דאמר מדברי כולם נלמד חולה המרגיל ט' קבין, וכש"כ בריא. וה"מ בחולה שאינו מסתכן פטור מכלום חולה המסתכן פטור מכלום והרי הוא כבעל קרי שאין לו מים לטבול, וכמו הזבין והמצורעין שאין חוששין לא לטבילה ולא לנתינת ט' קבין אלא קורין כדרכן. וכיוצא בהן נשים ויולדות שמתפללות ומברכות כל ברכות שהן חייבות, וכדרבינא דאמר הילכתא נדה קוצה לה חלה כו'. והא דרב חמי הוה טביל כל מעלי פסחא להוציא רבים ידי חובתן, אסיקנא [ד]לית הילכתא כוותיה, אלא אע"ג דלא טביל מפיק להו ידי חובתן. מיהו להתפלל כולי עלמא מחמירין ולא מצלו ואפי' כע"ק עד שיתן עליו ט' קבין מים, מתנן היה עומד ונזכר שהוא בע"ק לא יפסיק אלא יקצר, שמעינן מינה שאסור להתפלל כשהוא בעל קרי. וכן עמא דבר שנהגו כל ישראל להמנע מן התפלה עד שיטהרו בנתינת ט' קבין מים, דר' יהודה ב"ב לא פטר אלא בדברי תורה אבל לתפלה לא פטר. והא דאמר ר' מאיר אין בעל קרי רשאי לקרות יותר מג' פסוקים, לית הילכתא כוותיה מדר"י בן בתירה. **אלא אמר רבא הואיל וחטא אע"פ שהתפלל תפלתו תועבה.** קיי"ל כרבא דהואיל דהיה לו לעיין אי מקום טהור הוא ולא עיין. תפלתו תועבה וצריך לחזור ולהתפלל. **חד אמר חוזר לראש וחד אמר למקום שפסק.** וקיי"ל דחוזר למקום שפסק, חדא דתפלה מדרבנן היא ובדרבנן הלך אחרי המיקל. ועוד דמסתברא דהשתא הוא דאידחי ולא דחוי מעיקרא הוא, דבמאי אדחי, אי בהרגשת מי רגלים, קיי"ל כמה דיכול לעמוד על עצמו לא מדחי.

מסורת הש"ס

(א) כ"ק פכ. (ב) מוספתא פ"כ הי"ל ע"ש, (ג) [לעיל כא.], (ד) [ע' פירש"י לקמן סה: ד"ה מי המתרחם], (ה) מגילה מז., (ו) [עי' תוס' ערובין סד. ד"ה שמור], (ז) נ"ל מאי מקנתא להדר ולגלי, (ח) [ע' מוספות חולין קכז: ד"ה לגנבו], (ט) [עיין לקמ כב.].

תורה אור השלם

1. זֶבַח רְשָׁעִים תּוֹעֵבָה אַף כִּי בְּזִמָּה יְבִיאֶנּוּ:
משלי כא כז

הגהות הב"ח

(א) במשנה רש"י ד"ה עד שיתן וכו' ונגמ' פריך ממה: (ב) תוס' ד"ה ומחי וכו' בהרכה מקומות. נ"ב בפרק אין עומדין דף נ"ג גבי הכלה פריך מלתתא נמי הכי ולריך לומר ג"כ ממ"ש התוספות הכא: (ג) ד"ה אלא וכו' וכן לקמן. נ"ב סוף דף כ"ה: (ד) בא"ד ורבינו יהודה פירש. נ"ב עיין בספר הישר מלא בלי סימן ו' ס"ה תמלא נאור לדברים אלו:

מוסף תוספות

א. בתוס' רי"ש כתב, בכל דוכתא לא מיבעיא לן עזרא היכי תקון אלא הכא וכן לקמן גבי סדר הבדלה לפי שהוא דבר הרגיל בכל יום ובכל מרצש"ק וכו"ע שייכי בהו. ב. בתוס' רי"ש כתב, ולא כספר הישר שפי' דלתפילה לא נהוג. ג. בתוס' רי"ש הוסיף, אבל אינו מקום שיכול לתלות ולהסתפק בדבר לא מקרי זבח רשעים.

לעזי רש"י

פורטיג"ו [פורק"א]. אכסדרה.

מוסף רש"י

שותתין. קולי"ר בלע"ז שאינו ניתן למלוקן אלא נופל ויורד כנגדו (סנהדרין עח:).

רב ניסים גאון

היה עומד בתפלה ונזכר שהוא בעל קרי לא יפסיק. אמרי' עלה בתלמוד ארץ ישראל [פ"ג הלכה ה'] מתניתה ברבים אבל בינו לבין עצמו מפסיק וכו' מאיר ברם כו' יהודה אפי' בינו לבין עצמו אינו מפסיק כשאין לו מים לטבול אבל יש לו מים לטבול אפי' ר' יהודה מודה שהוא מפסיק:

מר סבר כדי לגמור את כולה חוזר לראש ומר סבר למקום שפסק אמר רב אשי האי אם שהה אם לא שהה מיבעי ליה [3]אלא [4]דכולי עלמא אם שהה כדי לגמור את כולה חוזר לראש [5]והתם בדלא שהה קמיפלגי דמר סבר גברא דחויא הוא ואין ראוי ואין תפלתו תפלה ומר סבר גברא חזיא הוא ותפלתו תפלה תנו רבנן [2]הנצרך לנקביו אל יתפלל ואם התפלל תפלתו תועבה אמר רב זביד ואיתימא רב יהודה לא שנו אלא שאינו יכול לשהות בעצמו אבל אם יכול לשהות בעצמו תפלתו תפלה ועד כמה אמר רב ששת [1]עד פרסה איכא דמתני לה (ה) אמתניתא במה דברים אמורים כשאין יכול לעמוד על עצמו אבל אם יכול לעמוד על עצמו תפלתו תפלה ועד כמה אמר רב זביד (ה) [7]עד פרסה אמר רבי שמואל בר נחמני אמר רבי יונתן [6][1]הנצרך לנקביו הרי זה לא יתפלל משום שנאמר [1]הכון לקראת אלהיך ישראל ואמר רבי שמואל בר נחמני אמר רבי יונתן מ"ד [2]שמור רגלך כאשר תלך אל בית האלהים שמור עצמך שלא תחטא ואם תחטא הבא קרבן לפני וקרוב לשמוע [1](דברי חכמים) אמר רבא הוי קרוב לשמוע דברי חכמים שאם חוטאים מביאים קרבן ועושים תשובה מתת הכסילים [זבח] אל תהי ככסילים שחוטאים ומביאים קרבן ואין עושים תשובה כי אינם יודעים לעשות רע אי הכי צדיקים נינהו אלא אל תהי ככסילים שחוטאים ומביאים קרבן ואינם יודעים אם על הטובה הם מביאים אם על הרעה הם מביאים אמר הקב"ה בין טוב לרע אינן מבחינים והם מביאים קרבן לפני רב אשי ואיתימא רב חנינא בר פפא אמר שמור נקביך בשעה שאתה עומד בתפלה לפני. תנו רבנן [8]הנכנס לבית הכסא חולץ תפיליו ברחוק ד' אמות ונכנס אמר רב אחא בר רב הונא אמר רב ששת לא שנו אלא בית הכסא קבוע אבל בית הכסא עראי חולץ ונפנה לאלתר [9]וכשהוא יוצא מרחיק ד' אמות ומניחן מפני שעשאו בית הכסא קבוע איבעיא להו מהו שיכנס אדם בתפילין לבית הכסא קבוע להשתין מים רבינא שרי רב אדא בר מתנא [10]אסר אתו שיילוה לרבא אמר להו אסור חיישינן שמא יפנה בהן ואמרי לה שמא יפיח בהן תניא אידך הנכנס לבית הכסא קבוע חולץ תפיליו ברחוק ד' אמות ומניחן בחלון הסמוך לרשות הרבים ונכנס וכשהוא יוצא מרחיק ד' אמות ומניחן דברי בית שמאי ובית הלל אומרים אוחזן בידו ונכנס ר"ע אומר אוחזן בבגדו ונכנס בבגדו ס"ד זימנין מישתלי להו ונפלי אלא אימא אוחזן בבגדו ובידו ונכנס ומניחם בחורין הסמוכים לבית הכסא [11]ולא יניחם בחורין הסמוכים לרשות הרבים שמא יטלו אותם עוברי דרכים ויבא לידי חשד ומעשה בתלמיד אחד שהניח תפיליו בחורין הסמוכים לרשות הרבים ובאת אחת ונטלתן ובאת לבית המדרש ואמרה ראו מה נתן לי פלוני בשכרי כיון ששמע אותו תלמיד כך עלה לראש הגג ונפל ומת באותה שעה התקינו [12]שיהא אוחזן בבגדו ובידו ונכנס תנו רבנן בראשונה היו מניחין תפילין בחורין הסמוכין לבית הכסא ובאין עוברים ונוטלין אותן התקינו שיהו מניחין אותן בחלונות הסמוכות לרשות הרבים ובאין עוברי דרכים ונוטלין אותן התקינו שיהא אוחזן בידו ונכנס אמר רבי מיאשא [13]בריה דריב"ל הלכה [14]גוללן כמין ספר ואוחזן בימינו כנגד לבו אמר רב יוסף בר מניומי אמר רב נחמן ובלבד [15]שלא תהא רצועה יוצאת מתחת ידו טפח אמר רבי יעקב בר אחא אמר רבי זירא [16]לא שנו אלא שיש שהות ביום ללבשן אבל אין שהות ביום ללבשן עושה להן כמין כים טפח ומניחן [17]אמר רבה בר בר חנה אמר רבי יוחנן ביום גוללן כמין ספר ומניחן בידו כנגד לבו ובלילה עושה להן כמין כים טפח ומניחן אמר אביי [18]לא שנו אלא בכלי שהוא כליין אבל בכלי שאינו כליין אפילו פחות מטפח אמר מר זוטרא ואיתימא רב אשי תדע שהרי [19]פכין קטנים מצילין באהל המת ואמר רבה בר בר חנה כי הוה אזלינן בתריה דרבי יוחנן כי הוה בעי למיעל לבית הכסא כי הוה נקיט ספרא דאגדתא הוה יהיב לן כי הוה נקיט תפילין לא הוה יהיב לן אמר הואיל ושרונהו רבנן

נגמרן

דמר סבר. כל המפסיק בתפלתו אם שהה כדי לגמור כולה חוזר לראש כדאמרינן גבי ק"ש לקמן בפירקין (דף כד:) וכשהה קא מיפלגי הכא: **הא אם שהה אם לא שהה מיבעי ליה.** במילתא דרב חסדא ורב המנונא מיבעי ליה לאפלוגי בין שהה ללא שהה ומדלא אפליג שמע מינה אפילו בדלא שהה קאמר: **גברא דחויא הוא.** כשהתחיל להתפלל והיה צריך לנקביו דחוי הוא מלהתפלל הלכך מה שהתפלל אינה תפלה וחוזר לראש: **ומר סבר גברא חזיא.** אע"פ שאינו יכול להמתין עד שיסיים תפלתו תפלה ראויה היא מה שהתפלל קודם שמיתה: **ועד כמה.** יכול להעמיד עצמו מנקביו שיהא מותר להתחיל בתפלה: **איכא דמתני.** להאי גמרא דברים אמורים בתחילת גופא ולא משמעתא דרב זביד ורב יהודה וכי תיתי אינהו בשיעורא הוא דאתיין: **שמור עצמך שלא תחטא.** ותצטרך רגלך ללכת אל בית האלהים להביא חטאת: **הוי קרוב לשמוע.** תשובה בהבאת קרבנך מתת אותו ככסילים שלא תשובה: **שמור נקביך.** מבין רגליך כמו להסך את רגליו (שמואל א כד) שמור נקביך שלא יפיחו: **בין הכסא קבוע.** שיש בו צואה וכל בתי כסאות שבגמרא על פני השדה הם בלא תפילה: **עראי.** שזה מתחיל עכשיו לעשותו בית הכסא: **חולץ ונפנה לאלתר.** ויאחז תפילין בידו כדאמרינן לקמן ובקבוע נמי אוחזן בידו אלא שצריך לחלצן ברחוק ד' אמות שבזמן שהם בראשו הם בגלוי וגנאי הדבר: **מהו שיכנס בתפיליו.** כשהן בראשו קאמר: **שמא יפנה בהן.** גדולים: **בחורים הסמוכים לבית הכסא.** לפנים מן הגדר בשדה שהוא נפנה בה נותנן בחורים שבכותל: **בחורים הסמוכים לרשות הרבים.** חורי כותלי מחילות השדה שאין עכבריס מצוין במקום הילוך בני אדם והוא יכנס לאחורי הגדר לפנות: **גוללן.** ברצועות שלהן: **שלא תלא רצועה.** שיש בה קדושה שהרי בהן הוא קושרן ובקשר גדולה בעשייתו כמין דל"ת על שם אחת מאותיות של שדי והש"ן עשויה בכותלי הקציצה החיצונה והיו"ד עשויה בראש רצועת תפילין של יד ורצועה קטנה מאד כפוף ראשה ונראית כמין יו"ד: **ואוחזן בימינו.** שלא בנגדו כדי שלא יפלו: **כיוס.** כשהוא חולצן בשביל בית הכסא גוללן כמין ספר כדאמרן: **ובלילה.** כשהוא חולצן בביתו על מנת להניע עד הבקר: **עושה להם כים טפח.** דחלצו טפח דחשיב הכלי אהל להפסיק בינם לקרקע: **לא שנו.** דבעי טפח אלא בכלי שהוא כליין. כים העשוי לארכן דכליין קרוב להיות בטל אצלם הילכך בעינן דבר המיכר שיהא חוצץ בפניהם: **שהרי פכין קטנים מצילין.** בהיקף למיד פחיל באהל המת ואף על גב דלא הוו טפח חייני: **אמר הואיל ושרונהו רבנן.** לאוחזן בידו משום שמירתן:

נגמרן

חיישינן שמא יפנה בהן ואסור. ודוקא בבית הכסא קבוע חיישינן שמא יפנה בהן אבל בבית הכסא עראי שאין רגילים לפנות שם מותר להשתין בהן ולא חיישינן שמא יפנה בהן והא דתניא לקמן לא ישתין בהן אפילו בבית הכסא עראי היינו דוקא כשאוחזן בידו דחיישינן שמא ישפשף בהן המיצועות אם יפלו מיס על רגליו או יגע באמה: **שהרי פכין קטנים מצילין באהל המת.** ועל כרחן מטעם אויר הוא דאי לית בהו אויר כלל לא היו מצילין דהוי כמו אוכלין שבגלגן בעיט שמקבלין טומאה באהל המת:

דברים

מסורת הש"ס

(ה) [נקמן כד: ר"ה לד:], ב) [ע"ל כב: תוס' ד"ה אלא], ג) והכא, ד) ואיתימא רב יהודה עד פרסה פי"ל רש"ל, ה) תוספתא פ"ב ה"ט, ו) [טעות הדפוס וע' הגהותא כמין ימקבל], ז) שבת סב., ח) [בר בריה בל"ל וכ"ה בשאלתות פ' בא וכן איתא לקמן כד:], ט) הך דרבה בב"מ ל"ל קודם הא דר' יעקב בר אחא. רש"ל, י) [ד"ה אלא אמר ד"ה ואוחזן],

תורה אור השלם

1. לָכֵן כֹּה אֶעֱשֶׂה לָךְ יִשְׂרָאֵל עֵקֶב כִּי זֹאת אֶעֱשֶׂה לָּךְ הִכּוֹן לִקְרַאת אֱלֹהֶיךָ יִשְׂרָאֵל:
עמוס ד יב

2. שְׁמֹר רַגְלְךָ בְּאֲשֶׁר תֵּלֵךְ אֶל בֵּית הָאֱלֹהִים וְקָרוֹב לִשְׁמֹעַ מִתֵּת הַכְּסִילִים זָבַח כִּי אֵינָם יוֹדְעִים לַעֲשׂוֹת רָע:
קהלת ד יז

הגהות הב"ח

(ה) גמ' איכא דמתני לה במתניתא וכי' אמר רב יהודה עד פרסה:

גליון הש"ס

תוס' ד"ה שהרי וכו' שפקבלין מוטאה באהל המת. כדאיתא זמנים דף ג ע"א:

מוסף תוספות

א. בתוס' רי"ש כתב, אבל אם לא היה [חשוב] אריר שלהם לא היה מציל באהל המת מידי דהוי אאוכלין שגבלן בטיט דאמרי' בפ"ק דזבחים שאין ניצולין באהל המת.

רב נסים גאון

פכין קטנים מצילין באהל המת. עיקרה בסיפרי (פרשת חקת) וכל כלי פתוח בכלי חרש הכתוב מדבר מה ת"ל פתוח ואפילו כל שהוא (והואיל והוא) [הוא] טמא באהל המת לפיכך אם יהיה מוקף בצמיד פתיל מציל על מה שבתוכו כדמפרש התם נמי וכל כלי פתוח מיכן אמרו כלים מצילין בצמיד פתיל באהל המת ואמרו ערד טמא הוא אין ת"ל הוא אלא הוא שיציל על עצמו ובשבת בפ' אמר רבי עקיבא (דף פד) ובבבא קמא בפ' כיצד הרגל מועדת (דף כה) גרסי' תניא מפץ במת מנין דדין הוא ומה פכין קטנים שטהורין בזב טמאין במת:

עין משפט נר מצוה

נח א מי' פ"ד מה"מ תפלה הלכה יג סמג עשין יט טוש"ע או"ח סימן קד סעיף ה:

נט ב ג מי' שם הל' י' סמג שם טוש"ע או"ח סימן נב סעיף ג:

ס ד מי' וסמג שם טוש"ע שם סעיף ג ג:

סא ה ו מי' פ"ד מה"מ תפילין הלכה יח סמג עשין כב טוש"ע או"ח סימן מג סעיף ה [רב אלפס כאן והא"ר תפילין דף עה]:

סב ז מי' וסמג שם טוש"ע שם סעיף ג:

נח מי' שם]:

סג ט י כ מי' וסמג שם טור שו"ע שם סעיף ה':

סד ל מ מי' שם הלכה יט סמג שם טוש"ע שם סעיף ו:

ג [מי' פ"ג מה"מ טומאת מת הלכה ג]:

רבינו חננאל

בית הכסא קבע. פירוש, מקום שהוכן ליפנות בו בני אדם לגדולים וכל שכן להשתנה. מדרון. קום שהמים נמשכין ויורדין ואינן (נקנין) [נקרין] ולא נבלעו במקומן. ובית הכסא ארעי. מקום שנזדמן לאדם בהליכתו (מפנה) [ונפנה] שם או השתין בו מים. [אבעיא להו מהו שיכנס אדם בתפילין לבית הכסא קבוע להשתין מים וכו'. וקימ"ל דלא יכנס אדם בתפילין לבית הכסא קבע אפי' להשתין מים]. התרתי לך כאן קבוע אסרתי לך כאן בית הכסא ארעי. פי', דבבית הכסא קבוע אסור להניחם בראשו, אבל בידו שרי דליכא למיחש לניצוצות ולשפשף. ולהפך בבית הכסא ארעי שהמקום קשה, שאסור לאוחזם בידו משום ניצוצות אלא מניחם בכיסם, אבל מותר כשהוא בראשו ואין צריך לחלרן רק שיכסה אותם. א"ר יצחק הנכנס לסעודת קבע חולץ תפיליו ואחר כך נכנס ופליגא דר' חייא דא"ר חייא מניחן על שלחנו וכן הדור לו. כל היכא דאיכא כהאי גתא בתלמוד ופליגא דפלוגי קיי"ל כחולק, הלכך קיי"ל כר' חייא.

נגטרן. יסמרוני אכניסס עמי ויסמרוני מן המזיקין: **לא יאחוז בידו וכו' ויפללו.** שאין דעתו מיושבת עליו בתפלה שהרי לבו תמיד עליהן שלא יפלו מידו: **ולא יישן בהן.** [א] שמא יפיח: **הרי אלו כיובא בהן.** לענין תפלה שדומה לשכיבה ותזיקנו והקערה תשפך והמעות יתגנבו והכסא יטרף: **ליה הלכתא כי הא מתניתא.** דקתני לא יתפלל בתפילין: **דבית שמאי היא.** דאמרי לעיל (ו) מניחן בחלון הסמוך לר"ה ולא יכניסם בידו וכיצד: **דאי כ"ה.** הא אמרי לעיל (ח) אוחזן בידו וכיצד: **בית הכסא ערלי.** כגון להשתין שאין אדם הולך בשבילם לבית הכסא והפעם הזאת נעשה המקום הזה בית הכסא תחלה: **שהסרתי לך כאן.** בבית הכסא קבוע: **אסרתי לך כאן.** בבית הכסא ערלי: **מאי לאו תפילין.** שאמרו בית הלל אוחזן בידו וכיצד לבית הכסא קבוע ולהשתין בהם אסרו כדמפרש טעמא לקמן: **הא לא שרו.** בבית הכסא קבוע: **כי תניא הכי.** לאו לענין תפילין תניא אלא לענין גלוי טפח וטפחיים לגדולים אינו מגלה אלא טפח ולקטנים מגלה טפחיים ועלה קאי גלוי טפחיים שהסרתי לך כאן אסרתי לך כאן: **לאחריו טפח.** ולא יותר משום צניעות: **ולפניו טפחיים.** משום קילוח מי רגלים הנתזין למרחוק: **מאי לאו כו'.** והיינו דקאמר לעיל דברים שהתרתי לך בבית הכסא ערלי אסרתי לך בקבוע: **אלא אידי ואידי בגדולים.** ומתוך שהוא דוחק עצמו לגדולים הוא בא לידי קטנים הלכך באיש מלאחריו טפח ומלפניו טפחיים ובאשה מלפניה ולא כלום והכי קאמר הא דלעיל דברים שאסרתי לך באשה התרתי לך באיש: **אי הכי.** דלענין טפח וטפחיים קתני דברים שהתרתי לך כאן אסרתי לך כאן: **הא דקתני עלה.** בסיפא דידה וזה הוא ק"ו שאין עליו תשובה בדבר הזה יש לך להשיבני ק"ו ואין לי עליו תשובה להחזיר לך אי אמרת בשלמא בתפילין קאמר וכדאמרן וכ"ה היא היינו דקתני דיש כאן להקשות קל וחומר השתא בית הכסא קבוע שרי בית הכסא ערלי מיבעיא ואין לי תשובה להשיבך עליו אלא אי אמרת לענין טפח וטפחיים מאי ק"ו יש להקשות כאן: **אורחא דמילתא הכי הוא.** שהאיש צריך לגלות לפניו ולא האשה: **תיובתא דרבא אמר רב ששת.** דאמר בית שמאי היא ולא בית הלל דאם כן לא משכחת מידי לאוקמה הך ברייתא דקתני מאי שהתרתי לך כאן אסרתי לך כאן: **דליכא גילוחות.** שיהא צריך לשפשפן בימינו מעל רגליו: **בית הכסא ערלי.** לקטנים: **דאיכא גילוחות.** הניתזין על גבי רגליו ואמרינן במסכת יומא (דף ג.) מלוה לשפשפן שאסור לאדם שיצא בגילוחות שעל גבי רגליו שמא ילאה בכרות שפכה ונמצא מוציא לעז על בניו שהם ממזרים הילכך אי אפשר לאחוז תפילין בידו: **הא מילתא.** דתפילין דבית הכסא ערלי וקבוע: **תיתי לה בקורא טעמא.** להתיר בבית הכסא קבוע את האסור בבית הכסא ערלי משום טעמא דגילוחות: **דאי אתיא לה בקורא ק"ו.** נומר דין הוא להקל בבית הכסא ערלי קל ולהחמיר בבית הכסא (א) חמור ולא מצוי בתר טעמא אלא בתר חומרא וקולא ואנן עבדינן איפכא אין לי עליו מה להשיבך שאין לי למצוא שיהא בשום מקום בית הכסא ערלי חמור מן הקבוע שאוכל להשיבך אם התרתי בקבוע שהוא קל בדבר פלוני נתיר בשל ערלי שהוא חמור בה אבל טעמא איכא למאי דעבדינן להכא איכא גילוחות והכא ליכא ודבר זה לאו קל ולא חמור: **הנכנס לסעודה קבע.** וגנאי הוא שיעטרך לנקביו בתוך הסעודה: **מהלך עשרה פעמים כו'.** וכבל פעם ופעם בודק עצמו ויושב אולי יוכל להפנות שההילוך מוריד הגדולים לנקב: **חולץ תפיליו.** שמא ישתכר בסעודה ויתגנה בתפיליו: **וכן הדור לו.** שיהו מזומנים לו ויחזור ויניחם בשעת ברכה: **בשפרקסויה.** סודר של ראשו: **עם מעוטיו.** לא עם המעות ממש אלא שני קשרים זה אצל זה: **ר"ג הא דאומניה הא דלא אומניה.** **להיא סודר לתפילין דכיון דאומניה שוב אסור לצור בו מעות מאחר שהקלו לכך: לר ביה.** אי אומניה אין אי לא אומניה לא קדיש ושרי למילר ביה דהכי תניא בהדיא בסנהדרין (מח:) הניח בו תפילין יניח בו מעות: **ולאביי דאמר הזמנה מילתא היא.** גבי אורג בגד למת בסנהדרין בפרק נגמר הדין (ד' מז:): **מהו שיניח תפילין תחת מראשותיו.** בגילה כשהוא ישן: **אם היה מקום גבוה ג' טפחים.** למעלה מראשותיו ועליו נותן התפילין או למטה מראשותיו יולא מקום מן המטה:

דברים שהתרתי לך כאן כו'. ולא בעי לשנויי דבריס שהתרתי לך בבית הכסא ערלי אסרתי לך בקבוע דאסור לפנות בגדולים והתפילין בראשו אבל להשתין מותר משום דלא משכחן בברייתא אבל הך דטפח וטפחיים משכחן ליה בברייתא בהדיא הר"ר יוסף: והא נגטרן אמר רבא כי הוה אזלינן בתריה דר"ג כי הוה נקיט ספרא דאגדתא יהיב לן כי הוה נקיט תפילין לא יהיב לן אמר הואיל ושרונהו רבנן נגטרן ת"ר [ח]לא יאחז אדם תפילין בידו וס"ת בזרועו ויתפלל [ט]ולא ישתין בהן מים [י]ולא יישן בהן לא שינת קבע ולא שינת עראי. אמר שמואל [יא]סכין ומעות וקערה וכבר הרי אלו כיוצא בהן. אמר רבא אמר רב ששת לית הלכתא כי הא מתניתא דב"ש היא דאי ב"ה השתא בית הכסא קבוע שרי בית הכסא עראי מיבעיא מיתיבי דברים שהתרתי לך כאן אסרתי לך כאן מאי לאו תפילין אי אמרת בשלמא בית הלל התרתי לך כאן קבוע אסרתי לך כאן בית הכסא עראי אלא אי אמרת ב"ש הא לא שרו ולא מידי כי תניא ההיא לענין טפח וטפחיים דתני חדא כשהוא נפנה מגלה לאחריו טפח ולפניו טפחיים ותניא אידך לאחריו טפח ולפניו ולא כלום מאי לאו אידי ואידי באיש ולא קשיא כאן לגדולים כאן לקטנים ותסברא אי בקטנים לאחריו טפח למה לי אלא אידי ואידי בגדולים ולא קשיא [יב]הא באיש הא באשה אי הכי הא דקתני עלה [יג]זהו ק"ו שאין עליו תשובה מאי אין עליו תשובה דרבא דמילתא הכי איתא אלא לאו תפילין ותיובתא דרבא אמר רב ששת תיובתא מכל מקום קשיא השתא בית הכסא קבוע שרי בית הכסא עראי לא כל שכן הכי קאמר [יד]בית הכסא קבוע דליכא ניצוצות שרי בית הכסא עראי דאיכא ניצוצות אסרי אי הכי אמאי אין עליו תשובה תשובה מעלייתא היא הכי קאמר הא מילתא תיתי לה בתורת טעמא ולא תיתי לה בק"ו דאי אתיא לה בתורת ק"ו זהו ק"ו שאין עליו תשובה: [טו]ת"ר [יד]הרוצה ליכנס לסעודת קבע מהלך עשרה פעמים ד' אמות או ד' פעמים [יז] אמות ויפנה ואח"כ נכנס אמר ר' יצחק הנכנס לסעודת קבע חולץ תפיליו ואח"כ נכנס ופליגא דר' חייא דא"ר חייא [יח]מניחן על שלחנו וכן הדור לו ועד אימת אמר רב נחמן בר יצחק [יט]עד זמן ברכה תני חדא צורר אדם תפיליו עם מעותיו באפרקסותו ותניא אידך לא יצור לא קשיא הא דאומניה הא דלא אומניה [כ]דאמר רב חסדא [כא]האי סודרא דתפילין דאומניה למיצר ביה תפילין צר ביה תפילין אסור למיצר ביה פשיטי אומניה ולא צר ביה צר ביה ולא אומניה שרי למיצר ביה זוזי ולאביי דאמר [כב]הזמנה מילתא היא אומניה אע"ג דלא צר ביה צר ביה אי אומניה אסיר אי לא אומניה לא בעא מיניה רב יוסף בריה דרב נחוניא מרב יהודה מהו שיניח אדם תפיליו תחת מראשותיו [כג]תחת מרגלותיו לא קא מיבעיא לי שנוהג בהן מנהג בזיון כי קא מיבעיא לי תחת מראשותיו מאי א"ל הכי אמר שמואל למותר אפילו אשתו עמו מיתיבי לא יניח אדם תפיליו תחת מרגלותיו מפני שנוהג בהם דרך בזיון אבל מניחן תחת מראשותיו ואם היתה אשתו עמו אסור היה מקום שגבוה ג' טפחים או נמוך ג' טפחים מותר תיובתא דשמואל תיובתא אמר רבא אע"ג דתניא תיובתא דשמואל הלכתא כוותיה מ"ט כל

עין משפט נר מצוה

סה א מיי' פ"ה מהל' תפלה הלכה ה סמג עשין יט טור שו"ע או"ח סימן לז סעיף ח:

סו ב מיי' פ"ד מהלכות תפילין הלכה יח סמג עשין כב טור ושו"ע או"ח סימן מג סעיף ח:

סז ג מיי' שם הל' עו סמג שם טוש"ע א"ח סימן מד:

סח ד מיי' פ"ה מהלכו' תפלה הלכה ה סמג עשין יט טוש"ע או"ח סימן לז סעיף ח:

סט ה מיי' פ"ה מהל' דעות הל' ו טור שו"ע או"ח סימן ג סעיף ד:

ו [מיי' פ"ד מהל' תפילין הל' יח טוש"ע או"ח סי' מג סעי' ח]:

ע ז מיי' פ"ד מהלכות דעות הלכה כ:

עא ח ט מיי' פ"ד מהל' תפילין הלכה עו סמג עשין כב טוש"ע או"ח סימן מ סעיף מ:

עב י מיי' שם הל' ע סמג שם טוש"ע או"ח סי' מב סעיף ג:

עג כ ל מיי' שם הל' כד סמג שם טוש"ע או"ח סי' מ סעיף ג:

מסורת הש"ס

א) פוסה מא:, ב) [שם כו.], ג) [כ"מ לה.], ד) שבת פב., ה) סנהדרין מח., ו) [שם מו: מא. מגילה לד:], ז) [ע"ש], ח) [שם],

הגהות הב"ח

(א) רש"י ד"ה דאי אמינא וכו' בבית הכסא קבוע תמוה:

גליון הש"ם

רש"י ד"ה ולא יישן בהן שבא יפיח. עיין סוכה ל' כו ע"ש וע"ש:

הגהות הגר"א

[א] רש"י ד"ה ולא יישן בהן שמא יפיל. כל"ל:

מוסף רש"י

ולא יישן בהן. שמא יפלו מידו, וסכי לוקימנא ליה בהשן (סוכה כו.) דהא דקתני לא קבע ולא אריבי בדנקיט ליה בידיה (שם חא:). אומנייה ולא צר ביה. הזמנה לאו מילתא היא (סנהדרין מח:), צר ביה ולא אומנייה. אקלאי בעלמא הוא (שם).

רב ניסים גאון

ולאביי דאמר הזמנה מילתא היא. עיקר דבריו של אביי במס' סנהדרין בפ' נגמר הדין (דף מז) איתמר האורג בגד למת אביי אמר אסור ורבא אמר מותר אביי אמר אסור הזמנה מילתא היא:

בימינו מעל רגליו: **בית הכסא ערלי.** לקטנים: **דאיכא גילוחות.** הניתזין על גבי רגליו ואמרינן במסכת יומא (דף ג.) מלוה לשפשפן שאסור לאדם שיצא בגילוחות שעל גבי רגליו שמא ילאה בכרות שפכה ונמצא מוציא לעז על בניו שהם ממזרים הילכך אי אפשר לאחוז תפילין בידו: **הא מילתא.** דתפילין דבית הכסא ערלי וקבוע: **תיתי לה בקורא טעמא.** להתיר בבית הכסא קבוע את האסור בבית הכסא ערלי משום טעמא דגילוחות: **דאי אתיא לה בקורא ק"ו.** נומר דין הוא להקל בבית הכסא ערלי קל ולהחמיר בבית הכסא (א) חמור ולא מצוי בתר טעמא אלא בתר חומרא וקולא ואנן עבדינן איפכא אין לי עליו מה להשיבך שאין לי למצוא שיהא בשום מקום בית הכסא ערלי חמור מן הקבוע שאוכל להשיבך אם התרתי בקבוע שהוא קל בדבר פלוני נתיר בשל ערלי שהוא חמור בה אבל טעמא איכא למאי דעבדינן להכא איכא גילוחות והכא ליכא ודבר זה לאו קל ולא חמור: **הנכנס לסעודה קבע.** וגנאי הוא שיעטרך לנקביו בתוך הסעודה: **מהלך עשרה פעמים כו'.** וכבל פעם ופעם בודק עצמו ויושב אולי יוכל להפנות שההילוך מוריד הגדולים לנקב: **חולץ תפיליו.** שמא ישתכר בסעודה ויתגנה בתפיליו: **וכן הדור לו.** שיהו מזומנים לו ויחזור ויניחם בשעת ברכה: **בשפרקסויה.** סודר של ראשו: **עם מעוטיו.** לא עם המעות ממש אלא שני קשרים זה אצל זה: **ר"ג הא דאומניה הא דלא אומניה.** **להיא סודר לתפילין דכיון דאומניה שוב אסור לצור בו מעות מאחר שהקלו לכך: לר ביה.** אי אומניה אין אי לא אומניה לא קדיש ושרי למילר ביה דהכי תניא בהדיא בסנהדרין (מח:) הניח בו תפילין יניח בו מעות: **ולאביי דאמר הזמנה מילתא היא.** גבי אורג בגד למת בסנהדרין בפרק נגמר הדין (ד' מז:): **מהו שיניח תפילין תחת מראשותיו.** בגילה כשהוא ישן: **אם היה מקום גבוה ג' טפחים.** למעלה מראשותיו ועליו נותן התפילין או למטה מראשותיו יולא מקום מן המטה:

אכל לפפלה. לריך הוא להרלות את עלמו כעומד לפני המלך ולעמוד באימה אבל ק"ש אינו מדבר לפני המלך: **דדרוקן.** חולי המגלה את הכרס: **סילון.** של מי רגליס: **ירקון.** חולי שעמו גלגיל"ה: **ידיו בגיס הכסא.** מחילה יש בינו לבין בית הכסא ופשט ידיו לפניס מן המחילה: **כל הנשמה.** הפה והחוטס בכלל ההילול ולא שאר הבריס: **שיש לו עיקר.** שהצואה מוחמת שס ומסרחת. ושאין לו עיקר הפחת רוח: **מרחיק ד' אמות.** מן העיקר ואע"פ שהריח בא אליו וכגון שהיא לאחוריו שאינו רואה אותה: **ממקום שפסק הריח.** שהריח בלה שס: **לא כנגד צואת אדם כו'.** ואע"פ שאין ריח: **ליה הלכתא כי הא מתניתא.** דלעיל דאסר צואת כלבים וחזירים בשאין בהס עורות: **בזמן שיש בהן עורות.** אבל כלבים וחזירים קלי שדרכן לתתן בעבור העורות אבל צואת אדם ולא כנגד צואת שהרי אין דרכן לתתן שס הלכך ע"כ בלא עורות קאמר: **שאין לו עיקר.** הפחת רוח: **ליפי.** מחבלות של בית המדרש: **דפני גנו וכני גרסי.** ואע"פ שדרך היסנים להפיח: **וס"מ לגרסא.** משום דלא אפשר: **אכל לק"ש.** יש לחוש ויקרא: **אכל לדידיה.** הפיח הוא עלמו ממתין עד שיכלה הריח: **צואה עוברת.** אדם שנושאים לפניו גרף של רעי להעבירו: **מוסר לקרום.** ומ"ל להפסיק: **בטמא עומד תחת האילן.** ולא בנושא את המת קלי דמת לא שבא עומד וכ"ש יושב וכ"ש הולך אהל הוא וגבי מצורע קתני לה בת"כ דגלי ביה רחמנא ישיבה דכתיב בדד ישב מחוץ למחנה מושבו [מושבו] טמא. מכאן אמרו מושבו נמי כיושב דמי דקביע אבל מהלך לא קביע: **אכן המנוגעת.** הרי היא כמצורע שהקישה הכתוב זאת התורה לכל נגע הצרעת ולנתק ולצרעת הבגד ולבית (ויקרא יד): **פשיטא.** דפי חזיר אינו בלא צואה: **בבית מוסר.** דאין דרך להניח צואה בבית: **לא אסרה תורה.** נמי רגליס לקרות אלא כנגד עמוד הקלות בלבד: **ואילאם שמה חוץ.** ולא הלריכו כסוי וכמיב וכסית: **עד כמה.** ישהו על גבי קרקע ויהא אמור: **שלא ליה מריח.** ימחול לו רבונו דודאי שקר העיד משמיה דרב: **דאיכא נפרכת** היא יותר מן הלהה: **איכא דאמרי.** חומרא היא אף ע"פ שאם זורקה נפרכת הוא ואינה נפרכת מגבול לחה היא: **קרמו.** לשון קרוס ויל"א כלומר גלד מעט: **אי מפלאי אפלויי.** אם יש בה סדקים סדקים יבשה היא ושרי: **מאי הוי עלה.** דמי רגליס: **נבלעו.** בארץ: **יבשו.** על גבי אבנים בחמה:

בטופס

ליה הלכתא כי הא מתניתא אלא כי הא דתניא כו'. פרש"י ליה הלכתא כי הא מתניתא דלעיל דאסרה צואת כלבים וחזירים אפי' בשאין בהס עורות אבל בצואת אדם לא שייך ואסור בכל ענין משמע אבל בצואת תרנגולים לא אירי רבא ובאידך ברייתא לא גרס צואת תרנגולים דלעיל ולפי זה יש לאסור צואת תרנגולין ואומר רבינו יהודה[א] דדוקא בשהן בולע שלהס שיש שם סרחון גדול אבל בתרנגולים ההולכים בבית אין חוששין. ובירושלמי[ב] יש דבאדומים בלבד יש לחוש ב) ולא ידעינן[ג] לפרש ועוד קאמר מרחיקין מגללי בהמה ד' אמות ר' שמואל ברבי יצחק אומר ובלבד של חמור:

ריח רע שאין לו עיקר. י"מ דבתי כסאות שלנו בעומק אם יש בהן מחילה מפסקת הוא כמו ריח רע שאין לו עיקר כמו בתי כסאות דפרקאי לא קתמן (ד' כו.): והרי

אבל [א]לתפלה עד שיכסה את לבו וא"ר הונא [ב]שכח ונכנס בתפילין לבית הכסא מניח ידו עליהן עד שיגמור עד שיגמור ס"ד אלא כדאמר ר"נ בר יצחק עד שיגמור עמוד ראשון ולפסוק לאלתר וליקום משום דרשב"ג [ג]דתניא רשב"ג אומר עמוד החוזר מביא את האדם לידי הדרוקן סילון החוזר מביא את האדם לידי ירקון: [ד]אתמר צואה על בשרו או ידו מונחת בבית הכסא רב הונא אמר [ה]מותר לקרות ק"ש רב חסדא אמר אסור לקרות ק"ש אמר רבא מ"ט דרב הונא דכתיב [ו]כל הנשמה תהלל יה ורב חסדא אמר אסור לקרות ק"ש מ"ט דרב חסדא דכתיב [ז]כל עצמותי תאמרנה ה' מי כמוך:

אתמר ריח רע שיש לו עיקר רב הונא אמר [ח]מרחיק ד' אמות וקורא ק"ש ורב חסדא אמר מרחיק ד' אמות ממקום שפסק הריח וקורא ק"ש תניא כותיה דרב חסדא לא יקרא אדם ק"ש לא כנגד צואת אדם ולא כנגד צואת כלבים ולא כנגד צואת חזירים ולא כנגד צואת תרנגולים [ט]ולא [י]כנגד [א] צואת אשפה שריחה רע ואם [יא]היה מקום גבוה עשרה טפחים או נמוך עשרה טפחים יושב בצדו וקורא ק"ש ואם לאו מרחיק מלא עיניו [יב]וכן לתפלה ריח רע שיש לו עיקר מרחיק ד' אמות ממקום הריח וקורא ק"ש אמר רבא לית הלכתא כי הא מתניתא [יג](בכל הני שמעתתא) אלא כי הא [יד]דתניא [טו]לא יקרא אדם ק"ש לא כנגד צואת אדם [ב] ולא כנגד צואת חזירים ולא כנגד צואת כלבים בזמן שנתן עורות לתוכן בעו מיניה מרב ששת ריח רע שאין לו עיקר מהו אמר להו [טז]אתו חזו הני ציפי דבי רב דהני גנו והני גרסי וה"מ [יז]בדברי תורה אבל בק"ש לא ודברי תורה נמי לא אמרן [יח]אלא דחבריה אבל דידיה לא: אתמר צואה עוברת אביי אמר מותר לקרות ק"ש רבא אמר [יט]אסור לקרות ק"ש אמר אביי מנא אמינא לה [כ]דתנן [כא]הטמא עומד תחת האילן והטהור עובר טמא טהור עומד תחת האילן וטמא עובר טהור ואם עמד טמא [כב]וכן באבן המנוגעת ורבא אמר לך התם בקביעותא תליא מילתא דכתיב [כג]בדד ישב מחוץ למחנה מושבו הכא [כד]והיה מחניך קדוש אמר רחמנא והא ליכא: א"ר פפא [כה]פי חזיר בצואה עוברת דמי פשיטא לא צריכא [כו]אע"ג דסליק מנהרא א"ר יהודה ספק צואה אסורה ספק מי רגלים מותרים א"ד אמר רב יהודה [כז]ספק צואה בבית מותרת באשפה אסורה ספק מי רגלים אפילו באשפה נמי מותרין סבר לה כי הא דרב המנונא דאמר רב המנונא [כח]לא אסרה תורה אלא כנגד עמוד בלבד וכדרבי יונתן דר' יונתן רמי כתיב [כט]ויד תהיה לך מחוץ למחנה ויצאת שמה חוץ וכתיב [ל]ויתד תהיה לך וגו' וכסית את צאתך הא כיצד כאן בגדולים [לא]כאן בקטנים אלמא קטנים לא אסרה תורה אלא כנגד עמוד בלבד הא נפול לארעא שרי ורבנן הוא דגזרו בהו וכי גזרו בהו רבנן בודאן אבל בספקן לא גזור ובודאן עד כמה אמר רב יהודה אמר שמואל כל זמן שמטפיחין וכן אמר רבה בב"ח א"ר יוחנן כל זמן שמטפיחין וכן אמר עולא כל זמן שמטפיחין גניבא משמיה דרב אמר כל זמן שרשומן ניכר א"ר יוסף שרא ליה מריה לגניבא השתא צואה אמר רב יהודה אמר רב כיון שקרמו פניה מותר מי רגלים מיבעיא א"ל אביי מאי חזית דסמכת אהא סמוך אהא דאמר רבה בר רב הונא אמר רב צואה אפילו כחרס אסורה והיכי דמי צואה כחרס אמר רבה בב"ח א"ר יוחנן כל זמן שזורקה ואינה נפרכת וא"ד כל זמן שגוללה ואינה נפרכת אמר רבינא הוה קאימנא קמיה דרב יהודה מדפתי חזא צואה אמר לי עיין אי קרמו פניה אי לא א"ד הכי א"ל עיין אי מפלאי אפלויי מאי הוי עלה אתמר צואה כחרס אמימר אמר אסורה ומר זוטרא אמר מותרת אמר רבא [לא]הלכתא צואה כחרס אסורה ומי רגלים כל זמן שמטפיחין מיתיבי מי רגלים כל זמן שמטפיחין אסורין נבלעו או יבשו מותרים מאי לאו נבלעו דומיא דיבשו מה יבשו דאין רשומן ניכר אף נבלעו דאין רשומן ניכר הא רשומן ניכר אסור אע"ג דאין מטפיחין ולטעמיך אימא רישא כל זמן שמטפיחין הוא דאסור הא רשומן ניכר שרי [לב]אלא מהא ליכא למשמע מינה לימא כתנאי כלי שנשפכו ממנו מי רגלים אסור לקרות ק"ש כנגדו ומי רגלים עצמן שנשפכו נבלעו מותר לא נבלעו אסור ר' יוסי אומר כל זמן שמטפיחין מאי נבלעו ומאי לא נבלעו דקאמר ת"ק אילימא נבלעו דאין מטפיחין לא נבלעו דמטפיחין ואתא ר' יוסי למימר כ"ז שמטפיחין הוא דאסור הא רשומן ניכר שרי היינו ת"ק אלא נבלעו דאין רשומן ניכר לא נבלעו דרשומן ניכר ואתא ר' יוסי למימר כ"ז שמטפיחין הוא דאסור הא רשומן ניכר שרי לא דכ"ע כ"ז שמטפיחין הוא דאסור הא רשומן ניכר שרי והכא

מסורת הש"ס

א) כתובות מד: לקמן סב: תמיד מ:, ב) יומא ל., ג) ולא כנגד אשפה כל"ל (מ"מ), ד) [כרי"ף ובכל"ס לגיתא], ה) מוספתא פ"ב דריש"ן, ו) קדושין לג: נגעים פ"ג מ"ז מוספתא דנגעים פ"ז ה"ה פ"ב ה ספרא פרש"ב], ז) [שבת קכז. ועי"ש ברש"י מגלה כב. כ. יומא עו: נדרים ס: עב. וע"ש ב"מ כ: ל. לד. פס: ב"ב קד. קלג: קפב: ע"ז כב. עב. שבועות לח. זבחים פט: מנחות קה. נדה לג: (וע' רש"ש קדושין ה.)], ח) פ"ג הל' ה', ט) [בגדולה מרדכי פירש לפי שבאדם הוא היו הסעורים מגיעים כדאי כתובות סד: והיו מאכילין התרנגולין שעורי' ולותלן בפרמתא וע' ב"י סי' עט],

תורה אור השלם

1. כל הנשמה תהלל יה הללו יה: תהלים קנ ו
2. כל עצמותי תאמרנה יי מי כמוך מציל עני מחזק ממנו ועני ואביון מגזלו:
תהלים לה י
3. כל ימי אשר הנגע בו יטמא טמא הוא בדד ישב מחוץ למחנה מושבו:
ויקרא יג מו
4. כי יי אלהיך מתהלך בקרב מחנך להצילך ולתת איביך לפניך והיה מחניך קדוש ולא יראה בך ערות דבר ושב מאחריך: דברים כג טו
5. והיתה לך מחוץ למחנה וי"ל לחוץ חוצה:
דברים כג יג
6. והיה תהיה לך על אזנך והיה בשבתך חוצה והתפרתה בה ושבת וכסית את צאתך:
דברים כג יד

גליון הש"ס

גמ' כאן בקבנים. ע' בכורות ל"ד ע"ב תוס' ד"ה לימתי: רש"י ד"ה בזמן שיש כו' שדרכן לתתן בו. עי' ברש"י כתובות ע"ז ע"א ד"ה מקמן וע"ש: שם בבבר העזרות. וכן לימא ביקלוט פ' בא בספוק ולא יתכן כלב לנוח. ולא עוד אלא שזכו לעבד עורות מוטמאן ולכאורה כסס פת"ס:

הגהות הגר"א

[א] גמ' ולא כנגד אשפה כל"ל. [ב] שם (ולא כנגד צואת חזיריס) מפ"מ וצ"ב בתוספתא ל"ג לה:

מוסף תוספות

א. בתוס' רי"ש כתב, ואפ' אם נפשך שיש לנו לאסור צואת הרגנולים שמא דוקא בלול שלהם שיש שם סרחון אבל כשגדלים בבתים ואין שם כ"א מעט אין לאסור כי אין שם סרחון. ב. בתוס' רי"ש כתב, רצ"ע מהו פי' של באדומים.

מוסף רש"י

הובא בסוף המסכת.

רב ניסים גאון

ריח רע שיש לו עיקר. גרסי בני מערבא [בפירקין הלכה ה] אמר רב חסדא) מסוף ריח רע ד' אמות הדא דאיתמר לאחריו אבל לפניו עד מקום שעיניו רואות כהדא ר' בא וחבריה הוו יתבין קמי פונדקיה דרמשא אמרין מהו למימר מילי דאורייתא אמרין מכיון דאילו הוה ביממא הוינן חמין ליה ואסור כרם כדון אסור:

ב) לפניו הגי' ת"ל תמי.

עין משפט נר מצוה

ק א [מיי' פ"ד מהלכות תפלה הלכה ז] טוש"ע או"ח סי' עד סעי' ו סס וסי' לא סעיף ג:
קא ב מיי' פ"ד מהל' תפלין הל' כ סמג עשין כב טוש"ע או"ח סי' מג סעיף ח:
קב ג מיי' פ"ג מהל' ק"ש הלכה יא טוש"ע או"ח סימן עו סעיף ד:
קג ד מיי' שם הל' יב סמג עשין יח טור שו"ע א"ח סי' עט סעיף ג:
קד ה טוש"ע שם סעיף ח:
קה ו [מיי' שם הלכה ט טוש"ע] שם סעי' ב:
קו ז מיי' פ"ד מהלכות תפלה הלכה ח סמג שם טור שו"ע א"ח סי' ל סעיף ו:
קז ח מיי' פ"ג מהלכות ק"ש הל' ו סמג שם טור שו"ע אורח חיים סימן עט סעיף [ג] ד:
קח ט י כ [מיי' שם הל' יד טור שו"ע] שם סעיף ו:
קט ל מיי' שם הלכה יג סמג שם טוש"ע א"ח סימן עו סעיף ג:
קי מ מיי' פ"י מהלכות טומאת צרעת הל' יב [ופטי"ז הל' ג]:
קיא ס מיי' פ"ג מהל' ק"ש הלכה יג סמג עשין יח טוש"ע א"ח סימן עו סעיף ג: ע [מיי' כס"מ פ"ג מהל' ק"ש הל' ג]:
קיב פ צ מיי' שם הל' טו טור ושו"ע שם סעי' ז:
קיג ק מיי' שם הל' ז סמג שם טוש"ע א"ח סי' פב סעי' ג [וסעיף ב]:

לעזי רש"י

גלניצ"א [גלוניציא"ה]. צהבת. טיל"א. קרום.

רבינו חננאל

[דתניא רשב"ג אומר וכו'. ראה להלן סב, ב]. איתמר צואה על בשרו או ידו מונחת בבית הכסא רב הונא אמר מותר לקרות ק"ש רב חסדא אמר אסור לקרות ק"ש. וקיימ"ל כר"ח אע"ג דהוא תלמידיה דר"ה, דהא חמיר ממבואות המסונפות דאמר ר"ה א"ר יוחנן מניח ידו על פיו וקורא ק"ש אמר רב חסדא האלהים אי אמרה [לי] ר' יוחנן בפומיה לא הוה צייתנא ליה. אתמר ריח רע שיש לו עקר רב הונא אמר מרחיק ד' אמות וקורא ק"ש רב חסדא אמר מרחיק ד' אמות ממקום שפסק הריח. וקיי"ל כרב הונא דאמר מרחיק ארבע אמות וקורא, דהא מתניתא דתנא כרב חסדא דתאה רבא ואמר ליה הלכתא כי הא מתניתא. ויש מרבוותא שאומרים הלכתא כר"ח דהא תניא כוותיה, וקיי"ל אפי' תלמיד בהדי רביה הלכתא כתלמיד אי תניא כוותיה. ואי משום דאמר רבא ליה הלכתא כי הא מתני', אמר בהני לחדר בצואת אדם ובצואת כלבים דאשכח תנא דפליג עליה, אבל בשאר מילי איכא למימר האי תנא מודה ליה הלכך הלכתא כוותיה. בעו מיניה מר' ששת ריח רע שאין לו עקר מהו. פירוש, כגון אדם ששולה זמורה. אמר להו אתו חזו הני ציפי דבי רב דהני גנו והני גרסי. פירוש, מחצלאות שיושבים עליהם הנערים ללמוד ומחצלאות שהיו ישנים עליהם. דהני גאנו והוי גרסי. פירוש אלו ישנים ואלו קורין, ואי אפשר לישן בלא ריח רע כשיצא ממנו, ואלו היו שולחים זמורה ואחרים בני רב היו עוסקין בדברי תורה. הלכה כר' ששת וכדאמרינן דהני מילי לדברי תורה אבל לא לק"ש, והני מילי דחבריה אבל לדידיה לא. צואה עוברת. הילכתא כרבא דאמר אסור

לקרות קרית שמע כנגדה, ולא דמיא לטמא עובר, דפשטינן התם בקביעותא תליא מילתא דכתיב בדד ישב, בעינן ישיבה, אבל [הכא בעינן] והיה מחניך קדוש וליכא. וכן פי חזיר בצואה עוברת דאמר ואפי' בעינ[דנא] דלסליק מן נהרא. ופסק צואה או מי רגלים קיימא לן כר' יהודה דאמר ספק צואה בבית מותר ובאשפה אסור, משום דמחזקינן הבית בנקיות האשפה בצואה, מי רגלים אפי' באשפה מותר וכל שכן בבית. וכר' יונתן דרמי, כתיב ויתד תהיה לך מחוץ למחנה, וכתיב ויד תהיה בשבתך וגו', ומשנינן ויתד תהיה לך בצואה ויד תהיה לך במי רגלים, דלא אסרה תורה אלא כנגד סילון בעת שיוצא מן האמה כמין עמוד בלבד. הא נפל לארעא שרי, ורבנן גזרו בהן אע"פ שנפסקו מן האמה ונגלו לארץ אין קורין כנגדן, וכי גזרו, בודאן גזרו מי רגלים כל זמן שמטפיחין, אבל בספק מי רגלים לא גזרו. אמר רבא הילכתא צואה אפי' יבישה כחרס אסור לקרות קרית שמע כנגדו, מי רגלים כל זמן שמטפיחין, ולא בעינן נבלעו ואין רישומן ניכר, אלא אפי' רישומן ניכר שרי, ובלבד שלא יהיה בהן לחלוחית, שאם יטפח ידו בהן תתלחלח ידו מן מי רגלים שאלו נתן ידו על בשר אחר יראה בו לחלוחית. (כך) [כד]אסיקנא לא דכולי עלמא כל זמן שמטפיחין הא רישומן ניכר וטופח על מנת להטפיח (שרי) [אסור]. ור' יוסי סבר כיון שמטפיחין אע"פ שאינן בטופח אסור. וקיימא לן כתנא קמא דהא רבא אוקמה הכי לאשמעתיה. ובצואה יבישה, פי' ר' יוחנן כל זמן שוורקה ואינה נפרכת. ורבא אמר ליה ר' ירמיה מדיפתי כד תחזה צואה לכנגדו דל חזי אי קרמו פניה אי לא, אי אפליא, פיר' אפליא נתפלחה ונתבקעה מלשון כמו פלח ובקע בארץ וג'. צואה כחרש. פיר' שירידה קוה אלטביעה. כל זמן שגוללה, מלשון וגללו את האבן.

והרי לבו רואה את הערוה. פירש ר"י[א] מדפריך גמרא הכי בפשיטות משמע דלבו רואה את הערוה אסור אלא דרבינו שמעיה תלמידו של רש"י פסק כמ"ק דלבו רואה את הערוה מותר[ב] ומיהו נפשוט משמע דאסור דלא פליגי הני אמוראי אלא בעקבו רואה את הערוה אבל בלבו רואה את הערוה כ"ע מודו דאסור: **והלכתא** נוגע עקבו אסור. וטעמא דגזרינן נוגע עקבו שמא יגע בידיו: **גרף** של רעי. פי' רש"י של חרס בלוע משמע לפירושו אבל כלי אלא בלע לגון זכוכית אפשר דשריג [א]: **ובלבד** שיטיל בהן רביעית מים. אבל בגרף אפשר אלא מהני מים: ספר

כטופח ע"מ להטפיח איכא ביניהו. מ"ק בעי עלי מנת להטפיח וכ' יוסי מתמיר: **לימא תנא סתמא כר' אליעזר.** והלכה כמותו: **דילמא לרפיקין.** קאמרה מתני' עם הנץ החמה אבל לכ"ע עד שלש שעות: **והרי לבו רואה את הערוה.** קס"ד כל אבר שאין דרכו לראות את הערוה [ורואה] אותו בשעה שקורא בתורה קרינן ביה ולא ירהא בך ערות דבר[ד]: **לא נפנה תורה למלאכי השרת.** שאין להם ערוה על כרחנו יש לנו ערוה ואין אנו יכולים להשמר מכל זה: (ג) **כל שהוא.** מעט: **ברוק.** רוקק עליה ומכסה אותה ברוק: **בעפרא.** לנטירי"ל בלע"ז כלומר מחיצת זכוכית או קלף דק מפסיק בנתייס והיא נרלית: **ככסוי הלא מילתא.** וכסיא את לאתך[ו]: **מיס הרעיס.** קרוחים: (ז) **מי המגרה. שעורים שם הפשתן והקנבוס וכסי מסריחים: וכמה מיא רמי ואזיל.** כמה ישליך לתוכם ויבטלם הלא מרובין הם: **ומי רגלים.** מועטין והם בכלי והוא בא לקרות ק"ש אלמלי: **לכסוף.** שמי רגלים בכלי וזה עומן לתוכן מיס בהיא קאמר ר' זכאי רביעית: **אבל לכתחלה.** שקדמו המיס למי רגלים דברי הכל אבל שהוא שכשמטיל מי רגלים בכלי לכסוף ראשון ראשון שנופל לתוך המיס מתבטל ואע"פ שהם רבים והולכין (ח) כבר בטלו: **אייתי לי רביעתא.** אפי' בתחלה: **גרף ועביט.** שניהם כלי חרס הם אלא של רעי קרוי גרף ושל מי רגלים קרוי עביט: **אסור לקרוס ק"ש כנגדם.** הואיל ומיוחדין לכך ואע"פ שאין בתוכן כלום: **ומי רגלים עצמן.** בכלי שאינו מיוחד להם: **כין לפני המטה.** שאין המטה מפסקת בינו לביניס: **כין לאחר המטה.** שהמטה מפסקת ביניהם אסור: **אי שיניחם תחת המטה גרסינן.** ולא גרסינן כלי בתוך כלי: **תחת המטה.** כאילו היו עמודים באלן: **היכי קאמר.** דשב"ג: **בעיין איפשיטא לן.** שאלתנו נתפרשה לה בחלוק שבין לפני המטה ולאחר המטה: **מתייאבא מיהו קשיין.** שהחלפה שיטתן: **מאן שמעת ליה וכו'.** (ט) לא ידעתי היכן היא: **פשיטא לי.** במניחן תחת המטה ורגליה קרים שאין היימנה ולקרקע שלשה טפחים כלבוד דמי והרי הן כמדומים: **עשרה ודאי.** לא שאלתי ממנו דנראה כאילו אינה תחתיה מאחר שיש הפסק כל כך אין זה כסוי: **עייליה לתופה ולא הוה מסתייעא מילתא.** דניאותין שלא היה יכול לנעול: **סכנתון לברי.** כמעט סכנתם את בני למות בענינם העון: **אפילו עשרה מאני.** וכולן כליין כחד מאנא דמי: אקמטרא

והכא בטופח על מנת להטפיח איכא ביניהו: ירד לטבול אם יכול לעלות כו': **לימא תנא סתמא כר' אליעזר דאמר** (ט) **עד הנץ החמה אפי' תימא ר' יהושע ודלמא כותיקין** (ג)**דא"ר יוחנן ותיקין היו גומרין אותה עם הנץ החמה: ואם לאו יתכסה במים ויקרא: והרי לבו רואה את הערוה א"ר אליעזר ואי תימא ר' אחא בר אבא בר אחא משום רבינו** (א)**במים עכורין שנו דדמו כארעא סמיכתא שלא יראה לבו ערותו. ת"ר מים צלולין ישב בהן עד צוארו וקורא וי"א עוכרן ברגלו ות"ק והרי לבו רואה את הערוה קסבר לבו רואה את הערוה מותר והרי עקבו רואה את הערוה קסבר עקבו רואה את הערוה מותר אתמר עקבו רואה את הערוה מותר נוגע אביי אמר אסור ורבא אמר מותר רב זביד מתני לה להא שמעתא הכי רב חיננא בריה דרב איקא מתני לה הכי נוגע דברי הכל אסור רואה אביי אמר אסור רבא אמר מותר** (ב)**לא נתנה תורה למלאכי השרת** (ג)**והלכתא נוגע אסור רואה מותר אמר רבא** (ד)**צואה בעששית מותר לקרות ק"ש כנגדה** (ה)**ערוה בעששית אסור לקרות ק"ש כנגדה צואה בעששית מותר לקרות ק"ש כנגדה דצואה בכסוי תליא מילתא והא מיכסיא ערוה בעששית אסור לקרות ק"ש כנגדה** (ו)**ולא יראה בך ערות דבר אמר רחמנא והא קמיתחזיא אמר אביי** (ז)**צואה כל שהוא מבטלה ברוק אמר רבא** (ח)**וברוק עבה אמר רבא** (ט)**צואה בגומא מניח סנדלו עליה וקורא ק"ש בעא מר בריה דרבינא** (י)**צואה דבוקה בסנדלו מאי תיקו** (יא)**אמר רב יהודה** (יב)**עכו"ם ערום אסור לקרות ק"ש כנגדו מאי איריא עכו"ם אפילו ישראל נמי ישראל פשיטא ליה דאסור אלא עכו"ם אצטריכא ליה מהו דתימא הואיל וכתיב בהו** (ב)**אשר בשר חמורים בשרם אימא כחמור בעלמא הוא קמ"ל דאינהו נמי איקרו ערוה דכתיב** (ג)**וערות אביהם לא ראו: ולא יתכסה לא במים הרעים ולא במי המשרה עד שיטיל לתוכן מים: וכמה מיא רמי ואזיל אלא ה"ק לא יתכסה לא במים הרעים ולא במי המשרה כלל ומי רגלים עד שיטיל לתוכן מים ויקרא ת"ר** (ד)**כמה יטיל לתוכן מים כל שהוא ר' זכאי אומר** (ה)**רביעית אמר רב נחמן מחלוקת לבסוף אבל בתחלה כל שהן ורב יוסף אמר** (ו)**מחלוקת לכתחלה אבל לבסוף דברי הכל רביעית אמר ליה רב יוסף לשמעיה אייתי לי רביעיתא דמיא כר' זכאי:** (ז)**ת"ר** (ח)**גרף של רעי ועביט של מי רגלים אסור לקרות ק"ש כנגדן ואף ע"פ שאין בהן כלום ומי רגלים עצמן עד שיטיל לתוכן מים וכמה יטיל לתוכן מים כל שהוא ר' זכאי אומר רביעית בין לפני המטה בין לאחר המטה רבן שמעון בן גמליאל אומר לאחר המטה קורא לפני המטה אינו קורא אבל מרחיק הוא ארבע אמות וקורא ר"ש בן אלעזר אומר אפי' בית מאה אמה לא יקרא עד שיוציאם או שיניחם תחת המטה איבעיא להו היכי קאמר** (ט) **אחר המטה קורא מיד לפני המטה מרחיק ארבע אמות וקורא או דלמא הכי קאמר לאחר המטה מרחיק ד' אמות וקורא לפני המטה אינו קורא כלל ת"ש דתניא ר"ש בן אלעזר אומר** (י)**אחר המטה קורא מיד לפני המטה מרחיק ארבע אמות רבן שמעון בן גמליאל אומר אפי' בית מאה אמה לא יקרא עד שיוציאם או שיניחם תחת המטה בעיין איפשיטא לן מתנייתא קשיין אהדדי איפוך בתרייתא מה חזית דאפכת בתרייתא איפוך קמייתא מאן שמעת ליה דאמר** (יא)**כוליה בית כארבע אמות דמי ר"ש בן אלעזר היא אמר רב יוסף בעאי מיניה מרב הונא מטה פחות משלשה פשיטא לי דכלבוד דמי שלשה ארבעה חמשה ששה שבעה שמנה תשעה מהו א"ל לא ידענא עשרה ודאי לא מיבעי לי אמר אביי שפיר עבדת דלא איבעיא לך כל עשרה רשותא אחריתי היא אמר רבא הלכתא פחות משלשה כלבוד דמי עשרה רשותא אחריתי היא משלשה עד עשרה היינו דבעא מיניה רב יוסף ליה אמר רב הלכה כר"ש בן אלעזר וכן אמר באלי א"ר יעקב** (ב)**ברה דבת שמואל הלכה כרבי שמעון בן אלעזר ורבא אמר אין הלכה כר"ש בן אלעזר רב אחאי איעסק ליה לבריה בי רב יצחק בר שמואל בר מרתא עייליה לחופה ולא הוה מסתייעא מילתא אזל בתריה לעיוני חזא ספר תורה דמנחא אמר להו איכו השתא לא אתאי סכנתון לברי דתניא** (ג)**בית שיש בו ספר תורה או תפילין אסור לשמש בו את המטה עד שיוציאם או שיניחם כלי בתוך כלי אמר אביי לא שנו** (ד)**אלא בכלי שאינו כליין אבל בכלי שהוא כליין אפילו עשרה מאני כחד מאנא דמי אמר רבא גלימא אקמטרא**

קיד א מי' פ"ג (וס"ג) מהל' ק"ש הלכה ז סמג עשין יח טוש"ע או"ח מ' עד סעיף כ: קטו ב מי' פ"ג שם הלכה יח טוש"ע שם סעיף ה:

קטו ג מי' שם הלכה י סמג שם טוש"ע א"ח מ' עו סעיף ח:

קיז ד מי' שם הלכה טז סמג שם טוש"ע א"ח מ' עה סעיף ה:

קיח ה ו מי' שם הלכה יא סמג שם טוש"ע א"ח מ' עו סעיף ו:

קיט ז ח מי' שם טוש"ע שם סעי' כ:

קכ ט מי' שם הלכה טז סמג שם טוש"ע א"ח מ' עה סעיף ד:

קכא י מי' פ"ב שם הלכה ז טוש"ע א"ח מ' עד סעיף כ (וסימן פו):

קכב כ ל מי' שם פ"ג הלכה י טוש"ע א"ח מ' עז סעיף ח:

קכג מ (נ) מי' שם הל' יג סמג שם טוש"ע א"ח סימן פז סעיף ח:

ג [טור שם]:

קכד ס ע מי' פ"ד מהל' תפילין הל' כד וס"י מהל' ס"ת הל' ז סמג עשין כב טוש"ע א"ח סימן מ סעיף כ וכסי' רמ סעיף ו [ר"ל מי' רפד ס"ק]:

גליון הש"ס

רש"י ד"ה אבל כו' כבר בטלו. עי' פ"ג דף עג ע"ל תוס' ד"ה כי אמת: רש"י ד"ה מאן שמעת ליה כו' לא ידעתי כו'. וכן כרש"י שבת מז: ד"ה למ"ד. ח. ד"ה סיעתא. מט: ד"ה לא זזו. קז: ד"ה הטפויין. קלא: ד"ה בלמדם ת"ה זה הקן. ערובין מ: ד"ה דרב אמת. פסחים לד: ד"ה מגת [פ"ל. ד"ה אבן]. קנח: כרשב"ם ד"ה נלות. יומא יט. ד"ה שער הלקה. עב: ד"ה הא כמ"ד: פס. ד"ה ולוי הקבל. סוכה מז: ד"ה אלא העמיד. כח. ד"ה שיחות. כט. ד"ה נשבע. מז. ד"ה שבעה. ד"ה שיטה. כט. ד"ה נשבע. מז. ד"ה שיב. נג: ד"ה שבעה. ביצה טו: ד"ה ופיזוויה. כט: ד"ה נלף. תענית סוף פ"ב ד"ה שמעיה. מגילה יד. ד"ה נגוזה. סוטה לז: ד"ה אלא זה. מט. ד"ה זו המסמה. קדושין ל. ד"ה לא זזו. נ"ק ה: ד"ה ולמ"ד. מז: ד"ה לא מ"ל. סנהדרין יד. ד"ה מוקמינן. מח: ד"ה והלא. ע: ד"ה כפת. שבועות לז. ד"ה לא מ"ל. ובמיס כב. ד"ה וכא תנא. עו: ד"ה לב' ימים. מנחות קה: ד"ה שמעינן. מולין [מו: ד"ה בלבד] נ: ד"ה איפטומכא. נב. ד"ה בר זכאי. נה: ד"ה וכרי. קכו: ד"ה גוזל. קנא. ד"ה תשעה. ערכין י. ד"ה ולא מוסיפין. יא: ד"ה אלא. יב. ד"ה מתשעה. תמורה עו: ד"ה דיולא. כח: ד"ה עבד נמי:

רבינו חננאל

והרי לבו רואה את הערוה. ומקשינן אמתניתין וכי מתכסה במים הרעים הוה, והרי לבו רואה את הערוה, ופרקינן בעכורין שנו. נמצאת משנתינו כיש אומרים עוכרן ברגליו, הלכך הלכתא כוותיה שאם אינן עכורין אינו רשאי לקרות, אלא יעכר המים ברגליו, ואינו דומה לבו לעקיבו, אלא לבו רואה את הערוה אסור, אבל עקיבו אסיקנא והלכתא עקיבו נוגע את הערוה אסור לקרות ק"ש, עקיבו רואה מותר. **בעא מר בריא דרבינא צואה דבוקה בסנדלו מאי,** תיקו. אזלינן בה לחומרא דכל תיקו דאיסורא לחומרא. **קמ"ל דאינהו נמי איקרו ערוה דכתיב ערות אביהם לא ראו.** והיינו בערותו נראית. **א"ל רב יוסף לשמעיה אייתי לי רביעיתא דמיא כר' זכאי.** בין כסוף רביעית מים כרבי זכאי, דרב יוסף דהוא בתראי עבד עובדא כוותיה. **מאן שמעת ליה דאמר כוליה בית כד' אמות דמי רשב"א.** דהיינו רשב"א דפ' עושין פסין דתניא התם כלל אמר רבי שמעון בן אלעזר כל היקף שתשמישה לדירה כגון הדיר והסהר והמוקצה וחצר אפילו בת חמשת ובת עשרה כורין מותר. **לפני המטה.** פירוש והוא רואה אותן הרי הן עמו במקום אחד, ובעינן והיה מחניך קדוש וליכא. אבל אם הם לאחר המטה ואינו רואה אותם אינן רואים במחנהו ומותר. **שבעה שמונה תשעה מהו,** א"ל לא ידענא. פירוש, למטה משלשה טפחים דברי הכל קורא דהא מכוסין הן, דכל פחות משלשה כלבוד דמי, למעלה מעשרה דברי הכל אסור לקרות כנגדו, דמטה זו רשות אחריתי דבפני עצמה, ונמצא דהוא והם במחנה אחת, והתורה אמרה והיה מחניך קדוש וליכא, משלשה עד עשרה איכבי ולא איפשיט, ובכי האי גונא לחומרא עבדינן ואסור. **ורבא אמר** אין **הלכה כר"ש בן אלעזר.** קי"ל כרבא דהוא בתראי. **ובית שיש בו ספר תורה.** אי תפלין אסור לשמש מטתו כאותו בית עד שיוציאם, ואם אי אפשר לו להוציאם אסור עד שיניחם כלי בתוך כלי שאינו כליין. ואם אי אפשר לו לא זה ולא זה עושה לו מחיצה עשרה טפחים והני מילי דלית ליה בית אחר. **אמר רבא גלימא אקמטרא ככלי בתוך כלי דמי.** פירוש, באקמטרי שהוא עשוי לצורך הספר והוא כליין והוא גופיה קדוש.

בן אלעזר. עיקר דבריו של ר' שמעון בן אלעזר בתוספתא דעירובין (פ"ב) ובגמרא בפרק עושין פסין (דף כב) אמר רבי שמעון בן אלעזר כל אויר שתשמישו לדירה כגון דיר וסהר ומוקצה וחצר אפילו בית ה' כורין אפילו בית ו' כורין מותר שמעינן מיהא דר' שמעון היה מתיר לבטלה כל כי האי שיעור' מפני שתשמישו לדירה וכולו כד' אמות דמי ליה: **אמר רב יוסף בעו מיניה מרב הונא** פחות מג' כלבוד דמי. עיקרא דהא מילתא דכל פחות מג' כלבוד דמי שנוי במשנה ובהרבה מקומות וגם בתוספתא ואנו מזכירים מה שנמצא בדיינו במסכת כלאים בפרק קרחת הכרם (משנה ד) שנינו מחיצת הקנים אם בין קנה לקנה ג' טפחים כדי שיכנס הגדי הרי זה כמחיצה ובתוספתא נמי רכוותה ובפרק קמא דעירובין (דף מז) מקיפין ג' חבלים כו' מקיפין בקנים ובלבד שלא יהא בין קנה לחברו ג' טפחים ובגמרא דהאי פירקא (שם דף מז) **תא שמע** ג' מדות במחיצה כו' **והיא שנויה בתוספתא' כלאים** (פרק ד) **ובמתני'** (טוהרות פרק א דף מז) **המשלשל דפנות מלמעלה למטה אם גבוהות מן הארץ ג' טפחים פטולה משום דנפקא לה מתורת לבוד והא דאמרינן הכא עשרה רשותא אחריתי היא איתיה לעיקרא בפירקא קמא דשבת** (דף ז) **בברייתא דתנו רבנן ד' רשויות לשבת כו' [וכן בסוכה דף ה ע"ש]:**

תורה אור השלם

1. כִּי יֵלֶךְ אֶלֹהִיךָ מִתְהַלֵּךְ בְּקֶרֶב מַחֲנֶךָ לְהַצִּילְךָ וְלָתֵת אֹיְבֶיךָ לְפָנֶיךָ וְהָיָה מַחֲנֶיךָ קָדוֹשׁ וְלֹא יִרְאֶה בְךָ עֶרְוַת דָּבָר וְשָׁב מֵאַחֲרֶיךָ:
דברים כג טו

2. וְתַעֲנֻבָה עַל פַּלְגֵשֵׁיהֶם אֲשֶׁר בְּשַׂר חֲמוֹרִים בְּשָׂרָם וְזִרְמַת סוּסִים זִרְמָתָם:
יחזקאל כג כ

3. וַיִּקַּח שֵׁם וָפֶת אֶת הַשִּׂמְלָה וַיָּשִׂימוּ עַל שְׁכֶם שְׁנֵיהֶם וַיֵּלְכוּ אֲחֹרַנִּית וַיְכַסּוּ אֵת עֶרְוַת אֲבִיהֶם וּפְנֵיהֶם אֲחֹרַנִּית וְעֶרְוַת אֲבִיהֶם לֹא רָאוּ:
בראשית ט כג

הגהות הב"ח

(ו) גמ' סימי קאמר רשב"ג אחר המטה: (ב) רש"י ד"ה כל שהוא ת"ה כרוק ל"ל אמר ד"ה בכסוי:

הגהות הגר"א

[א] בתוס' סד"ה גרף נמתק כ' נקודו' הספסק (דד"ה גרף וד"ה בלבד הוא דבור אחד ד"ה בדפו"י וכ"מ במרדכי ולא כרש"ל):

מוסף תוספות

א. בתוס' רי"ש כתב. פי' ר"ח. ב. בתוס' רי"ש כתב, מדסבר ת"ק דר"א דלבו רואה את הערוה מותר דהוי כרבים לגבי יחיד. ג. בתוס' רי"ש כתב, ולא ידענא אי אמר' הכי בעביט של עץ ושל זכוכית. ד. בתוס' רי"ש כתב, ומסתבר דלא מהני בהו הטלת מים (בתוס' רי"ש שני הדבורים הם דבור אחד).

לעזי רש"י

לנטירנ"א. פנס.

מוסף רש"י

ותיקין. אנשים עניים ומתנבין מצוה (לעיל ט) לו: המקדימין למצות ומחזיקים לעשות דבר זמנו ומצותו (לקמן כו:). **עכו"ם ערום.** כל שקן ישראל, דממפרש ומזיל (שבת קנ:). **כלבוד.** לשון לבוד כמו סניף, דבר קלר שהוסיפו עליו והמריכוהו (ערובין ד: וכעי"ז סוכה ד:).

רב נסים גאון

לימא תנן סתמא כר' אליעזר דאמר עד הנץ החמה. (דאמר) [עיקר] מחלוקת ר' אליעזר ור' יהושע בפירקא קמא (דף ט) דהא מסכתא: **מאן שמעת** ליה דאמר כל הבית כולו כד' אמות דמי ר' שמעון

בטופח ע"מ להטפיח איכא ביניהו. מ"ק בעי עלי מנת להטפיח וכ' יוסי מתמיר: **לימא תנא סתמא כר' אליעזר.** והלכה כמותו: **דילמא לרפיקין.** קאמרה מתני' עם הנץ החמה אבל לכ"ע עד שלש שעות: **והרי לבו רואה את הערוה.** קס"ד כל אבר שאין דרכו לראות את הערוה [ורואה] אותו בשעה שקורא בתורה קרינן ביה ולא ירהא בך ערות דבר[ד]: **לא נפנה תורה למלאכי השרת.** שאין להם ערוה על כרחנו יש לנו ערוה ואין אנו יכולים להשמר מכל זה: (ג) **כל שהוא.** מעט: **ברוק.** רוקק עליה ומכסה אותה ברוק: **בעפרא.** לנטירנ"א בלע"ז כלומר מחיצת זכוכית או קלף דק מפסיק בנתייס והיא נרלית: **ככסוי הלא מילתא.** וכסיא את לאתך[ו]: **מיס הרעיס.** קרוחים: (ז) **מי המגרה. שעורים שם הפשתן והקנבוס וכסי מסריחים: וכמה מיא רמי ואזיל.** כמה ישליך לתוכם ויבטלם הלא מרובין הם: **ומי רגלים.** מועטין והם בכלי והוא בא לקרות ק"ש אלמלי: **לכסוף.** שמי רגלים בכלי וזה עומן לתוכן מיס בהיא קאמר ר' זכאי רביעית: **אבל לכתחלה.** שקדמו המיס למי רגלים דברי הכל אבל שהוא שכשמטיל מי רגלים בכלי לכסוף ראשון ראשון שנופל לתוך המיס מתבטל ואע"פ שהם רבים והולכין (ח) כבר בטלו: **אייתי לי רביעתא.** אפי' בתחלה: **גרף ועביט.** שניהם כלי חרס הם אלא של רעי קרוי גרף ושל מי רגלים קרוי עביט: **אסור לקרוס ק"ש כנגדם.** הואיל ומיוחדין לכך ואע"פ שאין בתוכן כלום: **ומי רגלים עצמן.** בכלי שאינו מיוחד להם: **כין לפני המטה.** שאין המטה מפסקת בינו לביניס: **כין לאחר המטה.** שהמטה מפסקת ביניהם אסור: **אי שיניחם תחת המטה גרסינן.** ולא גרסינן כלי בתוך כלי: **תחת המטה.** כאילו היו עמודים באלן: **היכי קאמר.** דשב"ג: **בעיין איפשיטא לן.** שאלתנו נתפרשה לה בחלוק שבין לפני המטה ולאחר המטה: **מתייאבא מיהו קשיין.** שהחלפה שיטתן: **מאן שמעת ליה וכו'.** (ט) לא ידעתי היכן היא: **פשיטא לי.** במניחן תחת המטה ורגליה קרים שאין היימנה ולקרקע שלשה טפחים כלבוד דמי והרי הן כמדומים: **עשרה ודאי.** לא שאלתי ממנו דנראה כאילו אינה תחתיה מאחר שיש הפסק כל כך אין זה כסוי: **עייליה לתופה ולא הוה מסתייעא מילתא.** דניאותין שלא היה יכול לנעול: **סכנתון לברי.** כמעט סכנתם את בני למות בענינם העון: **אפילו עשרה מאני.** וכולן כליין כחד מאנא דמי: אקמטרא

והכא בטופח על מנת להטפיח איכא ביניהו: ירד לטבול אם יכול לעלות כו': **לימא תנא סתמא כר' אליעזר דאמר** (ט) **עד הנץ החמה אפי' תימא ר' יהושע ודלמא כותיקין** (ג)**דא"ר יוחנן ותיקין היו גומרין אותה עם הנץ החמה: ואם לאו יתכסה במים ויקרא: והרי לבו רואה את הערוה א"ר אליעזר ואי תימא ר' אחא בר אבא בר אחא משום רבינו** (א)**במים עכורין שנו דדמו כארעא סמיכתא שלא יראה לבו ערותו. ת"ר מים צלולין ישב בהן עד צוארו וקורא וי"א עוכרן ברגלו ות"ק והרי לבו רואה את הערוה קסבר לבו רואה את הערוה מותר והרי עקבו רואה את הערוה קסבר עקבו רואה את הערוה מותר אתמר עקבו רואה את הערוה מותר נוגע אביי אמר אסור ורבא אמר מותר רב זביד מתני לה להא שמעתא הכי רב חיננא בריה דרב איקא מתני לה הכי נוגע דברי הכל אסור רואה אביי אמר אסור רבא אמר מותר** (ב)**לא נתנה תורה למלאכי השרת** (ג)**והלכתא נוגע אסור רואה מותר אמר רבא** (ד)**צואה בעששית מותר לקרות ק"ש כנגדה** (ה)**ערוה בעששית אסור לקרות ק"ש כנגדה צואה בעששית מותר לקרות ק"ש כנגדה דצואה בכסוי תליא מילתא והא מיכסיא ערוה בעששית אסור לקרות ק"ש כנגדה** (ו)**ולא יראה בך ערות דבר אמר רחמנא והא קמיתחזיא אמר אביי** (ז)**צואה כל שהוא מבטלה ברוק אמר רבא** (ח)**וברוק עבה אמר רבא** (ט)**צואה בגומא מניח סנדלו עליה וקורא ק"ש בעא מר בריה דרבינא** (י)**צואה דבוקה בסנדלו מאי תיקו** (יא)**אמר רב יהודה** (יב)**עכו"ם ערום אסור לקרות ק"ש כנגדו מאי איריא עכו"ם אפילו ישראל נמי ישראל פשיטא ליה דאסור אלא עכו"ם אצטריכא ליה מהו דתימא הואיל וכתיב בהו** (ב)**אשר בשר חמורים בשרם אימא כחמור בעלמא הוא קמ"ל דאינהו נמי איקרו ערוה דכתיב** (ג)**וערות אביהם לא ראו: ולא יתכסה לא במים הרעים ולא במי המשרה עד שיטיל לתוכן מים: וכמה מיא רמי ואזיל אלא ה"ק לא יתכסה לא במים הרעים ולא במי המשרה כלל ומי רגלים עד שיטיל לתוכן מים ויקרא ת"ר** (ד)**כמה יטיל לתוכן מים כל שהוא ר' זכאי אומר** (ה)**רביעית אמר רב נחמן מחלוקת לבסוף אבל בתחלה כל שהן ורב יוסף אמר** (ו)**מחלוקת לכתחלה אבל לבסוף דברי הכל רביעית אמר ליה רב יוסף לשמעיה אייתי לי רביעיתא דמיא כר' זכאי:** (ז)**ת"ר** (ח)**גרף של רעי ועביט של מי רגלים אסור לקרות ק"ש כנגדן ואף ע"פ שאין בהן כלום ומי רגלים עצמן עד שיטיל לתוכן מים וכמה יטיל לתוכן מים כל שהוא ר' זכאי אומר רביעית בין לפני המטה בין לאחר המטה רבן שמעון בן גמליאל אומר לאחר המטה קורא לפני המטה אינו קורא אבל מרחיק הוא ארבע אמות וקורא ר"ש בן אלעזר אומר אפי' בית מאה אמה לא יקרא עד שיוציאם או שיניחם תחת המטה איבעיא להו היכי קאמר** (ט) **אחר המטה קורא מיד לפני המטה מרחיק ארבע אמות וקורא או דלמא הכי קאמר לאחר המטה מרחיק ד' אמות וקורא לפני המטה אינו קורא כלל ת"ש דתניא ר"ש בן אלעזר אומר** (י)**אחר המטה קורא מיד לפני המטה מרחיק ארבע אמות רבן שמעון בן גמליאל אומר אפי' בית מאה אמה לא יקרא עד שיוציאם או שיניחם תחת המטה בעיין איפשיטא לן מתנייתא קשיין אהדדי איפוך בתרייתא מה חזית דאפכת בתרייתא איפוך קמייתא מאן שמעת ליה דאמר** (יא)**כוליה בית כארבע אמות דמי ר"ש בן אלעזר היא אמר רב יוסף בעאי מיניה מרב הונא מטה פחות משלשה פשיטא לי דכלבוד דמי שלשה ארבעה חמשה ששה שבעה שמנה תשעה מהו א"ל לא ידענא עשרה ודאי לא מיבעי לי אמר אביי שפיר עבדת דלא איבעיא לך כל עשרה רשותא אחריתי היא אמר רבא הלכתא פחות משלשה כלבוד דמי עשרה רשותא אחריתי היא משלשה עד עשרה היינו דבעא מיניה רב יוסף ליה אמר רב הלכה כר"ש בן אלעזר וכן אמר באלי א"ר יעקב** (ב)**ברה דבת שמואל הלכה כרבי שמעון בן אלעזר ורבא אמר אין הלכה כר"ש בן אלעזר רב אחאי איעסק ליה לבריה בי רב יצחק בר שמואל בר מרתא עייליה לחופה ולא הוה מסתייעא מילתא אזל בתריה לעיוני חזא ספר תורה דמנחא אמר להו איכו השתא לא אתאי סכנתון לברי דתניא** (ג)**בית שיש בו ספר תורה או תפילין אסור לשמש בו את המטה עד שיוציאם או שיניחם כלי בתוך כלי אמר אביי לא שנו** (ד)**אלא בכלי שאינו כליין אבל בכלי שהוא כליין אפילו עשרה מאני כחד מאנא דמי אמר רבא גלימא אקמטרא**

הערוה אסור, אבל עקיבו אסיקנא והלכתא עקיבו נוגע את הערוה אסור לקרות ק"ש, עקיבו רואה מותר. **בעא מר בריא דרבינא צואה דבוקה בסנדלו מאי,** תיקו. אזלינן בה לחומרא דכל תיקו דאיסורא לחומרא. **קמ"ל דאינהו נמי איקרו ערוה דכתיב ערות אביהם לא ראו.** והיינו בערותו נראית. **א"ל רב יוסף לשמעיה אייתי לי רביעיתא דמיא כר' זכאי.** בין כסוף רביעית מים כרבי זכאי, דרב יוסף דהוא בתראי עבד עובדא כוותיה. **מאן שמעת ליה דאמר כוליה בית כד' אמות דמי רשב"א.** דהיינו רשב"א דפ' עושין פסין דתניא התם כלל אמר רבי שמעון בן אלעזר כל היקף שתשמישה לדירה כגון הדיר והסהר והמוקצה וחצר אפילו בת חמשת ובת עשרה כורין מותר. **לפני המטה.** פירוש והוא רואה אותן הרי הן עמו במקום אחד, ובעינן והיה מחניך קדוש וליכא. אבל אם הם לאחר המטה ואינו רואה אותם אינן רואים במחנהו ומותר. **שבעה שמונה תשעה מהו,** א"ל לא ידענא. פירוש, למטה משלשה טפחים דברי הכל קורא דהא מכוסין הן, דכל פחות משלשה כלבוד דמי, למעלה מעשרה דברי הכל אסור לקרות כנגדו, דמטה זו רשות אחריתי דבפני עצמה, ונמצא דהוא והם במחנה אחת, והתורה אמרה והיה מחניך קדוש וליכא, משלשה עד עשרה איכבי ולא איפשיט, ובכי האי גונא לחומרא עבדינן ואסור. **ורבא אמר** אין **הלכה כר"ש בן אלעזר.** קי"ל כרבא דהוא בתראי. **ובית שיש בו ספר תורה.** אי תפלין אסור לשמש מטתו כאותו בית עד שיוציאם, ואם אי אפשר לו להוציאם אסור עד שיניחם כלי בתוך כלי שאינו כליין. ואם אי אפשר לו לא זה ולא זה עושה לו מחיצה עשרה טפחים והני מילי דלית ליה בית אחר. **אמר רבא גלימא אקמטרא ככלי בתוך כלי דמי.** פירוש, באקמטרי שהוא עשוי לצורך הספר והוא כליין והוא גופיה קדוש.

מסורת הש"ס

ג) שבת לה. ע"ש בפירש"י עירובין נט: ביצה כב. קידושין לג. פס: כתובות ס: סנהדרין ה: מנחות לה: מולין ו.), ב) שבת י. (ופס איתא ר' יוסי), ג) [נדרים ז. שבת י.), ד) לעיל דף כח.; ה) [ע' תוס' פסחים קז. ד"ה פתוך וכו' שי עטמים שנקרא תפלת המנחה], ו) [ע' תוס' לקמן כח. ד"ה הא], ז) נ"ל נ"ג, ח) לעיל דף ט: דף כה:, ט) תגיגה דף ט:, י) [לעיל כב.], כ) [נ"ב], ל) [לקמן ח:], מ) מתדיין, נ) [ע"ש תוס' יומא פז: ד"ה והאמר ותוס' תגיגה ט: ד"ה מן],

תורה אור השלם

1. וַיִּקְרָא אֱלֹהִים לָאוֹר יוֹם וְלַחֹשֶׁךְ קָרָא לָיְלָה וַיְהִי עֶרֶב וַיְהִי בֹקֶר יוֹם אֶחָד:

בראשית א ה

2. מְעֻרָּת לֹא יוּכַל לִתְקֹן חֲסֹרוֹן לֹא יוּכַל לְהִמָּנוֹת:

קהלת א טו

הגהות הב"ח

(א) רש"י ד"ה לתיקון וכו' מקדימין להתפלל לאחר הנץ החמה וכי מנן: (ב) תוס' ד"ה תפלת וכו' משא"כ ממנחה דאינה אלא משש:

מוסף תוספות

א. בתוס' רי"ש כתב, ולא בשאר ספרים, אבל בחומשין שלנו שאין עשויין בגליון צ"ע אם צריך להחמיר ומסתבר שאין צריך. ב בתוס' רי"ש. הוסיף, או שרא המיינה כפ"ק דשבת לא מטרחי' לי' וכן עלה על מטהו דירושלמי דאין מטריחים אותו שירד.

מוסף רש"י

לאו אדעתאי. לא היימי זכור, וכלומר פירכו לא פכיכא לי (שבת צה.) לו: שונג היימי (מנחות לה:). הדרן עלך מי שמתו ותיקין. מנשים ועבדים ומחמכין מלוה (לעיל ס:). שנמנו חבריו לדבר מצוה. שאמרו לו בא עמנו ולא הלך, נמצא שחסר עמנו מלאתו ממון, לא יוכל לימנות עוד בלאתו ממון, שכבר עשו את המצוה (חגיגה ט:).

רבינו חננאל

כמה ירחיק מהן ומן הצואה ד' אמות. ואסיקנא הא דתנן שצריך להרחיק ממי המשרה וממנים הרעים ד' אמות, ה"מ לאחוריו אבל לפניו מלא עיניו, וכן בצואה בק"ש וכן בתפלה. כי קא מיבעיא ליה לרבינא למיקם עליה לצלויי בגויה אבל בגבדו לא. פי', דבית הכסא חדש שאין בו צואה מתפלל אדם בגבדו במקום שהזמינו לבית הכסא, אבל להכנס בתוכו להתפלל אסור. הני בתי כסאי דפרסאי אע"ג דאית בהו צואה כסתומין דמי. פי', בורות הפרים בקרקע הם, ופיהם סתום כמין קמור מרודד שהצואה מתגלגלת בהן, אלו ודאי כסתומות חשובות דאין הצואה נראית בתוכם. מתני': זב שראה קרי ונדה שפלטה שכבת זרע שהן יושבין בטומאה חמורה ואירע טומאה קלה, והמשמשת שראתה נדה ישובת בטומאה קלה צריכין טבילה ורי' יהודה פוטר. וכן תני ר' חייא בעל קרי שראה ז[ן]ב צריך טבילה ורי' יהודה פוטר. וקי"ל כרבנן דמצטרכי טבילה בטומאה קלה, ואע"ג דטומאה חמורה השתא אינו עולה לטהרה, אפי' הכי מצוה

אקמטרא. מרגז של ספרים וכמגילה (דף כו:) קמטרי דספרי וכן תרגם יונתן וכגנזי ברומים (יחזקאל מז) אלמין דזהירין מחתין בקמטרין וכן לאחר על המלתחה (תלמים ב י) לדעל קמטרא: **כללי בתוך כלי דמי.** דהא גלימא לאו כלין הוא: **מחילה עשרה.** ואם לאו לא ישמש: **לדוכסיה.** במקום מטמו: **לאו אדעתאי.** לא נתתי לבי: **כנגד בית הכסא.** בדחוק מרגע אמות: **דלית בה לוחה.** שפינו אותה: **בית המרחץ.** אסור להרהר בו: **דפרסאי.** בתפירה היו ופיסם בדחוק מן הגומא והוא בשיפוע והרעי מתגלגל ונופל לגומא: **מתני' זב שראה קרי.** אע"פ שטמא טומאת שבעה משום זיבה ואין טבילה זו מטהרתו אפ"ה צריך טבילה לדברי תורה כתקנת עזרא משום קרי וכן נדה אם באה להתפלל י"ח: **שפלטה שכבת זרע.** הרי היא כבעל קרי דלאשכחן בפיני שלשת ימים אל תגשו אל אשה (שמות יט) לפי שבשכבת זרע מטמא בפליטתו כל שנשה ולאחר מכאן כבר הסרים בגופה ואין ראוי עוד להזריע להיות עוד ולד עולר הימנה והיפ נדה שפלטה עתה התשמיש שנשמשה אתמול קודם שראתה: **ורבי יהודה פוטר.** קא סלקא דעתך השתא הואיל וטומאתה זיבה קודמת והרי הוא טמא טומאה חמורה ואינו אוסרתו בדברי תורה כדאמרינן בפרקין[1] הזבים והמלוערים מותרים תו לא אתיא טומאת קרי דקילא ואסרה ליה: **גמ'** לאו בר טבילה הוא. לדברי תורה ואע"פ שטומאתו חמורה ותו לא אתי קרי ומצריך ליה:

הדרן עלך מי שמתו

תפלת השחר: עד הערב. עד משכה: **עד פלג המנחה.** בגמרא[2] מפרש לה: **אין לה קבע.** כל הלילה זמנה. ובגמרא[3] מפרש מאי לשון אין לה קבע:

גמ' מלוכה. של קריאת שמע: **לוקיקין.** המקדימין למלות ומחזרים לעשות דבר בזמנו ומצוותו מקדימים[4] לאחר הנץ החמה להתפלל וכי תנן במתני' למאחרים שלא יאחר יותר מחצות שמשם ואילך עבר הזמן: **וכולי עלמא.** שאר המתפללין המאחרין עד חצות יכולין לאחר ומו לא: **במנחה.** היינו אחר חצות: **אם תימלי לומר.** כלומר אם תשיבני בשאלתי ממה שאמרנו טעה ולא התפלל ערבית וכו': **וכיון דעבר יומו בטל קרבנו.** ואינו מקריבו כיום אחר אם זמנו קבוע כגון מוספים[5] של כל יום ויום: מגליל

ספר תורה עושה לו מחיצה. ודוקא ספר תורה וגם בחומשים[א] יש להחמיר כמו בספר תורה אבל בשאר ספרים דיין בכסוי בעלמא: **הדרן עלך מי שמתו**

תפלת השחר עד חצות וכו' **תפלת המנחה עד הערב.** ולא"ת אמאי לא קתני גבי תפלת המנחה כל היום כמו גבי תפלת המוספין וי"ל דזמן מוספין הוא כל היום אפילו משחרית שהרי קרבנות יכול להקריב מיד אחר התמיד א"כ גם תפלת מוספין יכול להתפלל מיד מן הנקר מה שאין כן במנחה (ב) אלא משש שעות ומתנה והכי נמי בפ"ק דע"ג (ד' ד:) לא ליגלי אינש לגלותא דמוספין בתלת שעי קמייתא ברים שתא בימיד כו' אלמא בשאר ימות השנה יכול להתפלל ולהכי מקדיש תפלת המנחה לתפלת המוספין משום שהיא תדירה בכל יום אע"פ שתפלת מוספין קודמת: **טעה ולא התפלל ערבית מתפלל בשחרית שתים.** ולא"ת והאמר רב לקמן (ד' מ:) תפלת ערבית רשות וקי"ל כותיה בשאורי ועוד קשה דאמר לקמן (ד' ל:) טעה ולא התפלל יעלה ויבוא בלילה אין מחזירים אותו משום דאין מקדשין את החדש בלילה ולמה ליה אי טעמא מיפוק ליה דתפלת ערבית רשות וי"ל הא דאמרינן דתפלת ערבית רשות היינו לגבי מצוה אחרת והיא עובדא[ג] דאז אמרינן תדמה תפלת ערבית מתניה אבל לאחם אין לו לבטלה[ד] ומיהו אם איחר עד המנחה נראה דעבר זמנו בטל קרבנו כיון דשהה כל כך ולאחר ב' תפלות לא מלינו שתיקנו חכמים לחזור ולהתפלל אם שכח ואפילו תפלה אחת אם בטל במזיד לא יוכל לתקן ובסמוך קרי ליה מעוות לא יוכל לתקון:

איבעיא להו טעה ולא התפלל תפלת מנחה כו'. לא בעי אם טעה ולא התפלל תפלת מוסף דהא ודאי אינו מתפלל בערבית דהיינו יקרא את הקרבנות וכבר עבר זמן מוסף וגם לא תיקנו שבע ברכות של מוסף אלא משום ונשלמה פרים שפתינו וכזה ודאי עבר זמנו בטל קרבנו אבל שאר תפלות דרחמי נינהו ולוקי שיתפלל אדם כל היום כולו ואין כאן עבר זמנו בתפלה אחת: טעה

אקמטרא[א] ככלי בתוך כלי דמי. אמר רבי יהושע בן לוי ס"ת צריך לעשות לו מחיצה עשרה מר זוטרא איקלע לבי רב אשי חזייה לדוכתיה דמר בר רב אשי דמנח ביה ספר תורה ועביד ליה מחיצה עשרה אמר ליה כמאן כרבי יהושע בן לוי[ב] אימר דאמר רבי יהושע בן לוי דלית ליה ביתא אחרינא מר הא אית ליה ביתא אחרינא אמר ליה[ג] לאו אדעתאי: כמה ירחיק מהן ומן הצואה ארבע אמות: אמר רבא אמר רב סחורה אמר רב הונא[ד] לא שנו אלא לאחוריו אבל לפניו מרחיק מלא עיניו[ה] וכן לתפלה איני והא אמר רפרם בר פפא אמר רב חסדא עומד אדם כנגד בית הכסא ומתפלל הכא במאי עסקינן בבית הכסא שאין בו צואה איני והאמר[ו] רב יוסף בר חנינא[ז] בית הכסא שאמרו אע"פ שאין בו צואה ובית המרחץ שאמרו אע"פ שאין בו אדם אלא הכא במאי עסקינן בחדתי[ח] והא מיבעי ליה לרבינא[ט] הזמינו לבית הכסא מהו יש זימון או אין זימון כי קא מיבעי ליה לרבינא למיקם עליה לצלויי בגויה אבל כנגדו לא אמר רבא[י] הני בתי כסאי דפרסאי אע"ג דאית בהו צואה כסתומין דמו: **מתני'**[כ] זב שראה קרי ונדה שפלטה שכבת זרע והמשמשת שראתה נדה[ל] צריכין טבילה ורבי יהודה[מ] פוטר: **גמ'** איבעיא להו בעל קרי שראה זיבה לר' יהודה מהו כי פטר רבי יהודה התם בזב שראה קרי דמעיקרא לאו בר טבילה הוא אבל בעל קרי שראה זיבה דמעיקרא בר טבילה הוא מחייב או דילמא לא שנא תא שמע המשמשת וראתה נדה צריכה טבילה ורבי יהודה פוטר והא משמשת וראתה נדה כבעל קרי שראה זיבה דמיא וקא פטר רבי יהודה ש"מ תני רבי חייא בהדיא בעל קרי שראה זיבה צריך טבילה ורבי יהודה פוטר:

הדרן עלך מי שמתו

תפלת השחר עד חצות ר' יהודה אומר [נ]עד ד' שעות תפלת [ס]המנחה עד הערב רבי יהודה אומר עד פלג המנחה תפלת הערב אין לה קבע [ע]ושל מוספים כל היום [פ](ר' יהודה אומר עד ז' שעות): **גמ'** ורמינהו מצותה [צ]עם הנץ החמה כדי שיסמוך גאולה לתפלה ונמצא מתפלל ביום כי תניא ההיא לותיקין [ק]דא"ר יוחנן ותיקין היו גומרים אותה עם הנץ החמה וכ"ע עד חצות ותו לא והאמר רב מרי בריה דרב הונא בריה דר' ירמיה בר אבא אמר רבי יוחנן [ר]טעה ולא התפלל ערבית מתפלל בשחרית שתים [ש]שחרית מתפלל במנחה שתים כולי יומא מצלי ואזיל עד חצות יהבי ליה שכר תפלה בזמנה מכאן ואילך [ת]שכר תפלה יהבי ליה שכר תפלה בזמנה לא יהבי ליה איבעיא להו טעה ולא התפלל מנחה מהו שיתפלל ערבית ב' את"ל טעה ולא התפלל ערבית מתפלל שחרית ב' משום דחד יומא הוא דכתיב [א]ויהי ערב ויהי בקר יום אחד אבל הכא תפלה במקום קרבן היא וכיון דעבר יומו [ב]בטל קרבנו או דילמא כיון דצלותא רחמי היא כל אימת דבעי מצלי ואזיל ת"ש דאמר רב הונא בר יהודה א"ר יצחק א"ר יוחנן [ג]טעה ולא התפלל מנחה מתפלל ערבית ב' ואין בזה משום דעבר יומו בטל קרבנו מיתיבי [ד]מעות [ה]לא יוכל לתקון וחסרון לא יוכל להמנות [ו]מעות לא יוכל לתקון זה שבטל ק"ש של ערבית וק"ש של שחרית או תפלה של ערבית או תפלה של שחרית וחסרון לא יוכל להמנות זה שנמנו חביריו לדבר מצוה ולא נמנה עמהם א"ר יצחק א"ר יוחנן הכא במאי עסקינן [ח]שבטל במזיד אמר רב אשי דיקא נמי דקתני בטל ולא קתני טעה ש"מ: תנו

עין משפט נר מצוה

קבה א [טוש"ע לו"ח סי' מ סעי' ב ופי' רמ"א סעי' ו ויו"ד סי' רפב סעי' ח]:
ב מיי' פ"י מה"ל ס"ת הלכה ז טוש"ע לו"ח סימן רמ סעיף ו [וי"ד סי]:
קבו ג מיי' פ"ג מה"ל ק"ש הל' ח' טוש"ע לו"ח סי' עט סעיף ל:
ד [מיי' פ"ד מה"ל תפלה הל' ט טוש"ע לו"ח סי' ל סעי' כו]:
קבז ה מיי' פ"ג מה"ל ק"ש הל"כ ב' סמג עשין יח טוש"ע לו"ח סימן פג סעיף ל:
קבח ו מיי' שם הלכה ג טוש"ע שם סעיף ב:
קבט ז טוש"ע שם סעיף ד:
קל ח מיי' פ"ד מה"ל ק"ש הלכה ח ופ"ד מה"ל תפלה הל' ה [סמג עשין יח עור לו"ח סי' פח]:
א ט י מיי' פ"ג מה"ל תפלה הלכה ל סמג עשין יט טוש"ע לו"ח סי' פט סעיף ל:
ב כ מיי' שם הלכה ט סמג שם טוש"ע לו"ח סי' קח סעיף ב:
ג ל מיי' שם טוש"ע שם סעיף ל:
ד מ מיי' שם הל' ל טוש"ע לו"ח סי' פט סעיף ל:
ג [מיי' פ"ט מה"ל תמידין הלכה כ]:
ה ס מיי' שם הל' ט טוש"ע לו"ח סי' קח סעיף ג וסימן רלד סעיף ב:
ו ע פ מיי' שם הל' ח טוש"ע שם סי' קח סעיף ז:

רבינו חננאל (המשך)

להקרבת תמידין. של שחר עד חצות, ושל בין הערבים עד הערב. ור' יהודה סבר אין הקרבת תמידין כשר אלא שמונה שעות ועוד ביום. תמיד של שחר היה נשחט משיאור המזרח, ומצאנו שהיו שוחטין אותו ומנקרים אותו ומוליכין האיברים ומולחין אותן, ועדיין לא היה הנץ החמה, דתנן הלכו ונתנום מחצי ככש ולמטה ומלחום וירדו ובאו ללשכת הגזית לקרות את שמע. ותנן הילני אמו עשתה נברשת של זהב, תאנא כשחמה זורחת יוצאין ממנה ניצוצות ורודעין שהגיע זמן ק"ש. ומקשינן ורמינהי הקורא את שמע עם אנשי משמר ועם אנשי מעמד לא יצא ידי חובתו מפני שאנשי משמר משכימין ואנשי מעמד מאחרין. ופריק אביי בנברשת זו עשויה לידע שאר עמא דבירושלים זולתי אנשי משמר. נתברר שהיה נשחט תמיד של שחר קודם הנץ החמה, והיה מעת זריחת השמש עד סוף ד' שעות כשר להקריבו, שהם ד' שעות ועוד משעת שחיטתו עד זמן הקרבתו. וזה טעם ר' יהודה. ופסק רב כהנא הלכה כר' יהודה. וסבר ר' יהודה כשם שאין לתמיד של שחר הכשר ביום להקרבתו מעת שחיטתו, אלא עד ד' שעות ועוד, כך לתמיד של בין הערבים אין לו מעת שחיטתו, והוא מכי ינטו צללי ערב כשר להקרבתו אלא ד' שעות ועוד ביום, כשיעור תורת תמיד של שחר, מחצי שביעית שהיא כשרה לשחיטתו. כדתנן חל ערבי פסחים להיות בערב שבת נשחט בשש שעות ומחצה, נמצא מחצי שעה שביעית שהוא כשרה לשחיטתו עד ד' שעות ועוד, שהוא זמן הקרבתו, י"א שעות חסר רביע ביום. וזה חשבונם, חצי שעה שביעית ושמינית ותשיעית ועשירית וחצי שעה מי"א, הרי ד' שעות שלמות. הוסף רביע שעה כנגד שעה משהאיר המזרח עד הנץ החמה שהוא יותר מד' שעות בתמיד של שחר. ונמצאו חכמים ור' יהודה חלוקתם בזה הדרך, רבנן דייקי שנים ליום עולה תמיד, מלמד שכל היום כשר לתמידים, הילכך מחלקים לשני התמידים היום כולו, עד חצות לתמיד של שחרית, ומחצות ועד הערב לתמיד של בין הערבים, והתפלה כנגד התמידין. ור' יהודה הוה דייק האי קרא אם הכבש אחד תעשה בבקר, ומפיק לה מן התורה דעד ארבע שעות הוא בקר, כמו שהוא לענין המן, וסבר הכשר התמיד עד ארבע שעות ביום מעת הנץ החמה עד סוף הקרבתו, ומאחר כן אסור שככר עבר הבקר, נמצא הכשר תמיד של שחר מעת שחיטתו עד סוף הקרבתו ד' שעות ועוד. ומצאנו מצות תמיד של בין הערבים מכי ינטו צללי ערב, והוא מכי מטי חצי שעה שביעית ביום, וסבר ר' יהודה דהתורה אמרה שנים ליום עולה תמיד, כמצות תמיד של שחר ד' שעות ועוד, כך מצות תמיד של בין הערבים ד' שעות ועוד ביום, ומאחר כן אסור. וזה שכתב שנים ליום עולה תמיד, למעט הקרבתו בערב. הילכך כיון דלגבי תמיד הוכשר עד י"א שעה חסר רביע שהוא משעת שחיטתו עד סוף הכשר הקרבתו כמו שפירשנו למעלה, ומי"א שעות חסר רביע אסור שכבר עבר זמנו וכללה השיב, גם תפלת המנחה מצותה כמצות התמיד, ומעת שעבר זמן התמיד והוא עבר יומא בטל קרבנו, גם התפלה כריצא בו. ור' יהודה והרבה מן החכמים שהיו מתפללין תפלת המנחה בענותה בין מנחה גדולה ובין מנחה קטנה, ומי"א שעות חסר רביע היו קבעיד, ש"מ דהאידנא אע"ג דאנן בארץ טומאה ואין לנו יהודה לגמרי, צריכין אנו טבילה מכל טומאה דמצוה היא. סליק פ"ג לפ"ש **תפלת השחר עד חצות וכו'.** משנתנו זו תנא קמא ור' יהודה תרוייהו סבירא להו תפלות כנגד תמידים תקנום, דתנינן בהדיא כשם שנתנה תורה קבע לק"ש כך נתנו חז"ל זמן לתפלה. מפני מה אמרו תפלת השחר עד חצות שכן תמיד של שחר קרב עד חצות, ר' יהודה אומר עד ד' שעות, ומפני מה אמרו תפלת המנחה עד הערב שכן תמיד של בין הערבים קרב עד הערב, ור' יהודה אומר עד פלג המנחה. וכמה הוא פלג המנחה י"א שעות חסר רביע. תפלת הערב אין לה קבע. ורבי אלעזר ברבי יוסי אומר עם נעילת שערים. א"ר אלעזר ב"ר יוסי אבא היה מתפלל אותה עם נעילת שערים. תפלת המוספים כל היום. פי' פלג מנחה דקאמר ר' יהודה, מה שנשאר מתשע שעות ומחצה עד סוף היום, והוא שתי שעות ומחצה, כשתחלק שתי שעות ומחצה לשני חלקים יבא בכל חלק שעה ורביע, כשתוסיף שעה ורביע על תשע שעות ומחצה שהן זמן קריבת התמיד כדתנן וקרב בתשע ומחצה, הוא סוף פלג ראשון. וקי"ל עד הערב בכלל. שמעינן מינה דרבנן סברי כל היום כשר

מסורת הש"ס

ז) תוספתא פ"ג הי"ג לקמן כט. לג. (תענית ג:), ג) (לעיל ו:), ג) (תענית ז: ס. קוטים יד. מנהדרין לה:), ד) תוספתא רש"ג ע"ש, ה) (עירובין סב: פסחים קח: ר"ה ל: סוכה מא: נזיר ו: מנחות קט: חולין מו. נד: ערכין יח. כלה נח:), ו) (במדבר כח:), ז) (מיין דפקי תוס' פרק הקומץ רבה מימון קיים).

הגהות הב"ח

(ה) רש"י ד"ה שניה עלתה וכו' אמין לו להקדים. נ"ב פירוש דהתם הוא לא הקדים לתפלה לתפלתן ה"כ מקמתא [דעתו היה] על מוכה ולפס [מוכה לא] עלתה משום דלא הבדיל בה ע"כ [כתב רש"י] אמ"כ אם כן למהרין למקמתא דעתו [היה בתפלה לתוכה] רק דלא עלתה לו משום דלא הבדיל בה א"כ תעלה שניה לפס שבת דהרי לא הקדים תפלת תפלתן לתוכה ע"ז מצני רש"י דהוא"ל דהבדיל בשניה גילה דעתו שהיה של שבת והיא מחשב לשל ערבית ר"ל בשבה שהתפלל לתפלה לתפלה למהרין דעתו היה לפס מוכה אבל כשהתפלל והבדיל בשניה לא גילה דעתו שהיא מהר' של ערבי' וק"ל ועי' בתוס"י. (ו) תוס' ד"ה יעקב וכו' דפרק קמא דקאמר שאינו. נ"ב [תפ"ג דלא] אמרו זמן דלאת הכוכבים אלא לענין [ק"ש מ"מ] כיון דקי"ל דלרבן גם כן למנוך נאולה בתפלה [בערבית] א"כ בפ"ב דתפלת ערבית אחר לאת הכוכבים.

גליון הש"ם

גמ' תפלות אבות תקנום. עי' תענית (דף כ"ח ע"א) כרש"י ד"ה הללו: שם ואין שיחה אלא תפלה. בשבלמות דרש"ג פ' לך לך איתא שנאמר תשפוך לפניו שיחי. וכן הוא בתוס' ע"ג (דף ז' ע"ב) ד"ה ואין: תוס' ד"ה ואין כו' ובפרק חלק הוא אומר להיפך. וכן בסנה' (ד' ל"ו ע"ב) ואין כתף אלא לצדיקים שנאמר ואמרה לי. ומחולין (דף ל"ב ע"א) אומר בהיפך:

הגהות הגר"א

[א] גמ' בגיל שבת שתים. נ"ב שתים של שבת. גיליתא רי"ף ושאר פוסקים:

מוסף תוספות

א. בתוס' רי"ש כתב. במנוצאי ר"ח שתים. ב. בתוס' רי"ש הוסיף. שתי תקונות דתפילה ועל הכוס. ג. בתוס' רי"ש הוסיף. שכא זה ולימוד ע"ז ובא זה ולימוד ע"ד.

רבינו חננאל (המשך)

אחרת על של מנחה. ודייקי מינה דהיכא דצלי ולא הבדיל לא יצא ידי חובתו וצריך לצלות זימנא אחרייתי. ורמינן עלה הא דתניא טעה ולא הזכיר הבדלה בחונן הדעת אין מחזירין אותו מפני שיכול לומר על הכוס. ועלתה בקושיא לר'. ואע"ג דעלתה ליה בקושיא לא אידחא כלל. דהיכא דטעה ולא התפלל בשבת מנחה מתפלל ערבית שתים, ואם לא הבדיל בראשונה והבדיל בשניה, שנייה עלתה לו בחובתו וצריך להתפלל תפלה אחרת על של מנחה. אבל מי שטעה ולא הזכיר הבדלה בחונן הדעת, אין צריך לחזור ולהתפלל פעם אחרת

עין משפט נר מצוה

ז א מי' פ"ו [פ"ח] מהל' תפלה הלכה טו סמג עשין יט טוש"ע או"ח סימן קח סעי' ט:
ח ב מי' שם טוש"ע שם סעיף י [טור או"ח סי' רלב]:
ט ג מי' שם הלכה ח סמג שם טור וש"ע או"ח סי' קיד סעיף ה:
י ד מי' שם הלכה ט סמג שם טוש"ע או"ח סי' קיז סעיף ד:
יא ה מי' שם הלכה יד טוש"ע או"ח סימן רלד סעיף ה:
יב ו מי' פ"ח מהלכות תפלה הלכה ה ו טוש"ע או"ח סימן לח סעיף ד [וכ מלגסם ברכות פ"ג דף יד ע"ב]:
ז [מי' פ"ח מהל' תמידין ומוספין הל' ג]:
ח [מי' שם הל' ו ופ"ד מהל' מעשה הקרבנות הל' ו]:
ט [מי' פ"ד מהל' מעשה הקורבנות הל' ו]:
יג י כ מי' פ"ג מהל' תפלה הל' ד סמג שם טוש"ע או"ח סי' רלג סעיף ה:

תורה אור השלם

1. וְהִשְׁכֵּם אַבְרָהָם בַּבֹּקֶר אֶל הַמָּקוֹם אֲשֶׁר עָמַד שָׁם אֶת פְּנֵי יְיָ׃ בראשית יט כז
2. וַיַּעֲמֹד פִּינְחָס וַיְפַלֵּל וַתֵּעָצֵר הַמַּגֵּפָה׃ תהלים קו ל
3. וַיֵּצֵא יִצְחָק לָשׂוּחַ בַּשָּׂדֶה לִפְנוֹת עָרֶב וַיִּשָּׂא עֵינָיו וַיַּרְא וְהִנֵּה גְמַלִּים בָּאִים׃ בראשית כד סג
4. תְּפִלָּה לְעָנִי כִּי יַעְטֹף וְלִפְנֵי יְיָ יִשְׁפֹּךְ שִׂיחוֹ׃ תהלים קב א
5. וַיִּפְגַּע בַּמָּקוֹם וַיָּלֶן שָׁם כִּי בָא הַשֶּׁמֶשׁ וַיִּקַּח מֵאַבְנֵי הַמָּקוֹם וַיָּשֶׂם מְרַאֲשֹׁתָיו וַיִּשְׁכַּב בַּמָּקוֹם הַהוּא׃ בראשית כח יא
6. וְאַתָּה אַל תִּתְפַּלֵּל בְּעַד הָעָם הַזֶּה וְאַל תִּשָּׂא בַעֲדָם רִנָּה וּתְפִלָּה וְאַל תִּפְגַּע בִּי כִּי אֵינֶנִּי שֹׁמֵעַ אֹתָךְ׃ ירמיהו ז טז

מוסף רש"י

מנחה גדולה. המתלת זמן תמיד של בין הערבים מכי מתחיל להעריב, דהיינו מחצי שבע ולמעלה, דהא אלו שב שחצי שבע תמה עומדת כנגדם כל אדם וקודלת כנגדה למטה ואינה נוטה לשום צד, ומחצי שבע ולמעלה נוטה בהקיע למערב (שבת מ:). מנחה קטנה. המשע ומחצה שהיו רגילין שלא לאתחו יותר מכן דלמהרינן בתמיד נשחט (שם).

רבינו חננאל

מתפללין תפלת הערב, הואיל ולגבי תמיד כלילה הוא חשוב. פירוש נקראת מנחה גדולה שהוא זמנה שלש שעות ביום, ואלו הם, חצי שעה שביעית ושמינית ותשיעית וחצי שעה עשירית. ונקראת מאחר כן מנחה קטנה שהיא שעה ורביע, והיא מחצי שעה עשירית עד שעת י"א חסר רביע. וכבר פירשנו למעלה מה טעם מנחה גדולה שהיא מחצי שעה שביעית ולמעלה כנגד מצות שחיטתו, ומנחה קטנה כנגד זמן הקרבתו, כבר פירשנו חלוקת רבנן ור' יהודה וטעם כל אחד ואחד. ובתמיד של שחר נכתבה הלכה כר' יהודה, אבל בתמיד של בין הערבים לא נכתבה הלכה כאחד מהן, להעמיד בזמן הזה מצות התפלה כנגד הכשר תמיד של בין הערבים. וסלקא שמעתא מאן דעבד כרבנן עבד מאן דעבד כר' יהודה עבד. והאידנא ססכינן על מאי דאיתמר פוק חזי מאי דעמא דבר. הוצרכנו לפרש כולי האי שראינו בפירושי רבותינו הראשונים כללא פירשו בדברים ובכיוצא בהם דברים שצריכין ראיות וביורור דברי חכמי התלמוד כי לא בירורו טעמם יפה יפה. מבדיל בראשונה ואינו מבדיל בשניה. הראשונה שהבדיל בה לחובתו והשנייה שלא הבדיל בה היא לשכר תפילה שלא בעונתה, ואם לא הבדיל בראשונה והבדיל בשנייה, שנייה עלתה לו לחובתו וראשונה לא עלתה לו כלל, וצריך לפרוע תפלה

טעה ולא התפלל מנחה בע"ש וכו' טעה ולא התפלל מנחה בשבת מתפלל ערבית שתים. דהיינו של מוצאי שבת ומנדיל בראשונה וכו'. כתב רבינו יהודה אם טעה ולא הזכיר ר"ח במנחה לא יתפלל עוד בלילה[א] דלמה יתפלל עוד הרי כבר התפלל כל תפלת המנחה מבעוד יום לבד ר"ח שלא הזכיר א"כ אין מרויח כלום אם יחזור ויתפלל במוצאי ר"ח הרי לא יזכיר עוד תפלת ר"ח וי"ח כבר התפלל ולא דמי להא דאמר הכא טעה ולא התפלל מנחה בשבת דמתפלל ערבית בחול שתים פירוש של חול משום שלא התפלל כלל א"כ ירויח תפלת י"ח כשמתפלל במ"ש אע"פ שלא יזכיר של שבת וא"ת והלא הוא מתפלל יותר ממה שהוא חייב להתפלל שלא היה לו להתפלל כי אם ז' ברכות והוא מתפלל י"ח בכך אין לחוש שגם בשבת היה דין שיתפלל כל י"ח רק שלא הריכוהו מפני הטורח נמצא שמרויח כל תפלתו אבל כשטעה ולא הזכיר של ר"ח כבר התפלל א"כ לא ירויח כלום אם יתפלל במוצאי ר"ח (להא) [וה"ה] נמי אם התפלל במנחה בשבת י"ח שלמות ולא הזכיר של שבת נראה דלמ"ש לא יתפלל שתים דכבר התפלל י"ח ברכות ומיהו ברב אלפס לא משמע כן דאפי' היכא דאינו מרויח כלום מצריך להתפלל פעם אחרת וזה לשונו שכתב אהא דקאמר שמנדיל בראשונה ואינו מבדיל בשניה והבדיל בשניה עלתה לו לראשונה לא עלתה לו לתקדומי תפלת שניה בריאשה (להכי) [דהיא] חובה וכיון דלא אבדיל בריאשה ואבדיל בבתריתא גלי דעתיה דהך בתריתא היא חובה אלכך בעי למהדר ולצלויי זימנא אחריתי כדי להקדים חובת שעתיה בריאשה ואי אבדיל בתרייהו אע"ג דלא מיבעי ליה למעבד הכי לא מחוייב לאהדורי ואי לא אבדיל אפילו בחדא מנהון לא מהדרינן ליה דתניא טעה ולא הזכיר הבדלה בחונן הדעת אין מחזירין אותו מפני שיכול לאומרה על הכוס עכ"ל אלמא דמצריך להתפלל זימנא אחריתי אע"ג שלא יחזור ויתפלל פעם שניה יותר מבראשונה. כך היה נראה לה"ר משה מאלאוו"ר מתוך לשון הלפסי: **קשיא.** תימה אמאי לא משני דמיירי קודם שהעשירו דאמרינן לקמן בפרק אין עומדין (דף לג.) העשירו קבעוה על הכוס וי"ל דלא אשכחן בריאתא דנשנית בין שתי תקנות[ב]:

יצחק תקן תפלת המנחה. ואע"ג דאמרינן (יומא כח:) לעולתא דאברהם מכי כתלי ויי"ל הייגו אחר שתקנה יצחק:

ואין שיחה אלא תפלה שנאמר תפלה לעני כי יעטוף.

תימה דבפ"ק דע"ז (ד' ז: וע"ש) מוכיח דשיחה [זו] תפלה מויצא יצחק לשוח בשדה כ"ל דכיוצא בו מצינו במגילה (פ"ק ד' יג.) ויהי אומן את הדסה ואין הדסים אלא לדיקים דכתיב והוא עומד בין ההדסים[ג] ובפרק חלק (סנהדרין ד' לא.) הוא אומר להיפך[ד]:

יעקב תקן תפלת ערבית. תימה דאמר בפרק גיד הנשה (חולין ד' לא:) וילך חרנה כי מטי לחרן בעי למיהדר אמר אפשר שעברתי במקום וכו' אלמא דהתם מוכח דהתפלל ערבית ביום מאחר שהתפלל כבר והוה דעתיה למהדר וקשה למתניתין דפרק קמא דקאמר שאינו[ה] זמן תפלה עד לאת הכוכבים ולפי מה שפירשנו דקי"ל כר' יהודה דאמר עד פלג המנחה ניחא ויפה מנהג שלנו[ו] דאדרבה טוב להתפלל מבעוד יום קאת:

עד פלג המנחה. תימה מנא ליה הא בשלמא עד תשע שעות ומחצה דעד אותו זמן הוי תפלת המנחה ניחא דהיינו מנחה קטנה אבל הא מנא ליה וי"ל דר' יהודה ס"ל דתפלה כנגד קטורת תקנוה דכתיב תכון תפלתי קטורת לפניך (תהלים קמא):

איבעיא להו עד ועד בכלל וכו'. תימה דאמר בנדה פרק הרואה כתם (ד' נמ:) כל שיעורי חכמים להחמיר חוץ מבגדים של כתמים אלמא עד ולא עד בכלל וי"ל אי אמרי' עד ועד בכלל יש בו גם חומרא שיתפלל ולא אמרי' עבר זמנו בטל קרבנו ואפי' במזיד: תא

תנו רבנן [א]טעה ולא התפלל מנחה בערב שבת מתפלל בליל [א] שבת שתים [ב]טעה ולא התפלל מנחה בשבת מתפלל במוצאי שבת שתים של חול מבדיל בראשונה ואינו מבדיל בשניה ואם הבדיל בשניה ולא הבדיל בראשונה שניה עלתה לו ראשונה לא עלתה לו למימרא דכיון דלא אבדיל בקמייתא כמאן דלא צלי דמי ומהדרינן ליה ורמינהו [ג]טעה [ד]ולא הזכיר גבורות גשמים בתחיית המתים ושאלה [ה]בברכת השנים מחזירין אותו הבדלה [ו]בחונן הדעת אין מחזירין אותו מפני שיכול לאומרה על הכוס קשיא איתמר רבי יוסי ברבי חנינא אמר [ז]תפלות אבות תקנום רבי יהושע בן לוי אמר [ח]תפלות כנגד תמידין תקנום תניא כוותיה דר' יוסי ברבי חנינא ותניא כוותיה דרבי יהושע בן לוי תניא כוותיה דרבי יוסי בר' חנינא אברהם תקן תפלת שחרית שנא' [1]וישכם אברהם בבקר אל המקום אשר עמד שם [2]ואין עמידה אלא תפלה שנאמר [2]ויעמד פינחס ויפלל יצחק תקן תפלת מנחה שנאמר [3]ויצא יצחק לשוח בשדה לפנות ערב ואין שיחה אלא תפלה [ט]שנאמר [4]תפלה לעני כי יעטף ולפני ה' ישפוך שיחו יעקב תקן תפלת ערבית שנאמר [5]ויפגע במקום וילן שם [5]ואין פגיעה אלא תפלה שנאמר [6]ואתה אל תתפלל בעד העם הזה ואל תשא בעדם רנה ותפלה ואל תפגע בי ותניא כוותיה דר' יהושע בן לוי [ז]מפני מה אמרו תפלת השחר עד חצות שהרי תמיד של שחר קרב והולך עד חצות ורבי יהודה אומר עד ארבע שעות שהרי תמיד של שחר קרב והולך עד ארבע שעות ומפני מה אמרו תפלת המנחה עד הערב שהרי תמיד של בין הערבים קרב והולך עד הערב רבי יהודה אומר עד פלג המנחה [ח]שהרי תמיד של בין הערבים קרב והולך עד פלג המנחה ומפני מה אמרו תפלת הערב אין לה קבע [ט]שהרי אברים ופדרים שלא נתעכלו מבערב קרבים והולכים כל הלילה ומפני מה אמרו של מוספין כל היום [י]שהרי קרבן של מוספין קרב כל היום רבי יהודה אומר עד שבע שעות שהרי קרבן מוסף קרב והולך עד שבע שעות ואיזו היא [יא]מנחה גדולה משש שעות ומחצה ולמעלה ואיזו היא מנחה קטנה מתשע שעות ומחצה ולמעלה איבעיא להו רבי יהודה פלג מנחה קמא קאמר או פלג מנחה אחרונה קאמר תא שמע דתניא ר' יהודה אומר [כ]פלג המנחה אחרונה אמרו והיא י"א שעות חסר רביע נימא תיהוי תיובתיה דר' יוסי בר' חנינא אמר לך ר' יוסי בר' חנינא לעולם אימא לך תפלות אבות תקנום ואסמכינהו רבנן אקרבנות דאי לא תימא הכי תפלת מוסף לר' יוסי בר' חנינא מאן תקנה אלא תפלות אבות תקנום ואסמכינהו רבנן אקרבנות: רבי יהודה אומר עד ארבע שעות: איבעיא להו [ה]עד ועד בכלל או דלמא עד ולא עד בכלל תא שמע ר' יהודה אומר עד פלג המנחה אי אמרת בשלמא עד ולא עד בכלל היינו דאיכא בין ר' יהודה לרבנן אלא אי אמרת עד ועד בכלל ר' יהודה היינו

מבדיל בראשונה. פעם ראשונה מתפלל בשביל תפלה של עכשיו לפיכך אומר בה הבדלה בחונן הדעת והשניה דהיא בשביל תשלומי תפלת שבת אינו מבדיל בה: **שניה עלתה לו.** בשביל תפלת מ"ש וראשונה לא עלתה לו שאינה כלום שאין לו להקדים (ה) תפלה שעבר זמנה לתפלה זמנה עכשיו והשניה נמי לא עלתה לו לשל שבת הואיל והבדיל בה גילה דעתו שאינה של שבת והיא מחשב לשל ערבית: **אכוס תקנום.** כדקתני בברייתא לקמיה: **כנגד תמידים תקנום.** אנשי כנסת הגדולה: **רבי יהודה.** ס"ל אין תמיד של שחר קרב אלא עד ארבע שעות: **אחריה.** של עולות: **ופדרים.** של שאר קרבנות שנזרק דמן קודם שקיעת החמה קרבין כל הלילה וכנגדן תקנו תפלת ערבית: **מנחה גדולה.** אם בא להקדים תמיד של בין הערבים אינו יכול להקדימו קודם שש שעות ומחצה דבין הערבים כתיב ביה[ו] מכי יגנו אלי ערב משהחמה נוטה למערב דהיינו משש שעות ומחצה ולמעלה דאמר מר אלי שש ואלי שבע חמה עומדת בראש כל אדם באמצע הרקיע (פסחים ד' לד.): **מנחה קטנה.** זמן תמיד של בין הערבים בכל יום מתשע שעות ומחצה ולמעלה כדתנן בתמיד נשחט (פסחים נח.) נשחט בשמונה ומחצה וקרב בתשע ומחצה והתם מפרש טעמא: **פלג מנחה אחרונה.** חצי שת ב' שעות ומחצה הנותרים ביום ותמצא פלג אחרון של מנחה מי"ח שעות חסר רביע ולמעלה: **דאי לא תימא הכי.** דמודה רבי יוסי ברבי חנינא לרבנן אסמכינהו אקרבנות: **אפילו מאן תקנה.** אלא ע"כ רבנן אסמכינהו אקרבנות וכי עייני במוספין ולא מצאו תפלה כנגדן עמדו הם ותקנום: **עד ועד בכלל.** לרבי יהודה הוא דקא בעי דאילו לרבנן עד ולא עד בכלל: היינו

היינו רבנן. דקס"ל דרבי יהודה פלג אחרון של מנחה אחרונה קאמר: **מתפלל של מנחה וכו'.** רבנן לטעמייהו דאמרי תפלת המוספים כל היום כמו של מנחה הלכך תדיר קודם ור' יהודה לטעמיה דאמר מוספין עד שבע שעות ותו לא והוא"ל לה מצוה עובדת ושל מנחה יש לה עוד שהות על פלג המנחה: **שהי תפלות בהדי הדדי.** אלי האחרון של שעה שביעית הוא זמן לשמיהן דהא אמר מנחה גדולה משש שעות ומחצה ולמעלה: **היכי משכחת לה.** הרי עבר זמן המוספים משעברה שעה ששית: **פלג ראשונה.** של מנחה אחרונה ועד בכלל ואף על גב דתנא יהב סימנא לפלג אחרונה דקתני אינו פלג מנחה מי"א שעות חסר רביע ה"ק כו': **אף אנן נמי מניינא.** לרבי יהודה עד ועד בכלל: **שממאנין את הקטנה.** קטנה שהשיאתה אמה לאחר מיתת אביה דמדאוריתא אין קדושיה כלום שהרי קטנה אינה בת דעת ואת אמה לא זכתה תורה להיות לה כח לקדשה אלא לאב שנאמר את בתי נתתי לאיש הזה (דברים כב) ומיהו רבנן תקינו לה קדושין להצריכה מיאון כדי שיצאה ולא תצא לזנות לפיכך אם מיאנה לאחר זמן ואמרה אי אפשי בו יוצאת ומותרת לכל אדם ואינה צריכה הימנו גט. והעיד ר' יהודה בן בבא שפעמים שמצוה על בית דין לממה שממאן בו כגון שני אחים נשואין שני אחיות ותומות אחת גדולה וקדושיה קדושי תורה ואחת קטנה שאין קדושיה אלא מדרבנן ומת בעלה של גדולה בלא בנים ונפלה לפני אחיו ליבום ונמצאת זקוקה לו מן התורה וזיקה זו אוסרת את אשתו עליו משום אחות וא"ר אליעזר במסכת יבמות (דף קט.) מלמדין קטנה זו שממאן בבעלה ומעקור קדושיה למפרע ומעשה כל בעילותיה כאלו הן של זנות כדי להתיר את בעלה ליבם את אחותה דתנן נושאין על האנוסה ועל המפותה (יבמות דף נז.) והעיד רבי יהודה בן בבא ביום שבשנים עדיות שהלכה כר"א: **ע"פ עד אחד.** שאמר לה מת בעליך במדינת הים (יבמות דף קכב.): **שנקבל פרנגול.** שיקר קדקדו של תינוק במקום שהמוח רופף ומיקב את מוחו וסקלוהו כמשפט שור שנגח את האדם דכתיב (שמות כא) השור יסקל וגמרינן בג"ש שור שור משבת לעשות כל בהמה חיה ועוף כשור (נ"ק ד' מ.): **ועל יין בן ארבעים יום.** שיצא מכלל יין מגתו וכא לכלל יין גמור וקיימין ביה נסך שכר (במדבר כח): **בארבע שעות.** ותו לא אלמא כרבי יהודה ס"ל דקאמר בארבע שעות אלמא לרבי יהודה עד ועד בכלל: **הלכה כרבי יהודה.** דתנאי' דאין תמיד של שחר קרב לאחר ארבע שעות וה"ה לתפלה: **בבחירתא.** עדיות קרי בחירתא שהלכה כאותן עדיות: **כשהוא אומר כחוס היום הרי שש שעות אמור.** כלומר מלינו במקום אחר ששינה הכתוב בלשונו ואמר והוא יושב פתח האוהל כחום היום ולא אמר כחום השמש אלא היום משמע כל המקומות חמין בין חמה בין צל הוא מדבר בשעה ששית: **הא מה אני מקיים וחם השמש.** דמשמע השמש חם והלל לונן: **בארבע שעות.** דאילו קודם ארבע שעות אף השמש לונן: **מני.** הא דמשמע דארבע אלו בקר הוא דהא כתיב וילקטו אותו בבקר בבקר וחם השמש ונמס המותר ומדמוקי ונמס בארבע שעות מכלל דלאו זמן לקיטה הוא ולאו בקר מיקרי: **ארבע שעות נמי נפרא הוא.** דהא אמרת עד ועד בכלל וגבי תמיד כתיב[1] תעשה בבקר: **לשני בקרים.** אלא היו לוקטים אלא בשלש שעות ראשונות שהוא בקר לאשון: **חסס אמר רב בהנא.** גבי תפלת השחר: **של שבת בערב שבת.** שקבל עליו שבת מבעוד יום: **שמע מינה.** כרבי יהודה ס"ל דאמר מפלג המנחה אזיל ליה זמן תפלת המנחה ועייל ליה זמן תפלת ערבית: **ולא פסקיה לנלותיה.** כלומר לא הפסיק בין רבי ירמיה ולכותל לעבור לפניו ולישב במקומו אלא עמד על עמדו: כנגד

תא שמע ושל מוספין כל היום ורבי יהודה אומר עד שבע שעות ותניא היו לפניו וכו'. ולא גרסי' אימא סיפא ושל וכו' שאינו במשנה שדברי רבי יהודה שאמר עד שבע שעות אינו במשנה ויש ספרים שהגיהו אותו במשנה ומיהו בכל הספרים הישנים אינו. וא"ת ורבי למה לא הזכיר אותו במשנה וי"ל משום דלא ס"ל כוותיה דהא דאמר עד שבע שעות אבל בהא דקאמר עד ארבע שעות ס"ל כוותיה משום דתנן בבחירתא כוותיה ובהיא דפלג המנחה נמי משום דאמרינן לקמן דעבד כמר עבד ודעבד כמר עבד דסכי פירושא דעבד כר' יהודה (עבד) דאמר מפלג המנחה ליליא הוא עבד ומשום הכי מנחה לא אבל אין לפרש הכל בתפלת המנחה ועבד כרבי יהודה שהתפלל מנחה קודם פלג דפשיטא דרבנן מודו בשיטתו דרבי יהודה:

דרב צלי של שבת בע"ש. תימה דהא אמרינן בפרק במה מדליקין (ד' כג:) ובלבד שלא יקדים ושלא יאחר. וי"ל דומר דהתם בשאינו מקבל עליו שבת מיד אבל הכא מייר שמקבל עליו שבת מיד הלכך לא הוי הקדמה וטעמא משום דס"ל כרבי יהודה וכן הגי דלקמן שהתפללו של מ"ש בשבת היינו דסברא להו כרבי יהודה לענין תפלת הערב שהיא שעה ורביע קודם הלילה אעפ"כ [אין] אסור לעשות מלאכה (לא) [ב]מ"ש מיד לאחר פלג המנחה וכן לענין מוספא שבת [ג](וט' באב) וי"ה דקי"ל שהוא מן התורה [ד]אם כן לא לגרע שיעור גדול כל כך: ולא

[1] עד ולא עד בכלל אימא סיפא ושל מוספין כל היום ר' יהודה אומר עד שבע שעות ותניא [2]היו לפניו שתי תפלות אחת של מוסף ואחת של מנחה מתפלל של מנחה ואחר כך של מוסף שזו תדירה וזו אינה תדירה רבי יהודה אומר מתפלל של מוסף ואחר כך של מנחה שזו עוברת וזו אינה עוברת אי אמרת בשלמא עד ועד בכלל היינו דמשכחת להו שתי תפלות בהדי הדדי אלא אי אמרת עד ולא עד בכלל היכי משכחת להו שתי תפלות בהדי הדדי כיון דאתיא לה של מנחה אזלא לה של מוספין אלא מאי עד ועד בכלל קשיא רישא מאי איכא בין רבי יהודה לרבנן מי סברת דהאי פלג מנחה פלג אחרונה קאמר פלג ראשונה קאמר והכי קאמר אימת נפיק פלג ראשונה ועייל פלג אחרונה מכי נפקי י"א שעות חסר רביע אמר רב נחמן אף אנן נמי תנינא [3]רבי יהודה בן בבא העיד חמשה דברים [4]שממאנין את [5]הקטנה ושמשיאין [6]את האשה על פי עד אחד ועל [7]תרנגול שנסקל בירושלים על שהרג את הנפש ועל [8]יין בן ארבעים יום שנתנסך על גבי המזבח [9]ועל [10]תמיד של שחר שקרב בארבע שעות ש"מ [11]עד ועד בכלל ש"מ אמר רב כהנא [12]הלכה כרבי יהודה הואיל [13]ותנן בבחירתא כוותיה: ועל תמיד של שחר שקרב בארבע שעות: מאן תנא להא [14]דתנן [1]וחם השמש ונמס בארבע שעות אתה אומר בארבע שעות או אינו אלא בשש שעות כשהוא אומר [2]כחום היום הרי שש שעות אמור הא מה אני מקיים וחם השמש ונמס בארבע שעות מני לא רבי יהודה ולא רבנן אי רבי יהודה עד ארבע שעות נמי צפרא הוא אי רבנן עד חצות נמי צפרא הוא אי בעית אימא רבי יהודה אי בעית אימא רבנן אי בעית אימא רבנן אמר קרא בבקר בבקר חלקהו לשני בקרים ואי בעית אימא רבי יהודה האי בקר יתירא להקדים לו שעה אחת דכולא עלמא מיהא וחם השמש ונמס בארבע שעות מאי משמע אמר רבי אחא בר יעקב אמר קרא וחם השמש ונמס איזו היא שעה שהשמש חם והצל צונן הוי אומר בארבע שעות: תפלת המנחה עד הערב וכו': אמר ליה רב חסדא לרב יצחק התם אמר רב כהנא הלכה כרבי יהודה הואיל ותנן בבחירתא כוותיה הכא מאי אישתיק ולא אמר ליה ולא מידי אמר רב חסדא נחזי אנן מדרב מצלי של שבת בערב שבת מבעוד יום ש"מ הלכה כרבי יהודה אדרבה מדרב הונא ורבנן לא הוו מצלו עד אורתא שמע מינה אין הלכה כרבי יהודה השתא דלא אתמר הלכתא לא כמר ולא כמר [3]דעבד כמר עבד ודעבד כמר עבד רב איקלע לבי גניבא וצלי של שבת בערב שבת והוה מצלי רבי ירמיה בר אבא [4]לאחוריה דרב וסיים רב ולא פסקיה לצלותיה דרבי ירמיה שמע מינה [5]מתפלל אדם של שבת בערב שבת ושמע מינה מתפלל תלמיד אחורי רבו ושמע מינה [6]אסור לעבור כנגד המתפללין מסייע ליה לרבי יהושע בן לוי דאמר רבי יהושע בן לוי אסור לעבור כנגד המתפללין איני והא רבי אמי ורבי אסי חלפי רבי אמי ורבי אסי חוץ לארבע אמות הוא דחלפי ורבי ירמיה היכי עביד הכי והא אמר רב יהודה אמר רב לעולם אל יתפלל אדם לא

[1] ב מתני' פ"ג מהל' תפלה (הל' ח) סמג עשין יט טוש"ע או"ח סי' פ"ט סעיף ג: כ ח מתי' שם הלכה ד' סמג שם טוש"ע או"ח סי' רנו ס"ג: **כא** ט מתי' שם הלכה ז סמג עשין כט טור שו"ע או"ח סימן רסז סעיף ב: **כב** י מתי' פ"ש מהל' תפלה הלכה ו סמג עשין יט טוש"ע או"ח סי' קז סעיף ד (הס):

רבינו ניסים

העיד ר' יהודה בן בבא על חמשה דברים. הא דתני על התרנגול שנסקל בירושלים [על] שהרג את הנפש כבר מפורש בתלמוד ארץ ישראל במסכת ערובין בפרק המוצא תפילין (הלכה א) והכי גרסינן ראו (נ"א ראו) מוהו של תינוק רופף והלך ונקרו וזה הדבר ידוע הוא כי התינוקות מוהיהן פתוחין ונראה להן רפרוף מחתת הערב שעל המוח ניקר אותו מקום עד שנקבו הדגו לתינוק הזה התרנגול ראוי להורגו מן הכתוב כי אין הפרש לשורו לתרנגלו וכל בעלי חיים שברשותו אכולהי אמר רחמנא סקל יסקל השור: הואיל ותנן (בבחריתא) [בבחריתא] כוותיה ומאי היא מס' עדיות פ"ו מ"א שזו המשנה שנויה בה העיד ר' יהודה בן בבא:

רבינו חננאל (המשך)

הילכתא לא כר"י ולא כרבנן, דעבד רבי יהודה וצלי של ערבית מי"א שעות חסר רביע ולמעלה יצא, דעבד כרבנן ולא מצלי עד הערב של ערבית עבד ויצא. וראינו רבותינו [הגאונים] שפירשו כך, הא דצלי רב של שבת בערב שבת, והא דאמר רב יהודה אמר שמואל מתפלל אדם של שבת בערב שבת ואומר קדושה על הכוס, פי' באותה שעה שמתפלל, אותה שעה מקדש על הכוס. והא דאמר רב נחמן אמר שמואל מתפלל אדם של מוצאי שבת בשבת [ואומר הבדלה על הכוס, וכן ר' יאשיה היה מתפלל של מוצאי שבת בשבת], אילו כולם היו מתפללין בכל יום תפלת ערבית מבעוד יום כר' יהודה ולא הזכירו של שבת ושל מוצ"ש, אלא שאפילו מיום קודש ליום חול ומיום חול ליום קודש מתפללין ומקדשין ומבדילין, וכ"ש מיום חול ליום חול מתפללין. ותפילה בלבד היו מתפללין בעוד יום, אבל קרית שמע לא היו קורין אלא אחר צאת הכוכבים. ואנן לא סבירא לן, דהא בהדיא מפרשי דבעידנא דהוו מצלי הוו מקדשי בערבי שבתות ומבדילין בשבת, ומי מקדשי ומבדילין ולא קרו קרית שמע. ותו דהכי אשכחן בירושלמי תני הקורא קודם לכן לא יצא ידי חובתו, א"כ למה קורין אותה בבית הכנסת, אמר ר' יוסי אין קורין אותה בבית הכנסת כדי לצאת בה, אלא כדי לעמוד בתפילה מתוך דבר של תורה. לפיכך אינו דבר רחוק לומר שקורין קריאת שמע ומתפללין בבית הכנסת מבעוד יום. ומיהו צריך לקרות את שמע על מיטתו אחר צאת הכוכבים. נוסח אחר: **רב צלי של שבת בערב שבת וכו'.** וכי היכי דרב צלי של שבת בערב שבת כך היו מתפללין גם בחול, ורבותא קמ"ל דאפילו מקודש לחול ומחול לקודש היו מקדימין להתפלל. וכן נראה וכן מנהג ועל דא אנא סמיך והמשנה נקרא הדיוט. ומענינות דעתם עושין תורה כשתי תורות, ומחמירין בגלות ומקילין בחמורות. וכו' יוחנן קיימא לן דאמר ק"ש ואח"כ תפלה, לא כר' יהושע בן לוי דאמר תפילות באמצע תקנום דתניא כותיה דר' יוחנן. דשעה ורביעא לפחות יש לצמצם, שלא להקדים יותר משעה ורביע. והאי דפריש בתלמוד ירושלמי שקורין אותה בבית הכנסת לעמוד בתפלה מתוך דבר תורה, ההיא לפי אותן שמשעررין לזמן צאת הכוכבים. ואנו על תלמוד שלנו נסמוך כמו שפרשנו שמותר להקדים שעה ורביע שעה בין לק"ש בין לתפלה. **השתא דלא איתמר הלכתא לא כמר ולא** כמר דעבד כמר עבד ודעבד כמר עבד. ועכשיו נהגו כל ישראל כרבנן להתפלל מנחה עד הערב, וכר' יוסי דאמר בירושלמי לא

ב) [ע' תוס' מועלין יח. ד"ה כל שיעורין], ג) לקמן דף כח., ג) עדיות פ"ו משנה ה נדה דף ה., ד) [ע' תוס' מנחות סד: ד"ה ומאן], ה) [קדושין נד: בכורות כו.], ו) מכילתא דר"י פרשה בשלח, ז) [במדבר כח], ח) [בע"ז], ט) [וי"ט], י) [לפ"ז],

תורה אור השלם

1. וְיָלְקְטוּ אֹתוֹ בַּבֹּקֶר בַּבֹּקֶר אִישׁ כְּפִי אָכְלוֹ תֵּכֶם הַשֶּׁמֶשׁ וְנָמָס: שמות טז כא
2. וַיַּרְא אֵלָיו יְיָ בְּאֵלֹנֵי מַמְרֵא וְהוּא יֹשֵׁב פֶּתַח הָאֹהֶל כְּחֹם הַיּוֹם: בראשית יח א

הגהות הב"ח

(א) תוס' ד"ה דרב וכו' מלאכה במ"ש. נ"ב דאמתי יום הוא וכן לענין תוספת שבת אין צריך להוסיף קודם פלג המנחה:

גליון הש"ס

גמ' **שממאנין את הקטנה.** הקטנות כל"ל [וכמצולר נדה ח.]: **שם** ועל תמיד של שחר. עי' כרס"י מעלי לא ופי' ונמנות ד' סד ע"ב תוס' ד"ה ועל: **שם לאחוריה דרב.** תפלה של חול. כן הוא בנס"ג:

מוסף תוספות

א. בתוס' רי"ש כתב, ולענין תוספת שבת ויוה"כ וי"ט דקי"ל שהיא מן התורה לא משמע שכ"כ צריך שעור גדול לתוספת.

מוסף רש"י

הובא בסוף המסכת.

רבינו חננאל

ותנן בבחירתא וכו'. בחירתא, מסכת עדיות נקראת בחירתא שכן הלכותיה מובחרות מקובצות מכל המשנה. פירוש מאנין הקטנה, מלמדין אותה שתמאן. ואם יבא עד אחד ויעיד במיתת איש ידוע, משיאין אשתו על פיו. ולא תאמר שאין מכל הבהמה נסקל כשיהרג אדם, אלא שור בלבד שפרט הכתוב השור יסקל, אלא כל בהמה ואפילו עופות, שהרי תרנגול בירושלים הרג חינוק שנכר במוחו ונסקל אותו התרנגול. וכן העיד על החמיד של שחר שקרב בארבע שעות של היום. בימי מלכות הרשעה, מפורש בתלמוד ארץ ישראל. **כתיב וחם השמש,** דייקינן מינה דהיא שעה רביעית, דאתרא דאית ביה שימשא חמים, ובאתרא דלית בה שימשא קריר, [דהא] כחם היום דמשמע כל אחר הוא חמים כין בשמשא בין בטולא היא שעה ששית שהחמה בחצי הרקיע ומחממת כל העולם. רבנן סברי בבקר דכתיב בחמיד הוא עד חצי היום שהן שש שעות. אבל בליקוט המן דכתיב בבקר חלקהו להני שש שעות לשני בקרים, נמצא שהיו מלקטים המן עד שלש שעות, שהן חצי הבקר, ובשעה רביעית היה נמס. ור' יהודה סבר הבקר ארבע שעות כתיב בבקר להקדים שעה אחת. וכיון דקימא לן חפלות כנגד תמידין, כמה דלית לן לאפוסי על שני תמידין כך אין לנו להוסיף בתפלות. ובתלמוד ארץ ישראל שנו להא דר' יהושע בן לוי כרבנן דאמרי תפלת השחר מתמיד של שחר שנאמר את הכבש אחד תעשה בבקר, תפלת המנחה מתמיד של בין הערבים שנאמר את הכבש השני תעשה בין הערבים. אמר ר' יוסי לא הוקשה [אלא] לקטרת שני חכון תפילתי קטרת לפניך משאת כפי מנחת ערב. **מתני' תפלת המנחה עד הערב** ר' יהודה אומר עד פלג המנחה. ואתא רב חסדא ל[מדיק אי הלכה] כר' יהודה. ר' יהודה אומר תפלת המנחה עד פלג המנחה קטנה, שהיא י"א שעות חסר רביע שעה, נשאר מן היום שעה ורביע תשלום י"ב שעות, דר' יהודה סבר מן י"א שעות ולמעלה חסר רביע שעה, לילה הוא לתפלת הערבית, ואסור לתפלת המנחה. ורבנן דאמרי תפלת המנחה עד הערב יום וכשר לתפלת המנחה. ולא הוכרע טעם אחד מהם וגם לא נדחה, וכיון דחזא רב חסדא דרב הוה מצלי תפלת ערב של שבת בע"ש, לא כרבנן שהם אומרים עד הערב הוא יום וכשר לתפלת המנחה ואסור לתפלת ערבית, מכלל דהלכתא כרבי יהודה. ומדשמעינן מדרב הונא ורבנן דלא מצלי עד לאורתא תפילת הערב, שמע מינה הילכתא כרבנן. **ואסיקנא השתא דלא איתמר**

יד א מתי' פ"ז מהלכות יבום ומלינה הלכה עו טוש"ע אה"ע סימן קעה סעיף יח:
טו ב מתי' פ"ב מהל' גרושין הלכה טו סמג עשין נ טוש"ע אה"ע סי' ח סעיף ג:
טז ג מתי' פ"י מהלכות נזקי ממון הלכה ב סמג עשין סו:
יז ד מתי' פ"ו מהל' איסורי מזבח הל' יט:
יח ה מתי' פ"ש מהל' ממרדין הל' ב סמג עשין קל:
יט ו ז מתי' פ"ג מהל' תפלה (הל' ח) סמג עשין יט טוש"ע או"ח סי' פ"ט סעיף ג:
כ ח מתי' שם הלכה ד' סמג שם טוש"ע או"ח סי' רנו ס"ג:
כא ט מתי' שם הלכה ז סמג עשין כט טור שו"ע או"ח סימן רסז סעיף ב:
כב י מתי' פ"ש מהל' תפלה הלכה ו סמג עשין יט טוש"ע או"ח סי' קז סעיף ד (הס):

ולא אחורי רבו. פירש רש"י משום יוהרא ויש מפרש שנראה כמשמעות לרבו: **והנותן** שלום לרבו והמחזיר שלום. פירוש כשאר בני אדם שאינו אומר שלום עליך רבי והיינו דאמרינן (ס"ק דף עג.): כדי שתלמד תלמיד לרב מי נמי ההוא לכתחלה קאמר ובתלמיד חבר דשרי ככל הני דלקמן:

הואיל והתפללו וכו'. הכא נמי ניימא מ) לענין (ס) מומרא ומאמר שרי ליה ובקונטרס פי' כפנים אחר: **שאני** צבור. אע"ג דלא מטא זמן מ)מין (ב) איסורה איסור בעשיית מלאכה אף על גב דטעותא הוא: **צלי של מוצאי שבת** וכו'. יש לומר דהכא מיירי שיש לו צורך מצוה לעשות במוצאי שבת כגון לצאת למול מיעוט ולא יהיה לו יין להבדלה אם לא יקדיש דודאי צריך להוסיף מחוץ על הקדש דאורייתא אבל בחנם לא ופשיטא שלא היו ממהרים להגדיל והתפלל של מוצאי שבת בשבת דגם במלאכה אסור עם תשיכה:

הלכה כדברי האומר רשות. לאו דוקא רשות אלא כדפרישית לעיל (ד' כו.) ולכך נקרא רשות לבטלה עבור מצוה אחרת העוברת:

והלכתא כוותיה דרב. ונראה דלכך תקנו פסוקים וקדיש בין גאולה לתפלה לרשות היא: (ע' תוס' לעיל ד: ד"ה אמר ר"י) וצ"ל

לא [א]כנגד רבו ולא אחורי רבו ותניא רבי אליעזר אומר המתפלל אחורי רבו [ב]והנותן שלום לרבו [ג]והמחזיר שלום לרבו [ד]והחולק על ישיבתו של רבו והאומר [ה]דבר שלא שמע מפי רבו גורם לשכינה שתסתלק מישראל שאני רבי ירמיה בר אבא [ו]דתלמיד חבר הוה והיינו [ז]דקאמר ליה רבי ירמיה בר אבא לרב מי בדלת אמר ליה אין בדילנא ולא אמר מי בדיל מר ומי בדיל והאמר רבי אבין פעם אחת התפלל רבי של שבת בערב שבת ונכנס למרחץ ויצא ושנה לן פרקין ועדיין לא חשכה [ח]אמר רבא ההוא דנכנס להזיע [ט]וקודם גזירה הוה איני והא אביי שרא ליה לרב דימי בר ליואי לכברויי סלי ההוא [י]טעותא הואי וטעותא מי הדרא והא אמר אבידן פעם אחת נתקשרו שמים בעבים כסבורים העם לומר חשכה הוא ונכנסו לבית הכנסת והתפללו של מוצאי שבת בשבת ונתפזרו העבים וזרחה החמה ובאו ושאלו את רבי ואמר הואיל והתפללו התפללו שאני [יא]צבור דלא מטרחינן להו: א"ר חייא בר אבין רב צלי של שבת בערב שבת רבי יאשיה מצלי של מוצאי שבת בשבת רב צלי של שבת בערב שבת אומר קדושה על הכוס או אינו אומר קדושה על הכוס ת"ש דאמר רב נחמן אמר שמואל [יב]מתפלל אדם של שבת בערב שבת ואומר קדושה על הכוס והלכתא כוותיה רבי יאשיה מצלי של מוצאי שבת בשבת אומר הבדלה על הכוס או אינו אומר הבדלה על הכוס ת"ש דאמר רב יהודה אמר שמואל [יג]מתפלל אדם של מוצאי שבת בשבת ואומר הבדלה על הכוס אמר ר' זירא אמר רבי אסי אמר ר' אלעזר א"ר חנינא אמר רב בצד עמוד זה התפלל ר' ישמעאל בר' יוסי של שבת בערב שבת כי אתא עולא אמר בצד תמרה הוה ולא בצד עמוד הוה ולא ר' ישמעאל ברבי יוסי הוה אלא ר' אלעזר בר' יוסי הוה ולא של שבת בערב שבת הוה אלא של מוצאי שבת בשבת הוה: תפלת הערב אין לה קבע: מאי אין לה קבע אילימא דאי בעי מצלי כוליה ליליא ליתני תפלת הערב כל הלילה אלא מאי אין לה קבע כמאן דאמר [יד]תפלת ערבית רשות דאמר רב יהודה אמר שמואל תפלת ערבית רבן גמליאל אומר חובה ר' יהושע אומר [טו]רשות אמר אביי הלכה כדברי האומר חובה ורבא אמר [טז]הלכה כדברי האומר רשות. ת"ר מעשה בתלמיד אחד שבא לפני ר' יהושע א"ל תפלת ערבית רשות או חובה אמר ליה רשות בא לפני רבן גמליאל א"ל תפלת ערבית רשות או חובה א"ל חובה א"ל והלא ר' יהושע אמר לי רשות א"ל [יז]המתן עד שיכנסו בעלי תריסין לבית המדרש כשנכנסו בעלי תריסין עמד השואל ושאל תפלת ערבית רשות או חובה א"ל רבן גמליאל חובה אמר להם רבן גמליאל לחכמים כלום יש אדם שחולק בדבר זה אמר ליה ר' יהושע לאו א"ל והלא משמך אמרו לי רשות אמר ליה יהושע עמוד על רגליך ויעידו בך עמד רבי יהושע על רגליו ואמר אלמלא אני חי והוא מת יכול החי להכחיש את המת ועכשיו שאני חי והוא חי היאך יכול החי להכחיש את החי היה רבן גמליאל יושב ודורש ור' יהושע עומד על רגליו עד שרננו כל העם ואמרו לחוצפית התורגמן עמוד ועמד אמרי עד כמה נצעריה וניזיל בר"ה אשתקד צעריה בבכורות במעשה דר' צדוק צעריה הכא נמי צעריה תא ונעבריה מאן נוקמיה ליה נוקמיה לרבי יהושע בעל מעשה הוא נוקמיה לר' עקיבא דילמא עניש ליה דלית ליה זכות אבות אלא נוקמיה לר' אלעזר בן עזריה דהוא חכם והוא עשיר והוא עשירי לעזרא הוא חכם דאי מקשי ליה מפרק ליה והוא עשיר דאי אית ליה לפלוחי לבי קיסר אף הוא אזל ופלח והוא עשירי לעזרא דאית ליה זכות אבות ולא מצי עניש ליה אתו ואמרו ליה ניחא ליה למר דליהוי ריש מתיבתא אמר להו איזיל ואימליך באנישי ביתי אזל ואמליך בדביתהו אמרה ליה דלמא

כנגד רבו. אלא רבו ומרבה כאילו הם שוים: **אחורי רבו.** נמי יוהרא הוא: **שלום לרבו.** כשאר כל אדם שלום עליך ולא אמר לו שלום עליך רבי: **והיינו דקאמר ליה.** אותו היום שהתפלל רב של שבת בערב שבת אמר ליה רבי ירמיה מי בדלת מן המלאכה הואיל וקבלת עליך שבת בתפלתך: **ולא אמר ליה מי בדיל מר.** שמע מינה תלמיד חבר הוי ליה: **לכיס המרחץ.** שלקח דעתן לאמר שגזרו על הזיעה ועל הרחיצה בשבת כדאמרי' במסכת שבת בפרק כירה שהשיקום (ד' מ.) אלמא אע"ג דלגי לא בדיל מאיסורי שבת: **אמר רבא להזיע.** נכנס להזיע מחמת חום בית המרחץ ולא נתן עליו מים: **וקודם גזרה.** עד שלא גזרו על הזיעה. ובכל דוכתא דאמרינן כדאמר רבא להזיע כו' מהכא אמרינן: **לכברויי סלי.** לעשן אותן בגפרית לאחר שהתפלל של שבת בערב שבת: **טעותא הואי.** לא קבל עליו תוספת שבת משעת תפלה מדעת אלא יום המעונן היה וכשבור משכה ואמר כך זרחה חמה: **הואיל והתפללו התפללו.** ולא הצריכם להתפלל משמחשך אלמא תפלה היא. ואע"פ שלא הותרו במלאכה התם הוא דלא לעבור על ד"מ אבל לענין תוספת אע"ג דבטעות הוה תוספת הוא ע"י תפלה הואיל ואמר תפלה קבלה היא: **בעלי תריסין.** חכמים המעלמים זה את זה בהלכה: **היאך יכול החי להכחיש את המת.** על כרחי אי צריך להודות שאמרתי לו רשות: **בהורגמן.** שהיה עומד לפני רבן גמליאל ומשמיע לרבים את הדרשה מפי רבן גמליאל: **עמוד.** שמוק: **אשתקד.** שנה שעברה: **בראש השנה.** במסכת ראש השנה (דף כה.) שאמר לו גוזר אני עליך שתצא אצלי במלכך ובמעותיך ביום הכפורים שחל להיות בשבתות: **בבכורות.** במסכת בכורות (דף לו.): **במעשה דרבי צדוק.** בבכורות הוא. ר' צדוק הוה ליה בוכרא ואמר ליה רבן גמליאל לר' יהושע עמוד על רגליך כו' כי הכא: **פא ונעבריה.** בואו ונעביר אותו מן הנשיאות: **בעל מעשה הוא.** והוה ליה לרבן גמליאל לערל טפי: **ליח ליה וכוח אכות.** ודילמא עניש ליה רבן גמליאל: [יח]**מעברין לך.** יורידון מן הנשיאות בשביל אמר:

ה"ג

כג א מיי' פ"ה מהל' ת"ת הלכה ו סמג עשין יט טוש"ע או"ח סי' ל סעיף כד (וריב"ל סימן רמב סעיף מח):
כד ב מיי' שם הל' ה סמג עשין יג טוש"ע יו"ד סי' רמב סעיף מח:
כה ג מיי' שם הל' ג טוש"ע שם סעי' ג [ג]:
כו ד מיי' שם הלכה ט טוש"ע שם סעי' כד:
כז ה מיי' שם טוש"ע או"ח סימן ל סעיף כה:
כח ו ז טו"ע א"ח סימן רסג סעיף יד:
כט ח מיי' פ"ג מהלכות תפלה הל' ז ופכ"ט מהלכות שבת הל' י"ל סמג עשין כט טור טו"ע א"ח סי' רס' רסו סעיף כ:
ל ט מיי' וסמג שם טור טו"ע או"ח סי' לג סעיף ג:
לא י מיי' פ"ג מהלכות תפלה הלכה ו:
לב כ מיי' פ"ח מהל' תפלה הלכה ו ופ"ג הל' ו ז ופ"ט הלכה ט סמג עשין יט טור או"ח סי' לה ולה לו: לז:

רבינו חננאל

הוקשה תפלת מנחה לחמיד של בין הערבים אלא לקטרת שנאמר תכון תפילתי קטרת לפניך וגו'. ותו הא דאמר ר' [אליעזר] העושה תפילתו קבע אין תפילתו תחנונים, אוקמוה אביי בר אבין ור' חנינה בר אבין כל שאינו מתפלל עם דמדומי חמה. דאמר ר' חייא בר אבא א"ר יוחנן מצוה להתפלל עם דמדומי חמה שנאמר יראוך עם שמש, ואע"ג דליתי עלה במערבא. הני מילי מאן דמאחר טפי, אבל קודם ביאת שמש כמעט שפיר דמי. ירושלמי ר' יוסי בר חנינא הוה מצלי עם דמדומי חמה שנא' על זאת יתפלל כל חסיד אליך לעת מצוא, לעת מצוא של יום. ואע"ג דשעת תפילת מנחה משש שעות ומחצה ולמעלה עד הערב, מאן דמצלי [לה] מפלג מנחה קטנה ולמעלה טפי עדיף, וכלבר שלא ידחה את השעה.

[והאומר דבר שלא שמע מרבו. פי', שלא לומר דבר שלא שמע מרבו מעולם]. [דקאמר ליה רבי ירמיה בר אבא לרב מיבדלת. כיון דאת מצלי של שבת מבעוד יום אי בדלת וקבלת שבת עליך. וא"ל בדילנא]. [וקודם גזירה הוי. עי' פי' ר"ח שבת מ, א]. פעם אחת נתקשרו שמים בעבים כסבורים העם לומר חשכה היא ונכנסו לבית הכנסת והתפללו של מוצאי שבת בשבת ונתפזרו העבים וזרחה החמה כיומי אבותינו הקדומים ז"ל, פעם אחת ערב שבת היה יום המעונן, וכסבורין העם שחשיכה והדליקו את הנירות, ולא הספיקו להתפלל מנחה עד שנשבה הרוח ונתפזרו העבים וראו השמש, ולא התפללו ערבית והיה שהות ביום והתחילו הנרות לכבות. ושאלו לחכמי הדור ואמרו, שאותם שהדליקו הנרות אסורין להדליק ולעשות מלאכה, משום שכבר קבלו עליהם את השבת, אבל שאר אנשי בית מותרין להדליק נר אחר, אבל באותו נר שהדליק לשם שבת אסור ליגע בו ולהוסיף עליו שמן, ואפילו אם כבה אסור לטלטלו וליגע בו עד מוצאי שבת, אבל איש אחר מותר להדליק נר אחר. ת"ש דאמר רב נחמן אמר שמואל מתפלל אדם של שבת בערב שבת ואומר קדושה על הכוס וכו'. וכך עלתה שמועה זו, כל המתפלל של שבת בערב שבת מדעתו בלא טעות, חייב לשבות ממלאכה מיד, שכבר קבל עליו את השבת ומוסיפין מחול על הקדש, ואע"ג דעדיין לא חשכה לילי שבת. וכן המתפלל שמונה עשרה ברכות של מוצאי שבת הבדלה על הכוס מיד, ואע"פ כן אסור במלאכה עד שתחשך. מאי אין לו קבע כמאן דאמר תפלת ערבית רשות. שהלכה כר' יהושע דאמר רשות. משום דרב ושמואל הלכה כרב באסורי דתפלה אסורא היא. והא דאמר בפ"ק בכבייהא אי בעית אימא לאפוקי ממאן דאמר תפלת ערבית רשות קמ"ל דחובה, ההיא ברייתא סוברת בתפילת ערבית כרבן גמליאל ולית הלכתא כוותיה. [והני מילי] מי שלא נהג להתפלל אבל אם נהג להתפלל, נעשית עליו חובה ואסור לבטלה. **תנו רבנן מעשה בתלמיד אחד שבא לפני ר' יהושע, א"ל תפלת ערבית רשות או חובה אמר ליה רשות.** נקטינן מרבותינו שמה שאמר ר' יהושע רשות, במקום שלא נהגו להתפלל כלל, ואותו תלמיד הוא שלא דיקדק. וכששאל רבן גמליאל כלום יש אדם חולק בדבר זה, השיבו ר' יהושע לאו, מפני שהיה אומר בדעתו שגם רבן גמליאל מחדה שהיא רשות, וכיון ששמע שהורה לחובה חזר בו. וסמך בזה שאמרו אם באין אנו לדון אחר רבן גמליאל צריכין אנו לדון אחר כל בית דין שעמד מימות משה. ולא עוד אלא שר' יהושע לא הורה רשות אלא במקום שלא נהגו להתפלל תפילת הערבית כלל, ולפיכך אמר ר' יהושע שלא אמר שהוא רשות, וח"ל שכפר, כי כדעתו אמר, שלא אמרתי לו שהיא רשות לגמרי אפילו במקום שנהגו, כי דכ"ע במקום שנהגו (שלא לעשות כלל) [נעשית עליהן חובה] והתלמיד הוא שלא דיקדק (עליהן חובה). והאידנא פשט דבר זה ונהגו כל ישראל ונעשית חובה, דהא רב דאסיק לקמן (ולפיכך א"ר יהושע שלא אמר שהוא רשות) אם טעה ולא הזכיר של ר"ח, ערבית אין מחזירין אותו לפי שאין מקדשין את החדש (רשות ח"ו שכפר בו שלא על בלילה אלא ביום, ש"מ דאי טעה בזולתי ר"ח כגון בשבתות וי"ט מחזירין אותו כמו בתפילת הדור. **אלא נוקמיה לר' אלעזר בן עזריה.** למה לא מינו לר' אליעזר כן הורקנוס ומינו לר' אלעזר בן עזריה לנשיא שהיה תלמידו, מפני שהיה זקן מאוד, ותניא בפרק אחד דיני ממונות אין מושיבין בסנהדרין זקן וסריס ומי שאין לו בנים ואכזרי.

הגהות הב"ח

(א) תוס' ד"ה הואיל וכו' נמי ניימא לענין מלאכה ואמאי שרי:
(ב) ד"ה שאני וכו' אין איסור בעשיית כלי"ל ותיבת איסורא נמחק:

גליון הש"ס

גמ' והמחזיר שלום לרבו. נרי"ף ונרא"ש ליתא להא והמחזיר שלום לרבו: שם דתלמיד חבר הוה. עיין קדושין ד' מ"ו ע"א תוס' ד"ה גלמ"ו: שם וקודם גזרה הוה. ע' שבת ד' מ' ע"ב נרא"ש ד"ה דהא מעבה. ונרשב"ל בתוספות שם:

מוסף תוספות

א בתוס' רי"ש כתב, וכן הוא ודאי (דהלכתא כרב) ממה שתקנו פסוקים בין השכיבנו לתפלת ערבית וכן קדיש שלא תקנו בשל שחרית ש"מ דקי"ל תפלת ערבית רשות.

מוסף רש"י

דתלמיד חבר הוה. מכס מנוחו אלא שלמד ממנו דבר אחד לו יומר (ערובין סג.). מי בדלת. פעם אחת נתקשרו שמים בעבים והתפלל רב של שבת מבעוד יום ואמר ליה רב חמרין מערב שבת כו' ראו שאין הדבר עומד התירו להן חמי טבריא ועדיין דיעה במקומה עומדת הדיענו בכאן כי רבי שהתפלל של שבת בערב שבת כבר קיבלה לשבת עליהה ואיתייב לשבת ונאסרו עליו החמין לרחוץ בהן ולא נכנס במרחץ אלא להזיע בלבד וזה המעשה היה קודם שגזרו חכמים על הזיעה לפי מה שיש בהלכה שהזכרנוה אסרו להן להזיע: אמרי [עד] כמה נצעריה וניזיל בר"ה צעריה בכבכורות צעריה. האי רצעריה בראש השנה שנוי הוא בפרק אם אינן מכירין אותו (דף כה) דתנן ועוד כאו שנים ואמרו ראינוהו בזמנו שלח לו רבן גמליאל גזר אני עליך שתבא אצלי במלכך ובמעותיך ביום הכפורים שחל להיות בשבתות (עיר) בפרק כל סמולי המוקדשים (דף לו.) פירשו מעשה (אחר) [אחר] שאירע לר' יהושע עם רבן גמליאל דכסיף ליה קבר רבנן והעמידו על רגליו ברבים עד שכנכנסה קנאה בלב כל העם שהיו לשם ושיתקו את המתורגמן וזו היא הגירסא של זו המעשה ר' צדוק הוה ליה בוכרא רמא ליה שערי בסלי נצרין של ערבה קלופה בהדי דאכיל איכזע שיפותיה אתא לקמיה דר' יהושע אמר ליה כלום חלקנו בין בור לחבר אמר ליה הין בא לפני רבן גמליאל אמר ליה לאו אמר ליה והלא ר' יהושע אמר לי הין אמר לו המתן עד שיכנסו בעלי תריסין לבית המדרש כיון שנכנסו עמד השואל ושאל כלום חלקנו בין בור לחבר אמר לו ר' יהושע לאו אמר לו רבן גמליאל והלא משמך אמרו לי הין אמר לו עמוד על רגליך ויעידו בך עמד ר' יהושע על רגליו ואמר אלמלי אני (מת) [חי] והוא (חי) [מת] יכול החי להכחיש את (החי) [המת עכשיו שאני חי והוא חי היאך חי יכול להכחיש את החי] היה רבן גמליאל יושב ודורש ור' יהושע עומד עד שרננו כל העם ואמרו לחוצפת התורגמן העמד: נוקי לר' עקיבא לית ליה זכות אבות. איתה בסנהדרין בפרק כל ישראל יש להן חלק (דף צז) מבני בניו של סיסרא למדו תורה בירושלים ומאן איגון ר' עקיבא ואיתה נמי בפ' הניזקין דמסכת גיטין (דף נז): נוקי לר' אלעזר בן עזריה שהוא חכם ועשיר והוא עשירי לעזרא הסופר. החכמה שלו גלויה היא ידידה הלא תראה היאך אמר ר' יהושע אין דור יתום שר' אלעזר בן עזריה שרוי בתוכו באותה המעשה האמור במסכת חגיגה בפרק א' (דף ג) והעושר שלו נמי כבר נרסי' בפרק (במה אשה). [צ"ל במה בהמה] (שבת דף נד) י"ב אלפי עגלי הוה מעשר ר' אלעזר בן עזריה מעדריה כל שתה ובמס' קדושין בפרק האיש מקדש (דף מט) מן מנת שאני נ) אמרו ליה רבנן לר' פרידא (רב עוירא) [ר' עזרא] בריה דרב אבטולס דהוא עשירי לר' אלעזר בן עזריה דהוא עשירי לעזרא קאי אבבא ובגמרא דפירקין דבני מערבא [הלכה ח] וגם (בפסחים בפרק תמיד) [צ"ל בתענית פ"ד ה"א] נרסינן הלכו ומינו את ר' אלעזר בן עזריה בן י"ז שנה ונתמלא כל ראשו שיבה והיה ר' עקיבא יושב ומצטער ואומר לא שהוא בן תורה יותר ממני אלא שהוא בן גדולים יותר ממני אשרי אדם שזכו לו אבותיו אשרי אדם שיש לו יחד להתלות בה ומה היתה יתיתרו של ר' אלעזר בן עזריה שהיה עשירי לעזרא:

ג מיי' פ"ה מהל' ת"ת הלכה ו סמג עשין יט טוש"ע יו"ד סי' ל סעיף כד (וריב"ל סימן רמב סעיף מח):
כד ב מיי' שם הל' ה סמג עשין יג טוש"ע יו"ד סי' רמב סעיף מח:
כה ג מיי' שם הל' ג טוש"ע שם סעי' ג [ג]:
כו ד מיי' שם הלכה ט טוש"ע שם סעי' כד:
כז ה מיי' שם טוש"ע או"ח סימן ל סעיף כה:
כח ו ז טו"ע א"ח סימן רסג סעיף יד:
כט ח מיי' פ"ג מהלכות תפלה הל' ז ופכ"ט מהלכות שבת הל' י"ל סמג עשין כט טור טו"ע א"ח סי' רס' רסו סעיף כ:
ל ט מיי' וסמג שם טור טו"ע או"ח סי' לג סעיף ג:
לא י מיי' פ"ג מהלכות תפלה הלכה ו:
לב כ מיי' פ"ח מהל' תפלה הלכה ו ופ"ג הל' ו ז ופ"ט הלכה ט סמג עשין יט טור או"ח סי' לה ולה לו: לז:

מסורת הש"ס

מ) סנהדרין קי. ע"ש, ס) סוכה דף מ: ופוסק מקמא מלה, ע) עירובין מ:, ד) [ביצה לב.], פ) [לעיל ד' שבת מ:], ו) פ"א דשות והלכתא כדברי האומר חובה וכ"ל אמר הלכה כדברי האומר רשות ע' יומא דף פז:, ז) [בכורות לו. וע"ש בתוס'], ח) [שיר לדף כח.], ט) [לעיל לאומרא כל"ל רש"ל], י) עיין רש"ל וש"ל,

ה"ג **דלמא מעברין לך אמר לה יומא חדא בכסא דמוקרא ולמחר ליתבר.** וכ"ג מעלין בקדש: **כסא דמוקרא.** [ב]כוס זכוכית יקרה שקורין לה בלשון ישמעאל ערקי"א ואומרים בני אדם במשל הדיוט יום אחד ישתמש בו בעליו ויתבכך בו ואם ישבר ישבר: **ליתבר לך חיורפא.** אין לך שברות לבנות של זקנה ונאה לדרשן להיות זקן: **י"ח דרי חיורפא.** י"ח שורות של זקנה: **קא חלשא דעתיה דר"ג.** כשראה שנתוספו היום תלמידים רבים והיה דואג שלא יענש במה שמנעם בימי מלכא: **דמליין קטמא.** כלומר אף אלו אינם רואים: **אלויה.** נספק שלא פירשוה מתוך שרבו התלמידים רב המדוד והפלפול: **לאשיאא דביתיה דמשחרן.** כותלי ביתו של ר' יהושע שהיו שחורות: **שפתמי אפר.** עושה פתמים וי"א נפח: **נעניתי לך.** דברתי למולך יותר מן הראוי: **דלכיש מדא.** הרגיל ללבוש המעיל ילבש כלומר הרגיל בנאיות היה נאיה: **מוה כן מוה.** כהן כן כהן יזה את מי חטאת: **אפר מקלה.** אפר הקלוי בתנורים ובכירות כלומר אפר סתם: **שבא של מי חיטה.** במסכת חגיגה: **ואוסו פלמיד.** ששאל תפלת ערבית לשום אז חוכה לשב"י הוא: **ונקרא פושע.** המאחר כ"כ: **מספלל של מנחה.** מאחר שהגיע זמנה כדי להקדימה בתחלת זמנה שלא יקרא פושע גם עליה: **ואח"כ של מוספין.** הואיל ואיחר [ב]זמנה אינו עובר דהא אמרי רבנן ושל מוספים כל היום: **שוו מלוה עוברים.** ר' יהודה לטעמיה דאמר עד שבע שעות ותו לא: **כי חלפי רבנן.** תלמידים היוצאים מבית ר' נתן: **מאן אמר הלכה כי מדרשא.** מי מבני הישיבה אמר בבית המדרש שהלכה כר' יהודה: **חדא היא לך או חדא היא לך.** אחת היא לך שלא למדת דבר משמו של ר' יוחנן אלא זו בלבד לכך תביבה היא לך או חדשה היא לך שהיית סבור שאחד מן האחרים אמרה: **ה"ג א"ל חדא היא לי דמספקא לי בר' יהושע בן לוי.** סבור הייתי שר' יהושע בן לוי אמרה: **אמר ריב"ל** גרסי'. ול"ג דאמר: **ממועד.** מחמת שהעבירו מועדי התפלות וחגים יהיו נוגים ואסופים וכליס לא

דלמא מעברין לך אמר לה [לשתמש אינש] יומא חדא בכסא דמוקרא ולמחר ליתבר אמרה ליה לית לך חיורתא ההוא יומא בר תמני סרי שני הוה אתרחיש ליה ניסא ואהדרו ליה תמני סרי דרי חיורתא היינו דקאמר ר' אלעזר בן עזריה [ג]הרי אני כבן שבעים שנה ולא בן שבעים שנה תנא אותו היום סלקוהו לשומר הפתח [ד]ונתנה להם רשות לתלמידים ליכנס שהיה ר"ג מכריז ואומר [ה]כל תלמיד שאין תוכו כברו לא יכנס לבית המדרש ההוא יומא אתוספו כמה ספסלי א"ר יוחנן פליגי בה אבא יוסף בן דוסתאי ורבנן חד אמר אתוספו ארבע מאה ספסלי וחד אמר שבע מאה ספסלי הוה קא חלשא דעתיה דר"ג אמר דלמא ח"ו מנעתי תורה מישראל אחזו ליה בחלמיה חצבי חיורי דמליין קטמא ולא היא ההיא ליתובי דעתיה הוא דאחזו ליה תנא עדיות בו ביום נשנית וכל היכא דאמרינן בו ביום ההוא יומא הוה ולא היתה הלכה שהיתה תלויה בבית המדרש שלא פירשוה ואף ר"ג לא מנע עצמו מבית המדרש אפילו שעה אחת דתנן [ו]בו ביום בא יהודה גר עמוני לפניהם בבית המדרש אמר להם [ז] מה אני לבא בקהל א"ל ר"ג אסור אתה לבא בקהל א"ל ר' יהושע [ח]מותר אתה לבא בקהל א"ל ר"ג והלא כבר נאמר [ט]לא יבא עמוני ומואבי בקהל ה' א"ל ר' יהושע וכי עמון ומואב במקומן הן יושבין [י] [יא]כבר עלה סנחריב מלך אשור ובלבל את כל האומות שנאמר [יב]ואסיר גבולות עמים ועתידותיהם שוסתי ואוריד כאביר יושבים [יג]וכל דפריש מרובא פריש אמר לו ר"ג והלא כבר נאמר [יד]ואחרי כן אשיב את שבות בני עמון נאם ה' וכבר שבו אמר לו ר' יהושע והלא כבר נאמר [טו]ושבתי את שבות עמי ישראל ועדיין לא שבו מיד התירוהו לבא בקהל אר"ג הואיל והכי הוה איזיל ואפייסיה לר' יהושע כי מטא לביתיה חזינהו לאשיתא דביתיה דמשחרן א"ל [טז]מכותלי ביתך אתה ניכר שפחמי אתה א"ל אוי לו לדור שאתה פרנסו [יז]שאי אתה יודע בצערן של ת"ח [יח]במה הם מתפרנסים ובמה הם נזונים אמר לו נעניתי לך מחול לי לא אשגח ביה עשה בשביל כבוד אבא פיים אמרו מאן ניזיל ולימא להו לרבנן אמר להו ההוא כובם אנא אזילנא שלח להו ר' יהושע לבי מדרשא מאן דלביש מדא לבוש מדא ומאן דלא לביש מדא יימר ליה למאן דלביש מדא שלח מדך ואנא אלבשיה אמר להו ר"ע לרבנן טרוקו גלי דלא ליתו עבדי דר"ג ולצערו לרבנן א"ר יהושע מוטב דאיקום ואיזיל אנא לגבייהו אתא טרף אבבא א"ל [יט]מזה בן מזה יזה ושאינו לא מזה ולא בן מזה יאמר למזה בן מזה מימיך מי מערה ואפרך אפר מקלה א"ל ר"ע רבי יהושע נתפייסת כלום עשינו אלא בשביל כבודך למחר אני ואתה נשכים לפתחו אמרי היכי נעביד נעבריה [כ]גמירי מעלין בקדש ואין מורידין נדרוש מר חדא שבתא ומר חדא שבתא אתי לקנאויי אלא לדרוש ר"ג [כא]תלתא שבתי וראב"ע חדא שבתא והיינו דאמר מר [כב]שבת של מי היתה של ראב"ע היתה ואותו תלמיד ר' שמעון בן יוחאי הוה: [כג]ושל מוספין כל היום: א"ר יוחנן [כד]ונקרא פושע ת"ר [כה]היו לפניו שתי תפלות אחת של מנחה ואחת של מוסף מתפלל של מנחה ואח"כ מתפלל של מוסף שזו תדירה וזו אינה תדירה ר' יהודה אומר מתפלל של מוסף ואח"כ מתפלל של מנחה שזו מצוה עוברת וזו מצוה שאינה עוברת [כו]א"ר יוחנן יהלכה מתפלל של מנחה ואח"כ מתפלל של מוסף ר' זירא [כז]כי הוה חליש מגירסיה הוה אזיל ויתיב אפתחא דבי ר' נתן בר טובי אמר כי חלפי רבנן אז איקום מקמייהו ואקבל אגרא נפק אתא ר' נתן בר טובי א"ל מאן אמר הלכה בי מדרשא א"ל הכי א"ר יוחנן אין הלכה כר' יהודה דאמר מתפלל אדם של מוסף ואח"כ מתפלל של מנחה א"ל רבי יוחנן אמרה אמר ליה אין [כח]תנא מיניה ארבעין זמנין א"ל חדא היא לך או חדת היא לך א"ל חדת היא לי משום דמספקא לי בר' יהושע בן לוי: אריב"ל [כט]כל המתפלל תפלה של מוספין לאחר שבע שעות לר' יהודה עליו הכתוב אומר [ל]נוגי ממועד אספתי ממך היו מאי משמע דהאי נוגי לישנא דתברא הוא כדמתרגם רב יוסף תברא אתי על שנאיהון דבית ישראל על דאחרו זמני מועדיא דבירושלים א"ר אלעזר כל המתפלל תפלה של שחרית לאחר ארבע שעות לר' יהודה עליו הכתוב אומר נוגי ממועד אספתי ממך היו מאי משמע דהאי נוגי לישנא דצערא הוא דכתיב [לא]דלפה נפשי מתוגה רב נחמן בר יצחק אמר מהכא [לב]בתולותיה נוגות והיא מר לה

ושל מוספין כל היום. הקשה הרב רבינו שמשון ז"ל דאמרי' בפרק תמיד נשחט (דף נח.) מוספין בשש בזיכין בשבע וכ"מ ה"מ למעוה אבל דיעבד כל יומא נמי זמניה הוא הרי [לג]בתמורה (פ"ב ד' יד) משמע שהמוספין היו נשחטין עם התמיד ונקטרין עמו. ותיקן דהתם מיירי בשבת [לד]:

הלכה מתפלל של מנחה ואח"כ מתפלל של מוסף. מכאן יש ליזהר ביותר להתפלל תפלת שחרית קודם שש שעות ומתלה דהיינו קודם שיגיע שעת המנחה דאל"כ היו צריכין להתפלל תפלת המנחה קודם [לה]והר"י אומר דאינו צריך דהא דקאמר שיתפלל תפלת המנחה קודם היינו כשיש לו לעשות צרכיו שלא יוכל להתפלל תפלת המנחה בזמנה וצריך להתפלל שיהיה מיד כגון שהיה לו ליל לנסעודה גדולה כמו לנשואין ומתירא שמא ימשוך בסעודתו או שיתבכר אבל אם היה לו שהות להתפלל אחר תפלת מוסף תפלת המנחה בזמנה אין לו להקדים תפלת המנחה אלא יתפלל כסדר מוסף ואח"כ מנחה: **כדמתרגם** רב יוסף **על דאחרו זמני מועדיא.**

ואי משמעי דרגלים אין שייך לומר לשון איחור שהרי אין להם תשלומין אלא ע"כ בתפלה משמעי קרא: כיון

לא מיי' פ"ד מהלכות ת"ת הלכה ו טוש"ע יו"ד סי' רמו סעיף ז:
לד ב מיי' פי"ב מהל' איסורי ביאה הלכה כה סמג לאוין קנח טוש"ע אה"ע סימן ד סעיף י:
לה ג מיי' פ"ג מהל' ת"ת הלכה ט ופ"י מהל' תפלה ט עשין לה הלכה יח:
לו ד מיי' פ"ג מהל' תלמוד הל' ז טוש"ע י"ד סימן רמה סעיף כב בהגהה:
לז ה ו מיי' פ"ג מהל' תפלה הלכה ה סמג עשין יט טוש"ע או"ח סימן רפו סעיף ה:
לח ז מיי' שם הל' יא טוש"ע שם סעיף ד:
לט ח טוש"ע שם סעיף ו:

תורה אור השלם

1. לא יָבֹא עַמּוֹנִי וּמוֹאָבִי בִּקְהַל יְיָ גַּם דּוֹר עֲשִׂירִי לֹא יָבֹא לָהֶם בִּקְהַל יְיָ עַד עוֹלָם: דברים כג ד
2. כִּי אָמַר בִּבְחִי יָדִי עָשִׂיתִי וּבְחָכְמָתִי כִּי נָבֹנְתִּי וָאָסִיר גְּבֻלוֹת עַמִּים וְתַעֲתֻדוֹתֵיהֶם שֹׁסֵתִי וָאוֹרִיד כָּאַבִּיר יוֹשְׁבִים: ישעיהו י יג
3. וְאַחֲרֵי כֵן אָשִׁיב אֶת שְׁבוּת בְּנֵי עַמּוֹן נְאֻם יְיָ: ירמיהו מט ו
4. וְשַׁבְתִּי אֶת שְׁבוּת עַמִּי יִשְׂרָאֵל וּבָנוּ עָרִים נְשַׁמּוֹת וְיָשְׁבוּ וְנָטְעוּ כְרָמִים וְשָׁתוּ אֶת יֵינָם וְעָשׂוּ גַּנּוֹת וְאָכְלוּ אֶת פִּרְיָם: עמוס ט יד
5. נוּגֵי מִמּוֹעֵד אֲסַפְתִּי מִמֵּךְ הָיוּ מַשָּׂאת עָלֵיהָ חֶרְפָּה: צפניה ג יח
6. דָּלְפָה נַפְשִׁי מִתּוּגָה קַיְּמֵנִי כִּדְבָרֶךָ: תהלים קיט כח
7. דַּרְכֵי צִיּוֹן אֲבֵלוֹת מִבְּלִי בָאֵי מוֹעֵד כָּל שְׁעָרֶיהָ שׁוֹמֵמִין כֹּהֲנֶיהָ נֶאֱנָחִים בְּתוּלֹתֶיהָ נוּגוֹת וְהִיא מַר לָהּ: איכה א ד

רבינו חננאל

[אלא שהיה רבן גמליאל מכריז ואומר כל תלמיד] שאין תוכו כברו שאין ... [אלא אחת ב] פה ואחת בלב. חצבי חיוורי [דמליין קטמין] קרא. פירי כדים לבנים [מלאים יין] חדשים. גם רבן גמליאל לא [מנע עצמו מבית המדרש בו] ביום. יהודה [גר עמוני .... א"ל מכותלי ביתך ניכר שפחמי אתה. עושה מעשה מחט שמלאכתן בפחמים. א"ל מאן אמר הלכה בי מדרשא א"ל ר' יוחנן מאי היא א"ל מתפלל של מנחה ואח"כ של מוספין. אע"ג (דא"ר) דתני ר' יהודה כי תפילת המוספין עד שבע שעות, ואמר ר' יהושע בן לוי כל המתפלל תפלת המוספין אחר ז' שעות לר' יהודה חשוב כנוגי ממועד, פי' כיון שאיחר תפלת המוספין ממועדו תבר אייתי עליה, כאשר פי' בתרגום נוגי תברא, קיי"ל כר' יוחנן דפסק הלכתא ותנינן סתמא של מוספין כל היום.

רב נימים גאון (המשך)

שבת בפרק במה בהמה (דף נו) רבי דאתי מדוד מהפך בזכותיה דדוד ובגמרא דפוק אחרון דתענית דבני מערבא (הנה ב) אמרי אמר לוי מגילת יוחסין מצאו בירושלים וכתוב בה הלל מן דדוד ואיתא בפ' אע"פ שאמרו בכתובות (ד' סב) בדקו במשפחות רבי אחי משפטיה בן אביטל. והאי דאמרינן אעפ"כ לא עברוה לו' אלעזר בן עזריה פירשו בתלמוד ארץ ישראל אלא מינו אותו אב בית דין והיינו דאמר שבת של מי היתה של ר' אלעזר בן עזריה היתה ואיתא בפירקא קמא דחגיגה (דף ג) תנו רבנן מעשה כו' יוחנן בן ברוקא ור' אלעזר חסמא שהלכו להקביל את פני ר' יהושע בפקיעין אמר להם מה חידוש היה היום בבית המדרש אמרו לו תלמידיך אנחנו ומימיך אנו שותין אמר להן אעפ"כ אי אפשר לבית המדרש בלא חידוש שבת של מי היתה אמרו לו שבת של ר' אלעזר בן עזריה:

מידע אור לדוד שאתה פרנסו. והאי דאמר ליה עשה בשביל כבוד בית אבא כלומר בשביל הלל כדגרסינן בפ' יציאות השבת (דף סז) הלל ושמעון גמליאל ושמעון נהגו נשיאותן בפני הבית ק' שנה וזה רבן גמליאל הנזכר בכאן הוא בנו של רבן שמעון בן גמליאל שהוא רביעי להלל הזקן דהוי ליה רבן גמליאל חמישי להלל ובנו רבן שמעון ששי להלל הזקן ואיתא במסכת

מסורת הש"ס

ה) לעיל פ"ש דף יב.
ב) [דוגמתו יומא עב.]
ג) מע' ידיים פ"ד משנה ד'.
ד) [יומא מד. וע' תוס' מגילה יב: ד"ה זל ותוס' יבמות עו: ובסוטה ט. ד"ה מימיון].
ה) [יומא פד: יבמות מז: כתובות טו. קידושין עב. זבחים עב.]. ו) ס"ל ואי לה לפסיקא שלחה קבריעיה. ז) [יומא יב: עב. מגילה ט: כא: סוכות כא: שבת כא.: [תמיד לא:] מנחות לט. לט. ומס תפיק לה מקרא וי"א לשון גמרא]. ח) [יומר נכון לגרום מרחי וכ"ה בהקדמת הרמב"ם לפי' המשניות ביומות]. ט) חגיגה נ.. י) [לעיל כז.]. כ) [זבחים יב. לא.]. ל) [פסחים עב. מגילה ו: כתובות כב: נ.]. מ) [יומ' פירש"י לקמן לא. ד"ה כפא]. נ) ל"ל חמנה רש"ל. ס) [ל"ל ביומא ד' ע. כ"כ המג"א סימן רס"ה]. ע) עיין רש"ל ורש"א.

הגהות הב"ח

(א) גמ' אמר להם (מה אמר) תפ"מ. וי"ל ס"א מוחר: (ב) שם במקומן הן יושבין והלא כבר:

גליון הש"ם

גמ' מכותלי ביתך. עיין מגמ"ר מ"ש עיין קמן: שם ונקרא פושע. עיין לקמן (דף מ"ג ע"ב): שם כי הוה חלש בגירסא. עיין עיולוכן (דף כ"ח ע"ב):

מוסף תוספות

א. בתוס' רי"ש הוסיף, דהא אפי' בזמן מנחה גדולה אמר לה.

מוסף רש"י

הרי אני כבן שבעים שנה. כבר הימי נלאה זקן, ולא זקן ממש, שנאת עליו שיבה (לעיל יב.). מכותלי ביתך אתה ניכר שפחמי אתה. כמו (תענית ז.) מכמה מעופרת בכלי מכופל (ע"ז סז: ע"ש). גלי. שפרים (ב"מ קח. וב"ב ח.). מי מערה. קרמיים הם (קדושין נח:). אפר מקלה. כלומר סתם אפר שנא מן הקלוי בשם (שם). מעלין בקדש ואין מורידין. מקרא יעלין לה בתנחומא בפרק שמי הלחם (שבת כא:). היו לפניו שתי תפלות. שבשל ולא התפלל של מוספין עד זמן המנחה (ובחיים יב.).

רב נימים גאון

ווה שאמרו כל כו ביום דאמרינן ההוא יומא איתמר. יש במשנה הרב' מזה הענין בגמ' האי דתנן במס' ידים (פ"ג מ"ה) אמ' ר' שמעון בן עזאי מקובל אני מפי ע"ב זקנים ביום שהושיבו את ר' אלעזר בן עזריה בראש שיר השירים וקהלת מטמאין את הידי' אמר ר' עקיבא חס ושלום וכו' (פ"ד מ"א) בו ביום נמנו וגמרו על עריבת [הדגלים] בו ביום אמרו [משנה ב] כל הזבחים וכו' ובתוספתא [בידים פ"ב] בו ביום עמד יהודה גר עמוני: אמר רבן גמליאל השתא איזיל ואפייסיה לר' יהושע אזל חזיהנו לאשיתא דביתיה דהוו קא משחרן כו'. ופירשו בגמרא דבני מערבא אזל ואשכח לר' יהושע יתיב עביד מחטין אמר ליה מן אילין את חיי אמר ליה עד כדון אם בעי הזקן זקני שהיה מורע דוד שנה וזה רבן גמליאל הנזכר בפני הבית ק' להלל ובנו רבן שמעון ששי

עין משפט נר מצוה

לג א מיי' פ"ד מהלכות ת"ת הלכה ו טוש"ע יו"ד סי' רמו סעיף ז:
לד ב מיי' פי"ב מהל' איסורי ביאה הלכה כה סמג לאוין קנח טוש"ע אה"ע סימן ד סעיף י:
לה ג מיי' פ"ג מהל' ת"ת הלכה ט ופ"י מהל' תפלה ט עשין לה הלכה יח:
לו ד מיי' פ"ג מהל' תלמוד הל' ז טוש"ע י"ד סימן רמה סעיף כב בהגהה:
לז ה ו מיי' פ"ג מהל' תפלה הלכה ה סמג עשין יט טוש"ע או"ח סימן רפו סעיף ה:
לח ז מיי' שם הל' יא טוש"ע שם סעיף ד:
לט ח טוש"ע שם סעיף ו:

לא על לפרקא דרב יוסף. שהיה לאם היסיבה בפומבדיתא והיה דורש בשבת קודם תפלת המוספין ולאחר הדרשה היו הולכים לבית הכנסת ומתפללים תפלת המוספין: **בלבור שנו.** אם הוא בבהכ"נ עם הצבור לא יקדים להתפלל: **מתני' מה מקום.** כלומר מה טיבה: **גמ' ולא אכשל.** ויסמכו מהרי על כשלוני הרי רעות שמים שיבאו על ידי שאכלום להם [ב]שיעבאו: **מיושבי קרנות.** מתווים לו עמי הארץ שעוסקים בדבר שיחה: **מסכגין.** לא מרגילום במקרא יותר מדאי משום דמסכא. לשון אחר משיחת ילדים: **דעו לפני מי וכו'.** כלי שמתפללו בירלה ובכוונה: **עמוד הימיני.** שני עמודים העמיד שלמה באולם שם הימני ימין ושם השמאלי בועז (מלכים א ז). הימיני לעולם משוב: **פעים.** המפולש פי"ק בלע"ז: **אוסרני.** מוכש אותי: **מיפס עולם.** לעוה"ב: **הייתי בוכה.** מאימת משפטו אם לדין מוליכין אותי לפניו: **עד כאן.** בתמיה כלומר ולא יותר ממורא בשר ודם: **ולוחי.** שיהא כמורא בשר ודם שאם כן תחללו מעבירות הרבה: **עבירה.** בסתר ממורא הכריות ויודע שהכל הוא גלוי להקב"ה ואינו מניח בכך: **מפני הטומאה.** טומאת אהל המת בכל הבית: **לחזקיהו.** שבא אלי לנוותי: **מתני' מעין שמנה עשרה.** בגמרא[1] מפרש: **הושע ה' וכו'.** זו תפלה קצרה: **בכל פרשת העבור כו'.** מפרש בגמרא[1]: **אם אינו יכול לירד.** שאין לו מי שיאמר את תמורו: **יחזיר את פניו.** ללד ירושלים: **באסדא.** כמו ותשם בסד רגלי (איוב יג) בית הסהר שקורין ליפ"ש בלע"ז. לשון אחר עליה הקשורים זה עם זה הרבה יחד ובלשון מקרא קורא אותם רפסודות (ד"ה ב ב) ובלע"ז רדיי"ל ובלשון אשכנז ולו"ם ומשיגין בהר להוליכן ממקום למקום ויכולין להלך עליהן כמו בספינה: **גמ' הכו לה' בני אליס.** שהוא רמז לאבות וגבורות וקדושם הם כדאמרינן בראש השנה (דף לב.) מנין שאומרים אבות מ"ל הבו לה' בני אלים כו': **שיפפקקו.** שילאו הפקקים הם הקשרים כמו שבינו[2] (ב"ב פ:) בקנים ובגפנים מן הפקק (ב) שלמעלה והוא הקשר שחלל הקנה פקוק וסתום שם: **איסר.** שני קמטים אחד מלמטה ואחד מלמעלה וכאיסר רוחב בשר באמצע: **דמלגר נפשיה.** שהוא ניכר שאפשר לכרוע אלא שהוא מצוער: **ביבנה הקנוה.** לאחר זמן מרובה: **הפקולי.** מוכר פקולי למר גפן שקורין קוטו"ן: והשקיף

כיון שהגיע זמן תפלת המנחה אסור לטעום כלום וכו'. ואית ליה לרבי יהושע מפסיקין ואפילו מן האכילה ולא היא: לייט

רב אויא חלש ולא אתא לפרקא דרב יוסף למחר כי אתא בעא אביי לאנוחי דעתיה דרב יוסף א"ל מ"ט לא אתא מר לפרקא א"ל דהוה חליש לבאי ולא מצינא א"ל אמאי לא טעמת מידי ואתית א"ל לא סבר לה מר להא דרב הונא דאמר רב הונא אסור לו לאדם שיטעום כלום קודם שיתפלל תפלת המוספין א"ל איבעי ליה למר לצלויי צלותא דמוספין ביחיד ולטעום מידי ולמיתי א"ל ולא סבר לה מר להא דא"ר יוחנן [א]אסור לו לאדם שיקדים תפלתו לתפלת הצבור א"ל לאו אתמר עלה א"ר אבא [ב]בצבור שנו ולית הלכתא [ג]לא כרב הונא ולא [ד]כריב"ל כרב הונא הא דאמרן כריב"ל דאריב"ל [ה]כיון שהגיע זמן תפלת המנחה אסור לו לאדם שיטעום כלום קודם שיתפלל תפלת המנחה: **מתני'** ר' נחוניא בן הקנה היה מתפלל בכניסתו לבית המדרש וביציאתו תפלה קצרה אמרו לו מה מקום לתפלה זו אמר להם בכניסתי אני מתפלל שלא יארע דבר תקלה על ידי וביציאתי אני נותן הודאה על חלקי: **גמ'** ת"ר [ה]בכניסתו מהו אומר יהי רצון מלפניך ה' אלהי שלא יארע דבר תקלה על ידי ולא אכשל בדבר הלכה וישמחו בי חברי ולא אומר [א] על טמא טהור ולא על טהור טמא ולא יכשלו חברי בדבר הלכה ואשמח בהם ביציאתו מהו אומר מודה אני לפניך ה' אלהי ששמת חלקי מיושבי בית המדרש ולא שמת חלקי מיושבי קרנות שאני משכים והם משכימים אני משכים לדברי תורה והם משכימים לדברים בטלים אני עמל והם עמלים אני עמל ומקבל שכר והם עמלים ואינם מקבלים שכר אני רץ והם רצים אני רץ לחיי העולם הבא והם רצים לבאר שחת: ת"ר [ו]כשחלה ר' אליעזר נכנסו תלמידיו לבקרו אמרו לו רבינו למדנו אורחות חיים ונזכה בהן לחיי העולם הבא אמר להם הזהרו בכבוד חבריכם ומנעו בניכם מן ההגיון והושיבום בין ברכי תלמידי חכמים וכשאתם מתפללים דעו לפני מי אתם עומדים ובשביל כך תזכו לחיי העולם הבא וכשחלה רבי יוחנן בן זכאי נכנסו תלמידיו לבקרו כיון שראה אותם התחיל לבכות אמרו לו תלמידיו נר ישראל עמוד הימיני פטיש החזק מפני מה אתה בוכה אמר להם אילו לפני מלך בשר ודם היו מוליכין אותי שהיום כאן ומחר בקבר שאם כועס עלי אין כעסו כעס עולם ואם אוסרני אין איסורו איסור עולם ואם ממיתני אין מיתתו מיתת עולם ואני יכול לפייסו בדברים ולשחדו בממון אעפ"כ הייתי בוכה ועכשיו שמוליכים אותי לפני ממ"ה הקב"ה שהוא חי וקיים לעולם ולעולמי עולמים שאם כועס עלי כעסו כעס עולם ואם אוסרני איסורו איסור עולם ואם ממיתני מיתתו מיתת עולם ואיני יכול לפייסו בדברים ולא לשחדו בממון ולא עוד אלא שיש לפני שני דרכים אחת של גן עדן ואחת של גיהנם ואיני יודע באיזו מוליכים אותי ולא אבכה אמרו לו רבינו ברכנו אמר להם יהי רצון [ז]שתהא מורא שמים עליכם כמורא בשר ודם אמרו לו תלמידיו עד כאן אמר להם ולואי תדעו כשאדם עובר עבירה אומר שלא יראני אדם. בשעת פטירתו אמר להם פנו כלים מפני הטומאה והכינו כסא לחזקיהו מלך יהודה שבא: **מתני'** רבן גמליאל אומר בכל יום ויום מתפלל אדם שמנה עשרה רבי יהושע אומר מעין י"ח ר"ע אומר [ח]אם שגורה תפלתו בפיו מתפלל י"ח ואם לאו מעין י"ח ר"א אומר העושה תפלתו קבע אין תפלתו תחנונים ר' יהושע אומר ההולך במקום סכנה מתפלל תפלה קצרה ואומר הושע ה' את עמך את שארית ישראל בכל פרשת העבור [ט]יהיו צרכיהם לפניך ברוך אתה ה' שומע תפלה היה רוכב על החמור ירד ויתפלל ואם אינו יכול לירד יחזיר את פניו ואם אינו יכול להחזיר את פניו יכוין את לבו כנגד בית קדשי הקדשים היה מהלך בספינה או באסדא יכוין את לבו כנגד בית קדשי הקדשים: **גמ'** [י]הני י"ח כנגד מי א"ר הלל בריה דר' שמואל בר נחמני [כ]כנגד י"ח אזכרות שאמר דוד [ל]הבו לה' בני אלים רב יוסף אמר כנגד י"ח אזכרות שבקריאת שמע (מ) א"ר תנחום אמר רבי יהושע בן לוי כנגד שמונה עשרה חוליות שבשדרה: ואמר ר' תנחום אמר רבי יהושע בן לוי [מ]המתפלל צריך שיכרע עד שיתפקקו כל חוליות שבשדרה עולא אמר [נ]עד כדי שיראה איסר כנגד לבו רבי חנינא אמר [ס]כיון שנענע ראשו שוב אינו צריך אמר רבא [ע]והוא דמצער נפשיה ומחזי כמאן דכרע הני תמני סרי תשסרי הוויין אמר רבי לוי ברכת הצדוקים ביבנה תקנוה כנגד מי תקנוה א"ר לוי לרבי הלל בריה דרבי שמואל בר נחמני כנגד [2]אל הכבוד הרעים לרב יוסף כנגד אחד שבקריאת שמע לר' תנחום א"ר יהושע בן לוי כנגד חוליא קטנה שבשדרה: ת"ר [פ]שמעון הפקולי הסדיר י"ח ברכות לפני רבן גמליאל על הסדר ביבנה אמר להם ר"ג לחכמים כלום יש אדם שיודע לתקן ברכת הצדוקים עמד שמואל הקטן ותקנה לשנה אחרת שכחה והשקיף

לא [1] גמ' אומרים ולא אומר על עמא טהור ולא על טהור טמא. כל זה ל"ל למעלה קודם ולא אכשל:

לעזי רש"י

פי"ק. מערר. ציפ"ש [צי"ן]. סד (מכשיר הכוכל את הדגלים). רדיי"ל [רי"ד]. רפסודה. ולו"ם. אסדה. קוטו"ן. כותנה.

מוסף רש"י

נר ישראל. שאתה מאיר עיני חכמים (ערכין י.). **על הסדר.** כמשפט המקבלות (מגילה יז. ע"ש בגמ').

רבינו חננאל (המשך)

מעיו ונראה הסתום, יהוא הנקרא צפור נפש שבשלהי החזה [באמצעיתו בולט] והוא כשיעור איסר. ויש מי שאומר עד שיכוף קומתו ויראה איסר מוטל בארץ כנגד לבו, מפני שהאיסר מטבע קטן, ואם לא ישוחו [ויעיין] אינו מביטו בארץ בעת שהוא מכוון ומוטל כנגד לבו. ר' נחוניא אומר כיון שנענע ראשו וכו'. פי', שהרכין בראשו ומתראה ככורע. דיו. וקיימא לן כוותיה. מיהו מאן דטרח וכרע טובא טפי עדיף, דהא ר' ששת כי כרע כרע כחזרא, שהוא רך ונכפף הרבה, וכי זקיף זקיף כחזיא [שזוקף הראש לכתחלה]. יחזיר פניו. פי' כנגד מקום התפלה. היה ירשב בספינה או באסדא. פי' אסדא רפסודות כדכתיב רפסודות על ים יפו. ירושלמי: היא אסדא היא אסקריא היא רפסודות. פי' קורות רבות קשורות כולן אחת אל אחת ואחת אל אחת. והולכין בהן בנהרות

תורה אור השלם

1. מִזְמוֹר לְדָוִד הָבוּ לַיְיָ בְּנֵי אֵלִים הָבוּ לַיְיָ כָּבוֹד וָעֹז: תהלים כט א
2. קוֹל יְיָ עַל הַמָּיִם אֵל הַכָּבוֹד הִרְעִים יְיָ עַל מַיִם רַבִּים: תהלים כט ג

הגהות הב"ח

(א) גמ' אומרים שפק"ם ר' תנחום א"ר יהושע בן לוי אמר כנגד: (ב) רש"י ד"ה שיפקקון וכו' מן הפקק ולמעלה:

גליון הש"ם

גמ' בשחלה ר"א. כמ"ל דלא מלא רבה פ"ג אימא ר"ח בן עזריה. וע"ש עוד אחה שיעורים: שם הני י"ח כנגד פי. עי' מדלים תמוהות ר"פ ויל"ל עוד אחה עעמים. ושם אימא דרב"ל אמר נגד י"ח אזכרות שאמר דוד בהבו לה' בני אלים:

הגהות הגר"א

[א] גמ' ולא אומר על עמא טהור ולא על טהור טמא. כל זה ל"ל למעלה קודם ולא אכשל:

[1] שבת דף ט:. [2] נ"י ויהיו, [3] תוספתא פ"ג הכ"ה, [4] מגילה ח:, [5] (ע' בתי"ע), [6] (לקמן מט.), [7] (לקמן מט:), [8] (מענית כה: ב"ק פט.).

עין משפט נר מצוה

לט א ב מיי' פ"י מהל' תפלה הלכה טז סמג עשין יט עוש"ע או"ח סימן ל סעיף י:
מ ג מיי' פ"ז שם הלכה ד סמג שם עוש"ע או"ח סימן רפז סעיף ג:
מא ד מיי' וסמג שם טור שו"ע א"ח מ' מ' הלכ' סעיף ג:
מב ה מיי' פ"י מהל' ברכות הלכה כג כד סמג עשין מז עוש"ע א"ח מ' מי' קי סעיף מ:
מג ו טור ושו"ע א"ח סימן מ סעיף מ:
מד ז מיי' פ"ג מהל' תפלה הלכה ב סמג עשין יט עוש"ע א"ח מ' מי' קי סעיף מ:
מה ח ט מיי' פ"ה שם הלכה יב סמג שם עוש"ע א"ח סימן קיג סעיף ד:
מו י כ מיי' שם עוש"ע שם סעיף ה:

רבינו נסים

רבן גמליאל אומר בכל יום אדם מתפלל י"ח. בתלמוד ארץ ישראל הזכירו עוד טעמים אחרים (כעין) [אולי צ"ל על שתקנו] י"ח תוספת על מה שיש בתלמודינו דאמרינן ר' חנניה בשם ר' פינחס כנגד י"ח פעמים שאבות כתובין בתורה אברהם יצחק ויעקב אם יאמר לך אדם י"ש הן אמור לו והנה ה' נצב עליו לית הוא מינהון אם יאמר לך אדם י"ז הן אמור לו ויקרא בהן שמי ושם אבותי מינהון הוא ר' שמואל בר נחמני בשם ר' יונתן כנגד י"ח ציוויים שכתב בפרשת משכן שני אמר ר' חייא בר אדא וכלכד מן ואתו אחליאב בן אחיסמך עד סופיה דסיפרא: היה יושב בספינה או באסדא. בגמ' דבני מערבא גרסי היא אסדא היא רפסודות דכתיב (דברי הימים ב ב) ונביאם לך רפסודות על ים יפו:

רבינו חננאל

דאמר ר' יהושע בן לוי כיון שהגיע זמן תפלת המנחה אסור לו לאדם שיטעום כלום קודם שיתפלל תפלת המנחה. אין הלכה כי הא דריב"ל. [מתני']. ר' אליעזר אומר העושה תפלתו קבע אין תפלתו תחנונים. דאוקמוה דבנן מאי קבע, כל שאינו אומרה בלשון תחנונים, וקימא לן כותיהו. ואע"פ דדמיא עליה כמשאוי, אם מתפלל בלשון תחנונים יצא, כדכתיב ואתחנן אל יי"י. הא דרבה ור' יוסף דאמרי [תרוויהו] מאי הוא קבע כל שאינו מחדש דבר בתפלתו, ליתיה, דהא אפי' ר' זירא דגברא רבה הוא, הוה מסתפי לחדית מילתא בצלותיה דילמא אתי ליה טורחנא, כל שכן זולתו. והא דאמרי אביי ור' חנינא בר אבון דכל מי שעשה תפלתו קבע [להתפלל] קודם דמדומי חמה אין תפלתו תחנונים, ואיסתייעו מדר' יוחנן [דאמר] מצוה להתפלל עם דמדומי חמה, ואמר ר' זירא מהאי קרא ייראוך עם שמש ולפני ירח דור וגו', הא לייטי עלה במערבא שמא נטרפה לו שעה, כלומר כל הדוחק תפלת מנחה עם דמדומי חמה אם יזדמן לו טורדת

שעה ולא יתפלל חשך השמש ונמצא בטל מן התפלה, הילכך להקדים כמעט טפי עדיף. פירוש פרשת העבור ר' חסדא אמר בשעה שעברו ישראל על תורתך והם בצרה כאשה עוברה שאהה מלא עליהם זעם ועברה ומעברת עליהם משברי גליך יהיו כל צרכיהם לפניך. ירושלמי: ר' אחא בשום ר' (אמ') [אסא] כל זמן ששליח ציבור עובר לפני התיבה ותובע צרכי עמך ישראל מלפניך. ואמר ר' תנחום אמר ר' יהושע בן לוי המתפלל צריך שיכרע עד שיתפקפקו כל חוליות שבשדרה. פיקפוק דתיהה כדגרסינן בפרק קמא דסוכה, מפקפק וגוטל אחת מבינתים. וכשכורע אדם וכופף קומתו מתפתחות החוליות ונראות כי מתפתחות החוליות מבחוץ מאחוריו ומסתתמות מבפנים, ודוגמא לדבר קשרי אצבעותיו. עולא אמר עד שיראה איסר כנגד לבו. פי' עד שיראה איסר כנגד לבו. יש מי שאומר שכשכופף אדם עצמו מתקפל טיבורו בתוך

מעגלות הרבה, וכי זקיף זקיף כחזיא [שזוקף הראש לכתחלה]. יחזיר פניו. פי' כנגד מקום התפלה. היה ירשב בספינה או באסדא. פי' אסדא רפסודות כדכתיב רפסודות על ים יפו. ירושלמי: היא אסדא היא אסקריא היא רפסודות. פי' קורות רבות קשורות כולן אחת אל אחת ואחת אל אחת. והולכין בהן בנהרות

מקום למקום כמו שהולכין בספינה הקטנה. או באסדא שהם כבלים הנתונין ברגלי הבלואים בבית הבלא. י"ח התקין שמעון הפקולי וכו'. פירוש, בתחלה היו מתפללין שלש ראשונות ושלש אחרונות והאמצעיות בלא סדר ידוע לבל, אלא כל אחד כפי מה ששמע מרבו, וכיון דבא שמעון הפקולי וירד לפני התבה לפני רבן גמליאל ביבנה, והסדיר י"ח ברכות על הסדר שאנו מתפללין עכשיו, נתישרו הדברים בעיני רבן גמליאל וקבעם לכל להיות הכל מתפללין סדר אחד. אבל ברכת המינים לא היתה בידו מסורת [מרבו]. ירד [ועמד] שמואל [הקטן] ותקנה בכלל אלו י"ח ברכות, וקבלו הצבור כולן להיות מתפללין בענין הזה. לשנה אחרת ירד שמואל הקטן לפני התיבה, ומפני אימת הציבור התחיל בברכת המינין ושכח טופסה, וכיון שהוא תיקנה לא העבירוהו מלפני התיבה והורידו אחר תחתיו, אלא המתינו עד שנזכר מטופסה והשלים תפלתו.

והשקיף. תשב לזכור אותה. לשון סוכה כדמתרגמינן ושקף ואסתכי (בראשית יט): **רשע מעיקרו.** ושב מרשעתו פעמים שחוזר ונעשה רשע: **הוא ינאי.** ששינו בקידושין (פ"ג דף סו.) שהרג חכמי ישראל: **ינאי רשע מעיקרו.** ונעשה צדיק וחזר לרשעתו: **דאתחיל בה.** התחיל לאומרה וטעה באמצעיתה: **לא שנו.** הא דאמר רב יהודה מעלין אותו: **שבעה קולות.** במזמור קול ה' על המים (תהלים כט): **שאמרה תנה.** בפרשת עלך לבי (ש"א ב): **כ"ד רננות.** בפרשת ויעמוד שלמה (מלכים א ח) רגה תפלה תחנה כלהון כ"ד איכא: **ביומא דרחמי.** שהולך לבקש רחמים שדבקו שעריה זה בזה ולא היו מניחין להכניס ארון לבית קדשי הקדשים כדאמרי' במועד קטן (דף ט.): **מעין כל ברכה.** אומר בקולר ומברך על כל אחת ואחת: **הביננו.** ואינו מברך אלא שומע תפלה בכל הברכות שבין שלש ראשונות לשלש אחרונות. הביננו כנגד אתה חונן ומול את לבבנו כנגד אתה השיבנו לפניך לנו כנגד סלח לנו להיות גאולים כנגד גאולה וכן כולם: **בגאולה ארוך.** לשון נוה כמו בגאולת דשא ירבילני (תהלים כג) והוא כנגד ברכת השנים: **וסלולים על דעתך.** העובריה על דרכיך: **ישפטו.** כנגד לדקה ומשפט. לשון אחר והמועים במשפט על דעתך ישפטו השיבה לנמדם לשפוט כדרכיך וכן עיקר נראה לי וכן בה"ג: **לייט עלה אביי.** לפי שמדלג הברכות וכולן בברכה אחת: **כל השנה מי עבדינן ברכי עקיבא.** כלומר כשאנו מתפללין י"ח שלמות מי עבדינן כר' עקיבא לומר ברכה רביעית בפני עצמה דהשתא כשמתפללין הביננו נעביד כותיה: **שבע תקון.** שלש ראשונות ושלש אחרונות והביננו: **וגכללה.** להבדלה: **מכלל.** בתוך הביננו כדרך שהוא כוללה בחונן הדעת ויאמר הביננו ה' אלהינו המבדיל בין קדש לחול לדעת דרכיך: **לאטרודי.** לטעות: **בחתלא.** התפלה יכול אדם לכוין דעתו יותר מן האמצע: **גבורות גשמים.** הזכרה בעלמא היא לפיכך ממחזירין אותו שאינה תפלה שיכול לאומרה בשומע תפלה: **ביחיד.** ממחזירין אותו: **בצבור.** יחיד המתפלל עם הצבור: **דאדכר קודש ש"ם.** אין מחזירין אותו שיכול לאומרה בשומע תפלה:

מתנויס

והשקיף בה שתים ושלש שעות ולא העלוהו אמאי לא העלוהו והאמר רב יהודה אמר רב [א]טעה בכל הברכות כלן אין מעלין אותו בברכת הצדוקים מעלין אותו חיישינן שמא מין הוא שאני שמואל הקטן דאיהו תקנה וניחוש דלמא הדר ביה אמר אביי גמירי טבא לא הוי בישא ולא והכתיב [ב]ובשוב צדיק מצדקתו ועשה עול ההוא רשע מעיקרו אבל צדיק מעיקרו לא ולא והא [ג]תנן אל תאמין בעצמך עד יום מותך שהרי [ד]יוחנן כ"ג שמש בכהונה גדולה שמנים שנה ולבסוף נעשה צדוקי [ה]אמר אביי הוא ינאי הוא יוחנן רבא אמר ינאי לחוד ויוחנן לחוד ינאי רשע מעיקרו ויוחנן צדיק מעיקרו הניחא לאביי אלא לרבא קשיא אמר לך רבא צדיק מעיקרו נמי דלמא הדר ביה אי הכי אמאי לא אסקוהו שאני שמואל הקטן דאתחיל בה דאמר רב יהודה אמר רב ואיתימא רבי יהושע בן לוי [ו]לא שנו אלא שלא התחיל בה אבל התחיל בה גומרה: הני שבע דשבתא כנגד מי א"ר חלפתא בן שאול כנגד שבעה קולות שאמר דוד על המים הני תשע דר"ה כנגד מי א"ר יצחק דמן קרטיגנין כנגד תשעה אזכרות שאמרה חנה בתפלתה דאמר מר [ז]בראש השנה נפקדה שרה רחל וחנה הני עשרים וארבע דתעניתא כנגד מי א"ר חלבו כנגד כ"ד רננות [ח]שאמר שלמה בשעה שהכנים ארון לבית קדשי הקדשים אי הכי כל יומא נמי נמרינהו אימת אמרינהו שלמה ביומא דרחמי אנן נמי ביומא דרחמי אמרי להו: רבי יהושע אומר מעין שמנה עשרה: מאי מעין שמנה עשרה רב אמר מעין כל ברכה וברכה ושמואל אמר [ט]הביננו ה' אלהינו לדעת דרכיך ומול את לבבנו ליראתך ותסלח לנו להיות גאולים ורחקנו ממכאובינו ודשננו בנאות ארצך ונפוצותינו מארבע תקבץ והתועים על דעתך ישפטו ועל הרשעים תניף ידיך וישמחו צדיקים בבנין עירך ובתקון היכלך ובצמיחת קרן לדוד עבדך ובעריכת נר לבן ישי משיחך טרם נקרא [א] אתה תענה ברוך אתה ה' שומע תפלה [ב]לייט עלה אביי אמאן דמצלי הביננו אמר רב נחמן אמר שמואל [ג]כל השנה כולה מתפלל אדם הביננו חוץ ממוצאי שבת וממוצאי ימים טובים מפני שצריך לומר הבדלה בחונן הדעת מתקיף לה רבה בר שמואל ונימרה ברכה רביעית בפני עצמה מי לא תנן [ד]ר"ע אומר אומרה ברכה רביעית בפני עצמה ר' אליעזר אומר בהודאה [ה]אטו כל השנה כולה מי עבדינן כר' עקיבא דהשתא נמי נעביד כל השנה כולה מאי טעמא לא עבדינן כר"ע תמני סרי תקון תשסרי לא תקון הכא נמי שבע תקון תמני לא תקון מתקיף לה מר זוטרא ונכללה מכלל הביננו ה' אלהינו המבדיל בין קדש לחול קשיא: אמר רב ביבי בר אביי [ו]כל השנה כולה מתפלל אדם הביננו חוץ מימות הגשמים מפני שצריך לומר שאלה בברכת השנים מתקיף לה מר זוטרא ונכללה מכלל ודשננו בנאות ארצך ותן טל ומטר אתי לאטרודי אי הכי הבדלה בחונן הדעת נמי אתי לאטרודי אמרי התם כיון דאתיא בתחלת צלותא לא מטריד הכא כיון דאתיא באמצע צלותא מטריד מתקיף לה רב אשי ונימרה בשומע תפלה דא"ר תנחום אמר רב אסי טעה ולא הזכיר גבורות גשמים בתחיית המתים מחזירין אותו שאלה בברכה אי מפני שיכול לאומרה בשומע תפלה והבדלה בחונן הדעת אין מחזירין אותו מפני שיכול לאומרה גופא א"ר תנחום אמר רב אסי טעה ולא הזכיר גבורות גשמים בתחיית המתים מחזירין אותו שאלה בברכת השנים אין מחזירין אותו מפני שיכול לאומרה בשומע תפלה והבדלה בחונן הדעת אין מחזירין אותו מפני שיכול לאומרה על הכוס מיתיבי [ז]טעה [ח]ולא הזכיר גבורות גשמים בתחיית המתים מחזירין אותו שאלה [ט]בברכת השנים מחזירין אותו והבדלה [י]בחונן הדעת אין מחזירין אותו מפני שיכול לאומרה על הכוס ל"ק הא ביחיד הא בצבור בצבור מ"ט לא משום דשמעה משליח צבור אי הכי האי מפני שיכול לאומרה בשומע תפלה מפני ששומע משליח צבור מיבעי ליה אלא אידי ואידי ביחיד ול"ק [יא]הא דאדכר קודם שומע תפלה הא

לייט עלה אביי אמאן דמצלי הביננו. והכי קי"ל ויש ספרים דמסיק ה"מ בתמתא אבל בדרך שרי כדמשמע במכילתין (א) גבי רבי יוסי וכו':

ונכללה בהביננו. והא דאמרינן בפ"ק דברכות (דף ח:) כל השנה כולה מתפלל אדם י"ח חוץ ממוצאי יה"כ מפני טורח צבור מפני התענית וי"ל שמתפללים י"ח שלימות מפני שלא הבדלה בחונן הדעת ותימה אמאי לא פריך ונכללה בהביננו וי"ל דלא דמי דהתם כל השנה כולה מתפלל י"ח ואין לנו להקשות ונכללה מכלל כדי לשנות המנהג של כל השנה אבל הכא שכל השנה מתפלל הביננו פריך שפיר למה לי לשנות המנהג בשביל אתה חוננתנו ונכללה בהביננו: **מפני** שיכול לאומרה בשו"ת.

כדאמר [לקמן לא.] (עו"ג דף ח) שואל אדם צרכיו בשו"ת ודוקא צרכיו כגון שיש לו חולה בתוך ביתו או שצריך שדהו מיס דהוא מעין תפלה וכן שאלה אבל הזכרה והבדלה ושאר שבחים אסור שאינה מעין שו"ת וגרסה שכל האומר ברוך אתה ה' שו"ת אחר שסיים דברי תחנוניס מיושב מגונה כדאמרי' (מגילה דף יח.) מכאן ואילך אסור לספר בשבחו של מקום כלומר להוסיף ברכות על אלו ואפילו אם בא להתפלל שמנה עשרה עוד פעם אחרת אסור שגרמה כמוסיף על הברכות והא דאמר לעיל (דף כא.) ולואי שיתפלל אדם כל היום (ב) היינו דוקא שפק התפלל אבל ודאי אוקמינן לעיל שפוסק אפי' באמצע ברכה כשמואל בפרק מי שמתו (שם) ומה שאלה שונה בהן היינו להוציא רבים ידי חובתן ומה שמתפלל בלחש היינו כדי להסדיר תפלתו כדאוקמינן בפרק בתרא דר"ה (דף לד:):

הא

עין משפט נר מצוה

מז א ב מיי' פ"י מה"ל תפלה הל' ג סמג עשין יט טוש"ע א"ח סי' קטו סעיף ג:

מח ג ד ה מיי' פ"ב שם הל' [ב] ג ד סמג שם טוש"ע א"ח סימן קי סעיף ג:

מט ו מיי' פ"י שם הל' ה סמג שם טוש"ע א"ח סי' קיד סעיף ה:

נ ז מיי' שם הלכה ט סמג שם טוש"ע א"ח סי' קח סעיף ד:

נא ח מיי' שם הל' יד סמג שם טוש"ע א"ח סימן רלד סעיף ח:

נב ט מיי' שם הל' ט סמג שם טוש"ע א"ח סימן קיז סעיף ה:

רבינו חננאל

הני עשרים וארבע דתעניתא כנגד מי אמר ר' חלבו כנגד כ"ד רננות שאמר שלמה בשעה שהכניס ארון לבית קדשי הקדשים. ירושלמי: כ"ד תעניות כנגד כ"ד פעמים שכתוב בפרשת שלמה רנה תפלה תחנה. מאי מעין שמונה עשרה רב אמר מעין כל ברכה וברכה. פירוש, מזכיר שלש ראשונות כסדרן ואומר ברכה רביעית חננו מאתך דעה בינה והשכל בא"י חונן הדעת. והחזירנו בתשובה שלמה לפניך, בא"י הרוצה בתשובה, מחל לנו מלכנו כי פשענו בא"י חנון המרבה לסלוח, גואלנו מהרה למען שמך בא"י גואל ישראל, והעלה רפואה שלמה לכל מכותינו בא"י רופא חולי עמו ישראל, וברך שנתינו כשנים הטובות בא"י מברך השנים, וקבצנו יחד מארבע כנפות הארץ בא"י מקבץ נדחי עמו ישראל, מלוך עלינו אתה ה' לבדך בחסד וברחמים וצדקנו במשפט בא"י מלך אוהב צדקה ומשפט. את המינים ואת מל'[כות] זדון במהרה תעקר ותשבר ותמגר ותכניע ארבונו במהרה בימינו בא"י שובר אויבים ומכניע זדים. ועל כל הבוטחים בך יהמו רחמיך ושים חלקנו עמהם בא"י משען ומבטח לצדיקים. בנה ירושלים במהרה וכסא דוד לתוכה תכין בא"י בונה ירושלים. את צמח דוד עבדך תצמיח והושיענו בא"י מצמיח קרן ישועה. קבל ברחמים את תפלתינו בא"י שומע תפלה. ויאמר שלש אחרונות כתקנן. ושמואל אמר הביננו. פי' אומר שלש ברכות הראשונות כתקנן ומתחיל הביננו, הביננו ה' אלקינו לדעת דרכיך, מול לבבינו לשוב ליראתך, סלח ה' לנו להיות גאולים, רחקנו ממצוקים ודשננו בנאות ארצך, ונפוצים מארבע תקבץ, והתועים השב צדק ומשפט, ועל הרשעים תניף ידך, וצדיקים ישמחו בבנין עירך ובתיקון היכלך ובצמיחת קרן לדוד עבדך ועריכת נר לבן ישי משיחך, טרם נקרא תענה בא"י שומע תפלה [ושלש אחרונות כתקנן]. ירושלמי: אית תנא תני שבע מעין י"ח, ואית תנא תני י"ח מעין י"ח, מאן דתני זיין מעין י"ח מסייע ליה לשמואל, ג' ראשונות וג' אחרונות הרי שש, והביננו ברכה אחרת שתתם בה בא"י שומע תפלה הרי ז' מעין י"ח, מאן דתני י"ח מעין י"ח מסייע ליה לרב דאמר חתימה מעין כל ברכה וברכה כאשר פירשנו

מסורת הש"ס

א) [אמות פ"ב מ"ד], ב) [יומא ט.], ג) ל"ל ואמר, ד) [ר"ה יח. יבמות מד.], ה) [ב"ב ל. מ"ק ט. סנהדרין קז:], ו) [קידושין לג. וש"נ], ז) [לקמן לב. נדה ח.], ח) [לקמן לג.], ט) [ר"ה לא. ל"ל ג' ד' מקנא שם טוש"ע א"ח סימן קי סעיף ה:]

מט ו מיי' פ"ו שם הל' ה סמג שם טוש"ע א"ח סי' ס ס"ק ה

נ ז מיי' שם הל' ה

נא ח מיי' שם הל' יד סמג שם טוש"ע א"ח סימן רלד סעיף ח:

נב ט מיי' שם הל' ט סמג שם טוש"ע א"ח סימן קיז סעיף ה:

תורה אור השלם

ו. וּבְשׁוּב צַדִּיק מִצִּדְקָתוֹ וְעָשָׂה עָוֶל בְּכֹל הַתּוֹעֵבוֹת אֲשֶׁר עָשָׂה הָרְשָׁע וַעֲשָׂה חָיָי כָּל צִדְקֹתָיו אֲשֶׁר עָשָׂה לֹא תִזָּכַרְנָה בְּמַעֲלוֹ אֲשֶׁר מָעַל וּבְחַטָּאתוֹ אֲשֶׁר חָטָא בָּם יָמוּת: יחזקאל יח כד

הגהות הב"ח

(ש) תוס' ד"ה לייט וכו' כמכילתין. נ"ב לעיל בפ"ק דף ג' וע"ש בתוס' בד"ה היה לך: (ב) ד"ה מפני וכו' היינו דוקא בספק התפלל אבל בוודאי התפלל אוקמינן:

הגהות הגר"א

[א] ברם נקרא אתה תענה. נ"ב מי אתה עונה בכל כו'. גי' רי"ף ורא"ש ועיין למכ"ש:

מוסף רש"י

גמירי. מקורת מתמינו (פסחים נב:) מקורת בדי מרכיתי (סוטה ח.). בראש השנה נפקדה שרה רחל וחנה. כא זכריתם לטובה ונגזר עליהם הריון (ר"ה יא. וכע"ז יבמות סד.). כ"ד רננות. רגה תפלה תחנה מתוכים בתפלת שלמה על כ"ד, וי"ל כ"ד ברכות דתעניתא, ולא נהירא (שבת ל.). אומרה ברכה רביעית בפני עצמה. להבדלה במוצאי שבתות ואינו כוללה בחונן הדעת (נדה ח.).

רבינו ניסים

הני כ"ד דתעניתא כנגד מי אמר ר' חלבו כנגד כ"ד רננות שאמר שלמה. הא מילתא פרשה בתלמוד ארץ ישראל בפירקין ובפרק ב' דתענית (הלכה ב) ר' חלבו ור' שמואל כנגד כ"ד פעמים רנה תפלה תחנה שכתובין בפרשת שלמה ראית בגמרא בפ' משקין בית השלחין (מועד קטן דף פ) ובפרק כל ישראל יש להם חלק (דף קז) בשעה שבנה שלמה את בית המקדש ובקש להכניס ארון לבית קדש הקדשים דבקו שערים זה בזה אמר כ"ד רננות כו':

הא דאדכר (אחר) [בתר] שומע תפלה. אז ולמי מחזירין אותו מיהו אם לא עקר רגליו אינו צריך לחזור לראש ולא לברכת השנים אלא חוזר לשומע תפלה וכן משמע בירושלמי פ' אין עומדין דקאמר אם לא שאל בברכת השנים מחזירין אותו מיהו ולהיכן חוזר ר' שמעון בשם ר' יוחנן אמר בר"ח אם עקר רגליו חוזר לראש ואם לאו חוזר לעבודה ה"נ אם עקר רגליו חוזר לראש ואם לאו חוזר לשומע תפלה אלמא משמע בהדיא דאינו חוזר אלא לשומע תפלה כי לא עקר רגליו מיהו הירושלמי פליג[א] אגמרא דידן בגבורות גשמים דהכא קתני לא הזכיר גבורות גשמים מחזירין אותו ולא קאמר לאומרו בשומע תפלה וירושלמי קאמר אם לא שאל בברכת השנים אומרה בשומע תפלה ודכוותה אם לא הזכיר גבורות גשמים בתחיית המתים מזכיר בשומע תפלה ומה אם שאלה שהיא מדומה אומרה בשומע תפלה הזכרה שהיא מרוח לא כ"ש אלמא דבהדיא אינה אם חזר לחזור בגבורות גשמים לשומע תפלה ואפשר להיות שהגמרא שלנו לא משם לפרשו משום הקל ואומר כדאינא בירושלמי והא דקתני לא הזכיר גבורות גשמים מחזירין אותו אינו אלא הזכיר כלל בשומע תפלה והא ליתא דהא במסקנא מוקי הא מימרא בנזכר קודם שומע תפלה משום פירכא דשאלה וירושלמי קאמר היה עומד בטל והזכיר של גשם מחזירין אותו פי' בימות הקיץ ופריך והא תניא בטל וברוחות לא מיינו חכמים להזכיר והכי פריך כי היכי דאם לא הזכיר כלל מטל אינו עיכוב ואם היה רוצה להזכיר מזכיר ה"נ אם עמד בטל והזכיר של גשם אין לומר דלא גרע מלא הזכיר טל כלל ומשני דלא דמי ההוא דמקל ומגלי לההוא דמגלי ולא מקל פי' מקלל לומר אינו דומה כשעומד בטל והזכיר של גשם שהוא סימן קללה למי שאינו מזכיר כלל לא טל ולא גשם שאינו מקלל וכן הלכה למעשה שאם עומד בשל טל והזכיר של גשם דמחזירין אותו ואם לא הזכיר משמיהם כלל אין מחזירין אותו והדר קאמר ירושלמי קאי בגשם והזכיר בשל טל אין מחזירין אותו ופריך מהכא והתניא או שלא הזכיר גבורות גשמים מחזירין אותו ומשני הא דאדכר הא דלא[ד] אדכר הא דלא אדכר לא טל ולא מטר לכך מחזירין אותו הא דהזכיר של טל ומטר ולא נהירא דפשיטא אם הזכיר שניהם דאין מחזירין אותו ואם לא הזכיר כלל פשיטא דמחזירין אותו אלא ודאי יש לפרש הא דאדכר טל הא דלא אדכר כלל לא טל ולא מטר לפיכך מחזירין אותו אבל אם הזכיר טל אף בימות הגשמים אין מחזירין אותו לכך יש בני אדם שאומרים כל שנה טל מתוך שהם רגילים אם כן בימות הגשמים אם שכח מוריד הגשם אין מחזירין אותו: **טעה** ולא הזכיר של ראש חדש בעבודה חוזר לעבודה. והבלכות גדולות פי' דוקא ביחיד אבל בצבור אינו חוזר מפני ששומעה מש"ל מיהו צריך לדקדק מפי החזן כל אות ואות של תפלה אע"פ שהוא בקי דהא אמרינן בראש השנה (פ"ד דף לד:) כשם שמוציא את שאינו בקי כך מוציא הבקי ואע"ג דאמרינן התם לא פטר רבן גמליאל אלא העם שבשדות משום דאינשי וטרידי אבל [ה]טעה לא יש לומר היינו אלא התפלה כלל אבל היכא שהתפלה כבר לא חשבינן ליה כאילו לא התפלל כלל וה"ה לכל דבר שאמחזירין אותו אי הדר שמע ליה משנאחת דצבורא מראש ועד סוף נפיק והדר ר"מ פסק דוקא שכח להזכיר של ר"ח אבל שכח ברכה שאמה מחזירין אותו ואינו יוצא בשמיעתו משליח צבור (וע"ע תוס' ר"ה לד: ד"ה קן): **איבא** דאמרי אמר רב נחמן וכו'. רב אלפס פסק כאיבא דאמרי דברגיל לומר תחנונים ולא עקר רגליו אינו חוזר לראש ואם אינו רגיל גם כי לא עקר רגליו חוזר לראש ואם עקר גם כי רגיל לומר תחנונים כמו אלהי נצור לשוני חוזר לראש:

כל שאינו יכול לומר תחנונים. פי' ר"ח דאם יכול לומר לשון תחנונים אפי' עליו כמשא הוי תפלה מעליא דלא בעינן אלא לשון תחנונים בלבד: והיכי

נד א ב מיי' פ"י מהל' תפלה הלכה י סמג עשין יט עוש"ע או"ח סי' תכב פעיף ו [ועור או"ח סי' קיד]:

נה ג ד מיי' פ"ד שם הלכה טז סמג שם עוש"ע

או"ח סימן לא פעיף ג:

נו ה מיי' פ"ג שם הל' ד סמג שם עוש"ע או"ח סי' פט פעיף ו וכפי' רלג פעיף ו:

נז ו מיי' פ"ד שם הל' יט סמג שם עוש"ע או"ח סי' קי פעיף ג:

נח ז מיי' פ"ו מהלכות דעות הלכה ד וס"ב הלכה ג:

ח [מיי' פ"ה שם הל' ג.]: נט ט י מיי' פ"י מהל' גרוסות [הל' כה] [ע"ש ולא המגלה והכ"י סי' קי מתה על הרמב"ם שהשמיט] סמג עשין (כז) [יט] עוש"ע או"ח סימן קי פעיף ד:

רבינו חננאל

הא דאדכר לבתר שומע תפלה. ירושלמי: אם לא הזכיר גשמים בתחיית המתים ולא שאלה בברכת השנים מחזירין אותו, היכן הוא חוזר בו ויהיה כמו שאמר בראש חדש אם עקר את רגלו חוזר בתחלה, ואם לאו חוזר לעבודה, והכא אם עקר את רגליו חוזר בתחלה, ואם לאו לאו לשומע תפלה. ואסיקנא לא הזכיר שאלה בברכת השנים אומרה בשומע תפלה, אם נזכר בעבודה או בהודאה או בשים שלום, חוזר ומזכיר בשומע תפלה. ואם סיים תפלתו, אם רגיל לומר תחנונים אחר תפלתו כל זמן שלא עקר רגליו מזכיר בשומע תפלה. ואם אין רגיל חוזר לראש ואע"פ שלא עקר רגליו. וכן אם לא הזכיר של ראש חדש ונזכר בהודאה או בשים שלום חוזר לעבודה, ואם סיים כמו שפירשנו חוזר לראש. והיינו יחיד שיתפלל שלא מפני טורחם אבל עם הצבור עד שישלים תפלתו, לא הטריחוהו לחזור כדקאמר תלמודא בציבור שאני.

תורה אור השלם

1. יִרְאוּךָ עַם שֶׁמֶשׁ וְלִפְנֵי יָרֵחַ דּוֹר דּוֹרִים:

תהלים עב ה

הגהות הב"ח

(ו) רש"י ד"ה כמנהג וכו' יש מוכחי הכם"ל ואחר כך מתמלא הדבור מי שאינו אומר בלשון תחנונים. מי שאינו: (ז) ד"ה לחדש וכו' קבע בהיום ק: (ח) ד"ה ירחון וכו' תפלת יוצר. נ"ב ע' לעיל ד' ט ע"ב פירש"י דקאי אקי"ש: (ד) תוס' ד"ה הא לאדכר וכו' דלא אדכר לא מל פירוש הא דלא אדכר לא מל ולא מטר לכך מחזירין אותו הא דאדכר להזכיר:

הגהות הגר"א

[א] גמ' (ר"ל שמע שומע עמך ישראל ועשה מהרה בקשתם בא"י ש"מ) מא"מ ונ"ב בתוספתא ל"ג לה: [ב] שם די מחסורה. נ"ב והטוב בעינין עשה. גילקח ר"ף וכתב"ם ורא"ש: [ג] שם ותמכני לשלום. נ"ב ותחזילני לביתי לשלום: [ד] שם (ותשלח ברכה בתעשה ידי) מא"מ: [ה] שם ובעיני כל רואי. נ"ב כי אתה שומע כו'. טור:

מוסף תוספות

א. בתוס' רי"ש כתב, מיהו לא ידענא אם התלמוד שלנו חולק על הירושלמי.

מוסף רש"י

עם דמדומי חמה. כשהיא אדומה, שחרית אחרי עלה מיד היא אדומה, וערבית סמוך לשקיעתה (שבת קיח:). עם שמש. עם זריחתה (שם). ולפני ירח. קודם אור הירח בעוד השמש לא שקעה (שם).

הא דאדכר בתר שומע תפלה: אמר רבי תנחום אמר רב אסי אמר ר' יהושע בן לוי [א]טעה ולא הזכיר של ר"ח בעבודה חוזר לעבודה נזכר בהודאה חוזר לעבודה בשים שלום חוזר לעבודה ואם סיים חוזר לראש אמר רב פפא בריה דרב אחא בר אדא הא דאמרן סיים חוזר לראש לא אמרן אלא שעקר רגליו אבל לא עקר רגליו חוזר לעבודה א"ל מנא לך הא א"ל מאבא מרי שמיע לי ואבא מרי מרב. אמר רב נחמן בר יצחק הא דאמרן עקר רגליו חוזר לראש לא אמרן אלא שאינו רגיל לומר תחנונים אחר תפלתו אבל רגיל לומר תחנונים אחר תפלתו חוזר לעבודה איכא דאמרי אמר רב נחמן בר יצחק [ב]הא דאמרן כי לא עקר רגליו חוזר לעבודה לא אמרן אלא שרגיל לומר תחנונים אחר תפלתו אבל אם אינו רגיל לומר תחנונים אחר תפלתו חוזר לראש: ר' אליעזר אומר העושה תפלתו קבע וכו': מאי קבע א"ר יעקב בר אידי אמר רבי אושעיא [ג]כל שתפלתו דומה עליו כמשוי ורבנן אמרי [ד]כל מי שאינו אומרה בלשון תחנונים רבה ורב יוסף דאמרי תרוייהו כל שאינו יכול לחדש בה דבר א"ר זירא אנא יכילנא לחדושי בה מילתא ומסתפינא דלמא מטרידנא אביי בר אבין ור' חנינא בר אבין דאמרי תרוייהו כל שאין מתפלל עם דמדומי חמה דא"ר חייא בר אבא א"ר יוחנן [ה]מצוה להתפלל עם דמדומי חמה וא"ר זירא מאי קראה [ו]יראוך עם שמש ולפני ירח דור דורים [ז]לייטי עלה במערבא אמאן דמצלי עם דמדומי חמה מאי טעמא דלמא מיטרפא ליה שעתא: רבי יהושע אומר המהלך במקום סכנה מתפלל תפלה קצרה וכו' בכל פרשת העבור: מאי פרשת העבור אמר רב חסדא אמר מר עוקבא אפי' בשעה שאתה מתמלא עליהם עברה כאשה עוברה יהיו כל צרכיהם לפניך איכא דאמרי אמר רב חסדא אמר מר עוקבא אפילו בשעה שהם עוברים על דברי תורה יהיו כל צרכיהם לפניך ת"ר [ח]המהלך במקום גדודי חיה ולסטים מתפלל תפלה קצרה ואיזה היא תפלה קצרה ר' אליעזר אומר עשה רצונך בשמים ממעל ותן נחת רוח ליראיך מתחת והטוב בעיניך עשה בא"י שומע תפלה ר' יהושע [א] אומר שמע שועת עמך ישראל ועשה מהרה בקשתם בא"י שומע תפלה רבי אלעזר ברבי צדוק אומר שמע צעקת עמך ישראל ועשה מהרה בקשתם בא"י שומע תפלה אחרים אומרים צרכי עמך ישראל מרובין ודעתם קצרה יהי רצון מלפניך ה' אלהינו שתתן לכל אחד ואחד כדי פרנסתו ולכל גויה וגויה די מחסורה [ב] ברוך אתה ה' שומע תפלה אמר רב הונא [ט]הלכה כאחרים אמר ליה אליהו לרב יהודה אחוה דרב סלא חסידא [י]לא תרתח ולא תחטי [יא]לא תרוי ולא תחטי וכשאתה יוצא לדרך המלך בקונך וצא מאי המלך בקונך וצא אמר רבי יעקב אמר רב חסדא זו תפלת הדרך ואמר רבי יעקב אמר רב חסדא כל היוצא לדרך צריך להתפלל תפלת הדרך מאי תפלת הדרך [יב]יהי רצון מלפניך ה' אלהי שתוליכני לשלום ותצעידני לשלום [ג] ותסמכני לשלום ותצילני מכף כל אויב ואורב בדרך ותשלח ברכה במעשי ידי [ד] ותתני לחן לחסד ולרחמים בעיניך ובעיני כל רואי [יב] בא"י שומע תפלה אמר אביי [יג]לעולם לישתף

פחנוניס. כגון אלהי נצור לשוני מרע שאנו אומרים בעמידה אחר תפלה: **אבל אם אינו רגיל**. הוא סיום תפלתו כעקירה אפילו לא עקר: **כמשוי**. והיינו לשון קבע. חוק קבוע הוא עלי להתפלל ולריך אני לגאת ידי חובתי (ה): **מי שאינו יכול**. לכוין לבו לשאול לרבוו: **לחדש בה דבר**. בבקשתו והיינו לשון קבע כיוס (ב) כן אתמול כן מחר: **דילמא מטרידנא**. שמא אטעה ולא אדע לחזור למקום שהפסקתי: **שאינו מתפלל עם דמדומי חמה**. והיינו לשון קבע. תפלתו עליו חוק קבוע לגאת ידי חובה ואינו מקפיד לחזר אחר שעת מצוה ועת רצון: **עם דמדומי חמה**. תפלת יוצר עם הנץ החמה ותפלת המנחה עם שקיעת החמה: **יראוך עם שמש**. זו תפלת יוצר (ג): **ולפני ירח**. זו מנחה: **לייטי במערבא**. על מי שמשהה תפלת המנחה עד דמדומי חמה שמא תטרף לו השעה ע"י חוסם ועבר הזמן: **כגל פרשת העבור וכו'**. כמו פרשת העבור: **אפי' בשעה שאתה מתמלא עליהם עברה כאשה עוברה**. והכי משמע בכל עניני פרשת העבור כגון עברה (ד) בעבירה: **יהיו כל צרכיהם**. גלוים לפניך ברחם עליהם: **אפי' בשעה שהם עוברים**. ולשון פרשת העבור שהן פורשין לעבירה: **עשה רצונך בשמים**. שאין אם חטא ואין לרוחך עליהם אלא לטוב ועבור [ד] שם (ותשלח ברכה בתעשה ידי) מא"מ: [ה] שם ובעיני כל רואי. נ"ב כי אתה שומע כו'. טור:

מוסף תוספות

א. בתוס' רי"ש כתב, מיהו לא ידענא אם התלמוד שלנו חולק על הירושלמי.

מוסף רש"י

עם דמדומי חמה. כשהיא אדומה, שחרית אחרי עלה מיד היא אדומה, וערבית סמוך לשקיעתה (שבת קיח:). עם שמש. עם זריחתה (שם). ולפני ירח. קודם אור הירח בעוד השמש לא שקעה (שם).

ב) שבת דף קיח:. ג) [קדושין לג:. וחס נמתן], ג) תוספתא פ"ג מ"ש, ד) [וע' רש"ל מחדושי אגדות], ה) [נעיר לא כל"ל וכ"ה שם כלא"ה].

ליפסף נפשיה. אל יתפלל תפלה קצרה בלשון יחיד אלא בלשון רבים שמתוך כך תפלתו נשמעת: **עד כמה.** זמנה להתפלל: **עד פרסה.** אבל לא לאחר שהלך פרסה. ובה"ג מפרש עד כמה יבקש לילך שיהא צריך להתפלל עד פרסה אפי' אין לו לילך אלא עד פרסה אבל דרך פחות מפרסה אין צריך להתפלל תפלה זו: **רב ששת.** מאור עיניים הוה: **מהיום עוב אל תקרא רע.** הואיל ואני יכול להתפלל מעומד שהרי חכורתי עומדת לא אקרא רע להתפלל מהלך ואע"פ שמותר: **וכי מעי לביתיה בעי מהדר לגלויי.** שהרי לא התפלל כלום מתפלת י"מ: **שאין דעתו מיושבת עליו.** שקשה עליו עכוב הדרך: **לכוין אם הרוחות.** לגד ארץ ישראל כדבעינן למימר תל שהכל פונים בו: **אחורי בית הכפורת.** במערב העזרה היו י"א אמה אחר מכותל בית קדשי הקדשים לכותל מערבי של עזרה והעומד שם מחזיר פניו לבית הכפורת למזרח: **הוו מקדמי.** קודם היום: **בקרון וכספינה.** איכא בעתותא דמיא: **קורא ק"ש.** ימתין עד שיגיע זמן ק"ש ויקרא"נה ואח"כ יתפלל: **תפלה מעומד עדיף.** שיכול לכוין את לבו לפיכך היו מקדימין להתפלל מעומד בביתם שלא יצטרכו להתפלל בדרך במהלך: **בשכבא דרגלא.** שלפני פסח [9] ועצרת וסוכות. ומרימר בעירו ומר זוטרא בעירו היו הדרשנים ושמרית היו העם הולכים לבית המדרש וכשמגיע זמן ק"ש קורין והדרשן דורש והעם נשמטים ומתפללים אים אים לבדו ולכך הם היו מאמפין להם י' שחרית קודם שילכו לבית המדרש וקורין ק"ש ומתפללים בסמיכת גאולה לתפלה והדר נפקי לפרקא ודרשי: **ומצלי בהדי לבורא** ל"ג: **רב אשי.** היה רגיל ישיבה במתא מחסיא ודורש והוא לא היה מתפלל קודם בית המדרש אלא כשמגיע זמן ק"ש לוחש הרבה יחד למתורגמן העומד לפניו ובעוד שהמתורגמן משמיע לרבים הוא קורא את שמע וסומך גאולה לתפלה ומתפלל מיושב שלא היה רוצה לאחר שלא להטריח את הצבור לקום מפניו: **בהדי לבורא.** בשעה שהצבור נשמטין ומתפללין. אי נמי בהדי לבורא כמו שהוא יושב בתוך הצבור כלומר שאינו יוצא. וכי הוה אמי לביתיה חוזר ומתפלל מעומד לכוין את לבו: **טריחא לי מילתא.** לאחר בית המדרש עד שאתפלל: **ולעביד מר כאבוה דשמואל ולוי.** שמתפללין קודם היום בביתם מעומד ולא תצטרך לב' תפלות ומשום מסמך גאולה לתפלה כיון דמצלו קודם ק"ש לא קפדי: **לא חזינן להו לרבנן קשישי מינן דעבדי הכי.** שיקדימו תפלה לקריאת שמע הלכך כיון דממתין מתפלה עד זמן ק"ש מצוה לסמוך תפלה אחר גאולה לפיכך מתפלל מיושב במקומו ולפי שאין דעתו מיושבת עליו כ"כ צריך לחזור ולהתפלל בביתו: **מתני' אין תפלת המוספין אלא בחבר עיר.** לא תקנוה אלא בצבור. חבר עיר חבורת העיר. אבל לא ליחיד: **משמו.** של רבא"ע: **כל מקום כו'.** וגגמ' פריך היינו ת"ק אליבא דרבא"ע: **גמ' יחיד שלא בחבר עיר.** יחיד הדר בעיר שאין שם עשרה לת"ק אליבא דרבי אלעזר דאמר לא תקנוה אלא בעשרה יחיד זה פטור ולרבי יהודה אין יחיד פטור אלא במקום עשרה ששליח צבור פוטרו: בנהרדעא

והיכי מצלי לה. אתפלת הדרך קאי ורב ששת אמר אפי' מהלך וקי"ל כרב ששת[8] ומיהו במוספי' פסק ה"ר יוסף כרב מסדא וכן רב אלפס פי' דרב מסדא עדיפא ליה טפי: **מאי איכא בין הביננו לתפלה קצרה.** מימה לימא דאיכא בינייהו דתפלה קצרה אינו מתפלל אלא במקום סכנה והביננו מתפלל אפילו שלא במקום סכנה וי"ל דהכי קא בעי מאי בינייהו כל ז' במקומו תפלה קצרה במקום סכנה והביננו שלא במקום סכנה: **הלכה** כרבי. שלא ירד למטה ואפי' שלא במקום סכנה ואפילו במהלך מתפלל ואינו צריך להחזיר פניו כנגד ירושלים[3]:

היה עומד בח"ל יכוין כנגד ארץ ישראל. וא"ג לבו לאפיו קאי כדקתני סיפא היה עומד במזרח מחזיר פניו למערב: **לתלפיות תל שכל פיות פונים בו.** וכהן שמעתתא ק"ל וכן מסקינן בגא יתפור (ב"ב כה:) דקאמר אתון דקיימיתון לצפונא דא"י אדריתו ולא כהני אמוראי דבעיל (סס) דפליגי אי הסכינה במזרח או במערב עכשיו אנו במערבה של א"י על כן אנו פונין למזרח:

אבוה דשמואל ולוי הוו מקדמי ומצלי. פירש רש"י קודם עמוד השחר ולא גרלה דאם כן לא היו יוצאין בו בכלל [6] דעדיין אינו יום לכך גרלה כפי' ר"ח דמשעלה עמוד השחר קאמר והוו מקדמי קודם הנץ החמה קאמר ועדיין אינו עיקר זמן תפלה: **מסמך גאולה לתפלה עדיף.** מלהתפלל מעומד ומכי פסקי בה"ג הלכה כר"ש בן אלעזר ומשמע די"ח ברכות מותר להתפלל בדרך במהלך ואין צריך לעמוד ולא"ת ומ"ש מהביננו דמסקינן לעיל דמעומד דוקא וי"ל דשאני הביננו שהיא קצרה ואין כאן בטול דרך כ"כ כמו בי"ח ברכות ועוד פירש הר"ש דהכא כי הדר לביתיה מצלי מעומד כדאמרינן בסמוך רב אשי מצלי בהדי לבורא ביחיד מיושב כדי לקרות ק"ש בשעתה וכי הדר לביתי' מצלי מעומד ור"ח פסק כאביה דשמואל ולוי ומיהו מדקאמר רב אשי לא חזינן לרבנן קשישי דקא עבדי הכי משמע דאין הלכה כמותם: ה"ג

לישתף איניש נפשיה בהדי צבורא היכי נימא יהי רצון מלפניך ה' אלהינו שתוליכנו לשלום וכו' אימת מצלי אמר רבי יעקב אמר רב חסדא [4]משעה שמהלך בדרך עד כמה אמר רבי יעקב אמר רב חסדא [5]עד פרסה והיכי מצלי לה רב חסדא אמר מעומד רב ששת אמר [1]אפילו מהלך רב חסדא ורב ששת הוו קאזלי באורחא קם רב חסדא וקא מצלי א"ל רב ששת לשמעיה מאי קא עביד רב חסדא אמר ליה קאי ומצלי א"ל אוקמן נמי לדידי ואצלי [6]מהיות טוב אל תקרא רע. מאי איכא בין הביננו לתפלה קצרה [7]הביננו בעי לצלויי ג' קמייתא וג' בתרייתא ובי מטי לביתיה לא בעי למהדר לצלויי בתפלה קצרה לא בעי לצלויי לא ג' קמייתא ולא ג' בתרייתא וכי מטי לביתיה בעי למהדר לצלויי והלכתא [8]הביננו מעומד תפלה קצרה בין מעומד בין מהלך: היה רוכב על החמור וכו': ת"ר [9]היה רוכב על החמור והגיע זמן תפלה אם יש לו מי שיאחז את חמורו ירד למטה ויתפלל ואם לאו ישב במקומו ויתפלל רבי אומר [10]בין כך ובין כך ישב במקומו ויתפלל לפי שאין דעתו מיושבת עליו אמר רבא ואיתימא רבי יהושע בן לוי הלכה כרבי: [1]ת"ר [2]סומא ומי שאינו יכול לכוין את הרוחות יכוין לבו כנגד אביו שבשמים שנא' [1]והתפללו אל ה' היה [8]עומד בח"ל יכוין את לבו כנגד ארץ ישראל שנא' [2]והתפללו אליך דרך ארצם היה עומד בארץ ישראל יכוין את לבו כנגד ירושלים שנאמר [1]והתפללו אל ה' דרך העיר אשר בחרת היה עומד בירושלים יכוין את לבו כנגד בית המקדש שנאמר [3]והתפללו אל הבית הזה היה עומד בבית המקדש יכוין את לבו כנגד בית קדשי הקדשים שנאמר [4]והתפללו אל המקום הזה היה עומד בבית קדשי הקדשים יכוין את לבו כנגד בית הכפורת [9]היה עומד אחורי בית הכפורת יראה עצמו כאילו לפני הכפורת נמצא עומד במזרח מחזיר פניו למערב במערב מחזיר פניו למזרח בדרום מחזיר פניו לצפון בצפון מחזיר פניו לדרום נמצאו כל ישראל מכוונין את לבם למקום אחד א"ר אבין ואיתימא ר' אבינא מאי קראה [5]כמגדל דוד צוארך בנוי לתלפיות תל שכל פיות פונים בו: אבוה דשמואל ולוי [6]כי הוו בעו למיפק לאורחא הוו מקדמי ומצלי וכי הוה מטי זמן ק"ש קרו כמאן כי האי תנא דתניא [7]השכים לצאת לדרך מביאין לו שופר ותוקע לולב ומנענע מגילה וקורא בה וכשיגיע זמן ק"ש קורא השכים לישב בקרון או בספינה מתפלל וכשיגיע זמן ק"ש רשב"א אומר בין כך ובין כך קורא ק"ש ומתפלל כדי שיסמוך גאולה לתפלה במאי קמיפלגי [8]מר סבר תפלה מעומד עדיף ומר סבר מסמך גאולה לתפלה עדיף מרימר ומר זוטרא הוו מכנפי בי עשרה בשבתא דרגלא ומצלו והדר נפקא לפרקא רב אשי מצלי בהדי צבורא ביחיד מיושב כי הוה אתי לביתיה הדר ומצלי מעומד אמרי ליה רבנן ולעביד מר כמרימר ומר זוטרא אמר להו טריחא לי מלתא ולעביד מר כאבוה דשמואל ולוי אמר להו לא חזינא להו לרבנן קשישי מינן דעבדי הכי: **מתני'** ר' אלעזר בן עזריה אומר אין תפלת המוספין אלא בחבר עיר וחכ"א [9]בחבר עיר ושלא בחבר עיר ר' יהודה אומר משמו כל מקום שיש שם חבר עיר יחיד פטור מתפלת המוספין: **גמ'** ר' יהודה היינו ת"ק איכא בינייהו יחיד שלא בחבר עיר ת"ק סבר פטור ור' יהודה סבר חייב א"ר הונא בר חיננא אמר ר' חייא בר רב הלכה כר' יהודה שאמר משום ראב"ע א"ל רב חייא בר אבין שפיר קאמרת דאמר שמואל מימי לא מצלינא צלותא דמוספין ביחיד בנהרדעא

---

[6] [נ"ק פס:], [ב] מוקפתא פ"ג הי"מ, [ג] מוקפתא פ"ג הט"ז, [ד] מוקפתא פ"ג הי"ט, [ה] מוקפתא פ"ג הי"ט,

תורה אור השלם

1. כי יצא עמך למלחמה על איבו בדרך והתפללו אל יי דרך העיר אשר בחרת בה והבית אשר בנתי לשמך:
2. ושבו אליך בכל לבבם ובכל נפשם בארץ איביהם אשר שבו אתם והתפללו אליך דרך ארצם אשר נתתה לאבותם העיר אשר בחרת והבית אשר בניתי לשמך: מלכים א ח מח
3. וגם אל הנכרי אשר לא מעמך ישראל הוא ובא מארץ רחוקה למען שמך הגדול ויד החזקה וזרועך הנטויה ובאו והתפללו אל הבית הזה:

דברי הימים ב ו לב

4. בהעצר שמים ולא יהיה מטר כי יחטאו לך והתפללו אל המקום הזה והודו את שמך ומחטאתם ישובון כי תענם:

מלכים א ח לה

5. כמגדל דוד צוארך בנוי לתלפיות אלף המגן תלוי עליו כל שלטי הגבורים:

שיר השירים ד ד

הגהות הב"ח

(ה) תוס' ד"ה מטוה וכו' לא היו יוצאין בלו בתפלה דיום כיון דעדיין אינו יום:

גליון הש"ס

גמ' היה עומד אחורי בית הכפורת. עי' כרכינו יונה פ"ק דף ו' ע"א ובדף הספר דף ה' ע"כ: רש"י ר"ח בשכבא דרגלא וכו' ועצרת. עי' לעיל י"ז ע"ב בכרש"י ד"ה שנמא ותוס' שם ד"ה מני דמני:

מוסף תוספות

א. בתוס' רי"ש הוסיף, ואיהו נמי לא עביד עובדא כר"ח אלא משום מהיות טוב וכו' שבלאו הכי היה לו לעמוד להמתין לר"ח. ב. בתוס' רי"ש הוסיף. כיון שהולך רכוב על בהמתו שהולך לצרכו. ג. בתוס' רי"ש כתב. דאפי' ר' אשי דבסמוך לא פליג עליהו אלא לא חזינן לרבנן קשישי הוא דקאמר.

רב נסים גאון

אבר ליה אוקמן לדידי נמי ואצלי מהיות טוב אל תקרא רע. התם בבבא קמא בפרק מרובה (ד' פא) אמרינן מהלכין בשבילי הרשות שלמה אמרה כדתניא הרי שכלו פירותיו מן השדה ואינו מניח בני אדם ליכנס בתוך שדהו הבריות אומרות עליו מה הנאה יש לו לפלוני ומה הבריות מזיקות אותו עליו הכתוב אומר מהיות טוב אל תקרא רע ומתמהינן מהיות טוב אל תקרא רע קרא הוא ומתרצי' אין כתיב כי האי גוונא (שבלי ג) אל תמנע טוב מבעליו:

עין משפט נר מצוה

ס א ב טוש"ע א"ח סי' קי סעיף ז:
סא ג טוש"ע שם סעיף ד:
סב ד ה מיי' פ"ג מהל' תפלה ה"ב (וסע"ד) טוש"ע שם סעיף א ג:
סג ו מיי' פ"ה שם הלכה כ סמג עשין יט טור ושו"ע א"ח סי' נד סעיף ד:
סד ז מיי' שם הלכה ג טוש"ע שם סעיף ג:
סה ח מיי' שם הלכה ג טוש"ע שם סעיף ה:
סו ט י (מיי' פ"ג שם ה):
ז) טוש"ע א"ח סי' פט סעיף ח (וסי' נד סעיף ט):
סז כ טוש"ע א"ח סי' רפו סעיף ב:

רבינו חננאל

אימת מצלי אמר רבי יעקב אמר רב חסדא משעה שמהלך בדרך. עד כמה. פי' עד כמה ילך ויתפלל. אמר רבי יעקב אמר רב חסדא אפילו אין דעתו לילך עד פרסה, יתפלל תפילת הדרך. וכל שכן יותר. אבל פחות לא. רבי אומר בין כך ובין כך ישב במקומו ויתפלל לפי שאין דעתו מיושבת עליו. פי' אם ירד. אבוה דשמואל ולוי כי הוו בעי למיפק לאורחא הוו מקדמי ומצלי. משעלה עמוד השחר דיום הוא, ולא הגיע זמן תפלה עדין, שלא הגיע הנץ החמה, דס"ל דתפלה מעומד כרבנן דרשב"א דבסמוך, אבל מבעוד לילה אין לו להקדים ולהתפלל. ואבוה דשמואל ולוי הוו דעבדי כתנא קמא, וכי הוו בעו למיפק באורחא, הוו מקדמי ומצלי מעומד קודם שיחזיקו בדרך, ולא הוו קרו קריאת שמע, כי מטי זמן קריאת שמע קרו ק"ש. וקיימא לן כתנא קמא דהא אבוה דשמואל ולוי עבדו כותיה ומעשה רב. ור' שמעון בן אלעזר דאמר מיסמך גאולה לתפלה עדיף, ויתפלל מיושב כדי שיסמוך גאולה לתפלה, יחיד הוא, ולא אשכחן מאן דעבד כותיה. ורב אשי דאמר לא חזינא לרבנן קשישי דעבדי כי הא דאבוה דשמואל ולוי, לא אמר דלית הלכתא כוותייהו, אלא לא חזינא מאן דעבד הכי ואתמוהי הוא דאתמיר אנפשיה. **מתני':** ר"א בן עזריה אומר אין תפלת המוספים אלא בחבר עיר. פי' אין תפלת המוספין נוהגת אלא בחבר עיר, אין יחיד רשאי להתפלל תפלת מוספין כל עיקר, שאין תפלת מוספין נוהגת אלא בחבר עיר, בצבור והוא חבר עיר. פי' מקום שמתחברין בני העיר ומתפללין. ר' יהודה אומר משמו כל מקום שיש חבר עיר היחיד פטור מתפלת המוספין. אין שם צבור מתפללין תפלת המוספין, היחיד חייב בתפלת המוספין, וזה פי' יחיד שלא בחבר עיר איכא ביניהו. וקיימא לן דאפילו יחיד היכא דאיכא חבר עיר חייב בתפלת המוספין, דהא אמר ר' יוחנן אני ראיתי את ר' יגאי דצלי והדר צלי, ואוקימנא דהא צלותא שניה מוסף צלי, ואע"ג דהוה חמן חבר עיר, דאמר חזי מאן דמסהיד עליה, כלומר ר' יוחנן מעיד עליו שנתברר לו שתפלת המוסף התפלל, מפני שבשבתות וימים טובים תפלת שחרית קצרה ותפלת המוספין ארוכה, ובמועד ובראשי חדשים של שחרית ארוכה ושל מוספין קצרה ממנה, ואין אדם כר' יוחנן טועה בכך.

ב)ה"ג **אין** הלכה כרבי יהודה שאמר משום ראב"ע. אלא הלכה כרבנן וכן פסק ר"מ דלהכי מייתי (ג) רבי אמי ור' אסי שהיו מתפללים ביחיד כרבנן ביני עמודי דגרסי לאשמעינן דהלכה כרבנן: **והתניא** טעה ולא הזכיר של ר"ח בערבית אין מחזירין אותו. ל"ג ליה דהא אמרינן בסמוך טעה ולא הזכיר של ר"ח אין מחזירין אותו לפי שאין מקדשין כו' אי נמי אי איתא אגב אחרינא נקט ליה: **כמה** ישהה בין תפלה לתפלה.

כגון אדם שטעה ורוצה להתפלל שנית וכן בין תפלת שחרית לתפלת המוספין: **כדי** שתתחולל דעתו עליו. ומפרש בירושלמי דהיינו כשילך מרבע אמות: **לפי** שאין מקדשין את החדש כו'. פי' לעיל ברים פרקין (דף כו.) מה שמקשין ומיפוק ליה משום רשות משום דהיינו דוקא לעשות מצוה אחרת עובדת וי"מ דוקא בגילה דאשומה אין מחזירין אותו לפי שאין מקדשין החדש בגילה אבל בגילה שייה מחזירין אותו שכבר מקודש מיום שלפניו ולא נראה לאלא:

מסתברא מילתא דרב בחדש מלא. כלומר שהיה אותו שלפניו מלא דאז יכול לאומרה בערבית של מחר שהוא עיקר והיה אומר ה"ר ינחק לכל דבר שאמרו חכמים אין מחזירין אותו כגון יעלה ויבא בערבית ועל הנסים לא מיבעיא אם עקר רגליו (ג) ופתח בברכה שלאחריה דאין מחזירין אותו אלא אפילו לא עקר אלא שסיים אותה ברכה שתקנו בה לאומרה אין מחזירין אותו ולא נהירא לרבינו אלחנן דהא חזינן בברכת המזון דאותן שאמרו חכמים מחזירין וגם אותן שאין מחזירין שוין היכא דלא עקר רגליו כדאמר לקמן (דף מט.) אם שכח של שבת וסיים הברכה כולה ועדיין לא התחיל בברכה הטוב והמטיב אומר ברוך אשר נתן שבתות למנוחה כו' וקאמר נמי התם אם טעה ולא הזכיר של ר"ח קודם שעקר רגליו דהיינו קודם שיתחיל בברכת הטוב והמטיב דאותה קודא עקר רגליו אומר ברוך אשר נתן ראשי חדשים וכו' אלמא היכא דלא עקר אלו ואלו שוין ואם עקר רגליו שהתחיל בברכת הטוב והמטיב של שבת מחזר לראש ושל ר"ח מעוות לא יוכל לתקון והכי נמי יחזור (ד) באותה ברכה אם לא התחיל בברכה שלאחריה. ומיהו אין ראיה מהתם דשאני התם בברכת המזון שכבר גירך ג' ברכות וברכת הטוב והמטיב לאו דאוריתא היא על כן אין מחזירין אותו לגמרי כי אין דומה אם הפסק כל כך ואין להניח ממנו ראיה ל"ר ברכות דאם יחזירוהו בדבר שאין לו לחזור הוי כמו הפסקה ועוד דאין להניח ראיה לגמרי דאם היא אומר היכא שלא עקר רגליו בי"ח ברכות שהיה לו לחזור מ"כ היה לריך לחזור לראה ואין זה הגון[1] ומיהו אומר ר"י דראה את ר"ת דהיכא דלא עקר רגליו חזר לראה אפי' בדברים שאין מחזירין כגון על הנסים וכן עמא דבר:

הדרן עלך תפלת השחר

אל תקרי בהדרת אלא בחדרת. תימה אמאי לא מוכח בהדיא מדכתיב בתריה חילו מלפניו כל הארץ וי"ל היינו קרא דכתיב בזמורו הבו לה' בני אלים ומהתם קרא בעי להוכיח במסכת מגילה (דף יח:) שאומרים אבות וגבורות וקדושת השם וי"מ ברכות תקנו כנגד האזכרות ומשום הכי דייק מאותו קרא שכתוב באותה פרשה אבל אותו דחילו וגו' אינו כתוב באותה פרשה:

לייתי

בנהרדעא לבר מההוא יומא דאתא פולמוסא דמלכא למתא ואטרידו רבנן ולא צלו וצלי לי ביחיד והואי יחיד שלא בחבר עיר יתיב רבי חנינא קרא קמיה דר' ינאי ויתיב וקאמר הלכה כר' יהודה שאמר משום ר' אלעזר בן עזריה א"ל [6]פוק קרא קראיך לברא דאין הלכה כרבי יהודה שאמר משום ראב"ע א"ר יוחנן אני ראיתי את רבי ינאי דצלי והדר צלי א"ל רבי ירמיה לר' זירא [8]ודילמא מעיקרא לא כוון דעתיה ולבסוף כוון דעתיה א"ל [9]חזי מאן גברא רבא דקמסהיד עליה: [10]ר' אמי ור' אסי [2]אע"ג דהוו תליסר בי כנישתא בטבריא לא הוו מצלו אלא ביני עמודי היכא דהוו גרסי איתמר רב יצחק בר אבדימי משום רבינו אמר הלכה כר' יהודה שאמר משום ראב"ע ר' חייא בר אבא צלי והדר צלי א"ל רבי זירא מאי טעמא עביד מר הכי אילימא משום דלא כוון מר דעתיה והאמר ר"א [3]לעולם ימוד אדם את עצמו אם [7]יכול לכוין את לבו יתפלל ואם לאו אל יתפלל אלא דלא אדכר מר דריש ירחא והתניא טעה ולא הזכיר של ר"ח [א] [6] בערבית אין מחזירין אותו מפני שיכול לאומרה בשחרית [2]בשחרית אין מחזירין אותו מפני שיכול לאומרה במוספין [8]במוספין אין מחזירין אותו מפני שיכול לאומרה במנחה א"ל לאו איתמר עלה א"ר יוחנן [8]בצבור שנו: כמה ישהה בין תפלה לתפלה רב הונא ור"ח חד אמר [1]כדי שתתחונן דעתו עליו וחד אמר כדי שתתחונן דעתו עליו מאן דאמר כדי שתתחונן דעתו עליו דכתיב [1]ואתחנן אל ה' ומ"ד כדי שתתחולל דעתו עליו דכתיב [2]ויחל משה אמר רב ענן אמר רב [3]טעה ולא הזכיר של ר"ח ערבית אין מחזירין אותו לפי [8]שאין בית דין מקדשין את החדש אלא ביום אמר אמימר מסתברא מילתא דרב בחדש מלא אבל בחדש חסר מחזירין אותו א"ל רב אשי לאמימר מכדי רב טעמא קאמר [9]מה לי חסר ומה לי מלא אלא לא שנא:

הדרן עלך תפלת השחר

אין [1]עומדין להתפלל אלא מתוך כובד ראש חסידים הראשונים היו שוהין שעה אחת ומתפללין כדי שיכוונו לבם לאביהם שבשמים [2]אפי' המלך שואל בשלומו לא ישיבנו ואפי' נחש כרוך על עקבו לא יפסיק: **גמ'** מנא ה"מ א"ר אלעזר דאמר קרא [3]והיא מרת נפש ממאי דילמא חנה שאני דהות מרירא לבא טובא אלא א"ר יוסי בר' חנינא מהכא [4]ואני ברב חסדך אבא ביתך אשתחוה אל היכל קדשך ביראתך ממאי דילמא דוד שאני דהוה מצער נפשיה ברחמי טובא אלא אמר ר' יהושע בן לוי מהכא [5]השתחוו לה' בהדרת קדש אל תקרי בהדרת אלא בחדרת ממאי דילמא לעולם אימא לך הדרת ממש כי הא דרב יהודה [2]הוה מציין נפשיה והדר מצלי אלא א"ר נחמן בר יצחק מהכא [6]עבדו את ה' ביראה וגילו ברעדה א"ר אדא בר מתנא אמר [7]רבה במקום גילה שם תהא רעדה אביי הוה יתיב קמיה דרבה חזייה דהוה קא בדח טובא אמר וגילו ברעדה כתיב א"ל אנא תפילין מנחנא ר' ירמיה הוה יתיב קמיה דר' זירא חזייה דהוה קא בדח טובא אמר ליה [7]בכל עצב יהיה מותר כתיב א"ל אנא תפילין מנחנא מר בריה דרבינא עבד הלולא לבריה חזנהו לרבנן דהוו קבדחי טובא אייתי

בגברדעא לבר מהההוא יומא דאתא פולמוסא דמלכא למתא ואטרידו רבנן ולא צלו וצלי לי ביחיד והואי יחיד שלא בחבר עיר יתיב רבי חנינא קרא קמיה דר' ינאי ויתיב וקאמר הלכה כר' יהודה שאמר משום ר' אלעזר בן עזריה א"ל [6]פוק קרא קראיך לברא דאין הלכה כרבי יהודה שאמר משום ראב"ע א"ר יוחנן אני ראיתי את רבי ינאי דצלי והדר צלי א"ל רבי ירמיה לר' זירא [8]ודילמא מעיקרא לא כוון דעתיה ולבסוף כוון דעתיה א"ל [9]חזי מאן גברא רבא דקמסהיד עליה: [10]ר' אמי ור' אסי [2]אע"ג דהוו תליסר בי כנישתא בטבריא לא הוו מצלו אלא ביני עמודי היכא דהוו גרסי איתמר רב יצחק בר אבדימי משום רבינו אמר הלכה כר' יהודה שאמר משום ראב"ע ר' חייא בר אבא צלי והדר צלי א"ל רבי זירא מאי טעמא עביד מר הכי אילימא משום דלא כוון מר דעתיה והאמר ר"א [3]לעולם ימוד אדם את עצמו אם [7]יכול לכוין את לבו יתפלל ואם לאו אל יתפלל אלא דלא אדכר מר דריש ירחא והתניא טעה ולא הזכיר של ר"ח [א] [6] בערבית אין מחזירין אותו מפני שיכול לאומרה בשחרית [2]בשחרית אין מחזירין אותו מפני שיכול לאומרה במוספין [8]במוספין אין מחזירין אותו מפני שיכול לאומרה במנחה א"ל לאו איתמר עלה א"ר יוחנן [8]בצבור שנו: כמה ישהה בין תפלה לתפלה רב הונא ור"ח חד אמר [1]כדי שתתחונן דעתו עליו וחד אמר כדי שתתחונן דעתו עליו מאן דאמר כדי שתתחונן דעתו עליו דכתיב [1]ואתחנן אל ה' ומ"ד כדי שתתחולל דעתו עליו דכתיב [2]ויחל משה אמר רב ענן אמר רב [3]טעה ולא הזכיר של ר"ח ערבית אין מחזירין אותו לפי [8]שאין בית דין מקדשין את החדש אלא ביום אמר אמימר מסתברא מילתא דרב בחדש מלא אבל בחדש חסר מחזירין אותו א"ל רב אשי לאמימר מכדי רב טעמא קאמר [9]מה לי חסר ומה לי מלא אלא לא שנא:

הדרן עלך תפלת השחר

אין [1]עומדין להתפלל אלא מתוך כובד ראש חסידים הראשונים היו שוהין שעה אחת ומתפללין כדי שיכוונו לבם לאביהם שבשמים [2]אפי' המלך שואל בשלומו לא ישיבנו ואפי' נחש כרוך על עקבו לא יפסיק: **גמ'** מנא ה"מ א"ר אלעזר דאמר קרא [3]והיא מרת נפש ממאי דילמא חנה שאני דהות מרירא לבא טובא אלא א"ר יוסי בר' חנינא מהכא [4]ואני ברב חסדך אבא ביתך אשתחוה אל היכל קדשך ביראתך ממאי דילמא דוד שאני דהוה מצער נפשיה ברחמי טובא אלא אמר ר' יהושע בן לוי מהכא [5]השתחוו לה' בהדרת קדש אל תקרי בהדרת אלא בחדרת ממאי דילמא לעולם אימא לך הדרת ממש כי הא דרב יהודה [2]הוה מציין נפשיה והדר מצלי אלא א"ר נחמן בר יצחק מהכא [6]עבדו את ה' ביראה וגילו ברעדה א"ר אדא בר מתנא אמר [7]רבה במקום גילה שם תהא רעדה אביי הוה יתיב קמיה דרבה חזייה דהוה קא בדח טובא אמר וגילו ברעדה כתיב א"ל אנא תפילין מנחנא ר' ירמיה הוה יתיב קמיה דר' זירא חזייה דהוה קא בדח טובא אמר ליה [7]בכל עצב יהיה מותר כתיב א"ל אנא תפילין מנחנא מר בריה דרבינא עבד הלולא לבריה חזנהו לרבנן דהוו קבדחי טובא אייתי

ג)**נגברדעא. לפי שיש שם גבור והשליח פוטרני: פולמוסא.** חיל: **דלי והדר צלי.** ולמה ליה ג' תפלות אלא אחת של שחרית ואחת של מוספין ש"מ לית ליה דראב"ע: **ודילמא מעיקרא לא כוון דעתיה.** ותרוויהו דשחרית: **מאן גברא רבא דקמסהיד עליה.** רבי יוחנן שהעיד על הדבר יפה דקדק שבשביל תפלת המוספין היתה: **משום רבינו.** רב: ד)**בגבור שנו.** דאין מחזירין משום דשמע ליה מש"ל ואיכא מקנא הזכרה אבל ביחיד צריך לחזור. וכה"ג מפרש לה בש"ל משום עירבא לגבורות אבל יחיד הדר: **טעה ולא הזכיר במוספין.** שהתפלל אתה חונן: **כמה ישהה בין תפלה לתפלה.** מי שיש עליו לחזור ולהתפלל או משום לטעה או משום מוספין כמה ישהה בין זו לזו: **שתתחונן.** שתהא דעתו מיושבת לערוך דבריו בלשון תחנה: **שתתחולל.** לשון חילוי. והיא היא אלא בלישנא בעלמא פליגי: **בחדש מלא.** כשהחדש שעבר מלא עושין ר"ח ב' ימים הלכך יכול לאומרה למחר דערבית של מחר ר"ח גמור יותר מן הראשון: **מכדי טעמא קאמר.** שאין מקדשין את החדש בגילה:

הדרן עלך תפלת השחר

כובד ראש. הכנעה: **שוהין שעה אחת.** במקום שבאו להתפלל: **גמ' אשתחוה אל היכל קדשך ביראתך.** מתוך יראה: **מציין נפשיה.** מקשט עצמו בבגדיו: **עבדו את ה' ביראה.** תפלה שהיא לנו במקום עבודה עשו אותה ביראה: ו)**בכל עצב יהיה מותר.** כשאדם מראה את עצמו עצב יהיה לו שכר: **דחוס קא בדח טובא.** יותר מדאי ונראה כפורק עול: **תפילין מנחנא.** והם עדות שממשלת קוני ומשרתו[1] עלי: כסא

מסורת הש"ס

ה) [ניצחת מ. כתובות נו.], ו) [חולין ז.], ז) [מיל דף מ.], ח) [ע' תוס' לקמן לד: ד"ה ירחון], ט) [הרי"ף ורא"ש לא גרסי זה ועי' בעור פיתון קכ"ו ומכ"ג], י) יומא ד:, יא) [רב פל"ן], יב) [ע"ה בלבור אמר ד"ה עשה], יג) [דבורי רש"י מתפסנו כזה], יד) כס"ת: ומרגמו, טו) כ"ה בגר"א וע"ש,

תורה אור השלם

1. וְאִתְחַנַּן אֶל יְיָ בָּעֵת הַהִוא לֵאמֹר: דברים ג כג
2. וַיַּחַל מֹשֶׁה אֶת פְּנֵי יְיָ אֱלֹהָיו וַיֹּאמֶר לָמָּה יְיָ יֶחֱרֶה אַפֶּךָ בְּעַמֶּךָ אֲשֶׁר הוֹצֵאתָ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם בְּכֹחַ גָּדוֹל וּבְיָד חֲזָקָה: שמות לב יא
3. הִיא מֹרַת נָפֶשׁ וַתִּתְפַּלֵּל עַל יְיָ וּבָכֹה תִבְכֶּה: שמואל א א י
4. וַאֲנִי בְּרֹב חַסְדְּךָ אָבוֹא בֵיתֶךָ אֶשְׁתַּחֲוֶה אֶל הֵיכַל קָדְשְׁךָ בְּיִרְאָתֶךָ: תהלים ה ח
5. הָבוּ לַיְיָ כְּבוֹד שְׁמוֹ הִשְׁתַּחֲווּ לַיְיָ בְּהַדְרַת קֹדֶשׁ: תהלים כט ב
6. עִבְדוּ אֶת יְיָ בְּיִרְאָה וְגִילוּ בְּרִעְדָה: תהלים ב יא
7. בְּכָל עֶצֶב יִהְיֶה מוֹתָר וּדְבַר שְׂפָתַיִם אַךְ לְמַחְסוֹר: משלי יד כג

הגהות הב"ח

(ה) גמ' ולא הזכיר של ר"ח (בערבית וכו'. בשחרית) תק"מ. וז"ב ס"ל אין זה: (ב) תוס' ד"ה אין הלכה כו' דלמי מייתי הכא רבי אמי וכו' ביחיד ביני עמודי היכא דהוו גרסי כל"ל ומיהא כרבנן נמחק: (ג) ד"ה כרבנן נמחק: (ד) בא"ד וכו' יחזור לאותה ברכה:

גליון הש"ס

מתני' אפי' המלך. עי' יומא י"ט ע"ב תוס' ד"ה כס:

הגהות הגר"א

[א] גמ' של ר"ח בערבית. נ"ב רי"ף וס"פ ל"ג אלא בשחרית אין כו' לכד:

מוסף תוספות

א. בתוס' רי"ש כתב, וי"ל דלא שנא כיון שאין ראוי לקדש בלילה דמה משפט ביום אף קדוש החדש ביום לכך אין מחזירים. ב. בתוס' רי"ש הוסיף, דאז יש ר"ח בשני ימים. ג. בתוס' רי"ש כתב, אינו חוזר שהיה דומה לברכה לבטלה אם היה חוזר כלל. ד. בתוס' רי"ש כתב, ואין ללמוד מברהמ"ז שעושה ברכה חדשה אחר בונה ירושלים שיחזור לעבודה כאן שתי ברכות.

מוסף רש"י

חזי מאן גברא רבא דקמסהיד עליה. ראה כמה אדם גדול העיד עליו, הואיל וגם להעיד על זאת יפה כיון ודקדק בדבר אל נכון (חולין ז.). בינו עמודי. בינו המדרש נכון עליהם מלמעלה (ע"ל ח.).

הדרן עלך תפלת השחר

כסף דמוקרא. ר״כוס של זכוכית לגנה: **לישרי לן מר.** שירה: **סי תורה וסי מלוה דמגנו עלן.** היכן התורה שעסקנו והיכן המצות שאנו מקיימין שיגינו עלינו מדינה של גיהנם: **הלכה פסוקה.** שאינה צריכה עיון אלא יהא מהרהר בה בתפלתו: **יושבת עליה ז׳ נקיים.**

אייתי כסא דזוגיתא חיורתא. מכאן נהגו לשבר זכוכית בנשואין: **במקום** גילה שם תהא רעדה. פשוטו של מקרא עבדו את ה׳ בירא״ה וכשיבא יום רעדה תגילו והכי מפורש בירושלמי עבדו את ה׳ בירא״ה היינו תפלה דאיקרי עבודה **כדתניא** בספרי (פ׳ עקב) ולעבדו בכל לבבכם זו תפלה.

המקיז דם בבהמת קדשים וכו׳.

וקשה דאמר בפ״ג דע״ז (דף מד.) גבי דמיס חיצוים ודמיס פיגמיים של קרבנות אלו ואלו נמכרים לגנזים לזבל אלמא דאין מועלין בהן ו״ל דהתם היינו לאחר זריקת דמיס וכבר נתכפרו בעליס מה שאין כן הכא: **רבנן** עבדי במתניתין. וכותייהו קי״ל ולכן אין מתפללין מתוך קלות ראש ושחוק אלא מתוך כובד ראש ושמחה של מצוה כגון שעסק בדברי תורה ולכן נהגו לומר פסוקי זמרה ואשרי קודם תפלה: **רב אשי עביד כברייתא.** ירושלמי לא יעמוד ויתפלל אלא מתוך דבר הלכה א״ר ירמיה העוסק בצרכי צבור כעוסק בדברי תורה דמי:

שכן מצינו בנביאים הראשונים שסיימו דבריהם בדברי שבח ותנחומין. ומקשה בירושלמי חוץ מירמיה וכו׳ והא כתיב כי אם מאס מאסתנו (איכה ה) מיהו [ג]מהאות קראי דסוף תרי עשר וקהלת לא פריך מידי שחושבו בטוב בדברי תנחומין ולא מיירי בפורענות דישראל: **ומוצאו** בזוית אחרת. תימה דאמר לקמן (דף לד.) הנא לשמות בסוף כל ברכה וברכה מלמדין אותו אלא יאמה ומיזן הר״ר יוסף דהכא מיירי בתחנוניס שהיה אומר אחר י״ח ברכות ולא נהירא דהא מי״ח קאמר וגראה להר״י דודאי בסוף כל ברכה אסור לשאות לשמות בשמעא הברכה מיהא מותר לשאות ובהכי מיירי הכא וכשהיה מגיע לסוף הברכה היה זוקף ולכך נהגו העולם בראש השנה וביום הכפורים שמתפללין זכרנו ובכן מן ומתנלו שנומים כשמגיעים לפסוקים ובסוף ברכה״א זוקפין שאין לשאות בסוף ברכות אלא היכא דתקון:

דבר

**אייתי כסא דמוקרא בת ארבע מאה זוזי ותבר קמייהו ואעציבו רב אשי עבד הלולא לבריה חזנהו לרבנן דהוו קא בדחי טובא אייתי כסא [ד]דזוגיתא חיורתא ותבר קמייהו ואעציבו אמרו ליה רבנן לרב המנונא זוטי בהלולא דמר בריה דרבינא לישרי לן מר אמר להו ווי לן דמיתנן ווי לן דמיתנן אמרי ליה אנן מה נעני בתרך א״ל [ה]הי תורה והי מצוה דמגנו עלן א״ר יוחנן משום רשב״י [ו]אסור לאדם שימלא שחוק פיו בעולם הזה שנאמר [ז]אז ימלא שחוק פינו ולשוננו רנה אימתי בזמן שיאמרו בגוים הגדיל ה׳ לעשות עם אלה אמרו עליו על ר״ל שמימיו לא מלא שחוק פיו בעוה״ז מכי שמעה מר׳ יוחנן רביה: ת״ר [ח]אין עומדין להתפלל לא מתוך דין ולא מתוך דבר הלכה אלא מתוך הלכה פסוקה והיכי דמי הלכה פסוקה אמר אביי כי הא דר׳ זירא [ט]דאמר ר׳ זירא [י]בנות ישראל החמירו על עצמן [יא]שאפילו רואות טיפת דם כחרדל יושבת עליה שבעה נקיים רבא אמר כי הא דרב הושעיא דאמר רב הושעיא [יב]מערים [יג]אדם על תבואתו ומכניסה במוץ שלה כדי שתהא בהמתו אוכלת ופטורה מן המעשר ואב״א כי הא דרב הונא [יד]דא״ר הונא א״ר זעירא [טו]המקיז דם בבהמת קדשים אסור בהנאה ומועלין בו רבנן עבדי כמתניתין רב אשי עביד כברייתא: ת״ר [יז]אין עומדין להתפלל לא מתוך עצבות ולא מתוך עצלות ולא מתוך שחוק ולא מתוך שיחה ולא מתוך קלות ראש ולא מתוך דברים בטלים אלא [יח]מתוך שמחה של מצוה וכן לא יפטר אדם מחברו לא מתוך שיחה ולא מתוך שחוק ולא מתוך קלות ראש ולא מתוך דברים בטלים אלא מתוך [א] דבר הלכה שכן מצינו בנביאים הראשונים שסיימו דבריהם בדברי שבח ותנחומים [ב] וכן תנא [יט]מרי בר בריה דרב הונא בריה דר׳ ירמיה בר אבא אל יפטר אדם מחברו אלא מתוך דבר הלכה שמתוך כך זוכרהו כי הא [כ]דרב כהנא אלוייה לרב שימי בר אשי מפום נהרא עד בי צניתא דבבל כי מטא להתם א״ל מר ודאי דאמרי אינשי הני צניתא דבבל איתנהו מאדם הראשון ועד השתא א״ל אדכרתן מילתא דרבי יוסי ברבי חנינא דאמר ר׳ יוסי ברבי חנינא מאי דכתיב [2]בארץ אשר לא עבר בה איש ולא ישב אדם שם וכי מאחר דלא עבר היאך ישב אלא לומר לך כל ארץ שגזר עליה אדם הראשון לישוב נתישבה וכל ארץ שלא גזר עליה אדם הראשון לישוב לא נתישבה רב מרדכי אלוייה [כא]לרבי שימי בר אשי מהגרוניא ועד בי כיפי ואמרי לה עד בי דורא: ת״ר [כב]המתפלל צריך שיכוין את לבו לשמים אבא שאול אומר סימן לדבר [3]תכין לבם תקשיב אזנך תניא [כג]א״ר יהודה כך היה מנהגו של ר״ע [כד]כשהיה מתפלל עם הצבור היה מקצר ועולה מפני טורח צבור [כה]וכשהיה מתפלל בינו לבין עצמו אדם מניחו בזוית אחרת וכל כך למה מפני כריעות והשתחויות: א״ר חייא בר אבא [כו]לעולם יתפלל אדם בבית שיש בו חלונות שנאמר [4]וכוין פתיחן ליה וגו׳ [כז]יכול יתפלל אדם כל היום כלו כבר מפורש על ידי דניאל [4]וזמנין תלתא וגו׳ יכול משבא לגולה הוחלה כבר נאמר [4]די הוא עבד מן קדמת דנא יכול יתפלל אדם לכל רוח שירצה ת״ל [4](לקבל) [נגד] ירושלם יכול יהא כוללן בבת אחת כבר מפורש ע״י דוד דכתיב [5]ערב ובקר וצהרים וגו׳ יכול ישמיע קולו בתפלתו [כח]כבר מפורש על ידי חנה שנאמר [6]וקולה לא ישמע [כט]יכול [כט]ישאל אדם צרכיו ואח״כ יתפלל כבר מפורש על ידי שלמה שנאמר [7]לשמוע אל הרנה ואל התפלה רנה זו תפלה תפלה זו בקשה אין אומר דבר [כט](בקשה) אחר אמת ויציב אבל [8]אחר התפלה אפי׳ כסדר וידוי של יה״כ אומר איתמר נמי אמר רב חייא בר אשי אמר רב [ל]אע״פ שאמרו שואל אדם צרכיו בשומע תפלה אם בא לומר אחר תפלתו אפילו כסדר של יה״כ אומר: אמר רב המנונא כמה הלכתא גברוותא איכא למשמע מהני קראי דחנה [6]וחנה היא מדברת על לבה [ל]מכאן למתפלל צריך שיכוין לבו [6]רק שפתיה נעות [מ]מכאן למתפלל שיחתוך בשפתיו [6]וקולה לא ישמע [נ]מכאן שאסור להגביה קולו בתפלתו [6]ויחשבה עלי לשכורה [מא]מכאן [מב]ששכור אסור להתפלל [8]ויאמר אליה עלי עד מתי תשתכרין וגו׳ א״ר אלעזר מכאן לרואה בחברו דבר

לתפלה. [וגם מפני שצריך לסדר שבחו של הקב״ה תחלה קודם שיתפלל כדילפינן ממשה, הילכך אין לבקש דבר אחר אמת ויציב, וכי כייל בתוכו דברי בקשה אין מונעין].

מסורת הש״ס

א) [ע׳ תוס׳ שבת כ: ד״ה אלו ותו׳ כ״מ כט: וחולין פד: ד״ה בזוגיתא], ב) עיין בעין יעקב הגירסא], ג) נדה סו. תגילה כח.; ד) [עפירש״י ותו׳ תגילה שם], ה) פסחים דף ע. מנחות סו: נדה עו: [ע״ז מא:], ו) מעילה יב: [ע״ב], ז) תוספתא פ״ג הכ״ת, ח) שבת ל: פסחים קיז.; ט) עירובין מד., י) סוטה מו:, כ) [לרב אשי כ״ה בסוטה מו: וכ״כ רש״י בגיטין עו. ד״ה זולו ע״ש שכן מוכח וע״ש ברש״י בילה ו. ד״ה ת״ל], ל) תוספתא פ״ג ה״ו, מ) תוספתא שם ה״ו, נ) לקמן לד.; ס) תוספתא פ״ג ה״ח, ע) ע״ז ז.; פ) רי״ף ורא״ש ל״ג, צ) ע״ז ח., ק) עירובין מד., ר) [ע׳ לעיל כח. פירש״י ד״ה כמאן], ש) [וקרא עו], ת) שיך לעיל ל.; א) [וכ״כ לרבינו תענית כ.], ב) [וע׳ תוס׳ יומא עו: ד״ה הוא ותוס׳ מעילה יב: ד״ה המקרן], ג) מהגיהו [כל״ל ת״מ].

תורה אור השלם

1. אָז יִמָּלֵא שְׂחוֹק פִּינוּ וּלְשׁוֹנֵנוּ רִנָּה אָז יֹאמְרוּ בַגּוֹיִם הִגְדִּיל יְיָ לַעֲשׂוֹת עִם אֵלֶּה: תהלים קכו ב
2. וְלֹא אָמְרוּ אַיֵּה יְיָ הַמַּעֲלֶה אֹתָנוּ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם הַמּוֹלִיךְ אֹתָנוּ בַּמִּדְבָּר בְּאֶרֶץ עֲרָבָה וְשׁוּחָה בְּאֶרֶץ צִיָּה וְצַלְמָוֶת בְּאֶרֶץ לֹא עָבַר בָּהּ אִישׁ וְלֹא יָשַׁב אָדָם שָׁם: ירמיהו ב ו
3. תַּאֲוַת עֲנָוִים שָׁמַעְתָּ יְיָ תָּכִין לִבָּם תַּקְשִׁיב אָזְנֶךָ: תהלים י יז
4. וְדַנִיֵּאל כְּדִי יְדַע די רְשִׁים כְּתָבָא עַל לְבִיתָה וְכַוִּין פְּתִיחָן לַהּ בְּעֲלִיָּתַהּ נֶגֶד יְרוּשְׁלֶם וְחַמְשִׁין זִמְנִין תְּלָתָה בְיוֹמָא הוּא כָּרֵךְ עַל בִּרְכָתֵהּ וּמְצַלֵּא וּמְוַדֵּא קֳדָם אֱלָהֵהּ כְּל קֳבֵל די הֲוָא עָבֵד מִן קַדְמַת דְּנָה: דניאל ו יא
5. עֶרֶב וָבֹקֶר וְצָהֳרַיִם אַשִּׂיחָה וְאֶהֱמֶה וְיִשְׁמַע קוֹלִי: תהלים נה יח
6. וְחַנָּה הִיא מְדַבֶּרֶת עַל לִבָּהּ רַק שְׂפָתֶיהָ נָעוֹת וְקוֹלָהּ לֹא יִשָּׁמֵעַ וַיְחַשְּׁבֵהָ עֵלִי לְשִׁכּוֹרָה: שמואל א א יג
7. וּפְנֵיתָ אֶל תְּפִלַּת עַבְדְּךָ וְאֶל תְּחִנָּתוֹ יְיָ אֱלֹהָי לִשְׁמֹעַ אֶל הָרִנָּה וְאֶל הַתְּפִלָּה אֲשֶׁר עַבְדְּךָ מִתְפַּלֵּל לְפָנֶיךָ הַיּוֹם: מלכים א ח כח
8. וַיֹּאמֶר אֵלֶיהָ עֵלִי עַד מָתַי תִּשְׁתַּכָּרִין הָסִירִי אֶת יֵינֵךְ מֵעָלָיִךְ: שמואל א א יד

הגהות הב״ח

(א) רש״י ד״ה אלא מתוך שמחה של מצוה כגון:

גליון הש״ם

גמ׳ כבר פירש על ידי חנה. עי׳ יומא עג ע״א: שם יבול ישאל ארם צרכיו. עי׳ לקמן לב ע״א:

הגהות הגר״א

[א] גמ׳ אלא מתוך דבר הלכה. כ״פוס קו על תיבת דבר הלכה וכ״ג שמחה של מצוה: [ב] שם (וכן) מז״מ:

מוסף תוספות

א. בתוס׳ רי״ש כתב, לפסוקים ולסוף הברכה (ובהגהות כתב שם וכשמגיעים לסוף הברכה).

עין משפט נר מצוה

ג א טוש״ע א״ח סימן תקס סעיף ה:
ד ב מיי׳ פ״ד מהלכות תפלה הלכה יח סמג עשין יח טוש״ע א״ח סי׳ נג סעיף ג:
ה ג מיי׳ פי״ח מהלכות איסורי ביאה הל׳ ד סמג לאוין קיח טוש״ע י״ד סי׳ קפב: [רב אלפס כאן ובסנהדרין פ״ג דף כ״ט ע״ב]:
ו ד מיי׳ פ״ג מהל׳ מעשר הלכה ו טוש״ע י״ד סימן שלא סעיף סד:
ז ה מיי׳ פ״ב מהלכות מעילה הלכה יא סמג עשין רי:
ח ו מיי׳ פ״ד מהלכות תפלה הל׳ יח סמג עשין יט טוש״ע א״ח סי׳ נג ס״ב:
ט ז מיי׳ שם הלכה טו סמג שם טוש״ע א״ח סימן נח סעיף א׳:
י ח מיי׳ פ״ו שם הלכה ב טו״ע א״ח סי׳ נג סעיף יא:
יא ט טור א״ח סי׳ קד:
יב י מיי׳ פ״ה מהלכות תפלה הלכה ו סמג שם טוש״ע א״ח סימן נ סעיף ד:
יג כ מיי׳ פ״ו שם הל׳ ג טוש״ע א״ח סימן קיט סעיף א:
יד ל מיי׳ פ״ד שם הל׳ טו סמג שם טוש״ע א״ח סי׳ נח סעיף ג:
טו מ נ מיי׳ פ״ה שם הלכה ט סמג שם טור ושו״ע א״ח סי׳ קז סעיף ב:
טז ס מיי׳ פ״ד שם הל׳ ח סמג שם טור ומ״ש א״ח סי׳ נט סעיף ג:

מוסף רש״י

ירושבת עליה שבעה נקיים. דמקשו״ת אין לריכה שבעה נקיים אלא הרואה אלשה ימים לרופים בתוך י״ח יום שבין נדה לנדה, אבל בתחלת נדתה תפילו ראתה כל שבעה ופסקה לערב טובלת בלילה, והן החמירו על עצמן, לפי שאין הכל בקיאים בפתח נדתה לימתי הן עומדות כי״ח ימים שבין נדה לנדה, ואם תאמר לא תאמרו אלא נג׳ לרופין לדמתיר (ויקרא עו) ימים רבים בלא עת נדתה, פעמים שראיית דם נדה מוקיקתה לשבעה מן התורה, אלא, התחילה לספור שבעה נקיים לאחר שראתה זבה גמורה ופסרה שבעה נקיים וכשביעי ראתה תפילו כתרלב, תתרה הכל ולריכה לחזור ולספור שבעה נקיים אי נמי שמא ראתה שני ימים ולא ידעה והיום ראתה ודעה דהוו להו שלשה ימים לרופין ולריכה שבעה נקיים ועל כן החמירו (מגילה כח:).
ומכניסה במוץ שלה. כעין מאכל בהמה, ומאכל בהמה פטור מן המעשר (מנחות מז:) לו: שמכניסה לבית בתוך שלה ואחר כך דש ומתרת, ומוזכת הטבל אלה בראיית פני הבית בב״מ בהשוכר (פח:) חה בראיית פני הבית לא נגמרה מלאכתו לחול עליו שם טבל, וכשגמר מלאכתו ככר בתוך הבית הוא ואין אלו פני הבית אלא כשנכנס דרך פתחים, כדתניא (לקמן לה:) חפרדים הראשונים היו מכניסים פירותיהם דרך טרקסמון כדי לחייבן במעשר, עכשיו מכניסין דרך גגות דרך חלונות דרך קרפיפות לבית כדי לפטרן (פסחים ס. וכעי״ז בע״ז מא: ונדה מז:).

המשך בעמוד הבא.

רבינו חננאל

[דאמרו רבי אושעיא מערים אדם על תבואתו. ואינו עושה אותה גורן, אלא מכניסה במוץ שלה כדי שתהא בהמתו אוכלת המוץ, ופטורה מן המעשר]. יכול משבא דניאל לגולה התחיל לעשות כן. אין אומר דבר בקשה אחר אמת ויציב. פי׳, משום דצריך לסמוך גאולה

דבר שאינו הגון. פירוש אע"ג דליכא איסורא דאורייתא דאי איכא איסורא דאורייתא פשיטא הוכח מוכיח כתיב (ויקרא יט): **גברא** בגוברין. פי' אדם שיהא חשוב ליימות בין אנשים: [1]**מכאן** ששכור אסור להתפלל. ירושלמי במסכת תרומות פרק קמא רבי זירא[א] בעי קמיה דרבי אמי שכור מהו שיברך א"ל ואכלת ושבעת וברכת ואפילו מדומדם. פירוש ואפי' הוא שתוי ושכור כל כך שאינו יכול לדבר כראוי דהכי משמע ושבעת וברכת:

מכאן שאסור לישב בד' אמות של תפלה. בין מלפניו [2](בין מלאחריו) ובין מן הצדדין ופירשו תשובת הגאונים דוקא ביושב ובטל אבל אם היה עומד בק"ש ובברכותיה וכיונא בהם אפילו יושב שפיר דמי: [עמכה]. עתך משמע מתוך מרגע אמות [ב] משום דכתיב עמכה מלא בה"א כלומר שלא היה יושב בתוך אמות שלה כי אם בתענית:

מורה הלכה בפני רבך את. ואף ע"פ שלא למד עדיין בפניו מ"מ גדול הדור היה [3] וכא ללמוד לפניו: **כל** היושב בתענית בשבת. פירש ר"ח בתענית חלוס וכן איתא במדרש תהלים וכשיושב בתענית חלוס בשבת פי' בה"ג שאומר עננו באלהי נצור ואפילו קונע ברכה לעצמו כיון שאינו בתוך י"מ ג' גדולה שצריך להודיעו. המחשך צריך לנקות את עצמו ולהודיע את מושבו שאין בו אותו דבר מגונה: **לפני בם בליעל.** אל תתני כבוד בליעל לתשבחי בשכרות: **ואספסר.** אתייחד עם אחרים ויתשבחי בעלי: **אלספר.** שקר: **שלש אמות.** דרש להו לשון מיתה: **בדקי מיפה.** שהאשה נבדקת בהן בשעת הסכנה שאם ימצא בה אחד מהם תמות: **נדה וחלה והדלקת נר.** אל שבת. על ג' עבירות הללו נשים מתות וטעמא ליף במסכת שבת (ד' לא:): **שמובלע בין אנשים.** רב דימי מפרש לה לא אדוך ולא גוץ וכו': **אלם.** פי' עב: [4]**לחור.** רו"ש בלע"ז: **גיחור.** שהוא לבן יותר מדאי: **ולא חכם.** יותר מדאי. שלא יהיה תימה בעיני הבריות ומתוך שמדברין בו שולטת בו עין הרע: **הגלבח עמכה.** משמע אף הוא עמה בעמידה: **אל הנער הזה.** על זה ולא לאחר. מכאן שחטא לעלי ורצה לענשו ולהתפלל שיתן לה בן אחר: **והקריבו הכהנים.** אמרו בפרק קמא דמגיגה (ד' יא.) והקריבו זה קבלת הדם: **אל שבעים שנה.** כלומר אפילו גזר עליו מנעוריו לפי שתענית קשה בשבת לפי שהכל מתענגים בו והוא מתענה: **תעניתא לתעניתא.** יתענה למחר: **ותפלל על ה'.** כך כתוב הוא במקרא. ולא גרסינן הכא אל תקרי: **שחזר והודה לאליהו.** לדבריו הודה לאחר זמן בנבואת נביאים אחרים: דכתיב

[1]דבר [א]שאינו הגון צריך להוכיחו ותען חנה ותאמר לא אדני אמר עולא ואיתימא רבי יוסי ברבי חנינא אמרה ליה לא אדון אתה בדבר זה ולא רוח הקודש שורה עליך שאתה חושדני בדבר זה איכא דאמרי הכי אמרה ליה לא אדון אתה לאו איכא שבינה ורוח הקודש גבך שדנתני לכף חובה ולא דנתני לכף זכות מי לא ידעת דאשה קשת רוח אנכי ויין ושכר לא שתיתי אמר רבי אלעזר מכאן לנחשד בדבר שאין בו שצריך להודיעו אל תתן את אמתך לפני בת בליעל אמר רבי אלעזר מכאן לשכור שמתפלל כאלו עובד ע"ז כתיב הכא לפני בת בליעל וכתיב התם [1]יצאו אנשים בני בליעל מקרבך מה להלן ע"ז אף כאן ע"ז ויען עלי ויאמר לכי לשלום אמר רבי אלעזר מכאן לחושד את חברו בדבר שאין בו שצריך לפייסו ולא עוד אלא שצריך לברכו שנאמר ואלהי ישראל יתן את שלתך: ותדר נדר ותאמר ה' צבאות אמר רבי אלעזר מיום שברא הקב"ה את עולמו לא היה אדם שקראו להקב"ה צבאות עד שבאתה חנה וקראתו צבאות אמרה חנה לפני הקב"ה רבש"ע מכל צבאי צבאות שבראת בעולמך קשה בעיניך שתתן לי בן אחד משל למה הדבר דומה למלך בשר ודם שעשה סעודה לעבדיו בא עני אחד ועמד על הפתח אמר להם תנו לי פרוסה אחת ולא השגיחו עליו דחק ונכנס אצל המלך א"ל אדוני המלך מכל סעודה שעשית קשה בעיניך ליתן לי פרוסה אחת: אם ראה תראה א"ר אלעזר אמרה חנה לפני הקב"ה רבש"ע אם ראה מוטב ואם לאו תראה אלך ואסתתר בפני אלקנה בעלי וכיון דמסתתרנא משקו לי מי סוטה ואי אתה עושה תורתך פלסתר שנאמר [2]ונקתה ונזרעה זרע הניחא למאן דאמר אם היתה עקרה נפקדת שפיר אלא למאן דאמר אם היתה יולדת בצער יולדת בריוח נקבות יולדת זכרים שחורים יולדת לבנים קצרים יולדת ארוכים מאי איכא למימר [3]דתניא ונקתה ונזרעה זרע מלמד [3]שאם היתה עקרה נפקדת דברי ר' ישמעאל א"ל רבי עקיבא אם כן ילכו כל העקרות כולן ויסתתרו וזו שלא קלקלה [4]נפקדת אלא מלמד שאם היתה יולדת בצער יולדת בריוח קצרים יולדת ארוכים שחורים יולדת לבנים אחד יולדת שנים מאי אם ראה תראה [5]דברה תורה כלשון בני אדם: בעני אמתך אל תשכח את אמתך ונתתה לאמתך א"ר יוסי בר' חנינא ג' אמתות הללו למה אמרה חנה לפני הקב"ה רבש"ע [6]שלשה בדקי מיתה בראת באשה ואמרי לה שלשה דבקי מיתה ואלו הן נדה וחלה והדלקת הנר כלום עברתי על אחת מהן: ונתתה לאמתך זרע אנשים מאי זרע אנשים אמר רב גברא בגוברין ושמואל אמר זרע שמושה שני אנשים ומאן אינון שאול ודוד ורבי יוחנן אמר זרע ששקול כשני אנשים ומאן אינון משה ואהרן שנאמר [3]משה ואהרן בכהניו ושמואל בקוראי שמו ורבנן אמרי זרע אנשים זרע שמובלע בין אנשים כי אתא רב דימי אמר לא ארוך ולא גוץ [6] ולא קטן ולא אלם ולא צחור ולא גיחור ולא חכם ולא טפש: אני האשה הנצבת עמכה בזה אמר ריב"ל [3]מכאן שאסור לישב בתוך ארבע אמות של תפלה: אל הנער הזה התפללתי א"ר אלעזר שמואל מורה הלכה לפני רבו היה שנאמר וישחטו את הפר ויביאו את הנער אל עלי משום דוישחטו את הפר הביאו הנער אל עלי אלא אמר להן עלי קראו כהן ליתי ולשחוט חזנהו שמואל דהוו מהדרי בתר כהן למישחט אמר להו למה לכו לאהדורי בתר כהן למישחט [7]שחיטה בזר כשרה אייתוהו לקמיה דעלי אמר ליה מנא לך הא אמר ליה [8]מי כתיב ושחט הכהן והקריבו הכהנים כתיב [9]מקבלה ואילך מצות כהונה מכאן לשחיטה שכשרה בזר אמר ליה מימר שפיר קא אמרת מיהו מורה הלכה בפני רבך את [10]וכל [11]המורה הלכה בפני רבו חייב מיתה אתיא חנה וקא צוחה קמיה אני האשה הנצבת עמכה בזה וגו' אמר לה שבקי לי דאענשיה ובעינא רחמי ויהיב לך רבא מיניה אמרה ליה אל הנער הזה התפללתי: וחנה היא מדברת על לבה אמר רבי אלעזר משום רבי יוסי בן זמרא על עסקי לבה אמרה לפניו רבונו של עולם כל מה שבראת באשה לא בראת דבר אחד לבטלה עינים לראות ואזנים לשמוע חוטם להריח פה לדבר ידים לעשות בהם מלאכה רגלים להלך בהן דדים להניק בהן דדים הללו שנתת על לבי למה לא להניק בהן תן לי בן ואניק בהן: ואמר רבי אלעזר משום רבי יוסי בן זמרא [12]כל היושב בתענית בשבת קורעין לו גזר דינו של שבעים שנה ואף על פי כן חוזרין ונפרעין ממנו דין עונג שבת [13]מאי תקנתיה אמר רב נחמן בר יצחק [14]ליתיב תעניתא לתעניתא: ואמר רבי אלעזר חנה הטיחה דברים כלפי מעלה שנאמר ותתפלל על ה' מלמד שהטיחה דברים כלפי מעלה ואמר רבי אלעזר אליהו הטיח דברים כלפי מעלה שנאמר [4]ואתה הסבות את לבם אחורנית א"ר שמואל בר רבי יצחק מנין שחזר הקב"ה והודה לו לאליהו דכתיב

שבשבת יש לו סעודה מוכנת וחענוגים, מה שאין לו בחול, וכשמונע מהן קשה לו בלבו יותר מתעניתו בחול, ואעפ"כ יש עליו דין עונג שבת, ואמור רבנן לותיב תענית לתעניתיה.

עין משפט נר מצוה

יז א מיי' פ"ו מהלכות דעות הלכה ז סמג עשין יא:
יח ב מיי' פ"ג מהלכות טומה הלכה כב:
יט ג מיי' פ"ה מהל' תפלה הלכה ו סמג עשין יט טוש"ע או"ח סימן קב סעיף ג:
כ ד ה מיי' פ"ט מהל' מילה מאמר המקדש הלכה ו ופ"ה מהל' מעשה הקרבנו הל' ח ופ"א מהל' פסולי המוקדשין הלכה ח סמג לאוין שט:
כא ו מיי' פ"ה מהלכות מ"מ הלכה ב סמג עשין יג טוש"ע יו"ד סימן רמב סעיף ד:
כב ז ח מיי' (פ"ל מהל' שבת הל' ט) ופ"ח מהל' תענית הל' יב סמג עשין דרבנן ג טוש"ע או"ח סי' רפח סעיף ד:

מוסף רש"י

שייך לעמוד קודם. **כדי שתהא בהמתו אוכלת.** אפילו לאחר מירות (נדה סו:) ואפילו קבע, דכל זמן שאין שם גזרנו של טבל עליו אינו אוסר בתחילת מרעי וכל אכילת בהמה לא גזרו עליה משום אכילת קבע דתנן במע' פאה מאכיל לבהמה לחיה ולעופות ופטור מן המעשרות עד שימרת, אבל למאכל אדם נסי דלא מיבל מדאורייתא מיהו אפילו קודם מירות אסור לאכול קבע בטלי גמרא (פסחים ס. וכנ"ל בע"ז מא. ונדה שם) אבל לי' ראה פני הבית אפילו מאכל בהמה מייב במעשר, דהא דתנן (דתמלי פ"ג מ"ג) הלוקח לוקע ולבהמה פטור, בדמלי מרגיל לה (ע"ז שם). **אסור בהנאה ומרעלים בו.** אומו דם שהקיז, דכיון דלא חזי לזריקה חייב כנוסה דבהמה (מעילה י:). **ולא מתוך שחוק.** שחוק ממש, שאין דעת שומק מיושבת עליו, אפילו אינו של לגון מכל מקום אין בו יישוב (שבת לו:). **קלות ראש.** לגון (שם). **בי צניתא.** מקום הוא וכו דקלים הרבה כמו ליני הר הכרמל (סוטה חו:). **ודאי** דאמרי אינשי. לגון שאלה הוא, אמת הוא שאומרים דבר זה בל תימה (בחובות יפ:). **לא נחיישבה.** ואיינו לא יצא אדם בם, לא גזר אדם הראשון ויישוב בם, ואיינו דאמרי אינשי מבני אדם הראשון, שגזר עליו אדם הראשון יישוב דקלים ולא יישוב אחר (סוטה שם). **בביה** שיש בו חלונות. שבודמין לו שיכין לבו שהוא מקבל כלפי שמים ולבו נכנע (לקמן לד:). **מכאן שאסור** להגביה קולו בתפלתו. ומנמי למדה לעשות כן, מהקב"ה, ממקום אבר משמע הטעלה משמע התעלת (ויקרא ו יח) מפני כבוד הבריות שהטעלה בלה בנדבה והתעלת בא על חטא, ואם היה מקום מיוחד נעזרה לשמוע את התעלת, ידעו הכל שהתעלת היא זו ולבינו פניו של זה, אבל כשנשמע התעלת במקום הטעלה הקבורין שהיא עולה ולא ידעו בתעלה של זה, אמרה הקב"ה כיון שהקב"ה חס על כבוד הבריות, אף אנו צריכין לחוש ולהתפלל בשעה עשרה בלחש, שבהם מתודה אדם על חטאו ולא יאמר מביו, אבל אחר תפלות אאינו של ווידוי כגון ברכות אלפני ק"ש ואלאמרו, אין צריך לאומרו בלחש (פ"דור רש"י סי' כו). עד כאן שייך לעמוד קודם.

ולא רוח הקדש שורה עליך. גלוי בעצמך שאין רוח הקדש שורה עליך אם תאמר שאינו הגון, דזו שלא קלקלה. כל נקמה הפסידה (סוטה כו:). **דברה תורה כלשון בני אדם.** הכי משמעו בני אדם (נדרים ג.). **דבקי מיתה.** שמדבקין ומקרבין מיתה לפני זמנה (שבת לב:). **והקריבו הכהנים כתיב.** ומלכמיד כהן בקבלה וכשחיטה לא כתיב, מכלל דושחט אבעלים קאי, וסמך ידו ושחט, ליומר על השחיטה שכשרה בזר (ויומא כו. וכנ"ל בזבחים לב.). **המורה הלכה בפני רבו חייב מיתה.** בלי שמים (ערובין סג.). **תעניתא לתעניתא.** פי' שחייב להתענות למחר יום אחד כדי שימחול הקב"ה עונו בשביל עונג שבת, ואיתא בתענית שביטל עונג שבת בלא תלה ולא שתיה, אבל מדין עונג שבת פטור, דקיימא לן כל היושב בתענית קורעין לו גזר דינו של שבעים שנה. עונג הוא לו כשמתענה ובקורע גזר דינו, שאם אין מתענה יושב ותוחב כל היום כולו ואינו נהנה בעונג שבת מפני הטפחת (האורח חיים סי' שא).

מסורת הש"ס

ה) ברכות מז:. ב) סוטה כו. [וכמס מוחלפת הפשיטא וע"ש בתוס', ובתוס' נמנות ח: ופע"ק], ג) נ"ל ספפרת, ד) [ובמות פא. בתוכות מז: קדושין ח: גיטין מא: נדרים ג. ב"מ לא: לד: ע"ז כ. סנהדרין נו. מד: פה: ל: מכות יב. זבחים קח: כריתות יא. ערכין ב. נדה לג: מד.], ה) שבת לב., ו) זבחים לב. [יומא מ. מנחות יט.], ז) עירובין סב., ח) [בענית יב:], ט) לאור שהוא לבן. ניחוח רו"ש בלע"ז כל"ל וכ"ה [ברש"י] לקמן נח: וגמרא בכורות דף מה: וע' פירש"י לקמן נט: [וע' בתענדי יו"ט לקמן נח:], י) [שייך לעיל עמוד לא], כ) רש"ל מ"ז.

תורה אור השלם

1. יָצְאוּ אֲנָשִׁים בְּנֵי בְלִיָּעַל מִקִּרְבֶּךָ וַיַּדִּיחוּ אֶת יֹשְׁבֵי עִירָם לֵאמֹר נֵלְכָה וְנַעֲבֹדָה אֱלֹהִים אֲחֵרִים אֲשֶׁר לֹא יְדַעְתֶּם: דברים יג יד
2. וְאִם לֹא נִטְמְאָה הָאִשָּׁה וּטְהֹרָה הִוא וְנִקְּתָה וְנִזְרְעָה זָרַע: במדבר ה כח
3. מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן בְּכֹהֲנָיו וּשְׁמוּאֵל בְּקֹרְאֵי שְׁמוֹ קֹרְאִים אֶל יְיָ וְהוּא יַעֲנֵם: תהלים צט ו
4. עֲנִנִי יְיָ עֲנִנִי וְיֵדְעוּ הָעָם הַזֶּה כִּי אַתָּה יְיָ הָאֱלֹהִים וְאַתָּה הָסַבְתָּ אֶת לִבָּם אֲחֹרַנִּית: מלכים א יח לז

הגהות הב"ח

(א) גמ' ולא קנן. ק"ב פי' שהוא דק ביותר ולא אלם פירוש שהוא עב הרבה לשון ואלים:

גליון הש"ס

תוס' ד"ה מורה וכו' וכא ללמוד לפניו. עי' תה"ד סימן קל"ח:

מוסף תוספות

א. בתוס' רי"ש כתב, ר' זעירא בעא קומי לאסי. ב בתוס' רי"ש כתב, עמך משמע בתוך ד"א. ויש אומרים עמכה מלא בה"א וכו'. ג. ובתוס' רי"ש הוסיף, או שמא כוללו באלקי נצור.

לעזי רש"י

רו"ש. אודם.

רבינו חננאל

אני האשה הנצבת עמך בזה וכו' מכאן שאסור לישב בתוך ד' אמות של תפלה. שמעינן מדוקיא דקרא דכתיב הנצבת עמכה מלמד שהיה עלי עצב עמה כל זמן שהיתה חנה מתפללת. כל היושב בתענית בשבת קורעין לו גזר דינו של ע' שנה. קבלנו מרבותינו בירושב בתענית חלום מיירי, כדקי"ל יפה תענית לחלום כאש לנערות, כי כל אדם שגזרו עליו גזרה רעה על עון שעשה, מגלין אזנו ע"י חלום מה שעתיד לבוא עליו, וכיון שמרגיש בה מתענה וחזר בתשובה והקב"ה מוחל לו, וכיון שחזר בתשובה שלמה אפילו חטא כל שנותיו, שהן ע' שנה כדכתיב ימי שנותינו בהם ע' שנה. ומפני מה תעניתו בשבת גדולה מתעניתו בחול, לפי

דכתיב ואשר הרעותי. ריש״ל דקרא אוספה הצועה והנדמה אקנלה ואשר הרעותי אני גרמתי להם שברלאתי יצר הרע: **אלמלא שלש מקראות הללו נתמוטטו רגליהם של שונאי ישראל חד דכתיב ואשר הרעותי וחד דכתיב הנה כחומר ביד היוצר כן אתם בידי בית ישראל וחד דכתיב והסירותי את לב האבן מבשרכם ונתתי לכם לב בשר רב פפא אמר מהכא ואת רוחי אתן בקרבכם ועשיתי את אשר בחקי תלכו ואמר רבי אלעזר משה הטיח דברים כלפי מעלה שנאמר ויתפלל משה אל ה' אל תקרי אל ה' אלא על ה' שכן דבי רבי אליעזר בן יעקב קורין לאלפין עיינין ולעיינין אלפין דבי רבי ינאי אמרי מהכא ודי זהב מאי ודי זהב אמרי דבי רבי אושעיא משל לאדם שהיתה לו פרה כחושה ובעלת אברים האכילה כרשינין והיתה מבעטת בו אמר לה מי גרם ליך שתהא מבעטת בי אלא כרשינין שהאכלתיך אמר רבי חייא בר אבא אמר ר' יוחנן משל לאדם אחד שהיה לו בן הרחיצו וסכו והאכילו והשקהו ותלה לו כים על צוארו והושיבו על פתח של זונות מה יעשה אותו הבן שלא יחטא אמר רב אחא בריה דרב הונא אמר רב ששת היינו דאמרי אינשי מלי כריסיה זני ביש״ל שנאמר כמרעיתם וישבעו שבעו וירם לבם על כן שכחוני רב נחמן אמר מהכא ורם לבבך ושכחת את ה' ורבנן אמרי מהכא ואכל ושבע ודשן ופנה ואי בעית אימא מהכא וישמן ישרון ויבעט אמר רבי שמואל בר נחמני אמר רבי יונתן מנין שחזר הקדוש ברוך הוא והודה לו למשה שנאמר וכסף הרביתי להם וזהב עשו לבעל: וידבר ה' אל משה לך רד מאי לך רד אמר רבי אלעזר אמר לו הקדוש ב"ה למשה משה רד מגדולתך כלום נתתי לך גדולה אלא בשביל ישראל ועכשיו ישראל חטאו (ג) אתה למה לי מיד תשש כחו של משה ולא היה לו כח לדבר וכיון שאמר הרף ממני ואשמידם אמר משה דבר זה תלוי בי מיד עמד ונתחזק בתפלה ובקש רחמים משל למלך (ג) שכעס על בנו והיה מכהו מכה גדולה והיה אוהבו יושב לפניו ומתירא לומר לו דבר אמר המלך אלמלא אוהבי זה שיושב לפני הרגתיך אמר דבר זה תלוי בי מיד עמד והצילו: ועתה הניחה לי ויחר אפי בהם ואכלם ואעשה אותך לגוי גדול וגו' אמר רבי אבהו אלמלא מקרא כתוב אי אפשר לאומרו מלמד שתפסו משה להקדוש ברוך הוא כאדם שהוא תופס את חבירו בבגדו ואמר לפניו רבונו של עולם אין אני מניחך עד שתמחול ותסלח להם: ואעשה אותך לגוי גדול וגו' אמר רבי אלעזר אמר משה לפני הקדוש ב"ה רבונו של עולם ומה כסא של שלש רגלים אינו יכול לעמוד לפניך בשעת כעסך כסא של רגל אחד על אחת כמה וכמה ולא עוד אלא שיש בי בושת פנים מאבותי עכשיו יאמרו ראו פרנס שהעמיד עליהם בקש גדולה לעצמו ולא בקש עליהם רחמים: ויחל משה את פני ה' אמר רבי אלעזר (ד) מלמד שעמד משה בתפלה לפני הקדוש ברוך הוא עד שהחלהו (ה) ורבא אמר עד (ו) שהפר לו נדרו כתיב הכא ויחל וכתיב התם לא יחל דברו (ז) ואמר מר הוא אינו מיחל אבל אחרים מחלין לו ושמואל אמר מלמד שמסר עצמו למיתה עליהם שנאמר ואם אין מחני נא מספרך (ח) אמר רבא אמר רב יצחק מלמד שהחלה עליהם מדת רחמים ורבנן אמרי מלמד שאמר משה לפני הקב"ה רבש"ע (ט) חולין הוא לך מעשות כדבר הזה ויחל משה את פני ה' תניא רבי אליעזר הגדול אומר מלמד שעמד משה בתפלה לפני הקדוש ברוך הוא עד שאחזתו אחילו (י) מאי אחילו אמר רבי אלעזר אש של עצמות מאי אש של עצמות אמר אביי אשתא דגרמי (יא) זכור לאברהם ליצחק ולישראל עבדיך אשר נשבעת להם בך מאי בך אמר רבי אלעזר אמר משה לפני הקדוש ב"ה רבונו של עולם אלמלא נשבעת להם בשמים ובארץ הייתי אומר כשם ששמים וארץ בטלים כך שבועתך בטלה ועכשיו שנשבעת להם בשמך הגדול מה שמך הגדול חי וקיים לעולם ולעולמי עולמים כך שבועתך קיימת לעולם ולעולמי עולמים: (יב) ותדבר אלהם ארבה את זרעכם ככוכבי השמים וכל הארץ הזאת אשר אמרתי האי אשר אמרתי אשר אמרת מיבעי ליה אמר רבי אלעזר עד כאן דברי תלמיד מכאן ואילך דברי הרב ורבי שמואל בר נחמני אמר אלו ואלו דברי תלמיד (יג) אלא כך אמר משה לפני הקדוש ברוך הוא רבונו של עולם דברים שאמרת לי לך אמור להם לישראל בשמי הלכתי ואמרתי להם בשמך עכשיו מה אני אומר להם: (יד) מבלתי יכולת ה' יכול ה' מיבעי ליה אמר רבי אלעזר אמר משה לפני הקב"ה רבש"ע עכשיו יאמרו אומות העולם תשש כחו בנקבה ואינו יכול להציל אמר הקב"ה למשה והלא כבר ראו נסים וגבורות שעשיתי להם על הים אמר לפניו רבונו של עולם עדיין יש להם לומר למלך אחד יכול לעמוד לשלשים ואחד מלכים אינו יכול לעמוד אמר ר' יוחנן מנין שחזר הקדוש ברוך הוא והודה לו למשה שנאמר (טו) ויאמר ה' סלחתי כדבריך תני דבי רבי ישמעאל כדבריך עתידים אוה"ע לומר כן אשרי תלמיד שרבו מודה לו (יז) ואולם חי אני אמר רבא אמר רב יצחק מלמד שאמר לו הקדוש ב"ה למשה משה החייתני בדבריך: (יח) דרש רבי שמלאי (יט) לעולם יסדר אדם שבחו של הקב"ה ואחר כך יתפלל מנלן ממשה דכתיב (יכ) ואתחנן אל ה' בעת ההיא וכתיב (יכא) ה' אלהים אתה החלות להראות את עבדך את גדלך ואת ידך החזקה אשר מי אל בשמים ובארץ אשר יעשה כמעשיך וכגבורותיך וכתיב בתריה (יכב) אעברה נא ואראה את הארץ הטובה וגו': (סימן מעשי"ם צדק"ה קרב"ן כה"ן תעני"ת מנע"ל ברז"ל): אמר**

א) [סוכה נב: ע"ש], **ב)** [מגילה כד:], **ג)** [יומא פו: סנהדרין קב.], **ד)** ל"ל לה, **ה)** [שולי ל"ל וחכ], **ו)** [ל"ל שסתיר וכ"ה בילקוט וכע"ו והוא נכון כדאיתא בדרים עז: וכ"ב קב: ופ' מוקפות בכורות נ.], **ז)** ד"ה מפירין], **ז)** חגיגה י., **ח)** [כ"ל יאמק אמי מלמד כו' כע"ל וכ"ל בילקוט וכע"ו], **ט)** [ע"ז ד.], **י)** גיטין ט., **כ)** ע"ז ז:, **ל)** כע"ו: למחות.

כיצד למחול?) ע"י תפלה: הניחה לי. משמע שהיה אוחז בו: שלש רגליס. שברכיס ילחק ויעקב: שהחללו. הפליל בו אנוי"ר בלע"ז: נדרו. דבורו שאמר ואכלם: שמסר עלמו למיתה. ויחל לשון חלון: **שהחלה עליהס מדת רחמים.** כמו יחולו על לחם יוחב (ש"ב ג) לשון הניח: **שאחזתו אחילו** גרם: **אשר נשבעת להס בך.** שנאמר בעקדת ילחק כי נשבעתי (בראשית כב): **עד לאן.** עד בכוכבי השמים: **מכאן ואילך דברי ברב.** אמר לו אעשה כדבריך: **דברים שאמרת לי.** בשנה אמרת לי אעלה אתכם מעני מצרים אל ארץ טובה וגבהה (שמות ג): **החייתני.** בפני הלומות: עלה

עין משפט נר מצוה

כג א מי"י פ"ל מהלכות תפלה הלכה ב:

תורה אור השלם

1. ביום ההוא נאם יי אספה הצלעה והנדחה אקבצה ואשר הרעתי: מיכה ד ו
2. הביאוני הזה לא אוכל לעשות לכם בית ישראל נאם יי הנה כחומר ביד היוצר כן אתם בידי בית ישראל: ירמיהו יח ו
3. ונתתי לכם לב חדש ורוח חדשה אתן בקרבכם והסרתי את לב האבן מבשרכם ונתתי לכם לב בשר: יחזקאל לו כו
4. ואת רוחי אתן בקרבכם ועשיתי את אשר בחקי תלכו ומשפטי תשמרו ועשיתם: יחזקאל לו כז
5. ויעצב העם אל משה ויתפלל משה אל יי ותשקע האש: במדבר יא ב
6. אלה הדברים אשר דבר משה אל כל ישראל בעבר הירדן במדבר בערבה מול סוף בין פארן ובין תפל ולבן וחצרת ודי זהב: דברים א א
7. כמרעיתם וישבעו שבעו וירם לבם על כן שכחוני: הושע יג ו
8. ורם לבבך ושכחת את יי אלהיך המוציאך מארץ מצרים מבית עבדים: דברים ח יד
9. כי אביאנו אל הארמה אשר נשבעתי לאבתיו וכל חקיו ומשפטיו ומצותיו אשר אנכי מצוך היום תשמרון לעשות למען תחיון ורבתם וירשתם את הארץ אשר נשבע יי לאבתיכם לתת להם ולזרעם אחריהם: דברים ח א
10. וישמן ישרון ויבעט שמנת עבית כשית ויטש אלוה עשהו וינבל צור ישעתו: דברים לב טו
11. והיא לא ידעה כי אנכי נתתי לה הדגן והתירוש והיצהר וכסף הרביתי לה וזהב עשו לבעל: הושע ב י
12. וידבר יי אל משה לך רד כי שחת עמך אשר העלית מארץ מצרים: שמות לב ז
13. הרף ממני ואשמידם ואמחה את שמם מתחת השמים ואעשה אותך לגוי עצום ורב ממנו: דברים ט יד
14. ועתה הניחה לי ויחר אפי בהם ואכלם ואעשה אותך לגוי גדול: שמות לב י
15. ויחל משה את פני יי אלהיו ויאמר למה יי יחרה אפך בעמך אשר הוצאת מארץ מצרים בכח גדול וביד חזקה: שמות לב יא
16. איש כי ידר נדר ליי או השבע שבעה לאסר אסר על נפשו לא יחל דברו ככל היצא מפיו יעשה: במדבר ל ג
17. ועתה אם תשא חטאתם ואם אין מחני נא מספרך אשר כתבת: שמות לב לב
18. זכר לאברהם ליצחק ולישראל עבדיך אשר נשבעת להם בך ותדבר אלהם ארבה את זרעכם כוכבי השמים וכל הארץ הזאת אשר אמרתי לזרעכם ונחלו לעלם: שמות לב יג
19. מבלתי יכלת יי להביא את העם הזה אל הארץ אשר נשבע להם וישחטם במדבר: במדבר יד טז

---

20. ויאמר יי סלחתי כדברך: במדבר יד כ 21. ואולם חי אני ומלא כבוד יי את כל הארץ: במדבר יד כא 22. ואתחנן אל יי בעת ההוא לאמר: דברים ג כג 23. אדני אלהים אתה החלות להראות את עבדך את גדלך ואת ידך החזקה אשר מי אל בשמים ובארץ אשר יעשה כמעשיך וכגבורתיך: דברים ג כד 24. אעברה נא ואראה את הארץ הטובה אשר בעבר הירדן ההר הטוב הזה והלבנון: דברים ג כה

הגהות הב"ח

(ה) גמ' קורין לאלפי"ן. נ"ב פרש"י פ' הקולא עומד דסיינו בדרכם. אבל בתפלה איסורא איכא ע"ש ד' כ"ד ע"ב: (ב) שם ופכשיו ישראל מטמו (אתה למה לי) מא"מ וע"ב ס"ל למה לך בדולה: (ג) שם משל למלך ב"ו שכעס: (ד) שם ל"ל אלעזר (מלמד שעמד וכו' שהחלהו) מא"מ וע"ב ס"ל מלמד שהתפלל משה עד שהחילה אביי אמר עד שהחלה להקב"ה: (ה) שם דבר מלמד הן אלא:

לעזי רש"י

אנוי"ר. להפציר, להטריד. מולי"ר [מלוי"ר]. קרחת.

מוסף רש"י

אלמלא שלש מקראות הללו. המעידין שהעונות והחטאים גרמו ומונע הלבנות (סוכה נב:). **לעולם יסדר אדם שבחו של הקב"ה ואחר כך יתפלל.** שלש ברכות לאמונות, אמת וגאולה וקדושת השם, שאין בהן תפלה אלא שבח, ואחר כך נשאר ברכות יש דברי תחנה ותפלה (ע"ז ז:) ולפיכך תקנו חכמים פסוקי דזמרא, שהרי לה' וכל המזמורים שלפניו ושלאחריו, כי שבח שמו של הקב"ה, ואחר כך עומדים להתפלל (סידור רש"י סי' ר).

רבינו חננאל

מנין שחזר הקב"ה והודה לו למשה. פירוש, החזיר לו טובה שהבין מה שאומות העולם היו עתידים לומר, ואמר לו שלחתי להם, כי ודאי כדבריך יהיו עתידין לדבר. **ואולם חי אני.** אמר ר' יצחק אמר לו הקב"ה למשה החייתני בדבריך. פירוש, אמר לו הקב"ה למשה כמה שדברת לפני וסלחתי לישראל החייתני. כלומר עתידין האומות לומר חי אני בהפילי ל"א מלכים ואעמיד השמש והירח, ואז ימלא כבודי את כל הארץ, וז"ש ואולם חי אני וימלא כבוד ה' את כל הארץ.

רב נסים גאון

ואולם חי אני אמר לו הקב"ה למשה משה החייתני בדבריך. זה הדבר קשה היה בפני התלמידים והיו מלעיזים בו עלינו החולקין על דברי רבותינו ז"ל ואמנם כי פשוטו של זה הדבר נראה שאינו מתקבל על הדעת שמשתבשין בה ואני ברחמי שמיא פרשתיה פירוש צח וביאותי טעמיה ביאור יפה שהוא שוה לענין הכתוב ולסברא והרי אנו מזכירין המימרא כללא כדגרסי' בגמ' ואחר כן נאמר פירושה (בנדבר יד) מבלתי יכולת ה' יכול ה' מיבעי ליה אמר ר' אלעזר אמר משה לפני הקב"ה רבש"ע עכשיו יאמרו אומות העולם תשש [כחו] בנקבה ואין בו כח להצילם אמר לו בן עמרם והלא כבר ראו נסים וגבורות שעשיתי על הים אמר לפניו רבונו של עולם יאמרו לפני מלך אחד יכול לעמוד בפני ל"א (מלך) [מלכים] אינו יכול לעמוד אמר ר' יוחנן מנין שחזר הקב"ה והודה למשה שנא' (שם) ויאמר ה' סלחתי כדברך תנא דבי ר' ישמעאל כדבריך עתידין אומות העולם לומר אשרי תלמיד שרבו מודה לו ואולם חי אני אמר רבא א"ר יצחק אמר לו הקב"ה למשה משה החייתני בדבריך עד כאן היא הדרשה שנאמרה בזה הפסוק ופירושה אנו מזכירין דע לך כי החיים והיכולת שתי מדות הן ממדותיו של הקב"ה שהן מדות עצמו וגדולתו שאינן נחלפין ממנו כלל כי הכח והיכולת אינם נמצאים אלא כמי שהוא חי ומי שהוא חי העולמים שלא יחמו שנותיו אי אפשר שלא יהיה יכול וזה הדבר אע"פ שהוא שריר ומקויים בסברא יש לו חיזוק מן הכתוב והיינו דכתב רחמנא (דברים לב) כי אשא אל שמים ידי ואמרתי חי אנכי לעולם פתח בזכרון היד שהוא קיימת לו ויכולת מפני שהוא חי העולמים ובעת שאירע מעשה המרגלים ואמר הקב"ה להשמידם לאומתו נגש הנביא עליו השלום בתפלה בעדם ואמר בכלל דבריו מבלתי יכולת ה' ולפי שידע הקב"ה כי אמת דבר וכי אם הוא משמיד את העם במדבר ואינו מכבש לפניהן את ארץ כנען האומות אומרים עליו כי קצרה ידו ותשש כחו ואינו יכול לעמוד כנגד ל"א (מלך) [מלכים] ולגרשם מפני בניו ולפיכך קבל תפלתו בעדם ונעתר לו ואמר סלחתי כדברך ואמר לו אחר כן ואולם חי אני ההיע לנביאו שבתראי אילו השמידם לעם היו האומות אומרים שאין לו יכולת ולא היו מכירין בגבורתו והואיל ואין מתברר להם שהוא חי והנה שבילי עתידת הנביא בעד העם הדור האומות כי יש להקב"ה החיים לעלמין ונתברר להם שהוא חי וקיים חזכה הנביא לשכח שבשביל זה הדבר כי בשביל עתידתו נודעה גדולתו של מלכנו ועצמו וגבורתו ונתפרסמו בקצות הארץ ונתברר ונתקיים כי הקב"ה יתעלה שמו חי בעצמו ולפיכך א"ל רחמנא ואולם חי אני אחר שאמר כדברך חיכף לה ודרשי ליה רבנן החייתני בדבריך כלומר שבשביל עתידתך גרם הדבר ונתברר לאומות שאני חי וזה הוא צד החיתרץ של זה הדבר והיה נעלם מאד וסייעני הקב"ה לגלותו ולפרשו ולא ראיתי אדם שקדמני לזה החיתרץ וזה הפירוש יהיה שמור בידך:

עין משפט נר מצוה

כג א מי"י פ"ל מהלכות תפלה הלכה ב:

תורה אור השלם

1. ביום ההוא נאם יי אספה הצלעה והנדחה ואשר הרעתי: מיכה ד ו
2. הביאוני הזה לא אוכל לעשות לכם בית ישראל נאם יי הנה כחומר ביד היוצר כן אתם בידי בית ישראל: ירמיהו יח ו
3. ונתתי לכם לב חדש ורוח חדשה אתן בקרבכם והסרתי את לב האבן מבשרכם ונתתי לכם לב בשר: יחזקאל לו כו
4. ואת רוחי אתן בקרבכם ועשיתי את אשר בחקי תלכו ומשפטי תשמרו ועשיתם: יחזקאל לו כז
5. ויעצב העם אל משה ויתפלל משה אל יי ותשקע האש: במדבר יא ב
6. אלה הדברים אשר דבר משה אל כל ישראל בעבר הירדן במדבר בערבה מול סוף בין פארן ובין תפל ולבן וחצרת ודי זהב: דברים א א
7. כמרעיתם וישבעו שבעו וירם לבם על כן שכחוני: הושע יג ו
8. ורם לבבך ושכחת את יי אלהיך המוציאך מארץ מצרים מבית עבדים: דברים ח יד
9. כי אביאנו אל הארמה אשר נשבעתי לאבתיו וכל חקיו ומשפטיו ומצותיו אשר אנכי מצוך היום תשמרון לעשות למען תחיון ורבתם וירשתם את הארץ אשר נשבע יי לאבתיכם לתת להם ולזרעם אחריהם: דברים ח א
10. וישמן ישרון ויבעט שמנת עבית כשית ויטש אלוה עשהו וינבל צור ישעתו: דברים לב טו
11. והיא לא ידעה כי אנכי נתתי לה הדגן והתירוש והיצהר וכסף הרביתי לה וזהב עשו לבעל: הושע ב י
12. וידבר יי אל משה לך רד כי שחת עמך אשר העלית מארץ מצרים: שמות לב ז
13. הרף ממני ואשמידם ואמחה את שמם מתחת השמים ואעשה אותך לגוי עצום ורב ממנו: דברים ט יד
14. ועתה הניחה לי ויחר אפי בהם ואכלם ואעשה אותך לגוי גדול: שמות לב י
15. ויחל משה את פני יי אלהיו ויאמר למה יי יחרה אפך בעמך אשר הוצאת מארץ מצרים בכח גדול וביד חזקה: שמות לב יא
16. איש כי ידר נדר ליי או השבע שבעה לאסר אסר על נפשו לא יחל דברו ככל היצא מפיו יעשה: במדבר ל ג
17. ועתה אם תשא חטאתם ואם אין מחני נא מספרך אשר כתבת: שמות לב לב
18. זכר לאברהם ליצחק ולישראל עבדיך אשר נשבעת להם בך ותדבר אלהם ארבה את זרעכם כוכבי השמים וכל הארץ הזאת אשר אמרתי לזרעכם ונחלו לעלם: שמות לב יג
19. מבלתי יכלת יי להביא את העם הזה אל הארץ אשר נשבע להם וישחטם במדבר: במדבר יד טז

אין עומדין פרק חמישי ברכות

גדולה תפלה יותר ממעשים טובים. [ס] בגלל תפלה שהרי משה רבינו ע"ה לא על פי שהיו בידו מעשים טובים[א] הוצרך לתפלה:

כל המאריך בתפלתו ומעיין בה. פירוש שמגלה שמגלה בקשתו לפי שכוון בתפלתו. תימה דהכא משמע דעיון תפלה לאו מעליותא הוא וכן משמע פ' הרואה (לקמן נה.) ג' דברים מזכירין עוונותיו של אדם וקאמר עיון תפלה. ולא כן משמע בפ' מפנין (שבת קמ.) דקאמר אדם אוכל פירותיהן בעוה"ז וקא חשיב עיון תפלה אלמא מעליותא הוא וכן משמע בגט פשוט (ב"ב קסד:) דקאמר משלשה דברים אין אדם גיזול בכל יום וקאמר עיון תפלה[ב] פירוש שאין אדם מעיין בה אם כן משמע שהוא טוב וי"ל דתרי עיון תפלה יש עיון תפלה דהכא המלפה שמגיע בקשתו ועיון תפלה דהתם שמכוין את לבו לתפלה[ג]:

אל דמעתי אל תחרש. פרש"י דדייק מדיוקא מדלא קאמר ודמעתי תראה ש"מ שהיא גרמית בכל פעם ואין להתפלל רק שתתקבל:

קודם תפלתו מנין שנא' אשרי יושבי ביתך. ולפיכך תקנו לומר זה הפסוק קודם תפלה לדוד לאפוקי מהנהו דאמרי אשרי הרבה אכל

אמר ר' אלעזר גדולה תפלה יותר ממעשים טובים שאין לך גדול במעשים טובים יותר ממשה רבינו אעפ"כ לא נענה אלא בתפלה שנאמר [1]אל תוסף דבר אלי וסמיך ליה [2]עלה ראש הפסגה: וא"ר אלעזר גדולה תענית יותר מן הצדקה מאי טעמא זה בגופו וזה בממונו: וא"ר אלעזר גדולה תפלה יותר מן הקרבנות שנא' [3]למה לי רוב זבחיכם וכתיב ובפרשכם כפיכם (ו) א"ר יוחנן [4]כל כהן שהרג את הנפש לא ישא את כפיו שנא' [4]ידיכם דמים מלאו: [5]וא"ר אלעזר מיום שחרב בית המקדש ננעלו שערי תפלה שנאמר [5]גם כי אזעק ואשוע שתם תפלתי ואע"פ ששערי תפלה ננעלו שערי דמעה לא ננעלו שנאמר [6]שמעה תפלתי ה' ושועתי האזינה אל דמעתי אל תחרש רבא לא גזר תעניתא ביומא דעיבא משום שנא' [7]סכותה בענן לך מעבור תפלה: וא"ר אלעזר מיום שחרב בית המקדש נפסקה חומת ברזל בין ישראל לאביהם שבשמים שנא' [8]ואתה [ג]קח לך מחבת ברזל ונתתה אותה קיר ברזל בינך ובין העיר: א"ר חנין א"ר חנינא כל המאריך בתפלתו אין תפלתו חוזרת ריקם מנא לן ממשה רבינו שנא' [9]ואתפלל אל ה' וכתיב בתריה [10]וישמע ה' אלי גם בפעם ההיא איני והא [7]א"ר חייא בר אבא א"ר יוחנן כל המאריך בתפלתו ומעיין בה סוף בא לידי כאב לב שנא' [11]תוחלת ממושכה מחלה לב מאי תקנתיה יעסוק בתורה שנא' ועץ חיים תאוה באה ואין עץ חיים אלא תורה שנאמר [12]עץ חיים היא למחזיקים בה לא קשיא [ד]הא דמאריך ומעיין בה הא דמאריך ולא מעיין בה א"ר חמא בר' חנינא אם ראה אדם שהתפלל ולא נענה יחזור ויתפלל שנאמר [13]קוה אל ה' חזק ויאמץ לבך וקוה אל ה': ת"ר ארבעה צריכין חזוק ואלו הן תורה ומעשים טובים תפלה ודרך ארץ תורה ומעשים טובים מנין שנא' [14]רק חזק ואמץ מאד לשמור [ה]ולעשות ככל התורה חזק בתורה ואמץ במעשים טובים תפלה מנין שנא' קוה אל ה' חזק ויאמץ לבך וקוה אל ה' דרך ארץ מנין שנא' [15]חזק ונתחזק בעד עמנו וגו': [16]ותאמר ציון עזבני ה' וה' שכחני היינו עזובה היינו שכוחה אמר ר"ל אמרה כנסת ישראל לפני הקב"ה רבש"ע אדם נושא אשה על אשתו ראשונה זוכר מעשה הראשונה אתה עזבתני ושכחתני אמר לה הקב"ה בתי י"ב מזלות בראתי ברקיע ועל כל מזל ומזל בראתי לו שלשים חיל ועל כל חיל וחיל בראתי לו שלשים לגיון ועל כל לגיון ולגיון בראתי לו שלשים רהטון ועל כל רהטון ורהטון בראתי לו שלשים קרטון ועל כל קרטון וקרטון בראתי לו שלשים גסטרא ועל כל גסטרא וגסטרא תליתי בו שלש מאות וששים וחמשה אלפי רבוא כוכבים כנגד ימות החמה וכולן לא בראתי אלא בשבילך ואת אמרת עזבתני ושכחתני [17]התשכח אשה עולה אמר הקב"ה כלום אשכח עולות אילים [א] ופטרי רחמים שהקרבת לפני במדבר אמרה לפניו רבש"ע הואיל ואין שכחה לפני כסא כבודך שמא לא תשכח לי מעשה העגל אמר לה גם אלה תשכחנה אמרה לפניו רבש"ע הואיל ויש שכחה לפני כסא כבודך שמא תשכח לי מעשה סיני אמר לה ואנכי לא אשכחך והיינו דא"ר אלעזר א"ר אושעיא מאי דכתיב גם אלה תשכחנה זה מעשה העגל ואנכי לא אשכחך זה מעשה סיני: חסידים הראשונים היו שוהין שעה אחת: מנא הני מילי א"ר יהושע ב"ל אמר קרא [18]אשרי יושבי ביתך ואמר ר' יהושע ב"ל המתפלל צריך לשהות שעה אחת אחר תפלתו שנא' [1]אך צדיקים יודו לשמך ישבו ישרים את פניך תניא נמי הכי [2]המתפלל צריך שישהא שעה אחת קודם תפלתו ושעה אחת אחר תפלתו קודם תפלתו מנין שנא' אשרי יושבי ביתך לאחר תפלתו מנין דכתיב אך צדיקים יודו לשמך ישבו ישרים את פניך תנו רבנן חסידים הראשונים היו שוהין שעה אחת ומתפללין שעה אחת וחוזרין ושוהין שעה אחת וכי מאחר ששוהין תשע שעות ביום בתפלה תורתן היאך משתמרת ומלאכתן היאך נעשית אלא מתוך שחסידים הם תורתם משתמרת ומלאכתן מתברכת: אפילו [7]המלך שואל בשלומו לא ישיבנו: אמר רב יוסף [8]לא שנו אלא למלכי ישראל אבל למלכי עכו"ם פוסק מיתיבי [9]המתפלל וראה אנס בא כנגדו ראה קרון בא כנגדו לא יהא מפסיק אלא מקצר ועולה לא קשיא הא [10]דאפשר לקצר [ו](יקצר ואם לאו פוסק) ת"ר מעשה בחסיד אחד שהיה מתפלל בדרך בא שר אחד ונתן לו שלום ולא החזיר לו שלום המתין לו עד שסיים תפלתו לאחר שסיים תפלתו א"ל ריקא והלא כתוב בתורתכם [20]רק השמר לך ושמור נפשך וכתיב [21]ונשמרתם מאד לנפשותיכם כשנתתי לך שלום למה לא החזרת לי שלום אם הייתי חותך ראשך בסייף מי היה תובע את דמך מידי א"ל המתן לי עד שאפייסך בדברים א"ל אילו היית עומד לפני מלך בשר ודם ובא חברך ונתן לך שלום היית

מחזיר

עלה ראש הפסגה. בדבר תפלה זו נתרציתי להראותך אותה: **ובפרשכם כפיכם.** מי לאו דגדולה תפלה כיון דאמר למה לי רוב זבחיכם למה לי תו ובפרשכם הא אפילו זבחיהם לא ניחא ליה: **אל תחרש.** מדלא (ב) כתיב את דמעתי תראה ש"מ גרמית היא לפניו ואין צריך להתפלל אלא שתתקבל לפניו: **ונפשה אופה קיר ברזל.** סימן למחילת ברזל המפסקת בינו לבינם: **ומעיין בה.** מלפה שמעשה בקשתו על ידי האריכתו סוף שאינה נעשית ומגלגת תוחלת ממושכה חנם והיא כאב לב כשאדם מלפה ואין תאותו באה: **תוחלת.** לשון חלוי ותחנה: **ועץ חיים תאוה באה.** סופו של מקרא הוא: **קוה.** והתחזק ולא תמשוך ידך אלא חזור וקוה: **לריכין חזוק.** שיתחזק אדם בהן תמיד בכל כחו: **דרך ארץ.** אם אומן הוא לאומנותו אם סוחר הוא לסחורתו אם איש מלחמה הוא למלחמתו: **אלשים חיל.** רלאשי גייסות וחנוכות חלוקות: **לגיון וקרטון וגסטרא.** שמות של שרים כגון שלטון והגמון ודוכס ופחה: **עולה.** כמו עולות וקרבנות: **גם אלה.** מעשה העגל שאמרו אלה אלהיך ישראל (שמות לב): **ואנכי זה מעשה סיני.** שנאמר בו אנכי ה' אלהיך (שם כ): **יושבי ביתך.** והדר יהללוך: **יודו לשמך.** והדר יסגו ישרים את פניך: **תשע שעות.** לשלש תפלות: **תוריפם משתמרים.** נתון לכם שאין תלמודם משתכח: **אכל למלכי עכו"ם פוסק.** שלא יהרגנו: **הא דאפשר בקצור.** כגון שסמוך לגמות תפלתו: אכל

מסורת הש"ס

(ו) [ע' תוס' מנחות לה: וכן בתוס' דינמות ז. ד"ה שנאמר], ב) ב"מ נט., ג) כן אדם קח לך כל"ל, ד) לקמן נה., ה) ב"ל לעשות, ו) [ברכ אלפס מי' והא דלא אפשר לקצר אפשר לקצר מקצר ואי לא מפסיק], ז) [וע"ע תוס' שבת קיח: וכר"ה נח: וכ"ב קסד:].

הגהות הב"ח

(א) גמ' שנאמר ובפרשכם כפיכם וגו' ידיכם דמים: (ב) רש"י ד"ה אל תחרש מלגלג. נ"ב וכנ"מ דף נ"ש פי' נע"א ע"ש:

גליון הש"ם

גמ' כל כהן שהרג. בהגהה מהרי"ב ז"ל וכן בתוס' יבמות (דף ז.) ד"ה שנאמר. וע' בתו"ש סוף פרק ז' דבכורות: תוס' ד"ה גדולה וכו' בלא תפלה. וע' תפוצת מהרשד"ם תא"מ מי' ל':

הגהות הגר"א

[א] גמ' עולות (אילים) תו"מ וכ"ב אמיס:

מוסף תוספות

א. ובתוס' רי"ש כתב, כלומר מעשים טובים בלא תפלה לא סגי שהרי משה רבינו הוצרך לתפלה. ב. בתוס' רי"ש הוסיף, פי' שמחשב בלבו שיש לתפלתו להתקיים כי מאד כיון בה וע"י כך מזכיר עונותיו ובא לידי כאב לב.

מוסף רש"י

שמעה תפלתי וגו' אל דמעתי אל תחרש. שמעה תפלתי אין לשונו מלשון בקשה שמבקש מאת הקב"ה שישמע תפלתו, אבל אל תחרש יש לשונו מלשון בקשה ולומר כזו אני בוטח שאין דרכך לשתוק ולא להחרש (ב"מ נט:). **ביומא דעיבא.** יום המעונן (יבמות עב.). ומעיין בה. אומר בלבו שתעשה בקשתו לפי שהתפלל כמויה (לקמן נה.). **כאב לב.** שאין בקשתו נעשית (שם). **תוחלת.** לשון תפלה כמו ויחל משה (שם). **גסטרא.** מוגל (סוטה יד.).

רבינו ניסים

אפילו המלך שואל בשלומו לא ישיבנו. ושנינו עוד בתוספתא הכותב את השם אפי' המלך שואל בשלומו לא ישיבנו היה כותב ה' או י' שמות כיון שגמר אחד מהן משיב שאילת שלום ואיתא להא ברייתא בגמרא דבני מערבא דפירקין: **תנו** רבנן מעשה בחסיד אחד שהיה מתפלל בדרך. איתא בבבא קמא בפ' הגזול (דף קג.) כל מעשה בחסיד אחד אינו אלא ר' יהודה בן בבא או ר' יהודה בר' אילעאי ואיתא דכוותה בתמורה (דף מז) בפרק יש בקרבנות הצבור:

עין משפט נר מצוה

כד א מיי' פט"ו מהל' תפלה הלכה ג סמג עשין כ טוש"ע או"ח סי' קמג סעיף לה:

כה ב טוש"ע או"ח סי' נח סעיף ה:

כו ג מיי' פ"ד מהל' תפלה הלכה טז סמג עשין יט טור וש"ע או"ח סי' לג סעיף ג:

כז ד ה מיי' פ"ו שם הל' ט סמג שם טור וש"ע או"ח סימן קד סעיף ג:

כח ו מיי' שם טוש"ע שם סעיף כ:

כט ז מיי' שם טוש"ע שם סעיף ג:

רבינו חננאל

תנו רבנן חסידים הראשונים היו שוהין שעה אחת ומתפללין וכו'. וכי מאחר שט' שעות ביום מתעסקין בתפלה תורתן ומלאכתן אימתי נעשית אלא מתוך שחסידים הם תורתן משתמרת ומלאכתן מתברכת. תנינן סתמא כר' יהודה דאמר תפלת המנחה עד פלג המנחה קטנה, והיא שעה י"א חסר רביע, עברה תפלת המנחה ומתפלל תפלת ערבית, והיינו דמשכחת שהיא שעה אחת ביום אחר תפלה. דאי לרבנן דאמרי עד הערב לא משכחת שלש תפלות [ביום] ובכל תפלה שלש שעות ביום. וקודם דימרומי חמה היו שוהין שעה אחת ביום, כי מעלות השחר ועד הנץ החמה ה' מילין. [אמר **רב יוסף לא שנו אלא למלכי ישראל וכו'.** עי' לעיל ל, ב ד"ה אפילו].

תורה אור השלם

1. וַיִּתְעַבֵּר יְיָ בִּי לְמַעַנְכֶם וְלֹא שָׁמַע אֵלָי וַיֹּאמֶר יְיָ אֵלַי רַב לָךְ אַל תּוֹסֵף דַּבֵּר אֵלַי עוֹד בְּדָבָר הַזֶּה:
דברים ג כו

2. עֲלֵה רֹאשׁ הַפִּסְגָּה וְשָׂא עֵינֶיךָ יָמָּה וְצָפֹנָה וּתֵימָנָה וּמִזְרָחָה וּרְאֵה בְעֵינֶיךָ כִּי לֹא תַעֲבֹר אֶת הַיַּרְדֵּן הַזֶּה:
דברים ג כז

3. לָמָּה לִּי רֹב זִבְחֵיכֶם יֹאמַר יְיָ שָׂבַעְתִּי עֹלוֹת אֵילִים וְחֵלֶב מְרִיאִים וְדַם פָּרִים וּכְבָשִׂים וְעַתֻּדִים לֹא חָפָצְתִּי: ישעיהו א יא

4. וּבְפָרְשְׂכֶם כַּפֵּיכֶם אַעְלִים עֵינַי מִכֶּם גַּם כִּי תַרְבּוּ תְפִלָּה אֵינֶנִּי שֹׁמֵעַ יְדֵיכֶם דָּמִים מָלֵאוּ:
ישעיהו א טו

5. גַּם כִּי אֶזְעַק וְאֲשַׁוֵּעַ שָׁתַם תְּפִלָּתִי: איכה ג ח

6. שִׁמְעָה תְפִלָּתִי יְיָ וְשַׁוְעָתִי הַאֲזִינָה אֶל דִּמְעָתִי אַל תֶּחֱרַשׁ כִּי גֵר אָנֹכִי עִמָּךְ תּוֹשָׁב כְּכָל אֲבוֹתָי:
תהלים לט יג

7. סְכוֹתָה בֶעָנָן לָךְ מֵעֲבוֹר תְּפִלָּה: איכה ג מד

8. וְאַתָּה קַח לְךָ מַחֲבַת בַּרְזֶל וְנָתַתָּה אוֹתָהּ קִיר בַּרְזֶל בֵּינְךָ וּבֵין הָעִיר וְהָכִינוֹתָה אֶת פָּנֶיךָ אֵלֶיהָ וְהָיְתָה בַּמָּצוֹר וְצַרְתָּ עָלֶיהָ אוֹת הִיא לְבֵית יִשְׂרָאֵל:
יחזקאל ד ג

9. וָאֶתְפַּלֵּל אֶל יְיָ וָאֹמַר אֲדֹנָי אֱלֹהִים אַל תַּשְׁחֵת עַמְּךָ וְנַחֲלָתְךָ אֲשֶׁר פָּדִיתָ בְּגָדְלֶךָ אֲשֶׁר הוֹצֵאתָ מִמִּצְרַיִם בְּיָד חֲזָקָה:
דברים ט כו

10. וְאָנֹכִי עָמַדְתִּי בְהָר כַּיָּמִים הָרִאשֹׁנִים אַרְבָּעִים יוֹם וְאַרְבָּעִים לַיְלָה וַיִּשְׁמַע יְיָ אֵלַי גַּם בַּפַּעַם הַהִוא לֹא אָבָה יְיָ הַשְׁחִיתֶךָ:
דברים י י

11. תּוֹחֶלֶת מְמֹשָׁכָה מַחֲלֵה לֵב וְעֵץ חַיִּים תַּאֲוָה בָּאָה: משלי יג יב 12. עֵץ חַיִּים הִיא לַמַּחֲזִיקִים בָּהּ וְתֹמְכֶיהָ מְאֻשָּׁר: משלי ג יח 13. קַוֵּה אֶל יְיָ חֲזַק וְיַאֲמֵץ לִבֶּךָ וְקַוֵּה אֶל יְיָ: תהלים כז יד 14. רַק חֲזַק וֶאֱמַץ מְאֹד לִשְׁמֹר לַעֲשׂוֹת כְּכָל הַתּוֹרָה אֲשֶׁר צִוָּךְ מֹשֶׁה עַבְדִּי אַל תָּסוּר מִמֶּנּוּ יָמִין וּשְׂמֹאול לְמַעַן תַּשְׂכִּיל בְּכֹל אֲשֶׁר תֵּלֵךְ: יהושע א ז 15. חֲזַק וְנִתְחַזֵּק בְּעַד עַמֵּנוּ וּבְעַד עָרֵי אֱלֹהֵינוּ וַיְיָ יַעֲשֶׂה הַטּוֹב בְּעֵינָיו: שמואל ב י יב 16. וַתֹּאמֶר צִיּוֹן עֲזָבַנִי יְיָ וַאדֹנָי שְׁכֵחָנִי: ישעיהו מט יד 17. הֲתִשְׁכַּח אִשָּׁה עֹלִיָּהּ מֵרַחֵם בֶּן בִּטְנָהּ גַּם אֵלֶּה תִשְׁכַּחְנָה וְאָנֹכִי לֹא אֶשְׁכָּחֵךְ: ישעיהו מט טו 18. אַשְׁרֵי יוֹשְׁבֵי בֵיתֶךָ עוֹד יְהַלְלוּךָ סֶלָה: תהלים פד ה 19. אַךְ צַדִּיקִים יוֹדוּ לִשְׁמֶךָ יֵשְׁבוּ יְשָׁרִים אֶת פָּנֶיךָ: תהלים קמ יד 20. רַק הִשָּׁמֶר לְךָ וּשְׁמֹר נַפְשְׁךָ מְאֹד פֶּן תִּשְׁכַּח אֶת הַדְּבָרִים אֲשֶׁר רָאוּ עֵינֶיךָ וּפֶן יָסוּרוּ מִלְּבָבְךָ כֹּל יְמֵי חַיֶּיךָ וְהוֹדַעְתָּם לְבָנֶיךָ וְלִבְנֵי בָנֶיךָ: דברים ד ט 21. וְנִשְׁמַרְתֶּם מְאֹד לְנַפְשֹׁתֵיכֶם כִּי לֹא רְאִיתֶם כָּל תְּמוּנָה בְּיוֹם דִּבֶּר יְיָ אֲלֵיכֶם בְּחֹרֵב מִתּוֹךְ הָאֵשׁ: דברים ד טו

אכל עקרב פוסק. ונוטלו לפי שהעקרב [ג] מסוכן לעקון יותר משנחש מוכן ליסוך: **אין מעידין עליו.** לומר לאשתו מת בעליך להתירה ליגמא פעמים שאין האריות רעבים ואין אוכלין אותו: **נחשים ועקרבים.** אז זה אז זה מעידים עליו שמת אלמא מועד הנחש ליסוך: **אגב איילא.** כשנפל עליהם והתקם הזיקוהו: **שור פס.** שלא נגח אדם: **מועד.** שנגח ג' פעמים: **בדקולא.** סל שתולין בו תבן בראשו ואוכלין: **ושדי דרגא.** לאו דוקא אלא כלומר הזהר ממנו הרבה: **ביומי ניסן.** מתוך שעברו ימי הסמיו שהאדם יבשה ועכשיו רואה אותה מלאה דשאים וזה דעתו עליו ונכנס בו יצר הרע: **ערוד.** מן הנחש והלא בא שנזקקין זה עם זה ויולא משייהם ערוד [ד]: **אם תורו.** שהוא יולא משם: **ומם הערוד.** מלאתי בה"ג אמרי במערבא [ה] כשהערוד עושה את האדם אם הערוד קודם למיס מת האדם ואם האדם קודם למיס מת הערוד ונעשה גם לו חיינא ונקבע מעין מתחת עקבו: **מתני' מזכירין גבורות גשמים.** משיב הרוח שאינו לשון נקבה אלא לשון הזכרה ושבח: **ושותלין.** ותן טל ומטר לשון נקבה: **והכדלה בחונן הדעת.** כמולאי שבת אתה חוננתנו: **גמ' מפוך שביא חכמה.** החכם יודע להבדיל בין קדש לחול ובין טמא לטהור: **בין שני אופיות.** בין שתי הזכרות: **במילתה מיהא גדולה היא.** במקום שאריכה נקמה דבר גדול הוא: **שני נקמות הללו למה אחת לרעה.** להנקם מן העכו"ם שלא קבלו את התורה: **ואחת לטובה.** כדאמרינן בב"ק (דף ל.). מפארן הופיע והפקיר ממונן לישראל שור של ישראל שנגח שור של עכו"ם פטור: **הופיע.** גלה והפקיר כשלא קבלו את התורה: **העשירו.** לקנות יין: **קבעוה על הכוס.** ואז נשתכחה תקנת עזרא וכשחזרו והענו קבעוה בתפלה ונתקלו היאך יאמרוה: **בתחלה.** כשענו מן הגולה והיו דחוקים: **קדושה.** קדוש היום: **מפני שיכול.** משמע אם ירצה שלא לחזור ולהתפלל הא אם אמרה בתפלה אינו לאומרה על הכוס: **ואנא שמעית.** אני שמעתי: **חוזר לראש.** לתפלה ולכוס: הלכתא

אבל עקרב **פוסק.** בירושלמי קאמר דאם היה נחש מרתיע לבא כנגדו פוסק לפי שבא כנגדו בכעס מתכוין להזיקו ומיהו לא מצינו אם פסק שיחזור לראש מדלא קאמר ואם פסק חוזר לראש אבל לתחלת ברכה מיהא יחזור ואם טעה בג' רגשונות או בג' אחרונות חוזר לתחלת הג' באמצעיות ובאחרונה כדאמרינן לקמן בפרקין (דף לד.): אמר

מחזיר לו א"ל לאו ואם היית מחזיר לו מה היו עושים לך א"ל היו חותכים את ראשי בסייף א"ל והלא דברים ק"ו ומה אתה שהיית עומד לפני מלך בשר ודם [ו] שהיום כאן ומחר בקבר כך אני שהייתי עומד לפני מלך מלכי המלכים הקב"ה שהוא חי וקיים לעד ולעולמי עולמים על אחת כמה וכמה מיד נתפיים אותו השר ונפטר אותו חסיד לביתו לשלום: אפי' [א]נחש כרוך על עקבו לא יפסיק: אמר רב ששת לא שנו [ב]אלא נחש אבל עקרב פוסק מיתיבי [ג]נפל [ד]לגוב אריות אין מעידין עליו שמת נפל לחפירה מלאה נחשים ועקרבים מעידין עליו שמת שאני התם דאגב איצצא מזקי א"ר יצחק [ה]ראה שוורים פוסק דתני רב אושעיא [ו]מרחיקין [ז]משור תם חמשים אמה ומשור מועד כמלא עיניו תנא משמיה דר' מאיר ריש תורא בדקולא סליק לאגרא ושדי דרגא מתותך אמר שמואל הני מילי בשור שחור וביומי ניסן מפני שהשטן מרקד לו בין קרניו ת"ר [ח]מעשה במקום אחד שהיה ערוד והיה מזיק את הבריות באו והודיעו לו לר' חנינא בן דוסא אמר להם הראו לי את חורו הראוהו את חורו [ט]נתן עקבו על פי החור יצא ונשכו ומת אותו ערוד נטלו על כתפו והביאו לבית המדרש אמר להם ראו בני אין ערוד ממית אלא החטא ממית באותה שעה אמרו אוי לו לאדם שפגע בו ערוד ואוי לו לערוד שפגע בו ר' חנינא בן דוסא: **מתני'** [י]מזכירין גבורות גשמים בתחיית המתים [יא]ושאלה בברכת השנים [יב]והבדלה בחונן הדעת [יג]ר"ע אומר אומרה ברכה רביעית בפני עצמה רבי אליעזר אומר בהודאה: **גמ'** מזכירין גבורות גשמים מאי טעמא [יד]אמר רב יוסף מתוך ששקולה כתחיית המתים לפיכך קבעוה בתחיית המתים ושאלה בברכת השנים מאי טעמא אמר רב יוסף מתוך שהיא פרנסה לפיכך קבעוה בברכת פרנסה הבדלה בחונן הדעת מ"ט א"ר יוסף מתוך שהיא חכמה קבעוה בברכת חכמה ורבנן אמרי מתוך שהיא חול לפיכך קבעוה בברכת חול א"ר אמי גדולה דעה שנתנה בתחלת ברכה של חול וא"ר אמי [טו]גדולה דעה שנתנה בין שתי אותיות שנאמר [1]כי אל דעות ה' וכל מי שאין בו דעה אסור לרחם עליו שנאמר [2]כי לא עם בינות הוא על כן לא ירחמנו עושהו אמר רבי אלעזר גדול מקדש שנתן בין ב' אותיות שנאמר [3]פעלת ה' מקדש ה' וא"ר אלעזר כל אדם שיש בו דעה כאילו נבנה בית המקדש בימיו דעה נתנה בין שתי אותיות מקדש נתן בין שתי אותיות מתקיף לה [טז]רב אחא קרחינאה אלא מעתה גדולה נקמה שנתנה בין שתי אותיות שנאמר [4]אל נקמות ה' אמר ליה אין במילתה מיהא גדולה היא והיינו דאמר עולא שתי נקמות הללו למה אחת לטובה ואחת לרעה לטובה דכתיב [5]הופיע מהר פארן לרעה דכתיב אל נקמות ה' אל נקמות הופיע: רבי עקיבא אומר אומרה ברכה רביעית כו': א"ל רב שמן בר אבא לר' יוחנן מכדי אנשי כנסת הגדולה תקנו להם לישראל ברכות ותפלות קדושות והבדלות נחזי (6) היכן תקון א"ל בתחלה קבעוה בתפלה העשירו קבעוה על הכוס הענו חזרו וקבעוה בתפלה והם אמרו [יז]המבדיל בתפלה צריך שיבדיל על הכוס איתמר נמי אמר ר' חייא בר אבא אמר רבי יוחנן אנשי כנסת הגדולה תקנו להם לישראל ברכות ותפלות קדושות והבדלות בתחלה קבעוה בתפלה העשירו קבעוה על הכוס חזרו והענו קבעוה בתפלה והם אמרו המבדיל בתפלה צריך שיבדיל על הכוס איתמר נמי רבה ורב יוסף דאמרי תרוייהו המבדיל בתפלה צריך שיבדיל על הכוס אמר [יח]רבא [יט]ומותבינן אשמעתין [כ]טעה ולא הזכיר גבורות גשמים בתחיית המתים [כא]ושאלה בברכת השנים מחזירין אותו [כב]והבדלה בחונן הדעת אין מחזירין אותו מפני שיכול לאומרה על הכוס לא תימא מפני שיכול לאומרה על הכוס אלא אימא מפני שאומרה על הכוס איתמר נמי אמר רבי בנימין בר יפת שאל ר' יוסי את ר' יוחנן בצידן ואמרי לה ר' שמעון בן יעקב דמן צור את ר' יוחנן ואנא שמעית המבדיל בתפלה צריך שיבדיל על הכוס או לא ואמר ליה צריך שיבדיל על הכוס איבעיא להו המבדיל על הכוס מהו שיבדיל בתפלה אמר רב נחמן בר יצחק [כג]קל וחומר מתפלה ומה תפלה דעיקר תקנתא היא אמרי המבדיל בתפלה צריך שיבדיל על הכוס המבדיל על הכוס דלאו עיקר תקנתא היא לא כ"ש תני ר' [כד]אחא אריכא קמיה דרב חיננא המבדיל בתפלה משובח יותר ממי שיבדיל על הכוס ואם הבדיל בזו ובזו [כה]ינוחו לו ברכות על ראשו הא גופא קשיא אמרת המבדיל בתפלה משובח יותר ממי שיבדיל על הכוס אלמא תפלה לחודה סגי והדר תני אם הבדיל בזו ובזו ינוחו לו ברכות על ראשו וכיון דנפיק ליה בחדא אפטר והויא [כו]ברכה שאינה צריכה ואמר רב ואיתימא ר"ל ואמרי לה ר' יוחנן ור"ל דאמרי תרוייהו [כז]כל המברך ברכה שאינה צריכה עובר משום [כח]לא תשא אלא אימא הכי אם הבדיל בזו ולא הבדיל בזו ינוחו לו ברכות על ראשו בעא מיניה רב חסדא מרב ששת טעה בזו ובזו [כט]מהו אמר ליה [ל]טעה בזו ובזו חוזר לראש אמר

פתיחה וכזו פתיחה בזו יד (יחזקאל לז) היתה עלי יד ה' ובזו יד (תהלים קמה) פותח את ידך בזו פתיחה (יחזקאל לז) הנני פותח את קבריתיכם ר' יודן בשם ר' אלעזר בר אבינה בזו שירה ובזו שירה בזו שירה (ישעיה נב) ירננו יושבי סלע ובזו שירה (תהלים סח) יתרועעו אף ישירו:

מסורת הש"ס

א) [לעיל מח:], ב) יבמות קכא., ג) פסחים קיב., ד) [תוס' פ"ג ה"כ], ה) פנים דף כ., ו) לעיל מט. נדה מ., ז) [תענית ז.], ח) מכהי' לג. ע"ב, ט) שם ע"ב, י) [שבת קז: ע"ב פסחי' קה: קז.], כ) ל"ל רבה, ל) [קדו' נ: וש"נ], מ) מוספתא פ"ג ה"י"ג לעיל כו: כט., נ) [ע' שבת קיח. קיג.], ס) [שבת לא. מגילי כה: ע"ג ס:], ע) [יומא ע. פוסה מז.], פ) [עי' פירושו גרא"מ], צ) ל"ל מוכן, ק) [מולין קס.], ר) [ירושלמי פ"ה פוסה"מ], ש) [דנורי רש"י נדפסו בטעות ולרך להפכם].

תורה אור השלם

1. אל תַּרְבּוּ תְדַבְּרוּ גְּבֹהָה גְבֹהָה יֵצֵא עָתָק מִפִּיכֶם כִּי אֵל דֵּעוֹת יְיָ וְלוֹ נִתְכְּנוּ עֲלִלוֹת: שמואל א ב ג
2. בִּיבֵשׁ קְצִירָה תִּשְׁבֹּרְנָה נָשִׁים בָּאוֹת מְאִירוֹת אוֹתָהּ כִּי לֹא עַם בִּינוֹת הוּא עַל כֵּן לֹא יְרַחֲמֻנוּ עֹשֵׂהוּ וְיֹצְרוֹ לֹא יְחָנֻּנוּ: ישעיה כז יא
3. תֹּבֵאמוֹ וְתִטָּעֵמוֹ בְּהַר נַחֲלָתְךָ מָכוֹן לְשִׁבְתְּךָ פָּעַלְתָּ יְיָ מִקְדָּשׁ אֲדֹנָי כּוֹנְנוּ יָדֶיךָ: שמות טו יז
4. אֵל נְקָמוֹת יְיָ אֵל נְקָמוֹת הוֹפִיעַ: תהלים צד א
5. וַיֹּאמַר יְיָ מִסִּינַי בָּא וְזָרַח מִשֵּׂעִיר לָמוֹ הוֹפִיעַ מֵהַר פָּארָן וְאִתָּה מִרְבְּבֹת קֹדֶשׁ מִימִינוֹ אֶשׁ דָּת לָמוֹ: דברים לג ב
6. לֹא תִשָּׂא אֶת שֵׁם יְיָ אֱלֹהֶיךָ לַשָּׁוְא כִּי לֹא יְנַקֶּה יְיָ אֶת אֲשֶׁר יִשָּׂא אֶת שְׁמוֹ לַשָּׁוְא: שמות כ ו

הגהות הב"ח

(א) גמ' ניחוד היכן תיקון. ל"ל בפרק מי שמתו. דף כב ע"ב גבי עבילא בעלי קרי פרק מלמדה גמי הכי ופ"ש כתוס':

גליון הש"ס

גמ' נתן עקבו על פי החור. עיין יפה מראה כתענית (פרק ג סימן ח) ד"ה מפלגו:

מוסף רש"י

אומרה ברכה רביעית בפני עצמה. להבדלה כמולאי שבתות ואינו סולגה בחונן הדעת (נדה ח.). בין שתי אותיות. של שם, כך שמעתי. ל"ל כל שמות, על שם דאמרינן בעלמא (חגיגה ז.) אות הוא בגמא שלו, קרי לה אותיות לשון מופלא (סנהדרין צב.). גדול מקדש. משום הוא (שם). אחת לטובה. של ישראל, שפלק שכינתו מאומות העולם וכא על ישראל, וקרי ליה נקמות משום דמגמול טוב הוא שזו לשכינה על שאמרו מעשה וגמע, ונקמה היינו תגמול (שם). ואחת לרעה. לפורענות לעובדי כוכבים שנפרע מהן ליום הדין, דאמרינן בפ"ק דמס' ע"ז (ד.) נוקם ה' ונעל ממה לעכו"ם שהוא בעלמו ובכחו נפרע מהן והיינו הופיעה (שם). ומותבינן אשמעתין. יש לי להשיב על דברי (קדושין נ.) אשמועתא עלמנו (גיטין לח.) אדליה גופיה קא מותיב (מנחות מט.).

עין משפט נר מצוה

ל א ב מיי' פ"ו מהל' תפלה הלכה ט (סמג עשין יט) טוש"ע א"ח סי' קד סעיף ג:
לא ג מיי' פי"ג מהל' גירושין הלכה יח (סמג לאוין ל) טוש"ע אה"ע סי' ח סעי' כט:
לב ד ה (מיי' פ"ו מהל' תפלה סמג עשין יט) טוש"ע א"ח סימן קד סעיף ד:
לג ו מיי' פ"ג מה' תפלה הלכה טו סמג שם טוש"ע א"ח סי' קיד סעי' ג:
לד ז מיי' שם הל' טז סמג שם טוש"ע א"ח סי' קיח סעי' ג:
לה ח ט מיי' שם הלכה ד יג (וסה"ת הל' שבת הל' ו) סמג שם טוש"ע א"ח סימן רלד סעי' ג:
לו י מיי' פ"ג מהל' תפלה הלכה ח סמג שם טוש"ע א"ח סי' קיד סעי' ה:
לז כ מיי' שם הל' ט סמג שם טוש"ע א"ח סי' קיח סעי' ד:
לח ל מיי' שם הל' יד סמג שם טוש"ע א"ח סי' רלד סעיף ג:
לט מ טור שם:
מ נ מיי' פ"ח מהל' ברכות הלכה טו סמג עשין מ טוש"ע א"ח סי' רו סעי' ו וסי' רטו סעי' ד [רכ אלפס לקמן פ"מ]:
מא ס שו"ע א"ח סי' רלד סעיף ג:

רבינו חננאל

והם אמרו המבדיל בתפלה צריך שיבדיל על הכוס. ירושלמי: אם לא הבדיל במוצאי שבת מבדיל ואפילו בחמישי בשבת, הדא דתימא המבדיל בין קודש לחול, אבל בורא מאורי האש אומרו מיד במוצאי שבת. ואם לא אמר, מעוות אשר לא יוכל לתקן.

רב ניסים גאון

אפי' נחש כרוך על עקבו לא יפסיק אמר רב ששת לא שנו אלא נחש אבל עקרב פוסק. בתלמוד ארץ ישראל פירשו טעמא דמלתא ואמרי הא עקרב מפסיק למה משום דמחיא וחזורה ומחיא:
באותה שעה אמרו אוי לו לאדם שפגע בו ערוד ואוי לו לערוד שפגע בו ר' חנינא בן דוסא. פירשו ערד בתלמוד ארץ ישראל ואמרו מאי עיסקא דהדין חברבורה אלא כד הוא נכית לבר נשא אין בר נשא קדים למיא חברבורה מיית ואין חברבורה קדים למיא בר נשא מיית אמרון ליה תלמידוי רבי ולא הרגשתה יבא עלי ממה שהיה לבי מכוון בתפלתי לא הרגשתי אמר ר' יצחק בן אלעזר ברא לו הקב"ה מעיין מתחת כפות רגליו לקיים מה שנאמר (תהלים קמה) רצון יראיו יעשה: מזכירין גבורות גשמים בתחיית המתים. פירשו בתלמוד ארץ ישראל כשם שתחיי' המתים חיים לעולם כך ירידת גשמים חיים לעולם ר' חייא בר אבא שמע ליה מן הדא קרייה (הושע ו) יחיינו מיומים ונדעה נרדפה לדעת את ה' ויבא כגשם לנו ובבראשית רבה דר' הושעיא (פרשה יג) ר' חייא בר אבא אמר שקולה כנגד תחיית המתים ר' אבא בריה דר' חייא בר אבא אף חכמים קבעו אותה בתחיית המתים בזו יד ובזו יד בזו

הלכה מאי. המבדיל בתפלה צריך שיבדיל על הכוס או לא: **כיוס טוב שחל להיות אחר השבת.** שאין מתפללין אתה חונן: ה"ג **הלכה מכלל דפליגי ולא פליגי והא פליגי רבנן אימר דפליגי רבנן בשאר ימות השנה כי"ע שחל להיות אחר השבת מי פליגי והא פליגי ר"ע אטו כל השנה כולה מי עבדינן כר"ע דהשתא נעביד וכו'.** והכי פ) פריך א"ל רבי זירא [ג] הלכה מכלל דפליגי בתמיה ופריך הגמרא ולא פליגי והא פליגי רבנן וכו': **והא פליג ר' עקיבא.** לומרה ברכה רביעית לעצמה ואינטריך למימר הלכה כר"א לאפוקי מדר"ע: **אטו כל השנה כולה מי עבדינן כר"ע דהשתא נעביד כוסיה.** דאינטריך למימר הלכה כר"א: **הלכה.** מ"ד הלכה דרשינן לה בפרקין ומ"ד מטין מדרש לא דרשינן ברבים אבל אורווי מורינן ליחיד לעשות כר"א בי"ט שחל להיות בא' בשבת ומ"ד נראין אורווי נמי לא מורינן ואי עביד לא מהדרינן עובדא: **מודים.** מכמיס לר"א בי"ט שחל להיות אחר השבת: **נקוט דר' חייא בר אבא בידך.** שהוא מדקדק בלשון רבו וקובע בו שימנים שלא יתחלף לו נראין במטין או במודים: **ברחבה.** שהיה מדקדק בלשון רבו ואומר סטיו כפול היה ואע"פ שבלשון משנה קורהו אלטנא בספמיס ג) ובסוכה ד) על גב האלטנא הוא דקדק בלשון רבו ולא אמר אלטנא כפולה היתה. יש פותרין הא דרחבא מדאמר ר' יהודה בריה דר"ש ספיקי דרבוותיה אי מדרבי יהודה אי מדרב יהודה וקשיא לי בגוה טובא חדא דרחבא לא רמה רבי יהודה מימיו לא רבי יהודה ברבי אלעאי ולא ר' יהודה ה) נשיאה ועוד כולהו אמוראי נמי דייקו לומר דבר בשם אומרו ועוד ליכא למימר מהא דדייק לישנא דשמעתא אלא ספיקי דרבוותא: **סטיו כפול.** אלטנאות זו לפיס מזו בהיקף עגול ליישב שם: **לא אמי ידענא כו'.** לא נראין ולא מודים ולא מטין: **ותודיענו.** לומר

אמר ליה רבינא לרבא הלכתא מאי אמר ליה כי קידוש מה קידוש אף על גב דמקדש בצלותא מקדש אכסא אף הבדלה נמי אע"ג דמבדיל בצלותא מבדיל אכסא: ר' אליעזר אומר בהודאה: ר' זירא הוה רכיב חמרא הוה קא שקיל ואזיל ר' חייא בר אבין בתריה אמר ליה ודאי דאמריתו משמיה דר' יוחנן הלכה כר' אליעזר ביום טוב שחל להיות אחר השבת אמר ליה [א] אין ו) הלכה מכלל דפליגי ולא פליגי והא פליגי רבנן אימר דפליגי רבנן בשאר ימות השנה ביום טוב שחל להיות אחר השבת מי פליגי והא פליג ר' עקיבא ז) אטו כל השנה כולה מי עבדינן כר' עקיבא דהשתא ניקו ונעביד כוותיה כל השנה כולה מאי טעמא לא עבדינן כרבי עקיבא דתמני סרי תקון תשסרי לא תקון הכא נמי שב תקון תמני לא תקון אמר ליה לאו הלכה אתמר ח) אלא מטין אתמר [ב] ט) דאתמר ר' יצחק בר אבדימי אמר משום רבינו הלכה ואמרי לה מטין ר' יוחנן אמר מודים ור' חייא בר אבא אמר נראין אמר ר' זירא נקוט דרבי חייא בר אבא בידך י) דדייק וגמר שמעתא מפומא דמרה שפיר כרחבא דפומבדיתא דאמר רחבא כ) אמר ר' יהודה א) הר הבית סטיו כפול היה והיה סטיו לפנים מסטיו אמר רב יוסף אנא לא האי ידענא ולא האי ידענא אלא מדרב ושמואל ידענא דתקינו לן מרגניתא בבבל ב) ותודיענו ה' אלהינו את משפטי צדקך ותלמדנו לעשות חקי רצונך ותנחילנו זמני ששון וחגי נדבה [ד] ותורישנו קדושת שבת וכבוד מועד וחגיגת הרגל בין קדושת שבת לקדושת יום טוב הבדלת ואת יום השביעי מששת ימי המעשה קדשת הבדלת וקדשת את עמך ישראל בקדושתך ותתן לנו וכו': **מתני'** ג) האומר ד) על קן צפור יגיעו רחמיך ועל טוב יזכר שמך ד מודים מודים מודים משתקין אותו משתקין אותו: **גמ'** בשלמא נמי משמע על הטובה ולא על הרעה ה) ותנן ו) חייב אדם לברך על הרעה כשם שמברך על הטובה אלא על קן צפור יגיעו רחמיך מ"ט פליגי בה תרי אמוראי במערבא רבי יוסי בר אבין ורבי יוסי בר זבידא חד אמר מפני שמטיל קנאה במעשה בראשית וחד אמר מפני שעושה מדותיו של הקדוש ברוך הוא רחמים ואינן אלא גזרות ההוא דנחית קמיה דרבה ואמר אתה חסת על קן צפור אתה חוס ורחם עלינו אמר רבה כמה ידע האי צורבא מרבנן לרצויי למריה א"ל אביי והא משתקין אותו תנן ז) ורבה נמי לחדודי לאביי הוא דבעי ההוא דנחית קמיה דר' חנינא ח) אמר האל הגדול הגבור והנורא והאדיר והעזוז והיראוי החזק והאמיץ והודאי והנכבד המתין לו עד דסיים כי סיים א"ל סיימתינהו לכולהו שבחי דמרך למה לי כולי האי אנן הני תלת דאמרינן אי לאו דאמרינהו משה רבינו באורייתא ואתו אנשי כנסת הגדולה ותקנינהו בתפלה לא הוינן יכולין למימר להו ואת אמרת כולי האי ואזלת משל למלך בשר ודם שהיו לו אלף אלפים דינרי זהב והיו מקלסין אותו בשל כסף והלא גנאי הוא לו: ואמר ט) רבי חנינא י) הכל בידי שמים חוץ מיראת שמים שנאמר [1] ועתה ישראל מה ה' אלהיך שואל מעמך כי אם ליראה אטו יראת שמים מילתא זוטרתא היא והא"ר חנינא משום ר' שמעון בן יוחי אין לו להקב"ה בבית גנזיו אלא אוצר של יראת שמים שנאמר [2] יראת ה' היא אוצרו אין לגבי משה מילתא זוטרתא היא דאמר ר' חנינא משל לאדם שמבקשים ממנו כלי גדול ויש לו דומה עליו בכלי קטן קטן ואין לו דומה עליו בכלי גדול: מודים מודים משתקין אותו: אמר ר' כ) זירא כ) האומר שמע שמע כאומר מודים דמי מיתיבי הקורא את שמע וכופלה הרי זה מגונה מגונה הוא דהוי שתוקי לא משתקינן ליה לא קשיא הא דאמר מילתא מילתא ותני לה והא דאמר פסוקא פסוקא ותני ליה אמר ליה רב פפא לאביי ודילמא מעיקרא לא כוון דעתיה ולבסוף כוון דעתיה אמר ליה

חברותא

במקום ותתן לנו ולכשיגיע בין קדושת שבת לקדושת י"ט וכו' הבדלת וקדשת את עמך ישראל בקדושתך ימר ותתן לנו ה' אלהינו מועדים לשמחה וכו' ומסיים מקדש ישראל והזמנים: **מתני' האומר.** בתפלתו: **על קן צפור יגיעו רחמיך.** אגשים שהיו מרחיים עצמם כמתכוונים להעמיק בלשון תחנונים ואומרים רחוס וחנון אתה ועל קן צפור יגיעו רחמיך שאמרת לשלח את האם או שאומר על טוב שאתה עושה לנו יזכר שמך או שאומר מודים מודים משתקין אותו: **גמ' שמטיל קנאה.** לומר על אלה חס ולא על אחר בריותיו: **מדותיו.** מלותיו. והוא לא לרחמים עשה אלא להטיל על ישראל מקי גזרותיו להודיע שהם עבדיו ושומרי מצותיו וגזרות חקותיו אף בדברים שיש לשנות ולעבור"ם להשיב עליהם ולומר מה זורך במצוה זו: **ורבה נמי לחדודי לאביי הוא דבעי.** שיביא לו מה שהשיב: **אי לאו דאמרינהו משה.** האל הגדול הגבור והנורא אשר לא ישא פנים ולא יקח שוחד (דברים י): **ותקנינהו בתפלה.** כשהתפלל עזרא על מעל הגולה בספר עזרא (נחמיה ט): **הכל בידי שמים.** כל הבא על האדם בידי הקב"ה הוא כגון חרוך קלר עני עשיר חכם שוטה לבן שחור הכל בידי שמים הוא אבל לדיק ורשע אינו בא על ידי שמים אלא זו מסר בידו של אדם ונתן לפניו שני דרכים והוא יבחר לו ילאם שמים: **מילתא מילתא ותני לה.** כל תיבה ותיבה מחזר ושונה מגונה הוי שתוקי לא משתקינן ליה שאין זה דומה למקבל עליו שתי מלכיות אלא למתלוצץ. אמר פסוק אלא ותני ליה משתקינן ליה דמחזי כשתי רשויות: מגרותא

נמי ליה דבינא לרבא הלכתא מאי אמר ליה כי קידוש מה קידוש אף על גב דמקדש בצלותא מקדש אכסא אף הבדלה נמי אע"ג דמבדיל בצלותא מבדיל אכסא: ר' אליעזר אומר בהודאה: ר' זירא הוה רכיב חמרא הוה קא שקיל ואזיל ר' חייא בר אבין בתריה אמר ליה ודאי דאמריתו משמיה דר' יוחנן הלכה כר' אליעזר ביום טוב שחל להיות אחר השבת אמר ליה [א] אין ו) הלכה מכלל דפליגי ולא פליגי והא פליגי רבנן אימר דפליגי רבנן בשאר ימות השנה ביום טוב שחל להיות אחר השבת מי פליגי והא פליג ר' עקיבא ז) אטו כל השנה כולה מי עבדינן כר' עקיבא דהשתא ניקו ונעביד כוותיה כל השנה כולה מאי טעמא לא עבדינן כרבי עקיבא דתמני סרי תקון תשסרי לא תקון הכא נמי שב תקון תמני לא תקון אמר ליה לאו הלכה אתמר ח) אלא מטין אתמר [ב] ט) דאתמר ר' יצחק בר אבדימי אמר משום רבינו הלכה ואמרי לה מטין ר' יוחנן אמר מודים ור' חייא בר אבא אמר נראין אמר ר' זירא נקוט דרבי חייא בר אבא בידך י) דדייק וגמר שמעתא מפומא דמרה שפיר כרחבא דפומבדיתא דאמר רחבא כ) אמר ר' יהודה א) הר הבית סטיו כפול היה והיה סטיו לפנים מסטיו אמר רב יוסף אנא לא האי ידענא ולא האי ידענא אלא מדרב ושמואל ידענא דתקינו לן מרגניתא בבבל ב) ותודיענו ה' אלהינו את משפטי צדקך ותלמדנו לעשות חקי רצונך ותנחילנו זמני ששון וחגי נדבה [ד] ותורישנו קדושת שבת וכבוד מועד וחגיגת הרגל בין קדושת שבת לקדושת יום טוב הבדלת ואת יום השביעי מששת ימי המעשה קדשת הבדלת וקדשת את עמך ישראל בקדושתך ותתן לנו וכו': **מתני'** ג) האומר ד) על קן צפור יגיעו רחמיך ועל טוב יזכר שמך ד מודים מודים מודים משתקין אותו משתקין אותו: **גמ'** בשלמא נמי משמע על הטובה ולא על הרעה ה) ותנן ו) חייב אדם לברך על הרעה כשם שמברך על הטובה אלא על קן צפור יגיעו רחמיך מ"ט פליגי בה תרי אמוראי במערבא רבי יוסי בר אבין ורבי יוסי בר זבידא חד אמר מפני שמטיל קנאה במעשה בראשית וחד אמר מפני שעושה מדותיו של הקדוש ברוך הוא רחמים ואינן אלא גזרות ההוא דנחית קמיה דרבה ואמר אתה חסת על קן צפור אתה חוס ורחם עלינו אמר רבה כמה ידע האי צורבא מרבנן לרצויי למריה א"ל אביי והא משתקין אותו תנן ז) ורבה נמי לחדודי לאביי הוא דבעי ההוא דנחית קמיה דר' חנינא ח) אמר האל הגדול הגבור והנורא והאדיר והעזוז והיראוי החזק והאמיץ והודאי והנכבד המתין לו עד דסיים כי סיים א"ל סיימתינהו לכולהו שבחי דמרך למה לי כולי האי אנן הני תלת דאמרינן אי לאו דאמרינהו משה רבינו באורייתא ואתו אנשי כנסת הגדולה ותקנינהו בתפלה לא הוינן יכולין למימר להו ואת אמרת כולי האי ואזלת משל למלך בשר ודם שהיו לו אלף אלפים דינרי זהב והיו מקלסין אותו בשל כסף והלא גנאי הוא לו: ואמר ט) רבי חנינא י) הכל בידי שמים חוץ מיראת שמים שנאמר [1] ועתה ישראל מה ה' אלהיך שואל מעמך כי אם ליראה אטו יראת שמים מילתא זוטרתא היא והא"ר חנינא משום ר' שמעון בן יוחי אין לו להקב"ה בבית גנזיו אלא אוצר של יראת שמים שנאמר [2] יראת ה' היא אוצרו אין לגבי משה מילתא זוטרתא היא דאמר ר' חנינא משל לאדם שמבקשים ממנו כלי גדול ויש לו דומה עליו בכלי קטן קטן ואין לו דומה עליו בכלי גדול: מודים מודים משתקין אותו: אמר ר' כ) זירא כ) האומר שמע שמע כאומר מודים דמי מיתיבי הקורא את שמע וכופלה הרי זה מגונה מגונה הוא דהוי שתוקי לא משתקינן ליה לא קשיא הא דאמר מילתא מילתא ותני לה והא דאמר פסוקא פסוקא ותני ליה אמר ליה רב פפא לאביי ודילמא מעיקרא לא כוון דעתיה ולבסוף כוון דעתיה אמר ליה

חברותא

הלכה מאי. המבדיל בתפלה צריך שיבדיל על הכוס או לא: **כיוס טוב שחל להיות אחר השבת.** שאין מתפללין אתה חונן: ה"ג **הלכה מכלל דפליגי ולא פליגי והא פליגי רבנן אימר דפליגי רבנן בשאר ימות השנה כי"ע שחל להיות אחר השבת מי פליגי והא פליגי ר"ע אטו כל השנה כולה מי עבדינן כר"ע דהשתא נעביד וכו'.** והכי פ) פריך א"ל רבי זירא [ג] הלכה מכלל דפליגי בתמיה ופריך הגמרא ולא פליגי והא פליגי רבנן וכו': **והא פליג ר' עקיבא.** לומרה ברכה רביעית לעצמה ואינטריך למימר הלכה כר"א לאפוקי מדר"ע: **אטו כל השנה כולה מי עבדינן כר"ע דהשתא נעביד כוסיה.** דאינטריך למימר הלכה כר"א: **הלכה.** מ"ד הלכה דרשינן לה בפרקין ומ"ד מטין מדרש לא דרשינן ברבים אבל אורווי מורינן ליחיד לעשות כר"א בי"ט שחל להיות בא' בשבת ומ"ד נראין אורווי נמי לא מורינן ואי עביד לא מהדרינן עובדא: **מודים.** מכמיס לר"א בי"ט שחל להיות אחר השבת: **נקוט דר' חייא בר אבא בידך.** שהוא מדקדק בלשון רבו וקובע בו שימנים שלא יתחלף לו נראין במטין או במודים: **ברחבה.** שהיה מדקדק בלשון רבו ואומר סטיו כפול היה ואע"פ שבלשון משנה קורהו אלטנא בספמיס ג) ובסוכה ד) על גב האלטנא הוא דקדק בלשון רבו ולא אמר אלטנא כפולה היתה. יש פותרין הא דרחבא מדאמר ר' יהודה בריה דר"ש ספיקי דרבוותיה אי מדרבי יהודה אי מדרב יהודה וקשיא לי בגוה טובא חדא דרחבא לא רמה רבי יהודה מימיו לא רבי יהודה ברבי אלעאי ולא ר' יהודה ה) נשיאה ועוד כולהו אמוראי נמי דייקו לומר דבר בשם אומרו ועוד ליכא למימר מהא דדייק לישנא דשמעתא אלא ספיקי דרבוותא: **סטיו כפול.** אלטנאות זו לפיס מזו בהיקף עגול ליישב שם: **לא אמי ידענא כו'.** לא נראין ולא מודים ולא מטין: **ותודיענו.** לומר

מסורת הש"ס

א) [שבת קו: ושם נמנון], ב) [ועיל כנ:], ג) עירובין מו:, ד) [לקמן לח: פסחים נב:], ה) פסחים יג: נב: סוכה מה., ו) [ברכ אלפס וכרא"ש סדר המשנה דסכה נזכה"ל האומר יכרכון טוביס הרי זה דרך המיטות האומר על קן צפור וכו' וע"ש פירש"י ורבינו יונה וכן במה שפי' הרא"ש ודע שבסדר הזה נמנית ג"כ במשנה דמגילה כה. מהוון ממש], ז) מגילה כה., ח) לקמן דף לד. [וש"נ], ט) [עירובין יג. מגילה שם מיר נע: שבתים יב. מולין מג: נדה ד: מה.], י) נדה מז: מגילה כה., כ) [ע' תוס' מגילה כה. ותוס' נדה מז:], ל) מגילה כה. [סוכה נב:], מ) [ל' פירושא], נ) [דף יא:], ס) [דף מב:], ע) הנשיא,

תורה אור השלם

1. וְעַתָּה יִשְׂרָאֵל מָה יְיָ אֱלֹהֶיךָ שֹׁאֵל מֵעִמָּךְ כִּי אִם לְיִרְאָה אֶת יְיָ אֱלֹהֶיךָ לָלֶכֶת בְּכָל דְּרָכָיו וּלְאַהֲבָה אֹתוֹ וְלַעֲבֹד אֶת יְיָ אֱלֹהֶיךָ בְּכָל לְבָבְךָ וּבְכָל נַפְשֶׁךָ:
דברים י יב
2. הַיְרָאָה אֲמוּנַת עִתֶּךָ חֹסֶן יְשׁוּעוֹת חָכְמַת וָדָעַת יִרְאַת יְיָ הִיא אוֹצָרוֹ:
ישעיהו לג ו

גליון הש"ס

גמ' אלא מטין אתמר. עיין תוספות דבר שמואל (סימן קיד):
במתני' האומר על קן צפור. ע' זוהר"ק פ' אמור על פסוק אדם וכהמה מושיע ה'. ובמדרש רבה פרשת מי מלא (פ"ו):

הגהות הגר"א

[א] גמ' (פ"ל אין) תפ"מ: [ב] צ"ל לאימתר: [ג] רש"י ד"ה ה"ג כו' (פ"ל ר' זירא) תפ"מ: [ד] גמ' (ומנמלנו זמני ששון וחגי נדבה) תפ"מ וכ"כ בתמב"ם ל"ג לה:

מוסף רש"י

ודאי דאמריתו. לשון שאלה הוא, אמת הוא שאמרתם שאתה אומרים דבר זה של תימה (כתובות פו:). דדייק וגמר שמעתא מפומא דמרה. כשהשמועה יוצאה מפי רבו מדקדק ואומר לרבו לשנותה פעם שניה ומבחין איזהו הן אלו לא, כרחבא דפומבדיתא. שהיה מדקדק בשמועתו לדעת ממי קיבלה (פסחים נב:). סטיו כפול היה. האלטנא סביב סביב מקפת ונתון אותו הקף עד אחר (פסחים יג. וכעי"ז שם נב. וסוכה מה.). על קן צפור יגיעו רחמיך. לשון שאלה הוא (בב"מ): לשון הוה) דאמיך מגיעין על קן לפור לך חוס ורחם עליו (מגילה כה.). ועל טוב יזכר שמך. על טובותיך עוה לך (שם). מודים מודים. שאמר שני פעמים מודים כשהוא סוכע (שם). לחדודי לאביי. כדי שיאמל (חולין מג:). הכל בידי שמים חוץ מיראת שמים. כל מדותיו וקונותיו של אדם נתון לו כגזירת מלך חון מזו (נדה מז:)

רבינו ניסים

אמר ר' זירא נקוט דר' חייא בר אבא בידך דגמר שמעתתא מפומיה דרביה. איתא בפרק כיצד מברכין על הפירות (דף לח) מה ענין בנימין בר יפת אצל ר' חייא בר אבא ר' חייא בר אבא דייק שמעתא מפומיה דרביה ר' חייא בר אבא כל ל' יומין הוה מהדר לתלמדיה קמיה דר' יוחנן רביה ואית דכוותה בפ' כיסוי הדם (דף פז) דשחיטת חולין דבפ' המביא אשם תלוי דכריתות (דף כז):
מודים מודים משתקין אותו. בתלמוד ארץ ישראל נתנו הפרש בזה הדבר ואמרו הדה דאיתמר בצבור אבל ביחיד תחנונים הם רבנמ' דמגילה (ירושלמי פרק ד הלכה ה) אמרו ודכוותה אמן אמן שמע שמע:

רבינו חננאל

איתמר רב יצחק בר אבדימי אמר משום רבי הלכה ואמרי לה מטין ר' יוחנן אמר מודין אחמר רב אסי אמר הלכה ר' חייא בר אבא אמר נראין ר' יוסי ב"ר חנינא אמר מטין. פי', מאן דאמר מודין סבר דברי הכל הוא בלא חלוקה, מאן דאמר הלכה סבר פליגי ופסקו הלכה, מאן דאמר מטין סבר שיקול הדעת ולא הכריעו כאחד, מאן דאמר נראין סבר שקלו חכמים דבריהן ובררו שנראין דברי זה. דאמר רחבא א"ר יהודה הר הבית וכו'. פי', הה מספקא ליה אי משום רב יהודה אי משום רבי יהודה, והיה מדקדק שלא יחליף השמות והיה שונה רבי, ואמר רבינו יחי לעד אינו כן, אילו היה אומר רבי, לא היה אומר לא רב ולא ר', ואינה מלה כלל, ואינו אומר טעם ולא כבוד לו, וכן אמר יחי לעד, כי רחבה לא ראה ר' יהודה מעולם ולא ראה אלא רב יהודה וסופר טעה וכתב ר' יהודה. וראו הגאונים בזמן הזה שאין באותו דור ר' ואמרו כן. [סטיו כפול היה. פי', מעוקל]. מפני שמטל קנאה במעשה בראשית. פי' ירושלמי ר' פנחס בשם ר' סימון מפני שקורא תגר על מדותיו של הקב"ה. [הכל בידי שמים חוץ מיראת שמים שנאמר ועתה ישראל מה ה' אלקיך שואל מעמך וגו'. וכי שואל אדם דבר שאינו ברשותו אלא מיכן ראיה שיראת שמים בידו של אדם היא]. והא דאמר פסוקא פסוקא ותני לה. פסוקא פסוקא אין משתקין אותו מיהו מגונה הוי.

מב א מיי' פ"ה מהל' כלי המקדש הל' ח:
מג ב מיי' פ"ב מהל' תפלה הלכה יב סמג עשין יט טוש"ע אר"ח סי' תצא סעיף ב:
מד ג מיי' פ"ט מהל' תפלה הל' ז סמג שם [טור אר"ח סי' קיג]:
מה ד מיי' שם הלכה ד סמג שם טוש"ע אר"ח סימן קכא סעיף ב:
מו ה מיי' פ"י מהלכות ברכות הלכה ג סמג עשין מז טוש"ע אר"ח סימן רכב סעיף ג:
מז ו מיי' פ"ט מהל' תפלה הל' ז טוש"ע אר"ח סימן קיג סעיף ט:
מח ז מיי' פ"ה מהל' תשובה הל' ח:
מט ח מיי' פ"ב מהל' תפלה הלכה יא סמג עשין יח טוש"ע אר"ח סי' סא סעיף ט:

חברותא כלפי שמיא. מנהג שנוהג אדם בחברו ינהג אצל המקום ולא יזהר בתפלתו: **מחינן ליה.** כלומר מלמדין אותו שיכוין ומכין אותו אם ירגיל בכך: **מרזפתא.** קורנס. ותשם את המקבת בידה מתרגמינן מרזפתא (שופטים ד): **מתני' ולא יהא סרבן באותה שעה.** לפי שאמר יורדין לפני התיבה כשאומרים לו לך רד צריך לסרב פעם אחת כלומר מיני כדאי לכך כדאמרי' לקמן בשמעתין אבל זה לא יסרב מפני שגנאי הוא שתהא התפלה מופסקת כל כך: **מתחלת הברכה שטעה זה.** אם דלג א' מן הברכות ואמר אחרת ואינו יודע לשוב ולאמתו אדרבו יתמיל העובר תחתיו אותה ברכה שדלג זה ואומר משם ולהלן: **לא יענה אמן אחר הכהנים.** הש"ל בסוף כל ברכה וברכה: **מפני הטרוף.** שלא תטרף דעתו ויטעה לפי שש"ל הוא צריך להתחיל ברכה שניה ולומר לפני הכהנים כל מיבה ומיבה כדאמרינן במס' סוטה (דף לט:) ובענותו אמן לא יוכל לכוין מהר ולהתחיל בברכה שלאחריו: **אם אין שם כהן אלא הוא.** החזן: **לא ישא את כפיו.** שאם לא יוכל לחזור לתפלתו לדעת לכוין להתחיל בשיש שלוש שדעתו מטורפת מאימת הצבור: **ואם הבעתחו.** כלומר אם בעוה הוא שאין דעתו מטורפת מאימת הצבור: **גמ' ירבב.** כשאומרים לו לך יעשה עצמו כלא רואה כלומר אינו כדאי: **שהקדימו.** לשון ערפה כמו כי אם קדמה באפי (דברים לג): **מבכבב.** כלומר מזמין עצמו כמו נגער לעמוד: **אין לזה סדר.** ואם דלג ברכה אחת ואח"כ נזכר בה אומרה אף שלא במקומה: **מתחלת הברכה שטעה זה.** ומתמיה דגומר ממנה והלאה אלמא על סדרה צריך לחזור ולאומרה: **הדא ברכתא גינהו.** ודקתני מתני' מתחלת הברכה שטעה זה היינו אחה חוזן: **ונפטר.** בוטל רשות: **א"ל להזכיר שמו.** של חולה: **אחלה וסוף.** נמוליס ולך נאה להודות: כהן

[חברותא כלפי שמיא. וכי כמנהג מכיון ינהג בהקב"ה לדבר לפניו אלא במתכוין ואחר ומלאה לו כמופלו אלא יין בראשונה (מגילה כה.). **האומר יברכון טובים הרי זה דרכי מינות.** שאינו כולל רשעים בשנאתו של מקום, והכמים למדו (כריתות י:) מתלגה שריפה רע ומגלה הכתוב בין ממתי הקטורת שמגלין הכתוב בהרלאתן להיותן נאנחות אמת (מגילה שם. ועי' מנחות כו.). **וחזור לתפלתו ראשי.** ליטל את כפיו (סוטה לח:). **שהקדימתו מלה.** שרפתו, כמו כי אם קדמה, כלומר נתנה בו מלא יותר מדי (ערובין נד.). **רובן קשה ומיעוטן יפה.** כשיש לאדם מעט מהם יפה לגופו לרפואה ושוב שיהא לו קצת מזונא יהא לו כלום, אבל רובן קשה, כשיש לו הרבה (נ"מ"ו מ.). **פרס.** מתן (ב"ב כה.).

רב נסים גאון

תנו רבנן אלו ברכות שאדם שוחה בהן כו'. פי' בתלמוד ארץ ישראל בפ' מאימתי קורין הכל שוחין בהודאה עם שליח צבור ר' זעירא אמר ובלבד במודים כו' חני ובלבד שלא ישוח יותר מדאי ובבמ' דד' אבות נזיקין (בבא קמא דף מז) איתא שדרו של אדם לסוף (ע') (שבבע) שנה נעשה נחש והני מילי הוא דלא כרע במודים ובבמ' דסוטה בפ' אלו נאמרים בכל לשון (דף מז) אמרי בזמן ששליח צבור אומר מודים העם מה הם אומרים:

תורה אור השלם

1. וְאִתְנַפַּל לִפְנֵי יְיָ אֶת אַרְבָּעִים הַיּוֹם וְאֶת אַרְבָּעִים הַלַּיְלָה אֲשֶׁר הִתְנַפַּלְתִּי כִּי אָמַר יְיָ לְהַשְׁמִיד אֶתְכֶם:
דברים ט כה

2. וַיִּצְעַק מֹשֶׁה אֶל יְיָ לֵאמֹר אֵל נָא רְפָא נָא לָהּ:
במדבר יב יג

הגהות הב"ח

(א) תוס' ד"ה מלמדין וכו' ומיישינן ליהכא. נ"ב לומר ותוד מיישינן ליהכא:

גליון הש"ס

גמ' אר"ש בן פר אר"ל. במדרש רבה בראשית פרשה לט איתא רי"ל בשם רי"ל אמר כ"ג תחלת כל ברכה שותה והמלך בתחלת כל ברכה ובסוף כל ברכה שותה. רבי שימון בשם רי"ל אמר המלך משביה מורש לא היה מקף: **רש"י ד"ה** בתחלת הברכה וכו' ומסיימא בו'. עיין בקרבן נתנאל שמצא גירסא בקלף. מיוכחת דרב אמר לימא מהני מיוכחת דר"ה אמר לך ר"ש:

מוסף תוספות

א. בתוס' רי"ש הוסיף, וגם ממה ששי"ץ אומר להם על כל דבור ודבור דלא חשיב להו הפסקה. ב. בתוס' רי"ש כתב. תפלה למגילה וק"ש.

מוסף רש"י

[**חברותא כלפי שמיא.** וכי כמנהג מכיון ינהג בהקב"ה לדבר לפניו אלא במתכוין ואחר ומלאה לו כמופלו אלא יין בראשונה (מגילה כה.). **האומר יברכון טובים הרי זה דרכי מינות.** שאינו כולל רשעים בשנאתו של מקום, והכמים למדו (כריתות י:) מתלגה שריפה רע ומגלה הכתוב בין ממתי הקטורת שמגלין הכתוב בהרלאתן להיותן נאנחות אמת (מגילה שם. ועי' מנחות כו.). **וחזור לתפלתו ראשי.** ליטל את כפיו (סוטה לח:). **שהקדימתו מלה.** שרפתו, כמו כי אם קדמה, כלומר נתנה בו מלא יותר מדי (ערובין נד.). **רובן קשה ומיעוטן יפה.** כשיש לאדם מעט מהם יפה לגופו לרפואה ושוב שיהא לו קצת מזונא יהא לו כלום, אבל רובן קשה, כשיש לו הרבה (נ"מ"ו מ.). **פרס.** מתן (ב"ב כה.).

אמר מודים מודים משתקין אותו. ירושלמי הלא דתימא בגבור אבל ביחיד תמנוים הם: **אמר** פסוקא פסוקא וכפליה. פי' בקונטרס משתקין אותו דממזי כעושה ב' רשויות ובה"ג ובפר"ח מפרש איפכא פסוקא פסוקא אין משתקין אותו מיהו מגונה הוי אך לשון הגמרא לא משמע כפי' ואותן בני אדם שאומרים ב' או ג' פעמים שמע ישראל ביוה"כ משתקין אותם לפירש"י ולפר"ח מגונה מיהא הוי אי שמא אין לאוש רק בשקורא ק"ש בעונתה ומקבל עליו עול מלכות שמים ומ"מ טוב שלא לומר אך מה שאומרים ה' הוא האלהים ז' פעמים ביוה"כ ויום ערבה כנגד ז' רקיעים משבחים לבורא שהוא דר למעלה מז' מנהג בשר הוא וגם מלינו בקרא שתי פעמים ה' הוא האלהים גבי אליהו (מלכים א יח): **מהיכן** הוא מתחיל מתחלת הברכה שטעה בה. ירושלמי בטיטי אשתתק באופנים אתון שיילן לר' בון אמר להו בשם רי"ל זה שעבר תחתיו יתחיל ממקום שפסק ופריך והתנן מתחיל מתחלת הברכה שטעה בה אמר להו מכיון דעניתון קדושת השם כמי שהוא מתחלת הברכה דמי: **לא** יענה אמן אחר הכהנים **מפני** הטרוף. תימה מיפוק ליה דמפסיק תפלה אם עונה אמן וי"ל מאחר שלא אמר האי טעמא ש"מ דעניית אמן לא אחשיב אמן לא אחשיב ליה הפסקה מאחר שצורך תפלה הוא אבל לקרות כהנים לדוכן אומר ר"ת שאין ש"ל יכול לקורלאם דאחשיב הפסקה לתפלה אם קורלאם אלא אחד מבני הקהל קורלאם והא דאמרינן בסוטה פ' אלו נאמרים (ד' לח.) לשנים קורא כהנים וכו' אלו אשליח צבור קאי אלא אחזן כדתניא בספרי (פרשת נשא) אמור להם מלמד שהחזן אומר להם אמרו וחזן אלו היינו שליח צבור דחזן היינו המתעסק בצרכי צבור וכן משמע נמי בסוטה (ד' לט:) דאלו אשליח צבור קאי דמעיקרא קאמר אין הכהנים רשאין להתחיל בברכה עד שיגלה הדבור מפי הקורא פי' הקורא כהנים ואח"כ אומר אין שליח צבור רשאי וכו' משמע דשנים הם ויש שהיו רוצים לומר דכמו כן אין ש"ל רשאי להקרות יברכו לכהנים דכמו כן הוי הפסקה אמנם רבינו יהודה פי' דבהדיא יש במדרש טעמי יתרות וחסרות אמור להם מלמד שאין צבור אומר להם על כל דבור ודבור וכן יש ברוגים להתיר לשליח צבור עצמו לקרות כהנים אפילו לפי' ר"ת דמה דפי' דהוי הפסקה היינו דוקא בימיהם מיד כשסיימו ברכת הודאה לא היו אומרים אור"א ברכנו בברכה כדמשמע בסוטה (שם) דקאמר אין הקורא רשאי לקרות כהנים עד שיכלה אמן מפי הצבור פי' אמן שעונין בסיום ברכת הודאה אלמא משמע שלא היו אומרים אלא כהנים מיד אבל עכשיו שהורגלו לומר אלהינו בלשון ברכה ותפלה אין זו הפסקה דלא גרע מעניית אמן דהכא דלא חשיבא הפסק כדפרישית א"מ): **אמצעיות** אין להן סדר. פי' בקונטרס ואם דלג ברכה אחת ואחר כך נזכר בה שלא במקומה אומרה במקום שנזכר. ולא נהירא דהא תנן במגילה (פ"ב ד' יח.) הקורא את המגילה למפרע לא יצא ותניא (שם) וכן בהלל וכן בק"ש וכן בתפלה לכך נראה כפירוש רשב"ם ורב אלפס דאין להן סדר דקאמר היינו שיתחיל במקום שדלג הברכה ומשם ואילך יאמר הכל על הסדר אבל ודאי לא יתחיל באותה חונן כמו בג' ראשונות וג' אחרונות שחוזר לראש ולריא מדתניא בתוספתא דמכילתין הקורא את שמע שאם השמיע בה פסוק אחד לא יקרא אותו פסוק בפני עצמו אלא מתחיל מאותו פסוק ואילך וגומר עד סופה ותניא נמי בפ"ב דמגילה (ד' יח:) והשמיע בה פסוק אחד לא יקרא אותו פסוק בפני עצמו אלא מתחיל מאותו פסוק ואילך וגומר עד סופה ותניא נמי בפ"ב דמגילה (ד' יח:) שאם השמיע פסוק א' במגילה שקורא על הסדר מאותו פסוק ואילך והתם משוי תפלה ב' למגילה לענין הך מילתא כדפרישית ובה"ג פסק כרב אחי דאמר אמצעיות אין להן סדר הדא דרב הונא בר אחי דאמרינן בכמה מקומות אמר רב הונא אמר רב אחי ועוד דלרב הונא צריך לדחוק ולשנוי מתני' דכולהו הדא ברכתא גינהו ואשנוי דחיקי לא ניקום ונסמוך ועוד דרב אחי ורב אשי קיימי כאן שיטתא ועוד דבשל סופרים הלך אחר המיקל וא"כ אדם שטעה ודלג ברכה אחת באמצעיות אי שלא אמר המלך המשפט בין ר"ש ליוה"כ דקי"ל בפ"ק (דף יב:) דמחזירין אותו לא יחזור לאתה חונן אלא לאותה ברכה שדלג ומשם ואילך יאמר על הסדר כדפי' רשב"ם והיכא שטעה גב' ראשונות כגון שטעה באמצעתן או לא הזכיר בין ר"ה ליוה"כ בברכת אבות זכרנו או בתחיית המתים מי כמוך אי שלא אמר המלך הקדוש חוזר לראשונה והיכא שטעה בשלש אחרונות כגון שטעה כמו כן באמצעתן אי שלא הזכיר בין ראש השנה ליוה"כ בשים שלום בספר חיים טובים והולאה חוזר לעבודה וטעמא דכיון שכולה שבח הוי ברכה א'. ותעניית בגבור שש"ל קובע ברכה לעצמו שאומר עננו בין גואל לרופא אם שכחה וזכר בה קודם סיום תפלה אין מחזירין אותו כיון שהיה צריך לחזור ולומר על הסדר כפי' רשב"ם א"כ הוא ברכה לבטלה אם מחזירין אותו אבל לפי' הקונטרס היה אומרה במקום שנזכר ואין כאן ברכה לבטלה: **אל ישאל אדם צרכיו לא בג' ראשונות ולא בג' אחרונות.** פי' ר"ח ורבינו האי דוקא ליחיד אבל צרכי צבור שואלין ולכך אנו אומרים זכרנו וקרובנו ועולה ויבא בהם ותבא דדוקא יחיד קאמר שהרי עיקר ברכות אחרונות לרבי לבור הם: **מלמדין** אותו שלא ישחה. ולא"ת ושחה ומה בכך וי"ל שלא יבא לעקור דברי חכמים שלא יאמרו כל אחד מתמיד כמו שהוא רוצה ואין כאן תקנת חכמים ומיישינן (א) ליוהרא: קילה

ג) חברותא כלפי שמיא מי איכא אי לא כוון דעתיה מעיקרא מחינן ליה במרזפתא דנפחא עד דמכוין דעתיה: **מתני'** ב) (האומר יברכון טובים הרי זה דרכי מינות) אהעובר לפני התיבה וטעה יעבור אחר תחתיו ולא בהא סרבן באותה שעה מהיכן גהוא מתחיל מתחלת הברכה שטעה ד) זה העובר לפני התיבה לא יענה אמן אחר הכהנים מפני הטרוף הואם אין שם כהן אלא הוא לא ישא את כפיו ז) ואם הבטחתו שהוא נושא את כפיו וחוזר לתפלתו רשאי: **גמ'** ת"ר ח העובר לפני התיבה צריך לסרב ואם אינו מסרב דומה לתבשיל שאין בו מלח ואם מסרב יותר מדאי דומה לתבשיל שהקדיחתו מלח כיצד הוא עושה פעם ראשונה יסרב שניה ט) מהבהב שלישית פושט את רגליו ויורד י) ת"ר שלשה רובן קשה ומיעוטן יפה ואלו הן שאור ומלח וסרבנות אמר רב הונא יטעה בשלש ראשונות חוזר לראש באמצעיות חוזר לאתה חונן באחרונות חוזר לעבודה ורב אסי אמר אמצעיות אין להן סדר מתיב רב ששת מהיכן הוא חוזר מתחלת הברכה שטעה זה יתיובתא דרב הונא אמר לך רב הונא אמצעיות כלהו חדא ברכתא גינהו אמר רב יהודה לעולם אל ישאל אדם צרכיו לא בשלש ראשונות ולא בשלש אחרונות אלא באמצעיות דא"ר חנינא ראשונות דומה לעבד שמסדר שבח לפני רבו אמצעיות דומה לעבד שמבקש פרס מרבו אחרונות דומה לעבד שקבל פרס מרבו יונפטר והולך לו ת"ר מעשה בתלמיד אחד ישירד לפני התיבה בפני רבי אליעזר והיה מאריך יותר מדאי א"ל תלמידיו רבינו כמה ארכן הוא זה אמר להם כלום מאריך יותר ממשה רבינו דכתיב ביה יאת ארבעים היום ואת ארבעים הלילה וגו' שוב מעשה בתלמיד א' שירד לפני התיבה בפני ר"א והיה מקצר יותר מדאי א"ל תלמידיו כמה קצרן הוא זה א"ל כלום מקצר יותר ממשה רבינו דכתיב 2 אל נא רפא נא לה א"ר יעקב אמר רב חסדא כל המבקש רחמים על חבירו אין צריך להזכיר שמו שנאמר אל נא רפא נא לה ולא קמדכר שמה דמרים: ת"ר יאלו ברכות שאדם שוחה בהן באבות תחלה וסוף בהודאה תחלה וסוף ואם בא לשוח בסוף כל ברכה וברכה ובתחלת כל ברכה וברכה מלמדין אותו שלא ישחה אר"ש בן פזי אריב"ל משום בר קפרא הדיוט כמו שאמרנו כהן

ד) תוס' ד"ה מלמדין וכו' ומיישינן ליהכא. נ"ב לומר ותוד מיישינן ליהכא:

ה) מגילה דף כה., ב) שם [ועמ"ש לעיל לג: גיטין הרי"ף ורמ"ש], ג) נ"מ נה, ד) [סוטה לח:], ה) [פירוש יענעג ברלאט], ו) גיטין ב. ע"ש, ז) [נ"ל מיוכחת דרב אמר לימא מהני מיוכחת דרב הונא וכו' כך היה הגירסא לפני רש"י וע' בסוף מ' קרבן נתנאל], ח) מכילתא דר"י פרשת בשלח, ט) [לפי שאינה להתפלל במקום נמוך כדאיתא לעיל י: הלכך קאמי ירד מ' רש"י ר"ה לב. ד"ה ירד], י) [תוספתא פ"ב ה"ח], כ) [שיך לדף לג:], ל) [נ"ו שיך לשם], מ) [וע"ע תוס' מגמות אמן ד"ה כל כהן כו'], נ) [פ"ב ה"ד], ס) [וע"ע תוס' ע"ג מ. ד"ה אם בא],

תורה אור השלם

1. וְאִתְנַפַּל לִפְנֵי יְיָ אֶת אַרְבָּעִים הַיּוֹם וְאֶת אַרְבָּעִים הַלַּיְלָה אֲשֶׁר הִתְנַפַּלְתִּי כִּי אָמַר יְיָ לְהַשְׁמִיד אֶתְכֶם:
דברים ט כה

2. וַיִּצְעַק מֹשֶׁה אֶל יְיָ לֵאמֹר אֵל נָא רְפָא נָא לָהּ:
במדבר יב יג

הגהות הב"ח

(א) תוס' ד"ה מלמדין וכו' ומיישינן ליהכא. נ"ב לומר ותוד מיישינן ליהכא:

גליון הש"ס

גמ' אר"ש בן פר אר"ל. במדרש רבה בראשית פרשה לט איתא רי"ל בשם רי"ל אמר כ"ג תחלת כל ברכה שותה והמלך בתחלת כל ברכה ובסוף כל ברכה שותה. רבי שימון בשם רי"ל אמר המלך משביה מורש לא היה מקף: **רש"י ד"ה** בתחלת הברכה וכו' ומסיימא בו'. עיין בקרבן נתנאל שמצא גירסא בקלף. מיוכחת דרב אמר לימא מהני מיוכחת דר"ה אמר לך ר"ש:

מוסף תוספות

א. בתוס' רי"ש הוסיף, וגם ממה ששי"ץ אומר להם על כל דבור ודבור דלא חשיב להו הפסקה. ב. בתוס' רי"ש כתב. תפלה למגילה וק"ש.

מוסף רש"י

[**חברותא כלפי שמיא.** וכי כמנהג מכיון ינהג בהקב"ה לדבר לפניו אלא במתכוין ואחר ומלאה לו כמופלו אלא יין בראשונה (מגילה כה.). **האומר יברכון טובים הרי זה דרכי מינות.** שאינו כולל רשעים בשנאתו של מקום, והכמים למדו (כריתות י:) מתלגה שריפה רע ומגלה הכתוב בין ממתי הקטורת שמגלין הכתוב בהרלאתן להיותן נאנחות אמת (מגילה שם. ועי' מנחות כו.). **וחזור לתפלתו ראשי.** ליטל את כפיו (סוטה לח:). **שהקדימתו מלה.** שרפתו, כמו כי אם קדמה, כלומר נתנה בו מלא יותר מדי (ערובין נד.). **רובן קשה ומיעוטן יפה.** כשיש לאדם מעט מהם יפה לגופו לרפואה ושוב שיהא לו קצת מזונא יהא לו כלום, אבל רובן קשה, כשיש לו הרבה (נ"מ"ו מ.). **פרס.** מתן (ב"ב כה.).

רב נסים גאון

תנו רבנן אלו ברכות שאדם שוחה בהן כו'. פי' בתלמוד ארץ ישראל בפ' מאימתי קורין הכל שוחין בהודאה עם שליח צבור ר' זעירא אמר ובלבד במודים כו' חני ובלבד שלא ישוח יותר מדאי ובבמ' דד' אבות נזיקין (בבא קמא דף מז) איתא שדרו של אדם לסוף (ע') (שבבע) שנה נעשה נחש והני מילי הוא דלא כרע במודים ובבמ' דסוטה בפ' אלו נאמרים בכל לשון (דף מז) אמרי בזמן ששליח צבור אומר מודים העם מה הם אומרים:

ג א מיי' פ"ו מהלכות תפלה הלכה ג סמג עשין יט טוש"ע או"ח סי' קכו סעיף ב: **נא** ב מיי' שם פ"ב טוש"ע שם וסי' נג סי"ז:

נב ג מיי' שם הלכה ד סמג שם טוש"ע או"ח סימן קיט סעיף ג וכמי' קכו סעיף ב:

נג ד מיי' פי"ד מהל' נפילת אפים כסיס מ"ל ה סמג עשין כ טוש"ע או"ח סימן קכח סעיף יט:

נד ה מיי' פ"ו"ז שם הלכה י טוש"ע שם סעיף ב:

נה ו טוש"ע או"ח סי' נג סעיף מז:

נו ז מיי' פ"ו מהל' תפלה הלכה ח ד סמג עשין יט טוש"ע או"ח סי' קכו סעיף ב:

נז ח מיי' פ"ח שם הלכה ד וס"ו ה"ל ג סמג שם טוש"ע או"ח סי' קיג סעיף ח:

נח ט מיי' פ"ב שם הל' יא סמג עשין יט טוש"ע או"ח סי' קכג סעיף ח:

נט י מיי' פ"ב שם הל' י סמג שם טוש"ע או"ח סי' קיג סעיף ח:

רבינו חננאל

[מחינן ליה במרזפתא דנפחא. פי' קורנס של נפחים]. האומר יברכון טובים הרי זה דרך המינות. פירוש, משום דמיחזי כשתי רשויות. העובר לפני התיבה וטעה וכו'. אוקימנא שליח צבור היורד בתחלה לפני התיבה, פעם ראשונה מסרב, כי מהבהב, ג' פושט את רגליו ויורד. אבל היורד תחתיו של זה שטעה בתפלתו, אינו רשאי לסרב כלל. ורב אסי אמר אמצעיות אין להן סדר. פי'. בג' ראשונות וכג' אחרונות הכל שוין שיש להם סדר, ואם טעה בהודאה או בשים שלום חוזר לעבודה. ולרב אסי אם טעה ואמר סלח לנו קודם השיבנו אינו צריך לחזור ולומר אתה חונן לאחריו השיבנו ואחריו סלח לנו, ואחרי שאמר השיבנו יאמר ראה נא בעניינו וכן בכל ברכות האמצעיות. וקיי"ל כרב אסי, דרב הונא לגבי רב אסי כתלמיד הוא נחשב. ותו דמתניתין מסייע ליה וקשיא לרב הונא. ואע"ג דשני, אשנויי לא סמכינן. ותו דתלמוד ארץ ישראל מסייע ליה דגרסינן בירושלמי ר' אליעזר הוי יתיב בחד בי כנישתא, על חזנא ואטרח על חד דייעול, ולא על, לסופה על לגבייה דר"א, א"ל לא יכעוס מרי עלי בגין דלא הרגא מתער לא עליה, א"ל עליך לא כעסתי אלא על הדין דאטרת עליך. בטוטאי אישתיק באופנים, אתון שיילין לר' אבון, אמר להו בשם ר' יהושע בן לוי זה שעובר תחתיו יתחיל ממקום שפסק, א"ל והתנינן מתחלת ברכה שטעה זה, אמר לון מכיון דעניתון קדושתא כמה שהיא תחלת ברכה. הלכך בין יחיד בין שליח צבור טעה בשלש ראשונות חוזר למגן אברהם, טעה בשלש אחרונות חוזר לעבודה, טעה באמצעיות אינו חוזר כלל אלא אומר במקום שזוכרה דייו. והוא דלא סיים צלותיה ולא עקר כרעיה, אבל אי עקר כרעיה אפי' באמצעיות חוזר. אל ישאל אדם צרכיו לא בשלש ראשונות ולא בשלש אחרונות. פירוש, קים להו לרבנן דדוקא ליחיד, אבל שאלה ששואלין הצבור כגון זכרנו לחיים בעשרת ימי תשובה וכיוצא בהן שרי, דהא שלש אחרונות עבודה והודאה ושים שלום שאלה נינהו ושרי. משום דשאילת צבור נינהו. ושמעינן מינה דאסור לכל מאן דמשני או מוסיף או גורע בג' ברכות ראשונות מן המטבע שטבעו חכמים בברכות, ואלו חזנים שמניחים מטבע ברכות ואומרים קדושות לאו שפיר עבדי, אבל המאריך באמצעיות בתפלתו ליח לן בה, דהא משה רבינו פעם האריך בתפלתו ארבעים יום ופעם קיצר ואמר אל נא רפא נא לה.

קידה על אפים. ומייתי קרא אע"ג דלא סכמן[א] נמי בענין אחר יש לומר דקיים ליה מקבלה דקידה על אפיס ומייתי קרא דמסייעו: **חזינא לאביי ורבא דמצלו אצלויי.** פירוש שהיו מטין על צדיהן: **יכוין** לבו באחת מהן. והא דאמרי' בסוף פרק ת"ה (דף ל:) לעולם יתוד אדם דעתו אם יכול לכוין יתפלל ואם לאו אל יתפלל יש לפרש התם נמי באחת מהן[ב]: **חציף** עלי מאן דמצלי בבקתא.

ולא"ת הכתיב ויצא יצחק מ)לשוח בשדה (בראשית כד) י"ל דהתם מייירי בהר המוריה כדאמרי' בפסחים פרק האשה (ד' פח.) לא מיצחק שקרא שדה וכו' מ"מ בקתא דהכא מייירי בנקעה במקום שרגילין שם בני אדם לעבור והולכי דרכים: **בסוי** חטאה. וטעמא לפי שאז מתביש על חטאו אבל אם מפרש חטאיו דומה שאינו מתביש עליו ומתרגין לעיל פרק קמא (ד' יב:) כל העושה דבר ומתביש מוחלים לו מיד:

הדרן עלך אין עומדין

כהן גדול בסוף כל ברכה ברכה והמלך תחלת כל ברכה וברכה וסוף כל ברכה וברכה אמר רבי יצחק בר נחמני לדידי מפרשא לי מיניה דריב"ל [1]הדיוט כמו שאמרנו כהן גדול תחלת [א] כל ברכה וברכה המלך כיון שכרע שוב אינו זוקף שנאמר [2]ויהי ככלות שלמה להתפלל וגו' קם מלפני מזבח ה' מכרע על ברכיו: ת"ר [ב]כ[3]קידה על אפים שנאמר [2]ותקד בת שבע אפים ארץ כריעה על ברכים שנאמר מכרוע על ברכיו השתחואה זו פשוט ידים ורגלים שנאמר [3]הבא נבא אני ואמך ואחיך להשתחות לך ארצה [ג]אמר רב חייא בריה דרב הונא חזינא להו לאביי ורבא [2]דמצלו אצלויי תני חדא הכורע בהודאה הרי זה משובח ותניא אידך הרי זה מגונה לא קשיא הא בתחלה הא לבסוף רבא כרע בהודאה תחלה וסוף אמרי ליה רבנן אמאי קא עביד מר הכי אמר להו חזינא לרב נחמן דכרע וחזינא ליה לרב ששת דקא עבד הכי והתניא [2]הכורע בהודאה הרי זה מגונה היהא בהודאה שבהלל והתניא הכורע בהודאה ובהודאה של הלל הרי זה מגונה כי תניא ההיא בהודאה דברכת המזון: **מתני'** המתפלל וטעה סימן רע לו ואם שליח צבור הוא סימן רע לשולחיו מפני [ג]ששלוחו של אדם כמותו אמרו עליו על ר' חנינא בן דוסא שהיה מתפלל על החולים ואומר זה חי וזה מת אמרו לו מנין אתה יודע אמר להם אם שגורה תפלתי בפי יודע אני שהוא מקובל ואם לאו יודע אני שהוא מטורף: **גמ'** אהייא א"ר חייא אמר רב ספרא משום חד דבי רבי באבות איכא דמתני לה אברייתא המתפלל [ד]צריך שיכוין את לבו בכולן ואם אינו יכול לכוין בכולן יכוין את לבו באחת א"ר חייא אמר רב ספרא משום חד דבי רבי באבות: אמרו עליו על רבי חנינא וכו': מנא הני מילי א"ר יהושע בן לוי דאמר קרא [4]בורא ניב שפתים שלום שלום לרחוק ולקרוב אמר ה' ורפאתיו א"ר חייא בר אבא [ד]א"ר יוחנן [ה]כל הנביאים כולן לא נתנבאו אלא למשיא בתו לתלמיד חכם ולעושה פרקמטיא לת"ח ולמהנה ת"ח מנכסיו אבל תלמידי חכמים עצמן [5]עין לא ראתה אלהים זולתך יעשה למחכה לו ואמר רבי חייא בר אבא אמר רבי יוחנן [ה]כל הנביאים כולן לא נתנבאו אלא לימות המשיח אבל לעולם הבא עין לא ראתה אלהים זולתך ופליגא דשמואל [ה]דאמר שמואל [ה]אין בין העוה"ז לימות המשיח אלא שעבוד מלכיות בלבד שנאמר [6]כי לא יחדל אביון מקרב הארץ וא"ר חייא בר אבא א"ר יוחנן כל הנביאים כולן לא נתנבאו אלא לבעלי תשובה אבל צדיקים גמורים עין לא ראתה אלהים זולתך ופליגא דר' אבהו דא"ר אבהו מקום [ה]שבעלי תשובה עומדין צדיקים גמורים אינם עומדין שנאמר [4]שלום שלום לרחוק ולקרוב לרחוק ברישא והדר לקרוב ורבי יוחנן אמר לך מאי רחוק שהיה רחוק מדבר עבירה מעיקרא ומאי קרוב שהיה קרוב לדבר עבירה (ו) ונתרחק ממנו השתא [ו]מאי עין לא ראתה אמר רבי יהושע בן לוי זה יין המשומר בענביו מששת ימי בראשית רבי [ז]שמואל בר נחמני אמר זה עדן שלא שלטה בו עין כל בריה שמא תאמר אדם הראשון היכן היה בגן ושמא תאמר הוא גן הוא עדן תלמוד לומר [7]ונהר יוצא מעדן להשקות את הגן גן לחוד ועדן לחוד: ת"ר מעשה שחלה בנו של ר"ג שגר שני ת"ח אצל רבי חנינא בן דוסא לבקש עליו רחמים כיון שראה אותם עלה לעלייה ובקש עליו רחמים בירידתו אמר להם לכו שחלצתו חמה אמרו לו וכי נביא אתה אמר להן לא נביא אנכי ולא בן נביא אנכי אלא כך מקובלני אם שגורה תפלתי בפי יודע אני שהוא מקובל ואם לאו יודע אני שהוא מטורף ישבו וכתבו וכוונו אותה שעה וכשבאו אצל ר"ג אמר להן העבודה לא חסרתם ולא הותרתם אלא כך היה מעשה באותה שעה חלצתו חמה ושאל לנו מים לשתות ושוב מעשה ברבי חנינא בן דוסא שהלך ללמוד תורה אצל ר' יוחנן בן זכאי וחלה בנו של ריב"ז אמר לו חנינא בני בקש עליו רחמים ויחיה הניח ראשו בין ברכיו ובקש עליו רחמים ויחה אמר רבי יוחנן בן זכאי אלמלי הטיח בן זכאי את ראשו בין ברכיו כל היום כולו לא היו משגיחים עליו אמרה לו אשתו וכי חנינא גדול ממך אמר לה לאו אלא הוא דומה כעבד לפני המלך ואני דומה כשר לפני המלך: [ח]ואמר רבי חייא בר אבא אמר רבי יוחנן יאל יתפלל אדם אלא בבית שיש שם חלונות שנאמר [8]וכוין פתיחן ליה בעליתיה (לקבל) [נגד] ירושלם אמר רב כהנא [ב]חציף עלי מאן דמצלי בבקתא ואמר רב כהנא [ט]לחציף עלי מאן דמפרש חטאיה שנאמר [9]אשרי נשוי פשע כסוי חטאה:

הדרן עלך אין עומדין

כהן גדול בסוף כל ברכה. כל מה שהוא גדול ביותר צריך להכניע ולהשפיל עצמו: **אינו זוקף.** עד שיגמור: **קם מלפני מזבח ה' מכרוע.** ריש"ה דקרא ויהי ככלות שלמה להתפלל והדר קם מכרוע: **אלא.** לשון משתמש משמע: **דמצלו אצלויי.** כשנופלין על פניהם אין פושטין ידיהם ורגליהם אלא מטין על צדיהן: **כשחלה.** כורע: **חזיא לרב נחמן דכרע.** תחלה וסוף: **בהודאה דהלל.** הודו לה' כי טוב: **מתני' אם שגורה.** אם סדורה תפלתי בפי במרוצה ואיני נכשל ומתנמי נוצעת מלבי אל פי כל מה שאני חפץ להאריך בתחנונים: **שטוח מטורף.** המוזר. [ג](לשון אחר) לשון טורפין לו תפלתו בפניו [ד] כלומר התפלה שהתפללו עליו מטורפת וטורדה ממנו ואינה מקובלת: **גמ' אהייא.** בהיכא ובאיזו מן הברכות הוי טעות סימן רע: **באבות.** שהוא מחלת התפלה רמז הוא שאין חפץ בה: **כורא ניב שפתים.** כשהניב בריא בחלש אז מוכנעת על השלום: **לא נתנבאו.** הטובות והנחמות: **עין לא ראתה.** לא נראית ולא נגלית לשום נביא: **רחוק.** שהיה רחוק כל ימיו מן העבירה דהיינו לדיק מעיקרו: **חלצתו חמה.** שלפתו ניטלה מגופו החמה הוא החולי הקודמו. חלצתו לשון [ט]חלץ מהסר: **לא חסרתם.** שעה: **כעבד.** בן בית נכנס ויוצא שלא בקרעות: **כשר לפני המלך.** שאינו רגיל לבא לפניו: **חלונות.** שגורמין לו שיכוין לבו שהוא מסתכל כלפי שמים ולבו נכנע: **דמצלי בבקתא.** בנקעה. שבשהוא במקום לגיעות חלה עליו אימת מלך ולבו נשבר:

הדרן עלך אין עומדין

ס א מיי' פ"ה מהלכות תפלה הלכה י:
סא ב מיי' שם הל' יג סמג עשין יט:
סב ג מיי' שם הל' יד וס"ש הלכה ה טוש"ע א"ח סי' קלא סעיף ה:
ד [טור א"ח סי' קכו וטו"ש סי' קיג ס"ג]:
סג ה מיי' פ"י מהלכות תפלה סמג שם טור א"ח סימן קא סעיף ה:
סד ו מיי' פ"ו מהלכות דעות הלכה ב:
סה ז מיי' פ"ח מהל' תשובה הל' ז:
סו ח מיי' פ"ע מהלכות תשובה הל' ג וסי"ב מהל' מלכים הל' ג:
סז ט מיי' פ"ז מהל' תשובה הלכה ד:
סח י מיי' פ"ה מהל' תפלה הלכה ו סמג עשין יט טוש"ע א"ח סי' ל סעיף ד:
סט כ טוש"ע שם סעי' ס:
ע ל מיי' פ"ב מהל' תשובה הל' ה טוש"ע א"ח סי' תח סעיף ב:

מוסף רש"י

קידה על אפים. קידה המורה בכל מקום שיהא אלא על אפיס (מגילה כב:). ארצה. משמע שלו שטוח לגמרי (שם שבועות טז:). דמצלו אצלויי. על צדיהן ולא נופלין על פניהם ממש, לפי שאין אדם משוח כשאי ליפול על פניו (מגילה שם). לא נתנבאו. עוכה לשמאל (סנהדרין צט:). ולעושה פרקמטיא לת"ח. מתעסק בממון ת"ח כדי להגיע לידם שכר והם מעיין לעסוק בתורה ע"י אלו (כתובות קיא:). עין לא ראתה. עין שוס נביא לא ראתה אם אשר יעשה הקב"ה למחכה לו זולתי עיניך אתה אלהים (ישעיה סד ג) לאין קץ לדבר (סנהדרין שם). שנאמר כי לא יחדל אביון מקרב הארץ. משמע לעולם, אלמא יש עניות ועשירות, שמע מינה נחמות שנתנבאו הנביאים ולא יהיה כמעני עוד (זכריה יד) לא לימות המשיח נתנבאו, שהן מן העולם הזה, דת"ל חדל לך מביון (שבת סג:). צדיקים גמורים אינם עומדין. דגדול כמן של בעלי תשובה שאין בריה יכולה לעמוד (לפניהם) (בגמרא שם) (סנהדרין שם). לרחוק ברישא. שמתרחק מן הקב"ה ואח"כ שב אליו בתשובה, והדר שלום לקרוב, מעיקרא לדיק גמור, דגדול כמן של בעלי תשובה (שם). שהיה רחוק מדבר עבירה. כל ימיו דהייטו לדיק גמור (שם). חציף עלי מאן דמפרש חטאיה. לרכיס, נראה שאינו כוס ונכלס כדבר (סוטה ז:).

הדרן עלך אין עומדין

רבינו חננאל

קידה על אפים שנאמר ותקוד בת שבע אפים ארץ. פי', דקבלה היתה בידם דקידה על אפים ומסמיך ליה אקראי. לאביי ורבא דמצלי אצלויי. פי', לא היו שחים פניהם בקרקע להדיא, אלא מטים על הצד. דאמר קרא בורא ניב שפתים. פי', המתפלל וראה ששפתותיו עשו תנובה, בידוע שנשמעת תפלתו, שנאמר בורא ניב שפתים וגו'. אמר רב כהנא חציף עלי מאן דמצלי בבקתא. פירוש, כמו שדה אר רחוב.

סליק פ"ה לפ"ש

עין משפט נר מצוה

ס א מיי' פ"ה מהלכות תפלה הלכה י:
סא ב מיי' שם הל' יג סמג עשין יט:
סב ג מיי' שם הל' יד וס"ש הלכה ה טוש"ע א"ח סי' קלא סעיף ה:
ד [טור א"ח סי' קכו וטו"ש סי' קיג ס"ג]:
סג ה מיי' פ"י מהלכות תפלה הלכה א:
סד ו מיי' פ"ו מהלכות דעות הלכה ב:
סה ז מיי' פ"ח מהל' תשובה הל' ז:
סו ח מיי' פ"ע מהלכות תשובה הל' ג וסי"ב מהל' מלכים הל' ג:
סז ט מיי' פ"ז מהל' תשובה הלכה ד:
סח י מיי' פ"ה מהל' תפלה הלכה ו סמג עשין יט טוש"ע א"ח סי' ל סעיף ד:
סט כ טוש"ע שם סעי' ס:
ע ל מיי' פ"ב מהל' תשובה הל' ה טוש"ע א"ח סי' תח סעיף ב:

תורה אור השלם

1. וַיְהִי בְּכִלּוֹת שְׁלֹמֹה לְהִתְפַּלֵּל אֶל יְיָ אֵת כָּל הַתְּפִלָּה וְהַתְּחִנָּה הַזֹּאת קָם מִלִּפְנֵי מִזְבַּח יְיָ מִכְּרֹעַ עַל בִּרְכָּיו וְכַפָּיו פְּרֻשׂוֹת הַשָּׁמָיִם: מלכים א ח נד
2. וַתִּקַּד בַּת שֶׁבַע אַפַּיִם אָרֶץ וַתִּשְׁתַּחוּ לַמֶּלֶךְ וְהָאִמֶּר יְחִי אֲדֹנִי הַמֶּלֶךְ דָּוִד לְעֹלָם:
מלכים א א לא
3. וַיִּסַּפֵּר אֶל אֲבִיו וְאֶל אִמּוֹ וַיִּגְעַר בּוֹ אָבִיו וַיֹּאמֶר לוֹ מָה הַחֲלוֹם הַזֶּה אֲשֶׁר חָלָמְתָּ הֲבוֹא נָבוֹא אֲנִי וְאִמְּךָ וְאַחֶיךָ לְהִשְׁתַּחֲוֹת לְךָ אָרְצָה: בראשית לז י
4. בּוֹרֵא נִיב שְׂפָתָיִם שָׁלוֹם שָׁלוֹם לָרָחוֹק וְלַקָּרוֹב אָמַר יְיָ וּרְפָאתִיו: ישעיהו נז יט
5. וּמִבְּלִעָדַי לֹא שָׁמְעוּ לֹא הָאָזִינוּ עַיִן לֹא רָאָתָה אֱלֹהִים זוּלָתְךָ יַעֲשֶׂה לִמְחַכֶּה לוֹ: ישעיהו סד ג
6. כִּי לֹא יֶחְדַּל אֶבְיוֹן מִקֶּרֶב הָאָרֶץ עַל כֵּן אָנֹכִי מְצַוְּךָ לֵאמֹר פָּתֹחַ תִּפְתַּח אֶת יָדְךָ לְאָחִיךָ לְעֲנִיֶּךָ וּלְאֶבְיֹנְךָ בְּאַרְצֶךָ:
דברים טו יא
7. וְנָהָר יֹצֵא מֵעֵדֶן לְהַשְׁקוֹת אֶת הַגָּן וּמִשָּׁם יִפָּרֵד וְהָיָה לְאַרְבָּעָה רָאשִׁים: בראשית ב י
8. וְדָנִיֵּאל כְּדִי יָדַע דִּי רָשִׁים כְּתָבָא עַל לְבָיְתֵהּ וְכַוִּין פְּתִיחָן לֵהּ בְּעַלִּיתֵהּ נֶגֶד יְרוּשְׁלֶם וְחַמֵּנִין תְּלָתָה בְיוֹמָא הוּא כָּרֵךְ עַל בִּרְכָתֵהּ וּמְצַלֵּא וּמוֹדֵא קֳדָם אֱלָהֵהּ כְּל קֳבֵל דִּי הֲוָא עָבֵד מִן קַדְמַת דְּנָה:
דניאל ו יא
9. לְדָוִד מַשְׂכִּיל אַשְׁרֵי נְשׁוּי פֶשַׁע כְּסוּי חֲטָאָה:
תהלים לב א

הגהות הב"ח

(ו) גמ' לדבר עבירה מעיקרא ונתרחק:

הגהות הגר"א

[א] גמ' כהן גדול מחלת. נ"ל וסוף:

מוסף תוספות

א. ובתוס' רי"ש כתב. וא"ת השתחואה נמי הא כתיב אפים ארץ ישתחוו לך, ואומר רבינו יעקב דקים ליה וכו'. ב. ובתוס' רי"ש הוסיף, והיינו באבות דראמרינן הכא.

רב נסים גאון

אמר ר' חייא בריה דרב הונא חזינא לאביי ורבא דכי נפלי על אנפיהו מצלו אצלויי. איתא בסס' מגילה בפ' הקורא את המגילה עומד ירשב (דף כג) רב איקלע (לבית) [לבבל]

בתענית צבור נפל כולי עלמא על אפייהו רב לא נפל מאי טעמא רצפה של אבנים היתה ומשום אבן משכית אית דאמר דמשום האי טעמא הוו אביי ורבא מצלו אצלויי. במס' ע"ז בגמ' דבני מערבא בפ' ר' ישמעאל (הלכה א) אמרו עליה אי אתה משתחוה אכל אתה משתחוה על אבני בית המקדש רב מפקד לדבי רב אחא ר' אמי מפקד לאנשי ביתיה כד תהוון נפקין לתענייתא לא תהוון רבעין כאורחיכון ר' יונה רבע על סיטריה ר' אחא רבע על סיטריה: אמר רב (ששת) [כהנא] חציף עלאי מאן דמפרש חטאיה שנא' (תהלים לב) אשרי נשוי פשע כסוי חטאה. אית בפרק יום הכפורים (דף פז) רב רמי כתיב אשרי נשוי פשע כסוי חטאה וכתיב (משלי כח) מכסה פשעיו לא יצליח לא קשיא כאן בחטא שאינו מפורסם כאן בחטא מפורסם רב זוטרא בר טוביה אמר לא קשיא כאן בעבירות שבין אדם לחבירו כאן בעבירות שבין אדם למקום:

מסורת הש"ס

א) מגילה כב: שבועות מז:, ב) [מגילה כב: ע"ש], ג) [מגיגה י: קידושין מא: מג. מדרש עב: מיר יב: ב"מ לו. ממות לג:], ד) סנהדרין צט., ה) שבת סב. קנא: פסחים סח. סנהדרין שם [דף לא:], ו) סנהדרין סז, ז) [שם אית' ר"ל], ח) [נעיל לא. ע"ש], ט) סוטה ז: ע"ש, י) כל"ל תר"ע, כ) (נעיל ה:), ל) [הוסע ה], מ) [טוחת התו' מהא דאמרי' לעיל מו: ואין שיחה אלא תפלה].

ביצד מברכין וכו' חוץ מן היין. שמתוך משיגותו קבעו לו ברכה לעצמו וכן הפת: **כורא מיני דשאים.** לפי שיש בכלל פרי האדמה דשאים חרעים כגון קטניות ורבי יהודה בעי היכר ברכה לכל מין ומין: **גמ' קדש הלולים.** נטע רבעי כתיב ומשמע שני הלולים טעון באכילתו כשתאכלנו בשנה הרביעית שהוא מותר באכילה: **מאי מיבעי ליה.** הלולים לשון תלולים חד מיניהו אתא לאורויי אחליה והדר אחליה הוייאהו לתולין ע"י פדיון אם בתא לאוכלו חוץ לירושלים וחד לגמרא שלא לאמרה תורת רבעי אלא בכרם שנא' קדש הלולים דבר שמהללין בו טעון תלול חהו יין: **שאין אומרים.** הלוים שיר של קרבן במקדש אלא על היין כשמנסכין נסכי מזבח: **כיצד למ"ד כו'.** כולה קיומא דברכה הוא וה"ק הניחא הא דילפת ברכה מהכא למאן דתני נטע רבעי דאית ליה כל פירות האילן בתורת רבעי אלא דרש מהכא דבר דטעון הלול טעון תלול אייתר ליה חד הלול לברכה: **מאי איכא למימר.** הא מיבעי ליה למדרש שאין תלול אלא במקום הלול: **חד פני כרם רבעי.** בכל מקום שיש בשנה נטע רבעי תני איהו כרם: **הניחא לי יליף ג"ש.** דרש למלתיה בג"ש ואייתר ליה חד הלול לברכה: **אשכחן לאחריו.** דלאשכחן בברכה המזון דכתיב ואכלת ושבעת וברכת (דברים ח): **חייב בעוללות.** וכרמך לא תעולל (ויקרא יט). איזהו עוללות כל שאין להן פסיגין לא כתף ולא נטף [a] אלא שורה יחידית של ענבים: **קמה פוכיה.** דלאשכחן דלאברכה רחמנא ברכה דכתיב תאכל בה לחם וגו' (דברים ח) וסמיך ליה ואכלת ושבעת וברכת: **לד מזבח.** יין לנסכים וסלת למנחות: **ו' מינין.** האמורים בארץ חטה ושעורה וגו' (שם ח) ובתרייהו כתיב ואכלת ושבעת וברכת: **שכן טעונים בכורים.** דהכי אמרינן במנחות (פ"ט ד' פד:) נאמר כאן ארץ [b] כי נאתי אל הארץ (דברים כו) ונאמר להלן ארץ חטה ושעורה [c] מה להלן שבח הארץ אף כאן שבח הארץ: **אלא סברא הוא.** לתרוייהו אית להו פירכא למאן דתני כרם ויליף ברכה מז' המינים איכא פירכא שכן טעונים בכורים ולמאן דתני נטע רבעי איכא למפרך התינח מידי דבר נטיעה דלאו בר נטיעה מגלן אלא סברא הוא דכיון דנהנה צריך להודות למי שברא אם: **מעל.** כנהנה מן ההקדש דכתיב לה' הארץ ומלואה כדאמרינן לקמן: [d] **נאמר ברכה.** הרי היא לבני אדם: גוזל

ביצד מברכין על הפירות [a] על פירות האילן הוא אומר בורא פרי העץ חוץ מן היין שעל היין הוא אומר בורא פרי הגפן ועל [b] פירות הארץ הוא אומר בורא פרי האדמה חוץ מן הפת שעל [c] הפת הוא אומר המוציא לחם מן הארץ [d] ועל הירקות הוא אומר בורא פרי האדמה רבי יהודה אומר בורא מיני דשאים: **גמ'** מנא ה"מ [e] דתנו רבנן [1] קדש הלולים לה' מלמד שטעונים ברכה לפניהם ולאחריהם מכאן אמר ר"ע אסור לאדם שיטעום כלום קודם שיברך והאי קדש הלולים להכי הוא דאתא האי מיבעי ליה חד דאמר רחמנא [f] אחליה והדר אכליה ואידך דבר הטעון שירה טעון חלול ושאינו טעון שירה אין טעון חלול וכדר' שמואל בר נחמני א"ר יונתן [g] דאמר ר' שמואל בר נחמני א"ר יונתן מנין [h] שאין אומרים שירה אלא על היין שנאמר [2] ותאמר להם הנפן החדלתי את תירושי המשמח אלהים ואנשים אם אנשים משמח אלהים במה משמח מכאן שאין אומרים שירה אלא על היין הניחא למאן דתני [i] נטע רבעי אלא למאן דתני כרם רבעי מאי איכא למימר דאתמר ר' חייא ור' שמעון ברבי [j] חד תני כרם רבעי וחד תני נטע רבעי ולמאן דתני כרם רבעי הניחא אי יליף ג"ש דתניא ר' אומר נאמר כאן [3] להוסיף לכם תבואתו ונאמר להלן [4] ותבואת הכרם מה להלן כרם אף כאן כרם אייתר ליה חד הלול לברכה ואי לא יליף גזרה שוה ברכה מנא ליה ואי נמי יליף גזרה שוה אשכחן לאחריו לפניו מנין הא לא קשיא [k] דאתיא בקל וחומר [l] כשהוא שבע מברך כשהוא רעב לא כל שכן אשכחן כרם שאר מינין מנין דיליף מכרם מה כרם דבר שנהנה וטעון ברכה אף כל דבר שנהנה טעון ברכה איכא למפרך מה לכרם שכן חייב בעוללות קמה תוכיח מה לקמה שכן חייבת בחלה כרם יוכיח [m] וחזר הדין לא ראי זה כראי זה ולא ראי זה כראי זה הצד השוה שבהן דבר שנהנה וטעון ברכה אף כל דבר שנהנה טעון ברכה מה להצד השוה שבהן שכן יש בו צד מזבח ואתי נמי זית דאית ביה צד מזבח וזית מצד מזבח אתי והא בהדיא כתיב ביה כרם דכתיב [5] ויבער מגדיש ועד קמה ועד כרם זית אמר [n] רב פפא [o] כרם זית אקרי כרם סתמא לא אקרי מ"מ קשיא מה להצד השוה שבהן שכן יש בהן צד מזבח אלא דיליף לה משבעת המינין מה שבעת המינין דבר שנהנה וטעון ברכה אף כל דבר שנהנה טעון ברכה מה לשבעת המינין [p] שכן חייבין בבכורים ועוד התינח לאחריו לפניו מנין הא לא קשיא דאתי בקל וחומר כשהוא שבע מברך כשהוא רעב לכ"ש ולמאן דתני נטע רבעי הא תינח כל דבר נטיעה דלאו בר נטיעה כגון בשר ביצים ודגים מנא ליה אלא סברא הוא אסור לו לאדם שיהנה מן העולם הזה בלא ברכה: ת"ר [q] אסור לו לאדם שיהנה מן העוה"ז בלא ברכה [r] וכל הנהנה מן העוה"ז בלא ברכה מעל מאי תקנתיה ילך אצל חכם ילך אצל חכם מאי עביד ליה הא עביד ליה איסורא אלא אמר רבא ילך אצל חכם מעיקרא וילמדנו ברכות כדי שלא יבא לידי מעילה אמר רב יהודה אמר שמואל כל הנהנה מן העוה"ז בלא ברכה כאילו נהנה מקדשי שמים שנא' [6] לה' הארץ ומלואה ר' לוי רמי כתיב לה' הארץ ומלואה וכתיב [7] השמים שמים לה' והארץ נתן לבני אדם לא קשיא כאן קודם ברכה כאן

ביצד מברכין. לא שייך להקשות תנא היכא קאי דקתני כיצד כדפריך בריש מכילתין (ד' ב.) משום דהכא סברא הוא לברך דדמסיק בגמרא דאסור ליהנות מן העולם הזה בלא ברכה אי נמי י"ל דקאי אמתני' דמי שמתו (ד' כ:) דקתני בעל קרי מברך לאחריו ואינו מברך לפניו והכי נמי שייך הכא לברך על כל דבר ודבר ע"כ קאמר הכא כיצד מברכין:

אחליה והדר **אכליה.** תימה למה לי קרא הא בפ"ב דקדושין (ד' מ:) גמרינן קדש קדש ממעשר שני א"כ נילף ממעשר שני וי"ל אי לאו קרא דהלולים הוה אמינא דאדרבה נילף לחומרא קדש קדש משביעית ואין לו פדיון [8]. עוד פי' רבינו חיים כהן אי מהתם הוה אמינא כי מעשר שני ממש ודוקא בזמן שמעשר שני נוהג כמו בשנה ראשונה ושניה ורביעית וחמישית לשמטה נוהג חלול אבל שביעית ושתים שמעשר עני דוקא אימא לא קמ"ל חלולים [9]:

שאין אומרים שירה אלא על היין.

פירוש אין אומרים שירה על שום אכילת מזבח כגון זריקת דמים [a] ונסוך המים כי אם על היין אבל ודאי מצינו שירה בלא יין כגון הלל שבשמיעת פסחים [b] (תמיד נשמט ד' סד.) [ע"ש בתוספות]:

ולמאן דתני כרם רבעי וכו'. ועתה קיימא לן דרבעי נוהג אף בחו"ל מיהו בכרם נוהג ולא בשאר אילנות דכל המיקל בארץ הלכה כמותו בח"ל [c] וכרם רבעי בזמן הזה [d] מחלנין על [e] שוה פרוטה ושומקו ומטילו לנהר וכן מפורש בשאלתות דרב אחאי [פרשת קדושים סימן ק]:

ואתי נמי זית במה הצד. וא"ת איכא למפרך מה להלל השוה שכן חייבים בלקט דפרט בכרם היינו לקט משא"כ בזית דאין בו לקט וי"ל דיש לה למפרך פירכא אפי' יהא הלל השוה משוב למיתי זית מיניה מ"מ קאמר דשאר מינים לא ידע מיניה:

תינח לאחריו. דעיקר ברכה לאחריו קדכתיב ואכלת ושבעת וברכת: **לפניו** לכ"ש. לאו ק"ו הוא דאם כן תהא ברכה לפניו מדאורייתא ונעיל פרק מי שמתו (דף כא.) משמע גבי בעל קרי דלאו דאורייתא הוא ואפי' רבי יהודה לא פליג אלא משום דעשאן כהלכות דרך ארץ (שם ד' כב.) [f]:

דבר שאין גדולו מן הקרקע. כגון בשר וחלב. וא"ת אמאי איצטריך בשר אפילו ירקות נמי לא אתיא [g] ליה וי"ל דאיכא למימר קמה תוכיח ולפי' רש"י ניחא דגרים דלאו בר נטיעה מנין ואיכא למימר דאתא משאר אילנות דאיכא למפרך מה להנך שכן חייבים בפיאה: **אלא** סברא הוא אסור לאדם שיהנה כו'. וקרא דנסיב לעיל אסמכתא בעלמא והגמרא היה סבור מתחלה דלמוד גמור הוא: כאן

מסורת הש"ס

[a] (לקמן נ.), [b] מ"כ פ' קדושים פ"ג פ"ו, ג) ערכין י.ל. יב., ד) (לקמן מח: ע"ש פירש"י ד"ה כשהוא שבע וכו' וד"ה כשהוא רעב וכו'), [e] (קדושין ה: כא. וש"נ), ו) כ"מ פ"ו:, ז) תוספתא רפ"ד, ח) [פלא פ"ז מ"ד], [e] אשר תכיא מאלקך, י) (דברים ח), [ש"ין לע"ב], [l] (וע"י תוס' כ"ק סט: ד"ה קדש וכו' ביאור דאמור וכו' קדושין מד: ד"ה נמכר), [m] (ועי' היטב תוס' קדושין כ: ד"ה אמרוג), [n] (וע"ע תוס' יומא עט. ותוס' סוכה כו: ותוס' חולין קז. ד"ה ולא).

תורה אור השלם

1. וּבִשְׁנָה הָרְבִיעִת יִהְיֶה כָּל פִּרְיוֹ קֹדֶשׁ הִלּוּלִים לַיְיָ:
ויקרא יט כד

2. וַתֹּאמֶר לָהֶם הַגֶּפֶן הֶחְדַּלְתִּי אֶת תִּירֹשִׁי הַמְשַׂמֵּחַ אֱלֹהִים וַאֲנָשִׁים וְהָלַכְתִּי לָנוּעַ עַל הָעֵצִים:
שופטים ט יג

3. וּבִשְׁנָה הַחֲמִישִׁת תֹּאכְלוּ אֶת פִּרְיוֹ לְהוֹסִיף לָכֶם תְּבוּאָתוֹ אֲנִי יְיָ אֱלֹהֵיכֶם:
ויקרא יט כה

4. לֹא תַזְרַע כַּרְמְךָ כִּלְאָיִם פֶּן תִּקְדַּשׁ הַמְּלֵאָה הַזֶּרַע אֲשֶׁר תִּזְרָע וּתְבוּאַת הַכָּרֶם:
דברים כב ט

5. וְיִבְעַר אֵשׁ בְּלֶפֶדִים וְשָׁלַח בְּקָמוֹת פְּלִשְׁתִּים וַיִּבְעַר מִגָּדִישׁ וְעַד קָמָה וְעַד כֶּרֶם זָיִת:
שופטים טו ה

6. לְדָוִד מִזְמוֹר לַיְיָ הָאָרֶץ וּמְלוֹאָהּ תֵּבֵל וְשֹׁבְבֵי בָּהּ:
תהלים כד א

7. הַשָּׁמַיִם שָׁמַיִם לַיְיָ וְהָאָרֶץ נָתַן לִבְנֵי אָדָם:
תהלים קטו טז

גליון הש"ס

גמ' אחליה והדר אכליה. מירושלמי פ"ז דפאה אמר אחז דרשה דהכא לא מתחנני רבנן מין ה' לח. וכן הוא בירושלמי פ"ב דשבת אל דרשה דאלה הדברים אלו ר"ש מלאכות: **שם** חד תני כרם רבעי. עי' תוס' מנ ע"ב רש"י ד"ה קלא ותע"ג: **שם** כרם דת איקרי. וכמין זה תוס' קלנ ע"ב וש"י: **תוס'** ד"ה ולמאן כו' שוה פרוטה. וכן הוא בירבינו יונה וכ"ש ותמוה לי כיון דלמאן מלול מלול מתמעטר לינעי מלול על דבר שבעלו לוה וצ"ע:

מוסף תוספות

א. בתוס' רי"ש הוסיף. אבל כיון ששמענו מהאי קרא שמחללין אותו כמעשר אית לן למלף שפיר קדש קדש ממעשר. **ב.** בתוס' רי"ש הוסיף, הקטרה. **ג.** בתוס' רי"ש הוסיף, וגם בלילי פסחים ובמלחמה כדאשכחן ביהושפט בדברי הימים. **ד.** בתוס' רי"ש כתב. דקי"ל כמאן דתני כרם רבעי אבל נטע רבעי לא הוי וקיימא לן כל המיקל וכו' א"כ אין נטע רבעי נוהג עכשיו אבל כרם רבעי נוהג. **ה.** בתוס' רי"ש כתב. דאיכא למיפרך מה להני שכן מין אילן ויש בהם דין ערלה ונטע רבעי משא"כ בירקות (ועיין שם במגיה שהארוך הרבה בבאור הגירסה שבדברי התוס' "מה להנך שכן חייבים בפאה והביא מספר מעשי חייא שגורס "חייבים בערלה").

עין משפט נר מצוה

א א מיי' פ"ח מהל' ברכות [הלכה ט ב] סמג עשין כז טוש"ע א"ח סימן רכ סי"ח: **ב** ב מיי' וסמג שם טור וש"ע א"ח סימן רג סעיף ח:
ג ג מיי' פ"ג שם הל' ג סמג שם טוש"ע א"ח סי' קסז סעיף ב:
ד ד מיי' פ"ח שם [הל' ח] סמג שם טוש"ע א"ח סימן רה סעיף ח:
[ה] מיי' פ"ג מהל' כלי המקדש הלכה ב:
[ו] מיי' פ"ט מהלכות מעשר שני [הל' ח] טוש"ע י"ד סימן רלד סעיף ז וכהג"ה שם:
ה ז ח מיי' פ"ח מהל' ברכות הל' ב סמג שם טור א"ח סימן רי סעיף ח:
ט [מיי' פ"ב מהל' כלאים הלכה ג]:

מוסף רש"י

המרציא לחם מן הארץ. עשר מינות הללו כנגד עשר מלוות המלויות במתנותה, לא תחרוש, זריעת כלאים, לקט, שכחה, ופאה, חלה, תרומה, מעשר ראשון, ושני, ועני, וכנגד עשר מיתות שנמתקלו זה (מסכת קד יד) מנמית מליר לבהמה ועשה לבהמה המדם להוליא לחם מן הארץ (סידור רש"י סי' תכ, הפרדס עמ' קצ) ולכן צריך לבצוע בעשר אצבעות כנגד עשר אלו (הפרדס שם). **כשהוא** שבע מברך. מצוה לברך ולהודות על שבעו, כשהוא רעב. והוא גם להפיק רצונו על ידי ברכתו של הקב"ה, לא כל שכן. זה צריך לברך להקב"ה יותר (לקמן נח:). **וזית מצד מזבח** אתי. דמתיה, ולי מדרשה בני למלניה, הא בכלל כרם הוא (ב"מ פז:).

רבינו חננאל

ואי נמי יליף גזרה שוה אשכחן לאחריו לפניו מנין. [פירוש] ואפילו אי יליף גזירה שוה ואייתר ליה חד הילול לברכה, כמה דאייתר חד הילול למאן דתני נטע רבעי, הא תינח לאחריו, ברכה לפניו מנא להו לתרוייהו. ודחינן הא לא קשיא, כיון דילפת ברכה לאחריהם מן התורה, ברכה לפניהם [מ]קל וחומר מיתו לה, כשהוא שבע מברך כשהוא רעב לא כל שכן ועמדה ההלכה. ודיקינן הא ניחא למאן דתני נטע רבעי, ומרבי לכל אילן ברביעי, אייתר ליה חד הילול לברכה לאחריהם, ולפניהם מקל וחומר, אלא למאן דתני כרם רבעי, אייתר ליה חד הלול לברכה בכרם לפניה, ולאחריה מקל וחומר, שאר מינים שטעונים ברכה לפניהם ולאחריהם מנא ליה. ולמאן דתני נטע רבעי הא תינח מידי דבר נטיעה, מידי דלאו נטיעה כגון ירקות מנא לן. ושנינן לא קשיא כל גידולי קרקע קא מרבי. הא תינח גידולי קרקע אבל בשר חגבים וביצים וכיוצא בהן מנא לן. ולא מצאו שניהם ר' חייא ור' שמעון ברבי תשובה. ואסיקנא למאן דתני כרם רבעי, שבעת המינין טעונין ברכה לפניהם ולאחריהם, לאחריהם מן התורה ולפניהם מקל וחומר. ולמאן דתני נטע רבעי, כל גדולי קרקע טעונין ברכה מן התורה ושאר דברים סברא הוא שאסור לאדם שיטעום כלום קודם שיברך.

כאן לאחר ברכה. וכן בפ׳ כל כתבי (שבת ד׳ קיט.) אמרי׳ כשהיו מניחים השולחן היו אומרים השמים שמים לה׳ והארץ נתן לבני אדם: **כאן** בזמן שישראל עושין רצונו של מקום שנאמר ואספת דגנך. וא״ת והא לקמן בזמן שאין ישראל עושין רצונו של מקום מוקמי׳ ליה. וי״ל דמייתי ולאי שעושין רצונו אבל אין עושין רצונו כ״כ דאינם לדיקים גמורים [9] ועוד י״ל דפליג ליה אהא דלקמן שבת לפרש מה בין עושים ואין עושין [10] והכא בעושים ואין עושים כי הדדי (6) מיינהו: **דרך** טרקסמון. פירש״י היינו דאורייתא אבל מדרבנן גם אבר קובעת כדמשמע בפ׳ יולא דופן (נדה ד׳ מז:) איזהו אבר שחייב במעשר וכו׳ וכן מוכח בפ׳ המביא (גיטין ד׳ לה.):

טובא גריר. מכאן משמע שאסור לשתות יין בערב פסח מן המנחה ולמעלה ואם רוצה לשתות צריך לשתות הרבה דטובא מגריר גריר: לא

כאן לאחר ברכה א״ר חנינא בר פפא כל הנהנה מן העוה״ז בלא ברכה כאילו גוזל להקב״ה וכנסת ישראל שנא׳ [1] גוזל אביו ואמו ואומר אין פשע חבר הוא לאיש משחית ואין אביו אלא הקב״ה שנא׳ [2] הלא הוא אביך קנך ואין אמו אלא כנסת ישראל שנא׳ [3] שמע בני מוסר אביך ואל תטוש תורת אמך מאי חבר הוא לאיש משחית א״ר חנינא בר פפא חבר הוא לירבעם בן נבט שהשחית את ישראל לאביהם שבשמים: ר׳ חנינא בר פפא רמי כתיב [4] ולקחתי דגני בעתו וגו׳ וכתיב [5] ואספת דגנך וגו׳ ל״ק כאן בזמן שישראל עושין רצונו של מקום כאן בזמן שאין ישראל עושין רצונו של מקום ת״ר [6] ואספת דגנך מה ת״ל לפי שנא׳ [7] לא ימוש ספר התורה הזה מפיך יכול דברים ככתבן ת״ל ואספת דגנך הנהג בהן מנהג דרך ארץ דברי ר׳ ישמעאל ר״ש בן יוחי אומר אפשר אדם חורש בשעת חרישה וזורע בשעת זריעה וקוצר בשעת קצירה ודש בשעת דישה וזורה בשעת הרוח תורה מה תהא עליה אלא בזמן שישראל עושין רצונו של מקום מלאכתן נעשית ע״י אחרים שנא׳ [7] ועמדו זרים ורעו צאנכם וגו׳ ובזמן שאין ישראל עושין רצונו של מקום מלאכתן נעשית ע״י עצמן שנא׳ ואספת דגנך ולא עוד אלא שמלאכת אחרים נעשית על ידן שנא׳ [8] ועבדת את אויביך וגו׳ אמר אביי הרבה עשו כרבי ישמעאל ועלתה בידן כר׳ שמעון בן יוחי ולא עלתה בידן א״ל רבא לרבנן במטותא מינייכו ביומי ניסן וביומי תשרי לא תתחזו קמאי כי היכי דלא תטרדו במזוניכו כולא שתא: אמר רבה בר בר חנה א״ר יוחנן משום רבי יהודה בר׳ אלעאי בא וראה שלא כדורות הראשונים דורות האחרונים דורות הראשונים עשו תורתן קבע ומלאכתן עראי זו וזו נתקיימה בידן דורות האחרונים שעשו מלאכתן קבע ותורתן עראי זו וזו לא נתקיימה בידן ואמר רבה בר בר חנה אר״י משום ר״י בר׳ אלעאי [6] בא וראה שלא כדורות הראשונים דורות האחרונים דורות הראשונים היו מכניסין פירותיהן דרך [3] טרקסמון כדי לחייבן במעשר דורות האחרונים מכניסין פירותיהן דרך גגות דרך חצרות דרך קרפיפות כדי לפטרן [3] מן המעשר [3] דא״ר ינאי אין הטבל מתחייב במעשר עד שיראה פני הבית שנא׳ [9] בערתי הקדש מן הבית ור׳ יוחנן אמר אפי׳ חצר קובעת שנא׳ [10] ואכלו בשעריך ושבעו: חוץ מן היין וכו׳: מאי שנא יין אילימא משום דאשתני לעלויא אשתני לברכה והרי שמן דאשתני לעלויא ולא אשתני לברכה [7] דאמר רב יהודה אמר שמואל וכן א״ר יצחק א״ר יוחנן שמן זית מברכין עליו בפה״ע אמרי התם משום דלא אפשר היכי נבריך נבריך בורא פרי הזית פירא גופיה זית אקרי ונבריך עליה בורא פרי עץ זית אלא אמר מר זוטרא חמרא זיין משחא לא זיין ומשחא לא זיין והתנן [8] הנודר [3] מן המזון מותר במים ובמלח והוינן בה מים ומלח הוא דלא אקרי מזון הא כל מילי אקרי מזון נימא תיהוי תיובתא דרב ושמואל דאמרי אין מברכין בורא מיני מזונות אלא בה׳ המינין בלבד וא״ר הונא באומר כל הזן עלי אלמא משחא זיין אלא חמרא סעיד ומשחא לא סעיד וחמרא מי סעיד [9] והא רבא [7] הוה שתי חמרי כל מעלי יומא דפסחא כי היכי דנגרריה ללביה וניכול מצה טפי טובא גריר פורתא סעיד ומי סעיד כלל והכתיב [11] ויין ישמח לבב אנוש ולחם לבב אנוש יסעד וגו׳ נהמא הוא דסעיד חמרא לא סעיד אלא חמרא את ביה תרתי סעיד ומשמח נהמא מסעד סעיד שמוחי לא משמח אי הכי נבריך עליה שלש ברכות לא קבעי אינשי סעודתייהו עלויה א״ל רב נחמן בר יצחק לרבא אי קבע עלויה סעודתיה מאי א״ל לכשיבא אליהו ויאמר אי הויא קביעותא השתא מיהא [7] בטלה דעתו אצל כל אדם: גופא אמר רב יהודה אמר שמואל וכן א״ר יצחק א״ר יוחנן [8] שמן זית מברכין עליו בורא פרי העץ היכי דמי אילימא [9] דקא שתי ליה (משתה) אוזוקי מזיק ליה [10] דתניא [9] השותה שמן של תרומה משלם את הקרן ואינו משלם את החומש [11] הסך שמן של תרומה משלם את הקרן ומשלם את החומש אלא דקא אכיל ליה על ידי פת אי הכי הויא ליה פת עיקר והוא טפל ותנן [12] זה הכלל [13] כל שהוא עיקר ועמו טפלה מברך על העיקר ופוטר את הטפלה אלא דקא שתי ליה ע״י אניגרון דאמר רבה בר שמואל [7] אניגרון מיא דסלקא [8] אנסיגרון מיא דכולהו גוזל להקב״ה. את בריכתו: **וכנסת ישראל.** שכשחטאו הפירות לוקין: **אין פשע.** ולפי שהוא מיקל רואים האחרים ולמדין ממנו לעשות כן ליהנות מן העולם בלא ברכה ולכך נקרא זה המיקל חבר לאיש משחית: **לירבעם בן נבט.** שחטא והחטיא את ישראל כך הוא חוטא ומחטיא: **בזמן שעושין רצונו.** הלגן שלהם וכשאין עושים רצונו עוטלו ומראה להם שהוא שלו: **דברים כלשונן.** שלא יעסוק בדרך ארץ: **הנהג בהם.** עם דברי תורה: **מנהג דרך ארץ.** שאם תבא לידי צורך הברייות סופך ליבטל מדברי תורה: **אפשר.** בתמיה אפשר כדברין: **ביומי ניסן.** ימי הקציר: **ביומי תשרי.** לריכת הגתות והבדים: **דרך טרקסמון.** דרך שערי החצר והבית: **פני הבית.** פתח כניסה ויציאה: **אין הטבל מתחייב במעשר.** מן התורה. אבל אכילת קבע אסור לאכול מדרבנן: **זיא אקרי.** והוה ליה בורא פרי הפרי שהפרי קרוי זית ואין זו בריאת שמים כי בידי אדם היא בריאה זו אבל גבי גפן הגפן היא הענ והענבים הם פרי הגפן: **חמרא זיין.** להכי משיב לקבוע לו ברכה לעצמו: **ואמר רב הונא.** הא דקתני מותר במים ובמלח ואסור בשאר אוכלין ומשקין לאו באומר קונם מזון עלי דאין מזון אלא מה׳ מיני דגן חטין ושעורין וכוסמין ושבולת שועל ושיפון אלא באומר כל הזן עלי קונם וכל מילי נהי דלא אקרו מזון מיהו מיזן זייני בר ממיס ומלח אלמא משחא זיין: **סעיד.** משיב נפשי ממזון: **והכתיב ויין ישמח לבב אנוש.** וסיפא דקרא ולחם לבב אנוש יסעד משמע אבל יין אינו אלא משמח. ומשני לאו כדקאמרת אלא לחם יסעד ולא ישמח אבל יין סועד ומשמח: **אי הכי.** דזיין וסעיד מזון הוא ולבריך עליה שלש ברכות לאחריו ואין אומרין לקמן בפרקין (דף לז.) כל שהוא משבעת המינין ולא מין דגן חכמים אומרים ברכה אחת: **אוזוקי מזיק.** לגופיה ואין זו אכילה שטעונה ברכה דגבי ברכה ואכלת כתיב [6]: **דסניא.** דלאו בר אכילה היא: **השופה שמן של תרומה.** בשוגג: **משלם את הקרן.** כשאר מזיק את חבירו בממונו: **ואין משלם חומש.** דגבי חומש אכילה כתיב ואיש כי יאכל קדש בשגגה (ויקרא נב) פרט למזיק [7]: **ע״י הפה.** משוס לפתן: **ע״י אניגרון.** מין מאכל הוא ונוטעים לתוכו שמן ושנוי במשנה בכמה מקומות: **דאמר רבה בר שמואל.** לא אתא הכא אלא לפרושי לן מאי מיהו: **מיא דסלקא.** מיס שסלקו בהן תרדין: דכולהו

עין משפט נר מצוה

ו א מיי׳ פ״ג מהל׳ תלמוד תורה הלכה ז טושע״ע י״ד סי׳ רמו סעיף כא [בהגה] ומ״ש סי׳ קטו:
ז ב מיי׳ פ״ג מהל׳ מעשר הלכה ו ופרק ד [הל׳ ה] סה״מ עשין קלה טושע״ע י״ד סי׳ שלא סעיף פג:
ח ג טושע״ע י״ד סי׳ ריח סעיף יט:
ט ד טושע״ע א״ח סימן תעא סעיף א:
י ה ו מיי׳ פ״ח מהלכות ברכות הלכה ב סמג עשין מ טושע״ע א״ח סי׳ רכ סעיף ד:
יא ז מיי׳ פ״י מהלכות תרומות הלכה יא:
יב ח מיי׳ שם הלכה ב:
יג ט מיי׳ פ״ג מהלכות ברכות הל׳ ה סמג עשין מ טושע״ע א״ח סי׳ רכ סעיף ד ופ״ז סי׳ ריב

תורה אור השלם

1. גּוֹזֵל אָבִיו וְאִמּוֹ וְאֹמַר אֵין פֶּשַׁע חָבֵר הוּא לְאִישׁ מַשְׁחִית:
2. הֲלֹא הוּא אָבִיךָ קָנֶךָ הוּא עָשְׂךָ וַיְכוֹנְנֶךָ: דברים לב ו
3. שְׁמַע בְּנִי מוּסַר אָבִיךָ וְאַל תִּטֹּשׁ תּוֹרַת אִמֶּךָ: משלי א ח
4. לָכֵן אֶשְׁוּב וְלָקַחְתִּי דְגָנִי בְּעִתּוֹ וְהִצַּלְתִּי צַמְרִי וּפִשְׁתִּי לְכַסּוֹת אֶת עֶרְוָתָהּ: הושע ב יא
5. וְנָתַתִּי מְטַר אַרְצְכֶם בְּעִתּוֹ יוֹרֶה וּמַלְקוֹשׁ וְאָסַפְתָּ דְגָנֶךָ וְתִירֹשְׁךָ וְיִצְהָרֶךָ: דברים יא יד
6. לֹא יָמוּשׁ סֵפֶר הַתּוֹרָה הַזֶּה מִפִּיךָ וְהָגִיתָ בּוֹ יוֹמָם וָלַיְלָה לְמַעַן תִּשְׁמֹר לַעֲשׂוֹת בְּכֹל הַכָּתוּב בּוֹ כִּי אָז תַּצְלִיחַ אֶת דַּרְכֶּךָ וְאָז תַּשְׂכִּיל: יהושע א ח
7. וְעָמְדוּ זָרִים וְרָעוּ צֹאנְכֶם וּבְנֵי נֵכָר אִכָּרֵיכֶם וְכֹרְמֵיכֶם: ישעיהו סא ה
8. וַעֲבַדְתָּ אֶת אֹיְבֶיךָ אֲשֶׁר יְשַׁלְּחֶנּוּ יְיָ בָּךְ בְּרָעָב וּבְצָמָא וּבְעֵרֹם וּבְחֹסֶר כֹּל וְנָתַן עֹל בַּרְזֶל עַל צַוָּארֶךָ עַד הִשְׁמִידוֹ אֹתָךְ: דברים כח מח
9. וְאָמַרְתָּ לִפְנֵי יְיָ אֱלֹהֶיךָ בִּעַרְתִּי הַקֹּדֶשׁ מִן הַבַּיִת וְגַם נְתַתִּיו לַלֵּוִי וְלַגֵּר לְיָתוֹם וְלָאַלְמָנָה כְּכֹל מִצְוָתְךָ אֲשֶׁר צִוִּיתָנִי לֹא עָבַרְתִּי מִמִּצְוֹתֶיךָ וְלֹא שָׁכָחְתִּי: דברים כו יג
10. כִּי תְכַלֶּה לַעְשֵׂר אֶת כָּל מַעְשַׂר תְּבוּאָתְךָ בַּשָּׁנָה הַשְּׁלִישִׁת שְׁנַת הַמַּעֲשֵׂר וְנָתַתָּה לַלֵּוִי לַגֵּר לַיָּתוֹם וְלָאַלְמָנָה וְאָכְלוּ בִשְׁעָרֶיךָ וְשָׂבֵעוּ: דברים כו יב
11. וְיַיִן יְשַׂמַּח לְבַב אֱנוֹשׁ לְהַצְהִיל פָּנִים מִשָּׁמֶן וְלֶחֶם לְבַב אֱנוֹשׁ יִסְעָד: תהלים קד טו

רבינו חננאל

[דורות הראשונים היו מכניסין פירותיהן דרך טרסמון כדי להחייבן במעשר והיו פירותיהן מתברכין. פירוש, דרך שערי גנות ופרדיסים ודרך הרבים, שבכך מתחייבין במעשרות ולא היו מערימין עליהן. ובריש ויקרא רבה הושיש לו אגודה טרקסימא, דאלמא טרקסימא ירק הוא, וטרכסימון דרך פירות. וזה [ה]מעשר הוא מעשר שני שנאמר בו בערתי הקדש מן הבית, גם מעשר עני כמו כן, אבל מעשר ראשון חייב בגורן. ירושלמי ברישא כלאים עושין טרוקסימון]. ור׳ יוחנן אמר אפילו חצר קובעת שנאמר ואכלו בשעריך ושבעו. זה המעשר הוא מעשר שני ומעשר עני, אבל מעשר ראשון חייב בגורן. [הנודר מן המזון וכו׳. עי׳ פר׳ ר״ח עירובין ל, א]. [והא רבא הוה שתי חמרא כל מעלי יומא דפסחא כי היכי דנגרדיה ללביה. כדאשכחן בפרק ערבי פסחים בגמרא סמוך למנחה]. [אכסיגרון מיא דכולי שלקי. בלשון ישמעאל אלשליק. כולהו שלקי. פי׳ של כל העשבים השלוקים]..

מסורת הש״ס

ה) גיטין דף פח., ב) [ע״פ ריש״י ותו׳ שם], ג) שם וב״מ פז:, ד) [לקמן לו.], ה) עיי״ס כו: תף לג., ו) פסחים קו:, ז) [פסחים מד. סוכה ל.], ח) תוספתא תרומות ריפ״ז, ט) לקמן מא. מד., י) שבועות כב. [ויומא עו.], כ) [ע״ל אכסיגרון כך אימא ביומא עו. שבועות כב. וכן פי׳ בערוך], ל) [ד״ה פני אמר ד״ה אין], מ) [דברים מז], נ) [פסחים לב.], ס) וכלה בעושין ועושין ואין עושין כי הדדי כנ״ל ופי׳ לקמן מפרק מה בין עושין ואין עושין כל כך בסברת הגמ׳ בתירוץ א׳ ואין עושין כלל ואיכא ג׳ נבות דע״כ נ״ל דס״ל הכי מין המישב הכי ב׳ פסוקים דהאי קרא דועמדו זרים אייר בעושין ומפיק מייה דאפי׳ אמיפת דגן אינם נרייכים לעשות כמ״ש מלאכת דגן באותו קרא ועמדו זרים ורעו צאנכם וכי נכר אכריכם וקרא דואספת דגנך אייר בלין עושין ע״כ פי׳ דאין עושין כ״כ דאל״כ קשה כמאי מוקמת לקרא דולקחתי דגני אבל הכא ל״ר״ח נ״פ אי ס״ד דאית ליה הא׳ סברא למיפק מהאי קרא דועמדו זרים אפי׳ מלאכת אמיפת דגן נמה ליה להקשות הכי מרי קראי אהדדי ולקחתי דגני מואספת דגנך עדיפא מייה ה״ל להקשות קרא דולקחתי דגני אקרא דועמדו זרים דמשמע אפי׳ זרים יעשו בשבילו אלא דאי דלא מפיק מילי מהאי קרא כמו ר׳ ישמעאל וא״כ נ״ל דאיה אלא לר׳ מעלות אלו לאין עושין כלל ולעושין אבל לעושין ואין עושין כ״כ אין לו שום ראיה לאלק בייסום ובי הדדי ניעסו ואם כן ע״כ פליגי אהדדי,

הגהות הב״ח

(א) תוס׳ ד״ה כאן בזמן וכו׳ כי הדדי. נ״ב בשייהם בעצמן הם אוסיפים את הדגן אלא שאם אין עושין ליקח הדגן מרשותם:

גליון הש״ס

תוס׳ ד״ה כאן בזמן. ועוד ״ל בו׳. עי׳ תוספות רבד״ס (תלמ״ש סי׳ ל״ט):

מוסף רש״י

דרך טרקסמון. דרך הכנוסה מחוץ לינכס לפנים, ודומה לי שהוא לשון יוחי ממו (ויומא נ.) טרקסין (גיטין פא.) ערק לשון כיסא פיס הוא (יומא נב.) אלא לשון טרוקי גלי, ערק שער, וסימון בית, כלומר מקומי סימון (רש״י בע״ז). **כדי לחייבן במעשר.** דקי״ל אין הטבל מתחייב במעשר עד שיראה פני הבית ותעיל ליה דרך שער, לאפוקי דרך חלונות ודרך גגות דלא, ויליף מוחלבו בשעריך בכ״מ בהשוכר (גיטין שם). **אין הטבל מתחייב במעשר.** לאפוקי מילתא בכרי בשדה, עד שיראה פני הבית. שיכנס דרך הפתח שהוא פני הבית ולא דרך גגות וקרפיפות (ב״מ פז:). ואכלו בשעריך. ותמא לגי׳ ובו׳ מעשה שנכנסו לשעריך (שם). **כל הזן עלי.** תמני׳ דאסר ליה בכל מילי, לא דאמר ליאסר עלי מזון, ודאיתי לא מיקרי מזון אלא ה׳ מינין דהוו מין דגן דחייבי יסעדי ליפת, אלא כגון דאמר ליאסר עלי כל הזן, דמשמע כל דבר המשביע, דכל מילי דייני מזון ממיס ומלח, אבל מיסעד לא

אכסיגרון ולא מיקרי מזון (ערובין ל.). **אניגרון.** מין מאכל שנתנין בו יין וכמה מקומות שנינו בתוספתא אניגרון ואכסיגרון שנתנין בו יין ושמן (יומא עו.).

דכולהו שלקי. כל מיני ירק שלוק: **המוסס בגרונו.** ולריך לתת בו שמן הרבה דהוה ליה שמן עיקר ומיגרון טפל: **לא יערענו בשמן.** בשבת דמסתי ליה בתוך גרונו ואינו בולעו וכיון דלא בלע ליה מוכחא מילתא דלרפואה הוא וחכמים גזרו על כל רפואות הנכרות משום שמיקת שמנים שהיא מלאכה: **אחלה.** כלומר לכתחלה לא יתן השמן בפיו לשם ערעור כי אם לשם בליעה ואם בא להשהותו ישהנו: **דאיכא ליה הנאה מיניה.** לגד הרפואה יש לו הנאת אכילה: **והלכתא וכו' עד פעור להו** לא גרסינן ומה"ג הוא: **קמחא דחטי.** אוכל קמח חטים כמות שהיא: **בורא פרי האדמה.** כשאר כוסס חטין דתניא לקמן בפרקין (ד' לז.) שמברך בורא פרי האדמה: **דאשתני.** וגרע הואיל ולא אשתני לעלויא מעלייתא: **במלתיה קאי.** והוה ליה ככוסס חטין: **הכא איכא ליה עלויא אחרינא.** הלכך יצא מכלל פרי ונכנס לדרך אכילתו לא בא. אבל השמן מיד בא בשביל לכנס לדרך אכילתו ועיקר הפרי לכך נטעוהו הלכך פרי הוא: **מאי לאו.** מדאמר שערי מכנס דס"ל בחטי בפה"א דחשיב: **ומי גרע ממלח וזמית.** והיכי מיסק אדעתין דלא מברכי ברכה: **זמית.** שלמיר"א (א): **קוקיאני.** תולעים שבמעיים: **דאיכא ליה הנאה.** באכילה: **קורא.** רך של דקל. כשענפיו גדלים בכל שנה ושנה כדרך כל האילנות הנוסף בשנה זו רך ובשנה שניה מתקשה ונעשה עץ: **לגון סופו להקשות.** שאם אינו תולשו בעתו הוא מתקשה כעץ: **אדעתא דפונגא.** לאכלו כשהוא רך ושמו פונגא: **לגף.** מין עץ: **אדעתא דפרחא.** שם פריו: **מיני גפה.** הוא גף. לפי שגדלים בו כמה מיני אכילה קרי ליה מיני: **תמרות.** בתוך העלים גדלים כמין תמרות ובולטין בעלה כמו בעלין של ערבה: **אביונות.** הוא הפרי: **קפריסין.** הוא קליפה גדולה שסביבות הפרי כעין קליפה הגדולה סביב אגוזים דקים: **לגף נטעי אינשי אדעתא דשופא.** לאכול את העלים ואת התמרות שאינן ממעטין את האילן בכך: **דקלא לא נטעי אינשי אדעתא.** לאכול את הקורא שהאוכלו ממעט ענפי האילן: **ערלה בחוצה לארץ.** מדברי סופרים היא: **דכל המיקל בארץ.** בערלה הלכה כמותו בחוצה לארץ. דכיון דאינה מן התורה הלך אחר המיקל: **גבי מעשר.** דהא דר"ע לגבי מעשר איתמר דמעשר פירות האילן דבארץ גופה דרבנן שהתורה לא חייבה לעשר אלא דגן תירוש ויצהר: **כלאים בכרם.** קסבר מין ירק הוא: **מ"מ לכ"ש הוה ליה ספק ערלה וכו'.** (ב) האי מ"מ מסקנא דפירכא דרבינא הוא ולמימר שאף הפרי עצמו מותר בחוצה לארץ דהא בארץ ספק הוא ותנן ספק ערלה כו': **וכסוריא.** אדם נוטה שכנגד דוד וסוסיפה על גבול ארץ ישראל: **וכחוצה לארץ.** הלוקח מן החשוד על הערלה ויודע הוא שיש בפרדסו זקנות ונטיעות: **יורד ולוקח.** הימנו אף על פי שספק הוא אם יביא מן הנטיעות: ובלבד

דכולהו שלקי א"כ [א]הוה ליה אניגרון עיקר ושמן טפל ותנן זה הכלל כל שהוא עיקר ועמו טפלה מברך על העיקר ופוטר את הטפלה הכא במאי עסקינן [ב]בחושש בגרונו דתניא [ג]החושש [ד]בגרונו לא יערענו בשמן תחלה בשבת אבל נותן שמן הרבה לתוך אניגרון ובולע פשיטא [ה]מהו דתימא כיון דלרפואה קא מכוין לא לבריך עליה כלל קמ"ל [ו]כיון דאית ליה הנאה מיניה בעי ברוכי. וגרסינן הדבריס (ז) דאם אדם שותה [ח]משקין אם המשקין רעים לשתות דלית ליה הנאה מיניה לא בעי ברוכי ואי אית ליה הנאה מייניה בלא הרפואה בעי ברוכי: **והלכתא.** שכתוב בספרים לא גרסי' דלשון ה"ג הוא עד קמחא וכו': **קמחא דחטי.** גראה דלא מיירי בקמחא ממש דאם כן לא אייכא בה ברכה דבורא פרי האדמה אלא מיירי בקמחא [ט] שקורין אישקלא"טיר או בקמח שעושין משעולת שועל שמיבשין בתנור: **לא נטעי אינשי אדעתא דקורא.**

וסבר גמ' כוותיה דשמואל וא"כ אותן לולבי גפנים דלא נטעי אינשי אדעתא דהכי מברכינן עליהן שהכל נהיה בדברו ואותן שקדי' כשהם רכים אוכלים קליפתם החיצונה ולא נטעי להו אדעתא דהכי למיכל להו כשהן רכים כי אם לאכול הגרעינין שלהן כשיתבשלו מברך עליהן נמי שהכל: קליפי

לא יערענו. פירש"י להשהותו וא"ת א"כ לפלוג וליתני בדיקה מאי איריא ע"י אניגרון אפילו בעינה שרי לבלעו לאלתר דהא אינו אסור אלא לערער דהיינו להשהותו ע"כ פי' הר"י לא יערענו אפי' בבליעה בלא שהייה שכל שהייה אינה אלא לרפואה קרי ליה ערעור ואפי' כשבולעו והיינו טעמא דמתסר משום דקא מוכחא מילתא דלרפואה קא מכוין א"כ יש לייחד פירוש[א] רש"י לא יערענו להשהותו אבל נותן הוא לתוך אניגרון ואפילו להשהותו אז בולעו (ג) בעיינה בלא שהייה: **כיון דאית ליה הנאה מיניה** בעי ברוכי. וגרסינן הדבריס (ד) דאם אדם שותה [ה]משקין אם המשקין רעים לשתות דלית ליה הנאה מיניה לא בעי ברוכי ואי אית ליה הנאה מייניה בלא הרפואה בעי ברוכי: **והלכתא.** שכתוב בספרים לא גרסי' דלשון ה"ג הוא עד קמחא וכו': **קמחא דחטי.** גראה דלא מיירי בקמחא ממש דאם כן לא אייכא בה ברכה דבורא פרי האדמה אלא מיירי בקמחא [ט] שקורין אישקלא"טיר או בקמח שעושין משעולת שועל שמיבשין בתנור: **לא נטעי אינשי אדעתא דקורא.**

וסבר גמ' כוותיה דשמואל וא"כ אותן לולבי גפנים דלא נטעי אינשי אדעתא דהכי מברכינן עליהן שהכל נהיה בדברו ואותן שקדי' כשהם רכים אוכלים קליפתם החיצונה ולא נטעי להו אדעתא דהכי למיכל להו כשהן רכים כי אם לאכול הגרעינין שלהן כשיתבשלו מברך עליהן נמי שהכל: קליפי

דמאי איריא ע"י אניגרון אפילו בעינה שרי לבלעו לאלתר דהא אינו אסור אלא לערער דהיינו להשהותו ע"כ פי' הר"י לא יערענו אפי' בבליעה בלא שהייה שכל שהייה אינה אלא לרפואה קרי ליה ערעור ואפי' כשבולעו והיינו טעמא דמתסר משום דקא מוכחא מילתא דלרפואה קא מכוין א"כ יש לייחד פירוש[א] רש"י לא יערענו להשהותו אבל נותן הוא לתוך אניגרון ואפילו להשהותו אז בולעו (ג) בעיינה בלא שהייה: **כיון דאית ליה הנאה מיניה** בעי ברוכי. וגרסינן הדבריס (ד) דאם אדם שותה [ה]משקין אם המשקין רעים לשתות דלית ליה הנאה מיניה לא בעי ברוכי ואי אית ליה הנאה מייניה בלא הרפואה בעי ברוכי: **והלכתא.** שכתוב בספרים לא גרסי' דלשון ה"ג הוא עד קמחא וכו': **קמחא** דחטי. גראה דלא מיירי בקמחא ממש דאם כן לא אייכא בה ברכה דבורא פרי האדמה אלא מיירי בקמחא [ט] שקורין אישקלא"טיר או בקמח שעושין משעולת שועל שמיבשין בתנור: **לא נטעי אינשי אדעתא דקורא.**

וסבר גמ' כוותיה דשמואל וא"כ אותן לולבי גפנים דלא נטעי אינשי אדעתא דהכי מברכינן עליהן שהכל נהיה בדברו ואותן שקדי' כשהם רכים אוכלים קליפתם החיצונה ולא נטעי להו אדעתא דהכי למיכל להו כשהן רכים כי אם לאכול הגרעינין שלהן כשיתבשלו מברך עליהן נמי שהכל: קליפי

אבל דשערי לא לבריך עליה כלל קמ"ל ומי גרע ממלח וזמית [ד]דתנן [ה]על המלח ועל [ו]הזמית אומר שהכל נהיה בדברו אצטריך סד"א מלח וזמית עביד אינש דשדי לפומיה אבל קמחא דשערי הואיל [ז]וקשה לקוקיאני לא לבריך עליה כלל קמ"ל כיון דאית ליה הנאה מיניה בעי ברוכי: [ח]קורא רב יהודה אמר בורא פרי האדמה ושמואל אמר [ט]שהכל נהיה בדברו רב יהודה אמר בורא פרי האדמה פירא הוא ושמואל אמר שהכל נהיה בדברו הואיל וסופו להקשות אמר ליה שמואל לרב יהודה [י]שיננא כוותך מסתברא דהא צנון סופו להקשות [יא]ומברכינן עליה בורא פרי האדמה ולא היא צנון נטעי אינשי אדעתא דפונגלא דקלא לא נטעי אינשי אדעתא דקורא וכל היכא דלא נטעי אינשי אדעתא דהכי לא מברכינן עליה והרי צלף דנטעי אינשי אדעתא דפרחא ותנן [יב]על מיני נצפה על העלין ועל התמרות אומר בורא פרי האדמה ועל האביונות ועל הקפריסין אומר בורא פרי העץ אמר רב נחמן בר יצחק צלף נטעי אינשי אדעתא דשותא דקלא לא נטעי אינשי אדעתא דקורא ואע"ג דקלסיה שמואל לרב יהודה הלכתא כותיה דשמואל: אמר רב יהודה אמר רב [יג]צלף של ערלה בחוצה לארץ זורק את האביונות ואוכל את הקפריסין למימרא דאביונות פירי וקפריסין לאו פירי ורמינהו על מיני נצפה על העלים ועל התמרות אומר בורא פרי האדמה ועל האביונות ועל הקפריסין אומר בורא פרי העץ הוא דאמר כר"ע דתנן [יד]רבי אליעזר אומר צלף מתעשר תמרות ואביונות וקפריסין ר"ע אומר [טו]אין מתעשר אלא אביונות בלבד מפני שהוא פרי ונימא הלכה כרבי עקיבא אי אמר הלכה כרבי עקיבא הוה אמינא אפי' בארץ קמ"ל [טז]כל המיקל בארץ הלכה כמותו בחוצה לארץ אבל בארץ לא ונימא הלכה כרבי עקיבא בחוצה לארץ דכל המיקל בארץ הלכה כמותו בח"ל אי אמר הכי הוה אמינא הנ"מ גבי מעשר אילן דבארץ גופא מדרבנן אבל גבי ערלה דבארץ מדאורייתא אימא בח"ל נמי נגזור קמ"ל רבינא אשכחיה למר בר רב אשי דקא זריק אביונות וקאכיל קפריסין א"ל מאי דעתך כר' עקיבא דמיקל ולעביד מר כב"ש דמקילי טפי דתנן [יז]צלף ב"ש אומרים כלאים בכרם וב"ה אומרים [יח]אין כלאים בכרם אלו ואלו מודים שחייב בערלה הא גופא קשיא אמרת צלף ב"ש אומרים כלאים בכרם אלמא מין ירק הוא והדר תני אלו ואלו מודים שחייב בערלה אלמא מין אילן הוא הא לא קשיא ב"ש ספוקי מספקא להו ועבדי הכא לחומרא והכא לחומרא מ"מ לב"ש הוה ליה ספק ערלה ותנן [יט]ספק ערלה בא"י אסור ובסוריא מותר ובח"ל יורד ולוקח

ערלה בחוצה לארץ זורק את האביונות ואוכל הקפרס. שמע מינה דאביונות הן פירא ואסורין בערלה כדכתיב וערלתם ערלתו את פריו, אבל הקפרס אינו פרי לפיכך מותר. ורמינן עלה הא דתני על מיני נצפה [וכו' על] האביונות ועל הקפריסין בורא פרי העץ, אלמא תרוייהו פירא נינהו. ושנינן רב דאמר כר' עקיבה דתנן ר' אליעזר אומר צלף מתעשר תמרים אביונות וקפריסין, ר' עקיבה אומר אינו מתעשר אלא אביונות בלבד מפני שהוא פרי. ומקשינן, ונימא הילכתא כר' עקיבה. [ושנינן, אי אמר הלכה כר' עקיבה] הוה אמינא אפילו בארץ קפרס דערלה שרי, קמ"ל בחוצה לארץ שרי בארץ אסור, ונימא הילכתא כר' עקיבה בחוצה לארץ דשמע מינה כל המיקל בארץ הלכה כמותו בחוצה לארץ, אי אמרת הכי הילכתא כר' עקיבה [בחוצה לארץ] הוה אמינא הני מילי הילכתא כר' עקיבה גבי מעשר, דהא ר' עקיבה לא איירי אלא במעשר, כדתנן ר' עקיבה אומר אינו מתעשר אלא אביונות משום שהוא פרי, דמעשר בזמן הזה מדרבנן הוא בארץ, ולפיכך הילכתא כמותו בחוצה לארץ. אבל ערלה מדאורייתא אסורה בארץ, [אימא] לאו הילכתא כדברי המיקל בחוצה לארץ, לפיכך [צריך] רב לפרש ולומר כי קפרס של ערלה בחוצה לארץ שרי.

הגהות הב"ח

(א) רש"י ד"ה זמית שלמייר"ש. נ"ב פי' מי מלח: (ב) ד"ה מ"מ נ"ב"ש וכו' עלה וכו' וכולה האי מ"מ: (ג) תוס' ד"ה לא יערענו וכו' אז בולעו. נ"ב ואפי' ובולע אז בולעו אז בולעו: (ד) ד"ה כיון וכו' וגרסינן הדבריס. נ"ב עיין לקמן דף ל"מ ע"א גבי שמיטת רבה:

גליון הש"ס

גמ' הואיל וקשה לקוקיאני. כדאיתא שבת דף קט:

מוסף תוספות

א. בתוס' ד"ש כתב. ורבינו שמואל פירש דבולע הוי כמו אז בולע והאי נותן אערערו קאי דנותן ומערער ע"י ערוב אניגרון אז בולע השמן ממש. ב. בתוס' רי"ש כתב. דלא מיירי בקמח הנטחן כמו קמח סולת שלנו שאותו קמח אינו ראוי לברך עליו ב"פ האדמה ולא דמי לכוסס את החטה שהוא ראוי לאכול בזה הענין. אלא מיירי בקמח שאינו נטחן כל כך ויש בו עדיין טעם חטה וראוי לאכול בזה הענין, ופעם אחרת פי' לנו רבינו שהוא קמח נטחן לגמרי כעין שלנו, אבל משל קליות הוא שמיבשים אותו בתנור והקמח קלי ויש שנוהגים לעשות כן מקמח של שבולת שועל במקומנו.

לעזי רש"י

שלמייר"א. מי-מלח.

מוסף רש"י

צלף. מין אילן הטוען ג' מיני פירות, אביונות וקפריסין ולולבין, ומי שאיתה לאלי ליתיה לאלי (שבת ל: ב"ב כח:) אילן גדול הוא ונעבל ענפיו הרבה וג' מיני אוכל יש בפירותיו (שבת קנ:). **וכסוריא.** היא ארם נוטה שכנגד דוד וסנפיר עם ארץ ישראל וקבבר כיבוש יחיד לא שמיה כיבוש הלכך פסיקו מותר (קדושין לח:). **ובחוצה לארץ.** דמחיק עפי' ולא מיתלף (שם). יורד. ישראל ולוקח מן הסעיר"ם הלוקחו מפרדס שיש בו נטיעות ילדות וזקנות וישראל יודע שהוא נכנס שם ולוקח לכתחילה (שם).

עין משפט נר מצוה

יד א ב מיי' פ"ח מהל' ברכות הל' ג סמג עשין מ עוש"ע או"ח סי' רכ סעיף ד:

טו ג מיי' פי"ח מהלכות שבת הל' כד עוש"ע או"ח סי' שכח סעיף לב [רב אלפס שבת סוף פי"ד דף מד]:

טז ד עוש"ע או"ח סי' רד סעיף ח:

יז ה מיי' פ"ג מהלכות ברכות הלכה כ סמג עשין כו עוש"ע או"ח סי' רח סעיף ה:

יח ו ז ח מיי' פ"ח שם הלכה ג ל [ז] ח סמג שם עוש"ע או"ח סי' רד סעיף א:

יט ט עוש"ע או"ח סי' רג סעיף ח:

כ י מיי' פ"ח מהלכות ברכות הלכה ו סמג שם עוש"ע או"ח סי' רכ סעיף ו:

כא כ מיי' פ"י מהל' מ"ע ומעשר רבעי הלכה ג סמג עשין קלו עוש"ע יו"ד סימן רלד סעיף ג:

כב ל מיי' פ"ב מהל' תרומות הלכה ד:

כג מ מיי' פ"ה מהל' כלאים הל' כ עוש"ע יו"ד סי' רלו סעיף עו:

כד נ מיי' פ"י מהלכות מאכלות אסורות הל' יא [יב] סמג לאוין קמד עוש"ע יו"ד סימן רלד סעיף ט י:

רבינו ניסים

א' אמר הכי הוה אמינא הני מילי מעשר (ירק) [אילן] דבארץ גופיה מדרבנן. שינון במסכת ראש השנה בפ' א' באחד בתשרי ראש השנה לשנים ולשמטים וליובלי לנטיעה ולירקות ובברייתא (שם דף י:) לירקות ולמעשרות ואמרינן לירקות מאי ניהו מעשר ירק היינו מעשרות תנא דרבנן וקתני דאורייתא וליתני דאורייתא ברישא איידי דחביבה ליה אקדמה ותנא דידן תנא דרבנן וכל שכן דאורייתא ובמסכת יומא בפרק יום הכפורים (דף פג) איתא נמי גוזזין כרישין ואוכל ואינו צריך לעשר והני מילי ירק דרבנן ובתחילי' מסכת מעשרות דבני מערבא אמרי ירקות מנין איסי בן עקביא אומר המעשרות לירק מדבריהן לפי שהכתוב לא זכר אלא זרע הארץ ופרי העץ כדכתיב וכל מעשר הארץ מזרע הארץ מפרי העץ אבל ירק מדרבנן הוא כדפרשי':

רבינו חננאל

קמחא דחיטי רב יהודה אמר בורא פרי האדמה ורב נחמן אמר שהכל נהיה בדברו. והלכה כרב נחמן. על המלח ועל הזמית אומר שהכל נהיה בדברו. פי' זמית מרק. שכן בלשון יון קורין למרק זומין. קורא **רב יהודה אמר בורא פרי האדמה ובו' שמואל אמר שהכל נהיה בדברו וכו'. ואע"ג דקלסוה שמואל לרב יהודה הלכתא כותיה דשמואל.** סוגיא דשמעתא דכל מידי דלא נטעי אינשי ולא זרעי אדעתא למיכלינהו בריכ(צ)ייהו, לא מברכי עלייהו אלא שהכל נהיה וכו', כגון לולבי גפנים ועלי גפנים וכיוצא בהם. אבל צנון דנטעי אינשי אדעתא לאוכלו כשהוא רך וכיוצא בו, מברכין על העלין ועל עצים רכים בורא פרי האדמה. **אמר רב יהודה אמר רב צלף של**

קליפי אגוזים והגרעינין חייבין בערלה. דפירי גינהו מכלן שיש לברך על הגרעינין של גודגדניות וגרעיני מפרסקין ושל תפוחים וכל מיני גרעינים של פירות טורף פרי העץ: **אין** קוצצין אילנות בשביעית. וא"ת בגלח שביעית נמי מיפוק ליה דאסור משום גלח תשחית את עלה (דברים כ) וי"ל דלא שייך בגלח תשחית כדאיתא פ' לא יחפור (ב"ב כו.) אי נמי אירי דמעולה בדמים לעשות ממנה קורות דאז גלח שייך לא תשחית ומיהו משום איסורא דשביעית איכא לאכלה ולא לאסורה ולא להפסד:

שיעורו כפול הלבן. ופחות מכאן לא הוי פירא מכאן יש ללמוד דעל טוסר פחות מפול לא מברכינן עליה טורא פרי העץ אלא טורא פרי האדמה: לשון ה"ג **והלכתא** כמר בר רב אשי מדלגבי ערלה לאו פירא הוא וכו'. והיה אומר הר"מ דלגבי ערלה לאו פירא הוא היינו משום דכל המיקל בערלה הלכה כמותו[א] בח"ל אבל בארץ ודאי הוי פירא ומברכין עליו טורא פרי העץ ובברכות ליכא אלא בין בארץ לח"ל: **ברטיבא.** כגון ליטוארי"ו בלעז מברכינן עליה טורא פרי האדמה אבל יבשתא לא מברכינן עליה וכן הלכה בזנגבילא שקורין זינז"ברו בלעז וכן [ב] קל"ו של גרופל"א שאין רגילים לאכול [אלא] ברטיבא כגון ליטוואר"ו אין מברכין עליהם כלל ביבשתא אבל עץ של קנמון שקורין קינ"מ מברכינן עליו טורא פרי האדמה מפני שרגילין לאכלו ביובש וגם הוא גדל על האדמה כמו קנים ועל לוקר"ו מברכינן טורא פרי העץ כי יערי עם דבשי (שיר ה) זה לוקר"ו ופגה שקורין מוסקד"א מברכינן טורא פרי העץ אגם נוהגין לאכול אותו ביובש: **כל** שיש בו מחמשת המינין מברכין עליו בורא מיני מזונות. וכן קליריט"ש בלעז"ן שעושים מקמח ומים או מחלב מברכין עליהם בורא מיני מזונות וכן כשנותנים קמח לתוך פוליו או לתוך עדשים או כרשים וכן לתוך שקדים שעושין לחולה אם עושין אותו כדי שיסעוד הלב אז צריך לברך טורא מ"מ [ג] ואם לדבק (ד) בעלמא [ה] אינו צריך לברך טורא מ"מ וטוב להחמיר ולגמעו [ו] בתוך הסעודה לאחר ברכת המוציא ופטור ממה נפשך: טורא

ולוקח ובלבד שלא יראנו לוקט רבי עקיבא במקום ר"א עבדינן כותיה [ז] וב"ש במקום ב"ה אינה משנה ותיפוק ליה דנעשה שומר לפרי ורחמנא אמר [ז] וערלתם ערלתו את פריו [א] את הטפל לפריו ומאי ניהו שומר לפרי אמר רבא היכא אמרינן דנעשה שומר לפרי היכא דאיתיה בין בתלוש בין במחובר הכא במחובר איתיה בתלוש ליתיה איתיביה אביי [ב] פיטמא של רמון מצטרפת והנץ שלו אין מצטרף מדקאמר הנץ שלו אין מצטרף אלמא דלאו אוכל הוא ותנ' גבי ערלה [ג] קליפי רמון והנץ שלו קליפי אגוזים [ד] והגרעינין חייבין בערלה אלא אמר רבא היכא אמרינן דנעשה להו שומר לפירי היכא דאיתיה בשעת גמר פירא האי קפרס ליתיה בשעת גמר פירא איני והאמר רב נחמן אמר רבה בר אבוה [ה] הני מתחלי דערלה אסירי הואיל ונעשו שומר לפירי ושומר לפירי אימת הוי בכופרא וקא קרי ליה שומר לפירי רב נחמן סבר לה כרבי יוסי דתנן [ו] רבי יוסי אומר סמדר אסור מפני שהוא פרי ופליגי [ז] רבנן עליה מתקיף לה רב שימי מנהרדעא ובשאר אילני מי פליגי רבנן עליה והתנן [ח] מאימתי אין קוצצין את האילנות בשביעית ב"ש אומרים כל האילנות משיוציאו וב"ה אומרים [ט] החרובין משישרשרו והגפנים משיגרעו והזיתים משיניצו ושאר כל האילנות משיוציאו ואמר רב אסי הוא בוסר הוא גרוע הוא פול הלבן פול הלבן ס"ד אלא אימא [י] שיעורו כפול הלבן מאן שמעת ליה דאמר בוסר אין סמדר לא רבנן וקתני שאר כל האילנות משיוציאו אלא אמר רבא היכא אמרינן דהוי שומר לפרי היכא דכי שקלת ליה לשומר מיית פירא הכא כי שקלת ליה לא מיית פירא הוה עובדא ושקלוה לנץ דרמונא ויבש רמונא ושקלוה לפרחא דביטיתא ואיקיים ביטיתא [ז] (והלכתא כמר בר רב אשי דזריק את האביונות ואכיל את הקפריסין ומדלגבי ערלה לאו פירא נינהו [ח] לגבי ברכות נמי לאו פירא נינהו ולא מברכינן עליה בורא פרי העץ אלא בורא פרי האדמה) פלפלי רב ששת אמר שהכל רבא אמר [ט] לא כלום ואזדא רבא לטעמיה דאמר [מ] רבא [י] כם פלפלי ביומי דכפורי פטור כם זנגבילא ביומא דכפורי פטור מיתיבי [נ] היה ר"מ אומר ממשמע שנאמר וערלתם ערלתו את פריו איני יודע שעץ מאכל הוא אלא מה ת"ל עץ מאכל להביא עץ שטעם עצו ופריו שוה ואיזהו זה הפלפלין ללמדך שהפלפלין חייבין בערלה וללמדך שאין ארץ ישראל חסרה כלום שנאמר [ב] ארץ אשר לא במסכנות תאכל בה לחם לא תחסר כל בה לא קשיא [ג] הא ברטיבתא הא ביבשתא [ד] אמרי ליה רבנן למרימר [ה] כם זנגבילא ביומא דכפורי פטור והא אמר [ו] רבא [ז] האי המלתא דאתיא מבי הנדואי שריא ומברכין עליה בפה"א לא קשיא הא ברטיבתא הא ביבשתא חביץ קדרה וכן דייסא רב יהודה אמר שהכל נהיה בדברו רב כהנא אמר [ח] במ"מ בדייסא גרידא כ"ע לא פליגי דבמ"מ כי פליגי בדייסא כעין חביץ קדרה רב יהודה אמר שהכל סבר דובשא עיקר רב כהנא אמר בורא מיני מזונות סבר סמידא עיקר א"ר יוסף כותיה דרב כהנא מסתברא דרב ושמואל דאמרי תרוייהו [ט] כל שיש בו מחמשת המינין מברכין עליו בורא מיני מזונות: גופא רב ושמואל דאמרי תרוייהו [ט] כל שיש בו מחמשת המינין מברכין עליו בורא מיני מזונות ואיתמר נמי רב ושמואל דאמרי תרוייהו כל שהוא מחמשת המינין מברכין עליו בורא מיני מזונות וצריכא דאי אשמעינן כל שהוא הוה אמינא משום דאיתיה בעיניה אבל על ידי תערובות לא

וכלבד שלא יראנו. המבר כשהוא לוקט מן הנטיעות: **אינה משנה.** ואין זה ספק גלח ולא: **ותיפוק ליה.** דלא נמי ר' עקיבא דאמר לענין מעשר דלגבי פירא גינהו לענין ערלה אסירי קפריסין דהוה ליה שומר: **כשלוש ליסיס.** סופו שנופל הימנו כשמגיע להתבשל: **פיטמא של רמון.** הפרח שבראשו כעין שיש לתפוחים ולספרגלין: **מצטרפת.** לכזיתא לטומאת אוכלין: **והנץ שלו.** נץ ברמון כקפרס בגחיונות: **אין מצטרף.** אע"ג דקי"ל בהעור והרוטב (חולין ד' קיח:) שומרים מצטרפין לטומאה קלה דהיינו טומאת אוכלין הני מילי קליפת האגוז והרמון אבל הנץ שומר על גבי שומר הוא ואין מצטרף והכי אמרינן בהעור והרוטב (שם ד' קיט:): **חייבים בערלה.** דרחמנא רבינהו מאת פריו הטפל לפריו והא נץ ליתיה שומר במלוא שבשמתיבא נופל מעל הקליפה: **קפרס ליתיה בגמר פירא.** כשמגיע שמוך לבשולו הוא נופל ממנו: **מחתי.** בתמרי כקפרס בגלף: **בכופרא.** כשהתמרים קטנים קודם בשולם: **סבר לה כר' יוסי.** דכופרא הוי פרי ואע"פ שלא נגמר לפיכך שומר שלו משום שומר: **סמדר אסור.** ענבים כיון שנפל הפרח וכל גרגיר גלאה לעצמו קרוי סמדר וקאמר ר' יוסי כיון שבא לכלל סמדר קרוי פרי ואסור משום ערלה: **ופליגי רבנן עליה.** והלכה כרבים הלכך אביונות בעוד שהקפריסין בהן לאו פירי נינהו ולא מיקרו קפריסין שומר לפרי: **בשאר אילנות.** חוץ מן הענבים: **אין קוצצין בשביעית.** דרחמנא אמר לאכלה [ד] ולא להפסד: **משיוציאו.** את הפרי: **משישרשרו.** משיצאו בהן כמין שרשרות של חרוזין: **משיגרעו.** שהענבים גפים בגרוע ולקמן מפרש לה: **משיניצו.** משיגדל הנץ סביב: **הוא בוסר הוא גרוע.** כל מקום שהזכירו בוסר הוא גרוע: **פול הלבן ס"ד.** הא בענבים קיימין: **מאן שמעת ליה דאמר.** גבי ענבים בוסר הוא דהוי פרי אבל סמדר לא: **רבנן.** הוא דפליגי עליה דר' יוסי במסכת ערלה וקאמרי בשאר אילנות דמשיוציאו הוי פרי הראוי: **ביטיתא.** אביונות: **כם פלפלי.** כל דבר שאדם אוכל שלא כדרכו מקרי כסיסה: **פטור.** מכרכת: **המלפא.** ליטוארי"ו בלע"ז: **שריא.** אין בה לא משום בשול וכריס ולא משום געול וכריס: **הנדואי.** כוסיים: **חביץ קדרה.** מין מאכל קפוי כמו חלב שחבצוהו בקיבה כך עושין מאכל קפוי בקדרה ולקמן מפרש לה קמתא ודובשא ומשמע דקרו ליה אבריטא"י: **דייסא.** של חטים כתושות במכתשת: **דייסא כעין חביץ קדרה.** לקמן מפרש לה חטי דמתבני בחמיתא ויהבו בהו דובשא ועביד להו בקדירה: **סמידא.** סלת: קמ"ל

עין משפט נר מצוה

כה א טוש"ע י"ד סי' רלד סעיף ח:
כו ב ממי' פ"ס הל' טומאת אוכלין הלכה כא:
כז ג ממי' פ"ע הל' מ"ס ונעשה רבעי הל' יג טוש"ע י"ד סי' רלד סעיף ח:
כח ד ממי' ופוש"ע שם:
כט ה ממי' שם:
ל ו ז ממי' פ"ה הל' שמטה ויובל הלכה יח טוש"ע א"ח סימן רנ סעיף ג:
לא ח ממי' פ"מ הל' ברכות הלכה ו סמג עשין מ טוש"ע א"ח סי' רנ סעיף ו:
לב ט י כ ל ממי' שם הל' ז וס"ג מהל' שביתת עשור הלכה ו סמג שם ולמרן שם טוש"ע א"ח סי' רנ סעיף מז יח וסי' תריב סעיף ה:
לג מ טוש"ע א"ח סי' רנ סעיף ו:
לד נ ס ממי' פ"ג הל' ברכות הל' ד סמג עשין מ טוש"ע א"ח סי' רח סעיף כ וסעיף ט:

מוסף רש"י

הובא בעמוד הבא.

רבינו חננאל

זהני מתחלי דערלה אסירי הואיל ונעשו שומר לפרי. פירוש קליפי כפניות שהן שומרין לכפניות שהן כופרי, וכשיוצאים הכפניות ונעשין תמרים, נפלי הני מחתלי ולא מתקמו עד שעת גמר תמרים). ורב נחמן סבר לה כר' יוסי וכו'. ואמר רב אסי וכו'. ראה פי' ר"ח סמחים נב כ ג א). **פלפלי רב ששת אמר שהכל רבא אמר ולא כלום.** ומיסתברא דכי פליג רב ששת ורבא בפלפלי יבישתא, אבל ברטיבתא דברי הכל בורא מיני מזונות, דהא תניא בהדיה עץ מאכל זה פלפלין. ואזדא רבא לטעמיה דאמר רבא פלפלי יבישתא ביומא דכפורי פטור. זנגבילא (ח)[נ]מלתא דאתיא מבי הנדואי. דינא כדין פלפלי יבישתא ולא כלום וכיום הכפורים פטור. זנגבילא רטיבתא בורא מיני מזונות ביום הכפורים חייב. ועל דבש קנים שנקרא צוקר מברכין בורא פרי העץ, לפי שמוציאו מבשול הקנים המתוקים. וכל היכי דמספקא ליה ליבריך שהכל נהיה בדברו, דתנן ועל כולם אם אמר שהכל נהיה בדברו יצא. [בדייסא גרידא כולי עלמא לא פליגי דמברכין בורא מיני מזונות. פי' דייסא הריפות גרידא כלא עירוב דבש ובלשון ישמעאל הריסא]. רב ושמואל דאמרי תרוייהו כל שיש בו חמשת המינין מברכין עליו בורא מיני מזונות. וכל שכן כל שהוא מחמשת המינים כלא תערובות שמברך בורא מיני מזונות כדאיתך דרב ושמואל. ואע"ג דאיתותבו רב ושמואל, לא איתותבו אלא באורז, דסבירא להו דאפי' בעינה לא מברך עליה בורא מיני מזונות, [ואותבו] עלה מבריתא דמברך אאורז בורא מיני מזונות ונדחו דבריהם. אבל בתערובת חמשת המינים לא נדחו דבריהם והלכתא כוותייהו ומברכים בורא מיני מזונות. ולאחריו ברכה מעין שלש.

מסורת הש"ס

(א) [ביצה יח: יבמות טו.], עוקצין פ"ב מ"ג [חולין קיח.]; ג) ערלה פ"א משנה ח, ד) פסחים דף נב.; ה) ערלה פ"א משנה ו, ו) שביעית פ"ד משנה יח פסחים דף נב.; ז) מהרש"ל מ"ז כ' הוא מבפל ה"ל ופיטו מן הגמ' וכן הוא להמיא כרא"ש, ח) יומא פפ.; ט) שם סוכה לה. [ע"ש בפירש"י ומצוה לייסב]; י) [ביומא איתא ת"ל רבינא]; כ) יומא שם, ל) [וקקרא כב]; מ) [דף ל:]; נ) [כתוספתא בב"ק לא:].

תורה אור השלם

1. וכי תבאו אל הארץ ונטעתם כל עץ מאכל ערלתם ערלתו את פריו שלש שנים יהיה לכם ערלים לא יאכל:
ויקרא יט כג
2. ארץ אשר לא במסכנת תאכל בה לחם לא תחסר כל בה ארץ אשר אבניה ברזל ומהרריה תחצב נחשת: דברים ח ט

הגהות הב"ח

(א) תוס' ד"ה בגעינא וכו' וכן ממסר של גרופל"א שלין: (ב) ד"ה כל שיש וכו' ופס לדבק. נ"ב ע"ל דף ל"ט ע"א:

גליון הש"ם

גמ' כל שיש בו כו'. ע' לקמן מ"ל ע"ב תוס' ד"ה אלא לא כו': רש"י ד"ה משיוציאו את הפרי כו'. עי' פפחים נ"ב ע"ב ברש"י ד"ה משיוציאו וע"ש: תוס' ד"ה כל בו'. ואם לדבק. לקמן ל"ע ע"ב: בא"ד בא"ע לברך בו'. ליתנא קמיע הוא מה דנקטו מ"ל לברך הא אף אינו רשאי לברך בא"מ דהוי כמברך על שקדים בא"מ דהוי ברכה לבטלה: בא"ד בתוך הסעודה. ק"ל הא שקדים תוך הסעודה טעון ברכה וע"ש:

מוסף תוספות

א. בתוס' רי"ש כתב, מה"ב הוא זה דפשיט לן דהלכה כמותו. ב. בתוס' רי"ש כתב, כדאמרי' לקמן תבשילא דסילקא דשדו ביה קמחא לדבוקי בעלמא הוא דבגידי ומברכים עליו ב"פ האדמה (ועיין בעי"ז בב"ח).

לעזי רש"י

ליטוארי"ו [ליטוארי"א]. אבקה רפואית מומתקת. אבריטשדי"ו. (מלה פרסית, אולי: מטעם האלים).

רב ניסים גאון

מאימתי אין קוצצין את האילנות בשביעית. ומפני מה אין קוצצין מפני שאמר הכתוב והיתה שבת הארץ לכם לאכלה ודרשי' לה לאכלה ולא להפסד ובמסכת דפסחים בפרק מקום שנהגו (דף נב) כדאמרינן ר' אילא קץ כפנייתא דשביעי' אקשי' עליה והיכי עבד הכי לאכלה אמר רחמנא ולא להפסד וכו' ומפרקינן בסופיה אלא ר' אילא בדנסחני קץ כלומר שאין באין לידי גמר פרי ולכך התיר ר' אילא לקוצן והכין אמר בעל הלכות בפירוש: דנסחני כפניות דנסחני דקרו להו גופרי מברכין עליהן בורא פרי

העץ דכיון דלא עבדי פירא אחרינו היינו בבבא קמא בפ' החובל בחברו (דף צא) אמר רב דיקלא דטעין קבא אסור למיקצייה והא אגן תגן וכמה יהא ביותים ולא יקוצנו רובע שאני זיתים דחשיבי וזו המשנה אע"פ שהיא בשביעית לא הקשו ממנה עליה דרב אלא משיעורא דאית ביה דהוא רובע ורב אמר קב אלא מיהו דברי רב בכל השנים קאמר ואינן מיוחדין בשביעית בלבד מפני שכל דבר שיש בו הפסד הוא אסור מן הכתוב דכתיב (דברים כ) לא תשחית את עצה הלא תראה כי כל שדמי עציו יקרים ויש הנאה מעציו יותר מפריו מותר לקצו והוא משתכר בקציצתו אינו עובר עליו משום לא תשחית כדאמרי' אמר רבינא ואם היה מעולה בדמים מותר דאיתא בברייתא נמי סיעבא להא רק עץ אשר תדע כי אילן מאכל כי לא עץ מאכל הוא זה אילן סרק וכי מאחר שסופנו לרבות כל דבר מה ת"ל כי לא עץ מאכל הוא להקרים סרק למאכל יכול אפי' מעולה בדמים ת"ל רק ואיתא בבבא בתרא בפרק לא יחפור (דף סו) מאי דמסייע לה וכסופו פ' הישן תחת המטה (סוכה דף כט) הזכירו עניש של דבר ואמרו בשביל ד' דברים מאורות לוקין ואחד מהן קוצצי אילנות טובים וזה הדבר נהג בשאר השנים אבל בשביעית אין מותר לקרע מהפירות אלא לאחר שנגמרין כגון כפנייתא דנסחני דהוא גמר פירי דידהו דרחמנא אמר תהיה כל תבואתה לאכול ואמר' בגמ' מלמד שאינה נאכלת אלא תבואה וכל מה שנקצץ ממנה קודם גמר פירי הרי הפסידו ורחמנא אמר לאכלה ולא להפסד דתנן (שביעית פרק ד משנה ו) כל האילן כיון שבא לענות המעשרות מותר לקרוצו:

קמ"ל כל שהוא. דלא"ג דכולהו מחד מינא בעינן דליהוי מחמשת המינין ואי לא לא מברכינן עליה בורא מיני מזונות: **אורז.** מי"ל: **דוחן.** פי"ך: **כמעשה קדרה.** ברכה שמברכין על מעשה קדרה של חמשת מינין: **ברכה אחת מעין ג'.** בשלהי פרקין (דף מד.) מפ' לה על הממיה כו': **ואורז לאו מעשה קדרה.** דקא מפקת ליה מכלל מעשה קדרה לברכה אחרת: **אלו הן מעשה קדרה.** לענין ברכה: **חילקא טרגים וריז וערסן.** מפרש להו במועד קטן (ג) (פ"ב יג.): **חילקא.** חטי דמתבלי באסיתא חדא לתרתי: **טרגים.** חדא לתלת: **וריז.** חדא לארבע: **ערסן.** חדא לחמש: **הא מני.** הך מתניתא דקתני אורז כמעשה קדרה רבי יוחנן בן נורי: ה"ג **אבל רבנן לא ורבנן לא וספניא כו'.** ול"ג והלכתא ומהלכות גדולות הוא: **כוסס.** כמות שהיא: **אפאה ובשלה.** לאחר שאפאה בתנור ועשאוה לחם חזר ובשלה במים: **שהפרוסות קיימות.** אלא נמוחו בנשונן: **ברכה אחת מעין ג'.** על הממיה ועל הכלכלה. ובשלהי פרקין (דף מד.) מפרש לה: **אלא לאו רבנן היא.** וקתני במ"מ ותיובתא דרב ושמואל: **הא רבי יהודה כו'.** הא דקתני אורז מיני זרעים ר' יהודה היא דקתני לכל מין ומין מעין ברכתו כדמפרש לקמן בפירקין (דף מ.) אליביה הלכך לירקות אורז מיני דשאים לחטין דזרעים מינהו אורז מיני זרעים. ולרבנן אין זרעים בין ירקות בפה"מ ולא בעינן לכל מין ומין מעין ברכתו: **ולא כלום.** כלומר אין טעון מברכות פירות ארץ ישראל ולא כלום אלא אורז נפשות רבות בכל מידי דליתיה משבעת המינין: **כוסכוס.** הס תמרים (ד) והס דבש האמור בשבעת המינין[1] שהדבש זב מן התמרים: **קפץ וגירך.** לאחריהן: **משמו.** של ר"ג: ולא

בורא נפשות רבות וחסרונם. כמו לחם ומים שאי אפשר בלא הס[2] ועל כל מה שברא להחיות בהם נפש כל חי כלומר על כל מה שבעולם שגם אם לא בראם יכולין העולם להיות בלא הם שלא בראם כי אם לתענוג בעלמא כמו תפוחים וכיוצא בהן ומקיים ברוך חי העולמים וכירושלמי ברוך אתה ה' חי העולמים:

אם הפרוסות קיימות. יש מפרשים דהיינו כשהלחם אינו שרוי במים כ"כ שאם יקח הפרוסה שלא יפגר: **רש"י פי' אורז מי"ל.** ויש מפרשים כ"יז ולהאי פירוש יש לפרש דדוחן היינו מי"ל:

תיובתא דרב ושמואל. באורז אבל אדוחן לא הוי תיובתא ואפשר דהוי הלכתא כותייהו ולא מברכינן עליה בורא מיני מזונות: **הכוסס** חטה צריך לברך עליה בורא **פרי האדמה.**

שהרי אפילו בקמחא דחיטי אמרינן לעיל (ה) מברכין עליה בפה"א ולרב נחמן לא מ"ל הכי משום דלאשתנו ומיהו בלאחריו יש לספק מאי מברכין אם מברכין על הממיה ועל הכלכלה ומתמיה על האדמה ועל פרי האדמה דלא אשכחן ברכה על הממיה ועל הכלכלה אלא היכא דבריך עלייהו בריאה קודם אכילה בורא מיני מזונות ור"ת הגיה במחזור שלו על האדמה ועל פרי האדמה כו' וחזר בו דלא אשכחן בשום מקום הך ברכה לקמן (דף מד.) מפרש ברכה אחת מעין ג' וקאמר בחמשת המינים על האדם ועל הממיה ועל ז' המינים על הארץ ועל הפירות ועל האדמה ועל פרי האדמה לא הזכיר ועוד מדקאמר הכא על הכוסס את החטה מברך בורא פרי האדמה וקאמר בהדיא טחנו ואפאו פת עד אם אין הפרוסות קיימות בתחלה בורא מ"מ ולבסוף ברכה אחת מעין שלש ומדלא קתני הכא גבי כוסס החטה מברך לאחריו ברכה אחת מעין שלש ש"מ דבכוסס ליכא ברכה לאחריו מעין ג' והא דקאמר כל שהוא מין דגן ולא עשאו פת וכו' וחכמים אומרים ברכה אחת מעין ג' מיירי דעבדינהו כעין דייסא דמשיבא אי אכילתו אבל הכוסס את החטה מי דלא משיבא אכילתו כ"כ אע"ג דהיא מן חמשת המינים אינו מברך לאחריו ברכה מעין שלש אלא בורא נפשות רבות וכו' ומיהו אומר הכי"ל שיש לספק משמא חכמים סייגי ליה בהוא מין דגן ולא עשאו פת וכו' וחכמים אומרים ברכה אחת מעין שלש וכון להחמיר שאין לאכול קליות או חטים שלוקות אלא בתוך הסעודה שאז ברכת המזון פוטרתן אם לא נתמעכו יפה דהוו כמו דייסא ובירושלמי יש שגם האומרים היו מספיקים דקאמר הדין דאכיל שלא פירוש קליות אבל אם אכילה שלא בדרכה קבי כוסס (חולין סו.)

מאי מברך בסופה רבי ירמיה אמר לא אכלית שלא מן יומא וכו': **נתן** ר"ג רשות לר' עקיבא לברך. סבור (ו) היה שיברך ג' ברכות כמו שהיה סובר ור"ת לר"ג הא קי"ל (ז) דלאין מזמנין על הפירות וי"ל דר"ג היה סבור שהיה מברך על כל ז' מינין ג' ברכות שלמות וכי צריך ר"ע מעין ג' לענמו דוקא דקי"ל אין מזמנין על הפירות ואחרים המסובין ברכו כל אחד לעצמו ור"ת לר"ג דאמר ג' ברכות שלמות וס"ל דמזמנים על ז' המינים אי ס"ל דברכה טעונה כוס א"כ (ח) יזמנו[א] וא"כ יזמנו לעולם וי"ל דיכול להיות שלא יהיה כלל מן כוס של ברכה ור"ת מ"מ לאומו המברך שהוא טועה צריך לברך פעם אחרת וא"כ אין לדבר סוף וי"ל היכא[ב] דאינו שותה בקביעות רק מלא לוגמיו. ע' לקמן (י"ט ע"א תוס' ד"ה בגר:

לוגמיו מודה ר"ג דאל"כ וכי לית ליה לר"ג ברכה אחת מעין שלש בשום מקום: [וע"ע תוס' פסחים ק"ה: ד"ה ש"מ]:

מחצלת

אכילה שלא בדרכה קבי כוסס (חולין סו.)

ה) כ"מ ור"ל. ב) פסחים לה. קיד:, ג) תוספתא פ"ד ה"ז, ד) לעיל לה., ה) תוספתא פ"ד ה"ל, ו) [נדרים מ], ז) [לעיל ע. וש"נ], ח) [נדרים מ], ט) [ע' כ"מ סימן ח ובפע"ז שם], י) [תולין קו. וע"ש בתוי"ט וש"מ].

הגהות הב"ח

(א) גמ' טרגים זר"ח כל"ל ומיגא קולת נמתק: (ב) שם ועל הירקות הוא אומר: (ג) רש"י ד"ה חילקא וכו' במועד קטן. כ"ב ס"פ מי שהפך דף י"ג חילקא טרגים וטיקמי חילקא חדא לתמרי טרגים חדא לתלת ריז חדא לתרבע ערסן חדא לחמש: (ד) שם ד"ה כוסכוס וכו' תמרים והוא דבש: (ה) תוס' ד"ה הכוסס וכו' אמרינן לעיל. כ"ב רש"י: (ו) ד"ה נתן וכו' קבור שיהא מברך: (ז) בא"ד עיעוה כוס ס"כ יזמנו לעולם כל"ל ותיובתא יזמנו וא"כ נמתק:

גליון הש"ם

גמ' הכוסס כו'. עי' רש"י [לעיל לו ע"ב ד"ה כמ] מגילה ז ע"ב ד"ה לאיכסייה [ובירושלמי פפ. ד"ה שכוסס]: תוס' ד"ה הכוסס כו' **שמא** חכמים כיילי ליה בההוא וכו' לקמן מ"ד ע"ב: תוס' ד"ה נתן כו' **ראינו** שותה בקביעות רק מלא לוגמיו. ע' לקמן (י"ט ע"א תוס' ד"ה בגר:

מוסף תוספות

א. בתוס' רי"ש כתב, א"כ יזמנו ויחזרו ויזמנו לעולם. ב. בתוס' רי"ש כתב, א"נ ר"ג לא אמר אלא היכא ששותה בקביעות אבל כמלא לוגמיו לא היה מצריך לברך ג' ברכות.

לעזי רש"י

מי"ל. דוחן. פני"ך. סוג של דוחן.

רבינו חננאל

[הכוסס את החיטה מברך בורא פרי האדמה. וכן באורז. בישלו לחיטה בורא מיני מזונות. דדווקא דמתבריי באסיתא אבל בישלו בעינייהו בורא פרי האדמה. בישלו לאורז שהכל. ולבסוף, בחטה ברכה אחת מעין שלש ואורז ולא כלום]. **והתניא אלו הן מעשה קדרה חילקא טרגים** סולת דריך ורעסן. ומפרש בגמרא חילקא חיטי דמתבריי באסיתא ב' ב', טרגוס ג' ג', דריך ד' ד', ערסן ה' ה', ועבדינהו בקדרה מברך עליו בורא מיני מזונות. אבל היכא דשליק ליה חיטי בעינייהו דלא חברינהו כלל. בורא פרי האדמה. מאי טעמא בעינייהו קיימי כדמעיקרא. ובפרק מי שהפך מפרש חילקא א' לב', טרגוס א' לג', טיסני א' לד'.

לה א מיי' פ"ג מהל' ברכות הל' י סמג עשין מ טוש"ע או"ח סי' רח סעיף ז:

לו ב מיי' שם הלכה ד סמג שם טוש"ע שם סעיף ב:

לז ג מיי' פ"ה מהל' מעע ומלה [הל' ג] וס"ו [הל' ד] סמג לאוין עט טוש"ע או"ח סימן תנג סעיף ג:

לח ד מיי' פ"ג מהל' ברכות הל' ב טוש"ע או"ח סי' רס"ח סעיף ד:

לט ה מיי' שם הל' מ סמג עשין מ טוש"ע או"ח סי' קמח סעי' י:

מ ו ז (מיי' שם הלכה י) סמג שם טוש"ע או"ח סי' רח סעיף ז:

מוסף רש"י

ש"ייך לעמוד קדום **ובלבד שלא יראנו.** יכרוא כשהוא לוקט מן העלה (כלומר מנה שהוא ספק ערלה. ב"ח) והא דתניא לעיל בקורא מוחר, שבלקט כבר אבל לכתחילה אינו אומר לו ברך ולקוטין (קדושין לח:). **פיטמא של רמון.** הוא אומר על פיו והכך אומר אחר על גבי הפיטמא, כמו שיש על אגוזים אומר על גבי אומר (חולין קיח:). **מתחלי דערלה.** אומר הגדל שבינות המתמרים בקטנן, כמין פקח הגדל שבינות אגוזי הדקלים (פסחים נב:). **אסירי.** משום ערלה, דלא הוו כמן אלא שם פירי עליהם, והאיל דעבדו אומר לפירי (שם). אין קוצצין את האילנות בשביעית. לעניים, מפני שמפסיד הפרי ואחמתא אמר לאכלה ולא להפסד (שם). **משיוציאו.** מחילת הענין בימי יוחנן (שם). **משיגדלו.** משגדלו הענבים קלת ונקרלו גירוש ולקמן מפרש שיעורו כפול הלבן (פסחים נב:). **משיניצו.** משיגדל הכן עליהן והוא כמין מתמלי דומה לו (לעיל) הפטמא של רמון מלגורף והכן אלו אין מלגורף (שם). **הוא בוסר הוא גרוע הוא פול הלבן.** דאמר כל היכא דתנן לו בוסר לו גירוע כולהו חדא ניהו, בוסר תנן בנטעין (לא.) משעה כניסת המים לבוסר (שם). **פול הלבן ס"ד.** הא בנמנים קיימא (שם). מאן שמעת ליה דאמר בוסר הוא דהוי פירי, כדקתני משיגדיעו, דהיינו בוסר, אבל מגדר לא, דכמן הוא, וקתני דמודו בשאר אילנות. הא דרב אמי הוא בוסר הוא גרוע נקט הכא משום דלא מיתא גירוש היינו אמדר ור' יוסי היא (שם). **כם פלפלי.** אין זה ישוב הדעת אמין זה דרך אכילתו (ירושא פא:). זה הפלפלין. אלמא מאכל קרי ליה (שם). **חייבין בערלה.** מין אילן הוא (שם). דלא מיתא מין ירק הוא מפני שהוא עץ שאל ממין דומם שאינו גנוס מן האדמה (סוכה לה:). **ברטיבתא.** מזי לאיכל (ירושא שם). **המלתא.** לעטוריג"א שמפסיקים בשמים כמוסים בדבש (שם). **מבי הנדואי.** מאכרן כוס (שם). **שריא.** ואין בו משום כיבולי נכרים, משום ניבולי נכרים, דעתן טעם לפגם, ומדקאמר אין בו משום כיבולי נכרים ש"מ דרך אכילתו כשהוא מי (שם).

עד כאן שייך לעמוד קודם.

אורז ודוחן. מיני קטניות הן (ד"ה יג:) **אורז דומה לחטה, דוחן מילי"ו או פניקל"ו** (כת"י). **הכוסס.** כל

חביצא דאית ביה פרורין. פרש"י כמו שלנייקו"ק (ג) ול"ת והתניא לעיל בזמן שהפרוסות וכו' אין הפרוסות קיימות לא יברך עליהן המוציא אע"ג דאית ביה כזית וי"ל דרב יוסף מפרש ליה הפרוסות קיימות היינו בכזית ואין הפרוסות קיימות בשאין בהן כזית וכן מפרש נמי בירושלמי וא"ת ואיך מדמה רב יוסף פרורי מנחות לפרורי חביצא[א] וי"ל כיון שנטוגנין בשמן כמתבשלו דמי ומיהו קשה דלקט מכולן כזית דקאי אחמשת המינין ולא אמנחות כמו שאפרש והתם (ד) נמי לא מיירי בשמתבשלו ומאי מדמה לחביצא שהוא מבושל לכך נ"ל חביצא היינו פרורין הנדבקים יחד על ידי מרק או על ידי חלב כמו חביצא דתמרי[ב] שהן נדבקין:

היה עומד ומקריב מנחות. פרש"י בעל הבית המתנדב מנחה ודוחק גדול הוא דהיה עומד ומקריב משמע בהכהן המקריב וכן לישנא נטלן לאכלן משמע דלהכהן קאי ונראה בהכהן העומד להקריב ראשון במשמרתו וכ"ד משמרות היו וכל שבת מתחדשת משמרה אחרת אם כן כל משמרה אינה משמרת אלא ג' פעמים בשנה וכיון שיש להם זמן קבוע מבדרכין שהחיינו ולא כפירש"י דמנחות דמיירי בהכהן שלא הקריב מעולם: **לקט** מכולן. פירש"י דקאי אמנחות ולא נהירא דא"כ היכי קאמר דאם חמץ הוא וכו' והא אמרינן (מנחות ד' נב:) כל המנחות באות מלה ונראה דקאי אחמשת מיינן וה"ק לקט מכל מיני למחים כזית כו':

אמר רבא והוא דאיכא עליה תוריתא דנהמא. וכן קיימא לן דרבא בתראה הוא ולא בעינן שיהו בפרורין כזית כיון דאיכא תוריתא דנהמא לענין המוצא ואפילו נתבשלו לפירוש רש"י והא דשמעא בירושלמי דפרוסות קיימות הן בכזית היינו לפי שכן דרך להיות תוריתא דנהמא[ג] בכזית אבל פעמים דאפילו בפחות מכזית איכא תוריתא דנהמא: נראה דהיינו כשנותני הפרורין (ה) בפיס ואם המיס מתלבנים מחמת הפרורין אזלא ליה תוריתא דנהמא וכן היה רגיל רבינו דוד ממי"ץ ללבן פרורין במיס בלילה כדי לאכלן בשחר ולא ברכת המוצא ובלא ברכת המזון שלא לאחר כדי שיתחזק ראשו ויוכל להגיד ההלכה: **לחם** העשוי לבותח פטור מן החלה. והיינו כשעשאו כלמודים ופירש"י עיסה שמיבשים בחמה וקשה דהא אמרינן במסכת חלה (פ"א משנה ה) כל שתחלתו עיסה וסופו סופגניין חייבין בחלה וכל שתחלתו סופגניין וסופו חייבין נמי בחלה ושתחלתו סופגניין וסופו נמי סופגניין פטור מן החלה ופסק ר"ת אם כן בנבלי"ם ורשולה"ם דתחלתן עיסה מברכין עליהן המוציא וחייבין בחלה אף על פי דסופן סופגניין ומתחלה היה ר"ל ר"ת דדוקא חייבין בחלה דמצות חלה בעודן עיסה דכתיב עריסותיכם והואיל שהיו מתחלה עיסה חייבין בחלה אבל מן המוציא פטורים דעכשיו הם סופגניין ול"ג דהא לעיל קתני נטלן לאכלן מברך עליהן המוציא גבי מנחה אף על פי דעכשיו הם סופגניין שהמנחות מטוגנות בשמן. ורימשיי"ם אף על גב דחייבין בחלה שהיו עיסה מתחלה פטורין מהמוציא ואין מברכין עליהם אלא ברכת מיני מזונות דלית להו תוריתא דנהמא ואחר כך ברכת מעין שלש על המחיה ועל הכלכלה ור' יחיאל ז"ל היה מסופק

(ו) ולא מין דגן הוא או מין דגן ולא עשאו פת ר"ג אומר שלש ברכות וחכ"א ברכה אחת כל שאינו לא משבעת המינין ולא מין דגן כגון פת אורז ודוחן ר"ג אומר ברכה אחת מעין שלש וחכ"א ולא כלום במאי אוקימתא כר"ג אימא סיפא דרישא אם אין הפרוסות קיימות בתחלה מברך עליה בורא מיני מזונות ולבסוף מברך עליה ברכה אחת מעין שלש מני אי ר"ג השתא אכותבות ואדייסא אמר ר"ג ג' ברכות אם אין הפרוסות קיימות מיבעיא אלא פשיטא רבנן אי הכי קשיא דרבנן אדרבנן אלא לעולם רבנן ותני גבי אורז ולבסוף אינו מברך עליו ולא כלום: אמר רבא האי ריהטא דחקלאי דמפשי ביה קמחא מברך במ"מ מ"ט דסמידא עיקר דמחוזא דלא מפשי ביה קמחא מברך עליו שהכל נהיה בדברו מ"ט דובשא עיקר[ו] והדר אמר רבא [א]אידי ואידי במ"מ דרב ושמואל דאמרי תרוייהו כל שיש בו מחמשת המינים מברכין עליו בורא מיני מזונות א"ר יוסף [ב]האי חביצא דאית ביה פרורין כזית בתחלה מברך עליו המוציא לחם מן הארץ ולבסוף מברך עליו שלש ברכות דלית ביה פרורין כזית בתחלה מברך עליו בורא מיני מזונות ולבסוף ברכה אחת מעין שלש אמר רב יוסף מנא אמינא לה [ג]דתניא [ד]היה עומד ומקריב מנחות בירושלים אומר ברוך שהחיינו וקימנו והגיענו לזמן הזה נטלן לאכלן מברך המוציא לחם מן הארץ ותני עלה [ה]וכולן פותתן כזית א"ל אביי אלא מעתה לתנא דבי ר"י דאמר פורכן עד שמחזירן לסלתן ה"נ דלא בעי ברוכי המוציא לחם מן הארץ וכי תימא ה"נ והתניא לקט מכולן כזית ואכלן אם חמץ הוא ענוש כרת ואם מצה הוא אדם יוצא בו ידי חובתו בפסח הכא במאי עסקינן בשערסן אי הכי אימא סיפא והוא שאכלן בכדי אכילת פרס ואי בשערסן האי שאכלן שאכלו מיבעי ליה הכא במאי עסקינן בבא מלחם גדול מאי הוה עלה אמר רב ששת [ו]האי חביצא אף על גב דלית ביה פרורין כזית מברך עליו המוציא לחם מן הארץ אמר רבא [ז]והוא דאיכא עליה תוריתא דנהמא [ח]טרוקנין חייבין בחלה [א] וכי אתא רבין א"ר יוחנן טרוקנין [ב] פטורין מן החלה מאי טרוקנין אמר אביי כובא דארעא ואמר אביי [ט]טריתא פטורה מן החלה מאי טריתא איכא דאמרי גביל מרתח ואיכא דאמרי [י]נהמא דהנדקא ואיכא דאמרי [יא]לחם העשוי לכותח תני רבי חייא לחם העשוי לכותח פטור מן החלה והא תניא חייב בחלה התם כדקתני טעמא ר' יהודה אומר [יב]מעשיה מוכיחין עליה עשאן כעבין

ולא (ג) מין דגן. שבמין דגן יש חילוק שאם עשאו פת הכל מודים שצריך לאחריו ג' ברכות: או. לף אם מין דגן הוא אלא שלא עשאו פת בשמים אלו נחלקו ר"ג וחכמים: **במאי אוקימתא.** לההוא דלעיל דקתני ולבסוף ברכה אחת מעין שלש: **כר"ג אימא סיפא דרישא.** דהתם אתני' דמתני' גבי הכוסס את החטה ההיא דרישא דילה וקתני סיפא אין הפרוסות קיימות כו': **השתא.** אפילו אדייסא אמר ר"ג במתני' בתרייתא או מין דגן ולא עשאו פת מברך אחריו ג' ברכות: **אין הפרוסות קיימות.** שנתבלבלו פת ממש היה: **מיבעיא.** וכשנמות מי גרע מדייסא: **אלא לאו רבנן היא.** דאמרי גבי דייסא ברכה אחת והאי נמי משנמות לאו פת הוא והוי כדייסא: **והלכתא** לא גרסינן: **ריסטא.** הוא מחין קדרה[ד]: **דחקלאי.** בני כפר: **דמפשי ביה קמחא.** שמרכים בו קמח: **דמחוזא.** בני כרך: **חביצא.** כעין שלנייקו"ק שמפרין בתוך האלפס לחם: **מנא אמינא לה.** דאפרורין כזית מברכין המוציא: **היה.** ישראל[ה] עומד: **ומקריב מנחות.** ונתנה לכהן להקריבה: **אומר ברוך שהחיינו.** אם לא הביא מנחות זה ימים רבים: **נטלן לאכלן.** הכהן: **ותני עלה.** כלומר ותנן על המנחות מנחת מחבת ומנחת מרחשת הקריבות כשהן אפויות: **וכולן פותתן.** כלומר בולען קודם קמילה ועושה אותן פתיתין כזיתים כדכתיב פתות אותה פתים (ויקרא ב). אלמא פתיתין כזיתים מברך עליהן המוציא: **פורכן.** למנחות האפויות על המחבת ועל המרחשת קודם קמילה עד שמחזירן לסלתן: **הכי נמי.** דפליג אהא דקתני מברך המוציא: **והתניא לקט מכולן.** פתיתי המנחות **כזית כו'.** ומדקאמר יוצא בו ידי חובתו בפסח משום אכילת מצה דמצות עשה היא דכתיב[ו] בערב תאכלו מצות והתם לחם בעינן דכתיב בה לחם עוני[ז] אלמא לחם הוי ומברך המוציא והא מתניתין על כרחך רבי ישמעאל היא דהא קתני לקט מכולן כזית אלמא בפתיתין פחותין מכזית קאי: **בשערסן.** כשחזר וגבלן יחד וחזר ואפאן. ערסן לשון עריסותיכם[ח]: **והוא שאכלן בכדי אכילת פרס.** שלא ישהה משהתחיל לאכול שיעור כזית עד שגמר אכילת השיעור יותר מכדי אכילת חצי כזית של שמנה ביצים דהוי חצי ארבעה ביצים שזהו צירוף שיעור אכילה ואם שהה יותר אין האכילה מצטרפת והוה ליה כאוכל חצי זית היום וחצי זית למחר ואין בו חיוב כרת אם חמץ הוא: **ואי בשערסן והוא שאכלו.** לשון יחיד מיבעי ליה: **הכ"ע.** ובשלא ערסן היא ודקאמרת. והא דקתני דחשיב למיהוי לחם בצא מלחם גדול ונשאר מן הלחם שלא נפרס כולו אבל אם נפרס כולו לא חשיבי פתיתין הפחותין מכזית ולא מברכינן המוציא ואין יוצא בהן ידי חובת מצה בפסח: **תוריתא דנהמא.** תואר מרחית הלחם: **כובא דארעא.** עושה מקום חלל בארה ומותן בתוכו מים וקמח כמו שעושין באלפס: **גביל מרתח.** נותנים קמח ומים בכלי וכובשין בכף ושופכים על הארה כשהיא נסקת: **נהמא דהנדקא.** בלא שאופין בשפוד ומושמים אותו תמיד בשמן או במי ביצים ושמן: **לחם העשוי לכותח.** אין אופין אותו בתנור אלא בחמה: כעבין

עין משפט נר מצוה

מא א מיי' פ"ג מהל' ברכות הלכה ד סמג עשין מ טוש"ע או"ח סי' רח סעיף ב:

מב ב מיי' פ"ז מהל' תמידין ומוספין הלכה יח:

מג ג מיי' פי"ג מהל' מעשה הקרבנות הלכה י:

מד ד ה מיי' פ"ג מהל' ברכות הל' ח סמג עשין מ טוש"ע או"ח סי' קסח סעיף י:

מה ו ז מיי' פ"ו מהל' בכורים הל' יג סמג עשין קמח טוש"ע יו"ד סי' שכט סעיף ה וטוש"ע או"ח סי' קסח סעיף טו:

מו ח ט טוש"ע או"ח שם סעיף טו:

מז י מיי' פ"ו מהל' בכורים הל' יד סמג עשין קמח טוש"ע יו"ד סי' שכט סעיף ז:

רבינו חננאל

אמר רבא רהטא דחקלא. פירוש, מאכל שרעשין בקדרה משמן ודבש וקמח, במחוזא שהן עשירים מרבים הדבש, בחקלא שהן אנשי כפר והן עניים מרבים קמח. אמר רב יוסף האי חביצא אי אית ביה פרורין כזית וכו'. פי' חתיכות שנותנין במרק. מאי הוי עלה רב ששת אמר אפילו פירורין שאין בהם כזית מברך עליהן המוציא ורבא אמר והוא דאיכא תוריתא דנהמא עלייהו. פי' שיש עליו תואר לחם ולא נשתנה התואר לחם. וקיימא לן כרב ששת דהא רבא מפרש טעמיה, ונעשה רב יוסף יחיד גבי רבים. ואם אין בהם תואר לחם אלא תואר סמיד מבושל, אעפ"י שהיה אפוי, מברך בורא מיני מזונות ואח"כ מעין שלש. ואין מברכין המוציא על פירורין פחותים מכזית אם אין בהם תואר לחם. טרוקנין וכו'. טרוקנין הוא כובא דארעא גובלא בעלמא הוא, שאופין אותו על הארץ, אמר רבי יוחנן) פטורה מן החלה, דהא חיוב חלה מעריסה, שנאמר ראשית עריסותיכם חלה תרימו תרומה. טריתא פטור מן החלה. ולא איתבריר לן מאי היא, איכא דאמרי לחמא דהנדיקא, ואיכא דאמרי מירתח גביל, והיינו קמח כשנותנין אותו בתוך מים רותחין. ונראין הדברים שאין גלושין כדרך עיסה. מיהו לחם העשוי לכותח אם עשאו כעכין שנושכות זו בזו, ויש מפרשין כמין חלות חייבות. אם עשאו כלימודין, פי' כגון עמודים ארוכים, כדגרסינן עושה לו למודין וכו'. גלי דעתיה כיון דעשאו כלימודין. לשוחקו בעי ליה ולא לאכילה קא מכוין, הלכך פטור מן החלה.

מסורת הש"ס

ו) [מעין זה שבת סג: ושם נסמן], ב) מנחות עה:, ג) שם, ד) [לעיל לו:], ה) [עי' רש"י מנחות עה:], ו) [שמות יב], ז) [דברים טז], ח) [במדבר טו], ט) ב"מ מט:,

הגהות הב"ח

(ה) גמ' ולאו מין דגן וכו' וחכמים אומרים ברכה אחת מעין שלש שאינו: (ב) רש"י ד"ה ולאו מין: (ג) תוס' ד"ה מכיל וכו' כמו של ניקו"ק, נ"ב כלומר שנתבשלו וא"כ קשה מדתניא לעיל וכו': (ד) בא"ד והתם לא מיירי בשנתבשלו מ"מ מאי מדמה: (ה) ד"ה פורחת דנהמא וכו' כמיס דאם המיס וכו' רב דוד ממץ לשרות פרורים במיס כל הלילה:

הגהות הגר"א

[א] גמ' (טרוקנין חייבין בחלה) תא"מ: [ב] שם כי אמר רבין אר"י טרוקנין חייבין בחלה. כל"ל:

מוסף תוספות

א. בתוס' רי"ש הוסיף. והא מנחות לא נתבשלו ולכך חשובין הפרורים לחם. ב. ובתוס' רי"ש הוסיף. ולפי ר"ת ור"י שמחלקים בין מבושל לשאינו מבושל ניחא דהכא בלא בשול כדפרישית.

לעזי רש"י

שלנייקו"ק [שלקי"ק]. תבשיל המתבשל בתוך סיר רבו פירורי לחם ועוד.

מוסף רש"י

היה עומד ומקריב מנחות בירושלים. קגן אלא הקריב הכן זה עדיין מנחה מימיו לו שהקריב מנחה חדשה כגון מנחת העומר (מנחות עה:). **וכולן פותתן כזית.** כל המנחות אפילו מנחת העומר פתיתין כזיתים, ולהכי מברך הכהן המוציא ואי לא הוי כזיתים אינו מברך (שם). **לקט מכולן כזית.** אפתיתין שלקן בהן כזית קאי ולא אימפרכא לן היאך, והא ליכא למימר דלמנחות קאי, דקתני ואם חמץ הוא, וכל המנחות באות מלה (שם מכת"י). **הכא במאי עסקינן.** שבשרסן. שקיבץ הפירורין ביחד וגבלן ביצו וחזרן והוי כזית (שם). **ואי בשערסן.** שגבלן דהוי מתיקה אחת, **שאכלו מיבעי ליה.** דכיון דתני שאכלן משמע דהרבה פירורין הם ולא אמתיקה אחת שלא פירורה (שם). **הכא במאי עסקינן.** דיוקא דפירורין, **בבא מלחם גדול.** שנדיין הוא בענין הכבר שבאו ממנו והוי חשוב וכי בריכה, הלכך פירורין נמי שלקטן ממנו חשובין ניהו ומברך עליהן, אבל המנחות שפירכו ולא נשתייר מהן דבר חשוב, אימא לך דבענין כזית, והאי מכילא נמי דקאמר אי אית בה כזית וכו', אע"פ שבא מלחם גדול, אי לא הוי כלחם בענין בענין כזית לענין המוציא (שם). **דאיכא עליה תוריתא דנהמא.** איהא בהן מרחה לחם, ולא שיהו שרוי כל כך שאין נראה אם הם לחם אי לא (שם).

כעבין. ערוכה ומקוטפת כגלוסקאות נאות גלי דעתיה דלגחס עשאה: **כלמודין.** [9]כנסרים בעלמא שלא הקפיד על עריסתם[10]. ודוגמתו שיינו במועד קטן (פ"ב דף יב.) עושה לו למודין לוחין לגזור של יין לכסותו: **זיעה בעלמא הוא.** ואינו פרי לגרך עליו ברכת פרי העץ: **וחומץ ספוניות.** קופי ענבים שאין מתבשלים עולמית ועושים מהן חומץ: **מחייב קרן וחומש.** לשותה ממנו בשוגג: **ור' יהושע פוטר.** דזיעה בעלמא הוא ואין שם תרומה חל עליו ואין לך פרי הניתן למשקה אלא זיתים וענבים בלבד והיינו כמר בר רב אשי: **טרימא מהו.** מה מברכין עליו. ושם טרימא כל דבר הכתוש קלת ואינו מרוסק: **לא הוה אדעתא דרבא.** לא היה מדין מהו שואל: **א"ל.** רבינא לההוא מרבנן איזו טרימא אתה שואל: **דקורטמי.** כרכום שכותשים אותו ונותנין בו יין ושותין: **או דשומשמי.** להוליא שמנן: **או דפורלני.** כתיבת ענבים לתת לתוך הארלגים מים לעשות תמד: **א"ל רבא תשילתא קא אמרת.** מתוך דברי רבינא הבין רבא את השאלה א"ל דבר מעוך שאלתני. כמו ביעי תשילתא דשמיטת חולין (דף לג.): **מוסר לעשות מהן טרימא.** שאינו מפסידה אלמא דנמילתה קאי וכיון דהכי הוא מברכין עליה ב"פ הענ: **שפיפא.** [8]מאכל העשוי מקמח קליות שנתיבשו בתנור בעוד שהשבלים לחים [11]: **עבה לאכילה עבידא.** ובמילתה קיימא: **שבוחשין.** מגיסין נכף לערבו יפה בנמיעו: **זיפוס המלרי.** מפורש בתוספתא פסחים (דף מב:)[12]: **וכל המשקים שופה.** אלמא לאכילה מכוין ורפואה ממילא הוא הכא נמי לאכילה מכוין כו' [13]: ה"ג **ולריכא דרב ושמואל.** ואע"ג דמניח לענין שבת דאוכל הוא ומותר לאכלו בשבת אלא אצטריך למימר דטעון ברכה: ה"ג **דסד"א כיון דלרפואה קא מכוין לא לבעי ברכה קמ"ל כיון דמשקי מייני.** שהרי מאכל הוא בעי ברוכי: **והלכתא** ל"ג ומהלכות גדולות הוא: **דאפיק משמע.** שהוליא כבר והא ולאי ברכה הגונה לשעבר בעינן שהרי כבר הוליא הלחם הזה מן האדמה שהוא לא ליהנות היומנו: **דכתיב אל מוליאם ממלרים.** וכשנאמרה פרשת בלעם כבר יצאו: **המוליא לך מים.** וכבר הוליא: **ורבי נחמיה סבר דמפיק משמע.** שעתיד להוליא דכתיב המוליא אתכם וכשנאמר פסוק זה למשה עדיין לא יצאו והמוליא לך מים עדיין היה מוליא כל ימי היותם במדבר: **דאפיקים יפכון.** שאני הוא שהוצאתי אתכם: אשמעינן

כעבין חייבין כלמודין פטורים א"ל אביי לרב יוסף האי כובא דארעא מאי מברכין עליה א"ל מי סברת נהמא הוא [1]גובלא בעלמא הוא ומברכין עליה בורא מיני מזונות מר זוטרא [2]קבע סעודתיה עליה וברך עליה המוציא לחם מן הארץ ושלש ברכות אמר מר בר רב אשי [3]ואדם יוצא בהן ידי חובתו בפסח מ"ט [4]לחם עוני קרינן ביה ואמר מר בר רב אשי [5]האי דובשא דתמרי מברכין עליה שהכל נהיה בדברו מ"ט זיעה בעלמא הוא כמאן כי האי תנא דתנן [6]דבש תמרים ויין תפוחים וחומץ ספוניות ושאר מי פירות של תרומה רבי אליעזר מחייב קרן וחומש ורבי יהושע [7]פוטר א"ל ההוא מרבנן לרבא טרימא מהו לא הוה אדעתיה דרבא מאי קאמר ליה יתיב רבינא קמיה דרבא א"ל דשומשמי קא אמרת או דקורטמי קא אמרת או דפורצני קא אמרת אדהכי והכי אסקיה רבא לדעתיה אמר ליה חשילתא ודאי קא אמרת ואדכרתן מלתא הא דאמר רב אסי [8]האי תמרי של תרומה מותר לעשות מהן טרימא ואסור לעשות מהן שכר והלכתא [9]תמרי ועבדינהו טרימא מברכין עלוייהו בורא פרי העץ מאי טעמא במלתייהו קיימי כדמעיקרא. שתיתא רב אמר שהכל נהיה בדברו ושמואל אמר בורא מיני מזונות אמר רב חסדא ולא פליגי [10]הא בעבה הא ברכה עבה לאכילה עבדי לה רכה לרפואה קא עבדי לה מתיב רב יוסף [11]ושוין [12]שבוחשין את השתות בשבת [13]ושותין זיתום המצרי ואי ס"ד לרפואה קא מכוין רפואה בשבת מי שרי א"ל אביי ואת לא תסברא והא [14]תנן [15]כל האוכלין אוכל אדם לרפואה בשבת וכל המשקין שותה אלא מה אית לך למימר גברא לאכילה קא מכוין ה"נ גברא לאכילה קא מכוין לישנא אחרינא אלא מה אית לך למימר גברא לאכילה קא מכוין ורפואה ממילא קא הויא ה"נ לאכילה קא מכוין ורפואה ממילא קא הויא וצריכא דרב [16](ושמואל) דאי מהאי ה"א לאכילה קא מכוין ורפואה ממילא קא הויא אבל הכא [17]כיון דלכתחלה לרפואה קא מכוין לא לבריך עלויה כלל קמ"ל [18]כיון דאית ליה הנאה מיניה בעי ברוכי: שעל הפת הוא אומר המוציא וכו': ת"ר מה הוא אומר המוציא לחם מן הארץ רבי נחמיה אומר מוציא לחם מן הארץ אמר רבא במוציא כולי עלמא לא פליגי דאפיק משמע דכתיב [2]אל מוציאם ממצרים כי פליגי בהמוציא רבנן סברי המוציא דאפיק משמע דכתיב [3]המוציא לך מים מצור החלמיש [4]ורבי נחמיה סבר המוציא דמפיק משמע שנאמר [4]המוציא אתכם מתחת סבלות מצרים ורבנן ההוא הכי קאמר להו קודשא בריך הוא לישראל כד מפיקנא לכו עבידנא לכו מלתא כי היכי דידעיתו דאנא הוא דאפיקית יתכון ממצרים דכתיב [4]וידעתם כי אני ה' אלהיכם המוציא משתבחין ליה רבנן לרבי זירא [את] בר רב זביד אחוה דר"ש בר רב זביד דאדם גדול הוא ובקי בברכות הוא אמר להם לכשיבא לידכם הביאוהו לידי זמנא חדא איקלע לגביה אפיקו ליה ריפתא פתח ואמר מוציא אמר זה הוא שאומרים עליו דאדם גדול הוא ובקי בברכות הוא בשלמא אי אמר המוציא אשמעינן

שתיתא עבה מברך בורא מיני מזונות קלישתא מברך שהכל ואף על פי שלרפואה נעשית היכא דאית ליה הנאה מיניה מברך: והלכתא

מסופק אם וירמשי"ם חייבין בחלה משום (ב) עושה עיסתו בלא כדי לחלקה פטורין מן החלה דלית בהו שיעורא הכא גבי וירמשי"ם נמי פעמים מחלקן שאין משימין שיעור חלה בקדרה אחת אך היה מלריך ליקח חלה בלא ברכה בשביל הספק וכל דבר שתחלתו קופגנין וסופו עיסה חייבין בחלה ובהמוליא דקיי"ל כרבי יוחנן פרק כל שעה (פסחים לז.) דפליגי ר' יוחנן ור"ל במעשה אילפס ופליגי בגלילתו רכה דהיינו תחלתו קופגנין וסופו עיסה אם נאפה בתנור או בכירה או באילפס בלא מים ושמן דר"ל ס"ל דלא הוה חייב אלא כשנאפה בתנור ואהא קאי מתניתין תחלתו קופגנין וסופו עיסה דחייב בחלה אבל באילפס פטור ורבי יוחנן מחייב דמעשה אילפס קופו עיסה קרינן ביה רק שלא יהיו משקין באילפס דהכי אית בירושלמי כל שהאור מתחתיו חייב בחלה ומברכין עליו המוליא אבל אגיליי"ם אין מברכין עליו המוליא דלא הוי אלא גובלא בעלמא ומיהו אם קבע סעודתיה עלייהו כמו בפורים מברך המוליא וכל דבר שתחלתו קופגנין וגם סופו כגון הני קופגנין שמטגנין אותן בשמן שקורין בוניי"ש [5]פטורין מן החלה: **מר** זוטרא קבע סעודתיה עליה. וכן גיל"ש אי קבע סעודתיה עליה מברכין עליה המוליא וכן לוה הר"מ בפורים שקובעין סעודתן עליהן לברך המוליא בפת תחלה כדי לפוטרן מברכה שהיה מסופק אי הוה קביעותייהו קביעות או לא: **האי** דובשא דתמרי מברכין עליה שהכל. וכן משקין מכל מיני פירות בר מתירוש ויהר כדאמרינן גבי ערלה[6] ולאפוקי מה"ג שפירש דמיירי שנתן לתוכן מים[7] ושכר דידן אע"ג דשמא יש בהן מים בכדי אכילת פרס לא מברכין עליו בורא מיני מזונות אלא שהכל ואפי' לרב ושמואל דאמרי כל שיש בו מחמשת המינין מברכין עליו בורא מיני מזונות הכא לא הוי בהו ממש שעורים[8] (ג) ואין שכר אלא טעמא בעלמא ועוד משום שיש בו עליה אחרינא בפת ועוד בשתיה[9] אומר שהכל: **ושוין** שבוחשין. רבי (ד) ור' יוסי פליגי גבי נותן מים לתוך המורסן[10] ובקליסה מייני מדקתני ובוחשין ולא קתני לשון גבול והכי דייקינן התם: **ואי** ס"ד לרפואה עבדי ליה רפואה בשבת מי שרי. דסובר דכיון (ה) דכל שעקרו לרפואה ואין רגילות לעשותו לגורך אכילה אסור בשבת וכו': **והא** תנן כל האוכלין וכו'. דמשמע מדנקט כל האוכלין דאפי' (ו) כל שעקרו לרפואה כיון שראוי לאכילה שפיר דמי מדנקט כל ומשק הגמרא ולריכא דרב ושמואל דפשיטא (ז) דמתניתין שריא אף על פי שעומד לרפואה אבל דרב ושמואל[11] אשמעינן דלא נימא כיון דעקרו לרפואה לא לגריך עליה כלל קא משמע לן כיון דמתהני מיניה בעי ברוכי ומכל מקום לא יבריך אלא שהכל כיון שאינו עשוי לעבוד כי אם לשתות ואם כן כל דבר שיש בו מחמשת המינין ואינו עשוי לעבוד כי אם לשתות כגון שכר וכיוצא בו מברך שהכל והאי גוונא פסק בה"ג והלכתא

מח א ב מי' פ"ג מהל' ברכות הלכה ט טוש"ע או"ח סימן קסח סעיף טו:
מט ג מי' פ"ו מהל' מתנ' ומלה הל' ו טוש"ע או"ח סי' תפח סעיף ב:
נ ד מי' פ"ח מהלכות ברכות הלכה ד סמג עשין ס טוש"ע או"ח סי' רב סעיף ח:
נא ה ו מי' פי"ג מהל' תרומות הלכה ב:
נב ז מי' פ"ח מהל' ברכות הל' ד סמג עשין מז טוש"ע או"ח סי' רב סעיף ו:
נג ח [מי' פ"ג מה' הל' ג] טוש"ע או"ח סי' רח סעי' ו:
ט [מי' פכ"ח מהל' שבת הל' נג טוש"ע או"ח סי' שכא סעיף ח]:
י [מי' שם הלכה כב]:
נד כ מי' פכ"ח מהל' שבת הל' כב סמג לאוין סה טוש"ע או"ח סי' שכא סעיף ג:
ל [טוש"ע או"ח סי' רל סעיף ח]:

תורה אור השלם

1. לא תאכל עליו חמץ שבעת ימים תאכל עליו מצות לחם עני כי בחפזון יצאת מארץ מצרים למען תזכר את יום צאתך מארץ מצרים כל ימי חייך:
דברים טז ג
2. אל מוציאם ממצרים התולעת ראם לו:
במדבר כג כב
3. המוליכך במדבר הגדל והנורא נחש שרף ועקרב וצמאון אשר אין מים המוציא לך מים מצור החלמיש: דברים ח טו
4. ולקחתי אתכם לי לעם והייתי לכם לאלהים וידעתם כי אני יי אלהיכם המוציא אתכם מתחת סבלות מצרים: שמות ו ז

רבינו חננאל

מר זוטרא קבע סעודתיה עליה וברך עליה המוציא לחם מן הארץ. דלענין שוויא נהמא אי קבע סעודתיה עליה, בתחלה מברך המוציא ולבסוף שלש ברכות, ויוצא בה ידי חובתו בפסח, מ"ט לחם עוני קרינא ביה. ואי לא קבע סעודתיה עליה, בתחלה בורא מיני מזונות ולבסוף ברכה אחת מעין שלש. תמרי ועבדינהו טרימא מברכין עלוייהו בורא פרי העץ. אבל דקורטמי דפורצני דשומשמי לא איפשיטא, והלכך מברך עלייהו שהכל נהיה בדברו, דתנן ועל כולם אם אמר שהכל יצא. [שתיתא וכו'. פי' שתיתא אסורק, והוא הקלי, דעביד במשתא ובמלחא ובקמחא או במיא]. [ושוין שבוחשין את השתיה בשבת. והוא נחינת השתיה בכלי ואח"כ יתן בו חומץ ויערבנו שתי וערב בתרווד, או כיוצא בו כלי הניטל בשבת, וינער אח"כ את הכלי לכלי אחר].

מסורת הש"ס

(א) תרומות פי"א מ"ב מולין קכ:, ב) שבת קנו., ג) שבת קט:; יומא מט., ד) רש"ל מ"ז, ה) לעיל לו., ו) במ"א: ערכתם, ז) ומתניתן למוכו דבש כך פירש"י עירובין כט:, ח) ובשבת קי., ט) ועי' תוס' פסחים לז: ד"ה דכ"ע), י) [תרומות פי"א מ"ב],

הגהות הב"ח

(א) רש"י ד"ה וכל המשקים וכו' מכוין הכ"ל ואמר כך מ"ה ה"ג. ופ"כה וכו' כרכה הכ"ל ואמר כך מ"ה דמה"ל: (ב) תוס' ד"ה לחם וכו' וימשי"ם חייבים בחלה משום דתנן הערשה שיפקו בלא כדי לאלקה פטורה מן החלה דלית בהו שיעורא א"כ הכא: (ג) ד"ה הא דוכבא וכו' דאין שכר אלא וכו' ועוד בשפיה נ"ב עיין בתוס' עמוד זה: (ד) ד"ה ושוין שבוחשין רבי יוסי בר יהודה אליבא גבי נותן מים. נ"ב פ' מי שהשיך סוף דף קנה: (ה) ד"ה ואי וכו' לכיון שעקרו בל"ל ומיכם דכל נמתקי: (ו) ד"ה והמוליא וכו' דאפילו שעקרו בל"ל ומיכם כל נמתק: (ז) **בא"ד** דפשיטא למתני' דשרי בשבת כיון שעומד לאכילה אע"ג דעיקרו לרפואה אבל דרב:

גליון הש"ם

גמ' ור"ג סבר המוציא דפשיק משמע. ע' עירובין י"ע ע"א ופ"ע: רש"י ד"ה כלפודין כנסרים. ע' מ"ע פ"ה מ"ע דכלים. רש"י ד"ה שתיתא מאכל העשוי כו'. וכ"כ רש"י מלכים ח יב:

מוסף תוספות

א. בתוס' רי"ש הוסיף, דבפ' כל שעה חשבינן להו זיעה בעלמא ואינו סופג את הארבעים אלא היוצא מן הזיתים ומן הענבים. ב. בתוס' רי"ש הוסיף, דאי לבדו הוא מברך עליו ב"פ הענ דאשתני לעלוייא כמו שמן זית. ג. בתוס' רי"ש כתב, א"נ י"ל כיון שהמשקה צלול עקרו ע"ש המשקה ולא שייכא לההיא דרב ושמואל דכל דבר שיש בו מחמשת המינים וכ' ואין בו כי אם טעמא בעלמא. ד. בתוס' רי"ש כתב. ועוד דגבי שתית קאמר דברכה מברך שהכל. (ובמהרש"א הגיה בתוס' בשתיתא). ה. בתוס' רי"ש כתב, ברייתא היא בפ' בתרא דשבת גבי פלוגתא דר' ורי"ב דפליגי גבי נותן מים למורסן והתם מסיק דאיירי ברכה מדקתני וכו' (עיין ב"חז). ו. בתוס' רי"ש כתב. וצריכא דרב ושמואל דפשיטא דמתני' שריא ליה בשבת כיון שעומד לאכילה.

מוסף רש"י

ושאר מי פירות של תרומה. מתן מעגנים חיתים שדרכן בכך (חולין קב:). ושותין זיתום המצרי. דבלאו לרפואה נמי משקה הוא, דתנן (שבת קנו:) כל המשקין שותה אדם לרפואה (שבת קנו:). כיון דאית ליה הנאה מיניה. לגד הלרפואה יש לו הנאת אכילה (לעיל לז.).

והלכתא המוציא וכו'. ואע"פ דכמוליא כ"ע לא פליגי דאפיק משמע ובירושלמי מפרש טעמא כדי שלא לערב האומיות כגון העולם מוליא ואע"ג דבלחם מן גמי איכא עירוב שאני התם דקרא כתיב (תהלים קד) מלמיח חציר לבהמה ועשב לעבודת האדם להוליא לחם מן הארץ ועל כן יש לבטוא בשאי ידיו בעשר אצבעות נגד י' חיבות שבמקרא זה: **מדקתני** ירקות דומיא דפת. לא הוי ירקות דומיא דפת שהרי פת איתתי לעלויא ויש ירקות שאין מתבנות לעלויא אלא כלומר מה הפת אין בשול מברא את הברכה אף הירקות נמי בתלתייהו קיימי ולא מברא להו הכשול:

משכחת לה בתומי וכרתי.

ות"ת והרי גרלה לעניים דהכשול משבימן וי"ל דהיינו בשביל הבשר והמלח שבתוכן ונראין הדברים שכל דבר שהוא כל כך טוב מבושל כמו מי וחי כמו מבושל כמו מיני קטניות וכן תפוחים יש להן ברכה הראשונה שכל כך שוין מבושלין כמו חיין ומטעם זה מברכין נמי על היין מבושל בורא פרי הגפן שכל כך הוא טוב אחר הבשול כמו קודם לכן וקרא וסלקא וכרוב וכיוצא בהן שטובין יותר מבושלין מחיין בשהן חיין מברכין עליהם שהכל ומבושלין ב"פ האדמה וכן אותן ערמוניות וחבושים שאינן ראוין לאכלן חיין כמו מבושלין בתחלה מברכין עליהן שהכל ומבושלין בורא פרי העץ אך אותן ערמוניות שקורין לומיברד"ש מברך עליהן בורא פרי העץ אפילו בתחלה וכל דבר המתקלקל בבשולו כגון תומי וכרתי וכיוצא בהן בשהן חיין מברך עליהן בורא פרי האדמה ומבושלים שהכל כך נראה לרבינו יהודה ומיהו הרב אלפס פסק בשלקות (ד) דאשתני לגריעותא ע"י בשולן אומר בורא פרי האדמה כרב נחמן דאמר שלקות מברכין עליהן בורא פרי האדמה דר' חייא בר אבא. ולפתות. חיין שהכל נהיה בדברו. כיון דשקילא לגרעיניה וכו'. וכיון דסלקה לגרעיניה בצר ליה שיעוריה אלא שאין לברך על פחות מכזית. מיהו בירושלמי אמר אפי' פרידה אחת של ענבים או של רימון, שהיא טעונה ברכה לפניה ולאחריה, כיון דהוי כברייתו.

אשמעינן טעמא ואשמעינן דהלכתא כרבנן אלא דאמר מוציא מאי קמ"ל ואיהו דעבד לאפוקי נפשיה מפלוגתא [ט] והלכתא [א] המוציא לחם מן הארץ דקי"ל כרבנן דאמרי דאפיק משמע: ועל הירקות אומר וכו': קתני ירקות דומיא דפת מה פת שנשתנה ע"י האור אף ירקות נמי שנשתנו ע"י האור אמר רבנאי משמיה דאביי [ב] זאת אומרת שלקות מברכין עליהן בורא פרי האדמה [ג] (ממאי מדקתני ירקות דומיא דפת) דרש רב חסדא משום רבינו ומנו רב שלקות מברכין עליהם בורא פרי האדמה ורבותינו היורדין מארץ ישראל ומנו עולא משמיה דר' יוחנן אמר שלקות מברכין עליהן שהכל נהיה בדברו ואני אומר [ד] כל שתחלתו בורא פרי האדמה שלקו שהכל נהיה בדברו וכל שתחלתו שהכל נהיה בדברו שלקו בורא פרי האדמה בשלמא כל שתחלתו שהכל נהיה בדברו שלקו בפה"א משכחת לה בכרבא וסלקא וקרא אלא כל שתחלתו בפה"א שלקו שהכל היכי משכחת לה א"ר נחמן בר יצחק משכחת לה [ד] בתומי וכרתי דרש רב נחמן משום רבינו ומנו שמואל שלקות מברכין עליהם בפה"א וחברינו היורדים מארץ ישראל ומנו עולא משמיה דר' יוחנן אמר שלקות מברכין עליהן שהכל נהיה בדברו ואני אומר במחלוקת שנויה דתניא [ה] יוצאין ברקיק השרוי ובמבושל שלא נמוח דברי ר"מ ור' יוסי אומר [ה] יוצאים ברקיק השרוי אבל לא במבושל אע"פ שלא נמוח ולא היא דב"ע שלקות מברכין עליהן בפה"א ועד כאן לא קאמר ר' יוסי התם אלא משום דבעינן טעם מצה וליכא אבל הכא אפי' רבי יוסי מודה אמר ר' חייא בר אבא א"ר יוחנן שלקות מברכין עליהם בפה"א ור' בנימין בר יפת א"ר יוחנן שלקות מברכין עליהם שהכל נהיה בדברו א"ר נחמן בר יצחק קבע עולא [ו] לשבשתיה כר' בנימין בר יפת [ז] תהי בה ר' זירא וכי מה ענין ר' בנימין בר יפת אצל ר' חייא בר אבא ר' חייא בר אבא [ח] דייק וגמיר שמעתא מרבי יוחנן רביה ורבי בנימין בר יפת לא דייק ועוד רבי חייא בר אבא [ט] כל תלתין יומין מהדר תלמודיה קמיה דר' יוחנן רביה ור' בנימין בר יפת לא מהדר ועוד בר מן דין ובר מן דין דהוהא תורמסא [י] דשלקי ליה שבע זמנין בקדרה ואכלי ליה בקנוח סעודה אתו ושאלו לר' יוחנן ואמר להו מברכין עלויה בורא פרי האדמה ועוד אמר ר' חייא בר אבא אני ראיתי את ר' יוחנן שאכל זית מליח ובריך עליו בורא פרי העץ ולבסוף מברך עליו ברכה אחת מעין שלש אלא אי אמרת שלקות לאו במילתייהו קיימי בשלמא בתחלה מברך עליו שהכל נהיה בדברו אלא לבסוף מאי מברך דילמא בורא נפשות רבות וחסרונן על כל מה שברא מתיב רב יצחק בר שמואל [יא] ירקות שאדם יוצא בהן ידי חובתו בפסח יוצא בהן ובקלה שלהן אבל לא כבושין ולא שלוקין ולא מבושלין ואי ס"ד במילתייהו קאי שלוקין אמאי לא שאני התם דבעינן טעם מרור וליכא אמר ליה רבי ירמיה לרבי זירא רבי יוחנן היכי מברך על זית מליח [יב] כיון דשקילא לגרעיניה בצר

[א] המוציא. פירוש דקרא כמו שפירשנוהו ולמדנו פירוש: ואשמעינן הלכה כרבנן. דהמוליא דאפיק הוא: מאי קמשמע לן. הכל מודים בזו: אף ירקות שנשתנו כו'. ואפילו הכי במילתייהו קיימי ומברכין עליהן בורא פרי האדמה: שלקות. כל ירק שלוק: דרש רב חסדא. כך: משום רבינו. שלקות אומר בורא פרי האדמה ורבותינו כו' ומאן גינסו עולא אמר רבי יוחנן שהכל. הרי הדבר במחלוקת: ואני אומר. לישב דבריהם שאין חלוקין יש מהן פרי האדמה ויש מהן שהכל: כל. ירק הנאכל מי שתחלתו ב"פ האדמה שלקו אפקיה ממלתיה לגריעותא ומברך שהכל ולקמן מוקי לה בתומי וכרתי: וכל. ירק שאין דרכו לאכל מי שתחלתו אם אכלו מי שהכל הוא מברך: שלקו. והביאו לדרך אכילתו הוא עיקר פריו ומברך בורא פרי האדמה: דרש רב נחמן. כך: משום רבינו. שמואל: שלקות מברך בורא פרי האדמה וחברינו כו'. רב נחמן משום ולא קרי לעולא רבותינו: אמר שלקות שהכל ואני אומר. שהם חלוקין בפלוגתא דרבי מאיר ורבי יוסי ודברי שמואל ודברי ר' יוחנן בכל מיני ירקות הן וחלוקין זה על זה שמואל כר"מ דאמר מבושל קאי במלתיה ור' יוחנן קאי כר' יוסי: יוצאין ברקיק השרוי. במיס ידי אכילת מצה של מצוה וקרינן ביה לחם עוני [ט]: אבל לא במבושל. דתו לאו לחם איקרי: אפילו ר' יוסי מודה. דלענין ברכה במילתיה קאי: אמר רב נחמן קבע עולא לשבשתיה כר' בנימין [ו]. עולא שאמר משום ר' יוחנן לעיל שהכל למד וקבע שבושו כרבי בנימין עד שנתקעה בלבו ועכשיו אומר בבית המדרש בשם רבי יוחנן: תהי בה ר' זירא. במחלוקת זו שהוזכרה בבית המדרש וכי מה ענין להזכיר דברי ר' בנימין [ב] אצל דברי רבי חייא בר אבא במחלוקת בית המדרש הרי אינו כדאי לחלוק עליו: כר מן דין וכר מן דין. לבר משאי לאיות הלנו שאמרתי שאין רבי בנימין [ג] כלום אצל רבי חייא יש לנו עוד ראיה שלא אמר רבי יוחנן מימיו שלקות שהכל: וא"ל בורא פרי האדמה. אומא אע"ג דשלקיה קאי במלתיה: שאכל זיס מלית. שהיה מלוח זה כמה ימים וקי"ל (פסחים עו.) מליח כרותח: אבל לא כבושין. בירקות של מרור היא שנוהה בפרק כל שעה (שם דף לט.) לומר שאין יוצאין בהן שלוקין משום מרור אומא לאו במלתייהו קיימי. שלוק הוי נימוח טפי ממבושל: דבעינן טעם מרור וליכא. אבל לענין ברכה שם פרי עליו: בצר

[ב] [כרי"ף ורא"ש ליתא לכל זה], [ג] [פסחים מא.], [ד] [מי' פרכסון למודו, ד] [עי' פירש"י פסיוזיון שו. ד"ה תהי], [ה] [לעיל לג: וש"נ], [ו] [חולין פו: כריתות ס. ש"נ], [ז] [בילה כה:], [ח] [פסחים לט.], [ט] [דברים טז].

הגהות הב"ח

(א) רש"י ד"ה אמר רב נחמן וכו' כרבי בנימין בר יפת עולא וכו' כר' בנימין בר יפת עד שנתקע: (ב) ד"ה מהי וכו' כרבי בנימין בר יפת אצל: (ג) ד"ה כר מן וכו' רבי בנימין בר יפת אלוס: (ד) תוס' ד"ה משכחת וכו' ה"ר אלפס פסק בשלקות אע"ג דאשתנו לגריעותא על ידי בשולן ג"כ אומר בורא:

גליון הש"ס

גמ' והלכתא המוציא. עי' תוס' מיים פה"הלמין ע' ע"א ד"ה מ"ר: תוס' ד"ה משכחת לה וכו' שכל כך הוא טוב אחר הבישול כמו קודם לכן. עי' מתני' פפ"ב דתרומות ובר"ש שם:

מוסף תוספות

א. בתוס' רי"ש כתב, ר"מ כל תלמודו שלמד בל' יום מהדר ביום ל'.

מוסף רש"י

שלקות. שלוקין, מבושלין הרבה מאד עד שנימוחין (פסחים לט. ועוד). יוצאין. ידי חובת מצה, ברקיק השרוי. בתבשיל לאחר אפייתו, ואף על פי שמתמעטת לחם הוא כל זמן שהוא קיים שלא נימוח לגמרי, וכן במבושל (שם מא.). אבל לא במבושל. דלאו לחם קרינן ביה ואע"פ שבכר נאפה בתנור הוא ומחר ונישלו ביעלו מתוכה לחם (שם). תהי בה. לשון מריח, כמו כת תיוסא דמס' ע"ז (סו:) כלומר מעיין וחוקב לדעת טעמו של דבר (ערובין סו.). תורמוסא. תורמוס מין קטנים עגול כמין עדשה ומחבר כמעט קטנה והוא מר מאד, עד שאולקין אותו שבע פעמים ונעשה מתוק וטוב עד שיאכל למטעמים בקנוח סעודה (ביצה כח:). כבושין. בחומץ, שלוקין. מבושלין הרבה מאד, מבושלין. כדרך בישול (פסחים לט.).

עין משפט נר מצוה

נה א מי' פ"ג מהל' ברכות הל' ג סמג עשין מ טוש"ע או"ח סי' קפז סעיף ג:

נו ב ג ד מי' פ"ח מהל' ברכות הל' ג סמג שם טוש"ע או"ח סי' רה סעיף ו

ז (ומימן רב סעיף יב):

נו ה מי' פ"ו מהל' ממרן ומלה הלכה ו סמג עשין מ טוש"ע או"ח סי' תפז סעיף ד:

נח ו מי' פ"ז מהלכות ממרן ומלה הלכה יג סמג עשין מז טוש"ע או"ח סי' תעג סעיף ה:

נט ז מי' פ"ט מהל' ברכות הל' ג ופ"ג הל' יב סמג עשין מז טוש"ע או"ח סימן רי סעיף ח:

רבינו חננאל

דרש רב חסדא ... כל שתחלתו בורא פרי האדמה שלקו שהכל נהיה בדברו וכל שתחלתו שהכל נהיה בדברו שלקו בורא פרי האדמה. הא נמי דדרש רב חסדא כל שתחלתו שהכל שלקו בורא פרי האדמה, פשטינן לה כגון קרא חייא וכרוכי וסלקא. שאין דרך בני אדם לאכלן חיין, ואם אכלן מברך עליהן שהכל, שלקן דאישתני לעילויא בורא פרי האדמה, הכי הילכתא דליכא מאן דפליג עלה. אבל הא דאמר כל שתחלתו בורא פרי האדמה שלקו שהכל, וכגון תומי וכרתי דכיון דשלקן אשתני לגריעותא, ליתא מדר' יוחנן שאכל זית מליח וברך עליו תחילה וסוף, וקיימא לן מליח הרי הוא כרותח, וזית זה שמלחו כאלו שלקו הוא, ולבתחלה מברך עליו בורא פרי העץ ולבסוף ברכה אחת מעין שלש, דהיא על העץ ועל פרי העץ. שמעת מינה דשלקות לא אישתני לגריעותא אלא אע"ג דשלקו בורא פרי האדמה כתחלתו. דבמלתייהו קאי ואי אמרת בתחלה שהכל נהיה בדברו ולבסוף בורא נפשות, א"כ מאי אסהדיתא דר' חייא בר אבא. ולפתות. חיין שהכל נהיה בדברו. כיון דשקילא לגרעיניה וכו'. וכיון דסלקה לגרעיניה בצר ליה שיעוריה אלא שאין לברך על פחות מכזית. מיהו בירושלמי אמר אפי' פרידה אחת של ענבים או של רימון, שהיא טעונה ברכה לפניה ולאחריה, כיון דהוי כברייתו.

בצר ליה שיעורא. סיינו דוקא בברכה שלאחריו דבעינן שיעור אבל בברכה שלפניו אפילו פחות מכשיעור דאסור ליהנות בעולם הזה בלא ברכה בין לענין אכילה בין לענין שתיה אבל בברכה שלאחריו בעינן שיעור מלא לוגמיו על כן יש ליזהר לשתות מכוס של ברכה [פ] מלא לוגמיו כדי שיברך לאחריו מעין ג׳ ברכות [ק] והר״י היה אומר בברכה שלאחר נפשות כיון דלאו ברכה משובה היא אפי׳ בצביר משיעורא מברכינן בורא נפשות רבות ולא גרעה דכיון דבורא נפשות תקנוה כנגד על הגפן כי היכי דעל הגפן בעי שיעורא בבורא נפשות רבות נמי בעי שיעורא ובירושלמי ר׳ יוחנן היכי בריך אזית הא לא הוי שיעורא וקאמר משום בריה דאפילו לא אכל אלא פרידה אחת של ענב או פרידה אחת של רמון בעי ברוכי משום דבברייה מברכין אפילו פחות מכזית ואוכל על גמרא דידן כדאמינא הכא א״כ אין הלכה כמותו של ירושלמי (ל) וה״ר יוסי היה מפרש שהירושלמי אינו חולק על הגמרא שלנו דהכא מיירי שהוסרו הגרעינים ונתנה אם כן לא היה בברייתו אכל אם אכלו שלש אפי׳ אם היה פרידה אחת של רמון מברך עליו תחלה וסוף וגמרא ירושל׳ היה סבור שהזית היה שלם ולכך הוצרך לתרץ באותו ענין דאכל פרידה [ט] דבריה ואינו חולקים יחד ועוד יש בירושלמי היכא דבריך אתורמוסא למיכליה ונפל מידיה ושקל אחרינא בעי ברוכי ומנא אחריתי ופריך מאי שנא מאמת המים פירוש דמברך לשתות והני אזלי והני אחריני אינהו וא״ל לברך פעם אחרת ומשני הכא הוה דעתו מתחלה לזה שהיה יודע שיאכלו להן אבל באתורמוסא לא ידע שיפלו מידו ואמר בריך אם כבוד מלכותו לעולם ועד משום דהוה ברכה לבטלה וכן נכון לומר על כל ברכה לבטלה בשכמל״ו: **דורמסקין.** פירש״י פרוש״ם. ולא גרסה דבסמוך משמע דמברכין עליהן בורא פרי האדמה וא״כ בורא ומרגה שהוא מין כרוב: **נתן** בר קפרא רשות לאחד מהן לברך. ונראה דמיירי בברכה שלפניו דאי בשל אחריו הא אמרינן (חולין קו.) דאין מזמנין על הפירות ומיירי בהסבו ואתו אין לנו אם הסבה אלא על הפת ולכך צריך לברך כל אחד על כל דבר הן בפירות הן ביין: **חביב** עדיף. וכן הלכה אם יש לו שני מיני פירות לפניו חביב עדיף ובורא פרי האדמה עדיפא משהכל נהיה בדברו דמבורכת טפי ומשובה לעצמה מקריא ויברך על אותו המין ששייך בו פרי האדמה אף על פי שאותו המין שיש לברך עליו שהכל חביב עליו ואם לפניו פירות שהברכות שוות ואחד מהן הוא מז׳ המינין יברך תחלה על אותו של ז׳ המינין דעדיפי: **מיא** דסלקא בסלקא. מברכין עליה בורא פרי האדמה אף על פי שאין בה אלא מים

**בצר ליה שיעורא אמר ליה מי סברת כזית גדול בעינן כזית בינוני בעינן (והא איכא) וההוא דאייתו לקמיה דרבי יוחנן זית גדול הוה דאע״ג דשקלוה לגרעינותיה פש ליה שיעורא [מ] דתנן [א] זית שאמרו לא קטן ולא גדול אלא בינוני וזהו אגורי ואמר רבי אבהו לא אגורי שמו אלא אברוטי שמו ואמרי לה סמרוסי שמו ולמה נקרא שמו אגורי ששמנו אגור בתוכו נימא כתנאי דהנהו תרי תלמידי דהוו יתבי קמיה דבר קפרא הביאו לפניו כרוב ודורמסקין ופרגיות נתן בר קפרא רשות לאחד מהן לברך קפץ וברך על הפרגיות לגלג עליו חבירו כעם בר קפרא אמר לא על המברך אני כועס אלא על המלגלג אני כועס אם חבירך דומה כמי שלא טעם טעם בשר מעולם אתה על מה לגלגת עליו חזר ואמר לא על המלגלג אני כועס אלא על המברך אני כועס ואמר אם חכמה אין כאן זקנה אין כאן תנא ושניהם לא הוציאו שנתן מאי לאו בהא קא מיפלגי דמברך סבר שלקות ופרגיות שהכל נהיה בדברו הלכך חביב עדיף ומלגלג סבר שלקות ב״פ האדמה פרגיות שהכל נהיה בדברו [ב] הלכך פירא עדיף לא דכ״ע שלקות ופרגיות שהכל נהיה בדברו והכא בהאי סברא קא מיפלגי מר סבר חביב עדיף ומר סבר כרוב עדיף דזיין אמר ר׳ זירא כי הוינן בי רב הונא אמר לן הני גרגלידי דלפתא פרמינהו פרימא רבא בפה״א פרימא זוטא שהכל נהיה בדברו וכי אתאן לבי רב יהודה אמר לן [ג] אידי ואידי בפה״א והאי דפרמינהו טפי כי היכי דנמתיק טעמיה אמר רב אשי כי הוינן בי רב כהנא אמר לן תבשילא דסלקא דלא מפשו בה קמחא בורא פרי האדמה דלפתא דמפשו בה קמחא טפי בורא מיני מזונות והדר אמר [ד] אידי ואידי בורא פרי האדמה והאי דשדי בה קמחא טפי לדבוקי בעלמא עבדי לה אמר רב חסדא [ה] תבשיל של תרדין יפה ללב וטוב לעינים וכ״ש לבני מעים אמר אביי והוא דיתיב אבי תפי ועביד [ו] תוך תוך אמר רב פפא פשיטא לי [ה] מיא דסלקא כסלקא ומיא דלפתא כלפתא ומיא דכולהו שלקי ככולהו שלקי בעי רב פפא מיא דשיבתא מאי למתוקי טעמא עבדי או לעבורי זוהמא עבדי לה ת״ש [ז] השבת משנתנה טעם בקדירה אין בה משום תרומה ואינה מטמאה טומאת אוכלים שמע מינה [ח] למתוקי טעמא עבדי לה שמע מינה אמר רב חייא בר אשי פת צנומה בקערה מברכין עליה המוציא ופליגא דר׳ חייא דאמר ר׳ חייא צריך שתבלה ברכה עם הפת מתקיף לה רבא מאי שנא צנומה דלא משום דכי כליא ברכה אפרוסה קא כליא על הפת נמי כי קא גמרה אפרוסה גמרה אלא

כלי ליה שיעורא. וגבי ברכת פירות האדמה אכילה כתיבא [פ] ואכילה בכזית: **כזיש שאמרו.** לענין שיעור כל אכילות: **אגור בתוכו.** מזומן לגלח ממנו שאינו נגלע בפרי כמשקה תפוחים ומותים אלא אגור כמשקה ענבים: **דורמסקין.** אף הן שלקות מעשב שקורין אקדלש״ט בלע״ז כך ראיתי בפירוש בגא קמא של רבינו יאתק ברבי יהודה. אבל כאן פירש פרונ״ש וכן שמעתי אני כאן ובגא קמא (פ״ו דף קטז:) פרונ״ש ואי אפשר להעמידה דא״כ [פ] הרי ברכתו ב״פ העץ והאיל קדם וברך על הפרגיות שברכתן שהכל ואינם כדברים חשובים כדמפרש ואזיל: **שלא טעם טעם בשר.** ועשה הבשר חביב עליו: **פרגיות.** בשר עוף שקורין פרדרי״ש: **וקנה אין לאן.** הלא זקן אני והיה לו לשאלני על איזה מהן יברך לפטור את שאר המינין. ודברים הללו אינן באין ללפת את הפת אלא שלא מחמת הסעודה הן באין ואמרינן לקמן (דף מא:) דטעונין ברכה לפניהם ואין הפת פוטרתן: **דמברך סבר שלקות.** דכרוב ודורמסקין שהכל ברכתן כפרגיות דעל דבר שאין גדולו מן האדמה כגון בשר ביצים ודגים תנא במתניתין [ו] שהכל וכיון דברכותיהם שוות חביב עדיף: **ומלגלג סבר שלקות בורא פרי האדמה.** שהיא ברכה חשובה לעצמה לדברים חשובים והיה לו להקדימו: **כרוב עדיף דזיין.** דתניא לקמן (דף מד:) כרוב למזון ותרדין לרפואה: **גרגלידי דלפתא.** רשי״ לפתות: **פרמינהו.** מנושי״ר בלע״ז לשון קנינה ירק: **פרימא זוטא.** גריעותא היא ובשאכלו מי קלי: **אכי תפי.** על מקום שפיתת הקדירה: **ועביד תוך תוך.** כלומר שלוק ונמחה מאד וקול רתיחתו נשמעת [ז] כקול תוך תוך: **מיא דסלקא.** תבשיל של תרדין: **כסלקא.** לענין ברכה: **דשיבתא.** ירק שטותנין מעט בקדירה למתק בעלמא ולא לאכלו. אני״ט בלע״ז: **למתוקי טעמא עביד.** ומברכין על מימי תבשילו ב״פ האדמה: **השבת אין בה.** בגד שלה משנתנוה בקדירה והוציאוה אין בה שום משום איסור תרומה דהוה ליה כעין בעלמא. מדקתני משנתנה טעם ש״מ לטעמא עבידא: **פת צנומה.** יבשה שנתנה בקערה לשרות וכן צנומות דקות [ח]: **צריך שתבלה.** ברכת המוציא עם פריסת הפרוסה מן הפת והאי פרוס ועומד הוא: **אפרוסה** [ט] (**כליא**). כיון דאמרת עם פריסת הפרוסה תכלה מאי תשיבותא ומאי אהניתא: אלא

מסורת הש״ס

א) כלים פ״ז משנה ח. ב) עירובין כט., ג) [פסחים עד.], ד) עוקצין פ״ג מ״ד נדה נא., ה) [דברים ח], ו) לקמן מ:], ז) [כלאיים מא], ח) גמרא, ט) [דבריה היה ומינן כו׳ כנ״ל], י) [וש״ע תוס׳ מגמות עה: ד״ה אפילו],

הגהות הב״ח

(א) תוס׳ ד״ה בלע וכו׳ וה״ר יוסף היה מפרש:

גליון הש״ם

רש״י ד״ה דורסקין כו׳ הרי ברכתו בפה״ע. ק״ל הא גם בפה״ע עדיף משהכל אלא דהמברך מבר דשלקות מברך שהכל. וא״כ ג״כ בפה״ע אין ברכתו בפה״ע אלא שהכל כמבואר בקונג׳ גבי זית מלא וא״ע: רש״י ד״ה ועביד תוך וכו׳ בקול תוך תוך. ע׳ פסחים עד ע״ב בכש״י ד״ה ר׳ שמעאל: תוס׳ ד״ה בצר וכו׳ אלא לתמיו כדי שיברך. עי׳ לעיל ל״ז ע״א תוס׳ ד״ה נתן ר״ג: בא״ד והר״י היה דורסקין אומר. עי׳ לקמן מ״ט ע״ב תוס׳ ד״ה ור״מ: תוס׳ ד״ה נתן וכו׳ ומיירי בהסבו. עי׳ חולין ק״ו ע״א תוס׳ ד״ה ש״מ:

מוסף תוספות

א בתוס׳ ר״ש כתב, דבימיהם היו רגילים להסב ולקבוע לשתות ולאכול פירות ומיני מזונות אבל אנו אין רגילים בכך להסב ולכך כ״א מברך לעצמו.

לעזי רש״י

אקדלש״ט [אדרילצי״ש]. מלוח (שיח בר). פרונ״ש [פרוני״ש]. שדיפים. פרדרי״א [פירדרי״ץ]. קורא (עוף). מינושי״ר. לחתוך לחתיכות דקות. אני״ט [אניי״ר]. שקה (צמח ריחני).

מוסף רש״י

פרמינהו. מתחכם הדק (שבת עד:) לשון פרומים (שם קיט.). **ועביד תוך תוך.** שמגושל יפה ונעמקם כולו עד שמעות וכשהוא רותח דומה כמשמע קול זה תוך תוך (ערובין כט.) קול הסיר (פסחים עד.). **אין בה משום** תרומה. שאם חזר הקלח ונפל לתוך קדירה של חולין אינו מלמע (נדה נא:).

עין משפט נר מצוה

ס א מיי׳ פי״ד מהלכות מאכלות אסורות הל׳ ז (טוש״ע או״ח סי׳ תפו):
סא ב טוש״ע או״ח סי׳ רח פעיף ג:
סב ג טוש״ע או״ח סי׳ רה פעיף ד:
סג ד מיי׳ פ״ג מהל׳ ברכות הל׳ ו טוש״ע או״ח סי׳ רח פעיף ב:
סד ה מיי׳ פ״ח מהל׳ ברכות הלכה ד סמג עס טוש״ע או״ח סימן רה פעיף ב:
סה ו מיי׳ פע״ו מהל׳ תרומות הלכה י״ב ופ״ל מהל׳ טומאת אוכלין הלכה ז:
ז [טוש״ע או״ח סי׳ רל פעיף ו וכהגר״א]:

רבינו חננאל

הביאו לפניו כרוב ודורמסקין. פי׳ פרוננא. ובלשון ישמעאל אגהזץ עין בקר ומברכין עליו בורא פרי העץ. ופרגיות. צפרים קטנים. גירגלידי. דליפתא בין פירמי רבדבי בין זוטרי בורא פרי האדמה. אפי׳ שדא ביה קימחא, דלמידבק בעלמא קא מיכוין ולא למזונא. מיא דסילקא כסילקא ומיא דליפתא כליפתא כך הלכה ומברך בורא פרי האדמה. א״ר חייא בר אשי משמיה דרב פת צנומה בקערה מברכים עליה המוציא. פיר׳ פירורה פתיתין בקערה ויצק עליה מרק מברכין עליה המוציא [ומיירי בדאיכא עליה לחם ומיירי בדאיכא עליה תוריתא דנהמא]. ופליגא דר׳ חייא דאמר צריך שתיכלה ברכת המוציא עם בצועת החתיכה מן הכבר שבתוצע ממנו, דהא זה הפת כולה כבר היא צנומה בקערה. ומתקיף רבא אהא דר׳ חייא מאי שנא צנומה דפליג, דכי כליא ברכה אצנומא קכליא, אפי׳ הבוצע על הכבר כיון דפריס מזה הכבר ובצע, כי כליא ברכה אפרוסה כליא. אלא אמר רבא צריך שתכלה ברכה על הפת. כלומר, אם היא פת שלמה מברך ואח״כ בוצע, אבל אם היא פתיתה או צנומה בקערה, אומר המוציא ופרשט ידיו ונוטל. והלכתא כרבא.

טעמא עבדי לה שמע מינה אמר רב חייא בר אשי פת צנומה בקערה מברכין עליה המוציא ופליגא דר׳ חייא דאמר ר׳ חייא צריך שתבלה ברכה עם הפת מתקיף לה רבא מאי שנא צנומה דלא משום דכי כליא ברכה אפרוסה קא כליא על הפת נמי כי קא גמרה אפרוסה גמרה אלא

וטעם הילקות מברך עליהן כאשר יברך על הילקות אע״ג דאמרינן לעיל דמי פירות זיעה בעלמא הוא יש לחלק: **פת** צנומה בקערה מברכין עליה המוציא לחם מן הארץ ופליגא דר׳ חייא. וא״ת היכי מיירי אם יש שלמה לפניו הא אמרינן בסמוך דכ״ע שלמה עדיף ואי ליכא אלא צנומה היכי פליג עלה ר׳ חייא הא מסקינן לעיל (דף לז:) פרוסין אף על פי שאין בהן כזית מברכין עליהן המוציא הואיל ואית בהו תוריתא דנהמא וי״ל כגון דאיכא שלמה לפניו ובצע מן הצנומה רב חייא בר אשי סבר דהוי כמו שלמה מאחר שהיא חביבה [מברך עליה] ור׳ חייא ס״ל צריך שתבלה ברכה עם הפת ואם כן בענין שתבלה הברכה עם בצועת הפת וכיון שבצועה קודם לכן שלמה עדיף אבל אי ליכא שלמה מודה שיברך על הפרוסים המוציא לחם מן הארץ:

והלכתא

והלכתא כרבא דמברך ואח"כ בוצע. פי' שלא יפרים הפרוסה מן הפת עד אחר הברכה ויש שנוהגין לברך ברכת המוציא קודם שיחתוך כדי שתהא הפת שלמה בשעת ברכה ואין המנהג נכון[א] לעשות (ב) דהוי היסח הדעת בין הברכה לאכילה ומיהו בשבת נכון להחמיר ולברך קודם שיחתוך שלא תשמט ידו לבצוע קודם שתכלה הברכה שאז לא יהיה לו לחם משנה וכפרק שלשה שאכלו (לקמן מז.) מסקינן דבעינן עד שתכלה אמן מפי העומין שלא יבצע קודם ויש שמביאים ראיה שצריך לסיים הברכה קודם שיבצע מדתני רבי חייא בירושלמי אין מברכין על הפת אלא בשעה שהוא פורס והייט משום שאם יפרוס קודם הברכה שמא תפול הפרוסה מידו ולא יוכל לאכול פרוסה אחרת שיבצע בלא ברכה אלא יצטרך לחזור (ג) ולברך ויש כאן ברכה לבטלה אבל אם (לא) היה[ב] צריך לברך על כל הפת ולא יוכל לפרוס קודם הברכה אז אם תפול הפרוסה אינו מברך על פרוסה אחרת ויפטר בברכה ראשונה:

מברך על הפתיתין ופוטר את השלמין. פירש"י אם הפתיתין והשלמין שוין יברך על איזה שירצה ואם הפתיתין גדולים צריך לברך על הפתיתין לפטור את השלמין ור' יוחנן אומר על השלמין מצוה מן המובחר אפי' אם הפתיתין גדולי' טפי ותימה א"כ סברא הפוכה לדרב הונא פתיתין שהם גדולים עדיפי ולר' יוחנן שלמין עדיפי ואין סברא לומר דפליגי בהפוך סברות ועוד תימה אמאי שינה בסמוך לשונו דנקט לשון פרוסה של חטין ע"כ פירש רבינו תם[ג] דמיירי בפתיתין גדולים ושלמים קטנים וה"פ אמר רב הונא מברך על הפתיתין כלומר אם ירצה והוא הדין על השלמין אם ירצה ורבי יוחנן אמר שלמין עיקר וכן הלכה כרבי יוחנן דהא רב ורבי יוחנן הלכה כר' יוחנן וכל שכן לגבי רב הונא שהיה תלמידו של רב דדוקא באמוראי בתראי אמרינן הלכה כבתראי: **אבל** פרוסה של חטין ושלמה מן השעורים ד"ה מברך על הפרוסה של חטין. דחיטי עדיפי משום דאקדמיה קרא אבל פתיתין ושלמין ממין אחד אפילו יהיו הפתיתין הפת נקיה והשלמין הפת קיבר מברך על השלמין כדאיתא בתוספתא (פרק ד) שלמין דגלוסקאות ושלמין דבעל הבית מברך על השלמין דגלוסקאות פרוסה דגלוסקאות ושלמין דבעל הבית מברך על השלמין דבעל הבית פת כשר ופת של נכרי מברך על הכשר (תמלה) וכן אמרינן בירושלמי פת טהור ופת טמא מברך על הטהור אבל אם פת של נכרי חביב ונקי ופת של ישראל אינו חביב מברך לאיזה שירצה כדאיתא בירושלמי פת נקי טמא ופת קיבר טהור מברך לאיזה שירצה אבל רבינו שמשון זוה לסלק הפת נכן של נכרי מעל השלחן עד לאחר ברכת המוציא. שני שלמין ממין אחד אם אחד יותר נקי מברך על הנקי דחביב ליה טפי: **כתנאי** בו'. פירש רש"י חלי בגל גדול קרי חשוב לפי שיש בו יותר מבגל קטן שאם ולא נראה דהא לכאורה משמע דלהכי נקט חלי בגל גדול (ד) משום דיש בחלי בגל גדול כמו בקטן שאם ולא יותר ועוד דאם כן לא הוי דומיא דחשוב דגבי פרוסה של חטין דקאי עלה דהתם שוין ויש לפרש דכהדדי שוין הם אבל דגדול טוב יותר לאכילה מן הקטן ועוד פירש רש"י דמיירי תנאי אפיפא דמברך על הפרוסה של חטין ופוטר את השלמה של שעורים ומר סבר חשוב עדיף ומר סבר חטין דמקדמי בקרא עדיפי אבל א"ל לפרש דחטין עדיפי משום שפת של חטין חשוב מפת של שעורים דהא פי' דבמין אחד פת נקיה ופת קיבר השלם עדיף: **ומר** סבר שלם עדיף. וא"ת מנא ליה הא (ה) אימא דחטין חשיבי טפי משום דאקדמיה קרא ויש לומר דהכי מדמה דהתם תע"ג דמסברא חשוב לכהן עדיף דכתיב (במדבר יח) בהרימכם את חלבו ממנו ואפי' הכי קאמר דשלם עדיף ה"נ נימא שלם עדיף מפתיתין של חטין תע"ג דאקדמיה קרא והדין עם רש"י שלא לפרש כתנאי אפלוגתייהו דרבי יוחנן ורב הונא שהרי למאי דמפרש (ו) לרב הונא כשהן שוין מברך על איזו שירצה א"כ לא קפיד אחשיבות ולא אשלמות וא"כ מאי כתנאי איכא ולפר"ת נמי דפי' דמברך על הפתיתין גדולים אם ירצה ואי בעי ברוך על השלמים קטנים אלמא לא חשיב ליה עדיף אלא כי הדדי מינהו לרב הונא וא"כ לא מצי קאי כתנאי אפלוגתא דפתיתין: **כל** היכא דאיכא כהן כ"ע לא פליגי דחשיב עדיף. ונהי דלעיל קאמר פתיתין גדולים ושלמים קטנים דמברך על השלמים היינו דוקא לברכה אלא איכפת ליה שיברך בגדול אלמה יברך בגדול הואיל ואינו נקי מזה אבל גבי נתינה לכהן איכא נפקותא דיתן לו הגדול החשוב טפי דיתיה ליה: **מניח** פרוסה בתוך השלמה ובוצע. פירש רש"י ובוצע בשלמה בלבד והיינו ע"י שיתן לכהן שהיא הפרוסה תחת השלמה נראה כמו שבוצע נמי אפרוסה ודוקא בוצע בשלמה אבל לא רצה לפרס ובוצע לאיזה מהן שירצה או לפרוסה או לשלמה דמדקאמר לתוך השלמה משמע דהשלמה עיקר ולפי' רש"י ה"פ ירא שמים יוצא ידי שניהם כדרב הונא וכדר' יוחנן בפתיתין ושלמה ולפי' ר"ת לא מצינו לפרס הכי דקאי אפתיתין שהרי אינו צריך לעשות כן אלא יברך על השלמה ודי בכך לכ"ע דאפילו רב הונא לא קאמר אלא על הפרוסה אם ירצה אבל פשיטא אם בירך על השלמה יצא ונראה[ז] לפירוש ר"ת שיהם קאי אשני לחמים אפרוסה של חטים ושלמה של שעורים: **הכל** מודים בפסח שמניח הפרוסה בתוך השלמה ובוצע מאי טעמא לחם עוני כתיב. דכתיב לחם עוני מניח הפרוסה תחת השלמה ונראה כבוצע על הפרוסה ומ"מ אין לבוצע כי אם על השלמה ועל הפרוסה יברך על אכילת מצה וכורכים ואוכלים משתיהן יחד כדי שיהא נראה כבוצע על הפרוסה וכן המנהג אבל אין לעשות המוציא וגם על אכילת מצה מן הפרוסה דהוי כעושה מצות חבילות חבילות ונראה לי דהא הוי ברכה של נהנין ואינם נקראים חבילות דהא אקידום מברכים קידוש וברכת היין ורבינו מנחם[ד] מווינ"א היה רגיל לעשות הכל על הפרוסה ואין השלמה באה כי אם בשביל לחם משנה והר"י היה רגיל לברך תחלה ברכת המוציא על שתיהן קודם שיבצע ואחר כך מברך על אכילת מצה ובוצע משתיהן אחר כך ואין זה חבילות מאחר שהיה עושה על שתיהן ופעמים מפיק הר"י נפשיה מפלוגתא ולא היה רוצה לשנות המנהג והיה מברך על השלמה תחלה המוציא והיה בוצע קצת ולא היה מפרידה עד שיברך על הפרוסה על אכילת מצה ובוצע משתיהן יחד:

אלא אמר רבא מברך ואח"כ בוצע נהרדעי עבדי כר' חייא ורבנן עבדי כרבא אמר רבינא אמרה לי אם אבוך עביד כר' חייא דאמר ר' חייא צריך שתכלה ברכה עם הפת ורבנן עבדי כרבא והלכתא [א]כרבא דאמר מברך ואח"כ בוצע: איתמר הביאו לפניהם פתיתין ושלמין אמר רב הונא מברך על הפתיתין ופוטר את השלמין ור' יוחנן אמר [ב]שלמה מצוה מן המובחר אבל פרוסה של חטין ושלמה מן השעורין דברי הכל מברך על הפרוסה של חטין ופוטר את השלמה של שעורין א"ר ירמיה בר אבא כתנאי [ג]תורמין בצל קטן שלם אבל לא חצי בצל גדול ר' יהודה אומר לא כי אלא חצי בצל גדול מאי לאו בהא קמיפלגי דמר סבר חשוב עדיף ומר סבר שלם עדיף היכא דאיכא כהן כולי עלמא לא פליגי דחשוב עדיף כי פליגי דליכא כהן [ד]דתנן [ד]כל מקום שיש כהן תורם מן היפה וכל מקום שאין כהן תורם מן המתקיים ר' יהודה אומר אין תורם אלא מן היפה אמר רב נחמן בר יצחק [ה]וירא שמים יוצא ידי שניהן ומנו מר בריה דרבינא דמר בריה דרבינא [ה]מניח פרוסה בתוך השלמה ובוצע תני תנא קמיה דרב נחמן בר יצחק מניח הפרוסה בתוך השלמה ובוצע ומברך אמר ליה מה שמך א"ל [ו]שלמן א"ל שלום אתה ושלמה משנתך ששמת שלום בין התלמידים אמר רב פפא הכל מודים [ז]בפסח שמניח פרוסה בתוך שלמה ובוצע מאי טעמא [ח]לחם עוני כתיב א"ר [ט]אבא [י]ובשבת חייב אדם לבצוע על שתי כברות מ"ט [ב]לחם משנה כתיב א"ר אשי חזינא ליה לרב כהנא [ח]דנקיט תרתי ובצע חדא ר' זירא [ט]הוה בצע אכולא שירותא א"ל רבינא לרב אשי [ט]והא קא מתחזי כרעבתנותא אמר [ליה] כיון דכל יומא לא קעביד הכי והאידנא קא עביד לא מתחזי כרעבתנותא [י]רב אמי ורב אסי [י]כי הוה מתרמי להו ריפתא דערובא מברכין עליה המוציא לחם מן הארץ אמרי הואיל ואתעביד ביה מצוה חדא נעביד ביה מצוה אחריתי אמר

אלא אמר רבא מברך ואח"כ בוצע. (ה) וגומר כל הברכה ואח"כ מפרים הפרוסה דכליא ברכה אפת שלם: **פתיתין ושלמין אמר רב הונא.** אם רצה מברך על הפתיתין ואם הפתיתין גדולים מן השלמין צריך לברך עליהן: **כתנאי.** הא דאמרת פרוסה של חטין ושלמה של שעורין כו' תנאי היא: **אכל לא חצי בצל גדול.** ואע"פ שיש בו יותר מקטן שלם: **במקום שיש כהן.** ונותנו לו מיד: **במקום שאין כהן.** צריך ליטרחא שיגיענו עד שימצא כהן ליתנו לו וחצי בצל אין מתקייים: **יוצא ידי שניהן.** ידי מחלוקת של רב הונא ורבי יוחנן: **מניח פרוסה בתוך השלמה.** ונמצאו שתיהן בידו ובוצע אז משתיהן אז מן השלמה: **לחם עוני כתיב.** ודרכו של עני בפרוסה לפיכך צריך שירצה כבוצע מן הפרוסה: **אכולה שירותא.** פרוסה גדולה שהיה די לו לכל הסעודה בשבת: **ריפתא דערובא.** שערבו בו לתמול עירובי מצוות: טול

עין משפט
נר מצוה

סו א מיי' פ"ז מהלכות ברכות הל' כ סמג עשין מ טוש"ע או"ח סי' קסז סעיף ג:
סז ב מיי' שם הל' ד סמג שם טוש"ע או"ח סי' קסה סעיף ג:
סח ג מיי' פ"ה מהל' תרומות הלכה ב:
סט ד מיי' שם הלכה ג:
ע ה מיי' פ"ז מהלכות ברכות הלכה ד סמג עשין כו טוש"ע שם:
עא ו מיי' פ"ח מהל' ממרים ומלה הלכה ו טוש"ע יו"ד סי' תפה סעיף ג (רב אלפס כאן וכפ' ע"פ דף קנט ע"ב):
עב ז ח מיי' פ"ז מהל' ברכות הל' ד וסי"ל מהל' שבת הל' ג סמג עשין כט טוש"ע או"ח סי' רעד סעיף ג (רב אלפס כאן ובשבת פט"ז דף מ"ז. וכע"פ דף קנט):
עג ט מיי' פ"ז מהלכות ברכות הל' ג טוש"ע שם סעיף ג (וסי' קפז סעיף ג בהגה):
י שו"ע או"ח סי' שלד סעי' ב בהגה):

רבינו חננאל

איתמר הביאו לפניו פתיתין ושלמין אמר רב הונא מברך על הפתיתין ופוטר את השלמין ורבי יוחנן אמר שלמין מצוה מן המובחר. והלכה כר' יוחנן. תני תנא קמיה דרב נחמן בר יצחק מניח פרוסה של חטין ושלימה של שעורים וכו'. אמר רב פפא הכל מודים בפסח שמניח פרוסה בתוך שלמה ובוצע מאי טעמא לחם עוני כתיב. הכל מודים בפסח שכתוב בו לחם עוני, שמניח פרוסה לתוך שלמה, ובוצע בפרוסה כמו העני שאין לו לחם שלם ובוצע בפרוסה. ודרשינן נמי לחם עוני, דלא ליבצע אחרתי כשאר ימים טובים, אלא יעבוד מתרתין שלימין דצריך בשבת וימים טובים. דנקיט תרתי ובוצע חדא. ואי נקיט תרתי ובצע אחדא, או בצע אתרוייהו, או אפילו בצע כוליה שירותיה מנייהו, עבד שפיר.

מסורת הש"ס

(א) תרומות פ"ב מ"ה, (ב) תרומות פ"ב מ"ד [מנחות נה.], (ג) [שבת קא.], (ד) שבת קיח.; (ה) כתובות נו.; (ו) שבת סט., (ז) ע' מהרש"א ומהרש"ל, (ח) [ונראה לגר' לר"ת שתיהן וקאי לשני כל"ל],

תורה אור השלם

1. לא תֹאכַל עָלָיו חָמֵץ שִׁבְעַת יָמִים תֹּאכַל עָלָיו מַצּוֹת לֶחֶם עֹנִי כִּי בְחִפָּזוֹן יָצָאתָ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם לְמַעַן תִּזְכֹּר אֶת יוֹם צֵאתְךָ מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם כֹּל יְמֵי חַיֶּיךָ:
דברים טז ג
2. וַיְהִי בַּיּוֹם הַשִּׁשִּׁי לָקְטוּ לֶחֶם מִשְׁנֶה שְׁנֵי הָעֹמֶר לְאֶחָד וַיָּבֹאוּ כָל נְשִׂיאֵי הָעֵדָה וַיַּגִּידוּ לְמֹשֶׁה:
שמות טז כב

הגהות הב"ח

(א) רש"י ד"ה אלא וכו' כופא גומר כל: (ב) תוס' ד"ה והלכתא וכו' לעשות כן דהוי היסח: (ג) בא"ד אלא יצטרך לחזור. נ"ב דתני בירושלמי היכא דברך תמוכומא לתיכליה ובכל מילייה וכו' וע' בתוס' לעיל בדף זה בד"ה בגר ליה: (ד) ד"ה כתנאי וכו' נקט מי בגל גדול. נ"ב פי' דהו"ל לומר אבל לא גדול, ד"ה ומר וכו' הא איכא למימר דתמיין: (ו) בא"ד לתאי דמפרש רש"י ליב הוא דכשהן שוין:

גליון הש"ס

גמ' א"ל שלמן. מלינו אם זה בקוף מגילת רות ושם הוא אלא ו"י:

מוסף תוספות

א. בתוס' רי"ש כתב, ולא ישר בעיני רבינו שחושבו יותר הפסקה שיאחר לחתוך הלחם וישהה בין ברכה לאכילה. ב. בתוס' רי"ש כתב, אבל למנהגינו לא היה צריך לחזור ולברך כיון שלא פירס קודם הברכה ואם תפול הפרוסה מידו ויפרוס פרוסה אחרת מפסד מברכה ראשונה. ג. בתוס' רי"ש כתב. ע"כ פי' ר' יעקב בתשובתו דגרסי' בספרים שלנו הביאו לפניו פתיתים גדולים ושלמים קטנים. ד. בתוס' רי"ש כתב. וה"ר מנחם מווינ"א היה מברך ברכת המוציא ועל אכילת מצה על הפרוסה ובשלימה לא היה נוהג כלל דאינה אלא משום לחם משנה ואמרי' מה דרכו של עני בפרוסה.

מוסף רש"י

כל מקום שיש כהן תורם מן היפה. שמא כהן יאכלם מיד. מתקיים יפין ואין מתקיימין, גרוגרות מתקיימין ואין יפין (מנחות נה.). יוצא ידי שניהן. עניל כמדוייהו (שבת סא.). לבצוע. בכרת המוציא (שם קיז.). דנקיט תרתי. תוחזן ניהו (שם). הוה בצע אכולא שירותא. פרוסה גדולה, ודי לו בה לאותה סעודה ולכבוד שבת ונראה כמתכבד בסעודת שבת להתחזק ולאכול הרבה (שם). כי הוה מתרמי להו ריפתא דערובא. פעמים שהעירוב בגיתם ופעמים בגת אחד משלר בני אדם (שם).

טול ברוך. הבונע קודם שטעם מן הפרוסה בנע ממנה והושיט למי שאנלו ומ"ל טול מפרוסת הברכה אף על פי שסח בינתים אין צריך לחזור לברך. ואף על גב דשיהה הוא הפסקה כדאמרינן במנחות (פרק ג' דף לו.) סח בין תפילין לתפילין צריך לברך וכן בכסוי הדם[3] הך שיהה צורך ברכה ולא מפסקה: **הביאו מלח.** נמי אין צריך לברך שאף זו צורך ברכה שהרא פרוסה של ברכה נאכלת בטעם: **גביל לתורי.** גביל את המורסן במים לצורך השוורים: **וכנע לה להדיא.** כלומר מיד ולא המתין למלח ולפתן: **בשש.** עכוב כמו בושש רכבו (שופטים ה). כלומר פת נקיה היא זו ואין צריכה לפתן: **אין מי רגליס כליס.** מן הגוף אלא ביאיבה לפי שכשהקלות קרוב לפיסוק הוא דומג שלא יפלו נצולות על רגליו ומפסיק: **בעפר היחות.** ליכא נצולות: **אסכרה.** בו"ן מלאנ"ט: **המקפה אכילתו במים.** שותה מים הרבה אחר אכילתו עד שאכילתו לפה במים. ויקף הנרול מתרגמינן וקפא פרזלא (מלכים ג ו): **מונע אסכרה.** שהחולי בא מחמת עלור בני מעים והעדשים משלשלים: **קלח.** רבותינו מפרשים ניל"א בלע"ז. אבל אני שמעתי מין זרעים שזורעין אותו באדר ישמעאל: **למורח גורנו.** של קלח שרוח מערבית רוח לחה ומתוקה היא ומכנסת הריח בתוך הגוף: **הא בריחו הא בטעמו.** הריח קשה והטעם טוב: **מדבקא ליה.** בריפתא עד שקלטו הטעם: **ומקלפא ליה.** בשביל הריח: **כל יום ויום.** בשבת מעין שבת ביום טוב מעין יו"ט: **כלי מלא.** אדם חכם: **אם שמוע.** פעם אחת סופך שתטה אזן פעם אחרת: **אם שמע כיון.** שבנית ושלשת מה שבמעת אשתקד: **דעיקר אילן ארעא היא.** דעיקר כל הפירות היא הארץ והכל גדל הימנה: **יבש המעין ונקלף האילן.** היה לו בית השלחין וכו מעין שהוא משקהו ממנו וקלר בכורים ממנו ואחר כך יבש המעין וכן שהה האילן ונקלף בכורים ממנו ואח"כ נקלף האילן: **מביא ואינו קורא.** שאינו יכול לומר מן האדמה אשר נתתה לי (כ) בכיון דיבש המעין ונקלף האילן ממנה בטלה לה ארעא: **מביא וקורא.** שהארץ היא עיקר: **שהוא הביא יבלה.** וזה הביא מיתה: **שאין הפינוק יודע לקרוא אבא ואמא.** וזה נקרא עץ הדעת: **גווזא.** הענף של עץ: **מפיק.** פירי אחריני: מוך

אמר רב [א]טול ברוך טול ברוך אינו צריך לברך הבא מלח הבא לפתן צריך לברך ור' יוחנן אמר אפי' הביאו מלח הביאו לפתן נמי א"צ לברך גביל לתורי צריך לברך ורב ששת אמר [2]אפילו גביל לתורי נמי אינו צריך לברך דאמר [3]רב יהודה אמר [4]רב [5]אסור לאדם [6]שיאכל קודם שיתן מאכל לבהמתו שנא' [1]ונתתי עשב בשדך לבהמתך והדר ואכלת ושבעת: אמר רבא בר שמואל משום רבי חייא [7]אין הבוצע רשאי לבצוע עד שיביאו מלח או לפתן לפני כל אחד ואחד רבא בר שמואל אקלע לבי ריש גלותא אפיקו ליה ריפתא ובצע להדיא אמרו ליה הדר מר משמעתיה אמר להו [8]לית דין צריך בשש: ואמר רבא בר שמואל משום רבי חייא [9]אין מי רגלים כלים אלא בישיבה אמר רב כהנא ובעפר תיחוח אפילו בעמידה ואי ליכא עפר תיחוח יעמוד במקום גבוה וישתין למקום מדרון: ואמר רבא בר שמואל משמיה דר' חייא [10]אחר כל אכילתך אכול מלח ואחר כל שתייתך שתה מים ואי אתה נזוק תניא נמי הכי אחר כל אכילתך אכול מלח ואחר כל שתייתך שתה מים ואי אתה נזוק תניא אידך [11]אכל כל מאכל ולא אכל מלח שתה כל משקין ולא שתה מים ביום ידאג מן ריח הפה ובלילה ידאג מפני אסכרה: ת"ר המקפה אכילתו במים אינו בא לידי חולי מעים [12]וכמה אמר רב חסדא קיתון לפת אמר רב מרי א"ר יוחנן הרגיל בעדשים אחת לשלשים יום מונע אסכרה מתוך ביתו [13]אבל כל יומא לא מ"ט משום דקשה לריח הפה ואמר רב מרי אמר רבי יוחנן הרגיל בחרדל אחת לשלשים יום מונע חלאים מתוך ביתו [14]אבל כל יומא לא מ"ט משום דקשה לחולשא דלבא אמר רב חייא בר אשי אמר רב הרגיל בדגים קטנים אינו בא לידי חולי מעים ולא עוד [15]אלא שדגים קטנים מפרין ומרבין ומברין כל גופו של אדם א"ר חמא ברבי חנינא [16]הרגיל בקצח אינו בא לידי כאב לב מיתיבי רשב"ג אומר קצח אחד מששים סמני המות הוא והישן למזרח גרנו דמו בראשו לא קשיא הא בריחו הא בטעמו אימיה דרבי ירמיה אפיא ליה ריפתא ומדבקא ליה ומקלפא ליה: ר' יהודה אומר בורא מיני דשאים: א"ר זירא ואיתימא [17]ר' חיננא בר פפא [1]אין הלכה כרבי יהודה [18]וא"ר זירא ואיתימא ר' חיננא בר פפא מ"ט דרבי יהודה אמר קרא [2]ברוך ה' יום יום וכי ביום מברכין אותו ובלילה אין מברכין אותו אלא לומר לך כל יום ויום תן לו מעין ברכותיו הכא נמי כל מין ומין תן לו מעין ברכותיו. [19]וא"ר זירא ואיתימא ר' חיננא בר פפא בא וראה שלא כמדת הקב"ה מדת בשר ודם מדת בשר ודם כלי ריקן מחזיק מלא אינו מחזיק אבל הקב"ה אינו כן מלא מחזיק ריקן אינו מחזיק שנאמר [3]ויאמר אם שמוע תשמע ואם לאו לא תשמע ד"א אם שמוע בישן תשמע בחדש ואם יפנה לבבך שוב לא תשמע: **מתני'** [4]בירך על פירות האילן בורא פרי האדמה יצא ועל פירות הארץ בורא פרי העץ לא יצא ועל כולם [5]אם אמר שהכל נהיה בדברו יצא: **גמ'** מאן תנא דעיקר אילן ארעא היא אמר רב נחמן בר יצחק ר' יהודה היא דתנן [6]יבש המעין ונקצץ האילן מביא ואינו קורא ר' יהודה אומר מביא וקורא: על פירות הארץ וכו': פשיטא א"ר נחמן בר יצחק לא נצרכה אלא לר' יהודה דאמר חטה מין אילן היא דתניא [7]אילן שאכל ממנו אדם הראשון רבי מאיר אומר גפן היה שאין לך דבר שמביא יללה על האדם אלא יין שנאמר [8]וישת מן היין וישכר רבי נחמיה אומר תאנה היתה שבדבר [9]שנתקלקלו בו נתקנו שנאמר [10]ויתפרו עלה תאנה ר"י אומר חטה היתה שאין התינוק יודע לקרות אבא ואמא עד שיטעום טעם דגן [11]ס"ד אמינא הואיל ואמר רבי יהודה חטה מין אילן היא ליברך עליה בורא פרי העץ קמשמע לן [12]היכא מברכינן בורא פרי העץ היכא דכי שקלת ליה לפירי איתיה לגווזא והדר מפיק אבל

הבא מלח כו' צריך לברך. דהוי היסח הדעת והכי אמרי' בפ"ג דמנחות (דף לו.) סח בין תפילין לתפילין צריך לברך וכן הלכה אם סח בין ברכת המוציא לאכילה ובין ברכת קידוש לשתיה צריך לחזור ולברך אי נמי מילתא דשייכא לסעודה כמו טול ברוך וכן בשמיטה צריך לחזור ולברך אי נמי ממילתא דשמיטה כמו העוד יותר בהמות ותרנגולים לשחוט או שיאמר מחוז היטב שלא ישמע לך שלא תפסל השמיטה אין זו הפסקה ואנו אין אנו רגילים להביא על השלחן לא מלח ולא לפתן משום דפת שלנו משונ והכי הוא כי הא דאמר בשמוון לית דין צריך בשש מיהו רבי מנחם היה מדקדק מאד להביא מלח על השלחן כדאיתא במדרש כשיראל יושבין על השלחן וממתינין זה את זה עד שיטלו ידיהם והן בלא מלוח השטן מקטרג עליהם ובריח מלח מגין עליהם: **רבי** יהודה היא דתנן יבש המעין וכו'. ונראה דהלכה כרבי יהודה דסתם לן תנא כוותיה ואם כרך על פירות האילן בורא פרי האדמה יצא: **יבש** המעין כו'. יש מפרשים לכך מביא ואינו קורא מפני שאינו נראה כמשנה להקב"ה אלא כקובל על מה שנתן לו אדמה שאינה ראויה לפירות:

איתיה לגווזא והדר אתי. מהכא נראה דתומים ופריזיי"ם וכוותיי"ם וכיוצא בהן צריכין לברך עליהם בורא פרי העץ שהרי דרך העץ להתקיים ימים רבים וכי שקיל הפרי בשנה זו הדר אתי פרי בתוכו העץ עצמו [2]מיהו הרב רבי מנחם הביא ראיה מירושלמי דמסכת כלאים [3]דמברכין על כל מיני דאטד בורא פרי האדמה דקאמר התם ההגיז ואטדין מין אילן הם ואינו כלאים בכרם ופריך והתניא אלו הן מיני דשאים הקונדס והאטד ומשני תמן לברכה והכא לכלאים אלמא לענין ברכה מיני דשאין [4] ומיהו לדברי הכל פריזיי"ם צריך לברך עליהם בפה"ע דאינו גדל על אוטדין ועצו מתקיים משנה לשנה: ורבי

ובורא פרי האדמה מברכין עליו. ותניא בתוספתא כל שמוציא עלין מעיקרו עשב הוא, ובורא פרי האדמה מברכין עליו, וכל שמוציא עלין מעצו אילן הוא, ובורא פרי העץ מברכין עליו. ראינו לרבותינו הגאונים שאמרו משום רבותיהם ד"ל, כל אילן דבסתיתוא נתרי טרפי ופישין גווזיה ועיילין מיא בגווזיה ומפיק טרפיה מן גווזיה, אילן הוא, ומברכין על פירותיו בורא פרי העץ. אבל מאן דיביש בסיתוא וכלי גווזיה וטרפיה לגמרי, והדר פארי משרשיו, כגון מזזי ובירנגאן וקינבריס ושושמי, מברכין על פירותיהן בורא פרי האדמה. כללא דמילתא היגי, עצים דיבשי בסיתוא באילני ובקייטא מלבלבין. ודאי, ירק דיבשי בסיתוא לגמרי והדר פרא משרשיו. ונלף דהוא נצפא, אע"ג דכלי בסיתוא והדר פארי משרשיו, עיינו ביה רבנן וחזי דמקין משרשיו ומקין נמי מעצו, ואמרו כי האי גוונא עץ הוא.

מסורת הש"ס

(א) גיטין קב. ב) [ברכ מלפפ מיתא שמואל ובכל"ס מיתא אמר רב הוא אמר רב]. ג) [נגיטין מיתא שיעטוט כלום עד שיתן וכו' וכן מיתא בר"ף ובכל"ס]. ד) [ע' תוס' יומא ל. ד"ה מלוח]. ה) [נקמן נז:]. ו) [מסכת כלה]. ז) בד"ה לימא ומ"ש תוס' שם בהשגה ופירשו בענין אחר]. ג) [חולין פז.]. ט) [דברים כז]. ט) [ע' תוס' נכורות מ. ד"ה בפלגן וכו']. י) [סוף פ"ב].

תורה אור השלם

1. וְנָתַתִּי עֵשֶׂב בְּשָׂדְךָ לִבְהֶמְתֶּךָ וְאָכַלְתָּ וְשָׂבָעְתָּ: דברים יא טו
2. בָּרוּךְ אֲדֹנָי יוֹם יוֹם יַעֲמֹס לָנוּ הָאֵל יְשׁוּעָתֵנוּ סֶלָה: תהלים סח כ
3. וַיֹּאמֶר אִם שָׁמוֹעַ תִּשְׁמַע לְקוֹל יְיָ אֱלֹהֶיךָ וְהַיָּשָׁר בְּעֵינָיו תַּעֲשֶׂה וְהַאֲזַנְתָּ לְמִצְוֹתָיו וְשָׁמַרְתָּ כָּל חֻקָּיו כָּל הַמַּחֲלָה אֲשֶׁר שַׂמְתִּי בְמִצְרַיִם לֹא אָשִׂים עָלֶיךָ כִּי אֲנִי יְיָ רֹפְאֶךָ: שמות טו כו
4. וַיֵּשֶׁת מִן הַיַּיִן וַיִּשְׁכָּר וַיִּתְגַּל בְּתוֹךְ אָהֳלָה: בראשית ט כא
5. וְתִפְקַחְנָה עֵינֵי שְׁנֵיהֶם וְיֵדְעוּ כִּי עֵירֻמִּם הֵם וַיִּתְפְּרוּ עֲלֵה תְאֵנָה וַיַּעֲשׂוּ לָהֶם חֲגֹרֹת: בראשית ג ז

הגהות הב"ח

(א) תוס' ד"ה אימתי וכו' מיני דשלחן הן ומיהו:

גליון הש"ם

גמ' סד"א הואיל ואר"י חמה מין אילן. ע' שבת דף ס"ו ע"א תוס' ד"ה כוותיה:

לעזי רש"י

בו"ן מלא"ט. דלקת שקדים מוגלתית. גייל"א. קצח (צמח).

מוסף רש"י

אסכרה. חולי המתמיל במעיים ונומר בגרון הנקרא בומגלא"ן (שבת לג.) פעמים שנקבע בתוך פיו של אדם ומת, לשון כי יסכר פי דוברי שקר (תענית יח:). **ומברין** כל גופו. לשון כריתות (לקמן נז:). **קצח.** מין אוכל הוא (ישעיה כח כה) **היא** זרע שמורה ודומה לפלפל ומגלת מין המתים (בת"י). **כל יום ויום תן לו מעין ברכותיו.** של שבת מעין של שבת, של חול מעין של חול, של יו"ט מעין של יו"ט המאורע (סוכה מז.). כלי ריקן מחזיק. מה שמתמין לתוכו, מלא אינו מחזיק. מה שמוסיף עליו (סוכה מז:). **אם** שמוע תשמע. אם אורגלת לשמוע אז תשמע, תוכל לגמוה ולהוסיף, ואם לאו לא תשמע. לאחר זמן לא יפריקו כיון (שם). **אם** שמוע בישן. אם אתה שומע כישן, מחזר על תלמודך שבשמת, תשמע בחדש. תתחכם בו להבין דברים חדשים מתוך דברים ישנים (שם). **ואם** יפנה לבבך. להתיישב על מה שלמדת בכבר מלחזור עליו, שוב לא תשמע. משמפנה לבך לבעלה שוב אין משמיענן חוזק, דהכי כתיב אם יפנה לבבך ולא יחטא (שם). אלא יין. הלבך מתמכרא דעל ידו נקנסה מיתה וכביה לעולם (סנהדרין נ:). **שבדבר שנתקלקלו בו נתקנו.** מדת הקב"ה בגומלו מה בו הוא מרפא, גם בתוך גם, כמו (מיכה ד) וילת אם בנינו, (זכריה ב) ומני אהיה לה נאם ה' חומת אש סביב (סנהדרין שם). **שאין התינוק יודע.** ומתקרי ליה עץ הדעת טוב ורע, ש"מ הייט מעים (שם).

עין משפט נר מצוה

עד א ב מיי' פ"ח מהל' ברכות הל' ח סמג עשין מ טור ש"ע א"ח סי' קסז סעיף ו וסימן רו סעיף ג: [ג] [מיי' פ"ט מהלכות עבדים הל' מ סמג עשין מז ח"ל וחקדימין מזון הבהמות ועבדיה לעבודת עצמו הרי הוא אומר כעיני עבדים אל יד אדוניהם כעיני שפחה אל יד גברתה וע"ש]:
עה ד ה מיי' פ"ז מהל' ברכות הלכה ג סמג עשין מ טור ש"ע א"ח סי' קסז סעיף ס:
עו ו מיי' פ"ד מהל' תפילין הל' יח טור ש"ע א"ח סי' ג סעיף יג:
עז ז ח שו"ע א"ח סי' קע סעיף כב בהגה וסי' קעט סעיף ו:
עח ט מיי' פ"ד מהל' דעות הלכה כ:
עט י כ מיי' שם הלכה ט:
פ ל מיי' פ"ח מהלכות ברכות הלכה ל סמג עשין מ טור ש"ע א"ח סימן רה סעיף ג:
פא מ מיי' שם הלכה י סמג שם טור ש"ע א"ח סי' רו סעיף ל:
פב נ מיי' פ"ד מהל' כלאים הלכה יט:
פג ס טור ש"ע א"ח סי' רג סעיף כ:

רבינו חננאל

אמר רב טול ברוך טול ברוך אינו צריך לברך ור' יוחנן אמר אפי' הביאו מלח נמי א"צ לברך ורב ששת אמר אפילו גבול לתורי נמי אינו צריך לברך. פי', אם ברך אדם המוציא לחם ובצע, וקודם שיאכל אמר לאחד טול פרוסה של המוציא, לא [הפסיק] [הפסיד] הברכה, ואין צריך לחזור ולברך ברכה אחרת. וכן אם אמר הבא מלח הבא לפתן, ואפילו אם אמר גביל לתורי, הנהו כולהו לצורך הסעודה הן, ואין צריך לברך ברכה אחרת, דקי"ל דכל מידי דהוי מחמת הסעודה לאו בהפסקה הוא, דאמר רב יהודה אמר רב אסור לאדם שיטעום וכו'. לית דין צריך בשש. אין צריך המברך להתבושש ולחזור על הלפתן, אלא מברך לאלתר מפני שיש בו מלח. וסוגיין דשמעתין אם יש בה מלח, או היא מתוכלת בתבלין וכיוצא בהן, אינו צריך לחזור על לפתן, דהא רבה בר שמואל דאמר אין הבוצע רשאי לבצוע עד שיביאו לפניו מלח או לפתן, בצע אריפתא לאלתר, ואמר לית דין צריך בשש, כלומר מתוכל הוא בתבלין ומלח. [יש ספרים שכתוב בהם א"ר זירא ואיתימא ר' חיננא בר פפא הלכה כר' יהודה. ובפי' ר"ח ליתא האי פסקא]. [מאי טעמא דר' יהודה אמר קרא ברוך ה' יום יום וכו' תן לו מעין ברכותיו. כלומר אם היא שבת מברך ברכת שבת ואם יום טוב הוא מברך ברכת יום טוב. הכא נמי כל מין ומין תן לו ברכתו בפני עצמן]. **מתני'**: בירך על פירות האילן וכו'. שמע מינה עיקר ארעא. היכא מברכינן בורא פרי העץ היכא דכי שקלת ליה לפירי איתיה לגווזא והדר מפיק, אבל היכא דכי שקלת ליה לפירי ליתא לגווזא וכו'. ואסיקנא כל היכא דכר שקלת לפירא הדר מפיק פירא אחריתי והו אילן, ומברכין עליו בורא פרי העץ. וכל היכא דכר שקלת ליה לפירא מיית גילה או גווזא ולא מפיק פירא אחריתי, ירק הוא

ורבי יוחנן אמר אפי' פת ויין. וכן הלכה דרב ור' יוחנן הלכה כר' יוחנן וכ"ש לגבי רב הונא שהיה תלמידו של רב: **נימא** רב הונא בר' יוסי. ות"ת היכי מצי סובר רב הונא כר' יוסי הא רב הונא מודה בשאר דברים חוץ מפת ויין שאם תאמר שהכל היא ואילו ר' יוסי סבר דלא יצא דכל המשנה ממטבע כו' וי"מ דמצי למימר דאפי' ר' יוסי לא קאמר לא יצא אלא בברוך המקום שאינה ברכה כלל אבל בשהכל מודה:

אמר אביי כוותיה דרב מסתברא כו'. י"מ דמסתברא ברייתא כוותיה ומיהו רב אלפס פסק כר' יוחנן וכן פסק ר"י דכל ברכה שאין בה מלכות שמים אינה ברכה ולכך היה אומר ר"י שאם היה מדלג מלכות של ברכת המוציא שצריך לחזור ולברך ואפי' לגר תינח העולם בלבד דמלך לבד אינו מלכות וברכות [ט] של שמונה עשרה אין בהן מלכות דאינן בתפיסה ובתפיסה אין שייך מלכות אבל אלהי אברהם הוי כמו מלכות דאברהם אבינו המליך הקב"ה על כל העולם שהודיע מלכותו ומעין שבע דמלאי בשבת הואיל ויש בה הלל הקדוש שאין כמוהו היינו כמו מלכות כמו שמע ישראל ה' אלהינו ה' אחד דהוי במקום מלכות [יא] ולפי מה דפרישית דכל היכא דכתיב אלהי אברהם הוי כמו מלכות ניחא ור' יוחנן לא קשיא דלא [יב] תני לימני ולזיל: אבל היכא דכי שקלת ליה לפירי ליתיה לגוווא דהדר מפיק לא מברכינן עליה בורא פרי העץ אלא בפה"א: ועל כולן אם אמר שהכל וכו': אתמר רב הונא אמר חוץ מן הפת ומן היין ורבי יוחנן אמר אפי' פת היין נימא כתנאי [ט] ראה פת ואמר כמה נאה פת זו ברוך המקום שבראה יצא ראה תאנה ואמר כמה נאה תאנה זו ברוך המקום שבראה יצא דברי ר' מאיר ר' יוסי אומר [כ] כל המשנה ממטבע שטבעו חכמים בברכות לא יצא ידי חובתו נימא רב הונא דאמר כר' יוסי ור' יוחנן דאמר כר' מאיר אמר לך רב הונא אנא דאמרי אפי' לר' מאיר עד כאן לא קאמר ר' מאיר התם אלא היכא דקא מדכר שמיה דפת אבל היכא דלא קא מדכר שמיה דפת אפילו ר' מאיר מודה ור' יוחנן אמר לך אנא דאמרי אפילו לרבי יוסי עד כאן לא קאמר ר' יוסי התם אלא משום דקאמר ברכה דלא תקינו רבנן אבל אמר שהכל נהיה בדברו דתקינו רבנן אפילו ר' יוסי מודה בנימין רעיא כרך ריפתא [יא] ואמר בריך מריה דהאי פיתא אמר רב יצא והאמר רב כל ברכה שאין בה הזכרת השם אינה ברכה אמר רב בריך דאמר בריך רחמנא מריה דהאי פיתא והא בעינן שלש ברכות מאי [יב] יצא דקאמר רב נמי יצא ידי ברכה ראשונה מאי קמשמע לן אע"ג דאמרה בלשון חול תנינא [יג] ואלו נאמרים בכל לשון [יד] פרשת סוטה [טו] וידוי מעשר [טז] וקריאת שמע [יז] ותפלה [יח] וברכת המזון אצטריך סד"א הני מילי דאמרה בלשון חול כי היכי דתקינו רבנן בלשון קדש אבל לא אמרה בלשון חול כי היכי דתקינו רבנן בלשון קדש אימא לא קמ"ל: גופא [יט] אמר רב [כא] כל ברכה שאין בה הזכרת השם אינה ברכה [כב] ורבי יוחנן אמר [כג] כל ברכה שאין בה מלכות אינה ברכה אמר אביי כוותיה דרב מסתברא [כד] דתניא [כה] לא עברתי ממצותיך ולא שכחתי לא עברתי מלברכך ולא שכחתי מלהזכיר שמך עליו ואילו מלכות לא קתני [כו] ור' יוחנן תני ולא שכחתי מלהזכיר שמך ומלכותך עליו: **מתני'** [כז] ועל דבר שאין גדולו מן הארץ אומר שהכל נהיה בדברו [כח] על החומץ [כט] ועל הנובלות ועל הגובאי אומר שהכל נהיה בדברו [ל] ר' יהודה אומר כל שהוא מין קללה אין מברכין עליו היו לפניו מינין הרבה ר' יהודה אומר אם יש ביניהן מין שבעה עליו הוא מברך וחכ"א מברך על איזה מהן שירצה: **גמ'** תנו רבנן [לא] על דבר שאין גדולו מן הארץ כגון בשר בהמות חיות ועופות ודגים אומר שהכל נהיה בדברו על החלב ועל הביצים ועל הגבינה אומר שהכל [לב] על הפת שעפשה ועל היין שהקרים ועל התבשיל שעבר צורתו אומר שהכל [לג] על המלח ועל הזמית ועל כמהין ופטריות אומר שהכל למימרא דכמהין ופטריות לאו גדולי קרקע נינהו [לד] והתניא [לה] הנודר מפירות הארץ אסור בפירות הארץ ומותר בכמהין ופטריות ואם אמר כל גדולי קרקע עלי אסור אף בכמהין ופטריות אמר אביי מירבא רבו מארעא מינקי לא ינקי מארעא והא על דבר שאין גדולו מן הארץ קתני תני על דבר שאין יונק מן הארץ: ועל הנובלות: מאי נובלות ר' זירא ור' אילעא חד אמר [לו] בושלי כמרא וחד אמר תמרי דזיקא תנן ר' יהודה אומר כל שהוא מין קללה אין מברכין עליו בשלמא למ"ד בושלי כמרא היינו דקרי ליה מין קללה אלא למאן דאמר תמרי דזיקא מאי מין קללה אשארא איכא דאמרי בשלמא למאן דאמר בושלי כמרא היינו דמברכינן עלייהו שהכל אלא למ"ד תמרי דזיקא שהכל בורא פרי העץ מבעי ליה לברוכי אלא בנובלות סתמא כ"ע לא פליגי דבושלי כמרא נינהו כי פליגי בנובלות תמרה [לז] דתנן [לח] הקלין שבדמאי השיתין והרימון והעוזרדין [לט] בנות שוח ובנות שקמה וגופנין ונצפה ונובלות תמרה שיתין אמר רבה בר בר חנה א"ר יוחנן מין תאנים [א] [מ] רימון כנדי העוזרדין טולשי [מא] בנות שוח אמר רבה בר בר חנה א"ר יוחנן דוכלי [ב] [מב] חיורתא [מג] בנות שקמה אמר רבה בר בר חנה א"ר יוחנן דוכלי [ג] [מד] גופנין שילהי גופני נצפה פרחה נובלות תמרה ר' אילעא ור' זירא חד אמר בושלי כמרא וחד אמר תמרי דזיקא בשלמא למ"ד בושלי כמרא היינו דקתני הקלין שבדמאי ספיקן הוא דפטור הא ודאן חייב אלא למאן דאמר תמרי דזיקא ודאן חייב הפקרא נינהו הכא במאי עסקינן שעשאן גורן [מה] דא"ר יצחק א"ר יוחנן משום ר' אליעזר בן יעקב [מו] הלקט והשכחה והפאה שעשאן גורן הוקבעו למעשר איכא דאמרי בשלמא

מן הקדש זה מעשר שני, וגם נתמיו גלוי זה מעשר לעשון, לגר ליתום ולאלמנה זה מעשר עני, ואומרו כבל לשון, ולא אמרינן בלשון זה שזקיקון הכתוב לאומרה בלשון הקדש (סוטה שם). שעבר צורתו. שהתמיק, שקוירין מוריי"ר, אומר שהכל. ולמעוטי אמת דלא יבוך על הפת ברכת המוציא דהא לאו לחם הוא ועל היין לא יבוך בורא פרי הגפן, ועל התבשיל אם הוא מתבשל המינים כגון דיקא לא יבוך בורא מיני מזונות (רשב"ם ב"ב צה:). **ועל הזמית.** שלמיר"א (לעיל לו. ובב"ח שם: מי מלח). **אסור אף בכמהין ופטריות.** דכמהין ופטריות גידולי קרקע מינהו (בדרים נה:). **בושלי כמרא.** הם תאנים המקולקלות (ישעיה כח א) שמתבשלו כמומר, לאחר לקיטתן לוכרן ומתממתן ומתבשלות (שם לד ד). **השיתין.** מיני תאנים רעות (ערובין יח:). **שעשאן.** הפני, גורן. שיבוש הרבה לאחר ועשה מהן כרי. **הוקבעו למעשר.** מדרבנן דמאן דאמר מכור שנדל בשדהו (סוטה מג:).

מסורת הש"ס

פד א מיי' פ"ח מהל' ברכות הלכה ה סמג עשין מ טוש"ע או"ח סי' קסו סי"ב וסי' רו ס"ח:

פה ב מיי' פ"ל מהל' ברכות הלכה ה סמג שם:

פו ג ד טוש"ע או"ח סי' קסו סעיף י וסימן קפז סעיף ג:

ה [מיי' פ"ג מהל' סוטה הל' ז]:

ו [מיי' פי"ח מהל' מעשר שני הל' ה]:

ז [מיי' פ"כ מהל' ק"ש הל' י טוש"ע או"ח סי' ס"ג סעיף ב]:

ח [טוש"ע או"ח סי' ק"ל סעיף ד]:

ט [מיי' פ"ח מהל' ברכות הל' ו טוש"ע או"ח סי' קפ"ה סעיף ח]:

פז י מיי' פ"ח מהלכות ברכות הלכה ו:

פח כ מיי' שם הלכה ה סמג שם טוש"ע שם סימן ריד:

פט ל מיי' שם פ"ח הל' ח טוש"ע או"ח סי' רד סעיף ח (ג):

צ מ נ מיי' שם [והל' ח] סמג שם טוש"ע או"ח שם סעיף ח:

צא ס מיי' פ"ט מהל' נדרים הל' יא סמג לאוין רמב טוש"ע י"ד סי' ריז סעיף כב:

צב ע מיי' פ"ח מהל' ברכות הלכה ח סמג שם טוש"ע או"ח סי' רכ ס"ש וסי' רד ס"ח:

צג פ מיי' פי"ג מהל' מעשר הלכה ח:

צד צ מיי' פ"ב מהל' תרומות הלכה ט:

רבינו ניסים

על החומץ ועל הגובאי ועל הנובלות הוא אומ' שהכל נהיה בדברו. גרסי בני מערבא החמץ יינו אומר ברוך דיין האמת בא לאכלו אומר שהכל נהיה בדברו ראה גובאי אומר ברוך דיין האמת בא לאכלו אומר שהכל נהיה בדברו נובלות שנשרו אומר ברוך דיין האמת בא לאכלן אומר שהכל: חשיתין אמר רבה בר בר חנה אמר ר' יוחנן מיני תאתיי פירשו בתלמוד ארץ ישראל דדמאי (פרק א הלכה א) אלו הן השיתין ר' שמעון בריה דר' אבא אמר שהן יוצאות מתחת העלין ואמרי תו במסכת שביעית בפרק בנות שוח (הלכה א) תני רבן שמעון בן גמליאל אומר מהוצאת העלין עד הפגים ג' יום מן הפגים ועד השיתין הנובלות ג' יום ומן השיתין ועד התאנים ג' יום:

רבינו חננאל

נימא כתנאי ראה פת וכו'. ראה אפי' פת או יין אומר מה נאה פת זו או יין זה, ברוך האל המלך שבראה יצא. דכו' מאיר פסק בהא וגבי ר' יוסי. גופא אמר רב כל ברכה שאין בה הזכרת השם אינה ברכה ור' יוחנן אמר כל ברכה שאין בה מלכות אינה ברכה אמר אביי כותיה דרב מסתברא וכו'. אע"ג דאמר אביי כותיה דרב מסתברא דאין צריך מלכות, כו' יוחנן קיימא לן ובגינן נמי מלכות וטפי עדיף, ולא עוד אלא שכבר נהגו בכל ברכה להזכיר מלכות, וקיימא לן פוק חזי מה עמא דבר. **מתני':** ועל הגובאי אומר שהכל נהיה בדברו. פי' ארבה ונקרא שמו גובאי מלך, על שום דגאבו דינה כמריה. ר' יהודה אומר כל שהוא מין קללה אין מברכין עליו. כגון הנובלות וגובאי וכיוצא בהן, אין מברכין עליהן. אסיקנא נובלות דמתני' הכא דאינן סתמא דברי הכל בושלי כומרא נינהו ואינן פגין שאין נכשרין לאכולי כלל. וכומרין אותו בעפר להתבשל ועיקרו מלשון מכמורת. ושנינו במעשרות פ"ד הכובש השולק והמולח בשדה המוכמר באדמה, ובתלמוד איתהו נשך והוא מחוסר מכמר עיולי לבי רפא. וכיון שאינו פרי גמור, האוכלן מברך עליהן שהכל. ותמרי דשאדי להו זיקא דברי הכל בורא פרי העץ, דפירא מעליא הוא. יין שהקרים. פיר' שאין בו לא טעם יין ולא טעם חומץ. **על המלח ועל הזמית וכו' שהכל.** פירוש זמית מרק. ועל כמהין ופטריות אומר שהכל וכו'. והריצנה על דבר שאינו מן הארץ שהכל נהיה בדברו, וכמהין ופטריות אע"ג דמארעא קאדבו לא ינקי מארעא אלא מאוירא ינקי. וכן יין שהקרים ופת שעיפשה ותבשיל שעברה צורתו ואפי' הן מחמשת המינים, דגים וחלב וגבינה וחמץ ונובלות ומלח וזמית שהכל על כולן. ירושלמי. החמיץ יינו בא גובאי ראה נובלות אומר ברוך דיין האמת, בא לאכלן אומר שהכל נהיה בדברו. **מתני':** היו לפניו מינים הרבה וכו' עליו הוא מברך. פיר' ופטר את השאר. וחכמים אומרים מברך על אי זה מהן שירצה.

תורה אור השלם

1. וְאָמַרְתָּ לִפְנֵי יְיָ אֱלֹהֶיךָ בִּעַרְתִּי הַקֹּדֶשׁ מִן הַבַּיִת וְגַם נְתַתִּיהוּ לַלֵּוִי וְלַגֵּר לַיָּתוֹם וְלָאַלְמָנָה כְּכֹל מִצְוָתְךָ אֲשֶׁר צִוִּיתָנִי לֹא עָבַרְתִּי מִמִּצְוֹתֶיךָ וְלֹא שָׁכָחְתִּי: דברים כו יג

הגהות הב"ח

(א) גמ' והעוחרין. נ"ב נאלפס פ' חמיס פרק"ש שפילינ"ג בלשון אשכנז: (ב) שם שיתין אמר רבה נ"ב תנה ת"ר יוחנן מין תאנים. נ"ב פי' תאנים מדברות: (ג) שם תאני חווריתא. נ"ב פירוש הגדלים מג' שנים לג' שנים ומגדלים ביערים: (ד) שם דוכלי. נ"ב פירוש תאנה המורכבת בעצמן ופירוש פרמה עין לעיל דף ל"ו ע"ח: (ה) תוס' ד"ה אמר וכו' ולא כתיב ומלכותך עליו דאמרו:

גליון הש"ס

גמ' כל ברכה שאין בה הזכרת השם. עי' לקמן דף ל"ד ע"ב תוס' ד"ה פטריתון: רש"י ד"ה הלקט וכו' ושעאן גורן. ע' בב"ק דף ל"ל ע"ח בפירש"י ד"ה מרחו:

הגהות הגר"א

[א] גמ' מין תאנים. ל"ל תאני חווריתא: [ב] שם תאני. ל"ל מין תאני: [ג] שם דוכלי. ל"ל תאני דוכלא:

לעזי רש"י

בוטי"ר. להעשות צמיג (יין). קולמוס"י [קורמי"ש]. פירות החוזרר.

מוסף רש"י

פרשת סוטה. כשתבינון אותה ישמיעה בלשון שהיא שומעת (שבועות לפ.) מה שהכהן אומר לה, ולא תאמרון לרך לאומרה בלשון הקדש כדרך שנכתב (סוטה יב.). וידוי מעשר. בשנה השלישית בערתי הקדש מן הבית (דברים כו) שהוא מוציא כל מעשרותיו ומבערן מביתו ואין יכול עוד להשהותם ונותן מעשר ראשון לוי ומעשר עני לעניים ומעשר שני של שני שנים שנאכלו מעליהו לירושלים עכשיו אם לא הפלו, ומתודה בערתי מן הקדש. מלוה מלוה לגר ליתום ולאלמנה. שעבר צורתו. שהתמיק, שקוירין מוריי"ר, אומר שהכל. ולמעוטי אמת דלא יבוך על הפת ברכת המוציא דהא לאו לחם הוא ועל היין לא יבוך בורא פרי הגפן, ועל התבשיל אם הוא מתבשל המינים כגון דיקא לא יבוך בורא מיני מזונות. **אסור אף בכמהין ופטריות.** דכמהין ופטריות גידולי קרקע מינהו (בדרים נה:). **בושלי כמרא.** הם תאנים המקולקלות (ישעיה כח א) שמתבשלו כמומר, לאחר לקיטתן לוכרן ומתממתן ומתבשלות (שם לד ד). **השיתין.** מיני תאנים רעות (ערובין יח:). **שעשאן.** הפני, גורן. שיבוש הרבה לאחר ועשה מהן כרי. **הוקבעו למעשר.** מדרבנן דמאן דאמר מכור שנדל בשדהו (סוטה מג:).

בשלמא למ"ד תמרי דזיקא הוינו דהכא קרי לה נובלות סתמא והתם קרי לה תמרה אלא למ"ד בושלי כמרא ניתני אידי ואידי נובלות תמרה או אידי ואידי נובלות סתמא קשיא: היו לפניו מינין הרבה כו': אמר עולא מחלוקת בשברכותיהן שוות דרבי יהודה סבר [א]מין שבעה עדיף ורבנן סברי מין חביב עדיף אבל [ב]בשאין ברכותיהן שוות ד"ה מברך על זה וחוזר ומברך על זה מיתיבי היו לפניו צנון וזית מברך על הצנון ופוטר את הזית הב"ע כשהצנון עיקר אי הכי אימא סיפא ר' יהודה אומר מברך על הזית שהזית ממין שבעה (ו) ליתיה לר' יהודה הא דתנן (ז)כל שהוא עיקר ועמו טפלה מברך על העיקר ופוטר את הטפלה וכי תימא ה"נ דלית ליה והתניא רבי יהודה אומר אם מחמת צנון בא הזית מברך על הצנון ופוטר את הזית לעולם בצנון עיקר עסקינן וכי פליגי רבי יהודה ורבנן במילתא אחרתי פליגי וחסורי מחסרא והכי קתני היו לפניו צנון וזית מברך על הצנון ופוטר את הזית בד"א כשהצנון עיקר אבל אין הצנון עיקר ד"ה מברך על זה וחוזר ומברך על זה ושני מינין בעלמא שברכותיהן שוות מברך על איזה מהן שירצה רבי יהודה אומר מברך על הזית שהזית ממין שבעה פליגי בה רבי אמי ורבי יצחק נפחא חד אמר מחלוקת בשברכותיהן שוות דרבי יהודה סבר מין שבעה עדיף ורבנן סברי מין חביב עדיף אבל בשאין ברכותיהן שוות דברי הכל מברך על זה וחוזר ומברך על זה וחד אמר אף בשאין ברכותיהן שוות נמי מחלוקת בשלמא למאן דאמר בשברכותיהן שוות מחלוקת שפיר אלא למאן דאמר בשאין ברכותיהן שוות פליגי במאי פליגי א"ר ירמיה להקדים דאמר רב יוסף ואיתימא רבי יצחק [ג]כל [ד]המוקדם בפסוק זה מוקדם לברכה שנאמר [ה]ארץ חטה ושעורה וגפן ותאנה ורמון ארץ זית שמן ודבש ופליגא דרבי חנן דא"ר חנן [ו]כל הפסוק כולו לשיעורין נאמר חטה דתנן [ז]הנכנס לבית המנוגע וכליו על כתפיו וסנדליו וטבעותיו בידיו הוא והן טמאין מיד [ח]היה לבוש כליו וסנדליו ברגליו וטבעותיו באצבעותיו הוא טמא מיד והן טהורין [ט]עד שישהא בכדי אכילת פרס (י) פת חטין ולא פת שעורין מיסב ואוכלן בלפתן דתנן [יא]עצם כשעורה מטמא במגע ובמשא ואינו מטמא באהל [יב]גפן כדי רביעית יין לנזיר תאנה [יג]כגרוגרת להוצאת שבת רמון כדתנן [יד]כל [טו]כלי בעלי בתים שיעורן

בשלמא למ"ד נובלות דתמרי דזיקא ונובלות דמתני' לוקימנא בנבושלי כמרא דהכא קרי להו נובלות תמרה ובמתני' תנן (לעיל ד' מ.) נובלות סתמא: **בשברכותיהן שוות.** כגון זיתים ותפוחים דתרוויהו ב"פ העץ ובא לפטור את שתיהן בברכה אחת: **מביב עדיף.** איזה שירצה דמתניתין את המביב עליו משמע: **אבל בשאין ברכותיהן שוות ד"ה.** אין ברכה אחת פוטרתן ושוב אין כאן מחלוקת. ואע"ג דתנן (לעיל דף מ.) בירך על פירות האילן ב"פ האדמה יצא ה"מ בחד מינא וטעה ובירך עליה ב"פ האדמה אבל צנון וזית ובירך על הצנון לא נפטר זית: **פשיטא** לא גרסינן עד מיתיבי. חדא שאין זו שיטת הגמ' מעיקרא קשיא ליה פשיטא דלא איצטריך למימרא והדר קשיא היכי מצי למימרא ועוד דלא פשיטא היא לי דלשמעינן עולא ה"א לנון פוטר את הזית דהתם בירך על פירות האילן ב"פ האדמה יצא: **שהיה לנון עיקר.** שבשבילו התחיל האכילה ולא אכל זית אלא להפיג חורפו של לנון דהוה ליה זית טפל ותנן (לקמן דף מד.) כל שהוא עיקר ועמו טפלה מברך על העיקר ופוטר את הטפלה: **מברך על זה כו'.** וכאן לא נחלקו: **ושני מינים בעלמא.** כגון זית ותפוח שברכותיהן שוות והאחד ממין שבעה וזה נחלקו: **חד אמר מחלוקת בשברכותיהן שוות.** וכדאמרן: ה"ג **וחד אמר אף בשאין ברכותיהן שוות נמי מחלוקת.** ומפרש לה וחזיל: **במאי פליגי.** הא ודאי לא מפטרי בחדא ברכה: **אמר ר' ירמיה בלהקדים פליגי.** ולא גרסי' אבל בשברכותיהן שוות מברך על אחד מהן שירצה דבשאין בשאין מקפיד ר' יהודה על הקדמתן ואמר מין שבעה עדיף כשבא לפטור זו בזו לא ס"ל: **דאמר ר' יצחק כו'.** אלמא קפדינן אהקדמה. ור' יהודה אית ליה דר' יצחק הלכך כל שכן היכא דחד לאו ממין שבעה דמין שבעה עדיף ורבנן ליתא להו דר' יצחק במקום חביב דחביב עדיף: **ופליגא דרבי חנן.** הא דר' יצחק דאמר המוקדם קודם לברכה אלמא קרא לשבח אי"י בא שיש בה פירות המשובחים הללו ומנאן כסדר חשיבותם ופליג אדר' חנן דאמר לא בא הכתוב להודיע שבח חשיבות הפירות בטעם שלהם אלא שבחה של א"י שיש בה פירות ששיעורי תורה נתלין בהן וכיון דהכי הוא לא הקפיד הכתוב על סדרן שהרי בזו כולן שוין: **בבית המנוגע.** כתיב והבא אל הבית יטמא עד הערב (ויקרא יד) ולא כתיב בכוס בגדיו והאוכל בבית יכבס את בגדיו (שם) בשהא שיעור אכילה ואפילו לא יאכל מדכתיב בסיפיה והשוכב בבית יכבס את בגדיו. הלכך הנכנס בו ונושא את בגדיו עמו אלא כדרך מלבושו אין אלו בגדיו וטמאים מיד אף בהן אני קורא והבא אל הבית וכשהוא לבוש בהן בעי שהייה: **אכילת פרס.** חלי ככר ששיערו בו חכמים את העירוב[1] שהוא כולו מזון שתי סעודות וחציו מזון סעודה אחת: **פת חטין.** נאכלת מהר: **מיסב.** דרך הסבה שהיא נאכלת מהר שאינו פוגה אגב ואגב: **ואינו מטמא באהל.** הלכה למשה מסיני הוא: **כדי רביעית יין לנזיר.** אבל בשאין ברכותיהן שוות. פירש"י כגון לנון וזית ושוב אין כאן מחלוקת כיון שאין האחד פוטר את הזית (ג) ר' יהודה מודה דאין עדיפות בשבעת המינים אלא מברך על איזה שירצה תחלה[א] החביב לו ואחר כך יברך על השני וכן יש לפרש דרבי יהודה[ב] מודה לחכמים הואיל ולא פי' הגמ' מוטב שנאמר שיחיד מודה לרבים ולא רבים מודים ליחיד והקשה רש"י ולברך על הלנון ולפטור את הזית להא תנן לעיל בירך על פירות האילן ב"פ האדמה יצא ומיבך דשאני התם שאין שם אלא חד מינא וטעה ובירך ב"פ האדמה אבל הכא כשבירך ב"פ האדמה על הלנון לא פטר את חברו שהוא ב"פ העץ כדעבד ולא"מ הא אמרי' לעיל (דף לט.) גבי עובדא דבר קפרא דברכת בורא פרי האדמה חשיבא טפי משהכל לפי שמבורכת טפי א"כ גם ב"פ העץ חשיבא טפי מברכת ב"פ האדמה וי"ל דלא חשיב ב"פ העץ כל כך מב"פ האדמה כמו שחשוב ב"פ האדמה משהכל ומ"ש בהלכות גדולות דב"פ העץ מקדים לב"פ האדמה דמבורכת טפי היינו לפי המסקנא דלקמן דפליגי בשאין ברכותיהן שוות וקי"ל כר' יהודה אבל להאי ליתא דאמרי' דלא פליגי בשאין ברכותיהן שוות לא מתוקש פסק דהלכות גדולות כדפירשנו לעיל: **מיתיבי** היו לפניו צנון וזית מברך על הצנון וכו'. ופריך אלמא דמברך ב"פ האדמה אפילו לפטור ב"פ העץ אפילו לגבי זית שהוא משבעת המינים וכ"ש קליות שהן כמו כן משבעת המינין דמברך עליהן ב"פ האדמה לפטור את[ג] התפוחים לכן צריך להגיה הכי כדפרישית[ד] לעיל בשאין ברכותיהן שוות כמו תפוחים וקליות: **א"ר ירמיה להקדים דא"ר** יוסף וכו'. פירש"י והר"י לפי גרסא זו אתיא הא דאמר רב יוסף כל המוקדם כר' יהודה דוקא אבל ר' שמעיה גרים אמר רב יוסף וכו' ואתיא אליבא דרבנן ומיירי שאין חביבין זה מזה הא אזלינן בתר מוקדם דאי בחביבין פשיטא דחביב קודם להא אפי' בשאר מינין לגבי שבעת המינין אמרי רבנן דמברך על איזה שירצה ומילתא דרב יוסף מילתא באפי נפשה ולא נהירא דנסמוך משמע דגרס דאמר רב יוסף ואתיא כר' יהודה דוקא דקאמר רב מקדא ורב המנונא הוו יתבי בסעודתא וכו' א"ל לא סבר לה מר להא דרב יוסף דאמר כל המוקדם[ה] וכו': **במאי פליגי.** כלומר מאי טעמא דר' יהודה דאמר שבעת המינין עדיף מאי עדיפות שייכא בהו אחר שאינן יכולין לפטור שאר מינין ומשני להעדיפות הוי מן ההקדמה: **נפן** כדי רביעית יין וכו'. פי' אם אכל עלין או זוגין כדי רביעית יין חייב אבל אם אכל מהן כדי רביעית מים לא מחייב דקליפי והולכין בקל חוץ מן הכלי אבל כי משערין ביין לריך שיעורא טפי שהיין הוא עב ומחזיק גודש קצת קודם שיפול מן הכוס רביעית יין ואם היה מים היה (ד) יוצא יותר מרביעית[ו]: **כלי בעלי בתים.** גבי כלי עץ מתניתי: מייתי

אבל בשאין ברכותיהן שוות. פירש"י כגון לנון וזית ושוב אין כאן מחלוקת כיון שאין האחד פוטר את הזית (ג) ר' יהודה מודה דאין עדיפות בשבעת המינים אלא מברך על איזה שירצה תחלה[א] החביב לו ואחר כך יברך על השני וכן יש לפרש דרבי יהודה[ב] מודה לחכמים הואיל ולא פי' הגמ' מוטב שנאמר שיחיד מודה לרבים ולא רבים מודים ליחיד והקשה רש"י ולברך על הלנון ולפטור את הזית להא תנן לעיל בירך על פירות האילן ב"פ האדמה יצא ומיבך דשאני התם שאין שם אלא חד מינא וטעה ובירך ב"פ האדמה אבל הכא כשבירך ב"פ האדמה על הלנון לא פטר את חברו שהוא ב"פ העץ כדעבד ולא"מ הא אמרי' לעיל (דף לט.) גבי עובדא דבר קפרא דברכת בורא פרי האדמה חשיבא טפי משהכל לפי שמבורכת טפי א"כ גם ב"פ העץ חשיבא טפי מברכת ב"פ האדמה וי"ל דלא חשיב ב"פ העץ כל כך מב"פ האדמה כמו שחשוב ב"פ האדמה משהכל ומ"ש בהלכות גדולות דב"פ העץ מקדים לב"פ האדמה דמבורכת טפי היינו לפי המסקנא דלקמן דפליגי בשאין ברכותיהן שוות וקי"ל כר' יהודה אבל להאי ליתא דאמרי' דלא פליגי בשאין ברכותיהן שוות לא מתוקש פסק דהלכות גדולות כדפירשנו לעיל: **מיתיבי** היו לפניו צנון וזית מברך על הצנון וכו'. ופריך אלמא דמברך ב"פ האדמה אפילו לפטור ב"פ העץ אפילו לגבי זית שהוא משבעת המינים וכ"ש קליות שהן כמו כן משבעת המינין דמברך עליהן ב"פ האדמה לפטור את[ג] התפוחים לכן צריך להגיה הכי כדפרישית[ד] לעיל בשאין ברכותיהן שוות כמו תפוחים וקליות: **א"ר ירמיה להקדים דא"ר** יוסף וכו'. פירש"י והר"י לפי גרסא זו אתיא הא דאמר רב יוסף כל המוקדם כר' יהודה דוקא אבל ר' שמעיה גרים אמר רב יוסף וכו' ואתיא אליבא דרבנן ומיירי שאין חביבין זה מזה הא אזלינן בתר מוקדם דאי בחביבין פשיטא דחביב קודם להא אפי' בשאר מינין לגבי שבעת המינין אמרי רבנן דמברך על איזה שירצה ומילתא דרב יוסף מילתא באפי נפשה ולא נהירא דנסמוך משמע דגרס דאמר רב יוסף ואתיא כר' יהודה דוקא דקאמר רב מקדא ורב המנונא הוו יתבי בסעודתא וכו' א"ל לא סבר לה מר להא דרב יוסף דאמר כל המוקדם[ה] וכו': **במאי פליגי.** כלומר מאי טעמא דר' יהודה דאמר שבעת המינין עדיף מאי עדיפות שייכא בהו אחר שאינן יכולין לפטור שאר מינין ומשני להעדיפות הוי מן ההקדמה: **נפן** כדי רביעית יין וכו'. פי' אם אכל עלין או זוגין כדי רביעית יין חייב אבל אם אכל מהן כדי רביעית מים לא מחייב דקליפי והולכין בקל חוץ מן הכלי אבל כי משערין ביין לריך שיעורא טפי שהיין הוא עב ומחזיק גודש קצת קודם שיפול מן הכוס רביעית יין ואם היה מים היה (ד) יוצא יותר מרביעית[ו]: **כלי בעלי בתים.** גבי כלי עץ מתניתי: מייתי

אבל בשאין ברכותיהן שוות.

אייתו לקמייהו תמרי ורמוני. ולא לגפת בהן את הפת דאם כן הוו להו פת עיקר והן טפלה ותנן (דף מד.) מברך על העיקר ופוטר את הטפלה: **זה שני לארץ.** מ"מ היכא דאיכא חטה וזית אי שעורים ותמרים אע"ג דשוין לארץ מכל מקום המוקדם בפסוק דהיינו לארץ ראשון יקדים לברכה[א]: **הביאו לפניהם תאנים וענבים** בתוך הסעודה. וכגון שאין גופת את הפת אלא לקנוח סעודה: **אלא פת הבאה בכסנין.** דטעון ברכה לפניו ואין טעון ברכה לאחריו רק בזמן נפשות רבות מידי דהוה אאורז ודומן דאמרי' לעיל (דף נ:) בתחלה מברך במ"מ ולבסוף ולא כלום הואיל ונתנו בהן שקדים הרבה. ופי' רש"י אפי' אם אכל מהן אחר בהמ"ז קאמר ולא נהירא דאמרי' לעיל כל שיש בו ממשמש אמאי קאמר כיסנין לימא נמי אורז ודומן ע"כ צריך לפרש דמיירי בתוך הסעודה קודם בהמ"ז[ב] דמיירי בה וה"ק חוץ מן הפת הבאה בכיסנין בתוך הסעודה קודם ברהמ"ז דאין טעון ברכה לאחריו דפטר ליה בהמ"ז אפי' לרב ששת משום דהוי דבר מועט אבל בלא סעודה אף לאחריו צריך לברך מעין ג' ברכות ולהכי לא נקט פת אורז ודומן שהרי אפילו בלא סעודה נמי אין צריכין ברכה מעין ג' לאחריו: לא קי"ל כרב ששת אלא כרב הונא ורב נחמן דאין הלכה כיחיד במקום רבים. ה"ג: **ויין פוטר כל מיני משקין.** ולכאורה מיירי ביין בלא סעודה דאי בהדי פת תיפוק ליה דפטר ליה פת דאפי' יין נמי לא לומר הספר בסמוך דפטור אי לאו טעמא דקונע ברכה לעצמו אלא מיירי בלא סעודה ואפ"ה יין פוטר ולית הלכתא כוותיה שהרי מפת פוטרת אין הלכה כמותו אלא כפסק רב פפא מ"כ גם מהא דקאמר יין פוטר וכו' לית הלכתא כוותיה: **הלכתא** דברים הבאים בתוך הסעודה מחמת הסעודה. פי' הקונטרס לגפת בהן את הפת אין טעונין ברכה דהוו להו טפלה ולא נהירא דא"כ מתני' היא (דף מד.) דמברך על העיקר ופוטר את הטפלה ומאי קמ"ל ועוד קשה דפרך בסמוך יין נמי נפטריה פת ומאי קשה והלא כשמחים היין אינו טפלה לפת ואגן במידי דטפל לפת מיירינן ואין לפרש לפירוש הקונטרס יין נפטריה פת כשאורה פתו ביינו קאמר דהוה ליה יין טפל דהא לא אשכחן שיברך עליו בענין זה אלא ודאי מיירי בשחיה ועוד קשה מה שפי' רש"י דברים הבאים שלא מחמת הסעודה בתוך הסעודה כגון דייסא ותרדין וכרוב שאינן של לפתן ובאין לזון ולשבוע טעונים ברכה לפניהם דלאו טפלה אינהו ומיהו פטורין מברכת המזון דמיני מזון אינהו ולא נהירא דאמרי' בתמני' בכך על הפת פטר את הפרפרת וצנמ' מפרש דהוא הדין כל מעשה קדרה ודברים הרגילים לבא לאחר הסעודה פירש"י כמו פירות ואפי' הבא אותן בתוך הסעודה שלא מחמת לפתן לפניו ברכה בין לפניהם דלאו טפלה אינהו ובין לאחריהם דאין ברכת המזון פוטרתן דלאו מזון אינהו דהיינו כרב ששת דאמר לעיל הביאו לפניו תאנים ורמונים בתוך הסעודה דטעונים ברכה בין לפניהם בין לאחריהם והוי דלא כהלכתא דקיי"ל כרב נחמן וכרב הונא כדפריש"ת לעיל. על כן פי' רש"י דברים הבאים מחמת הסעודה בתוך הסעודה כלומר הרגילים לבא מחמת הסעודה בפת שרגילים לאכלן עם הפת כגון בשר ודגים וכל מיני קדרה והבאתן בתוך הסעודה אין טעונין ברכה לפניהם ולאחריהם אפי' אכלן בתוך הסעודה בפני עצמן בלא פת דכיון דמשום פת הם באין הפת פוטרתן אבל דברים שאין דרכן לבא בתוך הסעודה כגון תמרים ורמונים ושאר כל פירות שאין רגילים לגפת בהן את הפת טעונין ברכה לפניהם דכיון דלאו משום לפתן אתו אין הפת פוטרתן והייגו כר"ג וכרב הונא דלעיל דאמרי דטעונין ברכה לפניהן ולא לאחריהן: **לאחר** הסעודה גרסי'. ותו לא ולא גרסי' דברים הבאים בהך פיסא והכי פירושו אם הביאו דברים שהזכרנו אחר הסעודה אי לאחר שאכלו את ידיהם מן הפת אוב אין הפת פוטרתן כלל והוי כמו שאכלן בלא אוב הסעודה ובין דברים הרגילים לבא מחמת הסעודה ובין דברים שאין רגילים לבא מחמת הסעודה טעונים ברכה לפניהם ולאחריהם דאכל דברים דלעיל קאי ועכשיו אין לנו דין זה דאין מנהג שלנו לאכול ידינו מן הפת כלל עד לאחר בהמ"ז אלא כל שעה שאנו אוכלין פירות או אוב דבר קודם בהמ"ז דעתנו לאכול את כל שעה וקיי"ל כפסק דרב פפא: **אי הכי** יין נמי נפטריה פת. דודאי יין מחמת סעודה אתי שהוא שותה כמה פעמים דאי לאו הסעודה לא ישתה ולפטריה פת ומשני שאני יין דגורם ברכה לעצמו פירש"י דברכתה מקומות הוא בא ומברכין עליו אע"פ שאין צריכין לשתות כגון בקידוש ובברכת אירוסין ורשב"א פי' משום דצריך לברך על היין בורא פרי הגפן ובתחלה כשהוא בענבים בורא פרי העץ ועל שאר משקין שהכל נהיה בדברו ומיהו אומר ר"ת דבשאר משקין כמו מים ושכר הבאים מחמת הסעודה פת פוטרתן דאפי' יין הוה פוטר אי לאו דקונע ברכה לעצמו ודלא כמחזור ויטרי[ד] שכתב שמברכין למים ברכה בכל פעם ופעם ואפי' בתוך הסעודה דהוי כמנהג והא דלא פריך הכא[ה] (ב) מהן משום דיין זיין אבל מים לא זייני כדאמר (לעיל לה.) הנודר מן המזון וכו' ופשיטא דלא פטר להו פת דאינה בכלל ברכת הפת: מיהו

שיעורין כרמונים. ניקב כמוליא רמון טהור. בעלי בתים חסים על כליהם הלכך ניקב כמוליא קטניות מצניעו לזיתים ניקב כמוליא זית משמתם לגמוזים ניקב כמוליא אגוז משמתם בו רמונים אבל של אומן העומד למכור לא הוי שיעוריה בהכי: **ברוב שיעוריה.** אכילת אבל דס מותר ופיגול: **דבש.** האמור בתורה הוא דבש תמרים וכותבת היא תמרה: **זה שני לארץ.** אבל זית שמן ודבש דכתיב בפיסה דקרא הפסיק ארץ את הסדר ומזר לעשות זיתים ותמרים משודים (ו) מתאנים ורמונים שהרמון ממיטי לארץ הכתובה בראש המקרא ודבש שני לארץ הכתובה בסופו: **מאן יהיב לן נגרי דפרזלא.** רגליים של ברזל: **ונשמעינך.** נשמעך ונלך אחריך תמיד: **הביאו לפניהם תאנים וענבים בתוך הסעודה.** ולא לגפת את הפת דא"כ הוו להו טפלה ואין אוכל בדבר שאין טעון ברכה לא לפניו ולא לאחריו אלא פת הבאה בכסנין בלבד ופליגא דר' חייא[ו] דא"ר חייא פת פוטרת כל מיני מאכל[ז] יין פוטר כל מיני משקים אמר רב פפא[ח] הלכתא דברים הבאים מחמת הסעודה בתוך הסעודה אין טעונים ברכה לא לפניהם ולא לאחריהם ושלא מחמת הסעודה בתוך הסעודה טעונים ברכה לפניהם ואין טעונים ברכה לאחריהם לאחר הסעודה טעונים ברכה בין לפניהם בין לאחריהם שאלו את בן זומא מפני מה אמרו דברים הבאים מחמת הסעודה בתוך הסעודה אינם טעונים ברכה לא לפניהם ולא לאחריהם אמר להם הואיל ופת פוטרתן אי הכי יין נמי נפטריה פת[ט] שאני יין דגורם

דייסא וכן כרוב ותרדין שאינן לפתן ובאין לזון ולשובע: **טעונין ברכה לפניהן.** דלאו טפלה אינהו ואינן בכלל לחם דנפטר בברכת המוציא: **ולא לאחריהן.** דמיני מזון אינהו וברכת המזון פוטרתן: **דברים הרגילין לבא לאחר סעודה.** כגון פירות אפי' הבאין בתוך הסעודה שלא מחמת לפתן: **טעונין ברכה בין לפניהן.** דלאו טפלה אינהו: **בין לאחריהם.** דאין ברכת המזון פוטרתן דלאו מזוני אינהו: דגורם

(ב) [ע' תוס' פוסה ו. ד"ה אלא], ג) בפירוקין ובפוסה מפיק הש"ס אלא הלכתא מיהו, ג) מולין קיח.

הגהות הב"ח

(א) רש"י ד"ה זה שני וכו' תאנים מרמונים שהרמון כ"ל ותיבת מתאנים נמחק: (ב) תוס' ד"ה אי אי וכו' כמלך ובא אלא פרין הכא מיין אלא מאוס דיין.

מוסף תוספות

א. בתוס' רי"ש הקשה. וא"ת לכתוב ארץ חטה וזית ושעורה רי"ל שלא רצה להפסיק בין חטה לשעורה שהם מיני זרעים. ב בתוס' רי"ש כתב. שאוכלה אחרי הסעודה קודם בהמ"ז במקום תאנים וענבים ומתוך שאינה באה אלא לקינוח סעודה והרי מועט לא רצו לקבוע ברכה לאחריה ולא דמ' לתאנים וענבים דקנוח סעודה. ג. בתוס' רי"ש גרים, ורבינו שמואל פי' וכו' (וכ"ה בדפו"י בתוס' שלנו) ואמרינן לעיל טעמא משום דאשתני לעלויא וכיון דמשום חשיבותו אשתני ברכתו אין לנו לבטלה משום ברכת הפת. ד. בתוס' רי"ש כתב. דנמלך הוי דאין אדם שותה מים אלא לצמאו וסברא גדולה היא זו שאם יברכו במים באמצע הסעודה יברכו על כל פעם. ה. בתוס' רי"ש כתב. דכי פריך הכא יין נמי נפטריה פת דוקא מיין שייך לאקשויי הכי משום דזיין אבל מים שאין הפת פטורת לא ק' ליה מידי משום דלא זייני.

לעזי רש"י

אובליאי"ש [אובליידי"ש]. אפיפיות, "יפלים".

מוסף רש"י

ארץ שרוב שיעוריה בזיתים. מת ונגילה ולקוטר אבל ולם ופיגול ונותר וטמא ונגל הנסה (סוכה ו.). **דבש.** כל דבש האמור בתורה דבש תמרים ומאתר הם (בכורים פ"ל מ"ג) אין מביאין בכורים כי אם משבעת המינים ולא מפירות שבעמקים, אלמא פשיטא ליה לתנא דתמרים מז' המינין דהיינו דבש (ערובין ד:) כל מיני מתיקה קרוין דבש, ותמרים מיני מתיקה הן (סוכה שם). **כבותבת.** תמרה (שם). **ביום הבפורים.** לא כתיב ביה אכילה אלא אשר לא תעוה, מידי דמייתב דעתיה ומפקע ליה מעינוי (שם). הני שיעורין בהדיא מי כתיב. כלום כתיב בתורה עצם כשעורה וכית המנוגע במקין וכן כולם (שם). **לאחר** הסעודה. כלומר הרגילים לבא לאחר הסעודה, **טעונים** ברכה בין לפניהם בין לאחריהם. אתאי הבאתן בתוך הסעודה, דכיון דאינן לפתן אין הפת פוטרתן (חולין קיא:).

מסורת הש"ס

קג א מיי' פ"ג מהלכות שביתת עשור הל' ל סמג לאוין סט טוש"ע או"ח סי' תריב סעיף ה:
קד ב מיי' פ"ח מהל' ברכות הל' יג סמג עשין מז טוש"ע או"ח סי' רי"ח סעיף ד:
קה ג טוש"ע או"ח סי' קעד סעיף ב:
קו ד מיי' פ"ד מהלכות ברכות הל' יא סמג שם טוש"ע או"ח סימן קצז סעיף ה ב:
קז ה טוש"ע או"ח סי' קעד סעיף ה ז:

רבינו חננאל

אמר רב פפא הילכתא דברים הבאים מחמת הסעודה אין טעונים ברכה לא לפניהם ולא לאחריהם. פירוש, כל דבר הבא בתוך הסעודה מחמת סעודה לאכול בהן פת, כגון מיני תבשילין וכיוצא בהן דעבידי למילפת בהן, אין טעונין ברכה לא לפניהם ולא לאחריהם. יש מי שאומר אפי' ענבים ותאנים ורמונים וכיוצא בהם, שהרבה בני אדם אוכלין בהם פתן, בזמן שבאים בתוך הסעודה למילפת בהו את הפת, פת פוטרתן ואין צריכין ברכה לא לפניהם ולא לאחריהם. ודייסא וכיוצא בהם. ואע"ג דאמרינן בבלאי טפשאי דאכלי נהמא בנהמא, אם נהמא ממש הוא, דברי הכל פת פוטרת את הפת, ואם אינה פת הרי הוא תבשיל הבא מחמת הסעודה בתוך הסעודה, ופת לדברי הכל פוטרת כל תבשיל הבא מחמת הסעודה בתוך הסעודה, אבל דברים הבאים בתוך הסעודה שלא מחמת סעודה כגון מיני מתיקה חבצא בדובשא ופאלודג וכיוצא בהן, שבאין למתיקה ולא ללפת, טעונין ברכה לפניהם ולא לאחריהם. דברים הבאים שלא מחמת סעודה לאחר סעודה כגון אבטיחים וענבים ורמונים וכיוצא בהן, שאין באין ללפת בהן את הפת, שכבר סלקו את הפת מלפניהם ועדיין לא רחצו ידיהן, הרי אלו טעונין ברכה בין לפניהם בין לאחריהם, שכיון שלא באו ללפת בהן, אין ברכת המזון פוטרתן מלברך אחריהן. לכך צריכין ברכה לפניהם ולאחריהם. זהו פי' דברי רב פפא שפסק הלכה. אי הכי יין נמי נפטריה פת שאני יין דגורם ברכה לעצמו. א"ל לבן זומא אם הפת פוטרת כל הבא מחמת סעודה בתוך הסעודה, תפטור גם את היין. אמר להו יין גורם ברכה לעצמו. שפוטר כל מיני משקין. פירוש אחר: הא דפריך יין נמי נפטריה פת, היינו ע"י תערובות ששורה בהם את הפת, אבל כששותיהו כך בתוך הסעודה, אתי ליה שפיר שאין הפת פוטר את היין, ואין מקשה כלום מזה, וכש"כ דאתי שפיר שאינו פוטר את שאר משקין. והא דפריך מיין טפי משאר משקין, משום שדרך בני אדם לשרות ביין.

דגורס ברכה לעצמו רב הונא אכל [6]תליסר ריפתי בני תלתא תלתא בקבא ולא בריך א"ל רב נחמן עדי כפנא אלא [7]כל שאחרים קובעים עליו סעודה צריך לברך רב יהודה הוה עסיק ליה לבריה בי רב יהודה בר חביבא אייתו לקמייהו פת הבאה בכסנין כי אתא שמעינהו דקא מברכי המוציא אמר להו מאי ציצי דקא שמענא דילמא המוציא לחם מן הארץ קא מברכיתו אמרי ליה אין דתניא רבי מונא אמר משום רבי יהודה פת הבאה בכסנין מברכין עליה המוציא ואמר שמואל הלכה כרבי מונא אמר להו [2]אין הלכה כרבי מונא אתמר אמרי ליה והא מר הוא דאמר משמיה דשמואל [3]לחמניות מערבין בהן ומברכין עליהן המוציא שאני התם [4]דקבע סעודתיה עלייהו אבל היכא דלא קבע סעודתיה עלייהו לא רב פפא איקלע לבי רב הונא בריה דרב נתן בתר דגמר סעודתייהו אייתו לקמייהו מידי למיכל שקל רב פפא וקא אכיל אמרי ליה לא סבר לה מר גמר מאכול אמר להו סלק אתמר [5]רבא ורבי זירא איקלעו לבי ריש גלותא לבתר דסליקו תכא מקמייהו שדרו להו [6]ריסתנא מבי ריש גלותא רבא אכיל ורבי זירא לא אכיל א"ל לא סבר לה מר סלק אסור מלאכול א"ל [7]אגן אתכא דריש גלותא סמכינן: אמר רב הרגיל בשמן שמן מעכבו אמר רב אשי כי הוינן בי רב כהנא אמר לן כגון אנן דרגילינן במשחא משחא מעכבא לן ולית הלכתא ככל הני שמעתתא [8]אלא כי הא דאמר רבי חייא בר אשי אמר רב [9]שלש תכיפות הן [10]תכף לסמיכה שחיטה [11]תכף לגאולה תפלה [12]תכף לנטילת ידים ברכה אמר אביי אף אנו נאמר תכף לתלמידי חכמים ברכה שנאמר [1]ויברכני ה' בגללך איבעית אימא מהכא שנאמר [2]ויברך ה' את בית המצרי בגלל יוסף: **מתני'** [3]ברך על היין שלפני המזון פטר את היין שלאחר המזון [4]ברך על הפרפרת שלפני המזון פטר את הפרפרת שלאחר המזון ברך על הפת פטר את הפרפרת על הפרפרת לא פטר את הפת בש"א אף לא מעשה קדרה [5]היו [6]יושבין כל אחד מברך לעצמו הסבו אחד מברך לכולן

מיהו ר"י ור"ת היו אומרים שלא לברך כלל אשאר משקין הבאין בתוך הסעודה וטעמא דפת פוטרת כל הדברים הבאים בשבילה והשתא יין פוטר כל מיני משקין לפי שעיקר משקה הוא והוא רשאי לכל מיני משקין ולכך הוא העיקר והן טפלין לו לענין ברכה והלכך משקין הבאין מחמת הסעודה שבאין בשביל הפת לברות המאכל וגם מ"מ לאחילה בלא שתיה והלכך פת פוטרתן מון מן היין לדקאמר גמרא טעמא ולהאי טעמא ניחא מה שאנו מברכים בפפת על המחזת על אכילת מרור לבד שהעולם מקשים אמאי אין מברכין נמי ב"פ האדמה וב"פ האדמה דשאר ירקות אינו פוטר כדקאמרינן התם כיון דאיכא הגדה והלל אתא דעתיה אלא וודאי טעמא הוי כיון דרחמנא קבעיה חובה דכתיב על מצות ומרורים יאכלוהו הוי כמו דברים הרגילין לבא ממחמת הסעודה דפת פוטרתן: **לחמניות.** פרש"י אוביל"ש ולא נהירא דאיכא אפילו לא קבע נמי (ב) לברך המוציא שהרי הוא לחם גמור שהרי קופו עיסה וגרלה לפרס דהיינו נילי"ש מיהו כי קבע סעודתיה עליה מברך עליו המוציא כמו בפורים מיהו רבינו שמשון פירש דאין לברך עליו המוציא דהוי כמו דייסא: **סלק אתמר.** משמע שדרכן היה (ג) לסלק השלחן קודם בהמ"ז ולכאורה קשה למנהג שלנו שאנו מקפידים שלא לסלק הלחם קודם (ד) ושמא בימיהם נמי לא היו מסלקין השלחן מקמי המברך כי אם מלפני שאר המסובין לפי שהיו להן שלחנות קטנים וכל אחד לפני עצמו אוכל על שלחנו אבל שלחנו שרגילים לאכול כולנו על שלחן אחד אין נראה לסלק השלחן עד לאחר ברכת המזון: **רבי זירא לא אכל.** תימה (ה) לפי מה שמפרשים העולם הכ לן ובריך אסור למשתי בלא ברכה שלפניו אמאי לא אכל לברך עליה וליכול ושמא היה תבשיל שהיה בו פת והיה צריך ברכת המוציא ונט"י ובוודאי היה לעשות כל כך: **אתכא** דריש גלותא סמכינן. מי ששכח לאכול אפיקומן ואמר הכ לן ובריך אינו היכא הדעת דאמן אתכא דרחמנא סמכינן ואם שכח ובריך ולא אכל אפיקומן מ"ל לחזור (ו) דכל מצות לשם מצוה עשויות והא דאמרינן) כי אמר הכ לן ובריך אסור למשתי וכן אסורים כולן היינו דוקא כי אמר בעל הבית אכל לא אמרה (וכי אסורים כולן היינו כי אמר בעה"ב

מסורת הש"ס

ב) [עי' תו' ר"ב קלג: ד"ה עילוה ועי' רש"י ותוס' שבת קיט. ד"ה מלינה], ג) [רבה], ג) [פי' מלכן ולקמן דף כ: מי' דיסקוס], ד) מנחות לג. [גילה כ], ה) [יוצרין לאכול ר"ה הגי' במשנה שבמסורת אלא מירוש'למי ובגר"ם ורמ"ם וכן בשאלתות ליתא וכ"מ בתוס' לקמן ע"ב ד"ה הסבו אין], ו) [מירוכין כט:], ז) [פסחים קג:], ח) [וש"ש תוס' סוטה לט. ד"ה כל כהן], ט) [עיי' מס'], י) [ל"ל מעין מעשה קדירה וכ"ה בגר"א],

תורה אור השלם

1. וַיֹּאמֶר אֵלַי הֵן לִבִּן אִם נָא מָצָאתִי חֵן בְּעֵינֶיךָ נִחַשְׁתִּי וַיְבָרְכֵנִי יְיָ בִּגְלָלֶךָ:

בראשית ל כז

2. וַיְהִי מֵאָז הִפְקִיד אֹתוֹ בְּבֵיתוֹ וְעַל כָּל אֲשֶׁר יֶשׁ לוֹ וַיְבָרֶךְ יְיָ אֶת בֵּית הַמִּצְרִי בִּגְלַל יוֹסֵף וַתְּהִי בִּרְכַּת יְיָ בְּכָל אֲשֶׁר יֶשׁ לוֹ בַּבַּיִת וּבַשָּׂדֶה:

בראשית לט ה

הגהות הב"ח

(א) רש"י ד"ה מעשה קדירה חלקא טרגיס. נ"ב ע"ל דף לז ע"א: (ב) תוס' ד"ה לחמניות וכו' לא קבע נמי צריך לברך וכו' שהרי תחלתו וסופו עיסה: (ג) ד"ה סלק וכו' משמע שדרכן. נ"ב פירוש מדקאמר לבתר דסליקו תכא וכו': (ד) בא"ד הלחם קודם. נ"ב לכאורה ולמה לא מסלקין גם השלחן: (ה) ד"ה רבי זירא וכו' מימה. נ"ב וכ"כ התוספות פרק בפר כהם פוף דף פו: וכ"כ הרא"ש בשם: (ו) ד"ה אתכא דרים גלותא וכו' מ"ל לחזור ולאכול דכל:

גליון הש"ם

גמ' אלא כי הא דאר"ח בראשי. עי' בירמב"ן בתלמוד פ"ב דשבת בד"ה ועוד כתב הרי"ף הא דרב גידל: גמ' שלש תכיפות הן. עי' לקמן דף ל"ב ע"ב תוס' ד"ה תכף: רש"י ד"ה לנטילת ידים דמים אחרונים. כך מבואר בפוגין. אבל בע"ר דברים וכירושלמי פ"ח ה"ח מבואר דקאי על גאולה לאשורה. ועיין תוס' סוטה דף ל"ט ע"א ד"ה כל וע"ש:

מוסף תוספות

א. בתוס' רי"ש הוסיף. כדאמרי' בערבי פסחים כיון דאמר' הב לן ובריך אסור לכו למשתי עד דברכיתו. ב. בתוס' רי"ש הוסיף. והם כעין סופגנין שבלילתן רכה שמטגנין בשמן.

לעזי רש"י

אוביל"ש [אובלידי"ש]. אפיפיות, "ופלים". אמנגישטרשיו"ן [אמינישטרישו"ן]. מנה, משאה.

מוסף רש"י

דגורס ברכה לעצמו. שנוהס ברכה לעצמו בקיבוץ והכללה ובברכת המזון (לעיל מ:). ריסתנא. מנה של בשר מבושל (לקמן ו: ושם: דיסתנא). אתכא. על השלחן (קדושין פא.).

רבינו ניסים

שלש תכיפות הן תכף לסמיכה שחיטה. בתלמוד ארץ ישראל בפ' מאימתי קורין אמר תכף לסמיכה שחיטה דכתיב (ויקרא א) וסמך ושחט. תכף לנטילת ידים וברכו את ה'. תכף לגאולה תפלה שנאמר (שם יט) יהיו לרצון אמרי פי מה כתיב בתריה יענך ה' ביום צרה ובגמ' דפ"ג דשחיטת קדשים (דף לג) אמרי תכף לסמיכה שחיטה דאורייתא:

ומכסה בחדא. וכל כי האי גונא הוי הפסקה וצריך לברוכי. והתם קמבעיא אם עמד אדם מבית המשתה ונכנס לבית הכסא, כשחזור לבית המשתה לברך אז לשרות מזונו במעיו הוא, מהו לפטור היין שלאחר המזון כו'. קיי"ל דאינו פוטר, אע"ג דרב אמר פוטר, הא רב כהנא פליג עליה. ותו, הא דרב הונא ורב יהודה וכל תלמידי דרב אמרי אינו פוטר, ומקצת תלמידים שאומרים דפוטר לא סמכינן עלייהו. ורב נחמן דאמר פוטר הא רב ששת פליג עליה, וקיי"ל הלכתא כרב ששת לגבי רב נחמן באיסורי, וברכות לאו ממונא איגון אלא איסורי הן. ותו הא רבא מותיב על רב נחמן, אע"ג דמשני ליה, אשינויי לא סמכינן. הלכך יין שבתוך המזון אינו פוטר יין של אחר המזון. **ברך על הפת פטר את הפרפרת.** פי' פרפרת פת צנומה בקערה ולית בה חוריתא דנהמא, ומברכין עליה כורא מיני מאכל, אבל כרך על הפרפרת לא פטר את הפת, אבל מעשה קדרה כולה פטרי. **היו יושבין כל אחד מברך לעצמו.** פי' היו יושבין לעסק אחד ונזדמן להם לאכול, כל אחד ואחד מברך לעצמו, אבל אם הסיבו, כלומר ישבו לאכל ולא לעסק אחר, אחד מברך לכולן. ורמינן עלה הא דתניא עשרה שהיו מהלכין בדרך אעפ"י שכולן אוכלים מככר

קח א ב מיי' פ"ג מהל' ברכות הלכה ט סמג עשין מ טוש"ע או"ח סי' קסח סעי' ו ז: קט ג ד טוש"ע שם סעיף ו וסעיף ח:

קי ה מיי' פ"ד מהלכות ברכות הלכה ז סמג שם טוש"ע או"ח סימן קסג סעיף כ:

קיא ו מיי' פ"ג מהל' מעשה הקרבנות הלכה יב:

קיב ז מיי' פ"ו מהל' תפילה הל' יז טוש"ע או"ח סי' קפט סעיף ה

קיג ח מיי' פ"ו מהל' ברכות הל' כ סמג עשין מ טוש"ע או"ח סי' קעט סעיף ה ופי' קסו:

קיד ט מיי' פ"ד מהל' ברכות הלכה יב סמג שם טור או"ח סימן קצד:

קטו י טור או"ח סימן קעו:

קטז כ מיי' פ"ג מהל' ברכות הלכה יב סמג שם טוש"ע או"ח סי' קפו סעיף יא וסימן ריג סעיף ג:

רבינו חננאל

רב הונא אכל תליסר ריפתא בעבי מחלת ריפתא לקבא ולא בריך. ואמר כיון שהזכיר רב ששת פת הבא בכיסנין, פי' זו הפת העשויה כמין כיסין מלאים סוכר ושקדים ואגוזים וכיוצא בהן שעושין אותו כמין בעכין, ולועסין אותן בבתי משתאות, הזכיר המעשה של רב הונא שאכל פת הבא בכיסנין תליסאר ריפתא כעבי מחלת ריפתא לקבא, ולא בירך אחריהן וכו'. ואמר רב נחמן בהם הא, פי' זה האיש עדי כפנא הוא. פי' זה האיש רעב הוא וסעודתו קבע בהם וצריך לברך אחריהן מיסחבר. וכן היה רב נחמן אומר אם כל שאחרים קובעין סעודתן עליו, צריך לברך. וכש"כ שרב הונא עצמו שאכל כשיעור סעודת אחרים שלא אכלו עדיין כלום דצריך לברך תחלה וסוף. ואין הלכה כרב מונה דאמר פת הבא בכיסנין מברך עליה המוציא. ולחמניות שאמר ר' מברכין עליה המוציא ומערבין בהן, לא אמרו אלא בזמן שקובעין סעודתן עליהן. תני בתוספתא הביאו לפניו מיני תרגימה מברך עליהן בורא מיני כיסנין. אמר רב הרגיל בשמן ערב למשוח כו' ידיו. שמן מעכבו. שלש תכיפות הן וכו'. ירושלמי: ג' תכיפות הן, תכף לסמיכה שחיטה, תכף לנטילת ידים ברכה, תכף לגאולה תפלה. תכף לסמיכה שחיטה דכתיב וסמך ושחט, תכף לנטילת ידים ברכה שאו ידיכם קדש וברכו את ה', תכף לגאולה תפלה יהיו לרצון אמרי פי, מאי כתיב בתריה יענך ה' ביום צרה וגו'. **מתני':** ברך על היין שלפני המזון פטר את היין שלאחר המזון. פירוש יין שלאחר המזון, היינו לאחר שהשלים סעודתו ונטל ידיו לברך ברכת המזון, אם בקש לשתות יין קודם ברכת המזון, אינו צריך לברך בורא פרי הגפן. והני מילי בשבחות רימים טובים, ובעת שיוצא מבית המדרש, ובעת הקזת הדם וכיוצא בהם, שאדם קובע סעודתו על היין, ובדעתו לשתותו אחר הסעודה, וכי מברך תחלה דעתו אכל מה שישתה. אבל בשאר ימות השנה ברכת היין שלפני המזון אינה פוטרת את היין שלאחר המזון. אבל היין שלאחר ברכת המזון בין בזה בין בזה צריך לברך, דברכת המזון וראי מפסקא, וכיון דמפסקא איתחר ליה למישתי עד דבריך, וכדרבה בר מרי דבריך על היין [ש]לפני המזון ואחר ברכת המזון, אמר ליה אביי יישר, וכן אמר ר' יהושע בן לוי. ורב יצחק בר יוסף דבריך על כל כוס וכוס דנמלך הוא, כלומר כיון ששתה כוס אחד הסכים בדעתו שלא לשתות יותר,

ואפילו לא הסבו אחד מברך לכולם שהיו אוכלים בהסבה היו לריכים הסבה אלא שאינה הוי אכילת קביעות אינו בהסבה דילהו שהם היו רגילים כל אחד להסב על מטתו ועל שלחנו אבל עכשיו כולנו אוכלים על שלחן אחד וכשאנו אוכלים יחד היינו קביעותינו והכא דקאמר היו יושבין וכו' בגמרא משמע דמיירי בין בברכת המוזן בהמ"ז כעובדא דתלמידי דרב בברכת המוזן מהכא דפליגי ביין אי בעי הסבה ומיהו בני אדם האוכלים בדרך והולכים ולא ישבו כל אחד מברך לעצמו וא"ת מאי שנא דבמוגמר אפילו לא הסבו אחד מברך לכולם בירושלמי פריך ומשני משום דבמוגמר כולם נהנים ביחד אבל אכילה ושתיה אינה בהא אלא לזה אחר זה: ואע"פ

ומיהו ר"י ור"ת היו אומרים שלא לברך כלל אשאר משקין הבאין בתוך הסעודה וטעמא דפת פוטרת כל הדברים הבאים בשבילה והשתא יין פוטר כל מיני משקין לפי שעיקר משקה הוא והוא רשאי לכל מיני משקין ולכך הוא העיקר והן טפלין לו לענין ברכה והלכך משקין הבאין מחמת הסעודה שבאין בשביל הפת לברות המאכל וגם מ"מ לאחילה בלא שתיה והלכך פת פוטרתן מון מן היין לדקאמר גמרא טעמא ולהאי טעמא ניחא מה שאנו מברכים בפפת על המחזת על אכילת מרור לבד שהעולם מקשים אמאי אין מברכין נמי ב"פ האדמה וב"פ האדמה דשאר ירקות אינו פוטר כדקאמרינן התם כיון דאיכא הגדה והלל אתא דעתיה אלא וודאי טעמא הוי כיון דרחמנא קבעיה חובה דכתיב על מצות ומרורים יאכלוהו הוי כמו דברים הרגילין לבא ממחמת הסעודה דפת פוטרתן: **לחמניות.** פרש"י אוביל"ש ולא נהירא דאיכא אפילו לא קבע נמי (ב) לברך המוציא שהרי הוא לחם גמור שהרי קופו עיסה וגרלה לפרס דהיינו נילי"ש מיהו כי קבע סעודתיה עליה מברך עליו המוציא כמו בפורים מיהו רבינו שמשון פירש דאין לברך עליו המוציא דהוי כמו דייסא: **סלק אתמר.** משמע שדרכן היה (ג) לסלק השלחן קודם בהמ"ז ולכאורה קשה למנהג שלנו שאנו מקפידים שלא לסלק הלחם קודם (ד) ושמא בימיהם נמי לא היו מסלקין השלחן מקמי המברך כי אם מלפני שאר המסובין לפי שהיו להן שלחנות קטנים וכל אחד לפני עצמו אוכל על שלחנו אבל שלחנו שרגילים לאכול כולנו על שלחן אחד אין נראה לסלק השלחן עד לאחר ברכת המזון: **רבי זירא לא אכל.** תימה (ה) לפי מה שמפרשים העולם הכ לן ובריך אסור למשתי בלא ברכה שלפניו אמאי לא אכל לברך עליה וליכול ושמא היה תבשיל שהיה בו פת והיה צריך ברכת המוציא ונט"י ובוודאי היה לעשות כל כך: **אתכא** דריש גלותא סמכינן. מי ששכח לאכול אפיקומן ואמר הכ לן ובריך אינו היכא הדעת דאמן אתכא דרחמנא סמכינן ואם שכח ובריך ולא אכל אפיקומן מ"ל לחזור (ו) דכל מצות לשם מצוה עשויות והא דאמרינן) כי אמר הכ לן ובריך אסור למשתי וכן אסורים כולן היינו דוקא כי אמר בעל הבית אכל לא אמרה (וכי אסורים כולן היינו כי אמר בעה"ב

אכל בשביל אורח אינן נאסרין) ואף מיהו גופא יכול לחזור ולאכול עם בעה"ב: **אתכא** דריש גלותא סמכינן. וכשרגיל לאכול מיני פירות ומביאין להם בזה אחר זה יש לומר שלריך לברך אכל אחד ואחד לפי שאינן יודעים אם יתן להם בעה"ב יותר ולריך שאין לריך לברך לפי שסומכין על שלחן בעה"ב והיינו דבי ריש גלותא: **תכף** לנטילת ידים ברכה. והלכך כיון שנטל ידיו באחרונה לאחר סעודה אסור לאכול עד שיברך והוא הדין אם אמר הכ לן ובריך אפי' בלא נטילה[א] [ב]: **ברך על הפת פטר את הפרפרת.** נראה דמיירי בפרפרת שבתוך הסעודה דאי בפרפרת שלאחר הסעודה הא פסק רב פפא [ג]דברים הבאים לאחר סעודה טעונין ברכה לפניהם ולאחריהם ורש"י פירש פרפרת מיני דגים ופרגיות וקלא קשה מ"כ מאי קמ"ל דברך על הפרפרת דלא פטר את הפת ונראה כפירוש ר"ת דפירש דפרפרת פת לנומה בקערה דלית בה חוריתא דנהמא דמברכין עליה כורא מיני מזונות והשתא ניחא דאלטרין לאשמעינן ברך על הפרפרת לא פטר את הפת אע"ג דהוא מין פת וכן משמע בגמרא דתמיז פרפרת [ד]מעשה קדרה ומעשה קדרה היינו מלקא טרגיס וטיסני כדאמרינן לעיל[ד] (ל.): **הסבו** אחד מברך לכלן. ותנו אין לנו הסבה אלא בפת בלבד ופת מהני אפי' בלא הסבה דדוקא לדידהו שהיו אוכלים בהסבה היו לריכים הסבה אלא ישיבה שלנו הוי קביעות לנו

ואע"פ שאין מביאין את המוגמר אלא לאחר סעודה. וכבר בארנו ברכת המזון ויש הפסק בין יין למוגמר:

ורב ששת אמר אינו פוטר ורב נחמן אמר פוטר וכל תלמידי דרב וכו'. ונראה דהלכה כתלמידי דרב דרב ששת קאי כותייהו והלכתא כותיה דר"נ בדיני ד) וכרב ששת בתיקורי ואע"ג דקי"ל ה) דרב ושמואל הלכה כרב בתיקורי אתי הכא דכל תלמידי דרב פליגי עליה מסתמא כך שמעו מרב מיהו אין אנו צריכין לאותו פסק דאין אנו מוסכין דיינו מן הפת כלל ונראה דיין שלפני סעודה פוטר את היין שבתוך הסעודה אע"ג דפסקינן הכא דיין שבתוך הסעודה אינו פוטר יין דלאחר הסעודה אתי הכא דזה לשרות וזה לשתות אבל זה לשתות וזה לשרות פוטר שפיר כגון יין שלפני הסעודה פוטר שבתוך הסעודה ומה דנקט שבתות וי"ט לאו דוקא דה"ה אם קבעו סעודה על היין בשאר ימות החול ואם הביא אדם יין לפני הסעודה לשתות בתוך הסעודה פשיטא דיין דלפני סעודה פוטרתו כיון דדעתיה למשתי וכן יין של קידוש פוטר יין שבתוך הסעודה וכן הבדלה אם הביא על שלחנו להבדיל דפוטר יין שלאחרי כן שבתוך הסעודה ושבתות וי"ט לאו דוקא ולא אתא למעוטי אלא נמלך ואפילו אתי"ל דדוקא נקט שבתות וי"ט מ"מ יש לומר ה"מ לענין שבא לפטור יין שלאחר המזון שהוא אחר שמשכו ידיהם מן הפת אתי רגילות לקבוע לשתות יין לאחר המזון בקביעות אלא בשבתות וימים טובים ולא בשאר ימים אבל לענין לפטור יין שבתוך המזון שרגילות לשתות ודאי אפילו בשאר ימים פטר ליה יין שלפני המזון אע"פ דזה לשתות וזה לשרות דעל כאן לא אינעיא לן אלא אי לשרות דלא חשיב מפיק לשתות אבל לשתות דחשיב טפי דהיינו יין שלפני המזון פשיטא דפוטר יין לשרות וכן משמע נמי בערבי פסחים (דף קפ.) גבי שקדשו בב"ה דר' יוחנן אמר אף ידי יין נמי יצאו ואין צריך לחזור ולברך על היין שבתוך הסעודה אע"ג דקדשו שלא במקום סעודה ס"ל לרבי יוחנן מדיצאו ידי קידוש מידי יין נמי יצאו ואף על גב דאימותב רבי יוחנן היינו דוקא בשינוי מקום א"כ נראה משם דה"ה להבדלה דאין לחלק בין הבדלה לקידוש ולאפוקי מהני דחולקין ואמרי דוקא קידוש פוטר משום דאין קידוש אלא במקום סעודה אבל יין של הבדלה לא פטר אפילו הבדיל לאחר עטילה דהכי מיירי הא דפסקינן דיין שלפני המזון פוטר היין שבתוך המזון דכבר נטל ידיו והכי משמע בסמוך מתוך הברייתא' כילד קדר הסבה וכו' מיהו נראה כיון דנטל ידיו ודעתו לאכול ולשתות שם פוטר אפילו הבדלה כדפרש מהיא דערבי פסחים ועוד דלא גרע יין דהבדלה מיין שלפני הסעודה דפטר ומיהו יש שמחמירין להבדיל קודם עטילת ידיים לאפוקי נפשייהו מפלוגתא דאז ודאי צריך לברך אחריו ברכה מעין שלא ולא פטר יין שבתוך המזון: **יין** שבתוך המזון מהו שיפטור יין שלאחר המזון. ומיירי דלא הוה ליה יין לפני המזון: **הסבו** אין לא הסבו לא. [9]תימה אמאי מקשה מדיוקא [10]ותקשי ליה מריש בהדיא דקתני היו יושבים מברך כל אחד לעצמו וי"ל דאי מריש הוה אמינא שיבו בשבל עסק אחר שלא היה דעתם מתחלה לאכול אבל אם ישבו אדעתא לאכול אפילו בלא הסבה נמי מהניא[11]:

עשרה בני אדם שהיו מהלכין כו' ניזיל וניכול לחמא כו' כישבו והסבו דמיא. והשתא ניחא הא דפרש במתני' דמיירי בין בברכת המוציא בין בברכת המזון כדמשמע הכא מתוך הברייתא דעשרה בני אדם וכו' וא"ת אאמאי המתינו למיבעי עד ברכת המזון והילך ברכו על הפת מתחלה וי"ל שמא מיירי דישבו לאכול זה אחר זה וברך כל אחד לעצמו המוציא: כל

בא להם יין בתוך המזון כל אחד ואחד מברך לעצמו אחר המזון אחד מברך לכולם [1]והוא אומר על המוגמר ואע"פ שאין מביאין את המוגמר אלא לאחר סעודה: **גמ'** אמר רבה בר בר חנה א"ר יוחנן לא שנו אלא בשבתות וימים טובים הואיל ואדם קובע סעודתו על היין אבל בשאר ימות השנה מברך על כל כוס וכוס אתמר נמי אמר רבה בר מרי א"ר יהושע בן לוי לא שנו [2]אלא בשבתות וימים טובים ובשעה שאדם יוצא מבית המרחץ ובשעת הקזת דם הואיל ואדם קובע סעודתו על היין אבל בשאר ימות השנה מברך על כל כוס וכוס רבה בר מרי איקלע לבי רבא בחול חזייה דבריך לפני המזון והדר בריך לאחר המזון א"ל [3]יישר וכן אמר ריב"ל רב יצחק בר יוסף איקלע לבי אביי בי"ט חזייה דבריך אכל כסא וכסא א"ל לא סבר לה מר להא דריב"ל א"ל נמלך אנא איבעיא להו בא להם יין בתוך המזון מהו שיפטור את היין שלאחר המזון אם תימצי לומר ברך על היין שלפני המזון פוטר את היין שלאחר המזון משום דזה לשתות וזה לשתות אבל הכא [4]דזה לשתות וזה לשרות לא או דילמא לא שנא רב אמר פוטר ורב כהנא אמר [5]אינו פוטר רב נחמן אמר פוטר ורב ששת אמר אינו פוטר רב הונא ורב יהודה וכל תלמידי דרב אמרי אינו פוטר איתיביה רבא לרב נחמן בא להם יין בתוך המזון כל אחד ואחד מברך לעצמו לאחר המזון אחד מברך לכולם א"ל הכי קאמר אם לא בא להם יין בתוך המזון אלא לאחר המזון אחד מברך לכולם: ברך [6]על הפת פטר את הפרפרת על הפרפרת לא פטר את הפת ב"ש אומרים אף לא מעשה קדרה: איבעיא להו ב"ש ארישא פליגי או דילמא אסיפא פליגי דקאמר תנא קמא ברך על הפת פטר את הפרפרת וכ"ש מעשה קדרה ואתי ב"ש למימר לא מיבעיא פרפרת דלא פטרה להו פת אלא אפילו מעשה קדרה נמי לא פטרה או דילמא אסיפא פליגי דקתני ברך על הפרפרת לא פטר את הפת [7]פת הוא דלא פטר אבל מעשה קדרה פטר ואתו ב"ש למימר ואפי' מעשה קדרה נמי לא פטר תיקו: [8]היו יושבין כל אחד ואחד כו': הסבו אין לא הסבו לא ורמינהו [9]עשרה שהיו הולכים בדרך אע"פ שכולם אוכלים מכבר אחד כל אחד ואחד מברך לעצמו ישבו לאכול אע"פ שכל אחד ואחד אוכל מכברו אחד מברך לכולם קתני ישבו אע"פ שלא הסבו אמר רב נחמן בר יצחק [10]כגון דאמרי ניזיל וניכול לחמא בדוך פלן כי נח נפשיה דרב אזלו תלמידיו בתריה כי הדרי אמרי ניזיל וניכול לחמא אנהר דנק בתר דכרכי יתבי וקא מיבעיא להו הסבו דוקא תנן אבל ישבו לא או דילמא כיון דאמרי ניזיל וניכול ריפתא בדוכתא פלניתא כי הסבו דמי לא הוה בידייהו קם רב אדא בר אהבה אהדר

בא להם יין בתוך המזון כו'. בגמ' (ד' מג.) מפרש טעמא: **והוא אומר על המוגמר**. אותו שברך על היין הוא מברך על המוגמר. שהיו רגילים להביא לפניהם אחר אכילה אבקת רוכלין על האש במתמות לריח טוב ומברכים עליו בורא עצי בשמים: **לאחר סעודה**. לאחר בהמ"ז שאינו מלרכי סעודה אפי' הכי מי שברך על היין שהתחיל ברכות אחרונות גומרן: **גמ' לא שנו**. דיין שלפני המזון פוטר את שלאחר המזון: **אלא בשבתות כו'**. דדעתו ליסב אחר המזון ולשתות וכי בריך בריש אדעתא דהכי בריך: **על כל כוס וכוס**. דהוה כנמלך ומתחיל בשתיה בכל חד וחד: **יישר**. יפה עשית: **וכן אמר ריב"ל**. לעשות: **לא סבר לה מר כו'**. דבי"ט לאו נמלך הוא: **נמלך אנא**. איני רגיל לקבוע סעודה על היין: **בא להם יין בתוך המזון**. וקודם המזון לא בא להם: **אם תימצי לומר**. להביא ראיה ממשנתנו דקתני דיין שלפני המזון פוטר את שלאחר המזון אינה ראיה דהתם זה לשתות וזה לשתות. אבל שבתוך המזון לשרות אכילה שבמעיו הוא בא ולא היו רגילין לשתות בתוך הסעודה אלא מעט לשרות: **לאחר המזון אחד מברך לכולן**. קס"ד דה"ק דכשיביאו יין שני אחר המזון אחד מברך לכולן והא תנא ליה דכל אחד ואחד יברך על שבתוך המזון לעצמו וקא מצריך תו ברכה על שלאחר המזון: **פטר את הפרפרת**. אע"פ שאין צורך סעודה לאלו הכרס אלא למגמר אכילה: **וכל שכן מעשה קדרה**. שהוא לאכול לזן ממש: **כדוך פלן**. במקום פלוני. דקבעו להם מתחלה מקום בדבור ועלה והזמנה הוי קביעות אבל ישבו מאליהן במקום אחד יחד אינה קביעות: **אזלו תלמידיו בתריה**. דקבלוהו בעיר אחרת: **נהר דנק**. כך שמו [11]: [12]**ריש דוקא**. דקתני היו יושבים בלא הזמנת מקום הוא דלא הוי קביעות אבל אנו שהזמנינהו לכך הוי קביעות ואחד מברך לכולן: מהדר

עין משפט נר מצוה

קיז א מיי' פ"ז מהל' ברכות הל' יג סמג עשין מ טור ש"ע סי' קעד:
קיח ב מיי' פ"ל מה הל' יב סמג וטור שם:
קיט ג טוש"ע שם ס"ל:
קכ ד מיי' וסמג וטור שם:
קכא ה ו מיי' שם הל' ו סמג שם טוש"ע או"ח סימן קעו:
קכב ז ח מיי' פ"ל שם הל' יב סמג שם טוש"ע או"ח סי' קפו סעיף יא:

רבינו חננאל

אחד, כל אחד ואחד מברך לעצמו. ישבו אע"פ שכל אחד אוכל מכברו, אחד מברך לכולן. דיקא מיהא מתניתא טעמא דאוכלין בשהן מהלכין אבל אם ישבו אפי' בעסק אחר ונזדמן להם ואכלו אחד מברך לכולן, ואע"ג דלא היתה הסיבתם מתחילה לאכילה, דהא ישבו סתם קתני. ומשנינן כגון דאמרי ניזול וניכול נהמא בדוכתא פלונית דכמא דקבעו הסיבה לאכילה דמי. ואסיקנא דאשנריה כדשני ההוא סבא כד נח נפשיה [דרב], כיון דאמרי ניכול לחמא בדוכתא פלונית הויא קביעותא וכי היסבו דאמי ואחד מברך לכולן. ריש מי שאומר הא דתנן היו יושבים, כגון שכל אחד יושב לעצמו והסבו ישבו סביבות [הפת] וכך סוגיא דשמעתא. (בא להם יין בתוך המזון כל אחד ואחד מברך לעצמו. ובמחזור ויטרי יש עכשיו שאנו אומרים סברי מורי אחד מברך לכולם. אמנם רבינו חננאל פי' שאין לחלק, שאינו פוטר בשום עניין, מדקאמר הספר הביאו לו יין בתוך הסעודה כל אחד מברך לעצמו ולא מחלק, אם כן ראוי לומר בכל עניין אינו פוטר את האחרים לפי שאין בית הבליעה פנוי).

מסורת הש"ס

(א) [שבת נב. קג: פירובין לב: פסחים נג: ב"מ נא. מנחד ק. שבועות מ. מה: מולין יח: עה: עו: ב"ק ד:]. (ב) [מוספפתא פ"ה הכ"ד ע"ב]. (ג) [בי' אמתא ה"ל לרש"י בנוסחת הגמ']. (ד) [ע' תוס' פירובין לב. ד"ה ר"ש]. (ה) [בכורות מט:]. (ו) [ותי' תוס' שבת לט: ד"ה אלא]. (ז) רש"י ד"ה כהר וכו' שמו הס"ד ואח"כ מ"ה א"ד כיון דאמרי ניזיל וניכול בדוכתא פלן ריש"א דוקא:

גליון הש"ס

תוס' ד"ה הסבו אין וכו'. תימה אמאי מקשה. עי' רש"ל ע"ב המילוטין שבת דף נ"ט ע"ב ד"ה הא ים עליה תוס':

מוסף תוספות

א. בתוס' רי"ש הוסיף, והשתא הייתי סיפא שאין מרגיל כלום אי ליכא הסבה.

רב ניסים גאון

והוא אומר על המוגמר. גרסי' בגמ' דבני מערבא (והלכה ו) מה בין מוגמר ובין יין מוגמר כולן מריחין יין אחד הוא שהוא טועם פשיטא של זו הבעיא דמוגמר אע"ג דמילתא ידועה היא שאין מביאין אותו אלא לאחר הסעודה אחד מברך לכולן ולפיכך שאל השואל מפני מה היין הבא בתוך המזון כל אחד ואחד מברך לעצמו והמוגמר אחד מברך לכולן יין אחד טועם ומברך כל אחד לעצמו:

אחדר קרעיה לאחוריה. קרע שקרע בהספד רבו המזיר המלוק לאחוריו ומה שלאחור לפנים כדי לקרוע קרע אחר להראות אבל עכשיו כיום המיתה על שהיו ליריכים להורלה ואין יודעים להורות: רמי לסו כו'. כדרמינן לעיל וע"כ מבעי ליה לאוקומי כרייתא בהכי

אהדר קרעיה לאחוריה וקרע קריעה אחרינא אמר נח נפשיה דרב וברכת מזונא לא גמרינן עד דאתא ההוא סבא רמא להו מתניתין אברייתא ושני להו כיון דאמרי ניזיל וניכול לחמא בדוך פלן בהסבו דמי: הסבו אחד מברך: אמר רב לא שנו אלא פת דבעי הסבה אבל יין לא בעי הסבה ור' יוחנן אמר [א]אפילו יין נמי בעי הסבה איכא דאמרי אמר רב לא שנו אלא פת דמהניא ליה הסבה אבל יין לא מהניא ליה הסבה ורבי יוחנן אמר אפילו יין נמי מהניא ליה הסבה מיתיבי [ב]כיצד סדר הסבה אורחין נכנסין ויושבין על גבי ספסלין ועל גבי קתדראות עד שיכנסו כולם הביאו להם מים כל אחד ואחד נוטל ידו אחת בא להם יין כל אחד ואחד מברך לעצמו עלו והסבו ובא להם מים אף על פי שכל אחד ואחד נטל ידו אחת חוזר ונוטל שתי ידיו בא להם יין אף על פי שכל אחד ואחד ברך לעצמו אחד מברך לכולם להאיך לישנא דאמר רב לא שנו אלא פת דבעי הסבה אבל יין לא בעי הסבה קשיא רישא שאני אורחין דדעתייהו למיעקר ולהאיך לישנא דאמר רב לא שנו אלא פת דמהניא ליה הסבה אבל יין לא מהניא ליה הסבה קשיא סיפא [ג]שאני התם דמגו דקא מהניא ליה הסבה לפת מהניא ליה הסבה ליין: בא להם יין בתוך המזון: [ד]שאלו את בן זומא מפני מה אמרו [ה]בא להם יין בתוך המזון כל אחד ואחד מברך לעצמו לאחר המזון אחד מברך לכולם אמר להם הואיל ואין בית הבליעה פנוי: והוא אומר על המוגמר כו': מדקתני והוא אומר על המוגמר מכלל דאיכא עדיף מיניה [ו]ואמאי הואיל והוא נטל ידיו [א] תחלה באחרונה מסייע ליה לרב דאמר רב חייא בר אשי [ז]אמר רב [ח]הנוטל ידיו תחלה באחרונה הוא מזומן לברכה [ט]רב ורבי חייא הוו יתבי קמיה דרבי בסעודתא א"ל רבי לרב קום משי ידך חזייה דהוה מרתת אמר ליה רבי חייא [י]בר פחתי עיין בברכת מזונא קאמר לך: אמר רבי זירא אמר רבא בר ירמיה [יא]מאימתי מברכין על הריח משתעלה תמרתו א"ל רבי זירא לרבא בר ירמיה והא לא קא ארח אמר ליה ולטעמיך המוציא לחם מן הארץ דמברך והא לא אכל אלא דעתיה למיכל הכא נמי דעתיה לארוחי אמר רבי חייא בריה דאבא בר נחמני אמר רב חסדא אמר רב ואמרי לה אמר רב חסדא אמר זעירי [יב]כל המוגמרות מברכין עליהן בורא עצי בשמים חוץ [יג]ממושק שמן חיה הוא שמברכין עליו בורא מיני בשמים מיתיבי אין מברכין בורא עצי בשמים אלא על אפרסמון של בית רבי ועל אפרסמון של בית קיסר ועל ההדם שבכל מקום תיובתא אמר ליה רב חסדא לרב יצחק האי משחא דאפרסמון מאי מברכין עליוה א"ל הכי אמר רב יהודה בורא שמן ארצנו א"ל בר מיניה דר' יהודה דחביבא ליה ארץ ישראל לכולי עלמא מאי א"ל הכי אמר רבי יוחנן [יד]בורא שמן ערב אמר ר' אדא בר אהבה האי כשרתא מברכין עליוה בורא עצי בשמים אבל משחא כבישא לא ורב כהנא אמר אפילו משחא כבישא אבל משחא טחינא לא נהרדעי אמרי [טו]אפי' משחא אמר

כל אחד נוטל ידו אחת. מפני [ז]כבוד הברכה ולא דמי לנוטל ידיו לפירות דהוי מגפי הרוח כיון שאינו נוטל שתי ידיו[א]: בא להם יין וכו'. תע"ג דיין שלפני המזון פוטר יין שלאחר המזון כ"ש זה שלפניו הוא שאני הכא כיון שעלו להסב הוי שנוי מקום ולריך לברך: הואיל ואין בית הבליעה פנוי. וי"מ כשאומר סברי מורי הם מניחין לאכול כדי לשמוע הברכה ולענות אמן שיהיו פטורים וכן משמע בירושלמי גבי הך ברייתא ה"מ באורחין אבל בבעל הבית פטור מפני שהכל פוגים אבל בעל הבית תני רבי חייא אף בעל הבית בתוך ביתו ואין גראה לרבינו אלחנן דכיון שתקנו חכמים שיברך כל אחד לעצמו אינו יולא כלל בברכת חבירו וגם שלא תחלוק בין פנוי לשאינו פנוי דאתי למטעי והטוב והמטיב יש מפרש שפוטר לאחרים לכולי עלמא דהכי משמע הטוב לעצמו והמטיב לאחריני שהם שותים ממנו ורבינו יחיאל היה אומר דלא היא דשייך נמי אין בית הבליעה פנוי ולא פליג בין הטוב ובין ברכת היין דמשום האי טעמא הטוב לדידיה ומטיב לאחריני אינו פוטר אחרים דהא המטיב שייך אפי' שלא בפני המטיבין לו כדאמרי' לקמן בפרק הרואה (דף נט:) אמרו לו ילדה אשתך זכר אומר ברוך הטוב והמטיב הטוב לדידיה והמטיב לאשתו אע"ג דאין אשתו אצלו אבל לריך עיון קלת מהבדלה שאנו מבדילין ועומדים היאך אנו פוטרין זה את זה מיין ומהבדלה אחרי שאין אנו לא יושבים ולא מסובין ושמא י"ל מתוך שקובעין עלמן כדי לצאת ידי הבדלה קבעי נמי אכולה מילתא ולכך נראה וטוב למבדיל וגם לשומעים שיאכו בשעת הבדלה שאז יהיה נראה כקבע ופוטר אותם: כל המוגמרות מברכין עליהן בורא עצי בשמים. אע"פ שנשרפו ואין עלי בשמים בעין: ועל ההדם שבכל מקום. בעל הלכות גדולות לא גרים תיובתא ומשני תנא הדם וכל דדמי ליה כלומר שעיקרו לריח לאפוקי תפוחים וחבושים שאין עיקרן לריח אלא לאכול[ב] ומי שהולך בבית שיש שם בשמים ויש שם מיני בשמים שמריח בהן ומספקא ליה אי ממין עץ אי ממין אדמה הוא יש מפרשים שמברך שהכל יהיה נהנה דעל כולן אם ברך שהכל יצא והרב רבינו משה מקולי היה אומר שיברך בורא מיני בשמים: משחא כבישא. פי' ר"ח שמענו מרבותינו שבושמין שומשמין וורד ועלי בשמים זמן מרובה וקולטין השומשמין ריח של בשמים וסומטים וטוחנים אותם ויש בו ריח של בשמים ומשחא טחינא קרוב לטחינתו שכולם עליהם עצי בושם, מהו דתימא כיון דקרוב לטחינתו נתנן בהם לא קלטו, קמשמע לן דבין כשרתא בין מישחא כבישא בין מישחא טחינה, כולהו בורא עצי בשמים מברכינן עליהו.

ו) תוספתא פ"ד ה"מ, ב) תוספתא פ"ד ה"ל, ג) רש"ל מ"ז עד בתחלתה, ד) נתמן מו:, ה) [שם], ו) פי' בר גדולים [שנת ג: ושם פרש"י כן גדולים וע' מ"ש לעיל יב:], ז) [ותי' מ"ש תוס' פסחים קטו. ד"ה כל שמינלו כו' ותו' מגיגה יח: ד"ה הנוטל],

גליון הש"ס

גמ' שאני התם דבנו דקא מהניא ליה הסבה. עי' לעיל דף ל"ט ע"א בגר"א ד"ה זקנה וכתוס' ד"ה נמן:

הגהות הגר"א

[א] גמ' (ואמאי הואיל והוא נטל ידיו בתחלתה) נמתק:

מוסף תוספות

א. בתוס' רי"ש הוסיף. ואינו אלא לנקיות בעלמא. ב. בתוס' רי"ש הוסיף. ולכך לא מקרי עצי בשמים.

לעזי רש"י

מושג"א. מושק.

רבינו חננאל

והוא אומר על המוגמר. פירוש, ארישא קאי דקתני הסבו אחד מברך לכלן המרצא לחם מן הארץ והוא אומר על המוגמר. פירוש הברצע הוא מברך על המוגמר, ואם הביאו בתוך הסעודה אף על פי שאין דרך ארץ להביא מוגמר על הסעודה אלא לאחר הסעודה, ולא חימא כשם שלאחר הסעודה כל אחד ואחד מברך לעצמו, כך בתוך הסעודה כל אחד מברך לעצמו, אלא בתוך הסעודה אחד מברך לכולן. ומפורש כך בתלמוד ארץ ישראל: ואומר על המוגמר. מה בין מוגמר ליין, מוגמר כולהון מריחין, כלומר כולן נהנין וכולן חייבין לברך. יין כל אחד כשהוא שותה בתוך הסעודה הוא מברך, ואע"ג דאיכא גדול ממנו, כיון שנתנו לו רשות לזה וברצע, הוא מברך על המוגמר. מסייע ליה לרב דאמר הנוטל ידיו באחרונה תחלה, הוא מזומן לברכת המזון, ואע"ג דאיכא התם גדול ממנו, כבר ניתנה לו רשות. הנוטל ידיו באחרונה תחלה הוא מזומן לברכה. כל הגדול קודם אבל הקודם ונטל ודיח ומשובח. ומדקאמר תחלה שמע מינה שכולם צריכים ליטול. מנ"הא שמעינן שאם רוצים לברך ושוב ליטול ידיהם הרשות בידם. והני מילי שלא אכלו דבר מזוהם כגון בשר בהמה ועוף אי נמי דגים, אבל אכלו דבר מזוהם, קימא לן לקמן פרק אלו דברים דידים מזוהמות פסולות לברכה. חייה אמר אביי ואמר לו ביגר פחתי פי' כר רבבני כדכתיב] והפחות והסגנים.

מוסף רש"י

הואיל ואין בית הבליעה פנוי. לענות אמן אחר ברכה ואינו מחכתן לה לפיכך אינו יולא בברכת חבירו (מיזור רש"י ס"ד קה. הפרדס ענין קפה) ואם נתכוין יענה אמן ויצא (הפרדס שם). בר פחתי. כן גדולים (שבת ג: וכם.) אי: בנו של אלמיד חכם (מיזר שם.). משחא כבישא. לא בבא בתוך הסעודה קאמר אלא בבא בתרים (לקמן נג.).

רבינו חננאל (המשך)

קום עיין בברכת המזון אמר לך, כלומר, רב נתן לך רשות לברך ברכת המזון, וכיון שתתחזן ידך בתחילה אתה הוא המזומן לברך ברכת המזון. וברכת המגמר משתעלה תמרתו, שנתבדך, כי הריח עולה, ואין לאדם ליהנות בעולם הזה בלא ברכה להקב"ה, וכל המצות ברכתן עובר לעשייתן, וכן כל בשמים מברכין ואח"כ מריחין. כל המגמרות ברכתן בורא עצי בשמים, חוץ מן המושך שהוא מין חיה, לפיכך אין מברכין עליו אלא מיני בשמים. וכן אלענבר שהוא מין הדגה כיוצא במושק בורא מיני בשמים. וכן כל היוצא בהן שאינו מן העץ. ומותבינן עלה אין מברכין בורא עצי בשמים אלא על אפרסמון וכולי, ומשנינן הדם וכל דדמי לה. וכך הלכה. משחא דאפרסמון כר' יוחנן דאמר שמן ערב. פירוש בשרתא עיקרו שמן ומפנימין אותו במיני בשמים. פירוש שמן כבוש שמענו מרבותינו שכובשים שומשומין וורד ועצי בושם זמן הרבה, וקולט השמשמין הריח שלבשמים וטחנין אותו ויש בו ריח בשמים. פירוש משחא טחינה קרוב לטחינתו נתן עליהם עצי בושם, מהו דתימא כיון דקרוב לטחינתו נתנן בהם לא קלטו, קמשמע לן דבין כשרתא בין מישחא כבישא בין מישחא טחינה, כולהו בורא עצי בשמים מברכינן עליהו.

עין משפט נר מצוה

קכג א מרי פ"ל מהל' ברכות הל' יב סמג עשין ס טור ש"ע סי' קעד טוש"ע ש"ח סימן ריג סעיף ה:

קכד ב מרי' פ"ל מהל' ברכות הלכה יב סמג שם טוש"ע ש"ח סי' קעד סעיף ח:

קכה ג מרי' פ"ו מהל' ברכות הלכה יב סמג שם טוש"ע ש"ח סי' קפא סעיף ו:

קכו ד מרי' פ"ו מהל' ברכות הל' ב סמג שם טוש"ע ש"ח סימן רסו סעיף יב:

קכז ה מרי' שם טוש"ע שם סעיף יג:

קכח ו מרי' שם והל' ז טוש"ע שם סעיף ב:

קכט ז מרי' שם הלכה ג טוש"ע שם סעיף ד:

קל ח מרי' שם טוש"ע שם סעיף ה:

שמן והדם. המי שמן להריח הוא דאי להעביר הזוהמא הא אמרינן בפרק אלו דברים (לקמן נג.) דאין מברכין עליו: **הכי אמר רבא הלכתא בבית הלל ולא היא לאשתמוטי נפשיה הוא דקא עביד.** כך כתוב בספרים שלנו ובפירוש רש"י אבל רב אלפס פסק כרבא ומשמע שלא היה גורס בספרו ולא היא וכו':

[1] **האי מאן דמורח באתרוגא וחבוש מבדך וכו'.** ודוקא כשמריח בהם אבל אם בא לאכול מהם אין לברך ברכת ריח כי אם ברכת המזון כאילו אמר רב גידל אמר רב האי [a]סמלק מברכין עלויה בורא עצי בשמים אמר רב חננאל אמר רב הני [2]חלפי דימא מברכין עלייהו בורא עצי בשמים אמר מר זוטרא מאי קראה [1]והיא העלתם הגפה ותטמנם בפשתי העץ (רב משרשיא אמר) האי [3]נרקום דגנוניתא מברכין עלויה בורא עצי בשמים דדברא בורא עשבי בשמים אמר רב ששת הני [4]סיגלי מברכין עלייהו בורא עשבי בשמים אמר מר זוטרא [5]האי מאן דמורח באתרוגא או בחבושא אומר ברוך שנתן ריח טוב בפירות אמר רב יהודה [6]האי מאן דנפיק ביומי ניסן וחזי אילני דקא מלבלבי אומר ברוך שלא חיסר בעולמו כלום וברא בו בריות טובות ואילנות טובות להתנאות בהן בני אדם אמר רב זוטרא בר טוביה אמר רב [7]מנין שמברכין על הריח שנאמר [2]כל הנשמה תהלל יה איזהו דבר שהנשמה נהנית ממנו ואין הגוף נהנה ממנו הוי אומר זה הריח ואמר רב זוטרא בר טוביה אמר רב עתידים [8]בחורי ישראל שיתנו ריח טוב כלבנון שנאמר [3]ילכו יונקותיו ויהי כזית הודו וריח לו כלבנון: ואמר רב זוטרא בר טוביה אמר רב מאי דכתיב [4]את הכל עשה יפה בעתו מלמד שכל אחד ואחד יפה לו הקב"ה אומנתו בפניו אמר רב פפא היינו דאמרי אינשי תלה ליה קורא לדבר אחר [9]ואיהו דידיה עביד ואמר רב זוטרא בר טוביה אמר רב אבוקה כשנים וירח כשלשה איבעיא להו אבוקה כשנים בהדי דידיה או דילמא אבוקה כשנים לבר מדידיה ת"ש וירח כשלשה אי אמרת בשלמא בהדי דידיה שפיר אלא אי אמרת לבר מדידיה ארבעה למה לי והאמר מר לאחד נראה ומזיק לשנים נראה ואינו מזיק לשלשה אינו נראה כל עיקר אלא לאו שמע מינה אבוקה כשנים בהדי דידיה שמע מינה: [10]ואמר רב זוטרא בר טוביה אמר רב ואמרי לה אמר רב חנא בר ביזנא אמר רבי שמעון חסידא ואמרי לה אמר רבי יוחנן משום רבי שמעון בן יוחי נוח לו לאדם שיפיל עצמו לתוך כבשן האש [11]ואל ילבין פני חברו ברבים מגלן מתמר שנאמר [5]היא מוצאת וגו': ת"ר הביאו לפניו שמן והדם ב"ש אומרים מברך על השמן ואח"כ מברך על ההדם וב"ה אומרים [12]מברך על ההדם ואח"כ מברך על השמן אמר ר"ג אני אכריע שמן זכינו לריחו וזכינו לסיכתו הדם לריחו זכינו לסיכתו לא זכינו [13]א"ר יוחנן הלכה כדברי המכריע רב פפא איקלע לבי רב הונא בריה דרב איקא אייתו לקמייהו שמן והדם שקל רב פפא בריך אהדם ברישא והדר בריך אשמן אמר ליה לא סבר לה מר הלכה כדברי המכריע אמר ליה הכי אמר רבא [6] הלכה כב"ה [14]ולא היא [a] [15]לאשתמוטי נפשיה הוא דעבד ת"ר [16]הביאו לפניהם שמן ויין ב"ש אומרים אוחז השמן בימינו ואת היין בשמאלו מברך על השמן וחוזר ומברך על היין ב"ה אומרים אוחז את היין בימינו ואת השמן בשמאלו מברך על היין וחוזר ומברך על השמן וטחו בראש השמש ואם שמש ת"ח הוא טחו בבותל מפני שגנאי לתלמיד חכם לצאת לשוק כשהוא מבושם ת"ר ששה דברים גנאי לו לתלמיד חכם אל יצא כשהוא מבושם [17]לשוק [17]ואל יצא יחידי בלילה ואל יצא במנעלים המטולאים ואל יספר עם אשה בשוק ואל יסב בחבורה של עמי הארץ ואל יכנס באחרונה לבית המדרש ויש אומרים אף לא יפסיע פסיעה גסה ואל יהלך בקומה זקופה [2]אל יצא כשהוא מבושם לשוק א"ר אבא בריה דר' חייא בר אבא אמר רבי יוחנן במקום שחשודים על משכב זכור אמר רב ששת לא אמרן אלא בבגדו אבל בגופו זיעה מעברא ליה אמר רב פפא [18]ושערו בבגדו דמי ואמרי לה כגופו דמי [19]ואל יצא יחידי בלילה משום חשדא ולא אמרן אלא דלא קביע ליה עידנא אבל קביע ליה עידנא מידע ידיע דלעידניה קא אזיל [20]ואל יצא במנעלים המטולאים מסייע ליה לרבי חייא בר אבא [21]דאמר ר' חייא בר אבא גנאי הוא לתלמיד חכם שיצא במנעלים המטולאים איני והא ר' חייא בר אבא נפיק אמר מר זוטרא בריה דרב נחמן בטלאי על גבי טלאי ולא אמרן אלא בפנתא אבל בגילדא ליה לן בה ובפנתא [b] לא אמרן אלא באורחא אבל בביתא ליה לן [22]בה ולא אמרן אלא בימות החמה אבל בימות הגשמים ליה לן בה [23]ואל יספר עם אשה בשוק אמר רב חסדא ואפילו היא אשתו תניא נמי הכי אפילו היא אשתו ואפילו היא בתו ואפילו היא אחותו לפי שאין הכל בקיאין בקרובותיו [24]ואל יסב בחבורה של עמי הארץ מאי טעמא דילמא אתי לאמשוכי בתרייהו [25]ואל יכנס אחרונה לבית המדרש משום דקרו ליה [26]פושע וי"א [27]אף לא יפסיע פסיעה גסה דאמר מר [28]פסיעה גסה נוטלת אחד מת"ק ממאור עיניו של אדם מאי תקנתיה להדריה בקדושא דבי שמשי [29]ואל יהלך בקומה זקופה דאמר מר [b] המהלך בקומה זקופה אפילו ארבע אמות כאילו דוחק רגלי שכינה דכתיב [30]מלא כל הארץ כבודו:

מתני'

[a] וכעי"ז כתובות מז: וכראשונה לח כה). **פסיעה גסה.** יומר מלמה, פסיעה בימיות המה (שבת קיג:). **בקדושא דבי שמשי.** השותה מיין של קידוש בגילוי שנמות (שבת קיג:) גילי שנת קרי כי שמשי בכל דוכתא, מפני שבין השמשות שלו תלות מכל ימים והולכך להזכירו בכמה מקומות (שם פו:) ונלמה בעיני לפי שבין השמשות שלו שגור בפי כל וכל מרגיש פליו לגמור מלאכתן עד שלא תחשך, קרו ליה כי שמשי (כתובות קג:). **מלא כל הארץ כבודו.** משמע משחרכנ ויוכל למטה והזוקף קומתו נגלה כדותן (קדושין לא.).

[a] נמ"ל ולא היא לאשתמוטי נפשיה. עי' בקרבן עדה בירושלמי מיר פ"ו דף כ"ה ד"ה ומאיר ומא מלקי. ועי' בתפארת הלב"ח דף רע"ש ד"ה ובכ מן דין: רש"י ד"ה סמלק וכו' והוא מין עשב. כלומרינן מת"ש הני פגלי. מבואר דסיגלי לא הי יסמין. וכמו שפי' רש"י סיגלי (ויולש בלע"ז). ועי' רש"י על המורה (בנתיבות ל יד) ובנתיב"מ שם: רש"י ד"ה מברך על השמן בוראש שמן ערב. עי' לקמן כ"ג ע"א ברש"י ד"ה אין מברכין עליו:

הגהות הגר"א

[a] נמ' (ולא היא לאשתמוטי נפשיה הוא דעבד) נמחק וע"כ הרי"ף ל"ג: [b] שם (ובפנתא ל"ל אלא בגוזמתא אבל בביתא ל"ל בה) תל"מ: [c] שם (ולתלמיד מר המהלך בקומה זקופה אמרי ד"א כאלו דוחק רגלי שכינה) תל"מ וע"כ הרי"ף והרא"ש ל"ג לה:

לעזי רש"י

יסמי"ן. יסמין (מין עשב). אישפי"ג. אזובין. ויולי"ש. סגלים, סיגליות. קודוניי"ש [קודוני"ן]. חבושים (פירות). אנפיני"א [אנפיני"א]. פנת (הערר העליון של הנעל). שול"א. סולה.

מוסף רש"י

שנאמר היא מוצאת. תע"פ שהיו מוליאין אותה לשריפה לא אמרה להם ליהודה נגעלתי אלא שלחה לו לאי שלחה לו אלא הכה. ואם יודה הוא מעלמו יודה (ב"מ נט:) ואם לאו מיסרף ולא תגלה הוא את הדבר (סוטה ט) [נ"ל אמר רב מסרשיא], ב) [ל"ל ע"ל], ג) [ל"ל בתורי ישראל שלא שעמו טעם תנא שיתנו וכו' ע"ל], ד) [גי' הערוך והוא לדידיה אזיל ס"ש ערך קל], ה) ס"מ נע. כתובות מז: סוטה י:, ו) [ע' תוספות פסחים כפ. ד"ה אין ומו' ב"ק קמז. ד"ה הכרעה], ז) [ז"ל רמ"ש מפלאו ס"ם ס' רב פפא מסכת דנגעים פליג על ר' יוחנן ולא מתמה כפופא הוא דבני לאשתמוטי אלא מתדת תמיהות ותלה הגדולה ברבנו ולא לאו דקיים ליה דהכי הלכתא לא עביד עובדא בספרים והכי קי"ל בכל דוכתא תעשה רב], ח) [תוס' פ"ה ה"ל], ט) מס' ד"ל זוטא פ"ו, י) [ע' חולין לפ. הפסרים קיב:], כ) זבחים יט., ל) [שבת קיד. ע"ש], מ) [הרמב"ם לא הזכיר אלא המלוק בין יומות החמה לאסור יומות הגשמים מומר אבל הספרים בין פנתא לגילדא וכן בין לאורחא לו בביתו השמש אמנם הרי"ף בברכות דיומר ביאור בשבת פ' אלו קדרים בבא כל דרכים אלו ומי' בלאם משנה הל' דעות פ"ה דין ע), נ) גי' רש"ל עבל, ס) שם קיב: [תענית י:] ד"ה פסיעה], תוס' תענית י: ד"ה פסיעה], ע) [בפסחים קיב:], פ) [ע"ל], צ) [ד"ה שמן הד"ה מברך לפני ד"ה חוכר], ק) [ע"ל], ר) [שיין לעיל קודם ד"ה שמן],

הגהות הב"ח

(א) נמ' הלכה כב"ה (ולא היא וכו' דעבד) תל"מ. וכ"ב בתלמי לא גרס ליה: (ב) רש"י ד"ה תלפי וכו' נגעולי פסחן מאי קרא לאשמכן:

גליון הש"ס

נמ' ולא היא לאשתמוטי נפשיה. עי' בקרבן עדה בירושלמי מיר פ"ו דף כ"ה ד"ה ומאיר ומא מלקי. ועי' בתפארת הלב"ח דף רע"ש ד"ה ובכ מן דין: רש"י ד"ה סמלק וכו' והוא מין עשב. כלומרינן מת"ש הני פגלי. מבואר דסיגלי לא הי יסמין. וכמו שפי' רש"י סיגלי (ויולש בלע"ז). ועי' רש"י על המורה (בנתיבות ל יד) ובנתיב"מ שם: רש"י ד"ה מברך על השמן בוראש שמן ערב. עי' לקמן כ"ג ע"א ברש"י ד"ה אין מברכין עליו:

הגהות הגר"א

[a] נמ' (ולא היא לאשתמוטי נפשיה הוא דעבד) נמחק וע"כ הרי"ף ל"ג: [b] שם (ובפנתא ל"ל אלא בגוזמתא אבל בביתא ל"ל בה) תל"מ: [c] שם (ולתלמיד מר המהלך בקומה זקופה אמרי ד"א כאלו דוחק רגלי שכינה) תל"מ וע"כ הרי"ף והרא"ש ל"ג לה:

עין משפט נר מצוה

קלא א ב מיי' פ"ט מהל' ברכות הל' ו סמג עשין מז טוש"ע או"ח סי' רטו סעיף ז:
קלב ג מיי' שם טוש"ע שם סעיף ט:
קלג ד טוש"ע שם סעיף ח:
קלד ה מיי' שם הל' ו טוש"ע שם סעיף ב:
קלה ו מיי' פ"י שם הל' יג סמג שם טוש"ע או"ח סי' רכו:
קלו ז מיי' פ"ט שם [הלכה ו] וסי"ל הלכה ב) סמג שם טוש"ע או"ח סי' רטו סעיף ח:
קלז ח מיי' פ"ו מהל' דעות הל' ח [וסי"ג מהל' מוכל הל' ז טוש"ע או"ח סי' תכ סעי' לט):
קלח ט מיי' פ"ט מהל' ברכות הל' ג סמג עשין עמ טוש"ע או"ח סי' רטו סעיף ח:
קלט י מיי' פ"ו שם הלכה ד שם טור או"ח סי' ריב וטוש"ע או"ח סימן רו סעיף ד:
קמ כ ל מ נ מיי' פ"ה מהל' דעות הל' ט:
קמא ס מיי' שם הלכה ז:
קמב ע מיי' שם הלכה ב:
פ [מיי' פ"ו מהל' מ"מ ת"ש ס"ז טוש"ע יו"ד סי' רמד סעיף מז]:
קמג צ מיי' פ"ה מהל' דעות הלכה ח:
ק מיי' שם [טוש"ע או"ח סי' כ סעיף ו]:

תורה אור השלם

1. והיא הֶעֱלַתְם הַגֶּפֶן וּתְטַמְנֵם בְּפִשְׁתֵּי הָעֵץ הָעֲרֻכוֹת לָהּ עַל הַגֵּג:
יהושע ב ו
2. כֹּל הַנְּשָׁמָה תְּהַלֵּל יָהּ הַלְלוּ יָהּ: תהלים קנ ו
3. יֵלְכוּ יֹנְקוֹתָיו וִיהִי כְזַיִת הוֹדוֹ וְרֵיחַ לוֹ כַּלְّבָנוֹן:
הושע יד ז
4. אֶת הַכֹּל עָשָׂה יָפֶה בְּעִתּוֹ גַּם אֶת הָעֹלָם נָתַן בְּלִבָּם מִבְּלִי אֲשֶׁר לֹא יִמְצָא הָאָדָם אֶת הַמַּעֲשֶׂה אֲשֶׁר עָשָׂה הָאֱלֹהִים מֵרֹאשׁ וְעַד סוֹף: קהלת ג יא
5. הוּא מוֹצֵאת הָיְא שָׁלְחָה אֶל חָמִיהָ לֵאמֹר לְאִישׁ אֲשֶׁר אֵלֶּה לוֹ אֲנֹכִי הָרָה וַתֹּאמֶר הַכֶּר נָא לְמִי הַחֹתָמֶת וְהַפְּתִילִים וְהַמַּטֶּה הָאֵלֶּה:
בראשית לח כה
6. וְקָרָא זֶה אֶל זֶה וְאָמַר קָדוֹשׁ קָדוֹשׁ קָדוֹשׁ יְיָ צְבָאוֹת מְלֹא כָל הָאָרֶץ כְּבוֹדוֹ:
ישעיהו ו ג

רבינו ניסים

ששה דברים גנאי לתלמיד חכם אל יצא יחידי בלילה. ובמסכת שחיטת חולין בפ' גיד הנשה (דף צא) אמרינן ריאבק איש עמו אמר ר' יצחק מכאן לתלמיד חכם שלא יצא יחידי בלילה. ויש אומרים אף אל יהלך בקומה זקופה ובפרק האשה נקנית (קדושין דף לא) אמרינן אמר ר' יהושע בן לוי אסור לאדם שיהלך ד' אמות בקומה זקופה שנאמר (ישעיה ו) מלא כל הארץ כבודו:

רבינו חננאל

פירוש סימלק יאסמין. פירוש גרגיס חבצלת השרון. אסיקנא סמלק ונרגיס דגינוניתא בורא עצי בשמים. נרקיס דדברא. פירוש, דגדל בשדות בלא זריעה, בורא עשבי בשמים, וכן כיוצא בהם. חילפי ימא נמי בורא עצי בשמים. ואף על גב דרכיכי עצים מיקרו, דהא פשתי העץ דרכיכי ואיקרו עץ. ופירשו הראשונים הני חילפי דימא לא בריר לן ודאי מאי ניהו. וקייל כי הא מתניתא דכל שתחלת בריאתו מציא עליון, מין ירק הוא, וכל שתחלת בריתו מציא עץ, אילן הוא. **האי מאן דנפק ביומי ניסן וחזי אילני דקא מלבלבי.** אומר בא"י אמ"ה שלא חיסר בעולמו כלום וברוא בו בריות נאות ליהנות מהם. מגלן מתמר שנאמר היא מוצאת וגו'. [עי' פי' ר"ח כתובות סז, ב]. **א"ל הכי אמר רבא הלכה בבית הלל.** שמן והדם אסקא רבא הלכתא ככית הלל דאמרי מברך על ההדם ופוטר את השמן, דר' יוחנן דאמר הלכה כהמכריע ליתא, דהלכה למעשה ככית הלל.

מתני' מליח. כל דבר מלוח: **גמ' פירות גנוסר.** פירות ארץ יס כגרת חסויים מן הפת: **זיונא.** משמע מידי דבר אכילה: **מזונא.** דבר המועד: **דשריך דודבא מאפותיה.** שהזבוד מחליק ממלחו. מתוך להלת פניס בשרו מחליק: **עד דמריד.** דעתו מטרפת: **באלולי.** אוכלוסי בני אדם: **ספלי טרים.** ספלים מלאים חתיכות דג חתוך שקוריס טוויני"ת: **לקוללי פאנים.** למאכל פועלים שקוללים תאנים והיו מרוויס עד שכל אלו צריכין להם למאכל: **ברכוה.** קוביי"ם בלע"ז: **משלש ברכות בחדש.** ג' פעמים בחדש מורידים ממנו כך: **שמנים זוגות אחים.** שיס שיס אחים היו כולם וכן נשותיהם: **שריף.** תבשיל לח שיש בו מרק כמו שורפה חיה ה): **מתני' מברך אחריהם ג' ברכות.** ר"ג לטעמיה דאמר לעיל בפירקין (דף לז.) כל שהוא מז' המינים מברך אחריו ג' ברכות: **אפילו אכל שלק.** של ירק: **והוא מזונו.** שסמך עליו למזון: **ומסרונן.** לרבי ספוקן: **גמ' וברכה.** אכולהו קאי וכהוא קרא ג' ברכות רמיזי כדאמרינן בפרק שלשה שאכלו (לקמן דף מח:): **ארץ הפסיק העניו.** ולא קאי וברכה אלא אלחם דסמיך ליה: **ור"ג הטוא.** הפסקה לפרושי חטה דכתיב בקרא קמא אתא ולמעוטי שאם כסקה כמות שהיא אין זו בכלל ברכה אא"כ עשאה לחם: **ממשה המינים.** כולם מין דגן מעין ושעורין וכוסמין ושבולת שועל ושיפון. כוסמין מין חטה שבולת שועל ושיפון מין שעורה: **מברך עליו כ"מ מזונות.** אם עשאו תבשיל: **כל שהוא מז' המינים.** משאר ז' המינים האמורים בפסוק ואינו מין דגן: **אפרי דעץ על העץ ועל פרי העץ ועל ארץ חמדה טובה ורחבה.** אתרוייהו קאי כולה עד סופה: **רב חסים ברי"ח כו'.** אע"ג דלמיא לתרתי: **הכא מאי.** מי מתחמינן בתרתי כהאי גווגא כגון על הארץ ועל הפירות ולא הויא חתימה בשתים ממש כדמפרש לה בפרק שלשה שאכלו (לקמן דף מט.): **הא לן והא לו.** רב חסדא מבבל ובבבל חתמי על הארץ ועל פירותיה ור' יוחנן מארץ ישראל והתם חתמי על הפירות: **ואנן מברכינן.** על פירותיה דארץ ישראל לחודה קאי ואנן לא אלגינן מינייהו ומברכיס עלייהו:

קופרא

מתני' [א]הביאו לפניו מליח [ב] תחלה ופת עמו מברך על המליח ופוטר את הפת שהפת טפלה לו [ג]זה הכלל כל שהוא עיקר ועמו טפלה מברך על העיקר ופוטר את הטפלה: **גמ'** ומי איכא מידי דהוי מליח עיקר ופת טפלה אמר רב אחא בריה דרב עויירא אמר רב אשי באוכלי פירות גנוסר שנו [ד]אמר רבה בר בר חנה כי הוה אזלינן בתריה דרבי יוחנן למיכל פירות גנוסר כי הוינן בי מאה מנקטינן ליה לכל חד וחד עשרה עשרה וכי הוינן בי עשרה מנקטינן ליה כל חד וחד מאה מאה וכל מאה מינייהו [ה]הוה מחזיק להו צנא בר תלתא סאוי [ו]ואכיל להו ומשתבע דלא טעים זיונא זיונא ס"ד אלא אימא מזונא רבי אבהו אכיל עד דהוה שריק ליה דודבא מאפותיה ורב אמי ורב אסי הוו אכלי עד דנתור מזייהו רשב"ל הוה אכיל עד דמריד ואמר להו רבי יוחנן לדבי נשיאה והוה משדר ליה רבי יהודה נשיאה באלושי אבתריה ומייתי ליה לביתיה כי אתא רב דימי אמר עיר אחת היתה לו לינאי המלך בהר המלך שהיו מוציאים ממנה ששים רבוא ספלי טרית לקוצצי תאנים מע"ש לע"ש כי אתא רבין אמר אילן אחד היה לו לינאי המלך בהר המלך שהיו מורידים ממנו ארבעים סאה גוזלות משלש בריכות בחדש כי אתא ר' יצחק אמר עיר אחת היתה בארץ ישראל וגופנית שמה שהיו בה שמנים זוגות אחים כהנים נשואים לשמנים זוגות אחיות כהנות ובדקו רבנן מסורא ועד נהרדעא ולא אשכחו בר מבנתיה דרב חסדא דהוו נסיבן לרמי בר חמא ולמר עוקבא בר חמא ואע"ג דאינהי הוו כהנתא אינהו לא הוו כהני אמר רב כל סעודה שאין בה מלח אינה סעודה אמר רבי חייא בר אבא א"ר יוחנן כל סעודה שאין בה [ח]שריף אינה סעודה: **מתני'** אכל ענבים ותאנים ורמונים מברך אחריהם שלש ברכות דברי רבן גמליאל וחכ"א ברכה אחת [ט](מעין שלש) ר"ע אומר אפי' אכל שלק והוא מזונו מברך עליו ג' ברכות [י]השותה מים לצמאו מברך שהכל נהיה בדברו ר' טרפון אומר [יא]בורא נפשות רבות וחסרונן: **גמ'** מ"ט דר"ג דכתיב [1]ארץ חטה ושעורה וגו' וכתיב ארץ אשר לא במסכנות תאכל בה לחם וגו' וכתיב [2]ואכלת ושבעת וברכת את ה' אלהיך ורבנן ארץ הפסיק העניין ור"ג נמי ארץ הפסיק העניין ההוא מבעי ליה [יב]למעוטי הכוסס את החטה א"ר חנינא [יג]כל שהוא מחמשת המינין בתחלה מברך עליו במ"מ ולבסוף ברכה אחת מעין שלש אמר רבה בר מרי אריב"ל כל שהוא משבעת המינין בתחלה מברך בורא פרי העץ ולבסוף ברכה אחת מעין שלש א"ל אביי לרב דימי מאי ניהו [א] ברכה אחת מעין שלש א"ל [3]אפירי דעץ על העץ ועל פרי העץ ועל תנובת השדה ועל ארץ חמדה טובה ורחבה שהנחלת לאבותינו לאכול מפריה ולשבוע מטובה רחם ה' אלהינו על ישראל עמך ועל ירושלים עירך ועל מזבחך ועל מקדשך ותבנה ירושלים עיר קדשך במהרה בימינו והעלנו לתוכה [יד]ושמחנו בה כי אתה טוב ומטיב לכל דחמשת המינין על המחיה ועל הכלכלה ועל תנובת השדה כו' וחותם על הארץ ועל המחיה מיחתם במאי חתים כי אתא [ב] רב דימי אמר רב חתים בר"ח ברוך מקדש ישראל וראשי חדשים הכא מאי רב חסדא אמר על הארץ ועל פירותיה ור' יוחנן אמר על הארץ ועל הפירות א"ר עמרם [טו]ולא פליגי הא לן והא להו מתקיף לה ר"ג בר יצחק אינהו אכלי ואנן מברכין [4]אלא איפוך רב חסדא אמר על הארץ ועל הפירות ר' יוחנן אמר על הארץ ועל פירותיה אמר

באוכלי פירות גנוסר שנו. שהמליח עיקר שהוא בא להשיב הלב שאחלם מפני מתיקות הפירות והפת שלאחריו טפל ואינו בא אלא בשביל המליח וא"ת פירות הוי עיקר ומליח טפל ולבריך על הפירות ולפטור כולהו וי"ל דמיירי שלא אכל הפירות באותו מעמד א"נ בשעה שאכל פירות גנוסר לא היה שם עדיין מליח ופת דלא היה יודע שיחלם לבו ממתק הממתיקות: **מברך** על המליח. ואף על גב דאשמעינן דפת פוטר את הפרפרת אינטריך לאשמעינן דפעמים דפת טפל: **רבי עקיבא אומר אפי' אכל שלק והוא מזונו בו'.** ולא דמי להיא דלעיל (דף לז.) דר"ג נתן רשות לר"ע לברך וכו' דשאני הכא דאיקבע מזוניה עליה: **על** העץ ועל פרי העץ. אכל על היין מברכים על הגפן ועל פרי הגפן דכיון דיין קובע ברכה לעצמו משום חביבותיה הוא הדין לאחריו ובחתימה יש שחותמין על הארץ ועל הפירות ויש שחותמין על הגפן ועל פרי הגפן מיהו לכאורה משמע דא"ל לשנות החתימה שהרי אין אנו מנשין רק לומר פרי הגפן במקום פרי העץ אבל בעלמא היכא דלא מברכינן על העץ אלא בשחתמה על הארץ ועל הפירות ביין נמי אין לשנות ובש' המיימוני מצריך להזכיר בה מעין המאורע בשבת וביו"ט וכן משמע בירו' ומיהו לא נהגו העולם כן ויכול להיות מה שמזכיריס מעין המאורע היינו דוקא בימיהם שהיו רגילין לקבוע יין ומיני פירות אבל האידנא לא קבעי ופר"ח היכא דאכיל מיני מזונות כגון דייסא ותאנים ושמי חמרא מברך ברוך אתה ה' אמ"ה על המחיה ועל הכלכלה על הגפן ועל פרי הגפן ועל הארץ ועל פרי העץ ועל תנובת השדה וכו' וחותם בא"י ממ"ה על הארץ ועל המחיה ועל הפירות ולא הוי חתימה בשתים דהארץ היא המוציאה המחיה והפירות:

אינהו מיכל אכלי ואנן מברכין. משמע שאין נראה לחקון שידברו האמוראים דבבל בשביל בני ארץ ישראל כי כך פר"ת גבי (קדושין סט:) לעולם ישא אשה ואחר כך ילמוד תורה ותנא אחריתי ילמוד תורה ואחר כך ישא אשה ומסיק הא לן והא להו ופירש ר"ת דר' יוחנן היה מדבר בשביל תלמידיו שהיו מבבל דשמא הכא קיים ליה לחקון דבאותה שעה שאמר רב חסדא הא מילתא לא היה לפניו שום תלמיד מא"י וכן לא שום תלמיד מבבל לפני רבי יוחנן וא"כ לא היה מזכיר רב חסדא שהיה מבבל כי אם לבני בבל ולהכי פריך היאך יברכו בני בבל על הארץ ועל פירותיה משמע דקאי דוקא על פירות של ארץ ישראל והם אינם אוכלים אותן:

עבידנא

קמד א מי' פ"ג מהל' ברכות הלכה ה
והלכה ז ומנג עשין מה טוש"ע או"ח סימן ריב פעיף ח ס':
קמה ב מי' שם הל' ג
והלכה יא ומנג שם טוש"ע או"ח סי' רח פעיף ח (ב):
קמו ג מי' פ"ג מהל' ברכות הלכה יג וס"ה הל' יד ומנג שם טוש"ע שם [פעיף י-יב]:
קמו ד מי' ושמנג שם טוש"ע א"ח סימן רח פעיף י:

רבינו חננאל

מתני' [הביאו לו מליח. היינו ספלי טרית]. **באוכלי פירות גנוסר שנו.** שמתוקים מאוד והאוכלם אוכל דבר מליח עמהם. כדאמרינן לקמן שהיו נותנין ספלי טרית לקוצצי תאנים, ואותו מליח עיקר. שאי אפשר לאוכלי פירות גינוסר בלא הם, והפת עצמו אינו אלא ללפת בו המליח. זיונא סלקא דעתך. [עי' פי' ר"ח עירובין ל. א]. [עיר אחת היתה לו לינאי המלך שהיו מוציאים ממנה ששים רבוא ספלי טרית. פי' ספלים מלאים טרית, והוא המליח שאוכלין אחר שאוכלין מפירות גנוסר הרבה למדוק האכילה שבמעיו, אי נמי דנגדריה לליבה]. **מתני'** אכל ענבים ותאנים ורמונים מברך עליהם שלש ברכות דברי רבן גמליאל אומרים ברכה אחת מעין שלש. ואסיקנא כל שהוא מחמשת המינים, שהוא מין דגן חטה ושעורה כוסמת ושבולת שועל ושיפון, והן מבושלין, בתחלה [מברך] בורא מיני מזונות ולבסוף ברכה אחת מעין שלש. והוא ברוך אתה ה' אלהינו מלך העולם על המחיה ועל הכלכלה ועל תנובת השדה ועל ארץ חמדה טובה ורחבה ברית ותורה חיים ומזון, על שהוצאתנו מארץ מצרים, רחם ה' עלינו ועל ישראל עמך ועל עיריך ועל נחלתך ועל ההיכל ועל מזבחך ועל מקדשך, ובנה עיריך במהרה בימינו ונחמנו בה, כי אל טוב ומטיב אתה ברוך אתה ה' על הארץ ועל המחיה. **וכל שהוא משבעת המינים** ואינו מין דגן, בתחלה מברך בורא פרי העץ ולבסוף על העץ ועל פרי העץ וכו' ביין תחלה בורא פרי הגפן ובסוף על הגפן ועל פרי הגפן וכו'. ותוחם בחרצה לארץ בא"י על הארץ ועל הפירות, ובארץ ישראל על הארץ ועל פירותיה. אבל שאר מיני פירות כגון אתרוגין ותפוחין ואגוזין ושקדים וכיוצא בהן, שאינו מיני מזונות, בתחלה מברך בורא פרי העץ ולבסוף בורא נפשות [רבות]. והיכא דאכל מיני מזונות ופרי העץ ושתה יין, מברך ברוך אתה ה' על המחיה ועל הכלכלה, על הגפן ועל פרי הגפן, ועל העץ ועל פרי העץ, ועל תנובת השדה ועל ארץ חמדה טובה וכולי, ותוחם ברוך אתה ה' על הארץ ועל המחיה ועל הגפן ועל פרי העץ ושפיר דמי. ולא הוי כי האי גוונא חותם בשתים. דאמרינן אין חותמין בשתים, מאי טעמא שהארץ היא המוציאה את הגפן וכל פרי העץ.

עין משפט נר מצוה

א) לעיל לה: מא., ב) עירובין ל., ג) ל"ל לא היה רש"ל, ד) ומ"ל לה לכולהו כל"ל רש"ל, ה) [ל"ל שרף פי' שמפיג את המאכל שנמצי' ערוך], ו) ס"א ל"ג, ז) עירובין יד., ח) [ע' תוס' לעיל לז. ד"ה כוכא ותוס' לקמן מה. ד"ה ר"ש], ט) [ושמתנו בגמרא כי אתה ה' טוב וכו'], י) שבת מ: יומא כח: ביצה ה. תענית ד: קדושין כט: סוכה מח. [לעיל ה: ביצה יד: סוכה לז. ב"מ קז. ב"ב קמז.], כ) [ע"ז כט:].

תורה אור השלם

1. אֶרֶץ חִטָּה וְשְׂעֹרָה וְגֶפֶן וּתְאֵנָה וְרִמּוֹן אֶרֶץ זֵית שֶׁמֶן וּדְבָשׁ: אֶרֶץ אֲשֶׁר לֹא בְמִסְכֵּנֻת תֹּאכַל בָּהּ לֶחֶם לֹא תֶחְסַר כֹּל בָּהּ אֶרֶץ אֲשֶׁר אֲבָנֶיךָ בַרְזֶל וּמֵהֲרָרֶיהָ תֶּחְצֹב נְחֹשֶׁת:
דברים ח ח-ט

2. וְאָכַלְתָּ וְשָׂבָעְתָּ וּבֵרַכְתָּ אֶת יְיָ אֱלֹהֶיךָ עַל הָאָרֶץ הַטֹּבָה אֲשֶׁר נָתַן לָךְ:
דברים ח י

הגהות הב"ח

(א) במשנה מליח בתחלה:

גליון הש"ס

גמ' למעוטי הכוסס את החטה. ע' לעיל ל"ז ע"א תוס' ד"ה הכוסס:

הגהות הגר"א

[א] מאי מהו ברכה ל' מעין ג'. ב"ב ל"ל דחמשת מינים על המחיה ועל הכלכלה כו' עד טוב ומטיב לכל וחותם על הארץ ועל המחיה לפירי דעץ על העץ ועל פרי העץ. דחמרא על הגפן ועל פרי הגפן. מיתתם במאי חתים רב חסדא אמר כו'. כן הוא ני' ר"ף ורא"ש ובגי' אלנו ל"ע לתה לא פשט מה' מינים: [ב] שם (כי אתא רב דימי א"ר חתים בר"ח ברוך מקדש ישראל וב"ח הכא מאי) תא"מ:

לעזי רש"י

טונינ"א. טונה. קוביא"ש [קובידי"ש]. להקה.

מוסף רש"י

פירות גינוסר. ארץ יס כגרת ופירותיה מתוקין (עירובין ל.). **צנא.** סל (חולין נז.). **דלא טעים זיונא.** לא אכלתי לשובע ועדיין אני רעב (שם). **מזייהו.** שערומיהם (מגילה סז. ועוד). **ברכה אחת מעין שלש.** כלומר אחת היא שהיא זיונא דומה לשלש ברכות דברכת המזון שהיא לשון רש"ת כדאמרינן (לקמן מח:) ואכלת ושבעת וברכת את ה' אלהיך, זו ברכת הזן, דקאי אחלכלת ואשביעתך כלומר אחלכלתך ואשביעתך ברכהו, על הארץ הטובה זו ברכת הארץ, אשר נתן לך זו בונה ירושלים, הטוב והמטיב כיצנה תיקנוה ואיכה מן הטובין, והכי תלתא אלחם אמינו, דכתיב לעיל מינה ארץ אשר לא במסכנות תאכל בה לחם, נהכי מברכין עליה שלש ברכות שלמות, אבל אמינו פירות דחמיני בשבח ארץ ישראל לא נשנין שלמות אבל מעין שלש פני לזו (סידור רש"י סי' קפ. הפרדס עמ' קעו. מחזור ויטרי סי' שס). **שהבל נהיה בדברו.** לפניו, ולאחריו לא כלום (עירובין יד.). **ר' טרפון אומר בורא נפשות רבות.** ברכה זו היא קדוכה אחר המקבל, דכתיב (דברים ח ג) לא על הלחם לבדו, וכתיב כי על כל מוצא פי ה' יחיה האדם (בת"ר) ואני שמעתי דר' טרפון בא לחייב אף ברכה אחרונה נפשות רבות, ולא נהגינן דאחרינן בגמ' נדה (נא.): יש עונין ברכה לפניו ואין עונין ברכה לאחריו, ואחרינן בה ולבר בפא דמברך אמיא כו' ולא אחרינן ולבר טרפון דמחייב אמיא אחי אחיכא לגיתר, אבל נראה דר"ע אלפניו קאמר (עירובין שם). **כי אתה טוב ומטיב לכל.** כנגד הטוב והמטיב שמקיצה ביצנה (סידור רש"י סי' קי. הפרדס עמ' קעו, מחז"ו סי' ע). **על המחיה.** כלומר שאאלם מי נהן, ועל הכלכלה. זן ומפנינו את הגוף, דמיני מזון הוא הוא אל וכבלן (סידור רש"י סי' קיג. הפרדס עמ' קעח, מחז"ו סי' עא).

עבידנא כבולהו. וכן אנו נוהגין כרב אשי דמברכינן בתר מיא וכתר ירקא בורא נפשות רבות: **ולבני מערבא** דמברכין הכי בתר וכו'. ואנן לא עבדינן כבני מערבא דדוקא לדידהו שהיה דרכם לסלקם בגילה שיכא ברכה לבשמו חקיו כדכתיב ושמרת את החקה הזאת למועדה מימים וגו' אבל אנו שמסלקין אותן בחלי היום או אפי' נסלקן בגילה לא שייך חקה ודוקא לדידהו דקסברי לילה לאו זמן תפילין הוא ומימים ימימה אתא למעוטי לילות שייכא ברכה דחקה אבל אנן דקי"ל[1] דלילה זמן תפילין הוא ואנן [2]מסיימין הפסוק ושמרת החקה וגו' בפסח ומה שאין אנו מניחים אותן בגילה מפני שמא יפיח בהן אפי' נמתין לסלקן עד הלילה לא מברכינן אע"ג דאנן קיימא לן דשבת וי"ט לאו זמן תפילין אפ"ה לא מברכינן דדוקא לדידהו דסגיגא להו חקה קאי אתפילין מברכי' ומדע שהרי אינהו נמי לא היו מברכין אלא אתפילין לחודייהו משום דכתיב בהו חקה אבל אשאר מצות כגון ציצית ולולב וסוכה לא היו מברכין [3](וה"ה הכא) וקשה דהוי מלי לנשיי הכי לאפוקי שאר מצות אפי' לבני מערבא [4]:

דמקנמיה

אמר רב יצחק בר אבדימי משום רבינו [5]על הביעא ועל מיני קופרא בתחלה מברך שהכל ולבסוף בורא נפשות רבות וכו' אבל ירקא לא ור' יצחק אמר [6]אפילו ירקא אבל מיא לא ורב פפא אמר [7]אפילו מיא מר זוטרא עביד כרב יצחק בר אבדימי ורב שימי בר אשי עביד כר' יצחק וסימנך חד כתרי ותרי כחד א"ר אשי אנא זמנא דכי מדכרנ' עבידנא ככולהו [8]תנן [9]כל שטעון ברכה לאחריו טעון ברכה לפניו ויש שטעון ברכה לפניו ואין טעון ברכה לאחריו בשלמא לרב יצחק בר אבדימי לאפוקי ירקא לד' יצחק לאפוקי מיא אלא לרב פפא לאפוקי מאי לאפוקי מצות ולבני מערבא דבתר דמסלקי תפיליהו מברכי אקב"ו לשמור חקיו לאפוקי מאי לאפוקי [10]ריחני א"ר ינאי א"ר כל שהוא כבציצה ביצה טובה ממנו כי אתא רבין אמר טבא ביעתא מגולגלתא משיתא קייסי סולתא כי אתא רב דימי אמר טבא ביעתא מגולגלתא משיתא מטויתא מארבע מבושלתא כל שהוא כבציצה ביצה טובה הימנו לבר מבשרא: רע"א אפילו אכל שלק כו': ומי איכא מידי דהוה שלק מזוני א"ר אשי בקלח של כרוב שנו ת"ר [11]טחול יפה לשינים וקשה לבני מעים כרישין קשין לשינים ויפין לבני מעים כל ירק חי מוריק וכל קטן מקטין וכל נפש משיב את הנפש וכל קרוב לנפש משיב את הנפש כרוב למזון ותרדין לרפואה אוי לו לבית שהלפת עוברת בתוכו: אמר מר טחול יפה לשינים וקשה לבני מעים מאי תקנתיה נלעסיה ונשדייה כרישין קשין לשינים ויפין לבני מעים מאי תקנתיה לשלקינהו ונבלעינהו כל ירק חי מוריק א"ר יצחק בסעודה ראשונה של אחר הקזה וא"ר יצחק כל האוכל ירק קודם ארבע שעות אסור לספר הימנו מאי טעמא משום ריחא וא"ר יצחק אסור לאדם שיאכל ירק חי קודם ארבע שעות אמימר ומר זוטרא ורב אשי הוו יתבי אייתו קמייהו ירק חי קודם ארבע שעות אמימר ורב אשי אכול ומר זוטרא לא אכל אמרו ליה מאי דעתיך דא"ר יצחק כל האוכל ירק קודם ארבע שעות אסור לספר הימנו משום ריחא והא אנן דקא אכלינן וקא משתעית בהדן אמר להו אנא כאידך דר' יצחק ס"ל דא"ר יצחק אסור לאדם שיאכל ירק חי קודם ארבע שעות כל קטן מקטין אמר רב חסדא אפילו גריא בר זוזא ולא אמרן אלא דלית ביה רבעא אבל אית ביה רבעא לית לן בה כל נפש משיב נפש אמר רב פפא אפילו גילדני דבי גילי כל הקרוב לנפש משיב את הנפש אמר רב אחא בר יעקב עונקא א"ל רבא לשמעיה כי מייתית לי אומצא דבישרא טרח ואייתי לי מהיכא דמקרב לבי ברוך כרוב למזון ותרדין לרפואה כרוב למזון אין ולרפואה לא והא תניא [12]ששה דברים מרפאין את החולה מחליו ורפואתן רפואה ואלו הן כרוב ותרדין ומי סיסין [13]דבש [14] וקיבה והרת ויותרת הכבד אלא אימא כרוב אף למזון אוי לו לבית שהלפת עוברת בתוכו איני והא אמר ליה רבא לשמעיה כי חזית לפתא בשוקא לא תימא לי במאי כרכת ריפתא אמר אביי מבלי בשר ורבא אמר מבלי יין איתמר רב אמר מבלי בשר ושמואל אמר מבלי עצים ורבי יוחנן אמר מבלי יין א"ל רבא לרב פפא [15]סודני אנן תברינן לה בבשרא וחמרא אתון דלא נפיש לכו חמרא במאי תבריתו לה א"ל בציבי כי הא דביתהו דרב פפא בתר דמבשלא לה תברא לה בתמנן אופי פרסייתא תנו רבנן דג קטן מליח פעמים שהוא ממית בשבעה בשבעה עשר ובעשרים ושבעה ואמרי לה בעשרים ושלשה ולא אמרן אלא במטוי ולא מטוי אבל מטוי שפיר לית לן בה ודלא מטוי שפיר לא אמרן אלא דלא שתה בתריה שכרא אבל שתה בתריה שכרא לית לן בה: [16]והשותה מים לצמאו וכו' לאפוקי מאי א"ר אידי בר אבין [17]לאפוקי למאן דחנקתיה

קופרא. כל מיני בשר: **אכל ירקא נא.** צריך לברוכי אחריה: **חד לפרי.** מר זוטרא שהוכר כאן יחיד בלא שם אביו עביד כרב יאמק בר אבדימי שהוכר בשמו ובשם אביו: **ופרי כחד.** מר בר רב אשי שהוכר בשמו ובשם אביו עביד כר' יצחק שהוכר יחיד: **ככולהו.** אף כרב פפא: **כל שטעון ברכה.** משנה היא במסכת נדה: **למעוטי ירקא.** וכ"ש מיא: **למעוטי מצות.** אין מברכין כשמסלקין תפילין ולילית ואמר תקיעת שופר ולולב: **כל שהוא כציצה.** אין לך מין מאכל שיעור כציצה שלא תהא ציצה טובה לגוף ממנו: **מגולגלתא.** צלויה לתה ורכה שטורפין אותה: **קייסי.** מדות מחזיקות לוג: **מגולגלתא משיתא.** טובה משיתא קייסי: **מטויתא.** צלויה קשה טובה מארבע קייסי: **מבושלתא.** במים עלה א"ר ינאי כל שהוא כציצה ביצה טובה ממנו: **בקלח של כרוב שנו.** שהוא מזון דתניא בקמן כרוב למזון: **כרישין.** כרתי: **כל ירק חי מוריק.** נוטל תואר הפנים: **כל קטן.** שלא גדל כל צרכו ולקמן מפרש כמה כל צרכו: **כל נפש.** דבר חי הנאכל שלם כגון דגים קטנים שגדלו כל צרכן: **הקרוב לנפש.** האוכל מן הבהמה במקום חיות שלה ולקמן מפרש לה: **אוי לבית.** לכרס האוכל לפת: **נלעסיה.** כוסמו ומשליכו: **נשלקינהו.** בקדירה הרבה שלא יצטרך לכוסמו בשיני: **קודם ארבע שעות.** שאינו זמן סעודה והריח קשה לבני מעים המספרים עמו קודם אכילה שהגוף ריקן: **כאידך דר' יצחק סבירא לי.** אבל אסור לספר לא סבירא לי: **בר זוזא.** כלומר שמן וטוב ששוה זוז: **דלית ביה רבעא.** שלא גדל עד רביעית שלו כגון עלה רביעית של אילן גדי כדי רביעית של שעיר גדול וכן כל דבר: **גילדני דבי גילי.** דגים קטנים מאד ומצויין בין הקנים בנהר ואין דרכן לגדל יותר. אבל דג קטן ממין דג גדול ולא גדל רובע זה הוא קטן מקטין: **עונקא.** צואר מקום בית השחיטה וסמוך לגב ולמעים: **לבי ברוך.** למקום שברכו שם על השחיטה: **ומי סיסין.** תבשיל של פוליאו"ל: **והרת.** ולדיר"א שהולד מולר בו: **יותרת הכבד.** טרפשא דכבדא שקורין אייבר"ש: **מבלי בשר.** היא קשה אבל כשמבשלה עם בשר שמן מתיש כחה: **מבלי יין.** כשאין שותה אחריה יין: **מבלי עצים.** שאינו שולקה הרבה: **סודני.** בעל שכר תמרים. ור' פפא מוכר שכר היה כדאמר באיזהו נשך (ב"מ ד' קה.) טרפשא דרב פפא שכראי לא פסיד ואמר רב פפא אי לאו דרמאי שכרא לא מיעתרי (פסחים קיג.) והוא נקרא סודני כדאמרינן תמרי בחלוף לבי סודנא דהוטו (שם): **דלא נפיש לכו חמרא.** שאותי שכר אתם: **במאי תבריתו לה.** לכמו של לפת: **אופי פרסייתא.** בקעיות של עצים גדולות היתה שורפת תחת קדרת הלפת: **פעמים שהוא ממית.** ואלו הן ביום שבעה ימים למליחתו או ביום שבעה עשר או ביום שבעה ועשרים: מלי

ב) נדה נא.; ג) [שבת קי.], ג) [לקמן נ: ע"ז כט.], ד) [ל"ל יבש וכן הוא לקמן נ:] וכן איתא בפע"ג כט. ע"ש פרש"י], ה) [בפרוץ פי' פותחי ירק שמיש כדכתיב פתח ה' לילאו וע' ברש"י מנחות עא. ונדה יב:], ו) מנחות לו:, ז) ל"ל מוקמינן, ח) רש"ל מ"ש, ט) [כמוס' פוסק לט. ד"ה אבל לפניו וכו' וכתוס' נדה נא: ד"ה ולבני מערבא ישוב על זה תש דבתוס' נדה שם מבואריס הדברים יפה וע"ע תוס' מנחות לו: ד"ה ושמרת],

הגהות הגר"א

[א] גמ' (דכא) תז"מ:

לעזי רש"י

פוליאו"ל [פוליו"ל]. מנתה (צמח). ולדיר"א [וידילור"א]. רחם (של היה). אייבר"ש [איברי"ש]. סרעפת.

מוסף רש"י

ומי סיסין. פוליו"ל יבש שורה כמים ושותה (ע"ז כט.). והרת. רחמה של בהמה (שם) ויתלייר"ל שהשליל במוכו (לקמן נז:). **ויותרת הכבד.** אייבר"ש של בהמה (שם). סודני. תלמידי חכמים על שם (מכלים כה) פתח ה' לילאו (מנחות עא. נדה יב.) ל"ל רב פפא כמי שיכא הוה כי ואמלי קרו ליה סודני פתי נאה, שמעשרם וגמילות חסדים (מנחות שם).

רבינו חננאל

... אסיקנה ביצה... בין ח]יים בין מכושלים וכן ירק [וכן מים] כולן בתחילה ב' א' י"י אלהינו [מ"ה ש]הכל נהיה בדברו ובסוף ב' א' י"י אלהינו מ"ה בורא נפשות רבות. פיר' חד כביתרי מר זוטרא [שנזכר י]חיד שלא נזכר שם אביו [עביד כו]ב יצחק בר אבדימי [שנזכר ב]ש]נים שמנו ושם אביו] .... [תנן. כל שטעון ברכה] לאחר[יו טעון ברכה לפניו ויש שטעון] ברכה לפניו ו]אין] טע]ון ברכה לאחריו] לאפוקי מיא ... ואסיקנא מצוות] וריחני שמב[רכין לפניהם ואין מברכין] לאחריהם. [ולבני מערבא דמברכי] בתר דמסלקין [תפלייהו בא"י אלהינו מ"ה] אשר קדשנו במצו[תיו וצונו לאפוקי מאין] לאפוקי ריחאגי בלח[וד]א. [כל שהוא] כביצה בין פת של .... כין בשר שמן כביצה [ביצה טובה] הימנה, ביצה מגולגלת [טובה מששה] אוקיי סולתא. ביצה צלויה [היא טובה] מארבע ביצה שלוקה היא טובה מכול דבר כ]משקלה, הא דתנן אכל שלק והוא מוז]נו. אוקימנא בכרוב. כל נפש משיב את הנפש אמר רב פפא אפילו גילדני דבי גילי כל הקרוב לנפש משיב את הנפש אמר רב אחא בר יעקב בעונקא א"ל רבא לשמעיה כי מייתית לי אומצא אייתי לי מהכא דמקרב לבי ברוך. פירוש, כל נפש חיה מערבת את הנפש האוכלת אותו כשהוא חולה יותר מגביה וחלב ופירות. ואפי' גילדנא דבי גילי. פי', דג הגדל באשפת של הים. קרוב לנפש. פי' חתיכה של בשר שהיא קרובה לבית השחיטה ששם מחיית הנפש, ואם יאכל אותה החולה מחזקתו וכאילו משיכה לו נפש והיינו עונקא, והוא מקום כנגד בית הבליעה. ורמז לדבר ועונקים לגרגרותיך. והיינו אומצא מבי ברוך שאומרין על החתיכה ברוך אתה השם אשר קדשנו במצוותיו וצונו על השחיטה נקרא כי ברוך. אוי [לו לבית שהלפת] עוברת בתוכו [אבי אמר דאכל]ה כלא בשר. ורבא [אמר בשותה יין אינה מ]זקת כול'. השותה [מים לצמאו מ]ברך שהכל. אמר [ר' אידי בר אב]ין אומצא פטור.

מאי עמא דבר. היאך נוהגים. וכבר נהגו לברך בתחלה שהכל ולבסוף בורא נפשות רבות וחסרונן על כל מה שברא:

הדרן עלך כיצד מברכין

שלשה שאכלו וכו' לזמן. להזדמן יחד לברוך ברכה בלשון רבים כגון נברך: **שנמלה פרומפו.** קס"ד (א) תרומת מעשר שלו שעל הלוי להפרישׁ: **מעשר שני שנפדה.** להתירו באכילה חוץ לירושלים ואת פדיונו יעלה לירושלים ויאכל: **והשמש.** שמשמש בסעודה ואכל עמהם כזית כדי להצטרף עמהם לזמון. ובכל הני אצטריך לאשמעינן אע"ג דדמו לאיסור אין כאן ברכה בעבירה כדמפרש ואזיל בגמרא (ב): **עד כמה מזמנין.** כמה יאכל עמהם ויתחייב עמהם בזימון ונפקא מינה להוציאם ידי חובתן אם יתנו לו הכוס לברך: **גמ' מה"מ.** דשלשה רואים לברכת לירוף: **גדלו לה' אתי.** הרי שלשה. וכן אקרא הבו גודל היחיד אומר לשנים: **אין רשאין ליחלק.** ולברך כל אחד לעצמו דמפקעי לה לתורת זמון: **שלשה אין שנים לא.** ה"פ דמדקתני אין רשאין ליחלק שמע מינה דשלשה מזמנין שנים אין מזמנין ואפילו רצו דאי אמרת שנים נמי אם רצו מזמנין אמאי אין האחד רשאי ליחלק ליזיל הוא ולא מפקעת ברכת זמון בהכי ותמנו השנים: **שאני הכא דסוקבעו בחובה מעיקרא.** ואי אזיל הוא מפקעת להו חובה וקמו להו ברשות וגדול המצווה ועושה ממי שאינו מצווה ועושה (ג): **אוכל עמהם.** אין כאן גאוה דניחא להו דמייתי להו לידי זמון. ואי שנים מזמנין אמאי ניחא להו בלאו לידיה נמי אי בעו מזמני: דניחא

דחנקתיה אומצא. ודוקא מיס שאין לו הנאה כי אם לשתות מיס לעצמו והנאה דחנקתיה אומצא אין זה נחשב הנאה אבל שאר משקים שלעולם הנוף נהנה מהן בכל ענין מברך ואפילו חנקתיה אומצא כדאמרינן לעיל (דף לו.) ואע"ג דלרפואה אתי בעי ברוכי ורב עמרם (א) פירש דדוקא לפניו לא בעי ברוכי אבל לאחריו מייב ורבינו משה פירש דלא היא דהואיל ואינו נהנה אפילו לאחריו לא בעי ברכה:

רבי טרפון אומר בורא נפשות רבות וכו'. פירוש לפניו ופוק חזי מאי עמא דבר והנה נהגו העולם לברך לאחריו אבל לא מצינו לפרש דפליגי בלאחריו דתנא קמא סבר דמברך לפניו ולא לאחריו ורבי טרפון סבר אף לאחריו יברך בורא נפשות רבות דאם כן כי פריך לעיל מרב פפא דמברך (ליקמ') [לסייעיה] ממלתיה דרבי טרפון שהוא תנא (ד):

הדרן עלך כיצד מברכין

שלשה שאכלו כאחת. בירושלמי פריך הכא את אמרת אין רשאין ליחלק והכא את אמרת חייבים לזמן ועתה לכאורה אין זה קשה וכן לקמן (דף נ.) פריך תינא מדא זימנא שאין רשאין ליחלק היינו משום דחייבים לזמן וע"ל דהכי פריך הכא את אמרת דאין רשאין ליחלק דמשמע אם גמרו אכילתן יחד אינן רשאין ליחלק אבל האחד רשאי לגמור סעודתו ולכך קודם חברו וחייבין לזמן משמע דמוכח זימון עליהם ואינן רשאין לגמור סעודתן זה בלא זה ומשני שמואל כאן בתחלה כאן בסוף איזהו בתחלה ואיזהו בסוף פליגי בה תרי אמוראי חד אמר נתנו דעתם לאכול זהו בתחלה אכלו כזית זהו בסוף וחד אמר אכלו כזית זהו בתחלה נתנו דעתם לאכול זהו בסוף ורב אלפס תופס דרך (ה) רלאשון עיקר וה"פ נתנו דעתם לאכול כלומר שהתחילו מתחלה לאכול ביחד זהו בתחלה אז ודאי חובת זימון עליהם אכלו כזית זהו בסוף כלומר אם האחד התחיל קודם חברו בכזית אז ודאי אם גמרו סעודתם יחד חייבים לזמן אבל רשאין לגמור זה בלא זה ולכך: **אבל** טבל אין מזמנין עליו. תימה דאמר בערבין (דף ד.) הכל מצטרפין לזמון כהנים לוים וישראלים ופריך פשיטא ומשני לא צריכא אף על גב דכהן אוכל תרומה וישראל חולין אלמא אף על גב דתרומה אסורה לישראל אחרי שהכהן יכול לצרף עם ישראל לאכול בחולין מצטרפין לזמון והכא נמי הי דאד מנייהו אכל טבל דאין לאו לאחרים אמאי אינן מזמנין ויש לומר דאכילת טבל לאו שמה אכילה דלא חזיא אף לכהן אבל תרומה לכל הפחות לאיש לכהן האוכלה (ו) והוא הדין אם אכלו שלשתן טבל דאין חייבים לזמן כדאמרינן (נב"ק פ"ע דל"ד) הרי שגזל סאה חטין וטחנה (ז) ואפאה ואכלה ומברך עליהן אינו מברך אלא מנאן מכאן היה אומר רבינו יהודה דשלשה שאכלו והאחד היה מודר הנאה מן השנים והוא אוכל משלו יכול להצטרף עמהם לזימון דהי דאינו רואי לאכול עמהם הם רואים לאכול עמו וכן לענין המזהר מפת של נכרי אבל אם שלשתן מודרין הנאה זה מזה אין מצטרפין אע"פ שיכולים לשאול על נדרם דהשתא מיהא לא אתשילו: **בקולו** של משה. ול"ת היכי מייתי ראיה ממשה והא צריך לאתויי דמשה היה מתרגם ולא היה מרים קולו יותר מהקב"ה שהיה קורא והוא מגיא שהקב"ה היה קורא ומשה היה מתרגם ופירש רב אלפס בקולו של משה מסתמא משה בכל כחו היה עושה כדי להשמיע קולו לכל העם אבל הקב"ה לא היה צריך להרים קולו שהרי לא היה מדבר אלא למשה לבד ואפילו הכי היה מגביה קולו כדי שלא יהא קולו של משה המתרגם רם יותר מקולו של הקב"ה שהיה קורא: **אם** רצו לזמן אין מזמנין. פירש"י וכן לענין המוציא ושאר ברכות אין האחד מברך להוציא חברו לבדי הא דאמר אביי נקטינן שנים שאכלו כאחת מצוה ליחלק ולברך כל אחד לעצמו בין ברכת המוציא בין ברכת המזון לשון רש"י לקמן ולא נהירא דלעיל פרק כילד מברכין (דף לט.) בעובדא דבר קפרא נתן בר קפרא רשות לאחד לברך ושנים הוו התם ועוד מי הוו שלשה התם לא היו שם אלא פירות וכן נמי אמרינן לקמן (דף נג.) דעל המאור אחד מברך לבולן ע"כ ג"ל דבברכה ראשונה מוציאין זה את זה שנים לכ"ע והטעם הואיל ויושבין לאכול יחד דעתן לצרף ואחד מברך להוציא חברו אבל בברכה של סוף סעודה שמסתלקין זה מזה צריך לברך כל אחד לעצמו ויש מתרצים דיש חלוק בין ברכת המוציא דלא הוא כי אם דרבנן ע"כ מוציאין זה את זה אבל בבהמ"ז שהיא מדאורייתא לשם החמירו (ז):

שלשה שאכלו כאחד אין רשאין ליחלק. מפרש"י אמאי אין רשאין ליחלק האחד מפני השנים כיון דב' נמי מזמנין ליזיל הוא והא לא מיפק' ברכת זמון תימה דלעיל טעמא דאין רשאין ליחלק משום דיפטרו בשיני מברכת הזמון וגם הוא אין לו להפקיע ממנו ברכת הזמון וי"ל דעיקר פרכתו (ח) שמיך אפיפא דקתני ד' אין רשאין ליחלק אע"ג דאיכא שנים מכאן וב' מכאן והוי כמו וכו' וכה"ג תמצא בהרבה מקומות ותימה א"כ אמאי לא מקשי מן הסיפא בהדיא ע"כ פירש רבינו יהודה (ב) דודאי פריך מריש"א וה"ק דליכא למימר דמשום היחיד קאמר דא"כ ל"ל למימר אין היחיד רשאי ליחלק א"נ אין אחד מהם רשאי ליחלק אבל מדקתני אין רשאין ליחלק משמע מכלהו פקע זמון אם נתחלק אחד מהם: והא

(א) עירובין יד:. ב) [עירובין שם פסחים נד. מכות לה:]. ג) [לקמן נ.]. ד) פסחים מט: יומא מט: [ועי' תוס' לקמן מט: ד"ה עד כמה]. ה) [ע"ל רבא כ"ש בשאלתות פרשת יתרו]. ו) [לקמן נ.]. ז) [לקמן מז. מז:]. ח) [קידושין נא.]. ט) [ועיין רש"י עירובין יד: ד"ה ר"ש]. י) [ע"ל משנה רש"ל]. כ) מן וה"ה כו' עד אלא מנאן רש"ל מ"ו ת"כ אין כאן מקומו. ל) [ועמ"ש תוס' לפרכיות בביאור הדברים בחולין קו. ד"ה וש"מ].

הגהות הב"ח

(א) רש"י ד"ה שנמלה תרומתו קס"ד. נ"ב נ"ל דמשום פיפא קאמר רש"י קס"ד ופ"ל דף מ"ז ע"ב ול"ע שהוא ע"פ חה קלי לפיפא אבל שלא נעלה תרומתו וק"ל שוב לאיתי בשנת דף קכו פרש"י נשם וכ"ש תרומה גדולה שעל ישראל להפרש והפרישו קודם וכו' ע"ש חה חסר כאן:

גליון הש"ס

תוס' ד"ה אכל טבל כו' ואפאן ואכלן ומברך. שם ליתא כן. אלא ואפאה והפרש מלה וכיון וע"ש: תוס' ד"ה שלשה שאכלו כאחד אין רשאין ליחלק כו' פסיק אפיפא. כעין זה בתוס' גיטין דף פ' ע"ב תוס' ד"ה זו דבר ר"מ וש"נ:

מוסף תוספות

א. בתוס' רי"ש כתב, ראיתי כתוב בסדר ר' עמרם וכו' הכי שצר ר' פלטוי בר אביי וכו'. ב. בתוס' רי"ש כתוב, דה"פ ג' אין שנים לא וע"כ דשנים רשאים ליחלק אם רצו לזמן אין מזמנים דאי רצו לזמן מזמנים היה לו לשנות ג' שאכלו אין היחיד וכו' אלמא אם רצו לזמן השנים אין מזמנים.

מוסף רש"י

מאי עמא דבר. מה נהגו העם (ערובין יד:). חו היא הברכה לאחריהם: בא"י אלהינו מלך העולם בורא נפשות רבות וחסרונם, על כל מה שברא להחיות בהן נפש כל חי בא"י חי העולמים, פירוש על המקרא הזה כי לא על הלחם לבדו יחיה האדם כי על כל מוצא פי ה' יחיה האדם (דברים ח ג) לומר הקב"ה ברא נפשות רבות ותצטרך הרבה על כל המאכלים שברא להחיות בהן נפש כל חי, שאינו חיין אם לא על המאכלים, כי לא על הלחם לבדו יחיה האדם (פירוש רש"י סי' קסז, הפרדס עמ' קעט. מחז"ו סי' עא).

הדרן עלך כיצד מברכין

עד כמה מזמנין. מברכין על המזון אחריו (יומא עט:) אי: שלשה שאכלו כאחת דתנן מיינין לזמן ואין רשאין ליחלק (פסחים מט:). ואין רשאין ליחלק. לתתמיהו להו בזימון (לקמן נ.).

דחנקתיה אומצא: רבי טרפון אומר בורא נפשות רבות וחסרונן: (ב) אמר ליה רבא בר רב חנן לאביי ואמרי לה לרב יוסף הלכתא מאי אמר ליה (ג) אפוק חזי מאי עמא דבר:

הדרן עלך כיצד מברכין

(ד) **שלשה** (ה) שאכלו כאחת חייבין לזמן אכל דמאי ומעשר ראשון שנטלה תרומתו מעשר שני והקדש שנפדו (ו) והשמש שאכל כזית (ז) והכותי מזמנין עליו (ח) אכל טבל ומעשר ראשון שלא נטלה תרומתו ומעשר שני והקדש שלא נפדו והשמש שאכל פחות מכזית (ט) והנכרי אין מזמנין עליו (י) נשים ועבדים וקטנים אין מזמנין עליהן (כ) עד כמה מזמנין (ל) עד כזית ר' יהודה אומר עד כביצה: **גמ'** מה"מ אמר רב אסי דאמר קרא (א) גדלו לה' אתי ונרוממה שמו יחדו רבי אבהו אמר מהכא (ב) כי שם ה' אקרא הבו גודל לאלהינו אמר רב חנן בר (ג) אבא (ד) מנין לעונה אמן שלא יגביה קולו יותר מן המברך שנאמר גדלו לה' אתי ונרוממה שמו יחדו אמר ר' שמעון בן פזי מנין שאין המתרגם רשאי להגביה קולו יותר מן הקורא שנאמר (ה) משה ידבר והאלהים יעננו בקול שאין תלמוד לומר בקול ומה תלמוד לומר בקולו של משה תניא נמי הכי (ו) אין המתרגם רשאי להגביה קולו יותר מן הקורא ואם אי אפשר למתרגם להגביה קולו כנגד הקורא ימעך הקורא קולו ויקרא: אתמר שנים שאכלו כאחת פליגי רב ורבי יוחנן חד אמר אם רצו לזמן מזמנין וחד אמר אם רצו לזמן אין מזמנין תנן שלשה שאכלו כאחת חייבין לזמן שלשה אין שנים לא התם חובה הכא רשות תא שמע (ז) שלשה שאכלו כאחת חייבין לזמן ואין רשאין ליחלק שלשה אין שנים לא שאני התם דקבעו להו בחובה מעיקרא תא שמע (ח) השמש שהיה משמש על השנים הרי זה אוכל עמהם אע"פ שלא נתנו לו רשות היה משמש על השלשה הרי זה אינו אוכל עמהם אלא אם כן נתנו לו רשות שאני התם דניחא

(ד) [ב"מ לט.]. ה) [ב"מ לט. ע"ז לח.]. ו) [ב"מ לט. ע"ז לח.]. ז) [ב"מ לט. ע"ז לח.]. ח) [ב"מ לט. ע"ז לח.]. ט) [ב"מ לט. ע"ז לח.]. י) [ב"מ לט. ע"ז לח.]. כ) [ב"מ לט. ע"ז לח.]. ל) [ב"מ לט. ע"ז לח.]. א) [מי' פ"ח מהל' ברכות הל' ה] טוש"ע ס"ר ר: ב) מי' פ"ח מהל' ברכות הל' ה] טוש"ע ס"ר ר: ג) מי' פ"ח מהל' ברכות הל' ה] טוש"ע ס"ר ר: ד) מי' פ"ח מהל' ברכות הל' ה] טוש"ע ס"ר ר: ה) מי' פ"ח מהל' ברכות הל' ה] טוש"ע ס"ר ר: ו) מי' פ"ח מהל' ברכות הל' ה] טוש"ע ס"ר ר: ז) מי' פ"ח מהל' ברכות הל' ה] טוש"ע ס"ר ר: ח) מי' פ"ח מהל' ברכות הל' ה] טוש"ע ס"ר ר: ט) מי' פ"ח מהל' ברכות הל' ה] טוש"ע ס"ר ר: י) מי' פ"ח מהל' ברכות הל' ה] טוש"ע ס"ר ר: כ) מי' פ"ח מהל' ברכות הל' ה] טוש"ע ס"ר ר: ל) מי' פ"ח מהל' ברכות הל' ה] טוש"ע ס"ר ר: א) [מי' פ"ח מהל' ברכות הל' ה] טוש"ע ס"ר ר: ב) מי' פ"ח מהל' ברכות הל' ה] טוש"ע ס"ר ר: ג) מי' פ"ח מהל' ברכות הל' ה] טוש"ע ס"ר ר: ד) מי' פ"ח מהל' ברכות הל' ה] טוש"ע ס"ר ר: ה) מי' פ"ח מהל' ברכות הל' ה] טוש"ע ס"ר ר: ו) מי' פ"ח מהל' ברכות הל' ה] טוש"ע ס"ר ר: ז) מי' פ"ח מהל' ברכות הל' ה] טוש"ע ס"ר ר: ח) מי' פ"ח מהל' ברכות הל' ה] טוש"ע ס"ר ר: ט) מי' פ"ח מהל' ברכות הל' ה] טוש"ע ס"ר ר: י) מי' פ"ח מהל' ברכות הל' ה] טוש"ע ס"ר ר: כ) מי' פ"ח מהל' ברכות הל' ה] טוש"ע ס"ר ר: ל) מי' פ"ח מהל' ברכות הל' ה] טוש"ע ס"ר ר: א)

והא מאה נשי כתרי גברי דמיין. לענין קבוע תפלה[א] ולענין כל דבר שבעשרה ואפילו הכי משכינן להו כשלשה וה"ה לשנים אבל לא מצי למימר כאב דמיין דאינו לזמן דהא קתני נשים מזמנות לעצמן ורש"י פירש כתרי לענין חובה דאין חייבות ואם רצו מזמנות והוא הדין לשנים: **שאני** התם דאיכא דעות. מכאן משמע דנשים יכולות לזמן לעצמן וכן עשו בנות רבינו אברהם חמיו של רבינו יהודה ע"פ אביהן ומיהו לא נהגו העולם כן וקשה אמאי לא נהגו מדקתני מזמנות משמע דקאמר חייבות לזמן וי"ל דנשים מזמנות לעצמן היינו אם רצו לזמן מזמנות וכן משמע קצת הלשון מדקתני נשמוך נשים ועבדים אם רצו לזמן אין מזמנין ועוד דמדמה ליה[ב] הגמרא לשנים משמע דחובה ליכא והא דקאמר בריש ערכין (דף ג. וסס) הכל מחויבין בזימון לאתויי נשים לענין רשות קאמר ולא לענין חובה ונשים לריך עיון אם יוצאות בברכת הזימון של אנשים מאחר שאין מביאות ויש מביאין ראיה שיוצאות מדאמר לקמן סופר מברך ובור יולא מכאן משמע שאף הנשים יוצאות בהמ"ז שלנו מיהו יש לדחות אותה ראיה דשאני בור שמצין בלשון הקדש ויודע קצת מאי קאמר אבל אינו יודע לברך אבל נשים שאינן מביאות כלל מצי למימר דלא נפקי והא דאמרי' במגילה (פ"ב ד' יח.) לוען שמע אשורית יצא פרסומי ניסא בעלמא שאני כדאמרינן התם (דף יח.) האמשתרגים בני הרמכים מי ידעינן מאי ניהו: **אי** הכי אימא סיפא. לא גרס אי מצי למפרך מסיפא דאין מזמנין: **רב** זביד אמר ברוך הוא ומבורך.

ובה"ג פסק ברוך הוא ומבורך שמו תמיד לעולם ועד ואי הוה עשרה עני בתרייהו ברוך הוא אלהינו ומבורך שמו תמיד לעולם ועד: **הא** בבונה ירושלים הא בשאר ברכות. פר"מ וה"ג די"מ בכל ברכה וברכה כגון אחר ישתבח וכיוצא בו[ד] ומיהו פוק חזי מאי עמא דבר שלא נהגו לענות אמן אלא אחר בונה ירושלים דבהמ"ז:

רב אשי עני ליה בלחישה. וכן פסק בה"ג ועוד לדידן דליכא פועלים אפילו אנשי מודה: לא

דניחא להו דמקבע להו בחובה (מעיקרא) ת"ש [ו]נשים מזמנות לעצמן ועבדים מזמנים לעצמן נשים ועבדים וקטנים אם רצו לזמן אין מזמנין [ז](והא נשים אפילו מאה) והא מאה [א] נשי כתרי גברי דמיין וקתני נשים מזמנות לעצמן ועבדים מזמנין לעצמן שאני התם דאיכא דעות א"ה אימא סיפא נשים ועבדים אם רצו לזמן אין מזמנין אמאי לא והא איכא דעות שאני התם משום פריצותא תסתיים דרב דאמר אם רצו לזמן אין מזמנין דאמר רב דימי בר יוסף אמר רב שלשה שאכלו כאחת ויצא אחד מהם לשוק קוראין לו ומזמנין עליו טעמא דקוראין לו הא לא קוראין לו לא שאני התם דאקבעו להו בחובה מעיקרא אלא תסתיים דר' יוחנן הוא דאמר אם רצו לזמן אין מזמנין דאמר רבה בר בר חנה א"ר יוחנן שנים שאכלו כאחת אחד מהן יוצא בברכת חבירו והוינן בה מאי קא משמע לן תנינא [ח]שמע ולא ענה יצא ואמר רבי זירא לומר שאין ברכת הזימון[ד] ביניהם תסתיים א"ל רבא בר רב הונא לרב הונא והא רבנן דאתו ממערבא אמרי אם רצו לזמן מזמנין מאי לאו דשמיע להו מר' יוחנן לא דשמיע להו מרב מקמי דנחית לבבל: גופא אמר רב דימי בר יוסף אמר רב [ט]שלשה שאכלו כאחת ויצא אחד מהם לשוק קוראין לו ומזמנין עליו אמר אביי והוא דקרו ליה ועני אמר מר זוטרא ולא אמרן אלא בשלשה אבל בעשרה עד דנייתי מתקיף לה רב אשי אדרבה איפכא מסתברא תשעה [י] נראין כעשרה שנים אין נראין כשלשה [יא]והלכתא כמר זוטרא מ"ט [יב]כיון דבעי לאדכורי שם שמים בציר מעשרה לאו אורח ארעא אמר אביי נקיטינן שנים שאכלו כאחת מצוה ליחלק [יג]תניא נמי הכי [יד]שנים שאכלו כאחת מצוה ליחלק במה דברים אמורים כששניהם סופרים אבל אחד סופר ואחד בור סופר מברך ובור יוצא: אמר רבא [טו]הא מילתא אמריתא אנא ואיתמרה משמיה דרבי זירא כוותי [יז]שלשה שאכלו כאחת אחד מפסיק לשנים ואין שנים מפסיקין לאחד ולא והא רב פפא אפסיק ליה לאבא מר בריה איהו וחד שאני רב פפא [יח]דלפנים משורת הדין הוא דעבד יהודה בר מרימר ומר בר רב אשי ורב אחא מדפתי כרכי ריפתא בהדי הדדי לא הוה בהו מופלג מחבריה לברוכי להו [יט](יתבי וקא מיבעיא להו) הא דתנן שלשה שאכלו כאחת חייבין לזמן הני מילי היכא דאיכא אדם גדול אבל היכא דכי הדדי נינהו חלוק ברכות עדיף בריך אינש [כ] לנפשיה אתו לקמיה דמרימר אמר להו ידי ברכה יצאתם [יא]ידי זימון לא יצאתם וכי תימרו ניהדר ונזמן [יב]אין זימון למפרע בא ומצאן כשהן מברכים מהו אומר אחריהם רב זביד אמר ברוך ומבורך רב פפא אמר עונה אמן ולא פליגי [יג]הא דאשכחינהו דקא אמרי נברך והא דאשכחינהו דקא אמרי ברוך אשכחינהו דקא אמרי נברך אומר ברוך ומבורך אשכחינהו דקא אמרי ברוך עונה אמן תני חדא העונה אמן אחר [כא] ברכותיו הרי זה משובח ותניא אידך הרי זה מגונה לא קשיא [כב]הא בבונה ירושלים הא בשאר ברכות אביי עני ליה בקלא כי היכי דלשמעו פועלים וליקומו דהטוב והמטיב לאו דאורייתא רב אשי עני ליה בלחישא כי היכי דלא נזלזלו בהטוב [כד] והמטיב

ר'

דניחא להו דמקבע להו בחובה. דגדול המצוה ועושה: אם רצו אין מזמנים. כדמפרש טעמא לקמן שאין קביעותן אלא משום פריצותא בין דנשים בין דמשכב זכור לעבדים בקטנים: דאפילו מאה כתרי דמיין. לענין חובה דאין חייבות לזמן ואם רצו מזמנין והוא הדין לשנים: דאיכא דעות. דאע"ג דלענין חובה אין חייבות לענין רשות דעות שלשה חשיבי להודות טפי משני אנשים דאיכא משום גדלו לה' אמי: קוראין לו. להודיעו שהם רוצים לזמן ויפנה אליהם במקום מעמדו ודי להם בכך: ומזמנין עליו. ואע"פ שאינו בא אצלם: ואמר רבי זירא לומר שאין ברכת הזימון ביניהן. לא בא ללמדנו אלא שאין לריכין זימון דכיון דאחד יולא בברכת חבריו אשמעינן דאין זימון דאי יש זימון ברכת שניהם היא שהרי אומר נברך והוא עונה ברוך הוא: לאו דשמיע להו מרבי יוחנן. דבר מערבא הוא דאילו רב בבבל הוה ובני מערבא היכא שמיע להו: והוא דקרו ליה ועני. שסמוך הוא אצלם ועונה ברוך הוא: לא אמרן. דלא לריך למיתי גבייהו אלא שלשה אבל עשרה שיעטרפו משום הזכרת השם עד דאתי גבייהו: נראין כעשרה. דאין אדם ממהר להכחין בין עשרה לתשעה: מצוה ליחלק. ולברך כל אחד בפני עצמו בין ברכת המוציא בין ברכת המזון: אחד מפסיק לשנים. אם גמרו השנים סעודתן ורוצין לזמן דרך ארץ הוא שיהא האחד מפסיק את סעודתו עד שיזמנו עליו עד ברכת הזן דהיינו ברכת זימון ומחזר וגומר סעודתו אבל שנים אין עליהם להפסיק בשביל היחיד וימתין עד שיגמרו: לפנים משורת הדין. לאחשודיה: לא הוה בהו (ה). מופלג בחכמה ובזקנה מן השנים: דאיכא אדם גדול. שהגדול מברך כדפסקינן לקמן הלכתא (דף מז.): בא ומצאן. אחד מן השוק בא ומצא שלשה שהיו מזמנין: ברוך ומבורך. דלא מצי למימר שאכלנו משלו: הא. דקאמר ברוך ומבורך כדאשכחינהו דקאמר המזמן נברך. אבל אשכחינהו דענו ברוך הוא עונה בתרייהו אמן: הא בבונה ירושלים. שהיא סוף הברכות הרי זה משובח וכן בסוף ברכות דקריאת שמע שחרית וערבית. ואחר כל ברכותיו דקתני בברייתא הרי זה משובח אחר גמר כל ברכותיו קאמר ואחר כל ברכותיו דקתני הרי זה מגונה בסוף כל ברכה וברכה קאמר: כי היכי דלשמעו פועלים. וידעו שנגמרה כל הברכה שהרי אין המברך עונה אמן אלא לבסוף: וליקומו. לעבודתייהו. ואי משום דקמפקע להו מהטוב והמטיב לא איכפת ליה דקסבר דלאו דאורייתא היא אלא ביבנה תקנוה על הרוגי ביתר שנתנו לקבורה (כ): רב אשי עני. לההוא אמן בלחישה כי היכי דלא לשמעו וידעו שסם גמר הברכות ויזלזלו בהטוב והמטיב. ומיהו משום דסוף כל ברכותיו היה ותניא בברייתא ה"ז משובח לא אבי עני ליה: קטינא

יג א מיי' פ"ה מהלכות ברכות הלכה ז סמג עשין מז טוש"ע או"ח סי' קצט סעיף ו:

יד ב מיי' פ"א מה הל' יא סמג עשה עוש"ע או"ח סי' ריג סעיף ב:

טו ג ד מיי' פ"ה מה הלכה יג סמג עשה עוש"ע או"ח סימן קנד סעיף ב:

טז ה מיי' שם הל' טו סמג עשה עוש"ע או"ח סי' קנג סעיף ח:

יז ו מיי' פ"ז שם הל' ו סמג עשה עוש"ע או"ח סי' ר סעיף ח:

יח ז עוש"ע או"ח סימן קנד סעיף ח:

יט ח מיי' פ"ה שם הל' ח סמג עשה עוש"ע או"ח סי' קנא סעיף ח:

כ ט מיי' פ"א מה הל' טו [ז] סמג עשה עוש"ע או"ח סי' קפח סעיף ח ומי' רטו סעיף ח:

כא י עוש"ע או"ח סי' קפח סעיף ב:

רבינו חננאל

ת"ש נשים מזמנות לעצמן ועבדים מזמנין לעצמן נשים ועבדים וקטנים אם רצו לזמן אין מזמנין וכו' אמאי והא איכא דעות שאני התם משום פריצותא. ונשים דלכל מילי לא חשיבי, לענין זימון כיון דחייבות בברכת המזון תלתא נשים מזמנות וכן עבדים. ועבדים ונשים אם רצו לזמן אין מזמנין משום פריצותא. גופא אמר רב דימי אמר רב שלשה שאכלו כאחת ויצא אחד מהן לשוק קוראין לו ומזמנין עליו אמר אביי והוא דקרו ליה ועני. פירוש, דשמעי קלא דאמר אתינא אתינא. אמר מר זוטרא ולא אמרן אלא בשלשה וכו'. והני מילי בשלשה אבל בעשרה לא מדכרי אלהינו עד דאתי ויתיב בהדיהו, וכן הלכתא דכיון דבעו לאדכורי שם בציר מעשרה לא יכלי. שלשה שאכלו כאחת אחד מפסיק לשנים. כלומר, דאחד חייב להפסיק לשנים, ואחר שברכו ברכת זימון אם רצה לגמור סעודתו לעצמו מברך המוציא ואוכל כל צרכו ושוב מברך ברכת המזון לעצמו. ושנים אין מפסיקין ליחיד. פירוש, אין חייבין להפסיק, ומיהו אי בעי למיעבד הרשות בידם, הכי מוכח סוגיא דתלמודא. יהודה בר מרימר ומר בר רב אשי ורב אחא מדפתי כרכי ריפתא בהדי הדדי. פי', היינו פת והיינו נהמא. [לא הוה בהו מר דהוה מופלג מחבריה לברוכי להו. פי', לא היה אחד מופלג ומעולה בחכמה אלא כולן שוין]. [אין זימון למפרע. כלומר, אין זימון אחר הברכה]. ותניא אידך הרי זה מגונה. אוקימנא בשאר ברכות, אבל בבונה ירושלים וכיוצא בהן שהן סוף ברכות הרי זה משובח. ומפרש בתלמוד ארץ ישראל כאן לכתחלה כאן לבסוף. ורב אשי דהוה בתראה הוה עונה אמן דבונה ירושלים בלחישא, כי היכי דלא לימרו סליקא ברכת המזון ואתו לזלזולי בברכת הטוב והמטיב. שמע מינה דמשום שהיא ברכה אחרונה וכיוצא בה כל ברכה אחרונה עונין אחריה אמן.

הגהות הב"ח

(ה) גמ' נראין כעשרה. נ"ב ע"ל סוף דף מ"ז: (ו) שם נראין אינש לנפשיה: (ז) שם אחר כל ברכותיו: (ד) שם דלא לזלזולו רבנן בהטוב: (ט) רש"י ד"ה לא הוה בהו אחד מופלג:

הגהות הגר"א

[א] גמ' והא נשים אפי' מאה (והא מאה) תא"מ:

מוסף תוספות

א. בתוס' רי"ש הוסיף, ולענין קריאת המגילה וקריאת ס"ת. ב. בתוס' רי"ש כתב. וגם מדמייתי מינה תלמודא לשנים דמאה נשים כתרי היינו אם רצו לזמן מזמנים. ג. בתוס' רי"ש גרס, ברוך ומבורך שמו תמיד לעולם ועד (השמיט את המלה הוא). ד. בתוס' רי"ש כתב. כגון ישתבח דהוי סיום ברכה דסוף פסוקי דזמרא וכן יהללוך דהלל וסוף ברכות דר"ח וכיוצא בהם. "ובסוף דבריו כתב" הא דנקט בונה ירושלים לרבותא נקטיה דאע"ג דאינה סיום כל הברכות אלא סיום ברכות דאורייתא.

מוסף רש"י

נשים מזמנות לעצמן. אלא נשים, וכן שלשה עבדים, אבל אין שתי נשים לו שני עבדים מצטרפין עם אנשים, לפי שיש באנשים מה שאין בנשים ובעבדים, שאין הנשים לומרות ברים ואין העבדים לומרים על מלתנו (ערכין ג.). מצוה ליחלק. הואיל ואין כאן אלא אחד (חולין קו.). אין זימון למפרע. משבירך, ולדי זימון לא יצא (לקמן נ.).

(ו) [ערכין ג.], (ז) [ד' תיבות נראה דגרים והא אפי' מאה כני כתרי נגרי דמיין], (ח) [ברכות לח: [ע"ש היטב], (ט) [נסמ"ל אחמרי], (י) [לקמן כ.], (יא) [חולין קו.], (יב) [מגילה כג.], (יג) [ערכין ג.], (יד) [מגילה מ:], (טו) [ערכין ז.], (טז) [ע"ל אחמרי וכ"ל ברי"ף ורא"ש], (יח) [לקמן כ.], (יט) [לקמן מח:], (כ) [לקמן מח:].

קטינא חריך שקי. כך היו קורין לר' זירא. וטעמא מפרש בגמרא מגיעא בהשוכר את הפועלים (דף פה.): **כי מטא למשרי.** ליגמא דשיריתא כלומר לפרוס ברכת המוציא ולאכול: **רב הונא דמכבל.** היינו רב הונא קמתמא. ולפי שעכשיו היה ר' זירא באלו במקום ר' מאנהו והיה עולה מבבל קאמר הכי: **קרוביס לעיר.** שיכול לרלותן בעל הבית תמיד ולדעת מה הן צריכין: **נכסיו.** קרקעות: **עד היכן ברכת הזמון.** שצריכין להיות שלשה וכשהן שנים לא יאמרוה: **ברכת המזון שפיס ושלש.** פעמים שהם שתי ברכות פעמים שהם שלש כיצד כשהם שלשה הן שלש ברכות וכשהם שניס הן שתי ברכות כדמפרש ואזיל: **דקסבר.** ברכת זמון עד היכן וכשהם שניס אין אומרים אלא ברכת המזון ובונה ירושלים: **ומאן דאמר שלש וארבע.** כשהן שניס הרי שלש הזן וברכת המזון ובונה ירושלים וכשהם שלשה הם מוסיפים נברך עד ונטובו תיינו: **מוקיס לה** לא גרסינן. והכי גרסי' **והא דתניא שפיס ושלש בברכת פועלים.** דאמרי ברכת המזון ובונה ירושלים בחדא ברכה אין כאן אלא ברכת הזן וברכת המזון וכשהם שלשה מוסיפין נברך הרי שלש: **דאמר מר.** לעיל בפרק שני (דף טו.): **שהרי פותח כה בברוך.** ואי לאורייתא היא סמוכה לאכילה ואין פותחין בה בברוך: **כדתניא כו' יש מהן כו'.** כגון ברכת פירות ומלות פותח ואינו חותם. וטעמא מפרש בערבי פסחים (דף קה.) משום דכולה חדא הודאה ואין הפסק דבר תחנה או דבר אחר בתוכה כמו שיש בקודש כי הוא יום תחלה למקראי קודש והמחילנו: ויש

ר' זירא חלש על לגביה ר' אבהו [6]קביל עליה אי [7]מתפח קטינא חריך שקי עבידנא יומא טבא לרבנן כי מטא למשרי אמר ליה לר' זירא לישרי לן מר א"ל לא סבר לה מר להא דר' יוחנן דאמר [8]בעל הבית בוצע שרא להו כי מטא לברוכי אמר ליה נבריך לן מר אמר ליה לא סבר לה מר להא דרב הונא דמן בבל דאמר בוצע מברך ואיהו כמאן סבירא ליה כי הא דאמר ר' יוחנן משום ר' שמעון בן יוחי בעל הבית בוצע [9]ואורח מברך בעל הבית בוצע כדי שיבצע בעין יפה ואורח מברך כדי שיברך (6) בעל הבית מאי מברך [10]יהי רצון שלא יבוש בעל הבית בעולם הזה ולא יכלם לעולם הבא ורבי מוסיף בה דברים ויצלח מאד בכל נכסיו ויהיו נכסיו ונכסינו מוצלחים וקרובים לעיר ואל ישלוט שטן לא במעשי ידיו ולא במעשי ידינו ואל [11]יזדקר לא לפניו ולא לפנינו שום דבר הרהור חטא ועבירה ועון מעתה ועד עולם: [12]עד היכן ברכת הזמון רב נחמן אמר עד נברך ורב ששת אמר עד הזן נימא כתנאי דתני חדא [13]ברכת המזון שנים (6) ושלשה ותניא אידך שלשה וארבעה סברוה דכולי עלמא הטוב והמטיב לאו דאורייתא היא מאי לאו בהא קמיפלגי מאן דאמר שתים ושלש קסבר עד הזן ומאן דאמר שלש וארבע קסבר עד נברך לא רב נחמן מתרץ לטעמיה ורב ששת מתרץ לטעמיה רב נחמן מתרץ לטעמיה דכ"ע

עד נברך מאן דאמר שלש וארבע שפיר ומ"ד שתים ושלש אמר לך הכא בברכת פועלים עסקינן דאמר מר (6) [14]פותח בהזן וכולל בונה ירושלים בברכת הארץ רב ששת מתרץ לטעמיה דכ"ע עד הזן מ"ד שתים ושלש שפיר ומ"ד שלש וארבע קסבר [15]הטוב והמטיב דאורייתא היא אמר רב יוסף תדע דהטוב והמטיב לאו דאורייתא [16]שהרי פועלים עוקרים אותה אמר רב יצחק בר שמואל בר מרתא משמיה דרב תדע דהטוב והמטיב לאו דאורייתא שהרי פותח בה בברוך ואין חותם בה בברוך כדתניא [17]כל הברכות כולן פותח בהן בברוך וחותם בהן בברוך חוץ מברכת הפירות וברכת המצות וברכה הסמוכה לחברתה וברכה אחרונה שבקרית שמע יש מהן שפותח בהן בברוך ואין חותם בברוך

ויש

לא סבר לה מר להא דאמר ר"ה דמן בבל כו'. מיהו יש לישב הני מלי לישני דר' יוחנן כשבעל הבית מסב עמהם ולאי הוא בוצע ואורח מברך וכו' אבל כשאין בעל הבית מסב עמהן הגדול שבהן יעשה המוציא וגם הוא יברך ברכת המזון:

עד היכן ברכת הזמון וכו'. פירש רש"י ממתין עד הזן והזן בכלל שניס אינם מברכין הזן ולא נהירא דברכת הזן דאורייתא ואין יחיד פטור מינה ועוד הא קיימא לן כרב ששת באיסורי ולדידיה יחיד אומר שניס ובכל דוכתא נקט שלש ברכות ולוחק לומר דלא מיירי אלא בשם זמון לרב ששת ועוד דמעשים בכל יום ביחיד מברך שלש ברכות ועוד דמתניתא לקמן בפרקין (דף מח:) [18]וברכת זו ברכת הזמון אם ה' אלהיך זו ברכת הזן וקשה לרב ששת יאמר הזן זו ברכת הזמון לכן יש לפרש דקאי אלעיל דקאמר אחד מפסיק לשניס[a] וצעי נמי [עד] היכי לריך להמתין עד שיברכו השניס עד שברך ורב ששת אמר עד שיגמרו הזן ומשם ואילך יכול היחיד לאכול ולא משום דחשיב ברכת הזן מזמון [a] דולאי יחיד נמי מתחייב מהזן אלא משום דכיון דנברך אינה ברכה אינו אומרה לבדה אלא יגמור עמה גם ברכת הזן שהיא ברכה והשתא ניחא דקיימא לן כרב ששת וכפירוש זה איתמר בירושלמי: **ולמאן** דאמר שניס ושלשה קסבר עד הזן. ופירש"י שניס ליחיד ושלשה לזמון ולפי שיטתו פירש כן ולוחק גדול הוא כדפרישית ומי יחיד פטור מברכת הזן שהיא דאורייתא ועוד הואיל וקאי אברכתא אמאי נקט לשון זכר שניס ושלשה הוה ליה למנקט לשון נקבה שתים ושלש לכך נראה פירוש של רש"י אלפס דקאי אבני אדם והכי קאמר ברכת זמון בשניס ושלשה בני אדם היכא אחד אינו יודע כי אם ברכה אחת למאן דאמר שניס ושלשה קא סבר עד הזן כלומר ברכת הזמון עד הזן שמברך עד סוף הזן דכולה ברכה אחת של זמון היא ולהכי קאמר שניס או שלשה כלומר לפעמים נשלמה בשניס והוא הדין באחד אבל נקט שניס לרבותא ופעמים בשלשה בני אדם שאחד יברך מנברך עד הזן והשני עודה לך והשלישי עד בונה ירושלים אבל לאחרים אין לברך אם האחד אינו יודע כי אם החלי ברכה אבל רביעי לא דנברך לבד לא תשיב ברכה ולכך אי אפשר לחלק לשניס נברך והזן ומאן דאמר בד' קסבר עד נברך דנברך תשיב ברכה אחת בפני עלמה והזן ברכה אחרת והיינו בד' שארבעה בני אדם מברכין אותן שאחד יאמר נברך והשני הזן והשלישי עודה לך ובונה ירושלים:

כל הברכות כולן פותחות בברוך וחותמות בברוך חוץ מברכת הפירות וברכת המצות וברכה הסמוכה לחברתה וברכה אחרונה שבקרית שמע. והא לך הסדר ברכת אשר יצר אינה סמוכה לגאלה אשר יצר וברכה פעמים אומרה לבדה אלהי נשמה אמאי[b] אינה פותחת בברוך דאינה סמוכה לאשר יצר וכו' כגון אם לא בא מן הנקבים דידיו טהורות אין לריך לברכת אשר יצר ולריך לומר הואיל ואין בה אלא הודאה בעלמא אינה פותחת בברוך ומכל מקום חותמת בברוך הואיל ואורוכה קצת וכן נמי לריך לומר גבי אתה הוא עד שלא נברא העולם וכו' וכל הני ברכות קטנות כל אחת ברכה לעלמה כדאמרן בעלמא [19]כל הוה מהלך הוה מברך מלעדי גבר וכן כולן ועוד דהוו קלרות והויין כברכת הפירות יהי רלון למי היא סמוכה ואומר רבינו מה שהיא מן הברכה ברוך אתה ה' המעביר שינה מעיני וכו' ולריך לומר ויהי רלון ואם תאמר והלא כל הברכות כולן לריך לומר בחתימתן מעין פתיחתן והא ליכא וי"ל דשפיר הוי מעין פתיחה סמוך לחתימה מהמעביר דסמוך לחתימה ותגמלני חסדים טובים והיינו גמילות חסדים שהקב"ה מעביר שינה מן האדם ומחדש כמו כדאמרינן במדרש חדשים לבקרים וגו' שהוא מחזיר הנשמה שלמה ושקטה בגוף כאשר היתה בתחלה אע"פ שהיתה עייפה והיינו כעין פתיחתה ולעסוק בדברי תורה והערב נא הכל ברכה אחת היא ולריך לומר והערב נא ושתבא סמוכה לברוך שאמר ולכך יש לחבר אלא לספר ביניהם אע"פ שיש הפסק טובא פסוקי דזמרה מכל מקום לא מפסקי ובזה ניחא ברכה אחרונה שבק"ש אחת כו' אחת היא סמוכה אל אהבה וכו' ופסוקי ק"ש לא מפסקי ואם תאמר ברכה אחרונה למי שהוא קורא בתורה אחתי לריכה לפתוח בברוך הא סמוכה לחברתה לברכה ראשונה ויש לומר לפי שהיו רגילים [20]שלא היו מברכים רק הראשון ברכה ראשונה והאחרון ברכה אחרונה ואיכא הפסק גדול בין ראשון לאחרון [21]שוב שתקנו שתיהן לכל מ' ומ' משום הנכנסין ומשום היוצאים לא זזה ממקומה:

והטוב

מסורת הש"ס

(6) [נ"ל קיבל], (7) [גי' הפרוך (מעפח) [מעפח] (עבל) וכו' בערך מעפח], (8) [ברי"ף ובמר"ם וכן בטוש"ע מ' חזקק], (9) [עיל מז.], (10) [לקמן מט.], (11) פסחים קד:, (12) יש ספרים הגומחת שניס ושלשה, (13) [שם מיתא וברכת זו ברכת הזן אם ה' אלהיך זו ברכת המזון אמנם לכאורה נראה עיקר כגירסת תוס' מפני שיהיה כסדר], (14) [לקמן מ:], (15) [מגילה כח.], (16) [בספרים אמרים כך הגומחת ומתר כן שתקנו שתיהן לכל מ"ר משום הנכנסין ומשום היוצאין שוב לא זזה ממקומה],

הגהות הב"ח

(a) נס' שיברך לבעל הבית: (b) שם ברכת המזון שתים ושלש ותנא לדין שלש וארבע מקרוה: (a) שם לאמר מר ברכה ראשונה בתקונה שניה פותח בברכת הארץ וכוללים בונה ירושלים:

גליון הש"ם

גמ' שהרי פועלי' עוקרין. עי' לעיל דף ע"ז ע"א תוס' ד"ה וחותם וכ"ש:

הגהות הגר"א

[a] תוס' ד"ה עד היכן. ולא משום דחשיב ברכת הזן מזמון כו'. וכזה נאמר לאיש הרי"ף [ועי' בדברי רבינו בא"ח פי' ר]:

מוסף תוספות

א. בתוס' רי"ש הוסיף, כלומר שיברך ברכת זמון השלישי עם השנים ולאחר שבירך יחזור ויאכל. ב. בתוס' רי"ש מתחיל, תמה רבינו על אלקי נשמה וכו'.

מוסף רש"י

נכסיו. קרקעות, וממון ומאי דכרים נקנאים מטלטלין (כת"י). **ובונה ירושלים בברכת הארץ.** שתי ברכות בחתם, שברכת המזון ובנין ירושלים דומות (לעיל מז.). **קסבר הטוב והמטיב דאורייתא היא.** ומברכת הארץ היא כדאמר (לקמן מח:) אשר נתן לך זה המזון והמטיב (לקמן מח:). **וברכת המצות.** כגון להתעטף בציצית ועל נטילת לולב (פסחים קד:). **וברכה אחרונה שבק"ש.** אע"פ שאין ברכה אחרת למעלה הימנה שהתחיל בה בברוך (שם) שהרי הפסיק קרים שמע, אעפ"כ אינו מתחיל בה בברוך ומשבחין ליה ברכה הסמוכה לחברתה לאותה שלפני ק"ש שהרי מתוכר אמת ויציב על סופו של ק"ש וכדאמרינן (לעיל יד:) אצריך לסמוך אמת ויציב אחר אני ה' אלהיכם, כדמפיב וה' אלהיכם אמת, הלכך אמת ברכה אריכתא דמיא (רשב"ם פסחים שם). יש מהן. מאלו שהזכרנו, **שפותח בהן בברוך ואינו חותם בברוך.** כגון ברכת פירות ומלות (פסחים שם).

עין משפט
נר מצוה

כב א מיי' פ"ז מהלכות ברכות הל' ב סמג עשין מ טוש"ע או"ח סי' קפז סעיף יד:

כג ב מיי' ופמב שם טוש"ע או"ח סימן רלו סעיף ה:

ג [מיי' פ"ב שם הל' ז טוש"ע שם]:

כד ד מיי' פ"ה שם הל' ג סמג שם טוש"ע או"ח סי' ר סעיף ב:

כה ה טוש"ע ש"ח סי' קנד סעיף ג:

כו ו מיי' פ"ל מהלכות ברכות הל' ה ומ"ל הלכה ל סמג שם:

רבינו חננאל

עד היכן ברכת הזמון. פירוש, לענין שאין היחיד אומר אותה כל עיקר. [והאי דנקט בברייתא שניס ושלשה לשון זכר, לאו אברכות קאי, אלא אי אחד מהשלשה יודע ברכה הראשונה והשני השנייה והשלישי השלישית, כל אחד ואחד מוציא את חברו]. [ורב ששת מתרץ לטעמיה דכולי עלמא עד הזן מאן דאמר שתים ושלש שפיר ומאן דאמר שלש וארבע, דסבר הטוב והמטיב דאורייתא, הילכך היחיד מברך נודה לך ורחם הטוב והמטיב הרי שלש, מוסיף ברכת הזימון שהיא הזן הרי ארבע. ודחו רב יוסף ורב נחמן בר יצחק ורב יצחק בר שמואל בר מרתא משמיה דרב, כולן דחו דאמרו הטוב והמטיב לאו דאורייתא, חד אמר שהרי הפועלין עוקרין אותה, וחד אמר שהרי עוקרין בבית האבל, ותד אמר שהרי פותח בה בברוך, כלומר אינה מכלל ברכת המזון, שאלו היתה מכלל ברכת המזון לא היו פותחין בה בברוך, דהא תניא כל הברכה הסמוכה לחברתה אין פותחין בה בברוך.

רב ניסים גאון

ר' זירא חלש קביל עליה ר' אבהו אי מיתפח קטין חריך שאקי. הדבר שבשבילו נקרא ר' זירא בזה השם מפורש בבבא מציעא בפרק השוכר את הפועלים (דף פה) ר' זירא כי סליק לארץ ישראל יתיב ש' תעניתא ק' קמייתא כי היכא דלישתכח תלמודא דבבל מינה כי היכי דלא ניטרח בגירסיה ק' מצעייתא דלא נישכוב ר' אילעא (בגמ' איתא ר' אלעזר) בשניה ונפלן עליה מילי דצבורא ק' בתרייתא כי היכי דלא נישלוט בו נורא דגיהנם כל ל' יומין הוה בדיק נפשיה שגר תנורא סליק יתיב בגויה לא הוה קא שלטא ביה נורא יומא חד יהבו ביה רבנן ענייהו וחדוך שאקי וקרו ליה קטין חריך שאקיה ובמס' סנהדרין בפרק אחד דיני ממונות (דף לז) הנהו ברייני דהוו בשיבבותיה דר' זירא כו' כי נח נפשיה דר' זירא אמרי עד האידנא הוה קטין חריך שאקי דהוה בעא עלן רחמי כו':

והטוב והמטיב. וא"ת ואמאי פותחת בברוך והא סמוכה לחברתה היא ויש לומר דנתקנה בפני עצמה (הי"מ) בשביל הרוגי ביתר[ד]) וא"ת אמאי אינה חותמת בברוך וי"ל משום דקצרה היא רק שתקנו לאחר כך[א] שלא מלכיות ושלא גמולות ושלא הטובות ונאמן אתה של ברכת ההפטרה הוא מן הברכה העליונה[ב]) ולכך הוא נכתב גדול שבימים הראשונים היו רגילין לעמוד כל הקהל ולומר בקול רם נאמן אתה וכו' כשהיה המינות מגיע שם: **להיכן הוא חוזר.** פירש רש"י דקאי לאחד דפסיק לשנים וממתין לאחרים עד הזן והיכן מוחזר לאחר קעודתו רבנן אמרי למקום שפסק והלכתא למקום שפסק ומימה דא"כ היכי הלכתא למקום שפסק אחרי שאכל אחר כך פשיטא דיחזור אפילו להזן דהא הזן דאוריתא ע"כ צריך לומר דקאי אהא דאמרינן לעיל דהמברך אומר נברך שאכלנו משלו והמסובין עונים ברוך שאכלנו משלו ובטובו חיינו להיכן הוא מחזר המברך לאחר שיענו המסובין מחזר לראש שהמברך מחזר ואומר נברך שאכלנו משלו ובטובו חיינו ורבנן אמרי למקום שפסק שאומר ברוך שאכלנו משלו וכן הלכתא והר"מ מאיינר"א פירש דקאי אשנשה שאכלו ויצא אחד מהם לשוק קוראים לו ומזמנים עליו ועליל נמי הכי פירושו עד היכן מקום זימון שצריך להו לאותו אחד דקרו ליה ועני עד נברך ומכאן ואילך יצא לדרכו ואינם צריכים האחרים עוד לגירופו והכא בעי לאותו מן השוק להיכן הוא מחזר למקום שפסק דהיינו למר מהזן ואילך[ה]) ולמר מנברך והשתא ניחא דלא קשה מהזן שהרי לא[ו]) ספר בינתיים:

מר זוטרא איקלע לבי רב אשי איתרע ביה מילתא. וכוותיה קיימא לן והכי מברכין בא"י אמ"ה הא"ל הטוב והמטיב[ז]) אל אמת דיין אמת שופט בצדק ולוקח במשפט ושליט במעשיו ואמתו ועמו וכל אנחנו חייבין להודות לו ולברכו גודל פרצות בישראל הוא יגדור פרצה זאת בישראל לחיים[ח]) שהוא הרגדול ומעל האבל שבמוכנו לחיים ולשלום הרחמן הוא ימלוך עלינו לעולם ועד וגו' ופירש בה"ג דאין לומר במשפט דקיימא לן בפ' במה בהמה יולאה (דף נה:) דיש מיתה בלא חטא ויש יסורין בלא עון ומיהו בכך אין למחקו: **בזמן** שהן שתי מטות גדול מסב בראש שני לו למעלה הימנו. דהיינו כלפי דאשו שמסב על המטה דרך שמאל ולמטה מקרי דרך מרגלותיו דהיינו מימינו וגזה מדקדק רב ששת דאם כן בעי גדול לתרוצי כפשוטיה[ט]) כשמדבר עם השני כיון שהשני למעלה הימנו ולקמן במתניתא גרס גדול מסב בראש השני למטה הימנו וחזו כלפי מרגלותיו והוא מימינו וחז לא מתרץ ותיב כי בעי לאשמעויי דהני שני: **אין** מכבדין וכו'. וא"ת הא אמרינן בשבת בפ' במה בהמה (ד' נא:) לוי ורב הונא בר חייא הוו קא אזלי באורחא קדמה חמריה דרב הונא לחמרא דלוי בעי רב הונא לאפוקי מדעתיה דלוי כו' אלמא מכבדים בדרכים וי"ל כשילאו לדרך כאחד מכבדין בדרכים אבל אם כל אחד יצא לדרכו ופגעו זה בזה ואירע להם דרך למקום אחד אין מכבדים: אין

ויש מהן שחותם בהן בברוך ואין פותח בברוך והטוב והמטיב פותח בברוך ואין חותם בברוך מכלל דברכה בפני עצמה היא ואמר רב נחמן בר יצחק תדע דהטוב והמטיב לאו דאורייתא שהרי עוקרין אותה בבית האבל כדתניא[ג]) מה הם אומרים בבית האבל ברוך הטוב והמטיב ר"ע אומר ברוך דיין האמת הטוב והמטיב אין דיין אמת לא אלא אימא אף הטוב והמטיב מר זוטרא איקלע לבי רב אשי איתרע ביה מלתא פתח ובריך[א]) הטוב והמטיב אל אמת דיין אמת[ב]) שופט בצדק לוקח במשפט ושליט בעולמו לעשות בו כרצונו כי כל דרכיו משפט שהכל שלו ואנחנו עמו ועבדיו ובכל אנחנו חייבים להודות לו ולברכו גודר פרצות בישראל הוא יגדור את הפרצה הזאת בישראל לחיים[ג]) להיכן הוא חוזר רב זביד משמיה דאביי אמר חוזר לראש ורבנן אמרי למקום שפסק והלכתא למקום שפסק: א"ל ריש גלותא לרב ששת אע"ג דרבנן קשישי אתון פרסאי בצרכי סעודה בקיאי מינייכו בזמן שהן שתי מטות גדול מסב בראש ושני לו למעלה הימנו ובזמן שהם שלש גדול מסב באמצע שני לו למעלה הימנו שלישי לו למטה הימנו אמר ליה וכי בעי אשתעויי בהדיה[ד]) מתריץ תרוצי ויתיב ומשתעי בהדיה א"ל שאני פרסאי דמחוי ליה במחוג מים ראשונים מהיכן מתחילין אמר ליה מן הגדול ישב גדול וישמור ידיו עד שנוטלין בולן א"ל לאלתר מייתו תכא קמיה מים אחרונים מהיכן מתחילין אמר ליה מן הקטן וגדול יתיב וידיו מזוהמות עד שנוטלין כולן א"ל לא מסלקי תכא מקמיה עד דנמטי מיא לגביה אמר רב ששת אנא מתניתא ידענא דתניא[ה]) כיצד סדר הסבה[ו]) בזמן שהן שתי מטות גדול מסב בראש ושני לו למטה הימנו בזמן שהן שלש מטות גדול מסב בראש שני לו למעלה הימנו שלישי לו למטה הימנו[ז]) מים הראשונים מתחילין מן הגדול[ח]) מים אחרונים בזמן שהם ה' מתחילין מן הגדול ובזמן שהם מאה מתחילין מן הקטן עד שמגיעים אצל ה' וחוזרין ומתחילין מן הגדול[ט]) ולמקום שמים אחרונים חוזרין לשם ברכה חוזרת מסייע ליה לרב דא"ר חייא בר אשי אמר רב[י]) כל הנוטל ידיו באחרונה תחלה הוא מזומן לברכה רב ורבי חייא הוו יתבי בסעודתא קמיה דרבי אמר ליה רבי לרב קום משי ידך חזייה דקא מרתת אמר ליה[כ]) בר פחתי עיין בברכת מזונא קאמר ליה ת"ר יאין מכבדין לא בדרכים ולא בגשרים ולא מלפני הגדול עד שיגיעו המים לחמשה שאלו: **וחוזרים ומתחילין מן הגדול.** ונוטלין שלחן מלפניו: **למקום שמים אחרונים חוזרים.** כשמגיעים לחמשה אם נטל הגדול הוא מברך ואם לא לאחר ליטול קודם לו הוא מברך: **הנוטל ידיו באחרונה תחלה.** אומו שנוטל בתחלת החמשה אחרונים קורא תחלה באחרונה: **אין מכבדין.** לומר היה אתה קודם: **לא בדרכים.** הולכי דרכים לומר לגדול הימנו לך לפני: ולא

ויש מכן חופס ולא פותח. כגון ברכה הסמוכה לחברתה שהרי כבר פתח בברכה ראשונה. וברכה אחרונה שבקריאת שמע אמת ויציב אמת ואמונה שאע"פ שקיים בימים אחרונים דלפניה סמוכה והוא לה סמוכה לחברתה: **הטוב והמטיב וכו'.** דלאו סמוכה לחברתה היא שאינה מברכת המזון אלא על קבורת הרוגי ביתר תקנום: **שהרי עוקרים אותה בבית האבל.** אליבא דר"ע: **להיכן הוא חוזר.** מי שנטרף לזימון ואמרן לעיל[ו]) אליבא דרב ששת ברכת זימון עד הזן והולכך זה לחיות מפסיק אכילתו עד שיגמור המברך ברכת הזן וחזר זה שהפסיק לשנים וגמר סעודתו להיכן הוא חוזר לברך לאחר שיגמור סעודתו: **חוזר לראש.** לתחלת הזן שהרי נתחייב בזימון שבתחלה הוקבע בג': **למקום שפסק.** לברכת המזון כשאר יחיד: ה"ג **אף על גב דרבנן אתון פרסאי בצרכי סעודה בקיאי מינייכו: בזמן שהן שתי מטות.** דגילין היו לאכול בהסבה על לדו השמאלית מוטה ורגליו לאחר איש איש על מטה אחת: **בזמן שהן שנים גדול מסב בראש.** כלומר מסב תחלה על מטתו: **ושני לו למעלה הימנו.** מטת השני לגד מראשותיו של גדול: **ובזמן שהן שלשה גדול מסב באמצע שני לו למעלה הימנו שלישי לו למטה הימנו.** לגד מרגלותיו: **א"ל.** רב ששת לריש גלותא: **וכי בעי אשתעויי מפריץ תרוצי ויתיב.** ואם רצה הגדול לדבר עם שני לו צריך הוא לזקוף עצמו ממסיבתו ליסב זקוף דכל זמן שהוא מוטה אינו יכול לדבר עמו לפי שהשני לו אחורי ראשו של גדול הוא ופני הגדול מסובין לגד אחר וטוב לו שיסב שני לו למטה הימנו ושמע דבריו כשהוא מוטה: **במחוג.** מראים בידיהם ובאצבעותיהם ברמיזה: **מים ראשונים מהיכן מתחילין.** רב ששת קא"ל לריש גלותא מהיכן מתחילין פרסיים מים ראשונים: **לאלתר מייתו תכא קמיה.** שלחן שלו מביאין מיד לפניו ואוכל. ולפני כל אחד ואחד היו מביאין שלחן קטן: **לא מסלקי תכא.** מקמי גדול עד דמשו כולהו ובעוד שהוא אוכל האחרים נוטלין מים אחרונים: **שני לו למטה הימנו.** שאם הולכך גדול לספר עמו לא יהא צריך לזקוף: **ובזמן שהם ג' שני לו למעלה הימנו.** ואם בא לספר מספר עם השלישי לו ואם בא לספר עם השני לו טוב הוא שיזקוף ואל יפציל את השני לו לפני קטן ממנו שיהא הוא למטה וקטן ממנו למעלה הימנו: **מתחילין מן הגדול.** ולאלתר מעיילי תכא קמיה: **ובזמן שהם מאה.** לאו דוקא דה"ה עשרה ולכל יומר מה' שגגאי הוא שיסלקו השלחן מלפני הגדול כשיטול ידיו ויתמתין שם יותר מחמשה מתחילין מן הקטן היושב בסוף ואין מסלקין שלחן

[ד]) [תס' שמחות סוף פי"ד ע"ס], [ב]) שם, [ג]) [תרגום של בשלום ומשיחו בשלמא ונתרצ' ופי' בערוך ערך תרן], [ד]) תוספתא פ"ס ה"ה, [ה]) לעיל מג. ע"ש, [ו]) [שם אימא אמר ליה רבי מאיר], [ז]) [ע"ש], [ח]) [כלומר בשלמא לקמן מה:], [ט]) [ויתר ביאור ממגלת נמוי' פסחים קד: ד"ה מזון], [י]) [עי' רש"ש ועי' מג"ש פי' קפג ס"ק יא דל"ל פעד],

גליון הש"ס

תוס' ד"ה להיכן וכו'. ולטר מנברך. ל"ל מן נוחה לך [רש"ש]:

מוסף תוספות

א. בתוס' רי"ש כתב. ואע"ג דאר"פ לקמן שיש שם שני מלכויות לבר מדידיה וכו' מ"מ אינו מזכיר אלא שמותיו של מקום האל אבינו מלכנו וכו'. ב. בתוס' רי"ש כתוב. האל החי הטוב והמטיב וכו' לוקח במשפט ושליט במעשיו. ג. בתוס' רי"ש כתב. לגדול לתרוצי נפשיה למיחב כשמדבר עם השני.

מוסף רש"י

והטוב והמטיב. אע"ג דקמוכה לחברתה, שהרי המתיל ברכת המזון בברוך, מקום דברכה באפי נפשה איתקן מקום הרוצי ביתר, וכולה חותמה ברכת הפיות ומלות (פסחים קד:). **כל הנוטל ידיו באחרונה.** כמים אחרונים, הוא מזומן לברכה. לברכת המזון (לעיל מג.). **חזייה.** ר' חייא לרב, דקא מרתת. שמא ראה ידי מלוכלכות או שמא שאלתני שאלה ויאחר מני מדי (שם). **בר פחתי.** בן נדוניה (שבת ג: וכס.) בנו של תלמיד חכם (נדיר נט:). **עיין בברכת מזונא** קאמר לך. כלומר נתן לך רשות לברך ברכה"מ, שהטעול ידיו תחלה הוא מברך (לעיל מג.).

רב ניסים גאון

שאני פרסאי דבמחוג מחוור היינו מכירין זה את זה ברמיזותיו של זה ומבין כל אחד מהן מה שחבירו אומר ובפ"ק דמסכת חגיגה (דף ה) ר' יהושע בן חנניה הוה קאי בי קיסר אחרי ליה ההוא מינא עמא דאהדרינהו מאריה לאפיה מינייהו אחרי ליה איהו ידי נטריה עלינו אמרו ליה לר' יהושע בן חנניה מאי אחרי לך עמא דאהדרינהו מאריה לאפיה מינה ומאי אחרית ליה ידו נטריה עלינו אמרו ליה ההוא מינא מאי אחרית ליה עמא דאהדרינהו מאריה לאפיה מינה ומאי אחרי לך לא ידענא אמרי גברא דלא ידע מאי מחוו ליה במחוג יתיב [בגמ' איתא יחוי] קמיה מלבא וקטלוה:

רבינו חננאל

תנו רבנן מהו אומר בבית האבל אף הטוב והמטיב, ר' עקיבה אומר דיין אמת וקיימא לן כמר זוטרא דאמר אל אמת דיין אמת נותן בצדק ולוקח במשפט (שופט) [שליט] בעולמו לעשות בו כרצונו והכל שלו ואנחנו עמו ועבדיו חייבין אנו להודות לו ולברכו. ואף על גב דקימא לן הילכתא כרב ששת באיסורי וברכות איסורי אינון [הלכתא כרב נחמן] חדא דקאי טעמיה כיתנאי. ותוב מדקא אבעיא לן להיכן [הוא] חוזר המברך ברכת הזימון, ואמר רב זביד חוזר לראש, פי' חוזר ומתחיל לברך שאכלנו משלו ובטובו חיינו ברוך אתה ה' אלהינו מלך העולם הזן את כול'. ורבנן אמרי למקום שפסק, כלומר אינו אומר נברך אלא ברוך שאכלנו משלו וכו'. ואסיקנה למקום שפסק, שמע מינה דהילכתא כרב נחמן. פירוש במחוג מחוו [מ]זרה באצבעותיו, כלומר כל דבריהם ברמז הן. ריש (לקיש) [גלותא] היה נוהג בצרכי הסעודה כדרך הפרסיים ודברים ברורים הם. מנהג פרסיים בזמן שיש שם מכובדים שראויין למטות, הגדול מיסב בימין והשני לימינו וזה הוא למעלה הימנו, ואם הן שלשה מטות, הגדול ישב [באמצע שני לו למעלה הימנו שלישי לו למטה הימנו].

ג) [ועי' מו' יומא יח: ד"ה שאין ומו' מגמות לג. ד"ה ויהא], כ) [ברמות פ"ל מ"ג שבת עו. ברכות הי.], ג) [מוספתא פ"ה ה"ח גיטין נט:, ד) [מוספתא מגילה פ"ג הט"ז], ה) [פסחים קיט:], ו) [ב"מ מ: מדרש פד: גיטין יב.] שבת קכז: עירובין לג. פסחים לה: [קוכה לה:], ז) דמלי פ"ג מ"ל עירובין ח:, ח) שבת עירובין פסחים שם, ט) ביצה יג, י) אמורה כ:, כ) פי' קמן, ל) [דברים יח], מ) [וע"ע תוס' פסחים קו. ד"ה הוה], נ) [וע"ע תוס' קוכה נב. ד"ה וכיון], ס) [ועי' היטב מו' עירובין ח: ד"ה ומת מכסמין],

תורה אור השלם

1. וְאָל הַלֵּוִיִּם תְּדַבֵּר וְאָמַרְתָּ אֲלֵהֶם כִּי תִקְחוּ מֵאֵת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֶת הַמַּעֲשֵׂר אֲשֶׁר נָתַתִּי לָכֶם מֵאִתָּם בְּנַחֲלָתְכֶם וְהֲרֵמֹתֶם מִמֶּנּוּ תְּרוּמַת יְיָ מַעֲשֵׂר מִן הַמַּעֲשֵׂר:

במדבר יח כו

הגהות הב"ח

(א) רש"י ד"ה הא לא חד וכו' ומאר מר. נ"ב פ"ק דסנהדרין:

מוסף תוספות

א. ובתוס' רי"ש כתב, יש לחלק בין המרציא לקדוש כדאמר' בר"ה פ' ראורוא ב"ד לא יפרוס אדם פרוסה וכו' ולכך יש לטעום קודם אבל קדוש יכול להוציא אע"פ שכבר יצא ולכך אינו צריך שיטעום המברך תחילה. ב בתוס' רי"ש כתב. לפי שאז אין נשמעת יפה קריאת התיבה.

מוסף רש"י

שחייב אדם לומר בלשון רבו. פמ"ג המרשיהו מ' סדרי הוי פירוש"יהו, אפ"ה קאמר ליה בלשון שלמתמיה (בכורות ה.). **שלשה אין ממתינין.** אין צריכין להמתין (גיטין נט:). **הברצע.** כגון בעל הבית שהוא מבקר המלאכה ואפילו הוא קטן (שם). **הוא פרשה ידו.** בקערה מחלב ללפת בו את פרוסת המוליא (שם). **מאכילין את העניים דמאי.** לא אפריטו עליהם, מפני שצריכים לחזר על פתח עמי הארץ, ומקנו על שרוב עמי הארץ מעשרין (שבת קכז:) ומומרא כעלמא הוא שהעמידוה בספק טבל, וגבי עניים ואכפיל לא העמידו דבריהם (סוכה לה: וכעי"ז ערובין ח:). **ואת האכסניא.** חילות מלכי ישראל המוטלין על בני הפירות לזון להגין עליהם מאויביהן ישראלים הן והרי הן כעניים הוא"ל ולין המקומן (פסחים לה: וכעי"ז שבת קכז: וערובין ז: לא: וסוכה שם). **מעשר ראשון שנטלה תרומתו פשיטא.** קס"ד תרומת מעשר שהלי נוטן לכהן, וכ"ש תרומה גדולה שיש על ישראל לאפרש ואפרשו קודם שנתן המעשר לוי (שבת קכז:). **אלא שהקדימו בשבלים.** ישראל היה לו לאפרש תרומה גדולה תחלה, דכתיב (שמות כב) מלאתך ודמעך לא תאחר, מלאתך אלו בכורים מכאן שהמקדים תרומה לבכורים נוקה, ודמעך זו תרומה, שאם הקדים מעשר לתרומה נוקה, והני מילי משנתחרת בכורי נוקה אם הקדים מעשר לתרומה, אבל הקדים מעשר לתרומה בשבלים אינו נוקה (שבת שם). **פטור מתרומה גדולה.** שהיה לו לאפרש תרומה גדולה תחלה, דכתיב (שמות כב) מלאתך ודמעך לא תאחר, מלאתך אלו בכורים מכאן שהמקדים תרומה לבכורים נוקה, ודמעך זו תרומה, שאם הקדים מעשר לתרומה נוקה, והני מילי משנתחרת בכורי נוקה אם הקדים מעשר לתרומה, אבל הקדים מעשר לתרומה בשבלים אינו נוקה (שבת שם). **פטור מתרומה גדולה.** שהיה לו לאפרש תרומה גדולה תחלה, שהרי קראה רשות וכלי אחריו מעשר כמה שמשייר, הא שנטל מעשר תחלה ונתנה שלא הוכרמה תרומה גדולה מעמעטרו, ושראל לא יתן לכהן אלא חד מתמשיים כמה שהיר, נמלא כהן מפסיד, פטור הלי מתרומה גדולה שבמעשר זה (ביצה יג. וכעי"ז ערובין ז: ופסחים לה: ותמורה ה.). **והרמותם ממנו תרומת ה'.** נלוים כתיב גבי תרומת מעשר (שבת שם) ופירש ומה היא המרומה, מעשר מן המעשר (ביצה שם). **אי הכי אפילו הקדימו.** לתרומה, בכרי. משנתחרת, נעמר לוי מהלי קנה (ביצה שם). **עליך אמר קרא.** שלא תאמר כן (שם).

ולא בידים מזוהמות. בעמילת מים מחרוזים: **ממערבא.** לפי שהיה רבין רגיל לעלות מבבל לא"י ולומר הוא דבריו משמו של ר' יוחנן: **בפתח הראוי למזוזה.** כלומר בכניסת כל פתחים למעוטי דרכים ופרלות: **לעטעם לאיסמר.** אין חלוק בדבר אלא שחייב לומר בלשון רבו: **קדיש.** רבה בר בר חנה ליסב על השולחן ולשנות לבנו הלכות סעודה לפי שהתחן רגיל לבנעע והיה מלמדו היאך יעשה: **לבנעע.** לפרוס הפרוסה מן הפת: **עד שיכלה אמן מפי העונים.** אמן אחר ברכת המוציא דאף עניית אמן מן הברכה היא ואמרי' בפרק כילד מברכין (לעיל דף לט:) צריך שתכלה ברכה קודם בציעה: **חטופה.** שקורין את הלף בחטף ולא בפתח[מ] ואומר אמן והוא צריך לומר אמן: **קטופה.** שמתסר קריאת הנו"ן שאינו מוציאה בפה שתהא נכרת: **יפומה.** שלא שמע הברכה אלא ששמע שעונין אמן. והא דאמרי' בהחליל (סוכה נא:) שבאלכסנדריא של מצרים היו מניפים בסודרים כשהגיע עת לענות אמן אלמא לא שמעי וקא ענו הנהו מידע ידעי שהם עונים אחר ברכה ועל איזו ברכה הם עונים אלא שלא היו שומעים את הקול: **ולא יזרוק ברכה מפיו.** בתחילת שדומה עליו כמשא אלא שחוק קבוע הוא לו: **וקא מסריבא ואכיל.** ממהר לאכול כדי להלטרף לזימון וזמנו עליו: **אכילנא לן.** גמרה לן סעודתנו קודם שנאת ולי אתה מחייבנו עוד בזימון: **אילו מייתו לי ארדיליא וגוזליא לאכא.** שמואל מביאין עליו ארדיליא בקנוח סעודה והן כמהין ופטריות ולרב היו מביאין גוזלות. ושמואל היה קורא לרב אבא לכבודו: **מי לא אכלינן.** הלכך לא גמרה סעודתם ומלטרף: **עיקר שבסעודה.** אחד מאותן שהיו בתחלת ההסבה: **הא לא חזי ליה.** ברכת זמון הבאה בעבירה וכתיב (תהלים י) בוצע ברך נאץ ה' ואמר מר (פ) (נב"ק דף לד.) הרי שגזל סאה של חטים וטחנה ואפאה וברך עליה אין זה מברך אלא מנאץ: **דמאי.** חטין הלקוחים מע"ה ספק עשרן ספק לא עשרן: **אכסניא.** חיל של מלך שמטיל על בני העיר לזונם בשונם ממלחמתו והרי הם כעניים לפי שהם שלא במקומם: **מאכילים את העניים דמאי.** דרוש עמי הארץ מעשרים הם ומומרא דרבנן בעלמא הוא: **שהקדימו בשבלים.** לו קדם את הכהן ונטל מעשר בשבלים קודם שנטל כהן תרומה גדולה והכהן היה לו ליטול תרומה גדולה תחלה ל' מנ' דרחמנא קרייה ראשית[נ] וכתיב (שמות כב) מלאתך ודמעך לא תאחר ממלאת תרומה גדולה של כהן בתוך המעשר הזה אחר מחמשים שבו לבד מתרומת מעשר שעל הלוי להפרש תרומה ממעשרו: **וכדרבי אבהו.** אשמעינן מתני' דהכי הוא כדרבי אבהו דאמר ליה לוי לוי מתרומה גדולה שבו דקספו להו איסור מיתה ולי נמי באכסניא של נכרים שהטיל עליהם המלך מכל מקום דוקא דמאי אבל טבל לא דאם כן פורע חובו מממונו של כהן[ס]: **ואמר** רב הונא **תנא בש"א אין מאכילין.** ולא"ת רב הונא טעמא דב"ש אתא לאשמעי' דהכי פריך בכמה דוכתין ויש לומר דקא משמע לן דאי משכחת תנא דאמר אין מאכילין בית שמאי היא ולא תיתוש לאותה משנה או בריתא: אמר

אמרתי לך ולא תרומה גדולה ותרומת מעשר מן המעשר אמר ליה רב פפא לאביי אי הכי אפילו הקדימו בכרי נמי אמר ליה עליך אמר קרא מכל

אין המסובין רשאין לטעום עד שיטעום המברך. ותימה מהתם מכל דערבי פסחים (דף קו.) דגמין ושמי אלמא דשמי קודם המברך שמא יש חלוק בין אכילה לשתיה[א] אי נמי יש לומר דלא שתה אלא להרוות לו מעשה שלא היה צריך לומר יותר וכירושלמי יש כשיש לכל אחד ככרו או כוסו בידו יכולים לשתות אפי' קודם המברך וגבי ההוא מבא היה לו כוסו בידו והכי איתא בירושלמי אמר רבי בון בשם רב אין המסובין רשאין לטעום עד שיטעום המברך ריב"ל אמר שותין אע"פ שלא שתה המברך ולא פליגי רבי בון בשם רב שזקוק לכוס אחד דריב"ל דהיה לכל אחד כוסו בידו וכן עשה רבינו שמשון בחופה אחת שבנע החתן המוציא והיה בונע רבינו שמשון הפת שהיה לפניו ואוכל והשר מקולי היה אומר אם בנע המברך ונתן לכל אחד מלקו אין צריך להמתין כל אחד עד שיטעום המברך והא דאמרי' הכא אין המסובין רשאין לטעום כו' היינו להקדיש ולבנוע מן הפת שבנע המברך אבל אחר שנתן לכל אחד מלקו אין קפידא וכן צריך לומר בסמוך הבונע הוא פושט ידיו תחלה לטבול פתו ואם בא לחלוק כבוד לרבו רשאי ואמאי והא אין המסובין רשאין לטעום וכו' ואין לומר דמן הטבול לחודיה קאמר אך המברך אוכל קודם דא"כ מה כבוד היה זה אבל לפי מה שפירשתי ניחא ויש מפרש פושט ידיו תחלה בקערה להתחיל באכילה ומכאן משמע שאין צריך למזוג מכוס ברכה לשאר כוסות היכא שיש בפני האורחים כוסות שאינן פגומות אבל אם אותן כוסות פגומות יש קפידא[ב]:

אמן יתומה. שאין שומע הברכה מפי המברך ועונה אחר האחרים ששמעו אמן תימה דהא אמרינן בסוכה (פ"ה דף נא:) באלכסנדריא של מצרים שהיה שם קהל גדול ולא היו יכולים כולם לשמוע מפי המברך והיו מניפים בסודרים כדי שידעו אחיתת הברכות ויענו אמן וי"ל שהיו יודעים באיזו ברכה החזן עומד אמנם לא היו שומעים אותו אבל הכא מיירי שאינם יודעים כלל היכן החזן עומד ומתפלל ובאיזו ברכה הוא עומד אלא עונה אחר האחרים בלא שמיעה ולא ידיעה[ג]:

כל המאריך באמן מאריכין לו ימיו ושנותיו. ובלבד שלא יאריך יותר מדאי וטעמא לפי שאין קריאת האיבה כמשמעה[ד] כשהוא מאריך יותר מדאי ומסקנא דמלתא דאין הבונע רשאי לבנוע עד שיכלה אמן מפי רוב העונים:

אילו מייתו לי ארדיליא וכו'. משמע דכן הלכה דרב נמי לא פליג אבל אי אמר הב לן ונבריך שהשיאו דעתם מלאכול אין שלישי מלטרף עמהם:

והלכתא גדול מברך. ומיהו אם הגדול נותן רשות לקטן לברך שפיר כדאשכחן (לעיל מג. מו:) דאמר ליה לרב משי ידך וכו': **ומאכילין את האכסניא דמאי.** מייתי באכסניא ישראל ומוטלין עליהם לזונם והם כעניים ודוקא דמאי אבל טבל לא מחוכו מממונו של כהן[ס]: **ואמר** רב הונא **תנא בש"א** אין מאכילין. ולא"ת רב הונא טעמא דב"ש אתא לאשמעי' דהכי פריך בכמה דוכתין ויש לומר דקא משמע לן דאי משכחת תנא דאמר אין מאכילין בית שמאי היא ולא תיתוש לאותה משנה או בריתא: אמר

דקספו להו איסור מיתה ולי נמי באכסניא של נכרים שהטיל עליהם המלך מכל מקום דוקא דמאי אבל טבל לא דאם כן פורע חובו מממונו של כהן[ס]: **ואמר** רב הונא **תנא בש"א** אין מאכילין. ולא"ת טעמא דב"ש אתא לאשמעי' דהכי פריך בכמה דוכתין ויש לומר דקא משמע לן דאי משכחת תנא דאמר אין מאכילין בית שמאי היא ולא תיתוש לאותה משנה או בריתא:

אמר

ממנו מעשר אי לא ולפיכך חייב להוציא ממנו תרומת מעשר ונקראת תרומת מעשר של דמאי ובמשנה סוף מסכת מעשר שני יתחנן כהן גדול העביר הודאת המעשר ובימיו אין אדם צריך לשאול על הדמאי ובמסכת סוטה בפרק עגלה ערופה (דף מח) תניא אף הוא ביטל את הודידי וגזר על הדמאי עמד ותיקן להם הלוקח פירות מעם הארץ ונותנה לכהן זוז הבריתא בתוס' סוטה [ס"פ יג]:

עין משפט נר מצוה

לג א מי' פ"ז מהלכות ברכות הל' יב ממג עפקין מ טוש"ע מ"ח סי' קפ"ו סעיף ו:
ב [מיי' פ"ש מהל' מחה הל' ו טוש"ע יו"ד סי' כפו סעי' ג ו]:
לד ג מיי' פ"ז מהל' ברכות הל' ה ממג שם טוש"ע מ"ח סי' קמו סעיף טו:
לה ד מיי' שם הלכה ה ממג שם טוש"ע מ"ח סי' קפ סעיף ב:
לו ה מי' שם הלכה ה ממג שם טוש"ע מ"ח סי' קמו סעיף ח:
לז ו מי' שם טוש"ע שם סעיף טו:
לח ז מי' פ"ח שם הל' יד ממג שם טוש"ע מ"ח סי' קכד סעיף מ:
לט ח מי' פ"ה שם הל' ט טוש"ע מ"ח סי' קמו סעיף מ:
מ ט מי' שם ופ"ז הל' ג ממג שם טוש"ע מ"ח סי' לח סעיף מ:
מא י מי' פ"י מהל' מעשר הלכה יח:
מב כ מי' פ"ח מהל' ברכות הלכה כ:
מג ל מי' פ"ג מהלכות תרומות הלכה יג טור יו"ד סי' שלח:

רבינו חננאל

הבוצע הוא פושט ידו תחלה ואם בא לחלוק כבוד לרבו או למי שגדול ממנו הרשות בידו. פי', לענין לפשוט ידו תחלה מיירי ולא לבצוע. אין הבוצע רשאי לבצוע עד שיכלה אמן מפי העונים רב חסדא אמר מפי רוב העונים אמר ליה רב חמא מ"ש מפי רוב כי היכי דליקבלו ברכה אפרוסה. פירוש, שיקבלו העונים ברכה על עצמם, וכמה דלא בצע, הברכה חלויה ועומדת. וכיון שכלה אמן מפי הרוב, כבר קיבלו הברכה ונמצא פורסין הפת על הברכה. אמר ליה רב חסדא אין צריך לדקדק ולעכב שיכלה אמן מפי הכל, אלא כיון שכלה מפי הרוב כבר התחילו כולם וקרוב לכלות מפי כולם. ת"ר אין עונין לא אמן חטופה וכו' ולא אמן יתומה. שלא ידע מה בירך המברך, כלומר כמו שאין לו אב שאינו יודע מה בירך המברך. ירושלמי: אי זה הוא אמן יתומה, רב הונא אמר ההוא דמחייב לברכה ועאני ולא ידע מה עאני, כלומר שלא שמע הברכה. א"ל שמואל אילו מייתי לי ארדיא. פי' כמהין. מי לא אכלינן. נראין הדברים שהיה מתאוה להן וגוזליה לרב, אמר שמואל כיון שאלו הם מביאין לי אנא ארדיא ולרב גוזליה [מן] לא היינו אוכלין. נמצא כאלו לא גמרה סעודה. לפיכך ר' שימי מצטרף [שכל] שבא אחר כך ראוי שיצטרף עמו לזימון. אכל דמאי מברך, דכיון דאלו היה אכסנאי או עני מותר לו לאכול דמאי, מברך. וכן לו שאכל מעשר ראשון ונטלה ממנו תרומה מעשר ולא נטלה ממנו תרומה גדולה מברך.

רב נסים גאון

אין מכבדין לא בדרכים אלא בפתח הראוי למזוזה. איתא לפירוש פתחים הראויים למזוזה ושאינן ראויין במסכת יומא בפ"ק (דף יא) ובמנחות בפרק הקומץ את המנחה (דף לט): **אין** עונין לא אמן חטופה ולא אמן קטופה ולא אמן יתומה כו'. איתא בגמרא דבני מערבא בס"פ אלו דברים שבין בית שמאי וב"ה אי זו היא אמן יתומה ההן דחייב בברכה והוא עאני ולא ידע מה עאני: **אכל** דמאי. פירשוהו בתלמוד ארץ ישראל בפרק הדין אכל פירות ספק נתקנו ספק לא נתקנו מזמנין ובפ"ק דעירובין (דירושלמי הלכה י) נמי אמרינן דמאי דיבא תיקן לא תיקן כלומר שיש בו ספק אם הוציא

שלשה שאכלו פרק שביעי ברכות

אמר רב הונא הלכה כאחרים. והאידנא אין אנו מדקדקים ורגילים אנו לזמן בע"ה כדאמרינן בחגיגה (פ"ג דף כב.) כמאן מקבלינן האידנא סהדותא מע"ה כמאן כרבי יוסי כדי שלא יהא כל אחד הולך ובונה במה לעצמו[ג]: **מצוה** דרבים שאני[א]. מכאן קשה לה"ג דפירש דמי שמת לו מת ביו"ט האחרון דאבילות נוהג ולא אתי י"ט האחרון דרבנן ודמי אבילות דאורייתא דכתיב (עמוס ח) והפכתיה כיום מר דהכא חזינן דאתיא תפלה דרבנן ודאתיא קרא דלעולם בהם תעבודו וכן משמע נמי בריש כתובות (דף ד.) גבי אתן נוהג ז' ימי המשתה ואם"כ נוהג ז' ימי אבילות ומדשבעת ימי המשתה מבטלין אבלות דאורייתא כל שכן יום טוב שני:

קטן פורח מזמנין עליו. פרש"י שהגיע שתי שערות ועדיין לא הגיע לי"ג שנה ויום אחד ולא נהירא דא"כ אמאי אמר בסמוך לאמוראי קטן פורח היינו שהגיע שתי שערות דקתני בברייתא דהגיע ע"כ פר"ח קטן פורח בתוך י"ג שנה ועדיין לא הגיע שתי שערות ידועות שאינן גדולות כדי לכוף לאשה לעיקתן שכן הוא שיעורם ולהכי קרי ליה פורח שפרחו ולמתו בו שערות אבל אינן גדולות כל השיעור והשתא ה"פ אמרת הגיע דמשמע הגיע דוקא והדר קתני אין מדקדקין בקטן דמשמע אפילו לא הגיע אלא ש"מ לאמוראי קטן פורח ואתי סיפא לגלויי דישא דמה שהוא אומר בריש הגיע שתי שערות היינו פורחות שאינן שערות ממש וכדפירש שנכנס בתוך י"ג שנה ולא"ת והא אמרינן לעיל קטן המוטל בעריסה עושין אותו סניף וי"ל דהתם איירי בעשרה והכא מיירי בשלשה או שמא פליגי אהדדי:

ולית

הוא דלא דק אבתריה ל"א דשמע שמעתתא מפומייהו דרבנן וגרים להו כצורבא מרבנן דמי: אכל טבל ומעשר וכו': טבל פשיטא לא צריכא בטבל טבול מדרבנן ה"ד בעציץ שאינו נקוב: מעשר ראשון כו': פשיטא לא צריכא כגון שהקדימו בברי מהו דתימא כדאמר ליה רב פפא לאביי קמ"ל כדשני ליה: מעשר שני וכו': פשיטא לא צריכא שנפדו ולא נפדו כהלכתן מעשר שני כגון שפדאו על גבי אסימון ורחמנא אמר [2]וצרת הכסף בידך [3]כסף שיש (לו) עליו צורה הקדש שחללו על גבי קרקע ולא פדאו בכסף ורחמנא אמר [3]ונתן הכסף וקם לו: והשמש שאכל פחות מכזית: פשיטא איידי דתנא רישא כזית תנא סיפא פחות מכזית: והנכרי אין מזמנין עליו: פשיטא הכא במאי עסקינן [ב]בגר שמל ולא טבל [ד]דאמר רבי זירא א"ר יוחנן [ד]לעולם אינו גר עד שימול ויטבול וכמה דלא טבל נכרי הוא: נשים ועבדים וקטנים אין מזמנין עליהן: אמר רבי [ה]יוסי קטן המוטל בעריסה מזמנין עליו והא תנן נשים ועבדים וקטנים אין מזמנין עליהם הוא דאמר כרבי יהושע בן לוי דאמר ריב"ל אף על פי שאמרו קטן המוטל בעריסה אין מזמנין עליו אבל עושין אותו סניף לעשרה ואמר ריב"ל תשעה ועבד מצטרפין מיתיבי [ו]מעשה ברבי אליעזר שנכנס לבית הכנסת ולא מצא עשרה ושחרר עבדו והשלימו לעשרה שחרר אין לא שחרר לא תרי אצטריכו שחרר חד ונפיק בחד והיכי עביד הכי והאמר רב יהודה [ז]כל המשחרר עבדו עובר בעשה שנאמר [ח]לעולם בהם תעבודו [ט]לדבר מצוה שאני [מ]מצוה הבאה בעבירה היא מצוה דרבים שאני [ס] ואמר ריב"ל [ל]לעולם ישכים אדם לבית הכנסת כדי שיזכה וימנה עם עשרה הראשונים שאפילו מאה באים אחריו קבל עליו שכר כולם [נ]שכר כולם סלקא דעתך אלא אימא נותנין לו שכר כנגד כולם אמר רב הונא [ס]תשעה וארון מצטרפין א"ל רב נחמן וארון גברא הוא אלא אמר רב הונא תשעה נראין כעשרה מצטרפין אמרי לה כי מכנפי ואמרי לה כי מבדרי אמר רבי אמי שנים ושבת מצטרפין אמר ליה רב נחמן ושבת גברא הוא אלא אמר רבי אמי שני תלמידי חכמים המחדדין זה את זה בהלכה מצטרפין מחוי רב חסדא כגון אנא ורב ששת מחוי רב ששת כגון אנא ורב חסדא א"ר יוחנן קטן פורח מזמנין עליו תנ"ה קטן שהביא שתי שערות מזמנין עליו ושלא הביא שתי שערות אין מזמנין עליו ואין מדקדקין בקטן הא גופא קשיא אמרת הביא שתי שערות אין לא הביא לא והדר תני אין מדקדקין בקטן לאתויי מאי לאו לאתויי

[1]מכל [מ]מעשרותיכם תרימו ומה ראית האי אידגן והאי לא אידגן: מעשר שני והקדש שנפדו: פשיטא הב"ע [א]כגון שנתן את הקרן ולא נתן את החומש [ב]והא קמ"ל דאין חומש מעכב: השמש שאכל כזית: פשיטא מהו דתימא שמש לא קבע קמ"ל: והכותי מזמנין עליו: אמאי לא יהא אלא עם הארץ ותניא [ג]אין מזמנין על ע"ה אביי אמר בכותי חבר רבא אמר אפילו תימא בכותי ע"ה והכא בע"ה דרבנן דפליגי עליה דר' מאיר עסקינן דתניא [ד]איזהו ע"ה כל שאינו אוכל חוליו בטהרה דברי ר"מ וחכמים אומרים כל שאינו מעשר פירותיו כראוי והני כותאי עשורי מעשרי כדחזי דבמאי דכתיב באורייתא מזהר זהירי [ה]דאמר מר כל מצוה שהחזיקו בה כותים הרבה מדקדקין בה יותר מישראל ת"ר [ו]איזהו ע"ה כל שאינו קורא ק"ש ערבית ושחרית דברי ר' אליעזר רבי יהושע אומר כל שאינו מניח תפילין בן עזאי אומר כל שאין לו ציצית בבגדו ר' נתן אומר כל שאין מזוזה על פתחו ר' נתן בר יוסף אומר כל שיש לו בנים ואינו מגדלם לת"ת [ז]אחרים אומרים אפי' קרא ושנה ולא שמש ת"ח הרי זה ע"ה א"ר הונא הלכה כאחרים רמי בר חמא לא אזמין עליה דרב מנשיא בר תחליפא דתני ספרא וספרי והלכתא כי נח נפשיה דרמי בר חמא אמר רבא לא נח נפשיה דרמי בר חמא אלא דלא אזמין ארב מנשיא בר תחליפא והתניא אחרים אומרים אפילו קרא ושנה ולא שמש ת"ח הרי זה ע"ה שאני רב מנשיא בר תחליפא דמשמע להו לרבנן ורמי בר חמא מכל מעשרותיכם. בפרשת לויים כתיב ואל הלוים תדבר וכתיב בהמי קרא את כל תרומת ה' כל לד תרומה שבו חייבים להפרים ממנו: **המי אידגן.** משמע שנתמרת בברי נעשה דגן וכיון דאיקרי דגן חלה עליו רשות כהן מחלה דכתיב ראשית דגנך תתן לו [ם] אבל בשבעים לא אידגן ולא חלה עליו רשות כהן: **מעשר שני והקדש.** אם הבעלים פודין אותו מוסיפין חומש: **לא קבע.** אין לו קביעות לפי שהולך ובא: **וכבא בע"ה דרבנן.** בריית דקתני אין מזמנין על ע"ה בע"ה דרבנן: **דפליגי עליה דר"מ.** וקאמרי כשאינו מעשר פירותיו. הלכך כותי מזמנין עליו דעשורי מעשר: **איזהו ע"ה.** שדברו חכמים בכל מקום: **שלא שמש ת"ח.** הוא הגמרא התנויה בפרק שהיו נותנים לדברי משנה טעם והיו מתאספים יחד ועוסקים בכך והיא דוגמת הגמרא שבדרו האמוראים: **לא אומין עליה.** רמי בר חמא לא רצה לגרפו לשלשה לזמון: **דמשמע.** משמע: **ורמי בר חמא הוא דלא דק.** לא בדק לשאול מדת רב מנשיא: **שלא נעלה תרומה.** קס"ד תרומת מעשר קאמר: **פשיטא.** דאין מזמנין דהיינו טבל: **שהקדימו בברי.** לאחר שנתמרת והוקבע לתרומה מן התורה קדש לוי את הכהן ונטל מעשר ראשון תחלה ואחר ממתשים שבו היה ראוי לתרומה גדולה לכהן ושלא ניטלה תרומתו דקתני לאו תרומת מעשר קאמר אלא תרומה גדולה: **מהו דתימא דאמר ליה רב פפא לאביי.** (לעיל ע) אי הכי אפילו הקדימו בברי נמי קמ"ל: **אסימון.** כסף שלא נקבע בו צורה וקורין לו פלוו"ן בלע"ז: **עד שימול ויטבול.** ביבמות (ד' מו:) נפקא לן מויקח משה את הדם ויזרוק על העם [ס] ואין הזאה בלא טבילה: **סניף.** חבור לזימון עשרה וכי אמר רב אסי נמי לעשרה קאמר: **מלוה דרבים.** להוציא רבים ידי חובתם בקדושה: **תשעה גרמין כעשרה.** מפרש ואזיל לה: **אמרי לה כי מכנפי.** הוו גרמים כעשרה שאין אדם מכמין בהן כל כך מתוך שהן יחד: **ואמרי לה כי מבדרי.** גרמין טפי מרווחין: **שני תלמידי חכמים המחדדין זה את זה בהלכה מצטרפין.** להיות אלשה: **קטן פורח.** שהגיע שתי שערות ולא בא לכלל שניו: לאתויי

מד א מי' פ"א מהל' ברכות הלכה כ:

מה ב טוש"ע או"ח סי' קצט ס"ג והגהות מזמנין:

מו ג טוש"ע שם סעיף ד:

מז ד מי' פי"ג מהל' אבלות ביאה הלכה ו סמג לאוין קנח טוש"ע יו"ד סי' רסח סעיף כ:

מח ה ו מי' פ"ע מהל' עבדים הל' ו סמג עשין פז טוש"ע יו"ד סי' רסז סעיף עט:

מט ז מי' פ"ח מהל' תפלה הלכה ח סמג עשין עז טוש"ע או"ח סי' ל סעיף יד וכ' אלפס לעיל דף ו. וכרא"ש שם סימן ז:

תורה אור השלם

1. כֵּן תְּרִימוּ גַּם אַתֶּם תְּרוּמַת יְיָ מִכֹּל מַעַשְׂרֹתֵיכֶם אֲשֶׁר תִּקְחוּ מֵאֵת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וּנְתַתֶּם מִמֶּנּוּ אֶת תְּרוּמַת יְיָ לְאַהֲרֹן הַכֹּהֵן: מִכֹּל מַתְּנֹתֵיכֶם תָּרִימוּ אֶת כָּל תְּרוּמַת יְיָ מִכָּל חֶלְבּוֹ אֶת מִקְדְּשׁוֹ מִמֶּנּוּ:

במדבר יח כח-כט

2. וְנָתַתָּה בַּכֶּסֶף וְצַרְתָּ הַכֶּסֶף בְּיָדְךָ וְהָלַכְתָּ אֶל הַמָּקוֹם אֲשֶׁר יִבְחַר יְיָ אֱלֹהֶיךָ בּוֹ: דברים יד כה

3. וְאִם גָּאֹל יִגְאַל אֶת הַשָּׂדֶה הַמְּקֻדָּשׁ אֹתוֹ וְסָף חֲמִשִׁת כֶּסֶף עֶרְכְּךָ עָלָיו וְקָם לוֹ: ויקרא כז יט

4. הִתְנַחֲלְתֶּם אֹתָם לִבְנֵיכֶם אַחֲרֵיכֶם לָרֶשֶׁת אֲחֻזָּה לְעֹלָם בָּהֵם תַּעֲבֹדוּ וּבְאַחֵיכֶם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אִישׁ בְּאָחִיו לֹא תִרְדֶה בוֹ בְּפֶרֶךְ: ויקרא כה מו

מוספ תוספות

א. (בתוס' רי"ש הקדים הקדמה), ואפי' היא מילתא דרבנן בגון לשמוע קדושה וברכו שלא מצינו לו עיקר מן התורה אפ"ה דחי ליה לעשה דיחיד דלא משמע דמיירי בגון פ' זכור לקרות בתורה שהיא מן התורה וכו' ומכאן תשובה לבה"ג.

מוסף רש"י

מכל מעשרותיכם תרימו. אפילו תרומה גדולה (ערובין לא: פסחים לה:) **אם** הכהן בברי וקבל מעשרותיו קודם שיטול כהן תרומה גדולה מן הכרי, צריך להפרים הלוי מן המעשר תחלה אחד מחמישים לתרומה גדולה, ויחזור ויפרים תרומת מעשר (במדבר יח כט). **ומה** ראית. דמוקמת קרא לחיוב בהקדימו בברי וקבל דפטור בהקדימו בשנלים (ערובין ופסחים וביצה שם) אימא איפכא (ביצה שם). **האי.** דנמתרת, אידגן. **ואלה עליו** תורת תרומה, דלכתיב (דברים יח) ראשית דגנך, הלכך כי סלקה לו בעי אהדורי לכהן תרי ממאה שבו כדשא ואדלי אחד מעשרים (שבת קכז: וביצה ל"ז ערובין ופסחים וביצה שם). **והאי לא אידגן.** וכי אקליה לו עדיין לא היה עטון לתרומה (ערובין ופסחים שם). **איזהו עם הארץ.** שנחשד על הטבלות ועל המעשרות ומוחזק מנעו עמא (סוטה כה.). **כל שאינו** קורא ק"ש. דהא אינו כלום, אבל יודע לקרות וקורא לא עם הארץ הוא (שם). **ספרא.** תו"כ. **והלכתא.** משנה (דפו"י). **בטבול מדרבנן.** ואפילו הכי מלוה הבאה בעבירה היא אינה לה, ולא דמי לדמאי, וכדאמרן דהתם אמרינן נה אחיהא (פסחים שם). **מעשר ראשון כו' פשיטא.** קס"ד בתרומת מעשר קאמר וקפריך פשיטא (ערובין לא: פסחים לה:). **ונתן כסף וקם לו.** במקדש שדהו כתיב (ויקרא כז) ויסף חמישית כסף ערכך (ערובין ופסחים שם). **שני תלמידי חכמים כו'** מצטרפין. ההלכה מעלרפת (דפו"י).

תורה אור השלם

1. כֵּן תְּרִימוּ גַּם אַתֶּם תְּרוּמַת יְיָ מִכֹּל מַעַשְׂרֹתֵיכֶם אֲשֶׁר תִּקְחוּ מֵאֵת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וּנְתַתֶּם מִמֶּנּוּ אֶת תְּרוּמַת יְיָ לְאַהֲרֹן הַכֹּהֵן: מִכֹּל מַתְּנֹתֵיכֶם תָּרִימוּ אֶת כָּל תְּרוּמַת יְיָ מִכָּל חֶלְבּוֹ אֶת מִקְדְּשׁוֹ מִמֶּנּוּ:

במדבר יח כח-כט

2. וְנָתַתָּה בַּכֶּסֶף וְצַרְתָּ הַכֶּסֶף בְּיָדְךָ וְהָלַכְתָּ אֶל הַמָּקוֹם אֲשֶׁר יִבְחַר יְיָ אֱלֹהֶיךָ בּוֹ: דברים יד כה

3. וְאִם גָּאֹל יִגְאַל אֶת הַשָּׂדֶה הַמְּקֻדָּשׁ אֹתוֹ וְסָף חֲמִשִׁת כֶּסֶף עֶרְכְּךָ עָלָיו וְקָם לוֹ: ויקרא כז יט

4. הִתְנַחֲלְתֶּם אֹתָם לִבְנֵיכֶם אַחֲרֵיכֶם לָרֶשֶׁת אֲחֻזָּה לְעֹלָם בָּהֵם תַּעֲבֹדוּ וּבְאַחֵיכֶם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אִישׁ בְּאָחִיו לֹא תִרְדֶה בוֹ בְּפֶרֶךְ: ויקרא כה מו

הגהות הב"ח

(א) גמ' מלוה דרבים שאני. נ"ב עמ"ס בתמ"ד גיטין דף מ"ג ע"ב וע"ש גם נ"ע ממשנה ערוכה דגיטין דף מח: היכא דעבד הוא חליא עבד וחליא בן חורין דכופין את רבו לשחררו כדי לקיים מצות פריה ורביה אף שאינו מלוה דרבים ובני ה"ר הירץ הביב דשחי בעבד שהוא חליא בן חורין וכן בשפחה חליא בת חורין לפי הכנת המתקן בגיטין דף מ"ג כי שם שהוא בעצמו ההיינו רבו עשה עבירה שאחרכו חליו והבית מליו ס"ב דהוא בקרקע מוטב שגרם שעבד או שפחה לא יוכלו ליאח עבד ושפחה ולקיים לא תהו בראה אלא לשבח ע"כ קנסין ליה אף לענוש עבירה לשחרכם חליו הבני כדי לזכות לעבד ושפחה כיון דהוא הגורם לכם העבירה והוה כעין שבתבו תוס' לשם הביכה אלם הוא פוטא שוב אין מוכין אותו ה"ב כאן מיפכא היכא דאתחיל בעבירה וגורם לבעבירה כופין לו לעשות עבירה כדי לזכות לעבד אבל זה אינו דהא איכא התם דף מא: פלוגתא דוב היכא דמשתחר חלי עבדו אם קונה ומקשין לה"ד [ובכפף פליגי ומוקי לאמנינין] לחייבי בעבד אל שני שותפים דאו קונה לד"ה [ובוכין דבו שני לשחרכו והוא לא פטא ולא גרס לו העבירה] שוב מלאתי בתוספות דתמקת שבת דף ד: שבתנו דגם מלוה ס"ו הוא כמו מלוה דרבים מ היא מלוה גדולה ומ"מ הוא דוחק וכן כתבו תוס' בתמקת עירובין דף לב ע"ב ד"ה ולא לעבד עם הארץ מי:

גליון הש"ם

גמ' תשעה וארון. עי' שבת לב ע"א תוס' ד"ה על שקורין ובמהרש"א שם:

לעזי רש"י

פלזו"ן [פלדו"ן]. חתיכת מתכת לפני שהוטבעה בה צורת מטבע.

רבינו חננאל

ואסיקנה עליך אמר קרא מכל מתנותיכם תרימו, מה ראית לרבות בשהקדימו בברי שחייב, ולפטור בשהקדימו בשבלין, ומשנינן בברי אידגן ונתחייב, בשיבלים לא אידגן. [מעשר שני והקדש שנפדו]. וכן ישראל שאכל מעשר שני והקדש שנפדו בתוינת הקרן, אע"פ שלא נתן את החומש, מברך ומזמן. השמש שאכל כזית. השמש שאוכל כשהוא הולך ובא בצרכי הסעודה קבע זמן. וקימ' [לן] דהאי דאכל כשהי' הולך ובא אין צריך לברך על כל פרוסה ופרוסה, אבל ביין צריך לברך על כל כוס וכוס וכנ"מלך דאמי. אבל מי שאכל טבל אפילו מדרבנן וכגון עצין שאינו נקוב, ומעשר ראשון שהקדימו בברי דלא ניטלה ממנו תרומתן ומעשר שני, והקדש שלא נפדו כהילכתן, והשמש שאכל פחות מכזית, וגר שמל ולא טבל, הני כולהו אין מזמנין עליהן. **אחרים אומרים אפי' קרא ושנה ולא שימש תלמידי חכמים הרי זה עם הארץ.** וסוגיין כאחרים. **רמי בר חמא לא אזמין עליה דרב מנשיא בר תחליפא וכו'.** והאידנא לא רגילי רבנן בהכי ומזמנין אפילו על עם הארץ. [**דתני ספרא וספרי.** פי' ספרא נקרא תורת כהנים שהוא ספר ויקרא לבדו, ספרי הוא וישלחו שהן שני חומשין]. **דאמר ריב"ל וכו' אבל עושין אותו סניף לעשרה.** אמר ר' יוחנן קטן פורח מזמנין עליו. פירוש, זה שנראה עליו צמח שיער נקרא פורח. וזהו שאמר רב נחמן מי שהוא נכנס בכלל שנת י"ג ולא הביא שתי שערות [שאינן גדולות כדי לכוף ראשון לעיקרן שכן הוא שיעורם] שהוא חשוב כקטן אע"פ שהוא גדול, אם יודע למי מברכין והוא בן י"ג שנה מזמנין עליו, פחות מזה לא, והא דשבחו לאביי דנפיק לבוא ואחרי כלפי שמיא, לאו דוקא לאזמני עליו, אלא שבחיהו שיש לו בינה והוא קטן.

לאתויי קטן פורח. שלא מדקדקין בו אם בא לכלל שנים או לאו. ומה הן שנים י"ג שנים ויום אחד: **עללא.** גג (ג): **מקניה.** מקן שלו מקטנותו: **בוגין.** לעצם. ואית דגרסי מקטפיה וקטף הוא שרף המילן כלומר משעה שהוא חונט ויוצא מתוך השרף ניכר אם יהיה טוב: **ואיהו סבר.** רבי זירא שהיה קובל (ד) ומתמרט על שלא שאל על השעה סבר דילמא רוצה דמינכר שפיר בעינן ליכול דגן ואי בעי מינייה שעה לא היה מתיר: **ינאי מלכא.** ממלכי בית חשמונאי היה והרג חכמי ישראל שבאו לפסלו מן הכהונה במסכת קידושין (דף סו.): **סלסלה ותרוממך.** סיפיה דקרא מתבבדך כי תתבקנה: **היכי אברך.** ולא נהמיתי אומר נברך שאכל ינאי וחבריו משלו בתמיה: **שמעון בן שטח דעבד.** שבירך להוציאם ידי חובתם בשביל כוס אחד ששתה: **לגרמיה הוא דעבד.** אין אדם מודה לו: **עד שיאכל כזית דגן.** ומכי אכל כזית דגן מיהא מפיק אף על גב דכזית דגן שיעורא דרבנן הוא כדאמר בפרק מי שמתו (לעיל דף כ:) מיהו כיון דמיחייב מדרבנן מחוייב בברכה קרינן ביה ומוציא רבים ידי חובתן. וא"ת בקטן שהגיע לחינוך הא לא אמר הכי [ה]הוא אפי' מדרבנן לא מיחייב דעליה דאבוה הוא דרמי לחנוכיה. ובעל ה"ג פסק דוקא דאכלו אינהו כזית או כצילה דכותיה אבל אכלו ושבעו לא מפיק ואי אפשר להעמידה דהא ינאי וחבריו אכלו ושבעו ואפקינהו שמעון בן שטח ואע"ג דלגרמיה הוא דעבד טעמא משום דלא אכל כזית דגן הא אכל כזית דגן הכי נמי: **ובשבח**

לאתויי קטן פורח. ולית הלכתא ככל הני שמעתתא אלא כי הא [ו]דאמר רב נחמן [א]קטן היודע למי מברכין מזמנין עליו אביי [ב]ורבא הוו יתבי קמיה דרבה אמר להו רבה למי מברכין אמרי ליה לרחמנא ורחמנא היכא יתיב רבא אחוי לשמי טללא אביי נפק לברא אחוי כלפי שמיא אמר להו רבה תרווייכו רבנן הויתו היינו דאמרי אינשי [ג]בוצין בוצין מקטפיה ידיע: א"ר יהודה בריה דרב שמואל בר שילת משמיה דרב [ד]תשעה אכלו דגן ואחד אכל ירק מצטרפין א"ר זירא בעאי מיניה מרב יהודה שמנה מהו שבעה מהו [ה]א"ל לא שנא ששה (ה) [ו]ודאי לא מיבעיא לי א"ל רבי ירמיה שפיר עבדת דלא איבעיא לך התם טעמא מאי משום דאיכא רובא הכא נמי איכא רובא ואיהו סבר [ז]רובא דמינכר בעינן. ינאי מלכא ומלכתא כריכו ריפתא בהדי הדדי ומדקטל להו לרבנן לא הוה ליה איניש לברוכי להו אמר לה לדביתהו מאן יהיב לן גברא [ח]דמברך לן אמרה ליה אשתבע לי דאי מייתינא לך גברא דלא מצערת ליה אשתבע לה אייתיתיה לשמעון בן שטח אחוה אותביה בין דידיה לדידה אמר ליה חזית כמה יקרא עבדינא לך אמר ליה לאו את קא מוקדת לי אלא אורייתא היא דמוקרא לי דכתיב [ט]סלסלה ותרוממך [י]תכבדך כי תחבקנה אמר לה קא חזית דלא מקבל מרות יהבו ליה כסא לברוכי אמר היכי אבריך ברוך שאכל ינאי וחבריו משלו שתייה לההוא כסא יהבו ליה כסא אחרינא ובריך א"ר אבא בריה דרבי חייא בר אבא [יא](א"ר יוחנן) שמעון בן שטח [יב]דעבד לגרמיה הוא דעבד דהכי אמר ר' חייא בר אבא אר"י לעולם אינו מוציא את הרבים ידי חובתן עד שיאכל כזית דגן (ג) מיתיבי רשב"ג אומר עלה והסיב עמהם [יג]אפילו לא טבל עמהם אלא בציר ולא אכל עמהם אלא גרוגרת אחת מצטרף אצטרופי מצטרף אבל [יד]להוציא את הרבים ידי חובתן עד שיאכל כזית דגן איתמר נמי אמר רב חנא בר יהודה משמיה דרבא אפי' לא טבל

ולית הלכתא ככל הני שמעתתא אלא כי הא קטן היודע. משמע דקטן נמי מברכין ולא נהירא שהרי אין דרך הגמרא שסותר דברי המומחים והבריתא שהביא ראיה לדברי ר' יוחנן בלא שום טעם וי"ל דקטן פורח כלומר קטן פורח (כ) מזמנין עליו היינו דוקא היודע למי מברכין ומתרוייהו בעינן ולפירושינו נ"ל דלא מייתי עובדא דאביי ורבא לענין מזמוני עלייהו אלא לפרש מהו קטן היודע למי מברכין דמסתמא לא פורחים הוו דאם כן מהו רבותייהו אם יודעים למי מברכין ורבה נמי דעבד היינו להראות שיש בהם ביניה והם קטנים ולא מזמנין עלייהו. ואומר ר"ת אף על פי דלית הלכתא ככל הני שמעתתא מיהו הלכה כריב"ל דאמר קטן ממש עושין אותו סניף לעשרה והכא דבעינן פורח ויודע היינו דוקא בשאלה ולית הלכתא ככל הני שמעתתא לא קאי אריב"ל ודיקא נמי שהרי מפסיק הגמרא בינתיים באותו מעשה [דר' אליעזר] לעולם יושבים אדם ותניא כוותיה אלא קאי אהני שמעתתא דבתר תניא כוותיה דיושבים כגון תשעה ואחרון ושבע ושנים ושבעה נרלין בעשרה ושנים מחללים וקטן פורח אע"ג דתנא בריתא הכי לאתויי פורח יעמידנה רב נחמן בחינו יודע למי מברכין והיינו נמי כריב"ל דאמר לעיל קטן אין מזמנין עליו פי' מוטל בעריסה עד שידע למי מברכין אבל עושין אותו סניף לעשרה פי' לברכת המזון וה"ה לתפלה דבהא לא פליג רב נחמן דכי בעי יודע או פורח כדפי' ה"מ לזמון שלשה אבל לסניף מודה לריב"ל דסניף לעשרה וה"ה לתפלה דקטן מצטרף ודיקא נמי דפריך עלה ממעשה דר' אליעזר שהיה לתפלה לריב"ל דמיירי בבהמ"ז ומיהו תימה דבב"ר (פ' לא) קאמר עלה דריב"ל הדא הוא דתימא לברכת המזון אבל לתפלה לא והיה אומר ר"ת דאין הלכה כן לפי שאולק על הגמרא שלנו דודאי ריב"ל לענין תפלה נמי קאמר מדפריך מעובדא דר' אליעזר דמיירי בתפלה. ויש מגרפין קטן לתפלה רק שיהא חומש בידו ואומר ר"ת דמנהג שטות הוא דכי היכי דאמר אטו אדון גברא הוא ה"נ אטו חומש גברא הוא ועוד הא דקאמר קטן מצטרף היינו אפי' בלא חומש ועוד דלא חזינן בשום דוכתא דמהני אלא בעובדא דעבור השנה כשעולין בעליה בפרקי דרבי אליעזר (פ"ח) דקאמר בשלשה מעברין את השנה ר' אליעזר אומר בעשרה ואם נתמעטו מביאין ספר תורה ועושין עגולה וכו' ואין מזכיר שם שיהא הקטן אוחז הס"ת והתם נמי לא קאמר אלא ספר תורה העשוי בגליון אבל חומשין שלנו לא ומיהו קאמר בירושלמי א"ר יוסי[א] (ו) זמנין אכלית עם ר' אלעזר אנא ועם ר' חנינא בר סרסי חביבי ולא מזמנין עלוי עד שהבאתי שתי שערות ומשם משמע דלהצטרף לזמון לא עבדין עובדא עד שיביא שתי שערות הא לתפלה עבדי ומתוך ירושלמי זה פי' ר"י דאין עושין קטן סניף לעשרה לא לתפלה ולא לברכת המזון וגם היה אומר ר"י שגם רבינו תם עלמו לא היה נוהג לעשות קטן סניף לעשרה ולא עשה מעשה והלכך אפי' חומש בידו לא מהני כדפירשנו כיון דלא אתהני קטן לגדו גם חומש בידו לא אתהני ומיהו [ט]קטן פורח ויודע למי מברכין משמע שמברכין עליו גם בשלשה בבריתא ולכאו מאן דפליג וזה לשון רבינו שפוסק מסקנא דמלתא אין עושין קטן סניף לעשרה לזמון ולתפלה ולשלשה עד שיביא שתי שערות כעובדא דר' יוסי ברבי חלפתא בירושלמי והא דאמרינן בירושלמי קטן וס"ת עושין אותו סניף אומר ר"י דגרס התם קטן לס"ת כלומר סניף לקריאת התורה קאמר ודוקא התם כדאיתא במגילה (פ"ג דף כג.) דקטן עולה למנין שבעה דקאמר הכל עולין למנין שבעה אפי' קטן אפי' אשה אי לא הוה משום כבוד צבור אבל נשאר דברים לא ואפי' אם אשכחן בשום דוכתא דקטן [וחומש מצטרף] אפי' לתפלה היינו דוקא העשוי בגליון אבל חומשין שלנו לא ולפי' ר"ת חומש אינו מועיל כלל כיד קטן אבל קטן לחוד הוי סניף אבל תרי לא כדקאמר גבי עובדא דר' אליעזר ור"ת פי' דהכא דירושלמי דרבי יוסי בר' אלעזר דוקא בשלשה מיירי: **אביי** ורבא הוו יתבי וכו'. ואם תאמר היכי דמי אי הוו קטנים פורחים מאי רבותא הוה בהו שהביטו כלפי מעלה אלא צריך לומר דהא לאו לאחמוני עלייהו קא מנסי להו כי היו קטנים טובא אלא לנסותינהו קא עביד שהיה בהם ביניה: **תשעה** שאכלו דגן ואחד ירק **מצטרפין.** והכי הלכתא שאחד שאכל ירק או שתה כוס יין מצטרף ואפילו נברך שאכלנו יכולין לומר שהרי שתיה בכלל אכילה ויש ברוצים לומר דהיינו דוקא לזמון עשרה אבל בשלשה לא מצטרפי דהרי לעיל נמי מחמרינן טפי בזירוף שלשה מעשרה ומיהו בירושלמי תני שנים שאכלו פת ואחד ירק מזמנין וכן פסק ר"י בתוספתא והשר מקולי מפרש דאין הלכה כאותה בריתא דירושלמי מדא שהרי מסיק עלה התם מתני' כרבן שמעון בן גמליאל כלומר ורבנן פליגי דלא מצטרפי ואין הלכה כיחיד ועוד דא"כ קשה לרבי יוחנן דאדר' יוחנן דהכא א"ר יוחנן דלעולם אינו מוציא עד שיאכל כזית דגן הא מצטרף שפיר אפי' לא טעם אלא שתיה בעובדא דר"ש בן שטח ובירושלמי קא"ר יוחנן לעולם אין מזמנין עד שיאכל כזית ומשמע אפי' מצטרף אלא ש"מ כאן לעשרה ובירושלמי מיירי בזמון שלשה ולהשלים לעשרה אפי' אינה שנים ושלשה שאם מצטרפין ושתיה בכלל אכילה ולא קפדינן אלא אוכלא דמינכר: **עד שיאכל** כזית דגן. משמע שאם אכל כזית דגן שיכול להוציא אף אחרים שאכלו על השובע ותימה והרי כזית אינו חייב אלא מדרבנן ופטור דאוריתא דהא אמרינן בפרק מי שמתו (ד' כ:) תנא מתרה למי שאשתו ובניו מברכים לו ולא מצי לאחקומי [הא] דשרו לקטן שיכול להוציא אביו אלא בדאכל אביו כזית דאתי קטן דרבנן שהגיע לחינוך ופטור באביו שאינו חייב אלא מדרבנן הא אם אכל אביו כדי שביעה אינו יכול לפטרו ופרש"י דמחויב דרבנן מחויב קרינן ביה אבל קטן

[ו] (ערכין ג.), [ז] (ני' הערוך בלון מקרי' ידיע ע"ש ומלאתי בתוס' סוכה ט:: ד"ה בוגינא דגרסי בוגינא מקטפי' דידע), [ח] מיכא ולאי הוא ר"ת וד' אלו ירק (כ"מ). ויש גורסים ו' דא ו"ה בילקוט וכוה מ"ש בכרי רש"י ד"ה ואיהו: [ועי' לעיל כ"ה ע"ב פתוח מג' כו' שלשה מרבעה כו' תשעה מהו כו' עשרה ולאי לא מיבעי לי. הריטב"ן], [ד] [ע"ז לז:], [ט] [עיין תוס' פסחים קג: ד"ה ביון], [י] [בפמ"ש מהרש"א בת"ש אין זה בנוסח הגמ' אלא רש"י מפרש ע"ש פיפא דקרא ע"ש ועי' תוס' עירובין פה. ד"ה בלר וכו' מ"ש בשם הירושלמי וע"ע מו' ב"ק לב: ד"ה משולם], [יא] [ג' תיבות הללו נראה דטעות הדפוס הוא], [יב] [שבת לח:] מ"ק כה: תענ' יד:], [יג] [קטן פורח כפי' ר"ת ויודע כל"ל], [יד] נ"ל להעתיק.

תורה אור השלם

1. סַלְסְלֶהָ וּתְרוֹמְמֵךְ תְּכַבְּדֵךְ כִּי תְחַבְּקֶנָּה:
משלי ד ח

הגהות הב"ח

(א) גמ' לא שנא ששה (תלא) תו"מ וג"כ רש"י גורס ורי: (ב) שם מיתא דגן וכדתניא רשב"ג אומר עלה והיסב: (ג) רש"י ד"ה עללא גג הס"ל ואח"כ מ"ה ברצין דלעשת מקניה וכו' מקטנותו ואית דגרסי: (ד) ד"ה ואיהו וכו' שהיה קובל. נ"ב נראה שהיה גורס בגמרא ששה ורוי לא קמינעיא לי שהיה מילר על שלא שאל אומו וכ"ל להרש"ל בב"ר פ' ל"ח: (ה) תוס' ד"ה ולית וכו' לומר קטן פורח דמזמנין: (ו) בא"ד אמר ר' יוסי כמה זמנין אכלית:

גליון הש"ס

גמ' אביי ורבא כו'. בגה"ג הגי' ורבא בר רב חנן: רש"י ד"ה עד שיאכל בו' **ההוא אפי'** מדרבנן כו'. וק"ל הא אמרי' שם דאם נשים בברכת המזון דרבנן אין יכולות להוציא לאחרים. ול"ע:

מוסף תוספות

א. בתוס' רי"ש כתב כך. כמה דימנין אכלית עם תחליפא אבא ור' אבינא בר סיסי חביבי.

מוסף רש"י

בוצין. קרא קטנה, כלומר כשהיא קטנה ניכרת אם נגדלת לשנה (דפו"י). **רובא דמינכר.** רוב הנראה לעינים (עי' לז:). **אמר לה.** לתלמידו, **קא חזית דלא מקבל מרות.** דלא מקבלי מרותא, שאין מכירין רבנן שום עיבה שאדם עושה להם (דפו"י ונ"י). **לגרמיה הוא דעבד.** יחיד הוא נדבר ואין אדם כמותו (שבת לח:).

רבינו חננאל

דאמר רב נחמן קטן היודע למי מברכין מזמנין עליו. כגון שנכנס לכלל שלש עשרה שנה ולא הביא שתי שערות, שהוא חשוב כקטן אע"פ שהוא גדול, אם יודע למי מברכין והוא בן י"ג שנה מזמנין עליו. פחות מכאן לא. דבעינן תרוייהו יודע למי מברכים ושיהא פורח תחלת גידול שערות. ודוקא לזימון אבל בתפלה לא איירי. ושלש שאכלו ירק ושבעה דגן דהוו להו **רובא** דמינכר מצטרפין **לברך לאלהינו ובלבד שיברך מי שיאכל דגן.** [ודוקא לאצטרופי לבי עשרה אבל לבי תלתא אינו מצטרף עד שיאכל כזית דגן]. **שמעון בן שטח דעבד לגרמיה הוא דעבד.** פירוש, כירך להוציא עצמו ולא ליאני וחבריו שהם הוי צדוקין.

רב נסים גאון

ינאי מלכא כריך ריפתא ולא הוה ליה אינש דמברוך ליה אמרה ליה דביתהו השתא דקטלת לכולהו רבנן מאן מברך לך. איתא מיפרשי ומיבררא במס' קדושין בפ' האומר לחברו (דף סז) שנתגלגלה (ותעה) [הרעה] ע"י אלעזר בן פוערה וע"י יהודה בן גדידה ויהרגו כל חכמי ישראל והיה העולם משתומם עד שבא שמעון בן שטח והחזיר את התורה לישונה ובמס' סוטה בפ' עגלה ערופה (ד' מז) אמרי' כד קטל ינאי מלכא לרבנן אטמינהו אחתי' לשמעון בן שטח ואיתא נמי בפ' כל ישראל יש להם חלק (דף קז) ובתלמוד א"י דהאי פיוקא אמרי' ש' נזירים עלו בימי שמעון בן שטח ק"נ מהן מצאו להן פתח וק"נ לא מצאו להן פתח שלח שמעון בן שטח לגבי ינאי מלכא אמר ליה אית הכא שלש מאות נזירין ואינון בעיין תשע מאה קורבנין הב לי פלגא מן דידך ואנא יהיב פלגא מן דידי שלח ליה ת"נ אזל לישנא בישא ואמר ליה דלא יהב ליה מן דילוה כלום שמע ינאי מלכא וכעס דחיל שמעון בן שטח וערק בתר יומין סלקין בני נשי דרבנין מן מלכותיה דפרס לגבי ינאי מלכא מדאכלין אמרין נהירין אנן דהוה הכא [חד גבר סב וכו'] ועיקרה דמילתא בבראשית דר' הושעיא בפרשת וירא יעקב כי יש שבר במצרים דקשיא הא אדאית בגמ' דידן כי אפשר שתכף זה המעשה זה הכעס שנפל בלבו של ינאי המלך על ר' שמעון בן שטח אירע זה המעשה הנזכר וזהו שנאמר בו נזדקה בו מינות ויהרגו כל חכמי ישראל וכשראה שמעון בן שטח חשש שמא יתאנה עליו ויענישנו על אותו המעשה שהיה והלך ונתחבא עד שקבלה אחותו עליו אמונת שלום מן המלך ואחר כן יצא מהמחבא ונכנס אצלו וזה ששלח לו מן הנזירין הב פלגא מדידך ואנא יהיב פלגא מדידי אמת היו דבריו כי כמו שעיין בנדריהם וחקרם יפה עד שנתברר לו שאינן קיימין והורה להן שפטורין הם מלהביא קרבן עליהם

ג א מי"י ס"ה מהלכות ברכות הלכה ז סמנ עשין מ טוש"ע או"ח סי' קמט סעיף י:
נא ב ג ד ה מי"י שם הל' ח סמנ שם טוש"ע או"ח סי' קנז שם סעיף ב:
נב ו טוש"ע שם סעיף ד:

כדמפרש באותו המעשה ק"נ מצאו להם פתח היה לו לומר פלגא מדידי כלומר מתורתו והוראתו וזהו צד התירוץ שלו וכבר שאלו המלך בשביל הדבר הזה והחזיר לו תשובה בזה הענין כדאמרינן (שם) אתא עאל יתיב בין מלכא למלכתא אמר ליה אפלית בי אמר ליה לא אפלית בך את מן ממונך ואנא מן אורייתי דכתיב (קהלת ז) כי בצל החכמה בצל הכסף:

נג א ב מיי' פ"ג מהל' ברכות הלכה ל סמג עשין כז טור ש"ע סי' קפז וקפח [וקפט]:
נד ג מיי' שם הלכה ה סמג שם טוש"ע שו"ע סי' קפח סעיף ד ה:
נה ד ה מיי' שם הל' ג [והל' ד] סמג שם טור שו"ע סי' קפז [וש"ע סעיף ג ד וסי' קפח סעיף ג]:

תורה אור השלם

1. וְאָכַלְתָּ וְשָׂבָעְתָּ וּבֵרַכְתָּ אֶת יְיָ אֱלֹהֶיךָ עַל הָאָרֶץ הַטֹּבָה אֲשֶׁר נָתַן לָךְ:
דברים ח י
2. אֶעְבְּרָה נָּא וְאֶרְאֶה אֶת הָאָרֶץ הַטּוֹבָה אֲשֶׁר בְּעֵבֶר הַיַּרְדֵּן הָהָר הַטּוֹב הַזֶּה וְהַלְּבָנוֹן:
דברים ג כה
3. גָּדְלוּ לַיְיָ אִתִּי וּנְרוֹמְמָה שְׁמוֹ יַחְדָּו:
תהלים לד ד
4. וַעֲבַדְתֶּם אֵת יְיָ אֱלֹהֵיכֶם וּבֵרַךְ אֶת לַחְמְךָ וְאֶת מֵימֶיךָ וְהַסִרֹתִי מַחֲלָה מִקִּרְבֶּךָ:
שמות כג כה
5. כִּבְאֹבֶם הָעִיר כֵּן תִּמְצָאוּן אֹתוֹ בְּטֶרֶם יַעֲלֶה הַבָּמָתָה לֶאֱכֹל כִּי לֹא יֹאכַל הָעָם עַד בֹּאוֹ כִּי הוּא יְבָרֵךְ הַזֶּבַח אַחֲרֵי כֵן יֹאכְלוּ הַקְּרֻאִים וְעַתָּה עֲלוּ כִּי אֹתוֹ כָּהַיּוֹם תִּמְצְאוּן אֹתוֹ:
שמואל א ט יג
6. וְלוֹ הָיָה בֵן וְשִׁמוֹ שָׁאוּל בָּחוּר וָטוֹב וְאֵין אִישׁ מִבְּנֵי יִשְׂרָאֵל טוֹב מִמֶּנּוּ מִשִּׁכְמוֹ וָמַעְלָה גָּבֹהַּ מִכָּל הָעָם:
שמואל א ט ב
7. וַיֹּאמֶר יְיָ אֶל מֹשֶׁה עֲלֵה אֵלַי הָהָרָה וְהְיֵה שָׁם וְאֶתְּנָה לְךָ אֶת לֻחֹת הָאֶבֶן וְהַתּוֹרָה וְהַמִּצְוָה אֲשֶׁר כָּתַבְתִּי לְהוֹרֹתָם:
שמות כד יב
8. כִּי לֶקַח טוֹב נָתַתִּי לָכֶם תּוֹרָתִי אַל תַּעֲזֹבוּ:
משלי ד ב

רבינו חננאל

[אמר רב חנא בר יהודה משמיה דרבא הלכתא אכל ירק ושתה כוס של יין מצטרף. להוציא אינו מוציא עד] שיאכל כזית דגן דגן דהלא כו' שמעון בן שטח. ואם עלו והסבו אפילו לא אכל עמהן אלא בציר, (ולא שתה עמהן אלא בציר) ולא שתה עמהם אלא כוס יין מצטרף. ודוקא לעשרה לומר לאלהים, אבל להוציא את הרבים עד שיאכל כזית דגן וכך הלכה. אמר רב נחמן משה תיקן להם לישראל ברכת הזן בשעה שאכלו המן. יהושע תיקן (בונה ירושלים) ברכת הארץ בעת שנכנסו לארץ. דויד ושלמה תיקן בונה ירושלים, דויד תיקן על ישראל עמך ועל ירושלים עירך, הוסיף שלמה על הבית הגדול והקדוש. הטוב והמטיב כיבנה תקנוה, כנגד הרוגי בית תר הטוב שלא הסריחו והמטיב שניתנו לקבורה. תנו רבנן סדר ברכת המזון ראשונה ברכת הזן שנייה ברכת הארץ שלישית בונה ירושלים. כשבת מתחיל בונה ירושלים בנחמה ואומר נחמנו ד"י אלהינו, ומסיים בנחמה ונחמנו בתוכה כי אתה הוא בעל הנחמות ב' א' י"י בונה ירושלים. ואומר קדושת היום כאמצע. פירוש קדושת היום רצה והחליצנו כול'. וחכמים אומרים אינו אומרה לקדושת היום אלא בבונה ירושלים כלבד, ואמרינן חכמים היינו תנא קמא. תנו רבנן מנין לברכת המזון מן התורה שנאמר ואכלת ושבעת וברכת הזן, את י"י אלהיך זו ברכת המזון, על הארץ זו ברכת הארץ, הטובה זו ברכת בונה ירושלים, אשר נתן לך זו ברכת הטוב והמטיב. אין לי אלא לאחריה לפניה מנין קל וחומר כול'. תניא כל שלא אמר ארץ חמדה טוכה ורחבה לא יצא ידי חובתו. וצריך נמי למימר בה ברית ותורה, ולהקדים ברית לתורה, שהתורה ניתנה בשלש בריתות בלבד, שנאמר ויאמר הנה אנכי כרת ברית וגו', וכתיב כי על פי הדברים האלה כרתי (אתך) ברית [אתך] ואת ישראל, וכתיב כמכתב הראשון, את דברי הברית.

קטן שהגיע לחינוך לא מיקרי מחויב דרבנן דאביו חייב לחנכו אבל עליו אין שום חיוב וקשה לפירושו מכל מקום כיון שאינו מן התורה אינו מוציא אחרים שמחויבים ועוד דוחק לומר בקטן שהגיע לחינוך קרי אינו מחויב מדרבנן דאם אינו מחויב אפילו מדרבנן אם כן אינו פוטר את אביו ובה"ג פירש דאחד שאכל כזית אינו יכול להוציא אחרים שאכלו כדי שביעה אלא אחי דרבנן ופוטר דאוריתא אבל כשאין אכלו גם האחרים רק כזית פוטר אותם ולא היא דהא סמכינן אעובדא דינאי וחבריו והם אכלו כדי שביעה ואפילו הכי קא חזינן דקא פטר להו שמעון בן שטח אלא נראה לחלק דקטן שאינו בר חיוב כלל דאוריתא אפילו אכל כדי שביעה הלכך אינו מחויב בדבר קרינן ביה ולכך לא מפיק ליה מי אכל שיעורא דאוריתא אבל גדול שהוא בר חיובא מן התורה כי אכל כדי שביעה מחויב בדבר קרינן ביה אפילו לא אכל כלל כדאמרי' בראש השנה (פ"ג ד' כט.) כל הברכות אף על פי שיצא מוציא חוץ מברכת המזון וברכת היין והיינו טעמא דכל ישראל ערבין אז זה בזה והוא הדין בברכת המזון אף ע"פ שיצא מוציא כדפרישית וכזית דגן אינו צריך אלא שיוכל לומר שאכלנו משלו: **מתחיל** בנחמה. פי' הקונטרס לאו דוק' מתחיל בנחמה ומסיים אלא כלומר דאין צריך להזכיר של שבת לא בפתיחה ולא בנחמה אלא בחתימה אבל מתחיל ומסיים בנחמת ירושלים כמו בחול שאומר רחם וחותם בבונה ירושלים וש"מ שמתחילין בנחמנו וחותמים בנחמת ציון עירך ובבנין ירושלים וגותמים טעם לדבריהם דרחם הוי לשון תחנה ואין אומרים תחנונים בשבת אבל נחם אינו לשון תחנונים אלא כמו והנחם על הרעה לעמך (שמות לב) ולא הגיעה דהכל משמע לשון תחנונים ואין להקפיד אפילו אי הוי לשון בקשה כדאמר בירושלמי דשבת בפרק אלו קשרים מהו לומר רועינו זוננו פרנסנו בשבת א"ל עופים ברכות כך הוא: ומנהג שעות הוא המשנה ברכה של חול: **ברית** ותורה. אין צריך להזכיר ברית ותורה ומיים ומזון דדי להזכיר על בריתך שחתמת בבשרנו ועל תורתך שלמדתנו וכו' דהיינו ברית ותורה והגמרא לסימנא בעלמא נקטיה:

מאן

טבל עמהם אלא בציר ולא אכל עמהם אלא גרוגרת אחת מצטרף ולהוציא את הרבים ידי חובתם אינו מוציא עד שיאכל כזית דגן אמר רב חנא בר יהודה משמיה דרבא הלכתא אכל עלה ירק ושתה כוס של יין מצטרף להוציא אינו מוציא עד שיאכל כזית דגן אמר רב נחמן [א]משה תקן לישראל ברכת הזן בשעה שירד להם מן [ב]יהושע תקן להם ברכת הארץ [ג] כיון שנכנסו לארץ דוד ושלמה תקנו בונה ירושלים דוד תקן על ישראל עמך ועל ירושלים עירך ושלמה תקן על הבית הגדול והקדוש הטוב והמטיב ביבנה תקנוה בנגד הרוגי ביתר דאמר רב מתנא [ד]אותו היום שניתנו הרוגי ביתר לקבורה תקנו ביבנה הטוב והמטיב הטוב שלא הסריחו והמטיב שניתנו לקבורה: תנו רבנן [ה]סדר ברכת המזון כך היא ברכה ראשונה ברכת הזן שניה ברכת הארץ שלישית בונה ירושלים רביעית הטוב והמטיב [ו]ובשבת מתחיל בנחמה ומסיים בנחמה ואומר קדושת היום באמצע רבי אליעזר אומר רצה לאומרה בנחמה אומרה בברכת הארץ אומרה בברכה שתקנו חכמים ביבנה אומרה וחכמים אומרים אינו אומרה אלא בנחמה בלבד חכמים היינו תנא קמא איכא ביניהיו דיעבד: [ז]תנו רבנן מנין לברכת המזון מן התורה שנאמר [1]ואכלת ושבעת [א] וברכת [ח]זו ברכת הזן את ה' אלהיך זו ברכת הזמון על הארץ זו ברכת הארץ הטובה זו בונה ירושלים וכן הוא אומר [2]ההר הטוב הזה והלבנון אשר נתן לך זו הטוב והמטיב אין לי אלא לאחריו לפניו מנין אמרת קל וחומר [ט]כשהוא שבע מברך כשהוא רעב לא כל שכן [ב] רבי אומר [אינו צריך] ואכלת ושבעת וברכת [ג] זו ברכת הזן אבל ברכת הזמון [3]מגדלו לה' אתי נפקא על הארץ זו ברכת הארץ הטובה זו בונה ירושלים וכן הוא אומר ההר הטוב הזה והלבנון הטוב והמטיב ביבנה תקנוה אין לי אלא לאחריו לפניו מנין תלמוד לומר אשר נתן לך משנתן לך רבי יצחק אומר אינו צריך הרי הוא אומר [4]וברך את לחמך ואת מימיך אל תקרי וברך אלא וברך ואימתי קרוי לחם קודם שיאכלנו ר' נתן אומר אינו צריך הרי הוא אומר [5]כבאכם העיר כן תמצאון אותו בטרם יעלה הבמתה לאכול כי לא יאכל העם עד באו כי הוא יברך הזבח אחרי כן יאכלו הקרואים וכל כך למה לפי שהנשים דברניות הן ושמואל אמר כדי להסתכל ביפיו של שאול דכתיב [6]משכמו ומעלה גבוה מכל העם ורבי יוחנן אמר לפי שאין מלכות נוגעת בחברתה אפי' כמלא [ט]נימא ואין לי אלא ברכת המזון ברכת התורה מנין אמר ר' ישמעאל ק"ו על חיי שעה מברך על חיי עוה"ב לא כ"ש רבי חייא בר נחמני תלמידו של רבי ישמעאל אומר משום רבי ישמעאל אינו צריך הרי הוא אומר [1]על הארץ הטובה אשר נתן לך ולהלן הוא אומר [7]ואתנה לך את לחות האבן והתורה והמצוה וגו' ר"מ אומר [י]מנין שכשם שמברך על הטובה כך מברך על הרעה ת"ל אשר נתן לך ה' אלהיך [כ] דיינך בכל דין שדנך בין מדה טובה ובין מדה פורענות רבי יהודה בן בתירה אומר אינו צריך הרי הוא אומר טובה הטובה [יא]טובה זו תורה וכן הוא אומר [8]כי לקח טוב נתתי לכם הטובה זו בנין ירושלים וכן הוא אומר ההר הטוב הזה והלבנון: תניא רבי אליעזר אומר [יב]כל שלא אמר ארץ חמדה טובה ורחבה בברכת הארץ ומלכות בית דוד בבונה ירושלים לא יצא ידי חובתו נחום הזקן אומר צריך שיזכור בה ברית רבי יוסי אומר צריך שיזכור בה תורה פלימו אומר [יג]צריך שיקדים ברית לתורה שזו נתנה בשלש בריתות וזן

וכשבא מתחיל בנחמה. כלומר אינו צריך לא לסיים ולא להתחיל בשל שבת אלא מתחיל ומסיים בנחמה. בנין ירושלים קרי נחמה כל היכי דמתחיל בין רחם בין נחמנו: **בברכה שפקנו חכמים.** בהטוב והמטיב: **איכא ביניהיו דיעבד.** לרבנן בתרלמי מהדרינן ליה: בדתנא קמא גרסינן **אשר נתן לך זו הטוב והמטיב.** ולא גרסינן ביבנה תקנוה אלא בדרבי (ג): **כשסוף שבע.** מצוה לברך ולהודות על שבעו: **כשהוא רעב.** והוא לא להפיק את רעבו ע"י ברייתו של הקב"ה לא כל שכן שזה צריך לברך להקב"ה יותר: **אינו צריך.** לק"ו זה (ד). ולא גרסי' בדרבי אשר נתן לך זה הטוב והמטיב: **אלא וברך את לחמך.** ברך על לחמך: **כי הוא יברך הזבח ואחרי כן יאכלו הקרואים.** למדך שטעון לברך לפני אכילה. על הזבח הוא אומר ברוך אשר קדשנו במצותיו וצונו לאכול את הזבח(ה) והיכן צונו והבשר תאכל (דברים יב): **וכל כך למה.** היו מתריסות בדבריהן: **שאין מלכות נוגעת בחברתה.** לפי ששמואל היה מנהיג את ישראל ושאול היה נוטל את השדרה משדבר שמואל אליו ואורך דברים עכב לפי שעה: **כין מדה טובה.** המורה מדה טובה היא: **ומלכות בית דוד בבונה ירושלים.** שעל ידו נתקדשה ירושלים: **צריך שיזכור בה ברית.** בברכת הארץ שע"י ברית נתנה לאברהם בפרשת מילה (בראשית יז) ונתתי לך ולזרעך אחריך את ארץ מגריך: **צריך שיזכור בה תורה.** שלא בזכות התורה והמצות ירשו את הארץ שנאמר למען תחיון ורביתם ובאתם וירשתם את הארץ (דברים ח): **צריך שיקדים ברית לתורה.** כגון על בריתך שחתמת בבשרנו ועל תורתך שלמדתנו ועל מיים שחוננתנו: **תורה נתנה בשלש בריתות.** בשלשה מקומות נתנה התורה לישראל (ה) בסיני בחלה מועד ובהר גרזים ובערבות מואב ובכל אחד נכרתה ברית כדתניא במסכת סוטה (דף לז.) אלוה בכלל ואלוה בפרט וכו' וכן בחלה מועד שנא' (דברים כח) אלה דברי הברית אשר צוה ה' את משה לכרות את בני ישראל בארץ מואב מלבד הברית אשר כרת אתם בחורב וכתיב (שם כט) ושמרתם את דברי הברית וגו': מילה

ו) תענית לא. ס"ב כתיב קכח.; ז) מכילתא פ' בא [תוספתא רפ"ו ע"ש לעיל כח.]. ג) [יתכן להיות זו ברכת הזימון אם ה' אלהיך זו ברכת הזן וכן הפמיקו תוס' לעיל מו. ד"ה עד היכן], ד) [לעיל לה.]. ה) [שבת ל. מ"ק כח. יומא לח: תענית ה:]. ו) [לקמן כד., ז) [לעיל ה. וש"נ], ח) [תוספתא ספחים סוף י"].

הגהות הב"ח

(ה) גב' ברכת המזון בשעה שנכנסו: (ב) שם ה' אלהיך אשר נתן לך: (ג) רש"י ד"ה בדתנא קמא כו' אלא בדרבי ולא גרסינן בדרבי אשר נתן לך זה הטוב והמטיב הם"ד: (ד) ד"ה אינו צריך לק"ו זה הם"ד ואח"כ מ"ה אלא: (ה) ד"ה מורה נתנה וכו' בסיני. כ"כ תנאי פליגי התם לאד תנא מוציא הר הר גרזים והר עיבל ומכנים אהל מועד ולאידך תנא הר סיני ואהל מועד מדא הוא דכלנות נאמרו בסיני ופרשות באהל מועד וע"ש בפ' אלו נאמרים דף לז.:

גליון הש"ם

גמ' והושק תקן. עיין תוס"ד מ"ב (ענין קמא):

הגהות הגר"א

[א] גמ' וברכת זו ברכת המזון אם ה' אלהיך ה' בכל' הזן. כל"ל: [ב] שם כשהוא רעב לא כ"ש דבכי ר' שמעון אל' ר' עקיבא אומר. כל"ל (וע' בירוש'): [ג] שם וברכת. נ"ב אם ה' אלהיך:

מוסף תוספות

א. בתוס' רי"ש הוסיף. אבל ברכת הלחם וברכת היין הן מטעם שרוצים ליהנות ואסור ליהנות מן העולם"ז בלא ברכה ולכך לא יצא אא"כ צריך לה המברך. ב. בתוס' רי"ש הוסיף. וכ"ש רחם שאינו כ"כ לשון תפלה יותר מנחם.

מוסף רש"י

הרוגי ביתר. בפרק הניזקין (נז.) תקנו ביבנה הטוב והמטיב. ברכת הטוב והמטיב שבברכת המזון תקנו בשומו היום, דמן התורה אינה אלא אלא לשונות כדגמקא לן מהאי קרא וברכת את ה' אלהיך על האדמה וגו' (דשב"ם ב"ב קבא.). ובשבת מתחיל בנחמה ומסיים בנחמה. כלומר אינו צריך לא להתחיל ולא לסיים בשל שבת (כת"י). איכא ביניהיו דיעבד. דסבי משמע מצוה לומר קדושת היום בחמצע ומ"מ אין אומרה אלא בנחמה בלבד, אמילו דיעבד נמי לא (כת"י). ואכלת ושבעת וברכת זו ברכת הזן. דקאי אאכלת ושבעת דעליו כלומר אאכילתך ומשביעתך ברכהו (מ"ר דוד רש"י סי' קט).

רב ניסים גאון

דאמר רב מתנה אותו היום שניתנו הרוגי ביתר

לקבורה תיקנו הטוב והמטיב. בסוף מסכת תענית (דף כז) שנינו אמר רבן שמעון בן גמליאל לא היו ימים טובים לישראל כחמשה עשר באב ואמרי' בגמ' רב מתנה אמר יום שניתנו הרוגי ביתר בו לקבורה הודיענו רב מתנה כי הדבר שגרם לעשות את יום ט"ו באב בשמחה היא קבורת אלו ההרוגים ואיתא למעשה דביתר וכמה נהרגו בה והיאך נתגלגל הדבר מפרש במסכת גיטין בפרק הניזקין (דף נז) ובגמ' דסוף תענית דבני מערבא: שזו ניתנה בג' בריתות. הכין מפרש בספרי (פרשת ראה) כנגד ג' בריתות שכרת הקב"ה עם ישראל אחד בחורב ואחד בערבות מואב ואחד בהר גרזים ובהר עיבל וכמס' סוטה בפ'

מילה נפנה כי"ג בריפות. [1]נפרשת מילה שנתנה לאברהם אבינו הם כתובים[1]: **פחלה וסוף.** [2]נודה ה' אלהינו ועל כולם ה' אלהינו אנו מודים לך: **מ"ד נריכה מלכות קסבר דרבנן.** הלכך לאו ברכה הסמוכה לחברתה היא שאינה מברכת האלך: **ומ"ד אינה נריכה מלכות קסבר דאורייתא היא.**

וזו נתנה בי"ג בריתות ר' [6]אבא אומר [1]צריך שיאמר בה הודאה תחלה וסוף והפוחת לא יפחות מא' וכל הפוחת מא' הרי זה מגונה וכל החותם מנחיל ארצות בברכת הארץ ומושיע את ישראל בבונה ירושלים הרי זה בור [2]וכל שאינו אומר ברית ותורה בברכת הארץ ומלכות בית דוד בבונה ירושלים לא יצא ידי חובתו מסייע ליה לר' אילעא דא"ר אילעא א"ר יעקב בר אחא משום רבינו כל שלא אמר ברית ותורה בברכת הארץ ומלכות בית דוד בבונה ירושלים לא יצא ידי חובתו פליגי בה אבא יוסי בן דוסתאי ורבנן חד אמר הטוב והמטיב צריכה וחד אמר אינה צריכה מלכות מאן דאמר צריכה מלכות קסבר דרבנן ומאן דאמר אינה צריכה מלכות [3]קסבר דאורייתא: ת"ר מהו חותם בבנין ירושלים רבי יוסי בר' יהודה אומר מושיע ישראל מושיע ישראל אין בנין ירושלים לא אלא אימא אף מושיע ישראל. רבה בר רב הונא איקלע לבי ריש גלותא פתח בחדא וסיים בתרתי אמר רב חסדא גבורתא למחתם בתרתי [4]והתניא רבי אומר אין חותמין בשתים גופא רבי אומר אין חותמין בשתים איתיביה לוי לרבי [5]על הארץ ועל המזון ארץ דמפקא מזון על הארץ ועל הפירות ארץ דמפקא פירות מקדש ישראל והזמנים ישראל דקדשינהו לזמנים מקדש ישראל וראשי חדשים ישראל דקדשינהו לראשי חדשים מקדש [6]השבת וישראל והזמנים חוץ מזו ומאי שנא הכא חדא היא התם תרתי כל חדא וחדא באפי נפשה וטעמא מאי אין חותמין בשתים לפי [7]שאין עושין מצות חבילות חבילות מאי הוי עלה א"ר ששת פתח ברחם על עמך ישראל חותם במושיע ישראל פתח ברחם על ירושלים חותם בבונה ירושלים ורב נחמן אמר [1]אפי' פתח ברחם על ישראל חותם בבונה ירושלים משום שנאמר [2]בונה ירושלים ה' נדחי ישראל יכנס אימתי בונה ירושלים ה' בזמן שנדחי ישראל יכנס אמר ליה רבי זירא לרב חסדא ניתי מר ונתני אמר ליה ברכת מזונא לא גמרינא ותנויי מתניג' אמר ליה מאי האי אמר ליה דאקלעי לבי ריש גלותא ובריכי ברכת מזונא וזקפי רב ששת לקועיה עלי כחויא ואמאי דלא אמרי לא ברית ולא תורה ולא מלכות ואמאי לא אמרת כדרב חננאל אמר רב דאמר רב חננאל אמר רב לא אמר ברית ותורה ומלכות יצא ברית לפי שאינה בנשים תורה ומלכות לפי שאינן לא בנשים ולא בעבדים ואת שבקת כל הני תנאי ואמוראי ועבדת כרב: [3]אמר רבה בב"ח א"ר יוחנן הטוב והמטיב צריכה מלכות מאי קמ"ל [4]כל ברכה שאין בה מלכות לא שמה ברכה והא א"ר יוחנן חדא זימנא א"ר זירא לומר שצריכה שתי מלכיות חדא דידה וחדא דבונה ירושלים אי הכי נבעי תלת חדא דידה וחדא דבונה ירושלים וחדא דברכת הארץ אלא ברכת הארץ מאי טעמא לא משום דהויא לה ברכה הסמוכה לחברתה בונה ירושלים נמי לא תבעי דהויא לה ברכה הסמוכה לחברתה ה"ה דאפילו בונה ירושלים נמי לא בעיא אלא איידי דאמר מלכות בית דוד לאו אורח ארעא דלא אמר מלכות שמים רב פפא אמר הכי קאמר [5]צריכה שתי מלכיות לבר מדידה יתיב רבי זירא אחורי דרב גידל ויתיב רב גידל קמיה דרב הונא ויתיב וקאמר [6]טעה ולא הזכיר של שבת אומר ברוך שנתן שבתות למנוחה לעמו ישראל באהבה לאות ולברית ברוך מקדש השבת אמר ליה מאן אמרה רב הדר יתיב וקאמר [7]טעה ולא הזכיר של יום טוב אומר ברוך שנתן ימים טובים לעמו ישראל לשמחה ולזכרון ברוך מקדש ישראל והזמנים א"ל מאן אמרה רב הדר יתיב וקאמר [8]טעה ולא הזכיר של ראש חודש אומר ברוך שנתן ראשי חדשים לעמו ישראל לזכרון ולא ידענא אי אמר בה שמחה אי לא אמר בה שמחה אי חתים בה אי לא חתים בה אי דידיה אי דרביה גידל בר מניומי הוה קאי קמיה דרב נחמן טעה רב נחמן והדר

מאן דאמר אינה צריכה מלכות קסבר דאורייתא. הקשה רש"י הוא"ל והיא דאורייתא אמאי פותחת בברוך הא סמוכה היא ומיכן דקלרה היא והיא הודאה בעלמא כברכת פירות וכברכת מצות ומיתה אמאי שינו אותה יותר משאר ברכות הסמוכות שאותמות ולא פותחות הוא"ל ודאורייתא היא היה לנו להתרץ בה ולחתום בברוך ולא לשנות משאר סמוכות וי"ל דאין ה"נ ולמאן דאית ליה שהיא דאורייתא היה חותם ולא פותח וכן איתא בתוספתא [פ"א] בהדיא ר' יוסי הגלילי היה מתרץ בה וחותם[8] ומיהו אגן קי"ל שהיא מדרבנן ולכך צריכה מלכות כדאמר צריכה שתי מלכיות בר מדידה: **לומר** שצריכה ב' מלכיות בר מדידה. מדא דבונה ירושלים דלאו אורח ארעא וכו' וגם בה אין יכולין לומר מלכות דהא סמוכה היא ע"כ אומרה בהטוב והמטיב והוא"ל ואמר בה מלכות דבונה ירושלים דלאו אורח ארעא וכו' אמר נמי דברכת האלך אע"פ שהיא סמוכה לחברתה הוא"ל ולא נתקנו בזה אמר זה דיהושע תקן ברכת האלך ומשה תקן ברכת הזן מש"ה נקט מלכות דלא הוי סמוכות ומיהו אגן הוא"ל ונתקנו על הסדר אין אנו פותחין בברוך ויש שנוהגין לומר בבונה ירושלים מלכות: **ברוך** שנתן שבתות למנוחה וכו'. וא"ת והא סמוכה היא וי"ל הוא"ל ולא נתקנה אם לא לאומרה לפרקים כשאכמ דלה והחליפנו אין זה קרוי סמוכה ולריך פתיחה בברוך ובברכות של י"ח ברכות כולם סמוכות לברכתו אל מי וקיים אי נמי אלהי אבותיהם היינו מלכות [9]כדאמרינן (לעיל ד' ז:) משגברת העולם לא היה אדם שקראו להקב"ה אדון עד שבא אברהם וקראו אדון שנא' אדני אלהים מה תתן לי (בראשית טו) ואם הוא י"ט כולל ואומר ברוך שנתן שבתות למנוחה וי"ט לעמו ישראל לשמחה וכן כי מקלע שבת ור"ח:

אלהי

נו א מיי' פ"ב מהל' ברכות הלכה ג סמג עשין כז טור ומ"ח סי' קפז:
נז ב מיי' שם והלכה ד סמג שם טוש"ע שם סעיף ג ד ומי' קפח סעיף ג:
נח ג מיי' שם הלכה ג סמג שם טור ומ"ח סימן קפז:
נט ד מיי' שם הל' ד סמג שם טוש"ע ומ"ח סי' קפח סעיף ד:
ס ה מיי' שם הלכה ז סמג שם טוש"ע ומ"ח סי' קפט סעיף א:
סא ו ז מיי' שם הל' יב סמג שם טוש"ע ומ"ח סי' קפח סעיף ו:
סב ח מיי' שם הל' יג טוש"ע שם סעיף ז [ומי' תכד]:

מוסף תוספות

א. בתוס' רי"ש הוסיף, משמע שהיה סובר הטוב והמטיב דאורייתא ולכך היה חותם בה והיה עושה אותה ברכה ארוכה ומסתמא לא היה פותח בה בברוך שאם היה סובר דרבנן למה היה לו להאריך בה.

רבינו ניסים

ואלו נאמרין בכל לשון שנינו הפכו פניהם כלפי הר גרזים כו' (דף לו) תנו רבנן ברוך בכלל ברוך בפרט וכן בסיני וכן בערבות מואב שנא' (דברים נח) אלה דברי הברית אשר צוה ה' את משה וגו' מלבד הברית אשר כרת אתם בחורב וכתיב (שם נט) ושמרתם את דברי הברית הזאת ואדונינו האי גאון ז"ל כתב בפירושו דברכות הכי ג' דתורה מפרשי רבנן האמורין בלוחות שניות (שמות לד) הנה אנכי כורת ברית (שם פסוק כז) כרתי אתך ברית (בחורב) (שם פסוק כח) ויכתוב על הלוחות כמכתב הראשון את דברי הברית:

רבינו חננאל (המשך)

לעצמה שהיא התחילה והיא ברכה בפני עצמה, וקיימא לן כר' (יהודה) [ויחנן] דאמר כל ברכה שאין בה מלכיות אינה ברכה. והדא לבונה ירושלים [והדא לברכת הארץ]. וכך תקינו לברך ב' א' יו"י אמ"ה אבינו מלכנו קדוש יעקב [המלך] הטוב והמטיב וכו'. הנה מלכנו קדוש יעקב מלכות אחת, המלך הטוב והמטיב מלכות אחרת. נמצאו בה ג' מלכיות חוץ מן הראשונה שפתח בה ב' א' יו"י אמ"ה. **הא** [דאמר] רב פפא שתי מלכיות בר מדידה. לא פריש מאי טעמא צריך שתים. ויש מי שאומר אחת לבונה ירושלים ואחת לברכת הארץ שהן ברכות סמוכות לחבירתה, וכיון שלא פתח בהן בברוך לא הזכיר מלכיות, לפיכך צריך הטוב והמטיב שתי מלכיות בר מדידה, אבל הזן הרי פתח בו בברוך והזכיר בה מלכות, לפיכך אין צריכה מלכות אחרת. וכן תקנת כל הברכות כל ברכה שהיא תחלה כגון ברכת יוצר אור, פותחין בברוך, מזכיר בה ב' א' יו"י יוצר אור וכו'. אהבת עולם סמוכה היא אין פותחין בה בברוך. וכן אמת ויציב. אבות פותחין בה בברוך ומזכיר בה מלך מושיע ומגן הרי מלכות, אבל שאר כל הברכות שבתפלת י"ח אין פותחין בהן בברוך, שכל אחת סמוכה לחברתה היא. ופירש בתלמוד ארץ ישראל אם היתה ברכה סמוכה לחברתה כגון קרית שמע ותפלה אין פותחין בהן בברוך. הדר יתיב וקאמר טעה ולא הזכיר של ראש חדש אומר ברוך שנתן ראשי חדשים לעמו ישראל לזכרון:

מסורת הש"ס

ו) [הך תנא (זה) הוא רב ונקלא בשמו רבי אבא עי' ערוך ערך רבי, ב) [לעיל מו.], ג) [בעה"ת], ד) [בפסחים קב: סוטה ח. מעתה דבעינן שיהא לנו פרי למצוה אחת ולא יפיה עצמו הימנה כ"כ תוס' מ"ק מ: ד"ה לפי וכו'], ה) [לעיל יב. מ:], ו) [עי' תוי"ט נדרים פ"ג מי"ח ד"ה שנכתבו], ז) [בראשית יז], ח) בד"א הגי' נתק, ט) ס"ל אינו, י) [ומי' תוס' לעיל מ: ד"ה אמר אביי],

תורה אור השלם

1. בונה ירושלם יי נדחי ישראל יכנס:
תהלים קמז ב

הגהות הב"ח

(א) רש"י ד"ה ומ"ד אינה וכו' אחת היא ואין בה הפסקה. נ"ב ע"ל בפרש"י דף מו סוף ע"א:

גליון הש"ם

גמ' והתניא ר' אומר אין חותכין בשתים. עי' פסחים דף קד ע"ב תוס' ד"ה ולא הלכתא. שם ארבב"ח אר"י הטוב והמטיב צריכה מלכות **מאי קס"ל.** ק"ל הא לעיל פליגי בזה בן דוסתאי ורבנן ול"ע [עי' רשב"א]: **רש"י** ד"ה ומ"ד א"צ מלכות וכו'. ומיהו פותח בה בברוך **לפי** שפתיחתה היא חתימתה. עיין לעיל דף מו ע"א תדע דהטוב והמטיב לאו דאורייתא ושם לא מזכר מלכות בברייתא ול"ע:

מוסף רש"י

שאין עושין מצות חבילות חבילות. שנעלה כמי שהיו עליו למשאלו וממהר לפרק משלו (סוטה ח:). לקוביה. לגורל (ב"ק נה. ע"ז כט.).

רבינו חננאל

ובריתא מילה ניתנה בי"ג בריתות, וכולן מפורשות בפרשת ויהי אברם. רב אבה אמר צריך שיאמר בה הודאה תחילה וסוף, תחילה נודה לך ובסוף ועל כולם י"י אלהינו אנו מודים לך. ואמר רבינו הגאון ז"ל דלישנא דייקא מפומא דרבואתא רב אבא בשלש מקומות, חדא הא, איידך בהאשה שנפלו לה נכסים רב אבא אמר שאלתי את סמכוס, ובשבת כר' אליעזר אם לא הביא הכלי, רב אבא אמר הטבילה ואחר כך ילדה זה הוא יליד בית שנמול לשמנה, וכל מי שלא אמר הודאה הרי זה מגונה. וכל מי שלא אמר ארץ חמדה טובה ורחבה ברית ותורה והקדים ברית לתורה בברכת הארץ לא יצא ידי חובתו. וכל מי שלא אמר מלכות בית דויד בבונה ירושלים לא יצא. אסיקנה אין חותמין בשתים חוץ [מ]מקדש השבת וישראל וראשי חדשים. ומותבינן והא חתמינן על הארץ ועל המזון. ומשנינן ארץ שמוציאה מזון, כלומר אחת היא. וכן על הארץ ועל הפירות ארץ שמוציאה פירות. ואפילו פתח רחם על ישראל עמך, חתים בבונה ירושלים. רב חייסדא עשה כרב (זירא) דלא הוה אמר לא ברית שאינה [בנשים] ולא מלכות ולא תורה שאינה לא בנשים ולא בעבדים, ומתניה רב ששת לחוטמיה עליה בי חייוא. אמר ליה ר' זירא לרב חייסדא שבקת לכולהו תנאי ולכולהו אמוראי ועבדת כרב. רב פפא אמר צריכה שתי מלכיות לבר מדידה. תקינו לומר שתי מלכיות בהטוב, והמה אחת

עין משפט נר מצוה

מסורת הש"ס

מילה נפנה כי"ג בריפות. [1]נפרשת מילה שנתנה לאברהם אבינו הם כתובים[1]: **פחלה וסוף.** [2]נודה ה' אלהינו ועל כולם ה' אלהינו אנו מודים לך: **מ"ד נריכה מלכות קסבר דרבנן.** הלכך לאו ברכה הסמוכה לחברתה היא שאינה מברכת האלך: **ומ"ד אינה נריכה מלכות קסבר דאורייתא היא.**

ומברכת האלך היא כדאמר לעיל (ד' מח:) אשר נתן לך זה הטוב והמטיב והוא לה ברכה הסמוכה לחברתה. [3]ומיהו פותח בה בברוך לפי שפתיחתה היא חתימתה שכולה הודאה אחת היא ואינה (א) הפסקה ודומה לברכת הפירות והמצות: **בונה ירושלים לא.** בתמיה אם חתם בונה ירושלים לאו חתימה היא הלא עיקר ברכה דירושלים היא: **אלא אימא אף מושיע.** אם לא לחתום מושיע ישראל ולא חתם בונה ירושלים יצא שבשעת ישראל היא בנין ירושלים: **פתח בחדא.** כשהתחיל בברכה לא אמר רחם ה' על ישראל עמך ועל ירושלים עירך אלא אחת מהן וכשחתם חתם בשתים מושיע ישראל ובונה ירושלים: **אין חותמין בשתים.** שדומין לעושין מצות חבילות כי היכי דאמר (פסחים קב:) אין אומר ג' קדושות על כוס אחד: **מקדש השבת וישראל והזמנים.** והכא ליכא למימר ישראל מקדשי לשבת וחמנים דאילו זמנים מלוין בג"ד לקדש חדשים ע"פ הראייה אבל שבת קדישא וקיימא: **חוץ מזו ומ"ש הכא חדא היא.** אין כאן אלא ברכת מקדש שמברך להקב"ה שמקדש השבת והזמנים אבל מושיע ישראל ובונה ירושלים תרתי מילי ניהו ואין כוללים ג' דברים בברכה אחת. ולא גרס הא בהא תליא. ובה"ג גרס הכי חוץ מזו ומ"ש הני תרתי קדושי ניהו ומודה רבי דחתמינן בהו בשתים אבל נחמה חדא מילתא היא ובחדא בעי למחתם. ואינו נ"ל דא"כ אית ליה לרבי חותמין בשתים והכא ה"ש דהא בהא תליא ולא היה לו לגלול ולומר אין חותמין בשתים ועוד רבי מ' אמרה לאו אנחמה אמרה: **פתח בעל עמך ישראל כו'.** דבעינן חתימה מעין פתיחה: **ור"נ כו'.** בונה ירושלים משועת ישראל היא דכתיב (תהלים קמז) בונה ירושלים ה' ואז נדחי ישראל יכנס: **לאו אורח ארעא דלא אמר מלכות שמים.** בבונה ירושלים הלכך מהדר לה בהטוב והמטיב ב)(ואומר מלך העולם הטוב והמטיב): **שפי מלכיות.** כגון אבינו מלכנו אדירנו בוראנו גואלנו קדושנו קדוש יעקב רועינו רועה ישראל המלך הטוב והמטיב לכל וכו': **לבר מדידה.** שפותחת ברוך אתה ה' אלהינו מלך העולם וכו': **ויתיב רב גידל וקאמר טעה כו' ל"ל.** רב הונא לרב גידל מאן אמרה: **ולא ידענא.** רבי זירא קאמר לה לא ידענא אי אמר רב גידל לזכרון ולשמחה אי לא אמר לשמחה ואי אמרה משמיה דרב אי לא אמרה: **אי חתים בה.** מקדש ישראל ולאשי חדשים אי לא חתים:

והדר

מאן דאמר אינה צריכה מלכות קסבר דאורייתא. הקשה רש"י הוא"ל והיא דאורייתא אמאי פותחת בברוך הא סמוכה היא ומיכן דקלרה היא והיא הודאה בעלמא כברכת פירות וכברכת מצות ומיתה אמאי שינו אותה יותר משאר ברכות הסמוכות שאותמות ולא פותחות הוא"ל ודאורייתא היא היה לנו להתרץ בה ולחתום בברוך ולא לשנות משאר סמוכות וי"ל דאין ה"נ ולמאן דאית ליה שהיא דאורייתא היה חותם ולא פותח וכן איתא בתוספתא [פ"א] בהדיא ר' יוסי הגלילי היה מתרץ בה וחותם[8] ומיהו אגן קי"ל שהיא מדרבנן ולכך צריכה מלכות כדאמר צריכה שתי מלכיות בר מדידה: **לומר** שצריכה ב' מלכיות בר מדידה. מדא דבונה ירושלים דלאו אורח ארעא וכו' וגם בה אין יכולין לומר מלכות דהא סמוכה היא ע"כ אומרה בהטוב והמטיב והוא"ל ואמר בה מלכות דבונה ירושלים דלאו אורח ארעא וכו' אמר נמי דברכת האלך אע"פ שהיא סמוכה לחברתה הוא"ל ולא נתקנו בזה אמר זה דיהושע תקן ברכת האלך ומשה תקן ברכת הזן מש"ה נקט מלכות דלא הוי סמוכות ומיהו אגן הוא"ל ונתקנו על הסדר אין אנו פותחין בברוך ויש שנוהגין לומר בבונה ירושלים מלכות: **ברוך** שנתן שבתות למנוחה וכו'. וא"ת והא סמוכה היא וי"ל הוא"ל ולא נתקנה אם לא לאומרה לפרקים כשאכמ דלה והחליפנו אין זה קרוי סמוכה ולריך פתיחה בברוך ובברכות של י"ח ברכות כולם סמוכות לברכתו אל מי וקיים אי נמי אלהי אבותיהם היינו מלכות [9]כדאמרינן (לעיל ד' ז:) משגברת העולם לא היה אדם שקראו להקב"ה אדון עד שבא אברהם וקראו אדון שנא' אדני אלהים מה תתן לי (בראשית טו) ואם הוא י"ט כולל ואומר ברוך שנתן שבתות למנוחה וי"ט לעמו ישראל לשמחה וכן כי מקלע שבת ור"ח:

אלהי

נו א מיי' פ"ב מהל' ברכות הלכה ג סמג עשין כז טור ומ"ח סי' קפז:
נז ב מיי' שם והלכה ד סמג שם טוש"ע שם סעיף ג ד ומי' קפח סעיף ג:
נח ג מיי' שם הלכה ג סמג שם טור ומ"ח סימן קפז:
נט ד מיי' שם הל' ד סמג שם טוש"ע ומ"ח סי' קפח סעיף ד:
ס ה מיי' שם הלכה ז סמג שם טוש"ע ומ"ח סי' קפט סעיף א:
סא ו ז מיי' שם הל' יב סמג שם טוש"ע ומ"ח סי' קפח סעיף ו:
סב ח מיי' שם הל' יג טוש"ע שם סעיף ז [ומי' תכד]:

אי בעי אכיל ואי בעי לא אכיל. ופ"ת והא הוי ר"ח מיומי דלא להתענות בהון במגילת תענית וי"ל דה"פ אי בעי אכיל ואי בעי לא אכיל פת שחיינו בברכת המזון אבל ביום טוב צריך לאכול פת ותימה דאמרינן בסוכה (פ"ג דף מז.) אי בעי אכיל ואי בעי לא אכיל חוץ מגילה הראשונה דיליף ט"ו ט"ו ממג המלות וי"ל דה"פ שאינו צריך לאכול בסוכה אם לא יהא אבל בשביל יו"ט צריך לאכול ופ"ת מנ"מ אם צריך לאכול בשביל יו"ט או בשביל סוכות [1] ומיהו אומר רבינו יהודה דנפקא מינה כגון שירדו גשמים ואכלו חוץ לסוכה דהשתא אם לכבוד יו"ט שפיר אבל אם בשביל סוכה ביו"ט לשון צריך לחזור ולאכול בסוכה לאחר שיפסקו הגשמים דילפינן ט"ו ט"ו ממג המלות אבל בשאר ימים אינו צריך והא דאמרינן בפרק אלו דברים (פסחים ד' קח:) מר בריה דרבינא הוה יתיב בתעניתא כולה שתא משמע שהיה מתענה ביום טוב מפרש ר"י דבתענית חלום קאמר אבל בשאר תעניות אסור וסעודה שלישית של שבת היה מסופק ר"י דשמא אי בעי לא אכיל אלא מיני תרגימא כדפי' ר"ת כדאמרי' בסעודת סוכה ומיהו בכתובות פרק אע"פ (דף סד:) משיב גבי משרה אשתו על ידי שליש שלש סעודות משל שבת א"כ משמע דכולן שוות ועוד כיון דילפינן [2] ממן אלמא דשוות הן ומיהו אם אכל סעודה רביעית ושכח של שבת לא הדר לרישא דודאי אי בעי לא אכיל הך סעודה רביעית כלל: [3] **עד כמה מזמנין וכו'.** ה"ה ברכת המזון בלא זימון אלא רבותא אשמעינן דאפילו על כזית מזמנין: **אם** עבר צופים. פירש"י בפסחים (פ"ג ד' מט.) מקום ששמו צופים ול"נ דא"כ ה"ל למימר וכמדמו לכל רוח כדאמר התם [שם:] גבי מודעיים ולפניסיו אלא י"ל שאינו מקום וצופים [4] הוי לשון ראיה וה"פ אם הרחיק מירושלים כ"כ שאינו יכול לראות ירושלים שורפו במקומו: **רבי** מאיר סבר ואכלת זו אכילה ואכילה בכזית. ואומר הר"י דהני קראי אסמכתא בעלמא נינהו דמדאורייתא בעינן שביעה גמורה כדאמר פרק מי שמתו (ד' כ:) וכי לא אשא פנים לישראל וכו' וכן אמרינן התם בן מבדרן לאביו ומוקים לה במאן דאכיל שיעורא דרבנן ופירש"י היינו כזית או כביצה ועוד אי כזית או כביצה הוי דאורייתא אחזה שיעור דרבנן. וקי"ל בכזית דלפי מה שמחליף רבי יוחנן קאמר רבי יהודה בכזית ור' מאיר ורבי יהודה הלכה כרבי יהודה וגם לגבי דלא מחליף וי"מ אית ליה עד כזית נראה דהלכה כר"מ בכזית אף על גב דבעלמא [5] ר"מ ורבי יהודה הלכה כרבי יהודה בהא הלכה כר"מ דהא קים ליה ר' יוחנן בשיטתו לעיל [6] דאינו מוציא רביע ידי חובתן עד שיאכל כזית וכן לעיל [7] גבי שאכל כזית מליח וכן פסק בה"ג ור"ת ושאלתות [8] ולענין שתיה אומר ר"י דיש להחמיר ולברך עליו דאפילו בפחות ממלא לוגמיו אף על גב דלענין יום הכפורים ליתא לא לפיכן מינה לענין ברכה תדע דלענין ברכת המזון בכזית ולענין יום הכפורים עד דהוי דוקא [9] ככותבת: **נברך** אלהינו גרסינן ולא גרסינן נברך לאלהינו בלמ"ד דדוקא גבי שיר והודאה כתיב למ"ד כמו שירו לה' הודו לה' אבל גבי ברכה לא מצינו זה הלשון וכן מפורש בסדר רב עמרם: **אמר** ר"ע מה מצינו בבית הכנסת אחד עשרה וכו'. משמע דרבי יוסי הגלילי מודה בבית הכנסת מדקאמר מה מצינו וכו' כלומר שאתה מודה לי ומאי שנא דפליגי בברכת המזון ומודו בבית הכנסת ויש לומר דודאי לא מלקו בין עשרה למאה בתפלה דאלו נכנסים ואלו יוצאים ולאו אדעתיה דש"ל אבל בברכת המזון שהן קבועין ומעורבין שם יחד אין לטעות בזה שאין יוצאין עד לאחר ברכת המזון: **לעולם** אל יוצא אדם את עצמו מן הכלל. ופריך בירושלמי מן הקורא בתורה ומן המזון שאומר ברכו ומפרש כיון שאומר המברך אין זה מוציא עצמו מן הכלל:

תנן בשלשה והוא אומר ברכו. ס"ד השתא דברכו עדיף משום דברכו היינו זוי לברך את השם אבל נברך אינו אלא נטילת רשות: אלא

והדר לרישא. לתחלת ברכת המזון כדאמרינן (לעיל דף כט:) גבי תפלה עקר את רגליו חוזר לראש התם הוא דאיכא עקירת רגליים אבל הכא סיום הברכה הוא עקירת רגלים: **מי שיצא מירושלים.** לעיל מיניה מייתי ההולך לשמוע את פסקו ומזכר שיש לו ממן בתוך ביתו אם יכול לחזור ולבער ולחזור למקומו יחזור ויבער ואם לאו יבטל בלבו וכן מי שיצא מירושלים ומזכר שיש בידו בשר קודש ונפסל ביציאתו חוץ לחומה: **אם עבר צופים.** מקום שיכול לראות בהמ"ק: **לפני הבירה.** מקום בהר הבית שיש שם בית הדשן גדול ששורפין פסולי קדשים קליים כדאמרינן בזבחים בפרק טבול יום (דף קד:): **זה וזה.** ממן ובשר קודש: **חוזרו כעומאתו** גרסינן. שיעור חזרתו כשיעור טומאתו מידי דחשיב לענין טומאה חשיב זה [10] לענין חזרה: **מתני' בשלשה והוא אומר ברכו.** דהא בלאו דידיה אינא אכל זימון וכן כולם: **אחד עשרה ואחד עשרה רבות.** כלומר הכל שוה משראויים להזכיר את השם אין צריכין לשנות וכגמ' [1] פריך הא קתני סיפא במאה הוא אומר כו': **לפי רוב הקהל הם מברכים.** כמו שאמר שיש חילוק בין מאה לעשרה וכן מאה לאלף וכן אלף לרבוא והא דקתני אחד עשרה ואחד עשרה רבות ר"ע היא דאמר מה מצינו בבית הכנסת משהגיעו לעשרה אין חילוק בין רבים בין מועטים אף כאן אין חילוק הכי מוקי לה בגמרא: **גמ' אל יוציא את עצמו.** אע"פ שבאמרעה הוא רשאי לומר לשלשה ברכו טוב לו שיאמר נברך ואל יוציא עצמו מכלל המברכים: **תנן בשלשה והוא אומר ברכו.** אלמא הכי עדיף כלומר רביע אתם ואפילו אינו עמכם: אף

אומר זה וזה בכביצה ורבי יהודה אומר [2] זה וזה בכזית אמר רבי יוחנן מוחלפת השיטה אביי אמר לעולם לא תיפוך הכא בקראי פליגי ר' מאיר סבר [3] ואכלת זו אכילה ושבעת זו שתיה ואכילה [4] בכזית ורבי יהודה סבר ואכלת ושבעת אכילה שיש בה שביעה ואיזו זו כביצה התם בסברא פליגי ר' מאיר סבר חזרתו [5] כטומאתו [6] מה טומאתו בכביצה אף חזרתו בכביצה ור' יהודה סבר חזרתו כאיסורו מה איסורו בכזית אף חזרתו בכזית: **מתני'** כיצד מזמנין [7] בשלשה אומר נברך בשלשה והוא אומר ברכו בעשרה אומר נברך אלהינו בעשרה והוא אומר ברכו אחד עשרה ואחד עשרה רבוא במאה הוא אומר נברך ה' אלהינו במאה והוא אומר ברכו ובאלף הוא אומר נברך לה' אלהינו אלהי ישראל באלף והוא אומר ברכו ברבוא אומר נברך לה' אלהינו אלהי ישראל אלהי צבאות יושב הכרובים על המזון שאכלנו ברבוא והוא אומר ברכו כענין שהוא מברך כך עונים אחריו ברוך ה' אלהינו אלהי ישראל אלהי צבאות יושב הכרובים על המזון שאכלנו ר' יוסי הגלילי אומר לפי רוב הקהל הם מברכים שנאמר [8] במקהלות ברכו אלהים ה' ממקור ישראל אמר ר' עקיבא מה מצינו בבית הכנסת אחד מרובים ואחד מועטים אומר ברכו את ה' רבי ישמעאל אומר ברכו את ה' המבורך: **גמ'** אמר שמואל [9] לעולם אל יוציא אדם את עצמו מן הכלל תנן בשלשה והוא אומר ברכו אימא אף

יוחנן מוחלפת השיטה, כלומר חלף דברי ר' מאיר לר' יהודה ודברי ר' יהודה לר' מאיר כי תני' מדבריהם על דבריהם. אביי אמר לעולם לא תיפוך דהתם בסברא פליגי, ר"מ מקיש ליה לטומאה מה טומאה בכביצה אף חזרתו בכביצה, ר' יהודה אומר כנותר מה נותר איסורו בכזית דאכילה כתיב ביה, אף חזרתו, והכא בענין זימון בקראי פליגי, ר"מ סבר ואכלת זו אכילה ושבעת זו שתיה ומצינו אכילה בכזית, ור' יהודה סבר (לא) בענין אכילה שיש בה שביעה ולא תהיה פחות מכביצה). **מתני'** כיצד מזמנין וכו'. פירוש בשלשה אומר נברך, בשלשה חתן מן המברך הוא אומר ברכו, והן ענין ברוך שאכלנו משלו. וכן פירוש שאר ענין זו המשנה כולה. **ואמר שמואל לעולם אל יוציא אדם עצמו מן הכלל.** אלא משלשה ומעלה יאמר נברך, ואקשינן עליה הא ברכו תנן, ומשנינן אימא אף ברכו, כלומר מארבעה ומעלה אומר נברך ואם אמר ברכו יצא.

עין משפט נר מצוה

סג א מי' פ"ב מהלכות ברכות הל' יג סמג עשין מ טוש"ע או"ח סי' קפח פעיף ז וסי' תכד: סד ב ג מי' שם הל' יב טוש"ע או"ח סי' קפח סעי' ו:
סה ד ה מי' פי"ט מהל' פסולי המוקדשין הלכה מ:
ו [מי' פ"ד מהל' טומאת אוכלין הל' ח והל' יב]:
סו ז ח מי' פ"ה מהל' ברכות הל' ג ד סמג עשין מ טוש"ע או"ח סי' קנב פעיף ח:

תורה אור השלם

1. בְּמַקְהֲלוֹת בָּרְכוּ אֱלֹהִים יְיָ מִמְּקוֹר יִשְׂרָאֵל:
תהלים סח כז

רב ניסים גאון

מר סבר חזרתו כטומאתו מה טומאתו בכביצה. עיקרה בתורת כהנים יכול יטמא כל שהוא ת"ל אשר יאכל הא אינו מטמא אלא בכביצה וכגמרא דיום הכפורים (דף ח) אמרינן תניא ר' אומר כל איסורין שבתורה בכזית חוץ מטומאת אוכלין בכביצה כו' מגלן א"ר אבהו אמר ר' אלעזר דאמר קרא מכל האוכל אשר יאכל אוכל שאתה יכול לאוכלו בבת אחת שיערו חכמים שאין בית הבליעה יתר מביצת תרנגולת ולענין איסורין אמרי' (סוכה ו) ארץ דית שמן ארץ שרוב שיעוריה כזיתים ועיקרו בתורת כהנים אשר תאכל אין אכילה בפחות מכזית וכגמ' דפרק גיד הנשה (חולין דף צו) אמרי' ור' יהודה אכילה כתיבה בה ואכילה בכזית והתם נמי אמרי' (שם דף קב) אבר מן החי צריך כזית מ"ט אכילה כתיב ביה ואכילה בכזית וכמה רבות בתלמוד ומינה ילפינן לנוגע ולנושא ששיערו חכמים כזית כדתניא בתורת כהנים [בפרשת אמור] והכי איתא בת"כ [שם בפ' שמיני] נבלה וטרפה לא יאכל לטמאה בה את שאין לה טומאה אלא אכילה וכו' יכול נבלת בהמה טמא בגדים בבית הבליעה מק"ו ת"ל בה בה אתה מטמא בבית הבליעה ואין אתה מטמא בנבלת בהמה בבית הבליעה א"כ למה נאמר האוכל ליתן שיעור מה האוכל בכזית אף הנוגע והנושא בכזית: **בשלשה** והוא אומר ברכו. אמר שמואל לעולם אל יוציא אדם את עצמו מן הכלל ואסיקנא דנברך עדיף למה נהגו העם בספר תורה לומר הקורא ברכו ואינו אומר נברך ופירוקה כי הקורא בס"ת כיון שהצריכוהו לומר המבורך לא יצא מן הכלל והרי בירך הוא תחלה קודם הצבור ובברכת המזון אם הוא אומר ברכו את שאכלנו משלו הרי הוציא את עצמו מן הכלל והכי אמרינן בתלמוד ארץ ישראל שמואל אמר אני איני מוציא את עצמי מן הכלל התיכון הרי הקורא בתורה אומר ברכו אמר ר' אבין מכיון דהוא אומר המבורך אף הוא אינו מוציא עצמו מן הכלל והוא פירוק יפה וחביב:

מסורת הש"ס

פ) פסחים מט. ודף פח:, ב) [יומא עט:], ג) [שם פח.], ד) [פסחים מט: פה. קכז.], ה) כס"מ ליתא זה, ו) [לקמן נ.], ז) [ועי' היטב חוס' פוכה ס. ד"ה מי בני], ח) [שבת קח:], ט) שיך למסכה לעיל מה., י) נפל"ל מתיעים ולחזק. וכ"ה במשנה, י) [עירובין מו:], כ) [מח.], ל) [לח:], מ) פ' ימלו קודם סימן נב, נ) [וע"ע חוס' יומא עט. ד"ה ולא כיון לתרומת],

---

הגהות הב"ח

(א) גמ' אמר ליה רב אידי בר אבין לרב עמרם מאי שנא:

גליון הש"ם

תוס' ד"ה אם עבר צופי' כו' הוי לשון ראיה. עי' לקמן סא ע"ב בכש"י ד"ה מן הלופיי: תוס' ד"ה ר"ם סבר כו' ולענין שתיה אומר ר"י דיש להחמיר ולברך. ק"ל איאך שיך להחמיר לברך הא בברכה ספיקא להקל וע"ע:

מוסף רש"י

שהיה בידו בשר קודש. עמו בדרך ונפסל ביוצא, שמתיאת קדשים קליים חומת ירושלים (פסחים מט:). **אם עבר צופים.** שם כפר שיכול לראות בית המקדש משם (שם) ומשם והלאה אינו יכול לראותו (שם פא:). **שורפו** במקומו. לא הטריחוהו לחזור ולשורפו בירושלים הואיל וכבר נתרחק הרבה, ואע"ג דקי"ל בפרק כל שעה (שם סב.) דבמקום אכילת קדשים שם שריפתן מבקרב בלא תעשה (שם פא:). **ואם** לאו חזרר ושורפו. כדאמרן בקדש תעשה דבמקום אכילתו שריפתו (שם מט:). **מוחלפת השיטה.** התנא שסילקו טעה בלאמת מהן והחליף שיטתו (פסחים נה:). **ואכילה בכזית.** משמע (יומא פא:). **חזרתו כטומאתו.** ומדרבנן היא ואפילו טומאתו אסמכתא, וטומאתא אוכלין בכביצה (פסחים מט: וכנ"ל שם פה:). **כאיסורו.** של ממון, ובשר קודש נמי משפסל ביוצא אסור באכילה (שם:). מה איסורו בכזית. שיעור איסור אכילתו שהוא מיב עליו בכזית (שם פה:). **יושב הכרובים.** כמו שאמר (שמות כה) ונועדתי לך שם (תהלים פ ב.).

רבינו חננאל

מתני' עד כמה מזמנין עד כזית ר' יהודה אומר עד כביצה. דקיימל"ן בהא כר' מאיר מדפסיק ר' יוחנן כוותיה דאמר ר' חייא אמר ר' יוחנן ולהוציא רבים ידי חובתן עד שיאכל כזית דגן. ואילולי שהאוכל כזית דגן חייב לברך לא היה מוציא ידי חובתן. דקיימל"ן כל שאינו מחויב בדבר אינו מוציא רבים ידי חובתן. **נ"כן מי שיצא מירושלים ונזכר שיש בידו בשר קדש אם עבר צופים וכו'.** פי', שם מקום שעומד שם וצופה בכל צד. שורפו במקום שנזכר. ואם לא עבר הצופים חוזר. עד כמה חוזרין ר"מ אומר כין חמץ בין בשר קדש כביצה. ר' יהודה אומר זה וזה בכזית וכו'. ואקשינן והא איפכא שמעינן להו דתנן עד כמה מזמנין עד כזית ר' יהודה אומר עד כביצה, מכלל דלר"מ כזית חשוב ולר' יהודה כביצה, ומשני ר'

אף ברכו. שפיר דמי ומיהו טוב לו להיות בכלל המברכים: **תניגא.** סייעתא לשמואל: **שפה נחלקין.** אם רלו ליחלק לשתי חבורות ולזמן אלו לעצמן ואלו לעצמן רשאין הן שהרי יש זימון כאן וכאן: **עד עשרה.** כלומר וכן ז' וכן ח' לשתי חבורות וכן ט' לשתי חבורות או לשלשה על עשרה אבל אם היו עשרה אלה עליהן הזכרת השם ואם יחלקו לא יהיה שם הזכרה אין נחלקין עד שיהיו שם עשרים: **ה"ג ואי אמרת ברכו עדיף אמאי שפה נחלקין.** אם ירלו הא מעיקרא יכולין לומר ברכו והשתא תו לא אמרי: **אלא לאו ש"מ.** אף ברכו קאמר מתני' וכיון דמתני' אף ברכו קאמר משמע דהא שטוב לו לאדם להיות מן המברכים וסייעתא דשמואל. וגירסא הכי איתא **שפה** (ג) **עד עשרה ואי אמרת ברכו דוקא אמאי שפה נחלקין אלא לאו ש"מ אף ברכו ש"מ: פנ"ה.** דמתני' אף ברכו קאמר: **והנקדנין.** דווקנין תופסין אותו על שהוליא עצמו מן הכלל: **ומטובו הרי זה בור.** שממעט מגמולו של מקום דמשמע דבר מועט כדי חיים: **כשאלה שאני.** שהשואל שואל כעני על פתח שאינו מרים ראש לשאול שאלה גדולה: **הרחב פיך.** לשאול כל תאותך: **חייס ה"ז בור.** דהוליא עצמו מן הכלל: **מפני ליפכא.** חייס עדיף שכולל את כל בני עולם: **נברך שאכלנו משלו.** משמע שהוא יחידי שהכל אוכלים משלו: **למי שאכלנו משלו.** משמע מרובים הן זה זן את זה וזה זן את זה ולפי דבריו מברך את בעל הבית: **הפס מוכחא מילתא.** דבמעשה נפיס ליכא למימר מרובין: **כדתנן על המזון שאכלנו.** ולא קתני (ד) משלו: **ואידך.** עובריס ממקור נפקא ואנן ממקבלות דרשינן: **הלכה כר"ע.** בבהמ"ז דאחד עשרה ואחד עשרה רבוא: **מברכינן תלתא תלתא.** ריש גלותא מאריך בסעודתו ואכל כל ג' וג' שגמרו סעודתן מזמנין בקול נמוך ויושבין אחר הברכה עד שגמר ריש גלותא ויזמנו הוא והיושבין אצלו בקול רם. ולקמן פריך וניפקו בברכה דריש גלותא: **שמע ריש גלותא.** אם היו מזמנין י' י' היה צריך המברך להגביה קולו ושמע ריש גלותא ויחרה לו שאנו עושין חבורה לעצמנו בפרהסיא. אע"ג דמפקי נפשייהו מידי זימון של הזכרת השם וכי הדר מזמן ריש גלותא בהזכרת השם לא אינהו נפקי ביה כדאמר רבה תוספתה דאין זמון למפרע אפ"ה ניחא להו בהכי משום דאוושי כולי עלמא שהיו שם מסובין רבים ואין קול המברך נשמע: **וצריך לדעתיה.** לעצמו בלא זימון: **למפרע.** משביבך וידי זמון לא יצא: **פתיא.** כלי חרס כדאמר (ע"ז ד' לג:) הני פתיותא דבי מכסי: **בהדי פלוגתא למה לך.** טוב לך לאחוז דברי רבי ישמעאל שאף ר"ע מודה דכי אמר המברך טפי עדיף אלא שאין צריך: **מתני' אינן רשאין ליחלק.** דאיתתייהו להו בזמון: **וכן ד'.** אין הג' מזמנין והיחיד יחלק מהם דאיהו נמי איקבע בחובת זמון: **שפה נחלקים.** כדי זמון לכאן וכדי זמון לכאן: **עד עשרה.** אבל עשרה אין נחלקים דאיתתייהו להו בזמון הזכרת השם עד שיהו עשרים ואז יחלקו אם ירלו לשתי חבורות: **גמ' ג' שכלו משלם חבורות.** וכדמסיים רב חסדא שכלו מג' חבורות של ג' בני אדם בכל חבורה ונתחייבו אלו בזמון ועמד אחד מכל חבורה ונלטרפו שלשה לחבורה אחת מיתיבין לזמן ואינן רשאין ליחלק שכבר הוקבעו ואפ"ה לא אכלו אלו השלשה משלטרפו יחד שכבר גמרו סעודתן עם הראשונים: ולא

אף ברכו ומ"מ נברך עדיף דאמר רב אדא בר אהבה אמרי בי רב תנינא ו' נחלקין עד י' אי אמרת בשלמא נברך עדיף משה"ה נחלקין אלא א"א ברכו עדיף אמאי נחלקין אלא לאו ש"מ נברך עדיף ש"מ תניא נמי הכי [6]בין שאמר ברכו בין שאמר נברך אין תופסין אותו על כך [7]והנקדנין תופסין אותו על כך [8]ומברכותיו של אדם ניכר אם ת"ח הוא אם לאו כיצד רבי אומר ובטובו הרי זה ת"ח [9]ומטובו ה"ז בור א"ל אביי לרב דימי והכתיב [1]ומברכתך יברך (את) בית עבדך לעולם בשאלה שאני בשאלה נמי הכתיב [2]הרחב פיך ואמלאהו ההוא בד"ת כתיב תניא רבי אומר בטובו חיינו הרי זה ת"ח [3]חיים הרי זה בור [10]נהרבלאי מתני איפכא ולית הלכתא כנהרבלאי אמר רבי יוחנן נברך שאכלנו משלו הרי זה ת"ח [4]למי שאכלנו משלו הרי זה בור אמר ליה רב אחא בריה דרבא לרב אשי והא אמרינן [11]למי שעשה לאבותינו ולנו את כל הנסים האלו א"ל התם מוכחא מילתא מאן עביד ניסי קודשא ב"ה א"ר יוחנן [5] ברוך שאכלנו משלו הרי זה ת"ח [12]על המזון שאכלנו הרי זה בור [13]א"ר הונא בריה דרב יהושע לא אמרן אלא בג' דליכא שם שמים אבל בעשרה דאיכא שם שמים מוכחא מילתא כדתנן כעניין שהוא מברך כך עונין אחריו ברוך ה' אלהי ישראל אלהי הצבאות יושב הכרובים על המזון שאכלנו: אחד עשרה ואחד עשרה רבוא: הא גופא קשיא אמרת אחד עשרה ואחד עשרה רבוא אלמא כי הדדי נינהו והדר קתני במאה אומר באלף אומר ברבוא אומר אמר רב יוסף לא קשיא הא ר' יוסי הגלילי הא ר"ע דתנן ר' יוסי הגלילי אומר לפי רוב הקהל הם מברכין שנאמר [3]במקהלות ברכו אלהים: אר"ע מה מצינו בבית הכנסת וכו': ור"ע האי קרא דרבי יוסי הגלילי מאי עביד ליה מיבעי ליה לכדתניא [14]היה ר' מאיר אומר מנין שאפי' עוברין שבמעי אמן אמרו שירה על הים שנאמר במקהלות ברכו אלהים ה' ממקור ישראל ואידך ממקור נפקא אמר רבא [15]הלכה כר"ע רבינא ורב חמא בר בוזי אקלעו לבי ריש גלותא קם רב חמא וקא מהדר אבי מאה א"ל רבינא לא צריכת הכי אמר רבא הלכה כר"ע אמר רבא [16]כי אכלינן רפתא בי ריש גלותא מברכינן ג' ג' וליברכו י' י' שמע ריש גלותא ואיקפד וניפקו בברכתא דריש גלותא איידי דאוושו כ"ע לא שמעי אמר רבה תוספאה [17]הני ג' דברכי רפתא בהדי הדדי וקדים חד מינייהו ובריך לדעתיה אינון נפקין בזמון דידיה איהו לא נפיק בזמון דידהו [18]לפי שאין זמון למפרע: ר' ישמעאל אומר: רפרם בר פפא איקלע לבי כנישתא דאבי גיבר קם קרא בספרא ואמר ברכו את ה' ואשתיק ולא אמר המבורך אוושו כ"ע ברכו את ה' המבורך אמר רבא פתיא [19]אוכמא בהדי פלוגתא למה לך ועוד [20]הא נהוג עלמא כרבי ישמעאל: **מתני'** [21]ג' שאכלו כאחת אינן רשאין ליחלק וכן ד' וכן חמשה ו' נחלקין עד עשרה ועשרה אין נחלקין עד כ' שתי חבורות שהיו אוכלות בבית אחד בזמן שמקצתן רואין אלו את אלו הרי אלו מצטרפין לזמון ואם לאו אלו מזמנין לעצמן ואלו מזמנין לעצמן אין מברכין על היין עד שיתן לתוכו מים דברי ר' אליעזר וחכ"א מברכין: **גמ'** מאי קמ"ל תנינא חדא זימנא [22]ג' שאכלו כאחת חייבין לזמן הא קמ"ל כי הא דאמר רבי אבא אמר שמואל [23]ג' שישבו לאכול כאחת ועדיין לא אכלו אינן רשאין ליחלק [24] ל"א אמר רבי אבא [א] אמר שמואל הכי קתני [25]ג' שישבו לאכול כאחת אע"פ שכל אחד ואחד אוכל מכברו אינן רשאין ליחלק אי נמי כי הא דרב הונא דאמר רב הונא [26]ג' שבאו מג' חבורות אינן רשאין ליחלק אמר רב חסדא והוא שבאו מג' חבורות של ג' בני אדם [27]אמר רבא ולא

אלא ש"מ נברך עדיף. לאו דוקא עדיף אלא כי הדדי נינהו ועדיף היינו משום [6]כמו הקישא עדיף וג"ש עדיף פ' איזהו מקומן (ד' מח.) ר"ל דהקישא משום ואין לבטלו מפני הג"ש וה"נ קאמר נברך משום כמו ברכו ולפיכך לא יוציא עצמו מן הכלל והקונטרס מוחק עדיף, ומיהו אתי שפיר עדיף כדפי': **על** המזון הרי זה בור. דמשמע דמברך לבעל הבית המאכילו דאי לרחמנא למה הוא מזכיר מזון בלא מזון יש הרבה לברכו:

אמר רבא הלכה כר"ע. פירש ר"מ דהכי קיי"ל והלכך בין בעשרה בין במאה בין בחבורות אומר נברך אלהינו על המזון שאכלנו אבל בג' לא יזכיר על המזון כדאמר לעיל וגם בעשרה אם אינו רולה להזכיר על המזון הרשות בידו ואומר ובטובו חיינו: **שלשה** שישבו **לאכול** כאחד. אף על פי שהיו חלוקין בכבר שכל אחד ואחד אוכל מכבכו אינן רשאין ליחלק כלומר אף על פי שהן חלוקין בכבכות וס"ד אין זה ברוף ולא חל עליהם חובת זימון אפ"ה אינן רשאין ליחלק:

[9]**אבל** אי אקדימו ואזמינו עלייהו בדוכתייהו. פי' שאכל כל אחד מהשלשה והפסיק לשתיה שהיו מסובין עמו עד הזן כדאיתא לעיל (דף מה:) פרח חובת זמון מעליהם כלומר פטורין מן הזמון ורשאין עתה ליחלק ורש"י לא פירש כן: שחלקוה

מוסר הש"ס

ו) [תוספתא פ"ה ה"כ], **ז)** [גי' הערוך והקרבן פי' המדקדק שלא בדבר ערך וכלשון ערכי קורין אותו אלמנקר כגון כגון תרגגולת המנקר בשפה ערוך ערך נקר], **ח)** תוספתא פ"ח ה"מ, **ד)** [פנהדרין יח:], **ה)** [פסחים קמז:], **ו)** [דמתחזי כמאן דמברך ליה לזמון רי"ף ורא"ש], **ז)** כתובות ז: [שוטה ל:], **ח)** [לעיל מה:], **ט)** [פסחים פח. תענית יד: עו"ג נח: ע"ז פירש"י לשבת], **י)** [לעיל מה:], **כ)** [עי' חולין כו ריש ע"א], **ל)** שיך לע"ב.

תורה אור השלם

1. וְעַתָּה הוֹאֵל וּבָרֵךְ אֶת בֵּית עַבְדֶּךָ לִהְיוֹת לְעוֹלָם לְפָנֶיךָ כִּי אַתָּה אֲדֹנָי אֱלֹהִים דִּבַּרְתָּ וּמִבִּרְכָתְךָ יְבֹרַךְ בֵּית עַבְדְּךָ לְעוֹלָם:
שמואל ב ז כט
2. אָנֹכִי יְיָ אֱלֹהֶיךָ הַמַּעֲלֶךָ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם הַרְחֶב פִּיךָ וַאֲמַלְּאֵהוּ: תהלים פא יא
3. בַּמְּקָהֲלוֹת בָּרְכוּ אֱלֹהִים יְיָ מִמְּקוֹר יִשְׂרָאֵל:
תהלים סח כז

הגהות הב"ח

(א) גמ' א"ר יוחנן ברוך שאכלנו. נ"ב ובאסר"י (מגיה) [הגירסא] נברך וקאי דר' יוחנן אל נברך: **(ב)** שם אינן רשאין ליחלק (ל"א א"ר אחא וכו' מכבכו לעצמו אינן רשאין ליחלק) מא"מ וי"ב כך היא גי' האלפסי: **(ג)** רש"י ד"ה אלא לאו וכו' שפה נחלקין עד עשרה: **(ד)** ד"ה כדתנן וכו' משלו נ"ב כאסר"י (מגיה) [הגירסא] ג"כ שלו וכן במשנה:

הגהות הגר"א

(א) גמ' ל"א אמר ר' אחא. נ"ב כאן גי' ממתלפות הרא"ש ל"ב לה וד"ה ל"ג לרא"שותה:

מוסף רש"י

מניין שאפילו עוברין כו' שנאמר במקהלות. כשנקבלו על היס, ממקור ישראל. אף אותם שבמקור ישראל. (טוסה ל"א.). **פתיא אוכמא.** כלי שחור כמו (ע"ז לג:) הני פתיותא דבי מכסי אוכמא, שנשתחר ע"י מלאכה. כלומר גם אתה רגיל ומדיר בחורה, כמו (לעיל כח.) מכותלי ביתך ניכר שפחמי אתה, אכמה מפוארה בכלי מכוער (עי' תענית ז.) דרכן של תלמידי חכמים שמלעגין על לימוד תורה ואינם מכבדים בגדיהם (ע"ז שם:).

עין משפט נר מצוה

סז א ב ג ד (ה) טוש"ע או"ח סי' קצב ס"ח:
ה [מיי' פ"ט מהל' ברכות הלכה ד]:
סח ו טוש"ע או"ח סי' קצב סעיף ח:
סט ז מיי' שם הל' יד סמג עשין כז טוש"ע או"ח סי' קצב סעיף ח:
ח מיי' פ"ט מהלכות תפלה הלכה ו ופי"ב הלכה ה סמג עשין יט טוש"ע או"ח סי' נו סעיף ח [וסי' קלט סעיף ז]:
עא ט מיי' פ"ה מהל' ברכות הל' י סמג עשין כז טוש"ע או"ח סי' קצב סעיף ח:
עב י מיי' שם הלכה יג סמג שם טוש"ע או"ח סי' קלה סעיף ח:
עג כ ל מיי' שם הל' יח סמג שם טוש"ע או"ח סי' קצב סעיף ד:
עד מ נ מיי' שם טוש"ע או"ח שם סעיף ה [ו]:

רבינו חננאל

ובא רב אדא בר אהבה לקיים דברי שמואל ודייק מדקתאני ששה נחלקים ואומ' כל חבורות שלשה נברך עדיף אמ' אין להם להחלק כי ששה צריכין לומר ברכו, שמע מינה נברך עדיף שמע מינה. והנקדנין תופשין אותו על כך. פי' המדקדקים שלא בדבר צורך. ובלשון ערבי קורין אותו אלמנקאר, כגון תרגגול המנקר באשפה. ירושלמי: ובאיש לר' זעירא בגין דצווה ר' יעקב ב"ר אחא לר' חייא בר ווה נוקרא. אמר רבא הלכה כר"ע. הכי קיימא לן והילכתא בין עשרה בין מאה בין רבוא אומרים נברך אלקינו, ואם יוצה יאמר על המזון שאכלנו משלו, ואם אינו רוצה להזכיר על המזון הרשות בידו, אבל בשלשה לא יזכיר על המזון. **מתני'.** ג' שאכלו כאחת אינם רשאים ליחלק. ואקשינן מאי קמ"ל הא תנינן חדא זימנא. ומשנינן הא קמ"ל כדר' אבא אמר שמואל ששלשה שישבו לאכול אף על פי שכל אחד אוכל מכברו, אינן רשאין ליחלק. אי נמי כרב הונא שאמר שלשה בני אדם שבאו משלש חבורות של שלשה בני אדם, אינן רשאין ליחלק. [לישנא אחרינא וכו']. ה"ג ר"ח: אמר רבא בר שמואל הכי קתני.

שחלקוה אחין או שותפין טהורה. תימה דאמר בסוכה (פ"ק דף טז.) מטה מטמאה מגרים כגון מרוכה ושתי כרעים. ולי נראה דהתם מיירי שיכול[ב] להחזירה כאשר בתחלה ולתקנה שהכרעים בעין והדיוט יכול להחזירה. וא"ת אמאי לא פריך הכא מכל כלי שנשבר וטיהר אלמא כיון דפלגוה פרח לה טומאה ול"נ דשאני התם שאינו ראוי עוד להצטרף הכלי יחד ולקבל טומאה אפילו מכאן ולהבא ולא הוי דומיא דשנשבר בני אדם דהוו ראוים עוד להצטרף לזמון:

שמש מצרפן לזמון. וה"ה בשני בתים ובני אדם עומדים ומשמשין מזו לזו מצטרפין וכן איתא בירושלמי ובגבד שישמעו ברכת המזון מפי המברך והא דנקט בתרתי בית [אחד] משום חדוש דקיפא דאפילו בבית אחד אם לאו אין מזמנין וכן בבית חתנים כשאוכלים בחופה בב' בתים ובני אדם משמשין מזו לזו מצטרפין ובגבד שישמעו ברכת המזון מפי המברך: **בורא** פרי העץ ונוטלין ממנו לידים. פירש"י כי לא נתן לתוכו מים לא הוי אלא כמי פירות ומכאן משמע דמי פירות כשרין לנטילת ידים ויש לחלק[א] בין הני דאמרינן בפרק כל הבשר (דף קז.) לאחזותא קפדינו ומיהו יש מפרשים לנטילת ידים בעינן מים דכתיב וידיו לא טבל במים:

כמאן אולא הא דאמר שמואל וכו' בר' אליעזר. לכאורה משמע ממאי דאמר ר"א נוטלין וכו'. ותימה דאמרינן בפרק במה טומנין (ד' נ:) אימר דאמר שמואל במידי דלא ממאים במידי דממאים מי אמר וא"כ היכי מוקים לה הא דשמואל בר"א דהא יין מידי דממאים בנטילת ידים ובמידי דממאים מודה שמואל ועוד קשה דהכא משמע דאין הלכה כשמואל מדמוקי לה בר"א ופרק שני דביצה (ד' כא:) קאמר סתמא דגמ' דסופלי לחיותא בי"ט דמטלטלינן להו אגב רפתא כשמואל משמע דקי"ל כוותיה וי"ל דהכא לא קאמר אלא לדברי ר"א (ג) דסבר לה כשמואל ועליפא מייה קאמר שמתיר אפילו היכא דממאים ולא נחת כאן אלא לפרש טעמא דר"א כדפרשנו ובה"ג אמר דהלכה כרבנן דהכא והלכה נמי כשמואל דכי קאמר שמואל הני מילי מידי דלא ממאים אבל מידי דממאים לא ודלא כפי' (ד) ר"ת שפסק דלא כשמואל מדמוקי ליה בר"א אלא ודאי קיימא לן כשמואל כדפירשנו וא"כ מותר לסמוך הקערה בפת היכא דלא ממאים וי"א דצריך לאכלו אא"כ ויש נוהגים לאכול דייסא בפת הוא"ל ואוכלין הפת אא"כ אבל בתמ' סופרים אוסרו דאמרינן בתמ' סופרים (פ"ג) אין אוכלין אוכלין באוכלין אא"כ היה אוכלן בבת אחת ושמא ההיא דלא כשמואל: **מודים** חכמים לר"א בבוס של ברכה שאין מברכין עליו עד שיתן לתובו מים. תימה דאמרינן לקמן ד' דברים נאמרו בכוס של ברכה מי ומלא וי"ל דבעינן שיתנו מי לתוך הכוס ואח"כ יתזגנו אי נמי בעינן מי מן החבית אי נמי קאי אכוס עצמו ומאי מי שלא כדאיתא במכות (ד' טז:) ריסק ט' נמלים ואחד מי וכו' אלמא דאותו מי היינו שלא ה"נ בעינן שיהא הכוס שלא בלא ה"שנירה: **למאי** חזי. פי' ולמאי אשמעי לעילוא ומשני לקורייטי וכן הלכה כרבנן דיין מי מברכין עליו בורא פרי הגפן דאמרינן (פסחים קח:) שתהן מי יצא:

אין זורקין את האוכלים. בהני שלשה מודה שמואל אין מעבירין כוס מלא על הפת וגם אין מותכין עליו בשר מי ואין זורקין את הפת אפילו לא ממאים וכן שאר אוכלין אסור לזרוק במידי דממאים: **ולא** בימות הגשמים. אע"פ שבאגוזים אין האוכל נמאס בתוכו מ"מ כשהן נופלים בטיט נמאסים ומיהו עכשיו שדרכן לזרוק חטים בבית חתנים צריך ליזהר שלא יזרקום אלא במקום נקי: מעיקרא

ולא אמרן אלא דלא אקדימו הנך ואזמון עלייהו בדוכתייהו אבל אזמון עלייהו בדוכתייהו פרח זימון מינייהו אמר רבא מנא אמינא לה [ו]דתנן [א]מטה שנגנבה חציה או שאבדה חציה או שחלקוה אחין או שותפין טהורה החזירוה מקבלת טומאה מכאן ולהבא מכאן ולהבא אין למפרע לא אלמא כיון דפלגוה פרח לה טומאה מינה ה"נ כיון דאזמון עלייהו פרח זימון מינייהו: ב' חבורות וכו': תנא [ב]אם יש שמש ביניהם שמש מצרפן: אין מברכין על היין: ת"ר יין [ג]עד שלא נתן לתוכו מים אין מברכין עליו ב"פ הגפן אלא בורא פרי העץ ונוטלין ממנו לידים משנתן לתוכו מים מברכין עליו בורא פרי הגפן ואין נוטלין [א] ממנו לידים דברי ר"א וחכ"א בין כך ובין כך מברכין עליו ב"פ הגפן [ד]ואין נוטלין הימנו לידים כמאן אזלא הא [ה]דאמר שמואל [ו]עושה אדם כל צרכיו בפת כמאן כר' אליעזר א"ר יוסי ברבי חנינא [ז]מודים חכמים לר"א [ח]בכוס של ברכה שאין מברכין עליו עד שיתן לתוכו מים מ"ט אמר רב אושעיא בעינן מצוה מן המובחר ורבנן למאי חזי א"ר זירא [ט]חזי לקורייטי ת"ר [י]ד' דברים נאמרו בפת אין מניחין בשר חי על הפת ואין מעבירין כוס מלא על הפת ואין זורקין את הפת ואין סומכין את הקערה בפת אמימר ומר זוטרא ורב אשי כרכו ריפתא בהדי הדדי אייתי לקמייהו תמרי ורמוני שקל מר זוטרא פתק לקמיה דרב אשי דסתנא א"ל לא סבר לה מר להא דתניא אין זורקין את האוכלין ההיא בפת תניא והתניא כשם שאין זורקין את הפת כך [יא]אין זורקין את האוכלין א"ל והתניא אף על פי שאין זורקין את הפת אבל זורקין את האוכלין אלא לא קשיא [יב]הא במידי דממאים הא במידי דלא ממאים ת"ר [יג]ממשיכין יין בצנורות לפני חתן ולפני כלה וזורקין לפניהם קליות ואגוזים בימות החמה אבל לא בימות הגשמים אבל לא גלוסקאות לא בימות החמה ולא בימות הגשמים: א"ר יהודה שכח והכנים אוכלין לתוך פיו בלא ברכה מסלקן לצד א' ומברך תניא חדא בולען ותניא אידך פולטן ותניא אידך מסלקן ל"ק [יד]הא דתניא בולען במשקין [טו]והא דתניא פולטן במידי דלא ממאים והא דתניא מסלקן במידי דממאים במידי

שחלקוה אחין [ו]דתנן [א]מטה שנגנבה חציה [ב]אם יש שמש ביניהם שמש מצרפן: אין מברכין על היין [ג]עד שלא נתן לתוכו מים אין מברכין עליו ב"פ הגפן אלא בורא פרי העץ ונוטלין ממנו לידים משנתן לתוכו מים מברכין עליו בורא פרי הגפן ואין נוטלין [א] ממנו לידים דברי ר"א וחכ"א בין כך ובין כך מברכין עליו ב"פ הגפן [ד]ואין נוטלין הימנו לידים כמאן אזלא הא [ה]דאמר שמואל [ו]עושה אדם כל צרכיו בפת כמאן כר' אליעזר א"ר יוסי ברבי חנינא [ז]מודים חכמים לר"א [ח]בכוס של ברכה שאין מברכין עליו עד שיתן לתוכו מים מ"ט אמר רב אושעיא בעינן מצוה מן המובחר ורבנן למאי חזי א"ר זירא [ט]חזי לקורייטי ת"ר [י]ד' דברים נאמרו בפת אין מניחין בשר חי על הפת ואין מעבירין כוס מלא על הפת ואין זורקין את הפת ואין סומכין את הקערה בפת אמימר ומר זוטרא ורב אשי כרכו ריפתא בהדי הדדי אייתי לקמייהו תמרי ורמוני שקל מר זוטרא פתק לקמיה דרב אשי דסתנא א"ל לא סבר לה מר להא דתניא אין זורקין את האוכלין ההיא בפת תניא והתניא כשם שאין זורקין את הפת כך [יא]אין זורקין את האוכלין א"ל והתניא אף על פי שאין זורקין את הפת אבל זורקין את האוכלין אלא לא קשיא [יב]הא במידי דממאים הא במידי דלא ממאים ת"ר [יג]ממשיכין יין בצנורות לפני חתן ולפני כלה וזורקין לפניהם קליות ואגוזים בימות החמה אבל לא בימות הגשמים אבל לא גלוסקאות לא בימות החמה ולא בימות הגשמים: א"ר יהודה שכח והכנים אוכלין לתוך פיו בלא ברכה מסלקן לצד א' ומברך תניא חדא בולען ותניא אידך פולטן ותניא אידך מסלקן ל"ק [יד]הא דתניא בולען במשקין [טו]והא דתניא פולטן במידי דלא ממאים והא דתניא מסלקן במידי דממאים במידי

ולא אמרן אלא דלא אקדימו הנך ואזמון עלייהו בדוכתייהו אבל אזמון עלייהו בדוכתייהו פרח זימון מינייהו אמר רבא מנא אמינא לה [ו]דתנן [א]מטה שנגנבה חציה או שאבדה חציה או שחלקוה אחין או שותפין טהורה החזירוה מקבלת טומאה מכאן ולהבא מכאן ולהבא אין למפרע לא אלמא כיון דפלגוה פרח לה טומאה מינה ה"נ כיון דאזמון עלייהו פרח זימון מינייהו: ב' חבורות וכו': תנא [ב]אם יש שמש ביניהם שמש מצרפן: אין מברכין על היין: ת"ר יין [ג]עד שלא נתן לתוכו מים אין מברכין עליו ב"פ הגפן אלא בורא פרי העץ ונוטלין ממנו לידים משנתן לתוכו מים מברכין עליו בורא פרי הגפן ואין נוטלין [א] ממנו לידים דברי ר"א וחכ"א בין כך ובין כך מברכין עליו ב"פ הגפן [ד]ואין נוטלין הימנו לידים כמאן אזלא הא [ה]דאמר שמואל [ו]עושה אדם כל צרכיו בפת כמאן כר' אליעזר א"ר יוסי ברבי חנינא [ז]מודים חכמים לר"א [ח]בכוס של ברכה שאין מברכין עליו עד שיתן לתוכו מים מ"ט אמר רב אושעיא בעינן מצוה מן המובחר ורבנן למאי חזי א"ר זירא [ט]חזי לקורייטי ת"ר [י]ד' דברים נאמרו בפת אין מניחין בשר חי על הפת ואין מעבירין כוס מלא על הפת ואין זורקין את הפת ואין סומכין את הקערה בפת אמימר ומר זוטרא ורב אשי כרכו ריפתא בהדי הדדי אייתי לקמייהו תמרי ורמוני שקל מר זוטרא פתק לקמיה דרב אשי דסתנא א"ל לא סבר לה מר להא דתניא אין זורקין את האוכלין ההיא בפת תניא והתניא כשם שאין זורקין את הפת כך [יא]אין זורקין את האוכלין א"ל והתניא אף על פי שאין זורקין את הפת אבל זורקין את האוכלין אלא לא קשיא [יב]הא במידי דממאים הא במידי דלא ממאים ת"ר [יג]ממשיכין יין בצנורות לפני חתן ולפני כלה וזורקין לפניהם קליות ואגוזים בימות החמה אבל לא בימות הגשמים אבל לא גלוסקאות לא בימות החמה ולא בימות הגשמים: א"ר יהודה שכח והכנים אוכלין לתוך פיו בלא ברכה מסלקן לצד א' ומברך תניא חדא בולען ותניא אידך פולטן ותניא אידך מסלקן ל"ק [יד]הא דתניא בולען במשקין [טו]והא דתניא פולטן במידי דלא ממאים והא דתניא מסלקן במידי דממאים במידי

ולא אמרן אלא דלא אקדימו הנך ואזמון עלייהו דהכי כגון אם היו מרבעה בכל חבורה ונשאר בכל אחת כדי זימון והפורשים הללו היו צריכים לאחת לשוק קודם שגמרו החבורות את סעודתם: **אבל אזמון עלייהו.** דהכי כגון שנצטרפו אלו עמהם לזימון כדאמר לעיל[ב] קורין לו ומזמנים עליו וברכו החבורות ואלו לא היו שם אלא אחד[ג] כדי נברך וברוך הוא ועכשיו הם באים לברך לא מזמני דפרח מינייהו חובת זימון ומו לא הדר עלייהו: **מטה.** טומאה שנגנבה חציה: **אלמא כיון דפלגוה.** פקע שם מטה מינה ושם טומאה אע"ג דהדר הדרוה והרי היא מטה לא הדרה טומאתה. הכי נמי כיון דפקע שם שלשה מיניהו בהפרדם ושם זימון ע"י שזימנו הראשונים עליהם אע"ג דהדרי לכלל שם שלשה לא הדרי לכלל זימון אבל כי לא אזמון לא פקע חובת זימון מהן אף[ד] לפי פרידתם: **אם יש שמש ביניהם.** שמשמש לשמיהם: **שמש מצרפן.** אע"פ שאין אלו רוחין את אלו כגון ירעה פרוסה ביניהם: **אין מברכין עליו ב"פ הגפן.** לפי שהיה יינם חזק מאד ואין ראוי לשתיה בלא מים הלכך אכתי לא אשתני למעליותא ולא זז מברכתו הראשונה והרי הוא כענבים וברכתו ב"פ הענ: **ונוטלין ממנו לידים.** דשם מים עליו דמי פירות בעלמא מקרי: **משנתן לתוכו מים.** שם יין עליו ואין נוטלין אלא במים[ב]. לשון אחר הכי גרסי' יין עד שלא נתן לתוכו מים מברכין עליו ב"פ הענ ואין נוטלין הימנו לידים משנתן לתוכו מים מברכין עליו בורא פרי הגפן ונוטלין הימנו לידים דברי ר' אליעזר וחכ"א בין כך ובין כך מברכין עליו ב"פ הגפן ואין נוטלין ממנו לידים וטעמייהו דרבנן משום הפסד אוכלין כך מצאתי בהלכות גדולות אגל קידוש והבדלה[ג] ובדקתי בתוספתא ולא גרסינן בה הכי אלא כמו שהוא בספרים: **כר"א.** דאמר נוטלין הימנו לידים ולא חיש להפסד אוכלין: **למאי חזי.** לשתיה דמברכין עליו ברכת היין: **לקורייטי.** פירש"ן בלע"ז ובלשון חכמים אנומלית ואלונגתית[ה]: **אין מעבירים כוס מלא על הפת.** שלא יפסך על הפת ותהא הפת בזויה: **פתק.** זרק: **דסתנא.** אמיניסטרישו"ן בלע"ז מנה של בשר מבושל: **מידי דממאים.** שמתמעך בזריקתו כגון תאנים שבשלו כל צרכם ותמיה: **דלא ממאים.** רמון ואגוז וכל דבר קשה: **ממשיכין יין בצנורות.** משום סימן טוב ואין כאן משום בזיון והפסד לפי שמקבלים אותו בראש פי הצנור בכלי: **בימות החמה.** שאין טיט בדרכים: **אבל לא בגלוסקאות.** שהרי אף בימות החמה הן נמאסין בזריקתן: **בולען.** בלא ברכה: **פולטן.** ומבדך וחוזר ואוכל: **מסקין.** בולען שלי אפשר לסלקן לאחר מלוגמיו ובברך ולא לפולטם שמפסידן: **פולטן במידי דלא ממאים.** כמה שנתנו בפיו ויכול לחזור ולאוכלו: במידי

הגהות הב"ח

(א) רש"י ד"ה אבל אזמון וכו' אלא עד כדי: (ב) ד"ה מטה וכו' אף לפני פרידתם: (ג) תוס' ד"ה כמאן וכו' וי"ל וכו' ר' אליעזר דסבר: (ד) באי"ד ודלא כפירוש רבינו חננאל שפסק דלא:

הגהות הגר"א

[א] גם' ונוטלין ממנו כו' ואין נוטלין. ק"ל להיפך כל"ל שכרש"י (וכירושלמי ריש פ"ו יין נזמן שהוא כמוה שהוא אומר עליו בפה"ע ואין נוטלין ממנו לידים נזמן שהוא מזון אומר עליו בפה"ג ונוטלין ממנו לידים דברי ר"א וחכ"א בין כך ובין כך מזון אומרים עליו בפה"ג ואין נוטלין ממנו לידים אמר ר' אבא משום איבעי אוכלין כ"ה גירסת רבינו שם. ח"ש בגמ' כאן כמאן אזלא כו' כר"א דוקא דנעמייהו דרבנן משום איבעי אוכלין ממ"ש בשנות אליהו דאיה מוזכרים כ"ג אבל רבינו בא"ח סי' ק"ס בתה לאיה זו וע"ש): [ב] רש"י ד"ה (ונוטלין ממנו כו' עד אלא במים) תא"מ: [ג] שם (ובדקתי בתוספתא ול"ג בה הכי אלא כמו שהוא בספרים) תא"מ (דגירסת רבינו בתוספתא ג"כ להיפך):

מוסף תוספות

א בתוס' הרא"ש ובבסקיר כתב חלוק בדבר.

לעזי רש"י

פרישו"ן. שיקר, משקה לרפואה. אמיניסטרישו"ן מנה, משאה.

מוסף רש"י

עושה אדם כל צרכיו בפת. בין בשמים בין לפרר אותה ולמתחה בתבשיל רומה (שבת נ:) ולא מיתיבי לדיין לאוכלין (ביצה כא: וכנ"ל שבת קמג.). **עד שיתן לתוכו מים.** דלא חביב לשתיה כו' אלא מוזג ונישוח שלהם מיירי דלדבו על מד מלא מיא (רשב"ם ב"ב צז:). לקורייטי. מין פירות (ע"ז יד: ע"ש).

עין משפט נר מצוה

עה א מי' פכ"ו מהל' כלים הל' יב:
עו ב מי' פ"ה מהלכות ברכות הל' יב מתג עשין ס טוש"ע אר"ח סי' קלה סעיף ח:
עז ג ד ה ו מי' פ"ז שם הלכה ט סמג שם טוש"ע אר"ח סי' קס סעיף יב ומימן קפא סעיף ח:
ז [מי' שם הל' עו טוש"ע אר"ח סי' קפג סעי' ב]:
עח ח מי' שם הל' ט סמג שם טוש"ע אר"ח סימן קפא סעיף ד:
עט ט מי' פ"ח שם הל' יב סמג שם טוש"ע אר"ח סי' קנב סעיף ח:
פ י מי' שם טוש"ע שם סעיף ב:

רבינו חננאל

ב' חבורות וכו' תנא אם יש שמש ביניהם שמש מצרפן. פירוש, דאורחא דמלתא נקט מתניתין ב' חבורות שאוכלות בבית אחד, וה"ה אם אוכלין בב' בתים. ת"ר יין עד שלא נתן לתוכו מים וכו'. וחכמים אומרים בין ובין כך מברכין עליו בורא פרי הגפן ואין נוטלין ממנו לידים. וקיימא לן כחכמים דאמרי יין בין ניתן לתוכו מים בין שלא ניתן לתוכו מים מברכין עליו בורא פרי הגפן ואין נוטלין ממנו לידים. **הא דאמר שמואל עושה אדם כל צרכיו בפת.** ואין הלכה כשמואל דהא מוקמי ליה כר' אליעזר ולא כרבנן, ובברייתא נמי פליג עליה, דתנו רבנן ארבעה דברים נאמרו בפת אין מעבירין כוס מלא על גבי הפת שלא ישפוך עליה והחיה הפת בזויה. ואין מניחין בשר חי ע"ג הפת, ואין סומכין את הקדירה בפת, ואין מזרקין את הפת. קתני שאין סומכין את הקערה בפת. והיינו דלא כשמואל. (לרבנן דאמרי כי לא נתן לתוכו מים מברכין בורא פרי העץ למאי חזי. אמר ר' זירא לקורייטי. פירוש פורצונ"ין). ת"ר ממשיכין יין בצנורות לפני החתן ולפני כלה וזורקין לפניהם קליות ואגוזים בימות החמה וכו'. היכי שהיין לא אזיל לאבוד והקליות אינם נמאסין. אמר רב יהודה שכח לברך והכניס אוכלין לתוך פיו בלא ברכה מסלקן בתוך פיו לצד אחד ומברך. ובבה"ג תני הדא בולען ותני אידך פולטן ותני' אידך מסלקן לצד אחד ומברך עליהן. ותרצינן הא דתני בולען במשקין דלאחר שנמנון חו לא צריכי כסיסה, הילכך דעבד הוא ובולען ומברך עליהן. והא דתני מסלקן לתוך פיו לצד אחד, במידי דמיאסים דאי אמרת בולען הא צריכי כסיסה. ומשנזכר שלא בירך עליהן ובא לכוסס בלא ברכה מזיד הוא, ואי אמרת פולטן ומברך עליהן, הא לא חזו חו לעיילינהו לפומיה משום דמאיסי. הילכך מסלקן לצד אחד בתוך פיו ומברך עליהן וכוסס ובולען. והא דתני פולטן במידי דלא מיאסים כגון קליות ואגוזין, הילכך פולטן ומברך עליהן ואוכלן.

במידי דלא ממאים נמי. למה לי פולטן לפלקינהו לצד אחד: **יחזור ויאכל שום אחר.** כדי שיכריח יותר. כלומר יוסיף על סרחונו [א] ו)ועשה ברכה לבטלה: ז)**מי שאכל ושפר ולא ברך.** (ה) לפניהם קלי אברכת המוציא וברכת היין: **מהו שיחזור וכו'.** [ב] לאחר אכילה ושתיה: **הלכך.** כיון דאם מזכר באמצע יכול לברך אפי' גמר סעודתו נמי יכול לברך: **על הטבילה.** אלמא אע"ג דטבל הוא ברכה: **אפס מעיקרא לא חזי.** דרוב טבילות משום קרי הם ובעלי קריין אסורים בברכות שהם דברי תורה כדאמרינן בפרק מי שמתו (לעיל ד' כ:) ודאי מעיקרא לאו דאדם הוא ולכי מתקן הדר מברך אבל אלי מעיקרא אימזי וכיון דגמר אידחי והואיל ואידחי אידחי: **אספרגוס.** כום שהיו שותים בכל בקר אליבא ריקנא לרפואה: **דבחמרא טפקינן.** דאמרינן לקמן בשמעתין אספרגוס לע"ט יפה ואוקמינן בשל יין. וסימן לע"ט לב עין טחול: **וכ"ש לבני מעים.** קושיא היא כלו' דבחמרא קתני וכ"ש לבני מעים: **וספיגא.** לקמן לרמ"ת קשה אספרגוס של יין. וסימן רמ"ת רמש מעים מתפוגיות: **כי פגיא ספיגא.** דקתני וכ"ש לבני מעים: **כיון מיושן.** של ג' שנים כדתנן בבכא בתרא (ד' צח.) ישן משל משתקד מיושן של שלש שנים: **קונס יין שאני טועם.** להקדש יהא עלי יין שאני טועם: **אלא מי.** יין מי שאינו מזוג: **אין מפסיקין בו.** אלא שותהו בבת אחת: **ואין פומכין אוסו.** לאכול אחריו מיד: **בדחמרא.** סמיכתו נפש: **בדשכרא.** סמיכתו במינו אם שכר תאנים סומכו בתאנים ואם של תמרים הוא סומכו בתמרים: **לוקה.** נחולי: **בדחמרא.** לא ירוק: **בדשכרא.** אם לא רק מיס הבאים בפיו אחריו לוקה: **אפילו בפני המלך.** ירוק ואל יפחדו: **סוריאל.** מלאך חשוב הבא לפני הקב"ה: **אל תטול חלוקך שחרית מיד השמש.** אלא אתה בעצמך טלהו ממקום שהוא שם ותלבשנו: **פכספים.** שם חבורת שדים: **איספלגניים.** שם חבורת מלאכי חבלה: **אימתי יבא אדם לידי אחד מן הדברים הללו וילכד.** רבי ישמעאל עלה לרקיע על ידי שם בבריתא דמעשה מרכבה: **גודא.** כותל: **כוס של ברכה.** ברכת המזון: **הדחה ושטיפה וכו'.** כולהו מפרש להו ואחיל: **מן הקרקע.** אם ע"ג קרקע הסב. ואם על גבי שלמן מגביהו מן השלמן: **במפנה.** דרך דורון ותשיבות: **לאשתי ביתו.** לאשתו: **חי.** שמחזנו במיס לאחר שנתנו בכוס מי אבל לברך עליו מי הא אמרן במתני' ט) אין מברכין. אי נמי מי בלע"ז פרש"ק להביאו מן החבית לשמו: **מעטרהו בתלמידים.** תלמידיו סובבין אותו כשהוא מברך: **בנעלי.** כוסות: **ובברכה אחרת.** כשמגיע לברכת האדמה מוסיף עליה: **מעטף.** בטליתו: מין

מעיקרא גברא לא חזי. תימה והלא טומאת אינו אסור לברך ובקונטרס פירש דבעלי קריין אסורים בדברי תורה וי"ל דמיירי בטבילת גרים ומפני אותה טבילה הצריכו לכל שאר טבילות לברך לאחר טבילה וכן בנטי"ש שפעמים אדם בא מבית הכסא ואין אדם רואה לברך עד לאחר הבטילה נהגו העם לברך כל שאר ברכת ידים לאחר בטילה ט):

אין לנו אלא ארבעה דברים. ומיהו לא משמע (כן) דפליג ר' יוחנן אהתיא דבותנו לימינו כדאמרי' לקמן א"ר יוחנן לאשויים שאלו מהו שתסיע בידו אם אינו מגיס. ומיהו מדהאמוראים היו עושים עיטור ועיטוף משמע שהיו מחמירים על עצמן א והיו מזהרים בכולן ולפיכך יש להחמיר בכוס של ברכה:

שטיפה חי ומלא. ירושלמי דסוף פירקין א"ר אחא שנשה דברים נאמרו בכוס של ברכה מלא עיטור ומודח ושנשתן מקרא נפתלי שבע רצון ומלא ברכת ה' שבע עיטור רצון מודח ומלא כמשמעו: **שטיפה** מבחוץ והדחה מבפנים. ופי' ר"י דוקא שאין הכוס יפה שיש בו שיורי כוסות אבל אם הוא יפה בלאו הכי שפיר דמי דלא בעינן אלא שיהא כוס של ברכה יפה: **זוכה** לשני עולמות. פי' הרב רבי יוסף ממרסיליא"ל מדהוה ליה למכתב יס ודרום רש וכתב ירשה הרי יו"ד ה"ל יתירה וביו"ד ה"ל נברא שני עולמות דאמרינן בהתכלת (מנחות ד' כט:) כי ביה ה' צור עולמים ו)(אל תקרי צור ב אלא בר וכו'): **שמאל** מהו שתסייע לימין. בכוסות גדולות מיירי או בראש מדש טבא שאל להיות בשבת שהוא מחוכה או בנישואין וצריך להאריך בברכת המזון: מין

ובמידי דלא ממאים נמי לסלקינהו לצד אחד וליברך תרגמא רב יצחק קסקסאה קמיה דרבי יוסי בר אבין משמיה דרבי יוחנן משום שנאמר [1]ימלא פי תהלתך בעו מיניה מרב חסדא מי שאכל ושתה ולא ברך מהו שיחזור ויברך אמר להו מי שאכל שום וריחו נודף יחזור ויאכל שום אחר כדי שיהא ריחו נודף אמר רבינא הלכך אפילו גמר סעודתו יחזור ויברך דתניא ד)[2]טבל ועלה אומר בעלייתו ברוך אשר קדשנו במצותיו וצונו על הטבילה ולא היא התם מעיקרא גברא לא חזי הכא [3]מעיקרא גברא חזי והואיל ואידחי אידחי: תנו רבנן אספרגוס יפה ללב וטוב לעינים וכ"ש לבני מעים והרגיל בו יפה לכל גופו והמשתכר הימנו קשה לכל גופו מדקתני יפה ללב מכלל דבחמרא עסקינן וקתני וכל שכן לבני מעים והתניא ללע"ט יפה לרמ"ת קשה כי תניא ההיא במיושן ה)כדתנן [4]קונם יין שאני טועם שהיין קשה לבני מעים אמרו לו והלא מיושן יפה הוא לבני מעים ושתק [ג] אסור בחדש ומותר במיושן שמע מינה: תנו רבנן ששה דברים נאמרו באספרגוס אין שותין אותו אלא כשהוא חי ומלא מקבלו בימין ושותהו בשמאל ואין משיחין אחריו ואין מפסיקין בו ואין מחזירין אותו אלא למי שנתנו לו ורק אחריו ואין סומכין אותו אלא במינו והתניא אין סומכין אותו אלא בפת לא קשיא הא בדחמרא הא בדשכרא תני חדא ללע"ט יפה לרמ"ת קשה ותניא אידך לרמ"ת יפה ללע"ט קשה לא קשיא הא בדחמרא הא בדשכרא תני חדא רק אחריו לוקה ותניא אידך לא רק אחריו לוקה לא קשיא הא בדחמרא הא בדשכרא א"ר אשי השתא דאמרת לא רק אחריו לוקה מימיו נזרקין אפילו בפני המלך: א"ר ישמעאל בן אלישע שלשה דברים סח לי סוריאל שר הפנים ט)אל תטול חלוקך בשחרית מיד השמש ותלבש י)ואל תטול ידיך ממי שלא נטל ידיו ואל תחזיר כוס אספרגוס אלא למי שנתנו לך מפני שתכספית ואמרי לה אסתלגנית של מלאכי חבלה מצפין לו לאדם ואומרים אימתי יבא אדם לידי אחד מדברים הללו וילכד אמר ריב"ל שלשה דברים סח לי מלאך המות אל תטול חלוקך שחרית מיד השמש ותלבש ואל תטול ידיך ממי שלא נטל ידיו ה)ואל תעמוד לפני הנשים בשעה שחוזרות מן המת מפני שאני מרקד ובא לפניהן וחרבי בידי ויש לי רשות לחבל ואי פגע מאי תקנתיה לינשוף מדוכתיה ארבע אמות אי איכא נהרא ליעבריה ואי איכא דרכא אחרינא ליזיל בה ואי איכא גודא ליקו אחורא ואי לא ליהדר אפיה ולימא [2]ויאמר ה' אל השטן יגער ה' בך וגו' עד דחלפי מיניה: א"ר זירא א"ר אבהו ואמרי לה במתניתא תנא עשרה דברים נאמרו בכוס של ברכה טעון הדחה ושטיפה חי ומלא עיטור ועיטוף נוטלו בשתי ידיו ונותנו בימין ומגביהו מן הקרקע טפח ונותן עיניו בו ויש אומרים אף משגרו במתנה לאנשי ביתו אמר ר' יוחנן אנו אין לנו אלא ארבעה בלבד ג)יהדחה שטיפה ד)חי ומלא תנא הדחה מבפנים ושטיפה מבחוץ א"ר יוחנן כל המברך על כוס מלא נותנין לו נחלה בלי מצרים שנאמר [3]ומלא ברכת ה' ים ודרום ירשה ר' יוסי בר חנינא אומר זוכה ונוחל שני עולמים העולם הזה והעולם הבא עיטור רב יהודה מעטרהו בתלמידים רב חסדא מעטר ליה בנעלי [ד] ה)אמר ר' חנן ו)ובחי ז)אמר רב ששת ח)ובברכת ט)הארץ עיטוף רב פפא מעטף ויתיב רב אסי פרים סודרא על רישיה י)נוטלו בשתי ידיו א"ר חיננא בר פפא מאי קראה [4]שאו ידיכם קדש וברכו את ה' ונותנו לימין א"ר חייא בר אבא אמר ר' יוחנן ראשונים שאלו שמאל מהו שתסייע לימין אמר רב אשי הואיל וראשונים איבעיא להו ולא איפשט להו אנן

לעשייתן. א"ר ישמעאל בן אלישע שלשה דברים סח לי סוריא שר הפנים, דר' ישמעאל בן אלישע כהן גדול היה ומשחמש בכתר שם נורא שמסר לו גבריאל והיה מדבר עם מלאכי השרת. במתניתא תנא עשרה דברים נאמרו בכוס של ברכה, טעון הדחה ושטיפה חי ומלא. פי', צריך שיהיה חי בכוס עד על הארץ משום דבשאינו מזוג איכא שכחא דארעא שהריין חזק. וכד מטי לברכת הנפן אין בו מים משום דלא חזי בלא מים והוה מרוין חכמים וכולי'. ואמר ר' יוחנן כל המברך על כוס מלא נותנין לו נחלה בלא מצרים שנאמר מלא ברכת ה' ים ודרום ירשה ולא עוד אלא שזוכה ונוחל העולם הזה והעולם הבא. עיטור בתלמידים רב חסדא מעטר בנעלי. פי', היה נותן לישב לימין המברך ולישב לשמאלו כוסות, וכשאמר המברך ברכת הארץ מוסיף מאחד מאלו הכוסות בכוס שביד המברך. (ו)עכשיו כל יין ששותין מזוג הוא במים. עיטוף דמעטף או פרים סודריה ארישיה. מקבלו בשתי ידיו ואותהו בימינו. ורבי יוחנן מנע אפילו לסייע בשמאלו.

מסורת הש"ס

ט) פסחים ז:, ב) נדרים קו. ע"ש, ג) וכו' תמצ"ב, ד) [עי' לעיל י: תוס' ד"ה מדיים, וע"ע תו' סנהדרין ע. ד"ה מי], ה) [בהגלה"ש ליתא לכל זה גם בהרי"ף נדפס בפנים כיון שי מלאי עיגולים וכן מוחק ד"ש שם על הגליון ועיקר הגי' שהיה לפני רב אלפס כך אתא מי אמר רב ששת עד ברכת המזון וכ"כ ר' יונה וכ"כ הב"י סימן קפג ע"ש וע"ע תוס' שבת עו: ד"ה כדי ותוס' עירובין כט: ותוס' פסחים קח: ותוס' בבא בתרא ק: ד"ה עד וכו' מה שפירש ר"ת על מה דאמרינן בברכת המזון נגד פירש"י הבטח, ו) [עי' רש"ל], ז) [דכור זה ת"ר מהו שיחזור כו'. לכאורה ל"ל קודם ד"ה יחזור ויאכל], ח) [לעיל כ.], ט) [וע"ע תוס' פסחים ז: ד"ה אל], י) [כל זה ליתא לפנינו שם],

הגהות הב"ח

(ה) רש"י ד"ה מי שאכל ושפר ולא ברך אברכה דלפניהם קלי:

גליון הש"ס

גמ' אל תטול חלוקך. מג"א סי' ד סק"ח:

הגהות הגר"א

[א] רש"י ד"ה יחזור כו' (ויעשה ברכה לבטלה) תפ"מ: [ב] שם ד"ה מהו שיחזור כו' בתמצע אכילה ושתיה. כל"ל (ערש"ל): [ג] גמ' ושתק מותר במיושן. כל"ל: [ד] שם מעטר ליה בנעלי מי אמר רב ששת עד ברכת המזון. כל"ל (וכ"כ לגירסא בגמ"ש סי' קפ"ג):

מוסף תוספות

א. בתוס' רי"ש כתב, מחמירין על עצמן בשביל כבוד הברכה (ולא כתב והיו נזהרים בכולם). ב. וכ"ה בתוס' רי"ש (ודלא כהגהת הגרי"ב ובמגיה שם כתב דכ"ה במדרש הגדה).

לעזי רש"י

פרש"ק. טרי, שרק עכשיו נמזג.

מוסף רש"י

אספרגוס. מטקה הטעורי לשתותו שחרית (קדושין נ:). לינשוף. יקפון (עי' לעיל ג: ד"ה נשף). בכוס של ברכה. שהגירסו חכמים ליפותו (שבת עו:). חי. היינו שיתנו יין מי בכוס שמברכין עליו ומה"ל מחנים בו מים, לאפוקי שלא יתנו בכוס זה ויברך בכוס אחר (תוס' ב"ב צז: בשם רש"י ברכות).

רב ניסים גאון

ללע"ט יפה לרמ"ת רע. סימן הוא. ובהלכות גדולות מפרש ללב לעין לטחול יפה לראש למעים לתחתוניות רע: עשרה דברים נאמרו בכוס של ברכה כו'. בפרקין בגמ' דבני מערבא אמרי אמר ר' אחא ג' דברים נאמרו בכוס של ברכה עטור ומודח ומלא ושלשתן בפסוק אחד (דברים לג) נפתלי שבע רצון ומלא שבע עטור רצון מודח ומלא כמשמעו אמר ר' חייא אם עשיתם כן מה כתוב תמן ים ודרום ירשה אתה זוכה לירש העולם הזה והעה"ב:

עין משפט נר מצוה

פא א מיי' פ"ח מהל' ברכות הל' ז סמג עשין מ טוש"ע יו"ד סי' רפח סעיף ב:

פב ב מיי' פ"ל שם הל' כ טוש"ע או"ח סי' קסז סעיף ח:

ג [מיי' פ"ח מהל' מלכים הל' ז טוש"ע יו"ד סי' רלב סעיף ט]:

פג ד ש"ע או"ח סי' ד סעיף יא:

פד ה ש"ע י"ד סימן שנט סעיף כ:

פה ו ז מיי' פ"ז מהל' ברכות הל' טו [ופכ"ט מהל' שבת הל' ז] סמג שם טוש"ע או"ח סי' קפג סעי' ט כ:

פו ח טוש"ע שם סעיף ד:

תורה אור השלם

1. יִמָּלֵא פִי תְהִלָּתֶךָ כָּל הַיּוֹם תִּפְאַרְתֶּךָ:
תהלים עא ח

2. וַיֹּאמֶר יְיָ אֶל הַשָּׂטָן יִגְעַר יְיָ בְּךָ הַשָּׂטָן וְיִגְעַר יְיָ בְּךָ הַבּוֹחֵר בִּירוּשָׁלִָם הֲלוֹא זֶה אוּד מֻצָּל מֵאֵשׁ:
זכריה ג ב

3. וּלְנַפְתָּלִי אָמַר נַפְתָּלִי שְׂבַע רָצוֹן וּמְלֵא בְרָכַת יְיָ יָם וָדָרוֹם יְרָשָׁה:
דברים לג כג

4. שְׂאוּ יְדֵכֶם קֹדֶשׁ וּבָרְכוּ אֶת יְיָ:
תהלים קלד ב

רבינו חננאל

ואקשינן ובמידי דלא מאיס נמי למה לי פולטן ניסלקינן לצד אחד ולבריך. תרגמה ר' יצחק קסקסאה, פירוש כך שמו. [משום שנאמר ימלא פי תהלתך]. בירושלמי דכיצד מברכין רב הונא אמר הרי שנתן לתוך פיו ושכח ולא בירך אם היו משקין פולטן ואם היו אוכלין מסלקן לצדדין, ר' יצחק בר מרי אמר קומי ר' אסי בר בון בשם ר' יוחנן ואפי' אוכלין פולטן דכתיב ימלא פי תהלתך, וכשהן בתוך פיו אין כאן מלא תהלה. ואי קשיא לך היכי תני בהו מסלקן, איכא לתרוצי היכא דאיפשר איפשר, כגון דלא מימאיסי ואיפשר למפלטינהו והדר מיכלינהו מפלט להו ומברך, דכתיב ימלא פי תהלתך. היכא דלא איפשר כגון דמימאיס ואי פליט להו לא מצי אכלינהו, מסלקינהו לצד אחד ומברך. **בעו מיניה דרב חסדא מי שאכל ושתה ולא ברך מהו שיחזור ויברך. אמר להו מי שאכל שום וריחו נודף מעט ויחזור ויאכל שום אחר,** אחמה, וכי היכי דלא חזי לאינש למיעבד הכי, הכי נמי דמיחייב לצלויי בשעתיה. אי נמי לברוכי על מה דאכל ושכח ולא ביריך, בשעת דמיכה לא תחייב לברוכי אחמה', ואיכא לאוותי טעמא דתנן הקורא מכאן ואילך וכו' [ולא הפסיד כאדם הקורא בתורה]. אמר רבינא הלכך אפי' גמר סעודתו מברך. ואמר רבינא מנא אמינא לה וכו' [דתניא טבל ועלה אומר בעלייתו אשר קדשנו במצותיו וצונו על הטבילה]. ואסיקנא דליתא הילכתא הכי, דהתם גבי טבילה אפי' מזכר ברוחו לא חזי לטבול, אבל הכא וכו' [מעיקרא גברא חזי והואיל ואידחי אידחי]. הא דטבל ועלה אומר בעלייתו ברוך אקב"ו על הטבילה. היינו דוקא בטבילת גר דאכתי גברא לא חזי, אבל בשאר טבילות מברך עליהן עובר

אין מסיחין על כוס של ברכה. פירש"י שלא יסיח (דעת) המברך משתנו לו כוס של ברכה וה"ה המסובין שאין רשאין להסיח דבעינן שיתכוין שומע ומשמיע וגם אין להפסיק השומעים בשיחת חולין כמו שאין המברך רשאי להסיח ולע"פ שאמר התם (פרק במה דר"ה ד' לד:) שמע תשע תקיעות בתשע שעות ביום יצא משמע שהשומע קח ביתיהם ואפילו הכי יצא אך לכתחלה אין לעשות כן ומיהו נראה דהיינו דוקא בשעה שהמברך שותק מעט בין ברכה לברכה אבל בשעה שהוא מברך אם היה מדבר אפילו בדיעבד לא יצא:

והלכתא בכולהו יושב ומברך. לפי שברכת המזון דאורייתא החמירו בה להיות יושב ומברך שהרי עשרה דברים נאמרו בו מה שאין כן בשאר ברכות והוא עוטריקון ואכלת ושבעת אבל עת וברכת לברכת המזון מפי רבי משה אלנבלו:

הדרן עלך שלשה שאכלו

אנן נעבד לחומרא. שלא תסייע שמאל לימין בשעת ברכה: **שמעה ילפא.** שלא יסגר לה כוס של ברכה: **קמה בזיהרא.** עמדה בכעס: **כל האי נבגא דברכתא היא.** כל יין שבחבית ככוס של ברכה הוא שתי ממנו: **נבגא.** כוס כמו לשתי מר [1]אנבגא: **ממהדורי מילי.** ממחזירי בעיריות ירבו תמיד דברים: **ומסמרטוטי כלמי.** וממשחקי בגדים בלויים וממורטים ירבו כעס. כעס[2] מתרגמי' כלמתא: **אין מסיחין.** משאחזו עד שיברך: **כוס שני.** שהוא של זוגות והעומד (ה) על שלחנו ושתי זוגות ניזוק על ידי שדים: **כפלים.** זוגות: **הכון לקראת** (ב). בדברים נאים ולא בדברי פורענות: **מסב.** במטה דרך הסבה: **והלכתא בכולהו יושב ומברך:**

הדרן עלך שלשה שאכלו

אלו דברים וכו' כסעודה. שנאכלו בהלכות סעודה: **מברך על היום.** בקידוש שבתות וימים טובים: **ואחר כך מוזגין את הכוס.** יין הבא לפני המזון כדאמרינן בפרק כילד מברכין (לעיל מג.) הסבו אע"פ שנטל כו' הביאו להם יין וכו' וקאמרי ב"ש נוטלין לידים ואחר כך שותים את הכוס ואוכלים סעודתם בהיא נטילה וב"ה אומרים מוזגין את הכוס ושותין אותו ואחר כך נוטלין לידים. וטעמא דתרוייהו מפרש בגמרא: **מקנח ידיו במפה.** מנגבילת מים ראשונים: **ומניחה על השולחן.** מקנח בה ידיו תמיד מזוהמת התבשיל: **וב"ה אומרים.** על הכר או על הכסת ינימנה אחרי כן ושם יקנח בה ידיו תמיד. וטעמא מפרש בגמ'[3]: **מכבדין את הבית.** מקום שאכלו שם את הסבו על גבי קרקע מכבדים את הקרקע או את הסבו על השלחן מכבדין את השלחן משיורי אוכלין שנתפזרו עליו: **ואחר כך נוטלין לידים.** מים אחרונים: **נר ומזון.** מי שאין לו אלא כוס אחד במועלאי שבת מניחו עד לאחר המזון וסולד עליו נר ומזון ובשמים והבדלה כו': **אין מברכים על הנר ועל הבשמים של עכו"ם ושל מתים.** טעם דכולהו מפרש בגמרא[4]: **שיאותו.** שיהו נהנים ממנו: **עד כדי שיתעכל המזון.** מפרש שיעורא בגמ'[5]: **מברך על היין.** בגמרא[6] מפרש פלוגתייהו: **עונין אמן אחר ישראל המברך.** אפילו לא שמע אלא סוף ברכה אבל לא לאחר כותי שמא ברך להר גריזים: **גמ' שיעור גורס ליין שיבא.** כוס זה לא בא אלא בשביל שבת לקידוש: **וכבר קדש היום.** משקבלו עליו או מצאת הכוכבים: **ועדיין יין לא בא.** לשלחן וכשם שקודם לכניסה כך קודם לברכה: **שהיין גורם לקדושה שבאמר.** שאם אין יין לא מקדשין. והמקדש על הפת גם הוא במקום יין וברכת הפת קודמת: **הדיר קודם.** נפקא לן במסכת זבחים[7] מהאי קרא דכתיב במוספין מלבד עולת הבקר אשר לעולת התמיד תעשו את אלה[8] מלבד משמע לאחר שהקרבתם התמיד תקריבו המוספין וקא דרשינן אשר לעולת התמיד קרא יתרא למילף דבשביל שהיא תמיד הקדימה הכתוב ומכאן אתה למד לכל התמידין: וכ'

[1]אנן נעבד לחומרא [2]ומגביהו מן הקרקע טפח א"ר אחא בר' חנינא מאי קראה [3]כום ישועות אשא ובשם ה' אקרא [4]ונותן עיניו בו כי היכי דלא ניסח דעתיה מיניה [5]ומשגרו לאנשי ביתו במתנה כי היכי דתתברך דביתהו עולא אקלע לבי רב נחמן כריך ריפתא בריך ברכת מזונא יהב ליה כסא דברכתא לרב נחמן א"ל רב נחמן לישדר מר כסא דברכתא לילתא א"ל הכי א"ר יוחנן אין פרי בטנה של אשה מתברך אלא מפרי בטנו של איש שנאמר [2]וברך פרי בטנך פרי בטנה לא נאמר אלא פרי בטנך תניא נמי הכי ר' נתן אומר מנין שאין פרי בטנה של אשה מתברך אלא מפרי בטנו של איש שנאמר וברך פרי בטנך פרי בטנה לא נאמר אלא פרי בטנך אדהכי שמעה ילתא קמה בזיהרא ועלתה לבי חמרא ותברא ד' מאה דני דחמרא א"ל רב נחמן נשדר לה מר כסא אחרינא שלח לה כל האי נבגא דברכתא היא שלחה ליה ממהדורי מילי ומסמרטוטי כלמי א"ר אסי [6]אין מסיחין על כוס של ברכה ואמר רב אסי אין מברכין על כוס של פורענות מאי כוס של פורענות א"ר נחמן בר יצחק כוס שני תנ"ה השותה כפלים לא יברך משום שנאמר [3]הכון לקראת אלהיך ישראל והאי לא מתקן א"ר אבהו ואמרי לה במתניתא תנא האוכל ומהלך מברך מעומד וכשהוא אוכל מעומד מברך מיושב וכשהוא מיסב ואוכל יושב ומברך [7]והלכתא בכולהו יושב ומברך:

הדרן עלך שלשה שאכלו

אלו [8]דברים שבין בית שמאי ובין בית הלל בסעודה ב"ש אומרים מברך על היום ואח"כ מברך על היין וב"ה אומרים [9]מברך על היין ואחר כך מברך על היום ב"ש אומרים נוטלין לידים ואח"כ [10]מוזגין את הכוס ואח"כ נוטלין לידים ב"ש אומרים מקנח ידיו במפה ומניחה על השלחן וב"ה אומרים על הכסת ב"ש אומרים מכבדין את הבית ואח"כ נוטלין לידים וב"ה אומרים נוטלין לידים ואח"כ מכבדין את הבית [11]ב"ש אומרים נר ומזון בשמים והבדלה וב"ה אומרים נר ובשמים מזון והבדלה ב"ש אומרים שברא מאור האש וב"ה אומרים [12]בורא מאורי האש [13]אין מברכין לא על הנר ולא על הבשמים של עכו"ם ולא על הנר ולא על הבשמים של מתים ולא על הנר ולא על הבשמים של ע"ז ואין מברכין על הנר עד שיאותו לאורו מי שאכל ושכח ולא בירך ב"ש אומרים יחזור למקומו ויברך וב"ה אומרים יברך במקום שנזכר ועד מתי מברך [14]עד כדי שיתעכל המזון שבמעיו [15]בא להן יין אחר המזון אם אין שם אלא אותו כוס בית שמאי אומרים מברך על היין ואח"כ מברך על המזון ובית הלל אומרים [16]מברך על המזון ואח"כ מברך על היין [17]ועונין אמן אחר ישראל המברך ואין עונין אמן אחר כותי המברך עד שישמע כל הברכה כולה: **גמ'** [18]תנו רבנן דברים שבין ב"ש וב"ה בסעודה ב"ש אומרים מברך על היום ואח"כ מברך על היין שהיום גורם ליין שיבא וכבר קדש היום ועדיין יין לא בא וב"ה אומרים מברך על היין ואח"כ מברך על היום שהיין גורם לקדושה שתאמר [19]דבר אחר ברכת היין תדירה וברכת היום אינה תדירה תדיר ושאינו תדיר תדיר קודם והלכה כדברי ב"ה מאי ד"א וכי תימא התם תרתי והכא חדא ה"נ תרתי נינהו ברכת היין תדירה וברכת היום אינה תדירה תדיר ושאינו תדיר תדיר קודם והלכה כדברי ב"ה פשיטא דהא נפקא בת קול איבעית אימא קודם בת קול ואיבעית אימא לאחר בת קול ורבי

עין משפט נר מצוה

נא ב מיי' פכ"ע מהל' שבת הל' ז) סמג עשין מ טוש"ע או"ח סי' קפג סעיף ד:
פז ג ד סמג טוש"ע שם:
פח ה מיי' פ"ז מהלכות ברכות הלכה טו טוש"ע שם סעיף ו:
פט ו מיי' פ"ד שם הל' ל סמג שם טוש"ע או"ח סי' קפג סעיף ט:
צ ז מיי' פכ"ע מהל' שבת הלכה ו ז סמג עשין נט טוש"ע או"ח סי' רעח סעיף י:
ק ח [מיי' שם הל' ז טוש"ע שם סעיף יב ופי' רפבן פפי' אל):
ר ט [מיי' פכ"ע מהלכות שבת הל' כד טוש"ע או"ח סי' רלח סעיף אל):
ש י מיי' פ"ע מהל' ברכות הל' (ז) מ ע ופכ"ע מהל' שבת הל' כה סמג עשין מ טש טוש"ע או"ח סי' רז סעיף ג ה ו וסי' רלז סעיף ב וסי' רלח סעיף יב:
ת [מיי' פ"ע מהלכות ברכות הל' יד ופ"ד הל' ו טוש"ע או"ח סי' קפד ס"ה):
א ל [מיי' פ"ז מהלכות ברכות הלכה יד) טוש"ע או"ח סי' קעד סעיף ג:
ב מ מיי' פ"א מהלכות ברכות הלכה יג סמג עשין מ טוש"ע או"ח סי' רטו סעיף ב:

מסורת הש"ס

א) פסחים קיד. סוכה נו., ב) פסחים קג., ג) [לקמן נג.], ד) תוספתא פ"ה הכ"ה [פסחים קיד.] [סוכה נו.], ה) פסחים סב זבחים לא., ו) [קדושין ע.], ז) [שמות מז], ח) [לקמן נג:], ט) [לקמן נג.], י) [לקמן נג.], יא) [לקמן נג.], יב) [דף פט.], מ) [מדבר כח].

תורה אור השלם

1. כוס ישועות אשא ובשם יי אקרא: תהלים קטז יג
2. וְאֲהֵבְךָ וּבֵרַכְךָ וְהִרְבֶּךָ וּבֵרַךְ פְּרִי בִטְנֶךָ וּפְרִי אַדְמָתֶךָ דְּגָנְךָ וְתִירֹשְׁךָ וְיִצְהָרֶךָ שְׁגַר אֲלָפֶיךָ וְעַשְׁתְּרֹת צֹאנֶךָ עַל הָאֲדָמָה אֲשֶׁר נִשְׁבַּע לַאֲבֹתֶיךָ לָתֶת לָךְ: דברים ז יג
3. לְכֵן כֹּה אֲעֲשֶׂה לָךְ יִשְׂרָאֵל עֵקֶב כִּי זֹאת אֶעֱשֶׂה לָּךְ הִכּוֹן לִקְרַאת אֱלֹהֶיךָ יִשְׂרָאֵל: עמוס ד יב

הגהות הב"ח

(א) רש"י ד"ה כוס שני וכו' והעומד מעל: (ב) ד"ה הכון לקראת אלהיך בדברים:

גליון הש"ס

גמ' משגרו לאנשי ביתו. עי' תו"ש רש"ש סוטה ד"ה רי"ל:

מוסף רש"י

אין מסיחין על כוס של ברכה. לומר שלא יסיח דעת המברך משפשנו לו כוס של ברכה לברך (רש"י ברי"ף, ועי' תוס').
הדרן עלך שלשה שאכלו מברך על היום. כשמקדש בערבי שבתות, קידוש היום תמילה ואחר כך ברכת היין (סוכה נו.). מברך על היין. והוא הדין למקדש על הפת (פסחים קיד.). בא להם יין. כל ימות השנה קאמר (דקסו נב.). אחר המזון. וכתוב המזון לא בא להם וכשגמרו סעודתם בא להם לפני ברכת המזון (שם). שהיום גורם ליין שיבא. אלא לא מפני קידוש לא היה מקדש לכוס לפני סעודה (סוכה נו.). דהא נפקא בת קול. נערוכין בפ"ק (יג:) יצאה בת קול ואמרה הלכה כבית הלל (יבמות יד. וחולין מד.).

רב נים גאון

הדיר ושאינו תדיר תדיר קודם. עיקרו במשנת זבחים בפ"י (דף פפ) ובמשנת הוריות בפרק אחרון (דף יב) כל החדיר מחבירו הוא קודם את חבירו ואמרינן בגמרא מנא הני מילי אמר אביי דאמר קרא (במדבר כח) מלבד עולת הבוקר אשר לעולת התמיד מבדי כתיב עולת הבוקר עולת התמיד למה לי מאי קאמר רחמנא האי דתדיר קדים ברישא:

רבינו חננאל

ומגביהו מן הקרקע טפח. פי' בתלמוד ארץ ישראל צריך להגביהו מן השלחן טפח. ונותן עיניו בו. שלא יסיח דעתו ממנו. כולא נבגא דברכתא היא. פי' ההוא מהדורא דכסא עד ששותין כל המסובין אחר הברכה ורגילין העם לקרות מחזור (כל) [על] כוס ברכה. ויש מי שאומר נטלי דמעטר בהן נקראין נגבא דברכתא. שלחה ליה ממהדורי מילי ומסמרטוטי כלמי. פי' רוכלין המחדירין למכור בפתחי בני אדם, ורובן עשוין למכור לנשים בפתחיהן מיני תכשיטין, לא תמצא בהן אלא דברים הדבה כעין משלים. ומכלאי בגדים שהן סמרטוטין לא תמצא אלא כנים. כך זה עולא, בעל דברים הוא, כמו הרוכלים. אמר רב אסי אין מסיחין על כוס של ברכה. פי' כי שקיל ליה לאלתר מברך. סליק פ"ז לפ"ש מתני': אלו דברים שבין בית שמאי ובית הלל בסעודה ב"ש אומרים מברך על היום ואח"כ מברך על היין וב"ה אומרים מברך על היין ואח"כ מברך על היום. פי' על היום קידוש, על היין ברא פרי הגפן. מתני' בית שמאי אומרים נוטלין לידים ואח"כ מוזגין את הכוס ובית הלל אומרים מוזגים את הכוס ואח"כ נוטלין לידים. תנו רבנן בית שמאי אומרים נוטלין לידים ואח"כ מוזגין את הכוס. שאם אתה אומר מוזגין את הכוס תחלה, חישינן שמא יטמאו משקין שאחורי הכוס מחמת הידים ויחזור המשקין ויטמאו את הכוס ונמצא שותה בכוס טמא. בית הלל אומרים מוזגין את הכוס ואח"כ נוטלין לידים, בית הלל סברי כלי שנטמא אחוריו במשקין מותר להשתמש בו כדבעינן למימר לקמן. והא דגזרו בית שמאי משום ניצוצות, (מ)לא שכיחי, וכיון דמותר להשתמש בו חישינן דאם יטול ידיו תחלה יהיו המשקין בידיו מטפיחין, וכאשר יגע הכוס בידו יטמא אותו המשקין מאחורי הכוס שהן טמאין, ויטמא המשקין (התם) א'[ת]ם הידים, ונמצא אדם זה אוכל בידים מסואבות. ומפני מה אחורי הכוס שהן טמאין אין מטמאין האיש התופס בכוס אפילו בלא משקין, משום דאין כלי מטמא אדם. אמרו בית הלל לבית שמאי זה שאתם גוזרין להשתמש בכלי טהור שאחוריו בלבד טמאין משום שמא יגתזו ניצוצות מתוך הכוס ויפלו לאחוריו ויטמאו, ניצוצות לא שכיחי. ותוב הא בעינן תיכף לנטילה ברכה, הילכך מוזגין הכוס ומברכין ושותין ואח"כ נוטלין לידים (ואומ') [ואוכלין] מיד. והלכה (כר') [כבית] הלל. בית שמאי אומרים נר ומזון בשמים והבדלה וכו'. פסק מר רב יהודאי גאון כל היכא דאיכא קידוש יומא מקדש אריפתא, אי נמי קידושא והבדלה בהדי הדדי, דהיינו מוצאי שבת וכניסת יו"ט ראשון, או יו"ט שני ולית ליה חמרא מקדש אריפתא, אבל הבדלה גרידתא לא מבדילין אריפתא. ומר רב צמח גאון אמר כה טעמא שבשאר ימות השנה אין מבדילין על הפת, שאין דומה קידוש להבדלה, מפני שקידוש אי אפשר שלא לסעוד, דאמרינן אין קידוש אלא במקום סעודה. וכיון ששלחן קבוע וסעודה קבועה לילי שבת דלילי יו"ט, וא"א שלא לסעוד, מקדשי על הפת. אבל מוצ"ש אינו שולחן קבוע, דאי בעי אכיל ואי בעי לא אכיל. לא מבדיל אריפתא [ו]הילכתא אין מבדילין אריפתא.

ור' יהושע היא דאמר אין משגיחין בבת קול. ומה תאמר מ"ל שנמי הכי יב וכתב"ל שם טוש"ע סו"ש סי' רלו ס"ג ופי' רלט ס"ד):

ה ב מיי' פכ"ט מהלכות שבת הל' טז טוש"ע סו"ח סי' קפב סעיף ג:

ו ג מיי' פי"ל מהל' תפלה ומצות כהנים הלכה כ:

ז ד מיי' פי"ז שם הל' ה:

ח ה מיי' פ"ם שם הלכה ח:

ט ו מיי' פ"ז שם הל' ג ופי"ג מהל' תלמוד הל"ד:

רבינו חננאל

ור' יהושע הוא דאמר אין משגיחין בבת קול. פי' ר' יהושע בפ' ההובב בתנורו של עכנאי [הוא דאמר הכא הלכה כבית הלל]. [שאני עיולא יומא מאפוקי יומא וכו'. עיולי יומא מחבביגן ליה ולא מאחרינן ליה, אפוקי יומא דהיא תליא בהבדלה מאחרינן ליה]. [והאמר מר טעמו פגמו. לברכה]. [דתנן כלי שנטמאו אחוריו במשקין וכו'. פי' אם נפלו משקין טמאין באחורי הכלים, אם יש בתוכו תרומה לא נטמאת וכו'. דהו שאמרו כלי שנטמאו אחוריו במשקין, אחוריו טמאין, תוכו ארגנו אזניו ידיו שהורין לתרומה אבל לא לקדש, נטמא תוכו נטמא כולן].

רב נסים גאון (המשך)

ובגמ' דאין דורשין דבני מערבא (הלכה ה) גרסי' מתוך שאתה אומר לו ידיו שניות אף הוא בודל מן התרומה ולא מחמת משקה גזרו עליהם ויהיו תחלה ק"ו ומה אם טבול יום שהוא דבר תורה אינו אלא פוסל ידים שהן מדבריהם לא כ"ש ד"א כלום גזרו על הידים לא מפני כדי שיהא בודל מן התרומה מתוך שאתה אומר לו ידיו שניות אף הוא בודל מן התרומה ותנן בפרה פ' י"א (משנה ה) כל הטעון ביאת מים מדברי סופרי' מטמא את הקודש ופוסל את התרומה ומותר בחולין ובמשנת ידים בפ"ג התמיהו ואמרו לו ר"ש היכן מצינו שהידים תחלה ואמרינן תו והיד מטמאת את חברתה דברי ר' יהושע וחכ"א ידים שניות הן ואין שני עושה שני ולפי זה הטעם אין הידים מטמאין את הכוס אבל המשקין שאחוריו מטמאין מחמת ידים כדתנן במס' פרה (פ"ח משנה ז) כל הפוסל את התרומה מטמא את המשקין להיות תחלה חרץ מטבול יום ובפרק אור ל"י"ד (פסחים ד' י"ז) הן אומרין משקין הבאין מחמת ידים ובפרק יציאות השבת (דף י"ד) אמרי' האוכלין שנטמאו במשקין משקין דמאי אי נימא במשקין מחמת שרץ דאורייתא היא דכתיב (ויקרא י"א) וכל משקה אשר ישתה אלא דנגעו במשקין הבאין מחמת (שרץ) [ידים] וגזרו רבנן על משקין הבאין מחמת ידים משום משקין הבאין מחמת שרץ ובתוספתא טבול יום (פרק א) תניא חומר בידים מטבול יום וכו' ומטמאין את המשקין לעשותן תחלה ולפי שעיקר טומאת ידים מדרבנן היא הוי ספיקה טהור כדתנן במס' טבול יום (פ"ב משנה ב) חומר בטבול יום מבידים שספק טבול יום פוסל את התרומה והידים ספיקן טהור. גזירה שמא יטמאו משקין שבידים

א) [עירובין ז.] ב"מ נט.: מולין מד. יומא יד. פסחים קיד., ב) תוספתא פ"ה הל"ב פסחים קכ: קה:, ג) תוספתא פ"ה הל"ל [פסחים קנ.], ד) [פסחים קה:], ה) [עירובין מ: פסחים קה:], ו) [פסחים סט:], ז) [סט:], ח) תוספתא פ"ה הכ"ג, ט) [נ"ל מו' עירובין נט. ד"ה היה ובחולין פז: ד"ה כל וכברמוי יג: ד"ה וחלב], י) פרה פ"מ מ"ז טהרות פ"ב מ"ג ג [חולין נב.], כ) תגיגה כב: בכורות נח. ליקוטים פכ"ה מ"ו נדה ז:, ל) [פ"ב], מ) [לעיל נח:], נ) פי' מהרש"ל מה שהגיה בדברי רש"י שלו, ס) [נדה יד:], ע) [נדה יד:], פ) [מולין כד:], צ) [נדה יד:], ק) [מולין כד:], ר) [נדה יד:], ש) [סוטה ד:],

הגהות הב"ח

(א) גמ' ועל הבשמים שב"ש אומרים: (ב) שם וקבר"י ב"ש (ברכת המזון) תל"מ וג"כ ס"ל וכן הוא בפירש"י ברכה:

מוסף רש"י

הנכנס לביתו במוצאי שבת מברך על היין. תמיהה לפי שהוא תדיר ותדיר קודם (רשב"ם פסחים קב:). ואחר כך אומר הבדלה. הבדלה לנפוף, לפי שאלו המלאכות קלות וברכת הבדלה מרוכה לפיכך אומרה לנפוף (שם). ומשלשלין. לשון שנאלה שמתכרכים יחד עם ברכת המזון (שם). המברך צריך שיטעום. לו הוא לו אחד מן הבשמים, ובשמים אחד מהם יצאו כולם (שם קה:) משום דגמר הוא לכוס של ברכה שלא יהנה אדם ממנו לגלגר שתהא ברכת היין דומיא פרי הגפן שלא לצורך (ערובין ח:). צריך שיערוב. רביעית לוג (רשב"ם פסחים שם). כלי שנטמאו אחוריו. כלי עץ או של מתכת קאמר שמטמאין מגבן (תגיגה כב:). במשקין. לטומאה דרבנן היא, דתרומה אין אוכל ומשקה מטמא כלי, שאין כלי מקבל טומאה אלא מאב הטומאה, וגזרו חכמים שיהו משקין מטמאין כלי, לפי שיש משקה שהוא אב הטומאה ומטמא כלי מן התורה, כגון רוקו של זב ומימי רגליו, הלכך הוסיף טומאה זו מדברי סופרים, אחוריו טמאים. ושאר משמשין שבו טהורים, דמבדו רבנן היכר להודיע שטומאה זו מדברי סופרים ולא יפרפו עליה תרומה וקדשים, כך היא תפוקת המקבת נדה פ"ק (תגיגה שם).

רב נסים גאון

ור' יהושע היא דאמר אין משגיחין בבת קול. עיקר שלו הוא שאמר ר' יהושע בפרק ההובב (ב"מ דף נט) במעשה תנורו של עכנאי לא בשמים היא (דברים ל) כבר נתנה לנו על הר סיני וכו' כבר הזכרנוה לשעבר. ואלו האותאבות (ר"ל הקושיות) שנזכרו בכאן המברך צריך שיטעום וטעמו פגמו וכוס של ברכה צריך שיעור כולן ענפים יוצאין מן ההיא בדייתא דאקשו מינה כבר והתניא הנכנס לביתו במוצאי שבתות כו' ואיתא מיפרשא בפ' ערבי פסחים (דף קה) כי כשהזכירו זו הברייתא לשם אמרינן עלה שמע מינה מהא מתניתא ה' שמע מינה המבדיל בתפלה צריך

ורבי יהושע היא דאמר אין משגיחין בבת קול. ומה תאמר מ"ל דרבי יהושע דמנור של עכנאי קי"ל כרבי יהושע וקי"ל כב"ה וי"ל דדוקא התם קאמר דאין משגיחין בבת קול להבא הרוב הקול היה כנגד הרוב וכבר אמרה תורה אחרי רבים להטות (שמות כג) אבל ב"ה היו רבים אע"פ שמייתי רבי יהושע הכא אע"ג דלא דמי דשאני התם דהבא קול היה כנגד הרוב אלא תנא סבר טפי מרבי יהושע דאמר אין משגיחין בבת קול אע"פ שהרוב מסייע לבת קול הוא ול"ל ומחדדי טפי ול"ת מ"ש דבקדוש והבדלה מברכין קודם על היין ובברכת המזון אין מברכין עד לאחר שלש ברכות וי"ל דהיכי נעביד אם נברך קודם ברכת המזון א"כ יהא ברכת המזון היסח הדעת דבשלמא בשאר ברכות לא עקר נפשיה משתיה דבקדוש היה רוצה לשתות אבל בברכת המזון היה רוצה לשתות אבל בברכת המזון עקר נפשיה משתיה: **מניחו** עד לאחר המזון. הכא משמע שמותר לטעום קודם הבדלה. תימה הא אמימר בת טווות (ע"פ דף קז.) פי' לן מעונה לפי שלא היה לו יין להבדיל עליו. וי"ל דשאני אמימר שהיה סבור שיהיה לו כוס למחר או מחמיר על עצמו היה והכא שאני דקסבר ברכת המזון טעונה כוס ולכך מניחו לברכת המזון: **טעמו** פגמו. פרש"ס דוקא לקדוש והבדלה צריך שלא יהא פגום אבל לשאות צריך לברך עליו אע"פ שהוא פגום דאסור ליהנות מן העוה"ז בלא ברכה וקדוש והבדלה נמי לא אמרן אלא במקום דאפשר אבל אי אפשר מברך אפי' אפגום ונותן לתוכו מים כדאיתא בירושלמי רבי יונה טעים אכסא ומתקן ליה פי' לאחר שהתה ממנו הוסיף עליו כל שהוא מים או יין והיה מברך עליו: **גזרה שמא יטמאו משקין שבידים.**

אבל בתוך הסעודה ליכא למיחש שהרי אדם מנגב ידיו יפה קודם אכילה דאמרי' [ב] האוכל בלא ניגוב ידים וכו' אבל בשתיה אין אדם מדקדק לנגב ידיו כל כך:

תכף

[ג] ורבי יהושע היא דאמר אין משגיחין בבת קול: ומה תאמר מ"ל שנמי הכי יב וכתב"ל שם טוש"ע סו"ש סי' רלו ס"ג ופי' רלט ס"ד):

[ד] הנכנס לביתו במוצאי שבת מברך על היין ועל המאור ועל הבשמים ואחר כך אומר הבדלה [א]ואם אין לו אלא כוס אחד מניחו לאחר המזון ומשלשלין כולן לאחריו והא ממאי דב"ש היא דלמא ב"ה היא לא ס"ד דקתני מאור ואח"כ בשמים ומאן שמעת ליה דאית ליה האי סברא ב"ש [ב]דתניא א"ר יהודה לא נחלקו בית שמאי וב"ה על המזון שבתחלה ועל הבדלה שהיא בסוף על מה נחלקו על המאור ועל הבשמים [ג] ב"ש אומרים מאור ואחר כך בשמים וב"ה אומרים בשמים ואחר כך מאור וממאי דבית שמאי היא ואליבא דרבי יהודה דילמא בית הילל היא ואליבא דרבי מאיר לא ס"ד דקתני הכא במתניתין בית שמאי אומרים נר ומזון בשמים והבדלה ובית הלל אומרים נר ובשמים מזון והבדלה והתם בברייתא קתני אם אין לו אלא כוס אחד מניחו לאחר המזון ומשלשלין כולן לאחריו שמע מינה דבית שמאי היא ואליבא דרבי יהודה ומכל מקום קשיא קא סברי בית שמאי [ד]שאני עיולי יומא מאפוקי יומא יומא כמה דמקדמינן ליה עדיף אפוקי יומא כמה דמאחרינן ליה עדיף כי היכי דלא להוי עלן כמשוי וסברי ב"ש [ה] ברכת המזון טעונה כוס והא תנן בא להם יין לאחר המזון אם אין שם אלא אותו כוס בית שמאי אומרים מברך על היין ואחר כך מברך על המזון מאי לאו דמברך עילויה ושתי ליה לא דמברך עילויה ומנח ליה והאמר מר [ו]המברך צריך שיטעום דטעים ליה והאמר מר [ז]טעמו פגמו דטעים ליה בידיה והאמר מר [ח]כוס של ברכה צריך שיעור והא קא פחית ליה משיעוריה דנפיש ליה טפי משיעוריה והא אם אין שם אלא אותו כוס קתני תרי לא הוי ומחד נפיש והא תני רבי חייא ב"ש אומרים מברך על היין ושותהו ואחר כך מברך ברכת המזון אלא תרי תנאי ואליבא דב"ש: ב"ש אומרים וכו': [ט]ת"ר ב"ש אומרים נוטלין לידים ואח"כ מוזגין את הכוס שאם אתה אומר מוזגין את הכוס תחלה גזרה [י]שמא יטמאו משקין שאחורי הכוס מחמת ידיו ויחזרו ויטמאו את הכוס וליטמו ידים לכוס ידים שניות הן [יא]ואין שני עושה שלישי בחולין [יב]אלא על ידי משקין ובה"א מוזגין את הכוס ואחר כך נוטלין לידים שאם אתה אומר נוטלין לידים תחלה גזרה שמא יטמאו משקין שבידים מחמת הכוס ויחזרו ויטמאו את הידים וניטמי כוס לידים [יג]אין כלי מטמא אדם וניטמי למשקין שבתוכו הכא בכלי שנטמאו אחוריו במשקין עסקינן דתוכו טהור וגבו טמא [יד]דתנן [טו]כלי שנטמאו אחוריו במשקין אחוריו טמאים תוכו

[ה] [עירובין ז.] ב"מ נט.: מולין מד. יומא יד. פסחים קיד., [ו] תוספתא פ"ה הל"ב פסחים קכ: קה:, [ז] תוספתא פ"ה הל"ל [פסחים קנ.], [ח] [פסחים קה:], [ט] [עירובין מ: פסחים קה:], [י] [פסחים סט:], [יא] [סט:], [יב] תוספתא פ"ה הכ"ג, [יג] [נ"ל מו' עירובין נט. ד"ה היה ובחולין פז: ד"ה כל וכברמוי יג: ד"ה וחלב], [יד] פרה פ"מ מ"ז טהרות פ"ב מ"ג ג [חולין נב.], [טו] תגיגה כב: בכורות נח. ליקוטים פכ"ה מ"ו נדה ז:, [ל] [פ"ב], [מ] [לעיל נח:], [נ] פי' מהרש"ל מה שהגיה בדברי רש"י שלו, [ס] [נדה יד:], [ע] [נדה יד:], [פ] [מולין כד:], [צ] [נדה יד:], [ק] [מולין כד:], [ר] [נדה יד:], [ש] [סוטה ד:],

אלו דברים פרק שמיני ברכות

תכף לנטילת ידים סעודה. והאי דלא חציב ליה לעיל בפ' כ"מ (דף מב.) בהדי מידך תכיפות משום דשניה [2]נמשנה לא חש למתניה: **דבר** אחר אין נטילת ידים לחולין מן התורה וכו'. יש ספרים שכתוב בהן הכי קאמרי להו [3]ב"ש בנין הלל אפילו לדידהו דאמריתו אסור להשתמש בשלמן שני משום אוכלי תרומה הא עדיפא דאין נטילת ידים לחולין מן התורה מוטב וכו' ואל יטמא וכו' ול"נ דהא קאמרי ב"ש דאסור להשתמש בשלמן שני ודוחק לומר כמו שפירש רש"י שמא במקרה בעלמא ישתמש אלא נראה כספרים שכתוב בהן מאי דבר אחר הכי קאמרי להו ב"ה לב"ש וכ"ת מ"ש גבי אוכלין דחיישינן ומ"ש גבי ידים דלא חיישינן וכו' והשתא לא הוי האי דבר אחר כי ההיא דלעיל שאינו צריך לטעם ראשון אבל הכא האי ד"א לא אלא לפרש טעמא דב"ה קאמר ולי"נ דבריהם:

פירורין דלית בהו כזית מותר לאבדן ביד. מיהו קשה לעניותא כדאמרינן בפרק כל הבשר (דף קה:): **בכוליה** פירקין הלכה כב"ה לבר מהא. ולא"ת והא בהוא דיחזור למקומו ויבדק משמע דהלכה כב"ש לקמן (דף נג:) בשמעתין מדעבדי אמוראי בתריהו. י"ל דלא חציב לה משום דהתם אפי' ב"ה מודו לב"ש אלא שלא הטרימוהו [4]לכך: **נהגו** העם כב"ה אליבא דרבי יהודה. תימא דאמן אפילו לכתחלה נוהגין כן ובפרק [5]הדר (דף סב:) אומר נהגו אוריי לא מוקין ואי עבד הכי לא מהדרינן ליה וי"ל דהתם איכא אמוראי דפליגי חד אמר הלכה והוה פירוש הלכה לכתחלה ומוקין הכי א"כ נהגו דקאמר אידך הוי דיעבד אבל הכא יכול להיות דאין כאן אלא נהגו [6]גרידא: **בברא** כ"ע ל"ש. ולא"ת הואיל ול"פ בלשון ברא אמאי אמר בורא וי"ל דלשון קרא עדיף: וכי

תוכו ואוגנו ואזנו וידיו טהורין נטמא תוכו נטמא כולו במאי קא מיפלגי ב"ש סברי אסור להשתמש בכלי שנטמאו אחוריו במשקין גזרה משום ניצוצות וליכא למגזר שמא יטמאו המשקין שבידים בכוס וב"ה סברי מותר להשתמש בכלי שנטמאו אחוריו במשקין אמרי ניצוצות לא שכיחי ואיכא למיחש שמא יטמאו משקין שבידים מחמת הכוס [6]ד"א [1]תכף לנט"י סעודה מאי ד"א ה"ק להו ב"ה לב"ש לדידכו דאמריתו אסור להשתמש בכלי שאחוריו טמאין דגזרינן משום ניצוצות אפ"ה הא עדיפא דתכף לנט"י סעודה: ב"ש אומרים מקנח וכו': ת"ר [2]בית שמאי אומרים מקנח ידיו במפה ומניחה על השלחן שאם אתה אומר על הכסת גזרה שמא יטמאו משקין שבמפה מחמת הכסת ויחזרו ויטמאו את הידים ונטמייה כסת למפה אין [3]כלי מטמא כלי ונטמייה כסת לגברא גופיה אין כלי מטמא אדם ובה"א על הכסת שאם אתה אומר על השלחן גזרה שמא יטמאו משקים שבמפה מחמת השלחן ויחזרו ויטמאו את האוכלין ולטמא שלחן לאוכלין שבתוכו הכא בשלחן שני עסקינן ואין [7]שני עושה שלישי בחולין אלא ע"י משקין במאי קמיפלגי ב"ש סברי אסור להשתמש בשלחן שני גזרה משום אוכלי תרומה וב"ה סברי מותר להשתמש בשלחן שני אוכלי תרומה זריזין הם ד"א אין נט"י לחולין מן התורה מאי ד"א הכי קאמרי להו ב"ה לב"ש וכי תימרו מ"ש גבי אוכלין דחיישינן ומ"ש גבי ידים דלא חיישינן אפילו הכי הא עדיפא דאין נט"י לחולין מן התורה מוטב שיטמאו ידים דלית להו עיקר מדאורייתא ואל יטמאו אוכלים דאית להו עיקר מדאורייתא: בש"א מכבדין וכו': [8]ת"ר בש"א [9]מכבדין את הבית ואחר כך נוטלין לידים שאם אתה אומר נוטלין לידים תחלה נמצא אתה מפסיד את האוכלין [6] אבל נט"י לב"ש תחלה לא סבירא להו מ"ט משום פירורין ובה"א אם שמש תלמיד חכם הוא נוטל פירורין שיש בהן כזית ומניח פירורין שאין בהן כזית מסייע ליה לר' יוחנן [10]דא"ר יוחנן פירורין שאין בהם כזית מותר לאבדן ביד במאי קמיפלגי ב"ה סברי אסור להשתמש בשמש ע"ה וב"ש סברי [1]מותר להשתמש בשמש ע"ה א"ר יוסי בר חנינא א"ר הונא בכוליה פרקין הלכה כב"ה בר מהא דהלכה כב"ש ור' אושעיא מתני איפכא ובהא נמי הלכה כב"ה: בש"א נר ומזון וכו': [2]רב הונא בר יהודה איקלע לבי רבא חזייה לרבא דבריך אבשמים ברישא א"ל מכדי ב"ש וב"ה אמאור לא פליגי [3]דתניא בש"א נר ומזון בשמים והבדלה ובה"א נר ובשמים מזון והבדלה עני רבא בתריה זו דברי ר"מ אבל ר' יהודה אומר לא נחלקו ב"ש וב"ה על המזון שהוא בתחלה ועל הבדלה שהיא בסוף על מה נחלקו על המאור ועל הבשמים שבש"א על המאור ואח"כ בשמים ובה"א בשמים ואח"כ מאור וא"ר יוחנן [4]נהגו העם כב"ה אליבא דרבי יהודה: בש"א שברא כו': אמר [5]רבא ברא כ"ע לא פליגי דברא משמע כי פליגי בבורא בורא דעתיד למברא וב"ה סברי בורא נמי דברא משמע מתיב רב יוסף [1]יוצר אור ובורא חשך [2]יוצר הרים ובורא רוח [3]בורא השמים ונוטיהם אלא א"ר יוסף בברא [4]ובורא כ"ע לא פליגי דברא משמע כי פליגי במאור ומאורי דב"ש סברי חדא נהורא איכא בנורא [5]וב"ה סברי טובא נהורי איכא בנורא תנ"ה אמרו להם ב"ה לב"ש הרבה מאורות יש באור: אין מברכין כו': בשלמא נר משום דלא שבת אלא בשמים מ"ט לא אמר רב יהודה אמר רב [6]הכא במסבת עובדי כוכבים עסקינן מפני שסתם מסבת עובדי כוכבים לע"ז היא הא מדקתני סיפא אין מברכין לא על הנר ולא על הבשמים של ע"ז מכלל דרישא לאו בע"ז עסקינן א"ר חנינא מסורא מה טעם קאמר מה טעם אין מברכין לא על הנר ולא על הבשמים של עכו"ם מפני שסתם מסבת עובדי כוכבים לע"ז ת"ר אור ששבת מברכין עליו ושלא שבת אין מברכין עליו [7](מאי שבת) ומאי לא שבת אי

שמטמא משקה אין מטמא כלי כו' ואמרינן נמי (שם דף יט) האי סכין דנגעה במאי אי נימא דנגעה בבשר והא אין אוכל מטמא כלי אלא דנגעה במחט הא אין [כלי] מטמא כלי ובפ' אין דורשין בערירות (חגיגה דף ב) אמרינן אמאי הסל טהור תשמא מגריפה לסל אין כלי מטמא כלי ואית נמי בשחיטת קדשים (דף צט) בגמרא דטבול יום ובגמ' דבני מערבא גרסי מתניתא בשולחן של שיש או של פרקים שאינן מקבלין טומאה: אין מברכין לא על הנר ולא על הבשמים של עכו"ם הואיל ותנן מעיקרא אין מברכין לא על הנר ולא על הבשמים של גוים אמאי איצטריך תו למיתני של עכו"ם אלא מכלל דהאי עכו"ם דישראל היא והכי אמרינן בחלמוד ארץ ישראל של עכו"ם ולא של גוים היא תיפתר בעכו"ם של ישראל:

עין משפט נר מצוה

[1] א טוס"ע מו"מ פ' הכ"ז, ב) [ספה"מ פ"ה הכ"ז], ג) [ספה"מ הכ"מ]. ג) [ספה"מ ה"ב]: מגיגה כ. ד) [מולין נג.], ה) [מוספתא פ"ה הכ"ז], ו) שבת קמב. [ע"פ מתוס' וכתוס' מנחות מז: דחה מקוגיות הפוסקים], ז) ספה"מ קג. ח) [דחגה], ט) [מולי ל"ל רנה], י) [פי' כר"ף ורא"ש נראה דבר טומאתם מאי לא שבת אלא שבת ממלאכת עבודה אבל אור של מים ושל חולה מברכין עליו מגיה נמי הכי עבדים שהיה וכו'], כ) ל"ל ר"ה לב"ש וכ"ה בדפ"י, מ) [ועתו' סוכה ג. ד"ה דאמר לן], נ) [לפניני אם ליתא רק בגמ' מעגיה כו' מיה' קו], ס) [וע"ע מו' ספמי' קנ. ד"ה ואמר ר"ה עו: ד"ה וכו'],

תורה אור השלם

1. יוצר אור וּבוֹרֵא חֹשֶׁךְ עֹשֶׂה שָׁלוֹם וּבוֹרֵא רָע אֲנִי יְיָ עֹשֶׂה כָּל אֵלֶּה: ישעיהו מה ז
2. כִּי הִנֵּה יוֹצֵר הָרִים וּבוֹרֵא רוּחַ וּמַגִּיד לְאָדָם מַה שֹּׂחוֹ עֹשֵׂה שַׁחַר עֵיפָה וְדֹרֵךְ עַל בָּמְתֵי אָרֶץ יְיָ אֱלֹהֵי צְבָאוֹת שְׁמוֹ: עמוס ד ג
3. כֹּה אָמַר הָאֵל יְיָ בּוֹרֵא הַשָּׁמַיִם וּנְטֵיהֶם רֹקַע הָאָרֶץ וְצֶאֱצָאֶיהָ נֹתֵן נְשָׁמָה לָעָם עָלֶיהָ וְרוּחַ לַהֹלְכִים בָּהּ: ישעיהו מב ה

הגהות הב"ח

(א) גמ' מפסיד את האוכלין (אבל י"י וכו' מקום פרורין) תפ"מ וס"כ ס"א לא גרסי זה:

לעזין רש"י

אנש"א. אוזן, ידית (של כלי).

מוסף רש"י

תוכו ואוגנו. דהיינו בית קבול המתמלן שיושב עליו, ל"ל אוגנו דהיינו שפתו (בכורות לח.). ואזנו. זהו מה שעשין בתחיות של חרס לבית המים שקורין מנגש"ן (שם). וידיו. כגון כלי חרס שעושין לו זוג לאחזיו לאחוז בו (שם). נטמא תוכו. לפי' נטומאה דלהכן (חגיגה כב.). שסתם מסבת עכו"ם לע"ז. אבל של שמעתא מברכין שאין מסיבתן לע"ז (האורה ח"א סי' סב).

רב נסים גאון (המשך)

מי שדרשה אשה בגדיו בגדיו טמאין מדרס ובגמרא דבני מערבא [בחגיגה פ"ב הלכה ז] אמרי ר' יסא בשם ר' יוחנן במגעות שנו בעא ר' זעירא קמיה ר' יסא מאיכן נטמא הבגד הזה מדרס אמר ליה תיפתר שהיתה אשתו של עם הארץ יושבת עליו ערומה ובגדי עם הארץ הרי היא אחת מששה ספיקות שגזרו באושא כדתנן במס' טהרות בפ"ד (משנה ה) על ר' ספיקות שורפין את התרומה כו' ובפ' הדר עם (עם הארץ) [והעכו"ם] בחצר יש כהנה רבות ובפ' יציאות השבת (דף סז) אמרי אמר עולא ספיקות באושא גזור רבנן עליהן ומכאן נאמר דספק מדרסות דרבנן ובפ' אין דורשין (דף יט) פרישו דהנהו מעלות דרבנן ניהנו ובמסכת בכורות בפ' הלוקח בהמה (דף כג) אית ליאיבעית אימא טומאת עם הארץ דרבנן וטומאת משקין דרבנן כו': ונטמא [שולחן] [כסת] למפה אין כלי מטמא כלי הא שמע' לה נמי כדאמרינן שדץ מטמא את הכלי וכלי מטמא את האוכלין דאלמא כלי אינו מטמא אלא אם אוכלין או משקין ואין כלי מטמא כלי ומפרש בפ' אור ל"י"ד (פסחים דף יח) ולאו ק"ל הוא ומה כלי

דף ב) שדץ מטמא את הכלי וכלי מטמא את האוכלין ואוכלין מטמאין את המשקין לאדנו שלש טומאות בשדץ והתם בפ' חומר בקודש (חגיגה דף נג) כדאמר ר' זירא עשאוה כטמא שדץ ואקשינן עליה אלא מעתה לא תטמא אדם כלומר שהכלי שנטמא בשדץ אינו מטמא אדם בעיקר אשר הקדמנו ובגמ' דציצר צולין את הפסח (דף עם) איתא אבל נטמאת הסכין בטומאת שדץ דלבשר הוא דמטמא ליה לגברא לא מטמא ליה: **ונטמי** כסת לגברא גופיה בספק מדרס דרבנן בתוספתא חגיגה (פ"ג) שונו ספק רשות עם הארץ ומדרסו (וחציצו) והיסטו שהורין לחולין וטמאין לתרומה וטומאת מדרסות איתא מיפרשא בחגיגה בפ' אין דורשין (ד' יח) דתנן בגדי עם הארץ מדרס לפרושים בגדי פרושים מדרס לאוכלי תרומה ובתוספתא טהרות (פ"ז) שנו

רבינו חננאל

ובית שמאי סברי מותר להשתמש בשמש עם הארץ. קסברי בית שמאי מותר להשתמש בשמש עם הארץ, ואם נוטל ידיו תחלה אינו חושש לדקדק בפירורין ללקטם ונמצא מפסיד את האוכלין. והלכתא בהא כבית שמאי דקיי"ל תכף לנטילת ידים ברכה. ובית הלל סברי אסור להשתמש בשמש עם הארץ, וכיון שתלמיד חכם הוא מלקט הראוי להתלקט ומאבד המותר לאבדן. [וא"ר יוחנן נהגו העם כבית הלל אליבא דרבי יהודה. דבשמים ואח"כ מאור]. בית שמאי אומרים שברא וכו'. אמר רבה כולי עלמא במאור ומאורי לא פליגי דמאורי מברכינן, אלא כי פליגי בברא ובורא, ב"ש סברי ברא לשון עבר הוא, ואנן הכי מבעי לן לברוכי להקב"ה דברא הדין נהורא דלקמן. ובית הלל סברי אין ודאי הכי מיבעי לן לברוכי, מיהו ברא ובורא לשון עבר הוא. מתיב רב יוסף כי הנה יוצר הריכור רוח כך הוא אומנתו של הקב"ה שבכל זמן הוא יוצר הרין שבמעי אשה ובורא רוח בקרבו, אלמא לאו לשון עבר דוקא. אלא אמר רב יוסף בברא ובורא כולי עלמא לא פליגי דברא לחוד ובורא לחוד, ובורא טפי עדיף לברוכי. וכן נמי בורא פרי הגפן, וכן נמי המוציא לחם מן הארץ, שכך הוא אומנתו של הקב"ה לעשות בכל זמן, כי פליגי במאור ומאורי, ב"ש סברי נהורא חדא הוא דאית ליה לנהורא, וב"ה סברי טובא נהורי אית ליה, נהורא דנחלים ונהורא דשלהבת בכמה גוונים. והכי סלקא שמעתא דבכורא כולי עלמא לא פליגי דאית קראי דבורא דברא משמע. [אין מברכין ...] לעבודה זרה מכלל [...] במסיבה מברכין והאי[דנ]א דן[...]חם לאו מסיבתם לעבודה זרה אינון מברכין. אין מברכין על הנר שלגוים משום דלא שכח.

רב נסים גאון

אחוריים ותוך ובית הצביעה לתרומה אבל לא לקדש ובפרקא קמא דמס' נדה (דף ז) אמרו דהלכה כר' אליעזר דאמר אחורי כלים שנטמאו במשקין מטמאין את המשקין ואפי' דחולין ואין פוסלין את האוכלין ואפילו דתרומה ולא לפינן ק"ו מטבול יום כר' יהושע מפני הטעם המפורש לשם דאמרינן ורבי אליעזר אחורי כלים דדבנן וטבול יום דאורייתא כו' ומאי שנא אחורי כלים דנקט משום דקילי דתנן [כלי] שנטמא במשקין אחוריו טמאין תוכו ואגנו ואזנו וידיו טהורין זו המשנה בכלים בפכ"ה [משנה ו]. והא דאמרי נמי אין כלי מטמא אדם כי השרץ אם נגע בכלי וטמאו אותו הכלי אינו מטמא אלא אוכלין ומשקין בלבד אבל אדם לא לפי שאב הטומאה מטמא אדם וכלים ותולדה אוכלין ומשקין מטמאין אדם ובגדים אין מטמאין והכי אמרי' בפרק אור ל"י"ד (פסחים דף כ) שרץ מטמא את הכלי וכלי מטמא את המשקין ואוכלין מטמאין את המשקין לחדו שלש טומאות בשרץ והתם בפ' חומר בקודש (חגיגה דף נג) כדאמר ר' זירא עשאוה כטמא שרץ ואקשינן עליה אלא מעתה לא תטמא אדם כלומר שהכלי שנטמא בשרץ אינו מטמא אדם בעיקר אשר הקדמנו ובגמ' דציצר צולין את הפסח (דף עם) איתא אבל נטמאת הסכין בטומאת שרץ דלבשר הוא דמטמא ליה לגברא לא מטמא ליה: **ונטמי** כסת לגברא גופיה בספק מדרס דרבנן בתוספתא חגיגה (פ"ג) שונו ספק רשות עם הארץ ומדרסו (וחציצו) והיסטו שהורין לחולין וטמאין לתרומה וטומאת מדרסות איתא מיפרשא בחגיגה בפ' אין דורשין (ד' יח) דתנן בגדי עם הארץ מדרס לפרושים בגדי פרושים מדרס לאוכלי תרומה ובתוספתא טהרות (פ"ז) שנו

אי נימא לא שבת מחמת מלאכה אפילו ממלאכה דהתירא והתניא [א]אור של חיה ושל חולה מברכין עליו אר"נ בר יצחק מאי שבת [ב]ששבת מחמת מלאכת עבירה תנ"ה עששית שהיתה דולקת והולכת כל היום כולו [ג]למ"ש מברכין עליה: ת"ר [ד]נכרי שהדליק מישראל וישראל שהדליק מנכרי מברכין עליו נכרי מנכרי אין מברכין עליו מ"ש נכרי מנכרי דלא משום דלא שבת א"ה ישראל מנכרי נמי הא לא שבת וכי תימא הך איסורא אזל ליה והא אחרינא הוא ובידא דישראל קא מתילדא אלא הא [ה]דתניא [ו]המוציא שלהבת לר"ה חייב אמאי חייב מה שעקר לא הניח ומה שהניח לא עקר אלא לעולם דאיסורא נמי איתיה וכי קא מברך אתוספתא דהתירא קא מברך אי הכי נכרי מנכרי נמי אין ה"נ גזרה משום נכרי ראשון ועמוד ראשון: ת"ר [ז]היה מהלך חוץ לכרך וראה אור אם רוב נכרים אינו מברך אם רוב ישראל מברך הא גופא קשיא אמרת אם רוב נכרים אינו מברך הא מחצה על מחצה מברך והדר תני אם רוב ישראל מברך הא מחצה על מחצה אינו מברך בדין הוא [ח]דאפי' [ט]מחצה על מחצה נמי מברך ואיידי [י](דתנ') רישא רוב נכרים תנא סיפא רוב ישראל: ת"ר היה מהלך חוץ לכרך וראה תינוק ואבוקה בידו בודק אחריו אם ישראל הוא מברך אם נכרי הוא אינו מברך מאי אירא תינוק אפי' גדול נמי אמר רב יהודה אמר רב הכא בסמוך לשקיעת החמה עסקי' גדול מוכחא מילתא דודאי נכרי הוא תינוק אימר ישראל הוא אקרי ונקיט: ת"ר היה מהלך חוץ לכרך וראה אור אם עבה כפי הכבשן מברך עליו ואם לאו אינו מברך עליו תני חדא אור של כבשן מברכין עליו ותניא אידך אין מברכין עליו לא קשיא [יא]הא בתחלה הא לבסוף תני חדא אור של תנור ושל כירים מברכין עליו ותניא אידך אין מברכין עליו לא קשיא הא בתחלה הא לבסוף תני חדא אור של בית הכנסת ושל בית המדרש מברכין עליו ותניא אידך אין מברכין עליו ל"ק [יב]הא דאיכא אדם חשוב הא דליכא אדם חשוב ואי בעית אימא הא והא דאיכא [א] אדם חשוב ולא קשיא [יג]הא דאיכא חזנא הא דליכא חזנא ואב"א הא והא דאיכא חזנא ולא קשיא [יד]הא דאיכא סהרא והא דליכא סהרא: ת"ר [טו]היו יושבין בבית המדרש והביאו אור לפניהם בש"א כל אחד ואחד מברך לעצמו [טז]ובה"א אחד מברך לכולן משום שנאמר [יז]ברוב עם הדרת מלך בשלמא ב"ה מפרשי טעמא אלא בית שמאי מאי טעמא קסברי מפני בטול בית המדרש [יח]תניא נמי הכי של בית רבן גמליאל [יט]לא היו אומרים מרפא בבית המדרש מפני בטול בית המדרש: אין מברכין לא על הנר ולא על הבשמים של מתים: מ"ט נר לכבוד הוא דעבידא בשמים לעבורי ריחא הוא דעבידי אמר רב יהודה אמר רב [כ]כל שמוציאין לפניו ביום ובלילה אין מברכין עליו וכל שאין מוציאין לפניו אלא בלילה מברכין עליו אמר רב הונא [כא]בשמים של בית הכסא ושמן העשוי להעביר את הזוהמא אין מברכין עליו למימרא דכל היכא דלאו לריחא עבידא לא מברכין עלויה מיתיבי [כב]הנכנס לחנותו של בשם והריח ריח אפילו ישב שם כל היום כלו אינו מברך אלא פעם אחד נכנס ויצא נכנס ויצא מברך על כל פעם ופעם והא הכא דלאו לריחא הוא דעבידא וקמברך אין לריחא נמי הוא דעבידא כי היכי דנירחו אינשי וניתו ונזבון מיניה תנו רבנן [כג]היה מהלך חוץ לכרך והריח ריח אם רוב עובדי כוכבים אינו מברך אם רוב ישראל מברך רבי יוסי אומר אפי' רוב ישראל נמי אינו מברך מפני שבנות ישראל מקטרות לכשפים אטו כולהו לכשפים מקטרן ה"ל מיעוטא לכשפים ומיעוטא נמי לגמר את הכלים אשתכח רובא דלאו לריחא עביד וכל רובא דלאו לריחא עביד לא מברך אמר ר' חייא בר אבא אמר רבי יוחנן המהלך בערבי שבתות בטבריא ובמוצאי שבתות בצפורי והריח ריח [כד]אינו מברך מפני שחזקתו אינו עשוי אלא לגמר בו את הכלים תנו רבנן היה מהלך בשוק של עכו"ם נתרצה להריח הרי זה חוטא: ואין

אי נימא לא שבת מחמת מלאכה דאפי' היא מלאכה של איסור. כגון של חולה ושל חיה קאמר דאין מברכין: **עששית.** לנטירנ"א: **שהיתה דולקת והולכת.** מע"ש ובגיא ישראל: **למ"ש מברכין.** לפי שלא נעבדה בה עבירה שלא הולקה בשבת: **נכרי שהדליק מישראל.** משמשכה מ"ש: **הך איסורא אזל.** מתוך שהלהבת דולקת והולכת קמא קמא פרח ליה: **המוציא שלהבת לר"ה.** בשבת חייב. ומוקמינן לה במסכת בילה[ו] כגון דשייפיה לחרס משחא ואתלי בה נורא דגחלת ליכא אלא שלהבת ומשום חרס לא מחייב דליתא בה שיעורא: **מה שעקר לא הניח.** והוא לאחר שבת לא מחייבא עד דאיכא עקירה מרשות זו והנחה ברשות זו: **גזרה משום נכרי ראשון ועמוד ראשון.** אי גרים בנכרי שהדליק מנכרי משמשכה אתי לברוכי בנכרי שהדליק מבעוד יום ונכותו אור עצמו שלא נתוסף משמשכה כגון שמברך עליו סמוך לחשכה מיד: **גדול מוכחא מלתא דנכרי הוא.** ואין צריך לבדוק אחריו דאי איתא דישראל הוא לא היה ממהר סמוך לחשכה מיד לאחוז האור בידו: **כפי הכבשן.** שעורפים בו אבנים לסיד. אם עבה לאור היולא מפי הכבשן נהורא בריא היא ולהשתמש לאורה היא נעשית: **ואם לאו.** לאו לאורה נעשית אלא לבשל ואין מברכין אלא על שנעשה להאיר: **בתחלה.** בתחלת שריפת אבנים אין האור להאיר: **בסוף.** לאחר שנשרפו האבנים רובן מדליקין אור גדול מלמעלה למרק שרפת האבנים ומשתמשין נמי לאורה: **של תנור.** בסוף מברכין עליו. לאחר שהוסק התנור והפת בתוכה מדליקין קסמין דקין בפיו להאיר ולקלוט חומו לתוכו וכיון דמשתמש לאורו מברכין עליו: **אור של בית הכנסת.** בדליכא אדם חשוב לכבודו הדליקוה ולא שנרך לאור אלא לכבוד בעלמא ואין מברכין עליו: **ליכא אדם חשוב.** להאיר להם הדליקוה ומברכין: **הא והא דאיכא אדם חשוב.** ואי איכא שמש שאוכל בבית הכנסת אף לאורה עשויה שיאכל האזן לאורה ומברכין: **הא והא דאיכא חזנא.** ואיכא סהרא שהחזן יכול לאכול לאורה אין מברכין על הנר אלא להאיר הדליקוה אלא לכבוד אדם חשוב: **מפני בטול בית המדרש.** שבזמן שאחד מברך לכולם הם צריכים לשמוק מגרסתם כדי שיתכונו כולם וישמעו אליו ויענו אמן: **מרפא.** לאדם המתעטש [מ]ברגילים לומר אסותא: **נר לכבוד.** המת עבידא: **בשמים עבידי לעבורי ריחא.** דסרחונו של מת עבידי ולא להריח: **כל.** מת שהוא חשוב להוליא לפניו נר ביום אם הוליאו בלילה במולאי שבת לקבורה אין מברכין על אותו נר דלכבוד עבידא ולא להאיר: **וכל.** מת שאינו חשוב להוליא נר לפניו ביום אלא בלילה מברכין עליו אם הוליאוהו במולאי שבת לקבורה: **מברכין עליו.** להאיר עבידא: **בשמים.** שמוליך אדם אבטנים בבית הכסא להעביר ממנו ריח רע של בהכ"ס אין מברכין עליו: **ושמן העשוי להעביר את הזוהמא.** שמביאים בסוף הסעודה לסוך ידיים מזוהמות והוא מבושם בבשמים: **אין מברכין עליו.** בורא עצי בשמים אלא בורא שמן ערב מברכין אם שמן של אפרסמון הוא. והא דאמר כבילד מברכין (לעיל דף מג.) הא משמא כבישא וטחינא מברכין עליו בע"ב לא בבא בתוך הסעודה קאמר אלא בבא להריח: **לגמר את הכלים.** לבשם בעשנו את הבגדים: **בטבריא.** היו רגילים לגמר ערבי שבתות ובצפורי במו"ש: לא

ובי תימא הך איסורא אזל ליה. ה"מ לאקשויי אי הכי נכרי מנכרי נמי אלא עדיפא מייניה פריך דה"מ לשנויי כדמשני בסמוך: **גזירה משום נכרי ראשון ונכרי ראשון משום עמוד ראשון וכו'.** מדלא גזרה היא דגזרו חכמים כל אם נכרי שביל הנכרי דאי לא הא לא קיימא הא אבל נכרי שהדליק מישראל וישראל מנכרי מברכין עליו והכי קיימא לן:

הא דאיכא אדם חשוב. אם כן משום כבודו של חשוב ולא לאורה כך פרש"י ור"ח פירש אפילו בלאדם חשוב לאורה ובדליכא אדם חשוב עשוי לכבוד בית הכנסת: **אין מברכין עליו.** פירש"י מיהו מברכין עליו ברוך שברא שמן ערב והא דאמר לעיל בכילד מברכין (ד' מג.) הא משמא כבישא מברכין עליו בורא עצי בשמים היינו בבא להריח ולא מייתי בתוך הסעודה: בתחילה

בו א ב מי' פכ"ט מהל' שבת הל' כז טוש"ע או"ח סי' רלח סעיף ה:
מז ג מי' שם הל' כו טוש"ע שם סעי' ו:
יז ד (מי' פ"ש מהל' שבת הלכה ה סמג עשין כט) יח ה מי' פכ"ט מהל' שבת הלכה כו סמג עשין (כט) כמ טוש"ע או"ח סי' (רי' סעיף ז ופר') רלח סעיף ז:
ו (טוש"ע או"ח סי' רלח סעיף ז):
יט ז מי' שם סמג עשין (כמ) כמ טוש"ע או"ח סי' רלח סעיף י:
כ ח ט מי' שם טוש"ע שם סעיף י:
כי טוש"ע שם):
כא ב טוש"ע שם סעיף יד:
כב ל מי' פ"ל מהל' מ"ש הל' ט טוש"ע יו"ד סי' רמו סעיף ח:
כג מ עור (וש"ע) או"ח סי' רלח [סעיף יב]:
כד נ מי' פ"ט מהל' ברכות הלכה ח סמג עשין מ (וכמו) טוש"ע או"ח סי' רי' סעיף ג ופר' רלז סעיף ג:
כה ס מי' שם הלכה ה סמג עשין מ טוש"ע או"ח סי' רי' סעיף ג:
ע (מי' שם הל' ט טוש"ע שם סעיף ז):
כו פ מי' שם הל' ח טוש"ע שם סעיף ג:

רבינו חננאל

אסיקנא אור שלא שבת אין מברכין עליו, אבל אור שנשבת מע]בודה כגון אור שלחייה ואור [של חולה] אף על פי [שהיה דו]לק כל היום מברכין ע[ליו מפני] ששבת ממל[אכת עבי]רה. וכן עש[שית ש]היתה דולקת כל השבת, במוצאי השבת מברכין עליה. ישראל שהדליק מגוי מברכין עליו אי איפשר דלא מוסיף, וכי קא מברך אהת[יא] קא מברך. אבל גוי שהד[ליק מגוי] אף [על פי] דאוסיף לא [מברכין עליו]. [והיה מהלך וראה] אור [דולק], אם רוב ישראל מברך, אם רוב גוים אינו מברך. מחצה על מחצה מברך. לא פליגי דאית קראי דכורא דברא משמע. [אין מברכין ...] לעבודה זרה מכלל [...] במסיבה מברכין והאינדנ]א ד[...]חם לאו מסיבתם לעבודה זרה אינון מברכין. אין מברכין על הנר שלנרים משום דלא שבת. אסיקנא אור שלא שבת אין מברכין עליו, אבל אור שנשבת מע]בודה כגון אור שלחייה ואור [של חולה] אף על פי [שהיה דו]לק כל היום מברכין ע[ליו מפני] ששבת ממל[אכת עבי]רה. וכן עש[שית ש]היתה דולקת כל השבת, במוצאי השבת מברכין עליה. ראה תינוק סמך לשקיעת החמה ואבוקה בידו, בודק אחריו שמא בר ישראל הוא ואיקרי נקט, ואילא אסיר. אור של כבשן ושל תנור ושל כירה, תני חדא מברכין עליו ותניא אידך אין] מברכין. לא ק[שיא כא]ן בתחילה כאן [בסוף], פי' בתחלת [הדליקה] דעדיין לא [אחז הא]ור ברוב העצים וקוטרא הוא דסליק ולא צאיל נהורא אין מברכין אלא בסוף שכבר הדליקו והעלו שלהבת מברכין. אור של כנסת ושל בית המדרש תני חדא מברכין ותניא אידך אין מברכין. אחינן לפרושי הא דאיכא חזנא הא דלי[כא חזנא יש מ]ן שאומר אי איכא [חזנא דאכיל בבית הכנסת ל]הוראה עביד ומברך עליו, ואי ליכא חזנא, לכבוד בית הכנסת עשוי

תורה אור השלם

1. בְּרֵב עַם הֲדַרַת מָלְךָ וּבְאֶפֶס לְאֹם מְחִתַּת רָזוֹן:
משלי יד כח

גליון הש"ס

גמ' מחצה על מחצה נמי מברך. עי' פרי"ח יו"ד סי' קי"ד סק"ו: רש"י ד"ה מרפא כו' שרגילים לומר כו'. והגה בפרקי דר"א פרק נ"ב מיום שנברא שמים וארץ לא היה אדם מולה אלא אם היה בדרך או בשוק והיה עוטה ונעמדו יולא ממעיו עד שבא יעקב ומילו וקבל רחמים ואמר רבון כל העולמים אל תקח נפשי ממני עד שאלוה את בני ובנותי ונעמד לו לעיכר חייב אדם לומר בעמידתו חיים שנהפך המות הזה לאור שנאמר עמידתו מהל אור:

הגהות הגר"א

[א] גמ' הא דליכא אדם חשוב וא"ל הא דליכא.
נ"ב גילעם ר"ח דליכא:

לעזי רש"י

לנטירנ"א. פנס.

גרגיליס. מוקפתא דשבת פ"ש הל"ב, ג) [דמגלן], ד) [מוקפתא פ"ה הל"ב ע"ש], ה) [מוקפתא (פפ"ה) רפ"ח] דשבת ומ"ש הימב ומרלה פלילה], ו) מוקפתא פ"ה הל"ז, ז) [דף נמ.].

ג) גי' הערוך למ"ש מכבה ומדליקה עי' בערך עששית וכרב אלפס כך אי' תנ"א עששית שהיתה דולקת והולכת כל היום כולו מבילין ממנה אור להבדלה ועי' בדא"ש, ב) ביצה לט. מוקפתא דשבת פ"ש הל"ב, ג) [דמגלן], ד) [מוקפתא פ"ה הל"ב ע"ש], ה) [מוקפתא (פפ"ה) רפ"ח] דשבת ומ"ש הימב ומרלה פלילה], ו) מוקפתא פ"ה הל"ז, ז) [דף נמ.].

באכילה מרובה. ד' מילין כך פירש"י ולי נראה דזה מועט יותר מאכילה מועטת אלא נראה לפרש איפכא אכילה מרובה כל זמן שהוא למא דאין שם קצבה אבל מועט ד' מילין: **והייתם** קדושים אלו מים אחרונים. דוקא להם שהיו רגילין ליטול ידיהם אחר הסעודה מפני מלח סדומית שאבל אנו שאין מלח סדומית מצוי בינינו ואין אנו רגילין ליטול אחר הסעודה אין הנטילה מעכבת עלינו לברך ומיהו אנשים מעונגים הרגילין ליטול ידיהן אחר הסעודה ולא להם מעכבת הנטילה לברך ברכת המזון וגרימים ליטול את ידיהם קודש בהמ"ז [ח]:

הדרן עלך אלו דברים

ואין מברכין על הנר עד שיאותו: אמר רב יהודה אמר רב לא יאותו יאותו ממש אלא כל שאילו עומד בקרוב ומשתמש לאורה ואפילו ברחוק מקום וכן אמר רב אשי ברחוק מקום שנינו מיתיבי [א]היתה לו נר טמונה בחיקו או בפנס או שראה שלהבת ולא נשתמש לאורה או נשתמש לאורה ולא ראה שלהבת אינו מברך עד שיראה שלהבת וישתמש לאורה בשלמא משתמש לאורה ולא ראה שלהבת משכחת לה דקיימא בקרן זוית אלא ראה שלהבת ולא נשתמש לאורה היכי משכחת לה לאו דמרחקא לא כגון דעמיא ואזלא: ת"ר [ב]גחלים לוחשות מברכין עליהן אוממות אין מברכין עליהן ה"ד לוחשות אמר רב חסדא כל שאילו מכנים לתוכן קיסם ודולקת מאליה [ג]איבעיא להו אוממות או עוממות ת"ש דאמר רב חסדא בר אבדימי [ד]ארזים לא עממהו בגן אלהים ורבא אמר יאותו ממש וכמה אמר עולא כדי שיכיר בין איסר לפונדיון חזקיה אמר [ה]כדי שיכיר בין [ו]מלוזמא של טבריא למלוזמא של צפורי רב יהודה מברך אדבי אדא דיילא רבא מברך אדבי גוריא בר חמא אביי מברך אדבי בר אבוה אמר רב יהודה אמר רב [ז]אין מחזרין על האור כדרך שמחזרים על המצות א"ר זירא מריש הוה מהדרנא כיון דשמענא להא דרב יהודה אמר רב אנא נמי לא מהדרנא אלא אי מקלע לי ממילא מבריכנא: [ח]מי שאכל וכו': אמר רב זביד ואיתימא רב דימי בר אבא מחלוקת בשכח [ט]אבל במזיד ד"ה יחזור למקומו ויברך פשיטא ושכח תנן מהו דתימא ה"ה אפילו במזיד והאי דקתני ושכח להודיעך כחן דב"ש קמ"ל תניא אמרו להם ב"ה לב"ש לדבריכם מי שאכל בראש הבירה ושכח וירד ולא ברך יחזור לראש הבירה ויברך אמרו להן ב"ש לב"ה לדבריכם מי ששכח ארנקי בראש הבירה לא יעלה ויטלנה לכבוד עצמו הוא עולה לכבוד שמים לא כל שכן הנהו תרי תלמידי חד עביד בשוגג כב"ש ואשכח ארנקא דדהבא וחד עביד במזיד כב"ה ואכליה אריא רבה בב"ח הוה קאזל בשיירתא אכל ואשתלי ולא בריך אמר היכי אעביד אי אמינא להו אנשאי לברך אמרו לי בריך [ט] כל היכא דמברכת לרחמנא מברכת מוטב דאמינא להו אנשאי יונה דדהבא אמר להו אנטרו לי דאנשאי יונה דדהבא אזיל ובריך ואשכח יונה דדהבא ומאי שנא [י]יונה דמתילי כנסת ישראל ליונה דכתיב [2]כנפי יונה נחפה בכסף ואברותיה בירקרק חרוץ מה יונה אינה ניצולת אלא בכנפיה אף ישראל אינן ניצולין אלא במצות: עד אימתי הוא וכו': כמה שיעור עכול [יא]א"ר יוחנן כל זמן שאינו רעב וריש לקיש אמר כל זמן שיצמא מחמת אכילתו א"ל רב יימר בר שלמיא למר זוטרא ואמרי לה רב יימר בר שיזבי למר זוטרא מי אמר ריש לקיש הכי והאמר רב אמי אמר ריש לקיש כמה שיעור עכול כדי להלך ארבע מילין ל"ק כאן באכילה מרובה כאן באכילה מועטת: בא להם יין וכו': למימרא דישראל אע"ג דלא שמע כולה ברכה עונה [יב]וכי לא שמע היכי נפיק אמר חייא בר רב [יג]בשלא אכל עמהן וכן אמר רב נחמן אמר רבה בר אבוה בשלא אכל עמהן [יד]א"ל רב לחייא בריה ברי [טו]חטוף ובריך וכן אמר רב הונא לרבה בריה חטוף ובריך למימרא דמברך עדיף ממאן דעני אמן והתניא ר' יוסי אומר גדול העונה אמן יותר מן המברך א"ל ר' נהוראי השמים כן הוא תדע שהרי [טז]גוליירין יורדין ומתגרין [במלחמה] וגבורים יורדין ומנצחין תנאי היא דתניא אחד המברך ואחד העונה אמן במשמע אלא שממהרין למברך יותר מן העונה אמן בעי מיניה שמואל מרב מהו לענות אמן אחר תינוקות של בית רבן אמר ליה [יז]אחר הכל עונין אמן חוץ מתינוקות של בית רבן הואיל ולהתלמד עשויין וה"מ בדלא עידן מפטרייהו אבל בעידן מפטרייהו עונין ת"ר שמן מעכב את הברכה דברי רבי זילאי רבי זיואי אומר אינו מעכב רבי אחא אומר שמן טוב מעכב ר' זוהמאי אומר כשם שמזוהם פסול לעבודה כך ידים מזוהמות פסולות לברכה אמר רב נחמן בר יצחק אנא לא זילאי ולא זיואי ולא זוהמאי ידענא אלא מתניתא ידענא דאמר רב יהודה אמר רב ואמרי לה במתניתא תנא [3]והתקדשתם אלו מים ראשונים והייתם קדושים [לא]אלו מלים אחרונים כי קדוש [לב] זה שמן [לג]אני יי' אלהיכם [א] זו ברכה:

הדרן עלך אלו דברים

לא יאותו ממש. שאפילו לא נהנה ממנו מברכין עליו. ומאי עד שיאותו עד שיהא אורו ראוי ליהנות ממנו לעומדים סמוך לו ואז מברכים עליו אפי' הרחוקים ממנו ובלבד שיראותו: **כפנס.** בעששית: **יאותו ממש.** עומד בסמוך: **וכמה.** הוא צריך להיות בסמוך: **מלוזמא.** משקל: **רב יהודה.** היה מברך על אור שבבית אדא דיילא ורחוק מביתו היה. רב יהודה לטעמיה דלא בעי סמוך: **רבא מברך אדבי גוריא בר חמא.** סמוך לביתו היה. רבא לטעמיה דאמר סמוך בעינן: **אין מחזרין על האור.** אם אין לו אור אל"ל לחזר אחריו: **חד עבד כשוגג כב"ש.** מע"פ ששגג ונעקר מן המקום ע"י שכחה החמיר על עצמו כב"ש וחזר למקום שאכל וכך: **חד עבד במזיד.** נעקר ממקום שאכל במזיד כדי לברך במקום אחר שהולך ליקח: **אנשאי יונה דדהבא.** שכחתי יונה של זהב: **יונה אינה נמלט אלא בכנפיה.** אורמת או נלחמת בראשי אגפיה: **אכילה מרובה.** ד' מילין: **לא לחם יין אחר המזון.** הא פרש לה בגמרא ברש פרקין [1] לב"ש אין ברכת המזון טעונה כוס ולב"ה טעונה כוס: **היכי נפיק.** קס"ד בחד מן המקומין עסקינן במתני': **חטוף ובריך.** כשמוטיטין כוס של ברכה הוי מחזר שיתנהו לך ותברך: **במשמע.** העונה והמברך במשמע קומו ברכו את ה' אלהיכם כמ' עזרא (נחמיה ט) ואומר ויברכו שם כבודך והיא עניית אמן שבמקדש. במסכת תענית (פ"ב דף טז: ולקמן דף סג.) מפרש קומו ברכו (נחמיה שם) ויברכו שם כבודך (נחמיה שם) במקום עניית אמן שבמקדש אומר בשכמל"ו: **שממהרין למברך.** ליתן שכר: **אחר תינוקות.** כשלומדים ברכות מפי רבן: **הואיל ולהתלמד עשויין.** שאין מתכוונים לברך אלא ללמד: **אכל בעידן מפטרייהו.** כשאומרים הספעדה ומברכין בתורה ובנביא עונין אחריהן אמן: **שמן מעכב את הברכה.** שמן שהיו רגילין להניח בכוס הסעודה לסוך אחר הסעודה את הידים אחר מים אחרונים להעביר את זוהמתן: **מעכב את הברכה.** שאסור לזמן עד שיוצא. וכן לענין שמעכב ברכות כל דבר הבא בקצה סעודה (ג) שמותר לאכלו בלא ברכה עד שיסכוהו: **שמן טוב.** שיש בו בשמים מעכב את הברכה למי שרגיל (ד) בו:

הדרן עלך אלו דברים

ע) [מוספתא פ"ה הל"ד], ב) פסחים עה: ע"ש שבת עו: ע"ש, ג) [בערוך פי' מעוגם], ד) [שבת מט. קל. וע"ש גיטין מה. קידו' לה.], ה) מזר פו., ו) [בערך גליוז מתב הרב המוסף הערוך פי' בלשון יוני מפרטים של אנשי המלומה ע"ש] ;, ז) [לף נב.], ח) [וע"ש תוס' חולין קה. ד"ה מיסו].

תורה אור השלם

1. אֲרָזִים לֹא עֲמָמוּהוּ בְּגַן אֱלֹהִים בְּרוֹשִׁים לֹא דָמוּ אֶל סְעַפֹּתָיו וְעַרְמֹנִים לֹא הָיוּ בִּפְאֹרֹתָיו כָּל עֵץ בְּגַן אֱלֹהִים לֹא דָמָה אֵלָיו בְּיָפְיוֹ: יחזקאל לא ח
2. אִם תִּשְׁכְּבוּן בֵּין שְׁפָתָיִם כַּנְפֵי יוֹנָה נֶחְפָּה בַכֶּסֶף וְאֶבְרוֹתֶיהָ בִּירֹקְרַק חָרוּץ: תהלים סח יד
3. כִּי אֲנִי יְיָ אֱלֹהֵיכֶם וְהִתְקַדִּשְׁתֶּם וִהְיִיתֶם קְדֹשִׁים כִּי קָדוֹשׁ אֲנִי וְלֹא תְטַמְּאוּ אֶת נַפְשֹׁתֵיכֶם בְּכָל הַשֶּׁרֶץ הָרֹמֵשׂ עַל הָאָרֶץ: ויקרא יא מד
4. וְהִתְקַדִּשְׁתֶּם וִהְיִיתֶם קְדֹשִׁים כִּי אֲנִי יְיָ אֱלֹהֵיכֶם: ויקרא כ ז

הגהות הב"ח

(א) גמ' אמרי לי בריך הכא כל היכא וכו' יונה דהכא הדר ואזיל ובריך וכו' מאי שנא יונה דנקט דמתלין וכו' אלא במצות ל"א מה יונה זו בכנפיה מגיגות עליה אף ישראל מצות מגינות עליהן על לימתי: **(ב)** שם כי קדוש אני זה שמן הטוב ומי ה': **(ג)** רשי"י ד"ה מעכב את הברכה וכו' בקצות סעודה שאסור לאוכלו: **(ד)** ד"ה שמן וכו' ערגיל. נ"כ עיין בפ' כיצד מברכין דף מב:

הגהות הגר"א

[א] גמ' בסוף הפרק (ה' אלהיכם) תפ"מ (ודיש לה מקרא דס"פ שמיני וכ"ה בתלמוד אליהו שם):

מוסף רש"י

עוממות. כבויות (פסחים עה:). **ארזים לא עממוהו.** לא המשיכו מלאיתו לחוש הם נאים ממנו (שבת עה:) לא הכהו את מלאיתו, לפי שהיה נאה מכל אילנות, ועל מיכם מלך צור נאמר (פסחים שם). **יונה אינה ניצולת אלא בכנפיה.** כנפיה מגינות עליה מן הציגה ומכל עוף ואדם הבא עליה היא נלחמת ומכה בראש גפה, מה שאין כן בשאר עופות (שבת מט. על הגיגדא שם: כנפיה מגיגות עליה) ואינה נלחמת בחרעומים אלא בכנפיה (שם קל.). **חטוף ובריך.** חטוף כוס של ברכה ובריך ברכת זימון, שהבא מקדים לברך על הכוס ברכת המזון (נזיר טו:). **השמים.** בשבועה, על שם (דניאל יב) הרים ימינו אל השמים וישבע בחי העולם, כן הוא. שבועה אמן גדול מן המברך, תדע. שבועה קן, שהרי גוליירין. מלשון, מתגרין במלחמה המלה ומאחר כך נגורים בתין הומלין, אף כאן העונה אמן בא לאחר המברך ומגלח, לומר שבועה אמן משונה מן המברך (שם).

הדרן עלך אלו דברים

מסורת הש"ס

(א) [מוספתא פ"ה הל"ד], **ב)** פסחים עה: ע"ש שבת עו: ע"ש, **ג)** [בערוך פי' מעוגם], **ד)** [שבת מט. קל. וע"ש גיטין מה. פנחד' לה.], **ה)** מזר פו., **ו)** [בערך גליוז מתב הרב המוסף הערוך פי' בלשון יוני מפרטים של אנשי המלומה ע"ש] ;, **ז)** [לף נב.], **ח)** [וע"ש תוס' חולין קה. ד"ה מיסו].

רבינו ניסים

כדי שיכיר בין מלוזמא של טבריא למלוזמא של ציפורי. הא פירשוה בתלמוד ארץ ישראל כדי שיהא יודע להבחין בין מטבע למטבע ובגמ' דאין עומדין [בירושלמי הלכה ב] אמרו העונין אמן צריכין ליתן עיניהם בבר ועיניהם בכוס:

רבינו חננאל

ואין מברכין על הנר עד שיאותו לאורו. אמר ר' יהודה רב לא יאותו ממש, אלא כל שאלו היה עומד אצלו משתמש לאורו אפי' ברחוק מקום יברך. וכי תניא ראה שלהבת ולא נשתמש לאורה לא יברך, אוקימנא לאו דמרחקא אלא דקא עמיא ואזלא. והא דתניא נשתמש לאורה ולא ראה שלהבת לא יברך, אוקימנא הא היא בדקימא בקרן זוית ושתמש לאורה ואינו רואה עיקרה. פירדש (מלחמא) [מלוזמא] מטבע, דהו שאמר עולא שיעור יאותו דתנן במתני' כדי שיכיר בין מלוזמא של טבריה למלוזמא של ציפורי. ירושלמי ויראו אלהים את האור כי טוב ויבדל, ראיה ואח"כ הבדלה. **גחלים לוחשות.** אם מכנים קיסם ביניהם ומדליקין מברך עליהם. גחלים עוממות אין מברכין עליהם פירוש שכיהה אורם, כדמתרגמינן כהה הנגע, עמיא מכתשא. **אין מחזירין על האור כדרך שהוא** מחזר על המצות. כלומר אם נזדמן לו אור מברך ואם לאו אין צריך לחזר אחריו. מי שאכל ושכח ולא בירך, בית הילל אומר מברך במקום שנזכר, והני מילי בשוגג, אבל מזיד צריך לחזור למקומו ולברך. עד אימתי הוא מברך עד שיתאכל המזון [ש]במעיו. **וכמה הוי עיכול,** ר' יוחנן אמר כל זמן (שהוא) [שאינו] רעב, ריש לקיש אמר כל זמן שצמא מחמת אכילתו, הני מילי באכילה מרובה אבל באכילה מועטת ארבעת מילין הוי עיכול. פי' ארנקא כיס. עונין אמן אחר ישראל המברך. אוקימנה בשלא אכל. אמר ליה רב לחייה בריה חטוף ובריך, למימרא דמברך עדיף, והתניא ר' יוסי אומר גדול העונה אמן יותר מן המברך, וסלקא בתנאי, ואפילו הכי המברך עדיף. אחר כל מברך עונין אמן חוץ מתינוקות של בית רבן הואיל ולהתלמד עשויין, וקיימא לן דבעידן אפטורי עונין אחריהן אמן. **פירוש בעידן** מיפטרייהו כשאומרים קדיש אחר הדרשא שנפטרין העם ללכת דלאו חובה היא כולי האי. ת"ר שמן מעכב את הברכה. פי', שמן (טוב) מעכב את הברכה במקום שנהגו לסוך ידיהם אחר סעודה להעביר את הזוהמא, כל זמן שלא סך, ובאו לפנינו מיני מאכל בתוך הסעודה מחמת הסעודה, אינו צריך לברך עליהן לא לפניהן ולא לאחריהן, שהרי ברכת הפת פוטרתן. אבל אחר שסך השמן אסה דעתיה מלאכול ואם נמלך לאכול, שום דבר אחר שסך, צריך לברך לפניהן, ואין ברכת הפת פוטרתו דברי ר' זילאי. ר' זיואי אומר אינו מעכב. כלומר, אעפ"י שסך שמן ובא לפניהם דברים שלא מחמת סעודה (נראה) אין מברך עליהן ואין סיכת שמן מעכבת מלברך עליהן. **ר' [אחא] אומר שמן טוב מעכב.** אם הביאו בסעודה צריך לברך עליו דלא חשיב כמאכל ואין ברכת פת פוטרתן. ר' זוהמי אומר **כשם שכהן המזוהם שלא רחץ ידיו ורגליו פסול לעבודה, כך ידים מזוהמות שלא נטל ידיו בסוף הסעודה** פסולות לברכת המזון. **אמר רב נחמן אנא לאו מילי דר' זילאי ולא מילי דר' זיואי ולא מילי דזוהמאי ידענא אלא מתניתא ידענא והתקדשתם אלו נטילת ידים ראשונים,** שכשיבוא לברך על הפת ולאוכלו צריך להיות ידיו נקיות בנטילת ידים בינגוב. **והייתם קדושים אלו מים (ראשונים) [אחרונים].** שכשישבע לברך ברכת המזון, צריך להיות ידיו נמי נקיות בנטילת ידים ובינגוב. **כי קדוש** זו נקיות סיכת שמן לידים כדי לעבר את הזוהמא. **אני ה' אלהיכם** זו ברכת המזון. אמר הקב"ה לישראל כשם שאני קדוש ומשרתיי שברקיע מטהרין וטובלין כנהר דינור לבקרים כשיבואו לקלסני לקלסני, כך אתם כשתבואו לקלסני **קדושים** וטהורים ונקיים בגופיכם, וכן הוא אומר וטהור ידים יוסף אומץ. **סליק פרק אלו דברים לפ"ש פרק תשיעי:**

הרואה מקום שנעשו בו נסים לישראל. כגון הך דקתני לקמן מעברות הים והירדן ומחלי ארנון כו׳: **ויקין וזועות ורעמים.** מפרש בגמרא[ה]: **מלא עולם.** לפי שאלו נראין או נשמעין למרחוק: **ברוך עושה בראשית.** פירש אמו הגר דלעיל לאו מעשה בראשית נינהו: **לפרקים.** מפרש בגמרא (שם ע״ב). ולפי שהוא משוב וגדול מכולן קבע ליה רבי יהודה ברכה לעצמו: **מברך על הרעה מעין על הטובה.** דיין האמת: **ועל הטובה מעין על הרעה.** הטוב והמטיב. וגבמרא[ו] מפרש היכי דמי: **הנכנס לדרך.** המהלך בדרך וצריך לעבור כרך ושם מלויים מושלים רעים ומחפשים עלילות: **אחת בכניסתו.** מתפלל שיכנס בשלום: **ביציאתו.** מתפלל שיצא בשלום: **ארבע.** כדמפרש נוחן הודאה על שעבר ונוצע על העתיד נמצאו ד׳ כדמפרש בגמרא[ז]: **חייב אדם לברך על הרעה כו׳.** מפרש בגמרא[ח]: **ד״א כלל מאדך.** מדות מדודות לך בין מדה טובה בין מדת פורענות: **לא יקל ראשו.** לא ינהג קלות ראש: **כנגד שער מזרחי.** חוץ להר הבית אשר בחומה הגמוכה אשר לרגלי הבית במזרח. לפי שכל השערים מכוונים זה כנגד זה שער מזרח שער עזרת נשים ושער עזרת ישראל ופתח האולם וההיכל ובית קדשי הקדשים בימי מקדש ראשון כשהיה אמה ערוקסין: **כפונדקו.** חגור חלול ונותנין בו מעות: **מק״ו.** בגמרא[ט] מפרש ליה: **כל חותמי ברכות שבמקדש היו אומרים עד העולם.** במסכת תענית (פ״ג דף טז:) אמרינן אין עונין אמן במקדש המברך אומר בפוף כל ברכה ברוך אתה ה׳ אלהי ישראל מן העולם ועד העולם ברוך חונן הדעת וכן בכולם והעונין אומרים ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד ומלפינן לה מקרא דתפלת עזרא וסיעתו. ואשמעינן הכא דבמקדש ראשון לא היו אומרים אלא ברוך ה׳ אלהי ישראל עד מן העולם: **משקלקלו הצדוקים.** ואמרו אין עולם אלא זה: **הסקינו.** עזרא וסיעתו שיהו אומרים מן העולם ועד העולם לומר שאני עולמות יש להוציא מלב הצדוקים הכופרים בתחיית המתים: **שיהא אדם שואל לשלום חבירו בשם.** בשמו של הקב״ה ולא אמרינן מזלזל הוא בכבודו של מקום בשביל כבוד הבריות להוציא שם שמים עליו. ולמדו מבעז שאמר ה׳ עמכם ומן המלאך שאמר לגדעון ה׳ עמך גבור החיל: **ואומר אל תכוו כי זקנך אמך.** למוד מדברי זקני אומתך לעשות מה שראית שעשו הם. וגבמ״ר[ב] מפרש מאי דאומר: **ואומר עם לעשות לה׳ הפרו תורתך.** פעמים שמבטלים דברי תורה כדי לעשות לה׳ אף זה המתכוין לשאול לשלום חברו זהו רצונו של מקום שנא׳ בקש שלום ורדפהו[ג] מותר להפר תורה ולעשות דבר הנראה אסור: **גמ׳** ה״ג

הרואה [א]מקום שנעשו בו נסים לישראל אומר ברוך שעשה נסים לאבותינו במקום הזה מקום שנעקרה ממנו עכו״ם אומר ברוך שעקר עכו״ם מארצנו על הזיקין ועל הזועות ועל הרעמים [ב]ועל הרוחות ועל הברקים אומר ברוך שכחו וגבורתו מלא עולם על [ג]ההרים ועל הגבעות ועל הימים ועל הנהרות ועל המדברות אומר ברוך עושה [ד]בראשית רבי יהודה אומר [ה]הרואה את הים הגדול אומר ברוך שעשה את הים הגדול [ו]בזמן שרואהו לפרקים על הגשמים [ז]ועל בשורות טובות אומר ברוך הטוב והמטיב [ח]על [ט]בשורות רעות אומר ברוך דיין האמת [י]בנה בית חדש [כ]וקנה כלים חדשים אומר ברוך שהחיינו וקיימנו והגיענו לזמן הזה [כא]מברך על הרעה מעין על הטובה ועל הטובה מעין על הרעה [כב]והצועק לשעבר הרי זו תפלת שוא היתה אשתו מעוברת ואומר יהי רצון שתלד אשתי זכר הרי זו תפלת שוא היה בא בדרך ושמע קול צוחה בעיר ואומר יהי רצון שלא [כג]תהא בתוך ביתי הרי זו תפלת שוא הנכנס לכרך מתפלל שתים אחת בכניסתו ואחת ביציאתו בן עזאי אומר [כד]ארבע שתים בכניסתו ושתים ביציאתו נותן הודאה על שעבר וצועק על העתיד [כה]חייב אדם לברך על הרעה כשם שמברך על הטובה שנאמר [1]ואהבת את ה׳ אלהיך בכל לבבך וגו׳ בכל לבבך בשני יצריך ביצר טוב וביצר הרע ובכל נפשך אפילו הוא נוטל את נפשך ובכל מאדך בכל ממונך ד״א בכל מאדך בכל מדה ומדה שהוא מודד לך הוי מודה לו [כו]לא יקל אדם את ראשו כנגד שער המזרח שהוא מכוון כנגד בית קדשי הקדשים [כז]ולא יכנס להר הבית במקלו ובמנעלו ובפונדתו ובאבק שעל רגליו ולא יעשנו קפנדריא ורקיקה מקל וחומר כל חותמי ברכות שבמקדש היו אומרים [כח]עד העולם משקלקלו [כט]הצדוקים ואמרו אין עולם אלא אחד התקינו שיהו אומרים מן העולם ועד העולם והתקינו שיהא אדם [ל]שואל את שלום חברו בשם שנאמר [2]והנה בעז בא מבית לחם ויאמר לקוצרים ה׳ עמכם ויאמרו לו יברכך ה׳ ואומר [3]ה׳ עמך גבור החיל ואומר [4]אל תבוז כי זקנה אמך ואומר [5]עת לעשות לה׳ הפרו תורתך רבי נתן אומר הפרו תורתך משום עת לעשות לה׳: **גמ׳** מנא הני מילי אמר רבי יוחנן דאמר קרא [6]ויאמר יתרו ברוך ה׳ אשר הציל וגו׳ אניסא דרבים מברכינן אניסא דיחיד לא מברכינן והא ההוא גברא דהוה קא אזיל בעבר ימינא נפל עליה אריא אתעביד ליה ניסא ואיתצל מיניה אתא לקמיה דרבא וא״ל כל אימת דמטית להתם בריך ברוך שעשה לי נס במקום הזה ומר בריה דרבינא הוה קאזיל בפקתא דערבות וצחא למיא איתעביד ליה ניסא איברי ליה עינא דמיא ואישתי ותו זמנא חדא הוה קאזיל ברסתקא דמחוזא ונפל עליה גמלא פריצא איתפרקא ליה אשיתא על לגוה כי [כט]מטא לערבות בריך ברוך שעשה לי נס בערבות ובגמל כי מטא לרסתקא דמחוזא בריך ברוך שעשה לי נס בגמל ובערבות אמרי [1]אניסא דרבים כולי עלמא מיחייבי לברוכי [2]אניסא דיחיד איהו [א] חייב לברוכי תנו רבנן [3]הרואה מעברות הים ומעברות הירדן מעברות נחלי ארנון אבני אלגביש במורד בית חורון ואבן שבקש לזרוק עוג מלך הבשן על ישראל ואבן שישב עליה משה בשעה שעשה יהושע מלחמה בעמלק ואשתו של לוט וחומת יריחו שנבלעה במקומה על כולן צריך שיתן הודאה ושבח לפני המקום בשלמא מעברות הים דכתיב [7]ויבאו בני ישראל בתוך הים ביבשה מעברות הירדן דכתיב [8]ויעמדו הכהנים נושאי הארון ברית ה׳ בחרבה בתוך הירדן הכן וכל ישראל עוברים בחרבה עד [9]על כן יאמר בספר מלחמות ה׳ את והב בסופה וגו׳ תנא את והב בסופה שני מצורעים היו דהוו מהלכין בסוף מחנה ישראל כי הוו קא חלפי ישראל אתו אמוראי (ה) עבדי

מנלן דמברכינן אניסא ד״ר יוחנן דאמר קרא ויאמר יתרו ברוך ה׳ אשר הציל אתכם וגו׳: בעבר ימינא. שם מדינה בדרומו של פרת: **בפקתא.** נקעה: **ערבות.** שם מקום: **ולחא למיא.** למא למים. בשוק: **ברסתקא.** גמל משוגע שעסקיו רעים: **אתפרקא ליה אשיתא.** נפלה חומת בית שהיה סמוך לו וכנס לתוך הבית מפני הגמל: **מעברות הים.** מקום שעברו ישראל בים סוף: **ומעברות הירדן.** בימי יהושע: **מעברות נחלי ארנון.** לקמן מפרש מאי ניסא: **במורד בית חורון.** בימי יהושע היה בספר יהושע (י): **ואבן שזרק עוג.** לקמן מפרש:

עבדי

הרואה וכו׳ אומר ברוך שעשה נסים לאבותינו וכו׳. פירש רבי״ שמעיה דכל הני ברכות לריכות להזכרת שם ומלכות ברוך אתה ה׳ אלהינו מלך העולם וכן כתב רבינו שמשון מקולי כי הר״י היה רגיל לברך על הברקים ברוך אתה ה׳ אלהינו מלך העולם שכחו וגבורתו מלא עולם וכן פר״י ומייתי ירושלמי דפירקין רבי זעירא כו׳ כל ברכה שאין בה וכו׳ ונראה לרבינו[ב] דדוקא לרואה משלשים יום לשלשים יום דומיא דרואה יום הגדול לפרקים דאמר בירושלמי דפרקים היינו שלשים יום:

שעקר עכו״ם מארצנו. בירושלמי מתני כשנעקרה עכו״ם מכל ארץ ישראל[א]:

על הנהרות. לאו על כל הנהרות אייתי אלא מרבע הנהרות דכתיבי בקרא כמו חדקל ופרת: אבני

מסורת הש״ס

ה) [ער׳ תוספות לקמן נט. ד״ה עלו], ב) ס״ל מעשה, ג) [פסחים כ.], ד) ר״ל שמועות, ה) [ער׳ תוס׳ פוסח מו. ד״ה הנוטה וכו׳ מ״ש בשם רב שרירא גאון], ו) ר״ל יהיו אלו בני ימי, ז) לעיל נ.: ומח: מגילה כה., ח) יומות ו:, ט) [מן העולם כ״ל בתשנה שבתשעיות וכן פירש הרע״ב מברטנורה ע״ש], י) בכ״י וכנ״י ובתשנה שבתשעיות הגי׳ המיין, כ) [מכות כג:], ל) [לקמן נח: נט.], מ) [לקמן ס.], נ) [לקמן ס.], ס) [לקמן ס:], ע) [לקמן סב:], פ) [לקמן סב.], צ) [מהלים לד.], ק) בתוס׳ רי״ש ובתרלב הוא בשם רבינו יהודה.

הגהות הב״ח

(א) גס׳ אמו אמוראי משו להו בבחלי ארנון עבדי להו:

הגהות הגר״א

[א] גס׳ אניסא דיחיד איהו. נ״ל וכריב וכר כריב. גילרא הגמוים והרי״ף:

מוסף רש״י

צווחה. לעקה (ירמיה יד ב) קול מהומה מלחמה (תהלים קמד יד). לברך על הרעה. כרוך דיין האמת (מגילה כח.). על הטובה. ברוך הטוב והמטיב (שם). בפונדתו. מרגקי שאחר כו מתמי (ביבמות ו:), קפנדריא. לקלר הילוכו שלא להקיף. וכמנ כמתמ זה ולא בשכנגדו, ולא בשם עבודה אלא לעשות לרבון (שם וכנ״ר טוסה לם.). שיהא אדם שואל את שלום חברו בשם. דמוכר לאדם לשאול בשלום חברו בשם, כגון ישים ה׳ עליך שלום, ואין בו משום מוציא שם שמים לבטלה, מרבי. ל״ל שאילת שלום בשם, דמייב אדם לשאול בשלום חברו בשם, ואנו נמי כי שאילנן אהדדי מדכתיבן שם, דשלום שמו של הקב״ה, דכתיב (שופטים ו) ויקרא לו ה׳ שלום, בשם ה׳ (מכות כג: ריב״ן). דהוו מהלכין בסוף מחנה ישראל. שמלוטרעין משמלמין מון למתה ישראל (מנחות צה.).

רבינו חננאל

הרואה מקום שנעשו בו נסים לישראל אומר ברוך שעשה נסים לאבותינו במקום הזה. אוקימנה אניסא דרבים כולי עלמא מחייבי לברוכי, אבל אניסא דיחיד. כגון ההוא גברא דנפל עליה אריה ואיתצל, וכגון ההוא דצהא בפקתא דערבות ואיברי ליה עינא ושתא כולי, איהו חייב לברוכי אחריני לא מיחייב. פיר׳ פקתא מקום מדבר שאין בו מים כדגרסינן במשקין פרק ואילו מגלחין עושה לו חנות בפקתא [כלומר] בית למכור מים. תנו רבנן הרואה מעברות הירדן ומעברות הים ומעברות נחל ארנון ואבני אלגביש בבית חורון. כל מעשה עוג אינו כתוב במסכת ברכות. ואבן שזרק עוג במשה כלשון הזה כתוב בה בלבד. את והב. שני בני אדם אחד שמו את, ואחד שמו והב ושנ[ניה]ם מצורעים היו. אסיקנה [על כולן] צריך שיתן שבח והודאה לפני המקום.

עין משפט נר מצוה

א א מיי׳ פ״י מהלכות ברכות הל׳ ט סמג עשין מ טוש״ע או״ח סי׳ ריח סעיף ח:

ב ב ג מיי׳ שם הל׳ טו סמג שם טוש״ע או״ח סי׳ רכח סעיף ח:

ג ד מיי׳ שם הלכה ט טוש״ע או״ח סי׳ ריח ס״ג וסי׳ רכד סעיף יג:

ד ה מיי׳ שם הלכה ג סמג שם טוש״ע או״ח סי׳ רכב סעיף ב:

ו [מיי׳ שם הלכה ט טוש״ע או״ח סי׳ רכג סעי׳ ג]:

ז [מיי׳ שם הלכה ד טוש״ע או״ח סי׳ רכב סעי׳ ד]:

ה **ח** **ט** מיי׳ שם הלכה כב כה כו סמג שם טוש״ע או״ח סי׳ רל סעיף ח:

י [מיי׳ שם הל׳ ג טוש״ע או״ח סי׳ רכב סעיף ג]:

כ [מיי׳ פ״ז מהל׳ בית הבחירה הל׳ ה]:

ו **ל** מיי׳ פ״ז מהל׳ בית הבחירה הלכה ב סמג עשין קסד:

ז מ טוש״ע או״ח סי׳ ריח סעיף ה:

ח **נ** מיי׳ פ״י מהלכות ברכות הלכה ט סמג עשין מ טוש״ע שם סעיף ב:

ט **ס** מיי׳ שם טוש״ע שם סעיף ד:

י **ע** [מיי׳ שם] טוש״ע שם סעיף ח:

תורה אור השלם

1. וְאָהַבְתָּ אֵת יְיָ אֱלֹהֶיךָ בְּכָל לְבָבְךָ וּבְכָל נַפְשְׁךָ וּבְכָל מְאֹדֶךָ: דברים ו ה
2. וְהִנֵּה בֹעַז בָּא מִבֵּית לָחֶם וַיֹּאמֶר לְקוֹצְרִים יְיָ עִמָּכֶם וַיֹּאמְרוּ לוֹ יְבָרֶכְךָ יְיָ: רות ב ד
3. חַיָּא אֲלִיוֹ מַלְאָךְ יְיָ וַיֹּאמֶר אֵלָיו יְיָ עִמְּךָ גִּבּוֹר הַחָיִל: שופטים ו יב
4. שְׁמַע לְאָבִיךָ זֶה יָלָדְךָ וְאַל תְּבֹז כִּי זָקְנָה אִמֶּךָ: משלי כג כב
5. עֵת לַעֲשׂוֹת לַיְיָ הֵפֵרוּ תוֹרָתֶךָ: תהלים קיט קכו
6. וַיֹּאמֶר יִתְרוֹ בָּרוּךְ יְיָ אֲשֶׁר הִצִּיל אֶתְכֶם מִיַּד מִצְרַיִם וּמִיַּד פַּרְעֹה אֲשֶׁר הִצִּיל אֶת הָעָם מִתַּחַת יַד מִצְרָיִם: שמות יח י
7. וַיָּבֹאוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל בְּתוֹךְ הַיָּם בַּיַּבָּשָׁה וְהַמַּיִם לָהֶם חוֹמָה מִימִינָם וּמִשְּׂמֹאלָם: שמות יד כב
8. וַיַּעַמְדוּ הַכֹּהֲנִים נֹשְׂאֵי הָאָרוֹן בְּרִית יְיָ בְּחָרָבָה בְּתוֹךְ הַיַּרְדֵּן הָכֵן וְכָל יִשְׂרָאֵל עֹבְרִים בְּחָרָבָה עַד אֲשֶׁר תַּמּוּ כָּל הַגּוֹי לַעֲבֹר אֶת הַיַּרְדֵּן: יהושע ג יז
9. עַל כֵּן יֵאָמֵר בְּסֵפֶר מִלְחֲמֹת יְיָ אֶת וָהֵב בְּסוּפָה וְאֶת הַנְּחָלִים אַרְנֹן:

במדבר כא יד

מוסף תוספות

א. בתוס׳ רי״ש הוסיף. אבל בשנעקר עכו״ם ממקום אחד אומר ברוך שעקר עבודה אחרת מן המקום הזה.

אבני אלגביש במורד בית חורון. וה"ה מקום שנפל שם מחנה סנחריב ולא גרע חזקיה מאלף ולא חש לפרס לפי שידוע המקום סביב ירושלים. ושוב היה נראה לרבינו יהודה כיון שאין הנס ידוע ע"פ המקום כי הנך אין מברכין עליו אלא אותם שנעשה להם הנס. וכן כל אדם מברך על ניסו אף על פי שאינו ניכר מתוך המקום:

ארבעה צריכין להודות יורדי הים וכו'. ובתהלים לא תאיב כתב הסדר אלא תאיב הולכי המדבר ראשון דקלא נקט סדר המסוכנין יותר תחלה ונמנא נקט המנוין תחלה ב: **ואימא** בי עשרה ותרי רבנן. ג) ועבדי לתומרא ואפילו ליכא תרי רבנן והנו העולם לנרך אחר שקורא בתורה ודוקא בחולה שנפל למטה אבל חש בראשו או בזמעיו ואינו מוטל למטה לא. ה"ר יוסף: **פטרתן** יתי מלאודויי. ולא"ת והא אמרינן ד) ברכה שאין בה מלכות אינה ברכה וי"ל דרב יהודה היה מתלמידי דרב ורב סבר לעיל בפרק כילד מברכין (דף מ:) דלא בעינן אלא הזכרת הסד ה) (או מלכות ורחמנא היינו מלכות): לך

עבדי להון נקירותא וטשו בהון אמרי כי חלפי ישראל הכא נקטלינון ולא הוו ידעי דארון הוה מסגי קמייהו דישראל והוה ממיך להו טורי מקמייהו כיון דאתא ארון אדבקו טורי בהדי הדדי וקטלינון ונחת דמייהו לנחלי ארנון כי אתו את והב חזו דמא דקא נפיק מביני טורי אתו ואמרי להו לישראל ואמרו שירה היינו דכתיב [1]ואשד הנחלים אשר נטה לשבת ער ונשען לגבול מואב. אבני אלגביש מאי אבני אלגביש תנא אבנים שעמדו על גב איש וירדו על גב איש עמדו על גב איש זה משה דכתיב [2]והאיש משה עניו מאד וכתיב [3]ויחדלו הקולות והברד ומטר לא נתך ארצה ירדו על גב איש זה יהושע דכתיב [4]קח לך את יהושע בן נון איש אשר רוח בו וכתיב [5]ויהי בנוסם מפני בני ישראל הם במורד בית חורון וה' השליך עליהם אבנים גדולות. אבן שבקש עוג מלך הבשן לזרוק על ישראל גמרא גמירי לה אמר מחנה ישראל כמה הוי תלתא פרסי איזיל ואיעקר טורא בר תלתא פרסי ואישדי עלייהו ואיקטלינהו אזל עקר טורא בר תלתא פרסי ואייתי על רישיה ואייתי קודשא בריך הוא עליה קמצי ונקבוה ונחית בצואריה הוה בעי למשלפה משכי שיניה להאי גיסא ולהאי גיסא ולא מצי למשלפה והיינו דכתיב [6]שני רשעים שברת וכדר' שמעון בן לקיש [7]דא"ר שמעון בן לקיש מאי דכתיב שני רשעים שברת אל תקרי שברת אלא שרבבת [8]משה כמה הוה עשר אמות שקיל נרגא בר עשר אמין שוור עשר אמין ומחייה בקרסוליה וקטליה. ואבן שישב עליה משה דכתיב [7]וידי משה כבדים ויקחו אבן וישימו תחתיו וישב עליה. ואשתו של לוט שנאמר [8]ותבט אשתו מאחריו ותהי נציב מלח וחומת יריחו שנבלעה דכתיב [9]ותפול החומה תחתיה בשלמא כולהו ניסא אלא אשתו של לוט פורענותא הוא דאמר ברוך דיין האמת והא הודאה ושבח קתני [10]תני על לוט ועל אשתו מברכים שתים על אשתו אומר ברוך דיין האמת ועל לוט אומר ברוך זוכר את הצדיקים [11]א"ר יוחנן אפילו בשעת כעסו של הקב"ה זוכר את הצדיקים שנאמר [10]ויהי בשחת אלהים את ערי הככר ויזכור אלהים את אברהם וישלח את לוט מתוך ההפכה וגו': וחומת יריחו שנבלעה: וחומת יריחו נבלעה והא נפלה שנאמר [9]ויהי כשמוע העם את קול השופר ויריעו העם תרועה גדולה ותפול החומה תחתיה כיון דפותיה ורומה כי הדדי נינהו משום הכי אבלעה בלועי אמר רב יהודה אמר רב [12]ארבעה צריכין להודות יורדי הים הולכי מדברות ומי שהיה חולה ונתרפא ומי שהיה חבוש בבית האסורים ויצא יורדי הים מנלן דכתיב [11]יורדי הים באניות וגו' המה ראו מעשי ה' ואומר ויעמד רוח סערה יעלו שמים ירדו תהומות ואומר יחוגו וינועו כשכור ואומר ויצעקו אל ה' בצר להם וממצוקותיהם יוציאם ואומר יקם סערה לדממה ואומר וישמחו כי ישתוקו ואומר יודו לה' חסדו ונפלאותיו לבני אדם הולכי מדברות מנלן דכתיב תעו במדבר בישימון דרך עיר מושב לא מצאו ויצעקו אל ה' וידריכם בדרך ישרה יודו לה' חסדו מי שחלה ונתרפא דכתיב אוילים מדרך פשעם ומעונותיהם יתענו כל אוכל תתעב נפשם וגו' ויזעקו אל ה' בצר להם וגו' ישלח דברו וירפאם וגו' יודו לה' חסדו מי שהיה חבוש בבית האסורין מנלן דכתיב יושבי חשך וצלמות וגו' כי המרו אמרי אל וגו' ואומר ויכנע בעמל לבם וגו' ואומר ויזעקו אל ה' בצר להם ואומר יוציאם מחשך וצלמות וגו' ואומר יודו לה' חסדו מאי מברך אמר רב יהודה [2]ברוך גומל חסדים טובים [א] אביי אמר וצריך לאודויי קמי עשרה דכתיב [12]וירוממוהו [9]בקהל עם וגו' מר זוטרא אמר ותרין מינייהו רבנן שנאמר [12]ובמושב זקנים יהללוהו מתקיף לה רב אשי ואימא כולהו רבנן מי כתיב בקהל זקנים בקהל עם כתיב ואימא [ד]רבי עשרה שאר עמא ותרי רבנן קשיא רב יהודה חלש ואתפח על לגביה רב חנא בגדתאה ורבנן אמרי ליה בריך רחמנא דיהבך ניהלן ולא יהבך לעפרא אמר להו [ה]פטרתון יתי מלאודויי והא אמר אביי בעי אודויי באפי עשרה דהוו בי עשרה והא איהו לא קא מודה לא צריך דעני בתרייהו אמן: אמר רב יהודה [9]שלשה צריכין שימור ואלו הן חולה חתן וכלה במתניתא תנא חולה חיה חתן וכלה ויש אומרים אף אבל [9]ויש אומרים אף תלמידי חכמים בלילה: ואמר רב יהודה שלשה דברים [9][המאריך בהן] מאריכין ימיו ושנותיו של אדם המאריך בתפלתו והמאריך על שלחנו והמאריך בבית הכסא והמאריך בתפלתו מעליותא היא והאמר רבי חייא בר אבא א"ר יוחנן כל

---

1) **אבני אלגביש** במורד בית חורון. וה"ה מקום שנפל שם מחנה סנחריב ולא גרע חזקיה מאלף 2) המפרש אלא לא חש לפרס לפי שידוע המקום סביב ירושלים. ושוב היה נראה לרבינו יהודה כיון שאין הנס ידוע ע"פ המקום כי הנך אין מברכין עליו אלא אותם שנעשה להם הנס. וכן כל אדם מברך על ניסו אף על פי שאינו ניכר מתוך המקום:

ארבעה צריכין להודות יורדי הים וכו'. ובתהלים לא תאיב כתב הסדר אלא תאיב הולכי המדבר ראשון דקלא נקט סדר המסוכנין יותר תחלה ונמנא נקט המנוין תחלה ב: **ואימא** בי עשרה ותרי רבנן. ג) ועבדי לתומרא ואפילו ליכא תרי רבנן והנו העולם לנרך אחר שקורא בתורה ודוקא בחולה שנפל למטה אבל חש בראשו או בזמעיו ואינו מוטל למטה לא. ה"ר יוסף: **פטרתן** יתי מלאודויי. ולא"ת והא אמרינן ד) ברכה שאין בה מלכות אינה ברכה וי"ל דרב יהודה היה מתלמידי דרב ורב סבר לעיל בפרק כילד מברכין (דף מ:) דלא בעינן אלא הזכרת הסד ה) (או מלכות ורחמנא היינו מלכות):

עבדי להון נקירותא. מערות. מערבות נחלי ארנון עמק עמוק בין ג' הרים גבוהים והיו ישראל נרים לעבור באותו עמק עשו אמוריים מערות בגדי ההרים ונחבאו שם: **וטשו.** נחבאו: **מסגי.** עובר: **ממיך טורי.** משפיל הרים ומתפשטין זה לגד זה עד שהעמק שוה: **חזו דמא.** כשחזרו ההרים למקומן: **ואשד.** ושפך: **אשר נטה לשבת ער.** ההר שבעבר העמק נטה ונתפשט לגד חברו ההר אשר לגד עבר מואב ושם ארץ מואב ער: **שעמדו.** באויר: **לא נפך אריגה.** לא הגיע לארץ אלא עמדו באויר (ו): **מאנה ישראל כמה הוי תלתא פרסי.** עוג חשב כן בלבו. מחנה ישראל תלתא פרסי דכתיב (במדבר לג) ויחנו מבית השיטים עד אבל השטים ואמר רבה בר בר חנה לדידי מזי לי ההוא דוכתא והוה תלתא פרסי אורכא ותלתא פרסי פותיא (עירובין פ"ה ד' נה:): **קמלי.** נמלים: **ארבבא.** לשון ז) משתרבוני משתרבוב ידו וגדלו למטה: **משה כמה הוי עשר אמין.** שהרי הוא הקיש את המשכן (ח) ודרש' הקיש את עצמו לקומת המשכן וכתיב בה עשר אמות אורך הקרש (שמות לו): **שוור.** קפץ למעלה: **בקרסוליה.** קרילי"א בלע"ז: **וידי משה כבדים.** ואינו יכול לפושטן כל היום אלא אם כן תומכים בזרועותיו ויקחו אבן וישימו תחתיו: **ותחיה.** משמע במקומה ולא אפשר זו אלא על ידי בגיעה: **דאמר ברוך דיין האמת.** תירוצא הוא: **זוכר את הצדיקים.** שזכר את אברהם: **כיון דפותיה ורומה כי הדדי הוו.** ואין נפילה ניכרת בה אם לא בגבעה משום הכי אבלעה והוא דרך נפילה לחומה כזו: **גריסין לסודות.** כשיופאין מן הסכנה: **וירוממוהו בקהל עם.** בסוף פרשת המזמור (ג): **ואתפח.** נתרפא: **בגדתאה.** שם עיר בגדד היא עיר החשובה שבבבל משחרבה ו) בבל: **שימור.** מן המזיקין: **חולה.** שהורע מזלו לפיכך השד מתגבר בו וכן היה אשה שילדה וכן אבל: **חתן וכלה ותלמידי חכמים.** מקנאתו מתגבר בהם: **והמאריך על שלחנו.** שמתוך כך עניים באין ומתפרנסים: **והמאריך בבית הכסא.** רפואה היא לו: מעיין

עין משפט נר מצוה

יא א טוש"ע או"ח סי' ריח סעיף ח:
יב ב מיי' פ"י מהלכות ברכות הל' ח סמג עשין מ טוש"ע או"ח סי' ריט ס"ק:
יג ג מיי' שם טוש"ע שם סעיף ב:
יד ד מיי' שם טוש"ע שם סעיף ג:
טו ה טוש"ע שם סעיף ד:

תורה אור השלם

1. וְאֶשֶׁד הַנְּחָלִים אֲשֶׁר נָטָה לָשֶׁבֶת עָר וְנִשְׁעַן לִגְבוּל מוֹאָב:
במדבר כא טו
2. וְהָאִישׁ מֹשֶׁה עָנָו מְאֹד מִכֹּל הָאָדָם אֲשֶׁר עַל פְּנֵי הָאֲדָמָה: במדבר יב ג
3. וַיֵּצֵא מֹשֶׁה מֵעִם פַּרְעֹה אֶת הָעִיר וַיִּפְרֹשׂ כַּפָּיו אֶל יְיָ וַיֶּחְדְּלוּ הַקֹּלוֹת וְהַבָּרָד וּמָטָר לֹא נִתַּךְ אָרְצָה:
שמות ט לג
4. וַיֹּאמֶר יְיָ אֶל מֹשֶׁה קַח לְךָ אֶת יְהוֹשֻׁעַ בִּן נוּן אִישׁ אֲשֶׁר רוּחַ בּוֹ וְסָמַכְתָּ אֶת יָדְךָ עָלָיו: במדבר כז יח
5. וַיְהִי בְּנֻסָם מִפְּנֵי יִשְׂרָאֵל הֵם בְּמוֹרַד בֵּית חוֹרֹן וַיְיָ הִשְׁלִיךְ עֲלֵיהֶם אֲבָנִים גְּדֹלוֹת מִן הַשָּׁמַיִם עַד עֲזֵקָה וַיָּמֻתוּ רַבִּים אֲשֶׁר מֵתוּ בָאֲבָנֵי הַבָּרָד מַאֲשֶׁר הָרְגוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בַּחָרֶב:
יהושע י יא
6. קוּמָה יְיָ הוֹשִׁיעֵנִי אֱלֹהַי כִּי הִכִּיתָ אֶת כָּל אֹיְבַי לְחִי שִׁנֵּי רְשָׁעִים שִׁבַּרְתָּ:
תהלים ג ח
7. וִידֵי מֹשֶׁה כְּבֵדִים וַיִּקְחוּ אֶבֶן וַיָּשִׂימוּ תַּחְתָּיו וַיֵּשֶׁב עָלֶיהָ וְאַהֲרֹן וְחוּר תָּמְכוּ בְיָדָיו מִזֶּה אֶחָד וּמִזֶּה אֶחָד וַיְהִי יָדָיו אֱמוּנָה עַד בֹּא הַשָּׁמֶשׁ: שמות יז יב
8. וַתַּבֵּט אִשְׁתּוֹ מֵאַחֲרָיו וַתְּהִי נְצִיב מֶלַח:
בראשית יט כו
9. וַיְהִי הָעָם וַיִּתְקָעוּ בַּשֹּׁפָרוֹת וַיְהִי כִּשְׁמֹעַ הָעָם אֶת קוֹל הַשּׁוֹפָר וַיָּרִעוּ הָעָם תְּרוּעָה גְדוֹלָה וַתִּפֹּל הַחוֹמָה תַּחְתֶּיהָ וַיַּעַל הָעָם הָעִירָה אִישׁ נֶגְדּוֹ וְלָכְדוּ אֶת הָעִיר: יהושע ו כ
10. וַיְהִי בְּשַׁחֵת אֱלֹהִים אֶת עָרֵי הַכִּכָּר וַיִּזְכֹּר אֱלֹהִים אֶת אַבְרָהָם וַיְשַׁלַּח אֶת לוֹט מִתּוֹךְ הַהֲפֵכָה בְּהַפְכּוֹ אֶת הֶעָרִים אֲשֶׁר יָשַׁב בָּהֶן לוֹט:
בראשית יט כט
11. יוֹרְדֵי הַיָּם בָּאֳנִיּוֹת עֹשֵׂי מְלָאכָה בְּמַיִם רַבִּים:
תהלים קז כג
12. וִירוֹמְמוּהוּ בִּקְהַל עָם וּבְמוֹשַׁב זְקֵנִים יְהַלְלוּהוּ:
תהלים קז לב

רבינו חננאל

ועל לוט מברך ב' א' י"י אלהינו מ' ה' זוכר הצדיקים. ועל אשתו מברך ב' א' י"י אלהינו מ' ה' דיין האמת. אמר רב יהודה ארבעה צריכים להודות. ואילו הן, יורדי הים והולכי מדברות וחולה שנתרפא וחבוש בבית האסורים שיצא, אילו כולן צריכין לברך בפני עשרה ב' א' י"י אלהינו מ' ה' גומל לחייבים טובות. ואם אומרים לו אחרים בריך רחמנא דיהבך לן ולא דמך בן[עפר]א, ענה אחריהם אמן, נפטר מלהודות [ובפני עשרה]. שלשה מאריכין ימיו ושנותיו שלאדם המאריך בתפילתו והמאריך על שלחנו והמאריך בבית הכסא. ומקשינן וכי המאריך בתפילתו מעליותא היא, והאמר ר' יוחנן

מסורת הש"ס

ו) [מגילה טו: סוטה יב:]. ז) [בכורות מד.]. ח) [בשלמות פ' ויקהל פי' כ"ו איתא דאמר ר"י]. ד) [תוספות רב האי גאון על הלא קתשיב הגך ד' לגריכין להודות כמדר הגאמר בפסוק ע' בערוך ערך מרבע ומלא נמת וכלל דבריו דבקרא מדוכין מה שסמיה עפי' וגמרא מסדר לפוס הקרוכין לפסנה ול"ע בתוס' ד"ה מרבעה וכו' שכתבו לתיפך וע"ע בתוס' דפנס ב. ד"ה יליאות וכן מפרש רב האי גד' גריכין להודות ע"פ הינוכ], ה) [סוכה ה. קידושין מט:]. ו) [וע"ע פירוש רש"י יבמות מז: וכתובות ז:]. ז) שיין לע"ל, ח) [המוכר בירושלמי הביאו הרמ"ש פי' מ:]. ט) [הטור בא"ח פי' ריט הטעתיק דברי תוס' הלנו בזה"ל וכיון דלא אפשיטא עבדינן לחומרא ובעינן ברוויחיהו]. י) [לעיל מ:]. כ) [כל זה מוחק המעי"ט].

הגהות הב"ח

(א) רש"י ד"ה לא נתך וכו' כתוב הס"ד ואח"כ מ"ה אמר עוג חשב כן בלבו הס"ד ואח"כ מ"ה מחנה וכו' תלתא פרסי מחנה ישראל: (ב) ד"ה משה וכו' הקיש את המשכן שנאמר ויקם משה את המשכן ולכתיב הקיש: (ג) ד"ה וילוממוהו וכו' המזמור כתיב הס"ד:

גליון הש"ס

גמ' דכתיב וירוממוהו בקהל עם. וקבל מקרי עמרה כמו שפירש"י בכתובות ז ע"ב ד"ה בתקלות: שם אר"י שלשה צריכין שמור. תנ"ל פי' רל"ש ס"ק ז: שם וי"א אף ח"ח. עי' רבינו יונה פ"ק דתקמתין דף ד ע"ב ד"ה אנמר: שם ג' דברים המאריך בתר מאריכין. עי' לעיל מז ע"ל ולע"ל [ערכ"ל בס"ל]: תד"ה ארבעה כו' המצוין בתלה. עי' רש בעמ בתוס' ד"ה יליאות:

הגהות הגר"א

[א] גמ' חמדים טובים (כשוס קו על מלות הללו) וי"ל לחייבים טובות שגמלני כל טוב. ר"ף ולא"ש:

מוסף תוספות

א. בתוס' רי"ש מובא הדברים בזה"ל. שאלו לרב האי גאון מפני מה וכו'. ב. בתוס' רי"ש הוסיף. שיורדי הים מצוי יותר מהולכי מדברות וכן כל אחד מחבירו.

לעזי רש"י

קבילא [קיבול"א]. קרסול.

מוסף רש"י

בקרסוליה. הוא קצר הטבק (כת"י). ארבעה צריכין להודות. ולהכיא קרבן תודה דכתיב בהו (תהלים קז) ויזבחו זבחי תודה (מנחות עט: כת"י). בגדתאה. בעל גמרא, ל"ל שם מקום שהוא בבבל שמתו בגדד (יבמות מז:) דמן בגדת (כתובות י:) עיר שבבבל ושמה בגדת, בפסק שלהו אל רב שרילא גאון היא מזכרת (שם ז:).

מעיין כב. אומר בלבו שמיעשה בקשתו לפי שהתפלל בכונה: **כאב לב.** שאין בקשתו נעשית: **פוחלא.** לשון תפלה כמו ויחל משה (שמות לב): **מוכירין עונותיו.** שעל ידיהן מפספסים למעלה במעשיו לומר בוטח זה בזכיותיו נראה מה הם: **קיר נטוי.** מקום סכנה: **מוסר דין.** בוטח הוא בזכיותיו שהבטו יהיה נענה על ידו: ה"ג **הא דמעיין** (ו) **הא דלא מעיין: לולבי גפנים.** ודילי"ם בלע"ז: **מוריני בשמה.** כל דבר שבהמה שאינו חלק חלא דומה למורג חרוז שאינו חלק כמו המיך והלשון והכרס הפנימי ובית הכוסות: **פחולה.** שאינו יושב חלא על ברכיו שמתוך כך נקביו נפתחין יותר מדאי: הכי גרסינן **הא דמאריך ופלי הא דמאריך ולא פלי: למגדלי חזירים ומלוי ברבים.** שכבן מרובה בלא טורח ושמחים בחלקם לכך פניהם להוציס: **פימנותא.** לשון שבועה כלומר בחמונה שתיהן אסורות לי: **ואברכה מברכיך.** והמברך ברכת המזון מברך לבעל הבית: **יוסף מת קודם לאחיו.** דכתיב ויחי יוסף וכל אחיו (שמות ה) **לריכים רחמים.** לריכים לנקש רחמים שיבאו לפי שהם בידו של הקב"ה ואין להם רשות לבא אלא ברשותו: **ראה קראתי בשם.** ראה משמע (ג) היש בלבך מן עיניך בדבר: **לך אמור לו לבצלאל עשה משכן ארון וכלים.** שכן הם סדורים בפרשת כי תשא ראה קראתי בשם וגו' את אהל מועד ואת הארון לעדות וכל הפרשה ומשה אמר לו עשה ארון וכלים כגון שלחן ומנורה ואחר כך משכן דס"ל לר"י שבסדר שהם סדורים בויקהל לי תרומה אמר לו: **חוטים שבארגו כסן שמים וארץ.** על ידי לירופן ובספר ילירה מני להו: **כל חלום ולא טווים.** כל חלומות ירחה אדם ולא ירחה אחד מאותן שהוא שרוי בתענית שאינו טוב. טווים לשון תענית כמו וכח טווית האמור בדריוש (דניאל ו): **דלא מפשר.** שלא פתרוהו: **לאגרפא דלא מקרית.** לא טוב ולא רע הוא שכל החלומות הולכין אחר הפתרון: **עדיף מחלומא טבא.** שמביא את האדם לידי תשובה: **עליבוהיה מפסייה.** דיו (ג) עלבונו. מה שאדם מתעצב עליו מבטל את החלום: **אפילו לדידי.** שאני מאור עיניס: **בדיחוהיה מפכחא ליה.** (ד) מבטליה: **מנגדא.** ממלקות. קשה לגוף האדם יותר ממלקות לפי שדוחג ממנו: **זה חלום רע.** מירחאתו יסוב ויכנע: והיה

לך אמור לבצלאל עשה משכן ארון וכלים. ואם תאמר היכא אשכחן שהוה הקדוש ברוך הוא לעשות משכן תחלה הרי בפרשת תרומה כתיב ארון תחלה. ויש לומר דבפרשת כי תשא כתיב את אהל מועד ואת הארון לעדות:

שבע

(ו) כל המאריך בתפלתו ומעיין בה סוף בא לידי כאב לב שנאמר [1]תוחלת ממושכה מחלה לב (ב) וא"ר יצחק שלשה דברים מזכירים עונותיו של אדם ואלו הן קיר נטוי ועיון תפלה ומוסר דין על חבירו לשמים הא לא קשיא [א]הא דמעיין בה הא דלא מעיין בה והיכי עביד דמפיש ברחמי והמאריך על שלחנו דלמא אתי עניא ויהיב ליה דכתיב [2]המזבח עץ שלש אמות גבוה וכתיב וידבר אלי זה השלחן אשר לפני ה' (ג)פתח במזבח וסיים בשלחן ר' יוחנן ור' אלעזר דאמרי תרוייהו כל זמן שבהמ"ק קיים מזבח מכפר על ישראל ועכשיו שלחנו של אדם מכפר עליו והמאריך בבית הכסא מעליותא הוא (ד)והתניא עשרה דברים מביאין את האדם לידי תחתוניות האוכל עלי קנים ועלי גפנים ולולבי גפנים ומוריגי בהמה ושדרו של דג ודג מליח שאינו מבושל כל צרכו והשותה שמרי יין והמקנח בסיד ובחרסית והמקנח בצרור שקנח בו חבירו וי"א אף התולה עצמו בבית הכסא יותר מדאי לא קשיא הא דמאריך ותלי הא דמאריך ולא תלי כי הא דאמרה ליה ההיא מטרוניתא לר' יהודה בר' אלעאי (ה)פניך דומים למגדלי חזירים ולמלוי ברבית אמר לה הימנותא לדידי תרוייהו אסירן אלא עשרים וארבעה בית הכסא איכא מאושפיזאי לבי מדרשא דכי אזילנא בדיקנא נפשאי בכולהו. ואמר רב יהודה שלשה דברים מקצרים ימיו ושנותיו של אדם מי שנותנין לו ס"ת לקרות ואינו קורא [3]כוס של ברכה לברך ואינו מברך והמנהיג עצמו ברבנות ס"ת לקרות ואינו קורא דכתיב [3]כי הוא חייך ואורך ימיך כוס של ברכה לברך ואינו מברך דכתיב [4]ואברכה מברכיך והמנהיג עצמו ברבנות (ו)דא"ר חמא בר חנינא מפני מה מת יוסף קודם לאחיו מפני שהנהיג עצמו ברבנות: ואמר רב יהודה אמר רב שלשה צריכים רחמים מלך טוב שנה טובה וחלום טוב מלך טוב דכתיב [5]פלגי מים לב מלך ביד ה' שנה טובה דכתיב [6]תמיד עיני ה' אלהיך בה (ז)מראשית השנה ועד אחרית שנה חלום טוב דכתיב [7]ותחלימני (ח)(ותחייני): אמר רבי יוחנן שלשה דברים מכריז עליהם הקב"ה בעצמו ואלו הן רעב ושובע ופרנס טוב רעב דכתיב [8]כי קרא ה' לרעב וגו' שובע דכתיב (ט)[9]וקראתי אל הדגן והרביתי אותו פרנס טוב דכתיב (י)[10](ויאמר) ה' אל משה לאמר ראה קראתי בשם בצלאל וגו' אמר רבי יצחק אין מעמידין פרנס על הצבור אלא אם כן נמלכים בצבור שנא' [11]ראו קרא ה' בשם בצלאל אמר לו הקדוש ברוך הוא למשה משה הגון עליך בצלאל אמר לו רבונו של עולם אם לפניך הגון לפני לא כל שכן אמר לו אף על פי כן לך אמור להם הלך ואמר להם לישראל הגון עליכם בצלאל אמרו לו אם לפני הקדוש ברוך הוא ולפניך הוא הגון לפנינו לא כל שכן א"ר שמואל בר נחמני א"ר יונתן בצלאל על שם חכמתו נקרא בשעה שאמר לו הקדוש ברוך הוא למשה לך אמור לו לבצלאל עשה לי משכן ארון וכלים הלך משה והפך ואמר לו עשה ארון וכלים ומשכן אמר לו משה רבינו מנהגו של עולם אדם בונה בית ואחר כך מכנים לתוכו כלים ואתה אומר עשה לי ארון וכלים ומשכן כלים שאני עושה להיכן אכניסם שמא כך אמר לך הקב"ה עשה משכן ארון וכלים אמר לו שמא בצל אל היית וידעת אמר רב יהודה אמר רב יודע היה בצלאל לצרף אותיות שנבראו בהן שמים וארץ כתיב הכא [12]וימלא אותו רוח אלהים בחכמה (י)ובתבונה ובדעת וכתיב התם [13]ה' בחכמה יסד ארץ כונן שמים בתבונה וכתיב [14]בדעתו תהומות נבקעו אמר רבי יוחנן אין הקדוש ברוך הוא נותן חכמה אלא למי שיש בו חכמה שנא' [15]יהב חכמתא לחכימין ומנדעא לידעי בינה שמע רב תחליפא בר מערבא ואמרה קמיה דרבי אבהו אמר ליה אתון מהתם מתניתון לה אנן מהכא מתנינן לה דכתיב [16]ובלב כל חכם לב נתתי חכמה: אמר רב חסדא (כ)כל חלום ולא טוות ואמר רב חסדא חלמא דלא מפשר כאגרתא דלא מקריא ואמר רב חסדא לא חלמא טבא מקיים כוליה ולא חלמא בישא מקיים כוליה ואמר רב חסדא חלמא בישא עדיף מחלמא טבא וא"ר חסדא חלמא בישא עציבותיה מסתייה חלמא טבא חדויה מסתייה אמר רב יוסף חלמא טבא אפילו לדידי בדיחותיה מפכחא ליה ואמר רב חסדא חלמא בישא קשה מנגדא שנאמר [17]והאלהים עשה שייראו מלפניו ואמר רבה בר בר חנה א"ר יוחנן זה חלום רע [18]הנביא אשר אתו חלום יספר חלום ואשר דברי אתו ידבר דברי אמת מה לתבן את הבר נאם ה' וכי מה ענין בר ותבן אצל חלום אלא אמר ר' יוחנן משום ר' שמעון בן יוחי (כ)כשם שאי אפשר לבר בלא תבן כך אי אפשר לחלום בלא דברים בטלים אמר ר' ברכיה חלום אף על פי שמקצתו מתקיים כולו אינו מתקיים מנא לן מיוסף דכתיב [19]והנה השמש והירח וגו' וההיא

מסורת הש"ס

(א) לעיל לב:, (ב) [ר"ה טז:], (ג) [מגילה כ. תענית ל. ע"ז ע], (ד) [מכות כא. ע"ז ע], (ה) [ר"ה מו:], (ו) [סוטה יג: ע"ז ע], (ז) [מרגיה חסר ל' מיכ, (ח) והחיינו, (ט) ויקרבו, (י) [כפ' ויקהל כפוף ל"ל כתיב בתבונה בלא וי"ו אבן דע כפ' כי תשא ל"ל כפוף ג' כתיב ואתנלא אותו רוח אלהים בחכמה ובתבונה ובדעת וכן יתכן להיות כתוב הכא ואתנלא אותו וגו' והוא קרא מוקדם], (כ) [פי' כל חלום יש בו שוס ממנות אבל מה שהוא רואה בשהות אם אין בו ממנות פרוך בערך טוותו], (ל) [ר"ה ח].

הגהות הב"ח

(א) רש"י ד"ה ה"נ הא דמעיין בה הא דלא מעיין בה הס"ד: (ב) ד"ה לאה וכו' לאה משמע (היש בלבך) מלא"מ וע"ב ס"ל הכן את לבבך: (ג) ד"ה עליבוהיה מסתייה (ריו) מז"מ וע"ב ס"ל דיי לו: (ד) ד"ה בדיחוהיה וכו' ליה שיבותתיה מבטלתו. ע"ב ס"ל דלא מתקיים עליו כלל:

לעזי רש"י

ודילי"ש. קנוקנות.

מוסף רש"י

ומעיין בה. מלפה שמעשה נקשתו על ידי האלרכתו (לעיל לב:). **סוף בא לידי כאב לב.** סוף שאינה נעשית ומנאלת מחלת ממושכה חנם והיא כאב לב, כשאדם מלפה ואין מאותו כאב (שם). **תוחלת.** לשון מילוי ומתיקה (שם). קיר נטוי. המוכן ליפול על בני אדם (תהלים סב ד) ומובר מחמיו, מוכיר עונותיו שאומר כלום לאור זה ליעשות לו נס, ומחזק כך הוא נכנס (ר"ה טז:). **ועיון תפלה.** קוטר על תפלתו שהיא נשמעת ומתאמץ לכוין לבו (שם). **ומוסר דין על חבירו לשמים.** כמו (כתובות סח) יפסוע ה' מיי וביקר, לומרים כלום לאור שיעבוד מבני על ידו (ר"ה שם). **שלחנו של אדם מכפר עליו.** בהמנאת אולמין (חגיגה כז:) דעתן פרוסה לאולמים (מנחות צז. ובשופר"ק: לענין). **תחתוניות.** פיג"ש (שבת פא:). **ולולבי גפנים.** מאתן פיאולין הגדלין בגפן וקוראין ודילי"ש (שם). **שקנח בו חבירו.** אפיל ואתנלאים נמי קלי (שם). **מטרוניתא.** שרים נכרית (ב"מ פז:). **שמא בצל אל היית וידעת.** כי בחלמי כך אוה לי הקב"ה, וכן עשה המשכן המלה ואתר כך עשה כלים (שמות לח כב).

רבינו חננאל

המאריך בתפילתו ומעיין בה בא לידי כאב לב, שנאמר תוחלת ממושכה מחלה לב. ומפרקינן התם במאריך ומעיין [הכא דאמ]רינן המאריך [דמפיש] ברחמי. המאריך על שלחנו. בזמן שבית המקדש קיים מזבח מכפר, עכשיו שלחן מכפר שמאכיל עניים. פירוש המאריך בבית הכסא, לא דחלי נפשיה טובא, דמי דחלי נפשיה טובא בבית הכסא בא לידי תחתוניות, אלא דבדיק נפשיה [בכל] שעתא ושעתא. פירוש הימנן[ותא...] הנאמן יו[...] של[שה דברים] מקצרין [ימיו ושנותיו של אדם מי שנותנין לו] כוס לברך ומי] שנותנין לו ספר [תורה לקרות ואי]נו קורא והמנהיג עצמו [ברבנות], אפילו בצינעה אבל בפרהסיה [כר]בן גמליאל שהיה נוהג נשיאותו בר[בים]ם שפיר דמי. אמר רב שלשה צריכין רחמים, פרנס טוב שנה טוב חלום טוב כול'. אמר ר' יוחנן שלשה הקב"ה מכריז עליהן שובע [רעב ופ]רנס כול'. אין מעמידין פרנס על [הצבור] אלא אם נמלכין בציבור, שנאמר ויאמר יי אל משה ראה קראתי בשם בצלאל וגו'. אין הקב"ה נותן חכמה אלא לחכמים שנאמר יהיב חכמתא לחכימין, וכתיב ובלב כל חכם לב נתתי חכמה. כל חלם ולא טוות. פירוש כל חלום שחולם אדם שלן בתענית [שלא יתק]יים. וכן כל חלום דלא איפשר ... ממלקות.

עין משפט נר מצוה

יז א טו"ש ע"ש מו"ר סימן לא סעיף ה:
יח ב טו"ש ע"ש מו"ר סי' רל סעיף ג:

תורה אור השלם

1. תוחלת ממשכה מחלה לב רעב חיים תאוה באה: משלי יג יב
2. המזבח עץ שלש אמות גבהו וארכו שתים אמות ומקצעותיו לו וארכו וקירותיו עץ וידבר אלי זה השלחן אשר לפני יי: יחזקאל מא כב
3. לאהבה את יי אלהיך לשמע בקולו ולדבקה בו כי הוא חייך וארך ימיך לשבת על האדמה אשר נשבע יי לאבתיך לאברהם ליצחק וליעקב לתת להם: דברים ל כ
4. ואברכה מברכיך ומקללך אאר ונברכו בך כל משפחות האדמה:
בראשית יב ג
5. פלגי מים לב מלך ביד יי על כל אשר יחפץ יטנו: משלי כא א
6. ארץ אשר יי אלהיך דרש אתה תמיד עיני יי אלהיך בה מרשית השנה ועד אחרית שנה: דברים יא יב
7. אזני עליהם יחיו ולכל בהן חיי רוחי ותחלימני והחיני: ישעיהו לח טז
8. ואלישע דבר אל האשה אשר החיה את בנה לאמר קומי ולכי את ביתך וגורי אשר תגורי כי קרא יי לרעב וגם בא אל הארץ שבע שנים: מלכים ב ח א
9. והושעתי אתכם מכל טמאותיכם וקראתי אל הדגן והרביתי אתו ולא אתן עליכם רעב: יחזקאל לו כט
10. וידבר יי אל משה לאמר: ראה קראתי בשם בצלאל בן אורי בן חור למטה יהודה: שמות לא א-ב
11. ויאמר משה אל בני ישראל ראו קרא יי בשם בצלאל בן אורי בן חור למטה יהודה: שמות לה ל
12. וימלא אתו רוח אלהים בחכמה בתבונה ובדעת ובכל מלאכה: שמות לה לא
13. יי בחכמה יסד ארץ כונן שמים בתבונה: משלי ג יט
14. בדעתו תהומות נבקעו ושחקים ירעפו טל: משלי ג כ
15. והוא מהשנא עדניא וחמניא מהעדה מלכין ומהקים מלכין יהב חכמתא לחכימין ומנדעא לידעי בינה: דניאל ב כא
16. ואני הנה נתתי אתו את אהליאב בן אחיסמך למטה דן ובלב כל חכם לב נתתי חכמה ועשו את כל אשר צויתיך: שמות לא ו
17. ידעתי כי כל אשר יעשה האלהים הוא יהיה לעולם עליו אין להוסיף וממנו אין לגרע והאלהים עשה שיראו מלפניו: קהלת ג יד
18. הנביא אשר אתו חלום יספר חלום ואשר דברי אתו ידבר דברי אמת מה לתבן את הבר נאם יי: ירמיהו כג כח
19. ויחלם עוד חלום אחר ויספר אתו לאחיו ויאמר הנה חלמתי חלום עוד והנה השמש והירח ואחד עשר כוכבים משתחוים לי: בראשית לז ט

שבע זימנין לגזרו עלך. כך הוא הלכתא שבע זימנין לגזרו עלך[א] ויש מפרש דשבע זימנין לריך לומר תלמא טבא חזאי וכן לענות אחריו. אבל ר"י לא היה רגיל לאומרו אלא שלש פעמים: **פותרי** חלומות. פירש ר"י דמזל שעת הלידה גריס[ב] ואין הדבר תלוי בחכמה הרואה

וההיא שעתא אמיה לא הות א"ר לוי לעולם יצפה אדם לחלום טוב עד כ"ב שנה מנלן מיוסף דכתיב [1]אלה תולדות יעקב יוסף בן שבע עשרה שנה וגו' וכתיב [2]ויוסף בן שלשים שנה בעמדו לפני פרעה וגו' מן שבסרי עד תלתין כמה הוי תלת סרי ושב דשבעא ותרתי דכפנא הא כ"ב אמר רב הונא לאדם [ג]טוב אין מראין לו חלום טוב ולאדם רע אין מראין לו חלום רע תניא נמי הכי כל שנותיו של דוד לא ראה חלום טוב וכל שנותיו של אחיתופל לא ראה חלום רע (ו) והכתיב [3]לא תאונה אליך רעה [ד]ואמר רב חסדא אמר רב ירמיה בר אבא שלא יבהילוך לא חלומות רעים ולא הרהורים רעים ונגע לא יקרב באהלך שלא תמצא אשתך ספק נדה בשעה שאתה בא מן הדרך אלא איהו לא חזי ליה אחריני חזו ליה וכי לא חזא איהו מעליותא הוא והאמר ר' זעירא [ה]כל הלן שבעה ימים בלא חלום נקרא רע שנאמר [4]ושבע ילין בל יפקד רע אל תקרי שבע אלא שבע אלא הכי קאמר דחזא ולא ידע מאי חזא אמר רב הונא בר אמי אמר ר' פדת א"ר יוחנן הרואה חלום ונפשו עגומה ילך ויפתרנו בפני שלשה יפתרנו והאמר רב חסדא חלמא דלא מפשר כאגרתא דלא מקריא אלא אימא [ז]יטיבנו בפני שלשה ליתי תלתא ולימא להו חלמא טבא חזאי ולימרו ליה הנך טבא הוא וטבא ליהוי רחמנא לשוייה לטב שבע זימנין לגזרו עלך מן שמיא דלהוי טבא ויהוי טבא ולימרו ג' הפוכות וג' פדויות ושלש שלומות שלש הפוכות [5]הפכת מספדי למחול לי פתחת שקי ותאזרני שמחה [6]אז תשמח בתולה במחול ובחורים וזקנים יחדיו והפכתי אבלם לששון וגו' [7]ולא אבה ה' אלהיך לשמוע אל בלעם ויהפוך וגו' שלש פדויות דכתיב [8]פדה בשלום נפשי מקרב לי וגו' [9]ופדויי ה' ישובון וגו' [10]ויאמר העם אל שאול היונתן ימות אשר עשה הישועה וגו' שלש שלומות דכתיב [11]בורא ניב שפתים שלום שלום לרחוק ולקרוב אמר ה' ורפאתיו [12]ורוח לבשה את עמשי וגו' [13]ואמרתם כה לחי ואתה שלום וביתך שלום וגו' אמימר ומר זוטרא ורב אשי הוו יתבי בהדי הדדי אמרי כל חד וחד מינן לימא מלתא דלא שמיע ליה לחבריה פתח חד מינייהו ואמר [ח]האי מאן דחזא חלמא ולא ידע מאי חזא ליקום קמי כהני בעידנא דפרסי ידייהו ולימא הכי רבש"ע אני שלך וחלומותי שלך חלום חלמתי ואיני יודע מה הוא בין שחלמתי אני לעצמי ובין שחלמו לי חבירי ובין שחלמתי על אחרים אם טובים הם חזקם ואמצם כחלומותיו של יוסף ואם צריכים רפואה רפאם כמי מרה על ידי משה רבינו וכמרים מצרעתה וכחזקיהו מחליו וכמי יריחו על ידי אלישע וכשם שהפכת קללת בלעם הרשע לברכה כן הפוך כל חלומותי עלי לטובה ומסיים בהדי כהני דעני צבורא אמן ואי [א] לא לימא הכי אדיר במרום שוכן בגבורה אתה שלום ושמך שלום יהי רצון מלפניך שתשים עלינו שלום פתח אידך ואמר האי מאן דעייל למתא ודחיל מעינא בישא לנקוט זקפא דידא דימיניה בידא דשמאליה וזקפא דידא דשמאליה בידא דימיניה ולימא הכי אנא פלוני בר פלוני [ז]מזרעא דיוסף קאתינא דלא שלטא ביה עינא בישא שנאמר [14]בן פורת יוסף בן פורת עלי עין וגו' אל תקרי עלי עין אלא עולי עין ר' יוסי בר' חנינא אמר מהכא [15]וידגו לרוב בקרב הארץ מה דגים שבים מים מכסים עליהם ואין עין רעה שולטת בהם אף זרעו של יוסף אין עין רעה שולטת בהם ואי דחיל מעינא בישא דיליה ליחזי אטרפא דנחיריה דשמאליה פתח אידך ואמר האי מאן דחליש יומא קמא לא לגלי כי היכי דלא לתרע מזליה מכאן ואילך לגלי [ט]כי הא דרבא כי הוה חליש יומא קמא לא מגלי מכאן ואילך א"ל לשמעיה פוק אכריז רבא חלש מאן דרחים לי לבעי עלי רחמי ומאן דסני לי לחדי לי וכתיב [16]בנפול אויבך אל תשמח ובכשלו אל יגל לבך פן יראה ה' ורע בעיניו והשיב מעליו אפו שמואל כי הוה חזי חלמא בישא אמר [17]וחלומות השוא ידברו כי הוה חזי חלמא טבא אמר וכי החלומות השוא ידברו והכתיב [18]בחלום אדבר בו רבא רמי כתיב בחלום אדבר בו וכתיב וחלומות השוא ידברו לא קשיא כאן ע"י שד א"ר ביזנא בר זבדא א"ר עקיבא א"ר פנדא א"ר נחום א"ר בירים משום זקן אחד ומנו ר' בנאה עשרים וארבעה פותרי חלומות היו בירושלים פעם אחת חלמתי חלום והלכתי אצל כולם ומה שפתר לי זה לא פתר לי זה וכולם נתקיימו בי לקיים מה שנאמר [י]כל החלומות הולכים אחר הפה אמו כל החלומות הולכים אחר הפה קרא הוא אין וכדרבי אלעזר דא"ר אלעזר מנין [ז]שכל החלומות הולכין אחר הפה שנאמר [19]ויהי כאשר פתר לנו כן היה אמר רבא והוא דמפשר ליה מעין חלמיה שנאמר [20]איש כחלומו פתר [21]וירא שר האופים מנא ידע א"ר אלעזר מלמד שכל אחד ואחד הראוהו חלומו ופתרון חלומו של חבירו [כ]א"ר יוחנן השכים ונפל לו פסוק לתוך פיו הרי זו נבואה קטנה ואמר ר' יוחנן ג' חלומות מתקיימין חלום של שחרית וחלום שחלם לו חבירו וחלום שנפתר בתוך חלום ויש אומר אף חלום שנשנה שנאמר [22]ועל השנות החלום וגו' אמר ר' שמואל בר נחמני א"ר יונתן אין מראין לו לאדם אלא מהרהורי לבו שנאמר [23]אנת מלכא רעיונך על משכבך סליקו ואיבעית אימא מהכא [24]ורעיוני לבבך תנדע אמר רבא תדע דלא מחוו ליה לאינש לא דקלא דדהבא ולא [כ]פילא דעייל בקופא דמחטא: אמר

שבברכת כהנים כולם אחזיי חרב שכל אחד ואחד שמו של הקב"ה נזכר בו יברכך ה' יאר ה' ישא ה' איש חרבו על יריכו מה ראתה יוד נזכרת כן אפילו רואה אדם בחלומו החרב שלופה ונתונה בצוארו ורקוטב שם יריכו משמים לבוקר והולך לכית הכנסת מפחד שראה בלילות בחלומו ורואה את הכהנים נושאין את כפיהם והחלום הרע מתבטל ממנו לכך נאמר מפחד בלילות:

ים א טוס"ע מו"מ סי' רכ סעיף ה:
כ ב טוס"ע מו"מ סימן קנ:

רבינו חננאל

לעולם יצפה [אדם] לחלום עד עשרים ושתים שנה. אמר רב חנא בר [לוואי] לאדם טוב מראין לו חלום רע ו[לאדם רע מ]ראין לו חלום טוב, שכ[ל שנותיו של] דוד לא ראה חלום טוב, [וכל שנותיו ש]ל[אחיתופל לא ראה חלום רע. מי שראה חלום ונפשו עגומה ייטיבנו בפני שלשה. כלומר, יאמרו לו, טבא הוא רחמנא [לשויה] טבא כול', עד וימרו ליה שלש הפוכות שלש פדיות שלש שלומות כול'. וכן מן דחזא חלמא ולא ידע פתרוניה... [אל תקרי עלי עין אלא עולי עיין. ראה פי' ר"ח לעיל כ, א].

תורה אור השלם

1. אֵלֶּה תֹלְדוֹת יַעֲקֹב יוֹסֵף בֶּן שְׁבַע עֶשְׂרֵה שָׁנָה הָיָה רֹעֶה אֶת אֶחָיו בַּצֹּאן וְהוּא נַעַר אֶת בְּנֵי בִלְהָה וְאֶת בְּנֵי זִלְפָּה נְשֵׁי אָבִיו וַיָּבֵא יוֹסֵף אֶת דִּבָּתָם רָעָה אֶל אֲבִיהֶם: בראשית לז ב
2. וְיוֹסֵף בֶּן שְׁלֹשִׁים שָׁנָה בְּעָמְדוֹ לִפְנֵי פַרְעֹה מֶלֶךְ מִצְרָיִם וַיֵּצֵא יוֹסֵף מִלִּפְנֵי פַרְעֹה וַיַּעֲבֹר בְּכָל אֶרֶץ מִצְרָיִם: בראשית מא מו
3. לֹא תְאֻנֶּה אֵלֶיךָ רָעָה וְנֶגַע לֹא יִקְרַב בְּאָהֳלֶךָ: תהלים צא י
4. יִרְאַת יְיָ לְחַיִּים וְשָׂבֵעַ יָלִין בַּל יִפָּקֵד רָע: משלי יט כג
5. הָפַכְתָּ מִסְפְּדִי לְמָחוֹל לִי פִּתַּחְתָּ שַׂקִּי וַתְּאַזְּרֵנִי שִׂמְחָה: תהלים ל יב
6. אַז תִּשְׂמַח בְּתוּלָה בְּמָחוֹל וּבַחֻרִים וְזְקֵנִים יַחְדָּו וְהָפַכְתִּי אֶבְלָם לְשָׂשׂוֹן וְנִחַמְתִּים וְשִׂמַּחְתִּים מִיגוֹנָם: ירמיהו לא יב
7. וְלֹא אָבָה יְיָ אֱלֹהֶיךָ לִשְׁמֹעַ אֶל בִּלְעָם וַיַּהֲפֹךְ יְיָ אֱלֹהֶיךָ לְךָ אֶת הַקְּלָלָה לִבְרָכָה כִּי אֲהֵבְךָ יְיָ אֱלֹהֶיךָ: דברים כג ו
8. פָּדָה בְשָׁלוֹם נַפְשִׁי מִקְּרֹב לִי כִּי בְרַבִּים הָיוּ עִמָּדִי: תהלים נה יט
9. וּפְדוּיֵי יְיָ יְשֻׁבוּן וּבָאוּ צִיּוֹן בְּרִנָּה וְשִׂמְחַת עוֹלָם עַל רֹאשָׁם שָׂשׂוֹן וְשִׂמְחָה יַשִּׂיגוּ וְנָסוּ יָגוֹן וַאֲנָחָה: ישעיהו לה י
10. וַיֹּאמֶר הָעָם אֶל שָׁאוּל הְיוֹנָתָן יָמוּת אֲשֶׁר עָשָׂה הַיְשׁוּעָה הַגְּדוֹלָה הַזֹּאת בְּיִשְׂרָאֵל חָלִילָה חַי יְיָ אִם יִפֹּל מִשַּׂעֲרַת רֹאשׁוֹ אַרְצָה כִּי עִם אֱלֹהִים עָשָׂה הַיּוֹם הַזֶּה וַיִּפְדּוּ הָעָם אֶת יוֹנָתָן וְלֹא מֵת: שמואל א יד מה
11. בּוֹרֵא נִיב שְׂפָתָיִם שָׁלוֹם שָׁלוֹם לָרָחוֹק וְלַקָּרוֹב אָמַר יְיָ וּרְפָאתִיו: ישעיהו נז יט
12. וְרוּחַ לָבְשָׁה אֶת עֲמָשַׂי רֹאשׁ הַשָּׁלִישִׁים לְךָ דָוִיד וְעִמְּךָ בֶן יִשַׁי שָׁלוֹם שָׁלוֹם לְךָ וְשָׁלוֹם לְעֹזְרֶךָ כִּי עֹזְרְךָ אֱלֹהֶיךָ וַקְּבֵלֶם דָּוִיד וַיִּתְּנֵם בְּרָאשֵׁי הַגְּדוּד: דברי הימים א יב יט
13. וְאָמַרְתֶּם כֹּה לְחַי וְאַתָּה שָׁלוֹם וּבֵיתְךָ שָׁלוֹם וְכֹל אֲשֶׁר לְךָ שָׁלוֹם: שמואל א כה ו
14. בֶּן פֹּרָת יוֹסֵף בֶּן פֹּרָת עֲלֵי עָיִן בָּנוֹת צָעֲדָה עֲלֵי שׁוּר: בראשית מט כב
15. הַמַּלְאָךְ הַגֹּאֵל אֹתִי מִכָּל רָע יְבָרֵךְ אֶת הַנְּעָרִים וְיִקָּרֵא בָהֶם שְׁמִי וְשֵׁם אֲבֹתַי אַבְרָהָם וְיִצְחָק וְיִדְגּוּ לָרֹב בְּקֶרֶב הָאָרֶץ: בראשית מח טז
16. בִּנְפֹל אֹיִבְךָ אַל תִּשְׂמָח וּבְכָשְׁלוֹ אַל יָגֵל לִבֶּךָ: משלי כד יז
17. כִּי הַתְּרָפִים דִּבְּרוּ אָוֶן וְהַקּוֹסְמִים חָזוּ שֶׁקֶר וַחֲלֹמוֹת הַשָּׁוְא יְדַבֵּרוּ הֶבֶל יְנַחֵמוּן עַל כֵּן נָסְעוּ כַמּוֹ צֹאן יֵעָנוּ כִּי אֵין רֹעֶה: זכריה י ב
18. וַיֹּאמֶר שִׁמְעוּ נָא דְּבָרָי אִם יִהְיֶה נְבִיאֲכֶם יְיָ בַּמַּרְאָה אֵלָיו אֶתְוַדָּע בַּחֲלוֹם אֲדַבֵּר בּוֹ: במדבר יב ו
19. וַיְהִי כַּאֲשֶׁר פָּתַר לָנוּ כֵּן הָיָה אֹתִי הֵשִׁיב עַל כַּנִּי וְאֹתוֹ תָלָה: בראשית מא יג
20. וְשָׁם אִתָּנוּ נַעַר עִבְרִי עֶבֶד לְשַׂר הַטַּבָּחִים וַנְּסַפֵּר לוֹ וַיִּפְתָּר לָנוּ אֶת חֲלֹמֹתֵינוּ אִישׁ כַּחֲלֹמוֹ פָּתָר: בראשית מא יב
21. וַיַּרְא שַׂר הָאֹפִים כִּי טוֹב פָּתַר וַיֹּאמֶר אֶל יוֹסֵף אַף אֲנִי בַּחֲלוֹמִי וְהִנֵּה שְׁלֹשָׁה סַלֵּי חֹרִי עַל רֹאשִׁי: בראשית מ טז
22. וְעַל הִשָּׁנוֹת הַחֲלוֹם אֶל פַּרְעֹה פַּעֲמָיִם כִּי נְכוֹן הַדָּבָר מֵעִם הָאֱלֹהִים וּמְמַהֵר הָאֱלֹהִים לַעֲשֹׂתוֹ: בראשית מא לב
23. אַנְתְּ מַלְכָּא רַעְיוֹנָךְ עַל מִשְׁכְּבָךְ סְלִקוּ מָה דִּי לֶהֱוֵא אַחֲרֵי דְנָה וְגָלֵא רָזָיָא הוֹדְעָךְ מָה דִּי לֶהֱוֵא: דניאל ב כט
24. וְאַנְתָּ לָא בְּחָכְמָה דִּי אִיתַי בִּי מִן כָּל חַיָּיָא רָזָא דְנָה גְּלֵי לִי לְהַן עַל דִּבְרַת דִּי פִשְׁרָא לְמַלְכָּא יְהוֹדְעוּן וְרַעְיוֹנֵי לִבְבָךְ תִּנְדָּע: דניאל ב ל

הגהות הב"ח

(א) גב' חלום רע איני והכתיב לא: (ב) רש"י ד"ה אלי מאן דחלים מי שחלה יומא קמא לא לגלי לא יגלה יום ראשון שמא יתרע מזליה הס"ד:

הגהות הגר"א

[א] גס' דעני לגורל אמן ולי כו'. נ"ב וכ"ה בטוס"ע אבל גליסת רי"ף ורא"ש וכי מהכרי כהני אפייהו לימא הכי כו':

מוסף תוספות

א. רז"ל התוס' רי"ש "ושב דימנין ליגזרו עליה" ד' דימנין כך הוא הלחש ד' דימנין. רי"א חלמא טבא חזאי שבע זמנין והם עונים אחריו חלמא טבא חזית וכו' שבע זמנין, אבל ראיתי רבינו שלא היה נוהג לאומרו כי אם שלשה פעמים. ב בתוס' רי"ש כתב, ואומר רבינו שהיו בנ"א שנולדו בשעה ובמזל ולא לפי החכמה דא"כ כמה בנ"א יכולים להיות פותרי חלומות אלא ודאי מזל שעה גורם שיתקיים החלום בשפתותיו אחר הפה.

מוסף רש"י

בשעה שאתה בא מן הדרך. ויהיו נתהלך, נתשקר, כלומרינן (מו"ק ז:) אין אתלו אלא אמת, וכשעה שאתה בא מן הדרך קשה לו כשימתא לא תמות ספק נדה יומר מנדה ותלוי, שעל ספק הוא מילר ולכו תקפו ותומר טהורה היא ועל מנס אני מוצע (סנהדרין קג.) לו: ספק נדה, ולל שכן ודאי (ב"מ קז.). עולי עין. מסולקין מן העין שאינה שולטת בהן (לעיל כ.) לו: עולין למעלה מן העין והיא מלמעה שהיא מיהם יכולה לשלוט בהן (ב"מ סז. וכעי"ז פוסק לו.). אטרפא דנחיריה דשמאליה. עלה מרגומו מרפא, עלה השמאלי של חומו, כלומר דופן (כת"י). מכאן ואילך. מזי דלא מתרפא (נדרים מ.). השכים. דעומד ממטתו ומאל לו פסוק כפיו (לקמן ה:). פילא דעייל בקופא דמחטא. פיל שהיא מיה גדולה בנקב מחט (ב"מ לח:).

רב נימים גאון

אמימר ומר זוטרא ורב אשי הוו יתבי בהדי הדדי אמרי כל חד וחד מינן נימא מילתא דלא שמיע ליה לחבריי פתח חד מינייהו ואמר האי מאן דחזאי חלמא ולא ידע מאי חזאי ניקו קמי כהני בעידנא דפרסין כהני ידייהו. מפרש טעמא דמילתא במדרש לימדנו רבינו בפרשת נשא הנה מטחו שלשלמה ששים גבורים אלו ס' אותיות

קיסר. מלך רומי והיה לו תגר עם פרסיים: **מאי חזינא.** מאי חלמת בלילה בחלום: **משחרי לך פרסאי.** עושים בך עבודת המלך. כמו לא חמרא דחד מנהון שחרית (תרגום במדבר מז). ולשון מכמים (ספרי פ' דברים) הדבק לשמור ושמחוו לך: **ושבו לך.** ישלולך בשבי: **וטחני כך קשייתא.** יכופו אותך לטחון גרעיני תמרים: [1]**שבור** (ד). מלך פרס: **פסיד עסקך.** תתקלקל פרקמטיא שלך: **ולא אהני לך למיכל.** מתוך לעבך לא יטעם לך שום מאכל: **מרווח עסקך.** ומתוך שמחתך לא תתאוה לאכול שתהיה שבע בשמחתך: **ויהא.** אשתך: **לפכוחי פחדך.** להפיג דאגתך: **מרישיה.** זרע רב תוציא השדה: **בדיינא דמלכא.** אולר שתכשיטי המלך שם יאבד על ידי גנבים ויעלילו עליך לומר שאתה גנבתם: **קל וחומר מינך.** אם רבא נחשד כל שכן שיחשדוהו וזחו וילילו ממך: **חסא.** חזרת: **עיף עסקך.** כפול בריוח כחזרת שהיא רחבה וכפולה: **מריר עסקך.** שנאוי לכל ומר יהיה הסחורה שלך: **תכיפא.** הס היו משתכרים ביין: **מלי עסקך.** מתוק כלומר שתתן סחורתך בזול: **דקדחי.** גדלה: **עשיק עסקך.** ביוקר תתכרנו כמו עשיק לגבך (ב"מ ד' נב.): **לרבא א"ל קאוי עסקך.** לשון קהוי הכל ישנאוהו: **מחבני עסקך.** יתבקש עסקך ויחזרו אחריו לקנות: **דקאי אאיסדן.** מרשאותיו. כדמתרגמינן מרשאותיו אסדוסי (בראשית כח): **מלכא הוים.** לאש ישיבה הדורש דרשות והמתורגמן עומד עליו באמורא להשמיע בקול רם לרבים בקול חמור הנוער: **וי"ו דפטר חמור נהיט מתפילך.** בפרשת והיה כי יביאך וכל פטר חמר תפדה בשה (ז) והוא חסר וי"ו ובתפילין של רבא כתבו הכותב מלא ואח"כ מחקו והיינו נהיט ממוק: **דשא ברייתא.** דלת חיצון שבבית: **אתפך מתה.** השומרת את הבית: **כבי.** שייכי הפיטיות שקורין משילאר"י: **פרחי נשי מגרשא.** שאשתו של אדם קרויה יונה בכתיב יונתי תמתי (ז): **פרין קולפי בלעם.** מכת מקל עב בראשו בראשי לפתות: **בלא מגרים.** נחלה בלא מגרים כלומר קרקעות רחבים ורבים: **וכסיין אבקיה.** כסוי עפר הפורח ממפולת המומה: **ונפר מוקרי.** נשר מוחו: **אודרא מבי סדיא.** המוכין יוצאין מן הכר שבמראשותיו: **הללא מצראה.** הלל שאנו קורין בפסח. לפי שיש הלל אחר הקרוי הלל הגדול קורין לזה הלל המצרי: **ניסי מפרחשי לך.** שעי"י נסים נקרא ניסן שעל כל ברה הבאה לישראל אומרים אותו על גאולתן: **הוה קא אזיל.** בר הדיא בהדיה דרבא: **באריבא.** בספינה: **אמר בהדי גברא דמפרחיש ליה ניסא למה לי.** שמא כאן יאריע לו הנס שתטבע הספינה והוא יוצל: **בדידך קיימא.** כך הוא תלוי הפתרון אם לטובה אם לרעה והפכת לי לרעה: אשתו של רבא בת רב חסדא היתה: **עורזינא דמלכא.** שומר אוצר המלך: **נפל מחלא.** מולא: שילאי

אמר ליה קיסר לר' יהושע בר' [6](חנינא) אמריתו דחכמיתו טובא אימא לי מאי חזינא בחלמאי אמר ליה חזית דמשחרי לך פרסאי וגרבי בך ורעיי בך שקצי בחוטרא דדהבא הרהר כוליה יומא ולאורתא חזא אמר ליה שבור מלכא לשמואל אמריתו דחכמיתו טובא אימא לי מאי חזינא בחלמאי אמר ליה חזית דאתו רומאי ושבו לך וטחני בך קשייתא ברחייא דדהבא הרהר כוליה יומא ולאורתא חזא בר הדיא מפשר חלמי הוה מאן דיהיב ליה אגרא מפשר ליה למעליותא ומאן דלא יהיב ליה אגרא מפשר ליה לגריעותא אביי ורבא חזו חלמא אביי יהיב ליה זוזא ורבא לא יהיב ליה אמרי ליה אקרינן בחלמין [1]שורך טבוח לעיניך וגו' לרבא אמר ליה פסיד עסקך ולא אהני לך למיכל מעוצבא דלבך לאביי א"ל מרווח עסקך ולא אהני לך למיכל מחדוא דלבך אמרי ליה אקרינן [2]בנים ובנות תוליד וגו' לרבא אמר ליה כבישותיה לאביי א"ל בנך ובנתך נפישי ומינסבן בנתך לעלמא ומדמיין באפך כדקא אזלן בשביה אקריין [3]בניך ובנותיך נתונים לעם אחר לאביי א"ל בנך ובנתך נפישין [4]את אמרת לקריבך והיא אמרה לקריבה ואכפה לך ויהבת להון לקריבה דהוי כעם אחר לרבא א"ל דביתהו שכיבא ואתו בניה ובנתיה לידי איתתא אחריתי [5]דאמר רבא אמר ר' ירמיה בר אבא אמר רב מאי דכתיב בניך ובנותיך נתונים לעם אחר זו אשת האב אקרינן בחלמין [4]לך אכול בשמחה לחמך לאביי אמר ליה מרווח עסקך ואכלת ושתית וקרית פסוקא מחדוא דלבך לרבא אמר ליה פסיד עסקך טבחת ולא אכלת ושתית וקרית (ו) לפכוחי פחדך אקרינן [5]זרע רב תוציא השדה לאביי א"ל מרישיה לרבא א"ל מסיפיה אקרינן [6]זיתים יהיו לך בכל גבולך וגו' לאביי א"ל מרישיה לרבא א"ל מסיפיה אקרינן [7]וראו כל עמי הארץ וגו' לאביי א"ל נפק לך שמא דריש מתיבתא הוית אימתך נפלת בעלמא לרבא אמר ליה בדיינא דמלכא אתבר ומתפסת בגנבי ודייני כולי עלמא קל וחומר מינך למחר אתבר בדיינא דמלכא ואתו (ז) ותפשי ליה לרבא. אמרי ליה חזן חסא על פום דני לאביי א"ל עיף עסקך כחסא לרבא א"ל מריר עסקך כי חסא אמרי ליה חזן בשרא על פום דני לאביי אמר ליה בסים חמרך ואתו כולי עלמא למזבן בשרא וחמרא מינך לרבא אמר ליה תקיף חמרך ואתו כולי עלמא למזבן בשרא למיכל ביה אמרי ליה חזן חביתא דתלי בדיקלא לאביי אמר ליה מדלי עסקך כדיקלא לרבא אמר ליה חלי עסקך כתמרי אמרי ליה חזן רומנא דקדחי אפום דני לאביי אמר ליה עשיק עסקך כרומנא לרבא אמר ליה קאוי עסקך כרומנא אמרי ליה חזן חביתא דנפל לבירא לאביי א"ל מתבעי עסקך [7]כדאמר נפל פתא בבירא ולא אשתכח לרבא א"ל פסיד עסקך ושדי' ליה לבירא אמרי ליה חזינן בר חמרא דקאי אאיסדן ונוער לאביי אמר ליה מלכא הוית וקאי אמורא עלך לרבא א"ל פטר חמור (ו) נהיט מתפילך א"ל לדידי חזי לי ואיתיה אמר ליה וא"ו דפטר חמור ודאי נהיט מתפילך לסוף אזל רבא לחודיה לגביה אמר ליה חזאי דשא ברייתא דנפל אמר ליה [8]אשתך שכבא אמר ליה חזיא [9]ככי ושני דנתור א"ל בנך ובנתך שכבן אמר ליה חזאי תרתי יוני דפרחן א"ל תרי נשי מגרשת אמר ליה חזאי תרי גרגלידי דלפתא אמר ליה תרין קולפי בלעת אזל רבא ההוא יומא ויתיב בי מדרשא כוליה יומא אשכח הנהו תרי סגי נהורי דהוו קמנצו בהדי הדדי אזל רבא לפרוקינהו ומחוהו לרבא תרי דלו למחוייה אחריתי אמר מסתיי תרין חזאי לסוף אתא רבא ויהיב ליה אגרא א"ל חזאי [10]אשיתא דנפל א"ל נכסים בלא מצרים קנית א"ל חזאי אפדנא דאביי דנפל וכסיין אבקיה א"ל אביי שכיב ומתיבתיה אתיא לגבך א"ל חזאי אפדנא דידי דנפיל ואתו כולי עלמא שקיל לבינתא לבינתא א"ל שמעתתך מבדרן בעלמא א"ל חזאי דאבקע רישי ונתר מוקרי א"ל [11]אודרא מבי סדיא נפיק א"ל אקריון הללא מצראה בחלמא א"ל ניסא מתרחשי לך הוה קא אזיל בהדיה בארבא אמר בהדי גברא דמתרחיש ליה ניסא למה לי בהדי דקא סליק נפל סיפרא מיניה אשכחיה רבא וחזא דהוה כתיב ביה [12]כל החלומות הולכין אחר הפה אמר רשע בדידך קיימא וצערתן כולי האי כולהו מחילנא לך בר מברתיה דרב חסדא יהא רעוא דלמסר ההוא גברא לידי דמלכותא דלא מרחמו עליה אמר מאי אעביד גמירי [13]דקללת חכם אפילו בחנם היא באה וכ"ש רבא דבדינא קא לייט אמר איקום ואגלי [14]דאמר מר גלות מכפרת עון קם גלי לבי רומאי אזל יתיב אפתחא דריש [15]טורזינא דמלכא ריש טורזינא חזא חלמא א"ל חזאי חלמא דעייל מחטא באצבעתי א"ל הב לי זוזא ולא יהב ליה לא א"ל ולא מידי א"ל חזאי דנפל תכלא בתרתין אצבעתי א"ל הב לי זוזא ולא יהב ליה ולא א"ל א"ל חזאי דנפל תכלא בכולה ידא א"ל נפל תכלא בכולהו שיראי שמעי בי מלכא ואתיוה לריש טורזינא קא קטלי ליה א"ל אנא אמאי אייתו להאי דהוה ידע ולא אמר אייתוהו לבר הדיא אמרי ליה אמטו זוזא דידך חרבו

שיראי

1. שורך טבוח לעיניך ולא תאכל ממנו חמורך גזול מלפניך ולא ישוב לך צאנך נתנות לאויביך ואין לך מושיע: דברים כח לא
2. בנים ובנות תוליד ולא יהיו לך כי ילכו בשבי: דברים כח מא
3. בניך ובנתיך נתנים לעם אחר ועיניך ראות וכלות אליהם כל היום ואין לאל ידך: דברים כח לב
4. לך אכל בשמחה לחמך ושתה בלב טוב ביין כי כבר רצה האלהים את מעשיך: קהלת ט ז
5. זרע רב תוציא השדה ומעט תאסף כי יחסלנו הארבה: דברים כח לח
6. זיתים יהיו לך בכל גבולך ושמן לא תסוך כי ישל זיתך: דברים כח מ
7. וראו כל עמי הארץ כי שם יי נקרא עליך וירא ממך: דברים כח י

רבינו חננאל

א"ל חזאי אשיתא דנפל. פי' כותל. א"ל חזאי אפדנא דאביי דנפל. פי' אפדנא חצר. ונפל מנקריה פי' מוח שבקדקד. א"ל אודרא מבי סדיא נפק. פי' הנוצה היוצא מן הכסת. גמירי דקללת חכם אפי' בחנם היא באה. פי' מתקיימת.

גליון הש"ס

גמ' א"ל אשתך שכבא. עי' לקמן דף ס"ב ע"א תוס' ד"ה רבא:

לעזי רש"י

משילאר"י [מישיליר"ש]. שיניים טוחנות.

מוסף רש"י

את אמרת לקריבך. לאת כמו קטנה לקרובו, ולאתו אמרה שיתנה לקרובה (קדושין מה:). **בבירא.** בבור (שבת סו:). **ככי.** מקום מושב הציעים ומלין"ש (ע"ז כח. עי' תוס' שם). **אשיתא.** מומה (ב"ק נ:).

שיראי דמלכא כפיתו תרין ארזו בחבלא אסור חד כרעיה לחד ארזא וחד כרעיה לחד ארזא ושרו לחבלא עד דאצטליק (ו) רישיה (ו) אזל כל חד וחד וקם אדוכתיה ואצטליק ונפל בתרין שאל בן דמא בן אחותו של ר' ישמעאל את ר' ישמעאל ראיתי שני לחיי שנשרו אמר שני גדודי רומי יעצו עליך רעה ומתו אמר ליה בר קפרא לרבי ראיתי חוטמי שנשר אמר ליה חרון אף נסתלק ממך אמר ליה ראיתי שני ידי שנחתכו אמר ליה לא תצטרך למעשה ידיך אמר ליה ראיתי ב' רגלי שנקטעו אמר ליה על סום אתה רוכב חזאי דאמרי לי באדר מיתת וניסן לא חזית אמר ליה באדרותא מיתת ולא אתית לידי נסיון אמר ליה ההוא צדוקי לר' ישמעאל ראיתי שאני משקה שמן לזיתים אמר ליה בא על אמו אמר ליה חזאי דקטיף לי כוכבא אמר ליה בר ישראל גנבת אמר ליה חזאי דבלעתי לכוכבא אמר ליה בר ישראל זבנתיה ואכלת לדמיה אמר ליה חזאי עיני דנשקן אהדדי אמר ליה בא על אחותו אמר ליה חזאי דנשקי סיהרא אמר ליה בא על אשת ישראל אמר ליה חזאי דדריכנא בטונא דאסא אמר ליה בא על נערה המאורסה אמר ליה חזאי טונא מעילאי והוא מתתאי אמר ליה משכבך הפוך אמר ליה חזאי עורבי דהדרי לפורייה אמר ליה אשתך זנתה מאנשים הרבה אמר ליה חזאי יוני דהדרי לפורייה אמר ליה נשים הרבה טמאת אמר ליה חזאי דנקיט תרי יוני ופרחן אמר ליה תרתי נשי נסבת ופטרתינון בלא גט אמר ליה חזאי דקליפנא ביעי אמר ליה שכבי קא משלחת אמר ליה כולהו איתנהו בי בר מהא דליתיה אדהכי והכי אתיא האי איתתא ואמרה ליה האי גלימא דמכסא דגברא פלוני הוא דמית ואשלחתיה אמר ליה חזאי דאמרי לי שבק לך אבוך נכסי בקפודקיא אמר ליה אית לך נכסי בקפודקיא אמר ליה לאו אזל אבוך לקפודקיא אמר ליה לאו אם כן קפא כשורא דיקא עשרה זיל חזי קפא דריש עשרה שהיא מלאה זוזי אזל אשכח שהיא מלאה זוזי אמר רבי חנינא הרואה באר בחלום רואה שלום שנאמר [1]ויחפרו עבדי יצחק בנחל וימצאו שם באר מים חיים ר' נתן אומר מצא תורה שנאמר [2]כי מוצאי מצא חיים וכתיב הכא באר מים חיים רבא אמר חיים ממש אמר רבי חנן שלש שלומות הן נהר צפור וקדרה נהר דכתיב [3]הנני נוטה אליה כנהר שלום צפור דכתיב [4]כצפרים עפות כן יגן ה' צבאות וגו' קדרה דכתיב [5]ה' תשפות שלום לנו אמר ר' חנינא ובקדרה שאין בה בשר [6]שנינו [6]ופרשו כאשר בסיר והכבשר בתוך קלחת אמר ר' יהושע בן לוי הרואה נהר בחלום ישכים ויאמר הנני נוטה אליה כנהר שלום קודם שיקדמנו פסוק אחר [7]כי יבא כנהר צר הרואה צפור בחלום ישכים ויאמר כצפרים עפות כן יגן וגו' קודם שיקדמנו פסוק אחר [8]כצפור נודדת מן קנה וגו' הרואה קדרה בחלום ישכים ויאמר ה' תשפות שלום לנו קודם שיקדמנו פסוק אחר [9]שפות הסיר שפות הרואה ענבים בחלום ישכים ויאמר [10]כענבים במדבר קודם שיקדמנו פסוק אחר [11]ענבימו ענבי רוש הרואה הר בחלום ישכים ויאמר [12]מה נאוו על ההרים רגלי מבשר קודם שיקדמנו פסוק אחר [13]על ההרים אשא בכי ונהי הרואה שופר בחלום ישכים ויאמר [14]והיה ביום ההוא יתקע בשופר גדול קודם שיקדמנו פסוק אחר [15]תקעו שופר בגבעה הרואה כלב בחלום ישכים ויאמר [16]ולכל בני ישראל לא יחרץ כלב לשונו קודם שיקדמנו פסוק אחר [17]והכלבים עזי נפש הרואה ארי בחלום ישכים ויאמר [18]אריה שאג מי לא ירא קודם שיקדמנו פסוק אחר [19]עלה אריה מסבכו הרואה תגלחת בחלום ישכים ויאמר [20]ויגלח ויחלף שמלותיו קודם שיקדמנו פסוק אחר (כי) [21]אם גלחתי וסר ממני כחי הרואה באר בחלום ישכים ויאמר [22]באר מים חיים קודם שיקדמנו פסוק אחר [23]כהקיר ביר מימיה הרואה קנה בחלום ישכים ויאמר [24]קנה רצוץ לא ישבר קודם שיקדמנו פסוק אחר [25]הנה בטחת (ז)לך על משענת הקנה הרצוץ תנו רבנן הרואה קנה בחלום יצפה לחכמה שנאמר [26]קנה חכמה קנים יצפה לבינה שנאמר [26]ובכל קנינך קנה בינה אמר רבי זירא קרא קורא קירא קניא כולהו מעלו לחלמא תניא אין מראין דלועין אלא למי שהוא ירא שמים בכל כחו הרואה שור בחלום ישכים ויאמר [27]בכור שורו הדר לו קודם שיקדמנו פסוק אחר [28]כי יגח שור את איש תנו רבנן חמשה דברים נאמרו בשור האוכל מבשרו מתעשר נגחו הויין ליה בנים שמנגחים בתורה נשכו יסורין באים עליו בעטו דרך רחוקה נזדמנה לו רכבו עולה לגדולה והתניא רכבו מת לא קשיא הא דרכיב הוא לתורא הא דרכיב תורא לדידיה הרואה חמור בחלום יצפה לישועה שנאמר [29]הנה מלכך יבא לך צדיק ונושע הוא עני ורוכב על חמור הרואה חתול בחלום באתרא דקרו ליה שונרא נעשית לו שירה נאה שינרא נעשה לו שינוי רע הרואה ענבים בחלום לבנות בין בזמנן בין שלא בזמנן יפות שחורות בזמנן יפות שלא בזמנן רעות הרואה סוס (ז)לבן בחלום בין בנחת בין ברדוף יפה לו אדום בנחת יפה ברדוף קשה הרואה שמעאל בחלום תפלתו נשמעת ודוקא ישמעאל בן אברהם אבל טייעא בעלמא לא הרואה גמל בחלום מיתה נקנסה לו מן השמים והציל[ו]הו ממנה אמר רבי חמא ברבי חנינא מאי קראה [30]ואנכי ארד עמך מצרימה ואנכי אעלך גם עלה רב נחמן בר יצחק אמר מהכא [31]גם ה' העביר חטאתך לא תמות הרואה פינחס בחלום פלא נעשה לו (ח)הרואה פיל בחלום פלאות נעשו לו פילים פלאי פלאות נעשו לו והתניא כל מיני חיות יפין לחלום חוץ מן הפיל ומן הקוף לא קשיא הא

דמסרג

1. וַיִּחְפְּרוּ עַבְדֵי יִצְחָק בַּנָּחַל וַיִּמְצְאוּ שָׁם בְּאֵר מַיִם חַיִּים:
2. כִּי מֹצְאִי מָצָא חַיִּים וַיָּפֵק רָצוֹן מֵיְיָ:
משלי ח לה
3. כִּי כֹה אָמַר יְיָ הִנְנִי נֹטֶה אֵלֶיהָ כְּנַהַר שָׁלוֹם וּכְנַחַל שוֹטֵף כָּבוֹד גּוֹיִם וְיִנַקְתֶּם עַל צַד תִּנָּשֵׂאוּ וְעַל בְּרֵכַיִם תְּשֹׁעָשָׁעוּ: ישעיהו סו יב
4. כִּצִּפֳּרִים עֹפוֹת כֵּן יָגֵן יְיָ צְבָאוֹת עַל יְרוּשָׁלִָם גָּנוֹן וְהַצִּיל פָּסֹחַ הַמְּלִיטוֹ:
ישעיהו לא ה
5. יְיָ תִּשְׁפֹּת שָׁלוֹם לָנוּ כִּי גַּם כָּל מַעֲשֵׂינוּ פָּעַלְתָּ לָּנוּ:
ישעיהו כו יב
6. וַאֲשֶׁר אֲכָלוּ שְׁאַר עַמִּי וְעוֹרָם מֵעֲלֵיהֶם הִפְשִׁיטוּ וְאֶת עַצְמוֹתֵיהֶם פִּצְּחוּ וּפֹרְשׁוּ כַּאֲשֶׁר בְּסִיר וּכְבָשָׂר בְּתוֹךְ קַלָּחוֹת: מיכה ג ג
7. וַיֵּרְאוּ מִמַּעֲרָב אֶת שֵׁם יְיָ וּמִמִּזְרַח שֶׁמֶשׁ אֶת כְּבוֹדוֹ כִּי יָבוֹא כַּנָּהָר צָר רוּחַ יְיָ נֹסָקָה בוֹ: ישעיהו נט יט
8. כִּצְפוֹר נוֹדֶדֶת מִן קִנָּהּ כֵּן אִישׁ נוֹדֵד מִמְּקוֹמוֹ:
משלי כז ח
9. וּמָשָׁל אֶל בֵּית הַמֶּרִי מָשָׁל וְאֲמַרְתָּ אֲלֵיהֶם כֹּה אָמַר אֲדֹנָי אֱלֹהִים שִׂפֹת הַסִּיר שִׂפֹת וְגַם יְצַק בּוֹ מָיִם: יחזקאל כד ג
10. כְּעֲנָבִים בַּמִּדְבָּר מָצָאתִי יִשְׂרָאֵל כְּבִכּוּרָה בְתְאֵנָה בְּרֵאשִׁיתָהּ רָאִיתִי אֲבוֹתֵיכֶם הֵמָּה בָּאוּ בַעַל פְּעוֹר וַיִּנָּזְרוּ לַבֹּשֶׁת וַיִּהְיוּ שִׁקּוּצִים כְּאָהֲבָם:
הושע ט י
11. כִּי מִגֶּפֶן סְדֹם גַּפְנָם וּמִשְׁדְּמוֹת עֲמֹרָה עֲנָבֵמוֹ עִנְבֵי רוֹשׁ אֶשְׁכְּלֹת מְרֹרֹת לָמוֹ: דברים לב לב
12. מַה נָּאוּ עַל הֶהָרִים רַגְלֵי מְבַשֵּׂר מַשְׁמִיעַ שָׁלוֹם מְבַשֵּׂר טוֹב מַשְׁמִיעַ יְשׁוּעָה אֹמֵר לְצִיּוֹן מָלַךְ אֱלֹהָיִךְ:
ישעיהו נב ז
13. עַל הֶהָרִים אֲשָׂא בְכִי וָנְהִי וְעַל נְאוֹת מִדְבָּר קִינָה כִּי נִצְּתוּ מִבְּלִי אִישׁ עֹבֵר וְלֹא שָׁמְעוּ קוֹל מִקְנֵה מֵעוֹף הַשָּׁמַיִם וְעַד בְּהֵמָה נָדְדוּ הָלָכוּ: ירמיהו ט ט
14. וְהָיָה בַּיּוֹם הַהוּא יִתָּקַע בְּשׁוֹפָר גָּדוֹל וּבָאוּ הָאֹבְדִים בְּאֶרֶץ אַשּׁוּר וְהַנִּדָּחִים בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם וְהִשְׁתַּחֲוּ לַיְיָ בְּהַר הַקֹּדֶשׁ בִּירוּשָׁלִָם:
ישעיהו כז יג
15. תִּקְעוּ שׁוֹפָר בַּגִּבְעָה חֲצֹצְרָה בָּרָמָה הָרִיעוּ בֵּית אָוֶן אַחֲרֶיךָ בִּנְיָמִין:
הושע ה ח
16. וּלְכֹל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לֹא יֶחֱרַץ כֶּלֶב לְשֹׁנוֹ לְמֵאִישׁ וְעַד בְּהֵמָה לְמַעַן תֵּדְעוּן אֲשֶׁר יַפְלֶה יְיָ בֵּין מִצְרַיִם וּבֵין יִשְׂרָאֵל: שמות יא ז
17. וְהַכְּלָבִים עַזֵּי נָפֶשׁ לֹא יָדְעוּ שְׂבֵעָה וְהֵמָּה רֹעִים לֹא יָדְעוּ הָבִין כֻּלָּם לְדַרְכָּם פָּנוּ אִישׁ לְבִצְעוֹ מִקְּצֵהוּ:
ישעיהו נו יא
18. אַרְיֵה שָׁאָג מִי לֹא יִירָא אֲדֹנָי אֱלֹהִים דִּבֶּר מִי לֹא יִנָּבֵא: עמוס ג ח
19. עָלָה אַרְיֵה מִסְּבֻכּוֹ וּמַשְׁחִית גּוֹיִם נָסָע יָצָא מִמְּקֹמוֹ לָשׂוּם אַרְצֶךָ לְשַׁמָּה עָרֶיךָ תִּצֶּינָה מֵאֵין יוֹשֵׁב: ירמיהו ד ז
20. וַיִּשְׁלַח פַּרְעֹה וַיִּקְרָא אֶת יוֹסֵף וַיְרִיצֻהוּ מִן הַבּוֹר וַיְגַלַּח וַיְחַלֵּף שִׂמְלֹתָיו וַיָּבֹא אֶל פַּרְעֹה:
בראשית מא יד
21. וַיַּגֵּד לָהּ אֶת כָּל לִבּוֹ וַיֹּאמֶר לָהּ מוֹרָה לֹא עָלָה עַל רֹאשִׁי כִּי נְזִיר אֱלֹהִים אֲנִי מִבֶּטֶן אִמִּי אִם גֻּלַּחְתִּי וְסָר מִמֶּנִּי כֹּחִי וְחָלִיתִי וְהָיִיתִי כְּכָל הָאָדָם:
שופטים טז יז
22. מַעְיָן גַּנִּים בְּאֵר מַיִם חַיִּים וְנֹזְלִים מִן לְבָנוֹן:
שיר השירים ד טו
23. כְּהֶקִּיר בִּיר מֵימֶיהָ כֵּן הִקְרָה רָעָתָהּ חֲמָס וָשֹׁד יִשָּׁמַע בָּהּ עַל פָּנַי תָּמִיד חֳלִי וּמַכָּה: ירמיהו ו ז
24. קָנֶה רָצוּץ לֹא יִשְׁבּוֹר וּפִשְׁתָּה כֵהָה לֹא יְכַבֶּנָּה לֶאֱמֶת יוֹצִיא מִשְׁפָּט: ישעיהו מב ג
25. עַתָּה הִנֵּה בָטַחְתָּ לְךָ עַל מִשְׁעֶנֶת הַקָּנֶה הָרָצוּץ הַזֶּה עַל מִצְרַיִם אֲשֶׁר יִסְמָךְ אִישׁ עָלָיו וּבָא בְכַפּוֹ וּנְקָבָהּ כֵּן פַּרְעֹה מֶלֶךְ מִצְרַיִם לְכָל הַבֹּטְחִים עָלָיו: מלכים ב יח כא
26. רֵאשִׁית חָכְמָה קְנֵה חָכְמָה וּבְכָל קִנְיָנְךָ קְנֵה בִינָה: משלי ד ז
27. בְּכוֹר שׁוֹרוֹ הָדָר לוֹ וְקַרְנַי רְאֵם קַרְנָיו בָּהֶם עַמִּים יְנַגֵּח יַחְדָּו אַפְסֵי אָרֶץ וְהֵם רִבְבוֹת אֶפְרַיִם וְהֵם אַלְפֵי מְנַשֶּׁה: דברים לג יז
28. וְכִי יִגַּח שׁוֹר אֶת אִישׁ אוֹ אֶת אִשָּׁה וָמֵת סָקוֹל יִסָּקֵל הַשּׁוֹר וְלֹא יֵאָכֵל אֶת בְּשָׂרוֹ וּבַעַל הַשּׁוֹר נָקִי: שמות כא כח
29. גִּילִי מְאֹד בַּת צִיּוֹן הָרִיעִי בַּת יְרוּשָׁלִָם הִנֵּה מַלְכֵךְ יָבוֹא לָךְ צַדִּיק וְנוֹשָׁע הוּא עָנִי וְרֹכֵב עַל חֲמוֹר וְעַל עַיִר בֶּן אֲתֹנוֹת: זכריה ט ט
30. אָנֹכִי אֵרֵד עִמְּךָ מִצְרַיְמָה וְאָנֹכִי אַעֲלֶךָ גַּם עָלֹה וְיוֹסֵף יָשִׁית יָדוֹ עַל עֵינֶיךָ: בראשית מו ד
31. וַיֹּאמֶר דָּוִד אֶל נָתָן חָטָאתִי לַיְיָ וַיֹּאמֶר נָתָן אֶל דָּוִד גַּם יְיָ הֶעֱבִיר חַטָּאתְךָ לֹא תָמוּת: שמואל ב יב יג

מסורת הש"ס

ו) [עי' נע"ר], ג) [נראמר כל"ל וכ"ה מלקוט שמעה סוף רמז לקו], ג) כד"ר מסר מלת לך והוה קרא ניפוה ל"ז, ד) [ע' סנהדרין לג.], ה) [לקמן מ.], ו) [ר"ה נערה אחר ר"ה טוגא],

הגהות הב"ח

(ו) גמ' עד דאצטליק אמר רבא לא אמילנא ליה עד דאצטליק ריפיה אזל וכו' ואצטליק ריפיה ונפל בתרין: (ב) רש"י ד"ה טוגא וכו' דאמאי הס"ד ואח"כ מ"ה משכבו הפך באותה נערה היא מלמעלה והוא מלמטה הס"ד ואח"כ מ"ה שכבי קא משלחת:

רב ניסים גאון

דתני רב יוסף אין מראין לדועין אלא ליראי שמים. כבר שאלני עליה תלמיד מבני ספרד היש לה טעם ואני לא קבלתי בה כלום וגם לא נשאלתי עליה קודם לכן מעולם ונמחי לו כי זאת קבלה היא ביד החכמי' ולא נודע לי שהוכירו בה טעם אבל נראין הדברים בעיני שאפשר שיהו דומים יראי שמים לדלועין שכשם שהדלועין אין בכל פירות הארץ גדולים מהם ואעפ"כ אינן מתנשאין על הארץ אלא כל זמן שהן גדלין ופורין הן מוסיפין נמיכות בארץ כך הן יראי שמים אין כל הבריות שמעלתו גבוהה ממעלתם ולא עדיף מהם כדדרשינן בהאי פסוקא (איוב כח) הן יראת ה' היא חכמה וסור מרע בינה שכן בלשון יוני קורין לאחת הינא לפי שמפורש בפ' ב"מ (שבת דף לא) ואעפ"כ כל זמן שמוסיף להן הקב"ה גדולה וכבוד ונשיאות הן מוסיפין ענוה ונמיכו' בענין שמפורש במדרש ילמדנו רבינו שהתורה ו)סולמה בארץ דכתיב (משלי כב) עקב ענוה יראת ה' ובתרה יראה דכתיב (תהלים קיא) ראשית חכמה יראת ה' ובפרק יציאות השבת בגמ' דבני מערבא (הלכה ג) אמר ר' יצחק בן אלעזר כל שעשה חכמה עטרה לראשה עשת ענוה עקב לסוליסה דכתיב ראשית חכמה יראת ה' וכתיב עקב ענוה יראת ה' ובגמ' דידן בסוף פירקא דביסורי הדם (חולין דף פט) אמר הקב"ה לישראל חושק אני בכם שאפי' בשעה שאני משפיע לכם גדולה אתם ממעיטין עצמכם לפני נתחי גדולה לאברהם אמר (בראשית יח) ואנכי עפר ואפר נתחי גדולה למשה ואהרן אמרו (שמות טז) ונחנו מה נתחי גדולה לדוד אמר (תהלים כב) ואנכי תולעת ולא איש ולפיכך אפשר שתהא כוונתן של חכמים בדימוי יראי שמים לדלועים בשביל הדבר הזה ועוד נשמענה מגופה של מלה דלועין דלו עיני למרום וזו היא מדת יראי שמים כמו שאמר חזקיה (ישעיה לח) דלו עיני למרום כלומר שהן בוטחין בו ומצפין אליו ומחכים לטובו והיה ישר בעיני השואל זה הפירוש גם בעיני כל התלמידים שהיו לשם ולפיכך כתבתיו בזה המקום:

ו) סוליסה כ"ה לפניו בתגומות כלשונו.

דמסרג. שיש לו אוכף על גביו [6]יפה: **גם נעשה לו.** נו"ן כנגד נו"ן וכגון שראה השם כתוב: **תנינא.** נוי"ן הרבה נסים רבים: **והני מילי בכפכא.** אכולהו קאי שראה הוגא או תיבה זו של הספר כתובה דמשמע חסו עליו ופדאוהו: **דלא סיים.** שנעור משנתו קודם שנסתלק סימן הוא שסמוך אצל הקב"ה: **מובטח לו שהוא בן העולם הבא.** ונוטל חלקו וחלק חברו בגן עדן דדמי לאשת איש: **פלגי.** דמויס שנחלקו: **יצפה לתורה.** שנאמר אשקך מיין הרקח היינו תורה: **מעשים רמוני.** הנמצא מן הרמונים: **נכסיו מלייחין.** כהדס זה שעליו משולשים זה על זה כמין קליעה: **בכנייסו.** על כנס המקומם במחוכר: **הוי ראש ישיבה.** שמכריע ומליה לרבים: **אני ראיתיה וכו'.** ועל כן נעשיתי ראש ישיבה בתמא מחסיא: **ברכיגא.** גיהה ת"ל בהמ"ד. ברכיגא נאה וגילה נוטריקון של תרגגול: **תלויה בקשתו.** נספק כביים הללו שהאוכל קתוס בס: **נשתברו.** מגלה האוכל: **וינחם אל מתוז.** היינו כרך: **חפצה.** סימן הוא להיות תפליו נעשים: **המגלה.** סימן גדולה ותפארת היא לו כמו ויגלח ויחלף וגו' (בראשית מא): **בעריבה.** נספיגה: **דמדליה.** שהולכת בגובה של יס: **הנפנה.** סימן הוא שקרטונו וגוותו נפרש ויוצא מעליו: **והוא דלא קנח.** שלא המתים ידיו: **בבכל עומד** **בלא חטא.** לפי שמו"ל אין לה זכות אלא עון יש ביישיבתה וזה עומד ערום בלא אותם עוונות: **בא".** שהרבה מצות תלויות בה וזה העומד ערום סימן שהוא ערום ממצותיה: **הנפפא לסרדיוס.** שומרין אותו שלא יברח אלמא סימן שמירה הוא ששומרים אותו מידי היזק: **אגם.** שיש בו קנים גדולים וקטנים וסמוכים זה לזה סימן לראש ישיבה שהגדולים והקטנים מתקבצים יחד קטון גדול ובאים לשמוע דרשה מפיו: **יער.** אילנות גדולים ואין סמוכים זה לזה אף זה סימן לראש לתלמידי הרב והוא ראש לבני כלה שמפרש לתלמידים שמועתם אחר שעמד הרב והם מחזרין על שמועתם ויש תלמידים שלא יבינו בדברי הרב ככל הצורך וזה מבינה להם: **פלי מבלא.** נראה לו שהיה זוג ועגול תלוי בצוארו ומשמיע קול והוא סימן לראש ישיבה שמשמיע קול לרבים: **ונכחי בה נבוחי.** קשקשתי בה בקול: **עונותיו מחולין לו.** לפי שהעונות קרויין אדומים שנאמר אם יאדימו כתולע (ישעיה א) ואומר נכתם עונך (ירמיה ג) וסימן הוא שפוטרין ממנו: **פרנסתו מזומנת.** כנחש שעפר לחמו ומצוי לו בכל מקום: **הרגו.** לנחש: **כל שכן שנכפלה לו.** שהרי נתגבר עליו: **ולא היא.** אלא רב ששת דורש להגאתו לפתור תלומו לטובה: **יש שושפו כו'.** לפיכך אין לעמוד על פתרונו: השכים

הא דמסרג הא דלא מסרג הרואה הונא בחלום נם נעשה לו חנינא חנניא יוחנן נסי נסים נעשו לו [6]הרואה הספד בחלום מן השמים חסו עליו ופדאוהו והני מילי בכתבא העונה יהא שמיה רבא מברך מובטח לו שהוא בן העולם הבא הקורא ק"ש [3]ראוי שתשרה עליו שכינה אלא שאין דורו זכאי לכך המניח תפילין בחלום יצפה לגדולה שנאמר [1]וראו כל עמי הארץ כי שם י"י נקרא עליך וגו' [3]ותניא רבי אליעזר הגדול אומר אלו תפילין שבראש המתפלל בחלום סימן יפה לו וה"מ דלא סיים הבא על אמו בחלום יצפה לבינה שנאמר [2]כי אם לבינה תקרא הבא על נערה מאורסה יצפה לתורה שנאמר [3]תורה צוה לנו משה מורשה קהלת יעקב [7]אל תקרי מורשה אלא [8]מאורשה הבא על אחותו בחלום יצפה לחכמה שנאמר [4]אמור לחכמה אחותי את הבא על אשת איש בחלום מובטח לו שהוא בן העולם הבא וה"מ דלא ידע לה ולא הרהר בה מאורתא א"ר חייא בר אבא הרואה חטים בחלום ראה שלום שנאמר [5]השם גבולך שלום חלב חטים ישביעך הרואה שעורים בחלום סרו עונותיו שנאמר [6]וסר עונך וחטאתך תכופר אמר רבי זירא אנא לא סלקי מבבל לא"י עד דחזאי שערי בחלמא הרואה גפן טעונה בחלום אין אשתו מפלת נפלים שנאמר [7]אשתך כגפן פוריה שורקה יצפה למשיח שנאמר [8]אוסרי לגפן עירה ולשורקה בני אתונו הרואה תאנה בחלום תורתו משתמרת בקרבו שנאמר [9]נוצר תאנה יאכל פריה הרואה רמונים בחלום זוטרי פרי עסקיה כרמונא רברבי רבי עסקיה כרמונא פלגי תאנה יאכל פריה הרואה רמונים בחלום זוטרי פרי עסקיה כרמונא רברבי רבי עסקיה כרמונא פלגי אם ת"ח הוא יצפה לתורה שנאמר [10]אשקך מיין הרקח מעסים רמני ואם ע"ה הוא יצפה למצות שנאמר [11]כפלח הרמון רקתך מאי רקתך [9]אפילו ריקנין שבך מלאים מצות כרמון הרואה זיתים בחלום זוטרי פרי ורבי וקאי עסקיה כזיתים וה"מ פרי אבל אילני הויין ליה בנים מרובין שנאמר [7]בניך כשתילי זיתים וגו' איכא דאמרי הרואה זית בחלום שם טוב יוצא לו שנאמר [12]זית רענן יפה פרי תואר קרא י"י שמך הרואה שמן זית בחלום יצפה למאור תורה שנאמר [13]ויקחו אליך שמן זית זך הרואה תמרים בחלום תמו עונותיו שנאמר [14]תם עונך בת ציון אמר רב יוסף הרואה עז בחלום שנה מתברכת לו עזים שנים מתברכות לו שנאמר [15]ודי חלב עזים ללחמך הרואה הדם בחלום נכסיו מצליחין לו ואם אין לו נכסים ירושה נופלת לו ממקום אחר אמר עולא ואמרי לה במתניתא תנא והוא דחזא בכנייהו הרואה אתרוג בחלום הדור הוא לפני קונו שנאמר [16]פרי עץ הדר כפות תמרים הרואה לולב בחלום אין לו אלא לב אחד לאביו שבשמים הרואה אווז בחלום יצפה לחכמה שנאמר [17]חכמות בחוץ תרונה והבא עליה הוי ראש ישיבה אמר רב אשי אני ראיתיה ובאתי עליה וסלקית לגדולה הרואה תרנגול בחלום יצפה לבן זכר תרנגולים יצפה לבנים זכרים תרנגולת יצפה לתרביצה נאה וגילה הרואה ביצים בחלום תלויה בקשתו נשתברו נעשית בקשתו וכן אגוזים וכן קשואים וכן כל כלי זכוכית וכן כל הנשברים כאלו הנכנס לכרך נעשו לו חפציו שנאמר [18]וינחם אל מחוז חפצם המגלח ראשו בחלום סימן יפה לו ראשו וזקנו לו ולכל משפחתו היושב בעריבה קטנה שם טוב יוצא לו בעריבה גדולה לו ולכל משפחתו וה"מ דמדליה דלויי הנפנה בחלום סימן יפה לו שנאמר [19]מהר צועה להפתח וה"מ דלא קנח העולה לגג בחלום עולה לגדולה ירד יורד מגדולתו אביי ורבא דאמרי תרווייהו כיון שעלה עלה הקורע בגדיו בחלום קורעים לו גזר דינו העומד ערום בחלום בבבל עומד בלא חטא בארץ ישראל ערום בלא מצות הנתפש לסרדיוט שמירה נעשית לו נתנוהו בקולר הוסיפו לו שמירה על שמירתו וה"מ בקולר אבל חבלא בעלמא לא הנכנס לאגם בחלום נעשה ראש ישיבה ליער נעשה ראש לבני כלה רב פפא ורב הונא בריה דרב יהושע חזו חלמא רב פפא דעייל לאגמא נעשה ראש ישיבה רב הונא בריה דרב יהושע דעייל ליער נעשה ראש לבני כלה איכא דאמרי תרווייהו לאגמא עיילי אלא רב פפא דחלי טבלא נעשה ראש ישיבה רב הונא בריה דרב יהושע דלא חלי טבלא נעשה ראש לבני כלה אמר רב אשי אנא עיילית לאגמא ותלאי טבלא ונבחי בה נבוחי תני תנא קמיה דר"נ בר יצחק המקיז דם בחלום עונותיו מחולין לו והתניא עונותיו סדורין לו [9]מאי סדורין לימחל תני תנא קמיה דרב ששת הרואה נחש בחלום פרנסתו מזומנת לו נשכו נכפלה לו הרגו אבדה פרנסתו אמר ליה רב ששת כל שכן שנכפלה פרנסתו ולא היא רב ששת הוא דחזא חויא בחלמיה וקטליה תני תנא קמיה דרבי יוחנן כל מיני משקין יפין לחלום חוץ מן היין יש שותהו וטוב לו ויש שותהו ורע לו יש שותהו וטוב לו שנאמר [20]ויין ישמח לבב אנוש ויש שותהו ורע לו שנאמר [21]תנו שכר לאובד ויין למרי נפש אמר ליה רבי יוחנן לתנא תני תלמיד חכם לעולם טוב לו שנאמר [22]לכו לחמו בלחמי ושתו ביין מסכתי

אמר

1. וְרָאוּ כָּל עַמֵּי הָאָרֶץ כִּי שֵׁם יְיָ נִקְרָא עָלֶיךָ וְיָרְאוּ מִמֶּךָּ: דברים כח י
2. כִּי אִם לְבִינָה תִקְרָא לְתִבוּנָה תִּתֵּן קוֹלֶךָ: משלי ב ג
3. תּוֹרָה צִוָּה לָנוּ מֹשֶׁה מוֹרָשָׁה קְהִלַּת יַעֲקֹב: דברים לג ד
4. אֱמֹר לְחָכְמָה אֲחֹתִי אָתְּ וּמֹדָע לַבִּינָה תִּקְרָא: משלי ז ד
5. הַשֵּׁם גְּבוּלֶךָ שָׁלוֹם חֵלֶב חִטִּים יַשְׂבִּיעֶךָ: תהלים קמז יד
6. וְנֹגַע עַל פִּי וַיֹּאמַר הִנֵּה נָגַע זֶה עַל שְׂפָתֶיךָ וְסָר עֲוֹנֶךָ וְחַטָּאתְךָ תְּכֻפָּר: ישעיהו ו ז
7. אִשְׁתְּךָ כְּגֶפֶן פֹּרִיָּה בְּיַרְכְּתֵי בֵיתֶךָ בָּנֶיךָ כִּשְׁתִלֵי זֵיתִים סָבִיב לְשֻׁלְחָנֶךָ: תהלים קכח ג
8. אִסְרִי לַגֶּפֶן עִירוֹ וְלַשֹּׂרֵקָה בְּנִי אֲתֹנוֹ כִּבֵּס בַּיַּיִן לְבוּשׁוֹ וּבְדַם עֲנָבִים סוּתוֹ: בראשית מט יא
9. נֹצֵר תְּאֵנָה יֹאכַל פִּרְיָהּ וְשֹׁמֵר אֲדֹנָיו יְכֻבָּד: משלי כז יח
10. אֲנַהֲגֶךָ אֲבִיאֲךָ אֶל בֵּית אִמִּי תְּלַמְּדֵנִי אֲשַׁקְּךָ מִיַּיִן הָרֶקַח מֵעֲסִיס רִמֹּנִי: שיר השירים ח ב
11. כְּחוּט הַשָּׁנִי שִׂפְתֹתַיִךְ וּמִדְבָּרֵיךְ נָאוָה כְּפֶלַח הָרִמּוֹן רַקָּתֵךְ מִבַּעַד לְצַמָּתֵךְ: שיר השירים ד ג
12. זֵית רַעֲנָן יְפֵה פְרִי תֹאַר קָרָא יְיָ שְׁמֵךְ לְקוֹל הֲמוּלָּה גְדֹלָה הִצִּית אֵשׁ עֲלֵיהָ וְרָעוּ דְּלִיותֶיהָ: ירמיהו יא טז
13. וְאַתָּה תְּצַוֶּה אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְיִקְחוּ אֵלֶיךָ שֶׁמֶן זַיִת זָךְ כָּתִית לַמָּאוֹר לְהַעֲלֹת נֵר תָּמִיד: שמות כז כ
14. תֵּם עֲוֹנֵךְ בַּת צִיּוֹן לֹא יוֹסִיף לְהַגְלוֹתֵךְ פָּקַד עֲוֹנֵךְ בַּת אֱדוֹם גָּלָה עַל חַטֹּאתָיִךְ: איכה ד כב
15. וְדֵי חֲלֵב עִזִּים לְלַחְמֶךָ לְלֶחֶם בֵּיתֶךָ וְחַיֵּיִם לְנַעֲרוֹתָיִךְ: משלי כז כז
16. וּלְקַחְתֶּם לָכֶם בַּיּוֹם הָרִאשׁוֹן פְּרִי עֵץ הָדָר כַּפֹּת תְּמָרִים וַעֲנַף עֵץ עָבֹת וְעַרְבֵי נָחַל וּשְׂמַחְתֶּם לִפְנֵי יְיָ אֱלֹהֵיכֶם שִׁבְעַת יָמִים: ויקרא כג מ
17. חָכְמוֹת בַּחוּץ תָּרֹנָּה בָּרְחֹבוֹת תִּתֵּן קוֹלָהּ: משלי א כ
18. וַיִּשְׁמְרוּ כִּי יִשְׁתְּקוּ וַיִּנָּחֵם אֶל מְחוֹז חֶפְצָם: תהלים קז ל
19. מֵהֵר צְעָה לְהִפָּתֵחַ וְלֹא יָמוּת לַשַּׁחַת וְלֹא יֶחְסַר לַחְמוֹ: ישעיהו נא יד
20. וְיַיִן יְשַׂמַּח לְבַב אֱנוֹשׁ לְהַצְהִיל פָּנִים מִשָּׁמֶן וְלֶחֶם לְבַב אֱנוֹשׁ יִסְעָד: תהלים קד טו
21. תְּנוּ שֵׁכָר לְאוֹבֵד וְיַיִן לְמָרֵי נָפֶשׁ: משלי לא ו
22. לְכוּ לַחְמוּ בְלַחְמִי וּשְׁתוּ בְיַיִן מָסָכְתִּי: משלי ט ה

מוסף רש"י

הרואה הספד. מיכה זו לבדה הכלאוהו (ב"ק נה:). **אלו תפילין שבראש.** אות כן לכל כי שם ה' נקרא עליך (חולין פט:) שכתוב בהן רוב השם שי"ן ודל"ת (מנחות לה:). **אלא מאורשה.** לכל קהלות יעקב (פסחים מט:). **לבני כלה.** כאין לשמוע הדרשה כלל שנת (ב"ק קיג:).

רב ניסים גאון

הרואה את הנחש בחלומו פרנסה מזומנת לו. זה הדבר בנוי על העיקר שהזכירוהו בפ' יוה"כ (דף עה) תניא ר' יוסי אומר בוא וראה שלא כמדת הקב"ה מדת בשר ודם כו' קלל את הנחש עלה לגג מזונותיו עמו ירד למטה מזונותיו עמו ולפי שפרנסתו מצויה לו בכל מקום לפיכך הרואהו בחלומו פרנסה מזומנת לו:

רבינו חננאל

הא דמסרג. פי' שיש עליו הכסא.

הרואה מרקולים. בתוספתא תנן במקום מרקולים דהכא עבודת כוכבים וא"כ לא דוקא מרקולים אלא לפי שבמקומו של תנא היו עובדים לה ועתה אין אנו רגילים לברך לפי שאנו רואים אותה בכל יום וכל הנך הרואים אמרו לעיל דהוי משלשים יום לשלשים יום: **הרואה** מרקולים. פירש ר"י לא ידענא אמאי נקט מרקולים יותר משאר עבודת כוכבים. ונראה לי דא"ל לברך רק במקום שבויים עכו"ם או שהועמדה שם מחדש ולכך נקט מרקולים שרוגמין בה אנשים בכל יום והוי כמגדל עכו"ם אבל לא על עכו"ם קבועה שם מקודם ובירושלמי יש נעקרה עכו"ם ממקום אחד ונתנה למקום אחר במקום שנתנה אומר ברוך שנתן אדם לרך אחים לעובדי לצנו ובמקום שנעקרה אומר ברוך שעקר עכו"ם מן המקום הזה: הרואה

[6] אמר רבי יוחנן השכים ונפל פסוק לתוך פיו הרי זה נבואה קטנה תנו רבנן [3] שלשה מלכים הם הרואה דוד בחלום יצפה לחסידות שלמה יצפה לחכמה אחאב יראג מן הפורענות ג' נביאים הם הרואה ספר מלכים יצפה לגדולה [3] יחזקאל יצפה לחכמה ישעיה [א] יצפה לנחמה ירמיה יראג מן הפורענות שלשה כתובים גדולים הם הרואה ספר תהלים יצפה לחסידות משלי יצפה לחכמה איוב יראג מן הפורענות שלשה כתובים קטנים הם הרואה שיר השירים בחלום יצפה לחסידות קהלת יצפה לחכמה קינות יראג מן הפורענות הרואה מגלת אסתר נס נעשה לו שלשה חכמים הם הרואה רבי בחלום יצפה לחכמה ראב"ע יצפה לעשירות רבי ישמעאל בן אלישע יראג מן הפורענות שלשה תלמידי חכמים הם הרואה בן עזאי בחלום יצפה לחסידות בן זומא יצפה לחכמה אחר יראג מן הפורענות כל מיני חיות יפות לחלום חוץ מן הפיל והקוף והקפוד והאמר מר הרואה [7] פיל בחלום פלא נעשה לו לא קשיא הא דמסרג הא דלא מסרג כל מיני מתכת יפין לחלום חוץ ממר פסל וקרדום והני מילי דחזנהו בקתייהו כל מיני פירות יפין לחלום חוץ מפגי תמרה כל מיני ירקות יפין לחלום חוץ מראשי לפתות והאמר רב לא איעתרי עד דחזאי ראשי לפתות כי חזא בכנייהו חזא כל מיני צבעונין יפין לחלום חוץ מן התכלת [8] כל מיני עופות יפין לחלום חוץ מן [9] קריא וקפופא וקורפראי: [הגו"ף הגו"ף מעי"ן משיבי"ן ומרחיבי"ן סימן]: ג' נכנסין לגוף ואין הגוף נהנה מהן גודגדניות וכפניות ופגי תמרה שלשה אין נכנסין לגוף והגוף נהנה מהן אלו הן רחיצה וסיכה ותשמיש שלשה מעין העולם הבא אלו הן שבת שמש ותשמיש תשמיש דמאי אילימא תשמיש המטה הא מכחש כחיש אלא תשמיש נקבים שלשה משיבין דעתו של אדם אלו הן קול ומראה וריח שלשה מרחיבין דעתו של אדם אלו הן דירה נאה ואשה נאה וכלים נאים: [המש"ה ושש"ה ועשר"ה סימן]: חמשה אחד מששים אלו הן אש דבש ושבת ושינה וחלום אש אחד מששים לגיהנם דבש אחד מששים למן שבת אחד מששים לעולם הבא שינה אחד מששים למיתה חלום אחד מששים לנבואה ששה דברים סימן יפה לחולה אלו הן עטוש זיעה לשלול קרי ושינה וחלום עטוש דכתיב [1] עטישותיו תהל אור זיעה דכתיב [2] בזעת אפיך תאכל לחם דכתיב [3] מהר צועה להפתח ולא ימות לשחת קרי דכתיב [4] יראה זרע יאריך ימים שינה דכתיב [5] ישנתי אז ינוח לי חלום דכתיב [6] ותחלימני והחייני [1] ששה דברים מרפאין את החולה מחליו ורפואתו רפואה אלו הן כרוב ותרדין וסיסין יבשין וקיבה והרת ויותרת הכבד וי"א אף דגים קטנים ולא [7] עוד אלא שדגים קטנים מפרין ומברין כל גופו של אדם עשרה דברים מחזירין את החולה לחליו וחליו קשה אלו הן האוכל בשר שור בשר שמן בשר צלי בשר צפרים וביצה צלויה ותגלחת ושחלים והחלב והגבינה והמרחץ וי"א אף אגוזים וי"א אף קשואים תנא דבי ר' ישמעאל [8] למה נקרא שמן קשואים מפני שהן קשים לגוף כחרבות איני והכתיב [7] ויאמר ה' לה שני גוים בבטנך [9] אל תקרי גוים אלא גיים וא"ר יהודה אמר רב אלו אנטונינוס [1] ורבי שלא פסק משלחנם לא צנון ולא חזרת ולא קשואין לא בימות החמה ולא בימות הגשמים לא קשיא הא ברבי הא בזוטרי ת"ר מת בבית שלום בבית אכל ושתה בבית סימן יפה לבית נטל כלים מן הבית סימן רע לבית תרגמא רב פפא במסאנא וסנדלא כל דשקיל שכבא מעלי בר ממסאנא וסנדלא כל דיהיב שכבא מעלי בר מעפרא וחרדלא: מקום שנעקרה ממנו עבודת גלולים: תנו רבנן [2] [א] הרואה מרקולים אומר ברוך שנתן ארך אפים לעוברי רצונו [3] מקום שנעקרה ממנו עבודת כוכבים אומר ברוך שעקר עכו"ם מארצנו וכשם שנעקרה ממקום זה כן תעקר מכל מקומות ישראל והשב לב עובדיהם לעבדך וכח"ל אין צריך לומר והשב לב עובדיהם לעבדך מפני שרובה עובדי כוכבים [4] רשב"א אומר אף בחוץ לארץ צריך לומר כן מפני שעתידים להתגייר שנאמר [8] אז אהפוך אל עמים שפה ברורה דרש רב המנונא [5] הרואה בבל הרשעה צריך לברך חמש ברכות ראה בבל אומר ברוך שהחריב בבל הרשעה ראה ביתו של נבוכדנצר אומר ברוך שהחריב ביתו של נבוכדנצר הרשע [6] ראה גוב של אריות או כבשן האש אומר ברוך שעשה נסים [ב] לאבותינו במקום הזה ראה מרקולים אומר ברוך שנתן ארך אפים לעוברי רצונו [7] ראה מקום שנוטלין ממנו עפר אומר ברוך אומר ועושה גוזר ומקיים רבא כי הוה חזי חמרי דשקלי עפרא טריף להו ידא על גבייהו ואמר רהוטו צדיקי למעבד רעותא דמרייכו מר בריה דרבינא כי הוה מטי לבבל הוה שקיל עפרא בסודריה ושדי לבראי לקיים מה שנא' [9] ומאטאתיה במטאטא השמד אמר רב אשי אנא הא דרב המנונא לא שמיע לי אלא מדעתאי בריכתינהו לכולהו אמר

שאילו טובה עתידה לבא בדורנו בתחלה לא היו מקבלין אותה אלא רבן שמעון ור' ישמעאל ועכשיו גלוי לפני מי שאמר והיה העולם שפורענות גדולה עתידה לבוא בדורנו ונסתלקו אלו מבינותינו שנא' (ישעיה נז) הצדיק אבד וגו' ובפ' עגלה ערופה דמס' סוטה (דף מח) ובפ' דיני ממונות דתחלת סנהדרי (דף יא) אמרי' ת"ר משמתו

כ א מיי' פ"י מהלכות ברכות הלכה טו סמג עשין מ טוש"ע או"ח סי' רכד סעיף ו:
כא ב ג מיי' שם טוש"ע שם סעיף ב:
כב ד טוש"ע שם סעיף ג:
כג ה מיי' שם טוש"ע שם וסי' רים סעיף ז:
כד ו טוש"ע או"ח סימן רכד סעיף ד:

תורה אור השלם

1. עֲטִישֹׁתָיו תָּהֵל אוֹר
וְעִינָיו כְּעַפְעַפֵּי שָׁחַר:
איוב מא י
2. בְּזֵעַת אַפֶּיךָ תֹּאכַל לֶחֶם
עַד שׁוּבְךָ אֶל הָאֲדָמָה כִּי
מִמֶּנָּה לֻקָּחְתָּ כִּי עָפָר אַתָּה
וְאֶל עָפָר תָּשׁוּב:
בראשית ג יט
3. מַהֵר צְעָה לְהִפָּתֵחַ וְלֹא
יָמוּת לַשַּׁחַת וְלֹא יֶחְסַר
לַחְמוֹ: ישעיהו נא יד
4. וְיֵי חָפֵץ דְּכָאוּ הֶחֱלִי אִם
תָּשִׂים אָשָׁם נַפְשׁוֹ יִרְאֶה
זֶרַע יַאֲרִיךְ יָמִים וְחֵפֶץ יְיָ
בְּיָדוֹ יִצְלָח: ישעיהו נג י
5. כִּי עַתָּה שָׁכַבְתִּי
וְאֶשְׁקוֹט יָשַׁנְתִּי אָז יָנוּחַ
לִי: איוב ג יג
6. אֲדֹנָי עֲלֵיהֶם יִחְיוּ וּלְכָל
בְּהֶן חַיֵּי רוּחִי וְתַחֲלִימֵנִי
וְהַחֲיֵנִי: ישעיהו לח טז
7. וַיֹּאמֶר יְיָ לָהּ שְׁנֵי גוֹיִם
בִּבְטְנֵךְ וּשְׁנֵי לְאֻמִּים מִמֵּעַיִךְ
יִפָּרֵדוּ וּלְאֹם מִלְּאֹם יֶאֱמָץ
וְרַב יַעֲבֹד צָעִיר:
בראשית כה כג
8. כִּי אָז אַהְפֹךְ אֶל עַמִּים
שָׂפָה בְרוּרָה לִקְרֹא כֻלָּם
בְּשֵׁם יְיָ לְעָבְדוֹ שֶׁכֶם אֶחָד:
צפניה ג ט
9. וְשַׁמְתִּיךְ לְמוֹרַשׁ קֹפֹד
וַאֲגַמֵּי מָיִם וְטִאטַאתִיהָ
בְּמַטְאֲטֵא הַשְׁמֵד נְאֻם יְיָ
צְבָאוֹת: ישעיהו יד כג

רבינו חננאל

שלשה נכנסין לגוף ואין הגוף נהנה מהן גודגדניות. פי' גודגדניות הן הינדקוקי. ובסוף פאה ירושלמי גדגדניות הינדקוקי. ולשון ישמעאל הן, והן עשב שאוכלין הגמלים ולא יאכל אותם אדם אלא ע"י הדחק. וכפניות. הן דקלים ידועים שפירותיהן נאכלין כפניות ואינן מתקיימין להיגמר תמרים. [ששה דברים מרפאין את החולה וכו'. עשרה דברים מחזירין את החולה לחוליו וכו'. עי' בפי' ר"ח ע"ז כט, א]. [ויאמר ה' לה שני גוים בבטנך. שני גאים בדור אחד, זה אנטונינוס ורבי, שלא פסק משולחנם לא חזרת ולא קישות, קשואים קטנים, ולא צנון].

רב ניסים גאון

הרואה ר' עקיבא בחלומו יצפה לחסידות. איתא בפרק כל ישראל יש להן חלק (דף קי) שנא' אספו לי חסידי אלו ר' עקיבא וחבריו שמסרו נפשם לזביחה על דברי תורה ואמרי' (שם) אמר רבה בר בר חנה שבקה ר' עקיבא לחסידותיה: הרואה ר' אלעזר בן עזריה יצפה לחכמה לפי שנתמנה בישיבה והוא בן י"ח שנה והיה הוא כבר חכם מאד כמו שאתה מוצא (חגיגה דף ג) אמר ר' יהושע עליו אין דור יתום שור' אלעזר בן עזריה שרוי בתוכו ואמרו בשבחו (גיטין דף מז) ר' אלעזר בן עזריה קופה של בשמים כלומר שהיה מאסף החכמות ומסדר אותם ושנינו (סוטה דף מט) משמת ראב"ע בטלה עטרת החכמים ואע"פ שר"ע הגיע למעלה יתירה וגדולה בחכמה שאפי' משה רבינו כשהראהו הקב"ה דורות העתידין כשראה את ר' עקיבא אמר לפני הקב"ה רבש"ע יש לך אדם כזה ואתה נותן תורה ע"י כמפורש בפ' הקומץ את המנחה (מנחות ד' כט) מיהו לא התחיל ללמוד ולגרום עד שהיה בן מ' שנה כמו שאמרו (בשלהי ספרו) ר' עקיבא למד תורה בן מ' שנה ושימש את החכמים מ' שנה

מסורת הש"ס

ה) [נעיל יה: וקל"ע], ו) [מלר"ע פ"מ וע"ב], ז) [מלר"ע פ"מ הי"ג ליקח וכוכ אמי שמיי שנשא נביאים], ד) [נעיל ע:], ס) [ני' הסרוך קדיש מוס ויעוף מרגוס קדיש וקפופא], ו) [נעיל מד: ע"ג כט., ו) [נעיל מ.], מ) [ע"ג יפ. וכמ.], מ) [בכל הספרים ומקוים כמיב גיים ומקרי גוים ומנוה להסכיל], י) [עי' מו' ע"ג יפ. ד"ה לנון], כ) [מוספתא פ"ו ה"ד], ל) [נעיל נ.], מ) [עי' יומא פד.].

גליון הש"ס

גמ' כל מיני עופות. עי' נדה דף כ"ג ע"א בתו' ד"ה קריא שהי' להם גירסא אחרת כאן:

הגהות הגר"א

[א] גמ' (ספר' יפה לגמרא) תא"מ: [ב] שם שנעשה נסים לאבותינו. ל"ל לדקיים:

לעזי רש"י

מרטינ"א [מרטרינ"א]. מעיה. פשו"ר [פושרי"ר]. מעבד. דולידיר"ר [דולידויר"א]. מעצד (מעין גרזן). יבנ"ע. סוג של נשוף. צואיט"א. נשוף. טלפ"א. חולד. צירחתי"ש [ציריישי"ש]. דובדבנים. אשטרגד"ר [אישטירגדי"ר]. עיטרש. בלי"ץ. סלק. פוליאו"ל [פוליו"ל]. מנתה (צמח). וידלויר"א [וידילור"א] רחם (של חיה). אייבר"ש [איברי"ש]. סרעפת.

מוסף רש"י

וסיסין. תבשיל של פוליאו"ל (לעיל מד:) **לו:** פוליאו"ל יבש שורה כמים ושותה (ע"ז כט:). **והרת.** ולדו"ל שהולך עולר בו (לעיל שם) **לו:** דממה של בהמה (ע"ז שם). **ויותרת הכבד.** טרפשא דכבדא שקורין מיכר"ש (לעיל שם וע"ז שם). **ושחלים.** מין מאכל (גיטין נז.). **שני גוים.** גיים כמיב וקרינן גוים (ע"ז יא.) אנטונינוס ורבי. זה כא מעמו וזה כא מיעקב (שם).

רב ניסים גאון (המשך)

ופרנס את ישראל מ' שנה ואפשר שחסידותו הייתה יתירה על חכמתו ולפיכך הוא משובח בחסידות: ר' ישמעאל בן אלישע יראג מן הפורענות מפני שכימיו היו ישראל עומדין בצרות וגזירות ומלחמות בסוף זמן בית שני וכבר נשבה בעורותו ופראהו ר' יהושע בן חנניה כמפורש בפ' הנזקין (גיטין דף נח) מעשה בר' יהושע בן חנניה שהלך לכרך גדול של רומי אמרו לו תינוק אחד יש בבית הסוהר כו' אמרו לא זז משם עד שפראו בממרן הרבה לא היו ימים מועטים עד שהורה הוראה בישראל ומנו ר' ישמעאל בן אלישע ואיתא בסוף גמ' דהוריות דבני מערבא ושימש בכהונה גדולה דאמרי' בפ' מאימתי קורין (דף ז) תניא אמר ר' ישמעאל בן אלישע פעם אחת נכנסתי לבית קה"ק להקטיר קטורת לפני לפנים וקודם חרבן הבית נהרג עם רבן שמעון בן גמליאל דתניא בכמכילתא דר' ישמעאל כשנהרג ר' שמעון ור' ישמעאל אמר להן ר' עקיבא לתלמידיו התקינו עצמיכם לפורענות

נתקללה בכל נתקללו שכניה. כלומר אוי לרשע אוי לשכנו: קפא וקפוד. מיום ועופות רעים ומזיקין את השכנים. אבל עי השדה ומטעי כרם שנתקללו בה ערי ישראל הנאה היא לשכנים: אוכלוסי. חיל גדול של שנים רבות: מכס הרוסים. היודע מה שנלב כל אלו: לשמשני. שהם מורשים וחורעים ואני מוצא מוכן: כל אומות שוקדות ובאות אומות לפתחי. עשיר היה והכל באין אצלו לשמורה: שאם יזכה. לעולם הבא וירחה בכבוד אבל המשיח: יבחין. כמה יתר כבוד מוטלי שכר מצות יותר ממה שהיה כבוד האומות בעוה"ז: חצבי לנהרא. הכדין השלמים הולכים לנהר לשאוב מים: כגני לייא. השבורים להיכן כלומר למה הולכים ולפי אתה שאתה סומא ולא תראהו להיכן תלך: גונדא. כת: ורחמי דינא. אוהבים

[6]אמר רבי ירמיה בן אלעזר נתקללה בבל נתקללו שכניה נתקללה שומרון נתברכו שכניה נתקללה בבל נתקללו שכניה דכתיב [1]ושמתיה למורש קפוד ואגמי מים נתקללה שומרון נתברכו שכניה דכתיב [2]ושמתי שומרון לעי השדה למטעי כרם וגו' ואמר רב המנונא [4]הרואה אוכלוסי ישראל אומר ברוך חכם הרזים אוכלוסי עובדי כוכבים אומר [3]בושה אמכם וגו' ת"ר [5]הרואה אוכלוסי ישראל אומר ברוך חכם הרזים שאין דעתם דומה זה לזה ואין פרצופיהן דומים זה לזה בן

משפט: [6]כחלינהו לעיניה. נקרו לעיניו: קולפא. מקל לרדות: המורה אמרה אם כא להרגך השכם להרגו. אם במחתרת [ימלא] וגו' (שמות כב) לפי שבא על עסקי נפשות שידע הוא שאם (ימלא) תמצאנו מותר לא תעמיד עצמך מלהציל ממוך והוא בא לדעת כן שיקום עליך ויהרגך אמרה תורה השכם אתה והרגהו[6]. הממלכה זו מלחמת עמלק. דכתיב כה כסא מלכות כי יד על כס יה (שמות יז) כלומר על ידי מלחמה ליי' בעמלק יתעלה כסאו: המתנשא. מדכתיב לשון נשיאות משמע על נשיא ראש משן ותובל: לכל לראש. לכל הקם להיות לראש הוא מתנשא כלומר שהוא גוזר ומעמידו: ריש גרגיתא. גוד. הממונה על המופרין חפירות למלאותן מים כדי להשקות בהן שדותיהן: ברוך

זומא ראה אוכלוסא על גב מעלה בהר הבית אמר ברוך חכם הרזים וברוך שברא כל אלו לשמשני הוא היה אומר כמה יגיעות יגע אדם הראשון עד שמצא פת לאכול חרש וזרע וקצר ועמר ודש וזרה וברר וטחן והרקיד ולש ואפה ואח"כ אכל ואני משכים ומוצא כל אלו מתוקנין לפני וכמה יגיעות יגע אדם הראשון עד שמצא בגד ללבוש גזז ולבן ונפץ וטוה וארג ואחר כך מצא בגד ללבוש ואני משכים ומוצא כל אלו מתוקנים לפני כל [3]אומות שוקדות ובאות לפתח ביתי ואני משכים ומוצא כל אלו לפני הוא היה אומר אורח טוב [7]מהו אומר כמה טרחות טרח בעל הבית בשבילי כמה בשר הביא לפני כמה יין הביא לפני כמה גלוסקאות הביא לפני וכל מה שטרח לא טרח אלא בשבילי אבל אורח רע מהו אומר מה טורח טרח בעל הבית זה פת אחת אכלתי חתיכה אחת אכלתי כוס אחד שתיתי כל טורח שטרח בעל הבית זה לא טרח אלא בשביל אשתו ובניו על אורח טוב מהו אומר [4]זכור כי תשגיא פעלו אשר שוררו אנשים על אורח רע כתיב [5]לכן יראוהו אנשים וגו' [6]והאיש בימי שאול זקן בא באנשים אמר [8]רבא ואיתימא רב זביד ואיתימא רב אושעיא זה ישי אבי דוד שיצא באוכלוסא ונכנס באוכלוסא ודרש באוכלוסא אמר עולא נקיטינן אין אוכלוסא בבבל תנא אין אוכלוסא פחותה מששים רבוא ת"ר [2]הרואה חכמי ישראל אומר ברוך שחלק מחכמתו ליראיו [3]חכמי עובדי כוכבים אומר ברוך שנתן מחכמתו [א] לבריותיו [4]הרואה מלכי ישראל אומר ברוך שחלק מכבודו ליראיו מלכי עובדי כוכבים אומר ברוך שנתן מכבודו [ב] לבריותיו א"ר יוחנן [8]הלעולם ישתדל אדם לרוץ לקראת מלכי ישראל ולא לקראת מלכי ישראל בלבד אלא אפי' לקראת מלכי עובדי כוכבים שאם יזכה יבחין בין מלכי ישראל למלכי עובדי כוכבים רב ששת סגי נהור הוה הוו קאזלי כולי עלמא לקבולי אפי מלכא וקם אזל בהדייהו רב ששת אשכחיה ההוא צדוקי אמר ליה חצבי לנהרא כגני לייא אמר ליה תא חזי דידענא טפי מינך חלף גונדא קמייתא כי קא אוושא אמר ליה ההוא צדוקי אתא מלכא אמר ליה רב ששת לא קאתי חלף גונדא תניינא כי קא אוושא אמר ליה ההוא צדוקי השתא קא אתי מלכא אמר ליה רב ששת לא קא אתי מלכא חליף תליתאי כי קא שתקא אמר ליה רב ששת ודאי השתא אתי מלכא אמר ליה ההוא צדוקי מנא לך הא אמר ליה דמלכותא דארעא כעין מלכותא דרקיעא דכתיב [7]צא ועמדת בהר לפני ה' והנה ה' עובר ורוח גדולה וחזק מפרק הרים ומשבר סלעים לפני ה' לא ברוח ה' ואחר הרוח רעש לא ברעש ה' ואחר הרעש אש לא באש ה' ואחר האש קול דממה דקה כי אתא מלכא פתח רב ששת וקא מברך ליה אמר ליה ההוא צדוקי למאן דלא חזית ליה קא מברכת ומאי הוי עליה דההוא צדוקי איכא דאמרי חברוהי כחלינהו לעיניה ואיכא דאמרי רב ששת[7] [8]נתן עיניו בו ונעשה גל של עצמות ר' שילא [9][1]נגדיה לההוא גברא דבעל מצרית אזל אכל ביה קורצי בי מלכא אמר איכא חד גברא ביהודאי דקא דיין דינא בלא הרמנא דמלכא שדר עליה פריסתקא כי אתא אמרי ליה מה טעמא נגדתיה להאי אמר להו דבא על חמרתא אמרי ליה אית לך סהדי אמר להו אין אתא אליהו אדמי ליה כאניש ואסהיד אמרי ליה אי הכי בר קטלא הוא אמר להו אנן מיומא דגלינן מארעין לית לן רשותא למקטל אתון מאי דבעיתון עבידו ביה עד דמעייני ביה בדינא פתח ר' שילא ואמר [8]לך ה' הגדולה והגבורה וגו' אמרי ליה מאי קאמרת אמר להו הכי קאמינא בריך רחמנא דיהיב מלכותא בארעא כעין מלכותא דרקיעא ויהב לכו שולטנא ורחמי דינא אמרו חביבא עליה יקרא דמלכותא כולי האי יהבי ליה קולפא אמרו ליה דון דינא כי הוה נפיק אמר ליה ההוא גברא עביד רחמנא ניסא לשקרי הכי אמר ליה רשע לאו חמרי איקרו דכתיב [9]אשר בשר חמורים בשרם חזייה דקאזיל למימרא להו דקרינהו חמרי אמר האי רודף הוא [10]והתורה אמרה אם בא להרגך השכם להרגו מחייה בקולפא וקטליה אמר הואיל ואתעביד לי ניסא בהאי קרא דרשינא ליה לך ה' הגדולה זו מעשה בראשית וכן הוא אומר [10]עושה גדולות עד אין חקר והגבורה זו יציאת מצרים שנאמר [11]וירא ישראל את היד הגדולה וגו' והתפארת זו חמה ולבנה שעמדו לו ליהושע שנאמר [12]וידום השמש וירח עמד וגו' והנצח זו מפלתה של רומי וכן הוא אומר [13]ויז נצחם על בגדי וגו' וההוד זו מלחמת נחלי ארנון שנאמר [14]על כן יאמר בספר מלחמות ה' את והב בסופה וגו' כי כל בשמים ובארץ זו מלחמת סיסרא שנאמר [15]מן שמים נלחמו הכוכבים ממסלותם וגו' לך ה' הממלכה זו מלחמת עמלק וכן הוא אומר [16]כי יד על כס יה והמתנשא זו מלחמת גוג ומגוג וכן הוא אומר [17]הנני אליך גוג נשיא ראש משך ותובל לכל לראש אמר [9]רב חנן בר רבא אמר ר' יוחנן אפילו ריש גרגיתא מן שמיא מנו ליה במתניתא תנא משמיה דרבי עקיבא לך ה' הגדולה זו קריעת ים סוף והגבורה זו מכת בכורות והתפארת זו מתן תורה והנצח זו ירושלים וההוד זו בית המקדש:

ת"ר

---

[1]ושמתיה למורש קפוד ואגמי מים. [2]ושמתי שומרון לעי השדה למטעי כרם. [3]בושה אמכם. [4]הרואה אוכלוסי ישראל אומר ברוך חכם הרזים. [5]לכן יראוהו אנשים. [6]והאיש בימי שאול. [7]מהו אורח טוב. [8]רבא ואיתימא רב זביד. [9]נגדיה לההוא גברא. [10]עושה גדולות. [11]וירא ישראל. [12]וידום השמש. [13]ויז נצחם. [14]על כן יאמר. [15]מן שמים נלחמו. [16]כי יד על כס יה. [17]הנני אליך גוג.

---

[1]אמר ר' ירמיה בן אלעזר נתקללה בבל שנאמר ושמתיה למורש קיפוד ואגמי מים וטאטאתיה במטאטא השמד. נתקללה שומרון נתברכו שכניה שנאמר ושמתיה לעי השדה למטעי כרם לשכניה]. רב ששת אשכחיה ההוא צדוקי אמר ליה חצבי לנהרא כגני לייא. פירוש, משל משלו לו אותו המין לרב ששת שהיה מאור עינים, ויצא עם היוצאין לראות את המלך, הכדים הנקראים חצבי ההולכים אל הנהר לשאוב בהם מים, אבל כני כלים והם הנקראים כגני העשויים לישב הכלים בתוכן ליא, כלומר לאי מקום הולכין להיכן הולכין. פי' ליא לא. אזל אכל ביה קורצי בי מלכא. הלשינו עליו שהמית אדם. פי' אכל, קרא עליו מלשינות כדמתרגם קרא בגרון אל תחשון, אכלי. והתורה אמרה הבא להרגך השכם להרגו. פי', היכן אמרה תורה, אם במחתרת ימצא הגנב והוכה ומת אין לו דמים, ופי' רבא מ"ט במחתרת, חזקה אין אדם מעמיד עצמו על ממונו. והא מימר אמר אי קאי באפאי קטלינא ליה למריה דביתיה.

תורה אור השלם

1. וְשַׂמְתִּיהָ לְמוֹרַשׁ קִפֹּד וַאֲגַמֵּי מָיִם וְטֵאטֵאתִיהָ בַּמַּטְאֲטֵא הַשְׁמֵד נְאֻם יְיָ צְבָאוֹת׃ ישעיהו יד כג
2. וְשַׂמְתִּי שֹׁמְרוֹן לְעִי הַשָּׂדֶה לְמִטָּעֲי כָרֶם וְהִגַּרְתִּי לַגַּי אֲבָנֶיהָ וִיסֹדֶיהָ אֲגַלֶּה׃ מיכה א ו
3. בּוֹשָׁה אִמְּכֶם מְאֹד חָפְרָה יוֹלַדְתְּכֶם הִנֵּה אַחֲרִית גּוֹיִם מִדְבָּר צִיָּה וַעֲרָבָה׃ ירמיהו נ יב
4. זֹכֵר כִּי תִשְׁגִּיא פָּעֳלוֹ אֲשֶׁר שֹׁרְרוּ אֲנָשִׁים׃ איוב לו כד
5. לָכֵן יִרְאוּהוּ אֲנָשִׁים לֹא יִרְאֶה כָּל חַכְמֵי לֵב׃ איוב לז כד
6. וְדָוִד בֶּן אִישׁ אֶפְרָתִי הַזֶּה מִבֵּית לָחֶם יְהוּדָה וְשִׁמוֹ יִשַׁי וְלוֹ שְׁמֹנֶה בָנִים וְהָאִישׁ בִּימֵי שָׁאוּל זָקֵן בָּא בָאֲנָשִׁים׃ שמואל א יז יב
7. וַיֹּאמֶר צֵא וְעָמַדְתָּ בָהָר לִפְנֵי יְיָ וְהִנֵּה יְיָ עֹבֵר וְרוּחַ גְּדוֹלָה וְחָזָק מְפָרֵק הָרִים וּמְשַׁבֵּר סְלָעִים לִפְנֵי יְיָ לֹא בָרוּחַ יְיָ וְאַחַר הָרוּחַ רַעַשׁ לֹא בָרַעַשׁ יְיָ וְאַחַר הָרַעַשׁ אֵשׁ לֹא בָאֵשׁ יְיָ וְאַחַר הָאֵשׁ קוֹל דְּמָמָה דַקָּה׃ מלכים א יט יא
8. לְךָ יְיָ הַגְּדֻלָּה וְהַגְּבוּרָה וְהַתִּפְאֶרֶת וְהַנֶּצַח וְהַהוֹד כִּי כֹל בַּשָּׁמַיִם וּבָאָרֶץ לְךָ יְיָ הַמַּמְלָכָה וְהַמִּתְנַשֵּׂא לְכֹל לְרֹאשׁ׃ דברי הימים א כט יא
9. וְתַעֲנֻבָה עַל פְּלִגְשֵׁיהֶם אֲשֶׁר בַּשָּׂר חֲמוֹרִים בְּשָׂרָם וְזִרְמַת סוּסִים זִרְמָתָם׃ יחזקאל כג כ
10. עֹשֶׂה גְדֹלוֹת עַד אֵין חֵקֶר וְנִפְלָאוֹת עַד אֵין מִסְפָּר׃ איוב ט י
11. וַיַּרְא יִשְׂרָאֵל אֶת הַיָּד הַגְּדֹלָה אֲשֶׁר עָשָׂה יְיָ בְּמִצְרַיִם וַיִּירְאוּ הָעָם אֶת יְיָ וַיַּאֲמִינוּ בַּיְיָ וּבְמֹשֶׁה עַבְדּוֹ׃ שמות יד לא
12. וַיִּדֹּם הַשֶּׁמֶשׁ וַיָּרַח עָמָד עַד יָקֹם גּוֹי אֹיְבָיו הֲלֹא הִיא כְתוּבָה עַל סֵפֶר הַיָּשָׁר וַיַּעֲמֹד הַשֶּׁמֶשׁ בַּחֲצִי הַשָּׁמַיִם וְלֹא אָץ לָבוֹא כְּיוֹם תָּמִים׃ יהושע י יג
13. פֹּרֵדָה דָרַכְתִּי לְבַדִּי וּמַעַמִּים אֵין אִישׁ אִתִּי וָאֲדַרְכֵם בְּאַפִּי וָאֲרַמְסֵם בַּחֲמָתִי וַיִּזֶּה נִצְחָם עַל בְּגָדַי וְכָל מַלְבּוּשַׁי אֶגְאָלְתִּי׃ ישעיהו סג ג
14. עַל כֵּן יֵאָמֵר בְּסֵפֶר מִלְחֲמֹת יְיָ אֶת וָהֵב בְּסוּפָה וְאֶת הַנְּחָלִים אַרְנֹן׃ במדבר כא יד
15. מִן שָׁמַיִם נִלְחֲמוּ הַכּוֹכָבִים מִמְּסִלּוֹתָם נִלְחֲמוּ עִם סִיסְרָא׃ שופטים ה כ
16. וַיֹּאמַר כִּי יָד עַל כֵּס יָהּ מִלְחֶמֶת לַיְיָ בַּעֲמָלֵק מִדֹּר דֹּר׃ שמות יז טז
17. וַיֹּאמֶרֶת כֹּה אָמַר אֲדֹנָי יְהוִה הִנְנִי אֵלֶיךָ גּוֹג נְשִׂיא רֹאשׁ מֶשֶׁךְ וְתֻבָל׃ יחזקאל לח ג וְאָתָה בֶן אָדָם הִנָּבֵא עַל גּוֹג וְאָמַרְתָּ כֹּה אָמַר אֲדֹנָי יְהוִה הִנְנִי אֵלֶיךָ גּוֹג נְשִׂיא רֹאשׁ מֶשֶׁךְ וְתֻבָל׃ יחזקאל לט א

עין משפט נר מצוה

כה א מי' ד מהלכות ברכות הל' יא סמג עשין מ: עוש"ע או"ח סי' רכד סעיף ה: כו ב מי' שם עוש"ע שם סעיף ו:
כו ג מי' שם עוש"ע שם סעיף ז:
כח ד מי' שם עוש"ע שם סעיף ח:
כט ה עוש"ע שם סעיף ט:
ל ו מי' פי"ב מהלכות אישות ביאור הלכה ד סמג לאוין קיב עוש"ע אה"ע סי' מז סעיף ג:

רבינו חננאל

הגהות הגר"א

[א] נפרא לבריותיו. נ"ב לב"ו: [ב] שם לבריותיו. נ"ב לב"ו:

מוסף רש"י

נתקללו שכניה. מקללה (ערובין יח:). נתברכו. מקללה (שם). למורש קפוד. שם הולכות המים רעות ומזיקות מקומות הסמוכות לה, לשון לרשע ואור לשכנו (שם). למטעי כרם. ויהנו שכניה, ושנה הוא לה שמוכרת לעופה (שם). שיצא באולכסא. שר על שנים רבות (יבמות עו:). שאם יזכה. לעולם הבא לראות גדולתן של ישראל. יבחין. כמה הרבה גדולתן יותר על אומות עכו"ם (לעיל ס:). גל של עצמות. שמת, ולשון שמת נעשה גל של עצמות (סנהדרין ק.). לו: כמת שנוקב כשרו ונפל מזמן הרבה (שבת לד.). ריש גרגיתא. שר הממונה על הכורות, מי ידלה ממנו היום להשקות שדותיו ומי לממר, ומרבה קונה היא, ומתכוין לך ה' המלכה והמתנשא ילוף לה, כלומר על ידן המתנשא לכל דבר אפילו לגרגותא לראש הוא על פיך (רשב"ם ב"ב צא:).

רב נסים גאון

נביאים האחרונים חגי זכריה ומלאכי נסתלקה רוה"ק מישראל אף הוא אומר בשעת מיתתו שמעון רשמעאל לחרבא ושאר עמא לבזיא ועקן סגיאן עתידין למיתי על עמא עיקרה דהא ברי' בתוס' סוטה ובפ' העור והרוטב במסכת שחיטת חולין (דף קכג) אמרו אל תתמה שהרי קרקפלו של ר' (יהושע) [ישמעאל] מונח בראשי מלכים: ה) שלשה תלמידין הן בן עזאי ובן זומא ואחר. הני בן עזאי ובן זומא הן חשובין ישובין בראש התלמידין כדתנן במס' קדושין בפ' האיש מקדש (דף מט) על מנת שאני תלמיד אין אומרים כשמעון בן עזאי ושמעון בן זומא ובפירקא קמא דמס' הוריות (דף ב) אמרי' או תלמיד וראוי להוראה אלא (מי שחסידותו) [אולי צ"ל שכן עזאי היה חסידותן] יתירה על חכמתו והאי אחר הוא אלישע בן אבויה וגם הוא היה גדול בחכמה ומזורז ובקי בתלמידים מיהו כיון שאירע לו אותו המאורע המפורר בחגיגה בפ' אין דורשין בעריות (דף יד) וקצץ בנטיעות נקרא אלישע אחר מפני שחזר לאחוריו ובפרק האשה נקנית (קדושין ד' לט) ובפרק שילוח הקן (חולין דף קמב) אמרי אלמלא לא דרשיה אחר להאי קרא כרבי יעקב בר ברחיה לא חטא ואחר מאי חזא איכא דאמרי כי האי גוונא חזא ואיכא דאמרי לישניה דגברא רבה חזא דהוה [גריר] ליה דבר אחר אמר פה שהפיץ מרגליות ילחך עפר נפק חטא ולפיכך מי שרואהו בחלומו יראא מן הפורענו': ו) גדרניי' ג) (הזכיכוס) בפרק בכל מערבין (עירובין ד' כח) (ואינון) [משמע דאינון] הינדקוקי ובטיית אלא הנדקוקה כי השמועה שנאמרה משמו של רב מערבין בגודגדניות כדאקשינן עליה מבריי' מסקינן בה איבעי תימא כי קאמר רב בהינדקוקי ובפרקן בגמרא דבני מערבא גרסי בר שילת בשם רב פעפרעין וגודגדניות וחלולגלגות מערבי בהון בעון קומרי אילין אינון אמר לון קקולי והנדקוקי ופרפחיני: ו) הרוא' את המרקולי'. היא ע"ז וכבר פפרוש כי בתחלה מציבין ג' אבנים ב' מהן סדורין על גבי קרקע אחת בצד חברתה והשלישית על גביהן כדתניא (ע"ז דף ו) אלו הן אבני מרקוליס אחת מיכן ואחת מיכן ואחת על גביהן ואמר רבא כי תניא ההיא בציקר מרקוליס כל שהוא מרצב בזה המעשה נקרא מרקוליס והיו עובדין אותו והיה עובדתו שמשליך אבן כלפי אותן האבנים המרצבין (כדתניא) (כדתנן) בסנהדרין בפ' ד' מיתות (דף ס) הזורק אבן למרקוליס זו היא עבודתו כלומר ישראל שעשה כן בשוגג חייב חטאת במזיד בלא התראה ענוש כרת ואם התרו בו נסקל ואמרי' בגמ' (שם דף סד) ואע"ג דקא מיכוין למרגמה דבמס' ע"ז בפ' ד' ישמעאל (דף ו) איתא להא ברייתא שהזכרנוה וכב"מ בפ' אלו מציאות שלו (דף כה) כאבני בית קוליס חייב להכריז ואלו הן אבני בית קוליס אחת מיכן ואחת מיכן ואחת באמצע: התורה אמרה הבא להורגך השכם להורגו היינו דאמר רחמנא (שמות כב) אם במחתרת ימצא הגנב והכה וגו' והתם בסנהדרין בפרק בן סורר ומורה (דף עב) תנינן הבא במחתרת נידון משום סופו דאמרינן בגמ' אמר רבא מ"ט דמחתרת חזקה אין אדם מעמיד עצמו על ממונו והאי מימר אמר אי אזילנא וקאי לאפאי מריה דבייתא ולא שביק לי קטילנא ליה ואמרה תורה בא להרגך השכם להרגו:

ו) שיך לעמוד הקודם. ב) [אולי צ"ל הסכומות]

הרואה חבירו אחר שלשים יום **אומר** שהחיינו. אומר ר"י דוקא חבירו החביב עליו[א] אבל בענין אחר לא: **וילון הוא** דמקרע ומחזי נהורא ברקיע. לפי הענין משמע דבא רב הונא לתרץ דלא עבר כסלא ולא קאי אמתניתין לפרושי מאי זיקין דהא רב אשי דבתריה קאי אשנויא דלא עבר כסלא ולא כפירוש רש"י: עכ"ל

ת"ר [א]הרואה בתי ישראל בישובן אומר ברוך מציב גבול אלמנה בחורבנן אומר ברוך דיין האמת [2]בתי עובדי כוכבים בישובן אומר [1]בית גאים יסח ה' בחורבנן אומר [2]אל נקמות ה' אל נקמות הופיע עולא ורב חסדא הוו קא אזלי באורחא כי מטו אפתחא דבי רב חנא בר חנילאי נגד רב חסדא ואתנח אמר ליה עולא אמאי קא מתנחת [ב]והאמר רב אנחה שוברת חצי גופו של אדם שנאמר [3]ואתה בן אדם האנח בשברון מתנים וגו' ור' יוחנן אמר אף כל גופו של אדם שנאמר [4]והיה כי יאמרו אליך על מה אתה נאנח ואמרת אל שמועה [כי באה] ונמס כל לב וגו' א"ל היכי לא אתנח ביתא דהוו בה שיתין אפייתא ביממא ושיתין אפייתא בליליא ואפיין לכל מאן דצריך ולא שקל ידא מן כיסא דסבר דילמא אתי עני בר טובים ואדמטו ליה לכיסא קא מכסיף ותו הוו פתיחין ליה ארבע בבי לארבע רוחתא דעלמא וכל דהוה עייל כפין נפיק כי שבע והוו שדו ליה חטי ושערי בשני בצורת אבראי דכל מאן דכסיפא מילתא למשקל ביממא אתי ושקיל בליליא השתא נפל בתלא ולא אתנח אמר ליה הכי אמר ר' יוחנן מיום שחרב בית המקדש נגזרה גזירה על בתיהן של צדיקים שיחרבו שנאמר [5]באזני ה' צבאות אם לא בתים רבים לשמה יהיו גדולים וטובים מאין יושב ואמר ר' יוחנן עתיד הקדוש ברוך הוא להחזירן לישובן שנאמר [6]שיר המעלות לדוד הבוטחים ביי' כהר ציון מה הר ציון עתיד הקדוש ברוך הוא להחזירו לישובו אף בתיהן של צדיקים עתיד הקב"ה להחזירן לישובן חזייה דלא מיישב דעתיה א"ל דיו לעבד שיהא כרבו ת"ר [1]הרואה קברי ישראל אומר ברוך אשר יצר אתכם בדין וזן אתכם בדין וכלכל אתכם בדין ואסף אתכם בדין ועתיד להקימכם בדין מר בריה דרבינא מסיים בה משמיה דרב נחמן ויודע מספר כולכם והוא עתיד להחיותכם ולקיים אתכם ברוך מחיה המתים קברי עובדי כוכבים אומר [7]בושה אמכם וגו' אמר ריב"ל [ד]הרואה את חבירו לאחר שלשים יום אומר ברוך שהחיינו וקיימנו והגיענו לזמן הזה לאחר י"ב חדש אומר ברוך מחיה המתים אמר רב [ג]אין המת משתכח מן הלב אלא לאחר שנים עשר חדש שנאמר [8]נשכחתי כמת מלב הייתי ככלי אובד רב פפא ורב הונא בריה דרב יהושע הוו קאזלי באורחא פגעו ביה ברב חנינא בריה דרב איקא אמרו ליה בהדי דחזינך בריכינן עלך תרתי ברוך אשר חלק מחכמתו ליראיו ושהחיינו אמר להו אנא נמי כיון דחזתינכו חשבתינכו עלואי כשיתין רבוון בית ישראל וברכינא עלייכו תלתא הנך תרתי וברוך חכם הרזים אמרו ליה חכימת כולי האי [ג]יהבי ביה עינייהו ושכיב אמר ריב"ל הרואה את הבהקנים אומר ברוך משנה הבריות מיתיבי [ה]ראה [7]את הכושי ואת הגיחור ואת הלווקן ואת הקפח ואת הגנם [ה]ואת הדרניקום אומר ברוך משנה את הבריות [ו]את הקטע ואת הסומא ואת [ו]פתויי הראש ואת החגר ואת המוכה שחין ואת הבהקנים אומר ברוך דיין אמת ל"ק הא ממעי אמו הא בתר דאיתיליד דיקא נמי דקתני דומיא דקטע שמע מינה ת"ר [ד]הרואה פיל קוף וקפוף אומר ברוך משנה את הבריות [ה]ראה [ו]בריות טובות ואילנות טובות אומר ברוך שככה לו בעולמו: על הזיקין: [ה]מאי זיקין אמר שמואל [ח]כוכבא דשביט ואמר שמואל נהירין לי שבילי דשמיא כשבילי דנהרדעא לבר מכוכבא דשביט דלא ידענא מאי ניהו וגמירי דלא עבר כסלא ואי עבר כסלא חרב עלמא והא קא חזינן דעבר זויה הוא דעבר ומתחזי כדעבר איהו רב הונא ברי' דרב יהושע אמר וילון הוא דמקרע [ט]דמגלגל ומחזי נהורא דרקיעא רב אשי אמר כוכבא הוא דעקר מהאי גיסא דכסלא וחזי ליה חבריה מהך גיסא ומיבעית ומחזי כמאן דעבר שמואל רמי כתיב [9]עושה עש כסיל וכימה וכתיב [10]עושה כימה וכסיל הא כיצד אלמלא חמה של כסיל לא נתקיים עולם מפני ציונה של כימה ואלמלא ציונה של כימה לא נתקיים עולם מפני חמה של כסיל וגמירי אי לאו עוקצא דעקרבא דמנח בנהר דינור כל מאן דהוה טריקא ליה עקרבא לא הוה חיי והיינו דקאמר ליה רחמנא לאיוב [11]התקשר מעדנות כימה או מושכות כסיל תפתח מאי כימה אמר שמואל כמאה ככבי אמרי לה דמכנפי ואמרי לה דמבדרן מאי עש אמר רב יהודה יותא מאי יותא אמרי לה זנב טלה ואמרי לה רישא דעגלא ומסתברא כמאן דאמר זנב טלה דכתיב [12]ועיש על בניה תנחם אלמא חסרה ומתחזיא כטרפא

[ב] [כתובות סב.], [ג] [מ"ק ח: ע"ש], [ד] [ב"ב יז.], [ה] [מופסחא פ"ו ה"ז], [ו] [גי' הערוך בדרמיקום פי' גלזון שהוא אים שקופתו לרוכב יותר משאר בני אדם], [ז] [פי' מי שאין לשון מגלגל אלא רחבה ערוך ערך פתיל], [ח] [עו"ג כ. ע"ב], [ט] [פי' ערוך מה שפי' כשם רב אלי גלזון], [י] [מלא דמגלגל ליתא ברש"י ולא בתוס' וכן בע"י ליתא אבן בערוך ערך ול גרס וילון הוא דמתגלגל ומתחזי נהורא לדקיע], [י] [עי' רש"י לעיל לא: ד"ה ניחו'], [כ] [ועי' בגורות מה: קפח וכו' והיינו לבדיל אלמלא אחר וא"ע על הפי' הראשון וכן תמה המ"א בפי' רבה הנים בא"ע אבן לגר' הערוך בבכורות פיפח בכ"ף ניחא].

תורה אור השלם

1. בית גאים יסח יי וַיַּצֵּב גְּבוּל אַלְמָנָה:
משלי טו כה
2. אֵל נְקָמוֹת יי אֵל נְקָמוֹת הוֹפִיעַ: תהלים צד א
3. וְאַתָּה בֶן אָדָם הֵאָנֵחַ בְּשִׁבְרוֹן מָתְנַיִם וּבְמָרֵירוּת תֵּאָנַח לְעֵינֵיהֶם:
יחזקאל כא יא
4. וְהָיָה כִּי יֹאמְרוּ אֵלֶיךָ עַל מָה אַתָּה נֶאֱנָח וְאָמַרְתָּ אֶל שְׁמוּעָה כִּי בָאָה וְנָמַס כָּל לֵב וְרָפוּ כָל יָדַיִם וְכָהֵתָה כָל רוּחַ וְכָל בְּרָכַיִם תֵּלַכְנָה מַיִם הִנֵּה בָּאָה וְנִהְיָתָה נְאֻם אֲדֹנָי אֱלֹהִים: יחזקאל כא יב
5. בְּאָזְנֵי יי צְבָאוֹת אִם לֹא בָתִּים רַבִּים לְשַׁמָּה יִהְיוּ גְדֹלִים וְטוֹבִים מֵאֵין יוֹשֵׁב:
ישעיהו ה ט
6. שִׁיר הַמַּעֲלוֹת הַבֹּטְחִים בַּיי כְּהַר צִיּוֹן לֹא יִמּוֹט לְעוֹלָם יֵשֵׁב:
תהלים קכה א
7. בּוֹשָׁה אִמְּכֶם מְאֹד חָפְרָה יוֹלַדְתְּכֶם הִנֵּה אַחֲרִית גּוֹיִם מִדְבָּר צִיָּה וַעֲרָבָה: ירמיהו נ יב
8. נִשְׁכַּחְתִּי כַּמֵּת מִלֵּב הָיִיתִי כִּכְלִי אֹבֵד:
תהלים לא יג
9. עֹשֶׂה עָשׁ כְּסִיל וְכִימָה וְהֹפְכָה לְבֹקֶר צַלְמָוֶת: איוב ט ט
10. עֹשֶׂה כִימָה וְכְסִיל חֲמוֹר לְבֹקֶר צַלְמָוֶת וְיוֹם לַיְלָה הֶחְשִׁיךְ הַקּוֹרֵא לְמֵי הַיָּם וַיִּשְׁפְּכֵם עַל פְּנֵי הָאָרֶץ יי שְׁמוֹ: עמוס ה ח
11. הֲתִקְשֹׁר מַעֲדַנּוֹת כִּימָה אוֹ מוֹשְׁכוֹת כְּסִיל תְּפַתֵּחַ: איוב לח לא
12. הֲתֹרִיצֵא מַזָּרוֹת בְּעִתּוֹ וְעַיִשׁ עַל בְּנֶיהָ תְּנַחֵם:
איוב לח לב

מוסף תוספות

א. בתוס' רי"ש הוסיף. ושמח בראיתו.

מוסף רש"י

מתנים. נאמלא הגוף (כתובות 30.).

רב ניסים גאון

הרואה את הכושי ואת הגיחור ואת הלווקן וכו'. שנינו במס' בכורות בפ' מומין אלו (דף מז:) הכושי והגיחור והלווקן והכיפח והגנם כו' פסולין באדם כשרין בבהמה ופרישנא בגמ' כושי אוכמא גיחור סומקא לווקן חיורא כיפח גיבח [שם הגי' גבוה] וכדאמר רב פפא אריבא שמוטא סניא גנס ידע הוא בלשון חכמים שהוא הקצור בקומה:

עין משפט נר מצוה

לא א מיי' פ"י מהל' ברכות הל' י סמג עשין מ טוש"ע או"ח סי' רכד סי"י:
לב ב מיי' שם הל' יט טוש"ע שם סעי' יא:
לג ג מיי' שם הל' י טו טוש"ע שם סעיף יב:
לד ד מיי' פ"י מהל' ברכות הל' כ סמג עשין מ טוש"ע או"ח סי' רכה סי"ב:
לה ה מיי' שם הל' יב טוש"ע שם סעיף ח:
לו ו מיי' שם טוש"ע שם סעיף ט:
לז ז מיי' שם טוש"ע שם סעיף ז:
לח ח מיי' שם הל' יג טוש"ע שם סעיף י:
לט ט מיי' שם הל' יד סמג שם טוש"ע או"ח סי' רכז סעיף ח:

לעזי רש"י

לינטילי"ש [לינטילו"ש]. מנומשים. רו"ש. אודם. רדד"ש [ווידואו"ש]. מיובל. שעורו מכוסה יבלות. פלטדי"ר [פילטרי"ר]. סבוך (צמר). וולטי"ר [וולטו"ר]. פרס.

רבינו חננאל

אמר ריב"ל הרואה את חבירו וכו'. פי', הרואה חבירו שהוא חביב לו לאחר שלשים יום, על אותו צריך לברך דכל ברכה שהיא לפרקים דהיינו שלשים יום אומר ברוך שהחיינו. [רב פפא ור' הונא בריה דרב יהושע וכו']. הרזים אמר חשיבתו עלי כששים ריבוא. הרואה קברי אומות העולם אומר ברשה אמכם מאד וגו'. בודקנין ממעי אימן אומר עליהן משנה הבריות, אבל נעשו בהקנין מחמת אומר ברוך דיין האמת. פירוש כושי שחור, לוקין לבן מאד מאד. גיחור אשקר שלא כדרך בני אדם. כיפח כפיף. גנס קציר כגון קוף. פתי הראש מי שאין ראשו סגלגלת אלא רחבה. אלו כולן משנה הבריות. על הזיקים, מאי זיקים כוכבא דשביט. פירוש, הכוכב הנראה בשמים יורד ממקום למקום, כמו שובט בשבט (וה)מוריד השבט על המקום שמכה בו, לפיכך נקרא שביט. וזה הכוכב שמו זיקים, דגרסינן בתלמוד ארץ ישראל אמר שמואל אין עבר זיקא בכסיל מחריב את העולם, והאי דמיתחמי עבר לא עבר אלא או לעיל מיניה או לרע מיניה. אמר שמואל נהירי לי שבילי שמיא וכו'. פירוש, אמר שמואל אני יודע דרכי הכוכבים ברקיע כמו שאני יודע נתיבות מדינתי. והיא נהרדעא ולא נעלם ממני דבר זולתי האי כוכבא דשביט. פירוש זיהיה דמיהוי זיו הוא שמתראה. פירוש וילון פרוכת והוא הרקיע שעשוי כוילון. כסיל יש בו חמות גדולה, וכימה יש בו צינה גדולה, וצינה זו שוברת חמות של זה, וחמות זו שוברת צינה זו, וגמירי אילא דיתיב עקופא דעקרב בנהר דינור, כל מן דהוה טרקא ליה עקרבא לא הוה חיי. מראים הדברים שעוקץ עקרב מכוכבי כימה הוא שהן ממונים בצינה. כימה מאה כוכבי, אמרי לה דמיכנפן ואמרי לה דמיבדרן. עש היא זנב טלה. עושה עש כסיל כימה. [נט,א]

כטרפא דטריף והאי דאזלא בתרה דאמרה לה הב לי בני שבשעה שהקב"ה בקש להביא מבול לעולם נטל שני כוכבים מכימה והביא מבול לעולם וכשבקש לסתמה נטל שני כוכבים מעיש וסתמה וליהדר לה [6]אין הבור מתמלא מחוליתו אי נמי [7]אין קטיגור נעשה סניגור וליברי לה תרי ככבי אחרינו [1]אין כל חדש תחת השמש א"ר נחמן עתיד הקב"ה להחזירן לה שנאמר [2]ועיש על בניה תנחם: ועל הזועות: [8]מאי זועות א"ר קטינא גוהא רב קטינא הוה קאזיל באורחא כי מטא אפתחא דבי אובא טמיא גנח גוהא אמר מי ידע אובא טמיא האי גוהא מהו רמא ליה קלא קטינא קטינא אמאי לא ידענא בשעה שהקב"ה זוכר את בניו ששרויים בצער בין אומות העולם מוריד שתי דמעות לים הגדול וקולו נשמע מסוף העולם ועד סופו והיינו גוהא א"ר קטינא אובא טמיא כדיב הוא ומיליה כדיבין אי הכי גוהא גוהא מיבעי ליה ולא היא גוהא גוהא עביד והאי דלא אודי ליה כי היכי דלא ליטעי כולי עלמא אבתריה ורב קטינא דידיה אמר סופק כפיו שנאמר [3]וגם אני אכה כפי אל כפי והניחותי חמתי רבי נתן אומר אנחה מתאנח שנאמר [4]והניחותי חמתי בם והנחמתי ורבנן אמרי בועט ברקיע שנאמר [5]הידד כדורכים יענה אל כל יושבי הארץ רב אחא בר יעקב אמר דוחק את רגליו תחת כסא הכבוד שנאמר [6]כה אמר ה' השמים כסאי והארץ הדום רגלי: ועל הרעמים: [9]מאי רעמים אמר שמואל עניני בגלגלא שנאמר [7]קול רעמך בגלגל האירו ברקים תבל רגזה ותרעש הארץ ורבנן אמרי עניני דשפכי מיא להדדי שנאמר [8]לקול תתו המון מים בשמים רב אחא בר יעקב אמר ברקא תקיפא דבריק בעננא ומתבר גזיזי דברזא רב אשי אמר עניני [9]חלחולי מחלחלי ואתי זיקא ומנשב אפומייהו ודמי כזיקא על פום דני ומסתברא כרב אחא בר יעקב דבריק ברקא ומנהמי עניני ואתי מטרא: ועל הרוחות: [10]מאי רוחות אמר אביי זועפא ואמר אביי גמירי דזועפא בליליא לא הוי והא קא חזינן דהוי ההוא דאתחולי ביממא ואמר אביי גמירי דזועפא תרתי שעי לא קאי לקיים מה שנאמר [11]לא תקום פעמים צרה והא קא חזינן דקאי דמפסיק ביני ביני: ועל הברקים אומר ברוך שכחו וגבורתו מלא עולם: [12]מאי ברקים אמר רבא ברקא ואמר רבא ברקא יחידאה וברקא חיורא וברקא ירוקתא ועניני דסלקן בקרן מערבית ואתיין מקרן דרומית ותרתי עניני דסלקן חדא לאפי חברתה כולהו קשיין למאי נפקא מינה למבעי רחמי והני מילי בליליא אבל בצפרא לית בהו מששא [13]אמר רבי שמואל בר יצחק הני עניני דצפרא לית בהו מששא דכתיב [14]וחסדכם כענן בקר וגו' א"ל רב פפא לאביי הא אמרי אינשי כד מפתח בבי מיטרא בר חמרא מוך שקיך וגני לא קשיא הא דקטר בעיבא הא דקטר בעניני אמר ר' אלכסנדרי אמר ר' יהושע בן לוי לא נבראו רעמים אלא לפשוט עקמומית שבלב שנאמר [15]והאלהים עשה שיראו מלפניו וא"ר אלכסנדרי אמר ריב"ל הרואה את הקשת בענן צריך שיפול על פניו שנאמר [16]כמראה הקשת אשר יהיה בענן וגו' וארא ואפול על פני [17]לייטי עלה במערבא משום דמחזי כמאן דסגיד לקשתא אבל ברוכי ודאי מברך מאי מברך ברוך זוכר הברית במתניתא תנא ר' ישמעאל בנו של ר' יוחנן בן ברוקא אומר נאמן בבריתו וקיים במאמרו [18]א"ר פפא הלכך נימרינהו לתרוייהו [19]ברוך זוכר הברית [20]ונאמן בבריתו וקיים במאמרו: על ההרים ועל הגבעות: אטו כל הני דאמרן עד השתא לאו מעשה בראשית נינהו והכתיב [13]ברקים למטר עשה אמר אביי כרוך ותני רבא אמר [21]התם מברך תרתי ברוך שכחו מלא עולם ועושה מעשה בראשית הכא עושה מעשה בראשית איכא שכחו מלא עולם ליכא אריב"ל הרואה רקיע בטהרתה אומר ברוך עושה [22]בראשית אימתי אמר אביי כי אתא מטרא כולי ליליא ובצפרא אתא אסתנא ומגליא להו לשמיא ופליגי דרפרם בר פפא א"ר חסדא דאמר רפרם בר פפא א"ר חסדא מיום שחרב בהמ"ק לא נראית רקיע בטהרתה שנאמר [14]אלביש שמים קדרות ושק אשים כסותם: תנו

[1] כטרפא דטריף. דבר שהוא חסר וסתמוהו מגופו שעשאוהו כגוף ומתמחוי כמכה בקורנס. טרפא דטריף מוכה בהכלאות כמו ביצה [2] טרופה. ל"ל דמתחזיא כלטרפא מטרף נדנך יחד ועשאו סניפין כמין חיבור: והאי דאזלא. עיש אחר כימה: דאמרה לה הב לי בני. שני כוכבים שלי: וליהדר. לכימה אותן כוכבים עצמן שנטל הימנה: גוהא. בלשונם קורין רעידת האדמה גוהא: אובא טמיא. נעל אוב של עצמות שעושה כשוף בעצמות המת. טמיא עצמות ודומה לו במסכת כלים בית מלא טמיא ופי' רב האי) מלא טמיא בית שהוא מלא עצמות והביא ראיה על זה מבראשית רבה) דקתני אדריום שחיק טמיא דהיינו שחיק עצמות. ואין לפרש אוב טמא שאין זה הלשון: גנח גוהא. ומגעש ומרעש כלומר מזדעזעת האדמה מאד מאד. גנח גוהא חדא מילתא היא וכן הלשון: גוהא גוהא מיבעי ליה. שני פעמים היה לו להזדעזע כנגד שתי דמעות: סופק כפיו. ומאותו קול מזדעזעת האדמה שמגיעו שכפיו סופק שנאמר גם אני אכה כפי אל כפי (יחזקאל כא): אנחה מתאנח. ומתוחה אנחה מרעיד הקרקע ומגיעו שמתאנח שנאמר והניחותי חמתי בם (יחזקאל ה) כביכול כאדם שיש לו חימה ומתאנח ומתנחם דעתו ועושה לו נחת רוח: והנחמתי. אנחם על הרעה שעשיתי להן: הידד כדורכים יענה. שדורך וכועט ברקיע: והארץ הדום רגלי. כגון שדחה [3] תחת כסא הכבוד ומגיע בעוטו עד לארץ שהיא הדום רגליו: עניני בגלגלא. עניים מתחופפין ומתחכמין ונשמע הקול. לשון אחר העניים פוגעין בגלגל ומתגלגלות עם הגלגל בעל כרחם ולותו הקול היינו רעמים: ברקא. ברקים של אש: ומפכר גזיזי דברזא. גלגי"ש חתיכות של ברזל: חלחולי מחלחלי. עניני ומנשב זיקא עליהם והיינו רעמים: מנהמי עניני. הומות העניים: ואתי. סופטורנייש"ל: ברקא. מישלוזיר"א לשון מבריק נהר"): ברקא יחידאה. שלא הבריק אלא פעם אחד: וברקא חיורא וברקא ירוקתא כולהו קשיין. שאינם של ברכה: דסלקן חדא לאפי חברתה. שאני עניים פוגעים זה את זה: מנן בקר. לא קנוע: כד מפתח בבי מטרא בר חמרא מוך שקיך וגני. אם כשתפתח דלתין בבקר ירד לך מטר לך אני אומר חמר ההולך ממקום למקום להביא תבואה מוך שקיך וגני כפול שקך חממיך ותיכן עליו ולא תלך אחה ואתה להביא תבואה לפי שיהיו החטים בזול בשביל הגשם: ה"ג הא דקטר בעיבא. נתקשרו השמים בעב עבה אז טוב כי ירד גשם רב: הא דקטיר בעננא. ענן קלוש הוא ענן בקר אין בו ממש: צריך שיפול על פניו. לפי שהוא מראה כבוד ה': ברוך ותני. בכולהו ברוך עושה בראשית וברוך זוכר הברית מלא עולם ברוך ותני לכולהו בחדא בבא ועל כולם שתי ברכות הללו: על ההרים לא מצי לברוכי מלא עולם אלא אין במקום אחד אלא כל אחד ואחד במקומו: אומר ברוך עושה בראשית. שכן היתה בריתו ואמר כך כמוהו עניים: אסתנא. רוח לפונית: בתקופתה

[מסי' המוס יומוס כלומר (הבוקר) [הבקר] מחמם גזיזי השלג והן נמסין ויורדין בעננים. ומסתברא בעננים כותיה דחזינן ברוך ברקא ומנהמין עניני ואתי מיטרא. רב אשי אמר עניני חלחולי מחללי ונשיב זיקא אפומיהו ומשתמע רעם כי קלא אפום דני. אמר ר' יהושע בן לוי הרואה קשת צריך ליפול על פניו, שנאמר כמראה הקשת אשר יהיה בענן ביום הגשם כן מראה כבוד י"י וגו'. ולא היא, משום דמחזי כמו דפלח ליה לקשת. אלא צריך לברוכי ב"א [י"י אל"] מלך העולם זוכר הברית נאמן בבריתו וקיים במאמרו. אמר [רבא] ברקא חיורא וברקא יחידאה וענני יורקתא ותרתי עניני דסלקן לתרי הדדי וענגא דסלקא מקרן מערבית דרומית, צריך למיבעא עליה רחמי דקשיין. ועל הרוחות. אוקמה אביי בדוח של (עוף) [זעף]. ואמ' גמירי דזעפא לא הוי בליליא, אילא אם כן מתחיל מיממא. וגמירי דזעפא תרתי שעי לא הוה, שנאמר לא תקום פעמים צרה. וקמא ליה דעל הרעמים והברקים מברך שתים, ברוך שכחו מלא עולם וברוך עושה בראשית. [ירושלמי: על הברקים ר' ירמיה ור' זעירא אמרו בשם ר' חסדא דיו פעם אחת בכל יום, רבי יוסי בבי מה אנן קיימין, אם בטורודין דיו פעם אחת כל יום וכו'. פירוש, אעפ"י שאינן נראין הברקים סמוכין זה אצל זה, אלא עכשיו פעם אחת ואחר שעה פעם אחרת, כיון שלא נפסקו הענינים לגמרי די בברכה אחת. אבל אם הענינים הראשונים נפסקו לגמרי רשמים זכו בעיניו, אם חזר ורואה אח"כ מברך פעם אחרת].

[4] על הרוחות אומר שכחו וגבורתו מלא עולם. ירושלמי ממני' כשבאים בזעם אבל כשבאין בנחת אומר ברוך עושה בראשית: הלכך נימרינהו לתרוייהו. אומר כ"י דאין מחתמין בברוך בברכה זו והיכי מברך ברוך אתה ה' אלהינו מלך העולם נאמן בבריתו וקיים בשבועתו וזוכר הברית:

רבא אמר התם מברך שכחו וגבורתו מלא עולם ועושה מעשה בראשית. פי' אומר או אמי או אמי איזה שירצה וכן פירש רב אלפס: [5] הלכך נימרינהו לתרוייהו. רוב ההודאות ואל ההודאות. לפיכך תקנו בישתבח אחר סיום הברכה ברוך אתה ה' אל מלך גדול בתשבחות אל ההודאות [6] הטוב

[7] אין הבור מתמלא מחוליתו. העוקר מולין מבור כור וחזר ומילאו לתוכו אין ממתלא כך (לעיל ג: מנהדרין סז.). אין קטיגור נעשה סניגור. קטיגור, שונא. סמגור, אוהב מלך יוסר (חגיגה יג:). כעגן בקר. שאין בו ממש (תענית ו:).

מסורת הש"ס

[1] (לעיל ג: מנהדרין סז., [2] (מגיגה יג: ר"ה כו. קידושין ה.), [3] פי' מלוין קצת, [4] תענית ו: ע"ש, [5] (קידושין ג: וש"נ), [6] (לקמן שמות כ [7]: תענית ז. מגילה כא.), [8] (ל"ל נאמן בגלא וא"ר. הגר"א נאמ"ש שם סלכה יד מו [9] (מגיגה יג: ר"ה כו. קידושין ה.), [10] (מעשה בראשית, [11] (שבת פ:), [12] (אהלות פי"ז מ"ג), [13] (פרשה עמ), [14] נמ"ל: שדמק, [15] (עי' ב"מ עמ:), [16] (שיך לעיל במשנה מ.), [17] שיך מע"ל.

מוסף תוספות

[1] בתוס' רי"ש הוסיף, כלומר הוא מהולל ברב ההודאות והוא אל ההודאות.

לעזי רש"י

גלצי"ש [גלצונ"ש]. חתיכות קרח. סופטורבי"ל [נוטרבי"ל]. סופה. אישלזיר"א [אישלזיר"א]. ברק.

מוסף רש"י

אין הבור מתמלא מחוליתו. העוקר מולין מבור כור וחזר ומילאו לתוכו אין ממתלא כך (לעיל ג: מנהדרין סז.). אין קטיגור נעשה סניגור. קטיגור, שונא. סמגור, אוהב מלך יוסר (חגיגה יג:). כעגן בקר. שאין בו ממש (תענית ו:).

רבינו חננאל

נטל הקב"ה שני כוכבים מכימה ונפרדו שניהם ובא מבול לעולם, ובשניהם נטל שני כוכבים מעש וסתם בהן פירצה של כימה ועמד המבול, הינו דכתיב ועיש על בניה תנחם. כלומר, הכוכבים שניטלו ממנה. ועל הזועות ... . [מאי זועות א"ר קטינא גוהא. רב קטינא הוי קאזיל באורחא כי מטא אפתחא דבי טמיא גנח. פי' אובא טמיא, כי בעת שרואה הקב"ה צער [ישראל שמצערין אותן האומות ביותר מחשב להביא מבול [זוכר בריח] ומוריד שתי דמעות חס ושלום דמעה (מעין) [ממש] אלא [מעין] טיפות כעין דמעות, ומ[ת]נחם הקב"ה שלא לאבד עולמו, ומתגלגלות ויורדות לים הגדול וקולן הולך מסוף העולם ועד סופו, זה הוא גיהא. זו כולו להראות לישראל שהקדוש ברוך הוא לא עוזבם ולא שכחם ולא נטשם וכי עתיד להחזירן, כל זה לחזק את לבם שלא יתיאשו מן הגאולה, אילא יסבלו על הצרות עד שישלים הזמן שגזר הקב"ה להיותם בגלות, כמו שגזר בראשונה ועבדום וענו אותם ארבע וג', זמן אותו הגלות היה ידוע וזה אינו ידוע, אילא מכל פנים יש זמן קצוב לגלות, ומראה הקב"ה בעולמו כמו אותות להודיע כי יש לפני הקב"ה כמין קושי מפני ישראל שהם בשעבוד וגולין ומטולטלין, וכי רחמיו עליהם לא נטשם וכי עתיד להחזירן (מ)[כ]בתחלה, והם כשראו כך אומרים הנה הקב"ה [בדיוק] רחמיו עלינו וזכרונינו לפניו ומתחזקים ביראתו ומחזיקים בתורתו וחוקיו ומשפטיו. והשיב רב קטינא איבא טמיא, כמו שהיה שקר שהוא אלוה כך הם שקר כל דבריו, וכי אינם כמין דמעות אילא כמו שפקיות כפים גדול (נחר) הקב"ה למלאך וסופק כפים, כדכתיב וגם אני אכה כפי אל כפי ויצא ויעזוב מביניהן וזו היא גוהא. והאי דאמר רב קטינא דברי איבא טמיא שקר הם, כדי שלא לקיים דבריו ויטעו בני אדם אחריו שיאמרו הנה יש בו ממש. וזה שאמר ר' נתן מתאנח, חס ושלום שיש לשם אנחה, אילא שצריך הקב"ה על המלאך [שיתאנח, וזהו שאמר דוחק את רגליו תחת כסא הכבוד נדור על המלאך] העומד תחת כסא הכבוד לדחוק רגליו. ורבנן אמרי אומר למלאך ובעוט ברקיע שנאמר הידד כדורכים יענה. וזה הדבר ידוע הוא שהקב"ה אומר למלאך כדכתיב ורצא מלאך י"י ויך במחנה אשור. ואילמלא קרא כתוב שיש בעבו[ודה] זו[ת] שד, לא היינו אומרין אותו, אלא כיון שמצאנו מקרא שכתוב יזבחו לשדים לא אלוה, פירשנו איבא טמיא, שד. ואין זה קשה כדכתוב בדברי רבותינו כי השדים מסיתין, שהן אמרו במסכת חגיגה פרק אין דורשין בעריות, ששה דברין נאמרו בשדים, שלשה כבני אדם ושלשה כמלאכין, אוכלין ושותין כבני אדם ופרים ורבים כבני אדם ומתים כבני אדם. שלשה כמלאכין הולכין מסוף העולם ועד סופו כמלאכים, יש להם כנפים, ושומעין מה שעתיד להיות כמלאכים. וכל חכמי התלמוד כולם פה אחד הבקיים בדברי חכמי התלמוד מפרשים הדברים הללו בתורת משליק], וכמו שאמר הכתוב עוזה למה תישן י"י, וכי אפשר לומר שיש

עין משפט נר מצוה

מ א ב ג ד מיי' פ"י מהלכות ברכות הל' יד סמג עשין מ טוש"ע או"ח סי' רכז סעיף ג:
מא ה מיי' שם הלכה מז סמג שם טוש"ע או"ח סי' רכט סעיף ג:
מב ו מיי' שם הלכה יד טו סמג שם טוש"ע או"ח סימן רכט סעיף ג:

תורה אור השלם

1. מַה שֶׁהָיָה הוּא שֶׁיִּהְיֶה
וּמַה שֶׁנַּעֲשָׂה הוּא שֶׁיֵּעָשֶׂה
וְאֵין כָּל חָדָשׁ תַּחַת
הַשָּׁמֶשׁ: קהלת א ט
2. הֲתֹאיֵצִא מַזָּרוֹת בְּעִתּוֹ
וְעַיִשׁ עַל בְּנֶיהָ תְנַחֵם:
איוב לח לב
3. וְגַם אֲנִי אֶכֶּה כַּפִּי אֶל
כַּפִּי וַהֲנִחֹתִי אֲנִי יְיָ
דִּבַּרְתִּי: יחזקאל כא כב
4. וְכָלָה אַפִּי וַהֲנִחֹתִי
חֲמָתִי בָּם וְהִנָּחַמְתִּי וְיָדְעוּ
כִּי אֲנִי יְיָ דִּבַּרְתִּי בְּקִנְאָתִי
בְּכַלּוֹתִי חֲמָתִי בָּם:
יחזקאל ה יג
5. וְאַתָּה תִּבָּא אֲלֵיהֶם אֵת
כָּל הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה וְאָמַרְתָּ
אֲלֵיהֶם יְיָ מִמָּרוֹם יִשְׁאָג
וּמִמְּעוֹן קָדְשׁוֹ יִתֵּן קוֹלוֹ
שָׁאֹג יִשְׁאַג עַל נָוֵהוּ הֵידִד
כְּדֹרְכִים יַעֲנֶה אֶל כָּל יֹשְׁבֵי
הָאָרֶץ: ירמיהו כה ל
6. כֹּה אָמַר יְיָ הַשָּׁמַיִם
כִּסְאִי וְהָאָרֶץ הֲדֹם רַגְלָי אַי
זֶה בַיִת אֲשֶׁר תִּבְנוּ לִי וְאַי
זֶה מָקוֹם מְנוּחָתִי:
ישעיהו סו א
7. קוֹל רַעְמְךָ בַּגַּלְגַּל
הֵאִירוּ בְרָקִים תֵּבֵל רָגְזָה
וַתִּרְעַשׁ הָאָרֶץ:
תהלים עז יט
8. לְקוֹל תִּתּוֹ הֲמוֹן מַיִם
בַּשָּׁמַיִם וַיַּעֲלֶה נְשִׂאִים
מִקְצֵה הָאָרֶץ בְּרָקִים לַמָּטָר
עָשָׂה וַיּוֹצֵא רוּחַ
מֵאֹצְרֹתָיו: ירמיהו י יג
9. מַה תִּתְחַשְּׁבוּן אֵל יְיָ כְּלָה
הוּא עֹשֶׂה לֹא תָקוּם
פַּעֲמַיִם צָרָה: נחום א ט
10. מָה אֲעֲשֶׂה לָךְ אֶפְרַיִם
מָה אֲעֲשֶׂה לָךְ יְהוּדָה
וַחַסְדְּכֶם כְּעַנַן בֹּקֶר וְכַטַּל
מַשְׁכִּים הֹלֵךְ: הושע ו ד
11. יָדַעְתִּי כִּי כָּל אֲשֶׁר
יַעֲשֶׂה הָאֱלֹהִים הוּא יִהְיֶה
לְעוֹלָם עָלָיו אֵין לְהוֹסִיף
וּמִמֶּנּוּ אֵין לִגְרֹעַ וְהָאֱלֹהִים
עָשָׂה שֶׁיִּרְאוּ מִלְּפָנָיו:
קהלת ג יד
12. כְּמַרְאֵה הַקֶּשֶׁת אֲשֶׁר
יִהְיֶה בֶּעָנָן בְּיוֹם הַגֶּשֶׁם כֵּן
מַרְאֵה הַנֹּגַהּ סָבִיב הוּא
מַרְאֵה דְּמוּת כְּבוֹד יְיָ
וָאֶרְאֶה וָאֶפֹּל עַל פָּנַי
וָאֶשְׁמַע קוֹל מְדַבֵּר:
יחזקאל א כח
13. מַעֲלֶה נְשִׂאִים מִקְצֵה
הָאָרֶץ בְּרָקִים לַמָּטָר עֹשֶׂה
מוֹצֵא רוּחַ מֵאֹצְרֹתָיו:
תהלים קלה ז
14. אֶלְבִּישׁ שָׁמַיִם קַדְּרוּת
וְשַׂק אָשִׂים כְּסוּתָם:
ישעיהו נ ג

רבינו חננאל (המשך)

עין, כדכתיב עלה עשן באפו ואש מפיו תאכל, יש לומר שיש אף ופה, אלא בתורת מדמין, כך כל דברי חכמים בתורת דימוי, אבל הכל מרדים שאין לפניו לא בכיה ולא שחוק ולא דמעה ולא אנחה מגוף, אלא דברי החכמים בתורת דימוי כדברי הנביאים. על הרעמים. מאי רעמים אמר שמואל עניני דאתו בגלגלא, כדכתיב קול רעמך בגלגל. רבנן אמרי רעמים עניני דשפכי מיא להדדי, שנאמר לקול תתו המון מים בשמים. רב אחא בר יעקב אמר מיטרא בעניני ממאסי מסי כול'. פירוש ממסא

הטוב והמטיב. אבל משיגיו לחם ומשיגיו בשר אין מברכין הטוב והמטיב דדווקא אין דאית ביה תרתי דסעיד ומשמח מברכין הטוב והמטיב אבל בשר ולחם לא ופרש"ס בערבי פסחים (דף קא. וש"ס) דדווקא כשהאחרון משובח מברכים הטוב והמטיב אבל כיוצא בו לא [ט]אך בירושלמי[א] דכילד מברכין מ"ר אבא בר רב הונא לברך על יין מדם ויש שינוי יין מ"ל לברך שינוי מקום לריך לברך היסח הדעת כשינוי מקום משמע דוקא כשהאחרון יש דעדיף עפי' ור"ת פי' דאפי' אין האחרון משיב רק שלא ישתנה לגריעותא יותר מדאלי [י] ומסיים בה רבי על כל חביב ותבית שהיה פותח היה מברך הטוב והמטיב ומשמע דלא קפיד אם האחרון משובח אם לאו אע"ג דיש אידכר בסוף מ"מ נימא דרבי פליג עליה ולפרש"ס יעמידנה להך דרבי במסופק אם האחרון טוב ומספק היה מברך על כל אחד שמא משובח הוא אך ר"מ מברך דעובדא דרבי בא לאלק[ב] בדפי' וי"מ דהטוב דחדש ויש מייני בברכת בורא פרי הגפן דומיא דשינוי מקום דבתר הכי אבל לא מצינו כן בגמרא שלנו[יא]:

התם דאיכא בני חבורה דשתו בהדיה. וה"ה אם אשתו ובניו עמו אבל יחיד לא ואפילו שהחיינו אין מברך יחיד על שינוי יין דלא אשכחן יחיד שמברך שהחיינו רק אחדתא וכן כל פרי חדש כשאכלו מברך שהחיינו כדאמרינן בסוף בכל מערבין[ג] (עירובין מ:): **ורבי יוחנן אמר אפי'** קנה ביוצא בהם. והלכתא כר' יוחנן אליבא דלישנא בתרא אפילו קנה והדר קנה שהיו לו כלים חדשים כיוצא באלו צריך לברך דקי"ל כרבי יוחנן לגבי דרב מכ"ש דלגבי רב[ד] הלכתא כוותיה ואומר ר"י דוקא בבגדים חשובים דומיא דבית חדש נקט כלים חדשים אבל שאינם חשובין כ"כ כמו מנעלים ומנפליאות וחלוק וכיוצא בהן אין צריך לברך בירושלמי א"ר חייא בר אבא לא סוף דברים חדשים אלא אפי' שחקים כאילו חדשים הן ר' יעקב בשם רבי חייא בר אבא אמר קנה אומר שהחיינו ניתן לו אחרי הטוב והמטיב לכם בגדים אומר מלבשים ערומים ול"ע בגמרא שלנו דלא אשכחן הטוב והמטיב אלא בדאיכא אחרינא בהדיה: אשר

תנו רבנן [א]הרואה חמה בתקופתה לבנה [א] בגבורתה וכוכבים במסילותם ומזלות כסדרן אומר ברוך עושה בראשית [ב]ואימת הוי אמר אביי כל כ"ח שנין והדר מחזור ונפלה תקופת ניסן בשבתאי באורתא דתלת נגהי ארבע: ר' יהודה אומר הרואה הים וכו': לפרקים עד כמה אמר רמי בר אבא א"ר יצחק [ג]עד שלשים יום ואמר רמי בר אבא א"ר יצחק הרואה פרח אגשרא דבבל אומר ברוך עושה בראשית [ד]והאידנא דשניות פרסאי מבי שבור ולעיל רב יוסף אמר מאיהי דקירא ולעיל ואמר רמי בר אבא הרואה דגלת אגשרא דשביסתנא אומר ברוך עושה בראשית מאי [ה]חדקל א"ר אשי שמימיו חדין וקלין מאי [ו]פרת שמימיו פרין ורבין ואמר רבא האי דחריפי בני מחוזא משום דשתו מיא דדגלת האי דגיחורי משום דמשמשי ביממא והאי דנידי עייניהו משום דדיירו בבית אפל: על הגשמים כו': ועל הגשמים הטוב והמטיב מברך [ז]והא"ר אבהו ואמרי לה במתניתא תנא [ח]מאימתי מברכין על הגשמים משיצא חתן לקראת כלה מאי מברכין אמר רב יהודה [ט]מודים אנחנו לך על כל טפה וטפה שהורדת לנו ורבי יוחנן מסיים בה הכי אילו פינו מלא שירה כים וכו' אין אנו מספיקין להודות לך ה' אלהינו עד תשתחוה [ב] בא"י רוב ההודאות רוב ההודאות ולא כל ההודאות אמר רבא אימא האל ההודאות א"ר פפא הלכך [י]נימרינהו לתרוייהו רוב ההודאות והאל ההודאות ואלא קשיא ל"ק הא דשמע משמע הא דחזא מחזי דשמע משמע היינו בשורות טובות ותנן על בשורות טובות אומר ברוך הטוב והמטיב אלא אידי ואידי דחזי מחזי ולא קשיא הא דאתא פורתא הא דאתא טובא ואב"א הא והא דאתא טובא ולא קשיא [יא]הא דאית ליה ארעא הא דלית ליה ארעא אית ליה ארעא הטוב והמטיב מברך והא [יב](תנן) בנה בית חדש וקנה כלים חדשים אומר ברוך שהחיינו והגיענו לזמן הזה [ג] שלו ושל אחרים אומר הטוב והמטיב לא קשיא [יג]הא דאית ליה שותפות הא דלית ליה שותפות והתניא [יד]קצרו של דבר על שלו הוא אומר ברוך שהחיינו וקיימנו על שלו ועל של חבירו אומר ברוך הטוב והמטיב וכל היכא דלית לאחרינא בהדיה לא מברך הטוב והמטיב והתניא אמרו ליה [טו]ילדה אשתו זכר אומר ברוך הטוב והמטיב התם נמי דאיכא אשתו בהדיה דניחא לה בזכר ת"ש [ב]מת אביו והוא יורשו בתחלה אומר ברוך דיין האמת ולבסוף הוא אומר ברוך הטוב והמטיב התם נמי דאיכא אחי דקא ירתי בהדיה ת"ש [ז]שינוי יין א"צ לברך [ל]שינוי מקום צריך לברך וא"ר יוסף בר אבא א"ר יוחנן [מא]אע"פ שאמרו שינוי יין א"צ לברך אבל אומר ברוך הטוב והמטיב התם נמי [נ]דאיכא בני חבורה בהדיה: [ס]בנה בית חדש וקנה כלים חדשים וכו': א"ר הונא לא שנו אלא שאין לו כיוצא בהן אבל יש לו כיוצא בהן א"צ לברך ור' יוחנן אמר [ע]אפילו יש לו כיוצא בהן צריך לברך מכלל קשיא לך בנה בית חדש אומר שהחיינו לא קשיא הכא דבנה בית חדש שאין לו שותפות בה ועליה מברך שהחיינו אבל גשמים בדלית ליה ארעא טובה שיש לו שותפות בה היא שהרי כל מי שיש לו קרקע שותף עמו בטובה זו: **והתניא**: **קצרו של דבר.** [ה] כלומר כללו של דבר: **ולכסוף הוא אומר הטוב והמטיב.** על בשורת הישועה שנשארה לו ירושה מאביו שכן בשרוהו מת אביו ויורשו כלומר הניח נכסים: **שינוי יין.** שהה יין בסעודה והביאו לו יין אחר טוב מן הראשון אין צריך לברך פרי הגפן: **שינוי מקום.** יצא מכאן והלך לבית אחר והביאו לו יין: **ר"י אמר אפילו יש לו כיוצא בהן.** מישהה הוא מלא צריך לברך: **בתקופה.** מקום שהיא חוזרת שם לתחלת היקפה היא שעת תליית המאורות ומאז התחילה להקיף ולשמש: **אימת הוי.** אחמה בתקופתה קאי: **כל כ"ח שנים.** של תקופת ניסן [ט]שבסוף כ"ח כשחוזר מחזור גדול של חמה להיות תקופה נופלת בשעת תליית המאורות בשבתאי היא שעה תחלת ליל ד': **באורתא דתלת נגהי ד'.** שהעריב שמשו של ג' בשבת ויתחיל ליל ד': **נגהי.** ליל כדאמר בפסחים בשמעתא קמייתא (דף ג.) דאיכא דוכתא דקרו לליליא נגהי: [י]**שבתאי.** שם שעה ראשונה של ליל ד' שבאותה שעה נתלו מאורות ושבע שעות הן וחוזרות תחילה של ש"ס מנכ"ל תמצא בהקף סדרן של עולם שימני שעות תחלת הלילות כלנ"ש חל"ש. מולאי שבת כוכב. תחלת ליל ב' לדק. תחלת ליל ג' טוגה. תחלת ליל רביעי שבתאי. תחלת ליל ה' חמה. תחלת ליל שני לבנה. תחלת ליל שבת מאדים. וסדר תחלת הימים כעלות השחר חל"ש כלנ"ש. ותקופה מוזכת מחבריתה ז' שעות ומתלה כלומר מתאחרת אחר היום והשעה שנפלה בה חברתה ז' שעות ומתלה הרי שלשים שעות לארבע תקופות הרי יום ורביע לשנה לד' שנים חמשה ימים למדת שאין תקופה נופלת בתחלת הלילה אלא לסוף ד' שנים שהוא מחזור קטן וז' מחזורים קטנים למחזור גדול וסימנך דב"ז הגמ"ו הרי שאינה בא לתחלת ליל ד' אלא מכ"ח שנים לכ"ח שנים בראש כל מחזור קטן בא לתחלת הלילה ובראש מחזור הגדול בא לתקופה הראשונה שהוא תחלת ליל ד': **אגשרא דבבל אומר ברוך עושה בראשית.** קיש להו אלא נשתנה פרח מהלוכו ע"י אדם משם ולמעלה אבל משם ולמטה הסיבוהו בני אדם דרך אחרת: **והאידנא דשניות פרסאי.** מלמעלה לגשר אין מברך עליו עושה בראשית אלא מאיהי דקירא ולעיל. מיהי דקירי שם מחוז שהוא על הפרת: **חדין.** חריפין מיא וקלין לשקול במאזנים וטובים לשתות שאין מכניסין את הגוף: ה"ג **והאי דגיחורי משום דמשמשי ביממא.** לפיכך בגיהן אדומין כאדמומית היום רו"ש בלע"ז: **דנידי עייניהו.** עייניהם נדים ועשים: **משיגא חתן לקראת כלה.** שהמים קבוצין על הארץ וכשהטפה נופלת עליהן טפה מתחתונה בולטת לקראתה: **שמע משמע.** שבשרוהו לאחר ילדו גשמים בלילה אומר הטוב והמטיב: **אתא פורתא.** מודים אנחנו לך: **אתא טובא.** הטוב והמטיב: **אית ליה ארעא.** הטוב והמטיב שהטיב לו: [ד] **בנה בית חדש.** שכולו שלו אומר שהחיינו: **שלו ושל אחרים.** הטוב והמטיב: ה"ג [ו]**(והתנן) בנה בית חדש וכו' לא קשיא הא דאית ליה שותפות הא דלית ליה שותפות** אלא הא והא דאית ליה ארעא. וה"פ תירוצא דתנינן קאי בדוכתיה מודים אנחנו לך בדלית ליה ארעא הטוב והמטיב בדאית ליה ודקא קשיא לך בנה בית חדש אומר שהחיינו לא קשיא הכא דבנה בית חדש שאין לו שותפות בה ועליה מברך שהחיינו אבל גשמים בדלית ליה ארעא טובה שיש לו שותפות בה היא שהרי כל מי שיש לו קרקע שותף עמו בטובה זו: **והתניא**: **קצרו של דבר.** [ה] כלומר כללו של דבר: **ולכסוף הוא אומר הטוב והמטיב.** על בשורת הישועה שנשארה לו ירושה מאביו שכן בשרוהו מת אביו ויורשו כלומר הניח נכסים: **שינוי יין.** שהה יין בסעודה והביאו לו יין אחר טוב מן הראשון אין צריך לברך פרי הגפן: **שינוי מקום.** יצא מכאן והלך לבית אחר והביאו לו יין: **ר"י אמר אפילו יש לו כיוצא בהן.** מישהה הוא מלא צריך לברך: **בתקופה.** מקום שהיא חוזרת שם לתחלת היקפה היא שעת תליית המאורות ומאז התחילה להקיף ולשמש: **אימת הוי.** אחמה בתקופתה קאי: **כל כ"ח שנים.** של תקופת ניסן [ט]שבסוף כ"ח כשחוזר מחזור גדול של חמה להיות תקופה נופלת בשעת תליית המאורות בשבתאי היא שעה תחלת ליל ד': **באורתא דתלת נגהי ד'.** שהעריב שמשו של ג' בשבת ויתחיל ליל ד': **נגהי.** ליל כדאמר בפסחים בשמעתא קמייתא (דף ג.) דאיכא דוכתא דקרו לליליא נגהי: [י]**שבתאי.** שם שעה ראשונה של ליל ד' שבאותה שעה נתלו מאורות ושבע שעות הן וחוזרות תחילה של ש"ס מנכ"ל תמצא בהקף סדרן של עולם שימני שעות תחלת הלילות כלנ"ש חל"ש. מולאי שבת כוכב. תחלת ליל ב' לדק. תחלת ליל ג' טוגה. תחלת ליל רביעי שבתאי. תחלת ליל ה' חמה. תחלת ליל שני לבנה. תחלת ליל שבת מאדים. וסדר תחלת הימים כעלות השחר חל"ש כלנ"ש. ותקופה מוזכת מחבריתה ז' שעות ומתלה כלומר מתאחרת אחר היום והשעה שנפלה בה חברתה ז' שעות ומתלה הרי שלשים שעות לארבע תקופות הרי יום ורביע לשנה לד' שנים חמשה ימים למדת שאין תקופה נופלת בתחלת הלילה אלא לסוף ד' שנים שהוא מחזור קטן וז' מחזורים קטנים למחזור גדול וסימנך דב"ז הגמ"ו הרי שאינה בא לתחלת ליל ד' אלא מכ"ח שנים לכ"ח שנים בראש כל מחזור קטן בא לתחלת הלילה ובראש מחזור הגדול בא לתקופה הראשונה שהוא תחלת ליל ד': **אגשרא דבבל אומר ברוך עושה בראשית.** קיש להו אלא נשתנה פרח מהלוכו ע"י אדם משם ולמעלה אבל משם ולמטה הסיבוהו בני אדם דרך אחרת: **והאידנא דשניות פרסאי.** מלמעלה לגשר אין מברך עליו עושה בראשית אלא מאיהי דקירא ולעיל. מיהי דקירי שם מחוז שהוא על הפרת: **חדין.** חריפין מיא וקלין לשקול במאזנים וטובים לשתות שאין מכניסין את הגוף: ה"ג **והאי דגיחורי משום דמשמשי ביממא.** לפיכך בגיהן אדומין כאדמומית היום רו"ש בלע"ז: **דנידי עייניהו.** עייניהם נדים ועשים: **משיגא חתן לקראת כלה.** שהמים קבוצין על הארץ וכשהטפה נופלת עליהן טפה מתחתונה בולטת לקראתה: **שמע משמע.** שבשרוהו לאחר ילדו גשמים בלילה אומר הטוב והמטיב: **אתא פורתא.** מודים אנחנו לך: **אתא טובא.** הטוב והמטיב: **אית ליה ארעא.** הטוב והמטיב שהטיב לו: [ד] **בנה בית חדש.** שכולו שלו אומר שהחיינו: **שלו ושל אחרים.** הטוב והמטיב: ה"ג [ו]**(והתנן) בנה בית חדש וכו' לא קשיא הא דאית ליה שותפות הא דלית ליה שותפות** אלא הא והא דאית ליה ארעא. וה"פ תירוצא דתנינן קאי בדוכתיה מודים אנחנו לך בדלית ליה ארעא הטוב והמטיב בדאית ליה ודקא קשיא לך בנה בית חדש אומר שהחיינו לא קשיא הכא דבנה בית חדש שאין לו שותפות בה ועליה מברך שהחיינו אבל גשמים בדלית ליה ארעא טובה שיש לו שותפות בה היא שהרי כל מי שיש לו קרקע שותף עמו בטובה זו

דקנה וחזר וקנה דברי הכל אין צריך לברך. דהא רבי יוחנן נמי אמר צריך לברך אלא משום דלענין קנייה חדש הוא: **ואיכא דאמרי כו' מכלל דבי יש לו וקנה דברי הכל צריך לברך.** דהא רב הונא נמי אמר אין צריך לברך אלא דקנה וחזר וקנה דליכא חדוש כלל אבל יש לו וקנה דאיכא חדוש מודה הוא דצריך: **כין כך וכין כך.** בין שיש לו בין שאין לו הואיל ולא קנה הראשונים ועכשיו קנה צריך לברך: **נמי כו' מאיר ורבי יהודה.** דאפילו רבי יהודה נמי פליג אנא בים לו וקנה אבל בקנה וחזר וקנה נמי: **דמסקא מרעא שרטון.** לימ"ן מחמת המים והוה ליה לזבל: **משמא מיסא רעה היא.** שמתבלא תבואה של שנה זו ומתברך ברוח דיין האמת: **ועל הטוב שהיא מעין הרעה.** יברך הטוב והמטיב: **מאי היא.** כגון דאשכח מגילה: **שנא ירבים.** הזרע אנא יקלוט ויהיה ולד ולאחר שנשה ימים אם נא קנו כבר הסריח ואין תפלה מועלת: **שנא יהא גדול.** שנא מתעבר אשתו ולד אחר ויהיה פוחת לוחות של ראשון ודומה לדג של יש שמנו גדול. הכי אמרינן במס' נדה (דף כה:) גדול דומה לגדול של יש ומתמלאו ולד היה אנא שנרקף משל נאדם שסטר את חבירו והמזיר לוחות לאחמוריו: **ומי מסיי.** תפלה לזכר אפילו בתוך ארבעים יום והלא הדבר תלוי בהזרעה תחלה: הכי גרסינן **משכחת לה דמהניא כגון שהוריעו שניהם בכא אחת: כל היכי דדרשת ליה לתפי קרא.** מדרש נחדא משמעות: **מסיפיה לרישיה מדריש.** מי שנכנס לבו בטוח ביי' משמועה רעה לא ירא: **בדברי תורה כסיב.** אשרי אדם מתפחד תמיד שמא תשתכח ממנו שמתוך כך הוא ממזיר לשנותה תמיד: **פנו רבנן.** בן עזאי אמרה דאמר שמים בכנסתו ושמים ביציאתו: **ליה לן כה.** יזהר בעצמו שלא יפשע או אם פשע כבר אל יכנס במקום סכנה: **כי בני.** בית המרחץ: **מסופים.** תפילה שהמים נופלים לתוכה ובני אדם רוחצים על גבי תקרה שעל גבה: **כחד אבריה.** בזרועו המזיק אחד או שניים וזה בזה המזיקו עד מאה ואחד: **הייגו דרכי אחא.** דבעי אודוי שהוצאתני לשלום: **שאין דרכן של בני אדם וכו'.** כלומר לא היה להם לעסוק בדפוקות אלא לנקש לחמים: התכנדו

מבכל דבי קנה וחזר וקנה דברי הכל אין צריך לברך וא"ד אמר רב הונא לא שנו אלא שלא קנה וחזר וקנה אבל קנה וחזר וקנה אין צריך לברך ור' יוחנן אמר אפילו קנה וחזר וקנה צריך לברך מכלל דבי יש לו וקנה דברי הכל צריך לברך מיתיבי בנה בית חדש ואין לו כיוצא בו קנה כלים חדשים ואין לו כיוצא בהם צריך לברך יש לו כיוצא בהם אין צריך לברך דברי ר"מ ר' יהודה אומר בין כך ובין כך צריך לברך בשלמא לרישא קמא רב הונא כר"מ ורבי יוחנן כרבי יהודה אלא לרישא בתרא בשלמא רב הונא כרבי יהודה אלא רבי יוחנן דאמר כמאן לא כר"מ ולא כרבי יהודה אמר לך רבי יוחנן הוא הדין דלרבי יהודה קנה וחזר וקנה נמי צריך לברך והא דקא מיפלגי ביש לו וקנה להודיעך כחו דר"מ דאפי' קנה ויש לו אין צריך לברך וכל שכן קנה וחזר וקנה דאין צריך לברך וליפלגו בקנה וחזר וקנה דאין צריך לברך להודיעך כחו דר' יהודה [ו]כה דהתירא עדיף ליה [ז]:

[ב]מברך על הרעה כו': היכי דמי כגון דשקל בדקא בארעיה אף על גב דטבא היא לדידיה דמסקא ארעא שירטון ושבחא השתא מיהא רעה היא: [ג]ועל הטובה כו': היכי דמי כגון דאשכח מציאה אף על גב דרעה היא לדידיה דאי שמע בה מלכא שקיל לה מיניה השתא מיהא טובה היא: [ד]היתה אשתו מעוברת ואמר יהי רצון שתלד כו' הרי זו תפלת שוא: ולא מהני רחמי מתיב רב יוסף [ו]ואחר ילדה בת ותקרא את שמה דינה מאי ואחר אמר רב לאחר שדנה לאה דין בעצמה ואמרה י"ב שבטים עתידין לצאת מיעקב ששה יצאו ממני וארבעה מן השפחות הרי עשרה אם זה זכר לא תהא אחותי רחל כאחת השפחות מיד נהפכה לבת שנא' ותקרא את שמה דינה [ז]אין מזכירין מעשה נסים ואיבעית אימא מעשה דלאה בתוך ארבעים יום הוה כדתניא שלשה ימים הראשונים יבקש אדם רחמים שלא יסריח משלשה [ז]ועד ארבעים יבקש רחמים שיהא זכר מארבעים יום ועד שלשה חדשים יבקש רחמים שלא יהא סנדל משלשה חדשים ועד ששה יבקש רחמים שלא יהא נפל משה ועד תשעה יבקש רחמים שיצא בשלום ומי מהני רחמי והא"ר יצחק בריה דרב אמי [ח]איש מזריע תחלה יולדת נקבה אשה מזרעת תחלה יולדת זכר שנאמר [2]אשה כי תזריע וילדה זכר הכא במאי עסקינן כגון שהזריעו שניהם בבת אחת: היה בא בדרך: ת"ר מעשה בהלל הזקן שהיה בא בדרך ושמע קול צווחה בעיר אמר מובטח אני שאין זה בתוך ביתי ועליו הכתוב אומר [3]משמועה רעה לא ירא נכון לבו בטוח בה' אמר רבא [ט]כל היכי דדרשת להאי קרא [י]מרישיה לסיפיה מדריש מסיפיה לרישיה מדריש מרישיה לסיפיה מדריש משמועה רעה לא ירא מה טעם נכון לבו בטוח בה' מסיפיה לרישיה מדריש נכון לבו בטוח בה' משמועה רעה לא ירא ההוא תלמידא דהוה קא אזיל בתריה דרבי ישמעאל ברבי יוסי בשוקא דציון חזייה דקא מפחיד אמר ליה חטאה את דכתיב [4]פחדו בציון חטאים אמר ליה [ז]והכתיב [5]אשרי אדם מפחד תמיד אמר ליה ההוא בדברי תורה כתיב יהודה בר נתן הוה שקיל ואזיל בתריה דרב המנונא אתנח אמר ליה יסורים בעי ההוא גברא לאתויי אנפשיה דכתיב [6]כי פחד פחדתי ויאתיני ואשר יגורתי יבא לי והא כתיב אשרי אדם מפחד תמיד ההוא בדברי תורה כתיב: הנכנס לבית המרחץ [יא]בכניסתו מהו אומר יהי רצון מלפניך ה' אלהי שתכניסני לכרך זה לשלום נכנס אומר מודה אני לפניך ה' אלהי שהכנסתני לכרך זה לשלום בקש לצאת אומר יהי רצון מלפניך ה' אלהי ואלהי אבותי שתוציאני מכרך זה לשלום יצא אומר מודה אני לפניך ה' אלהי שהוצאתני מכרך זה לשלום וכשם שהוצאתני לשלום כך תוליכני לשלום ותסמכני לשלום ותצעידני לשלום ותצילני מכף כל אויב וארב בדרך אמר רב מתנא ל"ש אלא בכרך שאין דנין והורגין בו אבל בכרך שדנין והורגין בו לית לן בה א"ד אמר רב מתנא אפילו בכרך שדנין והורגין בו זימנין דלא מתרמי ליה אינש דיליף ליה זכותא ת"ר [יב]הנכנס לבית המרחץ אומר יהי רצון מלפניך יי' אלהי שתצילני מזה ומכיוצא בו ואל יארע בי דבר קלקלה ועון ואם יארע בי דבר קלקלה ועון תהא מיתתי כפרה לכל עונותי אמר אביי לא לימא אינש הכי דלא לפתח פומיה לשטן [יג]דאמר ר"ל וכן תנא משמיה דר' יוסי לעולם אל יפתח אדם פיו לשטן אמר רב יוסף מאי קראה דכתיב [7]כמעט כסדום היינו לעמורה דמינו מאי אהדר להו נביא שמעו דבר יי' קציני סדום וגו' כי נפיק מאי אומר א"ר אחא מודה אני לפניך יי' אלהי שהצלתני מן האור ר' אבהו על לבי בני אפחית בי בני מתותיה אתרחיש ליה גיסא קם על עמודא שזיב מאה וחד גברי בחד אבריה אמר היינו דר' אחא דאמר רב אחא [א] [יד]הנכנס להקיז דם אומר יהי רצון מלפניך יי' אלהי שיהא עסק זה לי לרפואה ותרפאני [ב] כי אל רופא נאמן אתה ורפואתך אמת לפי שאין דרכן של בני אדם לרפאות אלא שנהגו אמר אביי לא לימא אינש הכי [טו]דתני דבי רבי ישמעאל [ג] [טז]ורפא ירפא [יז]מכאן שניתנה רשות לרופא לרפאות כי קאי מאי אומר אמר רב אחא ברוך רופא חנם הנכנס

אלהי שהכנסתני לשלום וכן ביציאה. הנכנס לבית הכסא אומר התכבדו מכובדים קדושים משרתי עליון, תנו כבוד ל"י והמתינו לי עד שאצא, שזה דרך בני אדם. כי נפיק מבוך אשר יצר האדם בחכמה וברא בו נקבים נקבים כולו. תנו רבנן הנכנס למרחץ אומר יהי רצון מלפניך יי' אלהי שתצילני מזה ומכיוצא בו לעתיד לבוא ואל יארע בי דבר קלקלה ועיול, וכי נאפיק מבוך ברוך אשר הצלתני מן האור. הנכנס להקיז דם אומר יהי רצון מלפניך יי' אלהי שיהא עסק זה לי לרפואה ותרפאני, כי אל רופא ורחמן אתה. כי נאפיק מאי, אמר רבא ברוך רופא חיים.

רב הונא דאמר לא שאנו שצריך לברך אלא שלא קנה כיוצא בהן, אבל קנה כיוצא בהן אין צריך לברך, דדייקינן מינה אם מי שקנה כיוצא בהן ועכשיו אינם אצלו אין צריך לברך, כל שכן מי שיש אצלו עכשיו כיוצא בהן שאין צריך לברך, נמצא רב הונא כר' מאיר, אילא ר' יוחנן דאמר אפילו קנה כיוצא בהן ויש לו כיוצא בהן כמאן, לא כר' מאיר, דהא ר' מאיר סבר אם יש לו כיוצא בהן אין צריך לברך, ולא כר' יהודה דהא ר' יהודה סבר אם קנה כיוצא בהן אין צריך לברך, ומשני ר' יוחנן לא, לעולם ר' יהודה סבר אפילו קנה וחזר וקנה כיוצא בהן צריך לברך, ודהאי דקא מיפלגי ביש לו

מסורת הש"ס

א) [עירובין עב: ביצה ב: קידושין ס: נימין מא: מולין נח. מגילה נט:]. ב) [פי' על זה כתב רש"י ביצה ב: ד"ה המיכלא ועי' בכ"מ פ"י מה"כ ה"א], ג) [יבמות קכא: מולין מב.], ד) [ועי' תוס' מנחות כב. ד"ה מרבעים], ה) נדה כה: סח. לא. ע"ש, ו) [לקמן סב. מנחות ע.], ז) נימין נה.], ח) לעיל יט. כתובות מ:.

ט) [ע"ש בגליון עב. ביצה ב: ד"ה המיכלא ועי' בכ"מ פ"י מה"כ ה"א], י) [יבמות קכא: מולין מב.], יא) [ועי' תוס' מנחות כב. ד"ה מרבעים], יב) נדה כה: סח. לא. ע"ש, יג) [לקמן סב. מנחות ע.], יד) נימין נה.], טו) לעיל יט. כתובות מ:.

גליון הש"ס

גמ' כח דהתירא כו'. עי' רש"ל פסחים ק"כ ע"ל ד"ה הלתיעב כמו ועי' מ"ר סי' כ: שם כל היכי דדרשת להאי קרא. כמין זה לקמן סב ע"ש: רש"י ד"ה שלא יהא סנדל. שלא תתעבר. עי' נדה דף כה ע"ב תוס' ד"ה קמ"ל:

הגהות הגר"א

[א] גמ' (דף"ר אחא) מא"מ: [ב] שם (ותרפאני כי מ"ר כ"ל וכפולתך אמת לפי' מא"מ וכ"כ כי רופא חנם לפי' אתה: [ג] שם חנם. ר"ב וכ"ה בגמ"ש אבל גירסת בה"ג והלמנ"ס חולים:

לעזי רש"י

לימ"ן [לימו"ן]. רפש. בוץ.

מוסף רש"י

כח דהתירא עדיף ליה. טוב לו לשמיענו כח דבר המתיר, שהוא קופץ על שמועתו ואינו יכול להתיר, אבל כח המוסרין אינה ליה שהכל יכולין להתיר ואפילו בדבר המותר (ביצה ב:). אין מזכירין מעשה נסים. להניח ראיה מהן (חולין נג.). מרישיה לסיפיה. אם נאמר לדרשו ומקבל זה יש לך לדרשו יפה בין בכתיבתו בין בסיפון (לקמן סב.) או: מקון דדרש ליה מרישיה לסיפיה מדרש, ולדרש משמעותיה יפה (סנהדרין עב.). והכתיב אשרי אדם מפחד תמיד. דומה לאותו הגולל שלא תתרע תקלה בכך אם תעשה זאת (ניסין הה:). מכאן שניתנה רשות לרופא לרפאות. ולא תמרין רחמנא ממי ואיהו מסי (ב"ק פה.).

רבינו חננאל

מיכלל דבי קנה וחזר וקנה הואיל ועכשו אין לו כיוצא בהן דברי הכל צריך לברך. לישנא אחרינא אמר רב הונא לא שאנו אילא שלא קנה כיוצא בהן, אבל אם קנה כיוצא בהן אין צריך לברך. ור' יוחנן אמר אחד זה ואחד זה צריך לברך. כלומר, בין קנה כיוצא בהן בין לא קנה כיוצא בהן צריך לברך. מיתיבי בנה בית חדש ואין לו כיוצא בהן צריך לברך דברי ר' מאיר. ר' יהודה אומר בין כך ובין כך צריך לברך. דיקינן מינה לר' מאיר מדקאתני ואין לו כיוצא בהן [הא יש לו כיוצא בהן] אף על פי שלא קנה מעולם כמותם אין צריך לברך. ור' יהודה אומר בין יש לו כיוצא בהן ובין אין לו כיוצא בהן הואיל ולא קנה צדיין כיוצא [בהן] צריך לברך. בשלמא לישנא קמא רב הונא כר' מאיר ור' יוחנן כר' יהודה, אלא לישנא בתרא בשלמא

עין משפט נר מצוה

נה א מיי' פ"י מהל' ברכות [הל' ח] (סמג עשין מ) טוש"ע א"ח סימן רכג פעיף ג:

נו ב ג מיי' פ"ב מה' אבל (סמג שם) טוש"ע א"ח סי' רכב פעיף ד:

נז ד ה מיי' שם הלכה [כב] כה סמג שם טוש"ע א"ח סימן רל פעיף ח:

נח ו מיי' שם הלכה כ טוש"ע שם פעיף ג:

נט ז מיי' שם הל' כא טוש"ע שם פעיף ד:

ס ח טוש"ע י"ד סימן שלו פעיף ח:

תורה אור השלם

1. וְאַחַר יִלְדָה בַּת וְתִקְרָא אֶת שְׁמָהּ דִּינָה:

בראשית ל כא

2. דַּבֵּר אֶל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר אִשָּׁה כִּי תַזְרִיעַ וְיָלְדָה זָכָר וְטֻמְּאָה שִׁבְעַת יָמִים כִּימֵי נִדַּת דְּוֹתָהּ תִּטְמָא:

ויקרא יב ב

3. מִשְּׁמוּעָה רָעָה לֹא יִירָא נָכוֹן לִבּוֹ בָּטֻחַ בַּיְיָ:

תהלים קיב ז

4. פָּחֲדוּ בְצִיּוֹן חַטָּאִים אֲחָזָה רָעָדָה חֲנֵפִים מִי יָגוּר לָנוּ אֵשׁ אוֹכֵלָה מִי יָגוּר לָנוּ מוֹקְדֵי עוֹלָם:

ישעיהו לג יד

5. אַשְׁרֵי אָדָם מְפַחֵד תָּמִיד וּמַקְשֶׁה לִבּוֹ יִפּוֹל בְּרָעָה:

משלי כח יד

6. כִּי פָחַד פָּחַדְתִּי וַיֶּאֱתָיֵנִי וַאֲשֶׁר יָגֹרְתִּי יָבֹא לִי:

איוב ג כה

7. לוּלֵי יְיָ צְבָאוֹת הוֹתִיר לָנוּ שָׂרִיד כִּמְעָט כְּסְדֹם הָיִינוּ לַעֲמֹרָה דָּמִינוּ:

ישעיהו א ט

8. אם יָקוּם וְהִתְהַלֵּךְ בְּחוּץ עַל מִשְׁעֶנְתּוֹ וְנִקָּה הַמַּכֶּה רַק שִׁבְתּוֹ יִתֵּן וְרַפֹּא יְרַפֵּא:

תהלים נו יא

רבינו חננאל (המשך)

ודייקת מדקא מיפלגי ביש לו כיוצא בהן, ר' מאיר סבר אין צריך לברך ור' יהודה סבר אף על פי שיש לו כיוצא בהן צריך לברך. מיכלל בשקנה כיוצא בהן ושנינן מצריין אצלו מודה לר' מאיר שאין צריך לברך, אילא אפילו בהא פליגי ר' יהודה. והאי (מפרש) [דפרש] פלוגתיהו ביש לו להודיעך כחו דר' מאיר, דכיון שיש לו אף על פי שלא קנה כיוצא בהן מעולם אין צריך לברך. וקימא לן כר' יוחנן וכלישנא בתרא דדיקא במתניתין דתנן קנה כילים ולא תנן יש לו, וכל היכא דפליגי ר' יוחנן ורב הונא הילכתא כר' יוחנן. ולא עוד אלא דקא מתרץ ר' יהודה לטעמיה, ור' יהודה ור' מאיר הילכתא כר' יהודה, הילכך הילכתא דבין קנה ובין לא קנה כיוצא בהן, ואפילו אם יש לו כיוצא בהן צריך לברך. **מתני' היתה אשתו מעוברת ואמר יהי רצון מלפניך שתלד אשתי זכר הרי זו תפלת שוא.** אוקימנא לאחר מ' יום היא תפלת שוא, אבל בתוך ארבעים יום מהני רחמי, והוא שהזריעו איש ואשתו בבת אחת. **אשרי אדם מפחד תמיד בדברי תורה.** אבל במילי דעלמא החוטא מתפחד שנאמר פחדו בציון חטאים וג'. **הנכנס לכרך מתפלל ב' כול'.** פירוש רצועק על העתיד, כיצד, ביקש להיכנס לעיר אומר יהי רצון מלפניך שתכניסני לשלום כול'. נכנס לשלום נותן הודאה לשעבר, כיצד, אומר מודה אני לפניך י"י אלהי שהכנסתני לשלום וכן ביציאה. הנכנס לבית הכסא אומר התכבדו מכובדים קדושים משרתי עליון, תנו כבוד ל"י והמתינו לי עד שאצא, שזה דרך בני אדם. כי נפיק מבוך אשר יצר האדם בחכמה וברא בו נקבים נקבים כולו. תנו רבנן הנכנס למרחץ אומר יהי רצון מלפניך י"י אלהי שתצילני מזה ומכיוצא בו לעתיד לבוא ואל יארע בי דבר קלקלה ועיול, וכי נאפיק מבוך ברוך אשר הצלתני מן האור. הנכנס להקיז דם אומר יהי רצון מלפניך י"י אלהי שיהא עסק זה לי לרפואה ותרפאני, כי אל רופא ורחמן אתה. כי נאפיק מאי, אמר רבא ברוך רופא חיים.

אשר יצר את האדם בחכמה. בתנחומא ויברא אלהים את האדם ר"ל בון בחכמה שהתקין מזונותיו ואח"כ בראו היינו דאמר בסנהדרין בס"פ אחד דיני ממונות (דף לח.) לכך נברא בערב שבת כדי שיכנס לסעודה מיד וע"כ יקדו אשר יצר את האדם בחכמה:

מפליא לעשות. משום דאמרינן בב"ר כי גדול אתה ועושה נפלאות אתה אלהים לבדך אדם עושה גאד אפילו יש בו נקב אחד מלא מחט סדקית הרוח יוצא ואינו יכול לשמור בו יין והקב"ה ברא נקבים נקבים באדם ושומר הרוח שאינו יוצא ממנו: **כי** שמע קול תרנגולא אומר ברוך שנתן לשכוי בינה להבחין. והוא הדין אפילו כי לא שמע דאין ברכה זו אלא להתחנה על הנאת האורה שתרנגול מבחין והוא נהנה מן האור: **כי** פרים סודרא על רישה. וה"ה לכל כובע ולכל כסוי ודוקא כשנהנה אבל אם אינו נהנה כגון שהוא שוכב על מטתו לא יברך לא זו ולא מלבים ערומים ולא ברכות כיולא בהן כיון שלא נהנה כדמשמע בפרק שלשי דמגילה (דף כד:) גבי מי שלא רואה מאורות מימיו דכולו עלמא בעי שיהנה מן האורה: **אשר** קדשנו במצותיו וצונו להניח תפילין. כיון דתחלת הנאתו בזרועו יש לברך להניח אבל בשל ראש מברך על מצות ולא להניח שכבר התחיל והניח אחד מהם וכפ' הקומץ (מנחות לו. ושם) אמר לא שם מברך אחת שם מברך שתים פ"ה דעל שתי התפילין קאמר דמברך ברכה אחת על שתיהן ולא שם בינתים ודוחק לומר דלא הוצרכו שתי ברכות להניח ועל מצות אלא כשסח ועבר עבירה. לכן פר"ת דעל של ראש שהיא גמר מלוה ועיקר דיש בה ד' בתים וש"ין מברך על מצות אבל שם אחר ומברך שתים על של ראש וכן בשימושא רבא דגאונים ולפר"ת גבי שם מברך שתים אם יניח של ראש לבד דאין מעכבין זה את זה מברך שתים על של ראש בלבד ומה שלא הזכיר הגמ' על של ראש בלבד מברך שתים לפי שאין רגילות כלל להניח זה בלא זה דתפילין בי בר מנו שבימי (ב"מ ד' כט:) וכן פי' רבינו אם בתשובותיו וכן רבינו אלחנן בסדר תקון תפלה שלו כתב כן: וכל

מפליא לעשות. בתנחומא ויברא אלהים את האדם בחכמה. בתנחומא ויברא אלהים את האדם בחכמה. בתנחומא ויברא אלהים את האדם בחכמה

הכל לטובה. אילו היה גר דלוק היה הגייס רואה אותי ואילו היה הממונו נוער או התרנגול קורא היה הגייס בא ושובה אותי: **והא קחזינן דמזקא.** שמוקא: **אוי לי מיולדי.** אם אלך אחר יצרי. ואם לא אלך אחר מחבריו אוי לי מיצרי המיגעני בהרהורים: **דו פרצופין.** שני פרצופין ברגלו תחלה אחד מלפניו ואחד מאחריו ונלמו לשנים ועשה מן האחד חוה: **אחור וקדם צרתני.** לשון צורה דהיינו שני פרצופין: **וזכר ונקבה בראם.** משמע מתחלת בריאתם תרי הוו: **היינו דכתיב ויבן.** שהיה צריך בנין: **מאי ויבן.** והלא כבר נבנה: **כדי לקבל את הפירות.** שאם יהיה קצר מלמטה ורחב מלמעלה תהא התבואה דוחפת את הכתלים מלמעלה לכאן ולכאן שהמשא מכביד עליהם: **שושכין.** משתבל בתופתו ובזיווגו: **ולמ"ד פרצוף.** בתחלתו היה מלד אחד זכר ונקבה מלד אחר: **כי מינייהו שני בריאה.** איזהו פרצוף היה מהלך לפניו: **אפי' היא אשתו.** גנאי הדבר: **נזדמנה לו על הגשר.** אשת איש והיא לפניו: **יסלקנה לצדדין.** עד שיעבור לפניה: **אחורי אשה בנהר.** אחורי אשת איש מגבהת בגדיה מפני המים וזה מסתכל בה: **יד ליד לא ינקה רע.** אפילו כמשה רבינו שקבל תורה מימינו של הקב"ה לא ינקה רע וקרא בשאה משתעי: **עם הארץ.** לא שמש תלמידי חכמים שלא למד משנה זו שבינו לא יהלך אדם אחורי אשה ואפילו היא אשתו: **ולמאי דקאמר רב נחמן.** שהלך אחריה ממש אם כן אפילו בי רב עם תינוקות של בית רבן נמי לא קרא: **בשעה שהלבור מפסלניס.** דכיון שאינו נכנס נראה כפורק עול ומנהה בית הכנסת: **ומי דרי מידי.** אין כאן גנאי דמוכחא מילתא דהאי דלא נכנס מפני המשוי: **ואי מיכא פתחא אחרינא.** אין כאן בזוי דמאן דחזי סבר נפתחא אחרינא ליעול: **יביע.** לשון אבעבועות. כל משקה מסריח מעלה רמיחה ואבעבועות: **חטאת.** לשון חטוי דריש ליה: **הלב מכין.** מה יש לו לעשות אם ישמע לעצת הכליות אם לאו. ומנין שהכליות יועצות שנאמר (תהלים טז) אברך את ה' אשר יעצני אף לילות יסרוני כליותי. ומנין שהלב מכין שנאמר (ישעיה ו) ולבבו יבין: **לשון מחתך.** הדבור להוציא מפיו: **ופה.** הם השפתים גומר ומוציא: שומנת

ומקבה בראם. משמע מתחלת בריאתם תרי הוו: **היינו דכתיב ויבן.** שהיה צריך בנין: **מאי ויבן.** והלא כבר נבנה: **כדי לקבל את הפירות.** שאם יהיה קצר מלמטה ורחב מלמעלה תהא התבואה דוחפת את הכתלים מלמעלה לכאן ולכאן שהמשא מכביד עליהם: **שושכין.** משתבל בתופתו ובזיווגו: **ולמ"ד פרצוף.** בתחלתו היה מלד אחד זכר ונקבה מלד אחר: **כי מינייהו שני בריאה.** איזהו פרצוף היה מהלך לפניו: **אפי' היא אשתו.** גנאי הדבר: **נזדמנה לו על הגשר.** אשת איש והיא לפניו: **יסלקנה לצדדין.** עד שיעבור לפניה: **אחורי אשה בנהר.** אחורי אשת איש מגבהת בגדיה מפני המים וזה מסתכל בה: **יד ליד לא ינקה רע.** אפילו כמשה רבינו שקבל תורה מימינו של הקב"ה לא ינקה רע וקרא בשאה משתעי: **עם הארץ.** לא שמש תלמידי חכמים שלא למד משנה זו שבינו לא יהלך אדם אחורי אשה ואפילו היא אשתו: **ולמאי דקאמר רב נחמן.** שהלך אחריה ממש אם כן אפילו בי רב עם תינוקות של בית רבן נמי לא קרא: **בשעה שהלבור מפסלניס.** דכיון שאינו נכנס נראה כפורק עול ומנהה בית הכנסת: **ומי דרי מידי.** אין כאן גנאי דמוכחא מילתא דהאי דלא נכנס מפני המשוי: **ואי מיכא פתחא אחרינא.** אין כאן בזוי דמאן דחזי סבר נפתחא אחרינא ליעול: **יביע.** לשון אבעבועות. כל משקה מסריח מעלה רמיחה ואבעבועות: **חטאת.** לשון חטוי דריש ליה: **הלב מכין.** מה יש לו לעשות אם ישמע לעצת הכליות אם לאו. ומנין שהכליות יועצות שנאמר (תהלים טז) אברך את ה' אשר יעצני אף לילות יסרוני כליותי. ומנין שהלב מכין שנאמר (ישעיה ו) ולבבו יבין: **לשון מחתך.** הדבור להוציא מפיו: **ופה.** הם השפתים גומר ומוציא: שומנת

הכל לטובה: ואמר רב הונא אמר רב משום ר' מאיר לעולם יהיו דבריו של אדם מועטין לפני הקב"ה שנאמר [1]אל תבהל על פיך ולבך אל ימהר להוציא דבר לפני האלהים כי האלהים בשמים ואתה על הארץ על כן יהיו דבריך מעטים: דרש רב נחמן בר רב חסדא מאי דכתיב [2]וייצר ה' אלהים את האדם בשני יודי"ן שני יצרים ברא הקב"ה אחד יצר טוב ואחד יצר רע מתקיף לה רב יצחק אלא מעתה בהמה דלא כתיב בה וייצר לית לה יצרא והא קא חזינן דמזקא ונשכא ובעטא אלא כדר"ש בן פזי דאמר [3]ר' שמעון בן פזי אוי לי מיוצרי ואוי לי מיצרי אי נמי כדר' ירמיה בן אלעזר דאמר ר' ירמיה בן אלעזר דו פרצופין ברא הקב"ה באדם הראשון שנאמר [3]אחור וקדם צרתני: [4]ויבן ה' אלהים את הצלע [5]רב ושמואל חד אמר [6]פרצוף וחד אמר זנב בשלמא למאן דאמר פרצוף היינו דכתיב אחור וקדם צרתני אלא למאן דאמר זנב מאי אחור וקדם צרתני כדרבי אמי דאמר ר' אמי אחור למעשה בראשית וקדם לפורענות בשלמא אחור למעשה בראשית דלא אברי עד מעלי שבתא אלא וקדם לפורענות פורענות דמאי אילימא [7]פורענות דנחש והתניא [8]רבי אומר בגדולה מתחילין מן הגדול ובקללה מתחילין מן הקטן בגדולה מתחילין מן הגדול דכתיב [9]וידבר משה אל אהרן ואל אלעזר ואל איתמר בניו הנותרים קחו וגו' בקללה מתחילין מן הקטן דתנא נתקלל נחש ולבסוף נתקללה חוה ולבסוף נתקלל אדם אלא פורענות דמבול דכתיב [6]וימח את כל היקום אשר על פני האדמה מאדם ועד בהמה ברישא אדם והדר בהמה בשלמא למאן דאמר פרצוף היינו דכתיב וייצר בשני יודי"ן אלא למאן דאמר זנב מאי וייצר כדר"ש בן פזי דאמר ר' שמעון בן פזי אוי לי מיוצרי אוי לי מיצרי בשלמא למאן דאמר פרצוף היינו דכתיב [7]וזכר ונקבה בראם אלא למאן דאמר זנב מאי זכר ונקבה בראם כדר' אבהו דרבי אבהו [10]רמי כתיב זכר ונקבה בראם וכתיב [8]כי בצלם אלהים עשה את האדם הא כיצד בתחלה עלה במחשבה לבראת ב' ולבסוף לא נברא אלא אחד בשלמא למאן דאמר פרצוף היינו דכתיב [9]ויסגור בשר תחתנה אלא למאן דאמר זנב מאי ויסגור בשר תחתנה א"ר ירמיה ואיתימא רב זביד ואיתימא רב נחמן בר יצחק לא נצרכה אלא למקום חתך בשלמא למ"ד זנב היינו דכתיב ויבן אלא למ"ד פרצוף מאי ויבן לכדר"ש בן מנסיא [11]דדרש ר"ש בן מנסיא מאי דכתיב ויבן ה' את הצלע למלמד שקלעה הקב"ה לחוה והביאה לאדם הראשון שכן בכרכי הים קורין לקליעתא בנייתא דבר אחר ויבן אמר רב חסדא ואמרי לה במתניתא תנא מלמד שבנאה הקב"ה לחוה כבנין אוצר מה אוצר זה קצר מלמעלה ורחב מלמטה כדי לקבל את הפירות אף אשה קצרה מלמעלה ורחבה מלמטה כדי לקבל את הולד ויביאה אל האדם א"ר ירמיה בן אלעזר מלמד שנעשה הקב"ה שושבין לאדם הראשון מכאן למדה תורה דרך ארץ שיחזור גדול עם קטן בשושבינות ואל ירע לו ולמאן דאמר פרצוף הי מינייהו סגי ברישא אמר רב נחמן בר יצחק מסתברא דגברא סגי ברישא דתניא [12]לא יהלך אדם אחורי אשה בדרך ואפי' אשתו גזדמנה לו על הגשר יסלקנה לצדדין וכל העובר אחורי אשה בנהר אין לו חלק לעולם הבא [13]תנו רבנן המרצה מעות לאשה מידו לידה כדי להסתכל בה אפילו יש בידו תורה ומעשים טובים כמשה רבינו לא ינקה מדינה של גיהנם שנאמר [10]יד ליד לא ינקה רע לא ינקה מדינה של גיהנם א"ר נחמן מנוח עם הארץ היה דכתיב [11]ויולך מנוח אחרי אשתו מתקיף לה רב נחמן בר יצחק אלא מעתה גבי אלקנה דכתיב וילך אלקנה אחרי אשתו וגבי אלישע דכתיב [12]ויקם וילך אחריה הכי נמי אחריה ממש אלא אחרי דבריה ואחרי עצתה הכא נמי אחרי דבריה ואחרי עצתה א"ר אשי ולמאי דקאמר רב נחמן מנוח עם הארץ היה אפי' בי רב נמי לא קרא שנאמר [13]ותקם רבקה ונערותיה ותרכבנה על הגמלים ותלכנה אחרי האיש ולא לפני האיש א"ר יוחנן אחורי ארי ולא אחורי אשה אחורי אשה ולא אחורי עכו"ם אחורי עכו"ם [3]ולא אחורי בהכ"נ בשעה שהצבור מתפללין ולא אמרן אלא דלא דרי מידי ואי דרי מידי לית לן בה ולא אמרן אלא דליכא פתחא אחרינא ואי איכא פתחא אחרינא לית לן בה ולא אמרן אלא דלא רכיב חמרא אבל רכיב חמרא לית לן בה ולא אמרן אלא דלא מנח תפילין אבל מנח תפילין לית לן בה: אמר רב יצר הרע דומה לזבוב ויושב בין שני מפתחי הלב שנא' [14]זבובי מות יבאיש יביע שמן רוקח ושמואל אמר כמין חטה הוא דומה שנאמר [15]לפתח חטאת רובץ ת"ר שתי כליות יש בו באדם אחת יועצתו לטובה ואחת יועצתו לרעה ומסתברא דטובה לימינו ורעה לשמאלו דכתיב [16]לב חכם לימינו ולב כסיל לשמאלו: תנו רבנן [3]כליות יועצות לב מבין לשון מחתך פה גומר ושט מכנים ומוציא כל מיני מאכל קנה מוציא קול ריאה

וכל העובר אחורי אשה בנהר אין לו חלק לעוה"ב. פי' אם לגיל בכך לפי שיבא לידי נאוף וסופו יולד לגיהנם: **אלא** מעתה גבי אלקנה דכתיב וילך אלקנה אחרי אשתו וגו'. שבוש הוא שאין פסוק זה בכל המקרא ול"ג ליה (ס):

רבי עקיבא מוסר בכל מקום

גדול שושבינות לקטן ראל י(א)רע לו. **תנו רבנן המרצה מעות לאשה מידו לידה,** ומתכון להסתכל בה, אפילו דומה למשה רבנו שקיבל תורה מסיני, עליו הכתוב אומר יד ליד לא ינקה רע, לא ינקה מדינה של גיהנם. (וכי) [נ]ילך מנוח אחר אשתו, פירש(נ)ה אחרי דבריה ואחרי עצתה. א"ר יוחנן מוטב לאדם להלך אחר ארי ולא אחרי אשה, מוטב אחורי אשה ולא אחורי בית הכנסת, מוטב אחורי בית הכנסת ולא אחורי עבודה זרה. זה שאמר רב יצר הרע דומה לזבוב ושמואל אמר דומה לחיטה שנאמר לפתח חטאת רובץ, ודרש מן חטאת חיטה, שנויא בעלמא, כלומר יצר הרע דבר קל הוא, המבקש לכפתו כופתו, שהרי לזבוב דומה שאין לו כח לדחות. ושתי כליותיו שלאדם יועצות אותו, שלימין יועצתו לטוב ושלשמאל יועצתו לרע, שנאמר לב חכם לימינו ולב כסיל לשמאלו. תנו רבנן הלב מבין, כליות יועצות, קנה מוציא קול, לשון מחתך, פה גומר,

מסורת הש"ס

ס) [עירובין יח.], ב) [שם ס"ש כמה שיטים], ג) [פי' הערוך גוף], ד) [מכלן עד ולבסוף נתקלל אדם ליתא בעירובין יח: וע"ש הגהמה שבגמרא], ה) [תענית טו: ע"ש], ו) [בתענית ליתא פסוק אחר], ז) [כתובות ח. ע"ש וע"ש עירובין יח. ע"ש וע"ש], ח) שבת לה. עירובין יח. מה: ע"ש, ט) מס' כלה פ"ש עירובין יח:, י) [עי' תוס' עירובין יח: ד"ה יד], כ) [עיל ח.], ל) [מולין יא. שבת לג:], מ) עי' בתוס'ש"ל הגירסא שבגיא בשם יקונו ע' טופסים [עמ"ש בס"ד על הגליון בעירובין יח:].

תורה אור השלם

1. אַל תְּבַהֵל עַל פִּיךָ וְלִבְּךָ אַל יְמַהֵר לְהוֹצִיא דָבָר לִפְנֵי הָאֱלֹהִים כִּי הָאֱלֹהִים בַּשָּׁמַיִם וְאַתָּה עַל הָאָרֶץ עַל כֵּן יִהְיוּ דְבָרֶיךָ מְעֻטִּים: קהלת ה א
2. וַיִּצֶר יְיָ אֱלֹהִים אֶת הָאָדָם עָפָר מִן הָאֲדָמָה וַיִּפַּח בְּאַפָּיו נִשְׁמַת חַיִּים וַיְהִי הָאָדָם לְנֶפֶשׁ חַיָּה: בראשית ב ז
3. אָחוֹר וָקֶדֶם צַרְתָּנִי וַתָּשֶׁת עָלַי כַּפֶּכָה: תהלים קלט ה
4. וַיִּבֶן יְיָ אֱלֹהִים אֶת הַצֵּלָע אֲשֶׁר לָקַח מִן הָאָדָם לְאִשָּׁה וַיְבִאֶהָ אֶל הָאָדָם: בראשית ב כב
5. וַיְדַבֵּר מֹשֶׁה אֶל אַהֲרֹן וְאֶל אֶלְעָזָר וְאֶל אִיתָמָר בָּנָיו הַנֹּתָרִים קְחוּ אֶת הַמִּנְחָה הַנּוֹתֶרֶת מֵאִשֵּׁי יְיָ וְאֹכְלוּהָ מַצּוֹת אֵצֶל הַמִּזְבֵּחַ כִּי קֹדֶשׁ קָדָשִׁים הוּא: ויקרא י יב
6. וַיִּמַּח אֶת כָּל הַיְקוּם אֲשֶׁר עַל פְּנֵי הָאֲדָמָה מֵאָדָם עַד בְּהֵמָה עַד רֶמֶשׂ וְעַד עוֹף הַשָּׁמַיִם וַיִּמָּחוּ מִן הָאָרֶץ וַיִּשָּׁאֶר אַךְ נֹחַ וַאֲשֶׁר אִתּוֹ בַּתֵּבָה: בראשית ז כג
7. זָכָר וּנְקֵבָה בָּרָאָם וַיְבָרֶךְ אֹתָם וַיִּקְרָא אֶת שְׁמָם אָדָם בְּיוֹם הִבָּרְאָם: בראשית ה ב
8. שֹׁפֵךְ דַּם הָאָדָם בָּאָדָם דָּמוֹ יִשָּׁפֵךְ כִּי בְּצֶלֶם אֱלֹהִים עָשָׂה אֶת הָאָדָם: בראשית ט ו
9. וַיַּפֵּל יְיָ אֱלֹהִים תַּרְדֵּמָה עַל הָאָדָם וַיִּישָׁן וַיִּקַּח אַחַת מִצַּלְעֹתָיו וַיִּסְגֹּר בָּשָׂר תַּחְתֶּנָּה: בראשית ב כא
10. יָד לְיָד לֹא יִנָּקֶה רָע וְזֶרַע צַדִּיקִים נִמְלָט: משלי יא כא
11. וַיָּקָם וַיֵּלֶךְ מָנוֹחַ אַחֲרֵי אִשְׁתּוֹ וַיָּבֹא אֶל הָאִישׁ וַיֹּאמֶר לוֹ הַאַתָּה הָאִישׁ אֲשֶׁר דִּבַּרְתָּ אֶל הָאִשָּׁה וַיֹּאמֶר אָנִי: שופטים יג יא
12. וַתֹּאמֶר אֵם הַנַּעַר יַד יְיָ תֵּחֵי נַפְשֶׁךָ אִם אֲעַזְבֶךָ וַיָּקָם וַיֵּלֶךְ אַחֲרֶיהָ: מלכים ב ד ל
13. וַתָּקָם רִבְקָה וְנַעֲרֹתֶיהָ וַתִּרְכַּבְנָה עַל הַגְּמַלִּים וַתֵּלַכְנָה אַחֲרֵי הָאִישׁ וַיִּקַּח הָעֶבֶד אֶת רִבְקָה וַיֵּלֶךְ: בראשית כד סא
14. זְבוּבֵי מָוֶת יַבְאִישׁ יַבִּיעַ שֶׁמֶן רוֹקֵחַ יָקָר מֵחָכְמָה מִכָּבוֹד סִכְלוּת מְעַט: קהלת י א
15. הֲלוֹא אִם תֵּיטִיב שְׂאֵת וְאִם לֹא תֵיטִיב לַפֶּתַח חַטָּאת רֹבֵץ וְאֵלֶיךָ תְּשׁוּקָתוֹ וְאַתָּה תִּמְשָׁל בּוֹ: בראשית ד ז
16. לֵב חֲכָם לִימִינוֹ וְלֵב כְּסִיל לִשְׂמֹאלוֹ: קהלת י ב

עין משפט נר מצוה

עא א מיי' פכ"ז מה"ל תפוהי ביאה הל' כב סמג לאוין קכז טוש"ע א"ה סי' כא סעיף ה:
עב ב מיי' פ"ו מה"ל מתלמוד תפלה הל' ז סמג עשין יט טוש"ע א"ח סי' ל סעיף ה:

מוסף רש"י

אוי לי מיוצרי. אם אעשה רצון יצרי, ואוי לי מיצרי. שמתגברי אם אעשה לון יוצרי (עירובין יח.). אחור וקדם צרתני. מלפנים ומאחור צרת לי לורת פנים (שם). את הצלע. כין לרב כין לשמואל לשון גדדין כמו (שמות כו) וגלגל המשכן הנמנים (עירובין שם). חד אמר פרצוף. מילקו לשנים, שהיה זכר ונקבה מכאן ומכאן (שם). זנב. היה לו לאדם הראשון ונעלו ממנו וכתיב את חוה (שם). מאי אחור וקדם צרתני. דמשמע כ' לורות (שם). בבדולה. מלוה בשלמא, שלא לפורענות (תענית טו:). וייצר בשני יודי"ן. דמשמע כ' לורות (עירובין יח.). כי בצלם אלהים עשה את האדם. משמע חד (שם). שקלעה. קליעת שער (שם). רחבה מלמטה. מלא בית הרחם שלה (שם:). שושבין. שנשמדל במיתתו לשמתו ולהתפקח בלרכי שעורת חוטה (שם). המרצה. מוהב (שם). יד ליד. המלבה מיד ליד, אפילו הוא כמו משה שקבל תורה מיד הקב"ה לידו (שם). עם הארץ היה. דלא גמר דרך ארץ דמתני', דקתני לעיל לא יהלך אדם אפילו אחורי אשתו (שם). אלא מעתה גבי אלקנה. אלקנה נמי היה כדמיא בסדר עולם וינא היה הפלהיס אל עלי, זה אלקנה, ר' נפלאים וקראו אים הפלהיס והוא אחד מהם ולכתיב למימר עם הארון היה (שם). ולא אחורי אשה. אשת איש (שם). ולא אחורי עכו"ם. עבודת גלולים, שאם יאמר אחריה ומתיב (משלי ה) דרכיה מעליה דרכך, ואמרינן (ע"ז ח.) זו הפיקוריות (עירובין יח.). ולא אחורי בית הכנסת בשעה שהצבור מתפללין. שנראה כלוסר, שעומד מאחריה ואינו נכנס (שם) לו: שנראה כמנרש עצמו מפתח בית הכנסת שמתוכה (לעיל ח:). יביע. כשהשומן מבאיש מרקיב ונותן קול כשהוא מבעבע, כמו יביע אומר. כך שמעתי (כת"י). פה גומר. (הכל) [הקול] יוצא מן הגרון (שבת לג:).

רבינו חננאל

פירוש דנבתא ובטשא. נושכת ובועטת. וקודם לפורענות. פירוש, במבול לא נמהה בתחלה אלא בני אדם שנאמר וימח את כל היקום אשר (עשה) וגו'. שני פרצופין היו ונסדקו ונתפרדו וסגר בבשר במקום הפרצוף [בשלמא למ"ד פרצוף היינו דכתיב ויסגור בשר תחתינה דסגר בבשר במקום הפרצוף]. אלא למאן דאמר זנב אמאי צריך בשר. רשנינן למקום חתך, כלומר מקום החתיכה בממוסמס והתצרך בשר חי להסגירו. ויביאה אל האדם. מלמד שעשה הקב"ה שושבינות לאדם הראשון, מיכאן למדה תורה דרך ארץ שיעשה

שואבת כל מיני משקין. אע"פ שהן נכנסין בכרס דרך הוטט הריאה מוצצתן ושואבתן מבעד לדופני הכרס: **וזרקם בו טפה.** מרה ומניחתו מן הכרעם: **שוחק.** שחוק: **קרקבן.** בעוף הוא המסס בגרמה: **טוחן.** המאכל: **אף.** החוטם: **נעור.** מקילו משנתו: **נעור הישן ויש הנעור.** שנתחלפה ובאה הישנה מן האף והקיבה נעורת: **נמוק והולך לו.** מתנועה והולך לו ונמשך למיתה. לשון אחר נעור הישן הקיבה ונמצאו קיבה ואף נעורים שאינו ישן כלל או ישן הנעור ונמצאו שניהם ישנים ואינו נעור כי אם בקושי: **ולבי חלל בקרבי.** יצר הרע הרי הוא כמת בקרבי שיש בידי לכופו: **נאם פשע לרשע וגו'.** אמר דוד בקרב לבי יש[1] ואומר אני שהפשע נאם לרשע כלומר שהיצר הרע אומר לרשע אל יהא פחד אלהים נגד עיניך אלמא יצר הרע שופטו עד שמרחיקו שאינו מתפחד מיוצרו: **כי יעמוד.** הקב"ה: **לימין אביון להושיע משופטי נפשו.** ש"מ יש לך אדם שיש לנפשו שני שופטים: **לא שבק מר חיי לכל בריה.** אם אתה מן הבינונים אין לך צדיק גמור בעולם: **לרשעי גמורי.** העולם הזה אתן להם בעולם הבא כלום וצריכין ליטול שכרן כאן כגון אחאב שהיה עשיר מאד דקאמר ליה בן הדד כספך וזהבך לי הוא (מלכים א כ): **לצדיקי גמורי.** העוה"ב אתן להם בעוה"ז כלום כגון רבי חנינא בן דוסא שדי לו בקב חרובין מערב שבת לערב שבת [1] (תענית כד:): **לכך נאמר כל מאדך.** מן החביב עליך: **והיה מקבל עליו עול מלכות שמים.** קורא קריאת שמע: **ממתים ידך יי' ממתים.** מידך היה לו למות ולא מידי בשר ודם: **מן הצופים.** מקום שיכולין לראות משם הר הבית ומשם והלאה אין יכולין לראותו: **וברואה.** שיכול לראות משם פרט אם מקום נמוך הוא: **ובשאין גדר.** מפסיק בינו להר הבית: **ובזמן שהשכינה שורה.** שבית המקדש קיים: **הנפנה ביהודה לא יפנה מזרח ומערב.** אחוריו למזרח ופניו למערב ולא אחוריו למערב ופניו למזרח. מפני שירושלים מארץ יהודה היא בצפונה של ארץ יהודה גבוהה שבין יהודה לבנימין ויש מארץ יהודה הימנה [למזרח] עד סוף ארץ ישראל והימנה למערב עד סוף ארץ ישראל שארץ יהודה על פני כל אורך ארץ ישראל היא מן המזרח למערב כרצועה ארוכה וקצרה ואם יפנה מזרח ומערב יהיה פרועו לצד ירושלים או פרועו שלפניו או פרועו שלאחריו אבל לפון ודרום יפנה ובלבד שלא יפנה כנגד ירושלים ממש בדרומה של ארץ יהודה: **וכגליל.** שהיא בצפונה של א"י לא יחזיר פניו לפון ודרום אלא מזרח ומערב: ה"ג **וחכמים אוסרין.** ולא גרסינן בכל מקום: **חכמים היינו ת"ק.** דאמר לא יפנה ולא מפליג בין רואה לא רואה בין בזמן הבית בין בזמן הזה: **איכא בינייהו לדדים.** דיהודה וגליל שאינן כנגד ירושלים ממש. לתנא קמא לדדין נמי אסירי דהא הנפנה ביהודה קאמר כל יהודה משמע ורבנן בתראי סברי כנגד ירושלים ממש אסור אבל לדדין מותר דהא אדר' יוסי קיימי דאמר לא אסרו אלא ברואה אבל ברחוק לא ואפילו כנגד ירושלים ממש ואתו רבנן למימר וחכמים אוסרים אפילו שלא ברואה ואפילו בזמן הזה ומיהו נגד ירושלים לא: דתר' עקיבא גרסינן **בכל מקום.** הלכך בחוצה לארץ נמי קאמר: **סוו שדיין ליה לבני.** לבנים שיש עליהן לפנות היו מתוקנים וחקופות על גדיהן ראשן א' למזרח והשני למערב לבנה אחת לפון ולבנה אחת לדרום והוא יושב על האחת ופניה בינתיים ונמצא הוא נפנה לפון ודרום ולא היה רואה לפנות בבבל מזרח ומערב לפי שבבל במזרחה של ארץ ישראל עומדת שלא יהא פרועו לא מלפניו ולא מלאחריו לצד ארץ ישראל: **אול אביי שדינהו לפון ודרום.** לראות אם יקפיד רבו על כך אי סביל ליה כר"ע דאמר במו"ל נמי קפדינן עלה דמילתא: אחר

ריאה שואבת כל מיני משקין כבד כועס מרה זורקת בו טפה ומניחתו טחול שוחק קרקבן טוחן קיבה ישנה אף נעור נעור הישן ישן הנעור נמוק והולך לו תנא אם שניהם ישנים או שניהם נעורים מיד מת תניא רבי יוסי הגלילי אומר צדיקים יצר טוב שופטן שנאמר [1] ולבי חלל בקרבי רשעים יצר רע שופטן שנאמר [2] נאם פשע לרשע בקרב לבי אין פחד אלהים לנגד עיניו בינונים זה וזה שופטן שנאמר [3] יעמוד לימין אביון להושיע משופטי נפשו אמר [4] רבא כגון אנו בינונים אמר ליה אביי לא שביק מר חיי לכל בריה ואמר רבא לא איברי עלמא אלא לרשעי גמורי או לצדיקי גמורי אמר רבא לידע אינש בנפשיה אם צדיק גמור הוא אם לאו אמר רב לא איברי עלמא אלא לאחאב בן עמרי ולר' חנינא בן דוסא לאחאב בן עמרי העולם הזה ולרבי חנינא בן דוסא העולם הבא: ואהבת את י"י אלהיך: [5] תניא ר' אליעזר אומר אם נאמר בכל נפשך למה נאמר בכל מאדך ואם נאמר בכל מאדך למה נאמר בכל נפשך אלא אם יש לך אדם שגופו חביב עליו מממונו לכך נאמר בכל נפשך ואם יש לך אדם שממונו חביב עליו מגופו לכך נאמר בכל מאדך [6] רבי עקיבא אומר בכל נפשך [7] אפילו נוטל את נפשך תנו רבנן פעם אחת גזרה מלכות הרשעה שלא יעסקו ישראל בתורה בא פפוס בן יהודה ומצאו לרבי עקיבא שהיה מקהיל קהלות ברבים ועוסק בתורה אמר ליה עקיבא אי אתה מתירא מפני מלכות [8] אמר לו אמשול לך משל למה הדבר דומה לשועל שהיה מהלך על גב הנהר וראה דגים שהיו מתקבצים ממקום למקום אמר להם מפני מה אתם בורחים אמרו לו מפני רשתות שמביאין עלינו בני אדם אמר להם רצונכם שתעלו ליבשה ונדור אני ואתם כשם שדרו אבותי עם אבותיכם אמרו לו אתה הוא שאומרים עליך פקח שבחיות לא פקח אתה אלא טפש אתה ומה במקום חיותנו אנו מתיראין במקום מיתתנו על אחת כמה וכמה אף אנחנו עכשיו שאנו יושבים ועוסקים בתורה שכתוב בה [9] כי הוא חייך ואורך ימיך כך אם אנו הולכים ומבטלים ממנה עאכ"ו אמרו לא היו ימים מועטים עד שתפסוהו לר"ע וחבשוהו בבית האסורים ותפסו לפפוס בן יהודה וחבשוהו אצלו אמר לו פפוס מי הביאך לכאן אמר ליה אשריך רבי עקיבא שנתפסת על דברי תורה אוי לו לפפוס שנתפס על דברים בטלים בשעה שהוציאו את ר' עקיבא להריגה זמן ק"ש היה והיו סורקים את בשרו במסרקות של ברזל והיה מקבל עליו עול מלכות שמים אמרו לו תלמידיו רבינו עד כאן אמר להם כל ימי הייתי מצטער על פסוק זה בכל נפשך אפילו נוטל את נשמתך אמרתי מתי יבא לידי ואקיימנו ועכשיו שבא לידי לא אקיימנו היה מאריך באחד עד שיצתה נשמתו באחד יצתה ב"ק ואמרה אשריך ר"ע שיצאה נשמתך באחד אמרו מלאכי השרת לפני הקב"ה זו [10] תורה וזו שכרה [5] ממתים ידך יי' ממתים וגו' אמר להם חלקם בחיים יצתה בת קול ואמרה אשריך ר"ע [11] שאתה מזומן לחיי העוה"ב: [2] לא יקל אדם את ראשו כנגד שער המזרח שהוא מכוון כנגד בית קדשי הקדשים וכו': אמר רב יהודה אמר רב לא אמרו אלא מן הצופים ולפנים וברואה איתמר נמי א"ר אבא בריה דרבי חייא בר אבא הכי אמר רבי יוחנן לא אמרו [3] אלא מן הצופים ולפנים וברואה ובשאין גדר ובזמן שהשכינה שורה ת"ר הנפנה ביהודה לא יפנה מזרח ומערב אלא צפון ודרום ובגליל לא יפנה אלא מזרח ומערב ורבי יוסי מתיר שהיה ר' יוסי אומר לא אסרו אלא ברואה ובמקום שאין שם גדר ובזמן שהשכינה שורה וחכמים אוסרים חכמים היינו ת"ק איכא בינייהו צדדין תניא אידך הנפנה ביהודה לא יפנה מזרח ומערב אלא צפון ודרום ובגליל צפון ודרום אסור מזרח ומערב מותר ורבי יוסי מתיר שהיה רבי יוסי אומר לא אסרו אלא ברואה רבי יהודה אומר בזמן שבית המקדש קיים אסור בזמן שאין בית המקדש קיים מותר רבי עקיבא אוסר בכל מקום רבי עקיבא היינו ת"ק איכא בינייהו חוץ לארץ רבה הוו שדיין ליה לבני מזרח ומערב אזל אביי שדנהו צפון ודרום על רבה תרצנהו אמר מאן האי דקמצער לי [7] אנא כר' עקיבא סבירא לי דאמר בכל מקום אסור: תניא

רבי עקיבא אוסר בכל מקום. מזרח אחוריו ופניו למערב ומסקינן אפילו בחוץ לארץ ומפרש בירושלמי ובגבל שאין שם כותל:

רנח

עין משפט נר מצוה

עג א מי' פ"ה מה"ל יסודי התורה הל' ז ממג עשין ג:

עד ב מי' פ"ז מהלכות בית הבחירה הל' ה:

עה ג מי' שם הלכה ח:

עו ד מי' שם הלכה ט טוש"ע א"ח סימן ג סעיף ה:

רבינו חננאל

ריאה שואבת כל מיני משקין, טחול שחוק, קיבה ישינה, נגער הישן ישן הנגער, קרקבן טוחן, כבד כועס, מרה זורקת בו טפה ומנחתו (עמק) [נמוק], והלך לו. תנא נגערו שניהן או ישנו שניהן מיד מת. **תנו רבנן** צדיקים יצר טוב שופטן שנאמר ולבי חלל בקרבי, רשעים יצר רע שופטן שנאמר נאום פשע לרשע בקרב לבו וג', בינונים זה וזה שופטן, שנאמר כי יעמוד לימין אביון, אמר רבה כגון אנו בינוניין אנו, אמר ליה אביי אי אנו בינוניין אנו, לא שבק מר חיי לכל בריה, אמר רבה ידע אינש בנפשיה אי צדיק אי רשע הוא. **ובכל נפשך** אפילו נוטל את נפשך. תנו רבנן פעם אחת גזרה מלכות הרשעה שמד על ישראל, שכל העוסק בתורה ידקר בחרב, הלך פפוס וכל', עד כשהוציאו את ר' עקיבא להריגה, זמן קרית שמע היה, והיה מקבל עליו מלכות שמים, אמרו לו תלמידיו רבנו עד כאן, אמר להן כל ימי הייתי מצטער אהא דכתיב בכל נפשך ואפילו נוטל את נפשך, ועכשיו שבא לידי לא אקיימנו, לא הספיק לגמור את הדבר עד שיצתה נשמתו באחד. יצתה בת קול אשריך ר' עקיבא שיצתה נשמתך באחד. **מתני' לא יקל אדם את ראשו כנגד שער המזרח המכוון כנגד בית קודש הקדשים.** אוקמה ר' יוחנן הקדשים. אוקמה ר' יוחנן מן הצופים ולפנים וברואה, ובמקום שאין גדר, ובזמן שהשכינה שורה. פירוש, לא יקל אדם את ראשו, לא יהלך בהרמת ראש בקומה זקופה אלא בכפיפת קומה ובהרכנת ראש. תניא הנפנה בכל מקום לא יפנה מזרח ומערב אלא צפון ודרום ובגליל אפילו צפון ודרום וכו'. וקימא לן כרבי עקיבא אסור להיפנות מזרח ומערב בכל מקום ואפילו בחוצה לארץ לא, דהא רבה הוה מנח ליבני מזרח ומערב כולי, פירוש כדי שישים רגליו על הלבינים שהן נתונין מזרח ומערב, יבואו פניו ואחוריו צפון ודרום, ואמר אנא כר' עקיבא סבירא לי דאמר אפילו בחוצה לארץ אסור להיפנות מזרח ומערב.

מסורת הש"ס

א) [נע"י וכילקוט אמ' רבה והוא נכון לפמ"ש מוס' עיינוכין ה. ד"ה והא שלא אמר מכי מר לרבא מכיון], ב) פפחים כה. סנהדרין עד. יומא פב., ג) [כילקוט רמז תקל"ד אמתא ר' עקיבא אומר אם נאמר בכל נפשך ק"ו בכל מאדך אלא בכל מדה ומדה שהוא מודד לך בין במדת המוב בין במדת הפורענות], ד) [נכ"ל נוסף: הרשפה], ה) [מנחות כט:], ו) [עי' מוס' מנחות קנ: ד"ה מזומן וכו'], ז) נכ"ל: נקדיש לבי יקן, ח) [לעיל ח:].

תורה אור השלם

1. כִּי עָנִי וְאֶבְיוֹן אָנֹכִי וְלִבִּי חָלַל בְּקִרְבִּי:
תהלים קט כב

2. נְאֻם פֶּשַׁע לָרָשָׁע בְּקֶרֶב לִבִּי אֵין פַּחַד אֱלֹהִים לְנֶגֶד עֵינָיו:
תהלים לו ב

3. כִּי יַעֲמֹד לִימִין אֶבְיוֹן לְהוֹשִׁיעַ מִשֹּׁפְטֵי נַפְשׁוֹ:
תהלים קט לא

4. לְאַהֲבָה אֶת יְיָ אֱלֹהֶיךָ לִשְׁמֹעַ בְּקֹלוֹ וּלְדָבְקָה בוֹ כִּי הוּא חַיֶּיךָ וְאָרֶךְ יָמֶיךָ לָשֶׁבֶת עַל הָאֲדָמָה אֲשֶׁר נִשְׁבַּע יְיָ לַאֲבֹתֶיךָ לְאַבְרָהָם לְיִצְחָק וּלְיַעֲקֹב לָתֵת לָהֶם:
דברים ל כ

5. מִמְּתִים יָדְךָ יְיָ מִמְּתִים מֵחֶלֶד חֶלְקָם בַּחַיִּים וּצְפוּנְךָ יְמַלֵּא בִטְנָם יִשְׂבְּעוּ בָנִים וְהִנִּיחוּ יִתְרָם לְעוֹלְלֵיהֶם:
תהלים יז יד

מוסף רש"י

למה נאמר בכל מאדך. יאמר החביב שבשן וכל שן שלינו מביב (יומא פב. וכע"ז פסחים כה.). **לכך נאמר בכל מאדך.** כלומר מה שהנמנו מביבה לך יותר מכל החביב לך (סנהדרין עד.) לפי שלפעמים שזה מביב ופעמים שזה מביב, לכן הוצרכו שניהן לומר שהוא לא בוחלן מן המביב עליך (פסחים שם). **במסרקות.** פיפיות (סוטה מח:). **עד כאן.** כלומר עדיין לא אמה מעיה כוונתך (רש"י בע"י). **ממתים ידך ה'.** אותם הענוקים כמורה מיימין ידך עכשיו הם ממתים, כמו מומתים, אמר להם. הקב"ה, חלקם בחיים (שם).

אחר רבי יהושע וכו'. וביהודה הוה: עד כאן. כלומר כל זה העזת פניך בפני רבך שנסתכלת בכל אלו: **דשח ושחק.** עם אשתו שיחה בטלה של רילוי תשמיש: **ועשה צרכיו. ושימש מטתו: כדלא שריף מבשילא.** כאדם רעב כמו שלא שמשת מטתך מעולם שאתה נוהג קלות ראש זה לתאותך: **שריף.** הומי"ר בלע"ז: **שקרוכה לפה.** רגילין להושיטה לפה: **שקושר בה תפילין.** בזרוע שמאלו: **טעמי תורה.** נגינות טעמי מקרא של תורה נגיאים וכתובים בין בניקוד שנכפר בין בהגבהת קול ובגללו נעימות הנגינה של פשטא ולרגא ושופר מהפך מוליך ידו לפי טעם הנגינה ראיתי בקורלאים הבאים מארץ ישראל: **מן הנחשים ומן העקרבים ומן המזיקין.** דמתוך ניעותו מתנהג בנחת ובשתיקה ואין הנחשים מרגישים להתקנאות בו ולא המזיקין חסין עליו: **חלומותיו מיושבין עליו.** שאין המזיקין מבהילין אותו: **קבלה.** מסורת ומנהג שקבלנו מרבותינו בבית הכסא: **קבלה דיסורי שתיקותא.** שלא יבעט ביסורין הבאים עליו: **מרבינא ליה אימרא.** מגדלת לו שה ומלמדתו שהולך עמו תמיד: **שעיר.** שד של בית הכסא דומה לשעיר ועליהם נאמר (ישעיה יג) ושעירים ירקדו שם: **אמגוזא בלקנא.** נותנת אגוז בכפל של נחשת ומקרקשת בו מבית והוא נפנה כנגדה מבחוץ: **בסר דמלך.** ונעשה רואה ישיבה לריך שימור טפי מפני המזיקים שמתקנאים השדים בתלמידי חכמים יותר משאר בני אדם: **כוותא.** חלון כנגד מקום שהוא נפנה שם אחורי הבית: **אחורי הגדר נפנה מיד.** ואין לריך להתרחק כלום: **ובבקעה.** לריך להתרחק כדי שלא ישמע חברו עטושים של מטה אבל אין לריך להתרחק עד כדי שלא ירחנו: **רב אשי אמר וכו'** לא גרסינן עד לקמן דמוקי לדאיסי בר נתן בהכי: **יוצאין מפתח בית הכסא.** משמרי טהרות של שמן בית הבד אם הוצרכו לפנות יוצאים מפתח בית הבד ונפנין לאחורי הגדר שלפני הפתח ואין חוששין שמא בתוך כך יכנס עם הארץ ויגע. אלמא נפנין לאחורי הגדר מיד: **בטהרות הקלו.** בשביל שמירת טהרות הקלו בבית הכסא: **כמה ירחקו.** שומרי טהרות: **כדי שיהא רואהו.** וכיון דאינו יכול להתרחק יותר על כרחך אם הוצרך לפנות יפנה תיובתא דאיסי דבעי שלא ירחנו: **דאקילו בהו רבנן.** בשביל שמירתן הקלו בבית הכסא: **אבל לדידיס חזי ליה.** אבל הוא עצמו את חברו יכול לראות ולא ירחיק: **במקום שנפנה ביום.** מתרחק מבני אדם בלילה כביום: **יבטיל אדם עצמו.** לפנות: **שחרית.** קודם היום: **וערבית.** משחשכה: **כדי שלא יהא לריך להתרחק.** אלמא אין מתרחקין בלילה: **פנו לי דוכתא.** מבני אדם: **כדרך שנפנה ביום.** לענין פרוע טפח וטפחיים כדאמרינן בפרקי קמאי (פ"ג ד' כג:) ומיושב כדאמרינן לעיל: **לקרן זוית.** אם יש קרן זוית סמוך לריך להסתלק שם בלילה כביום ולא יפנה בגלוי: **משמש.** בלרור או בקיסם לפנות נקביה כדאמרינן במסכת שבת (ד' פב.). לשון אחר משמש המושב שלא יהא מלוכלך ולשון רשון הגון דא"כ למה לי משוש כשפיס תיפוק לי כיון שיש כבר מלוכלכים בגדיו ומה יועיל משמושו: **לא לי לא לי. לא תולנו לי: לא פחים ולא פחפים.** הם שמות הכשפים העשויים ע"י תחתויות: **לא בני ולא מבני.** לא כולן ולא מקצתן: **לא חרשי דחרשא ולא חרשי דחרשתא.** ולא מכשפות מכשף זכר ולא מכשפות מכשפה נקבה. לשון אחר לא הני ולא מהני לא ילנה ולא יועיל עוד מכשפות:

רבא מקמי דהוה ר"שא כו' בתר דמלך עבדה ליה כוותא ומנחא ליה ידא כו'. תימה דע"כ לא מלך רבא עד אחר פטירתו של אביי כדמשמע לעיל(ב) בעובדא דבר הדיא וכן בכתובות דקאמר חומה דביתהו דאביי אתיא לקמיה דרבא בסוף פרק אע"פ (ד' סה.) וחכו תימה דלעיל (ד' ע.) משמע דרבא בחלוס פטירתה קודם פטירתו דאביי וי"ל מכל מקום לא נפטרה עד אחר אביי:

סליקו תוספות דמסכת ברכות

מסורת הש"ס

א) מס' ד"א פ"ז, ב) [מגילה מז.], ג) חגיגה ה., ד) [אדר"נ פ"מ הי"ט ובד"א פ"ז], ה) טהרות פ"י מ"ב, ו) שם, ז) [פי' כשם שנפרעין מן המת אם הוא חוטא כך נפרעין מן הסופדנין שאומרים עליו שהוא צדיק. ערוך], ח) [ע"ז מז:], ט) הוריות יג., י) [לעיל יד:], כ) [עז.],

תורה אור השלם

1. וְאֹמַר יְיָ מִסִּינַי בָּא וְזָרַח מִשֵּׁעִיר לָמוֹ הוֹפִיעַ מֵהַר פָּארָן וְאִתָּה מִרְּבֹבֹת קֹדֶשׁ מִימִינוֹ אֵשׁ דָּת לָמוֹ:
דברים לג ב

לעזי רש"י

הומי"ר. למצוץ (לבלות על ידי שאיפה).

מוסף רש"י

וללמוד אני צריך. אולי אוכל לקיים (מגילה כח.). כדרך שנפנה ביום. שלריך לטיעות (ע"ז מז:). כדי שלא יהא צריך להתרחק. דהיינא לפנות ביום לריך שיתרחק מן הלרך כדי שלא יהו אחרים רואים אותו (הוריות יג:).

עין משפט נר מצוה

עז א מיי' פ"ה מהלכות דעות הלכה ו טוש"ע או"ח סי' ג סעיף ב:
עח ב מיי' שם טוש"ע שם סעיף ג:
ג טוש"ע שם סעיף ח:
עט [ד] [מיי' שם]:
ה [מיי'] וטוש"ע שם:
פ ו ז מיי' פי"ג מהל' מעשה הקרבנות ומוסר הלכה כ:
פא ח מיי' פ"ה מהלכות דעות הל' ו טוש"ע או"ח סי' ג סעיף ח:
פב ט טוש"ע יו"ד סימן שלא סעיף ו [רא"ש פ"ג דמ"ק סי' קז]:
פג י מיי' פ"ה מהלכות דעות הל' ו טוש"ע או"ח סי' ג סעי' ו בהגה:
פד כ מיי' שם טוש"ע או"ח סי' ג סעיף יב:

רבינו חננאל

תניא אמר ר' עקיבא נכנסתי אחר ר' יהושע ולמדתי ממנו ג' דברים, למדתי שאין נפנין מזרח ומערב אלא צפון ודרום, וכי אין נפרעין מעומד אלא מיושב, ואין מקנחין בימין אלא בשמאל, אמר לו עד כאן העזתה פניך, אמר לו תורה היא וללמוד אני צריך. וכן רב כהנא על תותי פורייה דרב (ואמ') ושמעיה דשח ושחק ועשה צרכיו כול'. מפני מה אין מקנחין בימין, ואמרו מפני שאוכל בה וכותב בה ומראה בה טעמי תורה, וריש לקיש אמר מפני שקושר בה קשר שלתפילין. קיבלה דבית הכסא צניעותא ושתיקותא, קיבלה דיסורי שתיקותא ומכבי רחמי. קימא לן כדמתני ר' אמי בר נתן, נפנין אחורי גדר כל זמן שמתעטש ואין חברו שומע, בבקעה כל זמן שאין חבירו רואהו. מיתבי יוצאין לפתח בית הבד ונפנין אחורי גדר ושהורין, ומשני לעולם אסור להיפנות עד שיתרחק, ומפני מה התורו בכאן להיפנות חוץ לפתח בית הבד ואחורי גדר, מפני הטהרות, שלא יעלימו עין מהן, היקלו להם בצניעות בית הכסא והתירו להם להיפנות בקרוב. רב אשי אמר מאי כל זמן שאין חבירו רואיהו, דהא ר' אמי בר נתן אמ' כל זמן שאין רואה פרנו, אבל לדידיה חזי ליה. וקימא לן כר' אמי בר נתן וכדמוקים לה רב אשי. אין קורין צנוע אלא למי שהוא צנוע בבית הכסא. תניא כשם שנפרעין מן המת כן נפרעין מן הסופדנין ומן העונה אחריהן. פירוש, כשם שנפרעין מן המת אם הוא חוטא, כך נפרעין מן הסופדנין שאומר עליו שהוא צדיק והעונין אחריהן. תנו רבנן איזה הוא צנוע זה הנפנה בלילה במקום שנפנה ביום, ומקשינן איני והא רב ביממא אזיל עד מיל, ובלילה היה נפנה ברחבה דמתא. ואוקימנה המכסה עצמו בלילה בשעה שיושב להיפנות כדרך שמכסה עצמו ביום מפני בני אדם והוא צנוע. אמר רב יהודה אמר רב לעולם ילמד אדם את עצמו להיות נפנה שחרית וערבית כדי שלא יהא צריך להתרחק מן העיר.

[1] תניא אמר רבי עקיבא פעם אחת נכנסתי אחר ר' יהושע לבית הכסא ולמדתי ממנו ג' דברים למדתי שאין נפנין מזרח ומערב אלא צפון ודרום [2] ולמדתי שאין נפרעין מעומד אלא מיושב [3] ולמדתי שאין מקנחין בימין אלא בשמאל אמר ליה בן עזאי עד כאן העזת פניך ברבך א"ל [4] תורה היא וללמוד אני צריך תניא בן עזאי אומר פעם אחת נכנסתי אחר רבי עקיבא לבית הכסא ולמדתי ממנו ג' דברים למדתי שאין נפנין מזרח ומערב אלא צפון ודרום ולמדתי שאין נפרעין מעומד אלא מיושב ולמדתי שאין מקנחין בימין אלא בשמאל אמר לו ר' יהודה עד כאן העזת פניך רב כהנא על גגא תותיה פורייה דרב שמעיה דשח ושחק ועשה צרכיו אמר ליה [5] דמי פומיה דאבא כדלא שריף תבשילא א"ל כהנא הכא את פוק דלאו אורח ארעא אמר לו תורה היא וללמוד אני צריך [6] מפני מה אין מקנחין בימין אלא בשמאל אמר רבא מפני שהתורה ניתנה בימין שנאמר [7] מימינו אש דת למו רבה בר בר חנה אמר מפני שהיא קרובה לפה ור' שמעון בן לקיש אמר מפני שקושר בה תפילין רב נחמן בר יצחק אמר מפני שמראה בה טעמי תורה כתנאי רבי אליעזר אומר מפני שאוכל בה ר' יהושע אומר מפני שכותב בה ר' עקיבא אומר מפני שמראה בה טעמי תורה א"ר תנחום בר חנילאי כל הצנוע בבית הכסא נצול משלשה דברים מן הנחשים ומן העקרבים ומן המזיקין ויש אומרים אף חלומותיו מיושבים עליו ההוא בית הכסא דהוה בטבריא כי הוו עיילי ביה בי תרי אפי' ביממא מתזקי רבי אמי ורבי אסי הוו עיילי ביה חד וחד לחודיה ולא מתזקי אמרי להו רבנן לא מסתפיתו אמרי להו אנן קבלה גמירינן קבלה דבית הכסא צניעותא ושתיקותא קבלה דיסורי שתיקותא ומבעי רחמי אביי מרביא ליה [אמיה] אמרא למיעל בהדיה לבית הכסא ולרביא ליה גדיא שעיר בשעיר מיחלף רבא מקמי דהוי רישא מקרקשא ליה בת רב חסדא אמגוזא בלקנא בתר דמלך עבדא ליה כוותא ומנחא ליה ידא ארישיה אמר עולא [8] אחורי הגדר נפנה מיד ובבקעה כל זמן שמתעטש ואין חברו שומע איסי בר נתן מתני הכי [9] אחורי הגדר כל זמן שמתעטש ואין חברו שומע [10] ובבקעה כל זמן שאין חברו רואהו מיתיבי [11] יוצאין מפתח בית הבד ונפנין לאחורי הגדר והן טהורין בטהרות הקלו ת"ש [12] כמה ירחקו ויהיו טהורין כדי שיהא רואהו שאני אוכלי טהרות דאקילו בהו רבנן רב אשי אמר [13] מאי כל זמן שאין חברו רואה דקאמר איסי בר נתן כל זמן שאין חברו רואה את פרועו אבל לדידיה חזי ליה ההוא ספדנא דנחית קמיה דרב נחמן אמר האי צנוע באורחותיו הוה א"ל רב נחמן את עיילת בהדיה לבית הכסא וידעת אי צנוע אי לא דתניא אין קורין צנוע אלא למי שצנוע בבית הכסא ורב נחמן מאי נפקא ליה מיניה משום דתניא [14] כשם שנפרעין מן המתים כך נפרעין מן הספדנין ומן העונין אחריהן [15] תנו רבנן איזהו צנוע זה הנפנה בלילה במקום שנפנה ביום איני [16] והאמר רב יהודה אמר רב לעולם ינהיג אדם את עצמו שחרית וערבית כדי שלא יהא צריך להתרחק ותו רבא ביממא הוה אזיל עד מיל ובליליא א"ל לשמעיה פנו לי דוכתא ברחובה דמתא וכן אמר ליה רבי זירא לשמעיה חזי מאן דאיכא אחורי בית חבריא דבעינא למפני לא תימא במקום אלא אימא [17] כדרך שנפנה ביום רב אשי אמר אפילו תימא במקום לא נצרכה אלא לקרן זוית גופא אמר רב יהודה אמר רב לעולם ינהיג אדם את עצמו שחרית וערבית כדי שלא יהא צריך להתרחק תניא נמי הכי בן עזאי אומר השכם וצא הערב וצא כדי שלא תתרחק משמש ושב ואל תשב ותמשמש שכל היושב וממשמש אפי' עושין כשפים באספמיא באין עליו ואי אנשי ויתיב ואח"כ משמש מאי תקנתיה כי קאי לימא הכי לא לי לא לי לא תחים ולא תחתים לא הני ולא מהני לא חרשי דחרשא ולא חרשי דחרשתא

תניא

רבינו חננאל

אחר ר' יהושע ולמדתי ממנו ג' דברים, למדתי שאין נפנין מזרח ומערב אלא צפון ודרום, וכי אין נפרעין מעומד אלא מיושב, ואין מקנחין בימין אלא בשמאל, אמר לו עד כאן העזתה פניך, אמר לו תורה היא וללמוד אני צריך. וכן רב כהנא על תותי פורייה דרב (ואמ') ושמעיה דשח ושחק ועשה צרכיו אמר כול'. מפני מה אין מקנחין בימין, ואמרו מפני שאוכל בה וכותב בה ומראה בה טעמי תורה, וריש לקיש אמר מפני שקושר בה קשר שלתפילין. קיבלה דבית הכסא צניעותא ושתיקותא, קיבלה דיסורי שתיקותא ומכבי רחמי. קימא לן כדמתני ר' אמי בר נתן, נפנין אחורי גדר כל זמן שמתעטש ואין חברו שומע, בבקעה כל זמן שאין חבירו רואהו. מיתבי יוצאין לפתח בית הבד ונפנין אחורי גדר ושהורין, ומשני לעולם אסור להיפנות עד שיתרחק, ומפני מה התורו בכאן להיפנות חוץ לפתח בית הבד ואחורי גדר, מפני הטהרות, שלא יעלימו עין מהן, היקלו להם בצניעות בית הכסא והתירו להם להיפנות בקרוב. רב אשי אמר מאי כל זמן שאין חבירו רואיהו, דהא ר' אמי בר נתן אמ' כל זמן שאין רואה פרנו, אבל לדידיה חזי ליה. וקימא לן כר' אמי בר נתן וכדמוקים לה רב אשי. אין קורין צנוע אלא למי שהוא צנוע בבית הכסא. תניא כשם שנפרעין מן המת כן נפרעין מן הסופדנין ומן העונה אחריהן. פירוש, כשם שנפרעין מן המת אם הוא חוטא, כך נפרעין מן הסופדנין שאומר עליו שהוא צדיק והעונין אחריהן. תנו רבנן איזה הוא צנוע זה הנפנה בלילה במקום שנפנה ביום, ומקשינן איני והא רב ביממא אזיל עד מיל, ובלילה היה נפנה ברחבה דמתא. ואוקימנה המכסה עצמו בלילה בשעה שיושב להיפנות כדרך שמכסה עצמו ביום מפני בני אדם והוא צנוע. אמר רב יהודה אמר רב לעולם ילמד אדם את עצמו להיות נפנה שחרית וערבית כדי שלא יהא צריך להתרחק מן העיר.

על כל מושב שב חוץ מן הקורה. שמא תפול: **כאסטמא לפרזלא.** שקורין בלע"ז, שמועיל לברזל כך מועיל לגוף ליפה לספנות: **אדרכפנא אכול.** שאם תשהא תעבור ממך תאות המאכל ואין המאכל מועיל: **עד דרתחא קדרך שפוך.** קודם שתצטנן. משל הוא זה כשאתה נריך לנקניך שפוך ואל תשהא אותם: **קרנא קריא ברומי.** אם תשמע קול קרן ברומי הוא סימן למבקשי תאנים לקנות ולהוליך למקום אחר: **בר מוכין תאני תאני דאכוך וכין.** אם אין אתך בנית הזהר אתה בנו למכור תאנים בעוד שיש תובעים: **בשבילי.** שביל קטן שפונים בו לגדות: **נחר ליה אכבא.** לידע אם יש שם אדם. נחר טוש"ר בלע"ז: **אמר ליה.** ר' אבא לרב ספרא: **עד כאן לא עיילת לשעיר.** שאין נוטעין בבית הכסא: **וגמרא לך מילי דשעיר.** שאיך נוטע: **לאו הכי תנן.** במסכת תמיד: **מדורה היתה שם.** בעזרה היסק גדול של אור להתחמם שם הכהנים המסיבים רגליהם בבית הכסא שנרינין בעזילה כדתנן במסכת יומא (ד' מח.) כל המיסך [ב] רגליו טעון טבילה: **ובית הכסא של כבוד.** אלמא אין מפקירים בבית הכסא ואת אמרת ליעול מר: **והוא סבר.** רב ספרא שמהר לומר ליעול מר סבר מסוכן הוא בעמוד החוזר אם ישוב לאמוריו ויחזור העמוד: **דרזקן.** כרסו גבה: דרקונא. נחש: **שמטיה לברכשיה.** חלחלת שהרעי יולא בו שקורין טבחי"ש: **ואמר לברגך ואחם עליך.** דוד אמר לשאול כן בלאתו מן המערה שנכנס בה לפנות וכרת דוד את כנף מעילו ואמר להרגך הקב"ה המיר לי להרגך: **המורה אמרה וכו'.** אם במחמרת ימלא הגנב וגו' (שמות כב) וכבר פירשנוהו למעלה במעשה דר' שילא (ד' נח.): **לגיעות שראיתי בך.** שנכנס למערה בשביל הלגע ואף שם נהג לגיעות כדמפרש ואזיל: **שסכך.** רגליו בנגדיו כסוכה: **שיש בו ליפרע כמה.** שיש במיתתו כדי לכפר על כמה עונות: **ובשמים ראם ה' ויגחם.** מקרא הוא באותה פרשה בדברי הימים: **כסף כפורים ראם.** שנתן במנין ראשון של ישראל למשכן והוא כפר על מנין זה שהרי לזכרון נתן כדכתיב והיה לבני ישראל לזכרון לכפר (שמות ל) ועכשיו הולרכו כפרתו: **כשמה.** כמשמעה פירוש שמה: **אדמקיפנא אדרי איעול בהא.** בעוד שאני מקיף כל שורות הבמים הללו אכנס כאן לקלר דרכי: **אדרי.** שורות: **קפנדריא.** טרי"ל בלע"ז: **מעיקרא.** קודם שנבנה עליו בית הכנסת: **נילף מקפנדריא.** לאיסורא דתנן במסכת מגילה (ד' כח.) אין עושין בית הכנסת קפנדריא: **הגא יליף.** רקיקה ממנעל: **פונדאו.** אזור חלול שנותנין בו מעות: ואימא

ההוא [1]פרסאה[2] דחקיה קם ר' אלעזר ונפק אתא דרקונא שמטיה לכרכשיה קרי עליה רבי אלעזר [1]ואתן אדם תחתיך [2]אל תקרי אדם אלא אדום: [2]ואמר להרגך ותחס עליך ואמר ואמרתי מיבעי ליה ותחס וחסתי מיבעי ליה אמר רבי אלעזר אמר לו דוד לשאול מן התורה בן הריגה אתה שהרי רודף אתה [3]והתורה אמרה בא להרגך השכם להרגו אלא צניעות שהיתה בך היא חסה עליך ומאי היא דכתיב [3]ויבא אל גדרות הצאן על הדרך ושם מערה ויבא שאול להסך את רגליו תנא גדר לפנים מן גדר ומערה לפנים ממערה להסך אמר ר' אלעזר מלמד שסכך עצמו כסוכה: [4]ויקם דוד ויכרת את כנף המעיל אשר לשאול בלט אמר ר' יוסי בר' חנינא כל המבזה את הבגדים סוף אינו נהנה מהם שנאמר [5]והמלך דוד זקן בא בימים ויכסוהו בבגדים ולא יחם לו: [6]אם ה' הסיתך בי ירח מנחה אמר רבי אלעזר אמר ליה הקב"ה לדוד מסית קרית לי הרי אני מכשילך בדבר שאפי' תינוקות של בית רבן יודעים אותו דכתיב [7]כי תשא את ראש בני ישראל לפקודיהם ונתנו איש כפר נפשו וגו' מיד [8]ויעמוד שטן על ישראל וכתיב [9]ויסת את דוד בהם לאמר לך מנה את ישראל וכיון דמנינהו לא שקל מינייהו כופר דכתיב [10]ויתן ה' דבר בישראל מהבקר ועד עת מועד מאי עת מועד אמר שמואל סבא חתניה דרבי חנינא משמיה דרבי חנינא משעת שחיטת התמיד עד שעת זריקתו רבי יוחנן אמר עד חצות ממש: [11]ויאמר למלאך המשחית בעם רב אמר רבי אלעזר אמר ליה הקב"ה למלאך טול לי רב שבהם שיש בו ליפרע מהם כמה חובות באותה שעה מת אבישי בן צרויה ששקול כרובה של סנהדרין: [12]ובהשחית ראה ה' וינחם מאי ראה אמר רב ראה יעקב אבינו דכתיב [13]ויאמר יעקב כאשר ראם ושמואל אמר אפרו של יצחק ראה שנאמר [14]אלהים יראה לו השה רבי יצחק נפחא אמר כסף כפורים ראה שנאמר [15]ולקחת את כסף הכפורים מאת בני ישראל וגו' רבי יוחנן אמר בית המקדש ראה דכתיב [16]בהר ה' יראה פליגי בה ר' יעקב בר אידי ורבי שמואל בר נחמני חד אמר כסף הכפורים ראה וחד אמר בית המקדש ראה ומסתברא כמאן דאמר בית המקדש ראה שנאמר [16]אשר יאמר היום בהר ה' יראה: לא יכנס אדם להר הבית במקלו וכו': [ט]מאי קפנדריא אמר רבא קפנדריא כשמה ורב חנא בר אדא משמיה דרב סמא בריה דרב מרי אמר כמאן דאמר אינש אדמקיפנא אדרי איעול בהא אמר רב נחמן אמר רבה בר אבוה [א]הנכנס לבית הכנסת על מנת שלא לעשותו קפנדריא מותר לעשותו קפנדריא רבי אבהו אמר [ב]אם היה שביל מעיקרו מותר אמר ר' חלבו אמר רב הונא [ג]הנכנס לבית הכנסת להתפלל [א] מותר לעשותו קפנדריא שנאמר [17]ובבא עם הארץ לפני ה' במועדים וגו': ורקיקה מקל וחומר: אמר רב ביבי אמר ר' יהושע בן לוי [ד]כל הרוקק בהר הבית בזמן הזה כאילו רוקק בבת עינו שנאמר [18]והיה עיני ולבי שם כל הימים אמר רבא רקיקה בבית הכנסת שריא מידי דהוה אמנעל מה מנעל בהר הבית אסור בבית הכנסת מותר אף רקיקה בהר הבית הוא דאסור בבית הכנסת שרי אמר ליה רב פפא לרבא ואמרי לה רבינא לרבא ואמרי לה רב אדא בר מתנא לרבא אדיליף ממנעל נילף מקפנדריא אמר ליה תנא יליף ממנעל ואת אמרת מקפנדריא מאי היא דתניא [ה]לא יכנס אדם להר הבית לא במקלו שבידו ולא במנעלו שברגלו [ו]ולא במעות הצרורים לו בסדינו ובפונדתו מופשלת לאחוריו ולא יעשנה קפנדריא ורקיקה מקל וחומר ממנעל ומה מנעל שאין בו דרך בזיון [ז]אמרה תורה [19]של נעליך מעל רגליך רקיקה שהיא דרך בזיון לא כל שכן רבי יוסי בר יהודה אומר אינו צריך הרי הוא אומר [20]כי אין לבא אל שער המלך בלבוש שק והלא דברים קל וחומר ומה שק שאינו מאוס לפני בשר ודם כך רקיקה שהיא מאוסה לפני מלך מלכי המלכים לא כל שכן אמר ליה אנא הכי קאמינא נימא הכא לחומרא והכא לחומרא ואימא

הָרָעָה וַיֹּאמֶר לַמַּלְאָךְ הַמַּשְׁחִית רַב עַתָּה הָרֶף יָדֶךָ וּמַלְאַךְ יְיָ עֹמֵד עִם גֹּרֶן אָרְנָן הַיְבוּסִי: דברי הימים א כא טו 13. וַיֹּאמֶר יַעֲקֹב כַּאֲשֶׁר רָאָם מַחֲנֵה אֱלֹהִים זֶה וַיִּקְרָא שֵׁם הַמָּקוֹם הַהוּא מַחֲנָיִם: בראשית לב ג 14. וַיֹּאמֶר אַבְרָהָם אֱלֹהִים יִרְאֶה לּוֹ הַשֶּׂה לְעֹלָה בְּנִי וַיֵּלְכוּ שְׁנֵיהֶם יַחְדָּו: בראשית כב ח 15. וְלָקַחְתָּ אֶת כֶּסֶף הַכִּפֻּרִים מֵאֵת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְנָתַתָּ אֹתוֹ עַל עֲבֹדַת אֹהֶל מוֹעֵד וְהָיָה לְבְנֵי יִשְׂרָאֵל לְזִכָּרוֹן לִפְנֵי יְיָ לְכַפֵּר עַל נַפְשֹׁתֵיכֶם: שמות ל טז 16. וַיִּקְרָא אַבְרָהָם שֵׁם הַמָּקוֹם הַהוּא יְיָ יִרְאֶה אֲשֶׁר יֵאָמֵר הַיּוֹם בְּהַר יְיָ יֵרָאֶה: בראשית כב יד 17. וּבְבֹא עַם הָאָרֶץ לִפְנֵי יְיָ בַּמּוֹעֲדִים הַבָּא דֶרֶךְ שַׁעַר צָפוֹן לְהִשְׁתַּחֲוֹת יֵצֵא דֶרֶךְ שַׁעַר נֶגֶב וְהַבָּא דֶרֶךְ שַׁעַר נֶגֶב יֵצֵא דֶרֶךְ שַׁעַר צָפוֹנָה לֹא יָשׁוּב דֶּרֶךְ הַשַּׁעַר אֲשֶׁר בָּא בּוֹ כִּי נֹכֶחוֹ יֵצֵא: יחזקאל מו ט 18. וַיֹּאמֶר יְיָ אֵלָיו שָׁמַעְתִּי אֶת תְּפִלָּתְךָ וְאֶת תְּחִנָּתְךָ אֲשֶׁר הִתְחַנַּנְתָּה לְפָנָי הִקְדַּשְׁתִּי אֶת הַבַּיִת הַזֶּה אֲשֶׁר בָּנִיתָה לָשׂוּם שְׁמִי שָׁם עַד עוֹלָם וְהָיוּ עֵינַי וְלִבִּי שָׁם כָּל הַיָּמִים: מלכים א ט ג 19. וַיֹּאמֶר אֵל תִּקְרַב הֵלֹם שַׁל נְעָלֶיךָ מֵעַל רַגְלֶיךָ כִּי הַמָּקוֹם אֲשֶׁר אַתָּה עוֹמֵד עָלָיו אַדְמַת קֹדֶשׁ הוּא: שמות ג ה 20. וְיָבוֹא עַד לִפְנֵי שַׁעַר הַמֶּלֶךְ כִּי אֵין לָבוֹא אֶל שַׁעַר הַמֶּלֶךְ בִּלְבוּשׁ שָׂק: אסתר ד ב

עין משפט נר מצוה

פה א ב [לית' בגמב"ס] [עוש"מ או"ח סי' קנא סעי' ה]:

ג מיי' פי"ח מה' תפלה הלכה [מ] י סמג עשין יט עוש"ע או"ח סי' קנא סעיף ה:

פו ד מיי' פי"ז מהלכות בית הבחירה הלכה [ב] ז סמג עשין קכד:

פז ה מיי' שם הלכה ב:

מוסף רש"י

הובא בסוף המסכת.

רבינו חננאל

תניא בן עזאי אומר על כל משכב שכוב חוץ מן הקרקע, על כל מושב שבחוץ שב חוץ מן הקורה. אמר שמואל שינה בעמוד השחר כסמטא לפרזלא. תני בר קפרא אדכפנא אכול, אדהצית שתי, אדרתתא קדרך שפוך דברין פשוטין. רב ספרא עייל לבית הכסא אתא ר' אבא נהר ליה, אמר ליה רב ספרא ליעול מר, אמר ליה עד כאן לא עיילת לשעיר גמרת לך מילי דשעיר. פירוש, עד כאן לא נכנסתה בארץ אדום, שהיא ארצה שעיר שדה אדום, למדתה דרכיהן שמדברין כשהן יושבין שנים שלשה כאחד בבית הכסא, ואינם מתביישין זה מזה, אלא מניחין פתח בית הכסא פתוח, כדי שיכנס כל מי שיבוא, למה לא סגרתה הפתח, אלא ראיתי אני הפתח פתוח נדמה לי שאין שם אדם, לפיכך באתי להכנס, מי לא תנן במסכת תמיד במשנתינו מצאו לבית הכסא בעזרה נעול, בידוע שיש שם אדם, פתוח בידוע שאין שם אדם. דפרקינן רב ספרא הוה סבר ר' אבא מסוכן הוא דדחקי ליה עידנין, כדתניא רב שמעון בן גמליאל אומר עמוד החזור מביא את האדם לידי הדרקון, פירוש עמוד החזור עמוד של צואה שהתחיל להימשך ולצאת חוץ לטבעת ונטרד ולא הפילו לחרץ אלא החזירו ועמד והילך, מביא את האדם לידי חולי הדרקון ניפוח הבטן. סילון החוזר קילוח השתנת מי רגלים. פירוש דרקונא נחש. פירוש כרכשא פי הטבעת. ואמר להרגך ותחס עליך. פירוש ואומר להרגך שאתה רודף, והתורה אמרה הבא להרגך השכם להרגו, אילא צניעות שראיתי בך ותחס עליך. להסך את רגליו מלמד שסכך את עצמו מכל צד כסוכה. ומפני שביזה הבגדים דויד וכרת את כנף המעיל אשר לשאול. לפיכך נענש שנאמר ויכסוהו בבגדים ולא יחם לו. ומפני שאמר אם יי' הסיתך בי ירח מנחה, נענש וניסת, שנאמר ויעמוד שטן ישראל ויסת את דוד בהם לאמר לך מנה את ישראל ויתן יי' דבר בישראל מהבוקר ועד עת זריקתו. ור' יוחנן אמר עד חצות ממש. ויאמר למלאך המשחית בעם רב (אתה) [עתה] הרף ידך. טול הרב שבהן, ואיזה הוא, זה אבישי בן צרויה שהיה שקול כרובה שלסנהדרין, וכשהמיתו ראה יי' וינחם. רב אמר יעקוב אבינו ראה. שמואל אמר אפרו של יצחק ראה. מתני' לא יכנס אדם בהר הבית במקלו ובמנעלו ובאפונדתו ובאבק שעל רגליו, ולא יעשנו קפונדריא, ורקיקה מקל וחומר. אמר רבא קפונדריא כשמה, כמאן דאמר אדמקיפנא בהא אידרי איעול בהא, ואיפוך לקבלי. ואם היה שביל מעקרו [מות]ר. והנכנס בכנסת שלא לעשותו קפונדריא ונ[ז]מן לצאת כנגדו, מותר לצאת ואף על פי שנראה כעושה בית הכנסת קפונדריא. וכן הנכנס לכנסת להתפלל מותר לצאת כנגדו ואף על פי שנראה בעושה בית הכנסת קפונדריא. אמר רב ביבי אמר רב אסי כל מי שרק בהר הבית כאלו רק בבבת עין כליפי למעלה. שנאמר והיו עיני ולבי שם כל הימים. רבה אמר רקיקה בכנסת מותר ממנעל, מה נעל בהר הבית אסור בכנסת מותר, אף רקיקה בהר הבית אסור בכנסת מותר. ומקשינן

גליון הש"ס

גמ' אל תקרי אדם. עי' יבמות פ"ל ע"א תוס' ד"ה ואין:

הגהות הגר"א

[א] שם הנכנס לכהכ"נ להתפלל מותר. נ"ב נירסת הכי"ף מלה וכן הרא"ש בגמרא:

[ב] רש"י ד"ה כל המיסך כו' אלמא אין כו'. נ"ב ול"ע למה לא פירש כמ"ש בגמרא למימרא דלא כו':

לעזי רש"י

אצייר"ר. פלוה. טושי"ר. להשתעל. שבחי"א [שבחיא"ח]. פי-הטבעת. טריי"א. קפנדריא, קיצור-דרך.

תורה אור השלם

1. מֹשֵׁב יִקָּרֶתְךָ בְּעִנְיֵי נְבֻבָדְתָּ וְאֲנִי אֲהַבְתִּיךָ וְאֶתֵּן אָדָם תַּחְתֶּיךָ וּלְאֻמִּים תַּחַת נַפְשֶׁךָ: ישעיהו מג ד

2. הַבָּה הַיּוֹם הַזֶּה רָאוּ עֵינֶיךָ אֵת אֲשֶׁר נְתָנְךָ יְיָ הַיּוֹם בְּיַד בַּמְּעָרָה וְאָמַר לְהָרְגֵךְ וַתָּחָס עָלֶיךָ וָאֹמַר לֹא אֶשְׁלַח יָדִי בַּאדֹנִי כִּי מְשִׁיחַ יְיָ הוּא: שמואל א כד י

3. וַיָּבֹא אֶל גְּדֵרוֹת הַצֹּאן עַל הַדֶּרֶךְ וְשָׁם מְעָרָה וַיָּבֹא שָׁאוּל לְהָסֵךְ אֶת רַגְלָיו וְדָוִד וַאֲנָשָׁיו בְּיַרְכְּתֵי הַמְּעָרָה יֹשְׁבִים: שמואל א כד ג

4. וַיֹּאמְרוּ אַנְשֵׁי דָוִד אֵלָיו הִנֵּה הַיּוֹם אֲשֶׁר אָמַר יְיָ אֵלֶיךָ הִנֵּה אָנֹכִי נֹתֵן אֶת אֹיְבֶךָ בְּיָדֶךָ וְעָשִׂיתָ לּוֹ כַּאֲשֶׁר יִטַב בְּעֵינֶיךָ וַיָּקָם דָּוִד וַיִּכְרֹת אֶת כְּנַף הַמְּעִיל אֲשֶׁר לְשָׁאוּל בַּלָּט: שמואל א כד ד

5. וְהַמֶּלֶךְ דָּוִד זָקֵן בָּא בַּיָּמִים וַיְכַסֻּהוּ בַּבְּגָדִים וְלֹא יֵחַם לוֹ: מלכים א א א

6. וַעַתָּה יִשְׁמַע נָא אֲדֹנִי הַמֶּלֶךְ אֶת דִּבְרֵי עַבְדּוֹ אִם מֵיְיָ הֵסִיתְךָ בִּי יָרַח מִנְחָה וְאִם בְּנֵי הָאָדָם אֲרוּרִים הֵם לְפָנַי יְיָ כִּי גֹרְשׁוּנִי הַיּוֹם מֵהִסְתַּפֵּחַ בְּנַחֲלַת יְיָ לֵאמֹר לֵךְ עֲבֹד אֱלֹהִים אֲחֵרִים: שמואל א כו יט

7. כִּי תִשָּׂא אֶת רֹאשׁ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לִפְקֻדֵיהֶם וְנָתְנוּ אִישׁ כֹּפֶר נַפְשׁוֹ לַיְיָ בִּפְקֹד אֹתָם וְלֹא יִהְיֶה בָהֶם נֶגֶף בִּפְקֹד אֹתָם: שמות ל יב

8. וַיַּעֲמֹד שָׂטָן עַל יִשְׂרָאֵל וַיָּסֶת אֶת דָּוִד לִמְנוֹת אֶת יִשְׂרָאֵל: דברי הימים א כא א

9. וַיִּטַּן אַף יְיָ לְחָרוֹת בְּיִשְׂרָאֵל וַיָּסֶת אֶת דָּוִד בָּהֶם לֵאמֹר לֵךְ מְנֵה אֶת יִשְׂרָאֵל וְאֶת יְהוּדָה: שמואל ב כד א

10. וַיִּתֶּן יְיָ דֶּבֶר בְּיִשְׂרָאֵל מִהַבֹּקֶר וְעַד עֵת מוֹעֵד וַיָּמָת מִן הָעָם מִדָּן וְעַד בְּאֵר שֶׁבַע שִׁבְעִים אֶלֶף אִישׁ: שמואל ב כד טו

11. וַיִּשְׁלַח יָדוֹ הַמַּלְאָךְ יְרוּשָׁלִַם לְשַׁחֲתָהּ וַיִּנָּחֶם יְיָ אֶל הָרָעָה וַיֹּאמֶר לַמַّלְאָךְ הַמַּשְׁחִית בָּעָם רַב עַתָּה הֲרֶף יָדֶךָ וּמַלְאַךְ יְיָ הָיָה עִם גֹּרֶן הָאֲרַוְנָה הַיְבוּסִי: שמואל ב כד טז

12. וַיִּשְׁלַח הָאֱלֹהִים מַלְאָךְ לִירוּשָׁלִַם לְהַשְׁחִיתָהּ וּכְהַשְׁחִיתוֹ רָאָה וַיִּנָּחֶם עַל הָרָעָה וַיֹּאמֶר לַמַּלְאָךְ הַמַّשְׁחִית רַב עַתָּה הֲרֶף יָדֶךְ וַיַּעֲמֹד מַלְאַךְ יְיָ אֵצֶל גֹּרֶן אָרְנָן הַיְבוּסִי: דברי הימים א כא טו 13. וַיֹּאמֶר יַעֲקֹב כַּאֲשֶׁר רָאָם מַחֲנֵה אֱלֹהִים זֶה וַיִּקְרָא שֵׁם הַמָּקוֹם הַהוּא מַחֲנָיִם: בראשית לב ג 14. וַיֹּאמֶר אַבְרָהָם אֱלֹהִים יִרְאֶה לּוֹ הַשֶּׂה לְעֹלָה בְּנִי וַיֵּלְכוּ שְׁנֵיהֶם יַחְדָּו: בראשית כב ח 15. וְלָקַחְתָּ אֶת כֶּסֶף הַכִּפֻּרִים מֵאֵת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְנָתַתָּ אֹתוֹ עַל עֲבֹדַת אֹהֶל מוֹעֵד וְהָיָה לְבְנֵי יִשְׂרָאֵל לְזִכָּרוֹן לִפְנֵי יְיָ לְכַפֵּר עַל נַפְשֹׁתֵיכֶם: שמות ל טז 16. וַיִּקְרָא אַבְרָהָם שֵׁם הַמָּקוֹם הַהוּא יְיָ יִרְאֶה אֲשֶׁר יֵאָמֵר הַיּוֹם בְּהַר יְיָ יֵרָאֶה: בראשית כב יד 17. וּבְבֹא עַם הָאָרֶץ לִפְנֵי יְיָ בַּמּוֹעֲדִים הַבָּא דֶרֶךְ שַׁעַר צָפוֹן לְהִשְׁתַּחֲוֹת יֵצֵא דֶרֶךְ שַׁעַר נֶגֶב וְהַבָּא דֶרֶךְ שַׁעַר נֶגֶב יֵצֵא דֶרֶךְ שַׁעַר צָפוֹנָה לֹא יָשׁוּב דֶּרֶךְ הַשַּׁעַר אֲשֶׁר בָּא בּוֹ כִּי נֹכֶחוֹ יֵצֵא: יחזקאל מו ט 18. וַיֹּאמֶר יְיָ אֵלָיו שָׁמַעְתִּי אֶת תְּפִלָּתְךָ וְאֶת תְּחִנָּתְךָ אֲשֶׁר הִתְחַנַּנְתָּה לְפָנָי הִקְדַּשְׁתִּי אֶת הַבַּיִת הַזֶּה אֲשֶׁר בָּנִיתָה לָשׂוּם שְׁמִי שָׁם עַד עוֹלָם וְהָיוּ עֵינַי וְלִבִּי שָׁם כָּל הַיָּמִים: מלכים א ט ג 19. וַיֹּאמֶר אֵל תִּקְרַב הֵלֹם שַׁל נְעָלֶיךָ מֵעַל רַגְלֶיךָ כִּי הַמָּקוֹם אֲשֶׁר אַתָּה עוֹמֵד עָלָיו אַדְמַת קֹדֶשׁ הוּא: שמות ג ה 20. וְיָבוֹא עַד לִפְנֵי שַׁעַר הַמֶּלֶךְ כִּי אֵין לָבוֹא אֶל שַׁעַר הַמֶּלֶךְ בִּלְבוּשׁ שָׂק: אסתר ד ב

ט) [עי' בפרוש ערך בלטמא ועי' עוד במוסף הערוך ערך שן ו' שפיכס הסמנה מלשון מת שייכסה מלגמס ר"ח], ב) [בפרוש ערך כפן פירש הרבינו אלו על דרך מוסר יפה ע"ש], ג) תמיד כה:, ד) שם כו., ה) שם ולעיל כה. [בכורות מד:], ו) [עי' תוספות ב"ק לא. ד"ה אלא], ז) [בס"ל: רומאין], ח) [לעיל מח. סנהדרין עב.], ט) מגילה כט. ע"ש, י) [תוספתא פ"ו הכ"ד], כ) [עי' תוס' ד"מ כו. ד"ה בהר ותוס' פסחים ז. ד"ה בהר], ל) [עי' תוספות מגילה ד: ד"ה כי תבוא], מ) [שמות ל],

מ) [עי' יבמות ס"ל ע"א תוס' ד"ה ואין]:

ואימא הר הבית דאסור במנעל לילפא ממנעל אבל [ב] (ב"ה) דשרי במנעל אדיליף ממנעל ולהיתר נילף מקפנדריא ולאסור אלא אמר [ג] רבא כי ביתו מה ביתו אקפנדריא קפיד אינש ארקיקה ומנעל לא קפיד אינש אף ב"ה [א] קפנדריא הוא דאסור [ד] רקיקה ומנעל שרי: כל חותמי ברכות שבמקדש וכו': כל כך למה [ה] לפי שאין עונין אמן במקדש [ו] ומנין שאין עונין אמן במקדש שנאמר [1] קומו ברכו את ה' אלהיכם מן העולם עד העולם ואומר [1] ויברכו (את) שם כבודך ומרומם על כל ברכה ותהלה יכול כל הברכות כולן תהא להן תהלה אחת ת"ל ומרומם על כל ברכה ותהלה על כל ברכה וברכה תן לו תהלה: התקינו שיהא אדם שואל בשלום חברו וכו': [ז] מאי ואומר וכי תימא בעז מדעתיה דנפשיה קאמר ת"ש [2] ה' עמך גבור החיל וכי תימא מלאך הוא דקאמר ליה לגדעון ת"ש [3] אל תבוז כי זקנה אמך ואומר [4] עת לעשות לה' הפרו תורתך אמר רבא האי קרא [ח] מרישיה לסיפיה מדריש מסיפיה לרישיה מדריש מרישיה לסיפיה מדריש עת לעשות לה' מאי טעם משום הפרו תורתך מסיפיה לרישיה מדריש הפרו תורתך מ"ט משום עת לעשות לה' [ט] תניא הלל הזקן אומר בשעת המכניסין פזר בשעת המפזרים כנס ואם ראית דור שהתורה חביבה עליו פזר שנאמר [5] יש מפזר ונוסף עוד ואם ראית דור שאין התורה חביבה עליו כנס שנא' עת לעשות לה' הפרו תורתך דרש בר קפרא זלת [י] קבוץ קנה מינה באתר דלית גבר תמן הוי גבר אמר אביי ש"מ [יא] באתר דאית גבר תמן לא תהוי גבר פשיטא לא נצרכה אלא בששניהם שוין דרש בר קפרא איזוהי פרשה קטנה שכל גופי תורה תלוין בה [6] בכל דרכיך דעהו והוא יישר ארחותיך אמר רבא אפילו לדבר עבירה [יב] [יג] דרש בר קפרא לעולם ילמד אדם את בנו אומנות נקיה וקלה מה היא אמר רב חסדא מחטא דתלמיותא: תניא ר' אומר לעולם אל ירבה אדם רעים בתוך ביתו שנא' [7] איש רעים להתרועע תניא ר' אומר [ד] אל ימנה אדם אפטרופוס בתוך ביתו שאלמלי לא מינה פוטיפר את יוסף אפטרופוס בתוך ביתו לא בא לאותו דבר תניא [יג] ר' אומר למה נסמכה פרשת נזיר לפרשת סוטה לומר לך [יד] שכל הרואה סוטה בקלקולה יזיר עצמו מן היין אמר חזקיה בריה דר' פרנך אמר רבי יוחנן למה נסמכה פרשת סוטה לפרשת תרומות ומעשרות לומר לך כל שיש לו תרומות ומעשרות ואינו נותנן לכהן סוף נצרך לכהן על ידי אשתו שנאמר [8] ואיש את קדשיו לו יהיו וסמיך ליה [9] איש איש כי תשתה אשתו וכתיב [10] והביא האיש את אשתו וגו' ולא עוד אלא סוף שנצרך להן שנאמר ואיש את קדשיו לו יהיו אמר רב נחמן בר יצחק ואם נתנן סוף מתעשר שנאמר [8] איש אשר יתן לכהן לו יהיה לו יהיה ממון הרבה א"ר הונא בר ברכיה משום רבי אלעזר הקפר כל המשתף שם שמים בצערו כופלין לו פרנסתו שנאמר [11] והיה שדי בצריך וכסף תועפות לך ר' שמואל בר נחמני אמר פרנסתו מעופפת לו כצפור שנאמר וכסף תועפות לך א"ר טבי א"ר יאשיה כל המרפה עצמו מדברי תורה אין בו כח לעמוד ביום צרה שנאמר [12] התרפית ביום צרה צר כחכה א"ר אמי בר מתנה אמר שמואל ואפילו מצוה אחת שנאמר התרפית מכל מקום אמר רב ספרא ר' אבהו הוה משתעי כשירד חנינא בן אחי רבי יהושע לגולה היה מעבר שנים וקובע חדשים בחוצה לארץ שגרו אחריו שני ת"ח רבי יוסי בן כיפר ובן בנו של זכריה בן קבוטל כיון שראה אותם אמר להם למה באתם אמרו ליה ללמוד תורה באנו הכריז [עליהם] אנשים הללו גדולי הדור הם ואבותיהם שמשו בבית המקדש כאותה ששנינו [יט] זכריה בן קבוטל אומר הרבה פעמים קריתי לפניו בספר דניאל התחיל הוא מטמא והם מטהרים הוא אוסר והם מתירים הכריז [עליהם] אנשים הללו של שוא הם של תהו הם אמרו לו כבר בנית ואי אתה יכול לסתור כבר גדרת ואי אתה יכול לפרוץ אמר להם מפני מה אני מטמא ואתם מטהרים אני אוסר ואתם מתירים אמרו לו מפני שאתה [כ] מעבר שנים וקובע חדשים בחו"ל אמר להם והלא עקיבא בן יוסף היה מעבר שנים וקובע חדשים בחו"ל אמרו לו הנח רבי עקיבא שלא הניח כמותו בארץ ישראל א"ל אף אני לא הנחתי כמותי בא"י אמרו לו גדיים שהנחת נעשו תישים בעלי קרנים והם שגרונו אצלך וכן אמרו לנו לכו ואמרו לו בשמנו אם שומע מוטב ואם לאו יהא בנדוי ואמרו

אמר להם והלא ר' עקיבה בן יוסף עיבר שנים וקבע חדשים, פירוש, מרחשון וכסליו פעמים שלמים פעמים כסדרן פעמים חסרים, אמרו לו הנח לו' עקיבה שלא הניחה בארץ ישראל כמותו. יוד אמר להם אף אני [לא] הנחתי כמותי וידידי, אמרו לו גדיים שהנחת נעשו תישים, כלומר נעשו חכמים גדולים, וכך אמרו לנו, אמרו לו משמנו אם חזרו בו מוטב, ואם לא יהא בנידוי.

ואימא הר הבית דאסור במנעל לילפא ממנעל אבל [ב] (ב"ה) דשרי במנעל אדיליף ממנעל ולהיתר נילף מקפנדריא ולאסור אלא אמר [ג] רבא כי ביתו מה ביתו אקפנדריא קפיד אינש ארקיקה ומנעל לא קפיד אינש אף ב"ה [א] קפנדריא הוא דאסור [ד] רקיקה ומנעל שרי: כל חותמי ברכות שבמקדש וכו': כל כך למה [ה] לפי שאין עונין אמן במקדש [ו] ומנין שאין עונין אמן במקדש שנאמר [1] קומו ברכו את ה' אלהיכם מן העולם עד העולם ואומר [1] ויברכו (את) שם כבודך ומרומם על כל ברכה ותהלה יכול כל הברכות כולן תהא להן תהלה אחת ת"ל ומרומם על כל ברכה ותהלה על כל ברכה וברכה תן לו תהלה: התקינו שיהא אדם שואל בשלום חברו וכו': [ז] מאי ואומר וכי תימא בעז מדעתיה דנפשיה קאמר ת"ש [2] ה' עמך גבור החיל וכי תימא מלאך הוא דקאמר ליה לגדעון ת"ש [3] אל תבוז כי זקנה אמך ואומר [4] עת לעשות לה' הפרו תורתך אמר רבא האי קרא [ח] מרישיה לסיפיה מדריש מסיפיה לרישיה מדריש מרישיה לסיפיה מדריש עת לעשות לה' מאי טעם משום הפרו תורתך מסיפיה לרישיה מדריש הפרו תורתך מ"ט משום עת לעשות לה' [ט] תניא הלל הזקן אומר בשעת המכניסין פזר בשעת המפזרים כנס ואם ראית דור שהתורה חביבה עליו פזר שנאמר [5] יש מפזר ונוסף עוד ואם ראית דור שאין התורה חביבה עליו כנס שנא' עת לעשות לה' הפרו תורתך דרש בר קפרא זלת [י] קבוץ קנה מינה באתר דלית גבר תמן הוי גבר אמר אביי ש"מ [יא] באתר דאית גבר תמן לא תהוי גבר פשיטא לא נצרכה אלא בששניהם שוין דרש בר קפרא איזוהי פרשה קטנה שכל גופי תורה תלוין בה [6] בכל דרכיך דעהו והוא יישר ארחותיך אמר רבא אפילו לדבר עבירה [יב] [יג] דרש בר קפרא לעולם ילמד אדם את בנו אומנות נקיה וקלה מה היא אמר רב חסדא מחטא דתלמיותא: תניא ר' אומר לעולם אל ירבה אדם רעים בתוך ביתו שנא' [7] איש רעים להתרועע תניא ר' אומר [ד] אל ימנה אדם אפטרופוס בתוך ביתו שאלמלי לא מינה פוטיפר את יוסף אפטרופוס בתוך ביתו לא בא לאותו דבר תניא [יג] ר' אומר למה נסמכה פרשת נזיר לפרשת סוטה לומר לך [יד] שכל הרואה סוטה בקלקולה יזיר עצמו מן היין אמר חזקיה בריה דר' פרנך אמר רבי יוחנן למה נסמכה פרשת סוטה לפרשת תרומות ומעשרות לומר לך כל שיש לו תרומות ומעשרות ואינו נותנן לכהן סוף נצרך לכהן על ידי אשתו שנאמר [8] ואיש את קדשיו לו יהיו וסמיך ליה [9] איש איש כי תשתה אשתו וכתיב [10] והביא האיש את אשתו וגו' ולא עוד אלא סוף שנצרך להן שנאמר ואיש את קדשיו לו יהיו אמר רב נחמן בר יצחק ואם נתנן סוף מתעשר שנאמר [8] איש אשר יתן לכהן לו יהיה לו יהיה ממון הרבה א"ר הונא בר ברכיה משום רבי אלעזר הקפר כל המשתף שם שמים בצערו כופלין לו פרנסתו שנאמר [11] והיה שדי בצריך וכסף תועפות לך ר' שמואל בר נחמני אמר פרנסתו מעופפת לו כצפור שנאמר וכסף תועפות לך א"ר טבי א"ר יאשיה כל המרפה עצמו מדברי תורה אין בו כח לעמוד ביום צרה שנאמר [12] התרפית ביום צרה צר כחכה א"ר אמי בר מתנה אמר שמואל ואפילו מצוה אחת שנאמר התרפית מכל מקום אמר רב ספרא ר' אבהו הוה משתעי כשירד חנינא בן אחי רבי יהושע לגולה היה מעבר שנים וקובע חדשים בחוצה לארץ שגרו אחריו שני ת"ח רבי יוסי בן כיפר ובן בנו של זכריה בן קבוטל כיון שראה אותם אמר להם למה באתם אמרו ליה ללמוד תורה באנו הכריז [עליהם] אנשים הללו גדולי הדור הם ואבותיהם שמשו בבית המקדש כאותה ששנינו [יט] זכריה בן קבוטל אומר הרבה פעמים קריתי לפניו בספר דניאל התחיל הוא מטמא והם מטהרים הוא אוסר והם מתירים הכריז [עליהם] אנשים הללו של שוא הם של תהו הם אמרו לו כבר בנית ואי אתה יכול לסתור כבר גדרת ואי אתה יכול לפרוץ אמר להם מפני מה אני מטמא ואתם מטהרים אני אוסר ואתם מתירים אמרו לו מפני שאתה [כ] מעבר שנים וקובע חדשים בחו"ל אמר להם והלא עקיבא בן יוסף היה מעבר שנים וקובע חדשים בחו"ל אמרו לו הנח רבי עקיבא שלא הניח כמותו בארץ ישראל א"ל אף אני לא הנחתי כמותי בא"י אמרו לו גדיים שהנחת נעשו תישים בעלי קרנים והם שגרונו אצלך וכן אמרו לנו לכו ואמרו לו בשמנו אם שומע מוטב ואם לאו יהא בנדוי ואמרו

מסורת הש"ס

א) [נ"ל בית המקדש], ב) [נדפו"י הגר' רכ], ג) תענית מז: סוטה מ:, ד) [מכות כג:], ה) [לעיל ס. סנהדרין ס.], ו) [תוספתא פ"ו ה"ל], ז) [מ"י גילסא הערוך בערך זל קפון], ח) [מ"י תוספות סוטה כב: ד"ה בשון וכו' תרומת פירוקי בקוגיא דהכא], ט) [אמר רב פפא הייגו דאמרי לאיצטי גנגא לפום מתמרמא דחמא קרי קן הוא הנוטה בע"ז], י) קדושין פב: ע"ש, כ) [סוטה כ.], ל) [מיר כ.], מ) יומא יח:, נ) [בכלות פ"ו הכ"ז], ס) [דברים יב].

לעזי רש"י

ברושי"ד שלגבריי"ש [ברושדי"ר של גבריי"ש]. רקמה.

מוסף רש"י

הובא בסוף המסכת.

רבינו ניסים

עת לעשות לה' הפרו תורתך. פירשו טעמו בגמרא דבני מערבא ר' יוסי אומר אם נתישנו דברי תורה בפיך אל תבוז להם מאי טעמא (משלי כג) ואל תבוז כי זקנה אמך אמר ר' יוסי אם נודקנה אומתך עמוד וגדרה כשם שעשה אלקנה שהיה מדריך את ישראל לפעמי רגלים מה טעם (ש"א א) ועלה האיש ההוא מעירו:

רבינו חננאל

עליה ולילף מר מקפונדריא מה קפונדריא בכנסת אסור, אף (נעל) [רקיקה] בכנסת אסור. ופריק כי תנא, מה תנא יליף לה מנעל הכי אנא ליפנא מנעל, דתניא לא יכנס בהר הבית במקל שבידו ובמנעלו שברגלו ובמעות צרורין לו (ו) בסדינו [ז] בכנורו ובאפונדתו מופשלת לאחוריו ולא יעשנו קפונדריא, ורקיקה מקל וחומר, והלא דברין קל וחומר ומה מנעל שאין בו דרך ביזיון אמר תורה של נעלך מעל רגלך, רקיקה שהיא דרך ביזיון לא כל שכן. ר' יוסי בר' יהודה אומר כי אין לבוא אל שער המלך בלבוש שק, והלא דברים קל וחומר ומה שק שאינו מאוס לפני בשר ודם כך, רקיקה שהיא מאוסה לפני בשר ודם, על אחת כמה וכמה לפני מלך המלכים שהיא מאוסה. ומקשינן ואימר בהר הבית דאסיר מנעל ונילף רקיקה ממנעל לאיסורא, בית הכנסת דמנעל שרי ונילף רקיקה מקפונדריא, מה קפונדריא בכנסת נמי אסירא אף רקיקה בכנסת אסירא, ומשנינן אילא רבא דשרי רקיקה בכנסת אמר לך כי ביתו, מה ביתו קפונדריא קפיד, אמנעל וארקיקה לא קפיד, אף בית הכנסת אקפונדריא הוא דאסיר אבל מנעל ורקיקה שרי. וקי"ל כרבא דמנעל ורקיקה בבהכ"נ לא אסירי, ואי רקיקה כי איסטלין אסור. פיר' כל חותם הברכות שהיו במקדש היו [אומרים] מן העולם, משקלקלו המינים ואמרו אין עולם אלא אחד, התקינו שיהו אומרין מן העולם ועד העולם. ירושלמי תני לא היו עונין במקדש ומה היו אומרים ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד. תנו רבנן ... [הלל הזקן אומר בשעת המכניסין פזר בשעת המפזרים כנס ואם ראית דור שהתורה חביבה עליו, פזר שנאמר יש מפזר] ונוסף עוד. דרש בר קפרא באתר דלית גבר תמן הוי גבר. אמר אביי שמע מינה באתר גבר תמן, לא תיהוי גבר, פשיטא, לא צריכה בשנשנים שוו]ין אם הן שני תלמידי חכמים שורין בחכמה וביראה אין רשאי לאחד ליכנס בגבול חבירו ולחלוק עליו, וכל שכן פחות ממנו. **בכל דרכיך דעהו.** אמר רבא אפילו לדבר עבירה, פירוש אפילו המתכוון לעשות עבירה, כיון שמשים בדעתו שהקב"ה יודע מעשיו נמנע, והיינו דכתיב והוא יישר ארחותיך. תניא ר' אומר אל ימנה אדם אפטרופא בביתו, שמא ינהג אשתו לדבר עבירה. וראיה לדבר אשתו של פוטיפר. תניא אמר ר' למה נסמכה פרשת שוטה לפרשת נזיר, לומר לך כל הרואה שוטה בקלקולה יזיר עצמו מן היין, ומשמיה דר' יוחנן אמרו למה נסמכה פרשת שוטה לפרשת

תמיד דברי תורה לנזיון: **ספרו תורתך.** מלמדהו בשעה שהכנום לשם שמים: הכי גרסינן **זלת קבוץ קנה מינה.** אם לאית פרקמטיא בזול קבוץ וקנה מינה ואסוף אסופה להתיקר: **פשיטא.** הא דתניא לי פשיטא אלא יורה אדם הלכה בפני רבו למה ליה לתניא למשמע מכללא: **בששניהן שוין.** אם נאת במקום תלמיד חכם ומיך גדול ממנו אל תטול עטרה לדרוש במקומו: **בכל דרכיך.** אפילו לעבור עבירה: **דעהו.** תן לב אם אורך מצוה הוא כגון אליהו בהר הכרמל עבור עליה: **מחטא דתלמיותא.** ברושי"ד שלגבריי"ש שהתפירות עשויות שורות שורות כתלמי מענה: **להתרועע.** להתרועץ: **אפוטרופוס.** מכניס ומוציא נכסיו: **כל שיש לו תרומות ומעשרות ואינו נותנן לכהן סוף שנצרך לו על ידי אשתו.** שנעשית סוטה: ה"ג **ואיש אם קדשיו לו יהיו וסמיך ליה איש איש כי תשטה אשתו וכתיב והביא האיש אם אשתו: איש אם קדשיו לו יהיו.** שמעכב קדשיו אצלו ואינו נותנן לכהנים ולוויים: **סוף שנצרך להן.** שנעשה עני וצריך לכך ליטול מעשר עני: **לו יהיו.** לעצמו יצטרכו: **המשתף שם שמים בצערו.** שמנכך על הרעה דיין האמת. מי נמי שמנכש רמיס מלפניו: **בצריך.** בצרתך: **פוטפוס.** לשון כפילה כדמתרגמינן וכפלת ותעיף (שמות טו): **הרפיתי.** מדברי תורה ביום צרה לר כחכה: **ואפילו מצוה אחת.** אם נתרפה ממנה כשנאה לידו ולא חש להתעסק בה לר כחו: **הרפיתי מכל מקום.** אף במצוה אחת משמע: **מעבר שנים וכו'.** ותנן אין מעבדרין את השנים אלא ביטולה דכתיב לשכנו תדרשו) כל דרישות שאתה דורש לא יהו אלא בשכנו של מקום בפ"ק דסנהדרין (דף יא:): **שגרו אחריו.** למחות בידו: **ככר בנים.** שהגדלת שמנו לומר גדולי הדור הם: **והלא עקיבא בן יוסף עשה כן.** דתנן ביבמות ח"ל עקיבא כשירדתי לנהרדעא לעבר שנים בפרק בתרא האשה שהלך בעלה ולתה (דף קכב.): ואמרו

פרה א מיי' פ"א מהל' תפלה הלכה ח סמג עשין יט טוש"ע או"ח סי' קנ"ג סעיף ה: **שם** ב מיי' שם הלכה י טוש"ע שם סעיף ז וסי' נ' סעיף יב:

צ ג מיי' פ"ד מהלכות תענית הלכה טו:

צא ד מיי' פכ"ב מהל' איסורי ביאה הלכה טו סמג לאוין קכו טוש"ע אה"ע סי' כב סעיף טז:

ה [מיי' פ"א מהל' קדוש החודש הל' ח ופ"ה הל' ח]:

תורה אור השלם

1. וְאֹמְרוּ הַלְּוִיִּם יַשּׁוּעַ וְקַדְמִיאֵל בְּנֵי חֲשַׁבְנְיָה שַׁרֵבְיָה הוֹדִיָּה שְׁבַנְיָה פְּתַחְיָה קוּמוּ בָּרְכוּ אֶת יְיָ אֱלֹהֵיכֶם מִן הָעוֹלָם עַד הָעוֹלָם וִיבָרְכוּ שֵׁם כְּבוֹדְךָ וּמְרוֹמַם עַל כָּל בְּרָכָה וּתְהִלָּה: נחמיה ט ה
2. וַיֵּרָא מַלְאַךְ יְיָ וַיֹּאמֶר אֵלָיו יְיָ עִמְּךָ גִּבּוֹר הַחָיִל: שופטים ו יב
3. שְׁמַע לְאָבִיךָ זֶה יָלָדְךָ וְאַל תְּבוּז כִּי זָקְנָה אִמֶּךָ: משלי כג כב
4. עֵת לַעֲשׂוֹת לַיְיָ הֵפֵרוּ תּוֹרָתֶךָ: תהלים קיט קכו
5. יֵשׁ מְפַזֵּר וְנוֹסָף עוֹד וְחֹרֵשׂ מִישָׁר אַךְ לְמַחְסוֹר: משלי יא כד
6. בְּכָל דְּרָכֶיךָ דָּעֵהוּ וְהוּא יְיַשֵּׁר אֹרְחֹתֶיךָ: משלי ג ו
7. אִישׁ רֵעִים לְהִתְרוֹעֵעַ וְאִישׁ אֹהֵב דֶּבֶק מֵאָח: משלי יח כד
8. וְאִישׁ אֶת קָדָשָׁיו לוֹ יִהְיוּ אִישׁ אֲשֶׁר יִתֵּן לַכֹּהֵן לוֹ יִהְיֶה: במדבר ה י
9. דַּבֵּר אֶל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְאָמַרְתָּ אֲלֵהֶם אִישׁ אִישׁ כִּי תִשְׂטֶה אִשְׁתּוֹ וּמָעֲלָה בּוֹ מָעַל: במדבר ה יב
10. וְהֵבִיא הָאִישׁ אֵת אִשְׁתּוֹ אֶל הַכֹּהֵן וְהֵבִיא אֶת קָרְבָּנָהּ עָלֶיהָ עֲשִׂירִת הָאֵיפָה קֶמַח שְׂעֹרִים לֹא יִצֹק עָלָיו שָׁמֶן וְלֹא יִתֵּן עָלָיו לְבֹנָה כִּי מִנְחַת קְנָאֹת הִוא מִנְחַת זִכָּרוֹן מַזְכֶּרֶת עָוֹן: במדבר ה טו
11. וְהָיָה שַׁדַּי בְּצָרֶיךָ וְכֶסֶף תּוֹעֲפוֹת לָךְ: איוב כב כה
12. הִתְרַפֵּיתָ בְּיוֹם צָרָה צַר כֹּחֶכָה: משלי כד י

רבינו חננאל (המשך)

תרומה ומעשר לכהן, לומר לך שכל הנמנע ואינו נותן תרומה ומעשר לכהן, לסוף שצריך לו על ידי אשתו, שנ' והביא האיש את אשתו אל הכהן, ולא עוד אלא שנצרך לו על ידי ממון שנ' ואיש אשר יתן לכהן לו יהיה. אמר רבא ואם נותן לו מחברך שנ' לו יהיה, [לו יהיה] ממון הרבה. כל המשתף שם שמים בצערו, ונותן צדקה מדווחק, כופלין פרנסתו שני והיה שדי בצריך וכסף תועפות לך, פירוש תועפות כפלים כדמתרגם וכפלת ותעיף. משום שהנכיר, בעת [הנמ]כנסין פזר אמר, ר' אבהו משתעי כשירד חנניה בן אחי ר' יהושע לגולה, פירוש גולה פום בדיתא, כדתנן עד שרואה את כל הגולה לפניו כמדורת האש, ואמרינן בגמ' מאי גולה פום בדיתא. היה מעבר שנים וקובע חדשים בחוצה לארץ, שיגרו אחריו ר' יוסי בן כיפר ובן בנו של זכריה בן קבוטר, אמר להם למה באתם, אמרו לו ללמוד תורה ממך, היה מכריז עליהם אנשים הללו חכמים גדולים בני אבות ששימשו בעזרה, כדתנן זכריה בן קבוטל אומר פעמים הרבה קריתי לפניו בדניאל, התחילו הוא מטהר והן מטמאין הוא מטמא והן מטהרין, היה מכריז עליהם אנשים הללו אנשים של תוהו הם, אמרו לו כבר בניתה והיעדתה להם שהם חכמים גדולים אינך יכול לסתור ולהפחומם, שלח אליהם מפני מה אתם עושין כך, אמרו לו מפני מה אתה מעבר שנים וקובע חדשים בחוצה לארץ,

עין משפט נר מצוה

ואמרו לאחינו שבגולה. שלא ישמעו לו: **יעלו להר.** לאחד ההרים להתנהג בחוקות העמים לבנות במות: **אחיה יבנה מזבח.** אדם גדול היה ולא לבני הגולה: **חנניה.** הוא חנניה[ד] אחי רבי יהושע: **ינגן בכנור.** לפני הבמה לפי שחנניה לוי היה כדתנן במסכת ערכין (ד' יא:) מעשה בר' יהושע בן חנניה שהלך לסייע את ר' יוחנן בן גודגדא בהגפת דלתות אמר לו חזור בך שאתה מן המשוררים ואני מן השוערים: **לכרס.** על שם שהיו יושבים שורות שורות ככרס זה הנטוע שורות שורות: **בכבוד אלהינו.** מכניסי אורחים בבתים: **רשם המדברים.** במסכת שבת מפרש לה בגמרא מדליקין (ד' לג:): **שנים עשר מיל.** שלש פרסאות. מתנה ישראל מבית הישימות עד אבל השטים [ה]תלתא פרסי: **אמרה תורה כו'.** כלומר קראו הכתוב מבקש ה': **כשם שאני הסברתי לך פנים כך אתה הסבר פנים.** והיינו דכתיב פנים בפנים: **הרב בכעס.** עליהם משוש מעשה העגל: **והלמיד בכעס.** וגם אתה מראה להם כעס שהרחקת אתה הלך ממחנה: **אם אתה מחזיר האהל למקומו** גרסינן: **והיינו דכתיב ושב אל המחנה.** השב האהל למחנה ואם לאו משרתך יהושע בן נון נער לא ימיש מתוכה שישמש תחתיך. ואף על פי שהשיבו לאחר שנתלה הקב"ה לישראל והוקם המשכן לא יצא מעיר לעיר וממדינה למדינה ללמוד תורה

ואמרו לאחינו שבגולה אם שומעין מוטב ואם לאו יעלו להר אחיה יבנה מזבח חנניה ינגן בכנור ויכפרו כולם ויאמרו אין להם חלק באלהי ישראל מיד גערו כל העם בבכיה ואמרו חס ושלום יש לנו חלק באלהי ישראל וכל כך למה משום שנאמר [1]כי מציון תצא תורה ודבר ה' מירושלים בשלמא הוא מטהר והם מטמאין לחומרא אלא הוא מטמא והם מטהרין היכי הוי והא [ו]תניא [א]חכם שטמא אין חברו רשאי לטהר אסר אין חברו רשאי להתיר קסברי כי היכי דלא נגררו בתריה: תנו רבנן כשנכנסו רבותינו לכרם ביבנה היו שם רבי יהודה ורבי יוסי ור' נחמיה ור' אליעזר בנו של רבי יוסי הגלילי פתחו כולם בכבוד אכסניא ודרשו פתח רבי יהודה ראש [ב]המדברים בכל מקום בכבוד תורה ודרש [2]ומשה יקח את האהל ונטה לו מחוץ למחנה והלא דברים קל וחומר ומה ארון ה' שלא היה מרוחק אלא שנים עשר מיל אמרה תורה [2]והיה כל מבקש ה' יצא אל אהל מועד תלמידי חכמים שהולכים מעיר לעיר וממדינה למדינה ללמוד תורה

דבר לבטלה: לא גרסינן **ומשרתו יהושע וגו':** **הסכם.** עשו כתות כתות. דרים הם כמו עשו: **כתפו עלמכם.** ודרשי נמי הם כמו עשה עשו עלמכם כתומים להטעיר על דברי תורה. **ואם הסורה.** היכן מצויה באהלם שימות באהלי תורה: **הם ואחר כך כתם.** שתוק כמו והם כלב (במדבר יג) שתוק והאזן לשמועתך עד שתהא שגורה בפיך ואף על פי שאינה מיושבת לך ואחר כך כתתה והקשה עליה מה שיש לך להקשות ותרץ תרוצין עד שתתישב לך: **יהגה.** יעיין: **מיץ חלב יוציא חמאה.** המוציא את החלב שמלץ משדי אמו על דברי התורה חמאה היא לו: **ומיץ אף.** המוצץ כעס רבו וסובלו יוציא הלכות דם לעומתם[ג]: **דתנן.** שדיני ממונות עמוקים הם והרוצה שיתחכם יעסוק בדיני ממונות שהן מקצוע בתורה גדול מהם: **המנבל עלמו.** ששואל לרבו כל שפקותיו ואף על פי שיש בהם שחבריו מלעיגים עליו: **ואם זמות.** שהתמת פיך מלשאול לשון זמם טבעת של לועזה שתוחבים בחותם בהמה שעשקיה רעים ונותנים אותו בשפתיה לתופרם יחד ולאותמן סופך שתתן יד לפה כשישאלון ולא תדע להשיב: **עשיש חסד.** שהאכילם שנאמר ויבא אהרן וכל זקני ישראל לאכל לחם וגו' (שמות יח): **חמות.** אשתו של עובד אדום: **וח' כלותיה.** שהיו לה מתן בניה: שנאמר

על אחת כמה וכמה [3]ודבר ה' אל משה פנים אל פנים אמר ר' יצחק אמר לו הקדוש ברוך הוא למשה משה אני ואתה נסביר פנים בהלכה איכא דאמרי כך אמר לו הקדוש ברוך הוא למשה כשם שאני הסברתי לך פנים כך אתה הסבר פנים לישראל והחזר האהל למקומו [3]ושב אל המחנה וגו' אמר רבי אבהו אמר לו הקדוש ברוך הוא למשה [ז]עכשו יאמרו הרב בכעס ותלמיד בכעס ישראל מה תהא עליהם אם אתה מחזיר האהל למקומו מוטב ואם לאו יהושע בן נון תלמידך משרת תחתיך והיינו דכתיב ושב אל המחנה אמר רבא אף על פי כן לא יצא הדבר לבטלה שנאמר ומשרתו יהושע בן נון נער לא ימיש מתוך האהל: ועוד פתח ר' יהודה בכבוד תורה ודרש [4]הסכת ושמע ישראל היום הזה נהיית לעם וכי אותו היום נתנה תורה לישראל והלא אותו יום סוף ארבעים שנה היה אלא ללמדך שחביבה תורה על לומדיה בכל יום ויום כיום שנתנה מהר סיני אמר ר' תנחום בריה דר' חייא איש כפר עכו תדע שהרי אדם קורא קריאת שמע שחרית וערבית וערב אחד אינו קורא דומה כמי שלא קרא קריאת שמע מעולם הסכת עשו כתות כתות ועסקו בתורה לפי שאין התורה נקנית אלא בחבורה כדר' יוסי ברבי חנינא [7]דאמר ר' יוסי ברבי חנינא מאי דכתיב [5]חרב [ח](על) הבדים ונואלו חרב על שונאיהם של תלמידי חכמים שיושבים בד בבד ועוסקים בתורה ולא עוד אלא שמטפשים כתיב הכא ונואלו וכתיב התם [6]אשר נואלנו ולא עוד אלא שחוטאים שנאמר ואשר חטאנו איבעית אימא מהכא [7]נואלו שרי צוען דבר אחר הסכת ושמע ישראל כתתו עצמכם על דברי תורה כדאמר ריש לקיש [ט]דאמר ריש לקיש [3]מנין שאין דברי תורה מתקיימין אלא במי שממית עצמו עליה שנאמר [8]זאת התורה אדם כי ימות באהל דבר אחר הסכת ושמע ישראל הם ואחר כך כתת כדרבא [ט]דאמר רבא לעולם ילמוד אדם תורה ואחר כך יהגה אמרי דבי ר' ינאי מאי דכתיב [9]כי מיץ חלב יוציא חמאה ומיץ אף יוציא דם ומיץ אפים יוציא ריב במי אתה מוצא חמאה של תורה במי שמקיא חלב שינק משדי אמו עליה ומיץ אף יוציא דם כל תלמיד שכועס עליו רבו פעם ראשונה ושותק זוכה להבחין בין דם טמא לדם טהור ומיץ אפים יוציא ריב כל תלמיד שכועס עליו רבו פעם ראשונה ושניה ושותק זוכה להבחין בין דיני ממונות לדיני נפשות [ט]דתנן ר' ישמעאל אומר הרוצה שיתחכם יעסוק בדיני ממונות שאין לך מקצוע בתורה יותר מהן שהן כמעין נובע אמר ר' שמואל בר נחמני מאי דכתיב [10]אם [ט]נבלת בהתנשא ואם זמות יד לפה כל המנבל עצמו על דברי תורה סופו להתנשא ואם זמם יד לפה: פתח ר' נחמיה בכבוד אכסניא ודרש מאי דכתיב [11]ויאמר שאול אל הקיני לכו סורו רדו מתוך עמלקי פן אוסיפך עמו ואתה עשיתה חסד עם כל בני ישראל והלא דברים קל וחומר ומה יתרו שלא קרב את משה אלא לכבוד עצמו כך המארח תלמיד חכם בתוך ביתו ומאכילו ומשקהו ומהנהו מנכסיו על אחת כמה וכמה: פתח ר' יוסי בכבוד אכסניא ודרש [12]לא תתעב אדומי כי אחיך הוא לא תתעב מצרי כי גר היית בארצו והלא דברים קל וחומר ומה מצריים שלא קרבו את ישראל אלא לצורך עצמן שנאמר [13]ואם ידעת ויש בם אנשי חיל ושמתם שרי מקנה על אשר לי כך המארח תלמיד חכם בתוך ביתו ומאכילו ומשקהו ומהנהו מנכסיו על אחת כמה וכמה: פתח ר' אליעזר בנו של ר' יוסי הגלילי בכבוד אכסניא ודרש [14]ויברך ה' את עובד אדום (הגתי) בעבור ארון האלהים והלא דברים ק"ו ומה ארון שלא אכל ושתה אלא כבד ורבץ לפניו כך המארח תלמיד חכם בתוך ביתו ומאכילו ומשקהו ומהנהו מנכסיו עאכ"ו מאי היא ברכה שברכו אמר רב יהודה בר זבידא זו חמות וח' כלותיה שילדו [ט]ששה ששה בכרס אחד שנאמר

עין משפט נר מצוה

צב א טוש"ע י"ד סי' רמב סעי' לא סהג"ה:

צג ב מי' ס"ג מהלכות ת"ת הלכה יב סמג עשין יב טוש"ע י"ד סימן רמו סעיף כא:

תורה אור השלם

1. וְהָלְכוּ עַמִּים רַבִּים וְאָמְרוּ לְכוּ וְנַעֲלֶה אֶל הַר יְיָ אֶל בֵּית אֱלֹהֵי יַעֲקֹב וְיֹרֵנוּ מִדְּרָכָיו וְנֵלְכָה בְאֹרְחֹתָיו כִּי מִצִּיּוֹן תֵּצֵא תוֹרָה וּדְבַר יְיָ מִירוּשָׁלִָם: ישעיהו ב ג
2. וּמֹשֶׁה יִקַּח אֶת הָאֹהֶל וְנָטָה לוֹ מִחוּץ לַמַּחֲנֶה הַרְחֵק מִן הַמַּחֲנֶה וְקָרָא לוֹ אֹהֶל מוֹעֵד וְהָיָה כָּל מְבַקֵּשׁ יְיָ יֵצֵא אֶל אֹהֶל מוֹעֵד אֲשֶׁר מִחוּץ לַמַּחֲנֶה: שמות לג ז
3. וְדִבֶּר יְיָ אֶל מֹשֶׁה פָּנִים אֶל פָּנִים כַּאֲשֶׁר יְדַבֵּר אִישׁ אֶל רֵעֵהוּ וְשָׁב אֶל הַמַּחֲנֶה וּמְשָׁרְתוֹ יְהוֹשֻׁעַ בִּן נוּן נַעַר לֹא יָמִישׁ מִתּוֹךְ הָאֹהֶל: שמות לג יא
4. וַיִּדַּבֵּר מֹשֶׁה וְהַכֹּהֲנִים אֶל כָּל יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר הִסָּכֵת וּשְׁמַע יִשְׂרָאֵל הַיּוֹם הַזֶּה נְהָיִיתָ לְעַם לַיְיָ אֱלֹהֶיךָ: דברים כז ט
5. חֶרֶב אֶל הַבַּדִּים וְנֹאָלוּ חֶרֶב אֶל גִּבּוֹרֶיהָ וָחָתּוּ: ירמיהו נ לו
6. וַיֹּאמֶר אַהֲרֹן אֶל מֹשֶׁה בִּי אֲדֹנִי אַל נָא תָשֵׁת עָלֵינוּ חַטָּאת אֲשֶׁר נוֹאַלְנוּ וַאֲשֶׁר חָטָאנוּ: במדבר יב יא
7. נוֹאֲלוּ שָׂרֵי צֹעַן נִשָּׂאוּ שָׂרֵי נֹף הֹתְעוּ אֶת מַצְרַיִם פִּנַּת שִׁבְטֶיהָ: ישעיהו יט יג
8. זֹאת הַתּוֹרָה אָדָם כִּי יָמוּת בְּאֹהֶל כָּל הַבָּא אֶל הָאֹהֶל וְכָל אֲשֶׁר בָּאֹהֶל יִטְמָא שִׁבְעַת יָמִים: במדבר יט יד
9. כִּי מִיץ חָלָב יוֹצִיא חֶמְאָה וּמִיץ אַף יוֹצִיא דָם וּמִיץ אַפַּיִם יוֹצִיא רִיב: משלי ל לג
10. אִם נָבַלְתָּ בְּהִתְנַשֵּׂא וְאִם זָמַמְתָּ יָד לְפֶה: משלי ל לב
11. וַיֹּאמֶר שָׁאוּל אֶל הַקֵּינִי לְכוּ סָרוּ רְדוּ מִתּוֹךְ עֲמָלֵקִי פֶּן אֹסִיפְךָ עִמּוֹ וְאַתָּה עָשִׂיתָה חֶסֶד עִם כָּל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בַּעֲלוֹתָם מִמִּצְרָיִם וַיֵּסַר קֵינִי מִתּוֹךְ עֲמָלֵקִי: שמואל א טו ו
12. לֹא תְתַעֵב אֲדֹמִי כִּי אָחִיךָ הוּא לֹא תְתַעֵב מִצְרִי כִּי גֵר הָיִיתָ בְאַרְצוֹ: דברים כג ח
13. אֶרֶץ מִצְרַיִם לְפָנֶיךָ הוּא בְּמֵיטַב הָאָרֶץ הוֹשֵׁב אֶת אָבִיךָ וְאֶת אַחֶיךָ יֵשְׁבוּ בְּאֶרֶץ גֹּשֶׁן וְאִם יָדַעְתָּ וְיֵשׁ בָּם אַנְשֵׁי חַיִל וְשַׂמְתָּם שָׂרֵי מִקְנֶה עַל אֲשֶׁר לִי: בראשית מז ו
14. וַיָּשֶׁב אֲרוֹן יְיָ בֵּית עֹבֵד אֱדֹם הַגִּתִּי שְׁלֹשָׁה חֳדָשִׁים וַיְבָרֶךְ יְיָ אֶת עֹבֵד אֱדֹם וְאֶת כָּל בֵּיתוֹ: שמואל ב ו יא

רב נסים גאון

תנו רבנן כשנכנסו רבותינו לכרם ביבנה. בגמרא דבני מערבא ובפסחים כפ' תמיד נשחט גרסינן תמן תנינן זה מדרש דרש ר' אליעזר בכרם ביבנה וכי כרם היה שם אלא אלו תלמידי חכמים שהן עשוין שורות שורות בכרם: **פתח** ר' יהודה ראש המדברים בכל מקום. מפורש במסכת שבת בפרק במה מדליקין (דף לג) אמרו יהודה שעילה יתעלה

מסורת הש"ס

ו) ע"ז ו. מולין מד: נדה כ:, ב) [שבת לג: מנחות כג.], ג) [ו"ל המפרי בפורש עכשו דיש שמומנין עכשיו כיו"ל ומינו לריך], ד) מענית ז. מכות י., ה) לא, ו) שבת פב: ביומא מז:, ז) ע"ז יט., ח) ב"ב קפה., ט) [נדה סו.], י) ב"ל כן, כ) [עירובין נה:], ל) [עי' גי' ע"י],

גליון הש"ם

גמ' ששה בכרס אחד. נ"ל דלדון פרשה שמות כתב כשם המפרשים דז' חדרים יש בפשה שלשה מימין ושלשה משמאל ואחד באמצע אם מתעבר מימין יהיו זכרים ומשמאל נקבות ובאמצע טומטום או אנדרוגינוס ובמעברו מכל החדרים לא לא מאמצע דטומטום הוי מימין קלה:

מוסף רש"י

ראש המדברים בכל מקום. בגמרא המלך, שנה עליו לדבר תחלה בכל מקום (שבת לג:). **ישראל מה תהא עליהם.** אם כן מי יקריבם (שמות לג יא). **אשר נואלנו.** מתרגם דשטיפנא (תענית ז:). **שחוטאין.** דכתיב ונואלנו נגי מטעמו (שם). **נואלו שרי צוען.** נשאו שרי צוען. נשאו שרי טף, אלמא הנואל נשא לחטוא (מכות י:). **לעולם ילמוד אדם תורה.** מרבו עד שתהא גירסת התלמוד ופירושו שגורה לו בפיו, ואחר כך יהגה. יעיין בתלמודו לדמות מילתא למילתא להקשות ותתרץ. וכתלמוד לא יעשה כן שמא יבטל והרב לא ימנע לו כל שעה, ועוד לאחר שעה הרבה הוא מתישב בתלמודו ומתרץ לעצמו דבר הקשה (ע"ז יט:). **אם נבלת בהתנשא.** אם נבלת עצמך על דברי תורה לדרוש ולשאול ספקותיך לרבן, ואפילו נראית לו כשוטה בלא לב, סופך שתהא מנשא, **ואם זמות.** אם שמת זמם על פיך ותסמתת אותו ולא שאלת לו הכל, סופך כשישאלך דבר הלכה תתן יד לפה ותתלם, שלא תדע לענות כלום כו (משלי ל לב).

רבינו חננאל

ואמרו לאחינו שבגולה אחיה יבנה מזבח וחנניה ינגן בכינור. כלומר יבנו מזבח בבבל ויהיה זה כהן וזה לוי ויקריבו קרבן, שכבר אין לכם חלק בארץ ישראל, מיד געו בבכיה וענו כולם ואמרו יש לנו חלק באלהי ישראל ובתורתו ובמקדשו. תנו רבנן כשנכנסו רבותינו בכרם ביבנה פתחו בכבוד אכסניא ודרשו. פתח(ו) ר' יהודה ביר' אלעאי ראש המדברים בכל מקום ודרש ומשה יקח את האהל, והלה דברים קל וחומר ומה ישראל שאינן מרודקים אלא שלשה פרסאות נקראו מבקשי י"י שני' והיה כל מבקש י"י, תלמידי חכמים שנושאין משא על כתפיהן ומכתתין רגליהם והולכין מעיר לעיר וממדינה למדינה ללמוד תורה על אחת כמה וכמה. ודבר י"י ...

שנאמר פעלתי השמיני. בני עובד אדום קא משיב בדברי הימים וקא משיב תמניא והיא תשיעית כל אחת ילדה ששה הם חמשים ואלבע הוסיף עליהם שמונה בנים הלשונים הרי ששים ושנים לעובד אדום: **דרוחק את השעה.** כגון אבשלום שבקש למלוך בחזקה: **אצטריכא להו שבעה.** להיות אחד מהם רגש ישיבה: **אצטריכא להו גרסי'.** הוצרכו להם חכמים: **סיני.** היו קורין לרב יוסף שהיה בקי בברייתות הרבה: **עוקר הרים.** לרבה בר נחמני שהיה מחודד יותר בפלפול: **למרי חטיא.** למי שקבץ תבואה למכור כלומר למי שקבץ שמועות:

דאמרי ליה לבדאי. לרב יוסף: **מלכא פרסין שניי.** אמר אם אמלוך תחלה אמות לסוף שנתים ונדחה מפני השעה ולא אהא למלוך והשעה עמדה לו שלא הספיק שנותיו בכך: **אומנא ליתיה לא קרא.** לא נהג כל אומן השמים שום לד שרהה וכשהיה צריך להקיץ דם היה הולך לבית הרופא ולא היה שולח לבא אליו: **שיאמו בעובי הקורה.** אם בא לטלטלה ממקום למקום לתתה בבנין. כלומר יעקב שכל הבנים שלו וטרח בגידולם יבקש עליהם רחמים: **הנפטר מן המת.** כשהיו מוליכים ארונות ממקום למקום לקבורה היו מלוים אותו מעיר לעיר וחוזרים אלו ואחרים מלוים אותו משם והלאה והחוזרים קרי נפטרים נוטלין רשות להפטר ממנו: **אין לסה מנוחה.** מישיבה לישיבה וממדרש למדרש:

הדרן עלך הרואה

וסליקא לה מסכת ברכות

שנאמר [1]פעלתי השמיני (מ) וכתיב כי ברכו אלהים [2]כל אלה [מבני] (ל) עובד אדום המה ובניהם ואחיהם (אנשי) [איש] חיל בכח לעבדה ששים ושנים לעובד אדום אמר ר' אבין הלוי [מ]כל הדוחק את השעה שעה דוחקתו וכל הנדחה מפני השעה שעה נדחת מפניו מדרבה ורב יוסף [3]דרב יוסף סיני ורבה עוקר הרים אצטריכא להו שעתא [4]שלחו להתם סיני ועוקר הרים איזה מהם קודם שלחו להו סיני קודם [7]שהכל צריכין למרי חטיא אף על פי כן לא קבל עליו ר' יוסף דאמרי ליה כלדאי מלכת תרתין שנין מלך רבה עשרין ותרתין שנין מלך רב יוסף תרתין שנין ופלגא כל הנך שני דמלך רבה אפילו אומנא ליתיה לא קרא: ואמר רבי אבין הלוי מאי דכתיב [3]יענך ה' ביום צרה ישגבך שם אלהי יעקב אלהי יעקב ולא אלהי אברהם ויצחק מכאן לבעל הקורה שיכנס בעביה של קורה: ואמר רבי אבין הלוי [מ]כל הנהנה מסעודה שתלמיד חכם שרוי בתוכה כאילו נהנה מזיו שכינה שנאמר [4]ויבא אהרן וכל זקני ישראל לאכל לחם עם חותן משה וכי לפני אלהים אכלו והלא לפני משה אכלו אלא לומר לך כל הנהנה מסעודה שתלמיד חכם שרוי בתוכה כאילו נהנה מזיו שכינה: [מ]ואמר רבי אבין הלוי [מ]הנפטר מחברו אל יאמר לו לך בשלום אלא לך לשלום שהרי יתרו שאמר לו למשה [5]לך לשלום עלה והצליח דוד שאמר לו לאבשלום [6]לך בשלום הלך ונתלה: ואמר רבי אבין הלוי [מ] הנפטר מן המת אל יאמר לו לך לשלום אלא לך בשלום שנאמר [7]ואתה תבא אל אבותיך בשלום: אמר רבי לוי בר חייא [8]היוצא מבית הכנסת ונכנס לבית המדרש ועוסק בתורה [מ]זוכה ומקבל פני שכינה שנאמר [8]ילכו מחיל אל חיל יראה אל אלהים בציון. אמר רבי חייא בר אשי אמר רב [מ]תלמידי חכמים אין להם מנוחה לא בעולם הזה ולא בעולם הבא שנאמר ילכו מחיל אל חיל יראה אל אלהים בציון: [מ]אמר רבי אלעזר אמר רבי חנינא תלמידי חכמים מרבים שלום בעולם שנאמר [9]וכל בניך למודי ה' ורב שלום בניך אל תקרי בניך אלא בונך [10]שלום רב לאוהבי תורתך ואין למו מכשול [11]יהי שלום בחילך שלוה בארמנותיך [12]למען אחי ורעי אדברה נא שלום בך [13]למען בית ה' אלהינו אבקשה טוב לך [14]ה' עוז לעמו יתן ה' יברך את עמו בשלום:

הדרן עלך הרואה וסליקא לה מסכת ברכות

אחר השלמת המסכתא יאמר זה ויועיל לזכרון בעזרת השם יתברך

[1]הַדְרָן עֲלָךְ מַסֶּכֶת בְּרָכוֹת וְהַדְרָךְ עָלָן. דַּעְתָּן עָלָךְ מַסֶּכֶת בְּרָכוֹת וַדַּעְתָּךְ עָלָן. לא נִתְנַשֵּׁי מִינָּךְ מַסֶּכֶת בְּרָכוֹת וְלֹא תִתְנַשֵּׁי מִינָּן לא בְּעָלְמָא הָדֵין וְלֹא בְּעָלְמָא דְּאָתֵי:

יאמר כן שלשה פעמים ואחר כך יאמר:

יְהִי רָצוֹן מִלְּפָנֶיךָ יְיָ אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ שֶׁתְּהֵא תוֹרָתְךָ אֻמָּנוּתֵנוּ בָּעוֹלָם הַזֶּה וּתְהֵא עִמָּנוּ לָעוֹלָם הַבָּא. [2]חֲנִינָא בַּר פָּפָא רְמִי בַּר פָּפָא נַחְמָן בַּר פָּפָא אַחְאִי בַּר פָּפָא אַבָּא מָרִי בַּר פָּפָא רַפְרָם בַּר פָּפָא רְכִישׁ בַּר פָּפָא סוּרְחָב בַּר פָּפָא אַדָּא בַּר פָּפָא דְּרוּ בַּר פָּפָא:

הַעֲרֵב נָא יְיָ אֱלֹהֵינוּ אֶת דִּבְרֵי תוֹרָתְךָ בְּפִינוּ וּבְפִיפְיוֹת עַמְּךָ בֵּית יִשְׂרָאֵל. וְנִהְיֶה כֻּלָּנוּ אֲנַחְנוּ וְצֶאֱצָאֵינוּ וְצֶאֱצָאֵי עַמְּךָ בֵּית יִשְׂרָאֵל כֻּלָּנוּ יוֹדְעֵי שְׁמֶךָ וְלוֹמְדֵי תוֹרָתֶךָ: מֵאוֹיְבֵי תַּחַכְמֵנִי מִצְוֹתֶיךָ כִּי לְעוֹלָם הִיא לִי: יְהִי לִבִּי תָמִים בְּחֻקֶּיךָ לְמַעַן לֹא אֵבוֹשׁ: לְעוֹלָם לֹא אֶשְׁכַּח פִּקּוּדֶיךָ כִּי בָם חִיִּיתָנִי: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ לַמְּדֵנִי חֻקֶּיךָ: אָמֵן אָמֵן אָמֵן סֶלָה וָעֶד:

מוֹדִים אֲנַחְנוּ לְפָנֶיךָ יְיָ אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ שֶׁשַּׂמְתָּ חֶלְקֵנוּ מִיּוֹשְׁבֵי בֵית הַמִּדְרָשׁ וְלֹא שַׂמְתָּ חֶלְקֵנוּ מִיּוֹשְׁבֵי קְרָנוֹת. שֶׁאָנוּ מַשְׁכִּימִים וְהֵם מַשְׁכִּימִים. אָנוּ מַשְׁכִּימִים לְדִבְרֵי תוֹרָה וְהֵם מַשְׁכִּימִים לְדָבָרִים בְּטֵלִים. אָנוּ עֲמֵלִים וְהֵם עֲמֵלִים. אָנוּ עֲמֵלִים וּמְקַבְּלִים שָׂכָר וְהֵם עֲמֵלִים וְאֵינָן מְקַבְּלִים שָׂכָר. אָנוּ רָצִים וְהֵם רָצִים. אָנוּ רָצִים לְחַיֵּי הָעוֹלָם הַבָּא וְהֵם רָצִים לְבְאֵר שַׁחַת. שֶׁנֶּאֱמַר וְאַתָּה אֱלֹהִים תּוֹרִידֵם לִבְאֵר שַׁחַת אַנְשֵׁי דָמִים וּמִרְמָה לֹא יֶחֱצוּ יְמֵיהֶם וַאֲנִי אֶבְטַח בָּךְ:

יְהִי רָצוֹן מִלְּפָנֶיךָ יְיָ אֱלֹהַי בְּשֵׁם שֶׁעֲזַרְתַּנִי לְסַיֵּם מַסֶּכֶת בְּרָכוֹת כֵּן תַּעֲזְרֵנִי לְהַתְחִיל מַסֶּכְתּוֹת וּסְפָרִים אֲחֵרִים וּלְסַיְּמָם לִלְמֹד וּלְלַמֵּד לִשְׁמֹר וְלַעֲשׂוֹת וּלְקַיֵּם אֶת כָּל דִּבְרֵי תַלְמוּד תּוֹרָתֶךָ בְּאַהֲבָה. וּזְכוּת כָּל הַתַּנָּאִים וַאֲמוֹרָאִים וְתַלְמִידֵי חֲכָמִים יַעֲמוֹד לִי וּלְזַרְעִי שֶׁלֹּא תָמוּשׁ הַתּוֹרָה מִפִּי וּמִפִּי זַרְעִי וְזֶרַע זַרְעִי עַד עוֹלָם. וְתִתְקַיֵּם בִּי בְּהִתְהַלֶּכְךָ תַּנְחֶה אוֹתָךְ בְּשָׁכְבְּךָ תִּשְׁמֹר עָלֶיךָ וְהָקִיצוֹתָ הִיא תְשִׂיחֶךָ. כִּי בִי יִרְבּוּ יָמֶיךָ וְיוֹסִיפוּ לְךָ שְׁנוֹת חַיִּים: אוֹרֶךְ יָמִים בִּימִינָהּ בְּשְׂמֹאלָהּ עֹשֶׁר וְכָבוֹד: יְיָ עוֹז לְעַמּוֹ יִתֵּן יְיָ יְבָרֵךְ אֶת עַמּוֹ בַשָּׁלוֹם:

יִתְגַּדַּל וְיִתְקַדַּשׁ שְׁמֵהּ רַבָּא. בְּעָלְמָא דִּהוּא עָתִיד לְאִתְחַדָּתָא, וּלְאַחֲיָא מֵתֵיא, וּלְאַסְקָא לְחַיֵּי עָלְמָא, וּלְמִבְנֵא קַרְתָּא דִירוּשָׁלֵם, וּלְשַׁכְלֵל הֵיכְלֵיהּ בְּגַוֵּהּ, וּלְמֶעְקַר פּוּלְחָנָא נוּכְרָאָה מֵאַרְעָא, וּלְאָתְבָא פּוּלְחָנָא דִשְׁמַיָּא לַאֲתְרֵיהּ, וְיַמְלִיךְ קוּדְשָׁא בְּרִיךְ הוּא בְּמַלְכוּתֵיהּ וִיקָרֵיהּ, וְיַצְמַח פֻּרְקָנֵהּ וִיקָרֵב מְשִׁיחֵהּ. בְּחַיֵּיכוֹן וּבְיוֹמֵיכוֹן וּבְחַיֵּי דְכָל בֵּית יִשְׂרָאֵל בַּעֲגָלָא וּבִזְמַן קָרִיב, וְאִמְרוּ אָמֵן. יְהֵא שְׁמֵהּ רַבָּא מְבָרַךְ לְעָלַם וּלְעָלְמֵי עָלְמַיָּא. יִתְבָּרַךְ וְיִשְׁתַּבַּח וְיִתְפָּאַר וְיִתְרוֹמַם וְיִתְנַשֵּׂא וְיִתְהַדַּר וְיִתְעַלֶּה וְיִתְהַלָּל שְׁמֵהּ דְּקֻדְשָׁא בְּרִיךְ הוּא. לְעֵלָּא מִן כָּל בִּרְכָתָא וְשִׁירָתָא תֻּשְׁבְּחָתָא וְנֶחָמָתָא דַּאֲמִירָן בְּעָלְמָא, וְאִמְרוּ אָמֵן: עַל יִשְׂרָאֵל וְעַל רַבָּנָן, וְעַל תַּלְמִידֵיהוֹן וְעַל כָּל תַּלְמִידֵי תַלְמִידֵיהוֹן, וְעַל כָּל מַאן דְּעָסְקִין בְּאוֹרַיְתָא, דִּי בְאַתְרָא (קַדִּישָׁא) הָדֵין וְדִי בְכָל אֲתַר וַאֲתַר, יְהֵא לְהוֹן וּלְכוֹן שְׁלָמָא רַבָּא חִנָּא וְחִסְדָּא וְרַחֲמֵי וְחַיֵּי אֲרִיכֵי וּמְזוֹנֵי רְוִיחֵי וּפֻרְקָנָא מִן קֳדָם אֲבוּהוֹן דִּי בִשְׁמַיָּא וְאַרְעָא וְאִמְרוּ אָמֵן: יְהֵא שְׁלָמָא רַבָּא מִן שְׁמַיָּא וְחַיִּים טוֹבִים עָלֵינוּ וְעַל כָּל יִשְׂרָאֵל, וְאִמְרוּ אָמֵן: עוֹשֶׂה שָׁלוֹם בִּמְרוֹמָיו הוּא בְּרַחֲמָיו יַעֲשֶׂה שָׁלוֹם עָלֵינוּ וְעַל כָּל יִשְׂרָאֵל וְאִמְרוּ אָמֵן:

מזונה בימינו, ארבע ציציות בטליתו, הוא שדריך אומר שבע ביום הללתיך, ואומר חונה מלאך י"י סביב ליראיו ויחלצם.

סליק פ"ט וסליקא לה פ' ר"ח ממסכתא ברכות לפ"ש

מסורת הש"ס

מ) [עבודין יג.]; ל) עירובין ל., ג) [מ"ק יב.] הוריות יד., ד) [ב"ב קמה.]; ה) [מ"ק כט. ע"ב]; ו) מנ"א מ' מ"ד מק"ע, ז) [מכ"ש פ"ד מהלי מלכ"ה ה"ד], ח) [מ"ק כט. ע"ב], ט) שם, י) יומא קכב: מיר מו: ממיד לב: כריתו' כח.; כ) [פי' הגון על זה ממלא בם' המים שחיבר אמי הגאון מהר"ל מפראג בספר זכיות מ"א פ"ג], ל) [בסיומא וסוף תפוגת הרמ"א ז"ל וכן בס' י"ם בב"ק כמוז רמזים על הזכרת שמות אלון], מ) [נראה שחיבת ע"א הוא ט"ס],

הגהות הב"ח

(מ) גמ' דאמר פעולתי השמיני כי ברכו אלהים וכתיב כל אלה מבני עובד אדום המה וגוייהם:

גליון הש"ס

גמ' כל הדוחק את השעה. מג"א רפ' קנו ע"אמ): שם כל הנהנה מסעודה מג"א סוף מי' קנו וכס"ר מקס"ח סק"ס:

מוסף רש"י

כל הדוחק את השעה. מתינע להעביר ולהתגדל ונולחה שמינו מלגלא, ואף על פי כן מחר וחולך למרחקים ומכנים עצמו לנבוחות (ערובין יג.). **וכל הנדחה מפני השעה שעה נדחת מפניו.** וכגרוכין שם: שעה עומדת לו, לאחר זמן בתחיה לעמוד לו שעה מלגלא (שם). סיני. שהיה בקי במשניות ובברייתות (עירובין ל.) מי שעה מעבה וכריחתא סדורין לו כמתינתן מהר סיני (הוריות יד.) סדורות מפיו כמתינתן מהר סיני שמתנן מרגו אבל לא היה מפולפל כרבה (רש"י בע"י). עוקר הרים. דמריף ומפולפל בתורה אפ"פ שאין מעבה וכריחתא סדורין לו כל כך (הוריות שם). **שהכל צריכין למרי חטיא.** כלומר רב יוסף הוא מרי חטיא, שמעבה וכריחתא סדורין לו מפי המשנה כמתינתן מהר סיני, דמעבה וכריחתא אמוהון דהלכתא (שם). **כלדאי.** חוזים בכוכבים (כת"י). מלך רבה עשרין ותרתי שנין. ומת ויעב רב יוסף בלאלא (כתובות מב:). **אפילו אומנא ליתיה לא קרא.** אלא רגא לגהוג שמלך רבה אפילו בהאי אלרוחתא, אלא רגא להכיא שום אומן לתוך ביתו, אלא כשהיה רוצה להקיץ דם היה מאומן על בניתיה דלבה ושם היה מקיץ, ואית דגרסי אלא רגא לגהוג שרהות אומנא כל רגא אומן שיש שמלך רבה, כלומר אלא היה לו פנאי להקיץ עצמו אלא היה עוסק כל שעה בתורה לפני רבה (הוריות יד.). בעביה של קורה. אם בא לטלטלה ממקום למקום או לתתה בבנין שיאמו בעובי הקורה. **אל יאמר לו לך בשלום.** כלומר רב יוסף הוא מרי חטיא, שמעבה וכריחתא סדורין לו מפי המשנה כמתינתן מהר סיני, דמעבה וכריחתא אמוהון דהלכתא (שם). כלדאי. חוזים בכוכבים (כת"י). מלך רבה עשרין ותרתי שנין. ומת ויעב רב יוסף בלאלא (כתובות מב:). **אפילו אומנא ליתיה לא קרא.** אלא רגא לגהוג שמלך רבה אפילו בהאי אלרוחתא, אלא רגא להכיא שום אומן לתוך ביתו, אלא כשהיה רוצה להקיץ דם היה מאומן על בניתיה דלבה ושם היה מקיץ, ואית דגרסי אלא רגא לגהוג שרהות אומנא כל רגא אומן שיש שמלך רבה, כלומר אלא היה לו פנאי להקיץ עצמו אלא היה עוסק כל שעה בתורה לפני רבה (הוריות יד.). בעביה של קורה. אם בא לטלטלה ממקום למקום או לתתה בבנין שיאמו בעובי הקורה. **אל יאמר לו לך בשלום.** כלומר אל יאמר לו אל אבותיך אל אלהים אל מיל, דמשמע משום דילמו אבות המת, אל מיל דמים המדרש, לפיכך זוכן אילאה אל אלהים בגיון (רש"י בע"י).

הדרן עלך מסכת ברכות

רבינו חננאל

... ועוד אמר ר' אבון כל הדוחק את השעה שעה דוחקתו, [מ]אבשלום שדחק השעה ויצא ונתלה, וכל הנדחה מפני שעה שעה נדחית מפניו, מדרבה ורב יוסף. רב יוסף סיני, פירוש [כידוי] גמר התלמוד כהלכה למשה מסיני, ר[בה עו]קר הרים, אי זה מהן קודם לשורה, [של]חו להו מארץ ישראל [סיני קודם שהכל צריכין למרי חטיא, כלו]מר הכל צריכין [למי שבידו משניות. ואפילו] הכי לא קביל עליה רב יוסף למיתב בדישא. מלך רבה כ"ב שנין ומית בר ארבעין

עין משפט נר מצוה

צג א עוס"ע פו"מ פ' קנט סעיף ח:

תורה אור השלם

1. עַמִּיאֵל הַשִּׁשִּׁי יִשְׂשָׂכָר הַשְּׁבִיעִי פְּעֻלְתִּי הַשְּׁמִינִי כִּי בֵרְכוֹ אֱלֹהִים:

דברי הימים א כו ה

2. כָּל אֵלֶּה מִבְּנֵי עֹבֵד אֱדֹם הֵמָּה וּבְנֵיהֶם וַאֲחִיהֶם אַנְשֵׁי חַיִל בֹּחַ לָעֲבֹדָה שִׁשִּׁים וּשְׁנַיִם לְעֹבֵד אֱדֹם.

דברי הימים א כו ח

3. יַעֲנְךָ יְיָ בְּיוֹם צָרָה יְשַׂגֶּבְךָ שֵׁם אֱלֹהֵי יַעֲקֹב: תהלים כ ב

4. וַיִּקַּח יִתְרוֹ חֹתֵן מֹשֶׁה עֹלָה וּזְבָחִים לֵאלֹהִים וַיָּבֹא אַהֲרֹן וְכֹל זִקְנֵי יִשְׂרָאֵל לֶאֱכֹל לֶחֶם עִם חֹתֵן מֹשֶׁה לִפְנֵי הָאֱלֹהִים: שמות יח יב

5. וַיֵּלֶךְ מֹשֶׁה וַיָּשָׁב אֶל יִתְרֹ חֹתְנוֹ וַיֹּאמֶר לוֹ אֵלְכָה נָּא וְאָשׁוּבָה אֶל אַחַי אֲשֶׁר בְּמִצְרַיִם וְאֶרְאֶה הַעוֹדָם חַיִּים וַיֹּאמֶר יִתְרוֹ לְמֹשֶׁה לֵךְ לְשָׁלוֹם: שמות ד יח

6. וַיֹּאמֶר לוֹ הַמֶּלֶךְ לֵךְ בְּשָׁלוֹם וַיָּקָם וַיֵּלֶךְ חֶבְרוֹנָה:

שמואל ב טו ט

7. וְאַתָּה תָּבוֹא אֶל אֲבֹתֶיךָ בְּשָׁלוֹם תִּקָּבֵר בְּשֵׂיבָה טוֹבָה:

בראשית טו טו

8. יֵלְכוּ מֵחַיִל אֶל חָיִל יֵרָאֶה אֶל אֱלֹהִים בְּצִיּוֹן:

תהלים פד ח

9. וְכָל בָּנַיִךְ לִמּוּדֵי יְיָ וְרֹב שְׁלוֹם בָּנָיִךְ: ישעיהו נד יג

10. שָׁלוֹם רָב לְאֹהֲבֵי תוֹרָתֶךָ וְאֵין לָמוֹ מִכְשׁוֹל:

תהלים קיט קסה

11. יְהִי שָׁלוֹם בְּחֵילֵךְ שַׁלְוָה בְּאַרְמְנוֹתָיִךְ: תהלים קכב ז

12. לְמַעַן אַחַי וְרֵעָי אֲדַבְּרָה נָּא שָׁלוֹם בָּךְ: תהלים קכב ח

13. לְמַעַן בֵּית יְיָ אֱלֹהֵינוּ אֲבַקְשָׁה טוֹב לָךְ:

תהלים קכב ט

14. יְיָ עֹז לְעַמּוֹ יִתֵּן יְיָ יְבָרֵךְ אֶת עַמּוֹ בַשָּׁלוֹם:

תהלים כט יא

רבינו ניסים

תלמידי חכמים אין להם מנוחה. בגמרא דבני מערבא במסכת שביעית בפרק רביעי פירשו כי זו היגיעה שהן יגעין היא (משבחין) [שמשבחין] ומקלסין וגורסין בתורה כדאמרי' ר' יונה בשם ר' חייא בר אשי עתידין חברין להתיגע מבתי כנסיות לבתי מדרשות מאי טעמא דכתיב (תהלים פד) ילכו מחיל אל חיל:

סליקא לה להא מסכתא

רבינו חננאל (המשך)

שנין, אשתכח דמלך בר י"ח שנין. ועוד אמר ר' אבון, כל הנהנה מסעודה שתלמידי חכמים שרוי בתוכה כאילו נהנה מזיו השכינה, שני ויבא אהרן וכל זקני ישראל לאכל לחם, וכי לפני האלהים אכלו והלא לפני משה אכלו, אלא ללמדך שכל הנהנה מסעודה שתלמיד חכמים שרוי בתוכה כאילו נהנה מזיו השכינה. אמר ר' לוי הנפטר מן החי לא יאמר לו לך בשלום אלא לך לשלום [שהרי מצינו ליתרו חותן [משה שאמר לך לש]לום הלך והצליח, אבל דוד [שאמר] לאבשלום לך בשלום הלך ונתלה. הנפטר מן המת לא יאמר לו לך ל[שלום אלא] לך בשלום. שני' ואתה תבוא אל אבותיך בשלום. כל היוצא מן הכנסת [ונכנס לבית] המדרש [ועוסק] בתורה עליו הכ[תוב אומר ילכו מחיל אל] חיל וגו'. ירושלמי: תני [בשם רבי מאיר] אין אחד [מישראל] שאינו עושה מאה מצות בכל יום, קורא קריית שמע שחרית וערבית ומברך לפניהם ולאחריהם, בכל פעם ששותה מברך, עושה מצוה מברך, וכן היה אומר אין אחד מישראל שאין מצות מקיפות אותו, תפילין בראשו ובזרועו,

פסקי תוספות ממסכת ברכות

מאימתי

א קריאת שמע של בית הכנסת עיקר מ"מ טוב לקרותה (כולה) לפני מטתו ובלא ברכה [וצ"ע דכולה אינו משמע כתוס']: דה"ה מאימתי: דף ב ע"א

ב זמן תפלת המנחה עד הערב ותפלת מעריב מפלג המנחה: בא"ד: שם

ג הצינו להתפלל בשדה ולא בעיר:

ד פירוש יהא שמיה רבא: דה"ה דעונין יהא שמיה: שם

ה אין לדבר דברי תורה בתוך ד' אמות של מת: דה"ה אין אומרים: ע"ב

ו אין לאכול (מחלת) קעורה משהגיע זמן ק"ש של לילה עד [שיקרא ק"ש] ויתפלל: דה"ה דקורא: דף ד ע"ב

ז טעם על הפסוקים דקודם ירחו עיניו ואותה ברכה למה נתקנה:

דה"ה אמר רבי: דף ד ע"ב ובדף ב' ע"א דה"ה מברך:

ח לסמוך גאולה לתפלה שחרית וערבית: דה"ה אמר רבי: שם

ט שלא יהא דבר חוץ בינו לבין הקיר [אבל מילתא דקביע כגון אזנו ושיניה מוסר]: דה"ה שלא: דף ה ע"ב

י אין נעשות מלאכה בנקר קודם תפלתו [אבל לימוד מותר]: דה"ה אלא: שם

יא שלא לשוח רגש מו רגל מעטו בין מזרח למערב [כן פירש"י ומשמע] פי' דוקא כשישן עם אשתו]:

דה"ה כל הנותן: שם

יב אין לרוץ להתפלל [אבל בתי כנסיות שלנו [בפר"ת. ור"י היה מתמן ונלא להתפלל אף לבד]:

דה"ה המתפלל ובדף ב ע"א דה"ה מברך: דף ו' ע"א

יג לרוץ לקנות מקום להתפלל אפילו אחד בית הכנסת:

יד מה פירוש של אחורי בית הכנסת: דה"ה אחורי: שם ע"א

טו פירוש מורידין הגלוקים: דה"ה ההוא צדוקי: דף ז ע"א

טז יחיד המתפלל בביתו יכוין להתפלל בעיניו לגותא דלמעלה: [כן מפורש בגמרא]: שם ע"ב

יז פי' דלריך ליכנס שני פתחים בית הכנסת לכוונת פתחיהם: [דין זה בראש"י סימן ז]: דף ח ע"א

יח אסור ללמוד בשעת הקריאה [אבל מי שחורתו אומנתו מותר כמו רב ששת]: דה"ה רב ששת: דף ח ע"א

יט שיש מקרא ואחד תרגום ולא בלשון זעז ופסוקים בלשון תרגום: דה"ה שנים מקרא: שם

כ פרשיות המועדות. [זה לפי גירסת הערוך פרשיות דלכה אשר דברו מן מהלכות המועד והוא בתוספות רבי יהודה מפיר ע"ש]:

כא פירוש כאלו התענה תשעיי ועשיריי: דה"ה כאלו: דף ח ע"ב

כב השלמת פרשיותיו עם הצבור. [מזמן מנחת שבת ואילך עד שבת הבאה לאחר חכילה ומלוה ומלוה מן המוכחל ליום חכילה]: דה"ה ישלים: שם

כג פי' משיכיר את חברו בחוטם ד"א:

דה"ה אחרים: דף ט ע"ב

כד לכתחילה יכונו לקרות ק"ש שמוך לזכר המטה ואם לא קראו בהכוונה ומנה קורא עד שלא שעות היום:

דה"ה לק"ש בתוקיני: שם

כה פי' דכל הסומך גאולה לתפלה אינו מוסך כל היום [הייט מיוקין]: דה"ה כל הסומך: שם

כו לא עשה ולא כלום מן המורה. יש לדקדק על מיש שהוסיפו חכמים על כל מצוה אף אם קיים עיקר המצוה בהלכתה בלא הוספת שהוסיפו חכמים הוה כאילו לא קיים כלום. [ש"ס זה לא נמצא בחוש' ואפשר שדקדק כן לפי פירוש הוספת ודו"ק]: דה"ה תני רב יחזקאל: דף יא ע"א

כז ברכת המורה וברכת עוקה כאיה עניין פוטרים: דה"ה שכבר: שם ע"ב

כח פתח בתחמת ופיים בשבחת לאומרת: דה"ה לא לאחורי: דף יב ע"א

כט היה יודע שהוא יין ונטעה בלשונו וכן יין י"ט בשבת בתחיתם ברכתו: בא"ד: שם

ל פירוש ואמונתך בלילות: דה"ה להגיד: שם

לא האיל כורע במודים. ולא בתחלה או בסיום אחר ברכות [וצ"ל בר"ה ור"כ]: דה"ה ברגע: שם ע"ב

לב המלך הקדוש והמלך המשפט ושעותו: דה"ה והלכתא: שם

לג וכן מה שהוסיפו בעשרת ימי תשובה ופסקי: בא"ד: שם

לד [דין] ומן טל ומטר [כשמוסיפה שם אמרו]: בא"ד: שם

לה האיל כלולים עשרת הדברות בקריאת שמע: דה"ה בקשו: שם

היה קורא

לו בק"ש ובתפלה וכל מקום שאסור לדבר אסור גם כן בלשון הקודש: דה"ה ובאמצע: דף יג ע"א

לז בתפילה אין להשיב מפני הכבוד: בא"ד: שם

לח לקרות שמע בכל (לבן) [לשון]: דה"ה וחכמים: שם

לט שמע ישראל עד אחד לריך כוונת הלב: דה"ה אמר רבא: ע"ב

מ מלא אחד וכוונתו: [זהו מפורש בגמרא ובראש"ש סי' ג]: שם

מא המתפלל בדרך לריך לעמוד בפסוק לאשון: דה"ה על לבבך: שם

מב מותר לענות קדושה בתענית ק"ש ולא בתפלת י"ח: דה"ה שואל: שם

מג ואין יעשה כשיגיע שלש צורר לומדים: בא"ד: שם

מד [דין] ברכת הלב אף כשאמר הלב בלשון וברכת הלב בלילי שבת: דה"ה ימים: דף יד ע"א

מה דין טעיפה בתענית יחיד: דה"ה אר דילמא: שם

מו אם ליתן שלום לחבירו קודם שיתפלל: דה"ה במשכים: שם

מז כשות שאינו מיוחד אלא ליום אם לברך עליו בלילה: דה"ה ראמר: שם ע"ב

מח אם מותר לברך אלוקיה דאמרי אף מאפילין בין קריאת שמע לתפלה ומיושב בשעת קריאת שמע ותפלה: דה"ה ומנח תפילין: שם

מט שלא להדר אחיא בעיקר ק"ש ותפלה ולילך ד' מילין כדי שלא לבטל ממנין: דה"ה אמאן: דף סז ע"א

נ ליתן ריוח בין הדברים ויתר דקדוקים: דה"ה בין הדברים: ע"ב

נא קרא שמע וטעה וכן הלל ומגילה: דה"ה הקורא: דף סז ע"א

נב לא יעמוד במקום גבוה ויתפלל [הייט שעומד ע"ג כסא]: דה"ה לפי: שם

נג דין כמילה ומפיפה בימי אבלו ובשילת יולדת בימי אבלה: דה"ה אפשרים: ע"ב

נד וכן בתשעה באב וכיוצא ביום כפור: בא"ד: שם

נה עד מתי נקרא אותן: דה"ה אנינות [והעיקר בראש"ש סי' ס"ו]: שם

נו העוסק בתורה שלא לשמה טוב לו שלא נברא [הייט כשלומד לקנטר]: דה"ה העושה: דף יז ע"א

נז יש לברוח מתקיעות כי סה מרוע עדיך כאו: דה"ה והן: ע"ב

נח אמן מייב עכשיו בקריאת שמע ובלא יענו אלאלה בתפלה בלבד: דה"ה רב שישא: שם

מי שמתו

אונן פטור מברכות ואינו רשאי להכנס עלמו לחיוב בחול. ובשבת ויום טוב יש חילוק ופלוגתא: דה"ה ואינו מברך. [ש"ס זה המילוק בין י"ט לשבת אינו בחוספת כ"א בש"ס מיקון מי אלדיכא תוספות מוסיף דאין חילוק דאם כן מאי הקשו מפיפה לאחיי בשבת]: דף יח ע"א

ם לנהוג חומרות אחל המוצד: בא"ד:

אא עד מתי נקרא אונן מי שמת בבית האחיות שהפסו מוצל ואיכא שאין מוצל עליו לקברו: בא"ד:

אב אק מלא פסרים אף עלמות אל מה מפשיון לאחוריו ואיכוד ופסר מורה לפניו ובמקום לפניה מוחר לרבוב עליהן:

דה"ה ואיכוב: שם

אג אם מפיריו ליצת מעליהו של מת: דה"ה לחחר: שם

אד מתי קטן מייב בק"ש ומתי מייב בתפילין: דף כ ע"א

אה אם נשים מיחות בהלל ואם עוניו אחריהן: דה"ה ובקטנים: שם

או מיהו יוצא בק"ש בהרהור: דה"ה ודב חסדא: שם

אז אם הוליח בפיו ולא השמיע לאוזני יצא: [דין זה בראש"ש סימן י"ד]: דה"ה ברבריבא: שם

אח מתפלל אדם כל היום פי' בספק אם התפלל אבל מזכר שהתפלל בבר ודר יוחנן: דף כא ע"א

אט מצא לבור מבלעים מתי יחמיל להתפלל י"ח ואם הגיע ש"ל לעודים והוא מתפלל ושומע בעוה ואחון דבלל הקדוש ולשומע תפלה: דה"ה עד: שם ע"ב

ע אין יחיד אומר נקדש אבל עם הצון מתפלל קדושה משלש: דה"ה אין: שם

עא אין לריך מבלה לא לדברי תורה ולא לתפלה והטוב ליום הכפורים אי מנכון הוי ברכה לבטלה: דה"ה לכל ע"ב

עב שהה כדי לגמוא את כולה בתגילה ושופר בתקוה דגברא חזי אינו חחיר לאלא ואי לא חזי חחיר: דה"ה אלא לכ"ע: שם

עג המתפלל ומצא לולה בתקומו תפלתו תועבה פירוש יחזור ויתפלל: דה"ה אע"פ: שם

עד [דין] היה עומד בתפלה ומיס שותתין על ברכיו: דה"ה מחתין: שם

עה מוחר להשתין בבית הכסא ערבי ואפילין בראשו אבל בידו לא: דה"ה חייישין: דף כג ע"א

עו שער בתשה ערוה ולא בבתולות: [דין בראש"ש סימן ל"ז]:

עז אף בבית סגי בהתקה אלבע אמות לאחוריו ולפניו אלא עינו: ממשמש בבגדיו ופיוריו בשבת נפילה: דה"ה וממשמש: דף כד ע"ב

עח אם מוחר לקרות ק"ש ולולה על בגדו מחת בגדיו: דה"ה פסק: שם

עט אם לריך להרמיק מלולה בלבים ומיריון ומרגגולון ההולכן בבית: דה"ה ליח הלכתא: דף כה ע"א

פא [דין] בחי בבלאות שלנו שהן בעומק: דה"ה ריח: שם

פב [דין] לנו רולה אם הערוה: דה"ה והרי לבו: שם ע"ב

פג גלף של רשי אל חרם או אזכיה: דה"ה גרף: שם

פד ספר תורה ומזוזה אם אין לו בית אחר עושה לו אפילה עשרה ואחר ספרים סגי בכיסוי בעלמא: דה"ה ספר תורה: דף כו ע"א

תפילת השחר

פה תפלה מוספין בולי יומא אפילו מעשרים: דה"ה תפלת השחר: שם

פו אין לבטל תפלה ערבית חגם: דה"ה סעה: שם

פז טעה ולא התפלל מוסף עבר יומו בטל קרבנו: דה"ה איבעיא להו: שם

פח טעה ולא התפלל יעלה ויבוא בחנוכה ולא אחה אחד אלא י"ח ברכות: דה"ה סעה: שם ע"ב

פט בשעתן אלוס לרבו אומר אלוס עליך רבי: דה"ה והנותן: דף כז ע"ב

צ מתפלל אדם של מוצאי שבת בשבת ואומר הבדלה על הכוס בשיש לוכר מלוה ד"ה לילי: שם

צא דין מעיב הרוח ומן טל ומטר: דה"ה הא דאיתבר: דף כט ע"ב

צב פסק רב אלפס דבעי לא עקר רגליו ורגיל לומר תחנונים: דה"ה אי"ל: שם

צג תפלת הדרך מעומד בעידעא: דה"ה והיכא: דף ל ע"א

צד היה ריכוב ישב במקומו ויתפלל וכן המהלך אינו לריך לחפוך פניו למזרח: דה"ה הלכה כדבי: שם

צה דין שחי תפלות יש בהם כדי אלון מרגש אמות: דה"ה כדי: שם ע"ב

אין עומדין

צו [למה] נהגו לומר פסוקי דזמרה ואחרי קודם תפלה: דה"ה רבנן: דף לא ע"א

צז אסור לשמוח בפוף כל ברכה אבל בתחנון יכול לשמוח: דה"ה המוצאו: שם

צח שכוח אסור להתפלל ויכול לברך בה"מ אפי' מדומדם: דה"ה מבאן: שם ע"ב

צט העוסק בתפלה יכול ליעבר אוזן ד' אמות של מתפלל: דה"ה מבאן שאסור: שם

ק דין ענני המתענה בשבת: דה"ה כל היושב: שם

קא [יש ג' ענייני] עיון תפלה: דה"ה כל המארך: דף לב ע"ב

קב אם היה נחש מרחיש נגדו [פוסק ומחזר לתחלת ברכה]:

קג אין להתריע בתפלה לחוסיף על מעמד חכמים בשבת של הקדוש ב"ה אבל בתחנונים יוסיף: [דין בראש"ש סימן סז]:

קד אמר פסוק וכפליה משתקין אותו: דה"ה אמר פסוקא: דף לד ע"א

קה אם נשתתק אלים לטוד [בתוספים]: דה"ה מהיכון: שם

קו ש"ל אם קורא בהיום ולעגות אמן אחריהם: דה"ה לא ענוה: שם

קז אם טעה בתפלתו והתחיל המשפט או בג' לאמונות או אמונות: דה"ה אמצעיות: שם

קח אם שכח לומר ענוו: בא"ד:

קט לרבי רבים שולאים בג' לאמונות וכן בג' אמונות: דה"ה אל ישאל: שם

ביצד מברכין

קי כרם רבעי נוטע אף בחולה לאחר ודוקא כרם ומחלוי על שוה פרוטה:

קיא ושותקו ומעילו לנהר: דה"ה ולמאן: דף לה ע"א

קיב אין לשתות יין מוצע בערב פסח בערב כי אם הרבה: דה"ה טובא: דף לה ע"ב

קיג השותה לרפואה אם מלטער בו פטור ואם נהנה חייב לברך: דה"ה כיון: דף לו ע"א

קיד קמחא דחמי פוסק בה"ג בהלל: [דה"ה והלכתא] [בתוספות רי"ח]: שם

קטו על כל גרעיני פירות מברך כמו על הפרי: דה"ה קליפי: דף לו ע"ב

קטו אילן (הרמון לבנין) אי לא נטען קבא אי נמי מעולה בדמים לבנין [מותר לקולאו זולת בשני בפעים]: דה"ה אין: שם

קיז על טוכר שהוא פחות מפול הלבן ב"ש האדמה: דה"ה שיעורה: שם

קיח זגבילא פילפלין גירו"פלא יבשין אין מברכין עליהן כלל: דה"ה ובדמיבא: שם

קיט על קי"ל טוכא פרי האדמה על נוקר"ו ולגוא מוסק"ש טוכא פרי הבן: בא"ד:

קכ ברכות פנקוכין אי אם עושין קמח בחוץ מבשיל של פוליס אי אקדיש אם לדבק אי לבעוד: דה"ה כל:

קכא פירות טוכא נפשות ומתיעתה: דה"ה בוראא: דף לז ע"א

קכב מחן שהפרוחות קיימות פירות בשהלאם אין ערוי כל כך בנמים כו': דה"ה אם: שם

קכג הכוסס אחטה מברך [ויש להחמיר שאין לברך אלא בקליות ומעיים שלוקות אלא בחוך הפעודה בשלא נחמעבו יפה]: דה"ה הכוסס: שם

קכד פירות מוריתא דנחמה [הייט בשאין המים מתלבנים מהפרוחים שבחוכן]: דה"ה חוריתא: שם ע"ב

קכה פירות טרוקנין חייבין בחלה: [בתוס' רי"ח].

קכו מגרמל"ן וקרפסל"ין ופלרטלא"ש וגילת"ש ואוגלא"ש [שם]:

קכז פירות מברכת המוצא ויש לבלוע בשבר אגבשות: דה"ה והלכתא: דף לח ע"ב

קכח על בעיגים שמבשלים על ידי בשול לגרעיעתא או לחעלוחא ועל נו"ט (פי' אגוז מטוגן בדבש) טוכא פרי הבן: דה"ה חשבתות: שם

קכט ברכה שלבעוי אפי' כל שהוא ולאחריו לריך שיעור אבל בריה אין לריך שיעור: דה"ה בצר: דף לט ע"א

קל פירות מדומקקין [הוא מין כרוב]: דה"ה דורמסקין: שם

קלא אין לנו הסיבה אלא בפת הלבן כל אחד מברך לעצמו הן בפירות הן מין אפילו ברכה שלאפיו: דה"ה נתן: שם

קלב מיזה מין מוקדם לברכה: דה"ה חביב: שם

קלג שיתחון ואחר כך יברך בחול ולא בשבת: דה"ה והלכתא: שם ע"ב

קלד אם ברך על הפת ואכל מדבר: בא"ד ועל כל ברכה לבעלה אומר ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד: [בא"ד] [דין בראש"ש סימן כ]:

קלה פתיתין גדולים ואלמות קטנות: דה"ה מברך: שם

קלו של מעיים פרוסים ושל שעורים אלמים אי שניהם ממין אחד ואחד יפה מברכו אי אחד מפת יבמלא:

דה"ה אבל: שם

קלז בגיעה ליל פסח: דה"ה הבל: שם

קלח היכא דשם מין ברכת המוצא לאכילה אי מין טוכא פרי הבן לשמייה הן מין אפילו ברכה שלאפיו: דה"ה בריאה: דף מ ע"א

קלט [אף אנו] אין רשאין לבלוע עד שיעלה לפיו אלא אי לאחן אי יבלע: בא"ד:

קמ על פיכיר"ן ואיכיר"ן טוכא פרי הבן: [דה"ה איתיה]: שם

קמא כל ברכה שאין עמה מלכות [אינה ברכה]: דה"ה אמר אביי: שם ע"ב

קמב [מנשלים מים] [שאלי כמרא]: [בתוספות רי"ח חסיד]: שם

קמג כל מיני פירות אחו מהן מוקדם לברכה: דה"ה אבל ובראש"ש סי' כה: דף מא ע"א

קמד פת הבאה בכסנין: דה"ה אלא. ודברים שאמון הפעודה ולאחר הפעודה: דה"ה הלכתא: שם ע"ב

קמה מיס ושאר משקין כעין מיס אין לברך אחון הפעודה: דה"ה א"ה: שם

קמו משאחר הכ לן ונברך ודין אפיקומן: דה"ה אחבא: דף מב ע"א

קמז ברכת המוצאין בשנים אחד פוטר אח מבירו אם ישנו: דה"ה הסבו: שם

קמח יין שלפני המזון (אין) [לאמתי] פוטר יין שבאחון המזון ותלוקין: דה"ה ור"ש: שם ע"ב

קמט יין באחון הפעודה והטוב והמעיב אם אחד פוטר לאבירו. אילן יוצאים בהבדלה בעמידה: דה"ה הואיל: דף מג ע"א

קנ אמיתה מעין שלא על יין ואם אכל אחנים ודייקא ושמי אמרת: דה"ה על הגפן: דף מד ע"א

קנא ואם מוכיר בשבת ריו"ט ור"ח מעין המאורע בעמין ג': בא"ד:

קנב אין לריך לברך לשמור אקיו בשלוק אפילין:

קנג השותה מים או אחר משקין לרפואה: דה"ה דחוקתיה: דף מה ע"א

שלושה שאכלו

קנד המוכר הנאה מחברו או ג' מודרים וכן המזכר מפת של עכו"ם: דה"ה אבל סבל: שם

קנה שנים שאכלו מזונה לחלק בברכה שלאחריה ולא בברכת המולאי: דה"ה אם רצו: שם

קנו [אם] נשים יוצאות בברכת המזון אע"פ שאין מביאות: דה"ה שאני: שם ע"ב

קנז [דין] נשים מזמנות לעצמן (אם לבו): בא"ד: שם

קנח השומע ברכת המזון (או ברכה אחרת) מה יאמר: דה"ה רב זביד: שם

קנט לדיקן דליכא חשש דפיוצלא יאמר כלמיה אמן דטוב יהוזלים: דה"ה ר"א: שם

קס יחיד יברך ברכת הזן: דה"ה עד היכן: דף מו ע"א

קסא עד היכן אחד מפסיק לשנים: בא"ד:

קסב ברכות המתחילות או מסיימות בברוך: דה"ה כל הברכות: שם

קסג יחיד שהפסיק לשנים אחר לראש: דה"ה להיכן: שם ע"ב

קסד המברך יחזור ויאמר ברוך וכו': בא"ד:

קסה אחד מן הטוב שקראו לומן ויאכל לו ומזר להיכן יתחיל: בא"ד

קסו אין מכבדין בדרכים [אם לא יגאה מתחלה לאחר]: דה"ה אין: שם

קסז ת"ל לשפוך מכוס של ברכה לשאר כוסות וא"ל להמתין עד שיסתה המברך היכא דכל אחד כוסו לפניו וכן בברכת המולאי: דה"ה אין מסובין: דף מ"ז ע"א

קסח אנו מזמנין על שם אחרן: דה"ה אמר רי"ה: שם ע"ב

קסט אף יש טוב שני דומה אלנות: דה"ה מצוה: שם

קע קטן פורס [תוך י"ב שנה] אין עושין אותו סניף לתפלה ולא לברכת המזון עד שיביא שני שערות: דה"ה ולית הלכתא: דף מח ע"א

קעא שנים אכלו פת ואחד ירק ודין לשנים לעשרה אפי' אינה אלשה דשמו מלטרפין: דה"ה השעונה: שם

קעב אי אומר בשבת לחם זו נחמנו ואומר בשבת רענו זונו כו': דה"ה מחחיל: שם ע"ב

קעג בסעודה שלישית אם שכח של שבת לריך לחזור אבל לא בסעודה רביעית: דה"ה אי בעי: דף מט ע"ב

קעד בעשרה אם רוצה להזכיר על המזון שאכלנו כו': דה"ה אמר: דף נ ע"א

קעה שמש מלרף אפילו בשני בתים וכן בבית אמונה: דה"ה שמש: ע"ב

קעו מותר לשמוח קערה בפת היכא דלא אמלים: דה"ה כמאן: שם

קעז אסור לאכול עם האוכלין אלא א"כ אוכלן בבת אחת: בא"ד:

קעח כשזורקין פעיים בית אחן זרקוהו בתוקים נקי: דה"ה ולא: שם

קעט ד' דברים נאמרו בכוס [ובכוס הה"מ יש להחמיר בכולן]: דה"ה אין: דף נא ע"א

קפ שטיפה מבחוץ והלחה מבפנים אבל אם אין בו שיורי כוסות לא לריך:

קפא לא יפיח המברך ולא אחר המקומין בשעת הברכה אי לאו הכי אפילו דיעבד לא יצא: דה"ה אין מסיחין: שם ע"ב

אלו דברים

קפב טעם דבקדוש והבדלה מברך אחלה אין ובבה"מ בשופו:

קפג טעמו אבגמו היינו בברכת המזון או קדוש והבדלה דבעי כוס ולא לגבי ברכת נהנין: דה"ה טעמו: שם

קפד לדיקן אין מיס אחרונים מעבבון אבל אנשים מעוגנים הרגילים בכך לריכין ליטול קודם ברכת המזון: דה"ה והייתם: דף נג ע"ב

הרואה

קפה דוקא מבלשים יום לבלשים יום [מברך ברכת הרואה]: דה"ה הרואה: דף נד ע"א

קפו כל הני ברכות לריכות שם ומלכות: שם

קפז על הנהנות מברך ודוקא אותן דמיני כמו אדקל ופרת: דה"ה על: שם

קפח כל אדם מברך אינו אף על פי שאינו ניכר מחוך המקום: דה"ה אבנו: שם ע"ב

קפט גוחל אבדים הנהגין לברכו אחר קריאת התורה. ומולה שמוצל בטנה [דוקא]: דה"ה ואיתא: שם

קצ על הנבקים אין לברך בכל פעם כי אם לאחר פזור העבדים: [דין זה בראש"ש סימן ג'ג]:

קצא מיבא אלמא טבא: דה"ה שב זימנין: דף נה ע"ב

קצב אין אומר מברכין לאחר אבלים יום מברך שהמיינו ודוקא אבל בלאים בנמה אומר ברוך עושה מעשה בראשית: דה"ה עלי: דף נט ע"ב

קצג הרואה אמרו לאחר אבלים יום מברך שהמיינו ודוקא אחבב עליו ושמח לראותו: דה"ה הרואה: דף נח ע"א

קצד על הרוחות שבחו ונבוחו אלא עולם ודוקא אם בלים בטף אבל בלים בנמה אומר ברוך עושה מעשה בראשית: דה"ה עלי: דף נט ע"ב

קצה על הקשת אומר ברוך אתה ה' אלהינו מלך העולם הנאמן בבריתו וקיים בשבועתו ואומר הבריתו ואינו מוסיף ברוך: דה"ה הלכך: שם

קצו ברכת הטוב והמטיב ויין אדם ויבן ולמה אין מברכין כן אבבר ופת: דה"ה הטוב: שם ע"ב

קצז על מלבושים חדשים מברך שהמיינו ודוקא חשוטים ופפר קנה ומזר וקנה כיולא בהן: דה"ה ור"י: שם

קצח ברכת תפילין דוקא שבת אם לא יש לו אלא אחת: דה"ה אשר: דף ס ע"ב

קצט ר"ש אומר בכל מקום לפטוח בין מזרח למערב ומערב מיזרחלמי ומלבד שלאין שם כותל: דה"ה ר"ש: דף סא ע"ב

סליקו סימני פסקי תוספות ממסכת ברכות

המשך מוסף רש"י למסכת ברכות

לדף יט.

צורבא מרבנן. תלמיד חכם (עי' שבת קיט. ועי' תענית ד. בחור חריף כו'). **מתחטא.** פורפיי"ש בלע"ז (תענית יט.). **תודוס איש רומי.** ישראל חשוב שהיה ברומי (פסחים נג.). **גדיים מקולסין.** צלויין לאש על כרעיו ועל קרבו כצלית הפסח, דתניא בכילד צולין (פסחים עד.) ר' עקיבא (לפניו ר' טרפון) קורהו מקולס לפי שמולה כרעיו תולה לו בצדו, כעשן כלי זינו בצדו (פסחים נג.). **אלמלא תודוס אתה.** אדם חשוב (שם) חכם גדול וחכמ (ביצה כב.). **חתכו חוליות.** תנור העשוי חוליות (מצרפו) [ולרפן] בכבשן כדרך כלי חרס ואח"כ ליקף החוליות ומתן חול בין חוליא לחוליא (ב"מ נט.). **ר"א מטהר.** שאין זה כלי חרס אלא בטין, כעין כלי גלליים וכלי אדמה שאין מקבלין טומאה (שם). **וחכמים מטמאין.** דאזלי בתר חוליות. שאר תנורים שלהם היו עשויים כעין קדירות גדולות ופיו למעלה ולוקף בכבשן כשאר קדירות ומטלטלים, אלא שהיה מושיבו על האדן או על הדף ומדביק את טפילות הטיט סביב על כולו לעשותו עב שיקלוטו ויחזיק את חומו (שם). **עכנאי.** נחש דרכו לעשות בעגולה להכניס זנבו אצל פיו (שם). **כל טהרות שטיהר ר"א.** ע"י מעשה שאירע נשאלה הלכה זו בבית המדרש שנפלה טומאה לאויר תנור זה וחזרו ועשאו על גביו מהרות וטיהרם ר"א והכיאוס ושרפוס לפניו (שם).

לדף יט:

אין חכמה וגו'. אין תורת חכמה וכבוד ויועץ עומדת כנגד מיולל השם (ערובין סג.). **בית הפרס.** הוא שדה שנחרש בה קבר, כדתנן (אהלות פי"ז מ"ח) החורש את הקבר הרי זה עושה בית הפרס מלא מענה מאה אמה, וגזור רבנן שמא כמתה מחרישה את העצמות ויחזרון באורך המענה ויש כאן עצם כשעורה ויעבור ויטיטנו ועצם כשעורה מטמאה במגע ובמשא דהיינו היסט (פסחים צב:) ואוקמי רבנן כל סביבות הקבר מאה אמה בספק טומאה (נדה נז.) שכן שיערו שהמחרישה מולכת את עצמות המת (כתובות כח:). **בית הפרס,** חלי מענה אלא אחד של מאה אמה (מו"ק ה:) אי: לשון דבר שבור ופרום על סם שנפרסו העצמות (נדה שם). **מנפח אדם בית הפרס והולך.** בגפיחה, ואם יש עצם כשעורה רואהו ונשמט ממנו (חגיגה כה:) ההולך לשחוט את פסחו ולמול את בנו, מנפח בית הפרס והולך, דאם יש עצם כשעורה דמטמא בהיסט, מתפזר ברוח (מו"ק ה: מכת"י) דבשר ליבא ועצם כשעורה לא מטמא אלא במגע ובמשא, הלכך מנפח כדי שלא יגעו רגליו בו והולך (נדה שם) דכולא שפיקא משום עצמות הוא ועצמות בלא בשר אינו מטמא בהאל וכשמנפח לפני רגליו אם יש שם עצם גדול נראה מאליו ועצם קטן נראה בנפיחה ואינו מסיטו ברגליו (ערובין ל:) וסומך על כך שאם יש עצם רואהו, ואע"ג דמאהיל לא חיישינן, דאין עצם כשעורה מטמא באהל עד דאיכא שדרה או גולגולת שלמה או רוב בנין או רוב מנין (כתובות שם וכעי"ז פסחים שם). **בית הפרס שנדש.** שדשוהו בני אדם ברגליהם (בכורות כט.) דיקה רבה ברגליים הרבה (כתובות שם) ברגלי אדם וברגלי בהמה (מו"ק שם מכת"י). **טהור.** ואין צריך ניפוח, בידוע שאין שם קבר ועצם כשעורה (שם) דתלינן לקולא ואמרינן כל העצמות נכתתו לפחות מכשיעור (כתובות שם) שאי אפשר לעצם כשעורה שלא יהא נידש ברגל (בכורות שם) שהרגלים נושאים את העצמות ושחקום (נדה שם) או: שדריסת הרגלים העבירתן והבא לעשות פקחו יבדוק אם נידש ויעבור, אבל לאמילת תרומה לא סמכינן עליה, שיכול להמתין, ובית הפרס מדבריהם ולא העמידום במקום כרת דפסח (פסחים שם). **שאם יזכה.** לעולם הבא לראות גדולתן של ישראל (לעיל ט:) וראתה בכבוד מלך המשיח (לקמן נח.) **יבחין.** כמה הרבה גדולתן יותר על האומות עכשיו (לעיל ט:) או: כמה יתר כבוד נוטלי שכר מצות יותר ממה שהיה כבוד האומות בעולם הזה (לקמן נח.). **אם היה כהן והיא בבית הקברות.** שהיה מוצא אבדה כהן והיה האבדה בבית הקברות (סנהדרין יח: וכעי"ז ב"מ ל.). **ואינה לפי כבודו.** שאם היתה שלו לא היה מחזירה (סנהדרין שם). **לכך נאמר והתעלמת.** אלמא כבוד הבריות דומה לו דלא תוכל להתעלם (שם). **ולאחותו מה תלמוד לומר.** כיון דכתיב לאחיו ולאמו כל שכן לאחותו (זבחים קז.). **הרי שהיה הולך לשחוט את פסחו וגו'.** הרי שהיה כהן גדול וגזר והולך לשחוט את פסחו, דאיכא מצות טובא, אפילו הכי לאחותו הוא דאינו מיטמא אבל מיטמא למת מצוה (סנהדרין לה. וכעי"ז זבחים קז.) או: אם אינו ענין לאלו (כ"ג וגזיר) תנהו ענין לענין ביטול עבודה ומילה מפני מת מצוה (מגילה ג:). **ולמול את בנו.** דמילת זכריו מעכבתו מלאכול פסחו (זבחים קז.). **אמרת לא יטמא.** דהא גזיר הוא וכתיב על כל נפשות מת לא יבא (סנהדרין שם) או: אי משום גזיר אי משום כ"ג אי משום פסח, וכל שכן הכא דאיתנהו לכולהו (זבחים שם) או: כשם שאין גזיר מבטל גזירותו ליטמא לקרוביו כך הוא זה לא יבטל מפסחו (מגילה שם). **ת"ל ולאחותו.** דלא אינטריך אלא להאי וללמד אע"פ שיש עליו קדושות הרבה ועיסקי מצוה, לאחותו הוא דהזהיר הכתוב שלא ליטמא אבל מיטמא למת מצוה (סנהדרין שם:).

לדף כ.

כולי תנויי בנזיקין הוה. לימודם לא היה גדול אלא כסדר מזיקין (תענית כד:) כל הגמרא שלהן לא הוה אלא כסדר מזיקין, שלא היו מרבין כל כך לדרוש (סנהדרין קו:). **שכובשת ירק.** נחומן בר בציר (סנהדרין שם) או: שול"ץ בלע"ז, עוללת שיצא המשקה שלהן ויבשו, דרך אשה בכך, כובשת ירק ממיס שישתמרו לזמן מרובה (תענית שם). **טהורים.** דאין מקבלים טומאה ע"י עוקצין שאם נגע טומאה בארשיו העלין ובוהרין שאין נעשין יד לעלין מאחר שכבשם שאין מניחין לשם אלא למלאה (סנהדרין שם). **בטרפיהן.** עלין שלהן (שם) כתרגומו עלה (בראשית מ) טרפא, דהיינו ידות (תענית שם). **טהורים.** הזיתים שאין נעשין להם בית יד להכניס להם טומאה (סנהדרין שם) או: טהורין הידות להניח טומאה לאוכל, דמו לא חזי למהוי בית יד (תענית שם). **הרוות דרב ושמואל קא חזינא הכא.** עומק גדול ולא הוה נהירא ליה (תענית שם) דלא הוה ידע מאי טעמא הן טהורין (סנהדרין שם). **תליסר מתיבתא.** י"ג ישיבות, שאנו עוסקין כולן במס' עוקצין ויודעין אותה יפה, ואפילו הכי בהם היו חסידים יותר ממנו, דאילו רב יהודה כו' (שם). **כי הוה שליף חד מסאניה.** משום

עינוי (תענית כד:). **עולי עין.** עולין למעלה מן העין והיא תלמטה שהיא איננה יכולה לשלוט בהן (ב"מ פד. וכעי"ז לקמן נה: וסוטה לז: ורשב"ם ב"ב קיח:). **וידגו לרוב.** כן נרכן יעקב למנשה ואפריים (סוטה שם).

לדף כ:

מצות עשה שהזמן גרמא. שהזמן גורם לה שתבוא (קדושין כט.). **אמר קרא זכור ושמור.** ואע"ג דשאר מצות עשה שהזמן גרמא נשים פטורות, זו חייבות דאיתקש לשמור לדיבור אחד, כל שיבוא בשמירת לאוי שבא ישנו בקידוש (שבועות כ:). **באמת אמרו.** כל באמת הלכה היא ואין חולק בדבר (סוכה לח:). **וכי לא אשא פנים לישראל.** לא כדאי הם ישראל לשאת להם פנים (מגילה כה:).

לדף כה.

עמוד החוזר. גדולים (בכורות מז:) כשאדם צריך לפנות ומשהא את נקביו וממזיקים בנטנו (המפרש תמיד כז:). **הדרוקן.** בטנו לבה (לקמן סב:) או: חולי מעיים (בכורות שם). **סילון החוזר.** קטנים (שם) אדם הצריך להטיל מים ומשהא את עצמו, בני הטלת מים שיין לומר סילון (תמיד שם). **ידו מונחת בבית הכסא.** מחילה מפסקת ובית הכסא לפנים מהמחילה וחה הכנים ידו דרך חור שבמחילה (יומא ל.). **הטמא עומד תחת האילן.** ה"ג להן בריתא בתו"כ טמא יושב תחת האילן וטהור עומד טמא, טמא עומד תחת האילן וטהור יושב עטהור, ואם יבא הטמא הטהור טמא, וכן בחבן המנוגעת, וליף לה מקרא דאין מלורע טמא טהור הנכנס עמו לאהל אלא אם כן יושב המלורע, וריש דבריתא הכי איתא מחון לממנה מושבו, מושבו טמא, מכאן אמרו הטמא יושב תחת האילן כו' טמא עומד תחת האילן וטהור יושב טהור, דישיבת טהור לא מהני מידי אלא שיבת טמא (קדושין לג:). **וכן באבן המנוגעת.** ואדם נושאה תחת האילן וטהור יושב תחת האילן לא נטמא הטהור עד שיבא נושא אבן, ואם יבא נושא אבן נטמא הטהור ואפילו הוא עומד (שם). **אלא מהא ליבא למשמע מינה.** דודאי מתני' לאו כולה דוקא אלא חדא מיניהו דוקא, או ריש או סיפא, ותנא אידך אטו ההיא ולא ידעינן הי מינייהו דוקא דנגמר מיניה (שבת קכא.).

לדף כו.

היו לפניו שתי תפלות אחת של מוסף ואחת של מנחה. שאינה ולא התפלל של מוספין עד זמן המנחה (זבחים יב.). **מתפלל של מנחה.** מאחר שהגיע זמנה, כדי להקדימה בתחלת זמנה, שלא יקרא פושע גם עליה (לקמן כח.). **ושמשיאין את האשה על פי עד אחד.** שהלך בעלה למדינת הים ושמעה מפי עד אחד שמת, משיאין אותה לאחר (נדה ח.). **ועל תרנגול שנסקל.** כדכתיב והמית איש או אשה השור ישקל, והוא הדין לכל חיה ועוף, כדאוקימנא בשור שנגח את הפרה (ג"ק נד:) וליף שור שור משבת אלא שדבר הכתוב בהווה (נדה שם). **ועל תמיד של שחר שקרב בארבע שעות.** כשהתחתן (שלמה) עם בת פרעה ביום חנוכת בית המקדש והכניסה לו כמה מיני כלי זמר ועבר כל הלילה ויצן למחרת עד ארבע שעות, כדאיתא בספיקתא, והיו מפתחות בית המקדש תחת מרגלותיו, ועל אותה שעה שיבוא על תמיד של שחר שקרב בארבע שעות, ונכנסה אמו והוכיחתו על המעשה הזה (משלי לא א). **בבחירתא.** מסכת עדיות קרי בחירתא, שכל דבריהם העידו מפי הגדולים והלכה כמותן (קדושין נו:) או: שיש שם משניות שנבחרו משאה קדרי משנה ונכתבו שם לכך קרי להו בחירתא (כת"י ופרי"ד).

לדף סב:

רב ספרא על לבית הכסא. ולא הוה ביה בפתח דלא אלא זה היה מנהגו אדם ערוה ליכנס שם היה נוחר ואם היה שם אדם היה נוחר כנגדו חה חוחר לאחוריו, ורב ספרא לא עשה כן אלא ר' אבא נחר ואי"ל רב ספרא ליעול מר והיה לו לנחור כנגדו, לכך השיב לו ר' אבא לאחר שיצא משם עד כאן לא סליקא כו', כלומר עדיין לא עלית לשם ואתה מתנהג כמעשיהם שאינך נוטע כמותם, אבל פרסיים נוטעים הם כדאמרינן (לעיל ח:) בג' דברים אני מוהב את הפרסיים שנוטעים בבית הכסא כו' (המפרש תמיד כז:). **עמוד החוזר.** גדולים (בכורות מז:) כשאדם צריך לפנות ומשהא את נקביו ומחזירם בנטנו (תמיד שם). **הדרוקן.** חולי המצבה את הכרס (לעיל כה.) או: חולי מעיים (בכורות שם). **סילון.** קטנים (שם) שאי מי רגלים (לעיל כה.) אדם הצריך להטיל מים ומשהא את עצמו, בני הטלת מים שיין לומר סילון (תמיד שם). **ירקון.** חולי שאמו גלמי"ה (לעיל כה.).

לדף סג.

שנאמר קומו ברכו וגו' עד העולם. נספר עזרא כתיב, שכל ברכה שהיו מברכין במקדש כך היו מברכין ברוך ה' אלהי ישראל מן העולם, למגן אברהם,וכן למחיה המתים (סוטה מ:). **ויברכו שם כבודך.** ואחר העם יענו בשכמל"ו, שהעם עונין להלל ולהודות(שם). **ת"ש ה' עמך גבור החיל.** מדקאמר ליה מלאך לגדעון שאילת שלום בשם, אלמא דהשכים (מכות כג:). **מרישיה לסיפיה מדריש.** מאן דדרש ליה מרישיה לסיפיה, נדרש משמעותיה יפה (סנהדרין ע.). **אפילו לדבר עבירה.** דעהו, אפילו עשה אדם עבירה ומיכרן לשם מצוה, כגון בנות לוט ומעשה דיעל וסיסרא, הקב"ה מייסר אורחותיו (דפו"ר). **מחטא דתלמיותא.** מחט תלמיות, כדרשב"י בלע"ז שהתפירות עשויות תלמים תלמים, שורות שורות כתלמים של מחרישה (קדושין סב:). **להתרועע.** כמו (ישעיה כד) רעה התרוועה (דפו"ר). **שכל הרואה סוטה בקלקולה.** בגוולה ובנשאה שמגוולים אותה, כדקתני מתני' (סוטה ז.) קושר חבל למעלה מדליה (סוטה ב.). **יזיר עצמו מן היין.** שהיין מביא לידי קלות ראש והוא גרם לה (שם) כדאמרינן בסוטה (ז.) בתי הרבה יין עושה כו' (נזיר ב) שהוא מביא לידי ניאוף (במדבר ו ב).

ספר
פסקי הרא"ש
לרבינו אשר ז"ל

עם תוספת שני חבורים

מעדני יום טוב ודברי חמודות

אשר נקרא מקדם מעדני מלך ולחם חמודות

אשר חיבר איש חמודות. מדובר בו נכבדות.
הלא הוא אב בית דין וראש הישיבה דק"ק פראג והוא בעל

תוספות יום טוב

שמו נודע בישראל וביהודה הגאון הגדול מוהר"ר **יום טוב הנקרא ליפמאן** נר"ו
בן האלוף המרומם כהר"ר נתן זלה"ה
בן נודע בשערים שמו האלוף מוהר"ר משה וואלערשטיין לוי העלר זלה"ה.
חתן הישיש המרומם כמוהר"ר משה אהרן אשכנז זצ"ל:

אשר אחד שמנה לחמה והוא יתן שמו מעדני יום טוב בשרא שמנה אפתורא דרהבא. תוכו רצוף אהבה. בו יתרץ קושיות וסתירות. יהיו לעיני החכמים מאירות. בו מיישב כל לשון תקום למשפט לא יחטיא קולע אל השעירות. בו מסיר ומסלק כל טעיות מהפסקים וממעתיקין. מלין לצד עילאה ימלל חדתין ועתיקין. בפלפולין החריפין כחידודי החילוקין. על כן יענדם כתר לראש"ו ויתעדנ"ו בו מלכים ושרים. יותר מבכל שאר ספרים:

ושם השני דברי חמודות דחמידו ליה רברביא עם זעריא נחמד למראה עיניו ישפוט יורה יורה ידין ידין אליבא דהלכתא סליק ונחית ע"פ סתימת חבור הרא"ש איש מהם לא נעדר והוסיף משלו נופך ספיריי חדושין ואמורי אמרות טהורות מזוקקות. איש נבון דולה מים עמוקות. על לב כל משכיל יהיו חקוקות. גם לרבות ויכוחים רבים שנתוכח המחבר הזה עם דברי האחרונים. בדרך כל אחרון העם הראשונים. על כן נקרא בשם ומדובר בו נכבדות. בזה ספר דברי חמודות:
ונוספו עליהם **ספר תפארת שמואל הגהות הב"ח והגהות הגר"א ז"ל**

נוסח השער מדפו"י

ספר רבינו אשר ז"ל

עם תוספת שני חבורים

מעדני יום טוב ודברי חמודות

אשר נקרא מקדם מעדני מלך ולחם חמודות חברם יחד איש חמודות. מדובר בו נכבדות. הלא הוא אב בית דין וראש הישיבה דק"ק פראג והוא בעל

תוספות יום טוב

שמו נודע בישראל וביהודה הגאון הגדול

מוהר"ר **יום טוב** הנקרא **ליפמן** נר"ו

בן האלוף המרומם כהר"ר **נתן** זלה"ה בן נודע בשערים שמו האלוף מוהר"ר **משה** וואלערשטיין לוי **העלר** זלה"ה.

חתן הישיש המרומם כמוהר"ר **משה אהרון אשכנז** זצ"ל:

אשר אחד שמנה לחמה והוא יתן שמו **מעדני יום טוב** בשרא שמנה אפתורא דדהבא. תוכו רצוף אהבה. בו יתרץ קושיות וסתירות. יהיו לעיני החכמים מאירות. בו מיישב כל לשון תקום למשפט לא יחטיא קולע אל השערות. בו מסיר ומסלק כל טעיות מהסופרים וממעתיקין. מלין לצד עילאה ימלל חדתין ועתיקין. בפלפולים החריפין כחידודי החילוקין. על כן יענדם כתר לראש"ו ויתעדנ"ו בו מלכים ושרים. יותר מבכל שאר ספרים:

ושם השני **דברי חמודות** דחמידו ליה רבריבא עם זעריא נחמד למראה עיניו ישפוט יורה יורה ידין ידין אליבא דהלכתא סליק ונחית ע"פ סתימת חבור הרא"ש איש מהם לא נעדר והוסיף משלו נופך ספירי חדושין ואמורי אמרות טהורות מזוקקות. איש נבון דולה מים עמוקות. על לב כל משכיל יהיו חקוקות. גם לרבות ויכוחים רבים שנתוכח המחבר הזה עם דברי האחרונים. כדרך כל אחרון עם הראשונים. על כן נקרא בשם ומדובר בו נכבדות. בזה ספר דברי חמודות:

ונוספו עליהם ספר **תפארת שמואל הגהות הב"ח** והגהות **הגר"א** ז"ל

הקדמת בעל המחבר ספר מעדני יום טוב ודברי חמודות

אמר יום טוב בן נפ"ל האלוף המרומם כהר"ר **נתן לוי העלר** זלה"ה אשר נתבקש משינה של מעלה בן מיש ס"י שנים והיה רב פעלים לפי שניו. יודע ספר לפי עמיניו. כאשר מצאתי בכתביו אשר בעקבותיו. אך לא ראיתי את פניו. כי אחרי מות קדושת גופו נולדתי ימים לא כמיר. וכאב גדולי אמיר הגמיר. מורי ורבי. אדוני אבי זקני האלוף המרומם שמו נודע. בישראל וביהודה. מוהר"ר **משה וואלערשטיין לוי העלר** זלה"ה:

הרב רבן של כל הגולה רבינו אשר תמ"ך כתב בחיבורו בסוף פ' אלו מציאות בשם המדרש מה הלשון לא שילב אדם ממקרא למדרש וממדרש לגמ' אלא שילמוד מקרא ואח"כ משנה ואח"כ גמרא ע"כ. וגם היות שנתאחרו קצת בלשון אחרת בתמ' סופרים פט"ו הלכה ט' וכתו שתאחיק לשונו שם בפ' אלו מציאות הנה תמכתיו יסודותיו פה על הלשון הנמצא בדברי רבינו כי נאמן הוא בדבריו ועוד אפשר שהוא מדרש מצאהו במקום אחר אלא במקום שהזכרתי:

ויש בלשונו הזה מקום עיון והוא זה כי הן אמת שאם מדרש נאמר על שני פנים הא' והוא היותר מפורסם שהוא אמנם נאמר על מדרשי האגדות בפשטי הפסוקים דרושים לכל תפליהם שלא לענין שום דין והוראה ולהיות זה מפורסם מאד לכך פ"ל לראיה כלל. והב' שהוא נאמר על מדרשי הדינים אין הם נדרשים ונתקרים ויוצאים מהמקראות כאותן ששניו במסכת שקלים בפ"ק שהכהנים דורשים מקרא זה לעצמן לענין שפטורים ממצות שקלים ובפ"ו ממנו דרש יהודע כ"ג אשם הוא וגו' כל שהוא בא משום חטא ומשום אשמה יצקה בהן עולות וכו'. ובגמ' יש לאין מספר וכללא שניו בבריתא שבתחלת ת"כ שרגילים לאמרה בכל יום ר' ישמעאל אומר בי"ג מדות התורה נדרשת בהם וכו'. והן הן המדות שכל דיני ומשפטי התורה יוצאות על ידיהן:

ומעתה יקשה ממה נפשך שהרי לא יתלנו בעל המדרש מחלוקה המזכרת או שכוון לפן הא' או שכוון לפן הב' ולאיזה מהן שנתכוון יש לעיין ולהקשות אשם נתכוון לפן הא' והוא מדרש האגדה ויהיה פי' דילוג כמקפן ומדלג מקצה אל קצה ולא יגיע במה שבאמצע ובין אותן הקצוות והמכוון שלא ילמוד המשנה שהיא בין קצה האחד שהוא המקרא לקצה הב' שהוא הגמ' דאם הדבר כן הוא ודאי דקשיא טובא דלמאי צריכה למימרא שלא ילא ממדרש לגמ' דהיינו שלא ילמד המשנה כלל בהאיך אפשר שילא אל הגמ' שאינו אלא פירוש המשנה ועדיין משנה לא שנה א"כ גמרא מנא ליה ודאי שזה דבר אחין לו שבר. ואם נתכוון אל הפן הב' והוא מדרש הדינים ויהיה מזהרתו בגמרא ולא שילבא היינו לומר שישלים כל המקרא ושלים כל המדרש לא יחסר כל בו ופירוש לשון דילוג כאותה ששניו בגמ' מגילה פרק הקורא למפרע מדלגין בנביא וכו' ותהיה האזהרה לפי זה על השלמת כל דבר ודבר בעצמו כי צריך לגמור כל דבר ודבר בעצמו גם לזה הפי' יקשה מאד בשנותו את טעמו ממדרש למשנה שיותר נאה היה לבעל המדרש לחפוש לשון אחר או שיאמר בפיפא ג"כ מדרש כמו בריש או שיאמר בריש ג"כ משנה כמו בפיפא אחרי שלזה הפי' למשנת הדינים היתה כוונתו:

אך אמנם כן בדור שבאר בהם ובמשנתם דתנא דידן תנא דייקנא הוא ולעולם מדרש דקאמר כוונתו על הפן הב' דהיינו למדרשי הדינים ומה ששנה בפיפא משנה ולא קאמי גם כן מדרש או ליתי בתרווייהו משנה היינו טעמיה שעם היות שאם מדרש דקאמי ר"ל מדרש הדינים והיינו נמי משנת דינים מ"מ אין אם שניהם ר"ל מדרש ומשנה שוים לגמרי בענינים כי המשנה נאמר על שם הכלל כולל לכל הש"ס אבל שם מדרש נאמר על כל פרט ופרט ממדרשי הדינים בפני עצמו:

ולפי זה ה"ק לא שילבא אדם ממקרא למדרש כפי פי' השני שבתלת ילבא שלא ילבא לבלתי ישלים המקרא דהיינו שילמוד פרשה מהפרשיות וילבא הזולת ולמוד מדרש היינו מדרש הדינים שעל אותה הפרשה וכן יעשה מהמדרש אל הגמרא שעליו הנה הזהיר על זה שלא יעשה כן אלא שילמוד המקרא כולו וכן אח"כ המשנה כולה (דהיינו כאשר פירשתי שהמשנה הוא שם לכל כלל המשניות) ואחר כן יעשה ג"כ לכל הגמ' כך ר"ל פי' המדרש הזה ודיקא נמי דאין כוונת של המדרש הזה אל הפן הא' דא"כ הל"ל בפיפא דפיפא שאחר הגמ' ילמוד המדרש אילו היה כוונת לשון מדרש דבריש אל מדרשי האגדות ודוקא שלא היתה כוונתו בריש שלא ילמוד כלל מדרשי האגדות אבל למאי דפריש"ת דמדרש שאחר המכוון בו מדרש הדינים והאזהרה נאה שישלים כל דבר ודבר ולא ילמוד קצת וילבא קצת דהשתא מעולם לא דיבר בעל המאחר הלז במדרשי האגדות ניחא ודאי ולא קשיא כלל למה לא זכר בפיפא דפיפא שילמד מדרשי האגדות דבהו לא קמיירי כלל:

וכל דבריהם האמת והצדק שכך הוא ודאי נכון אמת ויציב וקיים ללמוד וללמד בשרא לבוק הזה ולא יעבור ולכן גם אנכי בעמדי על דעתי בינותי אחלה בספרי העשרים ואחרנא שהוא המקרא כולו אשר המה מפורשים בתר היטב ע"י מפרשיהם המפורסמים זכר כולם לברכה ולחי העוה"ב. אך ורק זאתי לבני ואחרתן בנקיון כפי בראותי עיר האלקים והקדש שיבנה בחוכה במהרה בימינו שבסוף נטותות יחזקאל ע"ה והיא מושפלת עד שאול לא יעלנו עליה וכן התמו כי אמומה ובקומה הנטותה ההיא שעם היות שהמפרשים פרשוה עדיין צריכין למודעי רבה ומפני כן היתה מונחת בקרן זוית עד כי בעוזרי מעם ה' עשיתי לורה מוחשת עם ספר שבו בארתי ביאור מבואר לכל יודע ספר אשר ממנו דעת לבטן נקל וקראתיו בשם **צורת הבית** ובדפס פה ק"ק פראג בשנת השס"ג לפ"ק ולפי שעשיתיו על סדר הבנין ולא על סדר הכתובים וגם נעיתי בהרבה מקומות מדעת רש"י ובארתי כדעת הרמב"ם שבפי' המשנה ובחיבורו נקט מידי חכם ז' מק"ק לובלין זה כג' שנים שאחדשהו ע"פ סדר הכתובים וגם על דרך פירש"י וענתי לו וחברתיו בכל אשר בקש ושלחתי לו להדפיסו. ומזה תשלם המלאכה מלאכת הקודש מקרא קודש כולו:

ופנית אז אני עם לבבי אח"כ אל המשנה וברוך ה' אלהי ישראל על כל הטובה אשר הטיב עמדי לתת לי כח וחיל לאחוף ולהוסיף **תוספות יו"ט** על כל הסדרים הששה והנה הנם בכל המון ישראל נתונים המה לרבים מבני הקהלות הקדושות הקרובות והרחוקות המתמידין תמידין כסדרן ומוספין כהלכתן והליכות עולם לו אלו הלכה (וכדלקמן) והם המשניות ללמדם דבר יום ביומו פרק ז' בכל בתי כנסיות אחר תפלת שחר:

ומאז בחתי אל הגמ' והנמשך ממנו הלא המה הפוסקים אשר בכל דור ודור קמו אחריו לסדור אשרי שלו ככה מאלהיו יבא ברכה אך נחלקו לשתי חלוקות מהם אשר הניף ידו על הגמ' כמות שהוא וקילרו ומיעטו בחרוטות תריסות הסוגיות והפלפולים והמוקדם שבהם אשר בידינו הוא חיבורו של הגאון הרי"ף זלה"ה ואחריו קם הרב הגדול הרמב"ם ז"ל ואחז לו דרך קצרה אחרת ללכת בדרכי רבינו הקדוש מחבר המשניות וסילתו כסולת נקיה לכל פסקי המשנה והגמ' וחברם על סדר ההלכות אחת לאחת למצות חפץ ומבוקש כל דבר ודבר על אופניו ועניניו ובלשון קצר וקצר ידבר אל העם כל דין ודת כמות שהוא מבלי תת טעם ודעת רק כגוזר אומר בקוט עשה ובשב ואל תעשה ותחשב לו לצדקה למען עשה כיום הזה להחיות עם רב הבלתי יודעים לירד לעומק של כל הלכה והלכה ולשוט בים הגדול היא יש התלמוד אך אמנם כן לא נמלט עם זה ממה שהורו ואמרו חז"ל במס' סוטה פרק היה טוטל תנא התנאים מבלי עולם מבלי עולם ס"ד אמר רבא שמורין מתוך משנתן תנ"ה א"כ ישמעאל וכי מבלי עולם הם והלא מיישבי עולם הם שנאמר הליכות עולם לו אלא שמורין הלכה מתוך משנתן ע"כ ובלי ספק שכן גם בטעם נתות דבריו וכיופי סידוריו אבל א"א להורות מתוך משנתו שאין הפרש כלל בין המורה מתוך המשנה למורה מתוך חבורו וכתב הרא"ש בתשוב' כלל ל"א דין ט' שלא יורה אדם מתוך חבורו אם לא שבקי בחדרי הגמ' וכו' עיין שם בארוכה ואני אומר שהרמב"ם בעצמו לא נתכוין אלא לכתוב הדברים למי שבקי בחדרי הגמ' ויודע הסוגיות רק שילאה כל אדם לחפש ולדעת על כל דין ודין היאך יצא דינו לאורה ע"פ הסוגיות אם להתיר אם לאסור אם לפטור אם לחייב וגם מפני שאין הדברים כולם מסודרים בכל מסכתא ומסכתא למה שהיא כי דברים רבים מעניני שבת דרך משל נמצאים בשאר מסכתות וכן ההיקש בכל המסכתות לזה נתחכם לעשות חבורו לכל מי שבבר יגע ומצא ויודע הסוגיות הגמ' ההוא יאמר ויעשה הורותיו ע"פ חבורו ורחיה גדולה לדברי מצאתי בתשובות להרמב"ם עצמו נדפסים בכרך קטן מאד ובשלשים מהם השיב לשואלו על איזה דרך יבשר לו בלימודים והשיבו חבורו עם ספר הרי"ף הרי מזה אנו רואים את כונתו הטובה והרחבה שהיא ממש כמו שאמרתי:

ויהי כי ארכו הימים אחרי אלו שני המחברים ונתוספו דעות חכמי צרפת אשכנז וספרד ויגעו ומצאו בגמ' חדושי דינים ופירושים שוים שעל יהיסם נתחדשו ונשתנו כמה וכמה הורואות ומפני זה עמד רבן של כל הגולה **רבינו אשר זצלה"ה וחיבר חיבור גדול מאד בו כתב כל דברי הרי"ף והוסיף דברי חכמים הנזכרים בעלי התוס' ושאר חכמים גדולים מלבד מה שנתחכם משלו בפלפולו ושכלו** הזך והישר וקם בנו תחתיו הרב רבינו יעקב בעל הטורים זלה"ה וכתב בכל מסכתא ומסכתא בכל פרקיה ע"פ פיסנים הכלל העולה שבכל דין ודין בלשון קצר ועי"ז ובשביל כן נתחכם עוד ועשה הפסקי דינים אלו בסדר אחר על ארבעה טורים עם הוספת דעות החכמים אשר לא כתבם אבי זלה"ה ונמצאו עכשיו אלו שני החבורים רצוני לומר ספר רבינו אשר וספר הטורים הם ערוכים בכל דבר ושמורים ומורים כהלכה זה לעומת זה ס' רבינו אשר לעומת מחברתו של הרי"ף זלה"ה וספר הטורים כנגד חבורו של הרמב"ם זלה"ה:

ואומר אני שכמו שהרמב"ם העיד על עצמות חיבורו שיהיה נלמד עם ספר הרי"ף כך הוא אצלי בלי ספק כלל שזו היתה כמו כן דעת וכוונת בעל הטורים ללמדו עם הספר של אבי הרא"ש זלה"ה כי כאשר יקרא כמו כן המורה הוראות ממתן ספר הטורים כי מעט בכמות הוא מה שהוא מבאר יותר ולפעמים ממה שבאר הרמב"ם בחיבורו כי גם לפעמים נמצא טוב טעם בדברי הרמב"ם זלה"ה בחיבורו ויעידו על כל זה עדים נאמנים החכמים ז"ל אשר הטרימו עצמם לפרש דברי הרמב"ם והטורים המה ראו כן תמהו בלי ספק היאך יצאו ידי שמים כל מורה הוראה מתוך דבריהם ולכן עשו להם אזנים להאיר עינים ואף הרב הגדול מהר"י קאדו ז"ל אשר השביר בר בספרו ב"י ומתוכו עשה החיבור שקראו שלחן

הקדמת בעל המחבר ספר מעדני יום טוב ודברי חמודות

ערוך בדמותו ובצלמו של ס׳ הטורים ועל לשונו תמיד לשון הרמב״ם ז״ל נתכוין מעולם להורות מתוך ספרו תלולה ותלולה מלבושו עליו כזאת רק שמי שלמד ועי׳ בס׳ הטורים עם פי׳ הב״י ויגלה למצוא תכלית כל דין ודין הלא ידעו ויבינו מתוך הש״ע זאת היתה כוונתו הנלויה:

והעולה מכל אלה שנמצא לפנינו עכשיו שני דרכים ישרים הדרך האמת כדרך רבינו הקדוש במשנתו והן הנה אלו שני הטורים ס׳ הרמב״ם וספר הטורים הדרך השני כדרך בעלי הגמרא והן הנה ס׳ הרי״ף וס׳ הרא״ש:

ואמרתי אני עם לבי על דברת בני אדם לברור להם איזה דרך ישכון גבר בעצמת עצמיה שיהיה אמנם לדעתי השני ומהטעם שאומר והוא זה דלפי דעתי הלא הדבר ידוע ומושכל שאינו דומה השונה פרקו כפי משנת ומתן של הלכה והמסתעף ממנו לשונה את פרקו מהכללים שיצאו מתוך משנת ומתן של הלכה שזה צריך אמנם שיפול לרחבו אחור לעיין מאין ולאין ומבטן מי יצאו כ״ש שאף המפרשים הנזכרים ברוב הפעמים לא כתבו רק מראה מקום ולא הסוגיא עצמה שא״כ לא יפקיע לו הלימוד הזה כלל באותן המקומות וגדולה מזו ומזו שע״י הלמוד ממוך משנת ומתן של ההלכה יוודעו אי אלו הסברות הישרות הקיימות ואי אלו הסברות הבלתי ישרות ואינם מתקיימות ולרכי הביקש והדמיות ועי״ז בשביל כן יתרשמו בנפשו ויחזקו בשכלו הסברות הישרות וההקישות האמתיים ובמה נדחו ההפכים והזרות מה שלא יועיל לזה הדרך השני כלל וזה מבואר לכל משכיל הבלתי מתעקש ונוסף על זה שהוא דבר ידוע ג״כ שהמשיג מהמאומר אל הקודם אינו בשלמות כמו המשיג מהקודם אל המתאחר שהוא השגת המקובב מהסיבה וזהו בעצם ההבדל שבין המקירה ע״י שכל האנושי שצריך שתהיה מהמתאחר שהוא המושג בחוש אל המוקדם הבלתי מושג בחוש ובין הידיעה שע״י השפעת הנבואה שתהיה מהמוקדם אל המתאחר בהפך מההשגה המזכר וכמו שפירש זה ג״כ בעל העקידה בתחלת פרשת ויצא ונקיש מזה אל כל הידיעות והלמודים אשר בכללם ג״כ ידיעת ולימוד משפטי ודיני התורה שאנו בהם:

ובכן תן כבוד הוד והדר תשוה על הספרים ההולכים קדמת איסור ולימוד הזה שהכרתנוהו שהוא היותר מועיל והם ס׳ רי״ף וספר רבינו אשר וכבר הודעתין נאמנה שהספר הרא״ש כולל ס׳ הרי״ף ומוסיף עליו דברים הדברים מחכמים שקדמוהו ממה שהוא השיג ללמד דעת את העם על כן קוש שהכנו כי הוא זה אשר נבחר ולקרבהו ללמוד וללמד בישראל:

אמנם כן ידעתי בני ידעתי דלא אכבר דרי ואם האשר הגדול רש״י ז״ל הולרך לעשות בימיו פירוש על הגמ׳ כי בלעדו לא יוצא ולא יוכן כ״ש אנחנו יממי דימתי והנה הרא״ש לא ביאר ולא פירש דברי הגמ׳ אשר כתבו רק העתיקו כלשונו וכמו שעשה הרי״ף ז״ל רק במעט מן המעט מיעוטא דמיעוטא דלא שכיחי כולי האי פירשו קצת סוגיות וא״כ איפה איך יוצא ויוכן ס׳ הרא״ש במקום שכתב הגמ׳ כלשונו בלבד ומה גם שבעלי התוס׳ הוצרכו להוסיף על פירש״י בפלפולם ותריפתם ליישב הסוגיא אשר ברוב הפעמים צריכין אנו לדבריהם גם במה שמביא הגמ׳ והוא ז״ל לא הביא דברי התוס׳ במקום אלא למד ממנו איזה חידוש דין והיה כי תבא אל איזה ענין אשר יקשה שוב קושיא שהקשו התוס׳ ותירצוהו אל תדע מה להשיב לשואל ולא בלבד שצריכין לדברי התוס׳ דבל כגון דא צריכין למודעי ג״כ משאר המפרשים זאלה״ה כמו הר״ן וג״י והרב המגיד וכדומה להם משאר מחברים וכ״ש דמייהו ובהו עצמן של דברי הרא״ש יש דברים סותרים זה את זה וצריכין ליישב וכן יש בו מן הטעיות מהמעתיקים או מזולות שגגות:

ועל הכל שיתגדל ויתחדשו כמה חידושי דינין בספרי האחרונים להרא״ש ז״ל ולף גם זאת בהיות שנחלקו ג״כ עליו במקומות רבים ובתרתי דבתרתי הכריעו דלא כוותיה ומצא עכשיו דאחרבה הדרא קושיין לדוכתא כי לא נודע ולא נבוא לתכליתן של הדברים ע״י ס׳ הרא״ש:

את כל אלה ראתה עיני ושמתי את הדברים האלה על לבבי להבין ולהסכיל ללמוד וללמד לשמור ולעשות על ס׳ הרא״ש חיבור יסיק אל כל אשר יחסר בו ממה שאמרתי בחופן שיהיה הכל מפורש באר היטב הן מצד הפירוש לפשט מובן והן מצד ישוב איזו קושיות ופרכות והן מפני סגיאות מי יבין אשר בחו בו משבטם הנרסאות ולף גם זאת ההלכה על כל דין ודין במקום אשר הכריעו האחרונים ז״ל דלא כוותיה והגם מה שנתחדשו מהדיינים אחריו ז״ל ואשר יש בספקי האחרונים ז״ל לפעמים שיש לי ראיות מוכיחות וברורות דלא כוותיה:

את כל אלה ראתה עיני שכאשר יתמלא קיפוקם בעשותי החיבור הזה שאז יסורו בני ישראל למשמעת הרב רבינו אשר ז״ל ומינה לא יחסר כל בו ויהיה מושלם בכל כאמור הן מצד הבחירה שבין שני הלמודים שאמרתי שזהו היותר נכון וכאמור הן מצד התכלית שהרי עכשיו ידע כל דין ודין בתכליתו:

ואני בעודי מתבונן בעצמיה זה החיבור חשבתי למשפט אהא דאיתא בפ׳ אלו טריפות ג״כ הוצא ג״כ ואמרי לה משום ר׳ מאיר לעולם יהנה אדם לתלמידו דרך קצרה אלפי הערלה היה לו לומר בלשון קצרה ואהא נמי מייתי לה התם דתנה הכתוב בהמה טהורה ועופות עומאים לפי שהם המיעוטין דהיינו שקיצר הלשון ומהו דרך דקאמר אבל נראה לי שכלל בעל המאמר עוד ענין אחד והוא זה שזולת זה שקיצר בלשונו אלא אף גם זאת בתותו קיצור לשון בעצמו דרך יבאר לו שיהיה דרך קצרה וכמו שהוא בהמה שאני בו שיש לפני שני דרכים הדרך האחד לעשות חיבור אחד כולל כל האמור שיהיה בו פירוש הדברים לפי הבנתן וגם הקושיות והפירוקים ותקוני הנרסאות עם פסקי הלכה על כל דבר ודבר והדרך השני הוא שלא אכלול הכל בחיבור א׳ אבל אחלקם ואשים ענין ענין לבדו שמה שהוא רק לפרש הבנת כל ענין וענין אחמוד לבד וכל מה שהוא נוגע להקשות מייבה ובה או סתירות ממקומות אחרים וכל כיוצא בזה וחלופי הנרסאות ותיקונן אכתוב ג״כ לבדן והיה א״כ נשאר ג״כ לבדו מה שנוגע לפסקי הלכות ואיכא ביניהם דאלו שני הדרכים שהדרך הראשון הוא קל עלי לעשות יותר מהדרך השני אבל הוא נכבד על המעיין כי יכבד עליו כפעם בפעם לבחור איזה שיראה כפי המצטרך לו בפעם ההוא שאם לפעמים לא יראה רק מה שצריך לו הבנת הפשט יוכל להיות שיצאה ויכבד עליו לבקש ולחפש הפירוש מתוך הקושיות ומתוך פסקי הלכות כשיהיה הכל בספר אחד מחובר יחד וההיקש על האשר ג״כ כשיצטרך לפסק הלכה או כשיקשה עליו דבר וירצה לדעת אם ימצא מבוקשו או שיתורץ בתוך הקושיות והפירוקים ולכך הדרך השני הוא יותר קצר וקל על המעין שהרי כשיבקש פירוש הדברים ימצא מבוקשו מיד בחותו החלק וכן כשיוקשה לו איזה דבר ידע איה מקומו לחפש עליו בלי שהייה כלל וכן פסק ההלכה ואזה ולכל כיוצא בזה הוא שכיון בעל המאמר להוסיר האדם שילמד לתלמידיו דרך קצרה ואע״פ שעליו יכבד העבודה לא ישגיח במה שיקל ויהיה יותר קצר על התלמיד כי אין התכלית של המכוון על האדם התלמד רק התכלית הוא על התלמידים להבין ספר ולהשכיל הדברים על אמתתן ולדעת שלימה וברורה על כל דין ודין ולכן זוה בעל המאמר שיחתו דרכו הקצרה כנגד התלמידים ואילו היתה כוונת בעל המאמר על הדרך היותר קצר על האדם עצמו הל״ל אם לעולם יהנה אדם דרך קצרה והיה נכלל בין לימוד עצם עצמו ובין לימוד עצם זולתו שהרי אמת קאמר לעולם יהנה וכו׳ והיתה ג״כ המובן ממנו מה שהוא קצר עליו אבל כשאמר לתלמידו הורה באצבע שכל כוונתו להזהיר ולהודיע איך יהיה הלימוד עם התלמיד הוכרח ג״כ שהדרך הקצרה שהזהיר עליו הלא הוא היותר קצר אבל התלמיד:

ומפני כן גם אנכי תחזו במשפט הזה ידי לחתוך בדרך השני שהוא היותר קצר על התלמידים אע״פ שתכבד עלי העבודה ביותר:

וזאת התורה אשר שמתי בכל פרק ופרק לשונו של רש״י ז״ל כמות שהוא על כל דברי הגמרא שכתבה רבינו ולא בלבד מ״ש בתותו פרק מהגמ׳ שבפ׳ ההוא כי גם כשהביא ממקום אחר לשון הגמרא הן שהביאה מפני הסייכות והסמיכות שיש לה לתותו הפ׳ או שהביאה כדי להקשות משם או לתרץ או להביא ראיה משם או וכאלו היו לאחדים דברי רש״י בפרק ההוא ולפי שיש מקומות שלא נמצא פרש״י כמו לשונו של רש״י וכאלו היו לאחדים דברי רש״י בפרק ההוא ולפי שיש מקומות שלא נמצא פרש״י כמו משניות של זרעים וטהרות שהובאו במקומות רבים שם העתקתי פירוש הר״ש וכן פירוש הרב רבינו עובדיה מברטנורה והלכות קטנות העתקתי גם לפירוש של ימוקי יוסף אבן כל זה להבנת הפשט. ולפי שהחלק הזה אינו אצלי אלא מלאכה ולא חכמה שעם היות שהבנתי המפרשים יחד כאמור מ״מ לא עשיתי בכל אלה רק כמעתיק מספר אל ספר לכן אע״פ שכל מחבר קורא שם אדם לחיבורו לא רציתי לנקוב לו שם רק שמתי על גבו שם המפרש או המפרשים ההם:

אבן החלקים הנזכרים בהם מצאה ידי כביר ת״ל יחברך הן בתותו החלק שבאו בו קושיות ופירוקים והן בתותו החלק שבאו בו פסקי ההלכות בכולם תמצאו חפץ בעזרתו יח׳ ממה שנתחדש אצלי כאשר עיניכם תחזינה מיבארים הן במשנת ומתן של הלכה שבחלק הזה בחידושי דינין שבחלק הפסקים כי רבו כמו רבו וגימוד בפרטות מה שיש לי ויכוח רב עם בעל הלבוש מלכות שבבר קראתי לתותן הבנות בשם **מלבושי יום טוב** ויבואו רובם בחלק הזה ומפני כן שנתחדשו בהלו שני החלקים חידושים רבים וטובים על כן שמתי להם שמות בארץ ובדרך אסמכתא שמכתי את שמותם על פסוק **מאשר שמנה לחמו והוא יתן מעדני מלך** שענין הכתוב שנתברך אשר בחיים. נתברך בלחם שהוא שמן ווה לאדם לאכלו והוא היותר צריך אל הגוף קיומו שעל כן אמרו אל הכל הבעודה נקראת על שם הלחם כאומרו עבד לחם רב ונתברך ג״כ במעדנים הדברים שיתעדנו בהם המלכים ואינם מוכרחים כולי האי לקיום הגוף כמו שהוא הלחם וכן גם אצלי אלו שני החלקים שהחלק שבו פסקי ההלכות הם דברים מוכרחים לקיום כל דין ודין על בוריו בפסק הלכה למעשה והחלק שבו קושיות ופירוקים אינו מוכרח כולי האי לקיום פסקן של הדברים שהוא התכלית המכוון אבל יתעדנו בו אני רבנן ותלמידיהון ותלמידי תלמידיהון כל מאן דיתבין ועסקין באוריתא דא שתברה הרב רבינו אשר זצלה״ה ואע״פ שנכתב שמנה לחמו ומצא בכתוב סוף פרשת לו תלת לחם שמן תמדתי יותר לקרוא בשם לחלק פסקי ההלכות **דברי חמודות** שהיה נראה בעיני הכי נכבד הוא שם לבעל הל׳ כשיהיה מלאו על לשונו ד״ש ממה שהוא לחם שמן שהוא נאמר על שני דברים לחם ושמן וכן פרש״י לחם המרובה בשמן וכו׳ אבל דברי חמודות הוא ענין אחד בעצמו שהלחם חמודות ובספר דניאל איש חמודות סימן י׳ שם כתוב לחם חמודות פרש״י פת נקיה כמו שתרגם אונקלוס את בגדי עשו חמודות דכייתא עכ״ל והחלק הזה כוונתו הראשונה הוא לזכך ולנקן ולצרף כל פסקי ההלכות עד שיהיו כולם נקיה שממנו יוצא דברי חמודות והוא שלא תטין ואמרו בפרק מי שמת הכל צריכין למרי חטייא וכן בפרק אין דורשין לא משענן לחם אלו בעלי הגמרא והיינו בעלי ההוראה דאלו המורים הוראות מתוך המשנה הם מבלי העולם כדלעיל מכל אלה נודע מאד הטם הזה דברי חמודות לחחלק הזה שבו פסקי ההלכה ודברתי החלק הזה לפעיפים רשומים עליהם כסדר הא״ב בכל פרק ופרק עד תשלומו ולעומתם בפנים אל המקום אשר יהיה שם רוחם וכוונתם:

ואולם לחלק האחר שבו הקושיות והפירוקים ותיקוני הגרסאות ותילופיהן קראתי בשם **מעדני מלך** שהם עידוניים יתענגו בו הני רבנן וע״פ הדברים האלה יש לי לפרש פירוש אחר בפירוש עדינו העצני שבשם שמואל ב׳ כ״ג ממה שאחז״ל בפ׳ ואלו מגלחין שאמרו כשהיה יושב ועוסק בתורה היה מעדן עצמו בחולעת כו׳ פרש״י מעדן עצמו כופף עצמו ידיו ורגליו ביחד ויושב ולרך ובפירושו לספר שמואל הוסיף שהוא לשון מעדנות כימה ולפי דרכי יש לפרש שבהיה יושב ועוסק בתורה היה מתעדן ומתענג עצמו כאלו היה אוכל מעדני מלך וע״ד שתרגם אונקלוס על ויחזו את האלהים ויאכלו וישתו והוו חדו וכו׳ כאלו אכלן ושתן:

ואחרי שנשלם אצלי כל זה עלתה במחשבתי שגם לספרו של רבינו אשר בעצמו ראוי שיחלק לחלוקות יען כי רב הוא כ״ש כאשר יתחבר אליו החיבורים הללו וחלקתיו לחלקים ארבעה וזה יצא לראשונה המסכתות הנפרדות שהן ברכות ומסדר זרעים והלכות קטנות ג״כ שהן הלכות מקובצים מכמה מסכתות וכן חולין ובכורות ומסדר קדשים ונדה מסדר טהרות זהו החלק הראשון ואחריו סדר מועד לחלק השני וסדר נשים לחלק השלישי והרביעי הוא סדר נזיקין:

וגם הקצור פסקי הרא״ש שחבר בנו הרב בעל הטורים והוא חבור נחמד כי בו נכלל כל קצרה כלל כל הדינין ומבלי אריכות הטעמים כלל וכאשר הזכרתיו ג״כ כבר למעלה הנה גם אליו שמתי פני ורעיוני ומצאתיו כולו קמשושים כפו פיו מרולי הטעיות עד מאד ויגעתי הרבה לתקנו מהשגיאות וכאשר קרא לי באמונת אומן בעסקי בחבור ספר **תוספות יו״ט** שהקרה לי הש״י פירוש משניות להרמב״ם על שלשה סדרים מוגהים מהרמב״ם עצמו כאשר המעתין מאז בפתיחתי שם לסדר קדשים וכמו כן ספרתי נפלאות בפתיחתי לסדר טהרות אין שהובא לי פירוש מן הר״ר רוטנבורג״ק על הסדר ההוא ככה וכמו כן בעצמו נעשה לי גם עתה שכשהייתי מתעסק במס׳ קדושין הקרה הש״י לפני מתנה גנוזה באוצרות כלי חמדה של בעל בית אחד נכבד פה ק״ק פראג ספר כתוב בקלף ישן נושן והנה הוא קיצור פסקי הרא״ש מדויק בהלכות הדיוק והיה בעיני כמוצא שלל רב ועברתי על מה שעשיתי כבר מהמסכתות שעברו ומצאתי און לי כל עמל שעמלתי ושיגעתי להגיהו והנה רובם הוא כתוב בספר הזה בתקונו והכלכתו ולא בלבד שעשיתי כל זה לתקנו מהטעות כי אף גם זאת כדי להצלים המכוון שבספר ההוא והוא שיהיו כל הדינים נכתבים כאשר הם צריכין וקיימין בספק מבלי תת טעם כלל אחזה אנכי כמו כן קצור לספר דברי חמודות גם בתופן זה ממש ומסכתיו על אותו הספר קצור פסקי הרא״ש

למען יעמדו גם יחד כל פסקי ההלכות ראשונים ואחרונים בל׳ לא וקצר כאמור:

ועם היות שכבר בא ספר קצור פסקי הרא״ש בדפוסים הקודמים אחר כל מסכת ומסכת בפני עצמה השייך אליה מהקצור ההוא אבל לא ישרה בעיני הדרך ההוא ולאיתי כי יותר טוב הוא ונכון מעט האלהים לעשותו בספר מיוחד בפני עצמו והוא שיהיו כל המסכתות אגודות יחד מספר פסקי הרא״ש כי אז ירא שמיים יצא ידי שמיהם שיוכל ללמוד הספר ההוא מושלם בעצמו אם יראה ואם יעלה לרצון לפניו ילמוד כמו כן לכשיראה כל מסכת ומסכת עם אותה המסכת בעצמה והלא תראה שגם המדפיסים שהדפיסו ספר הרי״ף נתחכמו להדפיס ספר המרדכי המחובר על ספר הרי״ף ונדפס מאז ומקדמת דנא אחר כל מסכת ומסכת השייך אליה והמדפיסים האחרונים הדפיסוהו בחבור לבדו ונראה מבואר שהוא מפני הענין הזה בעצמו כאמור לכן גם אנכי אלך בדרך הזה ולהדפיס ספר פסקי הרא״ש לבדו ויעשה יותר לאותם הרוצים ללמדו:

ובאשר היתה הסכמה הזאת נגמרת אצלי חשבתי למשפט כי עתה תהיה תורה שבע״פ שוה ודומה לתורה שבכתב שכמו שבתורה שבכתב יש חמשה ספרים והספר החמישי הוא משנה תורה אשר בה הוציל משה בתר את התורה הקדומה לו בארבעה ספרים הקודמים ככה בתורה שבע״פ הזאת החלק החמישי והוא הקצור מבאר ומהולך בכלי הדינים שבארבעה החלקים הקודמים:

ומעתה בתתן ופלל קול חרים. לפני המאיר לארץ ולדרים. יורני ויתמכני בצדק ומישרים. אלא אכשל בתומר ובדברים. אלא אומר על איסורים מותרים. ולא על מותרים אסורים. כי אם לבוין על דבר אמת לדק ומישרים. כדי שיהללו בשערים. זקנים עם נערים. רבנים וגם בחורים. לכל אלו התבורים:

ישמחו התלמידים וירננו החברים. לעד ולדור דורים. עד עמוד הכהן לאורים. אמן כי״ר ב״ב:

א [דף ב ע"א] **מאימתי** (א) קורין את שמע בערבין משעה שהכהנים נכנסין לאכול בתרומתן עד סוף האשמורה הראשונה דברי רבי אליעזר וחכמים אומרים עד חצות. רבן גמליאל אומר עד שיעלה עמוד השחר. פירש"י ואנן סקורין שמע בבית הכנסת קודם לאת הכוכבים אין אנו יוצאים ידי חובתנא אלא בקריאת שמע שעל מטתנו [א] פרק ראשון. ומה שאנו קורין אותה בבית הכנסת כדי לעמוד בתפלה מתוך דברי תורה. והכי תניא בברכות ירושלמי ברש פירקין הקורא את שמע קודם לכן לא יצא. א"כ למה קורין אותה בבית הכנסת. לא להוציא (את הרבים) ידי חובתן אלא כדי לעמוד בתפלה מתוך דברי תורה וכן כתב הריב"א והרי"ץ גיאת ז"ל [ב] א) וכן כתב רב עמרם ז"ל [נ"א ומחמת זה כתב] [ג] [ד] שצריך לברך אקב"ו על קריאת שמע כשהוא קורא לפני מטתו. מתוך דבריהם משמע שאדם יוצא ידי חובתו מתוך אותה קריאה ב) וא"נ לר"ת ז"ל שהרי ק"ש שעל מטתו אין אנו קורין [ד] כי אם פרשה ראשונה ושלא בברכותיה ובבית הכנסת אנו קורין אותה כולה בברכותיה [ה] בלא זמנה [ו] ועוד דקאמר בגמרא אם תלמיד חכם הוא אינו צריך לקרות ק"ש על מטתו. ויש לדחות דמיירי היכא דקרא בזמנה בבהכ"נ. ועוד הקשה דאם כן אנו נוהגין כריב"ל דאמר תפלות בא"מ תקנום ואנן קי"ל כרבי יוחנן דאמר דק"ש של ערבית תחלה ואח"כ תפלה דתניא לקמן בפירקין כוותיה. ופירש ר"ת ז"ל דק"ש של בית הכנסת עיקר. ומה שאנו קורין אותה בעוד יום. דקי"ל כר' יהודה דאמר לקמן בפרק תפלת השחר (דף כו.) תפלת המנחה עד פלג המנחה והוא שעה ורביע קודם הלילה. מכאן ואילך הוי לילה [ז] לענין (תפלת ג) המנחה) והוא הדין לענין ק"ש ואמרי' לקמן (דף כז.) דעבד כמר עבד ודעבד כמר עבד ואמרינן נמי לקמן (שם) רב גלי של שבת בערב שבת אלמא תשיב לילה לענין תפלת הערב והוא הדין לענין ק"ש. וא"ת הא דפריך לקמן ר' יהודה לר"מ דאמר משעה שהכהנים טובלין בתרומתן והלא כהנים ביום הס טובלים אדרבה קשה טפי לדידיה שהרי קורין אותה בפלג (ב) המנחה דהוא יום גדול [ח] וי"ל דהכי קאמר ליה לדידך שאתה סובר כרבנן דפליגי עלי בפ' תפלת השחר ואמרי דתפלת המנחה עד הערב א"כ אותה שעה יום לענין (ג) ק"ש [ט] ומה שאמר בירושלמי שהיו קורין את שמע כדי לעמוד בתפלה מתוך דברי תורה לא שהיו קורין אותה בברכותיה [י] אלא [כ] שהיו קורין

הגה"ה

*מכאן נראה מי שקורא קריאת שמע על מטתו שאין לו לברך וגם אין צריך לומר אלא פרשה ראשונה י) ועוד קריאת שמע שלפני המטה היא משום מזיקין ואין לברך על דבר שנתקן משום סכנה וכן על נטילת מים אחרונים אין מברכין. העתקה מן התוספות ד"ה מאימתי וכו':

פרשה [ל] שמע י) כמו שאנו רגילים לקרות אשרי קודם תפלת* המנחה ומיהו קלת קשה דלענין תפלת המנחה עבדינן כרבנן ומתפללין פעמים תפלת המנחה אחר פלג המנחה ולענין ק"ש חשבי' ליה לילה כמו ר' יהודה והוי כמו שדרה וגלגולת תרי קולי דסתרי אהדדי (ערובין דף ז.) והא דאמרי' לקמן דעבד כמר עבד ודעבד כמר עבד ה"פ לא אפסיק הלכתא לא כרבי יהודה ולא כרבנן מי שירלה [לעשות] (יעשה) הכל כרבי יהודה או הכל כרבנן ולא שיתפוס קולא של שניהם (ג) וי"ל דלענין [מ] תפלה הקלו ולא נהירא לי מה שהביא רבינו תם ז"ל דאיה מתפלת המנחה שהיא עד פלג המנחה. דתפלות [נ] כנגד תמידים תקנום ותמיד היה קרב והולך [ס] עד פלג המנחה ה) אבל לענין ק"ש לאו זמן שכיבה הוא [ע] ו) ומרב דלאי של שבת בערב שבת אינה דאיה [פ] דלמא כריב"ל ס"ל דאמר תפלות באמצע תקנום ושמע היה קורא אחר לאת הכוכבים. ודאה לקיים המנהג ז) שאנו סובבים [צ] כאחר המנאים שמקדימין (ד) שעת הק"ש לאת הכוכבים. ואע"ג דלית הלכתא כר' אליעזר לגבי ר' יהושע ולא כרבי מאיר לגבי רבי יהודה [ק] מכל מקום [ר] בתפלה הקלו וגם מתוך הדחק נהגו כך לפי שמתקנין הצבור לתפלת המנחה ואילו לא היו קורין את שמע ומתפללין תפלת הערב עד לאת הכוכבים היה כל אחד ואחד הולך לביתו והיה טורח להם להתקבץ לאחר מכאן ולא היו מתפללים בצבור. לפיכך נהגו העם לקרות שמע [ש] ולהתפלל קודם לאת הכוכבים (ג) וסמכו על הני תנאי כדפירשתי אע"ג דלכתחלה אין לקרות ק"ש (ה) עד לאת הכוכבים כשתמת דתנאי' [ת] וכר' יהושע דפליג אדר' אליעזר בברייתא. ושאלו מרב האי ז"ל לענין צבור שמתפללין ערבית וקורין שמע קודם לאת הכוכבים ולא אני אינם לעבדינהו. איזהו עדיף לאצלויי בהדייהו ולשבוק קריאת שמע עד לאת הכוכבים. או לעבוד עד לאת הכוכבים ולצלויי ביחיד לסמוך גאולה לתפלה. והשיב באחרן ישראל עושין כן מתפללין של ערבית ואחר כך קורין את שמע בזמנה ולא איכפת להו למיסמך גאולה לתפלת ערבית וחזינן דקריאת שמע בעונתה דהיינו (ד) בלאת הכוכבים (ה) עדיף ממסמך גאולה לתפלה היכא דלא אפשר לצלויי. ואי צלי רשאונה דבהדי צבורא רשות [פ] ושניה חובה (ו) שפיר דמי. ט) כך השיב רב האי גאון ז"ל.

דברי חמודות

(א) שצריך לברך כו'. עיין לקמן בסעיף י"ג: (ב) וי"ל דלענין תפלה הקלו. עי' בסוף הסימן ובפ' תפלת השחר סי' ג' ומ"ש שם בס"ד: (ג) וסמכו על הני תנאי כו'. ומ"מ אין למהר לקרותה קודם לאת הכוכבים כי דבר מועט הוא כי אנו מצוי דמתניתין ובין תנאי דברייתא טור סימן רל"ה וע"ל: (ד) בצאת הכוכבים. דוקא ג' כוכבים בינוני וכדאמרי' בפ"ב במה מדליקין וכיון שאין בכל בקיאין בין בינוני לגדולים צריך ליזהר עד שיראו הקטנים ואם הוא יום מעונן ימתין עד שיצא הספק מלבו כ"כ תלמידי הר"י ז"ל: (ה) עדיף ממסמך גאולה. וכתבו תלמידי הר"י שיקרא ק"ש עם הברכות בצבור ולא יתכוין בק"ש אלא לעמוד בתפלה מתוך ד"ת ויוצא ידי חובת הברכות וכתב הרשב"א טעם הדבר לפי שאין הברכות של ק"ש בברכות התורה וברכות המצות אא"כ ה"ל לברך לקרות את שמע אלא ברכות הן שנתקנו בפני עצמן אלא שתקנו לאמרן לפני ק"ש ולאחריה וכן הסכימו הגאונים (ולי הברח מהמשנה כמו שכתבתי במעדני מלך ס"ש י') ואחר יצאת הכוכבים קורא אותה בלא ברכות ויתכוון לצאת י"ח ואם לא יכלה לקרות אלא השמי פרשיות סגי ליה בהכי דיכון שהזכיר יציאת מצרים בשקרא אותה בבהכ"נ לא מצלינן ליה להזכיר פעם אחרת ע"כ ויראה לי שיתמיה לומר אל מלך נאמן שמע וגו' דלקמן סעיף ע"ב: (ו) שפיר דמי. ואין לעשות כן אא"כ הורגל בשאר פרשות ותפילות דאז לא מיחזי כיוהרא כ"כ המרדכי רש ברכות ואע"פ שגם לענין ק"ש כתב כן יש לחלק בין ק"ש דמדאורייתא וכמה גדולי הפוסקים סברי דלא יצא י"ח בקריאה שבבהכ"נ לפיכך לא מחזי כיוהרא כך נ"ל לחלק ורמ"י כתב משום דנראה כקורא בתורה לא מחזי כיוהרא ע"כ ועוד נ"ל לתרץ דק"ל דתפלה של ערבית אינה חובה אלא דמנהגא לשויה חובה וכיוצא בזה כתבתי בפ"ד סעיף ל"א ול"ב בשם ב"י:

מעדני יום טוב

[א] פרק ראשון. כלומר הפסק ראשון דהיינו פרשה ראשונה דבלשון משנה קרי לה פרק כדאי' בפרק דלקמן: [ב] נ"ל דה"נ וכ"כ רב עמרם ז"ל ומחמת זה כתב שצריך לברך. וכן הוא הלשון בטור סי' רל"ה. ואע"ג דלקמן כתבו מתוך דבריהם משמע כו' ולמה שהגהתי ס"כ בהדיא כתבו כן זו אינה קושיא עלי שהרי עכ"פ רש"י וריב"ם והרי"ץ גיאת כתבו בהדיא [כרש"י] דמדכתב וכ"כ (רב עמרם) ש"מ דאיהו בהדיא כתבי כרש"י ודכתב משמע מצינו לו לרבינו עוד בפ"ג סימן י"ח וכן בפ' שלשה שאכלו סימן כ"ג ובכמה דוכתי שכתב בלשון דמשמע ובלשון דמוכח על מה שהוא מפורש בהדיא: [ג] שצריך לברך אקב"ו כו'. ובפ"ק דקדושין סי' מ"ח וכן בפ' יש בכור מקשה רבינו על בכלה אחרונה שבפדיון בכור שלא מצינו שמברכים שום ברכה שלא הוזכרה במשנה או בתוספתא או בגמרא אבל בפ"ק דכתובות בברכת בתולים שני ליה אם בתקנה ע"י הגאונים: [ד] בי אם פרק ראשון. כדלקמן סימן ו': [ה] בלא זמנה. לפי דברי רש"י: [ו] ועוד דקאמר בגמרא (ד' ה') אם ת"ח הוא כו'. ויש לדחות דמיירי היכא דקרא בזמנה בבהכ"נ. לא הוה ליה לכתוב בלשון דמיה דודאי הכי הוא דהא אדריב"ל קאי דאמר אע"פ שקרא אדם ק"ש בבהכ"נ מצוה לקרותה על מטתו אמר ר"י מאי קרא דגזו ואל תחטאו וגו' ואי לאו דהא דקאמר אע"פ שקרא כו' היינו בזמנה מאי רבותיה דאע"פ שקרא כו' ועוד מאי מצוה דקאמר מובה היא ועוד למה הבא הבא דתנאים בבהכ"נ דמוה דוקא בזמן שכיבה אלא ודאי מיירי שקרא בעונתה ואע"ג י"ח ק"ש דבהכ"נ וקאמר דאפ"ה מצוה לקרותה על מטתו מדכתיב רגזו וגו' ועלה אמר רב נחמן אם ת"ח הוא אע"ל והיינו שכבר קרא בעונתה ואע"ל לקרותה על מטתו: [ז] לענין תפלת המנחה. כלומר שעבר כבר זמן מנחה והוי לילה והמגיה לענין תפלת הערב לא הפסיד: [ח] וי"ל דה"ק ליה כו'. והתוספות סוף דף ב' תירצו דר"י לא דרש בשכבך ובקומך ע"כ ורבינו לא כתבו משום דהשתא אמר דקי"ל כר"י ואי ר"י לא דרש בשכבך ובקומך קשיא הלכתא אהלכתא דר"י לא דרש בשכבך ובקומך: [ט] ומה שאמר בירושלמי כו' כדי לעמוד כו'. כלומר אי"ש הקושיא שהקשה ר"ת היאך קורין בבהכ"נ ק"ש עם הברכות אלא בזמנה על כרחך אינה קושיא מדהירושלמי לא אשמע בקושיא זו ונוכל לומר דאין להקפיד על הברכות אע"פ שאומרים אלא בזמן ק"ש וכמ"ש מלמידי הר"י ז"ל שאע"פ שאינו לילה אפשי שלא יצאו הכוכבים אפ"ה כיון שהקעה חמה והוי לילה לענין תפלה של ערבית כדלקמן ה"ג דיינינן ליה לילה לקריאת הברכות ויכול לומר גולל אור מפני חשך וחשך מפני אור כיון שהקעה חמה ואינו יכול להתפלל תפלת המנחה משם ואילך כדבני למימר בפ' תפלת השחר וברכת אהבת עולם נמי אומרים אותה שהרי מצינו שאל קריאת פסוקים יכול לאומרה כדכתבינן לקמן ולפיכך לא חיישינן אם אומרים אותה קודם ק"ש אז אם אומרים אותה ב"ש וברכת גאל ישראל נמי אע"פ שהתקינו לאומרה בלילה כנגד י"מ שהיתה בלילה אפ"ה כיון שלא למדנו זכירת י"מ בלילה אלא מדברי דבל ימי חייך ואין כתיב שם לילה בפירוש אלא מיתור כל בלבד דרשינן ליה לא חיישינן אם אין אנו אומרים אותו בלילה ממש דכיון שלילה הוא לענין תפלה לילה הוי להזכיר י"מ ע"כ והמיא דאיה לדבר: [י] אלא שהיו קורין כמו שאנו וכו'. אין לפרש דגם הם היו קורין שמע קודם מנחה דא"כ מעיקרא מאי מקשה הירושלמי א"כ למה כו' פשיטא שאותה קריאה לא נלאת בה י"ח קריאת שמע בלילה אלא הקריאה היתה קודם ערבית ולפ"ז נריכין אנו

דברי חמודות

לומר דס"ל להירושלמי כריב"ל דאמר תפלות באמצע תקנום: [כ] שהיו קורין פרשת שמע. שכן מתחיל בירושלמי הקורא את שמע קודם לכן כו' וש לפרש דפ' שמע לחודיה היו קורין ומסיק עליה כדי לעמוד כו' אבל בירושלמי שלפנינו גרס סתם הקורא קודם לכן. וכן העתיקו בתוספות. גם העתיקו וא"כ למה אנו מתפללים ק"ש בבהכ"נ ואכתו בתירוץ דהכא ג"כ מה הלשון שהיו רגילין לקרות ק"ש: [ל] ה"ג בתוס' שמע. קודם תפלתם כמו שאנו: [מ] תפלה הקלו. פי' בתפלת המנחה שיכול להתפללה אחר פלג המנחה ועיין לקמן: [נ] כנגד תמידים תקנום. בר"פ תפלת השחר מפרש טעמיה דר"י משום כך ותפילו מ"ד חצות תקנום אמתמיהנו רבנן אקרבנות: [ס] עד פלג המנחה. כלומר ולא לאחר מכן: [ע] ומרב דאלי של שבת כו'. אע"ג דהתמיה שרלה ר"ת להביא מרב דאלי כו' כבר נדחית אלא רלה ר"ת להביא ראיה ממנו אלא דמדמשיב לילה לענין תפלה ה"ה לענין קריאת שמע וזה נדחה דש לחלק בין תפלה לק"ש אבל יש מקום לבעל הדין לומר דמסתמא כיון דאלי שקרא ק"ש ג"כ וזהו שרלה רבינו לדחות בכאן: [פ] דלמא כריב"ל ס"ס. לא ה"ל למיקם לרב דלא כהלכתא דהא לקמן בפ' מ"ה כתב ואע"פ שלא היה סומך גאולה לתפלה כיון שהיה מתכוון למצוה להוסיף מחול על הקודש כו' אלא דראיה דהכא מהא דרב דאלי כו' משום דמסתמא היה קורא ג"כ שמע עם התפלה ומנלן הא אי לא משום דודאי דרב כר' יוחנן ס"ל וש"מ הלכה היא ולפי סברא זו דעיקרא דרב כר"י ס"ל ולכך ודאי דקרא ג"כ ק"ש אהא מדמי ליה דדלמא כריב"ל ס"ל ולקמן במקומו מפרש לדרב דס"ל כר"י ואפ"ה לא קרא ק"ש עם התפלה כו': [צ] בשאר התנאים. שבגמ': [ק] מ"מ בתפלה הקלו. תמיהה לי דבק"ש אין קיימין ואפי' כי מיתמא שהשאילו לשון תפלה לק"ש ולשון הירושל' שכתבתי לעיל בשם התוס' וכן עוד בגמ' דיקן פ"ק בשבת כמ"ש התוס' להתם (דף י"א) בד"ה כגון רשב"י כו'. מ"מ היאך נוכל לומר שהקלו בשל תורה דתפלה דאינה מדאורייתא אלא בלא הסכ מקנו סדר התפלה וזמנה והם אמרו להקל בה אבל ק"ש פסק רבינו לקמן פ"ג סימן ט"ו שהיא מדאורייתא היאך הקלו בה וי"ל כמ"ש תלמידי הר"י ז"ל ברש פירקין דאדמכמיס אומרים עד חצות שיכולין לבטל מ"ע משום שיב וכבר נמלא קוגיא ברש יבמות בענין הזה ואולי ה"ג שיב עשו אלא לבעלה לגמרי אם יתבטלו ממנהגא אלא דא"כ תקשה מאי וגם דקאמר רבינו בתר הכי דהא היינו הך וגם אין לפרש דה"ק בתפלה עצמה הקלו להקדימה ומשום כך נמי כדי לסמוך גאולה לתפלה הטירו להקדים ג"כ ק"ש דכיון שיש טעם בדבר שאין לעקור ד"מ חלא כיון דסמיכת גאולה לתפלה אינו אלא סמך ושעד בעלמא אינו טעם לבטל בדבר תורה וכן תניינו לרב דמשום הוספה מחול על הקודש עקר לסמיכת גאולה לתפלה וכמ"ש לעיל וגם לפירוש זה הלשון לחוק לפרש כן: [ר] בתפלה הקלו. עי' לקמן דלא לכל דבר הקלו: [ש] ולהתפלל קודם צאת הכוכבים. ובתוספות דר"פ תפלת השחר בד"ה יעקב חקן כו' כתבו דמהסיא דפרק גיד הנשה ולך חרנה כו' דמנהג יפה וטוב להתפלל מבע"י קצת ע"כ אבל יש לחוש דלמא אותו מדרש כריב"ל ס"ל דתפלות באמצע תקנום: [ת] וכר"י דפליג אדר"א. קמ"ל נקט וגם ר"י לא פליג בהדיא אדר"מ אלא דמקשה ליה: [א] ושניה חובה. ומה שמתפלל אותה בברכה כדי לסמוך גאולה לתפלה הוי כמו שמחדש דבר בתפלתו וא"ל לחדש בה דבר אחר כ"כ תלמידי הר"י ז"ל:

תפארת שמואל

פ"א (**א**) **מאימתי** כו'. נ"ב לרבינו ישעיה ז"ל דאשית חכמה יראת ה' ע"כ סדרו רבינו ז"ל להתחיל סדר משנה בימודו של הקדוש ברוך הוא ואומר שחייב אדם לקרות ק"ש ולקבל עליו עול מלכות שמים ערב ובוקר שנאמר בשכבך ובקומך עכ"ל: (**ב**) **בפלג**. ל"ל מפלג: (**ג**) לענין ק"ש. נ"ב הגה"מ הרא"ש המתחלת מכאן נראה וכו' שייך לכאן: (**ד**) **שמקדימין זמן קריאת שמע**. כנ"ל: (**ה**) ק"ש **עד צאת הכוכבים** וכו'. נ"ב פי' ואף הני תנאי דסברי ק"ש בלילה דוקא מ"מ מודו בדיעבד וק"ל:

א) עתוס' מולין (קה.) ד"ה מים. (מוקי הגרי"מ) ב) תוס' (גליון) ג) נ"ל הערב (גליון) ד) נ"ל קודם תפלתם (גליון) ה) לא ידעתי מנליה הא. הלא אינו קרב אלא בתשע ומתפלה כמו שאנו רגילים עתה תמיד בשחרית [פסחים נח.], ואי דיעבד קאמר, הא ודאי כשר עד סוף היום, אינרא תוס' ר"פ תפילת השחר (כז.) ד"ה עד פלג] מילתו יפה דכנגד קטורת מיקטוב. (יבב"ן) ו) לפמ"ש בהג"ה נ"ל לקמן דבשבת אינו ק"ש לקמן בפ"ג דמ"ד מ"ש רשות אל"ל לקמן, ואי דיעבד קאמר, הא ודאי לשיטתיה דס"ל מ"ש רשות. (מל"ה) ז) עי' בשו"ת רמ"א בקונטרס אחרון שבסופו מרב מ' מ"ש ע"ד הרא"ש בזה. (מהרש"ם) ח) תוס' (גליון) ט) אבל איכפת לא, דעיקר זמנה הוא בלילה. ותו דלא שייכא בדבר בלילה לדידי' כמ"ש בפ"ד במו"ק (מק"ז). (יבב"ן) י) כ"ה בהדיא בגמרא פרק הרואה [ס.]. (יבב"ן)

[ג] משום שנראה לו שיותר טוב להתפלל תפלתו (ז) עם הצבור מפני המנהה ולמעלה כר"י ממה שיתפלל ביחיד ויסמוך גאולה לתפלה [ג] וכל זכן לדידן שאין אנו סומכין גאולה לתפלה של ערבית שאנו מפסיקין בפסוקים וראוי שיעינו וקדיש מיהו נראה דהטוב כך צריך שיזהר (מ) שלא יתפלל תפלת המנחה מפלג המנחה ולמעלה. [ד] כיון דתשיב ליה לילה לענין תפלת הערב:

ב [דף ג ע"א] **גמ' עד** סוף האשמורת הראשונה דברי רבי אליעזר מסקינן דסבר ג' אשמורות הוי הלילה. והאי דלא קאמר שלש הלילה. מילתא אגב אורחיה קמ"ל [ה] דאיכא משמרות ברקיע כי היכי דאיכא משמרות בארעא. דתניא ר"א אומר שלש משמרות הוי הלילה. ועל כל משמר ומשמר יושב הקב"ה ושואג כאדי שנאמר ה' ממרום ישאג וממעון קדשו וגו' שאוג ישאג [ו] על נוהו ואיתמר נמי אמר [ז] רב שמואל בר מרתא משמיה דרב ג' משמרות הוי הלילה ועל כל משמר ומשמר הקב"ה אומר אוי לבני שבעונותיהם החרבתי את ביתי והשרפתי את היכלי והגליתים לבין אומות העולם. ראוי לכל ירא שמים שיהא מצר ודואג באותה שעה (ט) ולשפוך תחנונים על חורבן בית המקדש כמו שנא' קומי רוני בלילה לראש אשמורות:

ג תניא א"ר יוסי פעם אחת הייתי מהלך בדרך ונכנסתי לחורבה אחת מחורבות ירושלים להתפלל. ובא אליהו זכור לטוב ושמר לי על הפתח א והמתין לי עד שסיימתי את תפלתי לאחר שסיימתי תפלתי אמר לי שלום עליך רבי. [מ] אמרתי לו שלום עליך רבי ומורי. אמר לי בני מפני מה נכנסת לחורבה זו. אמרתי לו להתפלל. אמר לי היה לך להתפלל בדרך. אמרתי לו מתירא הייתי שמא יפסיקו בי עוברי דרכים. אמר לי היה לך להתפלל תפלה קצרה. באותה שעה למדתי ממנו ג' דברים [ט] למדתי שמתפללין בדרך. ולמדתי ב שמתפללין תפלה קצרה. ולמדתי שאין נכנסין לחורבה. [י] א) והתפלה הקצרה היינו הכינוי. אבל הא דאמר לקמן (דף כח:) מתפלל אדם תפלה קצרה [כ] ואומר הושע ה' את עמך וגו' [ל] היינו דוקא במקום גדודי חיות וליסטים [מ] אבל בדרך שלא במקום סכנה לא: מ"ר מפני ג' דברים אין נכנסין לחורבה מפני משל. ומפני מפולת. ומפני מזיקים [נ]:

הגהות הב"ח א מיטות והמתין לי נמתק: ב שהמתפלל בדרך מתפלל תפלה קצרה כו':

הגה"ה

*אין אומרים בפני המת וכו'. ופסק רב אלפס ריש פ' שלישי משום רב האי דזוקא דברי תורה אבל דברים בעלמא ליכא בה. ודוקא בד' אמות שלו. הפסק מן התוספות (ד' ג' ע"ב ד"ה אין אומרים וכו'):

ד *וחכמים אומרים עד חצות. תניא חכמים עשו סייג לדבריהם. שלא יהא אדם בא מן השדה בערב ויאמר אלך לביתי ואוכל קצעת ואישן קצעת ואחר כך אקרא ק"ש ואתפלל ואם תטפחו שינה נמצא ישן כל הלילה אלא אדם בא מן השדה בערב ונכנס לב"ה אם רגיל לקרות קורא לשנות שונה [פ] ואח"כ קורא ק"ש ומתפלל. [פ] וכל העוסק על דברי חכמים חייב מיתה:

ה אמר מר קורא ק"ש ומתפלל מסייע ליה לר' יוחנן [פ] דאמר [נ] איזהו בן העולם הבא זה הסומך גאולה של ערבית לתפלה של ערבית. וריב"ל אומר תפלות נאמנע תקנום שנאמרית קורא ק"ש ומתפלל ובשעת המנחה מתפלל תפלת המנחה ולערב מתפלל תפלת הערב ואח"כ קורא את שמע. נמצא ק"ש של שחרית בתחלת היום וק"ש של ערבית בתחלת הלילה והתפלות כולן באמצע ב) וליתא לדריב"ל דקי"ל כר' יוחנן וכן פסק בה"ג. ואע"ג דל"ל השכינו בין גאולה לתפלה. לאו הפסק הוא [ק] דכיון דתקנו רבנן השכינו בגאולה כגאולה אריכתא דמיא ובתפלת שחרית נמי בעי למימר בתפלה [ר] כתפלה אריכתא דמיא. [ש] ותימה על מנהגינו שאנו מפסיקים בערבית בפסוקים וראוי שיעינו וקדיש. ואין לומר דסבירא לן [ת] כרב דאמר לקמן בפרק תפלת השחר (דף כז:) תפלת ערבית רשות ולהכי אין אנו מוששין לסמוך. דאם כן רבי יוחנן דמצריך לסמוך סבירא ליה דהוא חובה. [א] ורב ורבי יוחנן הלכה כרבי יוחנן. [ב] ושמא גם ר' יוחנן סובר כמו רב אפי' הכי מחייב לסמוך. ומנהג זה נהגו אותו החמון לפי שבימיהם הראשונים היו בתי כנסיות שלהם בשדות והיו ירחים להתעכב שם עד אחר תפלת ערבית ותקנו לומר פסוקים אלו שיש בהן שמונה עשרה אזכרות (י) [ג] כנגד י"ח ברכות של שמונה עשרה ותקנו אחרי כן ברכת יראו עינינו וקדיש. ושאמר נמי [ד] שמתפללין ערבית בבית הכנסת לא נתבטל המנהג הראשון. (יא) מכל מקום אין להפסיק בדברים אחרים אלא כמו שנהגו:

ו אמר ר' אלעזר [ה] כל (ו) האומר תהלה לדוד בכל יום [ז] מובטח לו שהוא בן

דברי חמודות

(ז) עם הצבור. ולפיכך הנכנס לבהכ"נ ומצא צבור שקראו ק"ש ורוצים לעמוד בתפלה יתפלל עמהם ואח"כ יקרא ק"ש עם ברכותיה לפיון לתפלת ערבית רשות עדיף להתפלל עם הצבור מתחלת גאולה לתפלה כ"י סי' רל"ו ובס"ם קי"א בשם הרשב"א ועיין לקמן סעיף מ"ט: (מ) שלא יתפלל כו'. עיין מ"ש בס"ד בפ' תפלת השחר סוף סימן ג': (ט) ולשפוך תחנונים וכו'. אחד המרבה ואחד הממעיט ובלבד שיכוון לבו בתחנוניו כי טוב מעט בכוונה מהרבות בשם שנא' בכוונה וגרסי' בפרק הרואה דף ס"א אמר רב הונא אמר רב משום ר"מ לעולם יהיו דבריו של אדם מועטים לפני הקב"ה שנא' אל תבהל על פיך ולבך אל יתמהר להוציא דבר לפני האלהים כי האלהים בשמים ואתה על הארץ על כן יהיו דבריך מועטים ורבינו בחנאל שם סי' כ"ה. וכתב הטור סי' מ' וטוב לומר פ' העקידה ופ' המן ועשרת הדברות ומצב ס"י פ' העקידה כדי לזכור זכות אבות לפני הקב"ה וגם להכניע יצרו לעבודת הש"י כמו שמסר ליצחק נפשו ופרשת המן כדי שיאמין שכל מזונותיו באין לו בהשגחה ועשרת הדברות כדאמרן בשם ס"י ע"ג ואע"ג דאמרינן שכל הדברות אמרן בבת אחת ואמרן בשם הרשב"ג ומצא לבור שקראו ק"ש ומתפלל בלא ברכות אם יקרא ק"ש עם ברכותיה לפיון לתפלת ערבית רשות עדיף להתפלל עם הצבור מתחלת גאולה לתפלה כ"י סי' רל"ו ובס"ם קי"א בשם הרשב"א ועיין לקמן סעיף מ"ט: (מ) שלא יתפלל כו'. עיין מ"ש בס"ד בפ' תפלת השחר סוף סימן ג': (ט) ולשפוך תחנונים וכו'. אחד המרבה ואחד הממעיט ובלבד שיכוון לבו בתחנוניו כי טוב מעט בכוונה מהרבות בשם שנא' בכוונה וגרסי' בפרק הרואה דף ס"א אמר רב הונא אמר רב משום ר"מ לעולם יהיו דבריו של אדם מועטים לפני הקב"ה שנא' אל תבהל על פיך ולבך אל יתמהר להוציא דבר לפני האלהים כי האלהים בשמים ואתה על הארץ על כן יהיו דבריך מועטים ורבינו בחנאל שם סי' כ"ה. וכתב הטור סי' מ' וטוב לומר פ' העקידה ופ' המן ועשרת הדברות ומצב ס"י פ' העקידה כדי לזכור זכות אבות לפני הקב"ה וגם להכניע יצרו לעבודת הש"י כמו שמסר ליצחק נפשו ופרשת המן כדי שיאמין שכל מזונותיו באין לו בהשגחה ועשרת הדברות כדאמרן ואע"ג

מעדני יום טוב

[ג] משום שנראה לו שיותר טוב להתפלל תפלתו עם הצבור כו'. אע"פ שבכלל השאלה והתשובה כל זה מבואר מעצמו אפ"ה הזהירו כדי לקיומי עלה וכ"ש לדידן כו'. שלא ה"ל קצר בלל לסוף התשובה: [ג] וכ"ש לדידן כו'. כמו' דלקמן (דף ד' ע"ב) כתבו דהוי כגאולה אריכתא אבל רבינו לא פ"ל הכי לקמן סימן ה': [ד] בין הרשב"ם ליה לילה כו'. תמיהא לי דלעיל קיים המנהג דבתפלה הקלו ודוקא לקיים המנהג אבל לפי הדין ולאי דאינו כן א"כ לא ה"ל לחזור ולכתוב כאן שצריך שיזהר כו' וי"ל דלעיל לא כתב לקיים המנהג אלא להקדים ק"ש אבל בתפלה ג"כ מנהה אח"כ נהא לא פ"ל לקיים המנהג משום דהוי מרי קולי דסברי אהדדי וכן נראין דברי הרי"ש בסי' רל"ג: [ה] נ"ל דה"ג דאיכא אשמורות בארעא כי הכא דאיכא ברקיע וכן מוכח מפרק"י: [ו] נ"ל דה"ג על נוהו וכו' ואיתמר: [ז] רב שמואל בר מרתא. בגמרא גרס רב יצחק בר שמואל: [ח] אמרתי לו שלום עליך רבי ומורי. ויש מלוים גרסאות בגרס"ד דנזיר ועיין בפ"ב סי' ה' גבי שלום לרבו בד"ח: [ט] למדתי שמתפללין בדרך וכו'. וכן הוא בגי"ף. וכ"ל דהוי לא זו אף זו אם בדרך מתפללין כדי לקיים מצות התפלה אלא אף זו למדתי ממנו דיכול לקצרה ולא זו דיכול לקצרה דוקא דעוב מעט בכוונה וכו' אלא אף זו למדתי ממנו דאפילו להאריך ולכוין אינו רשאי לבטל מפני כך מבורנה: [י] והתפלה הקצרה היינו הבינגנו. לאיתא בפ"ב תפלת השחר וכהכי כלפי י"מ קראה תפלה קצרה אע"פ שהתפלה הקצרה אינה בבינגנו אלא כדקאמר בסמוך: [כ] ואומר הושע וגו'. ליצא דתמיתין נקט אבל בגמרא אפסיק הלכתא כאחרים שאומר לרבי תפלה אלא אף זו למדתי ממנו דיכול לקצרה ולא זו דיכול לקצרה דוקא דעוב מעט בכוונה וכו' אלא אף זו למדתי ממנו דאפילו להאריך ולכוין אינו רשאי לבטל מפני כך מבורנה: [י] והתפלה הקצרה היינו הבינגנו. לאיתא בפ"ב תפלת השחר וכהכי כלפי י"מ קראה תפלה קצרה אע"פ שהתפלה הקצרה אינה בבינגנו אלא כדקאמר בסמוך: [כ] ואומר הושע וגו'. ליצא דתמיתין נקט אבל בגמרא אפסיק הלכתא כאחרים שאומר לרבי אמר לרבי אמר: [ל] היינו דוקא כו'. כדאיתא התם: [מ] אבל בדרך שלא במקום סכנה לא. ורבי יומי לא היה במקום סכנה פירוש במקום לסטים מדהשיב לו שמא יפסיקו בי עוברי דרכים ולא השיב שמא יהרגוני לסטים. תוספות: [נ] גרסינן בגמרא דאין אומרים בפני המת כו'. וכתבו רבינו בפ' מי שאמרו פ' ו': [פ] ואח"כ קורא ק"ש ומתפלל. ובגמרא גרס ואוכל פתו ומנכר ולקדקדו התוספות שמכלל משמע שמשעה שהגיע זמן ק"ש של לילה שאין לו לאכול סעודה עד שיקרא ק"ש ויתפלל ע"כ. וגם בדעתו כך לקמן סימן ט' וע"ש. ובכאן נמשך אחר גי' הרי"ף: [ע] וכל העובר על דברי חכמים כו'. ומקשינן בגמרא דמ"ש הכא דקתני חייב מיתה ומתרצינן משום אונס שינה ומי בעית אימא לאשמועינן דתפלת ערבית חובה ותלמידי הר"י שכתבו לקושיא זו ומיישבה בענין אחר על כרחך לא היתה גירסא זו בגמרא שלהם ויש"מ בזה נמצא עוד להם לקמן סי' י': [פ] דאמר איזהו. וכן הוא בר"ף. ובגמרא דאמר ר"י: [נ] איזהו בן עוה"ב זה הסומך גאולה לתפלה. וכתבו תלמידי הר"י ז"ל בשם הר"י ב' טעמים אאחד שיצאת מצרים להיותנו לו לעבדים היתה והתפלה היא במקום עבודה לכן כשסומך גאולה מצרים לתפלה הרי הוא מכיר שחייב לעבוד בעבור הגאולה ויעבוד לרוצו ומצותיו נמצא שבעבור זה זוכה לחיי העה"ב. הב' שע"י שנגאלו אבותינו שלא כמנהגו וטבעו של עולם בעוה"ז כענין שנאמר ויראו ישראל את היד הגדולה וגו' ויאמינו בה'. וכיון שמזכיר הגאולה ומתפלל מיד נראה מזה שגם הוא בטוח בו ומתפלל אליו והבטחון הוא עיקר הירלאה והאמונה ולפיכך זוכה בשבתו לחיי העוה"ב ע"כ ועיין בד"ח סעיף ס"ט: [ק] דביון דתקנו רבנן השביבנו כו'. שכנגד מה שבשעה שעבר ה' לנגוף את מצרים היו מפחדין ומתפללים להבוחה לקיים דברו שלא יתן המשחית לבא אל בתיהם כנגד זה תקנו השכיבנו שיגילנו השם מכל דבר רע ושמור לאתנו ובוחנו וכיון שהתקינו לאומרו כנגד מה שהיה בשעת הגאולה אמרו דלא הוי הפסק אלא בגאולה אריכתא. כ"כ בהר"י: [ר] כתפלה אריכתא דמיא. זה הפסוק דבוק עם שאחריו כי לא תחפוץ זבח ואתנה שאמר דוד על חטא בת שבע שהיה במוזד שאין מבאים עליו קרבן והתפלל ה' שפתי תפתח שתהא תפלתו כפרה במקום הקרבן אשר לא יתפוץ ובכשיו ג"כ שאין לנו בה"מ להקריב בו קרבנות מתפללים בזה הפסוק שתהא התפלה מקובלת במקום קרבן ומפני שנתקן על ענין התפלה דאמרינן בספ"ק דברכות שבטלם מפני תרעומת המינין פרש"י שלא יאמרו לע"ה אין שאר מורה אמת ומדעו שאין קורין אלא מה שאמר הקב"ה ושמעו מפיו בסיני איכא למימר דהיינו דוקא בצבור אבל ביחיד דליכא משום תרעומת המינין טוב לאומרם שע"י כן יזכור מעמד הר סיני בכל יום ותמתקן אמונתו בה ע"כ ודאיתי בבהכ"נ אמ' אם כתבתו לי הדברות על לוח שבו כתוב הכרוך שאמר שמתוכו מזמרים אותו בצבור ואמרתי למתוח בידם מהאי טעמא דבסוף פ"ק דברכות בעלוהו ובכ"פ אמרין בצבור: (י) כנגד י"ח ברכות. ועל כן ראוי לעמוד בהן כמו בתפלה רמ"ש ז"ל סימן רל"ו: (יא) מ"ם אין להפסיק. ומיהו מה שמפסיק ש"ץ להכריז ר"מ בין קדיש לתפלת ערבית לא הוי הפסק כיון שהוא צורך תפלה הוי כמו טול בורך כ"כ ב"י סימן רל"ו בשם הרשב"א ובשלטי הגבורים כתב בשם הרשב"א דה"ה ושמרו שאומרים בשבת ופסוקים אלה מועדי ה' פ"ט ושכן יכול לומר ברכו מי ששמע להוציא את מי שלא שמע כיון דתפלת ערבית רשות כ"כ ב"י בסי' ס"ט:

תפארת שמואל

(ו) כל האומר תהלה לדוד בכל יום. נ"ב ובגמרא שנו מיתא ג' פעמים בכל יום וכן הביא הרי"ף פ' אין עומדין.

א) פוס' (נליון) ב) רי"ף (נליון)

ה ע"א - ו ע"א

העולם הבא. מה שאנו פותחין בשארי יושבי משום דמניה נפקא לן לקמן (דף לב:) צריך אדם שישהה שעה אחת קודם שיתפלל. (יב) וגם מסיימין ואומנו נצרך יה [ז] כדי שיסיים בהללויה. אמר ריב"ל אף על פי שקרא אדם קריאת שמע בבית הכנסת [ח] מצוה לקרותה (יג) על מטתו. א) ודוקא פרשה ראשונה כדאמר בפרק הרואה (דף ס:): [דף ה ע"א] **אמר** רב נחמן בר יצחק אם מ"מ הוא אין צריך. אבל אמר אף מ"מ בעי למימר תד פסוקא דרחמי כגון בידך אפקיד וגו' [ט] אמר רבי אלעזר כל הקורא שמע על מטתו כאלו אוחז חרב של שתי פיות בידו שנאמר יעלזו חסידים בכבוד ירננו על משכבותם רוממות אל בגרונם וחרב פיפיות בידם. אמר רבי (ז) יצחק כל הקורא קריאת שמע מזיקין בדלין הימנו שנאמר ובני רשף יגביהו עוף ואין עוף אלא תורה שנאמר המעיף עיניך בו ואינו ואין רשף אלא מזיקין שנאמר מזי רעב ולחומי רשף: גרסי' בפרק ידיעות הטומאה (דף טו:) שיר של פגעים בכנורות ובנבלים ובחופים ואומר (יד) יושב בסתר עליון בצל וגו'. עד כי אתה ה' מחסי. ואומר ה' (ה) מה רבו צרי רבים קמים עלי עד לה' הישועה ריב"ל מסדר להו (טו) להני קרמי (טז) וגני. היכי עביד הכי [י] והא אמר ריב"ל [כ] אסור להתרפאות בדברי תורה. להגן (מ) שאני:

ז [דף ה ע"ב] **תניא** אבא בנימין אומר כל ימי הייתי מצטער על ב' דברים. על תפלתי שהיא סמוכה למטתי א [ל] פירוש שלא יעשה מלאכה [מא] בעמדו ממטתו עד שיתפלל *ורש"י פי' שגם לתלמודו אין לו להפסיק ב) ותימה הוא מנ"ל הא. ואפשר דמיירי באדם שמתפלל בבית מדרשו ואינו רגיל ליכך לבהכ"נ דאיכא למיחש (יז) דלמא מיטרד בגירסתיה ויעבור זמן תפלה וקריאת שמע. ועל מטתי שהיא נמונה בין נפון לדרום דאמר רבי חמא בר חנינא ואיתימא רבי יצחק (יח) [נ] *כל הנותן מטתו בין נפון לדרום הוויין ליה בנים זכרים שנאמר ממתים ידך ה' ממתים מחלד חלקם בחיים ופפונך תמלא (י) בטנם ישבעו בנים: תניא אבא בנימין אומר (יט) ב' שנכנסו לבית הכנסת להתפלל וקדם אחד [מב] מהם והתפלל (כ) [נא] ולא המתין לחבירו ויצא טורפין לו תפלתו בפניו שנאמר (יא) טורף נפשו באפו וגו' ואם המתין לו מה שכרו. אר"י בר חנינא זוכה לברכות הללו שנאמר לוא הקשבת למצותי ויהי כנהר וגו': [דף ו ע"א] אבא בנימין אומר אין תפלתו של אדם נשמעת (כא) אלא בבית הכנסת שנאמר לשמוע אל הרנה ואל התפלה. במקום רנה שם תהא תפלה: [שם ע"ב] אמר רבי אלעזר אמר רב הונא (כב) כל הקובע מקום לתפלתו אלהי אברהם בעזרו. וכשמת אומרים עליו אי חסיד אי עניו. תלמידו של אברהם. ואברהם מנלן דקבע דוכתא שנאמר וישכם אברהם בבקר אל המקום אשר עמד שם את פני ה'. ואין עמידה אלא תפלה שנא' ויעמוד פינחס ויפלל לא בעי למימר שיהא רגיל להתפלל בבית הכנסת אחת אבל אם הוא מתפלל באחת בשני מקומות שפיר דמי דאמרינן בירושלמי [מג] פרק תפלת השחר אמר רבי תנחום ברבי חייא [נ] צריך אדם ליחד לו מקום בבית הכנסת שנאמר ויהי דוד בא עד הראש אשר ישתחוה שם לאלהים [נא] השתחוה לא נאמר אלא שתחוה: אמר רבי אבין [נ] לא אמרן אלא בדנפיק. אבל בדעייל מצוה למיהטי שנאמר ונדעה

הגה"ה

*ודוקא עם אשתו מפני שהשכינה מצויה בין מזרח למערב. העתק מן התוספות ד"ה כל הנותן כו':

הגה"ה

*אבל ללמוד תורה מותר ולא כפירש"י לקמן בפרק שני (דף י"ד:) אמרינן רב קדיש והוה מצי דייה ומברך ומתני פירקא וכי מטא זמן קריאת שמע וכו'. העתקתי מן התוספות ד"ה אלא אימא וכו':

רש"י פגעים. מזיקין שפוגעין בבני אדם להזיק: להני קראי. שיר של פגעים: וגני. כשהוא הולך ליטן בגילה:

הגהות הב"ח א (פי' אלא יעשה וכו' זמן תפלה וק"ש) תפ"מ וג"כ בתוס' משמע דלא פליגי אלא נאחר שעלה ע"ה מקמי הגעת זמן קריאת שמע והכי משמע ליטנא דמתון למטתו שדרך כ"א לעמוד ממטתו אחר שעלה ע"ה. אבל קס קודם שעלה ע"ה אפילו מלאכה שרי לכ"ע וכן כשהגיע זמן ק"ש אסור אפי' ללמוד לכ"ע וכן מוכח מדף י"ד מאותה גמרא שהביאו תוס' דהגיע זמן ק"ש אסור אפי' ללמוד וק"ל:

דברי חמודות

(יב) וגם מסיימין כו'. עיין בדברי רבינו פ' אין עומדין סי' ו' ומ"ש שם בס"ד: (יג) **על מטתו.** ועי' בדברי רבינו פ' לקמן סי' ד' ומ"ש שם בס"ד וכתבו התוס' פ' כל הבשר שאין לברך על ק"ש שעל מטתו ע"כ וברכת המפיל אומרים כדאיתא פרק הרואה סי' כ"ג: (יד) יושב בסתר. הר"ם היה נוהג כשאבא לישן ביום לקרות ויהי נועם וק"ל דוהאי עיקר דמלאת יושב בסתר אלא שנהגו במ"ש להתפיל ביהי נועם משום להזכיר שיכונן ידינו בימי המלאכה ומגב אומרים אותו בשאר ימים ג"כ: (טו) **להני קראי.** ור"ע בתב שאומרים ברוך ה' ביום ברוך ה' בלילה ברוך ה' בשכבו ברוך ה' בקומו ויאמר ה' אל השטן יגער ה' בך השטן וגו' ה' שומרך וגו' עד מו"ע בידך אפקיד וגו' יברכך ה' עד ויאש לך שלום וא"ת זיל היה אומר השכיבנו עד סמוך לתפיסה טור סי' רל"ט: (טז) **וגני.** ונהגו כל ישראל שאין אוכלים ושותים ואין מדברים אחר ק"ש שאומרים על מטתן ומקרו אהלי קרא אתרו בלבבכם על משכבכם זו ק"ש ודומו סלה ס"י בשם כלבו ודוקא ובתב בשם הג"מ פ"ז דברוזשלמי רבי זעירא הוה קרי ק"ש והדר קרי כמה פעמים עד שהיה משתקע בשינה מכאן משמע שק"ש צריך שתהיה סוף קריאתה סמוך לשינה וכן הוכיח ר"ן גאון ע"כ ובפי' פ"א כ' בשם הסמ"ק דלא הוי כקולא שמע שמא דמשתקיע אותו דהכפל כל הפרשה לא אמרו אבל מהרי"י אבוהב זיל בתב שצריך לחוש אפי' בהכפל כל הפרשה שמי יאמר לנו שמה שהיה כופל כל הפרשה ר"ל אפי' פסוק ראשון שמא מה שהיה אחר וקורא הוא מפסוק ראשון ואילך עי"כ וראוי לחוש לדבריו עכ"ל הב' וקשה לי על מהרמא"י (ורמ"י שנמשך אחריו) שבהגהו לסי' רל"ט פתם וכתב שאחר וקורא וה"ל לפרש ד"א מון מפסוק ראשון שהרי בסי' ס"א לא הגיה עליו שאין כן הלכה: (יח) **דלמא מטרד בברתיה.** וכתב הר"ר יונה דאפילו לדברי רש"י מי שמלמד לאחרים ודאי מותר כיון שהשע' עוברת דחבות רבים דבר גדול הוא ואם לא ילמדו עבשיו יתבטלו ולא יוכלו ללמוד אח"כ שכן מצינו ברבינו הקדוש שהי' מלמד לתלמידיו ובשהי' זמן קריאת שמע הי' מעביר ידיו על גבי עיניו וקורא ק"ש ואחר ללמודו ואח"כ היה מתפלל ולא היה מושש אע"פ שהגיע התחלת זמן התפלה ולא חיישינן שמא ישכח ויעבור השעה דכיון שהתפלה דרך הוא להתפלל אותה בכל יום יתן לבו לדבר וחכור ויתפלל ועיין בדברי רבינו פ"ק דשבת סי' י"ח ולקמן פ"ב סוף סי' ג' ועיין מה שכתבתי בפ' הזרוע: (יט) **כל הנותן מטתו כו'.** ודוקא כשיש עם אשתו מפני שהשכינה מצויה בין מזרח למערב והוי הדבר גנאי לשבב אצל אשתו מפני התשמיש וכן משמע ומוכחי קראי כ"כ התוס' ולפי מה שכתבתי במ"ש נראה שהא ראש המטה לפנות וכתב הב"י סי' ג' שנהגו ליתר אף בשאין אשתו עמו כמו שנראה מדברי הרמב"ם בפ"ז מהלכות בית המקדש כי הוא עמוד ההוראה: (יט) **שנים שנכנסו לבית הכנסת כו'.** ה"ה אם הרבה נכנסו אע"פ אלא נכנסו בימד אותם הנשארים אחרונים יש לאחד להמתין לחבירו. הר"ר יונה: (כ) **ולא המתין לחבירו.** פי' הטור סי' ל' דהיינו בלילה ור"י הי' ממתין אף בשלנו ביום וכתב הר"ר יונה דכי אמרינן שמבירו מיב להמתינו דוקא בשאינו מאריך בדבר אחר אבל אם הוא מאריך בדברים אחרים ובבקשות אין מבירו מיב להמתינו בשום ענין וכתב עוד אשם נכנס בשעה שאין יוכל לפיים תפלתו אין מבירו מיב להמתינו דכיון שרואה שאינו יכול לפיים עמהם ונכנס אבלי מלאי מלאה דאדעתא דהכי נכנס ואינו מבקר אם ישאר יחידי והמרדכי כ' דר"י היה ממתין אף מה: (כא) **אלא בבהכ"נ.** עיין לקמן סעי' כ"ה: (כב) **כל הקובע מקום לתפלתו.** כו'. ל' הטור ולא יבאנו אלא לצורך גדול:

מעדני יום טוב

(ז) כדי שיסיים בהללויה. מהטעם שכתבתי לעיל: (מ) **מצוה לקרותה על מטתו.** אמר ר"י מאי קרא דגזו ואל תחטאו אמרו בלבבכם על משכבכם ודומו סלה פירש רש"י אמרו בלבבכם אמרו מה שכתב על לבבך על משכבכם שנאמר בשכב ודומו בשינה אמרי כן: (מא) **אר אלעזר.** כן גי' הרי"ף ובגמרא ס"ר יצחק ולקמן גרס וא"ר יצחק: **ואומר יושב.** כתבו תלמידי הר"י חי"ל ל"ג ואומר אלא אומר דפרושי קא מפרש מהו שיר של פגעים: (נ) **והאריב"ל אסור להתרפאות בד"ת.** כתבו תלמידי הר"י חי"ל מתוך כך הקשה בכאן ולא הקשה גבי ק"ש שעל מטתו מפני שאלו הפסוקים אינו אומר אותם לעולם בשם מודה והם של שמירה וגרשה כמו שמתרפא בד"ת אבל בק"ש שדרך הוא לאומרה בשם מודה אינו נראה כמתרפא בד"ת ע"כ. ועי"ל דכיון שאין בפרשה ק"ש שום לשון שנראה ממנו כמתרפא לכך לא מתסר לפי שנראה כקולא בתורה ולפי זה בכל הפסוקים שאין נראה מתוכן כמתרפא מהם מותר וריב"ל קמתמה קאמר אסור להתרפאות בד"ת ומה שנ"ל הוא דמק"ש ליכא לאקשויי כלל דקרא אשבח ודרש אמרו בלבבכם וגו': (נא) **אסור להתרפאות בד"ת.** וכתבו בתוספות בפרק ידיעות הטומאה דהא דאמר בפרק במה אשה לאישתא בא יומא ליומא הכי וירא מלאך ה' וגו' בבנתא שאני: (נב) **מי שלא יעשה מלאכה כו'.** דאין לפרש לפי מנהגי ממש דהא אסור לדאיתא בגמרא ותימא לי שלא כתבו הרי"ף ורבינו ואי אתכתבו בס"ד בפרק תפלת השחר בד"ת פעיף י"ט: (מא) **בעמדו ממטתו עד שיתפלל.** משיגיע זמנה טור סימן פ"ט: **ותימא מנ"ל הא.** גדולה מזו ה"ל להקשות מדפ"ב דף י"ד רב מקדים כו' ומתני פירקא וכי מטא זמן ק"ש וכמ"ש התוספות וי"ל כמ"ש תלמידי הר"י דהתם מיירי שלמד לאחרים ובהא מודה רש"י אבל אין לתרץ דהתם בלא מטא זמנא וכדאמרי התם בגמרא דלמקבלא לא קיימא: (נ) **כל הנותן מטתו בין צפון לדרום הויין ליה בנים זכרים כו'.** אע"פ שאין דברי חכמים נרגשים מיזון מ"מ לפי דעת החושק ורוצה למלאות ולרוות נפשו בעומקם פשוטים ונגלים אמרתי להודיע בכאן כי גם בדברי חכמי הטבע המבאר כי להולדת הזכרים אחת מן הסבות אם אז רוח צפונית ומיונו נכנס ולכן כ"ל דמשום דאפשר לדייק היוצא אל יפסיע פסיעה גבה הא הנכנס רשאי לפסוע מש"ה קאמר דלאו לדיוקא קאתא דמיקום הכי מינה דלא אמרן אלא דבדנפיק אל יפסע ולא לדיוקא דא"כ מיקום דהא הנכנס רשאי לפסוע ואינו כן דהנכנס

תפארת שמואל

(ז) **אר יצחק כל הקורא ק"ש מזיקין בדלין הימנו וכו'.** כ"כ וכתב הר"ר יונה מה שא"א אינו צריך לפי שהתורה משמרתו וכו' ע"ש ולא נהירא דלדרבה מזיקין מתקנאין בו ביומר ועוד מה שאמר בא"א שאין צריך לא קאי אהאי טעמא דקורא ק"ש משום מזיקין אלא משום דכתיב רגזו ואל תחטאו אמרו בלבבכם על משכבכם ודומו סלה פי' שלא ידריכו בשינה עד שיקרא ק"ש. ועי"ז אמרינן דא"א אינו צריך וכמו שפירש רש"י לפי שרגיל במשנתו לחזור גירסתו תמיד ודיו בכך ואם כן לפי מאי דמסיק דצריך לקרות קריאת שמע אין מילוק בין א"ה לאחר ובפרבו האידנא שאין א"ה כראוי וק"ו לפי דעת רוב המתבארים שיוצא בה ידי קריאת שמע של לילה שצריך א"ה לדקדק בה יותר ודו"ק: (ח) **ה' מה רבו צרי רבים קמים עלי.** כ"כ אבל לאחר מכאן הוא שיר של פגעים כדאיתא התם למ"ד שאמרו בשעת הנגיע אף שיר של פגעים כ"ש שיאמר כל אדם על מטתו לנקש רמזים שיגלו מן המזיקין ומבל הפגעים וכ"כ הסמ"ג ואומר ויהי נועם דהיינו כל המזמור וכתב שיאמר מזמור אלהי מרומתך כי דליתי וכן משמע התם: (מ) **להגן שאני וכו'.** כ"כ פסק

א) רי"ף (בלוין) ב) תוס' (בלוין)

גרדפה לדעת אמת ה'. מ"ר זירא מריש כי הוה חזינא לרבנן דקא רהטי לפרקא בשבתא אמינא קא מחללי רבנן שבתא. כיון דשמענא להא דא"ר חנמואל אריב"ל לעולם ירון אדם [ט] לדבר מצוה ואפי' בשבת וכו' אנא נמי הישנא. ואמר רבי אלעזר אמר רב הונא (כג)

[פ] כל המתפלל *אחורי בהכ"נ נקרא רשע שנאמר סביב רשעים יתהלכון. אמר אביי לא אמרן אלא דלא מהדר אפיה לבי כנישתא אבל מהדר אפיה לבי כנישתא [פ] אלא דהוה מצלי אחורי בית הכנסת ולא הוה מהדר אפיה לבי כנישתא [פ] אלא דהוה טייעא חזייה. מ"ל כדו בר קיימת קמי מרך אלא אפקריה ופקיה לריפיה: [ב] [דף ח ע"ב] אריב"ל (כד) אסור לאדם שיעבור אחורי בהכ"נ בשעה שהצבור מתפללין. ואמר אביי לא אמרן אלא [ג] דלא דרי טוגא. ודלא הישיב. ודלא מגח תפלין. ודליכא שני פתחים. ודליכא בי כנישתא אחריתי (כה) אבל איכא אדלא מדא מנייהו לית לן בה: [דף ז ע"ב] אמר רבי יוחנן משום ר"ש בן יוחאי כל הקובע מקום לתפלתו אויביו נופלין תחתיו שנאמר ושמתי מקום לעמי לישראל ונטעתיו ושכן תחתיו וגו': [דף ח ע"א] ואמר ר"י [ד] משום רבי יוסי [ה] אין תפלתו של אדם נשמעת (כו) אלא בבית הכנסת [בשעה שהצבור מתפללין] שנאמר ואני תפלתי לך ה' עת רצון אימתי עת רצון (כז) בשעה שהצבור מתפללין. רב נחמן בר יצחק אומר מהכא הן אל כביר ולא יתאס [ו] רבי יוסי ב"ח אומר מהכא בעת רצון עניתיך תניא נמי הכי מנין שאין הקב"ה מואס בתפלתן של רבים שנאמר הן אל כביר ולא יתאס וכתיב פדה בשלום נפשי מקרב לי כי ברבים היו עמדי. מאי פדה בשלום נפשי אמר רשב"י אמר הקב"ה כל העוסק בתורה ובגמילות חסדים [ז] ומתפלל עם הצבור [ח] שחרית וערבית מעלה אני עליו כאלו פדה לי ולבני מבין אומות העולם: אמר ר"ל כל מי שיש לו בית הכנסת בעירו ואינו נכנס לתוכו להתפלל נקרא שכן רע שנאמר כה אמר ה' על כל שכני הרעים הנוגעים בנחלה וגו' ולא עוד אלא שגורם לו ולבניו גלות שנא' הנני נותש מעל אדמתם. אמרו לר' יוחנן איכא סבי בבבל. [ט] תמה ואמר [מכדי] כתיב למען ירבו ימיכם וימי בניכם על האדמה [הוא] דכתיב אבל בחוצה לארץ לא. כיון דאמרו ליה מקדמי ומחשבי לבי כנישתא אמר היינו דאהני להו כדאמר להו ריב"ל לבניה קדמו ואחשבו לבי כנישתא כי היכי דתאריכו חייכו. מ"ר אחא בר חנינא מאי קראה אשרי אדם שומע לי לשקוד על דלתותי יום יום לשמור מזוזות פתחי וכתיב כתריה שיכול לכוין יצוחו שערה ויתפללו עמו ואם הוא אדם חשוב בעירו מעיין לו ס"ש בעמיו ויקרלו אותה בעשרה שמתפללין עמו. מא"ז:

הגה"ה

*הגיה אחורי העם שהוא משתחוה למערב והעם למזרח. העתקתי מן התוספות ד"ה אחורי וכו':

מעשרה ראשונים. שאפי' מאה בתין אחריו נוטל שכר כולם שכר כולם ס"ד אלא [י] נוטל שכר כנגד כולם: אמר רב חסדא לעולם יכנס אדם שיעור שני פתחים ואחר כך יתפלל שנאמר לשמור מזוזות פתחי. י"מ שלא יתהר ויתפלל מיד כשנכנס אלא ישהה שיעור שני פתחים. אבל אם יושב סמוך לפתח [כ] שפיר דמי. ומיהו בירושלמי בפרק אין עומדין גרסי' רב חסדא אמר זה שנכנס לבית הכנסת (כט) צריך ליכנס לפנים משני לדלתות. מ"ט אשרי אדם שומע לי [ל] לשקוד על דלתותי יום יום ואם עשה כן מה כתיב אחריו כי מוצאי מצא חיים: אמר א רבא לרפרם בר פפא ליתא לן מר מהני מילי מעלייתא דאמרת לן משמיה דרב חסדא במילי דבי כנישתא. אמר ליה הכי אמר רב חסדא מאי דכתיב אוהב ה' שערי ציון מכל משכנות יעקב. אמר הקב"ה [מ] אוהב אני שערים המצויינין בהלכה יותר מבתי כנסיות ובתי מדרשות. והיינו דאמר רבי חייא בר אמי משמיה דעולא [נ] משעה [ס] שחרב (הקב"ה) בית המקדש אין להקב"ה בעולמו אלא ארבע אמות של הלכה בלבד ר' אמי ור' אסי אע"ג דהוו להו תלמיד בי כנישתא בטברייא לא הוו מצלי [ע] אלא ביני עמודי היכא דהוו גרסי אמר אביי מריש הוה גרסינא בגו ביתא ומצלינא בבי כנישתא. כיון דשמענא להא דאמר רבי חייא בר אמי משמיה דעולא. (נ) לא מצלינא אלא היכא דגרסינא. ואמר רבי חייא בר אמי משמיה דעולא מאי דכתיב ועוזבי ה' יכלו זה המניח ספר תורה כשהוא פתוח ויושב. רבי אבהו נפיק בין גברא לגברא בעי רב

הגהות הב"ח א אמר ליה רבא:

דברי חמודות

(כג) כל המתפלל אחורי בהכ"נ. פירש"י הלל שהפתח פתוח בו וכו' ור"י מפרש בהיסך לאחורי בהכ"נ הוא הכותל שאין בו פתח ויש בו ההיכל וכי מהדר אפיה ליתי לן בה ואע"פ שמתפלל בהיסך הלל שהצבור מתפללין אבל מ"מ שייהס מתבוים אל קיר אחת והוי כי הא דתניא בפ' תפלת השחר היה עומד אחורי בית הכפורת ירחה עצמו כאלו עומד לפני הכפורת כלומר יחזיר פניו לקיר מערבי שבשם הכפורת וירחה בלבו כאלו היה עומד בפנים עם ישראל ועומד לפני הכפורת עצמו וכתבו הג"מ שיש להתמיה דבדברי שניהם ואם כן העומדים חוץ לבהכ"נ לחזרה או למערב אל יהפוך פניו לחזרה או למערב דא"כ הוי כדו בר לא' מן הפירושים אלא או יהפוך פניו לצפון או לדרום ע"כ ודבריהן תמוהין בעיני דאם עומד לחזרה והופך פניו למערב אין כאן איסור לא לרש"י דהא היינו דמהדר אפיה דאמרן דלית לן בה ור"י לא הוי לד מזרחי בכלל המימרא דמתפלל אחורי בהכ"נ וא"כ כי מהדר אפיה נמי פשיטא דלר"י מערבא שרי והב"י כתב שהאריות חייס כתב בשם רבינו האי בהדיא שבעזרות שבחזרה הוא אסור להתפלל אלא לצד צפון או לצד דרום דממ"נ אי אחוריו לבהכ"נ או אחוריו לא' ע"כ משמע דבעזרות שבמערב ופניו לחזרה יכול להתפלל לכ"ע כדפרי' משא"כ בעזרות שבחזרה דלרש"י אחוריו לא' אסור ולר"י אחוריו לבהכ"נ הוי ותמיהני שהב"י לא הקשה על הגהות המיימוני וראיתי לרמ"י שכתב דבמערב והופך פניו לחזרה מותר להתפלל בשעת הדחק שלעולם הוא טוב שיכנס לבהכ"נ ע"כ דבריו נכונים וכדלקמן סעיף כ"ז אבל דברי הג"מ אין ליישבם בכך שהרי כתבו שהוי כדו בר וכתב הר"ר יונה דלדברי הכל אם עומד בחוץ לצד צפון או לצד דרום נקרא ג"כ רשע מפני שכולם בפנים והוא בחוץ ומחזיר אחוריו לבהכ"נ מיהו אם פניו לבהכ"נ לד"ה לא איקרי רשע כיון שאין אחוריו לבהכ"נ וגם אינו מתפלל בהיסך הלל שמתפללין הקהל ע"כ וכתב רמ"א דר"ל שה"ה אם הופך פניו לחזרה כיון שעומד בגדלי הבהכ"נ ובכותל מזרח ומערב בכה"ג נקפקפ בו ומסיק דיש להתמיר ולא ידעתי למה לא יסמוך על דברי רבינו האי דלעיל שהתיר בהדיא וכל זה שאסרו לא אמרו אלא בבית הכנסת העומד בתחנה פנוי מכל סביבו מה שאין כן בבית הכנסת שבחוץ או בית העומד אצל בהכ"נ מותר להתפלל

מעדני יום טוב

מצוה כו': [ש] לדבר מצוה. וכן ג' הרי"ף הכא ובפרק ואלו קדשים אבל ג' הגמרא לדבר הלכה וכן העתיק רבינו בפ' ואלו קדשים. וגירסת זו נראית יותר דמתיישב אמאי לא מייתי מקרא דובדעה נדבה הכתוב קודם להן קרא דאמרי ה' וגם מה הפסוק דאמרי לא מפורש היטב לשון רביפה אלא יתרבו ואינו מבורר כ"כ. ומי גרס' לדבר הלכה ס"ש דלא אלא מאי מייתי מובדעה נדבה משום דאין לפרשו על הרגלים לדבר הלכה שהרי אין כולם יודעים דמש"ה אמר אגרת דפירקא ריהטא כדפירש"י: ואפ' בשבת. דקרא קתמא אמר ודרשי' בגלו קדשים תפני שמים מותר ועוד אי קרא לחול אתא מאי למימרא ודאי לדליפא שפיר טפי: [פ] כל המתפלל אחורי ביהכ"נ נקרא רשע כו'. והפליגו עוד בס"פ ט' (והובא בד' רבינו בהכ"נ לד"ה לא איקרי רשע כיון שאין אחוריו לבהכ"נ וגם אינו מתפלל בהיסך הלל שמתפללין הקהל ע"כ וכתב רמ"א דר"ל שה"ה אם הופך פניו לחזרה כיון שעומד בגדלי הבהכ"נ ובכותל מזרח ומערב בכה"ג נקפקפ בו ומסיק דיש להתמיר ולא ידעתי למה לא יסמוך על דברי רבינו האי דלעיל שהתיר בהדיא וכל זה שאסרו לא אמרו אלא בבית הכנסת העומד בתחנה פנוי מכל סביבו מה שאין כן בבית הכנסת שבחוץ או בית העומד אצל בהכ"נ מותר להתפלל

אבל המתפלל אחורי בהכ"נ. פירש"י הלל שהפתח פתוח בו וכו' ור"י מפרש בהיסך לאחורי בהכ"נ הוא הכותל שאין בו פתח ויש בו ההיכל וכי מהדר אפיה ליתי לן בה ואע"פ שמתפלל בהיסך הלל שהצבור מתפללין אבל מ"מ שייהס מתבוים אל קיר אחת והוי כי הא דתניא בפ' תפלת השחר היה עומד אחורי בית הכפורת ירחה עצמו כאלו עומד לפני הכפורת כלומר יחזיר פניו לקיר מערבי שבשם הכפורת וירחה בלבו כאלו היה עומד בפנים עם ישראל ועומד לפני הכפורת עצמו וכתבו הג"מ שיש להתמיר דבדברי שניהם ואם כן העומדים חוץ לבהכ"נ לחזרה או למערב אל יהפוך פניו לחזרה או למערב דא"כ הוי כדו בר לא' מן הפירושים אלא או יהפוך פניו לצפון או לדרום ע"כ ודבריהן תמוהין בעיני דאם עומד לחזרה והופך פניו למערב אין כאן איסור לא לרש"י דהא היינו דמהדר אפיה דאמרן דלית לן בה ור"י לא הוי לד מזרחי בכלל המימרא דמתפלל אחורי בהכ"נ וא"כ כי מהדר אפיה נמי פשיטא דלר"י מערבא שרי והב"י כתב שהאריות חייס כתב בשם רבינו האי בהדיא שבעזרות שבחזרה הוא אסור להתפלל אלא לצד צפון או לצד דרום דממ"נ אי אחוריו לבהכ"נ אי אחוריו לא' ע"כ משמע דבעזרות שבמערב ופניו לחזרה יכול להתפלל לכ"ע כדפרי' משא"כ בעזרות שבחזרה דלרש"י אחוריו לא' אסור ולר"י אחוריו לבהכ"נ הוי ותמיהני שהב"י לא הקשה על הגהות המיימוני וראיתי לרמ"י שכתב דבמערב והופך פניו לחזרה מותר להתפלל בשעת הדחק שלעולם הוא טוב שיכנס לבהכ"נ ע"כ דבריו נכונים וכדלקמן סעיף כ"ז אבל דברי הג"מ אין ליישבם בכך שהרי כתבו שהוי כדו בר וכתב הר"ר יונה דלדברי הכל אם עומד בחוץ לצד צפון או לצד דרום נקרא ג"כ רשע מפני שכולם בפנים והוא בחוץ ומחזיר אחוריו לבהכ"נ מיהו אם פניו לבהכ"נ לד"ה לא איקרי רשע כיון שאין אחוריו לבהכ"נ וגם אינו מתפלל בהיסך הלל שמתפללין הקהל ע"כ וכתב רמ"א דר"ל שה"ה אם הופך פניו לחזרה כיון שעומד בגדלי הבהכ"נ ובכותל מזרח ומערב בכה"ג נקפקפ בו ומסיק דיש להתמיר ולא ידעתי למה לא יסמוך על דברי רבינו האי דלעיל שהתיר בהדיא וכל זה שאסרו לא אמרו אלא בבית הכנסת העומד בתחנה פנוי מכל סביבו מה שאין כן בבית הכנסת שבחוץ או בית העומד אצל בהכ"נ מותר להתפלל

אלא דהוה מצלי אחורי בהכ"נ. פירש"י הלל שהפתח פתוח בו וכו' ור"י מפרש בהיסך לאחורי בהכ"נ הוא הכותל שאין בו פתח ויש בו ההיכל וכי מהדר אפיה ליתי לן בה ואע"פ שמתפלל בהיסך הלל שהצבור מתפללין אבל מ"מ שייהס מתבוים אל קיר אחת והוי כי הא דתניא בפ' תפלת השחר היה עומד אחורי בית הכפורת ירחה עצמו כאלו עומד לפני הכפורת כלומר יחזיר פניו לקיר מערבי שבשם הכפורת וירחה בלבו כאלו היה עומד בפנים עם ישראל ועומד לפני הכפורת עצמו וכתבו הג"מ שיש להתמיר דבדברי שניהם ואם כן העומדים חוץ לבהכ"נ לחזרה או למערב אל יהפוך פניו לחזרה או למערב דא"כ הוי כדו בר לא' מן הפירושים אלא או יהפוך פניו לצפון או לדרום ע"כ ודבריהן תמוהין בעיני דאם עומד לחזרה והופך פניו למערב אין כאן איסור לא לרש"י דהא היינו דמהדר אפיה דאמרן דלית לן בה ור"י לא הוי לד מזרחי בכלל המימרא דמתפלל אחורי בהכ"נ וא"כ כי מהדר אפיה נמי פשיטא דלר"י מערבא שרי והב"י כתב שהאריות חייס כתב בשם רבינו האי בהדיא שבעזרות שבחזרה הוא אסור להתפלל אלא לצד צפון או לצד דרום דממ"נ אי אחוריו לבהכ"נ אי אחוריו לא' ע"כ משמע דבעזרות שבמערב ופניו לחזרה יכול להתפלל לכ"ע כדפרי' משא"כ בעזרות שבחזרה דלרש"י אחוריו לא' אסור ולר"י אחוריו לבהכ"נ הוי ותמיהני שהב"י לא הקשה על הגהות המיימוני וראיתי לרמ"י שכתב דבמערב והופך פניו לחזרה מותר להתפלל בשעת הדחק שלעולם הוא טוב שיכנס לבהכ"נ ע"כ דבריו נכונים וכדלקמן סעיף כ"ז אבל דברי הג"מ אין ליישבם בכך שהרי כתבו שהוי כדו בר וכתב הר"ר יונה דלדברי הכל אם עומד בחוץ לצד צפון או לצד דרום נקרא ג"כ רשע מפני שכולם בפנים והוא בחוץ ומחזיר אחוריו לבהכ"נ מיהו אם פניו לבהכ"נ לד"ה לא איקרי רשע כיון שאין אחוריו לבהכ"נ וגם אינו מתפלל בהיסך הלל שמתפללין הקהל ע"כ וכתב רמ"א דר"ל שה"ה אם הופך פניו לחזרה כיון שעומד בגדלי הבהכ"נ ובכותל מזרח ומערב בכה"ג נקפקפ בו ומסיק דיש להתמיר ולא ידעתי למה לא יסמוך על דברי רבינו האי דלעיל שהתיר בהדיא וכל זה שאסרו לא אמרו אלא בבית הכנסת העומד בתחנה פנוי מכל סביבו מה שאין כן בבית הכנסת שבחוץ או בית העומד אצל בהכ"נ מותר להתפלל

אלא ביני עמודי היכא דהוו גרסי. לומר דלא בלבד שהיו מתפללים בבית המדרש ולא בבהכ"נ אלא אפי' כשפניו כנגד ג' אע"פ שאחוריו לכותל ההיכל כך הביא הרמב"ם והבית רואה מהן עובדא דההוא טייעא דודאי לדרך שבדרום היה: (כה) אסור לאדם שיעבור אחורי בהכ"נ. אף לדברי ר"י לעיל הכא מייתי בלא שיש בו פתחים כדאמר אביי ודליכא שני פתחים דמשמע שהאיסור הוא שיתעדוהו לפורק עול כיון שעובר לפני הפתח ואינו נכנס לשם: (כה) אבל איכא כו'. ופסרק הרואה בקצת טוסחאות בגמרא גרים כי רבינו אמרת אין עומדין גרסי' רב חסדא אמר זה שנכנס לבית הכנסת (כט) צריך ליכנס לפנים משני לדלתות. מ"ט אשרי אדם שומע לי [ל] לשקוד על דלתותי יום יום ואם עשה כן מה כתיב אחריו כי מוצאי מצא חיים: אמר א רבא לרפרם בר פפא ליתא לן מר מהני מילי מעלייתא דאמרת לן משמיה דרב חסדא במילי דבי כנישתא. אמר ליה הכי אמר רב חסדא מאי דכתיב אוהב ה' שערי ציון מכל משכנות יעקב. אמר הקב"ה [מ] אוהב אני שערים המצויינין בהלכה יותר מבתי כנסיות ובתי מדרשות. והיינו דאמר רבי חייא בר אמי משמיה דעולא [נ] משעה [ס] שחרב (הקב"ה) בית המקדש אין להקב"ה בעולמו אלא ארבע אמות של הלכה בלבד ר' אמי ור' אסי אע"ג דהוו להו תלמיד בי כנישתא בטברייא לא הוו מצלי [ע] אלא ביני עמודי היכא דהוו גרסי אמר אביי מריש הוה גרסינא בגו ביתא ומצלינא בבי כנישתא. כיון דשמענא להא דאמר רבי חייא בר אמי משמיה דעולא. (נ) לא מצלינא אלא היכא דגרסינא. ואמר רבי חייא בר אמי משמיה דעולא מאי דכתיב ועוזבי ה' יכלו זה המניח ספר תורה כשהוא פתוח ויושב. רבי אבהו נפיק בין גברא לגברא בעי רב

(כה) אבל איכא כו'. ופסרק הרואה בקצת טוסחאות בגמרא גרים כי רבינו אמרת אין עומדין גרסי' רב חסדא אמר זה שנכנס לבית הכנסת (כט) צריך ליכנס לפנים משני לדלתות. מ"ט אשרי אדם שומע לי [ל] לשקוד על דלתותי יום יום ואם עשה כן מה כתיב אחריו כי מוצאי מצא חיים: אמר א רבא לרפרם בר פפא ליתא לן מר מהני מילי מעלייתא דאמרת לן משמיה דרב חסדא במילי דבי כנישתא. אמר ליה הכי אמר רב חסדא מאי דכתיב אוהב ה' שערי ציון מכל משכנות יעקב. אמר הקב"ה [מ] אוהב אני שערים המצויינין בהלכה יותר מבתי כנסיות ובתי מדרשות. והיינו דאמר רבי חייא בר אמי משמיה דעולא [נ] משעה [ס] שחרב (הקב"ה) בית המקדש אין להקב"ה בעולמו אלא ארבע אמות של הלכה בלבד ר' אמי ור' אסי אע"ג דהוו להו תלמיד בי כנישתא בטברייא לא הוו מצלי [ע] אלא ביני עמודי היכא דהוו גרסי אמר אביי מריש הוה גרסינא בגו ביתא ומצלינא בבי כנישתא. כיון דשמענא להא דאמר רבי חייא בר אמי משמיה דעולא. (נ) לא מצלינא אלא היכא דגרסינא. ואמר רבי חייא בר אמי משמיה דעולא מאי דכתיב ועוזבי ה' יכלו זה המניח ספר תורה כשהוא פתוח ויושב. רבי אבהו נפיק בין גברא לגברא בעי רב

מעדני יום טוב

היום מנקר ועד ערב ויש בכללן מוקף ומנקר: [ט] תמה ואמר כו'. וכן נמי בכיבוד אב ואם כתיב ג"כ על האדמה ושלום הקן כבר אמרו בסוף מולין דלעולם שכולו ארוך הוא והשלמת פרשיות עם הצבור דאמתר לקמן דמתריכין לו ימיו בתם ל"ג רבי יוחנן בגמ' ורי"ף אבל קשה מהבריימתא פ"ב פ' דתני סומכוס אומר כל המאריך באחד כו' מאריכין לו ואולי דכל עניני ק"ש בכלל ולמדתם הוא. ועי"ל דרבי יוחנן ממה על דא"ל דאיכא סבי בבבל ועל העם בכלל נאמר לו ולא היה מוצא בדעתו שיעשו כלל העם מן הענינים הללו שאמרו התכמים אלא היה סובר שעושים כלל הכתוב בספר מורת משה ולכן ממה שאע"פ כן בבבל לא ייעד הכתוב באריכות ימים דעל האדמה כתיב וכשא"ל מקדמי ומחשבי כו' ניחא ליה ואמר הישנו כו' ותדע שכך היתה דעתו של ר"י אלא היה סובר שיעשו מה שאמרו החכמים שהרי מאמרו של ריב"ל היה יודע ואפ"ה לא אפיק אדעתיה עד שאמרו לו מקדמי כו': [י] נוטל שכר בנגד בולם. פי' תלמידי הר"ר יו"ל כלומר כל אחד ואחד מעשרה הראשונים נוטל שכר כנגד כל הבאים אחריהם ונעשה הדבר מפני שהשמיעה שורה בבהכ"נ כשיש שם צבור שנא' אלהים נצב בעדת אל ע"כ סבירא להו דאין דין קדימה ליו"ד הראשונים לאחד על חבירו אלא האחרון זכה כמו הראשון דבלאו איהו לא קני אאין אחריו אין עדה ובצור אבל לי היה נראה דודאי דכל הקודם זכה יותר וה"פ שאפילו מאה בתין אחריו הוא נוטל שכר כל הבאים אחריו ואם הוא הראשון מעשרה נוטל שכר התשעה המנויים עמו וכל הבאים אחריהם והשני נוטל שכר המ' והבאים אחריהם ועל דרך זו כל העשרה ונקבור כתב כנגד כל הבאים אחר העשרה זה כפי' מהר"ר ז"ל אבל בעור כתב כלשון הגמרא כנגד כולם. עוד יש לי פירוש נכון בענין הקוגיא אי הא דקאמר אלא נוטל כו' שהוא תיקון כלשון ריב"ל או שהוא פירוש ומאור לדבריו ולעולם לשונו היה נוטל שכר כולם והמכוון כדרך בעה"ב שיש לו פועלים הרבה ונשעת תשלום שכרן האחד מהם בא לקבל שכר כולם והוא מחלק מיניהם ותמצא לו לבטוד. והתרכתי בזה בס"ד בסוף מסכת מגילה: [כ] שפיר דמי. אין הלשון מדוקדק קצת דודאי דעפי שפיר דמי אם נכנס ג"כ כשיעור שני פתחים ומ"מ מצאתי כיוצא בזה בגמרא פ' שואל דמסכת שבת שאני מעתיקה לקמן בפרק מי שמתו סוף פי' ר"ד ולשון הטור אין לאוסר: [ל] לשקוד על דלתותי יום יום. מפיים בה בירושלמי דלמותי ולא דלמי מזוזות ולא מזוזת: [מ] אוהב אני שעריים המצויינין בהלכה. כלומר הפסוק לא בא להשמיענו שאוהב הקב"ה שערי בתי כנסיות משערי בתים אחרים שזה דבר פשוט הוא ומה חידוש יש בזה אלא ודאי ר"ל שאוהב הקב"ה שערי ציון מכל בתי כנסיות ובתי מדרשות וכמו שאוהב בהמ"ק יותר מבתי כנסיות ומבתי מדרשות כך אוהב השעריים המצויינין בהלכה כלומר שבא בקצעות התורה והשורלות כגון יום יומר מבתי כנסיות ומבתי מדרשות שלומדים בהם לפי שעה דרשות או פסוקים מפני שהמקומות הקבועים הם במקום בית המקדש כדאמרינן מיום שחרב בית המקדש אין לו להקב"ה בעולמו אלא ד"א (של הלכה) בלבד וכמו שהמקדש חביב יותר מבהכ"נ ומבהכ"נ ומבהכ"ד כך מקום קבעת התורה חביב מבתי ב"כ וב"מ שאינם קבועים. כ"כ תלמידי הר"ר ז"ל: [נ] משעה. וגגמרא ורי"ף גרס מיום: [ס] שחרב בהמ"ק. גרסינן בגמ' ורי"ף ול"ג הקב"ה כי מפי עליון לא תצא הרעות: [ע] אלא ביני עמודי היכא דהוו גרסי. לומר דלא בלבד שהיו מתפללים בבית המדרש ולא בבהכ"נ אלא אפי'

הגה"ה

*הגיה אחורי העם שהוא משתחוה למערב והעם למזרח. העתקתי מן התוספות ד"ה אחורי וכו':

פפא [פ] בין פסוקא לפסוקא מאי (לח) תיקו. רב ששת מהדר אפיה וגרים אמר אין בדידן ואינהו בדידהו. ואם תאמר הא אמרי' בסוטה בפ' אלו נאמרין (דף לט.) (לב) כיון שנפתח (לג) ספר תורה (לד) אסור לדבר (לה) ואפילו בדבר הלכה (לו) שנאמר [ל] ובפתחו עמדו כל העם. ואין לומר א) שאני הכא דמהדר אפיה דאם כן הוה ליה לתנויי מילתא דרב ששת התם לאשמועינן דבכי האי גוונא שרי. [ק] ב) וגראה לי לפרש [ר] הא דקאמר התם אסור לדבר היינו דוקא בקול רם לפי שמעכב את אחרים מלשמוע. (לז) אבל בלחש שפיר דמי. [ש] והא דמהדר אפיה. ה"ה לא מהדר אפיה אלא לרבותא נקט דאפילו במהדר אפיה שנראה כמניח ספר תורה *שרי. [פ] והוא היה מהפך פניו. [פ] כדי שיכוין לבו בגירסתו. רב אלפס פירש דווקא רב ששת שתורתו אומנתו. (לח) [ב] אבל להורות לאדם ששואל לפי שעה או לפרש דבר אסור (ס"א איסור והיתר לא):

הגה"ה

*אם יש שם עשרה השומעים קריאת התורה אבל אם אין שם כי אם עשרה אסור להיות מהדר אפיה שלריך שיהיו עשרה שומעין קריאת ספר תורה. ולקרות שנים מקרא ואחד תרגום בשעת קריאת התורה שרי לכ"ע. מא"ז:

ח אמר רב הונא בריה דרב יהודה אמר רבי מנחם א"ר אמי [ג] אר"י (לט) לעולם ישלים אדם (מ) פרשיותיו עם הצבור (מא) [ד] שנים מקרא ואחד תרגום. [דף ח ע"ב] ואפי' עטרות ודיבון. וכל המשלים פרשיותיו עם הצבור [ה] מאריכין לו ימיו ושנותיו. אפילו עטרות ודיבון פרש"י שאין בו תרגום. ב) וקשה דהוה מצי למימר אפילו ראובן ושמעון וכיוצא בהן ונראה דנקט עטרות ודיבון [ו] לפי שיש פסוקים שכתוב בהן תרגום וגם בירושלמי הוא מתורגם. להך פירושא הא דנקט עטרות ודיבון אע"פ שאין צורך כל כך בתרגום. אבל ראובן ושמעון וכיוצא בהם אין צריך לקרות אלא פעמים. מכל מקום נהגו להאמיר כפירש"י. י"מ דה"ה לכל הלוועזות לעז שלהן הוי כמו התרגום. כי התרגום הוא בשביל עמי הארץ שאינם יודעים לשון הקודש ואם כן ה"ה לעז למכירין בו. ולא

דברי חמודות

וגם אין תורתנו כל כך אומנתו ובהרבה שעות ביום אנו מתבטלין נגטל תורתנו בשעת תפלה ונשלם אותה בשעות אחרות ונלא ידי חוטתינו בתורה ובתפלה וגם אם אין מ"ח מתפלל עם הצבור ילמדו אחרים ק"ו ממנו ולא יחוסו על התפלה כלל ומנלא בהכ"נ בטילות כי לא ידונו אותו לכף זכות שאינו בא בשביל לימודו ע"כ וכתבו הגהות אלפסי המדפסות שכ"ם שלא יעסוק בתורה בבהכ"נ בזמן שהצבור אומרים פליחות ותחנונים ע"כ שאע"פ שיראותו עוסק בתורה לא ידונו אותו לתורה עדיפא אלא יאמרו שאין לחוש על התפלה ועיין לקמן סעיף ל"ז ומלשון רמ"א נר' מבואר דאף מי שתורתו אומנותו ואינו מתבטל בגלות הכי אפילו הכי לא ירגיל עצמו להתפלל בביתו יחידי כו' ולדבריו יבואר דברי התוס' הנ"ל דמ"ש וגם אם אין מ"ח כו' מלאת בתפי נפשיה לומר ואפי' אי הוה תורתו אומנותו ואין נראה שבא לחלק בין זמנם לזמנינו אלא בזה שאין אנו תורתנו אומנתנו וכמו דגם אין כו' אינו ענין בפני עצמו דודאי הא דכתב זמן תורה כו' לחודיה אינו מספיק כלל לחלק על זמנם והלכך כל התשובה אמורה על שאין אנו תורתנו אומנתנו והקדים כי זמן כו' ומפיים עוד בטעמא דאם אין כו' לעשות סעיף לשלא נבטל אבל מטעם זה בעצמו ודאי ליתא דמחמנם נמי הוי להו למיחש להא: (לח) תיקו. כתבו תלמידי הר"י ז"ל דה"ל תיקו דאורייתא ולחומרא ע"כ וגם הטור בסימן קמ"ו כתב שאסור לגאת בין פסוק לפסוק ומאיה לי עוונא דהא קריאת התורה אינה מצוה מן הכתוב כלל אלא מתקנות של משה ועזרא היא וכדאיתא בפרק מרובה ובפרק הקורא עומד מלבד פ' זכור שכתב רבינו לקמן פ' שלשה שאלות סימן כ' והתוספות ר"פ דלקמן כתבו ג"כ פ' פרה אבל לא פירשו מנא להו ונראה לומר דתקנות נביאים יש להחמיר בספק כמו בספק דאורייתא ועוד נראה לי דודאי האידנא אסור אנו מתרגמין ולא קמבעיא ליה לרב פפא אלא במקום שמתרגמין: (לט) כיון שנפתח ס"ת. כ' ב"י פי' קמ"ו נראה דלא מתסר לדבר מעת שנפתח ממש אלא מעת שיתחיל הקורא לקרות וכך הם דברי הרמב"ם ז"ל ע"כ ולא ידעתי מה ראה רמ"י לחלוק על הב"י כיון שכן כ' הרמב"ם בפ' י"ב מהלכות תפלה כיון שהתחיל הקורא לקרות בס"ת אסור לספר כו' ואע"פ שדקדק מדכתיב ובפתחו משמע מיד שנפתח יש לתרץ שלא היה הספק בין פתיחה לקריאה אבל אם יש הספק למה נחלוק על סברת הרמב"ם ואולי שסובר רמ"י דדברי הר"י דלקמן סעיף ל"ד דאסרי בין בגרת לגברא ה"ה מעת שנפתח ומהטעם שדקדק הוא מהכתוב ולא בהרמב"ם ועיין לקמן שם שאפרש דאף הר"י אינו חולק: (מ) ס"ת. וכתב רבינו ירוחם דכמו כן המפטיר בנביא שאין המלוה תלויה בקורין לבד אלא בכל המלאין שם כ"כ הר"מ בתשובה: (מא) אצור לדבר. כתב הרשב"א בתשובה שאפילו השלים הפ' שנים מקרא ואי' תרגום וכתב הר"י דאפילו בין בגרת לגברא אסור ואע"פ שסוברים הספר בנתחים שלא אמרו כל זמן שיהיה פתוח אלא כיון שנפתח דמשמע שמשעה שנפתח הפסק הראשונה אסור לספר כלל עד שיסיים כל הפרשה ע"כ וכתב ב"י דטעמי' משום אחיכא למיתם שמא יתקן הדבור אף בשעה שקורין ע"כ וזה דוקא בין בגרת לגברא שאם בין כל בגרת לגברא יהא רשאי לדבר יהיה להרגל שלטון להמשיך הדבור אף בשעה שקורין משא"כ קודם שהתחיל לקרות הראשון מכיון שיודע שכשיתחיל לקרות שאסור לדבר עוד אין שלטון להמשיך הדבור ויפסוק מיד ועיין לעיל סעיף ל"כ: (לה) ואפילו בדבר הלכה. וכתב הש"ז דלקרות שנים מקרא ואחד תרגום בשעת קריאת התורה שרי ושכן רואה שעשה הר"י הסכיל ע"כ ולמאי דמסקינן לקמן שהפירוש כמו התרגום פ"כ ס"ה להפירוש ועיין לקמן סעיף ל"ז: (לו) שנאסר ובפתחו עמדו כל העם. ואין עמידה אלא שמיקה אני והולכתי כי לא ידברו כי עמדו לא ענו עוד ומפני כן תולק הטור והמרדכי בהלכות קטנות על המחייבין לעמוד בשעת הקריאה אבל המרדכי בפ' ר"פ דמילה כתב שמהר"ם היה עומד בשעת הקריאה וכן נוהגים קצת אשכנזים ונרפיסים ע"כ וא"א לתשובת על מהר"ם שיהא טועה בדבר משנה זו דבפי' אמרו בגמרא אין עמידה אלא שמיקה כו' לפיכך נ"ל דטעמו מדאמרינן עלה התם בסוטה ר' זירא אמר רב חסדא מהכא ואזני כל העם אל הס"ת ס"מ דלדידיה ליכא למילף מועמדו וא"כ פי' ועמדו עמידה ממש כמו בכל מקום ויותר נכון וקרוב לשמוע הוא דלא נצטרך

מעדני יום טוב

בבה"מ עצמו היו מקפידים להתפלל במקום המיוחד להם בבית המדרש ללמוד שם: [פ] בין פסוקא לפסוקא. כי מנהגם היה לתרגם כל פסוק ופסוק כדי להבין לדלת עם הארץ ומבינים לן אם מותר לגאת בשעה ומגיעה למיתר דהא אינה זמן בין הר"י ז"ל: [ל] ובפתחו עמדו כל העם. ואין עמידה אלא שמיקה שנאמר והולכתי וגו' עמדו לא ענו עוד: [ק] ונראה לי לפרש כו'. דברי המוספות הן ומשום הכי בפ' הקורא עומד כתב למסקנת הרי"ף בגמרא דוכתי כתב נראה לי והוא לשון חוס' כמו שהוכחתי בפ"ק דמגילה: [ר] הא דקאמר התם אסור לדבר היינו בקול רם. וגי' המרדכי אסור לספר וכתב עלה היינו בקול רם וכן משמע לשון לספר ע"כ ולפי משום דאי גרם לדבר לא הוי משמע נמי בקול רם דמצינו דבר אחר בארץ אתנו קטות והדבר ידוע שהדברים שמדברים קטות בקול רם נאמרים וה"נ לדבר היינו בקול רם מדלא קאמר לקרות דלקרות משמעותא בלחש כמו לקרות ק"ש ואנו קורין אותו בלחש כך נ"ל: ועוד יש לומר דא"נ דגרסת לדבר אינו משמעות הלשון שהוא בקול רם דוקא אפ"ה מסוכן שפיר מאי דמקבלה דאי שאני הכא דמהדר אפיה כו' אלא כי שרי היכא דלומד בלחש והשתא לא קשה לאשמועינן התם דבלחש שרי דהא ה"נ לא פירש הגמ' דרב ששת לומד בלחש אלא סתם זה על הסברא שאין לטעות בכך והתם נמי לא הוצרך לפרש ומיהו אינו מיושב כל כך דהא מ"מ קאמר הכא דרב ששת גרס ואע"פ שלא פי' שהיה גורס בלחש סתם על הסברא דודאי לא היה גורס אלא בלחש והיינו דאמרן שהיה גורס ממילא ידעינן שלא היה אלא בלחש אבל התם דלא קאמר כלל להא דרב ששת מנא ידעינן התם דשרי אפילו בלחש ואם כן אכתי תקשי דלאשמועינן התם שריותא ולכן לדבר הוראה שלבעי לפי שעה הוא וקאמר דאסור וכ"ש אם בקש לשמוע בשעת הקריאה אינו ויתא לי לפרש כך דהשתא הוי ליתא דהרי"ף דהכא כליתיה דבפ' הקורא עומד שכתב שם בזה הלשון דוקא כגון רב ששת דתורתו אומנתו אבל כ"ע לא: [ג] א"ר יוחנן. כבר כתבתי בפי' דלעיל דבגמ' ורי"ף ל"ג ליה: [ד] שנים מקרא ואחד תרגום. הטעם מצאתי בתנא העזר להרשב"ן שהוא כנגד שנים הקורא"ים ואחד המתרגם וע"ל שר"ל שנים הקורא"ים הקורא והש"ץ שכן נרין שיהא אחד עומד על גבי הקורא כדאיתא בירושלמי כתבו רבינו בפ' הקורא עומד ועיין בדברי חמודות: [ה] מאריכין לו ימיו ושנותיו. וכן איתא בפ"ב מ' ג' בפ' שלשה שאלו סימן י"ז ובפ' הרואה לי דאריכות ימים וכן נמי קיצור ימים יש לפרש על הטובה ועל הרעה. [ו] לפי שיש ספרים שכתוב בהם תרגום. פי' תרגום אונקלוס וגם בירושלמי פי' מתרגום ירושלמי ולכאורה הוא ראיה קצת על אותן הספרים שכתוב בהם תרגום אונקלוס ומתורגם בו עטרות ודיבון אבל לשון הטור בסימן רפ"ה לפי שיש ספרים שכתוב בהם תרגום ירושלמי וכ"כ תלמידי הר"י ז"ל שאין לו תרגום אונקלוס אלא תרגום ירושלמי

א) תוס' שם (גליון) ב) תוס' (גליון)

נהירא לפי שהתרגום מפרש כמה דברים שאין להבין מתוך המקרא [ז] כדאמר (יב) רב יוסף (מגילה דף ג) אלמלא תרגומא דהאי קרא. (מג) ונראה שהקורא בפי' התורה יוצא בו ידי תרגום כיון שמפורש בו כל מלה ומלה: ישלים פרשיותיו עם הצבור (מג) נראה דכל השבוע מיקרי עם הצבור *הואיל ובמנחתא דשבתא מתחילין לקרות את הפרשה אע"ג דלא מיקרי קמי שבתא [מ] אלא מרביעי ואילך (פסחים דף קו.) [מ] במדרש יש נוה רבי את בניו אל תאכלו לחם בשבת עד שתגמרו את כל הפרשה. ומיהו אם לא השלים קודם (מד) משלים לאחר הכילה:

הגה"ה
*ולכך מלמדי מיעוקות יוצאין ידי חובתם במה שמלמדים המיעוקות ב) ומצותה להשלימה קודם אכילה בשבת. מא"ז:

ט ר"ג אומר עד שיעלה עמוד השחר [אמר ר"י אמר שמואל הלכה כר"ג] (מה) ואין צריך להחמיר ולהרחיק עד תנות לגבי ק"ש [ז] כמו לשאר דברים [כ] דהא מכמים לא פליגי עליה דר"ג אלא בשיג כדי להרחיק את האדם מן העבירה ור"ג לא מצריך להרחיק [ל] (מו) מ"מ אין לו לאכול ולא לשנות [ס"א לשתות] עד שיקרא ויתפלל שלא יחטיאנו שינה. תניא ר"ש בן יוחי אומר פעמים שאדם קורא ק"ש שתי פעמים בלילה. אחת קודם שיעלה עמוד השחר ואחת לאחר שיעלה עמוד השחר ויוצא בהן ידי חובתו אחת של יום ואחת של לילה. הא גופא קשיא אמרת פעמים שאדם קורא ק"ש שתי פעמים בלילה אחת קודם שיעלה עמוד השחר ואחת אחר שיעלה עמוד השחר אלמא אחר שיעלה עמוד השחר לילה הוא. והדר אמרת ויוצא בהן ידי חובתו אחת של יום ואחת של לילה אלמא יום הוא. לעולם לילה הוא. והא דנפיק מיה בדיממא. משום דאיכא אינשי דקיימי בההוא שעתא. לעולם לילה הוא פירוש בלשון העולם נקרא לילה לפי שעדיין לא האיר היום. ואע"פ שהוא חשוב יום לכל אותן שמצותן ביום כדאיתא במגילה (דף כ.) וכולן שעשאן משעלה עמוד השחר יצא. מ"מ לכתחלה אין לעשותה א משום דנראה כלילה. וכן לענין ק"ש נמי (יג) לילה הוא לגמי [מ] שמרוב אונס לא היה [נ] יכול לקרות בלילה יכול לקרות אחר שיעלה עמוד השחר. מיהו כיון דאיכא אינשי דקיימי בההיא שעתא מיקרי זמן קימה לקרות בו [פ] (מז) לגמי (יד) שצריך להחזיק בדרך אז כיונא בו דברים אחרים שאינו (טו) יכול לקרות בזמנו. וכי תימא כיון דיונא ידי חובתו בקריאה של ערבית אחר שיעלה עמוד השחר אמאי תני ר"ש בן יוחי פעמים שאדם קורא ק"ש שתי פעמים בלילה אחת קודם עמוד השחר [ע] לאשמעינן רבותא טפי בק"ש של ערבית אחר (טז) שיעלה עמוד השחר. ונראה לפי שרוצה להשמיענו שקורא אדם ק"ש שתי פעמים סמוכין זה לזה ויוצא בהן ידי חובתו אחת של יום ואחת של לילה. ולהכי הוצרך לומר באותו של ערבית קודם שיעלה עמוד השחר דאם אירעו אונס שלא היה יכול לקרות בלילה וגם צריך להחזיק בדרך ואינו יכול לקרות בזמנו לא משתברא שיקרא של ערבית ושל שחרית אחר שיעלה עמוד השחר אע"פ שיכול לקרות של ערבית לבדה אחר שיעלה עמוד השחר ולהכי תני אחת קודם שיעלה עמוד השחר. א"ר אחא ב"ח אריב"ל הלכה כר"ש בן יוחי: איכא דאמרי לה להא דר' אחא בר תניא אהא דתניא ר"ש בן יוחי אומר משום ר"ע פעמים שאדם קורא ק"ש שתי פעמים ביום אחת קודם הנץ החמה ואחת אחר הנץ החמה ויוצא בהן ידי חובתו אחת של יום ואחת של לילה. הא גופא קשיא אמרת פעמים שאדם קורא ק"ש שתי פעמים בלילה אחת קודם שיעלה עמוד השחר ואחת אחר שיעלה עמוד השחר אלמא אחר שיעלה עמוד השחר לילה הוא. והדר אמרת ויוצא בהן ידי חובתו אחת של יום ואחת של לילה אלמא יום הוא. לעולם לילה הוא. והא דנפיק מיה בדיממא. משום דאיכא אינשי דקיימי בההוא שעתא. לעולם לילה הוא פירוש בלשון העולם נקרא לילה לפי שעדיין לא האיר היום. ואע"פ שהוא חשוב יום לכל אותן שמצותן ביום כדאיתא במגילה (דף כ.) וכולן שעשאן משעלה עמוד השחר יצא. מ"מ לכתחלה אין לעשותה א משום דנראה כלילה. וכן לענין ק"ש נמי (יג) לילה הוא לגמי [מ] שמרוב אונס לא היה [נ] יכול לקרות בלילה יכול לקרות אחר שיעלה עמוד השחר. מיהו כיון דאיכא אינשי דקיימי בההיא שעתא מיקרי זמן קימה לקרות בו [פ] (מז) לגמי (יד) שצריך להחזיק בדרך אז כיונא בו דברים אחרים שאינו (טו) יכול לקרות בזמנו. וכי תימא כיון דיונא ידי חובתו בקריאה של ערבית אחר שיעלה עמוד השחר אמאי תני ר"ש בן יוחי פעמים שאדם קורא ק"ש שתי פעמים בלילה אחת קודם עמוד השחר [ע] לאשמעינן רבותא טפי בק"ש של ערבית אחר (טז) שיעלה עמוד השחר. ונראה לפי שרוצה להשמיענו שקורא אדם ק"ש שתי פעמים סמוכין זה לזה ויוצא בהן ידי חובתו אחת של יום ואחת של לילה. ולהכי הוצרך לומר באותו של ערבית קודם שיעלה עמוד השחר דאם אירעו אונס שלא היה יכול לקרות בלילה וגם צריך להחזיק בדרך ואינו יכול לקרות בזמנו לא משתברא שיקרא של ערבית ושל שחרית אחר שיעלה עמוד השחר אע"פ שיכול לקרות של ערבית לבדה אחר שיעלה עמוד השחר ולהכי תני אחת קודם שיעלה עמוד השחר. א"ר אחא ב"ח אריב"ל הלכה כר"ש בן יוחי: איכא דאמרי לה להא דר' אחא בר תניא אהא דתניא ר"ש בן יוחי אומר משום ר"ע פעמים שאדם קורא ק"ש שתי פעמים ביום אחת קודם הנץ החמה ואחת אחר הנץ החמה ויוצא בהן ידי חובתו אחת של יום ואחת של לילה. הא גופא קשיא אמרת פעמים שאדם קורא ק"ש שתי פעמים בלילה אחת קודם שיעלה עמוד השחר ואחת אחר שיעלה עמוד השחר אלמא אחר שיעלה עמוד השחר לילה הוא. והדר אמרת ויוצא בהן ידי חובתו אחת של יום ואחת של לילה אלמא יום הוא. לעולם לילה הוא. והא דנפיק מיה בדיממא. משום דאיכא אינשי דקיימי בההוא שעתא. לעולם לילה הוא פירוש בלשון העולם נקרא לילה לפי שעדיין לא האיר היום. ואע"פ שהוא חשוב יום לכל אותן שמצותן ביום כדאיתא במגילה (דף כ.) וכולן שעשאן משעלה עמוד השחר יצא. מ"מ לכתחלה אין לעשותה א משום דנראה כלילה. וכן לענין ק"ש נמי (יג) לילה הוא לגמי [מ] שמרוב אונס לא היה [נ] יכול לקרות בלילה יכול לקרות אחר שיעלה עמוד השחר. מיהו כיון דאיכא אינשי

הגהות הב"ח א אין לעשותה יום משום וכו':

דברי חמודות

קמי אפרשה לאמרה ב"פ הל"ל שתים ואחת ושמעתי בשם מוהר"ר שלמה לוריא זצ"ל שמפרש לקרות כל הפרשה ופרשה ב"פ ואח"כ התרגום על כל הפרשה ולא קאמר שתים ואחת דלא תימא שתים מן הפרשיות יקרא מקרא ואח"כ השלישית יקרא תרגום מש"ה קאמר שתים מקרא לומר שיקרא כל המקרא שבפרשה ב"פ והתרגום שעליו פעם אחד וכ"כ דאי משום הא לא אריא דאף אי קאמר שתים כו' הוא דבר רחוק שיעשה שום טועה לומר דשתי פרשיות יקרא מקרא ואח"כ שלישית תרגום דמה טעם יהיה בקריאה כזו ואדרבה לפי דבריו השתא דקתני שתים הא יש מקום לטעות לפרש ב"פ מקרא היינו הפסוק ולא הפרשה אלא דאה"נ שהפי' כך הוא ועוד מהא דכתבתי שכן בצבור לא קראו אלא פסוק א' מקרא וכן ראוי לעשות ג"כ היחיד וכ"ש לומר שפי' הראב"ן דטעם דשתים מקרא כנגד שבצבור הוא לכן נ"ל כמו שכתבתי: **ואחר** תרגום. היינו פעם שלישית כלשון התוס' בד"ה ואפי' עטרות כו' ודלא כמו ששמעתי שקורא התרגום בתמצע השני פעמים מקרא ואע"פ שלדברי רמ"י דלעיל קורא התרגום בתמצע אף הוא לא אמר אלא שיצא: (מג) ונראה שהקורא בפי' התורה יוצא כו'. והסמ"ג כתב שהפי' מועיל יותר מהתרגום ורבים מוקלים שהתרגום זכה מפני שניתן בסיני וכתב הב"י שירא שתים יצא את כולם ויקרא התרגום ופירש"י: (מג) נראה דכל השבוע מיקרי עם הצבור. ולכך מלמדי מיעוקות אין צריכים לחזור ולקרות הפרשה בשבת שהרי השלימו בשעה שראויה להשלמה הגה"ה בשם ר"ז דמשמע למדו בפירוש המקרא ומיירי שלמדו ג"כ התרגום: (מד) משלים לאחר אכילה. קודם המנחה אבל משם ואילך כיון שמתחילין פ' אחרת עבר זמנה של זאת כ"כ העור ס"ק רפ"ה והג"מ פי"ג מהל' תפלה כתבו בשם הר"ח דבדיעבד יכול להשלים עד רביעי בשבת כדאמרי' בהכילה וכתבו עוד בשם רבינו שמחה דעד שמיני עצרת הייתי בשמחת תורה שאז משלימין הצבור את התורה אלא שבא"י משלימין בש"ע שאין עושין שני י"ט וא"נ משום דרגילים להתחיל בש"ע שלא יוכל להשלים ביום ר' בש"ת כ"ש שצריך ולפי שיכולים קודם שיתחילו הצבור בשבת בראשית וכתבו עוד שהעושין כן צריכין לחזור שיש מקרא ואחד תרגום לאפוקי ממנהג העולם שקורין בש"ע רק פ"א מקרא בלבד: (מה) **וא"צ** להחמיר ולהרחיק עד חצות כו'. אבל הרמב"ם והסמ"ג כתבו דמצותה משעה ראשונה ומשעה ראשונה אבל במאי דאמרי שהם מפרשים הא דאפסיק הלכה כר"ג היינו לאפוקי מר"א דאמר עד אשמורה ראשונה אבל במאי דאמרי מכמים עד תנות כדי להרחיק את האדם מן העבירה הלכתא כותייהו דיחיד ורבים הלכה כרבים וכן משמע

מעדני יום טוב

שזהו מכללתא ומלבשתא שצריך לומר אותו תרגום שיש לו: [ז] כדאמר רב יוסף. בפ"ק דמגילה דף ג' ואע"ג דלכאורה אינה ראיה דהכי אמר התם תרגום של תורה אונקלוס הגר אמרו כו' תרגום של נביאים יונתן בן עוזיאל אמרו כו' ומדשעה אמר ישראל כו' מ"ש אלאורייתא דלא אודעיה ואלנביאי אודעיה דאורייתא מיפרשא מילתא דנביאי איכא מילי דמפרשן ואיכא מילי דמסתתמן דכתיב ביום ההוא יגדל המספד וגו' ואמר רב יוסף אלמלא כו' ומהשתא דרב יוסף לא אמר אלא אנביאי ולא אלאורייתא ל"ק דלטעמייה מי לא פירש אונקלוס כמה דברים באורייתא אלא הכי קאמר דאורייתא מיפרשן לגמרגון ומעיין בה משא"כ נביאי דמסתתמי ובלתי מובנים כלל עד שתרגם יונתן מפי הנביאים תגי זכריה ומלאכי ורבינו נקט ליצגא דרב יוסף דקאמר מלתא דאלמלא כו' ומינה לדאורייתא שמועיל שאין צריך עיון והתבוננות: [מ] **אלא** מדרבי יאשיה. לענין גיטין והבדלה בפ' ערבי פסחים דף ק"ו: [נ] במדרש מכילתא פ' בא: [ס] כמו לשאר דברים. דקתניא במתניתין: [כ] דהא חכמים לא פליגי עליה דר"ג אלא בסייג. וקשיא לי דאי נמי פליגי בגוף הפי' דבסכך הא אפסיק הלכתא כר"ג. וי"ל לתרץ דאי אמרת דפליגי בגוף הפי' דבסכך ואם כן בסייג לא הוצרכה פלוגתא בתמניתין כלל איכא למימר דאף ר"ג מודה ביה (וכן נראה מפירש"י דאף ר"ג ל"פ בסייג ומודה בזה) אבל אי אמרינן דפלוגתייהו בסייג היא בלבד וא"כ כי אפסיק הלכתא כר"ג לענין סייג הוא דאפסיק: [ל] מ"מ אין לו לאכול כו'. כדתניא בסי' ד' ואע"ג דחכמים אמרוה אף ר"ג מודה בה דל"ש אלא בסוף זמנה אבל כדת מה לעשות בכל זמנה בהא ל"פ בכלל והרשב"א שכתב דבריו הב"י

תפארת שמואל

(יב) כדאמר רב יוסף אלמלא תרגומא דהאי קרא וכו'. נ"ב ק"ק דאמרינן ריש מגילה מ"ש דאלאורייתא לא אזדעי ואנביאי אזדעי דאורייתא מפרשי מילי וכו' ונביאי לא מפרשי מילי ואיכא דאמרגש דכתיב ביום ההוא יגדל וכו' ואמר רב יוסף אלמלא תרגומא דהאי קרא לא ידענא פירושו וכו' ע"ש משמע דלא מצינו בשום מקום באורייתא מקום סתום וכן הוא באמת דלא מצינו לרב יוסף בכל התלמוד יותר מפעם זה והוא נבאים אבל דאורייתא מפרשי מילי אבן דברי הרב ז"ל כיון דאמרינן פ' האיש מקדש כל המתרגם פסוק כלורתו וכו' וק"ל: (יג) נמי לילה הוא. והיכא שמרוב אונס ל"ל (ויש ספרים גורסים נמי לילה אם אירע אונס שלא היה יכול וכו' והוא עיקר): (יד) לפי שצריך להחזיק בדרך. נ"ב עיין רבינו יונה בזה וכן משמעות לשון המחבר בזה: (טו) שאינו יכול לקרוא קריאת שמע בזמנו וכו'. והילך דאירע כך נ"ל שיקרא ק"ש ג' בשתים ואחר כך יקרא קריאת שמע עם ברכותיה

א) תוס' (גליון) ב) והיינו לפי המבואר בהרא"ש ז"ל דכל השבוע מיקרי עם הצבור וכו'. (מר"ל)

ט ע"א - ט ע"ב

לקמן (דף ט:) קאמר ר"ע משכיר בין חמור לערוד. ול"ל דתרי תנאי אליבא דר"ע אי נמי הא דקאמר אחר הנץ החמה לאו דווקא [ג] דה"ה נמי קודם הנץ החמה אלא נקט אחר הנץ החמה [ק] לאשמעינן דלאחר הנץ החמה אינו יכול לקרות ק"ש של ערבית [אפילו] אחר שנאנס. [דף ט ע"א] אמר רבי אחא בר חנינא אריב"ל [ר] הלכה כדברי ר"ש שאמר משום ר"ע. וכסוגיא הזו פירש גם רב אלפס ז"ל. מ"ר זירא (מט) ובלבד שלא יאמר השכיבנו פירש"י הקורא ק"ש של לילה שחרית סמוך לעמוד השחר לא יאמר השכיבנו. שאין עתה זמן תחלת שכיבה אלא זמן סוף השכיבה. ויש מפרשים א) דלא קאי אלא אהיכא שקרא אחר (יט) שעלה עמוד השחר. אבל קודם שיעלה עמוד השחר יכול לומר השכיבנו. וכן משמע מדקבע מילתיה דר' זירא בתר בריתא דר"ש בן יוחי. וה"ר יצחק גיאת ז"ל כתב לא שלא יאמר כל הברכה [ש] דהא בעי למימר שתים לאחריה. אלא שלא יאמר אלו המלות השכיבנו ה' אלהינו לשלום אלא מתחיל ותקנו בעלה טובה מלפניך. [פ] ב) ואין משמע כפירושו דאם כן הוה ליה לגמרא לפרושי כדלקמן בפרק שני (דף יד:) דקאמר לא אמר אני ה' אלהיכם אינו צריך לומר אמת ומפרש גמרא היאך יאמר הברכה: **מתני'** מעשה ובאו בניו מבית המשתה אמרו לו לא קרינו את שמע. אמר להם אם לא עלה עמוד השחר חייבים אתם לקרות. ולא זו בלבד אמרו אלא כל מקום שאמרו חכמים עד חצות מצותן עד שיעלה עמוד השחר הקטר חלבים ואברים מצותן עד שיעלה עמוד השחר וכל הנאכלין ליום אחד מצותן עד שיעלה עמוד השחר. א"כ למה אמרו חכמים עד חצות כדי להרחיק את האדם מן העבירה: **גמ'** ואילו אכילת פסחים והלל שבליל פסחים לא קתני ורמינהו הלל שבליל פסחים ואכילת פסחים וק"ש ערבית מצותן עד שיעלה עמוד השחר אמר רב יוסף לא קשיא הא דאב"ע הא ר"ע. דתניא ואכלו את הבשר בלילה הזה אמר רבי אב"ע נאמר כאן בלילה הזה [פ] ונאמר להלן ועברתי בארץ מצרים בלילה הזה מה להלן עד חצות אף כאן עד חצות. א"ל ר"ע והלא כבר נאמר בחפזון עד שעת חפזון א"כ מה ת"ל בלילה שיכול שיהא נאכל כקדשים הנאכלים ביום. ת"ל בלילה. בלילה הוא נאכל ואינו נאכל ביום ואתא סתמא דמתני' דהכא כרבי"ע וכן סתמא דמתני' דשלהי פסחים (דף קכ:) וכן סתמא דמתני' דאיזהו מקומן (דף ט:) ג) ואין לדקדק מהני סתמי דהלכה כרבי"ע דהאיכא נמי במגילה (ד"כ:) סתמא כר"ע. ואמרי בפרק מצות חליצה (דף קא:) מה לי חד סתמא מה לי תרי סתמי. ואין לדקדק דהלכה כר"ע מהא דתני לה גבי הלכתא פסיקתא דמגילה. [ב] דלא דמי להתם דהשוכר את האומנים (דף עו.) כל החוזר בו ידו על התחתונה [ג] דהתם שונה יחד דברים ד) (שהן) דומין זה לזה ה) (אע"פ) שכל המשנה ידו על התחתונה אין מקומה לשנות שם אבל אבל כל החוזר נקטיה. [ד] אבל התם שונה יחד כל שזמנו בלילה. אדרבה ההיא דאיזהו מקומן נראה יותר הלכתא פסיקתא שהרי שנה בתותה משנה [ה] זמן של קדשים ולפרים דגרסי לקמן והני תנאי כי הני תנאי ומוקים ר' יהושע כר"ע [ו] משמע קלת הלכה כר"ע. ומשום (ב) דמספקא לן כמאן הלכתא (ז) צריך להחמיר לאכול מצה של אפיקומן קודם חצות כדאי' בפסחים (דף קכ:) לר"א בן עזריה צריך לאכול מצה של חובה קודם חצות:

י מתני' [דף ט ע"ב] **מאימתי** קורין את שמע בשחרית משכיר בין תכלת ללבן ר"א אומר בין תכלת לכרתי [ז] וגומרה עד [פ] הנץ החמה. רבי יהושע אומר [ט] עד שלש שעות שכן דרך בני מלכים לעמוד בג' שעות. הקורא מכאן ואילך לא הפסיד כאדם הקורא באורה: **גמ'** תנא בין תכלת שבה ללבן שבה. י) פירוש משכיר בגילית בין חוליא של לבן שבה לחוליא של תכלת שבה דאמרינן במנחות פרק התכלת (דף מג:) ורמיתם אותו וזכרתם [י] רמה מצוה זו וזכור מצוה אחרת ואיזו זו ק"ש כדתנן מאימתי קורין את שמע בשחרית משכיר בין תכלת ללבן גרסינן בירושל' דפרקין י) בני מתני' בין תכלת שבו ללבן שבו. מ"ט דרבנן [כ] ורמיתם אותו וזכרתם [ל] מן הסמוך לו. מ"ט דר"א ורמיתם אותו כדי שיהא ניכר בין הצבעים פי' [מ] בין שני צבעים הדומים זה לזה כגון תכלת וכרתי. תניא ר"מ אומר כדי שיכיר בין זאב לכלב. רבי עקיבא אומר כדי שיכיר בין חמור לערוד. אחרים אומרים כדי שירמה את חבירו ברחוק ד' אמות ויכירהו. ירושלמי במה אנן קיימין. אי רגיל הוא אפילו רחיק כמה [נ] חכים ליה. וכשאינו רגיל. אפילו קרוב גמיה לא חכים ליה אלא כך אנן קיימין ברגיל ואינו רגיל כהך [פ] דאזיל לאכסניא ואתי ה) לקיצין ואתי לקיצין. אמר רב הונא הלכה כאחרים. אמר אבי לתפלין

דברי חמודות

(מט) ובלבד שלא יאמר השכיבנו. אבל מעריב ערבים יאמר עם כל הברכות שהרי מזכירין מדת יום בלילה ומדת לילה ביום מרבכי. והגה"ה מיי': (נ) צריך להחמיר לאכול מצה של אפיקומן קודם חצות. וכן בהלל שבליל פסחים המחיצו המחופות אלא לקרותו אחר חצות והר"ן בפ' ע"פ:

מעדני יום טוב

[ג] דה"ה נמי קודם הנץ החמה. ומיהו מזמן שיכיר בין חמור לערוד אבל קודם לכן אע"פ שעלה ע"ה אינו קורא אלא בתנאים והמופסות כתבו בד"ה לא לעולם ליליא כו' דהאי דנקיט לאחר שיעלה עמוד השחר לאו דוקא מיד הוא דהא צריך להמתין לכל הפחות שיעורא דמתניתין עד שיכיר בין תכלת לכרתי וכתב הב"י סי' ס"ח שכתבו כן משום דמשמע להו דהא דרבא"י אלא בשעה דהתם מיבף שעלה עמוד השחר קורא את שמע ע"כ ואע"ג דדוחה לזה ע"ש מכל מקום שמעתא מינה דרבינו דס"ל דרבא"י בשעה דהתם מירי אם כן קודם שיכיר בין תכלת קורא ושיעור דמשיכיר בין חמור לערוד נמי ממשך אחר שעלה עמוד השחר ועוד תדע מדברי רבינו עצמו דיש שיעור לקרות ב"פ קריאת שמע משעלה עמוד השחר עד הנץ החמה דהא כתב סמוכים ב"פ לאחר שעלה עמוד השחר קודם הנץ לא יקרא ש"מ שהוא אפשר לקרות כן. ומהא דפסחים פ"ט דף ל"ג מעלות עמוד השחר עד הנץ ה' מילין ולרבי יהודה ד' מילין שאכתוב לקמן אינו ענין לכאן דהתם מירי כל עליית השמש על הארץ: [ק] **לאשמעינן דלאחר** הנץ החמה אינו יכול לקרות ק"ש של ערבית. וכ"כ התוספות וא"ת לעיל אמאי לא מתרץ נמי דלהכי לא קתני בשל ערבית אחר שיעלה עמוד השחר לאשמעינן דקודם שיעלה עמוד השחר אינו יכול לקרות ק"ש של שחרית. לא קשיא כלל דבשלמא של ערבית שכבר עבר חלף זמנה הוה אתיא דיקרא עד ג' שעות שהוא זמן שכיבה דבני מלכים אבל של שחרית אע"פ שנאמר חצות לילה אקום מ"מ מהיכא תיתי לקרותה בלילה האידא והיום שהוא זמנו עדיין כולו לפניו ושמא יעבור האומם ובסימן דלקמן כתב ג"כ כסיומן דלעיל דשתי פעמים סמוכים אינו יכול לקרות: [ר] **הלכה כדברי ר"ש** וכו'. עי' סימן דלקמן בסוף השיעה דווסיקין היו גומרין: [ש] **דהא בעי למימר שתים לאחריה**. כלדקמן סימן י"ב: [ת] **ואין משמע בפירושו**. וא"ת ותקשה קושיתו אל הרי"ץ גיאת דהא בעי למימר שתים לאחריה וג"ל דרבינו סובר דהם שאמרו לומר שתים לאחריה הם שאמרו ג"כ לסמוך גאולה לתפלה אלא שתקנו השכיבנו ושתהיה גאולה מריכתא כדלעיל פי' ה' ובכה"ג קורא שלא ממן שכיבה טפי עדיף להו להסמיך גאולה לתפלה ושלא להאריך בגאולה מריכתא לומר השכיבנו: [ת] **ונאמר להלן בו' מה להלן עד חצות בו'**. דודאי דאין לפרש כי להלן ממש דא"כ בנרגע דמצות היו צריכים לאכול וזה אי אפשר משני טעמים שאין יכולין לכוין אותו הרגע וגם בנרגע א"א שיאכלו ואין לומר ג"כ מתצות ואילך חדא דהספק איתן כדי שיקיימו מצות הש"י ולא יתן המשחית לבא אל בתיהם לנגוף ועוד דהסברא נותנת שהוא להם שיאכלו בעת האכילה ואינה לאחר חצות: [ב] **דלא דמי להתם דהשוכר את האומנין בל החוזר בו'**. דעלה דהיא מתניתין אמרינן בהגוזל קמא דף ק"ב דמשום דמני לה גבי הלכתא פסיקתא הלכתא כוותה ומיהו בסוף פרק ערבי פסחים כתב דרבינו דדמי לה ולא דמי לה בכלל וכ"ע: [ג] דהתם שונה יחד דברים שהן דומין זה לזה. היינו בריש דהתם מתניתין דקתני חוזרה דפועל וחוזרה דבעה"ב אע"פ שכל המשנה כו' אין מקומה לשנות שם דלא דמי להו ואמאי קתני לה התם אלא משום דשנאה גבי הלכתא פסיקתא דכל החוזר. ויש להגיה שאין דומין זה לזה לפי שכל המשנה כו' וה"ק דהתם שיהא יחד כל החוזר וכל המשנה שאינם דומין זה לזה אינה כל המשנה אין מקומה לשנות שם ויותר נכון להגיה ועוד במקום אע"פ ותרתי קאמר חדא שאין דומין כו' ואפילו היו דומין אפ"ה לא היה מקומה לשנות שם אלא ולא מדקתני לה התם היינו למיתני לה גבי הלכתא פסיקתא הוא: [ד] **אבל התם שונה יחד בו'**. ואין להקשות דאימא התם נמי שונה יחד כל שידו כו' דא"כ הל"ל כל המשנה וכל החוזר כו' כחד בכא א"נ אלו ידן על התחתונה כל המשנה וכל החוזר וא"ת לימא התם נמי מה"ט דלא בלעיבו בחד בנא הוא דהוה הלכה ואמאי קאמר לפי שהן דומין כו'. וי"ל דהך לחודא לא מכרעא לומר דמשום כך קתני להו בתרי בנא לאשמעינן דהלכה כן אלא היכא שהן לחודם לשנות יחד אלא בכלל בחד בנא: [ה] זמן של קדשים. ואין זמנם שוה: [ו] **משמע קצת דהלכה בר"ע**. לגבי ר"מ דפליג עם ר"י הלכה כר"י אבל לפי שיש לר"מ ג"כ תנא דס"ל כוותיה לכך כתב דמשמע קצת: [ז] **וגומרה בדפוס** יש לא גרסינן לה גם בר"ף לא גרסינן לה כבר כתבתי בספר מופסות יום טוב דלהמרדכי והטור מוכח נמי דל"ג ליה וכן מוכח עוד מדברי רבינו בפרק דלקמן סימן ה': [ח] הנץ החמה ופי' הרמב"ם דשיעורו שעה אחת קודם שיעלה כל גוף השמש על הארץ כ"כ בתנורו ולפי מה שפי' דבריו הב"י בשם מהרי"ל וכתב הב"י שיש נ"מ בדברי הרמב"ם ובמקום שיעור שעה אחת כתב עיסור שעה אחת ע"כ. ובמופסות י"ט בתמני שלפי זה ד"ל תחלת עלייתה גם שם ובמהדורות כתבתי בענין הנוסחא שבפירוש המשנה ע"ש והגני יוסף בכאן דדברי הרמב"ם נגזרו על דעת עולא דפ"ט דפסחים וכוותיה מפרש בהדיא שם בפירוש המשנה ואע"ג דעולא איתותב שם בגמ' אפ"ה מפרש כוותיה וטעמא אפרש לקמן בסמוך: [ט] עד שלש שעות. מסיק הב"י דעד סוף שלש קאמר ובענין השעות פי' הרמב"ם שכל השעות הנזכרות במשנה הם שעות זמניות שבכל הזמן יתחלק היום לי"ב חלקים וכן הלילה. וצריך אני לפרש מאימתי תחלתן וסופן של אלו השעות ובעל תרומת הדשן סימן מ' נקט תחלתן וסופן מעלות השחר עד לאחר הכוכבים דומה שזהו יום של תורה כדדייקינן בגמרא ריש פירקין אלא שבראה שאין הענין כן להרמב"ם בפ' כל שעה בפי' המשנה שמפרש שיעור המיל הוא שני חומשי שעה ואם אתה אומר שהי"ב שעות מתחשבין מעלות השחר עד לאחר הכוכבים ואמרו בגמרא בפרק מי שהיה טמא דמהלך חדש מינוי ליום מעלות השחר עד לאחר הכוכבים עשרה פרקאות נמצאת למד שלא יגיע לכל מיל רק רביע משעה וחלק העשרים משעה שהרי העשר שעות שאתה יתחלקו למ' רביעיות והב' שעות כל מ' לעשרים חלקים יעלה ליו"ד פרקאות שהם ארבעים מיל לכל מיל רביע שעה ותחלק העשרים שהם ר"ע חלקים לרביע וי"ד חלקים לחלק העשרים בין הכל שב"ד חלקים. ואין זה שני חומשים כי כל חומש רט"ז חלקים הרי שני חומשים תל"ב חלקים אבל נראה שדעת הרמב"ם שהי"ב שעות מתחשבים רק מהגן עד השקיעה וכשתגיה עשר מילין שאמרו שם בגמרא שיש ה' מילין מעלות השחר עד הגן וה' מילין מהשקיעה עד לאחר הכוכבים פשו להו תלתין מילין מצפרא לאורתא דהיינו מהגן עד השקיעה הנה שיש לכל מיל שני חומשי שעה שכן יש ששים חומשים בי"ב שעות הרי מוכח דלהרמב"ם שכתב שלכל מיל שני חומשי שעה צריכין אנו לומר שהשעות של היום אינן מתחשבים אליבא אלא מהגן ואילך ועד השקיעה בלבד ולא עד לאחר הכוכבים והוי מיעטא להרב רמ"י ז"ל שכתב בפי' רל"ג ובפי' רס"ז דנראה לו דהי"ב שעות מתחשבים מעת זריחת השמש עד עת השקיעה שכן הוא משמעות כל ספרי התכונה ע"כ ומ"מ אינם מקפיעים דברי הרמב"ם לכל דברי ר' מרדכי יפה שהרי בסימן רס"ז קא תסב ד' מילין משקיעה עד לאחר הכוכבים וכ"כ עוד בסימן רס"א ואין זה מיסוד הרמב"ם כלשון מיאמרי אבל דברי רמ"י ז"ל בזה אליבא דר' יהודה היא דאמר הכי התם מהלך אדם בינוני ביום יו"ד פרקאות ומעלות השחר עד הגן ד' מילין משקיעה הסמה עד לאחר הכוכבים ד' מילין ולא יעלה א"כ שני חומשי שעה לכל מיל שהם תל"ב חלקים כי אם רק רביע ואלו שני חומשי שעה משעה אחת ה"ה חלקים כי עכשיו הם מ' פרקאות שהם נ"ב מילין לי"ב שעות שהם מ"מ רביעיות ולכאורה הדין עם הרב רמ"י ז"ל דמדברי יהודה מוכיחים התם לעולא דאמר ה' מילין וקאי בתיובתא אלא שנראה לי לישב דעת הרמב"ם דאע"ג דעולא איתותב היינו מדברי יהודה דשמעינן ליה דאמר בהדיא ד' מילין והוה ליה כעולא דאמר ה' מילין אבל מ"מ לא נדחו זה דברי עולא דהא איהו אדברי רבי עקיבא דמתני' דהתם דאמר איהו דרך רחוקה מן המודיעים ולחוץ קאמר עולא שהם ט"ו מילין ואע"פ שעולא בא ללמוד מהא דה' מילין כו' דפשו חלתין מצפרא לאורתא כו' מ"מ יש לנו לומר שזה בא ללמד ונמצא למד ועולא ראה ודע שכן הוא ט"ו מילין ממודיעים לירושלים דהא שכיח בא"י הוה כדאמרינן בסוף כתובות אלא שאמכה סברא ג"כ ראה להוכיח ואם יש לך תולה על הסברא מ"מ הראיה עיקרית והוא ראה ודע כמו שכתבתי והוה ר"ע כוותיה והלכה כר"ע מחבירו זהו מה שנ"ל בישוב דעת הרמב"ם ז"ל וגם אין מזה תשובה על הרב רמ"י ז"ל דהא נמרא מסיק אדעולא מיותבא ועוד דלמא סברת ר"ע כדמפרש רב יהודה התם כל שאינו יכול לכנוס בשעת אכילה ואע"פ שאינו יכול לכנוס בשעת שתיטה דלא כעולא אבל מה שיש להפליא על הרב הנ"ל הוא שעם מה שבאר דעתו שאין הי"ב שעות אלו כי אם מהגן עד השקיעה ושיש ד' מילין קודם הגן וכן לאחר השקיעה עכ"ז הנים חשבון שיעור המילין כסברת בעל תרומת הדשן שהי"ב שעות מעלות השחר עד לאחר הכוכבים ושאין בכל מיל רק שיעור שכ"ד חלקים ולא הרגיש שלפי סברתו הוא ת"ה חלקים וזה קשה עליו בסימן רס"ז ועוד בסימן תכ"ט וגם בי"ד סימן ס"ט וכמו שכתבתי בס"ד בספר מלבושי יום טוב: [י] **ראה מצוה זו וזכור מצוה**. עיין מה שכתבתי בזה פרק דלקמן סי' ט': [כ] **ה"נ ורמיתם אותו מן הסמוך לו**: [ל] מן הסמוך לו. הכי דייק ונתנו עליו פחיל מכלת וגו' ורמיתם אותו כמו אתו עמו כלומר שאצלו הסמוך לו ר"ל: [מ] בין שני צבעים הדומין זה לזה. דייק ורמיתם אותו שתרמו אותו לבדו ומה הפרש יש בעצמו שיעטרך לראות ולהכיר בו אלא בין לצבע הדומה לו וכיון דמיירי בשני צבעים דומין זה לזה שפיר קאמר ורמיתם אותו להכיר בו ובצבע הדומה לו: [נ] חכים ליה. פירוש מכירו: [פ] **דאזיל לאכסניא ואתי לקיצין**. פירוש ההולך להתארח ובא לפרקים:

תפארת שמואל

(יט) אחר שעלה עמוד השחר. נ"ב פי' דקאי אלשון אחרון בגן החמה וי"ל גם אלשון ראשון אותם כדפי' הרא"ש שם לעיל וכן לענין קריאת שמע נמי וק"ל: (כ) ומשום דמספקא לן כמאן הלכתא. נ"ב ועוד טעם אחר להחמיר כתב המחבר פרק ע"פ בסוף המסכת:

א) תוס' (נגלין) ב) וי"ל דהתם קמ"ל אף שאינו מזכיר העמיד ואינו מקיים ומחונתן בגילות, עי' רש"י לקמן (יב.) ומש"ש בגלין. (מל"ה) ג) תוס' פסחים (נגלין) ד) נ"א שאין (נגלין) ה) נ"א ועוד (נגלין) ו) תוס' (נגלין) ז) [כיי מתני' כל"ל] (נגלין) ח) פי' לפעמים (נגלין)

*כלתריס לק"ש כוותיקין דאמר רבי יוחנן [ע] ווותיקין (בא) היו גומרין אותה עם הנץ החמה. תניא נמי הכי ווותיקין היו גומרין אותה עם הנץ החמה כדי שיסמוך גאולה לתפלה ונמצא מתפלל ביום א"ר זירא [פ] מאי קרא אירחוץ עם שמש. לקריאת שמע כוותיקין א) פי' מצוה מן המובחר להתמיד לקרות שמע כדי שיגמור עם הנץ החמה כדי לסמוך גאולה לתפלה מיד בהנץ החמה. ומודה אביי דתחלת זמן קריאה הוא משיכיר בין תכלת ללבן [צ] כסתמא דמתניתין ומשך הזמן א בשלש שעות כדמוכח לקמן בסוף מי שתמו (דף כב:) דקתני מתני' ירד לטבול אם יכול לעלות ולהתכסות ולקרות עד שלא יהא הנץ החמה יעלה ויתכסה ויקרא. ואמרינן עלה בגמ' (דף כה:) לימא תנן סתמא כר"א דאמר ב עד הנץ החמה. אפי' תימא כר' יהושע וכוותיקין דאמר רבי יוחנן ווותיקין כו'. אלמא משמע בהדיא דווותיקין סברי כרבי יהושע אלא דמתהרים לקרותה עם הנץ החמה כדי לסמוך גאולה לתפלה בהנץ החמה. וכן משמע בירושלמי בפירקין. דגרס בירושלמי מ"ד כדי שיהא רחוק מיתבירו ד' אמות ומכירו כמ"ד בין תכלת ללבן אבל אמרו מצותה עם הנץ החמה כדי שיסמוך גאולה לתפלה ונמצא מתפלל ביום. אמר ר' זירא אנא אמריתא טעמא אירחוץ עם שמש. אמר מר עוקבא [ק] ווותיקין היו משכימין וקורין אותו כדי שיסמוך תפלתו עם הנץ החמה והא דאמר ביומא [ר] נפרק אמר להם הממונה (דף לז:) אף היא עשתה גברשת של זהב בשעה שחמה זורחת עליה ניצוצות יוצאות היתה וידעו הכל שהגיע זמן ק"ש ואמר אביי לשאר עמא (כב) דבירושלים אלמא משמע שתחילת זמן קריאתה אחר הנץ החמה. י"ל דהך זימנא נקבע להמון העם שאינם יכולין להקדים ולהמהר כוותיקין ב) ואם תאמר והא לעיל אמר ר"ש בן יוחי משום ר"ע פעמים שאדם קורא קריאה ג אחת קודם הנץ החמה ואחת אחר הנץ החמה ופסיק ריב"ל הלכתא כוותיה אלמא תחלת זמן קריאה של יום הוי אחר הנץ החמה כמתני' דיומא. וי"ל דאפילו פליג ריב"ל

*ותפילין מצוה להניחם משיראה את חבירו ברחוק ארבע אמות ויכירנו כאחרים. מא"ר:

אחביי הלכה כאביי דפסיק כוותיקין דהוא בתראה. אי נמי לא פסיק ריב"ל כר' שמעון אלא במה שסובר שקודם הנץ החמה יוצא בשל לילה כדאמר לעיל דלאו בפירוש אימר אלא מכללא אימר דההוא זוגא דרבנן דאשכחוה וכו'. אבל במאי דקאמר דתחלת זמן ק"ש של יום אחר הנץ החמה לא פסיק כוותיה. אי נמי י"ל דר"ש גופיה מודה דזמן קריאת שמע של יום קודם הנץ החמה. והא דלא נקט פעמים שאדם קורא ק"ש ב"פ קודם הנץ החמה ויוצא בשל יום ובשל לילה דהוי רבותא טפי. איכא למימר דאתא לאשמעינן שאינו יוצא בשל לילה אחר הנץ החמה. אי נמי כדפי' לעיל שאם היה אנוס בפעם אחת על של ערבית ועל של שחרית אינו יכול לקרות שניהם. ור"ת ז"ל פירש דהאי גומרין ר"ל קורין [ז] ופסק דזמן ק"ש מהנץ החמה עד שלש שעות כריב"ל דפסיק הלכתא כר"ש שאמר משום ר"ע כתמני' דיומא. ופי' ייראוך עם שמש היינו ק"ש [פ] כלומר יקבלו עליהם עול מלכות שמים. ולא נהירא מדקאמר כדי שיהא סומך גאולה לתפלה ומייתי עליה קרא דייראוך עם שמש משמע דקרא בתפלה איירי. וכן לקמן בפרק תפלת השחר (דף כט:) מייתי לה אתפלה דדרש מיניה דתפלת המנחה עם דמדומי חמה מדכתיב ולפני יהוה דור דורים ועם משמע או לפניו או לאחריו. עם הנץ החמה איירי קודם הנץ החמה. ועם שמש משמע אחר זריחת השמש. [ח] וגם ליגא דגומרין אותו לא משמע כפירושו. וגם רב אלפס ז"ל פסק כדפרישית. שכ' עלה דאביי וכן הלכתא. אלא (כג) מיהו ליתא כל אינשי יכול לכווני ולמעבד כי האי מילתא [ב] (נא) אפילו הכי מצוה למקרי קודם הנץ החמה מעבו כדי שלא יתפלל אלא אחר הנץ החמה [שנמצא שמתפלל עם היום ואע"פ שאינו מתפלל עם הנץ החמה] דוקא. העיד רבי יוסי בן אליקים משום קהלא קדישתא שבירושלים (נב) כל הסומך גאולה לתפלה אינו ניזוק כל אותו היום [ג] פי' כעין ווותיקין. [ד] א) וכן משמע לקמן זימנא חדא סמך גאולה *לתפלה אמר רבי יוחנן (נג) בתחלה אומר ה' שפתי תפתח (נד) ולבסוף

הגה"ה

*(בר) בשבת אין צריך לסמוך גאולה לתפלה הואיל דנפקא לן מיענך ה' ביום זרה דכתיב בתריה יהיו לרצון אמרי פי וגו' ובשבת לאו יום זרה הוא. מא"ר:

הגה"ה

*אחר שמע לקמן זימנא חדא סמך גאולה לתפלה אמר רבי יוחנן בתחלה אומר ה' שפתי תפתח

הגהות הב"ח א ומשך הזמן עד שלש שעות כו': ב כר"א דאמר וגומרה עד הנץ החמה: ג קורא קריאה שמע אחת כו':

דברי חמודות

(נא) אפ"ה מצוה למקרי קודם הנץ כו'. וכתב הר"ר יונה שאם לא קרא קודם הנץ יש לו להקדים בתפלה כל מה שיוכל והכי משמע הא דפ' א"ל הממונה (שכתב רבינו לעיל) לשאר עמא דבירושלים היה זה לסימן שלא היו קמין כל כך בהשכמה והיו קורין אחר הנץ אלא שהיו מקדימים לקרותה מיד ע"כ ומשום כך נהגו עכשיו העולם לומר פסוק ראשון של ק"ש כר' יהודה הנשיא בר"פ דלקמן וגם אומרים אחר כך בהשכמל"ו כרבינו יהודה החסיד שכתב הטור סימן מ"ו בשמו שהיה מתכוין לצאת בו י"מ ק"ש משום כשפעמים אומרים קרובץ"ן מתפכחין מק"ש עד אחר זמנה וכתב הב"י שאם לא היה אומר בהשכמל"ו נראה שאינו אלא סיפור דברים שאומרים ישראל כשמיחדים אבל כשאומר בהשכמל"ו נראה שהוא מכוון עכשיו ליחד ומש"ה אומר ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד דאל"כ למה לו לומר בהשכמל"ו ע"כ וזה דוחק גדול בעיני דאם הוא מכוון לצאת למה יהיה נראה שאינו אלא סיפור אלא י"ל דכיון דיעקב אמרו על דברי בניו שאמרו שמע ישראל וגו' ומש"ה אנן אומרים אותו בלחש הוי ענין לפסוק של שמע משא"כ ואהבת ודבריה ועמ"ש בשם רמ"י ז"ל בפ"ב סעיף ה' ובשם ר"י שם סעיף י"ט ואולי שלף ר"י הנשיא היה אומר ג"כ בהשכמל"ו ולא הולרכו לפר' וא"כ לא אמרו שאני מיהו דמדוחק גילרתו לא היה אומר אלא פסוק שמע בלבד משא"כ אנו שאין עושין מפני הדוחק הזה אלא כדי שאם יעבור הזמן של הנץ שיהא יוצא בקריאה זו לפיכך יש לנו ג"כ לומר בהשכמל"ו מהטעם שכתבתי ועוד בסמוך אכתוב טעם אחר ונראה שיהא נוהגו על הספק שאם יאחר הזמן שיהא יוצא בזו ואם לא יאמר שתהא קריאה זו בקורא פסוק בתורה בלבד ואפשר נמי דאולי טעמו של ר"י החסיד שאמר בהשכמל"ו ג"כ מפני זה הטעם בעצמו שהיה מתכוין שאם יקרא אח"כ עם הברכות בזמנה שיהא זה רק בקורא בתורה ואוסיף עוד לומר גם כן בהשכמל"ו ההוא ירושלמי שכתבו רבינו בפ' כילד מברכין סי' כ' שאם בירך ברכה בטעות שיאמר אח"כ בהשכמל"ו וה"ל מפני כן אמר בהשכמל"ו בשם שיצא אח"כ בקריאה בזמנה נמצא שלא היה צריך לקריאה זו ואע"פ דבכונה שיהא בקורא בתורה בפני מדת אחדותו הברכות אומר בהשכמל"ו ואח"ש אם יאמר אח"כ לקרא אח"ש בזמנה היאך אומנה הברכות לא קשיא שהרי כתבתי בסעיף ה' דברכות הללו בפני עצמן נתקנו ולא על ק"ש ורמ"ש ז"ל כתב דאין בו משום ברכה לבטלה הואיל וקורא עם הצבור ע"כ ובין שאמר זה על הברכות ובין שאמר על הפרשיות לא כוון יפה בזה כלל: (נב) כל הסומך גאולה לתפלה כו'. פי' כעין ווותיקין והיינו לענין שאינו ניזוק כמ"ש במ"ע אבל לעולם יראה לסמוך להא בערבית אמרי' בפי' ה' דהוא בן עוה"ב וגם פירש"י דכ"ש דשחרית ומיכא מיניהו דשחרית וערבית לענין מצא לצור שכבר קראו שמע ועומדין להתפלל וכמ"ש סעיף ז' וכתב הרוקח פי' שכ"א מי שהוא אנוס ודחוק ואין לו פנאי להתפלל מיד אחר ק"ש יקרא ק"ש עד אחת ויתפלל לומר שאר הברכות

מעדני יום טוב

[ע] ווותיקין. פירש"י אנשים עניים וכו'. וג"ל שהוא מלשון האי דשתי מיולא מיולא ווחזתו ויתק דפרק מי שאחזו דף ע' שפירש רש"י תלשום ותלמידי הר"י פירשו ווקין מפולפלים ומחודדים מלשון מפרק הריס דמתרגמינן מותק טוריא ע"כ ור"ל שע"י שהם מחודדים בחכמה יוכלו לשער לגמור עם הנץ: [פ] מאי קרא ייראוך עם שמש. לקמן מפרש הה רבינו שני פירושים: [צ] בסתמא דמתני'. וה"ת הא פסיק רב הונא כאתמא ואם כן נ"ל דאביי מודה שאתחלת זמן הקריאה קודם הוותיקין אמתי לא נימא דמודה לרב הונא מזה נראה כדברי הב"י קימן נ"ח שכתב דרבינו ס"ל דשעורא דבין תכלת ללבן ושיעורא דמשיכיר את חבירו כו' שיעור אחד הוא וכדאמרינן בירושלמי דמייתי רבינו בסמוך וכן הטור כתב שם לשיעורא דמשיכיר חבירו כו': [ק] ווותיקין היו משכימין. [ר] פרק א"ל המטונה. גר' והוא דף ל': [ש] ופסק רומן ק"ש מהנץ החמה. ועם הנץ פירושו כמו עם שמש שהוא לאחר הנץ החמה וא"ת והיאך מפרש ר"ח לתמני' דס"פ מי שתמו דקתני אם יכול לעלות ולהתכסות ולקרות עד שלא יהא הנץ י"ל דעד שלא יהא הנץ לא קאי אכולה מילתא אלא אאם יכול לעלות ולהתכסות וא"י י"ל דר"ח ל"ג ולקרות וכן בתוס' דיומא שהעתיקו שם מצוה זו לא כתבו ולקרות: [ת] כלומר יקבלו עליהם כו'. וכן פירש"י ונראה מזה שגם דעת רש"י כפירוש ר"ח וקשיא עליה דבפרק תפלת השחר מפרש לקרא על התפלה וכדאמרינן התם מהגמרא: [א] וגם לישנא דגומרין אותו לא משמע כפירושו. וקשיא אדפ' דלקמן סי' ה' דעשאו רבינו לפיר"ח סעיף לענין ברכה לגמור את ההלל אף ביום שאין גומרין אותו וגדולה מזו קשיא לי ממ"ש הטור בשמו בסי' תפ"ח וז"ל הר"ש מרוטנבורג לא היה

(נא) אמרי' בפ' ר"ה מצוה לקרות הנץ כו'. ונראה דלא אמרי' אלא בשאר ימות השנה אבל בר"ה ויום כפור אינו מצוה לקרות הנץ כו' ע"כ ומ"ש הרב מהרר"ש ז"ל דאם לא היה הנץ החמה ושחרי בני אדם אינן בקיאין לשער כ"כ אם יבואו לעשות שמע שיעו ותנץ חמה קודם ויעבור זמן ק"ש לכתחלה ע"כ לריך שלא יעברו בעמלות אלא בענין שיכול לכל הפחות לקרות קודם הנץ החמה דרשה ראשונה שהיה הנץ החמה בקריאת פ' ראשונה (עכ"ל רבינו יונה ע"ש): (בד) בהג"א המתחלת בשבת א"צ לסמוך גאולה וכו'. נ"ב ולא נהירא לחלק בתמה מסברא ולא בתלמוד ולא בגאונים ועוד מאחר דסמיך כל מי שאינו סומך גאולה לתפלה ומה הוא דומה וכו' משמע דאין חילוק נראה לי:

תפארת שמואל

(בא) ווותיקין היו גומרים. נ"ב פי' מפולפלים ומחודדים מפרק הריס מתרגמינן מותק טוריא ע"כ: (בב) עמא שבירושלים וכו'. נ"ב דכהנים לא היו צריכין לזה דהיו משכימין קודם לכן: (בג) אלא מיהו ליתא כל אינש יכול לכווני וכו'. נ"ב פירשה שכוונת הרי"ף ז"ל הוא דווותיקין מפני שהיו משערין בדקדוק היו מלמלמין ומכוונין מיד כשיגיעו לגאל ישראל דהיה הנץ החמה ושחרי בני אדם אינן בקיאין לשער כ"כ אם יבואו לעשות שמע שיעו ותנץ חמה קודם ויעבור זמן ק"ש לכתחלה ע"כ לריך שלא יעברו בעמלות אלא בענין שיכול לכל הפחות לקרות קודם הנץ החמה דרשה ראשונה שהיה הנץ החמה בקריאת פ' ראשונה (עכ"ל רבינו יונה ע"ש): (בד) בהג"א המתחלת בשבת א"צ לסמוך גאולה וכו'. נ"ב ולא נהירא לחלק בתמה מסברא ולא בתלמוד ולא בגאונים ועוד מאחר דסמיך כל מי שאינו סומך גאולה לתפלה ומה הוא דומה וכו' משמע דאין חילוק נראה לי:

א) תוס' (נליון) ב) תוס' יומא (נליון)

י ע"כ - יא ע"א

אומר יהיו לרצון אמרי פי*: [דף י ע"כ] **אמר** רבי יוסי בר חנינא משום רבי אלעזר בן יעקב מנין למתפלל שלא יעמוד על מקום גבוה ויתפלל שנאמר ממעמקים קראתיך ה' חניא נמי הכי (נה) המתפלל [ה] לא יעמוד (נו) ע"ג כסא (נז) ולא [ו] על גבי מקום גבוה לפי שאין גבהות לפני המקום [ז] ואע"פ שאין ראיה לדבר זכר לדבר [ח] שנאמר ממעמקים קראתיך ה'. ואומר תפלה לעני כי יעטוף וגו'. ואמר ר"י בר חנינא משום ראב"י (נח) המתפלל [ט] (נט) צריך שיכוין את רגליו זו אצל זו [י] שנאמר ורגליהם רגל ישרה. ואמר ר"י בר חנינא משום ראב"י מאי דכתיב לא תאכלו על הדם לא תאכלו קודם שתפללו על דמכם [כ] א"ר יאחק א"ר יוחנן משום ר"א בן יעקב כל (כה) האוכל ושותה קודם שיתפלל עליו הכתוב אומר ואותי השלכת אחרי גויך [ל] אל תיקרי גויך אלא גיאך אמר הקב"ה אחר שאכל ושתה ונתגאה זה קבל עליו עול מלכות שמים. ומצאתי כתוב בשם ר"י ז"ל דאם התחיל לאכול קודם שעלה עמוד השחר (פ) כיון שעלה עמוד השחר פוסק. אף על גב דאמרינן (שבת דף ט:) בתפלת המנחה אם התחילו אין מפסיקין. שאני הכא [מ] דאסמכוה אקרא ואיכא לאו דלא תאכלו על הדם. ואני העזרי ז"ל כתב (סא) דמותר לשתות מים בנקר קודם תפלה (סב) (נ) דלא שייך במים גאוה: ר' יהושע אומר עד שלש שעות. אמר רב יהודה אמר שמואל [פ] הלכה כר' יהושע: הקורא מכאן ואילך לא הפסיד [ע] כאדם שקורא בתורה. אמר רב תחליא אמר מר עוקבא מאי לא הפסיד לא הפסיד הברכות. חניא נמי הכי הקורא מכאן ואילך (סג) לא הפסיד כאדם שקורא בתורה אבל מברך לפניה ולאחריה יש להסתפק אם ר"ל עד תלות כשיעור תפלה

הגה"ה

*הרוצה ליהנות יהנה כאלישע ושאינו רוצה ליהנות אל יהנה כשמואל הרמתי. למי שיש לו מאתים זוז אסור ליהנות דרך לדקה ודורון דרך כבוד דלמא שרי. מא"ז:

אליבא דרבנן. או עד ד' שעות [פ] אליבא דר' יהודה. או (בו) אפי' כל היום כולו לא הפסיד ורב האי גאון ז"ל כתב אף [ל] כל שעה רביעית אף על פי שאינה עונתה מברך שתים לפניה ואחת לאחריה. משמע דוקא שעה רביעית שהוא זמן תפלה לרבי יהודה. (סד) אבל מכאן ואילך הפסיד הברכות. [ק] ואם תירץ [ר] עובר על לא תשא (לקמן דף לג):

יא *מתני' ב"ש אומרים בערב יטה ויקרא ובנקר יעמוד שנאמר ובשכבך ובקומך ובית הלל אומרים כל אדם קורא כדרכו שנאמר ובלכתך בדרך אם כן למה נאמר ובשכבך ובקומך. בשעה שדרך בני אדם שוכבים ובשעה שדרך בני אדם עומדים: [דף יא ע"א] **גמ'** תנו רבנן בית הלל אומרים עומדין וקורין. (סה) יושבין וקורין [ש] מטין וקורין. הולכין בדרך וקורין (סו) עוסקין במלאכה וקורין. והני מילי בפרשה ראשונה. (סז) אבל בפרשה ראשונה אין עוסק במלאכה וקורין. ואפילו איחר במזיד אי בפשיעה ב"י סימן נ"ח: (סד) אבל מכאן ואילך הפסיד הברכות וקוראה בלא ברכותיה כל היום. וכ"כ הס"ע וכתב הכלבו עשה בק"ש של שחרית י"א שאין לה תשלומין בערבית ולא של ערבית בשחרית ורבינו חיים כתב דקריאת שמע שהי לתפלה עכ"ל כתב רמ"א ז"ל סימן נ"ח סעיף ב' דעושים המאחרים קריאת שמע מפני צינים ותפילין שאין להם שאינן מעבבות זו את זו אע"פ שאמרו כל הקורא ק"ש בלא תפילין הרי הוא כאילו מעיד עדות שקר בעצמו אמנכתא הוא ושלא יעשה כן במזיד אלא יקרא ק"ש בזמנה בברכותיה וכשיהיו לו ציצית ותפילין ויחזור ויקרא בהן ק"ש בלא ברכות או יקרא בהן פרשה אחרת או מזמור א' מתהלים ולא י"ח בהאמתה ע"כ ולא ידעתי מה הכריחו להצריך לקרות בהן פרשה או מזמור ועל מה שהצריך לקרות בהן ק"ש המרשמי הואיל וכתוב בהן מצות תפילין וציצית אע"פ שגם זה אינו מוכרח שכבר קיים מצות ציצית ותפילין בהאמתן בלבד: (סה) יושבין וקורין. וכתב ר"ע מי שרוצה להחמיר לעמוד כשהוא יושב ולקרות מעומד לא יאות עביד וקרא עבריינא ולריך לגעור בו שמלותה מיושב כלומר שהרי מלותה היא מיושב כמו מעומד ומאן דעבר אדרבנן שרי למקרי עבריינא דלאמרינן בפ' מיכה ב"י וכ"כ רבינו פ' דלקמן סי' ג' בשם ירושלמי וע"ש ופי' מעין וקורין עיין בפ' דלקמן סעיף י"ג: (סו) עוסקים במלאכתן וקורין. הרמב"ם כתב וזכר ע"ג בהמה במקום עוסקים במלאכתם: (סז) אבל בפרשה ראשונה אין עוסק במלאכה. וכתב הטור ר"ם ר"א שיקרא ק"ש בדילה ובכוונה וכתב ב"י שכן דאי חז"ל על אשר אנכי מצוך היום בכל יום יהיו בעיניך כחדשים כלומר ולא כמו שכבר שמע אומו הרבה פעמים שאינו תניב אלנו ע"כ ולכתחלה יזהר בכל הפרשיות כשיכול לעשות כן: (סח) בשחר מברך כו'. ואם הש"ץ מוציאו והיאך יעשה בקורא בצבור כתבתי בפ"ב סעיף ל"ב ובפרק בתרא דר"ה והברכות עצמן מפורשות לקמן: (סט) ובערב מברך שתים כו' הראשונה אשר בדברו וכו'. ותוסס

הגה"ה

א) *גדול הקורא ק"ש בעונתה ממ"ת פעם אחרת אפילו למי שמוטחו אומנתו. מא"ז. ע"כ:

ב) *והא דאמר רב יהודה כל על לנבך בעמידה לא אמר יוסב עומד וקורא מעומד אלא אם היה מהלך בדרך עומד וקורא על על לנבך ומכאן ואילך קורא אף שהוא מהלך. מא"ז:

דברי חמודות

נ"ל שטוב יותר לומר יהיו לרצון מיד אחר התפלה שעכשיו יכול אח"כ לענות קדיש וקדושה לכ"ע ואפילו בתוך התחנונים כיון שכבר אמר יהיו לרצון כתב הרשב"א שיכול להפסיק בהן כדרך שמפסיק בברכות של ק"ש אפילו באמצע ויותר טוב לו לקבל כדי לענות שאין חובה לומר בכל פעם וכתב הטור סימן קכ"ב ע"ש אגדה אמר שמואל כל הזרע לומר ד' דברים הללו זוכה ומקבל פני שכינה עשה לטעון שמך ע"ל יעניך ע"ל תורתך ע"ל קדושתך וכתב הב"י ס"ם קכ"ג דלדברי מהרא"י שכתבתי לעיל בשמו שהש"ץ כשמוזר התפלה בקול רם צריך שיתחיל ה' שפתי ה"ג אפשר לומר כאשר שיכלים יהיו לרצון אחר התפלה ולא כדברי אחל מועד שכתב שאינו מתחיל בה' שפתי וכן אינו מסיים מיהיו לרצון עכ"ד הב"י אבל רמ"א ז"ל הגיה בס"ם קכ"ג שלא יאמר יהיו לרצון אע"פ שבסימן קי"ח לא הגיה: (נה) המתפלל לא יעמוד ע"ג כסא כו'. ובמוסגרת פפ"ג אם היה זקן או חולה מותר וכתב ב"י בשם כמה רבותא שכן אם כונתו להשמיע לצבור נמי שרי: (נו) לא יעמוד ע"ג כו' ולא ע"ג מקום גבוה. כתב ב"י בשם מהרי"ל מדלא כללם במלא מתא' בשיאמר לא ע"ג מקום גבוה יראה שבא להודיענו שע"ג מעה או ע"ג ספסל או ע"ג כלי אפילו שלא יהיה גבוה ג' טפחים לא יתפלל עליהם לפי שיש לחוש לגרמא שהוא ערוד שמא יפול ולא יתכוון בתפלתו ואח"כ אמר ולא ע"ג מקום גבוה ואפילו שלא יהיה כלי אלא קרקע עולם ע"כ ולדבריו הא דמסיק בברייתא טעמא לפי שאין גבהות כו' לא קאי אלא לדסמיך ליה ע"ג מקום גבוה וכ"ל דה"ם לא מיבעיא דלא יעמוד ע"ג כסא דהא איכא תשא שרא שמא יפול כו' ואפילו אין לו שיעור גבהות דהיינו ג"ט כדלקמן אלא אפילו לעמוד במקום שאין ירא שמא יפול כשהוא מקום גבוה דהיינו ג"ט נמי לא יעמוד לפי שאין גבהות כו': (נז) ולא ע"ג מקום גבוה. לשון הרמב"ם שיעור מקום גבוה ג' טפחים היה גבוה ג' ויש בו ד' אמות על ד' אמות הרי הוא כעלייה ומותר להתפלל בו וכן אם היה מוקף מחילות אף על פי שאין גובהו כיכר כיון שחלק רשות לעצמו ועיין בפרק דלקמן סי' י"ג: (נח) המתפלל צריך שיכוין כו'. וקודם כשעומד להתפלל יקן לפניו ג' פסיעות דרך קירוב והגשה שלריך לעשות שכתוב ג' הגשות לתפלה ויגש אברהם ויגש אליהו ויגש אליו ועוד כתיב ורגליהם ב' רגל מ' ואמר כך ישרה מיסר רגליו יחדו ישר"ה שיר"ה תפל"ה (כלומר מושגנא דדין ובכוונה וכתב ב"י שכן דאי חז"ל על אשר אנכי מצוך היום בכל יום יהיו בעיניך כחדשים כלומר ולא כמו שכבר שמע אומו הרבה פעמים שאינו תניב אלנו ע"כ ולכתחלה יזהר בכל הפרשיות כשיכול לעשות כן: (סח) בשחר מברך כו'. ואם הש"ץ מוציאו והיאך יעשה בקורא בצבור כתבתי בפ"ב סעיף ל"ב ובפרק בתרא דר"ה והברכות עצמן מפורשות לקמן: (סט) ובערב מברך שתים כו' הראשונה אשר בדברו וכו'. ותוסס

מעדני יום טוב

(ה) לא ע"ג כסא ולא על גבי ספסל. בטור סימן ג' כתב ע"ג מעה גם כן וכן הוא בתוספתא בפפ"ג ועיין בדברי חמודות: (ו) ולא ע"ג מקום גבוה. כתב הרמב"ם בפ"ה מה"ת שיעור מקום גבוה ג"ט ופירש ב"י הטעם לכל פחות מג' כארבע אמיכתא הוא ושרי ועיין בדברי חמודות: (ז) ואע"פ שאין ראיה לדבר כו'. מפני שסמא הפסוק ר"ל מפני הדוחקים והגרות קראתיך אמר שאינה ראיה וכתיב תפלה לעני כי יעטוף פירש שזה ודאי ר"ל שפל רוח כמה לאיתמר והשאריתי בקרבך עם עני ודל ואח עם עני תושיע ר"ל שפלים ובעלי ענוה אע"פ לומר שהעניים יהיה להם תשועה ולא בעלי העושר דהא כתיב כספם והזהבם אתם אלא לרצון לומר שתפלת השפל והעניו נכנס לפני המקום כ"כ תלמידי הר"י ז"ל: (ח) שנאמר ממעמקים קראתיך ה'. וק"ל דא"כ יתחייב להתפלל במקום עמוק ולא אמרו אלא שלא להתפלל במקום גבוה ונגמרא גרס אלא במקום עמוק וכן כתב בעור אף בר"י ורמב"ם ליתא וגם בש"ע לא כתבו וי"ל דהך קרא דממעמקים כתוב בשיר המעלות שהיו עומדים הלוים על מעלות שבעזרה ושם היו אומרים לפני הש"י שכבר קראתיו והתפללו לפניו ממעמקים דדי להתגלל על שעומדים במעלות הגבוהים ואמרו שזה אינו אלא לשורר אבל בקשת הרחמים ממנו ולהתפלל לפניו זה היה ממעמקים וא"כ אין ראיה לדבר ולא זכר לדבר אלא על לאפוקי מקום גבוה כמו המעלות והיינו בקרקע שזה שהוא עמוק כנגד המעלות: (ט) צריך שיכוין את רגליו. כלומר צריך שיתכנר זה אצל זה בכוונו כאלו אינם אלא אחד ומלשון רגל קא דייק דמשמע שיהיו סמוכים זה לזה כמו אחד כך כתבו תלמידי הר"י ז"ל והטור סי' ל"ה כתב דמתרגמינן ורגליהן רגל כוונין: (י) שנאמר ורגליהם וגו'. וא"ת ומה ענין מלאכי השרת לתפלת י"ל דה"ט שיראה עצמו בעמדו להתפלל כאלו הוא מלאך משרת וכ"כ ב"י: (כ) אמר רבי יצחק א"ר יוחנן. וכך גי' הרי"ף ובגמרא איתא נמי א"ר יוסי בר חנינא: (ל) אל תקרא גויך. עיין מ"ש בזה לקמן: (מ) דאסמכוה אקרא ואיכא לאו כו'. כלומר דאסמכתא זו היא סמוכה ג"כ בלאו: (נ) דלא שייך בהם גאוה. וכתב מהרי"ל דמש"ה שינו הפסוק ואמרו אל תקרא גויך כו' מפני שאם היינו תופסים הפסוק כמו שהוא היה אסור לשתות מים שהרי צורך הגוף הוא והשתא דקרינן גאיך במקום גויך כיון שאין במים גאוה שרי וכתב ב"י דכיון שאינו אלא אסמכתא לכך יכול לשתות הפסוק: (ס) הלכה כרבי יהושע. וכתבו תלמידי הר"י שאע"פ שבאחר מקומות אין אנו פוסקים הלכה דכל ישראל בני מלכים הם (כמו בפ"פ מ' ערלים) בהא הלכה הוא שעדיין זמן קימה לקלא ויולא בדיעבד ע"כ ולכך אני אומר שמהרי"ם יפה לא כוון יפה

תפארת שמואל

(כה) כל האוכל ושותה קודם שיתפלל וכו'. נ"ב וכתב הטור אח"כ וז"ל ואפילו לגמוד פרש"י שאסור משגיע זמנה. ור"י מפרש דהיינו דווקא מי שרגיל להתפלל בעת מדרשו וכו' אבל מי שרגיל לילך בב"ה אין לאיתם אע"פ שעיקר מלותו עם הכן הסמה ע"כ ונמו' משמע לעיל הפיסוק הדף דכל מטי אחר זמן ק"ש יפסיק וכן משמע בגמרא דמוקי להא דרב בלא מטי זמן ק"ש וז"ל דהוא ס"ל אליבא דמסקנא דהכא לא צריך לאוקמי דברי רב בלא מטי אלא בעשה ק"ש אבל בעשה ק"ש אפילו בתפלה פוסק עכ"ל. [בתוס' אלנו אסר וכ"ל הג"א הוא אתוס' ר"י אסיר מאור זרוע]. (אר"ש) ב) עיין בתוס' ריש פרק ג' מזה. (אר"ש)

א) והוא מדברי התוס' דף י' וז"ל פעם אחרת אלא בעשה ק"ש אבל בעשה ק"ש אפילו בתפלה פוסק עכ"ל. [בתוס' אלנו אסר וכ"ל הג"א הוא אתוס' ר"י אסיר מאור זרוע]. (אר"ש) ב) עיין בתוס' ריש פרק ג' מזה. (אר"ש)

יא ע"ב

שתים לפניה (ע) ושתים לאחריה [ג] אחת ארוכה *ואחת קצרה. (עא) מקום שאמרו להתריע אינו רשאי לקצר לקצר אינו רשאי להתריע. לתתום אינו רשאי שלא לתתום. שלא לתתום אינו רשאי לתתום: **גמ'** מאי מבדך. א"ר יעקב בר אידי א"ר הושעיא [דף יא ע"ב] (עב) יוצר אור ובורא חשך. ומימא יוצר אור ובורא נוגה. אמר רבא בר עולא [ד] כדי (בח) להזכיר מדת יום בלילה ומדת לילה ביום. מדת לילה ביום יוצר אור ובורא חשך. ומדת יום בלילה גולל אור מפני חשך וחשך מפני אור. ברכה שניה מאי היא. אמר רב יהודה אמר שמואל (עג) אהבה רבה אהבתנו. [ה] ורבנן אמרי אהבת עולם תניא נמי הכי אין אומרין אהבה רבה אלא אהבת עולם וכן הוא אומר ואהבת עולם אהבתיך. וקי"ל כרבנן. והא דאמר לקמן אמר רב יהודה אמר שמואל השכים לקרות קודם שקרא קריאת שמע צריך לברך. לאחר שקרא קריאת שמע אין צריך לברך מאי טעמא שכבר נפטר באהבה (בט) רבה. [ו] ההיא מימרא דשמואל דהוא מרא דשמעתא קמייתא ורבנן פליגי עליה וכבר אדמי לה הא דשמואל דתניא כוותייהו דרבנן וכל מאי דמשכחת בתר הכי אהבה רבה אעיקרא דשמואל גריר. והגאונים כתבו שיש לקיים דברי שניהם. [ז] ועוד [נ"ל וכן] בתשבצו ובערפא והגו לומר בשחרית אהבה רבה ולומר בערבית אהבת עולם. וכן סתמא דגמ' לקמן בשמעתין [ח] הזכיר אהבה רבה בשל שחרית:

יג אמר רב יהודה אמר שמואל השכים לשנות עד שלא קרא ק"ש צריך לברך משקרא א"ר אבא אין צריך לברך. מאי טעמא שכבר נפטר באהבה רבה. פירושלמי מסיק עלה (עד) והוא [ט] דלא מיתחזי לשם ברכת התורה אלא בשונה על אחר. ואם שנה לאלתר אז נראית ברכה לשם עסק התורה כמו לשם ק"ש. ואז לא יצטרך לברך כל אותו היום אפילו יפסוק ללמוד ויחזור וילמוד. [ט] (עה) וכן (לא) א המבדך על התורה ולמד אין צריך לחזור ולברך אם הפסיק באמצע לכך הוצרך (לב) לומר והוא שנשנה על אחר בהפסק רבה. ולא על המברך ברכת התורה [י] דאי לא תימא הכי [כ] היה לו להשמיענו בעלמא דהפסק שבאמצע עסק דהוי הפסק וצריך לחזור ולברך כל שכן הנפטר באהבה רבה. [ל] ואף אמ"ל דאין חילוק בין הנפטר בברכת התורה לנפטר באהבה רבה. מכל מקום מסתבר שבני אדם שרגילין תמיד לעסוק בתורה (עו) ואפילו כשיושבין לעסקיהן ממהרים לעשות צרכיהם כדי לחזור וללמוד ותמיד דעתם על לימודם לא תשיב הפסק לענין הברכה [מ] וכן

הגה"ה

ב) *ופר"ת דתרוייהו קאי אחתם ואמונה כלומר בין אחרוכה בין קצרה יאריך או יקצר. הלכך שפיר מצינו לומר אור זוב ומים הנף. מעשם זה נהגו להתפלל קרובן בשלש רגלים. וכבר נתלקו בהם ר' יוסף טוב עלם ורבינו אליהו ועליהם בדם דמותר ומצוה (בו) מן המובחר ושרי למימר זכרנו ברית שתא דהוי צרכי רבים. ושפיר אומר אות ג) מברלשית הוכתרה בברכת הזן והא דאמרינן אל ישאל אדם צרכיו לא בשלש רגלים ולא בשלש אחרונות הייט צרכי יחיד. מה"ז:

הגהות הב"ח א המבדך על התורה ולמד. נ"ב פי' שקראוהו לעלות לס"ת ומיך ולמד. וכ"ה דעת הטור כמו שהבין הב"י דזה קאי אקראוהו לעלות בס"ת וע' בטור ח"ח שכתב כן היכא שקראוהו לעלות לס"ת יצא ע"ש בנ"ל ברור:

דברי חמודות

תמיד ימלוך עלינו לעולם ועד אמו מתפללים שיקיים הפסוק והיה לעת ערב יהיה אור ויאיר לנו ויחשוך לשונאינו והוי קצת מעין אמיתה סמוך לאמיתה כ"כ הטור סי' תל"ו בשם אביו דרבינו ז"ל שיהא אהבת עולם כדלקמן ואינה פותחת בברוך דהוי סמוכה לברכתה וכו' וגראה לר"ת דהכל קאי אחתם ואמונה אחת ארוכה ואחת קצרה כלומר בין יאריך בה בין יקצר בה כדלקמן לר"ת אין אומרים פרשא ציצית בלילה דקא מסיים מודים אנחנו לך שהוצאתנו ממצרים וכו' בפ' היה קורא וכן משכחן אתם (בפ' החולץ) אחת ארוכה ואחת נשואה אחת אמונות ואחת בטולות כ"כ התוס' ולפי זה מקום שאמרו להאריך כו' קאי על ברכות אחרות וכן פירשו התוספות מקום שאמרו לקצר כגון בברכת פירות וברכת המזון אין לו להאריך ע"כ אלא שבהג"ה כתוב דשרי למימר זכרנו ברית שתא ושפיר אומרים אות מברלשית (כך הגי' בס' האגודה) וכתבתה בברכת הזן ע"כ וי"ל דבכלל הא דקתני דמקום שאמרו להאריך שיהו רשאי לקצר משמע שאם יצלה להאריך יותר דרשאי שלא אמרו אלא שלא יקצר: [ד] כדי להזכיר מדת יום בלילה. יש שקשלגין למה צריך לומר מדת יום בלילה ומדת לילה ביום והלא די כשיאמר מדת יום ביום ומדת לילה בלילה והיה אומר הרב ר' אליעזר הלרפתי ז"ל שטעם הדבר משום דאמרי' בגמרא הוא מינאה דאמר ברבי מי שברא אור לא ברא חושך ומי שברא חושך לא ברא אור שנא' יוצר אור ובורא חושך לומר ממה שלא אמר יוצר אור וחושך משמע שכל אחד ואחד היה לו בורא בבדו א"ל שוטה שפיל לפיפא דקרא ה' עשות שמו שהוא בבדו ברא הכל וע"כ אנו אומרים מדת יום בלילה ומדת לילה ביום להודיע שבורא אחד ברא הכל כ"כ תלמידי הר"י ז"ל: [ה] ורבנן אמרי בו' תנ"ה בו'. כך הוא גירסת הרי"ף ז"ל: [ו] **ההיא מימרא דשמואל.** כלומר ליתא לכבר נפטר באהבה רבה שמואל גופיה אמר ולא אמתא דגמרא אי נמי פיון דאשמואל קאי קאמר כפי סברתו של שמואל: [ז] ועוד באשכנז. נראה לי דגרסי' וגם בתשבצו אי נמי גרס וכן בתשבצו: [ח] הזכיר אהבה רבה בשל שחרית. לכאורה יש לפרש שהרמיה היא על שהנהיגו לומר אהבה רבה בשחרית ולא בערבית אלא שאם כן אין ראייתו ראיה כלל דהא דגמ' מזכיר בשל שחרית משום דאמתני' קאי תמידי בשחרית ושמא ה"ה בערבית כן נראה לי הבנתיים סוברים דלא אעיקרא דשמואל גריר דהרי"ף אלא אמתא דש"ס בתפי נפשיה אמתר ואם כן יש לנו להגיע אחר סתם הגמרא דמפרשה אהבה רבה אלא לפי שלא נמצא בסתם הגמרא שהזכירה אהבה רבה אלא בשל שחרית נוכל לומר דאה"נ דלא סברה אמתא דגמרא שלא לומר אהבה רבה בשחרית ואהבת עולם בערבית: [ט] **דלא מתחזי לשם ברכת התורה אלא בשונה על אחר.** משא"כ ברכת התורה ממש דאפי' אינו שונה נאלתר אלא אחר כמה שעות אינו חוזר ומברך וכתב הב"י סי' מ"ז וז"ל וקשיא לי דמ"ש מברכת המוציא שאם הפסיק בין ברכה לאכילה צריך לחזור ולברך ומשמע שכן הדין בברכת המזון שאם הפסיק בין הברכה לעשיית המזונה צריך לחזור ולברך וג"ל דשאני ברכת המוציא שאין הברכה בפה אלא על הנאת אכילה וכן ברכת המזון אינו באין אלא על עשיית המזונה והאכילה והמזונות אינן דברים שצריך לעשותן תמיד ומ"ש כשעושה אותם צריך שלא יפסיק ביניהם להודיע שהברכה חוזרת על האכילה או על עשיית המזונה אבל מ"מ כיון שאדם מחויב

מעדני יום טוב

לכך זריזים מקדימים ד' בערב רמ"ו: [ג] אחת ארוכה ואחת קצרה. פי' רש"י ארוכה אחת ואמונה קצרה השכינו ותיתה דהשכינו נמי ארוכה הרבה וכו' וגראה לר"ת דהכל קאי אחתם ואמונה אחת ארוכה ואחת קצרה כלומר בין יאריך בה בין יקצר בה כדלקמן לר"ת אין אומרים פרשא ציצית בלילה דקא מסיים מודים אנחנו לך שהוצאתנו ממצרים וכו' בפ' היה קורא וכן משכחן אתם (בפ' החולץ) אחת ארוכה ואחת נשואה אחת בטולות ואחת בטולות כ"כ התוס' ולפי זה מקום שאמרו להאריך כו' קאי על ברכות אחרות וכן פירשו התוספות מקום שאמרו לקצר כגון בברכת פירות וברכת המזון אין לו להאריך ע"כ אלא שבהג"ה כתוב דשרי למימר זכרנו ברית שתא ושפיר אומרים אות מברלשית (כך הגי' בס' האגודה) וכתבתה בברכת הזן ע"כ וי"ל דבכלל הא דקתני דמקום שאמרו להאריך שיהו רשאי לקצר משמע שאם יצלה להאריך יותר דרשאי שלא אמרו אלא שלא יקצר: [ד] כדי להזכיר מדת יום בלילה. יש שקשלגין למה צריך לומר מדת יום בלילה ומדת לילה ביום והלא די כשיאמר מדת יום ביום ומדת לילה בלילה והיה אומר הרב ר' אליעזר הלרפתי ז"ל שטעם הדבר משום דאמרי' בגמרא הוא מינאה דאמר ברבי מי שברא אור לא ברא חושך ומי שברא חושך לא ברא אור שנא' יוצר אור ובורא חושך לומר ממה שלא אמר יוצר אור וחושך משמע שכל אחד ואחד היה לו בורא בבדו א"ל שוטה שפיל לפיפא דקרא ה' עשות שמו שהוא בבדו ברא הכל וע"כ אנו אומרים מדת יום בלילה ומדת לילה ביום להודיע שבורא אחד ברא הכל כ"כ תלמידי הר"י ז"ל: [ה] ורבנן אמרי בו' תנ"ה בו'. כך הוא גירסת הרי"ף ז"ל: [ו] **ההיא מימרא דשמואל.** כלומר ליתא לכבר נפטר באהבה רבה שמואל גופיה אמר ולא אמתא דגמרא אי נמי פיון דאשמואל קאי קאמר כפי סברתו של שמואל: [ז] ועוד באשכנז. נראה לי דגרסי' וגם בתשבצו אי נמי גרס וכן בתשבצו: [ח] הזכיר אהבה רבה בשל שחרית. לכאורה יש לפרש שהרמיה היא על שהנהיגו לומר אהבה רבה בשחרית ולא בערבית אלא שאם כן אין ראייתו ראיה כלל דהא דגמ' מזכיר בשל שחרית משום דאמתני' קאי תמידי בשחרית ושמא ה"ה בערבית כן נראה לי הבנתיים סוברים דלא אעיקרא דשמואל גריר דהרי"ף אלא אמתא דש"ס בתפי נפשיה אמתר ואם כן יש לנו להגיע אחר סתם הגמרא דמפרשה אהבה רבה אלא לפי שלא נמצא בסתם הגמרא שהזכירה אהבה רבה אלא בשל שחרית נוכל לומר דאה"נ דלא סברה אמתא דגמרא שלא לומר אהבה רבה בשחרית ואהבת עולם בערבית: [ט] **דלא מתחזי לשם ברכת התורה אלא בשונה על אחר.** משא"כ ברכת התורה ממש דאפי' אינו שונה נאלתר אלא אחר כמה שעות אינו חוזר ומברך וכתב הב"י סי' מ"ז וז"ל וקשיא לי דמ"ש מברכת המוציא שאם הפסיק בין ברכה לאכילה צריך לחזור ולברך ומשמע שכן הדין בברכת המזון שאם הפסיק בין הברכה לעשיית המזונה צריך לחזור ולברך וג"ל דשאני ברכת המוציא שאין הברכה בפה אלא על הנאת אכילה וכן ברכת המזון אינו באין אלא על עשיית המזונה והאכילה והמזונות אינן דברים שצריך לעשותן תמיד ומ"ש כשעושה אותם צריך שלא יפסיק ביניהם להודיע שהברכה חוזרת על האכילה או על עשיית המזונה אבל מ"מ כיון שאדם מחויב

תפארת שמואל

(בו) (בהג"א) ומצוה מן המובחר וכו'. נ"ב פירוש להודיע שברא מ' לכולן ולפוקי הא' מין שאמר מי שברא אור לא ברא חשך עד שא"ל שעשה שפיל לפיפי דקרא ה' לעשות שמו כך פי' רבינו יונה. ולי נראה להודיע גדולתו של הקב"ה שהוא יכול לעשות מיום לילה ומלילה ביום ולדלא כדעת הפלוסופים: (בח) כדי להזכיר מדת יום בלילה וכו'. פי' מ"ש המחבר לקמן פרק אין עומדין שנה וכבוד הוא לרב שרגיל לו ושומלין לרגליהן לפניו ע"כ: (בט) באהבה רבה ההיא וכו'. עיין מ"ש בב"י בטא"ח סימן מ"ו: (ל) והוא ששנה על אחר וכו'. נ"ב

(א) תוס' (גליון) ב) עיין בתוס' בד"ה אחת ארוכה וכו'. (תר"ל) ג) הגאון יעב"ץ הגיה תוס (גליון)

קמייתא ורבנן פליגי עליה וכבר אדמי לה הא דשמואל דתניא כוותייהו דרבנן וכל מאי דמשכחת בתר הכי אהבה רבה אעיקרא דשמואל גריר. והגאונים כתבו שיש לקיים דברי שניהם. [ז] ועוד [נ"ל וכן] בתשבצו ובערפא והגו לומר בשחרית אהבה רבה ולומר בערבית אהבת עולם. וכן סתמא דגמ' לקמן בשמעתין [ח] הזכיר אהבה רבה בשל שחרית:

יג אמר רב יהודה אמר שמואל השכים לשנות עד שלא קרא ק"ש צריך לברך משקרא א"ר אבא אין צריך לברך. מאי טעמא שכבר נפטר באהבה רבה. פירושלמי מסיק עלה (עד) והוא [ט] דלא מיתחזי לשם ברכת התורה אלא בשונה על אחר. ואם שנה לאלתר אז נראית ברכה לשם עסק התורה כמו לשם ק"ש. ואז לא יצטרך לברך כל אותו היום אפילו יפסוק ללמוד ויחזור וילמוד. [ט] (עה) וכן (לא) א המבדך על התורה ולמד אין צריך לחזור ולברך אם הפסיק באמצע לכך הוצרך (לב) לומר והוא שנשנה על אחר בהפסק רבה. ולא על המבדך ברכת התורה [י] דאי לא תימא הכי [כ] היה לו להשמיענו בעלמא דהפסק שבאמצע עסק דהוי הפסק וצריך לחזור ולברך כל שכן הנפטר באהבה רבה. [ל] ואף אמ"ל דאין חילוק בין הנפטר בברכת התורה לנפטר באהבה רבה. מכל מקום מסתבר שבני אדם שרגילין תמיד לעסוק בתורה (עו) ואפילו כשיושבין לעסקיהן ממהרים לעשות צרכיהם כדי לחזור וללמוד ותמיד דעתם על לימודם לא תשיב הפסק לענין הברכה [מ] וכן

הפסקה מיקנו לאחזורא שלומה דלבורא ה' אלהיכם אמת ומהר"י קולן בשורש נ"א כתב שהוא היה נוהג לומר אל מלך נאמן וכ"כ המגור בשם רש"י ור"י החסיד וכתב רמ"א לנהוג כן ביחיד ולא בצבור ואמנם מה בפ"ד בפ"ב סעיף ל"ב ומשמע דאף בערבית לא והרמ"ה כתב הטור בשמו דתלת עבד מפסיק ומפיק שם שמים לבטלה ומוסיף מאי דלא אמר יעקב ונניו ולא משה והכוונה שבטו"ו ווי"ן כתב הב"י מפי השמועה שט"ו פעמים וי"ו עולה ל' ושם הו"ה עם ד' אותיות עולה שלשים וג"פ ל' הוא ל' נמצא שמכוין בה לג' שמות ורמ"א כתב שיוכל ג"כ לכוין דט"ו ווי"ן עולין ל' והקריאה נתשבח מ' הרי ל"א כמנין אמן והוא כמנין השם בקריאתו וכמיתו והוי כאלו אמר ה' אדני אמת: (פד) **והוא ששונה על אחר.** וכתב רמ"י דל"ל שאף אם התפלל ופיים התפלה אינו נקרא הפסק אם לומד מיד אחר התפלה ע"כ ומ"מ כתבתי בשם הב"י שני מירוצים לתרץ דהא קורא את שמע על אחר ולאירוצו הא' הב"י דמיירי דוקא שלא קרא שמע על אחר וכ' עוד הב"י בשם הראב"ד דיש גירסאות דגרסי' והוא שקרא על אחר ולאותה גירס' כל שקורא שמע אמון לאהבה רבה יצא ידי ברכה כל היום ולכך מסיק הש"ע שיש ליזהר לברך ברכת התורה קודם אהבה וע"ל סעיף ע"ד: (פה) וכן המברך על התורה ולמד. אין על אחר אין שלא על אחר כמ"ש במ"מ בשם הב"י וכתבתי עוד דמדברי הרמב"ם נראה דברכת התורה נמי צריך ללמוד מיד כעין שאר מצות שאינו מפסיק בין ברכתן לעשייתן וכמנהג הצרפתים שכתבו המוס' וכן נוהגים לומר בסמוך פ' ברכת כהנים ומסיק בש"ע שכן נכון לנהוג ונראה לי שאפילו כשלומד קודם שיאור היום דהא דאומר ברכת כהנים לאו משום שיהא במקום נשיאת כפים והוא לא היה אלא ביום בשאר העבודות דאם כן בלאו הכי אפילו כשמברך ביום אין מקומו אלא אחר התמיד ואמה שמכוונו לברכת התורה אלא עשם דשמנו אלו פסוקים לפי שרצו לסדר ג' פסוקים כדרך הקורא בתורה דתנן במגילה שלא יפחות מג' פסוקים ולכך התקינו אלו שיש בהם ברכה והמהר"ם לורייא ז"ל בתשובה סי' ס"ד כתב שנהג בפסוקים אחרים ולי נראה שיש למנהג זה הטעם הזה ובאמת נכון: (עו) **ואפי' בשיוצאים לעסקיהם** בו'. לא תשיב הפסק כתבו הגהת מיי' פ"ז מהל' תפלה בשם הר"ם שלא היה רגיל לחזור ולברך אפילו בהפסק מרחק ומיה הכמה לפי שאינו מפיח דעתו מלמוד והמגור כתב טעם אחר לפי שאף כשהוא נפנה צריך ליזהר בדיעים כמו בגילוי טפח וכילד יקנה וכה"ג בדיני מרחק כמו שאלת שלום והנחת תפילין:

דברי חמודות

תמיד ימלוך עלינו לעולם ועד אמו מתפללים שיקיים הפסוק והיה לעת ערב יהיה אור ויאיר לנו ויחשוך לשונאינו והוי קצת מעין אמיתה סמוך לאמיתה כ"כ הטור סי' תל"ו בשם אביו דרבינו ז"ל שיהא אהבת עולם כדלקמן ואינה פותחת בברוך דהוי סמוכה לברכתה וכו' וגראה לר"ת דהכל קאי אחתם ואמונה אחת ארוכה ואחת קצרה כלומר בין יאריך בה בין יקצר בה כדלקמן לר"ת אין אומרים פרשא ציצית בלילה דקא מסיים מודים אנחנו לך שהוצאתנו ממצרים וכו' בפ' היה קורא וכן משכחן אתם (בפ' החולץ) אחת ארוכה ואחת נשואה אחת בטולות ואחת בטולות כ"כ התוס' ולפי זה מקום שאמרו להאריך כו' קאי על ברכות אחרות וכן פירשו התוספות מקום שאמרו לקצר כגון בברכת פירות וברכת המזון אין לו להאריך ע"כ אלא שבהג"ה כתוב דשרי למימר זכרנו ברית שתא ושפיר אומרים אות מברלשית (כך הגי' בס' האגודה) וכתבתה בברכת הזן ע"כ וי"ל דבכלל הא דקתני דמקום שאמרו להאריך שיהו רשאי לקצר משמע שאם יצלה להאריך יותר דרשאי שלא אמרו אלא שלא יקצר: [ד] כדי להזכיר מדת יום בלילה. יש שקשלגין למה צריך לומר מדת יום בלילה ומדת לילה ביום והלא די כשיאמר מדת יום ביום ומדת לילה בלילה והיה אומר הרב ר' אליעזר הלרפתי ז"ל שטעם הדבר משום דאמרי' בגמרא הוא מינאה דאמר ברבי מי שברא אור לא ברא חושך ומי שברא חושך לא ברא אור שנא' יוצר אור ובורא חושך לומר ממה שלא אמר יוצר אור וחושך משמע שכל אחד ואחד היה לו בורא בבדו א"ל שוטה שפיל לפיפא דקרא ה' עשות שמו שהוא בבדו ברא הכל וע"כ אנו אומרים מדת יום בלילה ומדת לילה ביום להודיע שבורא אחד ברא הכל כ"כ תלמידי הר"י ז"ל: [ה] ורבנן אמרי בו' תנ"ה בו'. כך הוא גירסת הרי"ף ז"ל: [ו] **ההיא מימרא דשמואל.** כלומר ליתא לכבר נפטר באהבה רבה שמואל גופיה אמר ולא אמתא דגמרא אי נמי פיון דאשמואל קאי קאמר כפי סברתו של שמואל: [ז] ועוד באשכנז. נראה לי דגרסי' וגם בתשבצו אי נמי גרס וכן בתשבצו: [ח] הזכיר אהבה רבה בשל שחרית. לכאורה יש לפרש שהרמיה היא על שהנהיגו לומר אהבה רבה בשחרית ולא בערבית אלא שאם כן אין ראייתו ראיה כלל דהא דגמ' מזכיר בשל שחרית משום דאמתני' קאי תמידי בשחרית ושמא ה"ה בערבית כן נראה לי הבנתיים סוברים דלא אעיקרא דשמואל גריר דהרי"ף אלא אמתא דש"ס בתפי נפשיה אמתר ואם כן יש לנו להגיע אחר סתם הגמרא דמפרשה אהבה רבה אלא לפי שלא נמצא בסתם הגמרא שהזכירה אהבה רבה אלא בשל שחרית נוכל לומר דאה"נ דלא סברה אמתא דגמרא שלא לומר אהבה רבה בשחרית ואהבת עולם בערבית: [ט] **דלא מתחזי לשם ברכת התורה אלא בשונה על אחר.** משא"כ ברכת התורה ממש דאפי' אינו שונה נאלתר אלא אחר כמה שעות אינו חוזר ומברך וכתב הב"י סי' מ"ז וז"ל וקשיא לי דמ"ש מברכת המוציא שאם הפסיק בין ברכה לאכילה צריך לחזור ולברך ומשמע שכן הדין בברכת המזון שאם הפסיק בין הברכה לעשיית המזונה צריך לחזור ולברך וג"ל דשאני ברכת המוציא שאין הברכה בפה אלא על הנאת אכילה וכן ברכת המזון אינו באין אלא על עשיית המזונה והאכילה והמזונות אינן דברים שצריך לעשותן תמיד ומ"ש כשעושה אותם צריך שלא יפסיק ביניהם להודיע שהברכה חוזרת על האכילה או על עשיית המזונה אבל מ"מ כיון שאדם מחויב

תפארת שמואל

וז"ל ג"ז ומיהו כל עניני תפלה וגם שהולך אחר הספרים להבילם בנהמ"ד אין זה הפסק: (לא) וכן המברך על התורה וכו'. נ"ב הוגד לי שהגאון מהר"מ נלאמן ז"ל הגיה אבל המברך וכו' ל"כ יהיה הלשון מגומגם מאד שהרי כתב המברך על התורה ולמד ומה שיש לומר דלא מיירי בהא לא שלמד על אחר בה בברכות התורה שהרי לפי דבריו יהיה הרמ"ם דדברים אלו שאין ללמוד על אחר בברכת התורה גם ל' הפסק נאמנא לא אחי שפיר שהרי לדבריו יקבור הרמ"ם בהפסק שבין הברכה ללמודו וזה לא מקרי נאמנא: (לב) לכך הוצרך. נ"ל ואף הוצרך:

אם למד בלילה [ג] הלילה (פג) הולך אחר היום [ד] ואין צריך לברך כל זמן שלא ישן. (עז) ולכך [ה] מי שרגיל לישן ביום שינת קבע על מטתו הוי הפסק וצריך לחזור ולברך כיולא בזה שלא ר"י את ר"ת אם צריך לברך על השינה בסוכה דיותר ממירה שינה מאכילה דמותר לאכול אכילת עראי חוץ לסוכה ושינת עראי אסורה חוץ לסוכה. והיה ר"י רולה לומר דהא דאין מברכין על השינה היינו משום דשמא לא יוכל לישן כשברדם בשינה אינו יכול לברך. אבל רבינו תם השיב לו שכל מצות סוכה שחייב (ס"א שמקיים) אדם מסעודה לסעודה כגון שינה וטיול ושנון. ברכת לישב בסוכה שבירך על הסעודה פוטרתו מלברך עליהן. [פ] ולדבריו אפילו הסיח דעתו מליישן כגון שיצא למלאכתו ושוב נמלך אין צריך לברך. כל שכן מי שדעתו טרוד על לימודו [ל] אם יצא למלאכתו ולעסקיו לא הוי הפסק: ומי שהסכים ללמוד קודם שילך לבית הכנסת ובירך על התורה. כשקורא פרשת קרבנות בבית הכנסת אינו צריך לחזור ולברך. ואע"פ שאותו שקורא בתורה חוזר ומברך אשר בחר בנו אע"פ שכבר בירך כל הברכות קודם פרשת קרבנות לא דמי. דאותה ברכה נתקנה על קריאתו בצבור [ק] כמו שנתקנה ברכה לאחריה וכמו שתקנו אשר בחר בנביאים למפטיר: אמר רב הונא [ר] (עח) למקרא (עט) צריך לברך. למדרש אינו צריך לברך ר' אלעזר אומר אף למדרש צריך לברך. למשנה אין צריך לברך. רבי יוחנן אומר אפילו למשנה צריך לברך. לגמרא אין צריך לברך. ורבא אמר אף לגמרא צריך לברך דאמר

רבי חייא בר אשי זימנין סגיאין הוה קאימנא קמיה דרב לתנויי בפירקין בפיסרא דבי רב וקדיש (פ) ומשי ידיה ומברך ומתני לן פירקא. א) וכתב רב אמי דהלכתא כוותיה. אמי מברך. אמר רב יהודה אשר קדשנו במצותיו וצונו על דברי תורה. [ב] ויש מקומות שאומר (פא) לעסוק בדברי תורה. רבי יוחנן אמר הערב נא ה' אלהינו את דברי תורתך בפינו ובפיפיות עמך בית ישראל והיה אנחנו ונצאצאינו ונצאצאי עמך בית ישראל כלנו יודעי שמך (פב) [ג] ולומדי תורתך [ד] ברוך אתה ה' נותן התורה ויש מקומות שאותמין בא"י המלמד תורה לעמו ישראל. ולפי מה שרגיל ר"ת לפרש דכל היכא שהברכות קצרות [ה] אפילו ברכה הסמוכה לחברתה פותחת בברוך כמו ברכות של הבדלה וברכות של חופה. א"כ היה צריך לברכה אחרונה שהרא פותחת בברוך. שאותה שלפניה קצרה. לכך ב) היה אומר רבינו תם שאין זה כ"א פיוט ברכה ראשונה [ג] ואינו כי אם שתי ברכות (פג) והיה אומר והערב נא. רב המנונא אמר [ז] אשר בחר בנו מכל העמים ונתן לנו את תורתו ברוך אתה ה' נותן התורה. וזו היא המעולה שבברכות. אמר רב פפא [ה] הילכך יימרינהו לכולהו. ולר"ת גרסי' יימרינהו (לד) לתרוויהו*:

הגה"ה

ג) *בלא מטא זמן יולר אור דסיינו קודם הגן האמה מברך אהבת עולם וקורים שחריה ק"ש וכי בא זמן יולר אור הייינו הגן האמה מברך בא"י יולר אור דברכות אינן מעכבות זו את זו לומר כסדר. אבל

יד [דף יב ע"א] **לחתום** אינו רשאי

דברי חמודות

(עז) לכך מי שרגיל לישן ביום שינת קבע כו'. אבל אם רגיל להתנמנם מיושב על אילני ידיו שינת עראי היא ולא הוי הפסק ואפי' שכב על מטתו ולא ישן לא הוי הפסק דבעודו נעור דעתו על לימודו טור בשם אביו רבינו ז"ל כתב ב"י שהאגור כתב בשם אביו ז"ל שהנהיג שלא לברך ביום שינת קבע ובן ראוי לעשות כי המיקל בברכות במקום שיש מחלוקת לא הפסיד כי הברכות אינן מעכבות ונדחק הב"י למצוא מחלוקת ולא מצא כלל אלא ר"ת שסובר דאף שינת לילה לא הוי הפסק ואע"פ שאינו שקורא בתורה חוזר ומברך אשר בחר בנו אע"פ שכבר בירך כל הברכות קודם פרשת קרבנות לא דמי. דאותה ברכה נתקנה על קריאתו בצבור [ק] כמו שנתקנה ברכה לאחריה וכמו שתקנו אשר בחר בנביאים למפטיר: אמר רב הונא [ר] (עח) למקרא (עט) צריך לברך. למדרש אינו צריך לברך ר' אלעזר אומר אף למדרש צריך לברך. למשנה אין צריך לברך. רבי יוחנן אומר אפילו למשנה צריך לברך. לגמרא אין צריך לברך. ורבא אמר אף לגמרא צריך לברך דאמר

רבי חייא בר אשי זימנין סגיאין הוה קאימנא קמיה דרב לתנויי בפירקין בפיסרא דבי רב וקדיש (פ) ומשי ידיה ומברך ומתני לן פירקא. א) וכתב רב אמי דהלכתא כוותיה. אמי מברך. אמר רב יהודה אשר קדשנו במצותיו וצונו על דברי תורה. [ב] ויש מקומות שאומר (פא) לעסוק בדברי תורה. רבי יוחנן אמר הערב נא ה' אלהינו את דברי תורתך בפינו ובפיפיות עמך בית ישראל והיה אנחנו ונצאצאינו ונצאצאי עמך בית ישראל כלנו יודעי שמך (פב) [ג] ולומדי תורתך [ד] ברוך אתה ה' נותן התורה ויש מקומות שאותמין בא"י המלמד תורה לעמו ישראל. ולפי מה שרגיל ר"ת לפרש דכל היכא שהברכות קצרות [ה] אפילו ברכה הסמוכה לחברתה פותחת בברוך כמו ברכות של הבדלה וברכות של חופה. א"כ היה צריך לברכה אחרונה שהרא פותחת בברוך. שאותה שלפניה קצרה. לכך ב) היה אומר רבינו תם שאין זה כ"א פיוט ברכה ראשונה [ג] ואינו כי אם שתי ברכות (פג) והיה אומר והערב נא. רב המנונא אמר [ז] אשר בחר בנו מכל העמים ונתן לנו את תורתו ברוך אתה ה' נותן התורה. וזו היא המעולה שבברכות. אמר רב פפא [ה] הילכך יימרינהו לכולהו. ולר"ת גרסי' יימרינהו (לד) לתרוויהו*:

מעדני יום טוב

בלילה והב"י העתיק ואף אם למד וכו' ולי נראה כמו שהגהתי מעצמו שהכתוב בסמוך: [ב] הלילה הולך אחר היום גרס בלילה לשון בכר הוא: [ב] וא"צ לברך כל זמן שלא ישן. שלא"פ שבאחר הדברים אנו אומרים היום הולך אחר הלילה גבי הקריאה הלילה הולך אחר היום כדאמרינן בירושלמי פ"ר יוחנן אבן אגירי דיממא אבן יפתין דיממא ופרעי' בלילה נמצר מי שהוא מושכר אין לו להתבטל ממלאכתו כל היום וכיון שכן אנחנו מצוה עליו לקרות כל היום ואם כן אנו כמו פועלים שאין לנו להתבטל מהקריאה ומה שאנחנו מתבטלין ממנו ביום הוא כמו הלוואה אנחנו ואנחנו פורעין אותו בלילה הנה שקריאת הלילה הוא מהיום ההוא ולפיכך בברכה שיבוך בנקר להפער במה שלמד ביום בתורה ברכות נפער ג"כ במה שלומד בלילה כ"כ תלמידי הר"י ז"ל ואני תלאתי ג"ז בגמרא דידן בפ' הדר דף ס"ה ע"ר נאמן בר יאתא אבן פועלי דיממא אבן רב אחא בר יעקב יויף ופרע פי' רש"י היה קונע לו לשנות כך וכך פרקים ביום והיה רגיל לעסוק ביום ופעמים שהיה טרוד במזונותיו ביום ופורע קביעות עתו בלילה ע"כ והא קמן דאנירי יומא אבן והעיקר הוא ביום ובהלילה נמשך אחר היום בזה הלילה אינה אלא משלומין ליום ושכן עשה רב אחא בר יעקב: [ב] וכן מי שרגיל לישן כו'. נ"ל דברפינן לכך מי שרגיל כו'. והיינו דמסדרי האומות בדפוס נתחלפו להם השיטות דבשיטה דלעיל שהעמידו לכך אם למד כו' היה להם להעמיד וכן אם כו' ובכאן היה להם להעמיד לכך מי וכו' וע"י מהירות ההגהה נתחלפו להם השיטות והוא הטעם שהגהתי לעיל וכן בתקוט ואף שבעתיק הב"י: [פ] ולדבריו אפילו הסיח דעתו. דהא שמעא קאמר שברכת לישב בסוכה פוטרתו כו': [ל] אם יצא למלאכתו ולעסקיו לא הוי הפסק. ואיכא למידק דהא מזיגן בגילית ותפילין שמצוותן כל היום אם תלן אותם וחזר והניחם פעם אחרת צריך לברך ובגילית נמי אף על פי שמצוותן כל היום אם מתעטף בהם הרבה פעמים ביום צריך לברך על כל פעם ופעם ואפי' נפל ממנו ולקחו מיד ונתעטף בו קבלה למורי מרבותיו שמברך עליו ואע"פ שלא נתכוין להסירה מעליו וה"נ אע"פ שמצות הקריאה כל היום ה"ל לומר שיברך ברכת התורה בכל פעם ופעם ונראה לאורי לתרן שאין דומה זה לזה מפני שהתפילין בשאלון לו הגילית כשמפסיקין מעליו בגמרא מצוותן ולפיכך כשחוזר ומניחן פעם אחרת מצוה אחרת היא וצריך לחזור ולברך אבל בקריאה בשקרא פעם אחרת לא נגמר עדיין מצות הקריאה שהיא כל היום ולפיכך כשקורא וחוזר למצותו הוא חוזר ואין צריך לחזור ולברך כ"כ תלמידי הר"י וכיונא בזה אין הפוסקים דלא דמי לבוקה שמברכין בכל פעם שאוכל דשאני תורה דכל שעה מחויב ללמוד דכתיב והגית וגו' אבל לאכילה יש לה שעה קבועה: [ק] בשו שנתקנה ברכה לאחריה. כלומר ואילו שלא בצבור לא נתקנה לאחריה וצריך טעם למה לא נתקנה ברכה לאחריה גם ליחיד הלומד והב"י בסימן מ"ז כתב שהרשב"א מיקל דהלימוד מצוה היא ואין מברכין על מצות לאחריה כדאיתא בפרק בא סימן מש"כ הקריאה שבצבור שהיא מתקנת משה ועזרא ועל התקנות מברכין לפניהם ולאחריהם כדמברכין בהלל ובמגילה ע"כ וכתב הב"י דאפילו אם היו מברכין על המצות לאחריהם ל"ק דכיון דמצות הגיית התורה היא כל היום וכל הלילה ואין שעה שאין חייב לעסוק בתורה לא שייך לברך לאחריה עכ"ל ואע"ג דשיטה הוי הפסק וצריך אח"כ לברך כמ"ש רבינו לעיל וא"כ כשהולך לישן היה מן הראוי שיברך לאחריה אם היו מברכין על המצות לאחריהם מ"מ לא קשיא דשמא לא יוכל לישן ומצמא שעדיין חייב ללמוד הלכך לא יכולו לתקן ברכה אחרונה כלל מ"מ קשיא לי הסוגיא בפ' אלשה שאכלו דף מ"ח ברכת התורה מנין אמר רבי שמעאל ק"ו על חיי שעה מברך פי' בה"מ כדכתיב ואכלת ושבעת וברכת על חיי עולם הבא לא כל שכן רבי חייא בר נחמני תלמידו של ר' שמעאל אומר משום ר' שמעאל אינו צריך הרי הוא אומר על הארץ הטובה אשר נתן לך ולהלן הוא אומר ואתנה לך את לוחות האבן והתורה והשמח כי היכי דבה"מ דמיניה ליף בין בקיר בגזירה שוה מיירי לאחריו ה"נ ברכת התורה וקרא ודאי לא קמיירי בקריאה שבצבור שאינה אלא תקנה כדאמרן

דברי חמודות

מבגיהם ס"ת רבינא אמר מפני אלא ברכו בתורה אחלה וכו' וכ"ל לדקדק מדקאמר לשון אחלה ולא סגי במאי דקאמר שאין מברכין בתורה דס"מ שהיו מברכין אלא שלא הקפידו שלא ללמוד כלל קודם שיברך אבל כשבא לימוד לידם למדו ואח"כ כשזכרו היו מברכים על הלימוד שאח"כ ואפ"ה קפיד קרא וקאמר שעל זה אבדה הארץ: (פ) ומשי ידיה. ומיהו אם לא היה לו מים יכול ללמוד ולברך בלא נטילה כלל' בברכות השחר דפ' הרואה ס"ם כ"ג וכתב הטור ס"ם מ"ז בשם אביו רבינו ז"ל וז"ל המשכים ללמוד קודם עלות השחר יברך ענ"י ואשר יצר ואלהי נשמה וכל סדר הברכות וברכת התורה ופרשת התמיד לא יקרא עד שיאור היום שהיא במקום הקרבת התמיד שאין זמנו אלא ביום וכן ברכת הנותן לשכוי בינה לא יברך אלא ביום ע"כ ובסי' ו' סעיף ב' הגיה רמ"א בשם מהרי"ל דיש נוהגים אפי' בבה"ג לסדר כל הברכות בבהכ"נ אבל בסימן מ"ז סעיף י"ג לא הגיה: (פא) וי"א לעסוק בדברי תורה. וכתב הטור שכן היא נוסחת האשכנזית ומהגי' על רמ"א שלא הגיה בש"ע לברך לעסוק בדברי תורה: (פב) ולומדי תורתך. כן הגירסא בגמרא אבל בר"ף גרס ולומדי תורתך לשמה וכן נ"ל עיקר לשאול על ד"מ ישאל כל מאותו כדאיתא בגמרא בפרק אלשה שאכלו דף נ' אדאמרי' האומר מעוטו הרי זה בור ת"ל אבי והכתיב ומצרכתך יבורך בית עבדך לעולם בשאלה שאני בשאלה נמי הכתיב הרחב פיך ואמלאהו הוא בדברי תורה כתיב ופי' לשמה כתב האבודרהם לאפוקי לקרומו רב אז דיין כו' אלא עשה דברים לשמן וסוף הכבוד לבא. ספרי: (פג) והיה אומר והערב נא. רש"י מפיים בה והערב נא אבל הרמב"ם כתב בלא ו"ו וכן דעת בעל המאור וכתב הב"י דלענין מעשה נראה לומר והערב עם ו"ו שהרי לדברי האומרים שהיא ברכה אחת אם מיקר הוי"ו הוי מפסיק באמצע הברכה ולדברי האומרים שהיא ברכה מפני עצמה אע"פ שאמרו עם ו"ו אין בכך כלום ע"כ וא"כ לענות אמן אחר לעסוק בדברי תורה נמי פסיקא הוא:

מעדני יום טוב

בלילה והב"י העתיק ואף אם למד וכו' ולי נראה כמו שהגהתי מעצמו שהכתוב בסמוך: [ב] הלילה הולך אחר היום גרס בלילה לשון בכר הוא: [ב] וא"צ לברך כל זמן שלא ישן. שלא"פ שבאחר הדברים אנו אומרים היום הולך אחר הלילה גבי הקריאה הלילה הולך אחר היום כדאמרינן בירושלמי פ"ר יוחנן אבן אגירי דיממא אבן יפתין דיממא ופרעי' בלילה נמצר מי שהוא מושכר אין לו להתבטל ממלאכתו כל היום וכיון שכן אנחנו מצוה עליו לקרות כל היום ואם כן אנו כמו פועלים שאין לנו להתבטל מהקריאה ומה שאנחנו מתבטלין ממנו ביום הוא כמו הלוואה אנחנו ואנחנו פורעין אותו בלילה הנה שקריאת הלילה הוא מהיום ההוא ולפיכך בברכה שיבוך בנקר להפער במה שלמד ביום בתורה ברכות נפער ג"כ במה שלומד בלילה כ"כ תלמידי הר"י ז"ל ואני תלאתי ג"ז בגמרא דידן בפ' הדר דף ס"ה ע"ר נאמן בר יאתא אבן פועלי דיממא אבן רב אחא בר יעקב יויף ופרע פי' רש"י היה קונע לו לשנות כך וכך פרקים ביום והיה רגיל לעסוק ביום ופעמים שהיה טרוד במזונותיו ביום ופורע קביעות עתו בלילה ע"כ והא קמן דאנירי יומא אבן והעיקר הוא ביום ובהלילה נמשך אחר היום בזה הלילה אינה אלא משלומין ליום ושכן עשה רב אחא בר יעקב: [פ] וכן מי שרגיל לישן כו'. נ"ל דברפינן לכך מי שרגיל כו'. והיינו דמסדרי האומות בדפוס נתחלפו להם השיטות דבשיטה דלעיל שהעמידו לכך אם למד כו' היה להם להעמיד וכן אם כו' ובכאן היה להם להעמיד לכך מי וכו' וע"י מהירות ההגהה נתחלפו להם השיטות והוא הטעם שהגהתי לעיל וכן בתקוט ואף שבעתיק הב"י: [פ] ולדבריו אפילו הסיח דעתו. דהא שמעא קאמר שברכת לישב בסוכה פוטרתו כו': [ל] אם יצא למלאכתו ולעסקיו לא הוי הפסק. ואיכא למידק דהא מזיגן בגילית ותפילין שמצוותן כל היום ואפ"ה אם תלן אותם וחזר והניחם פעם אחרת צריך לברך ובגילית נמי אף על פי שמצוותן כל היום אם מתעטף בהם הרבה פעמים ביום צריך לברך על כל פעם ופעם ואפי' נפל ממנו ולקחו מיד ונתעטף בו קבלה למורי מרבותיו שמברך עליו ואע"פ שלא נתכוין להסירה מעליו וה"נ אע"פ שמצות הקריאה כל היום ה"ל לומר שיברך ברכת התורה בכל פעם ופעם ונראה לאורי לתרן שאין דומה זה לזה מפני שהתפילין בשאלון לו הגילית כשמפסיקין מעליו בגמרא מצוותן ולפיכך כשחוזר ומניחן פעם אחרת מצוה אחרת היא וצריך לחזור ולברך אבל בקריאה בשקרא פעם אחרת לא נגמר עדיין מצות הקריאה שהיא כל היום ולפיכך כשקורא וחוזר למצותו הוא חוזר ואין צריך לחזור ולברך כ"כ תלמידי הר"י וכיונא בזה אין הפוסקים דלא דמי לבוקה שמברכין בכל פעם שאוכל דשאני תורה דכל שעה מחויב ללמוד דכתיב והגית וגו' אבל לאכילה יש לה שעה קבועה: [ק] בשו שנתקנה ברכה לאחריה. כלומר ואילו שלא בצבור לא נתקנה לאחריה וצריך טעם למה לא נתקנה ברכה לאחריה גם ליחיד הלומד והב"י בסימן מ"ז כתב שהרשב"א מיקל דהלימוד מצוה היא ואין מברכין על מצות לאחריה כדאיתא בפרק בא סימן מש"כ הקריאה שבצבור שהיא מתקנת משה ועזרא ועל התקנות מברכין לפניהם ולאחריהם כדמברכין בהלל ובמגילה ע"כ וכתב הב"י דאפילו אם היו מברכין על המצות לאחריהם ל"ק דכיון דמצות הגיית התורה היא כל היום וכל הלילה ואין שעה שאין חייב לעסוק בתורה לא שייך לברך לאחריה עכ"ל ואע"ג דשיטה הוי הפסק וצריך אח"כ לברך כמ"ש רבינו לעיל וא"כ כשהולך לישן היה מן הראוי שיברך לאחריה אם היו מברכין על המצות לאחריהם מ"מ לא קשיא דשמא לא יוכל לישן ומצמא שעדיין חייב ללמוד הלכך לא יכולו לתקן ברכה אחרונה כלל מ"מ קשיא לי הסוגיא בפ' אלשה שאכלו דף מ"ח ברכת התורה מנין אמר רבי שמעאל ק"ו על חיי שעה מברך פי' בה"מ כדכתיב ואכלת ושבעת וברכת על חיי עולם הבא לא כל שכן רבי חייא בר נחמני תלמידו של ר' שמעאל אומר משום ר' שמעאל אינו צריך הרי הוא אומר על הארץ הטובה אשר נתן לך ולהלן הוא אומר ואתנה לך את לוחות האבן והתורה והשמח כי היכי דבה"מ דמיניה ליף בין בקיר בגזירה שוה מיירי לאחריו ה"נ ברכת התורה וקרא ודאי לא קמיירי בקריאה שבצבור שאינה אלא תקנה כדאמרן

תפארת שמואל

(לג) הולכת אחר היום. גם לדבר זה אין כאן מקום דין של הפסק בתמצא היום שיזכיר הרא"ש בתחלת דבריו ע"כ נ"ל שאין למחוק גם הב"י ז"ל לא הגיה בפי' קמ"ו גם לאיתי בפ' אשרי' של הר"ן ז"ל לא הגיה ומ"ש וכן המבדך על התורה י"ל כשקורא אותו לקרוא בתורה בית הכנסת שנתקנה ברכה בצבור ולא על עסק התורה אם הוא שוגה על אחר: (לד) ניימרינהו לתרוויהו. נ"ב ר"ל והערב נא הוא סוף הברכה ראשונה ואינו כי אם שני ברכות:

א) רי"ף (בלוין) ב) תוס' ע"פ דף קד (בלוין) ג) וקאי אהא דסוגיא לעולם אהבה רבה הוי אחרי וכי מעלא זמן יולר אור וכו'. (אר"ש)

יב ע"ב

שלא לחתום. פשיטא היכא דנקט כסא דחמרא בידיה וקסבר שיכרא הוא ופתח אדעתא דשיכרא וסיים בדחמרא יצא דא"נ סיים בדשיכרא יצא דתנן ועל כולם אם אמר שנ"ב יצא. אלא נקט כסא דשיכרא בידיה וקסבר דחמרא הוא וברך אדעתא דחמרא וסיים בשיכרא מאי בתר פתיחה אזלינן או בתר חתימה אזלינן. זו היא גירסת רש"י ופי' פתח בדשיכרא וסיים בדחמרא תחלת הברכה אומר ע"מ שנ"ב וכיון שהגיע למ"ה נזכר שהוא יין ואמר בפה"ג פשיטא לן דיצא דהא אפילו סיים כל הברכה כדעת פתיחתה ואומר שנ"ב יצא על היין דתנן וכו'. ואלא הא דקמיבעיא לן א פתח אדעתא דחמרא כדי לסיים בפה"ג וכשהגיע למ"ה נזכר שהוא שכר וסיים שנ"ב מהו בתר עיקר ברכה אזלינן ועיקר הברכה אדעתא דיין נאמר והוי כמו שסיים ביין ואין ברכת היין מוציאה ידי ברכת שכר. תא שמע דתניא שחרית פתח ביולר אור וסיים במעריב ערבים לא יצא. א) כלומר אדעתא דליתא יולר אור וטעה וסיים אשר בדברו מעריב ערבים לא יצא פתח במעריב ערבים וסיים (לה) ביולר אור יצא וכו'. והקשה הרא"ד ז"ל על גירסת זו ועל פירוש זה אלא מצינו בשום מקום שהא הברכה נפסדת בשביל (לו) חסרון כוונה. [ו] ב אפי' אלא שום כוונת הברכה [ז] עולה לו כ"ש שהוא מתכוין לשום ברכה בעולם. ב) ונראה דלאו קושיא היא דטפי עדיף אלא כוונה ממה שעוקר הכוונה לברכה אחרת מיהו קשיא לפירושו ג דהא תנן בגרייתא פתח ביולר אור וסיים במעריב ערבים [ח] דלא משמע אדעתא דיולר אור אלא שאמר יולר אור דומיא דסיים במעריב ערבים. (לד) הילכך נראה כגירסת רב אלפס ז"ל פשיטא היכא דנקט כסא דחמרא בידיה וקסבר דשיכרא הוא פתח וברך בדשיכרא וסיים בדחמרא יצא דאפי' סיים בדשיכרא יצא דתנן ועל כולם אם אמר שנ"ב יצא. (לה) אלא היכא דנקט כסא דשיכרא בידיה וקסבר דחמרא הוא פתח בדחמרא וסיים בדשיכרא מאי. בתר פתיחה אזלינן או בתר חתימה אזלינן. ולא איפשיטא ולקולא עבדינן ולא מהדרינן ליה. וזו פירושה פתח וברך בדשיכרא שאמר שהכל נהיה בדברו ויכר (ס"א וזכר) שהיה יין ואמר גם בפה"ג וכך היתה אמירתו בא"י אמ"ה שהכל נהיה בדברו בפה"ג יצא דאפי' סיים בדשיכרא שאמר שנ"ב ולא אמר בפה"ג יצא דתנן ועל כולם וכו'. אלא היכא דנקט כסא דשיכרא בידיה וקסבר דחמרא הוא פתח בדחמרא ואמר בפה"ג וסיים בדשיכרא שאמר גם שהכל נהיה בדברו מאי בתר פתיחה אזלינן אלא הוי ברכה או בתר חתימה אזלינן והוי ברכה. וכיון דלא איפשיטא (פו) אזלינן לקולא ולא מהדרינן ליה. ד תניא בשחרית פתח ביולר אור וסיים במעריב ערבים לא יצא. פי' [ט] בא"י אמ"ה יולר אור ובורא חשך אשר בדברו מעריב ערבים [י] וגם מסיים ברוך אתה ה' (אלהינו מלך העולם) המעריב ערבים. פתח במעריב ערבים וסיים ביולר אור יצא בערבית פתח במעריב ערבים וסיים ביולר אור לא יצא. פתח ביולר אור וסיים (לז) במעריב ערבים יצא. כללו של דבר הכל הולך אחר החיתום: והיכא דאכל תמרי וסבר דנהמא אכל פתח וברך בדנהמא וסיים בדתמרי יצא. [כ] דאי נמי סיים בדנהמא יצא מאי טעמא תמרי נמי מיזן זייני אי נמי סיים בדנהמא כלומר שבמקום ברכת על העץ ועל פרי העץ אמר ברכת המזון יצא דתמרי נמי מיזן זייני לפיכך יוצא בברכת המזון על התמרים מה שאין כן בשאר שבעת (ס"א חמשת) המינים ומצאתי כתוב בנימוקי תלמידי ה"ר יונה ז"ל שאמרו בשם רבני צרפת ז"ל שהיו אומרים [ל] שגם אם שתה יין וכסבור שאכל לחם וברך ברכת המזון במקום על הגפן ועל (לח) פרי הגפן יצא והביא ראיה מהא דאמר לקמן בפרק כילד מברכין (דף לה:) דתמרא קעיד ומשתא והוינן בה א"ה נברך עליה שלש ברכות ומשני דלא קבעי אינשי עילויה. אלמא משמע דמן הדין היה ה לברך עליה לכתחלה שלש ברכות כמו על הפת אלא משום דלא קבעי עילויה. ומדחזינן שהקשו גבי יין שנברך עליו שלש ברכות ולא הקשו כן בתמרים משמע דיותר פשוט הוא דיין מיזן זיין מן התמרים וכמו שפוטרת בתמרים בדיעבד הכי נמי פוטרת גבי יין בדיעבד. שהרי אפילו לכתחלה ראוי [מ] שיברך עליו זה אלא משום דלא קבעי עילויה: עוד אמרו בשם רבני צרפת שאפי' לא אמר אלא ברכת הזן בלבד בין על היין בין על התמרים יצא (לט) [ואע"פ שאין בה אלא מעין הזן בלבד] ובברכת על העץ יש בה מעין שלש אפי' הכי יצא דמטעם שהן מזון אנו אומרים שיצא [נ] אפילו לא אמר אלא ברכת הזן בלבד יצא וכן נראה דדוקא אם סיים הברכה [ס] בא"י (אלהינו מלך העולם) הזן את הכל. דאי אפשר לברך אחריו [ע] אלא ברכה אחת. אבל אם אמר כל נוסח הברכה עד ברוך אתה ה' הזן ולא חתם [פ] יתחיל ועל שהנחלת לאבותינו ארץ חמדה טובה ורחבה ויסיים ברכה מעין שלש. [צ] דמה שאמר נוסח ברכת הזן הוא במקום על העץ ועל פרי העץ:

טז אמר רבה בר חיננא בצא משמיה דרב כל שלא אמר אחת ויליב שחרית ואחת ומוצאה ערבית [ק] לא יצא ידי חובתו שנאמר להגיד בבקר חסדך ואמונתך בלילות. ואמר רבה בר חיננא בצא משמיה דרב המתפלל [פז] כשהוא כורע כורע בברוך. וכשהוא זוקף זוקף בשם. אמר שמואל מאי טעמא דרב משום דכתיב ה' זוקף כפופים: [דף יב ע"ב] רב ששת כי הוה כרע כרע כחיזרא. כי זקיף זקיף כחויא. פירש בערוך בשם רב האי גאון ז"ל חיזרא הוא אחד ממיני קוליס שמצויים בבבל וקוריס אותו אלכס"ר (פא) וכשכורע לא יכרע מאמצע מתניו וראשו זקוף ועומד אלא יכוף את ראשו כאגמון ויכרע. ירושלמי תני דבי חלפתא בן שאול הכל שותין עם ש"ל בהודאה. ור' זירא אמר [ר] ובלבד במודים ר"ש בר נתן משום [ש] ר' אבא בר חיננא [ת] מעשה באחד (פב) שישב באחד יותר מדאי.

אם הניח אחת לגמרי לא יצא ידי חובתו. וכל היכא שלא הירך קמי דמלוה מברך אחר המלוה ויוצא ידי חובתו. ג) אבל בשעורה לאסור לאדם שיהנה מן העולם הזה בלא ברכה כיון דעבר ואכל והגיע ברכה אחרונה הואיל ואדעתי אידתי. ואנן נהיגין לקדש את האשה ולברך אח"כ ברכת אירוסין לאין זו ברכות הקידושין אלא משום ברכות הקידושין תקנוה והיכא דמקדש האשה בכסף או בשטר צריך לברך על קידושי אשה ד) ולא אם קידש בביאה. האי מאן דעל לגי כניסתא ואפשר דגמרי לטורא פטוקי דזמרא אומר ברוך שאמר וחותם מהולל בתשבחות ואומר אהלה לדוד אדוממך וגו' ודולב ואומר הילולים וגו' וחותם בשמחה ומתחר ומתפלל עם הצבור. אבל לומר פטוקי דזמרה אחר התפלה לא דקודם ייתקנו. מא"ר:

מא"ר:

הגהות הב"ח א ואלא הא דקמיבעיא לן בנטקט כסא דשכרא בידיה פתח וכו': ב דאפילו אלא שום כונת ברכה עולה לו כו': ג דהא דתנן בגרייתא וכו' בסעריב ערבים לא כל"ל ואות ד' משמע נמחק: ד תניא בשחרית פתח וכו' לא יצא פי' פתח בא"י אמ"ה יולר אור וטרא חשך אשר בדברו וכו' המעריב ערבים לא יצא פתח כו': ה היה ראוי לברך:

דברי חמודות

(פד) הלכך נראה בני' רב אלפס ז"ל. אבל הרמב"ם והרשב"א מפרשים כפירש"י והלכך לא מהדרינן ליה אי עבד בבה"ג דפירש"י וכתב עוד הרמב"ם בפ"ח מהלכות ברכות נקח כוס של שכר בידו והתחיל הברכה ע"מ שהכל ונעשה ואמר בפה"ג אין מחזירין אותו וכן אם היה לפניו פירות האדמה הברכה ע"מ לומר בפה"א ונעשה ואמר בפה"ע אין מחזירין אותו וכן אם היה לפניו תבשיל של דגן ופתח ע"מ לומר במ"מ ונעשה ואמר המוציא יצא מתני שבשעה שהזכיר את השם והמלכות שהם עיקר הברכה לא נתכוין אלא לברכה הראויה לאותו המין הואיל ולא היה בעיקר הברכה טעות אף ע"פ שטעה בסופה יצא ואין מחזירין אותו: (פה) אלא היכא דנקט כסא דשכרא בידיה וסבר דחמרא הוא. וכתב בתשובת מהרי"ל סי' ל"ב שאם היו אחריה שותים ג"כ יין לפניהם ודעתו גם כן על אותו יין והיה סבור שבכולם גם יין וברך בפה"ג ומתלא אח"כ שבכולם מים או שכר כשחזר ושותה אח"כ יין אין צריך לחזור ולברך ויוצא בברכה שברך על כולם

(פו) אפילו בלא שום כוונה הברכה עולה לו. דמלות א"ל כוונה וכך מקשים התו' ותלמידי הר"י ז"ל וא"מ על רבינו יש לתמוה דהא איהו פסק בפ"ב דר"ה דמלות צריכות כוונה ובר"פ דלקמן נמי יש להוכיח שכך סברתו מדכתב המשנה אם כוון לבו יצא ולא כתב עלה מאי דאמרי' עלה בגמרא למ"ד מלות א"ל כוונה: [ז] עולה לו. וא"ת וכיון דס"ל מלות אין צריכות כוונה היכי קאמרי תנאי ואמוראי בפ' דלקמן בשעור כוונה דק"ש עד היכן וכ"כ דכוונה דפליגי בה התם לאו בכוונה לגמרי בה היא אלא שיכוין למה שהוא אומר ושוב מצאתי כך בשם הרשב"א בב"י א"ח סי' ס"ג ולקמן שם אכתוב בס"ד: [ח] דלא משמע אדעתא כו' אלא כו' דומיא כו'. תמיה דהשתא נמי נקט בלשונה ופיים כו' ואפ"ה נקט בגרשא אדעתא כו' וכי מימא מינה אתבעיין דנקט הבדיא אדעתא אבל הבריתא דלא נקטה אדעתא יש לנו לפרש דומיא כו' אם כן עיקר ההוכחה הוא מדלא נקט הבריתא בהדיא אדעתא ואמאי צריך כלל לומר דומיא כו' הא מכיון דלא נקט בהדיא אדעתא אין לנו לפרש דר"ל אדעתא אי"ל דודאי אי לאו סיפא דא"ג דנקט בהדיא בגרשא אדעתא הייט יכולין לפרש דלא אמר דפתח ממש אלא אדעתא קאמר אבל משום דומיא הוא דלא מצינא לפרושי הכי בגרשא והאבעין דנקט בהדיא במילתיה אדעתא הוא מפרש בעצמו דלא נימא דומיא משא"כ בבריתא מדלא פירשה בעצמה אדעתא אין לנו לפרש כן משום דומיא כו' ומ"מ קשה מאי מקשה על פירש"י דהא א"ל אין לפרש הבריתא דאיירי אדעתא אלא מיירי דפתח בהדיא מ"מ איפשיטא הבעיא ואפי' במכ"ש איפשיטא דמכיון דאפי' פתח בהדיא בשחרית בסעריב ערבים כי סיים ביולר אור יצא כ"ש כי לא פתח בהדיא דהמרא אלא אדעתא בעלמא כי סיים בדשכרא דיצא: [ט] בא"י אמ"ה יוצר אור ובורא חושך אשר בדברו מעריב ערבים. לא היה צריך לפרש שאמר בסתיתה ג"כ מעריב ערבים שאפילו לא אמר מעריב ערבים אלא בחיתום בלבד לא יצא שהכל הולך אחר החיתום ומיהו לא קני בחיתום דיולר המאורות בלבד אבל צריך שיזכיר ג"כ בהתחלה יולר אור כדמפרש רבינו בא"י יולר

(צ) ובמה ביולר אור יצא. נ"ב ומבריתא זו ליכא למיפשט בעיין דהכא סיים בברכה שאמר בא"י יולר וכו' אבל לעיל רק פתח בברכה עיין פירש"י: (לו) בשביל חסרון כוונה. נ"ב פירוש אפי' למ"ד מלות צריכות כוונה מ"מ הברכה לא תמירי כל כך שהרי אין מעכבת אין קבלת שהתה נפסדת ודו"ק: (לז) וסיים במעריב ערבים לא יצא. פירוש בא"י אמ"ה יולר אור וטרא חשך אשר בדברו מעריב ערבים וגם מסיים בא"י המעריב ערבים כל"ל ונ"ב והרמב"ם לא פי' דאמר תרוייהו אע"ג שפי' לעיל כמו הר"ף אלא פי' כפשוטו ופתח ביולר אור וסיים במעריב ערבים אבל כל"ל יותר דברי הרא"ש דאל"כ לא הוי ליתנא דפתח וסיים וכו' דמי

(לח) ובמה ביולר אור יצא. נ"ב ומבריתא זו ליכא למיפשט בעיין דהכא סיים בברכה שאמר בא"י יולר וכו' אבל לעיל רק פתח בברכה עיין פירש"י: (לט) בשביל חסרון כוונה. נ"ב פירוש אפי' למ"ד מלות צריכות כוונה מ"מ הברכה לא תמירי כל כך שהרי אין מעכבת אין קבלת שהתה נפסדת ודו"ק: (מ) וסיים במעריב ערבים לא יצא. פירוש בא"י אמ"ה יולר אור וטרא חשך אשר בדברו מעריב ערבים וגם מסיים בא"י המעריב ערבים כל"ל ונ"ב והרמב"ם לא פי' דאמר תרוייהו אע"ג שפי' לעיל כמו הר"ף אלא פי' כפשוטו ופתח ביולר אור וסיים במעריב ערבים אבל כל"ל יותר דברי הרא"ש דאל"כ לא הוי ליתנא דפתח וסיים וכו' דמי

א) עי' בתירוצי רשב"ן דבתלן ס"ל אדעתא אפילו לרש"י, וכ"ה דעת תר"י. (מ"ר"ה ב) דוגמא לדבר מ"ש בירושלמי גבי הזכרת נשם, לא דמי ההוא דמצלי ומיקל, וכן מצינו בהבדלה דתפילה לתשלומין, ואע"פ שאינה ראויה נמורה זכר לדבר מיהא איכא, אינבא ברכת הנהנין אחלינן בתר הכוונה דאם לא נתכוין לפטור בה אינו פוטר, וכן הנמלך צריך לברך ואינו יוצא בברכה שלא נתכוין לצאת בה. (תפ"ן) ג) היינו שהגיע וכו' שבבר אכל כדי אכילתו משא"כ בתוך האכילה יברך עדיין על מה שיאכל עוד. (תר"ל) ד) עי' ר"ן פ"ק דפסחים שהבא ד"ו מהירושלמי וע"ש בשם רמב"ן הטעם בזה. (מהרש"ם)

מעדני יום טוב

[ו] אפילו בלא שום כוונה הברכה עולה לו. דמלות א"ל כוונה וכך מקשים התו' ותלמידי הר"י ז"ל וא"מ על רבינו יש לתמוה דהא איהו פסק בפ"ב דר"ה דמלות צריכות כוונה ובר"פ דלקמן נמי יש להוכיח שכך סברתו מדכתב המשנה אם כוון לבו יצא ולא כתב עלה מאי דאמרי' עלה בגמרא למ"ד מלות א"ל כוונה: [ז] עולה לו. וא"ת וכיון דס"ל מלות אין צריכות כוונה היכי קאמרי תנאי ואמוראי בפ' דלקמן בשעור כוונה דק"ש עד היכן וכ"כ דכוונה דפליגי בה התם לאו בכוונה לגמרי בה היא אלא שיכוין למה שהוא אומר ושוב מצאתי כך בשם הרשב"א בב"י א"ח סי' ס"ג ולקמן שם אכתוב בס"ד: [ח] דלא משמע אדעתא כו' אלא כו' דומיא כו'. תמיה דהשתא נמי נקט בלשונה ופיים כו' ואפ"ה נקט בגרשא אדעתא כו' וכי מימא מינה אתבעיין דנקט הבדיא אדעתא אבל הבריתא דלא נקטה אדעתא יש לנו לפרש דומיא כו' אם כן עיקר ההוכחה הוא מדלא נקט הבריתא בהדיא אדעתא ואמאי צריך כלל לומר דומיא כו' הא מכיון דלא נקט בהדיא אדעתא אין לנו לפרש דר"ל אדעתא אי"ל דודאי אי לאו סיפא דא"ג דנקט בהדיא בגרשא אדעתא הייט יכולין לפרש דלא אמר דפתח ממש אלא אדעתא קאמר אבל משום דומיא הוא דלא מצינא לפרושי הכי בגרשא והאבעין דנקט בהדיא במילתיה אדעתא הוא מפרש בעצמו דלא נימא דומיא משא"כ בבריתא מדלא פירשה בעצמה אדעתא אין לנו לפרש כן משום דומיא כו' ומ"מ קשה מאי מקשה על פירש"י דהא א"ל אין לפרש הבריתא דאיירי אדעתא אלא מיירי דפתח בהדיא מ"מ איפשיטא הבעיא ואפי' במכ"ש איפשיטא דמכיון דאפי' פתח בהדיא בשחרית בסעריב ערבים כי סיים ביולר אור יצא כ"ש כי לא פתח בהדיא דהמרא אלא אדעתא בעלמא כי סיים בדשכרא דיצא: [ט] בא"י אמ"ה יוצר אור ובורא חושך אשר בדברו מעריב ערבים. לא היה צריך לפרש שאמר בסתיתה ג"כ מעריב ערבים שאפילו לא אמר מעריב ערבים אלא בחיתום בלבד לא יצא שהכל הולך אחר החיתום ומיהו לא קני בחיתום דיולר המאורות בלבד אבל צריך שיזכיר ג"כ בהתחלה יולר אור כדמפרש רבינו בא"י יולר

תפארת שמואל

(לה) וסיים ביוצר אור יצא. נ"ב ומבריתא זו ליכא למיפשט בעיין דהכא סיים בברכה שאמר בא"י יולר וכו' אבל לעיל רק פתח בברכה עיין פירש"י: (לו) בשביל חסרון כוונה. נ"ב פירוש אפי' למ"ד מלות צריכות כוונה מ"מ הברכה לא תמירי כל כך שהרי אין מעכבת אין קבלת שהתה נפסדת ודו"ק: (לז) וסיים במעריב ערבים לא יצא. פירוש בא"י אמ"ה יולר אור וטרא חשך אשר בדברו מעריב ערבים וגם מסיים בא"י המעריב ערבים כל"ל ונ"ב והרמב"ם לא פי' דאמר תרוייהו אע"ג שפי' לעיל כמו הר"ף אלא פי' כפשוטו ופתח ביולר אור וסיים במעריב ערבים אבל כל"ל יותר דברי הרא"ש דאל"כ לא הוי ליתנא דפתח וסיים וכו' דמי

(לח) ובמה ביולר אור יצא. נ"ב ומבריתא זו ליכא למיפשט בעיין דהכא סיים בברכה שאמר בא"י יולר וכו' אבל לעיל רק פתח בברכה עיין פירש"י: (לט) בשביל חסרון כוונה. נ"ב פירוש אפי' למ"ד מלות צריכות כוונה מ"מ הברכה לא תמירי כל כך שהרי אין מעכבת אין קבלת שהתה נפסדת ודו"ק: (מ) וסיים במעריב ערבים לא יצא. פירוש בא"י אמ"ה יולר אור וטרא חשך אשר בדברו מעריב ערבים וגם מסיים בא"י המעריב ערבים כל"ל ונ"ב והרמב"ם לא פי' דאמר תרוייהו אע"ג שפי' לעיל כמו הר"ף אלא פי' כפשוטו ופתח ביולר אור וסיים במעריב ערבים אבל כל"ל יותר דברי הרא"ש דאל"כ לא הוי ליתנא דפתח וסיים וכו' דמי

יג ע"א

מדלמי [פ] והעבירו ר' יוחנן [ק] אמר ר' חייא לא הוה מעבר אלא גבר. [ב] א"ל ירמיה ובלבד דלא נעביד כהדא חזרנא אלא כל עלמותי תתמרנה. ופי' בערוך בערך חזר הלב למינהו תרגום ירושלמי חזרנא.

הגה"ה

*מי שמתפלל ובא עכו"ם כנגדו ובידו דמות ע"פ אל יסתכל בדמותם אף על פי שלבו לשמים. מא"ר:

וכשהוא שוחה שוחה ממתניו ולאשו עומד כבריתו*:

טז ואמר רבה בר מרינא משמיה דרב כל השנה כולה מתפלל אדם האל הקדוש ומלך (מ) אוהב צדקה ומשפט (ל) חוץ מעשרה ימים שבין ר"ה ויום הכפורים שהוא מתפלל המלך הקדוש והמלך המשפט. ר"א אומר אפילו עשרה ימים שבין ר"ה ליום הכפורים אם אמר האל הקדוש [ג] ומלך אוהב צדקה ומשפט יצא שנאמר ויגבה ה' צבאות במשפט והאל הקדוש נקדש בצדקה אימתי ויגבה ה' צבאות במשפט בי' ימים שמר"ה ליום"כ וקאמר האל הקדוש. מאי הוי עלה. רב יוסף אמר האל הקדוש מלך אוהב צדקה ומשפט פירוש אם אמר כך בדיעבד יצא רבה אמר המלך הקדוש [ד] והמלך המשפט. (לא) והלכתא כרבה [ה] א) ובגלות האי פיסקא קיימא לן כרבה דרבה ורב יוסף הלכה כרבה. [ו] (לב) ואם לא אמר מחזירין אותו מדקאמר רבי אלעזר אפי' אמר האל הקדוש יצא [ז] מכלל דלרב אפילו בדיעבד לא יצא ורבה סבירא ליה כרב: ב) וכן זכרנו ומי כמוך וכתוב לחיים ובספר החיים שמוסיפין בעשרת ימי התשובה [ח] אם לא אמר מחזירין אותו בין ביחיד בין בצבור דמשנה הוא ממטבע ברכות. ואם מסופק הוא אם הזכיר אם לא יחזור ויתפלל דאמרינן בירושלמי דתענית פרק קמא תניא המתפלל ואינו יודע אם הזכיר הגשם אם לאו. כל שלשים יום חוקה מה שהוא למוד מזכיר מכאן ואילך מה שצריך מזכיר. כך כתוב בתוספות בשם ר"י ז"ל. ומהיכי למה מחזירין אותו מאחר שאינו מוזכר בגמרא. דבהמלך הקדוש והמלך המשפט איכא פלוגתא ופסיק גמרא דלא יצא. אבל בזכרנו ומי כמוך אם תקנת גאונים היא לאמרו מנ"ל דמחזירין אותו אין זה נקרא משנה ממטבע ברכות מאחר שלא הוזכר בגמרא:

הדרן עלך מאימתי

היה קורא פרק שני

א [דף יג ע"א] **היה** (א) קורא בתורה והגיע [ל] זמן הקריאה (מ) [ג] אם (ב) כוון לבו *יצא

*לקרות בתקרא ד) בגיגונה ובמקורת אפילו לא כוון לבו אלא כ"א בפסוק ראשון דהיינו שמע. מא"ר ע"כ:

הגהות הב"ח א וכי מעט דומה דיוצר אור הוו אמרי לה ומאי ברכות אינן מעכבות זו את זו לקדש אלמא כו':

דברי חמודות

(ל) חוץ מי' ימים כו' שהוא מתפלל המלך הקדוש. וכתב הב"י בשם הר"ר מנוח דבשבת בנתיים ערבית י"ל בברכה אחת מעין ז' המלך הקדוש ע"כ וה"ה אם אל ר"ה ויה"כ בשבת מהרי"ל: (לא) והלכתא ברבה וכו'. ואם לא אמר מחזירין אותו דכי נמי אמר מלך אוהב כו' שהזכיר שם מלכות מחזירין אותו לפי שמלך אוהב משמע שאוהב שיעשו בריותיו משפט ולדקה בארץ וכמו שכתבתי במעדני י"ט וע"ש אבל תלמידי הר"י ז"ל כתבו דנראין הדברים שאם אמר מלך אוהב כו' א"ל לחזור הוא לחזור ומזכיר מלכות אבל אם אינו מזכיר לשון מלכות צריך לחזור משא"כ בשאר ימות השנה ע"כ והיינו שגילתם היא בגירסתם הרי"ף שכתבתי במי"ט דגרס כל ימות השנה כו' האל אוהב כו' ולפי מ"ש בטור בפי' קי"ח הסכים דמינו הרא"ש לסברא זו שאם אמר מלך אוהב כו' אינו חוזר וכן פסק רמ"א שם אבל רמ"י פסק שם ובפי' תקפ"ב דאפילו אומר מלך אוהב כו' שצריך לחזור ולאיתי בב"י פי' תקפ"ב שכ' בשם הראב"ד שאפילו אמר מלך המשפט חוזר וע"ל דטעמו שמפרש המלך המשפט שהוא מוחר כפי' האני של הר"ר מנוח שכתבתי במעדני"ט: (לב) ואם לא אמר מחזירין אותו. אבל אם חוץ כדי דבור וזכר ואמר המלך הקדוש המלך המשפט אינו צריך לחזור כמה דשכרא מדיה כו' לפי פירוש הרי"ף וכ"כ הרשב"א:

הדרן עלך מאימתי

פרק שני (א) אם כוון לבו יצא. פי' בפסוק ראשון כדלקמן פי' ג' ואם לא כוון לבו בפסוק ראשון לא יצא ותחזר וקורא ועיין מה שכתבתי במעדני י"ט בשם הרשב"א וכתב הרמב"ם בריש פ"א מה' ק"ש דהשאר אם לא כוון לבו אפילו היה קורא בתורה או מגיה הפרשיות אלו בעונת ק"ש יצא והוא שכיון לבו בפסוק ראשון ע"כ וכתב הכ"מ דאין להקשות הא אפילו למאי דס"ד למ"ד א"ל כונה כלל קורא להגיה לא יצא כ"ש לדידן דמלרבינו כוונה דהיא הנותנת דלמאי דהוה ס"ד כיון שאין שם כוונה אפילו בפסוק ראשון בעינן מיהא

מעדני יום טוב

קאמר לא נמודים בלבד והיהה טעמא דמחזי כיוהרא שהוא שוחה יותר משאר העם: [מ] והעבירו. פי' הטור שם דאש"ך קאי דשייך מה לשון העברה והב"י כתב דלהרמב"ם דס"ל דאף הצבור לא יאמו יותר מדאי נ"ל דס"ל דמעשה שהיה בש"ך היה ומייתי הר"ב בשאר העם ועוד דאפשר דהא דקאמר ר"מ בר נא לא הוה מעבר אלא גבר היינו דמולך וקאמר שלא ש"ך היה אלא אחד מן העם ולא שהעבירו אלא שגבר בו: [ל] ה"ג ר"מ בר נא: [ב] א"ר ירמיה. בירושלמי איתא לעיל: [ג] ומלך אוהב כו'. וכן נקמן בדרב יוסף כתב ומלך אוהב כו' וכן הוא בגמרא בדרב יוסף אבל בר"ף בתרוייהו גרס האל ועיין בד"ת. והמלך המשפט פי' רש"י כמו מלך המשפט כמו נושאי המרון הבריח וכו' ואני אמה לשון כל ברכות י"ח מתוקנים לשון פשוט ולמה לא תקנו גם כן בה לומר מלך ולא המלך שיהיה עכשיו ג"כ לשון הפשוט ומנותר לכל ורלאיתי בב"י סימן תקפ"ב שכתב בשם הר"ר מנוח לפרש ההפרש שיש בין מלך אוהב למלך המשפט וכמו שהכתוב דבריו בסמוך וכתב דהמלך המשפט משמע שהוא עלמו הוא המשפט כמו שאנו אומרים הוא החכמה הוא המדע שאין לומר עליו יתי' חכם ונבון שנראה שהוא קונה החכמה והמדע מאחר עכ"ל ובעכשיו יהיה המלך המשפט כמו המלך הקדוש: [ד] והמלך המשפט. דמלך אוהב כו' פי' שיתנהגו ברוחיו בצדק ומשפט אבל המלך המשפט ר"ל שהוא יתי' שופט העולם מ"מ משמע שהוא המשפט כו' כמ"ש לעיל בשם הר"ר מנוח ועי' בד"מ: [ה] ובלאו האי פיסקא כו'. ובפרק קמא דקדושין סימן ז' מחדש רבינו בשם ר"ת דין חדש מדפסיק הלכתא דלא צריך דבלאו הכי כללא הוא ע"ש וכ"ל דהיכא דאיכא למדרש ולחדש דרשינן: [ו] ואם לא אמר מחזירין

תפארת שמואל

(מ) מלך אוהב צדקה ומשפט חוץ מעשרה ימים וכו'. ומצאתי במחזור כ"י בשם ויטרי וז"ל הגמ' בפ"ק דברכות כל השנה כולה אמר האל הקדוש האל המשפט וכו' טור ס' קי"ח ומהר"ם אומר אף בהושענא רבא המלך הקדוש והמלך המשפט וכ"ש אם אמר כל ימות השנה המלך וכו' וכ"ל דאינו מחר דכל ימות השנה מלך הוא והראיה דאמרינן כל השנה מלך אוהב צדקה ומשפט ודו"ק ועוד מדאמר מהר"ם הושענא רבא המלך אף שאינו מוזכר בתלמוד ודו"ק:

פ"ב (א) היה קורא בתורה. פי' ודוקא שקורא בפגיעות קריאת שמע דבעינן שיקרא בעומדים וכן פי' בא"ז: (ב) אם כוון לבו יצא וכו'. נ"ב מכאן שמלות צריכין כוונה וכן פסק המחבר לקמן בר"ה

(ל) חוץ מי' ימים כו' שהוא מתפלל המלך הקדוש. וכתב הב"י בשם הר"ר מנוח דבשבת בנתיים ערבית י"ל בברכה אחת מעין ז' המלך הקדוש ע"כ וה"ה אם אל ר"ה ויה"כ בשבת מהרי"ל: (לא) והלכתא ברבה וכו'. ואם לא אמר מחזירין אותו דכי נמי אמר מלך אוהב כו' שהזכיר שם מלכות מחזירין אותו לפי שמלך אוהב משמע שאוהב שיעשו בריותיו משפט ולדקה בארץ וכמו שכתבתי במעדני י"ט וע"ש אבל תלמידי הר"י ז"ל כתבו דנראין הדברים שאם אמר מלך אוהב כו' א"ל לחזור הוא לחזור ומזכיר מלכות אבל אם אינו מזכיר לשון צריך לחזור משא"כ בשאר ימות השנה ע"כ והיינו שגילתם היא בגירסתם הרי"ף שכתבתי במי"ט דגרס כל ימות השנה כו' האל אוהב כו' ולפי מ"ש בטור בפי' קי"ח הסכים דמינו הרא"ש לסברא זו שאם אמר מלך אוהב כו' אינו חוזר וכן פסק רמ"א שם אבל רמ"י פסק שם ובפי' תקפ"ב דאפילו אומר מלך אוהב כו' שצריך לחזור ולאיתי בב"י פי' תקפ"ב שכ' בשם הראב"ד שאפילו אמר מלך המשפט חוזר וע"ל דטעמו שמפרש המלך המשפט שהוא מוחר כפי' האני של הר"ר מנוח שכתבתי במעדני"ט: (לב) ואם לא אמר מחזירין אותו. אבל אם חוץ כדי דבור וזכר ואמר המלך הקדוש המלך המשפט אינו צריך לחזור כמה דשכרא מדיה כו' לפי פירוש הרי"ף וכ"כ הרשב"א:

הדרן עלך מאימתי

פרק שני (א) אם כוון לבו יצא. פי' בפסוק ראשון כדלקמן פי' ג' ואם לא כוון לבו בפסוק ראשון לא יצא ותחזר וקורא ועיין מה שכתבתי במעדני י"ט בשם הרשב"א וכתב הרמב"ם בריש פ"א מה' ק"ש דהשאר אם לא כוון לבו אפילו היה קורא בתורה או מגיה הפרשיות אלו בעונת ק"ש יצא והוא שכיון לבו בפסוק ראשון ע"כ וכתב הכ"מ דאין להקשות הא אפילו למאי דס"ד למ"ד א"ל כונה כלל קורא להגיה לא יצא כ"ש לדידן דמלרבינו כוונה דהיא הנותנת דלמאי דהוה ס"ד כיון שאין שם כוונה אפילו בפסוק ראשון בעינן מיהא

כוונה לקרות אבל לדידן דאיכא כוונה גמורה בפסוק ראשון שאר פרשיות אפילו קרא להגיה לית לן בה: (ב) ואע"פ שלא קרא בברכותיה. ואפי' בצבור ולא כרב הא דלקמן והכי קי"ל וכתב הרשב"א שאעפ"כ מייב לקרות הברכות אמר כך לבדן אלא ברכות דק"ש הן וכמו שכתבתי כבר בשמו בפ"ק סעיף ה' וכתב הש"ע דנ"ל שעוד לחזור ולקרות ק"ש עם הברכות וכבר כתבתי כיוצא בזה בשמו בפ"ק סעיף מ"ה ומ"ח וטעמו כדי אלא לשנות הסדר: (ג) ורב האי כתב דסדרן אינו מעכב. והכי קי"ל אע"ג דבמאי דכתב דאם לא קראו כלל מעכבות לא קי"ל כותיה כמ"ש לעיל בסמוך: (ד) וקיימא לן ברבנן. וכתב הרמב"ם ז"ל הקורא בכל לשון צריך ליחסר מדברי שיטת שבאותו לשון ודקדק באותו לשון כמו בלשון הקודש: (ה) לא היה להן להתפלל אלא בלשון הקודש. ועיין פ' אלהי בלשון אלהי פי' ו': (ו) דדוקא בלשון זה קאמר כו'. ומ"מ אפשר לומר שכשהוא בצבור לא קאמר רב יהודה הכן אל כמר לא יתפלל ואפי' אין מלאכי השרת מזקקים ומשוש כך הנקבה דיקוס פורקן בלשון אחרי אומר אותו בצבור ומיתקן בלשון שהיו אז מביאים אותו כל העם וכמ"ש המוס' בטעם יתגדל כו' שהוא בלשון אחרי בפ"ק דף ג' [ד"ה ועונין] וכן נמצא בספר הזוהר פ' ויקהל ונתקה נקשה לאמרה כשמוציאין ס"ת מן ההיכל לקרות בה בצבור והוא בלשון אחרי שמכיון שבצבור אומרים אותו אל כמר לא יתפלל וכ"ש כשמוציאים הס"ת שכתב שם שעברי הרחמים נפתחים והתפלה נשמעת כך נ"ל והזוהר עצמו כתב טעם אחר בתיקון יתגדל בלשון אחרי כדי לשבר כחות החיצונים ולכך אומרים אותו בלישנא דמיטרא אחרא בגין דיתבר מילא ולהתעלות כבודו יתברך על הכל כ"כ בפ' תרומה והכיולו הב"י סימן נ"ו וזה הטעם שייך ג"כ בענין הנוסח דבשעת הוצאת הס"ת ודו"ק ועוד יש לי לתרץ הא דהזוהר דבשעת הוצאת התורה דמש"ה יכול לאומרה בלשון אחרי משום הטעם הראשון שכתבתי שנפתחו שערי הרחמים והנני יוסף מהא דאחרינן בפ"ק דשבת גבי חולה [יב:] דה' יעבדנו על ערש דוי ומש"ה רשאי להתפלל עליו בלשון אחרי:

אותו. עי' בפ' אין עומדין סימן כ': [ז] ה"ג מבכלל דרב סבירא ליה אפילו. וכן הוא בירושלמי תלמידי הר"י ז"ל: [ח] אם לא אמר מחזירין. עיין בפרק שלשה שאכלו סי' כ"ג: הדרן עלך מאימתי

פרק שני [ט] זמן הקריאה. ס"א זמן המקרא: [ג] אם כוון לבו. דמלות צריכות כוונה כדפסק רבינו בפ"ג דר"ה: [ד] והא דדייק הבא בירושלמי. ליתא דרב הא הוא כמ"ש לשונו בשם הרשב"א בב"י סימן ס' ובקצור פתם כדברי גם התוספות פסקו כך ונוכל לומר דלף ר"מ מלי סבר הכי ותמיהני על הטור שכתבתי בשמו בסוף פ' דלעיל שכתב בפ"ק ס"ו דברכות אינן מעכבות ולא תילף מן יחיד לצבור משמע דלא ס"ל לחלק אלא כדמשמע פתחא דירושל' ופי' ר"ת והא דבסימן ס' לא כ' לדברי רב הא כלשונו בבר הגיגה שם הב"י בזה וא"ת דלאותו סברא דאין לחלק בין יחיד לצבור תקשה הא דבפרק קמא דדייק מינה רב הא יש לומר דההוא דחייה בעלמא היא ולקושטא דמילתא קתה לה מאי דאמרינן דיוצר אור הוו אמרי וברכות אינן מעכבות זו את זו ומהתם לא שמעינן אלא דזו אם זו אינן מעכבות וממתני' דהכא דייק הירושלמי דאינן מעכבות כלל ואפי' לא בירך שום ברכה א"נ מהתם לא שמעינן אלא לצבור דעבור לא חשו על הברכות משום טורח לצבור וממתניתין שמעינן דאפי' ביחיד לא חשו: [ד] לא היה להן להתפלל אלא ב' הקודש. עי' בפ' שלשה שאכלו סי' ו' אם אינן מכינין לשון הקודש: [ה] שאינו צריך מל"ש כו'. ר"ל שאין הצבור צריך וכן מצאתי הלשון בירושלמי לתלמידי הר"י ז"ל והטעם דהצבור א"צ למלץ כדכתיב הן אל כמר ולא ימאס וממילא שתפלה הנשמעת מהם לא נמאסת שנשמעה מכל מי שאומרה ואפי' יחיד: [ו] והלא אפילו מחשבות לב אדם הם

ואותן שפסקו דא"ל כוונה סברי כמו שדותה בסוגיא מאי אם כוון לבו כוון לקרות ולהגיה תפילות ומילות דע"ז בעי לכל הפחות דהוי כוונת קריאה אבל לא דבעי כוונה לאמר ע"ז ידי ק"ש אבל דעת המחבר בעי דווקא שיכוון לאמר בו ידי ק"ש וכ"כ הטור וכ"פ בהג"ה ובה"ג: (ג) בס"ד לא השמיע לאזנו יצא. פי' וא"כ בע"כ שמע אחי להא דרבנן בכל לשון שאתה שומע ובלא ק"ו היכא שאמר בכל לשון ושמע מה שאמר רק שאינו מבין כדמוכח מדברי ר' יוסי פי' דר"י סבר משום דכתיב שמע השמע לאזניך וא"ק סבר שמע בכל לשון שאתה שומע וי"ל מרחי שמעינן מינה: (ד) דדווקא בלשון זה וכו'. כל"ל:

א) עיין תוס' מגילה דף כט ויומות דף לט ד"ה אע"ג וקדושין דף עט. (מלפ"ת) ב) תוס' (גליון) ג) רי"ף (גליון) ד) והוא מדברי התוס' בד"ה בקורא להגיה יעו"ש, וזהו למ"ד דמלות אינן צריכות כוונה אבל למ"ד דמלות צריכות כוונה והכי קי"ל בשו"ע, ולא כוון לבו הוא בפשוטו ללאת הוא יעו"ש בסוגיא. (מר"ל)

מתשמטות לב האדם הם יודעים ומכירין א) [ז] אלא לשון זה מגונה בעיניהן להזקק לו:

ג [דף יג ע"ב] **ת"ר** שמע ישראל ה' אלהינו ה' אחד (ז) [ח] עד כאן צריכה כוונת הלב דברי רבי מאיר. אמר רבא הלכה כר"מ. תניא סומכוס [ט] בן איסי אומר כל המאריך באחד מאריכין לו ימיו ושנותיו. א"ר אחא בר יעקב (ח) ובדלי"ת. א"ר אשי [י] ובלבד שלא יחטוף בחי"ת. [כ] וכן לא יאריך באל"ף דהוה משמע אי חד [ל] כלומר אין חד. רבי ירמיה הוה יתיב [מ] קמיה דרבי חייא בר אבא חזייה דקא מאריך טובא. א"ל למה לך כולי האי. א"ל ואלא עד כמה. (ט) א"ל כדי שתמליכהו למעלה ולמטה ובארבע רוחות העולם. י"א שימליכהו במשנה. [נ] וי"א שירמוז בעיניו בשעה שממליכו בשמים ובארץ ובארבע רוחות העולם. ומביאין סמך לדבריהם מעובדא דר' חייא דא"ל רבי חייא לרב בר פחתי בשעה שמעביר ידיו על עיניו מקבל עליו מלכות שמים ומה שהיה נותן ידיו על עיניו שלא יראה שהוא רומז בעיניו ואין רואה משם לפי שהיה יושב בתוך הלבור היה מעביר ידיו על עיניו (י) כדי שיוכל לכוון. א"ר נתן בר מר עוקבא א"ר יהודה על על לבנך בעמידה. ירושלמי לא מה היה יושב עומד אלא אם (י"א) מהלך (בדרך) עומד ר' יוחנן אומר כל הפרשה כולה בעמידה. ולית הלכתא לא כרב נתן ולא כרב יוחנן דקיימא לן כרבא דהוא בתראה דפסיק הלכה כר"מ דלא צריך כוונה אלא בפסוק ראשון בלבד. ועמידה משום כוונה היא. וכבר ראינו מי שדחה דברי ר' יוחנן מדפסק רבא הלכה כר"מ ופסיק כרב נתן דאמר עד על לבבך בעמידה והדין (ה) פיסקא לאו מעליא הוא דכי היכי דדחי רבא דברי ר' יוחנן הכי נמי דחי דברי ר' נתן. והראב"ד ז"ל כתב משום גאון דמהלך צריך לעמוד עד על לבבך כדאמר פ"ק דיומא (דף יט:) דבפרק ראשון אין לו לרמוז בעיניו וכן כתב רב אלפס ז"ל לקמן בפרקין דאסור לרמוז בכל הפרק משום דמשיב קריאת שרמי. [פ] וכן נמי צריך עמידה משום דלא ליחשב קריאת שרמי. והא דלא בעי עמידה בכל הפרשה משום דפסוק דבמריה כתיב ובלכתך בדרך [ע] אלמא דקורא במהלך*: אמר רבי אילא בריה דרב שמואל בר מרתא משמיה דרב אמר שמע ישראל ה' אלהינו ה' אחד (יב) ונאמן בשינה יצא. א"ל רב נחמן לדרו עבדיה בפסוקא קמא לערן טפי לא תצערן. א"ל רב יוסף לרב יוסף בריה דרבה אתוך היכי הוה עביד. א"ל בפסוקא קמא הוה קמצער נפשיה טפי לא מצער נפשיה. והא דקאמר נאנס בשינה יצא רוצה לומר [פ] שהוא ב) (מדומדם) ואינו יכול לקרות בכוונה מכאן ואילך. מיהו היה קורא את כולה. וכן הא דא"ל ר"נ לדרו עבדיה בפסוקא קמא לערן כלומר הקילני משנתי עד שאוכל לכוון. טפי לא תצערן אף אם אקרא בלא כוונה לא תצערני להקילני. דמילתא דפשיטא היא שצריך לקרות כולה. והיא דרבי יהודה הנשיא שהיה קורא פסוק ראשון בלבד ואמר בר קפרא דאינו חוזר וגומרו התם מיירי שעבר זמן הקריאה קודם שגמר למודו. וא"ת כיון דבעינן שיקרא את כולה למה לא הפסיק לקריאה דאפי' מי שתורתו (ו) אומנתו תנן בפ"ק דשבת (דף יא.) דמפסיק לק"ש. וי"ל דה"מ אדם שלומד לבדו [ל] (יג) אבל מי שלומד תורה בריבים [ק] אין לו להפסיק:

ד אמר רב יוסף [ר] (יד) פרקדן לא יקרא את שמע. ק"ש הוא דלא ליקרי הא מיגנא שפיר דמי והא ריב"ל ליטו אמאן דגני אפרקיד. אמרי מיגנא כי מצלי שפיר דמי מקרא [ש] (טו) אע"ג דמצלי נמי אסור. והא ר' יוחנן מצלי וקורא (טז) שאני ר' יוחנן דבעל בשר הוה.

הגה"ה

*שמע ישראל ה' אלהינו וגו' זהו ק"ש של רבי יהודה הנשיא אפי' למ"ד שהיה חוזר וגומר פרשה ואמר כדי להזכיר יציאת מצרים. הוה מהדר אשמעתא דאית ביה יציאת מצרים כדי להזכיר יציאת מצרים בחמנה. מא"ז:

דברי המודות

(ז) עד כאן צריכה כונת הלב. כתב רמ"י סימן ס"ג דל"ל דבשכמל"ו יש לו ג"כ דין פסוק שמע ע"כ וכיולא בזה אמתוב בשם הב"ר לקמן סעיף י"ז ועיין מה שכתבתי בפ"ק סעיף (מ"ח) [נ"א] וז"ל הטור סימן ס"א מהגיים בספרד לקרות פסוק הראשון בקול רם ומנהג טוב הוא לעורר הכונה בפסוק הראשון שהוא עיקר מקום כונת הקריאה אבל בשכמל"ו לא יאמר אלא בחשאי כדלקמן סי' י"ג וכ' ב"י בשם הרשב"א [סי' סא] דיש מקומות שנוהגים לקרות כל הק"ש בקול רם שלא הקפידו בגמ' אלא על בשכמל"ו לאמרו בלחש מפני שמשה לא אמרו ויש מקומות שקורין בלחש ע"כ ומנהג מקומות אלו לקרות בלחש אבל פסוק ראשון אומרים בקול רם וכתב הב"י ס"ס ס"ג בשם הכלבו שיש במדרש שאירע הש"ץ להשמיע קולו בשמע ישראל כדי שישמעו הקהל ומליכו שם שמים יחד ואם אמרו יחיד כבר. לריך לחזור ולאמרו עם ש"ץ וכן אם לא אמרו עדיין ע"כ ועי' פ"ג סי' (ד') [יח]: (מ) ובדל"ת. כ' הטור [שם] ירושלמי אמר רב נחמן בר יצחק ובלבד שידגיש בדל"ת שלא תהא כרי"ש ונמצא מתרגם וכתב הב"י נראה שע"פ הירושל' נוהגים העולם להדגיש בדל"ת יותר מדאי ואין לריך אלא כל שתדגיש בה קצת פגי דמו לא דמיא לרי"ש ע"כ ורמ"י ז"ל הוסיף ואמר שאם ידגיש יותר מדאי מוסיפין בה מנוענת השוא ובלי ספק שאין זה נכון כלל שמשנה הקריאה אלא כלשונה: (נ) א"ל כדי שתמליכהו כו'. וכ' הטור [שם] ד"א מדקאמר ובלבד שלא יחטוף בחי"ת אלמא שלריך להאריך כשיעור שיתבונן בלבו שהוא יחיד בשמים ובארץ ובדלי"ת יחשוב שהוא יחיד בד' הרוחות ולריאים ממנמות [כנ:] דקאמר התם מטריה לגניה דחי"ת להודיע שהוא מי ובוחנו של עולם ובדלי"ת להמליכו בד' הרוחות כנגד הדלי"ת ע"כ ולשון הסמ"ק לריך לכוון באל"ף שהוא אחד ובחי"ת שהוא יחיד בז' רקיעים ובארץ הרי ז' ובהדלי"ת רמז לד' רוחות ולעתיד יאמרו כל העולם שהוא אחד ע"כ: (י) כדי שיוכל לכוון. וכן נוהגים ליתן ידיהם על פניהם בקריאת פסוק ראשון כדי שלא יסתכל בדבר אחר שמונעו מלכוון וגם יש שעושים רמיזות וכבר פירש במע"מ שזהו ע"י שהיה הראש בפתיחת העינים לכל לד שמתליכים: (יא) אם היה מהלך עומד. עיין מ"ש פ"א סעיף (ס"ח) [סה] וכתב מהר"י בפרק תפלת השחר שמתני' דהיה רוכב כו' דכ"ש אם היה יושב שהוא יותר טוב וכן נראה בהדיא בפ"פ שלשה שאלו: (יב) ונאנס בשינה. כ' הכ"מ בפ"ג מהל' ק"ש [ה"ג] שכ' הר"ר מנוח דאיכא דאמרי דלאו דוקא אם נאנס אונס שיצא דה"ה לאונס אחר: (יג) אבל מי שלומד תורה ברבים אין לו להפסיק. בקיצור השמיטו וגם בטור לא כתבו וכתב הב"י סימן ע' דלפסקי דס"ל להטור דע"כ לא קאמר שאינו מפסיק אלא שאם הוא בענין שע"י שיקרא את שמע יתבטלו ולא יוכלו ללמוד אח"כ וכמ"ש הר"ר יונה בפ"ק (וכתבתיו שם סעיף י"ז) ועכשיו אינו מצוי שיתבטלו מללמוד בשבת הפסק ק"ש לא אשם לכתבו: (יד) פרקדן. הרמב"ם [פ"ג ה"ב] מפ' בין שפניו למעלה בין שפניו למטה וטוחות בקרקע וכשפניו למעלה טעם האיסור כפרש"י וכשפניו טוחות בקרקע נ"ל שני טעמים לאיסור שהוא מתגנה שנראה שוכב דרך משמש מטתו ועוד שמא יבוא לידי ממוש ויולדת זרע לבטלה: (טו) אע"ג דמצלי נמי אסור. כבר כתבתי במ"מ דברי הר"ר יונה די"א דמוטה מעט דוקא אסור וכי מוטה על לדו לגמרי מותר ושיותר נכון דלא שרי כלל אלא בשוכב על מטתו ופשט בגדיו דאיכא טירחא לחזור ולבוש וכ' ב"י [סי' סג] דמדברי הרמב"ם נראה שמותר כי"א ומכך נראה דברי רש"י והטור ובש"ע [סג] העתיק לשון הרמב"ם אבל קורא והוא שוכב על לדו ותמתו כפירושו בב"י דר"ל שמוטה על לדו לגמרי ומסברת הי"א אבל רמ"א הגיה עליו מאחר שבבר שוכב ואיכא טירחא לעמוד ע"כ ופשט לשונו נראה כהסברת דברי הר"ר יונה ואם כן ר"ל ששוכב בפשיטות בגדיו ונמתח אם זהו כונת הרמב"ם דברין מתומין ביותר דפשיטות בגדים מאן דכר שייה שכן לשונו ומאסור לקרות ק"ש והוא מוטל ופניו טוחות בקרקע או מושלך ע"ג ופניו למעלה אבל קורא הוא והוא שוכב על לדו ע"כ וגם דברי רמ"א מתומין לגם שאעפ"י שכתב ואיכא טירחא איכא למימר דר"ל דלהפך מלדו ה"ל טירחא ואין לומר שכך דעתו כיון שלא מצאנו זה בשום מפורש וגם דברבי משה שלו כתב זה ע"ש הר"ר יונה שהזכרתי והרי מבואר דהרר"י מרתי קאמר או ששוכב על לדו לגמרי מותר והרי טעמא משום דאינו דרך גנאי אלא כששוכב ואינו מוטה על לדו אלא מעט או דכל מוטה על לדו נמי אסור ואפילו מוטל לגמרי וכששוכב בפשיטות בגדים הוא דשרי והוי טעמא משום טירחא וא"כ רמ"א שכתב טעמא דאיכא טירחא ולא דר"ל ששוכב בפשיטות בגדים ומתך על המבין אעפ"י שה"ל לפרש בהדיא ולכתוב מאחר ששוכב בפשיטות בגדים. ומשום כך אני אומר דלא כוון יפה מהר"מ יפה ז"ל שכתב אבל אם הוא שוכב על לדו אינו נקרא דרך גאוה כו' שכיון שהוא שוכב כבר ואיכא טירחא כו' הנה שהרכיב שני הטעמים ואין הרכבתו עולה כלל דטעמא דאינו דרך גאוה קאי אשכיותא דמוטה על לדו לגמרי וטעמא דאיכא טירחא קאי אשכיותא דע"י פשיטות בגדים ובודאי לשון הסמוס שבדברי רמ"א המילו לכך דכיון דלא פירש דמיירי בפשיטות בגדים סבור הוא דלא מיירי בהכי אלא דרולה להחיר במוטה על לדו לגמרי בלא פשיטות בגדים וידע ורואה הטעם דבכה"ג לא מקרי דרך גאוה וכתבו לטעם זה ולא היה יכול להשמיע טעם שכתב רמ"א ג"כ משום דאיכא טירחא וכבר בארתי שאין זה כונת רמ"א ז"ל שבדברי לקוחין מדברי הר"ר יונה ז"ל ושלרינו אנו לפרש על כרחנו דמיירי בשוכב בפשיטות בגדים וא"ל לטעמא דאינו דרך גאוה: (טז) שאני רבי יוחנן דבעל בשר הוה. ואינו יכול להתפלל על לדו וכן יודעים ומבינים. ולא פירשו זו מפא להו וא"ל שזה מבואר בשני פנים האחד שהיודע ברוח הקודש מכיר מה בלבו של אדם כמו שאמרינו בברכה וראמר עשו בלבו ויוצד לרבקה וכן במרדכי וראמר המן בלבו ומרדכי ידע וכתב במגילה וכל זה ברוח הקודש והמתבונן על ידי מלאך גדול ממנו כאשר ביאר המורה בח"ב פמ"ה התבאר א"כ כי המלאך כ"ש שיודע ומכיר מחשבות לב אדם הב' על דעת האומרים שהשכלים הנבדלים והם המלאכים עצלים הם בדרך עלה ועצלו וכל עלה משבח העולה שאחתיו במדרגה ואם העצלו המתחתון שבמדרגה יודעין ומשיגים אותו כל העצלים שעליו במדרגה כ"ש שבמחשבות לב האדם שהוא שכל נחלה בחומר ולדעתם הוא תחתון ממדרגת העולה העשירי שידעוהו ושיגוהו וכיכוהו כל אלו העצלים שהם שכלים נפרדים ונבדלים מחומר. ומין כך ומין כך קשה לי מה שאמר שלמה המלך ע"ה אתה לבדך ידעת את לבב האדם וכן נאמר בירמיה י"ז עקוב הלב וגו' מי יודענו אני ה' חוקר לב וגו': [ז] אלא לשון זה מגונה בעיניהם בו'. ולריך טעם למה שהרי מבואר שזה הלשון הוא קרוב ללשון הקודש ולמה יהיה הוא מגונה בעיניהם יותר משאר הלשונות וי"ל שמזה הטעם בעצמו שזה הלשון קרוב ללשון הקודש הוא משום כך הוא מגונה בעיניהן לפי שהוא כמו לשון שנשתבש דומה קצת למ"ש רמינו בפ' דלעיל סי' י"ד דטפי עדיף בלא כוונה ממה שעוקר וכו' ולכך הוא מגונה אך לפי זה ס"כ לשון ערבי ג"כ יהיה מגונה בעיניהם שהוא כמו כן קרוב ללשון הקודש ואמר הרמב"ם שהוא לה"ק משובש: [פ] עד כאן צריכה כוונת הלב. פי' כוונת הענין לא לצאת ידי חובתו אלא שיהא לבו שמח בעבודת הבורא ולא לקרות לצאת ידי חובה אבל לריך בפסוק ראשון כונת הענין לכוונר שלא יהרהר בדברים אחרים כדי שיקבל עליו עול מלכות שמים בהסכמת הלב וכענין שאמרו ג"כ בברכה ראשונה של תפלה בשלהי אין עומדין והטעם שבשאר המצות שהן מצות עשייה אם כוון לבו לצאת אע"פ שהרהר באמצע יצא משא"כ אלו שהן קבלות מלכות או סידור שבחים אינו בדין שיהא לבבו פונה לדברים אחרים הרשב"א בב"י סי' ס"ג ומ"מ יש מילוק בין פסוק ראשון דשמע לברכה ראשונה דתפלה דאלו בתפלה כתבתי בד"ח פרק תפלת השחר סעיף ע"א בשם הטור להחילדא אין מחזירין ואלו בשמע לא כתב הטור כן והיינו טעמא דק"ש דאורייתא: [מ] בן איסי. בגמ' ל"ג ובר"ש גרס בן יוסי: [נ] ובלבד שלא יחטוף בחי"ת. פי' רש"י בחטף בלא פת"ח פי' בשו"א בלא קמ"ץ וכן ג"כ לשון רש"י בפ"ג דף מ"ז גבי אמן מטופה וכן בפי' החומש פ' משפטים בפסוק זובח לאלהים יחרם אמנם לשו"א ופתח לקמ"ץ: [כ] וכן לא יאריך באל"ף. כתב ב"י שהוא מן הירו: [ל] כלומר אי חד. לפי בלשון אחרמי כמו אינו כדאמרי' פ"א אבל ל"ל יותר נכון להגיה אל"ל כלו' אין חד ועוד ל"ל טעם אחר דלא יאריך משום דאי משמעתו לשון אי כדאמרינ' ואי לו האחד שיפול ואפשר להגיה כלו' אי חד: [מ] קמיה דר"ח בר אבא. כך גרס הרי"ף והיא מחשבות לב אדם כמו שאנו ברנקה ואמר עשו בלבו ויוצד לרבקה וכן במרדכי ואמר המן בלבו ומרדכי ידע וכתב במגילה וכל זה ברוח הקודש והמתבונן על ידי מלאך גדול ממנו כאשר ביאר המורה בח"ב פמ"ה התבאר א"כ כי המלאך כ"ש שיודע ומכיר מחשבות לב אדם הב' על דעת האומרים שהשכלים הנבדלים והם המלאכים עצלים הם בדרך עלה ועצלו וכל עלה משבח העולה שאחתיו במדרגה ואם העצלו המתחתון שבמדרגה יודעין ומשיגים אותו כל העצלים שעליו במדרגה כ"ש שבמחשבות לב האדם שהוא שכל נחלה בחומר ולדעתם הוא תחתון ממדרגת העולה העשירי שידעוהו ושיגוהו וכיכוהו כל אלו העצלים שהם שכלים נפרדים ונבדלים מחומר. ומין כך ומין כך קשה לי מה שאמר שלמה המלך ע"ה אתה לבדך ידעת את לבב האדם וכן נאמר בירמיה י"ז עקוב הלב וגו' מי יודענו אני ה' חוקר לב וגו': [ז] אלא לשון זה מגונה בעיניהם בו'. ולריך טעם למה שהרי מבואר שזה הלשון הוא קרוב ללשון הקודש ולמה יהיה הוא מגונה בעיניהם יותר משאר הלשונות וי"ל שמזה הטעם בעצמו שזה הלשון קרוב ללשון הקודש הוא משום כך הוא מגונה בעיניהן לפי שהוא כמו לשון שנשתבש דומה קצת למ"ש רמינו בפ' דלעיל סי' י"ד דטפי עדיף בלא כוונה ממה שעוקר וכו' ולכך הוא מגונה אך לפי זה ס"כ לשון ערבי ג"כ יהיה מגונה בעיניהם שהוא כמו כן קרוב ללשון הקודש ואמר הרמב"ם שהוא לה"ק משובש: [פ] עד כאן צריכה כוונת הלב. פי' כוונת הענין לא לצאת ידי חובתו אלא שיהא לבו שמח בעבודת הבורא ולא לקרות לצאת ידי חובה אבל לריך בפסוק ראשון כונת הענין לכוונר שלא יהרהר בדברים אחרים כדי שיקבל עליו עול מלכות שמים בהסכמת הלב וכענין שאמרו ג"כ בברכה ראשונה של תפלה בשלהי אין עומדין והטעם שבשאר המצות שהן מצות עשייה אם כוון לבו לצאת אע"פ שהרהר באמצע יצא משא"כ אלו שהן קבלות מלכות או סידור שבחים אינו בדין שיהא לבבו פונה לדברים אחרים הרשב"א בב"י סי' ס"ג ומ"מ יש מילוק בין פסוק ראשון דשמע לברכה ראשונה דתפלה דאלו בתפלה כתבתי בד"ח פרק תפלת השחר סעיף ע"א בשם הטור להחילדא אין מחזירין ואלו בשמע לא כתב הטור כן והיינו טעמא דק"ש דאורייתא: [מ] בן איסי. בגמ' ל"ג ובר"ש גרס בן יוסי: [נ] ובלבד שלא יחטוף בחי"ת. פי' רש"י בחטף בלא פת"ח פי' בשו"א בלא קמ"ץ וכן ג"כ לשון רש"י בפ"ג דף מ"ז גבי אמן מטופה וכן בפי' החומש פ' משפטים בפסוק זובח לאלהים יחרם אמנם לשו"א ופתח לקמ"ץ: [כ] וכן לא יאריך באל"ף. כתב ב"י שהוא מן הירו: [ל] כלומר אי חד. לפי בלשון אחרמי כמו אינו כדאמרי' פ"א אבל ל"ל יותר נכון להגיה אל"ל כלו' אין חד ועוד ל"ל טעם אחר דלא יאריך משום דאי משמעתו לשון אי כדאמרינ' ואי לו האחד שיפול ואפשר להגיה כלו' אי חד: [מ] קמיה דר"ח בר אבא. כך גרס הרי"ף והיא

תפארת שמואל

(ה) והדין פיסקא לאו מעליא וכו'. וכן פסקו המו' דעומד בפסוק ראשון וכשמגיע לואהבת חוזר והולך לדרכו וכן דעת הרמב"ן וכ"פ המרדכי ואני אומר בודאי בשעת הדחק או היכי שבהילוך א"ל לעמוד יותר מפסוק ראשון אבל בלא דחק הקלר רגליס לעמוד עד על לבבך כדברי הגאון: (ו) שתורתו אומנתו תנן דמפסיק כו' מטי זמן ק"ש הפסיק אע"ג דמתני פרקים ותלמודיה נ"ל דהתם מיירי בדליק פרקים ופליק עניינא שאז לריך להפסיק אבל בלא פליק פרקים ועדיין עוסקים בחומר עניין אין לריך להפסיק מאחר שלמד ברבים ולפי דעת הטור לעיל היפוך מש"ל אפי' לומד מעצמו אין לו להפסיק היכי שרגיל בב"ה אין לחוש מאחר שלא קראו עדיין בב"ה ודו"ק:

א) נ"ב עי' קוטה דל"ג ואב"א בגריאל היה, משמע דשאר מלאכים אין יודעין שאר לשונות, וי"ל בדוחק. (מה"ר) ב) נ"א מתגנגס (גלוין)

ה מתני' בפרקים שואל מפני הכבוד ומשיב. ובאמצע שואל מפני הירא ומשיב בסוד דברי ר' מאיר. ר' יהודה אומר באמצע שואל מפני הירא ומשיב מפני הכבוד. ומן הפרקים שואל מפני הכבוד ומשיב לכל אדם. ירושלמי [מ] עד כדון באמצע הפרשה. אפי' באמצע הפסוק. ר' ירמיה מרמז. (יז) ר' יונה משמעי. רב הונא בשם רב יוסף ודברת בם מכאן שיש לך רשות לדבר בם: מפני הירא. פירש"י אדם שהוא מתירא שמא יהרגנו. ולא נהירא לי [פ] פשיטא [נ] שאין לך דבר שעומד בפני פיקוח נפש. (יח) ונראה דאביו ואמו ורבו משיב מפני הירא דכתיב איש אמו ואביו תיראו ואמנן מורא רבך כמורא שמים: [דף יד ע"א] **גמ'** מ"ר היה (ז) קורא ק"ש ופגע בו רבו [ג] או מי שגדול ממנו בפרקים שואל מפני הכבוד וא"ל אומר שמשיב ובאמצע שואל מפני הירא וא"ל אומר שמשיב דברי ר"מ רבי יהודה אומר באמצע שואל מפני הירא ומשיב מפני הכבוד. בפרקים שואל מפני הכבוד ומשיב שלום לכל אדם וכן הלכה. בעא מיניה [ד] אחי מנא דבי ר' חייא מרבי חייא בהלל ובמגילה מהו שיפסיק מי אמרינן ק"ו קריאת שמע דאורייתא פוסק הלל מדרבנן מבעיא. או דילמא פרקומי ניסא עדיף. [ה] אמר ליה פוסק ואין בכך כלום: אמר רבה (יט) ימים שהיחיד גומר בהם את ההלל בין (ח) פרק לפרק פוסק. באמצע הפרק אינו פוסק. וימים שאין היחיד גומר בהם את ההלל אפי' באמצע הפרק פוסק. והלכתא כרבה. ימים שהיחיד גומר בהם את ההלל כתוב בהלכות גדולות א) לא דוקא נקבו יחיד אלא אפי' לבור נקראים יחיד כל זמן שאין כל ישראל מקובצין יחד [ו] כמו בערבי פסחים ובענין שתקנו הנביאים הראשונים שיאמרו על כל ארה שנגאלים ממנה כל ישראל ביחד. וימים שאין היחיד גומר בהן את ההלל לא דוקא נקבו יחיד כדפי' אלא אפילו לבור נקראים יחיד. [ז] משמע שאין לפסוק בו אלא מפני הכבוד דימים שהיחיד גומר בהם את ההלל פוסק בו כדין ק"ש אבל ימים שאין היחיד גומר בהם אפילו באמצע הפרק שואל מפני הכבוד ומשיב שלום לכל אדם (כ) הא לאו הכי אין לו לפסוק מכאן מדקדק רבינו תם ז"ל דלרבן עליו אפי' בימים שאין היחיד גומר בהן. דאי אין מברכין עליו תחלה וסוף הוי כאדם שקורא בספר תהלים ולא שייך ביה הפסקה. דלא כאותם שכתבו בשם רש"י שלא היה מברך על ההלל בר"ח משום דאמרינן בפרק בתרא דתענית (דף כח:) גבי הלל דר"ח [מ] דמנהג אבותיהם בידיהם ואמנהגא לא מברכינן כדאמרי' בסוכה פרק לולב וערבה (דף מד:) אמר אינו הוה ימינא קמיה דר"א בר צדוק אייתי ערבה קמיה תביע תביע ולא ברך אמר מנהג הוא. אלמא אמנהגא לא מברכינן. ועוד ב) הביא ר"ת ז"ל מהאי דפרק בתרא דתענית גופא. דקאמר התם רב איקלע לבבל מזנהו דקרו הלל בר"ח סבר לאפקוקינהו כיון דחזא דקא מדלגי דלוגי. אמר שמע מינה מנהג אבותיהם בידיהם. ואי לא הוו מברכין בתחלתו. קודם דחזא דקא מדלגי היה לו לידע דמנהג בעלמא הוא כיון דלא ברכו עליו [ט] ודוחק הוא לומר שלא היה בבית הכנסת בתחלת ההלל(ג). וא"ת אכתי אמאי לא היה יודע שהיו רוצין לדלג במה שברכו לקרות את ההלל. דאילו רוצין לגומרו היו מברכין לגמור. וי"ל דאין מילוק בין לקרות לגמור [י] דקריאת מגילה מברכין על מקרא מגילה [כ] ולגמור נמי הוי קריאה כמו ותיקין (מ) היו גומרין אותה עם הנץ החמה מגילה (ל) (כא) ומה שנהגו לפר"מ (כב) ומה שנהגו לשנות פעמים לגמור פעמים לקרות כדי לרמוז לצבור מתי גומרים ומתי מדלגים. ועוד ראיה מי"ט שני דמנהג אבותינו בידינו ומברכין וצונו ביום ב' על מקיעת שופר ועל אכילת מצה. ולא דמיא למנהגא של ערבה דאינה אלא טלטול בעלמא [מ] וכיון דלא תקנה היא לא תשיבה למקבע לה ברכה ועוד דאמרינן בירושלמי אם הלכה רופפת בידך ראה היאך הצבור נוהג (כג) וכבר

דברי חמודות

החולה נוטה מעט על צדו וקורא. הרמב"ם: (יז) רבי יונה משתעי באמצע הפסוק. וכתב הב"י דמלא כתוב דבאמצע פסוק שמע ישראל אין להפסיק כלל שאין דבר גדול כקבלת מלכות שמים ע"כ וצ"ל דה"ה לבשכמל"ו שגם הוא בכלל היחוד ומטעם זה אין להפסיק בין פסוק שמע ישראל לבשכמל"ו עכ"ל הב"י ובש"ע מביא אם לא מפני שירא שיבהלו הוא כמ"ש רמינו שאין לך דבר שעומד בפני פקוח נפש ורמ"י כתב בטעם הדבר דכתיב ומי בהם ולא שיחות בהם ולא כוון יפה בזה ל' זה רש"י ומעתל אמרו וס"ל דאפילו בג' המחוברים ע"ז ג"ע וש"ד דינא הכי ואנן לא קי"ל כותיה כמ"ש רמינו בפרק אין מעמידין ומשום כך נקט רמינו בלשנו שאין לך דבר שעומד כו' שאותה הלכה שיימו בו חוץ מאלו הג' והכי קי"ל ומסכת עדיות מגן שחיב אדם לומר בלשון רבו ולכך ה"ל לרמ"י ג"כ לומר כל' הרמ"ם שממנו נלקחים אלו הדברים ולא היה פקפוק בדבריו: (יח) ונראה דאביו ואמו ורבו כו'. וכן פי' הרשב"א וכתב עוד דמי שגדול ממנו בחכמה אף על פי שאינו רבו הוי בכלל מפני הירא: (יט) ימים שהיחיד גומר כו'. דיני הלל הלא הם כתובים בפ' לולב הגזול ובפ' ערבי פסחים: (כ) הא לאו הכי אין לו לפסוק. וא"כ אף במגילה כן דהא ג"כ נהגו לברך עליה תחלה וסוף דמה"מ מסיק רבינו בשם ר"ת דמשום כך הוא דאין מפסיקין בהלל וכ"כ הטלמי גבורים בשם הא"ז שכדין הלל בימים שיחיד גומרה כך דין המגילה וכ' עליו הש"ג שלא"ע מה נקרא בין פרק לפרק גבי מגילה מאחר שלרין לקרות כולה בחד כתגרת ע"כ ואין אני רואה מקום עיון כלל דאף דקריאתה בחד אינא אמומות בין הפרשיות שיש בה ואע"פ שהן פרשיות אמומות פרקים נקראו שפיר אבל בעוד שיש פרקים ולא הוי דעת ג"ה שסובר דכיון שברכה אחרונה מתנהג מנינא מלגאת אין לבעור נמי ששם נקריאתה דלאו הפסקה היא אבל הוא השיב עליו שאינה נראה דכיון שהוא מברך צריך שלא להפסיק דמאי נ"מ דאינא במנהגא סוף סוף הוא מברך אל"ו ואין לחלק ולומר דברכה אחרונה דמגילה אפילו בלבור מנינא ממנהג דאף ברכה אחרונה דהלל שבלבור גם כן במנהגא מנינא כדאמן בפרק לולב הגזול מקום שנהגו לברך אחריו יברך ולכך מ"ש הב"י לדחות דברי הטור משום דכיון שאינו מחויב לברך לבסוף נמצא שברכה זו לא שייכא אמגילה אלא הרי הוא כמשבח ומודה על הנס וכמ"ש הר"ן הלכך אינו ענין למגילה לומר שלא יפסיק בקריאתו' ע"כ ודאי דלימא שהרי אף ברכה אחרונה דהלל במנהגא מנינא ואפ"ה מפני שמברך אחריו אמרו שלא להפסיק ולא נחלק הב"י בהלל וגם הר"ן בכ' שלא נתקנה על המגילה לא מטעם שאינו אלא מנהג כתב כן אלא מטעם שמתחלת בברון ואי איתא דנתקנה למגילה הא הוי ברכה הסמוכה לחברתה דמגילה לא מפסיק בינה לברכה הראשונה כמו שמצינו בברכות ק"ש דק"ש אינו מפסיק ומ"מ אפשר לדחות דברי

מעדני יום טוב

בפ"ק סי' י"א מעין וקורין כתב הר"ר יונה בפ' מי שמתו דזהו במיושב אבל בהטיה בשכיבה לא ומש"ה מקשה אדמנא הא שיש בטלית כו' מחזיר פניו וקורא וכתב דאיש דאמרי דפרקדן היינו דמוטה רק מעט אבל זה שמוטה על צדו לגמרי מותר והכונן יותר לחרך דכיון דחזינן דהיכא דאיכא טרחא שרי כדאמרינן רבי יוחנן מגלי וקרי משום דהוי בעל בשר וה"ל טרחא ה"נ התירו לו בהטיה משום דהוה ליה טרחא כיון שפשט את בגדיו לחזור ולבשן ע"כ ועיין בד"מ: [פ] עד כדון באמצע הפרק. לשון שאלה הוא שואל מי באמצע דוקא באמצע הפרשה ומן פסוק לפסוק אבל לא באמצע הפסוק דעד כאן לא שמענו אלא באמצע הפרשה דכיון דסתמא קתני באמצע אימא דדוקא באמצע הפרשה או אימא דאלו דוקא ואפילו באמצע הפסוק היא תתני' וקאמר דקני דיומיה תרתי כלומר היא סברא שהתירו הפסקה באמצע הפסוק ודוקא על ידי רמז דמגינו שאסור לבמייחי רבינו לעיל ממנ' יומא הקורא שמע לא ירמוז וכו' והתירו הרמז באמצע הפסוק אבל ע"י דבור ס"ל לר' ירמיה שלא הותר כלל באמצע הפסוק ומתני' דוקא באמצע הפסוק היא ורבי יונה משמעי נמי דס"ל דאמתני' אפילו באמצע הפסוק היא ורב הונא הכיא ראיה מודבנרת בם שלא תלק הכתוב ומתן רשות לדבר בם ומשמע אפילו באמצע פסוק: [פ] פשיטא שאין לך דבר כו'. כלומר ולמה לי לתנא למיתנא שואל מפני הירא ה"י: [נ] שאין לך דבר כו'. לאו כללא הוא שהרי אמרו בו חוץ מע"ג ג"ע וש"ד והכי מסיק רבי' בפ' אין מעמידין ועיין מ"ש בד"מ סעיף י"ז: [ג] או מי שהוא גדול ממנו. נ"ל לפרש דר"ל בשנים או בעושר דזקנה ראוי לכבוד וכן נמי עושר כדאיתא בפרק ב' דקדושין דף מ"ט. כל שבני עיר מכבדין אותו מפני עשרו אבל בר"ף גרס שגדול ממנו בחכמה ולפי זה רבו דוקא מייב לירא ממנו אבל לא שגדול ממנו בחכמה שאין חייב לירא ממנו ואין בו אלא מפני הכבוד דאי אף שגדול כזה בכלל ירא הוא א"כ רישא דמפני הכבוד אמאן קאי ואע"ג דלרש"י מפני הירא דסיפא לא קאי אמאן לא קשיא כיון דרישא דסמוך קאי ארבו ואגדול לא איכפת במאי דסיפא לא אתפרש אמאן משא"כ להרי"ף אי נפרש גדול בחכמה גם כן מפני הירא אם כן רישא לא קאי אמאן ודוחק ואלא מיהת נוכל לומר דהרי"ף כרש"י ס"ל דרבו נמי הוי מפני הכבוד וכ"ל אחרי

תפארת שמואל

(ז) היה קורא קריאת שמע ופגע בו רבו וכו'. לפי' הרא"ש ז"ל דלגדלין קאני דשואל מפני הכבוד דקאמר היינו שגדול ממנו ומה שאמר אח"כ מפני הירא קאי ארבו ודוחק ועוד למה יאשל ברבו מפני הירא וכי מורא שמים לא עדיף ע"כ נראה כמו שפי' הרמב"ם אגם ולא אירי בחשש הריגה אלא אימת החק ממונא ומש"ה הזכיר הרמב"ם אגם וכן ז"ל עיקר (והרב הגאון מוהר"ר שבתא אלוזלין הגיה בגמרא שלו ופגע בו רבו שאינו מוהבה לו מי שגדול וכו' כל"ל): (ח) בין פרק לפרק וכו'. פי' ממש דינו בק"ש וכ"כ הטור כדברי המחבר רק שכתב גבי הלל אפי' שהה כדי לגמור את כולה אינו חוזר משא"כ בק"ש. וז"ל דאיירי בלא שהה אמתמא אונס אלא מעצמה דאז אפילו גבי ק"ש אין צריך לחזור לראש אבל בשהה אמתמא אונס

הטור מזה הטעם דהואיל ועל כרחנו צריכין לומר שלא נתקנה על המגילה א"כ שאי הברכות הללו דאשונה ואחרונה אינם ענין זה לזה ולפיכך לא שייך ביניהם הפסקה דמיד שהתחיל לקרות אחר שברך שוב אין איסור בהפסקה כמו בכל המצות ומ"מ השומע לא יצאו שבשיטות לא יוכל לשמוע וכמ"ש שם הב"י ומעכשיו הא דאמרי' לעיל בהלל ובמגילה פוסק ואין בכך כלום לא שדין שניהם שוין אלא הא כדאיתא והא כדאיתא דבמגילה פוסק בכל דבר ואין בכך כלום אבל בהלל אינו פוסק אלא מפני הכבוד וכדמסיק רבינו ומעתה יתורץ מה שהקשו תלמידי הר"י ז"ל על לשון ואין בכך כלום שהרי אינו פוסק לכל דבר ומיירי דאדאמרת משום פרסומי ניסא אין בכך כלום ולדידי משום מגילה הוא שאמר כך: (כא) ומה שנהגו לשנות פעמים כו'. וכתב המרדכי דאם כשה"ל לברך לקרות בירך לגמור א"ל לחזור ורמ"א ז"ל בהגו' פסח רש מ' תפ"ח גבי הלל דיום א' של פסח דגומרין אומר כתב דמברכין לקרות וזה מטעם מהר"ם מרוטנבורג"ג שסובר דלעולם אין לברך אלא לקרות וכתבתי דבריו במ"מ פ"ק מ' י' וע"ש ורמ"י כתב דלשנות בברכה ולברך לגמור דוקא כשגומרין וכשאין גומרין מברך לקרות בהא איכא למיחש שאם יבא אות א' מיבה דהוי ברכה לבטלה כיון שמדקדק בלשון ואומר לגמור דוקא כשגומר משמע שמברך לפי שגומרה עד גמירא וא"כ אם יסתור הוי ברכה לבטלה אבל אם לעולם רוצה לברך בלגמור אפי' כשקורא בדילוג אין כאן משא"ל לגמור נמי פירושו לקרות והרי מברך כן כשקורא בדילוג: (כב) ובבר נהגו לברך עליו. וכתב הכל בו בשם הר"פ שעוד לאמרו עם הצבור אף קודם תפלה והמרדכי כתב בפרק במה מדליקין דכשהיחיד קורא אומר לשנים שיאמרו עמו ראשי פרקים ולא הוי כרמים ע"כ ונהגו בו בהודו ולא באגא אבל נהגו לעשות כן בכל הלל ואפילו בימים שגומרין אותו וזה ודאי מנהג של טעות אם לא שנאמר שנהגו כן כדי שיהיו רגילים בכך ולא יטאו לעשות כן אף בימים שאין גומרים אבל מדינא אינו מחויב אלא כשמלגלגין והיינו בר"ח וחוה"מ דפסח אלא שהמגיד בסוף הל' תענית כתב בשם הרמב"ן דבחוה"מ דפסח דמועד הוא אע"פ שמלגלגים מקנת מכמים מתחלה כך היה שהרי ימי מועד הן וחייבים בהלל ואין הקריאה בדילוג משום דאינו אלא מנהג אלא שכך מיקנו מתחלה וכ"כ הר"ן בשמו בפ' ב"מ ומש"ה חייבין לברך עליו ולפי זה אף בחוה"מ דפסח א"ל לשנים אלא שא"כ להרא"ש שכתב בסוף הלכות ברכות דבחוה"מ אין מחייבים לברך אבל בר"ח מיקנו לברך לפרסומי דר"ח הוא א"כ לדבריו בר"ח לא היה צריך לשנים לכך הנכון בעיני להצריך שנים בין בר"ח בין בחה"מ דפסח כדי לצאת ידי שניהם ועוד שהרמב"ם סובר דבר"ח וחוה"מ אין מברכין הואיל וקורים בדילוג ודין ברכות הלל בגילי פסחים יתבאר בפ' ע"פ בס"ד:

א) תוס' (גליון) ב) תוס' תענית (גליון) ג) תוס' ברכות (גליון)

נהגו לברך עליו* [ג] וגם רב אלפס ז"ל כתב בהלכות מנוכה דהלל דרשם מדם לאו דאוריתא אלא מנהג דרבנן הלכך יחיד אינו מברך עליו והביא ראיה מהא דתניא במסכת תענית (דף כח:) יחיד לא יתחיל ואם התחיל גומר ולאו ראיה היא כמו שפירשו בה"ג דיחיד לאו דוקא אלא לגבור נקראים יחיד כל זמן שאין כל ישראל ביחד. והכי פירושא יחיד לא יתחיל כשנעשה להם נס אלא בכנופיא דכל ישראל לא יתחיל לברך על הלל. ואם התחיל לברך תחלה חותם גם כן בברכה. [ס] והא דאמר בחמצע שואל מפני הירואה נחלקו בו רבותינו. בענין הפסקה א בק"ש ובברכות לקדש (י) ולקדושה וברכו אם פוסק אם לאו. יש מי שאומר שאע"פ ששואל מפני הירואה ומשיב מפני הכבוד אפ"ה אינו פוסק לקדש ולקדושה דכיון בעשוק בשבחו של מקום אין לו להפסיק בשביל שבח אחר. ורוב המפרשים הסכימו שפוסק אפילו באמצע הפרק דלא גרע ממה שמפסיק לשאול מפני הירואה ולהשיב מפני הכבוד. וכן הסכים ה"ר יונה ז"ל והביא ראיה מדפליגי לקמן (דף כא:) אם מפסיק בתפלה לקדש

הגה"ה

*ועל קריאת הלל של גילי פסחים ה"ר י"ט היה מברך עליו [ור"מ לא היה מברך עליו] ורבי חיים כהן לא היה חותם ביהללוך אלא היה מתחיל בנשמת עד ישתבח וחותם. ב) ורי"ל"ל כתב שם לברך עליו פעמים קודם אכילה כשמתחיל את הלל ואחר אכילה כשמתחיל לא לו. ומה שנהגו שלא לומר הלל כי אם בשלשה מפורש בעבור. מע"ז:

ולקדושה אם לא. אע"ג דמסיק הלכתא כמ"ד שאינו מפסיק. אפ"ה כיון דחזינן דבתפלה שאפילו המלך שואל בשלומו לא ישיבנו אפי' נחש כרוך על עקיבו לא יפסיק נחלקו אם מפסיק לקדיש אם לא מכלל דבק"ש וברכותי' דקי"ל דמפסיק מפני הירואה ומשיב מפני הכבוד פשיטא להו לבולהו דמפסיק (כג) הלכך לקדיש ולקדושה [ע] ולברכו מפסיק (כד) אפילו באמצע הפרק. וכן דעתי מסכמת אע"פ שנשאתי ונתתי בדבר בפני הרב ר"מ דרוטנבורג והסכים דעתו שאין להפסיק:

ו [דף יד ע"א] **בעי** מיניה אשיאן תנא דבי ר' אמי מר' אמי השרוי בתענית מהו שיטעום אכילה ושתיה קבל עליה והא ליכא לו (יא) דלמא הנאה קבל עליה והא איכא (כה) א"ל טועם ואין בכך כלום תניא נמי הכי [פ] מטעמת אינה טעונה ברכה והשרוי בתענית טועם ואין בכך כלום. עד כמה. רבי אמי ורבי אסי טעמי עד שיעור רביעית. טועם ואין בכך כלום א) פירש רב חננאל (כו) כגון שחוזר ופולטו הלכך לא חשיבא הטעימה הנאה (כז) וגם א"ל ברכה ומיהו דוקא רביעית (כח) [ל] אבל טפי מרביעית חשיבא הנאה לענין תענית. ומיהו נראה דברכה לא צריך כיון שאינו נהנה בתוך מעיו:

ז אמר רב (כט) כל הנותן שלום לחבירו קודם שיתפלל כאילו עשאו במה שנאמר חדלו לכם מן האדם אשר נשמה באפו כי במה נחשב הוא אל תקרי במה אלא במה ודוקא

הגהות הב"ח א בענין הפסקה דק"ש וברכותיה לקדיש וכו':

דברי חמודות

(כג) הלכך לקדיש וכו' מפסיק. וכתבו תלמידי הר"י דלמודים נמי מפסיק ודי בשיחה בלבד שאם אמר יוצרנו יוצר בראשית וכו' ה"ל הפסקה גדולה ומסיק הב"י דלא שיחה ולא יאמר אפילו מיגם מודים דא"כ מאי מפסיק דקאמר הא שיחה אינא לחוד לא מקרי הפסק ואע"פ שאיים הב"י וכ"כ בש"ע שלא יאמר אלא מיגם מודים בלבד כתב רמ"י דנ"ל שר"ל שיאמר מודים אנחנו לך אלא שלא יאמר כל מודים דרבנן ע"כ וכן נראה דמיגם מודים בלבד הוא כתפל בלא מלה וגם מלמידי הר"י מיעבו מיוצר בראשית ואילך ומ"מ ה' אלהיכם וכו' ג"כ לא יאמר ותלמידי הר"י חדא נקטו מהני ליטני דתקנו בהו רבנן כדמייתי ליה רבינו פ' דלעיל סימן כ' אבל יומר מן ג' מיגות ואלו לא יאמר לדבריהם ובברכו נמי אע"פ שכתב הב"י שלא יאמר אלא ברוך לא אתא אלא למעוטי יתברך ויתעלה כו' שלא יאמר אבל מגיגא ברוך בלחוד לא קני אלא יאמר ברוך ה' המבורך לעולם ועד ולשון תלמידי הר"י ז"ל שכתבתי במ"מ לא יאמר רק ברוך ה' המבורך לא יומר אף ע"פ שאמלון האבודרהם שכתב רמ"א נראה דלא מיעבו אלא שלא יאמר יתברך ויתעלה כו' ובקדיש בפ' מי שאמרו לא נקטי אלא יהא שמו הגדול מבורך ולא נקטינן גם לעלם עלמי עלמיא מ"מ הרי הוא יומר מג' מיגות הלכך אפשר דיש לתלמא נקיט והי"ה לכל הנוסח דהיינו ג"כ לעלם עלמי עלמיא אבל יתברך ר"ל שלא לענות כיון שיש מחלוקת אם מיינים לומר כלל וכמ"ש מהרי"א בב"י סימן נ"ו אע"פ שבש"ע לא חילק ויתעלה דשומע כעונה ואמן שאחר יתברך יענה ג"כ לפי שיש שעונים אי"כ ובל נוסח יתברך וכ"כ כ"י בשם מהרי"א שיענה זה האמן וג"ל שלא להפסיק על אמן דמתקבל ויהא ועושה שמן מתקבל ואילך אינו אלא מנהג כמ"ש הרמב"ם בסוף ס' אהבה ועיין פרק לקמן סי' י"ח אבל נ"ל דבקדושה מה שמוסיפין בשבחות וי"ט אז נקול כו' כבודו מלא כו' פשיעא שאין לאמרה דמידי הוא עשאה במודים דרבנן ויתברך ויתעלה כו' אלא כדכתבו תלמידי הר"י דהוי הפסקה גדולה ה"נ אלו הדברים וכ"ש דבלאו הכי בחול א"א אומן ודעתי נוטה עוד שאין להפסיק יותר אלא לקדוש קדוש וגו' ולברוך כבוד ה' ממקומו שאלו שני הפסוקים הם שאמרו ישעיה ויחזקאל שאמעום מפי המלאכים ובייכים לענין הקדושה וכ' הסמ"ק לאמן של האל הקדוש ושל שומע תפלה מפסיקים גם כן והכהיא דירוש דמייתי רבינו בפ' לקמן סי"ח וע"ש פעיף נ"ו וכ' הרשב"א דלכל (ה"מ) (הני) פוסקים מכ"ש בחומר תחנוניים ועמ"ש בפ"ק פעיף נ"א ובהפסקת הפיוטים שבברכות ק"ש ע' בפ' אין עומדין פעיף ס"א וכהן שקראוהו לקרות בתורה כ' הרשב"א שאינו מפסיק שכיון שקורא ק"ש ואינו יכול להפסיק אין זה קולא בכבוד התורה אלא דמקרי דבר שבקדושה ולענין הפסק בהנחת תפילין וציצית יתבאר לקמן סימן ח': (כד) **אפילו באמצע הפרק.** והש"ע כתב באמצע הפסוק והדין עמו מהירושל' דלעיל סימן ד' ועיין פעיף י"ז לענין פסוק שמע ומיהו בין גאולה לתפלה פסקו התחרוצים שאין לענות קדיש וקדושה ועשה כדברי ר"ת שהמתין בשירה חדשה כדי לענות אבל בעניית אמן אחר שאיים הש"ך גאל ישראל כתב רמ"א שנהגו כ"א דלא הוי הפסק: (כה) **א"ל טועם** ואין בכך בלום. ובפרק קמא דתענית סימן ט"ו כתב רבינו בשם הר"י בר"גלוני דבלבד מיו"כ וט' באב והב"י כתב דמלשון ברוחת הדשן נראה דבכל תענית צבור לא יטעום כלל שלא אמרו אלא בתענית יחיד וג"ל דדייק לשון קבל עליה ואע"ג דצבור נמי בעי קבלה מכל מקום מדלא אמר קבלו עליהו דהוה משמע אף דתענית צבור ב"מ דלא איבעיא ליה אלא תענית שקיבל עליו היחיד בלבד אבל בתענית צבור לא איבעיא ליה ואסור וכתב רמ"א שכן נוהגים: (כו) בגון שחוזר **ופולטו.** כתב הג"ה מיימו' וכן הרוקח דלא יטעום רביעית בתוך בפעם א' אלא מעט מעט ורוקקו והרשב"א כ' דאפילו בפ"א לטעום עד כדי רביעית שרי אם יודע בעצמו שיכול להעמיד עצמו שלא יבלע בלוס ורמ"א

מעדני יום טוב

דהשתא מתורלים ג"כ תקיעת שופר ומצה מכל מקום צריך תירוץ דטלטול משום הלל דמנהג הוא: [ג] וגם רי"ף כתב כו'. כלומר שכתב ב"כ שלא לברך מפני המנהג אבל לא שכתב בגמרי כמו שכתבו בשם רש"י דהא הרי"ף לא כתב אלא שהיחיד לא יברך אבל צבור משמע דש"ל שמברכין שלא אמרו בתוספה בריית אלא יחיד לא יתחיל ואלו לרש"י אף לצבור אין מברכין כהיא דערבה: [פ] **והא דאמר באמצע** כו'. מילתא בתרי נפשיה הוא: [ע] ולברכו ואע"פ דגבי תפלה לא הוחכר ברכו כתבו תלמידי הר"י מקבלת דנראה נמי כיון שהיא הפסקה מועטת לענות ברוך ה' המבורך ואין בו כדי שאילת שלום תלמיד לרב מותר דמון כדי דבור כדבור דמי ע"כ ואף על פי דבעניית קדיש אינ"ר מבורך יש יותר מן ג' מיגות אם דתמר בגמרא בהדיא אתמר אבל ברכו וכן מודים דלא אתמר בהדיא בגמרא מעטו תפסת: [פ] **מטעמת** לשון רש"י טעימת מבשיל ולא פי' מטעמת האמה שטעומת והטור כתב כן בפי' ר"י מטעמת שטעומת המבשיל נ"ל דטעמת דרש"י מדלא קתני טועמת שמטעמת משמעו פועל יוצא להטעים המבשיל

תפארת שמואל

(י) לקדיש ולקדושה וכו'. נ"ב ולענין להפסיק לקדיש ולקדושה ולברכו נחלקו בו הפוסקים י"א אע"פ שאשאל מפני הירואה ומשיב מפני הכבוד אינו פוסק כיון שהוא עוסק בשבחו של מקום אין לו להפסיק בשביל שבח אחר ובשמ"ק כתב ועוינן קדיש וקדושה ואמן של האל הקדוש ואמן של שומע תפלה בכל מקום וי"א שפוסק לכל אפילו באמצע דלא גרע מה שפוסק לשאול מפני הירואה ולהשיב מפני הכבוד ולזה הסכים מורי ז"ל וגראה בעיני מ"ש הטור וי"א שפוסק לכל אין פי' שפוסק לכל אמן ואמן דזה אינו דא"כ לא יוכל לכוין כלל וגם משמעות לשון המחבר אינו נשמע שהרי כתב קדיש וקדושה ולא ברכו ומהרדכי נמי לא

א) תוס' (גליון) ב) הוא מדברי התוס' בסוגיא בתחלה היה מברך לקרות ואח"כ לגמור יעוי"ש. (מר"ל)

סתם וכ' דברי הרשב"א בלבד: (כז) **וגם א"צ ברכה.** כיון שפלטו אבל אם בלע אפי' כ"ש צריך לברך כן פי' הטור סי' ר"י אבל הרמב"ם בפ"א מהל' ברכות סתם וכ' מטעמת אינה צריכה ברכה ואלו בפ"ג מהל' תענית כתב והוא שלא יבלע אלא טועם ופולט ש"מ דלענין ברכה אינו מצריך שיפלוט ובכ"מ כ' דאפשר לתת סמך לדבר דטעמת משום דכתיב ואכלת ושבעת וברכת שיהא לו כוונת האכילה משמע ובריעת אע"פ שהיא מטעמת כוונת אכילה (אין) לה וכן פירש הר"ר מנוח ואע"ג דהאי קרא לענין ברכה אחרונה מיירי מ"מ יש לסמוך למקרא זה ברכה לשאוכה ע"כ אבל מ"ש הב"י שיש לדקדק מדברי הרי"ף שמ"ש בפ"ק דתענית דלזהיר שלא לבלוע לא קאי אלא לשרוי בתענית דוקא לא ראיתי לו הכרע כלל ואי משום שלא כתב לבעיא זו ודאתמר עלה הכא בתקומה שהיה קבוע בגמ' ולפרש עלה לזהיר כו' ונשמע מינה שכן הדין לענין ברכה כמו לענין תענית מי משום הא לא מריש דעיקר דמלתא היא האיבעיא ודקבעי ליה לענין תענית קבעי לה אלא דבגריתא דמייתי קתני נמי דין הברכה והואיל ועיקר דמלתא לענין תענית אתמר קבעה הרי"ף בתמ' תענית וה"נ בעל הגמ' לא קבעה בכאן אלא להתמיך מאי דבעי מגא דר' אמי לדלעיל דבעי תנא דבי ר' חייא והלכך ליכא למשמע מהרי"ף כלום ומ"מ יש לעשות כדברי האחרונים ז"ל שכתבו שלא לברך אפילו כי בלע ככל בפק ברכות להלקה: (כח) **אבל טפי מרביעית חשיב הנאה** וכו'. ואע"ג דפולט הואיל ומתכוין לטעום מתהני מיניה אבל מי שדרכו לרחוץ פיו בשחרית יכול לרחוץ פיו במים אפילו ביומר מרביעית דלא חשיבי מתהני כיון דפלט דלא דמי לטעימת מבשיל ואתר משקים ומיהו דוקא בתענית יחיד אבל בתענית צבור לא כסר למעבד הכי כ"כ בתרומת הדשן וכ' הטור בשם הראבי"ה שיכול ללעוס עלי קנמון עין בהגהת מיימוני פ"ח מהל' תענית ורמ"א הוסיף ואתר בשמים ועץ המתוק ללחלח גרונו ולפלוט ומיהו אע"פ דמסיק בשמו דאפי' ביום"כ מותר מל' המרדכי שהביא הב"י שכ' לו' הראבי"ה והוא כמסתפק ביה"כ דהוי דאוריתא ועוגת הנאות נאסרות בו מי שרי ובסי' תרי"ב הביא ב"י לשון הרמב"ם שנראה מדבריו שאסור ולכך כתבו האחרונים ז"ל דביום"כ אסור: (כט) **כל הנותן שלום לחבירו קודם שיתפלל וכו'** ודוקא במשכים לפתחו כו'. וכתבו תלמידי הר"י ז"ל בשם רבי פרוביגיא דדוקא לומר שלום משום דשמו של הקב"ה שלום אבל מותר לומר לפרא דמרי טב כיון שאינו מזכיר לשון שלום וראיה לומר הרב גר"ו שאפי' זה אינו מותר אלא כשהולכין ללכת לדרוש עסק מעסקיו או לשום ענין אבל אם אינו הולך אלא להקביל פניו קודם התפלה אפי' זה הלשון אסור ע"כ ורמ"י ז"ל נתחכם לכתוב בזה הלשון כשהולכין בדא"ה לעבור דרך שם ולא רצה למנקט ללכת לעסק כו' משום הא דלקמן דאסור לאדם כו' ובאינשי דעבדי איסורא לא רצה לפרט ורבינו ירוחם כתב דפי' שלום שלום כלו' שכובע אליו ולאיתי בש"ע שכתב וז"ל וכן אסור לברוא לו כשמשכים לפתחו וי"א דכריעה זו אסורה אפילו בלא משכים לפתחו עכ"ל ולפוס ריהטא לא מצאתי מבוא האחרונה הזאת בנ"י עד שדקדקתי ועלה בידי שבב"י יש מסרון ולרבי הג"ה שב' בשם אחרות מיים בזה הלשון ובתשובות קמאי לא חשו מכמים אלא בענין כריעה אבל בלא כריעה לא חשו ונותן שלום בכל לשון שירצה בין בדרך בין בב"ה ואין בכך כלום והכריעה איסור גמור אפי' בלא נתינת שלום קודם שיתפלל עכ"ל והנה לפי הנראה מזה הלשון לא אמר שהשה הכריעה אסורה אפי' באינו משכים לפתחו דאחרנה כיון דאמר בלא כריעה לא חשו ונותן שלום כו' א"כ על כרחינו גמ' דאמרה דדוקא כשמשכים לפתחו וחשו לכך מיירי בכריעה דוקא ובאינו משכים לפתחו הא אמרי' בגמרא דשרי אבל כי דייקי' בלשנו' משכחי' דהא דקאמר דלא חשו בלא כריעה כו' מסיים בה הכין ונותן שלום כו' בין בדרך בין בב"ה וכלו' כשימלא אותו בהכ"נ בלשנא דרבינו ירוחם שם בנ"י הא קמן דלא אמר שלא חשו בלא כריעה ושיהא רשאי להשכים לפתחו דהא ליתא אלא דנתינת שלום בלא כריעה היינו המיתרה דבגמרא דאמרי' בה דאסור בשכים לפתחו ומהשתא הא דקאמר בתר הכין והכריעה וכו' צריך תיקון וכל"ל והכריעה איסור גמור אפי' אינו משכים לפתחו ואפי' בלא נתינת שלום קודם שיתפלל כן נ"ל ומעתה מבואר מהיכן יצאו אלו הדברים שכ' הש"ע די"א דכריעה אסורה אפילו בלא משכים לפתחו וכ' עוד ואם המחיל לברך הברכות (אח"כ) אין לחוש כל כך וגם זה מל' האחרונים מיים לדעת אבל נ"ל שלא כתב כן אלא בענין הכריעה דבאינו משכים לפתחו אבל במשכים לפתחו בהא לא קאמר כלל דמהני להו הברכות דכמו שבלהתעסק בצרכי דלקמן אמרו דעל תפלת י"ח אמרו דוקא

ברכות כתב עד רביעית וכ"ע:

(כ) לקדיש ולקדושה וכו'. נ"ב ולענין להפסיק לקדיש ולקדושה ולברכו נחלקו בו הפוסקים י"א אע"פ שאשאל מפני הירואה ומשיב מפני הכבוד אינו פוסק כיון שהוא עוסק בשבחו של מקום אין לו להפסיק בשביל שבח אחר ובשמ"ק כתב ועוינן קדיש וקדושה ואמן של האל הקדוש ואמן של שומע תפלה בכל מקום וי"א שפוסק לכל אפילו באמצע דלא גרע מה שפוסק לשאול מפני הירואה ולהשיב מפני הכבוד ולזה הסכים מורי ז"ל וגראה בעיני מ"ש הטור וי"א שפוסק לכל אין פי' שפוסק לכל אמן ואמן דזה אינו דא"כ לא יוכל לכוין כלל וגם משמעות לשון המחבר אינו נשמע שהרי כתב קדיש וקדושה ולא ברכו ומהרדכי נמי לא

יד ע"ב - טו ע"א

משכים לפתחו. (כט) אבל שאינו משכים לפתחו שרי דהתנן בפרקים שואל מפני הכבוד ומשיב שלום לכל אדם. אמר רב יצחק בר אשיאן [ק] אסור לאדם (ל) שלא לברך (לא) קודם שיתפלל שנאמר לדל לפניו יהלך וגו'. ואמר רב אידי בר אבין כל המתפלל ואח"כ יוצא לדרך [ר] הקב"ה עושה לו חפציו [ש] שנאמר לדל לפניו יהלך ושם לדרך פעמיו:

ח מתני' אלו הן בין הפרקים בין ברכה לתשובה לשניה. (לב) בין שניה לשמע. בין שמע לוהיה אם שמוע. בין והיה אם שמוע לויאמר. בין ויאמר לאמת ויציב. רבי יהודה אומר בין ויאמר לאמת ויציב לא יפסיק. יש להסתפק אי בעי למימר לא יפסיק כלל אפילו להשיב דאמיר מבאמצע הפרק. א"ל האי דקאמר לא יפסיק היינו כדין א) כל הפרקים אבל לא תשיב טפי מבאמצע הפרק. מיהו נראה מדמפרש טעמא משום וה' אלהיכם אמת דלא יפסיק כלל [ת] אלא אומר אמת ויציב ואח"כ יפסיק כמו באמצע הפרק:

גמ' אמר ר' אבהו אמר ר' יוחנן הלכה כר' יהודה. וא"ר אבהו אמר רבי יוחנן מ"ט דר' יהודה [דף יד ע"ב] דכתיב וה' אלהיכם אמת. מוזר ואומר אמת או אינו מוזר ואומר אמת [א] פירוש אם שהה בנתיים. אבל אלא שהייה [ב] פשיטא דלא יאמר פעמייס אמת. אמר רבי אבהו אמר רבי יוחנן מוזר ואומר אמת. רבא אמר אינו מוזר ואומר אמת. (לג) והלכתא כרבא:

ט מתני' אמר ר' יהושע בן קרחה למה קדמה שמע לוהיה אם שמוע כדי שיקבל עליו עול מלכות שמים תחלה ואח"כ יקבל עליו עול המצות. [ג] [ג] ואע"פ שמוקדם בתורה צריך טעם. דאין מוקדם ומאוחר בתורה. והיה אם שמוע לויאמר שויהיה אם שמוע נוהג בין ביום בין בלילה. ויאמר אינו נוהג אלא ביום דקסבר דליליא הוי מצות עשה שהזמן גרמא דפליג אדרבנן דמנחות פרק התכלת (דף מג.) מכאן אומר ר"ת [ד] דהלכה כר"ש [ה] וכן כל האמוראים דלעיל סברי דאין אומר פרשת ליליא בלילה. וכן משמע בשבת פרק ב"מ (דף כה:) גבי ר' יהודה בר אילעאי שהיו תלמידיו [ו] (מגביהין)

דברי חמודות

וכן פסק הש"ע בהדיא ה"נ דבומיה דמ"ש ליגע דקודם שיתפלל דהכא מלינא דקודם שיתפלל דלקמן אלא תרוייהו אתפלה י"ח מייר ומה שאמרו בין בעסקיו בין בהשכמת פתח לא יותר קודם לכן ולא אמירו תשוב קמאי אחר הברכות אלא מה שאמרו בהשכמת פתח ומעתה לא כוון יפה מהר"ם יפה ז"ל שכתב ואם התחיל לברך כו' ואין לחוש אח"כ ללכת לפתח חבירו ולתת לו שלום אם הוא במקום שיכול להפסיק ע"כ אלא דיותר אחר הברכות אלא לברוח ובלא השכמת פתח והרי הוא פסק לקמן גבי עסקיו דלא הותר עד אחר תפלה י"ח והשמיט הים מקילין אחר הברכות שכתב רמ"א והלכך גם בכאן אין לפרש להסיר להשכים לפתחו ולתת שלום אלא הכריעה בלא השכמת פתח בלחוד היא שאין לחוש עליה אחר הברכות כל כך ומה שהתנה עוד אם הוא במקום שיכול להפסיק דברים פשוטים הם אבל אלו הברכות דאמרן בברכות השחר שקודם ברוך שאמר הן דלא שייך בהו שלא להפסיק מיניסם וכ"ש למאי דכתבתי שאין כאן היתר אלא כריעה בלבד שאין צורך להזכיר זה: (כט) אבל שאינו משכים לפתחו שרי. ומכל מקום מכיון שאסור לעשות תפליו ג"כ קודם שיתפלל דלקמן נהגו שלא לומר אלא לפרא דמרי עב כדי שיתן לבו שהוא אסור להתעכב בדברים אחרים כלל עד שיתפלל ומפני שהוא משנה בלשון חכור. הרמב"ד: (ל) לצאת יוצא בתפלה י"ט דהנ"ר: גמרא לעשות תפליו וכתב עליה הרשב"א דאפי' במולא חבירו בשוק כדי שלא יפנה לבו לשום דבר עד שיתפלל ועיין לקמן פרק תפלת השחר סי' כ': (לא) קודם שיתפלל. בתפלת י"ח מיירינן כדמשמע פשטא דגמרא ולכך בעל תרומת הדשן קרא תגר על הנכנסים בבהכ"נ ואומרים פירות ותשבחות ואח"כ הולכים לעשות תפליהם קודם שיתפללו תפלת י"ח: (לב) בין שניה לשמע. אבל בתוך אחר שמים ש"ל יענה וכמ"ש בפ"ק סעיף נ' לענין תוך אחר שמים הש"ך בגלל ישראל והרא"ש כתב בתשובה הביאה הטור בסימן נ"ט שהגא לומר הברכות אלא קימאת אמת עם הש"ך בנתה וכהגיע לסוף הברכה מיהר לסיים קודם לש"ך לענות אמן ועיין בפ"ז סעיף ק"ב ובים מקומות מפסיקים בתל מלך נתנו וכתב רמ"א שים לעשות כן בשקורא בחיד ומהטעם שהכתוב בסעיף דלקמן וכתב עוד הטור סי' ס' והיא תשובת רבינו הרא"ש למי שברי לו שלא יוכל להעמיד עצמו בלא הפסה עד שיקרא ק"ש ויתפלל [וכו'] אבל ר"ל שאם יוכל להעמיד עצמו בשעת ק"ש ימים תפילין בין אהבה לק"ש ויברך עליהם כיון לחוש הוא יכול להפסיק ולהניח: (לג) והלכתא כרבא שאינו חוזר. דוקא לומר אמת אמת מה אחר זה בלא הפסק בנתיים דהא אמרו בתיקוים מיקון י"ח ומגדלו הנעלה שיש בק"ש רמ"ה מיגון עם בשכמל"ו ובאדם יש רמ"ח מבריס ונאמר רפואה מהי לשרך לומר שכשקורא ק"ש כל אחר ואחר טוען מיגה אחת ומתרפא בו ולהשלים מנין הרמ"ח מקנו שיהא ש"ך חוזר ואומר ה' אלהיכם אמת וכתוב בארבעות חיים שאין היחיד חוזר ואומר ה' אלהיכם אמת אלא שומע מהש"ך ושומע

מעדני יום טוב

[ק] אסור לאדם לצאת לדרך כך גי' הרי"ף אבל בגמ' הגי' לעשות תפליו וכן העתיק רש"י בפירושו והטור סי' פ"ט ופסק לתרוייהו ואין להקשות על גירסת הרי"ף ודבינו דהכא אמרינן דאסור לצאת לדרך קודם שיתפלל ובפ' תפלת השחר סי' כ' איפלגו בה תנאי כבר מיבר הב"י דהתם כשהיירא הולכת וא"ל בו להתעכב והכא כשיש בידו להתעכב אלא שהוא רוצה למהר לילך לדרכו: [ר] הקב"ה עושה לו חפציו כו'. לאו לאימרא שאם לא התפלל קודם אין הקדוש ברוך הוא עושה לו מפליו אבל אימוא לילא אלא איתורא נמי איכא בין שעושה תפליו קודם שיתפלל כ"כ ב"י: [ש] שנאמר צדק לפניו יהלך ושם לדרך פעמיו. וכיון דקרא קאמר שיהיה לדרך פעמיו הרי הבטחתו בכך שכל תפליו יצליח דאל"כ לא יאמר שיהיה לדרך פעמיו אם יש פסק בדבר שלא יצליח תפליו: [ת] אלא אומר אמת ויציב ואח"כ יפסיק כו'. משמע מדברי שהוא סובר דבין דוליב ג"כ הוא אמת אין להפסיק בינו לה' אלהיכם אלא בתלת אמת אבל רבינו לא הזכיר וליב ונראה שסובר דלאו דוקא נקט הרא"ש וליב ב"כ הב"י וסיכה דלשנא דתמניתן נקטיה לרבינו ובמתני' לא קשיא כלל דהא לא משמע מיני' בהדיא שלא יפסיק ג"כ בין אמת לויליב אלא נקט בתמני' ויליב עם אמת בתשגרת לשנא: [א] פי' אם שהה בנתיים. כמ"ש תלמידי הר"י שפסק מפני הילחה או מפני הכבוד או שסיים קריאת שמע קודם הזמן והמתין עד שיתחיל הזמן: [ב] פשיטא דלא יאמר פעמיים אמת. דוחיי דדמי כאומר שמע שמע או מודים מודים בתפלתן אחוז: [ג] ואע"פ שמוקדם בתורה צריך טעם. לפי שהתכמיים אינם מסדרין סוס דבר בלא טעם ומוקדם המוקדם על המאוחר ואע"פ שאין כאן שום טעם בעולם שאחרי שא"ל בסדר שני פרשיות נקרותן כאחת שאין הפה יכול לדבר כן א"כ כי הקדימו המוקדם שוב אין כאן מקום שאלה על שום טעם והמוס' כתבו וז"ל ולא"ת מיפוח ליה דקדמה בתורה וי"ל דה"ק למה קדמה אף לפרשת ליליא דקדמה לכולן אלא ולאי אין אנו מושגין לזה שהיא קודמת בתורה משום דאמרינן אין מוקדם ומאוחר בתורה ואי"כ היה לנו להקדים והיה שהיא מדברת בלשון רבים בפ"ל ובגם על זה קשה דהא מוויאמר אין להקשות דטעמא קאמר שאינו נוהג אלא ביום ובוכל לומר דאע"ג דהכל ר"י בן קרחה אמרה מ"מ כיון דבלשון שאלה ותשובה אמרה הרי הוא כאלו עדיין לא ידע בתשובה שיאמר על ויאמר ושפיר קא מקשה ושואל למה קדמה שמע לוהיה ולא הקדים ויאמר לכולן אלא ולאי אין מוקדם מכריע וה"ל להקדים והיה שהיא בלשון רבים וכשהגיע דעול קבלת שמים קודם מזר ושאל דאם כן ויאמר נמי לקדום שהרי יש בו עול מלכות שמים דכתיב אני ה' אלהיכם וה' אלהיכם אמת ועי"ל דשפיר מקשה מעיקרא מוויאמר אע"פ שריב"ק ידע טעמא דמסקין אינהו

[נ"ל מחבין] כנפי כסותם מפני שלא היה להם ציצית בטלין. דקאמר ואינהו סבור משום כסות לילה. ומדנקט הגמרא האי טעמא [ז] ושבק הני טעמי אחריני דמנחות (דף מ.) ש"מ דאליבא דהלכתא נקט טעמא. ועוד בפרק במה מדליקין (דף כז:) גבי הא דפריך כי היכי דמרבינן שאר בגדים לענין טומאה נרבה נמי לענין ציצית מאשר תכשה. ומשני ההוא מצעי ליה לרבות כסות סומא. והיינו כר"ש. ולא קאמר לרבות בעלת חמש דהיינו כרבנן. ועוד שמעתא דבריתא בפ"ק דקידושין (דף לג:) קא משיב ציצית בהדי מצות עשה שהזמן גרמא. ועוד בפרק שני דזבחים (דף יח:) פליגי תנאי [ח] חד מרבה כסות סומא מאשר תכשה. ואידך מאשר ולא קאמר דש"ל כרבנן. אלא דוחק להעמיד שניהם כר"ש אליבא דהלכתא. ואנן נהיגי לומר פרשת ציצית בלילה דקאמר בגמ' אמר רב יוסף כמה הוי מעליא האי שמעתתא דכי אתא רב שמואל בר יהודה אמר אמרי במערבא [ערבית דבר אל בני ישראל ואמרת אליהם אני ה' אלהיכם אמת. אמר ליה אבוי מאי מעליותא והאמר רב כהנא אמר רב לא יתחיל ואם התחיל גומר וכי תימא ואמרת אליהם לא הוי התחלה והאמר רב שמואל בר יצחק אמר רב] דבר אל בני ישראל לא הוי התחלה. ואמרת אליהם הוי התחלה. אמר רב פפא קסברי במערבא ואמרת נמי לא הוי התחלה עד דאמר ועשו להם ציצית. אמר אבוי הלכך אתחולי מתחלינן כדמתחלי במערבא וכיון דמתחלינן ועשו להם ציצית. אמר אבוי הלכך אתחולי מתחלינן כדמתחלי במערבא וכיון דמתחלינן

מיגמר נמי גמרינן דהא אמר רב כהנא אמר רב אם התחיל גומר:

י גמ' אמר עולא כל הקורא ק"ש בלא תפילין כאלו מעיד עדות שקר [ט] בעצמו. אמר רבי חייא בר אבא אמר רבי יוחנן [י] כאלו הקריב עולה בלא מנחה זבח בלא נסכים. ואי"ר יוחנן הרואה לקבל עליו עול מלכות שמים שלימה [דף טו ע"א] יפנה ויטול ידיו ומניח תפילין וקורא ק"ש ומתפלל [כ] זהו מלכות שמים שלימה. אי"ר חייא בר אבא אי"ר יוחנן כל הנפנה ונוטל ידיו (לד) ומניח תפילין וקורא ק"ש ומתפלל מעלה עליו הכתוב כאלו בנה מזבח והקריב עליו קרבן שנאמר ארחך בנקיון כפי ואסובבה את מזבחך ה'.

דברי חמודות

כעוזה וכתב רמ"י דטעם הדבר דאם היחיד כופל ואומר ה' אלהיכם אמת הוי ככופל שמע שכתבו בפ"ק סעיף ע"ו דבכפל הפסוק נמי אסור אבל אם היחיד רוצה ג"כ שאם היחיד רוצה ג"כ לאומרם עם הש"ל אין איסור בדבר ע"ז ואלא מיהת דוקא עם הש"ך אבל אם אינו קורא אלא בלבד אלא בלחוד יכול לא יחזור ויקרא כמו שכתב כתבתי בפ"ק סעיף ע' ושם כתבתי שהיחיד משלים אותו בע"ו וו"ן והטור סי' ס"ג כתב ש"ל שמוסיפים אל מלך נאמן בין שניה לשמע להשלים הג' תיבות ומנהג קדמון היה אלא שאח"כ בטלוהו דלא למעבד הפסקה ותיקנו לש"ך לחזור ה' אלהיכם אמת כדאיתא בתיקוים לעיל והיה נראה בעיניהם יותר נכון להפסיק אחר אמת מלהפסיק בין ברכת אהבה לק"ש ואי לא מתפיגא אלא אמיגא דהכא פליגי הקדמונים וספרי הזוהר דהקדמונים סברי דברכות דק"ש אינן כשאר ברכות המתוקנים על המצות וכמ"ש בשם הגאונים בפ"ק סעיף ה' ולכך ראוי יותר להשלים הג' תיבות בלמ"ג בין שניה לשמע ממה שיפסיק אח"כ בלמ"ג הברכה דאמת ויציב וספרי הזוהר סברי דאין בין ברכות הללו לברכות שאר המצות ומשום כך אין להפסיק בין שניה לשמע ומעתה הוא ואנו לענין כמה דברים סברא לן שאין אלו הברכות כמו ברכות דשאר המצות כמו שנתבאר בפ"ק בכמה דוכתי לא היה לנו לחוש כלל לדברי הזוהר והיה לנו להשלים הרמ"א תיבות בלמ"ג ולא בחזרת הש"ך הא"ה שהוא הפסק בין אמצע הפרק ולפיכך נראה לי ודאי שבמקום שנוהגין לומר אמ"נ ושלא יחזור הש"ך הא"ה שאין לבטל אותו המנהג כלל לפי שיש לו על מה שיסמוך ואע"פ שהרמ"ה כתב הטור בשמו שאמר לבטלו בשביל ג' דברים דמפסיק בין ברכה לקריאה ועוד דמפיק ש"ש לבטלה וכו' ועוד הר"ל תופסת בק"ש דלא אמרו יעקב ולא בניו ולא משה כו' איהו לא קאמר לתקנו בלא בחזרת הא"ה ובודאי שכל ג' טענותיו שייכים ג"כ באותה חזרה ואדרבה לדידן דס"ל דברכות ק"ש אינן כשאר ברכות של המצות אם כן בענתו הראשונה בטלה לגבי דידן וקיימת לגבי החזרים הא"ה דמפסיק בלמ"ג הפרק ומ"מ בלו הלכות שנוהגים על פי הזוהר לחזור הש"ך הא"ה גם כן אין לבטלו הואיל ויש לו על מי שיסמוך ואף על פי שגם נוהגין בלו הלכות ע"פ הסברא דברכות אלו אינן כמו ברכות (דק"ש) [דשאר מצות] אפ"ה לא הוה כתרין דסתרין אהדדי דאמר"פ שסברא לן דאין הברכות הללו כברכות דשאר המצות משום כך אין זו סתירה שלא להפסיק בלמ"ג הפרק להשלים הרמ"א שברים ולכך יש להניח כל מקום ומקום על פי מנהגו שכל אחד מנהג ומיקון הוא ונאלו האלות גם כן היחיד שאינו שומע חזרת ש"ש יאמר אמ"נ וכתב רמ"א שכך נוהגין: (לד) ומניח תפילין וקורא ק"ש ומתפלל. ואע"פ שלא אמרו להתעטף ג"כ בציצית כתב הטור אינו אומר כ"ד שלרוך ליחד בו בשעת תפלה ע"ו אם אמצא שעוסק בעניני התפלה וק"ש הוא בכלל ועיין בפ' הרואה סעיף ע"ו אם אמצא קדר עטיפת ציצית והנחת תפילין:

א) ל"ל בין (גליון) ב) עי' בתוס' (גליון) ג) גי' רבינו כגי' הרש"ק ע"ש בגמ' (גליון)

טו ע"א

[ל] רב קרי ק"ש ואנא תפילין ואנלי. ואסיקנא שנוחא הוא דעדיף שאיחר מלהניח תפילין עד אחר שקרא ק"ש (לה) והפסיק והניח (יב) תפילין כדי שלא יתפלל בלא תפילין. וגמלא א) כתוב על שם ר' יאמר ז"ל ב"ר יהודה שהניח לו הבאיח עליהו אחר ק"ש והתעטף בטלית והתפלל. והניח סעד לדברי מהא דרב אנא תפילין בין ק"ש לתפלה וה"ה לציצית ונראה שיש לחלק דתפילין שאני [מ] כדאמר מניח תפילין ויקרא ק"ש ויתפלל זו היא מלכות שמים שלימה. ועוד נראה דמן הסברא יש לחלק דשאני תפילין שכתוב בהן קבלת עול מלכות שמים ועול מצות וקראם הכתוב זכרון. ועוד זהו מצוה בגופו של אדם אבל מצות ציצית אינו בגופו [נ] אלא שחייב הכתוב בבגד שיש לו ארבע כנפים. [ס] ואם לא יבשנו עתה יבשנו אחר זמן. [ע] (לו) ואין להפסיק בין קריאת שמע לתפלה בשביל עטיפת ציצית:

יא א"ל רבינא לרבא מזי מר האי לורבא מדרבנן דאתא ממערבא ואמר כל מי שאין לו מים לרחוץ ידיו מקנח ידיו בעפר ובגרור ובקיסמים. אמר ליה שפיר קאמר מי כתיב ארחץ במים בנקיון כתיב (לז) כל מידי דמנקי. רב אסקלא לייט אמאי דמהדר אמיא בעידן לוותא א) יש ספרים שכתוב בהן והני מילי לקריאת שמע. אבל לתפלה בעי אהדורי דאמר ריש לקיש לגבל ולנטילה ולתפלה ארבע מילין [פ] כמו שביאו בספרים פרק אלו עוברין (דף מו.) ובחולין פרק העור והרוטב (דף קכב:) וגם רב אלפס ז"ל כתב כן ולא נמצאת גירסא זו בספרים ישנים [נ] וגם (רב אסי) [רש"י] לא (פירש) [גרס] כן. ונראה דלא גרסי' ליה דכי היכי דלית ליה להדורי בעידן קריאת שמע משום דלא יעבור הזמן. (לח) הוא הדין לענין תפלה דמאי שנא הא מהא. ואע"ג דקריאת שמע דאורייתא ותפלה דרבנן. עשו רבנן מיחוק לדבריהם כשל תורה. ורש"י נמי לא פירש שם טעמא דתפלה משום נטילת ידים (לט) אלא כדי להתפלל בעשרה. וכן נקמן בפרק מי שמתו (דף כב.)

הגה"ה

*טיט הנרוק שפרה שוחה ושותה נוטלין הימנה לידים (לאוכלין) [לאכילה]. וכן נוטלין לידים מיבאוחים מדומים. ומכל דבר שתבלה בריאתו מן המים. מיהו שמא צריך שיהא נחלוחית קצת. עפר וגרור וקיסם לא מהני (לאכילה: ב) הנוטל ידיו שחרית והתנה עליהם כל היום כולו וכשבא לאכול אין לו מים ורוצה לסמוך על תנאו אם עתיד למצוא לפניו בחרבא מילין לא יאכל עד שיטול. מיס דאשכנזים נוטלין אפי' בתמין שהיד מולדת בהן. מיס שנפל לתוכן דיו וקנקנתום אם נשתנו מראיהם פסולים. עשה בהן מלאכה או שברה בהן פתו פסולים. שמעון התימני אומר אם נתכוון לברות בה וברה בה כשרים. הדיח בהן את הכלים [או שמיתה בהן את המידות פסולים. הדיח בהם כלים] (כ"ה בא"ז) מודחים או מדשים כשרים. ג) תמי טבריה אין נוטלין מהן לידים ובמקומם מטביל בהן כל גופו וכ"ש ידיו ואפפקיהנה בצא מירחא פליגי. אין נוטלין מיין שלנו לידים. אבל מבצר ודבש נוטלין בשעת הדחק דוקא. האי מאן דבעי למיכל ומשתה מיא בחנגא או במשיכלא ויש בהן מ' קאה ד) שדי ידיה בגויה ושפיר דמי. כלי שנוטלין ממנו צריך שיהא שלם ומחזיק רביעית הלוג. אבל היכא שאינו שלם אע"ג שמחזיק רביעית אין נוטלין הימנו. מי רביעית נוטלין לידים לאחר אפי' לשנים שיכי דאתו משירי טהרה. כפר כלי שאינו יכול לעמוד בפני עצמו אע"ג דמחזיק רביעית אין נוטלין ממנו. נטל ידו אחת ומנגב ומשפשף בחברתה טמאה. בראשו או בכותל טהורה. נוטלין מרבעה ומשה זה בצד זה או זה על גבי זה. ובלבד שיגוף בהן המים רק שיטול מן הכלי. יכול ליטול מידו אחת על שניה. ספק נעשה בה מלאכה או לא ספק יש בהן כשיעור או לא ספק יש בהן טמאים ספק טהורים ספיקן טהור. ר' יוסי מטמא. ואפי' חולין צריכין נטילה (עלן ה) [עד] גב היד. אין נוטלין ידים לפירות. אסור לאכול במפה בלא נטילת ידים. והרב מפה בר מיימון מפיר. האוכל מתחת מתאכל צריך נטילה. לבשר אין צריך נטילה. מאכלו עצמו אין צריך נטילת ידים. ונוטל אדם ידיו אחרים ביום הכפורים ואינו מוסיף. ואין להאכיל מיונה בלא נטילה אע"פ שנטל ידיו אחרים. הנוטל ידיו צריך להזהר מגלד שעל המכה ומגלדי לוחה דהיינו אחין שנתרפא ונעשה עור למעלה ויש עליו גלד למעלה בכל אותם הטמאים במשנה. וצריך לחסיר הנטענא מעל ידו בשעת נט"י אבל לוחה שאחת הלפורין בדרך כל אדם המנן בהדיא (פ"ט דמקואות) דלא מייני. כוסות שנתון המזון בהחדים נגונין אין מטמאים את הידים. תכף לנטילה ידים שעודה. (ר"י בר שמואל לא היה נוטל אחר אכילה). מים דאשונים צריך שיגביה ידיו למעלה ואחן שאנו נוטלין ג' פעמים אין אנו מוסיפין. הולכי דרכים נוטלין ידיהם אחרים ומתנין עליהם כל היום כולו וכשבא לאכול אינו צריך ידיו נקרא קדוש. מע"ז:

ט)** וה"מ (יג) בדיעבד אבל בתחלה לא אבל בתפלה הוי איפכא כדאמר לקמן יכול ישמיע קולו לאזניו בכר פירשה מנה בתפלתה רק שפתיה נעות וקולה לא ישמע. בעתקה מן מוספות [ר"י תוקיר]:

דברי חמודות

(לה) והפסיק והניח תפילין. מסיק הב"י שלא יברך אלא ינשוך ואחר שהתפלל ישמשם ויברך עליהם ורמ"א מסיק דקודם גאל ישראל יברך עליהם וכתב דהכי נהוג: (לו) ואין להפסיק כו'. בשבל עטיפת ציצית אם יברך עליהם אלא יענוף בלא ברכה אם הוא קודם גאל ישראל ולאחר גאל ישראל עטיפה תציצית הפסק כך מסיק הב"י ול"ל אפשר דלדעת הסוברים לומר אמן אחר גאל ישראל כמ"ש בפ"ק פעיף נ"ג ה"נ פעיפה לא הוי הפסק: (לז) כל מידי דמנקי. עיין בפרק הרואה סי' כ"ג וכן מי שעומד בתפלה ונזכר שנגע במקום מטונף די לו בנקיון עפר או גרורות או מחכך ידיו בכותל ואינו צריך לברך וכל שנגע אלא במקום הטופת א"ל כלום ואיזהו מקום הטופת לדבר זה מסתברא שלא במקום הטופת ממש קאמר אלא אפי' שוק וירך ומקומות המכוסים בחלב לפי שיש שם מלמולי זיעה וכן מחכך בראש אבל מקומות מגולים בפניו (וכתב הכל בו ובאותו עד המזה) ומקומות מגולים שבזרועותיו (עד הפרק הנליון הנקרא קודבו עלבוגין בל"א ב"כ הכל בו) אין זה מקום הטופת שאין שם מלמולי זיעה ולוחה. תשובה להרמב"ן סימן קל"ה. ומהרי"ל קחשיב נמי לוחת האוזן והאף והוחיל ונוגע במקומות אלו המכוסים שזכרנו צריך לנקות לכך אסור לנגוע בהם בשעה שעומדים בתפלה כ"כ הכל בו וכ' עוד שכן דין העוסק בתורה. ולוחת האוזן והאף אסור לנגוע כ"א ע"י בגד: (לח) ה"ה לענין תפלה. ומקקנא האחרונים בגיר' הרי"ף הילכך צריך לחזור אחר המים עד ד' מילין ואיתא תו בגמרא וכתבו הרי"ף והר"מ לקמיה אבל לאחוריה אפי' מיל אינו חוזר ורש"מ מיל הוא דאינו חוזר הא פחות ממיל חוזר ובשע"ע סי' ל"ב כתוב עד מיל חוזר יותר ממיל אינו חוזר וטעמו דכתב בב"י שכך נראית גיר' הרמב"ם ותמהני עליו דשבק גיר' גמ' שלנו וגי' הרי"ף גם גי' הרשב"א בשם רבינו האי שכתב הוא ונקט מה שנראה לו מן הרמב"ם בלבד וגם אינו מוכרח ממש בהרמב"ם אלא שנראה כן כמו שדקדק בעצמו לומר שנראה שהיה גורס כן ובכסף משנה ס"ד מהלכות תפלה כתב בפי' שגיר' הרמב"ם מיל הוא דאינו חוזר הא פחות ממיל חוזר וז"ש אין ממיימין אומו לחזור לאחוריו אלא עד מיל כלומר עד ולא עד בכלל אבל אם עבר מן המים יותר כלומר יותר מפחות ממיל אינו צריך לחזור עכ"ל ואם מעבב שלא יוכל לנוח למחוז תפלו אם שהמתלמד עמו לא יבלו בה המה ויעבוד לילך מידי אכסוב בפעיף בלקמן בס"ד ואם מתירא שיעבור זמן התפלה מסיק הב"ש דינקה במידי דמנקה וליכא מיימיה דהרי"ף ורבינו אלא לענין חוזרת ד' מילין לפניו ומיל לאחוריו דבל כן לא הגריבו לרבינו ואף ע"פ שלא יעבור הזמן ומיהו ודאי שיוב לחזור אחר המים כשיוכל בלא תפלה אם לא יחזור לא יבלוך לא יבלוך רק שהסיח דעתו מ"ל לבלוך ואפילו למידי דמנקה דמאי נקיות שיך כיון שאינו רואה שום לבלוך אלא שהטור כתב בהדי בשם רבינו ז"ל דצריכים ג"כ נקיות במידי דמנקה והטעם מבואר דמשום היסח הדעת מיימי' שנגע במקום מטונף דידים עסקניות הן וכתב הר"ש בשם המתבגים דאפי' עומד מלמודו יבול ידיו לתפלה ע"כ ואע"פ שהתפלה בפעיף בלעיל בשם הבלבו דאף בלמוד אסור ליגע במקומות המטונפות מ"מ לא יסמוך על זה לתפלה שהתפלה היא בעומד ממש לפני הקב"ה: (לט) אלא כדי להתפלל בעשרה. ונקטינן נמי בפירושו וכתב הב"י מי' ל' שמלא כתוב

דברי חמודות

בלא עיכוב כולי האי וכן מבואר מלשון הטור ואם אין שהות ויעבור הזמן אף להרי"ף ושיעתו לא יעבור זמן התפלה מפני המים דהרי יכול לנקות עצמו במידי דמנקי ואי לאו דכך מסיק הש"ע הייתי יכול לומר דאף כשיעבור הזמן ס"ל להרי"ף ושיעתו שצריך שיחזור אחר המים וכן מבואר מלשון רבינו שכך הוא דעת הרי"ף וראיה לי שדעתם שאם יעבור הזמן שיתפלל בלא מים אמים וכמ"ש במי"ט ממון לשון רש"י לכך ס"ל שגם דעת הש"ע כן בפי' דברי הרי"ף ושיעתו אלא שלא רצה לפסוק כדבריהם בשם אין שהות ועוד פסק שאם רחק ידיו אחרים והסיח דעתו צריכים נטילה לתפלה אם יש לו מים אע"פ שאינו יודע להם שום לכלוך ולא יברך ואם אין לו מים מחזיקים אינו צריך לחזור וליטול ע"כ וגם מה נראה בעיני שהוא שלא על דעת הרי"ף ושיעתו שהרי כתב בב"י שהרמב"ם (שהוא על דעת הרי"ף) סובר דידים של היסח הדעת צריכים נטילה לתפלה ומבואר מדברי הרמב"ם שהמאם לראיה לזה שבאחר אותם הדברים כתב להלכך לו חוזרת ד' מילין וכו' אלא נראה ודאי הכענין בפירה הוא עוזה והיינו שבאם אין שהות או שכבר רחק אחרים אלא שהסיח הדעת לא ראה להחמיר בחזרה בהרי"ף והרמב"ם ומשום כך בס"ם רל"ג לענין תפלת מנחה לא כתב אלא יש לו מים וכו' כהלשון שכתבתי בסמוך משום דבשיטת דנטל כבר ביומו ולכך לא המחיר בהרי"ף והרמב"ם ואלא מיהת דברי סמומים בים עליהם לכלוך ואע"פ שכבר נטל מי מצריך להם מים ושיחזור אחריו באם יש שהות ונראה דכיון דלאחר העזרי שכתב הטור היסח הדעת אחירא מלכלוך ואע"פ שלבשן הם ה"ה לכלוך אחרינא ד' מילין וכו' אלא נראה ודאי דבענין מ"מ הרי השוב אותם הטור בשם אחיו רבינו ז"ל וגם לענין הברכה שיש הם שאין מברך ענ"י אפילו נוטלן בימים לתפלה בשהיו מלוכלכים כמ"ש בס"פ הרואה ולפיכך נשוה אותם להקל בלכלוך כמו בהיסח הדעת ושאם אין לו מים מזומנים די לו בכל מידי דמנקה וכן נראה שיש לפרש דעת הש"ע בעצמו דאפי' דאייך לומיר דיון בהיסח הדעת לרשותא הוא דאם אין לו לבלוך רק שהסיח דעתו א"ל לבלוך ואפילו למידי דמנקה דאפי' נקיות שיך כיון שאינו רואה שום לבלוך אלא שהטור כתב בהדי בשם רבינו ז"ל דצריכים ג"כ נקיות במידי דמנקה והטעם מבואר דמשום היסח הדעת מיימי' שנגע במקום מטונף דידים עסקניות הן וכתב הר"ש בשם המתבגים דאפי' עומד מלמודו יבול ידיו לתפלה ע"כ ואע"פ שהתפלה בפעיף בלעיל בשם הבלבו דאף בלמוד אסור ליגע במקומות המטונפות מ"מ לא יסמוך על זה לתפלה שהתפלה היא בעומד ממש לפני הקב"ה: (מ) אלא כדי להתפלל בעשרה. ונקטינן נמי בפירושו וכתב הב"י מי' ל' שמלא כתוב

מעדני יום טוב

[נ] רב קרי כו'. בגמרא לעיל מהא דאמר עולא ודמניא המופר כון השמיטו הרי"ף ורבינו ועי' פ"ג מ' ה': [מ] כדאמר מניח תפילין. ולא אמר ג"כ שמתעטף בציצית וא"ת מקשה אא"ל אמאי לא אמר ג"כ שיתעטף בציצית ולפי הטעם שכתבתי בשם תלמידי הער"י ז"ל פני בתפילין לחיות קבלת עול מלכות שמים שלימה ושוב יש לומר דמהני טעמי שיפרש בסמוך אלא דהשתא דייק מלישנא דמימרא בלא טעמא והדר קאמר דבברא הוא וכו' ואמ"נ שבעל המימרא יש לו ג"כ סברות הללו לחלק בין ציצית לתפילין ורמ"א בסי' כ"ה כתב דלא הזכירו עטיפה כלו המתמרים דפשיטא שבבר נתעטף ההיאך יעמוד עדום ויקרא ק"ש ויתפלל וכלומר דבמציאה היו כל בגדיהם עשויים בד' כנפות מ"מ מכח הסברות שמזכיר רבינו יש לחלק ביניהם לענין הפסק: [נ] אלא שחייב הכתוב בבגד שיש לו כו'. לשון הטור' אבל ציצית שאינו אלא חוטא עליו שאם יש לו עליה חייב ואם אין לו פטור מלקיים מו' משמע דס"ל דציצית אינו חוטא בגדא וכ"כ ג"כ תלמידי הר"י ז"ל שאלת ציצית שאינו אלא חוטא מנא אין לו להפסיק כו' ומיהו אע רבינו שהוא כתב בהלכות ציצית לשון הרי"ף דמסיק דציצית חוטא בגדא ולא חוטא עליה אבל נ"ל שעכל לפרש דברי רבינו שאינו ר"ל בגה בתב שחייב הכתוב בבגד שיש לו דהיינו שהוא חוטא הבגד דדברי הטוס' אלא ה"ק שהכתוב חייב לגברא בבגד שיש לו ולאפוקי אם אין לו בגד בת ד' כנפות אינו חייב לקנות לו כמ"ש הטור ברש מי' כ"ד: [ס] ואם לא יבשנו עתה כו'. כלומר ואע"פ שהוא רוצה לקיים גם מצוה זו ואע"פ שאינה חובה עליו שילבשנו אלא שאם יש לו בגד בת ד' כנפות ורצה לבשנו אינו יכול לו אם אין לו פטור אלא חובה אם הוא רוצה לקיים אם יכול לבשנו אם אין לו בגד בת ד' כנפות אבל בתפלה דכל היום זמנה הוא צריך למהדר אמיא ע"כ מסתברא שבפירוש רש"י שלפניו לא היה כתוב וגם הלשון הזה קשה בעיני דקאמר דתפלה זמנה כל היום ותנן ברש"ם פ"ד דתפלת השחר עד חצות רי"מ עד ד' שעות ור"ל דיש לאחר ד' שאם טעה ולא התפלל שחרית מתפלל מנחה שאם לא יתפלל אם אין לו מים מחצי כטעה שהרי אנוס הוא ויכול להתפלל שחרית בשם נמלא שמשום שאין לו מים הוה זמנה כל היום: [ק] ולא השמיע לאזנו. אבל הוליא בשפתיו כדמסיק בפרק לקמן סימן י"ד:

תפארת שמואל

(יב) והניח תפילין כדי שלא יתפלל בו'. והטוס' כתבו בשם ר"מ מקולי דמכלן אין ראיה להפסיק ולברך על התפילין כי שמא הניח תפילין ולאחר י"ח משמש בהם וברך ובהכי סגי אבל הטור כתב שיברך וכן נראה עיקר אבל מ"מ שמעינן דבעטור עליה אין להפסיק כלל אף להתעטף כי' בלא ברכה וק"ל: (יג) בהג"א וה"מ בדיעבד. (נ"ב גם כן מוריח שם בתמיהין לא השמיע לאזנו וכו'):

א) טוס' (נליון) ב) עי' פ' כל הבשר ופפקי הרא"ש שם סי' י"ב דאפי' שלא בשעת הדחק שרי ע"א מנאי כרב וצ"ע. (רי"ל מבר) ג) ממי טבריה אין נוטלין מהן לידים ובמקומן (וש בהן מ' קאה) מטביל בהם כו'. כל"ל. האי מאן דבעי למיכל ומשכח מיא בחנגא או במשיכלא (וש בהן מ' קאה) נמתק. נ"ב כ"ה בבה"ג, ועי' ע"ז מ' קנ"ט עמ"ש. (בבא"ה) ד) עמ"ז סי' קנ"ט בא"ד בל הבשר. (רי"ל מבר) ד) עי' בש"ע או"ח סי' קנ"ט סב' דע"כ נ"ל דס"ל דקטן פחות משש גרע ממרש ושוטה, וכן פסק הרב הגה"ה שם בסעיף י"ח. ואמנם המעיין בפ"ז בס' ע"מ שמשם הועתק ד' הגהות אחרי ז"ל אלו ירמה דדעתו ז"ל דר' יוסי פליג גם אחש"ו, רק דהוא ז"ל בא לחדש קולא דקטן שהוא בר שש בכר יש לו דעת ומודה ר"א דבשר, וגם אינו מוכרח דפסק בר"ל, רק דב' דבנה בס ר"א מודה. ועפ"ז נ"ל דע"ש נמל בדברי הגהות אחרי ז"ל דבר' יוסי פוסל וכבר שיב בס'

יצא. קרא דקדק בגאוניותיה ר' יוסי אומר יצא ורבי יהודה אומר לא יצא [ב] הקורא למפרע לא יצא. קרא וטעה יחזור למקום שטעה. כתב רבינו משה ז"ל דאם לא קרא פרשיות על הסדר יצא שהרי בתורה אינן כתובין על הסדר. אע"ג דתנן למה קדמה שמע לוהיה אם שמוע. לכתחלה סדרו לומר כן אבל הסדר אינו מעכב. והא דקאמר רבי יהודה בין ואמר לאמת וציב לא יפסיק היינו כשקורא הפרשיות בסדר תקנת חכמים: [דף טו ע"ב] **גמ'** אמר רבי טבי א"ר יאשיה [ג] (מא) הלכה כדברי שניהם להקל: תני רב עובדיה קמיה דרבא [ד] (מב) ולמדתם שיהא למודך תמה כדי ליתן ריוח בין הדבקים עני רבא בתריה [ה] (מג) כמו על לבבך. בכל לבבך. עשה בשדך. ואבדתם מהרה. על לבבכם. הכנף פתיל. אתכם מארץ. ירושלמי [ב] (מד) צריך להמתין ז' דלמען תזכרו [ב] צריך ליתן ריוח בין ואהבה אף דלא ליפסמעא ואתרף: גרסינן בפרק מקום שנהגו (דף נו.) בענין ו' דברים עשו אנשי יריחו וכורכים את שמע היכי עבדי אמר רב יהודה אמר שמואל אומרים שמע ישראל ולא היו מפסיקין (מה) ופי' רש"י לא היו מפסיקין בין אחד לואהבת אע"פ [ג] דצריך (מו) להמתין בואהבת ולהפסיק בין קבלת עול מלכות שמים לדברים אחרים. רבי יהודה אומר מפסיקין היו אלא שלא היו אומרים הויס על לבבך (מז) דמשמע הויס על לבבך ולא למחר. ואנן מ"מ אמרינן בשכמל"ו דרש ר"ש בן פזי ויקרא יעקב אל בניו בקש יעקב לגלות לבניו את [ד] קץ הימין ונסתלקה ממנו השכינה. אמר מ"ו שמא יש במטתי פסול. כאברהם שילא ממנו ישמעאל. וכיצחק שילא ממנו עשו. אמרו שמע ישראל ה' אלהינו ה' אחד כשם שאין בלבב אלא אחד כן אין בלבנו אלא אחד. פתח ואמר בשכמל"ו. אמרי רבנן היכי ניעביד. נימריה לא אמריה משה. לא נימריה. אמריה יעקב. (מח) התקינו שיהו אומרים אותו בחשאי. תנא דבי ר' אמי משל לבת מלך שהריתה ליקי קדירה [ה] טעמה יש לה גנאי. לא טעמה יש לה נער. התחילו עבדיה והביאו לה בחשאי: קרא וטעה יחזור למקום שטעה. [דף טז ע"א] תני תנא קמיה דר' יוחנן קרא וטעה ואינו יודע להיכן טעה (מט) יחזור לראש הפרק. בין פרק לפרק יחזור לפרק ראשון. [ו] בין כתיבה לכתיבה יחזור לכתיבה ראשונה מ"ר יוחנן לא אמרן אלא דלא אמר למען ירבו ימיכם אבל אמר למען ירבו ימיכם [ז] סריכה נקט ואתאי. הא דאמר ואינו יודע להיכן טעה חוזר לתחלת הפרק היינו דוקא שאינו יודע להיכן טעה. אבל אם ידע דאמר זה הפרק וזכר שדלג פסוק אחד [ח] ותיבה אחת (ט) אינו צריך להתחיל אלא מאותו פסוק ואילך והכי תניא בתוספתא דמכילתין פ"ב הקורא את שמע וטעה והשמיט בה פסוק אחד לא יתחיל מראש הפרק (ס"א לא יחזור ויקרא את הפסוק בפני עצמו) אלא יתחיל באותו פסוק וגומר עד סוף וכן בהלל וכן במגילה [ט] וכן בתפלה:

יג מתני' (יא) האומנין קורין בראש האילן ובראש הגדר מה שאין רשאין לעשות בן בתפלה: **גמ'** תנו רבנן האומנין קורין בראש האילן ובראש הגדר. ומתפללין בראש הזית ובראש התאנה. ובשאר כל האילנות יורדין למטה ומתפללין. ובעל הבית בין כך ובין כך יורד ומתפלל לפי שאין דעתו מיושבת עליו. הא לאו הכי מצי להתפלל. ולא דמי להא דאמרי' לעיל (דף י:) לא יעמוד אדם לא ע"ג כסא ולא ע"ג שרפרף ולא ע"ג מקום גבוה ומתפלל. דכיון דעולה באילן לעשות מלאכה הוי כאדם שעולה לעליה ומצי להתפלל אלא שאין דעתו מיושבת עליו. ירושלמי למה לי בראש הזית או בראש התאנה. רבי אבא ורבי סימון תרוייהו אמרי [י] מפני שטרתתו מרובה. רמי ליה רב מרי ברה דבא שמואל לרבא תנן האומנין קורין בראש האילן ובראש הגדר אלמא לא בעינן כוונה. ורמינהו ר"ש בן א) (יוסי) אומר הקורא את שמע [י] צריך שיכוין את לבו שנאמר שמע ישראל ולהלן אומר הסכת והשמע ישראל מה להלן בהסכת אף כאן בהסכת. מישמיק ולא אל ולא מידי. א"ל מידי שמיע לך בהא א"ל הכי א"ר יוחנן בטלים ממלאכתן וקורין. והתניא ב"ה אומרים עוסקין במלאכתן וקורין. לא קשיא כאן בפרק ראשון וכאן בפרק שני. ב) אלי פירוקא לדברי ר' יוחנן הוא דק"ל דבעי כוונה בכוליה פרק ראשון דכתבינן לעיל (סי' ג') אבל (יב) לרבא לאו משום דבעיא כוונה בכוליה פרק ראשון הוא דאמר דבטלין ממלאכתן. אלא משום דלא לשויה לה ברתא הוא כי הא דגרסינן בפ"ק דיומא (דף יט:) אמר ר' יצחק בר שמואל בר מרתא [כ] משמיה

רש"י ולא היו מפסיקין בין אחד לואהבת אע"פ דצריך להמתין בואהבת ולהפסיק בין קבלת מלכות שמים לדברים אחרים שכל אחד מקבל עליו ואומר אחד הוא אלהינו בפסוק ראשון ופסוק שני לשון נוטה הוא: ר"י אומר מפסיקים היו אלא שלא היו אומרים בשכ"מ וכורכין לומר שהיו מדבקין כל הקריאה כמות שהיא ולא היו מוסיפין ואינם דגרסי שהיו אומרים בשכ"מ פי' בקול רם: קץ הימין שיחזיר שיחזיר ימינו לפנינו שהשיב אחור ימינו מפני אויב: שמע ישראל לאמיתם היו אומרים: נימריה להאי בשכ"מ בק"ש: ציקי קדירה אחקדור"ל: יש לה צער לער גופה מחמת המאוה:

דברי חמודות

בשם ס' האגודה דכ"ש אלא יכשים אדם ליגלך מן העיר שמתפללין שם בעשרה אם יכול לבוא למקום תפלו בעוד היום ואלא יהיה צריך ליגלך יחידי אחר התפלה ע"כ וראיה לי שכן גם ההולך בדרך לא התמידו בחזרתו אלא אם אין מעכבו בכה"ג דכיון דלא יכשים אחיא ליה במכ"ש ואפ"ה דוקא אם יכול וכו' א"כ ה"ה דגלמוד במכ"ש למי שהוא בדרך דלא אמרו החזרות אלא בשם יכול וכו' והקרוב אלי דלכפר האגודה גם לפי' הרי"ף דמפרש אגמילה נמי דוקא בשם יכול כו' דתמי אמרת נטילה ממורה מלהתפלל בי' דנטילה דבר שבגופו יש להשיב והרי רש"י ופיעמו אדרבה יותר נראה להם לפרש אתפלה בי' מלפרש אנטילה: (מא) ולא דקדק באותיותי'. פירש"י לפרשן יפה בשפתיים וז"ל הרמב"ם שלא יקפה החזק ולא יחזיק הרפה ולא יגיע הנד ולא יגיד הגם ופי' הב"י כגון ב' שניה של על לבבך שמשפטה להיות נחטפת אין לשנות מקריאתה ממה שקבלנו ומה שהשיג עליו הראב"ד דאדרבה שייך הכי השניה כדי להטעימה שלא תראה וי"ו זה יכול לעשות גם כשחוטפה ולכך אין לשנות קריאת שום אות מכמות שהוא נקוד: (מב) הלכה כדברי שניהם להקל. עיין בפרק דלקמן סימן י"ד: (מג) ולמדתם שיהא למודך תמה. ולא בק"ש בלבד אלא אף בפסוקי דזמרה ובתפלה כ"כ הר"י בספר הילקוט והרד"ק כתב שבכל עת שיקרא אדם בתורה ובתפוים צריך ליזהר בק"ש אבל בזהירו בקריאת שמע והוא הדין לכל קריאה אלא שבק"ש יש בה יחוד השם וקבלת עול מלכות שמים ועוד מפני עם הארץ שמחוייבים פעמיים בכל יום ואינם בקיאים בקריאה: (מג) כמו על לבבך כו'. וכתב הטור שצריך ליזהר בכל אל"ף שאחר המ"ם להפסיק בגון ולמדתם אותם שאם אינו מפסיק נראה כקורא מותם ושמתם את ורואתם אותם וקשרתם אותם: (מד) צריך להתין דיי"ן בו'. והראב"ד הוסיף זי"ן דוזכרתם דלא לשמעא בסמ"ך כ"כ הטור וראיה לי דאי הוה משמעא בסמ"ך יהיה משמעו שיקנירו המילו בגלגי יהיו נעשין בלשון ויפכרו מעינות מהום יפכר פי דוכרי שקר ואי שמיע ליה לרמ"י ז"ל זה הפי' לא היה נוטה מלשון הטור ולכמו' פי' אחר אב' דלא לשמעא כשי"ן ג' שכירות ושכרתם ע"כ. עוד כ' הטור בשם הראב"ד שיגיעם יו"ד דשמע ישראל שלא תבלע ושלא תראה אל"ף וכן היו"ד דוהיו דלא לשמעא ואלו: (מה) ופירש"י לא היו מפסיקין בין אחד ואב'. כבר כתבתי במי"ט שהרי"ר יונה פי' שלא קראו אותה בטעמים שצריך לקריאה עם הטעמים שלה ומפ' הטור לדבריו שר"ל הטעמים שבתורה היינו בגגון הטעמים וכתב רמ"א שכן נוהגים המדקדקים וכתב הטור בשם רב עמרם שמפרש בשם יהושע' שלא היו מפסיקים בין תיבה לתיבה וכתב ב"י בשם מהרי"ל דבגמ' שלנו לא אמרו אלא שיתן ריוח בין הדבקים כמו על לבבך כו' אלא ש"י שהוא יותר הפסק ממה שאומר בכאן שמפסיק בין תיבה לתיבה ע"כ ושותיה דמהרי"ל לא ידענא דהא ר"י לא אמר בכל ק"ש דעלה תניא שיתן ריוח כו' אלא בפסוק ראשון בלבד קאמר שעליו אמרו בגמ' דיתן כורכים כו' ואין הירושלמי אלא

מעדני יום טוב

(ד) הקורא למפרע שקורא הפסוקים למפרע כגון שאמר במתילה וכתבתם וקורא עד שמע תלמידי הר"י ז"ל: (ה) הלכה כדברי שניהם להקל. ומש"ה לא הביא הא דרב יוסף דאמר מתלוקת בק"ש וכו' ואע"פ שתלמידי הר"י אחר שתמהו על הרי"ף שהביא לדרב יוסף מירלו דאפשר דאתא לאשמועינן דבנה"מ אע"פ שלא השמיע לאזנו יצא משו"ה כתב לדרב יוסף ורוצים לומר דבנה"מ ה"א טפי דלא יצא מדקרא קאמר וברכת ואני תמה דבק"ש כתיב ודברת ואפשיר הלכתא דיצא א"כ מכ"ש בה"מ ואולי דלמ"ד ק"ש דרבנן צריכא וא"מ רבינו הא סבר כמ"ד ק"ש דאורי' דלקמן וגם הבריתא דבנה"מ יוצא כבר כתוב ג"כ בדברי רבינו בפ' דלקמן סימן י"ד: (ח) ולמדתם שיהא למודך תמה. תמיהה דלא דרש ונשנתם שיהא שינון תמה והא כתיב בפרשה שמע דקדמה בתורה ובפדר הקריאה וא"ת דולמדתם דרש דכתיב בתריה אותם הא דרש בגמ' וכתבתם הכל בכתב אפי' לוחות ופירש"י שהבא כתיבה תמה ושליטה ע"כ ואע"ג דלא כתיב בתריה אותם וא"כ ה"נ לדרוש ונשנתם אע"ג דלא כתיב בתריה אותם וי"ל דאפ"ה הואיל וגבי ולמדתם כתיב אותם ניחא ליה טפי למנקטיה משום דהוה דרשה פשוטה טפי ואף על גב דכיון דולמדתם אינו מוסב על הכתובים אלא שהוא כיצד הוכח לדרים שנקוד בקבול אפ"ה הרי התורה בלא נקודות כתובה כי היכי דמדרשא ודאיתי לנעל כף נמא שכתב בפירוש המשנה ונשנתם שיהא כו' ולא דק בגמרא: (ט) ה"נ כמו בכל לבבך על לבבך. וכן הוא בקיצור כתיבת יד: (י) צריך להתין דיי"ן דלמען תזכרו. דלא לשמעא תשקרו או תשכרו והוי בעבדים המשמשים את הרב על מנת לקבל פרס עוד כו' ס"א: גרסינן מירושלמי כתבו הרי"ף שצריך לחתן מי לעולם תקדו ומכתוב הזה בספר ד"ח פ"ה סעיף ט"ו: (כ) וצריך ליתן ריוח וכו'. מינו מירושלמי בלפנינו ותלמידי הר"י כתבו שזה בכלל ולא דקדק בגאוניותיה שבינו במשנה שאין לפי דר"ל ליתן ריוח בין הדבקים

תפארת שמואל

(יד) אבל לרבא לאו משום דבעי בכוונה וכו'. נ"ל דא"ר פ דבוודאי רבא לא הוי מצי בה דאי הוי רבא גופיה מצי בה דאי הוי רבא לא הקשה לו רב מרי אלא מהסכת ושמע דבעי כוונה ומ"מ סבר הרי"ף שאף רבא קבל דבריו דבעי בטלים ממלאכתם ואינו חולק עליו בגוף (הדין) וס"ל דמש"ה קבל דבריו כי היכי דלא לשוויה ערלי וק"ל:

א) נ"ל יוחאי (בלין) ב) רי"ף (בלין)

דרב הקורא את שמע לא ירמוז בעיניו ולא יקרוץ בשפתיו ולא יורה באצבעותיו. והתניא [ל] ר"א בן חסמא אומר הקורא את שמע ומרמז בעיניו ומקרץ בשפתיו ומראה באצבעותיו עליו הכתוב אומר ולא אותי קראת יעקב ותוקיעני לה בפרק ראשון ופירשו לה רבנן משום דמשוי ליה ערלי. הכי נמי אי לאו בטלים ממלאכה קא משוי ליה ערלי. דאי לא תימא הכי קשיא דרבא [א] דאדרבא דהתם אמר רבא [מ] הלכה כר"מ והכא קאמר דבעי כוונה בכוליה פרק ראשון. אלא לאו ש"מ כדאמרינן כי היכי דלא תיקשי דרבא אדרבא. כללא דמילתא לענין כוונה בעינן פסוק ראשון והיינו שמע. ולענין דלא לשוויה ערלי בעינן כוליה פירקא. גרסינן ביומא (דף יט:) ת"ר [נ] ודברת בם בם ולא בתפלה ודברת בם. בם יש לך רשות לדבר ולא בדברים אחרים. ודברת בם [פ] עשה אותם קבע:

יד ת"ר הפועלים שהיו עושין מלאכה אצל בעל הבית קורין קריאת שמע [ע] (נב) ומתפללין בכל יום ג"פ י"ח. ואוכלין פתן [פ] (נג) ומברכין לפניה [צ] (נד) ומברכין לאחריה שתי ברכות. כילד ברכה ראשונה כתקנה. שניה פותח בברכת הארץ [ק] (נה) וכולל א בונה ירושלים בברכת הארץ במה דברים אמורים בעושין בשכרן אבל עושין בקבועה (נו) או שהיה בעל הבית מיסב עמהם [ר] מברכים כתקנה ד':

טו מתני' (נז) מתן פטור מק"ש [ש] לילה ראשונה [ת] עד מולאי שבת אם לא עשה מעשה. ומעשה בר"ג שנשא אשה וקרא בלילה הראשונה שנשאה אמרו לו תלמידיו לא למדתנו רבינו שאתן פטור מק"ש לילה הראשונה. אמר להם איני שומע לכם לבטל ממני עול מלכות שמים אפי' שעה אחת: **גמ'** מה"מ דת"ר בשאנתן בביתן (נח) [ט] פרט לעוסק במצוה. ובלכתך בדרך פרט לאתן. מכאן אמרו הכונס את הבתולה פטור. ואת האלמנה חייב דלא טריד: [דף טז ע"ב] **מתני'** רשן בלילה הראשונה שאמה אמרו לו תלמידיו לא למדתנו רבינו שאבל אסור לרחון. אמר להם איני כשאר כל אדם איסטנים אני: **גמ'** מ"ט אינות דאוריתא ביום הוא דכתיב ואחריתה כיום מר. אינות לילה

רש"י אתי עשה דרבים. ושמתת: ודחי עשה דיחיד. אבל יחיד עשי לך:

הגהות הב"ח א וכולל לבונה ירושלים בברכת הארץ ומותם בברכת הארץ בד"א כו' אבל בעושין בקבועה כו': ב אמרוה רבנן קמיה דרבא ואמר מדאמר רבי יוסי קטורה תופס לילו עמו מדרבנן כו': ג לעולם אימא לך אינות לילה אינה מד"ת אלא דרבנן היא כו': ד אבל מליל יום שני ואילך:

דברי חמודות

בו'. פסק הטור סי' ס"ג שכן נעה"ב וטעמו פי' הב"י מדמפליג בין בעה"ב לאומני' בתפלה ולא הפליג בק"ש ש"מ דלק"ש דיש שזה ע"כ והיינו בכריתת דלקמן ומתני' י"ל דנקט אומני' משום רבותא דאפי' האומני' אין רשאין לעשות כן בתפלה להתפלל בכל אילנות וכתב עוד הטור בשם ירושלמי הכתוב אע"פ שמשאו על כתפו קורא את שמע אבל לא יתפיל בשעה שטוען ולא בשעה שפורק אפי' שאין לבו מיושב: (נג) ומתפללין בכל יום ג"פ י"ח. אבל אין יורדים לפני התיבה ואין נושאין כפיהם ואפילו עושין בקבועה בלבד הכי תניא בגמרא וכבר כתבתי במי"ט דלגי' דידן והרמב"ם כשעושין בשכרן דבהכי איירינן כדמסיק בד"א וכו' הא דאמרן דמתפללים לאו כל י"א כדכתב רבינו אלא מעין י"א בלבד שהוא הביאנו וכתב הגהות מיימוני בפ"א מהלכות ברכות בהתידנא לעשות דהכי שוכרין פועלים שיהו קורין ומתפללין כשאר כל אדם וראיה לי דאף לילך לבהכ"נ להתפלל בעשרה שכן לשונם להתפלל כשאר כל אדם: (נד) ומברכין לפניה. כבר כתבתי במי"ט דלגי' דידן: (נה) ומברכין לאחריה שתי ברכות. אפילו אם ילו לעסוק במלאכה ולברך גם הב' ברכות האחרונות אסורים לברך במ"ש בשם הירושלמי במי"ט: (נו) וכולל בונה ירושלים בברכת הארץ. שאומר שהמלא לאתמיהו כו' במ"ש ובכתב הרי"ף שמוסיף בברכת הארץ וכתב הטור דברכת הטוב והמטיב אינו אומר כלל והטעם שאינה אלא מדרבנן כדלקמן פ' שלשה שאכלו סי' כ"ב: (נז) או שהיה

מעדני יום טוב

[ל] ר"א חסמא. גרס בגמרא וברי"ף וכבר הוכחתי דל"ג בן חסמא בחוי"ט בספ"ג דמסכת אבות: [מ] הלכה כר"מ. דאמר שמע ישראל וגו' ע"כ לריכה כוונת הלב: [נ] ת"ש ודברת בם ולא בתפלה בם יש לך רשות: [ס] עשה אותם קבע. וכן הוא בר"י"ף ובגמרא מפיים בה ואל תעשם ערלי כלומר שלא ידבר בהם דרך ערלי אבל נראה שאין גירסא זו בכל הספרים שהרי תלמידי הר"י פירשו עשה אותם קבע שיהו כל דבריך בזה וכן אמרו בירושלמי מכאן שאשם שיתם חולין כו' ע"כ ולכך לא הגהתי לשון הגמרא בדברי רבינו דכי היכי דתלמידי הר"י ל"ג ליה ל"ג ליה ל"ג ליה הי"נ רבינו ל"ג ליה ומ"מ נ"ל דמן הירושלמי אין להוכיח דל"ג ליה שהרי אפשר שהירושלמי מפיק ליה מולא בדברים אחרים וכפירש"י והתר"י פי' על ולא בד"ח דקאי אק"ש שראוי להסמיך מפני הירא"ה והכבוד ובד"ח אין להסמיך בהם ולשיטתייהו קיימי שכן פי' הרשב"ם בם ולא בתפלה בם שואל מפני הירא"ה כו' ולא בתפלה אפי' המלך כו' אפי' נחש כו' וכן פי' התוס' לברשב"ם אבל הטור פי' ס"ג כתב דלא יקרא דרך ערלי כדדרשינן עשה אותם קבע: [ע] ומתפללין בכל יום ג"פ י"ח. תמיהא גרסא זו דבהדיא רמיזן בגמרא בריתות אהבדי בחדא קתני מתפללין י"ח וחדא קתני מעין י"ח ומשנינן כאן בעושין בשכרן כאן בעושין בקבועה והתניא (בריתותא) הפועלים כו' ומתפללין ואוכלים כו' בד"ח בעושין בשכרן כו' והרי"ף העתיק ג"כ ומתפללין ולא פי' בה י"ח ולא מעין י"ח ולפי קושית הגמרא ולתי מדקתני בה דהבריס אמורים בעושים בשכרן הא דקתני מתפללין היינו דוקא מעין י"ח ומדברי הטור נראה לי שלא היתה קושית זו כלל בגירסתו דבסימן ק"י כתב לשון הרמב"ם שכתב הפועלים שעושין מלאכה אצל בעל הבית מתפללין הביאנו וכתב עליו אאפשר שאוכל פועלים כשעה הדחק הרי אתולה הדבר בסברת הרמב"ם שמעינן מינה דבגמרא שלו לא היתה קושית זו כלל ועוד בסימן קל"ח כתב ג"כ הפועלים כלרכן כו' בד"ח כשנוטלין שכר כו': [פ] ומברכין לפניה. וכ"כ ג"כ בטור וגם זו הגירסא אינה כגירס' שבגמרא שלפנינו דבהן נריישא דמסיים בה בד"ח בעושים בשכרן גרסי' בה ואין מברכין לפניה ואף רבינו בעצמו העתיקה כך בפ' כילד מברכין סי' ט"ז ואשמטינהו להב"י בסי' קל"ח ומיהו הרי"ף גרס ג"כ בהן בריישא ומברכין לפניה ובמוספתא פ"ה נמי לא גרס אלא ומברכין לאחריה: [צ] ומברכין לאחריה שתי ברכות. ואף על גב דברכות האחרונות מדאוריתא הן נטלו חכמים כח לעקור דבר מן התורה הואיל וטרודים במלאכת בעה"ב כ"כ התוס' ורמ"י דלא להתחכם לתת טעם שיש להם כח לעקור ברכה זו לפי שאינה אלא מג"ש חוץ מכבודו לא היה לריך לכך כלל דקושית ערוכה היא בפרק האשה רבה דבשם ואל תעשה יש להם כח כשיש להם טעם והכי נמי טעמא רבה שהבעה"ב יטרידם ולא יוכלו לבוא ומוטב מעט בכוונה מהרבה שלא בכוונה ויתר דברי רמ"י ז"ל בזה אכתוב לקמן והב"י פי' קל"ח כתב שאין לוכך לזה דאין מעין ברכות שאחר המזון מן התורה וכדמשמע מדברי הרמב"ם בספר המלות שלו שכתב והמצוה הי"ע שצונו לברך אחר האכילה ולא הזכיר מעין הברכות ולדעתו אע"ג דדרש לה בגמרא פ' שלשה שאכלו דף מ"ח מקראי אסמכתא בעלמא מינהו ע"כ

בו'. פסק הטור סי' ס"ג שכן נעה"ב וטעמו פי' הב"י מדמפליג בין בעה"ב לאומני' בתפלה ולא הפליג בק"ש ש"מ דלק"ש דיש שזה ע"כ והיינו בכריתת דלקמן ומתני' י"ל דנקט אומני' משום רבותא דאפי' האומני' אין רשאין לעשות כן בתפלה להתפלל בכל אילנות וכתב עוד הטור בשם ירושלמי הכתוב אע"פ שמשאו על כתפו קורא את שמע אבל לא יתפיל בשעה שטוען ולא בשעה שפורק אפי' שאין לבו מיושב: (נג) ומתפללין בכל יום ג"פ י"ח. אבל אין יורדים לפני התיבה ואין נושאין כפיהם ואפילו עושין בקבועה בלבד הכי תניא בגמרא וכבר כתבתי במי"ט דלגי' דידן והרמב"ם כשעושין בשכרן דבהכי איירינן כדמסיק בד"א וכו' הא דאמרן דמתפללים לאו כל י"א כדכתב רבינו אלא מעין י"א בלבד שהוא הביאנו וכתב הגהות מיימוני בפ"א מהלכות ברכות בהתידנא לעשות דהכי שוכרין פועלים שיהו קורין ומתפללין כשאר כל אדם וראיה לי דאף לילך לבהכ"נ להתפלל בעשרה שכן לשונם להתפלל כשאר כל אדם: (נד) ומברכין לפניה. כבר כתבתי במי"ט דלגי' דידן: (נה) ומברכין לאחריה שתי ברכות. אפילו אם ילו לעסוק במלאכה וכולל וכ"ש שפטור מהתפלה וכמו שיתבאר ג"כ בפ"ה סעיף ו' בירושלמי שכתב רבינו בפ' דלקמן סי' ב' לא יקרא ולא יתפלל ואינו אלא עניין הדיוטות המתמירים עליהם ורחוי להודיע דבר זה לרבים הטועים שלא יתבטלו מלרכי לבור כשלריכים להתעסק בהם בשעת זמן ק"ש ותפלה:

בעה"ב מיסב בו'. והגה' מיימו' כתבו דהתידנא לעולם מברכין כל הד' ברכות שאין דרך בני אדם עכשיו להקפיד בכך ומקשמא דאעתא דהכי שוכרים פועלים שיברכו כל ד' ברכות כתקנן: (נז) חתן פטור מק"ש. עיין פסק ההלכה דהתידנא בסוף פירקין: (נח) פרט לעוסק במצוה. והעוסק בתורה ולומד לרבים עיין בדברי רבינו סוף סי' ג' וירושלמי ר"פ אין עומדין העוסק בצרכי לבור כאלו עוסק בד"ת ח"ל הרמב"ם בפ"ג מהלכות ק"ש היה עוסק בצרכי רבים לא יפסוק אלא יגמור עסקיהן ויקרא אם יש אחר עם לקרות ע"כ וכתב רמ"י דעכ"פ יעשה מה שיכול ויקרא לפחות פסוק ראשון עד בשכמל"ו בזמנה כי זה דבר קלר הוא ואפשר לו לקרות אפי' בשעה שעוסק בצרכי לבור ע"כ ונראה לי דאיה לדבריו מהא דסוף סי' ג' דלעיל דרבי שלמד לרבים קרא פסוק הראשון ומ"ש עד בשכמל"ו נ"ל דעד בכולל וכמו שכתבתי בפ"ק סעיף מ"ח ומ"מ אם הוא מתעסק בצרכי לבור שעומד לפני המושל ואא"ל לו אפילו לקרות פסוק ראשון פטור ולא יקרא והוי בכלל הפטור מן המצוה ושוטה ונקרא הדיוט וכן בפטור מפני צרכי לבור כולה וכ"ש שפטור מהתפלה וכמו שיתבאר ג"כ בפ"ה סעיף ו' בירושלמי שכתב רבינו בפ' דלקמן סי' ב' לא יקרא ולא יתפלל ואינו אלא עניין הדיוטות המתמירים עליהם ורחוי להודיע דבר זה לרבים הטועים שלא יתבטלו מצרכי לבור כשלריכים להתעסק בהם בשעת זמן ק"ש ותפלה:

ידי ברכה מעין שלש ע"ש וכ' עוד הב"י ואיכא למידק למה אמרו שלא יברכו אלא שתים מפני בטול מלאכתו של בעל הבית יברכו הבתים אחרונות הם עסוקים במלאכתם (מידי דהוה אק"ש דשתי פרשיות אחרונות קורין ועסוקים במלאכתן כדאיתא בפי' דלעיל) וי"ל דמהכא משמע דאסור לברך בשעת עשיית מלאכה והכי איתא בירושלמי אמר ר' מונא זאת אומרת שאסור לעשות מלאכה עד שיברך ע"כ: [ק] וכולל בונה ירושלים בברכת הארץ. שאומר שהמלא לאתמיהו ארץ ממדה טובה ורחבה וירושלים עיר שתבנה אותה במהרה בימינו כ"כ בר"מ בשם הר"ר מנוח ורמ"א ז"ל כתב שלכך אמרו לכלול בונה ירושלים בברכת הארץ ולא ברכת הארץ בבונה ירושלים משום דברכת בונה ירושלים אינה כתובה בפירוש אלא מג"ש יליפינן לה הטובה והטר הטוב וכו' ול"ל שא"ל לשום טעם כלל שאחרי שראו לכלול ברכה אחת בחברתה הדעת מכרעת לכלול האחרונה בקודמת לה: [ר] מברכין בתקנן ארבע. גרס והוא לשון הרי"ף ובמוספתא פ"ה כך היא שנויה דמלא אדנא קאי אדלעיל ולא לקמיה אדברים שבין ב"ש כו' דעפי מד' הן וברפ"א מנו רבנן דברים שבין כו': [ש] לילה הראשון. גרס בכל מקום שאם לילה לשון זכר בסימן ה' נקבה בכתיב ובמלתה אלוס בלילה אחד: [ת] עד מוצאי שבת. שהבתולה ניאחת ליום רביעי בתחנן ברים כתובות וכשהמתין ג' ימים וג' לילות בבר נתקררה דעתו ולא עורר: [ת] פרט לעוסק במצוה כו'. דאי אמרת אפי' עוסק במצוה ניחא בשבת ובלכת מאי בשבתך ובלכתך בשבת דיחד ובלכת דיחד כו' גמרא דהכא ודפ"ק דף י"ח ועי' בפ"ב דסוכה סימן מ"ג: [ב] ואע"ג דכתיב שבעת ימים. ויעש לאביו אבל שבעת ימים: [ג] ר"ש אומר. גם בפרק ואלו מגלחין כתב כן אבל בגמרא ר' אומר וכן נראה מדמוציא לקמן מן רבי ובדף ל"ע ע"ב גרס ר' שמעון אומר: [ד] יום קבורה. אע"פ שאינו אלא יום הקבורה בלבד אלא נקבר ביום המיתה ממש כגון שאם אותו שני ימים או שלשה תלמידי הר"י ז"ל: [ה] אלא אוהאי קרא דכתיב והפכתי וגו'. דהכי איתא בפרק אלו מגלחין דף כ' מנין לאבילות שבעה דכתיב והפכתי חגיכם לאבל מה חג וכו' וא"ת ואמאי לא דרשינן מוהעם תירלו התוס' שם דהתם קודם קבורה היה וירושלמי משי דאין למדין מקודם מתן תורה והתם בירושלמי מייתי קראי טובא ע"כ ולפי שהוא גמרא ערוכה הך דרשה דוהפכתי וגו' תרתי אלי למצוה יאוב דהני רבוותא דדרשי דרשה להתחכם לתת טעם שיש להם כח לעקור ברכה זו לפי שאינה אלא מג"ש חוץ מכבודו אלא היה לריך לכך כלל דקושית ערוכה היא בפרק האשה רבה דבשם ואל תעשה יש להם כח כשיש להם טעם והכי נמי טעמא רבה שהבעה"ב יטרידם ולא יוכלו לבוא ומוטב מעט בכוונה מהרבה שלא בכוונה ויתר דברי רמ"י ז"ל בזה אכתוב לקמן והב"י פי' קל"ח כתב שאין לוכך לזה דאין מעין ברכות שאחר המזון מן התורה וכדמשמע מדברי הרמב"ם בספר המלות שלו שכתב והמצוה הי"ע שצונו לברך אחר האכילה ולא הזכיר מעין הברכות ולדעתו אע"ג דדרש לה בגמרא פ' שלשה שאכלו דף מ"ח מקראי אסמכתא בעלמא מינהו ע"כ

(טו) תיבת שמעון לריך למחוק: (טז) רבי אומר כל זמן שלא נקבר וכו'. פירוש כל היכא שלא נקבר ביום המיתה אלא שהה יום או יומים ואח"כ נקבר אז הקבורה מופסת לאיסור הלילה עמו מדרבנן וק"ל: (יז) כל זמן שלא "נקבר "ויום "קבורה "תופס "לילו "מדרבנן "אמרוה "רבנן "קמיה "דרבא "ואמר מדאמר ר' יום קבורה תופס לילו עמו מדרבנן מכלל וכו' (כלל"ל): (יח) מכלל דיום מיתה וכו'. נ"ב פי' ביום המיתה דהוי מדאוריתא לכ"ע סובר רבי דתופס לילו מדאוריתא ומשך לאחריו יום א"כ ה"ל יום קבורה אף שהוא מדרבנן שהרי לא נקבר ביום המיתה אפ"ה מושכת לילה עמו אבל אי ליל המיתה הוא מדרבנן א"כ ליל הקבורה לא הו"ל לאחר כלל אפילו מדרבנן ומשני עשו חיזוק כלומר אף שהתורה לא היתה מושכת הלילה עמו הקבורה לא הו"ל לאחר כלל אפילו מדרבנן ומשכו לילה ליום הקבורה וזו"ק:

א) עי' בספר המאור (בלוין) ב) רי"ף (בלוין)

יז ע"ב - יח ע"א

דנפיק ליה יומא קמא דהוא יום מיתה. ההוא לא קשיא מידי דהכי קאמר אבל אין נוהג אבילות בגרגל לד"ה [ז] ואפי' למאן דאמר יום ראשון מופס לילה מדאורייתא. דאי אבילות דמעיקרא היא אחי עשה דרבים ודחי עשה דיחיד. ואי אבילות דהשתא היא לא אחי עשה דיחיד ודחי עשה דרבים. זהו לדעת רב אלפס ז"ל [מ] ולדעת מקצת הגאונים' (נט) דאבילות יום ראשון הוי דאורייתא [נ] (פ) אבל התוספות כתבו דליכא אבילות מדאורייתא כלל אע"ג דאינות יום ראשון מן התורה. אינות לחוד ואבילות לחוד [י] והאסור בזה מותר בזה והאסור בזה מותר בזה. והא דאונן אסור ביום ראשון מן התורה היינו לענין אכילת קדשים כדאיתא בזבחים פרק עובל יום ולענין אכילת מעשר דכתיב לא אכלתי באוני ממנו ועוד החמירו בו מדרבנן לאוסרו בדברים המפורשים בריש פרק מי שמתו בעוד שלא נקבר מתו. אבל אבילות לא מצינו בשום מקום שנוהג ביום ראשון מן התורה. והכי תנן בסנהדרין (דף מו:) אין הקרובים מתאבלין אלא אונין אלמא משמע דאינות ואבילות תרי עניני נינהו. וראיה (יח) לדבר דאמרינן בפרק קמא דכתובות (דף ד.) מת אביו של חתן או אמה של כלה מכניסין את המת לחדר ואת החתן ואת הכלה לחופה ונוהג שבעת ימי המשתה ואמ"כ נוהג שבעת ימי אבילות א) ב) ואם איתא דאבילות יום ראשון מן התורה היאך מדחה מצוה מן התורה מפני המשתה לחופה דרבנן לכל הפחות הוה לן למימר שנוהג יום ראשון תחלה [כ] אלא ודאי כל שבעת ימי האבילות אינו אלא מדרבנן לכך נדחה מפני המשתה ועוד ראיה [ל] בנכורות (דף מט.) גבי פדיון הבן כל ששהה י' יום בחדש אינו נפל דכתיב ופדויו מבן חדש תפדה ואינעיא לן יום שלשים כלפני שלשים או כלאחר שלשים ומסקינן דיום שלשים כלאחר שלשים לאומרא ואמרינן עלה התם ולענין אבל אינו כן אלא יום שלשים כלפני שלשים דקי"ל הלכה כדברי המיקל בחבל. ואם איתא דיום ראשון מן התורה הוה לן למימר יום י' כלאחר י' לאומרא דספיקא דאורייתא לאומרא אלא ודאי ליכא שום אבילות דאורייתא. והא דאמרינן בפרק ואלו מגלחין אחי עשה דרבים ודחי עשה דיחיד [מ] אע"פ שאינו אלא מדרבנן [נ] קרי ליה עשה כדאיתא בזבחים (ריש פרק ג') דקאמר דעבול יום הנכנס בחתנה לויה עובר בעשה [פ] ובהדיא מוכח [ע] דלית ביה אלא איסורא דרבנן. והא דקאמר הכא קסבר רבן גמליאל דאינות ליה דרבנן. ואו משום דביום איכא איסורא דאורייתא [פ] אלא ביום המיתה דיש אינות דאורייתא לא רצו להקל אפי' באבילות (ב) דהוי איסורא דרבנן. אבל בלילה דליכא איסורא דאורייתא רחץ משום דאיסטניס הוה. והרמב"ן הביא ראיה לדברי הגאונים מהא דתנן במסכת שמחות (פרק ד') ספק שהוא אחיו ספק שאינו אחיו ספק שהוא בנו ספק שאינו בנו מתאבל ואונן ולא מיעטא. אלמא חזינן כיון דמתאבל ואונן מספיקא אלמא יום ראשון הוי דאורייתא. ותוס' הביאו הא דתנ' שמחות הספיקות אונין ומתאבלין עליהם ופירשו הספיקות היינו ספק בן תשעה לראשון בן ז' לאחרון [לוגנין] (בא) ומתאבלין [ג] דבגלי הוא אם לא יתאבלו עליו [ק] כיון דמלד אחד יש לו

רש"י דהשתא. שאינו נמועד:

דברי חמודות

(נט) דאבילות יום ראשון הוי דאורייתא. אם הוא יום מיתה וקבורה הכי מפרש לה רבינו בפ' אלו מגלחין לתרן הא דפ"ק דכתובות שהקשו ממנה התוס' להרי"ף כדלקן' וכתב הטור י"ד סי' תצ"ח בשם הרמב"ן דלא אמרו אלא מ' ימים המפורשים בתורה שהכהן מטמא להם ולא בשה שהוסיפו עליהם כדאיתא בפ' אלו מגלחין סי' פ"ב: (פ) אבל התוס' כתבו וכו'. ואע"פ שרבינו ז"ל בפ' ואלו מגלחין סי' (ע"ד) [סי' ג' וסי' כ"ז] כתב שאין לזה מדברי האחרונים ז"ל נבאן לא הכריע: (פא) ולא כל דאמר וכו' עד שיאמרו בקיאים. גם בזה נחלקו על ר"ח כמ"ש במי"ט אלא מכיון שהוא ידוע שהוא איסטניס ומתנהג בנקיות ואם

מעדני יום טוב

(ז) ואפי' למ"ד כו' והוא דוחק לפרש שאמרא דגמרא דלא כהלכתא ולקמן מתרץ רבינו בענין אחר ובאלו מגלחין כתב לדברי הראב"ד מה ודחה אותם: [מ] ולדעת מקצת הגאונים דאבילות יום ראשון כו'. וכן לשונו בפ' ואלו מגלחין ובגאונים לעיל כל שבעה מדאורייתא וע"ע: [נ] אבל התוספות כתבו כו'. בפ' ואלו מגלחין סי' ע"ד כתב שאין לזה מדברי הם ועי' בדברי חמודות: [י] והאסור בזה. בחגיגה אסור בבשר ויין ואינך דלקמן מותר בזה בחמילה ואסור בחגילה בעיא הסגלל מותר בזה בחגיגה: [כ] אלא ודאי כל שבעת ימי האבילות כו'. ובואלו מגלחין וכן בפ"ק דכתובות מתרץ לה דר"ף דוקא יום המיתה וקבורה קאמר ע"ש: [ל] בבכורות. פ"ח דף ס"ט. כל ל' יום בחדש כו' ואבעי לן יום ל' כו' וכ"פ תלמידי הר"י ז"ל ולא נמצא כלל בגמרא שלנו לא מינה ולא מקצתה (והא דכל ל' בפרק ר"א דמילה אימא ועיין בפ' אלו מגלחין בדברי רבינו סי' פ') ולא עוד אלא שבינו שם בחשבה מת ביום ל' כיום שלפניו ר' עקיבא אומר אם נתן כו' דמסקינא ליה כדאיתא בגמ' ועלה איתמר א"ר אשי הכל מודים לענין אבילות יום ל' כיום שלפניו ואמר שמואל הלכה כדברי המיקל בחבל וכך הסתיק רבינו שם והיה עולה בדעתי דשגגה יפה מלפני השלישים ממתי דאבעיא לן בפ' מי שמת גבי פרק אי לפני זמן וכו' אף גם שם מסיק סי' ל"ה דחוק זמן כלפני זמן וע"ע ועי' לקמן: [מ] ואע"פ שאינו אלא מדרבנן כו'. לעיל מירק בענין אחר בשם הרי"ף: [נ] קרו ליה עשה. משום דאסמכינהו אקרא כ"כ רבינו בחלו מגלחין ועיין עוד שם: [פ] ובהדיא אוביה. גרסינן ורצונו לומר שם בגמ' דאמרי' עלה א"ר יוחנן ד"א אפי' עשה אין בו שגא' ויעמוד יהושפט וגו' נוכח המלך המשרה ומפרש שמדשו בה דברים ואמרו עבול יום אל יכנס לחתנה ליה ולפי שהוא בהדיא התם לכך הגהתי של"ל מוכיח ביו"ד וכלומר שהגמרא מוכיח כן בהדיא התם ואי נמי גרס מוכח אין קפידא כולי האי שכן נמצא בהרבה מקומות לרבינו ז"ל שכתב מוכח והוא בהדיא ואני תמיה על לשון רבינו דבפרק אלו מגלחין וכן על לשון תלמידי הר"י ז"ל שכתבו שכתבו דמוכח במסכת סוטה ולמה להם להביא ממרחק לחתם והוא בה בפרק ג' דזבחים בענמו ולא עוד אלא שדקדקתי בכל מסכת סוטה ולא מצאתי דבר זה הסוגיא דזבחים אימא נמי בפסחים פרק האשה דף ל"ב ובפ"ק דיבמות דף ו' ובפ"ק דהוריות דף ה' אימא נמי להא דויעמוד יהושפט וגו' שהידשו בה כו' אבל בסוטה לא ראיתי מוכח בהדיא דגרסי' בה אלא אסורא דרבנן. עי' בפרק ואלו

תפארת שמואל

(יח) וראיה לדבר דאמרינן פ"ק דכתובות וכו'. כל זה מדברי תו' פ' ואלו מגלחין אבל בעירובין פ' מי שהוציאוהו דף י"ג ע"ב ד"ה אמר שמואל הלכה פסקו התוס' כבעל ה"ג ודמו דאיה זו דכתובות גם ראיה סברי דכתובות ע"ש: (כ) דהוי איסורא דרבנן. נ"ב משום דאיכא אינות דאסור מדאורייתא ע"כ: (כא) לאחרות מתאבלין וכו'. פירוש משני לדברים דגנאי הוא אם לא יתאבלו עליו משום לד ומה הוא מתורץ המשנה בשמחות ודו"ק: (כב) ובן יולדת. נ"ב וכן המיר רש"י ז"ל ליולדת שהיתה אבילה לאחרון בשבעה ימי אבלה ע"כ מלאתי: (כג) כשאר כל העבדים. בסגלאל בסר היה וכו' (כל"ל): (כד) כל הרוצה. נ"ב אם לא

א) אומר אני משמה ג"כ מן התורה, ויעש משתה, וכתיב אלא שבוע זאת כמ"ש בפ"ד בתי' גמרא. (יעב"ן) ב) ועי' מ"ש הרא"ש בכתובות ורפ"ג דמ"ק. (מגפ"פ) ג) תוס' (בגליון) ד) תוס'. ורי"ף ורמב"ם פסקו כת"ק (בגליון)

עליו ואין מזמנין עליו. ואינו מברך פי' ברכת המזונות. [ב] ואינו מזמן לברך ברה"מ. ואין מברכין עליו דלא תימא הוא דאינו מברך אבל אחרים אוכלין עמו ויברכו ברכת המזונות ויזמנו וילא הוא בשמיעה [ג] קא משמע לן דלא צריך. א) רש"י פירש אין צריך שיברך ברכת המזונות ב) משמע שאם רצה לברך הרשות בידו. ולא משמע כן בשמעתין דקאמר דהכא תוך לארבע אמות [ד] נמי אסור (ג) מכלל שאינו יכול לברך. וי"ל הא דמשמע דאסור לברך היינו כשצריך לעסוק בצורך מצרכי המת אבל אם כבר עסק או אם יש עוסקין אחרים יכול לברך. וירושלמי לא משמע כן דגרסינן התם (ג) אינו אוכל כל צרכו ואינו אוכל בשר ואינו שותה יין ולא מברך. ואם בירך אין עונים אחריו אמן. ואחרים שברכו אין עונה אחריהם אמן. ובעניית אמן אינו מתבטל מעסק המת [ה] אפי"ה אסור. ועוד אמרינן לקמן בפירקין (דף יט) אין המת מוטל לפניו הם יושבין וקורין והוא יושב ודומם הם עומדים ומתפללים והוא עומד ומצדיק עליו את הדין ואינו עוסק בצרכי המת מדקאמר יושב ודומם [ו] והיה יכול לבוין בפסוק ראשון. הלכך נראה [ז] שאסור להתפלל כל מי שמוטל עליו האבלות. וכן משמע בירושלמי בפירקין דגרסי' התם תניא אם רצה להמתיר על עצמו אין שומעין לו. למה מפני כבודו של מת. או משום שאין (א) לו מי שישא משאו. מאי נפיק מביניהו. כשיש לו מי שישא משאו אי תימא מפני כבודו של מת אסור. ואי תימא מפני שאין לו מי שישא משאו הרי יש לו מי שישא משאו [מ] ג) והתניא פטור מנטילת לולב [ט] תפתר בחול והתניא פטור מתקיעת שופר [י] אית לך למימר בחול ולא ב"ש. א"ר חנינא מכיון שהוא זקוק לו [להתשיך] להבא לו ארון ותכריכין [כמו דתנינן תמן (שבת ד' קנא.) מתשיכין על התמוס כו' להבא לו ארון (ב) ותכריכין] כמי שהוא נושא משאו דמי [כ] ולא דקבירא ליה לירושלמי דתניות (ג) נוהג בשבת דהא בירושל' הוא דקתני בד"א בחול אבל בשבת מיסב ואוכל כל צרכו וכו'. [ל] אלא מייתי ראיה מבשבת קל וחומר ל"ש שמותר לקוברו אע"פ שלא הרגישה בו בדבור ולעבור עליו משום שבות הלכך ב"ש שמותר לקוברו ע"י עממין וגם הוא יכול להתעסק עמהם ולהתשיך על התמוס נושא משאו משאו קרינן ביה וכל דין תניות נוהג בו. אבל בשבת כיון שאין קוברין אותו בשבת אע"פ שמותר להתשיך עליו אין נוהג בו תניות. וי"ל דבין בשבת וי"ש אין נוהג בהן תניות אלא מקום לערב [נ] (ל) דיכול להתשיך על התמוס והא דפטור מתקיעת שופר איירי שלא היה לו שופר בצאר וזקוקן לו בערב. [ס] וכן אמרו על הרמב"ם ז"ל (שהיו מתים בניו) [שהיה מתו מוטל לפניו] ביום ראשון של ר"ה ונוה שיתקעו לפניו שופר להוליאו ידי חובה:

ב [דף יח ע"א] **פטור** מק"ש ומן התפלה ומן התפילין ומכל מצות האמורות בתורה. אמר אמרו שפעם אחת היה ר"י ז"ל חונן ואכל בלא הבדלה. א"ל תלמידיו ונבדיל לפניך. אמר להם האמרינן בירושלמי אם ברכו אין עונה אחריהם אמן. ולמחרתו בשבת מבית הקברות אמרו לו למה איך עושה הבדלה האמרינן טעם מבדיל והשיב להם מאחר שהייתי פטור אמש בשעת חיוב הבדלה משום שהייתי חונן גם עתה פטור אני. שכן מצינו בפרק קמא דחגיגה (דף ט.) חיגר ביום ראשון ונתפשט ביום שני כיון שנדחה ביום ראשון שוב אינו חייב ביום שני. [ע] וה"ר מאיר ז"ל דורנבערג כתב בהלכות שמחות שלו מי שיש לו מת בשבת ולא נקבר עד למחר [פ] ולא הבדיל במוצאי שבת נ"ל [צ] שמותר לאכול בלא הבדלה. דאמרינן בפ' מי שמתו מי שמתו מוטל לפניו פטור מכל מצות שבתורה. ואמרינן עלה בירושלמי כל הפטור מן הדבר ועושהו נקרא הדיוט. וביום המחרת לאחר שנקבר מתו אסור לאכול עד שיבדיל דהא ק"ל בערבי פסחים (דף קו: וקז.) טעם מבדיל. ואמרי' נמי מי שלא הבדיל במ"ש מבדיל והולך כל השבת כולה. והא דאמרינן בפרק מי שמתו נושאי המטה ומילוייהן וכו' עד אלו ואלו פטורין מן התפלה ופירש"י וזה לשונו פטורין מן התפלה דלאו דאורייתא היא ורבותינו פירשו לפי שיש להן עוד שהות ול"נ שאין זה לשון פטורין. ואין להקשות על דברי מפרש"י דמשמע כיון שפטורין הויא שעתא פטורין עולמית. דהא ודאי ליתא דמי לא מודה רש"י דאם קברו את המת ויש שהות ביום [ק] שיוכלו להתפלל שמתפללין ועד כאן (ס"א על כרחך) לא פליגי רבותיו והוא אלא שלפי רבותיו אם הגיע זמן התפלה ויכול לעסוק ועדיין יש להן שהות להתפלל יעסקו בו ואם לאו לא יבטלו מתפלה. ולפירש"י אפי' אם יעבור זמן התפלה יתעסקו בו. ול"כ בנדון זה כיון דזמן ההבדלה [ר] כל יום המחרת וכל השבת כולה אע"פ שלא היה יכול להבדיל קודם שנקבר מתו יבדיל לאחר שנקבר מתו כדפרישית. ואין לומר כיון שאין יכול להבדיל לא יאכל. דהא אמרינן דאינו מברך ואינו מזמן אפילו הכי אוכל ואפילו אם שמע מאחריהם שהבדילו במ"ש אינו עולה לו כיון דבהיא שעתא לאו בר חיובא הוא [ש] ולריך למחר [ת] לחזור לברך ולהבדיל [א] מיהו אינו מברך על הבשמים ועל המאור. שמעתי שיש גדולים שאומרים לאחר להבדיל וזה נפטר האבל. ואין נראה לי כלל אלא כדפרישית. ושוב [ב] הגיד לי הר"ז הלוי ז"ל משפיר"א בשם ה"ר יקותיאל משפיר"א שמצא גדול אחד שכ' כדברי ואת שמו לא הגיד לי ע"כ (ד) לשון ר"מ ז"ל. וע"ל (ה) כדברי ר' יהודה דהא דאמרינן בע"פ מי שלא הבדיל במ"ש מבדיל והולך כל השבת כולה. היינו כשלא היה לו יין במ"ש או שאינו אונס אחר שלא היה יכול להבדיל. אבל אונן בשעה שחל עליו חיוב הבדלה היה פטור (ה) נפטר לגמרי ותו לא מחייב. [ג] ודמיא לגמרי להיא דחיגר בשבת ביום ראשון ונתפשט ביום שני: (ו) ובשבת מיסב ואוכל בשר בו'. עיין לעיל סעיף ד' וכתבו תלמידי הר"י ז"ל לא קאמר ואוכל בשר ולשתות יין דכיון שהוא מתכוון למנוה לא יראה יאכל ואם יראה לא יאכל אמינו חוזה על המלא שיאכל

דברי חמודות

דוילון מחילה הוא לכל דבר שבועה בחם וקיימן לדבר והבדילה הפרוכת לכם משובת הרא"ש בב"י י"ד סי' שמ"ח: (ב) מבלל שאינו יכול לברך. וב"ד סי' שמ"ח כתב הש"ע לזו הדעה בשם י"א ולא כתב דעת המחוקים כלל ובא"ח סי' ע"א כתב וז"ל מי שמת לו מת כו' אפי' אינו מוטל עליו לקוברו ואפי' אם רוצה להמיר על עצמו ולקרות אינו רשאי ואם יש לו מי שישאל בשאלו בצרכי קבורה ורצה להמיר על עצמו אין מוחין בידו בע"ל דבריו סותרין זה את זה שמכיון שבפסק שאינו רשאי להמיר עליו וקאי מרישא דאפי' אינו מוטל עליו לקוברו וא"כ היאך כ' אח"כ שאם יש מי שישאל כו' אין מוחין בידו מלהמיר על עצמו ומנותר ג"כ בספרו הב"י שמי שאמר זה לא אמר זה דדעת האומר אינו רשאי הוא דברי רבינו ופיעתו אין תושבין על דלא אפשטא הענין' בירושלמי ודעת האומר אין מוחין בידו הוא על דעת רש"י ופיעתו ומפיק שהירושלמי מבעיא ליה ולא אפשטא ולכן הקרוב אלי שטעות סופר נפל בלשון הש"ע וא"ל וי"א שאם יש לו כו' וכמ"ש ז"ל תמה ג"כ על דברי הש"ע ומ"מ לא דק יפה שהוא הגיה למאמר רז"ל מ"ש שאינו רשאי והקשה דא"כ אם אח"ל על שאפי' אינו מוטל עליו לקוברו שאינו רשאי א"כ ק"ו מי שמוטל כו' ולא ה"ל להקשות כך לפי שאין מאמר האומר אינו רשאי יותר מוצא קיים ממאמר האומר שאם יש לו כו' אבל הקושי' היא שאין שני המאמרים קיימים כאחד ולכך הנכון כמו שהגהתי ומעתה גם הבריו שבא"ח אינם סותרים כ"כ לדבריו שב"ד כיון שהוא מתכוון למנוה בלשון ר"א ואע"פ שלא כתב לדעה שניה בפי' כמו

מעדני יום טוב

ולשתות יין המשך אחר תענוגיו ויתעצל בקבורת המת ומפני זה הטעם נמי לא אקרו לו נעילת הסנדל שאם יצא יקף לא יוכל ללכת ולכאן ולהשתדל בקבורתו תלמידי הר"י ז"ל: [ב] ואינו מזמן לברך ברכת המזון. וכן לשון רש"י וקצת קשה למה תני לשון מזמן שהוא ברכת נברך בלבד אבל נמצא עוד בפ' שלשה שאכלו דקתני זימון והכוונה ברכת המזון: [ג] קמ"ל דלא צריך. נ"ל לדרש"י נקט בהאי לישנא: [ד] נמי אסור. וכן היא גי' תהר"י ז"ל אבל בגמרא שלפנינו גרס פטור וכן נראה שהיא גירסת התוספות מדלא מוכיחים אלא מן הירושלמי: [ה] אפ"ה אסור. עי' מה שאכתוב לקמן בזה בס"ד וא"ת ואמאי לא הביא ראיה מהא דירושלמי דלקמן פיומן ב' דאתמר עליה דהכא שאם עושהו נקרא הדיוט נ"ל דלקמן דמה שנקרא הדיוט אינו כמו מה שנאמר דאם עבר ועשה עבר על דברי חכמים ונקרא עבריין: [ו] והיה יכול לכוין בפסוק הראשון. כר"מ בהלכות כוותיה פ' דלעיל פיומן ג': [ז] שאסור להתפל"ל. וכל דכוותה וכן משמע בירושלמי וכו' תניא אם רצה לא יבטל כו' וכ"כ תהר"י ומסיימי הכי הנה נראה בפירוש דמשום כבודו של מת אינו רשאי להמיר על עצמו ע"כ כלומר ואע"ג דלא פשיטא מ"מ מאחר שנתפקפו דילמא הוה טעמא משום כבודו ואי הכי הוה טעמא אינו רשאי כו' וכ"ל דמתני' קמא ולא פירשה דדוקא בשאין לו מי שישא משאו משמע דמתני' אפי' יש לו כו' וטעמא משום כבודו וא"כ אינו רשאי וכו' ועיין מה שאכתוב בד"ת. וא"ת ותפשוט לן האבעיא דירושלמי זה מירושלמי דלעיל שאין עונה אמן והרי כמי שיש לו מי שישא משאו דמי שאינו מתבטל בעניית אמן וא"כ טעמא משום כבודו וכ"ל דלא מצי למפשט כלל דמצינו לפרושי נמי לבריאתא דהתם לא קאמר אלא שאינו עונה אמן כלומר שאין צריך לענות אבל אם רצה להמיר אח"כ דרשאי ומ"מ לעולם דייק שפיר מינה לקמור דעת הי"א שחולקים על רש"י שאומר דלעולם אם ירצה רשאי ואינהו סברי שאם אין לו מי שישא משאו ואם כן לפנרתם ודאי הא דקתני אינו עונה אמן אסור קאמר דהא קתני אינו מברך ולברך צריך שהייה והוי כמי שאין לו עוסקים ולסברתם אסור לברך וא"כ הא דקתני אינו עונה אמן נמי אסור קאמר והא אינו מתבטל כו' א"כ אין חילוק בין אין לו עוסקים כו' ובין יש לו כו': [ח] והתניא פטור מנטי"ל לו"ל. תימה מאי מקשה מתני' נמי קתני פטור מק"ש וכו' ואפי' הכי נסתפק

תפארת שמואל

פ"ג (א) שאין לו מי שישא משאו. נ"ב דכמתעצל בהספד ואינו מושם לכבודו: (ב) ארון והכריכים כמי שנושא משאו וכו'. נ"ב הטעם שאסרו את האבל בבשר ויין קודם קבורה שאם יצא לאכול בשר ויין ויומשך אחר תאותו ותענוגו ויתעצל בקבורת המת ומפני טעם זה נמי לא אקרו נעילת הסנדל שאם יצא יקף לא יוכל ליצא לכאן ולכאן להשתדל בקבורת המת: (ג) דאינינות נוהג. לפי שיכול גם בשבת להתשיך וכו': (ד) ע"כ לשון ר"מ ז"ל וכו'. נ"ב וז"ל הטור ראיתי לא"ת הרא"ש ז"ל שמת לו מת בשבת וכו' עד ולזה הסכים א"א הרא"ש ז"ל עכ"ל. ונראה בעיני אף היכא שעבר זמן תפלת שחרית מ"מ

א) רש"י פי' [אין צריך] שיברך כו'. בל"ל. (בגא"ר) ב) תוס' (בגליון) ג) ור"ל דמ"ד דמיו"ט חייבי, ומיו"ט יש לו מי שישא משאו דיתעסקו בו ע"י עממין ביו"ט ראשון. ומשני תפתר בחול, ר"ל בחו"ה דמתעסק בעצמו ולא כמי"ט. (הפל"מ)

יח ע"א

ומזמן ומברכין עליו ומזמנין עליו (ז) ומייב בק"ש ובתפלה ובכל מצות התמורות בתורה רשב"ג אומר מתוך שנתחייב בגלון נתחייב בכולן ואמר רבי יוחנן משמיש המטה איכא מיניהו. בירושלמי פסק כרשב"ג. [ג] ובה"ג כתב דהלכה כת"ק דאסור. ולא שייך כאן הלכה כדברי המיקל בגאבל [ד] משום דאכתי לא חל אבלות עליה ואם איתא דגמ' דידן סבר דהלכה כרשב"ג [ה] הוה פסק כוותיה: קתני מיהא אוכל בבית אחד ואפ"ה פטור מק"ש ומן התפלה ומן התפילין. אמר רב אשי [ו] כל זמן שמוטל עליו לקוברו כמוטל לפניו דמי דכתיב ואקברה מתי מלפני אלו ההיא שעתא קמיה הות רמיא אלא כל זמן שמוטל עליו לקוברו כמוטל לפניו דמי:

ג [ז] **מעשה** באחד שתפסו המושל (ח) ומת בתוך התפיסה ולא נתנו המושל לקבורה כמה ימים. ופסק ר"י ז"ל דאין אינות חל על הקרובים דלא קרינן ביה כי האי גוונא מי שמתו מוטל לפניו כיון דאין עליהם לקוברו. ומ"מ אין לדמותו לנתיאשו מלקוברו לענין שיחול עליהם אבלות [ח] כגון בהרוגי מיתה דהתם ודאי נתייאשו לקוברן ע"פ המלכות ומיד חלה עליהם אבלות. אבל האי עובדא נהי שאין בידם להוציאו מן המושל. מ"מ אינם מתייאשים לגמרי מקבורתו ומצפים לישועת השם [ט] אולי יתרצה המושל ליתנו לקבורה ואונגין מיהא לא הוו [י] כיון שאינם יכולין להתעסק בקבורה ואפילו למאן דאסר משמיש המטה בשבת למי שמתו מוטל לפניו. שאני התם דשייך ביה קלת עסק קבורה להמשיך על המתוס כדאיתא בירושלמי ודמיא להא דאיתא בירושלמי בפרק בתרא דמ"ק דתמת שמפנין אותו מקבר לקבר שהיה בדעתם מתחלה לפנותו שאין מונין לו אבלות משיסתום הגולל הראשון אלא משיסתום הגולל השני ומסתמא כשנקבר בקבר הראשון [כ] פסק האינות. וגם אוזן שעומד בבית האסורין נראה שמותר לאכול בשר ולשתות יין כיון שאין מוטל עליו לקוברו ודמיא להאי דאמרי בירושלמי דפרקין [ל] (ט)

הגהות הב"ח א אלא כל המתאבל הוי נמי אונן:

דברי המודות

בשבת בשר ושתה יין שהרי אמרו עשה שבתך חול ואל תצטרך לבריות הלכך בכל דבר שהוא מצוה חייב לעשותו בשבת אבל זה רשות הוא אם יראה יאכל בשר ושתה יין ואם יראה יין לא יבא לשמש מטתו בעת כזאת שמתו מוטל לפניו דאסר מ"ק י"ל לפי זה שגם משמיש אינו מותר עליו בשבת אע"פ שנתחייב בעונה אין לה זמן קבוע אלא שמפני עונג שבת קבעוה לת"ח בלילי שבת וכמו שכבר כתבתי בזה בס"ד בחומ' י"ט במסכת כתובות פרק אע"פ: (ז) וחייב בק"ש ובתפלה. ויכול לילך לבהכ"נ בשבת ואף בחול אין בו איסור רק מאחר שאסור להתפלל מה יעשה שם כך נראה מדברי הכל בו: (ח) ומת בתוך התפיסה. וכן מי שנהרג בדרך או גרמתו מיתה או שטפו נהר כדכתב רבינו בפ' ואלו מגלחין בעובדא דבמגעלגא ויתר פרטי דינים יתבארו שם במקומם הציקרית: (ט) דמשנסתר המת לדברים אוכל בשר כו'. וכתבו תלמידי הר"י ז"ל שכן כשנושאים המת מעיר לעיר אם המקום קרוב דאיינו ליה כמי שמתו מוטל לפניו (דכיון) שחייב בקבורתו אסור לאכול בשר ולשתות יין שבורודים הם בענין קבורתו והספדו אבל כשנושאין אותו לעיר אחרת רחוקה כגון מהלך שני ימים ומותר עד שיגיעו אותו לעיר קבורתו: (י) אלא כל המתאבל כו'. כתבו הגה' אשיר"י פ' ואלו מגלחין סי' ק"ו בשם ת"ז דמשמע בירושלמי שהתלמידים מעמתין לרבם וכתן להם שלא לאכול בשר ושלא לשתות יין אפי' לאחר קבורה מיהו לעיל פירש דלאחר הקבורה שרי לאכול בשר ולשתות יין ע"כ עי' מ"ש במי"ט סימן ג' וכתב רמ"א שזהו ברבו מובהק: (יא) המשמר את המת. ואפילו בתין בספינה לא יניחו בחוץ זו ויתפלל בחוץ אחרת דמייטינן לעבדרין כמ"ק דבן עזאי ובפ' היה קורא דף י"ד חניא המוסר כוך למת פטור מק"ש וכו' ואע"פ שדרכן של מוספרין דבתר דמתו בה נוטע מפני פורחא ואע"ג דבעידנא דמפני אפשר לקיים המצות פטור מטעמא דאמרן גבי משמר הר"ן בפ' הישן ועיין שם בדברי רבינו סי' מ"ו שאם יכול לקיים שתי המצות שלא יתבטל משום אחת כלל צריך לקיים שתיהם: (יב) היו שנים זה משמר כו'. וגם בחופר כוך מסקינן בגמרא שאם היו שנים זה חופר וזה קורא וכתב עור ר"ד סי' שס"ה בשם הרמב"ן דדוקא כוך (שהוא חופר בכותל הסלע שהחופר הוא בעצמו מוצא העפר ב"י א"ח סי' ע"א) אבל אם היה מקום שהיו מתעסקים בו כאחד פטורין וכתב הב"י א"ח שכל הגרים לעשות בימד פטורים ואפי' יותר משנים ואם יש נוספים נשמעים וקורין ומחזיר אלו ומתעסקין והאחרים נשמעים וקורין עד שנגלה שקראו כולם ולא נתבטל שום דבר מעסק הקבר כלל: (יג) ויקרא בו. או יתפלל כ"כ הטור ובי' הרי"ף ויתפלל ועיין עוד בסימן לקמן: (יד) נראה דהוי כמו תפילין ואית ביה כו'. וכתב ב"י א"ח סי' ס"ג דה"נ כמו שלא אמרו אלא תפילין בראשו ולא קתני ותפילין מרוצו אלמא דתפילין מרוצו כיון דמיכסו ליה נהו משום לועג לרש ה"נ בציצית לא אמרו אלא כשהציצית מגולים אבל אם הם מכוסים מותר וכתב עוד דש נוהגים לקשור שני ציצית שבשני כנפים זה עם זה כשנכנסים לבית הקברות ולא הועילו כלום בתקנתם שהרי אם קשר הקרן של הכנף אחרונן דלא עדיף כלום לפטרה מציצית כ"ש כשאינו קושר אלא הציצית וכי היכי דלא בטל שם ד' כנפות ה"נ לא בטל שם ד' ציצית ולא דמי

מעדני יום טוב

(ג) ובה"ג ב' דהלכה בת"ק. ולאמרי' בפ"ק דכתובות ומייתי לה נמי בפ"ב דלעיל מת אביו של חתן כו' דבטל כו' היינו דאיסורא דהכא משום חומרא בעלמא דמחזי קלות ראש לשמש מטתו בעת כזאת שמתו מוטל לפניו לכך אחירו לו לנעול בעילת מצוה כמ"ש הרי"ש ז"ל: [ד] משום דאכתי לא חל אבילות עליה. והוי אונן ואע"פ שלא מצינו איסור בשמיש המטה לאונן מן התורה מ"מ הואיל ושם אינות מדאורייתא אחמירו כו' וכעין שכתב רבינו בפ"ב דלעיל בענין ר"ג שרתן בגילה ולא ביום האינות: [ה] הוה פסק בוותיה. ועיין בפ' כילד מברכין סי' כ"ג: [ו] כל זמן שמוטל עליו לקוברו. כבר כתבתי לעיל דלאחר קבורה הו לא חלו עליה דיני אינות הללו דמדרבנן ע"ש: [ז] מעשה באחד שתפסו המושל כו'. וכפ' אלו מגלחין סי' ק"ג מייתי עליה עוד מעשה שלירע בעגלגלא שהרג אחד בדרך וכו': [ח] כגון בהרוגי ביתר. לא ידעתי מנא ליה דשם נתאבלו שלא אמרו כלום מענין האבלות כשספרו המאורע בפרק הניזקין: [ט] אולי יתרצה המושל ליתנו לקבורה. הקונט בין זה המעשה להרוגי ביתר אין הטעם מצומר בדברי רבינו אבל מדברי הרמב"ן הוא מתבאר שכתב שבאותו מעשה לא נתנו המושל לקברו לפי שהיה רוצה עליו ממון הרבה יותר ממה שהיך משגת ואפילו היה פסוק בידם לעשות אסור לפדותו בכל אותו ממון מפני מיקון העולם כיון דבממון תלוי הדבר אפשר שאחר כך יתפיסו בדמים מועטים ומפני כך לא חל עליהם אבלות אבל הרוגי ביתר שהיתה גזירת מלכות עליהם מתחת שנאה ולא מחמת ממון לא היתה אבילות מיד. ב"י סימן שמ"ח: [י] כיון שאינם יכולים להתעסק בקבורה. וכיון שאין קוברין אותו לא חייבו בעינלו בכבודו ואע"פ שלא נתיאשו מלבקש להתפסר עם השלטון בכל יום אפי' הכי אין זה נקרא טרדא וחייבין במצות ומביא ראיה מדאמרינן בפ"ק מת שדעתו לפנותו כו'. תלמידי הר"י ז"ל: [כ] פסק האינות. ואע"פ שלא נקבר עדיין קבורה שיתחייב עליה אבילות אע"פ אוכל בשר ושותה יין בינתים שאם אין כוונתו להוציאו משם מקברו עד זמן אחרון לא יניח מלאכול בשר ולשתות יין תלמידי הר"י ז"ל. ועיין מ"ש בזה בפרק ואלו מגלחין סימן ק"ג: [ל] דמשנסתר המת לדברים. פי' הרמב"ן נמצר לרבים ולכתפים שהיו מתרוצים בעיר מזומנים על הקבורה וכשהגיעו האבל לבית הוצאתו מוקרין אותו לאותן חבורות ע"מ שיוציאוהו לבית הקברות כשירצו ומשעה שנמצר להם המת אינו מוטל על האבל אלא על אותן הכתפים הלכך אוכל בבית אחר כו' ואוכל בשר

תפארת שמואל

(ו) אבל בליתות שלנו וכו'. ונראה דווקא בעלים שלנוכ ומתעטף או אפילו ד' כנפות דהיינו טלית קטן היינו שמלבשים על בגדיו לשם מצות ציצית כמו שהיה מנהג מקודם לכן אסור משום לועג אבל עכשיו שלובשים עליהם קטנים מתחת הבגדים ומשום לעגת המיים אין בו משום לועג למתים שהרי מכוסים הוא ועדיף מדליי:

(א) תוס' (גליון)

יט ע"א

אין אומרים בפני המת אלא [ק] דבריו של מת אמר רבי אבא בר כהנא [כ] לא נצרכה אלא לדברי תורה אבל מילי דעלמא לא איכא דאמרי אמר רבי אבא בר כהנא לא נצרכה אלא [אפילו] לדברי תורה וכ"ש למילי דעלמא א) וכתב רב האי גאון משמא דקמאי דכלישנא קמא עבדינן דאין אומרים דברי תורה לפני המת אלא דבריו של מת אבל מילי דעלמא אמרינן. [ב] (ז) ב) וחוץ (ז) לארבע אמות אייר:

ז ת"ר המוליך עצמות ממקום למקום הרי זה לא יתנם בדקי' ויש על החמור וירכב עליהם מפני שנוהג בהם מנהג בזיון. ואם היה מחיר מפני הגנבים או מפני הלסטים מותר כדרך שאמרו בעצמות כך אמרו בפ"ת. וירכב עליהם ג) אבל אם מסתלק לאחוריו על החמור שפיר דמי. וכן בספר תורה ואפילו אם נפשך לאסור בספר תורה [ת] בנביאים ובכתובים שפיר דמי. ומיהו נראה דאף לספר תורה שפיר דמי מדתני בסיפא כך אמרו בפ"ת דלא מיסתבר למימר דמשום שריותא דגנבים ולסטים דוקא נקטיה דהא מילתא דפשיטא היא שינהג בו מנהג בזיון ולא ימסרנו ביד גנבים ולסטים.

אלא משום דיוקא דרישא נמי נקטיה דשרי להפשילו לאחוריו. ובהדיא אמרי' בירושלמי דסקיא שהיא מלאה ספרים או שהיו עצמות המת בתוכה הרי זה מפשילו לאחוריו ורוכב. ורב אלפס ז"ל כתב וכדרך שאמרו בעצמות כך אמרו בפ"ת שאם היה מחיר מפני הגנבים או מפני הלסטים מותר להניח על גבי החמור שהוא רוכב עליו [ל] (יח) משמע דקאי דוקא אסיפא:

ח אמר רחבה אמר רב יהודה [ג] (יט) כל הרואה את המת (כ) ואינו מלוהו עובר משום לועג לרש חרף עושהו. ואם מלוהו מה שכרו אמר רב אסי עליו הכתוב אומר מלוה ה' חונן דל [ג] ולפחות יצונו ד' אמות: [דף יט ע"א] אמר ריב"ל כל המספר אחר מטתן של מ"מ (כא) נופל בגיהנם [ד] שנאמר והמטים (ח) עקלקלותם יוליכם ה' את פועלי האון. לפי שהם בחזקה שעשו תשובה [ה] כדאמרינן אם רשע עבר עבירה בלילה אל תהרהר אחריו ביום:

ט מתני' נושאי המטה ומחליפיהן [ו] ומחליפי מחליפיהן את שלפני המטה (כ) ואינו מלוהו עובר

דברי חמודות

שרי. וכתב ב"י ס"ס שס"ז בשם הרשב"א דאפי' רואה את הקבר (ר"ל המת) שנמוך ד"א הוי כמקומו של מת ואיכא משום לועג לרש אבל מוץ לד"א אינו מקומו ומותר וכן בבית הקברות ואם יש שם מחיצה (עיין בר"פ) אפי' מיד אחורי המחיצה מותר שהמחיצה מופסקת ואפי' מוץ ד"א לבית אחר דמי ואפי' הקבר (ר"ל המת) בבית ועשו מחיצות בגדים בינו לשאר הבית: (יז) וחוץ לד"א איירי. אבל בחוץ ד"א ד"ה אפי' דבריו של מת וא"צ מילי דעלמא אסור כמ"ש וכתב נימוקי יוסף בפס"ק דב"ק בשם הרמ"ה בבי וכבוד עשו לו במותו שהושיבו יושבה על קברו דכיון דלכבוד שכבה הוא דעבוד שרי ואפי' בחוץ ד"א וכתב מהרי"ל שעל זה סמכו לומר פסוקים בבית הקברות ודרשה לתמיס עכ"ל ומקייס רמ"י שאין זה לועג לרש לכל המתים כיון שעושים לכבוד זה המת ומת לבולהו: (יח) משמע דקאי דוקא אסיפא. כבר הוכחתי בס"ד במ"ש שאין כן דעת הרי"ף ז"ל כדמשמע ליה לרבינו דלא בא הרי"ף למעבד אלא לדיוקא דרישא דלא קאי עלה אלא אאפי' בסיפא גופא ס"ל להרי"ף דאיכא מיניהו שאע"פ שהתירו בעצמות בסיפא שהוא מפני הסכנה אפי' לרכוב על העצמות. בס"ת אין הדין כן ולא התירו לו מפני הסכנה אלא להניחן על החמור ולרכוב על החמור וכשאין סכנה מניחו בחיקו כנגד לבו ורוכב על החמור וז"ל הרמב"ם בפוף הלכות ס"ת היה מהלך ממקום למקום וס"ת עמו לא יניח ס"ת בתוך הסל וינתנו ע"ג החמור וירכב עליו ואם היה מתפחד מפני הגנבה מותר ואם אין שם פחד מניחו בחיקו כנגד לבו והוא רוכב על ההבהמה והולך ע"כ והטור כשהעתיק דבריו הכניס בלשונו אבלכתב מותר והוסיף ואפי' לרכוב עליו אולי כולי גירסתו בדברי הרמב"ם ואולי לאוסיפת ביאור כתב כן לומר דהשיתר היתר גמור הוא ואפי' לרכוב עליו על הס"ת ממש ואפי' אין גירסתו כך ואלו שדעתו של הטור שכן דעת הרמב"ם שלא כתב שיש חולק אלא בהשאלה אחוריו שלא בשעת הסכנה ואף בלשון הרמב"ם עצמו יש להוכיח כן דלרכוב דקאמר קאי אכנוי דיניהו דהיינו הס"ת מדבסוף לשונו כתב והוא רוכב על הבהמה אבל אין זה הכרח כלל וכלל דבסוף דבריו שלא הוחכר אמוך כלל אילו כתב וירכב עליו ואלו דהוה קאי אכנוי דמניחו דהיינו הס"ת משא"כ בריש שכתב ויניחנו ע"ג החמור וירכב עליו לא הוצרך לפרש שהרי הזכיר החמור ומתוך על המבין שיבין דאתסמיך ליה קאי ובכשיו גם דברי הרמב"ם כדברי הרי"ף כפי שברי מלמידי הר"י ז"ל בדבריו וכתו שהוכחתי שבדבריהם כן הוא ועוד יכולני לפרש דאי נמי ירכוב עליו דקאמר הרמב"ם קאי אס"ת לא למימרא דירכב עליו ממש על הס"ת אלא כל שמניחו לס"ת על החמור ואינו בחיקו הרי הוא כאלו רוכב עליו אבל לרכוב עליו ממש לא קאמר ובן יכולין לפרש דברי הרי"ף שיסבור כן גם בעצמות עצמן דירכב עליהם דקתני בריש לא עליהם ממש אלא כל שמונחי' על החמור ולא בחיקו כשרוכב על החמור נראה כרוכב עליהם שפ"א שלא יסמוך עליהם ונראה הוא כאלו רוכב עליהם והשתא הבריתא דקתני דלכתי לאחוריו שאמרו כו' יכולין לפרש דממש השוה דינם ואף בריש לא שייך דיוקא כלל בריש דלא אמרו

אלא לרכוב עליהם כשאין סכנה אלא בדרך הפשלה לאחוריו ועוקמי לירושלמי שהתיר דוקא בשעת הסכנה אלא שלא נראה כן מהסוגיא דירושלמי ומתפייני לי לה הפי' שלא הזכיר הרי"ף הא דירושלמי גם הרמב"ם לא בהלכות ס"ת ולא בהלכות אבל פי"ד אלא דס"ל דהפשלה היינו רכיבה עליו דקאמר בין בס"ת בין בעצמות ובשעת הסכנה וגם ניחא לפי' זה דלא קתני סיפא לגדדין ולא"ש לגדדין ולפי' שכתבתי במי"ט נראה ממה שהתיר הרי"ף לפרשו ז"ל דאף לזה הפי' האיך משום כן להודיע שהרכיבה לעולם אינה אלא ע"ג החמור ולא על הס"ת ממש כלל ולפי' הזה אף בשעת הסכנה אבל בעצמות לפי' הראשון בשעת הסכנה אפי' לרכוב עליהם ממש הותר ולפי' השני אין מיתוק בין ס"ת לעצמות כלל ובשיטה לא הותר אלא הפשלה לאחוריו ובלא רכיבה עליהם ממש ובש"ע אחם הדברים והעתיק לשון הרמב"ם בלבד וגם בב"י שלו לא כתב אלא לדברי הרא"ש נראה מזה שכונתו שכן דברי הרמב"ם ג"כ להתיר אף לרכוב על הס"ת עצמה בשעת פחד הגנבים וכן רמ"י נמשך אחריו והעתיק ג"כ מה שהוסיף הטור וגם פי' הטעם דמוטב שתתבה כו' משמע שהדיא דלא אם בזיון וא"כ כל המיוחות שיש ודלא כתלמידי הר"י ז"ל וא"ל כדבריהם וכפי' הראשון שכתבתי שלפי' האחרון נריך לעשות הסוגיא אין הפוקפקים אפי' בעצמות: (יט) כל הרואה את המת. וכן אדון העובר ממקום למקום ושלבו לשון דבמ' אלו מגלחין פי' ק"ט וכבר כתבתי במי"ט דהכא בשלא בשעת הוצאת קבורה לדברי תלמידי הר"י ז"ל אבל הטור פי' שס"א מפרשו בשעת הוצאתו לקבורה ובר נדוי נמי הוא ורמ"י ז"ל מוכה שטות אי מרי שכתב הרואה את המת אפי' שלא בשעת הוצאתו לקבורה עובר כו' ובר נדוי הוא והא ליתא דאי שלא בשעת הוצאה לקבורה לא מצינו שיהא בר נדוי והטור שכתב שהוא בר נדוי ג"כ היינו טעמו שהוא מפרש להך דתניא דמיירי נמי בשעת הוצאה לקבורה וכן מפרש בב"י ולכך מבואר דלא דק יפה בזה: (כ) ואינו מלוהו. עיין בס"ב דכמוהות פי' ה' לשון הטור ירושלמי א"ר יוסי אילין דקיימי מקמי מיתא לא קיימי אלא מקמי אילין דגמלין ליה חסד וכתב הרי"ץ גיאות ש"מ עומדין מלפני המת וכן ראינו מסידים ואנשי מעשה עושין ר"ל אפי' במקום שאין נריכין לנוחו לריכין לעמוד מפניו: (כא) נופל בגיהנם. וכגמ' תו אמרי' דמנדין אותו וז"ל הרמב"ם בפ"ו מהלכות ת"מ מנדין אותו ב"ד והם מתירין אותו כשיחזור בתשובה והוסיף רמ"י לכתוב בתשובה גדולה ולא ידענא מאי קאמר דודאי שאין הב"ד מתירין לו אא"כ שיודעים שחזר בתשובה הראוי' לפי חטאו. וכתב הריב"ש בתשובה דמ"מ אין קונסין אותו ליטרא דהבא משום דליטרא זהב הוא דמי בושתו ולא מצינו בושת למת דהא בנייסו יפן ומת אינעי' לן בפ' המובל (דף פ"ו) משום דמייש את (הישן) חייב מכלל דמת אין לו בושת ע"כ ואע"ג דהשתדנא אין דין ת"ח לענין ליטרא דהבא כמ"ש במקומו בפרק המובל מ"מ למדנו מזה דאפי' לפי המייש והמתמיש שאין קונסין אותו ומשום דדין ת"ח

מעדני יום טוב

[ק] דבריו של מת. פי' ב"י בשם הרמב"ן שהם הלכות הספד והוצאת המת וקבורה: [כ] לא נצרכה אלא לד"ת. עיין מה שהכתוב לקמן בס"ד: [ג] וחוץ לד"א איירי. אין זה נלשון הרי"ף והתוספות העתיקו ג"כ דברי רבינו האי בשם הר"י ז"ל ומשיימי ודוקא בד"א שלו ואם אין לרבינו הכרע ממקום אחר לא סו"ל לכתוב דרבינו האי כתב דאף מוץ לד"א אסור כי יראוסה כתב לדברי ר' האי עצמו ידוע דשיטתו ע"פ שיטת רבינו וא"ת ומי הכריח לרבינו לפרש כך לדברי ר' האי וי"ל משום דס"ל דעל כרחך ר' זריקא בא להוסיף על דברי הבריתא דלא יהלך אדם בבית הקברות כו' וס"ת בזרועו ויקרא דמוקמי' לה בחוץ ד"א ואי לאו דר' זריקא בא לאסור אפי' מוץ לד' אמות א"כ מאי קמ"ל הלכך מפרש דר' זריקא מיירי מוץ לד"א וקמ"ל דאפ"ה אסור שלא בדבריו אל מת ונעמתא רבה איכא דהכא בתת עצמו שלא בקבר וכ"כ הכ"י דהכא בתת עצמו אם היו מדברים בפניו בדברים שלא מדבריו אל מת מחוץ כמתיאשים מלהטפל בו והלכך אפי' מוץ לד"א אסור וכו' וא"ת הא דאמר מת מופסק ד"א לק"ש נמי מיירי בתת עצמו המונח לפניו ולא אסור אלא ד"א ותו לא וי"ל לחלק בין ד"א לק"ש דלק"ש מכיון שקרא שוב מוחר לעסקיו אל מת משא"כ בד"א שאין לו שיעור ושוב נ"ל דכיון דבר"ת יכול לעסוק בדבריו אל מת לא התירו לו אפי' מוץ לד"א אלא בכך משא"כ ק"ש לא רצו לאסור ביותר מד"א אבל התוספות שפירשו לדר' זריקא דדוקא בחוץ ד"א וכן נ"ל ג"כ שהוא דעת הרי"ף מדשתם ולא פירש ואלו שתתו כפירושו דלעיל בבריתא דדוקא בחוץ ד"א ל"ל דהא קמ"ל ר' זריקא דמיהת דבריו אל מת שריין בחוץ ד"א בד"א ס"ל אלא נראה כן מלשון שאין בלשון הגר"א ז"ל דקיים לה הכי לא הול"ל אין אומרים כו' אלא הכי הול"ל דבריו אל מת אומרים כו' דהא שריותא הוא דאתמא דאשמעי' ולכך מפרש רבינו דחוץ לד"א איירי: וחוץ לד"א איירי. בעל שלטי הגבורים כתב דהרא"ש ס"ל דחוץ ד"א נמי מותר בנראי המת ואין נ"ל כן מפשט לשון רבינו וגם רבינו ירוחם כתב בפוף לשונו שהעתקתי לעיל שאם היה חוץ ד"א אפי' דבריו אל מת אסור וכן הוא בקיצור ומילי דעלמא נמתפק הב"י אי שרי אפי' חוץ ד"א ורבינו ירוחם כתב דדוקא חוץ לד"א וכ"כ בעור: [ד] בנביאים ובכתובים שפיר דמי. מדנקט ס"ת ולא מתחבר לומר משום שריותא דגנבים ולסטים דהא פשיטא דמותר דלמה יהיה אסור כ"כ החומ' ולפי מה שיתבאר בסמוך לדברי הרי"ף ודאי דאיכא לאימר דאתמא דשריותא דלסטים לפירושם דמתירים אפי' לרכוב על הס"ת לכך נ"ל דאיכא לאימרא דבנביאים וכתובים ש"ד דהא בהדיא אמרינן בירושלמי דלקמן דקתני שהיא מלאה ספרים כו' מפשטיו לאחוריו ואם אין נפשך לפרש בס"ת ע"כ נריך לפרש בנביאים וכתובים דאלא מאי ספרים דקתמר: [ה] משמע דקאי דוקא אסיפא. ואלא מיהת כי קאי אסיפא להתיר מפני הגנבים והלסטים אפילו לרכוב עליהם מותר דהא הכי קתני בברייתא לא יניח כו' וירכב עליהם ואם היה מחיצה כו' מותר ס"מ דמותר לרכוב עליו קאמר בסיפא וא"כ אף רב אלפס סובר כן בס"ת ואין חילוק בין סברת רב אלפס לסברת רבינו אלא בדיוקא דרישא דקאמר בסיפא מחיצה דלרבינו אלא לאחוריו ולרי"ף לא וכן מפורש בקיצור וטור י"ד בי' רפ"ד אבל לשון הרי"ף אינו משמע כן דהא לא קאמר אלא מותר להניח ע"ג חמור שהוא רוכב עליו ולא קאמר שמותר לשומו בדסקיא ולרכוב עליו ותלמידי הר"י ז"ל כתבו בהדיא שסובר הרי"ף שאפי' בשעת הסכנה אין לו לרכוב עליהם שיותר טוב שיאבד אותם משיגיעו בהם מנהג בזיון גדול כזה והא דאמרינן הכא בדרך ומיהו דסקיא מלאה

תפארת שמואל

(ז) וחוץ לד' אמות איירי וכו'. פשיטא קאי אמילי דעלמא דלא שרי בתוך ד' אמות ומ"מ נראה דאף אדברי תורה קאי דאסור מוץ לד' אמות אם אינו מעניגו של מת וכן מיאפא בעור להדיא והא דאמרינן לעיל מוץ

א) רי"ף (גליון ב) עי' ביאור הגאון ביו"ד סי' שמ"ד ס"ק ח. (בגא"ר) ג) תוס' (גליון) ד) אות [ב]. ע"ש. (בגא"ר)

לד' אמות שרי וקאי נמי אס"ת ויקרא בו היינו בקבר אבל בתת המונח לפניו אסור: (ח) והמטים עקלקלותם. נ"ב והמכריעין את מוחתם יומר על זכותם יוליכם ה' את פועלי און לגיהנם לפי שהן וכו' (כל"ל):

יט ע"ב - כ ע"ב

המטה (כב) את שהמטה לורך בהן פטורין. שאין המטה לורך בהן חייבין. (כג) ואלו ואלו פטורין (מ) [ז] מן התפלה [אבל] א) [לא] מן התפילין ומן הק"ש: **גמ'** מ"ר (כד) אין מוליאין את המת סמוך לק"ש (כה) [פ] בענין שלא יוכלו לקברו קודם ק"ש [ע] ואם התחילו אין מפסיקין. מ"ר העוסקין בהספד בזמן שהמת מוטל לפניהם (כו) נשמטין אחד אחד וקורין אין המת מוטל לפניהם הן יושבין וקורין והוא יושב ודומם. הן עומדין ומתפללין והוא עומד ומלדיק עליו את הדין [ר] ואומר לדיק אתה ה' על כל הבא עלי יה"ר מלפניך שתגדור את פרלוסי ואת פרלות כל עמך בית ישראל ברחמים:

יא מתני' קברו את המת [כז] וחזרו [ל] אם יכולין להתחיל ולגמור עד שלא יגיעו לשורה יתחילו (כח) ואם לאו לא יתחילו. העומדים בשורה הפנימים פטורים והחילונים חייבין: [מ] (כט) ירושלמי. כל העוסקין בהספד פטורין מן הק"ש [גירסת הירושלמי מפסיקין לק"ש] ואין מפסיקין לתפלה. מעשה היה והפסיקו רבותינו לק"ש ולתפלה והחיל אם יכולין להתחיל ולגמור וכו'. מתניתא ביום הראשון הא דתני תנא ביום השני: **גמ'** תנא אם יכולין להתחיל ולגמור (לא) אפי' פרק אחד או פסוק אחד יתחילו ואם לאו לא יתחילו: [דף יט ע"ב] העומדים בשורה. מ"ר [ג] השורה הרואה את הפנימה פטורה. שאינה רואה את הפנימה חייבת. רבי יהודה אומר הבאים מחמת האבל פטורין. מחמת עצמן [ולא] [פ] מחמת כבוד] חייבין:

יב אמר רב יהודה אמר רב (ל) המולא כלאים בבגדו פושטו ואפי' בשוק שנא' אין מכחמה ואין תבואה ואין עלה לנגד ה' כל מקום שיש חלול ה' אין חולקין כבוד לרב. ב) ירושלמי תני (לא) אין מדקדקין במת ולא בכלאים בבית המדרש. ר' יוסי הוה יתיב ומתני הוה תמן מיתת. מאן דנפיק ליה לא אמר ליה כלום מאן דיתיב ליה לא אמר ליה כלום. ר' אמי הוה יתיב ומתני אמר חד לחבריה את לבוש כלאים אמר ליה ר' אמי שלא מנוך והב ליה:

יג [דף כ ע"א] **מתני'** (לב) נשים [ע] ועבדים וקטנים פטורין מק"ש (לג) ומן התפילין וחייבין בתפלה ובמזוזה ובברכת המזון. פירש"י בקטן שהגיע לחנוך. ומ"מ פטור הוא מק"ש לפי שאינו מלוי אצל אביו בעת ק"ש ומתפילין שאינו יודע לשמור גופו. ג) ולא נהירא לר"ת ז"ל דהא אמרינן בפרק לולב הגזול (דף מב.) קטן היודע לשמור תפילין אביו לוקח לו תפילין והיינו חנוך דידיה. אלמא כשהגיע לחנוך חייב בתפילין. וכן בק"ש אמרינן קטן היודע לדבר אביו מלמדו תורה וק"ש. ומפרש מאי ק"ש פסוק ראשון של ק"ש. (לד) וסבירא ליה לר"ת דבלא הגיע לחנוך אייר וחייבין דסיפא קאי אנשים ועבדים לחוד. אבל קטנים פטורין מן הכל כיון שלא הגיעו לחנוך ודרך התנא לשנות נשים עבדים וקטנים שלא הגיעו לחנוך לענין פטור. וגבי סוכה נמי תנן הכי: [דף כ ע"ב] **גמ'** [פ] ק"ש ותפילין הוה ליה מצות עשה שהזמן גרמא ונשים פטורות. תפלה ומזוזה וברכת המזון דהוא ליה מצות עשה שלא הזמן גרמא נשים חייבות. [ל] אע"ג דבתפלה כתיב ערב ובוקר וצהריים. כיון דרחמי נינהו חייבינהו. (לה) ונשים חייבות בקידוש היום דכר תורה. דאמר קרא זכור ושמור כל שישנו בשמירה ישנו בזכירה והני נשי הואיל ואיתנהו בשמירה איתנהו בזכירה. ג"ל רבינא לרבא נשים חייבות בברכת המזון דאורייתא או דרבנן דכתיב וברכת [על] הארץ [ק] ונשים לא נטלו חלק בארץ [ר] ומנ"מ לתפוקי אמריס ידי חובתן אי אמרת דאורייתא אתי דאורייי' ומפיק דאורייי'. וא"ל דרבנן דקבני הכי אפי' ביום שני דאי לא תימא הכי אלא דבריתא דידן ודתוספתא שוין הם א"כ אין בין יום ראשון ליום שני דודאי דבריתא דידן ביום ראשון דבזמן שהמת אינו נקבר עדיין מיירי כך נ"ל פשוט לדעת רבינו דבריתא דבריתא דידן קורין דוקא ואין מתפללין ושאין ראיה להר"י מהתוספתא כלל לפי הירושלמי ומ"מ מה אין להכריע כנגד הנ"י שפסק כדברי הר"י לפי שהר"י אינו סובר ג"כ להירושל' הזה שכ"כ בב"י שהרמב"ם לא הזכיר דברי הירושלמי כלל וגם בש"ע א"ח סי' ע"ב ו"ד סי' שד"ם בשניהם השמיט לגל לשון הטור שמן הירושלמי הזה וגם הקשה עליו הרבה קושיות בב"י א"ח אלא שכבר הראיתי לדעת במי"ט שהגיר בשתשה לפניו ואעפ"כ לפי רוב דלכו ושעמו של הב"י ודאי אפשר שאפי' מזדמנה לו הגי' דידן אפ"ה שמכוין שהרמב"ם לא כתב להירושלמי גם הוא לא היה כותבו וא"כ יש להר"ר יונה ראיה מהתוספת' ולכן לפי שטתו זה ספק לדבריו של הר"י אלא שאני ראיה שאע"פ שלא כתב לדברי הטור שמן הירושלמי מ"מ כתב לדברי הרמב"ן בטור ז"ל סימן שד"ם שלאחר הקטורה מפסיקים להספד בין לקריאת שמע בין לתפלה ובעיני נראה שלא יצאו להרמב"ן אלו הדברים אלא מן הירושלמי הזה שסובר דהא דמשנה אחרי ביום הראשון הא דאחרי תנא ביום שני כלו' דאחרי מיירי כשהולכין מהקבר לשורה לנחם והתנא דבריתא מיירי בהספד שלאחר הקטורה ולקאמר ביום שני משום דסתמא דמלתא ביום הראשון אין הספד לאחר קטורה כך נ"ל שזהו פירוש הרמב"ן בהירושלמי ופשוט לי גם כן שלדברי הטור קורין ואין מתפללין ושוב בא לידי ספר תורה האדם ולאחרי כדברי שכתב שם מ"ר העם העוסקים בהספד כו' ירושלמי תני ההספד וכל העוסקים כו' עד מאן דאמר תנא ביום השני שמעינן השתא דקודם קטורה (כשההספד) בפני המת נשמטים כל ג' וד' וקורין ק"ש בזמן שאין ההספד בפני המת קורין ומתפללין לאחר הקטורה אין מפסיקים השורה לא לק"ש ולא לתפלה אבל ההספד מפסיקין בין לק"ש בין לתפלה: (מ) **ואם לאו לא יתחילו.** אלא ינמתו את האבלים ואחר שיפטרו מהם יתחילו לקרות ל' הרמב"ם וכתב ב"י נראה מדברי דברים שהוא ביום לקרות אחר שינמתו את האבלים עסקינן הא לאו אי כל גונא ומחילו: (מא) ירושלמי כל העוסקים בהספד בו'. כבר כתבתי לעיל סעיף כ"ו שהש"ע לא כתב להירושלמי הזה ולא חילק בין יום ראשון ליום שני אבל חילק בין קודם קטורה לאחר קטורה בענין ההספד מדברי הרמב"ן ושנראה לי שכן יש לפרש הירושלמי: (מב) **אפי'** פרק א' **או** פסוק א' יתחילו. וכתב מהרי"ל שנראה מפירש"י דה"ק יתחילו ויגמרו כולה ובמתא לשנת דיתחילו אי משמע. ב"י: (מג) **המוצא כלאים** בבגדו. עיקרן של הלכות כלאי בגדים כתב רבינו במסכת נדה פ' האשה ושם אפרש בס"ד: (מד) אין מדקדקים במת בו' בבה"מ. כתבו ג"כ רבינו בפ"ב דכתובות ושם אפרש בס"ד וכן עיין בהל' כלאי בגדים דבפ' האשה שנמסכת נדה: (מה) נשים ועבדים בו' **פטורים** מק"ש. וכתב ב"י סי' ע' בשם אבל מועד הגראה לעבד והאשה חייבים הם בקבלת הייחוד דהיינו פסוק ראשון והוסיף רמ"י עם בשכמל"ו ובעמנו כמ"ש בפ"ק סעיף מ"ו וראיה לפ' דהא דכתב בהאל מועד חייבים לאו מדאורייתא קאמר דא"כ לגידן דקי"ל שהק"ש דמדאורייתא אינו אלא פסוק ראשון מאי פטורות הנשים יותר מהאנשים מעטם שהיא מ"ע שהזמן גרמא הרי מה שאנשים חייבים גם הנשים חייבות אלא לחייבינהו מדרבנן בעלמא ולכך כ' הש"ע בזה הלשון ונכון הוא ללמדם שיקבלו עליהם שול מלכות שמים: (מו) ומן התפילין. עיין בהל' תפילין סי' כ"ט: (לז) וס"ל לר"ת דבלא הגיע לחנוך איירי. כתב בש"ע סי' ע' שראוי להזהר כר"ת. (לח) ונשים חייבות בקידוש היום ד"ת. וכתוב בכל בו שמוציאות את האנשים הואיל וחייבות מן התורה כמותם ע"כ וג"ל ודאי דבכלל שאמרו מכשים תנא מתרה בו' אינם להא דקידוש:

דברי חמודות

בגיטרא זהב לכך כתב הריב"ש לענין ליטרא דהכא: (כב) **את שהמטה** צורך בהן. לפי פירש"י היינו אותן שלפני המטה שהמטה תגיע אליהם ושאו אותה אבל הרמב"ם מפרש דגם אותם שלאחר המטה בכלל שהמטה צורך בהן הן ורמ"י רצה לפניו לשון הש"ע שכתב מאחר שלמטה צורך בהן ויתקו לשון הרמב"ם והוליא מזה הלשון פי' דדוקא בשמוכים למטה קאמר דמאחר שודאי יש למטה צורך בהם שהרי הם שמוכים לה כו' ואין זה הכרח כלל בל' הרמב"ם ולא הי' ליתם זה הלשון להרמב"ם כלל אחרי שאין הכרח בדברי הרמב"ם עלמו ובן אין נראה להכרח מדברי הש"ע ג"כ הואיל ואין בספרו ב"י כלום מזה ואילו אחר חבורו הב"י בא לו זה הדעת לפרש כן ה"ל לבחר יותר וגם ח"ל לפירושו כלל דהענין הוא שהי' בחמנים בהם ואפשר עדיין במקלת מקומות ומדינות שיש חבורות מוזמנים לכך וא"כ אין שמוכים אין אינם שמוכים: (כג) **ואלו ואלו פטורין** מן **התפלה.** אע"פ שלפי' רש"י לא אייר אחרי אלא בנושאי המטה ובן שעדיין לא הגיע המטה אליהם ורחוים עוד שישאו ובן שאו ויצאו ידי חובתן אבל במלוים את המת לא אייר אחרי והבור בפ' ק"ו דקדק לכתוב נושאי המטה שאין לחבור לשון המטה אין בין אע"פ שחייבין בק"ש פטורין מהתפלה אין זה מוכרח שמכוין שאותם שבבר נשאו ויצאו י"ח בתת פטורין מהתפלה א"כ אין לחלק בינם להמלוים כלל דאלו בייניהו שדוחק גדול לומר שמכוין שנתעסקו בתת עלמו הם ערודים יותר בלבם ולא יוכלו לכוין בתפלה דמכוין שאינם מחוייבים להתאבל אין עוד עליהם טרדה יותר משאר המלוים והרמב"ם מפרש למשנתנו דהא דקתני את שלמטה צורך בהם קאי אבין שלפני המטה ודקתני שאין למטה צורך בהם הייגו אותם שלא באו אלא לנוות בלבד והשתא קאי אלו ואלו פטורים מן התפלה בהדיא על המלוים והב"י סי' ק"ו בא לעזור להבור כנגד הרמב"ם ואמר דבשעת דתמני' מוכח דומיה דהבור דאלו ואלו לא קאי אלא אנושאי המטה שהוכר בראש המשנה ולא אשאר מלוים שלא נזכרו והרמב"ם מפרש בעצמא ס"ל דאין לחלק בין שכבר נשאו ויצאו י"ח בתת לשאר המלוים ואשתמיטתי להב"י לדברי עלמו שבסי' ע"ב כתב שב"ל מדברי הרמב"ם שהוא מפרש המשנה דמתי דקתני בתפילה ואת שאין למטה צורך בהן חייבין הי"ק ושאר המלוים את המת שאין למטה צורך בהן חייבים ע"כ ובודאי שכן דבריו בפי' המשנה: (כד) **אין מוציאין את המת** סמוך לק"ש. וכתבו תלמידי הר"י ז"ל דלכאורה נראה דה"ה לק"ש של ערבית אין מוליאין את המת סמוך לה אבל אפשר שאין להחמיר בק"ש של ערבית כיון שזמנה כל הלילה: (כה) **בענין שלא יוכלו** כו'. ויש להמתין מלקברו עד שיוכלו לשער שכבר התפללו רוב הקהל בהכה"נ לו בביתם ואח"כ יוליאוהו כ"כ תלמידי הר"י ז"ל: (כו) **נשמטין אחד אחד וקורין.** כתבו תלמידי הר"י ז"ל אית דאמרי דדוקא קורין משום דק"ש דאורייתא אבל תפלה שהיא מדרבנן א"ל ואתר מורי הרב נר"ו דה"ה לתפלה נמי נשמטין ג' ג' ואתפללין והבית הלוי מן המוסמך. העם העסוקים בהספד מפסיקין לק"ש ואין מפסיקין לתפלה מעשה היה והפסיקו רבותינו בין לק"ש בין לתפלה וכיון דחזינא לרבותא דעבדו עובדא לתפלה שמענין דהלכתא הכי דמעשה רב דמסתמא הגמ' שלנו כמו מעשה שעשו רבותינו סובר ואע"פ שלא הזכירו בריש אלא קורין בלבד ובפיפא בשאין המת מוטל לפניהם אמרו קורין ומתפללין הכל דין אחד יש לו אלא דנפיפא בא להשמיענו הענין היאך הוא שהם יושבים וקורים והוא צריך לחיות יושב ודומם ובשעה שמתפללין שצריך שילדיק עליו את הדין כדמפרש ואזיל ע"כ וכתב הב"י שאע"פ שהרמב"ן כתב שאין מתפללין כיון דהר"ר יונה מביא ראיה מהתוספתא דומיה נקטינן וכן פסק בש"ע ולי נראה שהרמב"ן סומך על הירושלמי דמוקי להתוספתא ביום שני וכיון שרבינו הביא להירושלמי א"כ ודאי דביום ראשון אינו כן אלא כפשטא דבריתא דקורין ואין מתפללין וכרש"ל דתוספתא

מעדני יום טוב

ז"ל: [ז] מן **התפלה.** גרס ול"ג מן התפילין ומן הק"ש ופרש"י פטור מן התפלה דלאו דאורייתא ותלמידי הר"י כתבו דהטעם היותר נכון מפני שהתפלה צריך להתפלל מעומד ואין יכולין לשהות כ"כ אבל ק"ש שיכולין לאומרה בעוד שמהלכין ודי לעמוד בפסוק ראשון בלבד שלא יתעכבו בו אלא מעט חייבין ע"כ וכך הם דברי הרמב"ם בפי' המשנה שהטעם שפטורים מתפלה הוא מפני טרדת הלב: [פ] **בענין שלא יוכל לקברו** קודם ק"ש. ומתני' דנושאי המטה כו' תפסר כגון דהוו סנורין דאית ביה עונה ולית ביה עונה כדאי' בירושלמי: [ט] **ואם התחילו.** להוליכו לא מפסיקין את שלמטה צורך בהן ב"י: גרסינן בגמ' אהך דריש"א דאין מוליאים כו' איני והא רב יוסף אפקוהו ממוך לק"ש אדם חשוב שאני ואם הרי"ף השמיטו והטור ז"ל סימן שנ"ם כתב שאינו יודע למה לא הביאו א"ל הרא"ש ז"ל בספקוו וב"י ח"מ סי' ע"ב כתב שאפשר דמשום דטעמא דאדם חשוב משום דאין כבודו שיתעסקו בשום דבר ואפי' בק"ש עד שיקבר בכבוד וכמ"ש הרמב"ן בחורת האדם ואדם חשוב כי אם שיהא ראוי שלא יתעסקו אפי' בק"ש עד שיקברוהו לא שכיח בדורותינו לפיכך השמיטוהו: [י] **ואומר צדיק אתה** כו'. וכ"כ הרי"ף והוא הפירוש דמלדיק עליו הדין: [כ] וחזרו. האבלים לקבל תנחומין [ל] **אם** יכולים העם להתחיל כו'. לשון הרמב"ם בפ"ד מהלכות ק"ש: [מ] **ירושלמי** כו' **פטורין** מן הק"ש כו'. וכן הוא בקיצור וכבור סימן ע"ב ומאד נתלבט בו הב"י לבי מרתה לפניו ספר הטור לא אבל מלעיין בירושלמי עלמו ומאי דאיתיא וכתוב בו מפסיקין לק"ש וגם בקיצור כתיבא יד על הקלף כתוב חייבים כמו שאכתוב שם בס"ד וגם בתוספתא פ"ב כך שנויה וכמו שהביאו הר"ר ז"ל ועיין בד"מ סעיף כ"ו שם אכתוב בזו הבריתא בס"ד: [נ] **שורה הרואה את הפנימה.** לשון רש"י הרואה פנימה את אלו החיקף אחורי שורה הפנימית והאבל יושב שם ע"כ. קרי למקום אלו החיקף ששם האבל יושב אחורי השורה הפנימית ואע"פ שהיא לפנים ולא לאחור מ"מ יתכן לבעל הלשון שיאחר שרואה אחריהם ר"ל אחרי היושבים בשורה וגירסת הרי"ף שורה הרואה את

תפארת שמואל

(מ) **פטורים** מן **התפלה.** (ותיבות ומן התפילין ומן הק"ש צריך למחוק) ונראה כפירוש רש"י דדוקא מן התפלה שהוא מדרבנן אבל ק"ש לא. ועוד נ"ל טעם אחר לפי שהתפלה צריכה לחיות מעומד ואינם יכולין לכוין אבל ק"ש עכ"פ יוכל לכוין פסוק ראשון וק"ל:

א) כל"ל וכ"ג מרדכי (בלין) ב) יעוין בריא"ש פ"ט דנדה ובר"פ האשה שנתארסה דין ה'. (רבי"פ) ג) תוס' (בלין)

הגה"ה

*ומיהה לה"ר אלחנן נהי דגר יכול לומר בברכת המזון שהגמלת את חטומיו דפסקינן (כר"ם) [מירושלמי ז] כרי יהודה] דאמר גר עלמו מביא וקורא שיכול לומר לאמומיו דכמיב כי אב המזון גרוש נתתיך לשעבר היים אב לגרים אבל מכאן ואילך לכל גרים מכל מקום אין יוציא אחרים ידי חובתן כיון שלא היה לגרים אלא בתרן כמו לגשים דאמר הכא דאינו מוציאין את אחרים דאכלי שיעור דאוריימא ודומק לאלא לאמי גרים שהם וכריס וחכרים נטלו אלא בתרן וכן קשה לר"מ דאמר בהגיים מביאין ולא קוראין שלא נטלו אלא בתרן. אם כן איהך מוציאין אחרים ידי חובתן ומפרש דהכא מיבעיא בגשים משום דלא אלי אמרי ברית ומודה בברכת המזון כו' לא יצא או דלמא דווקא בגשים שהם בני ברית ותורה. ונשים דלא שייך בהו הוי דאורי"י וא"ע. העתק מן התוס' ד"ה גשים וכו':

חייב לא מדרבנן ואפילו הכי מוציא אחרים שאכלו כדי שביעה וחייבין מן התורה. ואם כן באשה נמי אע"פ שאינה מייבת אלא מדרבנן מוציא אחרים שחייבין מן התורה. י"ל דלא דמי דאיש אע"ג שלא אכל כלום דין הוא שיפטור את אחרים דכל ישראל ערבים זה בזה אלא מדרבנן אמרו שלא יברכו ברכת הנהנין בלא הנאה לפיכך כשאכל כזית אע"פ שאינו נתחייב אלא מדרבנן מוציא את אחרים שאכלו כדי שביעה. שערב הוא בעבורם ועליו הוא [פ] להגיון מן העון ולפטור אותן מן המצות ב) אבל אשה אינה בכלל הערבות לכך אינה מוציאה אלא מי שחיובו מדרבנן:

יד מתני' (ט) בעל קרי מהרהר בלבו ואינו מברך לא לפניה ולא (י) לאחריה [פ] ועל המזון מברך לאחריו ואינו מברך לפניו [ג] רבי יהודה אומר מברך לפניהם ולאחריהם:

גמ' [ג] אמר ר' אבין זאת אומרת הרהור כדבור דמי וכל אדם ב יוצא ידי חובתו בהרהור. דאי ס"ד הרהור לאו כדבור דמי למה מהרהר. אמינ מתניתין כר"מ דאמר לעיל בפרק שני (דף טו:) הרי הוא אומר על לבבך ג בכוונת הלב הן (יא) הן הדברים. [ד] אי נמי כרבי יהודה דאמר אם לא השמיע לאזנו יצא אבל לכתחלה צריך להשמיע לאזנו ובעל קרי אוקמוה אדאוריי"תא ויוצא בהרהור. ורב אסקא אמר הרהור לאו כדבור דמי ואמינ מתניתין כרבי יוסי דאמר אם לא השמיע לאזנו לא יצא. [ה] ואפי' לרבי מאיר דאמר אחר כוונת הלב הן הדברים [ו] מכל מקום צריך שיוציא בשפתיו ובלא השמעת האוזן קרי ליה כוונת הלב [ז] וכן הא דתניא לעיל (שם) לא יברך אדם ברכת המזון בלבו (ח) ואם בירך יצא היינו במוציאו בשפתיו בו'. וכתב הכלבו שבעל הבית עם בניו ואשתו הוי כסופר מברך וטוב יוצא ולפיכך צריך לברך בעה"ב בקול רם כדי שישמעו בניו ואשתו ויצאו בברכתו ומי שברך בלחש טועה אם יש שם אשה ובניה ב"י אין קפ"ה ופשוט הוא דלא מיירי אלא באשתו ובניו אינם בקיאים לברך בה"מ כדמיירי ראיה מבוי יוצא דודאי אם הם בקיאים ומברכים לעצמן דשפיר דמי עפי' ועי' בפ' אלשה שאכלו סי' ז' דל"ע: (מא) הלכתא כרב חסדא. כתב בפ"מ לפי דעת הירושלמי נראה שאם מתמת חולי או אונס אחר קרא ק"ש בלבו יצא שנא' אמרו בלבבכם וגו' ע"כ ב"י סי' ס"ב וכתב הב"י בסי' פ"ה מדברי הר"ר יונה אחר בריאתה דלא יברך אדם בה"מ כו' בפ' היה קורא שמי שנתחייב בברכה ואינו יכול לאומרה שאין ידיו נקיות או שעומד במקום שאינו נקי וכ"מ טיעוף אין בהם דודאי שהי' אסור כדלקמן בפירקין אלא שאינם נקיות ואולו לא היה אונס היה צריך לנקות ידיו והמקום כדי שיוכל להוציא בשפתיו והשתא אונס וא"א לנקות אינו רשאי להוציא בשפתיו וא"כ יכול להרהר בהם כיון שאין שם טיעוף גמור הלכך יש לו להרהר הברכה או התפלה שנתחייב ואע"פ שאינו יוצא י"א אלא באמירה ה' ירצה לגבב ליתן לו שכר המצטבה ע"כ וכתב רמ"א לדברים הללו לענין ק"ש בס"ס ב': (מב) קורא פסוק ראשון עמהם. וגם בשכמל"ו כמ"ש בפ"ק פעוף מ"ט וכתב הרוקח בסי' ש"כ שיקרא כל ק"ש עם הלבור ויקבל שכר כקורא בתורה ופי' הב"י סי' ס"ה דברלה דהיינו דרך עלה עובה אבל לענין שלא יהא נראה כאלו אינו רוצה לקבל עול מלכות שמים עם חבריו בפסוק ראשון שבו ובתרומות הדשן סי' ג' כתוב שאם הוא עומד בברכות של ק"ש כשהבור קורין אם שמע אין לו להפסיק בכל דמשמע דלא הוי קפידא אלא שלא יהא יושב ובטל ומי שעוסק בברכות ק"ש עדמה פשיטא דלאו בטל הוא אלא אפילו אם עוסק בשאר דברי שיר ושבח לא מקרי בטל ולכתבו הגאונים אהא דאסור ליבב בתוך ד"א של תפלה כמ"ש רבינו בשמם (פ' אין עומדין סי' ח') ולכך היה נראה לאפי' בין בדרך שאחר לישמחה אין לו להפסיק כדי לקרות פסוק ראשון עם הבור משום דכיון דאינו יושב ובטל אינו חייב לקרות וא"כ למה יפסיק דהא אסור לאשתעוי בין ברוך שאמר לישתבח אמנם נראה דאין דהיה דכיון שאינו פוסק אלא כדי לקבל עליו עול מלכות שמים עם הבור בפיר דמי מ"מ דאיתי בני אדם מן המדקדקין כשהיו עומדים בק"ש ובברכותיה שהיו עוסקים עיניהם והיו מנגנים בתיבה

דברי חמודות

(ט) בעל קרי מהרהר בו'. עי' בפי' כ"ל ומה שאכתוב שם בס"ד: (לו) ואם בירך יצא היינו במוציאו בשפתיו בו'. וכתב הכלבו שבעל הבית עם בניו ואשתו הוי כסופר מברך וטוב יוצא ולפיכך צריך לברך בעה"ב בקול רם כדי שישמעו בניו ואשתו ויצאו בברכתו ומי שברך בלחש טועה אם יש שם אשה ובניה ב"י אין קפ"ה ופשוט הוא דלא מיירי אלא באשתו ובניו אינם בקיאים לברך בה"מ כדמיירי ראיה מבוי יוצא דודאי אם הם בקיאים ומברכים לעצמן דשפיר דמי עפי' ועי' בפ' אלשה שאכלו סי' ז' דל"ע: (מא) הלכתא כרב חסדא. כתב בפ"מ לפי דעת הירושלמי נראה שאם מתמת חולי או אונס אחר קרא ק"ש בלבו יצא שנא' אמרו בלבבכם וגו' ע"כ ב"י סי' ס"ב וכתב הב"י בסי' פ"ה מדברי הר"ר יונה אחר בריאתה דלא יברך אדם בה"מ כו' בפ' היה קורא שמי שנתחייב בברכה ואינו יכול לאומרה שאין ידיו נקיות או שעומד במקום שאינו נקי וכ"מ טיעוף אין בהם דודאי שהי' אסור כדלקמן בפירקין אלא שאינם נקיות ואולו לא היה אונס היה צריך לנקות ידיו והמקום כדי שיוכל להוציא בשפתיו והשתא אונס וא"א לנקות אינו רשאי להוציא בשפתיו וא"כ יכול להרהר בהם כיון שאין שם טיעוף גמור הלכך יש לו להרהר הברכה או התפלה שנתחייב ואע"פ שאינו יוצא י"א אלא באמירה ה' ירצה לגבב ליתן לו שכר המצטבה ע"כ וכתב רמ"א לדברים הללו לענין ק"ש בס"ס ב': (מב) קורא פסוק ראשון עמהם. וגם בשכמל"ו כמ"ש בפ"ק פעוף מ"ט וכתב הרוקח בסי' ש"כ שיקרא כל ק"ש עם הבור ויקבל שכר כקורא בתורה ופי' הב"י סי' ס"ה דברלה דהיינו דרך עלה עובה אבל לענין שלא יהא נראה כאלו אינו רוצה לקבל עול מלכות שמים עם חבריו בפסוק ראשון שבו ובתרומות הדשן סי' ג' כתוב שאם הוא עומד בברכות של ק"ש כשהבור קורין אם שמע אין לו להפסיק כלל דמשמע דלא הוי קפידא אלא שלא יהא יושב ובטל ומי שעוסק בברכות ק"ש עדמה פשיטא דלאו בטל הוא אלא אפילו אם עוסק בשאר דברי שיר ושבח לא מקרי בטל ולכתבו הגאונים אהא דאסור ליבב בתוך ד"א של תפלה כמ"ש רבינו בשמם (פ' אין עומדין סי' ח') ולכך היה נראה לאפי' בין בדרך שאחר לישמחה אין לו להפסיק כדי לקרות פסוק ראשון עם הבור משום דכיון דאינו יושב ובטל אינו חייב לקרות וא"כ למה יפסיק דהא אסור לאשתעוי בין ברוך שאמר לישתבח אמנם נראה דאין דהיה דכיון שאינו פוסק אלא כדי לקבל עליו עול מלכות שמים עם הבור בפיר דמי מ"מ דאיתי בני אדם מן המדקדקין כשהיו עומדים בק"ש ובברכותיה שהיו עוסקים עיניהם והיו מנגנים בתיבה

מעדני יום טוב

ומלקמן סי' ט"ו בשם השאלתות אלא דהא עדיפא שאף על פי שהאיש שאכל כזית דגן שעדיין אינו מחויב מדאוריי"תא אע"פ מוציא אחרים י"מ ואשה לא כדמסיק רבינו לעיל. [ס] ואשה מברכת לבעלה. אבל לאחר לא שאין מברכן נאה כדלקמן פרק אלשה שאכלו: [פ] ה"ג להגיל אותו מן העון: [ל] ועל המזון מברך אאחריו. כלומר מהרהר לאחריו כ"פ תלמידי הר"י ז"ל: [ב] ר"א מברך לפניהם ולאחריהם. כלומר כפה ור"י בתרתי פליג בהדי רבנן חדא בברכות דס"ק אומר שאין ק"ש וברכות שוות ומהרהר על ק"ש ולא על הברכות ור"ל דדיבים שזה ופליג עליה בלאידך דתנא קמא אומר מהרהר והוא אומר דאפי' הברכות מוציא נפה ב"ש ק"ש עצמה ואף על פי שהיה אומר ר"י שק"ש וברכותיה מוציא בשפתיו מודה הוא דבאחר ד"א אין לו להוציא בשפתיו מפני שמתוך הדבור יעמיק בהם ולא הטיר ר"י אלא אלו וכיוצא בהם שאינו צריך להעמיק בהם דגרסינן התם עשאן ר"י הכלבות ד"א פי' מסכת ד"א שאין בה אלא הלכות פשוטות מענין ד"א דאלמנה משמע דבכיוצא בה בלבד הטיר ר' יהודה כ"כ תלמידי הר"י ז"ל: [ג] א"ר אבין וכגמ' גרס לבינו ואינו נראה מדסידר רב אסקא בתריה ועל כרחך ג' רבינו אינה כן דא"כ לא הו"ל לפסוק כרב אסקא דלשאלו וטרו ר"ש ורב אדא לתרוצי לתלמיה דהא רבינו בתרא הוא והלכה כוותיה כנגד הקודמים לו ומיהו אינה רבינו קדמון כמ"ש רבינו בפרק הנשרפין: [ד] א"נ בר' יהודה. דהלכה כמותו שם לגבי ר' יוסי דלקמן: [ה] ואפילו לר"מ. דקי"ל כוותיה התם וכ"ש דאמינ השמע כר' יהודה: [ו] נ"ל דה"ג אפ"ה צריך

ר"ש"י מותר להרהר. כדברי תורה: והיה מחניך קדוש. ולא כתיב בה דבר אלא מקום מניחין תהא בקדושה וטעמא משום דישראל מהרהרין תמיד בד"ת: ערות דבר. אלמא לא אסר ליה אלא בשעת דיבור:

הגהות הב"ח א מ"ש מהא דאמרינן לקמן נ"ב גם הר"ר יונה כתב קושיא זו והתירון על שם ר"י בעל התוס': ב וכל אדם נמי יוצא כו': ג הרי הוא אומר על לבבך אמר כוונת הלב כו':

א) בשטת רש"י אמרה, ועי' מי' גמרא, ומזיגה דידי בתור וקליעה (סי' קנ). (יעב"ן) ב) אבל אשה אינה בכלל הערבות. עי' מ"ש בחי' גמרא. (יעב"ן) ג) תוס' (גליון) ד) עי' ברמב"ם פכ"ד מהל' שבת בדין זה, ועי' בפ"א מהל' ברכות ה"ז, ובתשובת שלמת אריה דיני ק"ש ס"ו. (נ' מהרש"ל) ה) רי"ף (גליון) ו) תוס' (גליון)

תפארת שמואל

(י) ולא לאחריה. נ"ב דברכות לאו דאוריי"תא: (יא) הן הן. נ"ב רש"י ז"ל בשיה חולה לא היה מתפלל אלא ק"ש ומביא ראיה מהא דאמרה דשמואל כי הוי אתי מאורתא לא הוי מצלי עד תלתא יומא וגם זה לא הוי יכול לכוון פן יטרוף דעתו ומתוך כובד חולי (וגם נ"ב ונ"ב וכל מי שטרה בתפלתו כוכבים ומזלות בוכים עמו ותפלתו נשמעת כל זה מלאתי בשם הגה' האלפסי ז"ל:

לצור מהאי טעמא דרבי יוחנן אמר הלוחי שיתפלל אדם כל היום כולו שאני יום התענית שהוא דמיא ליום"כ וראוי להתפלל בו תפלת נעילה אבל אם ידוע לו שהתפלל ר' יוחנן מודה דאין לו להתפלל יותר. ורב אלפס ז"ל כתב אהא דא"ר יוחנן הלוחי שיתפלל אדם כל היום כולו מפרשי רבנן [נ] ה"מ בימיד ואדעתא דרשות [פ] אבל אדעתא דמודה אסור. ולצור בין אדעתא דמודה בין אדעתא דרשות אסור דקי"ל דתפלות כנגד תמידין תקנום [ל] וכשם שאין הצור מניח עולת נדבה כך אין הצור מתפללים תפלת נדבה אבל הימיד מתפלל תפלת נדבה שכן הימיד מניח עולת *נדבה [ק] הלכך אין הימיד מתפלל תפלת המוספין נדבה שאין מתנדב קרבן מוסף. והא דקאמר רב יהודה אמר שמואל היה עומד בתפלה וזכר שהתפלל פוסק אפילו באמצע הברכה. ומפרשי לה רבנן א כגון שכבר התפלל תפלתו [ועמד להתפלל] אדעתא דמודה ושכח שכבר התפלל אדעתא דמודה וזכר שכבר התפלל [ר] פוסק אפי' באמצע הברכה שאם בא לגומרה נמצא [ש] כמו שהקריב שני תמידים בשחרית שהוא עובר משום בל תוסיף ולהכי פוסק אפילו באמצע הברכה ובהא אפילו רבי יוחנן מודה דלא קאמר ר"י הלוחי שיתפלל אדם כל היום כולו אלא תפלת נדבה [פ] כגון מתנויים וכיוצא בהן אבל תפלת חובה אבל אם אינו יודע שצריך להתפלל אדם כל היוס כולו [מ] (מא) היינו דווקא ע"י חידוש (מב) אבל בלא חידוש אסור. והיינו דאמר רב יהודה א"ר שמואל התפלל ונכנס לבהכ"נ ומצא צבור מדאמרי' לקמן אמר רב יהודה א"ר שמואל התפלל אדם כל היום כולו שאני יום התענית שהוא דמיא ליום"כ וראוי להתפלל בו תפלת נעילה אבל אם ידוע לו שהתפלל ר' יוחנן מודה דאין לו להתפלל יותר. ורב אלפס ז"ל כתב אהא דא"ר יוחנן הלוחי שיתפלל אדם כל היום כולו מפרשי רבנן [נ] ה"מ בימיד ואדעתא דרשות [פ] אבל אדעתא דמודה אסור. ולצור בין אדעתא דמודה בין אדעתא דרשות אסור דקי"ל דתפלות כנגד תמידין תקנום [ל] וכשם שאין הצור מניח עולת נדבה כך אין הצור מתפללים תפלת נדבה אבל הימיד מתפלל תפלת נדבה שכן הימיד מניח עולת *נדבה [ק] הלכך אין הימיד מתפלל תפלת המוספין נדבה שאין מתנדב קרבן מוסף. והא דקאמר רב יהודה אמר שמואל היה עומד בתפלה וזכר שהתפלל פוסק אפילו באמצע הברכה. ומפרשי לה רבנן א כגון שכבר התפלל תפלתו [ועמד להתפלל] אדעתא דמודה ושכח שכבר התפלל אדעתא דמודה וזכר שכבר התפלל [ר] פוסק אפי' באמצע הברכה שאם בא לגומרה נמצא [ש] כמו שהקריב שני תמידים בשחרית שהוא עובר משום בל תוסיף ולהכי פוסק אפילו באמצע הברכה ובהא אפילו רבי יוחנן מודה דלא קאמר ר"י הלוחי שיתפלל אדם כל היום כולו אלא תפלת נדבה [פ] כגון מתנויים וכיוצא בהן אבל תפלת חובה אבל אם אינו יודע שצריך להתפלל אדם כל היוס כולו [מ] (מא) היינו דווקא ע"י חידוש (מב) אבל בלא חידוש אסור. ולא הטור סי' ק"ז ולזה הסכים מ"א ז"ל שכתב בתשובה שאלה וז"ל הלכך אני אומר שיש לאדם ליזהר שלא יתפלל נדבה בלא חידוש וגם צריך שיהא מכיר את עצמו זריז והזיר ואמיץ בדעתו שיוכל לכוין בתפלתו מהשם ועד סוף אי קרינן ביה נדיב לב עולות אבל אם אין יכול לכוין יפה קרינן ביה לאמה לי רוב זמניכם והלוחי שיכול לכוין יפה בשלש תפלות הקבועים ליום ע"כ: (מג) דבריו דחוזר ומתפלל על הספק אין לך חידוש גדול מזה. וכתב הרשב"א בתשובה ומיהו מתפלל ומתנה אם לא התפלל תהא לחובתו ואם התפלל תהא לנדבתו וכתב רמ"א שאם אח"כ זכר בתוך התפלה שהתפלל גומר לשם נדבה ומתנדב בה דבר

הגה"ה
*לדברי אלא מורי הכי פירושו אם יכול לחדש דבר בתפלתו חייב להתפלל ואם אינו אינו חייב להתפלל אבל הרשות בידו אם רוצה. מא"ז:

הגה"ה
*מיהו נראה לי לפסוק הלכה כרבי יוחנן דאע"ג דכבר התפלל בחזקת חובה חוזר ומתפלל כל פעם שירצה ואפי' בצבור. אבא מורי זצ"ל מא"ז. ע"כ:

שמתפללין *אם יכול לחדש דבר בתפלתו כדי שתהא תפלתו מתנויים יתפלל ואם לאו לא יתפלל אלמא אלא אם הזיר להתפלל אלא בחידוש והא דנקט צבור לא מפני שהיחיד אין צריך חידוש [ג] אלא נקט צבור לרבותא דלא תמרינן יחיד לגבי צבור כמאן דלא אלי דמי ולא צריך חידוש אלא אפי' בצבור צריך חידוש. ועוד הביא ראיה רבי' יונה ז"ל לדבריו מדאמרי' בפ' אין עומדין (דף לח.) יכול יתפלל אדם כל היום כולו כבר מפורש ע"י דניאל וזמנין תלתא ביומא וגו' [ג] דולאי לא קמיבעיא ליה אם חובה שיתפלל אדם כל היום כולו אלא בתפלת רשות קמיבעיא ליה והשיב לו דלא יתפלל אלא ג"פ. א"כ היכי קאמר רבי יוחנן שמותר להתפלל כל היום אלא ודאי ר' יוחנן לא קאמר אלא היכא שמחדש בה דבר והא דפרק אין עומדין הכי קאמר יכול יתפלל אדם כל היום כולו בלא חידוש. והשיב לו דאקור כמי שמתפלל לחובה הואיל ואין עושה תפלתו תחנוים לחדש בה דבר. והשתא ניחא מה שמקשים למ"ד תפלת ערבית רשות למה הזכיר בפסוק שלשה זמנים א) לא היה לו לומר אלא (יא) שני הזמנים שהן חובה. ב) אלא ודאי כך הוא הענין דלמ"ד תפלת ערבית רשות כ"מ (יב) במה שנכתב זמנה בפסוק שאם ירצה מתפלל בעומק שני תפלות אחרות שהן חובה אבל משלשה ואילך אין לו להתפלל אלא בחידוש והא דאמר שאין לו להתפלל בלא חידוש היינו היכא שיודע בודאי שהתפלל [ד] אבל בספק התפלל בספק לא התפלל כשהוא חוזר ומתפלל אין צריך חידוש (מג) דכיון דחוזר ומתפלל על הספק אין לך חידוש גדול מזה. מה שכתב רב אלפס ז"ל שאין היחיד מתפלל תפלת

הגהות הב"ח א כגון שהתפלל כו' ושכח שכבר התפלל ועמד להתפלל אדעתא דחובה כו':

דברי חמודות

(מא) היינו דווקא ע"י חידוש. ח"ל הרמב"ם פ"א מהל' תפלה צריך שיחדש דבר בכל ברכה וברכה מן הברכות המצטיינות מענין הברכה ואם חידש אפי' בברכה אחת דיו כדי להודיע שהיא נדבה ולא חובה וכתב הטור שהיו אומרים הרא"ש ז"ל כתב דלא בריר"א שפיר פירושא דהאי מילתא כי מי הוא זה שאינו יכול לחדש דבר בתחת מכל הברכות לרפואה או לפרנסה או לתלמודו וכ"ל אם יכול לחדש פי' אם מתחדש אצלו דבר אבל שלא היה צריך לבקש עליו קודם ע"כ והב"י כתב דקושיתו לאו קושיא היא כמה בני אדם שאינם יודעים לומר אלא התפלה השגורה בפי כל אדם ואני אומר במתילה מכבודו שמי שהוא יודע דיני התפלה יודע שצריך לחדש לא יהיה אסור ידיעה זו לחדש בה אם לרפואה כו' כמ"ש ומ"ש אם אח"כ זכר בתוך התפלה שהתפלל גומר לשם נדבה ומתנדב בה דבר אין מוסיפים בהן ולא פוחתין מהן ולא משנין בהן דבר עיין בפ' אין עומדין סי' כ"ח: (מב) אבל בלא חידוש אסור. ל' הטור סי' ק"ז ולזה הסכים מ"א ז"ל שכתב בתשובה שאלה וז"ל הלכך אני אומר שיש לאדם ליזהר שלא יתפלל נדבה בלא חידוש וגם צריך שיהא מכיר את עצמו זריז והזיר ואמיץ בדעתו שיוכל לכוין בתפלתו מהשם ועד סוף אי קרינן ביה נדיב לב עולות אבל אם אין יכול לכוין יפה קרינן ביה לאמה לי רוב זמניכם והלוחי שיכול לכוין יפה בשלש תפלות הקבועים ליום ע"כ: (מג) דבריו דחוזר ומתפלל על הספק אין לך חידוש גדול מזה. וכתב הרשב"א בתשובה ומיהו מתפלל ומתנה אם לא התפלל תהא לחובתו ואם התפלל תהא לנדבתו וכתב רמ"א שאם אח"כ זכר בתוך התפלה שהתפלל גומר לשם נדבה ומתנדב בה דבר

מעדני יום טוב

[ע] ה"מ ביחיד ואדעתא דרשות. ואפי' בלא חידוש ולאמר רב יהודה לקמן התפלל וכנכס לבהכ"נ ומצא צבור כיולא בהם: [ק] הלכך אין היחיד מתפלל תפלת המוספין נדבה. ואע"פ שיכול לחדש בה דבר וטעמא משום דאין חיוב שיתחדש בה דבר אפילו באמצע הברכה. ואע"פ שיכול לחדש בה דבר וטעמא משום דאין חיוב שיתחדש בה דבר אפילו באמצע הברכה. ואע"פ שמתפלל עם הצבור יכול להתפלל נדבה ולפי שלא יטעה שהצבור מתפללים נדבה לכך יחדש בה דבר. וכתב שהוא דוחק ושאין נראה מדברי הרי"ף שסובר לאלק בהך דנכנס לבהכ"נ כו' בין צבור ליחיד מדלא מייתי לה גבי הא דפירש בדרבי יוחנן לאלק בין יחיד לצבור וכתב שיותר נראה לו לפרש דרי"ף נמי לא קאמר שהיחיד מתפלל נדבה אלא על ידי חידוש אבל אם אינו מכל הברכות לרפואה או לפרנסה או לתלמודו וכ"ל אם יכול לחדש פי' אם מתחדש אצלו דבר אבל אם אין יכול לכוין יפה קרינן ביה לאמה לי רוב זמניכם והלוחי שיכול לכוין יפה בשלש תפלות הקבועים ליום ע"כ: (מג) דבריו דחוזר ומתפלל על הספק אין לך חידוש גדול מזה. וכתב הרשב"א בתשובה ומיהו מתפלל ומתנה אם לא התפלל תהא לחובתו ואם התפלל תהא לנדבתו וכתב רמ"א שאם אח"כ זכר בתוך התפלה שהתפלל גומר לשם נדבה ומתנדב בה דבר

תפארת שמואל

(יא) אלא שני הזמנים וכו'. אבל לפי מ"ש הרא"ש לקמן שאינו רשות ממש אלא מצוה כו' אינו להתפלל אלא בחידוש ומפני שהתפלה זו אחרות ואם יראה יש אלא שיתפלל אבל מג' ואילך אין לו להתפלל אלא בחידוש ומפני שהתפלה זו יכול לאומרה בנוסח הבי' שהם חובה אומר בפסוק ג' זמנים:

א) וי"ל דזמון שהתמ"ק קיים היה רשות משום דתפילות כנגד תמידין תקנום, וכיון דאיכא עבודה אין להתמיר בתפלת ערבית שהיא כנגד אברים ופדרים דלא קבעי, אבל זמון שאין בהתמיד בתפלה שעומדת בתקוס קרבן ממש, ודעיקא נמי זמון המוקדם הוה, שאין קרבן, ולכן התמיד בה וזה נכון לפי דרך הגנלה, עם שלדרך הנסתר אפשר הוא לדעתי, ואוקימנא לפלגתייהו דר"ג ור"י ע"ד ספר הזהר, דמ"ש בתורה מחולית הקבורים שקראתיה תפלת ישרים, מ"מ הא מודה נמי ספר הזהר דבגלות קבעוה מודה לר"ה. ובמש"ל יש לקיים דברי האומר אבות תקנום, זמון שאין בית, כמו בימיהם, וגם על זמן הגלות היתה כונת תקנתן, וכמ"ש מ"א מינה זמון שבתמ"ק קיים, כדאיתא שלהי תענית. וכן מתיישבים גם דברי ספר התקונין [פי' ה' כ.] דמתמן קבעוה מודה, וק"ל והשתא אתי שפיר, ומצאו כל ד"ח קיימים. (יפה"ל) ב) וי"ל דנ"מ בעינה ולא התפלל מנהה לא יתפלל שחרית ג' כיון שכבר עבר זמן ג' תפלות כמ"ש רמינו לקמן בפ' ח"ה, ואם לא הוזכר זמן ערבית היה לה תשלומין בשחרית. אך לפ"ז אם המיבעי בש"ם טעה ולא התפלל מנהה אהו כו', תפשוט ליה מהכא דא"ל למה הוזכר ערבית ודו"ק. וי"ל דהא גופיה מיבעי לי' אם יוכל להתפלל כל היום, ולכך פשוט דר"י ס"ל טעה ולא התפלל מנהה כו'. וי"ל דר"י לשיטתיה דס"ל הלוחי שיתפלל כל היום, ומוכח מזה גופיה, דאל"כ למה הקתינו ערבית ודו"ק. ומכאן ראיה דר"י ס"ל נ"כ ס"ע דשות אף דמתחיב לפמון, עי' בפ"ק ברא"ש סימן ה' והבן. (מל"ה)

כא ע"ב

המוספין נדבה לפי שאינו מתנדב א יש מקשים עליו אע"פ שאינו מתנדב קרבן מוסף סתם מ"מ מקריב עולות שהן מקרבנות מוסף כמו יחיד שאין מקריב תמיד אלא מתנדב עולה כמו התמיד שהיה עולה. ומתרצי מפני שעיר חטאת שבמוסף שאינו בא בתורת נדבה. מיהו קשה ממוסף של שבת שאין בו שעיר ואמאי קאמר על כל מוסף סתם שאין היחיד [ה] קרב אומו נדבה. וי"ל אע"פ שיכול להביא קרבנות של מוסף שבת בתורת נדבה מ"מ אין יכול להביאם בשבת. [ו] (מד) לפי תירוץ זה אפילו תפלת יוצר אין להתפלל נדבה בשבת א) לפי שאין שום קרבן קרב נדבה בשבת. ורב האי ז"ל כתב שהיחיד מתפלל [ז] תפלת שבת נדבה בין תפלת שחרית ומנחה [ח] בין תפלת מוסף:

טז אמר רב יהודה אמר שמואל המתפלל ונכנס לבית הכנסת [ט] (מה) ומצא צבור שמתפללין אם יכול לחדש דבר בתפלתו כדי שתהא תפלתו מתנועים יתפלל ואם לאו אל יתפלל:

יז אמר רב נחמן כי הוינא בי רבה בר אבוה מיבעיא לן [י] הני בני בי רב (מו) דטעו ומתמלין (מז) בתפלת חול בשבת (מח) מהו שיגמרו. אמר להו גומר כל אותה הברכה דבדין הוא דבעי לצלויי שמנה עשרה ומפני כבוד השבת לא אטרחו רבנן. הרב ר' אשר ז"ל מלוני"ל היה אומר דוקא בברכת אתה חונן בלבד שהיא ברכה ראשונה אמרינן דגומר כולה אבל אם נזכר בשאר ברכות פוסק אפילו באמצע הברכה. וליתא כיון דמפרש טעמא [כ] דמשום דבדין הוא דבעי לצלויי שמנה עשרה א"כ אין לחלק בכל הברכות אלא כמו שגומר בראשונה כך גומר בכולן. ב) ומיהו נראה כיון שאולה הטעם דגברא בר חיובא הוא ומשום כבוד שבת לא אטרחו היינו דווקא ערבית ושחרית ומנחה אבל מוסף שאין מתפללין אלא ז' פוסק אפילו באמצע הברכה. והראב"ד ז"ל כתב דלא שנא דאפילו המוספין נראה היתה לכל י"ח ברכות ואם התפלל י"ח ברכות ומידע בה דבר מועט במוספין יגמר כדאמרינן בירושלמי פ' תפלת השחר [ל] בענין כמה ישהה בין תפלת יוצר לתפלת מוסף כדי (יג) הילוך ארבע אמות. רבא אמר צריך לחדש בה דבר. ר' זירא בעי קמיה דר' יוסי מהו צריך לחדש בה דבר אמר ליה (מט) אפי' אמר ונעשה לפניך את חובותינו תמידי יום

וקרבן מוסף יגמר [מ] וכן משמע בירושל' שאכתוב בסמוך שהיו מתפללים במוסף של ר"ח וחול המועד י"ח ברכות וכן היה ראוי בשבת וי"ט אלא שהקלו בתפלת המוספין כמו שהקלו בשאר תפלות הלכך במוסף נמי בר חיובא הוא (נ) ואם התחיל גומר:

יח [דף כא ע"ב] **אמר** רב הונא הנכנס לבית הכנסת ומצא צבור שמתפללים אם יכול להתחיל ולגמור עד שלא יגיע ש"ל למודים יתפלל ואם לאו לא יתפלל [נ] לפי (נא) שצריך לשמוע עם הצבור במודים שלא יראה כבופר למי שחברין משתחוים לו. וה"ה אם יגיע למודים (נא) שפיר דמי כיון שהוא משתחוה עם חבריו. אבל הגמרא לא פסיק ליה למינקט כה"ג ב ולא מסתבר לפרושי [פ] דמשום מודים דרבנן [ע] צריך שיגמור תפלתו קודם מודים. ור"ת ז"ל כשהיה **עומד** באמצע התפלה והיה מגיע למודים היה משתחוה עם הצבור באמצע הברכה אבל לא בתחלה וסוף אלא באמצע (דף לד.) אין לשוח בתחלת הברכה וסוף אלא באמצע ומודים [ע] מיהו לכתחלה אין לעשות כן (נב) [פ] אם לא שיצטרך אדם להתפלל ולסמוך גאולה לתפלה. וכן לענין קדושה אם יגיע לש"ץ (נג) כשאומר נקדישך [ל] יאמר עם הש"ץ מלה במלה כל מה שהוא אומר. ואין זה קרוי הפסק [ק] ואם התפלל וצבור אומרים קדושה או יהא שמיה רבא כתב רש"י בסוכה פרק לולב הגזול (דף לח:) בשם ה"ג וכן פר"ת ז"ל שישתוק ויכוין למה שהצבור אומרים והוי כעונה. אבל ר"ם ור"י ז"ל אומרים דכיון דשומע כעונה הוי הפסקה אם ישתוק ולא יש ראיה מכאן [ר] דאי שומע כעונה אמאי קאמר הכא דלא יתחיל אם לא יוכל לגמור עד שלא יגיע ש"ץ לקדושה (יד) למנ"מ ישתוק ויכוין ויהיה כעונה. (נד) מיהו נוכל לומר דענייה [ש] תשיבא טפי. ועוד מוסיף בירושלמי דברים אחרים דגרסינן בירושלמי בפרק תפלת השחר לא התפלל שחרית ובא ומצאן שמתפללין של מוסף אם היה יודע שאם יתחיל יגמור עד שלא יתחיל ש"ל כדי לענות אחריו אמן יתפלל ד). (נה) ואם לאו אל יתפלל. באיזה אמן אמרו [מ] חד אמר באמן של האל הקדוש. (נו) וחד אמר באמן של שומע תפלה ג מ"ד האל הקדוש בשבת ומ"ד בשומע תפלה בחול.

הגהות הב"ח א לפי שאינו מתנדב קרבן מוסף יש מקשים כו': ב למינקט כה"ג אבל לא מסתבר כו': ג שומע תפלה ולא פליגי מ"ד האל הקדוש בשבת כו':

דברי חמודות

משם והלאה והוי כולה נדבה ע"כ ואין זה מוכרח מדברי הפוסקים ולדבריו מי שלא נתחדש לו דבר יפסיק לדעת רבינו בפי' מידוש שבתאי וא"כ לא ה"ל לרבינו לפסוק דכיון שמתפלל על הספק אין לך מידוש גדול מזה אלא נראה מלשון זה שהספק שהיה לו שע"י כך הוצרך להתפלל הוי ליה במקום מידוש ברשאי להתפלל בנדבה ואמנו מי שנתחדשה לו להתפלל על רפואה ובמוך תפלתו נתרפא החולה כאשר יתרע בחלאים הפתאומים או שהחולה מת שלריך שיפסיק תפלתו ודאי דלא הי"ל דכותיה דכיון שהתחיל להתפלל בחומת נדבה ולא בחובה מפני הספק שהיה לו אע"פ שנזכר בתוך תפלתו שכבר התפלל הרי הוא גומר תפלתו וא"ל לחדש בה דבר: (מד) לפי תירוץ זה אפי' תפלת יוצר בו'. וגם הרמב"ם בפ"ח מהל' תפלה כתב דיש מן הגאונים מי שסובר שאסור להתפלל תפלת נדבה בשבתות וי"ט לפי שאין מקריבים בהם נדבה אלא חובה היום בלבד וכתב ב"י דהכי נקטינן דלמעבד מלהתפלל נדבה במקום שפך עדיף טפי וגם כתב דנקטינן דמי שאין צבור מתפלל תפלת נדבה והיחיד אינו מתפלל תפלת המוספים נדבה: (מה) ומצא צבור וכו' אם יכול לחדש בו'. אין לחדש מה דבר כי כבר נגלל הכל במה שקדם: (מו) דטעו ומתחילין בתפלת חול בשבת בו'. וכתב בתרומת הדשן סי' י"ד שאם התחיל לומר אתה חונן ומיד כשאמר מגיה אתה נזכר קודם שאמר חונן אם סבור שהוא חול והתחיל לדעתא דחול אפי' אי קאי באתה קדשת או באתה אחד נראה דמקרי התחיל בשל חול וגומר אותה ברכה אבל אם לא בכוונה התחיל מיהא אתה בידע שהוא שבת וליכא לאתקולי ליה לפי הרגלו כה"ג לא מקרי כונה לדבר טעות וא"כ אפילו משמע משה שאינה פותחת באתה מ"מ משכיח ליה כטעה בתפלת שבת אין זו לזו דמיבת אתה נמי התחלת תפלת שבת היא ואע"ג דהרגל של חול גורם הטעות מ"מ לא מקרי בשביל כך התחלת תפלת חול כיון דידע דשבת הוא ע"כ ועיין לקמן ונראה דמ"מ אינו גומר לא אתה קדשת ולא אתה אחד דנהי דמייהו יגמור אלא יאמר ישמח משה ושפיר קאמר אתה כלו' אתה הקנ"ם ישמח משה בתתנת מלכך וכו' וקנת לא משמע מן מדברי רמ"א ז"ל מ"מ נ"ל מה שכתבתי: (מז) בתפלת חול בשבת. ואם טעה בתפלת שבת ערבית ושחרית ומנחה והחליף של זו בזו כתוב בשבולי הלקט שא"ל לחזור ולהתפלל לפי שעיקר ברכה רביעית היא רצה במעומתנו אבל בתפלת מוסף אינו נראה לומר כן שאין דרך למוסף בשאר תפלות ולא לשאר תפלות במוסף ועיין פעיף דלעיל: (מח) מהו שיגמרו. ואם לא נזכרו וסיימו כל התפלה יתבאר בפ' בתה מדליקין סימן ט"ו: (מט) אפילו אמר ונעשה

מעדני יום טוב

בתוספות בהדיא: [ה] ה"ג קרב אותם כו'. מ"מ אין יכול להביאם בשבת דהא ק"ל דנדרים ונדבות אין קריבין בשבת. תהר"י: [ו] לפי תירוץ זה אפי' תפלת יוצר בו'. והב"י כתב תירוץ אחר די"ל דכיון דבכל המוספין אית ביה שעיר ומש"ה אין מתפללין תפלת מוסף נדבה לא ראו חכמים להוציא תפלת שבת מכלל שאר תפלות המוספים מטעם זה בשאר תפלות דלאו דמוספים כיון דבכל יומת השנה מתפלל אותם נדבה לפי שיכולים להביא בהם קרבן נדבה גם בשבתות וי"ט שאין מביאים בהם קרבן נדבה מתפללין בהם תפלות אלו בתורת נדבה שלא ראו חכמים להוציא שבתות ויו"ט מכלל כל יומת השנה נדבה שאין בו איסור שאינו אלא דוגמת בעלמא ותכב שמא בתחלת האבות דהם אבות דהם ק"ל ותכב בה שאין הדבר נכון לומר שאין מתפללים תפלת נדבה בשבת דהומיל ויחיד מתפלל נדבה בכל יום מתפלל נדבה ואפי' בשבת לפי שאין מניעת קרבן נדבה בשבת אלא משום חילול שבת ואין חילול בתפלה ע"כ והתר"י כתבו טעם אחר לחלק בין מוסף לשאר תפלות דמוסף שאין בו אלא שבת ולא רמיים אין לו להתפלל בנדבה אלא מה שהותקן בלבד ושחרית ומנחה דשבת דכיון שהותקנה כנגד תפלה של י"ח שהוא רמיים י"ל דלגבי זה דייקינן להו כתפלה רמיים וכתב הב"י אע"פ שבתפלת המוספים אנו מבקשים שיעלנו בשמחה לארצנו וג' אחרונות הם בקשות רמיים כיון שאין שם בקשות אחרות לא חשיבי בקשת רמיים כיון דלא הוא בתפלת י"ח שהוא מבקש רמיים על כמה ענינים ע"כ ועיין לקמן סי' י"ז מהירושלמי שמסייע להראב"ד שיש סתירה על טעם הזה ובסימן י"ח כתב רבינו דגמרא דידן לא ס"ל להוא ירושלמי גם בתוספתא דלא כירושלמי ע"ש: [ז] תפלת שבת נדבה. פי' ע"י חידוש או בספק התפלה: [ח] בין תפלת מוסף. והר"ר יונה נתן טעם לדבריו מפני שאע"פ שתפלות כנגד תמידין תקנום מתין לנו דבתפלות של נדבה ג"כ אחר הקרבנות (היא) [הם] ואם אמרו בתפלות חובה נאמר בתפלות נדבה ועוד דכיון שהכל יכול להביא בתורת נדבה אלא העביר בלבד מפני המעוט שאינו יכול להביא נדבה (לא) נאמר שלא יתפלל נדבה: [ט] ומצא צבור כו'. לרבותא נקט כמו שכתב בסימן דלעיל: [י] הני בני בי רב דטעו.

תפארת שמואל

(יג) כדי הילוך ד' אמות. נ"ב מי שירגיל להתפלל י"ח ברכות במקום מוסף (ע"כ מלאתי כתוב בשם הגאון מוהר"ר שבתי מלוכלין ז"ל): (יד) לקדושה ממ"נ ישתוק. כל"ל:

א) ה"ה ביו"ט, לתה דקיי"ל נו"נ אין קרבין ביו"ט, ועי' ברמב"ם. (תל"ה) ב) עי' בירושלמי דאמר הכל מודים בחוץ הדעת שגומר עי"ש בפ' ח"ה ה"ד, וכשתעיין היטב שם תבין שדברי הרא"ש נכונים. ולפי טעם הש"ס דיקן אין לחלק. (תל"ה)
ג) תוס' (נ"ל) ד) נ"ע היאך אמר אם יודע שאם יתחיל יגמור עד שלא יתחיל ש"ץ כדי לענות אמן של האל הקדוש הא בלא"ה צריך להתמתן בשביל קדושה, ובין קדושה לאמן של האל הקדוש ודאי דאי אפשר להתחיל ולגמור. וי"ל דרב הונא דהביא הרא"ש בסמוך דס"ל להתמתן בשביל קדושה, דיחיד אומר קדושה וק"ל. ועיין בש"ע סי' ק"ט בהג"ה. [א"ה למאי שכתב המג"א סי' זה סק"ג דאם כבר שמע קדושה א"ל להתמתן עוד, ויפתח לנו שערי מינה בקושית הרב הזה לתרלה בנקל]. (תפל"ה)

כב ע"א

[מ] א) ומשמע מתוך ירושלמי זה שהיו מתפללים במוסף שבחול כגון בר"ח ובחולו של מועד י"ח ברכות והיה תמיה רבי חיים הכהן ז"ל על מנהג שלנו שאין אנו מתפללים בהם רק שבע ברכות. וגם בגמ' דידן לא הוזכר שבע ברכות כי אם בשבתות וי"ט דחיישינן לטירחא אבל בראשי חדשים ובחול המועד לא חיישינן לטירחא שהרי מתפללים בשחרית ערבית ומנחה י"ח ברכות א"כ אף במוסף יהיה (טו) ראוי לנו להתפלל י"ח והרב אלחנן ז"ל היה אומר כי בגמ' דידן יהיה מוכח שאין להתפלל בשום מוסף י"ח ברכות שאם היה מתפלל י"ח ברכות היה אומר גם ברכות מוסף אז יהיה י"ט ברכות ואמרינן לקמן בפרק תפלת השחר (דף כ"ט.) תמני סרי מיקון תשסרי לא מיקון. [ב] ולא מיקשי מעניו דדוקא ש"ץ הוא שאומרה ברכה בפני עצמה אבל יחיד כולה בשומע תפלה. ואין לומר נכלול תפלת מוסף בעבודה [ג] כמו בתפלת שחרית. דא"כ בפרק במה מדליקין (דף כד) הוה ליה למיתני מוסף בהדי ערבית ושחרית ומנחה שמתפללין שמונה עשרה ואומר מעין המאורע בעבודה. ועוד כיון דלא נתקנה התפלה אלא בשביל המוסף די לנו בז' ברכות. [ד] גם נראה שאין לגרוס בירושלמי בא ומלאן מתפללין של מוסף אלא בשביל המוסף דין זה בתפלה של חול נמי (טז) היה יכול להשמיענו.ב) [ה] ובתוספתא דברכות נמי יש סמך למנהג שלנו. דקתני כל שאין בו מוסף כגון תנוכה ופורים ערבית ושחרית ומנחה מתפלל י"ח ואומר מעין המאורע בהודאה ואם לא אמר אין מחזירין אותו. ובימים שהיה בהן קרבן מוסף כגון ר"ח וחול המועד (ערבית) שחרית ומנחה מתפלל י"ח ואומר מעין המאורע בעבודה [ו] ואם לא מחזירין אותו ובמוספין מתפלל שבע ואומר קדושת היום באמצע. וריב"ל אומר אם יכול להתחיל ולגמור עד שלא יגיע ש"ל לקדושה יתפלל ואם לאו לא יתפלל במאי קמיפלגי רב הונא סבר [ז] היחיד אומר קדושה. (ז) ור' יהושע ב"ל סבר אין היחיד אומר קדושה. וכן אמר רבי יצחק אין היחיד אומר קדושה. אמר רב אדא בר אהבה מנין שאין היחיד אומר קדושה שנאמר ונקדשתי בתוך בני ישראל כל דבר שבקדושה לא יהא פחות מי'. (נח) אבל קדוש של סדר קדושה יחיד אומרה שאינו אלא כמי שקורא הפסוק ומתרגמו. וקדושה שביובל י"מ שאין היחיד אומרה אלא יאמר ואומרים בירושה קדוש וברוך. וי"א שיחיד אומר (נט) וכן יראה כי אינו אלא קיפור דברים בעלמא היאך המלאכים הן מקדישין אבל כשאנו אומרים נקדישך (יז) ונעריצך כמו שהמלאכים מקדישין אין לומר בפחות מי'. (ס) וכ"ע מיהא מיפסק לא פסיק לאיהא שמיה רבא ומסיק דלא פסיק:

[מא] ומשמע כו'. כן לשון רבינו בכמה מקומות ואע"פ דבהדיא הוא וכמ"ש בריש פ"ק: [ב] ולא תקשי מעניו. דבתפלת תענית: [ג] כמו בתפלת שחרית. דר"ח וחוה"מ: [ד] גם נראה שאין לגרוס בירושלמי בא ומצאן מתפללין של מוסף. ול"ג ג"כ לא התפלל שחרית וכבר כתבתי בסימן דלעיל דבפרק אין עומדין פי' כתב רבינו ירושלמי וגרסה ממנו ג"כ שלא היו מתפללים י"מ במוסף דר"ח והתוספות כתבו ג"כ דירושלמי פ' מי שמתו כתובה זו המימרא שם ולא הזכיר של מוסף כלל. [ה] ובתוספתא דברכות נמי יש סמך כו'. כלומר אם אפילו לפי גמרתנו היה הדין להתפלל י"ח אפ"ה אין לשנות מנהג שלנו כיון שיש סמך כו' שכן מלינו כמה מנהגים שנהגו שלא כדברי הגמרא וסמכו על פסרים אחרים כמ"ש רבינו בפרק הקורא עומד סימן כ"ח ולכך אע"פ שהתוספתא מצומצת במנהג שלנו לא כתב רבינו אלא שיש סמך כו' לפי שבא לומר להעמיד המנהג שלנו אפילו היה שלא כהגמרא שלנו ולשון התוספות איתא בתוספתא בהדיא כמנהגנו: [ו] ואם לא אמר מחזיריין אותו. גרס גמי ר"ח וחוה"מ ומ"מ לאו כללא הוא דהא ערבית דר"ח אין מחזירים דאיתא בס"פ תפלת השחר ובתוספתא ל"ג ערבית: [ז] היחיד אומר קדוש. פירש"י יחיד המתפלל עם הצבור כו'. דבהי מתיבתא לרב הונא נמי ונקדשתי בתוך וגו': [ח] שמיה רבא מברך. מתפללים שיהא שם יה שלם ע"י גאולתנו כמ"ש כי יד על כס יה וגו' שנשבע כו' וגם יהא מתורך והתוספות ריש פ"ק דף ג' מפרשי שיהא שמו הגדול מבורך כו' ועי' בד"מ: [ט] של שבעים שנה. בגמרא לא גרס אבל גירסת הרי"ף כך היא ובפרק אין עומדין דף ל"א על היושב בתענית בשבת פירש"י של שבעים שנה אפי' עגזר עליו מעבורו ע"כ ויש לדקדק כך מהכתוב דכתיב בפרוע פרעות מתמת אפי' מתחלת ימיו ול"נ דפירוש של שבעים שנה היינו כל ימי האדם אשר הוא חי כמו שנאמר ימי שנותינו בהם שבעים שנה וקאמר שכל גזירות דינו של כל ימי חייו כולם בעלים וקרועים ממנו ונפקא ליה מפרוע פרעות כל הפרעות שיש עליו בכל ימיו ושמיו: [י] ה"ג ומותאל אמר אלהיו ואלהי כל בשר על שאנו מודים לך ר' שימאי אומר יוצרנו יוצר בראשית על שאנו מודים לך: [יא] ה"ג כן תחיינו

[מב] תיבת יהיה צריך למחוק: (טז) נמי יכול להשמיענו וכו'. נ"ב ואין לומר דאשמעינן דמתפללין במוסף מ"י ברכות אלו אלא מנהג שמעינן מאחר שכך נהגו וא"ל דמשמיע לנו שהוא מוכה בה לא משמע מן הירושלמי אלא שכך היו מתפללים ודו"ק: (יז) נעריצך ונקדישך וכו'. נ"ב כתיב קום כי דבר ה' אלין מבאן מ"ר אליעזר כל עני אמן יהא שמיה רבא וכו' וכן כל דבר שבקדושה בעי למיקום: (יח) העונה אמן

יט גרסי' בפרק כל כתבי הקדש (דף קיט:) אריב"ל (פא) כל העונה (יח) אמן יהא [יט] שמיה *רבא מברך (פב) בכל כחו קורעין לו גזר דינו [יט] של שבעים שנה שנא' בפרוע פרעות פרעות משלא בברכו הש:

הגה"ה

*לא יפסיק בין תיבת שמיה לתיבת רבא. אבל בין רבא למברך ליתא לן בה. מא"ז ע"כ:

עם ברכו ה'. מה טעם בפרוע פרעות משום דברכו הש:

כ גרסי' בגמרא דסוטה (דף מ) בזמן שש"ץ אומר מודים העם מה הם אומרים. אמר רב (פג) מודים אנחנו לך ה' אלהינו על שאנחנו מודים לך. פירוש על מה שזכיתנו מכל האומות וקרבתנו להודות לך. [י] ושמואל אמר מודים אנחנו לך ה' אלהינו ואלהי כל בשר על שאנו מודים לך. ר' שימאי אומר יוצרנו יוצר בראשית על שאנו מודים לך. והרבעי אמרו משום ר' שימאי ברכות והודאות לשמך הגדול על שהחייתנו וקיימתנו על שאנו מודים לך. רב אחא בר יעקב מסיים בה הכי [י] כן תחיינו והקיימנו ותחננו ותקבצנו מארבע כנפות ותאסוף גליותינו לחצרות קדשך לשמור חוקיך ולעבדך ולעשות רצונך בלבב שלם על שאנו מודים לך. אמר רב פפא [כ] הילכך ימרינהו לכולהו. (פד)

[יא] מירושלמי מסיים בה ברוך אתה ה' האל (יט) ההודאות:

כא [דף כב ע"א] רבי יהודה אומר מברך לפניהם ולאחריהם. תנא רבי יהודה בן בתירא אומר אין דברי תורה מקבלין טומאה מעשה (ב) בתלמיד אחד שהיה [מ] מגמגם וקורא למעלה מרבי יהודה בן בתירא. אמר ליה בני פתח פיך וימירו דבריך [נ] שאין דברי תורה מקבלין טומאה שנאמר הלא כה דברי אש נאם ה' מה אש אינה מקבלת טומאה אף ד"ת אינם מקבלין טומאה. אמר רב נחמן בר יצחק [ס] נהוג עלמא כתלתא סבי. כרבי יהודה בן בתירא בדברי תורה. כרבי יאשיה בכלאים. כרבי אילעי בראשית הגז. כי אתא זעירי אמר בטלוה לטבילותא. ואמרי לה לנטילותא. מ"ד לטבילותא כרבי יהודה בן בתירא מ"ד לנטילותא כרב חסדא דרב חסדא ליט אמאן דמהדר אמיא בעידן נלותא. [ג] איכא מאן דאמר הא דאמר [ע] בטלוה לטבילותא בין לדברי תורה בין לתפלה. ואיכא מאן דאמר ה"מ לדברי תורה. *אבל לתפלה בעי טבילה

הגה"ה

*רבי יהודה פי' בשם ר"י והאידנא דנהוג כרבי יהודה בן בתירא אמי ואפילו לדברי תורה ולתפלה. דבכל דבר נהגו כר' יהודה בן בתירא. והמברך על הטבילה עובר יום הכפורים הוי ברכה לבטלה. ולא כספר היראי שפי' (לטבילה) [לתפלה] לא נהגו כר' יהודה בן בתירא. מא"ז:

רש"י בכל כחו. בכל כוונתו: בפרוע פרעות. מיטול פורענויות כגון פרוע דמתרגמינן בטילא: בהתנדב עם ברבו. כשמתנדבין ישראל לבנין את בוראן: על שאנו מודים לך. על שנתת בלבנו להיות מודים לך דבקיש בן ומודים לך: ר' שימאי מוסיף הוא. וכן טולם מוסיפים הם על הראשונים:

דברי חמודות

להפסיק בתפלה בעניתו ש"ד כך נ"ל: (טז) וריב"ל סבר אין היחיד אומר קדושה. פליג אדרב הונא ומניגא למימר דלא פליג עמו במודים ומש"ה אע"ג דודאי הלכה כריב"ל לגבי רב הונא שהרי הלכה כמותו לגבי ר' יוחנן שהלכה כמותו נגד רב רבו של רב הונא מ"מ גם במודים הלכה כר"ח דל"פ ריב"ל והיינו דרבינו מפרש לדרב הונא: (נח) אבל קדוש של סדר קדושה יחיד אומרה כו' ותתרגמו. וכתב ב"י בסי' נ"ט בשם הזהר דפ' תרומה דהתרגום יחיד אומרה ולא שנים וסי' שנים מקרא ואחד תרגום ומשום כך המנהג לומר התרגום בלחש והמקרא בקול רם וכן הוא בהגה' מיימו' בנוסח התפלות שבשעוים קדושה זאת אומרים אותה בקול רם והרשב"א כתב שיש ליחיד לומר המקרא בניגון ובטעמים וכ"כ בתרומת הדשן סי' מ' וכתב רמ"א המנהג בתפשט שהיחיד אומר אותה כולה בלא ניגון: (נט) וכן יראה כי אינו אלא כיפור דברים כו'. עיין מה שכתבתי בסעיף דלעיל ה"ג דכותיה: (ס) וכ"ע מיהא מיפסק לא פסיק. ואם קראוהו בתורה נמי לא יפסוק אמו' הרשב"א סי' קס"ה ועל זה אין אולק כמו בק"ש שכתבתי בס"ג סעיף כ"ג ואחר שסיים י"ח ברכות כתבתי דינו בס"ק סעיף נ"א: (סא) כל העונה איש"ר מברך. כבר כתבתי שי פירושים במי"ט ואיכא מייתיה דלפי' קמא שמברכים שמיה רבא אם י"ה יגדל ויתעלם כתבו הגה' אשר"י בשם הא"ז שלא יפסיק בין תיבת שמיה לתיבת רבא אבל בין רבא למברך ליתא לן בה דמברך כו' הוי תפלה אחרת כלומר ומנהגו לעולם הבא ולפירוש השני שמברכים שמיה רבה שמו הגדול אין להפסיק בין רבא למברך ג"כ לפי שהכל תפלה אחת היא שאינו רוצה לומר שיהא שמו גדול ומלא אלא יהא שמו הגדול מבורך ורמ"א ז"ל לא כתב אלא הפי' הראשון ולא פי' השני ולו השכיל בלשון רבו רמ"א ז"ל שכתב ולא יפסיק בין יהא שמיה רבא למברך היה כותב לפי' השני שדברי הלבו נוטין על הפי' השני דאין להפסיק בין אלו התיבות שהכל תפלה

מעדני יום טוב

ותתנו ותקבצנו ותאסוף גליותינו מארבע כנפות ובריש פ' גרס מד' כנפות: [כ] הלכך נימרינהו לכולהו. ועל שאנו מודים לך מסיימים בתר נוסח דכולהו ופירש הב"י סי' קכ"ז שהוא דבוק עם כן תחיינו כו' וה"ק לפי שאנו מודים לך ומשמעים לעבודתך תחיינו כו': [ל] בירושלמי מסיים בה בא"י האל ההודאות. ומע"פ שאינה פותחת בברוך שמא עשאוה כסמוכה לעבודה ל"ש יש קצת שחותמות ואינם פותחות ומע"פ שאינם פותחת ב"י בשם הרשב"א: כתב רבינו הא' גאון ז"ל דמנהגא דרבנן כדעייל אינש לי כיסתא ואשכח בטורא דמלגי בלחם כו' שכתב הרי"ף בכאן בכר נכללו דברים הללו בדברי רבינו בסי' י"ח: [מ] מגמגם. כלומר שלא היה קורא המיבה בלאות אלא בגמגום ואיתא דמפרשי שהיה קורא בדרכו אלא שלא היה מזכיר האזכרות לשון טהר"י ז"ל ורש"י פירש בגמרא דהיה עומד כו' מגמגם במרומה: [נ] שאין ד"ת מקבלים טומאה. היינו טומאת בעלי קריין אבל טומאת הטיתוף החמירו בו יותר וכדלקמן בסימנים שלפנינו ואני תמה על לשון הרי"ז ז"ל שכתבו דהבא להבא ר"מ דל"ש ק"ש ול"ש קריאה אחרת לכל מילי אמרינן אין ד"ת מקבלים טומאה ואין זה כלון דבודאי לא אמרו אלא בק"ש בלבד אבל בשאר ד"ת אסור דהא אמר כי דבר ה' זה הקורא בד"ת במטותא המטונפות והאמירו זה יותר משאר כריתות דבכל שאר כריתות הכרת מכבר ומה אינו מכבר אלא אע"פ שנכרת עונה בה עכ"ל ולא יתענא מאי קאמרי דמה ענין זה לזה כלל דהתם בדבר של טיתוף שיש בו משום והיה מתניך קדוש דכתי' באוריתא אבל הא דהכא אינו אלא משום תקנת עזרא ולפיכך ודאי דלא שנא ק"ש ול"ש קריאה אחרת כדברי הי"מ והתם נמי לא שנא קריאה אחרת לא שנא ק"ש ויותר אני תמיה שהרי לקמן דף כ"ל אתא לי דבר ה' זה אירינן נמי בק"ש ואם כן היאך מילקו לומר דהתם בקריאה אחרת והכא בק"ש שוב מצאתי להב"י סי' פ"ח שמתה ג"כ על תהר"י ז"ל זה והרבה עליהם קושיות ע"ש: [ס] נהוג עלמא בתלתא סבי כו'. מפורש בדברי רבינו בר"פ דאשית הגז: [ע] בטלוה לטבילותא. וגגמ' אמרינן דעזרא תיקן וכן העמיק רבינו בסוף פרק מרובה ושם כתב הטעם שהיו יכולין לבטל תקנתו:

תפארת שמואל

(טו) תיבת יהיה צריך למחוק: (טז) נמי יכול להשמיענו וכו'. נ"ב ואין לומר דאשמעינן דמתפללין במוסף מ"י ברכות אלו אלא מנהג שמעינן מאחר שכך נהגו וא"ל דמשמיע לנו שהוא מוכה בה לא משמע מן הירושלמי אלא שכך היו מתפללים ודו"ק: (יז) נעריצך ונקדישך וכו'. נ"ב כתיב קום כי דבר ה' אלין מבאן מ"ר אליעזר כל עני אמן יהא שמיה רבא וכו' וכן כל דבר שבקדושה בעי למיקום: (יח) העונה אמן יהא שמיה רבא בכל כחו. נ"ב אין צריך ליתן קולות גדולות שיתלוצצו ממנו בני אדם רק פי' בכל כחו ס"י ברכות אמו אלא מנהג שמעינן מאחר שכך נהגו וא"ל דמשמע לנו שהוא מוכה בה לא משמע מן הירושלמי אלא שכך היו מתפללים ודו"ק: (יט) האל ההודאות. נ"ב שמעתי בשם הגאון ר' יעקב פולק שאין לחתום מאחר שלא הזכירו בתלמוד וכן הרי"ף ורמב"ם לא הזכירו וכן אני נוהג: (כ) מעשה בתלמיד בעל קרי אחד שהיה מגמגם וכו'. כל"ל:

א) תוס' (גליון) ב) י"ל דאם הן מתפללין תפלת שחרית יתפלל עמהן, דתפלה לצור עדיף מאחמן זה רק כשהן מתפללין תפלה אחרת ל"ח תפלה לצור כמ"ש בתמ"א סי' נ' ס"ק ט"ו. שוב מצאתי בגדולת מרדכי שב' קלת מזה. (מל"ה) ג) רי"ף (גליון)

כב ע"ב - כג ע"א

ולא עדיפה דוקא (פה) אלא רחיצה בעי קבין וכתב רב האי גאון ז"ל כיון דבגמרא ליכא האי מילתא (פו) נקוט מנהגא דכל ישראל בידך שכל בעלי קריין (פז) אף על פי שאין להם מים אין מתפללין [ל] עד (בא) שירחצו:

כב [דף כב ע"ב] **מתני'** היה (כב) עומד בתפלה ונזכר שהוא בעל קרי לא יפסיק אלא יקצר. ירד לטבול אם יכול לעלות ולהתכסות ולקרות עד שלא תגע החמה יעלה ויתכסה ויקרא. ואם לאו יתכסה במים ויקרא ולא יתכסה לא במים הרעים ולא במי המערה עד שיטיל לתוכן מים. וכמה ירחיק מהם ומן הצואה ארבע אמות: **גמ'** ת"ר (פז) היה עומד בתפלה וראה צואה כנגדו מהלך לפניו (פח) כדי שיזרקנה לאחריו ד' אמות והתניא לגדדין לא קשיא הא דאפשר הא דלא אפשר. (פט) [ק] פירוש שיש נהר לפניו. (ע) (ת"ר) המתפלל (עא) ומצא צואה במקומו [אמר רבה] אע"פ שחטא תפלתו תפלה אמר רבא האי זבח רשעים תועבה הוא. [ר] א) נראה לר"י דמיירי במקום שראוי להסתפק ולחלות שיש שם צואה הלכך פשע מתחלה [ש] ולכך תפלתו תועבה. אבל אם אינו מקום שראוי להסתפק לא מיקרי זבח רשעים ואם התפלל תפלתו תפלה ואין (בג) צריך [מ] לחזור לברך ולהתפלל והביא ה"ר יונה ז"ל ראיה לדבריו מברייתא דלעיל היה עומד בתפלה וראה צואה כנגדו מהלך לפניו עד שיזרקנה לאחריו ארבע אמות. [מ] ולא אמרינן שיתפלל פעם אחרת (עב) כי בתוכו מקום לא היה ראוי להסתפק לחלות שיש שם צואה:

בג ת"ר היה עומד (עג) בתפלה ומיס שותתים לו על ברכיו (עד) ממתין עד שיכלו המיס ומוזר. א) פסק ה"ר יוסף ב"ר משה ז"ל דאפילו נפלו על בגדיו [נ] כיון דעביד טיף טיף נבלעים מהרה. כדאמר לקמן (דף כה.) מי רגלים שנבלעו בבגד או בקרקע ואין בהם טופח כדי להטפיח מותרין. (עה) וראה דאפילו יש בהם טופח כדי להטפיח מותר. דמדאורייתא אינו אסור אלא כנגד העמוד בלבד כדאמרינן לקמן (שם) ורבנן הוא דגזור וכיון שכבר הוא עומד בתפלה לא גזור ואוקמוה אדאורייתא. להיכן הוא מוזר. רב אסדא ורב המנונא חד אמר מוזר לראש וחד אמר מוזר למקום שפסק לימא בהא קמיפלגי [דף כג ע"א] מ"ש אם שהה [ג] כדי לגמור את כולה מוזר לראש ומ"ש למקום שפסק. אמר רב אשי [ד] האי (בד) שהה ולא שהה מיבעי ליה אלא דב"ע אם שהה כדי לגמור את כולה מוזר לראש. והב"ע בדלא שהה ובהא קמיפלגי מ"ש גברא דמוי הוא ולכך יחזור לראש. ולא דמי למהלך במצוות המטונפות דאמר לקמן (דף כד:) שחוזר למקום שפסק היכא דלא שהה דהתם גברא לאו דמוי הוא אלא שהמקום גורם. ומ"ש גברא מזי הוא דאפילו בשעה שהמיס שותתין הוא רואי להתפלל דלא אסרה תורה במי רגלים אלא כנגד העמוד ושותת לא משיב כנגד העמוד [ה] ורבנן הוא דאחמור היכא דלא היה עומד בתפלה. [ו] דב"ע שהה מוזר לראש. [ז] א אבל לא הוה מצי למימר דב"ע לא שהה מוזר לראש דכיון דלא שהה אינו מוזר לראש ומקום גורם דמוי הוא) משום דלב"ע הוי גברא מזי כיון דאין מוזר לראש דכיון דע"י שום הפסק המים עליהם הגה":

לא נמצו המים עליהם הגה מיים':

דברי חמודות

דש"ך והיחיד היא דפשיטא דכרע תחלה ואוף אלא בכריעות דמודים דרבנן היא והביא ראיה מן הירושלמי וכתב עוד הב"י דראה כתוב על שם ר' מגדולי המפרשים שצריך לשתות בעוד שאומר כל מודים דרבנן וכתב רמ"א שכן המנהג ובפקקי מהר"י סי' ק' כתב שאע"פ שיש בו הזכרת השם אין להקפיד על זוקף כפופים אלא הקפידו חכמים על זה אלא בפוף ברכה בפ' אין עומדין וע"ש בתוכת מדברי רבינו לעיל סי' י"ח: (פה) **אלא** רחיצה בט' קבין. ובחמין כדאל"ל רב הונא לרבנן מפני מה אתם מזלזלים בטבילה זו אי משום ליה אפשר במרחצאות כלומר במים חמין ובעינן שיפלו עליו דוקא בנחיתה ולא בטבילה כדאי' בגמרא ומשיס ושלשה כלים מצטרפים ומד' לא כתבנן בפפ"ג דמקואות ולא דקדקו מלמידי הר"י ז"ל בשכתב צריך להטילם בכלי שיוכל להריק ממנו בלא הפסק דמשמע דוקא מכלי א' ולישא אבל מה שאמרו שיטילם בלא הפסק הכי תנן התם בד"א בזמן שהמחיל השני עד שלא פסק הראשון וכתבתי כל זה להורות למי שירצה לנהוג עצמו בטהרה וגם למה שהוזכרים כל העולם לטהר עצמן בע"כ כמו שאכתוב בסעיף דלקמן והואיל וכן אמרתא מו דאמרינן בגמ' אמר רבא הלכתא בריא המרגיל ומולה המרגיל מ' סאה וכריא לאוכמו ע' קבין אבל לאולה לאוכמו פטור מכלום ומו בגמרא דה"מ בעצמו אבל לאחרים פירש"י לגמד לאחרים אף לאולה לאוכמו ע' קבין ואיכא מ"ד דכל לאחרים עד דאיכא מ' סאה ור"י אומר מ' סאה מכל מקום ואיפלגו בגמרא אליבא איכא מ"ד מכל מקום לאחוי שאובין ואיכא מ"ד דאפי' בכלים ולכ"ע מים שאובין כשרין והכי תנן ברפ"ח דמקואות ומשמע דהלכה כר"י כיון דאיפלגו אמוראי אליבא ובפ"ב דגיטין דף ט"ז בעי בעל קרי חולה שנפלו עליו ע' קבין אלא בטבילה ואלא בנחיתה מאי פירש"י ובכם אלא לאולה ומל אלא נתן ע' קבין ע"כ וקאי בחיקו וכתב ר"י סי' פ"ח כיון דמידי דתקנתא דרבנן הוא נקטינן לקולא ע"כ וכן י"ל בהך דר' יודא: (פו) נקוט מנהגא דכל ישראל בו' אין מתפללין כו'. והאידנא לא נהוג בטבילותא ולא ברחיצה לא נ"ל ולא נק"ש ולא בתפלה וכ"כ הראב"ד וכ"כ הטור סי' פ"ח ובפ"ם רמ"א כתב דהמתמיד תע"ב ובפ"ם תר"ו כתב שנהגו העולם לטהר עצמם מקרי ביה"כ וסמכו על מדרש של פרקי ר' אליעזר שנקיים כמלאכי השרת ביה"כ וכיון שאין בעלי קריין טובלין כל השנה אין חוזה לטבילה זו ואין לברך כ"כ בשם אביו רבינו ז"ל וש לדון שמי שרוצה לקבל עליו לחזרה לטבול כל השנה לקריו מכח תקנת עזרא שמחויב לברך בכל הברכות שמברכים על תקנותיהם עי' בפ"ב סי' ה' ואולי מכיון שנתבטלה התקנה אף על פי שהיחיד יראה להחמיר על עצמו לא שייך לברך ולומו שאין זה בכלל לא תסור כיון שהתקנה בטלה ופסק ברכות דמדרבנן להקל כדלעיל סי' ט"ו. והמנהג בקצת מקומות שהנשים בימי נדותן קודם שלבשו לבנים אין נכנסין לבהכ"נ ולא מתפללין ולא מזכירין השם ואין נוגעות בספר וכל זה פרישות בעלמא דהא בסוף פירקא אמרינן הבדיל לכל הטמאים מותרין בכל ולא תיקן עזרא אלא לבעלי קריין שלא יהו ט"מ מצוין אבל נשותיהם כתרגוולים כדאמרי' בגמרא דהכא ולא דק יפה רמ"א במה שכתב ויפה הן עושין כי כבר אמרו רז"ל על זה וכל המחמיר מתריכין לו ימיו ושנותיו ע"כ דלא על זה אמרו אלא על בעלות בעלי קריין אמרו כך בגמ' דהכא והגה' מיימו' לראיה כתבו שמתנו נלמד על השאר ומ"מ תמה אני לשמוע לבעל התפלות במקום שלא תלינו לו עיקר בגמרא דהא כל הטמאים מותרים וכתב מהרא"י בספקיו סי' קל"ב דאפי' במקום שנהגו להחמיר מ"מ

מעדני יום טוב

(פ) **אע"פ** שאין להם מים אין מתפללין כו'. וכתבו תלמידי הר"י ז"ל שאין נראה להר"י שאע"פ שהפלה יותר מקובלת עם הטבילה לדברי הכל אין לו להפסיד מפני זה תפלתו ע"כ ול"נ לי"שב דברי הגאון שכיון שהוא סובר דלתפלה תקנת עזרא במקומה עומדת יכול לבטל התפלה בשב ואל תעשה ככל מיקומי חז"ל וכדאיתא בהאשה רבה: (ל) עד שירחצו. אפשר היה לומר שכונתו שיראנו כמ' סאה אבל הרי"ף ז"ל כתב ולאו טבילה דוקא אלא רחיצה בע' קבין בר"כ תהר"י ז"ל ודייק מלשון הרי"ף דקרי רחיצה לע' קבין ב"כ ה"נ הוי פירושו של דברי רב האי דאל"כ הרי"ף שהמיר הו"ל לפרש דשיראנו במ' סאין קאמר והב"י נדחק בזה ומה שנ"ל בכתבתי: (ק) **פירוש** שיש נהר לפניו. וכנגד המערב אינו רואה לחזור פניו שהוא רואה להתפלל כנגד המזרח. מהר"י: (ר) **נראה** דמיירי בו'. כן דברי ר"י בעל תו' והיינו דמסיים רבינו שהר"ר יונה הביא ראיה לדבריו כו': (ש) **הלכך תפלתו** תועבה. ויחזור ויתפלל כרי"ף ור"י ובתוס' אבל כו' ג"ל לחזור כו' וכ"כ בהגה"י בקונטר ובגמרא דידן גרס בהדיא מאי מקנתא להדר ולילנו: (ת) **לחזור** לברך ולהתפלל נראה בעיני לי"שב בכל לשון משום דהברכה שהיא בשם ומלכות היא שעושה האיסור לחזור ולהתפלל דודאי מחנויות בעלמא שאינן בברכות יתחלן כל היום ועי' בסימן ג': (א) **ולא** אמרינן שיתפלל פעם אחרת. כלומר שיתחיל להתפלל פעם אחרת ויחזור לראש: (ב) ביון דעביד טיף טיף. כלומר שותתים: (ג) כדי לגמור את כולה. בפ' הקורא למפרע דף י"ח גרס בענין שהה בתגילה ג"ל אמי לרב יוסף כדי לגמור את כולה מהיכא דקאי לסיפא או דילמא מרישא לסיפא ג"ל מרישא לסיפא דא"כ נתת דברך לשיעורין ופשיטא דה"ה לכל היכא דאמרינן הכי דא"כ נתת דברך לשיעורין ולא דמי לאמר כשהה כ"ע לא פליגי דחוזר דש"מ דהכי הלכתא ותקשה מינה לאפלוגי בין שהה לא שהה ומדלא אפליג ש"מ אפי' בדלא שהה קאמר כך פירש"י וכלומר דאי בלא שהה לא קאמר שחוזר לראש א"כ הו"ל לפרש דלא מטעי לומר אף בלא שהה חוזר לראש ואמי לידי ברכה לבטלה וכיוצא

(בא) עד שירחצו. נ"ב נהוג עלמא כמ"ד אין ד"ת מקבלין טומאה ואפי' ט' קבים לא צריך בין לד"ת ובין לתפלה ולא מימו מכמים במנהג זה אע"פ שנהגו דלא כהלכה (הגה' הרא"ש): (מתני') (כב) היה עומד בתפלה וכו'. נ"ב מלאתי בשם המיים ש"ל שטעה אינו חוזר בשהה אלא קומץ על תפלתו בקול רם. ועוד מלאתי החזן צריך לענות ברוך ה' המבורך לעולם ועד בשם ר"י מטיטיטולא: (בג) **וא"צ** להזור ולברך ולהתפלל. ולא אמרי' מעוות אשר לא יוכל לתקן הוא וכן פי' ר"י: (בד) **האי** שהה ולא שהה מיבעי

(ה) **מוס'** (גליון)

כג ע"א

אינו צריך לחזור ולהתפלל מה שהתפלל כבר אם כן שפיר מצי להתפלל אע"פ (בו) שלא היה יודע שהיה יכול להעמיד עצמו מלהטיל מים עד שיגמור את תפלתו. [מ] אבל (בז) אם הוה מצי למימר הכי הוה משני ליה דקיימא לן (בח) אפילו שהה בה כדי לגמור את כולה אינו חוזר לראש דאמרינן בפרק ב' דמגילה (דף יח:) אין הלכה כרבי מני שאמר משום ר' יהודה גבי מגילה שאם שהה כדי לגמור את כולה חוזר לראש. ור' יוחנן נמי קאמר בפרק בתרא דר"ה (דף לד:) שמע תשע תקיעות בתשע שעות ביום יצא ומסיק התם דפליג אדר' אבהו דאמר חוזר לראש [ט] והלכה כר' יוחנן בכל מקום. ועוד שר' אבהו תלמידו הוה ואין הלכה כתלמיד במקום הרב [י] והכי איתא לקמן בפירקין (דף כד:) גבי ר' אבהו דהוה אזיל בתבואות המטונפות ובעא מינה דר"י להיכא ליהדר. ואמר ליה ר' יוחנן לדידי לא סברא לי למיפסק ולף (בט) אם שהה כדי לגמור את כולה אין צריך לחזור לראש. אבל לדידך דסברא לך דצריך להפסיק וסברא לך דהיכא דשהה כדי לגמור את כולה חוזר לראש הכא נמי חוזר לראש. [כ] והקשה רבינו שמשון ז"ל מקולי מדלא אמין זה דרך שיעור הרב לתלמיד לפי מה שסובר התלמיד כיון שהוא מסופק ושואל ממנו. [ל] ועוד מנ"ל הא דרבי אבהו ס"ל דהיכא דשהה בתמצע כדי לגמור את כולה חוזר לראש [מ] ופי' הוא דודאי דהיכא דשהה בתמצע כדי לגמור את הכל בלא דחוי ואונס אלא שהה מעצמו ואם היה רולה היה יכול לגמור כה"ג אין חוזר לראש כי היא דמגילה כשקורא לסירוגין וכן ההיא דר"ה דשמע תשע תקיעות בתשע שעות ביום יצא אבל היכא דשהה מחמת שהיו מים שותתים על ברכו לא היה יכול להתפלל בתוכה שעה דכ"ע אם שהה כדי לגמור את כולה חוזר לראש. והשתא ניחא הא דרבי אבהו לקמן דה"ק

רש"י קדישתינהו לכולהו שבילי דנהרדעא. שאין לך ד' אמות בהן אלא התפללו בהן עוברי דרכים: תני ישהה. כדי הילוך ד' אמות משום ניצולות שבאמתו:

דברי חמודות

(עו) דהלכתא כב"ד שחוזר למקום שפסק. ודינו כמו שיתבאר בדברי רבינו בפרק אין עומדין סי' י"ג דחוזר לראש הברכה שפוסק בה ע"ש וכתב ב"י סי' ק"ד דלא דמי לפוסק בק"ש בתמצע הברכה ומשיב מפני הירא וכו' דבכא ודאי תפלה תמירא וכתב עוד שם די"ל שאם הפסיק בשיבה דחוזר לראש הי"ה ברכות ואין דעת הפוסקים כן וכ"כ בשיטת ס"ה שהגה"ר מיימ' כתבו בשם הרא"ם דאין לחלק בין הפסק שמיקה להפסק דבור ע"כ וגם רבינו בפ' כיסוי הדם סי' ו' כ' דשיהה אחר שהתחיל לקרות מגילה והלל כו' לא הוי הפסק לחזור ולברך: (עז) **ואם שהה כדי לגמור את כולה חוזר לראש.** כבר כתבתי במ"ע דלרבינו דוקא בשהה ק"ש ובלבד שהה אין חילוק בין ק"ש לתפלה ובק"ש כתב רמ"א בסי' ס"ה וע"ש שכן עיקר והכי נהוג וה"ל להגיה גם כן בסי' ק"ד סעיף ה' על מ"ש שם בתפלה בתחת אם שהה כדי לגמור את כולה חוזר לראש שזה דוקא אם שהה ע"י אונס כיון שהוא פוסק בשיטה זו דבאונס הלא מילתא ואם כן אין לנו לחלק בין ק"ש לתפלה כלל ועוד נ"ע עליו בהלל ומגילה ואכתוב זה בס"ד לקמן ס"ס מ"ב: (עח) **כדי לגמור את כולה.** וכתב בב"י סי' ק"ד בשם הרשב"א דאמר מירוגלמי בקורא משערין לו בגל אדם משערין ומסיקו דבקורא משערין וכתבתי בבר במי"ע משמת דגמ' דידן דמשערין מרשת לפיפא ולא מהיכא דקאי לפיפא דא"כ נתת דברך לשיעורין: (עח) היה צריך לנקביו כו'. ופרש"י בחידוש בראיתא שישמור עצמו שלא

מעדני יום טוב

דמאי הא דקאמר רבינו אע"פ שלא היה יודע שהיה יכול להעמיד כו' וכ"ש אי אמרת דרבינו מירי בשתא בשותת שהיה לו לומר אף על פי בשותת כו' ובתוס' מדייקים מדאמרינן הכא דכ"ע שהה אינו חוזר לראש הלכתא ומקשים מתקיעות ומתגילה ומתלים בשם הבר מקולי דהכא אין רואי לקרות וכתבו מו דרבינו יהודה פי' דהכא לא מצי למימר דכ"ע דאין חוזר לראש ובדשהה קא מפלגי דהא לכ"ע הוי גברא חזי כיון דאינו חוזר לראש אבל ודאי אי המ"ל הכי הוה א"ל כ"ע ועל זה כתב בעל מכמת שלמה וז"ל פי' ר"י ס"ל סברא קמייתא דאין לחלק בין שהה מחמת אונס כו' הלכך מאחר דבלא שהה כ"ע מודו דאינו חוזר לראש ס"מ דחזי ולא דחוי וא"כ מ"ש בשהה פי' מאחר דשהה לחוד בלא השתין מים אין חוזר לראש כמו שהקשה רב אשי הא אם שהה אם לא שהה מינטי ליה א"כ אף בשהתין לא יהא חוזר לראש מאחר דחזי ודו"ק ומבואר יותר בדברי הרא"ש ע"ל וקבלה דעתי מהבין דבריו דבר אחי לא הכריע אבל דאם חוזר אם לא שהה בלא בין שהה בלא אבל הכי שמעינן מיניה בעלמא דלא אתמר מידי דנימא דבשהה אינו חוזר ולמא ס"ל דבעלמא דלא אתמר אה"ר דעוכל לחלק בין שהה בלא שהה וגם מה צריך להכרח זה כלל דבלא הא דרב אשי כיון דגברא חזי הוא"ל ואין חוזר בלא שהה א"כ אף כי שהה נמי אבל בכר הקשיתי לפירוש זה דמהיכא צריכא למימרא דבלא שהה כ"ע אינו חוזר ובאם נפרש דמירי בשותת וכמ"ש הש"ס שנתבטל עם זה כמה דוחקים וגם רבינו יהודה נראה ברולה לתרץ דלא תקשה מתקיעות ומגילה דאינו חוזר אפי' בשהה והכא מדקאמר בשהה כ"ע ל"פ דחוזר משמע שכן הלכתא וא"כ היכי נפרש דבריו דה"ק דלא מצי למימר בלא שהה דאין חוזר וכמו שהקשיתי על עצ"ל דקאמר דעתי מהבין דבריו דבר אחי לא הכריע אבל דאם שהה אינו חוזר

כה גרסי' א) בפרק אלו הן הלוקין (דף עז:) אמר רב אחא (פג) [פ] המשהה נקביו קעבר משום בל תשקצו אמר רב ביבי בר אביי (פד) האי מאן דשמי בקרנא דאומנא עובר משום בל תשקצו:

כו איבעיא להו [ל] (פה) מהו שיכנס אדם בתפילין (פו) לבית הכסא קטנו ומשמין בהן מים מי חיישינן שמא יפנה בהן או לא (פז) ב) אבל בית הכסא ערלי [ק] פשיטא שמותר. אבל בית הכסא קטנו מיבעיא ליה אי חיישינן שמא יפנה בהם ואע"ג דתניא לקמן הנכנס לבית הכסא מולך תפיליו בדחוק ארבע אמות ונכנס [ר] לאו משום הכנסה צריך לחלוץ אלא משום שרוצה לעשות צרכיו. ומתוך קושיא זו היה גורס רב האי גאון מהו שיכנס אדם לבית הכסא נטוע [ש] פירוש שסופו להיות קטנו (פח) ולאו קושיא היא כדפרישים. רבינו שרי ורב אחא בר אהבה אסר. אתו שיילוה לרבא [ת] אמר להו אסור חיישינן שמא יפנה בהם:

כז [מ] **ת"ר** הנכנס לבית הכסא (פט) [נ] מולך תפיליו בדחוק ארבע אמות ונכנס וכשהוא יוצא מרחיק ארבע אמות ומניחן אלו דברי ב"ש וב"ה אומרים אוחזן בידו ונכנס. ר"ע אומר אוחזן בצבדו ונכנס. בצבדו ס"ד זימנין דמיסתלי ונופלים אלא אוחזן בצבדו ובידו ונכנס. ולא יניחם בחורים הסמוכים לר"ה שמא יטלו אותם עוברי דרכים ויבא לידי מסד ומעשה בתלמיד אחד שהניח תפילין בחורים הסמוכין לר"ה ובאת זונה אחת ונטלתן ואמרה ראו מה נתן לי פלוני באתנני. כיון ששמע אותו תלמיד כך עלה על הגג ונפל ומת. באותה שעה התקינו שיהא אוחזם בצבדו ובידו ונכנס. א"ר מיאשה ברייה דריב"ל משמיה דריב"ל הלכה גוללן [ג] כמין ספר [ד] ואוחזן בידו בימין כנגד לבו. אמר רב יוסף בר מניומי אמר רב נחמן [ה] ובלבד שלא תהא רצועה יוצאה מתחת ידו טפח. אמר רבי יעקב בר אחא אמר (לא) ר' זירא ביום גוללן כמין ספר (ו) ובלילה עושה להם [כמין] כיס טפח ומניחן אמר רבה בר בר חנה ל"ש אלא שיש שהות ביום כדי לנוהגן אבל אם אין שהות ביום כדי לנוהגן עושה להם כיס טפח ומניחן אמר אביי ל"ש אלא שהניחן בכלי שהוא כלין אבל בכלי שאינו כלין [ו] אפילו פחות מטפח. אמר רבה בר בר חנה כי הוה אזלינן בתריה דרבי יוחנן כי הוה בעי למיעל לבית הכסא כי הוה נקיט ספרא דאגדתא הוה יהיב לן וכי הוה נקיט כיסתא דתפילין (לב) לא הוה יהיב לן אמר הואיל ושריוה רבנן נגטון:

כח [דף כג ע"ב] **תנו** רבנן (לג) לא יאחז אדם תפילין בידו וס"ת בזרועו ויתפלל [ז] ולא ישתין בהם מים ולא יישן בהן לא שינת קבע ולא שינת ערעי כדאמר בסוכה (דף כו.). [ח] אבל כשהן (לד) ברשות מותר להשתין בהן בבית הכסא ערעי (לה) וגם מותר לישן בהן שינת ערעי כדאמר בסוכה הנכנס לישן ביום רגה מולך [ט] רגה

רש"י בקרנא דאומנא. מקיף דס נקרן במלילה:

דברי חמודות

(פג) המשהה נקביו קעבר בו'. עיין בפעיף קכ"ח דלא אמרו בשמשהה הפחה אלא דוקא כשמשהה גדולים או קטנים: (פד) האי מאן דשתי בקרנא דאומנא בו'. וכתב הרמב"ם בסוף הל' מאכלות אסורות שהוא בכלל משקץ נפשו יתר על חלאים רעים שיבא על עצמו ויתמיד בנפשו אלא ראוי לו להרגיל עצמו בעתים מזומנים כדי שלא יתרחק בפני בני אדם ולא יקנץ נפשו ודברים הללו שכתב שיבאר עצמו כו' לקמן בסוף פ' הרואה אמר רב יהודה אמר רב לעולם יתרחק אדם את עצמו שחרית וערבית כדי שלא יהא צריך להתרחק ותניא בוחיה ומפרשיו הרחו מקומו וכתב עוד הרמב"ם אסרו חכמים מאכלים ומשקים שנתערב בהן קיא או צואה וליתה מרוחה וכיוצא בהן וכן אסרו חכמים לאכול ולשתות בכלים הצואים שנפשו של אדם מתאוננה מהם כגון כלים של בית הכסא וכלי זכוכית של דפרים שגורעין בהן את הדם וכיוצא בהן וכן אסרו לאכול בדיסים מסוחבות ומזוהמות וע"ג כלים מלוכלכים שכל דברים אלו בכלל אל תשקצו את נפשותיכם והאוכל מאכלות אלו מכין אותו מכת מרדות וכל הטהר בדברים אלו מצוה קדושים וטהרה יתירה לנפשו וממרק נפשו לשם הקב"ה שנאמר והתקדשתם והייתם קדושים כי קדוש אני ע"כ ועל מ"ש דמכין אותו מכת מרדות פירש הצ"י י"ד פ' קט"ז דס"ל דאסמכתא הוא דקרא על הכתובים בפרשה קאי ואע"פ שכתב עוד ל"שב דאפילו הן מדאורייתא אין מלקות אין נ"ל כן מלשון הרמב"ם שהרי כתב אסרו חכמים משמע שהאיסור הוא מדברי חכמים ואי מדאורייתא אלא שהחכמים פירשו הדבר הל"ל אמרו חכמים שהאוכל כו' וז"ש מכת מרדות קאי גם אקרא דאומנא ואסהיא נקבים כדמוכח בלשונו: גרס' בפ' ר"ע רב כהנא הוה קאי קמיה דרב והוה קמעבר שושיבא אפומי ג"ל שקליה דלא ליתרו מיכל קאכל ליה וקעבר משום בל תשקצו את נפשותיכם ופי' שושיבא מין חגב טהור והטעם שכיון שאין טעונים שחיטה אין בהם משום אל"ה ולפיכך כתב הרמב"ם בפ"א מה' שחיטה דדגים וחגבים אם מתו מאליהן בתוך המים מותרים ומותר לאוכלן מחיים כלומר ואין בהם משום אבר מן החי אבל משום בל תשקצו לא קמיירי וכ"ש לגמלי דפריסים דהא דבל תשקצו דאמרי' בהלו הדברים שאינו אלא בדרך אסמכתא ועיין עוד בפרק אלו טריפות במי"ט פי' ס"ט גם עיין עוד בפרק השותה בד"ה פעיף ל"ה: ב' המרדכי בפ' שמונה שרצים דמי רגלי אדם מותר לשותן משום רפואה ואפילו אין בו סכנה וכן אם השתין תיוק בקדירה אינו אוסרו ועיין עוד מדין מי רגלים בפ"ק דבכורות סי' ז': (פה) מהו שיכנס אדם בתפילין. כהן בראשו כמו שפירש"י ועיין בסימן דלקמן ודבארי' גם עיין בפעיף פ"ז דעת הרמב"ם מה וכבר כתבתי במי"ט ברבינו כתב בהל' תפילין שהר"י מתולייני"ם נתפתק לי דוקא בהל רגלם היא ומשום ש"ן שבה או אף בהל יד: (פו) לבה"ב קבוע. כתב רש"י שכל בתי כסאות שבגמרא על פני השדה הם אלא תפילה כלומר דאילו בתי כסאות פשיטא אלא יכניסם כלל וכלל כיון שיכול להניחן במקום המשתמר וכ"כ רבינו בהל' תפילין וכך מסיק הטור סי' מ"ג דכל הסוגי' הזו דבדיני תפילין לבה"כ ליתא אלא בהל שדות: (פז) אבל בה"ב ערעי פשיטא שמותר. דלא יאחז בידו ושתין מנין לקמן סי' כ"ח ונעמא דאיכא בלעיות בדמפ' אחס וזה הטעם לא שייך בהן בראשו ומשום כך התיר הרשב"א בתשובה לרופאים ליקח הטעיבו של מי רגלים בידו ותפילין בראשו דהא ודאי דקיל טפי ממשתין עצמו ומ"מ כתב דבעל נפש לא יסמוך על זה אבל הרמב"ם סובר דהך בעי' נמי לא מיירי אלא בהן בידו אבל בהן בראשו בפשיטא דאסור ואפי' בית הכסא ערעי דבל שמשפשף הוי גנאי וכדי בזיון לקדושת התפילין שעליו ואפי' אינם בידו וכתב הב"י שנכון לחוש ולזהר כדבריו: (פח) ולאו

מעדני יום טוב

לעמוד כו' שאע"פ כן יכון ויאמור ועוד דרש"י מפרש שמור נקבך שלא יפיחו ובזה לא יוכל להשמר אפילו כשיכול לעמוד כו' אע"כ עשה כרבינו: [פ] המשהה נקביו קעבר משום בל תשקצו. לפי הלשון דרמ"א שכתבתי בד"ה פעיף פ"א לא נאמר אלא כשנתתך להוצאת הנקבים ולא בהתעוררות לבך בעצמה: [צ] מהו שיכנס אדם בתפילין. כהן בראשו קאמר כך פירש"י ולכאורה בתפילין של ראש דוקא וכן בפ' במה אשה דף ס"ז אמרינן בגמרא דטעמא דלא יכנס בהן לבה"כ לא משום הפרשיות שהרי הן מחופות עור אלא משום ש"ן דיהו דאמר אביי ש"ן של תפילין הל"מ אלא דגרס התם נמי דלאביי שאמר כן על הדל"ת והיו"ד והיא ג' רש"י וכמו שכתב גם בן רבינו בשמו בהלכות תפילין וה דהה דבריו בשם ר"י דדל"ת ויו"ד לא אותיות גמורות הן וכו' וכתב דמשום כך נתפתק הר"י מתולייניס בתפילין של יד אם צריך לחלוץ כשנכנס לבה"כ ושם אפרש בס"ד שאע"פ שרבינו והרי"ף לא העתיקו בפרק במה אשה להא דדל"ת ויו"ד שנראה מזה דל"ג ליה וכמו שהתוספות ג"כ מתקוט מהספר דאפ"ה יש להסתפק כדברי הר"י מתולייניס וגם מכתוב שם סי' כ' דאפילו רש"י דגרס להו ס"ל דאינן בויש בקדושתן ודשל יד א"ל חלילה ומהיכני על הטור דברים סימן מ"ג כתב בפשיטות אסור לינכס כו' בתפילין שבראשו שאע"פ שיש לפרש בעודן בראשו קאמר מ"מ הו"ל לפרש דהר"י מתולייניס נתפתק גם בשל יד כי היכי דלא נטעה אלא ודאי אה"כ דס"ל דדוקא בשל ראש אסרינן ולא בשל יד וא"כ נ"ע עליו דמאי דמתפקא ליה לאביי רבינו ז"ל מהיכא מפשט פשיטא ליה וגם שלא הזכיר פפיקא אבל ז"ל והכ"י לא העיר בזה כלל: [ק] פשיטא שמותר. שאין כאן אלא חשש ניאוצות וכיון שאינם בידו שרי ועיין לקמן סי' כ"ח בגרייתא בה"כ קבוע דאפילו אם אינו קבוע כיון שנכנס לעשות צרכיו צריך לחלוץ בדחוק ד"א והכי לא תנא בגרייתא בה"כ קבוע דאפילו אם אינו קבוע כיון שנכנס לעשות צרכיו צריך לחלוץ בדחוק ד"א וה"ה בלא בה"כ בכל מקום שעושה צרכיו צריך לחלוץ לדברי רבינו בהלכות תפילין וכתב הב"י דגרשה לבעשות צרכיו דקאמר היינו גדולים דוקא דאילו קטנים בבה"כ ערעי משרא שרי לאכול דתניא לקמן לא ישתין בהם מים כתב בהלכות תפילין דדוקא בעודן בידו אבל בראשו מותר להשתין בבית הכסא ערעי דליכא חשש ניאוצות

(פח) א"ר זירא ביום גוללן כמין ספר וכו'. כשהוא חולצן בשביל בית הכסא גוללן כמין ס"ת ובלילה כשהוא חולצן בגופו על מטתו להגביע עד הבוקר עושה להן כיס שיש לו חלל טפח דהשיב אהבל להפסיק בינו לבין הקרקע רש"י ורב האי גאון ז"ל מפרש דבנכנס לבה"כ מיירי וה"ק כשנכנס ביום ונרוץ לחלוץ אותם שלא יכנס עמהם וכ"כ גוללן כמין ספר וא"ל להניח בכלי כיון שנרוץ לחזור ולהניח מיד אבל כשנכנס בלילה עושה

(א) ר"ף (גליון) ב) תוס' (גליון)

כיסתא דתפילין שלא יהא כיון שנכנס ליישן ביום רגה מולך [ט] רגה ומעשה בתלמיד אחד שהניח תפילין בחורים הסמוכין לר"ה ובאת זונה אחת ונטלתן ואמרה ראו מה נתן לי פלוני באתנני. כיון ששמע אותו תלמיד כך עלה על הגג ונפל ומת. באותה שעה התקינו שיהא אוחזם בצבדו ובידו ונכנס. א"ר מיאשה ברייה דריב"ל משמיה דריב"ל הלכה גוללן [ג] כמין ספר [ד] ואוחזן בידו בימין כנגד לבו. אמר רב יוסף בר מניומי אמר רב נחמן [ה] ובלבד שלא תהא רצועה יוצאה מתחת ידו טפח. אמר רבי יעקב בר אחא אמר (לא) ר' זירא ביום גוללן כמין ספר (ו) ובלילה עושה להם [כמין] כיס טפח ומניחן אמר רבה בר בר חנה ל"ש אלא שיש שהות ביום כדי לנוהגן אבל אם אין שהות ביום כדי לנוהגן עושה להם כיס טפח ומניחן אמר אביי ל"ש אלא שהניחן בכלי שהוא כלין אבל בכלי שאינו כלין [ו] אפילו פחות מטפח. אמר רבה בר בר חנה כי הוה אזלינן בתריה דרבי יוחנן כי הוה בעי למיעל לבית הכסא כי הוה נקיט ספרא דאגדתא הוה יהיב לן וכי הוה נקיט כיסתא דתפילין (לב) לא הוה יהיב לן אמר הואיל ושריוה רבנן נגטון:

כח [דף כג ע"ב] **תנו** רבנן (לג) לא יאחז אדם תפילין בידו וס"ת בזרועו ויתפלל [ז] ולא ישתין בהם מים ולא יישן בהן לא שינת קבע ולא שינת ערעי כדאמר בסוכה (דף כו.). [ח] אבל כשהן (לד) ברשות מותר להשתין בהן בבית הכסא ערעי (לה) וגם מותר לישן בהן שינת ערעי כדאמר בסוכה הנכנס לישן ביום רגה מולך [ט] רגה

(לא) א"ר זירא ביום גוללן כמין ספר וכו'. כשהוא חולצן בשביל בית הכסא גוללן כמין ס"ת ובלילה כשהוא חולצן בגופו על מטתו להגביע עד הבוקר עושה להן כיס שיש לו חלל טפח דהשיב אהבל להפסיק בינו לבין הקרקע רש"י ורב האי גאון ז"ל מפרש דבנכנס לבה"כ מיירי וה"ק כשנכנס ביום ונרוץ לחלוץ אותם שלא יכנס עמהם וכ"כ גוללן כמין ספר וא"ל להניח בכלי כיון שנרוץ לחזור ולהניח מיד אבל כשנכנס בלילה עושה

(לא) ר' זירא ביום גוללן כמין ספר. עיין בפעיף קכ"ח דלא אמרו בשמשהה הפחה אלא דוקא כשמשהה גדולים או קטנים: (פד) האי מאן דשתי בקרנא דאומנא בו'. וכתב הרמב"ם בסוף הל' מאכלות אסורות שהוא בכלל משקץ נפשו יתר על חלאים רעים שיבא על עצמו ויתמיד בנפשו אלא ראוי לו להרגיל עצמו בעתים מזומנים כדי שלא יתרחק בפני בני אדם ולא יקנץ נפשו ודברים הללו שכתב שיבאר עצמו כו' לקמן בסוף פ' הרואה אמר רב יהודה אמר רב לעולם יתרחק אדם את עצמו שחרית וערבית כדי שלא יהא צריך להתרחק ותניא בוחיה ומפרשיו הרחו מקומו וכתב עוד הרמב"ם אסרו חכמים מאכלים ומשקים שנתערב בהן קיא או צואה וליתה מרוחה וכיוצא בהן וכן אסרו חכמים לאכול ולשתות בכלים הצואים שנפשו של אדם מתאוננה מהם כגון כלים של בית הכסא וכלי זכוכית של דפרים שגורעין בהן את הדם וכיוצא בהן וכן אסרו לאכול בדיסים מסוחבות ומזוהמות וע"ג כלים מלוכלכים שכל דברים אלו בכלל אל תשקצו את נפשותיכם והאוכל מאכלות אלו מכין אותו מכת מרדות וכל הטהר בדברים אלו מצוה קדושים וטהרה יתירה לנפשו וממרק נפשו לשם הקב"ה שנאמר והתקדשתם והייתם קדושים כי קדוש אני ע"כ ועל מ"ש דמכין אותו מכת מרדות פירש הצ"י י"ד פ' קט"ז דס"ל דאסמכתא הוא דקרא על הכתובים בפרשה קאי ואע"פ שכתב עוד ל"שב דאפילו הן מדאורייתא אין מלקות אין נ"ל כן מלשון הרמב"ם שהרי כתב אסרו חכמים משמע שהאיסור הוא מדברי חכמים ואי מדאורייתא אלא שהחכמים פירשו הדבר הל"ל אמרו חכמים שהאוכל כו' וז"ש מכת מרדות קאי גם אקרא דאומנא ואסהיא נקבים כדמוכח בלשונו: גרס' בפ' ר"ע רב כהנא הוה קאי קמיה דרב והוה קמעבר שושיבא אפומי ג"ל שקליה דלא ליתרו מיכל קאכל ליה וקעבר משום בל תשקצו את נפשותיכם ופי' שושיבא מין חגב טהור והטעם שכיון שאין טעונים שחיטה אין בהם משום אל"ה ולפיכך כתב הרמב"ם בפ"א מה' שחיטה דדגים וחגבים אם מתו מאליהן בתוך המים מותרים ומותר לאוכלן מחיים כלומר ואין בהם משום אבר מן החי אבל משום בל תשקצו לא קמיירי וכ"ש לגמלי דפריסים דהא דבל תשקצו דאמרי' בהלו הדברים שאינו אלא בדרך אסמכתא ועיין עוד בפרק אלו טריפות במי"ט עי' ס"ט גם עיין עוד בפרק השותה בד"ה פעיף ל"ה: ב' המרדכי בפ' שמונה שרצים דמי רגלי אדם מותר לשותן משום רפואה ואפילו אין בו סכנה וכן אם השתין תיוק בקדירה אינו אוסרו ועיין עוד מדין מי רגלים בפ"ק דבכורות סי' ז': (פה) מהו שיכנס אדם בתפילין. כהן בראשו כמו שפירש"י ועיין בסימן דלקמן ודבארי' גם עיין בפעיף פ"ז דעת הרמב"ם מה וכבר כתבתי במי"ט ברבינו כתב בהל' תפילין שהר"י מתולייני"ם נתפתק לי דוקא בהל רגלם היא ומשום ש"ן שבה או אף בהל יד: (פו) לבה"ב קבוע. כתב רש"י שכל בתי כסאות שבגמרא על פני השדה הם אלא תפילה כלומר דאילו בתי כסאות פשיטא אלא יכניסם כלל וכלל כיון שיכול להניחן במקום המשתמר וכ"כ רבינו בהל' תפילין וכך מסיק הטור סי' מ"ג דכל הסוגי' הזו דבדיני תפילין לבה"כ ליתא אלא בהל שדות: (פז) אבל בה"ב ערעי פשיטא שמותר. דלא יאחז בידו ושתין מנין לקמן סי' כ"ח ונעמא דאיכא בלעיות בדמפ' אחס וזה הטעם לא שייך בהן בראשו ומשום כך התיר הרשב"א בתשובה לרופאים ליקח הטעיבו של מי רגלים בידו ותפילין בראשו דהא ודאי דקיל טפי ממשתין עצמו ומ"מ כתב דבעל נפש לא יסמוך על זה אבל הרמב"ם סובר דהך בעי' נמי לא מיירי אלא בהן בידו אבל בהן בראשו בפשיטא דאסור ואפי' בית הכסא ערעי דבל שמשפשף הוי גנאי וכדי בזיון לקדושת התפילין שעליו ואפי' אינם בידו וכתב הב"י שנכון לחוש ולזהר כדבריו: (פח) ולאו

דברי חמודות

(פג) המשהה נקביו קעבר בו'. עיין בפעיף קכ"ח דלא אמרו בשמשהה הפחה אלא דוקא כשמשהה גדולים או קטנים: (פד) האי מאן דשתי בקרנא דאומנא בו'. וכתב הרמב"ם בסוף הל' מאכלות אסורות שהוא בכלל משקץ נפשו יתר על חלאים רעים שיבא על עצמו ויתמיד בנפשו אלא ראוי לו להרגיל עצמו בעתים מזומנים כדי שלא יתרחק בפני בני אדם ולא יקנץ נפשו ודברים הללו שכתב שיבאר עצמו כו' לקמן בסוף פ' הרואה אמר רב יהודה אמר רב לעולם יתרחק אדם את עצמו שחרית וערבית כדי שלא יהא צריך להתרחק ותניא בוחיה ומפרשיו הרחו מקומו וכתב עוד הרמב"ם אסרו חכמים מאכלים ומשקים שנתערב בהן קיא או צואה וליתה מרוחה וכיוצא בהן וכן אסרו חכמים לאכול ולשתות בכלים הצואים שנפשו של אדם מתאוננה מהם כגון כלים של בית הכסא וכלי זכוכית של דפרים שגורעין בהן את הדם וכיוצא בהן וכן אסרו לאכול בדיסים מסוחבות ומזוהמות וע"ג כלים מלוכלכים שכל דברים אלו בכלל אל תשקצו את נפשותיכם והאוכל מאכלות אלו מכין אותו מכת מרדות וכל הטהר בדברים אלו מצוה קדושים וטהרה יתירה לנפשו וממרק נפשו לשם הקב"ה שנאמר והתקדשתם והייתם קדושים כי קדוש אני ע"כ ועל מ"ש דמכין אותו מכת מרדות פירש הצ"י י"ד פ' קט"ז דס"ל דאסמכתא הוא דקרא על הכתובים בפרשה קאי ואע"פ שכתב עוד ל"שב דאפילו הן מדאורייתא אין מלקות אין נ"ל כן מלשון הרמב"ם שהרי כתב אסרו חכמים משמע שהאיסור הוא מדברי חכמים ואי מדאורייתא אלא שהחכמים פירשו הדבר הל"ל אמרו חכמים שהאוכל כו' וז"ש מכת מרדות קאי גם אקרא דאומנא ואסהיא נקבים כדמוכח בלשונו: גרס' בפ' ר"ע רב כהנא הוה קאי קמיה דרב והוה קמעבר שושיבא אפומי ג"ל שקליה דלא ליתרו מיכל קאכל ליה וקעבר משום בל תשקצו את נפשותיכם ופי' שושיבא מין חגב טהור והטעם שכיון שאין טעונים שחיטה אין בהם משום אל"ה ולפיכך כתב הרמב"ם בפ"א מה' שחיטה דדגים וחגבים אם מתו מאליהן בתוך המים מותרים ומותר לאוכלן מחיים כלומר ואין בהם משום אבר מן החי אבל משום בל תשקצו לא קמיירי וכ"ש לגמלי דפריסים דהא דבל תשקצו דאמרי' בהלו הדברים שאינו אלא בדרך אסמכתא ועיין עוד בפרק אלו טריפות במי"ט עי' ס"ט גם עיין עוד בפרק השותה בד"ה פעיף ל"ה: ב' המרדכי בפ' שמונה שרצים דמי רגלי אדם מותר לשותן משום רפואה ואפילו אין בו סכנה וכן אם השתין תיוק בקדירה אינו אוסרו ועיין עוד מדין מי רגלים בפ"ק דבכורות סי' ז': (פה) מהו שיכנס אדם בתפילין. כהן בראשו כמו שפירש"י ועיין בסימן דלקמן ודבארי' גם עיין בפעיף פ"ז דעת הרמב"ם מה וכבר כתבתי במי"ט ברבינו כתב בהל' תפילין שהר"י מתולייני"ם נתפתק לי דוקא בהל רגלם היא ומשום ש"ן שבה או אף בהל יד: (פו) לבה"ב קבוע. כתב רש"י שכל בתי כסאות שבגמרא על פני השדה הם אלא תפילה כלומר דאילו בתי כסאות פשיטא אלא יכניסם כלל וכלל כיון שיכול להניחן במקום המשתמר וכ"כ רבינו בהל' תפילין וכך מסיק הטור סי' מ"ג דכל הסוגי' הזו דבדיני תפילין לבה"כ ליתא אלא בהל שדות: (פז) אבל בה"ב ערעי פשיטא שמותר. דלא יאחז בידו ושתין מנין לקמן סי' כ"ח ונעמא דאיכא בלעיות בדמפ' אחס וזה הטעם לא שייך בהן בראשו ומשום כך התיר הרשב"א בתשובה לרופאים ליקח הטעיבו של מי רגלים בידו ותפילין בראשו דהא ודאי דקיל טפי ממשתין עצמו ומ"מ כתב דבעל נפש לא יסמוך על זה אבל הרמב"ם סובר דהך בעי' נמי לא מיירי אלא בהן בידו אבל בהן בראשו בפשיטא דאסור ואפי' בית הכסא ערעי דבל שמשפשף הוי גנאי וכדי בזיון לקדושת התפילין שעליו ואפי' אינם בידו וכתב הב"י שנכון לחוש ולזהר כדבריו: (פח) ולאו

מעדני יום טוב

לעמוד כו' שאע"פ כן יכון ויאמור ועוד דרש"י מפרש שמור נקבך שלא יפיחו ובזה לא יוכל להשמר אפילו כשיכול לעמוד כו' אע"כ עשה כרבינו: [פ] המשהה נקביו קעבר משום בל תשקצו. לפי הלשון דרמ"א שכתבתי בד"ה פעיף פ"א לא נאמר אלא כשנתתך להוצאת הנקבים ולא בהתעוררות לבך בעצמה: [צ] מהו שיכנס אדם בתפילין. כהן בראשו קאמר כך פירש"י ולכאורה בתפילין של ראש דוקא וכן בפ' במה אשה דף ס"ז אמרינן בגמרא דטעמא דלא יכנס בהן לבה"כ לא משום הפרשיות שהרי הן מחופות עור אלא משום ש"ן דיהו דאמר אביי ש"ן של תפילין הל"מ אלא דגרס התם נמי דלאביי שאמר כן על הדל"ת והיו"ד והיא ג' רש"י וכמו שכתב גם בן רבינו בשמו בהלכות תפילין דה דהה דבריו בשם ר"י דדל"ת ויו"ד לא אותיות גמורות הן וכו' וכתב דמשום כך נתפתק הר"י מתולייניס בתפילין של יד אם צריך לחלוץ כשנכנס לבה"כ ושם אפרש בס"ד שאע"פ שרבינו והרי"ף לא העתיקו בפרק במה אשה להא דדל"ת ויו"ד שנראה מזה דל"ג ליה וכמו שהתוספות ג"כ מתקוט מהספר דאפ"ה יש להסתפק כדברי הר"י מתולייניס וגם מכתוב שם סי' כ' דאפילו רש"י דגרס להו ס"ל דאינן בויש בקדושתן ודשל יד א"ל חלילה ומהיכני על הטור דברים סימן מ"ג כתב בפשיטות אסור לינכס כו' בתפילין שבראשו שאע"פ שיש לפרש בעודן בראשו קאמר מ"מ הו"ל לפרש דהר"י מתולייניס נתפתק גם בשל יד כי היכי דלא נטעה אלא ודאי אה"כ דס"ל דדוקא בשל ראש אסרינן ולא בשל יד וא"כ נ"ע עליו דמאי דמתפקא ליה לאביי רבינו ז"ל מהיכא מפשט פשיטא ליה וגם שלא הזכיר פפיקא אבל ז"ל והכ"י לא העיר בזה כלל: [ק] פשיטא שמותר. שאין כאן אלא חשש ניאוצות וכיון שאינם בידו שרי ועיין לקמן סי' כ"ח בגרייתא בה"כ קבוע דאפילו אם אינו קבוע כיון שנכנס לעשות צרכיו צריך לחלוץ בדחוק ד"א והכי לא תנא בגרייתא בה"כ קבוע דאפילו אם אינו קבוע כיון שנכנס לעשות צרכיו צריך לחלוץ בדחוק ד"א וה"ה בלא בה"כ בכל מקום שעושה צרכיו צריך לחלוץ לדברי רבינו בהלכות תפילין וכתב הב"י דגרשה לבעשות צרכיו דקאמר היינו גדולים דוקא דאילו קטנים בבה"כ ערעי משרא שרי לאכול דתניא לקמן לא ישתין בהם מים כתב בהלכות תפילין דדוקא בעודן בידו אבל בראשו מותר להשתין בבית הכסא ערעי דליכא חשש ניאוצות

תפארת שמואל

(לא) א"ר זירא ביום גוללן כמין ספר וכו'. כשהוא חולצן בשביל בית הכסא גוללן כמין ס"ת ובלילה כשהוא חולצן בגופו על מטתו להגביע עד הבוקר עושה להן כיס שיש לו חלל טפח דהשיב אהבל להפסיק בינו לבין הקרקע רש"י ורב האי גאון ז"ל מפרש דבנכנס לבה"כ מיירי וה"ק כשנכנס ביום ונרוץ לחלוץ אותם שלא יכנס עמהם וכ"כ גוללן כמין ספר וא"ל להניח בכלי כיון שנרוץ לחזור ולהניח מיד אבל כשנכנס בלילה עושה

קושיא היא. ורמ"א כתב דטוב להחמיר כדברי רבינו האי: (פט) חולין תפליו ברחוק ד"א ונכנס ובשהוא יוצא וכו' דברי ב"ש. אין בין ב"ש לב"ה אלא בכניסה בלבד אבל כ"ע ס"ל להא דמרחיק ד"א בין בחלילה בין בהנאה וכן הוא בטור ובקיצור: (צ) ובלילה בו'. רש"י פי' כשהוא חולצן בגופו כו' ורבינו האי פי' כשנכנס לבה"כ וא"ל עוד להניחם כו' כמו שכתבו תהר"י בשמו: (צא) לא הוה יהיב לן. כתב המרדכי דמכאן למד בה"ג שאין לחדש ליתן תפילין לחבירו כשהולך לבה"כ וכו' וכ"כ סמ"ג וכתב בב"י דמשום כך ג"כ הטור אע"פ שאלא בה"כ ערעי כתב שנותנן לחבירו לא כתב כן בבה"כ קבוע משום דס"ל דאסור ולפרש"י על נטרן שפי' מהמזיקים ודאי ניחא (וכ"ל דלא מיבעי בערעי שפירש"י שעושהו עכשיו בה"כ פשיטא שא"ל לשימור מזיקים אלא אף בקבוע ומשמין מעומד וכדלקמן נמי לא התירו לו משום שמירה ומשו טפי לבזיון התפילין) ולהר"ר יונה שפי' אשמרם בעצמי נמי כ"כ דדוקא הוא ישמרם ולאת דגרסי שכתב רש"י לא נטרם כלומר לתלמידים יש ג"כ לחת טעם שלא יטריח תמידו כיון שיכול בעצמו לשמרם: (צב) לא יאחז בו' וס"ת בזרועו ויתפלל. וכתב בתרומת הדשן וה"ה לכל כתבי הקודש ואפי' מחזורים ותפלות ואם אוחזם בידו כדי להתפלל בהם שרי דדמי לאוכל דבפ' אוכל הנזהר (סי' ל"ב) דמתפלל ואוכל בידו משום דמחוך שחביב עליו אין משאם ושמירתם כבד עליו ולא טריד והני נמי הואיל ומופסקים לשם תפלה עצמה כדי להתפלל בעיון ובדיוק יפה ולא לשמירתם אין שמירתם כבד עליו ולא טריד ועיין לקמן סימן ל"ט: (צג) אבל בשהן בראשו מותר בו'. עיין מה שכתבתי לעיל פעיף פ"ז בשם הרמב"ם: (צד) וגם מותר לישן בו'. כדאמר בסוכה הרואה ליתן ביום כו' וכל מיום הוי אינה ערעי שאין דרכו ליתן בקבע וכל בלילה כיון שדרכו ליתן בקבע חולן אפי' לשינת ערעי כך פי' הב"י סי' מ"ד אבל הרמב"ם מפ' דערעי הוא שמניח רגלו בין ברכיו והוא יושב ויישן וכ' יומן אמרה אתם בסוכה ועוד אתנה הרמב"ם שגם שינת ערעי לא תהא ג"כ אשה עמו וטעמו כתב הכ"מ דטיפא דברייתא דסוכה ר' יוסי אומר הילדים לעולם חולצין ואינם מניחין מפני שרגילין בטומאה וס"ל להרמב"ם דלאו דוקא ילדים אלא אורחא דתלתא נקט דשתם בחוריים נשותיהם עמהם והתנה עוד הרמב"ם שצריך שיהא סודר על התפילין וכתב עוד אשם היו התפילין כרוכים בידו מותר ליתן בהם אפילו שינת קבע וכל זה חלוי בסוגי' דהתם שבסוכה דתלתי בריתות מתניין במלתא. חדא תני ישן ערעי ולא קבע וחדא תני ישן בין קבע בין ערעי וחדא תני לא קבע ולא ערעי ולא קשיין הא דנקט ליה בידיה והא דתנתי בריתיה והא דפרים סודרא עוליה והא קמן דמפרש להך דיסן בין קבע בין ערעי הייתו דנקיט בידיה ופרש"י בכרוכים ביד ולפפוקי אחוזים בידו בלבד דבגרייתא דפרקין שהיא אחיזה בעלמא אלא כריכה והיא ג"כ אסורה אפי' בערעי והך דערעי ולא קבע הייתו דפרים סודרא עלו' נשאר ל"ש אותה שנשאה בדין קבע ובין ערעי לא ישן שהיא הייתו דתנתי בריתיה ומלא שלשיטת הרמב"ם כל זמן שהן בראשו (והש"ע כתב ג"כ אז מרובו) אסור אף בשינת ערעי אא"כ שהיא סודר עליהן ולא היתה עמו אשה דאז ישן ערעי והוא שמניח ראשו בין ברכיו והוא יושב וישן ואם התפילין כרוכים בידו (אז אסה בגרתקן ב"י בשם הערעור) מותר אפי' ליתן שינת קבע ואם אוחזן בידו ואינם כרוכים בידו אסור אף בשינת ערעי כך הם דברי הב"י וכן פסק בש"ע אלא כרבינו שלא מילק בהני תלוקים וגם אלא כותיה בפי' שינת ערעי והרב רמ"י ז"ל שינה מדרי הש"ע בלשונו בזה וגם בטעות גדול שהמיר ליתן בשיושב וראשו בין ברכיו אפי' כשהם בראשו ומזרועו ומשמע ג"כ לדבריו שאין זה שינת ערעי ולא פי' מה היא ובטעם שאין אשה עמו ג"כ לא הזכיר טעמא דבגמרא וכמו

(פח) חולין תפליו ברחוק ד"א ונכנס ובשהוא יוצא וכו' דברי ב"ש. אין בין ב"ש לב"ה אלא בכניסה בלבד אבל כ"ע ס"ל להא דמרחיק ד"א בין בחלילה בין בהנאה וכן הוא בטור ובקיצור: (צ) ובלילה בו'. רש"י פי' כשהוא חולצן בגופו כו' ורבינו האי פי' כשנכנס לבה"כ וא"ל עוד להניחם כו' כמו שכתבו תהר"י בשמו: (צא) לא הוה יהיב לן. כתב המרדכי דמכאן למד בה"ג שאין לחדש ליתן תפילין לחבירו כשהולך לבה"כ וכו' וכ"כ סמ"ג וכתב בב"י דמשום כך ג"כ הטור אע"פ שאלא בה"כ ערעי כתב שנותנן לחבירו לא כתב כן בבה"כ קבוע משום דס"ל דאסור ולפרש"י על נטרן שפי' מהמזיקים ודאי ניחא (וכ"ל דלא מיבעי בערעי שפירש"י שעושהו עכשיו בה"כ פשיטא שא"ל לשימור מזיקים אלא אף בקבוע ומשמין מעומד וכדלקמן נמי לא התירו לו משום שמירה ומשו טפי לבזיון התפילין) ולהר"ר יונה שפי' אשמרם בעצמי נמי כ"כ דדוקא הוא ישמרם ולאת דגרסי שכתב רש"י לא נטרם כלומר לתלמידים יש ג"כ לחת טעם שלא יטריח תמידו כיון שיכול בעצמו לשמרם: (צב) לא יאחז בו' וס"ת בזרועו ויתפלל. וכתב בתרומת הדשן וה"ה לכל כתבי הקודש ואפי' מחזורים ותפלות ואם אוחזם בידו כדי להתפלל בהם שרי דדמי לאוכל דבפ' אוכל הנזהר (סי' ל"ב) דמתפלל ואוכל בידו משום דמחוך שחביב עליו אין משאם ושמירתם כבד עליו ולא טריד והני נמי הואיל ומופסקים לשם תפלה עצמה כדי להתפלל בעיון ובדיוק יפה ולא לשמירתם אין שמירתם כבד עליו ולא טריד ועיין לקמן סימן ל"ט: (צג) אבל בשהן בראשו מותר בו'. עיין מה שכתבתי לעיל פעיף פ

מנין. וא"ת היאך שינה ערבי מותר [י] והלא אסור להסיח דעתו מהם ובשעה שמתנמנם נמצא שמסיח דעתו מהם. [כ] והיה אומר ר' יוסה ז"ל מתוך דברי רבי' משה ז"ל מלאתו תירוץ לדבר זה דודאי א) היסח הדעת לא הוי אלא כשעומד בקלות ראש ובשחוק אבל כשעומד בירא ומתעסק בצרכיו אע"פ שעוסק במלאכתו ואומנתו ואין דעתו עליהן ממש אין זה נקרא היסח הדעת דאי לא תימא הכי איך יוכל אדם להניח תפילין כל היום. וכן נמי כשנתנמנם אין כאן היסח הדעת כי הוא שוכב הבלי העולם ואין כאן קלות ראש. אמר שמואל מעות וסכין וקערה וכבר הרי אלו כיוצא בהן. [ל] ב) ואע"ג דשרו בבית הכסא קבע כדאמרינן לעיל אוחזן בצבגדו ובידו ובכנס (לב) לבית הכסא ערבי אסור מ"ט בית הכסא קבע ליכא ניצוצות לפיכך שרי. בית הכסא ערבי איכא ניצוצות (לה) ולפיכך אסור [מ] אפילו לאוחזן בצבגדו ולהשמין. וא"ת היאך אפשר בבית הכסא דליכא ניצוצות והלא אי אפשר לגדולים בלא קטנים. [נ] וי"ל (לו) דבבית הכסא קבוע עושה צרכיו [ס] מיושב (לז) וכלין מי רגלים וליכא ניצוצות אבל כשמשתין מעומד אינן כלין ואיכא ניצוצות [ע] ומצוה לשפשף כדי שלא יראה ככרות שפכה ויוציא לעז על בניו:

כט תניא כשהוא נפנה מגלה מאחריו טפח ומלפניו (לח) טפחיים ותניא אידך מאחריו טפח ומלפניו ולא כלום ולא קשיא הא באיש והא באשה:

ל גרסי' בפרק המקבל (דף קה:) אמרי דבי רבי יוחי לתפלה ולתפילין ארבע קבין. לתפלה דתניא הנושא משאוי על כתפו והגיע זמן תפלה פחות מארבע קבין מפשילו לאחוריו ומתפלל. [פ] ד' קבין מניחו ע"ג קרקע ומתפלל. לתפילין דתניא הנושא משאוי על ראשו ותפילין בראשו אם תפילין רוצלות אסור ואם לאו מותר. באיזה משאוי אמרו במשאוי של ד' קבין:

לא תני רבי חייא המוליא זבל על ראשו ותפילין בראשו הרי זה לא יסלקם לגדדין [ל] א ולא יקשרם בידו מפני שנוהג בהם מנהג בזיון [ק] אבל קושרם בזרועו במקום תפילין. משום רבי שילא אמרו אפילו מטפחת [כ] של לחם (זהו גירסת ר"ת ס"ל שלחן) אסור להניח על הראש שיש בו תפילין. ויש גורסין אפילו מטפחת שלהן כלומר אפילו מטפחת של תפילין שהוא דבר מועט אסור מפני שגאי הוא לתפילין לשום עליהם משוי ורבינו משה ז"ל כתב שמותר לשום המלגפת ג) בראש אחר שהיא התפילין דסברא ליה שלא אסרו אלא מטפחת שבראה גאי לתפילין לפי שאינו דרך מלבוש (לט) אבל דבר שדרכו לשום בראשו כל היום כגון מלגפת וגלימה וכיוצא בו מותר. ויש מקשה עליו מדאמר בירושלמי רבי יוחנן לא הוה מנח תפילין אלא מפטחא לפסחא והוה [ש] חזיק ריסיה מפסחא ועד עצרת. ופי' ר' יוחנן היה חושש בראשו מקירות לכך לא היה רשאי להניח תפילין אלא פעם אחת בשנה ועל אותו פעם בלבד היה צריך לחגור ראשו ולעטופו מפסח ועד עצרת. ואם איתא דמותר לשום מלגפת או כובע על התפילין למה לא היה מניח תפילין בכל יום ויכסה ראשו כמו שהיה רגיל. ותירץ ה"ר יונה ז"ל שכל כך היה חושש בראשו שלא הועיל לו כיסוי שהיה מכסה ראשו לפי שגובה התפילין מפסיק (לד) בין הכובע ובין הראש והרוח נכנס בינתים [פ] ומזיק לו:

לב אמר ר' יצחק (לט) הנכנס לסעודת קבע חולץ תפילין ונכנס ופליגא [ת] דר' חייא בר אבא דאמר ר' חייא בר אבא מניחן על שולחנו וכן הדור לו. ועד אימת אמר רב נחמן בר יצחק עד זמן ברכה [ב] וכן הלכה:

לג אמר רב חסדא האי סודרא דאזמניה למיצר ביה תפילין ולר ביה תפילין אסור למיצר ביה זוזי. (ק) אזמניה ולא לר ביה לר ביה ולא אזמניה שרי למיצר ביה זוזי (קא) וכן הלכתא. [ג] ואיתא לדאמר דאמר הזמנה מילתא היא דגרסינן בפרק נגמר הדין (דף מ"ז:) אמתר האורג בגד לחמה אבי אמר אסור רבא אמר מותר. אבי אמר אסור הזמנה מילתא היא. רבא אמר מותר דהזמנה לאו מילתא היא וקי"ל דאבי ורבא הלכה כרבא בר מיע"ל קג"ס:

לד בעא מיניה רב יוסף בריה דרב נחוניא מרב יהודה מהו שיניח אדם תפילין תחת מראשותיו. (קב) תחת מרגלותיו לא קמבעיא לי מפני שנוהג בהם מנהג בזיון כי אסור להניח על הראש שיש בו תפילין. ויש גורסין אפילו מטפחת שלהן כלומר אפילו מטפחת של תפילין שהוא דבר מועט אסור מפני שגאי הוא לתפילין לשום עליהם משוי ורבינו משה ז"ל כתב שמותר לשום המלגפת ג) בראש אחר שהיא התפילין דסברא ליה שלא אסרו אלא מטפחת שבראה גאי לתפילין לפי שאינו דרך מלבוש (לט) אבל דבר שדרכו לשום בראשו כל היום כגון מלגפת וגלימה וכיוצא בו מותר. ויש מקשה עליו מדאמר בירושלמי רבי יוחנן לא הוה מנח תפילין אלא מפטחא לפסחא והוה [ש] חזיק ריסיה מפסחא ועד עצרת. ופי' ר' יוחנן היה חושש בראשו מקירות לכך לא היה רשאי להניח תפילין אלא פעם אחת בשנה ועל אותו פעם בלבד היה צריך לחגור ראשו ולעטופו מפסח ועד עצרת. ואם איתא דמותר לשום מלגפת או כובע על התפילין למה לא היה מניח תפילין בכל יום ויכסה ראשו כמו שהיה רגיל. ותירץ ה"ר יונה ז"ל שכל כך היה חושש בראשו שלא הועיל לו כיסוי שהיה מכסה ראשו לפי שגובה התפילין מפסיק (לד) בין הכובע ובין הראש והרוח נכנס בינתים [פ] ומזיק לו:

לב אמר ר' יצחק (לט) הנכנס לסעודת קבע חולץ תפילין ונכנס ופליגא [ת] דר' חייא בר אבא דאמר ר' חייא בר אבא מניחן על שולחנו וכן הדור לו. ועד אימת אמר רב נחמן בר יצחק עד זמן ברכה [ב] וכן הלכה:

לג אמר רב חסדא האי סודרא דאזמניה למיצר ביה תפילין ולר ביה תפילין אסור למיצר ביה זוזי. (ק) אזמניה ולא לר ביה לר ביה ולא אזמניה שרי למיצר ביה זוזי (קא) וכן הלכתא. [ג] ואיתא לדאמר דאמר הזמנה מילתא היא דגרסינן בפרק נגמר הדין (דף מ"ז:) אמתר האורג בגד לחמה אבי אמר אסור רבא אמר מותר. אבי אמר אסור הזמנה מילתא היא. רבא אמר מותר דהזמנה לאו מילתא היא וקי"ל דאבי ורבא הלכה כרבא בר מיע"ל קג"ס:

לד בעא מיניה רב יוסף בריה דרב נחוניא מרב יהודה מהו שיניח אדם תפילין תחת מראשותיו. (קב) תחת מרגלותיו לא קמבעיא לי מפני שנוהג בהם מנהג בזיון כי

רש"י ד' קבין. הוי שיעור משוי: מפשילו לאחוריו. שלין כובדן מוגע מלהתכוון לבו: רוצצות ממתעכות תחת המשא ואם לאו שהוא קל או שאינו מוגע עליהן: באיזה משאוי. הוי ליתא: במקום תפלין. אבל תפילין של יד: אפילו מטפחת שלהן. שנוכרים בה תפילין בגילה: אסור להניח. שום משאוי על הראש בשעה שתפילין במקומם מונחים וכמה יהא במשאוי ויהא אסור להניח על הראש אליבא דר' שילא: (ריבבא דריבבא. רמב"ן ליטרא דבר מוגבו הוא): האורג בגד למה. לאחר שגמר: הזמנה. שהזמינו לכך ונקרא שם המת עליו: מילתא היא. כלומר כלכו בו:

הגהות הב"ח א ולא יקשרם (בידו) מז"מ וע"ב ס"א בתמניו:

דברי המודות

שהמרכאי יותר בס"ד בס' מלבושי י"ע: (לח) ולפיכך אסור אפי' לאוחזן בבגדו. כלו' ובידו דבגדו לחוד לאו דווקא היא דאדרבה דומיא דבלעיל ס' כ"ז ובהל' תפילין כתב גבי ערבי כשהן בידו הא אסור מה גילה מה וכן מבואר בטור כמ"ש לשונו בסמוך והב"י כתב בשם ס"ה וז"ל כשהן בידו דוקא הוא דאסרו להשמין משום ניצוצות אבל במיקום אם מגור מגורה או בצבגדו בידו פשיטא דשרי בין להשמין בין לפנות דהא ליכא למיחש משום ניצוצות ע"כ והעתיק לדברים הללו בש"ע וכבר העתיק גם שם לעיל מייה לשון הטור שהם כדברי רבינו שאם אוחזן בידו אסור להשמין בהם מעומד אפילו אם הוא תופס אותם בצבגדו מפני שצריך לשפשף בו' ורמ"א ז"ל הרגיש בזה ומפני כן בהעתקת לשון ס"ה מסיים בהו דמיירי בבה"כ קבוע וא"א לומר כן כמו שעיינו הרואות מל' הס"ה וגם אילו נתכוון הס"ע כהבנתו של רמ"א ודאי שהיה לו לפרש ולא לסתום אחרי שיש לטעות הרואה את גוף דבריו בספרו הב"י וגם אילו לא בא לומר הש"ע אלא בבה"כ קבוע לא מידש כלום במה שכתב שבצבגדו בידו מותר דזה הוא מה שכבר כתב בראש הסימן ולא עוד אלא דשם לא הזכיר שיהא צריך לתפסם בצבגדו ג"כ אלא כשאוחזן בידו מותר לכן יותר נראה בעיני דהש"ע לפוס הישטא לא דק שזש"כ בשם ס"ה שהוא חולק עם מ"ש כבר בשם הטור ושטעם הס"ה שסובר כפירש"י גבי אוחזן בידו דלעיל שכתב שלא בצבגדו ולכותיה ס"כ בשל ערבי לא מיתסר אלא בידו לבד אמנם מה שדקדק רמ"י ז"ל לכתוב בידו בימינו ודאי שכן צריך לפרש דאל"כ ניחוש שיקנה בשמאל מקנחין וכמ"ש במי"ט על ומצוה לשפשף דלקמן: (לו) דבבה"ב קבוע כו'. כך דרכו של בה"כ קבוע ואם בבה"כ ערבי הייט שמעולה לא היה בית הכסא והוא רוצה לעשות לכיו"ג דינו כן וכן נמי אם אינו אלא משאין מעומד אף בבה"כ

מעדני יום טוב

הוה ל"ל רצה מולך: [י] והלא אסור להסיח דעתו מהם. ק"ו מלין שאין בו אלא אזכרה אחת כדאיתא בפ"ק דיומא ומייתי לה רבינו בה"ת ס"ש י"ת: [כ] והיה אומר רבינו יונה ז"ל. גרס וכן לשון רבינו בה"ת וכן נמצאת אלו הדברים בנימוקי תלמידי הר"י ז"ל: [ל] ואע"ג דשרו בו'. קאי אדקתני לא יאחז אדם תפילין בידו כו' ולא יכנס בהם: [מ] אפילו לאוחזן בבגדו. ובידו קאמר ובהלכות תפילין כתב והכא אתרינן כו' כשהן בידו ועי' בדברי המודות: והא א"א לגדולים בלא קטנים. כדאמרת מסיימן דלקמן לגבולים לפניו עפפיים כמו שפירש"י שם: [נ] ה"ג וי"ל דבבית הכסא. וכן הלשון בהלכות תפילין: [ס] מיושב וכ"ל מי רגלים כו'. נגמר בפ' כילד מברכין דף מ': [ע] ומצוה לשפשף כו'. עי' בפ' כל דבר שכתבתי בשם התוס' וא"ת בקנוח שעשה צרכיו אע"פ שאין כאן ניצוצות לשפשף ניחוש שיקנה ביד שהתפילין בה וי"ל דמש"ה אתרינן בגמרא לוכל בתיסם שמא יקנה בה דלמקון לקנה בה כדאיתא (דף ק"ב) משא"כ בשפשוף ניצוצות דשרי אפי' בימין כ"כ נ"י וכן נראה מנצל מגדל עוז ס"י: [פ] ארבעה קבין. לפי הירושלמי בשכתב רבינו בפרק גיד הנשה סימן ל"ג לוגא עבדי שתי ליטרין וליטרא עבדי מאה זוז ומצלא שיש בד' קבין משקל ג"פ מאה אלפים ושבעת אלפים ושני מאות שעורים לפי שיש באלרבעה קבין ע"ז לוגין והזוז הוא דינר שהוא משקל ל"ו שעורות כפי החשבון בפ"ק דקדושין סי' י"ז דנתבאר שם שיש בדינר קל"ב פרוטות ושם כתב רבינו שהפרוטה היא משקל חצי שעורה ועמדתי על המשקל ומצאתי בדקדוק שכל ל"ו שעורות משקלם ג' קווינטו למשקל היטר של פרגא ומצא שהוא משקלו חמשים לוינו עולים ד' קבין עשרים וחמשה ליטרות של מרגא אשר שוקלין בו הכסף אלא מיהת קשיא לי מה שראיתי להרמב"ם בפ"ו מהלכות תמורות עניים ובפ"ח מהלכות עירובין שכתב הליטרא משקל חמשה ושלשים דינר וגם כתב שהליטרא הוא ב' רביעות דהיינו חצי לוג וזה כפי הירושלמי וא"כ הסימה יותר גדול שאם הליטרא הוא מדה אחת בשעור הירושלמי איך יהיה ג"כ משקלם בלחי שוים ולא שקלו בדברים ידועים לומר שהדבר הזה קל או כבד במשקלו יותר מזה וצריך לי עיון טובא ובאמת שכבר כתב המגיד שם וז"ל דע שבשעורי האוכלים והמשקים הנמדדים לא נתבאר משקלן בגמרא לפי שאין כל הדברים השוים בכמות שוים במשקל ואע"פ שהן ממין אחד אבל הגאונים דקדקו בזה שהעתם ולקחו הבינוני הנמדד ועלה להם משקלו כשיעור מה שכתבו ורבינו היה מן המדקדקים והזכיר בפי' המשנה כו' והיתה כוונת הגאונים בזה להיות נקלה יותר ידיעת המשקל מידיעת המדות וכן מפורש בתשובותיהם שזה לא נתבאר בגמרא אלא שכל אחד מהם שיער לפי דעתו ואמנם מה שזכר מבואר משקל הליטרא והעוכלא

תפארת שמואל

(לב) והנכנס לבה"ב עראי אסור. פי' מש"ה קתני ולא ישתין מים כשתפילין בידו לפי שבהשתנה עושין אותו מקום בה"כ ערבי אסור: (לג) ומלפניו טפחיים. וכן ג' הספרים שלנו והטעם משום קלות הניצוצות בעי טפחיים ולאחריו טפח כמו גבי אשה אבל בס' הירלה של ר"י כתב שמלפניו טפח ומלאחריו טפחיים וז"ל

הטור שהיא. וג"ל נוסחא שלנו הוא עיקר דאז אין צריכין לחלק בין איש לאשה לענין מאחוריו ודו"ק: (לד) מפסיק בין הכובע ובין הראש. ר"ג מי שיש לו משש גדול כזה שמפני פ"א חדיק רישא וכו' ג"כ היה פחות ממשאוי ד' קבין: [פ] ה"ג חד"ק רישיה. וכן לשון בהלכות תפילין ומיהו גם שם יש פפרים גרסינן חדיק: [פ] ומדיק לו. ומ"מ הניח בפפא משום דכי כתיב ושמרת את החקה בפפא כתיב כ"כ רבינו בהלכות תפילין: [פ] דרבי חייא בר אבא. כן ג' הרי"ף ובגמרא לא גרס בר אבא: [ב] וכן הלכה. כלומר כר' חייא וכרב נחמן בר יצחק וכן פסק הרמב"ם בפ"ד. ב"י סי' מ': [ג] ולירתא לדאבי. דאמר בגמרא ואע"ג

א) לא משמע כן פ"ק דשבת דאמר מותר לצאת ע"ש עם תשיבה בתפילין, ולא תיישינן שמא ישכח ויצא דאסור להסיח דעת מהם. הלא כאן משמע דמותר להסיח כשאינו עומד בקלות ראש אין מותר לצאת שמוך לתשיבה ודו"ק. [ע"ה עיין בתשובת שלמת אריה הל' תפילין מה שמפלפל הרבה בזה ומביא דברי הד"מ סי' רנ"ב]. (תפל"מ) ב) רי"ף (גליון) ג) וגלתא (גליון)

קמבעיא לי תחת מרחשותיו מאי ת"ל הכי אמר שמואל מותר (קג) ואפילו אשתו עמו. [ד] והלכתא כשמואל ואע"ג דאיתותב מ"ע [דף כד ע"א] כל לגטרינהו טפי עדיף. היכא מניחן אמר רבי ירמיה (קד) מניחן בין כר לכסת (קה) שלא כנגד ראשו אמר רב נחמיה בריה דרב יוסף יומא חד הוה קאימנא קמיה דרבא ואמר לי זיל אייתי לי תפילין ואתאי ואשכחתינהו בין כר לכסת שלא כנגד ראשו והוה ידענא דההוא יומא [ה] יום טבילה הוה ולאגמורי הלכה למעשה הוא דבעי:

לה בעא מייתי רב יוסף בריה דרב נחוניא מרב יהודה (קו) שנים שהיו ישנים בטלית אחת [ו] מהו שזה יחזיר פניו ויקרא ק"ש וזה יחזיר פניו ויקרא ק"ש ת"ל הכי אמר שמואל ואפילו אשתו עמו. מתקיף לה רב יוסף אשתו ולא מיבעיא אחר אדרבה אשתו כגופו אחר לאו כגופו. מיתיבי שנים שהיו ישנים בטלית אחת זה מחזיר פניו ויקרא ק"ש וזה מחזיר פניו ויקרא ק"ש ותניא אידך היה ישן במטה ובניו ובני ביתו בגדו לא יקרא ק"ש (קז) אע"כ היתה טלית מפסקת ביניהם. (קח) ואם היו בניו ובני ביתו קטנים מותר. בשלמא לרב יוסף לא קשיא הא באשתו הא באחר אלא לשמואל קשיא. אמר לך שמואל לרב יוסף מי ניחא והא תניא היה ישן במטה ואשתו ישנה בגדו לא יחזיר פניו ויקרא אע"כ היתה טלית מפסקת ביניהם. אלא מאי אית לך למימר אשתו לרב יוסף תנאי היא. לדידי נמי אחר תנאי היא. [ז] פסק רב אלפס כרב יוסף דאשתו כגופו ומותר להחזיר פניו ולקרות אבל אחר לאו כגופו הוא *ואסור (קט) ורבינו יצחק ז"ל כתב כיון דלא איפסיק הלכתא לא כשמואל ולא כרב יוסף עבדינן לחומרא בבריתא דפליגא אדרב יוסף [ח] ולא יקרא אפילו אשתו עמו אם אין טליתו מפסקת בינו לבינה אע"ג דהאמורא יש לו כח לשנות הבריתא כדאמר רבא לעיל ואף על גב דאיתותב שמואל הלכתא כוותיה. ה"מ היכא דהאמורא יודע הבריתא ומשנה אותה אבל אם האמורא אומר דבר מסברא דנפשיה ומצא ברייתא דלא (לה) כוותיה סמכינן אבריתא דאילו היה יודע האמורא הבריתא לא הוה פליג עלה.[א] אמר מר היו בניו ובני ביתו קטנים מותר ועד כמה. אמר רב חסדא תינוקת בת אחת עשרה שנים ויום אחד תינוק בן שתים עשרה שנה ויום אחד. אידי ואידי דאיכא שדים נכונו ושערך נמתה. וכתב רבינו משה ז"ל דווקא לשתים עשרה ולאחת עשרה בעינן שדים נכונו ושערך נמתה. [ט] (קי) אבל כשהגיע תינוק לי"ג ותינוקת לי"ב אף על פי שלא הביאו הסימנים כבר (לו) יצאו מתורת קטנים ואין קורא עמהם בלא הפסקה ואם הביאו אלו הסימנים קודם אחת עשרה לתינוקת וי"ב לתינוק לא חיישינן להו ומותר:

לו [דף כד ע"ב] **ת"ר** היה ישן בטליתו ואין יכול להוציא ראשו מפני הצנה מוצץ בטליתו על גופו וקורא ק"ש. [י] וי"א על לבו. ומ"ק הרי לבו רואה את הערוה קסבר לבו רואה את הערוה מותר. (קיא) ב) והלכתא לבו רואה את הערוה אסור. וכן פסק רבינו חננאל ג) מדפריך סתמא דגמרא והרי לבו רואה את הערוה [כ] וה"ר שמעיה ז"ל כ' בשם רש"י ז"ל שמצא בתשובת הגאונים לבו רואה את הערוה מותר מדסבר מ"ק די"א דלבו רואה את הערוה מותר והוי כרבים לגבי יחיד. ומיהו נראה מדלא פליגי אמוראי [ל] לקמן אלא בעקבו רואה את הערוה משמע דבלבו מודו תמי ורבא דאסור. ואע"ג דשמואל אית ליה בפ"ק דסוכה (דף י:) היה ישן בסילה מוציא ראשו חוץ לסילה וקורא ק"ש [מ] ולבו רואה את הערוה מותר. לא קיימא לן הכי אלא כתמי ורבא דאיתון בתראי דשמעא דמודו בלבו דאסור. וכן היה נוהג ר"ת ז"ל [נ] כשהיה רוחץ (קיב) בחמין צלולין והיה רואה לשתות (קיג) היה מתכסה בגבד (קיד) ממטה לגבו כדי שלא יהא לבו רואה את הערוה:

לז [דף כד ע"א] **א"ר** יצחק טפח באשה ערוה למאי הלכתא אילימא לאסתכולי בה והאמר רב ששת למה מנה הכתוב תכשיטין שבפנים עם תכשיטין שבחוץ לומר לך כל מי שמסתכל באצבע קטנה של אשה כאילו מסתכל במקום התורפה לא קשיא הא באחרת (קטו) והא באשתו ולק"ש. (קטז) ודבר (לז) שרגיל להיות מכוסה באשה [פ] ודווקא באחרת אבל בעצמה הא אמרי לעיל האשה יושבת ערומה וקולה אלתה*: ואמר רב חסדא [ע] שוק באשה

הגה"ה

*ואם אדם נוגע בערות אמרו לא יקרא קריאת שמע. ובנגיעות שבגוף פי' דנגיעי אהדדי באחורים ליכא קפידא. וכשהקטנים ישנים עמו כגון במו פחותה מג' ויום אחד ובנו פחות מבן ט' ויום אחד אפילו נוגעים ערותם זה בזה כשאין לבו רואה את הערוה מותר לקרות ק"ש ע"כ. מא"ז:

הגה"ה

*ד) אבל בעלה לא היה יכול לקח חלה בפני אשתו ערומה. העתק מן התוספות:

ריש"י וקורא ק"ש. דכיון דלאו אהל הוא לא אמרינן למקום שרוצו שם ראשו מזרק וליתסר משום שלא יראה כך ערות דבר אלא הוא כמוציא ראשו חוץ לאהלו:

הגהות הב"ח א שהיו ישנים בטבה אחת מהו וכו' מיתיבי שנים שהיו ישנים בטבה אחת וכו' זה וכו':

דברי חמודות

מתכסה במטה ושכב עליהן תהר"י וכך כתבו בקיצור: (קג) **ואפי' אשתו עמו.** ומשמע מעתה כדפירש"י לקמן גבי יום טבילה הואי ומיירי כשנתנו בכלי חוץ כלי דבלאו הכי אסור לשמש כדלקמן פי' ר"ה אבל אם אינו רואה לשמש מניחם בין כר לכסת ולא בעינן כלי בחוץ כלי ואפילו אשתו עמו במטה דאם לא כן כי קאמי לקמן אסור לשמש עד שיניחם בכלי חוץ כלי ה"ל לאסור להיות אשתו עמו במטה עד שיניחם כו' אלא דוקא כשרואה לשמש אסרו אבל כשאינו רואה לא ולא מייתינן לשמש ימלך לשמש ושכח התפילין וכך דקדק הב"י פירש מ' וכתב דלף הרמב"ם ס"ל כך דבאין אשתו עמו אין צריך כלי חוץ כלי אף על פי שתהר"י כתבו שאין נראה כן מדבריו: (קד) **מניחן בין בר לכסת.** ובאשתו עמו בכלי בחוץ כלי כדפרישית לעיל ולשון הקיצור מותר להניחן בתיק שלהן בין כר לכסת וכן כתבו תהר"י דהתיק כלי אחד והכר הוא כלי שני אבל הב"י כתב דמדברי הרמב"ם פ"ד מהלכות תפילין נראה שצריך להניחם כלי בחוץ כלי קודם שיניחם בין כר לכסת וכן הלכה ע"כ: (קה) **שלא כנגד ראשו.** אבל כנגד ראשו אסור בכל ענין אפילו בכלי חוץ כלי ואפילו אין אשתו עמו כ"כ תהר"י ודקדקו כן מסוגיית הגמרא: (קו) **שנים שהיו ישנים בטלית אחת.** ובשר שיהם נוגעים זה בזה ש"ע סימן ע"ג: (קז) **אא"כ היתה טלית מפסקת ביניהם.** עד שלא יגע בשר זה בשבר זה ממתניו ולמטה כ"כ הרמב"ם פ"ג מהלכות ק"ש ופירש הב"י לפי שממתניו ולמעלה אף על פי שנוגע בשר זה בשבר זה לא אתי לידי הרהור: (קח) **ואם היו בו.** מותר בחזרת פנים אבל עלית עור וכדלקמן גבי אשה בפסק הרי"ף ז"ל: (קט) ור"י ז"ל כתב בו' **עבדינן לחומרא.** וכתבו לחוש לדבריו ש"ע: (קי) **אבל כשהגיע** תינוק לי"ג בו'. כבר כתבתי במי"ע על הרמב"ם ויום א' ואף על פי שאין כן לשון הטור וגם הש"ע נמשך כן אחריו ואף בב"י לא העיר בזה נ"ל דסמכו על המפורסם שבכל מקום שאמרו לענין גדלות י"ג או י"ב צריך ג"כ שיהא עוד יום א' ותדע שכן שהרי אף בנה י"א ובן י"ב לא הזכירו הטור והש"ע יום אחד ורבינו הרי כתב יום א' ובפ' שלשה שאכלו קעיף נ"ה אוכים דבעינן יום א' שלם: (קיא) **והלכתא לבו רואה את הערוה אסור.** כל ערוה בתשמש ואפילו אינה שלו אלא שהיא ערוה כדלקמן מי' נ"ג ועיין סי' מ"ג וסי' נ' ומה שתכתוב שם בפ"ד וכן דין כל מבבר שוס ברכה כדפסק בטור סי' ר"ו וכתב ב"י שם בשם רבינו יחומס שאסור לבבר בגלוי הראש ועיין בפ' שלשה שאכלו במי"ע סימן ל"ה דמדברי רבינו עצמו נראה כן: (קיב) **בחמים צלולים.** והיה נשמר להטיל מוצה שלא יתמלא לתוך המים ולכן כל שלבו חוץ מן המים לא נראין לחליצה אחרת וכמו שכתבתי במי"ע: (קיג) **היה מתכסה בבגד.** וכתב בת"ה סימן י' בשם הא"ז דדוקא בנגד אבל בידים לא הוי כסוי והר"ר יונה כתב בשם רבני נרפת שאם האדם מתכנן גופו מרועותיו דיינינן

מעדני יום טוב

דבתראה הוא ליתא כו' מדגרס בפרק גמר הדין דף מ"ז: [ד] **והלכתא כשמואל ואע"ג דאיתותב כו'.** מבריתא ואין דרך האמוראים לחלוק על הבריתא אפ"ה בדבר שהוא בדקדוק המנות כגון זה שהוא משום שמירה טובל לפסוק כמו האמורא. תהר"י: [ה] **יום טבילה הוה.** פירש"י יום שטבלה אשתו וכו' ותהר"י כתבו כלומר שהיה יודע שטבל לקריו ושמש מטתו שמנהגם היה לטבול כשהיו משמשים מטותיהם ואית דאמרי שטבלה אשתו והא' עיקר ע"כ וז"ל נעתם לפי שמדרך הנשים להיות נזעות והבעלים ליל עבילתן וא"כ מנא ידע משא"כ האיש מאחר שכבר שימש אינו מעלים וגם קרוב יותר להיות נודע לו טבילת האיש מטבילת האשה ומיהו קשה י"ל דהוה ההוא עובדא דש"פ מפנין דטבלה בגו מלמין לילדתה ואמעוה לערבים לבתרא דרבא בפומבדיתא ועוד נ"ל מדקאמר יום עבילה ולא בשאה הוא"ל ליל עבילה דנשים נדות עבילתן בליל ואפילו שלא בזמנה משום סרך בתה כדאיתא בסוף פרק חיוקה אבל נשים בשאר הם טובלים כדאיתא בגמרא לעיל דף כ"ב מה שיבן של עובדי שמרית: [ו] **מהו שזה יחזור פניו ויקרא.** כבר כתבתי לדברי תהר"י מה בפ"ב סי' ד' ועיין בסי' דלקמן ובסי' נ': [ז] **פסק רב אלפס כרב יוסף כו'.** נראה דטעמו דכיון דמרוויהו כתנאי תפסינן לסברת דרב יוסף שהיא סברת נחונה דאשתו כגופו דמי: [ח] **ולא יקרא אפילו אשתו עמו.** וכ"ש אחר ח"ל הקיצור ור"י פסק דאשתו כאחר: [ט] **אבל כשהגיע התינוק לי"ב.** ויום אחד קאמר וכן תינוקת לי"ב ויום א' וכן לשון הרמב"ם בהלכות בפ"ג מהק"ש ועיין בד"מ: [י] **וי"א על לבו.** כלומר שחונק עליהו בענין שיפסוק

דבתראה הוא ליתא כו' מדגרס בפרק גמר הדין דף מ"ז: [ד] **והלכתא כשמואל ואע"ג דאיתותב כו'.** מבריתא ואין דרך האמוראים לחלוק על הבריתא אפ"ה בדבר שהוא בדקדוק המנות כגון זה שהוא משום שמירה טובל לפסוק כמו האמורא. תהר"י: [ה] **יום טבילה הוה.** פירש"י יום שטבלה אשתו וכו' ותהר"י כתבו כלומר שהיה יודע שטבל לקריו ושמש מטתו שמנהגם היה לטבול כשהיו משמשים מטותיהם ואית דאמרי שטבלה אשתו והא' עיקר ע"כ וז"ל נעתם לפי שמדרך הנשים להיות נזעות והבעלים ליל עבילתן וא"כ מנא ידע משא"כ האיש מאחר שכבר שימש אינו מעלים וגם קרוב יותר להיות נודע לו טבילת האיש מטבילת האשה ומיהו קשה י"ל דהוה ההוא עובדא דש"פ מפנין דטבלה בגו מלמין לילדתה ואמעוה לערבים לבתרא דרבא בפומבדיתא ועוד נ"ל מדקאמר יום עבילה ולא בשאה הוא"ל ליל עבילה דנשים נדות עבילתן בליל ואפילו שלא בזמנה משום סרך בתה כדאיתא בסוף פרק חיוקה אבל נשים בשאר הם טובלים כדאיתא בגמרא לעיל דף כ"ב מה שיבן של עובדי שמרית: [ו] **מהו שזה יחזור פניו ויקרא.** כבר כתבתי לדברי תהר"י מה בפ"ב סי' ד' ועיין בסי' דלקמן ובסי' נ': [ז] **פסק רב אלפס כרב יוסף כו'.** נראה דטעמו דכיון דמרוויהו כתנאי תפסינן לסברת דרב יוסף שהיא סברת נחונה דאשתו כגופו דמי: [ח] **ולא יקרא אפילו אשתו עמו.** וכ"ש אחר ח"ל הקיצור ור"י פסק דאשתו כאחר: [ט] **אבל כשהגיע התינוק לי"ב.** ויום אחד קאמר וכן תינוקת לי"ב ויום א' וכן לשון הרמב"ם בהלכות בפ"ג מהק"ש ועיין בד"מ: [י] **וי"א על לבו.** כלומר שחונק עליהו בענין שיפסוק

תפארת שמואל

(לה) **דלא כוותיה סמכינן אברייתא.** נ"ב תימה מאחר דאיכא בריתא דמסייע ליה ומי לא יכול אמורא לפסוק כחדא ומנין לנו שלא ידע הבריתא וא"ל מדלא פסיק הלכתא כחדא דהא רב יוסף לא בעי אלא לחלק על שמואל דש"ל ש"ס אחר והוא מהפך הסוגיא ור' יוסף גופיה לא הוקשה ליה מהדא הבריתא אלא קמא אלמודא פרק ודו"ל: (לו) **דבר שרגיל להיות מכוסה באשה וכו'.** פי' לאפוקי מה שדרך נשים להיות מגולה כגון הפנים והאוזר וידים אבל נראה בעיני במקל שרגילות הנשים לגלות זרועותיהם ורגילין להיות פחות עד סמוך לדדיה זהו מנהג רע וקורא אני בהם מכוסה באשה וכו'. פי' לאפוקי מה שדרך נשים להיות מגולה כגון הפנים והאוזר וידים אבל נראה בעיני במקל שרגילות הנשים לגלות זרועותיהם ורגילין להיות פחות עד סמוך לדדיה זהו מנהג רע וקורא אני בהם חקים לא טובים וטפח באשה ערוה:

א) וכדלהמרינן בשבת דס"ח דלמא ר"י הא' בריתא לא שמיעא ליה יע"ש. (מ"ה) ב) רי"ף (בלוין) ג) תוס' (בלוין) ד) ול"מ בתוס' [הוא בתוס' ר"י התמיד] ועיין בדף כ"ד בתוס' בד"ה והתניא וכו'. (מר"ל)

ערוה שנאמר גלי שוק עברי נהרות וכתיב תגל ערותך. אמר שמואל (קיז) קול באשה ערוה שנאמר כי קולך ערב [פ] פירוש לשמוע ולא לענין ק"ש. אמר רב ששת (קיח) [ג] שער באשה ערוה (קיט) בנשים שדרכן לכסות שערן (קכ) אבל בתולות שדרכן לילך פרועות מותר לקרות כנגדן:

לח א"ר חנינא אני ראיתי את רבי שתלה תפיליו. מיתיבי התולה תפילין יתלו חייו [ק] דורשי חמורות אמרו והיו חייך תלואים לך מנגד זה התולה תפילין. א) ואסיקנא רבי בכיסתא תלה אבל תפילין גופייהו אסור לתלותן בין (לח) ברלועה בין בקלילה:

לט א"ר חנינא אני ראיתי את רבי [ל] שניהן ופיהן ומתעטף ורק. (לא) [דף כד ע"ב] וממשמש בצבדו בתפלתו. ולא היה מתעטף. והיה מניח ידו על סנטרו. וממשמש בצבדו פירש"י להעביר הבגד העוקלתו ולא היה מתעטף בטליתו אם נפל. ותרי מילי ניהו ב) ור"ח פירש דחדא מילתא היא כלומר היה ממשמש בצבדו ותקנו שלא יפול מעל ראשו [ש] אבל אם נפל מעליו לא היה מתעטף בו [פ] דחשיב ליה הפסק* ומניח ידו על סנטרו פרש"י בשעה שהיה מתעטף או מפהק שלא (לא) ירחה פתיחת פיו. (לב) ורב אלפס גורס לא היה מניח ידו על סנטרו בשעת תפלה משום דנראה כגסי הרוח. מיתיבי המשמיע קולו בתפלתו הרי זה מקטני אמנה והמגביה קולו בתפלתו הרי זה מגאלי השקר. והמגהה והמפהק בתפלתו הרי זה מגסי הרוח. המתעטף בתפלתו סימן רע לו. וי"א ניכר שהוא מכוער. הרק בתפלתו כאילו רק לפני המלך. בשלמא מגהה ומפהק ל"ק כאן לאונסו וכאן לרצונו אלא מתעטף אמתעטף קשיא. לא קשיא כאן מלמעלה [מ] כאן מלמטה. דאמר רב המנונא

הגה"ה
*אבל נתקן עליהו עליו שלא יפול אין זה הפסקה. העתק מן המוספות:

המתעטף בתפלתו סימן יפה לו כשם שעושין לו נחת רוח מלמטה כך עושין לו נחת רוח מלמעלה. אלא רק ארק קשיא. רק ארק נמי לא קשיא אפשר כדרב יהודה דאמר רב יהודה נזדמן לו רוח [ב] מבליעו בבגדו. ואם עליתו נאה מבליעו [ג] בפרקרקעותו. אמר רבינא זימנא חדא הוה קאימנא אחורי דרב אשי איתרמי ליה רוח פתקיה לאחוריה ואמינא ליה לא סבר מר להא דרב יהודה. אמר לי אנא (מ) אינא דעתאי. בירושלמי אמר רבי חנינא אני ראיתי את רבי מפהק ומתעטף ונותן ידו על פיו. אבל אינו רוקק. רבי יוחנן אמר אפילו רוקק [ד] כדי שיהא פיהו נקי. לפניו אסור לאחריו מותר. לימינו אסור [ה] (קכג) לשמאלו מותר דכתיב יפול מלצך אלף וגו'. כ"ע מודו דרקוק אמנעולין ג) דהוא אסור פירש הנגיד כמתייל כלומר שלא מאונס [ו] ריב"ל אמר הרוקק בבית הכנסת כרוקק בבת עינו רבי יונה רקיק ושייף רבי ירמיה ורבי שמואל בר חלפתא אמרו [ז] (קכד) המתפלל אל יירוק עד שילך ארבע אמות וכן הרוקק אל יתפלל עד שילך ארבע אמות. [וכן המטיל מים אל יתפלל עד שילך ד' אמות*] ולקמן בפ' בתרא (דף סב:) שרינן רקיקה ומנעל בבית הכנסת:

הגה"ה
*ד) מ"ר יעקב בר אחא לא סוף דבר עד שהולך ד"א אלא אפי' שהה כדי הילוך ד"א שאם אחה אומר עד שילך ד"א אומר אני אחר בא והטיל מים לשם.
העתק מן המוספות [ר"י אסקיל]:

מ אמר מר (קכה) המשמיע קולו בתפלתו הרי זה מקטני אמנה. אמר רב הונא לא שנו אלא שיכול לכוין את לבו בלחש אבל אם אינו יכול לכוין לבו בלחש מותר. אפילו בהגבהת קול. דהכי אמרינן בירושלמי בפרק תפלת השחר רבי אבא בר זבדא מצלי בקלא [רבי יונה כד הוה מצלי בכנישתא הוה מצלי בלחישא כד הוה מצלי בביתא הוה מצלי בקלא] עד דילפין בני ביתיה לזוותא מיניה. (קכו) פירוש כל כך היה מתפלל בקול להעיר [פ] רוח הכוונה עד שבני

דברי חמודות

(קיז) קול באשה כו' ולא לענין ק"ש. אבל המרדכי כתב בשם רבינו האי דכל הני לענין ק"ש וכ"כ בהגהל מועד דקול זמר אפילו בשאינו ערוה וכתב הש"ע דיש ליזהר בק"ש ודוקא קול זמר אבל קול דבורה שאינו זמר שמדברת כדרכה מותר כמו שכתבו מהר"י וכתבו הגה' מיימון דה"ה לכל הרגיל בו לא חיישינן: (קיח) שער באשה. אפי' אשתו. רמ"א: (קיט) בנשים שדרכן לכסות שערן. ודוקא שער שלהן אבל פאה נכרית אפי' דרכה לכסות אינה ערוה אפילו בגלוי. הגהת אלפסי: (קכ) אבל בתולות שדרכן כו'. וה"ה לשערות שמתון לצמתן שאינו מתכסה אין חוששין להם מפני שהוא רגיל בהם ולא עריה. ב"י בשם הרשב"א: (קכא) ומשמש בבגדו. פירש רש"י להעביר הבגד כו' כדי שלא תתבטל כוונתו אבל לא יסירנה מידו עוד סימן ל"ז וכתב רמ"א בשם הא"ז דוקא בשעת התפלה אבל שלא בשעת התפלה יכול ליטול כנה ולזורקה בגנה"כ ועיין בפרק הרואה סימן כ"ג: (קכב) ורב אלפס גורס לא היה מניח ידו על סנטרו בו'. וכי נמי גרסינן הכי דינא דאליבא דגירסת רש"י נמי הלכה היא מהירושלמי דלקמן אני ראיתי את ר' בו' ולגי' הרי"ף נמי יש שני פירושים בפירש סנטרו האחד כפירוש רש"י סנטרו מגונן בלע"ז והוא הלחיים כלומר שלא יסמוך ידיו על לחיו וכן נראה דעת רבינו שהרי לא כתב פי' אחר מבואר שסמך על מה שמפרש רש"י לגירסתו אבל הערוך מפרש סנטרו כמו פוטרו והגו"ן יתירה כמו קינסא שהוא קיסא חיצונא חג ור"ל על כסליו ול' הרמב"ם בפ"ה מהלכות תפלה ואל יניח ידו על תלניו ע"כ וכל שנראה שיש בו גסות הרוח יש להזהר ממנו בעמדו בתפלה לפני מלך מלכי המלכים הקב"ה ומה שהחזנים בארצות האלו כשמגביהים קולם כשמגגים בזמר מניחים ידיהם על הלחי אין בכך כלום כיון שאינם עושים ליהנות ולגסות הרוח כ"א לצעצוע נשאות ולהריס קול בזיר אבל שלא בשעת הזמר ולאי שיש למחות בידם וגם אם יעצמו ויבקשו קולם בענין שלא ירעו ייטיבו בשמים הא' שלא יצטרכו כלל להניח היד על הסנטר והשנית שלא יתגנו בפתיחת פיהם והנעת ראש וגנאי הוא זה כמו שמצינו לר' בפהקו לפירש"י ולהירושלמי וכבר שמעתי שבארצות אחרות אינם מתנהגים בחזנים בזמירתן כ"א בנעימת קול בלבד ולא בתנועה ועפקה: (קכג) לשמאלו מותר. ומשמע לכאורה דלאחוריו ולשמאלו שוים הם וכן נראה מדברי הקילוח והטור שכתב זרקו לאחריו או לשמאלו אבל מהר"ז ז"ל כתבו דהיכא דא"א ליה לאחוריו אף לשמאלו מותר ודברי הם כתב רמ"א ז"ל: (קכד) המתפלל אל ירוק עד שילך בו'. עד שישהה קאמר כמ"ש נמי"ע ולכאורה נראה לי דהכא כיון שכבר הגיים תפלתו שאע"פ שהרוק בא לו לאונסו אל ירוק שא"ל בכאן שיהיה פיהו נקי כדלעיל בשעת התפלה אבל מה שעשה שתלמידי הר"י ז"ל כתבו דדוקא לרצונו אבל אם נזדמן לו רוק מותר כ"כ לענ"ד דמרחיק ד"א ומשמיע: (קכה) המשמיע קולו בתפלתו כו'. פי' שמשמיע לאחרים אבל לא שיתפלל בלבו אלא מתחך הדברים ומשמיע לאזניו בלחש הרמב"ם וכ"כ הרשב"א מהירושלמי שאכתוב בסמוך ומסתמא נמי כל היכא דאפשר להשוות י"ח ברכות לשאר ברכות משורע ותניא בפ"ב ד' ט"ו ורבינו המילו לענ"ד בפירקין סימן י"ד לא יבכך אדם בה"מ בלבו וכי היכי דהתם קתני ואם מרך יצא ה"נ אימא בירושלמי פרק היה קורא מני התפלל ולא השמיע לאזניו יצא וכתב בא"ח בשם פסיקתא אם אין אתה יכול התפלל על מטתך אם אין אתה יכול ואתה אנוס בתמתא מולי לו מדבר אחר אמור בלבך שנאמר אמרו בלבבכם: (קכו) פי' כל כך היה מתפלל בקול להעיר רוח הכוונה עד כו'. כלומר שהוא היה מתפלל בקול כדי לכוין הרבנה שהם מתמלך יפלו וכן הרבנה שהם מתמלך שמיין ים ויתר מעשים בשמאל לפי שהיתין הוא כנגד שמאלה דקטרא דשמאלה שמשם יוצאים המזיקים הם כנגד ימינו של אדם ולפיכך יש שם יותר משהם כנגד שמאלו ועל כתפו אם נראים לפרש כן דלא תקשה על סברת רבה שתפרש לימין הקב"ה ומוקן תחלה שלום בשמאל דידיה אבל מדברי הטור סימן נ"ז אינו נראה כן אלא דשמאלו דהכא ימינו ושמאלו ממש דידיה קאמר וכתב הב"י שנמצא לתרץ דשאני מנא' פסיעות לפי שבשעומד בתפלה דמעולם לא ירדה שכינה למטה מי' תלקן כבוד לימין דידיה שאין השכינה כנגדו משא"כ כשפוסע לאחריו שתתרחק ממקום התפלה ושומד כנגד השכינה ע"כ ואני אומר שאף על פי שאלא חילוק בין עומד בתפלה לפוסע ממנה קרא קשיא דהתם גבי פסיעות נמי מייתי להך קרא ומפרש רבה דמייתי נשמע בשמאל דידיה תחלה ולכן נ"ל דכמה פנים לתורה ויש לפרש הכתוב בשני הפנים שכתבתי ושיהיו אמת ובשתי בחינות הנאמרות והוא שכל שעומד בענין שהוא כנגד הקב"ה שנמצאו המזיקים דמקטרא דשמאלא הקב"ה כנגד ימין דידיה מקיים קרא הכי דאתלף בשמאל יפלו וגם הרבנה שהם בימין שכנגד קטרא דשמאל גם המה יפלו ואם האדם עומד בענין שאין השכינה כנגדו אז יכאן שימין דידיה כנגד ימינו דקב"ה וכן שמאל דידיה כנגד שמאל דקב"ה מקיים קרא הכי דמן השמאל לא יפלו אלא אלף אבל מן הימין יפלו רבבה ולא שיש בימין יותר דאדרבה בשמאל יש יותר שהרי היא כנגד קטרא דשמאלא אבל לפי שהשמאל כנגד שמאל מצא מין את מינו ונאחזים ומתחברים ולא יפלו כולם כאשר אם השמאל כנגד הימין שאין להם אחיזה בימין ואז כולם יחד יאבדו ויפלו ממנו אבל קשה מי הכריחו לתורה לחלק בייחסם ולא הניח הכל כמו התם וכ"ל משום דהתם נמי אפשרן דאגבי הוה יהיב שלום לימינה כרשא אלא דרבה א"ל מי סברת כו' מ"מ שמעינן מסברת אגבי שהסברא הפשוטה היא להחזיק ימין דידיה וא"כ הכא דלא מצינו לפרש דימינו ימין דקב"ה היא אמרינן דימין דידיה הוא וימין השמאל דהתם מיתי מעיקרא לקרא דמימינו אש דת ואלו הכא לא אלא דהתם מפקינן ממשמעות ימין ושמאל אמתא לריכא לקרא דמימינו אש דת ואלו הכא אה"נ דימין ושמאל היינו דידיה כמשמעותן של הדברים בפשוטן: [ו] ריב"ל אומר הרוקק בבהב"נ. וכן הוא בירושלמי דידן אבל תלמידי הר"י העתיקו הרוקק בבית המקדש וזה מסכים לגמרא דידן דבסוף פרק בתרא גרס אמר ריב"ל הרוקק בזמן הזה בהר הבית כו' ורא"ל בב"י פ' ל' סב' בשם הרשב"א דליתא לדריב"ל דהא אחיקנא בפרק הרואה שהוא מותר הרי שגם גירסת הרשב"א בגירסת רבינו בירושלמי וא"ל דתרי אמוראי ניהו אליבא דריב"ל. [ז] המתפלל אל ירוק כו'. וטעמא כדלעיל סוף פי' כ"ג לענין להשחין והלכך עד שילך פירש עד שישהה כי אתם וכמ"ש בהגה"ה וכן כתב הטור ס"ס נ"ד: [ח] רוח הכוונה. פירוש לצון ומתבצת הכוונה:

מעדני יום טוב

ממיהא לי מאי קמ"ל רב חסדא כל מקום שדרך לכסותו הוי ערוה ומאי איריא שוק עד שמצאתי להרשב"א שכתב דקמ"ל דאע"פ שאינו מקום לנוע בגיפיו ב"י סימן ע"ה: [פ] פירוש לשמוע ולא לענין ק"ש. דלכתבתי לעיל דהקילו בק"ש לפעמים כדי שלא יבא וכו' וכי היכא דלעיל כל שאינו טפח מגולה בשאה הקילו לפי שאינו יכול להזהר ולהשמט ממיעוט גילוי ויבא לידי מיעוט ק"ש אם נחמיר שלא לקרות אפי' במיעוט גילוי וה"נ דכותיה דקול בשאה שכיחי לזמר וכשיצטרך לשתוק יבא לידי מיעוט ק"ש וילילו זה ממה שאף לדברי הסוברים דקול אף לענין ק"ש היא וכתב ר"י שהמרדכי כתב בשם הרא"ש דהלכך אסור לומר דבר שבקדושה בשמיעות קול שיר של אשה ומפיים בה הכין ובעונותינו שאנו מפוזרים בארצות שונות ועת לעשות לה' הפרו תורתך הלכך אין אנו מזהרים מלנוהג בשמיעות שיר נשים ארמאות עכ"ל הרי שיש לד להקל ולהפר תורה כדי שלא לבטלה לגמרי ואף אנו נאמר דלרבינו דמפרש דקול לא לענין ק"ש אמר כלל דנמי טעמא הכי הוא דמ"ל לא ראו לאסור כלל קול בשאה לענין ק"ש שמכיון שא"א להזהר אם נבא לאסור יבא לכלל ביטול ק"ש לגמרי הוצרכתי להבא ראיה לדברי רבינו ואע"פ שכבר התבאר לעיל בכיוצא בזה לענין גילוי טפח שהקילו בק"ש מנהתמכל דעלמא דהיא עצמה אינה אלא סברת עצמו ואינה מוכרחת שהרי הגה' מיימ' פ"ג מהק"ש בשם בה"ג חולקים כמו שאכתוב בס"ד בד"ח: [ג] ה"ג שער באשה ערוה. שנאמר שערך כעדר העזים: [ק] דורשי חמורות. כתב בספר חכמת שלמה מלשון מומרתא שהוא לשון קשר וי"מ שהוא מלשון מומדתא והוא מרגלית כלומ' שהיו דורשים סתרי תורה עכ"ל וי"ל דלי"מ גר' המורתא בה"א וכן ראיתי בערוך ערך המר שהומר הוא מרגלית עוד פירש שם בערוך שהיא כמין מעשה שכן קורין המעשה בלשון ארמית וכן יפגשו זה את זה אומר לחבירו מאי אהמרך כלומר מאי אגרך ומאי טייבך ומאי מעשיך ע"כ ובתוספות פ"ק דקדושין דף כ"ב המיתו בשיר הפירושים של הערוך והרמ"ה פירש"י שם לרוח מרגליות: [ר] שניהן. פירש רש"י פעמים שאדם מוציא כו'. ויש דורשים גיהוץ נוטריקון גו הקיס והיה נ"ל לדיקא ביריאה אלא שהיש דורשים מפרשים מתוך המלה עצמה ואומרים שהיא מלה מורכבת ושם נגזר מפעל כלומר שהוא מקיס ומעורר הדברים והרוח שבגופו אבל הב"י כ"ס נ"ז כ' דלפי' הרמשון גיהוץ בלע"ז ריגולאד"ר ולפירוש שני דספיריזא"ר ע"כ ועיין פרק האשה דמסכת נדה ס"ס ח': [ש] אבל אם נפל מעליו. לגמרי כ"כ בתוס': [ת] דחשיב ליה הפסק. מלינו בתפלה דחשיב הפסק שלא בדיבור אלא בהתעסקות בלבד בפרק אין עומדין סי' י"ג ועוד תיפוק ליה בשהה בעלמא דלקמן סי' מ"ב: [פ] באן בלמטה. פירש רש"י מפיה בקול וכ"ל שר"ל דוקא ע"י שמפיה בקול שנתבייש מהשומעים והיינו דיש אומרים ניכר שהוא מכוער שהרי שומעים הקול ב"מ המיירי בתפיה בקול ומפ"ה קאמר מ"ק דסימן רע לו שמתבייש ורע לו והוא סימן שג"כ רע לו מלמעלה אבל כשהפתה יוצאת ממנו בלא קול שאינו מתבייש אין זה סימן רע לו ומ"מ ודאי דאין מילוק בין יש שומעים ואין שומעים שכיון שהפתה היא בקול בדרך שיכול להתבייש בו הרי הוא הסימן של רע: [ב] ה"ג מבליעו בטליתו. ונעור העתיק כפומא וכן בסיפא: [ג] באפרקסותו. פירש רש"י סודר שבראשו ושני ראשיו מגוילין לפניו ע"כ ויש לפרש שהראשין המגוילין יש בהן רוחב מה ואינן כתוטין בגבד ובזה מסולק קושיות תסר"י ז"ל שדוחק לומר שמבליע בחוטין המגוילין מהכותב ומ"מ כמו שפירשו בשם רבינו האי גאון ז"ל דאפרקסומו הוא הבגד התחתון כו' כך מסיק רבינו בפרק ואלו מגלחין סימן ל' ומביא ראיה מהך דהכא: [ד] כדי שיהא פיהו נקי. לי היה נראה לפרש שלא יוציא תפלתו מפיו מלא רוק אבל הב"י פי' מלשון הרמב"ם

תפארת שמואל

(לח) בין ברצועה בין בקצוצה. ומש"ה קבלתי אותן שמניחין תפילין בראש שלא יתפוש הקלילה והרלועה ביד שמאל אלא הקלילה ביד שמאל והרלועה ביד ימין ומניח: (לט) שלא יראה פתיחת פיו. וי"ל אפילו שוש

אדם אינו רואה מניח ידו על פיו מפני כבוד הש"ס: (מ) אנא אינא דעתאי. נ"ב וכן אם לא יכול לעמוד אלא רקיקה יכול לרוק שיותר טוב לעמוד בנקיות כיון דאין עושה דרך גאוה:

א) רי"ף (בלין) ב) תוס' (בלין) ג) כ"ע מודי דרקיק אמנעולין. נ"ל שהוא הסודר (שכך שמו בלע"ז מנעולו) ופליג אגמרא דידן. ת"נ מבליעו לחוד, ורקיק עליה לחוד. (יבב"ן) ד). ת"מ בתוס' [הוא בתוס' ר"י החסיד]. (תו"ש)

מיתו היו שומעין ולומדין התפלה ממנו. [ט] וה"מ מיחיד אבל בצבור לא מ"ט (קכו) דילמא אתי למטרד צבורא:

מא תניא היה עומד בתפלה ונתעטף ממתין [י] עד שיכלה הרוח [כ] ויתפלל (קכח) בקש להתעטף [ל] (קכט) מהלך לאחריו ארבע אמות ומתעטף וממתין עד שיכלה הרוח וכשיכלה הרוח [מ] (קל) אומר רבש"ע יצרתנו נקבים נקבים [נ] חלולים חלולים גלוי וידוע לפניך חרפתנו וכלמתנו [פ] חרפה וכלמה בחיינו רמה ותולעה במותנו ומתפלל [ע] וכתב בעל ה"ג ותוזר לתפלתו. בא להשמיענו שחוזר למקום שפסק:

מב אמר רב הונא מ"ח אסור לעמוד במקום הטונפת לפי [פ] שאי אפשר לו בלא הרהור תורה. ואמר רבי יוחנן בכל מקום מותר להרהר (קלא) חוץ מבית המרחץ ובה"כ. תניא לא יהלך אדם [צ] במנעלות המטונפות [ק] ויניח ידו על פיו (קלב) ויקרא ק"ש. ולא עוד אלא שאם היה קורא ובא פוסק. לא פסק מאי. אמר רבי מיאשא בר בריה דריב"ל משמיה דריב"ל [ר] עליו הכתוב אומר חקים לא טובים ומשפטים לא יחיו בהם. [ש] רב אדא בר מתנה אמר כי דבר ה' בזה. רב אשי אמר הוי מושכי העון בחבלי השוא. פסק מאי. אמר רבי אבהו עליו הכתוב אומר ובדבר הזה תאריכו ימים. וכשחוזר חוזר למקום שפסק ואע"פ שאבה כדי לגמור את כולה [א] והכי מסקינן בסוף מסכת ר"ה וכן בתקיעות וכן בהלל וכן במגילה. אבל בתפלה י"ח לחוד אם שהה כדי לגמור את כולה חוזר לראש. [ת] (קלג) ולמעלה כתבתי אף בתפלה נמי אם שהה בלא אונס אין חוזר לראש:

מג אמר רב הונא היתה טלית חגורה על מתניו קורא קריאת שמע. תנ"ה היתה טלית של בגד ושל עור ושל שק חגורה על מתניו קורא קריאת שמע [דף כה ע"א] ונתפלה עד שיכסה את לבו*:

מד אמר רב הונא שכח ונכנס לבית הכסא בתפילין מניח ידו עליהן עד שיגמור. מאי עד שיגמור. אמר רב נחמן בר יצחק (קלד) עד שיגמור עמוד הראשון. ונפסוק ויקום. משום הא דתניא רבי שמעון בן גמליאל אומר עמוד החוזר מביא את האדם לידי הדרוקן. סילון החוזר מביא לידי ירקון:

*ואמנן שיש לנו מכנסים ויש הפסק בין ערוה ללב מותרין אנו להתפלל בלא חגור. מל"ז:

הגה"ה

מה אתמר (קלה) נואה על בשרו [ב] או שהיו ידיו בבית הכסא פירוש שהיתה נואה על בשרו ומכוסה בבגדיו או שהכניס ידיו דרך חור לבית הכסא ואינו מריח ריח

רש"י במקומה. בנקב פי הטבעת: אסור. זה לקרות ק"ש: ידיו בבית הבסא. מחילה מפסקתן ובית הכסא לפנים מהמחילה וזה הכניס ידיו דרך חור שבמחילה: במקומה בפיש זוהמא. שחמה היא שלא יצאת לאויר ולא נתפזר ריחה:

דברי חמודות

דילפון כו': (קכז) דילמא אתי למטרד צבורא. מיהו בר"ה וי"כ אומרים בקול רם כדי שילמדו זה את זה (וגם מתכוונים יותר ע"י שמשמיעים קול ב"י). והטעות לא מייעין כיון שאנשים בימים מתחזרים ומפלות ואע"ג דאמרינן בפרק אלו נאמרין שמתודה בלחש שלא לגיים עובדי עבירה אנו מזמן הזה כולנו וידוי ג' מתודים ואין כאן בושת מרדכי דמס' יומא וכתב רמ"א בשם דרשות מהרי"ו דמ"ש יחזרו שלא יגביהו קולם יותר מדאי: (קכח) בקש להתעטש. ונלעגר הרבה ואינו יכול להעמיד עצמו ג' הרמב"ם פ"ד מה"ת וא' מהגדולים אמר שבשהוצרך לכך היה מאנח את עצמו שלא להוציא רוח עד גמר התפלה ואפשר שהטעם משום דלא מייעין לבל תשקלו אלא כשמשהה לגדולים או לקטנים אבל להפחה בעלמא לא. תרומת הדשן: (קכט) מהלך לאחריו. ולפי הטעם שכתבתי במי"ט בשם הר"ר יונה שהוא משני שאם היה מהלך לפניו דומה כמי שפוסק כו' ה"נ אלו היה מהלך לצדדין ולפיכך אינו מהלך אלא לאחריו בלבד ובמה"ד כתב דבל זה מיירי כשמתפלל בביתו אבל כשמתפלל בצבור הר"ל ביום גדול מ"ל להרחיק כלל לאחריו וגם לא יאמר הרבון רק ממתין עד שיכלה ממנו הרוח ואף על פי שפקפק בדבר גדול המנהג שכן היו נוהגין: (קל) אומר רבון כו' ומתפלל. והרמב"ם כתב שאחר שאמר רבון כו' חוזר למקומו ואח"כ מתפלל וטעמא פירש הב"י דאפילו לא"ל שמ"ל אלא קבועות בהכ"נ כמ"ש בפ"ק קיימן ז' אפ"ה הכא שכבר המתיל להתפלל וכבר קבעה השכינה מקום שא"ל לחזור למקום שקבע לשכינה ולפיכך שם תפלה: (קלא) חוץ מבית המרחץ כו'. ואפי' הלכותיה אסור ללמוד בהם דלא שרי אלא לאפרושי מאסורא דאיתא בפרק כירה כ"כ ב"י בשם הרמב"ן ועיין בפ"ק דשבת קיימן כ"א ובפרק כירה קיימן י"ב וכתב בח"ה קיימן מ"ה דמ"מ מותר ליכנס למרחץ אף מתוך הלכה שאינה פסוקה ולא חיישינן שמא יהרהר דבמרחץ שומר עצמו מהרהור תורה: (קלב) ויקרא ק"ש. ולא ק"ש בלבד אלא אפילו להרהר בלבו בד"ת אסור. הרמב"ם פ"ג מהק"ש: (קלג) ולמעלה בתבתי אף בתפלה נמי כו'. בסי' כ"ג והיינו כדעת הר"ש מקולי ושם נתבארו שתי הסברות יפות ושאר דיוק

מעדני יום טוב

[ט] וה"מ ביחיד כו'. זהו לשון הרי"ף שלא הביא הירושלמי ואע"פ שרבינו המיאו ואתמר ביה בהדיא אפ"ה כתב ללשון הרי"ף דמפרש מלתא בטעמא וא"ל דבגרסתו לא היתה אלא כמו שהועתק לפניו ולא כמו שהעתקתיו אני וכן מהר"י ז"ל לא הביאוהו אלא כמו שהועתק פה: [י] עד שיכלה הרוח מנופו שנודף כו'. לשון רש"י והטוב העומק שיכלה הריח: [כ] ומתפלל. ה"ג בר"י ורש"י גורס בגי' דלקמן: [ל] מהלך לאחריו. לכאורה משמע דמש"ה אומר לאחריו מפני שלריך שיהו פניו כנגד המקום שהתחיל להתפלל ואם היה מהלך לפניו היה מניחו לאחוריו ודומה כמי שפוסק לגמרי שאין כוונתו לחזור לתפלתו כ"כ מהר"י ז"ל ולי נראה דלפניו ולאחר לא דהא הוה כמו אותם שבלאו הזמורה אל אפס כנזכר ביחוקאל ומשום כך שינו בפרק הבליל הגיעו לשער היולא ממזרח הפכו פניהם למערב ואמרו אבותינו שהיו במקום הזה כו' ועיין בד"ח: [מ] אומר רבון העולמים וכו'. והא דלעיל ר"ש כ"ג בשם שותתין על ברכיו שממתין עד שיכלו המים ולא הרגיכוהו לומר רבון העולמים כו' תירלו מהר"י דהתם כשמים שותתין לו על ברכיו אבלאי תלתא דמעטא הוא מעיקרא דנלרך היה לנקביו ממתנה ולא בדק ובדכה זו תקונה לאומם דמש"ה אחריכן בה גלוי וידוע לפניך חרפתנו וכלמתנו להודיע שאנוס היה ואין היכולת בידו וכו' שזה אונס מלוי ואין אדם יכול ליזהר ממנו: [נ] חלולים חלולים. עיין לשון הטור שהמחבר בפ' בתרא סימן כ"ב: [פ] חרפה וכלמה כו'. גירסת הרי"ף: [ע] וכתב בעל ה"ג וחוזר לתפלתו ומתפלל. כך ג"ל דגרסינן וכן הוא בתהר"י ז"ל וכבר כתבתי לעיל דגירס' רש"י גם הוא חוזר לתפלתו ונגמ' דיקן גרסינן בסיפא בהדיא ומתחיל במקום שפסק ועי' בסי' דלקמן דאם שהה לגמור כולה חוזר לראש אלא דע"י הפסה לא סכיח: [פ] שא"א לו לעבוד. גרס בגמ' ולשון רבינו בהרי"ף: [צ] במנעלות המטונפות. הוא המקום שיש בה צואה ומי רגליים הרמב"ם בפ"ג מהלכות ק"ש: [ק] ויניח ידו על פיו. וכן הגירסא בר"י: [ר] ה"ג עליו הכתוב אומר וגם אני נתתי להם חקים לא טובים. ופירשו מהר"י כלומר כיון שעושה הדבר בעבירה נמצא שלא יהיו החקים והמשפטים טובים ולא יחיה בהם: [ש] רב אדא בר מתנה אמר כי דבר ה' בזה. ולא"ת ריב"ל למה לא היה סובר כרב אדא והלא אמרו בפ' אלו נאמרין המטונפות עליו הכתוב אומר כי דבר ה' בזה וגו' והתם הוא לדברי הכל וי"ל דריב"ל ס"ל דודאי כשמתחיל לקרות המטונפות עונשו גדול כל כך אבל הכא שהתחיל מתחלה במקום שלא היה שם טינוף אלא שאינו רואה לפסוק היה סובר שאין העונש חמור כ"כ מהר"י:

מא תניא היה עומד בתפלה ונתעטף ממתין עד שיכלה הרוח וכשיכלה הרוח [מ] (קל) אומר רבש"ע יצרתנו נקבים נקבים [נ] חלולים חלולים גלוי וידוע לפניך חרפתנו וכלמתנו [פ] חרפה וכלמה בחיינו רמה ותולעה במותנו ומתפלל [ע] וכתב בעל ה"ג ותוזר לתפלתו. בא להשמיענו שחוזר למקום שפסק:

מב אמר רב הונא מ"ח אסור לעמוד במקום הטונפת לפי [פ] שאי אפשר לו בלא הרהור תורה. ואמר רבי יוחנן בכל מקום מותר להרהר (קלא) חוץ מבית המרחץ ובה"כ. תניא לא יהלך אדם [צ] במנעלות המטונפות [ק] ויניח ידו על פיו (קלב) ויקרא ק"ש. ולא עוד אלא שאם היה קורא ובא פוסק. לא פסק מאי. אמר רבי מיאשא בר בריה דריב"ל משמיה דריב"ל [ר] עליו הכתוב אומר חקים לא טובים ומשפטים לא יחיו בהם. [ש] רב אדא בר מתנה אמר כי דבר ה' בזה. רב אשי אמר הוי מושכי העון בחבלי השוא. פסק מאי. אמר רבי אבהו עליו הכתוב אומר ובדבר הזה תאריכו ימים. וכשחוזר חוזר למקום שפסק ואע"פ שאבה כדי לגמור את כולה [א] והכי מסקינן בסוף מסכת ר"ה וכן בתקיעות וכן בהלל וכן במגילה. אבל בתפלה י"ח לחוד אם שהה כדי לגמור את כולה חוזר לראש. [ת] (קלג) ולמעלה כתבתי אף בתפלה נמי אם שהה בלא אונס אין חוזר לראש:

מג אמר רב הונא היתה טלית חגורה על מתניו קורא קריאת שמע. תנ"ה היתה טלית של בגד ושל עור ושל שק חגורה על מתניו קורא קריאת שמע [דף כה ע"א] ונתפלה עד שיכסה את לבו*:

מד אמר רב הונא שכח ונכנס לבית הכסא בתפילין מניח ידו עליהן עד שיגמור. מאי עד שיגמור. אמר רב נחמן בר יצחק (קלד) עד שיגמור עמוד הראשון. ונפסוק ויקום. משום הא דתניא רבי שמעון בן גמליאל אומר עמוד החוזר מביא את האדם לידי הדרוקן. סילון החוזר מביא לידי ירקון:

*ואמנן שיש לנו מכנסים ויש הפסק בין ערוה ללב מותרין אנו להתפלל בלא חגור. מל"ז:

הגה"ה

מה אתמר (קלה) נואה על בשרו [ב] או שהיו ידיו בבית הכסא פירוש שהיתה נואה על בשרו ומכוסה בבגדיו או שהכניס ידיו דרך חור לבית הכסא ואינו מריח ריח

רש"י במקומה. בנקב פי הטבעת: אסור. זה לקרות ק"ש: ידיו בבית הבסא. מחילה מפסקתן ובית הכסא לפנים מהמחילה וזה הכניס ידיו דרך חור שבמחילה: במקומה בפיש זוהמא. שחמה היא שלא יצאת לאויר ולא נתפזר ריחה:

תפארת שמואל

(מא) שיש לו עיקר. נ"ב פי' ממקום הצואה אע"פ שהיא מגיע אליו:

א) רי"ף (גליון ב) תוס' (גליון ג) תהר"י (גליון)

כה ע"ב

כשהוא רואה אותה מותר כיון דהוא מקום מיוחד לעצמו קרינן ביה והיה מחנך קדוש. ולפי זה נראה דאם נראה לפני הפתח מותר לקרות בבית (קמ) אפי' רואה אותה אפי' בתוך ד' אמות אם אין הריח מגיע אליו רשות אחרת היא [ז] דפתח כנעול דמי [ז] והוי ליה כנותה בעששית ומותר. (קמא) [ח] אע"פ שאין מריח בעינן ד' אמות בריחו. ולפניו כמלא עיניו. [ט] וכן לתפלה. וריח רע שיש לו עיקר מרחיק ד' אמות ממקום שכלה הריח וקורא דהלכתא כרב חסדא משום דתניא בוותיה. אע"ג דבנותה כלבים ובנותה חזירים [י] לית הלכתא כהך ברייתא מכל מקום כהך ריח רע שיש לו עיקר לא פליגא אידך ברייתא עליה. אמר רבא לית הלכתא כהא מתניתא אלא כי הא דתניא לא יקרא אדם ק"ש כנגד נותה אדם ולא כנגד נותה כלבים ונותה חזירים (קמב) בזמן שיש בהם עורות. פירש"י לית הלכתא כי הך מתניתא דלעיל דאסרה נותה כלבים וחזירים בלא עורות א) משמע אבל בנותה תרנגולים לא חייבי ולא פליג אמתני' דלעיל ומיהו נראה א מדהזכיר זו הברייתא נותה אדם היא דאסירא בכל ענין [כ] כלבים וחזירים דווקא במקום שיש בהם עורות. ונותה תרנגולים ושאר בהמות לא הזכיר משמע שאין בהם איסור כלל. ואפי' אמ"ל לאסור נותה תרנגולין א) דוקא גדול שבהם שיש בו קרחון. (קמג) אבל הגדלים בבית ואין שם כי אם מעט אין לאסור. ירושלמי מרחיק מגללי בהמה ד' אמות ר' שמואל בר רב חסדא אמר ברכים ובלבד בשל תמור. ר' חייא בר אבא אמר בגא מן הדרך. ולוי אמר מרחיקין מנותה חזיר ד' אמות. מנותה הנמיה ד' אמות. מנותה התרנגולים ד' אמות. מ"ר יוסי בר אבין [ל] בשם רב הונא ובלבד בתלומים ורבי ירמיה בשם רבי זעירא אמר נבלה שמסרחת ד' אמות [מ] מ"ר חנינא מתניתא אומרת כן כמה ירחיק מהן ומן הנותה ד' אמות מ"ר שמלאי [נ] תפחר במסרה של כופסין. מ"ר מני אם במסרה תנינא ולא בימים הרעים ולא במי המסרה מתוך הירושלמי זה משמע [ס] דאין צריך להרחיק מנותה בהמה (קמד) אלא בתמור כשבא מן הדרך. ודלא ב) כרבינו משה ז"ל שלא המיר אלא בנכנד מי רגלים של בהמה. ויש אומרים שצריך להרחיק מנותה תחולים לפי שריחה רע מאד ודינה כמו נותה נמיה. אלא שהזכיר נמיה בירושלמי [ע] לפי שהיו רגילין בתוך ביתם כמו שאנו מגדלים עכשיו תחולים:

מז בעו מיניה מרב ששת ריח רע שאין לו עיקר מהו. אמר להו אתו חזו הני ליפי דבי רב דהני גנו והני גרסי ולא אמרן דשרו אלא בדברי תורה (קמה) אבל בקריאת שמע לא. ובדברי תורה נמי לא אמרן אלא בתחריבה אבל בדידיה לא עד שיכלה הריח:

הגהות הב"ח א נראה כיון דהזכירה זו הברייתא נותה אדם דהיא אסירא בכל ענין ונותה כלבים וכו':

דברי חמודות

יהא מ' מן הקהל בתוך ד"א של הנותה: (קמ) אפי' רואה אותה. אבל להרש"ל דוקא בשאינו רואה אותה דאלו בראותה אותה לעולם אסור דבעי ביטול ופ"ע מהראיה שבתחתי במי"ע לרבינו בפ' כל גנות: (קמא) אע"פ שאין מריח בעינן ד"א לאחריו. ממקום שיכלה הריח למי שמריח ש"ע וכן הוא בקיצור וכן צריך לפ' לשון הטור וכמו שפירשו הב"י גמי נותה כלב וחזיר דלקמן וכ' הרמב"ם דמלבו דינו כמלאחריו וכ"כ סמ"ג: (קמב) בזמן שיש בהם עורות. ואם אין בהם עורות הוי כנותה שאר בהמה היא ועוף שמותר לקרות אצלם מיד בין אם היא לפניו או לאחריו אם אין בה ריח ואם יש בה ריח מרחיק עד מקום שיכלה הריח וכתב הב"י נראה שהוא נלמד מדין נבלה המסרחת שיתב' בסמוך ולפי זה עד מקום שיכלה לא דוקא הוא דהא צריך להרחיק ד"ל ממקום שכלה הריח ע"כ ולשון הקיצור לנעיל נראה לכאן שכן יתפרש לשון הטור ומה שאחר בהמות אין נותה שלהם אוסרת כתב הר"ר יונה שאע"פ שיש להם ריח רע מיד אחר היציאה אין הריח רע כל כך: (קמג) אבל הגדלים בבית בו' אין לאסור. ומיהו כתב הר"ר יונה דהא דשרי כשאינו בגוף שלהן דוקא כשאין ריח רע מגיע אליו ומשמע הא אם היה ריח רע מגיע אליו אסור וכן כתיב דהא לא גרע מאכילה שריחה רע ומנבלה שמסרחת. ב"י: (קמד) אלא בחמור כשבא מן הדרך. וברכה. טור וכתבו הר"י שלמדנו מזה שהאדם יכול להתפלל כשהולך בדרך ואע"פ שרואה נותה בשעת התפלה לא ניחוש כיון שלא אסרו אלא של ממור הבא מן הדרך בלבד ואינו מצוי ולמיעוטא לא חיישינן מיהו כשהוא סמוך לכפר שרוב בהמות הם חמורים ומצוים שם יש לחוש מלהתפלל בנותה שעה ע"כ וכתב ב"י שהרא"ש כתב דירושלמי אוסר לקרות כנגד מי רגלי חמור הבא מן הדרך ע"כ ואני לא ראיתי זה בירושלמי שלפנינו: (קמה) אבל בק"ש לא עד שיכלה הריח. בקיצור וטור ס"ס ע"ש ולקמן נמי העמיק עד שיכלה הריח: (קמו) רבא אמר אסור. כלומר עומדת במקומה ולריך הרחקה כמפורש בסימן מ"ו הכי מסיק הב"י בסי' ע"ו מלשון הטור דסתמא כתב אסור כנגדה ולא כהרמב"ם שמשמע מלשונו דבהעברת ד"א מלפניו סגי שלא מצינו לזה גילוי בגמרא: (קמז) והכי קים לן. וכי נמי נפרכת בגלילה שלא ע"י זריקה לא הותרה אלא כשאין לה ריח רע שאם לא כן אע"ג דעפרא בעלמא ריח רע שיש לו עיקר הוא בב"י ס"ס פ"ב בשם הר"ר מנוח: (קמח) היינו טופח להטפיח בת"ק דר"י. כדפירש"י אבל הרמב"ם בפ"ג מהק"ש פסק דאם היו מרטיבין יד אסור וכתב הב"י והכי משמע פשטא דלשנא דרבא ות"ק דר"י מני סבר הכי דדוקא נגלנו אף על פי דמי (קמט) נותה עוברת (פ) אפי' אחר מותר לקרות קריאת שמע כנגדה. (קמו) רבא אמר אסור. (נ) והלכתא כרבא. אמר רב פפא ופי' המזיר כנותה עוברת אלא כנגד עמוד בלבד. (ר) וכדרבי יונתן דר' יונתן רמי כתיב ויד תהיה לך מחוץ למחנה וכתיב ויתד תהיה לך על אזנך וגו' וכתיב. הא כילד (מג) הא בגדולים והא בקטנים. אלמא קטנים לא אסרה תורה אלא כנגד עמוד בלבד הא נפול לארעא שרי ורבנן הוא דגזור בהו. וכי גזור בהו רבנן בוודאן אבל בספיקן לא גזרו. ובוודאן עד כמה. אמר רב יהודה אמר שמואל כל זמן שמטפיחין. גייצא משמיה דרב אמר כל זמן שריאומן ניכר אמר רבא הלכתא נותה כחרס אסורה. מי רגלים כל זמן שמטפיחין. היכי דמי נותה כחרס. אמר רבה בר בר חנה אמר רבי יוחנן כל זמן שזורקין אותה ואינה נפרכת. ואיכא דאמרי כל זמן שגוללה ואינה נפרכת. ולישנא בתרא מומרא הוא דאפי' אם נפרכת בזריקה אסורה [ש] (קמז) והכי קי"ל (כלו) מימי רגלים כל זמן שמטפיחין [מ] (קמח) היינו טופח להטפיח [ת] כתנא קמא דרבי יוסי כך פי' גאון:

נ [דף כה ע"ב] **ואם** נלאו יתכסה במים ויקרא ג) ותוקימנא לה במים עכורים. אבל במים צלולים לא [ב] (קמט) משום דלבו רואה את הערוה. איתמר עקבו רואה את הערוה מותר. נוגע אבי אמר אסור רבא אמר מותר. רב זביד מתני לה להא שמעתתא הכי. נוגע ד"ה אסור. רואה אבי אמר אסור רבא אמר מותר שלא נתנה תורה למלאכי השרת. [ג] (קנ) והלכתא נוגע אסור. רואה מותר. (קנא) ד) וה"ה לכל האברים הנוגעים בערוה אסורין. והא דנקט עקבו משום דקאמר רואה את הערוה [ד] אע"פ שהוא כנגדו ורואה מותר:

נא אמר רבא (קנב) נותה בעששית מותר לקרות ק"ש כנגדה. (קנג) ערוה בעששית אסור לקרות ק"ש כנגדה מ"ט התם והיה מחניך קדוש אמר רחמנא והא איכא. והכא כתיב לא יראה בך ערות דבר והא קא חזייה. אמר אבי נותה כל שהוא מבטלה ברוק. אמר רבא וברוק עבה. ירושלמי ר' זירא [ה] ור' אבא יתבין וחזיין נותה. רבי אבא רקיק עליה. ה) א"ר זירא כמן ימא לטיגנא. ד) כלומר אין ביטול הרוק מועלת (קנד) אלא לשעה מועטת כמהלך מן היס לטיגנא שהוא דבר מועט ואח"כ הרוק מתיבש וחוזרת

מח איתמר (מב) נותה עוברת [פ] אפי' אחר מותר לקרות קריאת שמע כנגדה. (קמו) רבא אמר אסור. [נ] והלכתא כרבא. אמר רב פפא ופי' המזיר כנותה עוברת דמי [ק] אע"ג דסליק ואתי מנהרא:

מט אמר רב יהודה פפק נותה בבית מותר. בתשפה אסור. ספק מי רגלים אפילו בתשפה נמי מותר. סבר לה כרב המנונא דאמר מי רגלים לא אסרה תורה אלא כנגד עמוד בלבד. [ר] וכדרבי יונתן דר' יונתן רמי כתיב ויד תהיה לך מחוץ למחנה וכתיב ויתד תהיה לך על אזנך וגו' וכתיב. הא כילד (מג) הא בגדולים והא בקטנים. אלמא קטנים לא אסרה תורה אלא כנגד עמוד בלבד הא נפול לארעא שרי ורבנן הוא דגזור בהו. וכי גזור בהו רבנן בוודאן אבל בספיקן לא גזרו. ובוודאן עד כמה. אמר רב יהודה אמר שמואל כל זמן שמטפיחין. גייצא משמיה דרב אמר כל זמן שריאומן ניכר אמר רבא הלכתא נותה כחרס אסורה. מי רגלים כל זמן שמטפיחין. היכי דמי נותה כחרס. אמר רבה בר בר חנה אמר רבי יוחנן כל זמן שזורקין אותה ואינה נפרכת. ואיכא דאמרי כל זמן שגוללה ואינה נפרכת. ולישנא בתרא מומרא הוא דאפי' אם נפרכת בזריקה אסורה [ש] (קמז) והכי קי"ל (כלו) מימי רגלים כל זמן שמטפיחין [מ] (קמח) היינו טופח להטפיח [ת] כתנא קמא דרבי יוסי כך פי' גאון:

נ [דף כה ע"ב] **ואם** נלאו יתכסה במים ויקרא ג) ותוקימנא לה במים עכורים. אבל במים צלולים לא [ב] (קמט) משום דלבו רואה את הערוה. איתמר עקבו רואה את הערוה מותר. נוגע אבי אמר אסור רבא אמר מותר. רב זביד מתני לה להא שמעתתא הכי. נוגע ד"ה אסור. רואה אבי אמר אסור רבא אמר מותר שלא נתנה תורה למלאכי השרת. [ג] (קנ) והלכתא נוגע אסור. רואה מותר. (קנא) ד) וה"ה לכל האברים הנוגעים בערוה אסורין. והא דנקט עקבו משום דקאמר רואה את הערוה [ד] אע"פ שהוא כנגדו ורואה מותר:

נא אמר רבא (קנב) נותה בעששית מותר לקרות ק"ש כנגדה. (קנג) ערוה בעששית אסור לקרות ק"ש כנגדה מ"ט התם והיה מחניך קדוש אמר רחמנא והא איכא. והכא כתיב לא יראה בך ערות דבר והא קא חזייה. אמר אבי נותה כל שהוא מבטלה ברוק. אמר רבא וברוק עבה. ירושלמי ר' זירא [ה] ור' אבא יתבין וחזיין נותה. רבי אבא רקיק עליה. ה) א"ר זירא כמן ימא לטיגנא. ד) כלומר אין ביטול הרוק מועלת (קנד) אלא לשעה מועטת כמהלך מן היס לטיגנא שהוא דבר מועט ואח"כ הרוק מתיבש וחוזרת

שרשומן ניכר מותר אבל כי לא נגלנו דהיינו שמטפיחין אסור ואתא ר"י למימר דבעינן שיהא טופח ע"מ להטפיח ואע"ג דר"י לא קאמר אלא שמטפיחין וכן נמי לשני' דרבא אפ"ה כיון דר"י קאי אמ"ק אית לן לפרושי למילתי' דע"מ להטפיח קאמר ועוד כתב הב"י לפ' הסוגיא ע"פ הרמב"ם בענין אחר ומפיק דנקטינן כהרמב"ם וכן פסק בש"ע וגם רמ"א לא הגיה עליו ובספר הש"ע שנדפס בקראקא בשנת שס"ז לפ"ק הודפס בש"ע מלשון המחבר וי"א דאינו אסור רק בטופח להטפיח ויש לסמוך על זה ע"כ ואין מן המימה שחזר ממ"ש בספרו הב"י בזה לפי שלהרמב"ם הסוגיא מפורשת בדוחק וגם איסורא דמי רגלים שבארץ אינו אלא מדרבנן יש לסמוך על המיקל וכל שכן דרבינו ורש"י וגאון הוו רבים לגבי הרמב"ם וסמ"ג: (קמט) משום דלבו רואה את הערוה. וכן אם לבו רואה את ערות חבירו. טור סימן ע"ד וכבר כתבתי כן בסעיף קי"א ועיין סימן מ"ג: (קנ) והלכתא נוגע אסור. בין לקרות בין להתפלל כ"כ ב"י בשם רבינו יהודה וכתב הטור דגגיעה שבערות חבירו נמי אסור כמו בשלו וכתב הב"י דעלמד כן ממ"ש מדין שנים שהיו ישנים בטלית א' לא יחזיר פניו לכאן ויקרא אא"כ היתה עלית מפסקת ביניהם. לעיל סימן נ"ה: (קנא) וה"ה לכל האברים. אפילו ירכותיו שהערוה שוכנת עליהן צריך להפסיקן בנגד או להרחיבן שלא יגעו בערוה. הרא"ש וכתב הב"י דמשמע ליה דלא מקרי ערוה לענין זה אלא הגיד עצמו דאי נגע בידיו אחר לידי הרהור אבל בנגיעה דכיס ליה לן בה דאפילו אי הוה נגע בידיו לא אחי לידי הרהור: (קנב) צואה בעששית מותר בו'. וגראה דאם מגיע לו ריח רע לבאורה אלא בפלוגתא דרש סימן מ"ו ויותר נ"ל דאפילו אמ"ד התם הפסקה מועלת מודה הכא דאסור דשאני הפסקה רשות אחרת מכסי בעלמא ועיין בסמוך לקמן סעיף קנ"ה: (קנג) ערוה בעששית אסור בו'. עד שיחזיר פניו כך כ' הרמב"ם בפ"ג מהל' ק"ש וכתב הב"י משמע דבחזרת פניס סגי אע"פ שהיא סמוכה לו דהא לא אלה רחמנא ערוה אלא בראיה ומהאי טעמא נראה שבגילה או אם הוא סומא או אם עוצם עיניו אפי' ביום שרי ולא דמי לנותה דאפילו סומא ונגילה אסור לפניו כמלא עין הרואה ביום (כדלעיל סעי' קי"ט) דשאני ערוה דלא תליא רחמנא אלא בראייה וכן נראה ממ"ש גמי רוחץ במים צלולים (בסעי' קי"ב) ואע"פ שהרוקח לא כתב כן כדאי הם הני רבותא לסמוך עליהם: (קנד) אלא לשעה מועטת. אבל אם לא יקרא מיד הרוק ניכוס כו' עוד סימן מ"ז נשמע מזה דביעור הרוק מועלת לכשיקרא מיד בקריאת ביטוי ואולי אף לתפלה מועיל שיעור הזה כיון שהוא עכ"פ רוק עבה:

מעדני יום טוב

[ז] דפתח כנעול דמי. מתלר קטנה שנפרצה גדולה דנפרק כל גגות דף נ"ב וכ"כ ב"י סימן ע"ט: [ח] אע"פ שאין מריח בו'. פירוש שאין לו חוש הריח ונלמד מהירושלמי לעיל וכ"כ הב"י סימן ע"ט ומלשון קצור ב"י נ"ל להגיה אפילו תוחכן אע"פ כו': [ט] וכן לתפלה. כ"כ הר"ף לקמן מייתי ליה רבינו בסימן נ"ו וכתבו תהר"י דמימה הוא למה הולרך לומר וכן לתפלה שזה פשוט הוא דיון שמרחיק לק"ש כ"ש לתפלה שהמטירו בה יותר משאר דברים: [י] לית הלכתא כו'. כלקמן בסמוך: [כ] הא"ג ונותה כלבים. [ל] ה"ג בשם ר' הונא וכלבר באדומים. וכתב הב"י דהתוס' נסתפקו בפירושו והרשב"א כתב דנ"ל דתרנגולים אדומים הקאמר דאי בנותה אחומה קאמר הוא"ל ובלבד באדומה אלא דקיים להו שנותה האדומים קשה מן האחרים אבל הר"ר יונה פירש דנותה אדומה קאמר שהיא מסרחת יותר מן האחרות וכך פסק בש"ע: [מ] א"ר אבינא מתניתא אומרת כן. גרסי' ואיזה ברייתא דידע בה שנויה כך ולפ"ז כמה ירחיק כו' הוא פיסקא וקשה דהו"ל לנעל הגמ' לענין הפיסקא ממי משרה דתנינן ולפרש עלה דתפתר בשל כופסין לכן נראה לפרש דמתניתא מתניתין קאמר ומייתי לה ראיה על הרחקת הד' אמות ואיידי דמייתי לה מפרשה נמי: [נ] תפחר במשרה של כובסין. ואע"פ שאינה מסרחת מ"מ דבר מאוס הוא ומשום כך מרחיקים וא"ל ר' מני דמדקתני לה בגי מיס הרעים משמע דדכותיה הוא דהיינו קרוחים ולפיכך אין בכלל מי משרה אלא שנורין בו פשתן או קנבוס והם מסריחים וכדפרישית וכן פסק בטור סימן פ"ו: [ס] דא"צ להרחיק מצואות בהמה כו'. ואע"ג דקתני נמי של חזיר ומין בהמה הוא כדתנן בפ"ח דכלאים מ"מ מדבגמ' דידן תנא דדוקא שיש בהן עורות לא חש לה וכ"כ הב"י: [ע] לפי שהיו רגילין. ובדברי תלמידי הר"י מגדלין: [פ] אביי אמר מותר לקרות ק"ש בנגדה. דתניא הטמא (מלורע דגלי ביה רחמנא ישיבה בדד יצא מחוץ למחנה מושבו טמא ועומד נמי כיושב

מיד בקריאת ביטוי ואולי אף לתפלה מועיל שיעור הזה כיון שהוא עכ"פ רוק עבה:

תפארת שמואל

(מב) איתמר צואה עוברת לפניו אבי אמר וכו' (כל"ל): (מג) הא בגדולים ובינתר והא בקטנים ביד אלמא קטנים כו'. (כל"ל) וג"ב גדולים לריך חפירה בקרקע קטנים רק מחוץ למחנה:

א) תוס' (בלינן) ב) תהר"י (בלינן) ג) רי"ף (בלינן) ד) תר"י (בלינן) ה) עי' קדושין (מד.) שפרש"י שם פי' אחר, ועי' בתוס' שם. (מל"ה)

הצוחה למקומה. אמר רבא צוחה בגומא (קנה) מניח סנדלו עליה וקורא ק"ש. ולא אמרינן דסנדליה בטיל גבי גופיה ולא חציצ כיסוי. בעי מר בריה דרבינא דבוקה בסנדלו מהו פירוש [ו] שהסנדל נוגע בצוחה מהו תיקו. וכל תיקו דאיסורא לחומרא:

נב אמר רב יהודה כגעני ערום אסור לקרות קריאת שמע כנגדו. אעפ"י דכתיב בהו אשר בשר חמורים בשרם וגו' הא כתיב בהם ערוה דכתיב וערות אביהם לא ראו הילכך המל את הגר צריך לכסות ערותו בשעת הברכה. ויש שנוהגים גם כן כשמלין את הקטן ויש אומרים דאין צריך דהא אמרינן לעיל דאם היו בניו ובני ביתו קטנים יצן עמהן בטלית אחד וקורא ק"ש. ואין ראיה מהתם [ז] דקורא ק"ש לרוחה את הערוה. וה"ר יונה ז"ל כתב דודאי בקטן כ"כ לא משגיח ליה ערוה (קנו) ואין צריך לכסותו בשעת הברכה. (קנז) וגם נראה כיון דלתקוני המילה קאתי [ח] קרינן ביה שפיר והיה מחניך

קדוש ואין בו באותה שעה משום לא ירואה בך ערות דבר:

נג מתני' עד שיתן לתוכן מים כמה מים רמי ואזיל. אלא ה"ק לא יתכסה לא במים הרעים ולא במי המערה כלל ומי רגליס עד שיתן לתוכן מים. מ"ר כמה מים יטיל לתוכן כל שהוא. רבי זכאי אומר רביעית. א"ל רב יוסף לשמעי' עייל לי רביעית כרבי זכאי. וכן הלכתא ל"ש (מד) בתחלה ול"ש בסוף [ט] (קנח) ול"ש בכלי ול"ש בקרקע. ורבי' משה ז"ל כתב רביעית למי רגליס של פעם אחת. ואם יותר צריך להוסיף לפי השיעור:

נד ת"ר גרף של רעי ועביט של מי רגליס (קנט) אסור לקרות ק"ש כנגדן. ואע"פ

שאין בהם כלום [י] ואפי' א)הטיל בהן רביעית מים לא מהני כיון דמיוחדים לכך הויא להו כבית הכסא ואפי' אין בהן ריח רע ומיהו בכולי גמרא שמזכיר גרף ועביט מיירי בשל חרס. ויש להסתפק [כ] אם ה"ה (הכא) בעביט של עץ ושל זכוכית. ומסתבר דבעץ אסור מפני שהוא מוכלא בתוכו ומלא זוהמא (קס) אבל בשל (מה) זכוכית מותר. כיון

לפני (מו) המטה כיון לאחר המטה רשב"ג אומר לאחר המטה קורא מיד לפני המטה אינו קורא. (קסא) אבל מרחיק ד"א וקורא. רשב"א אומר אפי' בית מאה אמות לא יקרא עד שיגיעם תחת המטה או עד שיוציאם. קסבר כל הבית כולו כארבע אמות דמי אמר רבא אין הלכה כרשב"א אמר רב יוסף בעאי מיניה מרב הונא מטה [ל] פחות מג' לגבוד דמי. שלשה ארבעה וחמשה ששה וששבעה ושמונה תשעה מאי ל"ל לא ידענא. עשרה לא קמיבעיא לי. [מ] אמר ליה אבי שפיר עבדת דלא מיבעיא לך דעשרה רשות אחריתי היא. אמר רבא הלכתא פחות משלשה כלבוד דמי עשרה רשות אחריתי. משלשה ועד עשרה כבר בעי מייניה רב יוסף מרב הונא ולא קפשיט ליה הלכך אזלינן לחומרא [נ] רש"י פירש דהך בעיא קאי אמונחים תחת המטה וגאון פירש דארשב"ג קאי דקאמר דמטה חוללת ואמר רב יוסף דפחות מג' אינה חוללת [פ] מג' ועד עשרה קמיבעיא ליה. ופסק הלכה כרשב"ג מדבעי רב יוסף אליבא. רב אלפס ז"ל לא הביא זאת הבעיא כלל וגראה משום

דמפרש לה דארשב"ג קאי [ע] (קסב) ואיהו סבר דהלכה כת"ק:

נה תניא בית שיש בו ס"ת או תפילין אסור לשמש בו המטה עד שיוציאן או עד

שיניחם כלי בתוך כלי. אמר אבי ל"ש אלא שהניחם בכלי אחרון כליין אבל הניחם בכלי שהוא כליין אפילו י' מאני כחד מאנא דמי: אמר רבא (קסג) גלימא [דף כו ע"א] אקמטרא ככלי בתוך כלי דמי אריב"ל ס"ת עושה לו מחילה גבוה י' טפחים [פ] וה"מ היכא דאין לו בית אחר. אבל יש לו בית אחר מנח ליה התם. והא דקתני בברייתא עד שיניח כלי בתוך כלי (קסד) לא קאי אס"ת אלא אתפילין. ודוקא (מז) ס"ת (קסה) אבל שאר

ספרי הקדש ומומשין (קסו) כיון שאינם עשוין בגלילה קניא להו בכלי על כלי:

נו (קסז) **כמה** ירחיק מהם ומן הצוחה ד' אמות. אמר רבא אמר רב הונא ל"ש אלא לאחריו אבל לפניו מלא עיניו. [צ] וכן לתפלה. [ק] (קסח) לא יעמוד אדם כנגד בית

הצוחה למקומה. אמר רבא צוחה בגומא (קנה) מניח סנדלו עליה וקורא ק"ש. ולא אמרינן דסנדליה בטיל גבי גופיה ולא חציצ כיסוי. בעי מר בריה דרבינא דבוקה בסנדלו מהו פירוש [ו] שהסנדל נוגע בצוחה מהו תיקו. וכל תיקו דאיסורא לחומרא:

נב אמר רב יהודה כגעני ערום אסור לקרות קריאת שמע כנגדו. אעפ"י דכתיב בהו אשר בשר חמורים בשרם וגו' הא כתיב בהם ערוה דכתיב וערות אביהם לא ראו הילכך המל את הגר צריך לכסות ערותו בשעת הברכה. ויש שנוהגים גם כן כשמלין את הקטן ויש אומרים דאין צריך דהא אמרינן לעיל דאם היו בניו ובני ביתו קטנים יצן עמהן בטלית אחד וקורא ק"ש. ואין ראיה מהתם [ז] דקורא ק"ש לרוחה את הערוה. וה"ר יונה ז"ל כתב דודאי בקטן כ"כ לא משגיח ליה ערוה (קנו) ואין צריך לכסותו בשעת הברכה. (קנז) וגם נראה כיון דלתקוני המילה קאתי [ח] קרינן ביה שפיר והיה מחניך

קדוש ואין בו באותה שעה משום לא ירואה בך ערות דבר:

נג מתני' עד שיתן לתוכן מים כמה מים רמי ואזיל. אלא ה"ק לא יתכסה לא במים הרעים ולא במי המערה כלל ומי רגליס עד שיתן לתוכן מים. מ"ר כמה מים יטיל לתוכן כל שהוא. רבי זכאי אומר רביעית. א"ל רב יוסף לשמעי' עייל לי רביעית כרבי זכאי. וכן הלכתא ל"ש (מד) בתחלה ול"ש בסוף [ט] (קנח) ול"ש בכלי ול"ש בקרקע. ורבי' משה ז"ל כתב רביעית למי רגליס של פעם אחת. ואם יותר צריך להוסיף לפי השיעור:

נד ת"ר גרף של רעי ועביט של מי רגליס (קנט) אסור לקרות ק"ש כנגדן. ואע"פ

שאין בהם כלום [י] ואפי' א)הטיל בהן רביעית מים לא מהני כיון דמיוחדים לכך הויא להו כבית הכסא ואפי' אין בהן ריח רע ומיהו בכולי גמרא שמזכיר גרף ועביט מיירי בשל חרס. ויש להסתפק [כ] אם ה"ה (הכא) בעביט של עץ ושל זכוכית. ומסתבר דבעץ אסור מפני שהוא מוכלא בתוכו ומלא זוהמא (קס) אבל בשל (מה) זכוכית מותר. כיון

דברי חמודות

(קנה) מניח סנדלו עליה וקורא. כיון שאין ריח רע מגיע לו מהר"י: (קנו) וא"צ לבסותו בשעת הברכה. אך כשהוא מטוקף בצואה יש להקפיד אפילו בן מ' ימים ומיהו הא אמרי' (בס"פ גולב הגזול) אין מרחיקין מצואה קטן עד שיאכל כזית דגן אעפ"כ טוב לנקותו קודם הברכה כ"י י"ד סימן רס"ה בשם הר"ף וכל כו: (קנז) וגם נראה כיון דלתקוני המילה קאתי וכו'. ולכאורה יש בטעם הזה להקל ולהסמיך להקל י"ל דאף בגר גדול מ"ל לכסות כיון דלתקוני המילה קאתי וכו' ולהסמיך ג"כ יש לומר דאף בקטן לא חמירו אלא בברכת המילה אבל בק"ש לא והא דלהסמיך דקדק ג"כ הב"י וכתב דמשום כך יש ליזהר לכתחלה. אבל בטור סימן רס"ה כתב וז"ל וי"א שלריך לכסות ערות הקטן בשעת הברכה ובעל העיטור כתב שא"ל דלא הוי ערוה לא זמן שאינו רואה לגיאה בו לעכו"ם דעלמא או לעכו"ם דעלמא ובכולם עד בן ט' שהוא רואה לגיאה א"ל כסוי: (קנח) ולא שנא בבלי. ובלבד שלא יהא עביט המיוחד להם כמ"ש רבינו בסימן דלקמן: (קנט) אסור לקרות ק"ש בנגדן. ואם כפאו על פיו כתב אבי העזרי דמותר דהוא"ל ומכוסה דלא גרע מעשיית וג"ל כיון שהוא בלוע בתוכו שהוא אסור דברו כתוכו כ"כ הטור סימן פ"ז וכתב הב"י דהלכה כדברי דמסתבר טעמיה וכתב עוד דבהכל מועד כתב שאם הגרף או העביט נתון בלי אחר מותר וכ"כ הרי"ץ גיאות ובעמה דמסקנא הוא ע"כ ובש"ע העתיק לשון הרמב"ם אם כפה עליהם כלי כו' ועיין בסימן קס"ב ורמ"י הוסיף או בעמידן בתוך כלי אחר שמחיצותיו גבוהין יותר מגרף ועביט עד שאין נראין הוו נמי כמכוסין ולריך לומר דלא דמי למטה קמומה דבעי רב יוסף דשאני הכא כיון שהכלי בתוך כלי אחר שהוא היינו ע"י שכפה עליהם כלי אחר ולכך לא העתיקם בש"ע לפי שהם הם דברי הרמב"ם אלא שא"כ לא הוה ליה לכתוב דבריהם בב"י ותפני ליה במה שבסוף הסימן כתב לדברי הרמב"ם ועוד אבל לדברי הראב"ד ולענין מוזחה עיין בהל' מזוזה סעיף מ"ו: (קסו) כיון שאינם עשוים בגלילה. ובש"ע א"ח סימן ר"מ כתב שהחומשים העשוים בגלילה דיש בספר תורה שכן תיקן בב"י דלא הקשה מדברי הטוש' אדברי רבינו אף על פי שבעור יו"ד לא נמת לחילוק זה: (קסז) כמה ירחיק מהם. ממיש הרעים שהם מים סרוחים וממי המערה ששורין בהן פשתן או קנבוס כ"כ הטור סימן פ"ז ודלא כגרולה מפי' הרמב"ם ומתיבורו דלא קאי אלא אמי רגליס בלבד דמתחברין להו בתמני': (קסח) לא יעמוד אדם כנגד בית הכסא בו'. וכשאין לו מחיצות כמו שהיו בזמן חכמי הגמרא

מרחיק ד"א. אתאן אף לת"ק ופירש הטור דהיינו לאחוריו (וכן מן הגדיים כדלעיל סעיף קמ"ו) ממקום שבלה הרים אם יש בהן רוח אבל מלפניו צריך שירחיק כמלא עיניו: (קסב) ואיהו סבר דהלכתא כת"ק. ומיהת בתחת המטה שאינו גבוה ג' שרי אף לת"ק דחציצ כמכוסה דהא אפילו רשב"א המחמיר מודה בהא וכן מסיק הטור בשם הראב"ד ותמיהני על האחרונים שהשמיטו זה שאע"פ שכתב הש"ע לגמרי דרמב"ם אם יכפה עליהם כלי כו' כבר כתב הב"י בשם הר"ר מנוח דבכלי בכל גוונא שרי ולא מפלגינן בכלי כמו במטה בין גבוה ג' או פחות ואולי מכיון שאין לחתת המטה שריותא אלא בפחות מג' וזה פשוט דבכל פחות מג' לגבוד הוא לכך לא הוצרכו לפרש וממילא דלא הוחר ביותר מכן כיון דלא פירשו ועיין במי"ט: (קסג) גלימא אקמטרא. פרש"י אלבז של ספרים ומגילה קמטרי דספרי כו' ולשון הראב"ד בספר בעלי הנפש כתבו הב"י א"ח סימן ר"מ עד שיתנם בכלי בתוך כלי ויהיה העליון כלי שאינו כליין כגון גלימא עלי קמטרא ע"כ ובסימן מ' כתב הב"י דנראה דל"ש לן בין עליון כליין ותחתון אינו כליין להיכא דהוו איפכא בכל גוונא שרי ע"כ ומכל הלין נראה שמ"ש רמ"א שם דהא"ה אלו אם שניהם אינם מיוחדים להם או שהפנימי אינו מיוחד להם והחיצון מיוחד להם מותר לא לאפוקי איפכא כשהחיצון אינו מיוחד והפנימי מיוחד דהא היינו גלימא אקמטרא שבגמרא אלא לדבריהם נקט שאע"פ שהמיוחד להם הוא מצחון מותר וכ"כ כשהמיוחד מצחים ושאינו מיוחד מצחון וכדברי הב"י שבכל גוונא שרי: (קסד) לא קאי אס"ת. והש"ע בטו"ד סימן רפ"ב כתב דלהרמב"ם מותר אף בס"ת ושם בב"י פי' טעמו שסובר דריב"ל לא הצריך מחילה אלא לבתחלה ואם אין לו מחילה יתנם כלי בתוך כלי אבל (הטור) [בש"ע] ס"ת סימן ר"מ לא הזכירו כלל ממשך בכל זה אחר דברי הטור שבא"ח לא הזכירו ובטו"ד הזכירו ומ"מ בספרו הב"י שם ב"ד כתב דלא נקטינן כהרמב"ם: (קסה) אבל שאר ספרי הקודש בו'. ועכשיו שיתנה תורה שבע"פ ליכתב משום עת לעשות לה' וכו' אף אפרי הגמרא כמו כן ב"י א"ח סימן ר"מ בשם הראב"ד ולענין מוזחה עיין בהל' מזוזה סעיף מ"ו: (קסו) כיון שאינם עשוים בגלילה. ובש"ע א"ח סימן ר"מ כתב שהחומשים העשוים בגלילה דיש בספר תורה שכן תיקן בב"י דלא הקשה מדברי הטוש' אדברי רבינו אף על פי שבעור יו"ד לא נמת לחילוק זה: (קסז) כמה ירחיק מהם. ממיש הרעים שהם מים סרוחים וממי המערה ששורין בהן פשתן או קנבוס כ"כ הטור סימן פ"ז ודלא כגרולה מפי' הרמב"ם ומתיבורו דלא קאי אלא אמי רגליס בלבד דמתחברין להו אמתני': (קסח) לא יעמוד אדם כנגד בית הכסא בו'. וכשאין לו מחיצות כמו שהיו בזמן חכמי הגמרא

מעדני יום טוב

(ו) שהסנדל נוגע בצואה. שבגומא וכ"מ אי בשל עלמא: (ז) דקורא ק"ש לרואה כו'. פירוש דיכול לקרות ק"ש מי שהוא רואה כו' וז"ל הרא"ש וז"ל הר"ר יונה דהתם אע"פ שיש עמהם בעלים אחד אינו רואה את הערוה ומה טעם הוא לדמותו לראיית הערוה: [ח] קרינן ביה שפיר והיה מחניך קדוש ולא יראה בך וגו': לא הפקיד ולפ"ז יש להגיה ג"כ דאין: [ט] ול"ש בכלי ול"ש בקרקע. מדנפשיה כתב כן ומדלא מילקו בהו בגמ' ועי' בסי' דלקמן: [י] ואפילו: הטיל בהם מים רבים לא מהני. דפיקא דהך בעייתא דקתני ומי רגליס עלמן עד שיטיל לתוכן מים ס"מ דבריאת בגרף ועביט לא מהני: [כ] אם ה"ה בעביט. גרסינן ונראה דה"ה נמי בגרף וכן מבואר בדברי הפוסקים: [ל] פחות מג' בלבוד דמי. בגמרא גרס פשיטא לי ותמ"ג דרבינו ג"ב מ"מ ג"ג נמי אי לא וא"כ קתמנו כפירושו דפשיטא ליה: [מ] א"ל אביי שפיר עבדת. יש לי להוכיח מכאן דאפילו תלמיד חבר דרב יוסף הוה כדדייק הגמרא בפרק דלקמן דף כ"ז רבי ירמיה בר אבא תלמיד חבר דרב הוה מדקא"ל רבי ירמיה בר אבא לרב מי בדלא ולא אמר מי בדיל מר וכיוצא בזה יש לדקדק דר"ג בר יצחק תלמיד חבר לרבא הוה מפרק אלו טריפות דף מ"ט ומ"ש בס"ד בס' המפקיד ס"י: [נ] רש"י פירש דהך בעיא קאי אמונחים תחת המטה. דאפילו רשב"א המחמיר מודה בהא דמהני והכי קא מיבעיא ליה לרב יוסף פחות מג' בלבוד דמי ואמינא ליה כמכוסה דאילו היה עומד מכוסה בעליס ובכלים היה מותר והשתא נמי מותר מג' ועד עשרה מאי דיינינן ליה כמכוסה כיון שאין בה גובה עשרה או אמרי' דכיון דיולא מתורת לבוד לא דיינינן ליה כמכוסה י' לא קא מיבעיא לי דכיון שגבוה כל כך ולאי אינה כסוי למה שעומד בקרקע וא"ל אבי שפיר עבדת דלא מיבעיא לך י' רשות אחריתי היא כלי' כיון שגבוה י' כבר נעשה משם ולמעלה רשות בפני עלמה ומה שלמטה רשות בפני עלמו ואין זה הרשות נעשה כסוי למה שברשות אחר מהר"ר ז"ל: [ס] מג' ועד י' קא מיבעיא לי. גרס והכי קא מיבעיא לי מי אמרי' כבר יצא מחוללת לבוד ומפקקת או דילמא כיון שאין שם גבוה י' לא דיינינן ליה מחילה ולא הוא הפקקה י' לא קא מיבעיא לי דוקא מחילה היא ופי' הגאון ז"ל מפני שמנהגם היה שהמטות שלהם כולם קמומות וכיון שלא היה אדם יכול לרחוץ בשום גבוהה המטה שיעור מחילה מותר ואין זה נראה לומרי הרב נר"ו דאם אינה דמיירי במטה קמומה אמאי הוה צריך רב יוסף לימר י' לא מיבעיא לי ואבי נמי אמאי איצטריך לימר שפיר עבדת דלא מיבעיא לך זה פשוט הוא די' מחילה הוי דמנינא בהדיא ואם היה שם מקום גבוה י' או נמוך י' יותר בגלו וקורה ומי לא ידע בכל אלה די' הוי מחילה ואפשר לתרץ לדבריו

(מד) לא שנא בתחלה ול"ש בסוף וכו'. כלומר דלא חיישא דווקא בשיטול רביעית תחלה ואח"כ מי רגליס מותר משום דרשאון בטל אבל המים שהיה שם מתחלה אלא אפילו היו מי רגליס תחלה ואח"כ הטיל רביעית מים מותר ולא אמרינן דראשון בטל אבל בשאר בטל כיון דמבטל בנם אחת: (מה) בשל זכוכית מותר. נ"ב

(מו) המטה כיון לאחר המטה. שבגומא (קנה) מניח סנדלו עליה וקורא ק"ש. ולא אמרינן דסנדליה בטיל גבי גופיה ולא חציצ כיסוי. בעי מר בריה דרבינא דבוקה בסנדלו מהו פירוש [ו] שהסנדל נוגע בצואה מהו תיקו. וכל תיקו דאיסורא לחומרא:

נב אמר רב יהודה כגעני ערום אסור לקרות קריאת שמע כנגדו. אעפ"י דכתיב בהו אשר בשר חמורים בשרם וגו' הא כתיב בהם ערוה דכתיב וערות אביהם לא ראו הילכך המל את הגר צריך לכסות ערותו בשעת הברכה. ויש שנוהגים גם כן כשמלין את הקטן ויש אומרים דאין צריך דהא אמרינן לעיל דאם היו בניו ובני ביתו קטנים יצן עמהן בטלית אחד וקורא ק"ש. ואין ראיה מהתם [ז] דקורא ק"ש לרוחה את הערוה. וה"ר יונה ז"ל כתב דודאי בקטן כ"כ לא משגיח ליה ערוה (קנו) ואין צריך לכסותו בשעת הברכה. (קנז) וגם נראה כיון דלתקוני המילה קאתי [ח] קרינן ביה שפיר והיה מחניך

קדוש ואין בו באותה שעה משום לא ירואה בך ערות דבר:

נג מתני' עד שיתן לתוכן מים כמה מים רמי ואזיל. אלא ה"ק לא יתכסה לא במים הרעים ולא במי המערה כלל ומי רגליס עד שיתן לתוכן מים. מ"ר כמה מים יטיל לתוכן כל שהוא. רבי זכאי אומר רביעית. א"ל רב יוסף לשמעי' עייל לי רביעית כרבי זכאי. וכן הלכתא ל"ש (מד) בתחלה ול"ש בסוף [ט] (קנח) ול"ש בכלי ול"ש בקרקע. ורבי' משה ז"ל כתב רביעית למי רגליס של פעם אחת. ואם יותר צריך להוסיף לפי השיעור:

נד ת"ר גרף של רעי ועביט של מי רגליס (קנט) אסור לקרות ק"ש כנגדן. ואע"פ

שאין בהם כלום [י] ואפי' א)הטיל בהן רביעית מים לא מהני כיון דמיוחדים לכך הויא להו כבית הכסא ואפי' אין בהן ריח רע ומיהו בכולי גמרא שמזכיר גרף ועביט מיירי בשל חרס. ויש להסתפק [כ] אם ה"ה (הכא) בעביט של עץ ושל זכוכית. ומסתבר דבעץ אסור מפני שהוא מוכלא בתוכו ומלא זוהמא (קס) אבל בשל (מה) זכוכית מותר. כיון

(נ) אמרינן דמפני דאין בגרוחב המטה ד"א הוצרך לומר כן אאם לא אמר כן אמא היינו אומרים דמשום מתניך קדוש אסור אפי' במחילה ומ"ש אמר י' לא מיבעיא לי שאע"פ שעומד בתוך ד"א המחילה מפסקת כיון שיש בגבהה י' ולא קרינן ביה מתניך אבל נראה דוחק לפרש כן ונראה לומרי הרב נר"ו דאפי' במטה שאינה קמומה מיירי ומ"ש הוצרך לומר י' לא קא מיבעיא לי לאמעי' שאע"פ שאפשר לראותה אפ"ה כיון שיש בגובה המטה עשרה נ"ל לן בה אבר דהלכה בת"ק. והכי"י כתב דנ"ל דאפי' אי הוה ס"ל הלכה כרשב"ג א"ל הוצרך לכתוב בעיא זו משום דהוה מפרש כפי' הגאון וכפי מה שפי' הר"ר יונה (דמיירי במטה קמומה) דהשתא כיון דמג' ועד י' לא איפשטא ולאומרא מחילה י' פשיטא לן דהוי הפסק ופחות מי' לא חציצא מחילה ולא אינצריך לאמעי' ע"כ אבל אי הוה מפרש כפירוש רש"י הו"ל להשמיענו דלא חציצ כפי אפילו כשאינה גבוהה י' דלא פשיט לן כולי האי כמו שפשוט לן לענין מחילה דלא חציצ מחילה בפחות מי' אבל לענין דפחות מג' חציצ כפי לא הוה צריך להשמיענו ג"כ שזה ג"כ פשוט דבל פחות מג' כלבוד דמי וכמו שאמה הב"י עלמו על הקצור שאוסר בשם הרי"ף אף בפחות מג' לענין שלא יחצב כפי והא קי"ל כל פחות מג' כלבוד דמי ואיכא למימר דליכא מאן דפליג דשרי ע"כ ול"ל דליכא ספיקא כלל דהא רבא פסק בהדיא דפחות מג' כלבוד לענין בעיא דרב יוסף ואי נמי נפרש דבעיא אחייה דרשב"ג לענין מחילה ודאי דל"ש הוא לענין כפוי דהרי רשב"א המחמיר ואוסר במחילה מודה בכפוי וכן מסיק הטור בשם הראב"ד ועיין מ"ש בקצור בס"ד הא קמן דא"ל שיחלוק הרי"ף ואסור משום כפוי כשהוא בפחות מג' וא"כ משום כך לא הו"ל גרי"ף לפי אלא משום ביותר מג' ועד י' ועוד י"ל דאף אם יפרש הרי"ף (כרשב"ג) [כרש"י] לא הו"ל לפרש דיון דבפחות מג' שרי הה"נ כשלא פירש היתר ביתר מכאן נמי שמנו כפירושו דלא שרי והב"י לא הוצרך לומר זה דלא אתא אלא על דברי רבינו שכתב שהרי"ף מפרש אדרשב"ג ולא ס"ל דהלכה כמותו מש"ה קאמר דאפילו הלכה כמותו ומפרש כדברי לא הוצרך לפרש אבל הה"ג דאפשר דבבר כפירש"י ולא הוצרך לפרש ג"כ וזה נ"ל יותר שכן דעת הב"י מדלא פירש ג"כ בש"ע שלו וכמ"ש בד"מ: [פ] וה"מ היכא דאין לו בו'. הן דברי הרי"ף ופי' רבינו והא דקתני כו' וכ"פ מהר"י: [צ] וכן לתפלה. הרי"ף ותמהו עליו מהר"י לאמר צריכא למימר מ"ש לשונם בסי' מ"ו: [ק] ה"ג ברי"ף לא יעמוד אדם כנגד בית הכסא ויקרא ק"ש ויתפלל ואע"פ שאין בו צואה דאר"י בר מניגא:

תפארת שמואל

(מד) לא שנא בתחלה ול"ש בסוף וכו'. כלומר דלא חיישא דווקא בשיטול רביעית תחלה ואח"כ מי רגליס מותר משום דרשאון בטל אבל המים שהיה שם מתחלה אלא אפילו היו מי רגליס תחלה ואח"כ הטיל רביעית מים מותר ולא אמרינן דראשון בטל אבל בשאר בטל כיון דמבטל בנם אחת: (מה) בשל זכוכית מותר. נ"ב

(מו) המטה כיון לאחר המטה. שבגומא (קנה) מניח סנדלו עליה וקורא ק"ש. ולא אמרינן דסנדליה בטיל גבי גופיה ולא חציצ כיסוי. בעי מר בריה דרבינא דבוקה בסנדלו מהו פירוש [ו] שהסנדל נוגע בצואה מהו תיקו. וכל תיקו דאיסורא לחומרא:

נב אמר רב יהודה כגעני ערום אסור לקרות קריאת שמע כנגדו. אעפ"י דכתיב בהו אשר בשר חמורים בשרם וגו' הא כתיב בהם ערוה דכתיב וערות אביהם לא ראו הילכך המל את הגר צריך לכסות ערותו בשעת הברכה. ויש שנוהגים גם כן כשמלין את הקטן ויש אומרים דאין צריך דהא אמרינן לעיל דאם היו בניו ובני ביתו קטנים יצן עמהן בטלית אחד וקורא ק"ש. ואין ראיה מהתם [ז] דקורא ק"ש לרוחה את הערוה. וה"ר יונה ז"ל כתב דודאי בקטן כ"כ לא משגיח ליה ערוה (קנו) ואין צריך לכסותו בשעת הברכה. (קנז) וגם נראה כיון דלתקוני המילה קאתי [ח] קרינן ביה שפיר והיה מחניך

קדוש ואין בו באותה שעה משום לא ירואה בך ערות דבר:

נג מתני' עד שיתן לתוכן מים כמה מים רמי ואזיל. אלא ה"ק לא יתכסה לא במים הרעים ולא במי המערה כלל ומי רגליס עד שיתן לתוכן מים. מ"ר כמה מים יטיל לתוכן כל שהוא. רבי זכאי אומר רביעית. א"ל רב יוסף לשמעי' עייל לי רביעית כרבי זכאי. וכן הלכתא ל"ש (מד) בתחלה ול"ש בסוף [ט] (קנח) ול"ש בכלי ול"ש בקרקע. ורבי' משה ז"ל כתב רביעית למי רגליס של פעם אחת. ואם יותר צריך להוסיף לפי השיעור:

נד ת"ר גרף של רעי ועביט של מי רגליס (קנט) אסור לקרות ק"ש כנגדן. ואע"פ

שאין בהם כלום [י] ואפי' א)הטיל בהן רביעית מים לא מהני כיון דמיוחדים לכך הויא להו כבית הכסא ואפי' אין בהן ריח רע ומיהו בכולי גמרא שמזכיר גרף ועביט מיירי בשל חרס. ויש להסתפק [כ] אם ה"ה (הכא) בעביט של עץ ושל זכוכית. ומסתבר דבעץ אסור מפני שהוא מוכלא בתוכו ומלא זוהמא (קס) אבל בשל (מה) זכוכית מותר. כיון

(נ) אמרינן דמפני דאין בגרוחב המטה ד"א הוצרך לומר כן אאם לא אמר כן אמא היינו אומרים דמשום מתניך קדוש אסור אפי' במחילה ומ"ש אמר י' לא מיבעיא לי שאע"פ שעומד בתוך ד"א המחילה מפסקת כיון שיש בגבהה י' ולא קרינן ביה מתניך אבל נראה דוחק לפרש כן ונראה לומרי הרב נר"ו דאפי' במטה שאינה קמומה מיירי ומ"ש הוצרך לומר י' לא קא מיבעיא לי לאמעי' שאע"פ שאפשר לראותה אפ"ה כיון שיש בגובה המטה עשרה נ"ל לן בה אבר דהלכה בת"ק. והכי"י כתב דנ"ל דאפי' אי הוה ס"ל הלכה כרשב"ג א"ל הוצרך לכתוב בעיא זו משום דהוה מפרש כפי' הגאון וכפי מה שפי' הר"ר יונה (דמיירי במטה קמומה) דהשתא כיון דמג' ועד י' לא איפשטא ולאומרא מחילה י' פשיטא לן דהוי הפסק ופחות מי' לא חציצא מחילה ולא אינצריך לאמעי' ע"כ אבל אי הוה מפרש כפירוש רש"י הו"ל להשמיענו דלא חציצ כפי אפילו כשאינה גבוהה י' דלא פשיט לן כולי האי כמו שפשוט לן לענין מחילה דלא חציצ מחילה בפחות מי' אבל לענין דפחות מג' חציצ כפי לא הוה צריך להשמיענו ג"כ שזה ג"כ פשוט דבל פחות מג' כלבוד דמי וכמו שאמה הב"י עלמו על הקצור שאוסר בשם הרי"ף אף בפחות מג' לענין שלא יחצב כפי והא קי"ל כל פחות מג' כלבוד דמי ואיכא למימר דליכא מאן דפליג דשרי ע"כ ול"ל דליכא ספיקא כלל דהא רבא פסק בהדיא דפחות מג' כלבוד לענין בעיא דרב יוסף ואי נמי נפרש דבעיא אחייה דרשב"ג לענין מחילה ודאי דל"ש הוא לענין כפוי דהרי רשב"א המחמיר ואוסר במחילה מודה בכפוי וכן מסיק הטור בשם הראב"ד ועיין מ"ש בקצור בס"ד הא קמן דא"ל שיחלוק הרי"ף ואסור משום כפוי כשהוא בפחות מג' וא"כ משום כך לא הו"ל גרי"ף לפי אלא משום ביותר מג' ועד י' ועוד י"ל דאף אם יפרש הרי"ף (כרשב"ג) [כרש"י] לא הו"ל לפרש דיון דבפחות מג' שרי הה"נ כשלא פירש היתר ביתר מכאן נמי שמנו כפירושו דלא שרי והב"י לא הוצרך לומר זה דלא אתא אלא על דברי רבינו שכתב שהרי"ף מפרש אדרשב"ג ולא ס"ל דהלכה כמותו מש"ה קאמר דאפילו הלכה כמותו ומפרש כדברי לא הוצרך לפרש אבל הה"ג דאפשר דבבר כפירש"י ולא הוצרך לפרש ג"כ וזה נ"ל יותר שכן דעת הב"י מדלא פירש ג"כ בש"ע שלו וכמ"ש בד"מ: [פ] וה"מ היכא דאין לו בו'. הן דברי הרי"ף ופי' רבינו והא דקתני כו' וכ"פ מהר"י: [צ] וכן לתפלה. הרי"ף ותמהו עליו מהר"י לאמר צריכא למימר מ"ש לשונם בסי' מ"ו: [ק] ה"ג ברי"ף לא יעמוד אדם כנגד בית הכסא ויקרא ק"ש ויתפלל ואע"פ שאין בו צואה דאר"י בר מניגא:

א) תר"י (גלוין)

כו ע"א

הכסף ויקרא ק"ש ותפלה [ותע"פ שאין בו צורה] דמ"ר יוסי בר' חנינא בית הכסא שאמרו אע"פ שאין בו צורה. ודוקא יש[ב] אבל חדש א מותר להתפלל נגדו. אמר רבא (קסט) הני נמי בסתות דפרסאי אע"ג דלית בהו צורה כסתומות דמי וכשאין בהן ריח רע. א) ודידן אע"פ שהן סתומין רגילין להשתין בהן מיס (קט) ואין ראוי לקרות כנגדן:

נז גרסי' בפרק יציאות השבת (דף י:) מ"ר אדא בר אהבה מתפלל אדם תפלתו בבית המרחץ ואוקימנא במרחץ חדש שעדיין לא רחץ בו אדם (קעא) אבל מרחץ ישן לא. תניא הנכנס לבית המרחץ מקום שבני אדם עומדים שם לבושים יש שם ק"ש ותפלה ואין נ"ל שאלת שלום. מניח תפילין ואין נ"ל שאינו חולץ. נכנס למקום שבני אדם מקלתם עומדים ערומים ומקלתם עומדים לבושים (קעב) יש שם שאלת שלום ואין שם ק"ש ותפלה ואינו חולץ תפילין ואינו מניח לכתחלה. מקום שבני אדם עומדים ערומים (קעג) אין שם שאלת שלום ואנ"ל ק"ש ותפלה וחולץ תפילין ואין נ"ל שאין מניח. אמר רב המנונא משמיה דעולא אסור לאדם ליתן שלום לחבירו בבית המרחץ משום שנאמר ויקרא לו ה' שלום שמו של הקב"ה שלום הוא אמר רבא בר מחסיא מ"ר חמא בר גוריא אמר רב (קעד) שרי למימר הימנותא בבית הכסא ואע"ג דכתיב האל הנאמן ההוא [ג] כמו דאת אמרת ב האל מהימנא שם גופיה לא איקרי נאמן: ב) והזמנה בבית הכסא למיקס בגויה ולגלויי בעיא [ד] ולא איפשיטא. א) ולא כ' כאן דבעדינן לאומרא כדכתב בבעיא דלעיל דדבוקה לו בגבולו משום דהתם ה"ל פסיקא דמילתא דאוריתא אבל הכא ה"ל תיקו דמילתא דרבנן. דלא אסרה תורה [ה] אלא בבית הכסא ישן עצמו אבל בבית הכסא שאין בו צורה אינו אסור אלא מדרבנן [ב] ומבעיא ליה בהזמנה בעלמא אי חיישינן לבזיון או לא ולא איפשיטא ועבדינן לקולא מיהו גרסה מדקאמר רב חסדא לעיל מתפלל אדם כנגד בית הכסא דלית ביה צורה ומוקי לה בחדתי (קעה) משמע דבתוכו אסור: ג)

נח מתני' זב שראה קרי ונדה שפלטה שכבת זרע ומשמשת שראתה נדה [ג] צריכים טבילה (מח) [ד] ורבי יהודה פוטר ב) מהא מתני' שמעינן דזבין וזבות ונדות ויולדות כולהו חייבין בתפלה [ה] דדייקינן טעמא דזב שראה קרי ונדה שפלטה שכבת זרע הן צריכין טבילה. הא זב שלא ראה קרי ונדה שלא פלטה שכבת זרע אין צריכין טבילה לדברי הכל (קעו) וכן (מט) הלכה:

הדרן עלך מי שמתו

תפלת השחר פרק רביעי

א תפלת השחר עד חצות ר' יהודה אומר עד ארבע שעות תפלת המנחה [א] עד הערב ר' יהודה אומר עד פלג המנחה תפלת הערב אין לה קבע ושל מוספין כל היום. עד חצות ותחלת זמנה ירא משעלה ברק השחר והאיר פני המזרח [ב] מידי דהוה אתמיד השחר (ריש פרק ב' דיומא) אע"ג דעיקר מצותה עם הנץ החמה כדכתיב יירא'ון עם שמש (פרק א' ס"ס י') (ג) מ"מ אם התפלל בזו השעה יצא פחות מן המרחץ לתוכו ומן המרחץ לחוצה ולהשתטף אמצעי שיורד לתוכו ומן המרחץ לחוצה אבל בבית הכסא אדם מדרבנן [ג] ומבעיא ליה בהזמנה בעלמא אי חיישינן לבזיון או לא ולא איפשיטא ועבדינן לקולא מיהו גרסה מדקאמר רב חסדא לעיל מתפלל אדם כנגד בית הכסא דלית ביה צורה ומוקי לה בחדתי (קעה) משמע דבתוכו אסור: ג)

נח מתני' זב שראה קרי ונדה שפלטה שכבת זרע ומשמשת שראתה נדה [ג] צריכים טבילה (מח) [ד] ורבי יהודה פוטר ב) מהא מתני' שמעינן דזבין וזבות ונדות ויולדות כולהו חייבין בתפלה [ה] דדייקינן טעמא דזב שראה קרי ונדה שפלטה שכבת זרע הן צריכין טבילה. הא זב שלא ראה קרי ונדה שלא פלטה שכבת זרע אין צריכין טבילה לדברי הכל (קעו) וכן (מט) הלכה:

הדרן עלך מי שמתו

תפלת השחר פרק רביעי

א תפלת השחר עד חצות ר' יהודה אומר עד ארבע שעות תפלת המנחה [א] עד הערב ר' יהודה אומר עד פלג המנחה תפלת הערב אין לה קבע ושל מוספין כל היום. עד חצות ותחלת זמנה ירא משעלה ברק השחר והאיר פני המזרח [ב] מידי דהוה אתמיד השחר (ריש פרק ב' דיומא) אע"ג דעיקר מצותה עם הנץ החמה כדכתיב יירא'ון עם שמש (פרק א' ס"ס י') (ג) מ"מ אם התפלל בזו השעה יצא

רש"י במרחץ חדש. אלא רחץ בו אדם מעולם אלא שהזמינו לכך: מרחצאות שלהן שלשה אדמדים היו לו פנימי לחדש ולהשתטף אמצעי שיורד לתוכו ומן המרחץ לחוצה ונומר לבשתו ונח שם שעה מיגיעת המרחץ: עומדים ערומים. פנימי: ערומים ולבושים. אמצעי שיורד בו ערום וממהר לכסות את עצמו ויוצא לחוצה: וחולץ תפילין. מראשו ואנ"ל שאם אוחזן בידו בחיק שלהן שאינו מניח והא דתני אנ"ל וכו' אחידי דבעי למתני מציעתא ואינו מניח ואין חולץ שאמצעי לא כמרחץ גמור הוא ומקלת מורח מרחץ עליו אלכך היו בראשו אלא יוצא לחוצה ומניחן: ויקרא לו גדעון. להקב"ה ה' שלום: הימנותא. להזכיר אמונה בהקב"ה:

הגהות הב"ח א אבל חדש לא אמר רבא בע"ל ואינות מותר להתפלל נגדו נמחק: ב כמו דאת אמרת אלהא מהימנא אבל שם כו':

דברי חמודות

אבל אם יש לו מחיצות כמו בתי כסאות דידן אף על פי שיש בו צורה קורא כנגדו בסמוך ואינו חושש דכיון דמחיצה מפסקת הוי רשות בפני עצמו ורחיה מדאקשי' עליה דרבא דמרחיק מצורה שלפניו מצא עיניו מדאמר רב חסדא עומד אדם כנגד בה"כ ומתפלל ואי בבה"כ שיש לו מחיצות מאי קושיא שאני התם שיש לו מחיצות אלא ודאי אפילו בה"כ דידהו הוו בלא מחיצות ומש"ה מקשה שפיר כ"כ ב"י סימן פ"ג ובש"ע כתב דהא דמתיר בשיש לו מחיצות דוקא כשאין מגיע לו ריח רע ועיין לעיל סעיף ק"ש ואולי מחיצות בית הכסא עצמן סובב הש"ע דלב"ע לא הוי הפסקה ועיין בסעיף לקמן ומ"ש עוד בב"י דאפשר דאפילו במחיצות שאין נבוהות י' שרי דדמי לכפה כלי כו' שכתבתי בסעיף קנ"ט יראה לי דלא דמי ואי דמי לחוך כלי שכתבתי שם בשם אהל מועד דמי ובש"ע לא פירש דהכא אף במחיצות שאינן י' שרי וגם שם לא כתב בש"ע להא דתוך כלי שכתבתי בסעיף שהאמר בסעיף המכר ועוד עיין מה שאכתוב בסעיף לקמן בס"ד: (קפט) הני בתי כסאות דפרסאי. פי' רש"י בתחילה היו ופיהם נרחוק מן הגומא והטור כתב בשמו ברחוק ד"מ וכתב ב"י בשם המרדכי דבני אדם שיש להם שפפל נקוב בחדרם ופנים עליו מותר לקרות ק"ש לכיון שאין צואה על הנקב וגם אין הגרף תחת הנקב ועוד שהנקב תדיר מכוסה בדף ע"כ וכתב ב"י דנראה מדבריו דספפל נקוב זה דין בה"כ יש לו ולפי זה צריך להרחיק ממנו ד"א ע"כ ומ"מ אין לחוש עכשו אבל אם יש לו מחיצה דהכא שאני שהספפל הזה הוא הכסא שעליו נפנה ולא לחוך עכשו ועיין בסעיף לעיל ואם מי' לא מהני דהכא שאני שהספפל הזה הוא הכסא שעליו נפנה ולא לחוך עכשו ועיין בסעיף לעיל ואם קרא במקום שלא ה"ל לקרות כתבתי בסימן כ"ב: (קע) ואין ראוי לקרות בנגדו. אע"פ שאין בהן ריח רע דאם יש בהן ריח רע איסורא נמי איכא ב"י וכתב עוד בשם הר"ר יונה שכתב בשם רבני צרפת שאם מי רגלים מצוים שם תמיד אסור וכ"כ רבינו אלי' וכתב עוד בשם הבהגות מיימו' דאפי' להרהר בהם בד"ת אסור: (קעא) אבל חדש ישן. אף על פי שאין בו אדם כדאיתא בגמרא דהתם ודפירקין: (קעב) יש שם שאלת שלום. והרהור ד"ת נמי שרי וכן אם נשאל על דבר הלכה אומר אסור או מותר אבל אסור לומר עיקר הטעם והכי מוכח בפרק כל הכלמים בעובדא דמרחץ של אפרודיטי כ"כ הר"ן בפ"ק דשבת וכבר כתבתי דברי בפרק קמא דמכילתין סעיף ע"ה: (קעג) אין שם שאלת שלום. ולא הרהור ד"ת וכתב הר"ן בפרק כירה בשם ירושלמי דאסור לענות אמן ועיין עוד מדינים אלו שכתבתי שם: (קעד) שרי למימר הימנותא כו'. ל' הרמב"ם פרק ג' מהלכות ק"ש הכיוצא בגון רחוס ונאמן וכיוצא בהן מותר לאמרם בבית הכסא אבל שמות המיוחדים והם שמות שאינם נמחקים אסור להזכיר בבית הכסא ובית המרחץ ישן ע"כ ואפילו שלום שהוא שם שאינו נמחק נתבאר לעיל דאסור וא"כ צריך לחלק בין שלום לשאר כינויים וגם קצה

מעדני יום טוב

[ד] אבל חדש כו'. ע' בס"ס דלקמן: [ה] כמה דאתמר. כן ל' הרי"ף אבל בגמרא דמתרגמינן אלהא מהימנא וכך העתיק רבינו שם וכתבו התוס' תימה דשלום נמי מתרגמינן דעבדיר ליה שלמא ויש לומר דהתם קראו שלום על שם שהוא עושה שלום דאי לא קראו שלום אלא בעי למימר ה' שלום ה' העושה לו שלום ס"ב הוה ליה למימר ה' שלומו: [ו] ולא איפשיטא. דאמרינן בגמ' דשאני ממרחץ דבית הכסא מאוס פי' רש"י ושם מגונה עליו משום הכי מספקא ליה בהזמנתו: [ז] אלא בבית הכסא ישן עצמו. אז כל דבר של טינוף עצמו וכן כתוב בנימוקי מהר"י ז"ל וכן נ"ל לגרסם כך בדברי רבינו ז"ל: [ח] ומבעיא ליה. גרס וכן הוא בנימוקי מלמדי הר"י: [ט] צריכין טבילה. פירש"י לדברי תורה ולהתפלל בתקנת עזרא שהתקין לבעלי קריין בלבד כדאמרי' בפירקין דף כ"ב כתיב והודעתם לבניך ולבני בניך וכתיב בתריה יום אשר עמדת לפני ה' אלהיך בחורב מה להלן בתיבה וביראה בתחת וכתיב ביראה בתחת וכתיב מכאן אמרו חכמים ונאמן על נדות מותרים לקרות בתורה ובנביאים וכתובים לשנות במשנה וגמ' והלכות ובאגדות אבל בעלי קריין אסורים ופירש"י מכאן אמרו כל הטמאים מותרים בתורה אף הם יכולים להיות בתיבה וברחת אבל בעלי קריין אינן אלא מתוך קלות ראש וחחות הדעת ובועלי נדות אם עצלו לקריין לד"ת הטעילה איזה עולה להם לטהרם מטומאתם בא על נדה שהיא ז' ימים אבל לתקנת עזרא עולה להם כדתנן במתני' מי שראה קרי ונדה כו' צריכין טבילה ע"כ. ואני תמה על הכ"מ שבפוסק הלכות ק"ש כתב טעמא דכל הטמאים מותרים מהא דתניא ר' יהודה בן בתירא אומר אין ד"ת מקבלים עומאה שנא' הלא כה דברי כאש כו' ואיהו אפי' לבעל קרי מחיר כדמפיק בתוחה בריתא וכתבה רבינו לעיל בפי' כ"א והרמב"ם שם ג"כ אפקה לענין בעלי קריין אבל לענין שאר הטמאים ודאי דלא צריכה אלא מכיון שיכולים ללמוד ברחת ומיא כיוס שיתנה בחורב אין לאסור עליהן ומעתה נמי אין מקום להקושיא שמקשה הכ"מ וכן רמ"י שנמשך אחריו בטעמא דכל הטמאים כו' דמ"ש ממקום הטעופה שצריך להרחיק דהא ודאי דאין עניינהם דומים כלל שאם התורה אמרה והיה מחניך קדוש וכשיא את נאמן ולא ירחה בך וגו' לא מפני זה תצטרך ג"כ לאסור לומר שנטמא בטומאה שהפרישתה התורה משום זה לענין מקדש וקדשיו וגם מ"ש רש"י דטעמא דתקנת עזרא אלא יהיו מ"מ מצוין אבל נשותיהן כתרגומים אע"פ שכ"כ

גם הרמב"ם פ"ד מהלכות תפלה לא אחמר בגמרא לעיקר טעמו אלא גבי הא דאמרינן דבשם ור"ע לחשו ולא רצו לשנות לתלמידיהם דבעל קרי שנתנו עליו ט' קבין דטהור וקאמר טעמא אלא יהיו מ"מ כו' אבל עיקר טעמא הוי משום יום אשר עמדת וגו' אלא דמש"ה בגחינת ט' קבין תפני ליה דלמה לא שמכיון שצריך רחיצה יהיה נזהר מטומאת קרי אבל כדי שלא יהיו מ"מ כו' לא פרשמו הדבר אלא בלחישה: [ז] ורבי יהודה פוטר. מסקינן בגמ' דאפי' בעל קרי שראה זיבה דמעיקרא בר טבילה הוא אפ"ה פוטרו כיון שאין הטבילה מועלת לו: [ח] דדייקינן טעמא כו' הא זב שלא ראה קרי כו'. כ"ז ל' רי"ף הוא וכדאתא עוד בפרק ח' דפסחים ואיכא למתמה דהא מילתא הא שמעינן לה מפשטא דמתני' גופה דמכיון דאמרינן דזב שראה קרי כו' שצריך טבילה אלמא דמהניא ליה הטבילה ואע"פ שלא נטהר מזובו ומאי צריכה ליה למשמע לה מילתא מדיוקא וא"ל נתרץ דאי מפשטא דמתני' איכא למדמי ולפרושי דהא דצריכין טבילה לא קודם שיכולין לטהר מטומאתם זובן אלא ה"ק שאם סברו להם הימים הראוים צריכין טבילה ועיקר דינא אתא לאשמעינן דטבילה בעי לד"ת ולא סגי ליה בנחיתת ט' קבין ור"י פוטר כלומר דלא ס"ל לתקנת עזרא וכו' בן בתירא ואע"ג דאיתא לעיל בגמרא דר"י לא חייר אלא הלכות דרך ארץ אבאי י"ל מרי תנאי אליביה וא"נ מגיטו לפרושי דפוטר מטבילה קאמר אבל נחיתת ע' קבין צריך מ"מ מפשטא דמתניתין לא שמעינן ולא מידי דזב לא בעי טבילה אבל מדיוקא שמעינן שפיר דאי איתא דזב גופיה בלא רחיצת קרי נמי צריך טבילה אמאי קתני זב שראה קרי הו"ל למתני זב או שראה קרי אלא בדוקא קתני זב שראה קרי דהא זב אלא ראה קרי אין צריך טבילה וכן הלכה ועיין סימן כ"א: הדרן עלך מי שמתו

פרק ד [א] עד הערב. פירש רש"י עד חציכה וז"ל אחר"י אין לפרש עד יצאת הכוכבים שהוא לילה ממש דע"כ אית לן למימר דעד הערב האמור בכאן אינו ר"ל אלא עד שקיעת החמה משום דהכי אמר מוצאים מנין לדם שנפפל משקיעת החמה ואילך וכו' ר"ל דמשקיעת החמה ואילך אינו זמן זריקת דם תמיד של בין הערבים ותפלת המנחה היא כנגד תמיד של בין הערבים ועיקר התמיד הוא זריקת הדם וכי היכי שזריקת הדם אין זמנה אלא עד שקיעת החמה ה"נ תפלת המנחה שנתקנה כנגדה אין זמנה אלא עד שקיעת החמה כלבד ע"כ: [ב] מידי דהוה אתמיד השחר. כדתנן היה ברש פ"ב דיומא:

תפארת שמואל

(מח) טבילה. נ"ב אם ירצה לעסוק בתורה או להתפלל: (מט) וכן הלכה. נ"ב והנשים נהגו שלשול ופרישות שאין נכנסין לבית הכנסת ומנהג כשר הוא (רא"י ה):

א) תר"י (נלין) ב) רי"ף (נלין) ג) לא ידעתי מאי ראיה, דהא ע"כ קושית הש"ס והא מיבעיא ליה לרבינא יש זימון ותפשטו ליה מדר"ח דהא רבינא בתראה טפי מר"ח, וע"ז מצני כי קא מיבעיא ליה למיקס בגוויה, ר"ל דר"ח דוקא כנגדו ממיר, וקשה מפשטא ליה מדר"ח מדמתיר כנגדו ש"מ בתוכו אסור, וע"כ דש"ל מדר"ח ליכא למיפשט די"ל דר"ח מיירי משן שאין בו צואה כמ"ש המג"א בסי' פ"ג סק"ה יע"ש, אז דר"ח גופיה מספקא ליה עי' בתג"ה שם. (מל"ה)

כו ע"א

דמילתא דפשיטא היא כיון דזמן המאוחר שלה הוא בזמן התמיד [ג] ה"ה לכל זמן המוקדם. תפלת המוספין כל היום מן הבקר עד הערב כמו קרבן מוסף שהיה כשר כל היום כולו ואפילו מן הבקר מדאיצטריך קרא ביומא פרק אמר להם הממונה (דף לד.) דנסכים קודמין למוספין הא אי ליכא קרא מוספין כשרין ליקדם. [ד] אע"ג דכתיב בבקר גבי נסכים [ה] וכן תפלת המוספין יכול להתפלל בבקר [א] וה"נ אמרינן בפ"ק דמסכת עבודה זרה (דף ד'.) לא ליגלי אינש גלותא דמוספין בתלת שעי קמייתא [ו] ברישא שתא ביחיד: **גמ'** תפלת השחר עד חצות ורמינהו מצותה עם הנץ החמה כדי שיסמוך גאולה לתפלה ונמצא מתפלל ביום כי תניא ההיא לוותיקין דת"ר יוחנן ווותיקין היו גומרין אותה עם הנץ החמה [ז] [ב] אבל כ"ע סברי כרבנן עד חצות ואע"ג דליתא לרבנן [ח] דאמרי עד חצות היכא דלי (ג) לבתר ד' שעות שכר תפלה יהבי ליה שכר תפלה בזמנה לא יהבי ליה:

ב א"ר יצחק (ג) טעה (ד) ולא התפלל ערבית (ה) מתפלל שחרית ב' טעה ולא התפלל שחרית (ו) מתפלל מנחה ב' [ג] וא"ת אמאי צריך להתפלל שחרית שתים היכא דלא התפלל ערבית [ט] והא קי"ל דתפלת ערבית רשות [י] והלכתא כרב באיסורי וכן קשה לקמן בשילהי פירקין (דף ל:) הא דקאמר טעה ולא הזכיר של ר"ח בלילה אין מחזירין אותו לפי שאין מקדשין את החדש בלילה הא לאו הכי מחזירין אותו ואמאי הא תפלת ערבית רשות וי"ל [כ] דגבי שהיא רשות אין לבטלה אם לא מפני צורך שעה כגון מפני מצוה עוברת ושרי המייניה דלא מטרחינן ליה בפ"ק דשבת (דף ט:) וכן עלה על מטתו בירושלמי דאין מטריחין אותו לירד. [ל] [ד] מדע שהרי יעקב אבינו עליו השלום תיקנה [מא] ותסמכוה אהקטרת אברים ופדרים שמצותם כל הלילה וכמו דאינהו לא מעכבי כפרה ואיהי נמי מצוה בעלמא יש בה ואין לבטלה אם לא מפני צורך שעה [ה] [ו] ואם תאמר הא דאמרי' בשילהי יומא (דף פז:) אמר רב תפלת נעילה פוטרת של ערבית רב לטעמיה דאמר גלותא יתירה היא וכיון דגלי מו לא צריך ופריך והאמר רב תפלת ערבית רשות כלומר ולמה צריך לפוטרה ומאי קושיא והלא אין לבטלה בחנם אם לא מפני הצורך וי"ל דהתם נמי לא בחנם היא שהרי מצוה להכין לסעודה במוצאי יום"כ שהוא כעין י"ט דאמרינן במדרש בת קול יוצאה ואומרת לך אכול בשמחה לחמך וגם הוא עיף מן התפלה ומן התענית ואין להטריחו מידי דהוה אשרי המייניה או עלה למטה וכן משמע בירושלמי דפירקין דאין לבטלה בחנם דאמר בירושלמי למ"ד דתפלת ערבית חובה אין תפלת נעילה פוטרת אותה ולמ"ד רשות פוטרת אותה אלמא דאין לבטל אותה אם לא שתפטרנה תפלה אחרת אע"פ שהירושלמי פליג אגמרא דידן אהא דאמרי' ביומא דרב לא מיירי אלא לדברי האומר חובה [ג] מ"מ יש להביא ראיה משם דאין לבטלה בחנם וה"ג כתב גבי אין מקדשין את החדש בלילה אע"ג דתפלת ערבית רשות [מ] כיון דשוי עילויה חובה אי לאו טעמא דאין מקדשין את החדש בלילה היה צריך לחזור ולהתפלל ז"ח [נ] ולא (א) נהירא דאמרינן בפ"ק דשבת דלמ"ד תפלת ערבית רשות כיון דשרי ליה המייניה לא מטרחינן ליה הא אי לא שרי המייניה מטרחינן ליה וצריך שיתפלל קודם שיאכל אע"פ שלא התפלל כלל [פ] וכי תימא כיון דהתפלל בשאר לילות שויה עילויה חובה אם כן למה הוצרך לתרץ ביומא דרב דאמר תפלת נעילה פוטרת של ערבית לדברי האומר חובה קאמר אפי' לדברי האומר רשות ניחא כיון דשויה עליה חובה בשאר לילות: מתפלל שחרית שתים פירשב"ם ז"ל [ו] דאם לא נזכר עד המנחה כיון שעברו שני זמנים של תפלה עבר יומו בטל קרבנו [ש] [ז] ולא תקנו חכמים שיחזור ויתפלל כיון שעברו שני זמני תפלות. איבעיא (ב) להו טעה ולא התפלל תפלת מנחה מהו שיתפלל ערבית שתים פרשב"ם [ל] [ג] אבל לא מיבעיא ליה טעה ולא התפלל מוסף מהו שיתפלל ערבית שתים [מ] דמילתא דפשיטא היא דאינו חוזר ומתפלל כיון שעבר זמן המוסף כיון שמזכיר בתפלה את קרבן המוסף אינו רואי להתפלל אלא בזמן הקרבת המוסף' אבל שאר התפלות אע"פ שנתקנו כנגד הקרבנות מכל מקום אינו מזכיר בהן קרבנות ורחמי נינהו [ק] והלואי שיתפלל אדם כל היום ת"ש דאמר רב הונא בריה דרב יצחק אמר רבי יוחנן טעה ולא התפלל מנחה מתפלל ערבית שתים ואין בזה משום עבר יומו בטל קרבנו ודוקא בשכח אבל מיבטל במזיד לא ועליו הכתוב אומר מעוות לא יוכל לתקון כתב גאון וזה לשונו מיבטל מעוות שאינו יכול לתקון הוא ונית ליה אלא שכר רחמי דרשות בעלמא הוא אבל שכר מצוה ליתא ליה משמע דאם רוצה לחזור ולהתפלל שתים לתשלומין שמיבטל (ט) רשאי

רש"י בתלת שעי קמייתי. בשעת הדין. מוספי כל השנה הן שבת וסיפורי מעשה אבל מוסף ראש השנה ממון שהוא מתפלל מלכיות זכרונות שופרות מפקד דינא טפי ואל יפרוש אדם עצמו מן הצבור:

דברי חמודות

להרמב"ם להא מ"מ דעת רבינו כך היא והוא דעת הש"ע ומוכרח בדברי כמ"ש מדכתב לההוא עובדא בסוף הסימן נמצא דהכא בריש נכה"ג הרי דבמה שהוסיף רמ"י ז"ל וכתב בשעת הדחק גרע דאין בדיעבד עסקינן ואפילו שלא בשעת הדחק לפי אמרת אף לכתחלה קאמר וכל' הרמב"ם פ"כ נכפל הדין בסוף הסימן ולכן העיקר כמובן מדברי רבינו ופשט לשון הש"ע דבדיעבד אף שלא בשעת הדחק יצא: (ב) לבתר ד' שעות. שהוא שליש היום כדכתב הרמב"ם ועומעמ"ל דכל השעות שנזכרו בדברי חז"ל בכיוצא בזה הם שעות זמניות וכמ"ש דברי בפ"ק ריש סימן י' במי"ט וגם כתבתי במי"ט אדהכא דלא אמרו דשכר תפלה אינם ליה אלא עד חצות ואמ"כ אמור לו להתפלל עד המנחה דמשלים כדלקמן לפי שאף רבי יהודה דהלכה כמותו אינו חולק על חכמים אלא על שאין שכר תפלה בזמנה כ"א עד ד' שעות אבל שכר תפלה אית ליה עד חצות אף לרבי יהודה ולפיכך הא דכתב רבינו וכן הוא לשון הרי"ף היכא דטעי כו' לאו דוקא אלא כי עבר במזיד נמי וז"ל הרמב"ם ואם עבר או טעה כו' והטור סימן פ"ט לא הזכיר אלא אם עבר כו': (ג) טעה ולא התפלל כו'. וכל שלא הזיד בשאנו נפשו אפי' בלא שוס טירולא אבל היה סבור שעדיין יש לו זמן אחר שיגמור אותו עסק שהוא מתעסק בו ובין כך ובין כך עברה לו השעה או שהיה עדוך בצורך ממונו אלא יצא לידי הפסד מלהתפלל כולם תשובים אנוסים ויש להם תשלומים כ"כ ב"י בשם מ"ה ועוד כתב בח"ה דמיהו לכתחלה לא יעבור זמן תפלה משום ממון ודין שיכור אכתוב בפ' הדר סימן ה': (ד) ולא התפלל. אבל בק"ש כתבתי מחלוקת בפ"ק בסעיף ס"ח ורמ"א שתתם בסימן ק"מ דאין לק"ש תשלומין לא יפה עשה שראה כך לשון הסמ"ק בב"י סימן זה ואשתמיטתיה שכבר כתב הוא עצמו המחלוקת בס"ק ג': (ה) מתפלל שחרית שתים. ובסוף הסימן יתבאר דבריה הא התשלומין ולשון הש"ע לאמר שיאמר יוצר וי"ח ברכות יאמר אשרי ואח"כ יתפלל י"ח לתשלומין ערבית והוא לשון הסמ"ק

מעדני יום טוב

[ג] ה"ה לכל זמן המוקדם. ואפי' מנרק השחר ודקתני למאוחר משום דמוקדם אמיא בה"ה משא"כ אי קתני מוקדם ה"א אבל לא יאחר כלל ועוד שהולכך לשון המאוחר להשמיענו המחלוקת שיש בו: [ד] אע"ג דכתיב בבקר גבי נסכים. ואשתא נמי דקרא מקדיס קדיס נסכים מ"מ שמעינן מדאיצטריך לקרא ולא סגיא ליה במאי דכתיב בבקר גבי נסכים דהמוספין להקדיס נמי אלא שהנסכים קודמים ומינה דאמר הנסכים מיד זמן של המוספים ובב"י ס"ק רפ"ו כתב בשם הרשב"א שנראה מהתוס' שאם הקדיס תפלת מוסף לשל שחרית יצא ע"כ ונראה שסברתו דלא אמא קרא אלא להקדיס לכתחלה הנסכים למוספין אבל אם הקדיס המוספין יצא והי"א דיקא ליטנא דרבינו דקאמר דאי ליכא קרא מוספין כשרין ליקדם היינו לכתחלה וא"כ קרא כי אמא אלכתחלה אמא דלא. ומאי אדון בדבר הלכה ולא לחלוק תלילה אלא קשיא לי דמנלן דאיצטריך קרא אלכתחלה ואקשה לן הא כבר כתיב בנסכים דילמא הגמרא כי מצריך קרא ולא סגי ליה במאי דכתיב בבקר משום דאמא למילף דאף בדיעבד לא יצא ואשתא תרי קראי צריכי חד לכתחלה וחד לעכב: [ה] וכן תפלת המוספים יבול להתפלל בבקר. והא דמקדיס במתני' תפלת המנחה לתפלת המוספים מילו המוס' משום שהיא תדירה בכל יום: [ו] ברישא שתא ביחיד. אלמא בשאר יומות השנה יכול להתפלל כ"כ המוס' ובריש שתא גופיה דוקא בימיד אבל הלמור יכולים להתפלל: [ז] ה"נ גרי"ף. אבל כ"ע לדברי רבנן עד חצות ואע"ג דליתא לדרבנן דלקמן סי' ג': [ח] דאמרי עד חצות היכא בו' שכר תפלה יהבי ליה. כלומר דלא דמינן לגלמייהו דרבנן במאי דאמרי עד חצות אלא בעיקר הדין שאין זמנה כל כך והלכתא כר"י דאמר עד ד' שעות אבל מ"מ אית לן למימר דר"י כי פליג לא פליג אלא בעיקר הדין שהוא בזמן התפלה ומודה מיהת שאם התפלל עד חצות דשכר תפלה אית ליה דבל מיעוטא בתחלוקת עדיף ולפ"ז אם התפלל אחר חצות אפשר דהוי ברכה לבטלה אא"כ בשעת המנחה וכדלקמן כך מסיק הב"י והבית רמיה לזה מהרשב"א: ה"ג בטעי ולגי: [ט] והא קי"ל כו'. לקמן ובסוס' כתב האמר רב לקמן וכבר הקשיתי בס"ק פ' סי' ה' דלא אמר בפרקין: [י] והלכתא

תפארת שמואל

פ"ד (א) ולא נהירא דהא אמרינן כו'. פי' דמשמע דווקא שהתפלל אבל לא התפלל הוא רשות ממש: (ב) איבעיא להו. כ"כ אבל במנחה פשיטא דמתפלל שתים דהא זמן מוסף הוא כל היום:

א) וכ"ה בתוספתא פ"ג המתפלל תפלת המוספין עד שלא קרב תמיד של שחר יצא. (מל"ה) ב) רי"ף (גליון) ג) תוס' (גליון) ד) עי' מש"ל פרק מי שמתו [מי' טו] בס"ד. (יפה"ד) ה) מר"י ותוס' שם (גליון) ו) [וכן הקשו התוס' בסוף יומא, ופשוט דעיקר קושייתם דמתי ק"ד להקשות מהא דאמר רב דאינו אלא רשות דמה בכך דהיא רשות מ"מ בתנא אין לבטלה, והולכך לומר דתפילת נעילה פוטרתה. אבל בתר"י כתן דאיתי שמקשה מה הלשון ותם איתא דאיכא תלוה בתפלת ערבית היכי קאמר דתפלת נעילה פוטרת, ודבריו תמוהין דהלא אינשא דאתמא מסקינן דפוטרת אפי' למ"ד דתפלת ערבית חובה, ואולי דני' אחרת היה לו בגמ' שם, וכדי הירושלמי שהביא הרשב"ם כאן דאין תפלת נעילה פוטרת רק למ"ד דתפלת ערבית רשות, ועדיין צ"ע ומתירוצי על הרא"ש ז"ל כאן האלכתי מה דאיתא דאמרינן תפלת ערבית רשות. והביא שם הא דפרק קמא דשבת לגבי לדבריו. (מגה"ר) ד) ע' בבה"ג מ"ש בשמו הטור סי' ק"ח ע"ש, ועי' ב"ח שם. (מגה"ר) ה) ול"ד לטעה ולא התפלל מנחה בשבת דמתפלל במוצאי שבת שתים של חול, ואפילו להראב"ד דלעיל פ' מ"ש דין י"ז דגם במוסף היה רחוי להתפלל ח"י אם לא מפני הטורח ע"ש, דהתם לא נתקנה התפלה בשביל שבת דגם בחול מתפלל מנחה, משא"כ תפלת מוספין לא נתקן רק בשביל להזכיר קרבנות מוספין ודו"ק. (תפל"מ)

וסכר (ג) תפלת רחמי אית ליה. [דף כו ע"ב] מ"ר טעה ולא התפלל מנחה בע"ש (י) מתפלל בליל שבת שתים של טעה ולא התפלל מנחה בשבת יתפלל במ"ש שתים של חול מבדיל בראשונה [ל] ואין מבדיל בשניה ואם לא הבדיל בראשונה והבדיל בשניה שניה עלתה לו ראשונה לא עלתה לו. טעה ולא התפלל מנחה בשבת א) נראה שאם שכח ולא התפלל יעלה ויבוא במנחה בראש לא יתפלל במוצאי ר"ח שתים כיון דאין לו להזכיר של ר"ח למה יחזור ויתפלל י"ח כיון שכבר התפלל אותה ולא דמיא להא דתמרי הכא מתפלל במוצאי שבת שתים של חול ויוצא בה בשל שבת דשתי הכא דאף בשבת ראוי לו להתפלל י"ח אלא מפני הטורח תיקנו שבע ברכות הלכך כשלא התפלל במנחה שבע יצא באותן י"ח ברכות שמתפלל במ"ש דאינון נמי שייכי לשבת וה"ה נמי אם התפלל במנחה בשבת י"ח ולא הזכיר של שבת אע"פ שלא יצא באותה תפלה ואם היה זוכר מבעוד יום היה צריך להתפלל ז' ברכות אפי' הכי לא יתפלל במ"ש שתים כיון שהתפלל כבר י"ח ברכות וחכמי פרובינצ"א היו אומרים כיון שלא יצא ידי חובתו בזו התפלה הוה ליה כאילו לא התפלל וצריך להתפלל שתים לערב אע"פ שאין מזכיר של ר"ח או של שבת והדבר מוכרע ב) לכך היה אומר רבינו יונה ז"ל שהנכון לנתח מן הספק שיתפלל אותה לערב בתורת נדבה ואין צריך לחדש בה דבר דכיון שמתפלל אותה על דרך הספק אין לך חדוש גדול מזה כדפרישית לעיל (פרק מי שמתו סי' ט"ו). למימרא כיון דלא אבדיל בקמייתא כמאן דלא אלי דמי ורמינהו טעה ולא הזכיר גבורת גשמים בתחיית המתים ושאלה בברכת השנים מחזירין אותו הבדלה בחונן הדעת אין מחזירין אותו מפני שיכול לאומרה על הכוס קשיא [ש] כתב רב האי גאון אע"פ שנשאר בקושטא כיון דלא קאמר תיובתא לאו משבשתא היא דטעמא דמסתבר הוא דכיון דאבדיל בשניה גליא דעתיה דכיון בראשונה לשם תשלומין ושניה משוס חובה [פ] ואין להקדים של תשלומין לחובת הזמן (יא) וצריך להתפלל אותה של תשלומין פעם שנית מיהו אם לא הבדיל בתחת מהם (יב) או שהבדיל בשניהן אין מחזירין אותו דאין כאן גלוי דעת דראשונה לתשלומין וכן משמע מדפריך למימרא כיון דלא אבדיל בקמייתא כמאן דלא אלי דמי [פ] משמע הא אי כמאן דאלי דמי יצא ידי שתים אע"פ שלא הבדיל בראשונה והבדיל בשניה ראשונה עלתה לו לשם חובה ושניה לשם תשלומין:

ג איתמר רבי יוסי בר חנינא אומר תפלות אבות תקנום ריב"ל אומר תפלות כנגד תמידים תקנום [כ] תניא כוותיה דרבי יהושע בן לוי מפני מה אמרו תפלת השחר עד חצות שהרי תמיד של שחר היה קרב והולך עד חצות ר"י אומר עד ארבע שעות שהרי תמיד של שחר היה קרב והולך עד ארבע שעות ומפני מה אמרו תפלת המנחה עד הערב שהרי תמיד הערב היה קרב והולך עד הערב [ג] ר' יהודה אומר עד פלג המנחה שהרי תמיד הערב היה קרב והולך עד פלג המנחה ומפני מה אמרו תפלת הערב אין לה קבע שהרי אברים ופדרים שלא נתעכלו מבעוד יום היו קרבים והולכין כל הלילה ומפני מה אמרו ושל (קרבן) מוסף כל היום שהרי קרבן מוסף קרב והולך כל היום רבי יהודה אומר עד ז' שעות שהרי קרבן מוסף קרב והולך עד שבע שעות (יג) איזו היא מנחה גדולה משש שעות ומחצה ואילך היא מנחה קטנה מע' שעות ומחצה ולמעלה פלג המנחה (יד) אחד עשר שעות פחות רביע. ואיכא דאיבעיא להו לר' יהודה עד ועד בכלל או דילמא עד ולא עד בכלל [דף כז ע"א] ומסקנא [ד] עד ועד בכלל דיקא נמי דקתני העיד רבי יהודה בן בבא על תמיד השחר שקרב בארבע שעות אמר רב כהנא הלכה כרבי יהודה הואיל ותנא בתחילתא כוותיה: תפלת המנחה עד הערב רבי יהודה אומר עד פלג המנחה א"ל רב חסדא לרבי יצחק התם קאמר רב כהנא הלכה כרבי יהודה הואיל ותנא בתחילתא כוותיה הכא מאי איסתיק ולא א"ל ולא מידי ואסקינן [ה] דהשתא דלא איתמר הלכתא לא כמר ולא כמר מאן דעביד כמר עביד ומאן דעביד כמר עביד. כתב הגאון (טו) דמאן (ד) דמקדים ומצלי ערבית תו לא מצי לצלויי מנחה אלא עד פלג המנחה כרבי יהודה דאם איתא דרבי יהודה ליתא לדרבנן ואם איתא דרבנן ליתא לדרבי יהודה ג) לכן אי צלי תפלת המנחה עד הערב תו לא מצי לאקדומי לתפלת הערב בפלג המנחה דאי אפשר לו לעשות פעם כרבי יהודה ופעם כרבנן:

ד אריב"ל (טז) אסור לעבור כנגד המתפללים איני והא רבי אמי ורבי אסי הוו עברי חוץ לארבע אמות של תפלה הוא דעברי:

ה [דף כז ע"ב] **אמר** רב יהודה אמר רב לעולם אל יתפלל אדם (יז) לא כנגד (ה) (יח) רבו (יט) ולא אחורי רבו [ו] (כ) אבל חוץ לארבע אמות שרי ד) ותניא

דברי חמודות

(י) יתפלל ערבית שתים של שבת. וה"ה אם לא התפלל מנחה בער"ח מתפלל של ר"ח שתים כ"כ רמ"י ז"ל בסימן ק"ח ואע"פ שכב"י סימן תכ"ב כתב לשון הכלבו שמזכיר בראשונה ולא בשניה נראה לרמ"א ז"ל דטפי איכא לתמוי לריטב"א דהכא מלגיא דבמוצאי שבת וכן נראה בעיני דשאני הבדלה שלא נתקנה אלא כדי להבדיל בה בין קודש לחול ומכיון שהבדיל הוי חול ואין לו להתפלל עוד אלא של חול אבל בר"ח שכל היום עודו ר"ח הוא הוי כמו בשבת שמזכירין בו של שבת גם בתשלומין ורמ"א ז"ל כתב שהמנהג שלא להזכיר בשניה יעלה ויבא דאין קדושת ר"ח חמורה כשל שבת לומר כיון שעשינו שבת בתפלה ראשונה היאך נעשה חול בתפלה שניה ולא אוכל לדעת מי הגיד לו מנהג כל הקהלות אחר שגם רבו מזכיר בכל מקום המנהגים ואלו ידע מנהג היה כותבו וכ"ש שאם לא יתפללו: (יא) וצריך להתפלל אותה של תשלומים. פעם שנית אם לא הבדיל בו'. וכן הדין באם טעה בער"ח שמתפלל בר"ח שתים שאם לא הזכיר יעלה ויבא בראשונה והזכיר בשניה צריך לחזור ולהתפלל ואם לא הזכיר בשניהן יצא. כלומר בר"ח סימן תכ"ג ועיין בפעיף לעיל ואל"ל בטעה בע"ש ומתפלל בשבת שתים דעמי דינא הכי: (יב) או שהבדיל בשניהן אין מחזירין אותו. כתוב בא"ח שמכאן דקדק הר"ר יונה דכל הטועה ומזכיר מאורעות שאר ימים בתפלה שלא בזמנה לא הוי הפסקה ע"כ וכתב רמ"א כשם הא"ז דאם מזכר טעה פוסק אפילו באמצע הברכה: (יג) איזהו מנחה גדולה כו'. וכתב הרמב"ם בפ"ג מה"ת נהגו אנשים הרבה להתפלל מנחה גדולה וקטנה והאחת רשות והוכו קצת הגאונים שאין ראוי להתפלל רשות אלא הגדולה ואם התפלל הגדולה חובה לא יתפלל הקטנה כ"א רשות וכתב ב"י סימן רל"ג דטעמו שלכתחלה יתפלל הגדולה לנדבה לפי שהיא כנגד דבר שאינו תדיר בכל יום ועיין לקמן בפי' הירושלמי שכתבתי במי"ט סימן מ' והטור סימן רל"ד כתב כשם רבינו שהטיב בתחונת אמלה שיש לאדם ליזהר שלא יתפלל תפלה נדבה אם לא שיוכל לאדם בה דבר וגם צריך שיהא מכיר עצמו זהיר וזריז ומיהר בדעתו לכוין בתפלתו מרחם ועד סוף בלא היסח הדעת אבל אם אינו מכוין בה יפה קרינן ביה למה לי רוב זמיחים ולטאי שיוכל לכוין בג' תפלות שתקנו מכמיס: (יד) אחד עשר שעות פחות רביע. כבר כתבתי במי"ט ע' פ"ק סימן ו' שהם כפי שעות זמניות ושלדעת בעל מ"ה הוא מ' שעה ורביע קודם לאת הכוכבים ושהרמ"א חולק עליו וסובר שהוא מ' שעה ורביע קודם שקיעת החמה ושמאתי לו און שכן סובר הרמב"ם ומשם נראה שאין זה קבע ובכן אי אלי בו'. וכתב הר"ר יונה דבדיעבד אם התפלל ערבית בכוונה נאמר מפלג המנחה ואילך יצא ולא מחייבינן ליה לחזור ולהתפלל וכ"כ אחל מועד בשם ס' הסלמה שעכשיו שנהגו על ידי הדחק שעושים פעמים כל' יהודה ופעמים כרבנן שפיר דמי אלא גרע מהשכים לאתת לדרך שתשכים וקורא ע"כ ואנו בכל יום כעל ידי הדחק הוא שאם יבאו להם הקהל אחר המנחה לא יתאחפו אח"כ מיד כולם לערבית ומתוך כך תתבטל התפלה בלבור וגם הקדישים ואולי ע"י כך גם יחדיש יבאתבטלו כך מפיק הב"י סימן רל"ג דהחידוש סמכו על ר"ח שכתב רבינו בפ"ק אע"פ בפרבינו חולק עליו שם והיכא דחיקא שעתא אית להו לאנשי בלאתם והדר לנחותי לש"ל ואומר מגן ומחיה ועני קדושה ומסיים האל הקדוש אם אין שהות ביום לגמור י"ח ברכות והכי נהוג רבנן במתיבתא כד דחיקא להו שעתא וכן ראוי לעשות בכ"כ שבולי הלקט בשם רבינו

מעדני יום טוב

[ל] ואין מבדיל בשניה. ולא דמי לריטא דמתפלל בשניה של שבת דהבדלה לאו תפלה דמול הוא אלא דוקא להבדיל בין קודש לחול וכבר הבדיל ונעשה חול שוב אינו מתפלל אלא של חול: [מ] כתב רב האי גאון אע"פ שנשאר בקושטא כו'. ועיין בפרק יש נוחלין סי' ט"ז ומ"ש שם: [נ] ואין להקדים של תשלומין כו'. כתב רמ"י דטעמא ב"ל מדיר מדיר ואמינו מדיר קודם ולפיכך מקרבי ואם היקף לא עלתה לו דכיון דמקרבי ולפיכך להו ע"כ ולי נראה דטשום הא לא מירא דהא אע"ג דתנן בפרק"ו דזבחים כל המדיר מחבירו קודם את חבירו דתמידין קודמים לטוספים הא תנן בפרק התכלת דתמידין אין מעכבין את הטוספין ומפרש לה בגמרא דהתם (דף מ"ט) דלענין קדימה הוא דלא קדמי אלא לטוספה ונראה בעיני שלכך אמרו שאם הקדים התשלומים שלא יצא לפי שיש לחוש שע"י כן תתבטל תקנתא ויבא להתפלל אותה אחר שלא בזמן תפלה שייה לה אבל מכיון שאחר' אם התפללה קודם לשל חובה צריך שיחזור ויתפלל אותה של תשלומים לא אחי לידי פשיעה זו שיתפלל אותה לאחר זמנה וקודם זמן תפלה הבאה: [א] מששע הא אי כמאן דצלי דמי יצא ידי שתיהם בו'. נראה לי דהכי דייק מדלא רמי בגמרא לגבייתא מהדדי דהכא קאני שיש לא עלתה ומיהו טעה ולא הזכיר כו' הבדלה בחונן הדעת אין מחזירין אותו ולמאי צריך למימרא לפרושא דמלתא דכמאן דלא צלי דמי אלא סברת הגמרא דגבייתא גופא משום דבקמייתא לא אבדיל הוה כמאן דלא צלי אבל אי הוה כמאן דצלי היה יוצא אע"פ שלא הבדיל כו' וא"כ מינה שאם לא הבדיל בשתיהן וא"נ שהבדיל בשתיהן דיצא ואלא משום שלא הבדיל בקמייתא הוה כמאן דלא צלי ורמינהו

תפארת שמואל

(ג) ושבר תפלת רחמים אית ליה. וכן נראה דלא גרע מתפלת נדבה דשרי והא דלא מחדש בו דבר אין לך חידוש גדול מזה שמקשים תפלתו: (ד) דמאן דמקדים ומצלי. פי' מי שרגיל להקדים ערבית וכן מי שרגיל לאחר תפלת מנחה עד ערב ומוסיף כתבו כי תפני מקרבי בתפלה לאיעבד תרי קולי דתפני דהכדי: (ה) בנגד רבו ולא אחורי רבו ובו'. פי' אבל רבו ומראה כאילו שוה לו אחורי רבו פירוש משום יוהרא ואו נראה כמשתמוה

א) תוס' (נליון ב) עי' מור וקציעה [סי' קפ]. (יעב"ץ) ג) לא נהירא, עי' מור וקציעה [סי' רלג]. (יעב"ץ) ד) ותניא ר"א בן חסדא אומר כו'. בשב"ץ לא גרים כלל, ובריי"ף גרים תפלת. (מל"ה)

כז ע"ב

[ז] רבי אליעזר בן חסמא אומר המתפלל אחורי רבו או כנגד רבו [פ] והנותן שלום לרבו (כא) והחולק על ישיבתו של רבו והאומר דבר שלא שמע מפי רבו גורם לשכינה שתסתלק מישראל והנותן שלום לרבו פירש"י כמו לשאר אדם (כב) ואינו אומר שלום עליך רבי וברוכלמי משמע דתלמיד אינו נותן שלום לרבו כלל דגרסי' ברוכלמי נהיגי גבייהו דלא שייל זעירא בשלמא דרבה ומקיימי בנפשייהו רחוקי נערים ונתבטו (כג) מיהו [ט] בגמרא דידן (רפ"ד דנזיר כ:) אמרינן תוך כדי דבור [י] כדי שתילת תלמיד לרב והאומר דבר שלא שמע מפי רבו (כד) ואומרו מפי רבו:

ן ואמר רבי חייא בר אבא רב אלי של שבת בערב שבת ר' יאשיה אלי של מוצאי שבת בשבת רב אלי של שבת בע"ש מפלג א) המנחה ולמעלה ולאחר יציאת הכוכבים היה קורא קריאת שמע בעונתה ואע"פ שלא היה סומך גאולה לתפלה כיון שהיה מכוון למצוה להוסיף מחול על הקדש [כ] לא חייש לסמיכה. והיה מדליק הנר [קודם שיתפלל] ומקבל עליו שבת מבעוד יום. והא ב) דאמרינן בפ' במה מדליקין (דף כג.): גבי הדלקת הנר ובלבד שלא יקדיש ובלבד שלא יאחר אין זו הקדמה כיון שהיה מקבל עליו שבת בתוחה שעה כי יכול לקבל עליו שבת מבעוד יום ובלבד מפלג המנחה ולמעלה. אמרינן ברוכלמי רבי מפקד לתלמידן אמוריה אחריו קמיה ליטורא [ל] מאן דמצלי ליצלי דרמשא אדיומא קייס וכל הני אמוראי וכן תנאי דלקמן שהתפללו של מוצאי שבת בשבת ואמרו הבדלה על הכוס כרבי יהודה סברא להו. [מ] ואפשר שהיה להם חוסם שלא היו יכולין להבדיל בע"ש שהיו צריכין להחשיך על התחום לדבר מצוה כי פשיטא שלא היו ממהרין להבדיל ולהתפלל של מוצאי שבת בשבת אם לא מחמת חוסם וגרמא אע"ג דסברא לן כרבי יודא לענין תפלת הערב שהיא שעה ורביע קודם הלילה לענין תוספת שבת וי"ה וי"ט דקיימא לן שהוא מן התורה פ"ק דר"ה (דף ט.) אין צריך כל כך שיעור גדול לתוספת מיהו נראה שצריך שיעור מדאמרינן בגילה בריש פרק המביא (דף ל.) ובשבת בריש השואל (דף קמח:) דהא תוספת די"ה דאוריי"תא והא נשי דידן אכלו ושתו עד אורתא ולא מחיין בידייהו. ומסתמא לא היו אוכלין ממש עד אורתא שאינן יכולות לצמצם אלא פירשו מלאכול קודם הלילה. אלמא קודם אותו הזמן יש תוספת דאוריי"תא (כה) ולא נתברר יפה מה שיעור יש לאותו תוספת. אבל לענין ג) מלה היה אומר ה"ר יעקב מקורביל (כו) שאין לאכול מלה עד שתתחשך מדאמרינן בתוספתא דפסחים אמרו עליו על הלל שהיה כורך פסח מצה ומרור ואיתא אוכלין משתחשך והיינו טעמא משום דכתיב בפסח ואכלו את הבשר בלילה הזה ולילה ממש בעינן. ומצה איתקש לפסח דאם אכלה מצע"י לא יצא ידי חובתו ולא שייך כאן תוספת: רב (ו) אלי של שבת בע"ש. א"ל רבי ירמיה בר אבא לרב מי בדלת אמר ליה אין בדילנא ומי בדיל והאמר רבי אבין פעם אחת התפלל רבי של שבת בע"ש ונכנס למרחץ ושנה לנו פרקו ועדיין לא חשכה [ג] אמר רבה ההוא להזיע [פ] וקודם הגזירה הוה. איני והא רבה שרא ליה לרבא בר ליואי לבברויי אלי בפניה (ז) דמעלי שבתא. התם טעותא הוה. וטעותא מי הדרא והאמר אביי פעם אחת נתקשרו שמים בעבים וסבורים היו לומר שחשכה ונכנסו לבית הכנסת והתפללו של מו"ש בשבת ואח"כ נתפזרו העבים וזרחה השמש ובאו ושאלו את רבי ואמר הואיל והתפללו התפללו. (כז) שאני צבור דלא מטרחינן להו להתפלל שנית כמו דמטרחינן ליחיד (ח) [ע] ד) ה) אבל מלאכה ו) (בשבת) (כח) אלו ואלו מותרין. רב אלי של שבת בע"ש איבעיא להו רב אלי של שבת בע"ש אומר קדושה על הכוס או אין אומר קדושה על הכוס. ת"ש דאמר רב יודא אמר שמואל מתפלל אדם של שבת בע"ש (כט) ואומר קדושה על הכוס ור' יאשיה מצלי של מו"ש בשבת אומר הבדלה על הכוס או אינו אומר הבדלה על הכוס ת"ש דאמר רב חליפא בר אבדימי אמר שמואל מתפלל אדם של מוצאי שבת בשבת (ל) ואומר הבדלה על הכוס:

ז תפלת הערב אין לה קבע [פ] מאי אין לה קבע (אין לה) [י] אינה] קבע כמאן

רש"י תוספת יה"כ. שצריך להתחיל ולהתענות מבע"י דאוריי"תא היא דנפקא לן מועביתא את נפשותיכם בתשעה: ואכלו ושתו עד שתשיכה גרס ול"ג משחשכה:

דברי חמודות

הדבר במחלוקת בי"ד שתם וכתב דאפילו לפניו שרי וכתב מהרי"ח בשם בעל המאורות דכל שהוא בלבוד אם הוא כך סדר ישיבתן אין כאן תשתא ושרי מאחוריו וכ"ש בי"ד סימן רמ"ב כתב בשם רב האי גאון שכן גם כנגדו וכתב ב"י ויש לתוס בתוס אפילו בלבוד ודקדק רמ"י לכתוב שיהר שיתרחק מאחוריו ובכדי שיוכל רבו לפסוק הג' פסיעות לאחוריו בעוד שהוא שהוא מתפלל ולא יוכל לה'פסיק כמ"ש לעיל סעיף ט"ז ולדבריו יתרחק שיעור הג' פסיעות וגם ד"ל: (כא) והחולק על ישיבתו של רבו. בפ' חלק ד' ק"א כל המולק על רבו כמולק על השכינה שנאמר בהלותם על ה' וכתבו הרמב"ם פ"ה מהל' מ"ת וכתב עליה מיהו מולק על רבו זה שקונע לו מדרש ווזרש ומלמד שלא ברשות רבו ורבו קייס ואע"פ שרבו במדינה אחרת ע"כ וכ"ל פשוט דמהך דהכא נפקא ליה דהרמב"ם לפרש להא דתלק המולק על רבו שהוא בענין זה דהכא שחולק על ישיבתו ומפרש שזהו מקרי מולק כל שקונע לו לעצמו מדרש שהרי הוא זה כמולק על ישיבת רבו כיון שקונע לו מדרש לעצמו ואזלא לה בכך תמיהת הרמ"ך: (כב) ואינו אומר שלום עליך רבי. וז"ל הרמב"ם ולא יתן שלום לרבו או יחזיר לו שלום כדרך שנותנים לריעים ומחזירים זה לזה אלא שוחה לפניו ואומר לו בירלה וכבוד שלום עליך רבי ואם נתן לו רבו שלום יחזיר לו שלום עליך רבי ומורי ע"כ וכך העתיקו הטור י"ד סימן רמ"ב אבל הש"ע שנה בלשון ובין בחזרה ובין בנתינה כתב רבי ומורי וכבר הזכרתי מלופות גרסאות שבגמרא דנזיר במי"ט פ"ק סימן ג': (כג) מיהו בגמרא דידן בו'. ומ"מ אע"פ שכתב שכן נוהגים כתב אח"כ לדירושלמי משמע דלענין הדין דעתו נוטה לירושלמי וכבר כתבתי במי"ט דתהר"י מייסדים גמרא דידן דאינו חולק על הירושלמי וכבר כתבתי בקעיף י"ח דרבו שאמרו בעניינים אלו רבו מוכרח הוא: (כד) ואומרו מפי רבו. והרמב"ם כתב ולא יאמר דבר שלא שמע מפי רבו עד שיזכיר שם אומרו וכ"כ הטור ופי' הב"י משום דמסתם כל מה שהתלמיד אומר סוברים השומעים שמרבו שמעו ואם לא שמעו מפיו צריך להודיע מפי מי שמעו ע"כ והטעם שאפשר שיש לפקפק על הדבר ההוא ומגלא שתגנה ע"י ומפני כן הקפידו ואמרו בפ' ע"פ ד' קי"ב אם בקשת ליתנה התלה בלילן גדול: (כה) ולא נתברר יפה מה שיעור יש בו'. וז"ל המגיד בפ"ה מה"ש בשם הרמב"ן מוספת זה ת"א שיהא נעוד השמש זורחת על הארץ דהא תנן וכולן ב"ה מתירין עם השמש וא"א שיהא ג"כ בין השמשות שהרי מוספת זה אינו אלא עשה ובין השמשות ספק כרת הוא אלא ולאי זמנה של מוספת היינו מתחלת השקיעה שאין השמש נראית על הארץ עד זמן בין השמשות והזמן הזה שהוא ג' מילין ורביע ולה לעשותו כולו מוספת עושה לה לעשות מקצת ממנו ובלבד שיוסיף אחר זמן שהיה ולאי יום מחוץ מן הקודם ומפני מה מדליקין מסוק רבינו כמ"ד דשיעור בין השמשות תלתא רבעי מיל נמצא שמשתקע החמה עד לאחר הכוכבים ד' מילין וכו'" בפ' מי שהיה טמא ורבינו כתב לעיל דמפלג המנחה יכול לקבל שבת ומאי דאיכא ביניהו בשיעור שמפלג המנחה לשיעור שמשתקע החמה אלא בחושבנא די"ב שעות היום מאימתי מחשבי להו לבעל ה"ה שמחשבים אותם מע"ה עד לאחר הכוכבים ליכא ביניהו אלא חלק מעברים משעה לפי שלחשבונו עולה לכל מיל רביע משעה ותלק העברים שהם שעה (וח") [וד"] חלקי עברים כמ"ש במי"ט פ"ק סימן י' ופלג המנחה היא שעה ורביע ומבואר הוא שהרביע הוא חמש חלקי עברים נמצא שאין בין אלו הב' שיעורים כ"א חלק עברים שהוא רק ל"ד חלקים מתחר"ף לשעה וזה נראה לרמ"י ז"ל דוחק מאד שלא יהיה הפרש בין רגון לר' יהודה בקבלת שבת או בשעות שביום המעונן כ"א שיעור מועט כזה ואף על פי שאין קושיתו זו קושיא אחרי שבלוגתם רגון ור"י לא אמשל כדי מדרשא לענין זה כלל אלא זמן תפלת מנחה וערבית ויש מיישם כל שיעור פלג המנחה מ"מ מה שהעלה

מעדני יום טוב

[ז] ר' אליעזר חסמא גרס. וכתבתי הטעם בתוס' י"ט בפ"ג דתענית ממדרש רבה פ' אחרי דאמרו אתחסים רבי אליעזר: [פ] והנותן שלום לרבו. עיין לקמן בסמוך: [ט] בגמ' דידן רפ"ד דנזיר ואתר דוכתי: [י] כדי שאילת תלמיד לרב. אבל הרמ"ר כתבו דכל מקום שאמרו כו' אינו ר"ל אלא כדי מזרת שלום תלמיד לרב ע"כ וע"ל דתליא בתלוף גרסאות דרש"י גורס כגי' גמרא דידן דגרס והנותן שלום לרבו והמחזיר שלום לרבו וא"כ נתינה וחזרה כי הדדי ניהו ותהר"י לפניהם גי' הרי"ף וכן ג' רבינו וא"ג והמחזיר שלום לרבו: [כ] לא חייש לסמיכה. וכ"כ תהר"י ז"ל ולפי זה שפיר מלי סבר ליה רב כרבי יוחנן ואע"ג דגרס מקלתין לא פירש כן וע"ש: [ל] מאן דצלי כו'. לכאורה קאי אשבת בע"ש דאתמר עלה בירושלמי אר"ח משכני רבי ישמעאל בר רבי יוסי אצל פונדק אחד א"ל כאן התפלל אבא של ליל שבת בערב שבת א"ר אמי רבי יוחנן פליג ולא הוה צריך הפלגא על הדא למה שכן מוסיפין מחול על הקודש ומייתי נמי כה"ג בשל מ"ש בשבת אלא דמו משמע שכן בכל יום דקאמר דבית ר' יצחק אומרים עליה על מטתו אין מטריחין אותו לירד (וכתבו רבינו לעיל סי' ג' לכל תפלת ערבית) אמר רבי זעירא כל זמן דהוינא עבד כן הוינא מפחד בגלילא ליה לך אלא דהדא דרבי מפקד לתלמידן אמוריה כו': [מ] ואפשר שהיה להם אונס כו'. ומשום כך לא הקפידו על שלא סמכו גאולה לתפלה וכ"כ הטור בסימן רל"ג ועיין לעיל ס"ק

תפארת שמואל

(ו) רב צלי של שבת בע"ש וא"ל ר' ירמיה בר אבא לרב מי בדלת. [כל"ל] וי"ב ואסור במלאכה: (ז) בפניא דמעלי שבתא. כ"ב לאחר שהתפלל של שבת בע"ש ע"כ: (ח) ליחיד אבל מלאכה בערב שבת אלו ואלו מותרין. כל"ל:

א) תר"י (בלוין) ב) תוס' (בלוין) ג) תוס' ריש ע"פ (בלוין) ד) והתוספות פ"ל דהנטור כיון דא"ל להתפלל שנית אסורים במלאכה אם התפללו של שבת בע"ש בטעות, עיין ת"ש מזה. (תפל"מ) ה) תוס' ותר"י (בלוין) ו) ר"ל בע"ש ההוספה בטעות ועי' תר"י (בלוין) ז) כ"ה בגר"ף (בלוין)

כח ע"א

דאמר תפלת ערבית רשות דאמר רב יודע אמר אביי הלכה כדברי האומר חובה ורבא אמר הלכה כדברי האומר רשות וקי"ל א) הלכה כרבא מיהו ה"מ היכא דלא אלי ליה כלל אבל היכא דאלי ליה תפלת ערבית כבר שוויה עילויה חובה ומי טעי אהדדו לריש"א דקאמר רב (סוף פירקין) טעה ולא הזכיר של ראש"ח מדש בערבית אין מחזירין אותו שאין מקדשין את החדש אלא ביום (ושמעי' מינה שאם טעה בערבית בראש"ח מודש אין מחזירין אותו שאין מקדשין את החדש אלא ביום) [ל] וש"מ שאם טעה בערבית בשבת [ק] או בימים טובים (לא) שמחזירין אותו ואמרינן נמי (ד' כו.) טעה ולא התפלל ערבית מתפלל שחרית שתים והא ד"ה הוא דליכא מאן דפליג עלה [ר] ואפי' למ"ד רשות חובה הוא דלית ליה אבל מצוה איתא (לב) והאידנא נהוג עלמא לשוויה חובה:

ח [דף כח ע"א] **תנו** רבנן היו לפניו שתי תפלות אחת של מנחה ואחת של מוספין מתפלל של מנחה ואחר כך מתפלל של מוספין ר' יודע אומר מתפלל של מוספין ואחר כך מתפלל של מנחה אז היא מצוה עוברת וזו אינה עוברת. אמר רבי יוחנן הלכה מתפלל של מנחה ואחר כך מתפלל של מוספין ה"ג [ר] וכך היא שנויה

דברי חמודות

וגם אסור בעשיית מלאכה עד הלילה טור סימן רל"ג והכי מוכח מדברי רבינו לעיל שכתב דמש"ה אלי של מ"ש בשבת שצריך להמשיך על המחוש שמע מינה דאסור בכל מלאכה עד שתחשך ואחר כך הולך ממון לתחום: (לא) שמחזירין אותו. ואם שמע מש"ך מגן אבות בדברו שהיא ברכה אחת מעין שבע מראש"ח ועד סוף כתב רבינו עמרם בשם ר' משה גאון דיש"ר ור' נטרונאי גאון כתב שיאמר בו אפילו לא בשעה שאמרה הש"ך ולא יחזירו אותו: (לב) **והאידנא נהוג עלמא לשווי' חובה.** ואין לבטלה כלל טור סימן רל"ז ועמ"ש בפ"ק סעיף ו' וכתב הטור סימן רל"ז שאין הש"ך מחזיר התפלה של ערבית וכתב הרמב"ם הטעם לפי שאינה חובה ופי' הב"י בשם הרשב"א דאפילו לדברי הגאונים שאמרו שאם התפלל פעם אחת קבלה עליו חובה אם התפלל בקי הוא אין ש"ך מוציאו ואם אינו בקי ולא התפלל פטור הוא ע"כ והאידנא דשוויה חובה ליכא קושיא אע"פ שפירש דשוויה חובה ואפילו לא התפלל כלל וכמ"ש במי"ט ע"מ לא אנים מנהגא לשוויה חובה כדי לאצרוחי לצורא להחזיר הש"ך התפלה ועוד כי היכי דמנהגא לשוויה חובה ה"נ מנהגא שאין הש"ך מחזירה ומי אתה יכול לשנות המנהג מפני מנהג כך נ"ל: (לג) **דהלכה כרבנן דהכא.** וכתב הרשב"א ומסתברא שאם עבר והקדים תפלת המוספין לתפלת המנחה ואפילו במקום שיש לו להתפלל תפלת המנחה יצא וא"ל לחזור ולהתפלל של המוספים שנייה משום דמוספים כל שעתא זמניה הוא דהא תפלת המוספים כל היום בתפיתה ומתימה שפיר דמי עפי ממה שיצא בלבד ולרבותא הוא דנקטינה דיוצא בשמועה ומיהת ודאי נהא מודינא דדוקא בשעה שהש"ך אומרה אם שמע או אמרה עמו דשפיר עביד אבל אם כבר הש"ך אמרה מו לא שפיר דמי לצאת בתפלה בברכה מגן אבות אלא יתפלל כל השבע וכסברת הטור ומיהו אי ענר ולא התפלל אלא אותה הברכה שמעין שבע אפילו שלא בשעה שאמרה הש"ך ולאי דאין מחזירין אותו: (לג) **והאידנא נהוג עלמא לשווי' חובה.** ואין לבטלה כלל טור סימן רל"ז ועמ"ש בפ"ק סעיף ו' וכתב הטור סימן רל"ז שאין הש"ך מחזיר התפלה של ערבית וכתב הרמב"ם הטעם לפי שאינה חובה ופי' הב"י בשם הרשב"א דאפילו לדברי הגאונים שאמרו שאם התפלל פעם אחת קבלה עליו חובה אם התפלל בקי הוא אין ש"ך מוציאו ואם אינו בקי ולא התפלל פטור הוא ע"כ והאידנא דשוויה חובה ליכא קושיא אע"פ שפירש דשוויה חובה ואפילו לא התפלל כלל וכמ"ש במי"ט ע"מ לא אנים מנהגא לשוויה חובה כדי לאצרוחי לצורא להחזיר הש"ך התפלה ועוד כי היכי דמנהגא לשוויה חובה ה"נ מנהגא שאין הש"ך מחזירה ומי אתה יכול לשנות המנהג מפני מנהג כך נ"ל: (לד) **דהלכה כרבנן דהכא.** וכתב הרשב"א ומסתברא שאם עבר והקדים תפלת המוספין לתפלת המנחה ואפילו במקום שיש לו להתפלל תפלת המנחה יצא וא"ל לחזור ולהתפלל של המוספים שנייה משום דמוספים כל שעתא זמניה הוא דהא תפלת המוספים כל היום

מעדני יום טוב

ופדרים שלא נתעכלו מבערב קרבים והולכים כל הלילה תירצו מהר"י דהכי מקשה דמי איתא שאין בתשמעות לשון אין לה קבע אלא שזמנה כל הלילה למה שינה לשון ואין לה קבע ליתני תפלת הערב כל הלילה ומדלא תני הכי שמעינן דאיכא בין נמי משמעות אחר עכ"ל והיינו נמי דכתב הקילוט ז"ל אין לה קבע דזמנה כל הלילה והיא רשות ע"כ: [ל] ה"ג בריא"ף ושמעינן שאם טעה בערבי שבתות וכו' וכ"ג וש"מ שאם טעה בערבית כו': [ק] **אי** בי"ש שמחזירין אותו. ואית דמפרשי דדוקא בשאר ימים טובים אבל בי"ט של ר"ה כיון שתלוי בר"ח אם טעה ולא הזכיר של יו"ט בערבית אין מחזירין אותו דכר"ח דיינינן ליה ונוכל לומר שאע"פ שתלוי בר"ח כיון שהוא י"ט ומצות י"ט אינמא עפי שיש בה איסור מלאכה משא"כ ר"ח ובתפלה ג"כ אין מזכירין ענין ר"ח כלל אלא ענין י"ט יותר יש לנו לדון אותו כמו י"ט מלידון אותו כמו ר"ח ואם לא הזכיר בערבית מעין י"ט מחזירין אותו. מהר"י: [ר] **ואפילו למ"ד** רשות חובה הוא דלית ליה אבל מצוה איתא והאידנא כו'. כל זה לשון הרי"ף וגם בתחלה דבריו כתב אבל היכא דאלי כו' כבר שוויה עליה חובה וחובה ומצוה ומלא תרי מרי ענני ענינו דאיכא ביניהו נוגע וכדכתב רבינו לעיל סי' ג' דמפרש מצוה היא ואין לבטלה בתנם אם לא משום מצוה עוברת ושרי המייניה ועלה למעבר כו' ואח"כ כתב לדברי בה"ג שמפרש דשוויה עליה חובה ועשוהו חוזר מלבד בערבית דר"ח ולפיכך כתבו מהר"י ברש פירקין דהרי"ף כתב לשתי הסברות וכתבו ג"כ שנראה מדבריו שמומן יותר על מיזון בעל הלכות ז"ל ע"כ כלומר מדמתחיל בלישניה ומסיים נמי הכי דהאידנא נהוג עלמא לשוויה חובה וא"ל מכיון שעל בה"ג סמך אם כן למה לו לכתוב כלל בלשון אחרת דמצוה היא וכ"ל משום דדמיקא ליה על דברי בה"ג דמשו ליה חובה אי אלי לה שמשמעו בחובה הלילה אלא שטעה בה בענין שאם טעה כן בשאר תפלות שהן חובה לכ"ע שהיה צריך לחזור וקאמר דכן נמי ערבית אע"פ שמתחלה אינה חובה עליו ויכול לבטלה אי אלי ושעה חוזר דשוויה עליה חובה והוקשה לו מטעה ולא התפלל ערבית כלל למה יצטרך להתפלל שתים שהם הרבה לא אלי לה שתא חובה מה"ה צריכא לה למימרא דלעולם מצוה היא ואין לבטלה בתנם ואף על פי שעכשיו אין דברי בה"ג מוכרחין דהא אי אמרינן דמצוה היא לא קשיא ולא מידי ואין לנו מכרחא לומר שהיא חובה מ"מ כתב דבריו של בה"ג שכל דבריו דברי קבלה וגם משום דמסיים והאידנא נהוג כו' לומר דאיכא טעמא למנהגא דהא בה"ג לדינא נמי ס"ל דחובה היא ומ"מ המנהג מחמיר ג"כ עפי מבה"ג דלבה"ג דוקא אי אלי אבל למנהגא חובה היא בין אלי בין לא אלי ולפי מה שפירשתי אין נ"ל מ"ש מהר"י שנראה מדברי הרי"ף שסומך יותר על מיזון בעל הלכות גדולות דלדרכה לענין המיזון נראה מדבריו שסומך יותר על מיזון האחד דכתבו הרי"ף כתבו אבל בתנם לא כתבו לסמוך עליו בענין המיזון אלא בענין הדין דדבריו דברי קבלה וגם מפני המנהג להעמידו על עמוד גדול הוא בה"ג כך נ"ל ולפיכך ג"כ

תפארת שמואל

(מז) **כי הא דריב"ל** וכו'. ומביא ראיה מריב"ל שיכולין להתפלל מנחה לכתחלה מזמן מנחה גדולה וק"ל:

א) הרי"ף (נלין) ב) תוס' (נלין) ג) ע' במג"א סי' רפ"ו שהכריע מסברא דנפשי' דמתפלל מוסף דמנחה יש לה תשלומין בערבית ע"ש, והנה מלד הסברא נראין דברין. ולדידי יש ראיה מת"ה סי' רס"ו לענין מילה ומגילה לדד לומר דכשיש שהות יקדים המילה, וכשאין שהות יקדא המגילה. והטעם שיכול לאול בטי כמ"ש בבה"ג עי' מ"ש ס' תרפ"ז סק"ה. והדבריס ק"ו דהתם מצוה לאוריתא לא נעשית חמצה וכל שעה ושעה עובר לאסור להאיתו עכל. ע' מ"ש ס' רמ"ט ס"ק ה' מ"מ עדיף מ"מ דאין לה תשלומין ק"ו כאן, ודברי מ"א נכון לדינא. וראיתי בדגול מרבבה שדחה דברי המ"א וכתב שעגלה מאתו הירושלמי שהביא רבינו כאן, ולפע"ד נראה בפ"ד דברי המ"א נכונים לדינא וכמ"ש מהמ"ה ומירושלמי אין תברא וכמו שאנגר. ואגב יעוקר מ"ש בגמ' פ' מ"ה (כח.) ר"ז ב כי הוי אלים מגילסי' דאר"ש בר עוקבא ר"ל הכי מ"ר יוחנן אין הלכה כר' יהודא דאמר מתפלל אדם של מוסף ואח"כ של מנחה, מ"ל ר' יוחנן לאמרה, מ"ל אין, תני מיני' מרבנאן דתמנין, מ"ל מדא היא לך או מדא היא לך, מ"ל מדא היא לי משום דמסקינא לי בר"י בן לוי. והנה להבין דברי חכמים ומיהומה במ"ש מדא או מדא, וגם מ"ש דמסקינא לי בריב"ל יעוקר אל נכון. כי הנה צריך ביאור מה שאמר ר' יוחנן אין הלכה כר"י עכ"ל שאין שלילה. היה לו לתורות הלכה כרבנן. והנה הא שהולכך ר' יוחנן למסקנא הלכה כרבנן אף דיחיד וכרים הלכה כרבים. ובפרנ קמתא במתניתין ומתלוקת בברייתא הלכה כסתם ע' פ' המולן, מ"מ ה"מ דמסתבר טעמא דר' יהודא, וכמ"ש בה"ג בפ"ק בברכה ע"ש, ורמיתי בשאנת אדר' סי' י"ט שאחרין להוכיח מהא דאמר ר' יוחנן הלכה מתפלל של מנחה ואח"כ מתפלל של מוסף, מדקאמר ואח"כ מתפלל של מוסף. ע"ש דמליצא דרבנן אין ראי' משום דאתי לאפוקי מר' יהודא, דמ"מ עד ש"ש, והמה סוברים כי היום. משא"כ מסקנא דר"י יש ראיה, דלא הל"ל רק הלכה כרבנן, ע"ש היטב ובדעת המג"א. ואני אומר כי יש לדחות שלא ר' יוחנן לבדיה כל דברי רבנן, לבאר דבריו בהדיא מדוע אמורא צריך לפרש דבריו. ועוד דלהכי אמר ר' יוחנן כן וכן רבנן לתורות דלף כיש שהות מנחה קודם, ולאפוקי מפ"ד דירושלמי והבן. אולם ממה שאמר ר' נתן בר טוביה בשם ר"י אין הלכה כר"י, ולמה לא אמר הלכה כרבנן, לבאר דבריו בהדיא מדוע אמורא צריך לפרש דבריו. ועוד דלהכי אמר ר' יוחנן כן וכן רבנן לתורות דלף כיש שהות מנחה קודם, ולאפוקי מפ"ד דירושלמי והבן. אולם ממה שאמר ר' נתן בר טוביה בשם ר"י אין הלכה כר"י, ולמה לא אמר הלכה כרבנן, מזה יש להוכיח כדעת המ"א וש"א. לתורות נתן דרק בזה אין הלכה כר' יהודא דאמר מתפלל של מנחה, והיינו בלילה שהות. משא"כ בלילה שהות מתפלל של מוספין וכנ"ל. משא"כ אי אמר הלכה כרבנן לא ידעינן כנ"ל, וא"כ מוכח מדברי ר' יוחנן כדעת המ"א וש"א. אולם מה שירושלמי הוון בנן מימר כשאין שהות כו' כנ"ל, י"ל דס"ד דבני ישיבה דגם למנחה אין תשלומין בערבית, וכמו שמסקינא לש"ס דילן בפ' ת"ה משום דעבר יומו בטל קרבנו, וכדמשמע מדברי ר' יוחנן שם דאמר טעה ולא התפלל ערבית כו' שחרית כו'. ולא הזכיר מנחה. אשר משום זה מבעי' לאמר דברי ר"י], וכמו כן מה ש"ל ונמק"א כתבתי למסקנא דברי ר"י], וכמו כן מה ש"ל בירושלמי, ומ"ש ס"ד בירושלמי, ומ"ש ס"ד למימר דאין שהות הוא משום לשמיטה אין תשלומין, ואזדא לה סברת המ"ה והמ"א והש"א. והנה מ"ש ר' דוד בשם ר' יוחנן אפי' כו' דמשמע ל"מ בלין שהות, וזה דלא כמ"ה. בזה י"ל דהאי אפי' לא קאי רק על מה שהסברת טוטה דשם שהות אפילו מוסף קודמת, משום שזמנה התמיד מקודם, כלפי זה אמר ר' יוחנן אפי'. וכיוצא בזה כתב הש"ך בחו"מ סי' ס"ו ס"ק כ"ג ע"ש ותבין. (אי אתסר דאמורא הוא אליבא דר' יוחנן, וכהכיא דרש ס' ת"ה דר' מרי כו' בשם ר"י מחולק עם הוגא בר' דר"י אמרי"ל אמר ר"י אם למנחה יש תשלומין רק לר"ל בר טוביה מוכרח לומר כמ"ש למעלה בכוונת תיבות אפי' ודו"ק), ובזה יעוקר אל נכון דר"ז שמע מר"ל בר טוביה דאין הלכה כר"י, מוכח מזה דבאין שהות מתפלל מוסף וכדעת המ"ה. והוקשה לו מיבמה אפי' שר"ז אמר בשם ר' יוחנן, והוא הוא ר"ז בעצמו שבנבלין נגלע בכל כיוונו. גזה אמר מדוע הוא לי, כי גם ר"ל בר טוביה אמר מירושלמי בשם ר' מיבמה אפי' ומקבלי לבאורה, ול"ל בר"ל, ולזה סבר דרש"ל אמר זאת כמוזכר בירושלמי, ריב"ל הוה מקבל מי' עי' בהש"ס, והנה כיון שכן דברי המ"ש וש"ש נכונים לדינא. ובמ"מ ראיתי שכתב דאם מיאר אמר מוסף על פוף ש"ס שתפלל של מוסף בין רבנן ובין ר"י, והלכה כרבנן דאף קודם ש"ס מתפלל מנחה, עי' בגמ', גם עיין רש"י שם (כח) ד"ה של מנחה, שפי' טעם אחר מש"ס בגמ'. ואי נימא שלא היה גירסתו בגמ' כן, כמו לאיתא בריי"ף ורא"ש כאן, הלא שם (כז.) ד"ה מתפלל הזכיר רש"י טעמא דתדיר ול"ע. כ"ז בגלע"ד בס"ד. (ומוקי הגרי"ז)

ד) בתוס' יבמות ביומא (ל.) דבאלו הירושלמי הוה וגרסי ומטי יומא לשבע שעין, ובין הגי בפני משה בכאן בדברי הרא"ש, ובעיקר הדבר דהוי ק"ל מ"ש ברא"ש כאן שכך א"ל ר"ל בר טוביה הכ"ל וא"ל לדקאי אל ר"ל בר טוביה הכ"ל וא"ל לדקאי אל ר"ל בר טוביה הכ"ל וא"ל לדקאי א

לסעודה גדולה ומי אפשר לו להתחיל עד שיתפלל כיון שצריך להתפלל שתיהן תפלת המנחה קודמת שהיא תדירה וגם עיקר זמנה. (לד) אבל (י) אם אינו צריך להתפלל תפלת המנחה יכול להקדים תפלת המוספין [ג] ולאחר תפלת המנחה עד סמוך לדמדומי החמה:

ט אמר ר"א כל המתפלל תפלת שחרית לאחר ארבע שעות לר' יהודה [ד] עליו הכתוב אומר נוגי ממועד אספתי וגו' [ה] [אמר ריב"ל המתפלל תפלת המוספין [ו] לאחר ז' שעות לר' יהודה עליו הכתוב אומר נוגי ממועד ואספתי וגו'] מאי משמע דהאי נוגי ממועד ליתנא דתברא הוא כדמתרגם רב יוסף תברא על תברא ייתי על שנאיהן דישראל על דאחרו זמני מועדיא דירושלם רב נחמן בר יצחק אמר מהכא בתולותיה נוגות והיא מר לה*:

הגה"ה

*אמר רבי יוחנן כל המתפלל תפלת המוספים לאחר שבע נקרא פושע וצריך ליזהר בר"ה ויום הכפורים ובשבתות ויו"ט להתפלל תפלת המוספין קודם שתעבור שבע שביעית ומסיגין אירושלמי היכא דמעיל זמן מנחה דמקדמינן למוספין. מא"ז:

י א"ר נחמן אסור לאדם שיקדים תפלתו קודם תפלת הצבור (לה) ובצבור שנו:

יא א"ר הונא אסור לאדם שיטעום קודם תפלת המוספים (לו) ולית הלכתא כוותיה ולא כריב"ל דאמר כיון שהגיע זמן המנחה אסור לאדם שיטעום כלום קודם שיתפלל תפלת המנחה ואפי' התחיל בהיתר צריך להפסיק [ז] כדמוכח פ"ק דשבת (דף ט:) וכן משמע ליתנא דאסור לטעום כלום [ח] ואין הלכה כן [ט] ומותר לאכול כשיגיע זמן תפלת המנחה וכן א) פסק ר"ת פרק קמא דשבת דמוקי מתניתין דלא יאכל אדם לפני הספר סמוך למנחה (לז) ולא (יא) לאכול סעודה גדולה ובמנחה גדולה אבל סעודה קטנה סמוך למנחה גדולה מותר להתחיל (לח) וכן נמי סמוך למנחה קטנה דלא חיישינן לתמשוכי כלל בסעודה קטנה דבשל סופרים הלך אחר המיקל [י] ופתמא דגמ'

הגהות הב"ח א הלכתא הכי אבל רב אלפס כו':

דברי חמודות

אלא דלכתחלה צריך להקדים תפלת המנחה: (לד) **אבל אם אינו צריך** וכו'. ומיהו לאחר שהגיע זמן מנחה קטנה נראה שיש לו להקדים לעולם תפלת מנחה לתפלת מוסף כ"כ מהר"י לוה הפי' ואע"פ שבפי' הירושלמי מסיימים בסברא קמא וכתב הרמב"ם בפפ"ג מה"ת שיש מי שהורה שאין עושין בצבור כן כדי שלא יטעו ע"כ והש"ע אע"פ שכתב לכל זה בסימן רפ"ו מ"מ בהלכות יה"כ בסימן תר"כ סתם וכתב וז"ל עוב לקבר בפיוטים וסליחות שחרית כדי למהר בענין שיתפללו מוסף קודם שבע שעות: (לה) **ובצבור שנו.** כלומר כשעומד בנהכ"נ אין לו להקדים ולהתפלל אלא יתמין כדי שיתפלל עם הצבור שתפלת הרבים היא נראה יותר לפני המקום אלא אם רואה שהשעה עוברת ואין הצבור מתפללין מתפלל הוא בפני עצמו מהר"י וכתב רמ"א אבל בלא שעה עוברת יתפלל הפיוטים והתחנות עם הצבור ולא יפרוש מן הצבור אפילו לעסוק בד"ת ובשב"א אפילו טעימה שיש בה כדי לסעוד הלב כי הא דרב אויא בגמרא דלא אתא לפירקא דרב יוסף משום הרשב"א אפילו טעימה שיש בה כדי לסעוד הלב כי הא דרב אויא בגמרא דלא אתא לפירקא דרב יוסף משום

מעדני יום טוב

לראיה על מה שאמר הוא שאפילו יש שהות ביום להתפלל שתיהן תפלת המנחה קודמת לכתחלה שזהו כהא דריב"ל שצריך עכשיו שיתפלל שתיהן שאסור לו לכנוס לאכול בתריסעון עד שיתפלל שתיהן: [ג] **ולאחר תפלת המנחה** עד סמוך לדמדומי חמה. כ"ל שדקדק רבינו לכתוב עד סמוך דאלו עם דמדומי חמה הא אמרינן בגמרא דף כ"ט ע"ב דליתי עלה במערבא אמלן דמלאי עם דמדומי חמה מ"מ דלמא מיערפא ליה שעתא ונטור סימן רפ"ו כתב עד דמדומי חמה והוא ג"כ משמעות עד סמוך אבל לא עם חמה ושוב מצאתי בב"י סימן רל"ב בשם הבית מיימוני נהגו העולם כרבנן עד הערב כו' ואע"ג דליתי עלה במערבא ה"מ מאן דמתחר טפי אבל קודם מיאת שמש מעט שפיר דמי כו' ע"כ ובפרק כל כתבי דף קי"ח איתא להא דעם דמדומי חמה ולא אחמר עלה הא דליתי עלה ולא קשיא שכן רגיל בגמרא: [ד] **עליו הכתוב אומר** וכו'. לכתחלה קאמר כדכתב רבינו בפ"ם ה' דתע"ג דליתא לדרבנן כו' שכר תפלה הכתוב לו: [ה] **ה"ג אמר ריב"ל התתפל תפלת המוספין אחר ז' שעות לר' יהודה עליו הכתוב אומר נוגי ממועד אספתי** וגו'. וכן בר"ף גרס ליה בתר הא דר"א ע"ג דבגמרא קדיש משום דעסיק בענין תפלת המוספין ראה הרי"ף להקדיש של שחר כפי זמנו המוקדם ואפשר נמי דליתו גרס בגמרא דאריב"ל אע"ג דכש"ל ל"ג ומכיון שבגמ' לא הקדיש אלא לסייעתא לא הוצרך הוא להקדימה ג"כ ומו בגמרא גירסא אחרת בענינא דמאי משמע וכמ"ש רבינו היא גירסת הרי"ף והגי' שבגמרא פירשה בעל תכמת שלמה: [ו] **לאחר ז' שעות.** לר"י דאע"ג דלא אתמר הלכתא כותיה בתפלת המוספין מיהא אי' בגמ' אדברי חכמים דתפלת המוספים כל היום א"ר יוחנן ונקרא פושע: [ז] **כדמוכח בפ"ק דשבת.** ד' ע' דמותיב עליה ממתניתין דאם התחילו אין מפסיקין ולא משני ליה דמתניתין שהתחיל בהיתר: [ח] **ואין הלכה כן.** נהא דקאמר שאסור לו לאדם שיטעום כו'. אבל בהא דלדידיה אפי' כשהתחיל בהיתר צריך להפסיק בהא הלכתא כוותיה כדמסיק רבינו לקמן: [ט] **ומותר לאכול כשיגיע זמן תפלת המנחה.** פי' אפילו סעודה קטנה לא טעימה בלבד כדמסיק וכן נמי סמוך למנחה קטנה כו' אבל בפ"ק דשבת כתב רבינו דלא קי"ל כוותיה בהא דאסור לטעום כלום קודם שיתפלל אלא מותר לאכול פירות וגם מביא שזו היא שיטת רבינו תם וכו' נראה מזה שלא הזיר אלא אכילת פירות דהיינו טעימה וכן הוא בהדיא בתוספות דהתם דסמוך למנחה אסור בסעודה קטנה ותמציתיה לשב"י כשדייק הכא מתחלת דברי התוספות דהתם ולא שפיל לסיפיה דאותו הדבור שכתבו כך בהדיא וכ"כ מהר"י בשם ר"ת וגם הטור בסימן רל"ג כתב כן דלר"ת בסמוך למנחה קטנה שהוא בתחלת שעה עשירית אסור להתחיל אפי' בסעודה קטנה לכך היותר קרוב אלי שכן גם פירוש דברי רבינו דהכא שמ"ש ומותר לאכול אכילת פירות הוא ותעטימה מהדר ואע"ג דקאמר ליתנא דלאכול גלמוד מענינא דתעטימה דריב"ל מהדר וקאי והמגיה לאכול אכילת פירות כלשונו דפ"ק דשבת לא הפסיד ומ"ש אח"כ וכן נמי סמוך למנחה קטנה דלא מיירי כלל בלמשוכי בסעודה קטנה ע"ל שאינו מדברי רבינו אלא הג"ה היא שהוגה מבחוץ וע"י הסופרים שגגו ברואה בהגהות הכניסוה בפנים ובפ"ק דשבת כתובה הג"ה זו ולכן מוכח שכן גם בכאן היא הג"ה ולכך ג"כ יש לגרוס בהדיא לאכול פירות כי ל"ל שנמתק מן הספר אחר שכבר נכנסה ההג"ה הזאת בפנים ואע"פ שבקיאור דהכא כתב ג"כ שמותר להתחיל בסעודה קטנה סמוך למנחה קטנה אעפ"כ מאחר שבטור לא כתב כן ודאי שיש ליגלך אחר מיעוט הטור שהוא בתרלה לקיאור כמ"ש בהקדמת הספר הזה ויש לנו לומר שכשמיבר הטור רחה ודע שזו היא הג"ה ואע"פ שאין זה כולי האי הכרע לומר כן בדברי רבינו דאפשר שהטור הלך בספרו אחר שיטת התוספות ולא השגיח על דברי אביו בזה בפ"ש על שם ר"ת מ"מ ל"ל מ"ש כדי לישב את דברי רבינו דהכא ודפ"ק דשבת שלא יהיו דמלים ליתיה וא"ל דה"ל לטעות מידי קודם תפלת מוספין ולמיתי אבל סעודה אסורה ודאי כדכתב רבינו בשם רבינו תנגאל בריש פ"ד דתענית: (לו) **ולא לאכול בסעודה גדולה ובמנחה גדולה.** והר"ר זרחיה הלוי ז"ל מיקל יותר ואומר דכיון דאי לאו מדריב"ל הוה מוקמי' אתני' בסמוך למנחה קטנה ודריב"ל אדחיה ליה נקטינן אתני' כפשטה בסמוך למנחה קטנה דאין אתחיל אפי' סעודה קטנה ואם התחילו אין מפסיקין הא במנחה גדולה אפי' סעודה גדולה שרי' ע"כ וכן נוהגין וכתוב בגאונה פ"ק דשבת דאולי הטעם משום שעבשיו קורין לב"ה לא מייתינן דלמא יפסע ולא יתפלל וזה לא היה בימיהם וכתב רמ"א דיש להתמיר וכן נראה מלשון האגודה דמסיים אמנם יש פלוגתא דרבוותא ובפי' סעודה גדולה וסעודה קטנה כתב רבינו בפ"ק דשבת ע"ש: (לח) **וכן נמי בסמוך למנחה קטנה כו'.** אע"פ שבמי"ט כתבתי שנ"ל שאין זה מל' רבינו מ"מ הג"ה היא וכן כתובה בהגהות פ"ק דשבת וגם הטור בתב כן שהר"ר יהודה כתב כך בשם ר"י וכתוב בגאונה שנהגו להקל בקצרא זו ויתר דיעם דשייכי להכא אכתוב בפ"ק דשבת כי שם מקומן: (לט) **מעה**

מעדני יום טוב

נראים כסותרים וגם לא יהיה חולק בדעת ר"ת עם התוספות ותהר"י ועיין עוד לקמן גבי ואע"ג דהאי דמשני כו' שאוכיח עוד בדברי: וכן נמי כו'. עד בסעודה קטנה כבר כתבתי שנ"ל שזו הג"ה היא ואכתוב עוד לקמן: [י] **וסתמא דגמרא** כו'. כמו ועוד ובפ"ק דשבת כתוב בהדיא שם ב' תירוצים: [כ] **ואע"ג דהאי דמשני כו'.** מלתא באפי נפשה היא על כרחנו ריכיון אנו לפרש שנתכוון נמאי דמסיק דש"מ להלכתא הכי דלא מצי קאי אמאי דאתמר בהדיא במילתיה דריב"ל דאסור לטעום דהא קאמר דלית הלכתא כוותיה אלא כי הא דכתב בהדיא בפ"ק דשבת דנהי דלא קי"ל כוותיה בהא דאסור לטעום כו' בהא מיהא קי"ל כוותיה שאם התחיל לאכול סמוך למנחה קטנה שמפסיקין מדלא קא משני לא קי"ל כריב"ל ע"כ כך נריכים אנו לפרש דברי רבינו בכאן ואע"פ שאין זה מבואר בדבריו שבקיא דאיהו דמיק ומוקי אנפשיה אבל אם יכולין אנו לומר כך בתפרשים אין אנו יכולים לומר כן בפוסקים שמדרכם הוא ראוי שיפרשו את דבריהם ולא יסתמו לכך ע"כ ברור ועל פי מה שכבר הגהתי לעיל ומתקאי וכן נמי סמוך כו' כנגד זה אני מוסיף בכאן וכפי מה שנמצא בתוספות בפ"ק דשבת שם כתוב זו הקושיא דאע"ג וכו' שכתב רבינו בכאן ומתלא דבריהם שם הוא מה הלשון ומיהו סמוך למנחה קטנה אסור אפילו בעודה קטנה ואם התחילו מפסיקין ואע"ג וכו' וזה הלשון בעצמו נראה לי שהוא חסר מדברי רבינו ושריכין אנו להגיהו בספר כך נ"ל פשוט וברור: [ל] **ורב אלפס.** גרס ובפרק קמא דשבת כתב שכן נראה להר"ר יונה כו' ומשום כך כתב הטור שכן מסקנת רבינו ז"ל בהרי"ף ואע"פ שהש"י כתב שבמיאורו לטור מ"מ סימן ה' יכתוב שאינו מוכרח הדר ביה אלא כתב כן שם אלא כדברי הטור שכן הוא מסקנת רבינו ז"ל: [מ] **ה"ג בדבר הלכה** וישמחו בי חבירי. והיא גירסת רש"י ורי"ף אבל בקצור וטור ס"ם ק"י ל"ג ויאמרו בי חבירי ומיהת בפיפא גרס ואשמח בהם וכתב הב"י שההר"י אבוה"ב ז"ל כתב שההר"י פירשו ואל יכשלו חבירי בדבר הלכה ואשמח כלומר היה מתפלל שלא יכשלו החברים וימשון מזה רעה שיהא שמח בכשלונם והיה נראה שהיל"ל מהם ולפי הנראה היה מתפלל שיהיה לו שמחה וגיל בהם שהתורה היא שמחה לעוסקים בה על"ל וזה המכיים דל"ג ושמחו בי חבירי דהא ודאי בי ל"ל לפרש על דברי תורה שישמחו בהם ולפיכך טעה רמ"י ז"ל במה שהעתיק ושמחו בי חברי ומפרש על ואשמח בהם כפי' מהרי"ל ז"ל: [נ] **אני רש"** לחיי העוה"ב וחם רצים לבאר שחת. ול"ת ולמה הוצרך לחזור זה והלא הוא בכלל מה שאמר תחלה אני עמל ומקבל שכר והם עמלים ואינם מקבלים שכר י"ל שהוא דבר בפני עצמו ור"ל כשאני רואה שעוברים הימים והזמנים אני מרגיש בעצמי שאני רץ בכל יום ומתקרב למיתה ומפני זה אני מכין ידה לדרך כדי שאזכה לחיי העוה"ב אבל הם אינם מרגישים במיתתם כלל על שעת המיתה ואינם מכינים ידה לדרכם מפי מורי הרב נר"ו עכ"ל מהרי"ר ולי מעיקרא נלו קושיא דאע"ג דשכר מצות בהאי עלמא ליכא מ"מ ת"ש כנגד כולם שאוכלים פירותיהן בעוה"ז וא"כ מה שאמר תחלה אני עמל ומקבל שכר בעוה"ז קאמר וכ"פ רמ"י ז"ל ומ"מ נ"ל דתהר"י מבני דמ"מ בכלל שמקבל שכר בין עוה"ז בין עוה"ב: [ס] **ה"ג ר' יהושע אומר מעין י"ח.** ומיהת בטור סימן ק"י העתיק ג"כ רבי דוסא: [ע] **הסדיר י"ח ברכות על הסדר ביבנה.** שמתחלה לא היו מתפללין אותם על הסדר אלא כל א' וא' הברכה שהיתה צריכה לו ובא שמעון הפקולי והסדיר אותם אח"כ על הסדר ולמד סדרם מתא הפסוקים כדאיתא דמגילה. תהר"י: [פ] **ירד.** לפי שדרך המתפללים לעמוד בתעמקים כדאמרינן בפ"ק מי' ר' לכך קאמר ירד ולקמן קאמר לא העלוהו: [צ] **בכל הברכות כולן אין מעלין אותו.** ומה שאמר (בפרק אין עומדין) העובר לפני התיבה ונעבר אחר מתחיו זהו לפי שעה אבל בכאן אמר שאין מסיחין אותו ש"ץ ולא קשיין דקאמר התם הא' הא' לגבי אחר אפילו לכתחלה אבל הטור כתב כש"ס הרב המחבר ושם משמע להדיא שחזר מדבריו וק"ל:

(י) **אבל אם אינו צריך להתפלל** וכו'. לפי זה דיוסף כפרוש אין לחוש וכן נראה בעיני עיקר: (יא) **ולא לאכול סעודה גדולה.** אם התחילה בשעת מנחה גדולה אין לו להפסיק אפי' אם הגיע זמן מנחה קטנה רק שיהיה לו שהות להתפלל אח"כ אבל אם התחיל סעודה גדולה סמוך למנחה קטנה אז יש לו להפסיק כך כתב המחבר פ"ק דשבת רק מימה דהכא כתב אף דתלמודא מוקי לה במנחה גדולה אליבא דריב"ל

א) פוס' (גליון)

אומו [ק] טעה בברכת הצדוקים מעלין אומו מישיגין שמא מין הוא שאני שמואל הקטן דאיהו תקנה ולמא הדר ביה אלא שאני שמואל הקטן דאתחיל בה דאמר רב יהודה אמר רב ואיתימא ריב"ל ל"ש אלא שלא התחיל בה אבל אם התחיל בה גומרה. ר' יהושע אומר מעין י"ח מאי מעין י"ח רב אמר מעין כל ברכה וברכה [ל] ושמואל אמר הביאנו ה' אלהינו לדעת את דרכיך ומול את לבבנו ליראתך [ש] לסלוח היה לנו להיות גאולים ורחקנו ממכאוב ודשנו בגאות ארצך והנפוצים מארבע כנפות קבץ [מ] והתועים בדעתך ישפטו על הרשעים תניף ידך ושמחו לציקים בבנין עירך ובחיקון היכלך ובצמיחת קרן לדוד עבדך ובעריכת נר לבן ישי משיחך טרם נקרא אתה תענה טרם נדבר ואתה תשמע כי אתה הוא העונה בכל עת צרה וצוקה פודה ומציל בא"י שומע תפלה אמר רב נחמן אמר שמואל כל השנה כולה מתפלל אדם הביאנו חוץ ממנ"ש וי"ט [מ] מפני שצריך לומר הבדלה בחונן הדעת אמר רב ביבי בר אבי כל השנה כולה מתפלל אדם הביאנו חוץ מימות הגשמים [נ] מפני ש"ל שאלה בברכת השנים [נג] א) וקאמרי רבנן (מ) דהני מילי

[ד] בשעת הדחק אבל שלא בשעת הדחק אין מתפלל הביאנו:

יד אמר רבי תנחום אמר רב אסי [ה] טעה ולא אמר שאלה בברכת השנים אין מחזירין אומו מפני שיכול לאומרה בשומע תפלה מיתיבי טעה ולא אמר שאלה בברכת השנים וגבורת גשמים בתחיית המתים (מא) מחזירין אומו הבדלה בחונן הדעת אין מחזירין אומו מפני שיכול לאומרה על הכוס ל"ק הא ביחיד והא בצבור בצבור מ"ט משום דשמעה לה מש"ל אי הכי מפני שיכול לאומרה בשומע תפלה מפני ששומעה מש"ל מיבעיא ליה אלא אידי ואידי ביחיד אבל בצבור אפי' נזכר אחר שומע תפלה אינו חוזר דהא שמיע ליה מש"ן וכן כתב בה"ג שאם שכח אדם יעלה ויבא (מב) או כל דבר שצריך לחזור ולהתפלל (מג) יכוין דעתו וישמע מפי ש"ל כל י"ח ברכות מראש ועד סוף ואלא ידי חובתו כדאמרינן בשילהי ר"ה (דף לד:) כשם שהוא מוציא את שאינו בקי כך מוציא את הבקי ואע"ג דאמרינן התם דלא פטר ר"ג אלא עם שבשדות אריסי דאניסי וטרידי אבל דעיר לא היינו היכא דלא התפלל כלל [ו] אבל היכא שכבר התפלל מוציא את הבקי וכן פי' בשאלתות דרב אחאי (פרשת ואלא). ל"ק (מד) הא דאדכר מקמיה שומע תפלה [דף בט ע"ב] (מה) הא דאדכר לבתר שומע תפלה ומפרש ב) בירושלמי מוזר לשומע תפלה ואין צריך לחזור לברכת השנים דגרסינן בירושלמי בפרק אין עומדין רבי זירא בשם רב הונא אמר אם לא שאל בברכת השנים אומר בשומע תפלה דכוותיה אם לא הזכיר גבורת

רש"י אבל דעיר לא. משום דלא אנשי ויכולים להסדיר תפלתן:

דברי חמודות

בכל הברכות אין מעלין אותו. פי' כשיודע לחזור למקום שטעה הא לאו הכי מעבירין אחר מתחיו כדתנן בפ' אין עומדין העובר לפני התיבה וטעה יעבור אחר מתחיו וכן נראה שהוא דעת הרמב"ם שכתב ש"ך שטעה ונכשל ולא ידע מהיכן יתחיל ושהה יעמוד אחר מתחיו ואם טעה בברכת הצדוקים אין ממתינין לו אלא מיד יעמוד אחר מתחיו וכך הם דברי הטור ודברי הר"ר יונה כתבתי במי"ע: (מ) דה"מ בשעת הדחק. וכתבו תהר"י ז"ל בפ"ק גבי מ"ר יוסי פעם אחת הייתי מהלך בדרך כו' בשעת הדחק כגון מי שהיה מהלך בדרך וכיוצא בו ונראה שאם עומד במקום שהוא מרוד ורא שיפסיקוהו או שלא יוכל להתפלל בכוונה תפלה ארוכה כ"כ שאפי' בעיר מתפלל הביאנו בימות החמה מפי מורי הרב ז"ל עכ"ל ובמי"ע כתבתי לשון הקיצור ולשון הטור וכתבתי בלשון הטור הוא ג' הגמרא ועיין עוד מדין הביאנו בסי' י"ח: (מא) מחזירין אותו. פירשו רבינו ברש תענית בשם ראבי"ה והוא תולה עליו ע"ש ובפ' לקמן סי' י"ג: (מב) או כל דבר שצריך לחזור כו'. ואפי' ברכה שלימה אלא כמ"ש התו' בשם הר"ם דדוקא שכח אל ר"ח אבל שכח ברכה

דברי חמודות

שלימה מחזירין אותו ואינו יוצא בשמיעתו מש"ך ועיין לקמן סעיף ע"ו: (מג) יכוין דעתו וישמע מפי ש"ץ וכו' מראש ועד סוף. כלומר שמתפלל לעצמו ואין מפסיק ולא משיח ופוסע ג' פסיעות לאחוריו עוד ר"ש קס"ד בשם רב שרירא ורב האי: (מד) הא דאדכר מקמי שומע תפלה. ואם היה לו תענית ונרגל ונרגל לומר אינו יאמר השאלה קודם אינו כי שאלת הגשמים היא יותר חובה מענינו שהרי אם שכח שאלת הגשמים והשלים כל תפלתו חוזר ומתפלל ואם שכח אינו והשלים כל תפלתו אינו חוזר ומתפלל כ"כ האבודרהם ורמ"י לא ראתו שכתב עשם אחר לפי שהשאלה תדיר ואין זה נכון שהרי בימות החמה א"א השאלה כלל ויכול להיות שמתענה: (מה) הא דאדכר לבתר שומע תפלה. ונראה שאם נזכר לאחר שחתם שומע תפלה קודם שהתחיל רצה שחומר ומן על ומטר ואח"כ אומר רצה הכל שלא התחיל רצה כאלו לא סיים ש"ת משמיע ליה כדמסיק רבינו ברש תענית ובתבתי במי"ט סוף סימן י"ז כך כתב הב"י סוף סימן קי"ז: (מו) והזכיר בשם מחזירין אותו. ומוזר לראש הברכה ואם סיים הברכה יחזור לראש התפלה כו' כ"כ רבינו ברש תענית ועיין

מעדני יום טוב

להבדל כך פי' תהר"י ועיין בד"מ: [ק] טעה בברכת הצדוקים מעלין אותו דחיישינן שמא מהן הוא. ומה שלא אמרו שאם טעה ולא הזכיר תחיית המתים שמעלין אותו ג"כ מפני שברכת הצדוקים יש בה קללה לצדוקים וכשאינו אומר אותו אנו חוששין שמפני שהוא מהן אינו רוצה לקלל את עצמו אבל בברכת תחיית המתים כיון שאין בו קללה אין בזה היכר אם הוא מהן או לא שאפשר שאפילו לא יאמין הוא בתחיית המתים עכ"ז יאמר הברכה דמאי איכפת ליה אם יאמר מחיה מתים כיון שאינו מקלל עצמו הלכך כיון שאפשר שיאמר אותה ויהיה מהן ולא נוכל להכיר אותו אפילו בשלא אומר אותה אין מעלין אותו עוד נוכל לומר שבתחיית המתים כשטעה אין מעלין אותו מפני שאפשר שהוא מהן ומאמין בתחיית המתים כ"כ תהר"י ועיין בד"מ: [ל] ושמואל אמר הביאנו כו'. פירש רש"י בין ג' לתשעות לג' לתשעות דהכי אמרינן לקמן בגמרא ומייתי לה רבינו בסימן י"ח ועיין עוד שם: [מ] לסלוח היה לנו. וכן הלשון ברי"ף ובגמ' גרס ותקלה לנו להיות גאולים: [מ] והתועים בדעתך ישפטו. וכן הלשון ברי"ף וכתבו תהר"י שכן גורסין בגותחאות המדויקות ובירושלמי ג"כ אומר בדעתך תשפטם ופירשו תהר"י אר"ל והתועים שהם ישראל המטעים דברים שעזב הקדוש ברוך הוא אותם ואינו משגיח בם יהי לנו שישפטו בדעתך כלומר בידיעתך אשר היא החמלה והחמיצה מלשון ודע אלהיס וזהו שהיה אומר הנביא קנאתך ורגזתך המון מעיך ורחמיך אלי התאפקו וגו' לשה תתענו ה' מדרכיך ואמר במקום אחר לשה נמנו ולא ראית עיינו נפשנו ולא תדע ביאר שמפני הסתלקות רחמי הש"ם אנו תועים בדרכיו הטובים כלומר שאנו אומרים שהוא אכזרי שהוא הנפך ממדותיו כי הוא רחום וחנון וכן אנו מתרעמים שאינו רואה ואינו יודע אותנו ברחמים וזהו ממש מה שנזכר בברכת השיבה שיסיר ממנו היגון והאנחה שיש לנו בגלות ויתלוך עלינו לבדו ברחמים ובצדק ובמשפט והם הדרכיו הטובים שאנו תועים עתה מהם ע"כ והב"י סימן ק"י פי' והתועים הם ישראל שהם תועים בין עובדי גלולים שנאמר תעיתי כשה אובד הם נשפטים על ידי שרי עובדי גלולים בנשפטים אשר לא כמורתן יהי לנו שישפטו על דעתך (וא"ג גרסינן בדעתך נמי הכי פירושו שהם משפטי התורה זה ולאי יהיה על ידי שיש שופטינו כבראשונה ויועצינו כבתחלה ע"כ ובתחלת דברי ב"י כשהעתיק ל' רש"י יש חסרון בדברו ושגה בו רמ"י ז"ל כמו שכתבתי במלבושי יום טוב בס"ד ותקנתי לשון הב"י): [מ] מפני שצריך לומר הבדלה בחונן הדעת. ובגמרא שואל כמו שאומר מעין כל ברכה וברכה משמנה עשרה למה אינו אומר ג"כ מעין הבדלה ויתפלל הביאנו אפילו במועלפי שבתות וימים טובים ונשאר בקושיא ואפ"ה מילתא דשמואל הלכתא הוי ואפשר לומר טעם בדבר דמש"ה לא תקינו מעין הבדלה מפני שהבדלה אינה ברכה בפני עצמה אלא שאנו כוללים אותה בברכת אתה חונן ואם היו אומרים מעין הבדלה היה נראה שההבדלה היא ברכה בפני עצמה כיון שהתקינו מעין הבדלה כמו שתקנו מעין שאר ברכות מפי מורי הרב נר"ו תהר"י ז"ל והוסיף רמ"י ז"ל ואתי למטעי ולנכך ב"י אתה חונן ברכה בפני עצמה ואתה חונתנו ברכה בפני עצמה: [נ] מפני שצ"ל שאלה בברכת השנים. ומתקיף לה מר זוטרא ונכללה מכלל ודשנו

תפארת שמואל

(יב) ומה אם שאלה שהיא מדוחק וכו'. נ"ב פירוש שאלה שהיא מכח דוחקא ולוקבעה במקומה אפ"ה אין מחזירין אותו וודאי שיאמר אותו בברכת שומע תפלה הזכרה של גשמים שאינו אלא לשבח בעלמא ק"ו שלא יעטרך לחזור: (יג) ההוא דמצלי ומיקל. נ"ב לשון קללה:

א) רי"ף (נליון) ב) ע' בתוס' (נליון)

בשביל שלא הזכיר טל [נ] אלא לפי שעומד בשעה שאין מזכירין אלא טל דהיינו בקיץ והזכיר גשם שהוא סימן קללה והיינו דלא דמי ההוא דמגלי ומיקל [פ] (מז) כלומר שהזכיר גשמים שלא בעונתם לההוא דלא מגלי ולא מיקל פירוש שלא אמר לא טל ולא מטר ומו פריך פירושלמי בגשם והזכיר של טל אין מחזירין אותו והתניא אם לא שאל בברכת השנים ולא הזכיר בברכת המזון מחזירין אותו בההוא דלא אידכר לא טל ולא מטר כלומר אם לא הזכיר כלל מחזירין [ע] אבל אם הזכיר טל אין מחזירין אותו כל (יד) זה בהזכרת גבורות גשמים [פ] והא דקאמר מטר לאו דוקא דהוה ליה למימר ולא גשם [צ] אבל לענין

א) שאלה שהוא תפלה אם לא הזכיר מטר מחזירין אותו:

טז (מח) **ואם** טעה ולא הזכיר הבדלה בחונן הדעת אין מחזירין אותו מפני שאומרה על הכוס כתב בעל ה"ג כיון שאלו הדבר בכוס היכא שאין לו כוס צריך לחזור ולהתפלל וה"ר יונה ז"ל היה אומר אף אם לא היה לו כוס מזומן בגילה [ק] (מט) אם יודע שימצא כוס למחר אין צריך לחזור ולהתפלל:

טז א"ר מנחם א"ר אמי א"ר יהושע בן לוי (נ) טעה ולא הזכיר של ר"ח בעבודה חוזר לעבודה בהודאה חוזר לעבודה בשים שלום חוזר (מו) לעבודה סיים חוזר לראש וקאמר רב פפא בריה דרב אחא בר אדא הא דאמרן סיים חוזר לראש לא אמרן אלא שעקר את רגליו אבל לא עקר את רגליו חוזר לעבודה לא אמרן אלא כשהוא רגיל לומר תחנונים

הגהות הב"ח א ולא מתבר כלל דמין דהיכא וכו':

דברי חמודות

בפ' דלקמן פי' י"ג וכתבו מהר"י שפי' במקום שצריכים הגשם בימות החמה אם הזכיר גשם במקום טל מחזירין אותו שאם הם צריכין לגשמים ישאל אותם בשומע תפלה ולא יהנו ממטבע [שטבעו] חכמים וכדאמר בפ"ק דתענית גבי בני ביתוס ע"כ וכתב הטור סימן קי"ד בשם הראב"ד בבבל מקום שאנו אומרים מוחיה לברכה שטעה בה ה"מ שטעה בשוגג אבל במזיד ובמתכוין חוזר לראש: (מז) כלומר שהזכיר גשמים שלא בעונתם. וכתב במי"ט בשם הר"ן דלפי זה קרוב הדבר כל שהזכיר גשם אע"פ שהזכיר טל ג"כ מחזירין אותו מפני שקלל ואע"פ שכתבתי ג"כ בשמו דהרמב"ן חולק בדבר וס"ל דדוקא בשלא הזכיר טל כו' כבר כתב הב"י דמדברי הרמב"ם נראה כסברת האומר שאפי' הזכיר ג"כ טל מחזירין אותו ובכן הלכה וכך פסק רמ"א: (מח) **ואם** טעה **ולא** הזכיר הבדלה כו' אין מחזירין אותו. אלא משלים תפלתו ואפילו אם לא שומע תפלה דדוקא בדרכו כגון שיש לו חולה בתוך ביתו או שצריך שדהו מיום דהוא מעין תפלה וכן שאלה אבל הזכרה והבדלה ושאר שכתה אסור שאינו מעין שומע תפלה. תוס': (מט) **אם** יודע שימצא כוס למחר כו'. ומקשים הטור סי' רל"ד דלפי זה אף בנו' בחד בשבת אם טעה ולא הבדיל בתפלה ג"ל לחזור ולהתפלל כיון שמבדיל על כוס במוצאי ש' בחד ע"כ ואני הארחתי עוד במי"ש לפרש דהא דר' יוסה שכתב למחר דאפשר לומר דטעמו שגורם כגי' הגאונים והרי"ף שכתב דרבינו בסוף מס' תענית דגרסי מבדיל והולך כל היום כולו אבל לרבינו דגורס בפ' ע"פ סוף סי' י"ג כל השבת כולו ופי' עד יום ד' וכמ"ש בפ"ק סי' מ' אפשר שכן ג"כ אם יודע שיהיה לו כוס קודם יום ד' שאינו חוזר ומה שלא פירש והניח סתום כלשון הרי"ף ז"ל דסמך על המבין דממילא משמע דלאחיה ליה דמבדילים עד יום ד' דאף אם יודע שיהיה לו קודם יום ד' וא"ל נקט מלתא בסתמא דמסתמא כשלא ידע שיהיה לו למחר לא שייך ג"כ שיהיה לו אח"כ והשתא אף הר"ר יונה מני סבר כגי' רבינו דבשבת כולה אלא שיש לדון בהפך מכל זה שאפילו לגיר' רבינו שמבדילים עד יום ד' לא תלו בכאן שלא יחזור אח"כ כשיודע שלמחר יוכל להבדיל על הכוס שמאחר שטעה בזו וכזו לא רצו להרמיב לו זמן וצ"ע: (נ) **טעה ולא** הזכיר של ר"ח בעבודה חוזר כו'. כתב הב"י ר"פ תכ"ב ח"ל ואם הוא מסופק אם הזכיר אם לאו נראה מהירושלמי פ"ק דתענית דמחזירין אותו דקתני התפלל

מעדני יום טוב

(נ) **אלא לפי** שעומד כו' והזכיר גשם שהוא סימן קללה. כדתנן בפ"ק דתענית וכתב הר"ן בריש תענית לאיכא למידק למה מחזירין אותו קודם שיצא ויקל שהרי אינו סימן קללה אח"כ ואע"פ שהוסיף ואמר מה שלא נתקן הרי מעביר הרוח ומפרית הטל שלא נתקן ואם אמר אין מחזירין אותו כדאיתא התם י"ל שכיון שרוב הזמן שפוסק מלהזכיר גשם הוא סימן קללה לא פליג רבנן ואמרי שמשעה שפוסק מלהזכיר גשם אם הזכיר מחזירין אותו עכ"ל וא"ת ומאי תקנתיה בחזרה כיון שכבר קילל ומפני כך כתב המרדכי ברש תענית דנראה לרבינו דלא מחזירין אותו לראש הברכות אלא כלומר גוערין בו ומוחין בו שלא יאמר יותר דתימה הוא לומר מחזירין לראש הברכה כי מה יועיל הלא כבר אמר אותו ע"כ אבל הוא עצמו מסיים בשם אבי העזרי דחוזר לראש וכן הסכמת הפוסקים ואני בעניי אומר שאינו מיתה כלל דהא בעלמא אמרי' דחוזה תוך כדי דבור הוה חוזה תוך ממיר ומגדף כו' ואי בעלמא דאע"ג דיש שאמרו תוך מ"מ בכל הוי חוזה בתוך כדי דבור א"כ אף אנו נאמר דהכא בכגון הא דא"א לתקן בענין אחר אלא בחזרה דהוא חוזה ואפי' שלא בתוך כדי דבור דהא מיהת חוזר הוא ואינו רוצה במה שאמר מתחלה וקמי שמיא גליא דחוזר וחוזר אותו חוזה: (פ) **כלומר שהזכיר גשמים שלא** בעונתה. וכתב הר"ן ולפי זה קרוב הדבר שכל שהזכיר גשם אע"פ שהזכיר טל ג"כ מחזירין אותו מפני שקילל אבל הרמב"ן אומר שאין פי' הירושלמי ברור בכך שאולי היה המתרץ בא לתרץ ולומר דלא משום דלא אידכר טל מחזירין אותו אלא משום דלא אידכר גשם ואפי' בשהזכיר טל וגשם קאמר דמחזירין אותו לא היה נופל על זה לשון לא דמי אלא כך היה ראוי לומר טעמיה דר' מאיר משום דמיקל לפיכך פירש דמתרץ נמי ס"ל דמשום שלא הזכיר טל והזכיר גשם הוא דמחזירין אותו אבל הזכיר שניהם אין מחזירין אותו שאין הגשמים סימן קללה אלא כשלא ירדו גשמים קודם לכן הא כשירדו סימן ברכה הם כדאיתא בירושלמי ומיהו כשהגיע להזכיר טל שהוא דבר המתבקש לעולם והזכיר גשם שהוא לפעמים סימן קללה אחר שיצא ויקל והכאוב מזכירו לקללה הלא קניר חטים היום וגו' מחזירין אותו ומנלאה אומר לפי זה דברי מאירנו בימות החמה אמר מוריד הגשם מחזירין אותו היינו דוקא בשלא הזכיר טל אלא שירבה בימות הגשמים נקט כשבעת המלחמה אבל הזכיר טל וגשם אין מחזירין אותו ע"כ ועיין בד"מ לענין הלכה: (ע) **אבל אם** הזכיר **טל** אין מחזירין אותו. וכתב הב"י ס' קי"ד תמיהא לי דתניא (פ"ק דתענית) בטל וברוחות לא מייתי חכמים להזכיר היאך הזכרת הטל עולה במקום הזכיר לחזיר גשם וי"ל שכיון שבגבורות אין אנו שואלים אלא מזכירין לשבח להקב"ה נהי דלכתחלה צריך לשבחו שהוא מוריד הגשם שהוא דבר הנעלר ונריך להתפלל עליו מ"מ בדיעבד אם שבחו בטל אע"פ שמתוך שאינו נעלר א"ל להתפלל עליו מאחר שמיתת מיהא בדבר שהוא צורך העולם אין מחזירין אותו אבל כשלא שיבח לא בטל ולא במטר מחזירין אותו ע"כ: (פ) **והא** דקאמר **מטר לאו** דוקא. שהרי הוא הלשון שאומרים

בשאלה: (צ) **אבל** לענין שאלה שהיא תפלה **אם לא** הזכיר מטר מחזירין אותו. לפי' שאל טל וכתב הר"ן בפ"ק דתענית בשם הרמב"ן דמעין הברכה דלא נוסף עליה דבהזכרה הוא דאתמר ואין דנין כן בשאלה לפי שיש שבח והודאה במה שאינו נעלר כמו שיש במה שהוא נעלר לפיכך הזכרה של רוח ובגבורות גשמים עומדת במקומה אבל היאך יתכן לומר בשאלה שהא שאלת מה שאינו צריך לשאול עולה לו במקום מה שצריך לשאול הא ודאי ליתא ע"כ: (ק) **אם** יודע **שימצא** כוס למחר כו'. לפשר דר' יוסה סוכר כשיטת הגאונים דאין מבדילין אלא יום ראשון בלבד כמו שכתבתי בפ"ק סי' ח' ועיין בד"מ: (ר) **ויעלה ויבא** דר"ח. וכן הלשון במרדכי אבל מיהת פשיטא מלתא דלא קאמר אלא דבערבית והבדלתא בסוף פירקין והטור סי' רל"ד והב"י סי' קי"ד העתיקו בהדיא ויעלה ויבא בלא י"ח: (ש) **וענגו.** דתענית קילור אבל בעור סי' רל"ד העתיק כמו בכאן: (ת) **וכיוצא** בהן. כגון על ורוחות ברש מס' תענית וכן הבדלה לעיל: (א) **ואין** שם **הפסק באמצע** ברכת המזון. ונתוס' סוף פירקין כתבו עוד דאין להביא ראיה לכאן דאם הייתי אומר היכא שלא עקר רגליו בי"ח ברכות שהיה לו לחזור א"כ היה צריך לחזור לרלה ואין זה הגון ע"כ: (ב) **דאין** לחזור. בתוס' שאמרו בהן דאין מחזירין: (ג) **ולכך אמר** לשון חוזר. דשייך אמלגמא דטעותא אבל איני יודע שאם אע"פ דלא דיינינן ליה בטעות איזה לשון אחר היה יכול לומר כי אם שיהיה חוזר לכך נ"ל שאינו מדייק בלשון שאומר חוזר דודאי שלא היה יכול לומר בלשון אחר אלא הכי דייק דמלתא חוזר לעבודה ולא אמר שיחזור במקומו והיינו קודם (מודים) במקום שהוא עומד משמע דאייר במיד שסיים ברכת העבודה ומדלא אמרי' שיחזור במקומו אלא אמר שחוזר לעבודה ש"מ דבטעותא דיינינן ליה: (ד) **ואע"פ** שלא התחיל עדיין ברכה אחרת. וכתב ב"י סי' קי"ד דאע"ג דמדברי הר"י משמע דאפי' בדברים שמחזירין אותו קאמר דסיום ברכה תשיב בטעות לא הביא ראיה דברי הר"ר אלחנן בלבד דקאמר דאף לענין דברים שאין מחזירין לא תשיב סיום ברכה בטעות והא ס"ל דברי הר"ר אלחנן בלבד לא בענין דברים שמחזירין אותו דהתם לא ס"ל לרבינו כוותיה דהא ברש תענית כתב לדראמי"ה בלא שום חולק שאם לא פתח בברכה שלאחריה בדבר שמחזירין אותו אומרה שם וא"ל לחזור וכן משמע מלשון רבינו שכתב נראה דכל אותן שאין מחזירין כגון על הנסים כו' כיון דסיים אותה ברכה אע"פ שלא פתח בברכה של אחריה אינו חוזר עכ"ד הב"י ומ"ש שלא הביא לדברי הרר"י אלא לסתור כו' ה"ק שהביאו רק כדי להביא גם הר"ר יונה שאינו סובר ג"כ כהר"ר אלחנן וזה סותר דבריו של הרר"א ג"כ מדברי הר"י אבל מיהת לאו מטעמיה של הר"י שאינו סובר לטעמו כלל דאי סבר טעמו א"ל לומר דסבר כוותיה בחדא ופליג עליה בחדא דהא הא בחא חליא אלא טעמו אינו סובר ולא הביאו אלא לסתור לדינו דהרר"א בחה שגם הרר"י לא סבר ליה כוותיה והוא הדוחק קצת ועי' עוד לקמן:

תפארת שמואל

(יד) וכל זה. נ"ל דכל זה: (מז) חוזר לעבודה כו'. פי' נראה ואף לא התחילה בברכה אחרת והטור כתב כל זמן שלא התחיל הוא אומר בתוקה שאם יוכל דברי אבי העזרי בעבודה ודו"ק ותמה אני עליו אלא פסקינן להדיא חוזר לעבודה ואיירי שלא התחיל ברכה אחרת כמו שכתב הרא"ש לקמן בשם ר"י ונראה דלא דק כולי האי ק"ל: (מז) תקנו ברכה חדשה. נ"ב עיין בתוספות סוף פ' אין עומדין מתני' מפורש היטב: (יז) והר"ר יונה ז"ל **הביא** ראיה דצריך לחזור וכו'. כנ"ל: (יח) דיינינן לה בטעות וכו'. ולפ"ז משמע אפילו במקום שחייבו חכמים לחזור וקיים בעבודה חוזר לראש ולא תאמר יעלה ויבא לחוד אבל כשלא קיים לא בטל ולא במטר מחזירין אותו ע"כ: (פ) **והא** דקאמר **מטר לאו** דוקא. שהרי הוא הלשון שאומרים

(ד) **מעדני** יום טוב. (ג) **ולכך** אמר לשון חוזר. לפי' אבל לענין שאלה שהיא תפלה אם לא הזכיר מטר מחזירין אותו. לפי' שאל טל וכתב הר"ן בפ"ק דתענית בשם הרמב"ן דמעין הברכה דלא נוסף עליה דבהזכרה הוא דאתמר ואין דנין כן בשאלה לפי שיש שבח והודאה במה שאינו נעלר כמו שיש במה שהוא נעלר לפיכך הזכרה של רוח ובגבורות גשמים עומדת במקומה אבל היאך יתכן לומר בשאלה שהא שאלת מה שאינו צריך לשאול עולה לו במקום מה שצריך לשאול הא ודאי ליתא ע"כ: (ק) **אם** יודע **שימצא** כוס למחר כו'. לפשר דר' יוסה סוכר כשיטת הגאונים דאין מבדילין אלא יום ראשון בלבד כמו שכתבתי בפ"ק סי' ח' ועיין בד"מ: (ר) **ויעלה ויבא** דר"ח. וכן הלשון במרדכי אבל מיהת פשיטא מלתא דלא קאמר אלא דבערבית והבדלתא בסוף פירקין והטור סי' רל"ד והב"י סי' קי"ד העתיקו בהדיא ויעלה ויבא בלא י"ח: (ש) **וענגו.** דתענית קילור אבל בעור סי' רל"ד העתיק כמו בכאן: (ת) **וכיוצא** בהן. כגון על ורוחות ברש מס' תענית וכן הבדלה לעיל: (א) **ואין** שם **הפסק באמצע** ברכת המזון. ונתוס' סוף פירקין כתבו עוד דאין להביא ראיה לכאן דאם הייתי אומר היכא שלא עקר רגליו בי"ח ברכות שהיה לו לחזור א"כ היה צריך לחזור לרלה ואין זה הגון ע"כ: (ב) **דאין** לחזור. בתוס' שאמרו בהן דאין מחזירין: (ג) **ולכך אמר** לשון חוזר. דשייך אמלגמא דטעותא אבל איני יודע שאם אע"פ דלא דיינינן ליה בטעות איזה לשון אחר היה יכול לומר כי אם שיהיה חוזר לכך נ"ל שאינו מדייק בלשון שאומר חוזר דודאי שלא היה יכול לומר בלשון אחר אלא הכי דייק דמלתא חוזר לעבודה ולא אמר שיחזור במקומו והיינו קודם (מודים) במקום שהוא עומד משמע דאייר במיד שסיים ברכת העבודה ומדלא אמרי' שיחזור במקומו אלא אמר שחוזר לעבודה ש"מ דבטעותא דיינינן ליה: (ד) **ואע"פ** שלא התחיל עדיין ברכה אחרת. וכתב ב"י סי' קי"ד דאע"ג דמדברי הר"י משמע דאפי' בדברים שמחזירין אותו קאמר דסיום ברכה תשיב בטעות לא הביא ראיה דברי הר"ר אלחנן בלבד דקאמר דאף לענין דברים שאין מחזירין לא תשיב סיום ברכה בטעות והא ס"ל דרבינו כוותיה אבל לא בענין דברים שמחזירין אותו דהתם לא ס"ל לרבינו כוותיה דהא ברש תענית כתב לדראמי"ה בלא שום חולק שאם לא פתח בברכה שלאחריה בדבר שמחזירין אותו אומרה שם וא"ל לחזור וכן משמע מלשון רבינו שכתב נראה דכל אותן שאין מחזירין כגון על הנסים כו' כיון דסיים אותה ברכה אע"פ שלא פתח בברכה של אחריה אינו חוזר עכ"ד הב"י ומ"ש שלא הביא לדברי הרר"י אלא לסתור כו' ה"ק שהביאו רק כדי להביא גם הר"ר יונה שאינו סובר ג"כ כהר"ר אלחנן וזה סותר דבריו של הרר"א ג"כ מדברי הר"י אבל מיהת לאו מטעמיה של הר"י שאינו סובר לטעמו כלל דאי סבר טעמו א"ל לומר דסבר כוותיה בחדא ופליג עליה בחדא דהא הא בחא חליא אלא טעמו אינו סובר ולא הביאו אלא לסתור לדינו דהרר"א בחה שגם הרר"י לא סבר ליה כוותיה והוא הדוחק קצת ועי' עוד לקמן:

(ה) **ואם** טעה. (ו) **ולא** הזכיר. (ז) **ולא** הזכיר. (ח) **ולא** הזכיר. (ט) **ולא** הזכיר. (י) **ולא** הזכיר. (יא) **ולא** הזכיר. (יב) **ולא** הזכיר. (יג) **ולא** הזכיר. (יד) **ולא** הזכיר. (טו) **ולא** הזכיר. (טז) **ולא** הזכיר. (יז) **ולא** הזכיר. (יח) **ולא** הזכיר. (יט) **ולא** הזכיר. (כ) **ולא** הזכיר. (כא) **ולא** הזכיר. (כב) **ולא** הזכיר. (כג) **ולא** הזכיר. (כד) **ולא** הזכיר. (כה) **ולא** הזכיר. (כו) **ולא** הזכיר. (כז) **ולא** הזכיר. (כח) **ולא** הזכיר. (כט) **ולא** הזכיר. (ל) **ולא** הזכיר. (לא) **ולא** הזכיר. (לב) **ולא** הזכיר. (לג) **ולא** הזכיר. (לד) **ולא** הזכיר. (לה) **ולא** הזכיר. (לו) **ולא** הזכיר. (לז) **ולא** הזכיר. (לח) **ולא** הזכיר. (לט) **ולא** הזכיר. (מ) **ולא** הזכיר. (מא) **ולא** הזכיר. (מב) **ולא** הזכיר. (מג) **ולא** הזכיר. (מד) **ולא** הזכיר. (מה) **ולא** הזכיר. (מו) **ולא** הזכיר. (מז) **ולא** הזכיר. (מח) **ולא** הזכיר. (מט) **ולא** הזכיר. (נ) **ולא** הזכיר. (נא) **ולא** הזכיר. (נב) **ולא** הזכיר. (נג) **ולא** הזכיר. (נד) **ולא** הזכיר. (נה) **ולא** הזכיר. (נו) **ולא** הזכיר. (נז) **ולא** הזכיר. (נח) **ולא** הזכיר. (נט) **ולא** הזכיר. (ס) **ולא** הזכיר. (סא) **ולא** הזכיר. (סב) **ולא** הזכיר. (סג) **ולא** הזכיר. (סד) **ולא** הזכיר. (סה) **ולא** הזכיר. (סו) **ולא** הזכיר. (סז) **ולא** הזכיר. (סח) **ולא** הזכיר. (סט) **ולא** הזכיר. (ע) **ולא** הזכיר. (עא) **ולא** הזכיר. (עב) **ולא** הזכיר. (עג) **ולא** הזכיר. (עד) **ולא** הזכיר. (עה) **ולא** הזכיר. (עו) **ולא** הזכיר. (עז) **ולא** הזכיר. (עח) **ולא** הזכיר. (עט) **ולא** הזכיר. (פ) **ולא** הזכיר. (פא) **ולא** הזכיר. (פב) **ולא** הזכיר. (פג) **ולא** הזכיר. (פד) **ולא** הזכיר. (פה) **ולא** הזכיר. (פו) **ולא** הזכיר. (פז) **ולא** הזכיר. (פח) **ולא** הזכיר. (פט) **ולא** הזכיר. (צ) **ולא** הזכיר. (צא) **ולא** הזכיר. (צב) **ולא** הזכיר. (צג) **ולא** הזכיר. (צד) **ולא** הזכיר. (צה) **ולא** הזכיר. (צו) **ולא** הזכיר. (צז) **ולא** הזכיר. (צח) **ולא** הזכיר. (צט) **ולא** הזכיר. (ק) **ולא** הזכיר. (קא) **ולא** הזכיר. (קב) **ולא** הזכיר. (קג) **ולא** הזכיר. (קד) **ולא** הזכיר. (קה) **ולא** הזכיר. (קו) **ולא** הזכיר. (קז) **ולא** הזכיר. (קח) **ולא** הזכיר. (קט) **ולא** הזכיר. (ר) **ולא** הזכיר. (רא) **ולא** הזכיר. (רב) **ולא** הזכיר. (רג) **ולא** הזכיר. (רד) **ולא** הזכיר. (רה) **ולא** הזכיר. (רו) **ולא** הזכיר. (רז) **ולא** הזכיר. (רח) **ולא** הזכיר. (רט) **ולא** הזכיר. (ש) **ולא** הזכיר. (שא) **ולא** הזכיר. (שב) **ולא** הזכיר. (שג) **ולא** הזכיר. (שד) **ולא** הזכיר. (שה) **ולא** הזכיר. (שו) **ולא** הזכיר. (שז) **ולא** הזכיר. (שח) **ולא** הזכיר. (שט) **ולא** הזכיר. (ת) **ולא** הזכיר. (תא) **ולא** הזכיר. (תב) **ולא** הזכיר. (תג) **ולא** הזכיר. (תד) **ולא** הזכיר. (תה) **ולא** הזכיר. (תו) **ולא** הזכיר. (תז) **ולא** הזכיר. (תח) **ולא** הזכיר. (תט) **ולא** הזכיר.

א) מהר"י (גלין) ב) רי"ף (גלין) ג) תוס' (גלין)

אינו חוזר לעבודה ואפשר שהוא היה מפרש אין מחזירין אותו אינו חייב לחזור ואם רוצה חוזר [ה] מיהו גם זה יתכן אם סיים תפלתו שיכול לחזור לראש [ו] דלא גרע מתפלת נדבה אבל בתמצע התפלה כיון דאינו מחויב לחזור נ"ל דהוי הפסק [גא] [ז] אם הוא חוזר: **מתני'** ר"א אומר העושה תפלתו קבע אין תפלתו תחנונים:

יח רבי יהושע אומר המהלך במקום הסכנה יתפלל תפלה קצרה ואומר הושע ה' את עמך [את שארית ישראל] [ח] בכל פרשת העיבור יהיו צרכיהם לפניך בא"י שומע תפלה: **גמ'** מאי קבע אמר רבי יעקב בר אידי אמר רבי אושעיא כל שתפלתו דומה עליו כמשאוי ורבנן אמרי כל שאינו אומרה בלשון תחנונים פר"ח ז"ל א) דקברי רבנן אם אמרה בלשון תחנונים אפי' דומה עליו כמשאוי הוי תפלתו תפלה (גב) [ט] ולא בעי אלא לשון תחנונים בלבד. מ"ר המהלך במקום גדודי חיה וליסטין מתפלל תפלה קצרה מאי תפלה קצרה אמרים אומרים (גג) ארבי עמך בית ישראל מרובים ודעתם קצרה יהר"מ ה' אלהינו שתתן לכל אחד ואחד כדי פרנסתו ולכל גויה וגויה די מחסורה [י] והטוב בעיניך עשה בא"י ש"ת: [כ] אריב"ל הלכה כאחרים *א"ל אליהו לרב יהודה אחוה דרב אלא תסידא לא תרתא ולא

הגה"ה
*ומתפלל בין עומד ובין יושב והולך וכשבא לביתו אחר ומתפלל שמנה עשרה כראוי. מא"ז:

דברי חמודות

של הכלבו יש קושיות מזקנים כראי מונק ג"כ ודאי דלא עבדינן כוותיה אלא אף בספק צריך לחזור דספק תפלה לא הוי כשאר ספק ברכות אלא כדאמרי' הלואי שיתפלל אדם כל היום כולו כדאיתא בפרק דלעולם סימן ע"ו כך נ"ל בתפלה אבל בנה"מ אין נ"ל כן וכמו שהכתוב בפ"ד במקומו בפ' שלשה שאכלו: (גא) אם הוא חוזר. ואף להזכיר בין ברכה לברכה שלא יחזור לברכה עצמה שעשה בה הוי הפסק בדברים אלו שאין מחזירין אותו ולא דמי להדברים שמחזירין אותו שכתב רבינו ברש מס' תענית אפס מכר קודם שהתחיל בברכה שאחריה שמזכיר שם כ"כ ב"י ואני כתבתי במי"ט שאין נ"ל כדבריו מה אלא שדין שניהם שוים וכמו שבדברים שמחזירים אותו אומרים כשנזכר קודם שהתחיל אחרת כך בתלו הדברים שאין מחזירין אותו אומר ג"כ בתוכו המקום שנזכר בו קודם שהתחיל באחרת מוץ מהבדלה הואיל ויכול לאומרה אל הכוס: (גב) ולא בעי אלא לשון תחנונים בלבד. כרש המבקש בפתח ונעתח ל' הטור סי' ל"ח וכי' ג"כ ושלא תרגלה עליו כמשוי ומבקש ליפטר ממנה וכתב ב"י דס"ל דלכתחלה מרחיקו בעי אלינא דב"ע ובמי"ט כתבתי בשם הר"ר יונה שלף על פי שאינה דומה עליו כמשוי אפ"ה אם אינו אומרה בלשון תחנונים אין תפלתו תפלה: (גג) צרכי עמך כו'. רמ"י ז"ל כתב רבון העולמים צרכי עמך כו' והוא נכון שהיאך מתחיל לבקש רחמים מלפניו יתי' ולא הזכירו עדיין ועוד הרי אחר"ל לעולם יסדר אדם שבחו של מקום ואח"כ יתפלל מגן ומשם כו' פ"ק דע"ז סוף דף ז': (גד) כל היוצא לדרך צריך להתפלל. ואין צריך לומר אותה אלא פעם אחת

מעדני יום טוב

[ה] לבאורה נ"ל דה"ג מיהו גם זה לא יתכן אלא אם סיים. אבל מה מעשה שגם הטור ס"ס רל"ד העתיק כמ"ש בשמו: [ו] דלא גרע מתפלת נדבה. וא"ל תירוץ כיון שמשוש שעשה בה חוזר ומתפלל וכי הא דכתב רבינו לעיל ס"ס ג': [ז] אם הוא חוזר. לפי מ"ש לעיל בשם הב"י דלרבינו אפי' עדיין לא התחיל בברכה שלאחריה אלא שסיים הברכה שבה מזכיר שוב אינו מזכיר ואפי' לא יחזור לאותה ברכה כשהוא בדבר שאין מחזירין אותו א"כ ה"ל דבינו לכתוב בכאן אם הוא מזכיר דהא אפי' להזכיר ושלא יחזור משיבא ליה הפסק אלא דרבינו קאי על ר"ח דאף בדבר שאין מחזירין אותו היה חוזר לאחר מודים והיינו ודאי לברכה שעשה בה ובהדיא כתבו התוס' דסוף פירקין אר"ח היכא דלא עקר רגליו היה חוזר לברכה וכו' מש"ה מסיים נמי בלישנא דמוחר אבל אה"נ אם אינו אומרה בלשון תחנונים ושלא יחזור משיבא ליה לרבינו דהוי נמי הפסק ועוד י"ל דזה נמי יתכן לקרות חוזה שהרי חוזר על מה שהיה לו לומר קודם לכן ומיהת קשיא לי הלשון שכתב רבינו לעיל בסמוך וז"ל גם אם סיים הברכה אינו חוזר לעבודה וגדולה מזו דבתחלת דבריו כתב ואם יחזור הוי ברכה לבטלה דמשמע ודאי שכוונתו בענין החזרה שחוזר לראש הברכה ודוחק לומר דהשמות שמזכיר בעלה ויבא ובענגו משיב ליה כברכה לבטלה כיון שמזכיר השם אע"פ שבאיזה מה נפתפק רמ"א בחזרת יעלה ויבא בנה"מ בפי' קפ"ח סעיף ז' והכריע שלא נאמרו מהך טעמא דתקשה לן על הנפיס שאין בו הזכרות שמות ומש"ה אומרים אותו בהרחמן כמ"ש שם ס"ס קפ"ז ולמה כללו בכאן שלא לחזור כמו יעלה ויבא ועגנו וגם לשון ברכה לבטלה אינו משמע כן הכא"ל שמזכיר שמות לבטלה לכך נ"ל יותר לומר דרבינו לא מיירי הכא אלא בענין חוזה לאותה ברכה עצמה והבא הוא דקאמר שאינו חוזר והוי ברכה לבטלה ובהכי מיירי דברי הר"ר אלחנן וגם סוף דברי רבינו אבל בענין הזכרת הטעות בין ברכה לברכה בהא לא קמיירי הכא ואע"פ שלדברי הר"ר יונה שכתב רבינו בכאן הוי דינו לאינו רשאי להזכיר אפי' בין ברכה לברכה דהא כתב דמיד שסיים משבינן ליה בטעות ורבינו לא מני ס"ל הכי מהא דכתב לדרמב"ם ברש מענית מ"מ מייתי ליה שפיר לסתור לדברי הרר"א דמיד שסיים הברכה מחשבינן ליה בטעות ואינו חוזר לברכה עצמה אבל לא הביאו לעיקר דין זה הנשמע מכלל דברי אלא שפיר להזכיר בין ברכה לברכה שאינו רשאי והכמוהר יומר מסוף לשונו שכתב דאם סיים בברכה אחה מוגן אינו חוזר הואיל ויכול לאומרה על הכוס ש"מ שאף להזכיר בכאן אינו רשאי דבהא לא קמיירי רבינו הכא כלל אלא שם ברש מענית ויתא השתא דאע"ג דלא ס"ל כדברי הר"ר יונה בענין הזכרה שבין ברכה לברכה מ"מ עיקר ראייתו וטעמו ס"ל נמי דלתשמיה לטעות מה שסיים הברכה ומשום כך אין לו לחזור לעבודה דאהא הוא דמייתי ליה דלא מיירי הכא כלל אלא בכאן זה דלחזור לעבודה אבל להזכיר בין ברכה לברכה בהא לא קמיירי הכא כלל אלא התם ברש מענית ואינו מתלבן מה בין דברים שמחזירין לדברים שאין מחזירין אלא דבכולם כל שלא התחיל בברכה אל אחריה מזכיר שם כך נראה בעיני ועי' בפ' דלקמן מי' אלא בעיני אבל אחרים מזכיר שם כך נראה בעיני ומפיק בהדיא תמוהיה דהר"ר יונה כמ"ש לשונו לעיל המיקל שלא להזכיר אף בין ברכה לברכה לא הפסיד שהרי יכול להבדיל על הכוס מה שנראה לי כתבתי: [ט] בבל פרשת העיבור. גמ' מפרש אותו בשני פנים אמר רב חסדא אמר מר עוקבא אפי' בשעה שאתה מתפלל עליהם עברה כאשה עוברה פירש"י והכי משמע בכל עניני פרשות העיבור כגון עברה בעוברה ע"כ יהיו כל צרכיהם לפניך פירש"י גלוים לפניך ברחם עליהם ואיכא דאמרי אמר רב חסדא אמר מר עוקבא אפי' בשעה שהם עוברים על ד"ת יהיו כל צרכיהם לפניך ופירש"י ול' פרשות העבור שהן פורשין לעבירה וז"ל הרר"י ולשני הלשונות ר"ל בכל ענין שתעשה כשיעברו עבירה או כשתכעוס עליהם עשה בענין שלא יצטרכו לעשה אחר אלא תראה לרכם ותפקיד להם מה שצריכין בענין שהיה מתפלל כ"ג ביום"כ ולא יצטרכו עתה ישראל זה לזה ולא לעשה אחר: [ט] ולא בעי אלא לשון תחנונים בלבד. ומ"מ כתבו תלמידי הר"י למלד אחר הוי מוסרת שאע"פ שלא יתפלל כמי שדומה עליו כמשוי אלא שמתפלל כמי שצריך לו הדבר ביותר אפ"ה אם אינו אומרה בלשון תחנונים אין תפלתו תפלה דלעולם אזלינן בתר לשון תחנונים: [י] והטוב בעיניך עשה. וכן כתב ברי"ף ורמב"ם אבל בגמ' ל"ג אלא בדברי ר"א שאומר דתפלה קצרה היא עשה רצונך בשמים ממעל ותן נחת רוח לירלאין מתחת והטוב בעיניך עשה ופירש"י עשה רצונך בשמים שאין שם מטה ואין רצונך עליהם אלא לטוב ועבור לתחתונים על רצונך ותן להם לירלאין נחת רוח שלא יתערבב רוחם ע"י

מחטטא [מ] לא תרוי ולא מחטטא וכשאתה יוצא לדרך המלך בקונך ולא מאי היא אמר ר' יעקב אמר רב חסדא זו היא תפלת הדרך ואמר ר' יעקב אמר רב חסדא (גד) כל היוצא לדרך צריך שיתפלל תפלת הדרך מאי תפלת הדרך [נ] (גה) י"ר מלפניך ה' אלהי שתוליכני לשלום ותצעידני לשלום ותסמכני לשלום ותצילני מכף כל אויב וארב בדרך [ס] ותתנני לחן ולחסד ולרחמים בעיניך ובעיני כל רואי [ע] ותחזירני לביתי לשלום בא"י ש"ת. אמר אביי לעולם [דף ל ע"א] [פ] ליתתף אינש נפשיה בהדי צבורא אימת מצלי לה א"ר יעקב אמר רב חסדא [צ] משעה שיתחיל בדרך ועד כמה עד פרסה. בה"ג כתב מי שיש לו ליל פרסה או יותר יברך אבל פחות מפרסה אינו מברך וי"מ עד כמה נידון אותו בתחיית הדרך ויכול לברך אותו עד פרסה כלומר בתוך פרסה ראשונה יכול לומר אבל (כ) לאחר פרסה לא (יא) ונראה פי' ה"ג עיקר אם יש לו עדיין ללכת הרבה למה לא יברך (יב) אבל כשיש לו ליל פחות מפרסה בקרוב לעיר לא הוי מקום סכנה (יג) ולא"ל לברך. והיכי מצלי לה. רב חסדא אמר מעומד [ק] רב ששת אמר מהלך (יד) [ר] וכדרב חסדא טפי עדיף דהא רב ששת קאי וקמצלי לה דאמר מהיות טוב אל תקרא רע [ש] מאי איכא בין הבינו לתפלה קצרה הבינו בעי תלתא קמייתא ותלתא בתרייתא [פ] וכי מטי ליישוב לא בעי לצלויי תפלה קצרה לא בעי לא תלתא קמייתא ולא תלתא בתרייתא (פ) וכי מטי

דברי חמודות

ביום אפילו אם יונה בעיר באמצע היום כ"כ עור סימן ק"י וכתב ב"י אבל בכלבו בשם הר"מ ושכתב עוד אבל אם דעתו לגון בעיר ואח"כ נמלך ויצא ממנה לעבור חוצה לה אז לשוב לעיר לחזור ולהתפלל אותה פעם אחרת: (נה) יהי רצון מלפניך ה' אלהי שתוליכנו. כבר כתבתי במי"ט בשם תלמידי הר"י למה אינה פותחת בברוך שהוא לפי שבתפלת י"ח אין ברכת שומע תפלה פותחת בברוך והטור כתב בשם ר"י טעם אחר לפי שאינה אלא תפלה בעלמא ואינה כברכת הנהנין כו' ולפי שיש בה תריסות דברים פותחת בברוך והר"מ מרוטנבורג כשהיה יוצא לדרך בנקר היה אומרה אחר י"ר כדי להסמיכה לברכת גומל חסדים ותהיה ברכה הסמוכה לחבירתה ע"כ: (נו) ונראה פי' ה"ג עיקר. ותהר"י כתבו בשמו שהפי' הגמרא הוא דעד כמה הוה אחיתת הדרך להתפלל אותה לכתחלה לאחר שיצא מן העיר בתוך הפרסה הראשונה ואם שכח ולא אמר בתוך הראשונה אומר אותה אח"כ על מה שיש לו ללכת כל זמן שרב ממנו הדרך עד שיתקרב למקום שהולך ע"כ ועיין לקמן בסמוך: (נז) אבל בשיש לו ליל פחות מפרסה בקרוב לעיר כו'. וכן נמי אם שכח מלאמרה והגיע תוך הפרסה הסמוכה לעיר שרוצה לגון בה. טור: (נח) וא"צ לברך. וכתב בקיצור וכטור שיאמר אותה בלא ברכה: (נט) וכדרב חסדא טפי עדיף כו'. כשאפשר לו ממ"ש בשם הר"ר יונה לקמן גבי יכוין את הרוחות שנתלקו המפרשים אם היא רוכב אם ירד והכריע הב"י כסברת האומרים שלא ירד משום דלא עדיפא מתפלת י"ח דאמרי' לקמן דלא ירד: (ס) וכי מטי ליישוב. ותתקרב דעתו אחר

מעדני יום טוב

הבריות כגון ע"י חיות וליסטין והטוב בעיניך עשה אתה להם ודוגמא זו מצינו בספר שופטים ויאמרו בני ישראל אל ה' חטאנו עשה אתה לנו ככל הטוב בעיניך אך הצילנו וגו' ע"כ ואי"כ אין עניה לענין התפלה של אחרים ומ"מ יש לפרש דלאחרים נמי מתפלל כן שאם אולי אין לו כל אחד את ר' ראוי לתת לו כדי פרנסתו וכדי מחסורו מפני חטאינו המרובים על כן הוא אומר ומתפלל ג"כ והטוב בעיניך עשה שהרי יוכל להפרע ממנו בענינים אחרים אך ודק כל מחסורו יהיה עליו בזה להבלל מגדודי החיה וליסטים אשר הוא שם: [כ] אריב"ל הלכה כאחרים. ליכה דפליגא עליה בברייתא בגמ' וליע שם דר' יהושע שבברייתא אינו אומר כמו שהוא אומר במשנה וכ"ל דתרי תנאי הם אליבה: [מ] לא תרוי ולא תחטא. גרסי' ופי' רש"י לא תמשכר בין ותלמידי הר"י ז"ל פירשו לגומר לא תשבע כדי שלא תבא לידי חטא כי כשהאדם שבע ונמשך אחר תענוגיו שוכח בעניני הבורא יתברך ע"כ: [נ] ירמי"א שתוליכני לשלום כו'. ל' הטור סי' ק"י ומה שאינה פותחת בברוך כתבו תהר"י ברש מכילתין דבין דמ"ש ברכות שומע תפלה סמוכה לחבירתה אם עכשיו אינה סמוכה לחבירתה לא חיישינן להכי. ועי' בד"ח: [ס] בגמרא גרס קודם ותתנני כו' ותשלח ברכה במעשה ידי אבל גם בר"י ליתא: [ע] ותחזירני לביתי לשלום. לא גרסי' לא בר"י וגבא' ומ"מ ענין נכון הוא ועי' בפ' הרואה סי' י"ט וטור סי' ק"י לא גרסי' להא וגרס כי אתה שומע תפלת עמך ישראל ברחמים: [פ] ליתתף אינש נפשיה בהדי צבורא. ומפרש בגמ' דיתמא ירמי"א שתוליכנו לשלום וכו': [צ] משעה שיאחז בדרך. כך היא גירסת ר"י ובגמ' משעה שתהלך בדרך: [ק] רב ששת אמר מהלך. כך היא גי' הרי"ף ובגמ' גרס אפי' מהלך. ועי' מ"ש מה בסמוך: [ר] וכדרב חסדא טפי עדיף כו'. כ"כ הרי"ף וכתבו תהר"י דרבני ברפת אומרים דהלכה כרב ששת דלא עבד רב ששת כוותיה משום דסבר דהלכתא הכי אלא משום מהיות טוב אל תקרי רע אבל מן הדין סגי ליה במהלך ע"כ והכ"י סי' ק"י כתב דנראה לו דאף הרי"ף לא אמר דרב חסדא עדיף טפי אלא בדאפשר ליה כגון שבני חבורתו מתמיהים לו וכעובדא דרב חסדא ורב ששת ומשום מהיות טוב אל תקרי רע אבל מן הדין סגי ליה במהלך וכדרב ששת ע"כ ואין נראה כן מפשט דברי הרי"ף ועיקר דין זה אינה אלא לאיתר לעשות כרב חסדא אלא בכגון עובדא דרב חסדא ורב ששת ושלענין הדין סגי ליה במהלך א"כ היה להם להביא הך עובדא לגורתו ומדלא הביאו אותו המעשה נראה שדעתם לפסוק כרב חסדא והביאו ראיה מרב ששת דקאי ומצלי וכו' וגם מלשון התוס' נראה שהבינו להרי"ף שפוסק כרב חסדא אחר שכתבו דהר"ר יוסף פסק כרב חסדא כתבו וכן הרי"ף פי' דרב חסדא עדיפא ליה ע"כ נראה שקוברים שגם הוא פוסק כהר"ר יוסף דפסק כרב חסדא ומשום כך נמי לא הביאו לכל לשון הרי"ף דמייתי ראיה מדאמר רב ששת מהיות טוב כו' דס"ל דלא נ"מ לענין דינא מהראיה שהביא לפי שהפסק שלו הוא לפסוק כרב חסדא בכל מקום אבל מ"מ קשה היאך יכול לפסוק בכל מקום כרב חסדא מכח זה דרב ששת והרי רב ששת לא אמר אלא בכה"ג שבני חבורתו היו עומדים לכך נ"ל שרי"ף ורבינו סוברים דאי לאו הא דרב ששת דהוי קאי ומצלי כו' לא היה לנו להתפלל אלא במהלך ולא במעומד דהלכה כרב ששת פאיסורי והוה כמו בק"ש בפ"ק במתני' דר"ע שהטה וקרא ואמרו על שעבר על דברי ב"ה כדאי הוא לחזר בעצמו אבל מדחזינן לרב ששת דאיהו גופיה הוה קאי ומצלי ואומר מהיות טוב וגו' שמעינן מינה דרב חסדא עדיפא ולכך צריך שיתפלל אותה מעומד והוי דומיא דההוא פלוגתא דב"ש וב"ה נמי ששכח ולא פירך בפ"ם אלו דברים שאע"פ שב"ה אומרים יברך במקומו מודו שטוב לעשות כב"ש בפ"ם רבינו שם בפ' ה' ופשיטא מילתא ולא צריכא למימר דהיכא שיש סכנת דרכים וכשיעמוד שיש לחוש יותר שודאי שלא יצטרך לעמוד ואף רב חסדא לא יחלוק בזה ועיקר מחלוקתם היא בעיקר דינא האיך היא ומשום כך הרי"ף ורבינו גרסי דרב ששת אומר מהלך ול"ג אפי' מהלך כמו שהיא הגי' בגמ' שלפנינו כך נ"ל: [ש] מאי איכא בין הבינו לתפלה קצרה כו'. תימה לימא דאיכא בינייהו דתפלה קצרה אינו מתפלל אלא במקום סכנה וכדמסיק רבינו בסמוך (וכן בפ"ק בפ"ג) והבינו מתפלל אפי' שלא במקום סכנה ול"ל דהכי קא בעי מאי בינייהו כל אחד במקומו תפלה קצרה במקום סכנה והבינו שלא במקום סכנה. תוס': [ת] וכי מטי ליישוב. וכן גי' הרי"ף ובגמ' כי מטי לביתיה ועי' מ"ש בה לעיל סוף סי' י"ג ולקמן בסוף זה הסי' ואע"ג דאמרי' לקמן כו' דשב"ת כו' ופסק כוותיה בה"ג ואליבא הוא דמקשה וכן הוא לקמן בתוס' ומסקי' כר"ת שפוסק אלא כוותיה וכך רבינו לקמן וא"כ

(א) תהר"י ותוס' (גליון)

(ב) אבל לאחר פרסה לא. נ"ב וה"ה אם שכח מלאומרו והגיע קרוב לעיר תוך פרסה ורוצה לגון בו שלא בתמרו כך דעת הטור ולא נהירא מאחר דתפסה דרכיה בחזקת סכנה וצריכין שימור בודאי צריך לאומרו אפי'

הגיע תוך פרסה ואין דומה לתחלת הלוכו מן העיר ואין דעתו לילך אלא עד מקום שסמוך לו תוך פרסה שאין אומר בברכה משום דכל היולא מעיר תוך פרסה לאו מקום סכנה הוא ודו"ק:

לייסוד בעי לגלוי הבינו מעומד (פח) תפלה קצרה אפי' מהלך א) ואע"ג דאמרי' לקמן גבי הסכים לגאת לדרך ר"ש בן אלעזר אומר בין (כא) כך ובין כך קורא ק"ש ומתפלל ולא חיש לתפלה די"ח מעומד היינו טעמא כיון שהה י"מ ברכות והיה לריך להתעכב בהן יהיה לבו טרוד מחמת העיכוב ולא יוכל לכוין אבל הבינו אין בה חריכות דברים כל כך ויכול לכוין מעומד [ל] מהא שמעינן דלא מלינו איגא הבינו אלא בשעת הדחק (פב) כגון המהלך במדבר וכיוצא בו:

יט מתני' היה רוכב על החמור ירד ואם אינו יכול לירד יחזיר פניו ואם אינו יכול להחזיר פניו יכוין לבו כנגד בית קדשי הקדשים (פג) היה יושב בספינה או בחסדא יכוין את לבו כנגד בית קדשי הקדשים: **גמ'** מ"ר היה רוכב על החמור אם יש לו מי שיאחז חמורו ירד למטה ויתפלל ואם לאו (פד) ישב במקומו ויתפלל רבי אומר בין כך ובין כך ישב במקומו ויתפלל (פה) לפי שאין דעתו מיושבת עליו אמר רבא ואיתימא ריב"ל הלכה כרבי א) ואפי' שלא במקום סכנה כי קשה לו העיכוב (פו) ומתפלל במהלך ואין מחזיר פניו לירושלים כיון שרוכב על בהמתו ורוכב לדרכו ולא כמו שפירש הרב ר' יוסף דאיירי במקום סכנה. מ"ר סומא או מי שאינו יכול לכוין הרוחות יכוין את לבו כנגד אביו שבשמים שנאמר [ג] והתפללו אל ה' היה עומד בתפ"ל (פז) [ג] יכוין כנגד א"י שנאמר והתפללו אליך דרך ארצם היה עומד בא"י יכוין כנגד ירושלים שנאמר והתפללו אל העיר הזאת היה עומד בירושלים יכוין כנגד בהמ"ק שנאמר והתפללו אל הבית הזה היה עומד בבהמ"ק יכוין דעתו כנגד בית קדשי הקדשים שנאמר והתפללו אל המקום הזה היה עומד בבית קדשי הקדשים יכוין את לבו כנגד הכפורת היה עומד אחורי הכפורת הופך פניו לבית הכפורת נמצא עומד במזרח מחזיר פניו למערב במערב מחזיר פניו למזרח בדרום מחזיר פניו לצפון בצפון מחזיר פניו לדרום נמצאו כל ישראל מכוונים לבם לאביהם שבשמים א"ר אבין ואיתימא רבינא מאי קרא כמגדל דויד צואארך בנוי לתלפיות תל שהכל פונין לו [ד] וכהך שמעתתא ק"ל ודלא א) כהאי שמעתתא דב"ב פ' לא יחפור (דף כה) דפליגי תנאי ואמוראי התם אם שכינה במזרח או במערב והתם נמי מסיק כשמעתתא דהכא אמר ליה [ה] רב מבינא לרב אשי אתון דקיימתון אצפונה דא"י אדרומי אדרומי (פח) מה שאנו מכוונים האידנא למזרח [ו] מפני שאנו במערבה של א"י:

כ אבוה דשמואל ולוי כי הוו בעו למיפק לאורחא הוו מקדמי ומצלי פי' רש"י קודם היום ולא א) והירא דזמן תפלה אינו אלא משיעלה עמוד השחר כמו תמיד הבוקר ור"ת ז"ל פירש מקדימין מעלות השחר דעיקר זמן תפלה הוא מהנץ החמה אבל בעוד לילה אין לו להקדים ולהתפלל. כמאן דאמר תנא דתניא הסכים לצאת לדרך [ז] מביאין לו שופר ותוקע לולב ומנענע מגילה [ז] וקורא ומתפלל (פט) [ח] וכשיגיע זמן ק"ש קורא ר"ש בן אלעזר אומר בין כך ובין כך קורא ק"ש ומתפלל במאי קמיפלגי מר סבר תפלה מעומד עדיף ומר סבר מיסמך גאולה לתפלה עדיף מרימר ומר זוטרא בשבתא דריגלא הוו מכנפי בי עשרה ומצלו רב אשי מצלי בהדי צבורא מיושב וכי הוה אתא לביתיה הוה קאי ומצלי אמרו ליה רבנן ליעבד מר כמרימר ומר זוטרא אמר להו טריחא לי מילתא אמרו ליה ליעביד מר כאבוה דשמואל ולוי אמר להו לא חזינן להו לרבנן קשישי דעבדי הכי א) רבינו חננאל ז"ל פסק כאבוה דשמואל ולוי דאפי' רב אשי דבסמוך לא פליג עליהו אלא לא חזינן רבנן [ט] קשישי קאמר והיינו טעמא דמהלך בדרך אינו יכול לכוין הלכך טוב יותר שיקדים ויתפלל מעומד. [י] אבל רב אשי היה מתפלל מיושב לכך לא היה רוצה להקדים (ע) ועוד דעיקר תפלתו היתה מעומד מיושב ובה"ג פסק כר' שמעון בן אלעזר [כ] ומסתבר (בב) טפי כמו שפסק רבינו חננאל ז"ל כיון דרב אשי [ל] לא פליג אדרב ושמואל הלכתא כוותייהו:

דברי חמודות

ומתפלל תפלה כתקנה י"ע ברכות הרמב"ם פ"ד מה"ת וכתב ב"י שאם עבר זמן שתי תפלות אין לה תשלומין כדלעיל סי' ב' ומינה שיש לו כל דין שוכח להתפלל לגמרי שיתפלל אותה אחר של זמנה כדלעיל התם וע"ש: (פא) תפלה קצרה אפילו במהלך ואם יכול לעמוד עומד. הרמב"ם: (פב) בגון המהלך במדבר וכיוצא בו. עיין לעיל סעיף מ': (פג) היה יושב בספינה או באסדא או בעגלה. (כדתניא בסמ"ק דלקמן) אם יכול לעמוד עומד אם לאו יושב במקומו ומתפלל הרמב"ם פ"ה מה"ת וכתב ב"י בשם ס"ח שאם יכול לעמוד בהגיע למקום כריעות עומד כדי שיהא כורע מעומד ומפסיע ג' פסיעות ואע"פ שיושב בכל התפלות שפיר דמי ואם ס"ל מתפלל כתפלתו בשבתו ע"כ: (פד) ישב במקומו ויתפ"ל. ועיין לקמן סעיף ע' אבל נלאה הכי יזהר אפי' להשען בעמוד או בחבירו כדאיתא פ' הקורא עומד דלא הוי עמידה: (פה) לפי שאין דעתו מיושבת עליו. וכתב הרמב"ם חולה מתפלל ואפי' שוכב על לדו והוא שיכול לכוין את דעתו וז"ל ס"ח בשם פסיקתא אם אין אתה יכול התפלל על מטתך אם אין אתה יכול ואתה אנוס ממולי או מד"א אמור בלבבכם ע"כ ועוד כתב ס"ח בשם רש"י שמי שהיו לו גויים מכאן ומכאן ומתירא שמא יפסיקו תפלתו או יפסידו מקום שיושב במקומו ומתפלל לפי שאין דעתו מיושבת עליו אף על פי שצריך לעשות שלא פסיעות בסוף התפלה יושב ומתפלל וכורע וכתב בת"ה סימן ו' דמי שבא בדרך והוא סמוך למלון אם יכול להסתלק מן הדרך במקום שלא יפסיקוהו עוברי דרכים יסתלק שם ולא יתפלל במלון של גויים שלא יבלבלוהו בני הבית אבל אם אי אפשר לו להסתלק מן הדרך במקום שלא יפסיקוהו יתפלל במלון בחיה קרן זוית: (פו) ומתפ"ל במהלך וכו'. וכתב הטור שכן גם אם היה מהלך ברגליו מתפלל דרך הלוכו אף אם אין פניו כנגד ירושלים אפי' שלא במקום סכנה כ"א יעמוד ויתפלל יקשה בעיניו איחור דרכו ויערך לבו ולא יוכל לכוין ע"כ וכן נראה מהא דסימן לקמן דאף על גב דמסיק רבינו לפסוק דלא כר' שמעון בן אלעזר אלא כאבוה דשמואל ולוי דמקדמי ומצלי מכל מקום הגמרא כמשמעה דאדרומי לצד דרום בלבד וז"ל יקשה מה שהקשיתי אמאי לא למערב והא בני מערבא אקרו בני א"י לגבי בבל ותדע זה ג"ל דסגי ברוח אחת או למערב או לדרום ודר' מבינא דאמר אדרומי לאו לאפוקי למערב אלא משום דלעיל איגא אמרינן הרואה להסכים ידיים אמר להם שידרימו דבזה מתקיים ג"כ שפיסה לא"י והא בבל בצפונה דא"י קיימא אבל אה"נ כשהיה פניהם למערב נמי ניחא וא"כ גם לנו סגי לן כשפיגינו לגזרה זה ג"ל לקיים המנהג ומ"מ דעתי טוטא וכן אני חיי רגיל לעשות לצדד לאמרתיה דדומיה אם לא שאני מתפלל ואני עומד בצד דרום האדון שאז יהיה נראה כהופך עורף ולא פנים כלפי האדון שאז אני הופך פני לאמרה בצד ודי לי אז בשחיות שאני שוחה בנטייה קצת לדרום: (פט) וכשיגיע זמן ק"ש קורא. דמיירי בשאם דרכים שיכול להתעכב ולעמוד עד שיקרא פסוק ראשון כמ"ש במי"ט בשם הרשב"א וכתב רמ"א ובשכמל"ו וכבר כתבתי לדבריו בפ"ב סעיף ו' וכן כתבתי בשם הב"י שם סעיף י"ו: (ע) ועוד דעיקר תפלתו היתה מעומד. ונראה

מעדני יום טוב

אינה קושיא כלל מרשב"א ולא המיגו דאינו אלא לייסב אלייה דמאן דפוסק כוותיה ועוד נ"ל שהקושיא היא אליבא דכ"ע דאע"ג דאין הלכה כרשב"א אלא כאבוה דשמואל ולוי אי"מ מדרשב"א נשמע לדאבוה דשמואל ולוי אי לא קדים ולוי ואזיל בתורתא דמתפלל כשהוא מהלך ועי' לקמן בד"ח סעיף ס"ו: [ה] מהא שמעינן כו'. כ"כ הרי"ף ולכאורה מדאמרי' כי מטו לייסב כו' וכן הוא בפי' הגדפס בקבינ בהרי"ף מדקתני כי מטו לייסב משמע דמייירי במהלך במדבר: [ב] ה"נ שנאמר והתפללו אל ה' אלהיהם: [ג] יכוין בנגד א"י. גרס והיא גירסת התוס' שכתבו דלא גרסי' לבו דאפיגו קאי כדקתני סיפא היה עומד במזרח מחזיר פניו למערב: [ד] וכהך שמעתתא ק"ל ולא כהאי שמעתתא. וכן הוא בטור סי' ז' לאסור לאדם [ה] רב חביבא. וגמ' ר' מבינא ורא"ש בספר ריחמי דר מבינא מחזנאה מאר לרב אשי אמר ליה ועוד אם ר' מבינא בר בי בזמן רב אשי: [ו] מפני שאנו במערבה של א"י. וקשה לי דא"כ אמאי אמרו לבני בבל אדרומי אדרומי דהא אינהו הוו קיימי במזרחה של א"י דבכמה דוכתי בגמ' קרי בני מערבא לבני א"י לפי שיושבים במערבה של בבל וא"כ היה להם לכוין ג"כ כנגד מערב וכי אימא דמ"מ היו ג"כ לצפונה של א"י והיינו שהיו מזרחיים לפוניים לא"י א"כ אין נמי אע"פ שאנו מערבית לא"י לא מערבית ממש אנו אלא מערבית לפוניים כידוע לכל רואי מפת העולם והיה לנו לעשות כבני בבל לאדרומי וג"ל שאפשר לפרש כן דא"אמר אדרומי דהיינו לצדד ג"כ לצד דרום אבל עכ"פ למערב נמי ולפי זה היה מפורסם לכל בבל דהא כ"ע קרו להו בני מערבא לא הולרך לומר אבל זה שבני בבל הם בצפון א"י לא היה מפורסם לכל ולכן הולרך לבאר ראיה לדבריו דקאמר ומנלן דבבל לצפונה דא"י קיימי דכתיב מלפון תפתח הרעה על כל יושבי הארץ ולפי זה מילתא דרב מבינא סמוך אדלעיל מיינה דאמרי' הרואה שיכים כו' והא ריב"ל אמר שכינה במערב ומשני דמצדד אצדודי א"ל רב מבינא כו' דרב מבינא השתא נמי קאמר אדרומי בכגון אצדודי דלמערב פשיטא שיחזרו פניהם והא מלתא כ"ע הוו ידעי ורב מבינא קאמר שילדד ג"כ לדרום דהוה השתא ממש כנגד א"י וגם יתקיים הרואה להכים ידיה לעליל מיינה כך ג"ל ומקשיי לרמ"י ז"ל שכתב בסי' נ"ד דאנו היושבים מערבית לפוניות א"י שיש לנו להתפלל כלפי מזרחית דרומית ולהעמיד כן הכותל מזרחי שבבתי כנסיות שבה הארון שמתפללים כנגדו עכ"ל אבל נ"ל שיש ג"כ לפרש הגמ' דלא יתפוך דאדרומי

דברי חמודות

שלא ירכוז על החמור כשהוא בבהמ"ק: (פח) מה שאנו מכוונים האידנא למזרח מפני שאנו במערבה של א"י. וכתב הסמ"ג ואע"פ דאמר מר הרואה שיחכים ידיים ושיעשיר יפנין מ"מ צריך לצדד פניו למזרח כדמסיק התם בפ' לא יתפוך ע"כ ואיתא התם דריב"ל פליג ואומר דלעולם ידיים שמוחכם מתעשר שנאמר תורך ימיס מימינה ובשמאלה עושר וכבוד ואילצד אילודי קאמר דעכ"פ צריך שיחזיר בלא"י וכתב רמ"א בשם הגה' אלפסי המדשות שאין עושים מקום המרון ולד התפלה נגד זריחת השמש ממש כי זהו דרך הצדוקים רק מכוונים נגד אמצע היום ע"כ והפי' שאנו אין אנו עושים כנגד זריחת השמש שתרלות הלו טועים הם לפנון מהלך השמש שהרי מעולם אין מימות החמה בין מימות הגשמים לא נראית השמש בכל אלו המרלות כי אם בדרום ואם היינו עושים לד התפלה נגד זריחת השמש היינו לריכין לעשות בחלכסון העולם קצת עד שתהא נוטה ממזרח לדרום אלא עושין אותה בחמצע היום היינו משוכה בקו שוה בין דרום לצפון אבל לפי מה שכתבתי במי"ט דמשמע לי מהגמ' דפ' לא יתפוך דבני בבל היושבים במזרחית לפוניות לא"י שהיו מדריכים בענין נטיה לדרום שפניהם למערבית דרומית א"כ גם אנו היושבים מערבית לפוניות לארץ ישראל יש לנו לנטות לדרום דהיינו למזרחית דרומית ומ"מ טוב לעשות בענין שלא תהא ממש כנגד זריחת השמש וז"ל רמ"א וז"ל נ"ל שעוב ונכון כשעושין בהכ"נ שיהיו עושה הכותל המזרחית שעושים שם הארון ומתפללין כנגדה שתהא נוטה קצת לצד מזרחית דרומית ואז נעמוד מכוון כנגד א"י וירושלים ובהמ"ק וקדשי הקדשים וגם לא נחקה הצדוקים ונעמידנה בחופן שביום תקופת ניסן או תקופת תשרי או סמוך לזה בו' או בז' ימים כשחזרה השמש בנקר ותכנס בחלון שבחמצע הכותל המזרחי מן הבית הכנסת ויהה הילון כנגדה כל הכותל המערבי נוטה הילון מן אמצע הכותל המערבי לצד דרום רחוק מן האמצע בחופן שכמו חצי שעה או שעה אחר הזריחה תגיע אל אמצע הכותל ממש מול חלון המזרחי ע"כ אלא שאפשי שלא ראיתי נוהגין כן אחרתי אל לבי שהוא לפי שסובבים פי' הגמרא כמשמעה דאדרומי לצד דרום בלבד וז"כ יקשה מה שהקשיתי אמאי לא למערב והא בני מערבא אקרו בני א"י לגבי בבל ותדע זה ג"ל דסגי ברוח אחת או למערב או לדרום ודר' מבינא דאמר אדרומי לאו לאפוקי למערב אלא משום דלעיל איגא אמרינן הרואה להכים ידיים אמר להם שידרימו דבזה מתקיים ג"כ שפיסה לא"י והא בבל בצפונה דא"י קיימא אבל אה"נ כשהיה פניהם למערב נמי ניחא וא"כ גם לנו סגי לן כשפיגינו לגזרה זה ג"ל לקיים המנהג מ"מ דעתי טוטא וכן אני חיי רגיל לעשות לצדד לאמרתיה דדומיה אם לא שאני מתפלל ואני עומד בצד דרום האדון שאז יהיה נראה כהופך עורף ולא פנים כלפי האדון שאז אני הופך פני לאמרה בצד ודי לי אז בשחיות שאני שוחה בנטייה קצת לדרום: (פט) וכשיגיע זמן ק"ש קורא. דמיירי בשאם דרכים שיכול להתעכב ולעמוד עד שיקרא פסוק ראשון כמ"ש במי"ט בשם הרשב"א וכתב רמ"א ובשכמל"ו וכבר כתבתי לדבריו בפ"ב סעיף ו' וכן כתבתי בשם הב"י שם סעיף י"ו: (ע) ועוד דעיקר תפלתו היתה מעומד.

מעדני יום טוב

ממש קאמר ולא לצדד ומיהו לא בא למעבר שלא יכוין כנגד מערב אלא דבדי שיקיים ג"כ הרואה להכים ידיים וכדאמר ריב"ל שמתחכם מתעשר ג"כ קאמר רב מבינא שידרים שנתקיים בזה ג"כ שפוסה לא"י ומאלא שהכל נתקיים בידו ומעתה נתקיימו דברי רבינו מ"ש שאנו פונים למזרח בלבד דהא ה"ג בני בבל לא היו מחויבים לפנות לדרום דוקא. ועיין בדברי חמודות: [ז] מביאין לו שופר ותוקע. וא"ת מ"כ היכי קתני הכסים לצאת לדרך כיון דבי"ע מיירי מיהת ב"י מי' פ"ע בשם הרשב"א דבמשכים לצאת לדרך תוך התחום עסקינן וא"נ תוך לתחום וע"י טורגמן: [ז] וקורא ומתפ"ל. פי' הב"י דהכא בשהשיירא מהלכת וא"א לו להתעכב עד שיגיע זמן תפלה ויתפלל דאמת"ה הא אמרי' בפ' היה קורא סי' ז' לאסור לאדם לצאת לדרך קודם שיתפלל כו' אלא דהתם שיתפלל כדי שיהא ברכות בידו להתעכב אלא שהוא רוצה למהר לדרך ולילך קודם שיתפלל: [ח] וכשיגיע זמן ק"ש קורא. וא"ת לפי' ר"ש דלא מקדימים להתפלל אלא משיעלה ע"ה א"כ גם ק"ש היה לו לקרות כרשב"י דאמר בפעמים שאדם קורא ק"ש כו' תיקן הרשב"א דהכא ביולא בשיירא א"י במקום שאין שם גדודי חיה ולסטים דמשום תפלה כולה בעי עמידה וכוונה בתאסר ואפשר שלא יזדמן לו בדרך אבל בק"ש שאינו צריך אלא פסוק ראשון וא"י עד על לבבך מזדמן לו בתחם דרכים אלכך מתאחר הוא למלוה מן המובחר עד זמן המקרא וכבר כתבתי זה שם בד"ח סעיף מ"ה: וכשיגיע זמן ק"ש קורא. וגמ' גרס מו השכים לצאת בקרון אז בספינה מתפלל וכשיגיע זמן ק"ש קורא אבל גם הטור לא העתיקו אבל בב"י כשהעתיק הגמ' כתב לבבה אז והעתיקה רמ"א ז"ל: [ט] נ"ל דה"ג קשישי הוא דקאמר. והב"י העתיק קשישי קאמר: [י] אבל רב אשי היה מתפ"ל מיושב. ולהשיב להם לא חזינן לרבנן קשישי כו' ולא השיב להם לאבוה דשמואל ולוי הוו בעו למיפק לאורחא י"ל דאה"ב כך השיב להם דרבנן קשישי כשהיו דורשים לא הוו עבדי כאבוה דשמואל ולוי להקדים התפלה וממילא רוחם שמעתתא דהיינו טעמא דמהלך בדרך וכו': [כ] ומסתברא טפי כמו שפסק ר"ח ז"ל. ואע"ג דלעיל סי' י"ד כתב שיש לסמוך על דברי בה"ג דכל דברייהם דברי קבלה גם על ר"ח כתב כן בס"פ שבועות הדיינים ובפ' ואלו מגלחין כתב בשם ר"ח דאין לסמוך על בה"ג דשגי נהור הוה ותלמידיו כתבו בשמו וכו' ועי' מה שכתבתי לעיל ובפ' הדיינים: [ל] ה"נ לא פליג אדאבוה דשמואל ולוי הלכתא כוותייהו:

תפארת שמואל

(כא) בין כך ובין כך וכו'. נ"ב ימתין עד זמן ק"ש וקורא ק"ש [כל"ל]: (כב) ומסתברא טפי כמו שפסק וכו'. נ"ב ולא שסבר המחבר שלא יכול לקרות ק"ש אחר שעלה עמוד השחר דהא לעיל פ"ק פסק כדברי הרי"ף דמי שהכסים לצאת לדרך קורא ק"ש אלא דס"ל דהכי עדיף שיקרא ק"ש בעוונתו ולעיל אחרי בענין שידוע לו שלא יהא לו שעת הכושר לקרות אח"כ בדרך ע"כ קורא אותו אחר שיעלה עמוד השחר וק"ל וכן פי' ר"י לעיל:

א) תוס' (בלין)

כא מתני' ר"מ בן עזריה אומר אין תפלת המוספין אלא בחבר עיר וחכ"א בחבר עיר ושלא בחבר עיר [מ] רבי יהודה אומר משמו כל מקום שיש חבר עיר יחיד פטור מתפלת המוספין: [דף ל ע"ב] **גמ'** יתיב רבי חנינא קרא קמיה דר' יוחאי ויתיב וקאמר הלכה כר' יהודה שאמר משום ר"מ בן עזריה א"ל פוק קרא קראין לברא אין הלכה כר' יהודה דאמר משום ר"מ בן עזריה. א"ר יוחנן אני ראיתי את ר' יוחאי דאלי והדר אלי א"ל ר' ירמיה לר' זירא ודלמא לא כוון דעתיה מעיקרא והשתא כוון דעתיה א"ל תא חזי מאן גברא (בג) רבה [נ] דקא מסהיד עליה מכאן משמע דמי שלא כוון דעתו [ס] לכל הפחות בתפוה (עח) שצריך לחזור ולהתפלל. ר' אמי ור' אסי אע"ג דהוו להו תלסר בי כנישתא בטבריא לא הוו מצלי אלא ביני עמודי היכא דהוו גרסי ר' יאחק בר אבדימי בשם רב אמר הלכה כר' יהודה שאמר משום ר' אלעזר בן עזריה. א) רבינו חננאל ז"ל גורס אין הלכה כר' יהודה שאמר משום ר' אלעזר בן עזריה אלא כרבנן דאמרי בין בחבר עיר בין שלא בחבר עיר (עב) ולהכי נוהגים להתפלל תפלת מוסף ביחיד [ע] ולהכי מייתי נמי להא דר' אמי ור' אסי דלא הוו מצלי אלא ביני עמודי לאשמעינן דאפי' תפלת המוספין היו מתפללים ביחיד כרבנן:

כב כמה יסהה בין תפלה לתפלה רב הונא ורב חסדא חד אמר (עג) [פ] כדי (בד) שתתחולל דעתו עליו וחד אמר כדי שתתחוון דעתו עליו מאן דאמר כדי שתתחולל דכתיב ויחל משה ומאן דאמר כדי שתתחוון דכתיב ואתחנן אל ה':

כג תניא (עד) [ל] טעה ולא הזכיר של ר"ח בשחרית אין מחזירין אותו מפני שתפלת המוספין לפניו א"ר יוחנן ובגבור שנו (עה) מפני טורח הצבור (עו) אבל ביחיד [ק] מחזירין אותו ואם לא הזכיר בתפלת מוספין מוחר ולא סמכינן על מה שהזכיר בשחרית דדוקא אתפלה שעדיין לפניו סמכינן ולא על התפלה שהזכיר בה כבר [ר] ולא סמכינן נמי על מה שיכול לומר במנחה כי דוקא בשחרית ומוסף שרגילים להתפלל כאחד הוא דסמכינן מתפלה לתפלה אבל לא מתפלת המוסף לתפלת המנחה אמר רב ענן אמר רב (עז) טעה ולא הזכיר של ר"ח בערבית אין מחזירין אותו (עח) [ש] [ת] מפני שאין מקדשין את החדש אלא ביום:

הדרן עלך תפלת השחר

אין עומדין פרק חמישי

א אין עומדין להתפלל אלא ממון כובד ראש חסידים הראשונים היו [א] שוהין שעה אחת ומתפללין [ב] כדי שיכוונו את לבם למקום. ואפי' המלך שואל בשלומו לא יחזיר. ואפי' נחש כרוך על עקיבו [ג] לא יפסיק: **גמ'** מה"מ א"ר נחמן בר יצחק אמר קרא עבדו את ה' ביראה וגילו ברעדה מאי וגילו ברעדה. א"ר אדא בר מתנה אמר רב [ד] במקום גילה שם מהא רעדה אמר רבה מאי הוה יתיב קמיה דרבה מזייה דקא בדח בובדא [ה] א"ל וגילו ברעדה כתיב. [א"ל אנא תפילין מנחנא] ר' ירמיה הוה יתיב קמיה דר' זירא [ו] מזייה דהוה קא בדח בובדא א"ל [ז] ולא סבר לה מר בכל (א) עצב יהיה מותר א"ל אנא (ב) תפילין מנחנא וכל כך למה דאמר [דף לא ע"א] ר' יוחנן משום ר"ש בן יוחי אסור לאדם שימלא שחוק פיו [ח] בעולם הזה שנאמר אז ימלא שחוק פינו ולשוננו רנה אימתי בזמן שיאמרו בגוים הגדיל ה' לעשות עם אלה אמרו עליו על ריש לקיש שלא מלא שחוק פיו מכי שמע מיניה דר' יוחנן רמיה. גרסי' בפ"ק דגיטין (דף ז.) שלחו ליה למר עוקבא זמרא מגלן דאסור. שיבטו וכתב להו אל תשמח ישראל אל גיל כעמים ולישלח להו בשיר לא יאמר יין אי מיסתם ה"א זמרא במנא הוא דאסור אבל בפומא שרי (ט) קמ"ל דאסור. רמינא אשכחיה למר בר רב אשי דקא גדיל כלילא לברתיה א"ל לא

רש"י זמרא. לשורר בנית המשתאות: במנא. כעור: כלילא. היו עושים עטרות לתתנים יש של זהב וכסף לנטעות ומלוירות בגפרית ומלא שקורין ניי"ל ויש של זורד והדס:

דברי חמודות

מזה שמי שמתפלל מיושב מדינא חייב לחזור ולהתפלל מעומד וא"כ אע"פ שאנו אין יכולין לכוין בתפלתנו ואין מוחרין משום תפרון כוונה כמ"ש בסמוך וכתבתי ג"כ בפי' י"ג בשם רבינו שאין להתפלל שתי תפלות מנחה גדולה ומנחה קטנה הכא דמדינא נתחייב גם אנו בכל מקום שנהיה מוכרחים להתפלל מיושב כגון אחי גוגת דבפי' דלעיל כשנוכל לריכים לחזור ולהתפלל מעומד ומדאמרינן שמתא דהוה קאי ומצלי משמע שלא היה מחדש בה דבר ומצלי תפלה הנהוגה בלי תוספת ומגרעת: (עח) שצריך לחזור ולהתפלל. וראיה דאפי' אם כוון בכולן ולא כוון בחנות שצריך לחזור נמי והתידנא אין אנו מוחרין בשביל תפרון כוונה שאף בחזרה קרוב הוא שלא יכוין א"כ למה יחזור טור סי' ק"ל ועיין במי"ט פ"ב סי' ג' וכן בס"פ דלקמן: (עט) ולהבי נתנו להתפלל כו'. ויתפללו אותה ביחיד תחלה בכל התפלות ואח"כ יאמר אותה ש"ץ בקול רם ר"י סי' רפ"ו בשם שבולי הלקט: (עי) כדי שתתחולל דעתו עליו. ומפרש בירושלמי דהיינו כשילך ד"א כ"כ המוס' ובקונטר ובטור כתב כדי הלוך ד"א משמע דלא בעי שילך והדין עמו שכן מסיק בירושלמי אדאמר הסם דמהלך ד"א ר"ח אבא ולא סוף דבר עד שיהלך ד"א אלא אפי' שהה כדי הילוך ד"א והב"י לא העיר בזה: (עא) טעה ולא הזכיר של ר"ח. וכתב הסמ"ג דבשבת וי"ט מחזירין אותו ובסמ"ק כתב דאפי' בשבת וי"ט נמי אין מחזירין והכי משמע שבת שבת וי"ט מר"ם כ"כ הטור והב"י כתב דאיכא למימר דבר"ח שהוא יום עשיית מלאכה הקילו בכך מפני טורח צבור כדי שלא יתבטלו ממלאכתן אבל בשבת וי"ט שאין בהם עשיית מלאכה לא רצו להקל והכי נקטינן אבל רמ"א כתב לנהוג כדברי הסמ"ק והטור ורמ"י ז"ל כתב לשמי הסברות והשמיטו להכרעתו של רבו רמ"א ז"ל ובאמת דמכיון שהברייתא נקט ר"ח משמע דדוקא ר"ח דאל"כ ה"ל למתני טעה ביום שיש בו מוסף וכמ"ש הב"י אבל אפשר לי לומר דלדרבה הברייתא נקט לרבותא ר"ח שאע"פ שאין מייחדים לענגנו כמו בשבתות וי"ט אפ"ה חשו על טורח הצבור ומכיון שיש רבותא לנקט ר"ח אע"פ שאם היה אומר יום שיש בו מוסף היה נכלל בו ר"ח מ"מ אינו קושיא כ"כ כיון דנקט בלשון קלרה והוי רבותא וכתב רמ"י דאפילו להאומרים דבשבתות וי"ט חוזר אם אל ר"ח בשבת ובכח הש"ץ יע"י בשחרית דינו בכמוכל ואין מחזירין אותו דלא פליג: (עב) מפני טורח הצבור. וכתב הגה: מיימוני פ"י מה"ת שמצאו בתשובת רש"י דהיינו דוקא בשמניים תפלתו כי אתי דקאי עלה ר' מייא דאלי והדר אלי אבל אי ליכא טרחא לצבור כגון שלא סיים תפלתו חוזר לעבודה ע"כ ואם טעה הש"ץ בשמתפלל בלחש כתב הרמב"ם ז"ל שאינו חוזר ומתפלל שני' מפני טורח צבור אלא סומך על התפלה שמתפלל בקול רם ואם טעה באותה שמתפלל בקול רם חוזר לעולם כמו ביחיד כ"כ הטור ס"ס קכ"ז ולומר חוץ מתפלת שחרית לומר כדאיתא ליה ולמר כדאיתא ליה והב"י הביא נוסחא שבספרי הרמב"ם שבידינו ברש"י פ"י מה"ת דמסיים בה והוא שלא טעה בג' רשותות אפ"ש טעה בהם לעולם חוזר כמו שביחיד חוזר ולא פי' הב"י מה טעם לחלק בין ג' רשותות לשאר הברכות בענין הזה ואולי שמפני הדחק הזה כתב רמ"י ז"ל דנ"ל דהיינו דוקא כשנזכר קודם שהגיעו תפלתו שאין בחזרתו טורח צבור כ"כ אבל לא נזכר עד שהגיעו תפלתו גם בג' רשותות לא יחזור מפני טורח צבור ויסמוך על מה שיתפלל בקול רם ע"כ אבל אין דבריו נכונים בזה כלל שהרי אף בר"ח שיש תפלת מוספים לפניו אמרי' שאם נזכר קודם שהגיעו תפלתו א"כ על כרחנו הא דאמרן הכא דחוזר בג' רשותות יותר מבשאר הברכות אפי' כשלא נזכר עד שהגיעו תפלתו היא ואם באולי שאפשר שהרמב"ם יפורש כדבריו ונאמר דהרמב"ם לא ס"ל להא דמשנתנו רש"י מ"מ איהו דכתב למרוויחו ונמשך אחר הש"ע בכך ודאי דאין לחלק בהכי וגם לא ניתקן בדבריו אלא למעט הקושיא אבל מ"מ עדיין במקומה עומדת לשאול מה טעם לחלק בין ג' רשותות לשאר הברכות יהיה החילוק שביניהם אם טעה אם הרבה: (עו) אבל ביחיד מחזירין אותו. אע"פ שנשמע מש"ץ ודלא כפירש"י שאין הלשון משמע כפירושו שהרי תלה אותו מפני שתפלת המוסף לפניו ולא קאמר מפני שנשמע מש"ץ טור סי' תכ"ג וכ"ל דודאי אם ישמע היחיד התפלה מפי הש"ץ בתופן שנתפלל לעיל סי' י"ד בשם הה"ג בהא לא קמיירי ולא בא הטור אלא לומר דפי' הגמרא אינו כפרש"י אלא בש"ץ מיירי אבל לענין הדין ביחיד לא קאמר דלא תפגי ליה כשישמע מהש"ץ אלא קאמר דגמרא דהכא לא מיירי ביחיד וכן הרי"ש שכתבו בהדיא דיחיד שאפילו בצבור מוחר ופירשו דאם יגלה לשמוע מש"ץ כו' שגי ליה בהכי ולכך רמ"י ז"ל שכ' לדאם דברי הרי"ש ה"ל לכתוב גם לפוף דבריהם אלא שלא רצה אותם מפני שהב"י לא העתיק לכל דבריהם: (עז) טעה ולא הזכיר של ר"ח בערבית כו'. הכא לכ"ע הוי דוקא של ר"ח אבל לא בשבתות וי"ט וכמ"ש רבינו לעיל סי' ז' ומטעמיה נמי מוכרח שאין מקדשים כו' והיינו בראש חודש: (עח) מפני שאין מקדשין את החודש אלא ביום. ובגמרא אמר אמימר מסתברא מלתא דרב בחדש אבל בחדש חסר מחזירין אותו א"ל רב אשי לאמימר מכדי רב טעמא קאמר מה לי חסר מה לי מלא אבל בחדש מלא לגבן בכלי שיר וכל מיני זמר וכל משמיע קול של שיר אסור לשמות בהן ואסור לשמען מפני הטרגן ואפי' שירה בפה על היין אסור שנא' בשיר לא יאמר יין אבל לרש"י אף בכלי שיר לא אסור אלא בית המשתה שהרי פי' זמרא לשורר בית המשתאות וכתבו המוס' שכן משמע מדקאמר ולשלח להו מהכא בשיר לא יאמר יין ובפרק בתרא דסוטה תנן משבטלה סנהדרין בטל שיר בבית המשתאות שנאמר בשיר

הדרן עלך תפלת השחר

פרק ה (א) קמ"ל דאסור. אפי' בפה ועל היין אבל כלי זמר אסור אפילו אלא על היין וז"ל הרמב"ם בסוף הל' תענית גזרו אלא לגנן בכלי שיר וכל מיני זמר וכל משמיע קול של שיר אסור לשמות בהן ואסור לשמען מפני הטרגן ואפי' שירה בפה על היין אסור שנא' בשיר לא יאמר יין אבל לרש"י אף בכלי שיר לא אסור אלא בית המשתה שהרי פי' זמרא לשורר בית המשתאות ובמתנו המוס' שכן משמע מדקאמר ולשלח להו מהכא בשיר לא יאמר יין ובפרק בתרא דסוטה תנן משבטלה סנהדרין בטל שיר בבית המשתאות שנאמר בשיר

מעדני יום טוב

[מ] רבי יהודה אומר. מפרש בגמ' דאיכא ביניהו יחיד שלא בחבר עיר מ"ק סבר פטור ור' יהודה סבר חייב: [נ] דקא מסהיד עליה. שעדותו היתה להעיד שהתפלל מוספים ולא היה מעיד אא"כ שהיה יודע בגירור ולא משום שלא כוון דעתו מעיקרא הדר אלי ובירושלמי אמר בהדיא בעדותו שהתפלל מוספים: [ס] לכל הפחות באבות. כדמסיק בס"פ דלקמן: [ע] ולהכי מייתי נמי להא דר' אמי כו'. אף דבבר אתמר בפ"ק דף ח': [פ] כדי שתתחולל כו'. זו היא ג' הרי"ף ובגונא היא שכן ממקום שלמד ויחל משה מוקדם הוא לואתחנן וגל שבת ג' הוס' כך היא דאי גירסתם בגי' הגמ' ורש"י דגרסי כדי שתתחוון כרשא היה להם לנקטיה: [צ] טעה ולא הזכיר של ר"ח שחרית. וכן ג' הרי"ף וגם המוס' כתבו דל"ג בערבית אין מחזירין אותו מפני שיכול לאומרה בשחרית דאמרי' בסמוך לפי שאין מקדשים כו': [ק] ה"ג מחזירין אותו ואם לא הזכיר בתפלת המוספין חוזר. ולא סמכינן וכן העתיק ב"י סי' קכ"ו: [ר] ולא סמכינן נמי על מה שיכול לאומרה במנחה כו'. ולא גרס כגירסתינו שבגמ' במוספים אין מחזירין אותו מפני שיכול לאומרה במנחה וכן בר"ף ליתא וכ"כ הב"י: [ש] מפני שאין מקדשין את החדש אלא ביום. דכתיב כי חוק לישראל הוא משפט וגו'. אימת הוי חוק בגמר דין וקא קרי ליה רחמנא משפט מה משפט ביום אף הכא נמי ביום. גמ' רפ"ג דר"ה: [ת] מפני שאין מקדשין כו'. וא"ת ותיפוק ליה דתפלת ערבית רשות כבר פירש רבינו לעיל בריש הפרק בסימן ז':

הדרן עלך תפלת השחר

פרק המישי [א] שוהין שעה אחת. גרס וכתבו תהר"י אע"פ שהברכה מקומות כשאומר שעה אחת אינו ר"ל שעה דוקא אלא זמן מועט הכא אינו כן אלא שעה ממש דהכי אמרי' בגמ' היו שוהין שעה אחת קודם תפלה ושעה אחת אחר תפלה ואמלו התם כיון שכך היו שוהין בכל תפלה ותפלה מורתן ומלאכתן דבר שיבוטנו כדי שתתחולל. כ"כ פירוש שר"י שהעיד על הדבר יפה דקדק בשמל תפלת מוספין היתה: (בד) כדי שתתחולל. כ"כ ושיעורו כדי הילוך ד"א:

(בג) גברא רבה דקא מסהיד עליה. כ"כ פירוש שר"י שהעיד על הדבר יפה דקדק בשמל תפלת מוספין

פ"ה (א) בכל עצב. כ"כ פי' לא שיהא עצב תמיד רק אמצעי: (ב) אנא תפילין מנחנא. כ"כ פי' מולה היה ואחר כך נתרפא והיה זמן רב שלא הניח תפילין ועתה הניח והיה שמח כ"ל:

א) תוס' (גליון)

סבר לה מר הסר המלנפת והרס העטרה מזמן שהמלנפת בראש כהן גדול עטרה בראש כל אדם אין המלנפת בראש כהן גדול (ב) נתלקה העטרה מראש כל אדם א"ל (ג) דומיא דכ"ג בגברי. גרסי' נסוף סוטה (דף מח.) אמר רב אודנא דשמעה זימרא תעקר אמר רבא זימרא בביתא חורבא בסיפא (ד) שנאמר קול ישורר בחלון חורב נסף וגו' אמר רב יוסף זמרן גברי וענין נשי פריצותא זמרן נשי וענין גברי כאש בעורת למאי נ"מ לבטולי הא מקמי הא. א"ר יוחנן כל השותה יין בארבע מיני זמר מביא חמש פורענות לעולם שנאמר הוי משכימי בבוקר שכר ירדופו וגו' והיה כנור ונבל תוף וחליל ויין משתיהם [ט] מאי כתיב בתריה לכן גלה עמי מבלי דעת וגו' א) פי' גאון הא דאמרינן זימרא בפומא אסור ה"מ כגון גגיגת של אהבת אדם לחבירו לשבח יפה ביפיו כדרך שהישמעאלים קורין לה אשעא"ר. אבל דברי שירות ותשבחות וזכרון חסדיו של הקב"ה אין אדם מישראל נמנע מזאת (ה) ומנהג כל ישראל לאומרם בבית חתנים ובבית המשתאות בקול נגינות ובקול שמחה ולא ראינו מי שמוחה בזאת: גרסינן בפרק חלק (דף קא.) ת"ר הקורא פסוק משיר השירים ועושה אותו כמין זמר והקורא פסוק [בבית המשתאות] בלא זמנו מביא רעה לעולם [י] מפני שהמורה חוגרת שק ועומדת לפני הקב"ה ואומרת רבש"ע עשאוני בניך ככור שמנגנין בו העכו"ם אמר לה הקב"ה בתי א"כ מה יעשו בשעה שהן אוכלין ושותין ומחמיס אמרה לפניו רבש"ע אם בעלי מקרא הן [כ] יעסקו במקרא ובמשניות ואם בעלי משנה הם יעסקו במשנה ובהלכות ובאגדות. ואם בעלי גמרא הם יעסקו בהלכות הפסח בפסח הלכות עגלת בעגלת והלכות החג בחג

רש"י כאש בנעורת. לפי שהעושה מטה אזנו לשמוע את המזמר לעצות אחריו ומגלגל האנשים ותחנים לבם לקול הנשים וקול בשלה עדוה כדכתיב השמיעני את קולך ומצניע את יפיו כאש בנעורת אבל זמרן גברי וענין נשי קצת פריצות יש לקול בשלה עדוה אבל אינו מצניע יפיו כ"כ שאין המזמרים מניח אזנם לקול העונים: לבטולי האי מקמי האי. אם אין שומעין לו לבטל את שייבם נקדים לבטל את זה שהוא כאש בנעורת: ה"ג הקורא שיר השירים ועושה אותו כמין זמר. שקורא בנגינה אחרת שאינו נקוד בה ועושה אותה כמין שיר אע"פ שמשיר השירים הוא ועקרו שיר אסור לעשותו כמין שיר אלא שחיקותיו בד"ת וקורא פסוקים בקול רם לשחק בהם בני המשתאות אבל אם אמרו ממנו על המשתה כגון שהוא י"ש ונוטל כוס בידו ואומר עליו דברי הגדה ופסוקים מענינו של יום מביא טובה לעולם: עיניו למטה בלפי א"י. משום דשכינה התם קיימת כדכתיב והיו עיני ולבי שם:

דברי חמודות

לא ישמו יין וכתבו עוד דרשו להחמיר בכיולא דההוא מיושל' דהוה קאים ודמיך בזמרא שמתענג ביותר ע"כ ועיין לקמן סי"ד: (ב) נתלקה העטרה מראש כל אדם. וכתב הרמב"ן בתורת האדם דדוקא לתחנים כדדייקינן בסמוך דדוקא לכלות אבל שאר כל האדם מותרים בהם דלא גזרו אלא בשעת שמחה ע"כ ובפירוש עטרה נתלקו בגמ' ופסק הרמב"ם כלי לאף של קנים ושל מילת שהוא כמין גומא הגדל במים אסור וכן תני לו במתניתא אף של קנים ושל מילת אסור וכתבו התוס' דלא בעטרות של הראש אייר שאין דרך לעשותן מקנים ומילת אלא כעין כיפה שעושין לתחן שיושב בה: (ג) דומיא דכ"ג בגברי. אבל בנשי שרי ולא בכלה דהא תנן בפוקה סוטה בפולמוס של מיעוט גזרו על עטרות הכלות ופירשו בגמרא שהיא עיר של זהב ומנ"ש לאיזהו עטרות כלות עיר של זהב אבל עושה אותה כיפה של מילת וכתב הרמב"ן דלמא עיר של זהב אלא כל שעיקרו של כסף או של זהב אסור אף לכלות ולא התירו להם אלא שעיקרו של מיני נצנועים אע"פ שיש בו משבצות זהב וכ"כ הרמב"ם ז"ל גזרו על עטרות כלות של כסף וזהב אבל עטרות של גדיל מותר לכלות ושאר כל אדם חוץ מחתן וכלה מותרים בכל וז"ל הרמב"ן בתורת האדם לא גזרו על עטרות כלות אלא בכלה אבל נשאר נשים מותר לחתן (בפ' בתה אשה) ולא בעיר של זהב אלא עיר של זהב זה יהושלים דלהבא כדעביד לה ר"ע לדמיהם אלמא אינה אסורה אלא לכלות וכן עטרות תחנים שנינו דוקא אחנים כו' כמ"ש בשמו לעיל: (ד) שנאמר קול ישורר בחלון וגו'. ותו גרס התם בגמ' א"ר הונא זמרא דנגדי ודנקרי שרי דגכלתי אסור ופי' רש"י דנגדי מוסכי ספיטות בתבל שרי שאינו אלא לזרזם במלאכתן. ודנקרי שמזמרים בשעה שחורשים אינו אלא לכוון השוורים לתלמים שהולכים לקול השיר שערב עליהם. דגכלתי אינו אלא לשחוק ע"כ וז"ל אלה נתכוון הרמב"ם שכתבתי לשונו לעיל בסעיף ז' שכתב וכל המשמיעי קול של שיר אסור לשמוח בהן: (ה) ומנהג כל ישראל לאומרה בבית החתנים ובבית המשתאות. ומיהת אינה מיישבו דבבית חתנים כיון שהוא לצורך מצוה שרי בכל ענין אפי' בכלי שיר וז"ל הטור בשם הראב"ד מותר לומר סי' ל"ה לרוך שיכוף ראשו מעט שיהיו עיניו למטה ולהרן שנאמר והיו עיני ולבי שם כל הימים ואנו מתפללין

העיד ר"א בר"ש משום ר' יהושע בן חנניא הקורא פסוק בזמנו [ל] מביא טובה לעולם:

ב ת"ר [מ] אין עומדין להתפלל [נ] אלא מתוך הלכה פסוקה ה"ד הלכה פסוקה

אמר אביי כי הא דא"ר זירא בנות ישראל החמירו על עצמן [ס] שאפי' רוחות טיפת דם בחרדל יושבות עליו שבעה נקיים רבנן עבדי כמתני' [ע] רב שימי בר אשי עביד כברייתא דתניא (ג) אין עומדין להתפלל [פ] לא מתוך שחוק ולא מתוך שיחה ולא מתוך קלות ראש ולא מתוך דבריס בטלים [צ] אלא מתוך שמחה וכן אל יפטר אדם מחבירו לא מתוך שיחה וכו' אלא מתוך דבר שמחה וכן אין השכינה שורה על ישראל אלא מתוך שמחה שנאמר ועתה קחו לי מנגן והיה כנגן המנגן שכן מצינו בנביאים הראשונים שסיימו דבריהם בדברי שבח ותנחומים ב) ולכך נהגו לומר פסוקי דזמרה ואשרי קודם תפלה כדי לעמוד בתפלה מתוך דבר שמחה של מצוה שעוסק בד"ת: ירושלמי ר' ירמיה אומר לא יעמוד אדם ויתפלל [ק] אלא מתוך דבר הלכה א"ר ירמיה

(ו) [ר] העוסק בצרכי צבור בטוח בתורה:

ג ת"ר המתפלל (ז) [ש] צריך שיכוין את לבו אבא שאול אומר [פ] סימן לדבר תכין לבם תקשיב אזנך אמר רב חנא בר ביזנא א"ר שמעון חסידא (סנהדרין דף כב) המתפלל צריך שיראה את עצמו כאלו שכינה שרויה כנגדו שנאמר שויתי ה' לנגדי תמיד גרסי' בפ' מצות חליצה (דף קה) ר' חייא ור"ש הוו יתבי ופייק מלתא מביניהו פתח חד ואמר המתפלל (מ) צריך שיתן עיניו למטה שנאמר והיו עיני ולבי שם כל הימים פתח אידך ואמר המתפלל צריך שיכוין את לבו למעלה [ת] שנאמר נשא לבבנו אל כפים אל

דברי חמודות

לנכרי בשבת לנגן בכלי שיר בחופה דאמירה לנכרי במקום מצוה שרי ואין שמחת תתן וכלה בלא כלי שיר וכו': (ו) העוסק בצרכי צבור בטוח בתורה. נ"מ שכתבתי במי"ע בשם הטור הייט לענין שאינו צריך לפסוק ולהתפלל וכתב ב"י שכן נראה מדברי הרמב"ד פ"ו מה"ת וכן בסמ"ג וכתב עוד הב"י סי' ע' שנראה מדברי הרמב"ם שהוא מפרשו לענין שלא להפסיק מצרכי צבור לק"ש שכתב בפ"ג היה עוסק בצרכי רבים לא יפסוק אלא יגמור עסקיהם ויקרא אם נשאר עת לקרות ע"כ ועמ"ש מה בפ"ג סעיף נ"ח: (ז) צריך שיכוין את לבו. כלומר צריך שיכוין לבו לתמירות המלות כו' כמ"ש במי"ט וז"ל הטור סי' נ"ח פי' שיכוין פירוש המלות שמוציא בשפתיו (ועיין מ"ש בפ' הראוה סעיף כ"ג) ויעיר הכוונה ויסיר כל המחשבות הטורדות אותו עד שתשאר מחשבתו וכונתו זכה בתפלתו ויתבונן כי אלו היה מדבר לפני מלך ב"ו שהיוה כאן ומתר בקבר היה מקדר דבריו ומכוין בהם יפה לבל יכשל ק"ו לפני ממ"ה הקב"ה שצריך לכוין אף מחשבתו כי לפניו המחשבה כדבור כי כל המחשבות הוא חוקר וכן היו עושים חסידים ואנשי מעשה שהיו מתבודדים ומתכוונין בתפלתם עד שהיו מגיעים קרוב למעלות הנבואה ואם תבא לו מחשבה אחרת בתוך התפלה ישתוק עד שתתבטל המחשבה וכתב בחו"מ שבשעת התפלה יחשוב בדברים המכניעים הלב ומכווים אותו לאביו שבשמים ולא יחשוב בדברים שיש בהם קלות ראש וכתבו תהר"י ז"ל בשמו ברש פרקין שיחשוב קודם התפלה ברוממות האל ובשפלות האדם ויסיר מלבו כל תענוגות העוה"ז והגאותיהם וכתב עוד הטור התפלה היא במקום הקרבן דכתיב ונשלמה פרים שפתינו וכתיב ולעבדו בכל לבבכם וכי יש עבודה בלב אלא איזהו עבודה שהיא בלב הוי אומר זו תפלה ולכך צריך ליזהר שתהא דומגת הקרבן בכונה ולא יערב בה מחשבה אחרת כמו מחשבה שפוקלת בקדשים וכתב בתשובה בימון זאב שאסור לאדם לנשק בניו הקטנים בהכ"נ כדי לקנוא בלבו שאין אהבה כאהבת המקום ברוך הוא: (מ) צריך שיתן עיניו למטה. לשון הטור סי' ל"ה צריך שיכוף ראשו מעט שיהיו עיניו למטה ולהרן שנאמר והיו עיני ולבי שם כל הימים ואנו מתפללין

מעדני יום טוב

בזמן המקדש דאל"כ הל"ל משחרב בית המקדש אלא אפי' בזמן המקדש אסור שהשמחה מרגיל את האדם שישכח את המצות וכזמן שיעשה עמנו נסים ויושיענו נשמח כדי לגלות נפלאותיו וגבורותיו ויאמרו העמים הגדיל וגו' וירלו בשמחתנו ויבושו ואמחה כזו שהיא שמחת הבורא היא מצוה גדולה משום פרסומי ניסא: [ע] מה כתיב בתריה לכן גלה עמי מבלי דעת. שגורמין גלות לעולם וכנודו מתי רעב שמכילין רעב לעולם והמונו אחה נמא שגורמין לתורה שתשתכח מלומדיה ושח אדם ושפל אים שגורמין שפלות לשונותו של הקב"ה ואין אים אלא הקב"ה שנאמר ה' אים מלחמה ועיני גבוהים תשפלנה שגורמין שפלות של ישראל ומה כתיב אחריו לכן הרחיבה שאול נפשה ופערה פיה בלבי חוק וירד הדרה והמונה ושאונה ועלז בה ופירש"י אחה נמא למאן מתרגם לאוונה הרחיבה שאול נפשה לאחר שהחיאו אחם פורעניות לעולם קופן ונופלין בגיהנם: [י] מפני שהתורה חוגרת שק בו'. דרך משל הוא מה שהתורה יכולה לומר ומה שיש לו להקב"ה להשיב. מהר"י: [כ] ועסקו בסקרא בו'. דרך לימוד ולא דרך ניגון ומזר: [ל] מביא טובה לעולם. שנאמר ודבר בעתו מה טוב גרסי' ופירשו מהר"י בשם רבינו ז"ל דאם הפסוק הוא שמחה לאיש בעצמה פיו וזהו פירושו כשהדברים עוברים בעיני האדם יש לו חשק לאומרם ומתוך שרואה אותם נאותים אינו מתקשה עם רואי אינא מפיו כל דבר ודבר על אפניו ואומר אותם לפעמים בלא עתם ואין מעלתם ניכרת והוא טעות אלא לנקש עם לכל דבר ודבר כי הדיבור האמור בעתו כמה הוא טוב מפני שבני אדם מכירים ומרגישים בטעלתו וכמו כן אע"פ שקריאת הפסוקים עובה לכל העולם בכל זמן כשקורא כל פסוק ופסוק ממנו הוא טוב מפני שמעשיהם בני אדם באותה קריאה כדכתיב ובן שהיא בשעת הצורך ומצלת אחרים מצרה עובה לעולם. ע"כ: [מ] ה"ג בגמ' אין עומדין להתפלל לא מתוך דין ולא מתוך דבר הלכה אלא מתוך הלכה פסוקה. ובריב"ף גרס אין עומדין להתפלל לא מתוך דין והלכה אלא כו': [נ] אלא מתוך הלכה פסוקה. והייטו נמי מתוך שמחה דבמקום שהתורה משמחתו דכתיב פקודי ה' ישרים משמחי לב. עוד סי' ל"ג: [ס] שאפילו רוחות טפת דם בחרדל וכו'. יש מפרשים שהאמורא היתה מפני שהיתה מראה הדם כעין החרדל ואין זה נראה דמה חומרא היתה זו שזה אין הדין הוא דהא הדיא קי"ל במס' נדה שדם כחרדל אטמא והאומרא ג"כ אינה מפני שהיה מועט כחרדל שאף זה הוא אין הדין כדאתן ומטמאות בכל שהוא אלא עשר (ל"ל פירוש) הדבר הוא כך שאם היה אומר דם קטן היינו אומרים שאין בה חומרא כ"כ מפני שנשנה בנים הם בשבה חדר עליה ופרוזדור וכשהדם מרובה אפשר שהיוה ג' ימים נעקר ואלא ביום הראשון מעט בבית הפנימי וביום השני נעקר מעט ואלא בבית החיצוני ובביום השלישי נתקבץ הכל בבית החיצון אע"פ שאינו אין הדין שיחוש האדם לדם שבפנים אלא כשבודקת ורואה בבית החיצון אפ"ה כיון שאפשר שיהיה בזה הענין היינו אומרים שראוי לחוש ולא"כ אין בזה חומרא גדולה שהרי אפשר נעקר הדם מהיום שנשה ימים ודין הוא שנדון אותה כמו זבה גדולה ותשב ז' נקיים אבל כשהדם הוא מועט רחוק הדבר לומר דשלשה משהויין היו ובכל יום ויום נעקר משהו אחד וקמ"ל שאע"פ

(ג) דתניא אין עומדין להתפלל וכו'. רש"י לא גרס דתניא פירוש רבנן עבדי כמתניתא אלא בכוונה דאם שיבי בברייתא כלומר בברייתא דלעיל דאין מתפללין אלא מתוך הלכה פסוקה אבל המתבר סוכר כדאת התוס' דבעי מרוייהו כוכד ראש כמתניתא וג"כ שמחה של מצוה וכן בעור. והא דתני בברייתא אין מתפללין אלא מתוך הלכה אלא למעוטי דברי תורה בלא הלכה אלא פסוקה אבל פסוקה שלא יהיה לבו טרוד בו וכן יראה מדברי רש"י ודברי הטור נ"ל:

א) ר"ף (גלין) ב) תוס' (גלין)

אל בשמים אלהכי והכי אתא ר' ישמעאל בר' יוסי לגבייהו אמר להו במאי עסקיתו אמרו ליה בתפלה אמר להו כך אמר אבא המתפלל [ה] צריך שיתן עיניו למטה ולבו למעלה כדי שיתקיימו שני מקראות הללו. אמר רב יהודה כך היה מנהגו של ר"ע כשהיה מתפלל עם הצבור [ב] היה מקצר ועולה וכשהיה מתפלל בינו לבין עצמו אלם מניחו בחוץ זו ומוצאו בחוץ אחרת [ג] מפני כריעות והשתחואות א) וא"ת הא אמרינן לקמן בסוף פירקין (דף לד) אם בא לשחות בסוף כל ברכה וברכה מלמדים אותו שלא ישחה ואין לומר דהכא אירי בתחנונים שהוא אומר אחר תפלתו ולא בי"ח ברכות דמשמע דמייר דומיא שהיה מתפלל עם הצבור וי"ל דודאי בסוף כל ברכה וברכה אין לשחות אלא (ד) בתחנא מותר לשחות וכשהיה מגיע לסוף הברכה היה זוקף ולכך יש נוהגין בר"ה ויום"כ (ט) כשמתפללים זכרנו ובכן תן פחדך ששומין (י) [ז] וכשמגיעים לסוף הברכה זוקפים שאין לשחות בסוף הברכה אלא היכא דתיקון והעיקר כ"ל דמיירי בתחנונים שהיה אומר אחר י"ח ברכות דאי בתוך י"ח היכי קאמר אלם מניחו בחוץ זו ומוצאו בחוץ אחרת [ה] והלא אסור לצאת ממקומו עד שיגמור את תפלתו:

ד (יא) [ה] **יכול** יתפלל אדם כל היום כולו כבר מפורש ע"י דניאל שנאמר דניאל תלתא ביומא הוא ברך על ברכוהי ומצלא ומודא קדם אלהה [ו] יכול משבא דניאל לגולה (ה) הוחלה ת"ל כל קבל די הוא עבד מן קדמת דנה (יב) יכול יתפלל אדם לכל רוח שירצה ת"ל וכוין פניהן ליה בעליתה נגד ירושלם יכול יהא כולן בבת אחת [ז] כבר מפורש ע"י דוד ערב ובקר וצהריים אשיחה והמה (יג) יכול ישמיע קולו בתפלתו כבר מפורש ע"י מנה שנאמר וקולה לא ישמע יכול ישאל אדם צרכיו ואח"כ יתפלל כבר מפורש ע"י שלמה לשמוע אל הרנה ואל התפלה [ח] רנה זו תפלה תפלה זו בקשה [ט] אין אומר דברים לאחר אמת וליצ (יד) [י] כדי שיהא סומך גאולה לתפלה אבל אם בא לומר אחר תפלתו אפי' כסדר יום הכפורים אומר: [כ] גרסי' לקמן (דף לד) ת"ר יהודה (טו) [ל] אל ישאל אדם צרכיו לא בג' רגשנות ולא בג' אחרונות אלא באמצעיות אמר רב הונא רגשנות דומה לעבד שמסדר שבח לרבו אמצעיות דומה לעבד שמבקש פרס מרבו אחרונות דומה לעבד שקבל פרס מרבו [מ] ונפטר והולך לו: [דף לב ע"א] דרש ר' שמלאי [נ] לעולם יסדר אדם שבחו של מקום ואחר כך יתפלל מנא לן ממשה דכתיב ה' אלהים אתה החלות להראות וגו' וכתיב בתריה אעברה נא וארא:

ה גרסי' בפרק כל כתבי הקודש (דף קיח) אמר רבי יוסי יהא תלקי עם גומרי הלל בכל יום אייי והאמר מר הקורא הלל בכל יום [ס] הרי זה מחרף ומגדף כי אמרינן בפסוקי דזמרה (טז) [ע] ומאי ניהו מתהלה לדוד עד כל הנשמה תהלל יה [פ] ותקינו

רש"י הרי זה מחרף ומגדף. שנאמרים הרשעים מיקנו לומר בפרקים לשבח והודיה כדאמרינן בערבי פסחים וזה הקורא מתיר בלא עשה אינו אלא כמזמר שיר ומתגלגל: פסוקי דזמרה. שני מזמורים של הללויה אלא את ה' מן השמים הללו אל בקדשו:

דברי חמודות

כנגד בהמ"ק ולכך צריך שיתן עיניו למטה כנגדו ונחשב כאילו אנו עומדין בו ומתפללין ועיין בסוף פרקין סעיף ע"ב: (טו) בשמתפללין זברנו ובכן תן פחדך ששוחין. וכך העתיק הטור סימן קי"ג אבל בסי' תקפ"ב כתב נוהגין בתשכנו להתפלל בר"ה ויום"כ בכריעה לפי שאנו תלוים בדין לפיכך יכוין להתפלל באימה וביראה והמדקדקים מכוונים לזקוף בסוף הברכה וכו' וכזה ראיתי בתוס' דבפרקין כתבו בלשון רבינו ובסמ"ק כתבו וז"ל ובר"ה ויום"כ שאנו שותין כל שעה בתפלה צריך ליזהר שיגביה קודם שיסיים הברכה רק שיכריע בברוך ושיגביה מיד: (י) וכשמגיעים לסוף הברכה זוקפים. רמ"י בסי' תק"ג הביא על זה דשאלי ר"ה ויום"כ שהם ימי הדין יש להתפלל בהכנעה ומכוין שכרע שוב לא יזקוף וכדאשכחן בפירקין לקמן דתנלן מכי כרע שוב אינו זוקף ופירש"י כל הגדול יותר צריך להכניע ביותר וכן בשאר הימים צריך הכנעה יתירה וכתב הרראה לי שאין לזקוף ולי אין ראיה מהתלך דאדרבה ת"ל מתוך שאנו מדמין עצמנו לתלך ועוד דאין אנו כתלין לעשות מנהג שיהיה כנגד הבריאה ז"ל ולפיכך די לנו כשנשחה בתקוס שאמרו וזקוף בתקוס שלא אמרו ובזה אין אנו קורתים הבריאה ז"ל ולכך הנכון כדברי רבינו ז"ל: (יא) יכול יתפלל אדם כל היום כולו. פירושו והדיוים המסתפקים ממנו הלא הם כתובים בפ"ג בר' ט"ו: (יב) יכול יתפלל אדם לכל רוח שירצה. גם על זה פקח עיניך ורואה מה שכתבנו בפרק דלעיל על סי' י"ט: (יג) יכול ישמיע קולו. הבנו נא ורואה מה שכתבתי בפ"ג על סי' מ': (יד) כדי שיהא סומך גאולה לתפלה אבל אם בא לומר בו. ועיין בפ"ק סי' י': (טו) אל ישאל אדם צרכיו לא בג' ראשונות בו'. עיין לקמן סי' כ"ח: (טז) ומאי ניהו מתהלה לדוד בו'. מטעמא שכתב בסי' דלקמן בשם רב עמרם ולפי מה שאמרו בפ"ק דף ד' דטעמא דאין בה אלפא ביתא ופותח את ידך וכתבו ההר"י בשמו דכיון שעיקר אמירתו הוא מפני זה הפסוק להודיע גבורותיו של הקב"ה שהוא זן מקרני ראמים ועד בילי מים אומרים הגאונים שצריך לכוון באמירתו ואם לא כוון צריך לחזור ולאמרו פעם אחרת וראה שאע"פ שלא כוון בכולו כיון שכוון בפסוק פותח את ידך בגי ליה בהכי כיון שעיקר האמירה הוא בעבור זה הפסוק ע"ז ולעיל בפ"ק סי' ו' כתב רבינו דאומרים מתהלה פסוק אשרי יושבי ביתך משום דמייתי נפקא לן דצריך שיהא אדם שנה אחת בו' וכ"כ התוס' בפירקין דף ל"ג דמש"ה תקנו לומר זה הפסוק קודם תהלה לדוד לאפוקי מהני דאומרים אשרי הרבה ע"כ ולדבריהם היה לנו שלא לומר פסוק אשרי העם שככה ואע"פ שודאי שמשמעו קרוב לענין הזמירות וז"ל רמ"י ואומרים גם פסוק אשרי העם כו' כלומר שנותנין לו שבח ותודה שזכינו לכך שנהללו תמיד ע"כ ונמצא הודאה כיוצא בזה בתיקון הראשון של מודים דרבנן במ"ש רבינו בפ"ג סי' כ' מ"מ לדברי התוס' לא היה לנו לאומרו אף על מנהג בבינוצא בזה ודאי דהכרא הכרא ופשטיה והרי יש לנו עוד פסוקים נוספים אחר הודו לה' קראו ואחר שירת הים וזאלנו וכ"כ הטור כמ"ש לשונו בסמוך עוד כתב רבינו בפ"ק שמקיימים מזמור דתהלה לדוד בפסוק ואמנו נברך כו' ושם כתבתי בשם רב עמרם דטעמא דשאלו הללויה בתר הללויה ולפי אומו הטעם לא היה לנו לאומרו אלא כשאנו אומרים אומו עם המזמורים שפותחים ומותמים בהללויה אבל בכלנו כתוב טעם אחר שלפי שאחרי האומר תהלה לדוד בכל יום מוכנה בן עולם לפיכך אומרים אחרי ואמנו נברך כו' כלומר שנזכה לאמרו לעולה"ב ולפי זה יש לאומרו בכל פעם ופעם והכ"י סי' נ"ח כתב עוד דאפי' לטעם הראשון יש לומר שלא רצו לאמרו בשום פעם שלא לאלך בקריאת מזמור זה בין פעם לפעם ע"כ ומנהג לבפול פסוק כל הנשמה ופי' הכ"י שהטעם כדי להודיע שנגמרו המזמורים של סוף תהלים וכתב הטור שיש מקומות שנוהגים לומר מזמור לתודה (ועיין לקמן שאין מנהגינו להתחיל במזמור לתודה) הודו

מעדני יום טוב

אדם בשעת הצורך שנושאים כפיהם ואנחנו לא נעשה כן אלא נשא לבבנו עם הכפים. תהר"י: (א) צריך שיתן עיניו למטה ולבו למעלה. כלומר שיתבונן בלבו כאלו עומד בשמים ויסיר מלבו כל תענוגי העולם"ז וכל הגאות הגוף כעין שאמרו הקדמונים כשתפלה לבדן פשוט גופך מעל גשמתך ולאחר שיגיע לזו המתבונה יתבונן גם כן כאלו הוא עומד בבה"מ שהוא למעלה מפני שע"י זה תהיה תפלתו רצויה יותר לפני המקום תהר"י בשמו. ועי' בסוף פירקין: (ב) היה מקצר ועולה. לא שהיה מקצר מנוסח התפלה אלא שלא היה מאריך הרבה בתחנונים שהיה אומר וגם לא היה מאריך כ"כ בגמירת המלות מפני טורח הצבור. תהר"י: (ג) מפני כריעות והשתחואות. פתח השתחואה הוא פישוט ידים ורגלים בהשתחוה מה הענין ועוקר רגליו בשעה שעומד נמצא מרחיק עצמו ממקום שהיה עומד תחלה וכריעה היא כשכורע ברגליו. תהר"י: (ד) ובשמגיעים לסוף הברכה זוקפים. ואע"ג דבאמצע כורע בסוף הברכה כדלקמן בסוף פירקין מ"מ צריך לזקוף מעט בסוף זכרנו כדי שיהא נראה שאחר וכורע משום חיוב. כ"כ רמ"ח בסי' קי"ג והכ"י כתב בשם הסמ"ק דטעמא דזוקפים בסוף הברכה להודיע שאין כורעים בברכות הללו אלא שנהגו באמצעיתן משום דרחמי נינהו: (ה) והלא אסור לצאת כו'. כדמוכח מהירושלמי דלקמן סי' י"ב דמייתי דייק הטור סי' ק"ל דבענין אחר מהמחבר שם אין לו לצאת ממקומו עד שיגמור תפלתו: (ה) יכול יתפלל אדם כו'. עי' בדברי רבינו פרק מי שמתו בס"ק ט"ו: (ו) יכול משבא דניאל לגולה הוחלה. לשפבר קרא דזמנין תלתא כו' דלא תטעה מייתי דמשבא לגולה הוחלה ולא קשיא מאי דהוה הוה. הכי מסיק רבינו בפ"ק דחולין סי' כ"ג: (ז) כבר מפורש ע"י דוד כו'. יש שואלין למה הוצרך פסוק אחר והלא כבר אמר לשעה זמנין תלתא ביומא וילה לומר דאי מהתם ה"א דדניאל לא היה עושה זה לחוכה בחמיש יזועים אלא שהיה מתפלל ג' פעמים ביום בכל עת שהיה צריך וכמו כן כל אדם יכול לעשות כן להתפלל אותם בכל זמן שירצה לפיכך אמר כבר מפורש ע"י דוד דיכון דדוד קבע להם זמנים יזועים שמעינן שאותה הוא להתפלל אותם כ"כ תהר"י ולי שאלה אחרת למה צריך לפסוק של דניאל כיון שכבר מפורש ע"י דוד וי"ל דבפסוק של דוד אינו מפורש כ"כ דמיירי בתפלה לגולה (ח) רנה זו תפלה תפלה זו בקשה. גרסי' לשון מקרא לחוד ולשון מכמים לחוד כדאיתא בפרק ראשית הגז: (ט) אין אומר דברים. וכן הוא בר"ש: (י) כדי שיהא סומך בו'. כ"כ הר"ש ורש"י פי' טעם אחר: (כ) גרסי' לקמן בפירקין אמר רב יהודה. ה"ג והוא בדף ל"ד ע"ב. ועי' בדברי רבינו בסי' כ"ח: (ל) לעולם אל ישאל. גרס בגמ' ורי"ף אבל לקמן נמי ג"כ בענין השתחוויות וכתב בס' א"ח דיזהר לומר מי כמוך נאדר בקדש כ"ף דגושה שלא"כ נמצא כמתרף כאומר ה' מיכה ומיכה הוא האיש שגנב הבסף ועשה העגל שנאמר ועבר בים צרה ואין להקשות מפסוק כל עצמותי וגו' שהיא רפויה שזה לא נאמר על היש ואין להזכיר עליו מיכה וכן יקרא ידמו כאבן

תפארת שמואל

(ד) אלא. נ"ל אבל: (ה) משבא דניאל לגולה וכו'. פירוש בתותו פעם התמיד להתפלל על הגלות אבל לעולם אינו חייב להתפלל ג' פעמים בכל יום כך יראה לפרש אלימה דרש"י ול"ל לפרש יכול שהוחלה ונחלש בגולה מש"ה לא היה מתפלל אלא ג' פעמים אבל מקודם לכן בעת שלוה היה מתפלל כל היום וזו"ק:

א) פוס' (גליון)

רבנן למימר ברכה מקמייהו וברכה מבתרייהו ומאי ניהו (יז) ברוך שאמר (יח) ויש[תבח] (יט) הלכך מיבעי ליה לאינש דלא לאיסתעויי מכי מתחיל ברוך שאמר (כ) [ל] עד דמסיים ליה שמונה עשרה:

ו א) **כתב** רב עמרם ז"ל שאם נכנס אדם לבהכ"נ ורואה שאם יאמר כל אלו הפסוקים שלא יוכל להשלים ולהתפלל תפלתו עם הצבור שיאמר ברוך שאמר (כא) ומזמור של תהלה לדוד [ק] דאמרי' בפ"ק (דף ד) כל (ו) האומר תהלה לדוד בכל יום מובטח לו שהוא בן העולם הבא ואגב אותו מזמור מיקנו לומר עד סיום תהלים הלכך טוב הוא שילא כדי שיקרא ק"ש ויתפלל עם הצבור וכתבו בשם הר"י ז"ל שאמר בשם רבותיו ז"ל שאם נכנס בשעה שש"ך מתחיל יוצר ואין לו שהות לומר אפי' מזמור תהלה לדוד טוב הוא שיקרא ק"ש ברכותיה ויתפלל עם הצבור (כב) ואח"כ יקרא פסוקי דזמרה עם הברכות שלפניה ושלאחריה לפי שהתפלה רצויה ומקובלת עם הצבור:

רש"י ושל פרקים. מועדות:

הגהות הב"ח א לעולם יקדר אדם את תפלתו כו'. ימות השנה לא צריך וכמה הוא של פרקים משלשים יום ולהלן:

דברי חמודות

הכ"ף דגושה שלא יהא נראה כאומר ידמון אבן כלומר ידמו אותך לאבן ח"ו וכן עם זו גאלת הגימ"ל דגושה שאם תהיה רפויה נראה כאומר לשון מגולגל ומגאל מתרף כ"מ ע"כ וא"מ למה מזכיר כ"ף דמי כאומה נאדר ולא מי כאומה גאלים לא קשיא שזה אינו ממון בשם וכתב הרל"ח שכופלים פסוק זה שאחר שאמר החזן קדיש וברכו כאלו התחיל יוצר אור ואין לספר אף בצרכי רבים ולהוציא מאותם המקומות שנועצים על מבריחים בצבור בזה ואח"כ מתחיל החזן והוא רחוק יכפר עון זה שהרי הם מפסיקים בין סדור השבח לתפלה בצרכי יחיד ולא יתכן ע"כ ואע"פ שלפי סוף לשונו נראה דלעולם אין לנעוץ אל מבריחים מכי מתחיל ברוך שאמר כו' מכל מקום יש לאחוז מראש הרב"ו דשאני קודם קדיש וברכו וכדברי הכלבו וכתב הב"י בר"ש קל"א שדקדק הרשב"א אחא דהזהב כל יומא לא הוה שבקא ליה למיפל על אפיה וכי לא היתה כל היום זה ממנו אלא שהיתה מפסקתו בין תפלה לתחנה שאז לא היתה תפלתו נשמעת כ"כ אלמא דאינו בדין להפסיק וכ"כ בא"ח שאין לדבר בין תפלה לתחנה דכולא כתפלה אריכתא היא: (כא) ומזמור של תהלה לדוד עד מעתה ועד עולם הללויה. כ"כ בש"ע סי' נ"ב ועיין לעיל סעיף ט"ו ואם יש שהות קצת יותר יעשה כמ"ש הטור בשם רב טוראנאי שאומר ג"כ מזמור הללו אל בקדשו ורמ"י השמיע לזה ולא ידעתי למה ואם יש לו יותר שהות יעשה כמו שכתבו הגה' מיי' בשם ס"ה שאומר אשרי ומלא ואומר הללו את ה' מן השמים והללו אל בקדשו וטעמייהו כתב הב"י מהא דפירש"י על הא דבפי' לעיל יהא חלקי כי אמרינן בפסוקי דזמרה שמפרש שני מזמורים של הללוים הללו את ה' מן השמים הללו אל בקדשו ע"כ ואינו אומר המזמור שביניהם שירו לה' שיר חדש ונראה דז"ש שאומר אשרי לאו דוקא אלא ר"ל תהלה לדוד דומלי שאותן שני פסוקים אשרי אינם עיקר וכמ"ש בסעיף ט"ו וכן בש"ע לא הזכיר אשרי והגהת מיי' פ"ז מה"ת כתבו דבתשו' מלאו שרש"י היה אומר כל פסוקי דזמרה על והלל לה' וכו' עד והוא רחום הסמוך לו ואז הוא מלבא מהוא רחום זה עד והוא רחום דתהלה לפי שאינו אלא לקוטי פסוקים מה שבינתיים וגומר מתהלה ואילך עד סוף תהלים ע"כ דדבריהם שרש"י נהג כמנהג שכתבתי בסעיף ט"ו בשם הטור שאמרו מזמור לתודה קודם הודו לה' קראו והיינו דכ' ההג"ה שבינתיים אינה אלא לקוטי פסוקים וא"ל גם כן שלא היה אומר ג' פסוקים דרוממו וגם פסוק ה' הושיעה שאחר והוא רחום וגם ממה שכתבתי אתה למד שיש לומר גם כן מזמור לתודה כשיש שהות דהא דאלי שרש"י נמי לא אמר כל אלו אלא כשהיה שהות ולכן רמ"ו וכמ"י שלא בדקדוק כתבו שמתחיל הודו כו' ומלבא הכל שנראה מדבריהם דלגבא גם מזמור לתודה ולשטה זו שמשם למדו מבואר לדעתי שרש"י היה אומר ג"כ מזמור לתודה ולכך היה להם לפרש זה ובכל אלו החלוקים מתחיל בג"ש ומסיים בשתבח: (כב) ואח"כ יקרא פסוקי דזמרה עם הברכות שלפניהם ושלאחריהם. אבל רב עמרם גאון לא הביא כן כמ"ש הטור נשמו דלאחר התפלה לא יאמר אותם כל עיקר כתב הרל"ח שהר"ם כשהיה צריך להפסיק בין ב"ש לשתבח כדי שיאמר הקדיש מיד אחר שתבח ולא יפסיק כתב הרל"ח שהר"ם כשהיה צריך להפסיק בין ב"ש לשתבח היה אומר קודם שיבחר אלו הפסוקים ברוך ה' אלהי ישראל מהעולם וגו' וברוך ה' לעולם אמן ואמן וברוך ה' מציון וברוך ה' אלהי ישראל וברוך שם כבודו לעולם כו' ובשחר להתחיל ממקום שפסק היה אומר ג"כ אלו הפסוקים לפי שהם כמו ברכה וכתב רמ"י דמעשה זה קבעו הפסוקים אלה אחר כל הנשמה תהלל יה שבדוב פעמים בשמפסיקים מפסיקים שם ע"כ ואין מי רוחה שום טעם מה שהרי אינו רשאי להפסיק אפי' לענייני מצוה אלא כשיזדמן שמפני הירא'ה או הכבוד צריך לשאול ולהשיב או לעטוף ציצית כשיזדמן לו עכשיו ולכל דבר המזדמן אין לו מקום ועת קבוע לכן נ"ל שהטעם שהוקבעו בזמירות כדי שיהיו רגילים ויודעים בפי כל לאומרם לכשיצטרך ולא יוכלו לקבעם בין תהלה לכל הנשמה שלא להפסיק במזמורי תהלים וכבר קבעו שאר מזמורים קודם לתהלה והתחילו עתה לקבוע ויברך דויד וכו' מהטעם שנתבאר לעיל ורלו להקדים בכאן אלו הפסוקים שמדברים כולם בלשון ברכה וכדי שיהיו שגורים ורגילים בפי כל לאומרם לכשיצטרך להם מפני ההפסקות וכתב עוד רמ"א בשם מהרי"ל שאם אין מנין בבהכ"נ יתמתן הש"ץ עם יחתנם ויאמרו עד שיגיע מנין ויאמר יחתנם וקדיש וכ' הטור ר"ם ב"ג עומד הש"ץ ומתחיל יחתנם וכתב ב"י בשם הכלבו שהטעם כדי לומר עליו קדיש ומשום כך אומרו מעומד לפני העמוד (והמנהג שגם היחיד עומד כשאומר יחתנם וכ"כ רמ"א בסי' נ"ח) וכתב מהר"י מביג דבתנאי שבבר ברך הש"ץ ברוך שאמר ופסוקי דזמרה דהיאך יאמר ברכה בלא מה שיתקנה עליהם ועיין בסימן דלקמן דבקצת פסוקי דזמרה נמי קצי וכתב הב"י דאע"ג שבספ"ק דברכות איכא מ"ד שהיו אומרים ברכת אהבת עולם לבדה קודם שיקרלו את שמע ושיברכו יוצר אור לא נלפינן מהתם דהיכא דאתמר ואתמר והיכא דלא אתמר לא אתמר וכיון דלא אשכחינן ליה בשום פוסק אין לשנות מסדר שסדרום ותקונם עכ"ל וא"ע דודאי בלאו מחדא מתתיהו אלא הא כדאיתא דאין ענין אלו הברכות שיתקנו על פסוקי דזמרה כמו הברכות של ק"ש אלא ניתקנו על ק"ש כמו שהסכימו הגאונים וכתבו הב"י בסי' רל"ה בשם הרשב"א ואני כתבתי בס"ק קעיף ה': (כ) עד דמסיים ליה י"ח. ואפי' בין יחתנם ליוצר אור לא יפסיק כמ"ש במ"ט בשם הירושלמי ואיהו כתב הטור בסי' נ"ד בשם רב עמרם דה"מ במידי דלאו צרכי צבור הוא אבל במידי דצרכי צבור אז לשרוך מי שבא להתפרנס מן הצדקה וצני למפסק ליה שפיר דמי וכתב רמ"א בשם הכלבו שמזה נתפשט מה שנהגו בהרבה מקומות לברך מולה אז לקבול בבהכ"נ שיעשו לו דין בין יחתנם ליוצר אור דכל זה מקרי לשורך מצוה ולאח"כ כשחוזרין להתפלל יאמר הש"ץ תקנת פסוקי דזמרה ויאמר קדיש עליהם כי לעולם אין אומרים קדיש בלא תהלה לאשתעויי כו' דהוי הפסק בין שתי הברכות שהרי הן כסמוכות זו לזו דמשום הכי יחתנם אינה מתחלת ברוך כמו שכתבו התוס' פרק שלשה שאכלו דף מ"ו ועי' בפ"ב סי' ה': [ג] עד דמסיים ליה שמונה עשרה. וכתב הכלבו הטעם לפי שברוך שאמר נתקן עם התפלה להסדיר שבחו של מקום הקב"ה ואח"כ יתפלל ויכון שכן הוא אין דין לדבר בין סידור השבח והתפלה ונטור סי' נ"ח כתב שכן יש בירושלמי השם בין יחתנם ליוצר אור עבירה היא בידו וחוזרין אותו ממערבי המלחמה ע"כ לאשתעויי כו' דהוי הפסק בין שתי הברכות שהרי הן כסמוכות זו לזו דמשום הכי יחתנם אינה מתחלת ברוך כמו שכתבו התוס' פרק שלשה שאכלו דף מ"ו ועי' בפ"ב סי' ה': [ד] עד דמסיים ליה שמונה עשרה. וכתב הכלבו הטעם לפי שברוך שאמר נתקן עם התפלה להסדיר שבחו של מקום הקב"ה ואח"כ יתפלל ויכון שכן הוא אין דין לדבר בין סידור השבח והתפלה ונטור סי' נ"ח כתב שכן יש בירושלמי השם בין יחתנם ליוצר אור לא יפסיק בין המזמורים שואל מפני הכבוד ומשיב שלום לכל אדם ונמלגא המזמור שואל מפני הירא'ה ומשיב מפני הכבוד ועי' בפ"ב סי' ה' ובפעיף ל"ט בפ"ג וכתב הב"י שנראה מדברי הכלבו סי' ד' שאע"פ שלענייני מצוה יכול להפסיק בין יחתנם ליוצר כדלקמן בין ב"ש לשתבח לא יפסיק וכתב עוד הב"י בר"ש ג"ש שאין לברך על עטיפת ציצית בין פסוקי דזמרה לשתבח אלא בין יחתנם ליוצר ועיין בסעיף דלקמן גם עיין בדברי רבינו בפרק ב' סעיף י' וכמ"ש כתב דש"ך אם לא היה לו טלית תחלה יתעטף בציצית (ור"ל שיברך ג"כ וכ"כ רמ"י) קודם שיתחיל יחתנם כדי שיאמר הקדיש מיד אחר יחתנם ולא יפסיק כתב הרל"ח שהר"ם כשהיה צריך להפסיק בין ב"ש לשתבח היה אומר קודם שיבחר אלו הפסוקים ברוך ה' אלהי ישראל מהעולם וגו' וברוך ה' לעולם אמן ואמן וברוך ה' מציון וברוך ה' אלהי ישראל וברוך שם כבודו לעולם כו' ובשחר להתחיל ממקום שפסק היה אומר ג"כ אלו הפסוקים לפי שהם כמו ברכה וכתב רמ"י דמעשה זה קבעו הפסוקים אלה אחר כל הנשמה תהלל יה שבדוב פעמים בשמפסיקים מפסיקים שם ע"כ ואין מי רוחה שום טעם מה שהרי אינו רשאי להפסיק אפי' לענייני מצוה אלא כשיזדמן שמפני הירא'ה או הכבוד צריך לשאול ולהשיב או לעטוף ציצית כשיזדמן לו עכשיו ולכל דבר המזדמן אין לו מקום ועת קבוע לכן נ"ל שהטעם שהוקבעו בזמירות כדי שיהיו רגילים ויודעים בפי כל לאומרם לכשיצטרך ולא יוכלו לקבעם בין תהלה לכל הנשמה שלא להפסיק במזמורי תהלים וכבר קבעו שאר מזמורים קודם לתהלה והתחילו עתה לקבוע ויברך דויד וכו' מהטעם שנתבאר לעיל ורלו להקדים בכאן אלו הפסוקים שמדברים כולם בלשון ברכה וכדי שיהיו שגורים ורגילים בפי כל לאומרם לכשיצטרך להם מפני ההפסקות וכתב עוד רמ"א בשם מהרי"ל שאם אין מנין בבהכ"נ יתמתן הש"ץ עם יחתנם ויעמוד עד שיגיע מנין ויאמר יחתנם וקדיש וכ' הטור ר"ם ב"ג עומד הש"ץ ומתחיל יחתנם וכתב ב"י בשם הכלבו שהטעם כדי לומר עליו קדיש ומשום כך אומרו מעומד לפני העמוד (והמנהג שגם היחיד עומד כשאומר יחתנם וכ"כ רמ"א בסי' נ"ח) וכתב מהר"י מביג דבתנאי שבבר ברך הש"ץ ברוך שאמר ופסוקי דזמרה דהיאך יאמר ברכה בלא מה שיתקנה עליהם ועיין בסימן דלקמן דבקצת פסוקי דזמרה נמי קצי וכתב הב"י דאע"ג שבספ"ק דברכות איכא מ"ד שהיו אומרים ברכת אהבת עולם לבדה קודם שיקרלו את שמע ושיברכו יוצר אור לא נלפינן מהתם דהיכא דאתמר ואתמר והיכא דלא אתמר לא אתמר וכיון דלא אשכחינן ליה בשום פוסק אין לשנות מסדר שסדרום ותקונם עכ"ל וא"ע דודאי בלאו מחדא מתתיהו אלא הא כדאיתא דאין ענין אלו הברכות שיתקנו על פסוקי דזמרה כמו הברכות של ק"ש אלא ניתקנו על ק"ש כמו שהסכימו הגאונים וכתבו הב"י בסי' רל"ה בשם הרשב"א ואני כתבתי בס"ק קעיף ה': (כ) עד דמסיים ליה י"ח. ואפי' בין יחתנם ליוצר אור לא יפסיק כמ"ש במ"ט בשם הירושלמי ואיהו כתב הטור בסי' נ"ד בשם רב עמרם דה"מ במידי דלאו צרכי צבור הוא אבל במידי דצרכי צבור אז לשרוך מי שבא להתפרנס מן הצדקה וצני למפסק ליה שפיר דמי וכתב רמ"א בשם הכלבו שמזה נתפשט מה שנהגו בהרבה מקומות לברך מולה אז לקבול בבהכ"נ שיעשו לו דין בין יחתנם ליוצר אור דכל זה מקרי לשורך מצוה ולאח"כ כשחוזרין להתפלל יאמר הש"ץ תקנת פסוקי דזמרה ויאמר קדיש עליהם כי לעולם אין אומרים קדיש בלא תהלה

מעדני יום טוב

לאשתעויי כו' דהוי הפסק בין שתי הברכות שהרי הן כסמוכות זו לזו דמשום הכי יחתנם אינה מתחלת ברוך כמו שכתבו התוס' פרק שלשה שאכלו דף מ"ו ועי' בפ"ב סי' ה': [ד] עד דמסיים ליה שמונה עשרה. וכתב הכלבו הטעם לפי שברוך שאמר נתקן עם התפלה להסדיר שבחו של מקום הקב"ה ואח"כ יתפלל ויכון שכן הוא אין דין לדבר בין סידור השבח והתפלה ונטור סי' נ"ח כתב שכן יש בירושלמי השם בין יחתנם ליוצר אור עבירה היא בידו וחוזרין אותו ממערבי המלחמה ע"כ

ז **גרסי'** בסוף ר"ה (דף לה) אמר ר' אלעזר א לעולם יסדר אדם תפלתו ואח"כ יתפלל [ה] אמר רב מסתברא מילתיה דר"א בברכות של ר"ה ושל יוה"כ ושל פרקים אבל שאר ימות השנה לא (כג) ב) וכמה היא של פרקים [ו] משלשים ולהלן:

ח [דף לא ע"א] **אמר** רב המנונא כמה הלכתא גברותא איכא למשמע מהני קראי דתנה ותנה היא מדברת על לבה [ז] א"ר אליעזר מכאן למתפלל (כד) שצריך שיכוין את לבו רק שפתיה נעות א"ר אליעזר מכאן למתפלל שצריך שיתמוך בשפתיו וקולה לא ישמע מכאן (כה) שלא ישמיע קולו בתפלה ויתשבח עלי לשכורה מכאן (כו) שאסור אסור להתפלל ויאמר אליה עלי עד מתי תשתכרין א"ר אליעזר מכאן [ח] לרואה [ע"ב] דבר שאינו הגון בחבירו שצריך להוכיחו ותען חנה ותאמר לא אדני מכאן לחושדין אותו בדבר ואין בו שצריך להודיעו ויען עלי ויאמר לכי לשלום א"ר אליעזר מכאן לחושד את חבירו בדבר ואין בו שצריך לפייסו ולא עוד אלא שצריך לברכו שנאמר ואלהי ישראל יתן את שלתך וגו' אני האשה הנצבת עמכה זה מכאן (כז) שאסור ליגש בד"א של תפלה

(ל) אמר רב מסתברא מילתיה דר"א בברכות של ר"ה ושל יוה"כ ושל פרקים אבל שאר ימות השנה לא (כג) ב) וכמה היא של פרקים [ש] משלשים ולהלן:

דברי חמודות

שלפניו ולכן מתחילין ערבית בלא קדיש וכתב עוד רמ"א בשם הא"ז דפרק תפלת השחר שמי שלא היו לו ציצית או תפילין והביאו לו בין יחתנם לקדיש יכול להניחם אבל בין קדיש לברכו לא יפסיק בשום דבר ועיין בס"ב סי' י' וכתב ב"י בשם ספר המנהג שדבר פשוט הוא שאחר החזן קדיש וברכו כאלו התחיל יוצר אור ואין לספר אף בצרכי רבים ולהוציא מאותם המקומות שנועצים על מבריחים בצבור בזה ואח"כ מתחיל החזן והוא רחום יכפר עון זה שהרי הם מפסיקים בין סדור השבח לתפלה בצרכי יחיד ולא יתכן ע"כ ואע"פ שלפי סוף לשונו נראה דלעולם אין לנעוץ אל מבריחים מכי מתחיל ברוך שאמר כו' מכל מקום יש לאחוז מראש הרב"ו דשאני קודם קדיש וברכו וכדברי הכלבו וכתב הב"י בר"ש קל"א שדקדק הרשב"א אחא דהזהב כל יומא לא הוה שבקא ליה למיפל על אפיה וכי לא היתה כל היום זה ממנו אלא שהיתה מפסקתו בין תפלה לתחנה שאז לא היתה תפלתו נשמעת כ"כ אלמא דאינו בדין להפסיק וכ"כ בא"ח שאין לדבר בין תפלה לתחנה דכולא כתפלה אריכתא היא: (כא) ומזמור של תהלה לדוד עד מעתה ועד עולם הללויה. כ"כ בש"ע סי' נ"ב ועיין לעיל סעיף ט"ו ואם יש שהות קצת יותר יעשה כמ"ש הטור בשם רב טוראנאי שאומר ג"כ מזמור הללו אל בקדשו ורמ"י השמיע לזה ולא ידעתי למה ואם יש לו יותר שהות יעשה כמו שכתבו הגה' מיי' בשם ס"ה שאומר אשרי ומלא ואומר הללו את ה' מן השמים והללו אל בקדשו וטעמייהו כתב הב"י מהא דפירש"י על הא דבפי' לעיל יהא חלקי כי אמרינן בפסוקי דזמרה שמפרש שני מזמורים של הללוים הללו את ה' מן השמים הללו אל בקדשו ע"כ ואינו אומר המזמור שביניהם שירו לה' שיר חדש ונראה דז"ש שאומר אשרי לאו דוקא אלא ר"ל תהלה לדוד דומלי שאותן שני פסוקים אשרי אינם עיקר וכמ"ש בסעיף ט"ו וכן בש"ע לא הזכיר אשרי והגהת מיי' פ"ז מה"ת כתבו דבתשו' מלאו שרש"י היה אומר כל פסוקי דזמרה על והלל לה' וכו' עד והוא רחום הסמוך לו ואז הוא מלבא מהוא רחום זה עד והוא רחום דתהלה לפי שאינו אלא לקוטי פסוקים מה שבינתיים וגומר מתהלה ואילך עד סוף תהלים ע"כ דדבריהם שרש"י נהג כמנהג שכתבתי בסעיף ט"ו בשם הטור שאמרו מזמור לתודה קודם הודו לה' קראו והיינו דכ' ההג"ה שבינתיים אינה אלא לקוטי פסוקים וא"ל גם כן שלא היה אומר ג' פסוקים דרוממו וגם פסוק ה' הושיעה שאחר והוא רחום וגם ממה שכתבתי אתה למד שיש לומר גם כן מזמור לתודה כשיש שהות דהא דאלי שרש"י נמי לא אמר כל אלו אלא כשהיה שהות ולכן רמ"ו וכמ"י שלא בדקדוק כתבו שמתחיל הודו כו' ומלבא הכל שנראה מדבריהם דלגבא גם מזמור לתודה ולשטה זו שמשם למדו מבואר לדעתי שרש"י היה אומר ג"כ מזמור לתודה ולכך היה להם לפרש זה ובכל אלו החלוקים מתחיל בג"ש ומסיים בשתבח: (כב) ואח"כ יקרא פסוקי דזמרה עם הברכות שלפניהם ושלאחריהם. אבל רב עמרם גאון לא הביא כן כמ"ש הטור נשמו דלאחר התפלה לא יאמר אותם כל עיקר וגאון לו שהות אפילו לומר רק תהלה לדוד קא מיירי כמו שפירש הב"י וגם פירש הב"י דלא אמר רב עמרם אלא לומר אלא עם הברכות אבל בלא הברכות יכול לאמרם ולולא דלימרינהו כוליה יומא והביא ראיה לדבריו מתשו' הרשב"א וכתב עוד שכן ראוי לנהוג דכיון דספק במידי דברכות יש לחוש שלא יברך ברכה לבטלה וכתב מהרל"ו דלדברי כולם הברכות שאנו מברכין בבוקר יכול לאמרם אחר תפלתו ולא יכול רשות קאמר אלא חובה למימריהו שלא נפטר מהם בשלא היה יכול לאמרם קודם תפלה ולא עבר זמנה דהא בלאו הכי אינו אומרם בזמנם שנסדרו בתיאתא בגמרא בסוף פ' הרואה ומיהו בברכת התורה יש להסתפק אי סגי בהתברה רבה הואיל וקבע קריאת שמע בסמוך לה וכמו שכתבתי בבר בפ"ק סימן י"ג אלא שלדברי רמ"ו אין ספק בדבר דק"ש לא פערמו: (כג) וכמה הוא של פרקים משלשים ולהלן. ולפי זה ר"ח אין צריך כן כתב הטור סימן ק' דמשמע ליה שצריך שיעברו ל' יום שלמים שלא התפלל אותה תפלה אבל הרמב"ם כתב של פרקים כגון של ר"ה ומועדות וכתב הב"י שכן יש ג"כ לפרש דברי רבינו הרא"ש דר"ל כשחזר להתפלל מיום תשלום ל' שהתפלל אותה תפלה וזהו מר"ח לר"ח ע"כ וכך פסק דבריו בש"ע אבל ב"ל שהעתיק עמו אמר שלא נמשמע הלשון דא"כ לא ה"ל לומר לישנא דלהלן אלא שיאמר לל' יום אלא גם מעטם שכן בפרק"י פי' ושל פרקים מועדות ולא הזכיר דר"ח ובריש פרק הרואה אכתוב עוד מזה בס"ד וכתב הב"י שהר"ר מנוח נסתפק דהא דאמרן שצריך שיסדיר דלמא היינו דוקא בשקורא ע"פ אבל בשכתובה לפניו לא ולזה פשיטא ליה דאפ"ה צריך להסדיר כדי שהאדם שגורה בפיו מזריזות ע"כ ורמ"א כתב שנוהגים שלא להסדיר בשכתובה לפניו: (כד) שצריך שיכוין את לבו. עיין לעיל סי' ג': (כה) שלא ישמיע קולו בתפלה. עיין בס"ג סימן מ': (כו) ששכור אסור להתפלל. עיין בסימן דלקמן: (כז) שאסור לישב בר' אמות של תפלה ולעבור. עיין פרק לעיל סימן ד' ואם יש בבר כתב הטור בשם אביו רבינו ז"ל שהיה אומר שא"ל לקוט שהרי זה לא נבטלו ול' הגמרא משמע דדבריו מדלא קאמר אסור להיות יושב ע"כ ומצאתי בגליון הקלוז ב"י ג"כ זה הדקדוק ונתן טעם לדבר דמפני כבוד השכינה הוא דאסור שאין אדם אוסר על חבירו מקומו המותר לו ושכן מדקדק הר"ר יצחק מדמפיי"ר במ"ק דאסור ליגש בד"א של מנודה שאם אז אינו חייב לעמוד נמי מהאי טעמא שאין אדם אוסר על חבירו מקום המותר לו ע"כ ואע"פ שהקשה הטור מן הגדון ועלי יושב ואע"ה עמד כבר תירץ הב"י דלדרשה דריב"ל אתא שהושיבו אותו בו ביום לכ"ג וא"ל לשון עבבה הוא כמו ותשבו בקדש ימים רבים ומהרי"ל ז"ל כתב דגם רבינו הרא"ש לא אמר אלא שאינו חייב לקום אבל מ"מ מדת חסידות

מעדני יום טוב

ואסור שהתפלל יוצר אור הן הנה הפרקים דתנינן בהו דיני הפסקה בפרק ב': [ק] דאמרינן בפ' קמא. עיין שם סי' ו' מ"ש בו בס"ד: [ר] אמר רב. בר"ף גרס רבא וכגמ' ר' אבא: [ש] משלשים ולהלן. עיין הפירוש בדברי חמודות: [ת] א"ר אלעזר. גרס וכן לקמן וכן הוא בר"ף אבל בגמ' לא גרסי' ר"ל עד מכאן לרואה בחבירו: [ל] לרואה דבר שאינו הגון בו'. פי' אע"ג דליכא איסורא דאוריתא דאי איכא איסורא דאוריתא פשיטא הוכח תוכיח כמיב. תוס':

תפארת שמואל

(ו) כל האומר תהלה לדוד בכל יום מובטח לו'. בר"ף גרס ג"פ וכן הוא בגמרא דידן ואמרינן בגמרא מ"ט אלימא וכו' עד בעצון זה הפסוק עכ"ל ור"י וריב"ס בהגה' הרי"ף וז"ל כדי שלא יפסע אדם מלאומרו תקנו שיאמרו אותו שלש פעמים ביום דאי אפשר דלא לימריה זימנא חדא ע"כ ואני אומר דאי אפשר לכ' לעולם הבא: (בהג"ה)

א) תר"י (גליון) ב) רי"ף (גליון)

לא ע"א

(כח) [ב] בין א) מלפניו ובין מלאחריו בין מהלדדים צריך להרמיק ד"ל עמכה בז"ה בגימטריא תריסר הייו ד"ל לכל רוח וכ' בתשו' הגאונים דוקא כשהוא יושב ובטל אבל אם עוסק בתפלה כגון בק"ש וברכותיה (כט) וכיוצא בהן אפי' יושב שפיר דמי:

ט גרסי' בפ' הדר עם הנכרי (דף קד.) אמר רבה בר רב הונא שמוי יין (ג) אל יתפלל ואם התפלל תפלתו תפלה שכור אל יתפלל (לא) ואם התפלל תפלתו מועבה היכי דמי שמוי יין והיכי דמי שכור (לב) שמוי יין שיכול לדבר בפני המלך שכור (לג) שאינו יכול לדבר בפני המלך. ירושלמי בפ"ק דתרומות רבי זעירא בעא קומי ר' חיסי (לד) שכור מהו לברך א"ל ואכלת ושבעת וברכת [ג] ואפי' מדומדם פי' ואפי' כל כך [ד] שמוי שאינו יכול לדבר כראוי [ה] דהכי משמע מושבעת וברכת:

הגה"ה

*ופעפ"כ מחזרין ונפרעין ממנו דין מעגוב מאי תקנתיה אמר רב נחמן בר יצחק ליתיב תעניתא לתעניתא. ע"כ מת"ז:

י [ו] **א"ר** יוחנן משום ר' יוסי בן זימרא היושב בתעניית בשבת [ז] קורעין לו גזר דינו של שבעים שנה מרעה לטובה * (לה) ופר"ח

דברי חמודות

הוא שיקום אפי' בכה"ג אע"פ שזה עשה אלא כהוגן ומזה הלד עמד עלי ע"כ וכתב בא"ח שאם השומע בלד המתפלל אלוט ואינו יכול לעמוד כ"כ עד שיגמור האחר תפלתו מותר לו שיצא ופי' הב"י טעמא דהרי מולקתו מוכחת עליו שמפני כך יושב ולא כאילו הוא אינו מקבל עליו עול מלכות שמים כתבו. (כח) בין מלפניו בין מן הצדדין. כבר כתבתי במי"ע שהתוס' כתבו בין מלאחריו וכתבתי גם כן שאפילו לרביגו לאו משום דלא ס"ל שיהא אסור מלאחריו אלא דקרא לאו בהכי מירי משום דאחורי אדם ולא אחורי אשה אבל בנשים אה"כ דמכל מקום אסור לאחריו ואפשר נמי דגרסי' בדברי רבינו גם כן כמו בדברי התוספות כמ"ש במי"ט וגם רמ"א הגיה בין מלאחריו ולכך אין לשמוע לרמ"א ז"ל שהשמיט מלאחריו ועיין עוד בסמוך כתב בס' אהל מועד דדוקא מן הלד לא אסרו אלא בד"א אבל כנגדו אפילו כמלא עיניו אסור ואפילו עוסק בק"ש ע"כ והשתא כי אתא קרא דהוה בגימטריא י"ב על כרחו נלמד על לדדין ולאחריו הוא דאתא ומיהו דרשה זו לא אתמר בגמ' ואולי דבעל אהל מועד לא דרש כלל הגימטריא ומפרש שאסור ליגע בד"א על הלדדין בלבד ולא על אחורי שאין בו איסור ולפיז לא משוש שאין בו היתר אפילו כרחוק מן ד' אמות אבל לפי זה גם שיעור ד"א צריך לומר שאין בו אלא סברת בעלמא שהוא גזרו של אדם לכמה דברים ומ"מ אין לנטות מדברי התוספות דאסרו אף לאחוריו כיון שגם רמ"א כתב לדברייהס ושאפשר שגם רבינו סובר כן: (כט) וכיוצא בהן בשאר דברי שיר ושבח. כמ"ש בהגהת מיי' פ"ה וכ"כ בתרומת הדשן סי' ג' ואפשר שאף אם עוסק בפרק איזהו מקומן כעוסק בתפלה דמי כיון שמסודר לאומרו קודם תפלה והטור וכתב דבד"ת לא דלא הוי כמו עוסק בתפלה שהטעם שאסור ליגע בתוך ד"מ של תפלה מפני שנראה כאילו אינו מקבל עליו עול מלכות שמים והוא אינו מקבל וכשהוא עוסק בק"ש ובברכותיה אזל ליה אלי טעמא אבל אם עוסק בתורה איכא אלי טעמא ע"כ אבל הסמ"ג כתב בשם תשובת הגאונים דה"ה לעוסק בתורה דמותר וכ"כ הסמ"ק וכתב ב"י דלפי זה לא הזכירו עוסק בק"ש כו' אלא משום דאורחא דמלתא הכי הוא אבל ה"ה לעוסק בתורה דכיון דמי שאורחו אומנתו אינו מפסיק מת"מ לתפלה (כבלחיה בפ"ק דשבת) כל שעוסק בתורה כמתפלל דמי ועדיף מיניה: (ל) אל תפלל. כתב רמ"א בסימן נ"ד בשם המרדכי דדין ק"ש כדין תפלה אינרא דהמרדכי פרק הדר הביא לירושלמי שכתבו הב"י ג"כ דאל תפיל שאל נלגליהו מהו שיקרא ק"ש א"ל ולא יראה בך ערות דיבור אלא דהב"י כתב דיש נוסחאות שכתב בהם ערוס מהו כו' ומוכח נמי מהמרדכי דלעניין שהוי אחמר דהרי הוא כתב בלשון התוס' ורבינו בפ' הדר דמפרשים ירושלמי לענין שהוי ולא לענין שכור וא"כ ודאי דכל דין תפלה יש לק"ש שהרי בשהי הטיב אליהו ולא יראה וגו' אלא דאיכא להקשות מה שהקשה הב"י מהא דפ"ק דמכילתין א"ל ר"ג אם לא עלה עמוד השחר אימים אתם לקרות ומשמע שמיד שגמרו המשחה בלו בדקתני מעשה ובלו בניו בנים המשחה א"ל לא קריטו את שמע ומתוך זה פי' הוא הירושלמי דדוקא בשכור אחמר ולא בשהוי אי נמי כ"א דבערוס מיירי אבל להמרדכי אי אפשר לומר כן כמ"ש וצריך לומר דלא מיד בלו לרבן גמליאל אלא קתני שבלו מבית המשחה להתנגלותם למה לא קראו אבל כשבלו לפניו כבר יישב סר מעליהם ולפיכך אמר להם שמחוייבים לקרות אם לא עלה עמוד השחר אלא דאמרי מקשה מה שהקשה הב"י דלמה שלאחר שעלה עמוד השחר לא היו יכולים לקרות מאי שנא מדהשם הכהו זוגא דרבנן דלאשכור בהילולא דבריה דרבי יהושע בן לוי שא"ל לקרות לאחר שעלה עמוד השחר ואין לתרץ כדמשני הב"י דהתם נרדמו ושנו ולא יכלו לקרות ואלו הקילו ויכלו לקרות דמכיון דלהמרדכי בשעה שהם לא היו רשאים לקרות ואחר כך לא קראו מכח ספק שלא ידעו אם היו רשאים לקרות אין לך טועה גדול מזה ומה לא יקראו כמו שאר טועה ואונס ואם נאנס בחירון הראשון שכתב הב"י דבני רבן גמליאל לא היו במשמה של מלוה יקשה על רמ"א שלא ה"ל לשתוס אלא לפרש זה החילוק שבין שעדה שאינו של מלוה לשעודה של מלוה דאפילו אם שמעה זה שלא חילק כן הטור עמה לו הב"י לתירוץ האחר שכתבתי בשמו וגם הוא אינו עולה לדברי המרדכי ונמצא שמה שפסק רמ"א וכתב דדין קריאת שמע כדין תפלה מקשה עליו כמו שהקשיתי ועוד שהרי בברכת המזון פסק השו"ע בסימן קפ"ה דשכור מברך ואם כן פירוש הירושלמי בשכור דלא כמו שפירשו המרדכי בשמו ולא הגיה רמ"א שם כן יסתור דבריו דהכא מדהתם דהכא נרדם לפרש הירושלמי בשמו והתם נרדם לפרש בשכור ורמ"א ז"ל כתב לדבריו של רמ"א וכתב הב"י דאם מקילין בקריאת שמע אבל מנהגו בדברו שאפילו בשכור מקילין לקרות דמדמי קריאת שמע לברכת המזון וזה אינו מוכרח שאף אי פי שלנוסתו הא' של הירושלמי דגרס ערוס מהו כו' ולא אתמר כלל מדין קריאת שמע ואפשר לומר דדין קריאת שמע שזה לברכת המזון מכל מקום הרי יש נוסח הירושלמי דלא גרס ערוס והיא היא של המרדכי ולמה נדחה אותה לגמרי אלא נקיימנה בשכור ולא בשמוי וכפי' הב"י וכאשר כבר גם כן הוכחתי במעדני יום טוב דירושלמי ודאי לאו בשמוי מיירי אלא בשכור ויהיה דין קריאת שמע שזה לתפלה וזה לברכת המזון שזה לתפלה שאם הוא שכור לא יקרא משום ולא ירלה וגו' וזה לברכת המזון כשאינו אלא שמו ומתולדים הקושיות מהא דפ"ק וכמו שמיכן אותה הב"י בתירוץ השני שכתבתי בראשונה ולאו דוקא פי' הב"י שישנו ונרדמו אלא כשנשתכר שלא יוכל לדבר בפני המלך אסור כהוא דירושלמי והב"י לשון רש"י נקט ורש"י אורחא דמלתא דאמר דאין דרך להשתכר ולשתות עד לאחר שיעלה עמוד השחר אלא ודאי שישנו ונרדמו מ"מ מיד שנשתכרו בשכרות היו אסורים מטעם הירושלמי כך נ"ל להלכה ולמעשה: (לא) ואם התפלל תפלתו תועבה. ולריך לאזור ולהתפלל כשיסיר ייו מעליו כמו שכתב רבינו בפרק הדר וכתב הטור שאפילו אם עבר זמן התפלה לא תשלומין בשוגג דבפרק בלעדל סימן ב' ופי' הב"י דנלמד מההוא זוגא דרבנן דלאשכור בהילולא דבריה דריב"ל דפ"ק שכתבתי לעיל שאסור להם לקרות שמע לאחר שעלה עמוד השחר ובתפלה עדיפא דאלו בק"ש דוקא בשנשתכרו לגמרי כההיא עובדא אבל בשאינם ויכולים לדבר בפני המלך לא מקרו אנוסים כשלא קראו לפי שיכולים היו לקרות ושאר מותר בק"ש וכעובדא דבני ר"ג משא"כ בתפלה ושאר אסור ולפיכך לענין תפלה אפילו שאר נדון כאונס ושם לו תשלומין וכתב עוד הב"י דשם ג"כ דאלק בתפלה בין התחיל קודם שהגיע זמן התפלה להתחיל אחר שהגיע דכל שהתחיל בתשלה אחר שהגיע זמן התפלה יש לדונו כמודד מפני שהיה לו להתפלל תחלה

מעדני יום טוב

(ג) בין מלפניו ובין מן הצדדין גרסי'. וכן העתיק הטור ר"ס ק"ג ומקיים בז"ה בגימטריא תריסר דהיינו שמים עשרה אמות בשלש הרוחות ע"כ אבל לאחריו נראה דכיון דבלאו הכי אסור בכ"מ ד"ל אחורי אדם ולא אחורי אשה בפ' בתרא דף ס"א מש"ה לא הוצרך הכתוב לרמוז בענין התפלה אבל התוס' כתבו בין מלפניו בין מלאחריו ובין מן הצדדין וכתבו עמן משמע בתוך ארבע אמות משום דכתיב עמכה אלא בה"א לומר שלא היה יושב בתוך ד"א שלה כ"א בתחיתיה ע"כ וכתב הב"י דלפי זה הנלנת לאו ללמד על עלי אחת שהרי עלי יושב היה שמפני כך הוצרך להרמיק ד"א שאם היה עומד לא היה צריך שלא אסרו אלא ליגע אבל לעמוד ולאו שרי ע"כ וכ"ג שנוכל לדרוש שמי הדרשות מיחד הייינו גימטריא דבזה וגם ה"א יתירה דעמכה והה"א לא אחת אלא אל מלאחריה לומר דשם היה נגד בתחיתיה ותלקן הכתוב להני אדנבא רוחות מהאי טעמא גופא דפרישית לפי שלאחריה יש בו תרתי חדא דתפלה ותרא דאשרי אשה וצריך לומר לפי' הזה דהתוס' דלעי"ג דאמרו אחורי אדם ולא אחורי אשה היינו בסמוך לה בתוך הד"א ונוכל לומר דג' רבינו כג' התוס' בין מלפניו בין מלאחריו בין מן הצדדין ולעי"ג דכתב לדרשה דבזה בגימטריא י"ב ר"ל דלא הוצרך קרא אלא לרמוז אחת מן הצדדין דמכלי שקולים הם הצדדים יבואו שהיכן דהי מייניהו מפקת דודאי לאחורי ליכא למעוטי דפטיעא

א) תוס' (נלוין)

ז"ל בתענית חלוס ופירש בה"ג שאומר ענגו באלהי נגור [פ] ואע"פ שקובע ברכה לעצמה כיון שאינה בתוך י"ח ברכות אין לחוש לו שמא כוללה באלהי נגור וגרסינן בירושלמי דתפלת השחר [ט] ר"ח שחל להיות בתענית [י] היכן מזכיר של תענית במוסף ר' זעירא אומר בהודאה ר' אבא בר ממל אומר בעבודה ר' אבינא אומר אומרה ברכה רביעית ר' אבא אומר מה מצינו בכל מקום ברביעית אף כאן ברביעית וכן בפיך עובדא בהדא דר' אבא [כ] ובראה שיש טעות סופר בירושלמי דהכי יש לגרוס ר' אבינא אומר אומרה ברכה חמישית כלומר שיאמר ענגו אחר ברכה של קדושת היום ר' אבא אומר מה מצינו בכל מקום ברכה רביעית אף כאן ברביעית כלומר שאומר קדושת היום בברכה רביעית אף כאן יאמר קדושת היום בברכה רביעית וענגו יאמר בחמישית ובש"ך מיירי שקובע ברכה לעצמה כמו שאומרה בכל פעם בין גואל לרופא אבל יחיד יכול להיות שאומרה באלהי נגור כמו שפי' בה"ג ואם הלכה כר' אבא בר ממל שאמר בירושלמי שאומר ענגו בעבודה יכול להיות שגם יחיד בתענית חלוס אומר בעבודה ולא כפי בעל הלכות גדולות ובירושלמי שפוסק כר' אבא אין לעמוד עליו אם פוסק כר"א בר ממל דאמר בעבודה או כר' אבא דמסייע לר' אבינא דאמר ברכה חמישית [ט] ואני אומר דמסתבר דר"ל ר' אבא בר ממל דלא הוה שביק הגמרא רבי אבינא שהוא עיקר המימרא ויאמר רבי אבא שלא היה אלא מסייע:

יא [דף לב ע"ב] **חסידים** הראשונים היו שוהין שעה אחת ומתפללין כדי שיכוונו את לבם למקום ממה"מ אריב"ל אמר קרא אשרי יושבי ביתך [ל] ואריב"ל המתפלל [לו] צריך שישהה שעה אחת קודם תפלתו ושעה אחת אחר תפלתו [מ] קודם תפלתו מנין שנאמר אשרי יושבי ביתך [נ] אחר תפלתו מנין שנאמר אך צדיקים יודו לשמך ישבו ישרים את פניך:

יב אפי' המלך שואל בשלומו לא ישיבנו אמר רב יוסף לא שנו אלא מלכי ישראל [ס] אבל מלכי עכו"ם פוסק מיתיבי רואה אדם בא כנגדו ראה טפסר בא כנגדו לא יהא מפסיק (כנגדו) אלא מקצר ועולה לא קשיא (לח) הא דאפשר לקצר והא דלא אפשר לקצר: ירושלמי היה עומד ומתפלל בסרטיא או בפלטיא (לט) הרי זה מעביר מפני החמור ומפני הקרון בלבד אבל יפסיק את תפלתו א) משמע היכא שיכול להגיע כשיתרחק לגד אחר [ע] אין לו להפסיק ולדבר אבל מלכי עכו"ם צריך לפסוק כדי להשיב להם שלום ואם מתפלה היה יכול להתרחק לגד אחר ויגיע בזה יתרחק כדי שלא יצטרך להפסיק בדבור:

יג [דף לג ע"א] **אפי'** נחש כרוך על עקבו (מ) לא יפסיק אמר רב ששת לא שנו אלא נחש אבל עקרב פוסק ב) ירושלמי [פ] קמרתית נחש כנגדו פוסק (מא) [ג] ואם פוסק בג' רשאות מוזר לראש ואם באחרונות מוזר לעבודה: מ"ר יצחק (מב) ראה שורים פוסק [ק] דתני רב יוסף מרחיקים משור תם חמשים אמה ומשור המועד כמלא עיניו:

יד מתני' [ר] **מזבירין** גזורות גשמים בתחית המתים ושואלים את הגשמים בברכת השנים (מג) והבדלה [ש] בחונן הדעת. ר"ע אומר אומרה ברכה רביעית בפני עצמה ר"א אומר בהודאה: **גמ'** [ת] מ"ר חייא בר אבא אנשי כנה"ג תקנו להם לישראל ברכות ותפלות קדושות והבדלות בתחלה בתפלה קבועה בתפלה העשירו קבועה על הכוס חזרו והענו חזרו וקבעו בתפלה והם אמרו המבדיל בתפלה צריך שיבדיל על הכוס אימר נמי מ"ר בנימין בר יפת [פ] שאל ר' יוסי את ר' יוחנן בלידן ואחי שמעתי [ב] המבדיל בתפלה מהו שיבדיל על הכוס מ"ל צריך שיבדיל על הכוס [דף לג ע"ב] מ"ל רבינא לרבא הלכתא מאי מ"ל כי קידושא מה קידושא אע"ג דמקדש בגלותא מקדש אכסא אף הבדלה נמי אע"ג דמבדיל בגלותא מבדיל אכסא וכ"ש אם הבדיל על הכוס שצריך שיבדיל בתפלה דעיקר התקנה היתה בתפלה: בעא מיניה רב מתנה מרב ששת (מד) טעה בזו ובזו מהו ג) כגון שאכל קודם שהבדיל אע"ג דאמרי' בפסחים (דף קה) טעם מבדיל מ"מ באיסור אכל. מ"ל (מה) מוזר לראש והלכתא כת"ק דאמר הבדלה בחונן הדעת ובין"ט אחל באחד בשבת קי"ל כרב ושמואל דתקינו לן מרגניתא בנבל ותודיענו:

טו מתני' האומר יברכוך טובים הרי זה עומד ומתפלל בסרטיא או בפלטיא (לט) הרי זה מעביר מפני החמור ומפני הקרון בלבד אבל לא יפסיק את תפלתו א) משמע היכא שיכול להגיע כשיתרחק לגד אחר [ע] אין לו להפסיק ולדבר אבל מלכי עכו"ם צריך לפסוק כדי להשיב להם שלום ואם מתפלה היה יכול להתרחק לגד אחר ויגיע בזה יתרחק כדי שלא יצטרך להפסיק בדבור:

יג [דף לג ע"א] **אפי'** נחש כרוך על עקבו (מ) לא יפסיק אמר רב ששת לא שנו אלא נחש אבל עקרב פוסק ב) ירושלמי [פ] קמרתית נחש כנגדו פוסק (מא) [ג] ואם פוסק בג' רשאות מוזר לראש ואם באחרונות מוזר לעבודה: מ"ר יצחק (מב) ראה שורים פוסק [ק] דתני רב יוסף מרחיקים משור תם חמשים אמה ומשור המועד כמלא עיניו:

יד מתני' [ר] **מזבירין** גזורות גשמים בתחית המתים ושואלים את הגשמים בברכת השנים (מג) והבדלה [ש] בחונן הדעת. ר"ע אומר אומרה ברכה רביעית בפני עצמה ר"א אומר בהודאה: **גמ'** [ת] מ"ר חייא בר אבא אנשי כנה"ג תקנו להם לישראל ברכות ותפלות קדושות והבדלות בתחלה בתפלה קבועה בתפלה העשירו קבועה על הכוס חזרו והענו חזרו וקבעו בתפלה והם אמרו המבדיל בתפלה צריך שיבדיל על הכוס אימר נמי מ"ר בנימין בר יפת [פ] שאל ר' יוסי את ר' יוחנן בלידן ואחי שמעתי [ב] המבדיל בתפלה מהו שיבדיל על הכוס מ"ל צריך שיבדיל על הכוס [דף לג ע"ב] מ"ל רבינא לרבא הלכתא מאי מ"ל כי קידושא מה קידושא אע"ג דמקדש בגלותא מקדש אכסא אף הבדלה נמי אע"ג דמבדיל בגלותא מבדיל אכסא וכ"ש אם הבדיל על הכוס שצריך שיבדיל בתפלה דעיקר התקנה היתה בתפלה: בעא מיניה רב מתנה מרב ששת (מד) טעה בזו ובזו מהו ג) כגון שאכל קודם שהבדיל אע"ג דאמרי' בפסחים (דף קה) טעם מבדיל מ"מ באיסור אכל. מ"ל (מה) מוזר לראש והלכתא כת"ק דאמר הבדלה בחונן הדעת ובין"ט אחל באחד בשבת קי"ל כרב ושמואל דתקינו לן מרגניתא בנבל ותודיענו:

טו מתני' האומר יברכוך טובים הרי זה מעבירין

רש"י יברכוך טובים ה"ז דרך צדוקים. שלינו כולל רשעים בשמו של מקום וחכמים למדו מחלבנה שריחה רע ומעלה הכתוב בין סממני הקטרת שמצריכן הכתוב בהעלותן להיותן בחבורה אחת (רש"י פ"ג דמגילה):

דברי חמודות

פי' כ"ד: (לו) ואני אומר דמסתבר בו'. וא"כ הירושלמי פוסק כמ"ד בעבודה ויכול להיות שגם יחיד אומר בעבודה ומיהו הטור ס"ס ר"כ כתב דכיון דאיכא פלוגתא טוב לכוללו באלהי נגור (פי' בלא חתימה) שלא להפסיק בתוך התפלה ע"כ וכתב רמ"א בסימן רפ"ח בשם מ"ז הלכות תענית שיאמר אחר תפלתו רבון העולמים גלוי וכו' כמו בחול: (לז) צריך שישהה שעה אחת קודם תפלתו. והטור סימן ל"ו כתב וז"ל ישהה מעט קודם שיקום להתפלל כו' וז"ש מעט במקום שעה כן הוא ג"כ לשון הרמב"ם בפ"ד מהלכות תפלה והטעם שמ"ש לנו לשהות שעה כחמישים הרהורים ששהו שעה אחת ממ"ש מר"י ברש פירקין ואני תמה על הש"ע שנטה לו מלשון הטור והרמב"ם וכתב שעה אחת ובפיפא דאחר התפלה אע"פ ששם לא שיה לשון הטור בלשון סתם לו על לשונו דבקודם התפלה וכאן בפיפא הוא שהעתיק הברייתא לכך לא שיה בלשון אבל הרמב"ם כתב גם כן שלאחר התפלה צריך לישב מעט ומ"ש הטור קודם שיקום להתפלל משמע דישב דקאמר דוקא בישיבה קפיד ולא בשהייה על ידי עמידה וטעמא איכא שהרי ודאי שעל ידי ישיבה מתייצב יותר בדעתו לכוון למה שיגלהו ואם כן הרמב"ם שכתב אף בלאחר התפלה בלשון שיבב נפרשהו ג"כ דדוקא קאמר שיבב וטעמא איכא שיותר נראה כשיושב במקומו שאין התפלה עליו כמשוי ממה שאם יעמוד על עמדו קצת ואח"כ ילך לו: (לח) **הא דאפשר.** פירש"י הא דאפשר בקצור כגון שסמוך לגמר תפלתו אבל מהר"י כתבו פירוש אם רואה שיוכל למהר ולסיים תפלתו קודם שיגיע אליו יקצר ויאחר פחות הברכות ותמימתן וזה הפי' לבדו כתבו הטור בסי' ק"ד: (לט) הרי זה מעביר בו'. אבל בענין אחר אין לו לצאת ממקומו עד שיגמור תפלתו טור ועיין לעיל סי' ג' ועוד עיין בסעיף דלקמן אם הפסיק מה דינו: (מ) לא יפסיק. דהיינו לדבר כגון לומר לאחר שיסיימה אבל יכול לגמר מקומו ולא בעינא בדגלוי כדי שיצליחה מעליו אלא מצינו הליכה שנקראת הפסקה בשום מקום כך פי' מהר"י ברש פרקין ואין זה סותר למה שכתבתי בסעיף דלעיל דלא בא בכאן לומר אלא דלא מקרי מפסיק להצריך שיתחיל בתחלת הברכה ומ"מ הרי למדנו ג"כ מדבריו דין זה שאע"פ שאין לו לצאת ממקומו כדלעיל אם יגיע כשתחזר לתפלתו מוזר לתקוס שיפסק ומינה דכ"ש אם יגיע בהיותו בהיכא דירושלמי דלעיל: (מא) **ואם פוסק חוזר לתחלת הברכה בו'.** כגר כתבתי הטעם בס"ג סעיף ע"ו ועיין שם דין הפסק בשיחה וגם כתבתי שם בסעיף ע"ז דאפילו בשהה לגמור את כולה אינו חוזר לראש דגברא לאו דחוי הוא והכא גברא חזי ואינו דחוי וכמ"ש גם כן הרשב"א הביאו ב"י סימן זה דהכא גברא חזי הוא והקשיתי שם על רמ"א ז"ל שלא הגיה כן בסימן ק"ד: (מב) **ראה שורים פוסק.** וכתבו תהר"י שאפשר שזה היה בשוורים שלהם שהיו מזיקים אבל בשוורים שלנו המקורסים אין צריך לפסוק ע"כ. והש"ע סתם וכתב ואם שוורים שבמקום ההוא מוחזקים שאינם מזיקים אינו פוסק ע"כ לפי שאף השוורים שאינם מקורסים אנו רואים שאינם מזיקים אלא תלוי לפי המקומות: (מג) **והבדלה** בחונן הדעת. פירש"י במו"ש אתה חוננתנו וכתוב בתורתה חייס אין מתחילין באתה חוננתנו לפי שהמשנה מטבע שטבעו חכמים בברכה אינו אלא טועה אלא מתחיל אתה חונן עד וחננו מאתך ומתחיל אתה הבדלת בין קודש לחול וכ"כ הרמב"ם וכ"כ בסדר רב עמרם בע"ל תורתות חיים וכתב הב"י והעולם טוהגים לומר אתה חוננתנו שאין נקרא שינוי מטבע שהכל ענין אחד הוא ע"כ אבל לומר גם שיהיה אתה חונן וגם אתה חוננתנו בזה לא אמר הב"י שטוהגים אלא שבכל מדינות הללו נוהגין כן לומר גם שיהיה ורמ"א ז"ל כתב ג"כ

מעדני יום טוב

דתענית: [ת] **ואע"פ** שקובע ברכה לעצמו גרסי'. וכלומר שאומרה בתחיתה ואין אלו דברי הב"ג דבה"ג לא אמר אלא שכוללה באלהי נגור ומתפרק דבריו בפי' דבריו אם רואה לומר תחיתה או שמא רואה לומר שכוללה בכלל הדברים שבאלהי נגור ואינו חוטם בה. וכך פי' צ"ר פי' ר"כ: [ט] **ר"ח שחל להיות בתענית** גרסי'. ותניא בפ"ב דתענית אין גוזרין תענית כו' בר"ח כו' ואם התחילו אין מפסיקין: [י] **היכן מוכיר של** תענית במוסף. עיין בפ' מי שמתו פי' י"ז י"ח: [כ] **ונראה שיש ט"ס בירושלמי.** טעמו משום דר' אבא דאתא לפוטעיה וקאמר מה מצינו בכל מקום ברביעית וקאי אענגו והיכן מצינו כן והב"י פי' ר"כ כתב לקיים גירסת הספר וי"ל דר' אבא הכי מסייע ליה דמה מצינו לענגו שאומרה ברביעית כלומר בחמצעיות והשתא ר' אבינא מצי סבר אומרה ברכה רביעית בפני עצמה וכדעת רבינו ואפ"ה קרי לה רביעית לפי שהיו כוללה בחתם מגן אבות וקא מסייע ליה בהכי ר' אבא וא"נ סבר שכוללה בברכה הרביעית שהיא קדושת היום מש"ה מסייע ליה ממה שמצינו שלעולם אומרה בחמצעיות ועי"ל דר' אבינא ור' אבא פליגי דר' אבינא אמר אומרה ברכה רביעית והיינו קודם קדושת היום ור' אבא קאמר דאומר אחר קדושת היום דמה מצינו בכל מקום שאומרה ברביעית לחמצעיות כלומר אחר מרגנה מהחמצעיות והיינו אחר גואל ישראל הכי נמי שאין כאן אלא אחמצעית אומרה ברכה דהוי אחר הרביעית והכי דייקי בלישניהו דר' אבינא נקטו רביעית בלא בי"ת ור"א נקטו ברביעית בב"ת עכ"ל: [ל] **אריב"ל המתפלל.** וכן הוא ברי"ף אבל בגמ' גרס ואמר ריב"ל כו': [מ] **קודם תפלתו מנין שנאמר אשרי.** גרס ואע"פ שבגמ' אין הגירסא הכי בריב"ל אלא בתניא נמי הכי גי' רבינו גי' הרי"ף היא: [נ] (ושעה) **אחר תפלתו.** שלא תהא נראית עליו

א) מהר"י (בלוין) ב) תוס' (בלוין) ב) מר"י (בלוין)

לא הרעים וזהו דרך הצדיקים כי כל מה שברא הקב"ה לכבודו ברא והכל חיימן לברכו [ג] וי"מ טובים אותם שהשפעת להם והם שבעים על דרך ונשבע לחם ונהיה טובים (ירמיה מד):

טז האומר על קן צפור יגיעו רחמיך ועל טוב יזכר שמך מודים מודים משתקין אותו: **גמ'** ההוא דנחית קמיה דר' חנינא אמר האל הגדול הגבור והגורא החזק והעוז והאמיץ והירא [ד] אמר ליה סיימתיהו לכולהו שבחי דמרך אנן הני תלתא דאמרינן מי נאו דמשה כתבינהו באורייתא ואנשי כנסת הגדולה תקינהו לא הוינן אמרינן להו ואת אמרת ואזלת משל למלך ב"ו [ה] שהיו לו אלף אלפים דינרי זהב והיו מקלסין אותו בשל כסף והלא גנאי הוא לו [ו] ובתפלה מיירי שאין לו להוסיף על מה שתקנו אנשי כנסת הגדולה (מו) אבל בינו לבין עצמו נית לן בה. מודים מודים משתקין אותו (מז) וכן האומר שמע שמע כאלו אומר מודים מודים מיתיביה הקורא את שמע וכופלו ה"ז מגונה מגונה הוא לתיקרי משתוקי לא משתקין ליה לא קשיא הא דאמר מלתא ותנייה והא דאמר פסוקא ותנייה פירש"י פסוקא וכפליה משתקין ליה דמיחזי כשני רשויות א) ולפיכך אותם בני אדם (מח) שאומרים ביום"כ אחר סיום תפלת נעילה שני פעמים או ג' פעמים שמע ישראל משתקין אותן דמחזי כשני רשויות (מט) אבל מה שאומרים ה' הוא האלהים כמה פעמים אין לחוש דבקרא נמי כתיב ב"פ ה' הוא האלהים ורב אלפס ז"ל כ' דאי אמר מלתא ותנייה משתקין אותו (נ) אבל אם אמר פסוקא ותנייה מגונה הוא דהוי ולא משתקין ליה:

יז [דף לד ע"א] **מתני' העובר** לפני התיבה לא יענה אחר הכהנים אמן מפני הטירוף ואם אין שם כהן אלא הוא (נא) לא ישא את כפיו (נב) ואם הצטחתו שהוא נושא את כפיו וחוזר לתפלתו (נג) רשאי א) אבל אם לאו מפני הטירוף לא תשיב הפסקה מה שעונה אמן שצורך תפלה תשיב ליה וה"נ אמרי' במדרש בטעמי חסרות ויתרות אמור להם מלא וי"ו מלמד שש"ך אומר להכהנים על כל דבור ודבור ולא תשיב הפסק לצורך תפלה הוא ורבינו תם ז"ל היה אומר (נד) דאין ש"ך יכול להפסיק ולקרות כהנים שיעלו לדוכן [ז] דהפסקה היא ואפי' ליהא שמיה רבא אסור להפסיק ואפי' המלך שואל בשלומו ואפי' נחש כרוך על עקבו לא יפסיק והא דאמרי' בסוטה פ' ואלו נאמרים (דף לח) דלשנים קורין כהנים אחזן קאי ולא אשליח צבור וכן תנא בספרי אמור להם מלמד שהחזן אומר להם אמרו ומירושלמי דפירקין קאמר ובלבד שיהא החזן ישראל וכן כתוב בספר"ח ז"ל לשנים קורא החזן כהנים אבל ש"ך המפסיק עבירה היא בידו ובערוך פי' חזן ש"ך וטעות הוא [ח] דחזן הוא המתעסק בצרכי בהכ"נ וש"ך הוא

דברי חמודות

מי אמרינן שכיון שטעה בשניהם אלא יועיל לו באמירת הבדלה בלבד וצריך לחזור ולהתפלל ולהבדיל בתפלה או אמרינן שכמו שאם היה זכור קודם שיאכל היה מבדיל על הכוס ולא היה צריך לחזור ולהתפלל ה"נ עכשיו א"ל לחזור ולהתפלל אלא מבדיל על הכוס ומקבלת דחזור ומתפלל דקתנינן ליה מפני שטעה בשתים ע"כ הוצרכתי לפרש כל זה לפי שבב"י לא פירש כלום וגם בש"ע שלו העתיק לשון הטור שחוזר ומתפלל ויש מקום לטועים שיטעו ויאמרו דתפלה לחוד תפני ליה כיון שלא הזכיר כוס: (מו) אבל בינו לבין עצמו לית לן בה. כבר כתבתי במי"ט מה שב"ל בטעם הדבר והזכרתי גם כן לדעת הרמב"ם שסובר דלף בינו לבין עצמו לא יהבה כלל ביותר מאלו שתקנו ז"ל וכתב עוד הב"י וז"ל ההוא דנחית כו' י"מ דדוקא בשמות המוחר כגון אלו אין לו להתרץ אבל בדברים של שבח אם מוצא למקום שעשה עמנו נסים ונפלאות ומספר אותם אינו אסור ונראה שאפי' בזה הענין אין לו להתרץ על מה שתקנו חז"ל יותר מדאי דהא אמרי' כל המספר בשבחו של מקום יותר מדאי נעקר מן העולם ואפשר לומר שלא אמרו זה אלא כשאותם בו בברכה שכל הברכות הם מוחר כגון המיה מתים רופא חולים וגואל ישראל אבל כשאינו מוחם על השבח בברכה אין בכך כלום והנכון כדי ללאת מספק זה שמי שירצה להתרץ בשבחי המקום ב"ה שיאמר אותו בפסוקים וכיון שאותם פסוקים אם הוא משבח למקום דרך קריאת הפסוקים אין בכך כלום עכ"ל ואותו אני שזה שבחא שאפשר לדוקא כשאותם בברכות כו' אשלי רבני פירשו כך שכן בפ' הקורא לאפרע דף י"ח קודם לזה המאמר כל המספר בשבחו כו' תניא ומכאן ואילך כלומר אחר תפלת י"ח אסור לספר בשבחו של מקום ומפרש רש"י ז"ל אסור לספר בקביעת ברכה ע"כ וכן מצאתי עוד בתו' פ' תפלת השחר דף ס"ט בד"ה מפני שיכול כו' ווי"ל מכאן ואילך אסור כו' כלומר להוסיף ברכות על אלו ע"כ ואי איתא דאמר המספר בשבחו כו' מיירי בלא ברכה אם הכניסם לתיבל תנאי בדבר בברייתא זו ולא הניחם ג"כ כמשמעה שמכאן ואילך אסור לספר כו' בין בברכה אלא בברכה ג"ל ודאי שהם סובלים שגם אותו המאמר מיירי דוקא בברכה אבל שלא בברכה לא אמרו כלל וטעמם ונימוקם אפשר לפי שכן ראו כי לא נתנו חכמי כל דור ודור מלאכת תחנות ובקשות ומרבים בהם שבחי הש"י אלא ודאי החכמים לא אמרו אלא כעין תקנתם דהיינו מה שתקנו בנוסח ברכה בו אמרו להרבות בשבחים ותוארים וגם לאחריהם אמרו לומר עוד שבחים כשהם ג"כ בכעין תקנתם היינו כשאומר ברכה אבל שלא בברכותיהם או שלא בברכה כלל מה לא אמרו ואע"ג דקרא דמייתי לראיה על כל המספר כו' היסופר לו כי אדבר אם אמר אינם כי יבולע לא מוכר בו שום ברכה לא קשיא שאין זה אלא אסמכתא בעלמא דפשטא דקרא לאו למימרא שיש לו עונג ונעקר מן העולם אלא שאומר שא"א לו לספר כל שבחיו י"ת כי הוא יבולע וימות ועדיין לא יגיע לנעמו מן המעט שבשבחיו אבל חז"ל רצו לאסור להרבות השבחות והברכות דוקא כמו שפירשו רש"י והתוס' ומסכו דבריהם לתקנת הזה ופירשוהו לפי דרכם על עונש שיקרה לו שנעקר מן העולם ורשאים הם לומר כן דפשטא דמלתא שהעובר על דבריהם כי עונש יענש ככל אשר שיתפו עליו בפליליהם ומשפטיהם שהוא ברוח הקודש שהושיב מדרשיהם וקומכים דבריהם על התקרת ככל משפטיהם וחוקומיהם שבכל הגוי ולעולם לענין הדין לא אמרו בברכות אלא כפירש"י והתוס' ועיין עוד מה שאכתוב בס"ד בר"פ הקורא לאפרע: (מז) וכן האומר שמע שמע. כתב בס' אהל מועד דאומר אמן אמן דמי כאומר שמע שמע וכ' הב"י סי' ס"ג שאינו יודע מנין לו ועוד דקרא כתיב אמן ואמן ואין נראה לחלק באומרו עם וי"ו ע"כ ואעפ"כ רמ"ח כתב לדברי האהל מועד וכתב רמ"י דאם אומר אמן ואמן בוי"ו כדכתיב בקרא ודאי דאין קפידא: (מח) שאומרים ביה"כ. וכ"כ התוס' והטור כתב שאומרים בתשמורת וא"ת דמיוה"כ כבר נתבטל אבל בתשמורת יש בם עדיין ב"ש שבכל פעם שאומר החזן ויענו הם אומרים שמע ישראל וגו' ונמצא שמכפלים הפסוק פעמים רבות ואע"פ שאין כופלים אותו מיד זה אחר זה מ"מ נ"ל דהוי בכלל המשתקי אותו ולפמוש מגונה הוא וראוי

מעדני יום טוב

[ג] וי"מ טובים [אותם] שהשפעת להם כו'. וזהו דרך לצדיקים המשמע דמפני שאמרה תורה ואכלת ושבעת וברכת שהשבעים יש להם לברך ולא שאמרים תהר"י והא דתנן מו לקמן ועל טוב שמך עניין אחר והוא על הטובה שעושה לפי שעה אבל טובים להכא היינו המושפעים תמיד בטוב ואחרה המשנה גם שניהם מין שאומר שהמושפעים תמיד בטוב יברכוך ומין שאומר שעל הטוב שנקבל נברך ולא נברך על הרעה מ"ו והתוס' ס"פ הקורא עומד פירשו כפירש"י וא"נ משום דמחזי כשתי רשויות כלומר אלהים טובים ע"כ כלומר שיהא נמשמע כאומר יברכוך לך שאתה טובים: [ד] א"ל סיימתיהו כו'. בגמ' גרס המתין לו עד דסיים כי סיים א"ל כו' אבל בר"ף ג"כ ג"ג ליה ומיהת נראה שהמתין ולא רצה שיתבלבל בתפלתו ע"י שיגעור בו דאלמ"ה א"כ מיד שאמר ממנו תוכר כתב בספרו הקרא אור ה' מאמר לו אמר לו אלף אלפי אלפים דינרי זהב והיו מקלסים אותו בשל כסף. ולא אמר ומקלסים אותו בשאר שזה היה מורה שהשלמיות האלו הם בו אלא שיש לו יותר ואין הענין כן שא"כ יש בו הרגשי אבל מכמה זה המשל הוא אמרו דינרי זהב ומקלסים אותו בשל כסף להורות שאלו שהם אלגנו שלמיות אין אלגו יתברך ממינן דבר אלא כולם חסרון בתקו יתברך כמו שאמר ומיאר זה המשל והלא גנאי הוא לו כ"כ הרמב"ם במורה ח"א פנ"ט ועיין בסמוך: [ו] ובתפלה ביירי כו'. אבל בינו לבין עצמו לית לן בה שבראה שאינו אומרים אלא לא שאלו התוארים בענין בגאי לו ויש ג"כ להביים לבראם משא"כ בתפלה שהרי בזאת הברכה הראשונה לא נאו כאן התוארים אלא כדי להזכיר שבחו של הש"י שהרי עדיין אין אנו שואלים שום צורך כ"כ ג"י בשם מהרי"א ולדבריו קשה לי דא"כ בתחנניות יוכל להוסיף בתוארים ואין נראה כן אלשון רבינו דדייק לכתוב שאין לו להוסיף על מה שתקנו אנשי כנסת הגדולה וכבל מקום שתקנו משמע שאין לשנות אלא ג"ל ודאי שזהו בכלל כל המשנה ממוטבע שטבעו חכמים כו' בפ' כ"מ ור' חנינא הוי מלי למימר ליה מהא דכל המשנה אלא דעדיפא קאמר ובשם הרשב"א כתב ב"י שבתב בשם רבינו הלי וז"ל הני מילי בתפלה שאין מקלסין בתפלה יותר מדאי אבל חוץ התפלה כל זמן שאינו טוענה יקלס ע"כ וא"ת ולמה יקלס והא ר' חנינא קאמר שגנאי הוא לו וכ"ש למה שכתבתי הטעם בשם הרמב"ם שזה מורה על הריבוי ומשום כך אה"ג דש"ל להרמב"ם דאף אלא בתפלה לא יקלס וכמ"ש הטור סי' קי"ג בשמו וכן לענ מאד בספרו המורה שם על המשוררים והפייטנים המרבים בתוארי הש"י וז"ל לייאש שבודאי שאם מקלסין אותו להרבות עליו התוארים והשבחים יהיה מורה על ריבוי גנאי הוא לו אבל כשמקלסין אותו בקילוסים

א) סוס' (גליון)

המוציא את הצבור ידי חובתם בתפלה ועוד אמרי' בסוטה (דף לט) אין הכהנים רשאין להתחיל בברכה עד שיכלה הדבור מפי הקורא ובסוף קאמר אין ש"ץ רשאי להתחיל שיש שלוש עד שיכלה אמן מפי הקהל אלמא ש"ץ לאו היינו החזן הקורא:

יח מתני' העובר לפני התיבה וטעה יעבור אחר תחתיו ואם יהא סרבן באותה שעה מהיכן הוא (נה) מתחיל מברכה שטעה זה: ירושלמי בטטי [ט] אישתק באופיס אמון שילון לר' אייבון אמר לון ר' אייבון בשם ריב"ל זה שעובר תחתיו (נו) יתחיל ממקום שפסק והא תניא מתחיל בתחלת ברכה שטעה זה אמר להו מכיון דעניתון קדושתא כמו שהיא תחלת ברכה וא"ל לחזור לראש ברכת יוצר:

יט גמ' ת"ר (נז) העובר לפני התיבה (נח) צריך לסרב ואם אינו מסרב דומה לתבשיל שאין בו מלח ואם מסרב ביותר מדאי דומה לתבשיל שהקדיחתו מלח כילד יעשה רשאונה מסרב בשניה מהבהב שלשים פושט את רגליו ויורד:

כ אמר רב הונא טעה בשלש רשאונות חוזר לראש באמצעיות חוזר לתחתה חוזר באחרונות חוזר לעבודה רב אחי אמר אמצעיות אין להם סדר פירש"י אם דילג ברכה ואח"כ נזכר בה אומרה לף שלא במקומה ולא נהירא דהא אמרינן לעיל בפ' תפלת השחר (דף כח) שמעון הפקולי תקן י"ח ברכות על הסדר לפני רבן גמליאל ביבנה [י] א) ובפ"ב דמגילה (דף יז) מפרש טעמא לכולהו למה נסדרו כסדר הזה ועוד תנן במגילה הקורא את המגילה למפרע לא יצא ותנא וכן בהלל וק"ש ותפלה (נט) ופרשב"ם ז"ל אין להם סדר שאם טעה ודילג ברכה אחת ולבסוף נזכר שצריך יתחיל מאותה ברכה שטעה בה ויאמר מכאן ואילך הכל על הסדר וא"ל לחזור לאחה חוזן כמו שחוזר בראשונות בראש וגב' אחרונות לעבודה ראיה לדבר מדמניא בתוספתא דמכילתין בפ"ב הקורא את שמע וטעה והשמיט בה פסוק אחד [כ] לא יתחיל ויקרא אותו פסוק עצמו אלא יתחיל מאותו פסוק וגומר עד סוף וכן בהלל וכן במגילה וכן בתפלה ותניא נמי בפ"ב דמגילה (דף יח) שאם השמיט פסוק אחד במגילה חוזר וקורא כל הסדר מאותו פסוק ואילך

כא אמר רב יהודה (סב) [ק] לא בשלש ראשונות ולא בשלש אחרונות ב) ופר"ח ור"ח ז"ל דהיינו דוקא בצרכי יחיד אבל בצרכי רבים אמצעיות כאחת ברכה דמיין ועוד דבשל סופרים הלך אחר המיקל וכן פסק ר"ח ז"ל*:

הגה"ה

*מיהו (ז) היכא דטעה בג' ראשונות או בג' אחרונות בדבר שצריך לחזור הברכה כגון שטעה בחתימה או לא הזכיר בין ר"ה ויוה"כ בשים שלום בספר מיים או וכתוב אחיים בסדר הודאה או לא אמר בחתימה מי כמוך או משיב הרוח מחזירין אותו באחרונות לעבודה בראשונות לאחות וטעמא דיון שכולו לשבח כאחת ברכתא דמי. העתק מן התוס':

הגסים בג' אחרונות אלמא צרכי צבור שאני:

שרי [כ] דהא כולהו ג' אחרונות צרכי צבור היינו [ש] ועם מה שעבד מסדר שבחו לרבו יכול לשאל צרכי צבור לשבח וכבוד הוא לרב שהרבים צריכין לו וכן נהגו לומר [פ] זכרנו [ומי כמוך וכבן] בראשונות (סג) ומטעם זה נהגו לומר [ת] קרובי"ץ בג' ראשונות ג) וכן [כ] ר' אליעזר הקליר ז"ל שהיה מא"י מקריית ספר ובמיו היו מקדשים ע"פ הראיה [ג] שהרי לא תיקן שום קרובי"ץ ליום שני [ד] ויש אומרים שתנא הוא כדאמר בפסיקתא [ה] כד דמיך ר"א בר' שמעון קראו עליו דורו מכל אבקת רוכל דהוא תנא קרובי"ץ דרשן ופייטן והוא תיקן קרובי"ץ לאומרה בג' ראשונות ועוד שאנו אומרים יעלה ויבא ועל

דברי חמודות

ואמר שחזר בו מאותו מנהג מ"מ מנהג מדינות אלו כמו שנהג הר"מ בתפלה וכתב רמ"י ז"ל שכל הצבור אומרים עם הש"ץ אלהינו כו' ולא ידעתי זו מנין לו ואולי לפי שראה בלשון רבו רמ"א ז"ל שכתב וי"א שאומרים אותו כו' אבל נ"ל שהוא ע"פ וי"ל שאומתן אותו שהרי שוב כתב הכל בלשון יחיד: (נה) מתחיל בברכה שטעה זה. עיין בשעיף כ' וא"ת כי היכי דכתבתי בשעיף נ"ג בשם הר"ם שכשהש"ץ הוא כהן ועומד אחר תחתיו ומקרא אלא יפיים שים שלום וא"כ שכוון לבו לתפלת י"ח דהש"ץ מתחלה ועד סוף ה"נ לא יעמוד אחחר ויתחיל בברכה אא"כ שכוון כו' כמ' ב"י מי' קכ"ז ד"ל דהשם שתי דאפשר לתקן לכהן אחד שיכוון וגם אם לא נמצא הרי יכול הש"ץ בעצמו לפיים אבל היכא דאיתרמי שהש"ץ טעה מפני עורם צבור יתחיל בברכה שטעה בו ואפי' לא כוון ומש"ה לא אשתמיט שום פוסק לפרש דמיירי הכא בשכוון כו': (נו) יתחיל מבקום שפסק. וז"ל הסר"י אם טעה בתופיס או מתופיס עד סוף הברכה א"ל לחזור אלא מלאן ברוך ואילך דמשם ואילך בתחלת ברכה הוי ע"כ ולפי' טעה בתופיס היינו אחר שאחר כל התופיס עד ברוך כבוד ה' ממקומו וכדאמר בירושלמי מכיון דעניתון קדושה כו' ומ"י ז"ל בתחלת כבודו טעה בתופיס בתה שפי' שמתחיל בתופיס שהרי כל אלא עצה הקדושה לא הוי אמר ברכה וצריך להתחיל בראש אלא לא אייתי אלא שטעה מיד אחר שאחרו תופיס או מכאן ואילך עד סוף הברכה: (נז) העובר לפני התיבה. ואינו ש"ץ קבוע כ"כ הטור בי"ג ופי' הב"י ואילו ש"ץ קבוע אין לו להתחיל בשאחרו לו כלום אלא הוא מעצמו יעלה ואלברה אין ראוי לו להתחיל שיאחרו לו שיעבור לפני התיבה שנראה שאינו מוקף על דיבור הצבור שמינוהו לכך: (נח) צריך לסרב. ומיהו הכל לפי המפיים והמתפיים שאם המפיים אדם גדול אין מסרבין בו כלל ב"י בשם הרא"ה: (נט) ופי' רשב"ם ז"ל אין להם סדר שאם טעה בו' ויאמר מכאן ואילך בו'. וכולהו רבוותא שבני כפרשב"ם ופשיטא דהכי נקטינן ב"י סי' קי"ד: (ס) אם שכחה ולא אמרה בבקומה. ואפי' אם עדיין לא גמר רק רפאנו כן לשון הש"ע והדין עמו דאל"כ כי חזר נמי אין כאן ברכה לבטלה אלא לא מיקן עדיין: (סא) אינו אומרה. אלא יאמר שנינו בשומע תפלה בתר"מ: (סב) לעולם אל ישאל אדם צרכיו לא בג' ראשונות ולא בג' אחרונות. הא באמצעיות שרי ואיתא בפ"ק דע"א דף מ' ומייתי לה הרי"ף לעיל בפרקין גבי אם בא לומר אחר תפלתו אפי' בסדר יהו"ש לומר והכי גר' התם אמר רב יהודה אמר שמואל הלכה שואל אדם צרכיו בשומע תפלה אמר רב יהודה בריה דרב שמואל כר שילת משמיה דרב אע"פ שאמרו שואל אדם צרכיו בש"ת אבל אם בא לומר בתוך כל ברכה וברכה מעין כל ברכה ותברכה ופרש"י אם היה משבח תלמודו מאריך בתוך הברכה אם בעל תשובה הוא מאריך בהרוקה בתשובה וכן כולן א"ר חייא בר אבי אמר רב אע"פ שאמרו שואל אדם צרכיו בש"ת אם יש לו תוקה בתוך ביתו לומר בברכת חולים ואם צריך לפרנסה אומר בברכת השנים אריב"ל אע"פ שאמרו שואל אדם צרכיו בש"ת אבל אם בא לומר אחר תפלתו אפי' בסדר יהו"ש אומר ומתוך כך פירשו תהר"י בשמו שהענין הזה מתחלק לארבעה דינים חלוקים הא' שבברכת ש"ת יכול לשאול כל צרכיו בכל ענין שירצה שברכת ש"ת כוללת כל הצרכים ולכך נקטינן והדין השני שאם בא לומר בתוך כל ברכה ובברכה אומר ואפי' אלא הרי"ף לעיל ואמר ג"כ לעיל טעם קיימת שמע ואעפ"כ סדרן אינו מעכב, והא דאמר טעם הוא רק לכתחלה כמ"ש רבינו בעצמו לעיל פ"ב ס"ט. (מ"ה ב) תוס' (גליון ג) עי' מור וקציעה [סי' קיב]. (יפה"ל)

מעדני יום טוב

בו'. צריכא דאי לאו הא דפ"ב דמגילה ל"ק מפרק ת"ה דיש לפרש תיקן על הסדר דקאמר היינו על הראשונות והאחרונות ולתהו אמצעיות בין ראשונות לאחרונות אבל אמצעיות לגבי הדדי אין להם סדר דאין בהם משום מתפלל למפרע וזהו שבא רב אחי לגמדנו שאין אמצעיות בכלל הסדר שהסדיר שמעון הפקולי וכבר כתב כן בעל המאור ז"ל אבל מהא דפ"ב דמגילה דמפרש טעמא על סדר האמצעיות ג"כ א"א תו לפרש כן וזו היא תשובה על דברי בעל המאור ז"ל: [כ] ה"נ לא יחזור ויקרא אותו פסוק בפני עצמו: [ל] וג"מ להך פירושא. כלומר ועוד נ"מ להך פירושא כו': [מ] כל הברכות גרם: [נ] והוי ברכה לבטלה. כיון שאין מחזירין על ענין עוד סימן קי"ט: [ע] לפירש"י. יאמר אותה ברכה במקום שנזכר שכיון שאין בה סדר הוי כאלו עדיין לא שכחה שהרי אין סדר מיוחד לה כמו שלבל שאר האמצעיות נמי אין להם סדר ולכך לא דמי לעל הנסים והכוותיה שאין מחזירין אותו כשעיים הברכה להב"י ולי כשהתחיל בברכה שלאחריה וכמ"ש בפ' דלעיל סי' י"ז: [פ] במקום שנזכר. וכ"כ התוס' ומתהני על הב"י שעל מ"ש בן הטור בס"ם ק"ט כתב איהו שיותר נראה לומר שיאמר אותו בש"ת וכ"כ בתנהיג ע"כ ולא הזכיר שבדברי הטור כתבו התוס' ורבינו אבל נראה דאשתמיטתיה: [צ] ובן אם שכח ולא אמר המלך המשפט בו'. וכ"כ התוס' וה"ר לכתוב ג"כ בשאלה בברכת השנים וכ"ל הטור סי' ק"ט: [ק] לא ישאל. ובגמרא לעולם אל ישאל וכ"כ רי"ף כמ"ש לעיל פ"ם ד': [ר] דהא בולהו ג' אחרונות צרכי צבור נינהו. לאו דוקא כולהו אלא שיש מהם רצה ושים שלום ומיון שהם הרוב לא נמנע מו לומר כולהו: [ש] ועם מה שעבד מסדר שבחו בו'. דהיינו בשלש ראשונות וכתבו דבגמרא דמיכן רבינו לעיל סי' ד': [ת] וגי"ל דה"נ זכרנו ומי בכוך. ובכן בראשונות ועיין בקצור: [א] קרובץ. וז"ל ב"י ר"ס פ"ח שמעתי כי הוא ר"ת קול רנה ושועה באהלי צדיקים ע"כ. ובערוך העתיק קרוב וברא שכוונתו לפרש לשון קרובה כלומר שתקריבין אל הש"י בשבח והודיות כך נ"ל לפי עניון שהמילו וכן הרמ"ה שכתב הטור סי' פ"ח קראה קרובה וז"ל בשלמ"י נשמבש בלשון שכן הרגל הלשון להוסיף אות לסימן הריבוי ולב"י צריך לגרוס קרובן בלא ו"ו שניה ולאיתי בגי' הש"ע

תפארת שמואל

(ז) מיהו וכו' מחזירין אותו. נ"ב ולעיל כתב הרא"ש פ"ק דאין מחזירין אותו:

א) ואין ראיה דהא אמר ג"כ לעיל טעם קיימת שמע ואעפ"כ סדרן אינו מעכב, והא דאמר טעם הוא רק לכתחלה כמ"ש רבינו בעצמו לעיל פ"ב ס"ט. (מ"ה ב) תוס' (גליון ג) עי' מור וקציעה [סי' קיב]. (יפה"ל)

כב (סד) **ת"ר** אלו הברכות שאדם שותה בהן באמצע תחלה וסוף בהודאה תחלה וסוף

[ו] אם בא לשתות בסוף כל ברכה וברכה ומתחלת כל ברכה וברכה [ז] מלמדים אותו שלא יאמר (פ' מ"ה דף כח ע"ב) א"ר מנחום א"ר יהושע בן לוי המתפלל צריך שיכרע עד שיתפקקו כל חוליות שבשדרה כלומר שיהו בולטים החוליות שבשדרה לאחריו מלשון פקק הגפן שהוא קשר שבגפן שבולט לחוץ עולה אמר עד שיראה איסר כנגד לבו א [פ] פי' רב האי ז"ל שאם היה איסר מונח בקרקע כנגד לבו שיראה אותו ר' חנינא אמר כיון שמנענע ראשו שוב אינו צריך *ואמר רבא והוא דמצער נפשיה ואתחזי כמאן דכרע אלא שאינו בריא ואינו יכול לכרוע כראוי: [ט] ירושלמי בפרק מאימתי קורין הכל שוחין עם ש"ץ בהודאה ר' זירא אומר ובלבד במודים [דף לד ע"ב] (פה) תניא הכורע בהודאה של הלל [י] ובהודאה של ברכת המזון ה"ז מגונה:

כג גרסי' בפרק הוציאו לו את הכף (דף נג) א"ר אלכסנדרי אמר ר' יהושע בן לוי (סו) המתפלל (סז) צריך שיפסיע (סח) ג' פסיעות לאחריו ואח"כ יתן שלום ואם לא עשה כן ראוי לו כאלו לא התפלל ומשום ב שמעיה אמרו (סט) נותן שלום לימינו ואח"כ

הגה"ה

*הכורע כיון שהרכין ראשו ומראה כורע דיו ומיהו מאן דעדיף וכרע עדיף ואין לשום כל כך עד שיהא פיו כנגד מגור של מנגנים: בית הכנסת שיש בה לפחות מנים אסור להשתחוות על גבי המנים בפישוט ידיים ורגלים. ואפילו מעט קלת על אפיו והעטם שלא יהא נראה כמשתחוה למה שלפניו אבל כמו ששניה אסור שלנו נוהגין בלי פישוט ידיים ורגליים מותר ובשאין שם רצפה מנים אפילו בפישוט ידיים ורגליים מותר ובלבד דמעטה אפיו קצת על הלל. מגא"ז:

הגה"ה

*ואם לא כוון בלב אף בברכה ראשונה יחזור ויתפלל. מספר המצות:

לשמאלו שנאמר מימינו אש דת למו ואומר יפול מצדך אלף ורבבה מימינך [כ] רבה מזייה לאביי דהוה יהיב שלום לימינה ברישא א"ל מי סברת לימין דידך [ל] לשמאל דידך דהוא ימינו של הקב"ה אמר רב חייא בריה דרב הונא מזינא להו לאביי ורבא דפקעין להני ג' פסיעות (ע) בברייתא אחת ומשמיה דרב מרדכי אמרינן כיון שפסע ג' פסיעות לאחריו התם מיצעיא ליה למיקם משל לתלמיד הנפטר מרבו אם מחזר לאחר דומה [מא] ככלב שנב על קיאו (עא) אלא א) מיצעיא ליה למיקם התם (עב) [נ] עד דפסע (נ"ל דפתח) ש"ל ב) וכי פסע ש"ל מחזר לאחריה (עג) ואיכא מאן דאמר עד דמטי ש"ל לקדושה:

כד מתני' המתפלל וטעה סימן רע לו ואם ש"ל הוא סימן רע לשולחיו מפני

שנלוחו של אדם כמותו אמרו עליו על ר' חנינא בן דוסא שהיה מתפלל על החולים ואומר זה חי וזה מת אמרו לו מנין אתה יודע אמר להם אם שגורה תפלתי בפי יודע אני שהוא מקובל ואם לאו יודע אני שהוא מטורף: **גמ'** המתפלל וטעה אהייא (עד) [פ] אמר רב ספרא משום חד [ע] דבי ר' ינאי בתחנת איכא דאמתי לה אברייתא המתפלל צריך שיכוין את לבו באחד מהן אמר רב ספרא משום חד דבי ר' ינאי בתחנת הא ג) דא"ר אלעזר בסוף תפלת השחר (דף ל) לעולם ימוד אדם בעצמו ד) אם יכול לכוין לבו יתפלל פי' אם יכול לכוין באחד מהם ובתחנת כדאמר הכא *א"ר חייא בר אבא א"ר יוחנן אל יתפלל אדם (עה) [פ] אלא

הגה"ה

*ואם לא כוון בלב אף בברכה ראשונה יחזור ויתפלל. מספר המצות:

רש"י ואם לא עשה כן. נראה כמי שלא נטל רשות להפטר: ראוי לו שלא התפלל. ראוי לו שלא יתפלל גרסי' כלומר נוח היה לו אם לא נעשה: מימינו אש דת. אלמא ימין עדיפא: רבבה מימינך. הימין סובלת רבבה מזיקין: לשמאל דידך. דהוא ימינו של הקב"ה שהמתפלל רואה עצמו כאלו שכינה למול פניו שנאמר שויתי ה' לנגדי תמיד:

הגהות הב"ח א איסר כנגד לבו. נ"ב נראה לו איסר כנגד לבו ברוחב איסר בין חוליות השדרה כנגד הלב: ב ומשום רבי שמעיה אמרו:

דברי חמודות

לדור ודור בתחלת אותה הברכה דהא לכ"ע לא הותר לעיל אלא לאחר שהתחיל באותה הברכה ודוחק לאלק בין אמצעות לראשונות בענין זה ואדרבה לעולם לראשונות עדיפי וראיתי בהגהת מיימ' פ"ו מה"ת הביאה ב"י ס"ם קי"ב שאחבו ג"כ בטעם המנהג שאומר פיוטים בג' ראשונות ומ"ש רבינו ומיימ' בדבריהם ז"ל אבל לא ידענו על מה אנו סומכים שאנו מפסיקים בין גבורות לקדושת השם ע"כ: (סד) **ת"ר אלו הברכות שאדם שותה בו'.** עיין לעיל בפרקין סימן ג' ושוב עיין בסמ"ק: (סה) **תניא הכורע בהודאה של הלל הלל בו'.** לשון הרי"ף בשמו ומכאן נראה שהמנהג שנוהגים קצת בני אדם לשתות בשאומרים בנשמת כל חי ולך נאה לחננו מודים שאינו נכון שהרי נראה בכאן שאחר כריעות אין לו לכרוע אלא אותם שתקנו חכמים ומה שהזכיר אלו בלבד ולא הזכיר הודאה של נשמת כל חי מפני שאין אמירת בשמת כל חי אלא בהלל ובה"מ אלא מנהג הנשואים לפיכך לא הזכיר אלא אלו אבל ה"ה לכל שאר הודאות שאין כורעין בהן אלא בהודאה של תפלה בלבד ע"כ וראיה לי ודאי דמכ"ש שאין לו לכרוע בשום ברכה מעבר ברכות בתחלה או בסוף ואפילו שאינו מהי"ח ולכך אני אומר שטועים כל השוחים בברכות האחרונות בתחלה וסוף והא דתהר"י נקטי בנשמת היינו שכן היה המנהג בדורו ומדע שהרי רבינו ירוחם כתב דנראה לו להכורע כשאומר וכל קומה לפניך תשתחוה הוא מגונה כמ"ש הב"י שם סי' קי"ב בשמו נראה מזה דכל אד ואחד נקנו לפי מנהג אנשי דורו ועיינו אבל ודאי דבכל מקום קאמרי תר"י שאין לשתות ונראה ודאי דכללו זה ב"כ ועתה ה' אלהינו אתנו מודים לך בדיבור דוד שראיתי ג"כ מקצת בני אדם שכורעין כשאומרים אותו שעשות הוא בידם: (סו) **המתפלל צריך שיפסיע ג' פסיעות.** כו' וגם הש"ץ צריך לפסוע ג' פסיעות כשמתפלל בלחש וכשחוזר התפלה בקול רס ז"ל לחזור לפסוע ג' פסיעות כ"כ בתרומת הדשן סי' י"ג ונתן טעם לדבר שצריך להמתין עד סוף הקדיש שלא שתקשיבו חכמים ז"ל לש"ץ אחר כל תפלה אלא שמפסיקין בקריאת ס"ת ומדר קדושה והלל וא"מ וכה"ג כולהו לסדר התפלה בתין וקדיש שלאחריהם מחוץ עיקר על התפלה ד"א ע"כ ולפי זה אפילו כשלא התפלל בלחש רק בקול רם בלבד אינו פוסע אבל הרא"ש כתב שאם לא התפלל בלחש פוסע ג' פסיעות לאחר תפלתו שבקול רם וכך פסק רמ"א ז"ל וז"ל ולהרא"ש טעם אחר שלא הצריכוהו לפסוע על תפלתו שבקול רם כשבבר פסע על בלחש מפני טורח הצבור כך נראה בעיני ולא כטעמו של רמ"א ז"ל: (סז) **צריך שיפסיע.** וכתבו בהגה' מיימו' בפ"ה מה"ת שרגל שמאל יפסיע תחלה לאחריו בשותר טוב כל עצמותי תאמרנה אמר דוד כו' עד רגל שמאל ג' פסיעות שאחר תפלה ע"כ וכתב רמ"א דכל בעצמת משום שבשיגיע לפסיעה אליעית שצריך לעמוד שם יהיה רגלו השמאלי אחורי רגל ימינו וכן הדעת נותן שכן יעמוד אדם לפני אדונו כי כן היא עמידת ההכנעה בדרך העולם ובטעם ועוד שהו חסיעות לימין שהוא עומד וכנגע לפנינו יה' ע"כ ולדבריו אין הפסיעות השלש אלא ברגל ג' דהיינו תחלה פוסע ברגל שמאלי והוי פסיעה אחת ופוסע ברגל ימיני והיא פסיעה השניה וחוזר ופוסע ברגל שמאלי והיא הפסיעה הג' ועומד כך ונמצא שרגל השמאלי אחורי הימיני כמו שאמר אבל לא ראיתי נוהגין כן אלא שאע"פ שפוסעים בשמאל תחלה מ"מ עושין ג' פסיעות בשני רגלים דהיינו שפוסע ג"כ הימיני אל השמאלי וחוזר ומתחיל בשמאלי וכו' וכן כתב בב"י בשם הר"ר מנוח שאעתיק לשונו בסעיף לקמן שכן מנהג חכמי ארפת וטעמא דלכן נ"ל דטעמא הוי שמפני חסיעות הימין עוקר תחלה השמאלי ומניח עדיין הימיני במקום השביעה והוי כי הא דפ' במה אשה בחלוצה המעגל שחולץ של שמאל תחלה ורמ"א ז"ל עצמו בסי' ב' סעיף ה' נתן טעם לדבר שהוא כבוד לימין אלא יעמוד יותר בשחולץ השמאלי וה"נ דבוחיה ודאי הוי חסיעות לימין שיעמוד בתעמוד השביעה כל עוד שיכול ולא יעקור קודם השמאלי כך נ"ל: (סח) **שלש פסיעות.** הרבה טעמים נאמרו בהם הלא הם כתובים בב"י ואני אעתיק מה שיש בהם נאקותא לענין דינא והוא מ"ש בשם הר"ר מנוח דהני ג' פסיעות יצפינן לבו מדבתיב ורגליהם רגל יבבה רגליהם מרי רגל חד וי"ל ו' דהא כתיב בתריה וכף רגליהם ככף רגל עגל ואע"ג דג' פסיעות אשכחן שבה לא אשכחן ס"ל דפסיעה אינה אלא כשמניע שתי רגליו וכן מנהג חכמי ארפת וי"ל אלא הוו בשוכו למקומו שיש לו לחזור בג' פסיעות כאשר בתחלה ע"כ וכבר כתבתי לדרמ"י הג' פסיעות אינם כן נענוע רגל ח' בכל פסיעה אבל נ"ל במנהג חכמי ארפת וכמ"ש בס ואע"פ שבסמוך אחמוה שנראה כדבריו מלשון ארחות חיים מ"מ נראה כמנהג חכמי ארפת ואפילו לפי י"א בתרא דבלאו מנינא דו' פסיעות נראה דפסיעה היינו נענוע דשתי הרגלים ומסברת י"א בתרא יצא לי טוב טעם מה שמתחתי מימי ארחיתי בני אדם מקפידים שלא ילך אדם לפניהם כשעומדים במקום שכלו הג' פסיעות עד שיעמוד במקומם והייתי תמה על זה דכיון שהוא עומד במקום שכלו פסיעותיו שוב אין לו ענין עוד למקום שהתפלל שם דהא דאמרינן דאיצטי ליה למיקם התם כו' היינו לאפוקי שלא יעוב מיד אבל לא אמרו שיהיה צריך לשוב ואם רצונו לעמוד במקומו ושלא לשוב עוד הרשות בידו וכן מצאתי בהדיא שכתב הכ"מ בפ"ט מה"ת על לשון הרי"ף הזה וז"ל והענין הוא שעד אותה שעה אין לו לחזור למקום שהתפלל לפי שכבר נפטר וכשמגיע ש"ץ לקדושה רצה חוזר רצה עומד במקומו עכ"ל אבל לכבתרא הי"א יש טעם בדבר שעדיין לא נגמרו הג' פסיעות שלמדנו מן הכתוב וכ"ש שהרל"א כתב ג"כ בסברא זו של הי"א וא"כ זהו עיקר למנהג העולם ולכך מקפידין אבל מ"מ ע"י קפידתם טועים שכשרואים למי שרוצה ללכת לפניהם ימהרו לשוב למקומם בטרם שממתינים השיעור המפורש וזה אין נ"ל אלא יהיו מוזהרים שלא ילך ואם ילך הוא מיהו ההולך קדמתו הוא שעשה שלא כהוגן ולא הוא ולא הוי הפסק לגביה שאפילו מתיבה של ברזל אינה מפסקת כו' כך נ"ל ובשם רבינו האי שטעם ג' פסיעות משום דתפלות כנגד תמידין מקנוס וכשכהן עולה למזבח עם אברי התמיד היה עולה דרך הימין ומתקף וירוד דרך שמאל ובין כבש למזבח היו ג' רובדין אל אבן ויורד בשם ג' פסיעות אל עקב ואינו עושים כמו שהם היו עושים ע"כ ואנכי לא ידעתי אלו ג' רובדין שבין כבש למזבח היכן היו ואין כאן מקום להאריך בזה ולפי שעושין כדרך שהיו הכהנים עושים לכך כתב רמ"א שלכתחלה לא יפסיע פסיעות גסות יותר מכשהיו הם עושים שהיו פוסעים עקב בלא גדול וכ"כ בארחות חיים שאלו הפסיעות לריך שיהא עקב בלא גדול וגדול בלא עקב ככהנים ע"כ מלשון זה נראה כדעת רמ"א ז"ל שהפסיעות רק נענוע רגל ח' דאל"כ למה ליה לאהדורי לגודל בלא עקב וכתב בשנולי הלקט בשם הגאון מי שמושף על ג' פסיעות יוהרא הוא: (סט) **נותן שלום לימינו בו'.** וז"ל הטור בשם אבי העזרי כשאומר עושה שלום במרומיו הופך פניו לצד שמאל וכשאומר הוא יעשה שלום הופך פניו לצד ימינו ע"כ וכתב המרדכי שהורגלו להשתחוות לפניהם כעבד הנפטר מרבו ופי' רמ"א כשאומר על כל ישראל כו' וכתב רמ"א נהגו לומר אח"כ יהי רצון שיבנה בה"מ כו' כי התפלה במקום העבודה ולכן מבקשים על המקדש שנוכל לעשות עבודה ממש ע"כ: (ע) **בבריעה אחת.** ונעוצו כולע קודם שיזקוף יטה בראשו לצד שמאלו כו' עור: (עא) **אלא מיבעיא** ליה למיקם התם. וכתב בשנולי הלקט בשם הגאונים בני אדם המסיימים תפלתם קודם הצבור אין להם רשות להחזיר פניהם לצבור עד שיסיים ש"ץ תפלתו: (עב) **עד דפתח ש"ץ.** והש"ץ עצמו כתב הרשב"א סי' תל"ו בתשובה שמותר לו לחזור למקומו מיד להוציא את רבים וראיה שצריך לעשות כן ושמעתי מפי גדולי האשכנזים שש"ץ שהם עושים כן אלא שממתינים שם מעט כדי הילוך ד' פסיעות והפרש יש בין יחיד לש"ץ לפי שהיחיד שהתפלל וחוזר מיד למקומו ונראה שהוא רואה להתחזות שנים על עצירות שהתורה עליהן כו' וכמ"ש הטעם בשמו במיי"ט אבל אפילו לטעמא שכתבתי שם בשם מהרי"א יש הפרש בין יחיד לש"ץ כיון שמה שהש"ץ חוזר לצורך תפלת קול רם הוא אחזר ומ"ש ד' פסיעות העתיק רמ"א ד' אמות ונראה שמדמה להא דאמרינן בפרק הדעלעל סי' כ"ג בשיעור שהייה שבין תפלה לתפלה ואי משום הא אין לנו לפרש דברי הרשב"א אלא כתבתי שהרי ודאי הפרש יש בין שתי תפלות תלוקות לשתי התפלות של הש"ץ שאינם תלוקות אלא האחת חוזרה לאחרת ומיהו כתב רבינו ירוחם דהתפלל יחידי ממתין ד"א בהיחיד דס"פ דלעיל ע"כ אבל אין ראיה להש"ץ שיש לו לחזור לתפלתו בתחלה דבריו של הרשב"א: (עג) **ואיבא** מ"ד עד דמטי ש"ץ לקדושה. ונראה לי לקיים דברי שניהם שכשאומרים פיוטים כיון דפתח ש"ץ יצא למקומו ובשאר כל הימים עד דמטי ש"ץ לקדושה: (עד) **אמר רב ספרא** בו' **באבות.** ואם לא כוון מחוד והאידנא לא כמו שכתבתי בס' מ"ה סעי' ע"א וכתב הטור סי' ק"א בשם הרב ר' אלעזר (בעל הרוקח) שיגיל אדם עצמו שיכוין לפחות בתחילה של כל ברכה שיש בהן ק"ג מילות כמו שיש בתפלת תנה וק"ג פעמים לב נחומש לומר אלהי נתרתי בהן כונת הלב: (עה) **אלא** בבית שיש בו חלונות. שהחלונות גורמין לו שיכוין לבו שהוא מתפלל כלפי שמים ולבו נכנע כך פירש"י וכתב ב"י דלפי זה צריך שיהיו פתוחים לאותו רוח שיתפלל וכ"כ הרמב"ם בפ"ה מה"מ וצריך לפתוח פתחים או חלונות כנגד ירושלים כדי להתפלל כנגדן ע"כ וכן בקרא כתיב נגד ימינו של הקב"ה. עיין מה שפירשתי בזה בפ' מי שמתו סי' ל"ט: [מ] **כבלב ששב על קיאו.** שקופו הוכים על מחלתו שלא פסע לאחוריו כדי ליפעור מרבו כיון שחוזר אליו מיד כ"כ הטור סי' קכ"ג ופי' הב"י בשם מהרי"א ז"ל דדומה בזה לכלב כו' שהנה בשעה שהוא משליך קיאו נראה שהוא משליך אותו מלב שאין לו תועלת בו ואח"כ כשחוזר ואוכלו נראה שאין הדבר כן א"כ דבר מגונה הוא במה שהקיא אותו זה שמיד שפסע לאחוריו חוזר לו נראה מזה שלא היה מלב שפיים תפלתו והוא נפטר מרבו וא"כ זאת התנועה שעשה היא תנועה משובשת ע"כ ואני מצאתי בתשובת רשב"א סי' תל"ו שכתב שאין זה הלשון בגמ' ושהוא מלשון הרי"ף ומפרשו דר"ל דהוי כנראה שחוזר להתחזות שנים על עצירות שבידו כהסיח דפ' יום"כ אם לא שנה והמודה עליהם הרי זה כבלב ששב על קיאו ועיין בד"ח בס סעיף ס"ט: [נ] **עד דפסע ש"ץ בו'.** לשון הרי"ף הוא וגרסי' דפתח ש"ץ וכי פתח הש"ץ וכן העתיק הטור בשמו: [פ] **אמר רב ספרא.** גם בר"י ל"ג אל"ר חייא: [צ] **דבי רבי.** גרסינן בגמרא ובר"י"ף גרס דבי רבי אמי בר אמי וכן נראה לי גירסת רבינו יותר: [ל] **לשמאל דידך שהוא** לשמאלו שנאמר מימינו אש דת למו ואומר יפול מצדך אלף ורבבה מימינך [כ] רבה מזייה לאביי דהוה יהיב שלום לימינה ברישא א"ל מי סברת לימין דידך [ל] לשמאל דידך דהוא ימינו של הקב"ה אמר רב חייא בריה דרב הונא מזינא להו לאביי ורבא דפקעין להני ג' פסיעות (ע) בברייתא אחת ומשמיה דרב מרדכי אמרינן כיון שפסע ג' פסיעות לאחריו התם מיצעיא ליה למיקם משל לתלמיד הנפטר מרבו אם מחזר לאחר דומה [מא] ככלב ששב על קיאו (עא) אלא א) מיצעיא ליה למיקם התם (עב) [נ] עד דפסע (נ"ל דפתח) ש"ל ב) וכי פסע ש"ל מחזר לאחריה (עג) ואיכא מאן דאמר עד דמטי ש"ל לקדושה:

כד מתני' המתפלל וטעה סימן רע לו ואם ש"ל הוא סימן רע לשולחיו מפני

שנלוחו של אדם כמותו אמרו עליו על ר' חנינא בן דוסא שהיה מתפלל על החולים ואומר זה חי וזה מת אמרו לו מנין אתה יודע אמר להם אם שגורה תפלתי בפי יודע אני שהוא מקובל ואם לאו יודע אני שהוא מטורף: **גמ'** המתפלל וטעה אהייא (עד) [פ] אמר רב ספרא משום חד [ע] דבי ר' ינאי בתחנת איכא דאמתי לה אברייתא המתפלל צריך שיכוין את לבו באחד מהן אמר רב ספרא משום חד דבי ר' ינאי בתחנת הא ג) דא"ר אלעזר בסוף תפלת השחר (דף ל) לעולם ימוד אדם בעצמו ד) אם יכול לכוין לבו יתפלל פי' אם יכול לכוין באחד מהם ובתחנת כדאמר הכא *א"ר חייא בר אבא א"ר יוחנן אל יתפלל אדם (עה) [פ] אלא

א) רי"ף (גלוין) ב) וכי פסע ש"ל מחזר לאחריו. נ"ל ל"ל לפניו. (שב"ן) ג) תוס' (גלוין) ד) נגמ' אם עצמו (גלוין)

(ה) בבית (עו) שיש בו חלונות שנאמר וכוין פתיחן ליה בעליתיה [נגד] (קבל) ירושלם:

הדרן עלך אין עומדין

ביצד מברכין פרק ששי

א ביצד [דף לה ע"א] מברכין על הפירות על פירות האילן אומר בורא פרי העץ חוץ מן היין (ו) שעל היין אומר בפה"ג ועל פירות האדמה אומר ב"פ האדמה חוץ מן הפת שעל הפת הוא אומר המוציא לחם מן הארץ ועל הירקות אומר בורא פרי האדמה ר' יהודה אומר בורא מיני דשאין: **גמ'** מ"ר קדש הלוים לה' מלמד שטעון ברכה לפניו ולאחריו מכאן אמר ר"ע אסור לאדם שיטעום כלום קודם שיברך מסקינן דמסברא ידעינן אסור לו לאדם שיהנה מן העוה"ז בלא ברכה וקרא אסמכתא בעלמא הוא ועיקר קרא בא לגנוב רבעי שצריך חילול (ז) ועוד דריש ליה דבר (א) שטעון שיהא (ב) טעון חילול דבר שאין טעון שיהא אין טעון חילול ופליגי ביה תנאי חד תני טעב רבעי וחד תני כרס רבעי א) וקי"ל כתנא דתני כרס רבעי (ג) דכל המיקל בארץ הלכה כמותו בחו"ל כדאיתא לקמן בפירקין (דף לו) והלכתא אין נוטע רבעי והא (ד) עבשיו רבעי צריך לפדותו (ה) אחר הקליה (נ"א הבליה) על שוה פרוטה ושותקו ומטילו לגהר. מ"ר אסור לו לאדם שיהנה מן העוה"ז בלא ברכה וכל הנהנה מן העוה"ז בלא ברכה מעל ומאי תקנתיה אמר רבא ילך (ו) אצל חכם מעיקרא וילמדנו כדי שלא יבא לידי מעילה אמר רב יהודה אמר רב כל הנהנה מן העוה"ז בלא ברכה כאילו נהנה מקדשי שמים שנאמר לה' הארץ ומלואה ר' לוי רמי כתיב לה' הארץ ומלואה וכתיב השמים שמים לה' וגו' לא קשיא כאן קודם ברכה כאן לאחר ברכה: [דף לה ע"ב]

ב אמר רב יהודה אמר שמואל וכן א"ר יצחק א"ר יוחנן שמן זית (ז) מברכין עליו בורא פרי העץ (ג) ב) ודוקא (ב) היכא דמושש בגרונו ושתי ליה על ידי (ח) אינגרון דהוי ליה שמן עיקר. [דף לו ע"א] דתניא המושש בגרונו (ט) לא יערענו בשמן לכתחלה ירושלים אבל הולך הב"י להוכיח לפי פי' מ' מתלמידי הר"י ע"י ראיה האור מתיישב דעתו אין צריך דוקא שיהי' כנגד ירושלים וא"מ לפי הב' שכתבו הוי ג"כ לקבל ירושלים בדוקא וכתבתי במי"ע פי' לפירושו של רש"י בשם מהרי"א שאינו ר"ל שיהיו עיניו תלויות למעלה כל זמן תפלה אלא ע"ד העברה אם יסתכל כלפי שמים יכנע לבבו ע"כ ואע"פ שמסוף דבריו משמע דאינו צריך לשום תליית עינים למעלה בכלל שאין העניין אלא הזכרה בעלמא שע"י החלונות הוא מזכר שאם יסתכל כו' שהרי כתב דע"ד העברה כו' אבל מרא"ש דבריו מדכתב אינו ר"ל שיהיו כו' כל זמן תפלה משמע דמיהם תליית עינים בעינן כדי שיזכור ויתן אל לבו ומ"ר ז"ל תפס לו תחלת דבריו לעיקר שכן כתב בפי' ל"ה סעי' ב' בתחלה כשמתחיל להתפלל יסתכל למעלה לשמים ויכניע לבו ואח"כ יתן עיניו למטה כו' ועיין בפרקין סעיף ח': (עו) שיש בו חלונות. כתב ב"י סימן ל' שבספר הזוהר פרשת פקודי מצאתי שהיו בו י"ב חלונות אבל נראה דלא שאלו אין צריך שיהיו כולם לקבל ירושלים וגם לפי הטעם מצאתי שלכל הצדדין יהיו פתוחים אלא שאין לנו עסק בנסתרות עיין שם בסוף היכלא תליתאה. גרסינן בגמרא אמר רב כהנא תניא עלי מאן דמצלי בנקבא כמו שהעתקתי במעדני יום טוב

דברי חמודות

וזה לשון הטור לא יתפלל במקום פרוץ כמו בשדה דאמר רב תניא עלי כו' ועיין עוד בפרק קמא סימן ג':

הדרן עלך אין עומדין

פרק ו (א) שעל היין אומר בפה"ג. ואפי' בעודו תוסס שהרי אמרו קומצו תדם אשכול של ענבים ואומר עליו קידוש היום ואין מקדשין אלא על היין ב"י סי' ר"ל בשם הרשב"א וכתב עוד בשם הרשב"ץ ויין שנתערב בו שכר תמים לא יצא מכלל יין לשום דבר עד שיהיה הרוב שכר דאז בטל מיעוט היין ברוב השכר ומברכין עליו שהכל נהיה בדברו דכל שהוא עיקר ועמו שתיה מברך על העיקר ודין יין מזוג במים ודין יין מבושל ויתר פרטיים יתבארו בפרק המוכר פירות בסי"ד: (ב) ודוקא היכא דחושש בגרונו בו'. דה"ל שמן עיקר משום דהוי לרפואה הא לאו הכי הוי המיגרון עיקר ולא מברך עליה אלא שהכל כ"כ תהר"י וכ"כ הרמב"ם והרשב"א: (ג) ראוי לברך עליו שהכל. ואמריו בר"כ עור סימן ר"מ וכ"כ הרמב"ם בפ"ג מה"ב: (ד) דלא נטעי להו אינשי אדעתא דהבי. וכתב הטור סימן ר"ד שכן חזיז והוא שאם מברכין עליהם שהכל ולא כתב

מעדני יום טוב

בפרק מצות חליצה ומיימי ליה רבינו לעיל בפרקין (י') סי' ג' שצריך שיתן עיניו למעלה ומירק בשם מהרי"א שרש"י אינו ר"ל שיהיו עיניו תלויות למעלה כל זמן התפלה אלא שעל דרך העברה אם יסתכל כלפי שמים יכנע לבבו: גרס' בגמרא אמר רב כהנא תניא עלי מאן דמצלי בנקבא ופירש"י בנקבה שכשהוא בתקוס בעיעות אלה עליו אימת המלך ולבו נשבר ע"כ ומהיהי בהר המוריה השמיטו וכן הרי"ף וכתבו התוס' וא"ת והא כתיב ולא יצחק לשוח בשדה י"ל התם מיירי בהר המוריה כדלמרינן בפסחים בפ' האשה לא כיצחק שקרלו שדה וכו' א"נ בקבא דהכא מיירי בנקבה בתקוס שרגילים שם בני אדם לעבוד והולכי דרכים ע"כ וכתב ב"י סי' ל' ז"ל דמימה דלמירון השני משמע דהוי טעמא כדי שלא יפסיקוהו עוברי דרכים ואין זה טעם לקרלו חלוף: הדרן עלך אין עומדין

פרק שישי (א) ועוד דריש ליה. כלומר ועוד איכא למדרש כו' והיינו דפליגי תנאי כו': (ב) טעון הילול. גרסינן וכן לקמן גרסי' חילול: (ג) דכל המיקל בארץ. כלומר לקמן בפרקין דף ל"ו ותהר"י הקשו בשמו ז"ל מדאמרינן בקדושין הא קי"ל כר' יאשיה דאמר אינו מייב עד שיזרע אדם ושעורה ומרגן בתפולת יד ומי איתא דכל המיקל כו' מה הוצרך לומר הא קי"ל כרבי יאשיה כו' לימא כל המיקל וכו' ומדלא אהדר ליה שמעינן שאין זה בכלל אמור בכל מקום אלא איכא דאתמר אתמר והיכא דלא אתמר לא אתמר ע"כ ומיהת יש לי לדחות זה דודאי דכיון שהשאתם הוא דהכי קי"ל כרבי יאשיה אמה לו לומר מעשה כל המיקל כו' אלא איתא לאמימר דקי"ל כרבי יאשיה בכל מקום ואפילו בא"י: (ד) עבשיו. היינו זמננו ומקומנו: (ה) אחר הבצירה. גרס ועיין מה שהכתוב בזה בפוף הלכות ערלה כי שם עיקר מקומו: (ו) ה"ג אצל חכם מעיקרא וילמדנו ברכות כדי: (ז) מברך בפה"ע. ואע"ג דאשמעי למעלייתא לא דמי ליין דיין סעיד ומשמע דאיתא בגמרא: (ח) אינגרון מיא דסילקא. גמ' ופירש"י מיס ששלקו בהן תרדין: (ט) לא יערענו בשמן. פירש"י להשהותו וא"ת א"כ לפלוג ולימא בדידה מאי אירע ע"י אינגרון אפילו בעיניה שרי לבלעו לאלתר דהא אינו אסור אלא לערבר דהיינו להשהותו ויש ליישב לא יערענו בשמן להשהותו אבל נותן הוא לתוך אינגרון ואפילו להשהותו אי בולעו בעיניה בלא שהייה כ"כ התוס' ופי' עוד דלא כרש"י ואין להאריך בכאן מה שנובא לענין שבת ויתבאר בע"ה בס"פ שמונה שרצים בד"ח: (י) ובולע. שאע"פ שעושה אותו עכשיו לרפואה כיון שדרך לשתותו ג"כ בלא רפואה מותר ולא גזרינן משום שמיקה שמים כדאמרינן כל האוכלים אדם אוכל וכל המשקים אדם שותה ואפילו לרפואה דכיון שדרך אכילה ושתיה כך מותר אהר"י: (כ) אבל היכא דאכל ליה ע"י הפת בו'. הוא לשון הרי"ף וכתבו אהר"י דתימה הוא מה צריך בכאן לכתוב זה הלשון וכי אינצריך הכא לאמשמעינן שהפת הוא עיקר ופוטרת כל מיני מאכל: (ל) ואי שתי ליה

תפארת שמואל

(ח) אלא בבית שיש בו חלונות שנאמר ובו'. נ"ב פירש"י גורמין לו שיכוין לבו שהוא מתפלל כלפי שמיא ולבו נכנע. ואני אומר אעפ"כ אסור להתפלל לתעלה בשעת תפלה אלא עיניו למטה ולבו למעלה כדלעיל ואיתא בס"ה שאף המלאכים מלעיגים עליו וקורין אותו ריאשא דחזירי ואלונות דקאמר הכא רמז דהוא לרוב העיון והכוונה וק"ל אבל נראה לי דבשעת קדושה יסתכל למעלה כדאיתא בספר היכלות:

א) תוס' (גליון ב) ובאיתו מושש ושותהו ע"י אינגרון, מי זכר איך סבר הרא"ש אם כבה"ג דמברך על אינגרון עיקר, או כבנו הטור ר"ם ר"ג דבש"ב דמברך בפה"ע. ומה דנקט בתוש"ת, משום אורחא דמלתא. וראיה לי ממ"ש לקמן סימן ג"ג גבי מומן דמיירי בתושש ושם ל"ש מירון בה"ג, דהא אף דהמרק עיקר מה בכך, הא גם על המרק מברך שהכל, אלא ע"כ כיון דבגמרא כאן נקט אורחא דמלתא תפס גם הרא"ש כן. ואולי יאמר הרא"ש דמש"ה מוקי בגמרא בתושש, דבאיתו מושש דהוי אינגרון עיקר לא הוי שייך לאמרי על המשקה, ומש"ה גם הרא"ש גבי מומן כתב דמיירי בתושש דאל"כ לא שייך לומר על המומן כיון דהוא הטפל. (ב' מהרש"א) ג) תר"י (גליון) ד) תוס' רי"ף (גליון)

כשיגמרו מברכים עליו שהכל. שקדים המרים א) כתב בעל ה"ג קטנים ב"פ הען גדולים ולא כלום דכיון דיותר הם רחוין לאכילה בעודן קטנים נטעי אינשי להו אדעתא דהכי ומיהו בפ"ק דחולין (דף כה:) אמרינן גבי מעשר שקדים המרים [ק] קטנים חייבים גדולים פטורים מתוקים גדולים חייבים קטנים פטורים ר' ישמעאל ב"ר יוסי אומר משום אביו זה וזה לפטור ואמרי ליה [ר] זה וזה לחיוב [ש] ת"ר אילעא הורה ר' חנינא בציפורי כמ"ד זה וזה לפטור ב) זה וזה קאי אמרי' בין גדולים בין קטנים [ת] ודלא כפירש"י שפי' זה וזה לפטור קטנים מרים ומתוקים זה וזה לחיוב גדולים מרים ומתוקים דלפטור ולחיוב [א] משמע דאיירי בדבר אחד וסוגיא דשמעתין מדמי אהדדי מעשר וערלה וברכה והלכך יראה דמברכין אקטנים שהכל מיהו אמרינן בשמעתין [ב] דר"ת אומר צלף מתעשר תמרות אביונות וקפריסין אבל עלי צלף לא לכ"ע אע"ג דחשיבי לענין דמברכין עליהן בפה"ת [ג] כדאיתא בשמעתין היינו משום דאסור ליהנות מעולם הזה בלא ברכה אבל לענין מעשר לא חשיבי אפי' כירק ובשקדים המרים נמי אפשר ג) אע"ג דלענין מעשר לא חשיבי פירי כיון דלא נגמרו (ה) [ד] לענין ברכה חשיבי [ה] כיון דראוין לאכילה קצת והגין בחמלת בריותן: אמר רב יהודה אמר רב אלף של ערלה בחו"ל זורק את האביונות ואוכל את הקפריסין ומסיק דסבר כר"ע דאמר אלף אין מתעשר אלא אביונות בלבד והא דלא קאמר הלכה כר"ע משום דהוה משמע דהלכה כמותו אפי' בא"י קמ"ל כל המיקל בארץ הלכה כמותו בח"ל (ו) אבל בארץ לא רגינא אשכחיה למר בר רב אשי דקא זריק אביונות דערלה ואכיל קפריסין אמר לו כמאן כר"ע וקסברת דכל המיקל בארץ הלכה כמותו בח"ל וכו' וכתב רב אלפס ז"ל וכן כתוב במקצת ספרים נוסחא מבעל ה"ג והלכתא זורק את האביונות ואוכל את הקפריסין ומדלגבי ערלה לאו פירא הוא גבי ברכה נמי לאו פירא הוא ולא מברכינן עליהם ב"פ הען אלא בורא פרי האדמה. (ז) ולא נהירא דמשמע דהא דאכיל תר בר רב אשי קפריסין לאו משום דהלכה כר"ע אלא משום דהמיקל בארץ הלכה כמותו בח"ל. [ז] ה) וכיון דבא"י פירא הוא לענין ברכה נמי פירא הוא דקטנים חייבין. ממעשר שדרכן לאוכלן בקטנן קודם שיהיו מרים: מתוקים. גדולים חייבין שנמצר פריין קטנים פטורים שלין דרך אכילתן בכך: זה וזה לפטור. קטנים פטורים בין מרים בין מתוקים: זה וזה לחיוב. גדולים בין מרים ובין מתוקים: פרי. מרגלית כל פרי: תביא. אשר תביא מארלך דה"ל למכתב אשר מארלך: אין סופגים. משום משקה הבאה מפירות ערלה:

רש"י קטנים חייבין. ממעשר שדרכן לאוכלן בקטנן קודם שיהיו מרים: מתוקים. גדולים חייבין שנמצר פריין קטנים פטורים בין מרים בין מתוקים: זה וזה לפטור. קטנים פטורים בין מרים בין מתוקים: זה וזה לחיוב. גדולים בין מרים ובין מתוקים: פרי. מרגלית כל פרי: תביא. אשר תביא מארלך דה"ל למכתב אשר מארלך: אין סופגים. משום משקה הבאה מפירות ערלה:

דברי חמודות

הב"י זו מנין לו ואני מצאתי בספרן בכל מערבין דף כ"ח דרב דרא כי הוה אלים מגרסי' כו' מאי אגמרת רב בכשות מאי אגמרת רב בחזיז ת"ל כשות בפה"ת חזיז שהכל כו' מ"ש כשות גמר פרי חזיז לא גמר פרי מאי אמרת מתוירא קא רבי ולא היא מאדעא קא רבי דהא קא מזיגן דקטליה לחומת ומייתי כשותא וכבר כתבתי במע"מ דלגון מברך עליו בפה"ת ואע"פ שסופו להקשות: (ה) לענין ברכה חשיבי כו'. וכן הלכה: (ו) אבל בארץ לא. אלא הלכה כר"ת דאמר אלף מתעשר תמרות אביונות וקפריסין כדלעיל והא דכתב הטור ס"ד סי' רל"ד דבא"י חייבים האביונות והתמרות לאו למעוטי קפריסין אלא לרבותא נקט תמרות וכ"ש קפריסין דהא לענין ברכה תניא לעיל דאתמרות מברכין בפה"ת כמו על העלין ובסיפא תניא לעיל דשל קפריסין מברך בפה"ע כמו על האביונות כך נ"ל לפרש דברי הטור ודלא כמו שהביאו רמ"י וז"ל דתמרות דוקא קאמר ודלתק לומר דתמרות משונות מד"ש בא"י וקפריסין פטור לגמרי בא"י וליתא דהא מוכח ודאי דקפריסין חשיבי מהתמרות כמ"ש ואע"ג דהב"י

דברי חמודות

כ' דלהרמב"ם משמע דקפריסין פטור אף בא"י והוא בפ' עשירי מהלכות מעשר שני לדידיה כ"ש תמרות דפטירי אבל למאן דתמחיב תמרות נראה לי ודאי דכ"ש קפריסין ושכן נרין לפרש דברי הטור ודלא כמו שהביאו רמ"י ז"ל ועוד נדחק שם בענין קפריסין ואמר שם דמשום שהוא שומר דשומר מע"ה אינו בכלל מה שאמרו"ל את לרבות הטפל לפריו וכמ"ש רבינו בסימן לקמן וכל זה אלא עיין בגמרא דבגמרא בפרקין מקשינן למאן דס"ל דקפריסין ליתם בהו ערלה מאת לרבות מו' ומסיק רבא דהכא שאני דכי שקלא לשומר לא מיתי פרי: (ז) ולא נהירא כו'. כבר כתבתי ישוב לזה בסי"ט וגם הב"י כ' דהרשב"א והרמב"ם ס"ל דהרי"ף דמברך בפה"ת וגם הטור כתב כיון דאיכא פלוגתא דרבותא טוב לברך עליהן בפה"ת לצאת ידי ספק דתנן ברך על פרי העץ בפה"ת יצא: (ח) ובלבד שלא יהו מרים. שאם הם מרים לא מברך עליהם כלום כן כתב הב"י בשם הרשב"א וכתב עוד בשמו דאי ממתק להו על ידי האור מברך עליהם שהכל:

מעדני יום טוב

[ק] קטנים חייבים. פירש"י שדרכן לאוכלן בקטנן וז"ל הב"י סימן ר"ג דכשהם קטנים עיקר אכילתן היא הקליפה ואינם מרה וכשהם גדולים עיקר אכילתם מה שבפנים והוא מר: [ר] זה וזה לחיוב. מפרש בגמ' הומל ודאי לתמקן ע"י הסור: [ש] הר"ג א"ר אילעא הורה ר"ח בצפורי כדברי האומר זה וזה. זה וזה קאי אמרים בין גדולים בין קטנים גדולים מפני שמרים ביותר וקטנים מפני שלא נגמרו ואמרי לה זה וזה לחיוב גדולים מפני שנגמרו קטנים לפי שטובים יותר. תוס': [ת] ודלא כפי' רש"י זה וזה לפטור קטנים מרים כו'. לא נראה ליה לענין קושיתו על הר"ג דהא לפי פירוש רש"י נמי מרים קטנים פטורים והיאך מברכים עליהם בפה"ע ומתוקים קטנים נמי לא נ"מ דלא לפי' קמא פטורים דכיון דזה וזה לפטור לא קאי אלא אמרים א"כ מתוקים לא פליג ר"י בר"י וקמני מ"ק קטנים פטורים: [א] משמע דאיירי בדבר א'. דנמה שזה פוטר זה מחייב והייט כפי' קמא דפטור וחיוב תרוייהו במרים מיירי ובין קטנים ובין גדולים אבל לפירש"י הפוטר מיירי דוקא בקטנים והמחייב מיירי דוקא בגדולים ובפ"ג דעירובין דף כ"ח מפרש רש"י כפירוש קמא: [ב] דר"א אומר. והלכה כמותו מלבד בחו"ל משום דהמיקל כו': [ג] כדאיתא בשמעתין. בגרייתא דמייתי לה לעיל על מיני נגפה על העלין כו': [ד] לענין ברכה חשיבי כו'. ותימה דנמרא אדרב יהודה אמר רב אלף של ערלה כו' ואוכל את הקפריסין דמייתי לה רבינו לקמן בסמוך אמרינן וקפריסין לאו פירא ודמיהו על מיני נגפה כו' ועל הקפריסין אומר בפה"ע והרי יש לחלק ועוד תמיהא לי דהא לקמן בנוסחא מבה"ג כתב בהדיא דאמלי דלא הוי פירא לגבי ערלה לגבי ברכה נמי לא הוי פירא וא"כ אין לחלק לגה"ג גם בין מעשר לברכה: [ה] כיון דראוין לאכילה קצת ונהגין בהם. גם זה תימה דכי נמי נהגין מהן מאי הוה דאסור ליהנות בעוה"ז בלא ברכה הא לא אמרן שלא יברך עליהם כלל אלא שמברך שהכל והרי אינו בלא ברכה: [ו] ומיהו אם מיתק אותם כו' מברך עליהם כו'. כדלקמן דכי נשתנה למעליותא ע"י מיגול כו' עיין בסמוך לקמן גבי הומלתא כו' מ"ש שם בס"ד: [ז] וכיון דבא"י פירא הוא כו'. אבל תהר"י כתבו דה"ק ומדגבי ערלה לאו ודאי פירא הוא שנאסרו בלבד וזהג מן הספק ובחו"ל אינו נוהג לגבי ברכה נמי לא דיינינן ליה כפרי העץ ולא מברכין עליה בפה"ע כמו אם היה פרי ודאי אלא בפה"ת שנברכה זו דהא מנן מיכן על פירות האילן בפה"ת יצא ע"כ והאריכו גם כן לפרש דלא מיתמי דהרי"ף פוסק כר"ע אפי' בא"י ע"ש ול"נ דא"ל קאמר דלגבי ערלה ודאי פירא הוא בא"י וכן משמע לפרש דהא ב"ה ודאי אינן הוא ס"ל דאמאתא בגמרא אפ"ה שפיר קאמר מדלגבי ערלה לאו פרי הוא והייט בחו"ל דאע"ג דבא"י הוה פירא אנן מיהת בחו"ל היכי נעביד דאי נברך בפה"ע ולא נהוג בהו ערלה הוי תרתי דסתרי אהדדי הלכך מברכין בפה"ת: [ח] כההיא ברייתא. על מיני נגפה כו': [ט] אלא הביא ענבים ודרכן. כלומר שהמאם כשהם דרוכים שעדיין התרגנים והזגים מעורבים עם המשקה היוצא מהם: [י] שמשקים הבאים מהם במותם. ונערלה פתחת קתני היוצא מן הענבים שמעת מינה דבכורים נמי אע"ג דקתני ענבים ודרכן לאו למימרא שמבאין כן דרוכים אלא כי נמי דרכן ומשך היין מהן והביאו הוי בכלל

תפארת שמואל

(ב) בפה"א. נ"ב יש מקשים הא קאמר המחבר לעיל דהלכתא כבריתא דמברכין על האביונות ועל הקפריסין בפה"ע ובוקשיא זו הקשה הב"ג ואינם מבינים דעת המחבר וה"ק הבוסר אע"פ שהוא פחות מפול הלבן אין שם פרי עליו לשביעית ולערלה מש"ה מברכין עליו בפה"ת אבל קפריסין אינו פרי לערלה ואפ"ה כתבו ה"ג ורי"ף שמברכין בפה"ת ה"ל הכא אבל מה שסבר המחבר גופיה בפה"ע לא קשה דאיהו לא פסק כר"ע אלא נחוו לארץ מיקל כוותיה אבל לענין ברכה תשיב ליה פרי ממש כמו בארץ וק"ל:

א) לפנינו בגה"ג איתא דבין קטנים ובין גדולים ולא כלום דא"ר אלעא כו' הלכה כמ"ד זה וזה לפטור. (בגא"ר) ב) תוס' שם (בגליון) ג) עי' בחלי רבה סי' ר"ב סק"י מ"ש בזה. (מהרש"ם) ד) תר"י (בגליון) ה) תוס' (בגליון)

(ט) משיוציאו מיד חשוב הוא לברך בפה"ע. ובלבד שלא יהא מר לו עפיץ ביותר עד שאינו ראוי לאכילה פשיטא ע"י הדחק דאז אין מברכין עליו כלל כ"כ הש"ע סימן ר"ב וי"ל דאם מתקן ע"י אפור לו דבר אחר דמברך עליהו שהכל כגרעינין שבפעף לעיל: (י) ואם מסופק בבורכי בו'. וז"ל הש"ע ומתוך שלא נודע לנו שיעור פול הנבן לעולם מברך בפה"ע עד שיהיה גדול ביותר: (יא) פטור. אבל אסור לטובת הנאות נאסרו ביום"כ כ"כ ר"י סימן תקס"ז בשם המרדכי והבג' מיימוני אע"פ שבטור כתב בשם אלפי העזרי דפטור ומותר: (יב) **הא** ברטיבתא. כגון ליטוותא"ו בלע"ז כ"כ התוספות וגבגמרא אדאמר רבא כם זנגבילא ביומא דכפורא פטור מ"ל רבנן לאמיתר והאמר רבא האי הומלתא דאתיא מבי הינדואה שרי ומברכין עליה בפה"ע ופירש"י הומלתא ליטוותא"ו בלע"ז משמע מזה דלטיבתא דקאמרינן הוא המרוקח והיינו דמשני בגמרא דהומלתא דרטיבתא כלומר הומלתא דרטיבתא הוא וזנגבילא דרבא מיבשתא אבל לעולם רטיבתא היינו המרוקח דוקא אלא שיש לדקדק דא"כ כשהוא רטוב ואינו מרוקח מה מברך דהא יבשתא לא הוי אלא יכול עליו כלל ומרוקח נמי אינו שייכך עליו בפה"ע או בפה"א לאר כדאיתא ליה ואמר כדאיתא ליה אבל הב"י ס"ס ר"ג כ' על הומלתא וז"ל משמע בגמרא שהוא זנגבל מרוקח וכבר נתבאר שעל זנגבילא רטיבתא מברך בפה"א וקמ"ל משום שנתרקח לא בשמנים ברכתו לברך שהכל ע"כ נראה מזה דלטיבתא היינו שאינו מרוקח והומלתא רטיבתא קמ"ל אע"פ שמרוקח ולא פי' יפה בדבר ואם המרוקח הוא דוקא ג"כ רטיבתא כמו שנראה מסוף לשונו או שכל זנגבל המרוקח יש לו דין הומלתא ואם נאמר דכל זנגבילא המרוקח אע"פ שיבש היה קודם לכן הומל ומרוקח ונרטב על ידי זה דין רטיבתא והומלתא יש לו מ"כ כי מצני על הומלתא הא דרטיבתא אין פירושו דדוקא ברטוב נעשה ההומלתא אלא כלומר שההומלתא הוא רטיבתא כלומר שיש לו דין רטיבתא וז"ל בש"ע על זנגבל שמרקחים אותו כשהוא רטוב בפה"ע ונראה דה"א אם מרקחים אותו יבש כיון שע"י כך הוא ראוי לאכילה הזנגבל עיקר ומברך עליו בפה"א ע"כ וכתב הטור בשם מהר"ם מרוטנבורג דע"ל שעל בשמים שחוקים ומעורבים יחד בקוקר"א מברכין עליו בפה"א ומייר בבשמים שברכתן בפה"א ועיין עוד סעיף מ"ו: (יג) ושאינו פרי. וכתב הטור ואם הוא מטופק בו אם הוא עיקר הפרי אם לאו בפה"א: (יד) ועל הסוכר. כתב בה"ג בפה"ע והוא יברך הדבש והרמב"ם בפ"ח מה"ב הסיג על זה וכתב י"א בפה"ע וכן אומרים המוצץ אותו קנים מברך בפה"א ואני אומר שאין זה נקרא עליהם שהכל לא יהא דבש של אלו הקנים שנשתנה ע"י האור גדול מדבש תמרים דלא נשתנה ע"י האור ומברכין עליו שהכל פי' ב"י דברי שעל דין המוצץ כתב שאין זה נקרא פרי ועל דין הסוכר כתב לא יהא דבש כו' וכתב הטור שאפשר להשיג על דבריו שאינו דומה לדבש תמרים שהתמרים הן פרי ונוטע להו אדעתא לאוכלם הלכך כשנשתנו נשתנית ברכתן מידי דהוה אכל הפירות שמברכין על משקין היוצאים מהן פרי שהכל חוץ מהיין והשמן אבל אלו הקנים שאינן ראוין לאכילה ועיקר נטיעתן על דעת הדבש ודאי זה פריין ומברכין עליו בפה"ע ע"כ וכתב הב"י דדברי הטור הם דברים של טעם ואעפ"כ כיון דפלוגתא היא לברך שהכל עדיף דעל כולם אם אמר שהכל יצא: (טו) והמריח בקנה. ודאי דקאי אקנה דהיה קיימינן דהיינו שקורין קינל"א והוא בל"א צמרי"ד וכן בש"ע סי' רט"ו סעיף ב' כתב על קינל"א מברך שנתן ריח טוב בפירות וקשה לי דבסעיף דשמיה כתב על הורד ועל הקינמון שהוא עור הנדי כו' טורא עלי בשמים וטור שהעתיק לגמרי הרמב"ם שהדברים הללו

ז חביץ קדירה (יח) וכן דייסא כעין חביץ קדירה כגון דאיכא בהו דובשא (יט) רב יהודה אומר שהכל ורב ההגא אומר טורא מיני מזונות אמר רב יוסף נקוט דרב ההגא בידך דרב ושמואל דאמרי תרוייהו כל שיש בו מחמשת מינין מברכין עליו טורא מיני מזונות וכן הלכתא דהא רב יוסף מייתי מינייהו ראיה (יט) הלכך כל שעיקרו מחמשת המינין [ו] אפי' רובו ממין אחר מברכין עליו טורא מיני מזונות ולבסוף ברכה אחת מעין שלש (כ) אבל תבשיל שנותנים שם קמח להקפות המאכל ולדבקו לא חשיב עיקר כדאמרינן לקמן (דף לט.) האי תבשילא דסילקא דשדו ביה קימחא [ז] לדבוקי בעלמא הוא דעבידי ומברכין עליו טורא פה"א ואע"ג דהלכתא כוותייהו בהך מימרא קמייתא בהך מימרא תניא דקאמר כל שהוא מה' מינין מברכין עליו טורא מיני מזונות לאפוקי אורז לא קי"ל כוותייהו דאיתותבו (דף לז.) מהך ברייתא דתניא (כא) הכוסס את החטה מברך עליה ב"פ האדמה ותחנה אפאה ובשלה בזמן [מ] שהפרוסות קיימות [ט] מברך בתחלה המוציא ולבסוף ג' ברכות ואם אין הפרוסות קיימות מברך בתחלה טורא מיני מזונות ולבסוף ברכה אחת מעין שלש ומקשה עליה דהך בריתא ומתרץ לה תני גבי אורז ולבסוף ולא כלום וקי"ל [י] דכל לבסוף ולא כלום מברך עליו בג"ר וכן פירש"י שאין מברכין עליו מברכת פירות של (המרן) [א"י] אלא טורא נפשות הלכך על אורז אם אפאו ועשה ממנו פת [כב] [כ] אז

ח [דף לז ע"א] **הכוסס** את האורז מברך עליו בפה"א שתנו אפאו ובשלו אע"פ שהפרוסות קיימות בתחלה מברך טורא מיני מזונות ולבסוף ברכה אחת מעין שלש ומקשה עליה דהך בריתא ומתרץ לה תני גבי אורז ולבסוף ולא כלום וקי"ל [י] דכל לבסוף ולא כלום מברך עליו בג"ר וכן פירש"י שאין מברכין עליו מברכת פירות של (המרן) [א"י] אלא טורא נפשות הלכך על אורז אם אפאו ועשה ממנו פת [כב] [כ] אז

דברי חמודות

(ט) משיוציאו מיד חשוב הוא לברך בפה"ע. ובלבד שלא יהא מר לו עפיץ ביותר עד שאינו ראוי לאכילה פשיטא ע"י הדחק דאז אין מברכין עליו כלל כ"כ הש"ע סימן ר"ב וי"ל דאם מתקן ע"י אפור לו דבר אחר דמברך עליהו שהכל כגרעינין שבפעף לעיל: (י) ואם מסופק בבורכי בו'. וז"ל הש"ע ומתוך שלא נודע לנו שיעור פול הנבן לעולם מברך בפה"א עד שיהיה גדול ביותר: (יא) פטור. אבל אסור לטובת הנאות נאסרו ביום"כ כ"כ ר"י סימן תקס"ז בשם המרדכי והבג' מיימוני אע"פ שבטור כתב בשם אלפי העזרי דפטור ומותר: (יב) **הא** ברטיבתא. כגון ליטוותא"ו בלע"ז כ"כ התוספות וגבגמרא אדאמר רבא כם זנגבילא ביומא דכפורא פטור מ"ל רבנן לאמיתר והאמר רבא האי הומלתא דאתיא מבי הינדואה שרי ומברכין עליה בפה"ע ופירש"י הומלתא ליטוותא"ו בלע"ז משמע מזה דלטיבתא דקאמרינן הוא המרוקח והיינו דמשני בגמרא דהומלתא דרטיבתא כלומר הומלתא דרטיבתא הוא וזנגבילא דרבא מיבשתא אבל לעולם רטיבתא היינו המרוקח דוקא אלא שיש לדקדק דא"כ כשהוא רטוב ואינו מרוקח מה מברך דהא יבשתא לא הוי יכול עליו כלל ומרוקח נמי אינו שייכך עליו בפה"ע או בפה"א לאר כדאיתא ליה ואמר כדאיתא ליה אבל הב"י ס"ס ר"ג כ' על הומלתא וז"ל משמע בגמרא שהוא זנגבל מרוקח וכבר נתבאר שעל זנגבילא רטיבתא מברך בפה"א וקמ"ל משום שנתרקח לא בשמנים ברכתו לברך שהכל ע"כ נראה מזה דלטיבתא היינו שאינו מרוקח והומלתא רטיבתא קמ"ל אע"פ שמרוקח ולא פי' יפה בדבר ואם המרוקח הוא דוקא ג"כ רטיבתא כמו שנראה מסוף לשונו או שכל זנגבל המרוקח יש לו דין הומלתא ואם נאמר דכל זנגבילא המרוקח אע"פ שיבש היה קודם לכן הומל ומרוקח ונרטב על ידי זה דין רטיבתא והומלתא יש לו מ"כ כי מצני על הומלתא הא דרטיבתא אין פירושו דדוקא ברטוב נעשה ההומלתא אלא כלומר שההומלתא הוא רטיבתא כלומר שיש לו דין רטיבתא וז"ל בש"ע על זנגבל שמרקחים אותו כשהוא רטוב בפה"א ונראה דה"א אם מרקחים אותו יבש כיון שע"י כך הוא ראוי לאכילה הזנגבל עיקר ומברך עליו בפה"א ע"כ וכתב הטור בשם מהר"ם מרוטנבורג דע"ל שעל בשמים שחוקים ומעורבים יחד בקוקר"א מברכין עליו בפה"א ומייר בבשמים שברכתן בפה"א ועיין עוד סעיף מ"ו: (יג) ושאינו פרי. וכתב הטור ואם הוא מטופק בו אם הוא עיקר הפרי אם לאו בפה"א: (יד) ועל הסוכר. כתב בה"ג בפה"ע והוא יברך הדבש והרמב"ם בפ"ח מה"ב הסיג על זה וכתב י"א בפה"ע וכן אומרים המוצץ אותו קנים מברך בפה"א ואני אומר שאין זה נקרא עליהם שהכל לא יהא דבש של אלו הקנים שנשתנה ע"י האור גדול מדבש תמרים דלא נשתנה ע"י האור ומברכין עליו שהכל פי' ב"י דברי שעל דין המוצץ כתב שאין זה נקרא פרי ועל דין הסוכר כתב לא יהא דבש כו' וכתב הטור שאפשר להשיג על דבריו שאינו דומה לדבש תמרים שהתמרים הן פרי ונוטע להו אדעתא לאוכלם הלכך כשנשתנו נשתנית ברכתן מידי דהוה אכל הפירות שמברכין על משקין היוצאים מהן פרי שהכל חוץ מהיין והשמן אבל אלו הקנים שאינן ראוין לאכילה ועיקר נטיעתן על דעת הדבש ודאי זה פריין ומברכין עליו בפה"ע ע"כ וכתב הב"י דדברי הטור הם דברים של טעם ואעפ"כ כיון דפלוגתא היא לברך שהכל עדיף דעל כולם אם אמר שהכל יצא: (טו) והמריח בקנה. ודאי דקאי אקנה דהיה קיימינן דהיינו שקורין קינל"א והוא בל"א צמרי"ד וכן בש"ע סי' רט"ו סעיף ב' כתב על קינל"א מברך שנתן ריח טוב בפירות וקשה לי דבסעיף דשמיה כתב על הורד ועל הקינמון שהוא עור הנדי כו' טורא עלי בשמים וטור שהעתיק לגמרי הרמב"ם שהדברים הללו

מעדני יום טוב

[ג] וזנגבילא יבשתא. דגמרא אמר רבא נמי כם זנגבילא ביומא דכפורא פטור מ"ל רבנן לאמיתר והאמר רבא האי הומלתא פירש"י ליטוטרי"ו בלע"ז דאתיא מבי הנדואה פירש"י כושיים שרש ומברכין עליה בפה"א ל"ק הא ברטיבתא הא מיבשתא ועיין בד"ח: [ק] גרופל"א וגלי"ן. ענין אחד וי"ל רגלין וגם אינו מלשון רבינו אלא הג"ה ופי' על גרופלי הוא: [ר] ועל אגוז שקורין טושקא"ם בו'. שגם נוהגים לאכול אותו ביומם. תוספות. [ש] קנל"א צנמון. גם אלו ענין אחד הם ונמנון הג"ה ופי' הוא לקנילא ואינו מלשון רבינו: [ת] בפה"א. גרם וכ"כ ב"י סי' ר"ג וכן הוא בתוספות וכתבו מפני שרגילין לאכלו ביומם וגם הוא גדל על האדר כמו קנים ואלא מיהת בלשון התוספות כתוב עץ קנמון שקורין קינל"א וכן לועזין קנמון ליטרינ"ד בל"א והיה נראה בעיני לומר דקנה וקנמון הכל חדא אלא שבכתוב בפי' כי תשא בשמן המשחה כתוב קנמון וגם קנה בשם הרי דתרתי ניהו ובפסוק הקטורת פ"ק דכריתות דף ו' לא תשוו אלא קטורת לבד וט"ס במקצת פירש"י שם בתוספ' שכתוב קנה וקנמון וקטורת לחוד ושמן המשחה לחוד אחר כתבי זה ראיתי בספר שלטי הגבורים להתכס רופא מומחה ר' אברהם ממגעווד"ה שכתב בפרק פ"ה שהקליפה הוא הקנה שקורין קינל"א והיא קליפה שניה מעץ גדל באדר הקינה ואחר שיסירו קליפת העץ החיצונה הם מנקים היטב הפנימית ואח"כ חוחבין אותה בחתיכות מרובעות דקות ואחרוכות ומשליכין אותן באדר ועושין אותם שם על גבי קרקע והקליפות אלה מעלמן מצלי פיוש ידי אדם מגירין עצמן ומתהפכין מתוכן ומתקנין בעצול כמו שיהיו קנה אחד שלם מעגף אחד גם כאגנע של אדם עם כי שהעגף אשר נוקפה משם לפעמים הוא יותר גם מירך האדם הכיעוני וכו' וכתב להגן בפ' פ"ם שהוא הקנה בשם שבשמן המשחה עוד כתב בשני אלו הפרקים שהיוצים הקדמוני היו קורלים קנמון וקנילא לב' מינים נפרדים ואינו אלא מין אחד מתחלף כפי האקלימים או כפי חדושו או ישנותו עוד מפרש שהקנמון הוא כדעתו של הרמב"ן עצב או נטיעה והוא כמו תבלין או קש ודחה לכל האומרים פירוש אחר ודברים נכוים דיבר בטעמם וגימוקם ומעתה אוכל להגיה בפירש"י דמומש של"ל הקליפה הוא הקנה: [ל] שידוע שהוא פרי. ל' הטור שידוע שהם עיקר הפרי וכו' ושאינו עיקר הפרי כו' ושאינו יודע מה הוא כו': [מ] ועל הסוכר כו'. עיין בד"ח: [מא] אשר נתן. עיין מה שכתוב מה בד"ח סעיף קט"ו: [מב] בפרי האדמה. והטור סימן רט"ו העמיק בפירוש: [מג] ולא מברך בורא עצי בשמים. גרס ואתא לאפוקי מדברי הר"מ מרוטוונטרג שסובר המברך עלי בשמים כמ"ש הטור בשמו: [מד] ולא הזירא מדפרך מערלה וכו'. וכנ"י סימן ר"ב כתב בשם הרמב"ן מאיזן לאמה ומברכין על פלפלי בפה"א והלא גדלים בחילן והשיב דכיון שאין נוטעין אותן אלא על דעת שיתיבשו ויאכלו רובן שחוקים

(כ) אבל תבשיל שנותנים שם קמח להקפות כגון דאיכא בהו דובשא דבעי בפה"ע. ובלבד שלא יהא מר לו עפיץ ביותר עד שאינו ראוי לאכילה פשיטא ע"י הדחק דאז אין מברכין עליו כלל כ"כ הש"ע סימן ר"ב וי"ל דאם מתקן ע"י אפור לו דבר אחר דמברך עליהו שהכל כגרעינין שבפעף לעיל: (י) ואם מסופק בבורכי בו'. וז"ל הש"ע ומתוך שלא נודע לנו שיעור פול הנבן לעולם מברך בפה"א עד שיהיה גדול ביותר: (יא) פטור. אבל אסור לטובת הנאות נאסרו ביום"כ כ"כ ר"י סימן תקס"ז בשם המרדכי והבג' מיימוני אע"פ שבטור כתב בשם אלפי העזרי דפטור ומותר: (יב) **הא** ברטיבתא. כגון ליטוותא"ו בלע"ז כ"כ התוספות וגבגמרא אדאמר רבא כם זנגבילא ביומא דכפורא פטור מ"ל רבנן לאמיתר והאמר רבא האי הומלתא דאתיא מבי הינדואה שרי ומברכין עליה בפה"ע ופירש"י הומלתא ליטוותא"ו בלע"ז משמע מזה דלטיבתא דקאמרינן הוא המרוקח והיינו דמשני בגמרא דהומלתא דרטיבתא כלומר הומלתא דרטיבתא הוא וזנגבילא דרבא מיבשתא אבל לעולם רטיבתא היינו המרוקח דוקא אלא שיש לדקדק דא"כ כשהוא רטוב ואינו מרוקח מה מברך דהא יבשתא לא הוי יכול עליו כלל ומרוקח נמי אינו שייכך עליו בפה"ע או בפה"א לאר כדאיתא ליה ואמר כדאיתא ליה אבל הב"י ס"ס ר"ג כ' על הומלתא וז"ל משמע בגמרא שהוא זנגבל מרוקח וכבר נתבאר שעל זנגבילא רטיבתא מברך בפה"א וקמ"ל משום שנתרקח לא בשמנים ברכתו לברך שהכל ע"כ נראה מזה דלטיבתא היינו שאינו מרוקח והומלתא רטיבתא קמ"ל אע"פ שמרוקח ולא פי' יפה בדבר ואם המרוקח הוא דוקא ג"כ רטיבתא כמו שנראה מסוף לשונו או שכל זנגבל המרוקח יש לו דין הומלתא ואם נאמר דכל זנגבילא המרוקח אע"פ שיבש היה קודם לכן הומל ומרוקח ונרטב על ידי זה דין רטיבתא והומלתא יש לו מ"כ כי מצני על הומלתא הא דרטיבתא אין פירושו דדוקא ברטוב נעשה ההומלתא אלא כלומר שההומלתא הוא רטיבתא כלומר שיש לו דין רטיבתא וז"ל בש"ע על זנגבל שמרקחים אותו כשהוא רטוב בפה"א ונראה דה"א אם מרקחים אותו יבש כיון שע"י כך הוא ראוי לאכילה הזנגבל עיקר ומברך עליו בפה"א ע"כ וכתב הטור בשם מהר"ם מרוטנבורג דע"ל שעל בשמים שחוקים ומעורבים יחד בקוקר"א מברכין עליו בפה"א ומייר בבשמים שברכתן בפה"א ועיין עוד סעיף מ"ו: (יג) ושאינו פרי. וכתב הטור ואם הוא מטופק בו אם הוא עיקר הפרי אם לאו בפה"א: (יד) ועל הסוכר. כתב בה"ג בפה"ע והוא יברך הדבש והרמב"ם בפ"ח מה"ב הסיג על זה וכתב י"א בפה"ע וכן אומרים המוצץ אותו קנים מברך בפה"א ואני אומר שאין זה נקרא עליהם שהכל לא יהא דבש של אלו הקנים שנשתנה ע"י האור גדול מדבש תמרים דלא נשתנה ע"י האור ומברכין עליו שהכל פי' ב"י דברי שעל דין המוצץ כתב שאין זה נקרא פרי ועל דין הסוכר כתב לא יהא דבש כו' וכתב הטור שאפשר להשיג על דבריו שאינו דומה לדבש תמרים שהתמרים הן פרי ונוטע להו אדעתא לאוכלם הלכך כשנשתנו נשתנית ברכתן מידי דהוה אכל הפירות שמברכין על משקין היוצאים מהן פרי שהכל חוץ מהיין והשמן אבל אלו הקנים שאינן ראוין לאכילה ועיקר נטיעתן על דעת הדבש ודאי זה פריין ומברכין עליו בפה"ע ע"כ וכתב הב"י דדברי הטור הם דברים של טעם ואעפ"כ כיון דפלוגתא היא לברך שהכל עדיף דעל כולם אם אמר שהכל יצא: (טו) והמריח בקנה. ודאי דקאי אקנה דהיה קיימינן דהיינו שקורין קינל"א והוא בל"א צמרי"ד וכן בש"ע סי' רט"ו סעיף ב' כתב על קינל"א מברך שנתן ריח טוב בפירות וקשה לי דבסעיף דשמיה כתב על הורד ועל הקינמון שהוא עור הנדי כו' טורא עלי בשמים וטור שהעתיק לגמרי הרמב"ם שהדברים הללו

מוקמינן לה בשמן המשחה ומשום דאיכא בינייהו דקנה וקנמון ומשום דאיכא בינייהו דקנה וקנמון אמר רב אחא בר יעקב אמר רב אמר רב יוסף אמר רב יהודה אמר שמואל אמר רב אמר הקב"ה לישראל בני אם אתם עושים את שלי אני עושה את שלכם אם אתם עושים את שלי אני עושה את שלכם אם אתם עושים את שלי אני עושה את שלכם

שבשלו [ל] ועשאו כעין דייסא מברכין עליו תחלה בורא מיני מזונות אע"פ שאינו מן ז' המינין כיון שזה נקרא מזון כי הוא משביע וסועד הלב ולאחריו בג"ר דלא נתקנה ברכת מעין שלש כ"א על שבעת המינין והא דתניא לעיל המיאו לפניו פת אורז ופת דוחן מברך עליו כמעשה קדירה [מ] אברכה ראשונה קאי שמברכין עליו בורא מיני מזונות א) וכ"ש ספרים שכתב בהם מלשון ה"ג [נ] אבל אורז לא מברכין עליו במ"מ [ס] דלא קי"ל כר' יוחנן בן נורי אלא שהכל ואלו מלתא היא דר' יוחנן בן נורי ס"ל אם אפלו מברך עליו המוציא דלחם גמור חשיב ליה אבל רבנן לחם לא חשיב ליה אבל מזון חשיב ליה ורב אלפס ז"ל כתב ופת דוחן מברך עליו בתחלה שהכל משום דמשמע ליה שאין דין האורז והדוחן שוה מדנקטו במלתייהו דרבנן הכוסס את האורז ולא נקט דוחן וג"ל דלאו ראיה היא דלא נקט אורז אלא לאפוקי דר' יוחנן בן נורי להשמיענו דאין לו דין מעין דקתני ברישא וכן משמע ההוא דלעיל המיאו לפניו פת אורז ופת דוחן מברכין עליו תחלה וסוף ב) כמעשה קדירה והכי משמע דדוחן מזין זין וסובר את הלב כמו אורז (כג) הלכך מברכין לפניו במ"מ ולבסוף בג"ר [ע] אבל העושה פת (כד) או מבשיל ממיני קטניות ליתא בכלל מזון ומברך עליו שהכל ובג"ר ותסרונו כלומר בורא נפשות וכל מה שהם חסרים [פ] על כל מה שברא להחיות בהם נפש כל מי כלומר על (ג) כל אחר דברים שברא בעולם שלא היו הנפשות חסרות כל כך אם לא בראם כי אינם אלא להתענג (כה) ובירושלמי מסיים בה ברוך אתה ה' חי העולמים ומה שכתב רב אלפס דהא דמברכין על האורז במ"מ הני מילי בדאיתיה לאורז בעין (כו) אבל ע"י תערובת לא היינו כשהרוב ממין אחר [ל] דבכי

הא גוונא בחמשת המינין אפי' רובו ממין אחר מברך עליו בורא מיני מזונות:

ט הכוסס את החטה מברך עליו בפה"א ג) ולא פירש איזו ברכה יברך אחריה

ורלה שיברך ב"ג ולא ברכה מעין שלש לבקמן (דף מד.) מפרש ברכה אחת מעין שלש וקאמר דעל חמשת המינין מברך על המחיה ועל הכלכלה [ק] ועל פירות העץ ועל פרי העץ שלא מצינו בשום מקום שתקנו ברכה אחת מעין שלש על האדמה ועל פרי האדמה והא דאמר בשמעתין כל שהוא מין דגן ולא עשאו רש"ג אומר שלש ברכות וחכ"א ברכה אחת מעין שלש היינו בשלקינהו ועבדינהו כעין דייסא אבל הכוסס את החטין או שלקינהו ואיתנייהו בעיניהו אינו מברך לאחריו אלא ב"ג [ר] ואע"ג דחטה כתיב בקרא כיון דאין אכילתה חשובה כל כך ד) לא חשיבא ברכה (נ"א אכילה) לברך עליו מעין ג' מיהו מדכיל בדברי חכמים כל שהוא מין דגן ולא עשאו את משמע אפי' אכלו חי דומיא דשבעת המינים דרישא [ש] ובמחזור דר"ת ז"ל היה כתוב הכוסס את החטה מברך ברכה אחת מעין ג' על האדמה ועל פרי האדמה והוגה מבחוץ מברכין עליו ב"ג

ט) *וגרלה כשנותנין הפרורין במים והמים מתלבנים מתחת הפרורין אזיל להו תוריתא דנהמא וכן (ד) היה רגיל רבינו דוד ממץ לתן פרורין במים בלילה כדי לאכלן שחרית בלא ברכת המוציא ובלא ברכת המזון שלאחריו. העתקה מן התוספות:

וכן כתב הה"ג בורא נפשות בכוסס את החטה או שלקינהו [ואיתנייהו] בעיניהו ונכון להחמיר שלא לאכול חטין או שלקום בעיניהו אם לא בתוך הסעודה משום שפק ברכה אחרונה ואמרינן בירושלמי דפיקרין דר' ירמיה בעי הדין דאכל קולת מהו מברך בסופה אמר ר' יוסי ולהכי לא אכל קולת ר' ירמיה מיומיה לפי שהיה מסופק בברכה אחרונה שאם היה מסופק בברכה ראשונה [פ] יכול לברך שהש"ב דתנן על כולם אם אמר שהש"ב

יצא [פ] אבל ברכה אחרונה אין לו לברך אלא ברכה שנתקנה:

י [דף לז ע"ב] **אמר** רב יוסף ה) הא מילתא [ב] אי אית ביה פרורין כזית מברך

עליו מתחלה המוציא למ"ה ולבסוף מברך עליו שלש ברכות דלית ביה

פרורין כזית בתחלה מברך עליו במ"מ ולבסוף ברכה א' מעין ג' ורב ששת אמר אפי' פרורין שאין בהן כזית אמר רבא והוא דאיכא עליהם תוריתא דנהמא וכן הלכתא הבילא פירש"י שמבשלין לחם בתוך האילפס ו) ובקשה לפירושו א"כ מה מייתי רב יוסף ראיה מפרורי מנחה שלא נתבשלו וי"ל כיון שנטוגנה בשמן חשוב הוא כנתבשל מיהו קשה מאי מייתי עלה מליקט מכולם כזית [ג] דאיירי בה' מינין דהתם לא איירי לא במבושל ולא במטוגן ועוד קשה לפירש"י [ד] דלרב ששת מיקשי ליה מברייתא דלעיל אין הפרוסות קיימות בתחלה מברך עליהם בורא מ"מ ולבסוף ברכה אחת מעין שלש ומפרש ירושלמי פרוסות קיימות בכזית אין פרוסות קיימות בפחות מכזית ופר"ת הבילא [ה] הם פירורי לחם שנדבקים זה בזה ע"י מרק וכל דבר הנדבק יחד קרוי הבילא כעין הבילא דתמרי ז) וג' מילוקים יש בהן (כז) [ז] היכא שנתבשלו אם יש בהן כזית מברך עליהם המוציא ושלש ברכות ואם אין בהן כזית אע"ג דמחזי דאיכא עלייהו תוריתא דנהמא אין מברך עליו (כח) אלא בורא מ"מ דכיון שהוא מבושל אינו חשוב תואר לחם [ח] ואם אינו מבושל אלא שהוא מחובר ע"י דבש או מרק (כט) אם יש בו תואר לחם ואם אין בפרוסות כזית מברך עליו המוציא אף על פי שאין בו תואר לחם ואם אין בפרוסות כזית (ל) אם יש בו תואר לחם מברך עליו המוציא ואם אין בו תואר לחם (לא) מברך עליו בורא מ"מ (לב) [ט] והיכא שאינו לא מבושל ולא מחובר אלא שהוא מפורר דק דק (לג) מפורר דק דק אע"פ שאין בהן כזית ואין בהן תואר לחם מברך עליו המוציא (לד) ושלש ברכות דכיון שהוא פת בפני עצמו [י] אינו יוצא לעולם מתורת פת. וקשה דא"כ מאי מקשה מליקט מכולם וי"ל דתנן הא

הגה"ה

שנתבשל וכר מן דין הרי לשון רש"י אם הפרוסות קיימות ולא נימוחו בנישולן: (כח) אלא בבמ"מ. וברכה אחת מעין שלש כ"כ בקיצור ואפשר לומר דזה לשטת רבינו שסובר דהוי לתוריתא דלבקמן סימן י"ו אבל למ"ד דלא הוי לתוריתא א"כ יש להסתפק הה כמו בנורא נפשות דהתם וע"ש לבלאומו מ"ל לבג"כ נמי בעי שיעור ועוד ע"ש במ"ט דלפ לרבינו בבג"כ אין ספק: (כט) אם יש בפרוסות כזית מברך עליו המוציא. וג' ברכות כדלעיל: (ל) אם יש בו תואר לחם מברך עליו המוציא. וג' ברכות כ"כ בקיצור ובשם בין כולם כזית כדלקמן סעיף ג"ב: (לא) מברך עליו במ"מ. וברכה אחת מעין שלש כך כתוב בקיצור וכמו שפירשתי בסעיף כ"מ: (לב) והיכא שאינו לא מבושל ולא מחובר אלא שהוא מפורר דק דק בו'. ומיהו כתבו התוס' כשנותנים הפירורים במים והמים מתלבנים מתחת הפירורים אזל ליה תוריתא דנהמא ואין מברך עליהן אלא במ"מ וברכה אחת מעין שלש וכן כתב המרדכי וכתב עוד המרדכי שכן השורה פתו בין אין מברך המוציא שלא מתורת לחם הוא"ל ומיומן (דבין לחוש מיירי) ודומה לפת הבאה בכיסנין ומברך עליו במ"מ דמיינן זין ופירש הב"י דהיינו בפירורים או בפרוסה שאין בה כזית אבל בפרוסה שיש בה כזית לא: (לג) וג' ברכות.

(כג) הלבך מברכין לפניו בבמ"מ כו'. אבל הרמב"ם כתב בהרי"ף וכך פסק השלחן ערוך והרב רמ"א לא הזכיר דין פת דוחן וכתב במקומו אוכל דוחן בעין ונרחץ עיון למה ומעין לו: (כד) או תבשיל ממיני קטניות. כגר כתבתי במי"ט שהב"י מפרש דמיירי שהקטניות נמעבו לגמרי שאין זה דרך אכילתן הלכך אין מברכין עליהם אלא שהכל וכתב רמ"א שכן אם אינם טובשים כמו חיים אע"פ שהם שלמים מברך עליהם שהכל: (כה) ובירושלמי מסיים בא"י חי העולמים. ותלמידי הר"י כתבו בשמו דנ"א שזו מטבע קצר הוא וכיון שלא הוזכר בש"ס שלנו לא נחתום בשם מספק והנכון לומר חתימת הברכה בלא שם וימלא ברוך חי העולמים וכתב ב"י סי' ר"ז שכן רגלו לנהוג: (כו) אבל ע"י תערובת לא. אלא מברך עליו בברכת אותו תבשיל טוב ועיין לעיל סעיף י"ט: (כז) היכא שנתבשלו אם יש בהן כזית. אע"פ שאין בו תואר לחם דהיכא שנתבשל לא משמע דשוי לן בין אית ביה תוריתא דנהמא לבין אית ביה תוריתא דלחם ואין נ"ל כדברי המרדכי אכפת לן בקולת שנתבשלו מאי הוה אם שמפרש אם יש בהם כזית קודם שנתבשלו ואין נ"ל כדברי המרדכי אכפת לן בקולת שנתבשלו מאי הוה אם עכשיו בשעה שאוכל אין בהם כזית וגם הוא דבר תמוה בעצמו שהאוכל יצטרך לדעת כמה היה שיעורו קודם שנתבשל:

מעדני יום טוב

מדקתני בברייתא אע"פ שהפרוסות קיימות מברך במ"מ דמשמע בין פרוסות קיימות בין אינן קיימות מברך במ"מ וכשאין הפרוסות קיימות ודאי לא עדיף מתבשיל העשוי מאורז עצמו ע"כ: [ל] ועשאו כעין דייסא. עיין בסי' ט' ובלחם תמודות אהכהה: [מ] אברכה ראשונה בו'. דמאי דדחיקן לה בגמ' ומפרשין בתחלה מברך עליו שהכל דיחוק דאליבא דרב ושמואל הוא והא אתומתו: [נ] [ס] דלא קי"ל כרב"ג. דאמר אורז מין דגן הוא: [ע] אבל העושה פת או תבשיל ממיני קטנית כו' ומברך עליו שהכל. כתב ב"י סי' ר"מ וז"ל תמיהני אמאי לא יברך בפה"א ואפשר דבתבשלו הקטנית עד שנתמעטו מיירי דכיון דאין זה דרך אכילתן אין מברכין עליהם בפה"א עכ"ל וא"נ דמיירי רבינו בפת או תבשיל שנעשה מקמח של מיני קטניות וכ"כ תהר"י דפת של מיני קטניות או נקמח שלהם שמבשלין אותו ועושין ממנו מאכל מברך תחלה שהכל ולבסוף בג"ר ומשמע בהכי נמי מיירי רבינו שכן אינו אוכל אלא דברי רבינו ודברי תהר"י על הרוב שיש הם בחידושי הריטב שמה שכתוב שם כתוב בה ותהר"י נתנו שני טעמים בדבר בשם רבם הר"י ז"ל חדא דתפני שנשתנה מפרי ואין אנו יכולים ג"כ לברך עליו ברכת הפת כיון שאינו מה' המינים הלכך מברכים עליו שהכל דתנן ועל כולם שאמר שהכל יצא טעם שני שמפני שדרך אכילתו והנאתו כל השנה היא כשהוא פרי ועכשיו יצא מתורת פרי ואין דרך הנאתו בכך לפיכך גרע מהברכה שלו ע"כ: [פ] על כל מה שברא בו' כשאומר על כל בו'. וכ"כ התוס' והעתיקו ועל כל בו' וכן נראה וכן הוא בטור סי' ר"ז וגם תהר"י העתיקו ועל כל בו' אלא שפירשו שהוא דבוק עם סוף הברכה והיינו שהש כתבו ע"פ מה שמפיימים בדוק מי העולמים: [צ] דבבה"ג בה' המינים בו'. כמ"ש בסימן דלעיל ע"ש: [ק] ה"נ ועל פירות העץ על העץ ועל פרי העץ ולא מצינו: [ר] אע"ג דחבמה כתיב בקרא. פי' בשומו מקרא דכתיב הני דמברכין עליהם מעין ג': [ש] ובמחזור דר"ת בו'. שכן היה דרכם לכתוב הדינים הנהוגים מעניני איסור והיתר וברכות במחזורים שהאדם משתמש בכל יום: [ת] יבול לברך שהנ"ב בו'. ואפי' לכתחלה ואע"ג דאם בירך דיעבד משמע כיון שמסופק כדיעבד דמי ב"י ס"ס י"ד בשם הג"מ שכתבו כן בשם התוס': [פ] אבל ברבה אחרונה. דלא תנן בה דאם בירך בג"ר דיצא: גרסי' בגמרא אמר רבא הני ריבעא דמקלאי וכו' דלא מפטו בה קמחא כו' אידי ואידי אע"מ דרב ושמואל דאמרי תרוייהו כל שיש בו מה' המינים מברכים עליו במ"מ וכתבו הרי"ף ומה שהשמיענו רבינו ז"ל משום שכבר השמיענו זה הדין בסי' ז' במ"ש שם כל שעיקרו ממשת המינים אפילו רובו ממין אחר מברכים עליו במ"מ: [ג] ה"ג מי אית ביה פרורין כזית בתחלה מברך עליו המוציא לחם מן הארץ ולבסוף מברך עליו ג' ברכות דלית ביה פרורין כזית בתחלה מברך עליו: [ג] דאיירי בה' מינין. כמו שהוכיחו התוס' מדקתני אם

תפארת שמואל

(ג) על כל שאר דברים שברא וכו'. וכ"ג לפרש ועל כמו ועל הכל מה שעשה הקב"ה חסדו עם הבריות שברא להם דברי תענוגים שאינם אלא להחיות ולהברות בהם נפש כל חי כ"ל: (בהג"ה) (ד) ונראה וכו' שלאחריו. כ"ב שלא לאחר שיתחזק רלאבו ויגיד ההלכה:

א) בבה"ג שלפנינו איתא בזה שני דעות, ודעבה רלאשונה שהוא כמו שהביא הרא"ש איתא דלא מברכינן בומ"מ אלא בורא פרי האדמה ע"ש. (בפא"ר) ב) תר"י (בגליון) ג) תוס' (בגליון) ד) ולא תשיבא ברכה. לא תשיבא אחילה. בל"ל. (והוא לבוטה הב"ח המקובר בפיסים). (יעב"ץ) ה) ועי' במחלוי. (בפא"ר) ו) תוס' (בגליון) ז) תר"י (בגליון) ח) ולפי מה שפי' הבה"ג דפת הלבומה בקערה, היינו שנותן עליו רותמין, שכ' וז"ל ודוקא לבומה בקערה דכיון דסדי רותמין עלה ה"ל כלי שני, אבל רמא פת בקדירה ה"ל כלי ראשון כיון דמבשלה כו' ש"ב. מ"ב יפה כתב הר"ח דאיירי בדאיכא עלי' תוריתא דנהמא דהיינו תבשיל ממש. אבל כשהוא מפורר ונעיגא בלא תערובות משקה איכא למימר דאף הר"מ מודה דלא בעינן תוריתא דנהמא וכדעת הרא"ש, וע"ע ב"י סי' קע"ו. (בפא"ר) ט) עי' מו"ק (סי' קסח). (יעב"ץ)

כדברי רבינו מנגאל ז"ל שאמר דהא דאמרינן (דף לט) פת הנעשה בקערה מברך עליה המוציא דאירי בדאיכא עליה [כ] תוריתא דנהמא [שאין אנו צריכין לזה אלא] כיון דאין דבר אחר מעורב עמו אינו יוצא מתורת לחם ומברכין עליו המוציא:

יא כי אתא רבין אמר רבי יוחנן טרוקנין [ל] חיישיס בחלה ה"ג ולא גרסינן פטורין והכי איתא בירושלמי רבי יוחנן אמר טרוקנין חייבין בחלה ואומר עליהם המוציא ואדם יוצא בהן ידי חובתו בפסח אף על גב דבלילתו רכה וגובלה בעלמא הוי מכל מקום הוי כמו אחלתו סופגניס וסופו עיסה שחייב בחלה אבל דבר שתחלתו סופגניין וסופו סופגניין כגון שבלילתו רכה ונטגן בשמן פטור מן החלה ואין מברכין עליו המוציא מאי טרוקנין אמר אביי כובא דאדעא ואמר אביי טריתא פטורה מן החלה ולא דמי לטרוקנין דאף על פי שבלילתה רכה אופין אותה בגומא שבכירה כמו שפירש"י דעשה לחם אבל [מ] מירתחת גבל שופכין אותו על הכירה ומתפשט ואין תורת לחם עליו מאי טריתא איכא דאמרי מירתחת גבל ואיכא דאמרי נהמא דהנדוקא ואיכא דאמרי (לד) לחם העשוי לכותח דתני רבי חייא לחם העשוי לכותח פטור מן החלה (לה) ואם עשאן [דף לח ע"א]

[נ] כעבין חייב והאי כובא דאדעא מברך עליה (לו) בורא מיני מזונות. * (לז) ואי קבע סעודה עליה מברך עליה המוציא וג' ברכות מר זוטרא קבע סעודתיה עליה ובריך עליה המוציא ושלש ברכות [ס] אמר מר בר רב אשי ואדם יוצא בה ידי חובתו בפסח מאי טעמא [ע] לחם עוני קרינן ביה:

יב ואמר מר בר רב אשי האי דובשא דתמרי מברך עליה שהכל מ"ט זיעה בעלמא הוא וכתב בעל ה"ג והוא שנתן בו מים דאי לבדו הוא מברך עליו בורא פרי העץ דאישתני לעלויא כמו שמן זית ולא נהירא דהוי כמו היוצא מן הרמונים ומן התאנים דאמרינן בפרק כל שעה (דף כד.): [פ] דאשתיין להו זיעה בעלמא ואין קופצ את הארבעים אלא על היוצא מן הזיתים ומן הענבים גבי ערלה (לח) [צ] ולא עדיף מיין תפוחים *ואפשר דטעמא דגאון משום דבקרא כתיב ודבש ולא כתיב תמרים [ק] ואם כן קרא

הגה"ה

*ופירוש מאכל העשוי מקמח קליות שנתבשו בתנור בעוד שהשבולים נתין וטוחשין אותו בשבת פירוש מגיפין בכף לערבו יפה ומברכין עליו. מא"ז:

תמרים בורא פרי העץ ד) הוליל ה) ואשתני לגריעותא בפה"ל שאין מברא לאוריד אותו משתי מעלות אם לא נתן בו מים ומה שהביא ראיה א מן היין דבמזון גמרא לא איתי ראיה אלא שאינו קרוי פרי לענין תרומה ויכול להיות שגם יין תפוחים מברך בורא פרי האדמה שלא תורידנו ב' מעלות. מא"ז:

וסחיטה אבל הזב מאליו מן התמרים היינו דבש האמור בפסוק ושכר העשוי מן התמרים או שכר שעורים מברכין עליו שהכל (לט) כדאיתא בפ' המוכר פירות (דף לו:) א) ואם תאמר בשכר שעורין אמאי מברכין שהכל והלא השעורים עיקר ומשתני לעלויא. וי"ל דאית להו עלויא אחריבא בפת [ש] כדאמרינן לעיל אי נמי כיון שהמשקה גלוי עיקרו על שם המים ולא שייכא להא דרב ושמואל דכל שיש בו מה' המינים לפי שאין כאן כי אם טעם בעלמא מידי דהוה אשאיתא [מ] דאמרינן לקמן דעל רבה מברך שהכל. (מ) ותמרי דעבדינהו טרימו מברכים עליהו בורא פרי העץ. מאי טעמא דבמילתייהו קיימי כדמעיקרא:

הגה"ה

יג שתיתא *רב אמר שנ"ב. ושמואל אמר בורא מיני מזונות אמר רב חסדא ולא פליגי הא ברכה הא נעבה עבה דלאכילה עבידא בורא מ"מ [פ] וברכה (מב) דלרפואה עבידא מברך שהכל:

יד חוץ מן הפת [ב] ת"ר על הפת הוא אומר המוציא לחם מן הארץ רבי נחמיה אומר מוציא לחם מן הארץ. ירושלמי רבי ירמיה בריך קומי רבי זירא המוציא לחם מן הארץ וקלטיה [ג] מאי כרבנן אלא לערב רשאי האותיות א) ואף על גב דלחם מן הארץ מעורב הוא [ד] התם אי אפשר לתקן לשון אחר (מג) לפי שהוא לשון המקרא להוציא לחם מן הארץ ירושלמי על דעתיה דרבנן הבורא פרי הגפן על דעתיה דר' נחמיה בפה"ג והאידנא נהוג עלמא לומר בפה"ג ואמרינן המוציא [ה] ומסיקנא אהא דירושלמי שאין אומרים המוציא (מד) אלא אלא לערב רשאי האותיות:

טו [דף לח ע"ב] **על** הירקות הוא אומר וכו' קתני ירקות דומיא דפת מה פת משמיה דאביי זאת אומרת שלקות מברכינן עליהן בפה"א וקי"ל הכי דהא רב ושמואל [ו] ור' יוחנן טולהו סבירא להו דשלקות בפה"א ותניא נמי הכי יוצאין בריקין השרוי ובמבושל אלא נימות דברי ר' מאיר ר' יוסי אומר יוצאים בריקין השרוי ואינו מברכין הזב מאליו מן התמרים ובכלל שבעת המינין הוא ומברך עליו בורא פרי העץ וברכה אחת מעין שלש [ר] ולא דמי ליוצא מן הרמונים ומן התאנים ולין תפוחים דהני יוצאים על ידי כמיסה

הגהות הב"ח א מן היין של תפוחים דבמזון כו':

דברי חמודות

וכתב הב"י סי' ר"ח בשם הרשב"א שאם לא אכל בין כולם כזית וא"נ בפרוסה אחת שאין בה כזית ואכלה בלבד שאין מברך לאחריה אפילו בע"ר דכל שהוא טעון ברכה לאורייתא ופטרת ליה משום דבער ליה שיעורא לא תרמי עליה ברכה אחריתי ושכן נראה דעת הרי"ף וכתב עוד הב"י שכן נראה מדברי רבינו סי' י"ו וסי"כ הרמב"ם פ"ג מה"ב והכי נקטינן: (לד) לחם העשוי לבותחא. פי' רש"י שאין אופים אותו בתנור אלא בחמה וכמוב בש"ע י"ד סי' שכ"ט וכן קלי שלשין אותו במים או בדבש ואוכלים אותו אלא אפיה פטור וקלי שלשו כדי לאפותו חייס והוא מדברי הרמב"ם פ"ו מהל' ברכות ושם כתב הכ"מ שהוא ירושלמי דפ"ק דחלה קמח קלי שעשאו בלא חייב בחלה ר' יוסי בשם ר' יוחנן אמר והוא שחפלן משמע בהדיא שאם לא אפאן פטור ע"כ וגם לשון הרמב"ם שאין חייבת אלא עיסה שסופה להאפות לחם למאכל אדם ואפ"ה כתב הש"ע שלשו כדי לאפותו חייב משמע שאפי' אח"כ לא אפאו אחרי בתר שעת הגלגול כפי שכן יתבאר בהל' חלה דהכל תולין אחר דעתו של אדם בשעת הגלגול: (לה) ואם עשאן בעבין חייב. ובטור ס"ס קע"ח מסיים וינכך עליה כלומר המוציא וכתב ב"י בש"כ ג"כ רבינו יונה שעשאה בעבין שמברך עליה המוציא וג' ברכות ומתהני שהשמיע זה בש"ע שהרי אין עליו שום חולק: (לו) בס"ם. וברכה אחת מעין שלש. הש"ע: (לז) ואי קבע בו'. אבל עריתא אפי' אי קבע לא ועיין מ"ש בזה בקיצור: (לח) ולא עדיף מיין תפוחים. דתניא דבש תמרים ויין תפוחים ומומן פתוניות ושאר מי פירות של תרומה ר"א ממיין קרן ומומש (לשותה ממנו בשוגג) וז' יהושע פוטר ופרש"י דזיעה בעלמא הוא ואין שם תרומה חל עליו ואין לך פרי הניתן למשקה אלא זיתים וענבים בלבד וכו' יהושע קיים לן לגבי ר"א וגם קי"ל דלא כבה"ג אלא אפילו לא נתן מים בדבש ממרים מברך שהכל וכתב הטור סי' ר"ד שעל דבש ממרים מברך ג"כ שהכל. ומומן פתוניות פירש"י ז"ל ומומן פפוניות פופי ענבים שאין מתבשלים עולמית ושוטין מהן מומן ע"כ וכתב הטור סי' ר"כ בשם מהר"ם מרוטנבורג שעל הפופי ענבים עלמן מברך ג"כ שהכל ואע"פ שהטור חולק פוסק הש"ע כמהר"ם: (לט) בראיתא בפרק המוכר פירות. סי' ע' ושם יתבארו יותר דיומם השייכים ודומה לשם: (מ) ותמרי

מעדני יום טוב

פסקינן כרב ששת ואליבה הוא דאמרן להני ג' חילוקים: [כ] ה"ג תוריתא דנהמא שאין אנו צריכין לזה אלא כיון וכן הוא בהגהר"י: [ל] חייבין בחלה. כל"ל ול"ל דגרס ה"ג בגמ' וכן כי אתא רבין: [מ] מירתחת גבל. וכן הוא בר"ף אבל בגמרא גרס גבל מרתחת: [נ] בעבין. פירש"י ערוכות ומקוטעות בגלוסקאות נאות וכ"ל שר"ל לאפוקי כלמודים דבגמ' שפירש כנסרים בעלמא אלא הקפיד על ערימתם ותהיה הגירסא כמו שהיא לפנינו בענין בבי"ת וכן הוא בהלכות אלה גם שם בשם הירושלמי אבל בפ' אלו עוברין דף מ"ח איתא בענין בכ"ת ושם פרש"י קרולו"ש בלע"ז מרוכים וקלרים ואין נוטבים זה מזה וכ"ל לאפוקי מה שפירש שם על ככרות של בצל שנטבלות זו מזו ולפי זה נראה לי דנקראים ענין מלשון עבות שהוא מרגוס נחש שהיא מרוכה וקלרה: [פ] אמר מר בר רב אשי. ואדם גרסינן וכך העתיק רבינו בפרק כל שעה ומסיק ב"י סי' קס"ח שאינו חולק בענין המוציא דבהא ס"ל דדווקא בקבע ולא קאמי אלא לאמעטינן דאדם יוצא בו' ולא מיתא כיון שדבר לאכול לפעמים כובא דאדעא לתענוג מלה עשירה הוי ולא נפיק בה קמ"ל דשפיר מקרי לחם עוני ס"נ דל"מ כיון דאין נורם פת עליה לא יצא בה י"ח בפסח קמ"ל דאפילו עוני הכי הוי שאין לעני תמור ואופהו בקרקע ע"כ: [ע] לחם עוני קרינא ביה. גרס וכך העתיק רבינו בפ' כל שעה: [פ] דחשבינן ליה זיעה בעלמא. ואתם כתבו התוס' דמיתה הוא אמאי אמרי' דזיעה בעלמא הוא והא טעם כעיקר דאורייתא ע"כ ואולי שזהו טעם הגאון דאע"ג דלענין ערלה אמרינן התם דזיעה בעלמא הוא היכא דאמתר אמתר והיכא דלא אמתר לא אמתר: [צ] ולא עדיף מיין תפוחים. דקתני גבי דבש תמרים בחרומה כדאמיתי לה בגמ' וכי היכי דהתם ודאי אי"ל שיתן לאוכו מים ה"נ בדבש תמרים: [ק] ואי"ב קרא אורחי בדבש הוב מאליו כו'. ולא דמי לחטה דאין אכילתה תשובה כדלעיל סי' ט' אבל דבש אכילה תשובה הוא: [ר] ולא דמי כו'. כלומר דלא מצינ אמרת דדילמא דבש דקרא לא הוי הזב אלא אחמרה גופה דבש קרי לה אבל הזב מהאמרה הכי הוא כמו הזב מתאנים ורמונים מש"ה כתב דהא לא דמי להו ומש"ה ודאי דדבש דנקרא היינו הזב מהאמרה: [ש] כדאמרי' לעיל. גבי קמחא דמיתי בסי' ב': [ת] דאמרי' לקמן. בסימן

א) תוס' (גליון) ב) גרסינן ג) היינו שמקיים דדוקא מתן לאוכו מים אבל דובשא בעלמא בעינו' מברך בפה"ל. ועיין בב"י סימן ר"ב שבל הפוסקים חולקים עליו בזה יעו"ש. (מר"ל) ד) ל"ל שהי' ל"ל בה"ג. (יפה"ל) ה) ואשתני לגריעותא. כל"ל דאשתני אף לא לגריעותא, אבל אי אשתני לגריעותא נתתין מרי דרגי, דבהכי ניחא הא דאיתא מלין דכיון שהשינוי לגריעותא מברך עליו שב"ב. (חת"ס)

לט ע"א

ואע"פ שלא נימוח ולא פליג ר' יוסי עליה דר' מאיר אלא במלה [ז] משום דבעי טעם מלה וליכא אבל בעלמא אפי' ר' יוסי מודה דשלקות במלתייהו קיימי ומברך עליהן ברא פרי האדמה א) הלכך כל ירק (מה) ופרי ומיני קטניות שטובים מיין ומבושלין מברכין עליהן לאחר שנתבשלו ברכתן הראויה להן קודם מישול *אבל קרא וסלקא וכרבא וכיוצא בהן שטובים מבושלים יותר מחיין וכשהן חיין מברך שנ"ב וכשהן מבושלין דלא שתנו לעילויא טורא פה"א ותומי (ה) [פ] וכרתי וכיוצא בהן כשהן חיין בורא פרי האדמה וכשהן מבושלין שהכל [ט] דלא שתנו לגריעותא ואפי' יש מי שאוכל אותם יותר ברגון מבושלין מחיים בטלה דעתא והולכים אחר הרוב ואע"פ שאנו רגילין לאוכלן מבושלין זהו לפי שעשוין הבשר ממתיק טעמו ואגוז המטוגן בדבש האגוז עיקר ומברכין עליו בפה"ע ויש שרוצים לומר [י] כיון דאילו בשלו בלא דבש נשתנה לגריעותא והיה ראוי לברך עליו שהכל נמצא מעליותא ע"י הדבש והדבש עיקר ומברך עליו שהכל ולא מקבר דאע"פ שנתעלה ע"י הדבש (מו) [כ] מכל מקום האגוז עיקר ורב (ו) אלפס ז"ל כתב דאפי' תומי וכרתי מברכי' עליהן בפה"א כשהן מבושלין וגראה דהיינו טעמא דידיה משום דסבר דרב חסדא פליג אדר"י ואדרב ושמואל ואין הלכה כיחיד במקום רבים ומיהו מסתבר דליכא מאן דפליג אהכרעה דידיה [ל] ורב נחמן אוקי פלוגתייהו בפלוגתא דתנאי ולא מיתוקמא מילתיה דעולא דאמר משמיה דר' יוחנן דשבשתא הוא וכולהו אמוראי סברי שלקות מברכין עליהן בפה"א ואף על גב דלא נריכין השתא להכרעה דרב חסדא מ"מ סברא טובה היא דכיון שנשתנית לגריעותא נשתנית ברכתו:

טז א"ר חייא בר אבא אני ראיתי את ר' יוחנן שאכל זית מלוח ומירק עליו תחלה וסוף א"ל רבי ירמיה בר אבא לרבי זירא האי זית מלוח כיון דשקלתיה לגרעיניתיה בגר ליה שיעורא. א) אברכה אחרונה קבעי אבל ברכה ראשונה (מז) אפילו כל דהו מברך דאסור ליהנות מן העולם הזה בלא ברכה. וכן פירש"י בסוכה פרק היושן (דף כו:) גבי עובדא דרבי לדוק שהביאו לו פחות מכביצה ואכלו חוץ לסוכה ולא בירך אחריו דמשמע הא לפניו בירך וה"נ אמרינן בירושלמי דפיקרקין דכל שאומרים עליו שלש ברכות אומר לפניו המוציא לחם מן הארץ כל שאין אומרים עליו שלש ברכות אין אומרים לפניו המוציא לחם מן הארץ המיצון [מ] הרי פחות מכזית שאין מברכין עליו שלש ברכות לא יברכו לפניו המוציא. א"ר יעקב ברבי אחא לשאר מיני גרכה פי' לא אתי לפלוגי בין דבר שיש בו שיעור לדבר שאין בו שיעור אלא בין פת לשאר מיני מאכל [נ] כגון מעשה קדרה וכוכא דאריעא ופת הבאה בכיסנין היכא דלא קבע סעודתיה עלייהו ופת אורז ופת דוחן שאין מברכין עליהם שלש ברכות אין אומרים לפניהם המוציא אף על גב [ס] דלעיל ברש פירקין (דף לה) נפקא לן ברכה לכתחלה ק"ו מלבסוף כשהוא שבע מברך כשהוא רעב

הגה"ה

*ומעעם זה אנו מברכין על היין מבושל בפה"ג שעוד הוא לשמוח מבושל ועוד יש טעם אחר שפירשו בבבא בתרא וכן נראה לפרש שאותם ערמונים ומבושים שאינם ראוין לאוכלן חיין כ"א מבושלין כשהן חיין מברך שהכל וכשהן מבושלין מברך בורא פרי העץ וכן אגוז מבושל בדבש בורא פרי העץ. העתק מן המוקפות. מא"ז:

רש"י אוכל פחות מכביצה. מאכל פחות מכביצה: נשלו במפה. לא נעל ידיו אלא כדי נמפה ידיו משום נקיות דקאבר פחות מכביצה לא בעי ברכה ולא בעי בהמ"ז לאחריו דדרש רבי' יהודה ואכלה ושבעת וברכת אחילה שיש בה שביעה והייט כביצה אבל לפניו בכל דהו בעי ברכה שהרי נהנה ואסור ליהנות מן העולם"ז בלא ברכה: שלחים. שמשתלחת גרעינין מעצמו וגרעינתן נשמטת דכיון דרפי כולי האי חתרא רמא בהו:

דברי חמודות

(מה) ופרי. כגון תפוחים ואגסים וכיוצא בהן והר"ם מרוטנבורג כתב ערמונים ומבושים אין דרך לאכלן חיים אלא מבושלים וערמונים ומבושים שלנו אינם כן אלא לחוים חיים ומבושלים עוד קיימן ר"ב: (מו) פ"ם האגוז עיקר. כגר כתבתי במ"ש בשם הב"י דמיירי באגוז גמור אבל אגוז שמבשלים בדבש וקורין לו נאו"ם מוסקאד"ה מברך עליו שהכל וכתב רמ"א בשם רבינו יהודה שכן אותם אגוזים שמבשלים בדבש בעודם ירוקים מברכים שהכל ע"כ וכבר כתבתי לעיל סעיף י"ב דין זנגבל המרוקח ודין בשמים המשורבים עם פוקר ע"ש ומסיק הטור ס"ם ר"ד דמבושים או ודרים ושאר מיני פירות ועשבים שמרקחים בדבש הפירות והעשבים הם עיקר והדבש טפל ואפי' הם כמושים ביותר יותר אלא לקיים הדבר המרוקח בו ודמי לפירות שנלקן במים כמ"ש לעיל בשם הב"י הלכך מברך על מבושים בפה"ע ועל של עשבים בפה"א ועל של ורדין בפה"א ע"כ ונדחק הב"י בטעם הדבר שמברך על הורדים בפה"א שלא ה"ל לברך בשם פרי כלל כדמשמע מדברי רבינו סי' ל"ז: (מז) אפי' כל דהו מברך דאסור ליהנות בו'. ומיהו הטועם את המבשיל נתבאר דינו בס"ב סי' ו': (מח) אע"ג שהשליך הגרעינים כיון שהוכא לפניו שלם. אבל הרשב"א כתב שלא הסיר גרעינימו ומש"ה מקיש ליה גרי' והר"ר יונה כתב דדין הירושלמי יש להעמידו בדבר שדרך לאכלו עם הגרעין

מעדני יום טוב

(ז) משום דבעינן טעם מצה וליבא. ומימה הוא זה הלשון שלא מליגו דבעינן טעם מצה אלא לחם עוני ומפרשים רבני גרסת ז"ל דבעינן טעם מצה עניה וליבא דוו כיון שהיא מבושלת הוא לה מצה עשירה. תלמידי הר"י: דאישתנו לעלויא. ואע"פ שע"י המים משמנים אין מברכים עליהם בברכת המים שהיא שהכל דמים לא בעי אלא להכשיר. כ"כ ב"י סי' ר"ד: (ח) ובתי. פי' הערוך פו"י בלע"ז ושמעתי שהם כמין בגל בתמונת תלי עגולה: (ט) דאישתנו לגריעותא כו'. ולא כן בבגליים כמ"ש רבינו בפ' בתה עומנין ס"ם ב': (י) כיון דאילו בשלו בלא דבש נשתנו לגריעותא. דמיירי באגוז גמור דלו בלאגוז רך אין מעלה גריעותא שייך בה הרי לו אפשר להיות יותר גרוע ממה שהוא קודם מישול שהוא מר ב"י סי' ר"ב וכתב עוד דלא הוי בכלל פירות שטובים יותר מבושלים מחיים שמברך בורא פרי העץ בשהם מבושלים משום דלא בעני אינשי לאגוזים אלעתא למיכליהו בשהם רכים ואפי' היו יכולים לאכלם חיין לא היה מברך אלא שהכל כדין שקדים הרכים לעיל סימן ג': (כ) פ"ם האגוז עיקר. משא"כ בתותי וכרתי כשעומדן הבשר ממתיק אותו אפ"ה אוליגן בתר גריעותא דדיה שע"י מישול בלא דבש אלא בלא דבש להתם אלרבה הבשר עיקר ועל הבשר ב"כ אינו מברך אלא שהכל: [ל] ורב נחמן כו'. כלומר אפי' לרב נחמן כו' דבשיטתו אמרי' דלא מתוקמא מילתיה דעולא כו' וגרסי' ושבשתא הוא א"נ גרס ורב נחמן לאוקי כו': [מ] הרי פחות מכזית. כ"ר מ דהלכתא כוותיה בפ' לקמן סי' כ"ד: [נ] וכגון מעשה קדרה. עי' סי' ז' וכוכא דאריעא סי' י"א ופת הבאה בכיסנין סי' ל' ופת אורז ופת דוחן בסי' ח': [ס] דלעיל ברש פירקין. נגמ' דבעינן לעילף מז' המיצון: [ע] שכן נהנה בבר. כדאיתא לעיל בגמ' דפ' מי שמתו דף כ"א ואע"ג דהתם לא נקט בלישניה שכן נהנה בבר אלא שכן נהנה קתם מ"מ התם פירושא דמלתא הכי הוי לאדבעי למיימי נק"ו שיבוא על התורה לאחריה הואיל ומברך

תפארת שמואל

(ה) ותומי וברתי. נ"ב הרי"ף כתב תומי וכרתי מברך עליהם בפה"א ובדשליך נמי מברכין בפה"א אבל זו סברת התוס' והרא"ש ומשום ספיקא נ"ל דמברך עליהן שהכל כשהן מבושלין: (ו) ורב אלפס ז"ל כתב וכו'. וי"ב ותימה על הטור בסי' ר"ה שכתב בשם הרי"ף שבשהם חיין מברך עליהן שהכל וכבר תמה עליו הב"י

על זה ותפסר שכיון שראה שפופק במבושל בפה"א ובדשליך נמי מברכין בפה"א אבל זו סברת התוס' ועכ"כ הביא הדבר על המסתבר שהרי הם יותר עוביים כשהן מבושלין כמו שהקשו התוס' ותירוצם הוא דוחק ועכ"כ הביא קושית תוס' גם מה שתירצו מה שאין דרכו וכתב אח"כ סברת הרי"ף וכתב עליהם הכי מסתברא לומר שהם יותר עוביים מבושלים וק"ל:

א) תוס' (בלוק) ב) מכאן מדקדק הב"י סוף סימן ר"ט דס"ל להרא"ש דברכת מעין ג' לאורייתא דלא כרמב"ם. (נ' מהרש"ל) ג) [וכ"ה בירושלמי דסוכה שם ה"ו בהדיא, וז"ל הירושלמי אם הוינן מברכין מימר שלא מיכן אחריו שלש ברכות הא ברכה אחת מיכן אמרת אבל ולא שלש ברכות עכ"ל, ובעיקר ביאור דברי הרא"ש ז"ל בכלל האריכני בחידושי זה ואכ"מ]. (מהר"ל)

שלקי כשלקי ומברכינן עליהו בורא פרי האדמה אף על פי שאין בו כ"א המרק וטעם הירקות מברך עליהן [ה] כמו שמברך על הירקות עצמן א) ולא דמי למי פירות דאמרינן לעיל דזיעה בעלמא הוא [ו] לפי שמשקה אין לו טעם הפרי (נג) ואפשר שאם בשל הפרי ונכנס (ז) טעם הפירות במים מברך עליהן ב"פ העץ:

יש אומר רב חייא בר אשי אמר רב פת הנעומה בקערה מברכין עליה המוציא לחם מן הארץ פי' ר"ח ז"ל בדאיכא עלה מוריתא דנהמא לפי מה שכתבתי לעיל בשם ה"ר יונה ז"ל דהיכא שאינו מבושל ואינו מחובר יחד מחמת מרק או דבש תורת לחם עליו אפי' נתפרר דק דק אפי' אין בו מואר לחם א) מימה במאי מיירי אי ליכא קמיה אלא פת נעומה פשיטא שצריך לברך כדאמרינן לעיל (דף לז) גבי מציאת דאפי' פירורין שאין בהם כזית מברכין עליהם המוציא ואי איכא קמיה פת שלימה פשיטא שלא יברכו על פתיתין הקטנים וגם אם איכא פתיתין גדולים פשיטא שיברך על הגדולה ולא על הנעומה [ז] לד"ה וגראה דמיירי בשיש לו פת שלם או פתיתין גדולים ועושים מהן פתיתין דקין כדי לברך עליהן המוציא ולאכול וקאמר רב דאין צריך לברך המוציא בשעה שהוא בועא ועושה מהן פתיתין דקין כיון שמפרר אותן כדי לברך עליהן המוציא ולאכול יכול לברך לאחר בציעה כמו קודם בציעה כיון שמתחלה לצורך בציעה נעשה ובלא נעומת פתיתין דקין היה יכול להסמיענו שיכול לבצוע ולברך על הפרוסה שבידו אבצע אלא לרבותא אשמעינן אע"ג שעשה אותם פירורין דקין ואי אפשר לעשות בם בציעה בשעת ברכה אפ"ה שפיר דמי ופליגא אדר' חייא דאמר צריך שתהלה ברכה עם הפת כלומר שיכוין לגמור את הברכה בשעת בציעת הפת ורבא אמר מברך ואח"כ בוצע אלא יפריד הפרוסה מן הפת עד לאחר הברכה ב) ויש שאינם רוצים לאחוץ הלחם כלל עד [מ] לאחר הברכה ולא נכון לעשות כן משום דחשיב הפסקה מה שנתאחר לאחוץ הלחם ושוהה בין ברכה לאכילה (נה) אלא אותן ואין מפריד הפרוסה עד לאחר הברכה (נה) וראיה לי שצריך לאחוץ מעט שאם יאחז בפרוסה שיעלה הכבר עמו דאם לא כן חשיב כפרוסה*. וכן שנינו בפרק ג' (מ"ח) דטבול יום ר"מ אומר אם אוחז בגדול והקטן עולה עמו הרי הוא כמוהו ר' יהודה אומר אם אוחז בקטן והגדול עולה עמו הרי הוא כמוהו והלכה כרבי יהודה:

אמר בחלק [דף קב] שאמר מנשה לרב אשי שאין בועטין אלא מהיכן דגמר בשולא ופירש רבינו משה ממקום שמתבשל יפה יפה שנגמר שם כל המשול ד) וש פפרים שכתוב בהם מהיכא דקיים בשולא שזהו מתחתיו שנדבק בתנור שאם מיד וכן אנו נוהגין. מספר המצות:

ומצעי ליה אם לריך לברך עליה פעם שנית על האחרים. מה בינו [ו] לבין אמת המים אמרין תמן לכך כוון דעתו מתחלה ברם הכא לא כוון דעתו מתחלה: תני רבי חייא אין מברכין על הפת אלא בשעה שהוא פורס. אמר רב חייא בר בא הדא אמרה הדין דנסיב [כ] פוגלא ומברך עליה (נו) והוא לא אמא לידיה לריך לברוכי עליה זמן תנייתא אמר רבי מנחום בר' יודן לריך לומר ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד שלא להזכיר שם שמים לבטלה ג) מתוך הירושלמי משמע דהא דאין מברכין על הפת אלא בשעה שהוא בועא [ל] היינו טעמא שלא יבצע קודם ברכה שמא תפול הפרוסה מידו ואתאבד ויצטרך לחזור ולברך על פרוסה אחרת וש כאן ברכה לבטלה אבל כשהוא מברך קודם בציעה על כל הפת אם תפול הפרוסה מידו יפרוס אחרת ולא יצטרך לברך אע"ג דגמרא דידן פליגא הירושלמי דהאי טעמא מ"מ למדיש הירושלמי זה שאם היו פירות לפניו [מ] ודעתו לאכלם ונטל אחד מהם ומיד ונפל מידו ונאבד לריך ברכה אחרת על הפירות שיאכל (ויברך) [ויאמר] תחלה בשכמל"ו על הברכה שעשה לבטלה וי"א שזהו לאחר שאמר אמה"ע אבל אם לא אמר אלא בא"י בלבד יסיים ויאמר למדני חקיך כדי שיהא כקורא פסוק ולא יהא מזכיר שם שמים לבטלה [נ] ופליגא אדר' חייא דא"ר חייא הכל מודים שלריך שתהלה ברכה עם הפת מתקיף לה רבא מ"ש לטומא דלא דכי כליא ברכה אפרוסה קא כליא עם הפת ומי בדכליא ברכה אפרוסה כליא [דף לט ע"ב] אלא אמר רבא מברך ואח"כ בוצע וי"ס דגרסינן שלריך שתהלה ברכה על הפת ופי' א' להם (נח) והלכתא כרבא:

כא הביאו לפניו פתיתין ושליתין אמר רב הונא מברך על הפתיתין ופוטר את השליתין ר' יוחנן אמר שלימה מצוה מן המובחר. אבל פרוסה של חטין ושלימה של שעורים ד"ה מברך על הפרוסה של חטין ופוטר את השלימה של שעורים (נט) והלכתא כרבי יוחנן לגבי רב הונא דרב הונא ליתא לגבי דרב שהיה תלמידו [ס] וכ"ש לגבי ר' יוחנן ליתא והכי אמרינן בפ' מי שהוציאוהו (דף מו:) במקום ר' יהודה ליתא במקום רבי יוסי מבעיא. הלכך מברך על השלימה [ע] א) ואפילו היא קטנה יותר מן

הגה"ה

*ומיהו בשבת נכון להחמיר ולברך קודם שיתחוך אלא יפציע קודם שתהלה הברכה ואזלה לחם משנה ובפ' שנשה שאכלו (דף מ"ז.) מפיקי דבעי' עד שתהלה אמן מפי השוגין אלא יבצע קודם וגם מיימי ראיה שלריך לפיים הברכה קודם שיבצע מדאמר ר' חייא בירושל' אין מברכין על הפת אלא בשעה שהוא פורס וכו'. העתק מן התוס':

דברי חמודות

מיא דבולהי שלקי בשלקי ומברכין עלייהו בפה"א. וכתב הטור פי' ר"ה שהיא אומר ג"א הרא"ש ז"ל דדוקא כשנשלם אלא נשר אבל בשלם עם הנשר טעם הנשר שנמרק חשוב עיקר ומברך עליו שהכל ע"כ וכך אני מיישב להש"ע שבר"ם ר"ל שאתם וכתב שעל המרק מברך שהכל והוא פי' הערוך על זמית ואף על פי שנאיתן ר"ג פעיף י' כתב בתמונות מרק של פירות אלא דמרק דבר"ם ר"ל הוא מרק שתמת שהוא של בשר וכתב עוד הטור וז"ל כתב אחי הר"ר יחיאל ז"ל כ"ם אם מחמון שמברכין על מיימיהם כלרך שמברכין עליהם ואינו נראה כן דודאי כשמוחטין אותם שתחי לגריעותא ולא' לדבר משקים היוצאים מן הפרי שמברכין עליו שהכל ואם בשלם מברך על המרק כברכת הפרי עצמו כמ"ש ג"א הרא"ש (לקמן בסמוך) ע"כ וכתב הב"י בשם רבינו הרא"ש ז"ל שכתב בתשובה כלל ד' סי' ט"ו דטעמא דמיא דשלקי כשלקי משום דעיקר מישולם בשביל הירקות הלכך כיון שנתנו הירקות טעם בהם הולכים אחר הטעם ואפילו אם בשלו הירקות לגורך מיימיהם לרפואה כיון שכל העולם מבשלים אותם לאכילה לא נשתנית ברכת המים זה בשביל זה שמבשלים עתה לרפואה ואין החולה צריך לאכילת הירקות עכ"ל ויראה בזה עיין בשם מהר"י במי"ט סי' י"ג: (נג) **ואפשר שאם בשל הפרי** כו' מברך עליו בפה"ע. אבל הרשב"א כתב שמברך עליו שהכל ולא דמי למיא דשלקא ומיא דשבתא כיון דדוב אכילתן הוא על ידי שליקא מי שליקתן כמותן הא כל מידי דלית דרכיה למשלקה ולא למסתטיה אלא למיכליה בעיניה בהנהו לא אמרינן שיהו מיימיהן כהן כ"כ ב"י בשמו בסי' ר"ב ונשתבש רמ"א ז"ל בסימן ר"ה סעיף ב' לתת טעם אחר וכמ"ש בתלבושי י"ט בס"ד וכתב עוד הב"י ד"ל להרא"ש ה"ה כשבראם במים ולא בשלם אם נתנו טעם במים מברך עליהם בפה"ע ומכאן למדנו הרא"ש מי שריית בגמוקים ותאנים או משולם מספקא לן אם יש להם דין הפרי עצמו לענין ברכה ואע"ג דלענין ברכה ראשונה לא נספקא לן מידי דהא תנן על כולם אם אחר שהכל יצא (ואפילו לכתחלה כמ"ש בשל ע"ם ט') נ"מ לענין ברכה אחרונה שאם יש להם דין הפרי עצמו מברך ברכה אחת מעין ג' ואם אין להם דין הפרי עצמו מברך עליו בנ"ר ולכן יראת שמים הרוצה לשתות מהם אל יעשה אלא כתוך הסעודה דברכת המזון פוטרת ברכה שלאחריה בין שההיה מעין ג' בין שההיה בנ"ר או יאכל פרי אחר וכמ"ש בנ"ר כדי שיצטרך לברך אח"כ ברכה א' מעין ג' ובנ"ר וממ"ג יצא י"ח מן הגמוקים או התאנים אבל אין תקנה על ידי שיטבה יין ויברך אחריו ברכה אחת מעין ג' ויוסיף בה על העץ ועל פרי העץ שאע"פ שנתוספת זה אינו מזכיר שם ומלכות אין לעשות כן וכמ"ש בתרומת הדשן סי' ל' והא דמי לגמוקים שרוש לבי תאנים דוקא כשהגמוקים מעורבים עם המים הא אם נתנו המים מהגמוקים ה"ל יין ומברך עליו בפה"ג והוסיף לבאר בש"ע שהוא כשהגמוקים יהיה בהם למלוחת שאם ידרוך אבל אם כשיעלו אותם לא יצא מהם שום למלוחת בדם לא: (נד) **אלא** חותך בו'. וכתבו התו' והמרדכי דבשבת נכון להחמיר ולברך קודם שיתחוך אלא תשמע ידו לבצוע קודם שתהלה הברכה שאז לא יהיה לו לחם משנה ועיין בסעיף לקמן: (נה) **וראה** לי שצריך לאחוץ מעט בו'. וטיעור הפרוסה כתב המרמ"ם ז"ל לא יבצע פרוסה קטנה מפני שנראה כאר עין ולא פרוסה יותר מכביצה מפני שנראה כרעבתן וברוקח ירושלמי טיעור בציעה אית דאמרי כזית ואית דאמרי פחות מכזית ע"כ ושנינו במס' דרך ארץ זוטא לא יאחז אדם פרוסה כביצה בידו בפעם אחת והעושה כן הרי זה רעבתן ע"כ וה"מ בחול אבל בשבת הא אמרי' בגמ' לקמן ובפ' כל כתבי דר' זירא הוה בלע אכולא שיומא ומסקינן דטעמייה דיון דכל יומא לא עביד הכי והאידנא עביד הכי לא מתחזי כרעבתנותא וכתב רמ"א דהה"ל אם אוכל עם הרבה בני אדם ולריך ליתן מן הפרוסה לכל א' כזית מותר לבצוע כפי מה שלריך לו ע"כ וה"מ כזית אפשר לאתת לאחרים מחייב כמ"ד בירושלמי כזית כדי שלא יהא נראה כלר עין אבל קלת יש לי לדקדק על זה שבשתוף פרוסה גדולה בתחלה ואח"כ פורס מאותה תחיבה לו ולהמסובין למה לא יחשב הפסק כי היכא דחשיבי הפסק אם לא יחתוך הפרוסה מתחלה כלל ואע"פ שהוא אוכל פרוסתו קודם שיתחוך פרוסות המסובין מ"מ הפסק גדול הוא לתחוך פרוסה גדולה ואח"כ קטנה שלו מהפרוסה הגדולה ויש לתרץ כיון שא"א לעשות בענין אחר לא חשיב הפסק וכמ"ש לעיל לענין שבת וה"נ א"א לעשות בענין אחר שאם יתחוך פרוסות שלהם אח"כ בפני עצמן לא יהיה מה תבור מצוה כלל ועיין בפ' דלקמן סימן י"ו וכתב הרוקח שאין לברך המוציא קודם שיתפוס הלחם כמו בתנמות (פ' הקומץ) גבי תפילין משעת הנחתן ועיין בסימן דלקמן ופרק דלקמן סימן ט"ו: (נו) **ונפל** מיניה. וכ' הר"ר מנוח דלאו דוקא נפל מידו ונאבד אלא ה"ה אם נפל ונתאבד לאכילה ופשוט הוא ב"י סי' ר"ו: (נז) **והוא לא אתא** לידיה. כתב הב"י שמכאן למד הרמב"ם שאין מברכין לא על אוכל ולא על משקה עד שיגיעו לפניו דה"ק הירושלמי דנסיב פוגלא וכבר ברך עליו קודם שבא לידו ע"כ ולפי פי' הזה לא קשיא קושית הר"י בירוש' דלעיל שכתבתי בשמו במי"ט אלא קתני ולא אתא לידיה דהתם בברך ואח"כ נפל ממנו וממילא משמע שנאבד ואינו ענין ללא אתא לידיה דהכא וכתב הב"י וא"ת ומ"ש מאמת המים ואפשר דשאני הכא שאפשר שלא יגיעו לו אבל המים קופן לבא וכתב הטור אבל מי שברך על פירות שלפניו ואח"כ הגיעו לו יותר מאותו המין ל"ל לברך וכתב ב"י שכן דקדק הרשב"א מפי' רש"י בדברים הבאים בתוך הסעודה מחמת הסעודה דלקמן סי' כ"ו שאכתוב בסעיף פ"ג דלפי פרש"י רב פפא אתא לאשמעינן שאע"פ שלא היו הפירות לפניו בשעה שברך על הפת כיון דלבסוף הפת הם באים אינם טעונים ברכה כלל ע"כ וכתב עוד הב"י דנראה דלא בעינן שיהא מאותו המין ממש אלא היינו לומר שיהיה ממין ברכת הראשון ע"כ וכתב רמ"א שאפילו אכל הראשונים קודם שיגיעו אתאחרונים יצא ע"כ והשתא ודאי דוק מיניה דבעל הבית האוכל ובפנר בברכה על מה שמגיעין לו גם אחר שכבר אכל כל מה שהיה לפניו ולפי זה אין מקום למה שהגיה רמ"א בכאן לדברי הב"י טור"ד סי' י"ט שכתב לענין שמיטה דלכתחלה טוב ליזהר ולהיות דעתו בשעת ברכה על כל מה שיגיעו לפניו דדוקא בשמיטה דדומה לשמש שנמלך על כל פרוסה משא"כ במברך על אכילה ושתיה דמתחמת דעתו כך ולא ה"ל לרמ"א ז"ל לכתוב הגהתו של רמ"א אחרי שהיגה לפי סברתו ועיין עוד לקמן סי' כ"ו ובפ' כיסוי הדם סעיף י"ט: (נח) **והלכתא** כרבא. עיין סעיף י"ט: (נט) **והלכתא** כר' יוחנן וכו'. ועיין לקמן סעיף ס"ב וכתב המרדכי בשם הר"ם דה"ה אם שתי שליומות ממין א' אחת גדולה ואחת קטנה דמברך על הגדולה וכתב הרוקח שאם יש לאדם שני תלמי לחם ואין לו לחם שלם יחברם יחד ונעץ לו בשום דבר שלא יהא נראה ודינו כדין שלם ואפי' בשבת יכול לחברם כדמשמע בפ' תלון ע"כ וכתב בכתבי מהרר"י איסרלן סי' ק"ו דשתי גלוסקאות הדבוקים שנאפו כך בתנור ונתקן מן האחת והשניה נשארה שלימה

ומסקינן בגמ' דגמי למתוקי טעמא עבוד: [ה] כמו שמברך על הירקות עצמן. פי' לפי מה שהן הירקות שהן מפרי האדמה אבל לא שמברך על מיא דידהו כדרך שמברך על עצמן כשאינן מבושלין שהרי יש מהן שהן טובים מבושלים יותר מחיים וכשהן חיים מברך עליהם שהכל ושיעתא מיניהו הוא כמ"ש הטור סי' כ"ד בשם הרא"ש דשיעתא שאנו קורין חנד ובלשון ערבי שבא ברכתו שהכל דלטעמא עבידא ולא לאכילה ע"כ: [ו] **לפי** שמשקה אין לו טעם הפרי. כמו שיש למרק טעם הפרי טור סי' כ"ה וגם לא דמי לשכר שעורים כמ"ש רבינו לעיל סי' י"ב: [ז] לד"ה. דלקמן סי' כ"ח: [מ] ה"נ עד לאחר הברכה. ולא נהירא לי משום דחשיב וכן העתיק בעל שלטי הגבורים: [ט] ונפלה מידו. ותימה הוא למה לא הזכיר בכאן והוא לא אמי

דברי חמודות

אחת הבולעת כולה אם לא שיהא מבושל אבל בשבת הא אמרי' בגמ' לקמן ובפ' כל כתבי דר' זירא הוה בלע אכולא שיומא ומסקינן דטעמייה דיון דכל יומא לא עביד הכי והאידנא עביד הכי לא מתחזי כרעבתנותא וכתב רמ"א דהה"ל אם אוכל עם הרבה בני אדם ולריך ליתן מן הפרוסה לכל א' כזית מותר לבצוע כפי מה שלריך לו ע"כ וה"מ כזית אפשר לאתת לאחרים מחייב כמ"ד בירושלמי כזית כדי שלא יהא נראה כלר עין אבל קלת יש לי לדקדק על זה שבשתוף פרוסה גדולה בתחלה ואח"כ פורס מאותה תחיבה לו ולהמסובין למה לא יחשב הפסק כי היכא דחשיבי הפסק אם לא יחתוך הפרוסה מתחלה כלל ואע"פ שהוא אוכל פרוסתו קודם שיתחוך פרוסות המסובין מ"מ הפסק גדול הוא לתחוך פרוסה גדולה ואח"כ קטנה שלו מהפרוסה הגדולה ויש לתרץ כיון שא"א לעשות בענין אחר לא חשיב הפסק וכמ"ש לעיל לענין שבת וה"נ א"א לעשות בענין אחר שאם יתחוך פרוסות שלהם אח"כ בפני עצמן לא יהיה מה תבור מצוה כלל ועיין בפ' דלקמן סימן י"ו וכתב הרוקח שאין לברך המוציא קודם שיתפוס הלחם כמו בתנמות (פ' הקומץ) גבי תפילין משעת הנחתן ועיין בסימן דלקמן ופרק דלקמן סימן ט"ו: (יט) **ונפל** מיניה. וכ' הר"ר מנוח דלאו דוקא נפל מידו ונאבד אלא ה"ה אם נפל ונתאבד לאכילה ופשוט הוא ב"י סי' ר"ו: (כ) **והוא לא אתא** לידיה. כתב הב"י שמכאן למד הרמב"ם שאין מברכין לא על אוכל ולא על משקה עד שיגיעו לפניו דה"ק הירושלמי דנסיב פוגלא וכבר ברך עליו קודם שבא לידו ע"כ ולפי פי' הזה לא קשיא קושית הר"י בירוש' דלעיל שכתבתי בשמו במי"ט אלא קתני ולא אתא לידיה דהתם בברך ואח"כ נפל ממנו וממילא משמע שנאבד ואינו ענין ללא אתא לידיה דהכא וכתב הב"י וא"ת ומ"ש מאמת המים ואפשר דשאני הכא שאפשר שלא יגיעו לו אבל המים קופן לבא וכתב הטור אבל מי שברך על פירות שלפניו ואח"כ הגיעו לו יותר מאותו המין ל"ל לברך וכתב ב"י שכן דקדק הרשב"א מפי' רש"י בדברים הבאים בתוך הסעודה מחמת הסעודה דלקמן סי' כ"ו שאכתוב בסעיף פ"ג דלפי פרש"י רב פפא אתא לאשמעינן שאע"פ שלא היו הפירות לפניו בשעה שברך על הפת כיון דלבסוף הפת הם באים אינם טעונים ברכה כלל ע"כ וכתב עוד הב"י דנראה דלא בעינן שיהא מאותו המין ממש אלא היינו לומר שיהיה ממין ברכת הראשון ע"כ וכתב רמ"א שאפילו אכל הראשונים קודם שיגיעו אתאחרונים יצא ע"כ והשתא ודאי דוק מיניה דבעל הבית האוכל ובפנר בברכה על מה שמגיעין לו גם אחר שכבר אכל כל מה שהיה לפניו ולפי זה אין מקום למה שהגיה רמ"א בכאן לדברי הב"י טור"ד סי' י"ט שכתב לענין שמיטה דלכתחלה טוב ליזהר ולהיות דעתו בשעת ברכה על כל מה שיגיעו לפניו דדוקא בשמיטה דדומה לשמש שנמלך על כל פרוסה משא"כ במברך על אכילה ושתיה דמתחמת דעתו כך ולא ה"ל לרמ"א ז"ל לכתוב הגהתו של רמ"א אחרי שהיגה לפי סברתו ועיין עוד לקמן סי' כ"ו ובפ' כיסוי הדם סעיף י"ט: (נח) **והלכתא** כרבא. עיין סעיף י"ט: (נט) **והלכתא** כר' יוחנן וכו'. ועיין לקמן סעיף ס"ב וכתב המרדכי בשם הר"ם דה"ה אם שתי שליומות ממין א' אחת גדולה ואחת קטנה דמברך על הגדולה וכתב הרוקח שאם יש לאדם שני תלמי לחם ואין לו לחם שלם יחברם יחד ונעץ לו בשום דבר שלא יהא נראה ודינו כדין שלם ואפי' בשבת יכול לחברם כדמשמע בפ' תלון ע"כ וכתב בכתבי מהרר"י איסרלן סי' ק"ו דשתי גלוסקאות הדבוקים שנאפו כך בתנור ונתקן מן האחת והשניה נשארה שלימה

מעדני יום טוב

לידיה כמו שהזכיר בפוגלא לקמיה דודאי אם מצא אותו א"ל לחזור ולברך פעם אחרת ונראה שעשוה סופר הוא כ"כ תהר"י ולפי מה שכתבתי בדברי חמודות לשון הב"י לא קשיא ולא כלום: [י] **לבין אמת המים** שמברך. אע"פ שכשאותה כבר הלכו להם אותם המים שברך עליהם: [כ] **פוגלא**. לעון: [ל] **היינו טעמא שלא יבצע** בו'. מדקא יליף ממילתיה דר"ח שאם נפל אחיכה לעון צריך לחזור ולברך פעם אחרת. תהר"י: [מ] **ודעתו לאכלם**. פי' לאכול מהן ואותו נטל בידו אבל אין לברך אבל אם נפלו דאמר שנא מאמת המים וכן כשהוא מברך על כל הפת וג' הטור סי' ר"ו ודעתו לאכלו: [נ] **ופליגא אדר' חייא** כו'. פירשו רבינו בסוף סימן דלעיל: [ס] וכ"ש לגבי ר' יוחנן. דהלכה כמותו לגבי רב. תוס': [ע] **ואפי' היא קטנה** יותר.

תפארת שמואל

(ז) ונכנס טעם הפרי במים וכו'. נ"ב ומכח ספק ספיקא לא יאכל הרוטב של פירות מבושלים אלא שיאכל מן הפרי כדי שיברך עליו בפה"ע ויפטר הרוטב ואם אין כאן פירי מכח ספק יברך שהכל דלמא לא נכנס טעם הפרי במים ואפי' אם נכנס דשמא נתבטל במים וק"ל:

א) תוס' (גליון) ב) תוס' ותר"י (גליון) ג) תר"י (גליון) ד) וכן הוא במס' ד"א זוטא פ"ו (גליון)

מ ע"א

הפרוסה דנהכי מיירי פלוגתייהו מדנקט בפלוגתייהו פתיתין ושלימין ונתר הכי קתמר פרוסה של חטין ושלימה של שעורים דפרוסה משמע שהיא קטנה מן השלימה. דלשון פרוסה משמע תלי השלם [פ] כמו אחד שלא יטול פרוסה (מנחות דף עז:) וכמו מנה לאמיך בידי והאכלתיו פרס (שבועות דף מב.) ורבותא דמשמעינן אע"ג דפרוסה של חטין קטנה צריך לברך עליה תחלה [ל] משום דכל הקודם בפסוק קודם לברכה ובפלוגתייהו נקט פתיתין ושלימין ונתר הכי קתמר פרוסה של חטין משום דאיירי בפתיתין גדולים ושלימים קטנים. ודהא קתמר רב הונא [ק] מברך (ח) על הפתיתין אם ירצה לפי שהם גדולים ואפ"ה קתמר ר' יוחנן שלימה מצוה מן המובחר ואפילו היו פתיתין מפת נקיה ושלימה מפת הדראה [ר] כיון דשניהם מחטין מברך על השלימה. ובתוספתא דמכילתין (פ"ג) תניא מברכין על הדגן שהוא מן המובחר. כיצד שלימה של גלוסקא ושלימה של בעל הבית (פ) מברך על השלימה של גלוסקא. פרוסה של גלוסקא ושלימה של בעל הבית מברך על השלימה של בעל הבית. פרוסה של חטין ושלימה של שעורים מברך על הפרוסה של חטין. פת שעורין ופת כוסמין מברך על של שעורים. והלא כוסמין יפה הימנה. [מ] אלא שזו מז' המינים וזו אינה מז' המינים. ואמרינן עלה בירושלמי רבי יעקב בר אחא בשם ר' זירא דר' יהודה היא דאמר אם יש מינהם מז' המינים עליו הוא מברך. פת טמאה ופת טהורה. ר' מייא בר אבא אומר מברך על הטהורה. פת נקיה טמאה ופת קינר טהורה ר' מייא בשם ר' אחא אומר על איזה שירצה יברך (פפ) וכן הדין בפת של נכרים ופת (מב) של ישראל. אמר ר' נתנן בר ינחק וירא שמים יוצא ידי שניהם כי הא דמר בריה דרבינא (פג) מנית פרוסה בתוך השלימה ובועא [תני תנא קמיה דרב נחמן בר יצחק פרוסה ושלימה מנית פרוסה בתוך השלימה ובועא] ג"ל מה שמן אמר ליה שלמון ג"ל שלוס אתה ושלוס משנתך שמעת שלוס בין התלמידים א) נראה דקאי אפרוסה של חטין ושלימה של שעורין דלא קאי אפתיתין ושלימים פלוגתייהו דרב הונא ור' יוחנן [ת] מדקאמר מנית פרוסה בתוך שלימה והא דקאמר יוצא ידי שניהם [נ] על שני הלחמים קאי [ס] והכלכות דרב אלפס כתוב שניהם [ג] והאי דקאמר ששמת שלוס בין התלמידים משוס דמוקי לה בפלוגתא דתנאי. מנית פרוסה בתוך שלימה ובועא פירש"י בלשון אחד בועא מן השלימה מכל מקום יוצא ידי שניהם קרינא ביה כיון שמנית שניהם יחד הוי כאלו בועא משניהם ולשון שני פירש בועא משניהם יחד וזה נראה עיקר מדלמרינן לקמן הכל מודים לענין פסח שמניח פרוסה בתוך השלימה ובועא מאי טעמא לחם עוני כתיב [ד] משמע שבועא גם מן הפרוסה שכן דרכו של עני:

כב [דף מ ע"א] **אמר** רב [ה] טול ברוך טול ברוך אין צריך לברך הבא מלח הבא לפתן צריך לברך ור' יוחנן אמר אפי' הבא מלח הבא לפתן א"ל לברך גביל לתורי גביל לתורי צריך לברך ורב ששת אמר אפילו גביל לתורי אין צריך לברך [ו] דאמר רב הונא אמר רב אסור לאדם שיטעום כלום קודם שיתן מאכל לפני בהמתו שנאמר ונתתי עשב בשדך לבהמתך והדר ואכלת ושבעת (פג) הלכך מילי דסעודה הוא (פד) ולא תשיב הפסק [ז] א) וכן השותה בהמות או עופות ואחר ששתו אחד אומר המיאו אחרים לשתות וכל דבר שהוא מענין השתיה לא תשיב הפסק אמר רבה בר שמואל משום רבי חייא (פה) אין הבועא רשאי לבצוע עד שיביאו מלח ולפתן לפני כל אחד ואחד. *רבה בר שמואל איקלע לבי ריש גלותא אפיקו ליה רפתא בעא לאלתר אמרו ליה הדר ביה מר משמעתיה אמר להו לית דין צריך בשם י"מ איתור עד שיביאו לליפתן [פו] מלשון כי בשם משה וי"מ ב) אין זה צריך ליפתן מלשון היאכל תפל מבלי מלח מתרגמינן כמה דלא מתאכל בשם מדלית מילחא (איוב ו):

הגה"ה

*ואין אנו רגילין להביא על השלחן לא מלח ולא לפתן משום דפת שלנו מביא והרי הוא כדאמרינן בסמוך לית דין צריך בשם ומיהו רבינו מנחם היה מדקדק מאד להביא מלח על השלחן כדאיתא במדרש כשישראל יושבין על השלחן וממתינים זה לזה זה עד שיעלו יהיהם והן בלא מלוח השטן מקטרג עליהם ובריח מלח מגין עליהם. העתקתי מן התוספות:

כג מתני' (פו) **בירך** על פירות האילן בורא פרי האדמה יצא (פז) ועל פירות הארץ בורא פרי העץ לא יצא [ע] ועל כולם אם אמר שנ"ב יצא ועל דבר שאין גידולו מן הארץ אומר שנ"ב. [ר] ועל המוזן [ב] ועל המובלות ועל הגובאין אומר שהכל נהיה בדברו ר' יהודה אומר כל שהוא מין קללה אין מברכין עליו [ג] וגמרא קתמר כל דבר שעושה פירות משנה לשנה נקרא עץ אבל כל דבר שנריך לזרעו בכל שנה נקרא פרי הארץ *ועוד אומר סי' אחר בתוספתא [דכלאים פ"ג] (פח) כל שמוציא עליו מעיקרו עשב הוא ומברך עליו בורא פרי האדמה וכל

הגה"ה

*וא"ר על אותן פירות שגדילים במקומינו שמברכין עליהם ב"פ העץ וכן היה רגיל ר"ת בשם רבי מאיר אבינו ודבר ברור הוא כי שקלא ליה לפירא איתא לגווזא כדאמרינן הכא וכן אותן תותים שגדילים בשנה ובאוטדים שעל פני השדה כולם מין אילן הן. העתקתי מן התוספות:

דברי חמודות

כה"ג ודאי יותר טוב להפריד החתיכה מן השלימה כדי שתהא נראה שלימה ממה שיתחבר דבוק בה כדי שתהא נראה גדולה דקי"ל שלימה קטנה עדיפא לענין ברכה מפתיתים גדולים ע"כ וכתב רמ"י בפי' קס"מ בשם מהרי"ל דלא יצא אמנה במקום שהיתה דבוקה מחברתה ששם נראית כפרוסה רק יצא ממקום השלם שבה ע"כ: (פ) מברך על השלימה של גלוסקי. וכתב הב"י דמשמע לו דאפי' נקיות אלא שזה לבן מזה מברך על היותר לבן דהא ודאי תשוב עפי ונראה שם יאמר הטוב לאותו שאינו לבן כ"כ תביא ליה לא נימחקן ליה דבטלה דעתו אצל כל אדם ע"כ: (פא) ובן הדרן בפת של בברים ופת של ישראל. אם מהר מפת של נכרי כ"כ המרדכי וכתב הב"י דנראה מדבריו שאם הוא מהר מפת של נכרי לא יצא אלא בפת ישראל אע"פ שהוא קינר וכתבו התוס' שרבינו שמשון אוה לאכלן הפת לבן של כותים מעל השלחן עד לאחר ברכת המוציא וכתב בתרומת הדשן שכן נהגו והמרדכי פ' אין מעמידין כתב דמדברי הראב"ה נראה שאם היה מיסב על השלחן ישראל האוכל פת של כותים והבעה"ב מהר מפת של כותים כיון דמצוה מוטלת עליו לבצוע יבצע מן היפה ואיתא מן הירושלמי פת נקיה טמאה ופת קינר טהורה על איזה מהם שירצה יברך וכיון דהותר לבצוע הותר לכל הסעודה הזאת זכר לדבר האוכל והותר לברעתו הותר לקרוא ע"כ ופי' בת"ה בעם הדבר דכל ברכת הנהנין תלוי בחביבות וכיון שזה שבעה"ב מהר מפת של כותים אינו זה בשביל שאינו חביב לו אלא מנית משוס פרישות ולכך היכא דאתי למצוא עילה שיאכל בהיתר ולא יצטרך לפרישות בגון הכא שמחבב בו מצוה שרו ליה רבנן וכההיא דירושלמי בפרוס מחולין טמאים דמברך על הטמא אם חביבה לו ע"כ ומ"מ כשאוכל לבדו האוכל מפת של כותים ואין אחר עמו שאינו מהר שבקינן לתגבה דהיגי כרבינו שמשון שמסלקין פת של כותים ואין כאן מקום עיון על הב"י כמ"ש רמ"א ז"ל דהרי בעל ת"ה בעצמו כתב שכן נהגו כמ"ש לעיל בשמו וכתב עוד בת"ה שאם בעה"ב אינו מהר מפת של כותים ואינו דעתו לאכול כל הסעודה רק פת של כותים כי היא נקיה אבל ב"ב אוכלים מפת שאינה נקיה שהוא כבר ושמי שלחם מונחים על השלחן אע"פ שנהגו רבותינו כמו שהוה הבר מקולי מ"מ כה"ג צריך לבצוע על פת נקיה של כותים הואיל והוא הבוצע ואין דעתו לאכול אלא מאותו פת ולא מן הכשר וכמ"ש בסעיף הסמוך לקמן: (פב) מניח פרוסה בתוך השלימה. וכתב ת"ה סי' ל"ב דכל הדיעות האמורים להקדיש הם על תמיד לא נאמרו אלא כשרוצה לאכול משניהם אבל אם אינו רוצה לאכול אלא האחד יצא עליו ואין לחוש לשני אע"פ שהוא מוקדם בפסוק אז משוב אז תביא עליו: (פג) הלבד מילי דסעודה הוא. ואפילו אינו מצרכי פרוסת הבציעה וז"ל הרמב"ם בפ"א מה"ב אם הפסיק בדברים מענין דברים שמברכים עליו א"ל לברך שניה מילד כו' המילו מלח וכו' תנו לפלוני לאכול תנו מאכל לבהמה וכו': (פד) ולא השיב הפסק. וכתב הכלבו דה"מ בדיעבד כלומר אבל לכתחלה לא יפסיק אפילו בדברים אלו ע"כ וכן הדין לכל ברכת הנהנין שלא יפסיק בין ברכה לאכילה

מעדני יום טוב

מן הפרוסה כלומר מן הפתיתה ולא דק והמגיה כך לא הפסיד: [פ] כמו אחד שלא יטול פרוסה. לא ידענא היכא איתא להא: [ל] משום דכל הקודם כו'. כדלקמן: [ק] מברך על הפתיתין אם ירצה. כ"כ התוס' בשם ר"ת ודלא כפירש"י שלריך לברך דא"כ רב הונא ור' יוחנן פליגי בסברות הפוכות: [ר] ביון דשניהם מחטים מברך על השלימה. וכ"כ התוס' ומביאין ראיה מן הירושלמי והיא התוספתא שכתב רבינו בסמוך וקלת קשה דיש לדחות דהא לא קתני אלא פרוסה והיא קטנה מן השלימה ומגלן דפתיתה שהיא גדולה מהשלימה שלא יברך עליה ומיהו כיון דבפתיתים קי"ל כר' יוחנן לא קשיא ולא מידי: [ש] ה"ג אלא שזו כו'. זו איזה משבעת המינין. אע"ג דתנן בכלאים ובמנחות דכוסמים מין חטים מ"מ בקרא לא כתיב בהדיא: [ת] מדקאמר פרוסה. ולא קאמר פתיתה: [ת] על שני הלחמים קאי. כלומר הוא הלחם וכתיב ולחם לבן חטים יעבוד: [נ] ובהלכות דרב אלפס כתוב שתיהם. וא"כ ודאי לא קאי אלחמים וכדכתיב שמנה לחמו והרבה דברים משמשים בלשון זכר ובלשון נקבה וכמו שפירש רש"י בפי' החומש בפרשת ויצא: [ג] והאי דקאמר ששמת שלום כו'. אע"ג דהשתא יוצא ידי שניהם דאמר רב נחמן אלחמים קאי וא"כ מאי שלוס דבין התלמידים דקאמר אלא משוס דמוקי לה בפלוגתא דתנאי וא"ת ומאי דוחקיה דרבינו דמפרש ידי שניהם על הלחמים ולא מפרש נמי דקאי אתנאי דמוקי לה אלייבינו ל"ק דמשום דבהלכות הרי"ף כתוב בהדיא שתיהם מש"ה מפרש נמי ליצאת בשניהם בכה"ג ונראה ליה טפי משוס דאמרן ד"ה מברך על הפרוסה כו': [ד] משמע שבועא גם מן הפרוסה כו'. אע"ג דרש"י נשמר מזה שכתב לפיכך לריך שיראה כבועא מן הפרוסה מ"מ הכי משמע טפי: הא דבשבת חייב לבצוע כו'. דנגמ' וכתבו הרי"ף בכאן כתבו רבינו בפ' כל כתבי סי' ה': [ה] טול ברוך. לשון רש"י טול מפרוסת הברכה כו' והרי"ף והרמב"ם גרסי

תפארת שמואל

(ח) מברך על הפתיתין וכו'. נ"ב אם יראה ואיירי בפתיתים גדולים מן השלימין ואפ"ה יעשה מה שיעשה אבל אם הן שוים וק"ו שפתיתים קטנים יכול לאיתא דאף רב הונא מודה: (ט) ופת של ישראל. א"ר נחמן

א) תוס' (גליון) ב) תר"י (גליון)

עוד כדון בכ"ף וכן העתיק רבינו בפרק ביסוי הדם סימן ו' וים לפרש על שם שאין רגילין לאכול פת בלא לפת או מלח שעמו כדלקמן לכך נקרא בשם כריכה שכורכים דבר אחר עם הפת: [ו] דאמר רב הונא אמר רב אסור לאדם שיטעום כו'. וקשה דא"כ רב אמאי קאמר דגביל לתורי לריך לברך דמשמע דרב הוא דקאמר דא"ל דאפילו הכי דאסור לאדם כו' מ"מ ל"ל הוי ממילי דסעודה כמו הבא מלח הבא לפתן לא ס"ל נמי דהוה ממילי דסעודה ממש ובריש"ף גרסינן הכא אמר רב יהודה אמר שמואל: [ז] וכן השותה בהמות כו'. עיין בפ' ביסוי הדם סימן ו': [ח] מלשון כי בשם משה. וכן כ' תהר"י ונראמת שהוא מן התיתה על רש"י שלא כתב לזה הפסוק: גרסינן בגמרא אמר רבא בר שמואל משמיה דר' חייא אחר כל אכילתך אכול מלח ואחר כל שתייתך שתה מים וכו'. וכתב הב"י ס"ק קע"ט גם כתב עליו ג' שבולי הלקט דלא יאכל המלח בגדול דקשה לקבור בים וכו' והשיב על זה רמ"א ז"ל בס"ק ק"ע דנ"ל דלא אמרו בגמ' אלא דוקא שלא היה מלח בפת או במאכלים שאכל וכן שלא שתה משקה שים בו מים אבל בלאו הכי ליכא למיחש וכן מהגיס שלא ליזהר באכילת מלח ושתיית המים אחר הסעודה מהטעם הזה עכ"ל וז"ל סעד ורמיה לדבריו מדרבינו וכן הרי"ף הסמיטו ולא כתבו להא: [ט] ועל בולם אם אמר שהכל נהיה בדברו יצא. ואפי' לכתחלה כמ"ש רבינו לעיל ס"ס ט': [י] ועל החומץ. פי' ב"י סי' ר"ד בשם שבולי לקט שכתב בשם ספר התרומה שכל שבני אדם נתענעים מלשתותו לריך מתחת חתיכתו קרוי חומץ ואין מברכין עליו בפה"ג אע"ג דלענין מגע נכרי מחמירין: [כ] ועל הגובלות. מסקינן בגמרא בשולי כומרי פירש"י כמו שרופי חמה שבשלם ושרפם החוט ויבשו ומתרים הם כמרא חוט כמו מכמר בשרא: [ל] ובגמרא. לעיל ריש העמוד:

מן הפרוסה דאם אינו מברך אם אינו רוצה לאכול אלא האחד יצא עליו ואין לחוש לשני אע"פ שהוא מוקדם בפסוק אז משוב אז תביא עליו: (פא) אין הבוצע רשאי לבצוע עד שיביאו מלח. ובמ"ש בשם הפסק כמו טול ברוך ואין אחר עמו שאינו מהר שבקינן לתגבה דהיגי כרבינו שמשון שמסלקין פת של כותים ואין כאן מקום עיון על הב"י כמ"ש רמ"א ז"ל דהרי בעל ת"ה בעצמו כתב שכן נהגו כמ"ש לעיל בשמו וכתב עוד בת"ה שאם בעה"ב אינו מהר מפת של כותים ואינו דעתו לאכול כל הסעודה רק פת של כותים כי היא נקיה אבל ב"ב אוכלים מפת שאינה נקיה שהוא כבר ושתי שלחם מונחים על השלחן אע"פ שנהגו רבותינו כמו שהוה הבר מקולי מ"מ כה"ג צריך לבצוע על פת נקיה של כותים הואיל והוא הבוצע ואין דעתו לאכול אלא מאותו פת ולא מן הכשר וכמ"ש בסעיף הסמוך לקמן: (פב) מניח פרוסה בתוך השלימה. וכתב ת"ה סי' ל"ב דכל הדיעות האמורים להקדיש הם על תמיד לא נאמרו אלא כשרוצה לאכול משניהם אבל אם אינו רוצה לאכול אלא האחד יצא עליו ואין לחוש לשני אע"פ שהוא מוקדם בפסוק אז משוב אז תביא עליו: (פג) הלבד מילי דסעודה הוא. ואפילו אינו מצרכי פרוסת הבציעה וז"ל הרמב"ם בפ"א מה"ב אם הפסיק בדברים מענין דברים שמברכים עליו א"ל לברך שניה מילד כו' המילו מלח וכו' תנו לפלוני לאכול תנו מאכל לבהמה וכו': (פד) ולא השיב הפסק. וכתב הכלבו דה"מ בדיעבד כלומר אבל לכתחלה לא יפסיק אפילו בדברים אלו ע"כ וכן הדין לכל ברכת הנהנין שלא יפסיק בין ברכה לאכילה

הבא מלח הבא לפתן. [פ] כמו אחד שלא יטול פרוסה. לא ידענא היכא איתא להא: [ל] משום דכל הקודם בפסוק. כדלקמן: [ק] מברך על הפתיתין אם ירצה. כ"כ התוס' בשם ר"ת ודלא כפירש"י שלריך לברך דא"כ רב הונא ור' יוחנן פליגי בסברות הפוכות: [ר] ביון דשניהם מחטים מברך על השלימה. וכ"כ התוס' ומביאין ראיה מן הירושלמי והיא התוספתא שכתב רבינו בסמוך וקלת קשה דיש לדחות דהא לא קתני אלא פרוסה והיא קטנה מן השלימה ומגלן דפתיתה שהיא גדולה מהשלימה שלא יברך עליה ומיהו כיון דבפתיתים קי"ל כר' יוחנן לא קשיא ולא מידי: [ש] ה"ג אלא שזו כו'. זו איזה משבעת המינין. אע"ג דתנן בכלאים ובמנחות דכוסמים מין חטים מ"מ בקרא לא כתיב בהדיא: [ת] מדקאמר פרוסה. ולא קאמר פתיתה: [ת] על שני הלחמים קאי. כלומר הוא הלחם וכתיב ולחם לבן חטים יעבוד: [נ] ובהלכות דרב אלפס כתוב שתיהם. וא"כ ודאי לא קאי אלחמים וכדכתיב שמנה לחמו והרבה דברים משמשים בלשון זכר ובלשון נקבה וכמו שפירש רש"י בפי' החומש בפרשת ויצא: [ג] והאי דקאמר ששמת שלום כו'. אע"ג דהשתא יוצא ידי שניהם דאמר רב נחמן אלחמים קאי וא"כ מאי שלוס דבין התלמידים דקאמר אלא משוס דמוקי לה בפלוגתא דתנאי וא"ת ומאי דוחקיה דרבינו דמפרש ידי שניהם על הלחמים ולא מפרש נמי דקאי אתנאי דמוקי לה אלייבינו ל"ק דמשום דבהלכות הרי"ף כתוב בהדיא שתיהם מש"ה מפרש נמי ליצאת בשניהם בכה"ג ונראה ליה טפי משוס דאמרן ד"ה מברך על הפרוסה כו': [ד] משמע שבועא גם מן הפרוסה כו'. אע"ג דרש"י נשמר מזה שכתב לפיכך לריך שיראה כבועא מן הפרוסה מ"מ הכי משמע טפי: הא דבשבת חייב לבצוע כו'. דנגמ' וכתבו הרי"ף בכאן כתבו רבינו בפ' כל כתבי סי' ה': [ה] טול ברוך. לשון רש"י טול מפרוסת הברכה כו' והרי"ף והרמב"ם גרסי

מן הפרוסה כלומר מן הפתיתה ולא דק והמגיה כך לא הפסיד: [פ] כמו אחד שלא יטול פרוסה. לא ידענא היכא איתא להא: [ל] משום דכל הקודם כו'. כדלקמן: [ק] מברך על הפתיתין אם ירצה. כ"כ התוס' בשם ר"ת ודלא כפירש"י שלריך לברך דא"כ רב הונא ור' יוחנן פליגי בסברות הפוכות: [ר] ביון דשניהם מחטים מברך על השלימה. וכ"כ התוס' ומביאין ראיה מן הירושלמי והיא התוספתא שכתב רבינו בסמוך וקלת קשה דיש לדחות דהא לא קתני אלא פרוסה והיא קטנה מן השלימה ומגלן דפתיתה שהיא גדולה מהשלימה שלא יברך עליה ומיהו כיון דבפתיתים קי"ל כר' יוחנן לא קשיא ולא מידי: [ש] ה"ג אלא שזו כו'. זו איזה משבעת המינין. אע"ג דתנן בכלאים ובמנחות דכוסמים מין חטים מ"מ בקרא לא כתיב בהדיא: [ת] מדקאמר פרוסה. ולא קאמר פתיתה: [ת] על שני הלחמים קאי. כלומר הוא הלחם וכתיב ולחם לבן חטים יעבוד: [נ] ובהלכות דרב אלפס כתוב שתיהם. וא"כ ודאי לא קאי אלחמים וכדכתיב שמנה לחמו והרבה דברים משמשים בלשון זכר ובלשון נקבה וכמו שפירש רש"י בפי' החומש בפרשת ויצא: [ג] והאי דקאמר ששמת שלום כו'. אע"ג דהשתא יוצא ידי שניהם דאמר רב נחמן אלחמים קאי וא"כ מאי שלוס דבין התלמידים דקאמר אלא משוס דמוקי לה בפלוגתא דתנאי וא"ת ומאי דוחקיה דרבינו דמפרש ידי שניהם על הלחמים ולא מפרש נמי דקאי אתנאי דמוקי לה אלייבינו ל"ק דמשום דבהלכות הרי"ף כתוב בהדיא שתיהם מש"ה מפרש נמי ליצאת בשניהם בכה"ג ונראה ליה טפי משוס דאמרן ד"ה מברך על הפרוסה כו': [ד] משמע שבועא גם מן הפרוסה כו'. אע"ג דרש"י נשמר מזה שכתב לפיכך לריך שיראה כבועא מן הפרוסה מ"מ הכי משמע טפי: הא דבשבת חייב לבצוע כו'. דנגמ' וכתבו הרי"ף בכאן כתבו רבינו בפ' כל כתבי סי' ה': [ה] טול ברוך. לשון רש"י טול מפרוסת הברכה כו' והרי"ף והרמב"ם גרסי

שמוציא עליו מעגפיו אילן הוא ומברכין עליו בורא פרי העץ ואם תאמר היכי מברכין על המומן הא אמרינן בפרק בתרא דיומא (דף פא) השותה מומן ביום הכפורים פטור דלית הלכתא כרבי דאמר מומן משיב את הדעת ולעיל (דף לו:) גבי פילפלי יבשתא משוינן ברכה ליום הכפורים יש לומר דמירי [מ] במזוג קצת כדמסיק התם דאז משיב הדעת אי נמי מיירי במושם בשינו ונתן מומן הרבה לתוך מרק ושותהו לרפואה [נ] ומומן עיקר מכל מקום אגב המרק אית ליה הנאה מיניה ובעי ברוכי כדאמרינן לעיל (שם) גבי שמן זית שנתנו לתוך אניגרון: **גמ'** מיכן על פירות האילן וכו'. מאן תנא דעיקר אילן מרעא הוא רבי יהודה היא דתנן יבש המעיין ונקלן האילן מביא ואינו קורא רבי יהודה אומר מביא וקורא [ס] ונראה דהלכה כרבי יהודה כיון דסתם לן תנא כוותיה ואם מיכן על פירות האילן בורא פרי האדמה יצא: [דף מ ע"ב] ועל כולם אם אמר שהכל וכו'. אמר רב הונא חוץ מן הפת ויין רבי יוחנן אמר אפילו פת ויין [ע] וקיימא לן כרבי יוחנן לגבי רב הונא וכן נמי הא דפליגי רבי מאיר ורבי יוסי דרבי מאיר קאמר אם אמר על הפת ברוך המקום שברא יצא ורבי יוסי קאמר כל המשנה ממטבע שטבעו חכמים בברכות לא יצא ידי חובתו קאמר עליה בירושלמי אמר רבי יעקב בר אחא בר שמואל [פ] הלכה כרבי מאיר *וגם לכאורה ר' יוחנן כרבי מאיר סברא ליה אלא דהגמרא קא דחי לה. הא דקאמר רבי מאיר אם אמר על הפת ברוך המקום שברא יצא מיירי בין בברכת המוציא ובין אחר אחילה ויצא בה ידי ברכה דאשונה כדאמרינן בנימין רעיא כרך ריפתא אמר בריך מריה דהאי פיתא אמר רב יצא. והא בעינן שלש ברכות. מאי יצא נמי דקאמר ידי ברכה דאשונה. והאמר רב כל ברכה שאין בה הזכרת השם אינה ברכה. (שם) דקאמר בריך רחמנא מריה דהאי פיתא. גופא אמר רב כל ברכה שאין בה הזכרת השם אינה ברכה. ור' יוחנן אמר כל ברכה שאין בה מלכות שמים אינה ברכה. אמר אביי כוותיה דרב מסתברא. דתנן לא עברתי ממצותיך ולא שכחתי לא עברתי מלברך ולא שכחתי א מלהזכיר שמך עליו. ורבי יוחנן אמר מני מלברך ומלהזכיר שמך ומלכותך עליו. [ל] רב האי פסק הלכה כרבי יוחנן. [ק] ולעיל גבי בנימין רעיא מיירי שהזכיר גם מלכות. וי"ם דגרסינן בהו בפירוש ולרבי יוחנן דאמר כל ברכה שאין בה מלכות אינה ברכה דאמר בריך רחמנא מלכא מריה דהאי פיתא. (ע) וי"י היה מסופק אם הלכה כרב [ר] מדקאמר אביי מסתבר כוותיה [ש] וגם ר' יוחנן צריך להגיה מתניתין דמעשר שני. וי"מ שאם דילג מלכות שמים [שלא] יחזור ויברך דשמא הוא ברכה לבטלה. ואם תאמר ברכה מעין שבע שאומר ש"ץ בערב שבת אין בה מלכות. וי"ל א) דהאל הקדוש שאין כמוהו משוב מלכות כדאמרינן בפרק בתרא דרשת השנה (דף לב.) דשמע ישראל ה' אלהינו [פ] ה' אחד זה מלכות וברכה דאשונה של שמונה עשרה [פ] כיון דאית בה האל הגדול הוא משוב כמו מלכות. ויש אומרים לפי שאמר אלהי אברהם הוה כמו מלכות לפי שעדיין לא שעדיין לא המליכוהו עליהם העולם עד שבא אברהם אבינו והודיע טיבו בעולם והיינו דכתיב (בראשית כד) ה' אלהי השמים אשר לקחני מבית אבי:

הגה"ה

*ג) וי"ע אם פוסק כרבי מאיר אפילו לא יזכיר פת. תוספות. ואמר אחילה יצא ידי ברכת המזון:

כד ועל דבר שאין גידולו מן הארץ כו'. ת"ר על דבר שאין גידולו מן הארץ כגון בשר בהמה חיה ועופות ודגים אומר שנ"ב ועל הפת שעיפשה ועל היין [ב] שהקריש (עא) ועל תבשיל שעברה צורתו אומר שנ"ב ועל החלב ועל הגבינה אומר שנ"ב ועל המלח [ג] ועל הזמיות [ד] ועל כמהים ופטריות אומר שנ"ב:

בה מתני' (עב) **היו** לפניו הרבה מינין ר' יהודה אומר אם יש ביניהם ממין ז' עליו הוא מברך וחכמים אומרים מברך על איזה מהם שירצה: [דף מא ע"א] **גמ'** אמר עולא מחלוקת בשברכותיהם שוות דר' יהודה סבר מין ז' עדיף וברבנן סברי תביב עדיף פי' אם אחד מהמינים תביב תדיר עליו אפילו רוצה עתה לאכול מין אחר אחילה מברך על התביב ויאכל ממנו קצת [ה] ואח"כ יאכל מין אחר דתביב דלרבנן [ו] כמו מין שבע דלר' יהודה אבל כשאין ברכותיהן שוות ד"ה מברך על זה וחוזר ומברך על זה פרש"י [ז] ואין הלכה פוטר את הזית א) מתוך פירושו משמע דעל איזה מהם שירצה יברך אחילה דאי צריך לברך על הזית אחילה למה הוצרך לפרש שאין הלכה פוטר את הזית והלא לעולם יברך על הלכה לבסוף וכן פירש ה"ר שמעיה בשם רב האי כיון דלא פירש על איזה יברך אחילה יש לומר דמסתמא יחיד מודה לרבים ויברך על איזה שירצה אחילה ולא שרבים מודו ליחיד וכן כתב רב אלפס ז"ל דעל איזה מהם שירצה יברך ואימה דמסתמא בורא פרי העץ תשיב מבורא פרי האדמה משום דמבורא טפי דבורא פרי האדמה כולל כל הגדל באדמה אבל ב"פ העץ מברך דוקא על מה שגדל באילן ומהאי טעמא אמרינן לעיל (דף לט.) בעובדא דבר קפרא דברכת בפה"א תשיבא מברכת שהכל לפי שהיא מבורת יותר י"ל דלא תשיב כל כך ברכת פרי העץ כנגד ברכת פרי האדמה כמו שתשובה ברכת פרי האדמה על שהכל לפי שהכל אינה מבורת כלל לפי שכולא כל דבר ואם תאמר היכי קאמרי רבנן דתביב עדיף האמרינן לקמן המוקדם בפסוק מוקדם לברכה וכ"ש שיש להקדים האמור בפסוק למין שאינו זכר כלל בשבח הארץ ומירץ ה"ר שמעיה ז"ל דהיינו דלקמן דכל המוקדם וכו' היינו כשאין תביב ליה זה יותר מזה אז יקדים אותו שכמוב תחלה [ח] אבל אם המאוחר תביב יקדים ב וקשה מהא דאמרינן בשמעתין דרב חסדא ורב המנונא הוו יתבי בסעודתא אייתי קמייהו תמרי ורמוני קדים רב המנונא ברך אתמרי בריבא אמר ליה לא סבר לה מר כל המוקדם בפסוק כו' ומאי קא קשיא ליה דילמא תמרי תביבי ליה ע"כ צריך לומר דכל המוקדם דלקמן אתיא כר"י וכל הנך אמוראי דסברי לקמן כל המוקדם בפסוק מוקדם לברכה כר' יהודה סבירא להו וכן פסק בעל ה"ג כר' יהודה וכן כתב (יא) דבורא פרי העץ קודם לב"פ האדמה ולדידיה הא דקאמר אבל אין ברכותיהם שוין ד"ה מברך על זה וחוזר ומברך על זה לא בא להשמיענו דין הקדמה כלל אלא שאין האחד פוטר את חבירו ב) ולישנא לא משמע הכי דא"כ הוה ליה למימר אין האחד פוטר את חבירו (עג) הלכך נראה דברי רב האי גאון ז"ל ורש"י דמברך על איזה מהם שירצה ואין (יב) להביא ראיה לדבריהם מהא דאמרינן לקמן כל המוקדם בפסוק מוקדם לברכה אלמא מברך על חטה ושעורה מקמי גפן דאיכא למימר דמיירי שעשאו פת או דייקא (עד) דודאי ברכת המוציא או במ"מ תשיב מב"פ העץ אבל כוסם את החטה ליכא אלא בפה"א לא תקדום לבורא פרי העץ ואף אם תרצה להעמידו בכוסם את החטה יש לומר כך כל המוקדם בפסוק הזה [טו] דברים שברכותיהם (יג) שוות כמו חטה לגבי שעורה וענבים לגבי תאנים ורמונים.

הגהות הב"ח א מלהזכיר שמך עליו ואלו שמך ומלכותך עליו לא קתני ור"י אמר תני ולא שכחתי מלהזכיר שמך ומלכותך כו': ב יקדים אותו וקשה כו':

דברי חמודות

אילן הם והכ"ר יוסף כתב שיש לברך עליהם בפה"א לפי שמלא בתשובת הגאונים כל אילן שיצא בשימות וכלו גוזיה וטרפיה לגמרי והדר פארי משרשיו מברכין עליו בפה"א עור פי' ר"ג וכן נוהגין וכתב בשבולי הלקט האוכל ממה שמוציאין אילני פרק אין מברכין עליהם אלא שהכל ולא תשיב לברוכי בפה"ע וכ"כ בתשובת הגאונים הלכך בני אתא אף על גב דבשלן והויין כפירות לא מברכי עליהו אלא שהכל דתניא ד' מינים שבולוב שנים עושים פירות ושנים אינם עושים פירות וכיון דאמרינן הדם וערבה אינם עושים פירות ש"מ דפירות בני אתא ולו פירות מינהו: (שם) דקאמר בריך רחמנא מריה דהאי פיתא. וכתב ר"י בשי' קפ"ז בשם הרשב"א האומ' והמשנה ממטבע לא יצא וכדתנן בפ"ק מקוש שאמרו להמרין כו' מש"ה מסתבר לי דבהא אפי' ידי ברכה דאשונה לא יצא אא"כ פותח ומוסם בה דברכה דאשונה של בה"מ מרוכה היא והלכך צריך שיאמר בריך רחמנא מריה דהאי פיתא בריך רחמנא דון כולא ומיונא בה כדי שיהא פותח בברוך ומוסם בברוך: (ע) ור"י היה מסופק אם הלכה כרב כו'. ורי"ף ורמב"ם פ"א מהל' ברכות פסקו כרבינו האי

מעדני יום טוב

[מ] במזוג קצת. מדנפשיה כתב קצת: [נ] וחומץ עיקר. דאי המרק עיקר מברך עליו כפי מה שממנו נעשה המרק כדלעיל פי' י"ח: [ס] ונראה דהלכה כר"י כו'. וכ"כ התוס' ומש"ס בספר תו"ט: [ע] וקי"ל כר"י לגבי רב הונא. כדלעיל פי' כ"ח: [פ] הלכה כר"מ. ואין להשיב כנאן כמו שהשיב רבינו בפרק מי שמחו פיתן ר' שאם גמרא דידן היה סובר כן שהוא פוסק בר דהכא י"ל שפתך ולא פסקינן הלכה כר"ה תלמידו של רב לגבי ר' יוחנן וכן כדמסיק וגם לכאורה כו': [צ] רב האי פסק הלכה כר"י. עיין ירושלמי שכתב רבינו לקמן בר"פ הרואה ומ"ש שם בס"ד: [ק] ולעיל גבי בנימין רעיא כו'. דכי היכי דפריך עליה מרב ה"ל לפרוך מר' יוחנן דהא גדול ממנו היה: [ר] מדקאמר אביי מסתבר כוותיה. ומ"מ כיון דלא אמר בהדיא הלכה כרב אלמא לא פסיקא ליה מלתא ויהבה לבלנין רב וכ"ר הלכה כר"י. ב"י מי' ר"ד: [ש] וגם ר' יוחנן צריך להגיה כו'. דיינו כגירסת רבינו אבל התוס' כתבו דלר' יוחנן ל"ק מתני' דלמעו כל כי רוכלא ליתי ולישל ע"כ ולכן הש"ס שהגיה בגמ' כמ"ש רבינו אינו מוכרח שהרי להתוס' ל"ג לה: [ת] ה' אחד זה מלכות. שאין לך מלכות גדולה מזו כיון שהוא אחדות גמור וכן כשאומר שאין כמוהו הוא מלכות: [פ] וכיון דאית בה האל הגדול כו' וי"א לפי שאמר אלהי אברהם כו'. ולפי זה גם ברכה דמעין ז' מעיקרא ל"ק וכן הוא בתוס' לאלהי אברהם תשוב כמו מלכות וא"כ הס"ל לתירוץ שכתב רבינו דהאל הגדול תשוב כמו מלכות וכ' ר"י דברכת אלהי נשמה לדעת האומרים שאינה סתומה לברכת אשר יצר ואין בה מלכות ברלה לכיון שמזכיר בה שהקב"ה בורא הנשמות ונפחם בגופות ואח"כ נוטלם מהם ואח"כ מחזירם להם אין לך הזכרת מלכות גדולה מזו והרוקח כתב בפי' דבר בהמה חיה ועופות ודגים אומר שנ"ב ועל הפת שעיפשה ועל היין שהקריש ועל המלח אומר שנ"ב ועל הגבינה אומר שנ"ב ועל המלח אומר שנ"ב ועל הזמיות אומר שנ"ב:

מעדני יום טוב

שש"ב ח"ל בכל הברכות שהם הולאות להקב"ה יש בהם הזכרת השם ומלכות אבל בתפלת י"ח שאינה הולאה על שום הנאה ומצוה אלא על תפיעת ברכיו של אדם ולעולם יפליר אדם שבחו של הקב"ה ואח"כ יתפלל הלכך לא מיקרו בה מלכות: [ב] שהקרים. גרס ופי' רש"י בוטר"ר בלע"ז וכתב הטור פי' ר"ל דדוקא כשריתיה תחלה ושעמיה אלא אבל אם ריתיה אלא ושעמיה תחלה הוא דהא אפלינו ביה אמי ורבא בפ"ב דתמ' ע"ז והלכה כרבא דאמר הכי וכן ס"ל לר' יוחנן בפ' המוכר פירות. ב"י: [ג] ועל הזמיות. פירוש מי אלא כ"כ הטור פי' ר"ד והב"י כתב בשם הערוך שהוא תרגם שכן בלשון יון קורין למרק זומי ע"כ וגם ל"ל שהטור לא רצה לפרש בהערוך מהא דתמי' י"ח ועיין מה שכתבתי בתכרי תמודות סעיף נ"ב וכתב עוד הטור דרבינו האי פירש זומית הוא הקלף העולה על רתיחת הקדרה: [ד] ועל כמהין ופטריות אומר שהכל נהיה בדברו. וגמ' פרק מדמתא הנודר מפירות הארץ אסור בפירות הארץ ומותר בכמהין ופטריות ואם אמר כל גידולי קרקע עלי אסור אף בכמהין ופטריות אלמא דגידולי קרקע מינהו ומשני אמי מירבא רבו מארעא מינקא לא ינקא מארעא ותני בתתני' על דבר שאין יונק מן הארץ: [ה] ואח"כ יאכל מין אחר. ויברך עליו ואח"כ יחזור ויאכל מהפרי הראשון שהתחיל ול"ל לחזור לברך עליו פעם שנית שזה שאכל בינתיים מהפרי האמר ומיכן עליו לא הוי הפסקה כיון שדעתו היה לאכול מזה. תהר"י: [ו] כמו פין ז' דלר' יהודה. דמיירי ודאי שאינו רוצה לאכול מעכשיו ממנו אחלה: [ז] ואין הצנון כו'. ליתא דברייתא היא לפניו לגון זית: [ח] אבל אם המאוחר תביב. וה"ה למה שאינו מזכר בכתוב כלל: [ט] בדברים שברכותיהם שוות. והשתא אפי' ברכת המוציא או במ"מ אין לחס קדימה:

תפארת שמואל

(יא) וכ"כ רב"פ העין קודם לב"פ האדמה. נ"ב גם מה פסק דלא אזלינן בתר תביב אלא בתר המוקדם דתשובה הנכרה וק"ל: (יב) ואין להביא ראיה מדברייהם כו'. פי' גם לרש"י ור"ף ולא קשה ממי לדידהו דס"ל אלגון זית מברך אאיזה שירצה אע"פ דזית מוקדם בקרא היינו משום דס"ל מאחר שאין שייהם כתובים בקרא שהן מז' מינים וברכותיו אינן שוות לא אמרי' הכתוב בקרא עדיף ומברך על איזה שירצה וממילא בשעיהם מז' מינים המוקדם בקרא עדיף ודו"ק: (יג) שברכותיהן שוות מכל מקום כו'. מקקנת הספר אינו כן כדלקמן שכתב דחטה קודמת לזית וכו' וכ"ש לגפן אלא שאין רואה לדבריהם קאמרו דוקא:

א) תוס' (גליון ב) תר"י (גליון ג) היינו בברכת ברוך המקוש וכו'. בלא הזכיר בברכה זו פת. ומ"ש בשם התוס' ל"מ בתוס' [הוא בתוס' ר"י מסיד]. (תר"ל)

[י] א) ואם תאמר מ"ש לרבי יהודה כשברכתן שוה צריך להקדים ז' המינים וכשאין ברכתן שוה אין צריך להקדים וי"ל דודאי כשברכתן שוה דבברכה האחת פוטר את חברו אז שתתבר לברך על שבעת המינים ולפטור את השני אבל כשצריך לברך על כל אחד ואחד לא שייכי זה לזה כלל כיון שצריך לברך על השני אחר אכילת הראשון הלכך על איזה מהן שירצה יברך תחלה הלכך אם הביאו לפניו שני מינים ואין בהן מז' המינים כמו אתרוג ותפוח יברך על החביב תחלה לכ"ע כיון שברכותיהן שוות ואם יש בהן מין שבע (עה) קיימת לן כרבי יהודה דאמר מין ז' עדיף ויברך עליו אע"פ שהאחר חביב לו ואם יש לפניו ב"פ העץ ושהכל יברך ב"פ העץ תחלה וכן ב"פ האדמה ושהכל ב"פ האדמה קודמת. וב"פ האדמה וב"פ העץ על איזה מהן שירצה יברך ול"ג מדלא קאמר מברך על זה וחוזר ומברך על זה ותביב לדעתי עדיף אלמא אפילו אחד מהן חביב יכול לברך על השני כיון שצריך לברך על השני אחר אכילת הראשון (עו) [כ] אין עדיפות בחביב משום דלא שייכי זה לזה כלל ומה שתלו לרבי יהודה עדיפות במין שבעה ולרבנן בחביב [ל] היינו דוקא כששניהם נפטרין בברכה אחת. ואין רב יוסף ואיתימא ר' יצחק (עז) כל המוקדם בפסוק מוקדם לברכה שנאמר ארץ חטה ושעורה וגפן ותאנה ורמון [דף מא ע"ב] רב חסדא ורב המנונא הוו יתבי אייתי לקמייהו תמרי ורמוני שקל רב המנונא וברך אתמרי בריש"א א"ל רב חסדא לא סבר לה מר להא דאמר רב יוסף ואיתימא רבי יצחק כל המוקדם בפסוק הוא קודם לברכה (עח) א"ל זה שני לארץ וזה חמישי לארץ אמר ליה מאן יהיב לן נגרי דפרזלא ונשמעינך ב) וחטה (יד) וזית שכל אחד ראשון לארץ חטה קודמת וכן שעורה ותמרים שעורים קודמין לפי שנכתבו בפסוק תחלה:

כו אתמר המלו לפניו תאנים וענבים בתוך הסעודה אמר רב [הונא] טעונין ברכה לפניהם ואין טעונים ברכה לאחריהם וכן אמר רב נחמן ורב ששת אמר טעונין ברכה בין לפניהם בין לאחריהם אמין לך דבר שטעון ברכה לפניו ואין טעון ברכה לאחריו אלא [מ] פת הבאה בכיסנין בלבד [נ] ופליגא דרבי חייא דאמר רבי חייא פת פוטרת כל מיני מאכל [ס] ויין פוטר כל מיני משקה ואף על גב דפליגא עליה בפת בין ליכא דפליג עליה והלכתא כוותיה בין. אמר רב פפא הלכתא דברים הבאים מחמת הסעודה בתוך הסעודה (עט) אין טעונין ברכה לא לפניהם ולא לאחריהם שלא מחמת הסעודה [בתוך הסעודה] טעונין ברכה לפניהם ואין טעונין ברכה לאחריהם ולאחר הסעודה טעונין ברכה בין לפניהם בין לאחריהם ג) וקי"ל כר"פ. דברים הבאים מחמת הסעודה בתוך הסעודה פירש"י כגון בשר ופירות וכל דבר שהביאו לפניה בהן את הפת אין טעונין ברכה לפניהם משום דהוו פוטרן פוטר לפניו ואין לברכה לאחריהם ג) וקשה לפירושו מאי קא משמע לן מתניתין היא [פ] מברך על העיקר ופוטר את הטפילה מיבע על הפת פטר את הפרפרת ועוד קשה הא דפריך בסמוך אי הכי יין נמי נפטריה פת מאי קשיא ליה [פ] והלא כשאתה יין אינו טפל לפת ואינו במידי דטפל לפת אייתי לפירש"י ואין לפרש דפריך ליפטריה פת כשאורה פתו ביין דאין הכי נמי דודאי הפת עיקר ואין לומר משום דיין בא לברות האכילה נמעיו הוי כאילו שותהו עם הפת דמהיכא פשיטא ליה כולי האי דמהאי טעמא הוי כמו דברים שמלפתים בהם את הפת הלכך נראה לפרש דברים הבאים מחמת הסעודה בתוך הסעודה היינו [ל] כגון בשר ודגים ירק ודייסא שרגילין לקבוע עיקר הסעודה עליהם ולאכול בהן את הפת הלכך אפילו אכלן בלא פת אין טעונין ברכה לא לפניהם ולא לאחריהם כיון דעיקר הסעודה הם פוטרן ברכת הפת וכן ברכת המזון פוטרן (פ) [ק] וכן משקין הבאים בתוך הסעודה חשיבי כאים מחמת הסעודה לפי שאין בני אדם רגילין לאכול בלא שתיה ואשיבי כעיקר סעודה ואין טעונין ברכה לפניהם ולאחריהם חוץ מן היין הוא"ל וגורם ברכה לעצמו טעון ברכה לפניו כדתנן במתניתין אבל לא לאחריו [ר] כדמוכח בשמעתתא דערבי פסחים (דף קג:) בעובדא דתלמידי דרב [ש] דחד מיניהו ברך אכסא קמא ואכסא דברכתא [פ] ומפרש טעמא בפרק ביסוי הדם (דף פו) משום דברכת המזון הוי הפסקה אלמא דלא ברך לאחר היין שבתוך הסעודה דאי ברך לאחריו למה לי טעמא משום הפסקה דברכת המזון תיפוק ליה משום שברך על היין ששתה וכן פירש בה"ג דברים הבאים מחמת סעודה כגון בשרא וכווריי וכל מיני בשולי דדרכייהו למיכל בהו ריפתא וכן ירקי וזיתי אין טעונין ברכה לא לפניהן ולא לאחריהן. שלא מחמת הסעודה בתוך הסעודה פירש"י כגון דייסא כרוב ומרדין שאין נלפת והם למזון ולשובע טעונין ברכה לפניהם ולא לאחריהם ולא יתכן כלל דעל דייסא צריך ברכה לפניו ולא יפטר בברכת המוציא [ל] דאין לך מחמת הסעודה יותר מזה דהוה עיקר סעודה ואמרינן נמי לקמן בפירקין (דף מב) ברך על הפת פטר את הפרפרת וכ"ש מעשה קדרה ואמרינן לעיל (דף ל:) ואלו הן מעשה קדרה חלקא טרגים וטיסני דהיינו דייסא ועוד הקשה הר"ר יוסף ז"ל דלעיל אמרינן דמברך על הגפן ופוטר את הזית משום דגפן עיקר [ב] כל שכן הכא דפת עיקר ואין לדחות ולומר דלעיל מיירי שאכל את הגפן והזית יחד דלא משמע הכי [ג] אלא שאכל זה אחר זה לבטל מירתא הגפן וכן פירש בערוך דדייסא אין טעון ברכה לפניו ולא לאחריו דממה נפשך אי תשיבא כהמא כדאמרינן (מילה דף טז:) בגלאי טפשאי דאכלי נהמא בגהמא פת פוטרת פת [ד] ואי לא תשיב כהמא הוו כשאר תבשיל דפת פוטרה. לאחר הסעודה פירש"י דברים הרגילים לבא לאחר הסעודה [ה] כגון פירות אפילו הביאו בתוך הסעודה שלא מחמת ליפתן טעונין ברכה לפניהם דלאו טפילה נינהו ולאחריהם דאין ברכת המזון פוטרתן דלאו מזון נינהו וכן פירש בה"ג דברים הבאים לאחר סעודה כגון תמרי ורמוני ושאר מגדים ואיתיגון וקאכיל להו בתוך הסעודה טעונין ברכה בין לפניהם בין לאחריהם ולפי דבריהם פסק רב פפא כרב ששת ועוד כתב בעל ה"ג מה שחביבא ודייסא נפטרין בברכת המזון משום דהוו מין מזון [ו] אבל תמרי ורמוני ושאר דברים לאו מין מזון הוא לכך לא נפטרו בברכת המזון [ז] וקשה לפירושו דתלו הטעם משום דמזון נינהו ולכך נפטרו בברכת המזון דאי אינם להאי טעמא הוה ליה לגמרא לפרושי אלא דתלי טעם הפטור שבאים בתוך הסעודה ועוד [ח] כל מילי דזייני לבד ממיס [ט] שייכא בהו ברכת הזן ונהי דמזון לא שייך בהו [י] מ"מ ברכת הזן וברכת הארץ וברכת ירושלים דעדיף טפי ממעין שלא לפטרן ועוד [יא] דפירות דלאחר סעודה אינו שוה [כ] למה שאמר בתוך הסעודה

דברי המודות

קודמת לברכת נמ"מ וכ"ש לשאר ברכות: (עה) קי"ל כר"י דאמר מין ז' עדיף. ולהרמב"ם קי"ל כרבנן דחביב קודם ולא מין ז' ומין ברכותיהן שוות ומין אינו שוות ומפרש לדעולא דאמר אבל אין ברכותיהן שוות ד"ה מברך על זה כו' לומר שאין הא' פוטר את חברו כמ"ש רבינו לדעת בה"ג ומפ' לחביב מה שהוא חביב עליו אז באותה שעה וס"ל נמי דאם רוצה בה יותר מבזה לאף רבנן ס"ל שאם יש חביבה ממין ז' עליו מברך תחלה: (עו) אין עדיפות בחביב. אבל לפירוש הר"ר שמעיה דלעיל גם בזה צריך להקדים החביב ולא הכריעו האחרונים אע"פ שהתוספות והר"ר יונה והרשב"א ומס"ק סברא להו כפי' הרי"ם: (עז) כל המוקדם בו'. ובתנאי שרוצה לאכול משניהם וכמו שכתבתי לעיל סעיף ע"א: (עח) א"ל זה שני לארץ וזה חמישי לארץ. אלכך זית קודם לשעורה שהוא ראשון לארץ בברכת ושעורה שני לארץ קמא וכן דגן קודם לגפן שהוא שני לארץ בברכת וגפן שלישי לארץ קמא וכתב הר"ר פרץ דוקא אם אוכל ענבים שברכתן טוב פרי העץ אבל אם עשה מהן יין שברכתו בפה"ג כיון שמפרש בה הגפן משובח וקודם לדגן ואפילו לזית שהוא ראשון לארץ שני כיון שברכת היין חשובה קודמת בין בברכה ראשונה בין בברכה אחרונה כשכולל ברכת היין עם ברכת הפירות ומיהו מעשה קדרה דתמרי ושעורין קודמין ליין לפי שברכתם טוב"א מיני מזונות שהיא גם כן חשובה שמבורכת וגם קודמין לו בפסוק כל זה לשון הטור סימן רי"ח ומ"ש זזית קודם לשעורה שהוא ראשון לארץ בחרא על כרחך בכוסם שעורה היא דאי בחבשיל הא אמרן דברכת במ"מ

מעדני יום טוב

[י] וא"ת מ"ש דלר' יהודה בו'. משום דהלכתא כוותיה נקטיה וה"ה דה"מ להקשות לרבנן וכן מוכח מהתירוץ דמסיק: [כ] אין עדיפות בחביב בו'. והשתא א"ל לומר דימיד מודה לרבים כדלעיל דהא השתא אף הרבים לא קיימו בדבריהם דחביב עדיף אלא קבלת דלכ"ע היא דבכה"ג אין עדיפות בחביב ושיין לקמן: [ל] היינו דווקא כששניהם נפטרים בברכה אחת. ויש מיניהם ממין ז' אבל כשאין מיניהם מין ז' ונפטרים שניהם בברכה אחת אף לר"י החביב קודם ולא משוינן פלוגתא מיניהו וכדכתב רבינו לעיל בתחלת ופוטר וכ"כ ב"י סימן רי"ח: [מ] פת הבאה בכיסנין. פירש"י לאחר אכילה וברכת המזון היו רגילים להביא כיסנין כו' ועיין בד"ח בסימן ר': [נ] ופליגא דר"ח. אע"פ שהאמוראים אינם חולקים עם התנאים בא להשמיענו כאן שאינם סוברים דברי ר' חייא הה הפת אינה פוטרת כו'. תהר"י: [ס] ויין פוטר כל מיני משקה. הבאים לאחר הסעודה עם היין דאי בתוך הסעודה הרי כתב רבינו לקמן להפת פוטרן וכן פי' הטור סימן קע"ד: [ע] מברך על העיקר בו' בירך על הפת בו'. יש לתמוה דלא נקטיהו כסדר ששנוין במשנתינו דברך על הפת נשנה קודם מברך על העיקר כו' ובתר"י כתובים כסדר שהן שנוין והתוס' לא הביאו אלא מברך על העיקר כו' לגמרי: [פ] והלא כששאתה יין אין טפל לפת. ואע"ג דאמר משקים פת פוטרתן ואין עפלין לפת מ"מ מתמת האכילה הן באים ומשום כך פת פוטרתן וכי נמי אין אין הפת פוטרתן לא ה"ל להגמ' לפרוך דנפטריה פת כיון דמ"מ אין טפל לו אע"פ שבא עם האכילה: [צ] בגון בשר בו'. ומיני מלוחים כדלקמן: [ק] וכן משקים וכו'. ועיין לקמן סימן כ"ט: [ר] כדמוכח בשמעתיה דע"פ. והוה מלי לאתויי מפירקין דף נ"ה דאמרינן ממרא סעיד ומשמת והוינן בה דנברך עליה ג' ברכות ובפרק קמא סימן י"ד מסיק דבינו דיוקא בברכת הזן ומיהו מה י"ל דאי מהתם הוה אמינא בתבשיל הוא דילא והכא דייק דאפילו בכתהלה א"ל ברכה לאחריו משום בהמ"ז דפוטרו: [ש] דחד מיניהו ברך אכסא קמא בו'. לפוס ויהבעא לא דק דלאו מתלמידי דרב הוה אלא בתר עובדא דתלמידי דרב אמרי עובדא אחריתי אמיתר ומר

תפארת שמואל

(יד) וחטה וזית שכל אחד ראשון לארץ וכו'. נ"ב מ"ש לעיל בשאם הסימן דלא אמרינן המוקדם היכא דברכותיהן שוות הייגו כשהתחד מז' מינים והשני אין מז' מינים אבל כששניהם מז' מינים גזירת הכתוב דיקדימו לחבירו ומ"ש לעיל שם שיש להקדים האמור בפסוק למין שאינו זוכר וכו' זהו כשברכותיהן שוות ונפטר מין שבע אבל כשאין ברכותיהן שוות ולא יזכר הייגו כמאן דליתא ומפני מה אמר לעיל דלא אף אם הבי מין ז' אין תשיבות לא' על חבירו ועל איזה שירצה מברך, ומה מיושבים דברי הרא"ש שלא יהיה להם עדיפה לא"ש בפסוק הסימן. (ר"ל חבר) ב) תוס' (גליון) ג) תר"י (גליון) ד) ובנדרים מנו (גליון) ה) ל"ל דפירוש (גליון)

א) עי' מ"א סי' רי"ח ס"ק ב' שכתב לחלק דוקא בשניהם מין ז' אז המוקדם בפסוק מוקדם לברכה אפי' באין ברכותיהם שוות, אבל אם אחד אינו נזכר בפסוק כלל אז אף אם הבי מין ז' אין תשיבות לא' על חבירו ועל איזה שירצה מברך, ומה מיושבים דברי הרא"ש שלא יהיה להם עדיפה לא"ש בפסוק הסימן. (ר"ל חבר) ב) תוס' (גליון) ג) תר"י (גליון) ד) ובנדרים מנו (גליון) ה) ל"ל דפירוש (גליון)

שהרי גם בתוך הסעודה הן באין אלא שרגילין לבא לאחר סעודה והעיקר חסר מן הספר [ל] ועוד בתוך הסעודה גבי מחמת סעודה אמאי איצטריך לאמרו פשיטא שבתוך הסעודה אוכלין אותן [מא] כיון דבאים לגפת בהן ועוד בשר ודגים ובילים וגבינה וכיוצא בהן אלא לגפת אלא לאכול בפני עצמם לא השמיענו רב פפא מה דינם [ג] שהרי אינם דומים לא לדבר הבא בתוך הסעודה דהיינו מזון ולא לדבר הרגיל אחר הסעודה דהיינו פירות דאלו ודאי רגילים הן לבא בתוך הסעודה ואינם מזון הלכך נראה לפרש דדברים הבאים אלא מחמת הסעודה [מב] כגון תאנים וענבים וכל מיני פירות ומקרי אלא מחמת הסעודה לפי שאינן כמו בשר ודגים ומיני מלוחין [מג] שרגילים לאכול ובא לעיקר הסעודה לפניהם טעונים ברכה לפי שברכת המוציא אינה פוטרתן כיון דאלו מעיקר סעודה הן ולא לאחריהם דברכת המזון פוטר כל מה שאכלו בתוך הסעודה והיינו כרב הונא ורב נחמן ודלא כרב ששת. לאחר הסעודה פירוש דברים שהזכרנו למעלה בין הבאים מחמת הסעודה בין הבאים אלא מחמת הסעודה אם הבאין לאחר הסעודה קודם ברכת המזון (פח) [פז] כי היו רגילים בימיהם לאחר גמר סעודה וכבר משכו ידיהם מן הפת שהיו קונעים עצמם לאכול פירות ופרפרת ולשמות יין לאחר המזון והיינו דאמרינן במתני' ברך על היין שלפני המזון פטר את היין שלאחר המזון וכן ברך על הפרפרת שלפני המזון פטר את הפרפרת שלאחר המזון היינו לאחר שסילק המזון קודם בהמ"ז וכיון שמשכו ידיהם מן הפת כל מה שהביאו לפניו בין דברים הבאים מחמת הסעודה בין דברים הבאים אלא מחמת הסעודה טעונים ברכה בין לפניהם בין לאחריהם דהמוציא וברכת המזון אין פוטרין אלא מה שנאכל תוך עיקר הסעודה ומה שפי' רשב"ם בפרק ערבי פסחים (דף קג:) דיין שבתוך המזון א"ל ברכה לאחריו משום דברכת המזון פוטרו מקל וחומר השתא ברכה אחת מעין שלש פוטרתו כל שכן ג' ברכות א) קל וחומר פריכא הוא דדברים הבאים (מחמת הסעודה) לאחר סעודה יוכיחו דטעונין ברכה לאחריהן ואין בה"מ פוטרתן אלא היינו טעמא דאין טעון ברכה לאחריו (פב) [ג] משום דהוי כדברים הבאים מחמת הסעודה תוך הסעודה ואף לפניו לא היה טעון ברכה אלא משום דגורם ברכה לעצמו:

כז ועל היין של כוס ברכת המזון כתב בעל ה"ג שא"ל לברך אחריו על הגפן ומילתא דתמיה היא ושמא תשבו דבא מחמת סעודה אע"פ שהפסיק בברכת המזון [ק] ולא מסתבר כוותייה וגם העם לא נהגו כן ודין שלישי דרב פפא אין מצוי בינינו בזמן הזה (פג) לפי שאין אנו רגילין למשוך ידינו מן הפת עד ברכת המזון:

כח [ק] **ואדם** שאוכל בתחלת הסעודה פת ופירות יש להסתפק [ר] אם אכל מהן בלא פת אם יברך עליהם אם לאו וסברא הוא שלא יברך עליהם דלדידיה הוו השתא מחמת סעודה דעיקר סעודתו סמיך עליהו ועלה [ש] לא אמרינן בטלה דעתו אצל כל אדם הלכך כיון דעיקר סעודה הן פת פוטרתן (פד) אפילו אוכל מהן בלא פת ובירושלמי אמרינן רב הונא אכל (טו) תמרי עם פיתא אמר ליה רב חייא בר אשי [ת] פליג את על רבך שבקינהו בתר מזונך ואת מברך עליהון תחלה וסוף א"ל אינון עיקר וגיסתי פי' הם עיקר סעודתי והילך אינהו לבסוף משמע דלאחר מזונא דקאמר [א] היינו אחר סעודה קודם ברכת המזון כמו פטר את היין דלאחר המזון דמתני' וסובר כפסקא דרב פפא דכל מיני פירות לאחר סעודה טעונין ברכה לפניהן ולאחריהן אבל בתוך הסעודה אין טעונין ברכה לפי לאחריהם אפי' אכלן בלא פת דאי בלא פת טעונים נמי ברכה לאחריהם כשאוכלן בתוך הסעודה למה ליה למימר שבקינהו בתר מזונא יאמר לו אכול אותן בלא פת אפילו בתוך הסעודה ויברך עליהם תחלה וסוף ומיהו אין (טז) להוכיח מכאן [ב] שאם הביא פירות לאכול בהם פיתו (פה) ואכל מקצתן בלא פת בחמצע הסעודה שלא יהא טעון ברכה לפניהם [ג] מדלא אמר ליה שיאכלם תוך הסעודה [ד] דכדי לברך עליהם גם בסוף אמר שבקינהו בתר מזונך:

כט שאלו את בן זומא מפני מה אמרו בדברים הבאים מחמת סעודה בתוך הסעודה אין טעונין ברכה לא לפניהם ולא לאחריהם א"ל הואיל ופת פוטרתן אי הכי יין נמי נפטרייה פת שהוא כדבר הבא מחמת הסעודה בתוך הסעודה לפי שא"א בתחילה בלא שתיה (פו) [ה] ומטעם זה פוטר כל מיני משקה כדפרישית לעיל אבל בה"ג פסק שיש לברך על המים תוך הסעודה. ופי' ה"ר יו"ט ז"ל הטעם דכי פריך הכא יין נמי נפטרייה פת [ו] ביין שייך לאקשויי הכי משום דזיין אבל מים לא זייני כדאמרינן בנדרים [ז] כל הזן עלי מותר במים ומלח ואין הפת פוטרתו ולא נהירא שהיין פוטר כל שאר מיני משקים אע"ג דברכת ב"פ הגפן לא שייכא מידי לשאר משקין לפי שהיין ראש לכל מיני משקין הוא עיקר לענין ברכה וכולן טפלין לו וכן נמי כיון דפת הוא עיקר הסעודה והמשקין אינם באים אלא בשבילו הפת פוטרתן ואע"ג דלא זייני [ח] דמים נמי מיקרו באים מחמת הסעודה כדאמרינן (ב"ק דף צב:) פת שחרית וקיתון של מים מבטלן [ט] וי"א שיש לברך על המים בחמצע סעודה על כל פעם ופעם דנמלך הוי שאין אדם שותה מים אלא לצמאו ולא משתבר לי כלל כי יודע הוא שאי אפשר לו לאכול בלא שתיה ואין מסיח דעתו משתיה כל זמן שהוא אוכל (פז) והרוצה להתחלק מן הספק [ז] קודם נטילת ידיים [ח] יצא במקום סעודתו [ט] ויברך על המים אדעתא [י] לשתות תוך הסעודה

ל [דף מב ע"א] **רב הונא** אכל [כ] תליסר ריפתא (פח) והוא פת הבא בכיסנין מן כך הא לאו הכי צריך לברך לפניהם והיינו דאיכא מן כשקביעות סעודתו על הפירות מן לכשקביעות סעודתו על דברים אחרים דכשקביעות סעודתו על הפירות ומתחיל לגפת בהם את הפת ואח"כ אוכל מהם בלא פת אף על פי שלבסוף אינו אוכל מהם עם הפת כלל אינו מברך עליהם כלל וכשקביעות סעודתו על דברים אחרים צריך שילפת בהם את הפת תחלה וסוף ע"כ ובקיצור כתב דעת המרדכי דלהוציא עצמו מן הספק יאכל מהם קודם נטילה בלא פת ויברך עליהם: (פו) ומטעם זה פוטר בל מיני משקה. וכתב הר"ר יונה דאפי' היה נמא מתחלה לא נאמר כיון שמתחלה היה נמא ולא בא בסבת הפת מברך עליו עכשיו אלא כיון שלא רצה לשתות מתחלה כדי שלא יזיקו לו המים נמצא כי שתיית המים בסבת הפת היא ואין צריך לברך עליהם דפת פוטרתן ע"כ. וכתב רמ"א ז"ל בסימן קע"ז סעיף ב' דכ"ל שאוכל השותין יין ברוך אחר ברכת המוציא קודם שאכלו צריך לברך לפניו ואין ברכת המוציא פוטרו שאין יין ברוך בכלל משקין שאין שותין אותו לשרות המתאכל ואף אם שותהו כדי לעורר תאות המתאכל לא עדיף מפירות שבבר נתבאר שצריך לברך לפניהם וכ"ש השותין אותו בחמצע הסעודה או אחר הסעודה קודם בה"מ שצריכין לברך לפניו שאינו בא לשרות אלא לחתם הסעודה שיוכל לעכל ואין זה נקרא משתה הסעודה כי מלתא אחריתא הוא ג"ל עכ"ל ומיהו ודאי אם מיבך על יין קודם ששתה יין ברוך א"צ לברך עליו ברוך פוטר כל מיני משקין: (פז) והרוצה להתחלק מן הספק בו'. ורמ"א ז"ל כתב שהמנהג בסברת רמינו דלעיל שאין מברכין על המים בתוך הסעודה כלל: (פח) והוא פת הבאה בכיסנין. פירש"י לעיל גבי הביאו תאנים כו' בסי' כ"ח שהוא פת שילושה עם תבלין כעין אופליא"ש שלנו וכו' וכן לשון הרמב"ם פ"ג מה"ב שהיא עשה שילושה בדבש או בשמן או בחלב או שעירב בה מיני תבלין ואפשה ופי' הב"י סי' קס"ח דמדקאמר או שעירב בה מיני תבלין דבר

(פא) בי היו רגילים בו'. עיין סעיף פ"ג: (פב) משום דהוי כדברים. עיין בפרק ע"פ סימן ד' בדין יין שלפני המזון: (פג) לפי שאין אנו רגילים בו'. עיין סוף סימן ל"ב והעור כתב דאין נמי רגילין כן בסעודות גדולות שלאחר שמושכין ידיהם מן הפת מסירין אותו ועורכין השלחן בפירות ובמיני מגדים וקונבים עצמן לשתות וכתב דבריו רמ"א ז"ל והוסיף עליו וז"ל ומפני שאין העולם מזהרין מזה נראה לו שמפני זה נתפשט המנהג שבסעודות גדולות אחר שערכו השלחן בפירות ובמיני מגדים מהגיון לחזור ולהניח על השלחן קצת מן הפרוסות הנשארות בתוך הסעודה כדי שיהא נראה שעדיין לא משכו ידיהן מן הפת ולא יהיו נראין כמועלין בברכות ואע"ג דאינהו לא חזי מוליהו חזו ומנהג אבותיהם בידיהם שהנהיגם כך לפיכך יראה לי כל איש הירא והמדקדק יזהר בזה בסעודות גדולות לברך על הפירות (פירוש לפניהם ולאחריהם) כי ודאי משכו ידיהם מן הפת ואין דעתם לאכול עוד מן הפרוסות שהניחו כלום ג"ל עכ"ל: (פד) אפי' אוכל מהן בלא פת. בתחלה כמ"ש במעדני י"ט בשם הטור אבל מדברי הר"ר יונה אינו נראה כן אלא שאע"פ שקובע עיקר סעודתו על הפירות צריך שיאכל מהם תחלה עם הפת הא לאו הכי צריך לברך לפניהם ומיהו בהא מהני ליה מה שקובע עיקר סעודתו על הפירות שפיין שמתחלה אכל עמהם פת אע"פ שאח"כ יאכל מהם בלא פת כלל ואפילו לבסוף אינם טעונים ברכה כלל ועיין בסמוך וכתב הרשב"א בשם הר"ז דלפי' רש"י רב פפא אשמעינן אע"פ שלא היו הפירות לפניו בשעה שברך על הפת כיון דללפת הפת הם באים אינם טעונים ברכה כלל: (פה) ואכל מקצתן בלא פת בו' שלא יהא בו'. אלא צריך שיברך לפניהם אבל אם בתחלת אכילתו אכל הפירות עם פת אין צריך לברך עליהם לדעת הטור דסבירא ליה דכל שמתחיל לאכול פת עם הפירות מוכח שבאו ללפת בהם הפת אבל הר"ר יונה מצריך שתהיה כונתו עדיין לאכול מהם עם הפת אחר

דברי חמודות

הסעודה ומה שאמר לאחר הסעודה אין הפירוש כן שבאים לאחר הסעודה שהרי גם כו' אלא פירושו בענין אחר דהיינו שרגילין בו' וא"כ שאין הפירוש שזה הרי העיקר כו': [ג] ועוד בתוך הסעודה בו'. קושיא זו קאי על פירש"י גלמוד: [מ] כיון דבאים ללפת. דהיינו הלשון של מחמת הסעודה לפרש"י: [נ] שהרי אינם דומים לדבר הבא מחמת הסעודה בו'. וקשה דשמא דומים לבבא המאמצעת אלא באים מחמת הסעודה ולכן נ"ל דאה"נ דה"ג שהרי אינם דומים לדבר שלא בא מחמת הסעודה ור"ל מה שפירש"י עלה דהיינו דייקא וכרוב ועלה קאמר לפי שהם מזון דזייני בעי מבשר ודגים ובילים והשתא ל"ק דשמא דומים לבבא הראשונה לבאים מחמת הסעודה הא ודאי דלא צריכה למימרא דכיון דבאים אין דומים מכ"ש ואפ"ל דאינם דומים לבאים ועוד י"ל דמאי דקאמר דהיינו מזון לא קאי אדייקא וכרוב אלא אבשר כו' שהם מזון בעי מדייקא וכרוב וא"מ אע"ל דלא דמי לבאים מחמת הסעודה דהא לפירש"י לא מקרי מחמת הסעודה אלא כשמלפת בו הפת וזה הפירוש נראה יותר מדבסמוך דקרי לפירות האילן שאינן מזון ודמשה"ה לא דמי להו בשר כו': [ס] כגון תאנים בו'. עיין סימן כ"ח: [ע] ה"נ שרגילין לבא לאכול לעיקר. ובטור סימן קע"ז השמיט תיבת לאכול: [פ] בי היו רגילים בימיהם בו'. עיין סימן דלקמן וסי' ל"ב: [צ] משום דהוה בדברים בו'. כדלקמן גבי שאלו בן זומא: [ק] ולא מסתבר כוותיה. שבה"מ שמיך לפניו יפטרנו וכתב הב"י סי' ק"ל וז"ל וסמ"ג כתב דטעות סופר הוא בה"ג וכ"ג שיש ללמוד זכות על בה"ג שטעמו מהכוות עובדא דאיתא בפרק ערבי פסחים (וכתבו רבינו בפרקין לקמן סימן ל"ב) אמימר ומר זוטרא ורב אשי הוו יתבי בסעודתא אמימר בריך על כל כסא וכסא מר זוטרא בריך אכסא קמא ואכסא דברכתא רב אשי בריך אכסא קמא ותו לא בריך ומשמע ליה דהלכה כרב אשי דבתרא הוא ועעמו של רב אשי כתב הר"י בפ' כ"מ שהוא מפני שהיה סובר שאע"פ שמפסיק לא הטיבה הפסקה דמדמי ליה לבברים שהיו מסובים ואכלו לקראת חתן וכלה שאם הניחו אם זקן או חולה אינם טעונים ברכה למפרע ומכל מקום כיון שהסכימו הפוסקים שלא כדברי בה"ג הכי נקטינן עכ"ל הב"י ולדבריו נ"ל דבה"ג סובר שגם לפניו א"ל ברכה: [ק] ואדם שאוכל בתחלת הסעודה פת ופירות. לי' הטור סי' קע"ז מי שקובע סעודתו על הפירות: [ר] אם אכל מהן בלא פת. נתחלה כמ"ש במעדני י"ט בשם הטור אבל מדברי הר"ר יונה אינו נראה כן אלא שאע"פ שקובע עיקר סעודתו על הפירות צריך שיאכל מהם תחלה עם הפת הא לאו הכי צריך לברך לפניהם ומיהו בהא מהני ליה מה שקובע עיקר סעודתו על הפירות שפיין שמתחלה אכל עמהם פת אע"פ שאח"כ יאכל מהם בלא פת כלל ואפילו לבסוף אינם טעונים ברכה כלל ועיין בסמוך וכתב הרשב"א בשם הר"ז דלפי' רש"י רב פפא אשמעינן אע"פ שלא היו הפירות לפניו בשעה שברך על הפת כיון דללפת הפת הם באים אינם טעונים ברכה כלל: (פה) ואכל מקצתן בלא פת בו' שלא יהא בו'. אלא צריך שיברך לפניהם אבל אם בתחלת אכילתו אכל הפירות עם פת אין צריך לברך עליהם לדעת הטור דסבירא ליה דכל שמתחיל לאכול פת עם הפירות מוכח שבאו ללפת בהם הפת אבל הר"ר יונה מצריך שתהיה כונתו עדיין לאכול מהם עם הפת אחר

מעדני יום טוב

פת. וזה לשון הטור אם אכל מהן תחלה מעט בלא פת: [ש] לא אמרינן דבטלה דעתו ובו'. וע"ע לקמן גבי לחמניות בסוף סי' ל' וזה לשון רמ"א בסי' קע"ז ס"ס ג' ולא אמרי' בטלה דעתו אצל כל אדם שדרך בני אדם לפעמים לעשות כן: [פ] פליג את על רבך. ר"ל רבי מינא בר סיסי דלעיל מיניה אמרינן התם אמר רבי מינא בר סיסי הוון אלין דבשיא משלחין ליה ניקלווסין והוה שבק לון בתר מזוניה ומברך עליהם תחלה וסוף ובסוף פ' קמא דתמכת ע"ז פירש"י ניקלווסין פירות ותלמידי הר"י כתבו רבך רב ויתכן הגיהם לעיל הביאו לפניהם תאנים וענבים רב אמר ולא גרסי רב הונא: [ת] היינו אחר סעודה קודם ברכת המזון. והקשה ב"י סי' ר"מ מזה הירושלמי על דברי רבינו דפרק קמא סימן י"ד דפסק דבהמ"ז פוטר על המחמרים והא הכא קאמר דמברך עליהם תחלה וסוף וכתב רש"א ז"ל דיש לומר דהיינו לכתחלה אבל דיעבד פטרי: [ב] שאם הביא פירות בו'. וז"ל הטור כשמביאין לו פירות בחמצע סעודה ואין עיקר הסעודה עליהן אע"פ שמלפת בהן הפת אם אוכל מהן תחלה מעט בלא פת: [ג] מדלא א"ל שיאכלם תוך הסעודה. בלא פת ועל סעודה אחרת הל"ל כן דעל כרחך על סעודה אחרת א"ל כיון שכבר אכלן עם פיתא א"כ אין מקנה עוד בסעודה זו וא"נ יש לפרש דאינו ר"ל שאכלן עם פיתא אלא שהביאו לפניו לאכלן עם פיתא קאמר והשתא קאי הא בלא א"ל אף אסעודה זו עצמה: [ד] דכדי לברך. גרסינן והב"י העתיק כי לברך: [ה] ומטעם זה פוטר. פירוש הפת: [ו] ביין שייך לאקשויי הכי משום דזיין. וגם קובע סעודתו עליו דאי בלא הכי תקשה דיש לנעול הלכות גדולות דזיין ולא נפטר בפת בברכה שלפניו: [ז] בדאמרי'. בר"פ בכל מערבין תנן הנודר מן המזון מותר וכו': [ז] קודם נט"י. לטעמייה דסובר דהסיח דעתיה לגמילה ברכה קאי נמי דמיים רשאומים כמו שאכמוה בפ"ד לקמן סימן ל"ח: [ח] ישב במקום סעודתו. נראה שהוא כדי להרחות שהוא קובע מקום לשתות כדי שע"י ברכה זו יצא י"ח בכל הסעודה ב"י סי' קע"ד: [ט] ויברך על המים אדעתא בו'. דכיון שמברך על דעת לשתות בתוך סעודתו כל פעם שילכה מו לא הוי נמלך ב"י שם: [י] ה"ג לשתות תוך הסעודה שאני יין דגורם ברכה לעצמו: [כ] תליסר ריפתא בו' מן הלת לקבא. וכן הוא בגמ' אבל בר"ף גרס תריסר ריפתא בו' ופי' מהר"י כלומר שבג' מהם היה קב אחד ומצא שאכל שיעור תרבעה

תפארת שמואל

(טו) אכל תמרי עם פיתא ובו'. פי' לפי דעת הרא"ש דס"ל שאכל קבע סעודה עלייהו ודרך ערמי אכלן כך וגם לא הביאן אותן לפניו כדי לגפת בהן את הפת ס"ל דאפ"ה ס"ל לרב לעולל דצריכה ברכה לפניה ולו"ק: (טז) אין להוכיח מכאן וכו'. פי' שאם יאמר לו שיביאם לפניו בתחלת אותו לגפת בהן הפת שהרי כבר אכל עם הפת ועכשיו יסמרס עד אחצע הסעודה אם יהיו עומדין לכך:

א) תוס' פ' ע"פ (גליון ב) המקפה אכילתו במים אינו בא לידי חולי מעיים, לעיל דף מ'. (מל"ה) ג) תוס' ובפ' המקבל (גליון)

תלת נקבת [נ] ולא בריך ברכת המוציא וג' ברכות אמר רב נחמן [מ] עדי כפנא הוא אלא אמר רב נחמן כל שאחרים אינם קובעין אפילו כשהוא קובע אינו מברך דבתר רוב אזלינן ובטלה דעתו אצל כל אדם והראב"ד ז"ל כתב ואם היה קובע עליו אפי' משהו מברך עליו בתחלה המוציא ולבסוף שלש ברכות ונראין דברי רבינו משה ז"ל ואם מתחלה היה דעתו לאכול מעט ובירך בורא מיני מזונות ואח"כ אכל כשיעור שאחרים קובעין עליו מברך ג' ברכות אע"פ שלא בירך המוציא תחלה א) ומסקנא היכא דאכל ליה בתורת כיסנין בתחלה הוא מברך בורא מיני מזונות [נ] ולבסוף מעין שלש [ס] והיכא דאכליהו בתורת קביעות מברך עליהם המוציא ושלש ברכות דאמר רב יהודה משמיה דשמואל לחמניות מערבין בהן ומברכין עליהם המוציא ואוקמי' בדקבע סעודתו עליהו: לחמניות פרש"י אוכליא"ם ב) ולא נהירא דלחם גמור הוא שתחלתו וסופו עיסה ומברך עליהם המוציא וברכת המזון (פט) ונראה (יז) לפרש לחמניות היינו נגלי"ם שהן דקות ואין מברכים עליהם אלא בורא מ"מ אבל אי קבע סעודתו עליהם מברך עליהם המוציא וג' ברכות ואי אכיל להו [בתוך הסעודה] שלא מתחת הסעודה טעונין ברכה לפניהן ולא לאחריהם:

לא רבה ור' זירא איקלעו לבי ריש גלותא וכו' עד אמר ליה אנן אתכא דריש גלותא סמכינן [פ] ב) מכאן משמע שהיו רגילים להגביה השלחן קודם בה"מ ג) לאפוקי מהנהו [ע] שמקפידים להסיר הלחם מעל השולחן קודם בה"מ מיהו אין ראיה משם כי היו להם שולחנות קטנים וכל אחד שולחן לפניו ולא היו מסירין השולחן מלפני המברך אבל אינו דאוכלין על שולחן א' [פ] (נ) אין לסלק א המפות והלחם עד אחר ברכת המזון ויש מקומות שנוהגים שלוקחין הבשר והלחם ומניחים אותו לפני המברך. ולית הלכתא הכי אלא כ"ז שלא נטל ידיו לברכה יכול לאכול דאמרי' אלית הלכתא ככל הני שמעתתא אלא כי הא דאמר רב חייא בר אשי אמר רב [נ] שלש תכיפות הן תכף לסמיכה שתיכה תכף לגאולה תפלה ד) תכף לנטילת ידים ברכה (לא) ואי אמר ה) הב לן ונבריך כנטל ידיו דמי [ק] לפרש"י ולפרשב"ם ז"ל שפירשו כיון דאמריתו הב לן ונבריך אסור לכו למשתי (לב) עד דמברכיתו ברכת המזון [ק] ו) ויש מחלקין בין שתיה לאכילה (לג) (ר) ולא מסתבר:

לב מתני' (לד) **בירך** על היין שלפני המזון פטר את היין שלאחר המזון בירך על הפרפרת שלפני המזון פטר את הפרפרת שלאחר המזון (לה) בירך על הפת פטר את הפרפרת על הפרפרת לא פטר את הפת (לו) ב"ש אומרים אף לא מעשה קדרה ב) פי' רבינו חננאל ז"ל פרפרת (לז) פת הצנומה בקערה [ש] דלית בה תוריתא דנהמא

מעתה הוא ואפ"ה מוציאו מתורת לחם לענין המוציא הלכך הא דקאמר שמיעה בדבש כו' נמי אינו ר"ל שרובו גילוש בדבש כו' ויש בו רק מעט מים אלא אפי' יש בו הרבה מים כל שתערובתן הדברים ניכר בעיסה מוציאו מתורת לחם כמו החבלין שע"פ שהן מועטים אלא שתערובתן ניכר מוציאתו מתורת לחם ר"ל ליפה של דבש וכו' ר"ל משכחת לה עיסה שנילושה במי פירות דמיינת בחלה ואפ"ה אינו מברך עליו המוציא דברכת המוציא לא מלינו במידי דמקרי לחם אלא במידי דקבעי אינשי עלייהו ע"כ. אבל רמ"א ז"ל פי' בהפך דכיון דאינו דילושה משמע דעיקר הלישה היה בדבש וכו' ואין בו אלא מים מעט אבל כשיש בו מים הרבה זה נקרא פת גמור ואין מוציאתו מתורת לחם אע"כ יש בה הרבה חבלין או דבש כמיני מתיקה שקורין לעקו"ך שכמעט הדבש והחבלין הם עיקר וכן נוהגים ע"כ והר"ר יונה והערוך פי' בשם ר"ח וכ"כ הטור דפת הבאה בכיסנין הוא פת שעשו כמין כיסים שממלאים אותו דבש או סוכ"ר ואגוזים ושקדים וחבלין והם הנקראים רושקיל"ש בי אל חשו והערוך פי' עוד בשם רבינו האי שהוא פת בין מתוגלת בין שאינה מתוגלת שעושים אותה בעצים יבשים (ופי' בעצים חמצת לעיל סי' י"ח) וטוסקים אותם בבית המשחה ואלא בבית המשחה ומנהג כמי אדם שאוכלים ממנו קימעא ורואה לדברי הגאון וכל לחם לידים יבש היה נקודים תרגומו וכל לחם שוודהן הוה כיסנין ע"כ וכבר כתבתי דלא אזלינן בתר שמא דלחם וכתב הב"י שהם נקראים בירקוג"ש וכתב עוד לענין הלכה נקטינן כדברי כולם להקל שאכל אלו הדברים נותנים להם דינין שאמרנו בפת הבאה בכיסנין ואינו מברך עליהם המוציא וג' ברכות אע"כ קבע סעודתו עליו או אכל שיעור שדרך ב"א לקבוע עליו ע"כ ולפום ריהטיה לא דק דהא פסק לעיל מיניה וכן בש"ע שלו דלא תלי מידי בקביעות עצמו אלא הכל תלוי בקביעות אחרים וכדמסיק נמי דאינו שפירשתי דבריו במעדני י"ט ועיין עוד מדיני מיני לחמים שאין מברכין עליהם המוציא בפ' כל שעה סי' ע"ז ובהלכות חלה סימן ג' וג': (פט) ונראה לפרש לחמניות היינו בבלי"ש שהן דקות כו'. וכתב הב"י סי' י"ב בשם הבלבו דהרקיקין דקיק שנותנים מרקחת עליהם אותם רקיקים הוו טפלה למרקחת שהדבר ידוע שאין בהן שם לאכול לחם ואותם רקיקים אינם באים אלא לדבק המרקחת עליהם כדי שלא יטנפו הידים בדבש הלכך ה"ל הרקיק טפלה וברכת המרקחת פוטרה: (נ) אין לסלק המפות והלחם כו'. וגרסינן בפרק חלק דף ק"ב ע"ר אלעזר אל תשיאו תשייר פת על שלחנו אינו רואה סי' ברכה לעולם שנאמר אין שריד לאכלו על כן לא יחיל טובו והא"ר אלעזר כל המשייר פתיתין על שלחנו כאלו עובד עכו"ם שנא' העורכים לגד שלחן והממלאים למני ממסך ל"ק הא דאיכא שלימה בהדייהו [שמבא שלימה לאחר שאכל ונותן על השלחן עם הפתיתין דמצוה לשם עכו"ם עביד הכי] והא דליכא שלימה בהדייהו [דמזומנים לענין] וכתב הרוקח סי' שכ"ב מבסין סכין בשעת הברכה ע"ל על שם לא תניף עליהם ברזל במכילתא אינו דין שיניף המקצר על המתריך ושלחן כמזבח בשלהי חגיגה ע"כ ובשבולי הלקט כתב עוד טעם אחר בשם הר"ר שמחה שמפסיק אחת היה אחד מברך בה"מ ובשהגיע לברכת בונה ירושלים ומזכר מזרכן הבית לקח הסכין ותקעו בצוארו ועל כן נהגו לשלקו בשעת הברכה עכ"ל וכתב הב"י דבשבתות וי"ט נהגו שלא לבסות הסכין ולפי טעם ר' שמחה אין לחלק בין שבת לחול ומנהגו של ישראל תורה היא ע"כ ופירש רמ"א ז"ל דלטעם הראשון דמשום לא תניף היינו כי היכא שבשם יבנה בה"מ נזכה לקיים לא תניף חס אינו שייך בשבת וי"ט שאין בנין בה"מ דומה לזומה לתנהג דאין אומרים מזמור לתודה בשבת

הגהות הב"ח א לסלק המפה והלחם עד כו' שלוקחין המפה והלחם ומניחים אותו כו':

דברי חמודות

ו"ט שכתבתי בפ"ה פניף ט"ו וכתב עוד רמ"א ז"ל שאפשר דגם לפי זה הטעם אין לחלק בין שבת וי"ט לחול דטעמא דלא תניף להזכיר לפני הש"ש שלא יניף מקצר על השלחן שהוא כנגד המזבח המתריך כלומר שלא יקצר ימינו מ"ו: (לא) **ואי אמר הב לן ונבריך כו'.** וכתבו התוס' דהיינו דוקא כי אמר בעה"ב אבל לא אורח וכי אסורים כולם היינו כי אמר בעה"ב אבל בשביל אורח אינם נאסרים ומדברי רבינו ירושם נראה שאם לא אמר הב לן ונבריך משמעות הכתוב לברך הוי היסח הדעת ועיין בסמוך לקמן: (לב) עד דמברכיתו בה"מ. כבר כתבתי במי"ט דרבינו עלמו בפ' כיסוי הדם דוחה זה הפי' אלא כדפירש"י התם עד דמברכיתו בפה"ג דהיסח הדעת אינו מזקיקו לברכה אחרונה אלא לברכה ראשונה וכתב הכל בו בשם הר"ם שבשאלה נכנס לביתו ואינו אוכל אלא אחד מושיט לו כוסו מברך על כל חד וחד בפה"ג כי בכל פעם הוא נמלך וכתב עוד בשם הר"ף אבל הקרואים בביתו בעה"ב לאכול מיני פירות ומביאים להם בה אחר זה א"ל לברך אלא על הראשון דכיון דחלה בדעת בעה"ב אינו עושה היסח הדעת כדאמרינן אחכא דר"ג שמכיון: (לג) **ולא מסתבר.** כבר פירשתי במי"ט דמן אכילה ושתיה קאמר דלא מסתבר לחלק אבל בין נט"י להב לן ונבריך מחלק איהו גופיה בפרק כיסוי הדם ושכן עיקר דבנט"י הוא דמצינו לברכה אחרונה אבל לא בהב לן ונבריך שאינו מזקיקו אלא לברכה ראשונה ואחרונים לא הכריעו לפסוק כרבינו בהא דכתב הכא דלא מסתבר: (לד) בירך על היין שלפני המזון. עיין לקמן סעיף ל"ז: (לה) בירך על הפת פטר את הפרפרת. ודוקא פרפרת שאוכלים בתוך הסעודה אבל פרפרת שלאחר הסעודה קודם בה"מ אינו פוטר דהוי כדברים הבאים לאחר הסעודה טור סי' קע"ו ועיין לעיל ס"ס כ"ז: (לו) **בש"א אף לא מעשה קדרה.** ובגמרא מיבעיא להו ב"ש מרישא פליגי דקאמר ת"ק מיד על הפת פטר את הפרפרת וב"ש מעשה קדרה ואתו ב"ש למימר לא דמיפטר פרפרת דלא פטרה להו פת אלא אפילו מעשה קדרה נמי לא פטרה או דילמא אסיפא פליגי דקתני מיד על הפרפרת לא פטר את הפת פת הוא דלא פטרה אבל מ"ק פטר ואתו ב"ש למימר ואפי' מעשה קדרה נמי לא פטר מיקו וכיון דלא אפשיטא נקטינן בסיפא לקולא דפרפרת פוטר מ"ק דדילמא ב"ש אסיפא פליגי והוי דיוקא דמתני' הכי דפרפרת פוטר מ"ק וכן פסק הרמב"ם פ"ד מה"ב כפי הנוסחא שבדברי שקיימה רבינו יהושע מבני בניו של הרמב"ם ז"ל כמ"ש שם הב"מ ופסק ג"כ דמ"ק פוטר את הפרפרת משום דאי אריש פליגי אמרינן דמ"ק עדיפי מפרפרת ולפיכך בדין שיפטרה עדיף את הגרוע ממנו ומשום דפסק ברכות להקל פסק בתרוייהו לפטור זה את זה ומיהא איכא למידק לרבינו דמפרש דפרפרת הוא דבר שמברכין עליו בה"מ ושהוא מין ב"מ אמאי לא יפטרו זה את זה שהרי מ"ק פירש שהוא דיסא ופסק לעיל סי' ז' שמברכין עליו בה"מ וכבר פתם הב"מ את הדבר דבברכותיהן שוות שיפטרו זה את זה ולי נראה הכא שאני שאלו הדברים הואיל ואינהו תשובים דחיי ולכך מברכין עליהם בה"מ בת אחד קובע ברכה לעצמו והיינו אי לא פלגא במיקו אבל השתא דפלגא במיקו אפשר ברכות להקל וכל ג' פוטר את חברו ומ"מ אין עיקר הטעם משום דברכותיהן שוות שהרי לפי האמצעית לא היו פוטרים זה את זה ואע"פ שהיינו יכולים לפרש דאף לדברי האמצעית היה פוטר לת"ק זה את זה מ"מ לב"ש מי ניחא דקאמרו בהדיא דפרפרת אינו פוטר למעשה קדרה אלא ודאי שצריך לחלק בהן אע"פ שברכותיהן שוות ורמ"א ז"ל לא דק בזה: (לז) **פת הצנומה בקערה בו'.** כבר כתבתי במי"ט דצריך לפרש פירורי הפת דק דק שדינקה

מעדני יום טוב

קמן. ע"כ: [נ] **ולא** בריך בה"מ ושלש ברכות. אף על פי שרש"י לא פירש אלא שלא בירך לאחריו וכן כתבו גם כן תלמידי הר"י מכל מקום נראה פירוש רבינו ואף על פי שרב נחמן לא הוכיח עד לבסוף זהו לפי שלא היה יודע אם יאכל הרבה: [מ] **עדי כפנא הוא.** רש"י לא גרס הוא ומפרש עדי עד אלו כו' ובר"ף גרס הוא וגרס עדיין מר כפין הוא והוא לשון בחמיה: [נ] **ולבסוף מעין שלש.** אע"פ שאין הגירסא כן בר"ף אבל מדברי אלא לבסוף וא"ל כלום ולעיל סימן ח' אמרינן דכל לבסוף ולא מברך אלא בג"כ וכן פירש הש"ג לדברי הר"ף וכן דעתו לעיל גבי אין מברכה לאחריו אלא פת הבאה בכיסנין רש סימן כ"ו אבל דעת התוספות שם כדברי רבינו: [ס] **והיכא דאכליהו בתורת קביעות** בו'. מלשון הזה משמע כפירוש הראב"ד דבדיעבד אבל לא בתחלה ומסקנא דמסקנא כו' א"ל משמע ודאי דבעי למימר דלא כרב נחמן דאי כרב נחמן דאבל אינו אלא מלא כלל בתחלה וכ"ם לפי הגירסא שברי"ף דגרס דאמר רב יהודה כו' דמיהו נראה ודאי דב יהודה אבל קביעות בתחלה כמו דב נחמן מה הולרך לראיה מרב יהודה דמאי אולמיה מרב נחמן והיה נראה לומר שבא להוסיף בהמסקנא זו שצריך ג"כ שיהא הוא קובע עליו ותרתי בעינן שיאכל כשיעור שאחרים קובעים עליו ושבא הוא קובע עליו עכשיו וכן יש לפרש בקיצור אלא שאין נראה כן מלשון הטור סימן קס"ח ולכן נ"ל שאע"פ שאין המסקנא אלא כדברי רב נחמן מ"מ יש בין שבארנו בתר הכי פליגי ואיכא דברי דמברך המוציא אפילו בדלא קבע לכך קאמר דמסקנא לא קאי הכי דאמר רב יהודה כו': [ס] **מכאן משמע** בו'. נחוש דייקי הכי מעובדא דלעיל מסך דרב פפא איקלע כו' בתר דגמרי סעודתייהו כו' אקיל רב פפא וקא אכיל א"ל לא א"ל מר גמר אסור מלאכול א"ל אלא אמר וי"ל דרבינו ס"ל דמהתם ליכא למשמע כולי האי שכן היה דרכם דהא לא קאמר אלא אלא אמר כלומר אם אינו אבל לא שכן היה דרכם ומנהגם אבל מעובדא דהכא דקאמר אנן אתכא כו' משמע שמנהגם היה לאכלו ומ"ה שייך לומר אנן אין אינוק הסעודה תלוי בו דאתכא כו': [ע] **שמקפידים להסיר** בו'. כלומר שמקפידים שלא להסיר כו': [פ] **אין לסלק** בו'. לשון התוס' אין נראה לסלק כו': [נ] **שלש תכיפות** הן. יש שטאלון למה לא אמר ד' דהא איכא אחריתא דהיינו תיכף לנטילה סעודה בפ' אלו דברים (דף נב) וי"ל דלא מצה אלא הני דלעיל דהו מקרמי. דירושלמי תיכף לסמיכה שתיה דכתיב וסמך וסמיך ליה ושתו תיכף לגאולה תפלה דכתיב ה' צורי

תפארת שמואל

(יז) ונראה לפרש לחמניות וכו'. נ"ב וכ' המרדכי בשם ר"מ וכו' עד לא חשיבי מחמת הסעודה עכ"ל המרדכי. ומ"מ נראה היכא דקבע בדיעבד לאכול מהם אז הפת פוטר אותו כדמוכח לעיל בפ"ק ע"ש:

א) רי"ף (גליון) ב) תוס' (גליון) ג) לאפוקי מהנהו שמקפידין [שלא] להסיר מעל השולחן. כל"ל, ועי' בחידושי גמרא. (יעב"ץ) ד) והטור סימן קע"ט כתב דגם בנטל ידיו א"ל לברך כ"א לפניו, ותמה עליו הב"י דמשמע דבהא כ"ע מודו, כ"א בהב ובריך פליגי דלאחריהם אינו דומה לנטל רק הוא מעשה היסח הדעת ע"כ נזקק לברכה שלפניו. (נ' מהרש"א) ה) יש לפרש דהוי כשתחיל לברך, אבל בשאר היסח הדעת גם לרש"י א"ל לברך בהמ"ז, ועי' ד"מ סי' קע"ט אות א'. (נ' מהרש"א)
ו) תר"י (גליון)

דמברכין עליה בורא מ"מ והיינו דאינטריך למימר על הפרפרת לא פטר את הפת אע"ג דהוי מין פת וכן מוכח בגמרא דתניא פרפרת מעין מעשה קדירה [פ] שהן חלקא טרגים ועטקים כדאמרינן לעיל (דף לז.): **גמ'** [דף מב ע"ב] אמר רבה בר בר חנה ל"ש אלא בשבתות וי"ט דהויל ואדם קובע סעודתו על היין [פ] אבל בשאר ימות השנה מיהת על היין לפני המזון לא פטר היין שלאחר המזון [ב] א) במסכת נדרים (דף לח) משמע דיום הקזה ויום שנכנס למרחץ היו קובעין סעודה על היין ע"כ כתבו הגאונים ז"ל שבאלו הימים דינם כמו שבתות וי"ט ועל פי דברי הגאונים הוגה [ג] במקצת ספרים ל"ש אלא בשבתות וי"ט ושעת הקזה ושעה שהן יוצאים מבית המרחץ כתב הרא"ש ז"ל דוקא במקום שאין היין מצוי להן [ד] אבל במקום שהיין מצוי כגון מקומות הללו אין הפרש בין שבתות לימות החול ועוד [ה] אמרינן פטר את היין שלאחר המזון היינו יין שבותים אחר המזון ועדיין לא ברכו ברכת המזון הוא הנקרא יין שלאחר המזון אבל ברכו ברכת המזון [ו] יין שלאחר המזון צריך לברך אחריו ואינו נפטר בברכה שבירך על היין שלפני המזון ל"ש חול ול"ש שבתות וי"ט כדגרסינן בערבי פסחים (דף קג:) אמימר ומר זוטרא ורב אשי הוו יתבי בסעודה וקאי עלייהו רב אחא בריה דרב איקא אמימר בריך על כל כסא וכסא מר זוטרא בריך אכסא קמא ואכסא דברכתא רב אשי בריך אכסא קמא ומו לא בריך אמר רב אחא בריה דרב איקא ואנא כמאן אעביד אמימר אמר אנא נמלך אנא מר זוטרא אמר אנא סבירא לרב ברוגא ור' חנינא תלמידי דרב דהוו יתבי בסעודה והוה קאי עלייהו רב יינא סגא אמרו ליה הב לן ונברך ולבסוף אמרו ליה הב לן ונשתי אמר להו הכי אמר רב כיון דאמריתו הב לן ונברך [ז] איתסר לכו למישתי וכן ב) ג) הלכתא. רב יצחק בר יוסף איקלע לבי חביי ביו"ט חזייה דבריך והדר בריך א"ל לא סבר לה מר [פ] להא דריב"ל אמר ליה נמלך אנא ומכיון שחלוי בדעת האדם יש ללמוד מכאן דאפי' בחול נמי (לא) אם דעתו נמי לשתות יין אחר המזון שלאחר המזון מי אמרינן התם הוא דזה לשתות וזה לשתות אבל הכא דזה לברות וזה לשתות לא או דלמא ל"ש. נראה דיין שלפני המזון פוטר יין שבתוך המזון דע"כ לא קמיבעיא ליה אלא מזה שבא לברות אם פוטר יין שבא לשתות אבל יין שלפני המזון שבא לשתות פטיטא שפוטר יין שבתוך המזון מזה הטעם יין של קידוש פוטר יין שבתוך המזון לא מיבעיא קידוש דאין קידוש אלא במקום סעודה (לט) אלא אפילו אם הבדיל על היין פוטר היין שבתוך המזון ורמיה מהא דאמרינן בערבי פסחים (דף קא.) אותם בני אדם שקידשו בבהכ"נ רב אמר ידי קידוש יצאו ידי יין לא יצאו ר' יוחנן אמר אפי' ידי יין יצאו ואזדא ר' יוחנן לטעמיה דאי"ר יוחנן אחד שיגוי יין ואחד שיגוי מקוש אין צריך לברך [ט] אלמא ר' יוחנן אית ליה יש קידוש שלא במקוש סעודה אפילו הכי קאמר שאין צריך לברך על היין שיצא בין של קידוש אע"ג דר' יוחנן איתותב בשיגוי מקוש אין צריך לברך. רב אמר פוטר רב כהנא אמר אינו פוטר רב נחמן אמר פוטר ורב ששת אמר אינו פוטר רב הונא ורב יהודה כולהו תלמידי דרב אמרי אינו פוטר [י] וכן י) הלכה אע"ג דקי"ל דהלכה כרב באיסורי מסתמא כיון שכל תלמידיו נחלקו עליו שמעו מרב שחזר בו וקי"ל דרב נחמן ורב ששת הלכתא כרב ששת באיסורי:

לג מתני' היו יושבין כל אחד ואחד מברך לעצמו הסיבו [כ] אחד מברך לכולן [ל]

גא להם יין בתוך המזון כל אחד מברך לעצמו אחר המזון אחד מברך לכולן [מ] והוא אומר על המוגמר ואף על פי שאין מביאין את המוגמר אלא לאחר הסעודה בגמרא י) משמע דקאי אברכת המזון [נ] כעובדא דתלמידי דרב דקאמר בחר דכריכי יתבי וקמיבעי להו ומהא דקאמר [פ] אפילו ברכת המזון לא גמירנא [ע] מה שלא נסתפקו בברכת המוציא כי לא היו עדיין קבועים יחד בברכת המוציא ופלוגתא דר' יוחנן ורב דפליגי בין פליגי בברכה ראשונה [פ] דאין זימון ביין. הלכך מתניתין מיירי בין בברכה ראשונה בין בברכה אחרונה (ק) אפילו בשנים [פ] אחד מברך והשני יוצא אם הסיבו אבל אם לא הסיבו אע"ג דשומע כעונה (קא) ואפילו אמר אמן לא יצא [נ] ובג' אחד מברך ברכת המזון ולכולם אם הסיבו על המטות והאידנא שאין אנו רגילין בהסיבה (קב) ישיבה שלנו הוי קביעות כהסיבה דידהו [נ] ד) ור"מ ז"ל פי' היו יושבים לעסק אחר ומזדמן להן לאכול מברך כל אחד לעצמו אבל הסיבו לאכול ולא לעסק אחר אחד מברך לכולן ו"מ היו יושבים זה כאן וזה כאן שלא כסדר אבילה הסיבו שיבאו סביבות השולחן כמו ושבו לאכול לחם דמתרגמי' ואיתתברו למיכל לחמא ופירש"י עיקר [ק] דלכולהו קשה מתלמידי דרב: אחד מברך לכולן [ר] ירושלמי ריב"ל אומר [ש] בשבועה כך היא מתניתין באורחים הא בעל הבית בתוך ביתו לא פי' דבע"ה שכל בני ביתו גרדין עליו אין צריכין הסיבה כי כולן קומכים עליו: [פ] ה) דוקא הסיבו הוא שהאחד מברך לכולן ואם לא הסיבו לא ואי אמרי ניזל ויכול לחמא בדוכתא פלן אע"ג דלא הסיבו [פ] אלא כל אחד ואחד אוכל מכברו כמאן דקביעי דמו ואחד מברך לכולן דמניא עשרה שהיו מהלכין בדרך ואף על פי שכולן אוכלין מכבר אחד כל אחד מברך לעצמו יצאו אפילו שכל אחד אוכל מכברו אחד מברך לכולן ואוקימנא כגון דאמרי ניזל ונכול בהמת בדוכתא פלן (קג) [נ] ונראה דהוא הדין נמי אם אמרו נאכל כאן שקבעו מקום ובשביל שאלו היו אוכלין בדרך נקט גמרא ניזל ויכול בהמת בדוכתא פלוני שכך מנהג הולכי דרכים:

דע"ר יוחנן אחד שיגוי יין ואחד שיגוי מקוש אין צריך לברך [ט] אלמא ר' יוחנן אית ליה יש קידוש שלא במקוש סעודה אפילו הכי קאמר שאין צריך לברך על היין שיצא בין של קידוש אע"ג דר' יוחנן איתותב בשיגוי מקוש אין צריך לברך. רב אמר פוטר רב כהנא אמר אינו פוטר רב נחמן אמר פוטר ורב ששת אמר אינו פוטר רב הונא ורב יהודה כולהו תלמידי דרב אמרי אינו פוטר [י] וכן י) הלכה אע"ג דקי"ל דהלכה כרב באיסורי מסתמא כיון שכל תלמידיו נחלקו עליו שמעו מרב שחזר בו וקי"ל דרב נחמן ורב ששת הלכתא כרב ששת באיסורי:

לג מתני' היו יושבין כל אחד ואחד מברך לעצמו הסיבו [כ] אחד מברך לכולן [ל]

גא להם יין בתוך המזון כל אחד מברך לעצמו אחר המזון אחד מברך לכולן [מ] והוא אומר על המוגמר אלא לאחר הסעודה בגמרא י) משמע דקאי אברכת המזון [נ] כעובדא דתלמידי דרב דקאמר בחר דכריכי יתבי וקמיבעי להו ומהא דקאמר [פ] אפילו ברכת המזון לא גמירנא [ע] מה שלא נסתפקו בברכת המוציא כי לא היו עדיין קבועים יחד בברכת המוציא ופלוגתא דר' יוחנן ורב דפליגי בין פליגי בברכה ראשונה [פ] דאין זימון ביין. הלכך מתניתין מיירי בין בברכה ראשונה בין בברכה אחרונה (ק) אפילו בשנים [פ] אחד מברך והשני יוצא אם הסיבו אבל אם לא הסיבו לא ואי אמרי ניזל ויכול לחמא בדוכתא פלן (קא) ואפילו אמר אמן לא יצא [נ] ובג' אחד מברך ברכת המזון ולכולם אם הסיבו על המטות והאידנא שאין אנו רגילין בהסיבה (קב) ישיבה שלנו הוי קביעות כהסיבה דידהו [נ] ד) ור"מ ז"ל פי' היו יושבים לעסק אחר ומזדמן להן לאכול מברך כל אחד לעצמו אבל הסיבו לאכול ולא לעסק אחר אחד מברך לכולן ו"מ היו יושבים זה כאן וזה כאן שלא כסדר אבילה הסיבו שיבאו סביבות השולחן כמו ושבו לאכול לחם דמתרגמי' ואיתתברו למיכל לחמא ופירש"י עיקר [ק] דלכולהו קשה מתלמידי דרב: אחד מברך לכולן [ר] ירושלמי ריב"ל אומר [ש] בשבועה כך היא מתניתין באורחים הא בעל הבית בתוך ביתו לא פי' דבע"ה שכל בני ביתו גרדין עליו אין צריכין הסיבה כי כולן קומכים עליו: [פ] ה) דוקא הסיבו הוא שהאחד מברך לכולן ואם לא הסיבו לא ואי אמרי ניזל ויכול לחמא בדוכתא פלן אע"ג דלא הסיבו [פ] אלא כל אחד ואחד אוכל מכברו כמאן דקביעי דמו ואחד מברך לכולן דמניא עשרה שהיו מהלכין בדרך ואף על פי שכולן אוכלין מכבר אחד כל אחד מברך לעצמו יצאו אפילו שכל אחד אוכל מכברו אחד מברך לכולן ואוקימנא כגון דאמרי ניזל ונכול בהמת בדוכתא פלן (קג) [נ] ונראה דהוא הדין נמי אם אמרו נאכל כאן שקבעו מקום ובשביל שאלו היו אוכלין בדרך נקט גמרא ניזל ויכול בהמת בדוכתא פלוני שכך מנהג הולכי דרכים:

רש"י קאי עליהו. משמש עליהו: הב ונברך. בה"מ ולהדר אמליכו ואמרו הבו ברשות ונשתי: כיון דאמריתו הב ונברך ברכת המזון. אסמיתו דעתכם משמיה ואסור לשתות עד לאחר ברכת המזון אלמא ברכת המזון אסורה דעתא הוא ולריך לחזור ולברך: לא סבר לה מר ובו'. ד"ש לא נמלך הוא: נמלך אנא. אמי רגיל לקבוע סעודה על היין: ידי יין לא יצאו. שאם יש להם יין לשתות בביתם מיימים לברך ברוא פרי הגפן שאינם פטורים בברכה הבאים על שתיית יין אלא ברכה מאחר שבקרו ממקומן: אחד שיגוי יין. שהביאו לו יין מחבית אחרת: א"צ לברך. שיש על היין:

דברי חמודות

עם מרק או דבש: (לא) אם דעתו נמי לשתות יין אחר המזון. ומיהו אחלה אדעתא דהכי כ"כ בקיצור ובעור השמיע כל זה ולא ידעתי למה: (לט) אלא אפי' אם הבדיל קודם שנטל ידיו כ"כ רבינו בפ' ע"פ פי' ד' וכ"כ התוס' דהכא אלא שבראה מדבריהם דיין הבדלה לא פטר אלא כשהבדיל אחר שנטל ידיו ומשיק הב"י סימן קע"ד לדעתן הלכה נראה שאם מבדיל עד שלא נטל ידיו יכוין שלא להוציא יין שבתוך הסעודה לאפוקי נפשיה ומפקיע ובדיעבד אלא כוון כך פוטר יין שבתוך הסעודה דספק ברכות דרבנן להקל ולענין ברכה אחרונה עיין בפרק ע"פ פי' ד': (ק) אפילו בשנים. וא"ל יותר משנים ל"ש לן בברכה דאשונה בין שהם שנים או הרבה כמו שיש מילוק בבה"מ בין שהם שנים או ג' או שאה כו'. כדאיתא בפרק דלקמן והטעם מבואר התם סימן ו': (קא) ואפילו אמר אמן לא יצא. וכתב הרוקח פי' ש"ש שאם כוון המברך להוציאם והם כוונו לצאת יצאו ע"כ ואיכא למידק שהרי כי קבעו נמי לא יצאו אלא ע"י שיכוונו גם שניהם כדלקמן דבעי' דעת שומע ומשמיע ונראה לי הפירוש מדברי הרשב"א שכתב הב"י ס"ס רי"ג וז"ל בכל הברכות שהן של אכילה ושתיה כל שבירך האחד ושמעו האחרים בין ברכה שבתחלה

מעדני יום טוב

מוריתא דהתם דמברכין עליו המוציא לא נמית הכא רבינו לכתוב דברי ר"ש אלא לפרש הפרפרת שהוא פת לאפוקי מפרש"י שמפרש כגון כסני כו' וממילא דלפי הפסק דלעיל יש לפרש פרפרת פרורי לחם דק דק שדנקס עם מרק או דבש ואין בהם מואר לחם והטור פי' קע"ו לא דק בהא: (מ) שהן חלקא. גרסינן ובגמרן ע"ו פירש דהיינו דישפא: (פ) אבל בשאר ימות השנה בירך כו'. כך היא גירסת הרי"ף ובגמרא גרסינן אבל בשאר ימות השנה מברך על כל כוס וכוס ופירש"י דהוה כנמלך ומתחיל בשתיה בכל חד וחד: (נ) במסכת נדרים כו'. וכ"כ מהרי"ש ולא מצאתי רק בפרק ד' כוס מה המרחץ אך שם פירש רבינו של מיס חמין ויום הקזה איתא בשבת ס"פ מפנין: (ג) במקצת ספרים. ר"ל בגמרא: (ד) אבל במקום שהיין מצוי כו'. והוסיף עוד רבינו לקמן לומר שאם דעת האדם כו': (ה) נ"ל דהכי גרסינן. ודאמרינן פטור וכפ"ל גרסינן והא דאמרינן: (ו) הנ"ב ברי"ף יין שלאחר המזון צריך לברך עליו ואינו נפטר. ונראה לי דגרסינן שלאחר ברכת המזון: (ז) איתסר לכו למשתי. עיין בדברי רבינו סוף סימן לעיל ומ"ש עליו: (ח) להא דר' יהושע בן לוי. דאמר לעיל מייה בגמרא דל"ש אלא בשבתות וי"ט כו' משמע דמיירי אליבא דר' יהושע בן לוי. דאמר לעיל מייה בגמרא דל"ש אלא בשבתות וי"ט כו' משמע דמיירי אליבא מילתא: (ט) אלמא ר"י אית ליה יש קידוש כו'. וכ"כ התוס' ומרכ נמי מלי למידק וכן דייק התם רבינו ותוס' בע"פ ואלא מיהת קשיא דהא רבינו ותוס' פסקו התם כשמואל דאית ליה דאין קידוש אלא במקום סעודה וא"כ יש לתלק בין קידוש להבדלה וי"ל דמ"מ ליתא לן למעבד אתלוקת אלא לומר דלא שמואל מודה שבמקום אחד יוצא בין של הבדלה שאין לברך על שבתוך הסעודה: (י) וכן הלכה כו'. יש לדקדק למאי דמסיק רבינו ס"ס כ"ז דדין ג' דרב פפא אינו מלוי האידנא לפי שאין אנו רגילין למשון ידינו מן הפת א"כ גם זה הדין אינו מלוי בינינו ולמאי צריך לפסוק הלכה וכ"כ התוס' דאין אנו נריכים לאותו פסק דאין אנו מושבים ידינו מן הפת כלל ע"כ וכ"כ מהרי"ש ומיהו י"ל דאע"פ שאמר רבינו שאינו מלוי בינינו כו' מ"מ אי אשכח מאן דמרגיל עצמו בכך הוצרך לפסוק הלכה שיהא יודע את הדין וכה"ג כתב רבינו עצמו בפ"פ דאשית הגז ועוד הרי כתבתי לעיל שם בד"ח פעיף פ"ג בשם הטור דאף מימינו אינו אדין בקעודות גדולות: (כ) אחד מברך לכולן. כלומר צריך שאחד יברך לכולן משום דברוב עם הדרת מלך כב"ה נאות הבדלה פרק אלו דברים סי' ג' ושוב מצאתי כדברי בשם הרמ"ך בכ"מ פ"מ מה"ב: (ל) בא להם יין בתוך המזון כו'. אפי' הסיבו יחד לאחר המזון אם הסיבו יחד מ' מברך לכולן. טור סי' קע"ד: (מ) והוא אומר על המוגמר. פירש"י אותו שבירך על היין וכו' וז"ל מהרי"ש פירש"י ז"ל דאפיפא קאי וה"ק אותו שבירך לאחר המזון ופטר את האחרים הוא"ל ונתנו לו מעלה אחת ניתן לו גם מעלה אחרת ומברך על המוגמר ופוטר את האחרים ואע"פ שאין דרך להביא המוגמר אלא לאחר סעודה כלומר לאחר בהמ"ז ובאותה שעה כבר עברה הסעודה

א) תר"י (בלין) ב) רי"ף (בלין) ג) וע"ל סי' כ"ז דלא שייך האידנא דין דרב פפא לפי שאין אנו רגילין למשון עצמנו מן הפת, ועיין מי"ט. מיהו נ"ל דהכא שאני דעכ"פ לשתות הוא ומה בכך שאינו מסלק ידו מן הפת מ"מ כשאינו אוכל אינו בא לברות. וזה נראה דעת הרא"ש, וא"ע לדינא. וכ"ה בתוספות (מב:) ד"ה ורב ששת דהאידנא לא שייך דין זה. (תפל"מ) ד) תוס' (בלין) ה) רי"ף (בלין)

מג ע"א - מג ע"ב

[דף מג ע"א] **גמ'** הסנו אחד מברך לכולן אמר רב ל"ש אלא פת דבעי הסבה אבל (יח) יין לא בעי הסבה ור"י אמר אפילו יין בעי הסבה איכא דאמרי אמר רב ל"ש אלא פת דמהניא ליה הסבה אבל יין לא מהניא ליה הסבה ור' יוחנן אמר אפילו יין מהניא ליה הסבה לגישנא קמא מידי דחשיב בעי הסבה ר' יוחנן סבר דיין נמי חשיב אבל שאר דברים כולהו לא בעי הסבה ולגישנא בתרא מידי דחשיב ליה הסבה [ג] לרבי יוחנן יין נמי חשוב ומהניא ליה הסבה ושאר [ד] כל הדברים כולהו לא מהני להו הסבה ונראה כיון דברכה דרבנן בטל קופרים הלך אחר המיקל (קד) והלכה כלישנא קמא וכן מוכח ממעשה דבר קפרא ותרין תלמידי (דף לט) דאייתו קמיהון (ה) מורמסקין שלקות (ו) ופרגיות (ז) ונתן רשות לאחד לברך וכ"כ הרמב"ן ז"ל דפת ויין בעי הסבה אבל שאר דברים לא בעי הסבה:

לד [ח] **שאלו** את בן זומא מפני מה אמרו בא להם יין בתוך המזון כל אחד מברך לעצמו אמר להם הואיל ואין בית הבליעה פנוי פירש"י אין לב המסובין אל המברך אלא לבלוע ובעי דעת שומע ומשמיע מתוך טעם זה (קה) יש א) שאומר שאם אומר המברך סברי רבותי והן מפנין בית הבליעה כדי לשמוע שפיר דמי ומיהו לא נהירא הא טעמא דאף על פי שאוכלין יכולין לשמוע הברכה [ט] ולגאת בשמיעה ונראה הטעם כמו שמפרש בירושלמי לפי שאין יכולין לענות אמן דאין משיחין בסעודה שמא יקדים קנה לושט כדאיתא בתענית (דף ה) דגרסינן בירושלמי אין בית הבליעה פנוי א"ר מני הדא אמרה הדין דעטים בגו מיכליה אסור למימר ליה אסותא בגין סכנתא ואפילו שומע כעונה ויוצא בלא אמן [י] חיישין שמא יענה אמן ויבא לידי סכנה:

לה **והוא** אומר על המוגמר [כ] אמר רבה אמר ר' ירמיה מאימתי מברכין על המוגמר [נ] משתעלה תמרתו א"ר חסדא (קו) על המוגמרות כולן מברכין עליהם בורא עני בשמים [מ] תוך ממוש"ק [נ] דמין חיה היא שמברכים עליו בורא מיני בשמים י"א שהמוש"ק הוא זיעת חיה וכולן יותר שחיה ידועה היא שיש לה חטוטרת בגוארה ומתקבץ שם תחלה כעין דס ואחר כך חוזר ועשה מוש"ק ב) והר"ז הלוי ז"ל היה אוסר לאכלו מפני חשש דס ג) וה"ר יונה ז"ל פי' דאפשר ליתן בו טעם להתיר ולומר דפירשא בעלמא הוא אע"פ שמתחלה היה דס לא חיישינן להכי דבתר השתא אזלינן שהרי (יש) הדבש אם נפל בו חתיכה של איסור ואע"ג שהאיסור נימוח בתוך הדבש כיון שדרך הדבש להחזיר הדבר הנופל לתוכו דבש [ס] כמו דבש דיינינן ליה ומותר הכא נמי אע"פ שחתחלה היה דס כיון דילא מתורת דס בתר השתא אזלינן ואע"פ שנתן טעם לשבח בתבשיל [ע] ונראה א דהא אפילו לאייתו לריכה לאיה:

לו **ומשחא** דאפרסמון מברכין עליה [פ] בורא שמן ערב בשרתא (קו) ומשחא בשרתא ומשחא טחינא כולהו מברכין עליהו ב"ע בשמים פי' בערוך (קח) בשרתא עיקרו שמן ומערבין בו כמה מינים מעני בשמים שמכשיר אותו מעשה רוקח מפוטם ומברכין עליו ב"ע בשמים וכתב הראב"ד ז"ל דווקא בשהעלים בתוכו אבל אם הוליא משם העלים (קט) אין מברכין עליו אלא בורא שמן מיני בשמים (קי) ואם היו מעורבים בתוכו עני בשמים ועשבי בשמים מברך בורא שמן מיני בשמים (קיא) שברכת מיני בשמים כוללת הכל ד) (קיב) (קיג):

לז [דף מג ע"ב] **אמר** מר זוטרא (קיד) האי מאן דאמרת (קטו) בתחרוגא (קטו) או בחבושא אומר (קיז) ברוך שנתן ריח טוב בפירות כתב רב האי גאון דאותן ורדין שאנו קורין אותן רוז"א מברכין עליהם ברוך שנתן ריח טוב בפירות ורבינו אלא בורא שמן ערב כמו על האפרסמון וי"א שאין מברכין עליו כלל שאין עריבות זו ממנו אלא שקלטו אותו מדבר אחר הוי כריח שאין לו עיקר ואין מברכין עליו כיון שאינו מגופו של שמן כ"כ הטור וסיים עליו הש"ע דכיון שנפסק הוא נכון הוא ליזהר מלברים בו והוסיף עליו רמ"א ז"ל אלא ירח במין בושם אחר עמו ויברך עליו ויפטור גם זה ע"כ ולא הועיל לנו אע"כ שיקח אפרסמון ויברך עליו שהרי דעת האומרים לברך על השמן הזה הם אומרים לברך בורא שמן ערב ואם לזה נתכוין לא ה"ל לבתוב אלא לפרש ועיין שעיף קטן"ז וכתב עוד רמ"י דמאי שנא ממוגמר שמברכים עליו אע"פ שהבשמים נשרפים כמו שפירש"י לעיל ומיהו דשאני התם שלף על פי שנשרף על ידי הגימור אין שריפתו נקרא מבלה אותו אלרבה הוא גורם שתחתתו עולה וריחו נודף (קי) ואם היו מעורבים בתוכו עצי בשמים ועשבי בשמים כו'. ואם היו לפניו בלתי מעורבים אלא כל אחד לבדו עני בשמים ועשבי בשמים ומיני בשמים מברך על כל אחד ברכה הראויה לו כך משיק הטור בשם רב עמרם ומיהו אם מיבך על כולם בא"ב יצא כדלעיל וכתב הרוקח שאם נתו לפניו עני בשמים ועשבי בשמים מברך על עני בשמים וכתב ב"ע דעעמו בבה"ג שכתב רבינו לעיל סימן כ"ה ועיין שם: (קיא) שברכת מיני בשמים בולל הכל. ואם על כולם אמר בורא מיני בשמים יצא הלכך כל דבר שהוא משופסף בו מהו מברך בא"ב טור ודקדק הב"י מלשונו ומלשון הרמב"ם דאפילו המרים בפירות אם אמר בא"ב יצא: (קיב) וסימלק. פירש"י יסמין כו' והוא מין עשב כו' ותהר"י כתבו הענן שלו הוא רך ביותר ונקרא רוסמרי"ן ע"כ והש"ע עשה שני פירושים מפירש"י ואינו אלא אחד: (קיג) ונרקום. פירש"י מצלת כ"כ תהר"י בשם הערוך וכתב עוד ד"א אותו שקורין ליר"ו בלע"ז וש בכל אחד עשה עלים לבנים: (קיד) האי מאן דמרח באתרוגא כו'. מיירי כגון שלקחו להריח בו כו' כמו שכתב רבינו בפרק אלו דברים סימן ג': (קטו) באתרוגא. ובאתרוג של מלוה עיין בפרק לולב הגזול סימן כ"ה וכתב א"מ בשם הר"י מפר"ש המברך על הפת בורא מיני בשמים טובה דפת אינו נקרא בושם וכן שמעתי מרבותי וי"א שמברך בו נותן ריח טוב שהרי יש לו ריח טוב וערב וטוב בהיותו חם ע"כ וכתב עליו הב"י שאפילו על החם לבו נוקפו מלברך עליו כלל דא"כ לא ליתמטו תנא או אמורא להזכירו בכלל הדברים שיש להם ריח טוב ע"כ וכתב רמא"י ז"ל דלכך אין להריח בו: (קטו) או בחבושא. וכתב הטור בשם הר"ם מרוטנבורג שכן על אגוז מושקאטא כיון דפרי עץ הוא ע"כ והמרים בקנה כתב רבינו לעיל סימן ו' דמברך עליו ג"כ אשר נתן ריח טוב כו' ועיין מ"ש שם שעיף ט"ו וכתב הש"ע שכל הבשמים שהם לאכילה מברך שנתן כו': (קיז) בריוך שנתן כו'. וכן לעיל כתב כן רבינו בסימן ז' אשר נתן וכן הגירסא בגמ' ובר"י ופף הרמב"ם העתיק כן וכש"ע כתב הנותן אלא דבסוף כתב גם כן שנתן כמו שהעתקתיו לעיל ורמ"י דקדק

מעדני יום טוב

מתחלה מקום מדבר ועלה ונזמנה הוי קביעות אבל ישנו מאליהן במקום אחד יחד אינה קביעות: [ג] לרבי יוחנן יין נמי חשוב כו'. עיין מ"ש בה בפ"ח סי' י"ג: [ד] כל הדברים כולהו. גרס וכן העתיק ב"י סימן קע"ו: [ה] ה"ג בגמרא ברוב דורמסקין ופרגיות. ונראה לי להגיה כרוב ומכל מקום א"ל למתוק שלקות אלא שהוא פירוש לכרוב ודורמסקין דכן מוכח בגמרא או שהיו שלוקים: [ו] ופרגיות. פירש"י בשר עוף שקורין פרדור"ר ונפ' אלו מליאות דף כ"ד פי' גחלות: [ז] ונתן רשות לאחד לברך. ומי כלישנא בתרא אפי' הסבה לא הוי מהני: [ח] שאלו את בן זומא. גם הרי"ף השמיט הפיקפק בא להם יין בתוך המזון דפסקינן בגמ' קודם לשאלו כו': [ט] ולצאת בשמיעה. דשומע כעונה כדלקמן: [י] חיישינן שמא יענה אמן כו'. ואפי' יאמר המברך קבני שמא לא יפנה: [כ] אמר רבה א"ר ירמיה. ובגמרא א"ר זירא אמר רבא בר ירמיה ובר"ף א"ר זירא א"ר ירמיה ובפרק דלקמן סימן י"ב ירושלמי רבי זירא בשם רבי ירמיה משמע דלא הוי בזמניה דר' ירמיה מדאמר בשמו ה): [ל] משתעלה תמרתו. פי' קיטור עשנו קודם שיגיע אליו הרים אבל לא יכרך קודם שיעלה קיטור העשן. טור ס"ס רע"ז. והטעם דכל הברכות צריך שיהיה עובר לעשייתן אבל לא עובר דעובר ועיין בהלכות תפילין בדברי חמודות סעיף כ"ב ואיכא למידק בגמרא דא"ל ר' זירא לרבא בר ירמיה והא לא קא אכיל ליטעמיך המוציא לחם מן הארץ דמברך והא לא אכל אלא דעתיה למיכל הכי נמי דעתיה לאוכלי ומאי קושיתו ומאי מהדר ליה הלכה רווחת בפרק קמא דפסחים דאמר רב יהודה אמר שמואל מ"מ ה"ל לב"ש למיהדר הכי וא"ל דמדשמואל ליכא למשמע אלא על המצות אבל על הנאות אימא דלא וטעמא רבה איכא למלק דה"מ דלא שייך לברך על דבר שעדיין לא בא לו ולכך על דבר הנאה אימא שלא לברך אע"כ שנהנה אבל מצות שמצווה עליהן מקרי שפיר שנתן לו המצוה ויברך עליה קודם שיעשנה

תפארת שמואל

(יח) אבל יין לא בעי הסיבה. נ"ב כתבו התוס' ח"ל אבל נ"ע קלת מהבלה שאנו מבדילין כו' עד ופוטר אותה וכו'. ובדרשות מהרי"ו כתב שהבדלה של יקנה"ז נהגו לעמוד וכן בכל יומות השנה משום דכתיב לכם גבי הבדלה דכתיב אשר הבדלתי לכם ע"כ פי' וליפנו מספירת העומר דכתיב לכם. ומי אומר שהמנהג בא להתיר שהבדלה אינו פוטר היין של תוך המזון כמו שכתבו התוס' לעיל בהיפך הדף שמש"ה נהגו שלא להבדיל על השלחן בשאר יומות השנה היכא דליכא קידוש אלא טוטלים לידים אחר הבדלה וכו' והנה נהגו לעמוד כדי שלא תחשוב אותו ששייך לעבודה ומ"מ מאחר שנהגו כולן לקבל עמוד להמברך הוי כעין הסיבה והוי כאלו נתקבלו לשם להסב ובפרנ בעל הית שבני ביתו שנרגרין אחריו ואין לריכין הסיבה: (יט) שהרי הדבש אם נפל. נ"ב מצאתי בפ"ח כמו בדבש דאע"פ שהדבורים נמוחין בתוכו דבשם דיינינן ליה וכו':

א) תוס' (גליון ב) ל"ל רמ"ה וכן בתר"י ובפסקי הרא"ש. (גליון ג) עי' ע"ז (לט:) דבש למאי ניחוש אי משום גיעולי נכרים נט"ל כו' מבואר דלא כר"י ודו"ק [ועבהגר"א א"ח סי' רט"ז ס"ק ד']. (מל"ה) ד) עי' בקיצור פסקי הרא"ש (גליון ה) עי' בדרכי יוסף א"ח סי' פ"ו שהשיג ע"ז מבמה מקומות. (מהרש"ם)

מד ע"א

משה ז"ל כתב (קיח) ורד ומי ורד [ל] והלבונה והמלטקי וכיוצא בהם בורח עני בשמים וכן גרגיר דודאי לאו פרי הוא שאין עיקרו לאכילה ומי הורד כיון שיצא מן הורד יש לברך עליהם [בע"ב] דלא גרע ממשחת כרשא:

לח אמר רב יהודה (קיט) האי מאן דנפיק ביומי דגיסן וחזא אילני דקא מלבלבי אומר ברוך [ק] שלא חיסר מעולמו כלום וברא בו בריות טובות [ואילנות טובות] להתנאות בם בני אדם אמר מר זוטרא בר טבי אמר רב (קכ) מנין שמברכין על ריח טוב שנאמר כל הנשמה תהלל יה איזהו דבר שהנשמה נהנה ממנו ואין הגוף נהנה ממנו הוי אומר זה הריח:

לט ת"ר הביאו לפניו [כ] שמן והדס [ם] ב"ש אומרים מברך על השמן וחוזר ומברך על ההדס [פ] וב"ה אומרים מברך על ההדס וחוזר ומברך על השמן א) ורב אלפס ז"ל היה גורס ופוטר את השמן [פ] ולא נהירא דאין ברכותיהן שוות. אמר ר"ג אני אבריא שמן שיהא לריחו וזכינו לסיכתו הדס לריחו זכינו לסיכתו לא זכינו מ"ר יוחנן הלכה כדברי המכריע ר"פ איקלע לבי רב חמינא בריה דרב איקא איימו לקמייהו שמן והדס בריך אהדס בריש אמר ליה לא סבר לה מר הלכה כדברי המכריע א"ל הכי אמר רבא הלכה כבית הלל ולא היא לשמתמוטי נפשיה הוא דעביד ב) רב אלפס כתב דהלכה כרבא [פ] ונראה שלא היה כתוב בספרו ולא היא לשמתמוטי וכו' [ב] וכן מסתברא דהלכה כבית הלל [ג] דהכרעה דר"ג לאו הכרעה היא אלא שנתן טעם לדברי ב"ש. מ"ר [ד] הביאו לפניו שמן ויין ב"ש אומרים מוזג את היין בימינו ואת השמן בשמאלו [ה] ומברך על השמן ואחר כך על היין וב"ה אומרים (קכא) מוזג את היין בימינו ואת השמן בשמאלו [ו] ומברך על היין ואחר כך מברך על השמן וטהו בראש השמש ואם ת"ח הוא טהו בכותל [ז] מפני שגנאי הוא לת"ח שיצא כשהוא מבושם בשוק:

מ ת"ר ששה דברים גנאי הם לת"ח אל יצא כשהוא מבושם בשוק ואל יצא יחידי בלילה ואל יצא במנעלים המטולאים ואל ידבר עם אשה בשוק ואל יסב בחבורה של עמי הארץ ואל יכנס בתחרוכה לבית המדרש וי"א אל יפסיע פסיעה גסה ואל יצא בקומה זקופה אל יצא כשהוא מבושם בשוק במקום שחשודים על משכב זכור ולא אמרן אלא בנגדו אבל בגופו [ח] זוהמת מעברא ליה ואל יצא יחידי בלילה משום חשדא ולא אמרן אלא דלא קביע ליה עידנא אבל קביע ליה עידנא מידע ידיע דלעידניה קאזיל ואל יצא במנעלים המטולאים [ט] בטלאי על גבי טלאי ובפנתא ובימות החמה ג) אבל בימות הגשמים לית לן בה ואל יספר עם אשה בשוק אפי' היא אשתו או אפי' היא בתו או אחותו לפי שאין הכל בקיאין בקרובותיו ואל יסב בחבורה של עמי הארץ דלמא אתי לאתשוכי בתרייהו ואל יכנס בבה"מ בתחרוכה דלמא חשדי ליה בפושעים ואל יפסיע פסיעה גסה [י] דאמר מר פסיעה גסה עוטלת אחד מחמש מאות ממאור עיניו של אדם [כ] מאי תקנתיה להדריה בקידושא (כא) דבי שימשי ואל יהלך בקומה זקופה משום שנא' מלא כל הארץ כבודו:

מא [דף מד ע"א] **מתני'** [ל] (קכב) **הביאו** לו מליח ופת עמו מברך על המליח ופוטר את הפת [מ] שהפת טפלה לו (קכג) זה הכלל כל שהוא עיקר

דברי חמודות

לכתוב בכל מקום הנותן ועיין בפרק דלקמן סעיף ע"ב גבי הטועה בבה"מ ועיין לעיל סעיף ק"י: (קיח) ורד. הוסיף בש"ע לכתוב ועל הקנמון שהוא עור הנדי וכבר כתבתי בזה לעיל סי' ע"ו: (קיט) האי מאן דנפיק ביומי ניסן כו'. וכתב המרדכי שם"ל לברך אלא פעם ראשונה בכל שנה וכתב הטור סימן רכ"ו שאם אינו לברך עד שגדלו פירות לא יברך עוד ופירש רמ"י ז"ל הטעם שהרי כבר הוקבע לכל פרי ופרי ברכתו ברכה בפני עצמו כגון שהמיני על הראיה וברכת בפה"ע על האכילה: (קכ) מנין שמברכים על ריח טוב כו'. מקקינן בגמרא בסוף פרקין לאחריו אין מברכין ובפרק בא סימן דף כ"ב מפרש רש"י הטעם דהנאה מועטת היא ע"כ ותשתמיטיה לרמ"י ז"ל ותחר אחר טעם אחר ואין אנו צריכין לו ואומר אני לטעם רש"י מתיישב שאין מברכין שהאיש על הריח דכיון שאינה אלא הנאה מועטת לא שייך לברך עליה שהאיש דלא נתקנה אלא על הנאה מרובה כדלקמן פרק הרואה. ועמיתי מהר"ר משה לוי דיין זצ"ל אמר הטעם שאין מברכין שהאיש כפי שברכת הריח אמהו על כל הנשמה וגו' ולפי שהנשמה נהנית לא שייך לומר שהאיש וקיימנו כו' שהרי קיימת ונהנית בעצמה: (קכא) אוחז את היין בימינו. וכתב המרדכי בשם הראבי"ה דמינה נשמע שבכל ברכה של דבר מצוה ראוי לו שיאחז בימין וכן הבדלה אוחז את היין בימין ומברך בפה"ג ושוב טוטל את ההדס בימין והיין בשמאל ומברך על ההדס ומחזיר היין לימינו ע"כ וכתב הב"י סימן רי"ב שהראבי"ה מפ' דכי קתני ואוחז ומברך על השמן היינו לומר שמחזיק השמן בימינו בשעת ברכת השמן בשם שהיין בימינו בשעת ברכת היין ע"כ ולמאי דקתני בברייתא דלעיל ג"כ ואוחז כו' אע"פ דלא קתני אוחז בימינו ג"כ אין זה דקדוק אלא הראבי"ה מפרש קאמר דיין דקפיד לאחוז בימין אוחז שמברך עליו תחלה אם כן ממילא כשיברך על השני יאחזהו ג"כ בימינו בשעת הברכה: (קכב) הביאו לו מליח תחלה. כבר כתבתי במי"ו לומר שאפי' אוכל כל אחד לבדו ואין שייכה מעורבים יחד וכתב בעל ת"ה שאם אוכל הטפל

מעדני יום טוב

בין גיזוזיתא לדבלא בברכה משום דגיזוזיתא נעבד ומשקין אותו ובלו ומתקיים אע"פ שעבד מתיישב אבל דבלא מתיישב כעשב והולך לו ע"כ ב"י סי' רט"ז וכמ"ש ז"ל הנפיק לן עלו מתקיים אע"פ שהוא מתיישב ויפה כוון: (ל) והלבונה. פירש רמ"י שהוא קטף היוצא מן האילן: (קא) ה"ג שלא חיסר בעולמו כלום וברא בו בריות טובות ואילנות טובות ליהנות בהם בני אדם: (כ) שמן והדס. הוא שמן להריח בו ולא להעביר הזוהמא הא למרינן בפרק אלו דברים דאין מברכין עליו כ"כ התוס': (מ) בש"א מברך על השמן. תמיהא הא למרינן בפרק אלו דברים דאין מברכין עליו כ"כ התוס': (מא) ובה"א מברך על ההדס כו'. אפרש בסמוך בס"ד וכ' אלפס ז"ל היה גורס ופוטר את השמן וכן גורס בדברי בית שמאי ופוטר את ההדס: (מ) ולא נהירא דאין ברכותיהן שוות. דהא קתני ואוחז ומברך ואי ברכותיהם שוות פוטר אחד את השני וכתב הטור סימן רט"ו כגון שמן אפרסמון שאין האחד פוטר את חבירו ולרב אלפס איירי בשמן כשיש שברכתו בורח עני בשמים כמו ההדס וכל הפירושים אמת אם הם ברכותיהם שוות מברך על ההדס ופוטר את השמן ואם אינו שוות ההדס קודם ופירש הב"י כלומר שאין מחלוקת בין הרי"ף והרא"ש אלא בגירסת הברייתא ופירושה אבל לענין הדין ליכא פלוגתא מייהו כלל לגירסת הרא"ש יש דהם עדיף משמן לענין קדימה כשאין ברכותיהן שוות ה"ה לאין ברכותיהן שוות ע"כ ואכתי קשה לי דלמה יקדים ההדס על השמן אדרבה ברכת שמן היה לו להקדים שהיא מצורכת עפי שברכת שמן ערב אינה כולנת כלל ובודאי דדברי רבינו היינו יכולים לפרש דמיירי בשמן כשיש בעשב בשמים או בהרבה מיני בשמים ואכתי תקשה דהא לרבינו סימן כ"ה דוקא לברכת שהיא כוללת יש קדימה עליה משאר הברכות אבל שאר הברכות אין לאחת קדימה על השניה ומזה קשה נמי למה יקדים ההדס על השמן אע"פ שלא נתקן ברכת שמן ערב עפי מברכת בורא פרי העץ וא"כ כשל עוזר ונפל עוזר דהיכי תלינן טעמא כיון דההדס עדיף כשאין ברכותיהן שוות כו' דהיא גופא מגלן דעדיף וכל שכן דקשיא לפי גירסת הרי"ף שכתבתי כיון שההדס עדיף כשברכותיהן שוות דמאי טעמא עדיף ולכן נראה לי דטעמא דמיא הלל דההדס עדיף בין בברכותיהן שוות בין באינן שוות לאו משום דבמדלא גוונא עדיף ומשום הכי עדיף באידך גווני נמי שהרי אכתי לא ידעינן טעמא בשום גוונא אמאי קדים אלא בטעמא אחרינא אית לה לרבינו ברי"ף: (ל) דאמר מר פסיעה גסה כו'. וא"כ אף לכל אדם ואפילו אינו מ"ת יהיה מהר מזה ונהדיא אמרינן בפרק אלו דברים סימן כ' וכי בחול מי התירו לפסוע פסיעה גסה דנוטלת אחד מת"ק כו' אלא שהחכמים הקפידו יותר לגזות לת"ח וכמו שבודאי גם שאר הדברים היו ראוין לכל מ"מ לזוחתם לת"ח לפי שהוא מן הראוי שיהיה זהיר בכל עניניו להתנהג בענין שלא יתגנה ושלא יחסרו מאור עיניו וכיוצא בזה: (כ) מאי תקנתיה להדריה בקידושא דבי שמשי. כלומר כיון דפסיעה גסה נוטלת אחת מת"ק ממאור עיניו של אדם ופעם אחרת אחד מלק ל' מת"ק הנשארים במהרה יבא לידי עורון ומהדריה יחזור אותו בזכות שיהיה רגיל בקידוש השם אבל לא שיתן את היין בתוך עיניו דהא אמרינן במסכת שבת שאפילו ע"ג הענין אסור מפני שהוא דרך רפואה כ"כ אהרי"ן וכתב הב"י ס"ס רס"ט וז"ל ותמיהני דהא בהדיא אמרינן בפרק שמונה שרצים תוך הענין אסור ע"ג הענין מותר ול"ל שכוונת הר"ר יונה בדעמיך ופתח דכל כה"ג אפילו ע"ג הענין אסור כדמשמע התם ע"כ ול"ל דאין כאן מיתה כלל דעד כאן לא אמרי' דע"ג הענין מותר אלא משום דאין כאן משום רפואה וממילא שאם יש כאן משום רפואה כגון בקדושא דבי שמשי דמשום רפואה הוא שעושה כן דאה"י דע"ג הענין גם כן אסור כמו רוק אבל דאמרינן התם דאסור ע"ג הענין משום דהוא רפואה ע"ג הענין: (ל) הביאו לו מליח. בגמרא וברי"ף גרסינן אמלה ונראה לפרש לאשמעינן דלא תימא דוחק גדול לומר דמפני הטעם אמר בשם רבא מה שאינו ובודאי שהשומעים ישמעו ולא יחדלו בשאר הדברים

תפארת שמואל

(כ) את השמן בימינו. נ"ב מבאן מוכח דכל ברכת המצות רואי לאחוז בימין: (כא) בקידושא דבי שימשי. נ"ב ששותה כוס של קידוש ויש מעבירו על גבי עיניו לאחר שבת דבשבת אסור משום רפואה כדאי' פ' שמונה שרצים

א) וכ"ה בבה"ג וע"ש. (מגה"ר) ב) תוס' (גליון) ג) וכן בגילדת, וכן בביתו לית לן בה. והא דהשמיטו רבינו משום דמדכתיב אל יצא משמע דוקא יציאה תוך לביתו אסרינן. (מל"ר)

ועמו טפל (קכד) מברך על העיקר (קכה) ופוטר את הטפלה: **גמ'** מי איכא מידי דהוי מלית עיקר ופת טפלה אמר רב אחא בר עוירא [נ] (קכו) באוכלי פירות גינוסר שנו:

מב מתני' אכל תאנים וענבים ורמונים מברך עליהם שלש ברכות [פא] דברי רבן גמליאל (קכז) וחכ"א ברכה אחת מעין שלש ר"ע אומר אפי' אכל כזית והוא מזונו מברך עליו ג' ברכות: **גמ'** א"ר יעקב בר אידי אמר רב מתנא כל שהוא ממשת המינין בתחלה מברך עליו במ"מ ולבסוף ברכה אחת מעין שלש אמר רבה בר מרי אריב"ל [פב] כל שהוא משבעת המינים מברכים עליו בפה"ע ולבסוף ברכה אחת מעין שלש אמר ליה אביי לרב דימי מאי ניהו ברכה אחת מעין שלש אמר ליה על ה' מינים [פג] על המחיה ועל הכלכלה ועל תנובת השדה ועל ארץ חמדה טובה ורחבה שרלית והנחלת את אבותינו לאכול מפריה ולשבוע מטובה רחם ה' אלהינו על ישראל עמך ועל ירושלים עיריך (קכח) ועל ציון משכן כבודך והעלנו לתוכה (קכט) ושמחנו בה (קל) כי אתה טוב ומטיב לכל ברוך אתה ה' על הארץ (קלא) ועל המחיה (קלב) דפרי על העץ ועל פרי העץ דחמרא על הגפן ועל פרי הגפן. מיתתם מאי מתם רב חסדא אמר על הארץ ועל הפירות ר' יוחנן אמר על הארץ ועל פירותיה אמר רב עמרם ולא פליגי (קלג) [ד] הא לן והא להו [ק] א) וכן על היין (קלד) הוא מוחם על הארץ ועל (כב) פרי הגפן מירושלמי קאמר דצריך להזכיר בה מעין המאורע (קלה) בשבתות וימים טובים וראשי חדשים דגרסי' מירושלמי מהו להזכיר בהן מעין המאורע אמר רבא בר זבדא ר' זעירא הוה מזכיר בהן מעין המאורע והואיל ואם לא ר' זעירא צריכין אנו למיחש וקודם שיאמר כי אתה טוב ומטיב לכל יאמר בשבת (קלו) ונחמנו ביום המנוחה הזה ובימ"ט ור"ח וזכרנו לטובה ביום פלוני זה כתב ב) ר"ח היכא דאכל מיני מזונות ושתה יין ואכל פירות מז' מינים שיכלול כולן בברכה אחת [ר] ויאמר על המחיה ועל הכלכלה ועל הגפן ועל פרי הגפן ועל העץ ועל פרי העץ [ש] ועל תנובת השדה ואותם על הארץ ועל המחיה ועל פרי הגפן ועל הפירות [פד] ולא הוי תחיה בשתים שהרי היא מוציאה המחיה והיין והפירות ואם אכל פירות משבעת מינים ותפוחים א"ל לברך בג"ר על התפוחים מפני שגם הם פרי העץ הם אבל אם שתה יין ואכל גם תפוחים צריך לברך על התפוחים [פה] (קלז) וכן אם אכל בשר ושתה יין או אכל מז' המינים:

מג [דף מד ע"ב] **אמר** ר' יצחק בר אבדימי על המינים ועל הבשר בתחלה מברך שנ"ב (קלח) ולבסוף ב"נ וכו' וכן על הירקות וכן על המים (קלט) כרב אשי דאמר [ב] כי מברכינא עבדינהו (בג) כולהו: **מתני'** השותה מים לצמאו אומר שנ"ב ר"ע אומר בג"ר. לצמאו למעוטי מאי אמר רב אידי בר אבין למעוטי מלן [דף מה ע"א] דמנקתיה אומלא ג) ודוקא שותה מים לפי שאין נהנה מן המים אבל אבר המשקין שנהנה משתיתן ובטעמן אפי' מנקתיה אומלא (קמ) צריך לברך הואיל ונהנה [ג] כדאמרי' לעיל (דף לו.) מהו דתימא הואיל ולרפואה קא מכוין לא ליברך קמ"ל כיון דאית ליה הנאה מיניה בעי ברוכי ובסדר רב עמרם ז"ל כתב היכא דמנקתיה אומלא

דברי חמודות

שבמרקחת ולא על הבשמים שבהן ועיין שעיף ס"ח בדין רקיקין דקין כו': (קכד) מברך על העיקר כו'. וכתב התוס' בשם ר"ח דה"מ בשהוא גם כן חביב אבל אם אינו חביב מברך על הטפל אחיב ומחזר ומברך על העיקר ואפושי ברכות עדיף ואין להפקיע הברכות כה"ג: (קכה) ופוטר את הטפלה. בין מברכה שלפניה ובין מברכה שלאחריה דקונין דעלמא הכי הוא והכי משמע בהדיא מדאמר רב פפא דברים הבאים בתוך הסעודה מתחת שבעה הטוב והמטיב ואין אומרים אותו אלא שהיא מעין המתחיה ב"ר פ' רי"ב: (קכו) באוכלי פירות גינוסר שנו. הסעודה אינם עושים ברכה לא לפניהם ולא לאחריהם ב"י פ' רי"ב: (קכז) דברי רבן גמליאל אחר כך מלית עיקר ופת לטפל משמע דבלאו הכי לא שייך להיות המלית עיקר אלא שלשון הטור אינו כן שכתב כל שהוא עיקר כו' ואפי' פת כו' כגון שאוכל דג מלית ואוכל פת עמו ולשונו זה הטעיקו האחרונים ז"ל ואי לא משמיענא אמינא אלא דאסברה לה הטור באוכל דג מדברי הרמב"ם פרק שלישי מהלכות ברכות הוא וא"כ לא דק בלישניה דהרמב"ם אגב ריסטיה דל' הרמב"ם כך הוא הרי שצריך לאכול דג מלית ואכל הפת עמו כו' הא קמן דהרמב"ם דייק בלישניה לכתוב שצריך לאכול כו' והיינו שכבר אכל דבר אחר אבל אם אכל דג מקנח נגיאים ומכמיס ליה לן לאיתר לאכול וכו' וכדאמרינן בגמרא באוכלי פירות גינוסר שנו ויגיד עליו ריעו שכך דעתו בחבורו ושלבוותה זו הוא שכתב כן שהרי בפירושו להמשנה פירשה בלשון שלילה וז"ל דברי זאת המשנה אינה אלא וכו': (קמ) וחכ"א ברכה אחת מעין שלש. ולעיל גבי דברים הבאים לאחר הסעודה דקדקו תהרי"ש בשם רבני צרפת דברכת ג' אינה פוטרת מעין שלש ומ"מ בתמרי ויין פוטרת וכדכתב רבינו בפ"ק סי' י"ד וע"ש: (קמא) ועל ציון משכן כבודך. ועל מזבחך ועל היכלך ובנה ירושלים עיר הקודש ב"נ כ"כ רמ"י ז"ל: (קמב) ושמחנו בה. וכתב בספר המצות י"א ונאכל מפריה ונשבע מטובה ואין לאומרו אלא לתמוד האחרן בשביל פריה וטובה אלא לקיים המצות המצוות בה ואע"פ שהטור כתב ברבינו היה אומרו בנוסחא דידן ליתא כמ"ש רמ"י ז"ל: (קל) כי אתה טוב ומטיב לכל. וכן הוא בגמ' ונוסח רמ"י כי אתה ה' טוב ומטיב וא"ג לכל ונוסחת הרי"ף כי טוב ומטיב אתה וא"ג ג"כ לכל וכתב עוד רמ"י ז"ל וי"א אח"כ בה' מיני דגן ונודה לך על הארץ ועל המחיה ובה' מיני פירות יאמר ונודה לך על הארץ ועל הפירות ובשל יין יאמר על הארץ ועל היין והוא נכון בעיני לפי נוסח שלנו אלא אנו אומרים ונברכך עליה בקדושה ובטרם אמרו לאחר שאומרים ונברכך כו' ה"ל מעין חתימה אמרו מיד בא"י כו' אבל לדידן שאין בנוסח דידן ונברכך כו' למה לא נאמר ונודה לך כו' כדי שיהא מעין חתימה אמרו מיד בא"י כו' לומר מיד אחריו בא"י כו' ועל המחיה כו' נ"ל עכ"ל: (קלא) ועל המחיה ועל הכלכלה. כך נוסחת רמ"י ז"ל: (קלב) דפרי על העץ ועל פרי העץ. וי"א ועל תנובות השדה ואין זה נכון כי לשון על תנובות השדה לא הותקן אלא על ה' מינין בלבד וכו' כענין שנאמר ואכל תנובות שדי. מלמידי הר"י: (קלג) הא לן. לומר על הארץ ועל הפירות וכתב הרשב"א דמסתברא שאפי' בח"ל אי אכיל פירות הבאים מן הארץ מברך על הארץ ועל פירותיה דהא לאמלי דס"ל מעיקרא דרב חסדא אמר על הארץ ועל פירותיה לא הוי קשיא לן אלא אינהו אכלי ואנן מברכינן אלמא כל היכא דאכלי אנן מברכינן על פירותיה: (קלד) הוא חוחם על הארץ ועל פרי הגפן. וכן דעת הראב"ד וכתבתי במ"ע הטעם בשם תהר"י ז"ל אבל הרמב"ם כפ"ח חותם גם בברכת היין על הארץ ועל הפירות ולזה נוטה דעת החוס' וכ"כ סמ"ג בשם רבינו יצחק ומטעם המלוקת זו הוא משום דבגמרא אמרינן לאפוקי חותם על הארץ ועל הפירות וברכת היין לא מזכיר שם הרמב"ם וי"י שברי דבכולן ברכת הפירות היא ומפני כך לא הזכירוה ואף על פי שבפתיחת ברכה אחרונה מתחיל על הגפן ועל פרי הגפן מ"מ בחתימת הברכה משמע להו דכמו חתימת ברכת הפירות היא והר"י יונה והראב"ד והרא"ש שברי דלא הוקרכה להזכירה משום דמברכה ראשונה דיין שמעינן שלעולם על היין אינו מזכיר בשם כולל אלא בשם פרטי הלכך ממילא משמע שברכה אחרונה מתחיל על הגפן ועל פה"ג וחותם על הארץ ועל פה"ג ולזה הסכים

מעדני יום טוב

לו. הא קמ"ל דאפי' פת פעמים טפל דלא הוה שמעינן הכי מדלעיל דפת פוטר את הפרפרת כ"כ התוספות: [נ] באוכלי פירות גינוסר שנו. שהמלית עיקר שהוא בא להשיב הלב בשבלם מפני מתיקות הפירות והפת שלאחריו טפל ואינו בא אלא בשביל המלית וא"ת פירות הוי עיקר ומלית טפל ונברך על הפירות ולפטור כולהו וי"ל דמיירי שלא אכל הפירות בפתו מעמד מי נמי בשעה שאכל פירות גינוסר לא היה שם עדיין מלית ופת דלא היה יודע שיאכלם לבו מתמת מתיקות. תוספות ועיין בדברי חמודות: [ס] דברי ר"נ. מפרש בגמרא דס"ל לר"ג דיין דכתב רחמנא בשבח ארץ ישראל שבעת המינין וכתב מיד בארץ פרסה ואכלת ושבעת וברכת וגו' למדנו שכלם בריכות ג' ברכות כמו החטה ושעורה ודבנן ס"ל ארץ אשר לא במסכנות פסק הענין לומר כיון שאינו שהפסיק בין קרא דארץ חטה ושעורה ובין קרא דואכלת ושבעת אינו חוזר לכל מה שאמור בפסוק של ארץ חטה אלא לחטה ושעורה ומתוך כך הזכיר ואכלת ושבעת וברכת גבי מאכל בה לחם ולמדנו שעל הלחם אבל בחיי לברך ג' ברכות אחר דברכה אחת מעין שלש היא מדרבנן ורבינו כתב בפ' דלקמן סוף סי' כ"א שהיא מדאורייתא ושם אפרש בס"ד: [עא] כל שהוא משבעת המינין מברכין בפה"ע בו'. ואיכא למידק מאי קמ"ל ריב"ל מתני' היא דקתני בהדיא אכל ענבים ותאנים ורמונים מברכין ברכה א' מעין שלש ו"ל דאי ממתני' ה"א דבכל מילי קאמרי דבנן דמברך ברכה א' מעין שלש ואפי' אינם משבעת המינין והיינו יכולים לומר דמר"ג נשמע לרבנן דכי היכי דחזינן דר"ג אמר שאם אכל ענבים ותאנים ורמונים שמברך ג' ודאי לר"ג נאו דוקא ענבים ותאנים ורמונים דהא שמעינן ליה בהדיא דס"ל דעל כל ז' המינין שהחכרו בפסוק מברך שלש ברכות הה"נ רבנן דאמרי ברכה אחת מעין שלש נאו דוקא בז' המינים בלבד אלא בכל מילי ס"ל דמברך ברכה אחת מעין שלש ולפיכך הוצרך ריב"ל לאשמעינן דבשבעת המינין בלבד אמרו אבל בכל שאר הדברים אינו מברך לבסוף אלא בנ"ר מפי מורי הרב

ברשב"א וכתב דכן עמא דבר עכ"ל הב"י ואפ"ה בס"ע שלו לא הכריע והשווה שיהיה לברך לכתחלה ורמ"י כתב לכתחלה מברך על האדרן ועל הגפן ואם אמר על האדרן ועל הפירות יצא: (קלה) בשבתות וי"ט וי"ח. וכתב בהגהות מיימ' דבתוכה ופורים אין צריך להזכיר בה מעין המאורע ע"כ ופי' רמ"י הטעם דאין מקום להזכיר הודאה דעל הנסים בברכה זו ואפי' להאומרים בה ונודה לך כמ"ש בסעיף ק"ל כיון שהוא אחר פיוס שכנגד הטוב והמטיב ואין אומרים אותו אלא שיהא מעין המתחיה אמנם אינה שייך לאומרו שם עכ"ל והוא טעם דמוק כ"ש למה שנתבאר בדברי עצמו בסוף סי' קפ"ז בשבת על הנסים שיאמרו בהרחמן שאחר הטוב והמטיב כמו שאכתוב בס"ד בפ' דלקמן שעיף ע"מ ואע"ג דהתם בשבת מ"מ ה"נ כיון שא"ל בענין אחר לא גרע משבת וטפי עדיף לאומרו שם משנא לאומרו כלל גם לשון ההג"ה שכתב א"ל כו' לא משמע כדבריו דלדבריו אינו מזכיר הל"ל לכן נ"ל דטעמא דכיון דלא פירש בירושלמי בהדיא לא אמרינן שחייבו להזכיר אלא מה שהוא כתוב בתורה דבר"מ מיהא כתיב ויהוה שמתחכה ומעודעיהם ובכל אשר אכל מנוסה אבל דבר אשים אלא מקנת נגיאים ומכמיס ליה לן לאיתר שהגריבו להזכיר כיון אלא פירשו בה בירושלמי בהדיא: (קלו) ונחמנו וכו'. ולשון המשנ"ך דמבר"ם היה נוהג לומר רלה והחליצנו ביום השבת הזה וכך היא נוסחת רמ"י ז"ל: (קלז) וכן אם אכל בשר וכו'. שלריך לברך על כל א' וא' ומשיק הטור סי' ר"ח בשם רבינו אביו ז"ל דה"ה אם אכל מיני לפתן שהם בשר ודגים וכיוצא בזה מדברים שמלפתין בהם הפת ואכל מה' המינין אין ברכת על המחיה פוטרת את הבשר ואת הדגים ופי' הב"י דברלאה הטעם משום דמיני לפתן אע"ג דמינן זיינו לא מעדי אבל מיני דגן מעמד מעדי הלכך לא שייכי אהדדי ע"כ ומסיק עוד הטור בשם רבינו ז"ל שאם שתה יין ולריך בפה"ג ואכל ענבים לריך לברך עליהם בפה"ע וכן בברכה אחרונה לריך להזכיר על הגפן ועל פרי הגפן ומ"מ אם מרך על הענבים בפה"ג יצא מידי דהוה שאם מרך על פרי הגפן בפה"א יצא וכתב הב"י דמשמע לו דהה דכתב שאם מרך על הענבים בפה"ג אין מרך על הענבים עצמן בפה"ג אין מברך על היין ותמהוין לפטור הענבים בברכה זו קאמר דיצא דכל שנתהוין לפטור הענבים בברכה זו ה"ל דיעבד ויצא וכדברי הר"ל יונה שכתבתי בסעיף ס"ו וכתב עוד הטור בשם רבינו ז"ל שאם שתה יין ומיס שאין לו לברך על המיס בג"ר כי ברכת היין פוטרתן אע"פ שאינו מעין ברכתן מידי דהוה אברכה ראשונה דקי"ל יין פוטר כל מיני משקה משום תשיתומו אע"פ שאינו בכלל בפה"ג ה"ה בברכה אחרונה ע"כ וכתב הב"י במשקה אפלה מכופף אם יברך לאחריו בג"ר או על הגפן אם טוב לאכול דבר שלריך לברך אחריו ברכת נפשות רבות ודבר שלריך לברך לאחריו על העץ ויבטול גם כן על הגפן ועל פרי הגפן כדי לצאת י"ח ברכת אותו משקה לדעת האומרים שלריך לברך אחריו על הגפן כמוב במרומת הדשן דלא שביר דמי למעבד הכי שיבטול על הספק שום נופת אחר בברכה דמעין ג' אף בא שאינו מוסיף שם ומלכות ע"כ: (קלח) ולבסוף בג"ר. ועיין בסעיף כ"ה לענין התחיה: (קלט) ברב אשי דאמר כי מברכינא בו'. הלכך אם אכל פרי העץ שאינו מז' המינין ופרי האדמה (וכל הדברים האלו) כיון שברכה אחרונה שוה בהם מברך ברכה אחת על כולם. טור סי' ר"ו: (קמ) צריך לברך הואיל ונהנה בדאמרי' לעיל בו'. וכן אוכל מאכל או שותה משקה של איסור מפני סכנת חולי מברך עליו תחלה ושוף לדמוכח מהא דכתב הטור א"ח ס"ס תרי"ח בשם רבינו שהיה אומר חולה אוכל ביום"כ לריך להזכיר אל יום"כ בבה"מ וכן עיין בס' דלקמן בדברי רבינו סי' ב' ומיהו אם נתנם ע"י אוגם כתב בתהל מועד בשם הרא"ה שכל אכילה שע"י אוגם אע"ג דלא קבי דלא מתהני לא שייך לברך עליה והרי הוא כדין אשה שנתנה דאע"פ שפופה בלבון משמין לה אוגם ע"כ ועיין לעיל סעיף מ"ג וסעיף מ"ז:

הדרן עלך כיצד מברכין

מעדני יום טוב

גר"ו תלמידי הר"י: [פ] על המחיה. היא מעין ברכת הזן על ארץ חמדה מעין ברכת הארץ ראם ה' עלינו מעין בונה ירושלים כי אל טוב ומטיב אחה ברכה אחרונה ואע"פ שיש בה מעין ברכה רביעית לא אמר מעין ד' אפני שלא הוזכר אלא שלשה של תורה. מהר"י: [ל] הא לן. פירש"י רב חסדא מבבל אמר על הארץ ועל הפירות וכתב רמ"י סי' ר"מ ס"ס י' דלא הוי חותם בשתים על הארץ היינו אי"י דהא כך היא הברכה לקיים מה שנאמר וברכת וגו' על הארץ הטובה וגו' ועל הפירות הם פירות אל חו"ל חדא דפירות כולל של א"י ושל חו"ל והוי חדא מלתא על הארץ ופירות שלהן ושל חו"ל א"י אלא הארץ אע"פ שעל א"י נתקנה מ"מ כולנא גם כל העולם הי"ק על הארץ היינו א"י וגם שאר הארץ כולו ועל הפירות שבשאר הארץ: [ק] וכן על היין. הוא חותם על הארץ ועל פרי הגפן. ולא על פרי הגפן לבד אלא כמו שבחתימת חמשת המינים ופירות העץ אל ז' המינים מזכיר על הארץ שאין ביניהם שיעור אלא שבין כשמזכיר שם פרי ל"ל שם פרטני אל"ל העץ שנברא בו ולומר פרי הגפן ובכל שאר המינים די שיאמר פרי העץ שהוא שם כולל אבל הארץ לעולם עומדת ובכולן יש לו להזכיר בחתימה על הארץ. תהר"י: [ר] ויאמר על המחיה ועל הכלכלה ועל הגפן וכו'. הא דמקדים גפן לענ ומאכלו אחה אין ותמרים דקדמיה בכתוב כתבתי בד"ח סעיף ע"ז ע"ש: [ש] ה"ג ועל תנובת השדה. וכן העתיק הקיצור והטור סי' ר"ח ובמוס' כתבו על השדה ועל תנובת השדה ותלמידי הר"י כתבו ועל תנובת השדה אחר על הכלכלה: [פ] ולא הוי חתימה בשתים. דאמרינן בפרק דלקמן דף מ"ט שאין חותמין בשתים: [פא] ה"ג הטור בדברי רבינו אכל בשר או מפרי האדמה ושתה יין או אכל מז' המינים שלריך לברך על כל אחת ואחת: [פב] כי מברכינא עבדינהו כבולהו. גרס ופירוש דרב יצחק בר אבדימי ס"ל דאיתקא אינו מברך בג"ר ומו בגמרא דר' יצחק אמר אפילו יקבא אבל אמיא לא ורב פפא אמר אפילו מיא: [פג] בדאמרי' לעיל. גבי אגיגרון בסי' ב':

תפארת שמואל

(כב) ועל פרי הגפן בירושלמי. נ"ב ח"ל החוס' לבאורה משמע דא"ל לשנות וכו' עד נמי אין לשנות עכ"ל וסמ"ג כתב שהכל הוא לאותן שמשנים וכן קבלתי ומלאתי טעם בנגלה ובנסתר: (בג) עבדינהו כבולהו וכו'.

א) רי"ף (בלוין) ב) תוס' (בלוין)

דאמרי' לא בעי ברוכי [ד] שדרו ביה רב פלטוי בר אבי ראש ישיבה מקמי דליסתי לא לברך שהכל משום דאינם לבתר דשתה מברך בג"ר ולא נהירא דטעמא הוי משום דלא מיתהני וא"כ מה לי לפניו מה לי לאחריו אלא ודאי א"ל לברוכי כלל לא לפניו ולא לאחריו וגם קשה לדברי רב פלטוי מה הוצרך לשנות לגמרא [ה] למעוטי מאן דמנקטיה אומצא פשיטא אינם הוא א) אלא ודאי הא אמת למעוטי אף מברכה אחרונה:

הדרן עלך ביצד מברכין

שלשה שאכלו פרק שביעי

א [דף מה ע"א] **שלשה** שאכלו כאחת חייבין לזמן [א] אכל דמאי ומעשר ראשון שניטלה תרומתו [ב] מעשר שני והקדש שנפדו [ג] והשמש שאכל כזית [ד] והכותי מזמנין עליו [ה] אכל טבל [ו] ומעשר ראשון שלא ניטלה תרומתו [ז] מעשר שני והקדש שלא נפדו [ח] והשמש שאכל פחות מכזית והעכו"ם אין מזמנין עליהם נשים ועבדים וקטנים אין מזמנין עליהם [ט] [ט] ועד כמה מזמנין עד זית ר' יהודה אומר עד כביצה. שלשה שאכלו כאחת כתב הר"ר יונה ה"ר אברהם עצמן ביחד מחמלה לברכת המוציא לדידהו בהסיבה ולדידן בישיבה אז אינם רשאין ליחלק אבל ב) אם לא נקבעו יחד בברכת המוציא רשאין ליחלק ודקדק זה [י] מהא דרש פרק כילד מברכין (דף מב:) הסיבו אחד מברך לכולן ודייקינן הסיבו אין לא הסיבו לא ורמינהו עשרה בני אדם שהיו מהלכין בדרך אע"פ שאוכלים מכבר אחד כל אחד ואחד מברך לעצמו יצאו אע"פ שכל אחד אוכל מכבר אחד מברך לכולן קתני יצאו אע"פ שלא הסבו ומוקי לה רב נחמן כגון דאמרי ניזיל וניכול נהמא בדוכתא פלונית דהוי כמו הסבו והאי ברייתא בבהמ"ז איירי דקתני בה בהדיא בירושלמי יצאו ואכלו ואם איתא דלא בעו קביעות לזימון אמאי אינטריך רב נחמן לאוקמא כשקבעו מקום תיפוק ליה מכיון שאכלו כאחד קובעתן זו האכילה אלא ודאי קביעות אמתלה הוא שמחייבן בזימון ועוד הביא ראיה מהא דתנן והשמש שאכל כזית מצטרף מה חידוש יש בשמש יותר מבאחר [כ] אלא ודאי אשמעינן

אע"פ שאחר בני אדם מצטרפין אלא דאדם אין מצטרפין אלא כשיבא קבע השמש מצטרף בלא ישיבת קבע לפי שדרך אכילתו בכך ול"נ כדברי המפרשים אע"פ שלא ברכו המוציא ביחד אלא אח"כ נקבעו באכילה יחד נקבעו לזימון ואינן רשאין ליחלק ומה שהביא ראיה מהביא דכילד מברכין לאו ראיה היא דשאני התם דאי לא אמרו ניזול וניכול נהמא בדוכתא פלונית היו מתחלת הסעודה עד סופה בלא קבע ולא היה האחד יכול להוציא חבירו (כ) אבל הסבו מקצתן תחלה ובא השלישי והסב עמהם אחר (א) שהתחילו הראשונים לאכול ולדידן אפי' בישיבה כיון שהם קבועים יחד בגמר אכילה חייבין לזמן [ל] וכן ההיא דשמש אדם אחר שהיה אוכל כעין השמש לא היה מצטרף כיון דאינו קבע:

ב אבל טבל כתב רבינו משה ז"ל (ג) שאינו מברך עליו לא בתחלה ולא בסוף והראב"ד ז"ל השיג עליו וז"ל טעה בזה טעות גדול שלא אמרו אין מברכין אלא שאין מזמנים עליהם לומר שאין להן קביעות לזימון הואיל ואוכלים דבר איסור והוא כעין אכילת פירות שאין להן קביעות לזימון אבל ברכה תחלה וסוף למה לא יברכו הואיל ונהנה (ד) וג"ל כדבריו וכן מוכח מהא דאמרי' בפ"ק דסנהדרין (דף ו:) ובפ' (ב) הגוזל קמא (דף לד.) הרי שגזל סאה חטים מחבירו וטחנה וחפאה והפרים ממנה חלה אין זה מברך אלא מנאן [מ] (ג) משמע שחייב לברך אלא שברכתו היא ניחון כתב רשב"ם (ד) שלשה שאכלו יחד וא' מהם נזהר מפת של עכו"ם ואחרים אינם נזהרים אע"פ (ג) שאין אותו שנזהר יכול לאכול מפת של עכו"ם כיון שאותו שאין נזהר יכול לאכול מפתו מצטרפין זה עם זה לזימון ומניא ראיה מריש ערכין (דף ג.) הכל מחייבין בזימון בהנים לוים וישראלים פשיטא לא צריכא דבהנים אכלי תרומה וקדשים וזר אוכל חולין מהו דתימא כיון דזר לא מצי אכיל בקדשים לא מצטרף (ה) קמ"ל כיון דבהנים מצי אכלי חולין שפיר דמי יש לי לגמוד משם שלשה אנשים המודרין (ד) הנאה זה מזה (ו) אין מצטרפין לזימון [ג] דנהי דמצי לאתשולי הנאתא מיהא לא אתשלו: **גמ'** מנה"מ מ"ר אמי דאמר קרא גדלו לה' אתי ונרוממה שמו יחדיו מ"ר תנן בר אבא מנין לעונה אמן (ז) שלא יגביה קולו יותר מהמברך שנאמר גדלו לה' אתי:

ג (ח) **ת"ר** השמש שעומד על שנים אוכל עמהם אע"פ שלא נתנו לו רשות עומד על שלשה אינו אוכל עמהם אא"כ נתנו לו רשות [ח] (ט) מכאן משמע שמצוה לחזר אחר

דברי חמודות

פרק ז (א) ועד כמה מזמנים. ה"ה ברכת המזון בלא זימון. אלא רבותא אשמעינן דאפילו על כזית מזמנים. תוס': (ב) **אבל** הסבו בקצתן תחלה **ובא** השלישי וכו'. וז"ל רבינו ירוחם אפילו לא הוקבע מתחלה לכך כיון שקבע השלישי אא"כ עמהם או השנים עם השלישי אם השלישי קבע קבע ראשון שאינו רשאין ליחלק כיון שהם קטנים יחד נגמר האכילה ועיין סעיף פ"ה: (ג) **שאינו** מברך **לא** בתחלה **ולא** בסוף. וכן על כל דבר של איסור ואפי' איסור דרבנן דהא אוקמינן למתניתין בטבל טבול מדרבנן: (ד) וג"ל כדבריו. וכבר כתבתי במי"ט דהב"י דוחה ראייתו של רבינו וגם הקשיתי אני עליו מדידיה בפרק כל שעה מהירושלמי שהביא שם וכתב עוד הב"י דנהדיא תניא בתוספתא דמס' דמאי פ"ב כיולא בו לא יושיט ישראל אבר מן החי לבני נח ולא כום יין לנזיר שאין מאכילין את האדם דבר שהוא אסור לו ושל כלן אין מברכין עליהם ואין מזמנין עליהם ואין עונין אחריהם אמן. וגם מדברי רש"י במשנה קמייתא דפ' שלשה שאכלו משמע דס"ל דאין מברכין על דבר איסור (ועיין מ"ש בתוספות י"ט בפס"ק דמס' דמאי). וכן נראה שהוא דעת

מעדני יום טוב

רבינו ביצד מברכין

פרק ז [א] **אבל דמאי.** בגמרא הא לא חזי ליה כיון דאי בעי מפקר לאו לנכסיה והוי עני וחזי ליה דתנן מאכילין את העניים דמאי ואת האכסנאי דמאי. מעשר ראשון שנטלה תרומתו פשיטא לא צריכא אלא שהקדימו בשנלים והפרים ממנו תרומת מעשר ולא הפרים ממנו תרומה גדולה וכדר' אבהו דאבהו דא"ר אבהו אמר ר"ל מעשר ראשון שהקדימו בשנלים פטור מתרומה גדולה שנא' והרמותם ממנו תרומת ה' מעשר מן המעשר מעשר מן המעשר אמרתי לך ולא תרומה גדולה ותרומת מעשר מן המעשר א"ל רב פפא לאביי א"ה אפילו הקדימו בכרי נמי א"ל עליך אמר קרא מכל מעשרותיכם תרימו ומה ראיה האי אידגן והאי לא אידגן: [ב] **מעשר שני** והקדש שנפדו. פשיטא הכ"ע כגון שנתן את הקרן ולא נתן את החומש והא קמ"ל דאין חומש מעכב: [ג] **והשמש שאכל** בזית. פשיטא מהו דתימא שמש לא קבע קמ"ל: [ד] **והכותי.** פירשו רבינו נסי' כ': [ה] **אבל** טבל. פשיטא לא צריכא בטבל טבול מדרבנן היכי דמי בעלים שאינו נקוט: [ו] **מעשר ראשון.** פשיטא לא צריכא כגון שהקדימו בכרי מהו דתימא כדא"ל רב פפא לאביי קמ"ל כדאמי ליה: [ז] **מעשר שני** בו'. פשיטא לא צריכא שנפדו ולא נפדו כהלכתן מעשר שני כגון שפדאה ע"ג אחיתון פירש"י כסף אלא נקנע בו לורה וקורין לו פלוז"ן בלע"ז ע"כ ורחמנא אמר ונתן הכסף בידך כסף שיש עליו לורה הקדש שחללו ע"ג קרקע ולא פדאו בכסף ורחמנא אמר ונתן הכסף וקם לו: [ח] **והשמש שאכל** פחות מכזית. פשיטא אידי דתני ריש"א כזית תנא פיפא פחות מכזית. והנכרי אין מזמנין עליו פשיטא הב"ע בגר שמל ולא טבל דא"ר זירא א"ר יוחנן לעולם אינו גר עד שימול וישבול וכמה דלא עבד נכרי הוא כל זמן שלא נטל: [ט] **עד כמה מזמנין.** פירש"י דנ"מ לחליאים ידי חובתן אם יתנו לו כום לברך ולא פירש דנ"מ לברך עמהם לחייב אותם בזימון שלשה דפלוגתא הוא לקמן מי כ"א לכך פירש מתני' דאחיתא כבולי עלמא ועי' בדברי חמודות: [י] ה"ג מהא דתנן בפ' כ"מ וכן בתה"י: [כ] **אלא** ודאי **אשמעינן אע"פ ששאר בני אדם**

דברי חמודות

הר"ר יונה וגם הרשב"א סובר כן והביא ראיה מדתניא בפ' במה מדליקין הדמאי מערבין בו ומשתתפין בו ומברכין עליו ומזמנין עליו אלמא דמאי הוא דמברכין עליו הא בעל אין מברכין עליו ודוחק הוא לומר דמברכין כדי נקטייה ואגב גרלא דמזמנין ע"כ וכן הלכה עכ"ל הב". וכתב רמ"א ז"ל דה"ם לכל הברכות מצות הן ואין לברכן על דבר איסור והאוכל דבר איסור ע"י אונס כתבתי בפ"ם דלעיל. (ה) קמ"ל כיון דבהנים מצו אכלי חולין שפיר דמי. אבל אם כהנים אוכלים תרומה או מלה והזר אוכל פת של עכו"ם והכהנים נזהרים מפת של עכו"ם אינם מצטרפין וכ"כ הגה' מיימ' והמרדכי ב"י: (ו) אין מצטרפין לזימון. ודוקא בשכל א' אוכל מכבר אבל אם אוכלים מכבר בעה"ב מצטרפין דהא אוכלים מכבר אחד רמ"א בשם הפ"ז: (ז) **שלא** יגביה קולו בו'. ועיין פרק מי שאמתו סעיף ס"ב: (ח) ת"ר השמש בו'. אע"פ שהעור השמיע לזה כתבו הב"י וכן בס"ע שלו בסי' ק"ע סעיף כ"א: (ט) מכאן משמע שמצוה לחזר בו'. וכ"כ ב"י סי' קל"ז בשם תשובת הרשב"א וכך פסק הרמב"ם והעור עצמו פסק כן בסי' קל"ג ועיין במ"ט:

(ד) שדרו ביה. ותהר"י כתבו שדרו בשם: [ה] ולמעוטי. אף מברכה אחרונה. ואע"ג דהלך לו האומלא ובער האומם ע"י שתיתו: בגמ' ר' עקיבא אומר בג"ר א"ל רבא בר רב נתן לאביי ואל"ל לרב יוסף הלכתא מאי א"ל פוק חזי מאי עמא דבר פירש"י היאך מהגיס בתחלה שהכל ובכסוף בג"ר והרי"ף הביא לגמרא זו ורבינו נראה שלא הוצרך מכיון שכבר כתב להא דרב יתנא בר אבדימי ולתמהר עלה שבכלל דברים דלפניו שהכל ותחרמו בג"ר: תו כתב הרי"ף להא דמ"ר אחד שכר תמרים בו' והוא בגמ' בפרק המוכר פירות ושם כתבו רבינו בסימן ע': הדרן עלך ביצד מברכין

פרק ז [א] **אבל דמאי.** בגמרא הא לא חזי ליה כיון דאי בעי מפקר לאו לנכסיה והוי עני וחזי ליה דתנן מאכילין את העניים דמאי ואת האכסנאי דמאי. מעשר ראשון שנטלה תרומתו פשיטא לא צריכא אלא שהקדימו בשנלים והפרים ממנו תרומת מעשר ולא הפרים ממנו תרומה גדולה וכדר' אבהו דא"ר אבהו אמר ר"ל מעשר ראשון שהקדימו בשנלים פטור מתרומה גדולה שנא' והרמותם ממנו תרומת ה' מעשר מן המעשר מעשר מן המעשר אמרתי לך ולא תרומה גדולה ותרומת מעשר מן המעשר א"ל רב פפא לאביי א"ה אפילו הקדימו בכרי נמי א"ל עליך אמר קרא מכל מעשרותיכם תרימו ומה ראיה האי אידגן והאי לא אידגן: [ב] **מעשר שני** והקדש שנפדו. פשיטא הכ"ע כגון שנתן את הקרן ולא נתן את החומש והא קמ"ל דאין חומש מעכב: [ג] **והשמש שאכל** בזית. פשיטא מהו דתימא שמש לא קבע קמ"ל: [ד] **והכותי.** פירשו רבינו נסי' כ': [ה] **אבל** טבל. פשיטא לא צריכא בטבל טבול מדרבנן היכי דמי בעלים שאינו נקוט: [ו] **מעשר ראשון.** פשיטא לא צריכא כגון שהקדימו בכרי מהו דתימא כדא"ל רב פפא לאביי קמ"ל כדאמי ליה: [ז] **מעשר שני** בו'. פשיטא לא צריכא שנפדו ולא נפדו כהלכתן מעשר שני כגון שפדאה ע"ג אחיתון פירש"י כסף אלא נקנע בו לורה וקורין לו פלוז"ן בלע"ז ע"כ ורחמנא אמר ונתן הכסף בידך כסף שיש עליו לורה הקדש שחללו ע"ג קרקע ולא פדאו בכסף ורחמנא אמר ונתן הכסף וקם לו: [ח] **והשמש שאכל** פחות מכזית. פשיטא אידי דתני ריש"א כזית תנא פיפא פחות מכזית. והנכרי אין מזמנין עליו פשיטא הב"ע בגר שמל ולא טבל דא"ר זירא א"ר יוחנן לעולם אינו גר עד שימול וישבול וכמה דלא עבד נכרי הוא כל זמן שלא נטל: [ט] **עד כמה מזמנין.** פירש"י דנ"מ לחליאים ידי חובתן אם יתנו לו כום לברך ולא פירש דנ"מ לברך עמהם לחייב אותם בזימון שלשה דפלוגתא הוא לקמן מי כ"א לכך פירש מתני' דאחיתא כבולי עלמא ועי' בדברי חמודות: [י] ה"ג מהא דתנן בפ' כ"מ וכן בתה"י: [כ] **אלא** ודאי **אשמעינן אע"פ ששאר בני אדם**

תפארת שמואל

פ"ז (א) אחר שהתחילו הראשונים וכו'. כ"כ נראה אפי' לפי דבריו דוקא שבא אח"כ ואכל עמהם אבל אם היה אכלם בתחלה וסילק עצמו מהם וכרך הוא המוציא לעצמו יכול לחלק כ"ל: (ב) ובפרק הגוזל הרי שגזל וכו'. כ"ל לפרש דבולאי מחויב לברך שהרי אסור ליהנות מן העולם בלא ברכה אלא מצוה לומר שאין הברכה עולה לרצון לפני הש"ם שהיה לו להחזיר לבעלים אע"פ שקנה כבר ביאוש ושינוי הש"ם מ"מ הוי מצוה בהתה בעבירה כדאיתא ריש פרק הגזל קמא ודו"ק: (ג) **אע"פ שאין אותו שנזהר** וכו'. ומצא כתוב שאותו שאין נזהר צריך לברך בהמ"ז שהרי הוא רואה לאכול עמו אבל הנזהר לא יכרך שהרי אין יכול לאכול

א) וקשה דא"כ ליקבי ממשנה זו לרב יתנא ב"א ולר' יצחק דס"ל דאינו מברך על המיס לאחריו דא"כ נמצאו לומה לי. (תל"מ) ב) וע"ע דבעומדא דרב ושמואל כרבי דבתא אחי ר"ש בר חייא וקא מסרהב ואכיל מטאר דלא בהדיק, ע"ל סי' ח"י דפרק זה בהכרל"ם, וא"ל דרשאין ליחלק אבל אם ילכו הרשות בדים לזמן. דהא מיימי רא' מהביא דהסבו אין וכו' והשם מוכח דבדלא הסבו אין ברכת המזון, ע"ל בהכרל"ם ג"ב פרק כ"מ, וגם לרב ס"ל לענין רשות אליבא כלל דס"ל ב' שאכלו רשות לזמן, ודוחק לומר דמ"ש רב כבר גמרו לאכול הוא כדי שלא יוכל להצטרף עמהם ולגלות בברכתם דהא מתמא דרב שימי לא אכל רק כדי לכוסתם שיוכלו לזמן ע"ש ברש"י. (תפל"מ) ג) מיצרת לדידי מהא לא מתמא מידי, דה"ק תלמודא אע"ג דהגזל עצמו איהו קבעי מצוה עבדינא דקמבריכינא עליה, לפיכך אינו מוקש לגזל, אבל בתמא טועה הוא בכך, אגב כי יבדך ברכתו אינה ברכה שאינו אלא מגלן, לכן מוטב שלא יברך, אלילה לא! מרשם לאפוין ברכת נאוך, והרי זה דומה למיבא קרבן גזול בעולה, כאבטר הוא לעשות מצוה, וטורפין לו קרבנו בפניו כזאת רשעים מועבה, ועיין הכתוב אומר לא תוציאו הבית וגו' מי בקש זאת מידכם, מה בין זה לזה, מ"מ הסכמתי בו על פסר דבר, עי' מו"ר סי' קלו. (יבב"ן) ד) תוס' (גליון)

שלשה כל מה שיכולין משום ברכת זימון דברוב עם הדרת מלך וכן משמע נמי בפ' כל הבשר (דף קו.) דאמרי רבה בר בר חנה הוה קאימנא קמיה דר' אמי ור' אסי אייתי לקמייהו כלכלה דפרי ואכלו ולא יהבו לי וקאמר ש"מ אין מזמנין על הפירות דאי מזמנים על הפירות היו נותנין לו כדי שיברכו בשלשה:

ד [דף מה ע"ב] **ת"ר** (י) נשים מזמנות לעצמן [ועבדים מזמנין לעצמן] [יא] א נשים ועבדים אם רצו לזמן אין מזמנין א) משמע הכא דנשים חייבות בזימון ומזמנין לעצמן ואימה שלא נהגו כן י"ל הא דקתני נשים מזמנות לעצמן היינו אם רצו לזמן וכן משמע לשון הברייתא מדקתני בסיפא נשים ועבדים אם רצו לזמן אין מזמנין [יב] משמע הא דקתני בריש נשים מזמנין היינו אם רצו לזמן אבל חובה ליכא וגם מדמיימי מיניה גמרא [ג] רמיה לנשים משמע דומיא דשנים אם רצו אבל חובה לא והא דאמרי' בערכין (דף ג.) הכל חייבין בזימון כהנים לוים וישראלים וקאמר הכל לאתויי נשים לא לענין חובה קאמר אלא רצו לזמן מזמנין (יג) וא"ל ההיא דערכין ע"כ לחיובא הוא דמרבי להו מדקתני הכל חייבין ועוד דומיא דכהנים לוים וישראלים ועוד [ד] כיון דנשים חייבות בהמ"ז או מדאורייתא או מדרבנן למה לא יתחייבו בזימון כמו אנשים ומה שהביא ראיה מסיפא דברייתא רצו לזמן אין מזמנין משמע דרישא נמי רשות קאמר אלא ראיה היא דלעולם ריש חובה קתני וסיפא אשמעינן דאפי' אם רצו מוחין בידם משום פריצותא והא דמדמי להו לתרי [ה] בתר דמסיק דעות שאני ואלא מכלל שני אנשים חזרו נמי לענין חובה כשלשה:

ה אמר רב דימי בר יוסף אמר רב שלשה שאכלו כאחת ואלא אחד מהן לשוק קורין לו ומזמנין עליו ואמר אמי והוא דקרו ליה ועני (יד) שנריך להודיעו שיתכוין שיצטרף עמהם [ט] ויענה עמהם ברכת זימון אמר מר זוטרא לא אמרן אלא שלשה אבל (ה) עשרה ב (אין להזכיר) עד דיתי דאין להזכיר שם שמים עד שיהא אלפים:

ו אמר אמי נקטינן שנים שאכלו מצוה לחלק פירש"י בין ברכת המזון בין ברכת המוציא והעולם לא נהגו כן וגם רש"י עצמו לא שמענו שהיה נוהג כן בברכת המוציא וכן עובדא דבר קפרא ותלמידיו דלעיל פ"ו (דף לט.) שנתן רשות לאחד מהם לברך להוציא את כולן א) ומה שיש חילוק בין ברכה ראשונה לאחרונה היינו משום דבתחלת הסעודה כשהן מסובין וקבועים יחד דעתם להצטרף הלכך כל מ' יוצא בברכת חבירו אבל בסוף הסעודה בטל הקבע ונחלקין זה מזה הלכך כל אחד מברך לעצמו. וה"ר יוסף פי' בשם רשב"ם משום דבהמ"ז דאורייתא אבל ברכה ראשונה דרבנן לא אחמור כולי האי (יג) ויוצא האחד בברכת חבירו. תנ"ה שנים שאכלו מצוה ליחלק בד"א ששניהם סופרים

רש"י ולא יהבו בו'. שלא חשו לגרפני עמהם לזימון דקסברי אין מזמנין על הפירות לומר נברך: פרסומי. תע"פ שאין יודעים מה שעומעין ואומרים מה היא הקריאה הזו ואין היה הגם ומודיעים להם:

הגהות הב"ח א נשים ועבדים וקטנים אם רצו כו': ב להזכיר השם עד דיתי כו': ג אמרינא אלא ואיתמר כו':

דברי חמודות

(י) נשים מזומנות לעצמן. ונלמד שלא יזמנו בשם כך כתב הרמב"ם בפ"ה מה"ב וכתב ג"י טעמא דזימון השם הוא בעשרה וכל דבר שבקדושה שנריך עשרה נריך שיהיו אנשים גדולים ובני חורין עיין בפ' הקורא עומד סימן כ"ג וכתב עוד הרמב"ם אנדרוגינוס מזמן למינו ואינו מזמן לא לנשים ולא לאנשים מפני שהוא ספק והטומטום אינו מזמן כלל ופירש הב"י דכה"ג חנינא בפרק ראוהו ב"ד לענין מקושעת שופר ע"ש בשופר: (יא) וכ"ל דההיא דערכין ע"כ לחיובא הוא דמרבה כו'. והקמ"ג תירץ בשם ר"י דלעולם לעצמן רשות אבל כשאכלו עם האנשים חייבות וכתב הר"ר יונה בשם רש"י דאינן מצטרפין לזימון אפילו עם בעליהן מפני שאין מברכן גלה וכתב הר"ן בפ"ב דמגילה דהיכא דאיכא אלמא בר מנשים מצטרפין אף הנשים עמהם משום דהשתא אין לירופס ניכר עמהם כלל ולכך ליכא למיחש לפרישותא כיון שאין לירופס ניכר כדאשכחן במגילה וכתב דכיון בתשובה בלל ד' מי' י"ו דנשים יוצאות בזימון של אנשים כיון שמסובין יחד דנשים מזמנות לעצמן כ"ש דיוצאים בזימון של אנשים ע"כ ורמ"א ז"ל כתב דיוצאות בזימון אלו אע"פ שאינן מבינות ועיין לקמן סעיף ט"ו: (יב) שצריך להודיעו שיתכוין כו'. וכתב הרשב"א בשם רבינו הלי שאמר משום רבותא דהא דקוראין לו ומברכין עליו ה"מ כגון שפתחו של בית לשוק והוא יושב כנגדו וקוראים לו ושומע קולן ומזמנים ב"י מי' קנ"ד: (יג) ויוצא הא' בברכת חבירו. כתב רמ"י ז"ל סימן קנ"ג ד"מ בין הני תרי טעמי דלהן טעמא בתרא כל הברכות דמדרבנן יוצא האחד בברכת חבירו וכל ברכת הפירות דלאשונות ולאחרונות מדרבנן והאחד יוצא בברכת חבירו ונהגו כטעמא קמא דאין אחד מוציא השני בפירות עכ"ד ואני אומר דלאו מטעמייה דאפי' כי סברא לן כהך טעמא בתרא אפילו הכי אין האחד מוציא השני בפרות כמ"ש בפרק דלעיל סעיף ק"ג דלא מהני הסבה לכל שאר הדברים חוץ מפת ויין: (יד) ובור יוצא. ונריך לכוין מלה מלה לכל מה שיאמר וכתב המרדכי בשם הר"ם שנריך שיכוין שומע ומשמיע וכ"כ הסמ"ג כדמנינ בפ"ג דר"ה ואפילו למ"ד מצות פ"ל כוונה לצאת לשמוע נריכות כוונה: (טו) ואין ראיה מבאן כו'. וכ"כ התוספות ואם כן אין הנשים יוצאות בזימון שלנו וכ"כ בהגיה בקיצור גם כתב כן בעור ח"ל ולכך אין הנשים יוצאות בשמיעה אם אינן מבינות ע"כ ותימה מהכא אתאשורות דמינו שכתבתי בסעיף י"ד וכ"ל דהתאשורות מיירי מימות רבינו ואילך שהנשים רוגן יודעות ספר ומבינות מיהת כמו בעור שהוכר בברייתא בימיהם שפירשו התוספות שמבין בלשון הקודש ויודע קצת מלי קאמר ע"כ אלא שרמ"א ז"ל כתב אע"פ שאינן מבינות וזה כ"ע: (טז) אחד מפסיק לשנים. כתב הטור סוף סימן ר' שאמרו הר"ר יחיאל שאל לרבינו ז"ל מי שהפסיק פעם א' אם יכול להפסיק פעם שנית והשיב לו שכן: (יז) אלא הם מזומנין עליו. וז"ל הרשב"א א' מפסיק לב' ב' אין מפסיקין לא' נראה דה"פ א' מפסיק על כרחו לשנים ושונה עמהם ואפילו לא ולא להפסיק הן מזומנין עליו בין עונה ובין אינו עונה כל שהוא עומד שם אבל שנים אין מפסיקים לאחד אין

מחיים ונלכך אין מיזב זימון אל עד שיתרצו להפסיק ולכרך ואם לא רצו להפסיק וזימן הוא עליהם לא עשה ולא כלום ונלכך אם לא רצו להפסיק אף הוא אינו רשאי לברך ולצאת לשוק עד שעה שיגמרו השנים וימנין עמהם שהרי כבר נתחייב הוא בזימון ואחיך יברך בלא זימון אבל ראיתי לרב האי גאון שכתב אם בקש אחד מהם לצאת אין השנים מפסיקין שעודתן ומזמנין עמו אלא הוא מברך לעצמו בלא זימון ויוצא ואם גומרין שעודתן ונריכא עיונא ע"כ וכתב הב"י עליו סימן ר' דנראה שהגאון לא אייר אלא כשהדבר נתון לו בלאת ואי אפשר לו להתעכב אבל היכא דאפשר לו להתעכב גם לדברי הגאון אינו רשאי לברך ולצאת לשוק עד שיגמרו השנים וימנין עמהם: (יח) בא ומצאו כו'. לשון השלחן ערוך ס"ם קנ"ג וה"ה אם היה שם כשגמרו מלאכתו ולא אכל עמהם כך הוא עונה אחר המברך ואחר העונים עכ"ל ואיכא למידק דהא משמע הכא דבא ומצאן אינו עונה אמן אלא כי אשכחיהו דקאמרי ברוך אבל כי אשכחיהו מעיקרא כשאמרו נברך דעונה ברוך ומברך הו לא נריך לעניית אמן על העונים והכי משמעי ולאי דהרי עניתו ברוך ומברך הוא במקום ברוך שאכלנו של העונים והרי הוא בכללם ולכן נ"ל לפרש דאחר העונים שאחר השלחן ערוך היינו כשבא ולא הוה אדעתיה כשאחר המזמן נברך כו' ולא אחר ברוך ומברך אז נריך שיענה אמן אחר העונים ועיין עוד לקמן: (יט) אשכחיהו דקאמרי ברוך עני אמן. ואל"ל אם מצא שהיו מומנין בברכות והיו מזכירין את השם שולאי מייב לענות אמן מהר"י ולשון הטור בשם הה"ג וכן כל ברכות שאדם שומע בין ברכות פירות בין ברכות מצות עונה אמן ועיין בפ' דלקמן סימן ה' וכתב רמ"י ז"ל וא"ל הנכנס נכנס כשהמברך מוזר ואומר ברוך שאכלנו כו' יש להסתפק ולומר שאע"פ שהוא סיום הברכה של ברכת הזימון א"ל לענות כלום אפילו אמן כיון שהמברכים עצמן אין עונים שם כלום או דילמא כיון שאמרו שאם נכנס כשהאחרים עונים כו' יאמר הוא אמן אע"פ שהמברך שומע גם כן ואין המברך נריך לענות אמן אף"ה יאמר הוא אמן שמא ה"נ אף על פי שהמברכים היוצאים בזימון א"ל לענות אמן מ"מ הנכנס יאמר אמן על סיום ברכתו של המברך וג"ל שיש לו לענות אמן אע"פ דאינהו א"ל לענות אמן לא מקנו להו לומר אמן כדי שיכוונו לנס שלא יפסיקו ולרפו עם ברכת הזימון גם ברכת הזן אבל הוא היה יכול לצאת קודם ברכת הזן ובכשיו שמשע סיום ברכת הזימון אמה לא יאמר אמן נ"ל עכ"ל: (כ) והא בבונה ירושלים. כבר כתבתי במי"ט ש"ע דהרי"ף ורבינו לא העתיקו להא דאמרי עני ליה בקלא ורב אשי עני ליה בלחישה והתוספות כתבו דבעל ה"ג פסק כרב אשי ועוד לדידן דליכא פועלים אפילו אמי מודה ובהגהות מיימוני פ"א מה"ב כ' דמהר"ם נהג כרב אשי וכן נכון לעשות דטעמא דאמי לא שייך לדידן כי אדעתא דהכי שוכרין פועלים שיהיו קורין ומתפללין כשאר כל אדם (וכבר כתבתי זה ג"כ בפ"ב פעיף ג"כ). ועוד דרב אשי מנראה הוא וכן פסק בה"ג ע"כ. ורמ"א ז"ל כתב בסימן קפ"ח דנראה דדוקא כשמברך לבד ואין עונין אמן אחר ברכות אבל

מעדני יום טוב

פסח מסיק דלא נהגו כן ועי' בד"ח סעיף פ"ג: (ג) נשים ועבדים. וגם לקמן לא העתיק רבינו וגם הטוש' וקטנים וכן בטור סי' קל"ט: (ד) משמע הא דקתני נשים מזמנין לעצמן. ולא"כ ליתני בסיפא אמאי אין מזמנין ולקמן דחה רבינו להא דרבותא אשמעינן דאפי' אם כו': (ה) ראיה לשנים. דכמו דנשים מלה כתרי ואפ"ה קתני נשים מזמנות לעצמן ה"ה לשנים דאם רצו לזמן אין מזמנין: (ו) כיון דנשים חייבות בברכת המזון גרס'. והיינו הטיל דפ' מי שאמר דף כ': (ז) בתר דמסיק דעות שאני כו'. חזרו נמי לענין חובה כשלשה ולא כפירוש רש"י שמפרש דעות שאני דאע"ג דלענין חובה אין חייבות לענין רשות דעות שלשה חשיבי להוצאת עפי מעני אנשים משום דאיכא משום גדולו לה' אמי: (ח) ויענה עמהם ברכת זימון. עי' סימן י"ב: (ט) עד שיזמנו עד הון. כדלקמן סימן י"ב וע"ש: (י) לפנים משורת הדין. נפקא לן מדרב פפא דגמרא דעבד הכי לאבא בר מרי אינו ומד ואמרינן דלפנים משורת

פסח מסיק דלא נהגו כן ועי' בד"ח סעיף פ"ג: (ג) נשים ועבדים. וגם לקמן לא העתיק רבינו וגם הטוש' וקטנים וכן בטור סי' קל"ט: (ד) משמע הא דקתני נשים מזמנות לעצמן. ולא"כ ליתני בסיפא אמאי אין מזמנין ולקמן דחה רבינו להא דרבותא אשמעינן דאפי' אם כו': (ה) ראיה לשנים. דכמו דנשים מלה כתרי ואפ"ה קתני נשים מזמנות לעצמן ה"ה לשנים דאם רצו לזמן אין מזמנין: (ו) כיון דנשים חייבות בברכת המזון גרס'. והיינו הטיל דפ' מי שאמר דף כ': (ז) בתר דמסיק דעות שאני כו'. חזרו נמי לענין חובה כשלשה ולא כפירוש רש"י שמפרש דעות שאני דאע"ג דלענין חובה אין חייבות לענין רשות דעות שלשה חשיבי להוצאת עפי מעני אנשים משום דאיכא משום גדולו לה' אמי: (ח) ויענה עמהם ברכת זימון. עי' סימן י"ב: (ט) עד שיזמנו עד הון. כדלקמן סימן י"ב וע"ש: (י) לפנים משורת הדין. נפקא לן מדרב פפא דגמרא דעבד הכי לאבא בר מרי אינו ומד ואמרינן דלפנים משורת

תפארת שמואל

(ה) אבל עשרה וכו'. נ"ב רבינו שמחה היה מצטרף אשה לזימון עשרה דאמ"ל דלא מחייבי בבהמ"ז דאורייתא ה"מ לאפוקי אחרים ידי חובתן אבל לגירוף בעלמא להזכיר שם שמים שפיר דמי (ומצאתי כתוב דבגות ר"א מאורלינו"ש היו מזמנות לעצמן עיין בהגהת הרא"ש בתפ' מגילה):

א) תוס' (גליון)

מו ע"א - מו ע"ב

בסוף ברכה הרי זה משובח והא דנקט הכא בונה ירושלים לרבותא נקטיה אע"ג דאיכא הטוב והמטיב בתריה יש לו לענות אמן וגם משום דאיירי הכא בברכת המזון נקט בונה ירושלים וכן משמע בירושלמי דפרק אין עומדין דקאמר התם תני בר קפרא הפורס על שמע והעובר לפני התיבה ובונה את ירושלים והקורא בתורה והמפטיר בנביאים והמברך על כל אחת מכל מצות התורה בתורה לא יענה אחר עצמו אמן ואם ענה ה"ז בור ואי תימא אית תני תנא ה"ז חכם אמר רב חסדא מ"ד ה"ז בור בעונה על כל ברכה וברכה מ"ד ה"ז חכם [ז] בעונה בסוף כתבו הגאונים רב יהודאי ורב האי ז"ל [פ] א שאחר אכילת פירות וכיוצא בהם דבר הצריך לברך אחר אכילתו צריך גם לענות אמן אחר ברכתו אחרונה כיון שהוא סוף הענין והרמב"ם ז"ל כתב (כפ) דוקא כשאומר שתי ברכות ב או יותר אבל בברכה אחת אין לו לענות אמן אחריה אפילו בסוף:

יא [דף מו ע"א] **אמר** ר' יוחנן משום ר' שמעון בן יוחי (כב) בעל הבית בוצע כדי שיבצע בעין יפה והמורח מברך כדי שיברך לבעה"ב [ט] (כג) מאי מברך י"ר אלא יבוא בעה"ב בעוה"ז ולא יכלם לעוה"ב ורבי מוסיף בה דבריס וילמד מאד בכל נכסיו ויהיו נכסיו מוצלחים וקרובים לעיר ואל יבלוט שטן במעשה ידיו [י] ולא יזדקק לפניו ולא לפניהו שום דבר והרהור חטא ועבירה ועון מעתה ועד עולם (כד) ואפי' בעה"ב גדול מן המורח כדאשכחנא (לעיל דף מג.) גבי ר' חייא ורב דהוו יתבי בסעודה קמי רבי ואמר ליה רבי לרב לברך ומיהו אם בעה"ב רוצה לוותר בברכתו יברך בעצמו:

יב עד היכן ברכת זימון פירש"י שאריכין להיות אלשה וכשהם שנים לא יאמרוה רב נחמן אמר עד נברך [כ] פירוש עד ועד בכלל רב ששת אמר עד ברכת הזן דגם היא מברכת הזימון א) וקשה לפירושו דקי"ל כרב ששת באיסורי [ל] ולדידן כל יחיד מברך ברכת הזן [מ] ועוד דבכל דוכתין תנן אלם ברכות [ועוד] לקמן (דף מח:) אמרינן [נ] וברכת זו ברכת הזימון אלהיך זו ברכת הזן אלמא ברכת הזן לאו היינו ברכת הזימון ורגלה לפרש עד היכן ברכת הזימון אדלעיל קאי דאמרי' אלשה שאכלו אחד מפסיק לשנים כלומר שמפסיק לברך ברכת זימון ואח"כ יחזור ויאכל וקאמר עד היכן ברכת זימון רב נחמן אומר עד נברך ואח"כ יתחיל לאכול רב ששת אומר עד הזן והזן בכלל משום [ס] דנברך אינה ברכה הלכך מסתבר שיפסיק אכילתו בשביל ברכה אחת כדי שיהא ניכר שמזמנין עליו ולאו משום דחשוב ברכת הזן ברכת הזימון דהא כל יחיד נמי אומר הזן אלא לענין זה שיפסיק עד שיברכו ברכה אחת לימא כתנאי דתני חדא ברכת המזון שתים ושלש ותניא אידך שלשה ואחד ג מפסיק לשנים) סברוה דלב"ע הטוב והמטיב לאו דאוריתא מ"ד שתים ושלש קסבר [אחד מפסיק לשנים) עד הזן שתים להפסקה שלש לשאר יחיד מ"ד שלש ואחרנא קסבר עד נברך [ע] שלש להפסקה ואחרנא ב) לברכת המזון עם הזימון והיינו אליבא דמ"ד לקמן חוזר למקום שפסק [פ] ולמ"ד חוזר לראש [צ] אליבא דרב ששת מוקי לה הכי שלש בפועלים ואחרנא אחר אדם דהטוב והמטיב דאוריתא למ"ד שתים ושלש דהטוב והמטיב לאו דאוריתא שתים בפועלים שלש בשאר אדם ובירושלמי גרסינן שלשה שאכלו כאחד ונקש אחד מהם ליך מי רב אמרי יברך ברכה ראשונה ויצא לו ואיזהו ברכה ראשונה דבי רב אמרי ברכת הזימון ר' זירא בשם ר' ירמיה אמר הזן את הכל [ק] ואפשר לפרש זה באחד מפסיק לשנים שנקש (ו) אחד מהם לגאת מפסיק לשנים ואח"כ יחזור ויגמור סעודתו וקשה לי לפירוש זה דלא הוה ליה למימר עד היכן ברכת הזימון בשתים כיון דלא קאי אלא באחד מפסיק לשנים ד ועוד קשה מה שצריך לפרש דהני בריישות קיימי באחד מפסיק לשנים. ורב (ו) אלפס ז"ל פירש בענין אחר על פי הירושלמי ועל פי גירסת רוב הספרים שכתוב בהן נימא כתנאי דתני חדא שתים ושלשה ה מברכין ברכת הזימון ותניא אידך שלשה ואחרנא והכי פירושו עד היכן ברכת הזימון [ר] ג) כלומר שאם אכלו שלשה [ש] והולך אחד מהם לגאת שיצא עד שיגמרו אותה ברכה רב נחמן אומר עד נברך כלומר עד שאמר ברוך הוא אלהינו שאכלנו משלו ובטובו חיינו שזו היא ברכת הזימון רב ששת אמר עד הזן את הכל נימא כתנאי דתני חדא שתים ושלשה מברכין ברכת הזימון ותניא אידך שלשה ואחרנא פי' שתים ושלשה שאכלו ואין אחד מהם יודע ברכת המזון כולה בברכותיה אלא אחד יודע ברכה ראשונה והשני יודע השנית והשלישי יודע השלישית וקאמר דחייבין בברכת המזון לפי שכל אחד מברך ברכה שלו (כה) ונמצאת ברכת המזון [פ] עולה משתים מהן או ו שלשה וגמרינן מיניה דברכת המזון עם ברכת הזימון אינה כי אם שלש ברכות בלבד לפיכך אינה נחלקת אלא לשלשה אנשים בלבד ולאידך בריתא עם ברכת הזימון הן ארבע ברכות [ת] (כו) וקי"ל (ח) כר"ג דאמר עד נברך ד) וכן עמא דבר דכל אחד מברך ברכת הזן [נ] אלמא ברכת הזן אינה בכלל ברכת הזימון. [דף מו ע"ב] [ג] להיכן הוא חוזר לפירש"י [ד] ולפר"י קאי אאחד מפסיק לשנים ופירש"י מיבעי ליה אליבא דרב ששת דאמר ברכת הזימון עד הזן והוצרך זה להפסיק אכילתו להיכן הוא חוזר לברך [ה] רב חסדא אומר

הגהות הב"ח א שאחר ברכת אכילת פירות כו': ב אי יותר זה אחר זה אבל בברכה כו': ג מפסיק לשנים קמיירי סברוה דכ"ע דהטוב כו': ד ועוד קשה מה שצריך לפרש דהני. נ"ב פי' דכיון דאין אחד מפסיק לשנים לא מצי לה לא במשנה ולא בברייתא וכבא ור' זירא הוא דאמרי לה מסברא דנפשייהו הלכך אין לנו לפרש הני תרתי בריישות דקיימי באחד מפסיק לשנים דקאמרי לה אמוראי בתראי: ה מברכין ברכת המזון ותניא אידך ואם מברכין בהמ"ז ותניא אידך כו': ו משנה מהם אי מג' וגמרינן כו':

דברי חמודות

כשמזמנין עונין עליו כשאר אמן שעונין על ברכות הראשונות ואע"ג דהמברך עונה ג"כ מ"מ אינו ניכר כל כך הואיל ואחרים עונים ג"כ עמו וכן המנהג במדינות אלו לאמרו בקול רם אפילו המברך עצמו כשמזמנים ואולי הוא מהאי טעמא עכ"ל: (כא) דוקא כשאומר שתי ברכות כו'. וכתב הטור סימן רע"ו שכך היה נוהג רבינו הרא"ש ז"ל וכפי' ר"פ כתב שאחר שתמה יש לו לענות אמן אחר ברכת עצמו כיון שהוא סוף ברכות לפוף פסוקי דזמרה וכ' הב"י מכח מנהג בני פפרד שהחזיקו לרבינו הרא"ש ז"ל לרבן מפני זה הכריח ר"ל בן חביב שזה שצריך דוקא ב' ברכות הוא בדבר שאין אחיזה לברכות הראשונות עם האחרונות כגון ברכת המזון שיכול להפסיק ולדבר כמה שירצה ולדקא בין ברכה ראשונה לאחלא הגפה צריך שלא יפסיק אבל אח"כ יפסיק כמו שירצה וא"כ היאך יענה אחר ברכה אחרונה שאין לומר שהוא סיום ברכות כיון שהיא ברכה אחת לבדה אבל כשהן ב' ברכות סמוכות כגון בה"מ יענה אמן כי הוא סיום ברכות גם כשיהיה ברכה ג' לבד אם היא מדובקת עם הראשונה ואינו יכול להפסיק בינתים הרי הוא כאילו אמר ב' ברכות סמוכות ויענה אחריהם אמן. ולכן אחר שתתם עונים אמן גם אחר הלל גם אחר גאל ישראל של שחרית האמת שהם לבד לא נהגו כן ע"פ הזוהר גם צריך לענות אמן אחר שומר עמו ישראל של ערבית וכ"ש הוא גם אחר הפוקד עוקת שלום של ערבית בשבת ומזה הטעם אין עונין אמן אחר ברכת התורה ואחר ברכת הפירות ע"כ ואני תמה על מ"ש בברכת התורה שאם היא אותה שאומרים בשחרית כל אחד וא' הרי הם שתי ברכות ואם כ"ל שעל קריאת התורה שבגבור גדולי שאין ראוי להפסיק ביניהם בדבור אומו הקורא בתורה וכן מוכח בהדיא מהתוספות דלקמן בד"ה כל הברכות כולן פותחות בברוך כו' שהתקו למנות טעם למה ברכה אחרונה דקורא בתורה פותחת בברוך ואי אינה הכי אינה יכולה להפסיק בינתים לא הוה קשיא ולא מידי דלאו סמוכה לחבירתה היא כלל וא"כ יש לאחרונה אחיזה ודיבוק עם הראשונה ועוד שברשותות יש ב' ברכות ואינה הב"י עיון ומ"מ מנהגינו אינו לא כהרמב"ם ולא כמנהג בני פפרד אלא כמ"ש התוספ' דעמא דבר אלא לענות אמן

מעדני יום טוב

[ז] בעונה בסוף. ומדקאמר בסוף פסק משמע שאין הדבר תלוי בעונה ירושלים מפני שהוא מילוק שבין ברכות של תורה לברכות של רבנן אלא שבסוף כל ברכות יש לו לענות כן. תהר"י: [פ] שאחר אכילת פירות. גרס וכן הלשון בתהר"י והטור סי' רט"ו העתיק שאחר ברכת אכילת פירות: [ט] מאי מברך יה"ר שלא יבוא בו'. מימי תמהתי על שמצינן הנוסח בענין אחר: [י] ה"ג ולא יזדקק לפניו ולא לפניהו שום דבר הרהור חטא ועבירה ועון: [כ] פירוש עד ועד בכללי. הכא לא הוה צריך לפרש דסעיפא דאלא מאי איכא קודם נברך אלא משום רב ששת מפרש בן ולקמן מפרש בשם הרי"ף דלרב נחמן עד שאומר ברוך שאכלנו כו': [ל] ולדידן כל יחיד בו'. לשון הטור? דמעשים בכל יום דיחיד מברך בו' וכן ל' רבינו לקמן בסמוך בדרב ששת לאוזיה ולקמן סימן כ"ט אוכיח דרש"י פוסק הכא להלכה כרב נחמן וכמו שפוסק רבינו לקמן בשם הרי"ף: [מ] ועוד דבכל דוכתין תנן ג' ברכות. ולזוקק לומר דלא מיירי אלא בשתים זמון לרב ששת. מוס': [נ] וברכת זו ברכת הזימון את ה' אלהיך זו ברכת הזן ה"ג בטוס' אבל בגמרא אין הגי' כן אלא ה"ג וברכת זו ברכת הזן אם ה' אלהיך זו ברכת הזימון וגם זהו לא"ק דס"ל דהטוב והמטיב דאוריתא אבל רבי אומר וברכת זו ברכת הזן אבל ברכת הזימון מגדלו לה' אחי נפקא: [ס] דנברך אינה ברכה. שאין בה שם ומלכות והטעם כתב בעור סי' קפ"ח בשם הראב"ד שאע"פ שהיא מן התורה אין בה שם ומלכות לפי שאינה קבועה: [ע] שלש להפסקה. גרס

תפארת שמואל

(ו) ובקש א' מהן לצאת מפסיק לשנים. נ"ב פי' ומש"ה זהו מפסיק אף שדעתו לאכול עוד שהרי א' מן השנים צריך אף שהשני א"ל לגאת רק שכבר אכל וזולה ג"כ לברך אבל אם א"ל לשום אחד לילך אינו מפסיק וק"ל: (ז) ורב אלפס ז"ל פי' בע"א ע"פ ירושלמי. נ"ב לכאורה יראה דהוא סבר כדברי הרי"ף שהרי כתב אקשה לו ע"פ תוס' א"כ למה כתב הטור ופסק כדברי התוס' וכו' ונראה בעיני דבודאי הרא"ש מפסיק לפי' הרי"ף מ"מ מאחר שהבא דעת התוס' שהקשה דקי"ל כרב ששת באיסורי מה לא חזר המתבר מדבריהם ובודאי הכי ס"ל וכן פסק ה"ג וא"כ אפי' מפרש כפי' הרי"ף מ"מ יפסוק כרב ששת והשתא אפי' לגאת

א) תוס' (גליון) ב) וה"ה ליחיד וכן לר"ש ה"מ לאוקמי ג' ליחיד וד' לזמון, מ"ד ג' וד' קסבר עד נברך ג' להפסקה כו'. וה"ה ליחיד וכן לר"ש ה"מ לאוקמי ג' ליחיד וד' לזימון. ולזוקק לומר דלר"ש ברכת זימון לאו ברכה הוא דהא מקרא ילפינן ברכת זימון, אלמא דברכה הוא רק כיון שאין בה הזכרת שם ס"ל דיפסוק עד הזן, אבל מ"מ תשיבא ברכה. ונאמת כל דברי רבינו נכאן תמוהים לפי' זה דלא הולרך כלל לאוקמי כפולים, רק מיחיד ג' ומזימון ד', ואם דשתים ושלש ג' מיחיד וכ' כפולים. ולא הולרך לומר הטוב והמטיב דאוריתא אלא ע"כ ל"ל דרבינו ס"ל דלר"ש לא מקבבר למתבר ברכת זימון לברכה בפ"ע, דל"כ זה לוזקק כיון דמקרא מיוחר מרבינו ליה זה ברכת זימון ואח"כ אמר זה ברכת הן ע"מ דב' ברכות מלוקות הן ודו"ק. (מל"ה) ג) ק' דעדיין לא מתורלא קושי' ל' דלא הו"ל לומיר עד היכן ברכת זימון, שוב מצאתי בתמצ"מ שעמד בזה. (מל"ה) ד) זהו ראיה לפרש"י, אז אפשר דר"ל כל אחד שהפסיק לב' מברך אח"כ ברכת הזן, אך דא"כ ע"כ דלא הפסיק רק עד הזן ולא עד בכלל א"כ הו"ל לאחוי הך ראיה דאין העולם מפסיקין רק עד ברוך שאכלנו, ועי' בסמוך. (מל"ה)

מז ע"א

מוזר לרשע לתחלת הזן שהרי נתחייב בזימון שהרי הוקבע לשלשה ורבנן סברי למקום שפסק לברכת הארץ כשאר יחיד [ו] מה שפירש אליבא דרב ששת ולא אימא לא פירש אליבא דרב נחמן משום (מז) דמסתבר דלא מחייב לומר נברך אע"פ שכבר נתחייב בזימון [ז] דאינה ברכה ליחיד ורב אלפס ז"ל פירש להיכן הוא מוזר אותו שהוא אומר נברך שאכלנו משלו רב זביד משמיה דחמי אומר [ח] מוזר לרשע ואומר נברך שאכלנו משלו פעם אחרת ורבנן אמרי למקום שפסק (מח) ואומר ברוך (הוא) שאכלנו משלו ובטובו חיינו אבל באחד המפסיק לשנים [ט] ליכא למיבעי להיכן הוא מוזר דהא איהו פסיק ליה הלכתא כרב נחמן שאין (מ) מפסיק כי אם עד נברך ורליתי כתוב משום רב אחי א שאחד המפסיק לשנים צריך לברך המוציא וכן כתב הראב"ד ז"ל דכיון שהפסיק [י] יצא ידי ברכה למפרע [כ] וצריך ליטול ידיו ונצטע [ל] א) דהוה ליה כבני חבורה שעקרו רגליהם לגמרי [מ] ברכה אחת (נספחים דף קפ:) [נ] וצריכין ברכה למפרע וכשחוזרים צריכין ברכה לכתחלה ועוד כיון שהפסיק אכילתו בהבא"ז [מ] מיכל וברוכי בהדי הדדי אי אפשר (נ"ל ועוד) איך יתכן שיאכל באמצע הברכה כי הזימון אחת מן הברכות ואיך יברך ברכה אחת ויאכל ואח"כ ישלים הברכות. וא"ל דלישנא דמפסיק לא משמע כדבריהם ז"ל דלדבריהם אין כאן הפסק שעודה [נ] אלא שעודה אחרת היא לגמרי ולא דמי לבני חבורה שעקרו רגליהם דהכא אינו אז ממקומו גם אין כאן היסח הדעת ולא דמי למיכל וברוכי בהדי הדדי שהרי אינו מברך אלא מפסיק שעודתו כדי שיזמנו עליו וכן כתב הא"ג היכא דבעי למיפק חד מיניהו ובעי חבריה למעבד לפניה משורת הדין ב פסקין שעודתייהו ומזמנין עליהם עד הזן וגמר אינהו ברכה כולה ונפיק ומוזרין ואוכלין וגומרין שעודתן ומברכין [פ] ב) אלמא שאין צריכין ליטול ידיהם ולברך המוציא ג) אבל לענין חזרה להיכן הוא חוזר בזה לא דבר בה"ג כי הוא פירש להיכן הוא חוזר כמו שפירש רב אלפס ז"ל דמיירי באותו שאומר ברוך שאכלנו משלו [ע] ואפשר דאע"ג שפירש דפסקין שעודתייהו עד הזן מ"מ כיון שאכלו אח"כ צריכים לברך ברכת הזן דשלש ברכות דאורייתא ניהו ולא מיסתבר שיצאו ידי ברכת הזן במה שהפסיקו לשלישי באמצע שעודתן [פ] וכדאי למסוך על רב אלפס ועל ה"ג ואחיד המפסיק לשנים צריך שיחזור לתחלת ברכת הזן דנהי דיצא ידי זימון במה שאכל במה שהפסיק להם [נ] (כט) מ"מ שלש ברכות צריך לברך על מה שאכל אחריהן:

יג ת"ר [ק] (ל) מהו אומר בבית האבל הטוב והמטיב ר' עקיבא אומר ברוך דין האמת

וח"ק הטוב והמטיב אין דין האמת לא אלא אימא אף הטוב והמטיב מר זוטרא איקלע לבי רב אשי איתרע מלתא בבריה פתח ואמר (לא) ברוך אתה ה' אלהינו מלך העולם האל האמי הטוב והמטיב אל אמת דין אמת ג שופט צדק ולוקח נפשות במשפט שליט בעולמו לעשות בו כרצונו כי כל דרכיו משפט ואנחנו עבדיו ועמו וכבל אנחנו חייבים להודות לו ולברכו גודר פרצות ישראל הוא יגדור פרצה זאת מעלינו ומעל האבל הזה לחיים ולשלום הרחמן הוא ימלוך עלינו לעולם ועד. בעל ה"ג כתב שאין לומר לוקח נפשות במשפט וכן רב אלפס לא כתבו בהלכותיו משום דאמרי' בשבת פ' במה בהמה (דף נה:) דיש מיתה בלא חטא ויש יסורין בלא עון [ר] ואין נראה שאין למחקו בכך וכן עמא דבר:

יד ת"ר אין מכבדין בדרכים ולא בגשרים [דף מז ע"א] ולא בידים מזוהמות אלא בפתח שראוי למזוזה אין מכבדין בדרכים ד) וא"ת הא אמרי' בשבת פ' במה בהמה (דף נא:) לוי בריה דרב הונא בר חייא ורבה בר רב הונא הוו קאזלי באורחא קדמיה חמריה דלוי לחמריה דרבה בר רב הונא בעא לאפוקי מדעתיה דרבה וכו' אלמא משמע שאריך לכבד בדרכים ואמר נמי בפרק אמר להם הממונה (דף לז.) וכן מלינו בשלשה מלאכים שבאו אצל אברהם מיכאל באמצע וגבריאל בימינו ורפאל בשמאלו וי"ל אם מתחלה נועדו ללכת יחדיו (נב) אז מכבדים אף בדרכים אבל אם לא נתחברו יחד אלא פגעו זה בזה והיה להם דרך למקום אחד אין צריכין לכבד זה את זה. ולא בידים מזוהמות [ס] והא דאמרינן לעיל (לג) בזמן שהן חמשה מתחילין מן הגדול היינו משום כבוד הברכה (לד) אבל לאחר שרחץ הגדול אין צריכין לכבד זה את זה:

טו א"ר יהודה בריה דרב שמואל בר שילת משמיה דרב אין המסובין רשאים לטעום עד שיטעום הבועל ד) ואם תאמר [פ] האמרינן בפסחים (דף קו.) גבי רב אשי דאיקלע לאמוזא וכו' חזייה לההוא סבא דקבחין ושתי אלמא שמותר לשתות קודם המברך וי"ל היה מסרהב ומכין עצמו לשתות אבל לא [היה] שותה ועוד יש לחלק בין המוציא לקידוש דאמרי' בפ' ראוהו ב"ד (דף כט:) לא יפרוס אדם פרוסה לאורחים אא"כ אוכל עמהם הלכך יש לו לטעום קודם אבל קידוש יכול להוציא אע"פ שיצא כבר [ק] הלכך אין צריך לטעום כלום: [ב] ירושלמי אמר רבה בשם רב המסובין אסורין לטעום עד שיטעום

אמ"ה האל החי. ונוסח הרי"ף המלך החי ועוד כתב הב"י ח"ח סי' קפ"ט לשון הרמב"ם והרל"ח והכלבו שבכולם אינו מלבד הג' מלכיות הנזכרים בגמרא בפרקין וכך נוסחה בא"י אמ"ה האל אבינו מלכנו גוארנו גוזלנו קדושנו קדוש יעקב המלך החי הטוב והמטיב אל אמת דין אמת שופט בצדק כו': (לב) אז מבבדים אף בדרכים. ולאבי"ה פירש דבדרך סכנה אין מכבדין. מרדכי: (לג) בזמן שהן ה' מתחילין מן הגדול. וכתב הרשב"א דלאו דוקא גדול ממש אלא מן המזומן לברכה ודלאמרינן בפסחים ומקום שאין אחרונים חוזרים אם ברכה חוזרת ואמרינן נמי א"ל ר' לרב קוש משי ידך אלא משום דגדול מברך [אם לא] נתן רשות לאחר משום הכי קא פסיק מתחילין מן הגדול דכל עצמה של הקדמת נט"י אינה אלא מחמת כבוד הגדול דהא ק"ל כו' וכדי שיעיין בברכה בעוד שהאחרים נוטלים ידיהם וכדא"ל ר' חייא לרב עיין בברכת מזונא קאמר לך ונטירו חכמים שבשיעור נטילת האדנעה יש לעיין בד' ברכות של מזון וכן נמי בשיעור זה ליכא הפסק בין נטילה לברכה ואמרינן מינה דהא דאמרינן תכף לנט"י ברכה לאו דוקא תכף ממש אלא כדי שיעור זה ומיהו אפשר למפסק ממש בכדי לא אפסיקא אלא תכף לנטילה ברכה עכ"ל ומו בגמרא שמזון שהם מתחילין מן הקטן עד שמגיעים אצל ה' ומחזירים ומתחילין מן הגדול ולמקום שאין אחרונים חוזרים לשם ברכה חוזרת ופירש"י ומזמן שהם ק' לאו דוקא דה"ה עשרה ולכל יותר מה' שגאלי הוא שיקלקו השלחן מלפני הגדול בשיעור ידיו ויתמתן שם יותר ונטל עד שיעלו כולם לפיכך כשהם יותר מה' מתחילין מן הקטן היושב בסוף ואין מסלקים שלחן מלפני הגדול עד שיגיעו המיט למקומם שאצלו ומחזירין ומתחילין מן הגדול ונוטלים שלחן מלפניו למקום שאין אחרונים חוזרים כשמגיעים למקומם אם נטל הגדול הוא מברך ואם זה לאחר ליטול קודם לו הוא מברך הנוטל ידיו באחרונה מתלה אותו שנוטל בתחלת הה' אחרונים קודם תחלה באחרונה ע"כ וז"ל הטור ואם הם יותר מה' מתחילין מן הקטן נוטלין דרך ישיבתן ואין מכבדין זה את זה ליטול גדול שבהן תחלה עד שמגיעים לה' וכו': (לא) אבל לאחר שרחץ הגדול כו'. לו כשנוטלין ידיהם בין תבשיל לתבשיל. תהר"י:

דברי חמודות

לז' וא"ל להפסיק יותר אלא עד שיאמר נברך אלהינו ועיין בסמוך לקמן: (מז) דמסתבר דלא מחייב לומר בברך כו'. אבל ג' שהפסיקו לז' שבתמי לעיל בסמוך שאין מפסיקים יותר אלא עד נברך אלהינו כשחוזרין צריכין לחזור ולומן נברך שאכלנו כו' כ"כ מלי קושיא אמאי פירש אליבא דרב ששת דמשום דהלכה כמותו משום הכי פי' אליבא דמבל מקום אע"ג דהלכה כרב ששת לא היה צריך לדקדק לפרש דוקא אליבא וכבר כתבתי דבסמוך כ"מ אוכיח דלא רש"י ס"ל דהלכה כרב נחמן א"כ ודאי לצריכים לטעמא אמאי מפרש אליבא דרב ששת: [ז] דאינה ברכה ליחיד. דבלשון רבים נתקנה: [ח] חוזר לראש. ואומר נברך שאכלנו משלו פעם אחרת ובראה לאורי הרב דטעמיה דאביי משום דס"ל שנברך שאמר מתחלה הוא ליחיד שאומר לאחרים נברך שאכלנו משלו והשני שחוזר אחר שעונו האחרים הוא הווה שאומר אנו מברכים לבורא שאכלנו משלו שפעמים הוא ליחיד ופעמים הוא חוזר כמו שמלינו שעשה פרשה ליחיד ומלינו ששה יעשה אויב שהוא הווה ורבים כאלה עכ"ל תהר"י ועיין עוד לקמן סימן כ"ה: [ט] ליכא למיבעי כו'. וא"ת ולפירש"י נמי אמאי לא מיבעי ליה לאותו שאומר נברך להיכן הוא מוזר וי"ל דהא לא קשיא שאין כל הפסקות כתובים בגמרא ובוכל לומר דבימי הגמ' היה זה פשוט ולא נפתפקו בו ועיקא ליה לפרש שהבעיא קאי על ספק חזרת ברכת הזן דמה אילימא דאיכא ממה שנפרש שנתפתק בבעיתו על האומר נברך דלא אילימא מה הכא אלא לעיל: [י] יצא ידי ברכה למפרע. כלומר בהמ"ז יצא בהם שהפסיק: [כ] וצריך ליטול ידיו. כשאר אדם שרוצה לחזור ולאכול מיד אחר בהמ"ז שבודאי שצריך גם כן נטילת ידים דלא פליג ותסמכן לבהמ"ז היסח הדעת לטהרת ידים נמי עיין בפ' ביסוד הדם סימן ה': [ל] דה"ל כבני חבורה כו'. בפ' ערבי פסחים דף ק"ב: [מ] דצריכים ברכה למפרע. גרס ולא"ג דבפרק ביסוד הדם מפרש רבינו דאינו אלא עצה טובה כו' מ"מ הכא הרי הפסיק על הברכה: [מ] מיכל וברוכי בהדי הדדי א"א. כדאמרי' בע"פ דף ק"ט: [נ] אלא שעודה אחרת. והל"ל אחד גומר לשנים: [ס] אלמא שא"צ ליטול ידיהם כו'. ומה שהקשה איך יתכן כו' מתוכן כדמסיק דחוזר לברכת הזן: [ע] ואפשר דאע"ג כו' צריכים לברך ברכת הזן כו'. וכה"ג שלפנינו כתב בלשון הזה וגומרין שעודתן ומברכים תרוויהו סדר ברכה כהלכה נראה שר"ל בחריבות הלשון הזה שצריכים לברך כל סדר הברכות כהלכתן דהיינו כל הג' ברכות: [פ] וכדאי למסוך על רב אלפס וה"ג וכו'. כלומר דלא כרש"י דלפירושו הוא מוזר דקאי

לז' וא"ל להפסיק יותר אלא עד שיאמר נברך אלהינו ועיין בסמוך לקמן: (מז) דמסתבר דלא מחייב לומר בברך כו'. אבל ג' שהפסיקו לז' שבתמי לעיל בסמוך שאין מפסיקים יותר אלא עד נברך אלהינו כשחוזרין צריכין לחזור ולומן נברך שאכלנו כו' כ"כ מלי קושיא אמאי פירש אליבא דרב ששת דמשום הכי פי' אליבא דמבל מקום אע"ג דהלכה כרב ששת לא היה צריך לדקדק לפרש דוקא אליבא וכבר כתבתי דבסמוך כ"מ אוכיח דלא רש"י ס"ל דהלכה כרב נחמן א"כ ודאי לצריכים לטעמא אמאי מפרש אליבא דרב ששת: [ז] דאינה ברכה ליחיד. דבלשון רבים נתקנה: [ח] חוזר לראש. ואומר נברך שאכלנו משלו פעם אחרת ובראה לאורי הרב דטעמיה דאביי משום דס"ל שנברך שאמר מתחלה הוא ליחיד שאומר לאחרים נברך שאכלנו משלו והשני שחוזר אחר שעונו האחרים הוא הווה שאומר אנו מברכים לבורא שאכלנו משלו שפעמים הוא ליחיד ופעמים הוא חוזר כמו שמלינו שעשה פרשה ליחיד ומלינו ששה יעשה אויב שהוא הווה ורבים כאלה עכ"ל תהר"י ועיין עוד לקמן סימן כ"ה: [ט] ליכא למיבעי כו'. וא"ת ולפירש"י נמי אמאי לא מיבעי ליה לאותו שאומר נברך להיכן הוא מוזר וי"ל דהא לא קשיא שאין כל הפסקות כתובים בגמרא ובוכל לומר דבימי הגמ' היה זה פשוט ולא נפתפקו בו ועיקא ליה לפרש שהבעיא קאי על ספק חזרת ברכת הזן דמה אילימא דאיכא ממה שנפרש שנתפתק בבעיתו על האומר נברך דלא אילימא מה הכא אלא לעיל: [י] יצא ידי ברכה למפרע. כלומר בהמ"ז יצא בהם שהפסיק: [כ] וצריך ליטול ידיו. כשאר אדם שרוצה לחזור ולאכול מיד אחר בהמ"ז שבודאי שצריך גם כן נטילת ידים דלא פליג ותסמכן לבהמ"ז היסח הדעת לטהרת ידים נמי עיין בפ' ביסוד הדם סימן ה': [ל] דה"ל כבני חבורה כו'. בפ' ערבי פסחים דף ק"ב: [מ] דצריכים ברכה למפרע. גרס ולא"ג דבפרק ביסוד הדם מפרש רבינו דאינו אלא עצה טובה כו' מ"מ הכא הרי הפסיק על הברכה: [מ] מיכל וברוכי בהדי הדדי א"א. כדאמרי' בע"פ דף ק"ט: [נ] אלא שעודה אחרת. והל"ל אחד גומר לשנים: [ס] אלמא שא"צ ליטול ידיהם כו'. ומה שהקשה איך יתכן כו' מתוכן כדמסיק דחוזר לברכת הזן: [ע] ואפשר דאע"ג כו' צריכים לברך ברכת הזן כו'. וכה"ג שלפנינו כתב בלשון הזה וגומרין שעודתן ומברכים תרוויהו סדר ברכה כהלכה נראה שר"ל בחריבות הלשון הזה שצריכים לברך כל סדר הברכות כהלכתן דהיינו כל הג' ברכות: [פ] וכדאי למסוך על רב אלפס וה"ג וכו'. כלומר דלא כרש"י דלפירושו הוא מוזר דקאי

תפארת שמואל

(מ) שאין מפסיק ב"א עד נברך. נ"ב פי' מאחר שכתב הרי"ף דהלכה כר"ג מטעמא דברכת הזן אינו שייך לזימון כלל ה"ה להפסיק ודו"ק:

א) וקשה דאם כן הו"ל להמתין עד גמר ברכת המזון כמו בני חבורה שצריכין לברך כל ג' ברכות, וה"ה הכא מין שנוטר עכשיו הטעודה ואמר כך נוטל ידיו ומברך בפ"ע ב"ר לתה יפטור מה שאכל בברכה אחת. (מג"ה) ב) לפמ"ש בה"ג הטעם איך יתכן שיאכל באמצע הברכה אין ראיה מכאן דהכא אין יוצאין בברכת הג' כמ"ש בסמוך צריכין אח"כ לברך ברכת הזן. (מג"ה) ג) נ"ב בה"ג שלפנינו אינו מפורש בהדיא כן. (מג"ה) ד) תוס' (בלין)

מז ע"ב

המברך ריב"ל אומר שותין אע"פ שלא שתה מה פליגי [ג] לא [ד] מה דמר רב שהיו כולם זקוקים א) לכבר א' מה דמר ריב"ל (לה) כשהיה כל אחד כוסו בידו השתא ניחא דאותו כבא היה כוסו לפניו מהתם משמע דא"ל המברך להטיל מכוסו לכל כוס אחד ואחד ובלבד שלא יהו כוסות שלהם פגומים (לו) אבל אם הם פגומים [ה] צריך (י) לשפוך מכוס של ברכה לתוך כל כוס וכוס קודם שישתה המברך ב) ואז לא ישתה קודם שישתה המברך וכן בהמוליא יכול כל אחד לעשות מכבר שלו אם אינן זקוקים לכבר אחד ובלבד שיהיה לכל אחד ואחד א משנה לחם בשבת:

טז ת"ר [ו] שנים ממתינין זה לזה בקערה [ז] שלשה אין ממתינין והבוצע הוא [ח] פושט ידו תחלה ואם בא להלוק כבוד לרבו או למי שגדול ממנו הרשות בידו ג) וכדבנא אינבי ליה למבנא (לו) מהיכא דבשיל שפיר (חלק דף קב:) [ט] רבה בר רב הונא עסיק ליה לבריה בי רב דיאל בר רב קטינא קדים ונקא ממני ליה לבריה ב אין הבוצע רשאי לבצוע (לח) עד שיכלה אמן מפי העוניין ורב חסדא אמר מפי רוב העוניין [י] שכל העונה אמן יותר מדאי אינו אלא טועה:

יז ת"ר אין עונין (לט) לא אמן חטופה [כ] כאלו האל"ף נקודה בחטף (מ) ולא אמן קטופה שאינו מזכיר כל האותיות ולא אמן יתומה ירושלמי קוף פ' אלו דברים איזו היא אמן יתומה [ל] א"ר אבא דין דיתיב למברכה [והוא ענה] ולא ידע למה הוא עונה ר) והא דאמרי' בפ' החליל (דף נח:) גבי דיופלסטין של אלכסנדריא של מצרים החזן היה עומד על הבימה ומניף בסודרים בשעת גמר ברכה כדי שיענו אמן [מ] התם היו יודעים סדר הברכות ועל איזו ברכה עונין אמן (מא) ה) אי נמי כבר התפללו ולא היו מייחים באותה ברכה [נ] (מב) ולא אמן קצרה ולא יזרוק ברכה מפיו פי' לא ימהר להוציא הברכה מפיו אלא יברך בשתון ובכוונה בן עזאי אומר כל הענה אמן יתומה יהיו בניו יתומים חטופה יתחטפו ימיו קטופה [פ] יתקטפו שנותיו קצרה יתקצרו ימיו וכל המאריך באמן [ע] מאריכין לו ימיו ושנותיו ד) ונלבד שלא יאריך יותר מדאי כדאמר לעיל:

יח רב ושמואל כרכי רפתא אתא רב שימי בר חייא הוה קמקריבה [פ] ואכיל אמר ליה רב מאי דעתיך לאיטרופי בהדן אמן גמר לנו מעובתנו אמר ליה שמואל אילו מייתי לי ארדיליי וגזיא נאכא מי לא אכלינן ד) והכי אלכתא דרב נמי לא פליג עליה הילכך בנים שאכלו ואחר כך בא אביהם ואכל (מג) קודם שאמרו שנים הב לן ונברך (מד) מלטרף עמהם (מה) והלכתא גדול מברך אע"ג דאתא בסוף סעודה:

יט גרסי' בפ' בני העיר (דף כח.) אמר רבה בר בר חנה אמר ר' יוחנן (מו) כל ת"ח שמברך לפניו [נ] אפי' כהן [גדול] עם הארץ אומר ת"ח חייב מיתה שנאמר כל משנאי אהבו מות אל תקרי משנאי אלא משניאי (מז) אבל כהן תלמיד חכם מצוה לקדומי דאמר מר הזקן (דף נט:) וקדשתו לכל דבר שבקדושה לפתוח ראשון (מח) ולברך ראשון [ק] (מט) וליטול מנה יפה ראשון:

כ [דף מז ע"ב] **והכותי** מזמנים עליו ג) [ר] וה"מ באותו הזמן אבל עכשיו עכו"ם גמורים הם ואין מזמנים עליהם ואמאי לא יהיה אלא עם הארץ ותניא אין מזמנין על עם הארץ (בתחורה) אמר אביי בכומי חבר ד) והאידנא אין נזהרין מלזמן על עם הארץ גמור וכרבי יוסי שלא יהא כל אחד הולך ובוצה במה לעצמו והכי נמי אמרינן [ש] בפרק בתרא דחגיגה (דף כב:) כמאן מקבלין האידנא מהדותא מעם הארץ כרבי יוסי ואף על גב דאמרינן בפרק ואלו עוברין (דף מט:) דאין מוסרים עדות לעם הארץ וגם ר"ת כתב דהאידנא לא רגילי רבנן בהכי דמזמני אפי' עם ג עם הארץ [ת] ברור והרב (יא) ר' שמעון ז"ל פירש דלית הלכתא ככל הני דקי"ל היודע למי מברכין מזמנין עליו (ג) ולא הירא [ל] דלא דמיא להא שמעתתא כלל דעם הארץ פשע במה

רש"י מהיכא דקדים בשוליה דריפתא ממקום שנקרמין פניה של פת בתנור דהיינו מלמעלה או מסביבות הפת או משולו אבל בתחתא לא שלא המיתו לפניו פרוסה של לחם לא יהא בוצע ומברך אלא משולי הפת ולא מאמצעיתו ל"א מהיכא דקדים כלומר מהיכא שמקרים לאפות והיינו הך ל"א מהיכא דגמר בשולא ממקום שהלחם אפוי יפה ולא באותו מקום שקורים בשו"ל ואשמן נראה: דיופלסטין. לשון יוונים דיו שנים פלו לשון שרים כמו מטרפולין וכמו דיופלין מרומי דתעניה: חזן הכנסת. שמש הצבור: בימה. כעין אלמיתרו אלנו: לענות אמן. שהיה אליה לבור שלפני התיבה גומר ברכתו והן לא היו יכולין כולן לשמוע קולו: משניאי. שגורמין לבני אדם לשנאותו שהרוחה ת"ח שפל לפני ע"ה אומר אין נחת רוח בתורה: וקדשתו לכל דבר שבקדושה וגו'. לפתוח ראשון בכל דבר כבוד בין בשתיה הוא דיבר בראש: ולברך ראשון בשעורה: ולילטול מנה יפה ראשון. אם בא לחלוק עם ישראל בכל דבר לאחר שיחלקו בשוה אומר לו ברור וטול איזה שתרצה: ובונה במה. בשעת איסור הבמות ומקטיר בשמים: כרבי יוסי. דאילו לרבנן לא מקבלים כדאמרינן בפסחים בפרק ואלו עוברין: אין מוסרין לו עדות. אין מזמנין אותו לשמוע דבר להעיד עליו:

הגהות הב"ח א לחם משנה בשבת: ב אין המסובין רשאין לבוצע עד שיבוצע המברך ואין הבוצע רשאי כו': ג עם הארץ גמור. והרב ר"ש כו':

דברי חמודות

(לה) בשהיה כל אחד כוסו בידו. ואע"פ שנתן המברך לכוס ריקן שביד המסובים או שנתן לפניהם מבכרו קודם שיבוצע אין אחד מהם רשאי לבצוע עד שיבוצע המברך ואומרין תו בירושלמי רב כד הוי קלי הוה בוצע בשמאלו ומפליג בימיני' ר"י סימן קס"ז בשם הרשב"א ועוד כתב בסימן ק"ל בשם ר"ם ובסימן רע"א בשם מהר"י דפרקין וכתב הרמב"ם בפ"ז מה"ב הבוצע נותן פרוסה לפני כל אחד ואחד והא' נוטל פרוסה בידו ואין הבוצע נותן ביד האוכל אע"כ היה אבל וכתב הרד"א שאפשר שהבוצע בזה משום שנא' פרשה ציון בידיה והוא רמז לפרוסת המוציא ע"כ ולא יזרוק הפרוסה כדא"ר ד' דברים נאמרו בפת כו' לקמן ס"ם ל"ג והוי בוצע משום ביזוי ורמ"י כתב עוד בוצע אחר שאין זה דרך כבוד לאותו שנותנין לו דרך זריקה ונראה דאיכא דס"ל דהא דאין זורקין ליתא אלא היכא דממאיס וכתב האגור שכתב הר"ר אביגדור בשם הר"ר שמחה נריך אדם לאכול הפת שבצע בה מוציא קודם שיאכל פת אחר כדי שיאכלנה לחיאנון וכתב ב"י שאולי הטעם משום חבוב מצוה: (לו) אבל אם היו פגומים צריך לשפוך וכו'. וכן מסיק בש"ע בס"ם רע"א וגם ברים סימן ק"ן ויש לחמוה עליו דבסימן קפ"ב כתב ג"כ לדברי הא"ח שכתב שהרא"ה אומר שלא הצריכו כוס שאינו פגום אלא להמברך ע"כ ומ"מ כתב שם רמ"י ז"ל דנוהגים כסברא הראשונה: (לז) מהיכא דבשיל שפיר. וחזו כלשון האחרון שבפירש"י והיינו טעמא של הטור ר"ם קס"ז שכ' במקום שנאפה היטב ואע"פ שרש"י הסכים לפירוש הראשון כתב הטור כלשון אחרון כיון שהרי"ף ורבינו כתבו כך ואשתמיטתיה להך הש"י ומסתבר דרך ארץ זוטא פ"ד מניח לא יפרוס אדם המוציא ממקום הרך אלא ממקום הקשה. והגה"מ כתב ובשם ספר המצות שיש לבצוע מלד התחתון של הפת שהם מתבשל יותר כי שם נדבק יותר וכן נוהגים בלרפת אבל בגאנגו נוהגים לבצוע מלד העליון כי אמרי' שהם מתבשל יותר. והר"ם היה מוחק תוך אחד מבני בלדיים לאחת ידי שניהם ע"כ. ועיין בפרק דלעיל סימן י"ט: (לח) עד שיכלה אמן כו'. וכן הדין בשאר ברכות כשמברכים שתיה או יותר יתמין עד שיכלה כו' ואם יש קצת שמאריכים יותר מדאי א"ל להמתין להם כמ"ש בעור סימן קכ"ד וכתב רמ"א ז"ל בסימן קס"ז סעיף ב' בשם הא"ז ז"ל ואם רבים מסובים יכוונו לבם לשמוע ברכה ויענו אמן והמברך יכוין לאמן שאומרים ע"כ וירלה לי שהוא כדי שידע שיאמר אמן באחד משאר הנקודות שאין משמעות פירושו לשון האמנה דברים כגון בשור"ק או בחול"ם או במלאפו"ם וכהאי גוונא עד כאן. והערוך פירש חטופה בחטף ואמר אמן קודם שתכלה הברכה מפי המברך: (מ) ולא אמן קטופה שאינו מזכיר כו'. והערוך פירש קטופה שפסק אמן לשנים: (מא) א"נ בבר התפללו ולא היו חייבים כו'. [אבל אם הי' חייב אפי'] יודע איזהו ברכה מברך אלא שלא שמע הקול [הוי אמן יתומה] ויש להתמיר ג"כ כסברת הראשונה דאפי' אינו מחויב באותה ברכה כגון ברכת המזונות או ששמע ברכת הנהנין לא יענה אמן אם אינו יודע באיזה ברכה קאי ש"ך ועיין בפ'

מעדני יום טוב

(נ) לא. לא גרס בירושלמי ומיהו יש לקיים הגירסא ולפרש כלו' לא פליגי: (ד) מה דמר. גרס ופירוש מה דאמר: (ה) צריך לשפוך כו'. קודם שישתה המברך שלאחר שתה הרי כוסו פגום ומאי מהני השפיכה ממנו: (ו) שנים ממתינים זה לזה בקערה. כלומר בשעה שאותה האחד לא חותך הלחם או ממתין שיתנו לו מן הפרוסה של המוציא שיש לו להמתינו לחבירו אפשי דרך אבל כשכם ג' והאחד שותה או ממתין הפרוסה של המוציא או חותך הלחם אין לנשים להמתינו ובכאן לא נאו להשמיענו אלא מפני שהוא דרך ארץ אבל לענין להניח חלקו כשמפסיק בדברים אחרים שהוה הרבה לא דברו בכאן הרא"י: (ז) שלשה אין ממתינין כו'. כתב ב"י סימן ק"ע שהוא כי הא דאמרינן (לעיל סימן ז') אחד מפסיק לשנים ואין שנים מפסיקים לאחד ע"כ: (ח) פושט ידו תחלה לקערה לאכול. כ"כ הטור סי' קס"ז והוא כדעת י"מ דבחומ' וכ"ע דלא כהסר מקולי ותהר"י שפירשו אבצעת הברכה שהרי שנים ממתינים זה לזה בקערה קתני ועלה קאי: (ט) רבה בר רב הונא כו' בי רב דיאל בו'. וכן הגי' כרי"ף ובגמרא רבה בר בר חנה כו' בי רב שמואל כו': (י) שכל העונה אמן יותר מדאי אינו אלא טועה. וטעמא לפי שאין קריאת התיבה כמשמעה כשהוא מאריך יותר מדאי חוס' בד"ה כל המאריך: (כ) כאלו האל"ף נקודה בחטף. עיין מ"ש בפ"ב סי' ג': (ל) ה"ג בירושלמי א"ר הונא דין דיתיב למיברכה והוא עונה ולא ידע למה הוא עונה: (מ) התם היו יודעים כו'. עיין בפרק דלקמן סימן ה': (נ) ולא אמן קצרה. וכן הוא כרי"ף וכתבו תהר"י ויש גגורסים

(א) בחוס' הלשון לכוס (בגליון) ב) לא נהירא, עי' מור וקציעה [סי' קפב]. (יעב"ץ) ג) כ"ף (בגליון) ד) חוס' (בגליון) ה) חוס' שם (בגליון)

תפארת שמואל

(י) צריך לשפוך מכוס של ברכה וכו'. פי' כשכל א' מברך על כוס שלו ודו"ק ומ"מ נ"ע אמאי לא אמרי' קמא קמא בטיל לפי דברי מהר"ם עיין בטור גבי כוס פגום ועיקר דין זה לתקן כוס פגום לקמן בפ' א"ד ד' ד' ה' וכ' וכ' בא"ח מ"ב ד"ש ז"ל פירש דלית הלכתא ע"כ: (יא) והרב ר"ש ז"ל פירש דלית הלכתא. כ"כ הא דמסקינן בגמ' לית הלכתא וכו' כדלקמן ממילא שמעינן מינה דמזמנין לע"ה דהא יודע למי מברכין וק"ל:

(יב) בשהיה כל אחד כוסו בידו. ואע"פ שנתן המברך לכוס ריקן שביד המסובים או שנתן לפניהם מבכרו קודם שיבוצע אין אחד מהם רשאי לבצוע עד שיבוצע המברך ומאריך תו בירושלמי רב כד הוי קלי הוה בוצע בשמאלו ומפליג בימיני' ר"י סימן קס"ז בשם הרשב"א ועוד כתב בסימן ק"ל בשם ר"ם ובסימן רע"א בשם מהר"י דפרקין וכתב הרמב"ם בפ"ז מה"ב הבוצע נותן פרוסה לפני כל אחד ואחד והא' נוטל פרוסה בידו ואין הבוצע נותן ביד האוכל אע"כ היה אבל וכתב הרד"א שאפשר שהבוצע בזה משום שנא' פרשה ציון בידיה והוא רמז לפרוסת המוציא ע"כ ולא יזרוק הפרוסה כדא"ר ד' דברים נאמרו בפת כו' לקמן ס"ם ל"ג והוי בוצע משום ביזוי ורמ"י כתב עוד בוצע אחר שאין זה דרך כבוד לאותו שנותנין לו דרך זריקה ונראה דאיכא דס"ל דהא דאין זורקין ליתא אלא היכא דממאיס וכתב האגור שכתב הר"ר אביגדור בשם הר"ר שמחה נריך אדם לאכול הפת שבצע בה מוציא קודם שיאכל פת אחר כדי שיאכלנה לחיאנון וכתב ב"י שאולי הטעם משום חבוב מצוה: (לו) אבל אם היו פגומים צריך לשפוך וכו'. וכן מסיק בש"ע בס"ם רע"א וגם ברים סימן ק"ן ויש לחמוה עליו דבסימן קפ"ב כתב ג"כ לדברי הא"ח שכתב שהרא"ה אומר שלא הצריכו כוס שאינו פגום אלא להמברך ע"כ ומ"מ כתב שם רמ"י ז"ל דנוהגים כסברא הראשונה: (לז) מהיכא דבשיל שפיר. וחזו כלשון האחרון שבפירש"י והיינו טעמא של הטור ר"ם קס"ז שכ' במקום שנאפה היטב ואע"פ שרש"י הסכים לפירוש הראשון כתב הטור כלשון אחרון כיון שהרי"ף ורבינו כתבו כך ואשתמיטתיה להך הש"י ומסתבר דרך ארץ זוטא פ"ד מניח לא יפרוס אדם המוציא ממקום הרך אלא ממקום הקשה. והגה"מ כתב ובשם ספר המצות שיש לבצוע מלד התחתון של הפת שהם מתבשל יותר כי שם נדבק יותר וכן נוהגים בלרפת אבל בגאנגו נוהגים לבצוע מלד העליון כי אמרי' שהם מתבשל יותר. והר"ם היה מוחק תוך אחד מבני בלדיים לאחת ידי שניהם ע"כ. ועיין בפרק דלעיל סימן י"ט: (לח) עד שיכלה אמן כו'. וכן הדין בשאר ברכות כשמברכים שתיה או יותר יתמין עד שיכלה כו' ואם יש קצת שמאריכים יותר מדאי א"ל להמתין להם כמ"ש בעור סימן קכ"ד וכתב רמ"א ז"ל בסימן קס"ז סעיף ב' בשם הא"ז ז"ל ואם רבים מסובים יכוונו לבם לשמוע ברכה ויענו אמן והמברך יכוין לאמן שאומרים ע"כ וירלה לי שהוא כדי שידע שיאמר אמן באחד משאר הנקודות שאין משמעות פירושו לשון האמנה דברים כגון בשור"ק או בחול"ם או במלאפו"ם וכהאי גוונא עד כאן. והערוך פירש חטופה בחטף ואמר אמן קודם שתכלה הברכה מפי המברך: (מ) ולא אמן קטופה שאינו מזכיר כו'. והערוך פירש קטופה שפסק אמן לשנים: (מא) א"נ בבר התפללו ולא היו חייבים כו'. [אבל אם הי' חייב אפי'] יודע איזהו ברכה מברך אלא שלא שמע הקול [הוי אמן יתומה] ויש להתמיר ג"כ כסברת הראשונה דאפי' אינו מחויב באותה ברכה כגון ברכת המזונות או ששמע ברכת הנהנין לא יענה אמן אם אינו יודע באיזה ברכה קאי ש"ך ועיין בפ'

מעדני יום טוב

(נ) לא. לא גרס בירושלמי ומיהו יש לקיים הגירסא ולפרש כלו' לא פליגי: (ד) מה דמר. גרס ופירוש מה דאמר: (ה) צריך לשפוך כו'. קודם שישתה המברך שלאחר שתה הרי כוסו פגום ומאי מהני השפיכה ממנו: (ו) שנים ממתינים זה לזה בקערה. כלומר בשעה שאותה האחד לא חותך הלחם או ממתין שיתנו לו מן הפרוסה של המוציא שיש לו להמתינו לחבירו אפשי דרך אבל כשכם ג' והאחד שותה או ממתין הפרוסה של המוציא או חותך הלחם אין לנשים להמתינו ובכאן לא נאו להשמיענו אלא מפני שהוא דרך ארץ אבל לענין להניח חלקו כשמפסיק בדברים אחרים שהוה הרבה לא דברו בכאן הרא"י: (ז) שלשה אין ממתינין כו'. כתב ב"י סימן ק"ע שהוא כי הא דאמרינן (לעיל סימן ז') אחד מפסיק לשנים ואין שנים מפסיקים לאחד ע"כ: (ח) פושט ידו תחלה לקערה לאכול. כ"כ הטור סי' קס"ז והוא כדעת י"מ דבחומ' וכ"ע דלא כהסר מקולי ותהר"י שפירשו אבצעת הברכה שהרי שנים ממתינים זה לזה בקערה קתני ועלה קאי: (ט) רבה בר רב הונא כו' בי רב דיאל בו'. וכן הגי' כרי"ף ובגמרא רבה בר בר חנה כו' בי רב שמואל כו': (י) שכל העונה אמן יותר מדאי אינו אלא טועה. וטעמא לפי שאין קריאת התיבה כמשמעה כשהוא מאריך יותר מדאי חוס' בד"ה כל המאריך: (כ) כאלו האל"ף נקודה בחטף. עיין מ"ש בפ"ב סי' ג': (ל) ה"ג בירושלמי א"ר הונא דין דיתיב למיברכה והוא עונה ולא ידע למה הוא עונה: (מ) התם היו יודעים כו'. עיין בפרק דלקמן סימן ה': (נ) ולא אמן קצרה. וכן הוא כרי"ף וכתבו תהר"י ויש גגורסים

(ר) צריך לשפוך מכוס של ברכה וכו'. פי' כשכל א' מברך על כוס שלו ודו"ק ומ"מ נ"ע אמאי לא אמרי' קמא קמא בטיל לפי דברי מהר"ם עיין בטור גבי כוס פגום ועיקר דין זה לתקן כוס פגום לקמן בפ' א"ד

מח ע"א

דלא למד. (נא) תנו רבנן מעשה ברבי אליעזר שנכנס לבית הכנסת ולא מצא שם עשרה ושהרר עבדו והשליטו לעשרה והיכי עביד הכי והאמר רב יהודה כל המשהרר עבדו עובר בעשה שנאמר לעולם בהם תעבודו [ג] מלוה דרבים שאני דאליס עשה דרבים דכתיב ונקדשתי בתוך בני ישראל דהיינו (יב) עשה דמקדשין את השם בעשרה ברבים ואפילו הוי מלתא דרבנן כגון לשמוע קדושה וברכו א) שלא מצינו לו עיקר מן התורה אפ"ה הכי עשה דיחיד דלא מקבר לי דמיירי בעשרה דאורייתא (נב) ב) כגון לקרות פרשת זכור שהוא מן התורה דמשמע דבכל ענין אייר ג) ד) מכאן תשובה לבה"ג שכתב שאם נקבר לו לאדם מת ביו"ט האחרון של חג שהוא מדרבנן דאחי אחילות יום ראשון שהוא דאורייתא ודחי עשה דרבים שמתח הרגל דיו"ט האחרון דרבנן דהכא משמע דעשה דרבים דרבנן דהי עשה דלעולם בהם תעבודו ועוד לא מצינו אחילות יום ראשון דאורייתא דדווקא אחילות יום ראשון דאורייתא לענין אחילת קדשים ומעשר שני כדפרישית לעיל בסוף היה קורא: [דף מח ע"א] ולית הלכתא ככל הני שמעתתא אלא כי הא דאמר רב נחמן קטן היודע למי מברכים מזמנים עליו ג) פר"ת ז"ל הא דקאמר לית הלכתא ככל הני שמעתתא [ג] קאי אהא דאמר רב יהודה תשעה נראין כעשרה מנטרפין ואהא דא"ר אחי שנים ושנים א ואהא דשני תלמידים ואהא דאמר רב הונא תשעה ואחרון [ד] ואהא דקטן פורח והך ברייתא דאין מדקדקין בקטן [ה] מוקי לה רב נחמן בקטן פורח ואינו יודע למי מברכין ג"ג (יג) כשאין פורח אלא שיודע למי מברכים אבל לא קאי אהא דריב"ל קטן המוטל בעריסה עושין אותו סניף לעשרה אפילו אינו יודע למי מברכים ולמי (יד) מתפללין דרב נחמן [ו] ס"ל כריב"ל בברכת המזון דאמר קטן המוטל בעריסה אין מזמנין עליו [ז] דמשמע הא אם יודע למי מברכין מזמנים עליו ובתפלה נמי אפשר דלא פליג עליה דאפילו אינו יודע מני סבר מצטרף לתפלה מדקאמר קטן היודע למי מברכים מזמנין עליו ולא אירי בסניף לעשרה אלמא סבר דאפי' אינו יודע עושין אותו סניף לעשרה דכולה שמעתתא מוכחא דזימון חמור מסניף עשרה מה שנהגו להתפיס לקטן ס"ת או תומש לא מוכח בשמעתתא אלא בפרקי דרבי אליעזר איתא גבי עיבור שנה מתוך אותו מדרש [ח] החמירו גם כאן אע"ג דלא דמי להדדי דהתם (טו) לאו דבר שבקדושה הוא [ט] וכן פירש רב האי גאון דקטן עולה למנין עשרה ויראה דהיינו טעמא דאמרינן דאפילו מוטל בעריסה מצטרף דכל בי עשרה שכינה שרויה דמונקדשתי בתוך בני ישראל יליפינן דאומרים קדושה בעשרה ל"ש גדולים ול"ש קטנים קרינן ביה בתוך בני ישראל [י] ובלבד שיהו תשעה גדולים אבל טפי מאחד לא כדאמרינן גבי עבד דטפי מאחד ליכא ליקרא דשמיא לגרפו [כ] ועבד נמי איתיה בכלל ונקדשתי דשכינה שרויה אבל מחויבי מצות [ל] בני ברית ודווקא להצטרף אבל לאפוקי אחרים ידי חובתן לא דהא אמרינן בשילהי ראש השנה (דף כט.) דכל שאינו מחויב בדבר אינו מוציא אחרים ידי חובתן [מ] והא דשלקי קטן ועבד ואשה דליתנהו בתלמוד תורה למנין שבעה (במגילה דף כג.) משום דס"ת [נ] לשמיעה קאי וברכה אינה לבטלה דלא מברכים אשר קדשנו במצותיו וצונו על דברי תורה [ס] אלא אשר בחר בנו ואשר נתן לנו עד הנה דברי ר"ת ז"ל ואף על פי שהמיר ר"ת לעשות קטן סניף לעשרה ולתפלה בלא תומש בידו (נג) הוא לא היה נוהג לעשות כן ומה שנהגו לאחוז תומש בידו לא מצינו בשום מקום רק בפירקי דרבי אליעזר לענין עיבור שנה ושם מזכיר ס"ת והכי איתא התם בשלשה מעברין את השנה רבי אליעזר אומר בעשרה ואם נמעטו מביאין ס"ת וכו' ואין מזכיר שם שהקטן אוחז ס"ת ואפילו אם ישנו בשום מקום לענין תפלה היינו דווקא בס"ת [ע] ותומש אחד מתמשה תומשי תורה העשויין בגליון אבל בחומשים כעין שלנו לא היו בימי חכמים ומה שיש בירושלמי קטן וס"ת עושין אותו סניפין היינו קטן או ס"ת וס"ת היינו כעין תשעה ואהרון כעין גמרא דידן ולית הלכתא הכי ויש ירושלמי שכתוב בו קטן וס"ת עושין אותו סניף וזה משמע קצת כמנהג העולם [פ] או שמא רואה לומר קריאת התורה שעולה למנין שבעה. והר"ר יוסף ז"ל כתב דמסתברא דרבי יהושע בן לוי סבר כרב אשי דפליג על מר זוטרא לעיל בריש פירקין (דף מה:) גבי קורין לו ומזמנין עליו דמיקל טפי בעשרה מבזימון שלשה ה) והתם פסקינן כמר זוטרא דמחמיר בעשרה הלכך אין הלכה כרבי יהושע בן לוי ור"ת ז"ל פירש הא דאמר רב נחמן קטן היודע למי מברכין מזמנין עליו היינו כשנכנס בשנת י"ג ולא הביא שתי שערות ידועות שעדיין הוא קטן ואעפ"כ [צ] כשהוא בן י"ג מזמנין עליו אבל פחות מכן אין מזמנין עליו כלל [ק] והא דמייתי עובדא דאבי ורבא לאו לומוי עלייהו אלא אגב דאייתי בקטן היודע למי מברכים מייתי הך עובדא להודיע שהיו חריפים בקטנותם. ורב אלפס ז"ל כתב ואנן לא סבירא לן הכי דכיון דקרי ליה קטן [ר] אפי' בן עשרה ובן תשעה כשיודע למי מברכים מזמנים עליו והכי חזינן לגאון. ובירושלמי גרסי' אמר רבי יוסי כמה זימנין אכלי' עם ר' אחליפא אבא ועם ר' חנינא בר סיסי חביבי ולא זמינו עלי עד דאייתי ג' שערות הלכך המחוור שבכולן אין עושין קטן סניף [ש] לעשרה לברכת המזון ולתפלה ולשלשה (נד) [ת] עד שיביא שתי שערות:

עיקר הדין הוא בא אלא על רחייתו של רבינו שמעון הוא בא לסתרו ובעיקר הדין סבירא ליה דמזמנין: (נא) גרסינן בגמרא והעכו"ם אין מזמנין עליו פשיטא הכ"ע בגר שמל ולא טבל דאמר ר' זירא אמר ר' יוחנן לעולם אינו גר עד שימול ויטבול וכמה דלא טביל עכו"ם הוא פירש רש"י עד שימול ויטבול בינמות נפקא לן מוקיה משה את הדם וזרוק על העם אין הזאה בלא טבילה עד כאן ומתקי אתמוהיו בשמן קע"ו בגר גמור שיכול לזמן ולברך ברכת המזון ולומר על שהנחלת לאבותינו כדעת ר"י לפי שנאמר כי אם המון גוים נחתיך ודרשינן מתחלה אב לגרים מכאן ואילך לכל העולם ודין האונן מבואר בריש פרק מי שחטו: (נב) בגון לקרות פרשת זכור שהיא מן התורה. שכן דרשו בספרי זכור נפש ואל תשכח בלב והתוס' בריש פ' היה קורא בתורה בד"ה בלשון הקודש נאמרה כתבו לתרץ מה שהקשו שם וז"ל וי"ל דמיירי בפרשיות המתחילים לקרות דאורייתא כמו פרשת זכור ופרשת פרה אדומה ע"כ. ולא יתעתי אנה מצאו זה שפרשת פרה אדומה מתחילים לקרותה דאורייתא וגם לא ידעתי כמו דקאמרי לאחוי מאי: (נג) לא היה נוהג לעשות כן. ומה"ה נמי עבד אינו מצטרף אע"ג דפירש ר"ת לעיל דהלכה כריב"ל דעבד מצטרף ליו"ד כיון שלא נהג כן בקטן ה"נ בעבד וממילא אשה נמי אינה מצטרפת דבכל דוכתא אשה שוה לעבד ב"י סי' נ"ה: (נד) עד שיביא שתי שערות. אמר שיהיה בן י"ג שנה ויום אחד כדברי מהר"ק שבתחבי במע"ע ולענין יום א' דאמרן כתב הרב המובהק כמהור"ר פאלק כהן זלה"ה בספרו שחבר על הש"ע שנקרא סמ"ע בח"מ ריש סי' ל"ה דיום א' לאו דוקא אלא מיד אחר שהוא י"ג שנים שלימות מיקרי גדול אלא דלא אמרי' שלי' יום בשנה תשיב כשנה והארכתי בזה בפ' יוצא דופן סעיף ד' ע"ש. וכתב המרדכי בהגהות יבמות אין מצטרף לדבר שבקדושה עד שיהיה בן י"ג שנה ותדש הטעות בכלל כדמשמע בפ' השואל גבי הבות דמרבן וגבי משכיר בית לחבירו וכדאמרי' בירושלמי דשזרת בתולים תוך ג' שנים לבתולה ואיתור סימנים אלויות בעבור השנה דכתיב אקבע לאלהים עליון לאל גומר עלי וכ' בספר האגור בחידושיו שאם נער אחר גולד בכ"ט באדר הראשון נריך להמתין עד כ"ט ימים לאותרם באדר בשנת י"ג ואותו שגולד אחריו בא' באדר השני יהיה בר מצוה בא' באדר בשנת י"ג כי בבר השלים י"ג כי תדשים אחה מונה לשנים ואי אתה מונה ימים לשנים ופ"כ זה השלים שנותיו י"ג בא' באדר ע"כ וכתב הב"י סימן נ"ה שיש ללמוד כן מהא דגרסי' בערכין פ' המוכר שדהו מכר שני בתי ערי חומה א' בט"ו באדר הא' ואח' בא' באדר השני זה שמכר לו בט"ו באדר הא' וכו' נולדו לו שני טלאים אחד בט"ו של אדר הראשון וכו' כמ"ש בבכורות פ"ד סעיף ה' וכתב רמ"א בשם תשובות מהר"י מינץ סימן ס' שהגולד באדר כשנעשה בר מצוה בשנת שיבור אינו עשה בר מצוה עד באדר השני וכתב הב"י סימן נ"ה שאפילו גדול כל כמה שלא הביא שתי שערות דינו כקטן עד שיצאו לו רוב שנותיו שאז יתברר שהוא בריס וכדאיתא בפרק יוצא דופן ואם נראו בו שימני סרים קודם לכן דינו כגדול כדאיתא בפרק הערל וכ' רמ"א ומיהו אין מדקדקים בשערות אלא כל שהגיע לכלל שנותיו מחזיקינן אותו כגדול ואומרים לענין זה שמתמלא הבית שתי שערות וכן נראה מדברי מהר"ק שורש מ"ו ובסימן קל"ט כתב רמ"א שכן נוהגים ואין לשנות ובסימן נ"ה סעיף ד' כתב רמ"א בהג"ה דיש נוהגין להקל בשעת הדחק לנרף קטן על ידי תומש שבידו ואמרו לו רבי מרדכי יפה כתב שלא ראה נוהגים להקל אפילו בשעת הדחק וכתב בתשובות מהר"ל חרס שהומע ואינו מדבר אם יש לנרפו לעשרה לא ידענא מאי קא מבעיא ליה למר הא קי"ל הרי הוא כפיקח לכל דבריו כדאיתא בריש מגילה ואי משום דטר הוא מאי נ"מ הואיל ובר דעת הוא ובר מצוה הוא אבל בי עשרה שכינתא שריא דאמר הב"י שאמא כ' בתשובות אפילו אלם חייב במצות והרי הוא בכפה לכל דבריו ומצטרף לי' אע"ג דלא עני בהדייהו עכ"ל וכמדומה לי שתשובה זו היא ממהר"ם ז"ל וא"ל דשומע מילי דאילו אינו שומע ואינו מדבר זהו חרש שדברו בו חכמים בכל מקום ודינו כדין שוטה וקטן לכל דבריו עכ"ל הב"י וכך מסיק בשלטן ערוך שלו סימן נ"ה וע"פ הדברים האלו נראין שיובנו ג"כ דברי רמ"א בסוף

דברי חמודות

מעוברת ועבר אחד גולד באדר השני ב' בו ושנת י"ג אינה מעוברת אותו שגולד בכ"ט באדר הראשון נריך להמתין עד כ"ט ימים לאותרם באדר בשנת י"ג ואותו שגולד אחריו בא' באדר השני יהיה בר מצוה בא' באדר בשנת י"ג כי בבר השלים י"ג כי תדשים אחה מונה לשנים ואי אתה מונה ימים לשנים ופ"כ זה השלים שנותיו י"ג בא' באדר ע"כ וכתב הב"י סימן נ"ה שיש ללמוד כן מהא דגרסי' בערכין פ' המוכר שדהו מכר שני בתי ערי חומה א' בט"ו באדר הא' ואח' בא' באדר השני זה שמכר לו בט"ו באדר הא' וכו' נולדו לו שני טלאים אחד בט"ו של אדר הראשון וכו' כמ"ש בבכורות פ"ד סעיף ה' וכתב רמ"א בשם תשובות מהר"י מינץ סימן ס' שהגולד באדר כשנעשה בר מצוה בשנת שיבור אינו עשה בר מצוה עד באדר השני וכתב הב"י סימן נ"ה שאפילו גדול כל כמה שלא הביא שתי שערות דינו כקטן עד שיצאו לו רוב שנותיו שאז יתברר שהוא בריס וכדאיתא בפרק יוצא דופן ואם נראו בו שימני סרים קודם לכן דינו כגדול כדאיתא בפרק הערל וכ' רמ"א ומיהו אין מדקדקים בשערות אלא כל שהגיע לכלל שנותיו מחזיקינן אותו כגדול ואומרים לענין זה שמתמלא הבית שתי שערות וכן נראה מדברי מהר"ק שורש מ"ו ובסימן קל"ט כתב רמ"א שכן נוהגים ואין לשנות ובסימן נ"ה סעיף ד' כתב רמ"א בהג"ה דיש נוהגין להקל בשעת הדחק לנרף קטן על ידי תומש שבידו ואמרו לו רבי מרדכי יפה כתב שלא ראה נוהגים להקל אפילו בשעת הדחק וכתב בתשובות מהר"ל חרס שהומע ואינו מדבר אם יש לנרפו לעשרה לא ידענא מאי קא מבעיא ליה למר הא קי"ל הרי הוא כפיקח לכל דבריו כדאיתא בריש מגילה ואי משום דטר הוא מאי נ"מ הואיל ובר דעת הוא ובר מצוה הוא אבל בי עשרה שכינתא שריא דאמר הב"י שאמא כ' בתשובות אפילו אלם חייב במצות והרי הוא בכפה לכל דבריו ומצטרף לי' אע"ג דלא עני בהדייהו עכ"ל וכמדומה לי שתשובה זו היא ממהר"ם ז"ל וא"ל דשומע מילי דאילו אינו שומע ואינו מדבר זהו חרש שדברו בו חכמים בכל מקום ודינו כדין שוטה וקטן לכל דבריו עכ"ל הב"י וכך מסיק בשלטן ערוך שלו סימן נ"ה וע"פ הדברים האלו נראין שיובנו ג"כ דברי רמ"א בסוף

מעדני יום טוב

בעצמו: [כ] מצוה דרבים שאני. עיין בפרק השולח סימן כ"ג ובפרק אלו מגלחין סימן נ': [ג] קאי אהא דאמר רב יהודה כו'. דנתר מימרא דלעולם יסכים כו' שהוא מספיק לדלעיל מיניהו כמ"ש התוס' ועיין לקמן: [ד] ואהא דקטן פורח. דסבירא ליה דדוקא כשיודע גם כן למי מברכין ומרווייהו בעינן כמ"ש התוס': [ה] מוקי לה רב נחמן כו'. ולענין סניף לעשרה וז"ל התוספות יעמידנה רב נחמן באינו יודע למי מברכים והיינו נמי כר' יהושע בן לוי דאמר לעיל קטן כו' פירוש מועל בעריסה עד שיודע למי מברכים אבל עושים אותו סניף לעשרה ועיין מ"ש לקמן בסוף השיטה: [ו] סבירא ליה כר' יהושע בן לוי בבהמ"ז דאמר קטן וכו'. וכן נמי בהא דאמר ר' ועבד מצטרפין: [ז] דמשמע הא אם יודע וכו'. ולשון התוס' עד שידע כו': [ח] נ"ל דהכי. גרסינן והמירו בא כאן: [ט] וכן פירש רב האי. לעיל קאי דסניף לעשרה מודה רב נחמן: דמדכתיב ונקדשתי וכו'. בפרק הקורא עומד סימן י"ג: [י] ובלבד שיהו תשעה גדולים. עי' בפ' דלקמן ס"ם ה': [כ] ועבד נמי איתיה כו'. והא דר"א דלעיל דשהרהו משני בגמ' דלמרי היה נרך ושיתבר לחד: [ל] בני ברית. שנימולים: [מ] ה"נ והא דסלקי קטן ואשה. וגמ' הוא פ"ג דמגילה דף כ"ג: [נ] לשמיעה קאי. ולא לגלגול: [ס] אלא אשר בחר בנו וכו'. ולא נרך לפי שיטתו דפ"ק דקידושין סי' מ"ט דלאותה שיטה יכולין לברך ואינו ע"ש: [ע] ותומש אחד כו'. כלומר ולא נמי תומש כמו שנוהגים אכמי דוקא העשויין בגליון: [פ] או שמא ר"ל קרה"ת כו'. ודקאמר וס"ת ה"ק ולענין ס"ת לקרות בה לענין שבעה וע"ל דוקא כמי הוה פירוש דירושל' דהא אמר עלה ר"ל יודן כיני מתניתא קטן לס"ת עושין אותו גרסינן: [צ] כשהוא בן י"ג. כלומר שנכנס בשנת י"ג: [ק] והא דמייתי עובדא דאבי

תפארת שמואל

(יב) דהיינו עשה דמקדשין וכו'. נ"ל פירושו שהעשה הוא שמקדשין שמו בדברים ולא בימיהי אבל הקידוש גופא הוא מדרבנן שהרי כל תפלה מדרבנן ודו"ק: (יג) א"נ כשאין פורח כו'. נ"ב פי' הא דקאמר ולית הלכתא אלא כי הא דרב נחמן לא קאי אדרב הונא דאמר בקטן המוטל בעריסה אינו פורח וק"ל: (יד) ולמי מתפללין דרב נחמן דהיינו עשה דמקדשין וכו'. נ"ל פירושו שהעשה הוא שמקדשין שמו בדברים ולא בימיהי אבל הקידוש גופא הוא מדרבנן שהרי כל תפלה מדרבנן ודו"ק: (יג) א"נ כשאין פורח כו'. נ"ב פי' הא דקאמר ולית הלכתא אלא כי הא דרב נחמן לא קאי אדרב הונא דאמר בקטן המוטל בעריסה אינו פורח וק"ל: (יד) ולמי מתפללין דרב נחמן דהיינו עשה דמקדשין וכו'. נ"ל פירושו שהעשה הוא שמקדשין שמו בדברים ולא בימיהי אבל הקידוש גופא הוא מדרבנן שהרי כל תפלה מדרבנן ודו"ק: (יג) א"נ כשאין פורח כו'. נ"ב פי' הא דקאמר ולית הלכתא אלא כי הא דרב נחמן לא קאי אדרב הונא דאמר בקטן המוטל בעריסה אינו פורח וק"ל: (יד) ולמי מתפללין דרב

א) לי נראה דעיקר מן התורה ודאי יש לו (אע"ג דתפלה דרבנן), ואיתי ליה קריין סגיאין, ועבדתם את ה'ש, ולעבדו בכל לבבכם, ונקדשתי בתוך בני"י, וכה"ג קראי טובא דרמזו אתפלה. (יפה"ת) ב) לפ"ז ל"ל שנתחבר בערב שבת דעבד בני שטר שחבור דבע"פ לא מהני כיון דגופו קנוי. (מהרש"ש) ג) תוס' (גליון) ד) ע' רא"ש מ"ק סי' נ'. (מגה"ר) ה) ו"ל הא דמתמיר בשאין כאן הי' אבל הכא בשיש כאן מיעוט על כל עשרה שכינה שריא אין גדולים אין קטנים, אבל בג' בעינן שאכלו כאחד ויהיו מחוברין בזימון. (מל"ה)

בא אמר רב יהודה א בר שילת משמיה דרב תשעה שאכלו דגן (גה) ואכל מ' ירק (מז) מצטרפים [מ] ואפי' טבל עמהם בגיר או שהה כזה אחד עמהם (נו) מצטרף ואפי' שבעה שאכלו דגן ואכלה ירק מצטרפים [ב] אבל שבה לא [ג] דרובא דמינכר בעינן [ד] והוה הדין שיש דגן ואחד ירק אבל איפכא לא. ירושלמי תנא שיש פת ואחד ירק מצטרפין מתני' כרשב"ג דתניא רשב"ג אומר עלה [למטה] והסב עמהם אפי' לא טבל עמהן אלא בגיר ואפי' לא אכל עמהם אלא גרוגרת אחת מצטרפין. ורב אלפס ז"ל כתב דקאמרי רבנן דוקא איצטרופי לבי עשרה אבל לבי תלתא אין מצטרף עד שיאכל זית דגן [ה] ולא יתענה מנא להו הא [ו] א) וקשה לדבריו דלעיל ברישא פירקין (דף מה:) פסקינן הלכתא כמר זוטרא דתמהיר בעשרה כולהו ואוכל לדחוק ולומר [ז] דהתם בעינן הסיבה צריך שישבו עשרה כאחד ובענין אחר לא שריא שכיבה [ח] ב אבל הכא לענין שלשה שהן מוטעין צריך שיאכלו כולם מיהו פוגיא דשמעתין לא משמע הכי (מז) [ט] דמשמע דלא בעינן שיאכל זית דגן אלא להוציא הרבים ידי חובתן דא"ר חייא בר אבא א"ר יוחנן להוציא את הרבים ידי חובתן עד שיאכל זית דגן: ג) כתב בעל ה"ג דמי שאכל זית דגן אינו מוציא אלא אותם שאכלו שיעורא דרבנן ג) וליתא דהא יצאי וחבריו אכלו כדי שביעה ולכ"ע אם אכל שמעון בן שטח זית היה מוציאן ואע"פ שהם אכלו שיעורא דאורייתא והוא לא אכל אלא שיעורא דרבנן [היה] מוציאן ומשום דאפי' לא אכל כלל יכול להוציאן כדאמר בר"ה פרק ראוהו בית דין (דף כט:) בכל הברכות כולן אע"פ שיצא מוציא חוץ מברכת הלחם וברכת היין וטעמא משום דכל ישראל כולן ערבין זה בזה ומיהו ברכת הלחם והיין שרוצים ליהנות מן העולם"ז ואסור ליהנות מן העולה"ז אלא ברכה אינו מוציא אא"כ צריך לה המברך אבל קידוש וברכת מלה שאינה אלא מצוה מוציא אע"פ שיצא [י] והוא הדין ברכת המזון וא"ל כזית דגן אלא ג (יז) כדי שיוכל לומר שאכלנו אבל להוציא אותם שנתחייבו מן התורה יוכל להוציאם אפי' בלא אכילה מיהו בירושלמי בפ' מי שמתו גרסי' תניא ד) כל מצות שאדם פטור מהם מוציא את הרבים ידי חובתן חוץ מברכת המזון והתפילה כל שאינו חייב בדבר אינו מוציא את הרבים ידי חובתן הא חייב אפי' יצא מוציא א"ר אילעאי שאני ברכת המזון דכתיב בה ואכלת ושבעת וברכת [כ] מי שאכל הוא מברך ואפשר דמדרבנן הוא וקרא אסמכתא בעלמא הוא ומצוה מן המובחר אם כולן יודעים לברך (נח) שיברך אותו שאכל כדי שביעה ואם אינם יודעים יברך מי שאכל כזית להוציא אף אותם שאכלו כדי שביעה ד [ל] עד שיאכל כזית דגן. אבל שאינה ועלה של ירק לא מהני דבעינן אכילת דבר שראוי לומר עליו שלש ברכות (נט) [מ] או שמא ברכה אחת מעין שלש שפיר דמי שהרי מדקתני אם אינו יודעים אם אינם יודעים כיון דאיכא אכילה [נ] ואיכא ברכה דאורייתא שפיר דמי:

כב [דף מח ע"ב] **אמר** רב נחמן משה [פ] מיקן להם ברכת הזן בשעה שירד להם המן יהושע מיקן להם ברכת הארץ בשעה שנכנסו לארץ דוד ושלמה מיקנו בונה ירושלים דוד מיקן על ישראל עמך [ועל ירושלים עירך] ושלמה מיקן על הבית הגדול והקדוש שנקרא שמך עליו. ולא בעי למימר שלא ברכו אותה ברכה [ע] עד דוד ושלמה דהא לקמן דרשינן כולהו מקרא אלא דוד ושלמה תקנו המטבע לפי מה שנתוסף טובה לישראל. הטוב והמטיב מינה תקנה ה בהרוגי ביתר וקבעוה בברכת המזון [פ] שכולה הודאה [צ] ואמרי' בירושלמי כשנחרבה ביתר נגדעה קרן ישראל ואין עתידה לחזור עד שיבא בן דוד ולכך סמכוה אצל בונה ירושלים: ת"ר סדר ברכות כך הוא (פ) ראשונה ברכת הזן (פא) שניה ברכת הארץ שלישית בונה ירושלים (פב) רביעית הטוב

הגהות הב"ח א רב יהודה בריה דרב שמואל בר שילת כו'. ט' שאכלו דגן וא' אכל ירק: ב אבל הכא לענין אכילה שלשה כו': ג כזית דגן אלא כדי שיוכל לומר: ד כדי שביעה ודוקא עד שיאכל: ה מיקנה כנגד הרוגי ביתר:

דברי חמודות

מימן קל"ע שכתב תרש ושוטה אם מכווים ומביים מצטרפין לזימון אע"פ שאין החרש שומע הברכה ע"כ שא"א לפרשם אלא בחרש שמדבר ואינו שומע וכן שוטה צריכין לפרש שאינו שוטה שדברו בו חכמים בכל מקום אכס והעם קורין ומחזיקין אותו לשוטה וכתב הרשב"א בתשובה מי שנדהוהו על עבירה אינו מצטרף ליו"ד ולא מזמנים עליו גג' שהעבריינים אין מזמנים עליהם ואין מצטרפים ליו"ד ולא מחמת החרש שא"כ אפי' נדהוהו על עסקי ממון כן אלא מחמת שנעשה עבריין בעבירה ממונה שהחרש ע"כ ועוד יתבארו דיני החרש והנידוי בפרק ואלו מגלחין: (נה) **ואכל א' ירק** כו'. או שהה כזה אחד מצטרף וכתב המרדכי שאם שוהה להצטרף צריך שישהה רביעית ואם אוכל להצטרף צריך שיאכל כזית וכתב הב"י סימן קל"ז דנראה שזה שאמרו אם שהה כזה אחד מצטרף היינו מאחר שעקה שיהיה חוץ מן המים משום דלא זייני כלאיתא בר"פ בכל מערבין: (נו) **מצטרף.** לשון הטור כתב אחי הר"ר יחיאל ז"ל שאלתי לא"א הרא"ש ז"ל אם המצטרף נפטר מברכה אחרונה בברכת המזון של אלו והשיבני דלא וכ' הב"י דנ"ל עטמא מידי דהוה כדברים הנאים לאחר הסעודה לאחר שנשבו ידיהם מן הפת דטעונים ברכה בין לפניהם בין לאחריהם ואין בהמ"ז פוטרן כדלעיל פרק כילד מברכין סי' כ"ז והרשב"א כתב טעמא דהוה דומיא דיולא לשוק שקורשים לו ומזמנים עליו והולך לו וחוזר ומברך לעצמו אבל דשמעון בן שטח קשה לי ושמא שמעון בן שטח אף הוא לגרמיה הוא דעבד דס"ל דשלש פוטר מעין ג' וא"נ שאני יין דמיון זין וכענין שאמרו גבי תמרי בפס"ק דאפי' אחר הזן יצא דתמרי נמי מיון זייני ע"כ: (נז) **דמשמע דלא בעינן שיאכל בזית דגן אלא להוציא** כו'. ודעת הרמב"ם בפ"ה דדעת הרי"ף וכתב הכלבו ואפשר לומר שאם אכל מבטיל של דייסא או שאר מעשה קדירה יהיה נחשב כזית דגן אך הרמב"ם כתב בפירוש בג' לריך שיאכל כל אחד ואחד מהם כזית פת והגהות כתבו שהר"ם היה נזהר כשהיה אוכל ואחר עמו שלא היה עוזן לאדם הבא אליהם לשתות אם לא שהיה יכול להזקיקו ליטול ידיו ולאכול עמהם כזית דגן לאפוקי נפשיה מפלוגתא ואם אירע שנתן לאדם לשתות ולא רצה לאכול עמו כזית דגן ולא מצא אחר שיאכל עמו אז היה סומך על דברי התוספות והיה מזמן על השותה עכ"ל. וכתב הב"י דדברים נכונים הם: (נח) **שיברך אותו שאכל** בדי שביעה. וכתב המרדכי בשם ספר יראים אחרי דקי"ל כר"מ דאמר כזית דאורייתא ע"כ דקי"ל ובענת זו שהיה א"כ לא מהניא מדאורייתא אא"כ שהה אם הוא צריך לשתות אבל אם א"ל לא אמרה תורה שיהה אלא לאיתנו והלכך מי שאכל ולא שתי לא מצי להוציא אחרים י"ח שאכלו ושתו דלא אחי דרבנן ומפיק מדאורייתא ע"כ וכ"כ הכלבו ושבולי הלקט וכתב הב"י שאינו נכון שהרי כתבו התוספות בפרק שלשה שאכלו דקאי אמסכתא בעלמא והביאו כמה ראיות לדבר ועוד דאפילו למי שסובר דקרא לאו אסמכתא הוא אלא כזית דאורייתא ובענת זו שהיה מגא ליה דברכת אכילה אלא בשהיה דלמא ה"ק קרא כשאאכל או כשאשתה תברך את ה' אלהיך וכן דעת כל הפוסקים שלא כתבו סברא זו והכא נקטינן דאבל ולא שתה אע"פ שהיה מתאוה לשתות מוציא את אחרים י"ח ע"כ ומ"מ ז"ל כתב דעוד ליזהר לכתחלה אם מקצתן שתו ומקצתן לא שתו שיברך מי שהתה: (נט) **או שמא ברכה אחת מעין שלש שפיר דמי.** אבל הרמב"ם בפ"ה כתב שיהיה המברך אחד מאוכלי הפת ובדבריו סתמו האחרונים: (ס) **ראשונה ברכת הזן.** ויש שמוסיפין ואומרים ברוך מזונא לרעבים ברוך משקה לצמאים בא"י אמ"ה הזן כו' ואין לאומרו שאינו ממטבע הברכה והמוסיף גורע טור סימן קפ"ז וע' בפרק כילד מברכין סי' כ"ג סעיף ס"ט: (סא) **שניה ברכת הארץ.** ובמנוקה ופורים אומר בה על הנסים כדאיתא בפרק ב"מ סי' ט"ו וע"ש: (סב) **רביעית הטוב והמטיב.** ולא יאמר תתברך וכתב האגודה"ם הטעם שכבר אמר ברוך ומפני כן כתב ג"כ שלא יאמר האל שכבר אמר אלהינו אבל בנוסח הרמב"ם כתוב האל ולא יאמר המלך המי כי אם בנית האבל טור סי' קפ"ט ועיין לעיל סי' י"ג:

מעדני יום טוב

דהיינו לאפוקי פורס שאינם אלא פורסים ויוצאים קצת אלא בענין שערות תרוכים כדי לכוף ראשן לעיקרן עכ"ד ועיין בד"ח: [מ] **ואפילו טבל בו.** מימרא אחרת בגמרא רב חנא בר יהודה משמיה דרבא: [נ] **אבל ששה לא דרובא דמינכר בעינן.** ואע"ג דאמרינן בגמרא לעיל תשעה נרשים כעשרה ואם כן המועט נראה מרובה ממנו וא"כ הי"ל כי אינא ששה נראין כשבעה ולא כפחות ממנו והוי רובא ומינכר ל"ל דשאני בין לשפוט לגרמיה עיינו על מספר בני אדם דומיא שנראין לו יותר ממה שהם וכדאמרן נמי בסמ' שטעות בעולי מצרים על מספר הרבה של בני אדם שהם מיחד אע"פ שאינם כל כך אבל להכיר בין האוכלים מי ומי שאוכלים דגן או ירק בהא ודאי בעינן רובא דמינכר לפי שאם אין כאן רוב הניכר יהיו נידונין לחרמא העין כאלו חנים אוכלין דגן וחנים אוכלים ירק: [ג] **דרובא דמינכר בעינן.** וכ"כ הרי"ף ובגמרא איתא הכי דר' זירא קא בעי ליה מרב יהודה שמנה ושבעה ועל שבה לא בעי וא"ר ירמיה שפיר עבדת כו' התם טעמא מאי דאיכא רובא ה"ג איכא רובא ואיהו סבר רובא דמינכר בעינן ופירש רש"י ר' זירא שהיה קובל ומתחרט על שלא שאל על השבה סבר דלמא רובא דמינכר בעינן ולפי זה לא היה להניח פסיעות דר' ירמיה משום פסיקיה דרבי זירא ומירץ הב"י סי' קנ"ז דהפוסקים מפרשים דבי אמרי' ואיהו סבר כו' לא בתורת ספק אמר כן כדפרש"י אלא קושטא דמילתא דהכי ס"ל וא"ה לא אינעיא ליה: [ד] **וה"ה שנים דגן וא' ירק.** דהכי אזל הג' רובא דמינכר הוי כיון שהם הב' חלקים שלא אמרו אלא שהב' אין מצטרפין עם השבה לפי שהוא שני חלקים ולפיכך אין הב' מצטרפים עמהם. תוספות: (ה) **ולא ידענא בו.** ליתא בדרמ"ו: [ו] **ונקשה לדבריו.** כלומר ולא עוד אלא שקשה לדבריו: [ז] **ה"נ דהתם בענין הסיבה צריך כו'.** וכן הל' בתהר"י: [ח] **אבל הכא לענין ג' כו'.** וז"ל תהר"י אבל בכאן שאינו תלוי בענין הישיבה שכבר עומדים שם עשרה בני אדם ושכיבה שורה עמהם יש לנו לתחמיר יותר בג' מבעשרה ובששה שהם מוטעים צריך שיאכלו כולם דגן וכו': [ט] **דמשמע דלא בעינן בו'.** וז"ל תהר"י שהיאך אפשר להעמיד תילוק בין י' לג' בענין הלילוק שהרי בגמרא לא הבאתו אותו אלא העמידו תילוק אחר אלא בענין לילוק התקנה אלא דגן אבל להוציא את אחרים אינו מוציא עד שיאכל דגן אבל בענין לילוק נראה דהיו אחד להם וכי היכי דבעשרה אם אכלו רובא דמינכר דגן מצטרפים לאחרים עמהם הה"נ בג' כו' ע"כ וכ"מ נ"ל לישב דהרי"ף סובר מדרב יהודה בר שילת מיירי

(מז) ירק מצטרפין וכו'. כן פסק ר"י שכתב שיכול לומר ברוך שאכלנו משלו וכו' ואף שר"י כתב לקמן שאם לא אכל כזית דגן אלא יוכל לומר שאכלנו היינו שהוא יתפיל לברך ולומר שאכלנו וכו' אבל מ"מ יכול לענות אחריהם ברוך שאכלנו וכו' ע"י לילוף ודו"ק. ומצאתי כתוב בשם מהר"מ שלא היה מכנים עצמו בפלוגתא ואם בא אדם בתוך הסעודה לא היו עונין לו לשתות כדי שיצטרף אם היה שותה או אכל אחר? פרי היה מצטרף עמו ע"כ: (יז) **אלא כדי שיוכל לומר שאכלנו.** כל"ל. וע"ב כתב הרב ז"ל וכ"כ תוס' וכן פסק הסמ"ק להדיא אף שהעור פליג מהא דאמרי' ולהוציא אחרו עד שיאכל כזית דגן וכתב עליו הטור אלא דק ומתה אני דהא תלמודא לא אמר כי אם לישנא ולהוציא את אחרו וכו' אלא ולהוציא את הרבים קאמר אעובדא דיגאי מלך דהיינו כדי שיוכל לומר שאכלנו וכו' כמו שכתוב בפנינו ורא"ש מירושלמי אינו דהא ר"י

א) תר"י (בלינו) ב) ובתחבושי בגמ' דף מ"ח. בפרש"י ישבתי דברי הבה"ג. (בגא"ר) ג) תוס' (בלינו) ד) בתחבושי הרשב"א הגי' שאין אדם פטור מהן, ועי' בפ"מ שמיעב הגירסא פטור שכבר פטר ל"ע. (תל"ה) ה) ר"ל אבל יין אע"פ שמברך ברכה מעין ג' אינו יכול להוציא כיון שאינו אכילה, לכך אמר בגמ' שמעון בן שטח דעבד לגרמי' הוא דעבד הו"ק, ומשמע אבל פירות משבעה מינין דאיכא מתחי אכילה וברכה דאורייתא יכול להוציא אחרים, אבל בפסקי הרא"ש כתב דאפי' פירות ג"כ א"י להוציא. ולא יתעתי מג"ל, הן אמת דפשט לשון הש"ס משמע כדבריו דנקט דגן דוקא, אבל לשון רבינו דנקט אכילה ובברכה דאורייתא משמע אפילו פירות ז' מיינן, וא"ע ודו"ק. (תל"ה)

מט ע"א

והמטיב ובשבח מתחיל בנחמה ומסיים בנחמה [(סג) (ק) ואומר קדושת היום באמצע] כתב רב אלפס שאומרים נחמנו ה' אלהינו בציון עירך והעלנו בתוכה ונחמנו בה כי אתה בעל הנחמות ברוך מנחם עמו ישראל בבנין ירושלים [ל] ורש"י לא כתב כך דרשם נמי היינו נחמה אלא הכי קאמר אינו צריך להתחיל ולסיים בשל שבת אלא מתחיל ומסיים בנחמה היינו בתיקון הברכה דבנין ירושלים קרוי נחמה (סד) בין שיתחיל ברחם בין שיתחיל בנחמה וה"ר יוסף ז"ל פי' א) דרשם הוא לשון תפלה ואין לומר בשבת לשון א תפלה אבל נחם אינו לשון (תפלה) [תחנונים] אלא כמו הנחם על הרעה לעמך ולא נהירא דהכל לשון תפלה זה כמו זה ואמרי' נמי בירושלמי דשבת פ' אלו קשרים תניא אסור לאדם לתבוע (כל) צרכיו בשבת ר' זירא שאל לר' חייא ברבי אבא [ש] מהו מימר רוענו [פ] זוננו פרנסנו בשבת אמר ליה טופס ברכות כך הוא וכל שכן רחם שאינו כל כך לשון תפלה יותר מנחם. מה שכתב רב אלפס ז"ל שחותם מנחם עמו ישראל בבנין ירושלים הקשה עליו רבי אפריים מהא דאמרי' לקמן [פ] דאין חותם מושיע בני ישראל ובונה ירושלים לפי שאין חותמים בשמים ומנחם עמו ובונה הוי נמי שמים ויש מתרצים דאם היו אומרים מנחם עמו ובונה ירושלים הוו שמים אבל מנחם עמו בבנין ירושלים אדא היא שיבחם עמו ע"י הבנין וה"ר יונה ז"ל היה אומר שגם זה משוב בשמים [ב] כמו שמצינו בהמינו (לעיל דף כט.) [ג] שתיקנו וישמחו לדיקים בבנין עיריך שהוא מעין ג' ברכות על הצדיקים ולירושלים אבל (יח) החותם מנחם ציון בבנין ירושלים לא הוה כחותם בשמים [ד] דירושלים וציון אדא הוא: תנא ר' אליעזר אומר כל שלא אמר [ה] ארץ חמדה טובה ורחבה [ו] בברכת הארץ לא יצא ידי חובתו נחום הזקן אומר (פה) צריך שיזכיר בה ברית ר' יוסי אומר צריך להזכיר בה תורה תני תנאי לא פליגי אהדדי אלא מר אמר אדא ומר אמר אדא פליגו אומר צריך שיקדים ברית לתורה [ז] שזו ניתנה בשלש בריתות [דף מט ע"א] [ח] וזו בשלש עשרה ר' אבא אומר צריך שיאמר הודאה תחלה וסוף והפוחת לא יפחות מאחת ומי שלא אמר כל עיקר ה"ז מגונה [ט] וכל החותם מנחיל ארצות

הגהות הב"ח א ואין לומר בשבת לשון נחמה ותפלה כו' כל כך לשון תחנה ותפלה יותר מנחם ומה שכתב כו':

דברי חמודות

(סג) ואומר קדושת היום באמצע. דלמה והחליצנו פי' זרזינו כמו ועלמותיו יחלץ ובר"ח ותוס"מ אומרים בה יעלה ויבא ואם חל שבת בר"ח או בחוה"מ אומר רצה והחליצנו ואח"כ יעלה ויבא ואין מזכיר של שבת בעלה ויבא ולא של חוה"מ ושל ר"ח ברצה והחליצנו טור סימן קפ"ח וכתב ב"י שכ"כ בסמ"ג ונתן טעם למה לא יזכיר של ר"ח ברצה והחליצנו מפני שיזכירנו בעלה ויבא ושמי פעמים למה יזכיר ע"כ וכן הטעם ממילא למה לא יזכיר דשבת בעלה ויבא שהרי כבר הזכירו וכתב הכלבו שמקדים של שבת לשל ר"ח מפני שהוא תדיר אבל ר"ח טבע שאל להיות בשבת מזכיר על הנסים בברכת הארץ ובברכת בונה ירושלים מזכיר שבת וי"ח ואין תוקעין אע"פ שמקדימים שאינו תדיר משום דכיון דמיקנו על הנסים בהודאה אין לשנות מקומו ע"כ: (סד) בין שיתחיל ברחם בין שיתחיל בנחמה. וכן דעת הרמב"ם שא"ל לשנות ברכה של חול אלא שהוא קובר שגם בחול אם רצה מתחיל נחמנו שהרי כתב בפ"ג ברכה ג' פותח בה רחם ה' אלהינו עליונו אל ה' אלהינו ותותם בה בונה ירושלים אל מנחם עמו ישראל בבנין ירושלים ולפיכך נקראת ברכה זו נחמה בשבתות ויו"ט אומר אף מתחיל בנחמה ומסיים בנחמה ואומר קדושת היום באמצע כילד מתחיל נחמנו ה' אלהינו אל רחם ה' אלהינו ומסיים מנחם עמו ישראל בבנין ירושלים אל בונה ירושלים ואומר באמצע של שבת ע"כ לשונו וגרסה מלשונו דאין קפידא בתחילה שאף על פי שהתחיל רחם הוא חותם בנחם לפי שעיסה עניינים שוים וכן גרסה לשון רש"י שכתב בבנין ירושלים קרויה נחמה בין שיתחיל ברחם כו' הרי ברחם נחמה הוא ולפיכך אומר אני שאין דברי רמ"י ז"ל מוכרחים במה שכתב וז"ל יכול לומר אחה שילה בין בחול בין בשבת ובלבד שלא יסנה בין פתיחה לחתימה כגון שיתחיל ברחם ויסיים בנחמה או איפכא שזה ולזו טעות ושטות הוא דפתיחה וחתימה צריכים להיות שוים או שיסיים רחם או שיסיים נחם עכ"ל ואין דבריו מוכרחים כמו שכתבתי: (סה) צריך שיזכיר בה ברית וכו'. ומהגו לומר על שהגמלה אם לטובתינו אדרן תמדה טובה ורחבה ברית ותורה חיים ומזון וכו' (וכך היא נוסחת הרמב"ם) וא"א הרא"ש ז"ל לא היה אומר אלא על שהגמלה לאבותינו אדרן תמדה טובה ורחבה ועל שהגמלתנו מאדרן תלרים שהרי אומר אח"כ על בריתך שחתמת בבשרינו ועל תורתך שלמדתנו ודי בפעם אחת עוד סימן קפ"ז וגם הרמדלי כתב בסוף מכילתן שהאומר ברית ותורה לא חש לקמחיה אלא לפה הגמרא לומר שיזכור התיבות ממש אלא מעניינה שעל בריתך היינו ברית ועל תורתך היינו תורה ע"כ וכתב רמ"א שכן עיקר וכתב הכלבו בשם הרא"ש דנשים לא לימדו לא ברית ולא תורה ועבדים לא לימדו תורה אלא בני תורה מינהו וכתב רמ"י ז"ל ומי לא המתפתיא אמינא

מעדני יום טוב

(ק) ואומר קדושת היום באמצע. דלמה הוא מעין נחמה כמו שהוא נוסחא ויעלה ויבא כתבו התוספות בפרק במה מדליקין דף כ"ד שהיא תפלה ומתנוגים כמו בונה ירושלים דהיא נמי תפלה: (ל) ורש"י לא כתב כך כו' אלא הכי קאמר כו'. והב"י סימן קפ"ח כתב שאפשר שגם רב אלפס אינו מצריך לשנות ברכה זו מחול לשבת ומה שהחמיר בה בנחמנו היינו מפני שאמרו מתחיל בנחמה אלא שיהא צריך להתחיל כך בשבת יותר מבחול ע"כ: (ש) מהו מימר רוענו. גרס בירושלמי כלא וי"ו ואחדא לה מ"ש ב"י סימן קפ"ח שבימי חרפו שמע מהמלקדקים שהיו אומרים רענו בחסרון וי"ו ושו"א אחת הרי"ש שפירושו לשון בקשה כלומר רעה אותנו אבל בכל הספרים כתוב רוענו עם וי"ו ע"כ: (פ) זוננו. בשורק בשקל שונו אלהי יעענו וכמ"ש הרד"א ושנולי הלקח בשם הראב"ע דהשתא אינו שם תואר אלא מתפעל לפניו איזון אותנו וגרלה שכך יש לפרש פרנסנו כלומר שהוא מתפעל שיפרנס ויכלכל אותנו. ב"י: (א) ה"נ דאין חותם מושיע ישראל: (ב) במו שמצינו בהבינגנו. בפ"ם תפלת השחר: (ג) שתיקנו ישמחו צדיקים בבנין עיריך שהוא מעין ב' ברכות כו'. וי"ל דאע"פ שאפשר שיתרון לשתי ברכות מ"מ פסקוא דמילתא לא הוי אלא מעין ברכה אחת. ב"י: (ד) דירושלים וציון אדא היא. שבתיהן נחמנות לעיר אחת: (ה) ארץ חמדה טובה ורחבה. גרסינן וכתבו תלמידי הר"י שהטעם הוא מפני שמצינו שנשתבחה ארץ ישראל בה הלשון דכתיב אל ארץ טובה ורחבה וכתיב בפסוק אחר ואתן לך ארץ חמדה נחלת צבי לגאות גויים וכיון שמזכיר ברכת הארץ על אכילתו יש לו גם בן להזכיר שבחה: (ו) בברכת הארץ. גם הרי"ף לא גרס בגלון ומלכות בית דוד בבנין ירושלים: (ז) שזו ניתנה בשלש בריתות. פירש"י בג' מקומות נתנה תורה לישראל בסיני בחלל מועד בהר גרזים ובערבות מואב וז"ל דל' מסורס הוא וגרסינן בערבות מואב קודם בהר גרזים וסיני ואהל מועד תדע מילתא היא שבשנה אחת היה והכי איתא בסוטה מ"ר בדוך בכלל בדוך בפרנו כו' וכן בסיני וכן בערבות מואב שנאמר אלה דברי הברית אשר צוה ה' ופירש"י בתר קללות ובברכות כתיב אלה הברית וגו' אלמא בברית ערבות מואב

תפארת שמואל

(יח) אבל החותם. הלי אבל דקאמר אינו מדברי רבינו יונה אלא מדברי המחבר הוא והטור כתב וכן היה ז"ל נוהג בפתיחה בהרי"ף ובחתימה בר"י פי' כל' יונה כי הוא דימה שהכל מדברי הר"י. ולאחת אלא מדברי המחבר הוא אבל ר"י גופיה ס"ל דיש לחתום בבונה ירושלים לחוד וכן בסמ"ג ובמרדכי ובחוס' כותבים פירש"י ועוד הוסיפו החוס' וכתבו המשנים בשבת מברכה של חול שהוא מנהג של שטות וכן קבלתי מרבותי: (יט) הקב"ה שמקדש השבת וי"ח וכו'. נ"ב וה"ה גבי זמנים וכ"כ בעל מנהגיה: (כ) וכן אין לומר בשבת

א) חוס' (גליון)

וכו'. וז"ל מדוקי הרשב"ץ ומכאן שאין לומר מלכותך ומלכות בית דוד משיחך אלא הקם מלכות בית דוד וכן מאן דאמר אבינו מלכנו רועינו טעות הוא בידו ע"כ. ולפי זה נראה קצת מה שנאמר בשבת ע"ם הוא אבל בפ"ח אין לומר בשבת ומלכותך ומהר"ץ מפרנס מתקו ופי' שקאי על ברכת רחם שאין לומר בה מלכותך ומלכות בית דוד וכ"ה בפי' רבינו יונה אבל בפסר"י כתב קללות וברכות כתיב אלה הברית וגו' אלמא בברית ערבות מואב היה כתוב בו הקם מלכותך ומלכות בית דוד וק"ל:

שהנשים פי"ל לדלג רק על בריתך שחתמת בבשרנו מפני שאינם בני קיום ברית מילה אבל על תורתך שלמדתנו ועל חוקיך שהודעתנו למה ידלגו שאע"פ שאינם בנות לימוד התורה מ"מ הן בנות קיום התורה והמצות והחוקים שגם הן מצוות על הרבה מהם ולמה לא יאמרוה ויהיה להם פירוש שלמדתנו לקיימם כשישמעו אותם מפי האנשים שלמדום ולפי זה העבדים אינם צריכים לדלג כלום דהא גם הם מצווים לקיים כל מצות האנשים מצוות עליהן ל"ל ע"כ. ול"ג שאף הראב"ד לא אמר אלא כפי נוסחת הרמב"ם לומר התיבות ממש ברית ותורה ועל זה הוא אומר שלא יאמרוה הנשים אבל הלשון ועל תורתך שלמדתנו וכו' אפשר שגם הראב"ד יודה שיכולות לאומרו: (סו) וכל שלא אבר וכו' לא יצא י"ח. וכתב הטור שאחיו הר"ר יחיאל כתב מסופקני אי לעכובא קאמר או למצוה קאמר ושהדעת נוטה דלמצוה קאמר וע"ל כיון דבהמ"ז דאוריתא לעכובא קאמר ולריך לחזור ואם סיים הברכות חוזר לראש ע"כ עיין בפי' לבקמן ואע"פ שיש לדחות שאע"פ שהברכה היא מן התורה מ"מ נוסחא ומנהג שלא אינה אלא מתיקון חכמים מ"מ כתב הב"י דבהדיא תניא בתוספתא ר' יוסי אומר אף מי שלא הזכיר ברית בשל ארץ מחזירין אותו וכתבו הרשב"א בפרק אין עומדין וכן הוא בהדיא בירושלמי פפ"ק דברכות אם לא הזכיר תורה בארץ מחזירין אותו אם לא הזכיר ברית בארץ או שלא הזכיר בבונה ירושלים מלכות בית דוד מחזירין אותו: (סז) מהו חותם בה בונה ירושלים. כתב המרדכי בסוף ברכות שמהר"ם היה אומר בונה ברחמיו והכלבו וא"ח כתבו שאינה נוסחא מדוקת לפי שלא תנינה ירושלים אלא במשפט שנאמר ציון במשפט תפדה ואם אומר ברחמיו נראה לי שאין מחזירין אותו שכבר מצינו על בנין הבית רחמים בזכריה ובפי' לירושלים ברחמים מימי יבנה בה עכ"ל הב"י. וכתב רמ"א ז"ל שנוהגים כמהר"ם ומורי מהר"ר יעקב גינצבורג זלה"ה היה אומר בונה ירושלים ברחמים והיינו ע"ש הכתוב הזה דזכריה ומזכר הבית בתמצע בין הבנין והרחמים וגם ליבנה דגמרא ניחא טפי דלא איתא דקתמר' כמהר"ם א"כ לא ה"ל לגמרא לאתחמוטי ברחמים והל"ל בונה ברחמיו ירושלים אבל אם מזכיר רחמים בתחבונה איכא למימר דלא חש לסיים כולה מלתא ומיהו גם למהר"ם יש לחתך דלא חש אלא לומר לאפוקי דלר"י בר יהודה שאמר אף מושיע ישראל: (סח) אין לומר א"ם. וכ' התוספות"ם דאף כשאומר יעלה ויבא לא יסיים מלך חנון ורחום אלא יזלג מלא מלך ע"כ וכתב רמ"א ז"ל דסברא נכונה היא אלא שלא ראה נוסחא כן: (סט) צריכה שתי מלכיות לבר מדידה. והנו הנוסח בפ"י אמ"ה אחל אמינו מלכנו אדירנו וכו' המלך הטוב: (ע) ג' טובות וג' גמולות. לשון הטור המלך הטוב והמטיב לכל הוא יטיב לנו וא"א הרא"ש

בברכת הארץ (ו) ומושיע בני ישראל בבונה ירושלים ה"ז מגונה (סו) וכל שלא אמר ברית ותורה בברכת הארץ ומלכות בית דוד בבונה ירושלים לא יצא ידי חובתו פירש ר"ח ז"ל וכן בכולהו אם לא אמר לא יצא ידי חובתו: מ"ר (סז) מהו חותם בה בונה ירושלים ר' יוסי ב"ר יהודה אומר אף מושיע ישראל רבה בר רב הונא איקלע לבי ריש גלותא פתח בחדא וסיים בחברתא אמר רב חסדא גזורתא למיחתם בחברתי והא תניא רבי אומר אין חותמין בשתים ומסקינן אפי' פתח ברחם על ישראל עמך חותם בונה ירושלים שנאמר בונה ירושלים ה' נדחי ישראל יכנס: גופא רבי אומר אין חותמין בשתים איתיביה לוי לרבי על הארץ ועל המזון ארץ דעבדא מזון על הארץ ועל הפירות ארץ דעבדא פירות מקדש ישראל והזמנים ישראל דקדשינהו לזמנים מקדש ישראל ור"ח ישראל דקדשינהו לר"ח [כ] מקדש השבת ישראל ור"ח אמר ליה חוץ מזו ומאי שנא התם חדא מלתא היא שמברך הקב"ה (יט) שמקדש השבת ור"ח אבל מושיע ישראל ובונה ירושלים תרי מילי ניהו אמר רבה בר בר חנה הטוב והמטיב לריכה מלכות [ל] מאי קמ"ל כל ברכה שאין בה מלכות אינה ברכה הא מ"ר יוחנן חדא זימנא מ"ר זירא לומר שלריכה שתי מלכיות חדא דידה וחדא דבונה ירושלים כדמפרש ואזיל כיון דתיקנו לומר מלכות בית דוד בבונה ירושלים רצוי להזכיר בה ג"כ מלכות של עולם אלא שלא רצו להזכיר מלכות של עולם אצל של בשר ודם ולכן תיקנו להזכיר מלכות בהטוב והמטיב [מ] הלכך בבונה ירושלים (פח) אין לומר אבינו מלכנו [נ] רועינו [ס] וכן (ב) אין לומר בשבת מלכות עם הקם אי הכי ליבעי ג' חדא דידה וחדא דברכת ירושלים וחדא דברכת הארץ אלא ברכת הארץ מאי טעמא לא משום דהויא לה ברכה הסמוכה לחברתה א"כ בונה ירושלים נמי לא תיבעי דהויא לה ברכה הסמוכה לחברתה הוא הדין דאפי' בונה ירושלים נמי לא בעי אלא איידי דאמר מלכות בית דוד ולא אורח ארעא דלא אמר מלכות שמים רב פפא אמר (סט) לריכה שתי מלכיות לבר מדידה אגב דתיקנו מלכות כנגד בונה ירושלים תיקנו נמי כנגד ברכת הארץ. אמרינן במדרש דלריך לומר בה (ע) שלש טובות ושלש גמולות

דברי חמודות

(סג) ואומר קדושת היום באמצע. דלמה והחליצנו פי' זרזינו כמו ועלמותיו יחלץ ובר"ח ותוס"מ אומרים בה יעלה ויבא ואם חל שבת בר"ח או בחוה"מ אומר רצה והחליצנו ואח"כ יעלה ויבא ואין מזכיר של שבת בעלה ויבא ולא של חוה"מ ושל ר"ח ברצה והחליצנו טור סימן קפ"ח וכתב ב"י שכ"כ בסמ"ג ונתן טעם למה לא יזכיר של ר"ח ברצה והחליצנו מפני שיזכירנו בעלה ויבא ושמי פעמים למה יזכיר ע"כ וכן הטעם ממילא למה לא יזכיר דשבת בעלה ויבא שהרי כבר הזכירו וכתב הכלבו שמקדים של שבת לשל ר"ח מפני שהוא תדיר אבל ר"ח טבע שאל להיות בשבת מזכיר על הנסים בברכת הארץ ובברכת בונה ירושלים מזכיר שבת וי"ח ואין תוקעין אע"פ שמקדימים שאינו תדיר משום דכיון דמיקנו על הנסים בהודאה אין לשנות מקומו ע"כ: (סד) בין שיתחיל ברחם בין שיתחיל בנחמה. וכן דעת הרמב"ם שא"ל לשנות ברכה של חול אלא שהוא קובר שגם בחול אם רצה מתחיל נחמנו שהרי כתב בפ"ג ברכה ג' פותח בה רחם ה' אלהינו עליונו אל ה' אלהינו ותותם בה בונה ירושלים אל מנחם עמו ישראל בבנין ירושלים ולפיכך נקראת ברכה זו נחמה בשבתות ויו"ט אומר אף מתחיל בנחמה ומסיים בנחמה ואומר קדושת היום באמצע כילד מתחיל נחמנו ה' אלהינו אל רחם ה' אלהינו ומסיים מנחם עמו ישראל בבנין ירושלים אל בונה ירושלים ואומר באמצע של שבת ע"כ לשונו וגרסה מלשונו דאין קפידא בתחילה שאף על פי שהתחיל רחם הוא חותם בנחם לפי שעיסה עניינים שוים וכן גרסה לשון רש"י שכתב בבנין ירושלים קרויה נחמה בין שיתחיל ברחם כו' הרי ברחם נחמה הוא ולפיכך אומר אני שאין דברי רמ"י ז"ל מוכרחים במה שכתב וז"ל יכול לומר אחה שילה בין בחול בין בשבת ובלבד שלא יסנה בין פתיחה לחתימה כגון שיתחיל ברחם ויסיים בנחמה או איפכא שזה ולזו טעות ושטות הוא דפתיחה וחתימה צריכים להיות שוים או שיסיים רחם או שיסיים נחם עכ"ל ואין דבריו מוכרחים כמו שכתבתי: (סה) צריך שיזכיר בה ברית ותורה. ומהגו לומר על שהגמלה אם לטובתינו אדרן תמדה טובה ורחבה ברית ותורה חיים ומזון וכו' (וכך היא נוסחת הרמב"ם) וא"א הרא"ש ז"ל לא היה אומר אלא על שהגמלה לאבותינו אדרן תמדה טובה ורחבה ועל שהגמלתנו מאדרן תלרים שהרי אומר אח"כ על בריתך שחתמת בבשרינו ועל תורתך שלמדתנו ודי בפעם אחת עוד סימן קפ"ז וגם הרמדלי כתב בסוף מכילתן שהאומר ברית ותורה לא חש לקמחיה אלא לפה הגמרא לומר שיזכור התיבות ממש אלא מעניינה שעל בריתך היינו ברית ועל תורתך היינו תורה ע"כ וכתב רמ"א שכן עיקר וכתב הכלבו בשם הראב"ד דנשים לא לימדו לא ברית ולא תורה ועבדים לא לימדו תורה אלא בני תורה מינהו וכתב רמ"י ז"ל ומי לא המתפתיא אמינא

מעדני יום טוב

(ק) ואומר קדושת היום באמצע. דלמה הוא מעין נחמה כמו שהוא נוסחא ויעלה ויבא כתבו התוספות בפרק במה מדליקין דף כ"ד שהיא תפלה ומתנוגים כמו בונה ירושלים דהיא נמי תפלה: (ל) ורש"י לא כתב כך כו' אלא הכי קאמר כו'. והב"י סימן קפ"ח כתב שאפשר שגם רב אלפס אינו מצריך לשנות ברכה זו מחול לשבת ומה שהחמיר בה בנחמנו היינו מפני שאמרו מתחיל בנחמה אלא שיהא צריך להתחיל כך בשבת יותר מבחול ע"כ: (ש) מהו מימר רוענו. גרס בירושלמי כלא וי"ו ואחדא לה מ"ש ב"י סימן קפ"ח שבימי חרפו שמע מהמלקדקים שהיו אומרים רענו בחסרון וי"ו ושו"א אחת הרי"ש שפירושו לשון בקשה כלומר רעה אותנו אבל בכל הספרים כתוב רוענו עם וי"ו ע"כ: (פ) זוננו. בשורק בשקל שונו אלהי יעענו וכמ"ש הרד"א ושנולי הלקח בשם הראב"ע דהשתא אינו שם תואר אלא מתפעל לפניו איזון אותנו וגרלה שכך יש לפרש פרנסנו כלומר שהוא מתפעל שיפרנס ויכלכל אותנו. ב"י: (א) ה"נ דאין חותם מושיע ישראל: (ב) במו שמצינו בהבינגנו. בפ"ם תפלת השחר: (ג) שתיקנו ישמחו צדיקים בבנין עיריך שהוא מעין ב' ברכות כו'. וי"ל דאע"פ שאפשר שיתרון לשתי ברכות מ"מ פסקוא דמילתא לא הוי אלא מעין ברכה אחת. ב"י: (ד) דירושלים וציון אדא היא. שבתיהן נחמנות לעיר אחת: (ה) ארץ חמדה טובה ורחבה. גרסינן וכתבו תלמידי הר"י שהטעם הוא מפני שמצינו שנשתבחה ארץ ישראל בה הלשון דכתיב אל ארץ טובה ורחבה וכתיב בפסוק אחר ואתן לך ארץ חמדה נחלת צבי לגאות גויים וכיון שמזכיר ברכת הארץ על אכילתו יש לו גם בן להזכיר שבחה: (ו) בברכת הארץ. גם הרי"ף לא גרס בגלון ומלכות בית דוד בבנין ירושלים: (ז) שזו ניתנה בשלש בריתות. פירש"י בג' מקומות נתנה תורה לישראל בסיני בחלל מועד בהר גרזים ובערבות מואב וז"ל דל' מסורס הוא וגרסינן בערבות מואב קודם בהר גרזים וסיני ואהל מועד תדע מילתא היא שבשנה אחת היה והכי איתא בסוטה מ"ר בדוך בכלל בדוך בפרנו כו' וכן בסיני וכן בערבות מואב שנאמר אלה דברי הברית אשר צוה ה' ופירש"י בתר קללות וברכות כתיב אלה הברית וגו' אלמא בברית ערבות מואב

תפארת שמואל

(יח) אבל החותם. הלי אבל דקאמר אינו מדברי רבינו יונה אלא מדברי המחבר הוא והטור כתב וכן היה ז"ל נוהג בפתיחה בהרי"ף ובחתימה בר"י פי' כל' יונה כי הוא דימה שהכל מדברי הר"י. ולאחת אלא מדברי המחבר הוא אבל ר"י גופיה ס"ל דיש לחתום בבונה ירושלים לחוד וכן בסמ"ג ובמרדכי ובחוס' כותבים פירש"י ועוד הוסיפו החוס' וכתבו המשנים בשבת מברכה של חול שהוא מנהג של שטות וכן קבלתי מרבותי: (יט) הקב"ה שמקדש השבת וי"ח וכו'. נ"ב וה"ה גבי זמנים וכ"כ בעל מנהגיה: (כ) וכן אין לומר בשבת

וכו'. וז"ל מדוקי הרשב"ץ ומכאן שאין לומר מלכותך ומלכות בית דוד משיחך אלא הקם מלכות בית דוד וכן מאן דאמר אבינו מלכנו רועינו טעות הוא בידו ע"כ. ולפי זה נראה קצת מה שנאמר בשבת ע"ם הוא אבל בפ"ח אין לומר בשבת ומלכותך ומהר"ץ מפרנס מתקו ופי' שקאי על ברכת רחם שאין לומר בה מלכותך ומלכות בית דוד וכ"ה בפי' רבינו יונה אבל בפסר"י כתב קללות וברכות כתיב אלה הברית וגו' אלמא בברית ערבות מואב היה כתוב בו הקם מלכותך ומלכות בית דוד וק"ל:

ואפ"ה אינה חותמת בברוך [נ] דתשיבא מטבע קצרה דמעיקרא לא מיקנו אלא הטוב והמטיב ולבסוף הוסיפו בה דברים הללו:

כג יתיב ר' זירא אחורי דרב גידל ויתיב רב גידל וקאמר קמיה דרב הונא (עא) טעה ולא הזכיר של שבת בבהמ"ז (עב) אומר ברוך שנתן שבתות למנוחה לעמו ישראל [פ] באהבה לאות ולברית מקדש השבת טעה ולא הזכיר של יו"ט אומר ברוך שנתן ימים טובים (עג) לעמו ישראל [ל] לששון ולשמחה ולזכרון ברוך מקדש ישראל והזמנים טעה ולא הזכיר של ר"ח אומר ברוך שנתן חדשים לעמו ישראל לזכרון [ק] ולא ידענא מי אמר בה שמחה מי לא ולא ידענא מי מחסר בה מי לא כתב רב אלפס ז"ל דאין לחתום בה (עד) ור"י כתב א) דאין לשנותה משבת ויו"ט ויש לחתום בה אבל שמחה מקחברא שלא יאמר דלא שייך שמחה בר"ח ב) ומי איקלע יו"ט ושבת בהדי הדדי כולל ואומר ברוך שנתן שבתות למנוחה לעמו ישראל באהבה לאות ולברית [ר] ויו"ט (עה) לעמו ישראל לששון ולשמחה ולזכרון ברוך מקדש השבת וישראל והזמנים (עו) וכן שבת ור"ח ואע"פ שהיא סמוכה לחבירתה פותח בה בברוך כיון שהיא מדרבנן מידי דהוי אהטוב והמטיב ג) ועוד שהיה אלא אקראי בעלמא [דף מט ע"ב] אמר רב מנשה בר תחליפא משמיה דרב לא שנו אלא שלא פתח בהטוב והמטיב אבל פתח בהטוב והמטיב חוזר לראש ברכת הזן [ש] כדאמרי' לעיל (דף כט:) גבי י"ח שאם עקר רגליו חוזר לראש וכאן אין עקירת הרגל אחר אלא סילוק סדר ברכות דאורייתא הוי כמו הפסקה גמורה ויש מפרשים כיון שעדיין לא סיים ברכת הטוב והמטיב א"ל לחזור לראש ברכת המזון דלא גרע ברכת הטוב והמטיב ממי שרגיל לומר תחנונים אחר תפלתו שאם טעה ולא הזכיר של ר"ח בעבודה כל זמן שלא סיים תחנונים א"ל לחזור כל התפלה ה"נ כל זמן שלא סיים ברכת הטוב והמטיב אינו צריך לחזור לברכת הזן אלא חוזר לתחלת בונה ירושלים ולא מקחבר לי דשאני התם דג' ברכות אחרונות משונות בברכה אחת שהרי אם טעה ולא הזכיר בשיר שלוש בספר חיים בעשרת ימי תשובה וכן וכתוב לחיים במודים לדברי רבינו יצחק דכתב למעלה (פ"א סי' ט"ז) דמחזירין אותו אינו חוזר לאותה ברכה שדילג בה [ת] אלא חוזר לתחלת רצה דהנך שלש תשובות כאחת לענין דילוג וכן בהמ"ז נמי משובות כולן בברכה אחת (עז) ולריך לחזור לראש. אמר רב נחמן אמר שמואל טעה ולא הזכיר של ר"ח בתפלה מחזירין אותו [א] (עח) בבהמ"ז אין מחזירין אותו מאי טעמא בתפלה דלא מצי פטר נפשיה מהדרינן ליה בבהמ"ז דמצי מפטר נפשיה דאי בעי אכיל ואי בעי לא אכיל לא מהדרינן ליה לאו משום דמותר להתענות בר"ח דהא אמרינן [ב] בפ"ק דמגילה ובמגילת תענית דאסור להתענות אלא הכי קאמר אי בעי לא אכיל דבר שלריך בהמ"ז ג) דאפשר שיאכל פירות או ירקות רק שלא יתענה (עט) אלא מעתה שבתות וימים טובים דלא סגי ליה דלא אכל פת ה"ג דמהדר [ג] אמר ליה אין דא"ר שילא אמר רב טעה חוזר לראש [ד] משמע הכא דבו"ט לא סגיא דלא אכל פת דבר שלריך לברך אחריו בהמ"ז וקשה דבפ"ב דסוכה (דף כז.) קאמר גבי מתני' דקאמר אמר ר' אליעזר י"ד סעודות חייב לאכול בסוכה דטעמא דר"א תשבו כעין תדורו מה דירה אחת ביום ואחת בלילה אף סוכה כן ורבנן דאמרי אין לדבר קבוע סברי כדירה מה דירה אי בעי אכיל ואי בעי לא אכיל אף סוכה אי בעי אכיל אי בעי לא אכיל ועל כרחך היינו לא אכיל פת כלל דאי אכיל חייב לאכול בסוכה הלכך הא דקאמר הכא יו"ט דלא סגי דלא אכיל היינו דוקא בליל יו"ט הראשון [ה] של פסח וליל יו"ט ראשון של חג הסוכות והא דקאמר בפ"ב דחגיגה (דף טו:) ובפרק אלו דברים בפסחים (דף סח:) גבי יו"ט אלקהו אליו לאכילה ושתיה ואליו לביתיה"ד דברי ר' יהושע אפשר בבשרא ופרי דאין בהם בהמ"ז ומיהו קשה דמשמע יו"ט דומיא דר"ח ור"ח דוקא ביום דאלו בלילה [ו] אפי' בתפלה אין מחזירין אותו דאין מקדשין החדש בלילה הלכך נראה לרבינו יהודה [ז] דחייב אדם לאכול פת ביו"ט משום שמחה משום שמחה משום אלקהו אליו לאכילה ועיקר אכילה הוא לחם והא דאמרי' בסוכה מכאן ואילך רשות דאי בעי לא אכיל הכי קאמר רשות משום סוכה ולעולם חובה היא משום שמחה ביו"ט ור"ח הא בהא תליא ד) דכיון שהוא אוכל לדברי

דברי חמודות

ז"ל היה אומר מה הסדר הוא הטיב לנו הוא מטיב לנו הוא ייטיב לנו כסדר שאומר הגמולות הוא גמלנו הוא גומלנו הוא יגמלנו וכתב עוד הטור וז"ל כתב אחי הר"ר יחיאל ז"ל נהגו להתיר בברכת הטוב והמטיב הרחמן בכמה גוונים ולא ידעתי מאין בא זה להרבות בנקשה בין בהמ"ז לברכת בפה"ג ואפשר שנהגו לעשות כן דאמר אורח מברך יר"מ כו' ע"כ וג"ל שאין בזה משום הפסק וגדולה מזו מצאנו בברכת המילה שמתפללים על הילד בתחלת הברכה אחר שבירך בורא פרי הגפן ומתפיק בין ברכה לשתיה עד כאן לשון הטור. ור' מרדכי יפה ז"ל כתב שהטעם הוא דלא משנינן להו להרחמן להפסק כטעם שאומרים תחנונים בסוף י"ח קודם שפוסע לאחוריו עד כאן ואיתנהו להני תחנונים בגמרא פרק היה קורא דף ע"ז: (פא) טעה ולא הזכיר של שבת. ואם התחיל לאכול בשבת ותסכה לו קודם גמר סעודתו כתב בתוספות מיים בשם התוספות שמזכיר של שבת בבהמ"ז שהכל הולך אחר התחלת הסעודה וה"ה בר"ח ופורים כתו בתפלת נעילה אע"פ שהוא לילה מזכיר בה של שבת ע"כ. ואע"פ שרבינו הרא"ש כתב בתשו' כלל כ"ג שאין להזכיר כלל של שבת בחול מידי דהוה אתפלת מנחה של שבת שאם שכחה מתפלל למוצ"ש שאים של חול בתשובת אשכנזית כתוב דלא דמי דזמן תפלת מנחה עבר ואין מתפלל במוצ"ש אלא לתשלומין והיאך יתפלל של שבת ודיינו להבדיל בתשובה אבל בה"מ אחי על סעודה שסעד בשבת וכיון דאכתי לא נלי ערבית של חול צריך להזכיר מענין המאורע בבהמ"ז ע"כ אבל הרמ"ה שיית שכתוב בתשובה לרבינו הרא"ש מבני חבורה שהיו מקובלין וקידש עליהם דקאמר ר' יוסי גמרו סעודתן כוס ראשון מוזרים עליו בהמ"ז שני אומרים עליו קידוש היום בתוס' דברכות שונה בדברי ר' יוסי ומזכיר של שבת בבהמ"ז אע"ג דסעודת חול היתה כיון דמברך בשבת צריך להזכיר של שבת ה"ג אע"ג דסעודת שבת היתה כיון דמברך בחול לא יזכיר של שבת ע"כ על זה לא השיב בתשובה הנ"ל וז"ל דלא חש להשיב לפי שגם על זה נחלקו התוספות וכתבו שלא יזכיר כמ"ש בסימן רע"ח בשם הא"ח אלא דהתוספות שבשיית רבינו הרא"ש לראיה מקשה גם לדברי המוש' דהיאך יהיו חולקים על התוספות ובפ' ע"פ סימן ז' כתב רבינו הרא"ש דאפשר דהתוספות לא אמרה שחיבר אלא בשאבל משתאבל והכריע דאפילו לא אבל משתאבל שיחיבר מהניא דשבת דהמפלל מנחה של שבת בר' ואפילו לא נאמר אבל הכרעתו הכרעה וכדאמי לה המשובה אשכנזית מ"מ בשאבל משתאבל מאין לנו לדחות אותה התוספות שאמרה שיחיבר ובין שבת לחול"ש אין לחלק שמי שקובר בחול"ש שלא יחיבר קובר ג"כ בשבת אלא יחיבר והטעם בשביהם שהבל הולך אחר התחלת הסעודה ואם בשבת לא נלך אחר התחלת הסעודה אף בחול"ש לא נלך אחריה והב"י בש"ע שלו סתם כאן להזכיר אע"פ שבסימן תרל"ה סעיף ג' כתב ג"כ לשבת שאין להזכירו ושם הגיה רמ"א שנוהגין להזכיר ע"כ ומה שאמרתם עוקר הלכה כי היה נ"ל להכריע כדברי רבינו הרא"ש מכח התוספות ולילך עכ"פ אחר סוף הסעודה בשאבל אח"כ גם נריך לי עיון טובא מ"ש בהגה"מ פ"ה מהלכות מגילה בשם הר"ם שנריך לברך על הנסים בשמוסיפים סעודת פורים בלילה בדאשכחן רב נלי של שבת במוצ"ש ע"כ ולא אשכחית ליה דבפ' תפלת השחר דף ב"ז איתא דרב נלי של שבת בע"ש ואיתא נמי דר' מיאשיא וכן ר"א בר יוסי נלי של חול"ש בשבת ומו לא מידי וצ"ע: (פב) אומר ברוך שנתן בו'. מסתבר דכל הני בשם ניגנו וכן נמי חתימתן בשם ואע"פ שאם היה מזכירן במקומם לא היה בשם היינו משום דכל שהוא מזכיר בברכה הסמוכה הרי הן נכללות בברכה שיש בה מלכות בפתיחתה ותתימתה דכל שהוא פותחת בברוך שפתיחתה הראשונה כוללת את כולן וכן נראה דעת רבותינו הצרפתים ע"ל הרשב"א. אבל אני תמה על לשון תהר"י שכתבו שחותם בהם בשם ומלכות ואומר בא"י אמ"ה מקדש השבת וכן חותם בי"ט וה מימה דהיכן מצינו מלכות בתחתיתה ועל לשון הוספת של ברכות אלו שנתן ולא הוותן דלאשכחן במולית בפרק כיצד

דברי חמודות

מברכין דף נ"ח ובורא בגמרא בפרק אלו דברים דף כ"ב משום דמשמע נמי לשבח וכן היה לנו לומר הנותן דמשתמע נמי לשבח משמע כיון שאין מיניהם במשקלם שכולם במשקל פעל הבורא ויש לומר דהשם כיון שהם נמצאים כן בכחוב נקטינן ליצנא דקרא ובהמוליא בה"א כתב רבינו טעם אחר שלא לערב האותיות ועוד שכל נוסחי הברכות של שבת ויו"ט אינם מיוסדים במשקל פעל הוזה כי אם בלשון פעל עבר אתה קדשת אתה בחרתנו וכו' וכן כולם ועיין בפ' לעולי פעיף קט"ז: (פג) לעמו ישראל לששון ולשמחה ולזכרון. כבר כתבתי שיטו נוסחאות על מלת לזכרון וגם בלעמו ישראל כתב בטור לישראל ונמצאו האחרונים אחריו ולא בגמ' וכי"ף ורמב"ם וכתב הטור בשם הרא"ש ד"ל לששון ולשמחה אם יום מג פלוני הזה: (פד) ור"י כתב שאין לשנות כו'. ויש לחתום בה ודעת הרמב"ם בפ"ב בהרי"ף שלא לחתום והכי נקטינן: (פה) לעמו ישראל לששון ולשמחה ולזכרון. כבר כתבתי לעיל דיש שאין אומר לזכרון וגם כתבתי אל"ל אם יום מג פלוני הזה ובגלגלן ערוך השמיע בכאן לעמו ישראל אבל גם הטור כתבו: (פו) וכן שבת ור"ח. אך שאינו חותם בר"ח כ"כ הגהות מיימוני ורמ"א ז"ל כתב דמ"ל שאף על פי שבחול אינו חותם בשבת כיון שבלאו הכי צריך לחתום משום שבת ואינו מזכיר משום ראש חודש שום שם ומלכות אינה אלא הוספה על הברכה ואינה הפסקה ג"כ בברכה כיון דמ"מ הוא מענין המאורע עד כאן ואע"פ שיש לפקפק עליו מפרק במה מדליקין סי' ט"ז מ"מ נגדון הזה כיון שהרבה הסוברים שאף בחול חותמים להיינו ר"י שבדברי רבינו והגהות מיימ' כתבו ג"כ כך בשם הה"ג ור"ת ומלמוד ירושלמי הלכך בשבת נסמוך עליהם: (פז) וצריך לחזור לראש. פירוש לברכת הזן כמו שכתב בתחלת דבריו וכתב הכלבו שלשה שחלבו בשבתות וימים טובים וזימנו ושכחו להזכיר מענין המאורע והם צריכים לחזור לראש בהמ"ז יברכו כל אחד לעצמו כי מידי זמנון יצאו ואינם צריכים לחזור ולזמן: (פח) בבהמ"ז אין מחזירין אותו. כשפתח בהטוב והמטיב כמ"ש במעדני יו"ט וכתב רמ"א ז"ל ואפשר דמ"מ יש לאומרו בתוך שאר הרחמן כמו שנתבאר בעל הנסים סימן קפ"ז ואולי יש לתלק כי בעלה וינא יש בו הזכרות שמות ואין לאמרו לבטלה כן ג"ל וכן נוהגים עד כאן וכתב הטור בשם הר"ר יוסף שאם נזכר קודם שפתח הטוב והמטיב אומר ברוך שנתן אפילו בלילה אע"ג דגמ' תפלה אין מחזירין אותו על הזכרת החדש בלילה ה"מ להחזיר אבל להוסיף ברכה אפילו בלילה נמי וכתב עוד הטור אם חל ראש חדש בשבת והזכיר של שבת ולא של ר"ח היה אומר הר"ר יוסף שאין מחזירין אם פתח בהטוב והמטיב אע"ג דהשתא לא סגי דלא אכיל מ"מ משום האי מיעוטא (דרובן של ר"ח אינן חלין בשבת) לא תקנו להחזיר וגם מיום אכילה דהאי יומא משום שבת הוא וכתב אחי הר"ר יחיאל ז"ל ויש חולקים בזה ולזה דעתי נוטה ולראיה משום יום שנתחייב בד' תפלות (בפרק ב"מ דף כ"ד) ה"ג כיון דסוף סוף לא סגי דלא אכיל צריך לחזור ולברך ע"כ וכתב הב"י דדעת הרשב"א כדעת הר"ר יחיאל דכיון דע"כ אכיל אפילו טעה בשל ר"ח מחזירין אותו ע"כ ומעתה לא ידענא למה פסק בש"ע שלו דאינו חוזר דהא הוה הר"ר יוסף יחידאה לגבי הר"ר יחיאל והטור והרשב"א כ"ש דעמוד ההוראה הוא הרשב"א ורמ"א ז"ל כתב לחלק דלא דמי ליום שנתחייב בד' תפלות לאותו היום אפילו בא בחול נתחייב בד' ברכות מה שא"כ ר"ח שבא בחול אפשר וסגי ליה דלא אכיל פת ולא יתחייב בהמ"ז ועוד קדושת השבת לא בטילה לגמיה יוה"כ כמו ר"ח שבטל לגבי שבת ע"כ ופשיטא שיפה עשה לחלק לפי שנמצאי אחר פסק הש"ע שפסק שאינו חוזר ומפני כן הולכך למנות טוב טעם לדחות דאיתו של הר"ר יחיאל אבל אני אומר דלהלכה ולמעשה יש לנו לסמוך על הרוב האומרים שמחזירין אותו וכתב עוד הטור וכ"ע אם שכח גם של שבת ומזכר קודם שפתח בהטוב והמטיב כולו כו' כדלעיל ואם פתח בהטוב והמטיב חוזר לראש ומזכיר של שבת וכ"ה בכתחלה: (פט) אלא מעתה שבתות וי"ט דלא סגי ליה דלא אכיל פת. לשון

מעדני יום טוב

אין לומר מלכותך אלא מלכות בית דוד עבדך משיחך וז"ל הב"י בשם הרשב"א ס"א ומלכותך ומלכות בית דוד משיחך אלא הקם מלכות בית דוד: (ע) דחשיבא מטבע קצרה. פירש"י ודומה לברכת הפירות והמלות ועיין מ"ש בפ"ק סי' י"ב: (פ) באהבה לאות ולברית. אומרים בשבת באהבה ולא ביו"ט דשבת נמרה נלטוו וקבלוה באהבה ושאר המלות שקבלו בסיני לא קבלו באהבה שהרי לא קבלו התורה בסיני עד שבפה עליהם ההר כגיגית ויו"ט בכללם ואומר בשבת לאות ולברית שכ"כ ושמרו בני ישראל את השבת וגו' מה שלא מלינו כן ביו"ט. רמ"י ז"ל: (ק) לששון ולשמחה ולזכרון. בגמרא ל"ג לששון ולשמחה אלא ל"ג ולזכרון וכן הוא בטור סימן קכ"ח ועיין לקמן: (ק) ולא ידענא אי אמר בה שמחה אי לא. משום דר"ח לא שייך בה שמחה אי דילמא כיון דכתיב ובזמן שמחתכם ובמועדיכם ובראשי חדשיכם וגו' אלמא מיקבע ר"ח למועד טוב סימן קס"ח: (ל) ה"ג ויו"ט לעמו ישראל לששון ולשמחה ולזכרון. וכן הוא בטור וז"ל לעולל לא כתב ולזכרון: (ש) בראפרנין לעיל. בפרק תפלת השחר דף כ"ט: (ת) אלא חוזר לתחלת רצה כו'. מריה דאברהם אלי תניא בלא תניא וגם קשיא לי דאמאי מייתי כלל מבספר וכתוב דלא אתחר בגמרא ולא מייתי דהך דאמר

א) וכן דעת הבה"ג לחתום. ועמ"ש בזה בגמרא (דף מד.) ורא"ה הבה"ג הוא מגמ' דילן לפי גירסתו. (בגא"ר) ב) תוס' (בגליון) ג) מדלא כתב דיוכל לאכול כזית פת בשהה יותר מכדי אכילת פרס, דייק מינה בס' מוגל מאם סי' ט"ז דבבהמ"ז לעולם חייב אף בשהה בכא"פ. (ג' מהרש"ל) ד) יש מקשים הא מותר לאכול אכילת עראי דהיינו כביצה פת חוץ לסוכה, עיין א"ח סי' תכל"ט, ולמאן חייב לאכול ביו"ט כזית או כביצה מחייב בבהמ"ז. ול"ל דלהכי לא הקשה הרא"ש דבבהמ"ז לעולם חייב אף בשהה בכא"פ דבדברי הרא"ש ע"ש ממנינין דמנו הרא"ש לדין בלבד קצבה חוץ מגלי יו"ט הראשון. מעתה הג"ל דאיכא למימר חוץ לסוכה ביו"ט. אבל הכא דאיכי מדאמרו בגמרא, מה דירה אי בעי לא אכל כלל דתדר"ש קאי ולר"ל חייב לאכול יו"ד סעודות פגי בכזית לכל סעודה דומיא דלילה דאשונה לרבנן, ואזה קאי רבנן ואמרו כדירה ואי בעי לא אכל כלל, ומיהו מקשה אדר"ל דה"פ מה דירה אי בעי אכיל חוץ לביתו אז בעי לא אכל כלל ומיהו מקשה אדר"ל דה"פ מה דירה אי בעי אכיל חוץ לביתו אז בעי לא אכל כלל אחדר"ש קאי ולר"ל חייב לאכול יו"ד סעודות פגי בכזית לכל סעודה דומיא דלילה דאשונה לרבנן, ואזה קאי רבנן ואמרו כדירה ואי בעי לא אכל כלל, ומיהו מקשה אדר"ל דה"פ מה דירה אי בעי אכיל חוץ לביתו אז בעי לא אכל כלל אחדר"ש קבע נמי, ולזה כתבו דע"כ אין פירושו כן דאי אכיל חייב לאכול בסוכה אלא ע"כ פירושו אי בעי לא אכיל כלל. ומיהו דה"ק מה דירה אי בעי לא אכיל חוץ לביתו אז בעי לא אכל כלל אחר שאינו מחויב אח"כ לחזור ולאכול בביתו אף ביו"ט דבכבר קיים סעודת יו"ט, אף בסוכה אי בעי לא אכיל אבל הסוכה כגון אי אחרמי מלתא שהיו גשמים ואכל חוץ לסוכה אף שפסקו אינו מחויב לחזור ולאכול בסוכה. ומשא"כ לילה הראשונה דחובה אפילו יוכלים גשמים דלעולם מצא המצות, כל שכן דאי אכיל חוץ לסוכה דמחויב לחזור ולאכול בסוכה דומיא דכזית מצה, וכמ"ש מור"כ בהג"ה שם. (תפל"מ)

צריך שיאכל בסוכה א) וי"ל משכחת לה כגון שהוא מצטער מפני ירידת גשמים ואינו חייב לאכול בסוכה אבל חוץ לסוכה חייב לאכול משום שמחת יו"ט ודוקא מלילה ראשונה ואילך רשות אבל בלילה ראשונה בכל ענין חובה ואפי' יורדין גשמים [פ] חייב לאכול כזית בסוכה דילפינן מחג המצות:

כד עד כמה מזמנין עד כזית ר' יהודה אומר עד כדילה. בגמ' קאמר דבקראי פליגי דר"מ סבר ואכלת זו אכילה ושבעת זו שתיה ואכילה בכזית ר' יהודה סבר אכילה שיש בה שביעה הוי אומר עד כדילה וגראה דהני קראי אסמכתא בעלמא הינהו מדאמר בפרק מי שמתו (דף כ:) והם מדקדקין בעצמם עד כזית ועד כדילה אלמא דהני שיעורי דרבנן הינהו ואמרי' נמי לעיל בהניא פירקא כגון דאכל שיעורא דרבנן ופירש"י דלא אכל אלא כזית ואמרי' נמי בפ"ב דסוכה (דף כו:) דר' לדוק אכל פחות מכדילה ולא בירך אחריו וה"ה פחות מכזית לר' מאיר ולי' כזית לו אם כדילה הוי מן התורה [ט] ב) ופחות משיעור זה מ"ל לברך כדאזיל בעובדא דר' לדוק ג) מ"מ כמאי משכחת לה הא דאמרי' בפ' מי שמתו דאכל שיעור דרבנן דחייב אדם לברך מדרבנן והא דאמרי' לעיל (דף מח.) להוציא רבים ידי חובתן עד שיאכל כזית דגן לאו משום דכזית הוי שיעורא דאורייתא דאפי' לא אכל כלל יכול להוציא המחויב מן התורה כדפרשינן לעיל (סימן כ"ח) (פ) וגראה דהלכה כר"מ דאמר בכזית אע"ג דקי"ל דר"מ ור' יהודה הלכה כר' יהודה [י] הכא קיים ליה ר' יוחנן בשיטתיה דר"מ [כ] דאכל כזית ד) מברך עליו תחלה וסוף לעיל (דף לח:) ואמר לעיל אינו מוציא אחרים ידי חובתן עד שיאכל כזית דגן [ל] [ועוד] ר' יוחנן אמר מוחלפת השיטה וכן פסקו ר"מ והר"ג ושאלתות דרב אחאי פ' ושמע יתרו דהלכה כר"מ דאמר בכזית ה) אע"ג דלענין יוה"כ בענין כרותבת (יומא עג:) היינו משום יתוי דעתא וכן לענין שתיה גראה דצריך לברך על היין לאחריו אפי' שתה פחות ממלא לוגמיו אע"ג דלענין יוה"כ בענין מלא לוגמיו לענין ברכה יין לא בענין כולי האי כמו שחלקתי לענין אכילה ו) ובפ"ק דעירובין נסתפק רבינו יצחק בדבר זה אם סגי בכזית בשתיה כמו באכילה או שמא כיון דדרש ר"מ ושבעת זו שתיה בעי כדילה כדדרש ר' יהודה ואכלת ושבעת אין שביעה פחות מכדילה או שמא יש לחלק בין שביעה דאכילה לשביעה דשתיה לכך טוב ליזהר [מ] שישתה פחות מכזית (פפ) או רביעית להסתלק מן הספק:

כה מתני' ביצד מזמנין בשלשה אומר נברך בשלשה והוא אומר ברכו (פג) בעשרה אומר נברך אלהינו ז) ולא גרסינן נברך לאלהינו בלמ"ד דגבי שיר והודאה כתיב למ"ד שירו לה' הבו לה' וכן גדלו לה' אחי אבל גבי ברכה כתיב [נ] במקהלות ברכו אלהים בעשרה והוא אומר ברכו אחד עשרה ואחד עשרה רבוא במאה אומר נברך לה' אלהינו במאה והוא אומר ברכו באלף אומר נברך לה' אלהינו אלהי ישראל באלף והוא אומר ברכו ברבוא אומר נברך לה' אלהינו אלהי ישראל אלהי הצבאות יושב הכרובים (בא) הכרובים ברבוא והוא אומר ברכו כענין שהוא מברך כך עונין אחריו ברוך אלהינו אלהי ישראל אלהי הצבאות יושב הכרובים על המזון [פ] שאכלנו משלו. ר' יוסי אומר לפי רוב הקהל מברכים אמר רבי עקיבא מה מצינו בנהכ"נ אחד מרובים ואחד מועטין אומר ברכו את ה' ר' שמעאל אומר ברכו את ה' המבורך: **גמ'** אמר שמואל לעולם אל יוציא אדם את עצמו מן הכלל כלומר אע"פ שיש לו לומר ברכו נברך עדיף כדי שלא יוציא את עצמו מן הכלל והכי מסקינא נברך עדיף [ע] ואם אמר ברכו אין תופסין אותו על כך [דף נ ע"א] ומנינ נמי הכי בין שאמר נברך בין שאמר ברכו אין תופסין אותו על כך והנקדנין תופסין אותו בכך ומברכותיו של אדם ניכר אם ת"ח הוא אם בור הוא. ירושלמי שמואל אמר אינו מוציא את עצמו מן הכלל התיבון ה"ז הקורא בתורה אומר ברכו א"ר אבין מכיון דהוא אומר המבורך אינו מוציא עצמו מן הכלל:

כו ה"ר יהודה הברצלוני ז"ל כתב בשם רב סעדיה גאון שהעולה לס"ת אחר שאמר ברכו והשומעים עונין ברוך ה' המבורך לעולם ועד גם הוא יש לו לחזור ולומר ברוך ה' המבורך [פ] דכי היכי דאמרי' לעיל דהמברך בהמ"ז חוזר למקום שפסק ואומר ברוך שאכלנו משלו ובטובו חיינו כמו שאמרוה אחרים ה"נ חוזר ואומר מה שאמרו האחרים ואע"פ (בב) שאומר המבורך לא הוציא עצמו מן הכלל דה"נ המברך כשאומר נברך לא הוציא עצמו מן הכלל ואפ"ה חוזר ואומר ברוך שאכלנו משלו: [ל] (תניא נמי הכי) כילד רבי אומר ובטובו חיינו ה"ז ת"ח [ק] ומטובו חיינו ה"ז בור חיינו ה"ז ת"ח חיים ה"ז בור מ"ר יוחנן נברך שאכלנו משלו ה"ז ת"ח למי שאכלנו משלו ה"ז בור דמתחזי כמאן דמברך לחיים בעלמא והאי (דאמר) [דאמרי'] למי שעשה לאבותינו ולנו את כל הנסים האלו נסים שאני דמוכחא מלתא דקודשא ברוך הוא [כ] דעביד ליה ניסא ומ"ר יוחנן אמר נברך שאכלנו משלו ה"ז ת"ח על (בג) המזון שאכלנו [ד] (משלו) הרי זה בור [ש] דמתחזי כמאן דמברך ליה למזון אמר רב הונא ברייה דרב יהושע לא אמרן אלא בתלמא דלא מידכר שם שמים אבל בעשרה כיון דאמר אלהינו מוכחא מלתא דתנן כענין שהוא מברך כך עונין אחריו נברך אלהינו אלהי ישראל אלהי הצבאות יושב הכרובים על המזון [ת] שאכלנו משלו: אחד עשרה ואחד עשרה רבוא וכו' ואוקימנא כר' עקיבא דאמר מה מצינו בנהכ"נ אחד מרובין ואחד מועטין ט) וכן פסיק רבא הלכה כר"ע:

כו אמר רבא כי אמינא ריפתא בי ריש גלותא מברכינן בי תלתא תלתא (פג) וליברכו עשרה עשרה שמע ריש גלותא וקפיד וליפקו (בד) בברכתא דבי ריש גלותא אחידי דאוושא כ"ע לא שמעו אע"פ שנתחייבו בברכת השם בעשרה טוב בעשרה [פ] שלא היו יוצאין בהמ"ז שלא היו יכולין לשמוע את המברך:

דברי המודות

הטור וכתב אמי הר"ר יחיאל ז"ל ובפעורה שלישית של שבת נ"ע אם מחזירין אותו לר"מ דאמר שיוצא בשיעור תרגימא בלא פת ולאי אין מחזירין אותו אפילו אם אכל פת דתמי לר"מ. ולדברי המפרשים שצריך פת דילפינן מג' פעמים דכתיב הייס גבי מן שהוא במקום פת לדידהו מחזירין אותו ע"כ וכתב הב"י דהגהות מיימוני כתבו בפ"ב בשם רא"ה דכיון דנהוג עלמא להזכיר וגם מיכן ע"ד להזכיר שוויה עליה כחובה וכה"ג פסק הה"ג גבי תפלת ערבית בפ' תפלת השחר ומדברי תרומת הדשן סי' ל"ח יתבאר לן דלא קי"ל הכי ע"כ וכן פסק בש"ע דדין שעורה ג' כר"מ ואכתוב בזה בפרק כל כתבי נמיון ה' ובפרק היש נ"מ ב' ש"ע עליו מפ"ם רל"מ ולענין חולו של מועד כתב ב"י דדינו כר"מ ושכ"כ הטמ"ג והכלבו בהל' י"ט וכן כתב רבינו יהודה בנתיב מ' מלק ג' דגראה מדברי הרמב"ם ורש"י שאע"פ שחייב לאכול בז' ימי החג י"ד שעורות אחת ביום ואחת בלילה יכול להשלימן בפירות: (פ) ונראה דהלכה כר"מ דאמר בבזית. וכבר כתבתי בריש הפ' דלעע"ג דתנן עד כמה מזמנין ה"ה לבהמ"ז דיחיד והש"ע שכתב בס"ם קל"ו אמין מזמנין על מי שאכל פחות מכזית דלא לכ"ע כ"כ דהא יש מחלוקת בלירוף לזימון ג' כמו שהזכיר הוא בסי' שתמרי סעיף ג' וכמ"ש ג"כ לעיל סעיף ג"ז: (פפ) **או** רביעית. כבר כתבתי במי"ט שבעיני הנכון להגיה או רוב רביעית אלא שקשה עלי ממה שנמצא כמו כן בתשובה לרבינו הלשון הזה רביעית והנני יוסף בכאן להשיב על דברי רמ"י ז"ל שבס"ם ק"ן פי' דגראה לו שהפסק בשתיה הוא משום דדרשינן ושבעת זו שתיה ומדהוקש לאכילה קי"ל כמ"ד בכזית אלא דלכתי דלמא שיעור שתיה בלא משערינן וכזית קרוב הוי רביעית בלא דלמא בהמוליא

מעדני יום טוב

[מ] חייב לאכול כזית כו'. עי' בפ' הישן סי' נ"ב: [ט] ופחות משיעור זה א"צ לברך. אפי' מדרבנן כדאזיל כו': [י] הכא קי"ל רבי יוחנן בשיטתיה. והרי"ף כתב והלכתא כב"ק והשתא אין צריך לטעם דמכיון שנאמר רבי בלשון פתם הלכה כמותו וכ"כ רבינו בעצמו בשם הרי"ף בפרק כל הכלים סימן ה': [כ] דאכל כזית מברך כו'. ר"ל הא דאמרי' בפרק כילד מברכין דף ל"מ אמר ר' מאיר בר אבא אני ראיתי את רבי יוחנן שאכל זית מלוח ומברך עליו תחלה וסוף וכן מפורש בטור דמהא דייקי: [ל] ה"ג ועוד רבי יוחנן אמר. וכן הוא בטור' לראיה אחרת דהלכה כר"מ מלבד הני ראיות דבסמוך אבל קשה דמה ראיה מרבי יוחנן כיון שאבר נחלק עליו וקי"ל דהלכה כבתראי מאחרי ורבא ואילך וי"ל לפרק דאחר לא אתא אלא לתרץ אלא לעורר לחלוף השיטה אלא אפילו לא נחלוק לא קשיא אבל מ"מ לר' יוחנן נשמע שאמר מוחלפת השיטה שלפי שהיה קרוב לחבור המשניות שהרי היה לומד לפני רבי המחבר המשנה קרוב הדבר שמדרך קבלתו הוא שאמר שמוחלפת השיטה ואמרי לא נחלק על רבי יוחנן אלא לרווחא דמלתא מתרץ ולהגדיל תורה: [מ] שישתה פחות מכזית. פירש הטור בס"ם ק"ן דהיינו דוקא בשאר שתיות אבל בשתיה הטעונה כוס לא סגי בפחות מכמלא לוגמיו שהוא רוב רביעית כדאיתא בפרק ע"פ סימן י"ח: **או** רביעית. כתב הב"י סימן ר"י אע"ל שסובר רבינו דשיעור רביעית שזה לברכה שאם הוא פחות מכביצה היאך היה מתחלק מן הספק בשתיית רביעית ע"כ וא"ל דכבילה דקאמר היינו קרוב וכלומר דשיעור רביעית בלא הוה כמו בכביצה בקרוב דאלת"ה הא קי"ל לוג שיעור שבה ביצים א"כ הרביעית ממנו הוא ביצה ומתלה אלא כדאמרן ומ"מ ממיהני דברש"ם פרק המוציא יין דיין לא רביעית כי קרוב הוי בכזית ואיכא מאן דאמר דרביעית קרוב הוי פחות מכזית בלא והרמב"ם בפרק ג' מה"ב פסק בהדיא שאין מברכים ברכה אחרונה אלא ברביעית וכתב שם הכ"מ דטעמו משום דאסכמן באכילת איסורים שבתורה דחייב בשתיית משקים אסורים ברביעית דומיא דאוכלין בכזית ע"כ אבל אין נראה לפרש כן בדברי רבינו לכן הקרוב אלי להגיה בדברי רבינו שצריך להיות או רוב רביעית והיינו

דברי הגר"א

יין אז נימא דשיעור שתיה בלא היא ובכזית עד כאן דברי והרי הדבר ברור שאין הספק שנסתפקו בו התוס' ורבינו בענין שיעור כזית עצמו אלא בענין שביעה שאפשר שהיא בכבילה ומעתה אם נעשה ספק אין לא וקרוב מ"ב אפילו רביעית לא תספיק מכיון שכזית קרוב הוא בלא רביעית והיאך לא התמירו להצריך יותר מרביעית ועוד שא"ש להיות ספק על הבילה אם הוא בקרוב שא"כ יהיה יותר מרביעית והכוס של ברכה כולו אינו ביותר מרביעית כדאי' התם בפ' המוציא יין אלא ודאי לאין ספק אין לא וקרוב דודאי דשיעור השתיה כמות שהיא דהיינו בלא אלא שהספק אם צריך שיעור כבילה והוא רוב רביעית דבילה ומתלה הוא רביעית הלוג ומכומקומי אני עומד דדי לאלתא מידי הספק כשיתה רוב רביעית אך איני כדאי לומר קבלו את דעתי: (פפ) בעשרה **אומר** בברך אלהינו. כתב ב"י סי' קל"ב בשם אגרות מיים שאם טעו המזמן בעשרה והעונים ולא ברכו בשם אין יכולים לחזור לאין זימון למפרע מיהו אם לא ענו אחריו הם ודאי מזמנין עליו ומסתבר לאף הוא מזמן לאין זה כמו שבירך על שיטנו אחריו עד כאן: (פג) ו**ליברכו** עשרה עשרה. מכאן יש להוכיח דמצוה לחזור אחר עשרה והגהות מיימוני כתבו בשם מהר"ם שמצוה לחזור אחר עשרה מדגרסינן בגמרא רבינא ורב ממא בר בזי איקלעו לבי ריש גלותא קם רב ממא וקא מהדר אבי מתא א"ל רבינא לא צריכא הכי אמר רבא הלכה כר"ע ע"כ ויראה לי דרבינו לא הוצרך להביא ההוא עובדא לאשמעינן הא דמצוה לחזור אחר עשרה לפי שנשמע מהך דהכא שהוצרך לכתבו בלאו הכי וכתב רמ"י ז"ל בסימן קל"ג וז"ל בשם שמצוה לחזור אחר ג' כשהם שנים משום ברוב עם הדרת מלך כן כשהם תשעה מצוה להם לחזור אחר עשירי

תפארת שמואל

(בא) יושב הכרובים על המזון וכו'. ונראה דכאן לא בעי לומר ובטובו חיינו דעיקר טעמא דלא תימא דמברך אבל אין נראה לפרש כן בדברי רבינו לכן הקרוב אלי להגיה בדברי רבינו שצריך להיות או רוב רביעית והיינו

משלו ה"ז בור. נ"ב רש"י לא גרס משלו אלא כלומר שהזכיר המזון ולא אמר משלו. אבל גי' הרא"ש נראה עיקר וכמו שפי' התוס' דהכל תלוי במה שמזכיר המזון נ"ל: (בד) ו**ליפקו** בברכתא דבי ריש גלותא ובו'. ומכאן שאסור לאדם להקדים ולברך קודם זימון אפי' יש לו לורך או אפי' בהול ללמודו דאל"כ מאי פריך תלמודא וליפקון וכו' והשתא ק"ו אפי' מברכת אלהינו לא היו יכולין להקדים אי לאו דאוושא ק"ו שילך בלי זימון וק"ל:

א) עי' תוס' דמשמע מדבריהם שאם חייב לאכול בסוכה בעצם בסוכה בגלל רשמון כזית וכן דעת הגר"א וכן עיקר. (רי"ל ספר) ב) אומר אני מהכא לא מוכח מידי, משכח לה בענין משעורא דתמאי. עי' מור וקציעה קונדרס מזיגת כוס יפה (סי' קכ) ולחם לשונע (סי' רי) בס"ד. (יעב"ץ) ג) והמרדכי בסימן קע"ז מי' זה בשם ס"ר דאמילה בלא שתיה היא דרבנן, דומבעת הוא שתיה לר"מ, יע"ש. (מל"ה) ד) וכיון (נלין) ה) לא דק כמ"ש שם. (יעב"ץ) ו) בתוס' שלנו הוא ביומא עט. ובסוכה כו: (נלין) ז) תוס' (נלין) ח) בגמ' ליתא (נלין) ט) רי"ף (נלין)

כח אמר רבא תוספתא הני תלתא דכרכי ריפתא בהדי הדדי וקדיש חד מיניהו (פד) וברך לדעתיה אינהו נפקי בזימון דידיה אע"פ שבירך כבר מצי למימר ברוך שאכלנו [ב] דלא גרע מבא בתוך הסעודה ואכל עלה של ירק (לעיל סי' כ"ג) שאומר עמהם ברוך שאכלנו מיהו איהו לא נפיק בזימון דידהו לפי שאין זימון למפרע ודוקא שניס עם האחד אבל אם ברכו שניס אין השניסי יכול לזמן עמהם דאי לא תימא הכי א"כ לאשמעינן רבותא טפי וכי תימא דאשמעינן הך רבותא דאפי' אחד אינו יוצא בזימון שניס כיון שבירך דאין זימון למפרע הא מלתא דפשיטא היא דכיון שבירך אין זימון למפרע:

כט מתני' שלשה שאכלו כאחת אינן רשאין ליחלק וכן ד' וכן ה' (פה) ששה נחלקים [ג] עד עשרה עשרה אינן (בה) נחלקים עד שיהו עשרים: **גמ'** מאי קמ"ל תנינא הדא זימנא שלשה שאכלו כאחת א מיינן לזמן קמ"ל כי הא דאמר ר' אבא אמר שמואל שלשה שיצאו לאכול אין רשאין ליחלק (פו) פירוש שיצאו לאכול וברכו ברכת המוציא ועדיין לא אכלו שיעור ברכה אינן רשאין ליחלק ומומרא הוא שהחמירו חכמים בדבר וממשנה ידיעה שמעינן לה דקתני שלשה שאכלו כאחת ומפרש להו שהתחילו לאכול וברוחלמי גרס ברים פירקין הכא את אמרת חייבין בזימון והכא את אמרת אין רשאין ליחלק כלומר מאי קמ"ל היינו ריש"ל שמואל אמר כאן בתחלה וכאן בסוף ואיזהו בתחלה ואיזהו בסוף תרין אמוראי חד אמר נתנו דעתן לאכול זהו בתחלה אכלו כזית ב זהו בסוף ואחרים אומרים אכלו כזית זהו בתחלה גמרו לאכול זהו בסוף והא דפרשינן הכא שברכו ברכת המוציא ועדיין לא אכלו שיעור ברכה היינו כמ"ד אכלו כזית זהו בתחלה א) וכזית דנקט לאו דוקא אלא לאפוקי ממ"ד נתנו דעתם לאכול זהו בתחלה דמשמע רק שגמרו בדעתם אע"פ שלא ברכו ברכת המוציא ואי הוי מפרשינן שישבו לאכול אע"פ שלא ברכו ברכת המוציא אז הוי כמ"ד נתנו דעתם לאכול זהו בתחלה אבל לא מסתברא לפרושי כן דמומרא יתירא היא זאת ורב אלפס גרס שלשה שישבו לאכול ג אע"פ שכל אחד ואחד אוכל לעצמו אינן רשאין ליחלק וכן פיר"ח שלשה שאכלו כאחת וכל אחד אוכל מכברו מצטרפין לזימון (פו) אבל לשון הירושלמי לא משמע כפירושו אי נמי כי הא דאמר רב הונא שלשה שבאו משלש חבורות אינן רשאין ליחלק א"ר חסדא והוא שבאו משלש חבורות של שלשה בני אדם אמר רבא [דף ג ע"ב] ולא אמרן אלא דלא זימון עלייהו בדוכתייהו אבל אי זימון עלייהו בדוכתייהו פרח זימון מיניהו פירש"י אזמון עלייהו בדוכתייהו כגון שצטרפו אלו עמהן לזימון כדאמר לעיל קורין לו ומזמנין לו ומברכין עליו ואלו לא היו שם ד אלא כדי נברך וברוך שאכלנו ועכשיו הן בתין לברך אין מזמנין דפרח מיניהו חובת זימון ותו לא הדר עלייהו והקשה ה"ר יהודה דהא מלתא דפשיטא היא שלא יזמנו עוד שהרי כל אחד ואחד יצא ידי זימון עם חבורתו

ה וגם לא שייך על זה לומר פרח זימון מיניהו שהרי זימנו כבר ולא פרח מהם אלא יצאו ידי זימון כמו אחרים והיאך יצטרפו ויאמרו נברך פעם אחרת ועוד דאין הנדון דומה לראיה שמביא ממטה שחלקוה דפרחה עומאה ישנה ממנה אפי' המזירה דהכא לא שייך חזרה דכיון שנפטרו ידי זימון ואפי' נתקבלו השלשה יחד אין כאן חזרה ופירש הוא דאלו החבורות [ד] היו בכל אחת ארבעה ופירש אחד מכל חבורה ונצטרפו לחבורה אחרת וזימנו השלשה הנשארים והאי דקאמר חזמין עלייהו בדוכתייהו לא שהיו עמהם אלא הכי קאמר ו זימנו עמהם כאלו היו שם כי נשאר להם כדי זימון פרח זימון מיניהו כיון שחברייהם זימנו הוי כמו מטה שנחלקה שפרחה ממנה עומאה ישנה ולא מחזור עוד אפי' המזירה הכא נמי לא יצטרפו עוד לזימון ולשון חזמון עלייהו אינו מורה כלל על הפירוש הזה ומה שהקשה הר"י דמלתא דפשיטא הוא שלא יזמנו עוד שהרי כל אחד יצא ידי זימון עם חבורתו לא קשיא מידי [ה] דרבותא קמ"ל שאע"פ שאכלו אלו השלשה ביחד אמ"כ וגמרו סעודתן שהתחילו עם חבורתן בלא נט"י ובלא המוציא ב) כדמשמע לישנא דמשנה ד השלשה שאכלו כאחת דמיגה דייקי הך דרב הונא (פה) אפילו הכי אינם יכולים לזמן דפרח זימון מיניהו אפי' על מה שאכלו אחר מכן כיון דזימנו כבר על תחלת סעודה וכל אחד חוזר למקום שפסק ג) ועתה מדמה ליה שפיר למטה ישנה דאע"פ שחזרו לחבורה אחרת ואכלו יחד אינם מצטרפים לזימון:

ל מתני' שתי חבורות שאכלו בבית אחד בזמן שמקצתן רואים אלו את אלו (פט) [ו] הרי אלו מצטרפים לזימון ואם לאו אלו אלו מזמנין לעצמן ואלו מזמנין לעצמם: **גמ'** תניא ח היה השמש ביניהם [ז] השמש מצטרפן ד) לא מיבעיא שתי חבורות שאכלו בבית אחד (ל) אלא אפי' בב' בתים שאין רואים אלו את אלו כלל השמש מצרפן וכן פירש ר"ח [ח] דאורחא דמלתא נקט מתני' שתי חבורות אוכלות בבית אחד והוא הדין בשני בתים וכן פירש בעל הלכות גדולות וכן משמע בירושלמי ר' יוחנ ור' אבא בר' זימנא בשם ר' זירא לשני בתים נצרכה א"ר יוחנ [ט] והוא שנכנסו משעה ראשונה על מנת כן והא אילין [י] בית נשיא מה את עבדת לון בבית אחד או בשני בתים אם היו דרכן לעבור אלו לאלו מזמן ואם לאו אינו מזמן ור' ברכיה מוקי אמורא אחרנא מינאי דבי מדרשא [כ] והוא מזמן על אילן ועל אילן:

לא מתני' אין מברכין על היין עד שיתן לתוכו מים דברי ר' אליעזר וחכ"א מברכין: **גמ'** ת"ר יין שלא נתן לתוכו מים ה) מברכין עליו ב"ש הגפן ומוטלין הימנו לידים פירש"י בשם מים עליהם ומי פירות איקרו משמע מתוך פירושו דכל (בו) מי פירות ראוין לנט"י אבל משנתן לתוכו מים שם יין עליו ואין נטילה ביין ותימה דבפ' כל הבשר (דף קז.) אמרי' דקפדינן אמנה וחזותא ותנן במס' ידים (פ"א מ"ג) מים [ל] שנפל לתוכו קומוס וקנקנמוס ונשתנו מראיהם פסולין אלמא אפי' מראה מים בעינן ומי פירות

הנהות הב"ח א מיינן לזמן הא קמ"ל כי הא כו' שלשה שישבו לאכול כאחד ועדיין לא אכלו אין כו': ב זהו בסוף ומה אמר אכלו כזית וכו' והא דפרשית הכא כו': ג אע"פ שכל אחד ואחד אוכל מכברו לעצמו אינן כו': ד אלא עד כדי נברך: ה וגם לא שייך לומר על זה פרח זימון כו': ו דזימנו עליהם כאלו היו שם: ז שלשה שאכלו כאחת אפ"ה כל"ל ותניא דמינה הך דרב הונא נמחק: ח מנא אם היה השמש כו':

דברי חמודות

כדי שיברכו בשם משום ברוב עם הדרת מלך אבל בפחות מעשר לומר דלא מטרחו רבנן לחזר אחר עשרה מיהו נ"ל להסתפק ולומר דאפילו מז' ואילך חייבים לחזר אחר עשרה כיון דג' אוכלי ירק מצטרפין ע"כ ועיין לעיל סעיף ט': (פד) וברך לדעתיה. ולא זימן עם שניס אחרים שאם זימן עם שניס כיון דנפיק ידי זימון פרח זימון מיניהו כמו שאכתוב לקמן סעיף פ"ח בשם רשב"א: (פה) ששה נחלקים עד שיהיו עשרה. פירש רש"י אז יתלקו שם לאו וכתב רמ"א דנראה לי דה"ה בשנה אינם מחוברים ליחלק רק אם יהיו נחלקים: (פו) פירוש שישבו לאכול וכו'. עיין לעיל סעיף ב' דאפילו לא הוקבע מתחלה כו' וכתב הב"י ס"ס קנ"ג שמצא כתוב שנים שאכלו בקבן זית ואחד אכל בקבן זית אבל לא בסדר אחד שאלתי הלכה למעשה למורי אם יש להם לזמן יחד אם לא כמו שכתב מצא נתכוונו להתפר יחד אינם מחיבים בזימון ורשות בידם ליחלק וגם אם רצונם יכולין לזמן ושאלתי לו איזה מהם עדיף והשיב לי טוב שיזמנו משום ברוב עם הדרת מלך יתקן בר מברהם ע"כ. כתב רמ"א ז"ל המנהג אצלנו לזמן בבית העבו"ס וג"ל הטעם משום דלא יוכלו לקבוע עצמן בבית עבו"ס משום ירא עבו"ס והוי כאילו אכלו בלא קבע ועוד דיש לחוש לסכנה אם יצאו בעוסק הברכה ולא יאמרו הרחמן הוא יברך בעה"ב הזה ולכן מתחלה לא קבעו עצמן רק לברך כל אחד לבדו ולכן אין לשנות המנהג אף אם לא היו טעמים אלו מספיקים מ"מ מאחר דכבר נהגו כך הוי כאילו לא קבעו עצמם יחד ע"כ ורמ"א ז"ל קרא תגר על זה והמשנה המנהג לא הפסיד לפי שגרגה לו שהוא מנהג בטעות שהרי מרגלא בפומייהו דאינשי כשאוכלים בבית עבו"ס לומר אין מזמנין בבית עבו"ס ולא אימתר בשום דוכתי אלא ודאי שהוא בטעות מאמר דריב"ל בפ"ב דפיאה שאמר אין מזמנין את העבו"ס מ"ע שמא ירבה בשבילו והם טעו לומר אין מזמנין בבית העבו"ס ע"כ ולי אפשר לומר שאין כאן מקום טעות אלא מאחר שנהגו כן מהני טעמא דכתב רמ"א ז"ל ונתפשט בין העולם על לד הלגה לומר אין מזמנין בבית העבו"ס ונלקח הלשון מאך ליצגא דריב"ל אלא זה הבליבי ידי זימון אבל הבא לבית אין מזמנין מיניהו ע"כ ויש לאוסר לכל הפירושים ומשום הכי כתב רמ"א ז"ל דגם לפי הפירוש הזה לאם הם ד' דרשאים ליחלק דוקא כשיזמנו אלו הנפרדים קודם שיזמנו הנשארים במקומן שאם יזמנו ג' הנשארים קודם להם יפרח מהם הזימון מאלו הג' כפי הפירוש של רבינו יהודה: (פט) הרי אלו מצטרפין. ובלבד שישמעו בהמ"ז מפי המברך כ"כ התוס' וכבר כתבתי במעדני י"ט בשם הב"י דבהמ"ז לאו דוקא אלא ברכת הזמון בלבד ועיין עוד בסוף פירקין: (ל) אלא אפי' בשני בתים וכו'. וכן כרואין אלו את אלו וכן על ידי שמש מצטרפין ומיהו כתב הר"ר יונה

מעדני יום טוב

הטור בסימן קל"ג וכ"כ התוס' לקמן ריש סימן ל' כמו שאעתיק לשונם שם וכתב הב"י דבהמ"ז לאו דוקא אלא חובת הזימון קאמר דאלו ידי חובת בהמ"ז אע"פ שלא ישמעו מפי המברך היו יכולים לצאת ע"י שיברך כל אחד לעצמו דאין סברא לומר שצריכים לשמוע כל הברכה מפי המברך ואינם רשאים לברך כל אחד בהמ"ז לעצמו דאדרבה עוד שיברך בהמ"ז כל אחד לעצמו בלחש ע"כ וכמו שאכתוב בסוף פירקין: [ג] דלא גרע ממי שבא בתוך הסעודה. כדלעיל סימן ט': כתב הרי"ף אמר ר' עקיבא מה מצינו בו'. רי"ש ברכו את ה' המבורך ומנהגא כרבי ישמעאל ונראה לי להגיה כן בדברי רבינו דבלי ספק שנשמטו מידי הסופר המעתיק: [ג] עד עשרה נחלקים. כלומר נחלקים בענין שיוכלו לזמן אבל לא שיתחלקו אחד אחד או שניס שניס בענין שיפטרו עצמם מזימון. תהר"י: [ד] היו בכל אחת ארבעה. ואל שלשה דקאמר היינו שנשארו שלשה: [ה] דרבותא קמ"ל. כלומר דבר גדול קמ"ל: [ו] הרי אלו מצטרפין לזימון. דכיון שרואין אלו לאלו כמו

תפארת שמואל

(כה) אינן נחלקים עד שיהיו עשרים וכו'. פירש"י ורבינו יונה אם ירצה לחלק לשתי חבורות ונראה דכ"ש אם הם שנה דאינם מחוברים לחלק אלא אם יהיו קאמר דהא אפי' בני עשרים לחושא מלתא והיה ראוי שלא לחלק פ"ה רשות ק"ו בני ששה ועוד משום רוב עם הדרת מלך הנראה בעיני כתבתי: (בו) דכל מי פירות ראוין לנט"י וכו'. והא"ז כ' לעיל בפ"ב דברכות דהתק נוטלין משכר שעורים ודבש שקורין מעד ע"ש:

א) תר"י (בלין) ב) ר"ל דמשמע שאכלו אלו הג' ביחד כמ"ש שאכלו כאחד. (מל"ה) ג) ק' דהא במטה עכ"פ מקבלת טומאה מכאן ולהבא, והכא מ"ל זימון אף על מה שאכלו אח"כ ודו"ק. (מל"ה) ד) תר"י (בלין) ה) [אין] (בלין)

אפי' מרלה מים אין בהם (לא) [מ] ושמא יש לחלק דמים שנשתנו מרלאיהם גרוע ממי פירות שעומדים במרלאיהם ושם מים עליהם וטפי נרלה כפי' הרלב"ד ז"ל שפירש האי טוטלין ממנו לידים דקאמרינן הכא לגו נט"י המכשירים לאכילה קאמר דאין נט"י בשום משקה אלא במים לפי שעשו נט"י לחולין כטהרת מקוה לתרומה [ואין עושין מקוה אלא מן המים] דכתיב וידיו לא שטף במים מכאן סמכו (חולין דף קו.) לנטילת ידים (לב) אלא נטילה לנקיות בעלמא קאמר וגרסינן בדברי ר' אליעזר ונוטלין הימנו לידים בין בריסא לא נתן ובין בסיפא דנתן לתוכו מים ואית דגרסי משנתן לתוכו מים אין נוטלין ממנו לידים [ג] ופי' דמיירי במים אחרונים דלגו אורח ארעא [פ] דמשי ביה ידיה ומחזר ומברך עליה:

לב כמאן אזלא הא דאמר שמואל עושה אדם כל צורכו בפת כמאן כר' אליעזר

פסק ר"ח כרבנן וגם בריתא דבשמוך דאין סומכין את הקערה בפת פליגא אדשמואל הלכך אין הלכה כשמואל א) מיהו בפ"ב דמס' יו"ט (דף כא:) אמר א הני סופלי דחיותא ביומא טבא היכי ב) עבדינן להו ומסיק דמטלטלין אגב ריפתא כדשמואל דאמר שמואל עושה אדם כל צרכו בפת אלמא דסתמא דגמרא סבירא ליה כשמואל ובה"ג גבי הלכות קידוש והבדלה כתב והלכתא כרבנן דאמרי עד שלא נתן לתוכו מים נמי מברכינן עליו בפה"ג [ואין נוטלין הימנו לידים] ואע"ג דאמרי' כמאן אזלא הא דאמר שמואל עושה אדם כל צורכו בפת כמאן כר' אליעזר וקי"ל הלכתא כשמואל ה"מ במידי דלא ממאים אבל במידי דממאים לא וגרלה דאפי' שמואל מודה דבמידי דממאים אסור כדמוכח בשבת בפרק במה טומנין (דף נ:) בעו מיניה מרב ששת מהו לפלוט זיתים בשבת [ע] פי' ליטול ידיו במים היוצאים מהם שחזקים הם ומעבירים את הזוהמא כדתנן (ע"ג דף עה.) ב אז מולגן במי זיתים אמר ליה וכי בחול מי התירו לך סבר משום הפסד אוכלין נימא פליגי דשמואל דאמר עושה אדם כל צרכו בפת אמרי פת לא מאיסא הני מאיסא והא דקאמר הכא כמאן אזלא הא דקאמר שמואל כר"א דר"ק ר"א ס"ל כשמואל ועדיפא מיניה מתיר אפי' היכא דממאים הלכך קי"ל כשמואל דהיכא דלא מאיסא עושה כל צרכו בפת (לג) א) ומותר לסמוך הקערה בפת [פ] אי לא ממאים ויש שנוהגים לאכול דייסא וחביצא בפת במקום כף [ל] כיון שאוכלין הפת אח"כ בתמ' סופרים (פ"ג הל' י"ד) גרסינן אין נוהגין בזוי באוכלין ואין זורקין אוכלין ממקום

רש"י הני סופלי. גרעיני תמרים: היכי שדינן להו. כיון דלאדם לא חזו ומאכל בהמה לא משתרי בעלטול: עושה אדם כל צרכו בפת. ומטלטל ע"י הפת ולא מיישינן לדיון אוכלין: לפצוע זיתים. בלעו"ז בלע"ז על הסלע למתק מריריתו: הכי גרסינן בתוספתא מולגן ברותמין או מולגן במי זיתים דרך לבשל זיתים להיות רכין להוציא שומנן מולגן אשקלו"ד בלע"ז כמו לאולגו ולאשיאה: כל צרכיו. בין משמש בין לפרר אותה ולמתחה בתבשיל רותחת:

הגהות הב"ח א הני סופלי לחיותא ביומא טבא כו' דמטלטלין להו אגב כו': ב אז מולגן במי זיתים אמר להו וכי בחול מי התירו קסבר משום כו'. נ"ב עיין בפ' בתרא דמס' ע"ג עה. מבואר דבריתא הוא דבסוף איתא בתמני': ג ואין זורקין את הפת וכשם שאין וכו': ד הרלב"ד ז"ל במידי וכו' פי' מהלמך. בעו מיניה מרב תבלא מי שאכל וכו' שנרלה ונדחה והואיל ואדחי מגיא עבל כו':

דברי המודות

שאם רה"ר מפסקת ביניהם נרלה שאינם מצטרפים בשום ענין ובפ' הישן סימן מ"ה יתבאר דין בני הסופה האוכלים בכמה בתים: (לא) ושמא יש לחלק דמים שנשתנו מראיתם גרועין ממי פירות כו'. והש"ע בסימן ק"ם כשהזכיר סברת המכשיר ממי פירות כתב דזוקא בשעת הדחק וא"ל משום דדימהו למ"ש בהגהות לעיל בפ"ב דשבת ודבש נוטלים מהם בשעת הדחק וכתב הב"י על הג"ה זו שאין דבריו נרלין בדבש ופפ' בשעת הדחק שהרי אינם מעוקים ע"כ אבל נרלה דלפום ריהטיה לא דק שהדבש הוא דומיא דשכר שהוא מטשל במים ומשנה שלימה שנינו בפ"ב דקדושין דף מ"ם התקדשי לי בכוס של יין ומצא של דבש של דבש ומצא של יין והדברים פשוטים דדבש בכוס היינו שהוא משקה ודומיא דיין ממי ח"ל רמ"א וכ"ם דמותר ליטול ידיים בשעת הדחק בשכר או ממי דבש המטשלים בעיקרן מים ע"כ והמרדכי בפרק דלקמן מיירי דהכא מיירי דוקא בין לבן: (לב) אלא נטילה לנקיות בעלמא קאמר. והרשב"ץ בת"ה האריך כתב אחר הדברים האלה של הרלב"ד בלשון הזה והלי' נט"י שמיבר הוא ז"ל פירשה לנטו"י המכשירים לאכילה וכן ודאי נרלה דאי לא ליתא אין רותחין בו את הידים שאין נטילה אלא ע"ם אנטל ע"ם שלריך ליטול בכלי ע"כ וכן פסק בת"ה הקצר וז"ל היין כשר לנט"י בין נתן לתוכו מים בין לא נתן לתוכו מים אלא שאסור לעשות כן לכתחלה כדי שלא יהא כמוזגו בדבר תשוב שנשתנה לעילוי שקונע ברכה לעצמו לברך בפה"ג ע"כ ס"ל דחכמים האוסרים ע"כ לא קאמרי אלא לכתחלה לפי שסובר ג"כ כדעת המכשירין ממי פירות וא"כ יין ממי אלא ודאי דמשום תשיבתו נאסר וא"כ לא נאסר אלא לכתחלה אבל בדיעבד מכיון שלפי הדין כשר כשאר מי פירות ודאי דעלתה לו הנעילה כך נ"ל מ"מ אע"פ שהרלב"ד חזר מפירושו כמו שהעיד הרשב"א מ"מ הדין דין אמת דהא כ"ם הוא שאם נאסרהו לצורך אכילה שמקיים מצות נטילה כ"ם

מעדני יום טוב

שנפל לתוכן היו קומות אבל גם בעור רש סימן ק"ם השמיט דיו: [מ] ושמא יש לחלק. עיין בדברי תמודות: [נ] ופי' דמיירי במים אחרונים. ונרלה דה"ה הנוטל קודש קידוש בעלמא אלא שאפשר שהרלב"ד סבירא ליה כהמפרשים דנוטלין קודש קידוש לסעודה כמו שיתבאר כל זה בפרק ע"פ ומש"ה לא כתב אלא במים אחרונים ומשום ליל פסחים לחוד לא חש למכתב: [ס] ה"נ בד"י דשני ביה דיה וחזור ובארך עליה. ונרלה לי דגרסינן הו וחכ"ל בין כך ובין כך מברכים עליו בפה"ג ואין נוטלין הימנו לידים ואהא דאמרו חכמים בין כך ובין כך מברכים עליו בפה"ג מקשינן בגמרא למאי חזי פירשו התוספות ולמאי אשמני בעלמא ומשני לקוריטי פירש"י פישו"ן בלע"ז ובלשון חכמים תאולמים ע"כ ור"ף כתב וקיימא לן בחכמים ואין להגיה זה בדפו' דלקמן כתב רבינו בפסק ההלכה: [ע] פי' ליטול ידיו בו'. וכ"כ גם שם והוא פירוש הרי"ף: [פ] אי לא ממאים. שהקערה מליאה פירות או דברים כיוצא בהם שאפי' יפלו על הפת לא יטמאם בכך שרי ולא אחמרינן שהוא מזלזל בפת לאפוקי שאם היא מלאה יין וכיוצא בו מדברים שבטופלים על הפת הוא נטמאם ב"י מ' קע"ח ובתפק במליאה מרק מה דינה אע"פ שהר"ר יונה כתב דסומכים שאין הפת נטמאם ע"י מרק כמו ע"י יין מדברי הטור אין נראה כן ועיין בד"ח: [צ] ביון שאוכלין הפת אח"כ. דאי לא אכיל ליה ליכא מאן דאכל ליה אחר שהכניסו זה לתוך פיו ונמצא שהפסיד זה האוכלים בידים אבל כשאוכלו אח"כ ליכא משום הפסד אוכלין אלא שעושה צרכיו בפת ובמידי דלא ממאים שרי לשמואל ואיהו שאוכלו אינו נמאס עליו ולהכי שרי כך פירש הב"י: [ק] פירוש שראוין לאכול אלו עם אלו. תמיהה לי דא"כ למאי מו קתני התם בסוף הפ' אין אוכלים אוכלין בטוהרות אא"כ היה אוכלם בגת אחת הא היינו כך דהכא ותרתי ל"ל והב"י כתב לשון הזה שהגאתי בשם הגהות מיימוני שכתבו כן בשם מסכת סופרים וכתב ב"י דהרי מפורש בפירוש הרא"ש משמע דאין שתי הגרסאות מיחד במסכת סופרים אלא או הא או הא אלא שנלמד מגירסא זו המפורשת לגירסא זו הסתומה אבל במסכת סופרים שלפנינו גרסינן לתרוויהו ושם פי' שאיהן שוות קשה תרתי למה לי: [ר] הבי גרס הב"י שהן רותחין בהכלי לאפוקי שאינם רותחים בהכלי דכ"ם אם כו': [ש] דבשישתמש מעשה עץ שימש. כלומר דאי מיני משמשמש שמש מעשה עץ ולא איכפת בהכי דהא אינו אלא עץ בעלמא כיון שאינן רותחין בהכלי ויותר נ"ל לפרש דקאי אסוף ליטנא דבריתא שאם רה"ר מפסקת ביניהם נרלה שאינם מצטרפים בשום ענין ובפ' הישן סימן מ"ה יתבאר דין בני הסופה האוכלים בכמה בתים: (לא) ושמא יש לחלק דמים שנשתנו מראיתם גרועין ממי פירות כו'. והש"ע בסימן ק"ם כשהזכיר סברת המכשיר ממי פירות כתב דזוקא בשעת הדחק וא"ל משום דדימהו למ"ש בהגהות לעיל בפ"ב דשבת ודבש נוטלים מהם בשעת הדחק וכתב הב"י על הג"ה זו שאין דבריו נרלין בדבש ופפ' בשעת הדחק שהרי אינם מעוקים ע"כ אבל נרלה דלפום ריהטיה לא דק שהדבש הוא דומיא דשכר שהוא מטשל במים ומשנה שלימה שנינו בפ"ב דקדושין דף מ"ם התקדשי לי בכוס של יין ומצא של דבש של דבש ומצא של יין והדברים פשוטים דדבש בכוס היינו שהוא משקה ודומיא דיין ממי ח"ל רמ"א וכ"ם דמותר ליטול ידיים בשעת הדחק בשכר או ממי דבש המטשלים בעיקרן מים ע"כ והמרדכי בפרק דלקמן מיירי דהכא מיירי דוקא בין לבן: (לב) אלא נטילה לנקיות בעלמא קאמר. והרשב"ץ בת"ה האריך כתב אחר הדברים האלה של הרלב"ד בלשון הזה והלי' נט"י שמיבר הוא ז"ל פירשה לנטו"י המכשירים לאכילה וכן ודאי נרלה דאי לא ליתא אין רותחין בו את הידים שאין נטילה אלא ע"ם אנטל ע"ם שלריך ליטול בכלי ע"כ וכן פסק בת"ה הקצר וז"ל היין כשר לנט"י בין נתן לתוכו מים בין לא נתן לתוכו מים אלא שאסור לעשות כן לכתחלה כדי שלא יהא כמוזגו בדבר תשוב שנשתנה לעילוי שקונע ברכה לעצמו לברך בפה"ג ע"כ ס"ל דחכמים האוסרים ע"כ לא קאמרי אלא לכתחלה לפי שסובר ג"כ כדעת המכשירין ממי פירות וא"כ יין ממי אלא ודאי דמשום תשיבתו נאסר וא"כ לא נאסר אלא לכתחלה אבל בדיעבד מכיון שלפי הדין כשר כשאר מי פירות ודאי דעלתה לו הנעילה כך נ"ל מ"מ אע"פ שהרלב"ד חזר מפירושו כמו שהעיד הרשב"א מ"מ הדין דין אמת דהא כ"ם הוא שאם נאסרהו לצורך אכילה שמקיים מצות נטילה כ"ם

ונקיון בעלמא ואע"פ שיש לנדד דמים אחרונים שהם חובה תמיד כדמשמע בפרק כל הבשר ובדברי רבינו בסוף פרק דלקמן מ"מ לענין בזיון נרלה ודאי דלא שנא אלא ולשון הטור בסימן קע"ח אפילו נטילה שא"צ אכילה ומתניתן לדברי הרלב"ד הרלאשונים ואע"פ שהוא סובר שלא נלמדו אלא לנטילה מ"מ למדנו מלשונו דל"ם הוא מנטילה שהיא לצורך אכילה: (לג) ומותר לסמוך הקערה בפת אי לא ממאים. כבר כתבתי במי"ט הפי' בשם הב"י ובמפתפק בקערה מליאה מרק או דייסא ומ"י ז"ל כתב כסברא האוסרת דשאני לאכול דייסא עם פת דשרינן לקמן דלא מאיס ליה לעצמו ולא דמי ליה הך דהכא שעל ידי נפילת המרק והדייסא נמאס אפילו לעצמו: (לד) בגון אמנוזי כו'. כבר כתבתי במעי"ט דאפילו שלא בקליפתן שרי שאינן מתמעטים וכתב רמ"י ז"ל דדוקא מיים אבל מנוטלים מתמעטים ע"י זריקה ונמאסין ואסור: (לה) בר מאין שומכין כו'. כבר כתבתי במי"ט דזריקה אפילו אי לא מאיס אסור מהטעמים שכתבתי שם בשם הב"י וכתב עוד הב"י דמדברי הרשב"א בשם רבינו אלי' וכן מדברי הר"ר יונה נרלה שאין חילוק בין פת לשאר דברים ואפילו בפת כשלא נמאס זורקים אותו וכן נרלה מדברי רש"י שפי' על אבל לא גלוסקאות לא בימות החמה כו' שהרי אף בימות החמה הם נמאסות בזריקה נרלה מדבריו שאם לא היו נמאסות היה מותר לזורקן אף על פי שגלוסקאות פת הן ע"כ ואע"פ שבספרו הש"ע לא הזכיר דעת אלו המתירין וגם רמ"א לא הגיהם אבל רמ"י ז"ל כתב גם לבנרתם: (לו) וזורקין לפניהם קליות ואגוזים כו'. וכתבו התוספות דעכשיו שדרכן לזרוק חטים בפת חתנים צריך ליזהר שלא יזרקם אלא במקום נקי וכ"כ הר"ר יונה והגהות מיי' פ"ז מה"ב וכתב עוד שם שמהר"ם זה לבבדם משם כדי שלא ידרסו עליהם: (לז) וכן פי' הראב"ד ז"ל. וכן עיקר רמ"א ז"ל:

שנפל לתוכן היו קומות אבל גם בעור רש סימן ק"ם השמיט דיו: [מ] ושמא יש לחלק. עיין בדברי תמודות: [נ] ופי' דמיירי במים אחרונים. ונרלה דה"ה הנוטל קודש קידוש בעלמא אלא שאפשר שהרלב"ד סבירא ליה כהמפרשים דנוטלין קודש קידוש לסעודה כמו שיתבאר כל זה בפרק ע"פ ומש"ה לא כתב אלא במים אחרונים ומשום ליל פסחים לחוד לא חש למכתב: [ס] ה"נ בד"י דשני ביה דיה וחזור ובארך עליה. ונרלה לי דגרסינן הו וחכ"ל בין כך ובין כך מברכים עליו בפה"ג ואין נוטלין הימנו לידים ואהא דאמרו חכמים בין כך ובין כך מברכים עליו בפה"ג מקשינן בגמרא למאי חזי פירשו התוספות ולמאי אשמני בעלמא ומשני לקוריטי פירש"י פישו"ן בלע"ז ובלשון חכמים תאולמים ע"כ ור"ף כתב וקיימא לן בחכמים ואין להגיה זה בדפו' דלקמן כתב רבינו בפסק ההלכה: [ע] פי' ליטול ידיו בו'. וכ"כ גם שם והוא פירוש הרי"ף: [פ] אי לא ממאים. שהקערה מליאה פירות או דברים כיוצא בהם שאפי' יפלו על הפת לא יטמאם בכך שרי ולא אחמרינן שהוא מזלזל בפת לאפוקי שאם היא מלאה יין וכיוצא בו מדברים שבטופלים על הפת הוא נטמאם ב"י מ' קע"ח ובתפק במליאה מרק מה דינה אע"פ שהר"ר יונה כתב דסומכים שאין הפת נטמאם ע"י מרק כמו ע"י יין מדברי הטור אין נראה כן ועיין בד"ח: [צ] ביון שאוכלין הפת אח"כ. דאי לא אכיל ליה ליכא מאן דאכל ליה אחר שהכניסו זה לתוך פיו ונמצא שהפסיד זה האוכלים בידים אבל כשאוכלו אח"כ ליכא משום הפסד אוכלין אלא שעושה צרכיו בפת ובמידי דלא ממאים שרי לשמואל ואיהו שאוכלו אינו נמאס עליו ולהכי שרי כך פירש הב"י: [ק] פירוש שראוין לאכול אלו עם אלו. תמיהה לי דא"כ למאי מו קתני התם בסוף הפ' אין אוכלים אוכלין בטוהרות אא"כ היה אוכלם בגת אחת הא היינו כך דהכא ותרתי ל"ל והב"י כתב לשון הזה שהגאתי בשם הגהות מיימוני שכתבו כן בשם מסכת סופרים וכתב ב"י דהרי מפורש בפירוש הרא"ש משמע דאין שתי הגרסאות במסכת סופרים אלא או הא או הא אלא שנלמד מגירסא זו המפורשת לגירסא זו הסתומה אבל במסכת סופרים שלפנינו גרסינן לתרוויהו ושם פי' שאיהן שוות קשה תרתי למה לי: [ר] הבי גרס הב"י שהן רותחין בהכלי לאפוקי שאינם רותחים בהכלי דכ"ם אם כו': [ש] דבשישתמש מעשה עץ שימש. כלומר דאי מיני משמשמש שמש מעשה עץ ולא איכפת בהכי דהא אינו אלא עץ בעלמא כיון שאינן רותחין בהכלי ויותר נ"ל לפרש דקאי אסוף ליטנא דבריתא

א) תוס' (בלינן ב) ל"ל שדינן (בלינן) ג) רש"י (בלינן)

[דף נא ע"א] ומידי דלא ממאים נמי לסלקינהו לגד אחד ולבדן תרגמה ר' יצחק קסקסאה קמיה דר' יוסי בר אבין משמיה דר' יוחנן משום שנאמר ימלא פי תהלתך. מי שאכל ושכח ולא בירך לפניו מהו שיחזור ויברך (צא) [פ] ומסיק שחזר ומברך כל זמן שלא גמר סעודתו (צב) ולאחר שגמר סעודתו אינו חוזר ומברך [ט] משום שנראה ודאה:

לד תניא טבל ועלה בעלייתו אומר אקב"ו על הטבילה פירש"י משום דבעל קרי אסור לברך קודם טבילה וטבילת בעלי קריין שבא לכך נהגו בכל הטבילות לברך (כג) אחר הטבילה ואע"ג דהשתא בעל קרי מותר בדברי תורה (ק) [י] לא נשתנה המנהג והיינו טעמא נמי דמברכינן על נט"י אחר הנטילה משום דהנא מבית הכסא לא מצי מברך קודם נטילה הלכך נהגו כן בכל הנטילות כדי שלא יבא לברך באיסור היולא מבית הכסא ועוד איכא טעמא לנט"י דאחר נטילה נמי מיקרי קצת עובר לעשייתן (קא) כל זמן שלא נגב ידיו דאמרי' [כ] בפ"ק דסוטה (דף ד:) (קב) כל האוכל בלא ניגוב ידים כאלו אוכל לחם טמא:

לה אמר ר' זירא ר"ר אבהו ואמרי לה במתניתא תנא (קג) עשרה דברים נאמרו בכוס של ברכה טעון הדחה ושטיפה מי (קד) ומלא עיטור עיטוף [כ] ומקבלו בשתי ידיו (קה) ונותנו לימינו [ל] ומגביהו מן הקרקע טפח (קו) ונותן עיניו בו (קז) [מ] ומשגרו לאנשי ביתו א) ות"ת הא אמרי' לעיל הכל מודים בכוס של ברכה שאין מברכין עליו עד שיתן לתוכו מים ורב אלפס ז"ל כתב מי עד ברכת הארץ (קח) ואז מוזגו להודיע שבח ארץ ישראל שהיינות חזקות וצריך לערבן במים רבים ולשון אין מברכים עליו עד שיתן לתוכו מים משמע שמתחלת הברכה [אין] מברכין [נ] ועוד אם אין בכוס אלא רובע רביעית נמלא חסר הרבה ואינו מלא בעינן הלכך נראה כפר"ת שהיה מזוג קצת ולא נתקן על חדא תלת מיא [עד שמגיע לברכת הארץ] ומזוג ולא מזוג מיקרי שפיר מי כדאיתא [פ] בפ' בן סורר ומורה (דף ע.) דקתני דאינו חייב א עד שישתה מי ומוקי לה במזוג ולא מזוג ורש"י פי' שנתנו לתוך כוס של ברכה מי וימזגנו בתוכו (קט) ג"כ מוציאו מן החבית לשם ברכה פרש"ק בלע"ז וי"מ דמי אכלי קאי דומיא דאיך ופירושו שלש [ע] כדאיתא בב"ק (דף נד.) כלים שבירתן זו היא מיתתן ואמר נמי בפ' בתרא דמכות (דף טז:) ריסק ט' נמליס [פ] ואחד מי משלימו לכזית לוקה ר"ר יוחנן אנו אין לנו אלא ד' הדחה ושטיפה מי ומלא (קי) הדחה (בח) בפנים ושטיפה מבחוץ ומינה דר' יוחנן [נ] לא אתי למעוטי אלא עיטור ועיטוף אבל נתינת ימין מודה דקאמר רבי יוחנן דאשונים שאלו שמאל מהו שתשייע לימין ב ומסתמא גם [במקבלו בשתי ידיו מודה] דדרש ליה מקרא שאו וידיכם קודש וברכו וגו' [גם במגביהו טפח דדרש ליה מקרא] כוס ישועות אשא וכן נותן עיניו מסתברא שלא יסיח דעתו מן הברכה [ק] וכן

[דף נא ע"א] ומידי דלא ממאים נמי לסלקינהו לגד אחד ולבדן תרגמה ר' יצחק קסקסאה קמיה דר' יוסי בר אבין משמיה דר' יוחנן משום שנאמר ימלא פי תהלתך. מי שאכל ושכח ולא בירך לפניו מהו שיחזור ויברך (צא) [פ] ומסיק שחזר ומברך כל זמן שלא גמר סעודתו (צב) ולאחר שגמר סעודתו אינו חוזר ומברך [ט] משום שנראה ודאה:

לד תניא טבל ועלה בעלייתו אומר אקב"ו על הטבילה פירש"י משום דבעל קרי אסור לברך קודם טבילה וטבילת בעלי קריין שבא לכך נהגו בכל הטבילות לברך (כג) אחר הטבילה ואע"ג דהשתא בעל קרי מותר בדברי תורה (ק) [י] לא נשתנה המנהג והיינו טעמא נמי דמברכינן על נט"י אחר הנטילה משום דהנא מבית הכסא לא מצי מברך קודם נטילה הלכך נהגו כן בכל הנטילות כדי שלא יבא לברך באיסור היולא מבית הכסא ועוד איכא טעמא לנט"י דאחר נטילה נמי מיקרי קצת עובר לעשייתן (קא) כל זמן שלא נגב ידיו דאמרי' [כ] בפ"ק דסוטה (דף ד:) (קב) כל האוכל בלא ניגוב ידים כאלו אוכל לחם טמא:

לה אמר ר' זירא ר"ר אבהו ואמרי לה במתניתא תנא (קג) עשרה דברים נאמרו בכוס של ברכה טעון הדחה ושטיפה מי (קד) ומלא עיטור עיטוף [כ] ומקבלו בשתי ידיו (קה) ונותנו לימינו [ל] ומגביהו מן הקרקע טפח (קו) ונותן עיניו בו (קז) [מ] ומשגרו לאנשי ביתו א) ות"ת הא אמרי' לעיל הכל מודים בכוס של ברכה שאין מברכין עליו עד שיתן לתוכו מים ורב אלפס ז"ל כתב מי עד ברכת הארץ (קח) ואז מוזגו להודיע שבח ארץ ישראל שהיינות חזקות וצריך לערבן במים רבים ולשון אין מברכים עליו עד שיתן לתוכו מים משמע שמתחלת הברכה [אין] מברכין [נ] ועוד אם אין בכוס אלא רובע רביעית נמלא חסר הרבה ואינו מלא בעינן הלכך נראה כפר"ת שהיה מזוג קצת ולא נתקן על חדא תלת מיא [עד שמגיע לברכת הארץ] ומזוג ולא מזוג מיקרי שפיר מי כדאיתא [פ] בפ' בן סורר ומורה (דף ע.) דקתני דאינו חייב א עד שישתה מי ומוקי לה במזוג ולא מזוג ורש"י פי' שנתנו לתוך כוס של ברכה מי וימזגנו בתוכו (קט) ג"כ מוציאו מן החבית לשם ברכה פרש"ק בלע"ז וי"מ דמי אכלי קאי דומיא דאיך ופירושו שלש [ע] כדאיתא בב"ק (דף נד.) כלים שבירתן זו היא מיתתן ואמר נמי בפ' בתרא דמכות (דף טז:) ריסק ט' נמליס [פ] ואחד מי משלימו לכזית לוקה ר"ר יוחנן אנו אין לנו אלא ד' הדחה ושטיפה מי ומלא (קי) הדחה (בח) בפנים ושטיפה מבחוץ ומינה דר' יוחנן [נ] לא אתי למעוטי אלא עיטור ועיטוף אבל נתינת ימין מודה דקאמר רבי יוחנן דאשונים שאלו שמאל מהו שתשייע לימין ב ומסתמא גם [במקבלו בשתי ידיו מודה] דדרש ליה מקרא שאו וידיכם קודש וברכו וגו' [גם במגביהו טפח דדרש ליה מקרא] כוס ישועות אשא וכן נותן עיניו בו (קז) [מ] ומשגרו לאנשי ביתו א) ות"ת הא אמרי' לעיל הכל מודים בכוס של ברכה שאין מברכין עליו עד שיתן לתוכו מים ורב אלפס ז"ל כתב מי עד ברכת הארץ (קח) ואז מוזגו להודיע שבח ארץ ישראל שהיינות חזקות וצריך לערבן במים רבים ולשון אין מברכים עליו עד שיתן לתוכו מים משמע שמתחלת הברכה [אין] מברכין [נ] ועוד אם אין בכוס אלא רובע רביעית נמלא חסר הרבה ואינו מלא בעינן הלכך נראה כפר"ת שהיה מזוג קצת ולא נתקן על חדא תלת מיא [עד שמגיע לברכת הארץ] ומזוג ולא מזוג מיקרי שפיר מי כדאיתא [פ] בפ' בן סורר ומורה (דף ע.) דקתני דאינו חייב א עד שישתה מי ומוקי לה במזוג ולא מזוג ורש"י פי' שנתנו לתוך כוס של ברכה מי וימזגנו בתוכו (קט) ג"כ מוציאו מן החבית לשם ברכה פרש"ק בלע"ז וי"מ דמי אכלי קאי דומיא דאיך ופירושו שלש [ע] כדאיתא בב"ק (דף נד.) כלים שבירתן זו היא מיתתן ואמר נמי בפ' בתרא דמכות (דף טז:) ריסק ט' נמליס [פ] ואחד מי משלימו לכזית לוקה ר"ר יוחנן אנו אין לנו אלא ד' הדחה ושטיפה מי ומלא (קי) הדחה (בח) בפנים ושטיפה מבחוץ ומינה דר' יוחנן [נ] לא אתי למעוטי אלא עיטור ועיטוף אבל נתינת ימין מודה דקאמר רבי יוחנן דאשונים שאלו שמאל מהו שתשייע לימין ב ומסתמא גם [במקבלו בשתי ידיו מודה] דדרש ליה מקרא שאו וידיכם קודש וברכו וגו' [גם במגביהו טפח דדרש ליה מקרא] כוס ישועות אשא וכן נותן עיניו בו (קז) [מ] ומשגרו לאנשי ביתו א) ות"ת הא אמרי' לעיל הכל מודים בכוס של ברכה שאין מברכין עליו עד שיתן לתוכו מים ורב אלפס ז"ל כתב מי עד ברכת הארץ (קח) ואז מוזגו להודיע שבח ארץ ישראל שהיינות חזקות וצריך לערבן במים רבים ולשון אין מברכים עליו עד שיתן לתוכו מים משמע שמתחלת הברכה [אין] מברכין [נ] ועוד אם אין בכוס אלא רובע רביעית נמלא חסר הרבה ואינו מלא בעינן הלכך נראה כפר"ת שהיה מזוג קצת ולא נתקן על חדא תלת מיא [עד שמגיע לברכת הארץ] ומזוג ולא מזוג מיקרי שפיר דמי. מוס':

רש"י במזוג ולא מזוג. לאפוקי היכא דנתן בו מים הרבה אע"פ שרוב מי אדם שותין כן: ריסק. מיעך וכיתת ומיטלן ממורת בריה: משום כזית נבלה. שכשבולעו הוא מת ומצטרף לכזית נבלה:

הגהות הב"ח א עד שישתה יין מי כו': ב ומסתמא גם במגביהו טפח ובמקבלו בשתי ידיו מודה דדרש וכו' עיניו בו מסתברא כדי שלא יסיח כו':

דברי חמודות

(צא) ומסיק שחזר ומברך כו'. כיון שבכח ולא בירך בודאי אבל אם הוא מסופק אם בירך אם לאו לא יחזור ויברך כמ"ש רבינו בשם השאלתות לעיל בפ"ג סי' ט"ו: (צב) ולאחר שגמר סעודתו כו'. וז"ל הב"י סימן קס"ז כתב הכלבו אי גמר סעודתם ולא יכול למיכל עוד לא ליברך משמע מדבריו שאם יכול לאכול יותר יחזור ויאכל ויברך עליו תחלה וזה אפשר לדעת הרא"ש ז"ל בשבת והכנים משקים לתוך פיו אבל אין הפוסקים מודים לו כמו שיתבאר בסי' קע"ב הלכך אפילו יכול לחזור ולאכול אינו צריך עכ"ל הב"י ולכן אני אמתה על רמ"י ז"ל שכתב וז"ל אבל אם לא נזכר עד שגמר סעודתו והוא שבע ג"כ לברך ולאכול עוד כדאי אחריו על השובע שאין הברכה חובה אלא כברוכה לאכול ע"כ וגם דברי עצמו סותרין שבסוף דבריו כתב אלא כברוכה לאכול והרי לדידיה לא ברכינו אלא מלאה אלא ביכלו אם יכול לאכול שאינו שבע לגמרי וה"ל לכתוב בסוף דבריו אלא כשיכול לאכול: (ק) לא נשתנה המנהג. ואע"פ שבסוף מס' נדה לא כתב כן וכמו שכתבתי בסי' ט"ו כתב הב"י ר' שכמו שבכתב שם הוא עיקר לענין דינא והכי אורחי מורינן ולכך גם בפ"ק דפסחים לא כתב בשם ר"י אלא לאין לגעור בנשים שמברכות אחר הטבילה והיינו שלא לאמתות בידן הטוהגין כן לפי שיש לחשש על מה שיתמוכו אבל לענין דינא מורינן כמ"ש בה' נדה שבשפושטת מלבושיה כשהיא עומדת בחלוקה מברך וכתב הטור בשם הראב"ד שאם לא ברכה קודם שפשטה מברך לאחר שתכנס עד לוחרה במים ואם הם לגליים עוברתן ברגליה ומברכת וכתב ב"י דטעמו משום שלא יהא לבה רואה את הערוה וכדאיתא בסוף פרק מי שאמרו לאמתי' דאם ירד לטבול אם יכול לעלות כו' ואני כבר כתבתי בס"ד בפרק מי שאמרו שעיף לא שייך לבה רואה את הערוה דא"כ לנשים אלוק מאי מהני לה אלא שעמה משום שבשהיא ערומה הוי בכלל ולא ירא בך ערות דבר אלא שהא לבה רואה שיון שערותה למטה מאד לא שייך לבה רואה הערוה אלא כשהיא ערומה הוי בכלל ולא ירא ומש"ה בחלוקה שני לה וא"ל לחגורה וה"ל לכתוב במים עכורים דהוי כמו לנשים אלוק ועדיפא נמי דהא אפילו בחיים שלריך לחגורה ג"כ שני בעכורים כדמפרש התם בגמ' דדמו כארבע אמכיאת וכמ"ש רבינו בשבת הטבילה בעודה עומדת בתוך המים מבשת עצמה בנבדה לו בחלוקה ומברכת: (קא) כל זמן שלא נגב. ורבינו יראה כתב שראה לרבותיו נוהגים אחר שפשוף ידיו מברכים קודם שיעלו עליהם מים שבריים כיון שהם נקיות כבר ולדברי כולם צריך לברך קודם ניגוב עכ"ל וכ"כ המרדכי שם מברכים בין שפיכה ראשונה לשפיכה שניה והמברך אחר טבילה קודם ניגוב תשיב לפני עשייתן כו' וכתב רמ"א ז"ל ואם שכח לברך עד אחר ניגוב מברך אח"כ ע"כ וטעמו נ"ל

מעדני יום טוב

(צא) ומסיק שחזר ומברך. כל זמן שלא גמר סעודתו ומועיל לו לתקן את אשר עיות ולא בירך על מה שאכל ולכן כמ"ש רמ"א ז"ל זה אינו יכול לתקן ואין הברכה הזאת אינו אלא על הבא ואם כדבריו פשיטא דעל הבא מחויב לברך ואף על פי שיש לומר דה"ק שאם הוא בתוך הסעודה מחויב לאכול ולברך משא"כ כשגמר סעודתו והוא שבע וכן נראה מלשונו אפילו הכי אינו כדבריו דהא רבינו קאמר הלכך אפי' גמר סעודתו יחזור ויברך דמיא בבמלגא נמי כשמברך אינו מברך אלא על הבא היכי קאמר רבינו דאפילו גמר כו' הא גמר כו' ואינו אוכל עוד וכ"מ דבמלגא מחויב לחזור ולאכול וקאמר רבינו שכן נמי בגמר ג"כ מה ראיה מביא מטבל ועלה דודאי דהתם אינו מחויב לחזור ולטבול דשתי טבילות לאה לי וקתני נמי בהדיא אומר בעלייתו ברוך כו' וכן נמי הגמרא דשמי לדרבינא ומתלב דבטבל מעיקרא גברא לא חזי הכא מעיקרא גברא חזי והואיל ואדחי אדחי אין סברא לומר שיהא נדחה לענין זה שלא יתחייב לאכול ולברך על מה שיאכל אח"כ אלא הפי' שהוא נדחה על מה שעבר כיון שגמר סעודתו ומינה שאפילו מזכר בתוך הסעודה שאינו נדחה על מה שעבר והטעם נראה בעיני משום שכל שהוא עודו מתעסק בדבר מיקרי שפיר עובר וקודם לעשייתו ומש"ה נפטר גם על הבער כיון שעדיין לא גמרו ובד"ח קעיף ל"ט מצאנו עוד מה שהשגתי על יתר דברי רמ"ז ז"ל בזה: [ט] משום שנראה ונדחה. דמתלקים בגמרא בין היכא דמעיקרא לא חזי ההיא דטבילה דלקמן דמעיקרא לא חזי ודיחוי דמעיקרא לאו דיחוי הוא ולכי מיתקן הרי הוא מברך אבל הכא מעיקרא איחזי וכיון דגמר סעודתו אדחי הואיל ואדחי אדחי: (י) לא נשתנה המנהג. ובפרק ערבי פסחים סימן י' כתב בשם ר"י דכיון דאיכא גר דלא מצי לברך עד לאחר טבילה לא פליג והן הן דברי המוס' דהתם ודהכא ולאיתי בחוספות דהכא דברים תמוהים שכתבו מעיקרא גברא לא חזי מיתה והלא טעמא אינו אסור לברך ובקונטרס פירש דבעלי קריים אסורים בתורה וי"ל דמייתי בטבילת גרים כו' ע"כ ומה ענין בעל קרי אצל בעלי דידן דבהדיא תניא בפרק מי שאמרו דף כ"ב הזבים והמצורעים וכו' מותרים כו' ובעלי קריים אסורים והטעם פירש"י שם שאינו אלא קלות ראש וחזות הדעת ע"כ ואין הלשון של התוספות הכא סותר לפרש דתמיהתם מהאידנא דבטלה לטבילותא ולגיענא דרבינו דאם כן לא לימא טומא מותר אלא בעל קרי מותר ה"ל לומר וגם ה"ל לפרש דהאידנא מותר דבלאו הכי אין מקום לאמתה על רש"י דדברי רש"י ודאי אמת הן כמו שכתבתי אלא משום דהשתא ליתא וה"ל לפרש זה גם לא ה"ל לשנות הלשון ולכתוב טמא כמו שכתבתי ול"ע: (י) לא נשתנה המנהג. ובמסכת נדה בקונטרס הלכות נדה כתב שבשפושטת מלבושיה כשהיא עומדת בחלוקה מברך כו'. ובמסכת פסחים פרק ערבי פסחים סימן י' כתב

תפארת שמואל

(כז) לברך אחר הטבילה וכו'. אבל בנדה אינו כן אלא כשהיא עומדת בחלוקה מברך ומפשטו עיין בהלכות נדה בקונטר: (כח) הדחה מבפנים ושטיפה מבחוץ וכו'. ודוקא בשאין הכוס יפה וכו' אבל כשהוא יפה בלא הדחה שפיר דמי מוס' ואני אומר להידור מצוה ראוי להדיחו משל ממלך וכו':

א) מוס' (גליון)

רב נחמן היה רגיל לשגרו לינתא [כ] א) ב) וכל הנך רגילין האידנא אף בפריסת סודר [ש] שלא יברך בגילוי (בב) הרשת ואין מסר לנו אלא (ל) עיטור אמר ר' יוחנן כל המברך על הכוס מלא נותנין לו נחלה בלי מצרים שנאמר מלא ברכת ה' יס ודרום ירשה ור' יוסי בר חנינא אומר [מ] זוכה ונוחל שני עולמים העוה"ז והעוה"ב שנאמר יס ודרום ירשה עיטור רב יהודה מעטריניהו בתלמידים רב חסדא [מ] מעטר ליה בגטגלית עיטוף רב פפא מעטיף ומיתי רב אשי פרים סודרא חריסיה נוטלו בשתי ידיו דאמר רב חנינא בר פפא אמר קרא שאו ידיכם קודש וברכו את ה' ואומרו בימין א"ר חייא בר אבא א"ר יוחנן ראשונים שאולו שמאל מהו שתסייע ליימין אמר רב אשי הואיל וראשונים לא איפסטוה (קיא) [דף נא ע"ב] אין נעביד לחומרא ומגביהו מן הקרקע טפח אמר רב אחא בר חנינא אמר קרא כוס ישועות אשא וגו' אמר רב אסי אין מסיחין על הכוס של ברכה פירש"י שלא יסיח המברך משנתנו לו הכוס לברך (קיב) ונראה דהוא הדין המסובין אין להם להסיח משהתחיל לברך לא מבעי בשעה שהוא מברך שאין להן לדבר שהן צריכין להכין ולשמוע כדי שיצאו בשמיעה אלא אפי' בין ברכה לברכה אין להסיח דאין להפסיק שמיעתן בשיחת חולין [ג] ואע"ג דאמרי' (ר"ה דף לד:) גבי תקיעות שמע תשע תקיעות בתשע שעות ביום יצא ומשתמע הסיח בינתיים היינו בדיעבד אבל לכתחלה צריך לשומעם על הסדר (קיג) ושלא יסיח בינתיים וא"ר אסי אין מברכין על הכוס של פורענות מאי כוס של פורענות כוס שני [ג] פי' אם שתה שני כוסות לא יברך על השלישי תניא נמי הכי השותה כפלים לא יברך שנאמר הכון לקראת אלהיך ישראל וכיון ששתה זוגות לא קריון ביה הכון לפי שאין דעתו מיושבת עליו שהוא ירא שמא יוזק ונותן עיניו בו דלא יסיח דעתו מיניה:

לו אמר רבי אבהו ואמרי לה במתניתא תנא אוכל כשהוא מהלך עומד ומברך [עומד ואוכל יושב ומברך מסב ואוכל יושב ומברך] (קיד) [ד] והלכתא בכולהו יושב במקומו ומברך נ"ל דהאי אוכל כשהוא מהלך מיירי במי שמהלך בביתו ואוכל (קטו) אבל המהלך בדרך לא הזקיקו א לעמוד יותר מקורא בקריאת שמע ומתפלל לפי שאין דעתו מיושבת עליו אם יאמר דרכו:

הדרן עלך שלשה שאכלו

אלו דברים פרק שמיני

א אלו דברים שבין ב"ש וב"ה בשעודה ב"ש אומרים מברך על היום ואח"כ מברך על היין [מ] ובה"א מברך על היין ואח"כ מברך על היום [נ] ב"ש אומרים נוטלין

הגהות הב"ח א לעמוד יותר מקורא ק"ש ומתפלל כו':

דברי חמודות

(קיא) אנן נעביד לחומרא. וכתוב בשבולי הלקט שכתב הר"ר בנימין דדוקא למנקט ליה כוליה בשמאל אסור אבל לקייומי ליה בשמאלא מותר ידא ימינא מותר דקי"ל מסייע אין בו ממש וכתב ב"י שהוא מפרש דלא אצטרא לן אלא בשמופס הכוס גם בידו שמאל אבל בשאין נוגעת בכוס אלא יד ימין אם הניח יד שמאל תחתיה לסייע אין בכך כלום: (קיב) ונראה דה"ה המסובין אין להם להסיח בו'. ולענין לשאול בבה"מ מפני הירקא או מפני הכבוד כתוב בתרומות פיס שדינו כמו בתפלה. כתוב בשבולי הלקט בשם הר"ר בנימין אין שכל אחד מהמסובים חייב לומר בלחש עם המברך כל ברכה וברכה ואפי' בתחילה וכן יש ללמוד מתשובה של רבינו שכתבו הטור בסימן נ"ט וז"ל ברכות יוצר וערבית אנו אומרים עם הצבור בגתת כי אין אדם יכול לכוין תדיר עם ש"ץ בשתיקה וגם אם היה מכוין לדברי ש"ץ ובאמצע הברכה היה פונה לדברים אחרים הרי הפסיק הכונה כי הפסיק בחלמעיתה אבל כשאדם קורא בפיו ואף אם קורא מקצתה בלא כונה יצא ע"כ ועיין בפ"ב סעיף ל"ב שיקדים לסיים קצת קודם המברך כדי שיענה אמן: (קיג) ושלא יסיח בינתים. ומיהו נראה דהיינו דוקא בשעה שהמברך שותק מעט בין ברכה לברכה אבל בשעה שהוא מברך אם היה מדבר אפילו בדיעבד לא יצא מוספות וכתב רמ"א ז"ל דאפילו המברך עצמו אם קח בין ברכה לברכה יצא וכ"ל דאפי' בתוך הברכה דדוקא השומעים פיגם יוצאים לפי שכשדברו הפסיקו ודלגו כל מה שברך המברך משא"כ כשהמברך ממיח שאז אינו מדלג כלום ולפיכך אפילו אם בתוכו פעם אחת גם השומעים יצאו ועיין בפ"ג סעיף ט"ז: (קיד) והלכתא בבולהו יושב במקומו ומברך ובו'. וגם לא יהא מיסב שהוא דרך גאוה אלא יסב בצניעות כמו בפסחים. כתוב בשבולי הלקט בשם הר"ר בנימין אין לומר בלחש עם המברך כל ברכה וברכה ואפי' בתחילה וכן יש ללמוד מתשובה של רבינו שכתבו הטור בסימן נ"ט וז"ל ברכות יוצר וערבית אנו אומרים עם הצבור בגתת כי אין אדם יכול לכוין תדיר עם ש"ץ בשתיקה וגם אם היה מכוין לדברי ש"ץ ובאמצע הברכה היה פונה לדברים אחרים הרי הפסיק הכונה כי הפסיק בחלמעיתה אבל כשאדם קורא בפיו ואף אם קורא מקצתה בלא כונה יצא ע"כ ועיין בפ"ב סעיף ל"ב שיקדים לסיים קצת קודם המברך כדי שיענה אמן: (קיג) ושלא יסיח בינתים. ומיהו נראה דהיינו דוקא בשעה שהמברך שותק מעט בין ברכה לברכה אבל בשעה שהוא מברך אם היה

מעדני יום טוב

[כ] וכל הנך רגילין האידנא אף בפריסת סודר. תמיהני דלמה נאמר שמיעתו רבי יוחנן כיון דאף האידנא רגילים וגם אמוראי הוו רגילים ואמאי גרע ממשגרו לנאנשי ביתו דאמרי' דלא מיעטו רבי יוחנן מדרב נחמן היה רגיל ביה ועיל הקשיתי אף על עיטור: [ש] שלא יברך בגילוי הראש. אשתמיטתיה להב"י שרבינו פי' כן מדכתב כן בסימן קפ"ג בשם רבינו ירוחם מה שהקשה עליו ז"ל ולא הגיהו לי דא"כ מאי רבותא דבהמ"ז הא שאר ברכות נמי משמע דאסור לברך בגילוי הראש אלא עיטוף היינו סודר שפורסין על כובעיהם העומדים לפני הצבור עכ"ל נראה לי דל"ק ולא מידי דאתו משום דאיתא בכל הברכות לא יברך אינו דאיתא בכוס של ברכה דאמר דקתני בתוך אמרו עשרה דברים שנאמרו בו אינו צריך שיהיו כולם בוקא בו ולא בדוכתא אחריתא נמי דאין הרבותא על כל אחד ואחד אלא הרבותא היא שעשרה דברים יש בו והא בודאי דליתא בדוכתי אחריתי ועוד אני אומר דמ"ש דבשאר ברכות משמע בו' הרי היה יכול להחזיק קופיטו בפרנו מדתקשה על רבינו ירוחם שכן כתב הוא בפ' ר"ו בשמו של רבינו ירוחם וכן בפי' ל"א על כל שאר הברכות שאסור לברך בגלוי הראש אלא שאני דקדקתי במקום שהראה עליו והוא בסוף נחיב מ"ו ולא כתב שם כן אלא אחא דהכא דפריסת סודר שבברכת המזון שאסור לברך בו' אבל ב"ל דודאי מ"ש הב"י בשמו של רבינו ירוחם שעל כל הברכות הוא אומר שאסור לברך בגלוי הראש דלה"ל דהכי הוא שכן ודאי משמע לשונו שאסור לברך בלומר כל ברכה אסור לברך בו' וא"כ דר' ירוחם גופיה מפרש על פריסת הסודר מטעמא דכל ברכה אסור בו' מעתה מ"מ להגיה ולהגיה עליו א"כ מאי רבותא בו' דהא איהו אדרבה מביא ראיה מכל הברכות אלא דבפרישית שא"ל שיהיה כל אחד ואחד רבותא שאין הרבותא אלא שבכולם אל ברכה יש בו ' דברים: [פ] זובה לשני עולמות. פירש הרב ר' יוסף המרטילי"א מדה"ל למיכתב יס ודרום כם ומביא ירשה הרי יו"ד ה"א ה"א ימיהה ובין ה"א נגרמו שני העולמים כדאמרינן בהמכלת כי ביה ה' נור עולמים אל מקרי נור אלא לר בו' כ"כ התוס' ותהר"י כתבו וז"ל וא"ת והיאך למד מכאן שזוכה לעולם הבא י"ל דהכא לא יליף אלא שזוכה לעולם הזה מפני שבכר רוב המצות הוא לעולם הבא ויש מהם שאוכל פירותיהן בעולם הזה והקרן קיימת לו לעולם הבא ליכך הבא ראיה שזוכה לעולם הזה וממילא ידענן שזוכה לעולם הבא כך פירשו רבני גרפת ז"ל עכ"ל ולי אפשר לומר דדייק מיס ודרום דיס הוא מערב ודרום הוא יום שנאמר הולך אל דרום ופירש"י לעולם מיום ועולם הזה נמשל לגילה ועולם הבא נמשל ליום ואל מקשה דקרא בגטולי נפתלי משמעי שהרי ומלא ברכת ה' נמי בנחלתו של נפתלי קא מיירי אלא קרא אסמכתא בעלמא: [פ] מעטר ליה באנטליא. ובגמרא אמר רבי חנן ובמי אמר רב ששת ובברכת המזון כתבו הרי"ף והגלמידי הר"י כתבו שבגירסת הרי"ף היא כמו הספרים שגורסים מי אמר רב ששת עד ברכת המזון ומפרש דמאי דאמרינן מיהיה מי רלה לומר שעד שיתחיל בברכת המזון לא יעיל בו מיס כלל ומאי דאמרינן אין מברכין עליו עד שיתן לתוכו מיס מיירי מברכת המזון ואילך בו' והקשו הרא"ש דלשמא לא מוכח הכי דאין מברכין משמע שאין לברך כלל וכו' ע"כ ולפי הגירסא שבספרים שלנו יש לפרש ומאי שר"ל שהעיטור באנטליא הוא בין מי ולא מזוג דיסוס של בהמ"ז לבדו מוזגים אותו ואמר רב ששת שהעיטור בברכת המזון הוא שכשמזיר שבת המזון מעטר לכוסות של יין מי החוק: [נ] ואע"ג דאמרינן. בפרק בתרא דר"ה דף ל"ד: [ג] פירוש אם שתה שני כוסות בו'. ומתוך פירש"י נראה דכוס של ברכת המזון הוא כוס שני אבל בכר כתבו תלמידי הר"י וז"ל אין לפרש שאם שתה פעם אחת בתוך הסעודה ודולה לברך בפעם השניה אלא יברך שזה לי אפשר מדאמרינן תנ"ה בשתה כפלים לא יברך דמשמע שבבר שתה שתי פעמים קודם שיברך ע"כ ועיין במסכת חולין פרק כל הבשר בספר דברי חמודות סעיף ל"ז וכתב הטור בס"ם קפ"ב כמו שפירש רבינו דכוס של ברכה הוא כוס שלישי ומפיים בה ולא אמרינן אדרבה יברך על הג' כדי לבטל הזוגות לפי שבבר נתחלק מן הסעודה וזהו כוס בפני עצמו שאינו בא אלא

תפארת שמואל

(בב) בגלוי הראש ואין חסר וכו'. נ"ב וכן דעת הרשב"א דלכתחלה מצוה מן המובחר בעינן כולהו מכל מקום נראה בעיני דלא מחייבי אלא בד' כמו שאמר ר' יוחנן וכן הרמב"ם לא הזכיר אלא הני ד' נ"ל: (ל) אלא עיטור כו'. נ"ב והאי עיטור נ"ל אפי' מאי דלא עבדינן האידנא מכל מקום לא עבדינן היפך נגד

א) עי' מוה וקליעה (ס"ח). (יבר"ן) ב) מה שק' על דברי רבינו שכתב לעיל דר"י אחי למעוטי עיטוף, וזה סותר למ"ש כאן דעיטוף נוהג גם האידנא. ולענ"ד דכוונת רבינו לעיל דר"י אחי למעוטי עיטוף משום דאינו מעלה לכוס בברהמ"ז, דבכל ברכות אסור לברך, ואגא דבריהתא תשוב לי' בכדי למתשב כללא דעשרה דברים, אבל ר"י דנקטו פרטא ממעטו עיטוף משום דאיתא בכל הברכות. ועוד נ"ל דנאמת ר"י אף עיטוף לא ס"ל דאין הפי' עיטוף אלא יברך בגילוי הראש לגמרי דזה שייך אף בשאר ברכות, ומ"ש רבינו כאן אלא יברך בגילוי הראש, היינו בגילוי הראש מסודר הסליון שהוא בגילוי הראש דהכוונה בגילוי הראש מסודר העליון שהיא לגעיטות כך הוא כוונת רבינו כאן, והראי' (תוספות) [תוספות] זה שכתב רבינו שאף האידנא נוהגין בפריסת סודר אלא יברך בגילוי הראש, הרי דנקטו סודר שהוא העליון, ועוד דאם כוונתו על המתמון האיך אנו נוהגין בפרוסת סודר דמשמע שפוסקין אותו אינו בשעת ברהמ"ז, וכי ס"ו עד עכשיו היו הולכין וחשבין בגילוי הראש, גם אאיך ברכו ברכת עגב"ש והמוציא בגילוי ראש, אא"ה כוונת רבינו על הסודר העליון שעל המתמון שהוא לגעיטות וי"ל אאמת נ"ל הך עיטוף. ומ"ש נמיש"ב מה שהקשו הד"מ נמי קפ"ג והמעד"מ כאן על הב"י שם מדברי רבינו דהכא, וכתבו דאשתמיט לי דברי רבינו, וזה א"ה שהרי הוא בעצמו מביא שם בסמוך בד"ה והמוס' כ"כ שם וכ"כ הרא"ש, הרי שהיה לפניו דברי הרא"ש אלו, אלא ע"כ שפי' דברי הרא"ש בדפרישית, וכמו שפי' דברי העיטור והטור בסימן מ'. וגם מדברי הש"ס דאין דקאמר ר"פ (פרוס) [בפריסם] סודרא עלי', ואי ס"ד דמיירי בסודר המתמון מאי רבותא דר"פ הלא כל העולם עושין כן דאסור לברך בגילוי הראש, ועוד מאי פרוס דמשמע שבשביו (פרוס) [פריס] וכי עד האידנא היה הולך בגילוי הראש שהוא קלות כמ"ש הט"ז בסימן מ' ודו"ק. (מל"ה)

לידים ואח"כ מוזגין את הכוס (ס) וכ"ה אומרים מוזגין את הכוס ואח"כ נוטלין לידים:
גמ' ת"ר אלו דברים שבין ב"ש וב"ה בסעודה ב"ש אומרים מברך על היום ואחר כך מברך על היין שהיום גורם ליין שיצא וכבר קדש היום ועדיין יין לא בא ובית הלל אומרים מברך על היין ואח"כ מברך על היום שהיין גורם לקידוש שיאמר ד"א ברכת היין תדירה וברכת היום אינו תדירה ותדיר ושאינו תדיר קודם: **מתני'** בית שמאי אומרים מכבדין את הבית ואח"כ נוטלין לידים ובית הלל אומרים נוטלין לידים ואחר כך מכבדין את הבית: [דף נב ע"ב] **גמ'** מ"ט דב"ש משום פירורין וב"ה סברי הכא בשמש תלמיד חכם עסקינן שמניח פירורין שאין בהן כזית ונוטל פירורין שיש בהן כזית ומקייע ליה לר' יוחנן דאמ' פירורין שאין בהם כזית מותר לאכלן ביד [ג] ובהא קמפלגי ב"ש סברי מותר להשתמש בשמש עם הארץ ובית הלל סברי אסור להשתמש בשמש עם הארץ: [ד] אמר רבי יצחק בר חנינא בכולה פירקין הלכה כבית הלל בר מהאי (ב) דהלכה כבית שמאי:

ב מתני' [ה] **ב"ש** אומרים נר ומזון בשמים והבדלה [ו] ובית הלל אומרי' נר ובשמים ומזון והבדלה ירושלמי א) וקשה לב"ה היכי עביד פי' היאך עושה שיברך ברכת המזון והבדלה על כוס ואמרינן בערבי פסחים (דף קז.) אסור לאדם שיטעום כלום קודם שיבדיל ואמימר בא טות פירוש לן בתענית לפי שלא היה לו בגילה כוס להבדיל [ז] ומשני היה יושב ואוכל ומשכה לו למ"ש ואין לו אלא כוס אחד וכן הקשה רבינו נסים גאון ז"ל אהך בריתא דאמר בגמרא (בע"פ שם) הנכנס לביתו במו"ש מברך על היין ועל המאור ועל הבשמים ואח"כ אומר הבדלה ואם אין לו אלא כוס אחד מניחו עד לאחר המזון ומשלשלן כולן לאחריו ותירץ כמו שתירץ בירושלמי שהיה יושב על שולחנו ומשכה לו ולא נהירא דהך שינויא לא שייך אברייתא דלישנא הנכנס לביתו במו"ש [ח] לא משמע הכי וע"ק דדייק מייניה בערבי פסחים (דף קה:) דהמבדיל בתפלה צריך להבדיל על הכוס [ט] וכיון שהבדיל בתפלה אלמא שלא היה יושב ואוכל ועוד דדייק מייניה בפסחים ש"מ טעם מבדיל ולהך שינויא לא טעם כלום משתכה [י] הלכך נראה לפרש (ג) אם אין לו יין בגילה ומצפה למחר שיזדמן לו יין לא יאכל בגילה אלא ימתין עד למחר שיבדיל על הכוס אבל אם יש לו כוס ב) ואינו מצפה שימצא למחר יין אחר יותר טוב שיאכל קודם שיבדיל ויברך ויבדיל על אותו כוס ממה שיבדיל על הכוס ויברך ברכת המזון בלא כוס (ד) דקי"ל ברכת המזון טעונה כוס ואפילו יחיד המברך טעון כוס מדלא מדכר בשוס דוכתא זימון אלא ברכת המזון טעונה כוס משמע כל ברכת המזון אפי' ביחיד וכן מוכח בערבי פסחים (שם) דקאמר על הך בריתא הנכנס לביתו במו"ש ש"מ ברכת המזון טעונה כוס ג) ולשון הנכנס לביתו במו"ש משמע דהוא יחיד מיהו אין ראיה כל כך להנכנס לביתו בבעל הבית מיירי ויש לו בני בית ויכול לזמן) וראיה מהא דאמרינן בפרק ערבי פסחים (דף קיז) אהא דתנן ובשליחי אומר בהמ"ז ש"מ ברכה טעונה כוס והתם מיירי אפי' ביחיד שהרי מיקנו ד' כוסות אפילו ליחיד וה"נ איכא למדמי דהכי קאמר ש"מ ברכה טעונה כוס בג' דאי אינה טעונה כוס אפילו בג' למה מיקנו עליו כוס אחד היה להם לתקן על שיר אחר וה"ר יחיאל מפרי"ז אומר (ה) שנראה שיש להביא ראיה מהך דהכא אם לא היה צריך יחיד כוס לברכת המזון יבדילו על כוס ויאכל כל אחד לבדו דרשאין לאכל כל זמן שלא התחילו לאכול ומה שאינו מבדיל ושותה הימנו מעט ועל המותר יברך ברכת המזון משום דאמרינן בערבי פסחים (דף קה:) (ו) שאין לברך על הכוס פגום ומיהו לפירש"ש ז"ל שפירש שם דוקא לכתחלה אין לברך על הכוס פגום (ז) אבל אם אין לו אלא כוס פגום יכול לברך ולקדש עליו ג) קשה דהיאך התירו לו לאכול בלא הבדלה משום קפידא דפגימה כיון דבדיעבד יכול לברך על כוס פגום וכ"ל דאין בו אלא רביעית בלמלוס ויש מביאין ראיה מן הירושלמי שיכול להכשיר כוס פגום ע"י נתינת מים לתוכו (ח) א ועל זה נהגו [כ] להכשיר במעט יין שנפכין לתוכו דגרס בירושלמי [ל] בפרק שלשה שאכלו גבי מתני' דלא מברכין על היין עד שיתן לתוכו מים וכן נהיגי דעבדינן בההוא כסא דקדושא ה) מילתא דרבי יוחנן פליג דרבי יוחנן טעים כסא ומתקן ליה אין תימא שהוא מזוג הא תנא השותה מים מזוגין שעבר עליהם הלילה דמו בראשו אמר רבי יוחנן והוא שלנו בכלי מתכת ומפרשינן כך שהיה טועם כוס של קידוש ומוזגו למחר ומקדש עליו שנית וא"כ בשעת קידוש לא היה מוזגו כי אז לא יוכל לשתותו למחר מפני הסכנה ומשני דלעולם לא פליגא שהיה מוזגו קצת בגילה ומלינו בכלי שאינו של מתכת ולמחר מוסיף עליו מים ומקדש עליו ואימה דא"כ הא דקאמר הכא ואם אין לו אלא כוס אחד משלשלן לאחר המזון למה לא יבדיל על הכוס ויתקנו במים ויכשירנו לברכת המזון וי"ל דמיירי שכבר היה מזוג כדינו ואם היה משיש בו מים יותר לא היה ראוי לשתיה וההיא (א) דירושלמי יש לדחות שהיה טועם כוס של קידוש [מ] בכלי אחר [נ] ומוזגו למחר להשלימו לכשיעור רב הונא בריה דרב יהושע איקלע לבי רבא חזייה דהוה בריך אבשמים והדר בריך אמאור אמר מכדי בין לב"ש בין לב"ה מאור ואח"כ בשמים דתנן ב"ש אומרים נר מזון בשמים והבדלה וב"ה אומרים נר ובשמים מזון והבדלה עני רבא בתריה זו דברי ר"מ אבל ר"י אומר לא נחלקו ב"ש וב"ה על המזון שבתחלה ועל הבדלה שהיא לבסוף על מה נחלקו על המאור ועל הבשמים שב"ש אומרים מאור ואח"כ בשמים וב"ה אומרים בשמים ואח"כ מאור ואמר ר' יוחנן (ט) נהגו העם כב"ה ואליבא דרבי יהודה: **מתני'** [פ] בש"א בורא מאור האש ובה"א בורא מאורי האש: **גמ'** תניא אמרו להם ב"ה לב"ש הרבה מאורות יש באור:

רש"י ומשלשלן. לשון שלשלה כלומר סודרן לאחר המזון: דהמבדיל בתפלה כו'. דקתני הנכנס לביתו במוצאי שבת מבדיל אע"ג דקתם בני אדם מבדילין בתפלה: ש"מ בהמ"ז טעונה כוס. דהא נמי' ברכות לא מתניה בהדיא דטעונה כוס אלא מדיוקא שמעינן לה דאמר ברש פירקא שמעת מינה מיהא מתני' תמני ש"מ בהמ"ז טעונה כוס ומינתא נמי ממתני' שמעינן לה:

הגהות הב"ח א ועל פי זה נהגו להכשיר ג"כ כו' וכן מנהג רבנן דעבדי וכו' השותה משקין מזוגין כו':

דברי חמודות

פרק ח (ס) ובית הלל אומרים מוזגים את הכוס וכו'. עיין בפרק ערבי פסחים סימן י"ז: (ב) דהלכה בב"ש. דמותר להשתמש בשמש ע"ה ומש"ה מכבדין את הבית קודם לנטו"י וכתב מהר"י שמה שאין אנו נוהגים עכשיו לעשות כן מפני שמיהם שהיו נוהגים לאלך קודם ברכה והיו נוטלים ידיהם במקום שהיה השלחן עומד הוא דאיכא למיחש שמא יפלו המים על הפירורין אבל עכשיו שאין אנו נוהגים לאלך השלחן ואנו נוטלים הידים חוץ לשלחן במקום שאין שם פירורין ליכא למיחש למידי ע"כ וי"ל שמ"ש רש"י מכבדין את הבית כו' אם הקנו ע"ג קרקע או אם הקנו על השלחן מכבדין את השלחן משיורי אוכלים שנתפזרו עליו ע"כ מייתי כשנטלים על השלחן וא"כ יש ליזהר בסעודות גדולות ברגילים ליטול על השלחן ואף בנטילת מים דאשונים יש ליזהר ולא עוד אלא שבאותה נטילה עדיין יש פתיתים שלמים וא"כ יש ליזהר ביותר לאלקן וכתבו התוס' דאע"ג דמותר לאבד בידו פירורים שאין בהם כזית מ"מ קשה לעניותא כדאמרינן בפרק כל הנשר: (ג) אם אין לו יין כו'. עיין בפרק ע"פ שי' י"ז מהו לאבדולי מאיכא ואפשר: (ד) דקי"ל בהמ"ז טעונה כוס. ולדברי התומרים דאינה טעונה כוס כמ"ש לקמן לא יאכל עד שיבדיל. ש"ע סי' רל"ו: (ה) שנראה שיש להביא ראיה מהך דהכא כו'. וכתבו התוס' בפ' ע"פ דף ק"ה שנראה דכן הלכה דבהמ"ז טעונה כוס ואפי' ביחיד וכ"כ הטור סי' קפ"ג וכתב עוד שצריך לחזור עליו ולא יאכל אא"כ יהיה לו כוס לברך עליו בהמ"ז אם הוא מצפה ואפשר שיהיה לו אפי' אם צריך לעבור זמן אכילה אחת כדאמרינן באמיתר שלו בתענית במו"ש מפני שלא היה לו כוס להבדיל עליו דכיון שבהמ"ז טעונה כוס אין מילוק בינו להבדלה ע"כ וכתב הכלבו דברכת המזון טעונה כוס ואפילו ביחיד שנים האוכלים ביחד צריך כל א' לקחת כוסו לבהמ"ז ע"כ ובהגה' מיי' פ"ו מה"ב כתב שדעת ר"י ור' אלחנן דבזימון הוא שעשון כוס ע"כ והרשב"א כתב דברכה אינה טעונה כוס כלל ושכן דעת הרי"ף בפרק ע"פ תנן מזגו לו כוס ג' מברך עליו ברכת מזונו ומתרינן עלה בגמרא א"ל רביא לרבא ש"מ בהמ"ז טעונה כוס א"ל ד' כסי תקינו רבנן דרך מילות הואיל ואיכא כל חד וחד נענד ביה מצוה ומכיון שהיא זה הרי"ף

מעדני יום טוב

קודם שיאכל לא הוא הנטילה סמוך לסעודה ע"כ וכ"כ התוספות ועיין בפרק כיצד מברכין ס"ס ל"א: [ג] ובהא קא מיפלגי. וב"ש מלי סברי נמי להא דרבי יוחנן: [ד] א"ר יצחק בר חנינא אמר רב הונא. גרסינן בגמרא ובריי"ף וכן העתיק עוד רבינו לקמן סי' ה' אלא דבגמרא גרס ר' יוסי בר חנינא ואין נראה דבפרק הכותב כתב רבינו דר"י ב"ח קשים מר"י והיכי אמר הכא משמיה דרב הונא שהיה תלמידו דרב שהיה חומן ר' יוחנן ומיהו בפרק שור שנגח כתב דר' יוחנן היה רבו של ריב"ח וכ"כ התוס' בפ' (כל הפקולים) [נ' דגזיר (כט.)] והמיתו ראיה מפ"ג דסנהדרין דף ל' דר' יוחנן סמיכה וכתבו עוד שהיה ריב"ח אחר שהיה תנא ואותו הוא שהיה קודם לרבי יוחנן: [ה] ב"ש אומרים נר ומזון בשמים והבדלה כו'. פירוש הגר שמתיחס אותו עכשיו והנה ממנו מיד יש לו להקדיש ואחר כך המזון מפני שבכר אכל ויש לו להקדיש אותו לבשמים והבדלה ונעשה הבשמים במוצאי שבת מפני הנפש יתירה שהיתה לו ממנוחת שבת והוא מלטער עכשיו כשהלכה אותה מעותה ממנו ומרית בשמים כדי לעשות נשמתו. מהר"י: [ו] ובה"א נר ובשמים מזון והבדלה. דסמיכא ליה לגמרא הלל שמיד שמברך על הנר מברך על הבשמים שהוא נמשך אחריו כמו שמברך אחר הנר מברך על הבשמים ואחר כך מברך המזון ואחר כך מברך הבדלה. (מל"ה)

[ז] ומשני היה יושב ואוכל כו'. וירושלמי דידן גירסא אחרת והיא הכמוהה בהרי"ף: [ח] לא משמע הכי. וקנא יש לדחוק לפרש דנכנס במוצאי שבת לאו דוקא אלא סמוך למוצאי שבת קאמר ומנע"י: [ט] וכיון שהבדיל בתפלה. מקמתא גמר אכילתו וברך עליה: [י] הלכך נראה לפרש. לדך בריתא דהנכנס לביתו במו"ש: [כ] ה"נ להכשיר במעט יין. שהוסכין לתוכו דגרס בירושלמי: [ל] פרק שלשה שאכלו. נקוטו ועיין בפ' ערבי פסחים סי' י"ד הביאו רבינו בל' אחר: [מ] בכלי אחר. גרס כלומר לא היה פוגם הכוס וכדאמרינן בגמרא דהכא לעיל והאמר מר טעמא פגמו דטעים ליה בידיה: [נ] ומוזגו למחר להשלימו לכשיעור. אלא היה מוזג כשיעור ולא בו והכא מיירי שהיה מוזג כשיעור ושוב אין להכשירו במים: [ס] בש"א בורא כו'. הכי מסקנא דגמרא דבברכות ובורא כ"ע ל"פ דברא משמע (פירש"י לשעבר ויפה לאומרו שעל בריית האור שברא בשבת ימי בראשית משבחין אותה לפי שבמו"ש נברא כדאמרינן בפסחים) כדכתיב יוצר אור ובורא חושך יוצר הרים ובורא רוח ברא שמים ומוציאים מי פלגיי במאורות ומאורי דב"ש סברי חדא נהורא איכא בעולא וב"ה סברי טובא נהורא איכא בעולא:

תפארת שמואל

פ"ח (א) וההיא דירושלמי יש לדחות וכו'. כ"ב וא"כ אין מכאן ראיה שמתקנין כוס של ברכה במים וק"ו בטעמו יין ובפרט לפי דעת מהר"ם דקמא קמא בטל כאשר הבאתי בפרק ערבי פסחים ע"ש:

א) לפי שמקשה שם דירושלמי מתחלה אם ב"ש הין עבידא, וקו' הנ"ל ל"ק על ב"ה, ומקשה עכשיו קו' זו דק' גם לב"ה דקשה לב"ש ג"כ כפי פי' רבינו, מיהו גוף פי' רבינו הוא תמוה וכבר תמה על רבינו הגאון בפ"מ דירושלמי ע"ש דירושל' בפרקין הלכה ה'. (מל"ה) ב) מכאן ראיה קיום למ"ש הטור סי' קפ"ג דצריך להעבר סעודה מ' להמתין על כוס, ומש"ה הצריך הרא"ש שיהו מלפה שימצא לאחר. (נ' מהרש"א) ג) תוס' ע"פ (גליון) ד) וראיה מהא דאמרינן בע"פ וכו' והשלישי אומר [עליו] בהמ"ז. כל"ל. (יפה"ן) ה) עי' דירושלמי הגי' פליג אדר' יוסי ועי' בפ"מ שם דמפרש לענין בהמ"ז ולא לענין קידוש. (מל"ה)

ג מתני' (י) **אין** מברכין לא על הגר (יא) ולא על הבשמים של עובדי כוכבים ולא על הגר ולא על הבשמים של מתים ולא על הבשמים של עובדי כוכבים ולא על עובדי כוכבים ואין מברכים על הגר עד שיאותו לאורו: **גמ'** גר של עובד כוכבים משום דלא שבת ובשמים של עובד כוכבים משום דקסבר מסיפנן לעבודת כוכבים. מ"ר אור שבשבת מברכין עליו שלא שבת אין מברכין עליו ומאי שלא שבת [דף נג ע"א] שלא שבת ממלאכת עמירה אבל אור של מיה ושל חולה מברכין עליו תנ"ה עששית שהיתה הולכת ודולקת בשבת למוצ"ש מברכין עליה: מ"ר ישראל שהליק מעבו"ם (יב) ועבו"ם שהליק מישראל מברכין עליו עבו"ם מעבו"ם אין מברכין עליו עבו"ם שהליק מישראל ישראל שהליק מעבו"ם אע"פ שלא שבת מברך (יד) כי קא מברך אתוספתא דהיתרא קמברך והא דאין מברכים על העבו"ם שהליק מעבו"ם אתוספתא דהיתרא (טו) דגזרינן אטו עבו"ם לאחון ועמוד ראשון: מ"ר היה מהלך חוץ לכרך וראה אור אם רוב עבו"ם אינו עכו"ם מברך (ז) ואם רוב ישראל מברך (ח) מני מדא אור של כבשן מברכין עליו ותניא אידך אין מברכין עליו לא קשיא הא לכתחלה והא לבסוף דהא דלבסוף נעשה להאיר ומברכין עליו מני מדא (ט) אור של בהכנ"ס מברכין עליו ותניא אידך אין מברכין עליו לא קשיא הא דאיכא אדם חשוב והא דליכא אדם חשוב והא דאיכא אדם חשוב אז עשוי לכבוד ולא להאיר וי"מ איפכא דאדם חשוב עשוי להאיר ומי ליכא אדם חשוב לכבוד בית הכנסת הדליקו (מ) (טו) וגרסינן הא והא דליכא אדם חשוב מ"ר היו יושבים בבית המדרש והבילו אור לפניהם כ"ש אומרים [כל אחד] מברך לעצמו (מ) מפני ביטול בית המדרש ובית הלל אומרים אחד מברך לכולן משום ברוב עם הדרת מלך ולא דמי לפת דתמרינן לעיל פרק כילד מברכין (דף מב) בישבו שמברך לעצמו דשאני התם כיון דלריך הסיבה ולא הסיבו לא קביעי ולאתם אחד ברכת מחירו אבל הכא הוי כמו יין אליבא דרב (שם דף

הגהות הב"ח א הני מילי יין דחשוב כו':

דברי חמודות

(י) אין מברכין לא על הגר ולא על הבשמים כו'. כתב המרחות מיים בשם הרשב"א כל שבירך על מ' מתוסס שבינו בשמתנו בשאין מברכין אפילו בדיעבד לא יצא ולריך לחזור ולברך כ"כ בשמו הב"י בסימן רל"ז ולא נדפס בהקצת הדפוסים ומתיבא לי דמאי שבא משופר ולולב דר"פ לולב הגזול בדיעבד יצא בהם שאין מברכין עליו שם אלמוד דיש מחמירין גם בהם וע"ש: (יא) ולא על הבשמים של עכו"ם. כדמסיק במסיפנתא וכתב הרשב"א בתשובה על הענו"ם שמשיגין שק פלפלים וזנגבל בתוך קנקני היין לתת טעם ביין שמותר להריח בתוכן בשמים ומ"מ מתברא דלבשמים דלהבדלה אסור משום שקריבהו לא לפתתך ועוד דכל מי שיש בו איסור מעורב אפשר דממאים למלוה וכדבעינא ר"ל בפרק כל הכלמים המשמתה לדקל לולבו מהו למלוה ואע"ג דלא אפשיטא ואפשר ומי דשרי אסרי"ף לא כתבה בהלכות מ"מ עוב להזהר בזה משום הקריבהו לא לפתתך ע"כ: (יב) ולא על הבשמים של עכו"ם. ולא על הבשמים של ערוה לא מקום ולאוי של ערוה ממש ומפני שעשוין להעמיד הזוהמא מ"ר שהם עשוין לעמידה להטיל מרס של יהה"ר ע"כ וטעמא קמא מ"ל לומר לשון הרמב"ם שכתב אסור להריח בהן והרל"ח כתב בשמים של ערוה היינו כגון קופה של בשמים תלויה בעורה או שאוחזת בידה לו בפיה ואסור להריח בתוכן הבשמים שמא יטולו לידי הרגל נשיקה לו קירוב בשר ע"ש ועיין עוד לקמן דדין בשמים של עכו"ם גבי ההולך חוץ לכרך: (יג) ועכו"ם שהדליק מישראל מברכין עליו. דוקא בשאין הכוחי במסיפנה אבל אם הוא במסיפנה אסור מפני שהיא לעכו"ם ל"ש מ' רל"ח: (יד) דכי קא מברך אתוספתא דהיתירא מברך. ולפ"ז ה"ל כאור היוצא מן העלים והאבנים (לכתח רבינו נסי' לבקמן) דאין מברכין עליהם במולאי יוה"כ והי"ג אין מברכין במולאי יוה"כ על זה אאור שהדליק ישראל מעבו"ם כ"כ המגיד בשם הרמב"ן: (טו) וגרסינן הא והא דליבא אדם חשוב. אלא איכא חזנא כו' כמו שהעתקתי לה זה במ"ע והלכתא הוא: (מז) ולא על הבשמים של מתים. מפרש טעמא בגמ' דלאו לריחא עבידא כמ"ש במ"ע וכ"כ הטור בשם ירושלמי הדא דתימא כשנתונים במעבה שמתו אל מת אבל נתונין במטה

מעדני יום טוב

(ע) ובשמים של עובדי כוכבים גרס'. דקסבר מסיפנן לע"ז דבגמ' מוקמינן לה במסיפנה עובדי כוכבים עבקינן ודקרינן הא מדקתני סיפא אין מברכין כו' אל ע"ז אבכלל דרישא לאו בע"ז עבקינן א"ר חגינא מסורת מה טעם קאמר מה טעם אין מברכין כו' אל עכו"ם שקסבר מסיפנן לע"ז וא"כ לבדלין קתני דגר לא מייר במסיפנה דאפילו אלא במסיפנה ומשום דלא שבת אע"פ גר ע"ז לאלי לריכים פשיטא דמייר ותקרובתה אסורים בהנייה כדאיתא בפרק רבי ישמעאל וכן קשיא נמי דלפי מאי דפריך בגמרא הא מדקתני סיפא כו' א"כ ס"ל דלגופא לריכים ולא קאמר מה טעם לרישא א"כ בשמים נמי לא לריכא ובגמרא תניא היה מהלך בשוק של ע"ז נתבלה להרים ה"ז מותר וע"ל דה"א כיון דמצות לאו ליהנות ניתנו ליאסרו קמ"ל דלא ועיין בד"ח בס עיין לקמן גבי היה מהלך חוץ לכרך והריח בו' ועיין בפ' בתרא דפיה סימן י': (פ) דגזרינן אטו עבו"ם ראשון ועמוד ראשון. כולה מדא גזירה היא דגזרו חכמים כל אם עכו"ם שבא עכו"ם דאי לא הא לא קיימא הא. תוספות: (צ) אם רוב ישראל מברך. הא גופא קשיא אמרת אם רוב עכו"ם אינו מברך הא מתנה על מחלה מברך והדר תני אם רוב ישראל כו' בדין הוא דאפילו מתנה על מחלה נמי מברך ומאידך דתני רישא רוב עכו"ם תנא סיפא רוב ישראל גמרא וכתב המגיד בפ' כ"ט מהלכות שבת דכיון שאינו מנוי הוא הבמיטו הרי"ף ומייתי לרבינו ג"כ: גרס' בגמ' מ"ר היה מהלך חוץ לכרך וראה חיוון ואבוקה בידו בודק אחריו אם ישראל הוא מברך אם עכו"ם הוא אינו מברך ומוקי לה בסמוך לשקיעת החמה ואי גדול הוא מוכחא מילתא דודאי עכו"ם הוא חיוון אימור ישראל הוא אקרי ונקיט ותו גרסינן בגמרא מ"ר היה מהלך חוץ לכרך וראה אור אם עבה כפי הכבשן מברך עליו ואם לאו אינו מברך עליו ופירש"י גדול מוכחא מילתא דעכו"ם הוא וא"ל לבדוק אחריו דאי אינא דישראל הוא לא היה ממהר סמוך לחשיכה מיד לאחוז האור בידו. כפי הכבשן ששוכפין בו אבנים בעלה אם עבה כאור היוצא מפי הכבשן והוא בריא הוא ולהבתמם לאורה היא נעשית ואם לאו לאו לאורה נעשית אלא לבשל ואין מברכין אלא על אור שנעשה להאיר ע"כ והרי"ף גם הוא הבמיטו כל זה וכן הרמב"ם והטור לא כתבוה ולא ידעתי למה: (ל) תנא חדא אור של כבשן כו'. וכה"ג תניא מו בגמרא אור של תנור ושל כיריים אני מדא מברכין עליו ותני מדא אין מברכין עליו ל"ק הא בתחלה הא לבסוף ופירש"י של תנור בסוף מברכין עליו לאחר שהוסק התנור והפת בתוכו מדליקין קסמים דקיק בפיו להאיר ולקלוט חומו לאוכו וכיון דמשמתם לאורו מברכין עליו ע"כ וגם הרי"ף הבמיטו לזה ואולי לפי שנשמע מדין הכבשן אבל הרמב"ם פכ"נ. ובגמ' אור בהב"נ. ובגמ' של בהמ"ד והרי"ף של בהמ"ד ול"נ של בהכנ"ס ולהרמב"ם גרס לתרוייהו ולא מחדא מתחא שכתב אור של בהמ"ד אם יש שם אדם חשוב שמדליקים בשבילו מברכים עליו של בהכנ"ס אם יש שם חזן שהוא דר שם מברכין עליו ועיין בסמוך: (מ) וגרסינן הא והא דליבא אדם חשוב. פי' דבגמרא אמרינן תו ואבי"א הא והא דליבא אדם חשוב ול"ק הא דאיכא חזנא הא דליבא חזנא וקאמר דלי"מ גרס הא והא דליבא כו' ופירש"י ואי איכא חזנא שמש שאוכל בבכשן אף לאורה עשוי שיאכל החזן ולאורה ומברכים ע"כ ותו בגמרא ואבי"א אם אין איכא חזנא ול"ק הא דאיכא סברא הא דליבא סברא ופירש"י ואי איכא סברא שהחזן יכול לאכול לאורה אין מברכין אלא להאיר הדליקה אלא לכבוד אדם חשוב ע"כ ולי"ל לכבוד בית הכנסת ומ"מ יש לחמוה לאה הבמיטו

מג) דלא בעי הסיבה [ב] א) ואפילו לרבי יוחנן דאמר יין בעי הסיבה א ה"מ דמשוב ורגילין להסב עליו אבל שאר ברכות כמו שהסיבו דמי: [ע"ב] מ"ר [ג] גחלים לוחשות מברכין עליהם עוממות אין מברכין עליהם היכי דמי לוחשות אמר רב חסדא כל שאילו מכנים קיסם בתיכה ודולק מאילו ומיירי דהני גחלים לוחשות עשוין להאיר: [ע"א] [ד] ולא על הגר (טז) ולא על הבשמים של מתים אמר רב יהודה אמר רב כל שמוליאין לפניו ביום ובלילה אין מברכין עליו וכל שאין מוליאין לפניו ביום [נ"א אלא] בלילה מברכין עליו ואותו שמוליאין לפניו ביום [ובלילה] [ה] אע"ג דהשתא מיהא להאיר הוא עשוי כיון דלא עשוי כיון שאפי' ביום מוליאין לפניו לכבוד אין מברכין עליו הלכך אין מברכים על הגר של בית הכנסת כיון דרגילין האידנא להדליקו לכבוד בית הכנסת אפילו ביום: מ"ר הוא"ר בשמיס של בית הכסא ושמן העשוי להעביר את הזוהמא אין מברכין עליו מ"ט כל מידי דלאו לריחא עביד לא מברכין עליה הא דאמרינן לעיל בפרק כילד מברכין (דף מג:) האי מאן דאתרח אתרוגא או בתבוטים מברך ברוך שנתן ריח טוב בפירות מיירי בגון שלקחו להריח בו או לאוכלו ולהריח בו אבל אם לקחו לאוכלו והריח בו כיון דלא נתכוין להריח אין לריך לברך עליו: תנו רבנן הנכנס לחנותו של בשם והריח ריח אפילו יצא שם כל היום כולו אינו מברך אלא פעם אחת נכנס ויצא נכנס ויצא (יז) מברך על כל פעם ופעם: מ"ר היה מהלך חוץ לכרך (יח) והריח ריח [ו] אם רוב עכו"ם אינו מברך [ז] אם רוב ישראל מברך. אמר רבי חייא בר אבא אמר רבי יוחנן היה מהלך בשוקי טבריא בתרי שבתות והריח ריח אינו מברך (יט) מפני שחזקתו לגמר את הכלים. וכתב הרמב"ם ז"ל וכן המריח בכלים שהם מגומרים אינו מברך לפי שאין שם עיקר אלא ריח ולא עיקר והשיג הגה"מ ריי"ז והשיג הב"י דטעמו של הרמב"ם נראה שהוא משום שקובר דריח כיון שאינו נורק הגוף כל כך כשאין לו עיקר אע"פ שנהנה אין לו לברך עליו ע"כ. וראיה ר"ל לדבר שמפני כן הוצרכו ללמוד מן המקרא כל הנשמה לברך על הריח כדאיתא בפ' כילד מברכין ומה"ט נמי אין מברכין עליו ברכה אחרונה כדפירש"י בפ' בא סימן: (כ) וכמה עולא אמר בדי שיביר כו'. והוא"ל ואיך שיעור כזה ולא סגי בהנאה בעלמא מכאן נראה לרמב"ם דקומה אינו מברך ולא דמי לפורס על שמע דקי"ל כרבנן דאמרי קומה פורס כיון דאיכא ליה הנאה מיניה דהתם בהנאה גרידא תליא מילתא ואפי' מאחרינא דאמרי קומה פורס בתפלה ע"כ וגרסי' בירושלמי גר בתוך מיקו או בתוך פגם או בתוך אפפקלריא רואה את הנלהבת ואינו משתמש לאורה משתמש לאורה ואינו רואה את הנלהבת לעולם אין מברכין עליה עד שיהא רואה את הנלהבת ומשתמש לאורה ע"כ ומצוה מן המובחר לברך על אבוקה דלאחרינא בפ' ע"פ שי' י"ל ושם יתבאר יותר בס"ד: (כא) וחזקיה אמר בדי שיביר כו'. כבר כתבתי במי"ט בשם מהר"י שמפרשים דמלוזמא נמי מטבע וכ"כ הרמב"ם שצריך שיביר בין מטבע מדינה אחרת והוא היבר יותר מבין איסר לפונדין: (כב) לבך נהנו להסתכל בצפרנים. ועוד כתב שהגהו הראשונים להביא בשרעוטי הכפים עד שיביר מיהן מפני שהן מצוות ושמענו מזקנים שאומרים שיש בשרעוטי פיסא היד שיעבוד בו ועוד מנהג אצלנו להביא בצפרנים ואומרים שפני שהן פרות ורבות ע"כ וכתב רמ"א ז"ל בשם הזוהר פ' בראשית ופי' ויקהל שיש לראות בצפרני יד ימין ולאחוז הכוס ביד שמאל ושיש לכוף האצבעות לתוך היד שאז רואה הצפרנים עם

הרי"ף ורבינו לכל הני אוקימתות דהא ודאי דכולהו אתייהו אליבא דהלכתא והטור כתבה בסימן רל"ח ומיהו יש לתרץ דרבינו לחכי לא כתבם משום דלקמן גבי גר של מתים מסיק דהאידנא אין מברכין על גר של בהכ"נ כלל דלכבוד עשויה והטור הסמיכו לזה ומיהא לי למה ובקצור כתבו וצ"ע על הטור: (ל) מפני בטול בית המדרש. לשון רש"י שמתן שאחד מברך לכולם הם לריכים לשתוק מגרסתם כדי שיתכוונו כולם ושמעו אליו ויענו אמן ושיימי תהר"י ונמצא שמתבטלין בעניית אמן יותר ממה שיתבטלו כשיברך כל אחד ואחד בפני עצמו ע"כ ואל תתמה על החפץ לב"ש לחוש בביטול בית המדרש משום אחירת האמן שהיא תיבה אחת בלבד שכן בגמ' תניא של בית ר"ג לא היו אומרים מרפא בבהמ"ד פירוש לאדם המתעטש שרגילין לומר אסותא מפני ביטול בית המדרש ואי לאו הא אחירא דהכא לאו משום עניית אמן בלבוד אבל אלא שהכהנים שיתכוונו לשמוע הוא אריכות זמן שישתקו מגרסתם עד שיתכוונו כולם כאחד וכן דייק לשון רש"י: (ג) ואפי' לר"י דאמר יין בעי הסבה. ליצא קמא דהתם וכך מסיק רבינו להלכתא ופ"ת ומקשה מהכא לליצא בתרא דהתם לתר"י אפילו יין מהניא ליה הסבה משום דמשוב ושאר כל הדברים הולהו לא מהניא להו הסבה בבר מלאנו לתהר"י שבתנו מירוון אחר וז"ל דהכא אמון שמיד שמניחין הגר נהנין כולם מיד אחור דגר לאחד גר לאחד לפיכך הוי נמי הסבה ואחד מברך לכולם אבל אין שאינן יכולים כולם ליהנות ביחד בעי הסבה ע"כ והשתא יכולים לומר דלליצא בתרא דשאר כל הדברים לא מהני הסבה אין ברכת הגר בכללם מהן טעמא שמיד שמתיבים כו' והוי הסבה: (ג) נחלים לוחשות מברכים עליהן. עמ"ש רבינו בזה בפרק בתרא דפיה סימן י': (ד) ולא על הגר ולא על הבשמים של מתים. מ"ע גר לכבוד הוא דעביד בשמים לעבורי ריח הוא דעבידי גמרא ופירש"י גר לכבוד המת עבידא בשמים לעבור ריחא דקרחונו אל מת עבידי ולא לריחא: (ה) אע"ג דהשתא בלילה מיהא להאיר הוא עשוי גרס'. וש לגרוס כגירסת הרי"ף כל שמוליאין לפניו ביום ובלילה אין מברכין עליו וכל שאין מוליאין לפניו ביום בלילה מברכין עליו ולפי זה ג"כ מ"ל לגרוס לקמן בלילה: (ו) אם רוב עכו"ם אינו מברך. ואע"פ שבבשיו אינם עומדים הבשמים בבמיבה של עכו"ם שהבשמים שלהן בתמון למכרן לתסיבה עכו"ם ואסור ע"כ תהר"י וש לתמוה דא"כ מתניתין למה לריך לאוקמא בבמיבה ועוד דאם עדיין לא נמכרו מאיזה טעם יאסרו ורמ"י ז"ל סימן רי"ז כתב דבשתמא בבמיבה של עכו"ם היא ע"כ וכ"כ ב"י סימן רל"ח לדברי רבינו: (ז) אם רוב ישראל מברך. אפשר דה"ל ה"ה מתלה בדלעיל גבי אור ומיהו יש לתלק דהכא שיש בו משש ע"ז יש להתמיר ומש"ה לא פירשה הגמרא דבתמתו כפירושו להתמיר ומתמיה לי הדין סברא בבמ"ש בב"י סימן רל"ח להקשות לסברא האומרים דאפי' אלא בבמיבה בתמה לע"ז א"כ למה הותר עכו"ם שהדליק מישראל לקמן ולי נראה דלא קשיא בדמיבה דשאני בר מבשמים וטעמא דבר כ"ע לריכים משא"כ בשמים: (ח) או בשוקי צפורי בבו"ש. פירש"י דבלפורי היו רגילים לגמר את הכלים בבו"ש מפיימי תהר"י וגם הם לכבוד שבת היו עושים שהיו מרמים הערב שיש להם מהנפש היתירה שהיה להם בתנותם שבת וכדי להתמתם מהלער שהיה להם מפרידת השבת היו מגמרים את הכלים להרים ריח טוב: כתב הרי"ף בכאן להא דפ' אין עומדין כל המברך ברכה שאינה לריכה כו'. ורבינו אע"פ אלא כתבה בתקומה ולא בכאן הוא משום שבבר הזכיר הדין בגמרה בפ"ק ס"ם י': (ט) מלוזמא. פי' רש"י משקל

א) ואפילו לר"י דאמרינן בעי הסיבה ה"מ [יין] דמשוב כל"ל [וכ"ה בב"ם]. (יבב"ן)

להרחות שיכול ליהנות ממנו ולהכיר בין מטבע למטבע [י] כמו שמכיר בין כפורן לכסר. אמר רב יהודה אמר רב אין מחזרין על האור כדרך שמחזרין על כל המלות לפי (כג) שברכה זו אינה אלא לזכר בעלמא [כ] שנברא האור במ"ש דאי משום הנאת האור מברך [ל] היה ליה לברך בכל פעם ופעם כשנהנין מן האור [מ] מכ"ש על הבשמים (כד) דאינה אלא להשבת נפשו:

ד' גרסי' בפרק מקוש שנהגו (דף נד.) א"ר בנימין בר יפת אמר רבי יוחנן מברכין על האור בין במוצאי שבת בין במוצאי יום הכפורים וכן עמא דבר מיתיבי אין מברכין על האור אלא במוצאי שבתות הואיל ותחלת בריאתו הוא וכשרואהו מברך מיד (כה) ר' יהודה מסדרן על הכוס אמר ר' יוחנן הלכה כר' יהודה ל"ק כאן באור ששבת כאן באור היוצא מן העצים ומגביס (כו) דאין מברכין במוצאי יו"כ אלא באור שבת מן העצים ומן המגביס לא דדוקא במוצאי שבת שנברא בו האור מברכין עליו:

ה מתני' (כח) **מי שאכל** ושכח (כט) ולא ברך ב"ש אומרים יחזור למקומו ויברך וב"ה אומרים יברך במקום שנזכר עד אימתי הוא מברך עד כדי שיתעכל המזון במעיו בא להם יין א בתוך המזון ואין שם אלא אותו הכוס [נ] בש"א מברך על היין ואח"כ מברך על המזון (ל) וב"ה מברך על המזון ואח"כ מברך על היין ועונין אמן אחר ישראל המברך ואין עונין אמן אחר עכו"ם המברך עד שישמע את כל הברכה (לא)

אבל אחר ישראל מברך אבל מעכו"ם אע"פ שאינו שומע את כל הברכה [פ] כיון שאינו שומע שהזכיר השם (לב) עונין אחריו אמן אבל מעכו"ם אע"פ ששמע הזכרת השם כיון שלא שמע כל הברכה חייבין שמא כוון לעבודת כוכבים אבל אם שמע כל הברכה מוכח מילתא שאין כוונתו לעכו"ם ירושלמי (ב) כותי (לג) שברך השם עונין אחריו אמן לפי שאין דרך הכותי לכוין לעכו"ם כשהזכיר השם: **גמ'** אמר רב זביד מתלוקת בשוגג אבל במזיד (לד) ד"ה יחזור למקומו ויברך הנהו תרי תלמידי חד עביד בשוגג כב"ש ואשכח ארנקא וחד עביד במזיד כב"ה ואכלי' אריא (לה) ובסדר רב עמרם פסק הלכה כב"ש והא דאמרינן לעיל א"ר יצחק בר מנינא א"ר הונא בכולי פירקין הלכה כב"ה בר מהא דהלכה כב"ש לא אמא לאפוקי הא דהכא משום דאפילו ב"ה מודו הכא [ע] שטוב לעשות כדית שמאי אלא שלא הטריחוהו לכך [פ] (לו) ודוקא בברכת המזון אבל בז' המינים אין טעונין ברכה לאחריהן במקומן אלא יברך במקום שנזכר וכמה שיעור עכול אמר רבי יוחנן (לז) כל זמן שאינו רעב מחמת אותה אכילה וכן לענין שתיית יין ואכילת פירות (לח) אם אינו אמא או רעב [נ] ותאב לאותן פירות ויברך מיד אם אינו רעב מחמת אכילה אחרת [ר] בעידנא דקא גמרי להו אבל בעידנא דקא מפטרי נפשייהו עונין פי' הראב"ד ז"ל בשעה שאכלו דחיוון מצוה הוא (לט) וי"מ בעידן מפטרייהו אחר שלמדו נפטרין משם [ש] (מ) ואומרים קדיש:

אבל אחר ישראל אע"פ שלא שמע את כל הברכה [פ] כיון ששמע שהזכיר השם (לב) עונין אחריו אמן אבל מעכו"ם אע"פ ששמע הזכרת השם כיון שלא שמע כל הברכה חייבין שמא כוון לעבודת כוכבים אבל אם שמע כל הברכה מוכח מילתא שאין כוונתו לעכו"ם ירושלמי (ב) כותי (לג) שברך השם עונין אחריו אמן לפי שאין דרך הכותי לכוין לעכו"ם כשהזכיר השם: **גמ'** אמר רב זביד מתלוקת בשוגג אבל במזיד (לד) ד"ה יחזור למקומו ויברך הנהו תרי תלמידי חד עביד בשוגג כב"ש ואשכח ארנקא וחד עביד במזיד כב"ה ואכלי' אריא (לה) ובסדר רב עמרם פסק הלכה כב"ש והא דאמרינן לעיל א"ר יצחק בר מנינא א"ר הונא בכולי פירקין הלכה כב"ה בר מהא דהלכה כב"ש לא אמא לאפוקי הא דהכא משום דאפילו ב"ה מודו הכא [ע] שטוב לעשות כדית שמאי אלא שלא הטריחוהו לכך [פ] (לו) ודוקא בברכת המזון אבל בז' המינים אין טעונין ברכה לאחריהן במקומן אלא יברך במקום שנזכר וכמה שיעור עכול אמר רבי יוחנן (לז) כל זמן שאינו רעב מחמת אותה אכילה וכן לענין שתיית יין ואכילת פירות (לח) אם אינו אמא או רעב [נ] ותאב לאותן פירות ויברך מיד אם אינו רעב מחמת אכילה אחרת [ר] בעידנא דקא גמרי להו אבל בעידנא דקא מפטרי נפשייהו עונין פי' הראב"ד ז"ל בשעה שאכלו דחיוון מצוה הוא (לט) וי"מ בעידן מפטרייהו אחר שלמדו נפטרין משם [ש] (מ) ואומרים קדיש:

רש"י עמא דבר. נוהג: באור ששבת. שהיה נשבת שדלק היום וא"מ ממלאכת עבודה שבת שדלק בהיתר כגון של מיה ושל חולה אי נר הדלוק מעיו"כ מברכין אף במוצאי יו"כ דהתיא ברכה משום דדבר מידומה הוא לו שלא נהנה מן האור היום: באור היוצא מהעצים. דנברא עכשיו אין מברכין עליו במוצאי יו"כ אלא במ"ש שאף היא בריית האור:

הגהות הב"ח א בתוך המזון אם אין שם וכו' כל הברכה כולה אבל כו':

דברי חמודות

הכפות בבת אחת ולא ירחה פני האצבעות שבפיס ע"כ וטעמי הדברים מתבארים שם בזוהר ע"ד הקבלה ואין לנו עסק בנסתרות ובסודי הלקט כתב תחלה מכנים אצבעותיו לתוך ידיו ומסתיר מחתיכו ואח"כ פוסטן והנה אור במקום חושך ומברך שכבר הוא נאות מן האור ע"כ: (כג) **לפי שברכה זו אינה אלא** לזכר בעלמא כו'. וכתב הרשב"ם בשם הראב"ד דה"מ במו"ש אבל במוצאי יו"כ איכא למימר דמהדר בתר האור לפי שהיא בברכה הבדלה שמברך לנורא יתברך שהבדיל לנו בין זה היום לשאר הימים שכל היום היינו אפורים להשתמש בו ועכשיו אנו מומרין: (כד) **דאינה אלא** להשבת נפשו. וכתב הר"ר אפרים שמי שאינו מריח על הבשמים הוי ברכה לבטלה ומסיק הב"י שאם הוא מכוין להוציא בני מיתו הקטנים שהגיעו לחינוך או להוציא מי שאינו יודע ש"ד ואין להריח על הדם יבש דאינו מריח כ"כ רמ"א בשם מהר"א מפראג ושכן נוהגים במדינות אלו וכתב עוד דנ"ל שיש להניח הדם עם הבשמים כיון דבעלי הקבלה אומרים שיש בו סוד להריח בהדם ולפי עושין כך"ע הטור כתב סמך לדבר דכתיב כל שומר שבת מחללו וסמוך ליה מתת הפרפד יעלה הדם: (כה) ר"י מסדרן על הכוס כו'. ואי לא מתרמי ליה כוס כסיולה המם ונהנה לאורו מברך בורא מאורי האש עור וכתב רמ"א שכן בנשמים ג"כ: (כו) **דאין מברכין במוצאי יוה"כ אלא באור שבת.** מבע"י ממש או על האור שהולכ ממנו וכן להדליק מעשיות של בהכ"נ המגיד בשם הרמב"ן ומהרי"ל כתב שיש להבדיל על הנר של בהכ"נ עצמו שבת המלאכה וכי מימא אותו הנר לא נדלק להאיר רק לשם מצוה ולכבוד היום לכן יטול נר של מבדלתא המזומן בביתו ודליק מנר בהכ"נ ויבדיל לאור שביתה וה"ל אור שבת וגם שנדלק להאיר ע"כ: (כז) **אבל היוצא** מן העצים ומן **האבנים לא.** וכתב ב"י סי' תרכ"ד בשם הכלבו ש"מ דאפי' במוצאי יוה"כ מברכין על האור היוצא מן העצים ומן האבנים מעמוד ראשון ואילך: (כח) מי **שאכל** ושכח כו' יברך במקום שנזכר. ה"מ בשוכח אבל בתחלה קודם שיעקר ממקומו צריך לברך הר"ן פ' ע"פ וע"ש סי' ז': (כט) **ולא** ביריך. וכן אם הוא מסופק אם ברך אם לא צריך לברך מספק כדמוכח מספק הבאלמות שכתב רבינו בפ"ג סי' ע"ו דכל ברכות דרבנן אי מספקי ליה אי אמרן אי לא אמרן א"ל לחזור ש"מ הא דמדאורייתא צריך לחזור ובה"מ דאורייתא היא ורבינו כתב בפ' דלעיל סי' כ"א דברכה מעין שלשה נמי דאורייתא וכתבתי בזה בס' מעי"ט בפ"ק סי' י"ד דלהרי"ר יונה ליתא וגם כתב הב"י סי' קפ"ד וס"ס ר"ע דלהרמב"ם נמי ליתא עוד שם סי' י"ג הוכחתי דברכות התורה אינן מדאורייתא ושהסוגיות דפ' ג' שאכלו ודפ' מי שמתו דמייתי להו בק"ו וג"ש אינם אלא בדרך אסמכתא בעלמא: (ל) ובה"א **מברך** על המזון כו'. דבהמ"ז עשויה כוס ועיין לעיל סעיף ד' מה שכתבתי בזה: (לא) **אבל אחר ישראל אע"פ** כו'. וכתב הרמב"ם פ"ה מה"ב שאם אינה ממעבע הברכות אין עונין אחריו אמן ואפיקורוס אין עונין אחריו אמן וכתב עוד שהמברך ברכה שאינה צריכה הרי זה נושא שם שמים לשוא והרי הוא נשבע לשוא ואסור לענות אחריו אמן ועיין בפ"ק סוף סי' י': (לב) עונין **אחריו אמן.** לשון הרמב"ם מייב לענות אחריו אמן וכן נראה מלשון הלכות גדולות שכתבתי בפרק דלעיל סעיף י"ט ובגמ' מוקי לה בשלא אכל עמהן שאינו צריך לאמת דאילו היה אוכל עמהן והיה מייב בברכה אינו יוצא עד שישמע את כל הברכה כמ"ש בפרק דלעיל ס"ם ל"ה ומכי שמע כולה נפיק אפילו בלא עניית אמן כדכתב רבינו בפ"ג סימן י"ח והיינו דלי מוכחא שעליו לברך הוא דנפיק אבל מ"מ מיטל חובה שעליו לענות אמן על כל ברכה שבשומע ועיין בפ' דלעיל סימן ג' במעבדי יום טוב: (לג) **כותי שברך השם** עונין אחריו אמן. אע"פ שלא שמע כל הברכה כולה כ"כ הטור סי' רט"ו ודייק לה מדהירושלמי קאי אהא דכותי אין עונין אחריו וזה מיירי כשלא שמע הברכה כולה א"כ ההוא גונא גופיה קאמר דאמר כותי עונין אבל מהר"י כתבו בשם הר"ר דדוקא כששומע

מעדני יום טוב

והתר"י כתבו כמו שאיסר ופוגדיון הם מטבעות גם אלו הם מטבעות אלא שאלו היו דומות זו לזו יותר: [י] כמו שמבחר בין **צפורן** לבשר. ועדיין צריכין למודעי שהרי היינו יכולים להסתכל בדברים אחרים הדומים קצת לזה אלא אלו הם בגופו ומזומנים אליו יותר וכ"כ תהר"י וכתבו עוד די"א מפני שגדלים והגידול הוא סימן ברכה נהגו להסתכל בהם לסימן טוב בהכנסת השנוע: [כ] **שנברא האור.** כמו"ש גרסינן והתם מסיק דעלה במתכנה דע"ש ולא נברא עד מוצ"ש שנתן הקב"ה דעה בלבם הראשון שנברא אל מעלה והבדיל בנים וטחנן זה בזה וילא מהן אור ואשתמיטתא גרמי' ז"ל שהוא כתב ר"ש רל"ח דש"ל האור שנברא ביום הראשון שנאמר ויהי אור ע"כ ובנ"י סי' תרכ"ד כתב על שם הכלבו בשם הגדת ירושלמי במוצאי שבת זימן הקב"ה לאדם הראשון שני דעפות כו' ואף הוא ה"ל לכתוב דבנבלי נמי איתא: [ל] **היה צריך לברך בכל עם ועם.** והרי אין עושין כן ובטעמא דיוצא בזו דתה ג"כ לפירש"י בפרק דלעיל סי' י"ב ועיין בפ"ו סי' ל"ה: [מ] **ומכ"ש על בשמים.** גרסינן ולגומר דבמ"ש שא"ל לחזר אחריהן: [נ] **בש"א מברך** על היין כו'. ובעמיהו דב"ש משום דש"ל בברכה אינה עשויה כוס ובגמ' פריך דלעיל משמע דש"ל איפכא דתנן בש"ס לו גר ומזון ובשמים והבדלה ואי איתא דש"ל בברכה אינה עשויה כוס למה לא היה מבדיל על אותו כוס שיש לו ואח"כ יברך בהמ"ז בלא כוס אלא ודאי משמע דברכה עשויה כוס ומתוך כך יסדרם כולם על אותו כוס שיש לו ומתרצים תרי מנאי אליבא דב"ש: [ס] **כיון ששמע** שהזכיר השם כו'. עיין בפרק דלעיל סי' י"ז לענין אמן יומא ומסקינן בגמ' הכא דדוקא כשאינו מייב בברכה שאם היה מייב צריך שישמע את כולה: [ע] **שטוב לעשות** בב"ש. ומש"ה מלא אלנקי ולא דמי לדבפ"ק דרבי טרפון דסיקן בעצמו דהטה בב"ש וא"ל

תפארת שמואל

(ב) ירושלמי כותי שברך השם עונין אחריו אמן וכו'. נ"ל זה אינו ירושלמי אבל בעור דייקא מדקאמר הירושלמי כותי עונין אחריו אמן עכו"ם אין עונין אחריו אמן א"כ מיירי בלא שמע הברכה מדלא עונין אמן אחר העכו"ם ע"כ. אני ראיתי בירושלמי שאין כתב בשם מידי מכותי אלא עכו"ם עונין אחריו אמן ובודאי שאף זו בשאר ספרי ירושלמי אינו שהרי הר"ר יונה לקה להבין דאיה שאינו אמן אחר עכו"ם מדאמר ר' ברביה עונה אני אחר כל המברכין משום שנאמר ברוך תהיה מכל

העמים וגו' אלמא דנוסח הירושלמי שלו אינו כנוסחא של הרא"ש וכן יראה מדברי הרמב"ם שכתב אין עונין אמן אחר הכותי כו' ואחר העכו"ם אלמא דלא היה כתוב בירושלמי שלו דעונין אמן אחר העכו"ם ומ"ש שאין עונין אמן אחר הכותי לפי שעשו כותיים כעכו"ם גמורים לכל דבר כדלעיל ומ"מ נ"ל עיקר דברי ר' יונה שבין כותי בין עכו"ם עונין אחריו אמן אבל בברכתיה כשאיים כל הברכה וכן נ"ל עיקר:

כל הברכה מהכותי הוא שעונה אחריו אמן שאחר ששומע שמברך על הדבר לשם אע"פ שהוא אינו יודע מהו השם שהוא מוזכר שעכו"ם הוא הנוכרי אפ"ה כיון שכוונתו לשם ואנו שומעים כל הברכה מפיו עונין אמן אחריו והכותי בזה"ז כמו עכו"ם דינו ועונין אמן אחריו כששומע כל הברכה מפיו ע"כ: (לד) ד"ה יחזור למקומו ויברך. וכתב הר"ר פרץ דוקא שאין לו עוד פת לאכול במקום השני אבל אם יש לו עוד פת לאכול אם מעט ויברך רק שלא יהא רעב מאכילה ראשונה טוב שיאכל קודם שהרי אכילה הנייה מ"ל שיהא כדית אלא כל מה שיאכל פני ואפי' פחות מכדית שהרי כתב יאכל שם מעט וגם כתב רק שלא יהא רעב כו' ואי אכיל כדית מיפוק ליה דמייב לברך על כדית הזה שאכל כמ"ש בפרק דלעיל סעיף מ' ומיהו בזה יש לדחות דלענין שיהיה פטור מחיובו של האכילה הראשונה התנה שלא יהא רעב כו' ומ"מ נ"ל מ"ש ועיין בפרק ע"פ סי' ו': (לה) **ובסדר רב עמרם פסק הלכה כב"ש.** דל"ש מודד ול"ש שוגג לריך לחזור למקומו ולברך מיכ במקום השני אם היה שוגג יצא ואם היה מזיד לא יצא כ"כ הטור וטעמו ודאי דלב"ש איכא מיימוו בין שוגג למזיד והיינו דיעבד דבשוגג יצא ובמזיד לא יצא אבל הרמב"ם פ"ד פוסק כב"ה וכתב עוד שם שאם מיכ במקום שנזכר יצא י"ח ותהר"י פקקו בשם הגאונים כב"ש וכשם הר"ר יונה פסקו כב"ה: (לו) **ודוקא בבהמ"ז** כו'. כבר כתבתי במעי"ט שפירש הב"י דלאו דוקא בהמ"ז אלא על כל מיני דגן כו' ע"ש ועיין בפ' ע"פ סימן ו' דג' מתלוקות בדבר י"ח שכל שבעת המינים טעונים ברכה לאחריהם במקומן וי"א דדוקא מיני דגן וי"א דדוקא פת לבדו: (לז) **כל זמן שאינו רעב** כו'. וכתב הר"ר יונה דמשעה שיתחיל להיות רעב אע"פ שלא נאבל עדיין לגמרי כנאבל לגמרי דייקינן ליה: (לח) **אם** אינו **צמא** או **רעב ותאב לאותן פירות** כו'. כבר כתבתי במעי"ט שהרי"ש ז"ל מפרש דתאב דמלריך דוקא כשאינו יודע לשער אם נאכלו ומבואר ג"כ ממון לשון שהעתקתי שם דכשהוא רעב היינו שיעור העיכול בודאי וכי אינו רעב ואמא אפשר אע"פ שנאכלו שעל שתיה ופירות אפשר שנאכלו ועדיין אינו רעב אלא ה"ק שאם הוא תאב כו' ותכתי קאמר שאם הוא רעב ואמא ודאי נאכלו ואם אינו רעב ואמא עדיין יש שיעור אחר שאם הוא תאב כו' אבל לא בעי לאיתר דבעינן תרתי שיהא רעב ואמא וגם תאב לאותן פירות אלא בכל חד בגי לשלא יבוא עוד ורמ"א ז"ל נסתפק אינו רעב אבל תאב או אינו תאב והוא רעב אם יש לו עדיין לבוא ומכח ספק ברכות דרבנן דברכת שתיה ופירות דרבנן הן ספק להקל ואני אומר דמבואר בלשון הב"י דמדינא אין לו לברך כל שיש לו מ' משמים או שהוא רעב או שהוא תאב אבל לשון הש"ע אטעייה לרמ"א ז"ל שז"ל הש"ע לענין אכילת פירות ושתיית יין אם אינו רעב ולא אמא ותאב לאותם פירות יברך אם אינו יודע לשער אם נאכלו ע"כ וסבר רמ"א ז"ל דש"ס אם אין בו שיעור אם לא שיהיה בו מ' מהשנים שיהיה ספק בדבר וזה ל"ש לומר דהא ודאי שאין לך שיעור אחר לידע אם נאכלו אלא הרעב כדמ"ר יוחנן אבל כ"ל שאם אינו יודע כו' אז אם אין בו גם מ' מהשנים הללו יברך אבל אם היה תאב אע"פ שלא היה רעב אפ"ה לא יברך וכ"ש אם היה רעב אע"פ שאינו תאב ולא עדיפא לשון הש"ע מלשון רבינו שהוא מועתק ממנו ופירש כך הב"י עליו כך הוא הדבר בעצמו בלשון הש"ע שכתב אחלה לשון רבינו ואח"כ כתב הפירוש שעליו וכפי מה שמבואר בספרו הב"י כן יש לנו לפרש ג"כ בספרו הש"ע ולא בענין אחר כלל וכתב עוד הב"י דמ"מ יש להסתפק אי בעינן שיהא תאב לאותם פירות דוקא או אפילו תאב לפירות אחרים ע"כ וכבר הראתי לדעת שאינו דקדוק למלא ותאב שכתב ודכולה מילתא בדעב אמא ותאב היינו רעב ע"ש בספר מי"ט: (לט) וי"מ **בעידן מפטרייהו אחר שלמדו** כו'. ורש"י פירש כשאומרים ההפטרה כו': (מ) **ואומרים** קדיש. כבר הוכחתי במעי"ט דנ"ל שלריך עכ"פ שיהיו שם עשרה גדולים ובני חורין וא"מ יאמ

ו (מא) **אמר** רב יהודה אמר רב ואמרי לה במתניתא תנא (מב) והתקדשתם אלו מים ראשונים (מג) והייתם קדושים אלו מים אחרונים [מד] כי קדוש זה שמן הטוב [מה] אני ה' מקדשכם [מו] זו ברכה א) ותימה דהכא משמע דמים אחרונים מצוה משום קדושה ובפרק כל הבשר (דף קה:) משמע שהן חובה מפני הסכנה משום מלח סדומית שמסמא את העינים ויש לומר משום קדושה אמרו שהן מצוה ומשום סכנת מלח סדומית [ד] הוסיפו לעשותה חובה [הי] אבל רב האי משם גאון פירש דהא דאמרינן הכא שהם מצוה משום קדושה היינו למברך לפי שמזכיר את השם צריך ליטול ידיו קודם שיברך אבל נטילת האחרים אינן משום קדושה אלא מפני הסכנה בלבד [ו] ואם רצו אין נוטלין קודם ברכה א מה שלא נהגו האידנא במים אחרונים אותם שאינם מברכין אינם צריכין (מז) [ז] לפי שאין מלח סדומית מצוי אצלנו והמברך נמי כיון שאין אנו עושין כמו שהפסוק אומר כי קדוש זה שמן הטוב גם בנטילה נמי לא נהגו וגם לא איקרו ידים מזוהמות כיון שאין אנו רגילין ליטול ואין אנו מקפידים והכי נמי בפרק כילד מברכין (דף מב.) אמר רב אשי כי הוינן בי רב כהנא הוו אמרי כגון אנן דרגילין במשחת משחת [מז] מעכב לן אלמא אותם שלא היו רגילין לא היו חושבין בו ולא היה מעכב עליהן אף על גב דנפקא לן הכא מקרא [מח] אסמכתא בעלמא הוא ומיהו אם יש אדם שהוא איסטניס ורגיל ליטול ידיו לאחר סעודה [ח] לדידיה הוו ידים מזוהמות ולריך ליטול קודם שיברך ויש מן הראשונים שאמרו שמברך על המים אחרונים על רחיצת ידים אבל רב עמרם כתב [ט] שאין מברכין עליהם לא בנשון נטילה ולא בנשון רחיצה ולא בנשון שטיפה [י] ונתן סימן לדבר ב) (משמעתא דנר"ש):

הדרן עלך אלו דברים

הרואה פרק תשיעי

א [דף נד ע"א] **הרואה** מקום שנעשו בו נסים לישראל [יא] אומר ברוך שעשה נסים לאבותינו במקום הזה: **גמ'** ואינשי דרבים מברכין ואינשי דיחיד לא מברכין והא ההוא גברא דהוה אזיל בעבר ימינא נפל עליה אריה איתעביד ליה ניסא ואתגליל אתא לקמיה דרבא אמר ליה כי מטית להתם אמור ברוך שעשה לי נס במקום הזה אמרי אינשי דרבים כ"ע צריכי לברוכי (יא) אינשי דיחיד הוא [יב] ג) וברייה וכר בריה צריכי לברוכי וכ"ע לא צריכי (ג) ה"ג רב אלפס וכן רב האי גאון אבל בנוסח גמרא דידן לא כתב אלא אינשי דיחיד הוא ניהו צריך לברוכי ירושלמי (ג) מתני' בינשי דרבים אבל בינשי דיחיד א"ל לברך (ד) מהו שיברך אדם על נסי אביו ורבו ואם היה מסוים כגון יואב בן צרויה ואביריו ואדם שנתקדש בו שם שמים כגון דניאל וחבריו (ה) [ג] מברך. גם של שבטים מהו שיברך מ"ד כל שבט ושבט איקרו קהל צריך לברך מ"ד כל השבטים איקרו קהל א"ל לברך (ו) ופלוגתא (א) הוא בפ"ק דהוריות (דף ה.) ד) וכל

רש"י מלח סדומית יש. ואמרו חכמים על כל אכילתך אכול מלח וכיון דנגע במלח כי הדר יהיב ידיה אעיניה מסמי להו ולפיכך צריך לנטלן:

הגהות הב"ח א קודם ברכה ומה שלא כו'. קדוש אני אזהו שמן כו' מקפידין בכך וה"ג איתא בפרק כילד מברכין:

דברי חמודות

לו מזה שכל שיש עשרה גדולים ובני תורין במעמד או מושב הלימוד ואע"פ שאין כולם מן הלומדים אלא שניים או אלשה דשפיר מתקיים ונקדשתי בתוך בני ישראל ואומרים קדיש דהא הכא התיעוקות הם שלמדו בלבד ואעפ"כ כשיש עשרה אומרים קדיש על דרך התיעוד וה"נ לא יגרעו שנים וג' כשלומדים ועוד דפורס על שמע יוכיח שתלמידי רש"י ז"ל כתבו שאפילו בשביל א' שלא שמע פורסים קדיש וברכו וכמו שהוא מנהגינו במ"ש בפרק הקורא עומד: (מא) גרסינן בגמרא א"ל רב לחייא ברייה ברי חטוף ובריך וכן אמר רב הונא לרבה בריה חטוף ובריך למימרא דמברך עדיף ממאן דעני אמן והתניא רבי יוסי אומר גדול העונה אמן יותר מן המברך א"ל רבי נהוראי השמים כן הוא מדע שהרי גלייריין ומלאכים ובגורים יורדים ומגלגלים תנאי היא דתניא אחד המברך ואחד העונה במשמע (דקומו וברכו את ה' אלהיכם בס' עזרא ואומר ויברכו את שם כבודך והיא עניית אמן שבמקדש במסכת תענית) אלא שמתחרין למברך (ליתן שכר) יותר מן העונה אמן ומדאמורמי אבדי כמ"ד דמברך גדול א"כ כך היא ההלכה ועיין מה שאכתוב בזה בפרק כסוי הדם סימן מ"י: (מב) והתקדשתם אלו מים ראשונים והייתם קדושים אלו מים אחרונים. ודיני כל א' מבואריס יפה בפרק כל הבשר מסי' ו' עד סימן י"ז ועוד מדיני מים אחרונים בפרק דלעיל סימן י"ד: (מג) לפי שאין מלח סדומית מצוי בינינו. וכ"כ התוספות אבל בפרק כל הבשר כתב הר"ף וז"ל ואפי' אם לא אכל מלח קבעו רבנן חובה משום דמים ראשונים האכילו בשר חזיר ומים אחרונים הרגו את הנפש כו' כדאיתא התם בגמרא ופירש"י בעובדא דכיבור בפרק בתרא דיומא ותמיהני למה נתבטל האידנא כיון שמעשה רב נעשה וכדתני ביה הר"ף ומה לי אם לא אכל ומה לי אם אין מלח מצוי וכ"ל דלא קשה דאם אין מלח מצוי כל אדם אין נוטלין ושוב לא הוה סימנא מלאתא מה שאכל כי האשה מרגיש שלא נטל ולא קנח את פיו ואין לאסור אלא דוקא כעין מעשה כמו שמצינו בשבת בפרק במה אשה בסנדל המסומר:

הדרן עלך אלו דברים

פרק ט (מא) **אנישא** דיחיד כו' צריכי לברוכי. וכתב הרא"ש בשם הרמ"ם מלוניי"ל שאין מברכין על נס שהוא בנס שהוא יוצא ממנהג העולם אבל נס שהוא מנהג העולם ותולדתו כגון שבאו עליו גנבים בלילה ובא לידי סכנה ונילל וכיוצא בזה אינו מייב לברך וא"ת והרי פורים שהיה נס כמנהג העולם ומברכים עשה נסים וי"ל התם נמי יצא ממנהג העולם מפני ב' דברים הא' שבטל כתב המלך והוא הפך דת פרס ומדי והב' שהרג קרוב לשמנים אלף מאומתו בעבור אהבת אשה אחת ואין זה מנהג העולם וטבעו ובתוכה לאו מעשה מעשה דיהודית מברכין שעשה נסים אלא מעשה פך השמן שהיה חתום בחותמו של כה"ג ולא היה בו להדליק אלא יום אחד ועשה בו נס והדליקו ממנו ח' ימים שהיה כמעשה אליהו ואלישע ע"כ ובתשובה להריב"ש

מעדני יום טוב

לקדיש דרבנן שבלימוד וז"ל הרמב"ם בסוף ספר אהבה קדיש דרבנן כל עשרה מישראל או יותר שעוסקים בתלמוד תורה שבע"פ ואפילו במדרשות או בהגדות כשמסיימים אומר אחד מהן קדיש ע"כ ואע"פ שלא פירש שיהיו דוקא גדולים ובני תורין תפוסים הוא מדין שאר קדישים שהזכיר שם קודם לכן שמטותרים בפ"ה מה"ת שגרישים לי' גדולים ובני תורין ולכן נ"ל שאע"פ שבוודאי שכן הוא דין כל הקדישים בשום מ"מ יכולים הם לומר קדיש ג"כ כשיש שם עשרה גדולים חוץ מהם ואע"פ שהם אינם לומדים כי אם התיעוקות הם שלומדים מ"מ יאמרו התיעוקות קדיש ע"ד התיעוד וכמו שמפטירין בנביא ומסתייע לי שהוא כן מדהב"ע בפק לפירוש רש"י ולפירוש הרא"ש והשמיט פי' הי"מ ולא מצינו לו בב"י שדחה לפירושם ואם הוא כמ"ש שע"ד התיעוד אומרים הקדיש ניחא דהשמיט לפירושם לפי שלענין הדין כבר נכלל בפי' הרא"ש וליכא מיגייהו אלא משמעות הפירושים עיין בד"ח: [מ] והייתם קדושים אלו מים אחרונים. שיש בהם קדושה שמעביר הזוהמא כ"כ מהר"י וז"ל דהא דהעברת זוהמא הוא ביה קדושה הוא משום דאמרי' בגמרא בשם שמזוהם פסול לעבודה כך ידיים מזוהמות פסולות לברכה והעובד עבודה קדוש יאמר לו שנאמר כי קדוש הוא לאלהיו וקדשתו וכן רבים: [מא] כי קדוש זה שמן הטוב אני ה' מקדשכם כו'. ובגמרא וה"ר גרס אני ה' אלהיכם ואין גם שניהם כתוב אחד במקרא דבפרשת שמיני הכי כתיב כי אני ה' אלהיכם והתקדשתם והייתם קדושים כי קדוש אני ובפרשת קדושים כתיב והתקדשתם והייתם קדושים כי אני ה' אלהיכם ובתריה כתיב ושמרתם את חקותי ועשיתם אותם אני ה' מקדשכם וא"מ בהני קראי דפ' קדושים לא כתיב כי קדוש ופ' שמיני רשא דקרא כי אני ה' אלהיכם ולא סיפיה לכך נ"ל דאה"ר דמתרי קראי קא דרש מהך דפרשת קדושים ומהך דפרשת שמיני ובג"ש דכי כי כך נ"ל לפי הגרלה מהסדר של הדרש דקא דרש ליה מקרא אבל לקמן בסמוך אכתוב שאפשר לומר דכולה קרא דפרשת שמיני נקיט ליה וא"מ קשיא לי דכי נמי כתיב בהך קרא כי קדוש אני אכיעא למדרש על השמן לסון כיון שעל הקב"ה הוא אומר כי קדוש אני ומיהו לקמן אמיק דאסמכתא בעלמא הוא וא"כ מני פסיק ליה לקרא כאלו לא נכתב כו כי קדוש: [מב] אני ה' מקדשכם. כבר כתבתי שהגילרא בגמ' ובריה"ף אני ה' אלהיכם וכך העתיקו אהרי"ו וגם הטור סי' קפ"ח: [מג] זו ברכה. פי' אהרי"ו כלומר זו שמברכים על מים ראשונים ע"כ וקצת הוה ניחא למימר דנקיט הכא לקרא דפרשת שמיני ולא דפרשת קדושים

כתבו הב"י ס"ס רי"ט מחייב לברוכי על כל כה"ג נמי שהרי הולכי מדבריות שצריכין להודות זהו מפני סכנת אריה וגנבים המצוים בדרכים כו' ומסיק הב"ש בס"ס רי"ח דטוב לברך בלא הזכרת שם ומלכות: (ג) ה"ג רב אלפס וכן רב האי גאון. וי"מ לפי גירסתן לאו דוקא בן בנו אלא ה"ה נמי כל יוצאי יריכו מברכים ברוך שעשה גם לאבותינו במקום הזה טור ופירש הב"י הטעם דכל יוצאי יריכו שופטים באותה הגם ובש"ע העתיק הזה אמרי אינשי דרבים כ"ע צריכי לברוכי (ה) אינשי דיחיד הוא [יב] ג) וברייה וכר בריה צריכי לברוכי וכ"ע לא צריכי (ב) ה"ג רב אלפס וכן רב האי גאון אבל בנוסח גמרא דידן לא כתב אלא אינשי דיחיד הוא ניהו צריך לברוכי ירושלמי (ג) מתני' בינשי דרבים אבל בינשי דיחיד א"ל לברך (ד) מהו שיברך אדם על נסי אביו ורבו ואם היה מסוים כגון יואב בן צרויה ואביריו ואדם שנתקדש בו שם שמים כגון דניאל וחבריו (ה) [ג] מברך. גם של שבטים מהו שיברך מ"ד כל שבט ושבט איקרו קהל צריך לברך מ"ד כל השבטים איקרו קהל א"ל לברך (ו) ופלוגתא (א) הוא בפ"ק דהוריות (דף ה.) ד) וכל

מברכין עליהם לא בנשון נטילה ולא בנשון רחיצה ולא בנשון שטיפה [ג] ונתן סימן לדבר ב) (משמעתא דנר"ש):

הדרן עלך אלו דברים

הרואה פרק תשיעי

א [דף נד ע"א] **הרואה** מקום שנעשו בו נסים לישראל [יא] אומר ברוך שעשה נסים לאבותינו במקום הזה: **גמ'** ואינשי דרבים מברכין ואינשי דיחיד לא מברכין והא ההוא גברא דהוה אזיל בעבר ימינא נפל עליה אריה איתעביד ליה ניסא ואתגליל אתא לקמיה דרבא אמר ליה כי מטית להתם אמור ברוך שעשה לי נס במקום הזה אמרי אינשי דרבים כ"ע צריכי לברוכי (יא) אינשי דיחיד הוא [יב] ג) וברייה וכר בריה צריכי לברוכי וכ"ע לא צריכי (ב) ה"ג רב אלפס וכן רב האי גאון אבל בנוסח גמרא דידן לא כתב אלא אינשי דיחיד הוא ניהו צריך לברוכי ירושלמי (ג) מתני' בינשי דרבים אבל בינשי דיחיד א"ל לברך (ד) מהו שיברך אדם על נסי אביו ורבו ואם היה מסוים כגון יואב בן צרויה ואביריו ואדם שנתקדש בו שם שמים כגון דניאל וחבריו (ה) [ג] מברך. גם של שבטים מהו שיברך מ"ד כל שבט ושבט איקרו קהל צריך לברך מ"ד כל השבטים איקרו קהל א"ל לברך (ו) ופלוגתא (א) הוא בפ"ק דהוריות (דף ה.) ד) וכל

פ"ט (א) **ופלוגתא היא בפ"ק** דהוריות וכו'. נ"ב ומאחר דפליגי שם ר' יהודה ור' מאיר ור"ש ור"י ס"ל דשבט איקרי קהל וא"כ הלכה כר' יהודה לגבי ר' מאיר ור' שמעון וכן פסק שם הרמב"ם וממילא הכא צריך לברך ומש"ה תמה אני על הרמב"ם על מה לא הזכיר דין זה בספרו:

תפארת שמואל

פ"ט (א) **ופלוגתא היא בפ"ק** דהוריות וכו'. נ"ב ומאחר דפליגי שם ר' יהודה ור' מאיר ור"ש ור"י ס"ל דשבט איקרי קהל וא"כ הלכה כר' יהודה לגבי ר' מאיר ור' שמעון וכן פסק שם הרמב"ם וממילא הכא צריך לברך ומש"ה תמה אני על הרמב"ם על מה לא הזכיר דין זה בספרו:

א) תר"י (גליון) ב) [בשמתא נרש כל"ל תולין קבו.] וכן גי' הב"ח (גליון) ג) ולפי גרסא זו יש מפרשים דלאו דווקא בר בריה אלא ה"ה כל יוצאי יריכו נמי, טור א"ח סימן רי"ח, והוא מהרשב"ץ, ועי' בכורות ריש דף י"ז וברש"י שם. (ג' מהרש"ל) ד) תוס' (גליון)

הברכות השנויות בזה הפרק צריך להזכיר בהם שם ומלכות והכי איתא נמי בירושלמי דפרקין [ד] רבי זירא ורב יהודה [ה] כל ברכה שאין בה מלכות אינה ברכה א"ר תנחומא אנא אמינא טעמא אורומתך אלהי המלך [ו] רבה אומר נ"ל אתה. שמואל אומר אלהינו מלך העולם וכל הברכות האלו אין אלא [ח] משלשים יום לשלשים יום וה"נ אמרי' בגמ' (דף נח:) הרואה את חבירו לאחר שלשים יום אומר שהחיינו ותנן נמי הרואה את היס הגדול לפרקים דהיינו אחת לשלשים יום ואמרינן נמי בירושלמי דפירקין שמעון קמטקיא שאל את ר' חייא בר אבא כגון אנא דשליח וחמי ירושלים כל שעה ושעה מהו שאקרע א"ל אין אתה צריך לקרוע וכי תעלה על דעתך שהרואה המלך בכל יום יצרך הלבן נראה דכל הברכות אינם אלא משלשים יום לשלשים יום מר בריה דרבינא הוה קאזיל בריסתקא דמחוזא נפל עליה גמלא פריצא איתרחיש ליה ניסא אתפרקא ליה אשיתא ועל לגביה ואיתניל מיניה ותו זימנא חדא הוה אזיל [ו] נפקתא דערבות אתי למיא איתרחיש ליה ניסא נפקא לה עינא דמיא ואישתי כי הוה מטי לערבות מברך ברוך שעשה לי נס בערבות ובגמל כי מטא לריסתקא דמחוזא אמר ברוך שעשה לי נס בגמל ובערבות מכאן משמע שיחיד שנעשו לו נסים הרבה בהגיעו אל אחד מן המקומות שנעשה לו נס יכלול כל שאר הנסים עם זה:

ב ת"ר הרואה מערבות היס מערבות הירדן [ז] מערבות נחלי ארנון [ח] ואבני אלגבש של בית חורון [ט] ואבן שביקש עוג מלך הבשן לזרוק על ישראל ואבן שישב עליה משה בשעה שעשה מלחמה עם עמלק [י] ומומת יריחו שנבלעה במקומה צריך שיתן שבח והודאה לפני המקום [דף נד ע"ב] [כ] והרואה אשתו של לוט מבבך שתים על אשתו אומר ברוך דיין האמת ועל לוט מבבך ברוך זוכר הצדיקים דכתיב ויהי בשחת אלהים את ערי הככר ויזכור אלהים את אברהם וגו':

ג אמר רב יהודה אמר רב (ט) ד' צריכים להודות יורדי הים באניות והולכי מדבריות ומי שהיה חולה ונתרפא ומי שהיה חבוש בבית האסורין ויצא יורדי הים דכתיב [ל]

דברי חמודות

(ז) רבה אומר צ"ל אתה. נ"ע דלא פסק כן לעיל פ' כ"מ סי' כ"ג וגם לקמן גבי ר' יהודה מלא לא הזכיר מינא אתה וצ"ל דכיון דבגמ' דידן לא הקפידו אלא על שם ומלכות לא ק"ל כהירושלמי ועיין פרק כ"מ סעיף ס"ט לענין מינא העולם: (ח) משלשים יום לשלשים יום. נראה לפרש שר"ל שיש הפסק ל' יום בין ראיה לראיה וכדכתבתי בשם הטור לענין תפלה בפ' אין עומדין סעיף כ"ב וכאן מוכח ג"כ מהראיה שהיתה מראה את חבירו לאחר ל' יום ומסיק הטור בשם רבינו דמל' לל' אז הס חובה כמו בעפשם ראשונה ודלא כהראב"ד שכתב שאין עליו חובה לברך על הנס אלא בעפשם ראשונה ומכאן ואילך רשות: (ט) ד' צריכים להודות. וכתב הב"י בשם תשובת הריב"ש דהני ד' לאו דוקא שהרי הולכי מדבריות צריכים להודות זהו מפני שכתם אריה וגמים המצוים בדרכים וא"כ כשעמד עליו אריה לטורפו אפי' בעיר אם גנבים באו לו אם שודדי לילה ויצא מהם וכיוצא בנסים אלו כ"ש צריך להודות ולא הוזכרו הד' בכתוב אלא מפני שהם מצוים תמיד בדרך מנהגו של עולם ברוב האנשים וכ"ש הנעשה לו נס ויצא ממיתה עלמה שהרי קבעו עליו ברכה אחרת לברך כשיעבור עוד במקום ההוא ברוך שעשה לי נס במקום הזה וכ"ש שמיד שיצא צריך הוא להודות כדרך הד' צריכים להודות ולא שיפעור בברכה ההודאה מברכת שעשה לי נס שחייבוהו לברך כשיעבור לעבור במקום ההוא ואולי לא יעבור שם לעולם ולא יברך אותה ברכה אלא ודאי נראה שברכת ההודאה מברך אותה מ"מ ע"כ וכמ"ש ז"ל קא משיב לכל הני נס גלה ולא כן כתב בעצמו בס"ם רי"ח וכמ"ש שם הוא עיקר ובא"ח כתוב די"ח שד' בלבד צריכים להודות אבל אחרים שברכו הוי ברכה לבטלה וכן פסק הר"ר שם טוב בשם המגיד ע"כ וכתב הש"ע שטוב לברך בלא הזכרת שם ומלכות ורמ"א כתב דברי הריב"ש בלבד ולא ידעתי למה: (י) מאי מברך. ועד מתי מברך כתב הטור סימן רי"ט שאם איחר מלברך יש לו תשלום לברך כל זמן שילכה אבל בתרומות חייס כתב בשם הרמב"ם דעד ג' ימים מברכים וכתב ר"י שמצא כתוב בטעמא מדאמרינן בערובין (פרק הדר) הבא מן הדרך לא יתפלל עד ג' ימים ע"כ ובש"ע פסק כהטור ומ"מ כתב שהנכון שלא לאחר ג' ימים: (יא) ברוך גומל. וכ"כ בגמרא ורא"ש אבל הטור כתב הגומל וכן הוא בתרמ"ס פ"י מה"ב וכתב עוד הרמב"ם והעתיקו הטור שהשומעים אומרים אשר גמלך טוב הוא יגמלך כל טוב סלה: (יב) וצריך לאודוי באנפי עשרה. וכתב הטור דלישנא משמע דוקא לכתחלה והב"י השיג עליו דלרע משמע שיש עיכוב בדבר ושכן דעת הר"ר יונה ובש"ע כתוב דטוב לחזור ולברך בפני י' אלא הזכרת שם ומלכות:

מעדני יום טוב

[ד] רבי זירא ורב יהודה. ובירושלמי בשם רב והוא חולק אגמרא דידן בפ' כ"מ סימן כ"ג: [ה] דאמר רב כל ברכה שאין בה שם. וה"ק שאין בה מלכות אבל נ"ל שמכאן אפשר להבין לדברי המגיד דלקמן גבי רב יהודה אלא שכתבו דאתמרו ליה בריך רחמנא דיהבך לן כו' והא אין בו מלכות ומילא דרב יהודה היה תלמיד דרב ורב ס"ל דלא בעינן אלא הזכרת שם או מלכות ורחמנא היינו הזכרת מלכות עכ"ל ומהיכא נפקא להו דרב קאמר שם או מלכות אבל מהירושלמי הזה יש להם ראיה וא"מ מ"ש דרחמנא היינו מלכות ליתא דוודאי היינו שם וכדגבי בימין רעיא דנפקיר כילד מבבכין ושוד דע"ש מעיקרא לא קשיא ולכן נ"ל שהכל ע"פ הוא מן או מלכות כו': [ו] בשקתא דערבות. נקעה במדינה הנקרא ערבות שאין מים מצוי לשם כדאיתא בפרק כל הבשר דף ק"ז: [ז] מערבות נחלי ארנון. מפרש בגמרא דכי הוו תלפי ישראל אתו אמוראי עבדי להון נקירתא פי' מערות ויתבי בהו אמרי כי תלפי ישראל הכא נקטלינון ולא הוו ידעי דאתון הוי מקבי קמייהו דישראל והוה ממיך להו טורי מקמייהו כיון דאתא ארון אתבקו טורי בהדי הדדי וקטלינון ואתא דמייהו לנחלי ארנון הייט דכתיב ותשב הנחלים אשר נטה לשכת ער ונשען לגבול מואב: [ח] ואבני אלגבש. תנא אבנים שעמדו על גב מים וירדו על גב מים עמדו על גב זה משה דכתיב והאיש משה עניו וכתיב ויחללו הקולות והברד ומטר לא נתך ארצה ירדו על גב מים זה יהושע דכתיב קח לך את יהושע בן נון איש אשר רוח בו וכתיב ויהי בנוסעם מפני בני ישראל הם במורד בית חורון וה' השליך עליהם אבנים גדולות ואבני אלגבש וגו' וה"ה מקום שנפל מתנה בנחריב דלא גרע חזקיה מאדם המצוים אלא לא חש לפרש לפי שידוע מקומו סביב ירושלים רשום היה ונראה לרבינו יהודה כיון שאין הנס ידוע ע"פ המקום כי הנך אין מברכין עליו אלא אותם שנעשה להם הנס וכן כל אדם מברך על נסו אע"פ שאינו ניכר מתוך המקום עכ"ל התוס' וז"ל דקצרי דשבע מיקרי קהל דאלת"ה מיפוק ליה דלא הוי כל ישראל עי' בד"מ סעיף ו': [ט] ואבן שביקש עוג בו'. גמרא גמירי לה אתר מתנה ישראל כמה הוה תלתא פרסי אזל עקר טורא בר מלתא פרסי ואייתי על רישיה למשדי עלייהו ולמקטלינהו ואייתי קב"ה עליה קמלי פי' נמלים ונקבוה ונמית בצוואריה הוה בעי למשלפיה משכי שיניה להאי ניסא ולהאי ניסא ולא מצי למשלפיה והיינו דכתיב שני רשעים שברת אל מקרי שברת אלא שרבבת משה כמה הוה י' אמין שקיל נרגא בר י' אמין שוור פי' קפץ למעלה י' אמין ותמייה בקרסוליה וקטליה: [י] וחומת יריחו שנבלעה במקומה. בגמ' פריך והא כתיב ותפול החומה תחתיה ותשבי כיון דפוחיה ורומה כי הדדי ניהו משה אבלעי בגוני פירש רש"י שאין נפילה ניכרת בה אם לא נבלעה משה אבלעה והוא דרך נפילה לחומה כזו והיינו תחתיה במקומה וא"ח זה אלא ע"י בליעה: [כ] והרואה אשתו של לוט מבבך שתים וכו'. ובגמ' בברייתא קתני בתר חומת יריחו ועל אשתו של לוט ופריך היכי נותן שבח כו' והא פורענות הוא ומשני תני על לוט ועל אשתו מבבך שתים כו' ומשמע דעל אשתו של לוט אינו מבבך אלא אחת וכשרואה קברו של לוט הוא שמבבך השניה ורבינו דלא חש להעתיק כדתני על לוט ועל אשתו נראה מזה שסובר שהשתי

(יג) ורב אלעזר ז"ל לא כתב כן. וכן דעת הרמב"ם והסמ"ג וטעמייהו פי' הב"י שסוברים דכיון דמידי דרבנן הוא נקטינן לקולא והכי משמע מדאמרינן גבי עובדא דרב יהודה אלא כו' והא אמר אמי לריך לאודויי באנפי עשרה ומהדרינן דהוו מ' עשרה אלמא דבעשרה לחוד סגי ע"כ וכבר כתבתי במי"ט גבי הך עובדא דרב יהודה שאין להוכיח ממילי דתקנה ומהדר מ' עשרה ע"ש ועל מ"ש דכיון דמידי דרבנן הוא נקטינן לקולא יש לפקפק דאדרבה כיון דברכה זו אינה מן התורה שאין ברכה מן התורה אלא בהמ"ז ולרבינו אף ברכה מעין ג' וכמ"ש בפ' דלעיל סעיף ט"ע א"כ מומרא היא זו שמברכין אפי' בעשרה ולא מצריכין שיהיו י"ב וכן לשון התוס' ועבדינן לחומרא ואפי' ליכא מרי דבנן ע"כ אבל הטור כתב בשם המו' כדברי רבינו דעבדינן לחומרא ובעינן לתרוייהו וגם על ג' רבינו והטור קשה דהא קולא היא ולכן נ"ל דטעמייהו דפסקו אלא להצריך י"ב הוא משום דלע"ג דאסיקנא בקושיא לא אדמיה גוף המימרא דקשיא דקאמר אינו לדמייה אלא כלומר קושיא יש ומ"מ הדין דין אמת וכיוצא בזה כתב רבינו בפרק תפלת השחר סי' כ' בשם רבינו האי גאון ז"ל ואע"פ שיש לחלק דהתם אותיב מברייתא ושייך לישנא דתיובתא ועיין בפ' יש נוחלין מה שכתבתי שם בס"ו ע"ז: (יד) ונהגו באשכנז ובצרפת שאין מברכים בו' בשהולכים מעיר לעיר. ובספרד נוהגין לברך כ"כ הטור וכתב הרד"ק שבעל ה"ג כתב לענין תפלת הדרך דכשיש לו לילך פחות מפרסה אלא יאמרה ש"מ דע"ל דשיעור דרך פרסה הוי ע"כ וכלומר שכן גם לענין ברכת הגומל וכתב הש"ע שאם הוא מקום מוחזק בסכנה ביותר אפי' פחות מפרסה: (טו) אבל אם חש בראשו ובמעיו א"צ. וכ"כ הלאב"ד ודוקא במכה של חלל שיש בו סכנה וכתב רמ"א ז"ל שכן נוהגין באשכנז וכתב הרשב"א בתשובה שאין הפרש בין שיש לו מיחוש קטוע ובא מזמן לזמן בין שאינו קטוע ואדרבה כל שהוא קטוע הוא יותר חזק ואע"פ שנעשה לו נס פעמים רבות ונילל ממנו מן השמיים בתמוהו ולאו כל שעה מתרחיש ניפא: (טו) והאמר אביי צריך לאודויי בו'. אבל על רב חנא ורבנן לא הקשה וג"ל שמכאן יש לו להר"ר יונה שכתב דנראה שאחרים יכולים לאומרה אפי' בלא י' אע"פ שאין החולה נפטר בה ועיין סוף סעיף י"ג: (יז) דעני בתרייהו אמן. כבר כתבתי הטעם בעמ"ע שזה שלריך שיענה אמן אע"ג דשומע כעונה הכא שאני שהמברך אינו מייב

ברכות מברך על אשתו בלבד וכתב הב"י ס"ם רי"ח שאפשר שטעמו משום דבברייתא קמייתא לא הזכיר אלא אשתו של לוט לבד אלא מכח דפריך בגמרא היכי קתני שלריך שיתן שבח והודאה והא פורענות הוא דמשני תני על לוט וכו' ואי איתא דדוקא קאמר תני על לוט וכו' אם כן אסורי מתקרא הברייתא דיהון שבאשתו של לוט אינו מברך עליה אלא דיין האמת אכתי תקשה והא הודאה ושבח קתני לפיכך אפשר דה"ק שמברך על לוט ועל אשתו שתיים כשראוה את אשתו בלבד והשתא לא מיתקרא ברייתא וגם שפיר קתני שהראוה את אשתו של לוט ומן הודאה ושבח דהייט שיברך זוכר הצדיקים ואף על גב דלריך גם כן לברך ברוך דיין האמת אלו אסורין הוא דבברייתא לא חתא למימר אלא דבכל הני לריך שיתן הודאה ושבח וליכא חד מיינייהו שאין לריך שיתן הודאה ושבח ומיהו אפשר דאית מיינייהו שלריך לברך עליה ברכה אחרת ע"כ: [ל] יורדי הים באניות כו'. לשון התוס' ובתחלים לא תשיב כזה הסדר אלא תשיב הולכי מדבר ראשון דקרא נקיט סדר המסוכנים יותר תחלה וגמרא נקיט המצוין תחלה ע"כ ותהר"י כתבו בהיפך וז"ל נשאל מרבינו האי גאון ז"ל למה לא אמר אותם כסדר שכתובים במזמור והשיב שלשה למנות תחלה אותם שהם מסוכנים יותר שיורדי הים והולכי מדבריות והני מסוכנים יותר מהסולה שרוב החולים לרפואה ומבוש רוב הפעמים הוא חבוש בעבור ממון ואין סכנתו כל כך אבל במזמור הזכיר המצוים יותר תחלה ע"כ: יורדי הים. כשיעלו ממנו והולכי מדבריות כשיגיעו לישוב. עוד ר"ם ר"ש: [מ] נומל לחייבים טובים וכו' שגמלני כל טוב. כך גירסת הרי"ף וכתב הב"י שכך פי' הברכה הגומל לחייבים כלומר אפילו לאותם שהם חייבים להיות שהם רשעים דתרגום רשע חייבא עכ"ז גומל להם טובות וגם אני כאחד מהם שאע"פ שאיני הגון גמלני כל טוב: [נ] דוקא חולה שנבל לשמה. שלומה כמי שהעלוהו לגרדום לדון. ב"י: [ס] חלש ואתפח. גרס וכן העתיק הטור וכן נ"ל להגיה גם בר"ף: [ע] א"ל בריך רחמנא כו'. ולרשים לברך כמו שכתוב בסמוך לקמן: [פ] בגון שהיה באותה ברכה שם ומלכות. עי' ברש פירקין מה שכתבתי בזה על התוס' דהכא: [צ] דהוו בי עשרה. ועל רבנן לא הוליך לשאול ולהשיב דהא רב חנא ורבנן הוו התם ואע"ג דכתב רבינו לעיל דבעינן י' ותר' רבנן אפ"ה לא חש המקשה אלא להקשות ממימרא דאמי וגם המשיב לא הוליך להשיב לו יותר ועיין בד"מ סעיף י"ב: [ק] דעני אמן בתרייהו. ופירש א"ש ז"ל אע"ג דשומע יוצא בשמיעה בלא עניית אמן היינו דוקא כשהמברך חייב גם בן ברכה אז יוצא השומע בלא עניית אמן אבל הכא כיון שהם לא היו חייבים בברכה זו לכן הוליך הוא לעניית אמן ולא חשיב ברכה לבטלה כיון שהם לא נתחייבו בה שהם נתנו שבח והודאה למקום כדרך בני אדם שמשבחים למקום על הטובה שמזמין להם. עוד: [ר] אא"ר יהודה גרס בגמרא. ובר"ף גרס א"ר יהודה אמר רב: [ש] חולה חיה ובלה. וכן הוא בר"ף אבל בגמרא הגירסא חולה אחן וכלה: חולה פירש"י שהולע מזלו ואחן וכו' מקנאתו וכו' וז"ל תהר"י מפני שהשטן מקטרג בשעת הסכנה ובשעת השמחה: [ת] אף ח"ח בלילה. כשעומד יחידי באישון לילה ואפילה דבלתו הכי תורתו משמרתו כדאמרינן בפ"ק דף ד'

א) תר"י (גליון)

לו [ל] ימיו ושנותיו של אדם (יח) [כ] המאריך בתפלתו והמאריך על שולחנו [ג] והמאריך בבית הכסא [דף נה ע"א] וא"ר יהודה שלשה דברים מקצרין ימיו ושנותיו של אדם מי שנותנין לו ס"ת לקרות ואין קורא (יט) כוס של ברכה לברך ואין מברך (כ) והמנהיג עצמו בדברות ס"ת לכתיב כי הוא חייך ואורך ימיך כוס של ברכה לכתיב ואברכה מברכיך והמנהיג עצמו בדברות דאמר רב יהודה ואיתימא רב אחא בר חייא מפני מה מת יוסף קודם לאחיו מפני שהנהיג עצמו בדברות אמר רבי יצחק אין מעמידין פרנס על הצבור עד שנמלכים בצבור שנאמר ראו ארלה ה' בשם בצלאל:

ה [דף נה ע"ב] **אמר** רב הונא בר אמי אמר ר' פדת א"ר יוחנן הרואה חלום ונפשו עגומה עליו ילך ויטיבנו בפני שלשה לייתי תלתא [ד] דרחמי ליה וימא להו חלמא טבא חזאי וימרו ליה הכך טבא הוא וטבא ליהוי רחמנא לשוייה לטב (כא) שבע זימנין ליגזרו עליה מן שמיא דליהוי טבא ויהוי טבא וימרו ליה ג' הפוכות וג' פדויות וג' שלומות ג' הפוכות שנאמר הפכת מספדי למחול לי פתחת שקי ותאזרני שמחה אז תשמח בתולה במחול [ה] בחורים וזקנים יחדו והפכתי אבלם לששון ונחמתים ושמחתים מיגונם ולא אבה ה' אלהיך לשמוע אל בלעם ויהפך ה' אלהיך לך את הקללה לברכה כי אהבך ה' אלהיך ג' פדויות דכתיב פדה בשלום נפשי מקרב לי כי ברבים היו עמדי ופדויי ה' ישובון ובאו ציון ברנה ושמחת עולם על ראשם ששון ושמחה ישיגו ונסו יגון ואנחה ויאמר העם אל שאול היונתן ימות אשר עשה הישועה הגדולה הזאת בישראל חלילה חי ה' אם יפול משערת ראשו ארצה כי עם אלהים עשה היום הזה ויפדו העם את יונתן ולא מת ג' שלומות דכתיב ברוא ניב שפתים שלום שלום לרחוק ולקרוב אמר ה' ורפאתיו ורוה לבשה את עמשי ראש השליש לך דויד ועמך בן ישי שלום שלום לך ושלום לעוזרך כי עזרך אלהיך ויקצבם דויד ויתנם בראשי הגדוד ואמרתם כה לחי ואתה שלום ומיתך שלום וכל אשר לך שלום: האי מאן דחזא חלמא ולא ידע מהו אי טבא הוא או בישא הוא (כב) ליזיל וליקום קמי כהני ויאמר רבשקע אני שלך וחלומותי שלך חלום חלמתי ואיני יודע מה הוא אין שחלמתי אני לעצמי [ו] אין שחלמו לי חבירי אם טובים הם חזקם ואמצם וקיימם כחלומותיו של יוסף הצדיק ואם לריכין רפואה רפאם [ז] כמי

מרה ע"י משה וכצרעת מריס ע"י משה וכצרעת נעמן ע"י אליסע וכחליו של חזקיהו וכשם שהפכת [ח] קללת בלעם הרשע עליו לטובה כן הפוך לי את חלומותי לטובה (כג) ויהיו לשלום [ט] ולכוין ויסך בהדי כהני וימרון כולי עלמא אמן [י] וכי מהדרי כהני אפייהו יאמר השוכן בגבורה שלום שים עליו שלום [כ] א"ר חסדא חלמא דלא מיפשר כאגרתא דלא מקרא. גרסינן בפ"ק דשבת (דף יא.) אמר רבא בר מחסיא אמר רב אחא בר גוריא אמר רב יפה תענית לחלום [ל] כאש לנעורת א"ר חסדא ובו ביום אמר רב יוסף (כד) אפי' בשבת:

ו [דף נז ע"ב] **מתני' הרואה** מקום שנעקרה ממנו עבודת כוכבים יאמר ברוך שעקר עבודת כוכבים מארצנו. (כה) א) ירושלמי כשנעקרה עבודת כוכבים [מ] ב) ממקומה בא"י אבל נעקרה עבודת כוכבים ממקום אחר אומר ברוך שעקר עבודת כוכבי' ממקום הזה: **גמ'** [נ] ת"ר (כו) הרואה את המרקולים אומר ברוך שנתן חרף אפים לעובדי רצונו:

ז **אמר** רב הונא הרואה בבל הרשעה צריך לברך ממש רואה בבל הרשעה אומר ברוך שהחריב בבל הרשעה רואה בימו של נבוכדנצר הרשע אומר ברוך שהחריב בימו של נבוכדנצר הרשע רואה גוב (ב) של אריות וכבשן האש אומר ברוך שעשה נס [פ] לצדיקים במקום הזה [ע] רואה מרקולים אומר ברוך שנתן חרף אפים לעובדי רצונו רואה מקום [פ] שנוטלין ממנו עפר [צ] אומר ברוך אומר ועושה ברוך גוזר ומקיים מר בריה דרבינא כי הוה מטי לבבל הוה [ק] ייר עפרא בסודריה ומפיק להו לברך לקיים מ"ש וטאטאתיה במטאטא השמד:

ח [דף נח ע"א] [ר] **אמר** רב הונא רואה אוכלוסי ישראל אומר [ש] ברוך חכם הרזים אוכלוסי עובדי כוכבים אומר בושה אמכם מאד חפרה יולדתכם הנה אחרית גוים מדבר ציה וערבה אמר עולא נקטינן (כז) [ת] אין אוכלוסא בבבל [תנא אין אוכלוסא פחותה משתים רבוא]: ת"ר הרואה חכמי ישראל אומר ברוך שחלק מחכמתו ליראיו (כח) חכמי עובדי כוכבים אומר [א] ברוך שנתן מחכמתו לב"ו הרואה מלכי ישראל אומר ברוך שחלק מכבודו ליראיו מלכי עובדי כוכבים אומר ברוך שנתן מכבודו לב"ו א"ר יוחנן

ע"ך ברכת הבנים והשיב דא"ל לענות אמן אלא כשנושא הכהן את כפיו עכ"ל אלא שאח"כ כתב הרד"א שמקצת יחידים שעונין כן יהי לון במקום אמן ומכוין שהוא עוסק בנקצת רמזים שלו אין לו לחוש למנהג מקצת יחידים וגם הרמב"ם סתם וכתב שאין העם עונין אמן על ברכת הכהנים שאומר הש"ך: (כג) ויהיו לשלום. וכך הלשון בריי"ף והגה ומדיומות אלו וזהגים לפיים ותשמרני בשומרו בשומרו ושמרך ובוחנך ומשיח ומתנני ובשלום מסיים ותרלני שכן הוא לשון טופל על לשון כ"כ רמ"ו ז"ל: (כד) אפילו בשבת. וע"ל בפרק אין עומדין סימן י' ובפ"ק דשבת סימן כ"ד: (כה) ירושלמי כשנעקרה ממקומה בא"י אבל נעקרה ממקום אחר בו'. ובנבלי גרס דבא"י מסיים וכשם שנעקרה ממקום זה כך תעקר מכל מקומות ישראל והשב לב עובדיהם לעבדך ומחו"ל אל"ל והשב לב עובדיהם לעבדך (לב עובדיהם על פושעי ישראל מתפללים. רש"י). רשב"א אומר אף בחו"ל ל"ל כן מפני שעתידין להתגייר שנאמר אז אתפוך אל עמים שפה ברורה ופסק הרמב"ם כרשב"א ואע"פ שהטור סימן רכ"ד המה עליו הלין הב"י ומשו"ה פסק כמותו דמ"ק גמי לא אסר שיאמר כן אלא שאינו צריך אבל אם רלה לאמרו אין בכך כלום וכשב"א מצריך שיאמר כן ואם לא יאמר עביד אלא כרשב"א הלכך למימר עדיף דלא אלינ אשום תנא ע"כ ותו מירושלמי וכתבוהו התוספות נעקרה משירה ממקום אחד ונתנה למקום אחר במקום שניתנה אומר ברוך שנתן חרף אפים לעובדי רצונו ובמקום שנעקרה אומר ברוך שעקר עבודת כוכבים מן המקום הזה: (כו) הרואה את המרקולים. וה"ה לאשירה אלא שאומה זו היו עובדים אותה בימיהם יותר מהר"י בסס י"מ וכתב הש"ע שאם רואה אותה בתוך ל' יום אינו חוזר ומברך וטעמו כדכתב רבינו ברים פרקין מההוא דרואה אותה תמיד ל' יום כו' וכתב הטור דאין מברכין אותה ופירש רמ"א המגודלים בעיניהם ורואים אותה תמיד: (כז) אין אוכלוסא בבבל. כבר כתבתי בטעי"ט של"ל כפי מ"ש הב"י אלינא דהרמב"ם דה"פ שאין לברך על אוכלוסא שבבבל אבל לא פסק כן בספרו הש"ע וטעמו נראה כמ"ש בב"י משום דבגמרא איתא דבא מינא בריה דרב איקא דבריך ארב פפא ורב הונא בריה דרב יהושע בריך תכס הרזים אע"ג דבבבל הוו ואע"ג דדחו ליה אלינא דהרמב"ם שנוי דתיקי נינהו ומיהו קשה לי דא"כ לפסוק נמי דעל אדם חשוב כמו אלו שמברכים עליהם ולא פסק כן שא"ע ומה שאיתרע אלינא דהרמב"ם דלא פסק כן דלא לימרא שבירך ממש כו' מלבד שהוא דוחק גדול לא שלקא ג"כ לפי מ"ש שמההוא עובדא הראיה לברך על אוכלוסא שבבבל אם כן בברכה ממש מיבלו ולכן נ"ל דהטעם שלא כתבו הרמב"ם ובזה מתישב ג"כ דהר"ף ורבינו לא כתבוה לההוא עובדא לפי שאין בדורות האחרונים מי שראוי לכך וכמ"ש הטור די"א שאין בזמה"ז מי שראוי לברך עליו כך: (כח) חכמי עובדי כוכבים. שחכמיהם מחכמת העולם כ"כ הסמ"ק ופירש הב"י דגראה שכתב כן לאפוקי היכא דאינם חכמים אלא בדתם

לחלום רע שנפשו עגומה עליו והך עלה עוצה קמ"ל רבינו כמ"ש להא דרב חסדא: [ל] כאש לנעורת. פי' לבטלו. טור סי' ר"כ: [מ] ממקומה בא"י. וירושלמי דיהן הגירסא מכל מקומות א"י: [נ] ת"ר כו' לעוברי רצונו. גם הרי"ף המיגי הסיפא מקום שנעקרה כו' ולא ידעתי למה ועיין בד"ח: [ס] לצדיקים. וכן גירסת הרי"ף והיא נכונה מגירסת הגמרא לאבותינו: [ע] ה"ג רואה מרקוליס אומר ברוך שנתן חרף אפים לעוברי רצונו רואה מקום שנוטלים ממנה עפר. פירוש הני שכתב רש"י שנוטלין ממנה עפר לעיני כתבו גם כן תהר"י וכתב וקרא דוטאטאתיה ר"ל שעשה ממנה טיט ודומה לו ושרשן שר"ל יסוד השרש: [ל] אומר ברוך אומר ועושה ברוך גוזר ומקיים. כבר כתב רבינו ברים פירקין כל הברכות השנויות בזה הפרק צריך להזכיר בהם שם ומלכות ואם כן הרי כאן שתי ברכות והוו שם ורב הונא חמש קאמר ועוד קשה תרתי ברכות אחדא מלתא למה לי ורלתיתי לרמ"ז ז"ל שכתב בפי' רכ"ד שעיף ד' דנ"ל דה"פ אומר בא"י אמ"ה אומר ועושה גוזר ומקיים דכולה חדא ברכתא היא דלמה יברך שתי ברכות א"ל אי קאמר בא"י אומר ועושה אז בא"י גוזר ומקיים איזה מהם עכ"ל וגראין דברי האחרונים לפי' הראשון קשה הא דקאמר בגמ' ברוך גבי גוזר ומקיים ומיהו יש לתרץ דסיכלא דלישנא דנוסח ברכה שאמר נקט ליה: [ק] ה"ג ייר עפרא בסודריה וזדי ליה: [ר] א"ר הונא. ובגמ' ורי"ף גרס רב המנונא והוא בדף נ"ח ע"א: [ש] ברוך חכם הרזים. שאין לעתם דומין זה לזה ואין פלגופיהן דומין זה לזה. גמ': [ת] אין אוכלוסא בבבל. ממיהה לי למה כתבו וכ"ל דהכי פירושו אין דין אוכלוסא בבבל שאפי' יש אוכלוסא בבבל אין מברכין דדוקא בא"י נתקנה שם ראוי לברך על שם כל כך מיל מישראל בא"י וכך פי' הב"י אלינא דהרמב"ם שנראה מדבריו דדוקא על אוכלוסא שבא"י מברכים וכ"ל שכן גם דעת רבינו מדכתב להך דשולא. ועיין בד"ח: [א] ברוך שנתן כו'. לשון הב"י פי' רכ"ד הטעם שבחכמי ישראל אומר שחלק ובחכמי עובדי כוכבי' אומר ברוך שנתן נראה שהוא מפני שנפשות ישראל חלוצות מתחת כפא הכבוד הרי הם כחלק מהשם אבל נפשות

דברי חמודות

בברכה זו וכ' הטור דלפי זה אם מיכן אחד הגומל לעצמו ושמע אחר וכוון לצאת יצא בלא עניית אמן ע"כ וכ' הב"י דה"ג בעינן שהמברך יכוין להוציאו כדאמרי' בפ"פ ראהו ב"ד ל"מ דלות ברכות כוזה: (יח) המאריך בתפלתו. [גמ' הא דמעיין בה כו'] פירש"י ומעיין בה שהיעשה בקשתו לפי שכוון בתפלתו כמ"ש במעי"ט ומפיים הטור פי' ר"ח וז"ל אלא יתבונן שיעשה הקב"ה בקשתו בחסדו ואיתמר בגנו מי אני לא ונבקש מאת ממ"ה הקב"ה אם לא מרוב חסדיו שהוא מתנהג בהם עם בריותיו: (יט) כוס של ברכה כו'. ולא עוד אלא שצריך לחזר אחריו כדא"ל רב הונא לרבה בריה חטוף וברוך בסוף פרק דלעיל טור סוף סימן ר"ס: (כ) והמנהיג עצמו בדברות. מלתתי בשלטי הגבורים שכתב וז"ל בד"א בגעבה אבל בפרהסיא כגון בגיא שנוהג בגיאות ברבים מותר כמו שביאר ר"ח עכ"ל ואני אומר דש"ם ערוך הוא בפרק הנושא סוף דף ק"נ: (כא) שבע זמנין ליגזרו כו'. כך הוא אלתא שבע זימנין לגזרו עלך וי"מ דשבע זמנין ל"ל אלמא עבא חזאי וכן לענות אמרו אבל ר"י לא היה רגיל לאמרו אבל ג"פ עכ"ל התוספות וכתב הב"י ר"ם ר"כ שהעולם נהגו לאמרו ז"פ ע"כ והיינו שהוא אומר ז"פ אלמא טבא חזאי ועל כל פעם עונים הם טבא כו': (כב) ליזיל וליקום קמי כהני ויאמר רבינו של עולם כו'. וכ' הגהות פ"ד מהל' תפלה שמהר"ם היה רגיל לומר בשעה שאומר ויאמרך ויחנך שלום רבשע"ע אני שלך כו' וכתב בת"ה על זה דיש לדקדק שיאמר ממש בשעה שמאריכין בכ"ף דויאמרך ובויחנך מדאמרינן בפרק ואלו נאמרים יש עבד שרבו מברכו ואינו מסביר לו פנים ואע"ג דבסוף פסוק שליחי דהיינו מיצה שלום ס"ל להמתין עד שיסיימו התיבה שהרי מאריכין בניגון קודם שיגמרו המ"ש דשלום מאי דאפשר לתקן ולמעבד בהלכה עבדינן ובתשובה אשכנזית כתוב רבשע"ע דמקמי כהני יש לחלק דהשיב שפיר מחזון לו שמראה עצמו דמקבל ברכת כהנים ומשו"ה קאמר ליה שיתקיים בו ברכת כהנים ויתהפך מלומו ועיין לעיל דקבלו רבותינו דע"י כך מתבטל החלום וא"מ אינא [לא] אמינא ליה בברכה אחרונה אלא להסיח דעתו מהברכה אבל מה שכ' בשעת אמן לאו מלתא היא דבעינן דעונו לבור עליה אמן ע"כ וכתב הב"י סוף פי' ק"ל דע"ל טעם ראשון דהשובה זו עיקר דכיון דברכת כהנים יש לה כח לתקן חלום רע בשתמפלגים עליו בתוחה שעה הוי שפיר מעניין ברכת כהנים והוי עבד שרבו מברכו והוא מחזון לו ומסביר לו פנים ע"כ וכתבו תהר"י אם אינו עוסק בנשאות כפיים יכוין שיאלים כשיגיע ש"ץ לתבנך את עמו ישראל כדי שיענו כלם אמן ע"כ. וז"ל רמ"א ז"ל יאמר כל זה בשעה שהש"ץ אומר שים שלום ויסיים כו' ע"כ ונעמא דבשעה שאומר הש"ץ ברכת כהנים א"ל שיאמר כלום לפי שעל כל פעם הוא אומר כן יהי רצון כמ"ש ב"י ס"ק קע"ז בשם הרד"א אבל נ"ל שמי שירלה להתחיל כשאומר הש"ץ יברכך וגו' ולא יענה כלל לא הפסיד שהרי הרד"א כתב שהרי"ף נשאל אם צריכים הקהל לענות אמן כשאומר

מעדני יום טוב

גמי ק"ם שעל מעמו. כ"כ תהר"י שם: [ל] ימיו ושנותיו של אדם. פירשתי לעיל בפ"ק סימן מ': [מ] המאריך בתפלתו. מסיק בגמרא כשמעיין בה כך מזכירים לו עוונותיו ופירש"י שאומר בלבו שהעשה בקשתו לפי שהתפלל בכוונה ועיין ד"מ: [נ] והמאריך בבית הכסא. מסיק בגמרא והוא שיושב אבל כשאינו יושב אלא מולה על בריכו לא שמתון כך נקבעו בפתחים בפעמים יותר מדאי וכא לידי תחמוניות: [ד] דרחמי ליה. אע"פ שאינו בגמרא שלנו סברא הוא: [ה] ובחורים בתיב. נוב כתיב. ניב קרי. השלוטים כתיב השליטים קרי. דויד כתיב. הישועה כתיב. משערת כתיב. יונתן כתיב. לעזרך כתיב. עזרך אלהיך כתיב. דויד כתיב. אתה כתיב: [ו] בין שחלמו לי חבריי. וצגמ' גרס מו בין שחלמתי על אחריים אבל גם בריי"ף ליתא: [ז] כמי מרה על ידי משה וכמי ירמון על ידי אליסע. כך הגירסא בריי"ף ובגמרא איתא לקמן דל"ג בגמ' וכצרעת נעמן וכו': [ח] הי"ג קללת בלעם הרשע עליו לברכה כן הפוך כל חלומותי: [ט] הי"ג וניבורין [ס] בחדרי בחני. וכך הוא בריי"ף אבל בגמרא גרס ומפיים בחדי כהני וז"ל שכן פי' דיסוף לשון גמר וסיום:] וכי מחדרי בו'. כך גירסת הרי"ף אבל בגמרא גרס ואי לא לימא הכי אדיר במרום שוכן בגבורה כו' וכך העתיק הטור סי' ק"ל וז"ל דהכי פירושו ואי לא שפיימו הכהנים ומחזירים פניהם יאמר זה הנוסח הקלר אדיר וכו' ועיין בד"ח סעיף כ"ג: [כ] אמר רב חסדא חלמא דלא מיפשר כאגרתא דלא מקרא. ואע"ג דהרי"ף לא הביא ולכאורה לא נ"מ כלל מ"מ נ"ל לתת טוב טעם למה כתבו רבינו ואומר דבגמרא אהך מימרא דאע"ל אמר רבי יוחנן הרואה חלום ונפשו עגומה אחתר מעיקרא ילך ויפתרנו כו' מקשה הגמרא מרב חסדא דאמר חלמא דלא מפשר כו' ומשני אימא יטיבנו כו' וא"כ רב חסדא ס"ק דאלום טוב הוא אלא יבא לכלל פתרון ומש"ה מביאו רבינו להשיב עלה עוצה שלא יחזר האדם אחרי פותרי החלומות לפתור חלומו אשר חלם כי כשלא יפתר הוא כאגרת שאינה נקראת דלא נ"מ מידי וא"ת וא"כ למה הוצרך להביאו י"ל דמ"מ למיחש מינגי כמו באגרת שאע"פ שאינה נקראת למיחש מינגי שבנבות הימים מהיה נקראת מ"מ אין הפתרון יפה

תפארת שמואל

(ב) גוב של אריות וכו'. נ"ב וכן בטור ובסמ"ג כתב סתמא אבן הרמב"ם מפרש להדיא בכבשן שהושלך חנניה מישאל ועזריה ובגוב של אריות לא כתב מידי ולא הזכיר דניאל וירלה שיש חילוק ביניהם לפי שגוב אריות אינו מצוי ודו"ק:

א) גיר' התוספות מכל מקומות א"י, וכ"ה בירושלמי, בנוסחת דיקן, אבל ממ"ש ברמזים משמע דמפרש דוקא כשנעקר בא"י אבל בחו"ל אומר שעקר כו'. (מה"ר ב) ב) עי' תוס' שכתבו בשם ירושלמי דוקא מכל א"י וכן הוא בנוסח הירושלמי שלנו, וכן כ' בד"מ מי' רכ"ד בשם המרדכי, ומן המיתא על רמ"ז בשו"ע שהשמיטו [פשוט מפני שאין ב"מ במדינות אלו]. (רי"ל מהר)

לעולם יסמדל אדם [ג] לגאת לקראת מלכי ישראל ולא לקראת מלכי ישראל בלבד אלא אפי' לקראת מלכי עובדי כוכבים שאם יזכה ימחין בין מלכי ישראל למלכי עובדי כוכבים:

ט [דף נח ע"ב] **אריב"ל** (כט) הרואה את חבירו לאחר י' יום אומר ברוך שהחייינו וקימנו והגיענו לזמן הזה [ד] לאחר י"ב חדש אומר מחיה המתים (ו) ודוקא חבירו שחביב עליו ושמח ונהנה בראייתו:

י (לא) **ראה** בחי ישראל בישובן אומר ברוך אשר יצר אחכם בדין חן אחכם בדין [וכלכל אחכם בדין [ד] והמית אחכם בדין] ועתיד להקימכם בדין ויודע מספר כולכם בדין) ברוך מחיה המתים כו' קברי עובדי כוכבים אומר בושה אמכם מאד וגו':

יב (לב) **הרואה** את הכושי (ה) ואת הגיחור ואת הלוזקן ואת הקפח א) ופחויי הראש ואת הגנם (לג) והדרניקוס אומר ברוך משנה הבריות ראה את החיגר ואת הסומא ואת הקיטע ומוכה שחין והנהקים אומר ברוך דין האמת ואם ממעי אמן הן אומר ברוך משנה הבריות פ"ר הרואה את הפיל ואת הקוף (ו) ואת הקיפוף אומר ברוך משנה הבריות (לד) ראה בריות טובות ואילנות טובות אומר ברוך שככה לו בעולמו:

יג מתני' על הזיקין (ז) ועל הזועות ועל הרעמים ועל הברקים ועל הרוחות אומר ברוך שכחו וגבורתו מלא עולם (לה) על ההרים ועל הגבעות ועל הימים (לו) ועל הנהרות ועל המדברות אומר [מ] ברוך עושה מעשה בראשית רבי יהודה אומר (לז) הרואה את היום הגדול אומר ברוך שעשה את היום הגדול (לח) אימתי [ט] שראהו לפרקים: **גמ'**

דברי חמודות

אמין מברכין עליהם: (כט) הרואה את חבירו כו' אומר ברוך שהחייינו. ואחר דיני ברכה זו בסוף פרק בכל מערבין: (ל) דוקא חבירו שחביב עליו כו'. ואין מילוק בין זכרים לנקבות כ"כ הרשב"ם בתשובה וכתב עוד שמי שלא ראה את חבירו מעולם ושלא לו כתבים אף ע"פ שהוא נהנה בראייתו אינו מברך על ראייתו וכתב עוד שאע"פ שאם אחרים נהנים בראייתו אינו מברך אלא שהחייינו ולא הטוב והמטיב ופירש רמ"י הטעם שאין נופל כאן לשון סברה שאין זה נקרא טובה אלא ג"כ רש"ל לכרך בטוסם אחר שהרי ברכת שהחייינו הוא כולל גם האחרים עמו כתוב במהרי"ל בהלכות ספר תורה וקריאתה שמהרי"ל מזמן שבנו נעשה בר מצוה וקרא בתורה היה מברך עליו בא"י אמ"ה אשר פטרני מעונשו של זה וכן איתא במרדכי הגדול ברכה זו בשם ומלכות עכ"ל. ורמ"א ז"ל כתב שטוב לברך בלא שם ומלכות ופירש רמ"י הטעם שאין פטור זה ברור דהא אם אותזין מעשה אבותיהם מידיהם לא נפטר עד כמה דורות כדכתיב פוקד עון אבות וגו' ע"כ לדברי פירוש הברכה שפטרני מעונשו של זה היינו שלא יענש עוד הבן בשביל האב דקב"ה עביד דינא גדול אינו נענש בשביל אבי ושפטרני דקאמר היינו לפי שבודאי אם יענש הבן בשביל האב דקב"ה עביד דינא ומענישהו ג"כ וכל זה פי' דחוק ורחוק מהענין ומלשון הברכה אבל הכונה בברכה זו היא שמברך על שעד עתה היה מוצה ומוטל על האב לתכנו במצות ולגדלו בתורה ומצלה כשמתרשל מכל זה שהוא נענש עליו ומעכשיו שנעשה בעצמו בר מצוה האחוה על הבן עצמו ומצלה שהוא פטור מהעונש על ידו עוד ובטעמו של רמ"א שכתב דטוב לברך בלא שם ומלכות נ"ל שהוא מפני שלא הוזכרה בגמרא ואין לברך ברכה בשם ומלכות אא"כ שנזכר בגמ' כמ"ש רבינו בפ"ק דקדושין סימן מ"א ועיין בפ"ק דכתובות סימן ע"ו ומ"ש במהרי"ל בשקרא בתורה היה מברך בריה"ע לפי שאז הוא נודע לרבים שהוא בר מצוה שהרי קודם לכן לא היה יכול לקרות בתורה שלא היה עדיין גדול ולכן נ"ל שאם קודם לכן התפלל להוציא הצבור ידי חובתן שיברכם בפעם הראשון: (לא) **ראה** בחי ישראל בישובן כו'. פירש"י כגון בישוב בית שני ומפני כן נתלבט הב"י אם רצונו לומר בית המקדש ולשון הרי"ף הרואה בחי בנבואה של ישראל וא"כ יקשה דהשתא בחי עכו"ם דכוותיה בבחי עכו"ם והיכי קאמר שאומר בית גאים יפה ה' דהא מברך שנתן ארך ימים וכו' ודומק לומר דבעינן לומר ברכתא וקרא לכן נראה דבחי ישראל היינו בחי ישראל לדקה בהשאלה עובדא דמייתי עליה בגמרא מביתו של רב חנא בר חנילאי שהיתה פחותה לעניים כו' ורש"י פירש כגון בישוב בית שני דאז שייך לומר קרא דמלכ גבול אלמנה משא"כ קודם שבנו ואפשר שכונת רש"י דבא"י ובחוץ לארץ אפשר כן כל אלו דברי הב"י ולכוף דברי נ"ל ראיה מאותו עובדא דבית רב חנא בר חנילאי שבשלחוהו בחורנו לא הוזכר שהיו אומרים ברוך דין האמת אלא ודאי מפני שלא היה בא"י ועל פירוש הראשון קשיא לי דרש"י לא היה צריך לפרש כלום דפשיטא שהרי בבית שני נתקנו כל הברכות מתנאי כנסת הגדולה כדאיתא במסכת מגילה בפ"ק: (לב) **הרואה** את הכושי כו' **ראה** את החיגר כו'. וכתב הרשב"ם דוקא על מי שמצטער עליו דומיא דבריות טובות שיש הנאה לרואה אבל על עכו"ם אינו מברך ע"כ ופי' רמ"י דדוקא אלו דמוזיין מחיגר ואילך שהן מצטערים בצרת עצמן משא"כ כושי שכך בריאתן ובלבושם ובראו אינן מצטערין בעצמן והברכה ג"כ אינה מפני הצער אלא על המיתה של שינוי הבריאה ולכך אף על גבי כושי ודומיו מברך דלא גרע מפיל וקוף ויפה פירש אלא שמ"ש דכך מילקן הטור (וכן הוא בברייתא) לשמי בבות ליתא דחילוק הבבות מפני שאלו הן דוקא ממעי אמן ואלו יכולין להשתנות אחר שנולדו ותבע שכן הוא שהרי דברי הרשב"ד שהכתוב בסמוך ודאי דאכולן קאי וכתב עוד הרשב"ד שאינו מברך אלא פעם א' שהשינוי עליו גדול מאד ולדברי רבינו הר"פ מברך א' לשלשים יום וכן כ' הטור סימן רכ"ה: (לג) והדרניקוס. פרש"י ורודאו"ש כו' והטור כתב שהוא אלא יבלת. (לד) **ראה** בריות טובות כו'. ומיוסלמי מעשה בר"ג שראה כושים אשה נאה וסירך עליה לא כן א"ר זעירא בשם ר' יוסי בר חנינא לא תתנם לא תתן עליהם חן מה אנסטר (פי' אב רחמן ובעל חן) לא אמר אלא שכך ברא בריות כמותה בעולמו שכן אפילו ראה גמל נאה קום נאה תמוד נאה אומר ברוך שכחו כו' זו דרכו של ר"ג להתבטל בנשים אלא דרך הקומתיות היתה כאן פופסרא (פי' פינה זה בא ממזרח וזו נאה מלפון) והביא בה שלא בטובתו ע"כ וגם בזה כתב הרשב"ד דוקא פעם ראשונה מברך עליהם ולא יותר עליהם אא"כ ראה נאה מהם וכתב רמ"י דלדברי רבינו הכא נמי מברך מל' יום לל' יום: (לה) **על** ההרים ועל הגבעות. וכתב הרשב"ם בשם הר"ר שמעון דדוקא בהרים וגבעות המשונים ונכרת גבורת הבורא בהן: (לו) ועל הנהרות. גם זה כתב הרשב"ם דדוקא נהרות המשונין כגון פרת וחדקל וז"ל הטור, נאו על כל נהרות מברך אלא הנהרות דבתריי בקרא כמו חדקל ופרת ע"כ וגרסי' בגמרא אמר רמי בר אמי א"ר יצחק הרואה פרת אגיסרא דבבל אומר ברוך עושה בראשית ופירש"י אגיסרא דבבל אומר ברוך עושה בראשית דקים להו שלא נשתנה פרת מהלוכו ע"י אדם משם ולמעלה אבל משם ולמטה הסיבוהו בני אדם דרך אחרת ע"כ וכתב הב"י דמשמע דלא מברכים על הנהרות עושה מעשה בראשית אלא בראותה אותם במקום שלא נשתנה מהלכם ע"י אדם: (לז) **הרואה** את היום הגדול. כתב הרמ"ע בפי' רכ"ח ואחריו נמשך ג"כ רמ"י ז"ל שהוא היום שעוברים בו לא"י ולמצרים ויצא להם מהתשובה של רבינו שכתוב בב"י וח"ל ושאלה שמברכים אותו שמברכים עליו ברוך שעשה את היום הגדול הוא יום אוקיאנוס והיום שלנו שעוברים בו לא"י ולמצרים יראה שהוא יום אוקיאנוס דוקא אע"פ שבלשון הפסוק נקרא יום שלנו הגדול מ"מ הכא משמע שהוא יום אוקיאנוס מדקתני ראשא על הימים ועל הנהרות אומר ברוך עושה מעשה בראשית והדר תנא ר"י אומר הרואה את היום הגדול אומר ברוך שעשה את היום הגדול מלהכחיר בראשא ימים בשתים ופירש ר"י היום הגדול משמע דבים אוקיאנוס מיירי ולא אמין שומעין לפרש כדבריהם כלל כיון שעיינינו הרואות מהיכן בא להם הטעות: (לח) **אימתי שראהו לפרקים.**

מעדני יום טוב

עובדי כוכבים דאוקים ממנו יח' והם כמי שנתן מתנה מנכסיו שאינם חלק ממנו והכ"ר אבודרהם כתב שהטעם מפני שהחלק הוא כמו הצור המשך מן ההר שאפשר להרחיבו ולהגדילו ואפשר לקצרו ולחסרו משא"כ בתחנה כי תלושה ופסוקה וישראל כחיב כי חלק ה' עמו ולפי זכותם מתרבה ומתמעט ע"כ ורמ"א ז"ל נתן טעם בדבר לפי שחכמת חכמי ישראל בתורה א"ח לבא עד תכונתה כי היא בלתי תכלית לכך אמר ל' חלק אבל חכמת חכמי עובדי כוכבים אפשר לבא עד תכליתן לפיכך שייך לשון מתנה שיתן להם כל החכמות והן כולן על שלמות תכליתן וכל הני טעמים היו שייכים נמי בברכות מלכים לקמן דגם כבוד המלך בתורת ה' כמ"ש וכתב בא"ר הטורה: [ג] **לצאת** וגמ' גרס לרון. אפי' לקראת מלכי גרס: [ד] **לאחר** י"ב חדש כו'. וגמ' אמר רב אין המת משתכח מן הלב אלא לאחר י"ב חדש שנאמר נשכחתי כמת מלב היימי כבלי אובד ופירש"י כבלי אובד ופתם כלי לאחר י"ב חדש משתכח מן הלב דיאוש בעלים לאחר י"ב חדש בפ' אלו מציאות מי שמצא כלי או שור מציאה חייב להכריז ג' רגלים ואם נמצא אחר הסוכות צריך להמתין ולהכריז בפסח ובעצרת ובחג דהיינו י"ח ושוב א"ל להכריז ע"כ והיינו נמי טעמא דמברך מחיה המתים לאחר י"ב: [ד] **והמית אתכם** בדין. כתבו מהרי"ל ואע"ג דקי"ל כל מיתה בלא חטא פ"ה דינו דין אמת שהוא יודע כל דרכי אדם וכל דרכיו משפט ע"כ ועיין מ"ש בפ' אלשה שאכלו פי' י"ג: [ה] **ואת** הגיחור. פירש"י אדוס

א) ע' בגמ' דגרס פחויי הראש בפיפא דמברך דיין האמת. (מל"ה)

פליג אמ"ק דת"ק אירי בשאר כל הימים דכמה ימים גדולים יצאם בעולם ואמא ר"י לאיתר דיום הגדול יש לו ברכה בפני עצמו וא"ק מודה בהא ע"כ הנה הבינו שהשאלה היתה אם דוקא יש אוקיאנוס והוא היום של מ"י או כל יום שהוא גדול הוי בכלל היום הגדול ושהיתה התשובה דדוקא יש אוקיאנוס וממילא שהוא היום של מ"י כך נרינן להבין השאלה והתשובה לדעת השו"ע ולא יתכן זה בעיני כלל אדא שא"כ השאלה מסיקה ולא מזכר בו הספק מבואר וגם לא יתכן שיתפפק בזה כיון שהתנא אומר הרואה את הגדול בהחי"ן הילדות ואלו היתה כוונתו על כל יום שהוא גדול לא ה"ל לומר אלא הרואה יום גדול ועוד הרי נתת דברך לשיעורין וכי איזה יום אנו יודעים שיהיה רואי שיקרא גדול או לא ועוד דאם היתה בכלל השאלה דלמא בכל יום שהוא גדול קאמר א"כ אין התשובה מוכרחת שהשיב דת"ק אירי בשאר כל הימים דכמה ימים גדולים יצאם בעולם ומצלה הא דלמא ת"ק דוקא בימים שאינם גדולים ואמא ר"י לאיתר דבכל יום שהוא גדול מברך כו' מכל הלין מוכרח שאין הספק של השואל על שאר ימים ואפילו הם גדולים אלא שנתפפק בין שני ימים שהם לבדם ראוים להקרא כל אחד וא' גדול בפני עצמו בלבד משא"כ כל שאר ימים שבעולם ואלו שני הימים שנתפפקו בהן הלא המה הם, והוא יש אוקיאנוס שהוא המקיף לכל העולם כידוע ומפני כן ודאי שראוי להקרא גדול כי אין בכל העולם יש גדול כמוהו כיון שהוא המקיף לכל וכ' הוא היש שעוברים בו מאלו הארצות המערבים לא"י וכן למצרים ונקרא יש הגדול שכן כתוב בספוק עד היש הגדול והטעם שנקרא בכתוב גדול נ"ל שהוא גדול כנגד שאר ימים שבארץ ישראל כמו יש כנרת ויש המלח כי הוא על ימים יפה ואין יש גדול כבולם כמו זה יש המערבי שבא"י ואע"פ שיש ימים אחרים בעולם שהם גדולים כמוהו או גם יותר ממנו מ"מ אפשר שהתנא נתכוין לו כיון שבתקרא מלאנו אוקיאנוס יש הגדול בא יש בעם עשיקנו ברכה בפני עצמו לבבות הארץ הוא"ל והוא היש הגדול שבמחוז א"י זו היתה השאלה ומ"ש בשאלה הוא יש אוקיאנוס והיש שלנו כו' נ"ל שהוא טעות סופר וצריך להיות אז היש שלנו כו' כך נ"ל פשוט ושוב דקדקתי בתשובותיו של רבינו ומצאתיה בכלל רביעי סי' ד' וכתוב בשאלה ג"כ הלשון כמו שהעתיק הב"י והיש שלנו אבל בתשובה שם כתב שמי שורות יותר ומשם מבואר בחר היטב בכל אשר בתבתי שהשאלה היתה אם הוא יש אוקיאנוס או יש שלנו ושכך יש להגיה שב"כ שם בתשובה הה"ל אע"פ שבלשון הכתוב נקרא יש שלנו הגדול כי הוא גבול מערבי של ארץ ישראל ודומע הוא שהוא יש שלנו כי ארץ ישראל אינה יושבת על יש אוקיאנוס מכל מקום הכא משמע כו' ע"כ הרי מבואר לכל רואה זה הלשון שאין יש אוקיאנוס הוא היש של מ"י כלל ושהתשובה היתה שאין יש הגדול שאמר ר' יהודה אלא יש אוקיאנוס ולא היש של מ"י כלל ולא כמו שהבינו הש"ע והנמשכים אחריו ועוד ראה זה מלאתי שכתב האבודרהם"ס וז"ל היש הגדול פי' היש המקיף הנקרא יש אוקיאנוס ומתוך שהיותו קבוע לו ברכה בפני עצמו ע"כ. ואלו ר"ל שהוא יש של מ"י ר"ל לפרש זה ומדע מדברי הש"ע עצמו שאמר לא הזכיר בדבריו יש אוקיאנוס כלל וכתב יש שעוברים בו לא"י ולמצרים לפי שבזה מבואר יותר איזה יש אנו רוצים וא"כ גם לאבודרהם"ס ה"ל לפרש אלא ולאי דלדרבה יש אוקיאנוס אינו אותו יש של מ"י והיש הגדול שאמר ר"י לא רצה בו אלא האוקיאנוס בלבד ואע"פ שהראה במפת העולם ירצה מתוכו כי יש של מ"י הזה יוצא ובא מהאוקיאנוס בעצמו מ"מ נחשבים לשני ימים וכמו שאר הנחלים ההולכים אל היש דמשום כך אינם האוקיאנוס בעצמו כן זה היש וכן יש ימים אחרים הרבה היוצאים ובאים מתוך האוקיאנוס בשם בפני עצמו יקרא לאחד אחד וא"ה והשאלה היתה על אלו שני הימים בלבד א"כ מהיכן דייק בתשובה דדוקא יש אוקיאנוס ולא של מ"י ובאומה דתשובה כך היא וא"ק מודה בהא דאי ר"י הוה פליג אא"ק ונאמר דא"ק כלל כל הימים ויש אוקיאנוס בכלל א"כ הוי הלכה כבתחת דרבים ולא ראיתי בפוסקים שפסקו דאין הלכה כר"י וגם הר"ם כתב דעל יש הגדול מברך שעשה את היש הגדול הלכך נראה דדוקא בים אוקיאנוס מיירי ע"כ והרי אנו יכולים ג"כ לדייק כן דר"ל יש של מ"י מדהזכיר בראשא ימים בשתים ופרי' ר"י היש הגדול משמע דבים של מ"י מיירי ולא פליג כו' דאי כו' ונאמר בת"ק כלל כל הימים יש של מ"י בכלל כו' ול"ל דמכיון דדייק דא"א לומר דת"ק אינו מוכרח עם הת"ק מוכרח שר' יהודה כשאמר יש הגדול נתכוין ליש אוקיאנוס דהשתא שפיר כלל הת"ק כל שאר הימים בכה שאמר הימים שכן כל ימים גדולים שישנם בעולם נכללים בתחתון ועל יש אוקיאנוס לא דבר כלל לפי שהוא יש שאין כמותו בכל העולם כולו כי הוא המקיף את כל העולם ואמא ר"י ופירש שאותו יש קובע לו ברכה בפני עצמו מה שאין כן כשנפרש דיש הגדול שאמר ר' יהודה שר"ל יש של מ"י שאז לא היינו יכולים לומר שר"י ות"ק לא פליגי שא"א לפרש דהימים דקאמר ת"ק הם כל הימים ויש אוקיאנוס בכללן רק יש של מ"י שנקרא בכתוב יש הגדול שהוא אינו בכלל שאינו מוצא מלבון הימים אע"פ שבכתוב יש לו שם בפני עצמו והיינו מוכרחים לומר שהת"ק כל הימים כולם קאמר ואף יש אוקיאנוס וכל שכן של מ"י הכל בכלל וא"כ ר' יהודה מודה ואין נראה כן מהסופקים כדמסיק כן נ"ל. וא"ה והפוסקים עצמם מנא להו דר"י לא פליג ומצאתי בכ"מ פ"א מה"ג שכתב דר"ל מדאמרי' בגמרא לפרקים עד כמה אמר רמי בר חנא אמר ר' יצחק עד ל' יום וכיון שאלה ואשיבו אליהם אלמא הלכתא כוותיה ע"כ וזו אין נ"ל ראיה דהך דלפרקים ודאי בקרים הוא בדקתני אימתי ומני קאי אכולהו על הנבעות וכו' וכמו שהכתוב נסעיף לנקמן אבל נ"ל דכל שנוכל לפרש דלא פליגי כדי לסמוכ בהלוקת עדיף טפי וא"מ מבואר בחר היטב דעכ"פ תשובת רבינו וגם דברי האבודרהם"ס מורים בחלבא שפירוש היש הגדול הוא יש אוקיאנוס ולא יש של מ"י שהש"כ בש"ע ובלבוש שהוא יש של ארץ ישראל הטעתם לשון השאלה ולכן אין אנו שומעין לפרש כדבריהם כלל כיון שעיינינו הרואות מהיכן בא להם הטעות: (לח) **אימתי שראהו לפרקים.**

הרבה ר"ש בלע"ז ואע"ג דבפ' אין עומדין דף ל"ח פי' גיחור שהוא לבן יותר מדאי העיקר כדפי' כאן דבסוף פ"ז דכתובות אמרי' גיחור מיורק לבנה קומקה כדאמרי אינשי קומקה גיהו אינו אינו והא דאמר להו מאן בני לוקיאני ואשתכח מיורק ואשתכח מיורק אלא גיחור קומקי גיהא לוקן מיורק כהוה דא"ל מאן בני לוקיאני ואשתכח מיורק וגם מה שפירש"י בפ' אין עומדין אמור רו"ש בלע"ז אינו אלא נ"ל שפירושו לבן כמ"ש מיחזקאל כ"ז אמר אמר שפירש"י עצמו לבן ויגיד עליו ריעו כיון אלבון דכתיב גביה ומעמעתי מפי חכם שהיה מא"י שעד היום קורין שם לין הלבן יין אלבון: [ו] **ואת** הקפוף. פירש"י עוף וכו'. וכתבו התוס' בפ' אלו טריפות דף ס"ג דג' מיני קיפוף שם שנים בעופות הם' תנאמת והעוף ינשוף וקיפוף אליבי שהוא מה לעיל גבי אלומות וגמ' פ"ק דבכורות דף מ': [ז] **ה"נ** בגמרא ועל הזועות ועל הרעמים ועל הרוחות ועל הברקים. ובריב"ף גרס ברקים ורעמים ורוחות וז"ל דעכ"פ אין להפסיק ברוחות בין רעמים וברקים אבל בסדר רעמים וברקים יש פנים לכאן ולכאן דלמשמע אזן הרעם קולו ישמע אחר שכבר נראה הברק וא"כ יש לגרוס ברקים ורעמים אבל לפי מה שכתבו מכמי הטעם הרעם מתחיל קודם הברק אלא שקולו לא ישמע בתחלתו וא"כ גם הגי' דרעמים וברקים נכונה היא: [מ] **ברוך** עושה בראשית. [מ] **ברוך** עושה בראשית וכן בריב"ף ומיהו בגמ' גרס נמי עושה מ"ב וכן הוא בטור סי' רכ"ז: [ט] ה"נ בריב"ף אימתי בזמן שראוהו וכ"ה

מאי זיקין אמר שמואל [י] כוכבא דשמיא [דף נט ע"א] מאי זועות א"ר קטינא גוהא מאי רוחות אמר אביי זעפא רוח סערה חזק ביותר אריב"ל (לו) הרואה את הקשת אומר [כ] ברוך זוכר הברית (מ) במתיתא תנא [ל] נאמן בבריתו וקיים במאמרו: על ההרים ועל הגבעות וכו' אמר כל הני דאמרן עד השתא לא מעשה ברעשים נינהו והכתיב ברקים למטר עשה אמר רבא התם מברך תרתי שכחו וגבורתו מלא עולם ועושה מעשה ברעשים פירוש הי מיניהו דבעי הכא עושה מעשה ברעשים איכא שכחו וגבורתו מלא עולם ליכא. ירושלמי על הברקים ר' ירמיה ור' זירא בשם רב חסדא דיו פעם אחד בכל יום ר' יוסי בעי במה אנן קיימין אם בטרודין דיו פעם אחת ביום אם במפסיקין מברך על כל פעם ופעם [מ] פירוש טרודין שלא נתפזרו העבים בינתיים (מא) מפסיקים שנתפזרו העבים בינתיים תיילי' דר' יוסי מן הדא היה יושב בחנות של בשם כל היום אינו מברך אלא אחת אבל אם היה נכנס ויוצא מברך על כל פעם ופעם היה יושב בתי הכסא לו [נ] בכפפוקלריא [ס] אם היה יכול לצאת לברך חוץ כדי דבור יצא א) ואם לאו לא יצא ר' ירמיה בעי היה יושב בתוך מגדל של עצים מהו שיעשה כמו מלבוש ויוציא ראשו חוץ לחלון ויברך ב) מספקא ליה אם לבו רואה את הערוה אסור או מותר ג) ולמעלה (סוף פ"ג) פסקנו שאסור:

יד [דף נט ע"ב] **ת"ר** [ע] הרואה החמה בתקופתה [פ] לבנה בטהרתה [צ] כוכבים במסלותם [ק] מזלות בעתם אומר ברוך עושה מעשה בראשית חמה בתקופתה (מב) היינו מעשרים ושמנה שנה לעשרים ושמנה שנה אמר רב יהודה א"ר הרואה לבנה במילואה אומר ברוך אשר במאמרו ברא שחקים וכו' כאשר כתבתיה בסנהדרין בפ' היו בודקין (סימן ח') ר' יהודה אומר הרואה את היס הגדול כו' אימתי בזמן שרואה אותו לפרקים פרקים עד כמה אמר רמי בר אבא א"ר יצחק עד שלשים יום:

טו מתני' (מג) **על** הגשמים (מד) ועל בשורות טובות אומר ברוך הטוב והמטיב על בשורות רעות אומר ברוך דין האמת: **גמ'** על הגשמים אומר הטוב והמטיב ה"מ דאית ליה ארעתא לדידיה ואיכא שותפין בהדיה אבל אי ליכא שותפין בהדיה מברך שהחיינו כדתניא כללו של דבר על שלו מברך שהחיינו על שלו ועל של חבירו מברך הטוב והמטיב ואי לית ליה ארעתא אומר מודים אנחנו לך על כל טיפה וטיפה שהורדת לנו

הגהות הב"ח א ועוד כיון כל"ל ותיבת נמי נמחק: ב שבלרו כרמיהם שבע שנים מדם הרוגי ישראל והקיפו כרמיהם כו' שהוא אדום כמו הדם כו':

דברי חמודות

והרמב"ם בפ' עשירי מה"ב פסק כן גם בהרים וגבעות וכו'. ומהיכי על הש"ע שפוסק כר' יהודה לקבוע על היס הגדול ברכה בפני עצמו ולא הזכיר כלל הא דאמתי שרואהו לפרקים ובקיצור לא פסק כר' יהודה היס הגדול וכתב לה לאמתי וכו'. משום דס"ל שהוא מפרש אחולהו ועיין בדברי רבינו בריש פרקין: (לו) הרואה את הקשת כו'. ואסור להסתכל בו הרבה עוד סי' רכ"ט וכתב ב"י בפרק אין דורשין כל שאינו חס על כבוד קונו מאי היא ר' אבא אמר זה המסתכל בקשת ובתר הכי אמרי' דהמסתכל בקשת עיניו כהות ומפרש הטור דזה לא מתסר אלא דווקא להסתכל בו הרבה וכ"כ הרד"א וח"ל הרא"ש אין מסתכלין בקשת כשמברכים והא אמרינן שהמסתכל בקשת עיניו כהות והשיב דאין מסתכל כראוה כי המסתכל מוסיף ומדקדק בהבטתו יותר מהראוה ע"כ: (מ) במתני' תנא נאמן בבריתו וכו'. וגמר' אמר רב פפא הלך ימינהו לתרוייהו ברוך זוכר הברית ונאמן בבריתו וכו' וז"ל התוספות הלך ימינהו לתרוייהו אומר ר"י דאין מומנין בברוך בברכה זו והיכא מברך בא"י אמ"ה נאמן בבריתו וקיים בשבועתו וזוכר הברית ע"כ. אבל הרי"ף והרמב"ם והטור כתבו כמו שהוא בגמרא בתחלה זוכר הברית ואח"כ נאמן בבריתו וקיים בתאמרו וכ"כ התוספות ס"ל: (מא) מפסיקין שנתפזרו העבים. ושמיס זכו בעיניו כן לשון אהר"י בשם הגאונים ע"י הרוח אחד הנה ואחד הנה אבל עדיין מעונן כל הרקיע: (מב) היינו מב"ח שנה לב"ח שנה. ובתקופת ניסן תחלת ליל ד' ולמחר בשוקר כשראוה החמה מברך כמו שכתבתי במע"ש ורמ"א ז"ל הוסיף שהוא בכמו ג' שעות על היום ולא ידעתי זו מנין לו: (מג) על הגשמים. דמתחזי חזי אבל משמע שמא היינו בשורות טובות ולפ"ז ע"ג דכי משני הכי בגמרא אדמתיא בבר כתב הרשב"א דלמסקנא נמי הוי הכי ואמאמרי מברך עיין בפ"ק דתענית ד' ג' ושם אכתוב ג"כ חילוק האלגאזי בברכה זו: (מד) ועל בשורות טובות. וכדתניא בברייתא דלקמן כללו של דבר על שלו הוא אומר ברוך שהחיינו וקיימנו על שלו ועל של חבירו אומר ברוך הטוב והמטיב: (מה) וחותם ברוך הטוב והמטיב. (מה) ואילו פינו מלא שירה כים וכו' עד הן הם יודו ושבחו ויפארו את שמך מלכנו (מה) וחותם ברוך [ס] רוב ההודאות האל ההודאות זו היא שיטת רב אלפס ז"ל (מו) ולא נהירא מ"ש צריך שיהיה לו שותף בקרקע דהא כיון שיש לו קרקע כל שכיניו משותפין עמו דהא על מיתת אביו והוא יורש מברך הטוב והמטיב משום דאיכא אחריני דירתי בהדיה ולא אפילג אפי' חלקו נכסיו [פ] על פיו אלא לא בעי שיהא שותף עמו בטובתו רק שיהא בבשורה טובה גם לאחרים בשלהם הלכך גרסי' בגי' הספרים אידי ואידי דאית ליה לדידיה ולא קשיא הא דאית להו לאחריני בהדיה והא דלית להו לאחריני בהדיה פי' בית חדש וכלים חדשים דלית להו לאחריני בהדיה שותפות מברך שהחיינו אבל גשמים דאית להו לאחריני בהדיה שטובת הגשמים היא לכל בעלי שדות מברך הטוב והמטיב והיכא דלית ליה ארעא מברך מודים וכו': ועל שמועות הרעות אומר ברוך דין האמת אמרו לו מת אביו ואורשתו אי אית אחא דקא ירית בהדיה בתחלה מברך ברוך דין האמת ובסוף ברוך הטוב והמטיב [ת] ואי ליכא אחריני בהדיה בתחלה מברך ברוך דין האמת ובסוף שהחיינו: ת"ר שינוי יין אין צריך לברך שינוי מקום צריך לברך אמר רב יוסף בר אבא אמר רב אע"פ שאמרו שינוי יין א"ל לברך (מז) אבל מברך הטוב והמטיב (מח) כגון דאיכא בני חבורה דקשתו בהדיה ושאלו לר' יצחק הלוי ז"ל למה מברכין על שינוי יין הטוב והמטיב ועל שינוי לחם אין מברכין והשיב ד) משום דיין משמח ושועד [ג] אבל פת שועד ואינו משמח ועוד דלא אשכחן שיהא אלא על היין כדאמרי' לעיל בפרק מילד מברכין (דף לה) א ועוד נמי כיון דיין חשוב [ג] שקובע ברכה לעצמו ראוי לברך עליו הטוב והמטיב אי נמי הטוב והמטיב [ד] מיבנה תיקנוה הטוב שלא הסריחו והמטיב שנתנו לקבורה (לעיל דף מח:) לפי ב שבלרו כרמיהם שבע שנים [ה] והקיפו כרמיהם מהרוגיהם (גיטין דף נז.) תיקנו לומר על היין [ו] שהוא כמו הדם. פירש"י הא דמברכין הטוב והמטיב על היין דוקא כשהשני משובח יותר מן הראשון וכן פירש רש"ס בערבי פסחים וקשה משמע כן בירושלמי בסוף כילד מברכין דגרסינן התם אבין בר רב הונא אמר יין חדש ויין ישן צריך לברך [שינוי יין א"ל לברך] שינוי מקום צריך לברך היסח הדעת כמו שינוי מקום הוא משמע דוקא יין חדש ויין ישן שהישן משובח מן החדש צריך לברך אבל שינוי יין סתם א"ל לברך מיהו קשה מעובדא דמייתי בתר הכי רבי על כל חביות וחביות שהיה פותח מברך עליה מה היה מברך עליה רבי יצחק רובה [ז] בשם רב ברוך הטוב

[כ] ואילו פינו מלא שירה כים וכו' עד הן הם יודו ושבחו ויפארו את שמך מלכנו (מה) וחותם ברוך [ס] רוב ההודאות האל ההודאות זו היא שיטת רב אלפס ז"ל (מו) ולא נהירא מ"ש צריך שיהיה לו שותף בקרקע דהא כיון שיש לו קרקע כל שכיניו משותפין עמו דהא על מיתת אביו והוא יורש מברך הטוב והמטיב משום דאיכא אחריני דירתי בהדיה ולא אפילג אפי' חלקו נכסיו [פ] על פיו אלא לא בעי שיהא שותף עמו בטובתו רק שיהא בבשורה טובה גם לאחרים בשלהם הלכך גרסי' בגי' הספרים אידי ואידי דאית ליה לדידיה ולא קשיא הא דאית להו לאחריני בהדיה והא דלית להו לאחריני בהדיה פי' בית חדש וכלים חדשים דלית להו לאחריני בהדיה שותפות מברך שהחיינו אבל גשמים דאית להו לאחריני בהדיה שטובת הגשמים היא לכל בעלי שדות מברך הטוב והמטיב והיכא דלית ליה ארעא מברך מודים וכו': ועל שמועות הרעות אומר ברוך דין האמת אמרו לו מת אביו ואורשתו אי אית אחא דקא ירית בהדיה בתחלה מברך ברוך דין האמת ובסוף ברוך הטוב והמטיב [ת] ואי ליכא אחריני בהדיה בתחלה מברך ברוך דין האמת ובסוף שהחיינו: ת"ר שינוי יין אין צריך לברך שינוי מקום צריך לברך אמר רב יוסף בר אבא אמר רב אע"פ שאמרו שינוי יין א"ל לברך (מז) אבל מברך הטוב והמטיב (מח) כגון דאיכא בני חבורה דקשתו בהדיה ושאלו לר' יצחק הלוי ז"ל למה מברכין על שינוי יין הטוב והמטיב ועל שינוי לחם אין מברכין והשיב ד) משום דיין משמח ושועד [ג] אבל פת שועד ואינו משמח ועוד דלא אשכחן שיהא אלא על היין כדאמרי' לעיל בפרק מילד מברכין (דף לה) א ועוד נמי כיון דיין חשוב [ג] שקובע ברכה לעצמו ראוי לברך עליו הטוב והמטיב אי נמי הטוב והמטיב [ד] מיבנה תיקנוה הטוב שלא הסריחו והמטיב שנתנו לקבורה (לעיל דף מח:) לפי ב שבלרו כרמיהם שבע שנים [ה] והקיפו כרמיהם מהרוגיהם (גיטין דף נז.) תיקנו לומר על היין [ו] שהוא כמו הדם. פירש"י הא דמברכין הטוב והמטיב על היין דוקא כשהשני משובח יותר מן הראשון וכן פירש רש"ס בערבי פסחים וקשה משמע כן בירושלמי בסוף כילד מברכין דגרסינן התם אבין בר רב הונא אמר יין חדש ויין ישן צריך לברך [שינוי יין א"ל לברך] שינוי מקום צריך לברך היסח הדעת כמו שינוי מקום הוא משמע דוקא יין חדש ויין ישן שהישן משובח מן החדש צריך לברך אבל שינוי יין סתם א"ל לברך מיהו קשה מעובדא דמייתי בתר הכי רבי רבי על כל חביות וחביות שהיה פותח מברך עליה מה היה מברך עליה רבי יצחק רובה [ז] בשם רב ברוך הטוב

מעדני יום טוב

לקמן בדברי רבינו: [י] כובבא דשבים. פירש"י כוכב היורה כמך וכו'. וז"ל הרמב"ם פ"י מה"ב אור שבאחיר שיראו כאלו הם כוכבים נופלים וכליס ממקום למקום או כמו כוכבים שיש להם זנב ע"כ וע"ל דמליא במחלוקת שבין חכמי ישראל לחכמי או"ה בפ' מי שהיה עמא במסכת סוכה דחכמי ישראל אומרים מזלות מוחזים ונוכל לפרש כפירש"י ולחכמי או"ה דגלגל מחיר צריך דוקא לפרש כהרמב"ם: [כ] ברוך זוכר הברית. שנאמר והיה לאות ברית וזוכר שנשבע שלא ישא עוד מבול וכשראוה את הרשעים רוצה להמריב את העולם וראוה הקשת חוזר הברית ונמנע ואין לומר שצריך הקב"ה שיראה שהרי אין שכחה לפניו אלא מראה לעולם כשהם רואים את הקשת שרבו רשעי ישראל ואלמלא השבועה היה מחריבו הרד"א: [ל] נאמן בבריתו. שלא יעבירנו אע"פ שרבו הרשעים וקיים במאמרו שאפילו לא היה הברית כיון שאמר בדבור בעלמא ולא יהיה עוד מבול לשחת האדם בדור הוא שקיים מאמרו הרד"א: [מ] פי' טרודין שלא נתפזרו העבים בו'. וכ"כ אהר"י בשם רבינו חננאל ומפיים והוא מלשון ולבף טורד: [נ] בכפפוקלריא. פירושלמי שלנו הגיהא בנית בפפוקלרי ומלאתי כתוב וז"ל יש מפרשים בית המרחץ א"מ בית שקולבין שם בשר וכן מ"א שר הטבחים רב פפוקלטריא: [ס] אם היה יכול לצאת תוך בדי דבור. עיין לקמן פ"ס כ"ג: [ע] הרואה החמה בתקופתה. כדמסיק דהיינו מכ"מ שנה לכ"מ שנה ופירש"י שהיא תקופת ניסן של כל כ"מ שנה שנופלת בתחלת ליל ד' וז"ת ח"ב פיר רוחה החמה בתחלת הלילה וי"ל כמו שכתבו תהר"י דלמחר בנקר כשראוה החמה מברך עושה מעשה בראשית וכ"כ הרמב"ם בפ"י מה"ב: [פ] לבנה בטהרתה כו'. וז"ל הרמב"ם כשתחזור הלבנה לתחלת מזל טלה בתחלת החדש ולא תהיה עוטה לא לצפון ולא לדרום: [צ] כוכבים במשמרותם. כשיחזרו כל כוכב וכוכב מתחלת הכוכבים הנשמרים לתחלת מזל טלה ולא יהיה עוטה לא לצפון ולא לדרום הרמב"ם: [ק] מזלות בעתם. בכל עת שיראה מזל טלה עולה מקצה המזרח כ"כ הרמב"ם ופ"ת דהכ"ל מזל בעתו ר"ל דר"ק דמזל עולה בתחלת נראשון שבמזלות וכשהוא עולה בקצה המזרח נמצא שכל המזלות עולים בעתם זה אחר זה: [ר] ואלו פינו מלא שירה כים כו'. ופירוש ר"י סימן רכ"א בשם הר"ר מנוח שמפני שבשיבת הרעב בני אדם שבעים לשבוע ולשפוך דם נקי וכן בשיבת הרעב מליים בחיים לעולם לכך תקנו לומר מתרב הללונו ומדבר מלעתנו ומתליים רעים לרחמנו ע"כ:

נספר המלחמות כתב שראה במקצת הטוסחאות ברוך אל רוב ההודאות והוא נכון ע"כ וגם הרמב"ם כתב כן בפ"ו מה"ב אלא שהוסיף והתשבחות וכבר כתב הב"י שאינו יודע למה: (מו) ולא נהירא כו'. אבל הרמב"ם כתב ג"כ כדברי הר"י"ף וכן פתמו האחרונים: (מז) אבל מברך הטוב והמטיב. ואפילו כלה לו הראשון דהא מ"מ רבוי יין הוא וצריך לברך עליו כך מסיק הב"י סי' קע"ה וגם מסיק דאפילו שאה ממנו תוך ל' יום ולשון רש"י שינוי יין שאה יין בעטורה והביאו לו יין אחר כו' וכתב הטור דלאו דוקא הביאו לו מחדש אלא ה"ה אם היה לו אחלה שני מיני יינות וכתב הב"י שכ"כ הר"ר מנוח אבל המרכלי כתב בשם האבי העזרי אם הביאו לו יין רע ויין טוב כאחד שיש לו לברך מיד בפה"ג על היין טוב ופוטר את הרע ולא יברך על הרע מתלה בפה"ג כדי לברך אחריו הטוב והמטיב כדי להרבות בברכות כי לעולם יש לברך על העיקר ועל החביב מתלה כדאמרי' בפ' כ"מ ע"כ וכמ"ש ז"ל מפרש דהטוב נמי לא אייר אלא כשלא היו לפניו יחד ופירש רמ"י לדברי שלא היו לו לפניו יחד על השלחן ולי נראה דכל שהיו לו הייונות מוכנים לשתות עכשיו ואפילו אינם על השלחן לפניו דאיל בתר טעמא דלא לאפוסי בברכות וכי קאמר הטור אע"פ שהיו לו לעצמו במרתפו וא"כ על שלחנו שהוא שותה שם אלא שלא היה דעתו מתחלה לשתות משהיה אבל כשלא היו מוכנים לפניו ואפילו דעתו לשתות משהיה נמי מברך דהא הביאו לו. ואפילו למ"ש הר"ן בפרק ע"פ בשם הגרפתים בטעם לאין מברכין על שינוי הפת לאוכמייהו לאינשי למיכל מיניה מתרי מיניה ומעיקרא יהב דעתיה עלייהו משא"כ יין שאין דרך לשתות בטעורה אחת משני מיני ע"כ דמ"מ לא פלוג וכ"ש רבינו שלא כתב זה הטעם כלל: (מח) בגון דאיכא בני חבורה דקשתו בהדיה. וכתבו התוספות והרשב"א דה"ה אם אשתו ובניו עמו אבל יחיד לא וכתב הב"י דמוכח בגמרא דיחיד נהי דהטוב והמטיב אינו מברך שהחיינו מברך וכ"כ הר"ן בפ' ע"פ אבל התוספות דפרק הרואה כתבו דאינו מברך שהחיינו דלא אשכחן יחיד שמברך שהחיינו רק אחדתי ע"כ וכן נראה שהוא דעת כל הפוסקים שהשמיטוהו עכ"ל

מעדני יום טוב

[ס] רוב ההודאות האל ההודאות. גרסינן וכתבו תהר"י נראה לתורי שהטעם שהוצרכו שיהם שאם היה אומר רוב ההודאות בלבד היינו אומרין מרובן אבל לא מכולן כדאמרינן ולוה לרוב אחיו ולא לכל אחיו לפיכך הוצרך לומר כל ההודאות להודות שהוא על כולן ואם היה אומר אל ההודאות בלבד היה נראה אל מקצת ההודאות ושם שלחו למקצת האחרות לפיכך הוצרכו שיהיה רוב ההודאות להודות על הרוב ואל ההודאות על המיעוט הנשאר שלא היה מובן מהלשון הראשון ע"כ אבל קשיא לי דא"כ לימא כל ההודאות וכן בגמרא דמקשה הכי על הא דאמר רוב דמשמע רוב ולא כל ומשני רבא אומר אל ההודאות ואמאי לא משני אימא כל ההודאות ורש"י בפ"ק דתענית דף ו' מפרש דכי קאמר נמי האל ההודאות דמשמע כל ההודאות. משמע דהא דקאמר רוב ההודאות מרבים ההודאות ותמהלה דאיכא היה משמע רוב ולא מרובות ע"כ ואכתי קשיא אמאי לא תקנו לומר כל ההודאות ומקני לן הגאון ז"ל והרמב"ן כתב במלחמותיו דרוב שתקנו היינו לשון רבוי וסגיאות ומשום דמשמע נמי רוב ולא כל כדאמרינן ולוה לרוב אחיו ולא לכל אחיו מיהו רבא לימר אל ההודאות ואתא רב פפא וקאמר דלימרו לתרוייהו וכו' דכיון דאמר אל ההודאות הרי פירש שאין רוב זה אלא לשון סגיאות ורבוי ומפני שכל טפה וטפה צריכה שבח והודאה צריך להזכיר בתחילה לשון רבוי מעין פתיחה ושמא עשו רוב זה מואר כמו רב וזהו מרוב אויבי ומאיר כח הוא מואר על המשקל ועוד פניו ישוגע מעוז לתם דרך ה' וכן רוחם ע"כ ולענין דלא נתחוק בשתים פשיטא דלא קשיא כתבתו דר' רבינו פ' שלשה שאכלו סי' כ"ב: [ת] על פיו. של הלבר: [ת] ואי ליכא כו'. כ"כ הרי"ף: [ב] אבל פת שועד ואינו משמח. עיין מה שכתבתי זה בפ' שלשה שאכלו סי' כ"ג: [ג] שקובע ברכה לעצמו. דבכמה מקומות הוא לא אע"פ שא"ל לשמיעתו דפירש"י בפ' כילד מברכין ס"ם כ"ט: [ד] ביבנה תקנוה בברכת המזון. בפרק כילד מברכין דף מ"ח: [ה] והקיפו כו'. ליתא התם בגרסת דידן אבל התוס' בסוף מסכת תענית כתבו ג"כ שהיה גדר בכרם: [ו] שהוא כמו הדם. דסתם יינם אדום היה ולא פלוג ותקנו על כל יין ויין בד"ח סעיף מ"ט ולי נראה דבר מן דין אלא כמו שכתבו התוספות בסוף תענית דמ"ה תקנו יותר על היין הטוב והמטיב עפי מבשאר דברים לפי שהיו כבר גדר בכרם ולא נפרצו: [ז] בשם רב. וכירושלמי אתא בשם רבי:

א) עי' מ"ש הרא"ש לקמן סוף סימן כ"ג מיהו בעי' סי' רכ"ז מפרש דאינו מיב לצאת אא"כ יוכל לברך מכ"ד אבל מ"מ מברך אח"כ. (ג' מהרש"ל) ב) נ"ב עי' מ"ל רש סי' ע"ד. (מא"ר) ג) נ"ב עי' במג"א סי' ע"ד שמה עליו יע"ש. (מל"ה) ד) תוס' (גליון)

ם ע"א

והמטיב משמשת לא היה בכל פעם יותר טוב מאותו שלפניו ומיהו יש לדחות דבשמשת אם אין ידוע שהוא יותר (ג) טוב או גרוע (מ) יש לברך (מט) אבל אם ידוע שהשני גרוע לא וי"מ הירושלמי מייירי בברכת פרי הגפן דומיא דשיטו מקום והיקם הדעת והכי פי' יין חדש ויין ישן צריך לברך בפה"ג אבל שיטו יין שנייהם חדשים או שנייהם ישנים א"צ לברך בפה"ג אבל אם שתה יין חדש תחלה ואח"כ יין ישן צריך לברך בפה"ג על היקר א ולא מיפטר בבפה"ג שברך על החדש דחשוב כמין אחר לגבי חדש לפי דאיתתי טפי לעילויא והשתא ניחא הא דמייתי בתר הכי רבי על כל חביות וחביות היה מברך וקמתמה מה היה מברך הא אמרינן דשיטו יין א"צ לברך והשיב לו נהי דא"צ לברך ב"פ הגפן כשנייהם חדשים או שנייהם ישנים מ"מ הטוב והמטיב צריך לברך ויש ערושים לומר כיון דהטוב והמטיב אינו מברך ביחיד [ט] אע"ג דקי"ל (לעיל פ"ו סי' ל"ד) דיין בתוך הסעודה כל א' מברך לעצמו הטוב והמטיב א' מברך לכולן דאם היה כל א' מברך לעצמו הוה ליה כל חד וחד יחיד ולא נהירא דמהאי טעמא דאמרינן בבפה"ג דכל חד מברך לעצמו משום דאין בית הבליעה פנוי (נ) האי טעמא נמי שייך בברכת הטוב והמטיב ואע"ג דכל אחד ואחד מברך לעצמו כיון דאבירו שותה ונהנה גם הוא מיין זה קיימין ביה הטוב לדידיה והמטיב לאחריני מידי דהוה (נא) אאמרו לו אשתך ילדה זכר (נב) דמברך הטוב והמטיב משום דאיכא טוב גם לאשתו ומי לא עסקינן דהיה בעלה [י] בעיר אחרת בשעה ששמע:

טז מתני' בנה בית חדש וקנה כלים חדשים (נג) אומר ברוך שהחיינו וקיימנו: **גמ'** אמר רב הונא ל"ש אלא שאין לו כיוצא בהם אבל יש לו כיוצא בהם אינו צריך לברך ור' יוחנן אמר אחד זה ואחד זה צריך לברך [דף ם ע"א] מכלל דקנה והדר קנה ד"ה א"צ לברך ולישנא אחרינא אמרי לה אמר רב הונא לא שנו אלא שלא קנה כיוצא בהם אבל קנה כיוצא בהם א"צ לברך ור' יוחנן אמר אפי' קנה כיוצא בהם צריך לברך מכלל דיש לו וקנה דברי הכל צריך לברך (נד) [כ] א) והלכתא כר' יוחנן כליתא בתרא דאפי' קנה וחזר וקנה ויש לו כלים חדשים כאלו צריך לברך דקי"ל כר' יוחנן לגבי דרב הונא דאפי' לגבי דרב רבו הלכה כר' יוחנן אע"ג דפריך לרבי יוחנן לליתא בתרא הא משני ליה שפיר ב) נראה לר"י דדוקא בכלים חשובים דכלים חדשים משמע דומיא דבית חדש אבל דבר קטן שאינו חשוב כל כך כמו מנעלים ואגפלאות וחלוק של פשתן וכיוצא בזה א"צ לברך שהחיינו (נה) וראיה לי הכל לפי מה שהוא אדם דיש עני ששמח בחלוק יותר מעשיר בכלים חשובים [ל] כדאיתא בנדרים בפרק הנודר מן המבושל (דף מט:) דר' יהודה אלא היתה לו אלא (מ) גלימא רעועה וכד נפקא דביתהו לשוקא מיכסיא ביה [וכד נפיק ר' יהודה לגלויי הוה מיכסי ומלגי] וכד מיכסי ביה הוה מברך ברוך שעטני מעיל לפי שהיה חשוב עליו כמעיל לעשיר: ירושלמי אמר ר' חייא ברבי אבא לא סוף דבר חדשים אלא אפי' הן שחקים (נו) [ג] והן חדשים לו ר' יעקב בר זבידא משום ר' חייא בר אבא אמר קנה אומר שהחיינו (נז) ניתנו לו במתנה אומר הטוב והמטיב לבש אומר ברוך מלבש ערומים ול"ע דבגמ' דידן לא מליגו הטוב והמטיב אלא היכא דאיכא אחרינא בהדיה [א] ולי נראה דה"ל איכא אחרינא בהדיה המטיב לנותן אם המקבל עני שזכהו השם וחננו ממון לעשות צדקה ג) ואם הוא עשיר [פ] שמח הנותן במה שמקבל מתנתו וגם משמע בירושלמי דבשעת קנייה יש לו לברך אע"פ שעדיין לא נשמשם בהם שאין הברכה אלא על שמחת הלב שהוא שמח בקנייתו כדרך שמברכים על הנשמים בשעת ירידתן אע"פ שאין הנאתן ניכרת מיד:

יז מתני' מברך על הרעה מעין הטובה ועל הטובה מעין הרעה והלועק לשעבר הרי זו תפלת שוא כילד היתה אשתו מעוברת ואומר יהי רצון שתלד אשתי זכר הרי זו תפלת שוא היה בא בדרך ושמע קול צוחה בעיר ואומר יהי רצון שלא תהא באתן ביתי ה"ז תפלת שוא: **גמ'** על הטובה מעין הרעה היכי דמי כגון דאשכח מציאה ד) אע"ג דלקמיה שמע שלטון ושקיל לה מייה פירוש הוא דוגא שמא ישמע השלטון ויקחנה ממנו [ע] וגם שמא יעליל עליו לקחת אחר ממונו השתא מיהא טובה הוי [נח] [פ] ולבו שמח ובוטח כי שמא לא ישמע בבית השלטון ועל הרעה מעין הטובה כגון דשקל בדקא בארעיה [ל] אף על גב דלקמי' מסקא ארעא שרטון השתא מיהא רעה היא: היתה אשתו מעוברת וכו' הרי זו תפלת שוא [ק] ודוקא אחר מ' יום אבל תוך ארבעים יום מועלת התפלה [כ] דשמא הזריעו שניהם בבת אחת:

יח גרסי' [ש] בפרק המפקיד (דף מב.) ת"ר ההולך למוד את גורנו אומר י"ר מלפניך ה' אלהינו שתשלח ברכה בכל מעשה ידינו התחיל למוד (נט) אומר ה) ברוך

הגהות הב"ח א ולא מיפטר בברכת טורא פרי הגפן שבירך כו':

הגהות הגר"א

[א] ולי נראה כו'. נ"ב וכמה דברי מלושין דא"כ גם הטותן יברך ולבד זה כו' אבל הירושלמי ס"ל דאין חילוק בין יש לו אחרים או לא רק אם הוא דבר חדש כמו מציאה ומתנה וילדה זכר וירושה וכיוצא. הטוב והמטיב. אבל קנה שהחליף מעות בכלים שהחיינו. וזה היה סברת המקשן בגמ' שלנו דאריך וכל היכא דליכא כו' הא מתני' בנה בית כו' שלו כו' (זהו לפי הגירסא שלנו בגמ' וע"כ בריינתא היא וכבר נדחקו המפרשים לאמר הוצרך להקשות מברייתא. אבל בהגהות רבינו בגמ' שם מוחק בנה דסיפא שלו וא"א כו' ובאמת הקושיא היא מהמתני') ובריינתא האחרת קאי על דבר כו' אלא דס"ל דוקא כיוצא דבנה כו' משא"כ בגשמים לעולם הטוב והמטיב:

דברי חמודות

הב"י ומצאתי כתוב בהגהות שבקיצור ב"י נסתפקתי אם לאומן ושמעון מסובין ושותים כל אחד מיינו ושוב נתן לאומן לשמעון אם כוסו אם יברך הטוב והמטיב כיון שגם לאומן נהנה מזה היין או כיון שאין שינוי אלא לדידיה לא ע"כ: (מט) אבל אם ידוע שהשני גרוע. וכתב המרדכי דיין לבן מברך עליו הטוב והמטיב אפילו גרוע הרבה יותר מן הראשון לפי שהוא בריא לגוף יותר מן הראשון ע"כ ולפי מה שכתב רבינו בטעם שתקנו הטוב על היין דוקא משום דתקנה על הרוגי מיתר ויין הוא כמו הדם היה נראה דגם ליין אדום איכא מעלותא לברך עליו הטוב ואע"פ שהוא גרוע מן הלבן שאתה לפניו הואיל ויקר הברכה משום דמזמנות היין ניתקנה מ"מ אין לסמוך על המעשה וכ"ש שיש טעמים כמ"ש רבינו וגם כתבתי במ"ט הטעם הזה בעצמו בשם התוספות דלאו משום שהוא אדום תקנוה ומ"מ כשאינו יודע אם הוא גרוע מברך הטוב אע"ג דיין לבן בריא לגוף טפי מ"מ כיון שאפשר שהאדום טוב ממנו יברך הטוב כו' כ"ל. וכתב הטור בשם רבינו פרק שכתב בשם רבותיו דיין של שתי חביות והכל ממין אחד אם בתוך מ' יום לצירופיה שמוהו בשני כלים מברכין עליו הטוב והמטיב ואם לאחר מ' יום חלקוהו אין מברכים עליו הואיל והכל ממין א' ע"כ. ועל מ"ש והכל ממין א' הוסיף רמ"י ומכרם א' ונלרוהו יחד ונטעם המ' יום כתב שאז הם ימי התמיסה וכיון שכל אחד מוסם בחביות שלו אין טעמו של זה כטעמו של זה וחשיבי כשני מינים: (נ) האי טעמא נמי שייך בברכת הטוב והמטיב. אבל היו מקובים לשתות בלא אכילה אחד מברך לכולם טור ועיין בפרק כילד מברכין סימן ר"ג: (נא) אאמרו לו אשתך ילדה זכר. תורתא דמלתא קתני וה"ה שהיה שם וראה בעצמו כן דקדק ב"י מהטור ר"ש רכ"ג: (נב) דמברך הטוב. וכתב הב"י בשם הסמ"ג דגם היא צריכה לברך כיון ששניהם נהנים ע"כ וא"ל שזה מנואף ג"כ מדברי רבינו דהא מדמצריך שכל אחד מברך לעצמו ש"מ דכל הנהנים מברכים הטוב והמטיב וכתב עוד הב"י דנראה שאפילו מתה אשתו מברך הטוב והמטיב דהא מ"מ טובה היתה לה בעת שילדתו אבל רמ"א לא כתב כן אלא שאז מברך שהחיינו על הבן וכן אם מת האב קודם שילדתו היא מברכת שהחיינו וכ"כ רמ"י. וכן נראה עיקר וכתב הרשב"א בתשובה מתמברת דכל שנולד לו צריך לברך שהחיינו בין נולדו לו בנים אחרים או לא כלישנא בתרא דר"י (בסימן דלקמן) אלא שלא ראיתי שנהגו כן אפילו הגדולים אשר באר"ץ ושמא עשאוהו רשות בקרא חדתא דכל שאינו בא מזמן לזמן במועדו אין מברכין שהחיינו בחובה ומפני שראיתי גדולי הדור שלא נהגו לאמרו אני דוחק

מעדני יום טוב

[ח] יש לברך. ויין ישן שמתו אינו גרוע: [ט] אע"ג דקי"ל. בפרק כילד מברכין סימן ל"ד: [י] בעיר אחרת בשעה ששמע. ואשתו הולידה כבר ונמלא הוא יחיד בשמיעתו: [כ] והלכתא כלישנא בתרא. כ"כ הר"ף וכ"כ התוספות ועיין בפ"ק דמסכת ע"ז: [ל] כדאיתא בנדרים בו'. ובד"מ סעיף ג"ה תמלא יישוב לזה לסברת קמייתא שהיא סברת התוספות: [מ] גלימא רעועה. תמיהא לי דמנליה שהיתה רעועה דהא נקטה עמרא ועבדא גלימא קאמר התם ומעיל דנקרא דכ"ג כליל תכלת הוה שאין מין אחר מעורב בו ואין סברא לומר שהלבש דבמעיל דנקרא אחשבים ומלבא אמרינן בגמרא שלבשתו מש"ה קרי ליה רעועה וכ"ש שדוחק לומר דמשום רמונים ופעמונים של מעיל דכ"ג אלא היה בגלימא דרבי יהודה הוא דקרי ליה רעועה ועוד דהא קאמר התם בהדיא עבדא גלימא דהוהנא פירש"י גלימא סרבל טוב ולשון הר"ן גלימא תשובה ע"כ אבל נראה דתמונת גלימא משובה מתמונת מעיל בעצמו ואפשר נמי שכך כוונת רבינו שקראו רעועה על שם תמונתו שאינו מיופה בתמונתו כמו המעיל: [נ] והן חדשים לו. ונקטו חדשים בתמניתא לאפוקי אם מכרן

תפארת שמואל

(ג) יותר טוב או גרוע יש לברך ובו'. נ"ב ואף שהרמב"ם והטור כתבו דאפי' האחרון גרוע מן הראשון מברכין מ"מ נראה מאחר שהרמב"ם וא"ז כתבו שאין מברכין אא"כ משונה הכי עדיין להמיר בפקק ברכות וכן המנהג שלא לברך על הגרוע ומ"מ נראה ג"כ דברי המחבר שאפשר יין מברכין דאף אם יהא גרוע מ"מ נוכל למנות לו לד עלוי במתיקות או ליפיון בחוזק ומן הסתם אפי' אפשר לומר שהוא גרוע מן הראשון בכל הלב מ"מ לא אמרי' הכי אלא אוקמי אחזקת עלוי כדרך שינוי יין נ"ל:

א) רי"ף (גליון) ב) תוס' (גליון) ג) ולולי הגאה משונה היא כמתנה ממון ממש, דהקיי"ל במקבל מתנה מאשה וקדשה בכך, אם אדם חשוב הוא מקודשת, [ועמ"ש פי' רכ"ש ס"ק ז' ומתמיה השקל שם, ובקצות החשן סי' ק"ן]. (יפה"ן ד) אע"ג דלקמיה שמע. נ"ל לפי שמע. (יפה"ן) ה) דעת הלבוש דמבדר בני שם ומלכות דהא אינו מבורר שיש כאן ברכה, ולריתא ברש"י בפ"ק דתענית (ח:) שפרש"י ברוך השולח ברכה שיפוע ומזכיר בה מלכות ומזכרה עכ"ל, הרי מבואר שמזכיר מלכות, ובקשה אחיי יברך על הספק, דמי יודע שיש כאן ברכה ופפרע דהוא מלבא דלא שבים, ונראה דלכך הקדים רש"י לפרש ברכה שיפוע דאין הטעם, רק עניין הטעמיי שיש שיפוע רב בחבוקה הלו, אך דלפ"ז קשה מ"מ מדד ואח"כ ברך ה"ז תפלת שוא, דלפי פירושו שאין כאן ריבוי ברכה רק שיפוע הטעמיי שיש בכל חבוקה, אין כאן תפלת שוא דזהו אף בדבר המדוד. ולאחיי כ"מ פ"ש מה"ב שב' בשם הרמב"ן דזהו בהולך להפרש תרומות ומעשרות

ס ע"א

השולח ברכה בכרי זה מדד ואחר כך בירך הרי זו תפלת שוא לפי [פ] שאין ברכה מצויה לא בדבר השקול ולא בדבר המנוי אלא בדבר הסמוי מן העין [פ] שנאמר יגו ה' אתך את הברכה באסמיך:

יט מתני' (פ) **הנכנס** לכרך מבקש שתים אחת בכניסתו ואחת ביציאתו בן עזאי אומר ד' שתים בכניסתו ושתים ביציאתו ונותן הודאה לשעבר ונועץ על העתיד לבוא: **גמ'** מ"ר בכניסתו מהו אומר י"ר מלפניך ה' אלהינו שתכניסני לכרך זה לשלום נכנס בשלום אומר מודה אני לפניך ה' אלהי שהכנסתני (ד) לכרך זה לשלום בקש לאחר אומר י"ר מי"א שתוציאני מכרך זה לשלום יצא בשלום אומר מודה אני לפניך ה' אלהי שהוצאתני מכרך זה בשלום (פא) וכשם שהוצאתני לשלום כך תוציאני לשלום ותסמכני לשלום ותצעידני לשלום ותצילני מכף כל אויב וארב בדרך:

כ ת"ר (סב) הנכנס לבית המרחץ אומר י"ר מי"א שתכניסני לשלום ותוציאני לשלום ותצילני מן האור הזה וכיוצא בו לעתיד לבוא וכי נפיק מאי אומר א"ר אחא [ב] ברוך שהצלתני מן האור הזה:

כא הנכנס להקיז דם אומר יהי רצון מלפניך ה' אלהינו שיהא עסק זה לי לרפואה כי רופא חנם אתה [ג] וכי קאי מאי אומר [ד] אמר רבא (סג) ברוך רופא חנם:

כב [ע"ב] הנכנס לבית הכסא (סד) אומר התכבדו מכובדים קדושים משרתי עליון תנו כבוד לאלהי ישראל (שמרוני שמרוני) [ה] עזרוני עזרוני [שמכוני שמכוני] והמתינו לי עד שאכנס ואצא שכן דרכן של בני אדם כל נפיק (סה) אומר בא"י אמ"ה אשר יצר את האדם בחכמה וברא בו נקבים נקבים [ו] חלולים חלולים גלוי וידוע לפני כסא כבודך [ז] שאם יפתח אחד מהם או יסתם אחד מהם אי אפשר להתקיים ולעמוד לפניך [ח] אפילו שעה בא"י [ט] רופא מולי כל בשר ומפליא לעשות:

כג (סו) **הנכנס** ליטן על מטתו [י] אומר שמע עד והיה אם שמוע ור"ח ז"ל כתב גם פרשה שניה לפי שיש בה בשכב ובקומך (סז) [כ] ואפשר דגרסינן שמע והיה אם שמוע ומברך ברוך המפיל חבלי שינה על עיני ותנומה על עפעפי [ל] י"ר מי"א שתשכיבני לשלום (סח) ותעמידני לחיים ולשלום ואל יבהלוני חלומות רעים והרהורים רעים ותהא מטתי שלמה לפניך והאר עיני פן אישן המות בא"י המאיר לעולם כולו בכבודו (סט) וכי

דברי חמודות

ברוך השולח כו'. כ' רמ"י ז"ל נסי' ר"ל שיאמר אותה בלא הזכרת שם ומלכות שאין כאן ברכה מצויה ע"כ אשמעינהיה פרש"י דפרק קמא דתענית שהרי פי' בהדיא שצריכים שם ומלכות לבד ראה זה מצאתי בכ"מ פ"י מה"ב שכתב בשם הריטב"א וז"ל כתב הריטב"א פי' ברכה שלימה בשם ומלכות ודעת הרמב"ן שלא חיינו ברכה זו אלא בהולך להפרש תרומות ומעשרות שהנטיה הקב"ה בברכתו עליהם שנאמר הביאו את המעשר וגו' והריקותי לכם ברכה עד בלי די וע"כ תקנו בו ברכה זו לומר שהבטחתו של הקב"ה קיימת ואין זו ברכה לבטלה עכ"ל ומ"מ אף לדעת הרמב"ן ברכה זו בשם ומלכות שהרכות הכל הברכות כולן דבר משמע מדברי רבינו ברש פרקין שאמר וכתב שכל הברכות השנויות בזה הפ' צריך להזכיר בהם שם ומלכות ולא הוצא שום אחת מהן מן הכלל: (פ) הנכנס לברך. וכתב הב"י סי' ר"ל דבליגא בתרא אמרינן גמ' שאפי' בברך שדים והורגים דומנין דלא מתרמי ליה אינש דיליף זכותא כלומר שאע"פ שהוא מקום שיש בו שופטים שאין הורגים אלא בדין אפ"ה מיישינן שמתוך שהוא נכרי לא יזדמן מי שילמד עליו זכות וילכד ברשת עליה שיעלילו עליו: (פא) וכשם שהוצאתני כו'. עד בא"י שומע תפלה וזו היא תפלת הדרך שנתבאר דייקא בפרק תפלת השחר סי' י"ח כך מסיק הב"י בשם הכלבו: (פב) הנכנס לבית המרחץ אומר י"ר כו'. לא ראיתי מימי אפי' מן המדקדקים שיהיו מזהירים בזה וג"ל לפי שמרחצאות שדברו חכמים בהם היו עושין בענין שהאור וגם מים הרותחים הם מתחת לתקרה שעליה עומדים ורותחים וכדומה בגמרא מעובדא דר' אבהו דעל לבי בני אפחתים מתוחיה אתרחיש ליה ניסא קס על עמודא כו' והיינו נמי דאמרינן בירושלמי בגוזה י"ר הזה שתצילני מברהם האש ומהיזק החמין ומן המפולת ומסיק דדוקא במרחץ שהיא ניסוקת אבל במרחץ שאינה ניסוקת אינו אומר אלא מהיזק חמין בלבד וג"ל דהיינו שאינו ניסקת אלא שמחממין חמין מבחוץ ומביאין לשם ומכיון שאינה ניסוקת אין כאן חשש שריפת אש וגם מפולת ג"כ אין לחוש דהא דחיישינן למפולת היינו מפני שהחיקה הוא מתחת הקירות שעליה בני אדם עומדים ורותחים וע"י חום האש ורוח החיקה נפעמים תמוך התקרה ותפחת אבל ג"א כשמסיקים אותו מן הצד כעין מרחצאות שלנו למה ניחוש למפולת אלא ודאי מרחצאות שלהם היו כענין הזה שפירשתי ולפיכך בלוו הלכות שאין ניסוקות מתחת וגם החמים אינם מתחת אין כאן בית מיטבא לא לאוז ולא לחמים ולא למפולת ולכך ג"א י"ר הזה בלוו הלכות וע"ל סעיף נ"ב: (פג) ברוך רופא חנם. וכן גם גי' הרי"ף אבל הרמב"ם והסמ"ג והטור סי' ר"ל כתבו ברוך רופא חולים: (פד) אומר התכבדו כו'. וכתב הרל"ח בשם מידעי דב"ש שאין לומר זה אלא ירא שמים וחסיד שהשכינה שרויה עליו אבל אינם אחרינא לא משום דמחזי כיוהרא ע"כ וכתב ב"י סי' ג' דנראה שמפני זה נתבטל מלאמרו כלל בדורות הללו: (פה) אומר בא"י אמ"ה אשר יצר כו'. ובין לגדולים בין לקטנים אומר ברכה זו עוד סי' ז' וכתב ב"י בסוף הסי' בשם מהרי"א שבא"ח כתוב בשם גאון שאפי' לטפה אחת שהשמין חייב לברך אשם יפתח אותו הנקב מלהוציא הטפה היה קשה לו וחייב להודות ושכ"כ רבינו בתשובה כלל ד' שהעושה צרכיו או הטיל מים אפי' מעט מעט צריך לברך כיון שנפתחו נקביו וכתוב עוד בא"ח בשם גאון שאדם שהטיל מים והסיח דעתו מהטיל מים ואח"כ נמלך והטיל מים פעם אחרת שחייב לברך ב' פעמים אשר יצר והביא ראיה ממה שאמרו עשה ולא התפלל שחרית מתפלל מנחה שתים וכתב רמ"י דתפלה וברכה זו מצליחן באין כפי הזמן או כפי טבע האדם ולפי' חייב בתשלומין משא"כ ברכת הנהנין דהוי מעוות לא יוכל לתקון כשעבר זמנו כדאשכחן בהמה"ז בפרק אלו דברים עכ"ד ולריאתי אני בהגה' אשר"י לעיל פפ"ק שכתב כל היכא שלא בירך קמיה דמלוה מברך אחר המלוה ויוצא י"ח אבן בעזורה דאמור לאדם שיהנה מן העוה"ז בלא ברכה כיון דעבר ואכל והגיע ברכה אחרונה הוחיל ואחדי אחדי ע"כ ולענין ליטול ידיו קודם ברכה זו למדו מפרק ג"ל הממונה דתנן זה הכלל היה במקדש כל המיסך את רגלו טען טבילה וכל המטיל מים טען קדוש ידים ורגלים ואמרינן עלה בשלמא רגלים משום ליטולות אלא ידים מ"מ א"ר אבא זאת אומרת מלוה לשפשף משמע שכל שלא שפשף ג"ל ליטול ידיו ומ"מ כתבו הג"מ פ"ג מהל' שביתת עשור שצריך לרחוץ משום הכון וכ"כ בא"ח שצריך ליטול משום נקיות וכתב הסמ"ג במ"ע סי' כ"ז בשם ר"ת

מעדני יום טוב

[פ] שאין הברכה מצויה לא בדבר השקול ולא בדבר המדוד ולא בדבר המנוי. כך הגי' בגמרא אבל בר"ף מוקדם לכולן גרס ולא בדבר המדוד וכן נראה הואיל ונמדוד עסקינן: [פ] שנא' וגו' באסמיך. פירש"י לשון גזיזה ולי נראה לשון אסמיך שהוא לי סמוי ושוב מצאתי שכן פירש רמ"י וז"ל סימן ר"ל: [ב] ברוך שהצלתני כו'. כך ר"ל הרי"ף אבל בגמרא גרס תנו אמר אני לפניך ה' אלהי שהצלתני כו' וכ"כ הרמב"ם פ"י מה"ב גם הטור והש"ע סימן ר"ל: [ג] וכי קאי. וכן הוא בגמרא שלפנינו אבל בר"ף כי נפיק: [ד] אמר רבא וכן גי' הרי"ף אבל בגמרא א"ר אחא: [ה] ה"ג עזרוני עזרוני שמכוני שמכוני והמתינו לי אבל הרמב"ם פ"ז מה"ת וכן בטור סי' ג' העתיקו כלשון רבינו: [ו] חלולים חלולים. כך גירסת הרי"ף גוי"ו וכן העתיק רבינו בפרק מי שמתו סי' מ"ח וכן הוא שם בגמרא וז"ל הטור סימן ו' חלולים חלולים עולה רמ"ח כמשנן אברי האדם וכתב הב"י דמש"ה דחה לומר חלולים משום דבחלולים לא שייך בריאה אחרים אין בו ממש אלא ע"י בריאת האבר שבינומיו נמצא החלל ולפיכך גורס חלולים דהשתא קיימא בריאה אחרים שהם חלולים וה"ק ובראן בו נקבים נקבים דהיינו פה וחוטם ופי טבעת וגם ברא בו אברים חלולים חלולים דהיינו לב וכרס ומעיים וכתב עוד הב"י דל"ל דהא דבסל נקבים נקבים וכפל ג"כ חלולים חלולים משום דנקבים טובא הוי בגוף האדם וכן אברים חלולים טובא אינא בגוף האדם ולהורות על רבוים בפלס. [ז] שאם יפתח בו. יפה פי' רמ"י ז"ל שמקבל דסמיכה וסתימה לא פחיתה וסתימה לגמרי קאמר אלא ביותר משיעורו של כל אחד וכל ענין הברכה הוא הודאה להש"י שברא באדם נקבים לשמיה בהם ע"י האכילה שבנטיה הקב"ה בבריאתו שנאמר בא בחנוני נא בחנוני נא בחנוני אם אפתח אתכם ואין זו ברכה לבטלה עכ"ד. וקשה לי דקאמר מדד ואח"כ בירך ה"ז תפלת שוא, וקשה לי דקאמר מדד ואח"כ בירך ה"ז תפלת שוא, מה ענין תפלה להכא, עדיפא הו"ל למימר דהוי ברכה לבטלה, ודוחק לומר דקאי על יה"ר שתעלה הכא קאמר ואח"כ בירך תשמע דקאי אברכה. גם מזה ק' על אבודרהם שהביא אשר שלא אמר כמו המוציא, וכ"כ בא"ח סי' ר"ל סק"ו, דלא"ז אף במדד ואח"כ בירך לא יברך מין שמנכר שכבר אלא יכול להיות שכבר אלא קודם המדידה, ודוחק לומר דאין לברך עכשיו על הברכה שנעלמה מקודם המדידה דבבר עבר זמן רב והמדידה הוי הפסק אלא לברך עוד. ומאימי מדיוקי הריטב"א בב"י דמ"כ שפי' ברוך השולח, האי ברכה לשעתיד קאמר שיעלה הרי מבואר דלא כהרל"ח, ולדברי הריטב"א יתישב קצת מ"ש תפלת שוא, דזהו משוב תפלה על העתיד. ועל פי' הב"מ הנ"ל שכתב דמיירי בהולך להפרש תרומות ומעשרות, ק' דהא מעשרות בני מדינה שיפרש ג' מעשרות ואעפ"כ הנטיה הקב"ה והריקותי לכם ברכה, ואחיין אמר מדד ואח"כ בירך ה"ז תפלת שוא. וי"ל דהברכה שהנטיה הקב"ה היא מיכף משעת הליכתו למוד גורנו למעשרות, אבל אחר מדידה לא, וזהו דוחק דהמדידה אינה מלוה רק הפרשתו אחד מי' אחר המדידה הוא המצוה, והאיך יחול הברכה בשעת המדידה שעדיין לא נודע אם יפרש מעשר, ואחר המדידה שמפרש בפועל מעשר לא יהיה הברכה, יצאנו בתרעא וגיזוא בשמי שמיא. (מל"ה)

תפארת שמואל

(ד) שהכנסתני לברך זה לשלום וכו'. נ"ב אומר אני דכל הני יהי רצון דקאמר תלמודא כולן בתחימה קאמר כמו תפלת הדרך וה"ה מודה אני לפניך וכו' בעי תחימה כמו הודאה דגשמים וכדמשמע לישנא דמתני' בכניסה מבנך ויציאה מבנך ולא אמר מתפלל וק"ל:

ס ע"א

מיתער [מ] לימא הכי אלהי נשמה שנתת בי טהורה היא אתה ברתאתה ואתה יצרתה ואתה נפחתה בי עד בא"י המחזיר נשמות לפגרים מתים וכי שמע קול תרגולא לימא ברוך שנתן לשכוי בינה להבחין בין יום ובין לילה הלב נקרא שכוי בלשון המקרא דכתיב מי נתן לשכוי בינה והלב הוא המבין וע"י הבינה אדם מבחין בין יום ובין לילה א ומפני שתרנגול [נ] מבין גם כן ובערבי א) קורין לתרנגול שכוי התקינו ברכה זו לאומרה בשמיעת קול התרנגול ומיהו אם לא שמע קול התרנגול יכול לברך ברכה זו שאינה אלא הודאה למקום שנתן לו בינה והבנה וברא לו בו כל ברכיו דאף אם יש אדם בעת אפל יבחין בעת היום ע"י קול התרנגול [ס] (ע) וכי לובש לימא ברוך מלבש ערומים [ע] וכי מנח ידיה לעייניה אומר ברוך [פ] פוקח עורים וכי מרים וימיב אומר ברוך מאיר לאורים (עא) וכי זקיף אומר ברוך זוקף כפופים וכי נחית לארעא אומר ברוך רוקע הארץ על המים (עב) וכי מסיים מסלמי אומר ברוך שעשית לי כל צרכי (עג) וכי מסגי אומר ברוך המכין מצעדי גבר (עד) וכי אסר המייניה אומר [נ] ברוך אוזר ישראל בגבורה (עה) וכי

הגהות הב"ח א ומפני שתרנגול מבין וגם בערבי קורין כל"ל ותיבת כן נמחק:

דברי חמודות

לוהו כ"ש וק"ו נמו של ק"ו לפני מלך מלכי המלכים הקב"ה ע"כ: (ע) וכי לובש. לא ילבש מיושב אלא יקח תלוקן וכיוצא בו ראשו וחרוותיו בשודנו ומצא כשיקום שהוא מכוסה כמו שמע מתפלל ר' יוסי (בפרק כל כתבי) מעולם לא ראו קורות מימי שפת תלוקן עור סי' ג' וכתב הב"י דאע"ג דר' יוסי לענין הברכת ודקדוק התלוק קאמר וכדכתבתי לעיל סעי' פ"ו יעפי' מייניה נמי לענין שלבשו לכיון דמשום לגיעות הוא מאי שנא. וכתב עוד הטור ח"ל ואל יאמר הגני בחדרי חדרים מי יודעני מי רואני כי הקב"ה מלא כל העולם כבודו אשר לפניו תשבה כאורה וכתב עוד ודקדק בתלוקן לוובשו כדרכו שלא יהפוך הפנימי לחוץ כדאיתא בשבת פ' אלו קבריס אי"ר יוחנן מיזחו ת"ש המדקדק בתלוקן להפכו כדרכו וגרס' לעיל פ' שלבש שאכלו דף ג"ש דקורייאל שר הפנים א"ל אל תטול תלוקן בשחרית מן השמש ומלבש ופירש"י אלא אתה בעצמך עלהו ממקום שהוא שם ותלבשנו: (עא) וכי זקיף כו'. כתב הטור סי' מ"ו דבסדור רב עמרם כתוב כיון שמיך זוקף כפופים אין לברך מחיר אסורים ופי' הב"י דטעמו לפי שבכלל זקיפת הקומה היא תנועת הפנים שעליה מברך מחיר אסורים וא"כ כיון שהוא בכלל למה יחזור וברך פעם שניה על זה: (עב) וכי מסיים מסאניה. וגרסי' בפ' במה אשה דף ס"א ת"ר יוחנן כתפילין כך מנעלים מה תפילין בשמאל אף מנעלים בשמאל מיתיבי כשהוא נועל ונועל של מ"א בימין אמר רב יוסף השמאל דתנן הכי ואמר ר"י הכי דעבד הכי שנה ר"ל דאמי דלמא ר"י הא בריתא לא שמיע ליה ואי הוה שמיע ליה הדר מיה ואי נמי שמיע ליה קסבר אין הלכה כאותה משנה א"ר נחמן בר יצחק יראת ה' שמים יוצא ידי שניהם ומנו מר בריה דרמינא היכי הוה עבד שיים דימייניה ולא קטר ושיים דשמאליה וקטר והדר קטר דימייניה א"ר אשי מזיגא לרב כהנא דלא קפיד וכל הפוקקים הרשתויים השמיעו דבברי כרב אשי דבתראה אבל הטור סי' ב' כתב ופסק כמר בר אמינא וא"ל בשמאל דאיתו במרא' עפי' דק תלמיד חבר לפני רב אשי כדאיתא' פרק הדר והקשה הב"י היאך יצא ידי שניהם בקשירה דשמאל תחלה ומי' דאף ר"י כיון דמדמה לתפילין לא אמר אלא לקשירה וא"נ ר"ש לא ס"ל הכי אלא מלבר הנעילה שהרא בשמאל תחלה מ"מ כיון שראיתו מתפילין תפני לן בקשירה ורמ"א ז"ל נתן טעם יפה והגון מדאמרי' בפרק כיצד הדם בשכר אמר אברהם מחוט ועד שרוך נעל וגו' זכו בניו לשתי מצות לחוטין של מצות ציצית ולרצועות של תפילין לכך מדמינן קשירת המנעלים לקשירת תפילין כיון דע"י שרוך נעל בכו וכיון דקשירת תפילין היא תחלה ביד שמאל ואח"כ הוא קושר של ראש שהוא עוטה לבד ימין ידו השמאלית כי יהיה קשירת נעל בימין ואח"כ יקשור הימין עכ"ד. וכתבו החוס' דבמנעלים שאין בהם קשירה יש לנעול של ימין תחלה: (עג) וכי מסגי. ילך בבפיפת קומה כדאיתא פ"ק דקדושין תרמ"ל אסור ליגע בקומה זקופה שנאמר מלא כל הארץ כבודו ויבקה ראשו כדאמר נמי התם רב הונא לא חזל ד' אמות בגילוי הראש אמר שכינה למעלה מראשי טור ס"ס ג' וכתב עוד דיבדוק נקבו כו' כדא"כ יוחנן הרוצה לקבל עליו עול מלכות שמים שליחה כו' לעיל בפ' היה קורא ושם כתבו רבינו בשעי' י' וירגיל עצמו לבדוק ונקבו כדתניא בפרקין דף ס"ג בן עזאי אומר הסכם ולא הערב ולא כדי שלא תתרחק: (עד) וכי אסר המייניה. כתב הרא"ש בשם הראב"ד דהיינו כשלובש המכנסים אבל הרמב"ם כתב דהיינו כשחוגר חגורו וז"ל הרא"ש כי אסר המייניה פי' הוא האבנט שהוא ארוך לאזור כדי שלא יהא לבו רואה את הערוה: (עה) וכי פרים מודרא ארשיה. וה"ה לכל דומע ולכל כפוי ב"כ החוס' ועין בטעם הברכה נמי"ע: (עו) גרס' בגמרא אחר ברכה זו דעושר ישראל בתפארה כי מעטף בציצית לימא ברוך אקב"ו להתעטף בציצית כי מנח תפילין אדרעי' לימא ברוך אקב"ו להניח תפילין דאמר ר"ש לימא אקב"ו על מצות תפילין וגרשה בעיני דלא היה כתוב כלל בגמרא של תפילין ומדע שכן הוא מדלא הביא מינה ראיה בהלכות קטנות הלכות תפילין לענין שנברך לברך שמי ברכות אפילו לא אם בינתים דהא ודאי ריהטא דמלתא הכי משמע דלעולם מברך על של ראש ואפילו לא אם ובא ברי"ף גיר' אחרת דגרס בתר כי לבש כו' כי מכסי סדינא אומר בתקב"ו להתעטף בציצית ואפילו לא אדכר כלל ועוד נ"ל ראיה אחרת דרבינו ל"ג ליה מדכתב הטור סי' כ"ה שראה לאביו רבינו שהיה מדקדק להניח התפילין כשהיה מסדר הברכות והיה מסדרם זה אחר זה עד שיגיע לברכת בתפארה ואז היה מניחם ומברך עוטר ישראל בתפארה לפי שהתפילין נקראים פאר שנאמר פארך תנוח עליך ע"כ ואי איתא שה"ג גירסתינו לא היה מצינה הסדר שנגמרא שהסדרם אחר עוטר ישראל אע"פ שי"ל דשאני אינו שלא היה מברכם בשעת מעשה של כל מ' ומ' כמו שמתוקנים בגמ' מ"מ נ"ל מה שכתבתי שלא הי' נגירסתו ומ"מ הואיל דאף לרבינו מניחין התפילין בין אלו הברכות לכן אכתוב בכאן מסדורם וזהו דעטיפת ציצית קודם לפי שקבולה כנגד כל המצות וגם מדיבים יותר מתפילין כ"כ נ"י בהל' ציצית וגם"ע עי' כ"ה יהיו עוד בעמת לפי שמעלין בקדש ומשום כך כתבו שהמניחים כיס של תפילין והטלית לחוץ כיס אחד לביניהן ליזהר שלא יניחו כיס התפילין למעלה כדי שלא יפגע בהם אחלה ויעטרך להניחם קודם הטלית כדי שלא יעבור על המצות וכתב רמ"א דמיהו אם תפילין מזומנים בידו ואין לו ציצית א"ל להמתין על הציצית אלא מניח תפילין וכשמביאים לו טלית מעטפו ע"כ ומביח הב"י שהדרך הנכונה לברך על טלית קטן ואח"כ יניח תפילין של יד ושל ראש ואז יטול לבהכ"נ ויתעטף בטלית גדול לפי שמצינו בס' הזוהר שהיו אולך לבהכ"נ כשהוא מעוטף בציצית ומעוטר בתפילין אפסיה שהבוחה דשיקרא על גרמי' כשיאמר אשמתוה אל היכל קדשך בירתאך דקוב"ה אמר אן הוא מורתי הא שהיד שהבוחה דשיקרא

כ"כ בפרשה ואתחנן ובסוף פרש' במדבר כתוב בשעתא דבר נש קאים בעי לבלבלה גרמי' בקדמיתא לבחר יקבל עליה האי עול לפרש על דשיה פרשו דמלוה לבחר אתקשר קשורה דיחודא דאיתון ופילין וא"מ כתב שהטולם נהגו להתעטף אף בטלית גדול קודם ולברך עליו ואחר כן מניח תפילין והולך לבהכ"נ ובענין הברכת ודקדוק מיבומיהן ושאר דיני ציצית ותפילין יפורשו בהלכותיהן: (עז) כי משי דידיה בשמים. וכ' הרא"ש דכל מיס דספילי לנ"י דוקא לעבודה בא"ש בפרק כל הבשר אבל בתפלה כיון דבני אבל מילי דתנקין מהני אפילו לבתפלה נמי מיהו לא מברך בהו כיון דלא אתקין לבתלה ע"כ וכתב הטור סי' ד' שידקדק לברות עליהם ג"פ מפני שרוח רעה שורה על הידים קודם בעילה ואינה סרה עד שיברה עליהם ג"פ דהכי איתא בפרק שמונה שרצים תניא ר' נתן אומר בת מורין היא זו ומקפדת עד שיתקן ידיו ג"פ ומפיק הב"י דשכשון הידים בתוך כלי עלתה לו בעילה לק"ש ותפלה אבל לא לרוח רעה שעליהן ואע"ג דבגמ' לא הזכירו אלא רחילה ושכשון רחילה מקרי אבל מדברי הזוהר פ' ויצא נראה שלריך עירוי מכלי ועוד כתב שם בזוהר דאין נוטלין מוהו אלא לתוך כלי ולא ע"ג קרקע כדי שלא יחזו לעוברים עליהם ולכך אסור להנות מהם ולא יפסכם בידם ולא במקום שעוברים שם בני אדם. ועוד בזוהר פ' מקץ שיעול תחלה יד ימין ע"י יד שמאל ולפי שבפ' תרומה נראה כסותר לזה מייאש הב"י דתחלה בעבור שהכלי של מים ביד הימין ונוטנו לשמאל כדי שיריק מים משמאלו על ימינו בתחלה ועוד בזוהר פ' ויצא דלא יעול מן ידא דלא אדכי בקדמיתא ואיתא נמי בגמ' דיקן בפ' ג' שאבלה דף נ"ח ואל תעול ידך ממי שלא נטל ידיו ואשחרית קאי התם ובגרס' בפרק שמונה שרצים יד לעין תקלן יד לחוטם תקלן יד לפה תקלן יד לאוזן תקלן יד לאחודה פי' מקום שמקיח דם תקלן יד מסמא יד מחרשת יד מעלה פוליפוס ופרש"י יד לעין שחרית קודם שיטול ידיו תקלן עוה לו שתקלן שרוח רעה שורה על היד ומסמא וכן כלן יד לעין תסמא קודם נטילה יד לאזן מחרשת יד לפה לו לחוטם מעלה פוליפוס רים החוטם והפה ובמ"ט כתבתי ישוב להא דאמרינן הכא כי מנח ידיה לעייניה קודם כי משי לידיה ומוכח שם בגמרא דמשמש היד בפי הטבעת מזיק מפני שמעמלתו לידי תחתוויות וכן מזיק משמש היד למקום הקזה ולכל מטרה וכן בגיגית שכר מפסיד השכר וכל הני אפילו נעל ידיו שחרית וכ"ש בשלא נעל וכתב הרד"ל בסוף הפרו בשם ספר התשב"ץ ששבעה דברים לריכים נטילה לאחריהם ואלו הם הקם ממטתו והיולא מבית הכסא והיולא מבית המרחץ והנוטל לפרנסו והחולץ מנעליו והנוגע בראגליו והמופף לא ראשו וכ"כ בכלבו סימן כ"ג וכ"כ במרדכי פרק הישן דף כ"ו ומייתי לה דרבינו אלא שבמקום הקם מן המטה כתב הכולך בין המתים ואחרות מיים הוסיף מי שנגע במת ומי שמפלה כליו וי"ל המשמש מטתו ואינו רוחץ ידיו מקולקלים אורחותיו וי"ל אף הנוגע בכתה וי"ל אף הנוגע בגופו בידו ואמרו"ל מי שעשה אחת מאלו ולא נטל אם מ"מ הוא תלמודו משבחו ואם אינו מ"מ יוצא מדעתו ע"כ וכתב המרדכי פרק אלו דברים דלא אתברר לי סגי בנקיון בעלמא בלא מים ואין לעשות פירוקא לסכנתא לכן טוב להמתיר ליטול במים וכ"כ בכלבו וגרס' בפרק ערבי פסחים דף קי"ב דמסוכר פירש"י מקיח דם מן הכתפים ולא משי ידיה מפחד ז' יומי דשקיל מזיה ולא משי ידיה מפחד אלמא יומי דנטיל טופריה ולא משי ידיה מפחד חד יומא ולא ידע מאי קא מפחד ומשפקא ליה לה"ל אם היה נעור כל הלילה אם רוח רעה שורה עליו דלמא דוקא בשן אחרו וכן המשכים קודם עלות השחר ונטל ידיו מפפקא ליה אם לריך ליטול ידיו פעם אחרת להעביר רוח הרעה וכן מפפקא ליה בשן מיום אם לריך לעבות עליהם ג"פ ובכולן כתב רמ"א ז"ל שיטלם בלא ברכה ומיהו הישן מיום היינו דוקא כי נים טפי משאין נשמי דהכי אמרי' בגמרא פרק הישן דף כ"ו ומייתי לה דרבינו אחרת כמ' לאחר לילה בשן מיום יותר משינה הסום וכמה שינה הסום שאין נשמי והא דכתב רמ"י ז"ל דשינה הסום פחות משאין נשמי נמצא נמצא מה אחר לשון הזוהר פ' ויגש שכתבו הב"י ומן החיטה עליו שאח"כ כתב בעלמא דלכן יהא זהיר שלא יישן מיום משאין נשמי והיינו בגמרא דידן ולדברי הזוהר שאין נשמי לאחר וכ"כ הב"ע שהוא נמצא ג"כ אחר הזוהר אבל נ"ל ודאי היכא דאפורש בגמרא דידן דבשקיבל לדברי הזוהר ואזלינן בתר גמרא דידן: (עח) אומר בא"י כו' ענוי". וכ' הרד"ל שנהגו לברך ענוי"י ואשר יצר בין עשה לרבינו מפני שרוח רעה שורה על הידים ועוד שהידים עסקניות וא"ל שלא נגע בדבר מטונף בלילה ועוד דומיא דכ"ג שמקדש ידיו קודם העבודה ואע"פ שהב"י השיג על זה שאין טעם לברכה זו דאשר יצר כשלא עשה לרבינו אפ"ה כן נהגו כמ"ש רמ"א ורמ"י נתן טעם לדבר לפי שא"ש שלא הטיל מים או יצא ממנו מעט לאחוזי מים או עשה לרבינו מעט בלילה או קודם שבבא ולא מיבן לעבר מפני שבבא מיבא בידים מטונפות: (עט) דחייב אדם לנקות ידיו בשעת התפלה כו'. ויוסיף לתפלה אבל לא לבעבור רוח רעה שעליהן כ"כ בס"ע ונראה טעמו שכן בגמרא דידן פרק שמונה שרצים נקט רחילה וכ"ל לדברי הזוהר דבעי עירוי מכלי כמ"ש לעיל פעיף ע"ז: (פ) אם עשה צרכיו ונוטל ידיו מברך ענוי" כו'. וכבר כתבתי לעיל סוף סעיף ס"ה דלא נהיגי הכי דאין מברכין ענוי" אלא בשחרית ולכלילה: (פא) כי משי אפיה. וגרסינן בפ' ר"ש דמילה סוף דף קל"ג הא מאן דמשי אפיה ולא מגבב עוזא נקטיה ליה תפפיתא מאי תקנתיה לימשי עוזא במיא דסילקא ופרש"י תפפיתא פניו מתבקעות ואני אומר שהוא מין שמן והוא שכתוב בתורה וכו' ובתפפיתא תרגום של חרס ע"כ וכתב הרד"ל ונהגו לרחון פיהם מפני הריריון שבאותו שלרך להזכיר את השם הגדול בקדושה ובטהרה: (פב) ירמ"א שתרגילני בתורתך כו'. וע"ל ור"מ בוי"ו לפי שהכל בברכה אחת כמ"ש במ"ט בשם המוס':

מעדני יום טוב

בס"ד: [מ] ליסא הכי אלהי נשמה כו'. ומה שאינה פותחת בברוך מפני שהיא ברכת הודאה כמו ברכת הגשמים (היינו מודים אנחנו לך על כל טיפה וכו' דלעיל סימן לו"ז) שאינה פותחת בברוך טור ס"ס ו': [נ] ה"נ מבין ג"כ וגם בערבי קורין לתרנגול וכן הוא שם: [ס] וכי לובש כו'. אין הסדר כן בגמרא גם בר"ף בר אחר ואכתוב מה בס"ד כדברי המודות: [ע] וכי מנח ידיה לעייניה. תמיהני דבפ' שמונה שרצים דף ק"מ יד לעין תקלן וכתבו רבינו בפרק יום"כ ופירש"י יד לעין שחרית קודם שנטל ידיו תקלן עוה לו שתקלן שרוח רעה שורה על היד ומסמא יד לעין מסמא קודם נטילה ע"כ ואלו הכא קאמרי בתר כל הני דמשי ידיה וא"ל לתרץ דהא קודם כי מניח ידיה קאמרינן כי לובש ומיהא לתימר דלא מנח ידיה כמות שהם אלא ע"י החלוק שכבר לבש בו ונראה ג"כ שמפני כן הוא לובש החלוק מיד ולפי הסברא מיד שיעור משנתו היה לו לפחות עיניו כדי להסיר השינה אלא שכדי שלא ישים ידיו ממש על העיניים הוא לובש מתחלה ויקח החלוק בידיו ויפתח בו את עיניו: [פ] פוקח עורים. אע"פ שאינו עור ממש בעינין ותפקחנה עיני שניהם כ"כ הרד"ל וכן פי' ג"כ בברכות אחרונות: שעשית. בגמרא גרס שעשה וכן הוא בטור סי' מ"ו ויש לתמוה שהברכות כולם בלשון נעיבור מון מזו ואשר הכין: [צ] ברוך אוזר ישראל בגבורה. פי' רמ"י סי' מ"ו לפי

א) עי' ר"ה כו. (גליון ב) ובס"ע ס"ז פסק לעולם [לינו] מנבך [רק] אשר יצר מון בשמרית. (ג' מהרש"ל)

ס ע"א

עמירה ועון ולא לידי בזיון ולא לידי נסיון ולא ישלוט בי יצר הרע וכוף את יצרי להשתעבד לך ותנני היום ובכל יום לחן ולחסד ולרחמים בעיניך ובעיני כל רואי ותגמלני חסדים טובים ברוך אתה ה' גומל חסדים טובים לעמו ישראל [ג] ועיין בפרק שלשה שאכלו (דף מו.) פירשו (התוספות) שיש בברכה זו מעין פתיחה סמוך לחתימה [ד] (פג) א) כל הנך ברכות שהן להנאתו כמו מלבוש ערומים ועוטר (את) ישראל ושעשית לי כל צרכי אם אין נהנה מהם ב) כגון שישכב על מטתו ערום אינו מברך אותם [ה] (פד) והאידנא נהגו לברך אלו הברכות על הסדר אחר שנטל ידיו [ו] דכל זמן שאין ידיו נקיות אין לברכן והא דאמרינן (פסחים ז:) כל הברכות כולן מברכים עליהם עובר לעשייתן היינו ברכת המצות שאומר בהן ואונו צריך לברך להקדוש ברוך הוא תחלה על מה שצונו וקרבנו לעבודתו [ז] אבל ברכה של הודאה ושבח כגון אלו הברכות שבח כגון אלו יכול לברך אחר כן. מיהו מלשון שסדרם

רש"י מה ה' אלהיך וגו'. קרי ביה מאה: בשבחות וי"ט. דלא מצלי י"ח ערב ומתגלה להו מאה ברכות: באיספרמקי ומגדי. איספרמקי ומגדי. דמשמתא נפקא דאינו עם האחרן ל"ל כולי האי נמי בשלמא כומי ואפה הוא ולא בני מצוה איכא שפיר מברכא אלא טור בר מצוה הוא: אלא. מאי מברך להשליש ג' ברכות דר"י: היינו אשה. דאפה נמי שמחה לבעלה כעבד לרבו ל"ל היינו אפה לבעניין מצוה אפה ועבד שוין דגמרינן לה לה: דיל טפי. (אפילו) הכי מזונא העבד יותר מן האפה ל"ל דל טפי לגומר דל והוסיף ובדן אלא עשני עבד כדי להשליש:

דברי חמודות

(פג) כל הנך ברכות שהן להנאתו כו'. וכבר כתבתי במי"ט דרבינו עצמו כתב בפ' יום הכפורים דכל הברכות הללו כולן מברך אע"פ שלא נהנה בהן וכתב רמ"א שכן המנהג ואין לשנות: (פד) והאידנא נהגו לברך אלו הברכות על הסדר כו'. וכתב הכלבו סימן ד' בשם הר"ם שאינו מברך בצבר כשנטל ידיו ענט"י ואשר יצר עד טוב לבסל"ג ואם מיד קודם לכן אינו מברך פעם אחרת בנוסח לבסל"ג ומופס במקום שהגיע ע"כ ואע"פ שכל הברכות אומרים על הסדר שסדרום בגמ' אבל ברכת ענ"י ואשר יצר מקדימים לכולם וג"ל טעמא דהרי מה שא"א אומר על כל מעשה ומעשה כמו שסדרום בגמ' הוא לפי שאין ידיים נקיות ומכיון שכן צריך לנקות הידים תחלה הלכך אע"פ שממתין לברך עד טוב אינהבסל"ג מ"מ מקדים ברכת ענ"י ואשר יצר לכולן מהאי טעמא ומהאי טעמא נמי י"ל שהיא נדחית עם האחרות והבס"ל מתלבש הרבה בזה בסימן ו' וכ' הגאון שם מהר"י מולין שמנהג בני אשכנזים שאחר שהאחד מיד ברכת השחר בבסל"ג ועונו אחריו אמן מחר אחד מהעומדים אמן ומברך ועונים אחריו אמן וכסדר הזה עושין כל אותם שעונו אמן תחלה מפני שהמברך אינו מכוון להוציא האחרים ואפילו אם היה המברך מכוון להוציא אחרים הם מכוונים שלא לצאת בברכתו ע"כ ועיין בפ"ק סעיף ע"ז כתבתי היאך יהגה בברכות אלו המשכים לצאת בצוקר קודם ע"ה ועיין בהלכות ציצית סעיף ט' ובסידורי אשכנזים יש עוד ברכה אחרת בא"י אמ"ה המותן ליעף כח וכתב הטור שנתקנה על שאדם מפקיד נשמתו בערב ביד הקב"ה עייפה מעבודה קשה כל היום ומתחזרה לו בצוקר שקטה ושלוה וע"פ המדרש חדשים לבקרים רבה אמונתך ר"ו מפקיד פקדון ביד חבירו ומתחזרו לו בלי ומקולקל אבל אדם מפקיד בכל ערב נשמתו ביד הקב"ה והיא עייפה ומתחזרה לו חדשה ורגועה ע"כ וכתב הב"י שאע"פ שיש סמך יפה לברך ברכה זו מאחר שלא נזכרה בגמרא אין היה רשות לשום אדם לתקנה ע"כ וכיוצא בזה תמה רבינו בהאשה נקנית ס"ם מ"ח ושם הקשיתי על דבריו ג"כ מברכת המוציא דפ"ק דסוכות ורמ"א ז"ל כתב שהמנהג פשוט בבני אשכנזים לאומרה ע"כ ואני אינו אומרה עוד כתב הב"י בקצת סידורים יש ברכה אחרת שאינה מזכרת בגמרא והוא מגביה שפלים וגראה שאין לברכה כלל ואע"פ שנמצא כתוב בטיטור וכ"כ בשבולי הלקט שרב עמרם גאון הסיר מגביה שפלים עוד כתב ב"י שכתוב בטיטור המברך סומך נופלים טעות הוא ע"כ אבל מה שרגילים לומר אח"כ יהי רצון כו' ושאר תחנות בכל מקום לפי מנהגו אין זה שינוי מנהג חכמים כלל ואומרים לפיכך אנחנו מייחדים כו' עד שמע ישראל כו' וכתב הטור שרבינו יהודה החסיד היה רגיל לומר אחריו בשכמל"ו והי' מכוון לצאת בו ידי חובת קריאת שמע משום שפעמי' עושים קרוב"ן ומתעכבין בק"ש עד אחר זמנה ואמר שהיה יוצא בזה כדאיתא בברכות פ"ב שמע ישראל ה' אלהינו ה' אחד זו היא ק"ש של ר"י הגדול ע"כ ופי' הב"י דאלו לא אמר בשכמל"ו הי' נראה כספור דברים ע"כ ואני כבר כתבתי בפ"ק סעיף מ"ח דלי נראה דבלא בשכמל"ו לא סגי לצאת י"ח ע"ש כתב עוד הטור שאומר אחה הוא אלהינו כו' ומסיים בא"י מקדש את שמך ברבים ומיוסד ע"פ הירושלמי ולכך יש לסיים בשם והא דאינו פותח בשם פי' הטור לפי שהיא ברכת הודאה וכמ"ש במי"ט גבי אלהי נשמה כו' ולענין ברכת התורה

מעדני יום טוב

את לנס להרשיע ונועל בפיהם דרכי התשובה על זה יתפלל כל אדם שלא יבא לידי מדה זו שהקב"ה יחזיק לנו וימיתהו לידי מעוה וכו' כן נ"ל ועוד נמצא בלשון הזה במקרא אל תן לי לדבר רע תהלים קמ"א ופירש הרד"ק לענין סיוע שבשלא יסייעו הרי הוא כאילו הטה ובספר האמונות ר' סעדיה גאון ראיתי שפי' במאמר הרביעי שמתפלל על כפרת העונות וע"י כן שב לבורא ולא יטה עוד לדבר רע שאם לא יכפר עון יתיאש וילך בשרירות לבו ע"כ: [ג] ולעיל בפ' שלשה שאכלו פי' שיש בברכה זו כו'. לא נמצא בדברי כלום מזה אבל בתוספות שם דף מ"ו בד"ה כל הברכות כו' כתוב דסמוך לתתימה איכא ותגמלני חסדים טובים והיינו בגמ"ח שהקב"ה מעביר שינה מן האדם ומחדש כחו כדאמרינן במדרש חדשים לבקרים כו' שהוא מחזיר הנשמה שלוה ושקטה בגוף כאשר היתה בתחלה אע"פ שהיתה עייפה והיינו בענין פתיחתה ע"כ דפתיחתה היא בברוך המעביר וגרע לומר ויהי רצון כ"כ התוס': [ד] כל הנך ברכות שהן להנאתו כמו מלבוש ערומים. לאפוקי אינך שהן על סדור העולם והנהגתו כמו אלהי נשמה והנותן לשכוי ורוקע הארץ על המים והמכין מצעדי גבר טור סי' מ"ו ועיין בד"ח: [ה] והאידנא נהגו לברך אלו הברכות על הסדר. גרס וא"ת ואמאי פותחין בברוך והרי הן סמוכות זו לזו תירוצו ג"כ התוספות שם דמעיקרא בכל אחת סדורה לעצמה נתקנו כי עדיד הכי וכי עדיד הכי וכן כולם ועוד דהוו קרוות והוין בברכה הפירות ועיין בפ"ק סימן י"ב: [ו] רב"ז שאין ידיו נקיות אין לברכם. ואע"ג דסמוך נמנא הוא מברכים ואפילו לא היו נקיות דהא ברכת נט"י נתקנה ע"פ שכבר היו מטונפות כמ"ש רבינו לעיל מ"מ האחרונים המחמירו יותר כן נ"ל ולא כמ"ש ר"ז ל"ל דמיהם היו ידיהם נקיות אפילו כשעומדים משנתם והטור יהיו עוד טעמא אפני שרגים מע"ה אינם יודעים אותם תקנו לאומרם בבסל"ג על הסדר ויעבו אמן ויגאו י"ח ע"כ ושוב מצאתי לתהר"י ז"ל שכתבו על המרדכי שסדרם לברכן על מעמו שהוא מימה שמאחר שאין ידיו נקיות היאך יברך ומה שסדרו אותם בגמרא כך אפני שהם היו קדושים ורוחניים ידיהם בענין שהיו יכולים לומר הברכות בנקיות אבל אנו שאין אנו יכולין ליחבר ולשנות בנקיות כל כך אין נכון לאומרם עד אחר נטילה ע"כ דבריהם כולן מתוחין הן בעיני שאולה נקיות הרלשונים בתחילה והרי בהדיא אמרו בגמרא כי מסי ידיה אחר כל הברכות מלבד ברכת המעביר ועוד אי בתחילה תנא אין מי לא נוטל אנו גם כן לחוות מקודם בענין שהיה נקיים וא"ע: [ז] אבל ברכה של הודאה ושבח כגון אלו יכול לברך אחר כן. והר"ן בסוף פרק קמא דפסחים כתב גם כן זה הטעם והקשה עליו מהירושלמי שכתבו גם כן רבינו לעיל סימן י"ג על הברקים כו' היה יוצא בדבר הכסף כו' אם היה יכול לצאת לברך תוך כדי דבור ולא תפסי כך נתן טעם אחר בדבר שסדר הברכות הללו ברכות הנאה בכל מנהגו של עולם ואפילו לא שמע שכיר מברך עליו וכן כולן ע"כ ואע"פ שרבינו התנה בתלוה כמו מלבש שהן ערומים כו' אם אין נהנה מהן כגון שישכב על מטתו ערום אינו מברך אותם אפ"ה נוכל לומר טעמו של הר"ן לפי שעל אלו הברכות של הנהנין מעיקרא לא קבע שכל עוד שהוא לבוש עדיין מקרי עובר לעשייתו ושוב מצאתי דבפרק יום הכפורים כתב רבינו בעצמו לברך על כולן אע"פ שאינו נהנה עכשיו מהם לפי שעל מנהגו של עולם הוא מברך כדברי הר"ן: [ח] רבי מאיר אומר. וכן גי' הר"ף אבל בגמרא היה רבי אומר ונראה גירסת רבינו [ו]הרי"ף דברי"תות אחרות נשות התם ג"כ וכולן מ' היה ר"מ אומר: [ט] חייב אדם לברך מאה ברכות בכל יום. ומנין מאה ברכות מנלן הב"י סימן מ"ו בלשון הזה כשהולך לישן מברך המפיל חבלי שינה וכשחר מברך נט"י ואשר יצר ועוד מברך ט"ו ברכות מאלהי נשמה עד הגומל חסדים טובים ושלש ברכות על התורה וברכת לילית וברוך שאמר ופתילין ומעמד ויברכו ק"ש שחרית וברכת שבעה הרי ל"ב וג"ז ברכות בשלש פעלות ובשחי פעודות שהוא קובע אחת שחרית ואחת ערבית יש ט"ז ברכות אחת כשנטול ידיו וברכת המוציא וד' ברכות שבברכת המזון וכשהוא שותה מברך לפניו ולאחריו הרי מאה ואחת ברכות אדם מברך בכל יום ויום ואם הוא מתענה תקנו מ' מתענה אחת שאינו קובע ונמצא שאינו מברך אלא ל"ח ויש לו להשלימן כשיגיע לילית ופתילין בתפלת המנחה ויברך עליהן ובשבת תסר בכל תפלה י"ב ברכות וברכת התפילין הרי ל"ז וכנגדם אנו מוסיפין ברכה אחת מעין ז' וקידוש ותפלת מוסף שיש בה ז' ברכות ותעודה ג' שיש בה ח' ברכות הרי י"ז אמרו עדיין כ' להשלים ק"ה שאנו מברכין בכל יום נמצא שלהשלים מאה ברכות תקנו עדיין ט"ו ברכות וממנלא להו וכו' ואם הוא מתענה בשבת תקנו ט"ז ברכות שבשחי פעודות וט"ו ברכות שתפרים בכל שבת הרי ל"א וכשתחוש כנגדם כ' ברכות שמברכין הקורלאים וז' שמברך המפטיר הרי כ"ז עדיין תקנו ד' ובריך להשלימם בברכת לילית במנחה ובברכת לילית בשחר על עולית קטן ובברכת הרים ולדעת האומרים דאין מברכין על התורה אלא שחי ברכות דהעבר נא אינה אלא סיום ברכה דאמורה נכנס במקומה ברכת המקדש שמו ברוכים ומע"ג כתבה במנין הברכות עכ"ל והא דלא קחשיב לברכת תפילין אלא לאחת לעומעיה אחל דל"ל שבשלא שם ביתיהם אינו מברך אלא אחת כמ"ש בנ"י סימן כ"ה אבל אחי דלא קחשיב לקידוש אלא לברכה אחת הוא דבר תימה שהרי מקדש בלילה ויום ועוד דקידוש של לילה בעצמו הוא שתי ברכות: [י] אל תקרי מה אלא מאה. וכתב הטור דרב נטרונאי רש מתיבתא דמתא מחסיא השיב להע"ה תיקן מאה ברכות דכתיב הוקם על על גיגתערא מאה הוי כי בכל יום היו מתים מאה נפשות מישראל ולא היו יודעים על מה היו מתים עד שחקר והבין ברוח הקודש ותיקן להם לישראל מאה ברכות: [כ] וגם יבורן לברכת הקורא והמפטיר. נראה מזה דלכורן לברכת הש"ץ בחזרת התפלה אינו מועיל לו להשלמת המנין וכ"ל עצמא כיון שהוא בעצמו בתפלה: [ל] ויענה אמן. לפיכך יכוין נקוראים בתורה הברכות בקול רם כ"כ הגהת מיימוני פ"ז מה"ת וכתב הב"י דמשמע מדברי הם דדוקא כששומעים אותם ועונים אמריהם אמן וכ"ל דאפילו אם אומרים אותם בלחש כיון שהשומעים יודעים איזה ברכה הוא מברך ומכוונים לצאת בה ידי חובתם ועונים אחריהם יוצאים כדאמרינן בפרק החלל שבבית הכנסת של אלכסנדריא היו מניחים בסודרים להודיע שסיים ש"ץ הברכה ויענו אמן אלמא שהיו עונין אמן אע"פ שלא שמעו הברכה דכיון שידעו איזו ברכה סיים די בכך (וכמ"ש רבינו פרק שלשה שאכלו סימן ט"ז) וכיון שיכול לענות אמן אע"פ שלא שמע משמע דה"ל נפיק ידי חובת אותה ברכה בכך ע"כ וראיה לי לדף דברי רבינו מטין דדברי ההגהות מדהכירן שיכון כו' וקשיא לי קושיא אחרת דאם מכוון ושומע מו לא נרוך לענייתם אמן דהא ק"ל בפרק לולב הגזול דשומע כעונה ומיהו רבינו כתב בפרק מי שמתו סי' י"ח דמ"מ עניה חבונה טפי ומוכל לומר דגם בכאן לא כתב שיענה אמן אלא מפני שהשומע טפי ברכה כשעונה אבל ודאי שלף אם לא ענה דיולא גם כן בשמיעתו דשומע כעונה: [מ] רבי יהודה אומר. וכן הוא גרי"ף אבל בגמרא הגירסא רבי מאיר אומר וכדאיתא נמי בתיקון הברייתות דתתם: [מ] אלא היבי אבדך. ה"ג גרי"ף ובגמרא גרסא ל"ל ואלא מאי מבדך: [נ] היינו אשה. בל"א שפרש"י דגמרינן לה לה בפ"ק דחגיגה דף ד' ופירש"י שם כתב הכא ולה כתב התם לא תפשה לא

הגמרא משמע (פה) שיכול לברך כל אלו הברכות קודם נטילת ידים וזהו שעד לדברי שלא תקנו נטילת ידים אלא לק"ש ולתפלה:

כד גרסינן בפ' החכלת (דף מג:) תניא היה [מ] רמ"א [ט] (פו) חייב אדם לברך מאה ברכות בכל יום שנאמר ועתה ישראל מה ה' אלהיך שואל מעמך [י] אל תקרי מה אלא מאה אמר רבי חייא בריה דרב אויא בשבתות וי"ט לא נפישי ברכות ממלא להו בגיספרמקי ומגדי [כ] (פו) וגם יכוין אדם בשבתות וימים טובים לברכת הקורא בתורה והמפטיר [ל] ויענה אמן ויעלו לו להשלים מנין ברכות. תנא היה [מ] רבי יהודה אומר (פח) חייב אדם לברך שלש ברכות בכל יום (פט) (שעשאני ישראל) שלא עשאני גר (ל) שלא (ה) עשאני אשה רב אחא בר יעקב שמעיה לבריה דקמברך שלא עשאני גר אמר ליה כולי האי נמי [מ] אלא היכי אברך שלא עשאני עבד [נ] היינו אשה עבד זל טפי:

דברי חמודות

אימתי מברכים אותה כתבתי בפ"ק סעיף ע"ה. עוד כתב הטור בסי' ל' שבאיאור היום יאמר פ' קרבנות כגון פ' עולה או מנחה כו' וכשיסיים פ' העולה יאמר יהי רצון כו' והב"י כתב בשם א"ח לומר פ' כיור ופ' תרומת הדשן כו' וכשיאמר עם פרשת הקרבנות פסוק ושחט אותו על ירך המזבח בפורה לפני ה' דאמרי' בזיקא רבה שאמר הקב"ה בשבה שאומר פסוק זה שזוכר עקדת יצחק בן אברהם ע"ב. ולא תשחי להאריך בדברים הללו לפי שבבר סדורים הכל בסדר תפלות ומעמדות שבב כל אדם אבל בשתים אני קורא הגר הא' שמפני שמברכים בעניים הרבה הרי הוא כשול על רוצה דרוצה וממעטין הכוונה ואין זה נכון כי טוב מעט בכוונה כו' כדלעיל ולקמן סימן כ"ה והשנים על מי שיש לו לב להכין ולגמוד שנרחה לי כי טוב לו תורת ה' ללמוד והיה די לו בתפלות המתויבות מאנשי כנסת הגדולה ומה שנקבע פסוקי דזמרה ופ' איזהו ודומיו שהן כתובה על הכל ונמקום שאר התחנונים והקרבנות ילמוד ובפ' מפנין מוכח בהדיא דת"ש כנגד כולם ואפילו לענין תפלה: (פח) שיכול לברך כל אלו הברכות קודם נט"י. מיהו כתב הרשב"א בתשובה שאם ישן על מטתו ערום ידיים עקבניות ופסולות להזכרת השם עד שינקה אותם בכל מידי דמנקי ע"כ וכתב רמ"א ר"ס קמ"ז שאסור לאחוז בתחה כתבי קדש ערום בלא מעפחת כשלא נטל ידיו: (פו) חייב אדם לברך מאה ברכות בכל יום. והפוסק אל יפחות אל יפחות והמוסיף יוסיף על כל ברכה אחרת בא"י אמ"ה המותן ליעף כח וכתב הטור שנתקנה על שאדם מפקיד נשמתו בערב ביד הקב"ה עייפה מעבודה קשה כל היום ומתחזרה לו בצוקר שקטה ושלוה וע"פ המדרש חדשים לבקרים רבה אמונתך ר"ו מפקיד פקדון ביד חבירו ומתחזרו לו בלי ומקולקל אבל אדם מפקיד בכל ערב נשמתו ביד הקב"ה והיא עייפה ומתחזרה לו חדשה ורגועה ע"כ וכתב הב"י שאע"פ שיש סמך יפה לברך ברכה זו מאחר שלא נזכרה בגמרא אין היה רשות לשום אדם לתקנה ע"כ וכיוצא בזה תמה רבינו בהאשה נקנית ס"ם מ"ח ושם הקשיתי על דבריו ג"כ מברכת המוציא דפ"ק דסוכות ורמ"א ז"ל כתב שהמנהג פשוט בבני אשכנזים לאומרה ע"כ ואני אינו אומרה עוד כתב הב"י בקצת סידורים יש ברכה אחרת שאינה מזכרת בגמרא והוא מגביה שפלים וגראה שאין לברכה כלל ואע"פ שנמצא כתוב בטיטור וכ"כ בשבולי הלקט שרב עמרם גאון הסיר מגביה שפלים עוד כתב ב"י שכתוב בטיטור המברך סומך נופלים טעות הוא ע"כ אבל מה שרגילים לומר אח"כ יהי רצון כו' ושאר תחנות בכל מקום לפי מנהגו אין זה שינוי מנהג חכמים כלל ואומרים לפיכך אנחנו מייחדים כו' עד שמע ישראל כו' וכתב הטור שרבינו יהודה החסיד היה רגיל לומר אחריו בשכמל"ו והי' מכוון לצאת בו ידי חובת קריאת שמע משום שפעמי' עושים קרוב"ן ומתעכבין בק"ש עד אחר זמנה ואמר שהיה יוצא בזה כדאיתא בברכות פ"ב שמע ישראל ה' אלהינו ה' אחד זו היא ק"ש של ר"י הגדול ע"כ ופי' הב"י דאלו לא אמר בשכמל"ו הי' נראה כספור דברים ע"כ ואני כבר כתבתי בפ"ק סעיף מ"ח דלי נראה דבלא בשכמל"ו לא סגי לצאת י"ח ע"ש כתב עוד הטור שאומר אחה הוא אלהינו כו' ומסיים בא"י מקדש את שמך ברבים ומיוסד ע"פ הירושלמי ולכך יש לסיים בשם והא דאינו פותח בשם פי' הטור לפי שהיא ברכת הודאה וכמ"ש במי"ט גבי אלהי נשמה כו' ולענין ברכת התורה

מעדני יום טוב

שינה ובשחר מברך נט"י ואשר יצר ועוד מברך ט"ו ברכות מאלהי נשמה עד הגומל חסדים טובים ושלש ברכות על התורה וברכת לילית ופתילין וברוך שאמר ושבחנא וברכת ק"ש שחרית וערבית שבעה הרי ל"ב וג"ז ברכות בשלש פעלות ובשחי פעודות שהוא קובע אחת שחרית ואחת ערבית יש ט"ז ברכות אחת כשנטול ידיו וברכת המוציא וד' ברכות שבברכת המזון וכשהוא שותה מברך לפניו ולאחריו הרי מאה ואחת ברכות אדם מברך בכל יום ויום ואם הוא מתענה תקנו מ' מתענה אחת שאינו קובע ונמצא שאינו מברך אלא ל"ח ויש לו להשלימן כשיגיע לילית ופתילין בתפלת המנחה ויברך עליהן ובשבת תסר בכל תפלה י"ב ברכות וברכת התפילין הרי ל"ז וכנגדם אנו מוסיפין ברכה אחת מעין ז' וקידוש ותפלת מוסף שיש בה ז' ברכות ותעודה ג' שיש בה ח' ברכות הרי י"ז אמרו עדיין כ' להשלים ק"ה שאנו מברכין בכל יום נמצא שלהשלים מאה ברכות תקנו עדיין ט"ו ברכות וממנלא להו וכו' ואם הוא מתענה בשבת תקנו ט"ז ברכות שבשחי פעודות וט"ו ברכות שתפרים בכל שבת הרי ל"א וכשתחוש כנגדם כ' ברכות שמברכין הקורלאים וז' שמברך המפטיר הרי כ"ז עדיין תקנו ד' ובריך להשלימם בברכת לילית במנחה ובברכת לילית בשחר על עולית קטן ובברכת הרים ולדעת האומרים דאין מברכין על התורה אלא שחי ברכות דהעבר נא אינה אלא סיום ברכה דאמורה נכנס במקומה ברכת המקדש שמו ברוכים ומע"ג כתבה במנין הברכות עכ"ל והא דלא קחשיב לברכת תפילין אלא לאחת לעומעיה אחל דל"ל שבשלא שם ביתיהם אינו מברך אלא אחת כמ"ש בנ"י סימן כ"ה אבל אחי דלא קחשיב לקידוש אלא לברכה אחת הוא דבר תימה שהרי מקדש בלילה ויום ועוד דקידוש של לילה בעצמו הוא שתי ברכות: [י] אל תקרי מה אלא מאה. וכתב הטור דרב נטרונאי רש מתיבתא דמתא מחסיא השיב להע"ה תיקן מאה ברכות דכתיב הוקם על על גיגתערא מאה הוי כי בכל יום היו מתים מאה נפשות מישראל ולא היו יודעים על מה היו מתים עד שחקר והבין ברוח הקודש ותיקן להם לישראל מאה ברכות: [כ] וגם יבורן לברכת הקורא והמפטיר. נראה מזה דלכורן לברכת הש"ץ בחזרת התפלה אינו מועיל לו להשלמת המנין וכ"ל עצמא כיון שהוא בעצמו בתפלה: [ל] ויענה אמן. לפיכך יכוין נקוראים בתורה הברכות בקול רם כ"כ הגהת מיימוני פ"ז מה"ת וכתב הב"י דמשמע מדברי הם דדוקא כששומעים אותם ועונים אמריהם אמן וכ"ל דאפילו אם אומרים אותם בלחש כיון שהשומעים יודעים איזה ברכה הוא מברך ומכוונים לצאת בה ידי חובתם ועונים אחריהם יוצאים כדאמרינן בפרק החלל שבבית הכנסת של אלכסנדריא היו מניחים בסודרים להודיע שסיים ש"ץ הברכה ויענו אמן אלמא שהיו עונין אמן אע"פ שלא שמעו הברכה דכיון שידעו איזו ברכה סיים די בכך (וכמ"ש רבינו פרק שלשה שאכלו סימן ט"ז) וכיון שיכול לענות אמן אע"פ שלא שמע משמע דה"ל נפיק ידי חובת אותה ברכה בכך ע"כ וראיה לי לדף דברי רבינו מטין דדברי ההגהות מדהכירן שיכון כו' וקשיא לי קושיא אחרת דאם מכוון ושומע מו לא נרוך לענייתם אמן דהא ק"ל בפרק לולב הגזול דשומע כעונה ומיהו רבינו כתב בפרק מי שמתו סי' י"ח דמ"מ עניה חבונה טפי ומוכל לומר דגם בכאן לא כתב שיענה אמן אלא מפני שהשומע טפי ברכה כשעונה אבל ודאי שלף אם לא ענה דיולא גם כן בשמיעתו דשומע כעונה: [מ] רבי יהודה אומר. וכן הוא גרי"ף אבל בגמרא הגירסא רבי מאיר אומר וכדאיתא נמי בתיקון הברייתות דתתם: [מ] אלא היבי אבדך. ה"ג גרי"ף ובגמרא גרסא ל"ל ואלא מאי מבדך: [נ] היינו אשה. בל"א שפרש"י דגמרינן לה לה בפ"ק דחגיגה דף ד' ופירש"י שם כתב הכא ולה כתב התם לא תפשה לא

תפארת שמואל

(ה) שלא עשני אשה וכו'. נ"ב כתב הטור עוד ברכה אחת יש בסידורים של אשכנזים בא"י אמ"ה המותן ליעף כח ותמיה הוא בעיני מאחר שלא נתקנה במלמוד אין יכולין לחתם אח"כ ברכה אחר שנחתם החלמוד כמו שכתב הרא"ש לקמן גבי פדיון בן בכור:

א) תוס' (גליון) ב) משמע הא אם שוכב כשהוא לבוש מ"מ מברך. אע"פ שלא פשט ולא לבש, וא"ע, ובספקי בנו ל"מ הכי כמ"ש שם בגליון בפ"ד. (יפה"ר)

סא ע"א - סד ע"א

כה מתני' חייב אדם לברך על הרעה כשם שמברך על הטובה שנאמר ואהבת את ה' אלהיך בכל לבבך ובכל נפשך ובכל מאדך [פ] בכל לבבך בשני יצריך ביצר טוב וביצר הרע ובכל נפשך אפילו הוא נוטל את נפשך [ע] בכל מאדך בכל ממונך ד"א בכל מאדך בכל מדה ומדה שהוא מודד לך: **גמ'** וחייב לברך על הרעה ברוך דיין האמת [פ] ויקבלה עליו בשמחה כעין שהוא מקבל את הטובה דכתיב חסד ומשפט אשירה אם חסד אשירה אם משפט אשירה וכתיב בה' אלהל דבר באלהים אהלל דבר וגו' וכתיב כוס ישועות אשא ובשם ה' אקרא ברה ויגון אמצא ובשם ה' אקרא וכתיב ה' נתן וה' לקח יהי שם ה' מבורך: לעולם יהא אדם רגיל לומר כל דעביד רחמנא לטב עביד [דף סא ע"א] (לא) ולעולם יהיו דבריו של אדם מועטין לפני הקדוש ברוך הוא שנאמר אל תבהל על פיך ולבך אל יתמהר להוציא דבר וגו':

כו תנא (לב) אל יהלך אדם אחר אשה בדרך ואפי' היא אשתו נזדמנה לו על הגשר יסלקנה לצדדים [ל] והעובר אחר אשה בנהר לא ינקה מדינה של גיהנם ג"ר פפא ואמרי לה במתניתא תנא אחורי ארי ולא אחורי אשה אחורי אשה ולא אחורי עבודת כוכבים אחורי עבודת כוכבים ולא אחורי בהכ"נ בשעה שהצבור מתפללין ולא אמרן אלא לליכא פיתחא אחריתא ולא דרי טוגא ולא רכיב חמרא [ק] (לג) אבל אי איכא חד מהני לית לן בה: תנו רבנן המרלה מעות לאשה מידו לידה או מידה לידו בשביל שיסתכל בה [ר] אפילו גדול בתורה כמשה רבינו לא ינקה מדינה של גיהנם שנאמר יד ליד לא יעבור:

כז [דף סא ע"ב] **מתני' לא** יקל אדם את ראשו כנגד שער המזרח מפני שהוא מכוון כנגד בית קדשי הקדשים ולא יכנס בהר הבית במקלו (לד) ובמנעלו [ש] ובאפונדתו ובאבק שעל רגליו ולא יעשנו קפנדריא ורקיקה מק"ו: **גמ'** אמר רב יהודה אמר רב [ת] לא אמרו אלא מצופים ולפנים וברואה א"ר יוחנן ובמקום שאין גדר (לה) ובזמן שהשכינה שורה:

כח ת"ר [א] הנפנה בכל מקום ביהודה [ב] (לו) לא יפנה מזרח ומערב אלא לפון ודרום ובגליל לפון ודרום אסור ורבי יוסי מתיר שהיה רבי יוסי אומר לא אסרו אלא ברואה ר' יהודה אומר בזמן שבית המקדש קיים אסור בזמן שאין בהמ"ק קיים מותר ר' עקיבא אוסר בכל מקום ר' עקיבא היינו ת"ק איכא ביניהו תולה לאדם ת"ק סבר תו"ל מותר (לז) ור"ע סבר תו"ל אסור ומפרש בירושלמי ובלבד שאין שם כותל (לח) הלכך בתי כסאות שלנו שיש להן מחיצות אין להקפיד [ג] רבא הוה רמי ליה לבני מזרח ומערב כי היכי דלפני לפון ודרום על אנפי אפכיהנו על רבא תרליהנו אמר מאן האי דקמגער לי הלכה כר"ע [דף סב ע"א] תניא אמר ר"ע פעם אחת נכנסתי אחר ר' יהושע לבית הכסא ולמדתי ממנו שלשה דברים למדתי (לט) שלא יפרע אדם עד שישב ולמדתי שלא יפנה מזרח ומערב אלא לפון ודרום ולמדתי [ד] שאין מקנחין בימין אלא בשמאל אמר לו בן עזאי עד כאן העזת פנין לפני רבך אמר תורה היא ולמוד אני צריך. איזהו נטוע הנפנה בלילה כדרך שנפנה ביום [ה] אמר עולא ואחורי הגדר נפנה מיד ובנקבה כל זמן שמתעטש ואין קולו נשמע רב אשי אמר כל זמן שאין חבירו רואה את פרזעו אבל לדידיה חזי ליה: [דף סב ע"ב] תניא רשב"ג אומר עמוד החוזר מביא את האדם לידי הדרוקן סילון החוזר מביא את האדם לידי ירקון:

כט ולא יעשנה קפנדריא מאי קפנדריא כמ"ד [ו] אדמקיפנא אדרי אעול בהא [ז] א"ר חלבו אמר רב הונא (ק) הנכנס לבהכ"נ להתפלל (קא) [ח] מותר לעשות קפנדריא שנאמר ובנא עם הארץ לפני ה' וגו': אריב"ל כל הרוקק בזמן הזה בהר הבית כאלו רוקק בבבת עינו שנאמר והיו עיני ולבי שם כל הימים. אמר רבא רקיקה בבהכ"נ שרי מ"ט כמגעל מה מגעל מותר אף רקיקה מותר אע"ג דקפנדריא אסירי [דף סג ע"א] מסתברא כביתו מה ביתו קפנדריא קפדי אינשי רקיקה ומגעל לא קפדי אינשי אף בהכ"נ קפנדריא אסור רקיקה ומגעל שרי ומיהו יש לו לשפשף אחר הרקיקה [ט] כדאמרי בירושלמי [י] רבי יוחנן (קב) [כ] רקיק ושייף:

ל [ל] **אמר** רבי [דף סד ע"א] חייא בר אשי אמר רב (קג) היוצא מבית הכנסת [מ] ונכנס לבית המדרש זוכה ומקבל פני שכינה שנאמר ילכו מחיל אל חיל יראה אל אלהים בציון:

הדרן עלך הרואה וסליקא לה מסכת ברכות.

דברי חמודות

שנהגות כן שהוא כמי שמגדיק עליו הדין על הרעה דאי על שלא נעשית בריה פתוחה ה"ל לאומרה גם כן בלשון שלילה: (לא) ולעולם יהיו דבריו של אדם מועטין בו'. וכבר כתבתי לעיל פ"ק פ"ד מה שנ"ל בענין המרבה בתחנונים ע"ש: (לב) אל יהלך אדם אחר אשה בדרך בו'. ויתבארו דיני ריחוק מהערוות בכל ממונך. בגמרא תניא רבי אליעזר אומר אם נאמר בכל נפשך למה נאמר בכל מאדך ואם נאמר בכל מאדך למה נאמר בכל נפשך אלא אם יש לך אדם שגופו חביב עליו ממונו לכך נאמר בכל נפשך ואם יש לך אדם שממונו חביב עליו מגופו לכך נאמר בכל מאדך פי' רש"י לכך נאמר בכל מאדך מן החביב עליך: [פ] ויקבלה עליו בשמחה בו'. ויתשוב כי הכל כפרת עונותיו כ"כ תהר"י וז"ל הטור סי' רכ"ב כי הרעה לעובדי השם היא עונותם ומתחתם כיון שמקבל מתחבה מה שגזר עליו השם נמצא שבקבלת רעה זו עובד השם שהיא שמחה לו: [ל] והעובר אחורי אשה בנהר לא ינקה בו'. כן גירסת הרי"ף וגבגמרא גרס אין לו חלק לעולם הבא וכן העתיקו התוספות ופי' אם רגיל בכך לפי שיבא לידי ניאוף וקופו יורד לגיהנם ע"כ לדבריהם הכל תלוי דמכיון שאין לו חלק לעולם"ב להיכן אזל אלא לגיהנם ומנין נמי בפ"ק דר"ה פושעין בגופם והן עוברי עבירות כגון עריות יורדין לגיהנם וילונים בה י"ב חדש ואחר יב"ח גופן כלה ונשמתן נשרפת ורוח משזרתן תחת כפות רגלי הצדיקים וכו' אבל לישנא דלא ינקה כו' משמע שאחר שקיבל עונשו יש לו חלק לעוה"ב ולהך גירסא זו ל"ל שהעונש הוא על ההסתכלות וההרהור ואע"פ שלא יבא לידי ניאוף: [ק] אבל אי איכא חד מהני לית לן בה. ועיין עוד מזה בפ"ק סי' ז': [ר] ה"נ אפילו גדול בתורה כמשה רבינו ע"ה. כן גי' הרי"ף ובגמרא הגי' אפילו יש בידו תורה ומע"ש כמרע"ה: [ש] ובאפונדתו. פירש"י חגור תלוי כו' והוא דרך ביזוי. תלמידי הר"י: [ת] לא אמרו. שלא יקל אדם ראשו. תלמידי הר"י: [א] הנפנה בכל מקום ביהודה. ה"ג ברי"ף ואע"ג דבגמרא ל"ג בכל מקום מיהו הכי מקשינן דת"ק לצדדין נמי אוסר והיינו בכל מקום: [ב] לא יפנה מזרח ומערב. ל"ל דה"ט דביהודה קפדינן אמזרח ומערב ולא כן בגליל ואע"פ שהגליל לפון כמו ביהודה לדרום והמקדש ביניהם אלא משום כן אסרו ביהודה טפי שהמקדש נגוי בחלקו של יהודה ונמצא שמקצה מזרח וכן מקצה מערב של יהודה בדברי הרמב"ם ושכך נ"ל וכל המטיל מים מן הצופים ולפנים לא יבא ופניו כלפי הקדש אלא לפון ודרום או לדרום או יפלוך הקדש לצדדים וכ"כ בספרים רבים המובהים ע"כ. ומ"מ מן הצופים ולהלן מוכח דבכל ענין שרי: (לח) הלכך בתי כסאות שלנו שיש להן מחיצות. מסיק הב"י דאין חילוק בין המחיצות קרובות או רחוקות כמו כותל האולם ובהגיע הרשב"א כתב הרשב"א ובלבד שקנה שאין שם כותל כלומר בנקבה משמע דלא נפיק מכלל יש שם כותל אלא בקבה בלבד וכן נראה מדברי הרמזים וכתב עוד דנראה דמחיצות דאמרן לאו דוקא דמחיצה אחת ללד מערב פני דכיון דכותל מפסיק בינו לבין הרוח שבו הקפידא אע"פ שאחר רוחות מגולות לא מכפת לן מידי והכי דייק לישנא דירושלמי דקתני ובלבד מקום שאין בו כותל ולא קתני מקום שאין בו כתלים: (לט) שלא יפרע אדם עד שישב. יש לגיעות אחרות בגמרא דר' אמי ור' אסי הוו עייל חד חד ולא חייש למזיקין ומסכו אקבלתם דבית הכסא לגיעותא ומסיקותא ומשום הכי לא יכנו שניהם יחד ולא ידבר כשהוא נפנה ואפילו נורך גדול כך כתב הרמב"ם פ"ה מהל' דעות וחגן נמי בתמ' תמיד שלבך היה נקרא בית הכבוד אלא היו מספרים שם וגם מי שהוא שם נוטלו בעצמו: (ק) הנכנס לבהכ"נ בו'. יתר דיני קדושת בהכ"נ יתבארו בפ' בני העיר בפ"ד ושם ראוי להארך כי שם מקומו: (קא) מצוה לעשות קפנדריא. וכתוב בכתבי מהר"ח סי' קי"ד אני נוהג לעולם (פירוש בסקורין אותו לקרות בתורה) על המגדל בפתח שהוא לי בדרך קלרה ממקומי בבהכ"נ ויורד אני מן המגדל בדרך אחר שהוא בדרך תרוכה לי עד מקומי כדאמרי' הנכנס לעזרה נכנס בקלרה ויוצא בתרוכה עכ"ל וכתב הב"י סי' קמ"ח שאם שני הדרכים שוים נראה שעולה בפתח שהוא לו בדרך ימין משום כל פינות שאתה פונה לא יהו אלא דרך ימין ויורד בפתח שכנגדו וכדאיתא בגמרא בהכנס לבהכ"נ ע"מ שלא לעשות קפנדריא ומצוה לכנוס בפתח זה ולצאת בפתח אחר: (קב) רקיק ושייף. וכתבו תהר"י בפ' מי שמתו שאם יש בבהכ"נ תבן או גמי רוקק עליו ואינו צריך לשפשף שהרי הרוק מכוסה בגמי וכ"כ שם הרשב"א בשם הראב"ד: (קג) היוצא מבהכ"נ ונכנס לבהמ"ד ועוסק בתורה ויקבע עת ללמוד שיהיה קבוע ותקוע בענין שלא יעבירנו אף אם הוא סבור להרויח הרבה עוד פי' קנ"ה וכתב רמ"א קודם שילך לבהמ"ד יכול לאכול פת אחרת אם הוא רגיל בו כדאמרי' בעלמא כדעבי' בר בי רב ועייל לבלה וטוב שירגיל בו כדאמרי' ס"ג מיני חלאים תלויין במרה וכולן פת במלח וקיתון של שחרית מבעלמא ומצוה להתיג עצמו במדה טובה והנהגה טובה לשמור בריאתו כדי שיהא בריא וחזק לעבודת הבורא יתעלה וכתבו תהר"י לעיל בפרק קמא שאף מי שאינו יודע ללמוד ילך לבית המדרש ושכר הליכה בידו או יקבע לו מקום וילמד מעט במה שיודע ויתשוב בענייניו ויכנס בלבו יראת שמים:

הדרן עלך הרואה והדרן עלך מסכת ברכות

מעדני יום טוב

נתן לה: [פ] בכל לבבך בשני יצריך ביצ"ט ויצה"ר. עבודת יצה"ט היא עשיית המצות ועבודת יצה"ר היא שיכבוש יצרו המתגבר עליו וזו היא העבודה שלו מה שאדם יכול לעבוד לבורא ביצה"ר עוד נוכל לומר שיצה"ט הוא מדת הרחמנות וכיוצא בזה ויצה"ר נברא לאחזריות וכשהאדם אינו מרחם על הרשעים והוא אכזרי להם ממצא שהוא עושה מלוה גדולה ועבודת השם עם היצה"ר. תהר"י בשמו: [ע] בכל מאדך בכל ממונך. בגמרא תניא רבי אליעזר אומר אם נאמר בכל נפשך למה נאמר בכל מאדך ואם נאמר בכל מאדך למה נאמר בכל נפשך אלא אם יש לך אדם שגופו חביב עליו ממונו לכך נאמר בכל נפשך ואם יש לך אדם שממונו חביב עליו מגופו לכך נאמר בכל מאדך פי' רש"י לכך נאמר בכל מאדך מן החביב עליך: [פ] ויקבלה עליו בשמחה בו'. ויתשוב כי הכל כפרת עונותיו כ"כ תהר"י וז"ל הטור סי' רכ"ב כי הרעה לעובדי השם היא עונותם ומתחתם כיון שמקבל מתחבה מה שגזר עליו השם נמצא שבקבלת רעה זו עובד השם שהיא שמחה לו: [צ] והעובר אחורי אשה בנהר לא ינקה בו'. כן גירסת הרי"ף וגבגמרא גרס אין לו חלק לעולם הבא וכן העתיקו התוספות ופי' אם רגיל בכך לפי שיבא לידי ניאוף וקופו יורד לגיהנם ע"כ לדבריהם הכל תלוי דמכיון שאין לו חלק לעוה"ב להיכן אזל אלא לגיהנם ומנין נמי בפ"ק דר"ה פושעין בגופם והן עוברי עבירות כגון עריות יורדין לגיהנם וילונים בה י"ב חדש ואחר יב"ח גופן כלה ונשמתן נשרפת ורוח משזרתן תחת כפות רגלי הצדיקים וכו' אבל לישנא דלא ינקה כו' משמע שאחר שקיבל עונשו יש לו חלק לעוה"ב ולהך גירסא זו ל"ל שהעונש הוא על ההסתכלות וההרהור ואע"פ שלא יבא לידי ניאוף: [ק] אבל אי איכא חד מהני לית לן בה. ועיין עוד מזה בפ"ק סי' ז': [ר] ה"נ אפילו גדול בתורה כמשה רבינו ע"ה. כן גי' הרי"ף ובגמרא הגי' אפילו יש בידו תורה ומע"ש כמרע"ה: [ש] ובאפונדתו. פירש"י חגור תלוי כו' והוא דרך ביזוי. תלמידי הר"י: [ת] לא אמרו. שלא יקל אדם ראשו. תלמידי הר"י: [א] הנפנה בכל מקום ביהודה. ה"ג ברי"ף ואע"ג דבגמרא ל"ג בכל מקום מיהו הכי מקשינן דת"ק לצדדין נמי אוסר והיינו בכל מקום: [ב] לא יפנה מזרח ומערב. ל"ל דה"ט דביהודה קפדינן אמזרח ומערב ולא כן בגליל ואע"פ שהגליל לפון כמו ביהודה לדרום והמקדש ביניהם אלא משום כן אסרו ביהודה טפי שהמקדש נגוי בחלקו של יהודה ונמצא שמקצה מזרח וכן מקצה מערב של יהודה נתן לה: [פ] בכל לבבך בשני יצריך ביצ"ט ויצה"ר. עבודת יצה"ט היא עשיית המצות ועבודת יצה"ר היא שיכבוש יצרו המתגבר עליו וזו היא העבודה שלו מה שאדם יכול לעבוד לבורא ביצה"ר עוד נוכל לומר שיצה"ט הוא מדת הרחמנות וכיוצא בזה ויצה"ר נברא לאחזריות וכשהאדם אינו מרחם על הרשעים והוא אכזרי להם ממצא שהוא עושה מלוה גדולה ועבודת השם עם היצה"ר. תהר"י בשמו: [ע] בכל מאדך בכל ממונך. בגמרא תניא רבי אליעזר אומר אם נאמר בכל נפשך למה נאמר בכל מאדך ואם נאמר בכל מאדך למה נאמר בכל נפשך אלא אם יש לך אדם שגופו חביב עליו ממונו לכך נאמר בכל נפשך ואם יש לך אדם שממונו חביב עליו מגופו לכך נאמר בכל מאדך פי' רש"י לכך נאמר בכל מאדך מן החביב עליך: [פ] ויקבלה עליו בשמחה בו'. ויתשוב כי הכל כפרת עונותיו כ"כ תהר"י וז"ל הטור סי' רכ"ב כי הרעה לעובדי השם היא עונותם ומתחתם כיון שמקבל מתחבה מה שגזר עליו השם נמצא שבקבלת רעה זו עובד השם שהיא שמחה לו: [צ] והעובר אחורי אשה בנהר לא ינקה בו'. כן גירסת הרי"ף וגבגמרא גרס אין לו חלק לעולם הבא וכן העתיקו התוספות ופי' אם רגיל בכך לפי שיבא לידי ניאוף וקופו יורד לגיהנם ע"כ לדבריהם הכל תלוי דמכיון שאין לו חלק לעוה"ב להיכן אזל אלא לגיהנם ומנין נמי בפ"ק דר"ה פושעין בגופם והן עוברי עבירות כגון עריות יורדין לגיהנם וילונים בה י"ב חדש ואחר יב"ח גופן כלה ונשמתן נשרפת ורוח משזרתן תחת כפות רגלי הצדיקים וכו' אבל לישנא דלא ינקה כו' משמע שאחר שקיבל עונשו יש לו חלק לעוה"ב ולהך גירסא זו ל"ל שהעונש הוא על ההסתכלות וההרהור ואע"פ שלא יבא לידי ניאוף: [ק] אבל אי איכא חד מהני לית לן בה. ועיין עוד מזה בפ"ק סי' ז': [ר] ה"נ אפילו גדול בתורה כמשה רבינו ע"ה. כן גי' הרי"ף ובגמרא הגי' אפילו יש בידו תורה ומע"ש כמרע"ה: [ש] ובאפונדתו. פירש"י חגור תלוי כו' והוא דרך ביזוי. תלמידי הר"י: [ת] לא אמרו. שלא יקל אדם ראשו. תלמידי הר"י: [א] הנפנה בכל מקום ביהודה. ה"ג ברי"ף ואע"ג דבגמרא ל"ג בכל מקום מיהו הכי מקשינן דת"ק לצדדין נמי אוסר והיינו בכל מקום: [ב] לא יפנה מזרח ומערב. ל"ל דה"ט דביהודה קפדינן אמזרח ומערב ולא כן בגליל ואע"פ שהגליל לפון כמו ביהודה לדרום והמקדש ביניהם אלא משום כן אסרו ביהודה טפי שהמקדש נגוי בחלקו של יהודה ונמצא שמקצה מזרח וכן מקצה מערב של יהודה הם כנגד המקדש ממש ולפיכך אסרו כל מזרח ומערב אידי דמקצה מזרח ומקצה מערב ודרום לא רצו לאסור כלו אע"פ שמקצתו הוא כנגדו הואיל ואין ביהודה בפון כנגד המקדש כלום והלכך בגליל שאין שום מקצה כנגד המקדש לא אסרו המזרח והמערב רק הפון והדרום לפי שהמקדש עומד בדרומו של הגליל: [ג] רבא. וכן גירסת רי"ף ובגמרא גרס רבה: [ד] שלא יקנח בימין אלא בשמאל. ומפני מה אין מקנחין בימין אלא בשמאל ר"ת אומר מפני שאוכל בה רבי יהושע אומר מפני שכותב בה ר' עקיבא אומר מפני שמרחה בה בעמי תורה ורבא אומר מפני שהתורה ניתנה בימין שנאמר מימינו אש דת למו ריש לקיש אומר מפני שקושר בה תפילין פירש"י בעמי תורה נגיעות בעמי מקרא של תורה נמחים וכתובים בין ניקוד של ספר בין בהגבהת קול ובגלגול נעימות הגגיה של פשטא ודרגא ושופר מהפך מוליך ידו לפי טעם הגגיה ראיתי בקונטרס הנאים מאדון ישראל: שקושר בה תפילין. מנהג שמלו: [ה] אמר עולא אחורי הגדר בו'. אע"ג דאיסור בר נתן קתני אחורי הגדר כל זמן שמתעטש כו'. ורב אשי דבמתון דקאמר כל זמן כו' לשנויי לדאיסי בטיפיה דמילתא הוא דקא משני ה"ל לפסוק כאיסי וכך פסק הרמב"ם גם בתמורי הגדר כאיסי אבל הרי"ף פוסק ג"כ כעולא ויהיו ב"י סימן ג' טעמא משום דעולא הוא מרא דגמרא טפי מאיסי ורב אשי אע"ג דמשני לטיפיה דמילתא דאיסי כיון דברישא לא גלי דעתיה דס"ל נמי כוותיה נקטינן בהא כעולא: [ו] אדמקיפנא אדרי כו'. בפרק בני העיר סימן מ"ט גירסא אחרת: [ז] א"ר חלבו בו' הנכנס בו'. ומאי דאתמר מו הכא איתא התם בפרק בני העיר: [ח] מותר. והרי"ף גורס מצוה וכן נראה מן הכתוב הבא דרך שער לפון להשתחוות יבא דרך שער הנגב וגו' שהוא לשון צוי: [ט] בראמרינן בירושלמי. בסוף פרק מי שמתו: [י] רבי יוחנן. ודל"י רבי יונתן אבל בירושלמי איתא רבי יונה: [כ] רקיק ושייף. ורבי יוחנן לא היה בזמן המקדש. תהר"י: [ל] א"ר חייא בר אשי אמר רב. כן גירסת הרי"ף אבל בגמרא א"ר לוי בר חייא והוא בדף ס"ד ע"ב: [מ] ונכנס לבהמ"ד. וכן הוא ברי"ף אבל בגמ' גרס נמי ועוסק בתורה ועיין בד"ס:

הדרן עלך הרואה והדרן עלך מסכת ברכות

זה ספר קיצור פסקי הרא"ש ז"ל שחיבר רבינו יעקב ז"ל בעל הטורים בנו של הרא"ש ז"ל

פרק א א א) זמן קריאת שמע של ערבית מצאת הכוכבים עד חצות לכתחלה ומה שאנו קורין אותה בבית הכנסת קודם לזה הזמן כתב רש"י וריב"א והראב"ד והר"י אבן גיאת שאינו אלא כדי לעמוד בתפלה מתוך דברי תורה ועיקר הקריאה שאנו יוצאין בה היא פרק ראשון שאנו קורין לפני מטתנו ועל זה נהגו שלא לאוז לקרותה בבית הכנסת קודם לצאת הכוכבים וכן כתב רב עמרם חייב כל אדם לברך כשקורא קריאת שמע לפני מטתו אקב"ו על ק"ש ולא והירא לר"ת מכתה קושיות ואמר שודאי אותה קריאה של בית הכנסת עם ברכותיה היא עיקר וזמנה שעה ורביע קודם הלילה רק צריך ליזהר שלא יתפלל לעולם מנחה בזמן הזה ומיהו לכתחלה ראוי לכל ירא שמים שלא לקרותה קודם לצאת הכוכבים: כתב רבינו האי ז"ל מי שנכנס לבית הכנסת ומצא צבור שמתפללין ערבית קודם לצאת הכוכבים מתפלל עמהם וכשיגיע לסיומו יקרא ק"ש בברכותיה בזמנה ואי צלי ראשונה בהדי צבורא רשות ושניה חובה שפיר דמי: **ב** ראוי לכל ירא שמים שיהא מיצר ודואג בסוף כל אשמורה משלש אשמורות של לילה ולשפוך תחנה על אודבן בהמ"ק כמה שנא' קומי רוני בלילה לראש אשמורות: ג ההולך בדרך יכול להתפלל בדרך ומתפלל תפלה קצרה והיא המינו אפי' שלא במקום סכנה ב) ובמקום סכנה אומר הושע ה' את עמך את שארית ישראל וכו': ואין נכנסין לחורבה [אפי'] להתפלל מפני חשד ומפני מפולת ומפני מזיקין: ד כשאדם בא ממלאכתו בערב אין לו לאכול ולשתות ולישן קודם קריאת שמע ותפלה אלא אם רגיל לקרות בתורה קורא לשעות שונה ואחר כך יקרא ק"ש ומתפלל וכל העובר על דברי חכמים חייב: ה קיימא לן כר' יוחנן דאמר איזהו בן העולם הבא זה הסומך גאולה של ערבית לתפלה של ערבית וגאולה של שחרית לתפלה של שחרית והשכינו כגאולה אריכתא דמיא ולא הוי הפסקה ולא ה' שפתי תפתח ולא יראו עיניו והפסוקים לא הוו הפסק כיון שנהגו בהם ומכל מקום לא יפסיק בדברים אחרים: ו כל האומר תהלה לדוד ג' פעמים בכל יום מובטח לו שהוא בן העולם הבא. ואע"פ שקורא אדם ק"ש בבהכ"נ מצוה לקרותה על מטתו ואומר יושב בסתר עליון עד כי אתה ה' מחסי ואומר ה' מה רבו צרי רבים קמים עלי עד לה' הישועה כדי להגין עליו מן המזיקין ג) ואף אם הוא תלמיד חכם: ז אסור לאדם שיעשה שום מלאכה ד) ואפילו ללמוד בעמדו ממטתו בנבר עד שיתפלל אם הגיע זמן התפלה: וטוב ליתן מטתו בין לפון לדרום ויהיו לו בנים זכרים. ושניים שנכנסו לבהכ"נ להתפלל וגמר האחד תפלתו קודם תבירו אם יתתין לו שכרו כפול ואם לא יתתין לו אינה נשמעת תפלתו. אין תפלתו של אדם נשמעת אלא בבהכ"נ וצריך לקבוע מקום לתפלתו וגם בבהכ"נ עצמה צריך שיהא לו מקום קבוע שלא ישב פעמים כאן ופעמים כאן וכ"ש שצריך שיהא רגיל לעולם בבהכ"נ אחת. וכשילך אדם לבהכ"נ יש לו לילך במרוצה ואפילו בשבת שאסור לפסוע פסיעה גסה לדבר מצוה מותר. וכשיוצא מבהכ"נ יש לו לילך בנחת: כל המתפלל אחורי בהכ"נ ולא מהדר אפיה לבי כנישתא נקרא רשע: אסור לו לאדם לעבור אחורי בהכ"נ בשעה שהצבור מתפללין והוא דלא דרי טוצא ה) ודלא רכיב חמרא ודלא מנח תפילין ודליכא פתחא אחריתא ובי כנישתא אחריתא: אין תפלתו של אדם נשמעת אלא בבהכ"נ ובשעה שהצבור מתפללין. ומי שיש לו בהכ"נ בעיר ואינו נכנס לתוכו להתפלל נקרא שכן רע וגורם גלות לו ולבניו ומי שמשכים ומערב לבהכ"נ ירחה זרע יאריך ימים. ולעולם יקדים אדם לבהכ"נ כדי שימנה עם עשרה ראשונים שנוטל שכר כנגד כל הבאים אחר עשרה: לא יקבע אדם מקומו אצל פתח בהכ"נ אלא ירחיק שיעור שני פתחים ואחר כך יתפלל. מי שיש לו בית המדרש ראוי להתפלל בו בעשרה יותר מבבית הכנסת. ועוזבי ה' יכלו זה המניח ק"ת ואינא ואפי' בין פסוקא לפסוקא ובין גברא לגברא מותר. וכיון שנפתח ק"ת אסור לספר אפי' בדבר הלכה אם לא למי שתורתו אומנתו מותר לדבר בדברי תורה ובלחש כדי שלא יעכב תבריו לשמוע: ח לעולם ישלים אדם פרשיותיו עם הצבור אפי' עטרות ודיבון שניים מקרא ואחד תרגום ולתרגם העברי באחד מלשונות אחרים אינו מועיל כל כך אבל הקורא בפירוש התורה יוצא ידי התרגום. וכל השנוא מיום ראשון ואילך מקרי עם הצבור ואוה רבי אא בניו אל תאכלו לחם בשבת עד שתחזרו הפרשה ומיהו אם לא השלים קודם אכילה משלים אחר אכילה: **ט** מי שהיה במשתה בלילה ולא קרא קריאת שמע בעונתה יכול לקרותה עד שיעלה עמוד השחר ואם נאנס באונס גמור יכול לקרותה אף משיעלה עמוד השחר כל זמן שלא תגע החמה ולא יאמר השכיבנו וכתב הרי"ץ גיאת דמכל מקום יתחיל ותקנון בעלה טובה ולא נהירא. ומי שצריך להחזיק בדרך או כיוצא בו יכול לקרות ק"ש של שחרית מיד אחר שיעלה עה"ש. אבל מי שנאנס ולא היה יכול לקרות בלילה וגם צריך להחזיק בדרך לא יקרא של ערבית ושל שחרית מיד אחר שיעלה עה"ש אלא יתתין בשל שחרית לאחר הגץ החמה. צריך לאכול אפיקומן קודם חצות: י זמן ק"ש של שחרית משירלה את תבירו שרגיל עמו ואינו רגיל ברחוק ד' אמות ויכיר אותו. ומשך זמן קריאתה למדקדק כמעשיו כותיקין עד הגץ החמה ולשאר העם עד שלש שעות ו) ורש"י פסק דזמן קריאתה מהגץ החמה עד ג' שעות ולא נהירא. הסומך גאולה לתפלה כותיקין אינו ניזוק כל אותו היום. והמתפלל אומר ה' שפתי תפתח תהלה ולבסוף יהיו לרצון אמרי פי וגו': המתפלל לא יעמוד על מקום גבוה ויתפלל וצריך לכוין את רגליו. ואסור לאכול ולשתות בבקר קודם שיתפלל ואם התחיל פוסק ומיס מותר לשתות: מי שלא קרא ק"ש עד לאחר ג' שעות אינו קורא בברכותיה מכאן ואילך לא יאמר הברכות ואם בירך אח"כ עובר על לא תשא: **יא** כל אדם קורא כדרכו עומד יושב מוטה ובלבד שלא יכוין להטות ושוסק במלאכתו וקורא ופרק ראשון אינו עוסק במלאכתו וקורא: **יב** בשחר מברך שתים לפניה יוצר אור ואהבת עולם ואחת לאחריה ויש לומר בבקר אהבה רבה ובערב אהבת עולם ובערב מברך שתים לפניה ושתים לאחריה מקום שאמרו להאריך אינו ראשי לבקר לקצר אינו ראשי להאריך לתחום אינו ראשי שלא לתחום שלא לתחום אינו ראשי לתחום: **יג** המשכים ללמוד עד שלא קרא ק"ש צריך לברך ברכת התורה שהיא על דברי תורה וברכת הערב נא ואשר בחר בנו ור"ת היה אומר והערב נא בוי"ו. משקרא ק"ש אינו צריך לברך שכבר נפטר באהבה רבה והוא שילמוד מיכף לקריאתו אבל אם יפסיק צריך לברך פעם אחרת וכן בכל פעם ופעם שיסיח דעתו מללמוד ומוזר ללמודו צריך לברך. ומי שרוב עסקו בלמוד ואף כשהוא הולך לעסקיו ממהר כדי לעסוק בלימודו לא הוי הפסק. ואם יש ביום שינת קבע על מטתו הוי הפסק. והמשכים בבקר ובירך ולמד כשקרא פרשת הקרבנות בבהכ"נ אינו צריך לחזור ולברך. וצריך לברך למשנה ולמקרא ולמדרש ולגמרא. והישן בסוכה אינו מברך לישן בסוכה: יד המופסק כוס יין בידו כשהתחיל לברך ברוך אתה ה' היה סברו שהוא מים וכשהגיע למלך העולם נזכר שהוא יין וסיים בורא פרי הגפן או על המים להפך יצא וכן אם טעה ואמר על היין שהכל נהיה בדברו בורא פרי הגפן יצא או על המים ב"פ הגפן שהכל נהיה בדברו יצא. בשחרית פתח ברוך אתה ה' אלהינו מלך העולם יוצר אור ובורא חושך אשר בדברו מעריב ערבים וגם אתה ברוך אתה ה' המעריב ערבים לא יצא פתח במעריב ערבים וסיים ביוצר אור יצא ובערבית להפך זה הכלל הכל הולך אחר החתום: וכן האוכל תמרים וסבור שאכל פת ופתח בהנהמא וסיים בדתמרי יצא דאי נמי סיים בהנהמא יצא. כתב ה"ר יונה דה"ה אם שתה יין וסבור שאכל לחם וברך בהמ"ז יצא עוד כתב דאם ברך אחר היין או אחר התמרים ברכת הזן לבד יצא ואע"פ ז"ל הסכים לדבריו אם לא נזכר עד שסיים הזן אבל אם נזכר קודם חתימה יתחיל על שהנחלת לאבותינו ארץ חמדה טובה ורחבה וסיים בה מעין שלש: **טו** כל שלא אמר אמת ויציב בשחרית ואמת ואמונה בערבית לא יצא ידי חובתו: המתפלל כורע בברוך וזוקף בשם וכורע כחיזרא כלומר בפעם אחת וזוקף מעט מעט כחיוטא ז) וזוקף מאמצעיתו ועד ראשו. הכל כורעין עם החזן במודים: **טז** כל השנה כולה אומר האל הקדוש מלך אוהב לדקה ומשפט ובעשרה ימים שבין ר"ה ליום"כ אומר המלך הקדוש והמלך המשפט ואם לא אמרו או מסופק אם אמרו אם לאו יחזור ואם שכח לומר זכרנו ומי כמוך וכתוב לחיים ובספר חיים פסקו המוספות אחזור וא"א ז"ל הסכים שאינו צריך לחזור:

פרק ב א היה קורא בתורה בפרשת שמע והגיע זמן המקרא אם כוון לבו יצא אע"פ שלא אמר הברכות ובלבד שיקרא קריאה גמורה לאפוקי קורא להגיה וה"מ בתיבה אבל בצבור מעכבות הברכות אבל סדר הברכות אין מעכב: **ב** ק"ש ותפלה נאמרים בכל לשון וריא"ש כתב דוקא בצבור אבל יחיד דוקא בלשון הקדש ומיהו דוקא בשואל צרכיו אבל מתפלל תפלה אפילו ביחיד אומר בכל לשון ולא"א ז"ל אפילו יחיד שואל צרכיו אומר בכל לשון חוץ מלשון ארמי: ג שמע ישראל ה' אלהינו ה' אחד עד כאן צריכה כוונת הלב. וכן המהלך בדרך אינו צריך לעמוד אלא בפסוק ראשון וגאון פסק שעומד עד על לבבך ואסור לקרון בעיניו בפרק הראשון. וצריך להאריך בדלי"ת של אחד כדי שימליכהו במתשבתו למעלה וממטה ובד' רוחות העולם. ולא יתטוף בחי"ת ולא יאריך באל"ף. קרא פסוק ראשון בכוונה ונאנס בשינה וקרא השאר בלא כוונה יצא: ד אסור לאדם לשכב על צדו ולקרות ק"ש אם אינו בעל בשר ועל גבו אסור לשכב אף בלא קריאה: ה נאמנע שואל מפני הילדה כגון בשלוש אביו או רבו ומשיב מפני הכבוד ובין הפרקים שואל מפני הכבוד ומשיב שלום לכל אדם. וכן במגילה וביומא שגומרים ההלל בהן וביומא שאין גומרין בהן ההלל אפילו באמצע הפרק דינו כק"ש בין פרק לפרק שואל מפני הכבוד ומשיב שלום לכל אדם אבל בענין אחר לא ורש"י לא היה מברך על ההלל בראש חודש ובחול המועד ור"ת פסק דמברכין וכן נהגו. יש פוסקין שאם מפסיקים באמצע הפרק לקדיש ולברכו ולקדושה וה"ר יונה פסק דמפסיקין וכן הסכים א"א ז"ל: ו הערוי בתעניית טועם ופולט עד כדי רביעית ולא יותר ואין צריך ברכה אף אם יטעום יותר מרביעית כיון שפולט אבל לבלוע אפילו כל שהוא לא: ז המשכים לפתח תבירו לשאול בשלומו קודם שיתפלל כאלו עשאו במה אבל אם פוגע בו מותר. אסור לאדם לצאת לדרך קודם שיתפלל: ח אלו הן בין הפרקים בין ברכה לראשונה לשניה בין שניה לשמע בין שמע לוהיה אם שמוע בין והיה אם שמוע לויאמר בין ויאמר לאמת ויציב לא יפסיק כלל אלא יאמר אני ה' אלהיכם אמת ואז יפסיק כדין באמצע הפרק ואינו צריך לחזור ולומר אמת אף אם שהה בינתיים: **ט** פסק ר"ת דלילה לאו זמן ציצית והאי דאמרינן פרשת ציצית בלילה אחמולי מתחלינן כדמתחלי מתחלינן בערבית וכיון דמתחלינן גמרינן: י הקורא ק"ש בלא תפילין כאילו מעיד עדות שקר על עצמו. וכל הנפנה ונוטל ידיו ומניח תפילין וקורא ק"ש ומתפלל כאילו בנה מזבח והקריב עליו קרבן. אין להפסיק בין ק"ש לתפלה בשביל עטיפת ציצית אפילו בדיעבד ויש להפסיק כדי להניח תפלין אם נאנס ולא הניחן קודם אבל לא לכתחלה: **יא** מי שאין לו מים לראות ידיו והגיע זמן ק"ש ותפלה מקנח ידיו בעפר ובגרור או בקסמית ולא יחזור אחר המים פן יעבור זמנה: **יב** קרא ולא השמיע לאזנו או לא דקדק באותיותיה יצא. קרא למפרע לא יצא כתב רבינו משה אם לא קרא הפרשיות על הסדר יצא וצריך ליתן ריוח בין הדבקים כגון על לבבך בכל לבבך בכל נפשך עשב בשדך ואבדתם מהרה על לבבכם הכנף פתיל אחכם מארץ וצריך להתיז זי"ן דלמען תזכרו וליתן ריוח בין ותרה לאף ולומר בלחש ברוך שם כבוד מלכותו וכו' ולהפסיק בין

א) זמן ק"ש כו' עד חצות לכתחלה. דבריו תמוהים וקומרים למ"ש אבי בפנים הלכה כר"ג אף לכתחלה דגם רבנן מודים ליה בדיעבד, כן פסק באמת בטור או"ח סי' רל"ה ע"ש. (רי"ל מבנר) ב) ובמקום סכנה אומר הושע השם כו'. פסק הלכה אינו כן, רק כמ"ק והוא נרכי עמך כו'. (מב"ר) ג) ואף אם הוא תלמיד חכם. ל"ל לומר חד פסוקי דרחמי. (רי"ל מבנר) ד) ראפי' ללמוד בעמדו ממטתו בבקר. פנים לא כתב כן רק בדרך אפשר ומי שמתפלל בביתו דוקא, אבל מי שהולך לבהכ"נ פשיטא ליה דשרי ללמוד. (מב"ר) ה) ודלא רכוב חמרא. בפנים כתב דלא ריהיע וכן בש"ס, ולא הוזכר רכיב חמרא. (מב"ר) ו) ורש"י. ל"ל ור"ת: (פגהות הגר"א) ז) וזוקף מאמצעיתו ועד ראשו. אינו בפנים, גם אינו מוכן, ול"ל וכורע מאמצעיתו ועד ראשו ועד בכלל. (מב"ר)

ועד לוואהבתם: קרא וטעה יחזור למקום שטעה וכן בהלל ובמגילה ואם אינו יודע להיכן טעה יחזור לראש הפרק שטעה בו. ואם יודע שאמר כל הפרק חוץ מפסוק אחד שדילג יחזור לתחלת אותו פסוק. בין פרק לפרק יחזור לסוף פרק ראשון בין כתיבה לכתיבה יחזור לכתיבה ראשונה ואם אמר למען ירבו ימיכם ואינו יודע אם גמר כל פרשת ציצית אינו חוזר א): יג אסור לאדם לעשות קריאתו בפרק ראשון של ק"ש ערבי אלא קבע לפיכך לא ירמוז בעיניו ולא יקרוץ בה בשפתיו ויורה באצבעותיו ולא יעסוק במלאכתו ויקרא. והאומנין קורין בראש האילן ובראש הגדר ומתפללין בראש הזית והתאנה ולא בשאר אילנות ובעל הבית בין כך ובין כך ירד למטה: יד בין בהמ"ז של פועלים כשעושין בשעודתן או בשכרן פועלים הנשכרים לבעל הבית קורין ק"ש ומתפללין ומברכין לפני אכילתן ולאחריה שתי ברכות ואם עושין בשעודתן או שהיה בעה"ב אוכל עמהם מברכין כדרכן ארבע ברכות: טו העוסק במצוה פטור מן המצוה לפיכך תתן שכונם את הכמולה פטור מק"ש ד' לילות מליל ד' עד מוצ"ש אם לא עשה מעשה ולא כל הרולה ליטול את השם יטול מכאן ואילך חייב אפי' לא עשה מעשה הכונם את האלמנה חייב. פסק ריא"ף שאבילות יום ראשון דאורייתא והתוספות פסקו דכל אבילות דרבנן ואפילו יום ז' והאסטנים מותר לרחוץ בימי אבלו וכן יולדת בימי אבלה ואם יש לו מטטין בראשו או קשי ליה ערבוביתא דריאה מותר לחוף ראשו שלא כפירוש ר"ת. העבדים והשפחות אין עומדין עליהן בשורה ולא אומר עליהם לא ברכת אבלים ולא תנחומי אבלים אלא אומר לו המקום ימלא חסרונך ואם עבד כשר הוא מקבל עליו תנחומים. ואין קורין אבות אלא לשלשה ולא אמהות אלא לארבע:

פרק ג א מי שמתו מוטל עליו לקברו ואפילו אינו ממש לפניו ואפילו אין מוטל עליו לקברו כיון שהוא מתאבל עליו כגון אחותו הנשואה שבעלה חייב בקבורתה הוא הנקרא אונן ופטור מק"ש ותפלה ותפילין ומכל מצות האמורות בתורה ואוכל בבית אחר אם אין לו בית אחר עושה מחיצה ואוכל ואם אין לו לעשות מחיצה מחזיר פניו ואוכל ואינו מסב ואינו אוכל בשר ואינו שותה יין ואינו אומר המוציא ואינו מזמן ואם אחרים מברכים אינו עונה אמן ואינו רשאי להתאבל על עצמו: ב ואין דין אבילות נוהגת בשבת ולא ביום טוב חוץ מתשמישים המטה שאסור וי"א שאינות נוהג ביו"ט מי שהיה אונן במוצאי שבת אוכל בלא הבדלה ואחר שיקבור מתו חייב להבדיל כך פסק רבינו מאיר ורבינו יהודה פסק שאינו מבדיל וכן הסכים א"א הרא"ש ז"ל כל זמן שהמת מוטל עליו לקברו כמוטל לפניו דמי: ג מי שנתפס ביד עובדי כוכבים ומת בתוך התפיסה ואין מניחין אותו לקברו פסק רבינו יצחק שאין אבילות ואינות תלה על הקרובים כי תמיד מצפים לישועת השם אולי יחמיהו לקבורה ואונן שנתפס בבית הסוהר מותר באכילת בשר ושתיית יין כיון שאין מוטל עליו לקברו ממתת שהוא אונס: ד המשמר את המת אע"פ שאינו מתו פטור מק"ש ותפלה ותפילין ומכל מצות האמורות בתורה ואם היו ג' משמרים אחד משמר ואחד קורא: ה אסור ללמוד בבית הקברות וכן להניח תפילין או לעשות אחד מכל מצות שהן תובת הגוף וכן להתעטף בציצית ודוקא בטלית שאינו מכוין בלבישתו אלא לקיים מצות ציצית אבל יש לו ציצית במלבושיו יכול ללבשן: ו מת תופס ארבע אמות לקריאת שמע ואין אומרים בפני המת דברי תורה אפילו (בארבע) [חוץ לארבע] אמות ומילי דעלמא שרי: ז המולך ס"ת או עצמות ממקום למקום לא יתנם בדסקיא ויניחם על החמור וירכב עליהם ואם היה מחירא מפני הלסטים או מפני הגנבים מותר ואם הפשילן לאחוריו על החמור מותר אף בס"ת ויש אוסרים בס"ת ומתירין בעצמות ב): ח אסור לאדם שירקה את המת ולא ילונו לכל הפחות ארבע אמות. המספר אחר מטתן של מ"ת נופל בגיהנם: ט נושאי המטה וחילופיהן וחילופי חילופיהן אין שלפני המטה אין שלאחר המטה את שלמטה צורך בהן פטורים והשאר חייבין וכולן פטורים מן התפלה: י אין מוציאין את המת ממוך לזמן ק"ש אא"כ יכולין לקברו קודם ק"ש ואם התחילו אין מפסיקין. העם העוסקין בהספד המת בזמן שהמת מוטל לפניהם נשמטין אחד אחד וקורין אין המת מוטל לפניהם הם יושבין וקורין והוא יושב ודומם הם עומדים ומתפללין והוא עומד ומצדיק עליו את הדין ואומר צדיק אתה ה' על כל הבא עלי יהי רצון שתגדור פרצותיו ופרצות עמך ישראל ברחמים: יא קברו את המת אם יכולין להתחיל ולגמור אפילו פסוק אחד קודם שיגיעו לשורה יתחילו ואם לאו לא יתחילו. העומדים בשורה שורה הראשה את פני האבל פטורה והשאר חייבין. כל העוסקין בהספד פטורין מק"ש והחזנין הסופדין ביום ראשון פטורין מכאן ואילך חייבין: יב המוצא כלאים דאורייתא בגבדו פושטו ואפילו בשוק אבל כלאים דרבנן לא ואין מדקדקים במה ובכלאים בבית המדרש אאם לא היה יודע שיש מת בבית המדרש ולומד אם או שאינו יודע שהוא לבוש כלאים והוא יושב בבהמ"ד אין צריך להודיעו שיש אם מת או שהוא לבוש כלאים כדי שילא: יג נשים ועבדים וקטנים פטורין מקריאת שמע ותפילין לפרש"י אפילו הגיע הקטן לחינוך ולר"ת כשלא הגיע לחינוך. וחייבים בתפלה ובמזוזה וברכת המזון ואינן מוציאין אחרים ידי חובתן ונשים חייבות בקידוש היום דבר תורה. והקטן שלא הגיע לחינוך פטור מכולן: יד קי"ל דהרהור לאו כדבור דמי חוץ מבית המרחץ ובית הכסא דאסור להרהר אם בדברי תורה לפיכך אינו יוצא מידי ק"ש עד שיוציא בשפתיו. ומי שקרא ק"ש ובא לבהכ"נ ומצאן קורין קורא עמהן פסוק ראשון: טו כל ברכות שהן מדרבנן אי מספקא ליה אי אמרן אם לאו א"ל לחזור ובדאורייתא צריך לחזור הלכך ספק קרא ק"ש חוזר וקורא וכן באמת ויציב הלכה כר' יוחנן דאמר הלואי שיתפלל אדם כל היום כולו והוא שיתדש בכל ברכה מעניינה או אם ספק לו אם התפלל ג) או יחיד ואדעתא דרשות מתפלל נדבה כגון תחנונים וכיוצא בהן אבל בענין אחר אין להוסיף על השלש תפלות ובטר בכל ענין אין מוסיפין. ואם התפלל ושכח והתפלל אדעתא דחובה וזכר אפי' באמצע ברכה פוסק ורב האי גאון כתב שיחיד מתפלל תפלת שבת נדבה שחרית מנחה ומוסף והריא"ף כתב שאין מתפלל תפלת מוסף נדבה והתיר בשאר תפלות: טז הנכנס לבהכ"נ ומצא בטר שמתפללין אם יכול להדש דבר בכל ברכה וברכה מתפלל עמהן: יז מי שטעה בשבת והתחיל תפלה של חול גומר הברכה שהתחיל לא שנת שחרית ומנחה ומוסף בין ברכת אתה חונן בין שאר הברכות ואם התפלל י"ח ברכות במוסף

ומדש בה מעט כגון שאמר ונעשה לפניך חובותינו בתמידי יום וקרבן מוסף יצא: יח אין היחיד אומר קדושה ולא מפסיק בתפלתו לאמרו עם הצבור וגם צריך כל אדם לשתות עם הצבור במודים הלכך הנכנס לבהכ"נ ומצא צבור שמתפללין אם יכול להתחיל ולגמור עד שלא יגיע ש"ץ למודים או לקדושה יתחיל ואם הולכך להתחיל כדי לסמוך גאולה לתפלה יתחיל ויאמה עם הצבור במודים ובלבד שיהא הוא באמצע ברכה ולא בתחלתה ובסופה או באמצע ובמודים תחלה וסוף אבל בסוף ברכות אחרות לא יאמה ולענין קדושה אם יגיע לש"ל כשאומר נקדישך יאמר עמו מלה במלה. ואם היה מתפלל והצבור אומר קדושה או קדיש כתב רש"י שיסתוק ויכוין למה שהצבור אומר והוי כעונה אמן ופסקו התוס' דהוי הפסק אם יסתוק דשומע כעונה. והיחיד אומר קדושה דיולר אור וסדר קדושה: יט העונה אמן יהא שמיה רבא בכל כוונתו קורעין גזר דינו: כ מודים דרבנן מודים אנחנו לך ה' אלהינו אלהי כל בשר יוצרנו יוצר בראשית ברכות והודאות לשמך הגדול והקדוש על שהחייתנו וקיימתנו כן תחיינו ותחננו ותקבצנו מארבע כנפות כל האדץ לחצרות קדשך לשמור חקיך ולעבדך ולעשות רצונך בלבב שלם על שאנו מודים לך בא"י אל ההודאות: כא דברי תורה אין מקבלין טומאה ובעלי קריין אע"פ שאין להם מים אינן מתפללין עד שירחצו ואיכא מאן דאמר דצריך רחיצה בט' קבין: כב המתפלל צריך להרחיק מן הצואה וממיס הרעים וממי המשרה וממי רגלים ד' אמות המתפלל במקום שאין להסתפק בצואה ורואה בתוך תפלתו צואה כנגדו מהלך לפניו כדי שיזרקנה לאחריו [ואם יש לפניו דבר המעכבו לילך שם יסתלק] לצדדיו ארבע אמות ואם הוא במקום שיש להסתפק בצואה תפלתו מועבה וחוזר ומתפלל: כג המתפלל ומיס שותתין לו על ברכיו או על בגדיו ממתין עד שיכלו המיס וחוזר למקום שפסק ואם שהה כדי לגמור את כולה חוזר לראש ואפי' יש בהן טופח על מנת להטפיח מותר להתפלל כנגדן ואם מעצמו בלא אונס שהה אפי' כדי לגמור את כולה חוזר למקום שפסק. המתפלל ישהה כדי הילוך ארבע אמות קודם שישתין וכן המשתין ימתין קודם שיתפלל: כד היה צריך לנקביו אל יתפלל ואם התפלל אם יכול להעמיד עצמו עד פרסה תפלתו תפלה ואם לאו תפלתו תועבה: כה המשהה נקביו עובר משום בל תשקצו את נפשותיכם וכן מלן דשתי בקרנא דאומנא: כו מותר ליכנס בתפלין בראשו לבית הכסא ערבי להשתין מיס ולקבוע אסור: כז הנכנס לבית הכסא לעשות צרכיו חולץ תפליו ברחוק ד' אמות וגוללן כמין ס"ת ואוחזן בבגדו בימינו כנגד לבו ולא תהא רצועה יוצאת מתחת ידו טופח ובלילה או סמוך להשיכה שלא יניחם עוד כשיצא עושה להם כיס טופח ומניחן בכלי שאינו כליין אפי' פחות מטופח וכשיוצא מבית הכסא [ביום] מרחיק ד' אמות ומניחן: כח לא יאחז תפלין בידו וס"ת בזרועו ויתפלל ולא יישן בהן בעודן בידו לא שינת קבע ולא שינת ערבי ולא יכנס בהן לבית הכסא ערבי להשתין מעומד ואפי' תופס אותן בבגדיו ולגדולים לבית הכסא קבוע מותר וכשהן בראשו מותר לישן בהם שינת ערבי דלא חשיב היסח דעת אלא כשעומד בקלות לראש ושמוך: וסכין וקערה ומעות וכסר וכיוצא בהן לא יאחוז בידו ויתפלל: כט האיש הנפנה מגלה מלפניו טפחיים ומאחוריו טפח והאשה מאחריה [טפח] ומלפניה ולא כלום: ל העושה מצוי של ארבע קצין על ראשו והגיע זמן התפלה ינתנו על הקרקע ויתפלל פחות מיכן מפשילו לאחוריו ויתפלל וכן אם תפליו בראשו ומצוי ארבעה קצין על ראשו אם תפליו רוצלות פירוש דחוקות אסור ואם לאו מותר: לא המוליא זב על ראשו ותפלין בראשו קושרן בזרועו במקום תפלין אבל לא יקשרם בידו ולא יקלקס לצדדין ואפי' מטפחת שלהן אסור להניח על הראש שיש בו תפלין שבגאי הוא אבל דבר שדרכו לשוש על הראש כל היום כמו מצנפת וכובע וגלימה מותר להניח עליהן: לב הנכנס לסעודה קבע חולץ תפליו ומניחן על שלחנו עד זמן הברכה ומניחן: לג סודרא דאזמניה למיצר ביה תפלין ולר ביה תפלין אסור למיצר ביה זוזי לר ביה ולא אזמניה או אזמניה ולא לר ביה שרי דהזמנה לאו מלתא היא: לד אסור להניח תפלין תחת מרגלותיו במטה וכן בצדי המטה ובמראשותיו מותר להניחן בתיק שלהן בין כר לכסת שלא כנגד ראשו ואפי' אצלו עמו: לה שנים שהיו ישנים במטה אחת לא יחזירו פניהם ויקראו ק"ש אא"כ הפסיקו בטלית ביניהם ואשתו כגופו דמי וחוזר פניו וקורא בלא הפסקה כן פסק ריא"ף ור' יהודה פסק דאשתו לאחר ובינו עד י"ב אמה ובנותיו עד י"א חוזר פניו וקורא בלא הפסקה אפי' הביאו שתי שערות ושנת י"ב לתיוק ושנת י"א לתיוקת אם הביאו ב' שערות וכן י"ב לתיוקת וי"ג לתיוק אפי' לא הביאו צריך הפסקת טלית: לו לבו רואה את הערוה אסור הלכך הישן בטליתו ואינו יכול להוציא ראשו וכן הרוחץ בחמין גלולים ורואה לשתות חוצץ בטליתו עד לבו (וקורא) ומברך: לז טפח מגולה באשתו ערוה ואסור לקרות ק"ש כנגדה אבל היא יושבת ערומה וקולה לה חלתה ומברכת. שוק באשה ערוה וכן השער בנשואה ולא בבתולה וקול באשה ערוה ואסור לשמוע: לח אסור לתלות תפלין בין בלועה בין בקליפה ובתיק מותר: לט מותר למשמש בבגדו בתפלתו להסיר הכינה העוקצתו ואם נפל טלית מעליו לא יתעטף בו דהוי הפסק. והמנהג ומפהק בתפלתו לרצונו ה"ז מגסי הרוח לאונסו מניח ידו על פיו כדי שלא יראה פתיחת פיו ולא יניח ידו על סנטרו כדרך גסי הרוח. והמתעטש בתפלתו מלמטה סימן רע לו מלמעלה סימן יפה לו. נזדמן לו רוק בתפלתו לאונסו מבליעו בכסותו ואם הוא אסטנים זורקו לאחוריו או לשמאלו אבל לפניו ולימינו אסור אבל לרוק מרגוטו שלא לאונס אסור. המתפלל לא יירוק עד שיהה כדי הילוך ארבע אמות וכן הרוקק לא יתפלל עד שיהה שיעור ד' אמות: מ המתפלל לבדו ומגביה קולו ה"ז מקטני אמנה ואם אינו יכול לכוין בלשון מותר ובצבור בכל ענין אסור: מא המתפלל ומתעטש ממתין עד שיכלה הריח ומתפלל בקש להתעטש הולך לאחוריו ארבע אמות ומתעטש וכשיכלה הריח אומר רבון העולמים יצרתנו נקבים נקבים חלולים חלולים גלוי וידוע לפניך מרפתנו וכלימתנו חרפה וכלימה בחיינו ורמה ותולעה במיתתנו וחוזר למקום שפסק: מב בכל מקום מותר להרהר בדברי תורה חוץ מבית המרחץ ומבית הכסא ובמבואות המטונפות הלכך אסור לת"ח לעמוד במקום הטונפת שמי אפשר לו בלא הרהור תורה: המהלך במקום הטונפת וקורא ק"ש פוסק וכשיעבור חוזר למקום שפסק ואפי' שהה כדי לגמור את כולה וכן בהלל ובמגילה ובתקיעות ד) ובתפלה חוזר לראש כך פסק הריא"ף והתוס'

א) עי' רש"י, ועי' בת"ל ובב"י. (מל"מ) ב) [ובנבמים ובכתובים] (גליון) ג) או יחיד. מלת או נמחק. (יעב"ץ) ד) ובתפלה חוזר לראש. ע"ל סכ"ג. (יעב"ץ)

פסקו דאף לתפלה (אפי') [אם] שהה בלא אונס חוזר למקום שפסק: **מג** מי שטעמו מגורה לו על מתניו קורא ק"ש ומתפלה עד שיכסה לבו: **מד** שכח ונכנס לבית הכסא בתפילו מניח ידו עליהן ומכסן עד שיגמור ראשון: **מה** נואה על בשרו ומכוסה בבגדיו או שהכניס ידו דרך חור לבית הכסא אע"פ שאינו מריח ריח רע פסק ר"מ דאסור לקרות ק"ש וריא"ף פסק שמותר ויש מחלקין לומר כשהוא על בשרו מכוסה בבגדיו אסור אבל אם מכוסה בין קמטיו כגון בין אצילי ידיו מותר: ונואה בפי טבעת וכשיושב נראית עומד אינה נראית אסור לקרות ק"ש וכן אם היו ידיו מטונפות מבית הכסא אסור. נואה בין אצילי ידיו ואינו מריחה יש מתירין לקרות ק"ש: **מו** ריח רע שיש לו עיקר מרחיק ארבע אמות מאחריו ממקום שיכלה הריח וקורא וכן לתפלה ומלפניו עד מלא עיניו. לא יקרא ק"ש כנגד נואת אדם בכל עניין נואת כלבים וחזירים שיש בהם עורות אפי' אין הריח בא אליו ולא כנגד גול של תרנגולים שיש בהן סרחון ושאר נואת בהמה ואיה מותר [לקרות] אצלם מיד בין לפניו בין לאחריו אם אין בהם ריח רע א) ואם יש בהם ריח במקום שכלה הריח אלא שצריך להרחיק מצואת אדם ומציה ומצואת חמור הרבה הבא מן הדרך מכולם צריך להרחיק ארבע אמות וכן מנבלה מסרחת ארבע אמות ממקום שכלה הריח מלאחריו ומלפניו עד מלא עיניו: היה מקום גבוה עשרה טפחים או נמוך עשרה טפחים יושב בלדו וקורא אפי' אם רואה אותה לפיכך נואה שלפני הפתח מותר לקרות בבית וכל זה אם אינו מריח אבל מריח אינו מועיל הפסקה וכן אם אין דבר מפסיק מרחיק מלפניו מלא עיניו אפי' בלילה אם היה במקום שיכול לראותה ביום צריך להרחיק אע"פ שאינו מריח צריך להרחיק ארבע אמות וכן מנבלה מסרחת ממקום שיכלה הריח למי שמריח ולפניו כמלא עיניו: **מז** ריח רע שאין לו עיקר בדידיה לא יזמוד עד שיכלה הריח ובדבריה אינו צריך להפסיק מלגמוד ולק"ש אף בדבריה מפסיק עד שיכלה הריח: **מח** נואה עוברת אסור לקרות ק"ש כנגדה ואפי' כנגד פי החזיר אפי' בא מהגהר: **מט** ספק נואה בבית מותר לקרות ק"ש בנאשפה אסור ספק מי רגלים אף בנאשפה מותר ודאי מי רגלים אסור אם יש בהם טופח על מנת להטפיח. ונואה אפי' יבשה כחרס ונפרכת ע"י זריקה אסור עד שאם גוללה היתה נפרכת: **נ** אסור לקרות ק"ש אם אחד מן האבנים נוגע בערוה אבל אם רואה מותר ואפי' עקבו: לבו רואה את הערוה אסור: **נא** נואה בעשבים מותר לקרות קריאת שמע כנגדה ערוה בעשבים אסור לקרות קריאת שמע כנגדה: נואה בגומא מניח סנדלו על הגומא וקורא והוא שלא יגע סנדלו בנואה: **נב** עכו"ם ערום אסור לקרות קריאת שמע כנגדו לפיכך המל את הגר יכסה ערותו בשעת ברכה והמל את הקטן אין צריך לכסותה: **נג** מי רגלים בין אם הם בכלי בין על גבי קרקע לא יקרא כנגדם עד שיטיל לתוכן רביעית מים לשיעור מי רגלים של פעם אחד ואם הם יותר צריך להוסיף לפי השיעור: **נד** גרף של רעי ועביט של מי רגלים בין של חרס בין של עץ אסור לקרות ק"ש כנגדו בין לפני המטה בין לאחר המטה אפי' ריקנין ואפי' אין בהן ריח ואפי' הטיל לתוכן רביעית מים ושל זכוכית מותר ומיהו אם הרחיק מהם מאחריו ארבע אמות ואין בהם ריח מותר אפי' בבית ויש מתירין בגרף של רעי שהיא לאחר המטה אבל בעלת ובגון שבגוה עשרה טפחים פחות מיכן לא ואם הוא תחת המטה מותר דאשוב בטמון וכגון שהמטה אינה גבוהה שלשה טפחים ב) והריא"ף אוסר: **נה** בית שיש בו ס"ת אסור לשמש מטתו עד שיוציאנו לבית אחר ואם אין לו בית אחר יעשה מחיצה גבוהה עשרה טפחים ובית שיש בו תפלין אסור לשמש עד שיניחם בכלי [תוך כלי] שאינו כליון כגון גלימא לקמטרא וכן כל כיוצא בזה וכן שאר ספרי קדש וחומשין ותפלין אף אם יש לו בית אחר יניחן בכלי [תוך כלי] שאינו כליון: **נו** צריך להרחיק מן הנואה וכיוצא בה לאחריו ארבע אמות ולפניו כמלא עיניו בין לק"ש בין לתפלה: לא יעמוד אדם כנגד בית הכסא ישן ואפי' אין בו נואה ויקרא ק"ש ויתפלל ואדם שאין בו נואה בתוכו אסור כנגדו מותר: **נז** מותר להתפלל במרחץ אדם שלא רחצו בו עדיין ובשן אסור: בית החיצון של בית המרחץ מקום שעומדים בני אדם לבושין יש שם ק"ש ותפלה וכ"ש שאלת שלום ומניחין תפלין במקום שבני אדם עומדין ערומים ולבושים והוא בית האמצעי יש שם שאלת שלום ולא ק"ש ותפלה ואינו מניח תפלין ואינו חולץ בפנימי שכולן עומדים ערומים אין שם שאלת שלום וחולץ תפלין: אסור לאדם ליתן שלום לחבירו במרחץ. שרי ליה לאינשי למימר הימנותא בבית הכסא: והזמנה לבית הכסא לאו מלתא היא ומותר להתפלל בתוכה ויש פוסקין שאסור: **נח** זמן וזבות ונדות ויולדות מיינות בתפלה:

פרק ד א זמן תפלת שחרית מעמוד השחר עד ארבע שעות ותיקין עם הנץ החמה ואי טעי ולבי בתר הכי ג) עד שעה שלית שכר תפלה יהבי ליה שכר תפלה בזמנה לא יהבי ליה ושל מוספין כל היום: **ב** אע"ג דק"ל תפלת ערבית רשות אנן הא קבעינא לה חובה ואין לבטלה בלא אונס הלכך טעה ולא התפלל ערבית מתפלל שחרית שתים ואם לא נזכר עד זמן המנחה כיון שעברו ג' זמנים של תפלות עבר יומו בטל קרבנו טעה ולא התפלל שחרית מתפלל מנחה שתים טעה ולא התפלל מנחה מתפלל ערבית שתים ודוקא שכח אבל אם הזיד לא ומיהו אם ירצה יתפלל נדבה ושכר תפלה דרחמי יהבי ליה טעה במוסף לא יתפלל ערבית שתים טעה ולא התפלל מנחה בע"ש מתפלל ערבית שתים של שבת וכן אם לא התפלל מנחה בשבת מתפלל ערבית שתים של מוצאי שבת ומבדיל בראשונה ולא בשניה ואם לא הבדיל בראשונה והבדיל בשניה שניה עלתה לו לראשונה לא עלתה לו ומתפלל פעם שלישית בלא הבדלה הבדיל בשתיהן או לא הבדיל באחת מהן אין מחזירין אותו טעה ולא הזכיר יעלה ויבא במנחה בר"ח או שהתפלל מנחה בשבת תפלת חול יש אומרים שלא יתפלל ערבית שתים ויש אומרים שצריך ד) ולצאת מן הספק יתפלל ערבית השניה נדבה ואינו צריך לחדש בה דבר: **ג** תפלת המנחה מאן דעביד כרבנן דאמרי עד הערב עביד והוא שיזהר שלא יתפלל לעולם ערבית קודם הערב ומאן דעביד כר' יהודה דאמר עד פלג המנחה והוא שעה ורביע קודם הלילה עביד ויזהר שלא יתפלל לעולם מנחה אחר פלג ויכול אז להתפלל ערבית: **ד** אסור לעבור כנגד המתפללין בתוך ארבע אמות: **ה** המתפלל כנגד רבו ואחורי רבו בתוך ארבע אמות והנותן שלום לרבו ואינו אומר שלום עליך רבי והמולך על ישיבתו והאומר משמו דבר שלא שמע מפיו גורם לשכינה שתסתלק מישראל: **ו** רב היה מדליק הנר בע"ש ומקבל עליו השבת מפלג המנחה ולמעלה ומתפלל של שבת ואסור בעשיית מלאכה ואומר קדושה על הכוס מפלג המנחה ולמעלה ואם טעו הלבור ביום המעונן והתפללו של שבת בע"ש אין צריכים לחזור ולהתפלל ויחיד צריך ואנו ואנו מוחרין בעשיית מלאכה ומי שהיה אנוס בשבת כגון שהיה צריך להתשיך על התנוס מתפלל של מוצאי שבת בשבת מפלג המנחה ולמעלה ואומר הבדלה על הכוס ותוספת של שבת ויו"ט צריך שיעור קצת ולא מפלג המנחה ואין לאכול המצות בגילי הפסח עד שתחשך: **ז** תפלת הערב אין לה קבע דזמנה כל הלילה והיא רשות והאידנא נהגו העם לשוויה מובה: **ח** היו לפניו שתי תפלות אחת של מנחה ואחת של מוסף מתפלל מנחה ואח"כ מוסף ואפי' יש שהות ביום להתפלל שתיהן לכך יש להזהר ביום"כ שיתפללו מוסף קודם שבע שעות שהוא זמן מנחה גדולה ויש אומרים שאינו צריך אע"פ שעברו עליו שבע שעות יכול להקדים של מוסף אם ירצה לאחר של מנחה ואינו צריך להתפלל אותה עתה שלא אמרו להקדים שלא כשהוא צריך עתה להתפלל גם מנחה: **ט** אסור לאחר תפלת השחר עד אחר ארבע שעות ותפלת מוסף עד אחר שבע שעות: **י** אסור לאדם להקדים תפלתו לתפלת הצבור כשהוא בצבור: **יא** אין הלכה כרב הונא דאמר אסור לאדם שיטעום כלום קודם שיתפלל ומוסף ומותר להתחיל סעודה קטנה סמוך למנחה קטנה קודם שיתפלל ואסור להתחיל סעודה גדולה קודם שיתפלל אפי' סמוך למנחה גדולה: **יב** כשיכנס האדם לבית המדרש יאמר יהי רצון מלפניך ה' אלהי ואלהי אבותי שלא אכשל בדבר הלכה ושלא אומר על טהור טמא ולא על טמא טהור ולא על מותר אסור ולא על אסור מותר ואל יכשלו חבירי בדבר הלכה ואשמח בהם ובאתאו הוא אומר מודה אני לפניך ה' אלהי ואלהי אבותי שאמת חלקי מיושבי בהמ"ד ולא שמת חלקי מיושבי הקרנות שאני משכים והם משכימים אני משכים לדברי תורה והם משכימים לדברים בטלים אני עמל והם עמלים אני עמל ומקבל שכר והם עמלים ואינם מקבלים שכר אני רץ והם רצים אני רץ לחיי העולם"ב והם רצים לבאר שחת: **יג** כל השנה כולה מתפלל אדם הבינוני ומותם ברוך אתה ה' שומע תפלה תוך ממוצאי שבת ויו"ט שצריך לומר הבדלה בתוכן הדעת. וכן בימות הגשמים אין לאומרה שצריך לומר שאלה בברכת השנים. וקאמרי רבנן דהני מילי בשעת הדחק כגון במדבר וכיוצא בו וכשמגיע לבתו מ"ל לחזור ולהתפלל אבל אלא בשעת הדחק אין מתפללין הבינוני ואומר בה שלש רשותות ושלש אחרונות. ש"ל שטעה בכל אחת מן הברכות אין מעלין אותו טעה בברכת הצדוקים מעלין אותו חיישינן שמא מהם הוא ואם התחיל בה אין מעלין אותו: **יד** טעה ולא אמר ותן טל ומטר בברכת השנים אם נזכר קודם שומע תפלה אומר בשומע תפלה ואם נזכר אחר שומע תפלה חוזר לברכת השנים אם אחר שסיים תפלתו נזכר חוזר לראש אפי' שאל טל: ואם התפלל בצבור יכוין את לבו וישמע מפי שליח צבור כל י"ח ברכות מראש ועד סוף ויצא ידי חובתו וכן מי שטעה ולא הזכיר יעלה ויבא בראש תדש או כל דבר שצריך לחזור ולהתפלל בשבילו יכוין לשמוע מפי שליח צבור ויצא טעה ולא הזכיר בגבורות גשמים בתחיית המתים אם הזכיר טל אין מחזירין אותו ואם לאו מחזירין אותו. הזכיר הגשם בקיץ (אין) מחזירין אותו: **טו** טעה ולא הבדיל בתפלתו אם יהיה לו כוס להבדיל עליו ואפילו למחר אין מחזירין אותו ואם לא יהיה לו כלל מחזירין אותו: **טז** טעה ולא הזכיר של ראש חודש בעבודה אם נזכר קודם שסיים תפלתו או אפי' אם סיים תפלתו ולא עקר רגליו והוא רגיל לומר תחנונים אחר תפלתו חוזר לעבודה ואם לאו חוזר לראש: **יז** כל אותן שאין מחזירין אותן כגון על הנסים בחנוכה ופורים ויעלה ויבא בגילי ראש חדש ועננו בתענית וכיוצא בהן כיון שסיים אותה ברכה אע"פ שלא פתח בברכה אחרת אינו חוזר ואם יחזור הוי ברכה לבטלה וי"א אאם ירצה יחזור ולא מסתבר: לא יעשה אדם תפלתו קבע שלא לאומרה בלשון תחנונים אלא לאומרה בלשון תחנונים ולא תהיה דומה עליו כמשוי: **יח** המהלך במקום גדודי חיות ולסטים מתפלל תפלה קצרה אף כשהוא מהלך ולא יאמר ג' רשותות וג' אחרונות וזה נוסחה ברבי עמך ישראל מרודין ודעתן קצרה יהי רצון מלפניך ה' אלהי ואלהי אבותי שתתן לכל אחד ואחד כדי פרנסתו ולכל גויה וגויה די מחסורה והטוב בעיניך עשה ברוך אתה ה' שומע תפלה וכשבא לביתו מתפלל י"ח: ההולך בדרך מתפלל תפלת הדרך מעומד אם דעתו לילך פרסה וכ"ש יותר אבל פחות מפרסה לא יתחוס בברוך ואם לא אמרה תוך פרסה רשאוה יכול לאומרה אחר כך וזה נוסחה יהי רצון מלפניך ה' אלהינו ואלהי אבותינו שתוליכנו לשלום ותצעידנו לשלום ותסמכנו לשלום ותצילנו מכף כל אויב ואורב בדרך ותגנו לחן ולחסד ולרחמים בעיניך ובעיני כל רואינו ותחזירנו לבתינו לשלום ואומר אותו בלשון רבים ברוך אתה ה' שומע תפלה. וי"א שבתוך פרסה רשאוה יכול לאומרה אבל לאחר פרסה אינו אומרה ולא הזכיר: אין להתפלל הבינוני אלא בשעת הדחק כגון מהלך במדבר וכיוצא בו ואומר שלש רשותות ושלש אחרונות ומתפלל מעומד וכשיגיע לביתו אינו חוזר ומתפלל: **יט** הרוכב בדרך יש במקומו ויתפלל לפי שאין דעתו מיושבת עליו אם ירד אפילו יש לו מי שיאחז בהמתו ואפילו שלא במקום סכנה ואינו צריך להחזיר פניו לירושלים: קומא ומי שאינו יכול לכוון את הרוחות יכוין לבו לאביו שבשמים: העומד בחוצה לארץ יכוין פניו כנגד ארץ ישראל בא"י יכוין פניו כנגד ירושלים והעומד בירושלים יכוין פניו כנגד בהמ"ק והעומד בבהמ"ק יכוין פניו כנגד קדשי הקדשים היה עומד אחורי הפרוכת הופך פניו לפרוכת נמצא עומד במזרח הופך פניו למערב במערב הופך פניו למזרח בדרום הופך פניו לצפון בצפון הופך פניו לדרום נמצאו כל ישראל מכוונים לאביהם שבשמים ואנחנו מכוונים למזרח שאנו יושבים במערבה של ארץ ישראל: **כ** המשכים לצאת לדרך ואין לו פנאי לקרות שמע ולהתפלל מוטב שיתפלל קודם שילך כדי שיתפלל מעומד ובלבד שיעלה עמוד השחר אע"פ שלא יקרא ק"ש עד שיגיע זמנו ואע"פ שאינו סומך גאולה לתפלה ממה שימתין להתפלל בדרך ויתפלל כשהוא מהלך ויסמוך גאולה לתפלה ורש"י ז"ל פסק קודם היום ולא נהירא: **כא** מתפלל תפלת מוסף ביחיד ויחיד אפילו במקום צבור וטוב שיתפלל במקום שלומד.

א) ואם יש בהם ריח במקום שכלה הריח. ל"ל ד"א ממקום שכלה הריח כך הגיה בב"י על הטור. (מל"ה) ב) והרי"ף אוסר. עי' בב"י סימן פ"ז שמתה עליו. (מל"ה) ג) זמן כו' עד שעה ששית. ל"ע דבש"ס משמע דגם לאחר חצות יש לו שכר תפלה אם מתפלל לתשלומין [עי' במעדני יו"ט ס"ק מ' בשם הב"י]. (ר"א מכר) ד) ולצאת מן הספק יתפלל ערבית השניה נדבה. עי' מור וקציעה [סי' קמ]. (יעב"ץ)

קיצור פסקי הרא"ש ממסכת ברכות

בתנות צריך לחזור ולהתפלל: **כב** כמה יהיה בין תפלה לתפלה י"ל כדי שתתחזק דעתו עליו וי"ל כדי שתתחזק דעתו עליו כדי הלוך ארבע אמות: **כג** טעה ולא הזכיר של ר"ח בערבית אין מחזירין אותו בשחרית מנחה ומוסף מחזירין אותו אבל שלא בטעה שחרית אין מחזירין אותו מפני טורח בטור הוחיל ותפלת מוסף לפניו במוסף ובמנחה מחזירין אותו:

פרק ה א אסור לאדם למלאות פיו שחוק בעוה"ז ובמקום גילה שם תהא רעדה וזמרה אסור בין בפומא בין במנא בין זמרן גברי ועניין נשי בין זמרן נשי ועניין גברי ודוקא כגון נגינות אהבים ושירי עגבים אבל שירות ותשבחות להקדוש ברוך הוא מותר לאמרן בבית המשתאות השותה יין במשה מיני זמר מביא חטאה פורעניות לעולם ומותר לעשות עטרה לנשים בשמחתן ולאנשים אסור הקורא פסוק משיר השירים ועושהו כמין זמר והקורא פסוק בבית המשתאות בלא זמנו מביא פורעניות לעולם: **ב** אין עומדין להתפלל אלא מתוך הלכה פסוקה כדי שלא יטרח להרהר בה ולא מתוך שחוק ושיחה וקלות ראש ודברים בטלים אלא מתוך שמחה ואל יפטר אדם מחבירו אלא מתוך שמחה ודברי תורה ואין שכינה שורה אלא מתוך שמחה לכך נהגו לומר פסוקי דזמרה ואשרי קודם תפלה העוסק בצרכי צבור כעוסק בתורה דמי לעמוד ממנו ולהתפלל: **ג** המתפלל צריך שיכוין את לבו וירלה עצמו כאילו שכינה כנגדו ויתן עיניו למטה ולבו למעלה רבי עקיבא כשהיה מתפלל עם הצבור היה מקצר ועולה וכשהיה מתפלל ביחיד היה אדם מניחו בזוית זו ומולאו בזוית אחרת מפני כריעות והשתחואות ובלבד שלא ישתה בסוף הברכות רק בתנות ובמודים על כן יש נוהגים בר"ה ויו"כ כשמתפללין זכרנו וכתן שותין וכשמגיעים לסוף ברכה זוקפים שאין לשתות בסוף ברכה רק בתנות ובמודים: **ד** אסור להתפלל יותר מג' פעמים ביום שחרית ומנחה וערבית: והמתפלל יחזיר פניו לירושלים ולא ישמיע קולו בתפלתו: ויתפלל ואחר כך ישאל צרכיו ואין אומר שום דבר אחר אמת ויציב כדי שיסמוך גאולה לתפלה ואחר התפלה מאריך כל מה שירצה ולא ישאל צרכיו לא בג' ראשונות ולא בג' אחרונות ויסדר שבחו של הקב"ה ואח"כ יתפלל: **ה** מצוה לומר פסוקי דזמרה בכל יום בנעימה בבית הכנסת ואסור לדבר משיתחיל ברוך שאמר עד שיסיים י"ח ברכות: **ו** הנכנס לבהכ"נ ואם יאמר כל הזמירות לא יוכל להתפלל עם הצבור אומר ברוך שאמר ומזמור של תהלה לדוד בלבד ומותם בישתבח כדי שיתפלל עם הצבור: הנכנס בשעה שש"ל מתחיל יוצר אור ואין לו שהות לומר אפילו תהלה לדוד יקרא ק"ש בברכותיה ויתפלל עם הצבור ואח"כ יקרא פסוקי דזמרה עם הברכות שלפניהם ושלאחריהם לפי שהתפלה רצויה ומקובלת עם הצבור: **ז** בתפלות של פרקים כגון מל' יום והלן צריך להסדיר תפלתו קודם שיתפלל: **ח** המתפלל צריך שיכוין לבו ויתתוך בשפתיו ולא ישמיע קולו בתפלתו ושכור אסור להתפלל: הרואה דבר שאינו הגון בחבירו אפי' אינו דבר תורה צריך להוכיחו: מי שמושדין אותו בדבר שאין בו צריך הנתשד להודיעו שאינו בו והמושד מגיהו בדבר שאינו בו צריך לפייסו: אסור ליגע בתוך ד"א של תפלה בין מלפניו בין מלדדין ואם עוסק בק"ש וברכותיה וכיוצא בהן שפיר דמי: **ט** שתוי והוא שיכול לדבר בפני המלך אל יתפלל ואם התפלל תפלתו תפלה אבל שכור שאינו יכול לדבר בפני המלך אל יתפלל ואם התפלל תפלתו תועבה ושכור מברך בהמ"ז: **י** היושב בתענית חלום בשבת קורעין לו גזר דינו של ע' שנה ואומר עננו באלהי עצור ויושב תענית על תעניתו על שבטל עונג שבת. ר"ח שהל להיות בתענית ש"ל אומר עננו במוסף בעבודה וי"א שאומר ברכה ה' בפ"ע: **יא** המתפלל ישהה שעה אחת קודם תפלה ושעה אחת אחר תפלה: **יב** ואפי' מלך ישראל שואל בשלומו לא ישיבנו אבל מלכי אומות העולם פוסק ויש"ב מפני הסכנה ואם אפשר לו לקנר לו לנטות מן הדרך יטה או יקנר. המתפלל בקרטיא ופלטיא ה"ז מעביר לצדדים מפני החמור או מפני הקרון ובלבד שלא יפסיק תפלתו: **יג** המתפלל אפילו נחש כרוך על עקבו לא יפסיק אבל עקרב כרוך עליו או נחש מרתיע כנגדו או שראה שורים פוסק ואם פסק בג' ראשונות חוזר לראש באמצעיות חוזר לראש הברכה שפסק בה פסק בג' אחרונות חוזר לעבודה: **יד** מזכירין גבורות גשמים בתחה"מ ושואלין הגשמים בברכת השנים והבדלה בחונן הדעת ומבדיל גם על הכוס וכן אם הבדיל על הכוס צריך שיבדיל גם בתפלה ואם לא הבדיל בתפלה מבדיל על הכוס ויש שכח להבדיל א) על הכוס ואכל קודם שהבדיל על הכוס חוזר לראש ומתפלל שנית ומבדיל גם על הכוס. וביו"ט שהל להיות אחר שבת אומר ומודיענו: **טו** האומר יברכוך עובדים הרי זה מדרך המינים פי' עובדים שבעים מלשון ונהיה עובדים: **טז** האומר על קן צפור יגיעו רחמיך ועל עוב יזכר שמך משתקין אותו אסור להוסיף בשבח הקב"ה על מה שתקנו כגון הגדול והגבור והעוה"ז העזוז והילאוי וכיוצא בהן ובינו לבין עצמו בתחנונים מותר והאומר מודים מודים או שמע שמע משתקין אותו לרש"י כשכופל הפסוק כולו ולריא"ף כשאומר מלה מלה וכופלה ב) לכך צריך ליזהר משניהם אבל ה' הוא האלהים מותר לכופלו: **יז** ש"ץ לא יענה אמן אחר הכהנים העולים לדוכן מפני הטירוף ואם אין שם כהן אלא הוא לא יעשה את כפיו ואם בטוח הוא שאם יעשה את כפיו יחזור לתפלתו רשאי ואין לש"ל להפסיק ולקרות הכהנים שיעלו לדוכן אבל אחר יקרא להם: **יח** העובר לפני התיבה וטעה יעבור אחר תחתיו ולא יהא סרבן באותה שעה וחוזר לתחלת הברכה שטעה בה ואם טעה אחרי קדושה ביוצר אור יתחיל ממקום שפסק זה ולא יחזור לראש יוצר: **יט** העובר לפני התיבה צריך לסרב ולא יסרב יותר מדאי כילד יעשה פעם ראשונה מסרב ושניה מהבהב פי' מכין עצמו לילד שלישית פושט רגליו ויורד: **כ** טעה בג' ראשונות חוזר לראש באחרונות חוזר לעבודה באמצעיות לרש"ב חוזר לאותה ברכה שטעה בה ואומר משם ואילך על הסדר הלכך אם שכח ש"ל ענו לא יחזור ואם שכח המלך המשפט יחזור להשיבה שופטינו וכן עיקר. ופירש"י שאם דילג ברכה אחת אומרה במקום שנזכר הלכך אם טעה ש"ל ולא אמר עננו אומרה במקום שנזכר וכן מי שלא אמר המלך המשפט אומרו במקום שנזכר ולא נהירא: **כא** לא ישאל אדם צרכיו בג' ראשונות וג' אחרונות בצרכי צבור מותר לכך נהגו לומר זכרנו ומי כמוך וכתוב לחיים ובספר חיים: **כב** אלו ברכות ששותה בהם בתנות ובמודים תחלה וסוף ולריך שיכרע עד שיתפקקו כל חליות שבשדרה ועד שיראה איסר המותה כנגד לבו בקרקע ואם אינו בריא ואינו יכול לכרוע כראוי כיון שנענע ראשו וציער עצמו יצא הכל שותין עם שליח לצבור בתפילת מודים והכורע בהודאה של הלל וברכת המזון ה"ז מגונה: **כג** אחר שיסיים אדם תפלתו יפסיע ג' פסיעות לאחריו בכריעה אחת ונותן שלום לשמאלו ואח"כ לימינו ועומד שם עד שיגיע ש"ץ לקדושה וחוזר למקומו: **כד** המתפלל וטעה סימן רע לו ואם ש"ל הוא סימן רע לשולחיו: לעולם ימוד אדם עצמו קודם שיתפלל אם יכול לכוין בתנות יתפלל ואם לאו אל יתפלל. ויתפלל בבית שיש בו חלונות:

פרק ו א כיצד מברכין על כל פירות האילן מברכין בפה"ע חוץ מן היין שמברכין עליו בפה"ג על פירות האדמה ועל הירקות אומר בפה"א חוץ מעל הפת שמברך המוציא: נטע רבעי אינה נוהג בחו"ל וכרם רבעי נוהג ולריך לפדות הענבים על שוה פרוטה ושותקה ומטילה לנהר: כל הנהנה מן העוה"ז בלא ברכה מעל וכאילו גזל אביו ואמו: **ב** השותה שמן זית אינו מברך כלל מפני שהוא מזיק ואם אכלו ע"י פת נפטר בברכת הפת ואם חושש בגרונו ושותהו לרפואה ע"י אנגרון מברך עליו בפה"ע: **ג** קמחא דמיטי ודשערי אפילו אינו נטחן דק דק ואפילו קמח של קליות קרא חייא וקורא הגדל סביב הדקל ולולבי גפנים ושקדים רכים הנאכלין בקליפתן החיצונה מברך עליהן שהנ"ב: שקדים המרים הקטנים בפה"ע הגדולים ולא כלום ואם ממתקן ע"י תיקון מברך בפה"ע מיני נגפה על העלים ועל התמרות בפה"א על האציונות ועל הקפריסין בפה"ע. גלף של ערלה בחו"ל זורק את האציונות ואוכל קפריסין ובא"י שניהם אסורין: **ד** קליפי רמונים והנץ שלהם קליפי אגוזים והנץ שלהם והגרעינין של כל פרי חייבים בערלה: על כל גרעיני פירות אומר בפה"ע ובלבד שיהיו (מהם) ראויים לאכילה: **ה** ואין מברכין בפה"ע על הנוסר עד שיהיה כפול לבן וקודם לכן בפה"א ואם הוא מקופק מתי הוא כפול הלבן מברך בפה"א ועל החרובין משישרשו וזיתים משיגיעו ושאר האילנות משיוציאו פרי אומר עליהן בפה"ע: **ו** פלפלים וזנגבילא יבש וגרופלים וכיוצא בהם אין מברכים עליהם ועל האגוז שקורין מוסקט בפה"ע ועל הקנה שקורין קנילא בפה"א וכן כל שהוא ידוע שהוא פרי העץ ברכתו בפה"ע שאינו פרי העץ בפה"א ושאינו עיקר הפרי אע"פ שהוא פרי העץ בפה"א ושאינו ידוע שהנ"ב על הסוק"ר בפה"ע פלפלי רטיבתא בפה"ע זנגבילא רטיבתא בפה"א: **ז** כל דבר שעיקרו מה' מינין כגון מבין קדרה ודייסא אפילו רובו ממין אחר מברך עליו מחלה במ"מ ולבסוף ברכה אחת מעין שלש ומבשיל שותנין קמח להקפותו ולדבקו לא הוי עיקר: **ח** הכוסס את האורז מברך עליו בפה"א האופה אורז ודוחן או שבשלו מברך במ"מ ולבסוף בג"ר וחסרונן על כל מה שברא להמיות בהם נפש כל מי בא"י מי העולמים ואם נתערב במין אחר והרוב מן המין האחר אומר שהנ"ב וכן העושה פת או מבשיל ממיני קטניות מברך שהנ"ב וריא"ף משוה דין דוחן לדין קטניות: **ט** הכוסס את החטה או שלקינהו ואכלינהו בעינייהו אומר בפה"א ולפי שיש ספק בברכה אחרונה אם יברך בג"ר או ברכה אחת מעין ג' נכון להתמיר שלא לאכול קליות או חטים בעינייהו שלוקות אלא חוץ הסעודה: **י** לחם שנתבשל באילפס אם הפרוסות גדולות כזית מברך המוציא וג' ברכות ואם לאו מברך במ"מ וברכה אחת מעין ג' ואפילו אם יש בהם תואר לחם ואם אינו מבושל והוא מחובר ע"י דבש או מרק אם יש בפרוסות כזית מברך המוציא וג' ברכות אף אם אין בהם תואר לחם ואם אין בהם כזית אם יש בהם תואר לחם מברך המוציא וג' ברכות ואם לאו במ"מ וברכה אחת מעין ג' ואם אינו מבושל ולא מחובר אלא מפורר דק דק אע"פ שאין בפרוסות כזית ואין בהן תואר לחם מברך המוציא וג' ברכות: **יא** כובא דאורעא והיא בגילתה רכה ואופין אותה בגומא שבכירה מייב בחלה אם קובע סעודתו עליו מברך המוציא וג' ברכות ואם לאו מברך במ"מ ואדם יוצא בו ידי חובתו בפסח טריתא פטורה מן החלה והוא שאופין אותו על הכירה והוא מתבשל ואין תורת לחם עליו וכן לחם שאופים אותו בשפוד וטחין אותו בשמן ולחם העשוי לכותח ועשוי כלימודין כל אלו פטורין מן החלה ואם עשוי כעבין מייבין בחלה: **יב** על דבש שזב מתמרים מברכין בפה"ע ואם נתן בו מים שהנ"ב וא"א שעולם מברכין עליו שהנ"ב: על שכר תמרים ושכר שעורים שהנ"ב ותמרי דעבדינהו טרימא פי' מרוסקים מעט מברכין עליהן בפה"ע: **יג** על שתיתא עבה דלאכילה במ"מ ועל רכה דלשתיה שהנ"ב: **יד** על הפת אומר המלמ"ה ולא יאמר מוציא אע"ג דעל היין אומר בפה"ג ולא אמרינן הטורא: **טו** כל ירק ופרי ומיני קטנית שטובים מיים ומבושלים ברכתן שוה לאחר בשולם בקודם בשולם וקלא וסלקא וכרתי שטובים מבושלים יותר מחיים האוכלן חיים מברך שהנ"ב מבושלים בפה"א ודברים שיותר טובים חיים ממבושלים כגון תומי וכרתי וכיוצא בהן האוכלן חיים בפה"א מבושלין שהנ"ב אפי' שערבין לו מבושלים יותר מחיים: אגוז המטוגן בדבש ברכתו בפה"ע: **טז** ברכה לאשונה אין לה שיעור אפילו לא אכל אלא כל שהוא מברך ואחרונה יש לה שיעור ושיעורה על ז' המינים בכזית וכן על הפת ואוכל בריה כמו זית א' או גרגיר א' משמע בירושלמי דמברך אפילו אין בו שיעור והמוספות מסתפקים בזה לכך ירא שמים לא יאכל פחות מן השיעור להסתלק מן הספק וגם יש להסתפק על ברכת בנ"ר אם צריכה שיעור והאוכל משבעת המינין פחות מכשיעור לדעת התוס' מברך בנ"ר לא"א הרא"ש ז"ל אינו מברך בנ"ר: **יז** מבשיל שמשימין בו קמח כדי לדבקו ברכתו בפה"א: **יח** מי שלק של ירקות ושל שבת וכן אם שלק פירות מברך על מי השלק ומי הפירות כמו על הפירות ועל הירקות עצמן: **יט** הבולע לא יפריד פרוסה מן הפת עד לאחר הברכה וצריך לחתוך מעט מן הלחם קודם ברכה בענין שאם יחתוך בפרוסה יעלה הכבר עמו ואם יחתוך יותר מזה חשוב כפרוסה ואם לא יחתוך כלל עד לאחר הברכה הוי החתך הפסק בין הברכה לאכילה: **כ** מי שהיו לפניו פירות ודעתו לאכלם ונטל אחד מהם וצריך עליו ונפל מידו ונאבד צריך לברך פעם אחרת על הפירות כשיאכל ויאמר קודם שיברך בשכמל"ו על הברכה שעשה לבטלה ואם לא אמר אלא ברוך אתה ה' יסיים למדני חקיך: **כא** היו לפניו פתיתין גדולים ואפילו מפת נקיה ושלימה קטנה מברך על השלימה ואפילו היא פת הדראה כיון שהכל מין חטין היו [שניהם] שלימין או פתיתין מברך על הנקיה:

א) ל"ל בתפלה (נלין) ב) לכן צריך ליזהר משניהם. בל"ז גם לרש"י צריך ליזהר (מילתא מילתא) [מילה מילה] דהוי מגונה עכ"פ, וכן לרי"ף בפסוקא הוי מגונה. (מל"ה)

מחיכה של חטין אפילו קטנה קודמת לשעורים אפילו שלימה. פת שעורים ופת כוסמין מברך על שעורים פת טמאה ופת טהורה והן ממין אחד מברך על הטהורה פת נקיה עמלה ופת קיבר טהורה על איזה שירצה יברך וכן הדין בפת בגם (ופת ישראל) למי שאוכל פתם נקיה ופת ישראל קיבר על איזה שירצה יברך. פרוסה של חטים ושלימה של שעורים לגאת ידי שמים מניח את הפרוסה תחת השלימה ומוציא משתיהן: **כב** דיבר בין ברכת המוציא לאכילה מעניין הסעודה כמו הביאו מלח וליפתן או גבינה אחרים לשתות הפסק וכן השותה חיה ועוף ודיבר ביניהם מעניין השחיטה כגון הביאו אחרים לשתות לא הוי הפסק אין הטועה רשאי לנטוע עד שיביאו מלח או ליפתן ואם הלאתם טוב ואינו צריך מלח וליפתן רשאי: **כג** ברך על פירות האילן בפה"א יצא ועל פירות האדמה בורא פרי העץ לא יצא ועל כלם שאמר שהכל נהיה בדברו ואפילו על הפת יצא: כלל מה שנקרא פרי העץ א) כל דבר שמוציא עליו מעניפיו ואין צריך לזורעו בכל שנה הוא פרי העץ מוציא עליו מעיקרו וצריך לזורעו בכל שנה פרי האדמה הוא ומומץ מוזג או שאותהו לרפואה עם המרק מברך עליו שהכל נהיה בדברו אבל בעיניה מזיק ואינו מברך עליו כלום אמר על הפת בריך רחמנא מלכא מאריה דהאי פיתא יצא ידי ברכת המוציא ואם אמר כן אחר אכילה יצא ידי חובת ברכת הזן. רב האי פסק דכל ברכה שאין בה מלכות שמים אינה ברכה ור"י נסתפק בזה הלכך אם הזכיר בה שם ולא מלכות לא יחזור ויברך וברכה מעין ז' שאומר ש"ל בגיל שבת מה שאומר בה האל הקדוש שאין כמוהו חשוב מלכות וברכה ראשונה של י"ח כיון שיש בה האל הגדול הגבור והנורא חשוב מלכות: **כד** על דבר שאין גדולו מן הארץ כגון בשר בהמה וחיה ועוף ודגים אומר שהכ"ב וכן על הפת שעיפשה ועל יין שהקריש ועל התבשיל שעברה צורתו ועל חלב וגבינה וביצים ועל המלח והזומית וכמהין ופטריות וחומץ וחמרים שאינם מבושלים באילן וחגב: **כה** היו לפניו שני מינים ואין בהם מז' המינין כגון אתרוג ותפוח יברך על האביב ופוטר את האחר ואם יש בהם ממין ז' כגון תפוח ותאנה מברך על מין שבעה אף אם האחר הוא חביב לו ואם אין ברכותיהן שוות כגון גמון וזית מברך על איזה מהם שירצה ואפי' אם האחר חביב עליו טפי ואם יש לפניו ברכת בפה"ע ושהכל בפה"ע קודם. בפה"א ובפה"ע על איזה שירצה יברך קודם: כל המוקדם בפסוק עד ריימון מוקדם לברכה אחרת קודמת לשעורה זיתים קודמים לשעורה מפני שהוא סמוך לארץ בארץ ותמרים קודמים לגפן מפני שהם שני לארץ מניגה דקרא. אבל חטה קודם לזית וכן שעורה קודם לדבש. הא דחטה ושעורה קודמים בשעשה תבשיל או בפת ב) אבל הכוסס את החטה שמברך בפה"א בפה"ע קודם: **כו** פת פוטרת כל מיני מאכל ויין פוטר כל מיני משקין: דברים הבאים בתוך הסעודה מחמת הסעודה כגון בשר ודגים וירק ודיסא שרגילים לקבוע הסעודה עליהן ואוכלן עם הפת אפי' אוכלן בלא פת אין טעונים ברכה לא לפניהם ולא לאחריהם שהפת היא פוטרתן וכן כל המשקים שאדם שותה תוך הסעודה חוץ מן היין שקובע ברכה לעצמו וטעון ברכה לפניו: דברים הבאים שלא מחמת הסעודה כגון מיני פירות והביאן קודם שמשך ידו מן הפת טעונים ברכה לפניהם ולא לאחריהם ואם הביא אחד מאלו המינין לאחר שמשך ידו מן הפת קודם בהמ"ז טעון ברכה לפניו ולאחריו ויש דעות אחרות ואינן עיקר: **כז** כתב בה"ג שא"ל לברך אחר כוס של בהמ"ז ברכה אחרונה ולא נהירא: **כח** ג) האוכל בתחלת סעודתו פת ופירות אין לו לברך עליהן אפי' אם אוכל מהם מעט תחלה בלא פת דהשתא הוי ליה לדיליה באים מחמת הסעודה ד) ואם אכל מהם בסוף סעודתו בלא פת יש להסתפק אם יברך עליהן אם לאו ולהוציא עצמו מן הספק יאכל מהם קודם נטילה בלא פת ויברך עליהן: **כט** כתב בה"ג שיש לברך על המים בתוך הסעודה אם אין לו יין לפוטרו ולא נהירא ויש שפוסקים שיש לברך על המים בתוך הסעודה על כל פעם ולא נהירא והרוצה להסתלק מן הספק ישב קודם שיטול ידיו במקום סעודתו ויברך על המים על דעת לשתות תוך הסעודה: **ל** פת הבאה בכיסנין מברך עליו במ"מ ולבסוף ברכה אחת מעין שלש ואם קובע סעודתו עליו מברך המוציא ובהמ"ז ואם מתחלה היה דעתו לאכול מעט ובירך במ"מ ואח"כ אכל כשיעור שאחרים קובעים סעודתן עליו מברך בהמ"ז: הוא קובע סעודתו על דבר מועט ואחרים אינם קובעין סעודתן אינו מברך המוציא ושלש ברכות דנתר רובא אזלינן ובטלה דעתו אצל כל אדם. לחמניות ניבלי"ש בלע"ז שבלילתן עבה מברך המוציא וג' ברכות ושבלילתן רכה מברך במ"מ וברכה מעין שלש ואם קובע סעודתו עליהן מברך המוציא וג' ברכות: **לא** נטל ידיו לבהמ"ז או שאמר הב לן ונבריך אסור לאכול ולשתות עד שיברך על מה שרוצה לאכול ולשתות וא"ל לברך בהמ"ז קודם והסומך על שלחן אחרים אפי' אמר הב לן ונבריך לא הוי סלוק עד שיאמר בעל הבית הב לן ונבריך אין לסלק המפה והלחם עד לאחר בהמ"ז ואיכף לנטילה ברכה: **לב** ברכת הפת פוטרת הפרפרת פי' פת הנעומה בקערה ואין ברכת הפרפרת פוטרת את הפת צריך על הפרפרת שלפני המוציא פטר את הפרפרת שאכל לאחר הסעודה קודם בהמ"ז: צריך על היין שלפני המוציא פטר את היין שלאחר הסעודה קודם בהמ"ז אבל מה ששותה אחר בהמ"ז צריך לברך עליו ודוקא בימים שדרך האדם ליבב ולשתות אחר סעודתו כגון שבתות ויו"ט ויום הקזה וכיוצא בהם. ומיהו במקום שיש יין מצוי ודרך כל אדם לקבוע בכל פעם או אפי' אין דרך כל אדם לקבוע אם דעתו לשתות גם לאחר המזון ובירך תחלה אדעתא דהכי א"ל לחזור ולברך וכן אפי' בשבת ויו"ט אם אין דעתו לשתות אחר המזון ונמלך ושתה צריך לחזור ולברך: יין שבתוך הסעודה אינו פוטר יין שלאחר הסעודה היכא שלא היה לו יין לפני המזון ויין שלפני הסעודה כגון קידש או הבדיל על היין קודם סעודתו פוטר היין שבתוך המזון: **לג** ברכת היין והפת בין ראשונה ובין אחרונה אין אחד מוציא חבירו אפילו אם ענה אמן אח"כ הסבו לאכול ולשתות ואז פוטר הברכה הראשונה של פת ויין ואחרונה של יין אם הם שנים וברכה אחרונה של פת אם הם ג' ושאר כל הדברים לא

נעו הסבה בכל עניו אחד מברך לכולן ובני ביתו של אדם לא בעו הסבה שהן נגררין אחריו ואפי' בשאר בני אדם אם קבעו מקום לאכילתן שאמרו נאכל ונשתה כאן לא בעי הסבה והאידנא יש בה דין הוי כהסבה דידהו: **לד** חבורה שבא להם יין בתוך המזון כ"א מברך לעצמו לפי שאין יכולין לענות אמן שאין משיחים בסעודה מפני הסכנה: והמתעטש בסעודה אסור לומר לו אסותא: בא להם יין אחר המזון אחד מברך לכולן: **לה** מברכין על המוגמר משתעלה תמרתו ועל כל המוגמרות מברכין בורא עצי בשמים חוץ מעל המוסק שמברכין עליו בורא מיני בשמים: והרמ"ה אוסר לאכול מוסק מפני תשש דם וה"ר יונה מתיר: **לו** על שמן אפרסמון מברך בורא שמן ערב: שמן שמערבים עמו הרבה מיני עצי בשמים לפטמו אומר עליו בורא עצי בשמים כל זמן שהבשמים בתוכו הוליאן משם מברך בורא מיני בשמים ואם ערב בו עצי בשמים ועשבי בשמים מברך בורא מיני בשמים: וסימלק וחילפי דימא וסיגלי אומר עליהם בורא עצי בשמים: ה) וכן כרכום דגוניתא אבל דבכרא בורא עשבי בשמים: **לז** המריח באתרוג אומר ברוך שנתן ריח טוב בפירות ועל הוורד ומי וורד והלבונה ואקטני אומר בורא עצי בשמים: **לח** היוצא בניסן ורוחה אילנות שהוציאו פרחים אומר בא"י אמ"ה שלא חיסר בעולמו כלום וברא בו בריות טובות ואילנות טובות ונאות להתנאות בהם בני אדם: **לט** מי שהביאו לפניו שמן והדם מברך על ההדם וחוזר ומברך על השמן: הביאו לפניו שמן ויין אוחז היין בימינו והשמן בשמאלו ומברך על היין תחלה ואח"כ על השמן ונח ברגש השמש אם אין השמש ת"ת: **מ** ת"ת לא יצא כשהוא מעושם דוקא בנגדיו אבל אם גופו מעושם מותר: ואל יצא יחידי בלילה אם אין [לו] זמן קבוע ללמוד ואל יצא במעגלים המטולטלים טלאי ע"ג טלאי ובפנתא ובימות החמה: אל יספר עם אשה בשוק אפי' אשתו או בתו או אחותו ואל יכנס באחרונה לבהמ"ד ואל יפסיע פסיעה גסה ואל יהלך בקומה זקופה: **מא** מי שהביאו לפניו מליח ופת אם המליח עיקר כגון באוכלי פירות גנוסר מברך על המליח ופוטר את הפת ואם הפת עיקר מברך על הפת ופוטר את המליח זה הכלל כל שהוא עיקר ועמו טפלה מברך על העיקר ופוטר את הטפלה: **מב** כל שהוא מה' המינין שהן חטים ושעורים וכוסמין ושבולת שועל וזיפון בתחלה מברך במ"מ ולבסוף ברכה א' מעין ג' וזה נוסחה בא"י אמ"ה על המחיה ועל הכלכלה ועל תנובת השדה ועל ארץ חמדה טובה ורחבה שרצית והנחלת את אבותינו לאכול מפריה ולשבוע מטובה רחם ה' אלהינו עלינו ועל ישראל עמך ועל ירושלים עירך והעלנו בה ושמחנו בטובה כי אתה טוב ומטיב לכל בא"י על הארץ ועל המחיה. וכל שהוא מה' מיני פרי העץ שהן גפן ותאנה ורמון וזית ותמרה מברך בפה"ע ולבסוף בא"י אמ"ה על העץ ועל פרי העץ וחותם על הארץ ועל הפירות. ועל היין בא"י אמ"ה על הגפן ועל פרי הגפן וחותם על הארץ ועל פרי הגפן: בר"ת וביו"ט אומר סמוך לחמיתה זכרנו לטובה ביום פלוני זה כי אתה טוב ומטיב לכל וכו' ובשבתות אומר נחמנו ה' אלהינו ביום המנוחה הזה כי אתה טוב ומטיב לכל: מי שאכל מיני מזונות ושתה יין ואכל מז' מיני כולל כולן בברכה אחת ואומר על המחיה ועל הכלכלה ועל הגפן ועל פרי הגפן על העץ ועל פרי העץ ועל תנובת השדה וחותם על הארץ ועל המחיה ועל פרי הגפן ועל הפירות ואם אכל מז' מיני ותפוחים א"ל לברך בנ"ר על התפוחים שגם הם פרי העץ הם וברכה מעין ג' פוטרתן אבל אכל בשר עמהם או שתה יין ואכל עמו תפוחים ובשר צריך לברך גם על הבשר והתפוחים: **מג** על הביצים ועל הבשר ועל הירקות ועל המים מברך לאחריהם בנ"ר וכן השותה מים לצמאו אבל אי חנקיה אומלא והולרך לשתות מים אינו מברך לא לפניו ולא לאחריו ושאר משקין אפי' חנקיה אומלא מברך לפניהם ולאחריהם:

פרק ז א שלשה שאכלו כאחד חייבין לזמן ואפי' לא בירכו המוציא ביחד אלא א"כ נקבעו לאכילה ביחד אלא כראב"ד אפי' דוקא שנקבעו יחד להמוציא: השמש שאכל כזית מזמנין עליו אבל פחות מכזית והנכרי אין מזמנין עליהן: **ב** אכל טבל וכיוצא בהן מכל דבר איסור אין מזמנין עליו אבל מברך לעצמו דלא כהרמב"ם שכתב שאינו מברך עליו לא בתחלה ולא בסוף: ג' שאכלו ביחד וא' נזהר מפת פלטר והאחרים אינם נזהרין מלטרפין לזימון ואם מודרין הנאה זה מזה אין מלטרפין לזימון: העונה אמן לא יגביה קולו יותר מן המברך: **ג** מצוה לחזור אחר זימון הלכך השמש המשמש לשנים אוכל עמהם בלא רשות אבל לא המשמש לג' ואין מזמנין על הפירות: **ד** נשים מזמנין לעצמן ומייבות בכך ועבדים מזמנין לעצמן ואין נשים ועבדים מלטרפין ותימה שלא נהגו הנשים עכשיו לזמן: **ה** שלשה שאכלו כאחד וילא אחד מהם לשוק אם קורים לו ועונה מזמנין עליו וצריך להודיעו כדי שיכוין לברכה אבל עשרה אין מלטרפין להזכיר השם עד שיהיו כולם במקום אחד: **ו** שנים שאכלו כאחד מצוה לחלק בברכה אחרונה ולא בראשונה בד"א שנשיהם סופרים אבל אחד מהם סופר ואחד בור סופר מברך ובור יוצא והוא שיבין לשון הקדש אלא שאינו יודע הברכה על כן נשים אינן יוצאות בזימון שלנו: **ז** שלשה שאכלו כאחד וסיימו השנים סעודתן עד שלא סיים השלישי מפסיק סעודתו עד שיזמנו עד הזן וחוזר לסעודתו ושנים אין מפסיקין לאחד ואם ירצו יכולין להפסיק לאחד: **ח** שלשה שאכלו כאחד אפי' אין בהם אחד שיהיה גדול מחבירו מוטב שיזמנו ויברך אחד לכולן ממה שיתחלקו: **ט** מי שבא ומצא שמברכים בהמ"ז מצאן שאומרים ברוך (אתה) עונה אמן שאומרים נברך עונה ברוך ומברך שמו תמיד לעולם ועד ואם הם עשרה אומר ברוך אלהינו ומברך שמו תמיד לעולם ועד: **י** העונה אמן אחר ברכותיו בסוף כל ברכה וברכה ה"ז מגונה ואין לענות אחר ברכה אחרונה של אכילת פירות אבל בסוף הברכות כגון אחר שתבא ויהללוך בהלל וברכות י"ח בסופן וגאל ישראל ה"ז משובח: **יא** בעה"ב בולע ואורח מברך כדי שיברך לבעה"ב ואפי' אם בעה"ב גדול מן האורח ואם רוצה לומר על ברכתו יכול לברך בעצמו. וזה נוסחה יהי רצון שלא יבוש בעה"ב הזה בעולם הזה ולא יכלם לעולם הבא ויהיו נכסיו מוצלחים וקרובים לעיר ואל יצלוח שנו במעשה

א) כל דבר שמוציא עליו מעניפיו וא"צ לזורעו בכל שנה הוא פרי העץ. ואינו כלל גדול, עי' מור וקציעה. (יעב"ן) ב) אבל הכוסס את החטה שמברך בפה"א בפה"ע קודם. ל"ע דהרא"ש לא כ"כ אלא לדעת בה"ג, אבל לפמש"ל בפה"ע אינו קודם לפה"א ה"ה הכא, ועי' בגליון מר"י מ"ש פי' דבריו, ולפשר דגם כוונתו הוא כשכפ"ע מביב עליו יותר יבול להקדימו, דבאין ברכותיהן שוות אין עדיפות למין ז' אפילו בשאי אינו כלל ממין ז' יכול להקדימו אם מביב עליו וכ"ש כשבשניהם מין ז' יכול להקדימו אם מביב עליו וכ"ש כשבשניהם מין ז' רק שזה מוקדם בפסוק. (מל"ה) ג) האוכל בתחלת סעודתו היא פירות עם פת. (מל"ה) ד) ואם אכל מהם בסוף סעודתו בלא פת כו'. ר"ל דאין עיקר סעודתו זה רק תחלת הסעודה היה בשר ושא"ד רק אח"כ אוכל פירות אף שאוכל עם פת מ"מ כשאוכל ג"כ בלא פת צריך לברך, כן צריך לפרש, ועי' בטור סי' קע"ז ובב"י שם בגורך. (מל"ה) ה) וכן ברכום דגוניתא. בש"ס הגי' נרקוס, והוא תבלא הארון. (מל"ה)

ידיו ולא יזדקק לפניו שום מטא ועון מעתה ועד עולם: יב יחיד המפסיק לשנים ימתין לאכול עד שיגמרו ברכת הזן וכן אם הולך אחד לצאת לא יצא עד שיגמרו הזן ומוזר המפסיק לסעודתו ולאחר שיגמור סעודתו כשמברך מוזר לתחלת הזן ויש אומרים דהמפסיק לשנים צריך נט"י והמוציא קודם שיאכל כשיחזור לסעודתו ואינו נראה לאדוני אבי הרא"ש ז"ל: שלשה וארבעה שאכלו כאחד ואין אחד מהם יודע בהמ"ז כולה וכל אחד יודע ברכה אחת חייבים בזימון וכל אחד אומר מה שיודע: והמברך שאומר נברך (אלהינו) שאכלנו משלו כשמסיימין מוזר ואומר ברוך שאכלנו משלו: יג המברך בהמ"ז בבית האבל כשיגיע להטוב והמטיב אומר בא"י אמ"ה האל האי הטוב והמטיב אל אמת דיין אמת שופט בצדק לוקח נפשות במשפט שליט בעולמו לעשות בו כרצונו כי כל דרכיו משפט ואמנו עמו ועבדיו וכבל אנו חייבים להודות לו ולברכו גודר פרצות הוא יגדור פרצה זו מעלינו ומעל האבל הזה לחיים ולשלום הרחמן הוא ימלוך וכו': יד הפוגע בגדול הימנו בדרך א"ל לכבדו עד שיגיעו לפתח הראוי למוזזה ואם יצאו מתחלה ביחד צריך לכבדו וכן אין מכבדים בגברים ולא בידים מזוהמות לאחר שרחץ הגדול המברך בהמ"ז: טו אין המסובים רשאים לאכול ולשתות עד שיטעום המברך ואם כל אחד כוסו וכברו לפניו רשאים ובלבד שלא יהיה כוסם פגומים ובשבת צריך שיהיה לכל אחד מהם לחם משנה ואין המברך צריך לשפוך מכוסו לכוס כל אחד אם לא שהיו פגומים ואז לא יצאו עד שישתה המברך: טז שנים ממתינין זה לזה בקערה שלשה אין ממתינין זה לזה בקערה והבוצע פושט ידיו לאכול תחלה ואם ירצה לחלוק כבוד לרבו או למי שהוא גדול ממנו בחכמה רשאי ובוצע ממקום האפוי יותר ולא יבצע עד שיכלה אמן מפי רוב העוניים: יז מצוה להאריך באמן ולא יותר מדאי ואין עונין אמן קטופה שאינו חותך האותיות או מטופה פי' לקרות האל"ף בחטף קלרה או יתומה והוא העונה אמן ואינו יודע על איזו ברכה ויברך הברכות בסתום ובכוונה: יח שנים שאכלו ובא השלישי ואכל עמהם קודם שאמר הב ונברך מצטרף עמהם אחר כך אינו מצטרף: יט מצוה בגדול לברך אפילו בא בסוף הסעודה וכן כהן קודם לכל אם הוא ת"ח ואם הוא ע"ה אסור לת"ח להניחו לברך לפניו: כ כותי אין מזמנין עליו בזמה"ז ע"ה מזמנין עליו אע"ג דקיי"ל דהמשחרר עבדו עובר בעשה כדי להשלים ליו"ד להתפלל מצוה לשחררו לפי שעשה [דרגים] דרגנן דומה עשה דיחיד לחוייתא לפיכך הקובר מתו בי"ט האחרון של חג אינו נוהג אבילות בו ביום דעשה דרבים שמתח רגל דומה עשה דאבילות דיחיד אפי' הוא מן התורה וכ"ם דאבלות דרבנן הוא אליבא דהלכתא ולא כה"ג שכתב שנוהג: קטן היודע למי מברכים מזמנים עליו פר"ח והוא שנכנס בי"ג ולא הביא ב' שערות וריא"ף כתב אפי' בן ט' וכן י' ויש נוהגים ליתן חומש ביד קטן ולקרפו לעשרה וא"א הרא"ש ז"ל כתב המחוור שבכולן שאין עושין קטן לירוף לעשרה לברכת המזון ולתפלה ולג' עד שיביא ב' שערות ואפי' אם אוחז ס"ת או חומש בידו: כא שנשה שאכלו דגן ושלשה שאכלו ירק מצטרפים לומר נברך אלהינו ואפילו לא שתו אלא כוס אחד של יין וכן ב' שאכלו פת ואחד ירק וריא"ף כתב דלג' אינו מצטרף עד שיאכל כזית דגן ולא מסתבר [אלא] להוציא רבים ידי חובתן עד שיאכל כזית דגן ואפילו לא עשאו פת אלא כגון דייסא ומוציא אפילו מי שאכל כדי שביעה מיהו אם כולן יודעין לברך מצוה שיברך מי שאכל כדי שביעה אבל אכל אכל עלה של ירק או אפי' פירות מן שבעת המינים או שתה אינו מוציא אחרים ידי חובתן: כב סדר ברכת המזון כך הוא ברכה ראשונה היא ברכת הזן מרע"ה תקנה וב' ברכת הארץ יהושע תקנה כשנכנסו לארץ אם לא אמר בה ארץ חמדה טובה ורחבה לא יצא ידי חובתו וכן אם לא אמר ברית ותורה וצריך להקדים ברית לתורה וצריך שיאמר בה הודאה תחלה וסוף. ג' בונה ירושלים דוד ושלמה תיקנוה וצריך שיזכור בה מלכות בית דוד ואין לומר בה אבינו מלכנו רעינו אלא אבינו רועינו ואין לומר בה בשבת ומלכות (עם) הקם אלא ומלכות בית דוד הקם וחותם בא"י בונה ירושלים ולא יחתום ג"כ מושיע ישראל שאין חותמים בשתים: בשבת מתחיל בנחמה ואומר נחמנו ה' אלהינו ביון עירך ומזכיר בה קדושת היום וחותם בא"י מנחם ציון בבנין ירושלים ולא יחתום מנחם עמו בבנין ירושלים שאין חותמין בשתים אבל ציון וירושלים חדא היא. ורש"י כתב שיכול להתחיל בשבת כמו בחול רק שיזכיר של שבת בתחנא ואומר גם בשבת רוענו זונו פרנסנו כמו בחול. ד' הטוב והמטיב ביבנה תקנוה על הרוגי ביתר וא"ל בה ג' מלכיות וג' הטבות וג' גמולות ופותחת בברוך ואינה חותמת בברוך: כג טעה ולא הזכיר של שבת ויו"ט בבהמ"ז אם פתח בהטוב והמטיב חוזר לראש בהמ"ז ואם לאו אומר בא"י אמ"ה שנתן שבתות למנוחה לעמו ישראל באהבה לאות ולברית א) בא"י מקדש השבת וביו"ט אומר שנתן יו"ט לעמו ישראל באהבה לשמחה ולזכרון בא"י מקדש ישראל והזמנים ובר"ח אומר בא"י אמ"ה שנתן ראשי חדשים לעמו ישראל לזכרון בא"י מקדש ישראל ור"ח וכתב ריא"ף שאין לחתום בר"ח ואם איקלע יו"ט ושבת בהדדי כולל ואומר ברוך שנתן שבתות למנוחה לעמו ישראל [באהבה] לאות ולברית וימים טובים לשמחה ולזכרון בא"י מקדש (ישראל והשבת) [השבת וישראל] והזמנים וכן שבת ור"ח: טעה ולא הזכיר ר"ח בתפלה ביום מחזירין אותו ולא בלילה ובהמ"ז אם לא הזכיר ופתח בהטוב אין מחזירין אותו כ"ם אם סיים בהמ"ז. ובשבתות וי"ט חוזר לראש לפי שא"א לו שלא יאכל בהן פת משום שמחת יו"ט אע"פ שאסור להתענות בר"ח אבל אם ירצה לא יאכל פת ובשבת וי"ט צריך לאכול פת וכלל ראשון של סוכות צריך לאכול כזית בסוכה אף אם יטרידוהו גשמים: כד עד כמה מזמנין עד כזית וכן חייב לברך ברכת המזון על כזית ומדרבנן ולענין ברכה אחרונה של היין ב) נסתפק (רבינו יונה) [ר"י] אי סגי בכזית או רביעית או צריך כביצה לכן טוב ליזהר שישתה פחות מכזית או שישתה רביעית להסתלק מן הספק: כה כילד מזמנים בג' אומר נברך והם עונים ברוך. בעשרה הוא אומר נברך אלהינו והם אומרים ברוך אלהינו שאכלנו משלו וכן מאה וכן אלף ואם אמר במקום נברך ברכו אין מחזירין אותו: כו העולה לקרות בתורה אחר שאומר ברכו את ה' המבורך והם השומעים יענו ברוך ה' המבורך לעולם ועד יש לו לחזור ולומר ברוך ה' המבורך לעולם ועד: מברכותיו של אדם מיכר אם מ"ח הוא אם כוי הוא האומר ובטובו חיינו ה"ז מ"ח ומטובו חיינו או

ובטובו חיים הרי זה כוי נברך שאכלנו משלו מ"ח למי שאכלנו משלו כוי ובעשרה יכול לומר נברך אלהינו [על המזון] שאכלנו משלו: כז האוכלים במקום שיש בני אדם הרבה ואינן יכולין לשמוע מפי המברך ואינן רשאין לברך כל עשרה ועשרה מפני אימת בעל הבית שמא יקפיד מזמנין שלשה שלשה: כח שלשה שאכלו כאחד וקדם אחד וברך לבדו הם יוצאין בזימון שלו והוא אינו יוצא בזימון שלהם אבל אם קדמו שנים וברכו לא: כט שלשה שיצאו לאכול וברכו המוציא ואכלו מעט אע"פ שלא אכלו עדיין שיעור ברכה אינן רשאין ליחלק וכן ד' וה' וו' נחלקים עד עשרה. עשרה אינם נחלקים עד עשרים וכן שלשה האוכלים יחד אע"פ שכל אחד אוכל מכברו מצטרפין לזימון ומייבין לזמן וכן שלשה שבאו משלשה חבורות של שלשה שלשה בני אדם ונתחברו אלו השלשה ביחד אם לא זימנו עליהן במקומם מייבין לזמן ואין רשאין ליחלק ואם כל אחד מאלו הג' הפסיק לחבירו וזימנו עליהן במקומם אינם מצטרפין לזימון שכבר פרח זימון מעליהן אפי' אכלו אח"כ כאחד וגמרו סעודתן יחד: ל שתי חבורות שהיו אוכלין בבית א' או בב' בתים בזמן שמקצת אלו רואין את אלו מצטרפין לזימון ואם לאו אין מצטרפין ואם היה שמש ביניהם שמש מצרפן והוא שנכנס בשעה ראשונה לדעת כן אבל אם מקצתן בבית ומקצתן חוץ לבית אם המברך יושב על מפתן הבית מצטרפין: לא מברכין על היין בפה"ג אע"פ שלא נתן לתוכו מים ובכוס של ברכה אין מברכין עד שיתן לתוכו מים ואין נטילת ידים לאכילה אלא במים ואף מים אחרונים אין נוטלין בהן: לב עושה אדם כל צרכיו בפת והוא דלא ממאיס הילכך אין מניחין עליו בשר חי ואין מעבירין עליו כוס מלא ואין קומכין בו קערה אי ממאיס ואין זורקין אותו ולא כל האוכלין הנמאסין בזריקה אבל כגון אגוזים וחבוטים ותפוחים ורמונים מותר ג) ואין אוכלין אוכלים באוכלים אא"כ היו ראוין לאכילה ומותר לאכול דייסא בכף של פת ובלבד שיאכלנו בצפוף ויש אוכלים בכל פעם מעט מן הפת עם הדייסא. ומושכין את היין בצנורות לפני החתן והכלה והוא שיקבלו בכלי בפי הצנור וזורקין לפניהם קליות ואגוזים בימות החמה ולא בימות הגשמים ולא מתיכות וגלוסקאות לעולם: לג שכח והכניס משקין בתוך פיו אלא ברכה בולען ואח"כ מברך עליהן ור"ח פי' אינו מברך ולא נהירא לא"א הרא"ש ז"ל הכניס אוכלין לתוך פיו אלא ברכה אם אינן נמאסין כשיפלטו אותן פולטן ומברך עליהם ואם הם נמאסין מסלקן לגד אחד ומברך מי שכחם ואכל ולא בירך המוציא ונזכר עד שלא גמר סעודתו חוזר ומברך משגמר סעודתו אינו מברך: לד כל מייני טבילות מברכין בעליתן מטבילתן בא"י אמ"ה אקב"ו על הטבילה וכן הנוטל ידיו מברך אחר נטילה וקודם ניגוב (מברך) על נטילת ידים: לה עשרה דברים נאמרו בכוס של ברכה טעון הדחה מבפנים ושטיפה מבחוץ. אי פי' שיהא מוזג קצת עד ברכת הארץ ואז מוסיף בו מים או שיתננו אי לתוך הכוס וימזגנו לתוכו וי"מ שיהא הכלי שלם. מלא. עטור שיעטרהו בתלמידים או בכלים. עטוף שיכסה ראשו כשיברך. מקבלו בשני ידיו אוחזו בימין ולא יסייע בשמאלו. מגביהו מן השלחן טפח. ונותן עיניו בו כדי שלא יסיח דעתו ממנו. ומשגרו לאנשי ביתו ואע"ג דאמר ר' יוחנן אנו אין לנו אלא ד' הדחה שטיפה אי מלא לא אתי למעוטי אלא עיטור ועיטוף והאידנא נהיגי בכולן בר מעיטור ואין מסיחין בכוס של ברכה לא המברך ולא המסובין ואפי' בין ברכה לברכה: ואין מברכין על כוס של פורענות פירש אם שתה ג' כוסות לא יברך על הג': לו המהלך בביתו ואוכל או עומד ואוכל או מיסב ואוכל בכולהו יושב ומברך ודוקא אינ בביתו. המהלך בדרך ואוכל מהלך ומברך:

פרק ח א ב"ה אומרים מברך על היין ואח"כ מברך על היום מכבדים את הבית משוש פרורים ואח"כ נוטלין לידים למים אחרונים: מותר להשתמש בשמש עם האדון:

ב מי שאין לו יין במו"ש ומצפה שלמחר יזדמן לו יין לא יאכל עד שיבדיל אבל אם יש לו כוס אחד ואינו מצפה שימצא למחר יין טוב שיאכל קודם שיבדיל ויברך ויבדיל על הכוס ממה שיבדיל ויברך בלא כוס וקי"ל ברכת המזון טעונה כוס ואפילו ביחיד ואין מברכין בהמ"ז בכוס פגום אלא מתקנין אותו במעט מים או יין שנותנין בו ופירש רש"ם דאם אין לו אלא כוס פגום שיכול לקדש ולברך עליו. אדר הבדלה יין בשמים גר הבדלה ואם אין לו אלא כוס אחד ואכל תחלה אומר ברכת המזון ויין ובשמים גר הבדלה. ב"ה אומרים בורא מאורי האש: **ג** אין מברכין על הנר ובשמים של כושיים לפי שלא שבת ממלאכת עבירה ולא על של מתים ועכו"ם אור של איה ושל חולה או גר שהיה לוגה מע"ש מברכין עליו. ישראל שהדליק מעובד כוכבים ועובד כוכבים מישראל מברכין עליו. אין מברכין על האור עד שיאותו לאורו שיכיר בין איסר לפונדיון לכך נוהגים להסתכל בצפרניים שהוא מעין זה: ד) ההולך חוץ לכרך וראה אור אם רוב עכו"ם אינו מברך מחצה על מחצה מברך אור של כשבן שבתחלה אין מברכין עליו שבסוף שנעשה להאיר מברכין עליו. נרות של בהכ"נ לפירש"י כשיש אדם חשוב אין מברכין עליהם אין שם אדם חשוב מברכין עליהם וי"מ אי פכא ואם יש שם חזן שאוכל בבהכ"נ בכל ענין מברכין והוא דליכא סיהרא. היו יושבים בבהמ"ד והביאו אור לפניהם אחד מברך לכולם משום ברב עם הדרת מלך: גחלים לוחשות אם כשמכבים קיבס ביניהם דולק מאליו מברכין עליהם והוא שעשוין להאיר (מי) [מת] שמדליקין לפניו גר ביום אם הוציאוהו לפניו בגילה אע"פ שהוא להאיר כיון שגם לכבוד הוא אין מברכין עליו לכן אין מברכים בגר של בהכ"נ אבל אם לא היו מוציאין לפניו ביום מברכין עליו ובשמים של מת ושל בית הכסא ושמן העשוי להעביר הזוהמא אין מברכים עליו כיון דלא לריחא עביד: הנכנס לחנותו של בשם אפי' יש שם כל היום כולו אינו מברך אלא פעם אחד נכנס ויצא נכנס ויצא מברך על כל פעם ופעם: מאן דמורח באתרוג דמברך עליה דוקא שלקחו להריח בו או לאכול ולהריח אבל לאכול לחוד לא יברך: ההולך חוץ לכרך ומריח ריח אם רוב ישראל מברך: המריח ריח כשגמרו הכלים אינו מברך עליו: ואין לריכים לחזור על הגר ועל הבשמים כדרך שמחזירין על שאר מצות: ד אין מברכין במוצאי יום"כ אלא על אור שנבת אבל על אור היוצא מן הנצים ומן האבנים לא אבל במו"ש מברכים עליו: ה מי שאכל [ושכח] ולא בירך יחזור למקומו ויברך וכ"ם אם בתוך המזון ואין שם אלא כוס אחד אבל ז' המינין מברך במקומו: בא להם יין בתוך המזון ואין שם אלא כוס אחד מברך על

א) בא"י מקדש ישראל ור"ח. זהו לדעת ר"י דס"ל דחוטס. (מל"ה) ב) נסתפק רבינו יונה. ל"ל רבינו יפתח, וכן הוא הרא"ש בפנים, ועיין בט"ז ח"מ סי' ק"ל סק"כ ועיין בתשובת הרא"ש כלל ד' סימן י"ד שהביא ספק זה בשם ר"י אי הטיעור בכזית לא ברביעית, אבל לשער כביצה אינו מספוק כלל. (ר"פ נמק) ג) ואין אוכלין אוכלים באוכלים אא"כ היו ראוים לאכילה. זהו אינו מובן, דזהו לדעת מסכת סופרים דלא ס"ל כשמואל, אבל לדידן ס"ל לאכול עמהם בס"ם בסמוך מיקם ומותר לאכול דייסא ובלבד שיאכלנו בצוף. (מל"ה) ד) ההולך חוץ לכרך ומריח ריח אם רוב ישראל מברך. אבל מחצה על מחצה אינו מברך, משום דאינה מיעוטא דלגבר את הכלים, דבהן מיעוט לא פליגי רבנן, רק במיעוט דבפיס פליגי אר' יוסי. והא דאמרי ברשא אם רוב עכו"ם אינו מברך, ה"ה דאפילו מע"מ, ואיידי דאני מיפא רוב ישראל, נקיט גם ברישא רוב. ועי"ל דאפילו בלא מיעוט דלגבר שורת הדין דמע"מ אינו מברך, דבפק ברכות לחקל, והא דאמרינן לעיל לענין אור דבמע"מ מברך, כ"כ בגליון הש"ס דלקמן בתחלה נכרים אין לאסור לברך כ"א בכותי ראשון ושמוד ראשון ויהוה אור שמברכין עליו רוב אפילו בתע"מ, משא"כ כאן, ועי' בשו"ע סימן רי"ז דקשה הדיוקים אהדדי. (מל"ה)

המזון ואח"כ מברך על היין: עד מתי מברך בהמ"ז על מה שאכל כל זמן שאינו רעב מחמת אותה אכילה וכן נמי לענין שתיית היין ואכילת פירות אם אינו למא מחמת אותה שתיה ואינו רעב לאותן פירות יברך: ושונין אמן אחר ישראל המברך אע"פ שלא שמע כל הברכה רק ששמע שהזכיר השם וכגון שלא היה מחויב באותה ברכה אבל אם היה מחויב בה לא יצא עד שישמע כל הברכה וכן עכו"ם מברך אין עונים אמן אחריו עד שישמע כל הברכה. ג"ל לענות אמן אחר המינוקות שלומדין הברכה בפני רבם אבל כשקורין הפטרה או ברכות אחר אכילתם עונין אחריהם מיד: ו והתקדשתם אלו מים רותחים והייתם קדושים אלו מים אחרונים והאידנא לא נהגו מים אחרונים אבל מי שהוא איסטניס ורגיל ליטול ידיו אחר

הסעודה לא יברך ברכת המזון עד שיטול ואין מברכים על מים אחרונים:

פרק ט א הרואה מקום שנעשו בו נסים לישראל אומר ברוך אתה ה' אלהינו מלך העולם

שעשה נסים לאבותינו במקום הזה: ויחיד שנעשה לו נס במקום אחד לעולם כשמגיע שם אומר בא"י אמ"ה שעשה לי נס במקום הזה: ונמו וכן בנו מברך לעולם שעשה נס לאבותי במקום הזה כשמגיעין שם ואם נעשו לו נסים במקומות רבים על כל מקום מהם שיבא מזכיר בברכתו על כל הנסים שנעשו לו וכן על כל נס שנעשה לרבו מברך ואם א) היה מסרים ביואב בן צרויה ולדם שנתקדש בו ב"ש כמו דניאל וחבריו [ג"כ מברך]: כל הברכות השנויות בזה הפ' צריך להזכיר שם שמים ומלכות: **ב** הרואה מעברות הירדן מעברות הים ומעברות נחלי ארנון ואבני אלגבים של בית מורון ואבן שבקש עוג מלך הבשן להשליך על ישראל ואבן שישב עליו מרע"ה במלחמת עמלק ותומת יריחו שנבלעה צריך שיתן שבח והודאה לפני המקום: הרואה אשתו של לוט מברך ב' על אשתו של לוט מברך בא"י אמ"ה דיין האמת ועל לוט מברך בא"י אמ"ה זוכר הצדיקים: **ג** ארבעה צריכין להודות יורדי הים והולכי מדברות וחולה שנתרפא ומי שנתפס בבית האסורים ויצא וצריך שיברך בעשרה ותרי מיניהו רבנן ונוסח הברכה בא"י אמ"ה הגומל לחייבים טובות שגמלני כל טוב ואם בירך אחר בא"י אמ"ה שהגילך ועניה אמן יצא: וההולך מעיר לעיר יש נוהגין שלא לברך אם לא ילך במדבר ולא מסתכר: מי שחשש בראשו או בעיניו י"א שיברך וי"א שלא יברך ונהגו לברך על הכל: **ד** אלו צריכין שימור תורה מתן כלה ואבל ות"ח בלילה: **ג** דברים מתריכין ימיו של אדם המאריך בתפלתו ועל שלחנו ובבית הכסא וג' מקצרין ימיו של אדם מי שנותנים לו ס"ת לקרות ואינו קורא וכוס של ברכה לברך ואינו מברך ומנהיג עצמו בדברות ובשררה: ואין מעמידין פרנס על הצבור אא"כ נמלכין בצבור: **ה** הרואה חלום ונפשו עגומה עליו ילך לג' אוהביו ויאמר חלמא טבא חזאי ויאמרו הם טבא הוא וטבא ליהוי וג' הפוכות וג' פדויות וג' שלומות וכו': מאן דחזא חלמא ולא ידע מהו יקום ב) קמי כהני ויאמר רבש"ע אני שלך וחלומותי שלך וכו' וליכוין וליסק קמי כהני ויאמרו כולי עלמא אמן: יפה תענית לחלום כאש לגעורה ובו ביום אפי' בשבת: **ו** הרואה מקום שנעקרה ממנו עבודת כוכבי אם בא"י אומר בא"י אמ"ה (שנעקרה) [שעקר] עבודת כוכבים מארצנו ואם בחוץ לארץ הוא אומר ברוך שעקר עבודת כוכבים מן המקום הזה: הרואה מרקולים אומר ברוך שנתן ארץ חפיס לעובדי רצונו וה"ה לשאר עבודת כוכבים: **ז** הרואה בגל הרשעה אומר ברוך שהחריב בגל הרשעה ראה ביתו של נבוכדנצר הרשע אומר ברוך שהחריב ביתו של נבוכדנצר הרשע: ראה גוב של אריות וכבשן האש אומר שעשה גם לצדיקים במקום הזה ראה המקום שבוטלין ממנו עפר אומר ברוך אומר ועושה ברוך גוזר ומקיים: **ח** הרואה אוכלוסי ישראל אם ס' רבוא אומר ברוך חכם הרזים ואין אוכלוסא בגבל: הרואה חכמי ישראל אומר ברוך שחלק מחכמתו לירא ג) חכמי עובדי כוכבים אומר ברוך שחלק מחכמתו לבריותיו: הרואה מלכי ישראל אומר ברוך שחלק מכבודו לירא מלכי עובדי כוכבים אומר ברוך שחלק מכבודו לבריותיו: ולעולם ישתדל אדם לצאת לקראת המלכים ואפי' לקראת מלכי עובדי כוכבים אשם יזכה ינחין: **ט** הרואה חברו החביב לו ושמח בראייתו לאחר ל' יום אומר שהחיינו לאחר י"ב חדש אומר בא"י אמ"ה מחיה המתים והוא שחשוב עליו ושמח בראייתו: **י** הרואה בני ישראל בישובן אומר ברוך מגיב גבול אלמנה בחורבנן אומר ברוך דיין האמת: הרואה בני עובדי כוכבים בישובן אומר בית גאים וגו' בחורבנן אומר אל נקמות וגו': **יא** הרואה קברי ישראל אומר בא"י אמ"ה אשר יצר אתכם בדין וזן אתכם בדין וכלכל אתכם בדין והמית אתכם בדין ויודע מספר כולכם ועתיד להקימכם בדין בא"י מחיה המתים: **יב** הרואה את הכוסי ואת הגיתור והלוויקן והקפח והנגס ופחות הראש והדרניקוס הפיל והקוף והקפוף אומר ברוך משנה הבריות פי' כוסי שחור הרגה גיתור אדום הרגה לוויקן לבן הרגה יותר מדאי קפח בטן גדול נגס קצר הרגה פחות הראש ששערו דבוק זה בזה הדרניקוס שכולו מלא יצאת הפיל והקוף ידוע קפוף עוף שיש לו לסתות כאדם: החגר והקטע והסומא אם הם כך ממעי אמן אומר ברוך משנה הבריות ואם נשתנו אא"כ אומר ברוך דיין האמת: ראה בריות טובות ואילנות טובות אומר ברוך שככה לו בעולמו: **יג** על הזיקין והוא כוכבא דשביט ועל הזועות והוא רעדת הארץ ד) על הברקים והרעמים (והוא) [ועל] רוח סערה חזק מאד אומר בא"י אמ"ה עושה מעשה בראשית וכל זמן שלא נתפזרו העבים די בברכה אחת נתפזרו העבים בין רעם לרעם או בין ברק לברק מברך פעם שניה: על ההרים והגבעות ימים ונהרות ומדבריות אומר בא"י אמ"ה עושה מעשה בראשית אימתי בזמן שרואהו לפרקים: הרואה הקשת אומר בא"י אמ"ה זוכר הברית נאמן בבריתו וקיים במאמרו: **יד** הרואה חמה בתקופתה והוא מכ"ח לכ"ח שיש לבנה בטבלתה כוכבים במשמרותם ומזלות בעתם אומר בא"י אמ"ה עושה מעשה בראשית: הרואה לבנה בחדושה אומר בא"י אמ"ה אשר במאמרו ברא שחקים וברוח פיו כל צבאם חוק וזמן נתן להם שלא ישנו את תפקידם ששים ושמחים לעשות רצון קונם פועל אמת שפעולתו אמת וללבנה אמר שתתחדש עטרת תפארת לעמוסי בטן שהם עתידים להתחדש כמותה ולפאר ליוצרם על שם כבוד מלכותו בא"י מחדש חדשים: **טו** על בשורות טובות ועל הגשמים בזמן שיש לו קרקע אומר הטוב והמטיב ואם אין לו קרקע אומר מודים אנחנו לך על כל טפה וטפה שהורדת לנו ואלו פיו מלא שירה כים ולשוננו רנה כהמון גליו וכו' עד הם יודו ויברכו וישבחו לשמך מלכנו ותותח בא"י רוב ההודאות ואל ההודאות ולרב אלפם יש שיטה אחרת ולא נהירא: על שמועות רעות אומר ברוך דיין האמת אמרו לו מת אביו וירשו אם יש לו אחים יורשין עמו בתחלה אומר ברוך דיין האמת ולבסוף אומר הטוב

והמטיב ואם אין לו אחים בתחלה אומר ברוך דיין האמת ולבסוף אומר שהחיינו: אמרו לו שילדה אשתו בן זכר מברך הטוב והמטיב: שנוי מקום צריך לברך שנוי יין א"צ לברך בפה"ג אבל מברך הטוב והמטיב וכגון דליכא אחר דשתי בהדיה ודוקא כשהוא משובח יותר מן הראשון או עכ"פ שאינו יודע שהוא יותר גרוע אבל אם יודע בודאי שהשני יותר גרוע לא יברך וי"מ דשותה יין חדש ואח"כ יש לברך עליו בפה"ג: וברכת הטוב והמטיב בתוך המזון כל אחד מברך לעצמו: **טז** הבונה בית חדש וקנה כלים חדשים והם דברים שלב האדם שמח בהם עני בראוי לו ועשיר בראוי לו אפי' קנה כבר כלים כאלו ועדיין הם בידו ומזר וקנה ואפי' יש לו כלים חדשים כאלו ואפי' הם ישנים והן חדשים לו שקנאם עתה מחדש יש לברך שהחיינו בשעת קניה. נתנו לו במתנה אומר ברוך הטוב והמטיב. כשלובשן אומר בא"י אמ"ה מלבש ערומים: **יז** מברך על הטובה ברוך הטוב והמטיב אע"פ שחוטש שיבא לו רעה ממנה כגון אם תלא מליאה אע"פ שמתירא שמא יודע למושל ויקחו כל אשר לו אפ"ה מברך. מברך על הרעה דין האמת אע"פ שיבא לו ממנה טובה כגון דשקל בידקא בארעא פי' שילאו בה מים רבים אע"ג דלקמן מסקא ארעא שיבטון שבתא מיהא רעה היא פי' שיבטון שיכבר המקום לזריעה: והלועק לשעבר הרי זו תפלת שוא כגון שהיתה אשתו מעוברת ואומר לאחר מ' יום יהי רצון שתלד אשתי זכר אבל קודם מ' יום יכול להתפלל שתלד זכר. וכן הנכנס לכרך ושמע קול צעקה ואומר יהי רצון שלא יהא זה בתוך ביתי הרי זו תפלת שוא: **יח** ההולך למוד את גרנו אומר יהי רצון מלפניך ה' אלהי ואלהי אבותי שתשלח ברכה בכל מעשה ידי התחיל למוד אומר ברוך השולח ברכה בכרי הזה מדד ואח"כ בירך הרי זו תפלת שוא לפי שאין ברכה מצויה בדבר השקול והמנוי והמדוד אלא בדבר הסמוי מהעין: **יט** הנכנס לכרך אומר י"ר מלפניך ה' אלהי ואלהי אבותי שתכניסני לכרך זה בשלום וכנס אומר מודה אני לפניך ה' אלהי ואלהי אבותי שהכנסתני לכרך זה בשלום: בקש לצאת אומר יהי רצון מלפניך ה' אלהי ואלהי אבותי שתוציאני מכרך זה בשלום יצא בשלום אומר מודה אני לפניך ה' אלהי ואלהי אבותי שהוצאתני מכרך זה בשלום וכשם שהוצאתני בשלום כך תוליכני בשלום ותסמכני בשלום ותצעידני בשלום ותצילני מכף אויב ואורב בדרך: **כ** הנכנס למרחץ אומר יהי רצון מלפניך ה' אלהי ואלהי אבותי שתכניסני בשלום ותצעידני בשלום ותצילני מן האור הזה וכיוצא בו לעתיד לבא. יצא בשלום אומר מודה אני לפניך ה' אלהי ואלהי אבותי שהצלתני מן האור הזה: **כא** הנכנס להקיץ דם אומר יהי רצון מלפניך ה' אלהי ואלהי אבותי שיהא עסק זה לי לרפואה ותרפאני כי רופא חנם אתה וכשיעמוד אומר ברוך רופא חנם: **כב** הנכנס לבית הכסא אומר התכבדו מכובדים קדושים משרתי עליון שמרוני שמרוני עזרוני עזרוני המתינו לי עד שאכנס ואצא שזהו דרכן של בני אדם כשיצא אומר בא"י אמ"ה אשר יצר את האדם וכו' עד ומפליא לעשות: **כג** הנכנס ליטן על מטתו אומר פרשת שמע עד והיה אם שמוע ומברך בא"י אמ"ה המפיל חבלי שינה על עיני ומשקיע תנומה על עפעפי יהי רצון מלפניך ה' אלהי ואלהי אבותי שתשכיבני בשלום ותעמידני בשלום ואל יבהלוני חלומות רעים והרהורים רעים ותהיה מטתי שלמה והאירה עיני פן אישן המות בא"י המאיר לעולם בכבודו: וכשיקץ אומר אלהי נשמה עד לפניך מתים וכשישמע קול תרנגול אומר בא"י אמ"ה הנותן לשכוי בינה להבחין בין יום ובין לילה ומיהו אף אם לא שמע קול תרנגול יכול לברך ברכה זו וכשנוטל ידיו אומר בא"י אמ"ה אקב"ו על נטילת ידים ואם אין לו מים מקנח ידיו בגרור או בעפר ואומר על נקיות ידים וכן העושה צרכיו ונוטל ידיו להתפלל מנחה או ערבית מברך על נטילת ידים אבל כל היום כשעשה צרכיו א"צ לומר רק אשר יצר ולא נתקנה ברכת על נטילת ידים כי אם לסעודה ולתפלה וכשלובש אומר מלבש ערומים וכשמניח ידיו על עיניו אומר פוקח עורים וכשישב כדרכו אומר מתיר אסורים וכשיעמוד אומר זוקף כפופים: כשעומד על הארץ אומר רוקע הארץ על המים: וכשנועל מנעליו אומר שעשה לי כל צרכי. כשהולך אומר המכין מצעדי גבר וכשאזור אזורו אומר ברוך אוזר ישראל בגבורה. וכשמניח סודר או כובע על ראשו אומר ברוך עוטר ישראל בתפארה. כשרוחץ פניו אומר המעביר שינה מעיני וכו' וכל אלו הברכות שהן להנאתו מלבש ועוטר ישראל ושעשה לי כל צרכי אם אינו נהנה מהם כגון ה) ששוכב על מטתו ערום ביום או שלא פשט בגדיו בלילה אינו מברך אותם ועתה נהגו לברך כל אלו הברכות אחר שנוטל ידיו ומברך על נטילת ידים: **כד** מאה ברכות חייב אדם לברך בכל יום ובשבתות ויו"ט משלים אותם במיני פירות וגם יכוין לבו לברכת הקורבן בתורה והמפטיר בנביא ויענה אחריהם אמן ויעלו לו: חייב אדם לברך עוד שלש ברכות בכל יום שעשאני ישראל שלא עשאני עבד שלא עשאני אשה: **כה** חייב אדם לברך על הרעה ברוך דיין האמת ולקבלה עליו בשמחה כעין שהוא מקבל הטובה ויודה לשם יתברך על כל מדה ומדה שמודד לו ויאהבנו בכל ממונו ובכל נפשו ובילר טוב ובילר רע ואפי' יטול את נפשו לעולם יהא אדם רגיל לומר כל דעבדין מן שמיא לטב ולעולם יהיו דבריו מועטים לפני הקב"ה: **כו** אל יהלך אדם אחורי אשה בדרך אפי' היא אשתו נזדמנה לו על הגשר יסלקנה לצדדין והעובר אחורי אשה בנהר לא ינקה מדינה של גיהנם אחורי ארי ולא אחורי אשה אחורי אשה ולא אחורי בהכ"נ בשעה שהצבור מתפללים והוא דליכא פתחא אחרינא ולא דרי טונא ולא רכיב ממרא אבל אי איכא חד מהני לית לן בה: המרצה מעות מידו ליד האשה או מידה לידו להסתכל בה אפי' גדול בתורה כמרע"ה לא ינקה מדינה של גיהנם: **כז** לא יקל אדם ראשו כנגד שער המזרח של הר הבית מפני שהוא מכוון כנגד בית קדשי קדשים ולא יכנס להר הבית במקלו ובמנעלו ובכנדלו ובאפונדתו ובאבק שעל רגליו ולא יעשנו קפנדריא ולא ירוק בו ודוקא בזמן שאין גדר מפסיק ובזמן שהשכינה שורה: **כח** הנפנה לעשות צרכיו לא יפנה עד שיצא ולא יפנה לצד מזרח ומערב אלא לפון ודרום והני מילי בשדה שאין מחיצות אבל בבית הכסא שבבית אין צריך להקפיד. איזה נטוע זה הנפנה בלילה כדרך שנפנה ביום אחורי גדר נפנה מיד בנקעה מרחיק עד שאין חבירו רואה פירועו ועמוד החוזר מביא את האדם לידי הדרוקן סילון החוזר מביא את האדם לידי ירקון: **כט** הנכנס לבית הכנסת אלא לעשות קפנדריא מותר לעשות קפנדריא והמתפלל בבית הכנסת מצוה לעשות קפנדריא: כל הרוקק אפילו בזמן הזה בהר הבית כאלו רוקק בבבת עינו: מותר לרוק בבית הכנסת אע"ג דקפנדריא אסירא מיהו יש לשפשף אחר הרקיקה:

ל היוצא מבהכ"נ ונכנס לבהמ"ד זוכה ומקבל פני שכינה:

א) בדפו"י אם כלי ו"ו וכן העתיק המ"א סימן רי"ח ס"ק ט' ע"ש ודלא כהמגיה בדפו"ת שהוסיף מלות ג"כ מברך (גלוין) ב) קמי בהנא. נעבדא דפרסי ידייהו. (יפה"ן) ג) חכמי אוה"ע אומר ברוך שחלק. ל"ל שנתן וכ"כ הוא עצמו בטור. (מל"ה)
ד) על הברקים והרעמים ו"הרוחות" והוא. כל"ל. (יפה"ן) ה) ששוכב על מטתו ערום ביום. כלומר שנאחר שוכב במטתו ולא קם מן המטה כמולה, אע"פ שמתפלל, אינו מברך אלו הברכות שהן על הנאה והוא אינו מרגיש בנאותה הנאה, וכן שלא פשט בגדיו בלילה וקם מן המטה כשהוא לבוש, כיון שלא הגיעה אליו ההנאה מחדש אינו מברך עליה. (יפה"ן)

ספר שדה צופים

מפתח כולל כל מאמרי הש"ס המפוזרים בלשון רבינו הרא"ש ז"ל שלא במקומן

חברו הרב הגאון האמתי כו' מו"ה בצלאל רנשבורג זצ"ל מפראג בעהמ"ס הורה גבר כו'

הקדמת המחבר

אמר המקבץ והמעתיק. ראה ראיתי את עני עמי בני ישראל אשר התורה נתמעטת בעו"ה בכל דור ודור. השכחה מתגברת. ומחלישות הזכרון התורה נעדרת. אף כי דברי תורה עצמם עניים במקום אחד. ועשירים במקום אחר. ובפרט בתורה שבעל פה דברי רבותינו בעלי התלמוד קצרו במקום אחד. וסמכו על מקום אחר. אשר יגיד עליו ריעו כאשר הראה לנו רבותינו הגאונים הקדמונים אשר מימיהם אנו שותים בעלי התוספות. הרא"ש והר"ן. והר"ש בסדר זרעים וסדר טהרות. המה פרשו השמלה על כל ים התלמוד. ועשאוהו ככברה בסולת נפה ומנופה בשלש עשרה נפה. ומה מאד יהיה לתועלת גדול אל המעיין במקום אחד מן הש"ס יהיה מה שיהיה. אם יהיה גלוי וידוע לפניו. את אשר פלפלו בסוגיא הזאת התוס' והר"ש. והרא"ש והר"ן. במקום אחר. ואם היות שכבר פעל ועשה בזה הרבה בעל מסורת הש"ס הנדפס בצדי גליון הש"ס מראה המקומות בש"ס. שעל ידו ידע המעיין לעיין גם במקום ההוא אשר רמז עליו. בדברי הגאונים הנ"ל. עכ"ז לא יועיל כי אם לדעת מצא ובא מענין לענין במקום שהדברים האמורים בתלמוד פה. אמורים ומובאים גם במקום אחר בש"ס אשר ציין עליו. אכנם באשר הגאונים הנ"ל ברוחב לבבם ובקיאותם וחריפתם. שטו ולקטו [מאמרי הש"ס לדרוש אותם כמין חומר. לפלפל מענין לענין. אף במקומות אשר בדברי הש"ס לא נזכרו ענינים ההם כלל. והמה בשכלם הזך והנקי. דימו הדברים בכף מאזני שכלם יחד זה אל זה. לזאת אמרתי לעשות מפתחות לדבריהם על כל הש"ס. לפי סדר המסכתות והדפין והעמודים. ואפילו היכא דבחדא מסכת פלפלו ממקום למקום. אף גם מה שבלעדי מפתח הזה יהיה נודע ע"פ מסורת הש"ס. גם את זה לא הנחתי מלעלות הנה למען תהיה המלאכה הזאת שלימה. לא תחסר כל בה. וברצות ה' וירחיב לי הזמן אעשה כן גם על דברי התייר הגדול אבי הפרשנים רש"י ז"ל. אף שלאהבת הקיצור עזב את דרכי הפלפול בפירושיו. עכ"ז יהיה לתועלת גדול להעומד באחת מסוגיות הש"ס וידע אז בהיות למראה עיניו את אשר הזכיר הגאון סוגיא הזאת גם במקום אחר שלא במקומה. כי ע"י הדבר הזה יפלו כמה קושיות אשר בקל יהיה למצוא פירוקא. ויגדיל תורה ויאדיר. ועוד תועליות רבות יוצאות מזה. שפעמים הרבה זכרו הגאונים הנ"ל איזה דבר בשם הש"ס. והשיגו האחרונים שלא מצאו הדבר ההוא. ואנכי יגעתי ומצאתי הדבר פעמים במפרשים ופוסקים אחרונים הבאים אחריהם. ופעמים מאתי אשר הוצאתי הדבר בילידי שכלי הדל וכל מקום אשר יקרה כזה במפתחות האלה יהיה רשום הדבר בצדו. למען ידע הקורא לדעת. ראה זה דבר חדש הוא. וראיתי כי טוב להקדים ולעשות התחלת מפתחות האלה על דברי רבינו הרא"ש ז"ל. להיות כל דבריו אמורים להלכתא אליבא דדינא. ויהיה תועלתו אם באיזה מקומות אשר השיגו עליו האחרונים שלא זכר איזה דין ממאמרי התלמוד. וע"י המפתח הזה נבין ונדע שאף אם לא זכרו רבינו הרא"ש פה במקומו. דכולי האי ואולי זכרו במקום אחר. ולדוגמא אציגה נדון אחד. דהטור בסימן צ"ח ביו"ד כתב בשם אביו הרא"ש שהסכים לסברת ר"ת דטעם כעיקר דאורייתא במין בשאינו מינו. וכתב עליו הרב"י שם דלא מצא להרא"ש שהכריע בדבר עכ"ל. והיש"ש בפ' גיד הנשה סימן מ"ג כתב דמפני שלא הכריע הרא"ש הכריע הטור שדעתו לחומרא. והכנה"ג בסי' אות מ"ח העתיק דברי היש"ש. וגם הוא שתק להרב"י והיש"ש. והורה שלא הכריע הרא"ש להדיא. ואנכי ת"ל יתברך מצאתי הדבר מפורש בהרא"ש מהל' קטנות בהל' חלה סי' י"ג בד"ה העושה עיסה וכו' יעוש"ה שזכר הרא"ש דברי הרמב"ן במלחמות אמתני' דהעושה עיסה מן החיטין ומן האורז. אם יש בה טעם דגן חייבת בחלה ואדם יוצא בה ידי חובתו בפסח דנתקשה הרמב"ן למה יוצא בו כיון דליכא כזית בכדי אכילת פרס. והשיב עליו דלק"מ דחיטי איתא בטעם וממש. דטעם כעיקר בשאינו מינו דאורייתא וכו' עכ"ל יעוש"ה שהאריך בראיות על זה מכמה סוגיות. ולזה נתעוררתי ע"י מפתחות הללו בשומי עיוני על הדברים אשר ראיתי מוכרים שם בהרא"ש. ומצאתי גם את זה. ועוד רבות כהנה. תקצר היריעה מהכילם. ולהגיד לאדם ישרו לא אכחד מלשוני. לתת תשואות חן להב"ח החתן תמים למעלות נמיר וסביר הר"ר משה פוקס שפעל ועשה הרבה במלאכה הזאת. יען היתה בכידה עלי לעשותה לבדה. ועל דברי רבינו הרא"ש כמעט רובו ככולו עשה לבדו. אחרי אשר הראיתי לו איך לעשות הדבר. והדבר הקשה עליו למצוא מקומו שאלני. והראיתיו לו אחרי הגיעה. גם נתן מקום תמיד לעיין על דברי נושאי הכלים המעדני ז"ט פלפולא חריפתא וקרבן נתנאל. במקום שצריך המעיין לדבריהם לידע הדבר וגם במפרשים הללו רבו אשר רבו המקומות אשר כתבו שלא מצאו איזה דבר שהזכיר הרא"ש. וכאן יראה וימצא המוצאו מבוקשו. ועתה תפלתי לאל חיי זכני להוציא מחשבתי מכח אל הפועל. לגמור מפתחות הללו. גם על התוס' ור"ש. והר"ן אשר אני עוסק בהם בסיועא הב"ח המופלא הנ"ל לסדרם היטב היטב. דבר דבר על אפנו. וכולי האי ואולי יחריב ה' לי שיהיה ספוק בידי להביא המלאכה הזאת אל תחת מכבש הדפוס. למען זכות את הרבים ימצאו איזה דרך ישכון אור רבותינו הנ"ל. וזכות הגאונים האלה אשר אנכי טורח בשבילם יעמוד לי. לשום לי שם וזכרון בעמלי אשר עמלתי תחת השמש אשוזכה להוציא לאור יתר חבורי. המה ספר עמק סוכות למס' סוכה. וטהרת חולין למסכת חולין. אשר ביארתיה מרישא ועד גמירא. ופתחי נדה להמסכת נדה והלכותיה. כי המה פריי וזולחם אין לי לגאלני. כלו דברי איש צעיר. נבזה וחדל אישים.

אסקופה גדרסת לפני התורה ולומדיה. וכל העוסקים בה לשמה: הקטן בצלאל רנשבורג.

פרק ראשון

דף ב ע"א מתני' הקטר חלבים ואברים מצוה עד שיעלה עמוד השחר. הרא"ש פסחים פ"י סי' ל"ח: ע"ב מלאימתי קורין את שמע בערבין משהעני נכנס לאכול פתו במלח. הרא"ש במסכת ע"ז פ"ה סימן ל"ו:

דף ג ע"א אין לומרים נפני המת אלא דבריו של מת. הרא"ש בברכות פ"ג סימן ו':

דף ד ע"ב גמרא איתמר בן עזה"ב זה הסומך גאולה לתפלה של ערבית. הרא"ש במגילה פ"ג סי' ה': שם וריב"ל אמר תפלות נאמצע תקנום. הרא"ש בברכות פ"א סימן א': שם כל האומר תהלה לדוד בכל יום ג"פ מובטח לו שהוא בן עוה"ב. הרא"ש בברכות פרק ה' סי' ו':

דף ה ע"א ואמר ר"נ אם תלמיד חכם הוא אינו צריך. הרא"ש בברכות פ"א סי' א':

דף ו ע"ב מרש כי הוי חזינא להו לרבנן דקא רהטי לפרקא בשבתא. הרא"ש מס' שבת פרק ט"ו סימן כ': שם ואמר ר"ש חגרא דהספידא דלוי. הרא"ש במס' מ"ק פ"ג סי' ל"ד:

דף ח ע"א מאי דכתיב ועוזבי ה' יכלו זה המנין ס"מ והולך. הרא"ש במגילה פ"ג סי' י"ג: שם רב ששת מהדר אפיה וגרים אמר אגן בדיון ואינהו בדידהו. הרא"ש במגילה פרק ג' סי' י"ד:

ע"ב והזהרו בוורדין כר' יהודה. הרא"ש בחולין פ"ג סי' א'. ושם סי' ג': שם פעמים שאדם קורא ק"ש כ' פעמים ביום. הרא"ש בברכות פ"א סי' י':

דף ט ע"ב רבי אליעזר אומר בין תכלת לכרתי. הרא"ש בחולין פ"ג סי' י"ט: שם ר"ע אומר בין תמור בין תמור לערוך. הרא"ש בברכות פ"א סי' ט':

שם אמר אבי בתפילין לאתרים לק"ש כוותיקין. הרא"ש בהלכות תפילין סי' י"ז: שם ותיקין היו נומרין אותה עם הנץ החמה. הרא"ש בברכות פ"ג סי' ה':

דף י ע"ב תניא נמי הכי לא יעמוד אדם לא ע"ג כסא. הרא"ש בברכות פ"ג סי' י"ג:

דף יא ע"א אבל חייב בכל מצות האמורות בתורה חוץ מן התפילין. הרא"ש במס' מ"ק פ"ג סי' ג': שם רב יוסף אמר עשה כדברי בית שמאי לא עשה ולא כלום. הרא"ש בסוכה פ"ג ס"א:

ע"ב וכן אורי ליה ר"ש לרב"פ בריה אהבה רבה. הרא"ש במס' ע"ז פ"ב סי' א':

דף יב ע"א לעולם אהבה רבה הוי אמרי. הרא"ש בברכות פ"ב ס"א: ע"ב דף יד בהלל ומגילה מהו שיפסוק. הרא"ש במגילה פרק ב' סימן א': שם הסרוי נתענית מהו שיטעום. הרא"ש במס' תענית פ"א סימן ט"ו: ע"ב לא אמר אמי ה' אלהיכם אל"ל אמת. הרא"ש בברכות פ"א סי' ט': שם כל הקורא ק"ש בלא תפילין כאלו מעיד עדות שקר בעצמו. הרא"ש בהלכות תפילין סי' כ"ח:

פרק שני

דף טו ע"א כל הנפנה וגוטל ידיו ומניח תפילין וקורא ק"ש וכו'. הרא"ש בברכות פ"ט סי' כ"ג: שם הקורא את שמע ולא השמיע לאזנו יצא. וכל הסוגיא שם. הרא"ש בחולין פרק א' ס"ג:

שם אלא הא דתניא לא יכנס אדם בהמ"ז בלבו ואם מיכן יצא. הרא"ש בנדרים פרק י' סימן ט': שם אחרי כוונת הלב הן הן הדברים. הרא"ש בברכות פ"ג סימן י"ד: שם אר"מ א"ר שילא הלכה כר"י שאמר משום רא"ש. הרא"ש בברכות פ"ב סימן ג':

דף טז ע"א לא קשיא הא בפרק ראשון הא בפרק שני. הרא"ש בברכות פרק א' סי' י"ב:

שם ומוכלין פיתן ואין מברכין לפניה. הרא"ש בברכות פ"ו סי' ט"ו: ע"ב רמן לילה הראשון שמתה אשתו. הרא"ש במס' מ"ק פרק ג' סימן ג'. ושם סימן ל"ז:

דף יז ע"א וכל העושה שלא לשמה טוב לו שלא נברא. הרא"ש בפסחים פ"ד סי' ב':

שם גדולה הנטמה שהנטימן הקב"ה לנשים יותר מן האנשים. הרא"ש בכתובות פ"נ סי' ו': ע"ב מי שאמו מוטל לפניו פטור מן הק"ש ומן התפלה. הרא"ש במס' מ"ק פ"ג סי' ג':

פרק שלישי

די"ח ע"א רב אשי אמר כיון שמוטל עליו לקברו כמוטל לפניו דמיא. הרא"ש במס' מ"ק פ"ג סי' נ"ד: שם המולין עצמות ממקום למקום ה"ז לא יאמנם בדיקניא. הרא"ש במס' מ"ק פ"א סי' י"ב: שם אמר לו רב דלמי כדי שלא יאמרו למתר בתין אלגנו ועכשיו מחרפין אותנו. הרא"ש במסכת מ"ק פ"ג סי' נ"ג. והרא"ש בהלכות ציצית סי' ט':

דף יט ע"א מ"ר העוסקין בהספד בזמן שהמת מוטל לפניהן נשמטין אחד אחד וכו'. הרא"ש במס' מ"ק פ"ג סי' נ"ג: שם אין המת מוטל לפניהן הן יושבין וקורין וכו'. הרא"ש בברכות פרק ג' סימן א' ובמסכת מועד קטן פרק ג' סי' נ"ד: ע"ב המולא כלאים בגגדו פוסקין אפילו בשוק. הרא"ש במס' נדה פ"ט סי' י"א: שם יכול כסה שאינו מטמא להן כך אינו מטמא למת מצוה. הרא"ש בהלכות טומאת מתים ס' ג' ועיין מעדני מלך:

דף כ ע"א נשים ועבדים וקטנים פטורים מק"ש ומן התפילין. הרא"ש בהלכות תפילין סי' כ"ט: ע"ב נשים חייבות בקידוש היום דכר תורה. הרא"ש בקידושין פ"א סימן מ"ט: שם והן מדקדקין על עצמן עד כזית ועד כמלה. הרא"ש בברכות פ"ז סימן כ"ד: שם ועל המוון מברך לאחריו ואינו מברך לפניו. הרא"ש בברכות פ"ו סי' ט"ז:

דף כא ע"א ור' אלעזר אמר ספק קרא ק"ש ספק לא קרא מוחר וקורא. הרא"ש בקידושין פ"א סי' מ"ט: שם ור' יוחנן אומר ולולי שיתפלל אדם כל היום כולו. הרא"ש במגילה פרק ג' סימן ז':

ע"ב הנכנס לבהכ"נ ומצא צבור שמתפללין. הרא"ש במגילה פ"ג סי' ז': שם ולית הלכתא כוותיה. הרא"ש בברכות פ"ב סימן ה':

דף כב ע"א אמר רבי"ר נהוג עלמא בהני תלת מני וכו' כריב"נ בד"ת. הרא"ש במס' נ"ק פ"ז סי' י"ט. והרא"ש בהל' כלאים סי' ד'. ובמס' חולין פי"א סי' ח': שם ואמרי לה בטלה לגמלותא. הרא"ש בברכות פ"ב סי' י"ח: ע"ב ירד לבטנו אם יכול לעלות ולהתכסות ולקרות. הרא"ש בברכות פ"א סי' י': שם היה מתפלל ומצא צואה במקומו וכו' אע"פ שחטא תפלתו תפלה.

שם תמניא סרי תיקון תשסרי לא תיקון. הרא"ש בברכות פ"ג סי' י': שם טעה ולא הזכיר גבורות גשמים בתחה"מ מחזירין אותו. הרא"ש במסכת ר"ה פ"ד סי' י"ד: ע"ב אמר ר"פ הא דאמרן סיים מחר לרשע לא אמרן אלא שעקר רגליו. הרא"ש בברכות פ"ז סי' כ"ג: שם ואמר ר"ז מאי קרא ירלון עם שמש. הרא"ש בברכות פ"א סי' י':

דף כ ע"א השכים ללאת לדרך מבעיא לו שופר ותוקע לולב ומנענע וכו'. הרא"ש בסוכה פ"ג סי' כ"ו: ע"ב לעולם יעמיד אדם את עצמו אם יכול לכוון את לבו יתפלל. הרא"ש בברכות פ"ה סי' כ"ד:

שם טעה ולא הזכיר של ר"ח עבדית. הרא"ש בברכות פ"ד סי' ב'. וסי' ז':

פרק חמישי

דף לא ע"א מיתי כבא דזוגיתא מיזוגתא ומבר קמייהו. הרא"ש בנדה פ"ט סי' י"ב: שם אין עומדין להתפלל וכו' אלא מתוך הלכה פסוקה. הרא"ש בנדה פ"י סי' ו':

שם יכול יתפלל אדם כל היום כולו. הרא"ש בברכות פ"ג סי' ט"ו: ע"ב כל היום נתענית בשבת קורעין לו גזר דינו של ע' שנה. הרא"ש בשבת פ"א סימן כ"ד. והרא"ש במס' תענית פ"א סי' ט"ו:

דף לב ע"ב כל כהן שהגיע את הכפם לא ישא את כפיו. הרא"ש במגילה פ"ג סי' כ"ג:

הרא"ש במס' ריב"ל אמר קרא אשרי יושבי ביתך. הרא"ש בברכות פ"א סי' ו':

דף לג ע"א בתחלה קבעוה בתפלה העשירו קבעוה על הכוס. הרא"ש בפסחים פ"י סימן י"ז. ובתענית פ"ד סי' ל"ט: שם כל המברך ברכה שאינה צריכה עובר משום לא תשא. הרא"ש בברכות פ"א סימן י': שם טעה מזו ומזו מהו וכו'. הרא"ש בברכות פ"ד סי' י"ד:

דף לד ע"א העובר לפני התיבה לא יענה אמן אחר הכהנים מפני הטירוף. הרא"ש במס' ר"ה פ"ד סי' ד' ובמס' מגילה פרק ג' סימן כ"ח:

שם לעולם אל יסלל אדם לרבים גג ראשונות ולא גג' אחרונות. הרא"ש בברכות פ"ה סימן ד':

שם אלו ברכות שאדם שותה בהן. הרא"ש בברכות פ"ג סי' י"ח: שם ואם נא לשות בסוף כל ברכה וברכה. הרא"ש בברכות פ"ה סימן ג': ע"ב קידה על אפיס. הרא"ש במגילה פ"ג סי' ד':

פרק שישי

דף לה ע"א מנין שאין אומרים שירה אלא על היין. הרא"ש בברכות פ"ט סימן ע"ו: שם כשהוא שבע מברך כשהוא רעב לא כ"ש. הרא"ש בברכות פ"ו סי' ט"ז: ע"ב אלא תמרא אית ביה תרתי קעיד ומשמח. הרא"ש בברכות פ"א סימן י"ד: שם אלא דקא שתי ליה ע"י תגיגרון. הרא"ש בברכות פ"ו סימן כ"ג:

דף לו ע"א האוסם בגרונו לא יברענו בשמן מחלה בשבת. הרא"ש בשבת פי"ד סי' י"ח:

שם מהו דתימא כיון דלרפואה קמכוון לא ליברך עליה כלל. הרא"ש בברכות פ"ו סי' מ"ג: שם כל המיקל באדרן

הרא"ש בעירובין פ"ו סי' ה':

דף כג ע"א אינעיא לה מהו שיכנס אדם בתפילין בהה"כ קבוע לשפתו מיס. הרא"ש בהל' תפילין סי' כ': ע"ב מ"ר לא יאמר אדם תפילין בידו וס"מ מזרוע ויתפלל. הרא"ש בהלכות תפילין סי' כ"א: שם הנכנס לשמודה קבע מולך תפילין ואחר כך נכנס. הרא"ש בהלכות תפילין סימן כ"ד:

שם אמי קודלא דתפילין דאזמניה לאיצר ביה תפילין. הרא"ש בהל' תפילין סי' כ"ה: שם מהו שיניח אדם תפיליו תחת מרלאותיו. הרא"ש בהלכות תפילין סימן כ"ו:

דף כד ע"א אמר רב המנונא בריה דר"י זימנא חדא הוי קאימנא קמיה דרבא. הרא"ש בהל' תפילין סי' ק"ה: שם אמר מר אם היו בניו ובני בניו קטנים מוחר. הרא"ש בקידושין פ"ד: סי' כ"ה:

שם אמר ר"ח אני ראיתי את רבי שחלה תפיליו. הרא"ש בהל' תפילין סי' כ"ח: ע"ב וכאהוא מפהקן מניח ידו על מגרגרו. הרא"ש בנדה פ"ט סי' כ"ו:

שם לדידן דס"ל אם שהיא כדי לגמור את כולה מחר לרשע. הרא"ש בברכות פרק ג' סי' כ"ג:

דף כה ע"א ושכח ונכנס בתפילין לבה"כ מניח ידו עליהן עד שיגמור. הרא"ש בהלכות תפילין סי' ק"ב: ע"ב והכא בטופס ע"מ להטפיח א"כ. ועיין סס היטב. הרא"ש בברכות פ"ג סי' ק"ג:

שם לימא מני קמתמה כר"א דאמר עד הנץ החמה. הרא"ש בברכות פ"א סי' י': שם בית שיש בו ס"מ אז תפילין אסור לשמש בו את המטה. הרא"ש בהל' תפילין סי' כ"ג:

פרק רביעי

דף כו ע"א זב שראה קרי ונדה שפלטה ש"ז. הרא"ש בפסחים פ"א סימן י':

שם ר' יהודה אומר עד פלג המנחה. הרא"ש בברכות פ"א סימן ח': ע"ב טעה ולא התפלל מנחה בע"ש מתפלל בליל שבת שחרית. הרא"ש בפסחים פ"ש ס"ו:

דף כז ע"א רב אלי של שבת בע"ש. הרא"ש בברכות פ"א סי' ח': ע"ב מתפלל אדם של שבת בע"ש ואומר קדושה על הכוס. הרא"ש בפסחים פ"י סי' ב': שם מתפלל אדם של מוצאי שבת בשבת ואומר הבדלה על הכוס. הרא"ש בתענית פ"ד סימן ל"ט: שם ובנא אמר הלכה כדברי האומר רשות. הרא"ש בברכות פ"א סי' ה':

דף כח ע"א בי ביום בא יהודה בר העמוני ועמד לפניהן בהמ"ד. הרא"ש בימנות פ"ח סי' ד': ע"ב כיון שהגיע זמן תפלת המנחה אסור לו לאדם שיטעום כלום וכו'. הרא"ש במס' שבת פ"א סי' י"ח: שם ר"י אומר ההולך במקום סכנה מתפלל תפלה קצרה ואומר הושע ה' וכו'. הרא"ש בברכות פ"א סי' ג': שם המתפלל צריך שיכרע עד שיתפקקו לו חוליות שבגדרה. הרא"ש בברכות פרק ה' סימן כ"ב. ובחולין פ"ח סי' י"א: שם שמעון הפקולי הסדיר י"ח ברכות לפני ר"ג על הסדר מינה. הרא"ש בברכות פ"ה סי' כ':

דף כט ע"א ושמחו לדיקים בענין עירך וכו'. הרא"ש בברכות פרק ז' סימן כ"ב:

ספר שדה צופים ממסכת ברכות

הלכה כמותו במ"ל אבל במקום לא. הרא"ש בברכות פ"ו סי' ל'. ובקרבוזשן פרק ג' סימן ס"ב: ע"ב כם בלפלי בימות לכיפורא פטור. הרא"ש בברכות פ"ו סי' ס"ג:

דף לז ע"א אלו הן מעשה קדירה מלקה וכו'. הרא"ש בברכות פ"ו סי' כ"ו. וסימן ל"ב: שם הכוסס את המטה מברך עליה בפה"א. הרא"ש בברכות פ"ו סי' ז'. ובפסחים פ"ב סי' ט"ו. והלכות תלה סי' ב': ע"ב היה עומד ומקריב מנחות ביובלים אומר ברוך שהחיינו וכו'. הרא"ש בפסחים פ"ב סי' ט"ו. והלכות תלה סי' ב': שם האי תבילא אע"ג דלית ביה פירורין כזית מברך עליה המוציא וכו'. הרא"ש בברכות פ"ו סי' י"ט: שם ערוקנין חיבין בחלה. הרא"ש בהלכות חלה סי' ג': שם אני רבי חייא לאם העשוי לנוחת פטורה מן החלה. הרא"ש בפסחים פ"ב סי' ט"ו. והגו' חלה סי' ב':

דף לח ע"א האי כוזא דחמרא וכו' ומברכין עליה במ"מ. הרא"ש בפסחים פ"ב סי' י"ז:

שם דבש בפחמים וכו' ובשר אם פירות על תרומה וכו' וי"ש פוטר. הרא"ש בברכות פרק ו' סימן ג':

שם משתכחין ליה רבנן לר"ז ר"ש ובדי אחוה דר"ש ר"ש ובדי דאדם גדול הוא. הרא"ש בפסחים פ"ח סי' י': ע"ב תרגו"ש מבשמים לה בתומי וכרמי. הרא"ש בתמ' ב"ב פ"ו סי' ט': שם ועוד אמר רבה"ל אני רואים את ר"ש שאכל זית מלוח ומרק עליו חתלה ושוף. הרא"ש בברכות פ"ז סי' כ"ד:

דף לט ע"א הביאו לפניו כרוב ודורמסקין ופרגיות נתן ב"ק רשות לאחד מהן לברך. הרא"ש בברכות פרק ו' סימן ל"ג. ופרק ז' סי' ו':

שם ומלגלג סבר שלקות בפה"ת. ופרגיות שהנ"ב הלכך פירי עדיף. הרא"ש בברכות פ"ו סימן כ"ה:

שם והאי דשדא בה קמחא טפי לדבוקי בעלמא עבדי לה. הרא"ש בברכות פ"ו ס"ז: שם פת לגומה בקערה מברכין עליה המוציא. הרא"ש בברכות פ"ו סימן י':

דף מ ע"א ורב ששת אמר אפילו גבול לתורי נמי א"ל לברך. הרא"ש בחולין פ"ו סי' ו': ע"ב אבל היכי דכי שקלת ליה לפירי ליתיה לגווזא דהדר מפיק. הרא"ש בשבת פ"ב סי' ח': שם בגימין רעיא כרך ריפתא וכו'. הרא"ש בברכות פ"ט סי' ג':

שם מאי טובלא וכו'. הרא"ש בהלכות ערלה סי' ז':

דף מא ע"ב אי הכי יין נמי נפטריה פת שאני יין דגורם ברכה לעצמו. הרא"ש בפסחים פרק י' סימן י':

דף מב ע"א רבא ור' זירא מיקלעו לבי ר"ג לבתר דסליקו מבא מקמייהו וכו'. הרא"ש בחולין פ"ו סי' ה': שם כגון אבן דרגילין במיטבא מיטבא מעבבא לן. הרא"ש בברכות פ"ח סי' ו': שם ברך על היין שלפני המזון פוטר את היין שלאחר המזון. הרא"ש בפסחים פ"י סי' ד': שם ברך על הפת פטר את הפרפרת. הרא"ש בברכות פ"ח סימן כ"ו. ובפסחים פ"י סי' כ"ו: שם היו יושבין בלי אחד מברך לעצמו. הרא"ש בברכות פ"ח סימן ג': ע"ב בא להם יין בתוך המזון כל א' וא' מברך לעצמו. הרא"ש בברכות פ"ט סימן ט': שם הקנו אין לא הקנו לא ורמיהו וכו'. הרא"ש בברכות פ"ז ס"ח:

דף מג ע"א אמר רב נ"ש אלא פת דעני הביה אבל יין לא וכו'. הרא"ש בברכות פ"ח סי' ג': שם רב ור"ח מברכין בורא פרי העץ ע"כ: ואנוז שקורין מוסקד"א (מוס קאטנום): כל שיש בו וכן קליריט"ש ל"ל קליטט"ש (איינע ארט פלאטטער קוכען פאם גראבען מעדלע, צווייבאק): רש"י המלתא ליטולתי"ו מתורגם בגוים: חביין קדרה מין מאכל קפוי כמו תלג וכ' קמחא ודובשא ומשחא וקרו ליה אבריש"ט (ל"ל אברוש"ך), אין זה בלע"ז כ"א מלת פרסי מקוזלת בלשון התלמוד ואסרה בספרים שלנו והובא בערוך ערך אברושך ע"ש ובערך חבין:

דף לז ע"א אורז מי' (הירזע) ותוס' הביאו יש מפרשים אורז ריזו, בלע"ט (ריז):

דוחן לוגו רש"י פ"ך ובל' שפיר (פענבעלהירזע, בובווייצען, היידעקארן): ע"ב חביצא כעין שלייקו"ק שמפרין בתוך האלפס לחם ע"כ, נראה לי בדור שאין זה בלע"ז ובעיות נפלו כאן ובתוספות מנחות ע"ח ב' תמיה עיין שם: תוספות לחם העשוי ופסק ר"מ ל"כ בגבלו"ש ורשולו"ש (פרעצל) מין מעשה חופה דקה בתבנית עגבת ולפוס הרגיל חשבתי שמלת מילוש נכונה והיא נעתקה מלשון עברי ומורגלת בפי המון ישראלי, במקומות בעלי תוספות ז"ל והוא קמח מילוש בגוים שהוא גובלא בעלמא (קנעדעל, קלעסע) כמו שפיכנו, אולם בהר"ן ד"ש ואמר כל יהודה משמיה דשמואל לחמניות כתוב, ולפיכך נראה שיותר נכון לפרש דלחמניות רקיקין דקין ונקרלין בלע"ז בגלה"ש. והיא כעין פסטרמא עשוי מעיסה דקה: בא"ד ורבינו ימאל ז"ל היו מסופק אם ירמש"ש חיבין בחלה (נודעלן) חוטי בצק ארוכים ודקים: בסה"ד הני סופגניין וכ' שקורין טויש"ם (קראפפען):

דף לח ע"ב משכחת לה אוכן ערמוניות שקורין לומברד"ש (איינע ארט גראססער קאסטאניען):

דף לט ע"א רש"י דורמסקין אף הן שלקות מעשה שקורין אקדלש"ט. זה ט"ס וא"ל אדוקופ"ש וכן הוא בע"ק קט"ז ב'. ד"ה דורמסקין שהיא סם לשון מורו פרוסים וא"ל פרוג"ש (פפלויטען, צוועטשקען) שהפרוסים לדעת רש"י הם חנוטין כמו שלוגו רש"י סוכה ל"ח סע"ב ד"ה פירש קדוש"ל בא"ט (קויוטען) וגל"ס שמורו ז"ל פי' כפי' הרמ"ם בהלכות כלאים סימן ב' שלוגו פרישים פרוג"ש ולפי לשון מורו של רש"י ז"ל דורמסקין הם מין לגמים ידועים הנאים מדמסק הנקרא בלשון ארמי דרמסק (דאמאסענער פפלויטען) ולשון אחר שהגיא רש"י שם אדרופי"ש (מעלדע גארטענמעלדע) מין עצם הוא שעליו נאכלי בצלקות קדרה כמו ירק עצם הנקרא (שפינאט) ובל המצה לעוגין שמו: פרגיות בשר עוף שקורין פרדר"י (רעבהון): פרטינהו מנוטרי"ל ל"ל מינגי"ר (צערשטיקעלן, צערברעקעלן) מתחתו הדק:

דף לט ע"א דשיבתא ירק שנותנין מעט בקדירה לטחת ולא לאכלו אנ"ש (דיל"ל, גורקענדיל"ל, דיללענקרוט, איינע געווירצפפלאנצע):

דף מ ע"א אסברה בו"ן מלאנ"ט (דריזע, מאנדעלדריזע) האבנטעה מקרא כן לפי שדמתה לפרי האדמה שקורין (אייבעל) ובלע"ז נקראת (דיא בריינע, איינע בעקאנענטע געבעלבען אן יעדער שליינפפלאנצע בעוואנדערט אם ווייגשטאקע, דיא זיך אום דען שטאק שליינען):

דף נו ע"א כבי שיעים הפיטיות שקורין משילאר"י (מאהלצאהן, שטאקצאהן, באקצאהן):

דף נז ע"ב חוץ מן הפיל וכו' קפוד מיה שדומה לקוף ויש לה זנב אחוז ושמה מרטינא ל"ל מרמוטא (מעערקאטצע) בבהמות מ' ל' גי' רש"י ותוס' קפוף ופי' רש"י סם ד"ה קפוף כעין קוף הוא ויש לה זנב ותוס מקיימין גי' קפוד יש שלשה מינין קפוד, קפוד בבהמות וחבו קפוד לבבהמ, וקפוד בעופות המזכר משעיה ל"ד י"ח ובלפניה ב' י"ד שהוא עוף הפורח בגילה (נאכטאיילע), וחבו קפופא דהכא, ועוד יש קפוד בשרצים ישעיה י"ד כ"ג (איגעל): חוץ ממר פטו"ל (רעבען, האדקע) כלי שמגרדין בו הטפר: פסל דוליי"ר (האבעלאייזען) כלי שמחליק בו את הסכרים ובלשון עברי מעגל: קריא יינג"ן (אוהו, שטיינאיילע) עוף הנועק בגילה: קפופא פרסנו למעלה ד"ה חוץ מן הפיל: קורפרא (מוילוואורף) מין שרץ הוא קרפדתי וקחפיב הכא בהלי עופות לפי שדומה לעטלף ולכן נראה לרש"י שם שהוא (פלעדערמויז):

דף נז ע"ב גודגדניות לורמי"ש (קרשען): תרדין בלי"ן (מאיערקרוט, בלוטקרוט)

מין עצב ומימים קדמונים היה נאכל כמו ירק עצב (שפינאט): מי סיסין, והרת ויותר הכבד פרסנו למעלה מ"ד ב' ע"ש:

דף נח ע"ב בהקנים, ליגטיל"ש (ואמטערפלעקען, געלבליבע לינזענפערמינע פלעקען) בהרות כמראה עדשים: ניחוד אדום הרבה רו"ש בלע"ז (ראטה), עיין לעיל ל"ח ע"ב ד"ה ניחוד: דדניקום, רוזל"ש (איין ווארצינער, איין דורך וואדצען פערארונשטאלטעטער) אים המנוגע בילת, והעורון גרם בדניקום: פתויי ראש, שסבנו כגמטת כל שערו דבוק זה מה פלנדיר בלע"ז (פיליצען אין איינאנדער ווידרען), וחבו רעה חולי מצר בפרט במדינת פולונ"ה וקורין בל"ח (ווייכסעלצאפה): קפופה, עוף שקורין וולנט"ר (נייער):

דף נט ע"א ומתבר גזיז דבראא, גזזי בלע"ז מתיכות של ברזל (איישאלע) ועפא, סופטורכי"ל ועפא סופה ר"ל ועפא בלרמית כמו סופה בעברית (ווירבעלווינד): ברקא אבלוזיר"ש (לייכטען): ע"ב דמשמש בימטא אלדומים כלדמומית היום רו"ש בלע"ז (ראטה):

דף ס ע"א דמסקא ארעא שרטון (שלאם):

דף סב ע"א שריף, הומי"ר בלע"ז (איינשלירפען) ענין גמיאה: ע"ב כאסטמא אלי"ר (שטאהל): נחר ליה אבבא, נחר טוטי"ר בלע"ז (הומטען): קפנדריא טרי"ש בלע"ז (גאנס, קווערגאנס):

דף סג ע"א מחטא דתלמיותא גרוש"ר בלגנוטי"ש (פורבענארטיגע שטיקערי"א):

הוי יתבי קמיה דר' בעפותתא. הרא"ש בברכות פ"ז סי' י"ח: ע"ב אמי מאן דמרח בתתרוגא לו בחטנוש אומר ברוך וכו'. הרא"ש בברכות פ"ו סי' ו'. ופ"ח סי' ג':

דף מד ע"א כל שהוא מחמשת המינין בחלה מברך עליו במ"מ. הרא"ש בברכות פ"ו סי' ט': ע"ב ולגמי מערבא דבחר דמחלקי תפילייהו מברכי וכו'. הרא"ש בהל' תפילין סט"ו:

דף מה ע"א א"ל פוק חזי מאי עמא דבר. הרא"ש בהלכות תפילין סי' י"ח:

פרק שביעי

ע"ב והלכתא כמר זוטרא. הרא"ש בברכות פרק ז' סי' כ' וסי' כ"א.

דף מו ע"ב כילד סדר הסיבה. הרא"ש בפסחים פרק י' סימן ג':

דף מז ע"א כי מטא לפיתחא דבי כנישתא אמר מעול מר וכו'. הרא"ש בהל' מזוזה סי' י': שם אין המקומן רשאין לאכול כלום עד שיעטוף הטלית. הרא"ש בפסחים פ' י' סי' ט"ו: ע"ב ואמר רב"ל לעולה שבים אדם לנהכ"נ. הרא"ש בברכות פ"א סי' ז':

דף מח ע"א אינו מוציא את הרבים ר"ח עד שיאכל כזית דגן. הרא"ש בברכות פ"ג סימן י"ב. ופרק ז' סימן כ': ע"ב הטוב שלא הסריחו והמטיב שיתנו לקבורה. הרא"ש בברכות פ"ט סימן ט"ו: שם וברכת זו ברכת הזן. הרא"ש בברכות פרק ז' סימן י"ב:

דף מט ע"א טעה ולא הזכיר אל ר"ח אומר ברוך. הרא"ש בברכות פ"ד ס"י: ע"ב לא שנו אלא שלא פתח וכו' אבל פתח בהטוב ומטיב חוזר לראש. הרא"ש בתענית פ"א ס"ח:

דף נ ע"א ומברכותיו של אדם ביכר אם מ"ח הוא אם לאו. הרא"ש בפסחים פרק ג' ס"י: ע"ב תנא אם יש שם מיינין שמא מלרפן. הרא"ש בסוכה פרק ב' סימן מ':

דף נא ע"ב שלחה ליה ממהדורי מילי וממסמרטוטי בלמי. הרא"ש בשבת פ"א סי' כ"ט:

פרק שמיני

שם ולא על הגר ולא על הנשמים של ע"ז. הרא"ש בביצה פ"ה סימן י"ט:

דף נב ע"א מאי לאו דמברך עליה ושמי ליה. הרא"ש בפסחים פ"י סי' י"ז: שם וב"ה אומרים ממזגין את הכוס ואח"כ נוטלין לידים. הרא"ש בפסחים פ"י סי' ט"ו: ע"ב וב"ה אומרים אם שמש תלמיד חכם הוא נוטל פירורין וכו'. הרא"ש בשבת פרק ב' סימן ב':

דף נג ע"ב א"ר יוחנן כל זמן שאינו רעב. הרא"ש בחולין פרק ו' סימן ה':

פרק תשיעי

דף נח ע"ב הרואה את חברו לאחר ל' יום. הרא"ש בברכות פ"ט סי' ג':

דף ס ע"ב הנכנס ליין על מטתו וכו'. הרא"ש בברכות פרק ג' סימן ו':

דף סב ע"ב אמר רבה רקיקה בנהכ"נ שריא וכו'. הרא"ש בברכות פ"ג סימן ל"ט:

המתרגם

באור מלות הלועזיות שבפרש"י ותוספות.

דף ד ע"א רש"י ד"ה ובשליא ווטערזו"ר בלע"ז (בעקליידונג) לנוס.

דף ו ע"א מחופיא ל' חופף פרי"ר (שטרייבען, ריי"בען): ע"ב לצוות שלוו"ן (צוזאמטנפינגען, פערבינדען):

דף ז ע"א שורייקי טי"ש (פלעקען):

דף ח ע"א אסברה לישטרלגולמ"ן (ערשטיקונג, צודריקונג דער לופטדרעהרע): דיבולא פלגד"ש (שויפעלפאלל) ר"ל הטפר שממלא הרחת חוזה ג"כ על הכלי אשר בו הטפר גלי בית יד (שייפעלבען):

דף ט ע"ב תכלת וקרוב לגנע כרמי שקורין פורי"ש (פארבריא, לוך):

דף יג ע"ב שתהא שימה על גופה של יד כנגד הלב על קנורת הזרוע ברזו"ן (אבעראדם, אכסבלאנד):

דף יח ע"ב נזיזי דברזל, תחיכת של ברזל שקורין גלמנ"ש (איזשאלע):

דף כב ע"ב בקילעא חדר שלפני הטרקלין שקורין פורטיג"ו (זיילענאלע, זיילענגליבע).

דף כד ע"א כגון שהיו פניה עוטות טיח חלק שאינה בולטת (פפלנטירט"ש פלעטטען, פלאטט מאכען): שניהק ריטי"ר (ריל"פסען): פיהק גלי"ר (גענהנען): מתעטש טרוגל"ר (נישען): ויש שדורשים גיהק ווטריקון, גו הקיש שטרילי"ר (דיך אויסשטרעקען, אויסרייטעלן): ע"ב על סנסרו מנטו"ן (קין) פרק לחי התחתון מזקן נקרא קן:

דף כה ע"א ירקון חולי שמש גלגי"ה (געלבזוכט): קדמו לשון קרוס טיל"ש (דיננעס הייטכען): ע"ב בעששית לנטירנ"ש (לאנטערנע, לייכטע). ויש עששית שתרגם קנדיל"ה (ליכט):

דף כח ע"ב פטיש המפולן. פי"ק (שפיטצהאקע): כאסדא בית הסוחר שקורין ליפ"ש בל' רומי (קלאין, שטאק, וואריין דער פוס נעשפערדט ווירד): בא"ד ובלשון ארמי קורא אותה רפסודות ובלע"ז רדיל ובל' אשכנז ולו"ש (פלאם, פלעסע):

דף לא ע"ב צחור רו"ש (ראטה): ניחור שהוא לבן יותר מדאי יגלה לי שני פירושים נתחלפו, ול"ל לחור שהוא לבן יותר מדאי כמו שפי' מחזקאל כ"ז י"ח לחור לבן כמו אחותות לחורות (שופטים ה' י'), ניחור רו"ש וכן פי' לקמן נ"ח ב' ניחור לחוש הרבה רבה רו"ש כמפורש בגבורות מ"ה ב':

דף לב ע"א שהחלהו הפליר בו אמוי"ר (דורך דיא לענגע ערמידע): אשתא דגרמי מוליי"ר (הירזענג'בער, פריזעל):

דף לו ע"א זמית שלמיר"ש (זאלצבריהע) מין ליר כעין מוריים: ע"ב חוס' ברטיבא כגון ליטוחריות (לאטווערק): בזנגב"א שקורין זינזמיכר"ו (איינגבער): וכן קל"ו של גרופל"ש (געווירצגעלקע) (פרט אל זה הבשם אם יכבר בעין וטופל מעליו יקרא כן): קנמון שקורין קינל"ש (צימטעם, צימטעטרינדע): ועל צוקרו (צוקער)

הקדמה לרמב"ם מסדר זרעים

הקדמת המתרגם לרבינו משה בר מיימון ז"ל מסדר זרעים

נקראא נקראתי בעיר מרשיליא אשר על מבואת ים יושבת. ובית נתיבות נצבת. ובמבחר המקומות נחצבת. ושמעה יוצא בכל הארץ. ואליה גוים יבואו מאפסי ארץ. ושם קהל גדול מזרע הקדש. עובדי עבודת הקדש. מלאכתם מלאכת ה'. וערב ובקר שתולים בבית ה'. עולים במעלות גבוהים. אנשי חיל יראי אלהים. עומדים בארחות יושר ומעמידין. ומעלין בקדש ואין מורידין. ותהי עלי שם יד רבותי אצילה ושוועה. נקובי ראשית בחכמה וידועיה. לפרש להם בלשון הקדש פירוש המשניות שחיבר רב הגדול נר ישראל. וברבוץ התורה משנה ליקותיאל. הוא עץ הדעת אשר תאוה הוא לעינים. כגן ה' כארץ מצרים. אשר העלה מזוהר התלמוד מנורות. והיו למאורות. לפקוח עינים עורות. המחזקים ידי גלות ספרד ופתח קבריהם. ונפח רוח חכמה בהם. ותבא בהם הרוח ויחיו ויעמדו על רגליהם. רבנא משה נ"ר בן הרב רבי מיימון ז"ל. לרב משה. יהודה כל מחבר ולפי מעיניו ידום ויחשה. נביא חכמות שמו נקרא ולא קם נביא חכמות בישראל כמשה.

וכאשר דבריהם הבינותי. חשתי ולא התמהמהתי. ומצותם הקימותי. והעתקתי פירוש זה הרב. ללשון הקדש מלשון ערב. והפכתי מאוריו למזרח מן המערב. והשיבותי אל שפתנו הפניניה הפנימה החודרת. שפת ידיעת מליצתו החיצונה הקיצונה במחברת. והעתקתיו מלשון קדר הקודרת. אל לשון הזהב והאדרת. כי קנאתי לאלה הפרושים אשר ילדה התורה. ולהם משפט הבכורה. ויולדו על ברכי הגר שפחת שרי ותהי שרי עקרה. ותמהתי ואמרתי איך קדש וחול יחד נחבר וימשוך. ואיזה דרך ישכון אור וחשך. אבל כונת החכם היתה לתת לפתאים ערמה ולא חברו כי אם לאשר לא ידעו לשון הקדש כי אם הגרית. ולשונם חצי מדברת אשדודית. ואינם מכירים לדבר לשון יהודית. ועל כן התאמצתי. ועוז התאזרתי. והסירותי מאמר קדוש מלשונות זרים. ויצא למלוך מבית האסורים. ורחץ במים טהורים. ופשט את בגדיו ולבש בגדים אחרים. ומליו באמרי צחות העתקתי. ובצוף לשון קדש טעמו המתקתי. וזה משפט ההעתקה אשר אני נוטה אליה והדרך אשר אנכי הולך עליה. אני מעתיק ברוב המקומות מלה כנגד מלה. אבל ארוץ להשיג הענין תחלה. ולא אחדול לדרוף אחריו ולעוללהו במסלה. עד המקום אשר היה שם אהלו בתחלה. וכשאמצא בלשון ערב מלה בודדת. ועלי מורדת. ודרך מרי לוקחת. כשפחה בורחת. חלוצי זממי ידרפוה עד השברים. וכל רודפיה השיגוה בין המצרים. וכשיזדמן לי בלשון קדש מלה קשה בזולתה אמירנה. ומגבירה אסירנה. ומלבותה אתן לרעותה הטובה ממנה. וכל מלה מלשון ערב אשר אני רוצה לפרש. אזמן לה ארבע מלות או שלש. והטובה אשר בכלן אדרוש. אבחור דרכם ואשב ראש. ומלשון קדש מליו המתוקים אלקט ואחטוף. ומראש יונקותיו רך ואקטוף. כדי שיהיו דבריו נכנסין בלב המאזין. וכלם נכוחים למבין. וחכמי כל אומה הסכימו כי אין לאדם להעתיק ספר עד ידע ג' דברים סוד הלשון אשר יעתיק מבבוליה. וסוד הלשון אשר הוא מעתיק אליה. וסוד החכמה אשר הוא מפרש מליה. ובשלשה אלה חבל המליצה ירתק. וחוט המשולש לא במהרה ינתק. ואם לבו מן החכמה נעור וריק כנפן בוקק. והדעת ממני נשגבה. ועד השלשה לא בא. אשיב כל מאודי לשמור הענין. ולתקון הבנין. וזה יהיה קרבן שגגתי ובשניהן אצא ידי חובתי. והאל המגלה עלומים ומרנין לשון אלמים. ינצור לשוני בהגיוני. ויהיה עם פי בהטיפי. כמו שידעתי כי חנוניו המה חנונים. ומלומדיו עלומים ומרנין לשון אלמים. ינצור לשוני בהגיוני. ויהיה עם פי בהטיפי. ויהיו לרצון אמרי פי. כמו שידעתי כי חנוניו המה חנונים. ומלומדיו עלומים הם מלומדים. כמו שנאמר ויאמר אני אעביר כל טובי על פניך וקראתי בשם ה' לפניך וחנותי אשר אשר אחון ורחמתי את אשר ארחם.

נאום יהודה בן שלמה הספרדי הידוע בן חרייו.

הקדמה לרבינו משה בר מיימון ז"ל מסדר זרעים

התקבצו חכמים ועמדו על עמדכם. כי זבד טוב אזבדכם. לכו בנים שמעו לי יראת ה' אלמדכם.

שמעו שמוע אלי ואכלו טוב. ותהיה נפשכם כגן רטוב. מי האיש החפץ חיים אוהב ימים לראות טוב. אשר לא העלה עליו [א] מלך גדול ולא שחת תחתיו ולא השיאוהו משיאיו ולא היה ממופתיו. וישם על לבו אשר לא יתנאל בפת בג המלך וביין משתיו. יסור הנה אל טבחי אשר טבחתי. ואל ייני אשר נסכתי. ואל שולחני אשר ערכתי. לכו לחמו בלחמי ושתו ביין מסכתי. והנה בו מכל פרי מגדים חדשים גם ישנים. ויין הרקח עסים הרמונים. דובב שפתי ישנים. והוא תרומת ייני. וראשית כל דגני. מדשתי ובן גרני. ייני מכרם קרן בן שמן. ולחמו לחם אבירים כל אוכליו חלק ושמן. וטעמו כטעם לשד השמן. אכלו משמנים ושתו ממתקים בני. אכלו רעים שתו ושכרו נבוני. זה השלחן אשר לפני אדני. והוא פירוש המשנה אשר שננו אבותיכם. ובאור הגדרות אשר גדרו הרועים מנהלי עולותיכם. ועקרי היסודות אשר המה יסודותיכם. והמנהגות והגזרות והתקנות אשר תקנו בעלי גבורותיכם. מן היום אשר צוה ה' והלאה לדורותיכם. והנה הוא כמגדל דוד עומד על תליו. אלף המגן תלוי עליו. עם כל כלי מלחמות הגבורים. כל שלטי הגבורים. **אני משה בן מיימון הספרדי** בניתיהו. ומים התלמוד משיתיהו. ומספיר התוספתא סדתיהו. ובפוך ספרא רבצתיהו. ומזהב ספרי מתתיהו. ובדברי הגאונים סמכתיהו. וככסף הצרוף זקקתיהו. ובמעבה לבי יצקתיהו. והנה הוא כברם חמד ונטע שעשועים נטעתיהו. וימי ולילי נצרתיהו. ולרגעים השקיתיהו. עד אשר נצניו גמלו. ואשכלותיו בשלו. וכל הסמדר פתח. וכל עץ בו פורח. והדודאים נתנו ריח. פתחתי את שעריו ולא נעלתיהו. ויומם ולילה לא סגרתיהו. ולכל ישר ונבר שמעתיהו. ומנחה אל התלמידים שלחתיהו. והנני אסרתיהו. על כל אשר מלין מעתיק. ליושבים לפני ה' יהיה לאכול לשבעה ולמכסה עתיק.

דע כי כל מצוה שנתן הקדוש ברוך הוא למשה רבינו עליו השלום נתנה לו בפירושה. היה אומר לו המצוה ואחר כך אומר לו פירושה וענינה. וכל מה שהוא כולל ספר התורה. וענין למודו לישראל היה כפי שאומר (עירובין פ"ה דף נד:) היה משה נכנס באהלו ונכנס אליו בתחלה אהרן ומשה היה אומר לו המצוה הנתונה לו פעם אחת ולימדהו פירושה ויסתלק אהרן ויחזור לימין משה רבינו ונכנסו אחריו אלעזר ואיתמר בניו והיה משה אומר להם מה שאמר לאהרן ויסתלקו וישב האחד לשמאל משה רבינו והשני לימין אהרן ואחרי כן יבאו שבעים זקנים וילמדם משה כמו שלמד לאהרן ובניו ואחרי כן יבאו ההמון וכל מבקש ה' וישם לפניהם המצוה ההיא עד ישמעו הכל מפיו. נמצא אהרן שומע המצוה ההיא מפי משה ארבע פעמים ובניו שלש פעמים והזקנים שתי פעמים ושאר העם פעם אחת. ויסתלק משה וחזר אהרן לפרש המצוה ההיא אשר למד ששמע מפי משה ארבע פעמים כמו שאמרנו על כל הנמצאים ויסתלק אהרן מאתם אחרי ששמעו בניו המצוה ארבע פעמים שלש מפי משה ואחד מפי אהרן. וחוזרין אלעזר ואיתמר אחרי שנסתלק אהרן ללמד המצוה ההיא לכל העם הנמצאים ונסתלקו מללמד. ונמצאו שבעים הזקנים שומעים המצוה ארבע פעמים שתים מפי משה ואחת מפי אהרן ואחת מפי אלעזר ואיתמר. וחוזרים הזקנים גם הם אחר כך להורות המצוה להמון פעם אחת נמצאו כל הקהל שומעים המצוה ההיא ארבע פעמים פעם מפי משה ופעם מפי אהרן ושלישית מפי בניו ורביעית מפי הזקנים. ואחרי כן היו כל העם הולכים ללמד איש לאחיו מה ששמעו מפי משה וכותבים המצוה ההיא במגלות וישוטטו השרים על כל ישראל ללמוד ולהגות עד שידעו בגרסא המצוה ההיא ויריגלו לקרותה ואחר כך למדום פירושי המצוה ההיא הנתונה מאת השם. והפירוש ההוא היה כולל ענינים והיו כותבים המצוה ולומדים על פה הקבלה. וכן אמרו רבותינו ז"ל בברייתא (בת"כ) וידבר ה' אל משה בהר סיני מה תלמוד לומר בהר סיני והלא כל התורה כולה נאמרה מסיני אלא לומר לך מה שמטה נאמרה בכללה ופרטיה ודקדוקיה מסיני אף כל המצוות נאמרו כלליהן ופרטיהן ודקדוקיהן מסיני. והנה לך משל שהקדוש ברוך הוא אמר למשה בסכות תשבו שבעת ימים (ויקרא כג) אחר כך הודיע שהסוכה הזאת חובה על הזכרים לא על הנקבות ושאין החולים חייבין בה ולא הולכי דרך. ושלא יהיה סכוכה אלא בצמח הארץ ולא יסככנה בצמר ולא במשי ולא בכלים אפילו מאשר תצמח הארץ כגון הכסתות והכרים והבגדים. והודיע שהאכילה והשתיה והשינה בה כל שבעה חובה. ושלא יהיה בחללה פחות משבעה טפחים אורך על שבעה טפחים רוחב. ושלא יהיה גובה הסוכה פחות מעשרה טפחים. וכאשר בא הנביא עליו השלום נתנה לו המצוה הזאת ופירושה וכן הששי מאות ושלש עשרה מצות הם ופירושם המצות בכתב והפירוש על פה. ויהי בארבעים שנה בעשתי עשר חדש בראש חדש שבט הקהיל את העם ואמר להם הגיע זמן מותי ואם יש בכם מי ששמע הלכה ושכחה יבא וישאלני ואבאר אותה וכל מי שנסתפקה עליו שאלה יבא ואפרשנה לו כמו שנאמר (דברים א) הואיל משה באר את התורה הזאת לאמר. וכן אמרו חכמים בספרי (פ' דברים) כל ששכח הלכה אחת יבא וישנה וכל שיש לו לפרש יבא ויפרש. ולקחו מפיו ברור ההלכות ולמדו הפרושים כל הזמן ההוא שהוא מראש חדש שבט עד שבעה באדר. וכשהיה לפני מותו החל לכתוב התורה בספרים וכתב שלשה עשר ספרי תורה גוילים כולם מב"ת בראשית עד למ"ד לעיני כל ישראל (ב"ב פ"ק דף טו:[ב]) ונתן ספר לכל שבט ושבט להתנהג בו וללכת בחוקותיו והספר השלשה עשר נתנו ללויים ואמר להם לקוח את ספר התורה הזה (דברים לא). אחר כך עלה אל ההר בחצי היום השביעי (ספרי פ' האזינו) לחדש אדר (מגילה דף יג:) כפי אשר דקדקה הקבלה. והיה המקרה ההוא אשר קרהו מות בעינינו בשביל שחסרנו ופקדנו אותו וחיים לו לכבוד המעלה שעלה אליה וכן אמרו עליהם השלום (סוטה דף יג:) משה רבינו לא מת אלא עלה ומשמש במרום והדברים באלו הענינים ארוכים מאד ואין זה מקומם. וכאשר מת עליו השלום אחר שהנחיל ליהושע מה שנאצל עליו מן הפירוש והחכמים והתבונן בו יהושע ואנשי דורו. וכל מה שקבל ממשה הוא או אחר מן הזקנים אין לדבר עליו ולא נפלה בו מחלוקת. ומי שלא שמע בו פירוש מפי הנביא עליו השלום מן הענינים המשתרגים מהם הוציא דינים בסברות במדות השלש עשרה הנתונות על הר סיני שהתורה נדרשת בהם. ובאותם הדינים שהוציאו יש דברים שלא נפלה בהם מחלוקת אבל הסכימו עליהם ויש מהם מה שנפלה בו מחלוקת בין שתי דעות זה אומר בכה וזה אומר בכה זה סובר סברא ונתחזקה לדעתו וזה סובר סברא ונתחזקה לדעתו כי מדות ההיקש שעל דרך התוכחת יקרה בסברותיהם המקרה הזה וכשהיתה נופלת המחלוקת היו הולכים אחרי הרוב כמו שנאמר אחרי רבים לדטות (שמות כג).

ודע שהנבואה אינה מועילה בפירושי התורה ובהוצאת ענפי המצוות בשלש עשרה מדות אבל מה שיעשה יהושע ופנחס בענין העיון והסברא הוא שיעשה רבינא ורב אשי. אבל יחרון הנביא ופעלו במצוה אם תשאל עליו הוא חי נפשי מן העיקרים הגדולים העצומים שעליו משען הדת ויסודה. ואני רואה שזה המקום ראוי לבאר בו העיקר הזה. ואי אפשר אלא אחרי אשר נחלק טענת התיחס הנביאים לנבואה ובמה תצדק הנבואה שזה כמו כן עיקר גדול. וכבר שגו בו כל המון האדם גם מתי מספר מידועיהם שהם מדמים בנפשם שהנבואה לא תתקיים לכל המתיחס אליה עד עשותו אות מופלא כגון אות מאותות משה רבינו זכרונו לברכה וישנה מנהג העולם כמו שעשה אליהו זכור לטוב בהתיחסו בן האשה האלמנה (מלכים א יז) או כמו שנודע לכל אדם מאותות אלישע עליו השלום. וזה אינו עיקר אמת שכל מה שעשו אליהו ואלישע חולתם מהנביאים מהאותות לא עשאום כדי לקיים נבואתם שהנבואה כבר נתקיימה להם קודם לכך. אבל עשו האותות ההם לצרכיהם ולרוב קרבתם אל הקדוש ברוך הוא השלים חפצם כמו שהבטיח לצדיקים ותגזר אומר ויקם לך (איוב כב). אבל תתקיים הנבואה כמה שנספר בדבר שהחלונו לדבר בו. ואומר בתחלה שעיקר דתנו בענין הנבואה על מה שאומר. והוא שהמתיחסים לנבואה נחלקים בתחלה לשני חלקים מתנבא בשם עבודה זרה או מתנבא בשם. ונבואת עבודה זרה תחלק לשני חלקים.

החלק הראשון שיקום נביא ויאמר כוכב פלוני נתן עלי רוחו ואמר לי עבוד אותי בכך או קרא אלי בכך ואעגך. וכן אם יקרא בני איש לעבוד לבעל או לדמות מן הדמותים ויאמר הדמות הודיעני בכך והגיד לי רצוה עלי לצוות בעבודתו על ענין פלוני. כמו שהיו עושין נביאי הבעל ונביאי האשרה (מלכים א יח).

והחלק השני שיאמר היה אלי דבר השם לעבוד הבעל הפלוני או להוריד כח [ג] מלכות השמים הפלוני לענין פלוני. ויגיד להם ענין מעניני העבודות והפעלים שעושים אותם עובדי העבודה ההיא כמו שנתיסד אצלנו בתורה. וגם זה מתנבא בשם עבודת כוכבים שזה השם כולל מי שיאמר שהיא בעצמה צותה לעבוד אותה או מי שיאמר שהקדוש ברוך הוא צוה לעבוד שום דבר מהם. וכשנשמע מן המתיחס בנבואה אחת משתי הדעות האלה והעידו עליו עדים כפי שנאמר בתורה דינו שיהרג בחנק כמו שאמר הקדוש ברוך הוא (דברים יג) והנביא ההוא או חולם החלום ההוא יומת. ואין לנו להביט להתיחסו לנבואה ולא נבקש ממנו אות ואפילו יעשה מן האותות והמופתים לקיים לו הנבואה מה שלא שמענו מופלאים מהם יחנק. ואין להביט לאותותיו שטעם קיום האותות ההם הוא שאמר הכתוב (שם) כי מנסה ה' אלהיכם אתכם. ועוד השכל המכויב עדותו יותר נאמן מעין שרואה אותותיו שכבר נתבאר במופת אצל בעלי השכל שאין לכבד ולעבוד זולתי האחד הממציא כל הנמצאים והמתאחד בכלל השלמות. והמתנבא בשם יחלק גם כן לשני חלקים.

החלק הראשון שיתנבא בשם האל ויקרא ההמון להאמין בו ויצוה על עבודתו ויאמר שהקדוש ברוך הוא הוסיף במצוות מצוה או גרע מצוה מכלל המצוות שאסף אותם ספר התורה. ואין הפרש בין שיוסיף ויגרע על הפסוק ובין שיוסיף ויגרע על הפירוש המקובל. וענין שיוסיף או יגרע מן הכתוב כגון שיאמר שהקדוש ברוך הוא אמר אלי כי הערלה היא שתי שנים ואחר שתי שנים מותר לאכול הפירות הנטועות או שיאמר הקדוש ברוך הוא אמר אלי שהערלה אסור לאכול אותה ארבע שנים חלף מה שאמר הקדוש ברוך הוא (ויקרא יט) שלש שנים יהיה לכם ערלים וכדומה לו. או ישנה בקבלה כלום ואפילו יסייענו פשט הכתוב. כגון שיאמר שזה האמור בתורה (דברים כה) וקצותה את כפה הוא כריתת יד באמת ואינו קנס המבייש כמו שבא בקבלה ויסמוך הדבר ההוא לנבואה ויאמר שהקדוש ברוך הוא אמר לי שזו המצוה שאמר וקצותה את כפה הוא כפשוטו גם זה יהרג בחנק שהוא נביא שקר והוא סומך אל הקדוש ברוך הוא מה שלא אמר לו. ואין להביט גם בזה לאות ולמופת שהרי הנביא אשר הראה כל אנשי העולם אותותיו והכנים בלבבנו להצדיקו ולהאמין בו כמו שאמר הכתוב (שמות יט) וגם בך יאמינו לעולם הוא הגיד לנו בשם הקדוש ברוך הוא שלא תבא מאת הבורא תורה אחרת מלבד זאת והוא מה שאמר (דברים ל) לא בשמים היא. ואמר בפיך ובלבבך לעשותו וענין בפיך המצוה הידועה על פה וענין בלבבך הסברות שהוציאו בעיון שהוא מכלל הכחות הנמשכות אל הלב. והזהירנו גם כן מלהוסיף בם ולגרוע מהם כמו שנאמר (שם יג) לא תוסף

א) ל"ל עול מלך (ר"ם). [וזה היפה"ר וכמו שדרשו רז"ל על הכתוב וגם עליה מלך גדול (קהלת ט' י"ד). ול"ל ולא שחה תחתיו]. ב) לפנינו ליתא (ר"ינ). ג) נס' המשניות: מלאכת.

הקדמה לרמב"ם מסדר זרעים

עליו ולא תגרע ממנו. ועל כן אמרו עליהם השלום (מגילה דף ב:) אין נביא רשאי לחדש דבר מעתה. ואחר שידענו שמענתו טענת שקר על הקדוש ברוך הוא וסמך לו מה שלא דבר לו נתחייב להרגו כמו שאמר הכתוב (דברים יח) והנביא אשר יזיד וגו' ומת הנביא ההוא.

והחלק השני בענין הנביא כגון שיקרא לבני אדם לעבוד את השם ויצוה על מצותו ויזהיר לשמור התורה בלי תוספת ומגרעת כמו שאמר הנביא מסיים הנביאים (מלאכי ג) זכרו תורת משה עבדי ויבטיח למי שיעשנה בגמולות טובות ויזהיר לכל העובר עליה בעונש כמו שעשו ישעיה ירמיה יחזקאל חולתם ויצוה בצווים ויאסור איסורים בדבר שאינו מן התורה כגון שיאמר הלחמו על עיר פלונית או עם אומה פלונית עתה כמו שצוה שמואל לשאול להלחם בעמלק (שמואל א טו) או ימנע מלהרוג כמו שמנע אלישע ליהורם מהרוג חיל ארם הנכנס לשומרון כפי הענין הנודע (מלכים ב ו) וכמו שמנע ישעיה מלהביא המים מבית לחומה וכמו שמנע ירמיהו את ישראל מללכת [א] לארץ ישראל וכדומה לענין זה. ובשביל זה כשיטעון הנביא טענת נבואה ולא יסמוך אותה לעבודת כוכבים ולא יוסיף בתורה ולא יגרע ממנה אבל יאמר דברים אחרים כמו שספרנו נצטוך אז לבחון אותו כדי שיתבאר לנו עדותו שכל מי שנתקיימה עדות נבואתו ראוי לעשות כל מה שיצוה מדבר קטן ועד גדול. וכל העובר על צווי מצווייו חייב מיתה בידי שמים כמו שאמר הקדוש ברוך הוא במי שעובר על צווי הנביא (דברים יח) אנכי אדרוש מעמו. ואם לא תתקיים עדותו יומת בחנק. וקיום עדות הנביא יהיה כפי שאגיד. כשיתיחס אדם לנבואה כמו שבארנו ויהיה הגון לה כגון שיהיה מאנשי החכמה והאמונה והנזירות והשכל ונועם המדות כאשר העיקר אצלנו שאין הנבואה שורה אלא על חכם גבור ועשיר (שבת דף צב.) ויתרונות רבים בזה הענין אי אפשר לכנוס אותם יחד והדבור בהם והראיה על כל אחד מהם בפסוקים מספרי התורה ובדברי נביאים ויצטרך לענין הזה ספר בפני עצמו ואולי השם יסייענו עליו עם מה שראוי להתחבר לענין ההוא. ובהיות המתנבא הגון לנבואה כפי מה שראוי נאמר לו הבטיחנו בעתידים [ב] והגד לנו דברים מאשר למדך הקדוש ברוך הוא ויגיד ויבטיח ואם יתקיימו עתידיו כולם אז נדע שכל נבואתו אמת. ואם ישקר בה או נפל אחד מדבריו ואפילו דבר קטן נדע שהוא נביא שקר. וזה כתוב בתורה בענין הבחינה הזאת (שם) וכי תאמר בלבבך איכה נדע את הדבר אשר לא דברו ה' אשר ידבר הנביא בשם ה' ולא יהיה הדבר ולא יבוא. וכשיצדק לנו בהבטחה אחת או בשתים אין לנו להאמין בו ולומר שנבואתו אמת אבל יהיה ענינו תלוי עד ירבו מופתיו האמתים בכל אשר ידבר בשם ה' פעם אחר פעם ועל כן אמר בענין שמואל [ג] כשנתפרסם כי כל מה שידבר בא יבא כמו שנאמר (שמואל א ג) וידע כל ישראל וגו' כי נאמן שמואל לנביא לה'. ולא היה מתחדש אצלם דבר שלא היו שואלים עליו לנביא ולולי היה מנהגם לשאול לנביאים בכל עניניהם לא בא שאול לשאול לשמואל (שם ט) בעד אבידה שאבדה ממנו בהתחלת ענינו. ואין ספק שהדבר כך. כי הקדוש ברוך הוא הקים לנו נביאים חלף הוברי שמים והמעוננים והקוסמים כדי שנשאלם בכללים ובפרטים ויודיעונו דברים נאמנים מהעתים כמו שיגידו הקוסמים ההם דברים שאפשר שיתקיימו ואפשר שלא יתקיימו כמו שנאמר (דברים יח) כי הגוים [האלה] אשר אתה יורש אותם וגו' נביא מקרבך מאחיך כמוני וגו'. ובשביל ענינים אלו היו קוראים שם הנביא רואה כי היה רואה העתידות קודם היותם כמו שאמר (שמואל א ט) כי לנביא היום יקרא לפנים הרואה.

ופן יחשוב חושב ויאמר אם בקיום הודעת החדושים והעתידות תתקיים הנבואה לטוען מטענת נבואה שאנו רואים אותם הנה כל הקוסמים והוברי שמים ובעלי הכחות הנפשיות יכולין למטען מטענת נבואה שאנו רואים אותם עין בעין כל היום מגידים מה שעתיד להיות. וזה חי נפשי פרק גדול וראוי לבאר אותו כדי שיתבאר ההפרש בין דברי המתנבא בשם האלהים ודברי בעל הכחות. ואני אומר שהקוסמים והוברי שמים ואנשי החבורה ההיא יגידו העתידות ההיותם אבל יצדקו קצתם וישקרו קצתם בהברח וזה הדבר אנו רואים אותו תמיד ויסכימו עליו גם כן אנשי המלאכה ההיא ואותותם לא יכרו. אבל יתרון כל איש מהם על חבריו בהיות כל שקרי איש אחד פחות משקרי זולתו אך שיצדקו בכל דקדוקי העתידות זה אי אפשר להיות. ובעלי הכחות האלו לא יכנו נפשם ולא יתהללו שיצדקו בכל חלקי הדברים אבל אומרים שזאת השנה תהיה בצורת ושלא ירד גשם כלל ונמצא שהיה בה גשם מעט. או יאמר שמחר ירד גשם ונמצא שירד ליום שלישי וכדומה לו וזה הדבר יקרה לו כשיהיה בקי מאד ומן הידועים בשם אשר דברו עליהם בספריהם וזה ענין דברי ישעיהו לבבל (ישעיה מז) יעמדו נא ויושיעוך הוברי שמים החוזים בכוכבים מודעים לחדשים וגו' ואמרו רבותינו מאשר ולא כל אשר. ואין מיעודי הנביאים והבטחתם כן אבל יצדק הכל עד מלה אחרונה ולא יפול דבר מדבריהם לא קטן ולא גדול כל ימי עולם בכל אשר ידבר בו בשם האל. ועל כן כשישוב ריקם דבר מדבריו נדע שקרו. וזהו מה שאמר (מ"ב י) כי לא יפול מדבר ה' ארצה. ולענין זה רמז ירמיהו בחולמים שיצדקו במראיתם שיהיו מודיעים מה שיראו להם החלומות על דרך הנבואה והיה מוכיחם ומשחית מטענותם באמרו (ירמיה כג) הנביא אשר אתו חלום יספר חלום ואשר דברי אתו ידבר דברי אמת מה לתבן את הבר נאם ה'. ופידשו החכמים הענין הזה שהנבואה היא ברורה ואין בה תערובת מן הכזב כמו הבר המבורר מן התבן. והחלומות וכיוצא בהם מן הידעונים רובם כזב כתבן שיש בו איזה גרגירי חטה ואמרו (ברכות דף נה) כשם שאי אפשר לבר בלא תבן כך אי אפשר לחלום בלא דברים בטלים.

ונשאר בכאן פרק גדול ראוי לנו לבארו. והוא שהנביא כשיתנבא בצדות ומאורעות לעם שהם חייבים כגון שיזהירם ברעב או חרב או שתתפך ארצם או ירדו עליהם אבני אלגביש וכדומה לו ואחר כן לא יתקיים דבר מן הענין ההוא ורוחמו מן השמים ועמדו כל עניניהם בשלום ובשלוה לא יודע בו כזב הנביא ואין ראוי לומר שהוא נביא שקר ושיהיה חייב מיתה מפני שהקדוש ברוך הוא ניחם על הרעה [ד] ואפשר שעשו תשובה וסרו מנאצותם או איחר גמולם הקדוש ברוך הוא בחמלתו והאריך אפו להם עד זמן אחר כמו שעשה לאחאב באומרו על ידי אליהו (מלכים א כא) לא אביא הרעה בימיו בימי בנו אביא הרעה או ירחם עליהם למען זכיות שקדמו להם. ולא אמר על דבר כזה לא יהיה הדבר ולא יבוא. אבל הם הבטיח בבשורות טובות שיתחדשו לזמן קצוב ויאמר בשנה זו יהיה השקט ושלוה והיו בה מלחמות או יאמר שנה זו תהיה גשומה וברוכה והיו בה רעב ובצורת וכדומה לו נדע שהוא נביא שקר והתקיים ביטול מטענתו ושקרו. ועל זה אמר הכתוב (דברים יח) בזדון דברו הנביא לא תגור ממנו. ר"ל אל יפחידך ואל יבהילך מלהרוג אותו אמונתו וישרו וחכמתו אחרי אשר מלאו לבו להעיד דבר גדול כזה ודבר סרה על השם יתברך. שהקדוש ברוך הוא כשיבטיח אומה בבשורות טובות על ידי נביא אי אפשר שלא יעשם כדי שתתקיים נבואתו לבני אדם. והוא מה שאמרו חכמינו עליהם השלום (ברכות דף ז) כל דבר שיצא מפי הקדוש ברוך הוא לטובה אפילו על תנאי אינו חוזר בו. אבל ענין פחד יעקב אחר שהבטיחו הקדוש ברוך הוא בבשורות טובות כמו שנאמר (בראשית כח) והנה אנכי עמך ושמרתיך בכל אשר תלך והיה מפחד פן ימות כמו שנאמר (שם לב) ויירא יעקב מאד ויצר לו אמרו חכמים זכרונם לברכה בענין ההוא שהיה מפחד מעון שמא יהיה גורם לו מיתה

א) כמו שמזכר ירמיה כ"ע שהוא מגע אותם לנטע אל הארץ טרם מלאת שבעים שנה. אז שב"ל נאלך מצרים (ירמיה מב עו). ב) יעודים הטובים (כ"מ). ג) ויגדל שמואל וה' היה עימו ולא הפיל מכל דבריו ארצה וידע כל ישראל מדן ועד באר שבע כי נאמן שמואל לנביא ה' ולא היה מתחדש (כ"מ). ד) זה דבר ידוע ומיעה תומים וכל הנביאים מלאים מדבר בתורה בפרשת התשובה ולא לבד לרמים מועילה לבטל מהם גזרה קשה כדברי הנביאים פה אחד ומיחוד בירמיה (יח ט ו לא) אולא גם ליחיד ולאי מגיעה ומלגלה מן הפורענות המיועדת ואמר ישעיי יעזוב רשע דרכו וגו' ויחזקאל באמרי לרשע הבטיחו עשה ישר ועשה מה שעשה מפלה ועשה פרי האדמה הלף במ"ש (מלכים ח כא) יען נכנע בן ון בפומיה בעלה פורענותו מכל וכל לפי שלא היתה שלמה כראוי. אך הדבר שב"ע בא"מ הר"מ בחלק האחר והוא שאם הבטיח נביא בבשורות טובות ולא נתקיימו נדע שהוא נביא שקר. זה ממה שיקשה לפי הגראה מדברי ירמיהו (יח) רגע אדבר על גוי לנתוש ובנ הגוי ההוא ומתמתי ורגע אדבר על גוי לבנות ונטעה הרע ונתמתי. הרי מבואר כי מקרא אחד הוא לעוב ולרע. בשביל המעשים תשתנה הגזרה ויעבה הנביא לעוב ויטעל גם הוא לפי רוע נחיתת הטם. ולא לבד יפול השמעות זה מיעוד שבין הקב"ה לנביא דוקא כמו שראה הרב להשמר מלגלן הסתירה בענין מ"ש בעקב. כי הפרשה המזכרת מחזקת ענין זה גם מיעוד שע"י שלוח ולרמים כמו ליחיד (וכמ"ש גם בגו"ד של רמים בר"ה כלאיתא פ"ק דר"ה (יז ב) הרי שהיו ישראל לדיקים בר"ה כי') ולא"ש לדחוק בו כמ"ש בשלון סוכל פיגוזו כי משמעות ענין ונתמתי אחד הוא ש"ש בהבטיחם לחב"ש. ופס כל זה אין סתירה מדברי ירמיהו לחב"ש. ופס כל זה אין סתירה בדברים לענתי. ולא"ש בלשון הדברים לענתי. ולא"ש בלשון הדברים לענתי. ולא"ש בלשון ה

הקדמה לרמב"ם מסדר זרעים

וכאשר מת יהושע בן נון עליו השלום למד לזקנים מה שקבל מן הפירוש ומה שהוציאו בזמנו מן הדינים ולא נפל עליו מחלוקת. ואשר נפלה בו מחלוקת פסקו בו הדין על פי רוב הזקנים. עליהם אמר הכתוב (יהושע כד) וכל ימי הזקנים אשר האריכו ימים אחרי יהושע. ואחר כן למדו הזקנים ההם מה שקבלו מפי יהושע אל הנביאים עליהם השלום והנביאים למדו זה לזה. ואין זמן שלא היה בו התבוננות וחדוש הענינים. והיו חכמי כל דור משימים דברי הקודמין עיקר והיו לומדים מהם ומחדשים ענינים. והעיקרים המקובלים לא נחלקו בהם. עד הגיע הזמן לאנשי כנסת הגדולה יהם חגי זכריה ומלאכי ודניאל וחנניה מישאל ועזריה ועזרא הסופר ונחמיה בן חכליה ומרדכי וזרובבל בן שאלתיאל וגלוו לאלה הנביאים השלמת מאה ועשרים זקן מן החרש והמסגר ודומיהם והתבוננו גם הם כאשר עשו הקודמים להם וגזרו גזירות והתקינו תקנות והאחרון מן החבורה הטהורה ההיא הוא ראשית החכמים הנזכרים במשנה והוא שמעון הצדיק והיה כהן גדול בדור ההוא. וכאשר הגיע הזמן אדריהם אל רבינו הקדוש עליו השלום והיה יחיד בדורו ואחד בזמנו איש שנמצאו בו כל החמודות והמדות הטובות עד שזכה בהם אצל אנשי דורו לקרותו רבינו הקדוש ושמו יהודה. והיה בחכמה ובמעלה בחכליתם כמו שאמרו (גיטין דף נ׳.) מימות משה רבינו ועד רבי לא ראינו תורה וגדולה במקום אחד. והיה בתכלית החסידות והענוה והרחקת התענוגים כמו שאמרו גם כן (סוטה דף מט׳.) משמת רבי בטלה ענוה ויראת חטא. והיה צח לשון ומופלג מכל אדם בלשון הקודש עד שהחכמים עליהם השלום היו לומדים פירוש מה שנשתבש עליהם מאותות המקרא מדברי עבדיו ומשרתיו וזה מפורסם בתלמוד (בר״ה דף כו.). והיה לו מן העושר וההון ורחב היכולת מה שנאמר בו אהוריריה דרבי הוה עתיר ומן שבור מלכא (ב״מ דף פה.). וכן הרחיב הוא על אנשי החכמה ומבקשיה ורבץ תורה בישראל ואסף ההלכות ודברי החכמים והמחלוקות המקובלות מימות משה רבינו עד ימותיו. והיה הוא בעצמו מן זהמקבלים שהוא קבל משמעון אביו. ושמעון מגמליאל אביו[א]. והוא מהלל. והוא משמעון. והוא משמעיה ואבטליון רבותיו. והם מיהודה בן טבאי ושמעון בן שטח. והם מיהושע בן פרחיה ונתאי הארבלי. והם מיוסי בן יועזר איש צרידה ויוסי בן יוחנן. והם מאנטיגנוס איש סוכו. והוא משמעון הצדיק. והוא מעזרא שהיה משירי אנשי כנסת הגדולה. ועזרא מברוך בן נריה רבו. וברוך מירמיה. * וכן קבל ירמיה בלי ספק מאשר קדמוהו מן הנביאים נביא מפי נביא עד הזקנים המקבלים מפי יהושע בן נון. והוא מפי משה. וכאשר כלל הדעות והדברים החל לחבר המשנה שהיא כוללת פירוש כל המצות הכתובות בתורה. מהם קבלות מקובלות מפי משה עליו השלום. ומהן דעות הוציאום בדרך הסברא ואין עליהם מחלוקת. ומהם דעות שנפלה בהם מחלוקת בין שתי הסברות וכתב אותן במחלוקותיהם פלוני אומר כך ופלוני אומר כך. ואילו היה האחד חולק על רבים היו נכתבים דברי האחד ודברי הרבים. ונעשה הדבר ההוא לענינים מועילים מאד ונזכרו במשנה בעדיות (פ״א) ואני אזכרם אבל אחרי עיקר גדול ראיתי לזכרו.

והוא שיוכל אדם לומר אם (הם) פירושי התורה כפי אשר יסדנו מקובלים מפי משה כמו שאמרנו מדבריהם כל התורה נאמרו כללותיה ופרטותיה ודקדוקיה מסיני אם כן מה אלו ההלכות היחידות שנאמר בהן הלכה למשה מסיני. וזה עיקר יש לך לעמוד על סודו. והוא שהפירושים המקובלים מפי משה אין מחלוקת בהם בשום פנים. שהרי מאז ועד עתה לא מצאנו מחלוקת שנפלה בזמן מן הזמנים מימות משה ועד רב אשי בין החכמים כדי שיאמר אחד המוציא עין חבירו יוציאו את עינו שנאמר עין בעין ויאמר השני אינו אלא כופר בלבד שחייב לתת. ולא מצאנו גם כן מחלוקת במה שאמר הכתוב (ויקרא כג) פרי עץ הדר כדי שיאמר אחד שהוא אתרוג ויאמר אחר שהוא חבושים או רמונים או זולתו. ולא מצאנו גם כן מחלוקת בעץ עבות (שם) שהוא הדס. ולא מצאנו מחלוקת בדברי הכתוב (דברים כה) וקצותה את כפה שהוא כופר. ולא במה שאמר הכתוב (ויקרא כא) ובת איש כהן כי תחל לזנות וגו׳ באש תשרף שזו הגזירה אין לנו לגזור אותה אלא אם תהיה אשת איש על כל פנים. וכן גזירת הכתוב (דברים כב) בנערה אשר לא מצאו לה בתולים שיסקלוה לא שמענו חולק בה ממשה ועד עתה על מי שאמר שזה לא יהיה אלא אם היתה אשת איש והעידו עדים עליה שאחר הקדושין זינתה בעדים והתראה. וכיוצא בזה בכלל המצוות אין מחלוקת בהן שכולן פירושים מקובלים מפי משה. ועליהם ועל דומיהם אמרו כל התורה נאמרו כללותיה ופרטותיה ודקדוקיה מסיני. אבל אף על פי שהן מקובלין ואין מחלוקת בהם מחכמת התורה הנתונה לנו נוכל להוציא ממנה אלו הפירושים בדרך מדרכי הסברות והאסמכתות והראיות והרמזים המצויים במקרא. וכשתראה אותם בתלמוד מעיינים וחולקין זה על זה במערכת העיון ומביאין ראיות על אחד מאלו הפירושים והדומה להם כגון מה שאמרו במאמר הכתוב פרי עץ הדר אולי יהיה רמונים או חבושים או זולתם עד שהביאו ראיה עליו ממה שנאמר פרי עץ הדר (סוכה פ״ג דף לה.) ואמרו עץ שטעם עצו ופריו שוה ואמר אחר פרי הדר באילנו משנה לשנה ואמר אחר פרי הדר על כל מים אלו הראיות לא הביאום מפני שנשתבש עליהם הענין עד שנודע להם מהראיות האלה אבל ראינו בלא ספק מיהושע עד עתה שהאתרוג היו לוקחים עם הלולב בכל שנה ואין בו מחלוקת אבל חקרו על הרמז הנמצא בכתוב לזה הפירוש המקובל. וכן היא ראייתנו על ההדס (שם דף לב). וראייתם לדיני אברים בעונש ממון (ב״ק דף פג) והוא מה שחייב למי שהשחית אבר מאברי חבירו. וראייתם גם כן על בת איש כהן הנזכרת לעיל שהיא אשת איש (סנהדרין דף נ.). וכל הדומה לו שהוא נוהג על העיקר הזה. וזה ענין מה שאמרו כללותיה ופרטותיה רצו לומר הענינים שנוכל להוציאם בכלל ופרט ובשאר י״ג מדות והם מקובלים מפי משה מסיני. וכולם אף על פי שהם מקובלים מפי משה לא נאמר בהם הלכה למשה מסיני שאין לומר פרי עץ הדר הוא אתרוג הלכה למשה מסיני או חובל בחברו משלם ממון הלכה למשה מסיני. שכבר נתברר לנו שאלו הפירושים כולם מפי משה ויש להם רמזים במקרא או יוציאו אותם בדרך מדרכי הסברא כמו שאמרנו. ועל כן כל דבר שאין לו רמז במקרא ואינו נקשר בו ואי אפשר להוציאו בדרך מדרכי הסברא עליו לבדו נאמר הלכה למשה מסיני. ובשביל זה כשאמרנו שיעורין הלכה למשה מסיני הקשו עלינו (ברכות דף מ.) ואמרו מפני מה אתם אומרים שהם הלכה למשה מסיני והנה שיעורין נרמז עליהם בפסוק באמרו ארץ חטה ושעורה (דברים ח) תהיה התשובה שהיא הלכה למשה מסיני ואין לשיעורין עיקר להוציא אותם ממנו בדרך סברא ואין להם רמז בכל התורה אבל נסמכה זאת המצוה לזה הפסוק לסימן כדי שיהא נודע ונזכר ואינו מענין הכתוב. וזה ענין מה שאמרו קרא אסמכתא בעלמא בכל מקום שיזכרוהו. ואני אכלול בכאן רוב הדינין שנאמר בהן הלכה למשה מסיני ואפשר שיהיה הכל[ב] ויתבאר לך אמיתת מה שאמרתי שאין מהן אפילו אחת שהוציאוה בדרך סברא ואי אפשר לסמוך אותה לפסוק אלא על דרך אסמכתא כמו שבארנו ולא מצאנו לעולם שחקרו בהן סברות או הביאו עליהם ראיות אלא לקחום מפי משה כמו שצוה אותו הקדוש ברוך הוא. [חצי] לוג שמן לתודה ורביעית (יין) [שמן] לנזיר י״א ימים שבין נדה לנדה הלכה למשה מסיני. גוד ולבוד ודופן עקומה הלכה למשה מסיני. שיעורין חציצין ומחיצין הלכה למשה מסיני. תפילין על קלף ומזוזה על דוכסוסתום וספר תורה על הגויל הלכה למשה מסיני. שי״ן של תפילין וקשר של תפילין ורצועות שחורות ותפילין מרובעות ומעברתא דתפילין הלכה למשה מסיני. נכרכות בשערן ונתפרות בגידין הלכה למשה מסיני. כותבין ספר תורה בדיו ומסורגל הלכה למשה מסיני. פחותה מבת שלש שנים ויום אחד אין באיתה ביאה הלכה למשה מסיני. העושה שדהו שני מיני חטין עשאן גורן אחת נותן פאה אחת שתי גרנות נותן שתי פאות הלכה למשה מסיני. זרעוני גינה שאינן נאכלין מצטרפין אחד מעשרים וארבעה בנופל לתוך בית סאה הלכה למשה מסיני. עשר נטיעות מפוזרות לבית סאה חורשין כל בית סאה בשבילן הלכה למשה מסיני. עגול של דבילה שנטמא מקצתו תורמין מן הטהור שיש בו הלכה למשה מסיני. החזן רואה מהיכן התינוקות קוראין הלכה למשה מסיני (שבת יא.). האשה חוגרת בסינר בין מלפניה בין מלאחריה הלכה למשה מסיני (שם צב: ע׳ בכללי הגמ׳ ובס׳ יבין שמועה). בין התירו לערב קשה ברך הלכה למשה מסיני (ב״מ דף ס.). עמון ומואב מעשרין מעשר עני בשביעית הלכה למשה מסיני (חגיגה ג.). ובכל מקום שיבוא אחת מאלו ההלכות במה שאנו עתידין לפרש מן המשנה שם אפרשנה במקומה בעזרת השם. לפיכך היו חלקי הדינין המיוסדים בתורה על העיקרים האלה שהקדמנו נחלקים לחמשה חלקים:

החלק הראשון פירושים מקובלים מפי משה ויש להם רמז בכתוב ואפשר להוציאם בדרך סברא וזה אין בו מחלוקת אבל כשיאמר האחד כך קבלתי אין לדבר עליו.

החלק השני הם הדינים שנאמר בהם הלכה למשה מסיני ואין ראיות עליהם כמו שזכרנו וזה כמו כן אין חולק עליו.

החלק השלישי הדינין שהוציאו על דרכי הסברא ונפלה בם מחלוקת כמו שזכרנו ונפסק הדין בהם על פי הרוב וזה יקרה כשישתנה העיון ומפני כך אומרים (יבמות דף עו.) אם הלכה נקבל ואם לדין יש תשובה. אבל נפלה המחלוקת והעיון בדבר שלא נשמע בו הלכה ותמצא בכל התלמוד שהם חוקרים על טעם הסברא שהוא גורם המחלוקת ובו בזה אומרים במאי קא מיפלגי או מאי מטעמא דרבי פלוני או מאי ביניייהו והם מביאים אותו על ענין זה ברוב מקומות חוזרים הטעם הגורם למחלוקת כגון שיאמרו רבי פלוני מחייב מטענה פלונית ופלוני מחייב מטענה פלונית וכדומה לו. אבל מי שיחשוב שהדינין שנחלקין בהם כמו כן מקובלים מפי משה וחושבים שנפלה המחלוקת מדרך טעות ההלכות או מפני שאחד מהם קבל קבלת אמת והשני טעה בקבלתו או שכח או לא שמע מפי רבו כל מה שצריך לשמוע ויביא ראיה על זה מה שנאמר (סנהדרין דף פח.) משרבו תלמידי שמאי והלל שלא שמשו כל צרכן רבתה מחלוקת בישראל ונעשית תורה כשתי תורות וזה דבר מגונה מאד והוא דברי מי שאין לו שכל ואין בידו עיקרים ופוגם באנשים אשר נתקבלו מהם המצוות וכל זה שוא ובטל. ומה שהביאו להאמין באמונה הזאת הנפסדת הוא מיעוט הסתכלותו בדברי החכמים הנמצאים בתלמוד שהם מצאו שכל הפירוש המקובל מפי משה הוא אמת ולא נתנו הפרש בין העיקרים המקובלים ובין תולדות הענינים שיוציאו אותם בעיון. אבל אתה אל יכנס בלבך ספק שמחלוקת בית שמאי ובית הלל באמרם (ברכות פ״ח דף נא.) מכבדין את הבית ואחר כך נוטלים לידים או נוטלין לידים ואחר כך מכבדין את הבית ותחשוב שאחד משני הדברים האלו אינו מקובל מפי משה מסיני. אבל הטעם שהוא גורם להיות חולקים הוא מה שנזכר בתלמוד (שם נב.) שאחד מהם אוסר להשתמש בעם הארץ והשני מתיר. וכן כל מה שידמה לאלו המחלוקות שהם ענפי הענפים. אבל מה שאמרו משרבו תלמידי שמאי והלל שלא שמשו כל צרכם רבתה מחלוקת בישראל ענין זה מבואר שכל שני אנשים בהיותם שוים בשכל ובעיון ובידיעת העיקרים שיוציאו מהם הסברות לא תפול ביניהם מחלוקת בסברתם בשום פנים ואם נפלה תהיה מעוטה. כמו שלא נמצא שנחלקו שמאי והלל אלא בהלכות יחידות. וזה מפני שדעות שניהם היו קרובות זו לזו בכל מה שיוציאו בדרך סברא[ג] והעיקרים כמו כן הנתונים לזה כמו העיקרים הנתונים לזה. אבל כאשר רפתה שקידת התלמידים על החכמה ונחלשה סברתם נגד סברת הלל ושמאי ד) ובהם נפלה מחלוקת ביניהם בעיון על דברים רבים שסברת כל אחד ואחד מהם היתה לפי שכלו ומה שיש בידו מן העיקרים. ואין להאשימם בכל זאת. שלא נבריח אנחנו לשני חכמים מחוכחים בעיון להתוכח בשכל יהושע ופנחס ואין לנו ספק כמו כן במה שנחלקו בו אחרי שאינם כמו שמאי והלל או כמי שהוא למעלה מהם שהקדוש ברוך הוא לא צונו בעבודתו על ענין זה. אבל צונו לשמוע מחכמי הדור כמו שאמר (דברים יז) אל השופט אשר יהיה בימים ההם. ועל הדרכים האלו נפלה המחלוקת לא מפני שטעו בהלכות ושהאחד אומר אמת והשני שקר. ומה מאד מבואר ענין זה לכל המסתכל בו ומה יקר וגדול זה העיקר במצוות.

והחלק הרביעי הם הגזרות שתקנו הנביאים והחכמים בכל דור ודור כדי לעשות סייג לתורה ועליהם צוה הקדוש ברוך הוא לעשותם והוא מה שאמר במאמר כללי (ויקרא יח) ושמרתם את משמרתי ובאה בו הקבלה (יבמות דף כא.) עשו משמרת למשמרתי. והחכמים יקראו אותם גזרות. ולפעמים תפול בהם מחלוקת לפי החכם שהוא אוסר כך מפני כך ולא יסכים עליו חכם אחר. וזה הרבה בתלמוד שאומרים רבי פלוני גזר כך משום כך וכך ורבי פלוני לא גזר. וזה כמו כן סבה מסבות המחלוקות. שהרי בשר עוף בחלב הוא גזרה מדרבנן כדי להרחיק מן העברה ולא נאסר בתורה אלא בשר בהמה וחיה[ה] אבל אסרו חכמים בשר עוף כדי להרחיק מן האיסור ויש מהם מי שלא יגזור גזירה זו שרבי יוסי [הגלילי] היה מתיר בשר עוף בחלב וכל אנשי עירו היו אוכלים אותו כמו שנתפרסם בתלמוד (שבת דף קל.). וכשתפול הסכמה על אחת מן הגזירות אין חולק עליה בשום פנים וכשיהיה פושט איסורה בכל ישראל אין לחלוק על הגזירה ההיא אפילו הנביאים בעצמם לא היו רשאים לבטל אותה. וכן אמרו בתלמוד שאליהו יבור לטוב לא היה יכול לבטל אחד מי״ח דבר שגזרו בית שמאי ובית הלל והביאו טעם על זה לפי שאיסורן פשט בכל ישראל.

והחלק החמישי הם הדינים העשויים על דרך חקירה וההסכמה בדברים הנוהגים בין בני אדם

---

* סנה״ס ח״ל והקדמתו לספר היד. וירמיה מלפניה ולפניה מחבקוק ומבקוק מנחום ונחום מיואל ויואל ממיכה ומיכה מישעיה וישעיה מעמוס ועמוס מהושע והושע מזכריה חכריה מיחזקיה ויחזקיה מצפניה וצפניה מעוזיה ועוזיה מעדיה ועדיה מעמוס ומעמוס מיואל ומיואל מעלי ועלי מפנחס ופנחס מיהושע ויהושע ממשה רבינו ומשה רבינו מפי הגבורה נמצא שמעון מה׳ אלהי ישראל. ע״ש מרב אחי אחיכר הגמ׳ עד משה רבינו ע״כ מ׳ דורות ואלו הן רב אחי מרבא ורבא מרבה ורבה מרב הונא ורב הונא מר׳ יוחנן ורב ומשולם ור׳ יוחנן ורב ומשולם מרבנן הקדוש ורבינו מר׳ שמעון אבינו וכ״ש אבינו כו׳.

ע״ש ומימות משה רבינו עד רבינו הקדוש ע״ה לא מינו מינוי שמלמדין אותו כרים בתורה שבע״פ אלא שבכל דור ודור רשם ב״ד לו נביא שהיה באותו הדור כוחב לעצמו זכרון השמועות ששמע מרבותיו ויהוא מלמד על פה. וכן כל אחד ואחד כוחב לעצמו כפי כחו מביאור התורה והלכותיה כמו ששמע ומדברים שנתחדשו בכל דור במדה מי״ג מדות והסכימו עליהם בית דין הגדול (והתלמידים עשו שימנין לעצמם וכוחבין אותם כרים בתורה שבע״פ המלוה בדברים ויהו מסתירין אותם וקרואים מגילת סתרים מפני שהדברים שבע״פ אינן רשאים לאומרם בכתב דכתיב כי על פי הדברים האלה כרתי אתך ברית וכן דברים שבכתב לא אתה רשאי לאומרן בע״פ והעשה כתב בהליכות עולם משום דאיכא מילי טובא דמדלגי מתוך הכתב כגון הסברות ויתרות וקרי ולא כתיב וכוותייהו ואי אמרת לה בע״פ אינו קרי התלמיד לא ימין ואם הוא רשב״ ידעה שהדברים פשוטים ולא יתקור גם לא ילך אצל הרב ויאמר ערוס מן העיקרים הנמסרים בע״פ ולהעדר ספר ישלם). והיה הדבר נוהג כן עד שבא רבינו הקדוש והוא קיבץ כל השמועות וכל הביאורים והפירושים שנשמעו ממשה רבינו ושלמדו ב״ד בכל דור ודור וחיבר מהכל ספר משנה וסמנו לחכמים כרים ונגלה לכל ישראל וכתבוהו כולם ורבלו בכל מקום כדי שלא תשתכח תורה שבע״פ מישראל. ולמה עשה רבינו הקדוש כן ולא היה הדבר ממוצע שהיה לפי שראה שהתלמידים מתמעטים והולכין והלכות מתחדשות ובאות ומלכות רומי פושטת בעולם ומתגברת וישראל מתגלגלין והולכין לגלות חיבר חיבור לחיות בידם כולם כדי שילמדוהו ממהרה ולא ישכח (וסמך על מקרא שכתוב עם לעצות לב״). וכתב בספר כריתות בג״ל ש״ב סי׳ נ״ז אבע״פ שרבי פירד המצוות סדורות היו קודם לכן אלא שב״ש הלכתא וגם ע״פ (עבדים בני ת״מ) [עדי בני הישיבה] זה אומר ככה חה היה אומר ככה והוא בחר את אשר יפה בעיניו אבל המשנה והמסכת לא זה מתקומה הסדרה הוא כברשמעוה ולא הוסיף ולא גרע מלשון המקובל לו. ולאיש לזה) מהא דפ״ק דיומות דף נ׳ ע״ש דקאמר אמר ליה לו לרבי מאי אירא דתני ע״ש לחני ט״ז ולא קאמר מאי אירא דתניתא ט״ז מיתני ט״ז משמע דמקבה למשנה ולא לרבי. גם אמר בפלוגתא לא קא מירי ולא אמר בפלוגתא לא מירין. ש״מ כדמפרשינן שרבי תנא סדר שקיבל אלא מיקן (הלכון) [הלכה] ע״פ ההסכמה. וגם לא שנה רבי אף דבר המקובל במשנה אלא״כ היה הדבר הוא מוסכם לכמה מכמים שהיו עתה שהרי מניא בתוספתא ומייתי לה כרים שבהדיין דיני ממונות בגלגה ולא אומר במשנה ולא הזכיר רבי דבריו במשנה וכן נמצא דברי רבי בכמה ברייתות שאינם במשנה וכן מצינו שפם דלא כוותיה מפני שרוב החכמים הסכימו כך. ע״ש ניתנו ש״ש סי׳ י״ז שקודם רבי היו ש״ש סדרי משנה ופא רבי וקיבר וחזו שהיו כרים שפמים ובמה אמרו שהי שורות במרתף.

א) הסברון יש כאן שיש עוד שני דורות בשלשלת זו קודם שמעון בן הלל. שנו של הלל שמעון ונמו ר״ג הזקן ונמו רשב״ג אביו של רבי (הריטב״ן). ב) יש ראיה גמורה שלהי כליס אר״י אשריך כליס כו׳ (הריטב״ן). ג) הלא לא הזכיר ערבה וניסוך המים (הריטב״ן). ד) העיקרים הנתונים לזה כמובן כמו העיקרים הנתונים כו׳ (ר״ח). ה) ל״ל דבומיסם (הריטב״ן).

הקדמה לרמב"ם מסדר זרעים

שאין בם תוספת במצוה ולא גרעון. או בדברים שהם תועלת לבני אדם בדברי תורה. וקראו אותם תקנות ומנהגים. ואסור לעבור עליהם. וכבר אמר שלמה עליו השלום על העובר עליהם (קהלת י) ופורץ גדר ישכנו נחש. ואלו התקנות רבות מאד ונזכרות בתלמוד ובמשנה מהם בענין איסור ויהיהר ומהן בענין הממונות. ומהם תקנות שתקנו נביאים כמו תקנות משה ויהושע ועזרא כמו שאמרו (מגילה פ"א דף ד.) משה תקן להם לישראל שיהיו שואלים ודורשים בהלכות פסח בפסח ואמרו (ברכות פ"ז דף מח:) משה תקן הזן[א] בשעה שירד המן לישראל אבל תקנות יהושע ועזרא הם רבות. ומהם תקנות מיוחסות ליחידים מן החכמים כמו שאמרו התקין הלל פרוזבול (שביעית פ"י) התקין רבן גמליאל הזקן (גיטין דף לד:) התקין רבן יוחנן בן זכאי (ביצה דף ה) והרבה בתלמוד התקין רבי פלוני התקין רבי פלוני. ויש מהם תקנות מיוחסות להמון החכמים כמו שאמרו (כתובות דף מט:) באושא התקינו או כמו שנאמר תקנו חכמים או תקנת חכמים וכדומה לזה הרבה.

אם כן כל הדיינין הנזכרין במשנה נחלקים על אלו החמשה חלקים. מהם פירושים מקובלים מפי משה ויש להם רמז בכתוב או אפשר להיות סוברים עליהם סברא. ומהם הלכה למשה מסיני. ומהם מה שהוציאו בדרך הקש וסברא ובו נפלה המחלוקת. ומהם גזרות. ומהם תקנות.

והטעם שהצריכם לכתוב המחלוקת הנופלת בין שתי הדעות הוא מה שאומר שההלכות אלו אילו נכתבו פסוקות שאין בהן מחלוקת ונדחו דברי החכם שאין הלכה כמותו אפשר שיבא אחר כן מי שקבל הפך הדבר שעליו נפסקה ההלכה מהחכם החולק על הדעת ההיא או ממי שהוא נוטה לדעתו ויכנס ספקא בנפשותינו ונאמר איך יקבל זה האיש והוא איש אמת שדבר פלוני אסור והמשנה אומרת שהוא מותר או הפך הענין הזה. ובשביל זה כשיהיו לנו כתובות אלו הדעות יהיה נגדר זה הפרץ כי כשיאמר המקבל שמעתי שכך וכך אסור נאמר לו כן דברת וזהו דעת פלוני אבל רבים חולקין עליו או פלוני חולק עליו וההלכה כדעת החולק מפני שסברתו יותר נכונה או מפני שמצאנו דבר אחד מסייעהו (עדיות פ"א). אבל הטעם שהצריכם לכתוב דברי יחיד ורבים הוא מפני שאפשר להיות הלכה כיחיד ועל כן בא ללמדך כשתהיה סברא פשוטה ואפילו ליחיד שומעין לו ואף על פי שחולקין עליו רבים. והטעם שהצריכם לכתוב דעת איש אחד ואחר כן חוזר מן הדעת ההיא כגון שאמרו בית שמאי אומרים כך ובית הלל אומרים כך וכך וחזרו בית הלל להורות כדברי בית שמאי כדי להודיעך אהבתם האמת והגברת הצדק והאמונה שהרי אלו האנשים הנכבדים החסידים הנדיבים המופלגים בחכמה כשראו דברי החולק עליהם טובים מדבריהם ועיינו נכון הודו לו וחזרו לדעתו כל שכן שאר האנשים בראותם האמת נוטה עם בעל דינו יהיה כמו כן נוטה לאמת ולא יקשה עורף וזהו דברי הכתוב (דברים יד) צדק צדק תרדוף. ועל זה אמרו חכמים (אבות פ"ה) הוי מודה על האמת רצונם לומר אף על פי שתוכל להציל נפשך בטענות תוכחיות כשתדע שהם אמת דברי חבריך אשר טענתך עליו גלויה מפני חולשתו או מפני יכולתך להטעות האמת חזור לדבריו והריב נטוש.

וכאשר חשב המחבר לחבר זה הספר על זאת התכונה ראה לחלק אותו לששה חלקים:

החלק הראשון במצוות המחויבות בצמח הארץ כמו כלאים שמטה וערלה ותרומות ומעשרות ושאר חקי המתנות.

והחלק השני בפרקי זמני השנה והמועדים ומה שנתחייב בהם והשתנות משפטיהם והאסור בהם והמותר ומה שנכון לחבר בכל פרק מהם מן הדינים והמצוות.

והחלק השלישי בבעילות וההפרש שיש בדיינין בין האנשים הנשים כגון היבום והחליצה והכתובה והקדושין והגיטין ומה שהוא ראוי לומר בכל פרק מהם.

והחלק הרביעי בדיינין ובמריבות שבין אדם לחברו ובסחורות ובמשא ובמתן ובשותפות הקרקעות והדומה לו.

והחלק החמישי בעניני הקרבנות כפי השתנות משפטיהם ורוב ענייניהם.

והחלק הששי בענין טהרות והפכם.

וקרא כל חלק מהם סדר. החלק הראשון נקרא סדר זרעים. והשני סדר מועד. והשלישי סדר נשים. והרביעי סדר נזיקין. והחמישי סדר קדשים. והששי סדר טהרות. (והסימן זמ"ן נק"ט). והתחיל בסדר זרעים מפני שהוא כולל מצוות מיוחדות בזרע הארץ וזרע הארץ הוא מחיה לכל בעלי חיים וכיון שאי אפשר לאדם לחיות בלא אכילת מזון לא יתכן לו עבודת השם[ב] ובשביל כך הקדים לדבר במצוות המיוחדות בזרע הארץ. ואחר כך דבר על סדר מועד שדרך סדורם בתורה כן הוא כמו שנאמר (שמות כג) ששת שנים תזרע (שדך וששת שנים תזמור כרמך) [את ארצך] ואספת את תבואתה והשביעית תשמטנה ונטשתה ואמר אחר כך ששת ימים תעשה מעשיך ואחר כן שלש רגלים תחוג לי בשנה. ואחר כן ראה להקדים דיני נשים קודם דיני נזיקין כדי ללכת אחרי הכתוב שאמר (שם כא) וכי ימכור איש את בתו לאמה וכי ינצו אנשים ונגפו אשה הרה ואחר כן וכי יגח שור את איש ובשביל זה הקדים סדר נשים על סדר נזיקין. וספר ואלה שמות כולל אלו הארבעה ענינים ענין סדר זרעים וסדר מועד וסדר נשים וסדר נזיקין. ואחרי אשר דבר על ענין ואלה שמות דבר על ענין ויקרא כפי סידורם וסדר אחרי נזיקין קדשים. ואחריו טהרות שכך סדרם הכתוב[ג] והקדים דין הקרבנות קודם דין הטומאות והטהרות שהרי הטהרות התחיל בהן בפרשת ויהי ביום השמיני. וכשאסף כל אלו הששה מינים הכוללים המצוות ראה לחלק כל מין כללי מהם אל מינים פרטיים כפי מה שהוא ראוי וקרא שם כל מין מהפרטים מסכת. אחר כן חלק המאמר שיש בכל מין פרטי לפרקים וקרא שם כל אחד פרק. אחר כן חלק מאמר כל פרק לפרקים קטנים נכוחים לדבין וקלים לדעתם על פה ולהורותם וקרא שם כל אחד מאלו הפרקים הקטנים הלכה.

וחלק המאמר בסדר זרעים כמו שאומר. התחיל במסכת ברכות. והטעם שהצריכהו להתחיל בה שהרופא הבקי כשירצה לשמור בריאות הבריא על תכונתה שהיא עומדת עליו יקדים תקון המזון בתחלת רפואתיו ועל כן ראה החכם הזה להתחיל בברכות שכל מי שיאכל אין לו רשות לאכול עד שיברך וראה לסדר בתחלת דבריו ברכות כדי לתקן המזון תיקון שיש לו ענין. אחר כך ראה לתקן דבריו כדי שלא יהיה חסר בענין מן הענינים ולפיכך דבר על כלל הברכות שאדם חייב בהן על המזונות ועל המצות ואין לך מצוה שאדם חייב בה בכל יום אלא קריאת שמע בלבד ואין נכון לדבר בברכת קריאת שמע קודם שידבר על קריאת שמע עצמה לפיכך התחיל מאימתי קורין את שמע וכל מה שנתחבר אליו*. אח"כ חזר לענין הסדר והוא לדבר במצות זרע הארץ. והתחיל במסכת פאה אחר ברכות בשביל שכל המתנות שאדם חייב בהן על הזרע לא יתחייב בהן אלא אחר קצרו והקמה חייבת בפאה והיא עדיין בקרקע ובשביל זה הקדים לדבר בה. וסדר אחר פאה מסכת דמאי בשביל שיש בו לעניים זכות כמו שיש להם בפאה וכן אמרו מאכילים את העניים דמאי. ואחר דמאי כלאים שכך סדרם הכתוב בסדר קדושים תהיו (ויקרא יט) לא תכלה פאת שדך ואחריו שדך לא תזרע כלאים. וסדר אחר כלאים שביעית והיה נכון להיות מסכת ערלה אחר כלאים שכך סידורם בתורה לולי שראה שהערלה אינה מן המצוות שאדם מוכרח לעשותה שכל זמן שלא נטע לא יתחייב בערלה והשביעית היא מן המצוות שאדם מוכרח לעשותה ועוד שהשמטה יש בה סדר מיוחד מן התורה ולפיכך הקדים לדבר בשמטה. וסדר אחר שביעית מסכת תרומה גדולה מפני שהתרומה היא מתנה ראשונה שמוציאין מן הזרע. וסדר אחר תרומה מעשר ראשון מפני שהוא במעלה שניה לתרומה בדין הפרשה. וסדר אחר מעשר ראשון מעשר שני על סדר מעלותם. וסדר אחר כן מסכת חלה בשביל שאחר שמוציאין מן הזרע כל אלו המתנות שהם תרומה ומעשר ראשון ושני אז יטהנוהו ויועשן אותו קמח ולשין אותו ואז יתחייב בחלה. וכשהשלים לדבר על הזרע ומתנותיו החל לדבר בענין הפירות וסדר אחר מסכת חלה מסכת ערלה. ואחר כך בכורים שכך סדרם הכתוב הערלה בספר ויקרא והבכורים בפרשת כי תבא. ועלו מספר החלקים בסדר זרעים לעשתי עשרה מסכתות.

ואחר כך חלק סדר מועד למיני הפרטים כמו שעשה בסדר זרעים. והתחיל במסכת שבת מפני שהוא קדמון במעלה ומפני שהוא בכל שבעת ימים ותרבה תקופתו בזמן גם בו התחיל בתורה בפרשת מועדות. וסדר אחר שבת עירובין מפני שהוא מענין שבת. ואחריו פסחים שהוא תחלת המצות הנתונות על ידי משה והיא כמו כן מצוה שניה לשבת בפרשת מועדות. וסדר אחר כן שקלים כמו שנסדרו בתורה. וסדר כפורים אחר שקלים כפי סדורם שמצות שקלים בפרשת כי תשא וכפורים בפרשת אחרי מות. ואחר כן בא לסיים דבריו בשלש רגלים וקודם זה דבר על פסחים ונשאר לו לדבר על ענין סוכות ושבועות ולא נמצא לו מה שידבר בשבועות אלא דברים מיוחדים בכל יום טוב והיא מסכת ביצה והקדים סוכה על ביצה לרוב המצוות שיש בסוכות. ולא נשאר לו מן הפרקים הנזכרים בכתוב אלא ראש השנה בלבד ואחרי ביצה דבר על ראש השנה. וכשהשלים דבריו על המועדים האמורים בתורה חזר לדבר על זמני התעניות הנזכרים בספרי הנבואה והם הצומות שתקנו הנביאים וסדר אחר כך ענין תעניות. וסדר אחר תעניות מגילה מפני שהוא תיקון הנביאים שהיו אחרונים לאשר התקינו תעניות. וסדר אחר מגילה מועד קטן מפני שיש בינו ובין ימי פורים הצטרפות שבשניהם אסור התענית והספד. וכאשר השלים לדבר על הזמנים וחובותיהם וכל מה שנתחבר אליהם חתם הענין במסכת חגיגה שענינה בחובת שלש רגלים והניחה לאחרונה בשביל שאינו ענין כללי בשביל שאינו חובה אלא על הזכרים כמו שנאמר (שמות כג) יראה כל זכורך. ועלו חלקי המאמר בסדר מועד לשתים עשרה מסכתות.

אחר כך חלק המאמר שיש בסדר נשים. והתחיל במסכת יבמות והטעם שהצריכהו להתחיל ביבמות ולא התחיל במסכת כתובות ועיון השכל נותן שהיתה ראויה להקדים אבל נעשה זה מפני שהנשואין הוא דבר עומד ברשות אדם ורצונו ואין לבית דין לכוף אדם עד שישא אשה אבל היבום הוא מוכרח לעשותו ולומר לו או חלוץ או יבם וההתחלה בדברים המוכרחים הוא הנכון והראוי מן הדברים שאינם מוכרחים ועל כן התחיל ביבמות. וסדר אחר כן כתובות. ואחר כתובות נדרים שפרשת נדרים כולה וההתחבוננות שיש בה הוא נדרי נשים כמו שנאמר (במדבר ל) בין איש לאשתו בין אב לבתו וכשיהיו הנשואין גמורין ותהיה האשה נכנסת לחופה יש לבעלה רשות להפר נדריה ומפני זה סמך נדרים לכתובות. וסדר אחר נדרים נזירות מפני שהנזירות גם כן מכלל נדרים וכשהאשה נודרת בנזיר יוכל הבעל להפר ולפיכך סדר אחר נדרים נזירות. וכשהשלים לדבר על הנשואין ומה שיתחייב בשבילן מהפרת הנדרים התחיל בענין הגירושין (עי' בתוי"ט ריש מסכת סוטה) שאחרי הנשואין באין הגירושין וסדר גיטין אחר נזירות. ואחר גיטין סוטה שענינה מענין הגירושין שהסוטה כשתזנה יש לכוף האיש והאשה על הגירושין כמו שאבאר במקומו. וסדר אחר סוטה קדושין. ויש לשאול בכאן מפני מה סדר קדושין באחרונה והיה הנכון להקדימה ולהיות סדורה קודם כתובות. ואם תאמר שלא סדרו אותה קודם כתובות בשביל שלא נפרש בין יבמות לכתובות שענינם אחד והוא ענין ביאה ושיהיו דבריהם נקשרים ואילו נצרך על כל פנים לסדרו היה כותבו קודם גיטין כדי שיבא על הסדר בראשונה קידושין ואחרייה גיטין ויהיה סדורם נכון. ותהיה התשובה שסדורם נעשה כך מפני שהיה רצונו לילך על דרך הכתוב [ד] שהקדים גירושין קודם נשואין והוא מה שאמר הקדוש ברוך הוא (דברים כד) וכתב לה ספר כריתות ונתן בידה ויצאה מביתו והלכה והיתה לאיש אחר ומתוך דברי שאמר והיתה לאיש אחר למדנו פרק מפרקי הקדושין כמו שנתבאר בתלמוד מקיש הויה ליציאה (קדושין דף ה). ועלו חלקי המאמר בסדר נשים לשבע מסכתות.

אחר כך חלק המאמר בנזיקין. וחלק המסכת הראשונה לשלשה חלקים. והתחיל בבבא קמא וענינה לדבר על נזיקין כגון שור ובור והבער ודין החובל וכדומה לו ואין השופט ראוי להקדים דבר קודם שיסיר ההיזק מבני אדם ומפני זה הקדים אותה בראשונה על שאר הדינין. ואחר כך בבא מציעא וענינה לדבר על הטענות והפקדונות ושכירות ודין השואל והשכיר וכל מה שהוא ראוי לחבר לזה הענין כמו שעשה הכתוב שאחר דיני שור ובור והבער (שמות כא) וכי ינצו אנשים דבר על ארבעה שומרים. ואחר כך בבא בתרא וענינו לדבר בחלוקת הקרקעות והדינין בענין הדירות המשותפות והשכונות ובטול מקח וממכר במום הנמצא ולדבר בענין הממכרים והקנינים והיאך ראוי לדון אותם והערבות והירושות. וסדר החלק הזה באחרונה בשביל שכולו קבלה ודברי סברות ולא התבאר מן התורה. וכשהודיע ענין הדינין התחיל לדבר על הדיינין גזרי הגזירות והדינין ההם וסדר אחר בבא בתרא סנהדרין. אבל מסכת מכות היא נקשרת בנוסחאות עם מסכת סנהדרין ובכללה היא מנויה ואמרו שבשביל שאמר ואלו הן הנחנקין הדביק אליו ואלו הן הלוקין ואין זה טעם אמת אבל היא מסכת בפני עצמה ונסמכה לסנהדרין מפני שאין רשות לבני אדם לענוש ולהלקות אלא השופטים בעצמם כמו שאמר הכתוב (דברים כה) והפילו השופט והכהו לפניו כדי רשעתו. וסדר אחר מכות שבועות מפני שבין סוף המסכת שעברה ותחלת זו המסכת יש דמיונים בדיניהם ומשפטיהם והם דומים אלו לאלו כמו שנזכר בתלמוד והחבירוהו לענין ההוא מפני שהוא גם כן ממעשה הדיינים שאין רשות לכוף על השבועה אלא לשופט. וכשהשלים לדבר על הדינים והדיינים וכל מה שהוא מעשה הדיינים מיוחד בו מן המחלוקת[ה] וחיוב השבועות בא לדבר בענין עדיות ורוב ענין זאת המסכת הוא לזכור בה כל ההלכות שהעידו עליהן אנשים ברורים נאמנים ושעדותם ראוי לסמוך עליה והוא שער מן הדינים שהעדיות צריך לזכרם לפני הדיינים וכן כל עדות מהם היו מעידים אותה בבית דין וסדר אותה אחר מסכת שבועות בשביל שמסכת שבועות יש צורך אליה תמיד ועדיות הן הודעת הדברים שהעידו בם לפני השופטים בעתים ידועים וקבלו אותם מהם. אחר כך התחיל לדבר על עבודה זרה לפי שענינה דבר מוכרח לשופט שידענו ואז יהיה שלם כשידע נימוסי העבודות ההם וחוקותיהם ומה שצריך אליהם ואז ידע היאך ידין עליהן כי כל מי שיעבוד לכוכב שכתאי בעבודת כוכב נוגה או יתפלל לכוכב צדק בתפלת מאדים[ו] אינו חייב מיתה כמו שבאה הקבלה הברורה והניח זו המסכת לאחרונה מפני שלא יקרה ענין עבודה זרה אלא באחד מני אלף ולימים רחוקים. וכאשר נשלם לו מה שצריך אליו השופט התחיל באבות ועשה זה לשני ענינים. האחד כדי להודיע שההסכמה והקבלה אמת ונכונה וקבלוה עם מעם ולפיכך ראוי לכבד החכם מהם ולהושיבו במעלה נכבדת בשביל שהגיעה ההוראה אליו ושהוא בדורו כמו אלו בדורם וכן אמרו (ר"ה כה.) אם באנו לחקור אחרי בית דינו של רבן גמליאל וכו' ואמרו (שם) שמשון בדורו כאהרן בדורו יפתח בדורו כשמואל בדורו ובענין זה יש מוסר גדול לבני אדם שלא יאמרו מדוע נקבל משפט פלוני או תקנת דיין פלוני ואין הדבר כן שהמשפט אינו לפלוני השופט אלא להקדוש ברוך הוא שצוה אותנו בו כמו שנאמר (דברים א) כי המשפט לאלהים הוא אבל הכל משפט אחד וקבלוהו איש מפי איש על הדורות החולפים. והענין השני שהוא רצה לזכור במסכת זו מוסר כל חכם מן החכמים עליהם השלום כדי שנלמד מהם המדות הטובות ואין אדם צריך לזה הדבר כמו

*הגה"ה וז"ל רבינו יעקב אמתון ז"ל לפשיטת מכתב ה' על כן היה סדר רבותינו הקדושים לסתמיל סדר המשנה בימודו של הקב"ה ונקבל עליו עול מלכות שמים ועול תורה והמצות ערב ובקר שנאמר ובשכבך ובקומך עכ"ל.

א) גם של מזה אינו מן המורה כדר"ע וכמ"ש הוא ז"ל בתיכוה (הרשב"ן). ב) ר"ל טופס הברכה (וכ"כ הרשב"ם בברכות שם) (הרשב"ן). ג) זולתם (הרשב"ן). ד) ועוד לקדושים משפט הקדימה להכרחיותם על הטהרות אמנם מחויבים בהכרח שהפשר לא יומתו ולא יתמטו, והקדושים ל"ש מלגלגים (הרשב"ן). ה) זה דומה שהרי לקוחין קודמין בעצם כמ"ש כי יקח וגו' ברשא להויה אמר בלתי מוכרח ולא מחויב המציאות כלל. אבל י"ל דבר הגון כי רמז אנ"ש שכבר קיים מצות נשואין פעם לא יפער ממנה אם גרש לריך לחזור ולקחת אשה ולא יבא בעל מפ"ו. ועוד נעתר זה הסדר כדי שלא לסיים בדבר פורענות, אך טוב הוא בנין עולם הקטן לשבח ילדה, וכמו שדרך המגיה לסיים בדבר טוב בכל מקום (הרשב"ן). ו) ל"ל המלקות וכן הגיה המו"ט בפפיתמו למקם' עדיות ע"ש.

הקדמה לרמב"ם מסדר זרעים

הדיינים שעמי הארץ כשלא יהיו בעלי מוסר אין ההיזק לכל ההמון אלא לבעליו בלבד אבל השופט כשלא יהיה בעל מוסר וצנוע ויזיק לעצמו ויזיק לבני אדם לפיכך היה תחלת דבריו במסכת אבות מוסר הדיינין כמו שאמר הוו מתונים בדין. וצריך שיוסר השופט בכל העניינים שיש במסכת אבות כגון שיהיה מתון בדין ואל יהמר פסק דין שאפשר שיהיה בדין ההוא ענין נסתר כמו שאמרו עליזם השלום דין מרומה. ואין לו להאריך בדין כמו כן כשידע שאין בו דבר נסתר שזה נקרא ענוי הדין. ויש לו להשתדל בחקירת העדים ולהזהר בשעת החקירה שלא ילמדו העדים מדבריו מה שיסייעם על ענינם. ואין לו ללמד טענה לבעל הריב וזה נקרא עורכי הדיינין. ואל יחלל נפשו בחברת עמי הארץ שמא יהיה לבה. ואל יתעלם מבני אדם עד שלא יוכלו לראותו בכל עת שיצטרכו אליו שמא יאבד האניון. ואל יבקש מנוחה ותענוגים פן יאבד האמת ולא תמשכהו התאוה. ואל יהי רוצה להתקדם בין חבריו לדין ואל ילחץ עצמו להכנס בדיינות שמא יהיה חשוד. וצריך להיות מהדר בכל דיניו אחר הפשרה ואם יוכל שלא יפסוק דין בכל ימיו אבל שיעשה פשרה בין שני המריבים הנה מה טוב ומה נעים ואם אינו יכול אז יחתוך הדין. ואל יטריח אבל יתן זמנים ארוכים לבעל הריב ויניחהו לבקש על נפשו כל היום ואף על פי שירבה דברים וידבר הוללות וסכלות ואם אי אפשר זה לפי מה שיראה במענותם יגזור הדין מיד. כמו שאנו רואים רבותינו עושים בענין קשירת הידים והכאת השוטר ללקות ולענוש והפשט הבגדים וקריעת השטרות הקיימות כשימצאו בהם מה שיחייב לעשות זה והרבה כמו זה וכדומה לזו המצוה אומרים (סנהדרין דף ו:) יקוב הדין את ההר. ועל דרך כלל צריך שיהיה השופט כרופא בקי שכל זמן שיוכל לרפא במזונות לא ירפא ברפואות אבל כשרואה שהחולי חזק ואי אפשר להתרפא במזונות ירפא ברפואות קלות קרובות אל טבע המזון כגון המשקים והמרקחות המבושמות המתוקות ואם יראה שהחולי יתחזק ואלו הדברים אינם מכניעים אותו ואינם נגנדו יחזור לרפאותו ברפואות חזקות וישקנו רפואה משלשלת כגון סקמוני"א וכדומה לו מן הרפואות המרות והרעות. כן השופט ישתדל לעשות פשרה ואם אינו יכול ישפוט בנחת וירצה לבעל הריב בדבר רך ואם לא יוכל מפני אכזריות אחד מהמריבים ושהוא רוצה להתגבר בעול וחמס יתחזק עליו ויהדוך רשעים תחתיו. וצריך לשופט שלא ירבה לרדוף אחרי תענוגי העולם ואהבת העושר והמעלה כמו שאמר הכתוב (שמות יח) שונאי בצע ואמרו עליהם השלום (כתובות דף קה:) מלך במשפט יעמיד ארץ וגו' אם דומה הדיין למלך שאינו צריך לכלום יעמיד ארץ ואם דומה לכהן המחזר על הגרנות יהרסנה. ואחר שנראה שהשופט צריך לכל אלו המוסרים כדי להוסר בהם אם כן מה נחמד ונבון היה תקון מסכת אבות. אחרי מסכת סנהדרין ומה שנלוה אליה לפי שהיא כוללת אלה המוסרים. ועוד נוסף עליהם ענינים אחרים מביאים לידי פרישות מן העולם וכבוד העולם ובעליה ומעשה היושר והיראה. וכאשר השלים מוסר הדיינים החל לבאר שגיאותיהם כי כל מי שיש בו מבע בשר ודם אי אפשר שלא יטעה ויחטא ולפיכך סדר הוריות אחר אבות ובה חתם סדר נזיקין. ועלו חלקי המאמר בנזיקין לח' מסכתות.

אחר כן חלק המאמר בענין קדשים. והחל בקרבנות הכהנים שהם מסכת זבחים ואחר זבחים מנחות כפי סדורם בתורה. וכשהשלים ענין זבחי קדשים ומה שנלוה אליהם דבר על ענין שחיטת שאר הזבחים על סדר הכתוב שהרי אחר שאמר והיה המקום אשר יבחר ה' שמה תביאו וגו' אמר רק בכל אות נפשך תזבח ואכלת בשר (דברים יב) והביא אחר מנחות חולין. ואחר חולין בכורות על סדר הכתוב כמו כן כי אחר שאמר רק בכל אות נפשך אמר לא תוכל לאכול בשעריך מעשר דגנך ות"רשך וצדרך ובכורות בקרך וצאנך. וכשהשלים לדבר בעניני הקדושות סדר דמי הערכים שהם כמו כן קדש והביא אחר בכורות ערכין. ואחר ערכין תמורה על פי סדורם בכתוב כמו כן. וכשהשלים לדבר על המינין האלו הביא אחר כן מסכת כריתות ודבר בה על כל המצוות שיתחייב בהם כרת וכל הנלוה לאותו הענין. והטעם שבשבילו סדר המין הזה בקדשים שכל דבר שחייבין על זדונו כרת חייבים על שגגתו חטאת אלא במעט כמו שיתבאר שם. והביא אחר כריתות מעילה מפני שהדברים שחייבין עליהם מעילה יותר קלים מהדברים שחייבים עליהם חטאת. והביא אחר מעילה מסכת תמיד והניח אותה באחרונה בשביל שאין בה דבור לא על דרך החכמה ולא על איסור ועל היתר אלא ספור שהוא אומר היאך היו מקריבין התמיד כדי לעשות כן תמיד. והביא אחר תמיד מדות ואין בו ענין אחר אלא ספור שהוא זוכר מדת המקדש וצורתו ובנינו וכל ענינו. והתועלת שיש בענין ההוא כי כשיבנה במהרה בימינו יש לשמור ולעשות התבנית ההיא והתבניות והצורות והערך מפני שהוא ברוח הקדש כמו שאמר (דה"א כח) הכל בכתב מיד ה' עלי השכיל. וכשהשלים לדבר בקרבנות הבהמות ובכל הנלוה עליהם והבנית הבית שמקריבין בו אותן הקרבנות סדר אחריו מסכת קנים ואין ענין במסכת ההיא אלא לדבר בתערובי העופות כשיתערבו קרבנות העופות אלו עם אלו והניח זה הענין באחרונה מפני שאינו מוכרח לפי שאפשר שיתערבו ושלא יתערבו ועוד שהדבור עליו מעט מזער כמו שיתבאר במקומו. ובהם חתם סדר קדשים. ועלו חלקי המאמר בסדר קדשים לעשתי עשרה מסכתות.

אחר כן חלק המאמר בטהרות. והתחיל במסכת כלים וענינו שהוא כולל עיקרי הטומאות ולזכור כל מה שהוא מקבל טומאה ושאינו מקבל טומאה כי כשיזכור לנו מה שהוא מקבל טומאה נדע כל הדברים שהם מקבלים טומאה ושאינם מקבלים. והביא אחר כלים אהלות וענינו לדבר על טומאת מת והקדים זאת המסכת בשביל שהיא קשה מכל הטומאות. ואחריה נגעים וענינו שהוא מדבר בטומאת צרעת שהמצורע יטמא באהל ויש בו קצת דמיון מטומאת מת כמו שיתבאר במקומו. וכשהשלים טומאת מת והדומה לו בא לדבר בענין טהרה והיא פרה אדומה והביא אחר נגעים מסכת פרה. וכשהשלים לדבר על הטומאות החמורות והיאך ענין טהרתם דבר בענין הטומאות הקלות שאין בהן אלא הערב שמש וסדר אחר פרה מסכת טהרות וקרא שמה טהרות בלשון נקיה שהדבור בה היא במהרת הטומאה ועוד שידיעת הטומאות מצריך לדעת ענין טהרה. ושמא יחשוב הרחושב שענין קריאת שם הסדר סדר טהרות וקרא שם מסכת ממנו טהרות שהוא תפישה על המחבר ואנו אומרים שאינו תפישה אצל חכמי ההגיון שהם קוראים המין הפרטי בשם המין הכולל אותו. וכשהשלים הטומאות החמורות והיאך תעלה הטהרה מהם ודבר על טומאות קלות הביא אחר כך' דיני טהרה וסדר אחר טהרות מקואות. והניח נדה אחר כל אלו הטומאות מפני שאינה טומאה כללית לכל מין האדם וסדר אחר מקואות נדה. ואחר נדה מכשירין והנבון היה לסדר אחר נדה זבים אבל הקדים מכשירין על זבים כמו שהקדימו הכתוב שהרי מכשירין בפרשת ויהי ביום השמיני וזבים בפרשת זאת תהיה תורת המצורע. וסדר אחר זבים טבול יום כמו שאמר הכתוב (ויקרא טו) זאת תהיה תורת הזב ואשר תצא ממנו שכבת זרע. ואלו הטומאות המוקדמות כולן הן כוללות הגוף רצוני לומר כשיגע בהם אדם יטמא כל גופו ובשביל זה כא לדבר על טומאת כל אבר ואבר בפני עצמו וסדר אוזר טבול יום ידים. ואחר ידים עוקצין והניחה לאחרונה מפני שהוציאוה בדרכי הסברא ואין לה עיקר בכתוב ובה חתם ספרו. ועלו חלקי המאמר בטהרות לשתים עשרה מסכתות. והיו מספר כל מסכתות המשנה ששים ואחת ופרקים חמש מאות ושלשה ועשרים.

אחר כן ראה להסתפק משמות המקובלים על הקרובים אליו משמעון הצדיק והיו דבריו במשנה דבר קצר וכולל ענינים רבים והיה הכל מבואר לו לחדוד שכלו אבל למי שהוא פחות ממנו הענין הרהוא עמוק בעיניו שהחכמים הקדומים לא היו מחברים אלא לנפשותם. לפיכך ראה אחד מתלמידיו והיא רבי חייא לחבר ספר וללכת בו אחר רבו ולבאר מה שנשתבש מדברי רבו והיא התוספתא וענינו לבאר המשנה. ותוספתא אפשר להוציא טעמה מהמשנה אחר יגיעה רבה והוא הוציאם ללמדנו היאך נוליד ונוציא ענינים מן המשנה. וכן עשה רבי אושעיא. ורב חבר ברייתא והיא ספרא וספרי. ורבים זולתם כמו שאמרו כי אתא רבי פלוני אתא ואייתי מתניתא בידיה. ואולם לא היו אלה הברייתות כלם כצחות דברי המשנה ולא כתקון ענינה וקוצר מליה ועל כן היתה עיקר ר"ל המשנה וגל החבורים עולים אחריה ושניים אליה והיא המכובדת אצל הכל וכשיעריכו אותה לחבורים ההם ראוה בנות ויאשרוה. וכל הבא אחריה אחר החבורה הנכבדת ההיא לא שם לבו ומאחדו אלא להתבונן בדברי המשנה. ולא חדל דור אחר דור להתבונן ולחקור בה ולפרש אותה כל חכם לפי חכמתו ובינתו. ונחלקו בפירוש קצת הלכות ממנה לפי רוב השנים. ואין חבורה מהם שלא חקרה והתבוננה במשנה וגלתה חדושים והביאה ממנה דמיונים על ענינים אחרים עד שהגיע הזמן לרבינא ורב אשי שהם האחרונים מחכמי התלמוד. והתבודד רב אשי לחבר התלמוד וראה בעצתו לעשות בדברי כל הבאים אחרי רבינו הקדוש כמו שעשה רבינו הקדוש בדברי כל הבאים אחרי משה. וכלל כל דברי המדברים ושכל המתבוננים ופירוש המפרשים ודקדוק ההלכות וקבצם וכבש הכל בחכמתו ובמה שנתן לו הקדוש ברוך הוא מנפש פשוטה וכבוד החכמה וחבר התלמוד. והיתה כוונתו בו ארבעה דברים. האחד פירוש המשנה וכל מה שנפל בה מדברים המכילים ענינים רבים ממהלוקת הפירושים וטענות כל מפרש על חבירו וגלוי טענת האמת וזה ראשית הכוונות שנתכוון. והשני פסק הדין על דעת האחד משני החולקים שנחלקו בדברי המשנה או בפירושה או בחדושים שנתחדשו בה ושחברו עליה. והשלישי בחידושי הענינים שהוציאו חכמי כל דור מן המשנה וגלוי העיקר והראיות שהורו בהן וסמכו עליהן התנאים המדברים על דברי המשנה עד שנסדר מדבריהם מה שנסדר והגזירות והתקנות העשויות מאחרי רבינו הקדוש עד המחבר הזה. והרביעי דרשות שהן ראויות לפי ענין כל פרק שנזדמן להיות בו דרש.

וזה הענין הרביעי ר"ל הדרש הנמצא בתלמוד אין ראוי לחשוב שמעלתו מעוטה ותועלתו חסרה.

אבל יש בו תבונה גדולה מפני שהוא כולל חידות פליאות וחמודות נפלאות. כי הדרשות ההם כשיסתכלו בהן הסתכלות שכלי יובן בהם מהטוב האמיתי מה שאין למעלה ממנו ויגלה מהם מן הענינים האלקיים ואמתות הדברים מה שהיו אנשי החכמה מעלימים אותו ולא רצו לגלותו וכל מה שכלו בו הפילוסופים דורותיהם. ואם תביט אותו על פשוטו תראה בו ענינים רחוקים מן השכל שאין למעלה מהם ועשו דבר זה לענינים נפלאים. האחד מהם לטוש רעיוני התלמידים וללבב לבותם. ועוד כדי לעוור עיני הכסילים שלא יזהירו לבותם לעולם ואילו היו מראים להם זוהר האמתות יסבו פניהם מהם כפי חסרון טבעיהם שנאמר בהם ובדומיהם אין מגלין להם את הסוד מפני שאין שכלם שלם כדי לקבל האמתות על בוריים. וכן החכמים לא היו רוצים לגלות קצתם לקצתם סודות החכמה. וכבר זכרו (חגיגה פ"ב דף יג) שאיש מן החכמים [פתה] לאנשים בקיאים בחכמת מעשה בראשית והוא היה בקי במעשה מרכבה ואמר להם למדוני מעשה בראשית ואלמדכם מעשה מרכבה ואמרו טוב הדבר וכאשר למדוהו מעשה בראשית נמנע הוא מללמד להם מעשה מרכבה וחם ושלום שעשה מפני רוע לב למנוע החכמה או בשביל שיהיה לו יתרון עליהם שהמדות האלה מגונים באחד מהמתפשים קל וחומר באלו החסידים הנכבדים אבל עשה הדבר בשביל שראה עצמו ראוי לקבל מה שיש אצלם ושאינם ראויים לקבל מה שיש אצלו. והביא על ענין זה דברי שלמה (שיר ד) דבש וחלב תחת לשונך ופירשו עליהם השלום ואמרו שענין דבר זה שהחכמות המתוקות שהנפש תנעם בהם כמו שינעם החיך בדבש וחלב צריכים להסתירם ושלא יזובר בהן ואל יעלו על שפת לשון בשום פנים וזהו שאמר תחת לשונך שהענינים האלה אינם ממה שראוי ללמוד ולהגות בם בישיבות החכמה. ואולם ירמזו בכתוב מהם רמזים נעלמים וכשיגלה הקדוש ברוך הוא מסוה הסכלות מלב מי שירצה אחרי אשר ייגע וירגיל בחכמות אז יבין מהם כפי שכלו. ואין לאדם עם החכמה ודרישתה והשתדלותה אלא לעזוב ענייני ביד הבורא ולהתפלל אליו ולהתחנן לבוננה ולהורותו ולגלות לו הסודות הגנוזות בכתוב כמו שמצאנו דוד המלך עליו השלום עשה כן באמרו (תהלים קיט) גל עיני ואביטה נפלאות מתורתך. וכשיגלה הקדוש ברוך הוא את עיני האדם ויראה לו מה שהראה ראוי לו לגנזם כמו שאמרנו. ואם ירמזו מהם במעט ירמוז למי שיש לו שכל שלם ונודעה אמתתו כמו שבארו וגלו במעשיות רבות בתלמוד. ועל כן אין ראוי לאיש חכם לגלות מה שידע מן הסודות אלא למי שהוא גדול ממנו או כמהו שאם יגלה אותו לכסיל אף על פי שלא יגנהו לא יימב בעיניו. ועל כן אמר החכם (משלי כג) באזני כסיל אל תדבר כי יבוז לשכל מליך. ועוד שהלימוד להמון העם צריך שיהיה בדרך חידה ומשל כדי שיהיה כולל הנשים והנערים והקטנים עד אשר ישלם שכלם ואז יתבוננו וישכילו ענייני הרמזים ההם ולענין זה רמז שלמה עליו השלום באמרו (שם א) להבין משל ומליצה דברי חכמים וחידותם. ומפני אלו הסבות סדרו החכמים ע"ה דבריהם בדרשות על ענין שידחיקתו שכל הכסיל לפי מחשבתו. ואין ראוי לסמוך החסרון אל הדרש ההוא אבל יש לחשוב שהחסרון בא משכלו. וכשיראה משל ממשליהם שהוא קשה להשכיל אפילו פשוטו ראוי לו להשתומם מאד על שכלו שלא הבין הענין עד אשר חסרו בעיניו האמונות בתכלית הרחוק. שהרי הדעות יש להם יתרון זה על זה כפי יתרונות המזגים. וכמו שנמצא מזג איש אחד שהוא ישר ממזג איש אחר כן יש שכל איש אחד יותר שלם משכל איש אחר. ואין ספק שאין שכל מי שידע דבר נבבד כשכל מי שיסכל הדבר ההוא שהאחד נקרא שכל בפועל והאחד שכל בכח. ובשביל זה יש דברים שהם בעיני אנשים בתכלית האמת והביאור ואצל איש אחר הם רחוקים ונמנעים מהיותם על פי המעלה בחכמה.

והנני נותן לך בו משל מבואר. כגון שנשאל לאיש מאנשי חכמת הרפואה והחשבון והנגון ומהיר בחכמת הטבע ונבוב ומשכיל והוא נעור וריק מחכמת התשבורת וחכמת הכוכבים ונאמר לו מה אתה אומר באיש שהוא טוען שגוף השמש שאנו רואים כאילו היא עגולה קטנה ויאמר שהוא גוף כדור וגודל הכדור ההוא כגודל כדור הארץ מאה וששים וששה פעם ושלשה שמיני פעם וכדור הארץ שבמדרחה עשינו המדות האלה הוא כדור שיש בהקפו ארבעה ועשרים אלף מיל ויהיה על הדרך הזה מגיע לדעת כמה מילין יש במדת גודל כדור השמש. אין ספק שהאיש ההוא זך הרעיון אשר השכיל מן החכמות כל מה שאמרנו לא ימצא בנפשו מקום לקיים זאת האמונה וכל זה דבר רחוק בעיניו בלי מושג. והטענה השכלית תבא לו בתחלת המחשבה שהטענה הזאת בטלה כי איך אפשר להיות האדם על מקום כפי זרת אחד מן הארץ וידע שעור גרם השמש והקיפה ומדת שטחה עד אשר תהיה דעתו כוללת אותה כמו שהוא כולל מדת חלק מחלקי הארץ. ועוד יאמר איך אפשר זה והנה גרם השמש בשמים בתכלית המרחק ואפילו ראיית גרם השמש על נכון אי אפשר לנו ולא נשיגהו אלא זיוו בלבד ואיך יגיע אדם למעלה שיוכל למדוד אותו וידקדק מדתו בשלשה שמיני פעם. זה דבר שוא שאין כמוהו. ולא יהיה בלבו ספק על היות זאת הטענה בטלה ושלא תוכל להיות. אבל כשירגיל נפשו בלמוד ספרי המדות וחכמות מה שהוא ראוי בחבניות הכדוריות וזולתם מן הערכים הנערכים זה לזה ויעתק משם אחר כך אל הספר המסודר בענין זה והדומה אליו רצוני לומר ספר תכונת הגלגלים הידוע ספר אלמגסט"י אז יתברר אצלו זאת הטענה ותשוב לו טענה אמת שאין בה ספק ושיש עליה מופת ולא יהיה אצלו הפרש בין שגוף השמש הוא כשעור הזה או שהשמש היא מצויה וירגיל שכלו להאמין הדבר שהיה בתחלה מרחיק הרחקה גדולה ויאמין בו אמונה גמורה הנה זה יוכל להיות. ואנחנו לא הסכמנו על האיש ששאלנוהו זה הענין שיהיה חסר מן החכמות האחרות אבל שיהיה טוב השכל וזך הטבע וחכם והשאלה אשר שאלנוהו משאלות הלמודות שהיא מן המדרגה שיעלו בה לאלהיות. קל וחומר יהיה הענין במי שאין לו חכמה כלל ולא הרגיל נפשו בדרך מדרכי החכמות הלמודיות אבל היה נמען משכל אמו לשכל אשתו שנשאלהו שאלה משאלות האלהיות שהם צפונות בדרשות אין ספק שהם רחוקים בעיניו כרחוק השמים מן הארץ ויקצר שכלו להבין דבר מהם. ועל כן ראוי שנדין הדרשות ההם לכף זכות ונטיב לעיין בהם ואל נמהר להרחיק דבר מהם. אבל כשירחק בעינינו דבר מדבריהם נרגיל נפשנו בחכמות עד שנבין ענייניהם בדבר ההוא אם יוכלו להכיל לבותינו הדבר הגדול הזה שהרי החכמים אף אל פי שהיה להם מן התאוה ללמוד וטוב הרעיון והיגיעה וחברת החסידים הנכבדים והרחקת העולם בכל מה שיש בו היו מיחסים החסרון לנפשם כשהם מעריכים נפשותם לפי

הקדמה לרמב"ם מסדר זרעים

מה שקדם אותה. והוא מה שאמרו (עירובין דף נג.) לבם של ראשונים כפתחו של אולם ושל אחרונים אפילו כמחט סדקות. וכל שכן אנחנו שהחכמה נעדרה ממנו כאשר הודיענו הקדוש ברוך הוא ואברה חכמת חכמיו ובינת נבוניו תסתתר (ישעיה כט) יחד הכתוב כל אחד ממנו בארבעה דברים בחולשת השכל וחזק התאוה ועצלות בבקשת החכמה והזריזות בבצע העולם ארבעת שפמיו הרעים. ואיך לא נסמוך החסר לנפשותינו כשנערך אותה עליהם. ומפני אשר ידעו עליהם השלום בענין זה שכל דבריהם ברורים ונקיים ואין בהם סיגים צוו עליהם והזהירו שלא ילעג אדם עליהם ואמרו (גיטין דף נז.) כל המלעיג על דברי חכמים נידון בצואה רותחת (כו') ואין לך צואה רותחת גדולה מן הכסילות אשר השיאתו להלעיג. ועל כן לא תמצא לעולם מרחיק דבריהם אלא איש מבקש תאוה ונותן יתרון להנאות המורגשות אשר לא האיר לבו כדבר מן המאורים הבהירים. ומפני שידעו אמתת דבריהם כלו בעסק ההוא כל ימיהם יצוו לשקוד עליו כל הלילה ומקצת היום ושמותו תכלית החכמה וכן הוא. ואמרו (פ"ק דברכות דף ח.) אין להקב"ה בעולמו אלא ארבע אמות של הלכה בלבד. והשב לבך לזה הדבר שאם תסתכל אותו על פשוטו תמצאנו רחוק מאד מן האמת באילו ד' אמות של הלכה בלבד היא התכונה הנדרשת ושאר החכמות והדעות מושלכות אחר גויו ובזמן שם ועבר ואחריו שלא היתה שם הלכה הנוכל לומר שאין להקב"ה חלק בעולם כלל. אבל אם תעיין זה הדבר עיון שכלי תראה בו מן החכמות דבר פלא וחמצאנו מוסף כלל גדול מן המושכלות. ואני אבארם לך כדי שיהיה לך דמיון לשאר מה שיבא לידך ולכן שים לבך אליו כראוי.

דע כי הקדמונים חקרו חקירה עצומה כאשר נתן להם מן החכמה וטוב המחשבה עד נתקיים אצלם שכל דבר נמצא יצטרך עכ"פ להיות לו תכלית אשר בשבילה היתה מציאותו. כי לא לדבר רק נמצאו הנמצאים. וכאשר נתקיים להם זה הדין הכללי התחילו לחלק כל הנמצאים לדעת תכלית כל מין מן המינים הנבראים. וראו כי כל נמצא שהוא מלאכותי ר"ל העשוי למלאכה היא תכלית עשייתו ידועה ואין צורך בענין ההוא לחקירה שהאומנים לא יעשו מלאכה אלא אם (כן) שתכליתה מצוייר בנפש האומן. והמשל בזה כמו שאומר שהמשור לא עשאו הנפח אלא אחרי אשר חשב בלבו איך יוכל להפריד דבקי העץ עד נגלה ללבו צורת המשור והחל לעשותו כדי לחתוך בו. אם כן נדע כי כוונת המשור להניפו על העץ וכוונת הקרדום לחתוך בו וכוונת המחט להחביר בו בגד לבגד ויש לכל הדברים הנמצאים מציאה מלאכיית. אבל מה שהמציאתו המלאכה האלהית והחכמה הטבעית כגון מיני האילנות והעשבים ומיני מחצבי האדמה ומיני האבנים ומיני החיות יש מהם אשר תכלית מציאותו נעלמת ואין יודע אותה כלל אא"כ תודע בנבואה או בכח דעת העתידות. אבל בחקירת הדעת א"א מפני שאין ביכולת האדם לחקור עד שיכין וידע לאיזה טעם המציא הטבע קצת הנמלות בבנפים ומהם בלי כנפים ולאיזה טעם המציא גם כן תולעים מרבי רגלים ואחרים מעטי רגלים ומה היא תכלית זאת התולעת וזאת הנמלה. אבל בדברים שהם גדולים מאלה ופעלם יותר גלוי אמנם בידיעת תכלית בריאתם יגלה יתרון אנשי החכמה ועל פי שהיה יותר חכם וגדול התשוקה חוך הרעיון ללמוד כן תהיה ידיעתו יותר גמורה. וע"כ כשנתן הקב"ה לשלמה מן החכמה מה שהבטיחו בה ידע מסודות בריאת אלה המינין מה שאפשר לאדם לדעת מדרך שהוא אדם ודבר על תכלית יצירת האילנות והעשבים ומיני החיים כמו שאמר הכתוב (מלכים א ה) וידבר על העצים מן הארז אשר בלבנון ועד האזוב אשר יצא בקיר וידבר על הבהמה ועל העוף ועל הרמש ועל הדגים והיה זה לעד שהיתה בו רוח אלהית ואמר אח"כ ויבאו מכל העמים לשמוע את חכמת שלמה. אך על דרך כלל יש לדעת שכל הנמצאים שתחת גלגל הירח נמצאו בשביל האדם לבדו. וכל מיני החיות יש מהם למאכלו כצאן ובקר וזולתם. ויש מהם לתועלתו בזולת המאכלים כמו החמור לשאת עליו מה שלא יוכל להוליך בידו והסוסים להגיע בהם מהלך דרך רחוקה בימים מועטים. ומהם מינים שלא נדע להם תועלת ויש בהם תועלת לאדם ולא יכיר אותה. וכן האילנות והצמחים מהם למאכלו ומהם לרפאותו ממחלותיו וכן העשבים ושאר המינים. וכל מה שתמצא מן החיות והצמחים שאין להם תועלת מזון ואין בו לפי מחשבתך[א] דע שהדבר ההוא לחולשת שכלנו. ואי אפשר לכל עשב ולכל פרי ולכל מין מבעלי החיים מן הפילים עד התולעים שלא יהיה בהם תועלת לאדם. והמופת על זה שהרי בכל דור ודור יגלו לנו עשבים ומיני פירות שלא נגלו לקדמונינו ויש בהם תועלות גדולות. ואין ביכולת אדם להיות דעתו כוללת תועלות כל צמח הארץ ואולם נגלה ענינם בדרך הנסיון על הדורות החולפים. אבל אם תאמר מדוע נבראו הסמים הממיתים כגון עשב הנקרא ביי"ש ועשב הדם אשר ימות בה האדם ואין בהם תועלת ראוי לך לדעת שיש בהם תועלת שאם תמית בעת שיאכלו אותה לא תמית בעת שיחבשו בה ע"ג הנוף וכשתכיר כי תועלת גדולה יש לאדם באפעה ובנחשים קל וחומר במה שהם מועטים מהם בהיזק.

וכאשר מצאו שתכלית כל אלו הענינים הוא למציאת האדם הוצרכנו לחקור כמו כן למה נמצא האדם ומה היתה כוונת יצירתו. וכאשר האריכו לחקור בענין זה מצאו לאדם פעלים רבים מאד שהרי כל מיני בעלי חיים והאילנות יש להן פעל א' בלבד או ב' פעלים כמו שאנו רואין הדקלים שאין להן פעל אלא להוציא התמרים וכן שאר האילנות וכן החיות נמצא מהם מי שיארגו בלבד כמו העכביש ומי שיבנה כמו השממית והיא צפור דרור המקננת בבתים בזמן החום ומי שיטרוף כאריה. אבל האדם יעשה מעשים רבים משתנים זה מזה וחקרו על כל פעולותיו פעל פעל לדעת תכלית בריאתו מאלה הפעלים ומצאו כי תכליתו פעל א' בלבד ובשבילו נברא ושאר פעליו הם לקיים עמידתו כדי שישלם בו הפעל האחד ההוא והפעל הזה הוא לצייר בנפשו הסודות המושכלות ולדעת האמתות על פי מה שהם עליו שהדעת נותן ששוא ושקר להיות תכלית האדם לאכילה ושתיה ולבעילה או לבנות קיר כי כל אלה מקרים מתחדשים עליו לא יוסיפו על כחו הפנימית ועוד שהוא משתתף בזה עם רוב הבריאים. והחכמה היא אשר תוסיף על כחו הפנייניה הפנימית ותעתיק אותו ממעלת בוז למעלת כבוד שהרי היה האדם בכח וחזר אדם בפועל. והאדם קודם שישכיל וידע הוא נחשב כבהמה לא נבדל משאר מיני החיות אלא בהגיון שהוא חי בעל הגיון רוצה לומר בהגיון שהוא מצייר לנפשו המושכלות. והנכבד שבמושכלות לצייר לנפשו אחדות הקב"ה וכל הנלוה לענין ההוא מהאלהיות ששאר החכמות אינם אלה להרגיל בהם עד שיגיע לדעת האלהי. והדיבור בזה הענין עד כלותו יארך מאד. אבל עם ציור המושכלות יתחייב להרחיק רוב התענוגים הגופים כי תחלת השכל ייציר שחרבן הנפש בתקון הגוף ותקון הנפש בחרבן הגוף. שהאדם כשיהיה רודף תאוות ומגביר המורגשות על המושכלות ומעביר שכלו לתאותיו עד יחזור כבהמה אשר לא תצייר לנפשה אלא האכילה והשתיה והתשמיש אז לא יתודע הכח האלהי רוצה לומר השכל וישוב אז כאילו הוא בריה גזורה שוחה בתוך ים ההיולי ופירש ים היולי תהו. ונתברר מאלו המוקדמות כי תכלית העולם וכל אשר בו הוא איש חכם וטוב. וכאשר יתברר לאיש שהוא ממיני האדם הדעת והמעשה ר"ל בדעת לצייר בשכלו אמתות הדברים על פי מה שהם עליו ולהשיג כל מה שאפשר לאדם להשיגו והמעשה הוא תקון וישור הדברים הטבעיים ושלא יהיה שטוף בתענוגים ושלא יקח מהם אלא מה שיהיה בו תקון גופו ותקון המדות כלם ועל כן האיש שיהיה על ענין זה הוא התכלית והוא החפץ. וזה הדבר לא נודע מאת הנביאים בלבד אבל חכמי האומות החולפים ואשר לא ראו הנביאים ולא שמעו חכמתם כבר ידעו גם הם שאין האדם שלם אלא כשיהיה כולל הדעת והמעשה. ודי לך בדברי החכם המפורסם בפילוסופים שאמר חפץ האל ממנו להיות נבונים חסידים. שהאדם כשיהיה חכם נבון מבקש תאותו אינו חכם על האמת שתחלת החכמה מחייבת שלא יקח אדם ממעדנים הגופיים אלא מה שיש בו תקון צורך גופו. וכשנפרש מסכת אבות נשלים זה הענין ונבארהו כפי מה שהוא ראוי. וכן מצאנו הנביא האשים וחשב לעון למי שהתהלל שהוא חכם והוא מורד במצוה ומבקש תאות נפשו והוא מה שאמר (ירמיה ח) איכה תאמרו חכמים אנחנו ותורת ה' אתנו. וכן אם יהיה האדם כמו כן עובד ונזיר ומרחיק המעדנים לבד ממה שיצטרך לתקון גופו והולך במנהגים הטבעיים כולם על קו המישור ומחזיק בנועם המדות כולם אבל אין לו חכמה גם זה חסר השלמות. אבל הוא יותר שלם מן הראשון אך מעשיו שהוא עושה אינם על דרך נכונה ולא על דרך אמת. ועל כן אמרו חכמים ע"ה (אבות פ"ב) אין בור ירא חטא ולא עם הארץ חסיד כאשר בארנו. וכל מי שיאמר בעם הארץ שהוא חסיד הוא מכזיב החכמים שגזרו בענין זה גזירה נחתכת והוא מכזיב השכל כמו כן. ועל כן תמצא הצווי בכל התורה ולמדתם ועשיתם. מביא החכמה קודם המעשה שבחכמה יגיע האדם למעשה ובמעשה לא יגיע בו אל החכמה. וזהו מה שאמרו ע"ה (קדושין פ"א דף מ) שהתלמוד מביא לידי מעשה.

ונשאר בכאן שאלה אחת. והיא שיוכל אדם לומר אתם כבר אמרתם שהחכמה האלהית לא המציאה דבר לריק אלא לענין וכי כל היצורים שמתחת גלגל הירח הנכבד מהם הוא האדם ותכלית היות האדם לצייר לנפשו המושכלות ואם כן מדוע המציא הקב"ה כל האנשים אשר לא יציירו מושכל לנפשם ואנו רואים שרוב בני אדם ערומים מן הערמה ורקים מן החכמה מבקשים התאוה ושהאיש החכם המואס בעולם הוא יחיד בין רבים לא ימצא אלא אחד בדור מהדורות. התשובה על זה שהאנשים ההם נמצאו לשתי סבות. האחת להיותם משמשים לאחד ההוא. שאילו יהיו כל בני אדם מבקשים חכמה ופילוסופיא נשחת תקון העולם ואבד מין בעלי חיים מן העולם בימים מועטים. מפני שהאדם חסר מאד ויצטרך לדברים רבים והיה נצרך ללמוד החרישה והקצירה ולדוש ולטחון ולאפות ולתקן כלים למלאכות האלה כדי להשלים בהן תקון מזונו. וכן יהיה צריך ללמוד הטויה והאריגה כדי לארוג מה שילבש וללמוד בנין לבנות מקום להסתר שם ולעשות כלים לכל אלו המלאכות. ואין בהיי מתושלח מה שיספיק ללמוד אלו המלאכות שהאדם מצטרך במחיתו לכולם צורך מוכרח ומחי יהיה מוצא פנאי ללמוד ולקנות חכמה. על כן נמצאו שאר בני אדם לתקן אלו המעשים הצריכים אליהם במדינה כדי שימצא החכם צרכו מזונו ותתישב הארץ ותהיה החכמה מצויה. ומה טוב אמר האומר לולי המשתגעים נשאר העולם חרב. שאין בעולם שגעון דומה לשגעון האדם שהוא חלוש הנפש ודל ההרכבה והוא נוסע מתחלת הגליל השני משבעה גלילות הישוב עד סוף הששי והוא עובר ימים בזמן החורף והולך בארץ תלאובות בזמן החורב והקיץ ומסתכן בנפשו לחיות השדה ולרמשים כדי שירויח דינרים. כשיקבץ כלום מן הזהובים שמכר בהם כח נפשו השלם ויהיה לו מהם חלק יתחיל לחלק אותם על אומנים לבנות לו יסוד על מבור הארץ בסיד ואבנים כדי להקים עליו קיר שיעמוד שנים רבות והוא יודע שלא נשאר משנות חייו מה שיוכל בהם לבלות בנין עשוי מן הנמא. היש שמות ושגעון גדול מזה. וכן כל תענוגי העולם הם הוללות וסכלות גמור אבל הם סבה לישוב העולם. ועל כן קראו חכמים עליהם השלום מי שאין לו חכמה עם הארץ כלומר לא נמצאו כי אם לישוב הארץ לפיכך הם מיחסים שמם לארץ. ואם יאמר איש שהרי אנו רואין שוטה וכסיל והוא שוקט בעולם לא ייגע בה ואחרים עובדים אותו ומתעסקים בעסקיו ואפשר שיהיה המשתמש בעסקיו איש חכם ונבון. אין הדבר כאשר יחשוב שמנוחת הכסיל ההוא כמו כן עובד ומכין הטוב ההוא לאיש אשר חפץ הבורא לתתו לו. שאף על פי שהוא נח ברוב ממונו או רכושו יצוה לעבדיו לבנות ארמון כליל יופי ולנטוע כרם חשוב כמו שיעשו המלכים וכל הדומה להם ואפשר שיהיה הארמון ההוא מזומן לאיש חסיד יבוא באחרית הימים ויחסה יום אחד בצל קיר מן הקירות ההם ויהיה לו סבה להנצל ממות כמו שאמר (איוב כז) רשע יכין וצדיק ילבש. או יקחו מן הכרם ההוא כוס יין יום אחד לעשות ממנו צרי הנקרא תריאקה וימלט בו מן המות איש תמים ושלם אשר נשכו האפעה. וכן מנהג הקדוש ברוך הוא וחכמתו אשר העביד בה הטבע עצות מרחוק אמונת אומן. וזה הענין ביארוהו חכמים עליהם השלום (ברכות דף נח:) אמרו כי בן זומא היה עומד על הר הבית והיה רואה ישראל העולים לחוג ואומר ברוך שברא כל אלה לשרתני כי היה עליו השלום יחיד בדורו. והסבה השנית במציאות מי שאין בו חכמה מפני שאנשי החכמה הם מעטים מאד וזה הדבר נתחייב בדרך החכמה האלהית. ואין לומר באשר חייבה החכמה הראשונית מדוע היה כך כמו שאין לשאול למה היו הגלגלים תשעה וכוכבי לכת שבעה והיסודות ארבעה שאלו כולם והנולדים מנהגיהם נתחייבו להיות כך במציאה הראשונה. והנה חכמים ע"ה כבר ביארו זה ואמר רבי שמעון בן יוחאי על אנשי דורו ואף על פי שהיו נכבדים רובם (סוכה דף מה:) ראיתי בני עליה והם מועטים אם שנים הם אני ובני הם. ועל כן נבראו ההמון לעשות חברה לחכמים שלא ישארו שוממים. ואולי תחשוב שזאת התועלת קטנה אבל היא צריכה וראוי יותר מן הראשונה. שהרי הקדוש ברוך הוא העמיד הרשעים בארץ ישראל כדי לעשות להם חברה ולהסיר שממון נפשות החסידים הוא מה שנאמר (שמות כג) לא אגרשנו מפניך בשנה אחת פן תהיה הארץ שממה. וזה הענין פירשו חכמים גם כן ואמרו (ברכות פ"א דף ז) מאי כי זה כל האדם כל העולם כולו לא נברא אלא לצוות לזה פירוש להסיר עצבונו ושממון יחידותו. ואם כן נתבאר מכל אשר אמרנו שהכונה בבריאת כל מה שיש בתוך העולם ההוה והנפסד אינו אלא איש שלם כולל החכמה והמעשה כמו שאמרנו. וכשתתבונן ותלמד מדבריהם עליהם השלום אלו שני הענינים רצוני לומר החכמה והמעשה מאשר בארוהו ורמזוהו תדע כי על נכון אמרו שאין לו להקדוש ברוך הוא בעולמו אלא ארבע אמות של הלכה. וכבר יצאנו מהענין שהיינו מתעסקים בו. אבל הבאתי אלו הדברים מפני שהם מיפים האמונה ומעוררים על בקשת החכמה ואינם נקלים לפי מה שאני רואה. והנני חוזר לעניני.

וכשהשלים רב אשי לחבר חבור התלמוד על מה שהוא עליו היה הפלגת חבורו וערצם תועלתו לעד נאמן עליו די רוח אלהין קדישין ביה. ומה שנמצא מחבור רב אשי בתלמוד הם חמש ושלשים מסכתות. ולא מצאנו לו דבר בסדר זרעים אלא בברכות בלבד. ולא במסכת שקלים מסדר מועד. ולא על מסכת עדיות ולא מסכת אבות מסדר נזיקין. ולא מסכת מדות ומסכת קנים מסדר קדשים. ולא מצאנו לו דבר גם כן בסדר טהרות אלא במסכת נדה בלבד. אחר כן נפטר רב אשי בבבל אחר שגמר התלמוד כאשר זכרנו. וכן עשו חכמי ארץ ישראל מה שעשה רב אשי וכתבו התלמוד הירושלמי. והמחברו הוא רבי יוחנן. ונמצא מן הירושלמי חמשה סדרים שלמים. אבל סדר טהרות לא נמצא לו תלמוד בשום ענין לא בבלי ולא ירושלמי אלא מסכת נדה כמו שזכרנו. אבל יכול אדם לפרש הסדר ההוא אחר יגיעה רבה ועמל גדול ושיסייעוהו התוספתא והברייתות וילקט ההלכות הבאות על ענינו בכל התלמוד ויוציא בשכלו העקרים של המסכתות ועניניהם מן ההלכות ההם כפי שתראה כשנפרש הסדר ההוא בעזרת השם. וכשמתו כל החכמים עליהם השלום שהאחרון מהם היה רבינא ורב אשי והתלמוד כבר נגמר וכל אשר קם אחריו היתה תכלית כונתו וכל מאדו להבין דבריהם שכתבו בלבד ועליו אין להוסיף וממנו אין לגרוע. וחברו הגאונים פירושים רבים אבל לא הספיק אחד מהם להשלים פירוש כל התלמוד לפי דעתנו. ויש מהם מי שמנעו קוצר ימי חייו. ומהם מי שמנעו עסקי בני אדם בדיניהם. וחברו כמו כן חבורים בהלכות פסוקות מהם בלשון ערב ומהם בלשון הקודש. כגון הלכות גדולות והלכות קטועות והלכות פסוקות והלכות רב אחא משבחא וזולתם. והתלכות אשר עשה הרב הגדול רבנו יצחק זכרונו לברכה הספיקו בעד כל החבורים ההם מפני שהם כוללות לכל תועלת הפסקים והדינים שצריכים אליהם בזמננו זה רצוני לומר זמן הגלות. ובאר שם כל הטעיות אשר נמצאו לאשר היו לפניו בפסקיו ואין תפישה עליו בהם אלא בהלכות מועטות לא יגיעו עד עשר בשום פנים. אבל הפירושים המצויים לכל הגאונים יתודע יתרון כל אחד כפי יתרון שכל בעליהם והאיש הנבון המעיין בתלמוד יכול להשכיל די שכל כל גאון וגאון מדבריו ומפירושיו. וכאשר הגיע הזמן אלינו הלכנו על המנהג שמצאנו החולפים מן החקירה והדרישה וההשתדלות כפי היכולת כדי לקבל במה שנקוה להועיל בו שכר מאת הבורא. וקבצתי כל אשר בא לידי מפירושי אדוני אבי זכרונו לברכה

א) אין מיזב מיתה על המתפללן לה, אלא העובדה בלבד (הריטב"ן).

הקדמה לרמב"ם מסדר זרעים

וזולתו עד רבנו יוסף הלוי כי לב האיש ההוא בתלמוד מבעית למי שיסתכל בדבריו ועומק שכלו בעיון עד אשר כמעט נאמר בו וכמוהו לא היה לפניו מלך במנהגו ודרכו. ואספתי גם כן מה שמצאתי לו מן ההלכות בפירושו לנפשו ומה שנראה לי אני כמו כן מן הפירושים כפי חולשת יכלתנו ומה שלמדנו מן החכמה וחברתי פירוש בתלתא סדרי מועד ונשים ונזיקין. לבד מארבע מסכתות אני חושב עתה בהם לחבר אותם ועוד לא מצאתי פנאי לדבר בהם. וחברתי כמו כן פירוש חולין לרוב הצורך אליו וזה הוא עסקינו אשר היינו עוסקים עם רוב הדרישה לכל מה שדרשנו. ואחר כן ראיתי לחבר במשנה חבור שיש צורך גדול אליו על הענין שאבאר בסוף דברי זה.

ואשר קראני לחבר זה החבור הוא אשר ראיתי התלמוד שהוא עושה במשנה דבר שאי אפשר להשיגו בסברא לעולם שהוא מביא עקרים ויאמר כי זו המשנה העידה על ענין כך וכך או שזאת המשנה חסרה מלים ותיקון דבריה ראוי להיות כך או שזאת המשנה היא לפלוני ודעתו כך. ועוד שהוא מוסיף במליה ומחסר מהם ויגלה טעמיה. וראיתי כשיהיה עשוי זה החבור על הענין אשר אבאר על כל המשנה יהיו בו ד' תועלות גדולות. האחת שאנו מלמדים פירוש המשנה על נכון ובאור מליה שאילו שאלת לגדול שבגאונים בעד פירוש הלכה מן המשנה לא יכול לומר בה דבר אלא אם ידע על פה תלמוד ההלכה ההיא. או יאמר לך אראה מה שיש בה מן הדברים בתלמוד ואין ביכולת אדם לדעת על פה כל התלמוד וכל שכן בהיות הלכה אחת מן המשנה מפורשת בארבעה עלים וחמשה כי יבא דבר על דבר וטענות וקושיות ותשובות עד שלא ידע לבחור הברור מפירוש המשנה ההיא אלא אדם בקי בעיון. והנה מה יעשה בהלכה אחת כי לא ישלם פירושה ופסקי הדין בה אלא משתי מסכתות או שלשה. והתועלת השנית הם הפסקים שאומר לך בפירוש כל הלכה על דעת מי נפסקה ההלכה. והתועלת השלישי להיות כמבוא לכל המתחיל בעיון החכמה ויקבץ לו ממנו דרך בריקת הדבור וביאורו ויהיה אז כמי שכלל בדעתו כל התלמוד ויהיה לו לעזר גדול בכל התלמוד. והתועלת הרביעית שיהיה למזכרת למי שקרא וידע ויהיה כל מה שקרא נצב בין עיניו תמיד ותהיה משנתו ותלמודו סדורה על פיו. וכאשר ציירתי לנפשי הענינים האלה נערתי חצני לחבר אשר יזמתי לעשות. ועניני בזה החבור פירוש המשנה כמו שפירש התלמוד. ואני בוחר הפירושים האמתיים ומרחיק הפירושים אשר נראה שהם נדחים בתלמוד. ואגלה העילות והטעמים אשר בשבילם נפלה המחלוקת בין החולקים בקצת המחלוקת. ועל דעת מי ההלכה כפי אשר יתבאר בתלמוד. ואשמור בכל הענין ההוא לקצר המלות כדי שלא ישתבש הקורא שאין פירושינו לבונן האבנים אלא לבונן מי שיש לו לב להבין. וראיתי שיהיה סדור חבורי על המנהג שנהגו כל המפרשים והוא שאכתוב דברי המשנה עד סוף ההלכה אחר כן אדבר על פירוש ההלכה ההיא כפי אשר עדנו וערכנו ואחר כן אקח ההלכה שניה כמו כן עד סוף המשנה. וכל הלכה שתהיה ידועה ומבוארת אבחבנה ולא נצטרך לדבר בה. ודע שכל מקום שהם חולקים בית שמאי ובית הלל הלכה כבית הלל אלא בדברים ידועים שהלכה כבית שמאי ובהלכות ההם בלבד אומר לך כשאפרשם הלכה כבית שמאי. וכן כל משנה סתם שאין מחלוקת בה תהיה ההלכה כפי שהיא אומרת אלא פעם אחת כין רבים. ובאותם ההלכות הזרות אומר לך שזה הסתם נדחה ואינה הלכה. אבל שאר המחלוקות לא נצריכך בהם להרבות מחשבה אבל מיד אומר לך הלכה על דעת מי היא ואפילו יהיו יחיד ורבים אומר לך הלכה כרבים. והאל יורנו לנוכח האמת וירחיקנו מהפכו בעזרתו אל רם ונשא.

וראיתי להביא פרקים עשרה קודם שאתחיל לפרש והם באמונה האל אין בהם תועלת גדולה כנגד הענין שאנו עוסקים בו ייטב לעמוד עליהם למי שירצה להיות שלם במשנה. הפרק הראשון במנין החכמים הנזכרים במשנה ונקראו ההלכות על שמם. הפרק השני במנין החכמים הנזכרים במשנה בשביל מעשה שהיתה בזמן אחד או למוסר שלמדו ממנו או דרש שאמר. הפרק השלישי להודיע מה שנתפרסם מיחס חכמי המשנה. הפרק הרביעי בחכמים שהיו בדור אחד והדורות שהשיגו קצת החכמים לקצתם. הפרק החמישי בביאור שם התלמוד והרב מהם כפי אשר נתפרסם. הפרק הששי בהודעת שמותם הסתומים ולהוסיף בידיעתם. הפרק השביעי בזכרון מעלתם כפי שעשה המחבר. הפרק השמיני ביחוסם לארצות ולמלאכות ולאנשים ולמשפחות. הפרק התשיעי באנשים שנפלה ביניהם מחלוקת ברוב דבריהם. הפרק העשירי בחלוק הלכותיהם ברוב או במעוט.

הפרק הראשון במנין החכמים הנזכרים במשנה ונקראו ההלכות בשמותם. כבר אמרנו בפתיחת דברינו שמחבר המשנה קצר דבריו בספור שמות האנשים המקבלים להחל משמעון הצדיק וריעיו והקבלה כולה חוזרת לשמעון. ומנין אלו האנשים אשר נשמם נכתבו כל הדינים והקושיות והתקנות והגזירות בכל המשנה אחד ותשעים איש ואלו הם. ר' אליעזר בן הורקנוס. רבי אליעזר בן עקב. רבי אליעזר בנו של רבי יוסי הגלילי. יהושע בן פרחיה. רבי יהושע בן חנניה. רבי יהושע בן קרחה. רבי יהושע בן בתירא. רבי יהושע בן הורקנוס. רבי אליעזר בן עזריה. רבי אלעזר בן יהודה איש ברתותא. רבי אלעזר ב"ר צדוק. רבי אלעזר בן שמוע. רבי אלעזר חסמא. רבי אלעזר בן פרטא. רבי אלעזר בן רבי שמעון. רבי אלעזר בן פאבי. רבי יהודה ב"ר אלעאי. רבי יהודה בן בתירא. רבי יהודה בן בבא. רבי יהודה בן אבא. יהודה בן טבאי. רבן שמעון בן גמליאל. רבי שמעון בן יוחאי. רבי שמעון השזורי. רבי שמעון בן ננס. רבי שמעון בן הסגן. שמעון בן שטח. שמעון התימני. רבי שמעון בן עזאי. רבי שמעון בן זומא. רבי שמעון בן אלעזר. רבי שמעון בן יהודה. רבי שמעון בן בתירא. ר' שמעון אחי עזריה. רבי חנניא סגן הכהנים. רבי חנינא בן אנטיגנוס. חנניא בן חכיני. רבי חנניה בן גמליאל. רבי יחוניא בן אלנתן איש כפר הבבלי. רבי ישמעאל. רבי נחמיה. ר' נחמיה איש בית דלי. רבי יוחנן בן נורי. יוחנן כהן גדול. רבן יוחנן בן זכאי. רבי יוחנן בן ברוקא. יוחנן בן גודגדא. רבי יוחנן הסנדלר. רבי יוחנן בן ישוע בן חמיו של רבי עקיבא. רבי יוסי. רבי יוסי בן משולם. רבי יוסי בן החוטף אפרתי. רבי יוסי הגלילי. יוסף בן יועזר. יוסף בן יוחנן. רבי יוסי בן רבי יהודה. רבי יוסי הכהן. יוסי בן חוני. רבן גמליאל. רבן גמליאל הזקן. דוסתאי איש כפר דמא. ר' דוסתאי ברבי ינאי. אבא שאול. רבי טרפון. רבי מאיר. רבי עקיבא. רבי חוצפית. רבי נתן. נחום הלבלר. רבי מיאשא. רבי צדוק. נחום המדי. רבי דוסא בן הרכינס. ר' אלעאי. ר' כוברי. רבי פפיאס. רבי מתיא בן חרש. נתאי הארבלי. שמעיה ואבטליון. הלל ושמאי. רבי זכריה בן הקצב. אדמון. חנן בן אבשלום. רבי ידוע הבבלי. עקביא בן מהללאל. רבי יקים איש חדיד. מנחם בן סיגאני. רבי יעקב. ולא שמרנו בזכרון שמותם סדר זמניהם.

הפרק השני במנין החכמים הנזכרים במשנה בשביל מעשה שהיה בזמן אחד מהם או מוסר שיסר בו או פסוק שאמר בו דרש. כבר הביאו במשנה זכרון רוב החכמים ולא בשביל שסמוך להם דבר מן הלכות באיסור או היתר אבל נזכרו בשביל דבר אשר קרה בזמן אחד מהם או למוד מוסרים כגון הנזכרים באבות ולמדו ממנו המוסר ההוא או הדרש אשר דרש אינו מורה על איסור והיתר וכתבו הענין על שמו. ומנין האנשים אשר בא זכרונם על אחד מהענינים שזכרני ודומיהם שבעה ושלשים איש ואלו הם. רבי יהושע בן לוי. רבי אלעזר הקפר. רבי אלעזר בן ערך. רבי אלעזר המודעי. יהודה בן תימא. רבי שמעון בן נתנאל. רבי שמעון בן עקשיא. רבי שמעון בן חלפתא. חנינא בן דוסא. חנניא בן חזקיה בן גרון. רבי חנניה בן תרדיון. רבי נחוניא בן הקנה. רבי ישמעאל בן פאבי. יוחנן בן החורוני. רבי יוסי ב"ר יהודה איש כפר הבבלי. רבי יוסי בן דורמסקית. רבן גמליאל בנו של רבי יהודה הנשיא. רבי שמעון איש המצפה. חוני המעגל. רבי הורקנוס. רבי ינאי. רבי נהוראי. אנטיגנוס איש סוכו. רבי חלפתא איש כפר חנניא. רבי ליעזר איש יבנה. רבי יונתן. שמואל הקטן. בן בג בג. בן הא הא.

א) רבן שמעון בן גמליאל, כל"ל (הריעב"ן). ב) חזן מהלל (הריעב"ן). ג) יוסי בן יוחנן. יוחנן כהן גדול, כל"ל (הריעב"ן).

אליהועיני בן הקף. חנמאל המצרי. רבי שמעון בן מנסיא. אבא שאול בן בטנית. זכריה בן קבוטל. בבא בן בוטא. רבי ישמעאל בנו של רבי יוחנן בן ברוקא. רבי ישמעאל ברבי יוסי. ולא כוונתי דברי כמו כן לזכור אלה על סדר זמנם. אם כן כלל מספר החכמים הזכורים במשנה מאה ושמונה ועשרים. ושני אנשים הביאו זכרם והם אלישע אחר ולא ספרנו אותו בכלל אלו הטהורים בשביל הענין שנודע לו ומנחם חבירו של שמאי ולא ספרנו אותו כמו כן שלא נמצא לו במשנה דבר כשום פנים להיות נלוה לכל הדברים אשר ספרנו.

הפרק השלישי באשר נתפרסם מיחס חכמי המשנה. מהן רבן גמליאל בנו של רבי יהודה הנשיא [בן ר"ש כצ"ל וכן מבואר בהקדמתו לחיבורו היד החזקה] בן רבן גמליאל בן רבן שמעון בן רבן גמליאל הזקן בן רבן שמעון בן הלל הנשיא והוא הלל הבבלי אשר אליו נסמכה כת מן החכמים האחרונים ועל דעתו היתה ונקראת בית הלל והלל זה הוא מבני שפטיה בן אביטל בן דוד ואלה השבעה חכמים כבר התבאר שהם מזרע דוד. ומהם ארבעה מקהל הגרים והם שמעיה ואבטליון ורבי עקיבא ורבי מאיר. ומהם כהנים שמעון הצדיק אשר אליו חזרו ההלכות כלן לקיים מה שנאמר (דברים לג) יורו משפטיך ליעקב. ורבי אלעזר בן עזריה גם הוא עשירי לעזרא. ושמעון דורו והוא הידוע שמעון אחי עזריה. ורבי אלעזר בן שמוע. ורבי חנניה סגן הכהנים. ורבי שמעון בנו והוא הידוע רבי שמעון בן הסגן. וישמעאל בן פאבי. ויוחנן כהן גדול. ורבן יוחנן בן זכאי. ויוסי בן יועזר. ורבי יוסי הכהן. ורבי טרפון. אליהועיני בן הקף. חנמאל המצרי. ושאריתם מישראל ולא נודע בהם במה שאני יודע יחם.

הפרק הרביעי באנשים שהיו בדור אחד מן החכמים והשיגו קצתם לקצתם. שמעון הצדיק ורבי דוסא בן הרכינס היו בדור אחד והאריך ימים רבי דוסא בן הרכינס עד שהשיג לרבי עקיבא ואנשי דורו וזו היא החבורה הראשונה. אבל השניה אנטיגנוס איש סוכו ורבי אלעזר בן חרסום. וההחבורה השלישית יוסי בן יועזר איש צרידה ויוסי בן יוחנן איש ירושלים. וההחבורה הרביעית יוחנן בן מתתיה ויהושע בן פרחיה ונתאי הארבלי. וההחבורה החמישית חוני המעגל ואליהו עיני בן הקף ויהודה בן טבאי ושמעון בן שטח. וההחבורה הששית עקביא בן מהללאל ושמעיה ואבטליון וחנן ואדמון ורבי מיאשא. וההחבורה השביעית שמאי והלל ומנחם ויהודה בן בתירה ורבי פפיאס ורבי יוחנן בן בג בג וחנניה בן חזקיה בן גרון ונחוניא בן הקנה ובבא בן בוטא ורבי יוחנן בן החורוני ורבן גמליאל הזקן ונחום הלבלר. ואלו שבע כתות היו בבית שני מתחלתו ועד סופו ולא ראו החורבן. אבל החבורה אשר אחרי אלו שראו החורבן הם רבי אליעזר בן יעקב ורבי צדוק ורבי אלעזר בנו ורבן יוחנן בן זכאי ותלמידיו ורבי ישמעאל בן אלישע כהן גדול ואבא שאול ורבי אלעזר המודעי ורבי חנינא סגן הכהנים ורבן גמליאל ורבי שמעון בנו ורבי חנינא בן אנטיגנוס ורבי חנינא בן דוסא ורבי חנניא בן תרדיון ושמואל הקטן ורבי אלעזר בן פרטא ורבי אלעזר בן דמא וחנניא בן חכיני ורבי יהודה בן אבא. והכת השנית שאחר החורבן רבי טרפון ורבי עקיבא ורבי אלעזר המודעי ורבי אלעזר בן עזריה ורבי ישמעאל ורבי יהושע בן קרחה וחנניא איש אונו ושמעון בן ננס ויוחנן בן ברוקא ורבי ישמעאל בנו ורבי יוחנן בן גודגדא ורבי אלעזר חסמא ורבי יהודה בן תימא. והחבורה השלישית רבי מאיר ורבי יהודה ורבי יוסי ורבי נתן ורבי יוחנן הסנדלר ורבי יוסי הגלילי ורבי אלעזר בן שמוע ושמעון בן עזאי ושמעון בן זומא ורבי חוצפית המתורגמן. וההחבורה הרביעית רבי יהודה הנשיא ורבן גמליאל ורבי שמעון בנו ורבי שמעון בן יוחאי ורבי אלעזר בנו ורבי שמעון בן אלעזר ורבי ישמעאל ברבי יוסי ורבי יונתן. וזאת החבורה היא האחרונה מחבורות המשנה.

הפרק החמישי בביאור שם התלמיד והרב מהם כפי אשר נתפרסם. כבר הקדמנו בפתיחת דברינו שרבינו הקדוש מחבר המשנה תלמיד אביו היה וכן כל אחד מזקניו עליהם השלום תלמיד האב עד הלל עד שמעון הצדיק כמו שזכרנו וכן רבן יוחנן בן זכאי ותלמידי רבן יוחנן בן זכאי תלמיד הלל ותלמידי רבן יוחנן בן זכאי חמשה רבי אליעזר בן הורקנוס הנודע ענינו ורבי יהושע בן חנניה ורבי יוסי הכהן ורבי שמעון בן נתנאל ורבי אלעזר בן ערך והיא הכת אשר נחבשרה בחיי העולם הבא כמו שנתפרסם בתלמוד (חגיגה דף יד:) הם [ותלמידיהם] ותלמידי תלמידיהם. ורבי עקיבא תלמיד רבי אליעזר בן הורקנוס והוא רבו מובהק והיה לו לרבי עקיבא קצת למוד אצל רבי טרפון [עיין כתובות פד:] אבל אינו רבו אלא חבירו והיה רבי עקיבא מכבד רבי טרפון ואומר לו רבי והיה רבי טרפון אומר לו לרבי עקיבא עקיבא וכבר אמר לו רבי עקיבא הרשיני לומר לפניך דבר ממה שלמדתני מבואר. ורבי מאיר ורבי שמעון בן יוחאי תלמידים לרבי עקיבא והוא רבם המובהק והיה לרבי מאיר קצת למוד (עירובין יג.) אצל (ר"ע) [רבי ישמעאל] וזולתו. ורבי יהודה קרא לרבי אלעזר בן עזריה והוא רבו המובהק. וכל מה שתמצא במשנה רבי פלוני בשם רבי פלוני דע שהוא תלמידו ולפיכך קבל ממנו. והיה לרבינו הקדוש קצת למוד לפני רבי אלעזר בן שמוע (שם נג. יבמות פד.). וסומכום תלמיד רבי מאיר וחשב ללמוד (קדושין נב: נזיר מט:) לפני רבי יהודה אחר מותו ולא היה כן.

הפרק הששי לגלות הסתום משמותם ולהוסיף בם פרסום עד שיהיו נקובים. רבי אליעזר סתם הנזכר במשנה הוא רבי אליעזר בן הורקנוס תלמיד רבן יוחנן בן זכאי. ורבי יהושע סתם הוא רבי יהושע בן חנניה תלמיד רבן יוחנן בן זכאי. ורבי יהודה סתם הנזכר במשנה הוא רבי יהודה בר' אלעאי שעליו נאמר בתלמוד (ב"ק קג: תמורה טו:) מעשה בחסיד אחד והוא שמו מפורסם אצלם. ורבי אלעזר סתם הוא רבי אלעזר בן שמוע הכהן שהיה בדורו של רבן גמליאל שרצה לקדות לפניו רבנו הקדוש ולא הניחו תלמידיו לקדות לפניו אלא מעט (יבמות פד.). ורבי שמעון הנזכר במשנה סתם הוא רבי שמעון בן יוחאי תלמיד רבי עקיבא שנודע ענינו עם הקיסר. ורבי אלעזר (ור"ש הוא ובנו) [בר"ש הוא בנו] (שבת פ"ב דף לג:). וכן עזאי וכן זומא וכן ננס הם שמעון בן עזאי ושמעון בן זומא ושמעון בן ננס. וכן בתירא הוא רבי יהושע בן בתירא*. וכן בג בג הוא רבי יוחנן. ויוחנן כהן גדול הוא יוחנן בן מתתיה הידוע הנזכר בתפלות במלחמות מלכי יון. ורצו רבי מאיר ורבי נתן לבייש[א] רבן גמליאל אביו את רבינו הקדוש על דבר יארך להזכיר ענינו והרחיקם[ב] רבן גמליאל מישיבתו (הוריות פ"ג דף יג:) וכשהיו אומרים הלכה על שם אחד מהם אם היתה בשם רבי מאיר יאמרו אחרים אומרים* ואם היתה בשם רבי נתן יאמרו יש אומרים. אך מה שאמר במשנה רבי משום רבי ישמעאל אמר תלמיד אחד לפני רבי עקיבא הוא רבי מאיר (עירובין יג.). ומה שאמרו [סנהדרין יז:] הדנין לפני חכמים הם חמשה אנשים רבי שמעון בן עזאי ורבי שמעון בן זומא ורבי שמעון בן ננס וחנן וחנניה איש אונו. ורבי מאיר נקרא גם הוא רבי נהוראי והענין אחד ושמו [עי' בהקדמת הרמב"ם לחיבורו שכ' שחברו של ר"מ היה ר' נחמיה] העיקר רבי נחמיה.

*הגה"ה וכתב בהגליות עולם סימן קפ"ז דחסי בן במדבר הוו רבי יהושע ב"ב ור"י ב"ג ופתם בן במדבר הוא רבי יהודה מלא מכה דומה אמר בפ"ק דתענית מהא בר' יהושע ב"ב.

*הגה"ה ונפקר כריתות כ' שבסהיה אומר ר"מ דבריו בשם מלינשע בן אטוה אשר בשם אחר יהודה אז היו אומרים עליו אחרים אומרים. ותוספות כתבו כך אחרים אין זה ר"מ. ולכן מלינו כתה פעמים דתניא אחרים וכ"מ בסנהדרי. וכן מיכא טוגא י"ל שאינו ר' נתן (ה"ע).

אבל מה שנאמר במשנה חכמים ר"ל כי לפעמים יכנה בחכמים בשביל אחד מן האנשים שהקדמנו שמותם ופעמים יראה לומר כל המון החכמים ופעמים יבאר בתלמוד ויאמר מאן חכמים רבי פלוני ואולם עשיה זה בהיות המקבלים רבים שקבלו מן החכם ההוא ובעבור היות אנשי הדעת ההיא רבים יקראם חכמים ואפילו שיהיה לאיש אחד. ואולם מה שאמרו בית שמאי ובית הלל רצונו לזכור החבורה הנוטה לדעת שמאי והחבורה הנוטה לדעת הלל שתלמידי האדם הם אנשי ביתו. ורבי הוא רבינו הקדוש והוא רבי יהודה הנשיא הששי[ג] להלל הזקן והוא המחבר המשנה. וכל מקום שנאמר במשנה באמת אמרו הוא הלכה למשה מסיני. אבל סתם משנה הוא מה שהסכימו עליו דעת רבים והשתוה

פירוש המשניות להרמב"ם ממסכת ברכות

עיונם בו ולא נפלה בו מחלוקת או שיקבלוהו רבים מפי רבים עד משה כפי אשר חלקנו בפתיחת דבריני*. והמקבל הקרוב שנתיחס אליו המאמר הוא רבי מאיר. וזהו ענין שאמרו סתם משנה רבי מאיר. אלא במקצת סתומות שאפשר שהם לדבי מאיר לבדו ועליו מחלוקת או יהיו לאיש אחר חוץ מרבי מאיר והתלמוד יבאר אותם. וכשנפסק ההלכה על דעת מי היא בכל הלכה מהלכות המשנה אז תגיע לתכלית שאלתך בענין זה.

הפרק השביעי בסדר מעלותם כמו שעשה המחבר. חלק מעלות האנשים הנזכרים במשנה שהם מאה ושמונה ועשרים לשלש מעלות. שכל מי שיהיה בעיניו נבבד מאד במעלתו על כל המעלות קראו בשמו כגון שאמר הלל ושמאי ושמעיה ואבטליון וזה לגדולתם וכבוד מעלתם בשביל שאי אפשר למצוא בנוי ראוי להם לכבד בו את שמם כמו שאין בנוי לנביאים. אבל החכמים שהיו בעיניו למטה מן המעלה הזו יכנה אותם ברבן כגון רבן גמליאל ורבן יוחנן בן זכאי. ושהיו בעיניו למטה מן המעלה הזאת יכנה את שמם רבי כמו שאמר רבי מאיר ורבי יהודה. והיה מבנה אנשי המעלה הזאת כמו כן אבא כמו שהוא אומר אבא שאול. ולפעמים יעביר הבנוי מהם ואינו חושש כגון שהוא אומר שמעון אחי עזריה ואלעזר איש ברתותא. וכלל האנשים אשר נקראו בשמם על דרך כבוד ולא כנה אותם אלו הן. שמעון הצדיק. אנטיגנוס איש סוכו. יוסי בן יועזר. א) יוסי בן יוחנן כהן גדול. יהושע בן פרחיה. נתאי הארבלי. חוני המעגל. אליהועיני בן הקף. חנמאל המצרי. יהודה בן טבאי. שמעון בן שטח. שמעיה ואבטליון. חנן ואדמון. ועקביא בן מהללאל. הלל ושמאי. נחום הלבלר. חנניה בן חזקיה בן גרון. בבא בן בוטא. וכל מי שנזכר בשמו מלבד אלה העביר כנויו משמו ולא הקפיד עליהם.

הפרק השמיני בהתיחסם לארצות ולמלאכות ולאנשים ולמשפחות. כל אלו האנשים המקבלים הוסיף להם מחבר המשנה ידיעה ופרסום על פי ענינים. יש מהם מי שיחס אותם למלאכה כדי לפרסם שמו כגון שאמר נחום הלבלר ורבי שמעון השזורי ב). ומהם שיחס לארצו כגון שאמר איש חדיד ואיש אונו ואיש ברתותא וענין שאמר איש צרידה ואיש ירושלים וזולתם מן המקומות מפני שהוא ידוע המקום ההוא ג) וכבודו כלומר כי זה האיש אשר הוא מאנשי המקום ההוא באמת ראוי לקרותו איש. ומהם מי שיודיעוהו בשם אביו או אחיו כגון מאמרו רבי פלוני בן פלוני או רבי פלוני אחי פלוני וזה הרבה. ומהם מי שיודיעוהו במשפחתו כגון שאמר פלוני הכהן.

הפרק התשיעי באנשים אשר בינם נפלו מחלוקת ברוב המקומות. האנשים אשר תמצא ביניהם מחלוקת במשנה ברוב הדברים אלו הן. רבי מאיר ורבי יהודה ורבי שמעון ורבי יוסי אלה הארבעה נפלה מחלוקת בין כל שנים מהם ובין ארבעתם גם כן. ורבי אליעזר כמו כן תמצאנו חולק עם כל אחד מאלו הארבעה אבל פחות מן המחלוקת הנופלת בין הארבעה. וכן רבי עקיבא ורבי אליעזר ורבי יהושע תמצא מחלוקת בין כל אחד מהם ובין שלשתם כמו כן אבל פחות ממחלוקת הד' הנקדמים. ותמצא המחלוקת כמו כן בין רבי עקיבא ורבי ישמעאל ורבי תרפון ורבי אליעזר בן עזריה פחות מן המחלוקת אשר הקדמנו. ואחריהם במעוט המחלוקת בית שמאי ובית הלל. ואחריהם במחלוקת רבן גמליאל או רבן שמעון בן גמליאל או רבי עם כל אחד מהם מתנזכרים עתה ובין אלו האנשים היא המחלוקת ברוב המשנה אלא בענינים זרים.

הפרק העשירי בחלוק הלכותיהם בין רב למעט. אלו החכמים המקבלים המשנה כאשר חלקנו יש מהם מי שנכתבו על שמו הלכות רבות כמו רבי מאיר ורבי יהודה. ויש מהם מי שנכתבו בשמו הלכות מועטות כגון רבי אליעזר בן יעקב כאשר אמרו משנתו של רבי אליעזר בן יעקב קב ונקי רצונם לומר מעטים והלכה כמותם. וסדר רוב הלכותיהם ומעוטם כפי אשר סדרנו בפרק הקודם מרוב מחלוקותם ומיעוטם. ויש מהם מי שלא נכתבה לו במשנה אלא הלכה אחת בלבד ולא הוסיפו לשנות שמו בדבר ממשפטי המצוות והם שבעה ושלשים איש. נחום הלבלר ורבי מיאשא במסכת פאה (פ"א מ"ו) בלבד ולא נשנה להם דבר שני בשום פנים במקום אחר. ד) וחנניה בן חכינאי ורבי יוסף בן החוטף אפרתי בכלאים (פ"ג מ"ז ופ"ד מ"ח) בלבד. ורבי אלעזר חסמא ה) ורבי יוסי בן משולם בתרומות (פ"ג מ"ה ופ"ד מ"ז) בלבד [וע"ר ב"מ פ"ז מ"ה נגעים פי"ג מ"ג פ"ז מ"ב וכבר העיר הגאון בעל סד"ה שנזכר עוד בכורות פ"ג מ"ו ופ"ו מ"א]. ורבי חוצפית בשביעית (פ"י מ"ז). ורבי אליעזר בן יהודה איש ברתותא ודוסתאי איש כפר דמא [נ"א יתמא] בערלה (פ"א מ"ד ופ"ב מ"ה) בלבד. נחום המדי בשבת (פ"ב מ"א) בלבד. ורבי (אלעזר) [אלעאי] ורבי דוסתאי בר רבי יגאי בעירובין (פ"ב מ"ו ופ"ה מ"ד). ורבי שמעון בן הסגן ובן בכרי בשקלים (פ"א מ"ד ופ"ח מ"ה) בלבד. ויהודה בן טבאי ושמעון בן שטח ויוסי בן יועזר ויוסי בן יוחנן ונתאי הארבלי ויהושע בן פרחיה בחגיגה (פ"ב מ"ב) בלבד. ושמעון התימני ונחמיה איש בית דלי ביבמות (פ"ד מ"ג ופט"ז מ"ז) בלבד. ורבי אלעזר בנו של רבי יוסי הגלילי ורבי יהושע בן הורקנוס בסוטה (פ"ה מ"ג ה') בלבד. ידוע הבבלי במציעא (פ"ז מ"ט) בלבד. רבי שמעון בן יהודה בשבועות (פ"א מ"ה) בלבד [וע"ר נגעים פי"י מ"ח]. ורבי שמעון בן בתירא ורבי נחוניא בן אלנתן איש כפר הבבלי ורבי יוסי הכהן ורבי יקים איש חדיד ומנחם בן סגנאי בעדיות (פ"ו מ"ב פ"ז מ"ה ח' פ"ח מא"ב) בלבד. ושמעון אחי עזריה ויוסי בן חוני בוכחים (פ"א מ"ב) בלבד. ורבי אלעזר ברבי שמעון בתמורה (פ"ד מ"ד) [וע"ר נגעים פי"ב מ"ג] בלבד. ורבי יעקב בנגעים [גם היוחסין דף כ"ג ב' כתב שהוא תנא בפ"ד דנגעים והעיר בעל סד"ה שלא מצא שם ונראה שזה ט"ס וצ"ל בפ"ד דאבות משנה ט"ז] בלבד. רבי אלעזר בן פאבי במסכת טהרות (פ"ז מ"ט) בלבד. ורבי יוחנן בן חמוי של רבי עקיבא בידים (פ"ג מ"ה) בלבד. אלה האנשים כולם הספורים אין לאחד מהם בכל דיני המשנה אלא הלכה אחת במסכת אשר זכרנו. וכבר נשלם לנו הענין אשר רצינו להקדים אותו ואנחנו עתה מתחילין לפרש כפי שייעדנו.

*הגה"ה וקמיתא שמות אמוראים הם אלו (ועי' בפנהלדין ד' י"ז:). דקמיתא שמאל רבי ישמעאל. דשמיעו שבעל רב ושמואל. למדין לפני חכמים לוי מר'. דייני גולה קרנא. דייני ס"י ר' אמי ורב אסי. דייני דקורא רב הונא ורב יצחק. דייני דפומבדיתא רב פפא בר שמואל. דייני דנהרדעא רב אחא בר מניומי. שני דקורא רב הונא ורב חסדא. שני דפומבדיתא רב יהודה ורב עינא. תריסי דפומבדיתא עיפא ואביתר מר רבתא. אמוראי דפומבדיתא רבה ורב יוסף. אמוראי דנהרדעא רבי אמא ואבתר המוס' ב"ב דף ז' דשמואל נמי הוי נהרדעי. אמרי בי רב רב המנונא. ואבתר המוסמכים בפנהלדין שם דאמר דבי הייטו רב הונא. אמרי במערבא רבי יוחנן. אמרו עליו במערבא רבי אמינא. אמרו עליו במערבא רבי יוסי בר אבינא. נהרדעאי אמרי רב פינחס בר ביזנא. שלמו אמרם ר' אלעזר. פיני הוא רב יוסף שהיה בקי במעשיות בנתיבות אמיני. עוקר הרים רבה אמרו שהיה אריף ומפולפל. קמיני אריף שקי הוא רבי זירא שהיה אים קלר ובקבא בן לפי שהיה בוקע עצמו בכבשן אם אי שלטא ביה אור של גיהנם יומא חד יהבי ביה רבנן עיניהו ואיתחרכו שקיה (ב"מ דף פה.). קהלא קדישא הם ר"ש בן גמליא ורבי יוסי בן אשולם שהיו משלימים יומאם שלש בתורה שלש בתפלה שלש במלאכה. בנו של קדושים הוא ר' מנחם בר' פינחס דלא הוי אמתחא אפי' בלורתא דחוזא. כל היכא דאיכא מני רב אפקא אמשם חד דבי רבי חד המיוחד בבניו ומנו ר"ג. כתב בש"ל בלות ו' והאמר מר כל מקום שאמתא בתלמוד בה"ג רב בר אמוה וכר אמתי' דר' אמיא בן אמתי' דר' אמיא ובעיקר שמו אמא ותלמידיו קורין לו רב ורבי אמיא קורא לו בר אמתי כלומר בן בשיא והוא קורא לר' אמיא אמיני כלומר יקירי ואוהבי לו דודי. שמואל היו קורין לו אמיון) ע"ש שהלכה כמותו בדיינים ותריוך מלך היה ודינא דמלכותא דינא ופיתקן תריוך מלך אלעזר הוא נוטריקון אל אמור דבאיסורא לית הלכתא כוותיה. רבה בר"א בדגשות הב"ח הוא אביהו של רב יוסף והוא רבו של אבי אמתי ורבא. ורבא בתל"ף אלי דגשות הב"ח הוא אביהו של אבי. אמתי מימרות ר"ל [מסמיה דר' יוחנן הם] אף אלא יאמר ת"ר אלעזר ת"ר יוחנן [פוס' יומא דף ד' ע"א ד"ה מ"כ].

סליק הקדמת הרמב"ם מסדר זרעים

א) כתב בכפ"ו שנקרא כן על שם מקום שעמו שזור (הריטב"ן). ב) עי' מזה בתשו' הרלב"ח בגלגת הסמיכה (הריטב"ן). ג) הבדיל זה מהקודמים לפי שמלא לו עוד מאמר בעוסר בחטה (הריטב"ן). ד) ר"ל אמתא בתלא ג"כ בהשוכר את הפועלים, וכן כתה מאלו שזכר הרב זוכרו פעמיים. ואולי היה לרב ז"ל גרסאות אחרות (הריטב"ן). ה) וגם נקרא שטר מלכא (פסחים נד. ב"ב קטו:) ושקוד בעבה שנתפתחה (כתובות מג:) גבי בת המזונות מן האחים (הריטב"ן).

פירוש המשניות להרמב"ם ממסכת ברכות

פרק ראשון

מאימתי קורין את שמע בערבין וכו'.

כבר בארנו בפתיחת דברינו מה טעם התחיל בזו המסכת ומה שהצריכו לדבר על עונת קריאת שמע ערבית קודם שידבר על עונת קריאתה שחרית שכן מצינו בתורה בחיובה בשכבך ובקומך רוצה לומר שיקראוה בשעת שינה בין אדם ושעת קימם משנתם. ולזה לומר במה שאמר משעה שהכהנים נכנסין לאכול בתרומתן. משעה שיכנסו הכהנים טמאים שיטלו לאכול בתרומתן וזה לא יהיה אלא אחר כלות היום כאשר אמר הכתוב בכל מי שיטהר מטומאתו ובא השמש וטהר ואחר יאכל מן הקדשים והצריכו לומר משעה שהכהנים נכנסין ולא אמר מלאת הכוכבים ואע"פ שהעת אחד להוציאנו תועלת מתוך דבריו והוא שהכן טמא כשיטבול מותר לו לאכול בתרומה אחר מילאת השמש ואם עדיין הוא מחוסר כפורים והוא שהביא טבילה זו אחר השלמת הזיבה או הלרעת שלא אחמר לא תעלה לו טבילה עד שיקריב הקרבנות הרצויים לו ממחרת והודיענו שמותר לו לאכול תרומה קודם שיקריב אותן הקרבנות שלא הקפיד בתכילת התרומה אלא על מילאת השמש לא על הבאת הכפרה ואשמורת שלשים הלילה אלא. ושאמר האשמורת הראשונה. הוא השלש הראשון מן הלילה. ועמוד השחר. הוא אור הנולד בבאת מזרח קודם עלות השמש בכדי שעה וחומש שעה מן השעות הזמניות ועשה זה קרבת שעת אור השמש מן הקיטורים (פי' הקיטורים עיין תוי"ט) העשה העולים מן הארץ תמיד אשר די גלותם מן הארץ אחד ומתשיב מיל כמו שהתבאר בחכמת הלמודית ודעת חכמים כדעת רבן גמליאל אלא שאמרו עד תלות כדי להרחיק אדם מן העבירה כמו שיתבאר אחר כן והלכה כר"ג.

מעשה שבאו בניו מבית המשתה וכו'.

בית המשתה בית משתה היין והבית דבר זה לפייט בו ר"ג ושהוא הורה כדבריו.

ולא זו בלבד אמרו אלא כל מה שאמרו חכמים כו'.

הקטר חלבים. הם כלל חלבי הקרבנות אשר יקריבו הכהנים בכל יום והוא שם אברים. הם נתחי העולה הקרבה בכל יום והוא שם שאמר הכתוב את הכבש אחד וגו' והעותר מן החלבים ההם ואברים ההם מקריבין תוחן כל הלילה עד עלות עמוד השחר כמו שאמר הכתוב בעולת התמיד היא העולה על מוקדה על המזבח כל הלילה עד הבקר וכן תכילת קדשים שלוה הקדוש ברוך הוא בתכילתן שלא יאכלו אלא ליום אחד אשר נאמר בהם ביום ההוא יאכל לא תותירו ממנו עד בקר דיבר כן שיאכלו יום הזבח ובלילה עד שיעלה עמוד השחר. ומה שאמרו בתלו כולם עד חצות. ואף על פי שיש בשעה פנאי עד שיעלה עמוד השחר הוא סייג שלא אתחזק עליו את השעה ונמצא עושה מהם דבר אחר עלות השחר וזה ענין מה שאמרו להרחיק אדם מן העבירה.

מאימתי קורין את שמע בשחרית כו'.

תכלת הוא שם עופל על האמר הצבוע בעין תרשיש בלבד. ומה שאמר בין תכלת ללבן. ר"ל בין תכלת שבגיונית ללבן שבה. וכרתי. הוא הירוק ופוף שעת הקריאה לדעת ר' אליעזר עד הנץ החמה ולדעת ר' יהושע עד ג' שעות לפי שהוא סובר כי מה שאמר הכתוב ובקומך בעת שהיו כל בני אדם עומדים ממטתם ויש מי שלא יקום ממטתו עד שעברו ג' שעות מן היום והם בני מלכים ועל כן מותר לקרותה עד סוף שעה ג' ודע כי כל השעות הנזכרות בכל המשנה הם השעות הזמניות וענין הזמניות הם השעות שיש מהם י"ב שעות ביום וי"ב שעות בלילה. ומה שאמר עד ג' שעות. כאילו אמר עד כלות רביע היום אחר שהיה היום יום מקופת תמוז או יום מקופת טבת ועל זה היה סובר. ומה שאמר לא הפסיד. ר"ל לא הפסיד הברכות אלא מעכר יולר ואהבה וקורא קריאת שמע ואפילו אחר שש שעות מן היום אבל שכרו בענין ההוא כמי שקורא בתורה לא כמי שקורא ק"ש בעונתה ומכאן אתה למד שהקורא ק"ש בעונתה שכרו מרובה מקורא בתורה ואין הלכה כר"א והלכה כר' יהושע וזה במי שעכב אבל לכתחלה הוא חייב לכוין השלמת קריאתה עם הנץ החמה.

בית שמאי אומרים בערב כל אדם יטה כו'.

פי' יטה עד שיהא נוטה להשען או להיות מיסב והוא כמו לא יטה לאחר מנלם. ומה שאמר אם כן. היא קושיא שיקשו בית שמאי על בית הלל ושעם המחלוקת בין בית שמאי ובית הלל בזה הדין שבית הלל מתירין לאיש מפסוק ובלבד בדרך כלומר כפי שיזדמן לאדם שלא יתכוין לא בשכיבה ולא בקימה ובית שמאי אומרים שלא בא ובלבד בדרך אלא בלמדנו שכל העוסק במצוה פטור מקריאת שמע כלומר שכל זמן שהיה מהלך בדרך ואינו עוסק במצוה אחרת אינו חייב בה וכן אם היית מתעסק במצוה אחרת אינו חייב בה וכן דברי הכל העוסק במצוה פטור מן המצוה ובית הלל דקדקו העיון ואמרו להם כדבריכם כן הוא וכבר נתבאר ממה שאמרנו שיוכל אדם לקרות קריאת שמע כשהולך בדבר הרשות אם כן מותר לקרות קריאת שמע מי שהוא מהלך וזה מה שאנו מנקשים.

אמר ר"ט אני הייתי בא בדרך והטיתי לקרות כדברי ב"ש כו'.

פי' סכנתי. שמתי נפשי בכפי לפי שהוא ירד מעל פי המתו ושב לארץ והטה ועל דעת בית הלל היה יכול לקרות ק"ש והוא הולך רוכב על בהמתו. ולסטים הם שוללי הדרכים והגנבים. כדי הייתי לחוב בעצמך. ענין חייב מיתה היית מפני שעברת על דברי ב"ה ואם היית מת היית מתחייב בנפשך.

בשחר מברך שתים לפניה ואחת לאחריה כו'.

שתי הברכות שיברך בשחר קודם ק"ש הם יוצר ואהבה והא' שהוא מברך לאחריה אמת ויציב אבל בלילה יברך לפניה שתים מעריב ערבים ואהבת עולם ואחריה אמת ואמונה והשכיבנו והברכה האחרונה היא יוצר אור ומעריב ערבים והקלרה היא אהבת עולם ונקראת ברכה יוצר אורה ואהבת עולם קלרה מפני שכל ברכה שיש בתחלתה ברוך ובסופה ברוך נקראת אחרונה ושאינה כן נקראת קלרה ופי' אינו רשאי אין לו רשות כלומר לא יהא מותר לו לעשות ופי' לחתום רוצה לומר שיפסוק במקום שאינו רחוי לפסוק.

מזכירין יציאת מצרים בלילות כו'.

יציאת מצרים כגון לפרשה ציצית שנאמר בה אשר הוצאתי אתכם מארץ מצרים והסברא נותנת שלא יקראו הפרשה הזאת בלילה כי הכתוב אומר ולמיתם אותם בשעת הרחיה כאשר בתה הקבלה לולא יציאת מצרים שנזכר שם ויש לנו לקרותה מפני הענין ההוא. ותולה מה שאמר ת"ר בן עזריה הרי אני כבן שבעים שנה ולא אמר בן שבעים שנה. כי לא היה בן שבעים אלא לעיר לימים היה והיה מרבה לשנות וללמוד ולקרות יום ולילה עד אשר תשש כחו ונזרקה בו שיבה ומזר

פירוש המשניות להרמב"ם ממסכת ברכות

חזקן בן שנעים שנה והיה המחלת השיבה ברגלו כמו שנתבאר בגמרא ואמר בענין ממיהה הרי אני אע"פ שהשמדלתי והתחברתי עם אנשי המחבה לא זכיתי לדעת הרמז שנרמז בכתוב בחיוב קריאת פרשת ציצית בלילה עד שדרשה בן זומא:

פרק שני

היה קורא בתורה והגיע זמן המקרא אם כיון לבו יצא כו'.

זמן המקרא הוא אחד מזמני קריאת שמע הקבועים בפרק הקודם לזה. ומה שאמר אם כיון לבו יצא. ר"ל אם יש לבו ומחשבתו ורעיוניו לקריאה היא שאפשר לשמור הנקוד ולא יתכוין לקריאת הפרשה ומה שאמר יצא. ר"ל יצא ידי חובתו. ובפרקים. הם פרקי קריאת שמע ונגאלה אחרי זאת ודברי ר' מאיר בפרקים שואל מפני הכבוד. וקל וחומר להשיב שלום למי שישאל בשלומו. וכמו כן מה שאמר באמצע שואל יתחיל הוא לתת שלום וקל וחומר להשיב שלום. ופי' מפני הכבוד. הוא לתת שלום או להשיב שלום אל איש רחוי לכבדו כגון חכמי או רבו או חכם ממנו ומפני הירא איש שהוא מפחד ממנו כגון אחיו או מלשין והלכה כרבי יהודה.

אלו הן בין הפרקים בין ברכה ראשונה לשניה כו'.

ענין דברו אינו נוהג אלא ביום כי המצוה האמורה בפרשת ויאמר והיא מצות ציצית אינה מתוייבת אלא ביום כמו שנאמרו קודם זה והלכה כר"י.

הקורא את שמע ולא השמיע לאזנו יצא כו'.

דקדוק האותיות הוא להשמר במלות שפתיו בעת הקריאה כדי שלא יגיע אות מה ולא יגיע אות נעה ויבאר זכרון התנועות הרחוקות ובאלה ויתבונן התנועות הרחוקות למרחק בתמיפה ויוציא האותיות דרך מוצאם ולא יבליע אות בשנית הסמוכה אליה בהיות האות מסוף המלה היא בעצמה ראש המלה הבא אחריה כגון ואבדתם מהרה בכל לבבן וכדומה לו והדברים האלה כולם אי אפשר לבתבם בספר אבל יקחו אותם מפי מלמד שילמדם פה אל פה. ולמפרע. פירוש הפך והוא שיקרא פסוק ואחר כן שלפניו ואחריו השלישי שלפניו. ופי' טעה. שגה ותעה. וענין דברו יחזור למקום שטעה. על הדרך שזכרו בתוספתא הוא שאמר טעה בין פרק לפרק ואינו יודע באיזה פרק חוזר לפרק ראשון בתחלת הפרק חוזר לתחלת הפרק בין כתיבה לכתיבה חוזר לכתיבה ראשונה ואין הלכה כרבי יוסי ולא כרבי יהודה שאמרו לא יצא.

האומנין קורין בראש האילן או בראש הנדבך.

פי' אומנין עושי מלאכה ומנהג בני הקירות בעפר להניח שני לוחות ומשלימים העפר באמצע וירקעו אותו בכלי עץ יד עד יאתו תכנית הקיר ואקשר ואתי"כ מסיירין הלוחות ההם מן הבנין אשר בנו וזה המעשה נקרא אבל בני אדם היום בלשון ערב טאפי"ה והלוח האחד מאלו הבנים אשר בם יבנה ויכונן הקיר קורים אותו נדנך וזהו פי' המלה על אמתתה. וענין מ"ש בראש הנדבך. ר"ל בראש הקיר בשעה שיהיו עושי המלאכה רוקעים וכותשים בין הלוחות הנקראין נדבכים ומה שאסר להם שלא יתפללו שם מפני טרדת הלב וק"ש לא תצטרך לכוונת הלב אלא פסוק ראשון בלבד.

חתן פטור מקריאת שמע בלילה הראשון כו'.

האדם לא יפטר מקריאת שמע אלא בהיות לבו טרוד בדבר מלוה שהעוסק במלוה פטור מן המצוה ואם יצא במצוה פטור מק"ש בעוד שהוא יצא אליה מפני טרדת לבו שמא לא יתנאנה במלוה ר"ל והוא שיהא בענין ההוא מתעסק במלוה ר"ל מלות פריה ורביה אבל אם נשא אלמנה חייב בק"ש שאע"פ שהוא טרוד במלוה אין לו טרדת מחשבה וכן אם יעמוד ימים לבתולה ולא יצא אליה אין לו אז טרדת הלב שכבר עברה ממנו טרדת הנשואים. וזהו ענין שאמר אם לא עשה מעשה. ר"ל אם לא בעלה ועמד עד לאחר שבת שנאמר לפניו כבר עברה טרדת לבו וזה המעשה שעשה רבן גמליאל מומרא שהמתיר זאת על עצמו.

רחץ בלילה הראשון שמתה אשתו כו'.

זו הרחיצה היתה במים חמין מפני שאבל אסור לרחוץ במים חמין. ופי' אסטנים. קר הגוף גזור ממלת נגע שלא ואע"פ שנכתב בסמ"ך וזה נמצא הרבה בלשונות.

וכשמת טבי עבדו קבל עליו תנחומין כו'.

כל זה מבואר.

חתן אם רצה לקרות ק"ש לילה הראשון קורא רשב"ג אומר לא כל הרוצה ליטול את השם יטול כו'.

ענין דברי רבן שמעון הוא לומר כי כשיקרא יציעו אליו בני אדם בענין הדור וכבוד וכשהוא מדקדק במצות ואפשר שיהיה מעשהו לפיים ולא לשם שמים ואין הלכה כרבן שמעון בן גמליאל.

פרק שלישי

מי שמתו מוטל לפניו פטור מק"ש ומן התפלה כו'.

ענין דברו מוטל לפניו אינו ר"ל שיעמוד לפניו אך ר"ל קודם שיקברוהו ואע"פ שאינו עמו במקום אחד אבל כשלא יהיה המת ההוא קרובו מאותן שהוא חייב להתאבל עליהם הוא חייב בק"ש ואע"פ שעדיין לא נקבר אבל אם יהיה לפניו ושמרהו או יהיה פטור מק"ש. ונושאי המטה וחלופיהון ומופי חלופיהן. הם האנשים המזומנים לשאת המטה כשייעפו נושאי המטה אינא לשאת המטה או יצטרך לעזור נושאי המטה אחד שיהיה לפני המטה או אחר המטה הוא פטור מק"ש ואם לא יהיה מן המזומנים לשאת המטה ולא מן העוזרים אבל באו ללוותם בלבד הוא חייב בק"ש. והכל פטורים מן התפלה. והטעם מפני טרדת הלב.

קברו את המת וחזרו אם יכולין להתחיל ולגמור כו'.

היה המנהג אצלם לקבור המת ואחר כך ישובו כל העם מן הקבר וירחקו ממנו עד מקום ידוע והמקום ההוא נקרא מעמד ועמדו שם האבלים ויתקבצו האנשים אשר שם לנחם האבלים. ושורה הוא מערכת אנשים ונקראת בזה השם בשביל האנשים העומדים זה אצל זה. ומה שאמר להתחיל ולגמור. ר"ל להשלים פרשה ראשונה בלבד ואם יהיה המקום אשר יעמדו בו לנחם קרוב מן הקבר בכדי שלא יפסיק לקרות פרשה שמע באורך הדרך ההוא והם הולכים אינם רשאים להתחיל בק"ש. ודפנימיים. הם העם הרוחים את האבלים ואין מייחסה אנשים אמצעיים ואשר אחריהם נקראים חיצוניים.

נשים ועבדים וקטנים פטורים מק"ש ומן התפילין כו'.

כל זה מבואר ועוד יתבאר זה הענין במקומו במסכת קדושין במצות שאין הנשים חייבות בהן ומה טעם לא יתחייבו.

בעל קרי מהרהר בלבו ואינו מברך לא לפניה ולא לאחריה כו'.

בעל קרי הוא הפולט שכבת זרע ברצונו או שלא ברצונו. ופי' מהרהר משנה בדעתו ר"ל יקרא ק"ש בלבו ולא יגיע שפתיו יאולם נחייב בברכה אחר המזון מפני שהוא מן התורה כמו ק"ש והוא מה שאמר הכתוב ואכלת ושבעת וברכת את י' אלהיך ונפסקה ההלכה שדברי תורה אינן מקבלים טומאה ומותר לו לקרות ק"ש ולברך לפניה ולאחריה וכן ברכת המזון ואע"פ שהוא בעל קרי אמנם התפלה כבר נהגו שלא יתפלל בעל קרי עד ירחץ במים אע"כ יהיה טולה ובכאב ואז לא יתחייב עהרה בשום פנים ואפי' על המזון הראשון רוצה לומר שנתחייב בעל קרי אחרי הקרי עטילה ואז יתפלל כמו שנתבאר בגמרא וכן נאמר בו חולה לאותנו פטור מכולם.

היה עומד בתפלה ונזכר שהוא בעל קרי לא יפסיק כו'.

דברי המשנה הזאת הם מחיזים והזהירים שהיו שומרים להשלים ק"ש עם הנץ החמה ועלותה ופלא מזכה כדי שתהיה התפלה עם עלות השמש וסמכו זה לדברי הגמרא ירלוון עם שמש ועל כן יתכבה במים ויקרא. והמים הרעים. הם המבאישים. ומי משרה. מים שעורין בהם הפשתים. ומה שאמר עד שיטיל לתוכן מים. אינו חוזר על המים הרעים ועל מי משרה אבל הוא חוזר על מי רגלים שנופל עליהן שם המים הרעים אבל המים המבאישים ומי משרה הפשתן לא יתכבה בהם בשום פנים ואפי' השליך לתוכן מים אך מי רגלים אם השליך עליהם רביעית מים בגת אחת מותר לו לקרות ק"ש אבלם במקום אחר בתוך ד"א ויהיה תקון דברי זו המשנה להיות כן אבל לא יתכבה במים הרעים ובמי משרה ולא יקרא כנגד מי רגלים עד שיעיל לתוכן מים. וכמה ירחיק מהן. אם לא הטיל לתוכן מים ומן הלותה ד"א ועוד נאחר במסכת שאחרי זאת שיעור רביעית וזוכתה מן המדות ומה שאמר להרחיק מן הצואה ד"א. כשהיה אחריו או לצדיו אבל לפניו בעוד שיראה אותה אינו מותר לו לקרות והיא כנגד עיניו.

זב שראה קרי ונדה שפלטה שכבת זרע כו'.

הזב והנדה טומאתם חמורה וא"א להטהר ממנה ביום א' כמו שנבאר במקומן, ופי' משמשת. הוא כמו לאשה בשעת הבעילה ומנהג האשה כשתבעל ונכנסה הטפה במקום תחתונה שיקפא כל מה שיתלא שם מן הליחה ועשה העובר כמו שהתבאר בחכמת הטבע ואם יקרה בעת הרחם מדוה ולא יהנהו עוייני העובר כראוי תהיה הטפה היא יוצאת מן האשה ויש עת שהיא פולטת הזרע אחרי שיוויו והפסדו ויש עת שהוא נופל והוא לא נשתנה כשהיה פולטו בתוך ג' ימים כמו שיתבאר בזולתי המקום הזה ותקרא האשה כשתפול ממנה הטפה ההיא פולטת שכבת זרע וכמו שנתחייב בטבילה הלא המוליא שכבת זרע כן תתחייב האשה אשר נבעלה או אחר הפילה הטפה קודם שיוויה ואע"פ שהרחה תכף אחר הבעילה והפילה אותה ליום או לשני ימים ומפני זה אמרו חכמים שהזב שראה קרי והאשה הנדה כשתפול ממנה הטפה כאשר זכרנו או שראתה דם בשעת הבעילה ועשית נדה כל אלו חייבים בטבילה מעומאת שכבת זרע ואח"כ יתפללו ואע"פ שהם בטומאה יותר חמורה משכבת זרע רוצה לומר הזיבות והנדות. ורבי יהודה אומר. אחר שהם בטומאה חמורה לא יטהרו מטומאה הקלה ואין הלכה כר' יהודה וכל זה היה בזמן הראשון שנתחייב כל הנטמא בשכבת זרע בטבילה ואח"כ יתפלל וכאשר המיר אח"כ בגמרא וכדבעלוה לטבילותא בטלו כל זה אבל יחויב הרחיצה בלבד קודם התפלה מפני שנהגו בו בני אדם אבל זב ונדה אינם חייבים בטבילה אלא נהגו בה וע"כ תתבונן בזה הענין שהוא אמת.

פרק רביעי

תפלת השחר עד חצות רבי יהודה אומר עד ד' שעות כו'.

דברי רבי יהודה עד ד' שעות ר"ל עד סוף השעה הרביעית הזמנית והוא שליש היום כמו שנאמרו בתחלת המסכת והלכה כר' יהודה. ופי' פלג מלי. המנחה. אם נופל על עת מן היום והוא כשיאבר מן היום ב' שעות ומלי זמניות ונקראת התפלה השניה מנחה מפני היות תחלת זמנה בעת ההיא ופלג המנחה כשיאבר מן היום שעה ורביע שעה זמנית ומי שהתפלל עד הערב והוא עת מיחת השמש כבר התפלל מנחה ואינה תפלה גמורה כי פסק ההלכה במקום זה מתן דעביד כמר עביד ומתן דעביד כמר עביד. ומה שאמר תפלת הערב אין לה קבע. מפני שאינה מוגבה כשחרית ומנחה אבל היא רשות ר"ל התנדבו בה בלבד ועל כן לא הקפידו על תחלת זמנה וסופה ויכול אדם להתפלל אותה עד עלות השמש ואם עברה שעת תפלה מאלו השלש תפלות יוכל להשלימה אחר זמנה עם התפלה הבאה אחריה אבל יאחר התפלה שעבר זמנה ויקדים תפלת השעה שהוא בה. ומה שאמר ושל מוספין כל היום. אין זמנה אלא עד סוף השעה הרביעית הזמנית ואם התפלל אחר שעה ז' יצא ידי חובתו כמו שאמרנו כל היום אבל נקרא פוגע.

ר' נחוניא בן הקנה היה מתפלל בכניסתו לבית המדרש כו'.

פי' יארע תקלה. יבא מכשול ע"י והודיה על חלקי. שבא לבל על הטובה שחלק לי וכבר באר דברו אלו ב' התפלות ואמר בכניסתו מה הוא אומר יהי"ר מ' אלהי שלא אכשל בדבר הלכה ולא אומר על טמא טהור ועל טהור טמא ולא על מותר אסור ולא על אסור מותר ולא אכשל בדבר הלכה ושמחו בי חברי ולא יכשלו חברי בדבר הלכה ואשמח בהם ובריאתו מהו אומר מודה אני לפניך ה' אלהי שאשמח חלקי מיושבי בהמ"ד ולא אמח חלקי עם יושבי קרנות שאני משכים והם משכימים אני משכים לדברי תורה והם משכימים לדברים בטלים אני עמל והם עמלים אני עמל ומקבל שכר והם עמלים ואינן מקבלים שכר אני רץ והם רצים אני רץ לחיי עולם והם רצים לבאר שחת ואלה שאני התפלות מוגבה לכל מי שיכנס בבהמ"ד לקרות שהרי לא אמרו בכניסתו מה היה אומר כדי שיהיה ספור למה שהיה אומר ר' נחוניא בן הקנה ואז יהיה רשות בידינו אבל אמר בכניסתו מה הוא אומר ר"ל כשיכנס לבהמ"ד מה חייב לומר ויש לו להתפלל אלה הב' תפלות יושב או עומד או כמו שיזדמן לו ולא יזחיר פניו למזרח ולא יברך ולא יעשה השתחויה בהם ולא נפילת אפים וקרא שמה תפלה על מנהג הלשון שהוא מכנה כל בקשה תפלה.

רבן גמליאל אומר בכל יום ויום מתפלל אדם י"ח כו'.

פי' מעין י"ח ובאלו ענין זה ואמרו סוף כל ברכה וברכה על דמיון שאומר לך אתה חונן לאדם דעת בא"י חונן הדעת קלא לנו אמינו בא"י מחנן המרבה לסלוח וכן עד סופם לבד משלש ראשונות ושלש אחרונות לא יוסיף בהם ולא יגרע מהם ופירוש שגורה. שלא נתבלבל לשונו אבל אומר אותה במהירות ורגילות והלכה כר"ע.

ר' אליעזר אומר העושה תפלתו קבע אין תפלתו תחנונים כו'.

ר"ל בענין קבע שיעשה תפלתו כמי שיש לו עסק שהוא מצווה לעשותו ושלימתו כדי שיגוח מעבודתו ויסיר מעליו טרחו ומשאו. ומה שאמר ואומר הושע ה' את עמך וכו'. אין הדבר הזה ענין נוסף על תפלה קצרה אבל הוא באור ענין תפלה קצרה מה היא. ומה שאמר פרשת העבור. באר בגמרא שהוא גזור מעברה עניני אפילו בשעת העברה הושע ה' את עמך ותרצה אותם ושאלים שאלותיהם ואין הלכה כרבי יהושע אבל דברי התפלה שיתפלל אדם בשעת טרדת הלב והמרוצה כך הוא לרבי עמך ישראל מרובין ודעתן קלה יר"מ יי' אלהינו שתתן לכל אחד ואחד כדי פרנסתו ולכל גויה וגויה די מחסורה והטוב בעיניך עשה בא"י שומע תפלה ויכול להתפלל אותה הולך או רוכב או כמו שיזדמן לו ואין בה השתחויה וכשיגיע לישוב ונשאר זמן שאפשר בו למלאות מקרון התפלה יתפלל אותה כראוי.

היה רוכב על החמור ירד ויתפלל כו'.

מה שאמר ירד אינה הלכה ואע"פ שיוכל לירד ויהיה לו מי שישמור בהמתו אינו חייב לרדת מבהמתו אבל יתפלל והוא רוכב שמא יהיה לו טרדת לב. ופירוש יכוין לבו. יפנה לבו ורעיוניו ויתבונן בלבו שפניו כנגד קדש הקדשים.

היה יושב בספינה או בקרון או באסדא כו'.

קרון מין ממיני העגלות. ואסדא ספינה קטנה מאד יעברו בה האנשים הגדולים ושמה המפורסם בלשון ערב אבל בני אדם מעדי"ה.

ר"א בן עזריה אומר אין תפלת המוספין אלא בחבר עיר כו'.

חבר עם מ"ש ופי' חבר עיר חבר המדינה והוא כינוי בעד תפלה הקהל שלא יתקבצו אלא לפני החכם שבהם ורבא"ע אומר שתפלת מוסף לא יתפללו אותה אלא בצבור ואינה חובה ליחיד בשום פנים. ורבי יהודה אומר משמו. שהיא חובה ליחיד בזמן שלא יהא עם צבור מתפלל תפלת מוסף אבל בזמן שיש צבור מתפלל תפלת מוסף במדינה ההיא היחיד פטור מתפלת המוספין אחר שהקהל התפללו אותה והלכה כחכמים.

פרק חמישי

אין עומדין להתפלל אלא מתוך כובד ראש כו'.

רוצה לומר בכובד ראש לעמוד בכוונה ומירא כמו שאמר עבדו את ה' בירא. ופי' שוהין מתעכבין רוצה לומר שהן מתעכבין קודם התפלה שעה אחת כדי לישב דעתם ולהשקיט מחשבותם ואז יתחילו בתפלה. ומה שאמר שהמתפלל לא ישיב שלום למלך כשישאל בשלומו אם היה המלך ממלכי ישראל אבל אם הוא ממלכי עומות העולם יפסיק תפלתו בשבילו מפני שהוא סכנת נפשות. ואפילו נחש כרוך על עקבו לא יפסיק ודבר זה אינו אלא נחש בלבד מפני שאינו נושך כרוב הפעמים אבל מי שמנהגו לנשך תמיד כגון עקבר ואפעה יפסיק התפלה בראותו אחד מהן הולך אליו כי זה סכנת נפשות.

מזכירין גבורות גשמים בתחיית המתים כו'.

תחיית המתים היא אחד גבור. וגבורות גשמים היא מוריד הגשם וכנה אותו במלת גבורה לגודל תועלתו. וברכת השנים. היא ברך עלינו. ושאלה. היא שאלת גשמים והוא שאמרו בברכת ברך עלינו כו'. והודיה. היא הברכה השמונה עשרה והיא מודים אנחנו לך וכו'. ואין הלכה כרבי עקיבא ולא כרבי אלעזר.

האומר על קן צפור יגיעו רחמיך ועל טוב יזכר שמך כו'.

ענין מה שאמרו על קן לצפור יגיעו רחמיך שיאמר כמו שהמלת על קן לצפור ואמרת לא תקח האם על הבנים כן רחם עלינו וכל מי שאמר כן בתפלתו

משתקיס אותו מפני שהוא תולה טעם זאת המצוה בחמלת הקב"ה על העוף ואין הדבר כן שאילו היה מדרך רחמנות לא נזה לשחוט חיה או עוף כלל אבל היא מצוה מקובלת אין לה טעם. וכן אם יאמר על טוב זיבר שמך יוכל האדם להביון מדבר זה שעל הרעה לא יזכר וזה הדבר כנגד הדת כי הקב"ה רצוי להודות לו על הטוב ועל הרע. ופי' קרבן. איש מרי כלומר איזו לו להמנע יותר מדאי. והעובר לפני התיבה. הוא שליח לצבור.

העובר לפני התיבה לא יענה אמן אחר הכהנים מפני הטרוף כו'.

סדר ברכת כהנים לעמוד לפני ההיכל בעמי כנסיות ולהחזיר פניהם אל העם ואחוריהם להיכל וש"ל כעבד הכהנים פניהם אל פניהם ויאיש בפיהם שלא ברכות אות נאות על ענין זה אומר. ש"ל אומר יברכך ויענו הכהנים יברכך ומתחרנים לקבל ואח"כ אומר להם ש"ל יי' ויענו הכהנים יי' ואח"כ יאמר להם ש"ל ויאמרך ויענו הכהנים ויאמרך אי יענו כל הקהל ויאמרו אמן וכן בג' ברכות כולן על הסדר הזה. וכשיענו הצבור אמן לא יענה ש"ל אמן שמא יבאה איזו ברכה הוא אשר אינו אבל יחריש ויכוין לבו בברכה הנעים אשר יאיש בפיהם. ופירוש טירוף הבכחה על הדרך שזכרנו ופירוש הבטחתו מנהגו.

המתפלל וטעה סימן רע לו ואם שליח צבור הוא כו'. מטורף. מת והוא מלשון טרוף כמו שזכרנו כי הבכחה הוא אבוד הדבר מכח הזכרונות.

פרק שישי

כיצד מברכין על הפירות על פירות האילן הוא אומר כו'.

מלת כיצד מורכבת מג' מלות כאי זה לד ופירושו על איזה ענין והוא שאלה בעד איזות דבר או הדומה לו. וחרץ. מלת איזו. והיה תחלת כל הברכה מפני שהוא דבר משתתף בכל הברכות ר"ל בא"מ אמ"ה. ופירוש ירקות. הם העשבים אשר מנהג לאכלם חיים או מבושלים ואשר מנהג לאכלם מבושלים כגון הכרוב והתרדין יברך עליהן כשיתבשלו בוא אבי האדמה אבל מי שיאכל התרדין והכרוב וכיוצא בהן בלא בישול אין לו לברך אלא שהכל. ואין הלכה כרבי יהודה.

בירך על הפירות האילן בורא פרי האדמה יצא כו'.

ומה שאמר על כולן. ואפילו על פת ויין אם ברך עליהם שהכל יצא.

על דבר שאין גדולו מן הארץ אומר שהכל נהיה בדברו כו'. החומץ ידוע. ונובלות הם הפירות אשר נפלו מן האילנות פגים קודם שיתבשלו ומה שאמר רבי יהודה כל שהוא מין קללה. רוצה לומר הברכה והפירות אשר נפלו קודם בשולם. ואין הלכה כרבי יהודה.

היו לפניו מינים הרבה ר' יהודה אומר אם יש ביניהם ממין שבעה כו'.

ממין שבעה אחד מבשבעה מיני הספורים בתורה והן חטה ושעורה וגפן ותאינה ורמון זית ודבש והוא הממר והלכה כחכמים.

בירך על היין שלפני המזון פטר את היין שלאחר המזון כו'.

זה שאמר שכל מי שיברך על היין קודם המזון אינה חובה לשנות הברכה על היין שהוא שותה אחר המזון זה הדבר מיוחד בשבתות ויו"ט שאדם קובע סעודתו על היין ובשברך על היין תחילה היה בלבו לקבוע על היין אחר המזון אבל מי שאין בלבו לקבוע על היין אחר המזון ונשלם המזון ונצרך לקבוע על היין צריך לשנות הברכה. ופרפרת. שם לגפתן ולכל מיני מטעמים שיאכלו בו הלחם ולשון רבים פרפראות. ומעשה קדרה. כגון הריפות וגריסים והבריה העשויה מן הקמח והשולת ודומיהן. וכ"ש אומרים שאם ברך על שום דבר מן הפרפראות לא פטר מעשה קדרה ואין הלכה כבית שמאי.

היו יושבין כל אחד ואחד מברך לעצמו כו'.

פירוש היסבו. הנו ועניינו שהיתה אכילתן על דרך קבוץ וחברה והטעם להיות כל אחד ואחד מברך לעצמו בשבת היין בתוך סעודה מפני שבני הסעודה מתעסקים באכילה ואם יענה אמן יש לחוש שמא יתנה ולפיכך נותנין לו כוסו ויברך עליו כשיגלע מה שיש בתוך פיו. ומוגמר. הוא הקטרת בשמים. ואמר שמי שיברך ברכת המזון הוא יברך על המוגמר ופ"פ שהמוגמר לא יפילוהו אבל לאחר ברכת המזון וכן היה מנהגם להביא המוגמר לפני בני הסעודה לאחר הסעודה.

הביאו לפניו מליח בתחלה ופת עמו מברך על המליח כו'.

פי' עיקר. הוא הברכה. ופי' טפלה. הסמוכה אליו ודברי זאת המצוה אינה אלא בשומרי גנות שהם אוכלים הפירות בתכלית המיתוקים ובשביל כך עושים מאכל מלוחכדי לחמוץ הליחות המתדבקות הנקבצות בתסטומכא וא"ל לאכול המליח לבדו ומפני כך אוכלין אותו בלחם ואין כוונתם אכילת הלחם ומפני זה תהיה הפת במקום זה טפלה והמליח עיקר.

אכל תאנים וענבים ורמונים מברך אחריהם ג' ברכות דברי ר"ג כו'.

דעת רבן גמליאל שעל כל אחד ואחד משבעת המינים חייב לברך שלש ברכות רצונו לומר ברכת המזון שהטוב והמטיב שהוא הברכה הרביעית חכמים תקנוה לימים מועטים אחר החרבן. ומה שאמר לצמאו. ר"ל השותה מים לצורך הצמא אבל השותה מים כדי לבלוע בו שום דבר או להטעים מה שיש בפיו אינו חייב ברכה. ופי' שלק. הוא כל דבר שלוק מאיזה מין שיהיה ואין הלכה כר"ג ולא כר"ע ולא כר"ט שהוא אומר לברך קודם שתייה המים בורא נפשות רבות אבל ענין הברכה לברך אחר שתייה המים בורא נפשות רבות וחסרונו על כל מה שברא ברוך אל מי העולמים ומה שאמרו חכמים לברך אחר שבעת המינים ברכה אחת צריך להיות בה מענין ג' ברכות וכך סדורה בא"י אמ"ה על העץ ועל פרי העץ ועל תנובת השדה ועל ארץ חמדה טובה ורחבה שנתת לנו י' אלהינו לאכול מפריה ולשבוע מטובה רחם ה' אלהינו על עמך ועל עירך ועל נחלתך ותבנה ירושלים בקרוב במהרה בימינו והעלנו בתוכה בשמחה ונאכל מפריה ונשבע מטובה ונברכך עליה בקדושה ובטהרה בא"י על הארץ ועל הפירות ואם יהיה בארץ ישראל יאמר על הארץ ועל פירותיה ואם יהיה בעלמה יברך על היין אבל יאמר על הגפן ועל פרי הגפן במקום על העץ ועל פרי העץ ואם אבל שום דבר מכל מה שיעשו ממנו התבואה אומר במקום על העץ ועל פרי העץ על המחיה ועל הכלכלה ויחתום על הארץ ועל המחיה.

פרק שביעי

שלשה שאכלו כאחת חייבין לזמן כו'.

פי' זאת המשנה צריך להקדמות יתבארו במקומות מהמשנה והנני מבארם בדרך קצרה ואח"כ אפרש זאת הלכה ואומר שמתנות הקב"ה מן הזרוע אחר שקבלו אותו ויודע ויתרחמו אותו חייב להוציא ממנו חלק מע' ולתת אותו לכהן וזה נקרא תרומה גדולה ואח"כ יוציאו מן העותר חלק מי' זה נקרא מעשר ראשון ויתנהו ללוי ואח"כ יוציאו מן העותר עשיריתו וזה נקרא מעשר שני וחייב עליו להעלותו ולאכלו בירושלים ואם אינו יכול להעלותו יגאל אותו במקומו ויקח כסף הפדיון בידו ויעלהו לירושלים ואם יגאלהו אינ אחר יתן כסף ערכו לבד ואם יגאלנו בעליו יוסף חמישיתו כמ"ש אם גאל יגאל איש ממעשרו חמישיתו יוסף עליו וכל מי שיקדיש דבר מכל הדברים אם יגאלנו הוא בעצמו יוסיף עליו חמישיתו כמו שיתבארו הכל במקומו ואח"כ יקח הלוי המעשר הזה שנתנו לו ויוציא ממנו חלק מעשרה ויתנהו לכהן וזה נקרא מעשר מן המעשר והחלק שיפרש הלוי נקרא תרומת מעשר ובכל הוא שם לכל דבר שלא הוציאו ממנו דבר מכל אלו המתנות אשר זכרנו והיא מלה מורכבת עב לא והדמאי הוא דבר המוסיף שלא נודע אם הוציאו ממנו מעשרות אם לא וזאת המלה כמו כן מורכבת דא מאי והעיקר בידינו שכל מי שיבא לגורן קודם שיודע ויוציא ממנו מעשר ראשון קודם שיוציא תרומה גדולה ואותו מעשר יתנהו ללוי אין הלוי חייב להוציא מן השבלים ההם תרומה גדולה שיש בם אלא תרומת מעשר בלבד אבל אם בא לגורן אחר שהודע ונמדה ונמצא שם כמו מאה סאין חטין ולקח מהן עשר סאין ונתנם ללוי ולא הוציא תרומה גדולה יתחייב הלוי להוציא מאותן עשר סאין חלק תרומה גדולה שהיא חובה להוציאה מן הדגן והיא חמישית סאה ואח"כ יוציא מן העותר תרומת מעשר ומן העיקרים שיש בידינו שמעשר שני אסור לפדותו אלא במטבע מצוי וחתום כמו שנאמר וצרת הכסף ובא בקבלה דבר שיש עליו צורה אבל לפדותו בחתיכות כסף או בחתיכות זהב אינו מותר וכן אסור לפדותו במטלטלין וכן אסור לפדות ההקדש בחלק מן הקרקע ועל כן שמור אלו העקרים כלן ויש לך לדעת שהמשנה אינה מדברת באיסור דבר שאיסורו מפורסם ולא בהיתר דבר שנודע שהוא מותר אבל היא מודעת מה שיסתפק אם הוא אסור אם לא אבל הדברים המבוארים אין צריך לדבר עליהם ונצרך להקשות בזאת הקושיא ומיד ר"ל שיאמר איזה טעם למדנו מזאת המשנה כשיהיה הדבר נודע ומבואר ואחר כל זה שיש לבך לשמוע פי' דברי זו המשנה אמר שכל מי שאכל דמאי או מעשר ראשון שנטל תרומתו אע"פ שיש בו חלק מתרומה גדולה כשיוציא מעשר ראשון מן השבלים שלא הודשו כמו שאמרנו או אכל מעשר שני והקדש שפדאוהו בעליו ואע"פ שלא נתן החמישית אבל נשאר עליהם חוב והשמש אף ע"פ שאינו מכלל האוכלין והכותי נשאר עניינו במקום אחר והיה עולה ממשכמנו שכל אלה אינן חייבין זמון בשביל שאינם דברים שלמים מתכלית השלמות כמו שזכרנו ועל כן הודיענו שחייב לזמן על כולם אבל אם אכל עבל ואפי' עבל מדרבנן ועבל מדרבנן הוא הדבר הנומת בכלים מלאים עפר שלא יתחייבו אלו המתנות שזכרנו מן התורה אלא לדבר שהוא נומת מן הארץ אבל אם שיאמת בכלים הוא מתחייב במתנות מדרבנן. ומעשר ראשון שלא נטלה תרומתו ר"ל שלא הוציאו ממנו חלק תרומה גדולה והיא מיטה מרוחה. ומעשר שני והקדש שלא נפדו. ר"ל לא נפדו כהוגן בשביל שפדה מעשר שני שם על מעות שאינן אחומין ולא מצויריס ופדה ההקדש בקרקע והעיקר בידינו שהנכרי כשיתגייר לא יהיה ישראל אלא בשלשה דברים מילה וטבילה והרצאת קרבן ומה שנאמר בכאן והנברי. ר"ל כשיכנס בדת ישראל ונמול ולא טבל שמא היינו חוטפים שאלו הנזכרים בכאן אחר שיש בם חלק משלמותם שמותר לזמן עליהם על כן הודיענו שאחר שלא נגמרו דייניהם כפי שזכרנו לא יתחייב עליהם זמון ועוד אפרש אחר זה ענין זמון.

נשים ועבדים וקטנים אין מזמנים עליהם כו'.

אין הלכה כרבי יהודה וזה שאמר קטנים אין מזמנין עליהם הוא כשלא ידעו ענין הברכה שהוא הדור ורוממות הקב"ה אבל כשידעו למי מברכים מזמנין עליהם הנשים מזמנות לעצמן.

כיצד מזמנין בשלשה אומר נברך בשלשה והוא אומר ברכו כו'.

מה שנאמר במשנה הזאת אחד עשרה ואחד עשרה רצונו הוא דעת ר"ע וכל מה שיבא אחר כך הוא דעת רבי יוסי הגלילי שהוא אומר לפי רוב הקהל הן מברכין ופסק ההלכה שמשלשה ועד עשרה אחד מהן מברך נברך שאכלנו משלו ועונין הכל ברוך הוא שאכלנו משלו ומעבלה ואחד מהן מברך (אומר) נברך אלהינו שאכלנו משלו ועונין הכל ברוך אלהינו שאכלנו משלו ונטובו חיינו והלכה כרבי ישמעאל.

שלשה שאכלו כאחד אינן רשאין ליחלק כו'.

טעם הענין הזה מבואר כי כשיגיעו לעשרה יוסיף מלת הברכה כפי שאמרנו.

שתי חבורות שהיו אוכלות בבית אחד כו'.

אמורה היא קבלה. ושאמר אם לאו אלו מזמנין לעצמן ואלו מזמנין לעצמן. על מנת שלא יהיה לשתי החבורות שמש אחד ישמש לשתי החבורות אבל אם היה להם שמש אחד ואע"פ שלא יראו אלו את אלו מלטרפין לזמון. והיין. של זמן ההוא היה חזק מאד ולא היו יכולים לשתותו עד יתנו לתוכו מים הרבה וע"כ לא נתחייב לברך עליו בפה"ג לדעת ר"א עד שימזגו במים שקולים שהיה מזוג אינו יין מפני שלא יוכלו לשתותו ואין הלכה כר"א.

פרק שמיני

אלו דברים שבין בית שמאי ובית הלל בסעודה כו'.

ענין מברך על היום קידוש השבת או המועד ג"ש מקדימין הקידוש קודם פרי הגפן שאלולי כבוד היום לא נצרכו ליין ובית הלל מקדימים ברא פרי הגפן כי לולי היין לא היינו יכולין לעשות קידוש:

ב"ש אומרים נוטלים לידים ואח"כ מוזגין את הכוס כו'.

ב"ה אומרים שאין נוטלים לידים עד שימלאו כוס של ברכה שמא יהו אחורי הכוס טמאים ממשקה טמאים וכשיחזיר הכוס בידו ויבא לא נתנגבה נטמאו המים שעל ידיו באחורי הכוס ונטמאו ידיו במים הבאים שעליהן וכשיהיו ידיו מטונגבים לא יטמאו באחורי הכוס שטומאתו על הענין שאמרנו ודעת ב"ש שכוס שעינו כך אסור להשתמש בו אבל מחייבין ב"ש נטילת הידים קודם קידוש שמא יהיו ידיו מטונפות ונטמאו את המשקין שאחורי הכוס ההם מטמאין את הכוס והעיקר בגלו הענינים כלן ר"ל בטומאת ידים ובטומאת משקין היאך יטמאו הכלים מגבן בלבד והיאך יטמאו המשקין ולא יטמא האדם א"א לברא אותו בכאן מפני שיצטרך לפירושו יותר מעשרה דפים אבל יתבאר לך הכל במקומו במסכת טהרות ופרה ומקואות וידים וטבול יום מאשר תראה בדבריו באלו המסכתות יתבארו לך אלו העיקרים:

ב"ש אומרים מכבדין את הבית ואחר כך נוטלין לידים כו'.

פי' מכבדים את הבית להסיר הפתיתין שנפלו מן הסעודה ודברי הכל היא שאם יהיה שם פתיתין ביתו שאסור לרחוץ הידים עד שיסירו אותם וב"ש אומרים מותר להשתמש בשמש עם הארץ ומפני שלא ידע מה שצריך להסיר ויהיה אז מותר בנטילת הידים על כן אמר אין נוטלין לידים עד שיפנו המקום כולו וב"ה אוסרין להשתמש בשמש עם הארץ ובשביל כך אומרים נוטלין לידים תחילה שהשמש עצמו לא יטול לידים עד שיסיר כל מה שהוא בתיה והלכה כבית שמאי:

בית שמאי אומרים מקנח ידיו במפה ומניחה על השולחן וב"ה אומרים על הכסת.

פי' מקנח. מנגב. ופי' מפה היא היריעה הפרוסה על השלחן. וכסת הוא המכבד שיש בלדס עליו מגמר או ממשי או מפשתים וב"ש שמא תהיה הכסת טמאה וטומאת המשקין אשר במפה וכל מי שיקנח במפה ההיא יטמאו ידיו ובה"א שמא יהיה השלחן טמא וטמאו המשקין אשר במפה ויטמאו האוכלין ובה"א שכל שלחן שעינו כך אסור להשתמש בו וכל זה נוהג על העיקרים שיתבארו במסכתות שזכרתי לך:

בית שמאי אומרים נר ומזון בשמים והבדלה כו'.

כבר נתבאר בגמרא שהכל מסקימין שברכת המזון היא הראשונה והבדלה אחרונה אבל נחלקו בית שמאי ובית הלל בהקדמת הנר על הבשמים שבית שמאי יקדימו הנר ובית הלל יקדימו הבשמים ומה שריך לכלול המזון עם הבדלה כדי ללמדך מתוך דבריו היאך יהיה הסדר אם התחיל לאכול בשבת ולא השלים עד מוצאי שבת ועוד שהוא כלל בראש הפרק הדברים שבין ב"ש וב"ה בסעודה לפיכך לא זכר מחלוקתם בהבדלה עד שכלה הסעודה עם ההבדלה:

אין מברכין לא על הנר ולא על הבשמים כו'.

כבר ידעת מדברי המורה שאסור להנות בדבר מדברי העכו"ם והוא מה שאמר הכתוב ולא ידבק בידך מאומה מן החרם. ונר של עכו"ם אסור להבדיל עליו מפני שלא שבת והעיקר בידינו אור שלא שבת אין מברכין עליו. ובשמים של עכו"ם אין מברכין עליהם שכל עניים לשם עכו"ם. ואסור ברכת הנר עד שיאותו. רוצה לומר עד שיהנו ממנו ואז יהיה מותר לברך עליו במוצאי שבת:

מי שאכל ושכח ולא בירך ב"ש אומרים יחזור למקומו ויברך כו'.

פירוש יתעכל. יהיה נעתן המאכל ושיעור זמנו כל זמן שאינו רעב אחר אותה אכילה ונמזיד דברי הכל חוזר למקומו:

בא להם יין לאחר המזון אם אין שם אלא אותו כוס כו'.

יש מי שקורא שיקרא ויש מי שקורא שישמע והענין אחד שהכוונה שלא יענה אמן בהיות הכותי מברך עד שישמע העונה אמן כל הברכה ובכאן אפרש לך ענין הכותים העם שהמיל מנחריב מכותה והושיבם בערי שומרון העיד הכתוב בהם את ה' היו יראים ואת אלהיהם היו עובדים (מלכים ב' י"ז) אבל באותן הימים למדו התורה וקבלוה על פשוטה והמצות אשר החזיקו בהן היו מקפידים עליהם ושימו לבם עליהם מאוד והוחזקו שהיו מאמינים בדתינו ומיחדים ולא יעבדו ע"א עד אשר מקרו עליהם תכמים ומצאום מכבדים הר גריזים ומקרו על הדבר ההוא ומצאו להם בהר ההוא דמות יונה וידעו שהם עובדים ע"א אז החזיקום בחזקת עכו"ם גמורים לכל דבריהם ולכל מה שתמצא בתשנה מן הדברים מענין הכותיים אשר תבין מהם שהכותים נכבדים מן העכו"ם ופחותים מישראל כמו שאמרו מזמנין עם הכותי וכותי המברך וזולתו לא אמרו זה אלא קודם שתקרו עליהם אבל מעת שתקרו עליהם ומצאו אשר זכרנו הם פחותים מן העכו"ם מאד ועל כן דע אותו ולא נצטרך לשנות לך זה העיקר בכל מקום שנזכר כותי:

פירוש המשניות להרמב"ם ממסכת ברכות

פרק תשיעי

הרואה מקום שנעשו בו נסים לישראל כו'.

מקום שנעשו נסים לישראל כגון יס וגמל ארגון ואבן שישב עליו משה במלחמת עמלק וכדומה לזה. וכבר אמרנו באשר הקדמנו כי בכל מקום שיאמר ברוך ר"ל בא"י אמ"ה. ופירוש נעקדה ידוע.

על הזיקים ועל הזועות ועל הרעמים ועל הרוחות כו'.

זיקים הם ניצוצות והם התבניות הנראין בשמים כדמות כוכבים יש להם זנבות. וזועות קול שאון נשמע באויר כקול רמים סובבים לאטם. ופי' רעמים ידוע. וכן פי' הברקים ורוחות. ר"ל הסערות הגדולות הנושבות שאינן מצויות תמיד. ומה שאמר על הרים ועל גבעות. ומה שאחריו שיברך ברוך עושה בראשית אינו מברך ברכה אחת אבל בדברים המוקדמים כמו הזיקים והרוחות ומה שזכר בימיהם יברך עושה בראשית או שכתו מלא עולם. ודברי רבי יהודה לפרקים ר"ל כשיראהו אחר זמן וזה משלשים יום לשלשים יום ולמעלה ואין הלכה כרבי יהודה.

בנה בית חדש וקנה כלים חדשים כו'.

מה שאמר על הרעה מעין הטובה. ר"ל כשיבא עליו מקרה רע ואע"פ שאפשר שסופו לטוב יברך דיין האמת. וכן כשבא לו טובה ואע"פ שאפשר להיות סופה לרע יברך הטוב והמטיב ודמיון הענין הראשון כגון שיעטר גשם שוטף על ארצו זה מקרה רע אע"פ שסופו לטוב מפני שהוא מרוה האדץ ואפשר שהגשם ההוא ימיא תועלת לשדהו. ודמיון ענין השני כגון שימצא מטמון וילקח אים בשעת מציאתו וזה טוב ואע"פ שאפשר שסופו לרע כי זה האיש שראהו בשעת מציאת המטמון ילשין בו לשופט ויענהו ויבקש ממנו יותר ממה שמצא והטעם שהדברים המגיעים אשר אין במציאותם ספק יברך על מה שנמצא מהם תחלה ואל יהא חושש למה שיקרה בסופם לפי שהעתידות הם אפשר שיהיו או שלא יהיו. פירוש לשעבר הוא על דבר שחלף ועבר זמנו שלא יתפלל על דבר שכבר נגזר אבל יש לו להתפלל על העתידות.

הנכנס לכרך מתפלל שתים אחת בכניסתו ואחת ביציאתו כו'.

כרך שם למדינה. ומה שאמר בכאן מתפלל. אינו ר"ל תפלה כמוונה ולפשט מזרח ולא גם כן ברכה אבל היא בקשה. בשעת כניסתו הוא מתפלל להקב"ה שישמרהו במדינה ובשעת צאתו יודה לאל שהוציאו ממנה לשלום. ובן עזאי מוסיף שיש בשעת כניסתו הוא נותן שבח והודאה למקום על אשר הצילו בדרך על שהגיע לשלום למדינה ובשעת צאתו מתפלל להצילו כמו כן בדרך שילך בה וכבר אמר כלל זה הענין והוא שיתן שבח למקום על הטובה שגמלהו במה שעבר ויבקש מלפניו לגמול אותו כמו כן בעתיד. והלכה כבן עזאי.

חייב אדם לברך על הרעה כשם שמברך על הטובה כו'.

מה שאמר כשם שהוא מברך על הטובה. ר"ל לקבל אותו בשמחה ולב טוב ולכבוש כעסו שיטיב נפשו כשיברך דיין האמת כמו שיעשה בשעה שיברך הטוב והמטיב וכמו שהיו אומרים החכמים ברוב דבריהם כל מה דעביד מן שמיא לטב וזה דבר שכלי אצל בעלי השכל ואפי' לא הורה הכתוב עליו לפי שיש דברים רבים נראים בתחלתן טובים ויהיה אחריתם רעה רבה ועל כן אין ראוי למשכיל להשתומם כשתבא עליו צרה גדולה מפני שאינו יודע סופה וכמו כן אסרו ע"ה להרבות בשמחה ובשחוק אבל תהיה השמחה במעשים עליונים ר"ל לעשות הצדק ולרדוף אותו. ואולם אזהרת הכתוב על היגון והדאגה כל כך הוא גלוי ומפורסם בספרים בדברי הנבואה שאין צריך לדבר עליו וזה שלא היה הכבוד ההוא שהוא מצטער עליו לטובתו בעולם מתחילתו ועד סופו ויתשוב החושב שכבר הצליח ושהיא ההצלחה האמתית והיה הכבוד ההוא סבה לטורדו מחיי העוה"ב ועל כן נאמר (משלי יד) יש דרך ישר לפני איש ואחריתה דרכי מות. ולפיכך יכוון אדם מחשבתו ויתפלל לאל להיות כל מה שיצואהו בעוה"ז מרע ומטוב סבה להשיג אליו ההצלחה האמיתית. ומה שאמר ביצר טוב וביצר רע. לומר להשיג אל לבו ואהבת האל והאמין בו ואפי' בשעת העברה והכעס ואף שכל זה הוא יצר רע כמו שאמר בכל דרכיך דעהו ואפילו בדבר עברה. ופי' מדה. ענין ר"ל בכל ענין שיבואך שבתהו והודהו.

לא יקל אדם את ראשו כנגד שער המזרח כו'.

קלות ראש הפך כובד ראש שהקדמנו ועניינו שלא ירבה בשחוק ובדברי שבעשועים. ושער המזרח. רבה לומר הפתח המזרחי מפתחי העזרה והוא הנקרא שער ניקנור. וקדש הקדשים. מערב לעזרה כנגד השער המזרח. ופירוש מכוון מקבל. ופי' מקבל המטה אשר בידו. ואפונדתו בגד שילבש האדם על בשרו להזיע בו ולא יטנף בגדיו החמודות בזיעה ואין מנהג אדם לצאת בו לבדו עד שילבש עליו בגד אחר. ופירוש קפנדריא שיעשה אותו לדרך לקצר דרכו וזה כגון שיכנס בשער זה ויצא בשער שכנגדו כדי שיגיע למקום ידוע כי אין ראוי להכנס במקום הנכבד ההוא תחלה אלא לענין מעניינו תפלה ועבודה. ומה שאמר ורקיקה מקל וחומר. פי' שהיה הרקיקה אסורה במקום ההוא מדרך קל וחומר כי אחר שהמגעל שנעשה לשמירת הרגלים אסור להכנס בו במקום ההוא יותר ויותר הוא אסור הרוק שם מפני שהוא דבר מטונף.

כל חותמי ברכות שבמקדש היו אומרים עד העולם כו'.

מיין הם הכופרים בתורה שלא יאמינו בחיי העולם הבא ועוד נבאר ענין העולם הבא במקומו במסכת סנהדרין. ופירוש קלקלו השמיעו הדעות והאמונות ושאמר בכלל התקנות שתקנו שיהיה אדם שואל בשלום חבירו בשם האל מפני שמלת שלום הוא שם משמות הקב"ה. והמילו ראיה שהדבר ההוא מותר מענין בעז שאמר ה' עמכם והשיבוהו יברכך ה'. ומה שאמר אחר כן ואומר אל תבוז כי זקנה אמך. אינו ראיה על מה שהקדים שיהא אדם שואל בשלום חבירו בשם אבל ראיה שלא יבוז וילעיג לתקנות חכמים אע"פ שהם ישנות וקדמוניות ועל זה הזהיר שלמה בזה המשל. ואחר כן הביא ראיה על כל העוברים על התקנות ההם כי יבא זמן להפרע מהם ונענוש אותם כי הם הפרו תורה וזהו שאמר הפרו תורתך עת לעשות לה' אבל מי שיעזוב הפסוק על סדורו ויפרשהו ויאמר עת לעשות לה' הפרו תורתך יאמר כי כשיבא העת להפרע מהם להנקם יזדמנו סבות לבני אדם להפר התורה כדי שיבא עליהם העונש במשפט. וזה הענין ארוך ורחוק עמוק עמוק מי ימצאנו כי נגא ממנו לענין הדין הנגזר מהקב"ה על כל אדם וע"כ אל תבקש ממני עתה בענין הזה אשר אני בו אלא לבאר דברי המדברים בלבד על דרך פי' פשוט כל דבריו כי דברי הכתוב יבטלו קצתם לקצתם בענין ההוא וכן דברי החכמים אבל היסוד הוא כי הקב"ה יגמול לטובים ויענים הרעים והכל במשפט כי כן העיד עליו הפסוק כי משפטיו ישרים שנאמר כי כל דרכיו משפט אל אמונה ואין עול ודרך הצדק בהם אין איכולת אדם להשיגו כאשר אין בכח שכל אדם להיות שכלו כולל דעת הקב"ה כבר הודיענו הכתוב כי אין איכולת רעיוניו להשיג חכמתו ולדק דייניו בכל מה שפעל ויפעל והוא מ"ש כי גבהו שמים מארץ כן גבהו דרכי מדרכיכם ומחשבותי ממחשבותיכם וע"כ יש לך לסמוך על היסוד הזה ואל תשגה נפשך להעמיק אחר הענין הזה כי כל מי שחקר אחריו מאנשי תורתנו וזולתה לא השיג ממש אבל הוא כמו שאמרו ע"ה גלל במים אדירים והעלה חרס בידו. ואם תראה בדבר מן המדבר בזה הענין דמות עניינים אמתיים ומלים דומים טענה אינה כן אך בעת חטיב להסתכל יסור הצפוי ההוא שהוא כסף סיגים מצופה על חרס ויש עליו קושיות ובאחרונה יחזור לתה שאמרתי לך ונאבד רוב הדברים וחבור הספרים אבל דברי הפלוסופים בענין ההוא והם הבקיאים בפלוסופיא הוא דבר מופלא מאד ועמוק וצריך להקדמות רבות. והרגיל בחכמות והאיש המשכיל הענוג יביט אל לבו הדברים ההם ויקשור דבריהם עם דברי הכתוב ראה נתתי לפניך היום את החיים ואת הטוב וגו' אות באות ויכון מדבריהם ענין קרוב ממה שדברתי לך היסוד הזה או מה שהוא יותר מדויק ממנו ומבורר. ועוד נדבר בקצת הענין הזה במסכת אבות ואראך קצת מהסכמת בקיאי הפלוסופים לדברי הכתוב בכל העניינים ואין זה מקום להביא שם הדבר הזה ולא אשר כוונתי כשיבא זכר דבר בענין האמונה לבאר בו מעט כי יקר בעיני ללמד עיקר מעיקרי הדת והאמונה יותר מכל אשר אלמדהו. סליק

פתחו לי שערי צדק
אבוא בם אודה יה

ספר

חידושי הלכות

הנקרא מהרש"א

שחיבר הגאון הגדול המופלא
בוצינא קדישא חסידא ופרישא
כבוד המנוח
מוהר"ר **שמואל אליעזר** זצוק"ל

ספר

חידושי אגדות

הנקרא מהרש"א

על כל שיטת התלמוד אף מה שהשמיט
בעל ה'עין יעקב', אמר איזן חקר ותקן האלוף
המרומם אשר שמו נודע בשערים החכם השלם הגאון
נ"י ע"ה כמהר"ר **שמואל אליעזר**
בן מהר"ר יודא סג"ל ש"י ר"מ אב"ד דק"ק אוסטרא יצ"ו
ואשר ברוב חריפותו ופלפולו קידש ותיקן
חידושים נפלאים על גפ"ת מכל שיטת התלמוד

ספר

חכמת שלמה

הנקרא מהרש"ל

אשר איזן ותיקן הגאון יחיד בדורו
מופת הדור נ"י ע"ה פ"ה
כמוהר"ר **שלמה לוריא** זצ"ל
אשר ירד וצלל במים אדירים הוא ים התלמוד
ושר"ת בקודש בש"ס ורש"י ותוספות בהגהותיו
אשר בלעדיו לא מצאו ידינו ורגלינו בבית המדרש,
שְׁלמה שמו ושְׁלָמה משנתו
בו מלאה הארץ דעה וכמים לים מכסים
בשארי חיבוריו אשר חיבר והפלא פלא לעשות
שם בארץ בים של שלמה ובאורי סמ"ג ושו"ת

נוסח השער מדפו"י

הקדמת הגאון המחבר מהרש"א ז"ל *)

על חדושי הלכות

אני שמואל אליעזר בן מוהר"ר יהודה הלוי זלה"ה

כל ימי גדלתי בין החכמים והייתי מתאבק בעפר רגליהם ולא חסרתי מהם אפילו כבלב המלקק מן הים שהם מחוכמים בדרכי התלמוד ומביני שכל בכל מדע. בכלכל ודרדע. ואני בער ולא אדע כי דרכי החכמה נעלמו ממני. ועל כן אמרתי לי במופלא ממך בל תדרוש ואין לך עסק בנסתרות במה שהורשית התבונן ונתתי לבי לתור בפשטי הדברים בהלכות גם באגדות על פי קבלתי מרבותי ואף גם בזאת היו עמי תמיד בישיבה חברים המקשיבים ומסכימים על זה לילך בכל השמועות איזה דרך ישכון אור הפשוטו של כל דבר ועלה בידי שמץ מנהו לפי ענ"ד ואמרתי להעלות זכרונם לפני תמיד על ספר ועליך ה' נסמכתי וגו' בך תהלתי תמיד וגו' ושמ"ו א"ל יעו"ר לי להכין לבבי לבוין בהם אל האמת שלא אכשל בהם ולא יכשלו בי חברי מעתה ועד עולם א"ם. והנני מבקש מכל חכם מעיין בחבורי זה ויראה בהם לפום ריהטא דברים מובנים לפי פשוטו ויאמר זיל קרי בי רב הוא הנה זאת התנצלותי כי לא היה כוונתי בחבורי להיות לחכמים ונבונים ממני רק שהוא זכרון לי ולחבירי המקשיבים לקולי גם באולי אחרי העיון והדקדוק בדברי ימצא כל מעיין קצת ממבוקשו כי אני ראיתי לקצר בדברי כדרך כל המחברים ולא הארכתי בקושיות אבל מתוך הענין והמובן ממנו תראה כוונתי ומה שהכריחני לחדש בו דבר ומתוך תוכן הביאור תבין את אשר לפניך. גם מאהבת הקיצור התחלתי בכל ענין ראשית הדברים וסיימתי אותו במלת כו' ותעיין היטב בתלמוד בהלכות בכל הצורך עם הפירושים באותה השמועה שאתה עומד בה ואז תבא אל המכוון ממנו. גם באגדות בדברים הנדרשים בתוך המקראות לא באתי רק לפרש מאין יצא להם הדרוש ההוא מתוך משמעות הכתוב הבא לפי ענינו ולבאר ולישב בהם דברים הסותרים מן הכתוב או ממאמר למאמר כפי ענ"ד. גם האגדות הזרות לפי פשוטן ורחוקות לפום ריהטא מן השכל לא נתתי לבי לבאר בהם רזים ורמזים בחכמות וסודות נסתרים כי לא נסיתי בהם כאשר גליתי והודעתי כבר וקיימתי בעצמי בכוד אלהים הסתר דבר אך ראיתי שהדברים לא יצאו מפשוטן רק שאמרו זה בדרך משל ומליצה הקרבים לפי פשוטו של דבר כמו ספר משלי שדרשו בו חז"ל דברים הקרובים למשל אל הנמשל כמו שתראה ממני מבואר באגדות דרבב"ח פרק הספינה ומאגדה דבבורות פ"ק בענין ויכוח של ריב"ח עם סבי דבי אתונא גם מפני הקיצור במה דברים השייכים להלכות גם לאגדות ואני לא הבאתיו רק במקום אחד משניהם לפי הענין ובאמת הנני רואה עתה מחכמי התלמוד שעשו חבור אחד מהלכות ואגדות כי תורה אחת היא לנו בפירושה של התורה תורת משה וכמה וכמה דרכי מוסר וחכמה והוראות ע"פ תורת משה אשר יוצאים לנו מתוך דבריהם מאגדות וע"כ תהיתי על הראשונות שחלקתי חבור הזה לב' חלקים דהיינו חלק אחד מחדושי אגדות שמן הראוי שלא להפרידן אך לחברן אשה אל אחותה אבל לי לא היה אפשר בחזרה לחברו שוב חבור אחד מפני הטורח וע"כ הנני מבקש מאת כל מעיין שישים לבו לזאת גם מהיום שעשיתיו שני חלקים לא יהיה מפריד אותם מלעיין בשניהם כי יראה בהם במקום שזה סותם זה מגלה זה סוגר וזה פותח ויהיו שניהם תמים יחדו. והאל הרועה אותי מעודי. יתן לאל ידי. ויגמור בעדי. מן העולם ועד העולם. אמן סלה:

ועל חדושי אגדות

אמר שמואל אליעזר בן מוהר"ר יודא זלה"ה בשכבר בהקדמת חדושי הלכות אשר חברתי הגדתי והעדתי על חדושי אגדות אשר בידי שחברתי אך לא זכיתי למצאות דברי אלה עד היום אשר שמ"ו אל"י עז"ר ותשועה היה לי לחבר פירוש על כל האגדות מתבור עין יעקב ושרגא ועוד רבים מהאגדות אשר השמיטו בע"י ראיתי לפרש אותן לצרפן תוך האגדות וכתבתי בכל אגדה ואגדה מראה מקום בתלמוד באיזו דף היא כדי שיהא למעיין מבוא בנקל למצוא האגדה עם פירוש רש"י שעליה ודברי התוספות שם וכבר כתבתי בחדושי הלכות כוונת ותוכן החבור ע"ש ואוסיף זה להודיע לכל מעיין בחבורי זה כי בכל מאמר מהאגדות אשר מוצא הדרש ההוא מן המקרא ראיתי לבאר בו מה שהכריחו חז"ל להוציא המקרא מפשוטו אם ביאור אם בחסר אם בשינוי לשון אם בענין סומר מענינו או ממקום אחר וכל מאמר אשר אין מוצאו מן המקרא אם הוא מעשה זר ונפלא או מאמר אחד יוצא משכל לפי דעת האמוראי אמרתי לבאר בו הדברים קרובים לענינו בדרך משל ומליצה סובלים הנמשל והמכוון בו שזה ודאי הוא צורך הגדול באגדות מתוך שקצרו חז"ל דבריהם הם נראים כסתומים ויש לנו לדקדק בדברי חכמים וחידותם בכל הדברים שאמרו וכל חכם יוסיף לקח בכ"ז אבל רבים מהלומדים באגדות אין מדקדקים בכל זה בדברי חז"ל ואין מבקשים לידע כל הענין על אמיתתו רק להשמיע ברבים קולו בקול הסיריס אחת הסיר ויש מהם שבאו לדרוש אגדות של דופי וכעוסין תורתן פלסתר שאין המקרא והמאמר סובל דרושם אבל הן מדמין צורה ליוצרה ומכמים הם בעיניהם להשיג במופלא ממנו בדברים שהם כבשונו של עולם ועליהם שינו כ"פ אין דורשין כל שלא אם על כבוד קונו ראוי לו שלא נברא. גם דע אתה המעיין שלא בא אתי בחבור הזה לפרש רק דברי תלמוד שלנו בבלי ולא תלמוד ירושלמי ולא שאר מדרשות כי היה מאריך לי הזמן לעיין ולדקדק עליהם ומטעם זה גמי לא הבאתי דברי המפרשים רק המפורסמים לפי צורך הענין ולכן אם תמצא בהם דבר המסכים עמי או דבר הסותר את דברי אל תאשימני על כך כי לא עיינתי בהם מפני הטעם שכתבתיו וגם עוד מפני הקיצור אמרתי כל דרש או מאמר הנאמר בתלמוד בכמה מקומות לא פירשתי אותו רק באחד מהמקומות כפי הענין ובשאר מקומות כתבתי מראה מקום על מקום הפירוש וכן כמה דברים באגדות המוגעים גם בהלכות ושם מקומו שכבר כתבתיו שם ראיתי לכתוב ג"כ בחדושי אגדות מראה מקום למצוא אותו בחדושי הלכות ועוד אמרתי כי שמא מפני קיצור דברי יראה לפוס ריהטא למעיין דברים פשוטים או סותרים לפי דעתו ע"כ זאת מבוקשי שתכין לבך לדקדק יפה באותו מאמר גם בדברי בחולי תבא על תוכן כוונתי ולא יהיו הדברים פשוטים כ"כ גם לא סותרים. ודקדוק ג"כ בחולי יש טעות מה באותו ענין על ידי מעשה הדפוס. ואגב גרגא ראיתי עוד להזכיר בדבר המוגע גם בהלכות שיש מחכמי הדור שנראה להם מתוך קושיא ודקדוק מה להגיה בגפ"ת ולשבש נוסחאות הישנות לפי דעתו ובעל המדפיס הרואה הגה"ה זו מושב בלבו כי היא אמיתית ומביאה בתוך הדפוס בגמרות הנדפסים מחדש ולפעמים המעיין היטב בהגהות אלו ימצא בהם טעות גמור ושיבוש כאשר ידוע לי באמת בכמה מסכתות כי בדפוסים חדשים נמצאו כמה הגהות בגפ"ת בחוסר ובגרעון שאין להם עיקר ושורש אבל הם טעות גמור למעיין בהם כל הצורך ונוסחאות הישנות ישרות הם בלי הגה"ה ויש לכל הירא וחרד על דבר ה' להתעורר בזה ופן יאמר התלמידים הבאים ממי התלמוד את מיס המאריכים הללו ויש לנו למחות ולגעור בבעל המדפיס שלא ישגיח בשום הגה"ה שאינה ברורה ופשוטה לכל וגם אם יהיה נראה לו הגה"ה ברורה ינח נוסחא הישנה במקומה ויעמיד הגה"ה מן הצד בגליון. כל זאת ראיתי בלבי ואמרתי להעלותן על הספר להתעורר לב המעיינים בהלכות ובספרים שיהיו זריזים וזהרים. בכל הדברים ראוים ללבות ברים. ומשכילים כזוהר מאירים. ואל יוכר אורים ילינו מלרים. ויתן שמורים לדור דורים. אמן כן יהי רצון: לפרנ שמואל אליעזר בן אבי מוהר"ר יודא זכרונו לברכה: [של"ל]

---

*) הן מודעת זאת שהגאון מהרש"א ז"ל נכספה וגם כלתה נפשו לחבר שני חדושים שעל הלכות ועל הגדות להיות לאחדים. כאשר ביאר בהקדמתו שעל חדושי הלכות והנה קמו מדפיסי ק"ק מץ לעשות רצון צדיק לחברם יחד על המסכתות שהדפיסו. ושמו אותותם אותיות נפרדות שהציגו חדושי אגדות באותיות קטנות ובאנו אחריהם לעשות כמעשיהם. ואמרינן לפעלא טבא יישר וזכות הגאון עלינו תופיע. אשר חשנו אל מאויי נפשו. והיתה מנוחתו כבוד:

מסכת ברכות

דף ב בתוספות בד"ה מאימתי כו' מ"מ קשיא דהוי בתרי קולי דסתרי כו' עכ"ל. ולא מקשי להו הכי אתלמודא דאמר לקמן דעבד כמר עבד ודעבד כמר עבד דה"פ לא איפסיק הילכתא לא כרבי יהודה ולא כרבנן מי שירלה לעשות הכל כרבנן או הכל כר"י ולא שיתפוס קולא של שניהם עכ"ל הרא"ש: **בא"ד** וגם ראיה דרב הוה מצלי של שבת בע"ש ומסתמא כו' עכ"ל. דבריהם אינם מוכיחים לי דזו הראיה אינה מכרעת כלל לפירוש ר"י דהא לפרש"י נמי דעיקר ק"ש הוא שעל מטתו מ"מ תפלת ערבית הוא מצע"י וכן ראייתו של רש"י מירושלמי למה אנו מתפללין ק"ש בהכ"נ כדי לעמוד בתפלה מתוך ד"ת דהיינו תפלת ערבית שהיו מתפללין בהיכ"נ ערבית וקורין ק"ש בברכותיה קודם לה כדי לעמוד בתפלה מתוך ד"ת שע"ז הקשו דא"כ עיקר ק"ש אחרי על מטתו וה"ל כריב"ל דתפלות נתקנו אנגד דברי הרא"ש יותר נכונים בזה שהביא זו הראיה דרב הוה מצלי של שבת בע"ש לפי פי' ר"ת דמפרש דלכך קורין מבעוד יום דקי"ל כרבי יהודה דתפלת המנחה לא הוי רק עד פלג המנחה ומשם ואילך הוי לילה להתפלל ערבית וע"ז הביאו ראיה שפיר מהא דרב הוי צלי של שבת בע"ש מה"ט דהוי לילה לענין מנחה כאמור בהדיא בפרק תפלת השחר מדרב צלי של שבת בערב שבת ש"מ הלכה כר' יהודה וע"ז כתבו דמה"ט מסתמא גם היה קורא ק"ש ודו"ק: **בד"ה** אי הכי סיפא כו' א"כ אינו מקפיד קרא אלא אק"ש כו' א"כ קפיד אכל כו' עכ"ל. נ"ל דלא מקפיד קרא אלא לענין ק"ש לומר ערבית בריאת ועליה קאי התנא למתני ק"ש נמי של ערבית בריאת אבל אם נאמר דסמך אקרא דבריתו כו' ועליה קאי התנא למתני ק"ש של ערבית אע"ג דלא הוה דומה ממש א"כ לכל מילי אחריתי נמי ה"ל להתנא למסמך נמי אברייתו של עולם וה"ל למתני ברכות של ערבית בריאת ומיהו קרא ודאי הוא דלא קפיד לכל מילי דהא לענין תמיד מקדים של בוקר תחילה וכן נ"ל למאי דמתרץ אקרא קאי דכתיב בשכבך ובקומך ולא קאיא ליה אקרא גופיה מאי שנא דבתמיד מקדים של בוקר דנקרא ליכא קפידא באיזהו שמקדים וק"ל: **בד"ה** והא קמ"ל כו' תנינא חדא זימנא בנגעים ומייתי לה בהערל העריב כו'. כנ"ל:

ע"ב בד"ה דילמא ביאת כו' ופשיט מברייתא וזכר לדבר כו' תפשוט ממתני' [דנגעים פי"ד] העריב שמשו כו' עכ"ל. וה"מ נמי להקשות דתפשוט ממתני' דהכא דקתני מאימתי קורין בערבית משעה שהכהנים כו' דע"כ לאו ביאת אורו הוא דבערבית משמע וכ"ה הקושיא לפירש"י בדברי בעל המאור וש"ל דעיקר קושייתם דפשיט מברייתא דעיקר מילתא לא איירי לענין תרומה אלא בק"ש ותרומה מילתא אגב אורחיה הוא מפשוט ליה עפי ממתני' דהתם דעיקר מילתא לענין תרומה מתני' וק"ל: **בד"ה** משעה שעני כו' עני גופא מתי יתפלל כו' כיון שבא זמן ק"ש כו' עכ"ל. אבל אמתני' דקתני משעה שהכהנים כו' לא מקשי להו דהאיך יאכל אז תרומה דאסור להתחיל בעבודה כו' די"ל דה"ק משעה שהכהנים כו' דהיינו שמותרים לאכול בתרומה ואין להם טומאה עוד ומיהו ודאי אסירי להתחיל בעבודה משום זמן ק"ש אבל משהעני נכנס לאכול פתו נמצא כו' משמע שאז דרכו לאכול כפרש"י משום שאין לו נר ואהא קשיא להו שפיר מתי יתפלל כו' ודו"ק: **בד"ה** אי סלקא דעתך דעני קדים כו' דלא מסתבר לחלק כ"כ בשיעורי זמן שביבה כו' עכ"ל. ר"ל בשיעורי זמן שביבה דמבע"י דקודם לאת הכוכבים דכל הני תנאי דפליגי אדר' יהושע היינו דס"ל זמן שביבה קודם לאת הכוכבים היא כפי דברי התוספות לקמן דאין סברא דשיעורא דעני נמי איירי בזמן שביבה דקודם לאת הכוכבים וכל זמנים יהיה ביה אלא דעני הוא מאוחר מכהן ודו"ק: **פרש"י** בד"ה נבנסין כו' מ"מ מאוחר כו' עכ"ל. כנ"ל ומלת לכולם שכתוב כאן בפרש"י שלפנינו נראה שטעות הוא שהרי כתוב אחר כך הי מיניהו מאוחר לכולם דעני או כהן כו' וכן נראה מדברי התוס' שכתבו דא"כ ר"מ היינו רבי אחאי לפרש"י כו' דהיינו בע"ש כו' וא"כ ע"כ הכניס נכנסים לאכול בתרומתן ע"כ יותר מאוחר מדברי אחאי ודו"ק:

דף ג בד"ה תפלה קצרה הביננו ולקמן מפרש לה כו' עכ"ל. כנ"ל כנראה מדברי התוס' וק"ל: **תוס' בד"ה** קשיא דר' מאיר כו' דהיינו בע"ש אי נמי לא מסתברא כו' עכ"ל. כנ"ל: **בד"ה** היה לך להתפלל כו' וגם על זה קשה כו' והא דאמרינן לקמן מאי איכא בין הביננו לתפלה קצרה כו' עכ"ל. כנ"ל ור"ל דודאי סתם תפלה קצרה דקאמר הכא היינו הביננו אלא התם לגבי הביננו ע"כ תפלה קצרה היינו תפלה אחרינא דקאי אהא דקאמר התם כגון ברכי עמך כו' וק"ל: **גמרא** ועונין יהא שמו הגדול מבורך הקב"ה כו'. כנ"ל ול"ג אמן כנראה מדברי התוס' הכא וכדמוכח לקמן בפרק מי שמתו ונראה דל"ג נמי שמיה הגדול אלא שמו הגדול הכל בלשון הקודש וכ"ה לקמן בפרק מי שמתו ולכך ליכא לפרושי על שם י"ה שיהיה שלם אבל בתוספות גרסי שמיה הגדול ומיהא ליכא לפרושי ע"ש שם י"ה שיהיה שלם דה' דהגדול לא משמע לפרש כן וק"ל:

ע"ב שם ותיפוק ליה משום חשד ומזיקין כו'. ק"ק דה"מ למפרך תיפוק ליה משום חשד למוד כדפרין לעיל מיניה באיזן אי משום מפולת אי משום מזיקין לחוד ויש לישב ודו"ק:

ח"א **דף ג ע"א** ראיכא משמרות ברקיע ואיכא כו'. דלכך נקט לשון משמרות ולא נקט שלש הלילה לאשמועינן אגב אורחיה דאיכא משמרות בלילה בין ברקיע ובין בארעא ומיהו ק"ק דאיכא משמרות בארעא לא איצטריך לאשמועינן דכמה קראי כתיבי קדמו עיני אשמרות וגו' לרשע אשמורות וגו' האשמורת המיכונה וגו' ויומר נכון גירסת הרא"ש קמ"ל דאיכא משמרות ברקיע כי היכי דאיכא משמרות בארעא כו' ואהא מייתי ספיר דחניא רא"א כו' על כל משמר ומשמר יושב הקב"ה ר"א סופן דג' משמרות כדתסיק דהיינו בשלש הלילה ובשני שלישי הלילה ובסוף הלילה דאמרא"ש שעה יושב הקב"ה ושואג כו' ובקרא דכתיב קומי רוני בלילה לרשע שמי משמורות שהם בלילה דתפלת רשעה לא בעי שימנים דאורתא הוא ובסוף השלישית נמי יממא הוא כדאמרינן אלא דהכא נקט בסולן סופן משום סוף השלישית וש"מ לאתן דגני בנים אחל כו' ודו"ק: **ואומר אוי כו'** דכתיב ביה יאגה על נוהו הידד וגו'. אלאן הוי כמו שפרש"י שם וקאמר שואג כארי לשון שאגה נמצא כמה פעמים בקרא לגבי ארי וכ' יוסי דקאמר לקמן שמעתי בת קול מנהמת כיונה ואומרת אוי כו' ולא שמע שואג בקול בארי היינו משום דלא היה משמשת רק בבת קול דאמרי' פ"ג דסוטה דמשמתו מגי זכריה ומלאכי נשתלק רוח הקודש והיו משתמשין בבת קול וק"ל: **משמרה ראשונה חמור כו'**. גם כי בודאי הדברים כמשמען וכפשטן יש לנו לתת טעם בשימנים הללו והוא מבואר במ"ש בתלתי נפש האדם שהם ג' כוחות קראום טבעית חיונית ונפשית ובעלי הקבלה קראום נפש רוח ונשמה וכל פעולת האדם כפי הפעולה והמעשה נמשך אחרי כ"א מהם כפי סימן המיוחד לו והנה בפעולותיהם אשר בלילה מחלק עליהם הלילה שבתחלתו האדם בא ממלאכתו ועסקיו שבכל יום והוא עורר בהם כדלקמן אדם בא מן השדה כו' חה הזמן הוא כולו מפעולת נפש הטבעית המשך אחר החומר של אדם וע"כ נותן בו סימן שבו חמור נוער ובאמצעית של הלילה דרוב עולם הם ישנים על מעטה ואין פועל בהם רק נפש החיונית הרוחנית בעת השינה כמה שכתוב בידך אפקיד רוחי וגו' ואז ניתן רשות גם לרוחות ולמזיקין לפעול בעולם כמה שכתב בתכת בכורות בחצי הלילה וגו' וע"כ ניתן בו סימן שבו כלבים נועקים כמה שכתב בתכת בכורות ולכל בני ישראל לא יחרץ כלב וגו' ע"פ מ"ש כלבים נועקים מלאך המות בא לעיר ובתכת בכורות שיתן רשות למשחית לחבל בתגרים והיו הכלבים נועקים ואעפ"כ ולכל בני ישראל לא יחרץ וגו' ושלש האחרון מן הלילה שכבר גמר האדם שינתו והוא מנוח ומרגוע כמו שאמר במ"כ אמונתך כו' ובעור קי' מ"ו ובכל האדם זך אז לתורה ולתפלה שהם פעולות נפש השכלית הנשמה שבו וע"כ נותן בו סימן מיוחד יונק כו' הוא רמז לתורה ע"ד דהיה יהוך וגו' מה הדד הזה כל שעה שהמיוחד יונק ממנו מוצא בו טעם אף התורה כו': **ואשה מספרת** כו'. הוא רמז האשה כ"י מספרת בתפלה לנקב כל נרכה מבעלה שהוא הקב"ה ועד"ז יתפרש לקמן בפרק הרואה דג' מיני אלומות הן האחד ע"י מלאך והב' על ידי שד והג' מהרהורי לבו שבשום דע"י מלאך הוא אלום שבמשמר האחרון שבכל אדם זך והוא אלום של שחרית שהוא אחתי כמפורש בהדיא שם ושע"י שד הוא אלום שבמשמר שניה שבו ניתן כח לשדים ולרוחות כמו שבתכתי ושעל ידי הרהור הלב שבשום הוא אלום שבמשמר ראשונה שבעיין האדם עורר מהרהורי לבו שבשום כמפורש כל זה בהדיא פרק הרואה ודו"ק: שמקלסין בו'. מפירש"י דר"ל שהיו מקלסין אותו בשבחו כך בזמן שהיה ביתו קיים מה לו לאב כו' שגלו מעל שלחן כו' דהיינו שגלו ממקדש ששם היו זוכין משלחן אביהם כשהיה קיים ובזמן שב"ה קיים קראו להקב"ה מלך אבל בזמן שגלו קראו אב ולא מלך בשביל שאינו מלך שאין הכסא שלם אז כמ"ש התוס' שזהו פירוש אמן יהא שמיה רבא כו' ודו"ק:

ע"ב ור' נתן סבר לה כר"י. וה"ה דהמ"ל דמאשמורת שניה עד חצות לילה היה עוסק בתורה דהכי משמע קדמו עיני אשמורות לשון בתמיהה ומכאן ומאילך בשירות ותשבחות כדמתרץ לקמן בכה"ג אלא דאם כן תקשי קדמתי בנשף וגו' נמי מוקמי ליה ומיהו איכא לאוקמי כאידך אמורא דלקמן וק"ל: תרי נשפי הוו נשף ליליא ואתי יממא וכו'. והיינו מלפרא והאי קרא קדמתי בנשף וגו' ליכא לאוקמא הכי דא"כ מאי רבותיה דהיינו קימה של כל אדם וק"ל: עד חצות לילה היה מתנמנם בסום כו'. עיין פירש"י ובמסכת סוכה מפורש דשינת הסוס שיתין נשמי הן וק"ל: אלמא מספקא ליה וכו'. לפי מאי דס"ד השתא ויאמר משה כה אמר ה' וגו' הס דברי משה ושינה לומר בחצות בכ"ף במקום בחצות בב"ת שא"ל הקדוש ברוך הוא לליכא פשיקא קמי שמיא ולא ניחא ליה לאלמודא לפרש כפירש"י בחומש לפי פשוטו בחצות בהחלק ע"ש דחצות הוא שם דבר בב"מ כמו חצות לילה וגו' ועוד לגבי מעשה דכתיב ויהי בחצי וגו' למה לא נכתב נמי בחצי בכ"ף דהיינו בהחלק אלא שהוא שם דבר ויהיה כ"ף בחצות כ"ף השיעור שהיה משה מסתפק ולאחר דמסיק דמשה נמי אלא דשינה לומר בחצות בכ"ף השיעור משום אלטגניים ולבב אחי דאמר בפלגא אורחא די"ג נהרי י"ד כו' יהיה כ"ף בחצות כ"ף הדמיון ומה שהקשה הרא"ש לדברי שהרי לא דיבר הקב"ה עם משה אלא ביום לאו קשיא הוא דלא קאמר שהקב"ה אמר למשה בזה הלשון אלא דה"ק משה לישראל כו' קאמר תלמודא דהיינו דמשה הוה קאי עם ישראל בפלגא אורחא די"ג נהרי כו' וכ"ף בחצות כ"ף הדמיון ואולי נעלם ממנו לשון התלמוד שדקדק לומר דה"ק משה לישראל כו' ולא שיהיה דברי הקב"ה כן שהרי ביום דיבר עמו גם מה שהקשה אחצות לילה יהוא ואין צריך דמיון כו' אין זה קושיא דבחצות לילה בני"ת לא משמע אלא לילה ועוד דהא השתא נמי הוא קאי בחצות לילה אבל בחצות לילה בכ"ף משמע שפיר לילה לאשורה שאחר לילה זו כמו כעת היה ולעולם בן דמשמע בשנה לאשורה שאחר שנה זו וק"ל: בגור היה תלוי לו למעלה כו'. כל קוגיא זו מפורש בפ"ק דסנהדרין ע"ש:

דף ד פירש"י בד"ה בניהו בן יהוידע זה סנהדרין שהיה כו'. כנ"ל: **תוס' בד"ה** בניהו זה סנהדרין מסברא אומר כן כו' עכ"ל. לפירש"י ליכא שום ראיה מכרתי ופלתי אלא שהיו אוריס ותומים בתר בניהו אלא מסברא אומר כן שהיה בניהו סנהדרין וק"ל:

חכמת שלמה

דף ג ע"א גמרא והא קמ"ל דאיכא משמרות מלאתי: **שם** ועונין יהא שמיה הגדול מבורך הקב"ה כו' כנ"ל ונמחק הסתר ונכתב בגלו נ"ל טעות דאינו צריך ליהא שמיה רבא אלא אסוף קדיש שאומר בכולן אמן אבל יהא שמיה כו' הוא דבר שבקדושה ושייך דוקא אתפילה קדיש וכן לקמן בפרק מי שמתו דף כ"א ע"ב: **רש"י** בד"ה תפלה קצרה הביננו ולקמן מפרש כו' כנ"ל:

ע"ב גמרא דתני רבי יהושע אומר עד שלש כו' כנ"ל וג"כ פי' הוא על קרא דקדמו עיני אשמורות וק"ל: **שם** רבי אבא בר כהנא אפילו בדברי תורה וכ"ש כו' כנ"ל: **שם** ה"ק דוד כו' נמחק דוד וג"כ נ"ל דלא שייך לישנא ה"ק אלא על הקרא או על המשנה וכהאי גווונא וכן יראה מפירש"י ודו"ק: **שם** אין הקומץ כו' נ"כ יש מפרשים אגב כי ונהי בעינינו כאגבים מתרגמינן בקומצין: **שם** אמר רב יוסף מאי קראה דכתיב ואתרי כו' כנ"ל: **רש"י** בד"ה אין הבור מתמלא מחוליתו העוקר כו' כנ"ל: ד"ה מאי קראה כו' נ"ל הכי גרסינן מאי קראה וג"כ נ"ל: **בא"ד** בן יהוידע ואתיבר ושר לגא כו' כנ"ל: **תוספות** בד"ה אין הבור כו' פירש"י כו' נ"כ גרש"י שלנו לא מצאתיה כהאי

דף ד ע"ב - דף ה ע"ב

ע"ב גמרא דאתיא בתמניא אלפין אלא כו'. כך מצאתי מוגה וק"ל: **תוס' בד"ה** אמר רבי יוחנן כו' ולא נהירא דא"כ רבי יוחנן סבירא ליה כו' עב"ל. כל"ל ור"ל דלפי סברת רב עמרם דמולה זה בזה לנכך לא בעינן מסמך גאולה לתפלת ערבית מקום דתפלת ערבית רשות מ"כ רבי יוחנן דבעי למסמך גם בערבית ס"ל דתפלת ערבית חובה וה"ל פלוגתא דרב ורבי יוחנן והלכה כר"י ותקשי הלכתא אהלכתא אלא ע"כ דאית לן למימר דאפילו אי סובר רבי יוחנן כרב דאמר רשות מ"מ מחייב למסמך ועיין ברא"ש וכ"כ מהרש"ל:

ח"א **דף ד ע"א** אמר דוד כו'. לעיל מיניה כתיב הטה ה' וגו' כי עני ואביון אני דהיינו שאני מתנהג בכבוד עשירים ומלכים ומפרש לה כי חסיד אני להסכים מחלות לילה בעני הזה המשכים למלאכתו למצא מזונותיו ואיני מתנהג עצמי במלכים הללו שיושבים עד ג' שעות וכן לאחיך שאיני מתנהג במלכים הללו שיושבים בכבודם ואני מתנהג לעסוק בדברים המבוזים בדם ובשפיר ובגלא כעני הזה שהולכך למלאכה מבוזה למצוא מזונותיו ונקבו מלכי מזרח ומערב כו' וכן בכמה מקומות נקט הכי לפי שישוב עולם כולו מקלה מזרח עד קלה מערב אבל בקלה דרום ובקלה לפון אין שם ישוב מפני הקור והחום כמ"ש הפוסקים: **ואמר אני נמלך בטפיבושות רבי וא"ל כו'.** יש עיון בזה אם זה מפיבושת הוא בן שאול המלך שהיה לו בן נקרא מפיבושת מפלגבו רלפה בת איה הרי הוא הוקע במעשה דגבעונים וא"א הוא שיהיה הוא איש בושת שמלך ב' שנים אחרי אביו שאול והגרג ע"י ב' עבדיו בביתו כמפורש הכל בספר שמואל ואם זה מפיבושת הוא בן יהונתן כמו שנאמר במעשה דציבא מאי קאמר דאיש בושת שמו הרי לא נמצא בשום מקום שהיה בן ליהונתן שהיה נקרא איש בושת אבל בספר ד"ה נמצא שהיה ליהונתן בן אחד נקרא מריב בעל וכתבו המפרשים שם כיון דבספר שמואל קרא לבנו מפיבושת ובד"ה קראו מריב בעל ושמו מריב בעל ולמה נקרא מפיבושת כו' וכעין זה דרשו בסמוך בני כלאב ובגיאל ואחיאל אחיאל בן אחיטוב שמו אבל אחיאל מריב בעל שמו ולמה נקרא שמו מפיבושת כו' ואם לא מידי: **נגד מלכים כו'.** כמ"ש מאן מלכי דבנן אי נמי שהיה מפיבושת מבני מלכים ולכן נמי בני כלאב שהיה מבלים כו' פירש"י אב שהיה מפיבושת אב בהוראות ע"ל לולי פירושו גראה אב ממש קאמר פירוש שהיה זוכה להכלימו על שכבר הכלים את דוד אביו ואתה מיימי הני קראי בני אם מכס וגו' כאלו דוד אמר על בנו כלאב אם מכס לבן להכלים את מפיבושת ישמח נא גם אני שזכיתי לכך על שכבר הכלים אותי ואומר מכס בני וגו' ומשיבה מורפי דבר דלפי עניו ה"ל למכתב כי משיב מורפי דבר אבל אמר על ידן זכיתי גם אני להשיב דבר את שהיה כבר מורפי וק"ל: **נקוד על לולא כו'.** פי' רש"י לדרוש את הנקודה כו' עכ"ל נראה מפירושו דמשמעות בלא נקודה לולא הוא דבר ברור וא"כ הוא קשה כיון דהכא הנקודה רבה ואתה דורש אותיות הנקודות של לולא מהיכא משמע ליה שאינו דבר ברור שהרי משמעות של לולא הוא דבר ברור ואם נאמר דמשמעות לולא אינו דבר ברור א"כ אי אתה צריך לנקודות של לולא לומר שאינו דבר ברור בזולת הנקודות נמי משמעו כן הוא ואינו דומה להא דפרק הפועלים דאמרינן דנקוד על אין וכן הך דפ' נגמר הדין דנקוד על לנו ולבניו דהנקודה משנה משמעו שמולת הנקודה ואפשר לפרש שלא על כל מינה לולא נקוד רק על אותיות ל"א שבלולא והשתא דורש הנקודות של ל"א כאלו נכתב לא האמנתי כו' שלא דבר ברור הוא כמשמעות של לולא וזו"ק: **שמא יגרום הוטא כו'.** יש לדקדק דאימא היה יראי עונה בשביל שנתמעטו זכיותיו כדאמרי' פ' ב"מ (ל"ב.) לעולם אל יעמוד כו' ואם עושין לו גם מנכין לו מזכיותיו מאי קרא קטנים מכל החסדים וגו' וי"ל דבשביל שנתמעטו זכיותיו לחוד ודאי דלא היה מתירא שיתבטל ההבטחה והמדה טובה שיבא מפי הקב"ה כיון שלא תלה הנתנאי ביבר זכיותיו אבל בשמא יגרום החטא ודאי מסתתא מולה מגאי ההבטחה ומשום שמא יגרום החטא לחודיה נמי ודאי דלא היה מתירא דביבור הזכיות מגיעים עליו לקיים ההבטחה אף במקום חטא ודוד שאמר כי מסיד אני שהיו לו רבוי זכיות ואעפ"כ היה ירא שמא יגרום החטא וכן (רבא שאמר) [אמי שאמר לרבה] הא מוהב והא גמ"מ והיה ירא שמא יגרום החטא (סנהדרין לח:) היינו נמי שע"י חסדים שנעשה עמהם יבוא להם מזכיותיהם ושוב יגרום החטא וכן פירש"י פ' ושלח אבל הרמ"ם כתב דמחשבות זכיות אין לו ליירא כלל ומן אלא חטא דאין יכולין בלא חטא ולא מיתה בלא עון כו' (נ"ה) ע"ש ואינו כן המסקנא בפ' במה בהמה דקאמר ע"מ דיש מיתה בלא חטא ויש יסורין בלא עון ש"מ והא דאמרי' נמי בפ' במה בהמה מעולה לא יצאת מדה טובה ומזר לרעה חוץ מדבר זה שנאמר והחטיא וגו' (שם) ככר הרגיש הרמב"ם מה בפתיחת המשנה ע"ש ובדברי הרא"ש פרשת ויצא ובעל העקיד בשער ל"ו כתב בשם הרלב"ג והרב בן חסדאי לדחות דברי הרמב"ם והאריך שם מה אבל לשיטתינו שכתבנו לאין חטא גורם לבטל הבטחה מפי הקב"ה אלא עד אחר שיתמעטו הזכיות ע"י החסדים למדנו גם מזה לישב כל זה דבכ"מ דאמרי' שמא יגרום החטא היינו אחר שנתמעטו זכיותיו והבטחו קראי דלגבי אחרי אין מעלה לבטות וגו' ומתחתי אל כל הזיבה וגו' ומתחתי אל כל הזיבה דבחני קאיירי דעל ידי הטובה שעשה להם הקב"ה נתמעטו זכיותיהם ואם יעשו רע יגרום חטאם שהש"י יתחם מלהיטיב להם עוד אבל מה שאמרו מעולה לא חזרה מדה טובה שילאת מפי כו' והיינו שלא נמצא מדה טובה שחזרה ע"י החטא לחוד אע"פ שלא נתמעטו הזכיות ע"י החסדים חוץ מדבר זה שהיה להם זכיות הרבה שקראם לדיקים גמורים ולא היה בהם אלא זה החטא שהיה מדם למחות כו' ובין גזירה רשעה לבניה א"א שנתמעטו זכיותיהם ע"י החסדים אפ"ה נשתנה גזירתם מטובה לרעה זהו הנראה מתוך הסוגיא וזו"ק: **עד יעבור וגו' זו ביאה ראשונה כו' וראוים היו ישראל כו'.** מפורש בפ' חלק ובפ' א"נ ע"ש:

ע"ב בתחלה אומר ה' שפתי תפתח וגו'. פתיחת הפסוקים הם תחלת הדבור ואומר בקש דוד עזר אלוה בתחלת הדבור שהוא פתיחת שפתים ואח"כ כי שהוא כולל כלי הדבור יגיד תהלתך וזה שמקיים לנפוש יהיו לרצון אמרי פי וגו' וק"ל: תהלה לדוד בכל יום ג"פ וכו'. פי' רש"י כנגד ג' תפלות עכ"ל

נמוקי הגרי"ב (א) המכוון האמתי בדברי מהרש"א תוס' ד"ה אלא אימא סמוך כו' כמה שהשיג על הרש"ל. וכבר נזכר בזה קמאי דקמאי. אבל האמת הברור. שבזה מסכים להרש"ל. דאבא בנימין מיירי אף בלא הגיע זמן ק"ש. וזה גרמו בחינא וכו' שכתב במהרש"א בפיוט דברי רש"ל וכמ"ש י"ל דהוכחת מהרש"ל ומהרש"א כמעט אחד הם. אבל הא קשיא למהרש"א דמה קשה למהרש"ל דאף אם יומא לרש"י. דבלא הגיע זמן ק"ש כו' מ"מ מוכח מפ"ב שפיר דמותר ללמוד אף בהגיע זמן ק"ש. ואם היה הדין שאין ללמוד מאי מספקא לי' לתלמודא שם. ואם אם הי' מסיק הגמ' דמיירי בלא הגיע בפשיטות מ"מ מפ"ד מוכח הדין. וכמו"ש בראש פ' ג"ג בשם הרמב"ן ובש"ך יו"ד סי' ל"ג וכמה דוכחי. אבל ל"ש מה קשיא לי' בזה שהאמאי לריה מפ"ב והמעיין יוכל לתקן כפי הלשון והענין:

חכמת שלמה

ע"ב גמרא תפתח כתפלה תריכתא דמיא כו' כל"ל: **רש"י** בד"ה אי כרב"ג כו' ויש בכלל כו' כל"ל: **בד"ה** זה הסומך כו' ובש"ס דשבתי דעיקר גאולה מצרים בשחרית הוה דכתיב כו' כל"ל: **בא"ד** וסמיך ליה יענך כו' נ"ב דיומא לי מאי צריך לסמיכה יענך ה' ביום צרה דהוא בחזמור אחר וג"כ פסוק אחר לחנכה חזמור לדוד מפסיק בנתים חיפוק ליה מקרא גופא דכתיב יהיו לרצון אמרי פי שהוא תפלה כדמסקינן לקמן וסמיך ליה ה' צורי וגואלי ואין לומר משום דקדמיה תפלה לגאולה על כן צריכין אנו למילף מקרא אחרינא לאקדומיה גאולה לתפלה זה אינו דע"כ א"א לאקדומיה תפלה ולסומכה לגאולה אם לא שמקדים גאולה לתפלה וא"כ מאחר שילפי' מקרא דצריך לסמוך גאולה לתפלה פשיטא דצריך לאקדומי כדי לסומכה יחד וע"ק לי הלא קרא דיענך ה' ביום צרה ליתה תפלה אלא בקשת רחמים כשאר מזמורים וברכה בעלמא הוא ולא תפלה וכ"ל מאחר דעיקר הטעם לסמוך גאולה לתפלה כדי שלא יהא נזוק כל היום כדאמרינן לקמן א"כ ילפינן מיענך ה' ביום צרה וק"ל. ומדע דכתב האור זרוע דבשבת אין צריך לסמוך משום דאינה יום צרה סוף סוף מ"ש משאר ימים אלא מאחר שעיקר הטעם שלא יהא נזוק וזהו יענך ה' ביום צרה ובשבת לאו יום צרה ודו"ק: **בא"ד** של מלך יצא המלך ומלאו שהפליג כו' אליו ומרליהו בתשבחות כו' כל"ל: **בד"ה** בתחלה אומר כו' שלא דקא סבר כו' כל"ל: **בד"ה** ויעף אלי כו' ולא הרגיע בנתים כל"ל: **תוספות** בד"ה אמר רבי יוחנן כו' תפלת ערבית חובה כו' נ"ב לאו שאמר בהדיא אלא הכי פירושו א"כ מוכרח ואנו אומרים אותו ב' פעמים בשחרית ופעם אחת במנחה ולא בערבית ויש לחת טעם בזה ואפשר שסמכו אותו לסדר קדושה שאמרו בפ"ב דסוטה אמאי מקיים עלמא אחידתא דקדושה ואמאן יהא שמיה רבא דלבתמא ופרש"י שם אידתא דקדושה שלא תקנוה אלא שיהיו כל ישראל עוסקים בתורה כו' עיין שם בחורך והיינו דבשחרית אינא ב' פעמים אידתא דקדושה ובמנחה פעם אחת בכל יום משא"כ בערבית ליתא אידתא דקדושה כלל דשיקר לימות תורה בימות כדאמרי' יוצ ביומא ופרש בלילה אינו רק פרשון בעלמא ולא שאמרו לא אינרא לילה אלא לגירסא כונו נמי לזה כמפורש שם פרק הדר וז"ש הכא אלינא אשר בא"ל"ף ב"ת שהוא רמז לימות תורה שיתנה בכ"ב אותיות של תורה ופריך וניחא אשרי תמימי דרך וגו' שזה הרמז בו ביותר שנאמר בשמונה ל"ב ע"ש ז' א"ב אותיות התורה בשינו מוצאותיו כמפורש בחידושינו מנחות פרק הקומץ ואמר אלא משום דכתיב ביה פותח את ידך וגו' לפי שהפרנסה של כל בריה הוא דבר ההוה תמיד בכל יום מסבל אלהי כדאמרי' פ"ק דע"ג שלשיית הקב"ה יושב וזן את כל העולם כולו מקרני ראמים עד מלי כנים וע"כ אחר כל השבחות שאמר זה המזמור זכר החסד שעושה שפותח את ידך וגו' ובקרא דלעיל מיניה עיני כל אליך ישברו ואתה וגו' נמי איכא בכה"ג שזן כל העולם ואפשר דהכאי קרא יותר מפורש החסד שנתן לכל חי רצון ופרנ וימא הלל הגדול כו' שאחר כל דברי חסדיו שפיר שעשה עמנו הוסיף בחסד זה ההוה תמיד לכל בריה ואמר טוב לחם לכל בשר כל"ש ומשני דאיש מרחי ביה הבשיכים להדדי דהתורה היא מזון הנפש והנלחם הוא מזון הגוף וכדאמרי' אם אין קמחא אין תורה ואם אין תורה אין קמחא ודו"ק: **לא נאמרה** נו"ן **באשרי כו'.** ר"ל מה שחסרה הנו"ן הוא רמז כאלו הנפילה אמיתה ואינה גמורה אלא שמחזור לקוח כדמתרלו לה בתענית כו' ורב נחמן ב"י הוסיף לומר דבמקומו הכא הוא מוכרע שלא תהיה חם ושלום נפילה גמורה שאחר אחר כך סומך לכל הנופלים גם כי אמר נפלה ולא פוסיף קום וגו' היינו מלד זכותם אבל מחסד אלהי כרוב חסדיו סומך ה' לכל הנופלים גם שאינם ראוים לכך וק"ל: **מיכאל כו'.** עניני שמיכאל מים מימין ממונה על הרחמים וגבריאל אש משמאל ממונה על הדין כמפורש בכמה דוכחי ולפי ברחמי שמים מרוחים ניחן כח למיכאל לעשות שליחותו בפריחה אחת ולגבריאל לא ניחן כח להחר שליחותו עד שתי פריחות שירגיע בינתים אולי יאוב ומחם ה' כמ"ש בינתיו ואמר אליהו באחרנא פריחות שהוא מורכב מב' יסודות אש ומים שזכר ועוד מיסוד אחר ועפר יסודות הכבדים וע"כ אין כחו לעשות שליחותו עד ד' פריחות שיגיע בינתים ג' פעמים וכן מצינו בילד של הגרפת דכתיב ויתמודד על הילד ג' פעמים ויקרא וגו' ואמר ומלאך המות הממונה על מיתת האדם לא ניחן לו כח לקיים שליחותו עד ח' פריחות דהיינו שיגיע בינתים ז' פעמים אולי יאוב האדם מיני ומיני והוא טעם ז' מעמדות שעושין לחת ונגד ז' הבנים כמ"ש פרק המוכר פירות וע"ש בפירשב"ם: **רגזו ואל תחטאו אמרו וגו'.** פי' רש"י על משכבכם שאחר ובשכבך עכ"ל מיהו מהאי קרא דובשכבך לא מייתי תלמודא דאיכא לפרושי כדלקי' בחמן שביבה אבל על משכבכם משמע ממש על מטתו ועוד פי' רש"י ודומו סלה בשינה אח"כ והוא מג' שחיקה ועי"ל מלשון דמדומי חמה דס"פ ת"ה והוא מלשון ערב כפי הערוך וק"ל:

דף ה ע"ב בד"ה אלא כו' אבל ראייה דשרי ללמוד קודם דלקמן כו' עב"ל. כתב מהרש"ל וק"ל דלמא רש"י בהגיע זמן ק"ש ותפלה אייר כו' עכ"ל ולי נראה דהא ודאי ל"ק דמשמע להו דרש"י אייר אף בלא הגיע דאל"כ לא הוי ליה למיתלי הדבר בסמוך למטתו אלא הוה ליה למיתלי בהגיע זמן ק"ש אבל קשה לי במה שהביאו ראיה מפ"ב דהא תלמודא מספקא ליה התם בעובדא דרב אי אייר בהגיע זמן ק"ש אי לא ועיין בסוגיא דהתם היטב ודו"ק (א):

ח"א **דף ה ע"א** אף ת"ח מבעי ליה למיתר כו'. דמורחו ודאי מגיגה כמו פרשת ק"ש דלהגן שרי כדאמרי' (פ"ק) [פ"ב טו:] דשבועות מ"מ בעי נמי למיתר חד פסוקא דהמי במקום תפלת ערבית היינו פסוק מדן אפקיד רוחי וגו' וע"פ המדרש ב"ו מפקיד חפץ מיד חברו ומחזירו בלוי ומקולקל אבל אדם מפקיד בכל ערב נשמתו ביד הקב"ה עיפה ומחזירה לו רגועה כו' כמ"ש הטור ס"ש סי' מ"ו והיינו פדיה שאתי ה' אל אמת ולא כב"ו שאולת יד בפקדון שבידו ומקלקלו וזו"ק: **לעולם ירגיז אדם יצ"ט כו'.** דלפי משמעו רוגז מלשון כעס הוא היפך הדבר כי הרוגז וכעס ממדות הרעות הוא ומביא לידי חטא כמ"ש בכ"מ וע"כ אמר כי במקום הזה מדת הרוגז טוב דהיינו להרגיח ל"ע על יה"ר להלחם בו וינצחו שלא יחטא ואם לא יוכל לו יעסוק בתורה כמו שאמרו אם פגע בך מנוול זה משכהו לביהמ"ד שיכסיס עם הי"ט לומר שם אמן ומייתי ליה הכא מאמרו בלבבכם כדאמרי' בכל לבבך בשני ביאי"ן ע"ש ב' יצרך: **ואם לאו יקרא ק"ש כו'.** דבלילה על משכבו יבא לאדם הרהורי עבירה ביותר ובק"ש מבטל אותן הרהורי עבירה להגין עליו מחטא וממזיקין כדאמרינן בשמעתין (ובפ"ק) [ובפ"ב] דשבועות: **ואם לאו יזכור לו יום המיתה וכו'.** דהיינו שיחכיר לו שכל עצת קל"ר לרעה לו להמיתו כמ"ש לופה רשע לצדיק ומצקם להמיתו ומייתי מדכתיב ודומו סלה עש"ה לא המתים יהללוה ולא כל יורדי דומה וק"ל: **תורה זו מקרא כו'.** דהיינו גוף התורה והיא נקראת מקרא בכ"מ בל' התורה וכו המסכת שהיא מחלת ס"ש בא לפרש דע"כ נקראת התורה מקרא בלשנא דתלמודא בכ"מ ע"ש שמצוה לקרות בה עכ"ל והיינו דבעי לקרותה בכתב בנקודותיה ובפיסוק טעמיה משא"כ במשנה ובתלמוד ואמר והמצות זו המשנה דלא דברו בה רק בגוף המצוה ואח"כ בא התלמוד לפרשה מהיכא נפקא המצוה מגוף התורה וכפרש"י: **ואמר אשר כתבתי זו נביאים וכתובים.** דגם אלו נתנו ליכתב אבל אין בהן מצות קריאה כמו בתורה וק"ל: **מאי משמע כו'.** משום דבתר הכי כתיב לעשות נקמה וגו' דמשמע דעלה קאי ותרב פיפיות בדם ממש וקאמר דמשמע עפי דמרש"ל דענינא קאי דכתיב ירגנו על משכבותם וכתיב בתריה רוממות וגו' וענינו בזה מרב פיפיות היינו שאמרה מב' לדין מימין ומשמאל וכן הוא בק"ש שמבטל המזיקין מב' לדיו כמ"ש יפול מלדך אלף ורבבה מימינך וגו' ואנו אומרים אותו ב' פעמים בשחרית ופעם אחת במנחה ולא בערבית ויש לחת טעם בזה ואפשר שסמכו אותו לסדר קדושה שאמרו בפ"ב דסוטה אמאי מקיים עלמא אחידתא דקדושה ואמאן יהא שמיה רבא דלבתמא ופרש"י שם אידתא דקדושה שלא תקנוה אלא שיהיו כל ישראל עוסקים בתורה כו' עיין שם בחורך והיינו דבשחרית אינא ב' פעמים אידתא דקדושה ובמנחה פעם אחת בכל יום משא"כ בערבית ליתא אידתא דקדושה כלל דשיקר לימות תורה בימות כדאמרי' יוצ ביומא ופרש בלילה אינו רק פרשון בעלמא ולא שאמרו לא אינרא לילה אלא לגירסא כונו נמי לזה כמפורש שם פרק הדר וז"ש הכא אלינא אשר בא"ל"ף ב"ת שהוא רמז לימות תורה שיתנה בכ"ב אותיות של תורה ופריך וניחא אשרי תמימי דרך וגו' שזה הרמז בו ביותר שנאמר בשמונה ל"ב ע"ש ז' א"ב אותיות התורה בשינו מוצאותיו מנחות פרק הקומץ ואמר אלא משום דכתיב ביה פותח את ידך וגו' לפי שהפרנסה של כל בריה הוא דבר ההוה תמיד בכל יום מסבל אלהי כדאמרי' פ"ק דע"ג שלשיית הקב"ה יושב וזן את כל העולם כולו מקרני ראמים עד מלי כנים וע"כ אחר כל השבחות שאמר זה המזמור זכר החסד שעושה שפותח את ידך וגו' ובקרא דלעיל מיניה עיני כל אליך ישברו ואתה וגו' נמי איכא בכה"ג שזן כל העולם ואפשר דהכאי קרא יותר מפורש החסד שנתן לכל חי רצון ופרנ וימא הלל הגדול כו' שאחר כל דברי חסדיו שפיר שעשה עמנו הוסיף בחסד זה ההוה תמיד לכל בריה ואמר טוב לחם לכל בשר כל"ש ומשני דאיש מרחי ביה הבשיכים להדדי דהתורה היא מזון הנפש והנלחם הוא מזון הגוף וכדאמרי' אם אין קמחא אין תורה ואם אין תורה אין קמחא ודו"ק: **לא נאמרה** נו"ן **באשרי כו'.** ר"ל מה שחסרה הנו"ן הוא רמז כאלו הנפילה אמיתה ואינה גמורה אלא שמחזור לקוח כדמתרלו לה בתענית כו' ורב נחמן ב"י הוסיף לומר דבמקומו הכא הוא מוכרע שלא תהיה חם ושלום נפילה גמורה שאחר אחר כך סומך לכל הנופלים גם כי אמר נפלה ולא פוסיף קום וגו' היינו מלד זכותם אבל מחסד אלהי כרוב חסדיו סומך ה' לכל הנופלים גם שאינם ראוים לכך וק"ל: **מיכאל כו'.** עניני שמיכאל מים מימין ממונה על הרחמים וגבריאל אש משמאל ממונה על הדין כמפורש בכמה דוכחי ולפי ברחמי שמים מרוחים ניחן כח למיכאל לעשות שליחותו בפריחה אחת ולגבריאל לא ניחן כח להחר שליחותו עד שתי פריחות שיגיע בינתים אולי יאוב ומחם ה' כמ"ש בינתיו ואמר אליהו באחרנא פריחות שהוא מורכב מב' יסודות אש ומים ומים שזכר ועוד מיסוד אחר ועפר יסודות הכבדים וע"כ אין כחו לעשות שליחותו עד ד' פריחות שיגיע בינתים ג' פעמים וכן מצינו בילד של הגרפת דכתיב ויתמודד על הילד ג' פעמים ויקרא וגו' ואמר ומלאך המות הממונה על מיתת האדם לא ניחן לו כח לקיים שליחותו עד ח' פריחות דהיינו שיגיע בינתים ז' פעמים אולי יאוב האדם מיני ומיני והוא טעם ז' מעמדות שעושין לחת ונגד ז' הבנים כמ"ש פרק המוכר פירות וע"ש בפירשב"ם: **רגזו ואל תחטאו אמרו וגו'.** פי' רש"י על משכבכם שאחר ובשכבך עכ"ל מיהו מהאי קרא דובשכבך לא מייתי תלמודא דאיכא לפרושי כדלקי' בחמן שביבה אבל על משכבכם משמע ממש על מטתו ועוד פי' רש"י ודומו סלה בשינה אח"כ והוא מג' שחיקה ועי"ל מלשון דמדומי חמה דס"פ ת"ה והוא מלשון ערב כפי הערוך וק"ל:

דף ה ע"ב בד"ה אלא כו' אבל ראייה דשרי ללמוד קודם דלקמן כו' עב"ל. כתב מהרש"ל וק"ל דלמא רש"י בהגיע זמן ק"ש ותפלה אייר כו' עכ"ל ולי נראה דהא ודאי ל"ק דמשמע להו דרש"י אייר אף בלא הגיע דאל"כ לא הוי ליה למיתלי הדבר בסמוך למטתו אלא הוה ליה למיתלי בהגיע זמן ק"ש אבל קשה לי במה שהביאו ראיה מפ"ב דהא תלמודא מספקא ליה התם בעובדא דרב אי אייר בהגיע זמן ק"ש אי לא ועיין בסוגיא דהתם היטב ודו"ק (א):

דף ד ע"ב גמרא תפתח כתפלה תריכתא דמיא כו' כל"ל: **רש"י** בד"ה אי כרב"ג כו' ויש בכלל כו' כל"ל: **בד"ה** זה הסומך כו' ובש"ס דשבתי דעיקר גאולה מצרים בשחרית הוה דכתיב כו' כל"ל: **בא"ד** וסמיך ליה יענך כו' נ"ב דיומא לי מאי צריך לסמיכה יענך ה' ביום צרה דהוא בחזמור אחר וג"כ פסוק אחר לחנכה חזמור לדוד מפסיק בנתים חיפוק ליה מקרא גופא דכתיב יהיו לרצון אמרי פי שהוא תפלה כדמסקינן לקמן וסמיך ליה ה' צורי וגואלי ואין לומר משום דקדמיה תפלה לגאולה על כן צריכין אנו למילף מקרא אחרינא לאקדומיה גאולה לתפלה זה אינו דע"כ א"א לאקדומיה תפלה ולסומכה לגאולה אם לא שמקדים גאולה לתפלה וא"כ מאחר שילפי' מקרא דצריך לסמוך גאולה לתפלה פשיטא דצריך לאקדומי כדי לסומכה יחד וע"ק לי הלא קרא דיענך ה' ביום צרה ליתה תפלה אלא בקשת רחמים כשאר מזמורים וברכה בעלמא הוא ולא תפלה וכ"ל מאחר דעיקר הטעם לסמוך גאולה לתפלה כדי שלא יהא נזוק כל היום כדאמרינן לקמן א"כ ילפינן מיענך ה' ביום צרה וק"ל. ומדע דכתב האור זרוע דבשבת אין צריך לסמוך משום דאינה יום צרה סוף סוף מ"ש משאר ימים אלא מאחר שעיקר הטעם שלא יהא נזוק וזהו יענך ה' ביום צרה ובשבת לאו יום צרה ודו"ק: **בא"ד** של מלך יצא המלך ומלאו שהפליג כו' אליו ומרליהו בתשבחות כו' כל"ל: **בד"ה** בתחלה אומר כו' שלא דקא סבר כו' כל"ל: **בד"ה** ויעף אלי כו' ולא הרגיע בנתים כל"ל: **תוספות** בד"ה אמר רבי יוחנן כו' תפלת ערבית חובה כו' נ"ב לאו שאמר בהדיא אלא הכי פירושו א"כ מוכרח לומר שרי ללמוד לכולי עלמא ואף שאר מלאכות נ"ל: (עיין במהרש"א):

דף ו ע"א - דף ו ע"א

כמפורש לקמן אלף משמאליה וכבמה מימייה: **ואין עוף אלא תורה כו'.** דכל הענין נדרש לגבי תורה כי משב לגמוס וגו' ושמת סכין בגלוגל וגו' כמפורש פ"ק דחולין ואמר אל מיגע להעשיר וגו' כפרש"י שם ואמר מבינתך תדל כמ"ש ואל מינתך אל תשען מלחזור על גילסתך כי המעיף עיניך בו וגו' כפרש"י שם שיסבר הדבר להשבחם ממך מיהו קשה בדרש הזה לומר משום דכתיב המעיף לגבי תורה קאמר דאין עוף אלא תורה דהא המעיף לא קאי על התורה אלא אעיניך דקרא ונראה דאפיקא דהאי קרא ממיך דכתיב כנשר יעוף בשמים דקאי על התורה וקאמר קרא דבני רשף שהם מזיקין העוף שהיא התורה שנמשלה לעוף שמעופף בשמים מגביהם ומתלקח מן האדם וק"ל: **הא אפילו תינוקות כו'.** ר"ל הא דאם נגזרו לבא על האדם בשביל עון מה דהתורה מגינה עליהם מלבא כמ"ש בדילין ממנו אחר שנגזרו לבא ומייתי לה מקרא דאוריתא דכתיב והיה אם שמוע וגו' שדרשו מיניה פ' חלק אם תשמע לא תשים ואם תשים אעפ"כ כי אני ה' רופאך אלא שזה דבר שנתחדש על התורה ברוח הקודש ולא הוזכר בתורה דהיינו שבעיטול תורה מבית יסורין קשין דכתיב התשיבו מעוז וכאמי עברי וק"ל: **מדת בשר ודם אדם מוכר כו'.** התחיל במכירה ופייס במתיבה ע"פ מ"ש במס' ב"ב (ס"ה.) מוכר בעין רעה מוכר ומתן בעין יפה נותן וז"ש כי לקח טוב גו' לקיחה טובה שהוא בנשר ודם בעין רעה היא שהמוכר עצב בה ולוקח לחוד שתא אבל במדת הקב"ה אינו כן רק נתתי שנותן בעין יפה ודרך שמתה גם לנותן וז"ש תורתי אל תעזובו דבמוכר ודאי לנוגו שיעזוב ממנה הלוקח כדי ששוב בקל מחזירה אלא אבל מדתו של הקב"ה שבראנוהו הטוב נתן להם שאל יעזבו ממנה וק"ל: **ישפשפ במעשיו.** שכל הענין לעיל מייניה מדבר ביסורין מתחלת הפרשה אני הגבר ראה עני בשבט וגו' ואמר פשפש ולא מצא כי דודאי אין אדם צדיק בארץ וגו' אלא הכי קאמר שלא מצא שביעול תורה מבית הגבר ראה עני ברחוק גדולה בדו שראוין יסורין אלו לבא וכפירש"י ואמר יאלה בביטול תורה שנאמר אשרי הגבר וגו' מקבלת זה שמעינן תרוויהו דיסורין באין על ידי תורה בביטול תורה וגם שע"י התורה בדילין ממנו כדאמר לעיל וז"ש אשרי הגבר אשר מיסרנו שיפשפש בהם שע"י ביטול תורה בא' ומתוכתך תלמדנו כי יטוב לעסוק בה כדי שיהיו בדילין ממנו: **ואמר לא מצא בירדוע שיסורין של אהבה כו' שנאמר כי את אשר יאהב וגו'.** לעיל מייניה כתיב מוסר ה' בני אל תמאס וגו' כשלא מצאת לחלות לא בתעניך ולא בתורתך אל תמאס ותהרהר מ"ו אחריו כעובדא דאיוב אבל תמצוב כי הן יסורין של אהבה שנאמר כי את אשר וגו' וק"ל: **שנאמר וה' חפץ וגו'.** דאין מלא חפץ קאי על התולי אין אחפץ לדבא בלתי וגו' ולא הכי קאמר שלא מצא שביעול תורה מבית הגבר ראה עני ברחוק גדולה בדו שראוין יסורין הללו לבא וכפירש"י ואמר יאלה בביטול תורה שנאמר אשרי הגבר וגו' מקבלת זה שמעינן תרוויהו דיסורין באין על ידי תורה בביטול תורה וגם שע"י התורה בדילין ממנו כדאמר לעיל וז"ש אשרי הגבר אשר מיסרנו שיפשפש בהם שע"י ביטול תורה בא' ומתוכתך תלמדנו כי יטוב לעסוק בה כדי שיהיו בדילין ממנו: **ואמר לא מצא בירדוע שיסורין של אהבה כו' שנאמר כי את אשר יאהב וגו'.** לעיל מייניה כתיב מוסר ה' בני אל תמאס וגו' כשלא מצאת לחלות לא בתעניך ולא בתורתך אל תמאס ותהרהר מ"ו אחריו כעובדא דאיוב אבל תמצוב כי הן יסורין של אהבה שנאמר כי את אשר וגו' וק"ל: **שנאמר וה' חפץ וגו'.** דאין מלא חפץ קאי על התולי אין אחפץ לדבא בלתי וגו' ולא הכי קאמר שלא מצא שביעול תורה מבית הגבר ראה עני ברחוק גדולה בדו שראוין יסורין הללו לבא וכפירש"י ואמר יאלה בביטול תורה שנאמר אשרי הגבר וגו' מקבלת זה שמעינן תרוויהו דיסורין באין על ידי תורה בביטול תורה וגם שע"י התורה בדילין ממנו כדאמר לעיל וז"ש אשרי הגבר אשר מיסרנו שיפשפש בהם שע"י ביטול תורה בא' ומתוכתך תלמדנו כי יטוב לעסוק בה כדי שיהיו בדילין ממנו: **ואמר לא מצא בירדוע שיסורין של אהבה כו' שנאמר כי את אשר יאהב וגו'.** לעיל מייניה כתיב מוסר ה' בני אל תמאס וגו' כשלא מצאת לחלות לא בתעניך ולא בתורתך אל תמאס ותהרהר מ"ו אחריו כעובדא דאיוב אבל תמצוב כי הן יסורין של אהבה שנאמר כי את אשר וגו' וק"ל: **שנאמר וה' חפץ וגו'.** דאין מלא חפץ קאי על התולי אין אחפץ לדבא בלתי וגו' ולא הכי קאמר שלא מצא שביעול תורה מבית הגבר ראה עני ברחוק גדולה בדו שראוין יסורין הללו לבא וכפירש"י ואמר יאלה בביטול תורה שנאמר אשרי הגבר וגו' מקבלת זה שמעינן תרוויהו דיסורין באין על ידי תורה בביטול תורה וגם שע"י התורה בדילין ממנו כדאמר לעיל וז"ש אשרי הגבר אשר מיסרנו שיפשפש בהם שע"י ביטול תורה בא' ומתוכתך תלמדנו כי יטוב לעסוק בה כדי שיהיו בדילין ממנו: **ואמר לא מצא בירדוע שיסורין של אהבה כו' שנאמר כי את אשר יאהב וגו'.** לעיל מייניה כתיב מוסר ה' בני אל תמאס וגו' כשלא מצאת לחלות לא בתעניך ולא בתורתך אל תמאס ותהרהר מ"ו אחריו כעובדא דאיוב אבל תמצוב כי הן יסורין של אהבה שנאמר כי את אשר וגו' וק"ל: **שנאמר וה' חפץ וגו'.** דאין מלא חפץ קאי על התולי אין אחפץ לדבא בלתי וגו' ולא הכי קאמר שלא מצא שביעול תורה מבית הגבר ראה עני ברחוק גדולה בדו שראוין יסורין הללו לבא וכפירש"י ואמר יאלה בביטול תורה שנאמר אשרי הגבר וגו' מקבלת זה שמעינן תרוויהו דיסורין באין על ידי תורה בביטול תורה וגם שע"י התורה בדילין ממנו כדאמר לעיל וז"ש אשרי הגבר אשר מיסרנו שיפשפש בהם שע"י ביטול תורה בא' ומתוכתך תלמדנו כי יטוב לעסוק בה כדי שיהיו בדילין ממנו: **ואמר יכול כו' מה אשם לדעת כו'.** כמו אשם נדר אשם מצורע מה אדם אין כן חטאת שלא בא בשום מקום רק על השוגג אלא דעת: **ואמר ולא עוד אלא שתלמודו כו' שנאמר וחפץ ה' וגו'.** שהיא חפץ ה' כמ"ש וכל חפציך לא ישוו בה וק"ל: **שנאמר אשר לא הסיר וגו'.** דלפי פשוטו שנתקבלה תפלתי ולא הסירה ודחה אותה הקב"ה לא יתכן כיוני מאחי דמשמע דקאי נמי על תפלתי אלא מאחו בוי"ו וע"כ דרשו מאחי ממש שלא הסיר מאחי תפלתי ע"י חולי יסורין אבל הייתי יכול להתפלל: **אלו ואלו יסורין של אהבה כו'.** דמה הפ' מפורש דבתרוייהו קמשתעי קרא דכתיב בעיל מייניה בטוח על ה' בכל לבך וגו' דהיינו תפלה כמ"ש אחז עבודה שהיא בלב הוי אומר זו תפלה ואל מינתך וגו' רפאות תהי לשרך וגו' הוא לימוד התורה ואח"כ אמר מוסר ה' וגו' כי את אשר יאהב וגו' כמפורש בעיל: **ואמר אלא מה ת"ל ומתורתך תלמדנו.** דמשמע שהלה הדבר בענין ביטול תורה דוקא וקאמר ת"ל תלמדנו ולא אירי קרא בכל יסורין של אהבה אלא יסורין שמתרקין עונותיו של אדם ותקרי תלמדינו דבר זה מק"ו מקן ועין כו' ענינו דעבד בנעני מלד עונות אבותיו נשתעבד במ"ש ויהי בנען עבד למו וע"י יסורין בקן ועין יוצא בהם לחירות למרק בו עון אבותיו ק"ו יסורין של כל גופו שמתרקין עונותיו של אדם ומסיק ומדמה לה לבריח מלא שמתחקה את הבריח דהיינו שבנכם בבשר ומוציא הדם ממנו וממתקה את הבשר כך היסורין נכנסין בבשר דאדם ומוציא ממנו רחיתת הדם המביאו לידי חטא עונותיו מתמרקין ממנו וק"ל: **ג' מתנות טובות כו'.** בתורה כתיב כי לקח טוב נתתי לכם בא"י כתיב על הארץ הטובה אשר נתן לך בעוה"ב כתיב ראה נתתי לפניך היום את החיים וגו' והוא מבואר מורה ניתנה ע"י יסורין כי תענוגי עוה"ז הם בטול התורה כמ"ש כך היא דרכה של תורה פת בו' ח"י נתנה ע"י יסורין הוא הורחה שלא נתנה הארץ לאכול פירותיה ולהתענג מרוב טובה כי יבא בזה לידי מרד בה' ז"ו כדמפורש בפרק זה בסוף הענין פן תאכל וגו' ורם לבבך ושכחת וגו'. עוה"ב ניתן ע"י יסורין בעוה"ז לבדיק למרק עונותיו כדי שיקבל שכרו משלם לעוה"ב והיינו דרך חיים בעוה"ב ע"י תוכחת מוסר שבעוה"ז וע"ז כוונו לומר בבחמ"ז ברית ומורה ואדרך וחיים ומלכות בית דוד כו' כמ"ש בפרק אלשה שאכלו שהוא הורחה אלא ירבה אדם בתענוגי מאכל אך שיאכל כדי שביעה ויזכור ברית דהוא רמז ליסורין כדלעיל נאמר ברית ביסורין כו' ומורה וכן אדרך וכן חיים שבעוה"ב כל אלו ג' מתנות טובות לא נתנו אלא בברית ויסורין ועד"ז יש לפרש בפ' עקב זכר ג"פ עיניו ויסורין האחד כל המלוה וגו' והוא לימוד התורה ששקולה כנגד כל המצות וכתיב אח"כ למען ענותך לנסותך וגו' הב' ת"י דכתיב כי כאשר ייסר איש את בנו וגו' וכתיב בתריה כי ה' אלהיך מיסרך אל אדך וגו'

הג' העוה"ב דכתיב בסוף הענין למען ענותך וגו' להיטבך באחריתך:

ע"ב חסד זו ג"ח שנאמר רודף צדקה וחסד וגו'. מפורש בימות פי"ג: **אמת זו תורה שנאמר אמת קנה וגו'.** מפורש בבבות פ"ד: **וכתיב התם ומשלם עון אבות אל חיק וגו'.** הא דכתיב בתורה פוקד עון אבות על בנים נמי משמע שהבנים נענשים ומתים בשביל עון אבותם אבל לא נשמע מיניה דנתכפר האב במיתת הבן אבל מהאי קרא ומשלם עון אבות וגו' משמע שפיר דנתכפר דמשלם את חובו ועונו בכן וק"ל: **מזבח כפרה הוו וכו'.** היינו דאין הקרבן מכפר רק על השוגג: **יסורין של אהבה.** שמייסרו הקב"ה בעוה"ז בלי שום עון להרבות כו' כפירש"י לעיל לא הוה: **ואב"א הא לן הא להו וכו'.** עפרש"י והתוס' דמו פירושו דשלוח מחנות אינו נוהג בזמן הזה וק"ק לדבריהם נמי דמשמע בכל התלמוד דלא היו נזהרין בזמה"ז אלא מטומאת קרי ונדה ולא מן טומאת מת וגגעים ועוד קשה לפי' שניהם שפירשו הא לן לבני א"י דרבי יוחנן שהיה מבני א"י קאמר דאין נגעים יסורין של אהבה ובכמה מקומות בתלמוד בפ"ק דקידושין ובב"ק מוכח דהא לן לבני בבל והא להו לבני א"י וכ"ג דתלמוד דידן בבלי הוא ונראה לפרש הכא הא לן והא להו בע"מ דה"פ הכא הא לן ר"ל לבל העולם מקרי אין יסורין בלי אהבה שיתכפרו ביסורין על עון ומטת עלמן והא להו דהיינו לדיקים עלמן שסובלין היסורים בשביל אחרים לא הוו להו יסורין של אהבה כההוא עובדא דרבי פ' הפועלים לבגיה לא קרי ליה יסורים של אהבה דלאמרינן התם וק"ל: **דין גרמא דעשיראה כו'.** פירש התוס' מדהוה רגיל לנתם אחרים בכך ש"מ כו' עכ"ל והוא פי' שני בערוך בערך גרם ולפירוש ראשון שכתב שם פי' י' בנים היו לו ומתו ומלטער ומרוב החביבות היה נושאו כו' ע"ש ולפי זה י"ל דה"פ כיון דבל כך היה חביב לו להלטער אלמא דיסורין של אהבה הוו וק"ל: **חביבין עליך יסורין כו'.** אשבחן בכמה דוכתי שהלדיקים הוו מקבלים עליהם היסורין בהאהבה בהך עובדא דרבא"ש בפרק הפועלים והיינו היכא דליכא ביטול תורה דהוו יסורין של אהבה דלאמר לעיל אבל כל המה עובדי דהבא משמע דהוו תלמידי כ"ב שהיה מיסורים שלהם ביטול תורה דלאמר דהוו לבריכים לקבים אותן ולבן קאמרי דלא הן ולא שבבן וק"ל: **לוקים רבי יוחנן לנפשיה כו'.** ולעיל גבי רבי חייא ב"א לא מקשי ליה דלוקים רבי חייא לנפשיה דאפשר דהוה סבור בתלוי אם ת"א בלל לחולה לקום אבל רבי יוחנן דלפי דעתו שאפשר לחולה לקום כדמוכח בעובדא דר' חייא ב"א לעיל דיהיב ליה ידיה גם שרלה בו שקם ח"כ כשהוא היה חלש לוקים לנפשיה ומשני

דמינו דומה דוחלאי ידע דא"ל לוקים מנפשיה אלא ע"י אחר משום דאין אבוש כו' וק"ל: **אי משום תורה כו'.** הוא מבואר ע"פ מ"ש בשלבי מ"ק חי בני ומזוני לאו בזכותא אלא אלא במזלא ובכתבו התוס' שם ובתוספות ס"פ כ"ד דשבת (קנ"ו.) הא דאמרי' אין מזל לישראל י"ל ע"י זכות גדול משמתה המזל ולפעמים אין משמתה כדאמרי' בתענית בר"פ בן פדת דא"ל כו' בחולי דאיבני בעידנא דמזוני עכ"ל ואפשר דהיינו הוא חולה דהכא שאמרו בר"פ דשבת ר"א בגמרא הוא ר"א בן פדת וז"ש אי משום תורה שהיא חיי האדם כמ"ש כי הוא חייך ואורך ימיך אין זה אלו בזכות כי לא כל אדם זוכה להרבות בתורה כמ"ש בזה דהכל במזל אלו אפילו ס"ת שבהיכל וא' המרבה כו' ואי משום מזוני לא כל אדם זוכה כו' דמזוני דעוה"ז במזלא אלו וכמ"ש לו הקב"ה בחולי דאיבני בשעתא דמזוני כדאמרי' בתמ' תענית ואי משום בני דין גרמא כו' ולא בזכותא אלו אלא במזלא וק"ל: **להאי שופרא דבלי כו'.** גם שהפליגו בפרק הפועלים בשופריה דר"י אינו דומה שבבו בשביל שופריה לחוליה ואפשר דנשעטרו על זכרון תורבן ירושלים כדאמרינן שם דאר"י אנא אשתייר משפירי ירושלים נמצא בזיעות בלה השופרא מכל בני ירושלים בעפרא מיהו בההוא דנדרים (נ:) דר"ע רק ושתק ובכה על שופריה בשתא בזמן טורנוסרופוס א"ל לפרש כן ודו"ק: **תקיפו ליה כו'.** דגם רב הונא שהיה עשיר גדול כדאמרי' בתמ' תענית יין הרבה כ"כ בתי שכולם תקיפו ואדאי דין שמים בהשגחה הוא וע"כ א"ל ליעיין מר במיליה לפשפש במעשיו ע"כ: **בתר גנבא גנוב ומעמא טעים.** נראה לפרש המשל הזה ע"פ הדין שבאינו בר"פ מרובה אין הגונב אחר הגנב משלם כפל ד' וה' דמחמיר בגונב אבל הגונב מן הגנב גם שהוא חייב לשלם הקרן טועם לו וגנובים יתמקו לו כיון שלא יראה לשלם כפל ד' וה' גם שאין המשל הזה דומה ממש לעובדא דרב הונא שהוא בזמן ולא שלו לפי דעתו מ"מ לפי מאי דאמינא לה ולא היה מצוד להם הוה קלא בדומה וק"ל: **אלא אימא סמוך למטתי כו'.** פירש"י בשמרית מיד בקומו התפלל וקרא ק"ש וק"ק למה תלה הדבר בסמוך למטתו דהא אם השכים לעמוד קודם ע"ה לא היה מתפלל וקרא ק"ש סמוך למטתו וע"ק דמימרא זו לא שייכא הכא בפ' זה דע"כ לא מייר אלא בתפלת ק"ש של ערבית גם אינו דומה שהגיה דבריו שלא אמר כלל לפני מטתו ולולא פירושו נראה דנסמכו הדברים שאמר אח"כ ושתהא מטתי נתונה כו' ובפי' תר"י ע"ד הרוצה להתכים ידיים ולהעשיר יפתן כו' ע"ש בתורך שיש לאדם להתפלל ולגדל לפתן אז לדרום דהיינו שיתן לו הש"י בניס תכמים בתורה ועשירים וז"ש אלא אימא לפני מטתי היינו סמוך לשכיבה בלילה התפלל מקודם על שיתן לו הקב"ה בניס ותהא מטתו נתונה בין לפתן כו' על שני דברים התפללתי שיהיו בני אלה הנולדים לי תכמים ועשירים ושאמר דהוויין לו בניס זכרים כו' הלשון משמע דהיינו ממילא כשאתקבל תפלתו שיהיו תכמים בתורה ועשירים ממילא יהיו זכרים דבאשה לא שייכא תכמה כדאמרי' דאסור ללמדה תורה ולא שייכא בה עשירות דמזלה אזל לפי מזל האיש כמ"ש בנדה (ל"א:) נקבה נקייה בתה כמפורש שם וברפ"ק דסוטה (דף ב) בחיותיהו ע"ש ומייתי לה מהאי קרא ממתים ידך ה' וגו' פירש"י ולפוזך לשון לפון ומיפא דקרא ישבנו בניס עכ"ל והוא דחוק שלא הזכיר רק לפון גם בניס משמע נמי נקנות כדאמרי' בתמ' יבמות (סב:) ונראה לפי דרכנו דהאי מזמור בתפלת לילה דסמוך לשכיבה מדבר כמ"ש תפלה לדוד וגו' בתנא לי פקדת לילה וגו' ומסיים בו ממתים ידך ה' וגו' שהוא מל' אנשים שיתן לו זרע אנשים שיהיו מלקט בחיים דהיינו בתורה כמ"ש כי הוא חייך גם בעשירות דהיינו ולפוזך בעוה"ז ושבעו בניס וגם ינחו יתרם לעולליהם ממון עשירות ואמר דוד ברוח הקודש ע"י תפלה זו שבלילה קודם שכיבה אני בלדק אחזה פניך ואשבעה בהקיץ משיניתי זה ממה שחזיתי ממונתך ברוח הקודש בלילה ושוב ראיתי בערוך בערך תפלה שפירש בזה ג' פירושים ותפלת ערבית ע"ש וק"ל: **טורפין כו'.** כענין שאמרו שם מלאכי רחמים המבאים תפלת אדם לפניו יתברך ואם אין אדם זוכה לכך יש מלאכים אכזרים ומקטרגין שטורפין את תפלתו ומוציעים אותה מלהגיע לפניו יתברך וז"ש טורף נפשו זו תפלה כפירש"י בתפו דהוא מלאך האכזרי הנקרא אף כמ"ש בנדרים (ל"ב.) והיא מדה כנגד מדה שהוא גורם לחברו שהוא מרד בתפלתו ונטרפא ואמר המלעגן תעזב וגו' כפירש"י ועניינו שאתה חושב שלמעגן שיצאת לא יהיה עוד השגיח על היחיד שבב"ה והיינו תעזב האדם כמ"ש בדשעים שאומרים עזב אלהים את האדם ואמר ולא עוד כו' שגא' ויעתק צור ממקומו ואין מקומו אלא בישראל כמ"ש

בכל נרתם לו כי שהשכינה עמהם בכ"מ שהם (סוכה מ"ה ע"א ע"ב) וק"ל:

דף ו בד"ה אלו תפילין שבראש פרש"י משום שם של שדי כו' עב"ל. כן פרש"י בפרק הקומץ שכתוב עליהן רוב השם שי"ן ודל"ת כו' וע"ש בתוס' וק"ל: בד"ה אחורי בית הכנסת פירש"י כל פתחי בתי כנסיות היו למזרח ואחוריהם למערב כו' עב"ל. אבל בפרש"י שלפנינו שכתב מעין מקדש ומשכן פניהם למערב ואחוריהם כו' עכ"ל נראה שאחור ר"ל הוא אותו לד שבו הפתח והוי הפי' ממש כפי' התוס' והכי"ר יונה הבין מפרש"י עוד פירוש אחר וע"ש וק"ל:

ח"א **דף ו ע"א** לו הקשבת למצותי כו'. עיין פירש"י שהוא דחוק ובע"י בשם ר"י למצותי מלשון צוות ותבונה והיינה כ"ל הקשבת שהיית ממתין ומקשיב לענות אמן על כל ברכה שתשמע מתברך צוות לך בב"ה יהיה שכרך בהבה שלום וגו' ועי"ל דסמך בהך דרשה אקרא דלעיל מייניה דכתיב ה' אלהיך מלמדך להועיל מדריכך וגו' דהיינו שתועיל לחברך להגיל מסכנה מדריכך בדרך תלך דהיינו שהולך בהבה"ל בדרך שהלכת ע"ז לו הקשבת למצותי ואם ויהי בהבה וגו' וק"ל: **כל חד מינן אלפא משמאליה כו'.** עש"ה יסול מלבד אלף ורבבה מימינך וגו' וק"ל: **ובצפרא כו'.** דבלילה כשאתה שוכב על מטתו שכיחי מזיקים טפי כמ"ש לא תירא מפחד לילה וגו' מדבר באופל וגו' כי הרוחות מתדבקין באדם ביותר בלילה בעת השינה כדאמרי' פ' הרואה (נ"א ע"ב) דיש תלוחות בלילה בשינה ע"י שדים ומזיקין וק"ל: **במקום רנה כו'.** ונפ' אין עומדין (לקמן ל"ח) דהשיון מהאי קרא שיקדים שיר ושבח ואח"כ יעשאל אדם ברכיו ועניניו תדא הוא דיוון דלא יעשאל אדם ברכיו אלא לבתר רנה ושיר ועיקרו בב"ה בפרש"י ע"כ לא יעשאל גם ברכיו אלא שם בב"ה והיינו בשתם בני אדם להתפלל בביתו אבל מי שיש לו מקום קבוע ללמוד תורה יש לו להתפלל שם כדאמרי' בר' אמי ור' אסי (לקמן ח') דהוו מלאי ביני עמודי דהיינו ביהמ"ד שלהם וקדושתו טפי מקדושת ביהכ"נ וק"ל: **ומנין לי' כו' ומנין לבי כו'.** כל הני מילי די' וג' וד' וה' משנה שלימה היא בפ"ג דתענית ומייתי לה מהני קראי אלא דמייתי לה כולהו לענין עוסק בתורה ואפשר דאלו לא נאמר קאמר התם אבל הכא בשמעתין מצריך לריכי לכל הני קראי כדקאמר וכי מאחר דאפילו חד תרי מצעיא כו' הוצרך כל חד וחד למלמה מיהו הא דמוסיף התם ומנין אפילו ה' שנאמר ואמרתם על אדך וגו' לא מצריך ליה הכא והביאור גבי שבתה המתפללין אחר אלהים בלא כביכול שהוא עומד שם עם המתפללים דאמרו ליבא תוך ד"א של המתפלל וגבי ג' בדין שהדיינין מצוות בשיבה קאמר נמי בקבל אלהים וגו' כמו שהם יושבין כדמסיק ג' עד דיתמי: **מאי ולחושבי שמו א"ר אשי חשב לעשות מצוה ונאנס כו'.** ובספ"ק דקידושין גרסי' אפילו חשב לעשות מצוה כו' ושם מפורש: **שאפילו א' שיושב ועוסק בתורה כו' שנאמר בכל מקום אשר אזכיר וגו'.** והכי מפרש לה לענין עוסק בתורה בכ"מ שאתן לך רשות להזכיר שמי דהיינו בדרך לימוד אבל בע"מ אסור להזכיר ש"ם דהוה לבטלה וק"ל: **תרי מכתבן מלייהו וכו'.** לפי שנים מתון משא ומתן שלהן בד"מ יבואו ברוב על האמת שניהן ליכתב בספר זכרונות לפניו ית' אבל הא' אפשר שיבא לטעות בלימודו ולא ניתן ליכתב: **מנין שהקב"ה מניח תפילין כו'.** בבר כתבו בזה סוד נסתר אבל אני ראוה בו קרוב לפשוטו כי מצות ענין תפילין הוא שם לנו להיות דבקים בו ית' והנתן עלינו היא משרה שכינה עלינו בשמו

תוספות בד"ה המתפלל כו' והר"י היה כו' ר"ב פי' שהמחיר אף בבתי כנסיות שלנו וק"ל: **בא"ד** עד שיעלו כולם ואם בתוך כך היה שום אדם בא בב"ה היה מעיין כו' כל"ל וב"ב בו הוא במרדכי: **בד"ה** אלו תפילין כו' מן המותר בפיך כו' ר"ב פי' ומפיק עור של בהמה טמאה לתפילין שפסולים וק"ל: **בא"ד** מתורת ה' בפיך כו'. ר"ב פי' אלמא אין עליהם תורה כי אין לריכין מן התורה להיות עליהם שם של שדי וק"ל:

חכמת שלמה

דף ו ע"א גמרא לוח הקשבת כו' כל"ל וכן גרס"י: **שם** קיומא נהילא כו' ר"ב פירוש אפר הנעבר נגפה ערוך: **שם** ולחתוס פומיה ר"ב ידחק את פיו מלשון אם התמים בשרו ר"ל: **שם** עבד הכי חזא ואתזק כו' ואתסי תנא אבא כו' שמי אבוא אלוף ובוכתיך וכי כו' כל"ל: **רש"י** בד"ה בוכרתא הבכורה לאמה הם"ד: **בד"ה** ולתמיה לקנה הם"ד: **בד"ה** ומנין כו' קרויה עשרה שנאמר כו' כל"ל: **בד"ה** מאי כתיב כו' בהם לשון זכרון כו' להם לישראל אלא כו' כל"ל:

דף ו ע"ב - דף ו ע"ב

וד' פרשיותיה שכתוב בו מומין עד"ז מצות תפילין שיהיה לישראל דביקות וקדושה בה' בכל נפשם ובכל לבבם ובכל מאודם ולעומת זה יש להקב"ה דביקות ומטיבה בישראל כמ"ש אני לדודי ודודי לי וכדמייתי שהקב"ה משתבח ומתפאר בישראל וישראל מתפארים ומשתבחים בה' דכתיב את ה' האמרת היום וה' האמירך היום וע"כ נקראים התפילין פאר והוא שהקב"ה מניח תפילין להתדבק ולהתפאר בגאלתו ישראל וכמ"ש שיתי כחותם על לבך כחותם על זרועך וגו' שהוא מורה על דבקות שלו עמנו כתפילין הללו שהם על הזרוע נגד הלב ומייתי מדכתיב שבע ה' בימינו זו תורה כו' דהיינו שבשבע בני מדות שהם החסד והגבורה שבשבע ה' בימינו זו תורה מימין היא מדת החסד שנאמר בתורה ותורת חסד על לשונה ומרוע עוז זו התפילין שבד שמאל הוא מדת הגבורה והעוה כי מתוך הגאון מעבר האדם השכינה על עצמו נגד עמי האדר לירא מגבורתו יח' ב"ה כדכתיב ורוח לו עמי וגו' כי אם ה' וגו' הרי שריית השכינה ואמר מה כתיב בהו נתפילין דמרי עלמא דהיינו פקודים המורים על כוונה זו שיש לו יתברך דבקות ומטיבה בישראל דוגמת תפילין שלנו מיניסה שמורים על שיש לנו דבקות ומטיבה בו יח' ב"ה ואמר לו מי כעמך ישראל גוי אחד בו' ופירוש האמרת מל' מטיבה ע' בפרש"י בסמ' מגיבה (ג.) שהוא שבח מיוחד בשביהם דהיינו ה' אחד וישראל גוי אחד וקאמר בשאר בני מלי דמשמע ליה ולאי דכעין שלנו ד' פרשיות בד' בני בר הם תפילין של הקב"ה ומסיק כי מי גוי גדול ומי גוי גדול וגו' דדמיין להדדי כו' דכי מי גוי גדול וגו' בכל קראנו אליו מורה על הדבקות לנו בו בתפלה ומי גוי גדול אשר לו חקים וגו' מורה על הדבקות לנו בו בתורה ואשריך ישראל ומי כעמך ישראל אחד בימא דדמיין להדדי דהיינו שדבקים בו לעמן ישועה כמו שכתוב אשריך ישראל מי כמוך עם נושע וגו' ומי כעמך וגו' שאר הלכו אלהים לפדות לו לעם ומי וגו' לו הנסה אלהים וגו' אחד בימא המורה על הדבקות בו בעשות להם נפלאות ונורלות ולתתך עליון אחד בימא הוא המורה על הדבקות בו במעלה עליונה כדכתיב להבלה לשם ולתפארת וגו' ומסיק דכולן כמיני בחדרעיה ופרש"י דר"ל דכולן כמיני מרוע בימא אחד ואין זה כמשמעו דהל"ל הכי כולן כמיני בחדרעיה בימא אחד ועוד דמאי אשמעינן בכך דוודאי כן הוא ותפסיר לומר משום דהא דמייתי מנין שתפילין קרוין עוז מדכתיב ורוח כל עמי הארץ כי וגו' דמייתי בתפילין של ראש ועולה קאמר תיגא אחד בימא בשאר בני כו' דכולה מלתא בשל ראש מיירי קאמר ומסיק דכולן כמיני גם בחדרעיה כדקאמר מעיקרא שבע ה' בימינו ומרוע עוזו ודו"ק:

ע"ב שנאמר מי בכם ירא ה' וגו'. פירושו לפי הדרש מי בכם ירא ה' לבא לבית המקדש לשמיע בקול עבדו של הקב"ה דהיינו הש"ץ שהוא עובד בתפלתו עבודת כ"ג כמו שכתוב (תענית ב.) ולעבוד את ה' אלהיך בכל לבבך אי"ז עבודה שהיא בלב הוי אומר זו תפלה אשר עתה הלך בדרך חושך ואפילה דהיינו מנגע מהלוך בה בשביל דבר שאין נוגה לו דהיינו לדבר הרשות לאפוקי אם נמנע מב"ה משום שהלך בדבר מצוה שאז נוגה לו ע"ש כי נר מצוה וגו' שאז הוא עוסק במצוה ופטור מן התפלה ומשום שיש אדם שיחשוב לו כי גם זה לו דבר מצוה כשהולך בשחורתו להרוית בה ולפרנס בני ביתו וע"כ אמר שיבטח בה' דה"ל לבטוח בה' שיתן לו פרנסתו ולא היה לו ליענש מב"ה כדאמרי' לקמן פרק אין עומדין (נ"ג ב) בחסידים הראשונים וק"ל: **ולא מצא בה ר' מיר כו'.** כדאמרי' לעיל שהקב"ה מצוי ב"ה ר' שבחים שהיה מעיסה ומסיק שם דעשרה שכינה קדמה ואחיה ועז"ז אמר בשעה שהקב"ה מקדיש עצמו לב"ה למצוה שם עשרה דרגליים שם ולא מצא י' כ"א ט' טעם הקב"ה ואומר מדוע בחתי להשרות שכינתי שם ואין אים אחד פרטי שהוא משלים עשרה ואין עונה דבר שבקדושה וזה מקרון לא יוכל להמנות כדאמרי' בחגיגה (ט.): **כל הקובע מקום כו'.** מבואר דכל המשנה מקום תפלתו הוא מקבל שפע וכח אלהי כפי אותו המקום והרוח כמו שאמרו (ב"ב כ"ה) כל הרוחה להחכים ידרים להעשיר יצפון אבל הקובע לו מקום אחד לתפלתו בלי שיור הוא מייחד כחות אלקים לשם האחד האמיתי וזה אומרו אלהי אברהם בעזרו ויבשכם וגו' והוא מבואר כמ"ש בספסים (קי"ז:) שאמר לו הקב"ה והיה ברכה כך מומתין בשם ההויה כמ"ש המיוחד שעל ידי אברהם נתייחד שמו יתברך ב"ה בעולם ומאור עוזו עליו אי חסיד כו' שזו מעדת חסידות הוא שתנקש ברכיו מעדת הרחמים ואין פונה פניו לנקש גדולות בדרך אחר וק"ל: **לא אמרן אלא למיפך כו'.** רב הונא נמי לא אמר אלא היולא דהיינו למיפך אלא דהכי קאמר לא אחרן אלא היולא מב"ה ע"מ למיפך דהיינו לעשות ברכיו בחוץ אבל היולא מב"ה כדי למיעל בית המדרש לקיים מ"ש ילכו מחיל אל חיל ודאי מצוה למירחט גם מבית הכנסת שנאמר נרדפה לדעת את ה' דהיינו ללמוד תורה בב"ה וק"ל: **ואפילו בשבת וכו'.** ר"ל השומע שאגת אריה ומתירא ודאי דהולך במרוצה ושרי אפילו בשבת משום סכנה כן אחרי ה' לדבר הלכה וגו': **אגרא דפירקא ריהטא כו'.** כפירש"י דרוצה אינם מבינים כו' ועי"ל דאחכמים דאינן ברכיו לפרקא דבבר יודעין דברי הלכה קאמר דמ"מ אגרא שלהם ריהטא ועד"ז יש לפרש מ"ש בפרק משקין (מו"ק ה.) בהוה תלמידא דבשבתא דרגלא לא הוה מקשי ליה קרי עלה ושם דרך מראנו וגו' דאומו תלמיד לא היה ברך להלך בשם כיון דלא הוה מקשי ליה אלא בשם ומחשב לו שכר ואגרא דרך בדרך ילך בשם וכן יש לפרש אגרא דבלה דוחקא גם אם השומע הבא הוא מ"מ ואין ברך לכן יש לו אגרא דדוחקא: **אגרא דבי טמיא שתיקותא.** ובערוך בערך טס אגרא דבי טמיא פירוש אבל ויוצא בחטוב"ח ובאלב"ש עכ"ל. וכדאמרי' בסוף פ"ב דמ"ק (כ"ח:) אין המנחמין רשאין לומר דבר עד שיפתח האבל: **ואגרא דתעניתא צדקתא כו'.** עיין פירש"י ועוד יש טעם אחר כדי שלא יהא נהנה מתעניתו בממונו שיעור מה שלא אכל ושתה היום לכן יתן שיעור הממון זה שנהנה לצדקה וק"ל: **ואגרא דהספדא דלויי כו'.** אמרי' בפרש"ג דמ"ק (דף כח:) דידל ילוויה כו' כפירש"י שם: **ואגרא דבי הלולי מילי כו'.** כפירש"י לשמח החתן בדברים עכ"ל והכהיא דבר קפרא בהלולי דר"ש בר רבי בנם' נדרים (נ"ח.): **כל המתפלל אחורי ב"ה וכו'.** לפירוש הטוב שבשבח זו כיון שמתפלל לרוח אחרת שמתפללין כל העם וכ"ה בהגהת אשרי ע"ש וק"ק מלי קאמרי מי שהוא אחורי העם כו' גם אם הוא בב"ה והוא מתפלל לרוח אחר יש לחוש על כך דו"ל דאחרי בני מבחוץ ולרוח אחר ועיין בחר"י ולולי דבריהם היה נראה לשיטתם דאה"ג בתוך ב"ה נמי יש לחוש על כך וה"פ כל המתפלל אחורי וכו' היינו שעומד בב"ה ועומד בפנוי אחורי כלפי ב"ה דהיינו לרוח אחרת שהכל מתפללים וסביב רבעים יתהלכון דמייתי לא היינו סביב מבחוץ לבהכ"נ אלא שמסבב פניו לרוח אחרת שמתפללין כל העם והא לא מקשי אלאחרו (ב"ב כ"ה) הרוחה להחכים ידרים ולהעשיר יצפון ד"ל היינו בתפלל בחיוב ובמנחה ועוד דהתם לא קאמר אלא לגדל קצת אבל המתפלל היפך שמתפללין העם הוא אסור כדקאמר הכא לפי' הטוב' שלפנינו אבל בפנינו ד' הבית ד' ר"י בדרך אחר ואין להתרץ ודו"ק: **חלף אליהו וחזייה אידמי ליה בטייעא כו'.** בר"ף ל"ג חלף אליהו כו' אלא חלף ההוא טייעא חזייה כו' וכן נראה מפרש"י וכן נראה קצת דמשום שעשה כך אינו דומה ליהיה חייב מיתה שיהרגהו אליהו ויש לישב גירסתנו דחידמי ליה כטייעא לא קאי אאליהו אלא אאותו איש דלא הוה מהדר אפיה כו' קאי דהוה אידמי ליה לאליהו שאינו ישראל אלא ערבי ולכך הרגו אליהו וק"ל: **מאי כרום כו' דברים כו'.** מבואר דקאי אריש דקרא המתפלל סביב לב"ה דהיינו מחוץ לב"ה נקרא רשע ע"ש שהוא מזלזל בתפלה דהוא דברים כו' ולמאן דדרים כיון שנלכך אדם לבריות כו' קאי נמי אריש דקרא ע"פ מ"ש (ב"מ ע"ב ע"ב) לחסור לאדם לעבור נגד ב"ח שלו כדי שלא לבישו לו שלום וז"ש סביב וגו' דמדת רשעים אינו כן אלא דסביב ב"ח הולכין ומזלזלין בו עד שנשתנה כו' ואמא מייתי כאלו נידון בחש וכמים כו' דהיינו שמבישו נשתנה פניו להתפסך בגווניים לחזיל קומקא דהוא מולדות אש ואמי מיורא דהוא מולדות מים וק"ל: **בתפלת המנחה כו'.** נראה לפרש דהא לא אלעזריך למימר שלא יבטל אדם אחד מהתפלה שבכר מפורש (לקמן כ"ו) שאחת מקנוס וכנגד תמידין מקנוס אלא דה"ק לעולם יהא אדם זהיר וחרד בתפלת המנחה שלא יעבה אותה אלא מיד ומיכף שיגיע זמנה יתפלל אותה כמ"ש פ"ק דשבת (דף ט:) שלא יעשה דבר אלא אחו לאמשוכי ומייתי. **שהרי אליהו לא נענה אלא בתחלת תפלת המנחה שנאמר ויהי בעלות המנחה ויגש וגו'.** דמשמע ליה בתחלת עלייתו של שעת המנחה: **ור"י אמר אף בתפלת ערבית שנא' תכון תפלתי קטורת וגו'.** ע"פ מה שאמרו (ביומא) [בספסים נ"ט.] אין לך דבר שמתעכב אחר תמיד

ע"ב גמ' בחתי ואין אים קראתי ואין עונה נ"ב סמך לדבר שמעתי מי"ש הוא נוטריקון אמן יהא שמיה דהיינו בעשרה וק"ל: **שם כתריה ישלג** כי הוא ישלג ויתרדו בנים מים אבא נמי

של מין הערבים אלא קטורת וז"ש מכון תפלתי של ערבית סמוך לעבודת הקטורת של בין הערבים שהיא עבודה המתוחדת בתנחה כדאמרי' לעיל סייג עשו חכמים כו' ועד"ז קאמר נמי: **בתפלת שחרית שנא' ה' בוקר תשמע קולי כו'.** כפל בו אבא בוקר ע"פ מה שאמרו (פסחים שם) דאין לך דבר קודם לתמיד של שחר אלא קטורת דכתיב ויה בבקר בבקר וגו' דהיינו שיהא זרז להשכים אותה בבקר בבקר כמו בקטורת של שחרית דאמרינן לעיל שהא תפלתי סמוך למטתי כפירש"י ותוספות שם: **ענני ה' ענני כו' ענני שלא יאמרו מעשה בשפים כו'.** כמו שמפיים ענני ודעו העם זה כי אתה הוא ה' אלהים וגו': **עובר בה' קולות כו'.** מבואר אלו תמשה קולות הן תמשה קולות של הדבור שהקול מתחלק לפי מוצאם אותיות בומ"ף מהפה דטנל"ת מהלשון שסר"ן מהשיניים גיכ"ק מהחיך אחה"ע מהגרון והן הן אותיות שהתורה נתנה בהן ולא בקול פשוט שאינו מורה על דבור מה וזה שאמר שראוי לשמח תחן ולבה בקול הדבור הכולל ה' מיני קולות שאמרנו כמ"ש בי הלולי מילי ור"ל לשמחו בשמחה בדבור של מצוה להזכיר תפלי המקום בגבולה לקיום עולם והוא שפיים בתומרו קול אומרים הודו את ה' שקולות השמחה יהיו בשבח המקום וע"כ תקנו חז"ל אלו ה' קולות מ' ברכות תחנים כמפורש בחידושינו פ"ק דכתובות ע"ש ואמר שאם משמחו זוכה לה' קולות של תורה כי נתינתה היא היתה יום שמחת לבו ומתוגמו עם ישראל והה' קולות שהן ה' מוצאי הדבור באותיות של תורה הם קיומו של עולם שנתנו בחיני כמו שכתוב אם לא בריתי יומם וגו' אם ישראל מקבלין כו' ומה שפיים ואמר הא דכתיב וכל העם רואים את הקולות הן קולות דקודם מתן תורה דהאי קרא פירושו של ה' קולות שנאמרו קודם מתן תורה שלא תאמר שהם קולות פשוטים שיש אלא שכל העם רואים את הקולות שהם מתחלקים לפי צורת האותיות כפי מוצאם של הקולות ומדמיון רואה את כל חלק וחלק מהקול כפי מה שהוא לפי צורתו באותיות ואמר כאלו הקריב תודה כו' שהיא נאה ג"כ בשמחה על הקיום לגון לפניו כמפורש (פ"ק) [פ"ב] דשבועות גבי מוסיפין על העזרה ואמר עד"ז כאלו בנה אחת מחורבות ירושלים שהוא קיומו ושמוו של ארץ ישראל וק"ל: **סוף דבר הכל נשמע וגו'.** דלפי פשוטו ה"ל למכתב הכל תשמע בלשון זוי לנוכח כמו שפיים את האלהים ירא וגו' ואמר על זה אלי כי זה הכל דלפי פשוטה דהכתוב מדבר בלשון זוי את האלהים ירא וגו' יהיה פירושו נתינת טעם כי לדבר זה שהוא הירא נגרא האדם כפירש"י בספר קהלת אבל השמא דהכל נשמע את האלהים ירא וגו' מדבר בשבח ומעלה של ירא אלהים יש לנו לפרש ג"כ פיפא דקרא כי זה כל האדם בשבחו של ירא אלהים לבר כדאית ליה ולמר כדאית ליה ולא פליגי אלא כל חד וחד אדא מג' עולמות נקט במלתיה ז"ש כל העולם כולו לא נברא אלא בשביל האדם דהיינו בא עולם המלאכים לא נברא אלא בשביל האדם שהוא בעל בחירה כדי לזכותו אם יהיה ירא אלהים ושמור מצותיו כדאיתא במדרשות ושאמר שקול הוא כנגד כל העולם דהיינו עולם האמצעי כמ"ש (ב"ב ע"ה.) פי משה כפני אמה ופני יהושע כפני לבנה ונשאר לדיקים כתיב והמשכילים יזהירו כזוהר הרקיע וכוכבים וגו' ושאמר כל העולם כלו לא נברא אלא לענות זה דהיינו עולם התחתון לא נברא אלא לענותא לו בעלמא כדי שיתמנו אותו ויעשו עבודתו כדאמרי' בפ' הרואה (לקמן נ"ח.) בן זומא רואה אוכלסא ע"ג מעלה בהר הבית אמר ברוך שברא כל אלו לשמשני וק"ל: **יקרים לו שלום כו'.** אבל אם אין רגיל ליתן לו שלום לא יקדיש לו שלום דשמא תברו לא יחזיר לו שלום ויקרא גזלן ומיהו בפ"פ הניחקין (גיטין ס"ב) קאמר דרב חסדא היה מקדיש שלמא אפילו לעכו"ם ואפשר בגרגיל ליתן לו שלום אי נמי מפני דרכי שלום עשה כן לעכו"ם וגם אם לא יחזיר לו שלום אין לחוש עליו אם יקרא עכו"ם גזלן. ועוד שמעתי מה דלפי שהדרך ארץ למשיב לבפול שלום וכיון דלא היו כופיפים שלום לעכו"ם. כדאמרינן התם היה רב חסדא מקדיש לו שלום כדי שיכפול לו עכו"ם שלום ואלו היה העכו"ם מקדיש לו שלום היה רב חסדא צריך לכפול לו שלום לפי הד"א ומפני דרכי שלום וק"ל:

ח"א **דף ז ע"ב** מנין שהקב"ה **מתפלל** כו'. ועניינו בית תפלתו הוא המקדש של מעלה המכוון נגד המקדש של מטה כדאמרינן פרק אין דורשין (חגיגה י"ב ע"ב) זבול שבו ב"ה ומזבח בנוי ומיכאל השר הגדול עומד ומקריב כו' והיינו שמכוון נגד מקדש של מטה כמו שלמטה מתפללין שיגולו רחמיו עליהו כן מלמעלה הקב"ה מתפלל על כך כדמסיק דמצלי י"ר שיכבשו רחמי את כעסי ויגולו כו' והוא כוונת הכתוב ושמחתים בבית תפלתי שהוא המקדש שלמעלה שאם עולותיהם ובחיהם לרצון וגו' ע"י הקרבת מיכאל שאם מקריב נשמתן של לדיקים כדאמרינן במדרשות ואמר כי בית שלמעלה כנגד בית תפלה שלהם שלמטה אשר אם יקרא לכל העמים כנאמר בתפלת שלמה וגם אל הנכרי אשר לא מעמך וגו' ובא והתפלל וגו' וק"ל: **אבתריאל כו'.** בעלי הסוד כתבו שהוא רומז לבחר עליון והאל"ף שלפניו מורה על אין סוף אשר מאם הבריכה העליונה שופעת על הנרכה ואל יה ה' לבאות שמותיו הקדושים ע"ש מדותיו ואם הרחמים בתפלה ח"ש שיכבשו רחמיך על מדותיך דהיינו שיכבשו מדת הרחמים על כעסך ויגולו כו' על שאר המדות ואמר ונענע לי ראשו כי זה גם תפלתו יח' כ"ה כדלעיל ואמר דקמ"ל שלא תהא ברכת הדיוט קלה כו' והברכה כלפי מעלה להוריד בשפע הבריכה העליונה על המנקש וע"ש שהיה יחיד קרא לה ברכת הדיוט ולפ"ש פי כן היה תפלתו מרוצה ומקובלת לפניו יח' כ"ה וז"ל: **עד שיעברו פנים של זעם וגו'.** וכן מ"ש בלפי פשוטו כמ"ש וכפירש"י פני ילכו אלא אשאלה עוד מלאך אני כו' מה בקש אמ"כ משה ויאמר אליו אם אין פניך הולכים וגו' כיון שכבר הבטיח אותו הקב"ה על כך פני ילכו וגו' וק"ל: **דתניא אל זועם כו' וכמה רגע כו'.** כל הסוגיא מפורש פ"ק דמס' ע"ג (ד.) ופרק חלק (ק"ה:) ע"ש: **בשעה שהחמה זורחת כו'.** לכאורה אין לומאמר הזה מקום כאן אבל נסמך לכאן שאמרו לעיל דאיכא רחמא קמיה יח' בכל יום וקאמר דהיינו משום דבשעה שהחמה כו' ומשחמתים לחמה והיינו דזועם בכל יום לאור החמה יממא מקרי וק"ל: **טובה מרדות כו'.** מכות מרדות אמורו בב"מ פירש הערוך ע"ש שבאו המכות על שמרד בדברי חכמים ויותר נראה לפרש כי הכא מלשון הכנעה כמו עניה ומרודיה ועניים מרודים מבית וגו' שבאו המכות להכניעו וז"ש כי טובה מרדות אחת בלב דהיינו הכנעה מכמה מלקות שהרי ישראל לקו בכמה דברים כמפורש שם אמ"כ ושבחתי כל משוסה וגו' והשמותי גפנה וגו' ולא תשוב עד שתקבל מרדות והכנעה מעצמה בלבה ואמרה אלכה וגו': **ג' דברים בקש כו'.** ונתן לו. פי' רש"י לפוף שאלתו כתיב גם את הדבר וגו' עכ"ל והיינו בב' בקשות האחרונות יש לפרש כן דכתיב בחר הבי בם את הדבר אשר דברת אעשה וגו' אבל על בקשת הודיעני נא את דרכך וגו' כבר השיב לו ויאמר פני ילכו והניחותי לך ומפרש ליה ומנוחי את אשר אחון וגו' דהיינו דרמאי לחון שהוא לדיק בחר' ואם רשע אחיו אבא אחון ומקמר דבקשה זו לא השיב ולא נתן לו אלא אחון אע"פ שאינו הגון: **כשאוחזין מעשה אבותיהם כו'.** כמפורש פ"ג דסנהדרין (כז:): **צדיק ורע לו צדיק שאינו גמור כו'.** ועל כן רע לו על מיעוט עונותיו כדי לזכותו בעה"ב ובהיפך בדשע שאינו גמור שטוב לו בעוה"ז כדי שיקבל שכרו על מיעוטו זכיותיו ולטרדו בעולם הבא כמו שאמרנו ומשלם לשונאיו על פניו ועיין בזה במפרשים: **בשרציתי לא רצית כו'.** נראה לדעת ר"י ב"ק לולא שהסתיר משה פניו היה יכול לראות פני ה' ולא תוכל לראות פני היינו מפני שלא רצית אבל פיפא דקרא כי לא יראני האדם וגו' שהוא נתינת טעם לבאורה אינו מכוון ויש לישב דכי לא יראני האדם וגו' אינו נתינת טעם אלא שפירושו שא"ל הקב"ה כך עלתה לעוני שלא יראני האדם וגו' לפי שגם אתה אינם לך מעלה ומעלה על כל הנמצאים כשרציתי לא רצית וכן נראה לפרש מדברי ש"ר ע"ש וק"ל: **בשבר ג' זבה לג' כו'.** המכוון בזה לפי שהראוה ומסתבל בדברים אלקיים יש לו לברחיק עצמו מפני ג' דברים הא' הוא יראה הבלעית שירא לגשת אל דבר הגדול ונורא ויוצא בזה אמרו גם בב"ו לאוני נערים ונחנאו והשניה בדבר שאינך השגה ועיין מוצע עצמו מפני קוצר המשיג שלא יבא לטעות ע"פ עיונו בשכלו והג' מפני עומק המוסג שא"א להשיגו אל אמתתו ומשה לכל ג' אלו נתחון שהסתיר פניו דהיינו שפשט בשכלו קוצר השגת עיונו בזה שהוא כיוון לפני משה כדלקמן ועל הב' אמר כי היה ירא שהיא הראה הבלעית ליבא מדבר המופלא וגדול ועל הג' מהביט אל האלהים בתוך אלו אם עומק המוסג ולזה זכה מדה כנגד מדה כנגד ויקבר פניו שהשב קוצר פני השגתו אמר שזכה לקלפתר פניס שהוא מעלה עיון

חכמת שלמה

רהיטנא כל"ל וג"כ פסוק הוא בהושע פי' י"א: **רש"י** בד"ה ואין עונה כו' דבר קדושה נ"ב פי' והיינו עשרה:

השגתו דכמיב כי קרן עור פניו וכשכר כי ירא זכה לוישלו מגשם אלו שהיו ישראל ירא ממנו מגודל מעלתו וכשכר מהמיט וגו' זכה לממונו ה' יביט שהוא עומק המוסג והוא מרלה אחורים כמו שנוהג בספרי כפירש"י נחומש דמרלה ספיים לא היה יכול לראות כדכתיב כי לא יראני האדם וגו' והיינו דמייחי עלה הכא ולאיתא אם אחורי וגו' מלמד שהראה הקב"ה למשה קשר של תפילין ושלא זכה משה לראות תפילין של ראש שהקב"ה מיים כדאמרינן לעיל דהיינו מפניו אלא הקשר של ד' מהשם שהוא לאחורים היה יכול לראות והוא רמז למדה הרביעית עלתה השגתו ועיין בספרי המקובלים מה: שנאמר הרף ממני וגו'. מייחי קרא דמשנה תורה בפרשת עקב ולא מייחי קרא דפרשת כי תשא שנאמר בשעת מעשה דכתיב ואכלם ואעשה אותך לגוי גדול ומשום דשם אינו מפורש בתנאי שיהיה יותר מישראל דהיינו יותר מכ' רבוא אבל בהוא קרא דפרשת עקב מפורש בתנאי שיהיו במספר יותר מישראל שנאמר הרף ממני ואשמידם וגו' ואעשה אותך לגוי עצום ורב ממנו ומייחי דאע"ג דהדבור לרעה ואשמידם בטל דבעל משה רחמי עלה מ"מ התנאי ממנו על בניו לטובה נתקיים כדכתיב רבו למעלה:

ע"ב עד שבא אברהם כו'. דהיינו בשם אדנות בא' ד' כמ"ש התוס' כי לא קראו אותו מקודם אלא בשם הוי"ה המורה על מציאותו אבל אברהם הוסיף וקראו גם בשם אדון שהוא מורה על אדנותו ויכלתו לשנות הנבראות ומערכת השמים כמפורש באותה פרשה בענין אברהם ח"ש אף דיעלא לא ענה אלא למען אברהם שהיה ראוי אמותה לפרקם בעיני הברואים אדנותו ויכלתו שנעשוה וק"ל: עד שבאת לאה כו'. כפירש"י כן מפורש בב"ר באורך ע"ש ולפי שלא נתנה טעם על הודאתה בבן הד' דכתו כן וא"ל דלאו כמתנאה אמרה כן דהא לא תשיב לאה בכולל הנביאות בפ"ק דמגילי' (י"ד ע"א) אלא שלא מדעתא שם הש"י בפיה לדבר עתידות וכ"ל בתה שאמרה רבקה לאה אשכל וגו' שגם היא לאו בכולל נביאות היתה וכן יש לפרש בתמוך גבי לאותן וק"ל: ראו מה בין בני כו'. ולפי טעם המפורש בכתוב כי ראה ה' בעניי וגו' מלא בן לא יתכן וע"כ דרשו דשלא מדעת שם הש"י בפיה עתידות זה ראו מה בין בני כו' אע"ג דבע"ר שקליה יוסף כו' דנתנה בכורתו ליוסף משמע בעל כרחו נתנה יעקב ליוסף כמפורש פרק י"ג (נ"ב קכ"ג.) וק"ל: מאי דות אר"י כו' יצא ממנה דוד שרירותו כו'. מפורש בפ"ק דנ"ב (יד:) ע"ש: מגלן דשמא גרים כי הבא דשמא רות גרם שיצא כו'. וקמייתי לה מדכתיב לכו חזו מפעלות וגו' שאין ליתם פעולה הרעה שהיא השממה להקב"ה וע"כ דרשו שמות מל' שמות שפעולות ה' נמשכים אחרי השם של אדם שהוא גרם וק"ל: קשה תרבות כו'. כפירש"י בספר מלכים גבי אדוניהו ואמו ילדה אחרי אבשלום כלומר גדלתו אחר מרבות שגדלה אמו שאבשלום עכ"ל וכה"ג קאמר בפרק יש נוחלין (ק"ט:) ע"ש ולשון הכתוב מה רבו צרי רבים קמים וגו' הוא כפול ויש לפרש עד"ז אלא רבו מלשון תרבות וגידול שהיה מלעטר ואמר לאו מה גדולים שגדלתי והוא צרי שעי"ז רבים קמים עלי שהן אחיתופל ואמשי ופיעתה וק"ל: לאדם שיצא עליו ש"ח כו'. לכאורה דקשי עד הכא לפי המשל ומה שאמר שוב כיון שא"ל כו' היה עכ"ל ואמר שמא עבד כו' אינו שייך למשל ומילתא אחריתא הוא והכ"ל ד"א כיון שא"ל כו' ויש לישב דודאי בש"ם שיש לזוה תשוה כדי לשלם אינו עכ"ל גם קודם שפרנו כיון דאפשר לו לשלם אלא דאיירי בש"ם גדול שהוא עכ"ל שלא פרנו כיון שאין לו לשלם כ"כ. ואז אחר שהשיגה ידו ופרנו הוא שמא כן בדוד שהיה חוטא שא"ל לו לקטול הפרנון דשמא עבד כו' כיון דחזא דאבשלום כו' גם שלא מצינו בקרא שהיה חס על אביו כדבר מה מ"מ דוד היה חוטא כן ואמר מזמור וק"ל: מותר להתגרות כו'. ר"ל ואינו אסור משום סכנה שמא ירדפנו הרשע ולאלו דמוקי ליה בגילי דשמיא להוכיחו לא קאמר דמלוה להתגרות בו היינו משום דאיכא דלבו נוקפו וירא ממנו בשביל עבירות שבידו כדבמוך ולאלו דמסיק דלדיק שאינו גמור לא יתגרה בו ויחא טפי דאין לאדם לסמוך על עצמו שהוא לדיק גמור וד"ק: להיות כמרעים כו'. לאלו דמחלק בין רשע שהשעה משחקת לו ובין רשע שאין כו' ה"מ לאוקמא אלו קרא בפשיטות דאסור להתגרות ברשע שהשעה משחקת לו כדר"י ויש לומר דיותא ליה לאוקמא בכה"ג דפיפא דקרא אל תקנא בעושי עולה הכי משמע מלשון קנאה ממש להיות כעושי עולה כדמייתי קרא אל יקנא לבך בחטאים וגו': שהשעה משחקת לו כו'. דודאי אינו רק לפי שעה כמפורש בענינו כי כחליר מהרה ימלו גו' ועוד מעט ואין רשע וגו' והיינו דמזל שעה גורם לו ודמייתי נמי יחילו דרכיו בכל עת היינו נמי בכל אותה העת שמצליח במזלו ומזה דקדק לומר מהאי קרא שאל תתגרה בו דלא משמע מיניה אלא מדכתיב בכל עת דהיינו שיש לאדם ליחיר ממנו מן הדין ומן הגירוי כל עת וחזן שמצליח בדרכיו ע"י מזל שעה כדמסיק: בבלע רשע צדיק וגו'. וגם ע"ז היה תמיה בעיני תבקוק ואפילו לת"ד לעיל שכבר הודיע הקב"ה דרכיו לעשה לדיק ורע לו היינו לדיק שאינו גמור מ"מ למה יבלענו זה הרשע כיון שמיהת זה הלדיק שאינו גמור לדיק ממנו וק"ל: כל הקובע כו'. פירש"י פיפיה דקרא ולא יוסיפו עוד עוד וגו' עכ"ל. אבל מלשון שאמר ואחיכו עופלים אחמיו ומייתי מהאי ליצנא ושבן אחמיו נראה דמהאי קרא גופיה דמייתי ליף ליה דהיינו השבן שביני בשי דישראל שהיו דרכן לענותם כמו עמון ומואב ופלשתים יפלו אחמיו וענין כל הקונע כו' מפורש לעיל: ולבסוף לבלותו כו'. היינו לבסוף גם כשיחרב הבית מון ע' שים לא תעשה אותם כלה כמ"ש במס' מגילה פ"ק (י"ח ע"א) לא תאבדם וגו' לבלותם בימי המן וק"ל: גדולה שמושה כו'. הוא מבואר דיש כמה הלכות שאדם צוחד מרבו שאינו למעשה כדאמרינן בכמה דוכתין ומש"ה קאמר דגדולה שמושה שרואה ברבו הלכה למעשה: מ"ש לא אתי מר לבי בנישתא כו'. ולפי לשון הטור סימן ל' ח"ל אבל מי שיש לו מדרש קטע מון בימו שלומד בו מלוה להתפלל בו אפילו אין לו י' דר' אמי ור' אסי אע"ג דה"ל תליסר מ' כנישתא כו' ע"ש ל"ל הכא דר' יצחק ידע ברב נחמן דלא הוה ליה מדרש קטע בביתו ודו"ק: מ"ד ואני תפלתי וגו'. נראה לא דתפלת בצור ויותר מקובלת ומרוצה אין צריך ראיה דמן הטורה איכא למגמר כן דאמרי' ס"פ החולץ (יבמות מ"ט ב') משה אמר בכל קראנו אליו ואת אמרת דרשו ה' בהמצאו ומסיק הא בצור הא ביחיד ויחיד אימת מ' ימים שבין ר"ה ליה"כ אלא דבעי לאתויי הכא דגם תפלת יחיד בעיבו היא מרוצה ומקובלת יותר מזמן שהצור מתפללין ומייתי שפיר מדכתיב ואני תפלתי ביחידי לך ה' בעת רצון בעת רצון של צור וכן בעת רצון של צור עניתי ביחידות וכן יש לפרש כי ברבים היו עמדי דהיינו בעת שרבים מתפללים עמדי שאני מתפלל לא ביחידות אבל ממ"ש מצינו נמי הכי כו' שאין הקדוש ברוך הוא מואס בתפלתן של רבים שנאמר הן אל כביר לא יתאס וגו' אינו משמע אלא שתפלת רבים מרוצה ולא נשמע מיניה שהתפ' יחיד מרוצה בעת שרבים מתפללים ואחר העיון קרא שמייתי בעוסקת גמרות שלפנינו וכ"ה בפירש"י הן אל כביר לא יתאס תם אינו פסוק אבל איכא תרי פסוקים בספר איוב חד בסי' ח' כתיב הן אל לא יתאס תם ואיתך סימן ל"ו כתיב הן אל כביר ולא יתאס כביר וגו' והשתא אתגן תרי קראי קמייתי דהן אל לא יתאס תם דהיינו תפלת תם יחידי בשעה דהן אל כביר ולא יתאס כביר ויתפרש ל' כביר הראשון מל' חזק ואמיץ והשני מל' רבים ור"ל הן אל הוא האמיץ ולא יתאס תפלת הרבים וק"ל:

דף ח בד"ה רב ששת כו' והאי דקא מהדר אפיה רבותא כו' עכ"ל. ר"ל דלכך נקט תלמודא דקא מהדר אפיה לאשמועינן רבותא כו' מיהו איהו ודאי לא מה"ט

חכמת שלמה

דף ז ע"א גמרא רגע כמימריה נ"ב פי' כמשך דיבורו כרגע וק"ל:

ע"ב גמרא בעושי עולה אמור לו מי שלבו כו' משחקת לו ולא קשיא הא בצדיק גמור והא בצדיק כו' כ"ל: שם ואפ"ה שעה כו' נ"ב פי' ואפילו צדיק גמור הוא בולע לפעמים היכא שהשעה משחקת לו וק"ל: רש"י בד"ה כתיב לענותו בספר שמואל הש"ד:

דף ח ע"א גמרא הגי נוחשם מעל אדמתם נמחק: שם תמה אמר למען כו' כל"ל וב"ב תמה פי' בתמיה: רש"י בד"ה שיעור של כו' סמוך לפתח כו' נ"ב ולא נהירא לר"י מאחר שהוא יושב בב"ה מה לי סמוך לפתח או אינו סמוך אלא הכי פירושו שלא יתהר להתפלל מיד כשיבא לב"ה אלא ישב מעט מפני שיתישב דעתו שלא יהא נראה עליו כמשוי מרדכי וכן נמצא בתקנת חוס': בד"ה כפיטורי כו' כמדת הנקב כל"ל והש"ד: בד"ה פיטורי כו' ופטורי לילים אטונין כל"ל והש"ד וב"ב פירוש כעין ערשות:

הוה מהדר אפיה אלא כדי שיכוין גירסתו וק"ל: בא"ד כדי שיכוין גירסתו וה"ג מפרשי דוקא שיש בו' ועוד תירץ האלפסי כו'. כל"ל:

ע"ב בד"ה אפילו עטרות ודיבון כו'. טעות הוא ול"ל וא' תרגום יש מפרשים וה"ה לוועזות בלע"ז שלהן הוי כמו תרגום שמפרש כו' כל"ל: בא"ד כ"א בלשון תרגום הס"ד ואח"כ מ"ה ואפילו עטרות ודיבון פירש"י שאין בו כו' כל"ל אבל תרגום ירושלמי יש וצריך לקרות ג"פ העברי כל"ל ור"ל דהיה צריך לקרות ג' פעמים העברי אי לאו שיש תרגום ירושלמי וק"ל:

ח"א דף ח ע"א כל העוסק בתורה ובג"ח ומתפלל כו'. הן הן ג' עמודי עולם שצינו על ג' דברים העולם עומד על התורה ועל העבודה וג"ח והיינו מאן דאמר שב"ה קיים ועכשיו אין ב"ה קיים התפלה של צבור היא במקום עבודת צבור שהן התמידין שנקרבין בכל יום ואמר אמר הקב"ה פדאני כו' כי הבמיה היא בצלות בס"ש עמו אנכי בצרה וגם שכל ל' המזמור דוד אמרו זה הפסוק ע"ש שהשיבה אמרה פדה בשלום נפשי עם מקרב לי מלשון קרובים הייינו בני ודו"ק: הנוגעים בנחלה כו'. יש לפרש ע"פ מה שאמרו בפ' בני העיר (מגילה כ"ט ב') עתידין בני כנסיות ובתי מדרשות שבבבל שיקבצו בא"י כו' ונקמר עד"ז שכני הרעים הנוגעי' בנחלה וגו' דהייגו שנוגע דבר זה בנחלה אשר הנחלתי לבני ישראל שהוא ב"י דאותן בתי כנסיות שבבבל גם הם יהיו מכלל ב"י שיקבצו שם לעתיד ומייתי עלה מיכא בני בבבל תמה לאמן וגו' על האדמה וגו' ומסיק דלהנהו להו דקדימו ותשיבו כו' דהיינו טעמא דבי כנסתא דבבבל ה"ל כאלו הם על האדמה שהרי יקבצו לעתיד שם בא"י ומייתי עלה מאי קרא כו' על דלאותה יום יום מל' כפול דמקדימו היום בשחרית ולשמור מזוזות פתחי היינו דמתפללים בבי כנשתא כאלו הוא שומר הפתח של ב"ה בגלות ומכיב בחרית כי מוצלת כיוי דמדבר בעדו דמוצלי קאי לאקב"ה דהיינו בב"ה שהקב"ה מצוי בה שנאמר אלהיה נגב בעדת וגו' כדאמרינן לעיל אלא חיים גם בבבל כאלו הוא בא"י וק"ל: לעת מצוא זו אשה כו'. מפורש מיבמות פ' הבע"י: זו תורה כו'. וכיוי דמוצלי כמדבר בעדו קאי על התורה שכל הענין שם מדבר בתורה וק"ל: זו מיתה כו'. מגיא נמי הכי תתק"ב מיני מיתה כו' ר"ל מגיא נמי הכי שראוי להתפלל על מיתה יפה ונוחה לפי שיש הרבה מיני מיתות כמנין תולאות ונודאי יש בהן מיתות משונות הרבה ודרש תולאות גימטריא דה"ל למכתב תולאות נמ' וק"ל: זו קבורה כו'. אע"ג דקבורה תברו מיב לקברו כדאמרי' בפ' נגמר הדין (סנהדרין מ"ו ע"ב) קבורה מן התורה מנין שנא' כי קבור תקברנו מ"מ לא הכל זוכין לכך כמו שמצינו בבית אחאב וכדכתיב אם יולד איש מאה וגו' וגם קבורה לא היתה לו וגו': עדיפא מבולהו כו'. לא נתן טעם למה עדיפא מבולהו ואפשר דסמך אסיפא דקרא רק לשטף מים רבים אלו לא יגיעו דלא אתפרש יפה אלא לענין בהכ"ש דלכך יתפלל כל תפיל שיהיה בהכ"ש פתוח לו כדי שלא יצטרך להשהות נקבי ושטף מים רבים של שאן אלו לא יגיעו להיות שותתין על ברכיו דא"א לו לאדם לנוקמי נפשיה אם יעצור השתן הרבה על ידי שמיא הכשלה רחוק ממנו: המצויינין בהלכה ובו'. דבנהכ"נ רבים מצוים וקטן וגדול שם הוא וכן בבתי מדרשות שלהם יש שהיו לומדים שם מקרא ויש לומדין שם משנה ולא עלו בידן הלכה שיוצאת מן התלמוד כדאמרי' ס"פ אלו מציאות (ב"מ ל"ג ב') העושקין במקרא מדה ואינה מדה במשנה מדה כו' בתלמוד אין לך מדה גדולה מזו וע"ש פירש"י והיינו שברים מצויינים בהלכה במקום שכל מ"מ קונע מקום לגירסתו בתלמוד המביאה לו הלכה פסוקה וקאמר עלה מיום שחרב ב"ה כו' דחמון שב"ה קיים היה שם לשכת הגזית שמשם יוצאת הלכה פסוקה ע"פ סנהדרין ועמהם ודאי השכינה שרויה ועכשיו שחרב בית המקדש אומן ד' אמות של הלכה שכל מ"מ קונע לו לגירסתו בתלמוד היא אמתיא לחיות השכינה עמו ויש לחס זה הדרש משום דשערי ציון ממש לא יתכן בחס אהנם ה' טפי ממשכנות יעקב לזה פירשו דשערי הכא כמו אל שערך כתרגומו לחרב בית דיך דהיינו מקום קנוע שממנו יוצאת הוראה לאנשי העיר ה"נ הכא שערי מקום מצוין וקנוע להלכה פסוקה דיפול בו שפיר אהבת ה' והשתא ציון נמי עיר ציון ממש לא יתכן דלהך מילתא ודאי אין לתלק בין ציון לשאר עיירות ודרש משכנות בתי כנסיות ובתי מדרשות שהם במקום משכן השכינה שרויה בהם בגלות כדלעיל ודו"ק: גדול הנהנה בעוה"ז כו'. נראה לפרש ע"פ מ"ש בתענית (כה.) בר"מ בן דוסא דתמיקא ליה מלתא ובעי רחמי והבי ליה משמיא חד כרעא דפטורא דדהבא וחזא בחלמא דהוה מחסר ליה האי כרעא בעוה"ב וה"ש גדול הנהנה בעוה"ז מיגיע כפו שאינו מחסר בה חלקו בעוה"ב כדכתיב בה ועוד לך יותר מירא שמים דבעי להנות משכר מעשיו בעה"ז כר"מ בן דוסא דמה מחסר מחלקו בעה"ב וע"כ לא כתיב בה ועוד לך ועוד יש לכוון מה לענין הרוצה טריפה לעצמו ועי' בפ' אלו טרפות (מד:): כל זמן ששמעי כו'. כפירש"י גם יש דרש מה מדכתיב והנה עמך שמעי בן גרא וגו' דמשמע שהיה מצוי עם שלמה והיינו משום שהיה רבו וק"ל: מ"ד עזובי זה ואין בנינן זה המניח ה"ת כו'. דגבי תורה כתיב אם לישבע על עזבם את תורתי וגו' וק"ל: הזהרו בזקן כו' לוחות כו'. מפורש פ' שני לחגים (נ"ט.):

ע"ב א"ד לא תגנו בלא ק"ש כו'. עיין פירש"י ויש לדקדק אמאי נקט דגני אלא ק"ש בהאי לישנא וכל המצות אמאי לא קאמר דלא תהא דומה כתרמי ונראה לפרש דודאי ק"ש של ב"ה שרי בכל לשון וכן תפלה בצבור כמו שצינו בתס' סוטה (נ"ב ע"ב) אבל יחיד המתפלל לא ישאל ברכו בל' אחרים שאין מה"ש מזקקין לו שאין מכירין בל' אחרים ה"נ איכא למימר בק"ש שעל מטתו שהיא ודאי ביחיד ובעי רחמים מפני שימות מהמזיקין כדאמרינן לעיל ולכך אומרים בק"ש שעל מטתו שיר של פגעים שיהיו מה"ש מזקקין לו לשומרו כמ"ש כי מלאכיו יצוה לך לשמרך וגו' ולזה קאמר אל תגע על מטת אחרים ומפרש לה דגני בלא ק"ש דבל' אחרים שקרא לא יצא כיון דאין מה"ש מכירין אותו ואלו לא קרא ק"ש ודו"ק: אלא על גב שלחן כו'. ולאפוקי על גב היד כדאמרינן לעיל אבל במדרש יצקוט אימא שאין נוטשין ואוכלין אלא חוחכין ואוכלין וק"ל: אלא ע"ג היד כו'. עיין פירש"י אבל הכתוב משמע נשיקות פה אל פה כמ"ש ישקני מנשיקות פיהו כפירש"י שם ונראה לפרש דהכא משום לגיעות נגעו בה דומיא דהנהו ג' דברים כו' דבמקום דנשיקות פה הוא קירוב בשר הוא ראוי אין אינשי לאשה במקום לגיעות אבל באחרים הוא דרך פרילות כדאמרינן פ"ק דשבת (י"ג ב') גבי עולה דמנשק לאחוותיה אי חדיא ולא בפה וק"ל: וישלח יעקב וגו'. אע"ג דאפשר דקרקע אליו אפני אלא היה לו פנאי ליל אליהן אפני נערותא יתרתא דעבד בלאן לבן כדאמרינן פ"פ הפועלים (ב"מ ל"ג ב') מ"מ לא ה"ל לאמרי בכאמר שקרקע אדבה אם לא לאשמועי' שיועלין בשדה לא: הקדושין כו'. כתב הלי ליצנא לאקודשי אחת מזומני ע"פ מ"ש ברפ"ק דע"ז בדין לעתיד דפרש עילי בתר דומיס דאמרי אינו סתרי ב"ה ואין בנינן זה רמז בהלי ליצנא לאקודשי לאותן שינו מקדש אלי בכית שני ומדכתיב לאקודשי כו' דרש ליה אלא אהני אלו מרבוא אינשא זאת כדאמרינן לעיל ג"ע ג"ל ליה הוא אפילו גבי עכ"ל. בהאי תירוצא אמש ה"מ גמי למימר בקושייתם דלעיל ג"ע י"ל ליה הוא אפילו גבי

דף ט בד"ה לעולם יממא כו' א"נ י"ל יממא הוא אפילו גבי כו' עכ"ל. בהאי תירוצא אמש ה"מ גמי למימר בקושייתם דלעיל ג"ע י"ל ליה הוא אפילו גבי

תוספות בד"ה רב ששת כו' רבותא משמע כו' נ"ב פי' ואינו צריך למהדר אפיה וק"ל: בא"ד גרסתו כו' והלכות גדולות מפרשי דוקא שיש כו' אלא הוא ועוד תירץ כו' אומנותו הוא ואנן מסתבר לן כי האי תירוצא ולא כדברי הלכות גדולות כל"ל והסמ"ד וג"ב פי' הלכך לדידן אסור כ"ל:

ע"ב רש"י בד"ה ע"ג כו' מפני הרוח נ"ב פי' שאינו נושקו בפיו וק"ל: תוספות בד"ה ואפילו כו' וצריך לקרות כו' נ"ב פי' ה"א שדי בקריאת ג' פעמים עברי אפ"ה קא משמע לן דצריך לקרות פעם שלישית בתרגום ירושלמי נ"ל וכן בפי' רבינו יונה: בד"ה ישלים כו' קמי שנת אלא מרבעי ואילך כו' במדרש יש ג' דברים כו' כל"ל:

דף ט ע"א גמרא בלבד אמרו ב"ק להו כו' ור"א ב"ע מלא תותירו עד בוקר נפקא ור"ע מי מהתם כו' כל"ל והשאר נמחק וג"ב ס"א וכן בסוף פסחים שם מאי בקר בקר שני

דף ט ע"ב - דף ט ע"ב

ק"ש ודלא נקט ג' פעמים אחר שיעלה עמוד השחר לאשמועינן שאינו יוצא בשל יום קודם שיעלה עמוד השחר ויש לישב דהאי תירוצא נראה להם דחוק אלא דהכא נראה להם יותר דחוק בתירוץ קמא למימר תרי תנאי אליבא דר"ע ודו"ק: **בד"ה ובלבד שלא כו' דלא מצי למימר השכיבנו דלאו זמן שכיבה כו' עכ"ל.** ר"ל דלאו זמן שכיבה לרוצה דעלמא מיהו לענין ק"ש כיון דאיכא דגני ביה קריאה ביה ובשכבך וק"ל: **גמרא ועד השתא לא שמיע להו הא דר"ג כו' ה"ק ליה רבנן כו' א"ל רבנן כוותי סבירא להי כו'.** ק"ק כיון דמכח הך קושיא מוכח דהכי קא"ל ר"ג מכמיס כוותי ס"ל כו' מאי קא משפקא ליה לתלמודא לעיל מכמיס כמאן ס"ל אי כר"א כו' אי כר"ג ס"ל לימרו כר"ג דהא בהדיא משיב להם ר"ג דכוותיה ס"ל ודקאמרי עד תלות כדי להרמיב כו' וק"ל: **שם ראב"ע אומר כו' אמר ליה ר"ע והלא כו' בשלמא לראב"ע דאית ליה ג"ש כו'.** כל סוגיא זו נאמרה קלת בסיגנון אחר בפ' ע"פ (קי"ט:) ושם נפרש בעז"ה:

ע"ב פירש"י בד"ה לתפילין כו' בפ' שני הס"ד ואח"כ מ"ה ותיקין כו' מצוה הס"ד ואח"כ מ"ה מאי קראה כו' החמה הס"ד ואח"כ מ"ה דכתיב יראוך עם כו' בק"ש הס"ד ואח"כ מ"ה עם שמש כו' החמה הס"ד ואח"כ מ"ה ולפני ירח כו' דמדומי חמה הס"ד ואח"כ מ"ה שאם יזכה כו' כל"ל: גמרא כיון דקבעוה רבנן בתפלה כתפלה אריכתא דמיא. אלא"ה ערמית היכי מלי סמיך והא בעי למימר השכיבנו כו' יש לישב דהכא מייתי מהשכיבנו אי"י שפתי תפתח וגו' דלא הוי הפסק ולעיל מייתי בהיפוך מי"י שפתי תפתח אהשכיבנו וק"ל:

ח"א **דף ט ע"א** בבקשה מכם שאלו כו'. וכתב בע"י לאור לפסק על תמנה זאת כיון שהלוי היה לתועלת ישראל כו' מה צורך לדבר להם בתחנה עד"ז כו' ע"ש בתוכך ואין צורך דאין מקום לקושייתו כשנעיין בזה שהיינו ישראל הלוואי שנגא בעצמנו וע"כ שהוליאו זה מן המקרא דאל"כ מה צורך לתחנה זו כיון שהיה לתועלתם אלא ע"כ כי לולא תחנה ובקשה למשה לא היו משיב לצווי זה שהיו מוסבין שזה הדבר אינו אלא לתועלתינו ואינו צווי בשאר מצות ויאמרו והלוואי שנגא בעצמנו ומש"ה הוצרך לבקשה וכדי שלא יאמר אותו לדיק כו'. גם מה שהקשה שהיה ראוי שיצוה הקב"ה למצריים שיתנו להם כלי כו' ופס לא יהכנגס כו' ע"ש והתירץ שם לתרץ זה בשם הר"ן וכה"ג כתב החזקוני בפרשה בא קושיא זו אין לה עיקר דהא כיון דהש"י הוצא את ישראל בנוחן שהמצרים יחשבו כי אחרי ג' ימים יחזרו למצרים שע"כ שלחו עמהם אוקטורין ע"כ הוצרכו לשאלה שיחשבו כי בטוחים לבאן יחזרו לנו אח כל הרכוש כדרך השואל מחברו אבל אם היו שאלו בחתנה יאמרו שזהו ודאי יבקשו בשכר עבודתם כדאמרי' פרק חלק (לא) ויביאו הדבר המצריים שאין בדעתם לחזור כי אין לא ירא לא יפסק כשיהיו לנו עוד לעבדים נחזור ונטול מהם הכל כי מה שקנה עבד קנה רבו ועוד אין נשלם להם שכר שהרי יהיו לנו עוד עבדים כשיחזרו ודו"ק:

ע"ב שהשאילום בע"כ כו'. במכילתא ל"ל ושאילום אלא מה שלא שאלו היו משאילין אותם הוא אומר מן לי חפץ והוא אומר טול לך ואחר כיולא בו ועיין בכל"ס ודברי המכילתא כמ"ד בע"כ של ישראל ומשום מטור. ומ"מ קלא דחוק לדרשו בע"כ מיתורא ונראה דמלת ושאילום במ"ס משמע ליה בע"כ דהאחד הכריח את חבירו לשאול לו את ממונו למר כדאית ליה ולמר כדאית ליה גם דברי המכילתא יש לפרש כן: **בע"ב דמצרים.** גם שהיה בשאלה כיון דבע"כ שאלו מקרי שלו וכמפורש במכילתא שר"ה שרתה והיו אומרים השאילוני כלי הכוונה במקום זה והלה מוציא בע"כ ונותן לו: **וינצלו וגו' שעשאוה במצודה כו' במצולה כו'.** מפורש פרק ע"פ: **אהיה אשר אהיה אמר הקב"ה כו'.** משום דכתיב נהלו קלא ג' אמירות ויאמר אלהים אהיה וגו' ויאמר כה תאמר וגו' וברלשונה כתיב ג' פעמים אהיה ובשניה לא כתיב רק פ"א אהיה וע"כ אמרו כי חסר מן הכתוב בין ג' האמירות תשובת אחת דיה לדרה בשעתה ובשעות רבה ס"ל כה תאמר לבני ישראל אהיה וגו' לך אני מודיע להם איני מודיע ע"כ ר"ל שא"ל הקב"ה אתה לא הבנת דברי כי גם אני כוונתי לכך לך אני מודיע אהיה עמהם בצרה אחרת ולהם איני מודיע אלא כה תאמר לבני ישראל אהיה וגו' ואל תזכור להם צרה אחרת והוא מבואר שהבטיח לנו הקב"ה בשם הוי"ה שאנו דבקים בו ושאר לנו הוי"ה בכל השעבודים ולא יבא לנו הפסד וכליון מ"ו בתורך הגלות וק"ל: **שלא יאמרו כו'.** לכן תשב פרעה בתוכות הרשעיות שעשה משה כי כיוצא היה כמ"ש במנחות (פה.) תבן אתם מכניסים לעפריים ומייתי קרא שנאמר ואתה הסיבות את בנם וגו' ר"ל ואם לא תסיח עתה דעתם הנני אומר שגם עד עתה היה בידן להטות לבבם אליך ולא עשית כן אלא הסיבות בם מתחיל כמו שעשית לפרעה להקשות לבו ודו"ק: **יראוך עם שמש כו'.** ותחלת ברכותיה מוהה ע"ז יולר אור כו' דהיינו בכל יום בהגן החמה יולר אור חדש ולהוליא מלבן של עובדי חמה כמ"ש לעיל בשעה שהחמה זורחת כל מלבי מזרח כו' משתחוים לחמה וכן יש לפרש ולפני ירח שיירחון בק"ש של ערבית לפני ירח דהיינו בתחלת הלילה שהלבנה זורחת ומתחיל בברכת ק"ש גולל אור מפני חושך כו' להוליא מלבן של עובדי לבנה ורש"י פי' לפני ירח תפלת המנחה כו' וע"ל כ"ט ב' וע' רש"י שם] ולא מלינו בשום דוכתא שמלותה עם דמדומי חמה ודו"ק: **כל הסומך גאולה כו'.** דמקרא דנפקא למסמך גאולה לתפלה דכתיב ה' צורי וגואלי וסמיך ליה ענך ה' ביום לרה וגו' נשמע מינה דאינו ניזוק באותו יום: **מכדי האי יהיו לרצון וגו' משמע כו' לימרו מעיקרא כו'.** דטפי לימרו מעיקרא דכיון דמיניה ליף למסמך גאולה לתפלה ה"ל יהיו לרצון וגו' קודם ענך ה' וגו' ודו"ק: **הני תמני סרי תשסרי הויין כו'.** יש לדקדק במאי טעה לומר דתשסרי הויין כיון דאשרי האיש ולמה רגשו חדא פרשה היא כדקאמר ליה בפשיטות גם בכל ספרי תהלים שלנו תשסרי הויין ואשרי האיש ולמה רגשו תרתי פרשיות הן. וי"ל דאתי דאמרינן בפ' ה"ה (כח:) דהוסיפו על י"ח ברכות ברכת המינין וה"ל י"ט ברכות דאז נוכל לומר גם בפ' תהלים שיהיה יהיו לרצון וגו' אחר תשסרי פרשיות ואשרי האיש ולמה רגשו גויים שתי פרשיות הן דה"ל פרשה למה רגשו גויים וגו' שהוסיפו נגד ברכת המינין והתקשה דהכא קלקא דעתיה דמעיקרא נמי ג' פרשיות הוו ומשני דאינו כן אלא דמעיקרא קודם שהוסיפו ברכת המינין הוה חדא פרשה ודו"ק: **בפלתן של רשעים כו'.** מכאן קשה למה שכתבו האחרונים בשם המדרש שאין אומרים הלל ביום אחרון של פסח משום שאמר הקב"ה מעשה ידי טובעים בים ואתם אומרים שירה (סנהדרין לט: מגילה י:) והרי הכא אמרו בהיפך דלא אמר דוד הלל עד שראה במפלתן של רשעים גם בפ"ב דערכין (י: ע"ב) אחרינן טעם אחר דלכן אין אומרים הלל ביום אחרון דפסח משום דאין מלוקים בקרבנותיהן ודו"ק:

ח"א **דף י ע"א** פתח באשרי כו'. דמה"ע אית לן למימר דהני שתי פרשיות חדא הן ולא על שתי פרשיות דמסכרא ממא כיון דהני ב' פרשיות דסמיכי להדדי חדא פותחת באשרי וחדא מסיים באשרי ולאי דחדא הואי מעיקרא ומשום שהיתה חביבה כו' דכן מלינו בתהלה ובהללויה כמ"ש הטוב אלא דנתחלקה זו אחר שהוסיפו ברכת המינין כמ"ש לעיל ודו"ק: **חטאים כתיב.** [דמוטאים ה"ל שם הטוב אבל חטאים משמע גם שם הטוב אלא דדרך חטאים לא עמד וגו' ע"כ יורה חטאים בדרך וגו'] ומשמע נמי שם דבר של חטאים רבים ואמרה ליה ברוריה מי כתיב חוטאים דלא משמע אלא שם הטוב [דאז שפיר עבדת דלא נקטת רחמים אלא שימוחו ולא יחטאו עוד כמ"ש בסנהדרין דמיתת רשעים הנאה להם והנאה לעולם אבל כיון דכתיב חטאים] דמשמע נמי שם דבר של חטא טפי ה"ל לנקוט רחמים ורבי אלעזר אמר לך כל בקר כו' כל"ל: **רש"י** בד"ה והאי דקרו כו' לילה משום כו' הד"ה: **בד"ה** רבנן פליגי עלך כלומר מי פליגי רבנן עלך כו' כל"ל: **בד"ה** ומיהו כו' הלילה ויחיד כו' תנות עדיין כו' כל"ל: **בד"ה** שם חזנה כו' שוש בערב כו' למערב כבא השמש משתשבה מועד כו' הד"ה:

חכמת שלמה

בד"ה הכל מודים ר"ע גופיה מודה שהלילה מחנות ואילך היתה שעת תפזון למצרים לשלחם מן המרך כל"ל והד"ה: **ע"ב גמרא** אמר אביי לתפילין כאחרים כו' כל"ל: **שם** כל היום כו' אמר רבי זירא מיני והא אמא כל"ל וכ"ב נ"ל: **רש"י** בד"ה כמלודה כו' ממוגם וילגלו כו' הד"ה:

הכי ומשמע הכי והתם לגבי דאיוב עובד מלאכה הוה יליף ליה מקרא אחריתא דכתיב עד אגוע לא אסיר מומתי ממני אבל הכא לא שייך לאתויי מהאי קרא ודו"ק:

ע"ב אפילו בעל החלומות כו'. ע"פ מ"ש פרק הרואה (נה) רבא רמי כתיב אחלום אדבר בו וכתיב אחלומות ע"י עד והתם הנליס הרבה כי שוא ידברו והרי אם יאמר לך למחר אתה מת אתן לראי לתאמין לו מ"מ אם האלהים ירא לשוא למיעוט שמא חלום אמיתי הוא שע"י אל ימנע עצמו מן הרמזים וק"ל: **מאי קיר ארשב"ל כו'.** כנר מפורש לעיל כפסוקיה דילפינן מיניה שלא יהיה דבר חוצץ בינו לבין הקיר ואפשר לומר דילא להם זה הדרש דכיון דדין כל התפלות כן הוא לא ה"ל לאשמעינן כן בחזקיהו דהוה בעי רחמי טפי משום גזירת מיתה אי לאו דרשה מקראים לבו דהיינו בכל לבו דהוה בעי לאפוקי ברחמי על גזירת מיתה ולמ"ד נמי על עסקי קיר כדי להזכיר ג"כ זכות אבות שהפה ההיכל כו' לבעל הגזירה וק"ל: **והטוב בעיניך עשיתי כו'.** יש לפרש מה שהוא דבר הנלמד מענינו דלעיל מיניה כתיב גאולתו של חזקיהו דכתיב ויהי בלילה ההוא ויצא מלאך וגו' וכתב הכי כתיב בימים ההם חלה חזקיהו וגו' ויתפלל אל ה' וגו' דהיינו שסמך גאולתו לתפלתו כמו שאמו קומכין גאולה מלרים לתפלה ומיהו ק"ק במאמר ומאי רבותא דאמר והטוב בעיניך וגו' לסמוך גאולה לתפלה והלא כל העולם עושין כן כמ"ש התוספות לעיל גבי רב ברונא. וי"ל דה"נ הכא כ"ל כמ"ש התוס' לעיל שהיה עושה כוחיקין שהיו קורין ק"ש קודם הכן המטה ותפלה מיד לאחר הכן המטה ויש רמז בהאי קרא והטוב בעיניך וגו' דהיינו כן המטה והאור שהוא טוב בעיניך ויש אלהים אם האור כי טוב אז עשיתי תפלתי סמוך לק"ש ונגאולה ולמ"ד שגנו ספר הרפואות נמי אע"ג דבעיני אדם אינו טוב לגנות שמבקשים ברפואות הרופא גם שיתן רשות לרופא לרפאות מ"מ בעיניך הוא טוב שאל יסמוך אדם על הרפואות ויהא לבו נכנע לבקש רחמים וק"ל: **וכתת נחש הנחושת והודו כו'.** מפורש בספר מלכים ויש לדקדק מה שייך בזה והודו לו דמאיזה טעם היה לקיימה שלא יודו לו ואפשר שהיו מקיימין תורה לדורות ע"פ הגם שאין הגמ' ממית אלא החטא ממית כמו בגלגת המן וכמעטה אהרן וק"ל: **גירד עצמות אביו כו'.** עיין במידושנו מה שפ"ג דמכות: **סתם מי ניחון.** כך מפורש לעיל מייניה בד"ה דכתיב בפ' ל"ג ויועך עם שריו וגבוריו לאמוס וגו' ויסמתו את כל מי מעיינות ואת הנחל וגו' למה יבואו מלכי אשור וימצאו מים רבים וגו' אבל לא הוזכר שם מי גיחון אלא לבחר מי הוזקיהו אמנם אם מוצא מימי גיחון ואפשר דבשאר מעיינות היו שריו עמו בעצה מה שאין כן במי גיחון שהוא בחזקיהו לחוד: **עיבר ניסן בניסן ולא הודו לו כו'.** מפורש פ"ק דסנהדרין: **שנאמר לולא משה בחירו עמד וגו'.** גם שאפשר לומר דנקט משה שהוא עמד בפרץ בתפלתו בזכות האבות מ"מ מדלא הוזכר בקרא זכות אבות משמע דתלה לו הקב"ה בזכות עצמו וק"ל: **וגנותי על העיר הזאת למעני ולמען וגו'.** כל"ל דהיינו ההוא קרא דכתיב בספר מלכים בחר קרא דזכר נא את אשר התהלכתי וגו' אבל ההוא קרא דמייתי בכל הספרים וגנותי אל העיר הזאת להושיעה למעני וגו' מקמייה הוא דכתיב במעשה דסנחריב וק"ל: **מ"ד הנה לשלום מר לי מר וגו'.** מכפל לשון אם הר"ק כ"ש כה כשנתבארתי על הפלוס מתלמתת הרמיון מ"ר בחלי ועוד לי מר שניה על שתלית רפואתי בזכות אחריה וק"ל: **עליית קיר וכו'.** יש לדקדק וימא כולה בפסוקיה דעליה גדולה היתה וחלקה לבנים דהשתא לא מיקמי למר מאי קיר ולמר מאי עליה וי"ל דדרך עליה לעלות לשם במקום אחד בסולם ולא שייך בה חלוקה לבנים אלא יהי' לאחד מבני החלוקים מקום לעלות לשם משא"כ בתחתונה על האדר שפתוחה מכל לד דש בה חלוקה ופתח לכל חלק מהם ודו"ק: **מאי קיר שקירוה וכו'.** ק"ק מה מיקן ומה הוסיף בזה דלעיל נמי קאמר הכי פרועה היתה וקירוה וגירסת הילקוט מאי קיר שקירוה בתקרה ומעזינה ומיתא טפי וק"ל: **הרוצה ליהנות כו'.** פירש"י משל אחרים יהנה ואין אסור בדבר כו' עכ"ל וקשה לכאורה דבכתה מקומות הרמיקו חז"ל הגאה מאחרים ומכו אקרא דשונא מתנות יחיה וגראה לפרש דודאי אין ליהנות משל אחרים אלא דהכא גדולה מלות הכנסת אורחים שהיא הגדולה בגמילות חסדים מיירי דגני גם לעשירים שכל אדם עני הוא בדרך מכלי משמישים הצריכים לו ולכך נקט הני מטה ושלחן וכפא ומנורה שהם לצורך אדם גם בדרך כמ"ש בנדרים (מ:) עשי לך כלי גולה זו גר ושנים ובפרק במה מדליקין (כה) אמרו שיהי טובה זה מטה ועל זה אמר הרואה ליהנות משל אחרים יהנה כאלעזר היינו שלא היה נהנה אלא בדרך בכלי משמישים של אחרים כדרך אורח אבל בשאר דברים ודאי לא היה נהנה משל אחרים שהרי מצינו שלא רצה ליהנות מנעמן וקבל לגיחזי על זה וכה"ג אמר בהיפך למאן דאפשר לו שלא יהנה גם בדרך בדברים אלו שיש עמו כל הצורך כשמואל שהיה לו ביתו עמו שהיה עשיר גדול כדאמרי' במס' נדרים (לח) פרק אין בין המודר ושם מפורש בחידושינו מאין יצא לחם זה הדרש ע"ש: **מכאן שהאשה מברת באורחין כו'.** לפי שהאשה מלויה בבית יותר מן האיש כדאמרי' בעצלתא (תענית כג) לגבי דלקה לעניים: **שלא ראתה זבוב כו'.** כי שלחנו היה קדוש במקום מזבח שאמרו ולא נראה זבוב בבית המטבחיים שהוא שרץ טמא שאינו נמצא במקום קדוש וכן למ"ד שלא רפאה קרי כמ"ש בש"ס גדר ערוה נאמר בו קדושה: **באלו הקריב תמידין כו'.** דתלת תמיד ודאי דנופל גם בדבר שקבוע לו זמן כמו שפירש"י בפרשת אמור להעלות בר תמיד מלילה לילה כמו עולת תמיד שאינה אלא מיום ליום וכן תמיד דלחם הפנים משבת לשבת אבל הכא בתלעשא שעבר שם בדרך אורח לא שייך בו זמן קבוע ולכך דרשו תלת תמיד כתלו מקריב תמידין כמו שהתמידין מזון נבוה הוא כן המתלת מ"ח דאומה אינן אלא שהיו אוכלין בשר שלמים קודם זריקת המקום מזבח כמ"ש לפני המלהים כאלו נהנה מזבחי שמים וק"ל: **שאחזה בהוד כו'.** דלפי פשוטו מלשון דמיפה ליכא טעם מפורש למה הדפה ממנו ועוד שא"ל אלישע הרפה לה דמשמע שאחז בה וע"כ דרשו בו מלת נוטריקון שאחזה בהוד יפיה ויש לפרש הוד יפיה בדדיה כמ"ש עשה לה דדים במקום מיצה ביצה וק"ל: **ואע"פ שאין ראיה לדבר זכר לדבר שנאמר ממעמקים קראתיך וגו'.** כך היא גרסת הרי"ף והרא"ש ועיין הפי' בתר"י: **צריך שיבוין רגליו.** יש לתת טעם שיעמוד כן כאלו הוא כפות בדגלים וכן אמרו בדיו שיניח ידו אחת על הברכה בשעת תפלה כעבד כפות לפני רבו וק"ל: **לא תאכלו על הדם כו'.** דעל הדם לא משמע דבא לאסור אכילת דם ובפרק הרבע מיתות דרש מהאי קרא הרבה דרשות ובספר שמואל כתיב כה"ג ויאכל העם על הדם וגו' וליכא לפרושי שם אלא שהיו אוכלין בשר שלמים קודם זריקת דם כדאמרי' במס' זבחים (יח.): **אל תקרי גוך כו'.** כה"ג דרשו בפ"ק דעבודה זרה שני גויים בבוגד אל תקרי גויים אלא גאים ופירש"י שם משום דכתיב גייס בני יודין ועיין ברא"ש אבל הכא א"א לפרש כן דהא גוך בוא"ו כתיב וגראה דגוך נמי נדרש הכי אחר שאכלא ושתיה בעסק גופך וגוך בהשלכתי ולאו דוקא קאמר אל תקרי אלא משום גאוה נגעו בה דכתיב פן תאכל ושבעת וגו' ורם לבבך וגו' ולגבי ירבעם נמי דכתיב בה האי קרא לענין גאוה נדרש ואותי השלכת אחרי גוך ע"פ מ"ש פרק חלק (קב) מ"ד אחר הדבר הזה

חכמת שלמה

דף י ע"א גמרא אלא מאי לא ילדה עקרה רני כ"י כו' כל"ל: **שם** שנאמר ולך אליהו להראות אל אחאב כו' זה נמתק וא"ב נ"ל טעות: **רש"י** בד"ה תטאים כתיב קרי ביה חוטאים כו' נ"ב נ"ל טעות אלא קרי ביה חטאים וכן מצאתי בס"א וכן נ"ל פירושו חטאים היינו כמו חוטאים אלא קרי חטאים בדרך מפעיל ודו"ק נ"ל: **בד"ה** סמוכים כו' כתיב אחריו נאמנים כו' כל"ל:

ע"ב רש"י בד"ה סתם מי כו' ולמה כדי כו' כל"ל: **בד"ה** הרואה ליהנות משל אחרים הס"ד: **בד"ה** והרואה שלא ליהנות משל אחרים הס"ד: **בד"ה** כי שם כו' קאי שכל מקום כו' הד"א:

דף יא ע"א גמרא לא אמרו לו כלום אמרו להם כו' כל"ל: **רש"י** בד"ה לא' כו' המשחיתים משל שלך דומה כו' ואשחיתנו עכשיו כו' כל"ל והד"א:

ע"ב גמרא אמר רב הונא למקרא צריך לברך למדרש א"צ לברך ומ"א אמר למקרא ולמדרש צריך לברך כו' למשנה נמי צריך לברך ורבא אמר אף אלמוד צריך לחזור ולברך דא"ר חייא כו' כל"ל: **תוספות** בד"ה שכבר נפטר כו' ובשבילה אינו נפטר כו' כל"ל: **בא"ד** אלא אם יאמוד מיד וגם כו' נ"ב לכאורה משמע מדבריו דאפילו אם למד מיד אחריה מ"מ אינה פוטרת כל היום אלא דוקא מה שלומד אחריה ואינו כן כמו שכתב הרא"ש ז"ל אף היא פוטרת כל היום כו' ע"ש וכ"כ הסמ"ג להדיא בשם ר': **בא"ד** מפני שברכת התורה כו' נ"ב ומהרא"י כתב בכתביו שיש לנהוג כדברי הא"ח והרא"ש שאינה מפקקת אפילו שינת היום היכא דהוי קבע עי"ש: **בא"ד** שהיא בריאתה נ"ב תימה הלא משנה שלימה היא (עי' רש"א): **בא"ד** אבל א"כ נ"ב דברי התוס' מורים שיכול לברך ברכת התורה אפילו לא אמר פסוקים ואינו לומד כלל וסברה שהרי א"א לו שלא ילמוד היום כלל דאפילו פסוק ראשון של ק"ש הוא תורה אבל בדברי הרא"ש נראה דפשיטא שאי אפשר לברך ברכת התורה אם לא שילמוד או יקרא פסוקים ע"ש (עיין במהרש"א):

דף יב ע"א גמרא דאמרא הוא פתח ובריך כו'. אבל ופתח אדעתא כו' כל"ל: **רש"י** בד"ה פתח כו' הגפן פשיטא כו' היין דתנן כו' הס"ד הד"א: **בד"ה** לא לאתויי כו' לברכת הלחם כו' נ"ב מדלא אמר ברכת המזון אלא ברכת הלחם משמע שהוא ברכת המחיה והכלכלה וכן מצאתי בפירש"י של הרי"ף ולא אירי בלחם גמור שצריך ברכת המזון ודו"ק:

ע"ב תוספות בד"ה והלכתא כו' ור"מ כתב דאין מחזירין אותו מכל אותן דברים כו' כל"ל. וע"ב וכן פסק הרא"ש: **בא"ד** דלא פסק בספר כו' נ"ב פי' בתלמודא:

הדרן עלך מאימתי פרק ראשון

לא שבא ירבעם וגו' אחר שהפשו הקב"ה לירבעם וא"ל חזור בך כו' א"ל מי ברחש א"ל בן ישי א"ל א"ה לא בעינא וק"ל:

דף יא פירש"י בד"ה כי דרך בשבתך ובלכתך הקשו כו'. כל"ל: **גמרא הכא טריד** טירדא דרשות וב"ה **הא** כתיב בשבתך ובלכתך בדרך ל"ל וב"ש **החוא מבעי** ליה פרט לשלוחי כו'. כל"ל מלקות: **תוס'** בד"ה **תנא רב יחזקאל כו' ולא כלום ואם תאמר פשיטא דאין הלכה כו' פשיטא דהא דעשה כבית שמאי לא עשה כו'.** כל"ל:

ע"ב בד"ה שכבר נפטר כו' ואלו דברים כו' שהיא ברייתא מפני כו' עכ"ל. כתב מהרש"ל תימה הלא משנה שלימה היא עכ"ל משנה היא ברים פאה אבל לא תשיב כל הני אלא כנוד אב ואם וג"ח והבאת שלום שבין אדם לחבירו וח"ת כו' ובפ' מפנין במימרא דר"י תשיב ו' דברים כו' ופריך התם ממתני' דפאה ומשני לה דהני בהני מיסך שייכי וע"כ ל"ל דהני דהכא לאו ממתני' ולאו מימרא דר"י דהתם היא אלא ברייתא היא כמו שכתבו התוס' ותשיב הני דמתני' ודר"י וק"ל: **בד"ה וברכת כהנים כו' ה"ל למתני ד' פעמים א' לפני הקטרה ואחד לאחר הקטרה כו' עכ"ל.** לכאורה דהכי הל"ל אחד לפני הקטרה וג' לאחר הקטרה דהיינו שחרית ומנחה ונעילה בתעניות ויש לישב דר"ל אחד לפני הקטרה דשחרית ואחד לאחר הקטרה דשחרית ודו"ק:

ח"א **דף יא ע"ב** להזכיר מדת יום בלילה ומדת לילה כו'. בתר"י בשם הר"ן לרפאי משום דאמרינן בגמרא ההוא מיגאה דא"ל לרבי מי שברא אור לא בא אוך וכו' ע"ש ולא מצאתי כן בגמרא בהאי קרא דיוצר אור וגו' אלא בפ' בסוי הדם (פז) איתא הכי אקרא דיוצר הרים ובורא רוח ע"ש ובפ"פ אד"מ בתיבוטינו: **אשר קדשנו כו' והערב נא כו' אשר בחר בנו כו'.** עיין בתר"י טעם לג' ברכות ואענה גם אני מלקי לפי שכל עסקי עולם בכלל נתלקים לג' דהיינו טוב ערב ומועיל ולזה בתחלה מברך שאין עסק טוב בעסק התורה ע"י קדשנו דהיות קדושים כמלאכים שהוא טוב האמיתי שע"כ נקראת התורה טוב ואח"כ והערב נא ה' כו' שאין לך ערב בכל עסקי אדם כמו עסק התורה כמ"ש תורת ה' וגו' ומתוקים מדבש וגו' ואח"כ אשר בחר בנו מכל העמים כו' להועיל לנו נגד כל העמים על ידי התורה ולהבדילנו מהם אשר אחרי לא יועילו הלבו ואמר שהיא מעולה בברכות ע"ש המועיל והלכך נמריצנו לכולהו שבח נכללו הג' חלקים טוב ערב ומועיל שהיה בשלימות ע"י התורה וק"ל: **וקראו עשרת הדברות כו'.** מפי' הרמב"ם לפי שהם עיקר הדת ולשיטתו כו' עכ"ל. ובשם רב סעדיה גאון כתבו שכל תרי"ג מצות נכללו בי' הדברות ובגמטרין אין קורין אותם משום מרעומות המיינן שהם לא ימינו בזה:

דף יב גמרא לא צריכא כגון דאכל תמרי וקסבר נחמא אכל פתח בדנחמא וסיים בדתמרי יצא דאי נמי סיים בדנחמא יצא מאי טעמא תמרי נמי מיון זיין אמר רבה בר חיננא סבא משמיה כו'. כל"ל מדברי הרי"ף והרא"ש והשאר שבגמרות שלפנינו יתורא הוא וק"ל:

ע"ב תוס' בד"ה ברע בחזרא כו' שלא יעשה כהדין חדרונא כו'. כל"ל: **בא"ד צריך ליזהר שיגביה קודם שיסיים הברכה רק שיכרע בברוך ושיגביה מיד דאמרי' כו' עכ"ל.** לכאורה דר"ל שיגביה קודם שיסיים הברכה כשאר הברכות דלא תקון בהו כריעה וכ"כ התוס' בפרק אין עומדין דשם בברכות אמרו שלא יכרע בברוך אלא שיגביה מיד כיון דלא תיקון וקיפה בשם אלא בג' ברכות ואין סברא לחלק בין כריעה לשמיה דהא בשמעתין כורע בברוך קאמר דהיינו בג' הברכות ויש לפרש דבריהם דהכא דלא נחתי הכא לזקוף בסוף כל שאר ברכות כמ"ש בפ' אין עומדין אלא דהכא ר"ל באותן הברכות דחייב לכרוע בהן בסוף ברכה בר"ה ובי"כ שאנו שותין כל שעה בתפלה יזהר בחלו ב' ברכות שיגביה עצמו קודם שיסיים הברכה דהיינו קודם שיאמר ברוך וכשיאמר ברוך יכרע אז ויזקוף אח"כ מיד בשם דאם לא יזקף עצמו קודם שיאמר ברוך לא הוה היכרא למה שתיקנו כשהוא כורע כורע בברוך ודמייתי ראיה מהתיא דפרק אין עומדין אם בא לשאות תחלת כל ברכה כו' ר"ל דהיינו משום שתתקיים תקנת חכמים שאדם שואה בתפות והודאה בלבד ה"נ אם היה שואה בכל (הברכות והודאה) [הברכה בתפות והודאה] לא היה היכרא לתקנת חכמים שיהיה כורע בברוך ודו"ק: **גמרא דכתיב ביה האי קרא ברע שכב כארי ובלביא מי יקימנו.** הוא מגומגם דמולבגיא מי יקימנו לא משמע קימה של שחרית ויותר ניחא להגיה קרא קמא הן עם כלביא יקום וכארי יתנשא לא ישכב עד יאכל טרף דמהאי קרא דרש שפיר ק"ש של שחרית ושל ערבית וכ"ה בהדיא בתנחומא ובמדרשי וילקוט ע"ש וק"ל: **שם מפני שיש בה ה' דברים מצות ציצית כו'.** יש לדקדק דקא תשיב שאה ובילקוט לא קתשיב מיות והוי שפיר ה' דברים ויש לישב גירסת תלמודא שלפנינו דעול מצות ומיות חדא תשיב ליה וה"ק קרא וזכרתם את כל מצות ה' שהם מצות ה' ולא תתורו מיות והרהור שבלב שאין כל המצות כו' וק"ל:

ח"א **דף יב ע"א** הוא ישבין ביניכם אהבה וכו'. אפשר דזו הברכה נתקנה קודם שנתקן הפיוט בתקדש דאנשי משמר שהיו בתין לידי קטטה ומריבה ולידי סכנה כדתנן בר"פ בתשעה (כב) מעשה שהיו שנים רצין כו' ודחף אחד מהן את חברו ונפל ונשברה רגלו ובברייתא שם (כג) שאחד מהם הרג את חברו ולכך היו צריכים לברכה זו אהבה ואחוה ושלום כו' וק"ל:

ע"ב וינבה ה' צבאות במשפט אלו ימים כו'. מפורש ס"פ החולץ: **אילימא** משום דכתיב אין חולה מכם וגו'. דלפי דעתו של שאול שהיה מ"מ ודוד שונאו היה ולרך הוא לרחמים להגילו מדוד כמו שמיים בהלי קרא כי הקיים בני אם עבדי עלי לאורב וק"ל: **מהכא ואני בחלותם לבושי שק וגו'.** בהלי קרא אינו מפורש שיתלה האדם על חברו אלא שיעבה אדם את עצמו בחליו של חברו ו"ל דאמיפא דקרא אמיך דכתיב ותפלתי על חיקי תשוב דהיינו שאני מתפלל על חליו והוא החולי על חיקי תשוב והיינו שתחלה את עצמי עליהם וז"ק: **ואילו אורים ותומים לא קאמר כו'.** ואע"פ שאמר בהם מ"ש למעלה שהיה בוש ממנו על שהרג נוב כו' מפירש"י בספר שמואל: ומניין **דאחילו** ליה וכו'. ויש לדקדק דמהיכא משמע ליה דמשום הוא שנתביש על מעשה נוב נתכפר לו ו"ל כיון דלא היו לשאול רק שני חטאים דהיינו חטא אגג וחטא נוב והוהוא חטא דאגג כבר שקליה למטרפסי בהלי עלמא כדכתיב ביה כי נתמתי כי המלכתי את שאול כמפורש בפרק בראשונה (כב) ולא היה לו כשמת חטא רק ההוא דנוב ממתמא אית לן למימר דנתכפר לו ע"י שנתביש מה החטא כמפורש בקרא וק"ל: **לימא פ' רבית כו' דכתיב בה יציאת כו'.** ובפ' ג"ש מפורש מפני מה נאמר בהו יציאת מצרים וע"ש בחידושינו: **משום דכתיב ביה האי קרא ברע שכב.** היינו ק"ש של ערבית דכתי' ביה ובשכבך ובפירש"י ולכאורה מי יקיומנו היינו ק"ש של שחרית דכתיב ביה ובקומך דהיינו ולכאורה מי יקיומנו דודאי אין מי שמקיומנו אלא הוא קם מאליו בחרזות כך יש לאדם לעמוד מאליו בחרזות ממן קריאת שמע של שחרית אלא יעבור זמנו ושוב מלאתי בחנוחות דמיימי קרא דלעיל מיניה הן עם לכאורה יקום וגו' לא יבכב עד יאכל ערף וגו' והוא נכון טפי בדרש זה לענין ק"ש של שחרית ובדרש וק"ל: **מפני שיש בה ה' דברים כו'.** קאמר ה' דברים ובתיב בהם וגבורתם יגקוט לא תשיב מיעוט ול"ג דתניא אחרי לבבכם זה מיעוט והכ"ל אמר נגל וגו' ע"ש והיינו מיעוט היינו הרהור ע"ג ונראה ליישב גירסת כל הספרים דמיעוט היינו כופר במצוות כדמייתי אמר נגל בלבו אין אלהים והרהור ע"ג היינו דמשתף שם שמים ודבר אחר ולרוך לומר לפי זה דהרהור עבירה והרהור ע"ג תשיב כמדת ודו"ק: **יבי הימים כו'.** יש לדקדק לא נכתוב לא ה' ולא וי"ו לא נכתוב יבי ולא נכתוב כל ונראה ליישב למאי דקאמרינן לעיל דהכל מודים שנגאלו ישראל מבערב וכשיצאו יצאו ביום שנאמר מחרתם הפסח יצאו בני ישראל ביד רמה ודכתיב הוציאך ה' אלהיך מצרים לילה מלמד שהתחילה להם גאולה מבערב ולזה אי לא היה כתיב יבי ולא כל היה אפשר להסתפק בו אם לזכור יציאת מצרים גם בלילה כיון דעיקר גאולה ויציאה היתה ביום ולהכי כתיב יבי וכתיב כל להורות לנו גם כי עיקר גאולה ביום היה יש לזכור גם בלילה כיון לתיכא מיהת התחלת גאולה בלילה ורבנן פליגי עליה דודאי יבי בא למעט משום דעיקר גאולה ויציאה ביום וכל לרבות לימות המשיח ודו"ק: **וכי מזכירין כו'.** ר"ל ימים בחיים דגאולה עתידה דומה ליום ואומר במצרים אשר העלה ובלעתיך הוקיף ואשר הביא ע"ש המתים שיחיו לעתיד בגלגול מחילות ולזה שייך לעתיד את זרע בית ישראל ע"ש ויציאו מעיר כעשב הארץ ח"נ ע"פ מ"ש פרק האשה (פסחים פז:) לא הגלה הקב"ה את ישראל לבין העכו"ם אלא כדי שיתוספו עליהן גרים שנא' חברתיה לי בארץ כלוס אדם זורע כור אלא כדי להכניס כמה כורין וק"ל: **שיעבוד מלכות עיקר כו'.** שעבוד גליות דנקט הכא הוא שיעבוד הרביעית ואלמתא גוג ומגוג שהרעו לנו הרבה אבל בשיעבוד מלכות האחרי' כגון בבל ומדי ויון קאמר לקמן אל מזכרו לאשונות זו שיעבוד מלכיות ולא נאמר בהן בכתוב זכר כמו בני יצאת מצרי ובני לעתיד וק"ל:

ח"א **דף יג ע"א** וכה"א אל תזכרו וגו'. מלמעה למעלה קאמיר והיינו משום דודאי בשעבוד מלכיות הראשונים לא נתגלה בהן בכתוב זכר כלל כמ"ש לעיל אבל ביציאת מצרים כבר כתיב ביה זכר גם לעתיד לא יבטל הזכר לגמרי אלא לא אתבטלו בו דהיינו שיהיה טפל לבני שיעבוד מלכות הרביעית ומלחמת גוג ומגוג ומייתי ליה הנני עושה חדשה עתה וגו' דומה גאולת מצרים לגאולה העתידה דגם ביציאת מצרים מורה על חידוש העולם. לא נתחדש העולם כמ"ש לאיתנו לתנאי שהתנה הקב"ה עם מעשה בראשית שתבקע הים אבל לעתיד הנני עושה חדשה ממש כמ"ש כי הנני בורא שמים חדשים וארץ חדשה ולא תזכרנה הראשונות וגו' ומסיים עתה תצמח כמ"ש היום אם בקולו תשמעו ואמר למה"ד כו' ופגע בו זאב כו' ופגע בו אריה כו' פגע בו נחש כו' מדמה מצרים לזאב ובבל לאריה כמ"ש בבבל עלה אריה מסבכו ומלכות הרביעית מדמה וכו' ואמר שהם מעשה שניהם ועליו נבי פגע בו אריה לא קאמר שהם מעשה זאב משום דלא היה זמן רב כ"כ בין זה לזה משא"כ בהאחרון קאמר נשכח מעשה שניהם והיינו דבלבות וגלות אחרון נשתכחו לרוח משעבוד מלכיות הראשונות עד לעתיד לימות המשיח במהרה בימינו: **אברם הוא אברהם כו'.** הוא מבואר ע"פ הסוגיא דמסכת נדרים (פ"ב) [פ"ג לג] שבשעה שהם לאברהם נשתנה מזלו וכדי שיוליד בן הראוי לירשו וכ"ה בב"ר דבראשית אומו המולה לא נשתנה מזלו רק להוליד בן דהיינו שמעאל וז"ש בתחלה נעשה אב לאדם דהיינו כמו שבתחלה היה אב לארם לאומה אחת כן גם אחר שזכה להוליד בן לא נעשה אב רק לאומה א' דהיינו בני ישמעאל ולבסוף שנשתנה שמו להוליד בן הראוי ליורשו דהיינו יצחק נעשה אב המון גוים לאומה הישראלי שכל שבט ושבט נקרא גוי כמ"ש גוי וקהל גוים וגו' וכה"ג יש לפרש גבי שרה כי הורלת שמה שרי בתחלה לא היתה שרי רק לאומתה ולמכירה בחייה אבל במותה היה נשכח זכרה אם לא היו בנים לפי מערכתה ומזלה ולבסוף שנשתנה שמה שרה נשתנה מזלה להיות לה בנים נעשית שרה לכל העולם כדכתיב גוי וקהל גוים וגו' כמ"ש תשיתמו לארים בכל הארץ וע"ש זה נקרא ישראל כי שרית וגו' וק"ל: **עובר בעשה כו' עובר בלאו כו'.** מר אמר חדא ומר אמר חדא ולא פליגי כדמוכח מירושלמי וצב"ר ויש לדקדק בלאו שיעור הסמות דמ"ש באברהם שנעקר הראשון לגמרי ועובר בלאו ע"ש אברם ומ"ש מיעקר בהראשון טפל והב' עיקר כדאמרינן לעיל ומ"ש בשרה דלא נעקר שם הראשון רק לגבי אברהם כדאמרינן הקב"ה אמר לאברהם כו' והנראה ע"פ מה שנתרנו שעיקר השם דאברהם הוראה להיות לגוי גדול אב המון גוים כמ"ש בתחלה נקרא אברם אב לארם אינו מוליד בן ליורשו ולזה נעקר זה השם לגמרי אלא לתעבו שפע כח אלהי שיתן לאברהם להיות אב להמון גוים אבל שינוי שם של יעקב אינו רק על שם השרה והתשיבות כמ"ש כי אם ישראל יהיה וגו' כי שרית וגו' וע"כ אין לחוש לקרותו בשם הראשון אלא שיהיה שם השרה עיקר ושם הפעולה מלשון עקב יהיה טפל לו ושינוי שם בשרה נמי אינו אלא ע"ש השרה כמ"ש ואין לחוש לקרותה בשם שרי אלא אברהם שתבא כי הנטיה שנאמרה לו מפי הקב"ה יתקיים בנוי ישמעאל כמה שכתוב לו ישמעאל יהיה לפניך ע"כ בא לו לבד הצור שיעקר דבר זה מפיו ואלא יקרא הוא אותה שרי אלא שרה כי ממנה יצא לך השרה והתשיבות לכל העולם כשאלך לך את יצחק וע' בע"י ומיפה מראה מה ואין להתריך ודע כי הקורא לאברהם אברם לא זכרוהו הפוקקים דאית ביה לאו ועשה ואפי' לא היה רק אסמכתא בעלמא הוה להו להזכיר דאית ביה מיהא איסורא וכ"ע ודו"ק:

סליק פרק קמא דברכות

פרק היה קורא

דף יג תוס' בד"ה היה קורא דקתני א"ל הממונא כו'. כל"ל: בד"ה ובאמצע שואל כו'. ובירושלמי קאמר אפילו באמצע הפסוק ר"ה כו' כל"ל: בד"ה בלשון הקודש כו' פרק שני דמגילה כו' ואעפ"כ בכל לשון נאמרה בסיני כו' עכ"ל. כל"ל ור"ל דגם למאן דאית ליה בלשון הקודש נאמרה לענין מצות קריאה מ"מ מודה הוא דבכל לשון נאמרה בסיני כו' כדאמרי' פרק רבי עקיבא וק"ל: בד"ה ע"כ מצות כונה עד בכל מאודך ששני כו' עכ"ל. דלא נראה להם שום טעם לומר עד על לבבך ממש כפירש"י אלא דה"ק עד והיו הדברים וגו' על לבבך ולא עד בכלל דהיינו עד בכל מאודך ועד בכלל דלכך נקט במלתיה הדברים ומטעם שכתבו התוס' אבל הא דקאמר לקמן עד על לבבך בעמידה לא משמע כפירושם ודו"ק:

ע"ב בד"ה על לבבך כו' לאו דאי היה יושב עומד אלא דאם היה מהלך בדרך עומד אע"ג דב"ה כו'. כל"ל: **גמרא אימא סיפא ובאמצע שואל מפני היראה ומשיב כו' מאי כו' אלא מפני הכבוד כו'.** ק"ק דאימא סיפא שלום שלום לכל אדם והא פליג עליה דר"י וש לייש וק"ל:

ח"א **דף יג ע"א** למה קדמה פרשת שמע לוהיה כו'. **לפי** סדר **פרשיות שבתורה** נמי שמע קדמה וגראה לפרש דהכא לגבי ק"ש דהוי בברכותיה כמין תפלה קאמר דה"ל להקדים פרשת והיה אם שמוע שנאמרה בלשון רבים לפרשת שמע אלא נאמרה רק בלשון יחיד דבקשת רחמים בלשון רבים עדיפא וקאמר דאפילו הכי עול מלכות שמים ודאי קדמה לעול מצות וקאמר. **למה קדמה והיה אם שמוע לויאמר.** כיון דמרוייהו עול מצות הן הכי לפי סדר פרשיות של תורה תקדים ויאמר לפרשת והיה אם שמוע וקאמר דזה נוהג בין כו' ועד"ז יש לפרש בגמ' בדין הוא שיקדים כו' ע"ש הסוגיא וקרוב לזה כתבו המוספות לקמן והוא מבואר שג' פרשיות של ק"ש מורים על שלשה עיקרים שהקב"ה רוב המפרשים בה מלילת הש"י ואמתותו פרשת והיה אם שמוע תשמעו אל מצותי וגו' היא עול מצות לקבל עליו שהש"ית בשמים ואמר כך פרשה ויאמר דמפורש בה שכר ישראל ועונש למצרים לעיל בס"פ:

ח"א **דף יג ע"ב** כיון **דאמליכתיה למעלה ולמטה כו'.** מפירוש מר"י שנרוך להאריך מעט בחי"ם על שימליכהו בשמים ובארץ ובד' ואריך ג"כ בשיעור שימליכהו בד' רוחות וכו' ע"ש וכן הוא בטור ח"ם אבל מפירש"י נראה שכל זה יהיה כונתו בהתרכמו בד' וכן נראה מתוך שמעתין דאל"כ מאי מיכא המרכה בד' טפי מבמ' דקאמר כל המאריך כו' ובד' ואין שיהיה הא דקאמר דרבי ירמיה הוה מאריך טובא היינו ע"כ יותר מזה השיעור דלמעלה ולמטה ולד' רוחות ונראה דודאי דלכתי אמת ויודעי סוד יש כמה כוונות וסודות בהאי קרא אשר בהם האריך רבי ירמיה טובא וא"ל כיון דאמליכתיה כו' דכוונה זה סולמא להמון עם שיוכלו לכוין גם בזה ולכך א"ל לא נריכת טפי כדי שלא תשהה בכוונתך יותר ולא תהא תפלתך עם הצבור גם בזאת הכוונה של רמז האותיות שהוא אחד מ' רקיעים ובארץ שהם מ' ובד' רוחות שהוא הד' הרי אמליכהו על כל בריאת העולם שנכללו בשלה קנוות אלו ותו לא נריכת וק"ל:

דף יד תוספות בד"ה ימים שהיחיד כו' ואם לא ברכו בתחלה אמאי לא הרגיש רב כו' עכ"ל. ולא ניחא להו (א) למימר דעל לבי כנשתא אחר שברכו בתחלה הלל וק"ל: **בא"ד** דכל הברכות פותחות בברוך חוץ כו' עכ"ל. כל"ל: **בא"ד** ומה שהקשה מיהלולך כו' לפי מה שפירשתי עתה כו' עכ"ל. ר"ל מה שהקשה הירושלמי מיהלולך לפי קמא לפי מה שפירשתי עתה דלא מקשה מיניה יש ליתן טעם דלא מקשי מיני' לפי שהיא הודאה כו' כמו אלהי נשמה וק"ל: **גמרא א"ר** יונה **א"ר** זירא כל העושה חפציו כו' ובדרב אידי בר אבין כו'. כל זה בגמרא מדוקת אינו וכנראה מפי' רש"י וק"ל:

ע"ב פירש"י בד"ה ומתני פירקין אלמא מקדים הוא לעסוק כו' עכ"ל. לכאורה בפשיטות ה"ל לפרש דפריך מתפילין גופיה דקאמר הכא דמנח תפילין והדר קרי ק"ש וי"ל דמ"ה פירש כך משום דהא דקאמר וכ"ת בלילא מטא זמן ק"ש כו' לא בעי לתרוצי אלא הך דמתני פירקין ולא הא דמנח תפילין דאי לא מטא זמן ק"ש לא מטא נמי זמן תפילין ודקאמר בתר הכי מ"מ קשיא הדר נמי להך קושיא דמנח תפילין ומ"כ קרי ק"ש ולעיל קאמר בהיפך וק"ל: **תוס' בד"ה** ולמה קדמה כו' **אלא** ודאי אין אנו חוששין לזה שהיא קודמת בתורה כו' עכ"ל. יש לדקדק לפי זה מ"כ מאי קאמר שוב למה קדמה והיה אם שמוע לויאמר כו' כיון שאין מוקדם ומאוחר בתורה ויש ליישב דודאי היכא דליכא טעמא אנו חוששין להקדים המוקדם ולאחר המאוחר אלא דהכא גבי והיה אם שמוע לשמע איכא טעמא דלית ליה למימר ויש לנו להקדים והיה שהיא מדברת בלשון רבים כמ"ש תוס' וק"ל:

ח"א **דף יד ע"א** כאלו עשאו במה כו'. הענין מה כמ"ש שהתפלה היא במקום עבודת הקרבן והרי זה שמקבל פני חברו בשאלת שלום קודם שמקבל פני שכינה בתפלה הוא דמיון ההולך להקריב בבמה ומניח להקריב קרבנו יש שע"ג מזבח שבמקדש: **אסור לאדם לעשות חפציו כו'.** כ"ה גירסת רש"י אבל הרי"ף והרא"ש גרסי אסור לאדם לגמח לדרך כו' והיינה לדרש קמא כיון דשם על האדם לאחר שהתפלל יש האדם לדרך פעמיו ולדרש שני שהקב"ה עושה לו תפילו כו' יהיה כיון על הקב"ה עושים הקב"ה לדרך פעמיו להצלחה בה ולדרשו לדק מלשון תפלה כמו שמעה ה' לדק הקשיבה וגו' ולדרשו לפנין מלשון קודם חמן כמו לפני בא יוסף ה' וגו' וק"ל: **כל הלן שבעת ימים בלא חלום כו'.** מפורש לקמן בפרק הרואה ע"ש: **כל השבביע עצמו מד"ת כו'.** דרשא דהאי קרא מיירי בד"ת ירא ה' לחיים ושבע וגו' והיינו שמשביע עצמו מירא ה' ולן ולא פגי ליה בק"ש לחוד אין מבטרין אותו בשורות רעות דהיינו שלא יבהלוהו תלונות רעים וק"ל:

ע"ב מאי טעמא דר"י דכתיב וה' אלהים אמת כו'. והוא רמז על מדתו של יעקב שהוא קו האמצעי וקאי אמת אדלעיל אה' אלהיכם אבל בכל הפירושים איכא דאמת ויציב כו' ע"ו לשונות הן מוסבים אדלמטה אהדבר הזה וכ"ל דקאי מלת אמת אדלמעלה ואדלמטה דכה"ג כתבו הפרשנים בכמה מקומות דיש מלות מוסבות עצמם ואחרת עמם וזה יתישב בהאות דאמר אמת אמת מרי זמיני וקאמר רבה כל אמת אמת תפסיה להאי דמשום הכי תפסי' אמת אמת מרי זמיני דחד קאי אדלמעלה וחד קאי אדלמטה והיינו דקאמר

נמוקי הגרי"ב (א) נ"ב המהרש"ל לא מיאר טעמו. אבל התוס' בעצמם במס' תענית [ובסוכה] פירשו דבריהם מדאמר איקלע לבבל ע"ש ובאמת נ"ע שלא הביא דברי התוס' דשם. ואולי משום שכתבו מהא דרב על מי כנשתא. משמע דגירסתם כן שם ואחדא לה דקדוק התוס' דשם. ומ"מ נ"ע דהא לעיל מיניה העתיקו רב איקלע לבבל (והמעיין במס' ר"ה תפיק יראה שתבר במס' שבו וא"ל כמ"ש בתוס' דתענית וסוכה ובדשב"ל ובמר"י כאן):

חכמת שלמה

היה קורא פרק שני

דף יג ע"א תוספות בד"ה בלשון הקודש כו' ופ' פרה אדומה נמתק וג"ב טעות הוא וכן בתוס' דמגילה: בא"ד אעפ"כ בכל לשון נאמרה כו' נ"ב דאל"כ מאי טעמא דמ"ד בכל לשון נאמרה ודו"ק:

דף יד ע"א תוס' בד"ה ימים שיחיד כו' ומברכין וה"נ כו' לחברתה ואמאי פותחת בברוך שמיה דאם שמעה כו' אשר גאלנו מאי כאשר כו' והרי פיפא זהו אשר גאלנו כו' יודע ונכנס בבית כו' מיושב דבשביל כך כו' כי הא דאם קרא הלל בב"ה יצא כל"ל והס"ד:

כל אמת כו' אדלמעלה ואדלמטה והא דפליגי נמי בחזר ואומר אמת מי לא כו' פירשו תר"י דמיירי בהפסיק בין הפרק מפני הירקה או מפני הכבוד כו' ע"ש ולא מסמע כן אלא דאיירי בפשטיה כיון דקאי אמת אדלמעלה ואדלמטה אית ליה לרב אבהו דאומר תרי זימני אמת ואיינו דחזר ואומר אמת אף אלא הפסיק ורבה אמר דאינו חזר ואומר אמת דבמדא מהן פני דקאי אדלמעלה ואדלמטה ולשיטתו דאינו חזר קאמר לההוא דעבד כר"י וקאמר תרי זימני אמת דכל אמת ואמת תפקי' להאי ודו"ק: **כל הקורא** ק"ש כו' **כאילו מעיד** בו'. פירש"י כאלו כו' בעצמו ליצנא מעלית עכ"ל ר"ל אלא נעי למימר כאלו מעיד עדות שקר בהקב"ה שאינה לו להנית תפילין והוא אינו מניח ונקט בעצמו אבל במר"י פי' בעצמו ממש ע"ש וכתבו המפרשים בזה לפי שג' מצות נתן לנו הקב"ה שהן אות ועדות לנו שאנחנו עמו והן שבת ומילה ותפילין בשבת כתיב ביני וביני ישראל אות היא וגו' במילה כתיב והיה לאות ברית ביני וביניכם בתפילין כתיב והיה לאות על ידך וגו' ועל פי שנים עדים יקום דבר וע"כ בשבת לא בעי תפילין דאיכא שני עדים שבת ומילה אבל בחול בעי שני עדים דהיינו מילה ותפילין והרי אם אינו מניחם בחול ה"ל עד השני שהם התפילין עדות שקר בעצמו: **כאלו הקריב עולה בלא מנחה כו'.** והי"ה דהוה מלי למנקט עולה בלא נסכים כו' אלא ליצנא דקרא נקט עולה ומנחה וגו' עד כאן לשון רש"י ותוספות והוה הדין שבת נמי הוה מלי למנקט מנחה הקריבה עמה כמפורש בפרשת שלח לך אלא ליצנא דההוא קרא דפרשת אמור נקט זבח ונסכים מיהו קאת קשה אגופא דקרא אמאי נקט בכהאי גווונא גבי עולה מנחה וגבי זבח נסכים דהא תרוייהו בתרוייהו איתנהו וגראה משום דעולה המקריבה ודאי לגו לשמים דכולה כליל וע"כ נקט לגבה מנחה שגם היא בדוגמת העולה דכתיב גבי מנחה ונפש כי תקריב וגו' מעלה אני עליו כאלו הקריב נפשו מה שאין כן בזבח שאינה כולה כליל ולא מצינו גם בנסכים שיאמר בהם נפש ולכך נקט להו בהדדי זבח ונסכים וא"ש השתא דנקט האי קרא בתמיון לענין קריאת שמע בשני דברים משום דבקריאת שמע איכא ג' פרשיות לאית בהו מצות תפילין בפרשת שמע דמקבל עליו עול מלכות שמים וקונית בה מצות תפילין ואינו מניחן הרי זה כמקריב עולה בלא מנחה אבל המנחה שהיא גמר המלוה דמקריב בה נפשו אסרה ובפרשת והיה אם שמוע דמקבל עליו עול מצות וכתיב בה גם כן מצות תפילין אם אינו מניחן הרי זה בתמיון כמקריב זבח וגמר מלוה שהיא הנסכים אסרה ודו"ק:

דף טז ע"א גמ' כאלו טבל דכתיב ארחץ בנקיון ולא כתיב ארחיץ כפי כו'.

כל"ל: **תוס' בד"ה אמאן דמהדר כו' וההוא דרשב"ל דאמר ולתפלה ארבע מילין פירש"י כו' עכ"ל.** מלתיה דרשב"ל בפרק אלו עוברין ובפרק העור והרוטב ופירש"י ג"כ שם ועיין מזה באורך בשמעתין גרא"ש: **פירש"י בד"ה ומאי דר' יוסי היא קס"ד כו' עכ"ל.** ליצנא דקס"ד מגומגם קצת וק"ל: **בד"ה אלא ר' יהודה כו' ודתרומה ר' יוסי ומודה הוא דברכות דרבנן כו' עכ"ל.** יש לדקדק לאכתי מנלן דהיינו דתרומה ר' יוסי היא ומודה כו' אימא דהיינו דתרומה דרבנן דרמה ר' יהודה היא ויש לישב דניחא ליה לאוקמא מתני' דתרומה כר' יוסי דהוזכרו דבריו ג"כ במתני' דהכא מה שאין כן מלתיה דרשב"ל דליתא בשום מתני' אלא בגרייתא וק"ל: **תוס' בד"ה דלמא כו' ופליג אמלתא ר' יהודה עכ"ל.** כ"ל: **בד"ה אי ר' יוסי כו' שתקנו שצריך להשמיע לאזנו כמו בק"ש כו' עכ"ל.** אע"ג דברכת המזון לחוייתא מ"מ השמעת אזן דנעי מה לא הוה רק דרבנן והסכת ושמע בד"ת הוא דכתיב כדלקמן וק"ל:

ע"ב פירש"י בד"ה בד"א דקטן לכתחלה לא בקטן שלא הגיע כו' עכ"ל. ק"ק מי הכריחו לפרש כן דקטן לכתחלה לא ומשמע דדיעבד אפילו קטן שלא הגיע לחינוך ש"ד לאימא דשבק סברת המקשה לעיל דקטן אפילו דיעבד נמי לא כדקאמר מה שוטה וקטן דיעבד נמי לא כו' ויש לישב ודו"ק: **תוס' בד"ה דלמא ר"י וחסורי כו' דאין** זה בשום מקום דקאמר חסורי מיחסרא ולאוקמא אליבא דחד כו' עכ"ל. יש לפרש הב' קושיות דאע"ג דבכל מקום מהדרינן לאוקמא מתני' לחד תנא היינו היכא דלא משמע דאיכא פלוגתא אבל הכא כיון דמשמע דרבי יהודה פליג לא ה"ל למימר חסורי מיחסרא כו' לאוקמא כחד תנא ועוד לוקמא כרבי יוסי בפשיטות בלא חסורי כו' ומיהו אשכחן כה"ג דקאמר חסורי מיחסרא ואוקמא כחד תנא בס"פ הכותב דקאמר אלא כולה רשב"ג וחסורי כו' ע"ש ודו"ק:

ח"א **דף טז ע"א** דכתיב ארחץ וגו' ואסובבה וגו'. יש לעיין מה מלי משמע ליה מהאי קרא לענין ק"ש ותפלה דהא לא איירי אלא במזמה וגראה דסמך דאיכא ג' במקרה אדחץ בנקיון כפי ואסובבה וגו' דמייתי הכא ואידך אך ריק זכיתי לבבי ואדחץ בנקיון כפי דהתם ודאי לענין תפלה איירי שאמר אך ריק אני דהיינו שאריק גופי לרחות נפנה וזכיתי לבבי לתפלה כדאמרי' (תענית ב.) איזו עבודה שהיא בלב זו תפלה ואדחץ בנקיון כפי מקודם וקאמר דהתמהה מרמו דהאי ואדחץ בנקיון כפי דתפלה הוא כאלו אדחץ בנקיון כפי דהקריב ע"ג מזבח ודו"ק:

ע"ב מה ענין שאול אצל רחם **אלא** כו'. מפורש בפ' חלק: **בפרש שדי מלכים כו'.** כי זה הש"ס היולא מפרשת ק"ש להגיע על האדם משידין ורוחין כדאמרי' פרק ג' דשבועות (טו:) בשיר של פגעים יושב בפתר עליון בצל שדי וגו' וע"כ כותבין זה הש"ס על המזוזות מבחוץ נגד פ' שמע שבפנים ואמר אם מדקדק באותיותיה שגם בעוה"ב יגין עליו מפני מלאכי חבלה הממונים על הגיהנם שמלגנין לו גיהנם בשלג כמ"ש שיש שם ג"כ גיהנם של שלג וכו' מלגנין הגיהנם של אש: **למה נסמכו אהלים לנחלים.** כתבו התוס' פ"ה דכתיב כנחלים נטיו כאהלים נטע ד"ל דהאי קרא לאו לשון אהל אלא לשון בשמים כו' ע"ש ובאותם פירש"י בלשון אחר שהוא לשון אהל כשמים המתמתין כאהל עכ"ל וכן ת"י אבל מ"מ לא שייך לדרשה דהכא דלף אהלים מעלים כו' דהא ברקיע משמעי קרא אבל מה עוכו אהלין מיירי שפיר בנמי כנקיות ומדרשות כמפורש פרק חלק:

דף טז גמרא קרא וטעה ואינו יודע להיכן טעה באמצע הפרק יחזור לתחלת הפרק כו'. כל"ל: תוס' בד"ה מעשה בר"ג שנשא כו' לאו מעשה לסתור הוא דקמ"ל אם גדול כו' הרשות בידו עכ"ל. וכה"ג קאמרי' לקמן אהא דאל ר"ג היו

חכמת שלמה

ע"ב רש"י בד"ה וזה לעשות כו' עשיה הס"ד: **בד"ה** שלוחא דלא אזל נמחק וג"כ בס"א אינו: **בד"ה** כאלו מעיד כו' בעצמו ליצנא מעלית ג"כ וגנימוקי רבינו יונה דאלפסי מפרש על עצמו כפשוטו ע"ש: **תוס' בד"ה** ומנח תפילין כו' בהם מבחר עליהם וכו' ג"כ לפי זה משמע דטלית בלא ברכה ליכא איסור כ"כ ופסקי התוס' נמי מראין הכי אבל הרא"ש כתב שהעטיפה הוי הפסק ודו"ק:

דף טו ע"א גמרא מן וה"מ עד מתני' כל זה נמחק וג"כ לדעת התוס' והרא"ש ומרדכי ורבינו יונה לא גרסינן זה ובר' יונה שה"ג והני מילי בעידנא דק"ש ומו לא ובא להשמיענו שלא יהדר מאחר שבא הזמן פן יעבור הזמן ואיירי אף בתפלה ולפי האמת נראה דאף רש"י היה גורס כך ונתוסף על פירושו כמו שנתוסף בגמרא כדי שלא יקשה דבריו זו על זו עיין ברא"ש: **רש"י** בד"ה ק"ש בעידנא כו' דכל היום זמנו הוא נ"ב ולא דוקא אלא עד חצי יום ובס"א אינו: **בד"ה** דלמא רבי יהודה כו' לא ה"ג כו' הד"א: **בד"ה** משום דרבי יוסי כו' כל"ל:

קורין אותן אבא פלוני כו' מעשה לסתור ומשני משום דמשיבי וק"ק אמאי לא מפרש לה תלמודא בכה"ג הכא אמתני' לפי דבריהם גם יש לדקדק בדבריהם דמשמע הכא דפסיקא ליה בשאר כל אדם אין רשות בידו ובפיפא איכא פלוגתא בהכי דת"ק ס"ל אחן אם רולה לקרות ק"ש לילה הראשון קורא ויש לישב ודו"ק: **בד"ה אפילו כל אדם כו' אם הפועלים אומרים אפילו לכתחלה עכ"ל.** הלשון מגומגם קצת כיון דשאר כל אדם נמי רשות לכתחלה נמי הוא והכי הל"ל אין זו שום חידוש אם הפועלים אומרים לחובה ויש לישב דרשות דשאר כל אדם נמי לר"י אין לאדם להרגיל עצמו בכך ולעשות לכתחלה אבל פועלים ודאי דלכתחלה הוא ממילא דחובה עליהם לעשות כן מפני טיול מלאכה וק"ל:

ע"ב בד"ה אי הכי כו' אא"ב דטעמא משום טרדא שפיר כו' עכ"ל. וא"כ תיקשי ליה אי משום טרדא אפילו טבעה ספינתו כו' כדפריך בסמוך וק"ל:

ח"א **דף טז ע"ב** ונהנה מיגיעו א"ל א"כ מה הנחת לכשרים כו'. כמ"ש בפ"ק (מ.) גדול הנהנה מיגיעו יותר מירא שמים אלא דבעבדים לא שייך נהנה מיגיעו שהרי יכול לומר לו עשה עמי ואיני זוכה ואם הרב זן אותו מלד החסד הוא וק"ל: **כן אברכך בחיי** זו ק"ש כו'. דעיקר ק"ש על לימוד התורה שמיב אדם בכל יום כדאמרינן במנחות (דף צט:) ובדכותיה אהבה רבה כו' ואמת ואיב כו' מוכיחין כן ולפי שהתורה היא חיינו כמ"ש כי הוא חייך וגו' אמר כן אברכך בדבר שהוא חיי דהיינו התורה ובשמך אשא כפי זו תפלה כמו נשא לבבנו אל כפים אל אל וגו' דהיינו ובשמך שמחלא בקשתנו בשמך שמך הגדול ולא למענכם ואמר עליו הכתוב אומר כמו אבל ודשן וגו' כמו שהייתי מקריב אבל אמורין לגבי מזבח ודשן אלשון דשן בקבול כמו שהייתי מקריב המזבח בכל יום שהתפלה במקום עבודת הקרבן: **ולא עוד אלא שנוחל ב' כו'.** דהיינו בשמו ק"ש שהיא לימוד תורה דכתיב בה כי הוא חייך ואורך ימיך וגו' חייך בעוה"ז ואורך ימיך בעה"ב וק"ל: **שתשכן בפורנו כו'.** פירש"י בגולגלו ועי"ל בפורנו בשתנו שתהא מטתנו שלמה בלהבה וכו' וכן תקנו לומר מי' ברכות של בשותף: **ונמצא** יחול לבבינו: פירש"י מיחל לך אלשון תוחלת ויוחל נראה לפרש יחיל בי' אלשון חיל ופחד ועש"ה לבי יחיל בקרבי וגו' ואמר ותבא לפניך קורת נפשנו עש"ה מיס קרים על נפש וגו' וק"ל: **שתציץ בבשתנו וכו'.** ר"ל תניץ בבשתנו שאנו מתביישים מן העבירות שבנו כדאמרינן בפ"ק כל העושה עבירה ומתביש בה מוחלין כו' אז שתניץ בבשתנו מן העבו"ס שמביישים אותנו בגלות וכן תביב בדעתנו הבאה עליהו מן העבו"ס וע"ז אמר תחלבם במדת רחמיך עליהו ותתכסה במדת עוזך נגד העבו"ס ותתעטף כו' ותתאזר כו' כל אלו לשונות נופלים על מלבושים והן מדותיו יתברך ברוך הוא כמו מדו בד שהוא לשון לבוש ומסיים ותבא לפניך מדת טובך כמה שכתוב אני אעביר כל טובי וגו' שהם בכלל מלבושיו ומדותיו הטובות הנזכרים בי"ג מדות רחום וחנון וגו' ורב חסד וגו' וק"ל: **ואל ירוה לבבנו ואל כו'.** עש"ה על זה היה דוה לבבו על אלה תבכו עיינו: **חיים של אלון עלמות כו'.** עש"ה ועלמותיך יחלץ ואמרי בינות (דף קכ:) זו מעולה שבברכות ומפרש לה דהיינו זרוז גרמי וק"ל: **מעוז פנים.** שלא יתגרו בי אנשים שהם עוז פנים ומעוזות פנים שלא יעבו אומי עוזות פנים דהיינו שלא יוליחו עלי לעבו שאני ממזר כדאמרי' בפ' עשרה יוחסין (ע.) דכל עז פנים אינו מיוחס וכ"ג לפרש מפירש"י בשמעתין והוא אל פי גמרא דפרק ג' מ"ע (ל:) בעובדא דהכהנא דאתא לקמיה דרבי ע"ש: **וכל העוסקין שלא לשמה כו'.** נ"ל לפי מ"ש המוספות לקמן ובכמה דוכתין דאיכא תרתי שלא לשמה האחד הלומד על מנת לקבל פרס ע"ז אמרו לעולם יעסוק אדם בתורה אפילו שלא לשמה שממנו שלא לשמה בא לשמה והב' הלומד ע"מ לקנטר ע"ז אמרו הלומד שלא לשמה טוב לו שלא נברא ח"ש שאדם שלום כו' אין עוסקין לשמה אין עוסקין שלא לשמה דהיינו לקבל פרס אבל בעוסקין שלא לשמה דהיינו לקנטר לא שייך לומר שאדם שלום מיהם דהא כל עלמות למודם אינו אלא לקנטר ולכך בקש עליהם יהי רצון שיהיו עוסקין לשמה וק"ל:

דף יז בד"ה ה"ג פרץ זה אחיתופל שפרץ כו' יוצאת זה דואג שיצא כו' עכ"ל.

ולפי גירסא זו נמי גרסי' אין פרץ שלא תהא סיעתיו כסיעתו של דוד וגבי אין יואלת שלא תהא סיעתיו כסיעתו של שאול דאחיתופל לא היה בימי שאול כדאמרינן בפרק חלק דואג ואחיתופל לא ראו זה את זה דואג בימי שאול ואחיתופל בימי דוד ודואג ודאי דהיה בימי דוד אלא דר"ל דלא היה במלכותו של דוד אלא במלכותו של שאול וק"ל:

ח"א **דף יז ע"א** בקרן אורה וכו'. פירש"י חוות אורה וגראה לפרש לפי שישראל בגלות עומדים במקום לר ודחוק כמו בקרן זוית אין בם ריוח כמו בשאר מקומות שבבית גם אין אור החלון שולט בקרנות כמו באמצע הבית ע"כ התפלל על זה גם כי אמנו בגלות בקרן זוית אצר ודחוק לנו העמידנו בקרן אורה להצילנו שם מכל צרה כמו ליהודים היתה אורה וגו' וק"ל: **ומי מעכב שאור כו'.** הכונה בזה כמ"ש הרמב"ם בשמונה פרקים שיש לאדם ליל במזמורו ובמעשיו בדרך המילוע והנה היצה"ר מפיא שילך האדם בקלה אחד במורר לו בגון להתבגאות ולהתנהג במורר התאוה וע"כ מדמה ליה בשאור שבעיסה שמבביה את העיסה ושוהה אותה יותר מכמות שהיתה וההיפך השעבוד מלכות עכו"ם מכריחים לקנה ד' אין מיחין לישראל להתבגאות אבל מפשיטים אותם בתכלית השפלות וכן מחברין מהם כל טוב אף דברים הכריחין להם לעבודת ה' וח"ש שרצונו לעשות לרוצך ליל דרך המילוע אבל מי מעכב כו' שעניים אלו מעכבים שזה חפץ בקלה זה וזה חפץ בקלה זה ר"ל שהבעיעה מלפניו ומאחריו דהיינו ד' קלות ושבוד כו' ליל במילוע: **אלהי עד שלא נוצרתי כו'.** ע"פ מ"ש בהחיה דמסכת עירובין (י"ג:) דנמנו וגמרו טוב לו לאדם שלא נברא משנברא דהיינו מלד שהאלוקין מרוכין מהעשין שהיו מתקיימין בודאי אם לא נברא ולזה אמר עד שלא נוצרתי אינו כדאי לחיות עוכר שהרי טוב לי שלא בגלות ומעכבו מלד הגלות ומעכבו כדי לקיים העשין כאלו לא נוצרתי שהרי אינו מקיימם ולפי שהאדם נברא ממומר ולוכה אמר בידוד שלא הלכתי אחר לוכתי אבל עפר אני בחיי שהמומר גוכר וק"ו במיתתי שאז הלוכה נפרדה מהמומר שא"ל לי לקיים מלותך כמ"ש במתים חפשי מן המצות והרי אני לפניך ככלי מלא כו' לפי שהגוף הוא ככלי לנשמה ולגוכרתו אמר שהנשמה שבכלי שהוא הגוף היא בושה על מעשיה הרעים י"ר כו' מרק בתמיך הרבים אבל לא ע"י יסורין כו' כדאמרי' בפ"ק (ה.) דיסורין ממרקין עונותיו של אדם וקאמר דהיינו וידוי כו' דכל עיקרו לשון וידוי: **נפשי תדום כו'.** שנפשי תדום מלהשיב להם לו שפי' תדום שאותן מקללי תדום שידומו כאבן מלקלל אותי עוד ואמר נפשי כעפר לכל כו' עיין בתוס' וע"ל דקאי אדלעיל שלא יאמרו עלי כלל אלא שהיה נחשב בעיניהם כעפר ולא יקללו אותי: בזמן שבית המקדש קיים אדם חוטא כו'. לפי דעת המפרשים בטעם הקרבנות שיחשוב האדם כאלו

ע"ב רש"י בד"ה משום אלה נ"ב פי' דכתיב וכתב את האלות האלה וגו': **תוס' בד"ה** בין הדבקים כו' זיין של מזכרו כו'. נ"ב והרא"ש הוסיף זיין [שלן] וחברתם:

דף טז ע"א גמרא סרביה נקיט ואמא נ"ב אבל סמ"ג וטור פי' דקאי אוכתבתם ה"ק אשם אמר למען ירבו ימיכם אינו חוזר לוכתבתם ראשונה דודאי בוכתבתם אחרונה הוא עומד כו':

ע"ב גמרא אלמא קסבר נמחק אלמא וא"ל מ"ט דרשב"ג קסבר אינון כו' וג"ב האי אינון הוא דין אחילות ולאחר שנקבר המת מיירי הכא ובאשר"י מבואר היטב ע"ש: **רש"י** בד"ה רבן כו' ברחילה הס"ד ונמחק כדאמרינן ואח"כ מ"ה איסטנים אני הוא אדם מעוגב ומפונק והס"ד ונמחק אחד וג"ב בס"א אינו:

דף יז ע"א גמרא לכל עושיהם לעושים לא נאמר אלא לעושיהם לעושים לשמה כו' כל"ל: **אלופינו** מסובלים וגו' אלופינו מסובלים רב ושמואל כו' כל"ל וג"ב נ"ל:

דף יז ע"ב - דף יח ע"ב

הוא חייב מיתה ומחסר אלוה שנפש בהמה בתה תחת נפשו לזה אמר בזמן שבהמ"ק קיים אדם חוטא ומקריב נפש בהמה שהוא הדם והחלב תחת נפשו ועכשיו שאין בהמ"ק קיים הנני בתעניתי שנתמעט מנפשי חלבי ודמי הרי איננו צריך לנפש בהמה תחת נפשי וי"ר שיהא כו' וק"ל: **ספרא דאיוב כו'**. פרש"י ע"ש שאיוב נפטר בשם טוב עכ"ל ועי"ל שעניו של ס' איוב מדבר במיתת אדם ויסוריו בחייו ואמר סוף אדם למיתה דהיינו שיעות בזקנתו בזמנו וכל ימי חייו יהיה גדל ועמל בתורה וכן הבהמה סופה לשחיטה בזמנה אבל מחלת בריאתה לרדיף ולמלאכה כמ"ש בפרק הפועלים (פה.) בהמות עגלת דעגיל רבי על שאמר לה לך וגרת אבל אמר דמ"מ הכל למיתה עומדים גם קודם זמנם וסופם האדם לפי חטאו והבהמה לפי המקרה וע"כ אשרי אדם שגדל כו' ועושה נחת רוח ליוצרו דעולם ומלואו שלו ולא יצר את האדם אלא כדי שהוא יעשה נחת רוח ליוצרו במעשיו הטובים כמ"ש בפסוק אשר רוח ניחוח לה' ומעיים שגדל בשם טוב ונפטר כו' דהיינו שמנעוריו ועד זקנתו שנפטר בזמנו היה כל ימיו בשם טוב שעליו נאמר טוב שם וגו' ויום המות וגו' שיהיה לו השם טוב מיום הולדו עד זמנו ביום המות וק"ל: **נמור בבל לבבך כו'**. הכוונה בזה כמ"ש הפלוסופים האלהיים דמייב כל אדם להשכיל בידיעת מציאותו ואחדותו ויכלתו וידיעת דרכיו כו' יח' כ"ה כפי יד שכלו של אדם לך ע"פ אמונתנו והתורה וכל מה שנראה לו בשכלו שהוא נגד תורתנו הקדושה לא יאמין בו ויתלה הדבר בקנו שכלו וז"ש ר"מ גמור בכל לבבך כו' לדעת דרכי ה' אשר ממנו ממנה מופת למציאותו ואחדותו ויכלתו שהוא ולתי דבר גדול כי גם זה האדם משה רבינו בקש על זה הודיעני נא את דרכך אין אמר שתשקוד על דלמי תורתי שלא תזח ממנה ודבר שיעלה על לבך והוא נגד תורת משה הוא דרך אפיקורסות ולא תשגיח בו כלל וזה הלשון שניתו הוי שקוד ללמוד תורה ודע מה שתשיב לאפיקורוס דהיינו על דבר שהוא נגד התורה ולפי שכל עפקי האדם הם במחשבה ובמעשה ובדבור אמר גזור תורתי בלבך שהיא במחשבה ונגד עיניך תהא יראתי במעשה שמור פיך כו' הוא בדבור ומתיים ובהר וקדק כו' הוא דבר נוסף כמ"ש שיקדש אדם עצמו גם בדבר לו ואז ומני וכו' וק"ל: **ושמא תאמר אני מרבה בו'**. פירש"י ושמא כו' מפירושו נראה דאיירי דאפילו ממעטיו אינו בחורה וכמ"ש דאיירי בעם הארץ אבל קשה למה קרא ליה תבני (א) ועו"ק מאי רבותייהו דהני דינון דינגה דמרגלא הכי בפומייהו דין הוא נוסף הבודאה כל מ"ח בנים המדבקים כדאמרי' בפ' מ"ה (כח:) לגבי יוחנן קרנות שאני מתכים והם מבמימים כו' ונראה לפרש דהכא לא איירי בע"ה אלא בעוסק מעט בתורה כפי פחות לבו שאינו יכול להרבות וז"ש אני בריה והוא בריה שדבר זה מי שראוי להיות חכם או לא הוא נגזר מצד הבריאה כדאמרי' פ' כל היד (עז:) דמלאך המעמיד הטיפה אומר חכם או טיפש וזה לא קאמר הכא הוא מתכים לדברים בעלים כדאמרינן פ' תפלת השחר גבי יוחנן קרנות דהכא איירי בלומד בכל יום מעט כפי יכלתו ואח"כ הולך למלאכתו בשדה וזה אמר שמא תאמר אני מרבה והוא ממעיט ולא יהיה לו שכר כמותי הא שניתו אחד המרבה ואחד הממעיט ובלבד שיתכוון כו' וזה נמי היה מתכוון באותו מועט וק"ל: **בדי שיהא אהוב למעלה כו'**. כמ"ש כל שרוח הבריות נוחה הימנו רוח המקום נוחה הימנו אי נמי דקאי אדלעיל אעבוד מידאה שהוא נאמר למעלה: **שלא הקדימו אדם שלום ואפילו נכרי כו'**. מפורש ס"פ הניחקין ע"ש: **קורא ושונה ובועט באביו כו'**. לכאורה קשה אאמאי נקט הני וי"ל דגם בעושה מעשים רעים אתרים קרי ליה בועט באביו וכבו כמ"ש בפ' יום הכפורי' (פו.) אבל מי שקורא ושונה וכו' ואין משמח ומתנו בתמונה ואין דבורו בנחת עם הבריות מה אומרים עליו אוי לו לאביו ולרבו שלמדוהו תורה ראו כמה מקולקלים מעשיו כו' ע"ש ומייתי שנאמר ראשית חכמה יראת ה' וגו' ר"ל בראשית ותחלת למוד החכמה יהיה כונתו לחכלית יראת ה' שיודע ע"י החכמה איך יהיה יראת ה' כמ"ש אין נור יראת חטא ודרש לכל עושיהם לומדיהם לא כו' דהוה משמע לומד החכמה גם אין מקיימה אלא לעושיהם דהיינו שמקיימים מה שלמדו בחכמה ומה שאמר לעושים לשמה כו' לכאורה לא מפיק ליה מקרא אלא הכא מילתא בלאפיה נפשיה קאמר דהא דקאמר נמי לעושיהם היינו לעושים לשמה כו' ועי"ל דודאי משמע ליה דעושיהם קאי על לימוד גופיה וקרי הלימוד עשיה דהיינו כשהוא לומד לשמה דמקיים מצות בורא"ת' ב"ה אבל בלימוד שלא לשמה לא הוה קרי ליה עשיה דאין זה קיום מצות בורא"ת שלוה ללומדה לשמה ודו"ק: **ונהנין מזיו השכינה**. מיתורא ושיתא דקרא קדרים מדכתיב כבר ויראו את אלהי וגו' ומזח וכתב ויחזו את האלהים וגו' לשון חזה נופל על הרוח על ראייה שכלית ונבואה דקאמר דחזו ונהנו מזיו השכינה כאלו אכלו ושתו כי היו בשתיית התורה בדוגמת עוה"ב שהיו עטרותיהן בראשיהן כדאמרי' פ' ר"ע (פח) שהיה לכל אחד מישראל ב' כתרים והיו מרוחקין מגשמיות כמ"ש בשמה שלא אכל מ' יום וגו' כענין עוה"ב שאין בו לא אכילה כו' אלא לדיקים יושבים ועטרותיהן בראשיהן כו' ומלאתי מי שכתב בזה ע"פ המדרש (מגילה ע"ו: וסוף סנהדרין) שעתיד הקב"ה להיות עטרה בראש כל לדיק שנאמר ביום ההוא יהיה ה' לעטרת צבי וגו' ודו"ק: **לנשים יותר כו'**. ליכא לפרושי דבגלות קאמר דהא כתיב בתר הכי תרבו שתגנות רגזה טרעות וגו' אלא דקאי אשעה שהיה מ"י בשובה קודם החורבן ובגירסא הילקוט בהך דבשמוך גרסינן במאי זכיין לעולמא דאתי כו' ומשמע דקאי אהא דקאמר דהבטחתן הוא טפי מבנשים ובהכי ניחא דשייכי הך מלתא הכא דאיירי נמי לעיל בלעתיד אתין בו אכילה כו' וק"ל: **עולמך תראה כו'**. ר"ל עולמך תראה עולם הזה: **ואחריתך לחיי כו' ותקותך לדור כו'**. דהיינו לימות המשיח ולתה"מ ואמר: **לבך יהנה כו'**. נקטו כל הכלים והמבריס השייכים לעיסוד מזונה הלב והכליות בעיון ובמחשבה הפה והלשון והשפתים כלי הדיבור והעין לראות והאוזן לשמוע והרגלים לרוץ שם למקום תורה הם כלי מעשה המגיעים לתורה אבל ידים לא נקט שהם כלי המעשה ממש ולא שייכים כלל בלימוד התורה אלא לעשות מצותיה ועוד הוסיפו **פניך יאירו כו'**. עש"ה מכמה אדם תאיר פניו וק"ל: **אלופינו בתורה כמ"ש אלופי ומיודעי וגו'**. שאמר כן לאחיתופל רבו: **ומסובלין במצות**. כמ"ש ויט שכמו לסבול ולמ"ד מסובלין ביסורין עש"ה ומכאוביו סבלם וק"ל:

ע"ב אין פרץ כו'. שיצא ממנו דוחג כו' ואין יוצאת כו' שיצא ממנו אחיתופל כו'. זו גירסת כל הספרים והתוס' גרסי בהיפך אין פרץ זה אחיתופל שפרץ כו' יוצאת זה דוחג כו' ע"ש אבל לפי הדורות ה"ל לאקדומי לדוחג כדאמרי' פ' חלק (קו:) דוחג אחי שאול ואחיתופל אחי דוד וע"כ נראה לקיים גירסת כל הספרים וה"פ אין פרץ זה דוחג שפרץ פרצה בבהני נוד עיר הכהנים בדכתיב ויקב דוחג ויפגע הוא בכהנים ויאמר ביום ההוא שמוטים ומשמה וגו' ואין יוצאת זה אחיתופל שיצא מן העולם להחטיא בנפשו שתנק עצמו: **ואין צוחה כו'**. עי' הפי' בתוס' ועי"ל ע"ש שאמר ליה אלישע כשהלך להחיות הילד עם המשענת וכי יברכך איש לא תענהו וגו' והוא עבר על דבריו וענה והיינו לוחה כמ"ש ענייה בקול רם. ודרשו ברחובותינו **שלא כו'**. מקדים מבשילו לבריס. דהיינו ברחובותינו שהוא מקום הרבים: **והם ניזונין בזרוע כו'**. דאחיר מלשון מחזק וחזרוע הוא ומלינו אאי ליצנא בחשובים בדוד כמו אחיר הרועים וגו' והכי הוא כאחיר בחבירים דמסכת ר"ה (כה:) מאן דדרים ליה ברשעים מפרש ליה נמי מלשון מחזק וקושי לב כמו אשמולנו אחיר לב וגו': **בת קול יוצאת כל העולם אינו ניזון כו'**. מפורש בסמ' תענית: **גובאי טפשאי כו'**. פרש"י גובאי שם אומה כו' אמרי' שהיו מן הנתיעים עכ"ל והכי איתא שם גובאי בגעוגאי דורייתא דראי נמיאתי ולפירושו הכא ל"ל דכולהו נתיעים הוו אלא אלו נקראו גובאי ע"ש שמם הראשון שהיו בגעוגים ואלו נקראו דורייתא ע"ש שמם שני שנתן יהושע לאוטני עניים אף ק"ק דנתיעים הם בכל מקום שכבר נתגיירו אלא שדוד גזר עליהן איסור מלבא בקבל והכא קאמר דלא אגייר גיורא חד מייהו ולולי פירושו נראה דלאו כל הגבעונים נתגיירו ואלו שלא נתגיירו נקראו גובאי ע"ש גבעונים ואלו שנתגיירו נקראו דורייתא ע"ש נתיעים ולפירושו ל"ל דגובאי נתיעים היו ונשתמדו לחזור להיות עכו"ם וע"כ נקראו ע"ש גבעונים ודו"ק:

סליק פרק היה קורא

פרק מי שמתו

בד"ה פטור מק"ש כו' ולא ימים שאתה עוסק במתים פטור מק"ש כו' ומן התפילין עכ"ל. הס"ד ואח"כ מ"ה ה"ג רש"י שלאחר המטה אפילו המטה צריכה להם כו' עכ"ל כל"ל ואין זה גרש"י שלפנינו שהרי כתיב גרש"י שלפנינו ושלאחר המטה הוא"ל ואין צורך כו' עכ"ל ודו"ק: **בד"ה אלו ואלו כו' ורישא דקאמר מי שמתו מוטל לפניו דפטור מן התפילין כו' עכ"ל.** ולריך להגיה בגמרות שלפנינו במקום ומן התפלה ל"ל ומן התפילין כו' וק"ל: **בד"ה ואינו מברך כו' ופסיק מיניה תורת אנינות מיהו באותו שתפסו מושל גם אבילות אינו חייב כו' עכ"ל.** ור"ל דלענין אבילות אינן שוין דנתפסו מושל פטור מאבלות וק"ל:

דף יח בא"ד שמתה אחותו של ר"ת בשבת והודיעו לו עכ"ל. מלת בשבת גרס"ש אינו וכ"נ דבשבת נלאו האי טעמא שיש לה בעל כו' אוכל בשר ושותה יין כדתני בשמעתין בשבת מיסב ואוכל בשר כו' וא"ל לפי' הר"ר נתנאל דבשבת נמי היכא דדעתו להמשיך על התחוס אין לו לברך דיש לו דין אונן וה"נ הכא אי לאו שהיה לה בעל היין שהיה ר"מ בעיר אחרת היה לריך להמשיך על התחוס וק"ל: **בד"ה וירבב כו' ובכתובים שפיר דמי ומיהו נראה דאף בס"ת ש"ד מדנקט בסיפא ס"ת ולא כו' ובהדיא אמרינן בירושלמי כו' לאחוריו ורוכב ודקאמר אלא אסיפא משום כו' וה"ה לאחוריו מותר כו' עכ"ל.** כל"ל מדברי הרא"ש ור"ל דקאמר אלא אסיפא עיקר חידושא אינו בסיפא דלסטים אלא עיקר חידושא בשריותא דנקט בסיפא דה"ה לאחוריו דשרי מדיוקא דרישא ונעשה לסיפא ודו"ק: **בד"ה למחר כו' ותימה והא אמרי' פרק התכלת כו' והחיא דתכלת היינו דרמו חוטים בו' ועכשיו אנו מסלקים אותם ומאי טעמא כו'.** כל"ל: **בא"ד אי משום דכתיב לדורותם לדור תם אבל כו' כל"ל.** ועיין בתוס' פרק התכלת: **בא"ד כמו מחזון ישעיהו כו' עכ"ל.** דלפי התלמוד ס"פ בני העיר לא מפטירין מחזון ישעיהו דהיינו מדשיכם ומועדיכם שנאה נפשי אלא בר"ח [אב] שחל להיות בשבת ואינו הא מפטירין אותו בכל שנה בשבת שלפני ט' באב וע"ש בתוס' וק"ל:

ע"ב בתוס' בד"ה אלמא ידעי כו'. כ"כ לא היה מקדיש דהוא עלמו כו':

ח"א **דף יח ע"א** משום לועג לרש וכו'. לפי אג"א לעשיריס מלפה לחלוס גמול משא"כ ג"א לרס וע"כ קרא ג"א למתיס כאלו עושה חסד לרשיס כמ"ש חסד ואמת דג"א שעושיס עם המת הוא ג"ש של אמת והיינו לועג לרש וגו' כאלו גם עושהו לא יוכל לשלם לו ואמר שאם מלוהו אמר הכתוב מלוה ה' חונן דל גם שהמת לא יוכל לשלם לו כדל הזה קאמר בסיפיה דההוא קרא וגמולו ישלם לו הקב"ה דהיינו כאלו מלוה ה' וק"ל: **בן איש חי שאפילו במיתתו כו'.** דתניא בו שהיה רשא שנהדרין דאמרינן בפ"ק (ד.) ובניהו על הכרתי ועל הפלתי כמ"ש התוס' שם בשם ר"ת ודרש רב פעלים מקבאל שרבה וקבן כו' משום דכיון דרב פעלים קאי אהכה את שני וגו' ה"ל למכתב ולהקדיס מקבאל שהוא שם מקומו קודם רב פעלים ועוד דאין זה שהכה את שני אריאל והכה את אחרי וגו' רב פעולות אלא פעולה אחת ועי"כ דרשו רב פעלים הרבה פעלים לתורה קבן וכבן ודרש שני אריאל וגו' משום דלא מצינו לשון אריאל כפי המתרגום דברי מואב אלא מצינו אריאל בלשון המקרא על ב' מקדשות הוי אריאל וכמ"ש בסמ' מדות והיינו אלא הנים כמותו כו' שהיה אב"ש ורשא לשנהדרין ודרש והכה את אחרי כו' דלפי פשטיה מאי רבותיה דיוסף השלב וע"כ דרשו מדהאי והכה שני לדרשה אחי והכה נמי לדרשה שהכה ומבר גזזיו כו' אי שהכה תנא אפרא דבי רב ופירשו בתוספות מהאחי דרש שהוא אמור שבספרים בתוך הבאר דבפר ויקרא הוא באמצע ספרים ובאר היינו תורה כמ"ש בפסוק וימצאו שם באר מים חיים ועוד נראה אלשון אחי דרש תורת הנים שכל דיניו במקדש הנקרא אריאל וק"ל:

ע"ב שנאמר ואתה חלל רשע נשיא וגו'. פירש"י על לדקיהו הוא אומר כו' בערכין (יז.) אמרו שהוא היה לדיק ודורו רשעים מ"מ קרי ליה רשע על שעבר על שבועתו לנגד ר"נ: **מעשה בחסיד אחד כו'.** כבר נתקשה מזה בע"י דאמרו (ב"ק קג: תמורה עו:) דכל חסיד אחד הוא ר"י בר אלעאי או רבי יהודה בן בבא ואין יכולה על הדעת שחסידים כאלו יכלו בלילה בר"ה בחידות לבית הקברות לגון שם במקום טומאה והאריך והנני אקבר בוראי בוראי כדברי הריטב"א שדבר זה היה בחלום והנני מוסיף בזה לפי שזה שהקיטתו אשתו היה לו סבה שהיה ר"י בר אלעאי עני כמפורש בנדרים (מ"ט:) ואותו דיבר אחד שהיה לו נתן לעני אחד ולא נשאר לו כלום ולפי שהחלומות של ליל ר"ה יותר אמתיים שהוא יום הדין הלכך מתענין בו כל ימיו מי שרואה חלום בו וכההיא עובדא דבני אחתיה דריש"ז דחזו להו בחלמא בר"ה דבעו למחסר שבעה מאה דנרי כו' בפ"ק דב"ב (י.) זה הביאו גם לחסיד זה שהיה רואה להשתמש בחלום מן הלילה של ר"ה לידע לשמור עלמו מכל תקלה כאמור בענין ולא יהיה עני עוד כ"כ ושמעתי דגם בדורות אחרונים היו משתמשין בעבל החלומות ע"י השבעות בשמות ואמר שהלך באותו חלום ולן בבה"ק ושמע ב' רוחות כו' נקט לשון רוחות ולא נפשות או נשמות לפי שידוע שהאדם יש לו נפש רוח ונשמה הנפש הוא החומר והנשמה היא הלורה והרוח הוא באמצע המדבקן כל ימי חיי אדם וע"כ גם במותו של אדם שהגוף מתפרד מן הנשמה שהגוף הולך אל העפר והנשמה הולכת למעלה הרוח שהיא מדבקן בחיים אינו מתפרד מהם לגמרי אלא לפעמים הוא בורח במקום הגוף ולפעמים שם בעולם למקום שהנשמה שם דהיינו מאחורי הפרגוד וכן לקמן דש"ל סליק לרקיע כו' אדהכי אתא כו' היינו נמי הרוח ההולך למעלה ולמטה וזה עשה החסיד גם לשנה אחרת בר"ה שהיה משתמש גם אז בחלומות לידע לשמור עלמו מפורענויות הבא לעולם וכן יש לפרש בהיא עובדא דזעירי ודשמואל דאזלי לחגר מות היינו נמי ע"י חלום היו משתמשין להלך שם לידע מהנהו זוזי: **אלמא ידעי בו'.** פירש בתוס' מדקאמר לעגל קאתיא כו' עכ"ל ע"ש ולא ניחא להו כפירש"י אלמא ידעי מי חשוב בין המיס עכ"ל דהא דקאמר דחשיבא בהאי עלמא עובדא היינו בעלמא דרקיעא דומיא דחשיבא ברקיעא דפ' ע"פ (קיב:) ולא בעלמא בעיני הבריות דעוה"ז קאמר: **בבר קיימתיה לבניבם כו'.** גם אלא נכנסה עדיין א"י

נמוקי הגרי"ב (א) נ"ב לק"מ וכמ"ש התוס' בסוכה ל"ע ד"ה הלוקח כו' דאשכחן בדוכתי עובדא דקרי ליה תבירו ע"ש ואפילו לרש"י בסוכה שם שמתק תיבה מחבירו. היינו שאין לשון המשנה מובן בפתיחת חבירו על עם הארץ והיכי דמוכח מוכח וגם הא"ח בעצמו יכול לקרות לע"ה תבני דרך ענוה:

חכמת שלמה

תוס' בד"ה ונפשי כעפר כו' נ"ב ואני שמעתי מה עפר הכל דורסים עליה ואח"כ היא דורסת על כל הדורסים אף אני כן לכל מלערי וק"ל:

ע"ב תוס' בד"ה תרי כו' ושמא ניסן כו' נ"ב פי' בחותם שתי שבחות דוקא ולא בעלרת כו' ודו"ק:

הדרן עלך היה קורא פרק שני

מי שמתו פרק שלישי

דף יח ע"א תוס' בד"ה למחר כו' ותימה והא אמרינן פרק התכלת ההיא שעתא ודאי רמינן להו פירש נותנין ציצית בטליתותיהן משום לועג כו' ומאי שנא אומר ר"ת כו' כל"ל: **בא"ד** לדורותם כו' נ"ב פירוש משום הכי היו מתחייבים בחוטן דורות בציצית שהיו דור שכולו תם וק"ל:

מ"מ כיון שכבר נכנסה תרן קימון ועוג שהיא מכלל ג' וגם הרמהו ה' למשה אם כל האדן וגו' כמפורש לעיל מהאי קרא הרי כאלו כולה נכנסה לפניהם: **ואי סלקא דעתך דלא ידעי כו'.** יש לדקדק מאי קא מוכח מהא דידעי ואימא כדאמרי לעיל דאינם אחריונה שכיב ואזיל וא"ל ה"נ הכא ליתא דלא ידעי אלא דמשה אזיל ואמר להו וי"ל דלא משני הכי לעיל אלא נאמר מנני ר' חייא דקאמר דלא ידעי ומיימי ליה מדכתיב יכבו בניו ולא ידע דאיכא למימר דמודה דאי אתי אינים וא"ל ידעי אבל רבי יהונתן דמיימי מדכתיב והמתים אינם יודעים מאומה משמע אפילו בדבר שמספרים להם שם אין יודעים וכו'ק:

דף יט בד"ה אפילו בשעה ששלום כו' לאחר מיתתו ולא אתי כו'. כל"ל:

ע"ב בד"ה מדלגין כו' דהא תניא בשמחות כל טומאה כו' וגולל ודופק אין נזיר מגלח עליהן כו' עכ"ל. כל"ל ור"ל דאע"ג דאמר בהדיא דגולל ודופק מטמא מ"מ אין כהן מוזהר עליהם כיון שאין הנזיר מגלח עליהן וכ"ה בהדיא בתוספות ס"פ שואל אבל קשה לפי זה מאי מייתי ראיה מרבעית דם לאימא דאע"ג דרבעית דם מטמא מ"מ אין כהן מוזהר עליו כמו שאין הנזיר מגלח עליו ולשון התוס' דפרק שואל דהא תלמוד ערוך דרבעית דם אין הנזיר מגלח עליו כדאתן בתס' נזיר וכהן מוזהר כו' עכ"ל וכן כתבו בפ"ק דכתובות ולא ידענא מהיכא פסיק להו דכהן מוזהר על רבעית דם דמההיא דפ' בהמה המקשה אינו מוכח אלא דמטמא כמו גולל ודופק ודו"ק: **בד"ה ולאחותו כו' לאחיו מה ת"ל שאם היה כהן גדול ונזיר כו' עכ"ל.** כל"ל: **בד"ה אמרת לא כו' וא"ת מהיכא פשיטא ליה כו' וא"ת התם דפריך על מעשה דיוסף הכהן מנא ליה לתלמודא דמיירי כו' וא"ת מנא ליה דהאי קרא בעושה כו' עכ"ל.** כל"ל קושיא ראשונה היא לתנא דברייתא מאיזה סברא אוקמא קרא דלאחותו בעושה פסח לחוד דאפ"ה אינו מטמא לאחותו אימא דעושה פסח לחוד מטמא אפילו לקרובין ולא מיירי קרא אלא בים בו ג' הקדושות דאפ"ה לאחותו דוקא אינו מטמא אבל לתת מצוה מטמא ואינו דמהך סברא דלא אתא עשה שאין בו כרת כו' אוקמא לקרא אפילו בעושה פסח גרידא ושוב הקשו דעל כרחך הך סברא איה מוכרחת דהא מצינו [מת מצוה] עשה שאין בו כרת הוא ודומה עשה שיש בו כרת כגון פסח וא"כ מנליה לתלמודא למימר דהאי תנא מיירי בעושה פסח גרידא דאפ"ה אינו מטמא לאחותו ואינו דהכי משמע לתלמודא מדברי התנא דמיירי בעושה פסח גרידא מדלא כייל כו' ושוב הקשו לדברי התנא דהיאך מוקמא ליה בעושה פסח כלל כיון דקרא מיירי בנזיר ואינו דבאם אינו ענין לנזיר מוקמת ליה תנהו ענין לעושה פסח גרידא מהך סברא דכתבו (הרא"ש) [בשם רש"י] לעיל ודו"ק:

ח"א **דף יט ע"א** כל המספר אחרי המת כו'. ולקמן גבי מ"ח אמר בלשון אחר כל המספר אחר מטמן כו' משום דלא ניחא למימר בהן אחר המת דהצדיקים גם אחר מיתתן קרוין חיים כדאמרי' לעיל והיינו דנקט על מטמן כאלו שוכבין חיין על מטמן ואייתי מדכתיב והמטיים עקלקלותם וגו' בפרש"י ועי"ל והמטיים מלשון מטה דהיינו שמספרים עקלקלות אחר מטמן יוליכם ה' וגו' שאפילו בשעה ששלום כו' דהיינו בעת מיתתן של צדיקים דמלאכי השרת מקדימין לפניהם לומר להם שלום כדאמרי' פ' הנושא (קד.) יוליכם ה' את אלו עם פועלי און לגיהנם שמלאכי חבלה יהיו מקדימין לפניהם לומר להם אין שלום אמר ה' לרשעים כדאמרי' התם וק"ל: **דוגמא השקוה כו'.** מפורש בתוספתא עדיות: **שאין עורה נגעלת על כו'.** מפורש שם: **שאתה מתחטא כו' ועליך הכתוב כו'.** יפורש בפ"ב דתענית: **תנור של עכנאי כו'** מלמד שהקיפוהו כו'. בפרק הזהב: **אל יפתח כו' שנאמר במעט בסדום כו'.** מפורש בפ"ק דכתובות:

דף כ בא"ד יש לנו לומר כשיש לו שתי קדושות כו' על כל ישראל נזיר ואח"כ נזיר וכהן הדיוט ואח"כ נזיר וכ"ג ואם כן כו'. כל"ל: **פירש"י בד"ה שב כו' אבל מעקר כו' היינו טעמא דלא גמרינן כו'.** כל"ל: **תוס' בד"ה וקטנים פטורים כו' וחייבין בתפלה היה ר"י ר"ל כו' ולא נהירא דא"כ לא ה"ל קטנים דומיא כו' עכ"ל.** דכיון דבין פטורין דרשא ובין חייבין דסיפא חייבי בקטנים ג"כ פטורין דרישא בקטנים לא הוה דומיא כו' וכן יש להקשות בחייבין דסיפא דלא הוה קטנים דומיא דנשים ועבדים דחייבין בכל ענין וקטנים אינן חייבין אלא בהגיעו לחיוב אבל לפיר"ת ניחא דמתני' לא חייבי בקטנים אלא בלא הגיעו לחיוב וחייבין דסיפא לא קאי אלא אנשים ועבדים הוה שפיר קטנים דומיא דנשים ועבדים בכל ענין דמיירי בה מתני' דהיינו בשלא הגיעו לחיוב אבל הגיעו לחיוב לא חייבי מתני' כלל ולדרך התנא לשנות קטנים לענין פטור בלא הגיעו לחיוב גבי נשים ועבדים כמו בסוכה אבל לענין חיוב דהגיעו לחיוב לא מצינו דתני קטנים גבי נשים זהו הגראה מכוונת דבריהם ועיין בר"ש ובמרדכי וק"ק ה"ל להקשות לפיר"י דחייבין דסיפא חייבי נמי בקטנים ובהגיעו לחיוב אמאי קתני ליה גבי תפלה ה"ה דה"מ למתני הכי גבי ק"ש ותפילין וכן גבי תפלה ה"מ למתני פטורין בלא הגיעו לחיוב אבל לר"ת ניחא דלא חייבי כלל בסיפא בקטנים ודו"ק:

ע"ב בד"ה בתפלה כו' ורש"י ל"ג ליה שהרי תפלה דרבנן היא כו' עכ"ל. ומיהו אצטריך למימר דרחמי אינהו דאי לאו הכי לא הוה מתקני רבנן תפלה בנשים ועבדים

חכמת שלמה

ע"ב רש"י בד"ה חזיה שמואל לגוי הכירו יוסב כו' וכ"ב כ"ל:

דף יט ע"א גמרא אמר רבי יהודה ת"ו כו' אלעזר בן חנוך שפקפק כו' כל"ל: **שם** כבן שמתחטא לפני אביו כו' כ"ב ובערוך פירש הילדים רכים תרגומא טליא מחטיין כלומר שבן מתענג לפני אביו כו' וכהאי גוונא בספיקתא נזכות שני דברים ישראל מתחטאין לפני המקום כו': **שם** שלא ליה שמעון בן שטח אלמנא תודום כו' ותבן אותו היום כו' כל"ל: **תוס' בד"ה דוגמא** כו' שהיו גרים כו' כ"ב ובערוך פירש לפירושו זה הכי קאמר שמעיה ואבטליון השקוה כדי להראות חשיבות של גרים בא"י שהם ישראל ומצא מזלזלין בכבודן ולפי שגיהה שמעיה ואבטליון נידו אותו לכבוד הרב ע"ש: **בא"ד** השקוה מי נצב אבל כו' התורה עליה אלא ליבא אותה כל"ל והש"ד:

ע"ב גמרא מ"ש ולאחותו כ"ב כל ימי הזירו לה' על נפש מת לא יבא לאביו ולאמו לאחיו ולאחותו לא יטמא: **תוס' בד"ה** רוב אחיות כו' שיש עליו טפח כו' וכ"ב פירוש אז בוקעת ועולה אפילו מצד הריקן: **בד"ה** ולאחותו כו' שאם היה כהן גדול ונזיר כו' כל"ל וכ"ב כ"ל:

דף כ ע"א גמרא ואמן קא מתניגן שיתא כו' כי הוה אליף חד מסתייה כו' זרעא דשפיכי כוותי כו' כל"ל: **רש"י בד"ה** שב ואל תעשה כו' נתנו לחוות על כרחך היינו דלחייתן אינה כו' כל"ל: **בד"ה** האשה וכו' עוקצין הס"ד: **בד"ה** בתליסר כו' והכי אמרינן כו' כל"ל: **בד"ה** כרבלתא שם לבוש חשוב כו' כ"ב ובערוך פי' מלבוש אדום כעין כרבלתא דתרגומא ואין דרך בנות ישראל להתכסות בו שהוא פריצות ומביא לדבר עבירה עכ"ל: מתון מתון. עפירש"י ושוב י"ל דקאמר לה הכי לפי שאמרה לה בדיני ישראל דתנן בהחובל (ג.) פרע ראש האשה בשוק נותן לה ד' מאה זוז ולזה א"ל שגם שדייניו כן לאשת ישראל דיש לה בושת מתון מתון שהוא שם כותבת ד' מאות זוז שזה בושתה של האשה פרועה שהרי דרכן בכך וק"ל: **אל תקרי עלי עין אלא עולי כו'.** מפורש בפ' הפועלים ופ' יש נוחלין:

ע"ב כתיב בתורתך כו' **הלא אתה נושא פנים לישראל וכו'.** בפ' התינוקת (ע.) רמו הני קראי אהדדי ומאני להו הא קודם גז"ד הא לאחר גז"ד וע"ש בתו' שאין זה סותר סוגיא דשמעתין ומה שיש לדקדק בדבריהם עי' בחדושינו: **והם מדקדקים עד כזית וכו'.** בפ' שלשה שאכלו (מט:) יליף ליה למר בכזית ולמר בכביצה מקראי ומילתא התוס' שם דהתם קראי לא הוי רק אסמכתא דוחבעת משמע שביעה גמורה וק"ל:

דף כא בד"ה והרי תפלה כו' וקתני אינו מברך לפניה כו' וי"ל משום רבותא דתפלה כו' עכ"ל. כל"ל ומיהו לפי אותה גירסא דפריך בתר הכי והרי ברכת המזון לפניה דאית ביה מלכות שמים כו'. כל"ל: **בד"ה** ספק לא כו' [שלא] קרא ק"ש ואינו מסופק אלא יחזור לק"ש כו' עכ"ל. ואין צריך לומר שאם ברור לו [שלא] קרא ק"ש ואינו מסופק אלא באמת ויליב דיקרא ק"ש מה"ע דאיתא ביה תרתי וק"ל: **בא"ד** אבל אם יאמר ק"ש כו' ולא יצא כלל כו' עכ"ל. ר"ל דלא מיקון כלום בק"ש אמרת וק"ל: **בא"ד** ואם ברור שלא אמר כבר ק"ש א"כ כו' עכ"ל. הלשון מגומגם דאם הוא ברור לו שלא קרא ק"ש ודאי דיקרא ק"ש דאית ביה תרתי אבל רצה לומר שאם יתברר שכן הוא שלא קרא כבר ק"ש ודו"ק: **בא"ד** וא"כ כשיאמר מעתה ק"ש לא תיקון כלל ולא יצא מידי ספקו כו' עכ"ל. ר"ל דלא מיקון כלום בק"ש דשמע קרא ק"ש כבר אע"ג דהשתא נמי דאמר אמת ויליב שמא הוא דלא מיקון כלום שכבר אמר ק"ש ואמת ויליב מ"מ מאוס תרי ספיקי דלא קרא ק"ש ולא אמר אמת ויליב א"נ דקרא ק"ש ולא אמת ויליב תיקון שפיר באמת ויליב אבל הכא בק"ש תרי ספיקי מינהו דלא מיקון כלום מדא דשמע קרא תרוייהו א"נ דקרא ק"ש ולא אמת ויליב ודו"ק:

ע"ב בד"ה עד שלא יגיע ש"צ כו' שזה לא מצינו לו עיקר בתלמוד כו' עכ"ל. ק"ק דמודיס דרבנן יש לו עיקר בתלמוד במסכת סוטה גם מירושלמי ולשון הרא"ש אינו כן ע"ש ודו"ק: **בא"ד** מתפלל כו' עד שלא יכנס כו' עכ"ל. ולשון הרא"ש עד שלא יגיע ש"ל כו' ע"ש:

ח"א **דף כא ע"א** מנין לברכת התורה כו'. מצאתי כתוב דהכי משמע ליה ברכת התורה כי שם ה' אקרא דהיינו כשאני קורא בתורה שהיא כולה שמות של הקב"ה שכל התורה נאותיותיה היא שמותיו של הקב"ה כדאיתא במדרשות וק"ל:

דף כב ע"ב בגמ' חד אמר כל לאחרים אפילו חולה לאונסו עד דאיכא. כל"ל:

תוס' בד"ה אלא לכ"ע כו' וה"ה דה"מ לאוקמא דכ"ע אין כו' דהכא לא מצי למימר דכ"ע אין חוזר כו' עכ"ל. פירוש לדבריהם וה"מ לאוקמא דבשאר דוכתין דכ"ע אין חוזר לראש אפילו בשהה והכא פליגי בין בשהה ובין בשלא שהה ומשום גברא דלא חזי ומדלא מוקמי הכי ש"מ דהלכה בשאר דוכתין בשהה חוזר לראש כו' ואומר השר כו' ורבי יהודה פירש דלא מצי לתווי ולמימר דכ"ע בשאר דוכתין אפילו בשהה אינו חוזר לראש דיכון דאפילו הפסיק כ"כ ששהה כדי לגמור כולו אינו מזיקו ואין מבטל מה שהתפלל כבר ג"כ ה"נ הכא הוי גברא דחזי ושפיר הוי מצי להתפלל מתחלה אע"פ שלא היה יודע שהיה יכול לעמוד על עצמו מלבטיל מיס עד שיגמור תפלתו ולכך לא הוי מצי רב אשי לתווי אלא דכ"ע בשהה דחוזר לראש וההפסק מבטל מה שהתפלל כבר וא"כ הכא הוי גברא דלא חזי כיון שלא היה יודע אם יכול לעמוד על עצמו בלא הפסקה כדי לגמור כולו כן למדתי ביאור דבריהם מדברי הרא"ש ודברי מהרש"ל אינם ברורים לי מה ודו"ק: **שם גמ' מאי תקנתיה ליהדר ולצלי כו'.** מדברי התוס' נראה דאין זה מדברי התלמוד והוא מפירוש ר"י שבתוס' נכתב בגמ' וק"ל:

ע"ב רש"י בד"ה חזיה שמואל לגוי הכירו יוסב כו' וכ"ב כ"ל:

דף יט ע"א גמרא אמר רבי יהודה ת"ו כו' אלעזר בן חנוך שפקפק כו' כל"ל: **שם** כבן שמתחטא לפני אביו כו' כ"ב ובערוך פירש הילדים רכים תרגומא טליא מחטיין כלומר שבן מתענג לפני אביו כו' וכהאי גוונא בספיקתא נזכות שני דברים ישראל מתחטאין לפני המקום כו': **שם** שלא ליה שמעון בן שטח אלמנא תודום כו' ותבן אותו היום כו' כל"ל: **תוס' בד"ה** דוגמא כו' שהיו גרים כו' כ"ב ובערוך פירש לפירושו זה הכי קאמר שמעיה ואבטליון השקוה כדי להראות חשיבות של גרים בא"י שהם ישראל ומצא מזלזלין בכבודן ולפי שגיהה שמעיה ואבטליון נידו אותו לכבוד הרב ע"ש: **בא"ד** השקוה מי נצב אבל כו' התורה עליה אלא ליבא אותה כל"ל והש"ד:

ע"ב גמרא מ"ש ולאחותו כ"ב כל ימי הזירו לה' על נפש מת לא יבא לאביו ולאמו לאחיו ולאחותו לא יטמא: **תוס' בד"ה** רוב אחיות כו' שיש עליו טפח כו' וכ"ב פירוש אז בוקעת ועולה אפילו מצד הריקן: **בד"ה** ולאחותו כו' שאם היה כהן גדול ונזיר כו' כל"ל וכ"ב כ"ל:

דף כ ע"א גמרא ואמן קא מתניגן שיתא כו' כי הוה אליף חד מסתייה כו' זרעא דשפיכי כוותי כו' כל"ל: **רש"י בד"ה** שב ואל תעשה כו' נתנו לחוות על כרחך היינו דלחייתן אינה כו' כל"ל: **בד"ה** האשה וכו' עוקצין הס"ד: **בד"ה** בתליסר כו' והכי אמרינן כו' כל"ל: **בד"ה** כרבלתא שם לבוש חשוב כו' כ"ב ובערוך פי' מלבוש אדום כעין כרבלתא דתרגומא ואין דרך בנות ישראל להתכסות בו שהוא פריצות ומביא לדבר עבירה עד כאן ולפירש"י נראה בעיני שהפריצות היה שהלכה במלבוש חשוב לשוק בלא כסוי סרבל וק"ל: **בד"ה** מתון לשון מאתן הס"ד: **תוס' בד"ה** אמרת לא כו' מנא ליה דהכא מיירי בעושה כו' כבר דמעלה דנזיר כו' יש לנו לומר כי יש כו' כל"ל:

דף כא ע"א רש"י בד"ה כי שם כו' לאלהיהו באתן הכי כו' כל"ל: **תוס' בד"ה** ורבי יוחנן כו' הלכה כר"י כ"ב ונראה בעיני דאף ר"י לאו חובה ממש קאמר אלא ולזאי כלומר מצוה איכא וכן משמע בתוס' דמקום שנהגו דף נ"ד בד"ה והאמר רבי יוחנן כו':

ע"ב תוס' בד"ה עד שלא כו' לא יתפלל הס"ד ואח"כ מתחיל הדבור חדש נאיזה אתן כו' כל"ל:

דף כב ע"א רש"י בד"ה חד מר אבן עזאי כל"ל והס"ד: **בד"ה** גדר גדול גדרו במה שהגריכו בגמ' שאה כל"ל והס"ד:

ע"ב תוס' בד"ה אלא לכ"ע כו' ובדשהה קמפלגי כו' כ"ב פי' ר"י מפרש ס"ל סברא קמייתא דאין לחלק בין שהה מתחת אוגם כו' הלכך מאחר דבלא שהה כולי עלמא מודו דאינו חוזר לראש ש"מ דחזי ולא דחי ואם כן מאי שנא בשהה פי' מאחר דשהה לחוד בלא השתין מיס אין חוזר לראש כמו שהקשה רב אשי הא אם שהה אם לא שהה מיבעי ליה ג"כ אף בהשתין לא יהא חוזר לראש מאחר דחזי ודו"ק ומבואר יותר בדברי הרא"ש ש (עיין במהרש"א):

וק"ל: **בד"ה נשים כו' שפיר דאורייתא וההיא דלקמן מיירי כו' עכ"ל. כל"ל: בד"ה יוציא בשפתיו כיון דשרית ליה הרהור ואע"פ שהוא בדבור כו' עכ"ל.** לשון אע"פ אינו מדוקדק במקום הזה דלדרכה מטעמא שהרהור הוא כדבור יולא בו ידי קריאת שמע וק"ל:

ח"א **דף כ ע"א** ואנן קא מתניגן בעוקצין כו'. דרב יוחנן אזיל לשיטתו דאמר בפ' המניח (נ.) מאן דבעי למהוי חסידא לקיים מילי דנזיקין ומקיים ואמר ואנן קא מתניגן בעוקצין י"ג כו' דמסכת עוקצין היא סופה של ש"ס משנה ועיין מ"ש בחדושינו סוף הוריות שאמלו ר"מ ור"ג אם ר"ג בעוקצין: **רחוות לבישה כרבלתא כו'.** פירוש בערוך בגד אדום כגון כרבלתא דתרגומא שאין דרך בנות ישראל להתכסות בו שהוא פריצות ומביא לדבר עבירה עכ"ל: **מתון מתון.** עפירש"י ועוד י"ל דקאמר לה הכי לפי שאמרה לה בדיני ישראל דתנן בהחובל (נ.) פרע ראש האשה בשוק נותן לה ד' מאה זוז ולזה א"ל שגם שדייניו כן לאשת ישראל דיש לה בושת מתון מתון שהוא שם כותבת ד' מאות זוז שזה בושתה של האשה פרועה שהרי דרכן בכך וק"ל: **אל תקרי עלי עין אלא עולי כו'.** מפורש בפ' הפועלים ופ' יש נוחלין:

ע"ב כתיב בתורתך כו' **הלא אתה נושא פנים לישראל וכו'.** בפ' התינוקת (ע.) רמו הני קראי אהדדי ומאני להו הא קודם גז"ד הא לאחר גז"ד וע"ש בתו' שאין זה סותר סוגיא דשמעתין ומה שיש לדקדק בדבריהם עי' בחדושינו: **והם מדקדקים עד כזית וכו'.** בפ' שלשה שאכלו (מט:) יליף ליה למר בכזית ולמר בכביצה מקראי ומילתא התוס' שם דהתם קראי לא הוי רק אסמכתא דוחבעת משמע שביעה גמורה וק"ל:

דף כא בד"ה והרי תפלה כו' וקתני אינו מברך לפניה כו' וי"ל משום רבותא דתפלה כו' עכ"ל. כל"ל ומיהו לפי אותה גירסא דפריך בתר הכי והרי ברכת המזון לפניה דאית ביה מלכות שמים כו'. כל"ל: **בד"ה** ה"ג אלא ק"ש כו' והרי ברכת המזון דלית ביה מלכות שמים כו'. כל"ל: **בד"ה** ספק לא כו' **וא"כ** הואיל ומסופק משניהם יחזור לק"ש כו' עכ"ל. ואין צריך לומר שאם ברור לו [שלא] קרא ק"ש ואינו מסופק אלא באמת ויליב דיקרא ק"ש מה"ע דאיתא ביה תרתי וק"ל: **בא"ד** אבל אם יאמר ק"ש כו' ולא יצא כלל כו' עכ"ל. ר"ל דלא מיקון כלום בק"ש אמרת וק"ל: **בא"ד** ואם ברור שלא אמר כבר ק"ש א"כ כו' עכ"ל. הלשון מגומגם דאם הוא ברור לו שלא קרא ק"ש ודאי דיקרא ק"ש דאית ביה תרתי אבל רצה לומר שאם יתברר שכן הוא שלא קרא כבר ק"ש ודו"ק: **בא"ד** וא"כ כשיאמר מעתה ק"ש לא תיקון כלל ולא יצא מידי ספקו כו' עכ"ל. ר"ל דלא מיקון כלום בק"ש דשמע קרא ק"ש כבר אע"ג דהשתא נמי דאמר אמת ויליב שמא הוא דלא מיקון כלום שכבר אמר ק"ש ואמת ויליב מ"מ מאוס תרי ספיקי דלא קרא ק"ש ולא אמר אמת ויליב א"נ דקרא ק"ש ולא אמת ויליב תיקון שפיר באמת ויליב אבל הכא בק"ש תרי ספיקי מינהו דלא מיקון כלום מדא דשמע קרא תרוייהו א"נ דקרא ק"ש ולא אמת ויליב ודו"ק:

ע"ב בד"ה עד שלא יגיע ש"צ כו' שזה לא מצינו לו עיקר בתלמוד כו' עכ"ל. ק"ק דמודיס דרבנן יש לו עיקר בתלמוד במסכת סוטה גם מירושלמי ולשון הרא"ש אינו כן ע"ש ודו"ק: **בא"ד** מתפלל כו' עד שלא יכנס כו' עכ"ל. ולשון הרא"ש עד שלא יגיע ש"ל כו' ע"ש:

ח"א **דף כא ע"א** מנין לברכת התורה כו'. מצאתי כתוב דהכי משמע ליה ברכת התורה כי שם ה' אקרא דהיינו כשאני קורא בתורה שהיא כולה שמות של הקב"ה שכל התורה נאותיותיה היא שמותיו של הקב"ה כדאיתא במדרשות וק"ל:

דף כב ע"ב בגמ' חד אמר כל לאחרים אפילו חולה לאונסו עד דאיכא. כל"ל:

תוס' בד"ה אלא לכ"ע כו' וה"ה דה"מ לאוקמא דכ"ע אין כו' דהכא לא מצי למימר דכ"ע אין חוזר כו' עכ"ל. פירוש לדבריהם וה"מ לאוקמא דבשאר דוכתין דכ"ע אין חוזר לראש אפילו בשהה והכא פליגי בין בשהה ובין בשלא שהה ומשום גברא דלא חזי ומדלא מוקמי הכי ש"מ דהלכה בשאר דוכתין בשהה חוזר לראש כו' ואומר השר כו' ורבי יהודה פירש דלא מצי לתווי ולמימר דכ"ע בשאר דוכתין אפילו בשהה אינו חוזר לראש דיכון דאפילו הפסיק כ"כ ששהה כדי לגמור כולו אינו מזיקו ואין מבטל מה שהתפלל כבר ג"כ ה"נ הכא הוי גברא דחזי ושפיר הוי מצי להתפלל מתחלה אע"פ שלא היה יודע שהיה יכול לעמוד על עצמו מלבטיל מיס עד שיגמור תפלתו ולכך לא הוי מצי רב אשי לתווי אלא דכ"ע בשהה דחוזר לראש וההפסק מבטל מה שהתפלל כבר וא"כ הכא הוי גברא דלא חזי כיון שלא היה יודע אם יכול לעמוד על עצמו בלא הפסקה כדי לגמור כולו כן למדתי ביאור דבריהם מדברי הרא"ש ודברי מהרש"ל אינם ברורים לי מה ודו"ק: **שם גמ' מאי תקנתיה ליהדר ולצלי כו'.** מדברי התוס' נראה דאין זה מדברי התלמוד והוא מפירוש ר"י שבתוס' נכתב בגמ' וק"ל:

דף כב ע"ב - דף כו ע"ב

ח"א **דף כב ע"א** שהיה מגמגם למעלה כו'. היינו כדלעיל גלא אמר אזכרות שנו ואמר ליה שאין ד"ת מקבלין טומאה שנאמר הלא כה דברי כאש נאם ה' וגו' שהיא כאוכל לפניו באש שאורה על גבי אש לגנה וכל אומות שלה הם שמותיו של הקב"ה ואין מקבלין טומאה כאש הזה:

דף כב גמרא **האי אם שהה אם לא שהה כו'.** פרש"י במלתיה דרב חסדא ורב המנונא מיבעי לי' לאפלוגי כו' ומדלא אפליג ש"מ אפילו בדלא שהה קאמר עכ"ל. דלמאי דמסיק בלא שהה פליגי ומשום גברא דלא מזי ניחא דלא מיצטריך הכא לאפלוגי בין שהה ללא שהה דבשהה ודאי כ"ע מודו אפילו בלאו שותתין מים על גרמיו והוי גברא מזי מוחזר לרחש ומטעם הפסקה אבל אם בשהה פליגי הכא ודאי דה"ל לאפלוגי לאשמעי' הכא דבלא שהה אפילו בכה"ג דהכא דשותתין מים על גרמיו לכ"ע אינו מוחזר לרחש ודו"ק: תוס' בד"ה חיישינן שמא כו' והא דתנן לקמן לא ישתין בהם אפילו בבית הכסא עראי כו' עכ"ל. לכאורה מלא אפילו אינו מדוקדק ואדרבה דוקא בב"ה ערלי מסיק לקמן לאסור כשמחזיק בידו ומשום ניצוצות אבל בב"ה קטנו ליכא ניצוצות שרי ויש לישב דלא שרי לקמן ב"ה קטנו אלא לפנות במיושב ליכא ניצוצות כמ"ש הרא"ש אבל להשתין במעומד ודאי דאסור נמי בב"ה קטנו דלא עדיף מב"ה ערלי דשייך ביה ניצוצות ודו"ק:

ע"ב בד"ה דברים כו' אבל להשתין מותר משום דלא אשכחן בברייתא כו' עכ"ל. אבל בגמ' אשכחן הך מילתא לעיל מדבעי' לן לעיל מהו שיכנס אדם בתפילין לב"ה קטנו להשתין מים כו' מוכח מזה דפשיטא להו לכ"ע בב"ה (קטנו לפנות) [ערלי להשתין] בהן בראשו (דאסור) [דמותר] וק"ל:

ח"א **דף כג ע"א** שנאמר הכון לקראת וגו'. ובפ"ק דשבת (י.) גליף מיניה דרמי פחמקי ורמי סודרא מריש וכולם בכלל הכון הוא: מ"ד שמור רגלך כו'. לכאורה לפי פשטיה יש לפרש קרוב להיפך זה וע"ד שאמר שמואל לשאול התפץ לה' בעולות ובזבחים כשמוע בקול ה' וה"פ שמור רגלך מלינך בהבאת תעלות ואשמות לבית אלהים וקרוב לשמוע מלבא לידי חטא חטאת הכפרים הבאים זבח שחוטאין ומביאין קרבן וכה"ג פירש"י בספר קהלת ויש לישב דפיפא דקרא כי אינם יודעים לעשות רע אינו מתפרש יפה לפי זה דהא כיון שמביאין קרבן על חטאם ה"ז יודעין בחטאם וע"כ פירשו וקרוב לשמוע לידע להביא קרבן על חטאו ועושה תשובה אבל הכשיל גם כשמביא קרבן אינו מבחין בין עוב לרע ואינו מביא קרבן חטאת לעשות תשובה אבל מביא זבח שאינו זה קרבן על חטאו ולכך נקט זבח לגבי כפרים שאינו יודע אם חייב להביא קרבן חטאת או אשם וק"ל:

סליק פרק מי שמתו

דף כד בתוס' בד"ה והא תנא כו' ומ"מ קשיא לישני דמיירי באשתו עמו כו' עכ"ל. ר"ל דאכתי אימא דמיירי שלא כנגד ראשו ודבעי כובע משום דמיירי באשתו עמו דבעי כלי בתוך כלי כדאמרי' לקמן בסוף פירקין (כ"ה:) ושמואל נמי דאמר לעיל אפי' אשתו עמו מיירי נמי כשהן בכיסן דהוי כלי בתוך כלי וק"ל: פרש"י בד"ה שגיהק כו' נפיחה משובעו וריחה כו' ובד"ה ורק ע"ג קרקע הס"ד ואח"כ מ"ה וממשמש כו' העוקצתו הס"ד ואח"כ מ"ה אבל לא היה כו' מתפלל לא כו' כל"ל:

ע"ב גמ' אבל לא היה מתעטף כו' והיה מניח ידו על כו'. כל"ל כגראה מדברי הרא"ש וגירסת הגמרות שלפנינו וכשהוא מפהק מפרש"י נכתב בגמ' וק"ל: שם א"ל אנא אגינא דעתאי כו' ואשמע מיניה מלתא מבית הוועד ואתי ואזיל כו' כצ"ל. כגראה מפרש"י וק"ל: תוס' בד"ה א"ל לדידי לא ס"ל פי' משום תרתי מילי הדא כו' עוד דס"ל מניח ידו כו' עכ"ל. לכאורה דר"ל דמתרי טעמי לא ס"ל חדא הא דאר"י שמע ט' תקיעות כו' אבל א"כ זה קומר מה שכתבו לעיל בשם הגר מקולי לחלק דשאני הכא דאין ראוי לקרות משא"כ התם בשופר דהוי גברא חזי וכ"ע מודו התם דאינו מוחזר לרחש וע"כ נראה לפרש דבריהם דר"ל דלא ס"ל לדידי משום הני תרי מילי כהדדי חדא דס"ל הכא דגברא חזי אינו מוחזר לרחש כהיא דט' תקיעות וס"ל נמי הכא דגברא חזי ע"י שמניח ידו על פיו וא"כ אינו מוחזר לרחש כמו בט' תקיעות אלא לדידך דס"ל דמייב להפסיק משום דהוי גברא דלא חזי מוחזר לרחש ודו"ק: בא"ד וא"ב ה"ל ראוי אלא לדידך כו' עכ"ל. כל"ל: בד"ה בחבלי כו' אותו כלל. הס"ד ואח"כ מ"ה פסק ר"ח כו' כל"ל:

דף כה בד"ה לית הלכתא כו'. לא אירי רבא ובאדיך בריתא ל"ג טומאת תרגולין כלל ולא פליג בהא אמתניתא דלעיל כו' כל"ל: בד"ה ריח רע כו' כמו בתי כסאות דפרסאי לקמן עכ"ל. ולפי זה בבתי כסאות דפרסאי הוי ריח רע שאין לו עיקר ולא שרי נמי אלא לד"ת אבל לק"ש כלל לא אבל מדברי הרא"ש אין נראה כן ודו"ק: פירש"י בד"ה מאי הוי עלה דמי רגלים עכ"ל. נ"ל לפי זה דל"ג מאי הוי עלה אתמר טומאה כו' אלא מאי הוי עלה אתמר רבא הלכתא כו' ומי רגלים כו' ואע"ג דרבא נקט נמי במילתיה דרב כהנא כו' עד ומניחן ל"ל קודם אמר ר"י בר אחא כו' וא"ב באלפס ובהרא"ש מהופך:

ע"ב גמרא ולא ישתין מים ולא ייצן כו' כל"ל: רש"י בד"ה אם היה התפילין או למטה כו' הד"א: **דף כד ע"א** גמרא בין כר לכסא כו' נ"ב ואירי שהיו מונחים בכים או בכלי דהא בעי כלי בתוך כלי לתשמיש וכן משמע מתוס': שם היה יצן במטה ואשתו עמו במטה לא יחזיר פניו ויקרא ק"ש כו' כל"ל לפי גרסת התוס': שם תכשיטין שבתוך עם תכשיטין שבפיס נ"ב אלעדה ועגיל בתוך וכומז בפיס: רש"י בד"ה דורסי חמורות קשרים כו' כל"ל: בא"ד דורסי חמורות גרסינן כו' נ"ב והוא מלשון חומרתא שהוא לשון קשר וי"מ מלשון חומרתא והיא מרגליות כלומר שהיו דורסים סתרי תורה: ע"ב תוס' בד"ה בחבלי השוא כו' פסק רבינו חננאל כו' נ"ב שייך לעמוד השני: דף כה ע"ב גמרא ה"ק רשב"ג אמר המטה כו' כל"ל: דף כו ע"א גמרא זיבה לר"י מאי כו' כל"ל: שם ת"ש המשמשת לואה כחרס כו' *) משמע ליה דמאי הוי עלה קאי אמי רגלים דמבעיא לן מתחילת הסוגיא ובוודאן עד כמה משא"כ לואה דלא מייתי לה אלא אגב גרדא כדקאמר רב יוסף ברא ליה מריה לגיבא השתא לואה כו' מי רגלים מבעיא ודו"ק:

ע"ב תוס' בד"ה הרי לבו כו' מדפריך תלמודא הכי בפשיטות משמע כו' עכ"ל. ולכאורה אין זו הראיה מכרעת דה"נ פריך והרי עקבו רואה כו' ואלו פסקינן הלכתא דעקבו רואה מותר ויש לישב דהיכא דאתמר הלכתא אתמר אבל בלבו דלא אתמר הלכתא אזלינן בתר פשיטות הפירכא ומיהו בלאו הכי ק"ק הן פירכא והרי עקבו רואה כו' דכיון דכבר השיב לו דקסבר ת"ק לבו רואה שרי מכ"ש דקסבר ת"ק עקבו רואה דשרי לפי סברת התוס' לקמן דטפי אית לן למשרי בעקבו רואה מבלבו רואה ודו"ק: בד"ה גרף של רעי כו' זבובית אפשר דשרי עכ"ל. הס"ד ואח"כ מ"ה ובלבד שיטיל בהן כו' כל"ל נ"ל ומיירי במי רגלים גופיה אבל בזבובית נראה דאין ריח רביעית מיס אם אין בהם כלום וכן נראה מדברי הרא"ש והטור ע"ש:

סליק פרק מי שמתו

פרק תפלת השחר

דף כו במתני' ר"י אומר עד ד' שעות כו'. התוספות לקמן לא גרסי לה הכי במתני' ע"ש: גמרא וב"ע עד חצות ותו לא האמר כו' שחרית מתפלל במנחה שתים. ולא ניחא ליה לאוקמא מתני' במזיד דמתני' לא מיירי בדיעבד מדלא קתני בה שיטול כדקתני בברייתא לקמן אלא דהכא דינא דזמן תפלה קתני בה וק"ל: תוס' בד"ה טעה ולא התפלל ערבית מתפלל כו' כיון ששהה כ"כ דלאחר שתי כו' עכ"ל. כל"ל:

ע"ב פירש"י בד"ה שניה עלתה לו כו' והשניה נמי לא עלתה לו לשל שבת הואיל והבדיל בה גילה כו' עכ"ל. בלאו הכי טעמא נמי שניה לא עלתה לשל שבת והיינו מטעמא דרשאונה לא עלתה לו שאין לו להקדים תפלה שעבר זמנה אם השניה תעלה לו לשל שבת ע"כ שיהיה צריך להתפלל אחריה אחת של מ"ש אלא דהוצרך טעמא דהבדיל בה כדי שתשב לשל ערבית ודו"ק: תוספות בד"ה טעה ולא התפלל ע"ש כו' גלי דעתיה דהך בתרייתא היא חובה כו' ואי אבדיל בתרווייהו כו' לא מחייב לאהדורי כו' עכ"ל. ולפי זה מתישב קושית התלמוד דהכא גלי דעתיה אבל התם לא גלי דעתיה ולכך אין מחזירין אותו כמו אם לא הבדיל בתרוייהו וא"ל להחזיר והם דברי רבינו האי שכתב הרא"ש בשמו אע"ג שנשאר בקושיא כיון דלא קאמר תיובתא לאו משבשתא היא דטעמא דמסתבר הוא כו' עכ"ל ע"ש: בא"ד אלמא דמצריך להתפלל זימנא אחריתי אע"ג שלא כו' מתוך לשון האלפסי עכ"ל. לכאורה דמתוך הגמרא נמי מוכח הכי כדקאמר כיון דלא אבדיל בקמייתא כמאן דלא גלי דמי ומהדרינן ליה להתפלל תפלה אחרת בלא הבדלה אע"ג דלא מרויח מידי שהרי כבר התפלל ולא הבדיל ברשאונה וי"ל דלפי הגמרא אפשר למאי דמסיק קשיא קושטא דלא קאי הכי ולא מהדרינן ליה כיון דלא מרויח כלום אבל לדברי האלפסי לא סליק בקושיא כמ"ש רבינו האי וא"כ קאי שפיר הך סברא דמהדרינן ליה אע"ג שאינו מרויח כלום ודו"ק: בד"ה קשיא תימה כו' דמיירי קודם שהעשירו דאמרינן לקמן כו' עכ"ל. ר"ל דקודם שהעשירו לא היה אומר כלל על הכוס רק בתפלה לחוד ולכך מחזירין אותו והך דקתני אין מחזירין תוקמא אחר שהעשירו ומזרו והענו דאז קבעוה בתפלה ואמרו המבדיל בתפלה צריך שיבדיל על הכוס אבל כשהעשירו ועדיין לא מזרו והענו לא קבעו אלא על הכוס כדמוכח פרק אין עומדין (לג.) ע"ש ודו"ק: בד"ה יצחק תיקן תפלת מנחה כו' צלותא דאברהם כו' עכ"ל. עיין בערוך בערך שחר: בד"ה ואין שיחה כו' אלא צריכים דכתיב והוא עומד בין ההדסים ובחלק כו'. כל"ל: בד"ה יעקב תיקן כו' וקשה למתני' דפ"ק דקאמר כו'. כל"ל: בד"ה עד פלג כו' בשלמא עד ט' כו' וי"ל דר"י ס"ל דתפלה בנגד קטורת כו' עכ"ל. ר"ל דהכי קא קשיא ליה דבשלמא אי הוה קאמר ר' יהודה עד מנחה גופא הוה שיעור דתפלת המנחה ניחא דהיינו מנחה קטנה דאז היו מקריבין תמיד של בין הערבים אבל פלג המנחה קטנה לענין תפלה מנליה האי שיעורא כיון דלא מצינו שום קרבן שהקריבו באותה שעה וקאמרי דתפלות כנגד קטורת תקנו דכתיב כו' וקטורת של תמיד בין הערבים היה משתהה אחר הקרבת התמיד עד פלג המנחה ומיהו למאי דבעי למימר פלג מנחה גדולה קאמר ר"י קשה הא מנליה

חכמת שלמה

דף כג ע"א גמרא אמר רב זביד ואיתימא רב (אחא) [יהודה] עד פרקה כו': שם אמר רבה בר בר חנה כו' עד ומניחן ל"ל קודם אמר ר"י בר אחא כו' וא"ב באלפס ובהרא"ש מהופך:

ע"ב גמרא ולא ישתין מים ולא ייצן כו' כל"ל: רש"י בד"ה אם היה התפילין או למטה כו' הד"א:

דף כד ע"א גמרא בין כר לכסא כו' נ"ב ואירי שהיו מונחים בכים או בכלי דהא בעי כלי בתוך כלי לתשמיש וכן משמע מתוס': שם היה יצן במטה ואשתו עמו במטה לא יחזיר פניו ויקרא ק"ש כו' כל"ל לפי גרסת התוס': שם תכשיטין שבתוך עם תכשיטין שבפיס נ"ב אלעדה ועגיל בתוך וכומז בפיס: רש"י בד"ה דורסי חמורות קשרים כו' כל"ל: בא"ד דורסי חמורות גרסינן כו' נ"ב והוא מלשון חומרתא שהוא לשון קשר וי"מ מלשון חומרתא והיא מרגליות כלומר שהיו דורסים סתרי תורה: ע"ב תוס' בד"ה בחבלי השוא כו' פסק רבינו חננאל כו' נ"ב שייך לעמוד השני: דף כה ע"ב גמרא ה"ק רשב"ג אמר המטה כו' כל"ל: דף כו ע"א גמרא זיבה לר"י מאי כו' כל"ל: שם ת"ש המשמשת

ורואתה כו' נ"ב פירוש שפלטה ואחר כך ראתה: הדרן עלך מי שמתו פרק שלישי

תפלת השחר פרק רביעי

גמרא במתני' נמתק רבי יהודה אומר עד שבע שעות וע"ב התוס' לא גרסי כן עיין לקמן: שם מתפלל בשחרית שתים שחרית מתפלל במנחה ב' כל"ל וע"ב אלמא דמושכת זמנה עד תפלת מנחה והיינו אחר חצות אבל מתשלומים שמתפלל תפלת מנחה שתים לא קדייק דהא תפלת ערבית כ"ע זמנה בלילה ומשלמת ביום ודו"ק: רש"י בד"ה וכיון דעבר יומו בטל קרבנו כו' נ"ב דהכי אמרי' גבי קרבנות זבח ונסכים דבר יום ביומו מלמד שאם עבר יומו בטל קרבנו:

ע"ב גמרא בלא שבת ב' כו' נ"ב פי' של שבת: שם על הכוס קשיא נ"ב וזה לשון רב האי גאון אע"פ שעלתה בקושיא מ"מ לא משבשתא היא וטעמא דמסתבר הוא כו' עיין באסר"י: תוס' בד"ה טעה כו' דהיינו של מוצאי שבת כו' כל"ל: בא"ד אלמא דמצריך כו' נ"ב ואין זו ראיה שהרא"ש כתב כל דברי הרי"ף ואפ"ה כתב כדברים לעיל:

*) [ויותר נראה דגי' רש"י כן היתה אחר רבא הלכתא מי רגלים כו'. וכ"ה בלאור זרוע סי' קל"ח]

דף כו ע"א - דף כח ע"א

דמה הקריבו בתוכה שעה ויש לישב דאם הקדים תמיד של בין הערבים בזמן מנחת גדולה כדאיתא פרק תמיד נשחט (נח.) אפשר שלא היה משתחה הקטורת רק עד פלג מנחת גדולה והוא קרוב ברביעית שעה למנחת קטנה ודו"ק:

ח"א **דף כו ע"ב** אברהם תקן כו'. לקמן קמסיק דלריב"ח נמי אסמכינהו דקרבנות דאלת"ה אפילה מוסף מאן מקנה וי"ל דאיצטריך ליה למימר דאנות מקנות דאל"ה לא הוו מקנו תפלות כלל גם מוסף נגד קרבנות ולא שתקנו הם קדר י"ח ברכות דהא מינה נתקנה על הסדר אלא דמאנות למדנו שצריך לאדם להתפלל ג' תפלות בכל יום לקיים מה שנאמר ערב ובוקר וצהריים אשיחה וגו' ונראה עוד דודאי אברהם נמי היה מתפלל מנחה וערבית דאמרינן בזוהא (כח:) דאפילו עירוב תבשילין קיים אלא דמכ"א מהאנות למדנו לפי מה שמלינו בו שהתפלל וכ"כ בספר יוחסין וכתב עוד אולי כ"א מהם היה יותר זריז כפי מדתו כו' ע"ש: **ואין שיחה כו'.** כתבו התוס' תימה דבפרק קמא דמס' ע"ג מוכיח דשיחה תפלה מדלא וגו' כו' ע"ש ובפ"ק דע"ז (ז':) מילרו מה דתרוויהו לריכי כו' ע"ש בתוס' והרא"ש כתב בפרשת מי שרה על דברי התוס' דאינו מחוור דא"כ ל"ל דפי' אין שיחה כו' דפ' ה"ה אין שיחה זו מלשון דבור אדם לחברו אלא תפלה ופי' אין שיחה אלא וכו' דפ' לפני אדוניהן שאין שיחה זו תפלה בעלמא אלא קבועה ועוד כו' עכ"ל ואין זה כדאי לדחות דברי התוס' דבכ"מ מתפרשת אין שיחה כו' לפי עניני דבפ' ה"ה דה"א ויצא יעקב לשוח וגו' כיון שלא נזכר עם מי היתה השיחה היה אפשר לומר דעם מבריו היתה הבא"א מדכתיב לפני ה' ישפוך שיחו ובפ"ק דתמ' ע"ז דלפני ה' ישפוך שיחו ודאי דמשמע לשון תפלה אלא דה"א שאינה קבועה הבא"א מדכתיב ויצא יעקב לשוח וגו' דהיינו קבועה ומ"ש שהרגישו התוס' במולשת מיבולס ממה שהשיחו הענין בתיתה פ' ת"ה אין זו הראיה מכרעת דכן דרכם לכתוב מיבון אחד ולסמוך עליו במקום אחר: **ואין שיחה אלא תפלה כו'.** ר"ל במקום הזה אינו אלא תפלה כמ"ש הרא"ש גבי אין נא אלא לשון בקשה כו' אבל גבי ויפגע אינו אלא תפלה כו' היינו דתרתי משמע ועיין בתיבוטיו פרק גיד הנשה:

דף כו בד"ה ת"ש ושל כו' שאמר עד ז' שעות אינו במשנה כו' עכ"ל. כל"ל:

בא"ד דה"פ דעבד כר"י עבד דאמר מפלג המנחה לילה הוא עבד ומ"ה מנחה לא אבל אין לפרש כו' דפשיטא דרבנן מודו בשיעורא דר"י עכ"ל. כל"ל ר"ל שהפירוש דעבד כר"י עבד היינו דאשב ליה מפלג המנחה לילה להתפלל ערבית ולא מנחה אבל אין לפרש דעבד כר"י עבד לענין אם התפלל קודם פלג המנחה דבהא דבנן נמי מודו ומיהו ק"ק דלא הוה לריכא להוכחה זו דבהדיא מוכח דעבד כר"י עבד אירי לענין דהוי לילה ושרי להתפלל ערבית דהא מייתי לה לקמן אהא דרב גלי של שבת בע"ש מבע"י ודו"ק: **בד"ה דרב צלי כו' וכן לענין תוספת שבת וט"ב וי"ה וכו' עכ"ל.** ר"ל כמו דלענין מלאכה במ"ש לא אמרינן דהוי לילה ה"נ לענין תוספת שבת וכו' דהוי נמי מילי דאורייתא לא אמרי' דהוי לילה לאסור בשיעור גדול כ"כ דלא ס"ל כר"י אלא לענין תפלה וקבלת שבת דרבנן ועיין בר"ש:

ע"ב בד"ה והנותן שלום כו' א"נ ההוא לכתחלה קאמר כו' עכ"ל. מלת לכתחלה אינו מוכן לכאורה דלא הל"ל אלא א"נ דהתם איירי בתלמיד חבר דשרי טפי ועוד לכאורה לפי תירוץ שני דאיירי ההוא בתלמיד חבר לא בעי למימר הכי אלא שלום עליך וא"כ למה נקט כדי שתילת תלמיד לרב דהיינו תלמיד חבר הא שאר כל מינני נמי הכי קאמרי ויש לבוין דבריהם בתירוץ הראשון שכתבו ע"פ מ"ש תר"י דודאי אסור להקדים שלום לרבו בכל כדאיתא בירושלמי ולא אמרו כדי שתילת תלמיד לרב אלא להחזיר לו שלום שרי שאומר לו שלום עליך רבי ועוד כתבו א"נ אפילו לכתחלה דהיינו להקדים נמי שרי לומר שלום עליך רבי ובתלמיד חבר דשרי בכל הני כדלקמן ובהוה מני איירי הך דכדי שתילת תלמיד לרב ודו"ק: **בד"ה הואיל והתפללו כו' ה"נ ליתא לעיל לחומרא ואמאי כו' עכ"ל.** כל"ל ור"ל דכמו דיתא הכא במ"ש דאין צריך להתפלל שנית ויצא ידי תפלת מ"ש אע"ג דאסור במלאכתו דהוי ד"ת ה"נ יתא לעיל בע"ש דאין צריך להתפלל שנית והוי התפלה קבלת שבת לחומרא לאסור במלאכה ע"י התפלה כמ"ש התוס' לעיל שכתבו ונקונטו' פי' בפנים אחרות היינו שכתב רש"י דיאסור במלאכה משום תוספת שבת ע"י התפלה וזה כבר דחו התוספות לעיל דאין צריך שיעור לתוספת כל כך אלא הוי הקדמת קבלת שבת ע"י התפלה ואליבא דר"י כמ"ש התוס' לעיל ודו"ק: **בד"ה שאני צבור כו' אע"ג דלא מטי זמן אין איסורן איסור בעשיית כו' עכ"ל.** כתב מהרש"ל נ"ל דטעות הוא והכי ראוי להיות ואע"ג דלא מטא זמן איסור אסורים בעשיית מלאכה כו' פי' כדי שלא להטריחם עוד בתפלה משום הכי אוקמא באיסוריהו משא"כ בימיד ודו"ק אבל מ"מ הרא"ש עכ"ל ע"ש הגם שמלאתי כדעה זו בשלטי הגבורים בשם ריא"ז לאסור מלאכה בצבור בקבלת תפלה בע"ש מ"מ אין נראה להגיה ולמחוק מלת אין שבדברי התוס' שלפנינו וע"כ נראה לקיים דבריהם ע"פ דברי הרא"ש וקנת טעות באותיות נפל בדבריהם כל"ל שאני צבור אע"ג דלא מטא זמן איסור דאין אסורים בעשיית מלאכה ואע"ג דטעותא הוא כל"ל ור"ל דבצבור לא מטרחינן להו לחזור ולהתפלל אף בע"ש אע"ג דלא מטא עדיין זמן איסור מלאכה בע"ש כמ"ש הרא"ש דלענין היתר מלאכה אין חילוק בין יחיד לצבור ואמרו אע"ג דטעותא הוא שבטעות התפלל מ"מ לא מטרחינן להו לחזור ולהתפלל ודו"ק:

ח"א **דף כו ע"ב** והנותן שלום לרבו כו'. פירש"י ותוס' דהיינו דלא א"ל שלום עליך רבי והיינו דאמרי' כדי שתילת תלמיד לרב כו' עכ"ל וק"ק מההיא דפ' ר"ע (פט.) דאמרי' כלום יש עבד שנותן שלום לרבו כו' ומה לא אמר בכה"ג כדי שתילת תלמיד לרב שלום עליך אדוני ויש לחלק בין תלמיד לעבד שהוא ודאי אינו נותן שלום כלל לרבו ועי"ל דיש לחלק בין נותן שלום לשאלת שלום והיינו דשאלת שלום כדאמר התם היה לך לנזהרי ודו"ק: **והאומר דבר שלא שמע אפי רבו כו'.** ובה"ג אמרי' בפרק ב' בעירים (סו:) גר"א שלא אמר דבר שלא שמע מרבו אבל מלינו בכמה דוכתין דגם דבר שלא שמעו מרבם אמרו חכמים

חכמת שלמה

דף כז ע"א תום' בד"ה ת"ש ושל מוספים כו' נ"ב פי' ובריתא היא ודו"ק:

ע"ב תום' בד"ה שאני צבור כו' זמן אין אסורים כו' נ"ב נ"ל טעות והכי ראוי להיות ואע"ג דלא מטא זמן איסור אסורים בעשיית מלאכה כו' פי' כדי שלא להטריחם עוד בתפלה משא"כ אוקמינהו באיסוריהו משא"כ בימיד ודו"ק אבל מ"מ הרא"ש והרשב"א כתבו דדוקא לענין תפלה אבל לא למלאכה כו' (עיין במהרש"א):

דף כח ע"א גמרא נרים עמוד דילמא מעברינן לך אמר לה יומא חדא כו' כל"ל והשאר נמחק:

שבר ומתבר ליתבר ס"ל לא לן כו' אם הי"ל ותנן הלכה כרבי יהודה כל"ל ונ"ב כך מלאתי בס"א מוגה וכן מוכן לשון רש"י ולפי זה לא גרסינן לעיל רבי יוחנן אלא אחד מן האמוראים שנתחלף

נשמן אבל כל הפוסקים גרסי לעיל רבי יוחנן כו' וא"כ לפי זה נ"ל דגרסי' הכא שפיר אין הלכה כרבי יהודה ודו"ק: **שם** אפשרי ממך היו מאי משמע כו' ומני מועדיה דמרובלים כו' כל"ל: **שם** ליענא דלעורה הוא נ"ב הוא הדין דהוה מני לפרש נמי לשון שבר כמו לרבי יהושע בן לוי והוא הדין לרבי יהושע בן לוי לשון נערא אלא לפי שהתרגום של רב יוסף נופל על הא דר' יהושע בן לוי דמאחר תפלת מוספים שהיא תפלת חגים ומועדים מפרש לשון שבר כמו שתרגם רב יוסף אבל לרבי אליעזר דמפרש המקרא אחפלה של שחר ולא כתרגום רב יוסף ג"כ אינו מפרש אליביה לשון שבר אלא לשון מוגה ונער עובר כך נ"ל ובריי"ף איכא גירסא אחרת: **רש"י בד"ה** וס"ל מוספין כו' אם הקמיד כו' כל"ל: **שם** הכי א"ר יוחנן הלכה כרבי יהודה כל"ל ונ"ב כך מלאתי בס"א מוגה וכן מוכן לשון רש"י ולפי זה לא גרסינן לעיל רבי יוחנן אלא אחד מן האמוראים שנתחלף

מסברא ואפשר לומר דבר שאינו מסברא לא אמרה ר"א בשם רבו כיון שלא שמע מפיו וק"ל: **שיבנסו בעלי תריסין כו'.** מפורש בשם הערוך במסכת בכורות ע"ש: **היאך יכול החי להכחיש וכו'.** בפ' כל פסולי המוקדשין (לו.) פירש"י ותוסרי כי ובתנו התוס' שם דהכא ס"א לפרש שהרי פסקו הלכה כמותו עכ"ל עוד כתבו שם עמוד על רגליך ויעידו בך ל"ג ליה הכא ע"ש: **נוקמיה לרבי יהושע בעל מעשה כו'.** פירש"י וה"ל לערא טפי עכ"ל ועי"ל שלא יאמרו שלא חלק על ר"ג אלא משום כבודו שימנוהו במקומו:

דף כח בד"ה ושל מוספין כו' ותירץ דהתם איירי בשבת עכ"ל. דיש לחלק בין שבת לחול ע' בר"פ תמיד נשחט (נח:) דבשבת אין נדרים ונדבות קריבין וק"ל:

ע"ב בד"ה כיון שהגיע כו' מפסיקין ואפילו מן האכילה ולא היא עכ"ל. ר"ל דאפילו התחיל לאכול בהיתר צריך להפסיק ולא היא דאין הלכה כן עיין ברא"ש:

ח"א **דף כח ע"א** א"ל מעלין בקודש ולא מורידין דלמא עניש לך. רש"י ל"ג כל זה והיה נראה דטעמו דע"כ תשובה זו מעלין בקודש [וכו'] אינה דהא הורידו את ר"ג גם פירכא דלמא עניש לך אינה דבבר אמרו והוא עשירי לעזרא דאיתא ליה זכות אבות כו' אבל נראה לקיים כל הספרים הישנים דמה שאמרה דילמא מעברינן לך לא תשה אם יעבו מ"ו אלא כהונן כמו שעבו לר"ג לפי דעתה אלא דלמא ר"ג יפיים אותם ויחזרו למוטו ויעבדו לך ותתביש וכדמסיק לקמן נעבריה גמיריה מעלין בקודש כו' גם מה שא"ל דילמא עניש לך היינו דלא סמכה אהא דאיתא ליה זכות אבות וכדאמרי' בעלמא שמא יגרוס החטא וק"ל: **כל ת"ח שאין תוכו כברו לא כו'.** והיינו דמדמו ליה בחלמא לאלי דמליין קיטמא דמבחוץ הכל הוא מלוכן ושלם ובחוכו אין בו רק אפר שהוא דבר שפל ואינו ראוי ובפרק בא לו (עב:) מפרש דתלמיד שאינו תוכו כברו היינו שעוסק בתורה ואין בו יראת שמים ואין לחלק בין תלמיד לת"ח דהכא וק"ל: **כבר עלה סנהדריב כו'.** מפורש פ"ק דסוטה (טו.) בתוס' ובחידושיו שם: **מבותלי כו' שפחמי אתה.** עפרש"י ובס' יוחסין כתב פירושים אחרים ע"ש: **מאן דלביש מדא לבש מדא כו'.** מבואר כי המדה הוא נגד החטוב שלובשין המלכים כמ"ש ולבש שמלו את דוד מדיו והוא מעיל כפירש"י וכמ"ש כן מלבשה בגות המלכים מעילים ולפי שר"ג היה מבני הנשיאים ומלכים מבני יהודה ולא כן רא"ע שהיה כהן ואין ראוי להיות מלך ונשיא אלא מזרע יהודה וכמ"ש פ"ק דסנהד' (ה.) לא יסור שבט מיהודה אלו ראשי גליות שבבבל ומתוקק מבין רגליו אלו בני בניו של הלל כו' ולזה בא ר' יהושע לומר דמדינא מחוור הנשיאות לר"ג שהיה מבני הנשיאים ואין ראוי לרא"ע שהיה כהן ליטול הנשיאות ממנו וכמ"ש שנעשו מלכי משמונאי שהיו כהנים על שנטלו להם מלכות השייך לזרע דוד ועוד אמר ר"י בבה"ג להפיס דעתו של רא"ע בהיפך דמזה בן מזה יזה כו' דלמי שהוא מזרע אהרן הכהן ניתן הכהונה והיינו לרא"ע ואמינו לא מזה כו' דהיינו שאינו מזרע כהונה אמורה לו הכהונה גם למלך כמו שאנינו בעזיהו שנצטרע ע"כ וכמו שאין אדם נוגע במה שמוכן לך שהיא הכהונה כן אתה לא תהיה נוגע במה שמוכן לאהרן ר"ג שהוא הנשיאות ומייתי דלא יאמרו לכהן מיתן מי מערה ואפרן כו' נקט מילי דבע"כ נאמין לכהן בדבר הנוגע בכהונה דהיינו במה שהם מי חטאת ולא מי מערה הפסולים להזאה ונאמין גם לכהן שהזה אפר פרה ולא אפר מקלה כן אין לנו לדקדק אחר ר"ג במה שנוגע בנשיאות שלו וק"ל: **נתפייסת כלום עשינו וכו'.** ר"ל כיון דאתה נתפייסת גם אתנו נסכים בדבר להחזירו לנשיאותו דאנו לא עשינו להעבירו אלא בשביל כבודך והנני אני ואתה נשכים למחר לפתחו כדרך שמשכימין לפתחי המלכים ותשובים להראות בדעתנו להחזירו לגדולתו ואם אנו נגא מי לא יגא וק"ל: **אלא לדרוש ר"ג כו'.** ולא ידענא מה דסיון דהוי ראוי להיות ס"א דורש בחדא שבתא אלא משום קנאה לא עשו כן דאין שני מלכים משמשין בכתר אחד בשוה אכתי תפקי ליה לר"ג תרי שבתא ולרא"ע חד שבתא דהשתא לא הוי אמי לאקנויי ודו"ק: **בדמתרגם ר"י וכו'.** עיין בתוס' ועי"ל דודאי רב יוסף אמוועדים ורגלים ממש קאי כדמתרגם הכי וכפירש"י שם אבל דרשוהו הכי לענין תפלת מוספין הבאין ג"כ במועד במקום קרבן מוסף המאחר אותן ממועד הקבוע להן דהיינו ז' שעות דיום שבר על שונאיהן [דאמרו] וכן משמע דלא מייתי מתרגומו של רב יוסף אלא דנוגי לשון שבר הוא ולקמן גבי המאחר תפלת שחרית עד אחר ד' שעות לר"י לא דרש ליה מלשון מברא אלא מלשון נער דלא גרע כ"כ ויש לישב לפוס דינא משום דגבי תפלת שחרית יש לתקן קלת דמתפלל אותה בנדבה ויש לו מיהא שכר תפלת נדבה מה שאין כן במוסף דאין מתפללין אותה בנדבה ומעוות שלא יוכל לתקן הוא וק"ל:

ע"ב וישמחו בי חבירי כו'. פירש"י על כשלוני הרי ב' דעות כו' שיענשו עכ"ל. וקאי וישמחו בי חבירי על לא אכשל ויותר נראה לפרש שמתפלל כן שבמתת ישמחו חברי על שלא נכשלתי וכן אשמח בהם על שלא נכשלו שזו אחד ממ"ש דברים שבו נקנית התורה משמח את הברריות וגרסי' שלא אומר על עמתו כו' ולא על מוחר אסור כו' וכ"ה בר"ף וברא"ש והוא פי' שלא אכשל בדבר הלכה וק"ל: **אני עמל והם עמלים אני בו'.** ע"פ מ"ש פרק חלק (צט.) כי האדם לעמל יולד אינו יודע אם לעמל פה נברא אם לעמל מלאכה כו' ועדיין אינו יודע אם לעמל תורה אם לעמל שיחה כו' הוי אומר לעמל תורה ולקמר שם נפש עמל עמלה לו כי אכף עליו פיהו הוא עמל בתקוה זה ותוכחו עותלת עליו בתקוה אחר והיינו ואני עמל ומקבל שכר דקאמר הכא שהתורה עותלת עליו הוא שכרו בעוה"ז ועוד ואני רץ לחי עוה"ב שהוא השכר לעתיד ועיין בתר"י בע"א ודו"ק: **הזהרו בכבוד חבריכם כו'.** והכי שמעינן ליה (בפ"ד) [בפ"ב] דאמרו אר"א יהי כבוד חברך חביב עליך כשלך: **מהגיון כו'.** כפירש"י שלא יתגלות בתקנה כו'. ותהא קאמר ושמא תאמר דא"כ יבטל וקאמר הוסיפום בין כו' להרגלים שם וגם אם לא בא עדיין לשנים שרשויים למשנה ותלמוד מ"מ יקבלו שם מדות טובות והגונות כמ"ש מתוך לנער וגו': **וכשאתה מתפלל דע לפני כו'.** כענין דלקמן דאלו לפני מלך ב"ו היית עומד שהיום כאן כו' עכשיו אתי עומד לפני מלך מ"ה הקב"ה שהוא מי כו' ולזה נמתן המתאמר דלקמן לבאן שענינם שלא בזה ודו"ק: **גר ישראל עמוד בו'.** גר ישראל בתנות כמ"ש כי גר מנוה וגו' ועמוד הימיני שהוא היה עמוד אותו הדור שהגיל כמה לדיקים בתורבן של אפפסיונות כדאיתא פרק הניזקין (נ"ו.) ופטים החזק בתורה כמ"ש וכפטים יפולן אלא וק"ל: **ואיני יכול לפייסו בדברים כו'.** בעוה"ז יכולין לפייסו בדברים שהיא התפלה וכן לשחדו בממון בלדקה שנאמר ולדקה תגיל ממות אלא בדין לעוה"ב קאמר דאז אי אפשר לפייסו ולא לשחדו בממון וקאמר ולא עוד אלא שיש לפני שני דרכים כו' ר"ל גם אם לא יהיה מיתתי לעולם הבא מיתת עולם כרשעים גמורים מ"מ אני מתירא שמא יוליכו אותי (לדרך) גיהנם להיות נידון י"ב חדש כדאמרי' פ"ק דר"ה (יז.): **א"ל י"ר שתהא מורא שמים כו'.** גם למאי דאמרינן הכל בידי שמים חוץ מיראת שמים אמר לטה כן בדרך מוכחה שיעשו ומן שמים יסייעוהו כמ"ש בדרך שאדם רוצה ליכן מוליכין אותו הבא לטהר מסייעין אותו וכה"ג בתנו לעיל וק"ל: **ואיני יודע באיזה דרך מוליכין אותי כו'.** מ"כ שלא היה הצדיק הזה מאמין בעצמו כענין שדרשו בזוה לגלה האמנתי וגו' אז שלא רצה ליטול את השם לפני תלמידיו ללמדם בכך ענוה וע"כ א"ל פנו כלים מפני הטומאה כו' מ"מ הודיעם שחזקיהו מלך יהודה בא לגזור כדי שלא יהרהרו אחר מעמו עכ"ל: בנגד ח"י **אזברות כו'** הני הח"י ר"ש הויין ברבת המינין כו' וז' **דשבתא** נגד ז' **קולות כו'.** הוא מבואר בדברות של חול הם ח"י כי הם

על הרוב האמצעים בשאלת ברכיו של אדם ע"כ רמז כל הש"י ברכות בשם הויה שהוא שם הרחמים בכל מחמת הברכות דנעי בחול בשאלת ברכיו אפושי רחמים ונעי בחחנוניים בלי המעמת קול כפירות ר"י והטור מה שאין כן בשבע ברכות דשבתא שהם כולם שבח נרמזו בקול בכתיב גבי שם הויה לומר שיש להריש קול בשבתו של מקום ומזה הני ע' דר"ה שהוא יום הדין ונעי נמי לאפושי רחמים נרמזו ג"כ בשם הויה שהוא רחמים ואמור להשמיע קולו בר"ה בתפלה וכ"כ ב"י בשם ספר הפליאה שקורא מגר על כך והתוספות נדחקו לקיים המנהג ושאמרו ברכת המיחין לא נתקנה נגד שם הויה אלא נגד אל הכבוד הרעים ולא כתיב בה שם הויה וכן לרב יוסף כנגד אחד שבק"ש נתכוונו לכוונה אחת והיינו משום דשם הויה לא יתפנה אך המיחין מאל אחד משניין לומר אל אחר ואמר שהקב"ה הרעים עליהם ע"פ מ"ש פרק הרואה והאלהים עשה שיראו וגו' לא נברא הרעמים אלא כדי לפשוט עקמומיות שבלב וכ"ד דתעניתא כנגד כ"ד רנות כו' דבאותה תפלה של שלמה קחשיב כל הצרות והמאורעות אשר עליהן נתקנו התעניות וכנגד אותן כ"ד לשונות של תפלה ותחנה ורנה שיש שם תקנו כ"ד ברכות וק"ל:

דף כט בד"ה לייט עלה כו' בדמשמע במכילתין גבי ר' יוסי כו' עכ"ל. נפ"ק דר' יוסי היה מתפלל בחורבה וא"ל אליהו היה לך להתפלל תפלה קצרה כו' ע"ש בתוספות וק"ל:

ע"ב בד"ה הא דאדבר כו' משמע בהדיא דאינו חוזר אלא לשומע תפלה כו' עכ"ל. כל"ל: **בא"ד אלא ודאי יש לפרש הא דאדבר טל הא דלא אדבר כלל לא טל ולא מטר כו' עכ"ל.** והשתא לא תקשי אהך דלא אדכר כלל לא טל ולא מטר פשיטא דאיתא לאתי לדיוקא אצל הזכיר של טל לחודי' אין מחזירין אותו אבל למאי דנעי לפרש הא דאדכר היינו טל ומטר אבל אדכר טל לחודיה (אין) מחזירין אותו כיון דקאי בגשם וגרע מלא הזכיר כלל לא טל ולא מטר ודו"ק:

ח"א **דף כט ע"א והתועים על דעתך כו'.** פירש"י בל"ש והתועים במשפט על דעתך יפשטו השיבם ללמדם כו' וכן עיקר כ"ל כו' עכ"ל והיינו דלהך ליטנא הוא מענין הברכה השיבנו אבינו לתורתך כו' אבל לפירוש קמא של פירש"י לא הוה כלל מענין הברכה וק"ל: **ועל הרשעים תניח ידך כו'.** זהו מענין ברכת המיחין ואע"ג דשמואל אמתני' קאי מאי מענין י"ח מ"מ כיון דכבר נתקנה ברכת המיחין בינינה נקט שמואל נמי מענין אותה הברכה וק"ל:

ע"ב כאשה עוברה כו'. לכאורה דהוה קאי ליה לפרש מתחלה עליהם עברה ולא אצטריך למימר כאשה עוברה וכ"ה בערוך וי"ל דפרשת עיבור לא משמע ליה לפרש אלא בענין זה שאלת עיבור יש לו שני משמעות דהיינו בכל עברה ומשמעה שיש לאלת עיבור דהיינו ובן נרחה מפירוש רש"י ומתדרש מיכא בה"ג ויתעבר ה' בי וגו' כאשה עוברה: **עשה רצונך בשמים כו'.** ר"ל עשה לרוך דהיינו כפי גזירתך בשמים ממעל אך את ירחין תוליא מכלל הגזירה אם רעה היא ועשה להם נחת רוח מתחת לבטל מהן לון וגזירת שמים ולפי שבן אדם אינו יודע מהו טוב לו כמ"ש עושה גפלאות לבדו אע"כ סיים והטוב בעיניך לירחין עשה עמהם ורש"י פי' בע"א ע"ש: ר"י **אומר שמע שועת כו'** ר"א **בר צדוק אומר שמע צעקת כו'.** וי"ל דשועה גמיה יותר מלעקה מו בהיקף ורש"י שפירש יותר מתפלה אפשר דגרס בראב"ל שמע תפלת כו' ובמוספתא גרסינן בראב"ל לעקת ומלתי' דר"י שמע שועת כו' ל"ג התם כלל: **צרכי עמך מרובין כו'.** ר"ל דודאי היה ראוי לו להתפלל כל י"ח שם זוכר בפרטות ולכי עמך מרובין אבל דעתם קלרה בדרך כמ"ש ותקלר נפש העם בדרך וגו' ולא יוכלו לפרט לרכיהם בי"ח ברכות אך בכלל יר"מ כו' ודו"ק: **לא תרתח ולא תחטא כו'.** עיינם חטא אחד הוא כדאמרי' פ' ד' דנדרים (כב:) כל הכועס אפילו שכינה אינה משויה כנגדו כו'. לא תרוי ולא תחטא כדאמרינן פרק בן סורר (ע:) אל נמלכים לשואל וגו' שמו יין שטומים יין ומשתכרין ואומרים מה לנו אל כו': **ובשאתה יוצא לדרך המלך בקונך כו'.** לפי שכל הדרכים מחזקת סכנה הם וגם אם יצא בדרך לבטוח מי יגיד לו אם יצליח שם ואין לו להמלך רק עם קונו היודע בו שיוליכהו לשלום וישלח ברכה כו':

דף ל בד"ה לתלפיות כו'. דלעיל דפליגי אי השכינה כו': **בד"ה אבוה דשמואל כו' עמוד השחר ולא נראה דא"כ כו'.** כל"ל: **בד"ה מסמך גאולה כו' ומשמע די"ח ברכות מותר להתפלל בדרך במהלך כו' עכ"ל.** ומהא דפסקינן לעיל הלכה כר' מאיר נמי לאוקומי הכי דמותר להתפלל במהלך כמ"ש התוס' לעיל:

ע"ב גמרא א"ל ר' ירמיה לר' זירא דילמא מעיקרא לא כוון דעתיה כו'. ק"ק אמאי לא השיב לו ר' זירא כסברתו לקמן דליכא למימר הכי דפריך לקמן אילימא משום דלא כוון מר דעתיה והא אר"א לעולם יעוד עצמו אם יכול לכוין את לבו כו' וי"ל דהכא אמאי לא שמעה הך דר"א דלקמן וק"ל: **תוס' בד"ה לפי שאין כו' משום רשות משנינן דהיינו דוקא כו' עוברת וי"מ דוקא בלילה כו' אבל בלילה שניה כו' עכ"ל.** ולקאמר תלמודא מ"ל מלא מ"ל חסר היינו בלילה ראשונה אבל לילה שניה בחלא מחזירין והכ"י לפוס מורפא לא עיין יפה בזה הסוגיא ודו"ק: **בד"ה מסתברא כו' אם עקר רגליו ופתח בברכה כו' עכ"ל.** דאין חילוק בין עקירת רגליו ובין פתח בברכה שלאחריה וכן לקמן גבי טעה ולא הזכיר ר"ח בגה"מ לא שייך כלל עקירת רגליו אלא דהיינו שפתח בברכה שלאחריה וק"ל: **בא"ד הטוב והמטיב לאו דאורייתא היא ע"כ אין מחזירין אותו כו' עכ"ל.** ר"ל אפילו בדבר שצריך להחזיר אם התחיל הטוב והמטיב כגון בשל שבת אם לא התחיל עדיין בהטוב והמטיב אין לו להחזיר ואמרו שם דאינו רואה שם כ"כ הפסק ומה"ט בדבר שאין לו להחזיר אם התחיל בהטוב ומטיב כגון ר"ח אם לא התחיל אומר נמי שם משא"כ בי"ח ברכות דאם יחזירוהו כו' ודו"ק:

סליק פרק תפלת השחר

ח"א **דף ל ע"א** היה עומד בח"ל כו'. כל הני פסוקים כתיבי בתפלת שלמה בחנוכת ובספר ד"ה וכ"ל לפי מה שהוא בענינו גבי השבוי בארץ אויב כתיב והתפללו דרך ארצם וגבי יונאתן לחלמה בא"י כתיב והתפללו דרך עיר וגבי נכרי הבא לירושלים ועומד שם כתיב אל הבית הזה שאין יכול לבא לעזרה ובכמה דברים כתיב אל המקום ופתח איזה מקום מוקמינן ליה היה עומד בבית המקדש כו' היה עומד בבית קדשי קדשים כו' היה עומד אמורי כפורת כו' דבולהו בכלל אל המקום הזה ודו"ק: **כמגדל דויד צוארך כו'.** שבהמ"ק נדמה לצואר שהוא בגובה של אדם כו' המקדש הודן ונבהן של ישראל וכן דרשו פ"ק דמגילה (טז:) ויפול על צוארי בנימין בי' מקדשות כו' ודרש חלפותיו חל שהכל פויס בו משמע שדורש פיוס מלשון פויס אבל בילקוט גרסינן חל שכל פיוס פויס בו:

סליק פרק תפלת השחר

פרק אין עומדין

דף ל ע"ב חנה שאני דהות מריירא כו'. אע"ג דמילי טובא דתפלה ילפינן לקמן בשמעתין מתפלת חנה לגבי הך מלתא דכובד ראש אין ליף ממנה דמפורש בה והיא מרת נפש מה שאין כן שאם ב"א המתפללין וכן בדוד דמצינו בה דהוה מצער נפשיה טובא ומדת נפש מה שאין כן שאם ב"א המתפללין

סמידות הוא כמ"ש כי אסיד אני וגו' ואין ליף מיניה:

ח"א **דף ל ע"ב אלא בחרדת כו'.** לפי פשוטו בהדרת קודש אמקדש קאי שהוא הודן והדרן של ישראל ולכך מההוא קרא דכתיב בחריה בהדיא חילו אפיגו כל הארץ לא מוכח מידי דע"כ במקדש איירי דכתיב שם הבו לה' משפחות עמים וגו' שלו מנחה וגו' השמחנו לה' בהדרת קודש וגו' דנכריים בני קרבן ביהנו אבל אלו קרא דכתיב במזמור הבו לה' בני אלים וגו' דאיירי בתפלה כמ"ש התוס' לא שייך ביה כ"כ בהדרת קודש בבית הכנסת ולהכי קאמר אל מקרי בהדרת אלא בחרדת דבעי כובד ראש בבית הכנסת בשעת תפלה שזכר באותו מזמור ומקשה דבבית הכנסת נמי שייך בהדרת שיהא המתפלל מהדר עצמו בבגדיו כי הא כו' ודו"ק: **עבדו את ה' ביראה כו'.** פירש"י תפלה שהיא לו במקום עבודה כו' ע"ש תפלה גופה קרויה עבודה כמ"ש בתוס' ועבדו בכל לבבכם אי זו עבודה שהיא בלב הוי אומר זו תפלה אלא דהכא עבודה סתם אינו בתשמש אלא עבודת קרבנות וזהו נוסחת מיקנו בברכת העבודה ושם נעבדך בירלה כימי עולם וכשנים כו' ר"ל עתה בגלות אין לנו עבודה בירלה רק בתפלה אבל כשתחזיר שכינתך לירושלים נעבדך שם בירלה כימי עולם כימי משה בעבודת קרבן וכן כשנים קדמוניות בימי שלמה כדאיתא בדבה ודו"ק: **וגילו ברעדה כו' במקום גילה כו'.** עיין זה באורך בתר"י: **אמר ליה בבל עצב יהיה מותר כו'.** עיין פירש"י ועי"ל כי הוא מבואר כי האדם מובדל מהבהמה בנשמה שבו כח הדבור כמה שכתוב ונשמת רוח חיים וגו' וא"א לרוח ממללא וזה"ב ומותר האדם מן הבהמה אין וגו' ומי יודע רוח בני האדם העולה לפי העולה למעלה ועומדת בדין משא"כ הבהמה וכפירש"י שם וז"ש בכל עצב לירא מיום הדין יהיה לו מותר מן הבהמה ודבר שפתים שמרבה במילי דבדיחותא יהיה לו למחסור מן הבהמה כי עתיד הוא ליתן הדין ע"כ ודו"ק:

חכמת שלמה

ע"ב גמ' כרבי יהושע בן לוי כו' נ"ב ותוס' מפרשים מפ"ק דשבת משום דר"י ב"ל אסור לעשות אפילו פירות קאמר ולית ע"ש: **רש"י** בד"ה בגבור שנו פירוש כשהוא בב"ה וא"ב כן הוא בפירוש רבינו יונה:

דף כט ע"א גמרא ולא העלוהו כו' נ"ב פירוש לא סלקו אותו מלהיות ש"ל כו' עיין ברי"ף: שם כולן אין מעלין אותו בברכת המלשינים מעלין אותו כו' כל"ל: שם פיסקא רבן גמליאל אומר כו' נמתק כל הפיסקא וכ"ל רבי יהושע אומר מעין י"ח וכו' מאי מעין י"ח רב כו': שם הבינו נ"ב אתה חונן ומול את לבבנו נ"ב השיבנו. ותסלח לנו נ"ב סלח לנו. גאולים נ"ב גואל ישראל. מכלכלינו נ"ב רפאנו. ושבנו בנאות נ"ב ברך עלינו את השנה. ופקוחינו נ"ב תקע בשופר. והתועים נ"ב השיבה. ועל הרשעים נ"ב ולמלשינים. ושמחו צדיקים נ"ב על הצדיקים. בנין עירך נ"ב ולירושלים. ובצמיחת קרן נ"ב את צמח. טרם נקרא נ"ב שמע קולנו: שם מי לא תנן כו' נ"ב לקמן דף נ"ג: שם בין קודש לחול קשיא נ"ב אע"פ שעומד בקודש מ"מ הלכתא כשמואל דאין אומרים הבינו בפני עצמו עיין ברי"ף: שם אי הכי הבדלה כו' נ"ב סתמא דתלמודא הוא דמקשה אמאי עמד לעיל בקושיא ליפני נמי הב"ג וק"ל [עי' רשב"ם]: **רש"י** בד"ה מעין כל כו' אחת ואחת הס"ד:

ע"ב גמרא בעבודה חוזר לעבודה נזכר בהודאה חוזר כו' כל"ל: שם עברה כאשה עוברה כו' נ"ב ובס' אוצר הכבוד מפרשים אותו על סוד העיבור: **רש"י** בד"ה עם דמדומי כו' עם שקיעת החמה נ"ב פי' כשהיא אדומה שחרית אחרי הנלה מיד היא אדומה וערבית סמוך לשקיעתה רש"י פ' כל כתבי: **תוס'** בד"ה הא דאדכר כו' אם הזכיר טל אף בימי הגשמים כו' נ"ב ודוקא גבי גבורות גשמים אבל גבי שאלה חוזר אי לא אמר מטר אפילו אמר טל וק"ל: **בד"ה** אי הכי כו' לומר תחנונים כו' נ"ב פי' ועכשיו עקר ולא אמרה ודו"ק: **בד"ה** כל שאינו כו' פירש ר"ח דאם יכול כו' כל"ל:

דף ל ע"א רש"י בד"ה בהדי לגורא כו' לגורא כמו שהוא כו' כלומר שאינו יולא כו' כל"ל: **תוס'** בד"ה מאי איכא כו' במקום שאין בו סכנה כו' כל"ל: **בד"ה** תלפיות כו' דלעיל דפליגי אי שכינה כו' כל"ל: **בד"ה** אבוה כו' ול"נ דא"ה לא היו יוצאים בו בלל דעדיין כו' כל"ל: **בא"ד** ועדיין אינו עיקר זמן תפלה כל"ל וג"ב נראה לי ועיין באשר"י: **ע"ב גמרא** רב אחי ורב אסי כו' נ"ב הוא ענין בפני עצמו ואין כאן מקומו ובר"ף אינו אבל

דף לא ע"ב תוספות בד"ה מכאן שאסור כו' בין מלפניו ובין מלאחריו כו' עכ"ל. וכן מלאחריו בטור אינו וכ"ל לפי הגי' [הגימטריא] זו מ"ש הרא"ש אבל צריך ליתן טעם אמאי לא אביב מאחריו ויותר נ"ל אלא למתוק דברי התוס' אלא דתרתי מן הנדדין אביב להו כחד כמו מלפניו ולאחריו ודו"ק: **בד"ה כל היושב כו' ואפילו קובע ברכה לעצמו כיון שאינו בתוך י"ח עכ"ל.** ר"ל דבמזון בתוך י"ח אין הימיד קובע לענינו ברכה לעצמו וכולה בש"ת אבל בשבת שאומר ענינו אחר התפלה בהלכי נגור אפ"ה קובע ברכה לעצמו וק"ל:

ח"א **דף לא ע"א בסא דמוקרא כו'.** פירש בו הרמז שהוא כלי משוב מאד ויקר יצירתו ועשייתו מעפר ושבירתו זהו מיתתו. כן האדם נוצר מעפר ועומד למיתה תמיד לשוב להיות עפר וק"ל: ווי לן דמיתנן ווי לן כו'. לפי שמצי לדדים יש לאדם לזכור מיתתו תמיד. הא' כמ"ש בפ"ק לעולם יבנו אדם יצ"ע על יצר הרע אם נצחו מוטב כו' וא"ל יזכור לו יום המיתה. והב' ע"פ מ"ש שוב יום א' לפני מיתתך שבת (קנב.) שיזכור תמיד בכל יום שלמחר ימות ואז יהי' כל ימיו בתשובה ולכך כאלו לזכור ווי לן דמיתנן הא' לבטל מחשבות היצר הרע והב' לשוב היום על העתיד פן ימות למחר וא"ל אבן כו' א"ל כי תורה כו' לגבי יצה"ר אמר הי תורה כו' לנצחו בה כדאמר נמי התם אם נצחו מוטב וא"ל יעסוק בתורה ואם לאו יזכור לו יום המיתה ולגבי תשובה בכל יום אמר הי תורה והי מצות דמגני עלן ממיתת יום מחר כדכתיב בה כי הוא חייך ואורך ימיך: **אז ימלא שחוק פינו** וגו'. בפסוק דלעיל מייני בשוב ה' את שיבת ציון וגו' יותר מפורש לבאורה דעליה קאי אז ימלא שחוק וגו' ואפשר דפיפיה דהכוא קרא כתיב היינו דחולמים דהיינו כשעלו מבבל שהיה הגלות שבעים שנה כמ"ש במסכת תענית פ"ג ולא היה אז גאולה שלימה שעדיין היינו תחת יד מלך פרס ואח"כ תחת יד מלכות יון ואח"כ תחת מלכות רומי והכי מייתי מסיפיה מהאי קרא אז יאמרו בגויים הגדיל וגו' לאמירי בגאולה שתהיה שלימה שיאמרו הגדיל ה' לעשות וגו' יותר מבגאולות הראשונות כמ"ש אל מזכרו ראשונות וגו' הנני עושה חדשה וגו' כמפורש פ"ק: **שבן מצינו בנביאים הראשונים כו'.** ליכא לפרושי נביאים ראשונים דהיינו שאנו קורין נביאים ראשונים דהיינו יהושע שופטים שמואל מלכים דמאי דברי שבח ותנחומין איכא בסיומן דספר יהושע מסיים בקטורת אלעזר וספר שופטים מסיים אים היער בפיינו יעשה ועוד דמאי מקשה בירושלמי מספר קינות כמה שכתבו התוס' אלא דודאי לא אירי כלל בהנהו נביאים שאינן אלא סיפור הקורות שבאותן הדורות אלא דאירי באותן שאר נביאים שנתנבאו בפורענות של נכרים שבסיומן דברו בשבח ותנחומין ונביאים הראשונים דקאמר ליכא לפרושי לפי זה לאפוקי האחרונים ומאן ניהו מני זכריה ומלאכי דאתמר בפ"ג דסוטה (מח:) מאן ניהו נביאים האחרונים מני זכריה ומלאכי דא"כ מאי הקשו התוספות מתרי עשר דהיינו מספר מלאכי ועוד דתני זכריה נמי סיימו בדברי שבח ותנחומין כמו שאר נביאים של תרי עשר אלא נביאים ראשונים לאו דוקא אלא שהם ראשונים לדורות הללו וכתבו התוס' דירושלמי מקשה מכי מתום מתפתנו וגו' מיהו אההוא קרא דסוף תרי עשר וקבלת בו' ולא מיירי בפורענות דישראל עכ"ל לא ידענא אמאי לא הזכירו דירושלמי פריך לעיל מייני והיו דאתון לכל בשר ומשני בעכו"ם עפקינן דהיינו בעצמו תירוצם שכתבו גבי תרי עשר וקבלת דלא מיירי בפורענות ישראל אלא בשל עכו"ם ודע דאהך דכי מתום מתפתנו וגו' משני ירושלמי הכינו אתה כי מתום וגו' והיינו דהדר קרינן הכינו וגו' כמו שפירש ביפה מראה ולפי מה דאיתא בכל הספרים דבשעה נמי הדר קרינן והיה מדי חדש וגו' ונמ"ע הדר קרינן הנה [אנכי] שולח לכם וגו' ובקבלת הדר קרינן סוף דבר וגו' ופי' יתקיים ה"מ לשנוי בהו דכמשני התם גבי כי מתום וגו' אלא דעדיפא משני בהו דלא מיירי כלל בפורענות דישראל אלא בפורענות דעכו"ם והוי ספיר שבח ותנחומין של ישראל ועיין בתר"י ודו"ק: **שמתוך כך זוכרהו כו'.** ר"ל שמתוך שבח הנפטר לומר דבר הלכה מזכר גם מנהגו בדבר ששמע בכבר כי הא דאמר הוא הני לימתא דבבל דיתבינהו מעלה הראשון מזכר גם מנהגו ואמר מדכתיב מלמה דריב"ח מ"ד אחרן אחר וגו' מפורש בפ"ק דסוטה (מז:): **שנאמר תכין לבם תקשיב** וגו'. פ' מצות תפילה (קה:) מייתי ליה לדיבא למעלה מדכתיב נשא לבבנו אל כפים וי"ל דהכא לא נחית לאמרי אלא דבעי כוונת הלב ועיין בתר"י בזה באורך הכא ובמשנה גבי תפילים הראשונים כו': **לעולם יתפלל אדם בבית שיש בו חלונות כו'.** עיין בטור א"ח סימן ל' וכ"ש בב"י: **יכול יתפלל אדם כל היום כו'.** ודאי תפלה הקבועה לכל אדם נגד תמידין תקנום דלא הוו רק ג' תפלות כנגדם וכן למ"ד אבות תקנום כדאמרינן ר"פ מ"ה (כו:) אלא דה"ק יכול ברשות הוא לאדם להתפלל כל היום ופי' תר"י בלא חידוש ומייתי מדניאל דהוה מפיק ברתמי טובא על הגלות ואפ"ה לא הוה מתפלל רק תלתא ומנין דיומא וק"ל: **יכול יתפלל אדם לכל רוח שירצה ת"ל כו'.** יש לדקדק דהא אמרינן לעיל ס"פ מ"ה היה עומד בא"ל יכוין את לבו כנגד א"י כו' והעומד בארץ ישראל יכוין לבו נגד ירושלים כו' וכיון דדניאל היה עומד בבבל שהוא א"ל הל"ל לקבל א"י וש"ל דבבל היה קרוב ל"ל והיה יכול לכוין בה נגד ירושלים כמו העומד בא"י גופה וק"ל: **יכול משבא לגולה כו'.** לפי פשוטו מקדמת דנא קודם הגזירה כל דיעבי מן אלהא ואינם עד וגו' ירמיה לגוב מרוחה אלא דלא אצטרך ליה לקרא למימר הכי דודאי קודם הגזירה היה מתפלל דעיקר הגזירה היה בשביל ארצו בו שהיה מתפלל לנצחו בו עלילה בזה וע"כ דרשו מקדמת דנא קודם שגלו גם שביהמ"ק היה קיים והקריבו בו קרבנות היה הוא מתפלל תפלות אלו וק"ל: **יכול יהא כולן בב"א כו'.** מהא דתקנו ג' תפלות למר נגד קרבנות ולמר נגד אבות נמי מוכח אלו ג' זמנים אלא דבאלי דבאלי קרא ערב ובוקר וצהרים וגו' מפורש טפי: **יכול ישאל אדם צרכיו ואח"כ יתפלל כו'.** בפ"ק דע"ז (ז:) איכא מנאי דפליגי בהכי ולמ"ד נמי דיתפלל ואח"כ ישאל צרכיו מייתי ליה מקרא אחרינא דכתיב אשפוך לפניו שיחי צרתי לפניו אגיד והכא דמייתי ליה מקרא לשמוע אל הרנה וגו' זו תפלה ואל התפלה זו בקשה ר"ל דודאי מלא תפלה בלשון הכתוב ובגישנא דתלמודא על הרוב הוא מורה אלשון שבח ותחנה בכ"מ מורה אלשון בקשה וריש"א דאלי קרא ופניה אל תפלת עבדך ואל תחנתו לשמוע וגו' דהיינו תפלה שהוא שבח ואח"כ תחנה שהוא שאלת צרכיו ואמר שאל תעטה בסיפא דקרא לשמוע אל הרנה ואח"כ אל התפלה דע"כ אלי אל הרנה הוא אל התפלה דריש"א דקרא ואל התפלה דנקט הכא ע"כ הוא פירוש דקרא ואל תחנתו שהוא בקשה ותו לא מידי ודו"ק: **מהני קראי דחנה כו'.** הא ודאי דכמה דברים דחשיב הכא כגון שנדרש שיכוין את לבו ואסור להשמיע קולו שמעינן להו נמי ממקומות אחרים כדלעיל אלא דקאמר דמהני קראי דחנה נמי איכא למשמע להו: **מכאן שאסור להתפלל כו'.** שראה בתפלתה שהיו שפתיה נעות ומה שתשבה לשכורה פירש"י שם אלא היו רגלין להתפלל בלחש ע"ל ואין נראה כן מתוך הסוגיא דקאמר מכאן שאסור להגביה קולו וכי היו רגלים לעשות אלא כדין ומה תשבה לשכורה כיון שכדין עשתה אלא ד"ל שתשבה לשכורה משום דהרגשתה להתפלל וכמ"ש לה עד מתי תשתכרין וגו' וכ"ה במדרש ע"י שהרגשתה בתפלה קלרה ימיו של שמואל שנאמר ושב שם עד עולם כו' וע"ז השיבה קשת רוח אנכי ועני אפוקי בדאמרי' בר"פ דהות מריבה לבה טובא וק"ל:

ע"ב לא אדון אתה בדבר הזה איבא דאמרי. כל זה מלקוט אינו וכן נראה מפירש"י בספר שמואל בלשון אחד הוא ודרשו כן משום דמלא לא כמיותר וק"ל: **מכאן לשכור כו' כאלו עובד עכו"ם** בו'. וכמ"ש פ' בן סורר (ע:) אל למלכים למואל אל למלכים שתו יין מה לך למלכים שתמין יין ומשתכרים ואומרים מה לנו אל ועיין בע"י בהבש"ם: **שקראו לחקב"ה צבאות כו'.** מקודם זה מצינו שקראו הכמוב כן דכתיב ועלה האיש וגו' לזנות לה' לצבאות בשילה וגו' אלא דאדם שקראו כן לא מצינו עד שבאם אנה: **ואסתתר בפני כו'.** אמיתה בעדים בעי אמר שקיבא לה בעלה אלא דה"ק אלך ואסתתר בפני אלקנה בעלי ויקנא לי ואח"כ אסתתר בפני עדים וכיון דמסתתרנא בעדים משקו לי כו' וכן יש לפרש הא דלקמן דקאמר ר"ע א"כ ילכו כל העקרות כולן ויסתתרו כו' היינו אחר שיקנאו להן וק"ל: **ויסתתרו כו'.** בסוטה פרק ארוסה הקשו התוס' דלימא לנפשיה יסתתרו כל יולדות בעצר וילדו בריות כו' ע"ש ויש לישב דמשום דיולדות בעצר לא תעשה את עצמה נחשדת ע"י אמירה לקנא לה בעלה אבל בעקרה משום בנים שיהיו לה תעשה כל מה שתוכל לעשות בן שחדש שיקנא לה בעלה וק"ל: **שלש אמתות כו'.** פירש"י דרש להו מל' מיתה עכ"ל. ונראה דיש לקיים כפשטיה מל' אמה שע"כ נאמר ג"פ אמה שבע' דברים ומצות המיוחדים לאשה הנני אמתך קיימתים ולא עברתי עליהם להיות נענשת עליהם וג' בדקי מיתה כו' ודבקי מיתה כו' דנקט ע"פ הגמרא דפרק כ"מ דפליגי בה תנאי ושם יפורש: **מאי זרע אנשים כו'.** אם לאפוקי נקבות קאמרה הל"ל זרע זכרים ועוד מאי תנשים לשון רבים אם על שני בנים בקשה הרי לא נתמלא שאלתה ועלי בשרה יתן את שלתך וגו' מיהו איכא מ"ד במדרש שהיה לה שבעה בנים ודו"ק: **ששקול כב' אנשים כו' ואהרן בכהניו** וגו'. לפי פשט המקרא דבכהניו לשון יחיד לא קאי רק אאהרן שהיה כהן וקאמר קרא דמשה וכן אהרן בכהניו וכן שמואל בקורלי שמו כשהיו הם קורלים אל ה' והוא ענום ור"ל ששקול שמואל כמשה ואהרן כאחד מהם בהך מלחמה דהיו קורלים אל ה' וגו' אבל במדרש ילקוט מפורש דבכהניו קאי נמי אמשה שהיה כהן בו' ימי המלואים ור"ל בהיות של כ"א מהם ולפ"ז נראה דקורלים אל ה' קאי אישראל שהיו בימי שמואל כמפורש בקרא שאמר שמואל ואתפלל בעדכם וגו' ויקבצו וגו' ויעשו לפני ה' וילונו וגו' כמ"ש ושפיכו לבכם במיונכם וגו' והוא פי' הכמוב שהיה שמואל בקורלי שמו להתפלל עליהם וגם הם קורלים אל ה' והוא ענום לישראל ויהיה שמואל שקול כמשה ואהרן דכמו שהם ענו על ידי כהותם כן הוא ענוה ע"י תפלתו ודו"ק: **שימשה ב' אנשים.** לפי זה יהיה דבריה אלו כמתנגדה לעתיד דתנה אחת מז' נביאות היתה דכתמרי' פ"ק דמגילה (יד.) וק"ל: **הנצבת עמכה כו' מכאן שאסור כו'.** עיין בתוספות ובטור פי' בע"א ע"ש: **מיהו מורה הלכה כו'.** אע"ג דקנון מג' שנים היה שמואל כמ"ש ושב שם עד עולם דהיינו עולם של לוים ג' שנים וכל שנותיו לא היו רק נ"ב שנים (תענית כה) היינו בדיני אדם אבל בדיני שמים היה רואה לעונשו דכל המורה הלכה בפני רבו חייב מיתה בדיני שמים כדמוכח בתמ' עירובין (סג.) והא דקראו הכתוב נמי נער ע"ש מעשיו שהיה כנער ולא כקנון כמ"ש הה"ג סוטה (יב.) גבי משה והנה נער בוכה וגו': **א"ל אל הנער הזה** וגו'. ר"ל דזה חביב לי שנולד לי ע"י תפלתי משיולד לי אחר ע"י תפלתך וק"ל: **על עסקי לבה כו'.** משום דהאי ליצנא על לב מצינו במדבר לנוכח כמו וידבר על לבה וגו' דברו אל לב ירושלים וגו' אבל במדבר לבב עצמו לא מצינו לשון על אלא בלבו או אל לבו ולכך דרשו הכא במדבר לענמה על עסקי לבה כו': **לא בראת ד"א לבטלה עינים כו'.** חביב הני אברים שהם כלים שמשתמשים לה' תוסיס: **כל היושב בתענית כו'.** מפורש בשבת פ"ק (יא.): **שהשיחה כו'.** כמ"ש לעיל אם ראה מוטב ואם לאו תרחה כו' א"ל הא דאמרה דיש הללו למה כו' ולשון הטיח בשמעתין ר"ל מי שאמר דבר נגות כלפי שמיא: **אליהו הטיח כו' שנא' ואתה הסבות את לבם** וגו'. מפורש פ"ק ע"ש:

דף לב ע"ב בד"ה גדולה תפלה יותר ממע"ט בלא תפלה שהרי כו' עכ"ל. אם נפרש בבריסה דגדולה תפלה עם מ"ט שהיו במשה יותר ממע"ט אלא תפלה שהרי כו' הוא לחזוק דזה ודאי אין צריך ראיה ויש לפרש דגדולה תפלה לחוד ממע"ט אלא תפלה שהרי משה שהיו בו מע"ט לא תלה לו הכתוב שהיה נענה כ"א בתפלה ודו"ק: **בד"ה קודם תפלתו כו' לאפוקי מהני דאמרי אשרי הרבה עכ"ל.** ואתן דאמרינן אשרי העם שככה לו וגו' לפי שהוא סמוך לתהלה לדוד וק"ל:

ח"א **דף לב ע"א** דכתיב **ואשר הרעותי** וגו'. לפי פשטיה ואשר הרעותי להם בגלות וכפירש"י בספר מיכה אלא דא"כ לא ה"ל לתלות הרעה בהקב"ה דמפי עליון לא תצא הרעות וגו' וע"כ דרשו ואשר הרעותי שברתיתי להם יצר הרע כפירש"י הכא ובפרק החליל (נב:): **נתמוטטו כו'.** פירש"י נתמוטטו רגליהם במשפט אבל עכשיו יש לנו פתחון פה כו' ע"ש הוא מבואר דודאי אין זה טענה אמיתית במשפט שהרי נתנה הבמירה לאדם וכמו שנאמר קידושין (ל:) ברתתי יצר הרע ברתתי מבנין שהיא התורה שאל"כ הוסרה הרלועה ואין כאן שכר ועונש אבל כדי לזכותו ניתנה הבמירה לאדם שיעבוד היצר הרע ויזכה ליום הדין אלא דה"ק דיש לנו פתחון פה וטענה קלת במשפט שלא נתמוטטו לגמרי במשפט שברתי לנו יצה"ר שגורם לנו עונות וחטאים ורואי להיות זוכין בדין אחר שיענשו על חטאם ולא יתמוטטו לגמרי והיינו שהודה והכניס בזה לדברי אליהו שלא יתמוטטו לגמרי על ידי טענה זו ומ"מ קאמר שהטיח דברים כלפי מעלה שהרי טענה זו אינה אמיתית שיהיו מצוחרין לגמרי ביום הדין דיומן ליום הבמירה היה להם לבוף ומייתי ג' קראי בג' ענינים ואשר הרעותי וגו' על שברתיתי היצר הרע הנה כתומר ביד היוצר וגו' שיש ביד הקב"ה גם עתה שיתן הבמירה בנו להסיר הלה"ר ממנו והסירותי לב האבן וגו' שכן יעשה הקב"ה לנו לעתיד להסירו מאתנו בג"י: **שנאמר ויתפלל אל ה'** וגו'. יש לענין בזה דזה הלשון ויתפלל אל ה' נמצא בכתה נביאים והמקרא מלא מהם ומי הכריח לר"א לומר לגבי משה אל תקרי אל אלא על והטיחת דברים כו' וגם לא מצינו שום קרא ויתפלל אל ה' וגו' גבי משה ואם נגיה ויתפלל משה אל ה' וגו' והיינו קרא דפרשת מתאוננים לא ידענו מאי הטיחת דברים איכא שם ונראה להגיה ואתפלל אל ה' וגו' והיינו קרא דפרשת עקב דשם איכא הטיחת דברים דכתיב מנלתי יכולא ה' וגו' וכדלקמן בשמעתין ומשום דבהאי קרא אל ה' נראה כמיותר דהוי סגי ליה למימר ואתפלל לפני ה' וגו' ואתפלל ואומר ה' אלהים וגו' וע"כ דרשו אל ה' אל תקרי אל אלא על שאל"ל ישראל שהוכרח בטילה להטיחת דברים כלפי שמיא ודו"ק: **מאי ודי זהב כו'.** ר"ל דלפי הענין שזה הפסוק אלה הדברים וגו' משתעי בתוכחות שדבר עם כלל ישראל ברמז לא ה"ל למכתב רק זהב שהוא רמז על העגל שעשו מזהב ומאי ודי זהב שהוא אדרבה המגלותם דמתוך רבוי זהב שנתן להם עשו את העגל וע"כ דרשו שכך אמר משה לפני הקב"ה כו' ואתה גרמת להם ורש"י בתומש הבא דרשה זו אראש משה אל ה' וגו' ויעשו להם אלהי זהב ע"ש: **שנאמר במרעיתם** וגו'. מייתי כל הני קראי דומיה לג' המלים שזכר ושבעו ודשן ופנה אל אלהים וגו' הוא המשל לבן שהרמיזו כו' והוסיפו על פתח זונות כו' ושמן ישורון ויבעט וגו' הוא המשל לפרה כו' והיתה מבעטת בו כו': **והודה למשה כו'.** גם בכאן יש לפרש דודאי אין זו טענה לפוטרם מעונש על מעשה העגל כיון שיתן להם הבמירה וכמ"ש ויהוס פקדי ופקדתי וגו' אבל הודה והכניס עם משה אלא יתמוטטו לגמרי כמ"ש בתחלה ואחר אפי' בהם ואכלם וגו' ומייתי דהודה מדכתיב וכפר הרמיתי להם וזהב וגו' מלת וזהב קאי גם אהרמיתי וכפירש"י בספר הושע ועי"ל דהאי קרא לאו בעגל שעשו במדבר אייר אלא בעגל שעבדו ישראל בזמן הושע ולקאי אקרא דוכפר הרמיתי להם והם הוסיפו לעשות זהב לעגל

חכמת שלמה

אנשי הגולה אבל בעיני נ"ל יכול הוחלה כמשמעו כי מחמת חולשת הגולה לא היה מתפלל רק ג' פעמים אבל מקודם היה מתפלל כל היום בלי קבע והשתא קאי שפיר על הא דלעיל מינה וק"ל: **תוספות** בד"ה ובגבן עבדי כמתני' וכותייהו ק"ל נ"ב פירוש כרבנן וכרב אשי ודו"ק:

ע"ב גמרא ולא גוך ולא קטן ולא אלם ולא אסור כו' כל"ל ומתחק ולא עור וג"ב נ"ל טעות דאל"כ ליתשוב נמי חיגר וגילם ועוד אין שייך עניני מומין כאן הלא לא אירי הכא אלא שיהא בינוי רחוק מהקלוות אלא תלמיד טועה הגיה שסבר אלם הוא מלשון אלם פה ולא אלם כתב נמי עור ולא היא כי אלם מלשון עבות כמו דיקלא ואלים דב"ב והר"ק לא קטן כלומר שהוא דק ביותר ולא אלם שהוא עב הרבה אלא בינוי ודו"ק: **תוס'** בד"ה מכאן שאסור כו' בין מלאחריו נמחק וג"ב נ"ל טעות. הזה בגמטריא תריסר והיינו מלפניו ומלדדין וכן באסרי"י ע"ש: **ד"ה** עמך נ"ל עמכה: **בד"ה** כל היושב כו' ואפילו קובע ברכה כו' נ"ב ומסקנת הא"ח בשם הרא"ש שלא לחתוס אלא לכולן בלא חתימה:

דף ל"ב ע"א גמרא יכולת ה' יכול ה' כו' כנ"ל: **ע"ב גמרא** ואתה בן אדם קח לך כו' שם ושכחתני התשכח אשה עולה נמחק התשכח אשה עולה:

דף לג ע"א - דף לג ע"ב

ומיימי אלמולת דכ"ש כשהרבה להם זהב בעבל כדכתיב ודי זהב שהוזה והכסיס הקב"ה למשה: **רד מגדולתך כו'.** אין לפרש דילא להם זה הדרש משום דלך רד הוא לשון כפל דהוה קני לכתבה מד מנהון מו לך מו רד דהא מלינו הלי ליצנא גופיה דכתיב לך רד ועלית וגו' ומאי מדרוש ביה ונראה דלך רד כאן אין לו מקום לפי פשטיה דמה מ"ל הקב"ה לך רד כיון דלא הוזכר בקרא כאן מה יעשה משה מירידתו משא"כ בלך רד ועלית וגו' שא"ל הקב"ה למשה שירד וביא עמו אהרן וכהנים בעליתו כמפורש בקרא וע"כ דרש הכא דמאמר לך רד היא גופא דמלתא לך רד מגדולתך כו' וק"ל: **אמר משה דבר זה תלוי בי כו'.** לפוס ריסבוא זה המאמר סותר מימרא דבמוקד שאמר הביתה לי וגו' מלמד שהפסו משה לבקב"ה כו' וא"כ ה"ג הכא אמר הרף ממני ואשמידם וגו' עש"ז קאמר שהפסו משה להקב"ה כו' ולא שהרהור שיש בידו כח לעמוד על ידי תפלה כפירש"י דהיינו הרף ממני וגו' דמשנה תורה והיינו ועתה הניחה לי וגו' דפרשת כי תשא ויותר קשה לפירש"י בחומש בפ' כי תשא שפירש ועתה הניחה לי עדיין לא שמענו שהתפלל והוא אמר ועתה הניחה לי אלא כאן פתח לו פתח והודיעו שהדבר תלוי בו כו' ע"ש והיינו כמאמרם הכא אקרא דתשנה תורה הרף ממני ואשמידם אבל אקרא דהניחה לי קאמר הכא מלמד שהפסו משה לבקב"ה כו' ואפשר דמשמע ליה דהני אמוראי דהכא פליגי ומאן דמפרש ליה בקרא דהרף ממני ואשמידם שהודיעו שהדבר תלוי בו ה"ג מפרש לה בקרא דהניחה לי וכמו שפירש"י בחומש ומאן דמפרש ליה הכא אקרא דהניחה לי מלמד שהפסו כו' ה"ג דמפרש ליה בקרא דהרף ממני. אך קשה לדבריו דה"ל לתלמודא למימר ופליגא וע"ק מאן דמפרש ליה שהדבר תלוי בו אקרא דהרף ממני וגו' דמשנה תורה אמאי לא מפרש ליה הכי אקרא דפרשת כי תשא ועתה הניחה לי וכפירש"י בחומש ונולוי פירושו בחומש נראה דלא פליגי ומשינוי הלשונות דפרשת כי תשא הניחה לי ודמשנה תורה הרף ממני משמע להו לפרש בב' ענינים דמתפלה תשב כמו של משה ולא ידע להתפלל עד שא"ל הרף ממני וגו' שהודיעו שהדבר תלוי בו ושוב אחר שהתחיל להתפלל תפסו להקב"ה כמיכול בתפלתו ולא הניחו עד שימחול ויסלח להם וזו"ק: **ומה כבא של ג' רגלים כו'.** משונה זו למדו ממה שאמר זכור לאברהם ליצחק וליעקב וגו' וכפירש"י בחומש דלהוה זו אקרא דזכור לאברהם וגו' וכן יש לפרש שאמרו הכא ולא עוד אלא שיש לי בושת פנים מחבותי כו' שהרוה קרא דזכור לאברהם וגו' הוא אמיך ובש"ר איכא כמה דרשות מזכירת ג' אבות ע"ש וכשא של רגל אחד עאכ"ו לאו דוקא דהא אומן ג' רגלים אינהו נמי בני משה אלא דה"ק כיון דכשא של ג' רגלים יכול לעמוד שפיר ומפני כעסך אין לו קיום והעמדה מה יועיל לי רגל אחד הנוסף להעמידו מפני כעסך וק"ל: **עד שהחלה כו'.** רש"י גרס שהחלהו הפליר בו כו' ע"ש ולא ידענא מנאמנו וע"ש ר"ש לפרש שעשה עצמו חולין וכיי אינהא שם ויחל משה וגו' שעמד בקלות ראש לפני הקב"ה כו' הוי ויחל משה והיינו כלעיל שהטיח דברים כלפי שמיא בשביל ישראל ולא היה מתפללים בכובד ראש ועוד יש כמה דרשות בש"ר מה ע"ש וכולן נדרשו מלשון ויחל דלא כתיב ויתפלל: **עד שהפר לו נדריו כו'.** מפורש בש"ר כבר נשבעתי וזבח לאלהים יחרם כו' אמר משה רבש"ע ולא נתת לי הפרה לו אינו מיחל כו' ע"ש בתוכן ומכאן נמי מוכח הא דקתמרינן בחגיגה (יו"ד.) נחפי נשבעתי ומחרטי מי לא כמו שהביאו המום בפרק הספינה (עד.) שהוא מיפר בעצמו אלא שמחרטי מי וש לי פתח או חרטה להפר על ידי אחרים כדאמרינן בהדיא הכא בהקב"ה הוא אינו מוחל אבל אחרים מוחלין לו והכי מפורש בש"ר אמר הקב"ה למשה תוהה אני על הרטה כו' אמר משה מותר לך כו' ועיין בחידושינו פרק הספינה: **חולין הוא לך כו'.** וכה"ג דרשו בפ"ק דמסכת ע"ז (ד.) חלילה לך וגו' חולין הוא לך להמית לדיק עם רשע וגו' דה"ל הכא כמה לדיקים היו אלא עשו את הטעל ותשב לכל העדה בשביל זכות הצדיקים וע"ש בפ"ק דמסכ' ע"ז בחידושינו: **ועכשיו נשבעת להם בשמך הגדול וכו'.** מפירש"י בחומש נאבדהם כמיב כי נשבעתי וגו' ובילקוט אמר הקליעותי וגו' אשר נשבעתי לאברהם ליצחק וליעקב נאמר אני אל שדי פרה וגו' נשבע לו בשל שדי עכ"ל: **אשר אמרתי אשר אמרת מבעי ליה.** לכאורה ניחא אשר אמרתי דקאי אומדבר אליהם וגו' שכן דברת אליהם כבר וכל הארץ אשר אמרתי וגו' אלא דלא מצינו שדבר לאבות כבר בהבטחת ארץ בהא ליצנא אשר אמרתי אתן וגו' ולאמר דקאמר מכאן ואילך דברי הרב היינו שעכשיו דבר לישראל כך וכל הארץ הזאת אשר אמרתי כבר לאבות אתן וגו' והודה לדברי משה אלא לכלותם ומ"ד אלו ואלו דברי תלמיד כו' דרך ריבות להקב"ה ומדבר אליהם וגו' וגם אני אמרתי להם בשמן בהבטחת הארץ עכשיו מה כו' וק"ל: **יבול מבעי ליה כו'.** בחומש פרש"י לפי פשוטו יכולה שם דבר הוא והדרש דהכא יתמלן זה דא"כ הוה ליה למכתב מבולה יכולה לה' וגו' בלא"ל כמ"ש הרא"ם: **תשש כחו בנקבה כו'.** הוא מבואר כמ"ש הקב"ה יחיד בעליונים ואדם יחיד בתחתונים הוא מושל על כל הברואים למטה וכמ"ש במין האדם ורדו בדגת הים וגו' ועיקר הממשלה במין האדם מזכר כי הנקבה יש לה מושל אחר עליה כמ"ש והוא ימשל בך וגו' וז"ש משה להקב"ה גם כי ראו בעליונים כי יש לך ממשלה בעליונים מזכר הזה וכמ"ש ה' איש מלחמה וגו' עכשיו שתכלה אותם יאמרו אותה"ע כי אין זה אלא דוגמת ממשלת הנקבה על הברואים בתחתונים שיש לה עוד מושל אחר עליה שהוא הזכר וע"כ אין לו יכולת נגד ג"א מלכים כי יש מושל עליו בעליונים: **שחזר הקב"ה כו'.** דהיינו שהודה לדברי ריבות זה מבלתי יכולת לה' וגו' בלא"ל כמ"ש הרא"ם: **תשש כחו בשמים כו'.** בחומש פרש"י לפי פשוטו יכולת שם דבר הוא והדרש דהכא יתמלן זה דא"כ הוה ליה למכתב מבולה יכולת לה' וגו' בלא"ל כמ"ש הרא"ם: **תשש כחו בנקבה כו'.** הוא מבואר כמ"ש כי הקב"ה יחיד בעליונים ואדם יחיד בתחתונים הוא מושל על כל הברואים למטה וכמ"ש במין האדם ורדו בדגת הים וגו' ועיקר הממשלה במין האדם מזכר כי הנקבה יש לה מושל אחר עליה כמ"ש והוא ימשל בך וגו' וז"ש משה להקב"ה גם כי ראו בעליונים כי יש לך ממשלה בעליונים מזכר הזה וכמ"ש ה' איש מלחמה וגו' עכשיו שתכלה אותם יאמרו אותה"ע כי אין זה אלא דוגמ

דף לד ע"א - דף לה ע"א

במ"ש רק אם תל ספח ביום ז' או ביום ח' יצוח יום ח' מהי"ע במו"ש אחל משוס בני בבל שהוא תו"ל ונוהגין שני י"ט קודש יצא כולם הגיים או י"ט ראשון או י"ט שני במל"ש מקיגו ליה בבל' שהוא תו"ל [שיך] לקמן בסוף פירקין ולא מייתי ליה הכא אלא דכ"כ היה מקלר לאפילו שמה דמרים לא היה מלכר והוא שהקב"ה ירצה לנגב וידע כוונתו לרפא את מרים וא"ל להזכיר שמה בפירוש וק"ל:

ע"ב שהוא מטורף כו'. עיין פירש"י ונערוך פירש תל' טרפה ממש כמו י"ח טרפות דבאותה שעה כשהיה ממפלל על זה שמת כבר היה טרפה וטולאי שימות כמ"ד טרפה אינה חיה (חולין מ:) וק"ל:

אהייא כו' באבות כו'. והיינו מטעם דמתחלת בברון ומסיימת בברון וכמה שמות שזכרו בה אלהינו ואלהי אבותינו אלהי אברהם כו' ובסמכה ממש לגאולה וק"ל: **בורא ניב שפתים שלום** וגו'. עיין פירש"י ועי"ל בוראת מיב שפתים שלום כשים שלום לניב שפתים שהיא שבורה וסדורה בפיו באין קלקול ובעוות אז שלום לאולי הרחוק והקרוב ורפאתיו בהיה לרלקמן בגן ר"ג שכוונו באותה שעה שנתרפא וק"ל: **אלא למשיא בתו כו'.** כל הנהו דקתניא הם שאמרו עליהם פפ"ב דכתובות (קיא:) ואתם הדבקים בה' וגו' וכי אפשר לידבק בשכינה אלא זה המשיא בתו לא"ח והעושה פרקמטיא כו' כמפורש שם בתדשיגו שדבקות שלהן מביאין לידי שכר הנאמר בנביאים שכתב ביד אדם הגשמי להשיגו אבל שכר הא"ח בעוה"ב הוא שכר רוחני ממש בב"ח שאין שכל ועין אדם משיגו רק עין אלהים שהוא בב"ח והיינו יעשה למחכה לו שהוא הא"ח או באתותיה לחכמה לו וכן הא דקאמר כל הנביאים כו' אלא לימות המשיח אבל יחיו ויקומו בגוף ונפש לקבל שכר הגשמי שהשיגו הנביאים אבל לעוה"ב שהוא עולם הנשמות והרוחני אותו שכר רוחני שלהן אין שכל וכח הנביאים להשיגן ועין לא ראתה וגו' וכן יתפרש הא דקאמר כל הנביאים כו' אלא לבעלי תשובה וצדיקים גמורים שיכו לשכר גדול רוחני עין לא ראתה גבר בהן ולא יהיה להם רק שכר גופני וגשמי משא"כ לצדיקים גמורים שיכו לשכר גדול רוחני עין לא ראתה וגו' והני מלתא מילי כל הנביאים כו' אלא למשיא בתו כו' ולימות המשיח כו' ולבעלי תשובה כו' כולם ר"ח ב"פ משמיה דרבי יוחנן אמרם ול"ל לתיגן קומרים ולמשיא בתו כו' אף לעוה"ב ולא"ח לימות המשיח כו' ולבעלי תשובה גם לעוה"ב קאמר ודו"ק: **שבעלי תשובה עומדין כו'.** גם אלפי הגראה דבר זה רמוז מהשכל שיהיה לבעלי תשובה מעלה יתירה על הצדיקים גמורים שיכו לשכר גדול רוחני עין לא ראתה וגו' והני מלתא מילי כל הנביאים כו' אלא למשיא בתו כו' ולימות המשיח כו' ולבעלי תשובה כו' כולם ר"ח ב"פ משמיה דרבי יוחנן אמרם ול"ל לתיגן קומרים ולמשיא בתו כו' אף לעוה"ב ולא"ח לימות המשיח כו' ולבעלי תשובה גם לעוה"ב קאמר ודו"ק: **שבעלי תשובה עומדין כו'.** גם אלפי הגראה דבר זה רמוז מהשכל שיהיה לבעלי תשובה מעלה יתירה על הצדיקים גמורים שיכו לשכר גדול רוחני עין לא ראתה ע"ש ואעגה אלקי גם אני לפי לקדוק לשונו שאר"י ומאי קרוב שהיה קרוב לדבר עבירה ונתרחק ממנו אלא אירי בחטא ועבר עבירה בפועל דא"כ לא הוי קרי לה קרוב לדבר עבירה אלא דר"ל שהיה קרוב לפי מחשבתו לעבור עבירה ובבר על ילרו ולא עבר והיינו בעל תשובה ממחשבתו אחשב לעבור עבירה דומלי מה שבבר על ילרו ולא עשה העבירה שבר רבי אבהו דיש לו מעלה יתירה על הצדיקים גמורים שלא היה בהן הסתת היצר הרע כלל ולא קרבו לעבירה ור"י שבר דאעפ"כ לצדיקים גמורים יש להן מעלה יתירה שלא חטאו כלל גם בחשבה משא"כ זה הקרוב לדבר עבירה עבר בחשבה בחשבה ותו לא מידי ודו"ק: **זה יין המשומר כו'.** מלא יין מורה על סו"ד בגימטריא (סנהדרין לה.) ומשומר בענבו משמע כו' הוא רמז שאותו יין הוא דבר רוחני יש מאין דומה לאותן עניגים דימי בראשית שנברא יש מאין משא"כ העניגים שנטעו אח"כ שהם יש מיש והיינו עין לא ראתה קודם הבריאה שהיה אין זולת אלהים וח"ל זה עדן אלא שנטעו כו' שהוא מקום רוחני דאפילו אדם קודם שחטא שנאמר בו אני אמרתי אלהים אתם וגו' לא זכה לראותו והוא העוה"ב שאמרו בפרק היה קורא (יז.) לצדיקים יושבין כו' והנהין ומתענגין מזיו השכינה ודו"ק: **ת"ל ונהר יוצא מעדן** וגו' גן לחוד ועדן לחוד כו'. ובתענית פ"ק (י.) אמרו אהלי קרא דגן הוא פ' מעדן ע"ש: **כיון שראה אותם עלה כו'.** משמע מיד בבראה אותם קודם שא"ל לנקם עלה לעליה ונקם כו' ואפשר שידע בבר בן ר"ג תולה וכשראה ב' תלמידיו שבאו אליו הרגיש שלבך באו לשאול ממנו לנקם רחמים ועלה כו' וק"ל: **וכי נביא אתה כו'.** עד"ז יש לפרש באברהם שנאמר כי נביא הוא ויתפלל בעדך ותיה ר"ל שהוא נביא ויודע שע"י תפלתו תחיה וז"ש לו הבא וכי נביא אתה באברהם כו' וק"ל: **וכי הוא גדול ממך כו'.** לפי מ"ש בפ' הנע"י (סד.) דלפעמים תפלת אחרים לאחרים מועיל לו יותר מתפלת עצמו וע"ד שאמרו (בראשית ה:) אין חטוא מתיר עצמו מבית האסורין שע"כ היה יצחק מתפלל על רבקה שנאמר ויעתר לו ה' ולא לה ואפשר שהוא עיקר טעמא של ריב"ז ור"ג דלעיל ששלחו לר"ח לבקש רחמים שיהיו נעניים בתפלתו ומענותותיה דריב"ז שאחר אלמלי הטיח בן זכאי כו' וע"ז ת"ל אשתו וכי חניגא גדול כו' אלא דעה בעיקר טעמו והביא לפי דעתה בשאל הזה הוא דומה כעבד כו' בפירש"י כעבד הרגיל תמיד להיות קרוב לו בשמו כן היה רבי חניגא רגיל תמיד בבית המלך גם כשלרוך לילך לפני המלך לבקש דבר מה צריך לעבדיו להשלו לפני המלך לבקש עליו כן היה ריב"ז שהיה עוסק בעסקי בטר והיו לרבים לו רבים לח"ת שהיה בתוחו דור אב"ד ולא היה לו פנאי להתפלל תמיד על הבריות וק"ל: **שיש בו חלונות כו'.** הטעם עיין בפירש"י ובתר"י ועי"ל דבאין חלונות ה"ל מקום פתוח כאלו אין משם מקום לתפלתו לעלות דמה"ע קאמר לעיל רבא לא גזר תעניתא ביומא דעיבא משום דכתיב מבותה בעבן לך מעבור וגו' ואמר ע"ז ת"ח ביותר פרוץ כגון בנקבה הוא מעולה ביותר לעלות משם תפלתו מכל לד באין מפסיקין וא"כ אמר לו האמר לאיזו לא אלא אף מלאכי בנקבה וכפירש"י: **חציף עלי מאן דמפרש חטאיה כו'.** היינו בעבירות שבין אדם לחבירו מוקמינן ליה בפרק י"ה (פו:) ועניגו דאליף עלי אאין זה כבוד המקום שמגלה לרבים שחטא כנגדו עיין פירש"י שם:

סליק פרק אין עומדין

פרק כיצד מברכין

דף לה תוס' בד"ה לא שייך כו' א"נ י"ל דקאי על מתני' כו' וה"נ שייך הכא לברך על כל דבר כו' עכ"ל. היינו נמי מטעמא שכתבו בתירוץ קמא דשייך לברך על כל דבר ודבר משום דאסור ליהנות כו' כדמסיק בגמרא אלא דתיקנו טפי בהאי תירוצא בתרא דלתירוץ קמא דוחק הוא דקאי כילד אחברא מבחוץ משא"כ בתירוץ בתרא דקאי אמתני' דפרק מי שמתו ומכח סברא ודו"ק: **בד"ה אחליה והדר כו' ל"ל קרא הא בפרק שני דקדושין גמרינן קודש קודש ממעשר כו' עכ"ל.** הך ג"ש ודאי אילטריכא לענין ביעור ותומש כדאמר התם אלא כיון דאין ג"ש למתנה גילף נמי הך מלתא דהכא לענין מילול ואהא מילגו לענין דהכא לא הוה ילפינן ממעשר דה"א דאדרבה כו' וק"ל: **בד"ה דבר שאין גידולו כו' וא"ת מאי איריא בשר וחלב אפילו ירקות נמי כו' עכ"ל.** פירוש לדבריהם מאי איריא בשר וחלב משום דאין בו מלות נטע רבעי ואהא מילגו דקמה תוכיח ואע"ג דאכתי רמז הוא לרוב עיון והכוונה וק"ל ומ"מ בשעת קדושה יתבטל למעלה כדאיתא בספר היכלות נ"ל: **תוס' ד"ה קידה על אפים ומייתי קרא אע"ג דאשכחן נמי בענין אחר כו' עכ"ל.** אפים כדכתיב ותקוד בם שבע ותשתחו למלך וק"ל: **בד"ה** וכיון כו' כדאמרי' בסוף פרק תפלת השחר כו' לבון יתפלל כו' כל"ל:

הדרן עלך אין עומדין

כיצד מברכין פרק ששי

דף לה ע"א תוספות בד"ה ולמאן דאמר כו' וכלם רבעי בזמן הזה כו' נ"ב ולא כדעת הרמב"ם שכתב שזו היא הוראת גאונים ואין לה עיקר כי בודאי יש לה עיקר וכן דעת הרא"ש:

חכמת שלמה

רבי יהודה כו' נ"ב פירוש שהרי לא אמר רבי יהודה אלא רבי יהודה נשיאה וכ"ש אי רבי יהודה הנשיא דה"ל סתם רבי אלא דדייק למימר ליטנא דכולל תרוייהו עיין בפי' רש"י בפרק מקום שנהגו בהגהתי: **בא"ד** ר"י נשיאה כו' נ"ב נ"ל ר"י הנשיא שהרי פירש"י להדיא בפרק מקום שנהגו דרחבא הוה בדרא דיהו ע"ש:

דף לד ע"א גמרא ברכה שטעה זה כו' נ"ב פירוש קאי על ש"ל שנשתתק בתמלע ברכה עד שגריכים להעמיד אחר תחתיו: **תוספות** בדבור המתחיל אמצעיות כו' הך מלתא כדפרישית וכה"ג כו' כל"ל: **בא"ד** בספר חיים: **טובים** נ"ב פירוש מכאן משמע שחזר בעבור זכרון וכתוב ואין דעת הרא"ש כן מאחר שלא הוזכר בתלמוד וכן עיקר:

ע"ב רש"י בד"ה החלונות נ"ל חלונות שגורמות כו': **בא"ד** שהוא משתבלל כו' נ"ב אעפ"כ אסור להשתבל למעלה אלא עיניו למטה ולבו למעלה כדאיתא בבכורות (קה:) וחלונות דקאמר הכא

ממשא"כ במעשה עבל דבבמה שמות וכיוצרין שהיה מתפלל וכן במרגלים ומייתי ע"ז א"ר יעקב כל המבקש רחמים על חברו אא"ל לחזכיר שמו כו' נ"ל לבגיה דא"ר יעקב כו' וגופא דהך ממרא הוא [שיך] לקמן בסוף פירקין ולא מייתי ליה הכא אלא דכ"כ היה מקלר לאפילו שמה דמרים לא היה מלכר והוא שהקב"ה ירצה לנגב וידע כוונתו לרפא את מרים וא"ל להזכיר שמה בפירוש וק"ל:

ע"ב שהוא מטורף כו'. עיין פירש"י ונערוך פירש תל' טרפה ממש כמו י"ח טרפות דבאותה שעה כשהיה ממפלל על זה שמת כבר היה טרפה ובודאי שימות כמ"ד טרפה אינה חיה (חולין מ:) וק"ל:

אהייא כו' באבות כו'. והיינו מטעם דמתחלת בברון ומסיימת בברון וכמה שמות שזכרו בה אלהינו ואלהי אבותינו אלהי אברהם כו' ובסמכה ממש לגאולה וק"ל: **בורא ניב שפתים שלום** וגו'. עיין פירש"י ועי"ל בורא ניב שפתים שלום כשים שלום לניב שפתים שהיא שבורה וסדורה בפיו באין קלקול ובעוות אז שלום לאולי הרחוק והקרוב ורפאתיו בהיה לרלקמן בגן ר"ג שכוונו באותה שעה שנתרפא וק"ל: **אלא למשיא בתו כו'.** כל הנהו דקתניא הם שאמרו עליהם פפ"ב דכתובות (קיא:) ואתם הדבקים בה' וגו' וכי אפשר לידבק בשכינה אלא זה המשיא בתו לא"ח והעושה פרקמטיא כו' כמפורש שם בתדשיגו שדבקות שלהן מביאין לידי שכר הנאמר בנביאים שכתב ביד אדם הגשמי להשיגו אבל שכר הא"ח בעוה"ב הוא שכר רוחני ממש בב"ח שאין שכל ועין אדם משיגו רק עין אלהים שהוא בב"ח והיינו יעשה למחכה לו שהוא הא"ח או באתותיה לחכמה לו וכן הא דקאמר כל הנביאים כו' אלא לימות המשיח שאז יחיו ויקומו בגוף ונפש לקבל שכר הגשמי שהשיגו הנביאים אבל לעוה"ב שהוא עולם הנשמות והרוחני אותו שכר רוחני שלהן אין שכל וכח הנביאים להשיגן ועין לא ראתה וגו' וכן יתפרש הא דקאמר כל הנביאים כו' אלא לבעלי תשובה עומדין כו' שכח הגשמי וגופני גבר בהן ולא יהיה להם רק שכר גופני וגשמי משא"כ לצדיקים גמורים שיכו לשכר גדול רוחני עין לא ראתה וגו' והני מלתא מילי כל הנביאים כו' אלא למשיא בתו כו' ולימות המשיח כו' ולבעלי תשובה כו' כולם ר"ח ב"פ משמיה דרבי יוחנן אמרם ול"ל לתיגן קומרים ולמשיא בתו כו' אף לעוה"ב ולא"ח לימות המשיח כו' ולבעלי תשובה גם לעוה"ב קאמר ודו"ק: **שבעלי תשובה עומדין כו'.** גם אלפי הגראה דבר זה רמוז מהשכל שיהיה לבעלי תשובה מעלה יתירה על הצדיקים גמורים שיכו לשכר גדול רוחני עין לא ראתה ע"ש ואעגה אלקי גם אני לפי לקדוק לשונו שאר"י ומאי קרוב שהיה קרוב לדבר עבירה ונתרחק ממנו אלא אירי בחטא ועבר עבירה בפועל דא"כ לא הוי קרי לה קרוב לדבר עבירה אלא דר"ל שהיה קרוב לפי מחשבתו לעבור עבירה ובבר על ילרו ולא עבר והיינו בעל תשובה ממחשבתו אחשב לעבור עבירה דומלי מה שבבר על ילרו ולא עשה העבירה שבר רבי אבהו דיש לו מעלה יתירה על הצדיקים גמורים שלא היה בהן הסתת היצר הרע כלל ולא קרבו לעבירה ור"י שבר דאעפ"כ לצדיקים גמורים יש להן מעלה יתירה שלא חטאו כלל גם בחשבה משא"כ זה הקרוב לדבר עבירה עבר בחשבה בחשבה ותו לא מידי ודו"ק: **זה יין המשומר כו'.** אלא יין מורה על סו"ד בגימטריא (סנהדרין לה.) ומשומר בענבו משמע כו' הוא רמז שאותו יין הוא דבר רוחני יש מאין דומה לאותן עניגים דימי בראשית שנברא יש מאין משא"כ העניגים שנטעו אח"כ שהם יש מיש והיינו עין לא ראתה קודם הבריאה שהיה אין זולת אלהים וח"ל זה עדן אלא שנטעו כו' שהוא מקום רוחני דאפילו אדם קודם שחטא שנאמר בו אני אמרתי אלהים אתם וגו' לא זכה לראותו והוא העוה"ב שאמרו בפרק היה קורא (יז.) לצדיקים יושבין כו' והנהין ומתענגין מזיו השכינה ודו"ק: **ת"ל ונהר יוצא מעדן** וגו' גן לחוד ועדן לחוד כו'. ובתענית פ"ק (י.) אמרו אהלי קרא דגן הוא פ' מעדן ע"ש: **כיון שראה אותם עלה כו'.** משמע מיד בבראה אותם קודם שא"ל לנקם עלה לעליה ונקם כו' ואפשר שידע בבר בן ר"ג תולה וכשראה ב' תלמידיו שבאו אליו הרגיש שלבך באו לשאול ממנו לנקם רחמים ועלה כו' וק"ל: **וכי נביא אתה כו'.** עד"ז יש לפרש באברהם שנאמר כי נביא הוא ויתפלל בעדך ותיה ר"ל שהוא נביא ויודע שע"י תפלתו תחיה וז"ש לו הבא וכי נביא אתה באברהם כו' וק"ל: **וכי הוא גדול ממך כו'.** לפי מ"ש בפ' הנע"י (סד.) דלפעמים תפלת אחרים לאחרים מועיל לו יותר מתפלת עצמו וע"ד שאמרו (בראשית ה:) אין חטוא מתיר עצמו מבית האסורין שע"כ היה יצחק מתפלל על רבקה שנאמר ויעתר לו ה' ולא לה ואפשר שהוא עיקר טעמא של ריב"ז ור"ג דלעיל ששלחו לר"ח לבקש רחמים שיהיו נעניים בתפלתו ומענותותיה דריב"ז שאחר אלמלי הטיח בן זכאי כו' וע"ז ת"ל אשתו וכי חניגא גדול כו' אלא דעה בעיקר טעמו והביא לפי דעתה בשאל הזה הוא דומה כעבד כו' בפירש"י כעבד הרגיל תמיד להיות קרוב לו בשמו כן היה רבי חניגא רגיל תמיד בבית המלך גם כשלרוך לילך לפני המלך לבקש דבר מה צריך לעבדיו להשלו לפני המלך לבקש עליו כן היה ריב"ז שהיה עוסק בעסקי בטר והיו לרבים לו רבים לח"ת שהיה בתוחו דור אב"ד ולא היה לו פנאי להתפלל תמיד על הבריות וק"ל: **שיש בו חלונות כו'.** הטעם עיין בפירש"י ובתר"י ועי"ל דבאין חלונות ה"ל מקום פתוח כאלו אין משם מקום לתפלתו לעלות דמה"ע קאמר לעיל רבא לא גזר תעניתא ביומא דעיבא משום דכתיב מבותה בעבן לך מעבור וגו' ואמר ע"ז ת"ח ביותר פרוץ כגון בנקבה הוא מעולה ביותר לעלות משם תפלתו מכל לד באין מפסיקין וא"כ אמר לו האמר לאיזו לא אלא אף מלאכי בנקבה וכפירש"י: **חציף עלי מאן דמפרש חטאיה כו'.** היינו בעבירות שבין אדם לחבירו מוקמינן ליה בפרק י"ה (פו:) ועניגו דאליף עלי אאין זה כבוד המקום שמגלה לרבים שחטא כנגדו עיין פירש"י שם:

סליק פרק אין עומדין

פרק כיצד מברכין

דף לה תוס' בד"ה לא שייך כו' א"נ י"ל דקאי על מתני' כו' וה"נ שייך הכא לברך על כל דבר כו' עכ"ל. היינו נמי מטעמא שכתבו בתירוץ קמא דשייך לברך על כל דבר ודבר משום דאסור ליהנות כו' כדמסיק בגמרא אלא דתיקנו טפי בהאי תירוצא בתרא דלתירוץ קמא דוחק הוא דקאי כילד אחברא מבחוץ משא"כ בתירוץ בתרא דקאי אמתני' דפרק מי שמתו ומכח סברא ודו"ק: **בד"ה אחליה והדר כו' ל"ל קרא הא בפרק שני דקדושין גמרינן קודש קודש ממעשר כו' עכ"ל.** הך ג"ש ודאי אילטריכא לענין ביעור ותומש כדאמר התם אלא כיון דאין ג"ש למתנה גילף נמי הך מלתא דהכא לענין מילול ואהא מילגו לענין דהכא לא הוה ילפינן ממעשר דה"א דאדרבה כו' וק"ל: **בד"ה דבר שאין גידולו כו' וא"ת מאי איריא בשר וחלב אפילו ירקות נמי כו' עכ"ל.** פירוש לדבריהם מאי איריא בשר וחלב משום דאין בו מלות נטע רבעי ואהא מילגו דקמה תוכיח ואע"ג דאכתי רמז הוא לרוב עיון והכוונה וק"ל ומ"מ בשעת קדושה יתבטל למעלה כדאיתא בספר היכלות נ"ל: **תוס' ד"ה קידה על אפים ומייתי קרא אע"ג דאשכחן נמי בענין אחר י"ל כו' כל"ל וג"ב פי' בלא אפים כדכתיב ותקוד בם שבע ותשתחו למלך וק"ל: בד"ה** וכיון כו' כדאמרי' בסוף פרק תפלת השחר כו' לבון יתפלל כו' כל"ל:

הדרן עלך אין עומדין

כיצד מברכין פרק ששי

דף לה ע"א תוספות בד"ה ולמאן דאמר כו' וכלם רבעי בזמן הזה כו' נ"ב ולא כדעת הרמב"ם שכתב שזו היא הוראת גאונים ואין לה עיקר כי בודאי יש לה עיקר וכן דעת הרא"ש:

דף לה ע"ב - דף לט ע"ב

מיכא לאקשויי ירקות מנין דמה לאילנות וקמה שכן חייב בפאה כמ"ש התוס' לגירסת רש"י מ"מ התלמוד לא בעי להאריך כ"כ ואיתא ליה לאקשויי בפשיטות אבשר וחלב דלא הוי גידולי קרקע ולזה כתבו דלפירש"י איתא טפי בפשיטות דגרסינן דלאו בר נטיעה מנין ול"ג בשר וחלב והשתא קושטא הוא דאתי למעוטי נמי ירקות משום דאין בו נטע רבעי דליכא למימר דאתי משאר אילנות ומקמה נמה הלד דליכא למיפרך כו' ודו"ק:

ע"ב בד"ה כאן בזמן כו' דפליג ליה אהא דלקמן שבא לפרש מה בין עושין כו' עכ"ל. בין עושין לנוטע של מקום אי לאו ודאי שמחלק נמי הכא אלא דר"ל בין עושין מלאכת עצמן או אחרים עושין מלאכתן או שהם עושין מלאכת אחרים הכא לא מחלק בהו כדמחלק בהו לקמן ודו"ק: בד"ה דרך טרקסמון כו' אבל מדרבנן גם חצר קובעת כו' עכ"ל. דאל"כ תקשי ליה ההוא דיולא דופן ודפרק חבית לרבי יוחי ור"ש בתוס' וק"ל:

ח"א **דף לה ע"א** אין אומרים שירה אלא על היין כו'. מפורש במסכת ערכין פ"ב ע"ש: מעיקרא וילמדנו כו'. לא קאמר הכי אלא בברכות הנהנין דבשאר ברכות הקבועות אם למדו פ"א ספיר אין מקום לטעות אבל בברכות הנהנין דיש כמה שינויים בברכות ראשונות ובאחרונות לפי המין וכמה ספקות שנפלו בהן דאם שינה לא יצא ואכלו לא ברך כלל וה"ז מעכב גם הברכה שברך היא לבטלה וע"כ ילך אצל חכם וילמדנו פעם אחר פעם עד שיהיה בקי בהן לברך מעין הברכה וק"ל: ל"ק כאן קודם ברכה כו'. ועניינו כי הכל ברא לכבודו ליתן לו כבוד מעין ברכותיו אבל ליהנות בלא ברכה אין כאן כבודו ועדיין שלו הוא ומה שפירש"י גבי כאלו גוזל להקב"ה את ברכותיו כו' מ"ל אלא גוזל ממש להקב"ה אומו דבר שאוכל ומהנה ממנו דקודם הברכה שלו הוא ולגבי כו"י צריך לפרש כן שגוזל ברכתן שהפירות לוקים כפירש"י והכ"ג אמרינן בפס"ב דמס' סוטה (מח.) משחרב בהמ"ק לא יהיה בטל לברכה ובטול טעם הפירות כו' כי הברכות מורידין שפע הברכה מלמעלה על הפירות שמברכים עליהן ומייתי ליה מקרא גוזל אביו ואמו וגו' לפי פשוטו גוזל אביו ואמו ממש שאומר אין פשע בגזילה זו כיון שלבסוף הוא יורשם חבר הוא לאיש משחית לבן סורר ומורה המשחית ומכלה ממון של אביו ואמו אבל לשון גוזל לא משמע ליה ואינו דומה שגוזל אביו בפניו אלא גונב משל אביו כדתנן בפ' סורר (עא.) דאינו חייב עד שיגנוב משל אביו ועוד דהכא כתיב אמו וא"ק דמתני' דהתם ס"ל דלא בעי משל אמו אלא משל אביו ולכך דרשו גוזל אביו הקב"ה דגוזלו ממנו דקודם הברכה היה של הקב"ה כדכתיב לה' הארץ וגו' ואמו כ"י שגוזל מהם שלא ירד טל לברכה על אומו מין שאוכל בלא ברכה כדלעיל ומייתי ליה מאל תטוש תורת אמך דלא שייך תורה באמו שאינה מחיבת בת"מ והרמז אמך זו כ"י כמספר ישראל שהכ' פשוטה היא מ"ק במנלפ"ך ואמר חבר וגו' לירבעם בן נבט שהשחית כו' שאינו בשורת המלוכה לירבעם בעבירת בל תשחית שקרא אחיה השלוני שמלה לקרעים ויאמר לירבעם קח לך עשרה קרעים וגו' שהוא רמז שקצץ בנטיעות בעשרה קדושות להפרידן ולהשחית את ישראל לאחיהם שבשמים וכמו כן באינו מברך על דבר הנהנה הוא מפריד ומשחית שפע הקדושה והברכה לכו"י מאחיהם שבשמים שע"כ יש בברכת הלחם י' חיות נגד עשרה קדושות וק"ל:

ע"ב ולקחתי את דגני וגו'. עניינו כמ"ש לעיל דהכל ברא לכבודו וכשאין עושין רצונו אין זה כבודו ליתן את שלו להם וכתבו התוספות כאן בזמן שעושין כו' שנאמר ואספת דגנך וא"ת והא לקמן בזמן שאין ישראל עושין כו' ועי"ל דפליג כו' ע"ש ועיין מ"ש בזה בחידושי הלכות: שנאמר ואספת דגנך וגו'. יש לעיין בזה דהיאך מתוקם אלי קרא ואספת דגנך וגו' באין עושין רצונו של מקום הא מפורש ביה והיה אם שמוע וגו' לאהבה את ה' וגו' ועבדתם קלי ונתתי מטר וגו' ואספת דגנך וגו' והיפך באין עושין רצונו של מקום השמרו לכם פן וגו' ולא יהיה מטר וגו' וי"ל בזה כדברי התוספות דולאי איירי קרא בעושין רצונו של מקום. אבל אין עושין רצונו כ"כ דאין לדיקים גמורים דאע"ג דכתיב ביה והיה אם שמוע וגו' לאהבה וגו' ומכל מקום מדכתיב בהך פרשה בכל לבבכם ובכל נפשכם ולא כתיב נמי ובכל מאדכם כדכתיב בפרשת שמע ובכל מאדך משמע ליה דאייתי הכא באין לדיקים גמורים דהיינו שאינם לדיקים במאד כדאמרינן דיש לך אדם שחביב לו ממונו יותר מגופו וע"כ עושין כדבר שבממון באין מלאכתן נעשית על ידי אחרים ודקאמר ולא עוד אלא שמלאכת אחרים נעשית ע"י כו' היינו הכא אחרת דאין עושין רצונו של מקום כלל כדכתיב ועבדת את אויבך וכתיב לעיל מיניה מחת אשר לא עבדת את ה' וגו' ואלו ענגתן גם בגופן שמלאכת אחרים נעשה על ידן: הרבה עשו בר"י כו'. נראה לפרש דוחאי"ש לדיקים גמורים דמקוים בהו שמלאכת עצמן נעשית ע"י אחרים אלא דמעטיה המה כדאמר רשב"י בגופיה בפ' לולב וערבה (מה:) דאיתי בני עליה והם מועטים אם אלף כו' אם שנים הם אני ובני וכיון דמועטין הם כ"כ אין לכל אדם לסמוך על זה לומר שאני עושה מלאכה כלל לפי שמלאכתי נעשית ע"י אחרים שלדיק גמור אני דשמא הוא טועה ואינו לדיק גמור וח"ש הרבה עשו בדבי ישמעאל ועלתה בידן דרוב עולם אינו לדיקים גמורים והרבה עשו כרשב"י ולא כו' לפי שרובם אינו לדיקים גמורים כרשב"י וכמו שבינינו יפה מ"ש עם ד"א כו' וכל מוהה שאין עמה מלאכה כו' אבל לעתיד שנאמר ונעמך כולם לדיקים וגו' יקוים בנו ונעמדו זרים ורעו צאנכם וגו': ביומי ניסן ותשרי כו'. מבאן קלת ראיה לפירש"י בפ' הגחל בתרא (קיג.) דלא יהבינן זימנא לא בימי ניסן ולא בימי תשרי לפי שהן זמן קליר ובליר וק"ל: הראשונים עשו תורתן כו' זו וזו נתקיימה בידן כו'. עניינו מפורש לעיל בפ' אין עומדין אלא לחסידים הראשונים היו עושין כו' תורתן משתמרת ומלאכתן מתברכת ע"ש:

דף לו בד"ה כיון דאית כו' דאם אדם שותה משקין לרפואה כו'. כל"ל מדברי המרדכי: בד"ה קמחא דחטי כו' אלא מיירי בקמחא שקורין אישקאלט"ר או בקמח כו' עכ"ל. ולא"ה לרב נחמן לא מברכין עליה בפה"א כיון דאשתנו וכ"כ המו' לקמן ע"ש:

ע"ב בד"ה שיעורו כפול כו' אלא בפה"א. הס"ד ואח"כ מ"ה לשון ה"ג והלכתא כמר כו' הד"א ועיין בתר"י בזה על דברי הרי"ף: בד"ה ברטיבא כו' מברכין עליה בפה"א כו' עכ"ל. וכ"כ גם הרי"ף שעל פלפלי רטיבתא מברכין בפה"א [ול"נ] מדפריך (עליה) ומשני לה הא ברטיבתא מכלל דמברכין בפה"ע וק"ל [עיין בהרא"ש]: בא"ד של גרופלי שאין רגילין לאכול אלא ברטיבא בגון כו' עכ"ל. כל"ל מלשון המרדכי וק"ל:

דף לז בד"ה נתן ר"ג רשות כו' ויש לומר דר"ג היה סבור שהיה מברך על כל ז' מינין ג' כו' עכ"ל. ר"ל כיון שהוא סובר דבעי בז' מינים ג' ברכות ס"ל נמי דמזמן עליהן והא דאמר אין מזמנין על הפירות היינו בשאר פרי דאינן מז' מינין ודע"ק דלא בירך אלא מעין ג' לעצמו דוקא כו' וק"ל: בא"ד וא"ת מ"מ לאותו המברך שהוא טועם צריך לברך פעם אחרת כו' עכ"ל. מדבריהם נראה שיחיד המברך טעון כוס וכ"ה דעת הרא"ש ודו"ק:

ע"ב גמרא אי הכי אימא סיפא והוא שאכלן כו' שאכלו מבעיא ליה כו'. ק"ק דמרישא גופא דקתני נמי האי ליתנא דרבים לקט מכולן כזית ואכלן תקשי ליה הכי ולי בשעראן שאכלו מבעי ליה (א) ויש לייתב ודו"ק: תוס' בד"ה לחם העשוי כו' קשה דהא כו' שתחלתו עיסה כו' עכ"ל. והאי נמי מחלתו עיסה הוא [לפי פירש"י] אלא לריך לפרש דהעשוי לכותח מחלתו סופגנין הוא וק"ל:

דף לח בד"ה האי דוכשא כו' ואפילו לרב ושמואל דאמרי כל כו' ועור בשתיה אומר שהכל עכ"ל. כל"ל: בד"ה ושוין שבוחשין רבי ור' יוסי פליגי גבי נותן מים כו' עכ"ל. כל"ל ור"ל דהא קאי האי ושוין דרבי ור' יוסי דפליגי התם גבי בוחשין שוין הם: בא"ד והכי דייק התם. הס"ד ואח"כ מ"ה ואי ס"ד לרפואה כו' עכ"ל כל"ל: בד"ה והא תנן כו' מדנקט כל האוכלין כו' ש"ד מדנקט כל ומסיק כו' דמתני' דשריא אע"פ שעומד לרפואה כו' עכ"ל. כל"ל והולרכו לכל זה כיון דהמקשה רב יוסף ולאי דהוה ידע נמי דמשנה שלימה היא לאוכל אדם לרפואה אלא דהוה ס"ד לאסור הכא כיון דכל עיקרו לרפואה כו' כמ"ש התוס' לעיל וא"כ מאי מייתי ליה אביי להתיר מהך מתני' דאימא דלא איירי אלא כשאין עיקרו עומד לרפואה ואהא תירלו דאביי מדקדק ליה ליתנא דכל דמשמע להתיר אפילו כל עיקרו לרפואה וקאמרי ומסיק ולריכה דרב כו' דאע"ג דלענין שנת שרי אפילו עיקרו עומד לרפואה מ"מ לא לריך קמ"ל ודו"ק:

ע"ב בד"ה מדקתני ירקות דומיא דפת כו' שהרי כו' עכ"ל. דהכי משמע להו דרבנאי משמיה דאביי דדייק הכי ממתני' היינו בכל שלקות ואפילו בחומי וכרתי דלא משמעינן לעלויא מברך עלייהו בפ"ה וכרב נחמן כמ"ש התוס' לקמן ולא מפליג כדמפליג רב חסדא לקמן וא"כ ע"כ דלא הוי ממש דומיא דפת שהרי כו' אלא כלומר דבהכי הוי דומיא דפת מה הפת כו' וק"ל:

דף לט בד"ה בצר ליה שיעורא כו' פחות מכשיעור דאסור כו' באותו ענין דאכל פרידה דבריה הוה ואינן חולקין כו'. כל"ל: בד"ה מיא דסילקא כו' אע"ג דאמרי' לעיל דמי פירות זיעה בעלמא הוא יש לחלק עכ"ל. עיין בזה לחלק הרא"ש וק"ל: בד"ה פת צנומה כו' מאחר שהיא חביבה מברך עליה ור' חייא סבר צריך שתכלה ברכה עם הפת וא"כ בעינן כו'. כל"ל:

ע"ב בד"ה והלכתא ברבא כו' שלא יפרישנה מן הפת עד אחר הברכה ויש כו' היסח הדעת בין הברכה לאכילה כו'. כל"ל מדברי הרא"ש ע"ש: בא"ד דבעינן עד שתכלה אמן מפי העונין שלא יבצע קודם וגם מייתי ראיה שצריך לסיים קודם כו' עכ"ל. ר"ל דהיא דעד שתכלה אמן מפי העונין היינו נמי שלא יבצע ויפרישנה קודם הברכה אבל יש לחתוך קודם אף מ"ש וגם מייתי ראיה שצריך לסיים הברכה קודם שיבצע

נמוקי הגרי"ב (א) ונראה משום דבסיפא יש עוד קושיא דמאי שייכות הכא הך דינא דבעינן בכדי אכילת פרס הלא זה בכל אכילת מנה ואיסור חמץ כן. דבשלמא אם כל אחד לעצמו הו"א דרך אכילתן בכך. ועיין כריתות י"ב ב' במשנה דעת ר"מ כאוכלן קליות ע"ש. והו"א דזה לא פליגי רבנן על ר"י. ובאמת זה כוונת הגמ' להקשות מסיפא. ומה שמסיים שאכלו כו'. הוא עוד קושיא. וכולל הרישא והסיפא. והבן:

חכמת שלמה

ע"ב גמרא אלא בה' המינין כו' נ"ב חטין וכוסמין ושעורין ודגן שבולת שועל: שם שאי ליה אזוקי כו' כל"ל: תוס' בד"ה כאן בזמן כו' כי הדדי מינהו נ"ב פירוש שאין מיניהם כי אם קריאת שם לבד וק"ל:

דף לו ע"א רש"י ד"ה דאשתני נ"ל קודם ד"ה במלתיה קאי: בד"ה זמית שלמוריא נ"ב פי' מי מלח: בד"ה אלף כו' דשותא נ"ב בערוך פי' בערך אלף כי שותא גבי אלף הוא כמו קורא גבי דיקלא ע"ש:

ע"ב גמרא ושקלוה לפרחא דבוטיתא נ"ב קפרס מציונות: שם מן והלכתא כמר בר רב אשי עד פרי האדמה נמתק וי"ב כל זאת הוא מה"ג וכתבו עליה התוספות והיה אומר עליה הר"ם כו' כלומר דל"ג וליתא להאי מוגיא של ה"ג וכן הוא באשר"י להדיא: רש"י בד"ה מתחלי בתמרי כו' נ"ב פירוש תמרים ממש ע"כ פירש"י כקפרס בגלף ולא פי' כקפרס בתמיונות כדלעיל אלא לפרש בא שהם תמרים ממש שאינן בגלף וק"ל: תוס' בד"ה והלכתא כו' ובברכות ליכא מילוק כו'. נ"ב פירוש וי"ג הא מדלגבי עבלה לאו פרי הוא כו' וגרסת הלכות גדולות היא ואינה עיקר עיין באשר"י: בד"ה ברטיבא כו' של גרופלי כו' נ"ב בל"א נעגילך: בא"ד שקורין מוסקדן נ"ב ואגוז מטוגן בדבש גם כן בפה"ע כדלקמן דף ל"ח ע"ב ד"ה משכחת לה בתומי:

דף לז ע"א גמרא דאפילו איתא בעייה לא מברכינן כו' כל"ל: רש"י בד"ה הא מני כו' דקתני מורז מעשה קדרה כו' כל"ל: בד"ה אלא לאו כו' בורא מ"מ ותיובתא דרב ושמואל כל"ל: תוס' בד"ה בורא נפשות כו' כלומר על כל מה כו' נ"ב בל"א ול"ג לפרש ועל כל ועל הכל מה שעשה הקב"ה מקדו עם הבריות שברא דברים תענוגים להמיות ולהבריות בהם נפש כל חי נ"ל:

ע"ב רש"י בד"ה ולא מין כו' לאחריו ג' ברכות הס"ד: בד"ה היה ישראל עומד הס"ד: בד"ה ותני עלה כו' אפויות וכולן כו' הד"א: בד"ה מפרכן כו' כזית כו' ומדקאמר כו' הד"א: תוס' בד"ה מבילא ומיהו קשה דלקמן מכולן כזית דקאי אחמשה כו' והתם נמי לא כו' כל"ל: בד"ה היה עומד כו' וכן ליתנא כו' כל"ל: בד"ה אמר רבא כו' לענין המוציא כו' נ"ב פירוש דלענין המוציא לא בעינן כזית אלא מאור לחם וק"ל:

דף לח ע"א גמרא ולריכא דרב ושמואל דאי מהאי ס"ל כו' כל"ל ונ"ב נ"ל דלא גרסי' ושמואל דהא שמואל איירי בעבה אלא רב לאחר ודו"ק: שם משתמחין ליה רבנן לרבי זירא כו' נ"ב פי' היו משתמחין מכם אחד שהיה בר רב זמיד כו' לפני רבי זירא ונתסר שם החכם כאן בספר ודו"ק: רש"י בד"ה ולאו נ"ל לאו אדעתא דרבא לא כו' כל"ל: בד"ה וכל המשקים כו' הוא הו"ל כו' כל"ל והד"א: ד"ה ה"ג לריכא נמתק ה"ג והדבור נ"ל ולריכא: בד"ה ה"ג דסד"א כו' כרוכי והלכתא כו' הד"א: תוס' בד"ה לחר כו' בפורים מברך המוציא כו' נ"ב עי' לקמן בתוס' דף מ"ב בד"ה לחמניות: בד"ה הא דובשא כו' אחרינא בפת כו' נ"ב פי' ולא נשתנה לעולמי וק"ל: בא"ד ועוד בשתיה אמר שהכל נ"ב וז"ל האשר"י מידי דהוה אשתיתא דאמרינן לקמן על רבה מברך שהכל ע"כ:

ע"ב רש"י בד"ה דרש כו' בתחלוקת ואני כו' כל"ל והד"א: בד"ה דרש כו' האדמה ואחריהו כו' רבותינו אמרו שלקות שהכל הס"ד כל"ל והד"א: בד"ה אבל לא כו' אקרי הס"ד:

דף לט ע"א תוס' בד"ה נתן כו' אלא על הפת כו' נ"ב זהו דעת הסמ"ג והטור חולק סי' קע"ד וסי' רי"ג ע"ש:

מדתני כו' אינו מוכן לי מה צריך רמיה לזה הא פסיק הכא הלכתא כרבא דמברך ואח"כ בונע וע"ק דהכא דתני רבי חייא אין מברכין על הפת אלא בשעה שהוא פורס הם דברי הירושלמי והוא סומר תלמוד שלנו כמ"ש הרא"ש ע"ש ומאי מייתי רמיה מייתי דהא לית הלכתא כר' חייא דהא פסקינן הלכתא כרבא דפליג עליה דרבי חייא ובדוחק יש לישב הא דלפי הירושלמי סבר ר' חייא כוותיה דרבא דשמעתין ודו"ק: **בא"ד אבל אם לא היה צריך לברך יוכל לפרוס קודם כו' עב"ל.** ר"ל אם לא היה צריך לברך בהן דמיכך על המומחא ונפל מייני דאהא מייתי לה התם כמ"ש הרא"ש יוכל גם הכא לפרוס קודם הברכה כו' והרא"ש כתב בזה מלתא אחריתא אבל כשהוא מברך קודם נגיעה על כל הפת אם תפול הפרוסה כו' ע"ש ודו"ק: **בד"ה מברך על הפתיתין כו' וכ"ש לגבי רב הונא שהלכה כמותו שהיה כו' עב"ל.** כל"ל: **בד"ה אבל פרוסה כו' אבל פתיתין ושלמין ממין אחד כו' עב"ל.** לא ה"ל לשנות לשון למימר פתיתין ושלמין דמשמע גדולים וקטנים כמ"ש לעיל אלא הל"ל פרוסה ושלמה דשון הן ומיה קיימינן הכא ויש לישב ודו"ק: **בד"ה כתנאי כו' משמע דלהכי נקט חצי בצל כו' כמו בקטן שלם ולא יותר כו' עב"ל.** אפשר דמשמע להו הכי ממאי דקאמר דמ"ש חשוב עדיף ולא קאמר גדול עדיף וק"ל: **בא"ד ויש לפרש דכהדדי שוין הן כו' דמייתי תנאי אסיפא כו' אבל אי אפשר לפרש דחיטין עדיפי כו'.** כל"ל: **בד"ה מ"ם שלם כו' והדין עם רש"י כו' א"כ לא קפיד לא אחשיבות כו' ולפירוש ר"ת נמי כו' עב"ל.** לפי דרכן של התוס' שפירשו הך דחלי בגל גדול דאין בה יותר מן הקטן אלא דחשוב וטוב הוא יותר לא הוי צריכי לכל זה אלא דע"כ לא קאי כתנאי אההיא פלוגתא דפתיתין ושלמין דא"כ לא הוי דומיא דפתיתין ושלמין בגדולים וקטנים אייר והכא בגבל בשון פליגי וק"ל: **בד"ה מניח פרוסה כו' ונראה דגרס לר"ת שתיהן וקאי לשני כו' עב"ל.** כל"ל וכן לשון הרא"ש בזה ובהל' רב אלפס כתוב שתיהן והא דקאמר שמעת שלום בין התלמידים משום דמוקי לה בפלוגתא דתנאי עכ"ל וק"ל:

ח"א **דף לט ע"א** כפירש"י זקנה אין כאן וכו' פי' והיה לו לשואלני על איזה מהן יברך לפטור שאר מינים כו' עב"ל. הא' לישנא על איזה מהן יברך לפטור שאר מינים שייך למאי דס"ד בעי למימר דאיכא מ"ד בשלקות בפה"א וה"ל לשאלו על כך דהא אם יברך על שלקות בפה"א ודאי דאינו יוצא על הפרגיות וגם אם נאמר דלפי דעת המברך דשלקות שב"ג קאמר וה"ל לשואלו על איזה מהן יברך לפטור את שאר המינים הוא דמוק דמין דפרגיות היה חביב לו למברך מה היה לשאול לו על דעתו דאינו דומה שיברך לפי חביבות השומע ויוצא בברכתו ולמסקנא ניחא דה"ל לשאול אם מברכין על החביב או על מידי דזיין דאחד מהן יפטור שאר מינין ויש לדקדק בהאי עובדא דבר קפרא דמתחלה אמר לא על המברך אני כועס אלא על המלגלג ואח"כ חזר ואמר בהיפך לא על כו' דמעיקרא מאי סבר ולבסוף מאי סבר וי"ל דמעיקרא ודאי דכעס נמי על המברך אלא שאלו אלא דה"ק לא על המברך כעסי כ"כ אלא שאל לי על איזה מהן יברך כמו על המלגלג שהוא מורה ממש הלכה בפני רבו לומר שלא כדין ברך על הפרגיות אבל המברך כיון שניתן לו רשות לברך אין זה כמורה הלכה ובא זה התלמיד המלגלג והתגלל עצמו שלא לגלג עליו על שלא כדין ברך אלא לגלג עליו שלא היה חש על כבוד הרב לשאול ממנו על איזה מהן יברך חזר בר קפרא ואמר לא על המלגלג אני כועס שלגלג עליו על שלא שאל ממני וכעסי זה נשאר על המברך וד"ק:

דף מ בד"ה יבש המעין כו' י"מ לכך מביא ואינו קורא כו' אלא בקובל כו' **עב"ל.** לכאורה קשה דאע"ג דס"ל לרבנן דעיקר אילן לאו ארעא הוא מ"מ כיון דיש לו האי ארעא דבאו אלו הפירות ממנו אמאי לא יוכל לומר מן האדמה אשר נתתה וגו' ותירצו דנראה בקובל ממה שנתן לו כו' וק"ל:

ע"ב בד"ה נימא ר"ה כו' וא"ת היכי מצי סובר כו' ויש מפרשים דמצי למימר דאפילו ר"י כו' עב"ל. לכאורה תירוצם תמוה דא"כ מצינן למימר נמי מהאי טעמא דר' יוחנן סבר שפיר כר' יוסי דלא קאמר ר' יוסי דלא יצא אלא בברוך המקום שאינה ברכה כלל אבל בשהכל מודה אפילו בפת ויין כר' יוחנן והמתרץ נמי הוה ליה לאפלוגי בהכי לר"י ויש לישב דתלמודא ודאי לא ניחא ליה בהך סברא לאפלוגי בין ברוך המקום לברכת שהכל אלא דלרב הונא ע"כ צריכין לדמוקי בהכי דא"כ תקשי לרב הונא דלא אתי כמאן אבל לר' יוחנן ליתא לן לפלוגי בהכי כיון דאתי בפשיטות כר"מ והמתרץ השיב דלר"ה נמי ליתא לן לפלוגי בהכי אלא אתא דאמרי אפילו כר"מ כו' ור"י אמר לך אתא דאמרי אפילו לר"י כו' ואתא לן לפלוגי במלתא אחריתי והיינו משום דקאמר ברכה דלא תקינו כו' ודו"ק: **בד"ה אמר אביי כו' י"מ דמסתברא ברייתא כוותיה ומיהו כו' עב"ל.** ר"ל דליתא לן לפרושי דמסתבר ליה לאביי כרב דא"כ ודאי דהוה הלכתא כרב כיון דאביי ס"ל כוותיה אלא די"מ דה"ק אביי דהברייתא מסתברא כוותיה מדלא קתני נמי ומלכותך עליו ומיהו רב אלפס פסק כר"י ומתרץ לה דהברייתא דלא קתני ומלכותך דאטו כי רוכלא ליתני ולזיל כמ"ש התוס' בסוף וק"ל: **בא"ד שאם היה מדלג מלכות של ברכת המוציא שצריך לחזור כו' עב"ל.** נקטי הך ברכה דהמוציא משום הא דלעיל דבריך ברוך רחמנא מריה כו' ולא נקט

חכמת שלמה

ע"ב תוס' בד"ה מברך על כו' נאמורמי בתרתי כו' נ"ב פי' מאמרי ורבא ואילך והוא מקבלת גאונים: **בד"ה** אבל פרוסה כו' כדאיתא בתוספתא שלימין כו' כל"ל. בא"ד בזאיה שילה כו' נ"ב כל זה מייני בשניהם שלימין או אינם שלימין אבל אם אחד שלם לעולם השלם קודם וק"ל:

בד"ה הכל מודים כו' והיה בוצע קצת כו' נ"ב וכן אנו נוהגים:

דף מ ע"א רש"י בד"ה אם תשמע כו' ושלשתם מה ששמעת אשתקד כל"ל: **תוס'** בד"ה יבש כו' כקובל על מה שנתן לו כו' כל"ל: **בד"ה** איתיה כו' ההגין ואמדין כו' נ"ב מיני קוליס ואילנות נמוכים הן:

ע"ב גמרא יצא ידי ברכה ראשונה כו'. נ"ב לפי פשוטו איירי בברכת המוציא ואחרונים הוסיפו דיצא אפילו בברכת הזן כפירש"י ועיין בחדושי רשב"א: **רש"י** בד"ה מין קללה חומץ ומובלות כו' נ"ב היינו אליבא דלישנא בתרא דתלמודא דאמר בתחני כ"ע לא פליגי דבושלי כומרא היא ועוד לפי האמת יהיה נובלות דתחני' בושלי כומרא לכ"ע ומאן דפי' תמרי דזיקא הוא עומד בקושיא כמו שאפרש לקמן: **תוס'** בד"ה נימא כו' וי"מ דמלי כו' אלא בברוך המקום כו' כל"ל: **בס"ה** נ"ב אבל פת ויין מסתמא משקין שהכל לגייהו בברוך המקום וד"ק: **בד"ה** אמר אביי כו' שמונה עשרה אין בהן מלכות דאין בפתיחה ובחתימה אין שייך מלכות אבל אלהי כו' היינו כמו מלכות כמו שמע ישראל ה' אלהינו ה' אחד דהוי במקום מלכות ולפי מה דפריש"ת כל היכא כו'

כמו מלכות ניחא ולרבי יוחנן כו' כל"ל:

דף מא ע"א גמ' וסנדליו וטבעותיו בידיו הוא והן כו' כל"ל וג"ב כן פירש"י ברש"ס סוכה: **רש"י** בד"ה בשלמא למ"ד כו' אוקימנא בבושלי כומרא כו' נ"ב מלשונו מובן דלא פריך תלמודא אלא אליבא דלישנא בתרא דתוקי תחני' בבושלי כומרא ולא פליגי ביה ולי נראה דהכי פריך מאחר דמפרש נובלות דתמרי בושלי כומרא מכ"ש דתחני' הוא מפרש בושלי כומרא ואפילו לישנא קמא ודו"ק. וה"ה מאן דמפרש בתמרי זיקא דכ"ש הוא דמפרש תחני' דתמרי בתמרי זיקא ועומד בקושיא וק"ל: **תוס'** בד"ה מיתיבי כו' להנהיג הכי כדפרישית לעיל בתין ברכותיהן שוות כו' כל"ל וג"ב פירוש דפליגי ביה והלכה כרבי יהודה דמין ז' קודם והא דפסק הלכות גדולות דברא פרי העץ קודם היינו בשניהם מזי מיני מזי ודו"ק: **בד"ה** א"ר ירמיה כו' כל המקדש וכו' נ"ב פי' ומאי פריך ליה דילמא הוה חביב ליה אלא לעולם המוקדם קודם וק"ל:

ע"ב תוס' בד"ה הלכתא כו' אל לפתן ובאין לזון כו' ע"כ פי' ר"י דברים הבאים כו' ולא לאחריהם ולאחר הסעודה כו' כל"ל והל"ל: **בא"ד** אין לנו דין זה כו' נ"ב ומפלא המסקנא לדידן דאין אנו מושכין ידינו מן הפת בשבר ודגים ומיני קדירות אינן צריכין ברכה כלל ופירות בגון תמרים ורמונים וכה"ג צריכין ברכה לפניהם ולא לאחריהם וק"ל:

נמי מלכא ועיין ברא"ש דאיכא דגרסי בשמעתין בפי' ולר"י כו' דאמר ברוך רחמנא מלכא מריה דהאי פיתא ע"ש וק"ל: **בא"ד** וברכות של שמו"ע אין בהן מלכות כו' עב"ל. משאר ברכות די"ח דאינן פותחין בברוך משום דהוו ברכות הסמוכות ודאי דל"ק להו דאין דרך להזכיר מלכות אלא בפותחת בברוך אלא מברכה דאשונה די"ח קשיא להו דפותחת בברוך וכן הוא בהדיא ברא"ש וק"ל:

ח"א **דף מ ע"א** אמר קרא ברוך ה' יום יום וגו' וכי ביום מברכין אותו ולא בלילה כו'. בכ"מ הלילה בכלל היום כמו ויהי ערב ויהי בוקר יום אחד וכן כולם אבל עיקר הקושיא מכפל יום יום משמע ליה למעט לילה קאמר וכי ביום כו' אלא שאמר דוד תן לו ברכה ושבח על עיקר כל יום יום ממין שיעמוד לנו בכל יום ויום לפי שינוי הישועה ה"נ בכל מין כו' וק"ל: **ד"א אם שמוע בישן בו'.** מלשון כפול דרש ורש"י הבא זה הדרש מקרא דפ' עקב והיה אם שמוע תשמעו וגו' וכה"ג דרשו אם שבת תשבת ואפילו למ"ד פרק אלו מציאות (לא:) גבי הטבע תעבטנו והענק תעניקנו דבריה תורה כלשון ב"א היכא דאיכא למידרש דרשינן כמ"ש התוס' שם ועיינו בשמל הכלי הוא ממש האחון לגבי דברים בטלים אמר קהלת כל הדברים יגעים וגו' אלא מצלא אחון משמוע לעולם הוא מחזיק לשמוע בריקן דוקא כי הדברים בטלים הם דברים גשמיים יש להם גדר במקום שמקום הריק מגשמי מחזיק והמלא מדבר גשמי א"א להחזיק עוד יותר וזו היא מדת ב"ו אבל מדת הקב"ה שאין לו גדר במקום כי אלא כל הארץ כבודו כי הוא מקומו של עולם ואין העולם מקומו וע"כ מקום אלא מרוחני אין לו למקומו גדר ויוכל להחזיק עוד יותר להוסיף דבר רוחני אבל הריק מהרוחני אינו מחזיק דבר רוחני ולזה בשמיעת המושכלות שהם דברים רוחניים אלא מהם אין לו גדר במקום ומתחזיק עוד יותר דהיינו אם שמוע תשמע ואם לאו הרי רולה בריקן מהרוחני ואינו מחזיק עוד רוחני ודו"ק:

ע"ב מלהזכיר שמך בו'. ובסוף מסכת מע"ש איתא קנא בע"א לא עברתי ממצותיך לא הפרשתי כו'

ולא שכחתי מלברכך ומלהזכיר שמך עליו ופירש רש"י בחומש מלברכך על הפרשת המעשרות עכ"ל. וכ' הרא"ש פירוש לא שכחתי מלברכך בעת הפרשת המעשרות לא מלברך ברכת הפרשת המעשרות שהוא טופח הברכה שתקנו חכמי כנה"ג כו' שברכת כל המצות אינן אלא מדבריהם כו' ע"ש ואולי נעלם ממנו סוגיא דהכא דמוכח בהדיא דאמנסה ברכת הפרשת מעשרות קאי דאברכת כל המצות מייתי ליה הכא דבעי שם וגם שנוסחה תקנו אנשי כנה"ג מ"מ עיקר הברכות סמוכה אהאי קרא ועיינו דבעי בכל ברכה שם לייחד שמו על כל מין ומין מעין ברכותיו ומ"ד דבעי נמי מלך הוא מה"ע דמלך הוא מורה על אחדותו שהוא מלך מלכי המלכים ולכך בעשרה מלכות בר"ה מפיים ה' אחד וק"ל:

דף מא גמרא אי הכי אימא סיפא ר"י אומר מברך על הזית כו'. יש לישב לישנא דאלי הכי דבשלמא אי אמרת דלא איירי בנטון עיקר איכא למימר דלא תקשה הא דר"י דאימא הא דקאמר כשאין ברכותיהן שוות ד"ה מברך על זה כו' היינו דמודים חכמים לר"י דמברך על הזית תחלה והתוס' שכתבו דר"י מודה לחכמים היינו לפי האמת דמודה יחיד לרבים וק"ל: **תוס' בד"ה** אבל בשאין כו' **א"ב גם בורא פרי העץ חשיבא טפי מב"פ האדמה כו' עב"ל.** והתירוץ חסר מדברי התוס' והוא ברא"ש וז"ל דלא חשיב כ"כ ב"פ העץ כו' וע"ש: **בד"ה** מיתיבי היו כו' שהוא כמו בן מז' מינין דמברך עליהן ב"פ האדמה כו' לכך צריך להנהיג הכי כו' **עב"ל.** דבריהם אינן מובנים לי דודאי המקשה הוה ס"ד למימר הכי דבתרי מינין נמי אפילו לכתחלה מברך ב"פ האדמה על הנטון ופוטר גם פירות העץ אפילו מז' מינין אבל מה שכתבו לכך צריך להנהיג הכי כו' הוא תמוה דהא למ"ד בשברכותיהן שוות דוקא פליגי ס"ל באין ברכותיהן שוות ד"ה מברך על זה כו' ואין ב"פ האדמה פוטר פירות האילן ולמ"ד נמי דפליגי באין ברכותיהן שוות לרבנן מברך על איזו מהן שירצה תחלה ולר"י ז' מינין קודם מיהו לכ"ע אין ב"פ האדמה פוטר פירות האילן גם מה שסיימו בדבריהם כה"ג כדפרישית לעיל כו' אם ר"ל שכן פוסק בספר ה"ג זה אינו דהא כתבו לעיל בהסף זה דה"ג פוסק דב"פ העץ תקדוש לב"פ האדמה ואולי יש מסרון וטעות בדבריהם וצ"ע: **בד"ה** נפן כדי רביעית כו' **אם אכל עליו כו' אבל כי משערין ביין צריך שיעורא טפי כו' עב"ל.** עי' בדברי התוס' פ"ק דסוכה ופ"ק דעירובין בזה:

ע"ב פירש"י בד"ה זה שני לארץ כו' זיתים ותמרים חשובים מתאנים ורמונים שהרמון כו' עב"ל. לרבותא נקט תאנים דאפילו מתאנים חשובים הם דלא הוי אלא רביעי לארץ אבל א"כ ה"מ למנקט לרבותא אפילו גפן הוי ג' לארץ ותמרים הוי שני לארץ וק"ל: **תוס' בד"ה אלא פת הבא כו' ולבסוף ולא כלום כו' עב"ל.** היינו לא ג' ברכות ולא מעין ג' אבל בורא נפשות מברכין כדמוכח מדברי התוס' ודו"ק: **בד"ה** ויין פוטר כו' ולית הלכתא כוותיה שהרי מפת פוטרת אין כו' **עב"ל.** אבל הרא"ש פסק לגבי יין כוותיה ודברי התוס' יש לפרש דודאי אין זה הכרח דמשום דאין הלכה כוותיה בפת אלא כרב פפא ניחא נמי דאין הלכה כוותיה בין אלא לר"ל דלא חיימא דר"מ תנא הוא והלכה כוותיה שהרי מפת כו' וק"ל: **בד"ה** הלכתא דברים כו' כדפי' לעיל על בן פירש ר"י דברים הבאים כו' **עב"ל.** הד"א כל"ל: **בד"ה** א"ה יין נמי כו' **והשתא יין פוטר כל מיני משקין כו' עב"ל.** זו היא כדעת הרא"ש ע"ש אבל התוס' לעיל פסקו דלא כר' חייא דס"ל דיין פוטר כל מיני משקין כו' ודו"ק:

דף מב ע"א - דף מה ע"א

דף מב גמרא רבי מונא אומר משום ר' יהודה פת הבאה בכסנין מברכין עליה המוציא כו' ואמר שמואל הלכה כו'. ולא ניחא ליה לאוקמא גרייתא דרבי מונא בקבע עלייהו סעודתייהו כדמוקי לה ההיא דשמואל גבי לחמניות וק"ל: תוס' בד"ה לחמניות פירש"י כו' שהרי תחלתו וסופו עיסה כו' עכ"ל. כן הוא לשון הרא"ש ע"ש: בד"ה הסיבו אחד כו' וא"ת מ"ש דבמוגמר אפילו לא הסיבו כו' עכ"ל. לא ידענא מהיכא פסיקא להו דבמוגמר אפילו בלא הסיבו אחד מברך לכולן דהא משמע דהוא אומר על המוגמר כו' דקתני קמי אחר המזון אחד מברך כו' דאחירי בהסיבו ודו"ק: בא"ד אכילה ושתיה אינה באה אלא לזה אחר זה הס"ד ואחר כך מ"ה אע"פ שאין כו'. כל"ל:

ע"ב בד"ה ורב ששת כו' והלכתא כוותיה דרב נחמן בדיני וברב ששת באיסורי כו'. כל"ל: בא"ד שבתות ויו"ט לאו דוקא כו' ואפילו את"ל דדוקא נקט שבתות כו' עכ"ל. נראה מדבריהם דלא הוו גרסי בשמעתין ובשעה שאדם יוצא מביתו המרחץ כו' וכ"ה מפורש ברא"ש: בא"ד אע"פ דזה לשתות וזה לשרות דעד כאן לא קמבעיא אלא אי כו'. כל"ל: בא"ד א"כ נראה משום דה"ה להבדלה דאין לחלק כו' עכ"ל. ר"ל בגופו מקום אין לחלק בין קידוש להבדלה כיון דגם קידוש יש שלא במקום סעודה כמו הבדלה ודו"ק: בד"ה עשרה בני כו' והשתא ניחא הא דפרישית במתני' דמיירי כו'. כל"ל:

ח"א **דף מב ע"א** תיכף לת"ח ברכה שנאמר ויברכני וגו'. רש"י בחומש פי' שע"י נאה לי ברכה בשבילם לכתן לא היה לי בנים כו' ופי' הרא"ש כו' ע"ש ואין להאריך בדבריהן דמתוך עוגיין דשמעתין לא משמע כן אלא על אמו שהיה מעט ונתרבה אחר שנתברך תיכף מיד בביאתו דמפורש בענין שנאמר כי מעט אשר היה לך לפני ויפרץ לרוב ויברך ה' אותך לרגלי שפי' הרא"ש שנתברכת משעה שבאה רגלי בביתך ודומיא דהכי מייתי ויברך ה' את בית המצרי שמפורש בענין שמיכה היה בדכתיב ויהי מאז הפקיד אותו בביתו וגו' ויברך ה' וגו' וק"ל:

דף מג בד"ה בא להם יין כו' ואע"ג דיין כו'. כל זה הדיבור שייך לעיל בברייתא דכילד סדר הסיבה כו' וק"ל: בד"ה הואיל ואין כו' היה אומר דלא היא דהא שייך נמי אין בית הבליעה כו'. כל"ל:

ח"א **דף מג ע"ב** הוי אומר זה הריח כו'. הריח הוא אחד מה' המינים המורגשים והם נמצאים בכל ב"ח גם שאין להם נשמה ונראה לפרש הריח הוא קרוב יותר לרוחני מכל שאר הד' מינים והיינו נשמה דקאמר דמוח הריח בא ע"י נשימת הרוח שמתוך גוף ע"י הגוף ואין להאריך בדבריהן דמתוך מקום שהנשמה הנה ממנו ולא הגוף ואפשר שהבהמה שאין לה נשמה רק רוח חיים אף שיש לה חוש הריח אינה נהנית ממנו אחרי שאין לה נשמה ודו"ק: עתידים בחורי כו' שנאמר ילכו יונקותיו וגו'. מלשון ינק וחכים וכן ת"י יסגו בגין ובגן כו' ורימיהון כרים קטורת בוסמיא עכ"ל. ופירש"י שם כלבנון הוא בית המקדש וכדאמרינן בעלמא שמלבין עוונותיהם של ישראל ורש"י פירש הכא ריחו ממש כלבנון עליו ופרחיו ופי"ל שיחזו למעלת הרוחניות בחכמה כמו שכתוב במשיח והריחו ביראת ה' וגו' ודו"ק: יפה לו הקב"ה אומנתו בפניו כו'. ר"ל בעמא בעמא הנזירה שנגזר עליו מה יהיה מעשהו נגזר לו שיפה לו אומנתו פירוש גם שהיא מוחה ושפלה כדאמרי' פפ"ב דקידושין (פב:) א"א לעולם בלא בשם ובלא בורסקי כו' ומסיים בהאי קרא גם את העולם נתן בלבם וגו' שנתן בלב כל אומן ואומן שאומנתו יפה לו מבלי אשר לא ימצא האדם את המעשה וגו' דהיינו מעשה ואומנות אחרת כי אשר עשה האלהים שיעמוד באומנתו מראש ועד סוף ודו"ק: אבוקה בשנים וירח בג' כו' לשנים נראה ואינו מזיק כו'. משמע דכ"ש דלאור יום אינו נראה ואינו מזיק והא דכתיב מתך ישוף יומם וגו' ומקטב ישוד להריח וגו' היינו בעידן ריתחא שניתן רשות למשחית כדאמרינן פרק הכונס ע"ש: נוח לו לאדם כו' מגלן מתמר שנאמר היא מוצאת וגו'. מפורש פ"ק דסוטה ע"ש: משום חשדא כו'. ק"ק דל"ל נגאי משום חשדא הא מפני סכנת מזיקין נמי איסור איכא כדמוכח בפ' ג"ה (לא.) ויש לחלק דהכא בעיר דלא שכיחי מזיקין קאמר ועי"ש בחידושנו וק"ל: דקרי ליה פושע כו'. עיין פירש"י ויותר נראה לפרש פושע בשמ"ך דקרי ליה פושע על ראשי עם קדוש דעל ידי שבא באחרונה נקרא לפשוע עליהם בהיא דפרק מצות חליצה (קה:) בר' ישמעאל בר"י לתגב יוקריה הוה חזיל לאחו ובא באחרונה וא"ל אחדן מי הוא זה שמפשע על ראשי עם קודש ודו"ק: ליהדר ליה בקדושה דבי שמשי כו'. מפירש"י הכא ובפרק אלו קשרים (קיג.) ע"י שנותה יין קידוש מהדר ליה וכתבו תר"י אבל לא שיתן אותו בתוך עינו דהא אמרינן בשם' שבת שאפילו ע"ג עין אסור כו' ע"ש וליתא דבהדיא פרק שמונה שרצים (קח:) אמרינן יין בתוך עין אסור ע"ג עין מותר (א"ח סימן רמ"ט) וכ"כ בטור [א"ח סי' רס"ט] בשם רב נטרונאי זה שמקדשין בבה"מ ונותנין לבטר לשום רפואה ליתן על עיניהם כדאמרינן בפעיה כו' ע"ש ומיהו אין נוהגין כן ליתן מקידוש אפילו ע"ג עין ובהבלה עושין כן משום מיטב מלוה והכא ה"נ דקאמר דמיהדר ליה היינו ע"י שנותה ממנו בפירש"י ולא ע"י שנותן ע"ג עין ואין שייהה אין טעם מבורר בדבר שייהה מהדר ליה מאור עין ע"י נתינת יין קידוש על עין בפירוש הטור או ע"י שתיית כוס של קידוש עוד נראה לפרש דה"ק דמהדר ליה בקידושא דבי שמשי דהיינו משנכנס שבת מהדר ליה דאז ודאי לא יפסיע פסיעה גסה ואיסורא נמי איכא לפסוע בשבת פסיעה גסה כדאמר בפ' אלו קשרים (שם) דכתיב אם תשיב משבת רגלך שלא יהא הלוכך של שבת כהלוכך של חול ודו"ק: המהלך בקומה כו'. כי האדם הוא המרכבה והשכינה למעלה על ראשו והולך בקומה זקופה הרי הוא זוקף ראשו למעלה ודומה רגלי השכינה אשר על ראשו ונהיפך בשפלים ומוכיח אמר אני אשכון אם דכא וגו' להורידך השכינה למעה לארץ כדכתיב מגלה כל אחרת ועיין בפ"ק דקידושין ד"א מה:

דף מד בד"ה על העץ ועל כו' דלא מברכין על העץ אלא בסתמא על הארץ ועל הפירות בין נמי אין לשנות כו' עכ"ל. מדברי הרי"ף דאין לשנות בעל הארץ אבל אומרים ועל פרי הגפן וע"ש ברבינו יונה אבל בסוף דבריהם נראה דאין לשנות

דף מב ע"א רש"י בד"ה בירך על היין כו' כגון פרגיות ודגיס נ"ב בשר עוף: בד"ה מעשה קדרה חלקא עדגים וטיסני נ"ב לעיל דף ל"ז עיין בפירש"י: תוס' בד"ה לחמניות כו' כמו בפורים נ"ב העיקר לעיל בדף ל"ח בד"ה לחם העשוי כו': בד"ה אחכא דרים כו' ולאכול עם ב"ה כל"ל והס"ד ואח"כ מה"ד חדש אחכא דר"ג כו':

ע"ב תוס' בד"ה עשרה כו' והא דפריך ממתני' דמיירי כו' כל"ל:

דף מג ע"א גמרא מדקתני והוא אומר על המוגמר כו' (זהו) מכלל דאיכא דעדיף מיניה ומסייע ליה כו' בר פחתי לא ידעת מאי קאמר לך עיין כו' כל"ל:

ע"ב גמרא משום דקרי ליה עגל וי"א כו' כל"ל:

דף מד ע"א גמרא לא הוה מחזיק כו' להו לכולהו ומשתבע כו' מורידין ממנו כו' והסרונן על כל מה שברא כו' לא בסכנות תאכל בה לחם וכתיב כו' אמר ליה הר' המיניס על המחיה ועל הכלכלה ועל תנובת כו' ושמחנו בשמחה כי אתה טוב ומטיב לכל ומודה על הארץ ועל המחיה מחתם במאי חתים כו' כל"ל ו"ב ס"א: שם על הארץ כו' ועל כו' נ"ב ס"א דפרי על העץ ועל פרי העץ דחמרא על הגפן ועל פרי הגפן: רש"י אחר ד"ה אפילו אבל כו' כל"ל:

דף מה ע"א גמרא רבי מונא אומר משום ר' יהודה פת הבאה בכסנין מברכין עליה המוציא כו' ואמר שמואל הלכה כו'. ולא ניחא ליה לאוקמא גרייתא דרבי מונא בקבע עלייהו סעודתייהו כדמוקי לה ההיא דשמואל גבי לחמניות וק"ל: תוס' בד"ה לחמניות פירש"י כו' שהרי תחלתו וסופו עיסה כו' עכ"ל. כן הוא לשון הרא"ש ע"ש: בד"ה הסיבו אחד כו' וא"ת מ"ש דבמוגמר אפילו לא הסיבו כו' עכ"ל. לא ידענא מהיכא פסיקא להו דבמוגמר אפילו בלא הסיבו אחד מברך לכולן דהא משמע דהוא אומר על המוגמר כו' דקתני קמי אחר המזון אחד מברך כו' דאחירי בהסיבו ודו"ק: בא"ד אכילה ושתיה אינה באה אלא לזה אחר זה הס"ד ואחר כך מ"ה אע"פ שאין כו'. כל"ל:

ע"ב בד"ה ורב ששת כו' והלכתא כוותיה דרב נחמן בדיני וברב ששת באיסורי כו'. כל"ל: בא"ד שבתות ויו"ט לאו דוקא כו' ואפילו את"ל דדוקא נקט שבתות כו' עכ"ל. נראה מדבריהם דלא הוו גרסי בשמעתין ובשעה שאדם יוצא מביתו המרחץ כו' וכ"ה מפורש ברא"ש: בא"ד אע"פ דזה לשתות וזה לשרות דעד כאן לא קמבעיא אלא אי כו'. כל"ל: בא"ד א"כ נראה משום דה"ה להבדלה דאין לחלק כו' עכ"ל. ר"ל בגופו מקום אין לחלק בין קידוש להבדלה כיון דגם קידוש יש שלא במקום סעודה כמו הבדלה ודו"ק: בד"ה עשרה בני כו' והשתא ניחא הא דפרישית במתני' דמיירי כו'. כל"ל:

ח"א **דף מב ע"א** תיכף לת"ח ברכה שנאמר ויברכני וגו'. רש"י בחומש פי' שע"י נאה לי ברכה בשבילם לכתן לא היה לי בנים כו' ופי' הרא"ש כו' ע"ש ואין להאריך בדבריהן דמתוך עוגיין דשמעתין לא משמע כן אלא על אמו שהיה מעט ונתרבה אחר שנתברך תיכף מיד בביאתו דמפורש בענין שנאמר כי מעט אשר היה לך לפני ויפרץ לרוב ויברך ה' אותך לרגלי שפי' הרא"ש שנתברכת משעה שבאה רגלי בביתך ודומיא דהכי מייתי ויברך ה' את בית המצרי שמפורש בענין שמיכה היה בדכתיב ויהי מאז הפקיד אותו בביתו וגו' ויברך ה' וגו' וק"ל:

דף מג בד"ה בא להם יין כו' ואע"ג דיין כו'. כל זה הדיבור שייך לעיל בברייתא דכילד סדר הסיבה כו' וק"ל: בד"ה הואיל ואין כו' היה אומר דלא היא דהא שייך נמי אין בית הבליעה כו'. כל"ל:

ח"א **דף מג ע"ב** הוי אומר זה הריח כו'. הריח הוא אחד מה' המינים המורגשים והם נמצאים בכל ב"ח גם שאין להם נשמה ונראה לפרש הריח הוא קרוב יותר לרוחני מכל שאר הד' מינים והיינו נשמה דקאמר דמוח הריח בא ע"י נשימת הרוח שמתוך גוף ע"י הגוף ואין להאריך בדבריהן דמתוך מקום שהנשמה הנה ממנו ולא הגוף ואפשר שהבהמה שאין לה נשמה רק רוח חיים אף שיש לה חוש הריח אינה נהנית ממנו אחרי שאין לה נשמה ודו"ק: עתידים בחורי כו' שנאמר ילכו יונקותיו וגו'. מלשון ינק וחכים וכן ת"י יסגו בגין ובגן כו' ורימיהון כרים קטורת בוסמיא עכ"ל. ופירש"י שם כלבנון הוא בית המקדש וכדאמרינן בעלמא שמלבין עוונותיהם של ישראל ורש"י פירש הכא ריחו ממש כלבנון עליו ופרחיו ופי"ל שיחזו למעלת הרוחניות בחכמה כמו שכתוב במשיח והריחו ביראת ה' וגו' ודו"ק: יפה לו הקב"ה אומנתו בפניו כו'. ר"ל בעמא בעמא הנזירה שנגזר עליו מה יהיה מעשהו נגזר לו שיפה לו אומנתו פירוש גם שהיא מוחה ושפלה כדאמרי' פפ"ב דקידושין (פב:) א"א לעולם בלא בשם ובלא בורסקי כו' ומסיים בהאי קרא גם את העולם נתן בלבם וגו' שנתן בלב כל אומן ואומן שאומנתו יפה לו מבלי אשר לא ימצא האדם את המעשה וגו' דהיינו מעשה ואומנות אחרת כי אשר עשה האלהים שיעמוד באומנתו מראש ועד סוף ודו"ק: אבוקה בשנים וירח בג' כו' לשנים נראה ואינו מזיק כו'. משמע דכ"ש דלאור יום אינו נראה ואינו מזיק והא דכתיב מתך ישוף יומם וגו' ומקטב ישוד להריח וגו' היינו בעידן ריתחא שניתן רשות למשחית כדאמרינן פרק הכונס ע"ש: נוח לו לאדם כו' מנלן מתמר שנאמר היא מוצאת וגו'. מפורש פ"ק דסוטה ע"ש: משום חשדא כו'. ק"ק דל"ל נגאי משום חשדא הא מפני סכנת מזיקין נמי איסור איכא כדמוכח בפ' ג"ה (לא.) ויש לחלק דהכא בעיר דלא שכיחי מזיקין קאמר ועי"ש בחידושנו וק"ל: דקרי ליה פושע כו'. עיין פירש"י ויותר נראה לפרש פושע בשמ"ך דקרי ליה פושע על ראשי עם קדוש דעל ידי שבא באחרונה נקרא לפשוע עליהם בהיא דפרק מצות חליצה (קה:) בר' ישמעאל בר"י לתגב יוקריה הוה חזיל לאחו ובא באחרונה וא"ל אחדן מי הוא זה שמפשע על ראשי עם קודש ודו"ק: ליהדר ליה בקדושה דבי שמשי כו'. מפירש"י הכא ובפרק אלו קשרים (קיג.) ע"י שנותה יין קידוש מהדר ליה וכתבו תר"י אבל לא שיתן אותו בתוך עינו דהא אמרינן בשם' שבת שאפילו ע"ג עין אסור כו' ע"ש וליתא דבהדיא פרק שמונה שרצים (קח:) אמרינן יין בתוך עין אסור ע"ג עין מותר (א"ח סימן רמ"ט) וכ"כ בטור [א"ח סי' רס"ט] בשם רב נטרונאי זה שמקדשין בבה"מ ונותנין לבטר לשום רפואה ליתן על עיניהם כדאמרינן בפעיה כו' ע"ש ומיהו אין נוהגין כן ליתן מקידוש אפילו ע"ג עין ובהבלה עושין כן משום מיטב מלוה והכא ה"נ דקאמר דמיהדר ליה היינו ע"י שנותה ממנו בפירש"י ולא ע"י שנותן ע"ג עין ואין שייהה אין טעם מבורר בדבר שייהה מהדר ליה מאור עין ע"י נתינת יין קידוש על עין בפירוש הטור או ע"י שתיית כוס של קידוש עוד נראה לפרש דה"ק דמהדר ליה בקידושא דבי שמשי דהיינו משנכנס שבת מהדר ליה דאז ודאי לא יפסיע פסיעה גסה ואיסורא נמי איכא לפסוע בשבת פסיעה גסה כדאמר בפ' אלו קשרים (שם) דכתיב אם תשיב משבת רגלך שלא יהא הלוכך של שבת כהלוכך של חול ודו"ק: המהלך בקומה כו'. כי האדם הוא המרכבה והשכינה למעלה על ראשו והולך בקומה זקופה הרי הוא זוקף ראשו למעלה ודומה רגלי השכינה אשר על ראשו ונהיפך בשפלים ומוכיח אמר אני אשכון אם דכא וגו' להורידך השכינה למעה לארץ כדכתיב מגלה כל אחרת ועיין בפ"ק דקידושין ד"א מה:

דף מד בד"ה על העץ ועל כו' דלא מברכין על העץ אלא בסתמא על הארץ ועל הפירות בין נמי אין לשנות כו' עכ"ל. מדברי הרי"ף דאין לשנות בעל הארץ אבל אומרים ועל פרי הגפן וע"ש ברבינו יונה אבל בסוף דבריהם נראה דאין לשנות

חכמת שלמה

דף מב ע"א בד"ה בירך על היין כו' כגון פרגיות ודגיס נ"ב בשר עוף: בד"ה מעשה קדרה חלקא עדגים וטיסני נ"ב לעיל דף ל"ז עיין בפירש"י: תוס' בד"ה לחמניות כו' כמו בפורים נ"ב העיקר לעיל בדף ל"ח בד"ה לחם העשוי כו': בד"ה אחכא דרים כו' ולאכול עם ב"ה כל"ל והס"ד ואח"כ מה"ד חדש אחכא דר"ג כו':

ע"ב תוס' בד"ה עשרה כו' והא דפריך ממתני' דמיירי כו' כל"ל:

דף מג ע"א גמרא מדקתני והוא אומר על המוגמר כו' (זהו) מכלל דאיכא דעדיף מיניה ומסייע ליה כו' בר פחתי לא ידעת מאי קאמר לך עיין כו' כל"ל:

ע"ב גמרא משום דקרי ליה עגל וי"א כו' כל"ל:

דף מד ע"א גמרא לא הוה מחזיק כו' להו לכולהו ומשתבע כו' מורידין ממנו כו' והסרונן על כל מה שברא כו' לא בסכנות תאכל בה לחם וכתיב כו' אמר ליה הר' המיניס על המחיה ועל הכלכלה ועל תנובת כו' ושמחנו בשמחה כי אתה טוב ומטיב לכל ומודה על הארץ ועל המחיה מחתם במאי חתים כו' כל"ל ו"ב ס"א: שם על הארץ כו' ועל כו' נ"ב ס"א דפרי על העץ ועל פרי העץ דחמרא על הגפן ועל פרי הגפן: רש"י אחר ד"ה אפילו אבל כו' כל"ל:

דף מה ע"א גמרא רבי מונא אומר משום ר' יהודה פת הבאה בכסנין מברכין עליה המוציא כו' ואמר שמואל הלכה כו'. ולא ניחא ליה לאוקמא גרייתא דרבי מונא בקבע עלייהו סעודתייהו כדמוקי לה ההיא דשמואל גבי לחמניות וק"ל: תוס' בד"ה לחמניות פירש"י כו' שהרי תחלתו וסופו עיסה כו' עכ"ל. כן הוא לשון הרא"ש ע"ש: בד"ה הסיבו אחד כו' וא"ת מ"ש דבמוגמר אפילו לא הסיבו כו' עכ"ל. לא ידענא מהיכא פסיקא להו דבמוגמר אפילו בלא הסיבו אחד מברך לכולן דהא משמע דהוא אומר על המוגמר כו' דקתני קמי אחר המזון אחד מברך כו' דאחירי בהסיבו ודו"ק: בא"ד אכילה ושתיה אינה באה אלא לזה אחר זה הס"ד ואחר כך מ"ה אע"פ שאין כו'. כל"ל:

ע"ב בד"ה ורב ששת כו' והלכתא כוותיה דרב נחמן בדיני וברב ששת באיסורי כו'. כל"ל: בא"ד שבתות ויו"ט לאו דוקא כו' ואפילו את"ל דדוקא נקט שבתות כו' עכ"ל. נראה מדבריהם דלא הוו גרסי בשמעתין ובשעה שאדם יוצא מביתו המרחץ כו' וכ"ה מפורש ברא"ש: בא"ד אע"פ דזה לשתות וזה לשרות דעד כאן לא קמבעיא אלא אי כו'. כל"ל: בא"ד א"כ נראה משום דה"ה להבדלה דאין לחלק כו' עכ"ל. ר"ל בגופו מקום אין לחלק בין קידוש להבדלה כיון דגם קידוש יש שלא במקום סעודה כמו הבדלה ודו"ק: בד"ה עשרה בני כו' והשתא ניחא הא דפרישית במתני' דמיירי כו'. כל"ל:

ח"א **דף מב ע"א** תיכף לת"ח ברכה שנאמר ויברכני וגו'. רש"י בחומש פי' שע"י נאה לי ברכה בשבילם לכתן לא היה לי בנים כו' ופי' הרא"ש כו' ע"ש ואין להאריך בדבריהן דמתוך עוגיין דשמעתין לא משמע כן אלא על אמו שהיה מעט ונתרבה אחר שנתברך תיכף מיד בביאתו דמפורש בענין שנאמר כי מעט אשר היה לך לפני ויפרץ לרוב ויברך ה' אותך לרגלי שפי' הרא"ש שנתברכת משעה שבאה רגלי בביתך ודומיא דהכי מייתי ויברך ה' את בית המצרי שמפורש בענין שמיכה היה בדכתיב ויהי מאז הפקיד אותו בביתו וגו' ויברך ה' וגו' וק"ל:

דף מג בד"ה בא להם יין כו' ואע"ג דיין כו'. כל זה הדיבור שייך לעיל בברייתא דכילד סדר הסיבה כו' וק"ל: בד"ה הואיל ואין כו' היה אומר דלא היא דהא שייך נמי אין בית הבליעה כו'. כל"ל:

ח"א **דף מג ע"ב** הוי אומר זה הריח כו'. הריח הוא אחד מה' המינים המורגשים והם נמצאים בכל ב"ח גם שאין להם נשמה ונראה לפרש הריח הוא קרוב יותר לרוחני מכל שאר הד' מינים והיינו נשמה דקאמר דמוח הריח בא ע"י נשימת הרוח שמתוך גוף ע"י הגוף ואין להאריך בדבריהן דמתוך מקום שהנשמה הנה ממנו ולא הגוף ואפשר שהבהמה שאין לה נשמה רק רוח חיים אף שיש לה חוש הריח אינה נהנית ממנו אחרי שאין לה נשמה ודו"ק: עתידים בחורי כו' שנאמר ילכו יונקותיו וגו'. מלשון ינק וחכים וכן ת"י יסגו בגין ובגן כו' ורימיהון כרים קטורת בוסמיא עכ"ל. ופירש"י שם כלבנון הוא בית המקדש וכדאמרינן בעלמא שמלבין עוונותיהם של ישראל ורש"י פירש הכא ריחו ממש כלבנון עליו ופרחיו ופי"ל שיחזו למעלת הרוחניות בחכמה כמו שכתוב במשיח והריחו ביראת ה' וגו' ודו"ק: יפה לו הקב"ה אומנתו בפניו כו'. ר"ל בעמא בעמא הנזירה שנגזר עליו מה יהיה מעשהו נגזר לו שיפה לו אומנתו פירוש גם שהיא מוחה ושפלה כדאמרי' פפ"ב דקידושין (פב:) א"א לעולם בלא בשם ובלא בורסקי כו' ומסיים בהאי קרא גם את העולם נתן בלבם וגו' שנתן בלב כל אומן ואומן שאומנתו יפה לו מבלי אשר לא ימצא האדם את המעשה וגו' דהיינו מעשה ואומנות אחרת כי אשר עשה האלהים שיעמוד באומנתו מראש ועד סוף ודו"ק: אבוקה בשנים וירח בג' כו' לשנים נראה ואינו מזיק כו'. משמע דכ"ש דלאור יום אינו נראה ואינו מזיק והא דכתיב מתך ישוף יומם וגו' ומקטב ישוד להריח וגו' היינו בעידן ריתחא שניתן רשות למשחית כדאמרינן פרק הכונס ע"ש: נוח לו לאדם כו' מנלן מתמר שנאמר היא מוצאת וגו'. מפורש פ"ק דסוטה ע"ש: משום חשדא כו'. ק"ק דל"ל נגאי משום חשדא הא מפני סכנת מזיקין נמי איסור איכא כדמוכח בפ' ג"ה (לא.) ויש לחלק דהכא בעיר דלא שכיחי מזיקין קאמר ועי"ש בחידושנו וק"ל: דקרי ליה פושע כו'. עיין פירש"י ויותר נראה לפרש פושע בשמ"ך דקרי ליה פושע על ראשי עם קדוש דעל ידי שבא באחרונה נקרא לפשוע עליהם בהיא דפרק מצות חליצה (קה:) בר' ישמעאל בר"י לתגב יוקריה הוה חזיל לאחו ובא באחרונה וא"ל אחדן מי הוא זה שמפשע על ראשי עם קודש ודו"ק: ליהדר ליה בקדושה דבי שמשי כו'. מפירש"י הכא ובפרק אלו קשרים (קיג.) ע"י שנותה יין קידוש מהדר ליה וכתבו תר"י אבל לא שיתן אותו בתוך עינו דהא אמרינן בשם' שבת שאפילו ע"ג עין אסור כו' ע"ש וליתא דבהדיא פרק שמונה שרצים (קח:) אמרינן יין בתוך עין אסור ע"ג עין מותר (א"ח סימן רמ"ט) וכ"כ בטור [א"ח סי' רס"ט] בשם רב נטרונאי זה שמקדשין בבה"מ ונותנין לבטר לשום רפואה ליתן על עיניהם כדאמרינן בפעיה כו' ע"ש ומיהו אין נוהגין כן ליתן מקידוש אפילו ע"ג עין ובהבלה עושין כן משום מיטב מלוה והכא ה"נ דקאמר דמיהדר ליה היינו ע"י שנותה ממנו בפירש"י ולא ע"י שנותן ע"ג עין ואין שייהה אין טעם מבורר בדבר שייהה מהדר ליה מאור עין ע"י נתינת יין קידוש על עין בפירוש הטור או ע"י שתיית כוס של קידוש עוד נראה לפרש דה"ק דמהדר ליה בקידושא דבי שמשי דהיינו משנכנס שבת מהדר ליה דאז ודאי לא יפסיע פסיעה גסה ואיסורא נמי איכא לפסוע בשבת פסיעה גסה כדאמר בפ' אלו קשרים (שם) דכתיב אם תשיב משבת רגלך שלא יהא הלוכך של שבת כהלוכך של חול ודו"ק: המהלך בקומה כו'. כי האדם הוא המרכבה והשכינה למעלה על ראשו והולך בקומה זקופה הרי הוא זוקף ראשו למעלה ודומה רגלי השכינה אשר על ראשו ונהיפך בשפלים ומוכיח אמר אני אשכון אם דכא וגו' להורידך השכינה למעה לארץ כדכתיב מגלה כל אחרת ועיין בפ"ק דקידושין ד"א מה:

דף מד בד"ה על העץ ועל כו' דלא מברכין על העץ אלא בסתמא על הארץ ועל הפירות בין נמי אין לשנות כו' עכ"ל. מדברי הרי"ף דאין לשנות בעל הארץ אבל אומרים ועל פרי הגפן וע"ש ברבינו יונה אבל בסוף דבריהם נראה דאין לשנות

ד"ה וחסרונן כל גרסי קיפוקן והס"ד ושם נרשם גמרא ואח"כ נמחק: ד"ה דעך כו' ל"ל אפרי דעך: תוס' בד"ה על העץ כו' על הבדה נמחק וג"ב בכל הטוסאות אינו:

ע"ב גמרא א"ל רבא ל"ל נ"ב ל"ל רב: תוס' בד"ה ובני מערבא כו' זמן תפילין אפ"ה לא מברכין דדוקא כו' היו מברכין וקשה דהוה מצי לשנויי כו' כל"ל:

דף מה ע"א רש"י בד"ה מאי עמא דבר היאך נוהגין הס"ד ואח"כ מ"ה וכבר נהגו לברך בתחלה כו' מה שברא הס"ד והשאר נמחק: תוס' בד"ה דתנקתיה כו' הגאה כי אם לשתות מים לגמאו והגאה דתנקתיה כו' כל"ל: בא"ד כדאמרינן לעיל. נ"ב דף ל"ו:

סליק פרק ששי

שלשה שאכלו פרק שביעי

תוס' בד"ה אבל טבל כו' מן ובד"ה אם אכלו שלשתן עד אלא מנאן כל זה נמחק וג"ב אין כאן מקומו והאחר"י הביא ראיה ממנו דדוקא אין מזמנים עליו אבל ברכה תחלה וסוף בני אע"פ שהיא אכילת איסור ע"ש בחאר"י. (עיין במהרש"א):

סליק פרק ראשון

שלשה שאכלו פרק שביעי

תוס' בד"ה אבל טבל כו' מן ובד"ה אם אכלו שלשתן עד אלא מנאן כל זה נמחק וג"ב אין כאן מקומו והאחר"י הביא ראיה ממנו דדוקא אין מזמנים עליו אבל ברכה תחלה וסוף בני אע"פ שהיא אכילת איסור ע"ש בחאר"י. (עיין במהרש"א):

אגדות מהרש"א

דף מב ע"א - דף מה ע"א

כלל ואומרים בין ג"כ על המרן ועל הפירות וק"ל: בד"ה אינהו מיכל כו' כי כך פירש ר"ת גבי לעולם ישא כו' עכ"ל. הן מילתא בפ"ק דקדושין וע"ש בתוס' פי' ר"ת והקושיא מהכא ועיקר המירוץ לרב חסדא ע"ש בתוס':

ע"ב בד"ה ולבני מערבא כו' ואע"ג דאנן קי"ל דשבת ויו"ט לאו זמן כו' עכ"ל. ר"ל אפילו כשמקלקין אותן בהכנסת שבת ויו"ט דלאו זמן תפילין הוא מ"מ אין מברכין כיון דלאו מושמרת את המקה וגו' נפקא ליה ותדע כו' וק"ל:

סליק פרק כיצד מברכין

ח"א **דף מד ע"א** דלא טעים מזונא כו'. הפירות מתוקין ואינן קועדין כפירש"י ועד"ז יש לפרש מלגת המרגלים בא"י שהמיטו פירות טובים ממנה ע"ש מ"ש בחידושנו בתחלת פרק ג"ש שהיה מלוגתם שאין בא"י רק פירות מתוקין ואין בהם חי"ש ומה חלב ודבש היא וזה פריה ר"ל שהן מתוקין כדבש הזה אבל אין בהן חי' נפש שאין קועדין ומדרבה מחליטין בממת המתיקות וכעו מלא להשיב לב כמ"ש התוס' וק"ל: ס' רבוא ספלי טרית תאנים כו'. שיין לדעיל דטרית זה הוא דבר המלוח להשיב לב הקולני מאיש שמחלש לבם מתוך מתיקות הפירות כן נראה מדברי הערוך בערך ספל ע"ש: עיר אחת היתה בא"י וגופנית שמה שהיו בה שמונים זוגות כהנים כו'. שהיו מדקדקים כ"כ בימות שהכהן יצא כהנם כדאמרי' פ' אלו עוברין (מט.) בת כהן לישראל אין זוונג עולה יפה ואפשר שלכך נקרא העיר גופנית ע"ש אשתך כגפן פוריה וגו' כענבי הגפן בענבי הגפן:

ע"ב ביצה מגולגלתא כו'. דמילה היא מגולגלת על שתהא גלויה קצת תפירש"י פרק היכה: מאי דעתיך דאר"י כל האוכל ירק כו'. אינו דומה שלא אמר אמר לדר"י והני מימרות דר"י פליגי אהדדי כנראה מפירש"י אלא שהם אכלו ירק אי וס"ל דלא אר"י אמור לאפר משום ריחא בירק אי אלא בירק מצוטל ומ"ה א"ל לחר זוטרא והא אמר דקאכלינן ירק אי וקא משמעית בהדן ולוכא משום ריחא וקא"ל אגא כאידך דר"י ס"ל דגם בירק אי בלינא ביה משום ריחא איסורא מיהא איכא מאיזה טעם שיהיה ודו"ק: כל הקרוב לנפש כו'. פירש"י עונקא לאור מקום כו' סמוך לגב ולמעיים עכ"ל. והוא דחוק דרוב בשר הגוף הוא יותר סמוך לגב ולמעיים מבשר הלאור וע"כ נראה לפרש כל הקרוב לנפש כו' היינו שקרוב למקום בית השמיטה שמשם יצא הדם שהוא הנפש כמ"ש כי הדם הוא הנפש וזה שאמר רבא מהיכא דמקרב לבי ברוך שהוא יותר קרוב ליציאת נפש גם שהוא יותר רחוק מלב וממעיים ודו"ק:

סליק פרק כיצד מברכין

פרק שלשה שאכלו

דף מה פירש"י בד"ה עד כמה כו' וג"מ להוציאם י"ח אם יתנו לו הכום כו' עכ"ל. דאי לענין לירוף לזימון לא הוה אצטריך ליה למתני עד כמה מזמנין עליו אלא דה"ל למיפלג לענין ברכה אי חייב בכזית אי בעי כביצה וממילא דהוה שמעינן מיניה לענין לירוף דלא גרע מטבל עמו בעיר דמצטרף כדלקמן אלא דלענין להוציא את הרבים י"ח אצטריך ליה למיתני כדאמרי' לקמן וק"ל: תוס' בד"ה שלשה שאכלו כו'. ורב אלפס תופס דרך משנה עיקר כו' ע"כ"ל. כן הוא בתוס' בכל ספרים ישנים ומדבריהם מקרוב נאו שהגיהו ורב אלפס תופס דרך ראשון עיקר וה"פ כו' עכ"ל. לא ידענא להולמו שהרי רב אלפס כתב דאשמעינן מתני' דאין רשאין לחלק דאע"פ שכל אחד ואחד אוכל מכברו לעצמו אין רשאין לחלק ואין זה מסכים לדרך ראשון שכתבו התוס' וה"פ נתנו כו' וגם רבינו יונה כתב לפי דברי הרי"ף שאינו לדעת ר' האמוראים שבירושלמי וע"ש באורך: בד"ה אכל טבל כו' וה"ה אם אכלו שלשתן טבל דאין חייבין לזמן כדאמרי' כו' עכ"ל. מהרש"ל מחק כל זה מדברי התוס' לפי שמצא ראיה זו בדברי הרא"ש על ע"א ואין זה כדאי למחוק כל נוסחות התוס' שלפנינו והפי' לדבריהם דהשתא דטעמא דאין מזמנין על האוכל טבל משום דלאו שמה אכילה ואין קובעין עליה כיון דאסורה אף לכהן ה"ה נאכלו שלשתן טבל דאין מזמנין כדאמרינן הרי שגזל כו' אלא מנאן כיון דמנאן הוא אין זה מקרי להו קבוע לזמן עליו וה"ל כאוכל פירות כמ"ש הרר"י בפי' הרי"ף וק"ל: בד"ה בקולו של משה וא"ת היכי כו' והוא מביא שהקב"ה היה קורא ומשה היה מתרגם כו' עכ"ל. הוצרכו לזה דאי הוה איכא לפרושי שמשה היה קורא והקב"ה היה מתרגם הוה א"ש דמייתי ראיה שהמתרגם אינו רשאי להריס קולו יותר מהקורא אבל השתא שמתוך המקרא שהביא משה ידבר והאלהים יענני וגו' משמע שהקב"ה קורא ומשה היה מתרגם א"כ אין כאן ראיה [שלא להריס קולן אלא שהקורא לא יריס קולו יותר מהמתרגם ודו"ק: בד"ה שלשה שאכלו כו' וכה"ג תמצא בהרבה מקומות ותימה אם כן אמאי לא מקשה כו' עכ"ל. ר"ל דבכמה מקומות מייתי הרישא ומנך בעיקר קושייתו אסיפא ומה שהקשו שוב אמאי לא מקשה מן הסיפא כו' ר"ל כי

ע"ב בד"ה והא ק' נשי כתרי כו' אבל לא המ"ל כחד דמיין דאינן כו' עכ"ל. ר"ל לענין קנון תפלה ה"ל למנקט כחד דמיין אלא דלא ה"מ למנקט הכי דא"כ גם אינן יכולין לזמן והא קתני כו' וק"ל: בד"ה שאני התם דאיכא דעות כו' מדקתני מזמנות משמע דקאמר חייבות כו' עכ"ל. יש לדקדק הא כבר פירשו לעיל בשם רש"י הא דקאמר כתרי דמיין היינו דפסיקא ליה דאין חייבין לזמן וע"כ מזמנות רצו משמע ויש לישב דודאי לדברי המקשה דמדמה להו כתרי ולא אפיק אדעתיה הא דאיכא דעות ליה לן לפרושי מזמנות אלא רשות אבל השתא דמסיק דאיכא דעות משמע להו שפיר לפרושי מזמנות דחייבות לזמן וכמ"ש הרא"ש והרר"י ובהכי יתישבו תחלת דבריהם שסמכו אותן כאן אשיורא דאיכא דיעות דמכאן משמע דנשים יכולות לזמן כו' דהא מברייתא גופה איכא למשמע הכי דקתני מזמנות והיינו לכל הפחות יכולות לזמן אלא שסמכו דבריהם כאן משום הך קושיא דמזמנות משמע חייבות להאי שיטורא דאיכא דיעות ודו"ק:

ח"א **דף מה ע"א** שנאמר משה ידבר כו'. וכתבו התוספות וא"ת כו' ע"ש וכל דבריהם ע"פ מה שהביאו להקב"ה הוא הקורא ומשה הוא היה המתרגם כמ"ש בחידושי הלכות ולולי דבריהם היה נראה לפרש דס"ל משה היה הקורא והקב"ה הוא המתרגם דמשה לא היה קורא רק בלה"ק שאין הכל מבינים בו אבל דברו של הקב"ה היו בו ע' לשון כדאמרי' פ' רע"ק (פס.) כל דבור ודבור שיצא מפי הקב"ה היה נחלק לע' לשונות והיינו שהיה מתרגם לכל אחד כפי הלשון שמבין ומו לא מידי וק"ל:

דף מו בד"ה לא סבר כו' מיהו יש לישב הני תרי לישני דר' יוחנן כשהבעל כו' עכ"ל. מצאתי בתרדקי שן דר' יוחנן אירי כשהבעל כו' אך קשה מי הכריחו לכך לישב לישנא דרב הונא ולישנא דר' יוחנן אהדדי דלכאורה משמע בשמעתין דפליגי אהדדי ר' יוחנן ורב הונא כדקאמר ואיהו כמאן ס"ל כהא דאמר"י כו' ונראה לומר דקשיא להו דרבי זירא סבר כתחלת דבריו של ר"י דאמר בעה"ב בונע ולא כסוף דבריו שאמר ר"י אורח מברך וכן קשה כיון דר' אבהו הוה ידע וס"ל הא דאמר ר"י בעה"ב בונע ואורח מברך כו' כדמסיק אמאי קאמר לרבי זירא מעיקרא ליתי לן מר אלא דאית לן לפלוגי בין דאיכא גדול ובין דליכא גדול ולכך מתוך עונתנותו של רבי אבהו מעיקרא הוה משוה לרבי זירא גדול ממנו ולכך א"ל לבונע ורבי זירא אמר אדרבה אתה הוא גדול וכיון שאתה בעה"ב יש לך לבונע כדאמר ר"י בעה"ב בונע בשאין שם גדול וה"ה בכולן גדולים וא"ל ר' זירא לרבי אבהו נמי לברך בעה"ב כדרב הונא דבונע מברך ומסיק תלמודא מיהו כמאן ס"ל שרלה ליתן לברך לר' זירא אמר שהיה הוא הבונע וקאמר כר"י דאמר בעה"ב בונע ואורח מברך בשאין שם גדול וה"ה בגדולים השוין דבעה"ב בונע ואורח מברך ומיהו ר' זירא לא רלה לברך דהיה מתשיב לר' אבהו לגדול ממנו והתוס' שכתבו אבל כשאין בעה"ב מיסב עמהן הגדול שבהן יעשה המוציא כו' ה"ה כשיש בעה"ב ויש גדול ממנו הגדול קודם והכי פסקינן הלכתא לקמן דגדול מברך והרי"ף והרא"ש המיאו אהך הלכתא מימרא דר"י כל ת"ח שמברך לפניו אפילו כהן ע"ה כו' ולפי זה יש לקיים בדברי התוס' ומרדכי הני תרי לישני דר' יוחנן דהיינו ממש לישב תרי לישני דר"י דהכא סבר דבעה"ב בונע ואורח מברך ולקמן סבר דגדול מברך ודו"ק: בד"ה ולמ"ד שנים כו' ולפי שיטתו פי' כן ודוחק כו' לכך נראה פי' של רב אלפס דקאי כו' עכ"ל. מתוך דוחק זה אינו מוכרח כפי' רב אלפס דאיכא לפרושי כשיטתם לעיל דקאי אאחד שמסיקין לשנים דהוא חוזר למקום שפסק דהוי שני ברכות מברכת המזון וגם רב אלפס גופיה לא הוכיח פירושו אלא מדתני לה שנים ושלשה בל' זכר ובאידך ברייתא שלשה וארבעה כמ"ש בדמיו יונה וק"ל: בא"ד לפעמים נשלמה בשנים וה"ה בא' כו' עכ"ל. כל"ל: בד"ה כל הברכות כו' אשר יצר אינה סמוכה לנטילת ידים דנטילה שייכא בלא אשר יצר כו' עכ"ל. מגומגם קצת והל"ל בהיפך דאשר יצר שייכא בלא נטילה ולכך אינה סמוכה לנטילת ידים דהרבה פעמים אומרה בלא נטילה ודו"ק: בא"ד ואיכא הפסק גדול בין ראשון לאחרון כו' לא זזה ממקומה עכ"ל. ר"ל דהפסק כל קריאה של הסדרא הוי הפסק עפי' מפסוקי דזמרה בין ברוך שאמר לישתבח ועפי' מק"ש בין אהבה לאמת ולכך פתח ברכה אחרונה בברוך ושוב לא זזה ממקומה אלא לפתוח בברוך וק"ל:

ע"ב בד"ה והטוב והמטיב וא"ת אמאי פותחת בברוך והלא סמוכה כו' עכ"ל. לכאורה שדבריהם בעצמם הם דברי התלמוד דאמר פותח בברוך כו' מכלל דברכה בפני עצמה היא ויש לישב דקשיא להו דהני דמברכין היא מ"מ כיון דסמוכה היא לברכות דאורייתא מקרי סמוכה לתברתה ואהא תירלו דלא שייכא כלל לברכות דאורייתא דלא נתקנה אלא אח"כ בשביל הרוגי ביתר וק"ל: בא"ד ונאמן אתה של ברכת הפטרה כו' הוא נכתב גדול כו' עכ"ל. ביאור דברי התוס' בפ' ע"פ וז"ל וברכה שלאחר ההפטרה צור העולמים עד שכל דבריו אמת וצדק ויש הפסק במחזורים ומתחיל נאמן אתה הוא ואין שם ברכה לא בתחתית ראשונה ולא בסתימת שניה ונראה כו' ע"ש באורך: בד"ה להיכן הוא חוזר כו' למקום שפסק שאומר ברוך שאכלנו עכ"ל. והוא פי' הרב אלפסי: בא"ד דהיינו למר מהזן ואילך ולמר מנברך והשתא כו' עכ"ל. משמע למר מהזן היינו תחלת הזן ולמר מנברך היינו תחלת נברך וא"כ הוא מאי למקום שפסק גם אם נפרש בדוחק למר מהזן היינו מסוף הזן דהיינו מברכת הארץ ולמר מנברך היינו מסופו דהיינו מהזן קשה קצת דא"כ למ"ד חוזר לראש היינו מתחלת נברך דלא שייך ביחיד לומר כן ונראה להגיה למר מהזן ולמר מנודה לך דהיינו מתחלת הזן ומתחלת נודה לך מיהו מ"ד חוזר לראש ליכא לפרושי אלא למ"ד [עד] נודה לך ודו"ק: בא"ד והשתא ניחא דלא קשה מהזן שהרי לא ספי בנתיים עכ"ל. כל"ל ר"ל דלהך פירושא דאירי בילא אחד מהן לשוק דאפשר דלא ספי ואכיל בנתיים ולכך יולא שפיר בברכת הזן שמע כבר מהשנים משא"כ אי הוה אירי

נא' המפסיק לבי' ואוכל אח"כ תקשי שפיר כדלעיל כיון שאכל אח"כ היאך יולא הזן דהוא דאורייתא וק"ל: בד"ה מר זוטרא כו' דיש מיתה בלא חטא ויש יסורין בלא עון ומיהו בכך אין למחקו עכ"ל. כל"ל עיין ברמינו יונה: בד"ה בזמן שהן כו' ולקמן במתניתא גרסי' גדול כו' עכ"ל. כל"ל: בד"ה אין מכבדין כו' הא קאולי באורחא כו' וי"ל כשיצאו לדרך כא' מכבדים כו' עכ"ל. ק"ק דהאי ליצנא גופא הוו קאולי באורחא קאמר הכא גבי רבין ואבי וע"כ דלא מתוקמא אלא בשלא יצאו לדרך כא' וק"ל:

ח"א **דף מו ע"ב** אין מכבדין בדרכים כו'. מפורש פרק אמר ליה הממונה:

דף מז גמרא א"ל רב מאי דעתיך לאצטרופי כו'. כל"ל: תוס' בד"ה אין המסובין כו' יש חילוק בין שתיה לאכילה א"נ כו' שלא שתה המברך ולא פליגי רבי בון כו' עכ"ל. כל"ל ועיין כל דבריהם בתוס' פ' ע"פ ובהרא"ש כאן וק"ל:

ע"ב בד"ה מצוה דרבים שאני מכאן קשה לה"נ דפ' דמי שמת לו מת ביו"ט האחרון כו' עכ"ל. דשמחת הרגל הוה נמי מצוה דרבים כמ"ש הרא"ש מיהו מה שכתבו מהתיא דכתובות ומדז' ימי המשתה מבטלין אבלות דאורייתא כ"ש יו"ט שני עכ"ל. קשה קצת דמאי עשה ומצוה דרבים איכא בז' ימי המשתה של חתן טפי מבאמילות (דחתן) ויש לישב ודו"ק:

ח"א **דף מז ע"א** כל העונה אמן יותר מדאי אינו אלא טועה כו'. שהוא סובר שעל ידי שיאמרן בחתן יתרין ימים ושנים כדאמרינן בסמוך כל המתרין בחתן מתריכין לו ימיו ושנותיו והוא טועה דאריכות ימים ושנים יותר מדאי נמי אינן טובים כמ"ש והגיעו שנים אשר תאמר אין לי בהם חפץ וגו' וק"ל:

ע"ב איזהו ע"ה כל שאינו קורא ק"ש כו'. כל הסוגיא מפורש בתוס' סוטה פרק היה נוטל ע"ש: לעולם ישכים אדם לבהכ"נ כדי שיזכה וימנה עם י' כו'. דכל מי שבאה שכינתא שרא והם י' הראשונים שהביאו השכינה לבהכ"נ והבאים אח"כ אינן עושין כלום בזה רק מה שמתפללין עם הי' שהביאו השכינה לשם וק"ל:

דף מח בד"ה ולית הלכתא כו' באותו מעשה דרבי אליעזר ודלעולם ישכים ותניא כוותיה כו' בתר תניא כוותיה דישכים כו' עכ"ל. כל"ל וכלל נוסחות שלפנינו לא מייתי בריתא ת"כ אהא דישכים ודו"ק: בא"ד אע"ג דתנא ברייתא הכי לאתויי פורח יעמידנה רב נחמן באינו יודע כו' דבי בעי יודע או פורח כדפי' כו' עכ"ל. דבריהם תמוהים שהם סותרים דבריהם בזה הדיבור דלעיל שכתבו קטן פורח מזמנין עליו היינו דוקא היודע למי מברכין ותרוייהו בעינן כו' ולכאורה היה נראה לישב שאלו הדברים שכתבו כאן הם דברי ר"ת דבתחלת מייניהו סגי והוא דעת הרא"ש ע"ש ולעיל שכתבו דבעינן תרוייהו הוא דעת אחרת אבל ר"ת גופיה כתב לעיל דבעינן פורח ויודע וע"ק לי להאי פירושא בתרא כיון דמלתא דרב נחמן דאמר דאית הלכתא בכל הני שמעתתא קאי אכל הני דלעיל מכ"ש דקאי אר' יוחנן אלא אריב"ל לא ניחא להו דקאי משום דהפסיק במעשה דר"א ומשכים ולפי' ראשון ניחא דפליג אדר"י דלא בעי אלא פורח ורב נחמן בעי נמי יודע אבל לפי' ב' ר"י נמי נקט סתם פורח בלא יודע ודו"ק: בא"ד דר"א דמיירי בתפלה ויש מצרפין קטן כו' קטן פורח כפיר"ח ויודע כו'. כל"ל: בא"ד ודוקא התם במגילה דקטן עולה כו' אי לא הוה משום כבוד כו' עכ"ל. נמס' מגילה אמרו דקטן עולה למנין ואי לא הוה משום כבוד לבור לא הוו אמרי הכי התם אבל לשאר כו' (א) וק"ל: בא"ד ור"ת פי' דהתיא דר"י ב"ח דוקא בג' מיירי עכ"ל. אבל הא דפריך מייניה מירושלמי אהא דאין עושין קטן סניף לעשרה כו' וכמ"ש התוס' לעיל לא יתישב וק"ל: בד"ה אביי ורבא כו' לאו לאומוני עלייהו קא מנסי להו כי היו כו' עכ"ל. כל"ל: בד"ה תשעה שאכלו כו' שהרי שתיה בכלל אכילה ויש כו' וכן פסק ר"י בתוספתא והשר כו' עכ"ל. כל"ל: בד"ה עד שיאכל כו' ולא מצי לאוקמא הא דשרי לקטן כו' עכ"ל. כל"ל ור"ל דלא מצי לאוקמא התם בפרק מי שמתו הא דשרי לקטן אלא בכה"ג דאכל אביו [כזית] דהוי אביו נמי מדרבנן אבל אי הוה אכל אביו כל השובע לא אתי דרבנן ופטר דאורייתא וק"ל:

ע"ב בא"ד אפילו לא אכל כלל כדאמרי' כו' וכזית דגן אינו צריך אלא שיוכל לומר שאכלנו משלו עכ"ל. ק"ק להאי טעמא אפילו לא אכל אלא ירק ושתה יין יולא אתריס ויכול לומר שאכלנו וכמ"ש התוס' לעיל ויש לישב ועיין ברא"ש וק"ל: פירש"י בד"ה בין מדה טובה והתורה מדה טובה הוא עכ"ל. נראה מפירושו שהוא מפרש הא דקאמר הכא אר"מ מנין שכשם שמברכין על הטובה כך מברכין על הרעה כו' קאי אברכת התורה דקיימינן בה לעיל מייניה וקאמר מנין שמברכין ברכת התורה אף על הרעה ופורענות וקללות שנכתבו בתורה וליף מי"י אלהיך כו' דבין מדת פורענות וזה שדקדק לפרש ובין מדה טובה דקאמר לאו דוקא בברכות שנאמרו בתורה אלא דכולה מדה טובה היא ודו"ק: בד"ה תורה ניתנה כו' בסיני ובאהל מועד ובהר גרזים ובערבות מואב כו' עכ"ל. תשיב ד' דאיכא מאן דמפיק הר גרזים ועייל אהל מועד ע"ש: תוס' בד"ה ברית ותורה כו' ותורה וחיים ומזון דדי להזכיר על בריתך כו' עכ"ל. לשון המרדכי שאין לומר ברית ותורה חיים ומזון דמה לנו להודות על החיים שנוחל לאבותינו כו' ע"ש:

ח"א **דף מח ע"א** ורחמנא היכא יתיב כו'. דמה שא"ל לרחמנא אפשר דאכתי לא ידעו למי מברכין דאינן יודעין מי הוא רחמנא אלא דכך למדו מפי אביהם ורבם לומר כן ולכך לא הוה סגי ליה נמי שיאמרו כן בפה בשמי טלנא ובשמיא דשמא למדו לומר כן ואינן יודעין מה הוא עלנא ושמיא עד שהראו לו בלפי מעלה מה הוא ושפיר יודעין למי מברכין וק"ל: סלסלה ותרוממך ובין בגדרים תושיבך. כן הוא בכל ספרים שלנו ופסוק הוא בספר בן סירא כמ"ש התוס' ס"פ המוצא אבל מפירש"י נראה דלא הוה גורס אלא סלסלה ותרוממך וגו' וע"ז כתב פיפיה דקרא מבכדך כי תתבנקה פסוק הוא בספר משלי פי' ד' והוה סגי ליה הכא לאתויי סלסלה ותרוממך אלא שרש"י הביא פיפיה דקרא להוליא מדברי התוס' האומרים

נמוקי הגרי"ב (א) משמע מדבריו שמפרש דהא דקאמר שם בגמרא משום כבוד לבור. והוא טעם שמפני זה קטן עולה. ולכן יש חילוק בין קריאת התורה לשאר דברים. אבל המעיין שם יראה לדיתא. דהאי מפני כבוד הצבור קאי על אשה לא מעלה ע"ש. ובדברי התוס' ט"ש קצת וכ"ל ובדקאמר התם בגמרא. ושם חזינן דאף אשה מן הדין ראויה לעלות רק מפני כבוד הצבור לא. וכאן נשים אין מזמנין. חזינן דחלוק זה מזה:

חכמת שלמה

דף מח ע"א גמרא שמעון בן שטח דעבד לגרמיה הוא דעבד. כ"כ ותימה שבקהלת רבה איתי האי עובדא ומסיק לשם שיאכל: **סליק פרק שביעי**

שהוא פסוק בגן סירא ובדיפא ליה לאמוי קרא דספר משלי מלאמוי קרא דספר בן סירא אבל התוס' ס"ל דקרא דספר בן סירא ומן נגידים מושיב ניחא טפי דומה להך עובדא דאומבה בין דידיה לדידה וק"ל:

ע"ב זו ברכת הזן וכו'. דהיינו אכל דבר שנטע ממנו ומיתן כדאמר לעיל שמשה מקנו אירידת המן שהיו ג"כ שנעשים ממנו: **את ה' אלהיך** זו **ברכת הזימון**. שאין אומרים בה דברים רק נברך שאכלנו משלו ועיקר הזימון בעשרה אומרים אלהינו וקצת דומה שהקדיים בקרא ברכת הזן לברכת הזימון והתוס' לעיל המלו בריאתא זו בהסך זה וברכת זו ברכת הזימון את ה' אלהיך זו ברכת הזן ולא ידעתי משמעה: **על הארץ** זו **ברכת הארץ**. משה רמז לה שיהושע מקנה כשנכנסו לארץ ואמר התוספה זו טוה ירושלים שהוסיפו לתקן דוד ושלמה כדאמר לעיל ואמר אשר נתן לך זה הטוב ומטיב דהיינו בדרך העומן שנתן בעין יפה וטובה כדאמרי' במס' ב"ב (נג. סה. עא.) כו' וק"ל: קו"ח **בשהנא כו'**. יש לדקדק מהאי ק"ו תנאי נמי ג' ברכות לפניו וכן יש לדקדק לקמן דקאמ' ברכת התורה מנין ק"ו דעל חיי שעה כו' מה"ט תנאי נמי ג' ברכות אחרונות וי"ל דלאו ק"ו גמור הוא דאיכא למימר אדרבה איכא שכבר נהנה יש לו לברך אבל לפניו שעדיין לא נהנה לא יברך וכ"כ התוס' בר"פ כילד מברכין דלאו ק"ו הוא דא"כ תהא ברכה לפניו נמי מדאלריתא כו' עכ"ל. ע"ב אלא דסמך עצמו בברכה לפניו משום דאסור ליהנות בעוה"ז בלא ברכה דה"ל כאלו מעל כדמסיק פ' כילד מברכין וכן י"ל בברכת התורה דלאו ק"ו הוא משום דאחי שעה דנהנה בעוה"ז יש לו לברך משא"כ בחיי עולם הבא דעדיין לא נהנה בו ודו"ק: **אל תיקרי ובירך אלא וברך כו'**. דרש כן דלפי פשוטו ה"ל למכתב ויברך את ה' לחמך וגו' ועוד דמסיים ואכלת וקרא והסירותי מחלה וגו' וא"כ ה"ל למכתב נמי בריש דקרא וברכתי את לחמך וגו' בלשון מדבר בעדו ע"כ דרש דכיון וברך קאי על האדם שמעשה ברכה על האדם שמאכל ומים שאתה שותה ולכך כתיב לחמך ומיתן דאחר שמברך נעשה לחמך ומיתן כדדרשינן לעיל גבי דגנך וק"ל: **כי הוא יברך הזבח** וגו'. פירש"י שעתון לברך כו' בפ"י מקנ"ו לאכול את הזבח כו' עכ"ל. וק"ק דאין זה ראיה אלא לברכת המצות אבל לברכת המצות רשות והנהנה דקיימינן בה השתא מנין דבעי ברכה לפניו במכילתא דקאמר בהאי לישנא כי הוא יברך הזבח ר"נ אומר מכאן לברכה לפני המזון מזה נראה דלאו ברכת המצות קאמר אלא ברכת הנהנה שעל המזון לפניו דהיינו בנבחר שנ"ב נלאו ברכת המצוה של זבח ומזו לא מידי וקי"ל: **וב"ב למה לפי כו'**. ר"ל שהוא לא שאל אלא היש מה הראוה והם השיבו לו הרבה דברים אלא שאל עליהם כלל אלא היה להם להשיב רק יש הנה גם מה שאמרו לו עוד ועתה עלו כי אותו הבשר המצאתו וגו' הוא כפול שכבר א"ל בנותיכם העיר כן ממצאון אותו וק"ל: **כדי להתתבל כו'**. בתגדת שמואל איכא דפליגי בה מנאי כל האוכל הזה למה מבעיות היו בנוי של שאול כו' דבני ר"י א"ל ר' יוסי א"כ עשית בעוה ישראל בזונות כו' אלא אלא הגיע עדיין השעה שאמר הקב"ה בעת מחר אשאלה לך וגו' וא"ל דלאו במתכוין לכך האריכו הענרות בדבריהם הבא ולמי לאו נמיאות היו אלא שהקב"ה שם אריכות דברים אלו בפיהם כדי שישהה שם עד שתגיע השעה כו' וכל"ל בדנקה שאמרה למה אשכל גם שיכם וגו' כמפורש פ"ק דסוטה וק"ל: **בין מדה טובה כו'**. פירש"י והתוספה מדה טובה הא עכ"ל. מפירושו נראה דר"מ בעי נמי לאתויי ראיה מבברכין על התורה ולא משמע כן דהא לא קאמר אין לרץ כדקאמרי הני תנאי בכל הנהו דרשות דלעיל דדרשי ראיה מברכת התורה ועוד דמברך על הטובה פסיקא ליה כדקאמר שכשם שמברך על הטובה ולא בעי לאתויי הכא אלא דבן מברכין על הרעה והיא מלגא בתנאי נפשה אהאי קרא דלכך בתיבי הכא גבי ברכה ב' השמות ה' אלהיך שהם הרחמים והדין לומר לך שבשם שמברכין על מדה טובה כמפורש בקרא על הארץ הטובה כך מברכין כו' ודו"ק: ר"י ב"ב כו' **טובה הטובה טובה** זו תורה כו' **הטובה** זה כו'. נראה לפרש דה"ק מדכתיב בבר לעיל מיניה אל ארץ טובה וגו' לא ה"ל למכתב כאן הטובה דוקא על אותה ארץ טובה דלעיל קאי אלא אהאי הטובה יתירא הוא למדרש מיניה בה"א הידיעה דמקרי טובה במקרי אחר אי תורה קאמר דבתי' כי לקח טוב וגו' ואי בגין ירושלים דכתי' הבר הטוב וגו' וק"ל:

דף מט בד"ה **לומר שצריכה כו'** ומ"ה נקט **מלכות דלא הוי סמוכות ומיהו אגן כו' עכ"ל**. פי' לדבריהם דמ"ה נקט מלכות בהטוב ומטיב במקום ברכת ארץ דהיה ראוי לומר בה מלכות כיון דלא הוו סמוכות מעיקרא כמ"ש דיהושע תקן ברכת הארץ והא דאין פותחין בה בברוך ולומר בה מלכות ולכך לדידן מיהת אומרים מלכות במקומה בהטוב והמטיב ומ"ש שיש שנוהגין לומר בנ"י מלכות לאו בתחלת הברכה קאמר דהא לדידן סמוכה הוי ולדידהו נמי משמע דאמר מלכות בהטוב והמטיב תחת ברכת ב"י אלא על האומר אבינו מלכנו רועינו כו' וכ"ה במרדכי ע"ש: **פירש"י בד"ה לאו אורח כו' מהדר לה בהטוב והמטיב**. הס"ד ואח"כ מ"ה שתי מלביות כו' כל"ל והשאר נמחק: **תוס' בד"ה ברוך שנתן כו' ובברכת של י"ח ברכות כולם סמוכות לברכת אל חי וקים כו' עכ"ל**. לא ידענא כוונתו מה הוא ברכת אל חי וקים שסמוכות לה ברכות של י"ח ואם נאמר כוונתו על ברכת גאל ישראל וקרי ליה ברכת אל חי וקים כאמור בה למלך אל חי וקים דכל י"ח ברכות דהיינו אף הראשונות סמוכות לגאל ישראל וא"ל מלכות דא"כ גם בא"י לא בעי בפתיחת י"ח כמו בשאר ברכות של י"ח ועוד במנחה ובמוסף לא הוי ברכה ראשונה די"ח סמוכה וכתירוץ הנ' שכתבו התוס' הכא דאלהי אברהם היינו מלכות ולא ברכה ראשונה סמוכה כלל כ"כ התוס' פרק כילד מברכין ע"ש:

ע"ב בד"ה **אם עבר כו' ששמו צופים** ול"נ **דא"ב הל"ל וכמדתו כו'**. כל"ל: **בד"ה ר"מ סבר כו' דלפי מה שמחליף ר' יוחנן קאמר ר"י בבזית כו' עכ"ל**. ק"ק מהיכא פסיקא להו דמוחלפת השיטה היינו הך דהכא לענין זימון ואימא דהך דהתם וכן מי שיצא מירושלים כו' הוא מחליף ודו"ק:

ח"א **דף מט ע"א** כל שאינו אומר ברית ותורה כו' ומלבות בית דוד כו'. מפורש פרק ע"פ בחידושינו:

ע"ב אחד עשרה ואחד עשרה **רבוא** כו'. כבר ידעת כי כל העשיריות קודם והוא מקור ומכלית לכל המספרים ובמעלה הא' דהיינו פ"א עשרה והעשרים הוא מעלת הב' ב"פ עשרה וכן כולם עד מאה שקושה לו שם אחר שהוא חוזר למעלת הא' והוא כי פ"א מאה הוא י"פ עשרה והב' מאות הוא מעלת הב' והכ' וכן כלם עד אלף שהוא אחר למעלת הא' והיו"ד והק' כי פ"א אלף הוא עשרה מאות ובדמיון הזה ברבוא אחד שהוא עשרה פעמים אלף והשתא לא"ק דהיינו רע"ק ש"ל כיון דהעשרה הוא המקור לכל המספרים אין חילוק בין עשרה ובין עשרה רבוא שי"ל ונבך אלהינו שהוא למעלה מכל עשר קדושות וי"ל הגלילי ליף מקרא מדכתיב במקלות ברכו בלשון רבים ולא כתיב בקהל ברכו וגו' דכל מ' עשרה שיגיעת שרא וקהל ועדה מקרי אלא ללמדך דלפי רוב הקהל מברכים דהיינו לפי מה שנתוסף העשיריות וקורה ל' שם חדש דהיינו מאה ואלף וכתוב שהם כלם כמ מספר העשרה כמ"ש ע"י"ז נתוסף בו קדושה להוסיף בדבר שבקדושה כדמסיק בק' נבך ה' אלהינו כו' וכן כלם ויש לדקדק דפליגי הני תנאי בברכו שבברכת המזון ולא פליגי בברכו ובקדושה שבהב"ג וקרא דבמקלות ברכו בלשון רבים ולא כתיב בקהל ברכו וגו' ול"ל דפליגי בבה"מ שהיא ברכה המפורשת בתורה ואכלת ושבעת וברכת והבהר אחרי ולהי קרא:

דף נ בד"ה **אלא ש"מ כו'** וה"ק **נברך מן הכלל דרבים עדיף וגרים אלא כו' עכ"ל**. נראה דר"ל דה"ק דמהאי גיסא דנברך ה"ל נברך מן הכלל עדיף ולאידך גיסא דברכו הוי לוי ה"ל ברכו עדיף וכיון דאיכא למימר הכי וא"ל הכי ש"מ דתרוייהו כי הדדי מינהו וק"ל: **בד"ה** על המזון **כו' יש הרבה לברכו עכ"ל**. כל"ל: **בד"ה ג' שיש בו כו' שכל אחד ואחד אוכל מכברו אינו כו' עכ"ל**. כ"ה בלשון אחר בגמרות שלפנינו אבל הוא מפיר"ח כמ"ש הרא"ש ואינו מלשון הגמרא וק"ל: **בא"ד אינו רשאין ליחלק**. הס"ד ואח"כ מ"ה **אבל אי אקדימו כו' כל"ל**:

ע"ב בד"ה **חלקוהו האחין כו' ול"נ דהתם איירי להחזירו כאשר כו' עכ"ל**. ובתוס' פ"ק דסוכה תירצו בפשיטות דהתם מיירי שהמטה של אים אחד ולא נגוב תליו וק"ל: **בד"ה בורא פרי העץ כו' משמע דמי פירות בשירות לנ"י ויש כו' עכ"ל**. ר"ל דמי פירות שם מיס מקרי עליו לנ"י אבל משניתן לתוכו מיס שם יין עליו ואסור לנ"י דבעי שם מיס ועיין ברא"ש וזהו גירסא ראשונה של רש"י דהשתא איכא לפרושי שפיר טעמייהו דרבנן דבין כך ובין כך אין נוטלין ממנו לידיס היינו משום דשם יין מקרי עליו אבל לגירסא שניה של רש"י דנתינת מיס ליין מכשיר לנ"י לר"א ע"כ לרבנן דבין כך ובין כך אין נוטלין ממנו לנ"י משום הפסד אוכלין הוא וק"ל: **בד"ה כמאן אזלא כו' וי"א דצריך לאכול אח"כ ויש כו' עכ"ל**. לא ידענא כיון דלא ממאיס ע"י סמיכה מה צריך לאכלו אח"כ גם ברא"ש אינו וק"ל: **גמרא** שקל מר **זוטרא** פתק לקמיה **דרב אשי דסתנא כו'**. מלא דסתנא לא ידענא אהיכא קאי דמשמע מתוך הסוגיא דתמרי ורמוני זרק מר זוטרא דמותר לזרוק אבל דסתנא שהוא בשר מצוטל ממאיס ואסור לזרוק וכן נראה מפירש"י דמלא דסתנא אין כאן מקומו אבל לא ידענא מקומו ודו"ק:

ח"א **דף נ ע"א** ומטובו ה"ז בור כו'. פירש"י שממעט בתגמוליו של מקום כו'. עכ"ל. ועוד י"ל שמחסר עוזו של מקום כאלו כפיכול מה שהוא נותן מעוזו לאדם הוא מחסר מעצמו כמדת בשר ודם מה שהוא נותן לאחר הוא מחסר מעצמו משא"כ מדת הקב"ה דמדת עוזו לעולם לא יחסר וע"כ נימא דעוזו דמשמע שלא יחסר עוזו גם כשהוא מעיד לאחרים. ודקאמר **בשאלה שאני** ר"ל בשאלה ודאי לא משמע שהוא מחסר מעוזו אלא כשואל דבר מעוזו וק"ל: **ובשאלה נמי הכתיב הרחב פיך וגו' ההוא בד"ת כו'**. ומתיר ליה אגבי ה' אלהיך המעלה מאכל מצרים שאל תחשוב שלא אוכל למלא כל שאלתך הרי אגבי ה' אלהיך המעלה מאכל מצרים אשר ראית שם היכולת בידי למלא כל שאלתך בד"ת: **מנין שאפי' עוברין שבמעי אמן כו'**. מפורש במס' סוטה פ"ה:

דף נא פירש"י בד"ה יחזור ויאכל שום כו' יוסיף על סרחונו ויעשה ברכה לבטלה כו' עכ"ל. טעות נפל בפירש"י במה שפי' ויעשה ברכה לבטלה דאם כוונת רב חסדא דלא יחזור ויברך מאי קאמר עלה רבינא הלכך אפילו גמר כו' גם אין המשל דומה לנמשל אבל כוונת רב חסדא דיחזור ויברך אם לא גמר לאכול והשתא המשל דומה לנמשל וכי משום שלא בירך כבר על שאכל שעכשו יוסיף על סרחונו שלא יברך על מה שיאכל עוד ועלה קאמר רבינא שפיר הלכך כו' ודו"ק: **גמרא אמר רב חנן ובחי אמר רב ששת ובברכת הארץ כו'**. הלשון קצת דחוק ובתר"י גירסת הרי"ף חי אמר רב ששת עד ברכת הארץ ע"ש: **פירש"י בד"ה בנטלי כוסות**. הס"ד ואח"כ מ"ה כשמגיע לברכת הארץ כו' וכל"ל והוא פי' למה שאמר רב ששת בחי עד ברכת הארץ חי כפי' רי"ף חי כפי' ר"ת כמ"ש התוס' והרא"ש מיהו א"כ לא אצטריך ליה לתרוצי לעיל גבי חי דלא תקשי מתני' אלא חי כפי' הרי"ף חי כר"ת ויש לישב ולשון הטור א"ח סי' קפ"ג ק"ק שכתב מעטר ליה בנטלי פירש"י בכוסות וי"מ שהיה מניח כוסות יפיס כו' עכ"ל משמע מדבריו דרש"י לא נתכוון כפירוש הי"מ ודו"ק:

ח"א **דף נא ע"א** סח לי סוריאל שר **הפנים** כו'. פירש"י מלאך חשוב כו' עכ"ל ומליגו שגם למטה דבריה עמו השכינה לפני ולפניה וא"ל ישמעאל בני ברכני כו' ואפשר דגם למעה דבר עמו מלאך זה ומסתמא למטה שמע מהמלאך עניני הרוחות רעות אלו שהם כחות הטומאה המפיסים לאדם להזיקו ולהמיתו כמ"ש לופה רשע לצדיק ומנקש להמיתו וגו': **ואל תעמוד לפני הנשים בשעה כו'**. כדאיתא במדרשות שהם המיתה לעולם ועדיין הוא מרקד מיניהם בעידן ריתחא: **עשרה דברים נאמרו בכוס כו'**. והם כולם עשרה דברים אשר מלד הקדושה והטהרה כי הדמה מנפנים ושניפה מצחון שיהא הכלי נקי וטהור מכל לד. מי ע"ש המיים האמיתי אשר בברכתו. ומלא ע"ש שאין שום חסרון ח"ו בחקו. עיטור ע"ש העטרה היא שלו. ועיטוף כדאמרי' לעיל ע"ש הכון לקראת אלהיך וגו'. ופרס סודרי' כו' דתהוי איתתא דשמיא על המברך כדאמרי' ברב נחמן ב"י בקוף מס' שבת. ונוטל בב' ידיו ע"ש הימין והשמאל שהם הדין והרחמים והיינו שלא ידכם קודם וגו'. ונוחנו לימין שיהיו הרחמים גוברים על הדין. ומגביה מן הקרקע כו' מגביה כלפי מעלה עש"ה כוס ישועות אשא וגו' כי כמה כוסות דכתיבי בקלי בכוס פורענות כמו גם עליך תעבר כוס וגו' וכוס התרעלה וגו' ומלא כוס גימטריא אלהים שהוא מדה"ד ע"כ אמרו שזה הכוס ב"ה הוא כוס של ישועות ולא פורענות כדלקמן דאין מברכין ב"ה על כוס של פורענות אבל אמר כי זה הכוס אשא אותו בשם ה' שהוא הרחמים אקרא לכפך מדה"ד למדה"ד ובפ' ע"פ (קיט:) מפורש כי דוד יאמר כן בכוס של בה"מ לעתיד ע"ש. ואמר ונותן עיניו בו דהיינו שלא יפיח דעתו ממנו אלא יכוין דעתו לזאת הכוונה ואמר משגרו לאנשי ביתו במתנה כו' דרך מתנה שהניתן בעין יפה נותן כי היכא דתתברך וק"ל: **כל המברך על כוס מלא כו'**. במדה זו קאמר דנותנין לו נחלה מלאה דהיינו בלי מגרעים ומייתי לה שנאמר ומלא וגו' יס ודרוס וגו' דהיינו עד היס שאין משם עוד ישוב עולם וכן עד דרוס שגם משם אין עוד ישוב מחמת חוס גדול כמ"ש התוכיים ואמר דזוכה ונוחל ב' כו' כתבו התוס' פי' הר"י וי"מ דה"ל למיכתב רש וכתיב ירשה הרי י"ה יתירה כי בי"ה נברא ב' עולמות כו' ע"ש ועי"ל יס ודרוס כי עפקי עוה"ז מיותסים ע"ש היס כדאמרי' פ' כילד מעברין (יה.) לא מעבר ליס וגו' לא חמלא אותם בסחרנים ובתגרנים ודרוס רמז על עפקי עוה"ב שהיא התורה כמ"ש (ב"ב כה:) הרוצה להחכים ידרים וקאמר שזה המברך וזכה שאפשר שיתקיימו שני הפכים אלו בו וק"ל:

ע"ב ופרי בטנה **לא נאמר אלא פרי בטנך כו'**. הולד הוא פרי הבטן כתרגומו ברך ולדא דמעך והוא פרי של האשה ולא נתנה ליה למימר דעם האשה לחוד ידבר הכתוב ונוכח לזכר ולנקבה שזה גם הא דאמרינן שכל התורה נאמרה בלשון זכר היינו בדבר השייך גם לזכר ונראה דעולא דס"ל הכי פליג אדעליל דאמרי ליה לתנא משגרו לאנשי ביתו ופליג נמי אהא דפ' הפועלים (פו.) מה שאמרו המלאכים איה ברה אשתך היה כדי לשגר לה כוס של ברכה דמסתמא אברהם שהה עמהם כוס של ברכה ברב נחמן ועי"ל דקבר כר"י דאמו אין לנו אלא ד' ומיהו רב נחמן הגה כן וכמ"ש התוס' דמשמע שכמה דברים היו נוהגים ולכך בעשה יצחק ותברה ד' מאה דני דחמרא לזהורות שאין בעשה בשביל כוס יין שלא שלח לה שהרי אינו נחשב בעיה אלא על כוס הברכה שלא שלח לה בעשה ורב נחמן דקאמר נשדר לה כסף אחרינא ושלח לה כו' שלא היה כסף הברכתא לא קאמר הכי אלא לפייסה קנת בכך והיא לא נתפייסה וא"ל מהמדורי מילי כו' דהיינו שאינן רק דברים בעלמא וק"ל: **השותה כפלים לא יברך שנאמר הבון לקראת וגו'**. יפורש פרק ע"פ:

סליק פרק שלשה שאכלו

פרק אלו דברים

ע"ב פירש"י בד"ה נר ומזון מי שאין לו אלא כוס אחד במו"ש מניחו עד לאחר

המזון כו' עכ"ל. מפירושו נראה דמתני' ס"ל לב"ש ברכת המזון טעונה כוס ולקמן נשמעתין לא מוכיח הכי מסיפא דמתני' וה"נ מסיק דתנא דמתני' כתנא דרבי חייא דאינה טעונה כוס ורש"י גופיה פירש לקמן בס"פ לב"ש דאין בה"מ טעונה כוס ולריך עיון:

דף נב תוס' בד"ה ור' הוא כו' וא"ת מ"ש בקידוש והבדלה דמברכין קודם על היין ובבה"מ אין מברכין כו' עכ"ל. לע"ג דהני טעמי דב"ה שהיין גורם והני תדירן לא שייך לגבי בה"מ מ"מ הני טעמי דב"ש שהיום גורם ליין וכבר קדש כו' לא שייכי נמי כ"כ גבי בה"מ ודו"ק: בד"ה מניחו עד כו' וי"ל דשאני אמימר שהיה סבר כו' עכ"ל. מבואר בראש"ש ע"ש: פירש"י בד"ה ה"ב דלא כו' תנא דמתני' ותנא דרבי חייא אליבא דב"ש אמרו אין כו' ותנא דמתניתא דלעיל דר"י אליבא דב"ש סבר ברכה כו'. כל"ל דלמאי דקאמר אלא תרי תנאי כו' לא קאי הנך שיטות כוס כתנא דרבי חייא וק"ל:

דהכא נמי סבר לבית שמאי דברכה אין טעונה כוס כתנא דרבי חייא וק"ל:

ע"ב בד"ה תובו כו' בגון מחבת. הס"ד ואח"כ מ"ה נזירה משום כו' ובד"ה משום אוכלין כו' התרומה הס"ד ואחר כך מ"ה אפילו הכי הוא כו' לל"ל: תוס' בד"ה דבר אחר כו' והשתא לא הוי האי ד"א כי ההיא כו'. לל"ל: גמרא ב"ה סברי אסור להשתמש בשמש ע"ה כו'. ק"ק דאכתי אמאי לא מכבדים ואח"כ נוטלין כב"ש ומאי איכפת ליה ליטול קודם כיבוד דכה"ג פריך לעיל לב"ש מ"ש גבי מפה וק"ל: פירש"י בד"ה בורא דבר שהוא בורא תמיד והא לא שייכא הכא שהרי כבר נברא עכ"ל. נראה שהולרך לזה דבאיזו סברא פליגי השתא דודאי לשון בורא הוא היה שהוא בורא תמיד אלא דמעיקרא ס"ל לב"ש דאין לאומרו הכא בלשון היה דבורא דעתיד משמע היינו לאומרו במקום עתיד דמלינו היה במקום עתיד והא לא שייך הכא אלא שכבר נברא וב"ה סברי דבורא נמי ברא משמע דמלינו גם ההוה במקום עבר וכדמסיק דכתיב בורא חושך וגו' ודו"ק: תוס' בד"ה בברא כ"ע ל"פ וא"ת בו' וי"ל דלשון קרא עדיף עכ"ל. ק"ק דהא אכתי לא אסיק אדעתיה דהא ליתא דקרא דא"כ מקשי לב"ש כדפריך רב יוסף וק"ל:

דף נג בד"ה הא דאיבא כו' ובדליבא אדם חשוב עשוי לכבוד בעה"ב עכ"ל. לפי זה גרסי' ואינעית אימא הא והא דליבא אדם חשוב וכ"ה בראש"ש:

ע"ב בד"ה באבילה מרובה ד' מילין כך פירש"י ולל"נ דזה מועט יותר מאבילה כו' עכ"ל. נראה כוונתם דשיעור ד' מילין הוא מועט והוא יותר שייך לעיכול מאכילה מועטת ודו"ק: בד"ה והייתם קדושים כו' אבל אנו שאין מלה סדומית כו' אין הנטילה מעכבת כו' עכ"ל. וקרא אסמכתא בעלמא הוא וע"ש בראש"ש וק"ל:

סליק פרק אלו דברים

ח"א **דף נג ע"ב** חד עביד כב"ש ואשכח ארנקא כו'. לקיים דברי ב"ש מי ששכח ארנקא בראש כו' וע"ד ומגזר אומר ויקח לך וגו' וק"ל: דכתיב בנפי יונה וגו'. הכא לא איצטריך ליה לאתויי אלא דממילא ליתה בכתה קראי וע"ש שהיותה אינה מזדקקת אלא לבן זוגה כן כ"י אינו מזדווגין אלא לאחיסה שבשמים אלא דאגב דמייתי לה בפ' במה טומנין (מט.) אתעבדא דאלישע בעל כנפים דאמר התם ומ"ש כנפי יונה כו' מייתי ליה נמי הכא וע"ש גם בתוספות וק"ל: גדול העונה אמן כו'. שהרי גוליירין מתגרין כו' מפורש בסוף מסכת זחי: והתקדשתם אלו מים ראשונים. דבא מלד הקדושה והטהרה משום סרך תרומה: והייתם קדושים אלו מים אחרונים. גם הם בחו מלד הקדושה כדאמר לעיל הכשר שמזוהם פסול לעבודה כך מזוהם פסול לברכה והא דאמרי' בפ' כל הכשר (קה.) מים אחרונים משום סכנה היינו לאחרים אבל למברך פסול נמי איכא כמ"ש המפרשים: כי קדוש זה שמן ערב. גם זה מלד הקדושה להעביר הזוהמא קודם ברכה כפירש"י: אני ה' אלהיכם זו ברכה. דכל ברכה שאין בה שם אינה ברכה ולכאורה זה המקרא הוא דפרשת שמיני דנאמר בני איסורי מאכלות ובומאתם ובפיר בדרש לענין קדושה וטהרה התלוי בעבודה אבל מיפא דקרא אמי ה' אלהיכם. לאו היינו קרא דפרשת שמיני אלא דהוא קרא דפרשת קדושים דכתיב בני עונש לאוב וידעוני וי"ל דאטהרה דידהו משום קדושה וטהרה נמי נגעו בה ודו"ק:

סליק פרק אלו דברים

פרק הרואה

דף נד תוס' בד"ה הרואה כו' אומר כו' דאמרי' בירושלמי דפרקים היינו ל' יום עכ"ל. בתלמוד דידן נמי בהדיא מפורש לקמן בפרקין דפרקים דיש הגדול היינו ל' יום ואולי שיש חסר כאן בדבריהם ועיין בראש"ש הראיה מפורש מהירושלמי וזו"ל: בד"ה על הנהרות כו' אלא ד' נהרות דכתיבי בקרא כמו חדקל ופרת עכ"ל. אפשר דאלו ד' הנהרות נקראו מעשה בראשית כמפורש בעניינו ונהר יולא מעדן וגו' ומשם יפרד והיה לארבעה ראשים אבל שאר נהרות אפשר שנשתנו ע"י אדם כדאמרי' לקמן נמי גבי חדקל ופרת גופיה ולכן נקטו התוס' בדבריהם אלו ב' אף שהם מאותיות במקרא לפי שהיו מצוים בעייניהם ונשתנו בקלת מקומות כדאמרינן לקמן ודו"ק:

ע"ב בד"ה אבני אלגביש כו' ירושלים ושוב היה נראה לרבינו יהודה כו'. לל"ל: בד"ה ואימא בי י' ותרי רבנן ועבדי לחומרא ואפילו ליכא תרי כו' עכ"ל. ובראש"ש ולחומרא בעינן תרוייהו כו' ע"ש וק"ל: בד"ה פטריתון כו' דלא בעינן אלא הזכרת השם או מלכות ורחמנא היינו מלכות עכ"ל. ליתא התם הכי אלא דמשמע התם דרחמנא היינו ברכת השם ורב נמי לא קאמר התם דבעי אלא ברכת השם ואם כן בפשיטות ה"ל לתרוצי דרחמנא היינו ברכת השם ודו"ק: גמרא בעי אודויי באפי עשרה דהוו בי י' והא איהו לא קא מודה לא צריך כו'. לל"ל:

ח"א **דף נד ע"א** ברוך ה' אשר הציל וגו' אנימא דרבים כו'. וא"ת הא אינשא דרבים נמי לא מברכינן אלא במקום הנס כדקתני הרואה מקום כו' ויתרו לא בא אליהם אלא במדבר סיני שאין כאן נסים דמברים ולא דקריעת יס סוף וי"ל דלכתם במדבר בכלל נס הללתם מצרים הוא וראה שם עמהם נסי המן והבאר ועניני כבוד וא"ש נמ"ד דבעי שם ומלכות בכל הברכות הרי כאן שאמר יתברך ה' אשר וגו' אין כאן מלכות וי"ל אשר הציל אתכם וגו' מתחת יד מצרים הוא במקום מלכות שממשלתו בכל וק"ל: את והב בסופה ב' מצורעים כו'. רש"י בחומש מביא דרשה זו ופי' והב כמו יהב שפירש נתן ופי' בסופה כמו בים סוף ע"ש והוא ע"פ מ"ש אבל התלמוד דהכא מפרש בסופה כמו בסוף דבסוף המחנה היו אלו ב' המצורעים דהיינו מחוץ לג' מחנות שהוא מחוץ לענני כבוד ואת והב משמע לה (שם מקום) [שמותם] כדאמר

כי אתו את והב חזו דמא דקא נפיק כו'. דכל ישראל שבתוך המחנה לא חזו לה משום דאדבקו שם טורי עד שחזרו ההרים למקומן כפירש"י אז ראו המצורעים שהלכו אחריהם בנחלי אדרנים דמא דקא נפיק כו' ומייתי דכמיר אשר נטה לשבת עד ונשבן וגו' דהיינו שמזדעזע ההר של מ"י כשפחה היולאת להקביל פני גבירתה ונתקבע לגד הר מואב כו' כן פירש"י במומש וכן משמע הכא מפירושו:

ע"ב מאי אבני אלגביש כו'. אבני אלגבים קרא הוא מחזקאל במלחמות גוג ומגוג והכא באבנים במורד בית חורון דבימי יהושע קמיירי ואהא קפריך אמאי קרי אבנים דמורד בית חורון אבני אלגבים ומפרש דיחזקאל נמי דקרי להו אבני אלגבים הוא ע"ש זה דעמדו על גב אים וירדו ע"ג אים וכ"ה בש"ר ובתנחומא ומטר לא נתך אדנה ואימתי ירדו בימי יהושע כו' והשתא עתידין לירד בימי גוג ומגוג ונראה מה שדרשו שמאותן שעמדו ע"ג אים משה ירדו בימי אים יהושע כדכתיב ביהושע וה' השליך עליהם אבנים גדולות וגו' וקיים בהאי קרא רבים אשר ממו מאבני הברד וגו' שלא הוזכר כלל בתחלה שהיו שם אבני ברד וכתב אחר כך הברד בה"ג הידועה וע"כ אמרו חז"ל הברד שהיה כבר בימי משה ועמד על ידו עכשיו ירד בימי יהושע והשאר עתידין לירד בימי גוג ומגוג ומקרי להו שם אלגבים וק"ק שדרשו כן בתלת אלגבים דגוג ומגוג ומה ודרשו בתלת אלגבים דכתי' נמי בחזקאל גבי נבאי שקר והענין מבואר כי שלוחי השם משתוקקין לעשות שליחותן לתכלית מה שנשתלחו לחת נקמת ה' באויבו כענין שאמרו פסחי' (קיח.) בנחל קישון גרפשם שנעשה ערב ליש וה"נ אותן אבנים שנשתלחו בימי משה לעשות שליחותן ושוב ע"י תפלת משה בטל שליחותן לא בטלה לגמרי אלא שעמדו שם לעשות שליחותן באויבי ה' בימי יהושע ובימי גוג ומגוג ודו"ק: אבן שבקש עוג וכו'. כבר האריך הרשב"א בפי' סוד המאמר זה שפשוטו ולאי הוא זר מאד ובנה הוא ועשה יקודו ע"פ פ' האשה נלה (שא.) שמשה היה מתירא מעוג ולא מסיחון לפי שהיה ירא שמעמוד לו זכות אברהם כו' ומשלו האבות להרים כו' ואחרין בזה ע"ש אבל הוא דחוק דאם משה נתירא מפני זכות זה עוג ולאי לא סמך ע"ז שמעמוד לו זכות אבותיו אי משה יותר משמעמוד למשה ואם נקראו האבות הרים ע"ש הרים לגבי משה אבל לגבי עוג לא מקרי אברהם הר שיאמר עוג על אברהם איעקר טורא כו' ונראה לפרש לפי אותה הסוגיא דפרק האשה ויאמר ה' אל משה אל תירא מבבלי סיחון ועוג אחי הוו דאמר מר סיחון ועוג בני אחיו בר שמחזאי הוו מ"ש מעוג דקתמתפי ומ"ש מסיחון דלא קמתפתי כו' אמר שמא תעמוד לו זכות אברהם כו' ל"ל דודאי היה להם כח וגבורה מפמלית של מעלה מאבותם שהיו מן בני המלאכים שירדו בדור אנוש כפירש"י שם אבל נעשה כח שלהם מלד הטומאה כמפורש בקרא הנפילים וגו' אשר יבואו בני האלהים אל בנות האדם וילדו להם המה הגבורים וגו' כמבואר בפרקי ר"א ובכמה דרשות ולהכי קאמר אם היה משה ירא מעוג מפני כחות הטומאה שהיו לו מלד אבותיו המלאכים מ"כ גם מסיחון ה"ל לירא אחיו היה וה"ל כחות אבותיו כמו עוג ומשני דודאי מכחות הטומאה שהיה להם לא היה משה ירא אלא היה ירא שמא יש בעוג נמי כח מה מלד הטהרה זכות של אברהם שנאמר ויבא הפליט וגו' והשתא בשמעתין קאמר שבא עוג מתחלה מכח הטומאה מאבותיו המלאכים וז"ש מתנה ישראל כמה הוא ג' פרסי כו' יש כאן דברים נגו ע"פ ספר הילורה בסוד י"ב נבולים בשם הוי"ה וסוד י"ב חדשים בשנה וי"ב מזלות וי"ב שעות ביום וכן בגילה כמ"ש בספר הפרדס שער פרטי השמות וזה כוונת הכתוב יבא גבולות עמים למספר בני ישראל כי חלק וגו' ר"ל כי זה לעומת זה עשה אלהים דכמו שהעמיד גבולות קדושים בשם הוי"ה למספר ב"י שהם שבטי י"ה י"ב שבטים והם חלק ה' עמו יעקב וגו' כן הציב גבולות עמים עכומ"ז בכחות הטומאה י"ב שהם כחות המזלות י"ב כמ"ש כי אותם חלק ה' לכל העמים וז"ש כמה מתנה ישראל ג' פרסי שהם י"ב תחומין ובגילין תחום לכל שבט ושבט מלד הקדושה איעקר טורא בר ג' פרסי שהם כחות הטומאה מי"ב המזלות וי"ב גבולין של כח אבותיו שהיו מלאכים ואשרי עליהם כי אמר עוג כי כחות אלו הטומאה בו יגברו על ישראל לפי שהיה בו ג"כ קלת מלד הטהרה זכות דאברהם והיינו דמייתי ליה על ריפיה לזוזקו על משה ואמר ואיתי הקב"ה עליה קמצי בו'. דהיינו זכותו של יעקב כו' שנאמר בו אל תירא תולעת יעקב וגו' וע"פ מ"ש כתולעת זו שאין לה גבורה אלא בפיה דהיינו בתפלתן ובקבוה לאותו הר לבטל כח אבותיו של עוג ונחיה בצוארייה דהיינו דנחיה מריפיה על לוארייה להחליש כח טומאתו מאבותיו שלא יוכל להזיק בהן את ישראל ואמר דבעי למשליפיה כו' כשראה אלא יכול להם לישראל להזיקם בהר הזה שהוא כח טומאת אבותיו בעי למשליפיה מיהת להגיל ג"ע בזכות אברהם ואמר שמשכו שיעיה כו' שיני רשעים הם כחותיו תמיד לגזול את הצדיקים כמ"ש אשר לא נתנו טרף לשניהם או שיעיה מלשון הר שנון כמו שן אבן והם משכו להיות נדבקות בכח הטומאה שה"ל מאבותיו שהמשילן גם כבר להר ושלא יכול להגיל גם ג"ע כי לא היה לכחו ולכח טומאת אבותיו יכולת נגד כח הטהרה של אבות ישראל והיינו דדרים שרבבת שהרבית כח טומאתו להיות דבוק בכח טומאת אבותיו ובא זה ואבד זה להיות משה מחיה בקרקוליה כו' לבטל ממנו זכות הליכתו בקרקוליו להגיד לאברהם ואמר משה כמה הוי עשר כו' פירש"י שהרי הוא הקיס את המשכן ודרשינן הקיס את עצמו לקומת המשכן כו' ע"ש זה הדרש אינו מבורר לי בתלמוד אלא דבפ' אלו מומין (מד.) ובנדרים (לח.) גם בשבת (לב.) מפורש משה רבינו י' אמות היה מדכתיב ויפרוש את האהל מי פרשו משה רבינו וכתיב י' אמות אורך הקרש וגו' ואמר שקל נרגא בת י' כו' מהא שמעינן גובהו של עוג כמה וכמה אמות היה ועד ל' אמות לא הגיעו רק עד קרקוליו וליכא לאקשויי הא כתיב ערבו ערב ברזל וגו' תבע אמות ארכה וגו' כבר הרגיש רש"י בזה בחומש בתחת אים בתחת עוג ועניין דשקל נרגא בת י' אמות ושוור כו' ר"ל דשקל נרגא כו' היינו זכות הלוחות שהיו בידו שבהן י' דברות ושוור י' אמות היינו עד מקום גבהות המשכן שהוא י' אמות שנעשה והוקם ע"י משה רבינו ובזכות זה קטליה וירמז בזה שמשה הרגו דכתיב בפרשת דברים אחרי הכותו את וגו' ואת עוג מלך הבשן אשר יושב בעשתרות באדרעי עשתרות הוא מלשון הר ולוק קשה שהוא כח הטומאה שלו מאבותיו ומלד עלמו ומכוון כפי' הרמב"ן שהוא כח ע"ז כמו לבעלים לעשתרות ועשויים כלורת לאן כמו ועשתרות לאתך ע"כ ונראה דע"כ קראו במקום אחר עשתרות קרנים שה"ל ב' כחות ג' מלד הימין קרן ימין זכות אברהם שה"ל בקלת ומ' משמאל מלד טומאת אבותיו ודומה זו בדניאל שראה מלכות פרס דומה לאיל בעל קרנים והאחד גבוה מן השניה דהיינו שראה בו ב' כחות הא' מלד הימין מכח הטהרה בזכות שבנה בה"מ והא' משמאל כח מלכות פרס מלעשה כמ"ש (ביומא י.) בדניאל שר מלכות פרס אבל לפיר העזים ראה בקרן א' שהוא מלכות יון שלא היה בו רק כח הטומאה משר שלו שלמעלה ודו"ק: ואבן שישב עליה משה כו'. לפי מה שמבואר לעיל שבמקום הנס מברכין ה"י מקום ראש הגבעה אשר שם האבן הזה הוא מקום הנס בגלמון המלחמה שעל ידי זה הרים משה ידיו וגבר ישראל: ועל לוט אומר ברוך זוכר כו'. דברכה זה שבתה משאר ברכות של נסי הצדיקים דמברכין ברוך שעשה נסים לאבותינו במקום הזה משא"כ בנס הצלת לוט שלא היה ראוי לכך שרשע היה ולא היה מיגול אלא בשביל זכות אברהם יפול בו השבת והוצאה שלא לאחרים שאינן לדיקים עושה הקב"ה נס אפילו בשעת כעסו בשביל שזוכר הלדיקים ומייתי ליה מדלכתיב ויהי בשחת וגו' ויזכור אלהים וגו' דמשמע שבשעת כעסו והשתחת קדוש היה זכירת אברהם להגיל את לוט והענין שהמפלך הקב"ה מה"ל למה"ר בשביל הלדיקים והרמז בזה ויזכור אלהים את לוט מתוך ההפכה בהפוך וגו' דהיינו מתוך שהפך מה"ד על הרשעים למה"ר בשביל לדיקים שזוכר ולא דרשו בו גם נס דכתיב כה"ג ויגבהו המים וגו' ויזכור אלהים את נח וגו' אלא דהתם קדרא נקט ואזל שאחר תגבורת המים זכר את נח ודו"ק: חומת יריחו שנבלע. פרש"י מדכתיב תחתיה משמע במקומה וא"א זו אלא ע"י בליעה (עי"ל) [עכ"ל.] והמקשה דפריך והא נפלה כו' דכתיב ותפול החומה תחתיה ר"ל דע"כ מדכתיב לשון נפילה על כרחך דלא נבלעה ותחתיה לאו ממש במקומה משמע ועי"ל דמשמע ליה דנבלעה מדכתיב ויעלו העם איש נגדו וגו' דמשמע נגדו בלי שום מעכב שהוא בדרך נפילה שיש בו מכשול מצנים שבלו ומתרץ כיון דפותיה ורומיה כהדדי כו' לאו משום דפסיקא ליה הכי בשום דוכתא אלא דמהכא קא יליף ליה כיון דקרא הכתוב בליעה נפילה ע"כ היינו משום דכהדדי ניהו ולא היה מועיל נפילתה אי לא דנבלעה ודו"ק: ארבעה צריכין להודות כו'. הקושיות שהתחיל בזה המזמור לומר אשר גאלם מיד לר וגו' ותשיב במדבר ואולה ויורדי הים דלא שייך בהו מיד לר אלא דהל"ל אשר גאלם מלרה ועוד כיון דקרבן תודה הוא בכולן למה לא כתבו רק בחולה ומה ענין ד' אלו ברות וכל שינוי הענינים אין להאריך בהן הוא המבואר כי ד' סנות הכוללים והם המוזעים לאדם מהגיע אל שלימותו ומכלימו הא' שאין לו במה להתפרנס ולריך לדלוף אחר פרנסתו הב' שיש עליו יד שונאים וא"א לו לעבוד ה' שלמה מפניהם הג' מי שבטבע חולה ומלא מלעסוק בתורה ומלותיה הד' ריבוי עושר ועדרה המבטלו

דף נה ע"א - דף נה ע"ב

מחורה ומצות ולפי שד' מעיקים ולרות האלו הם מולמים שישראל בגלות כמפורש בתוכחות ע"כ כשישראל בגלו ממלכיה ומד' מעיקים אלו אמרו בב"ר שע"כ נאמרו ד' כוסות כנגדם שר המשקים שם דעל שם זה מקרו ד' כוסות של פסח בגאולת מלכיה וע"כ נאמר בו ד' לשונות של גאולה וגאלתי והוצלתי והצלתי ולקחתי לפי שנגאלו מארבע גרות אלו ועל שם זה אמרו שם שהקדוש ברוך הוא מביא ד' כוסות של ארבעה על עו"ג המשקה לישראל ארבע כוסות של ישועה כמפורש באורך שם הסיון על שם ישועה מארבע גרות ומעיקים המהרוים בגלות אין אין עניין שמספר הגרים הגרים לגודות שהם בעצמם מגרים הכוללים ומוגעים הפלגם מהשיג שלימותו שמכולם נגולו בגאולתן והתחיל ואמר הודו לה' כי טוב וגו' ע"פ מ"ש פ"ק דמגילה (י:) בגלות לפני המלך אומרים הודו לה' כל"ח ולא אומרים כי טוב לפי שאין הקב"ה שמח במפלתן של רשעים ע"כ אמר שישראל בגאולתן אומרים כי טוב לא על מפלתן של רשעים לעתיד אלא ע"ש גאולו ה' שנגאלו מיד לר ומכל ד' מעיקים ולרות שהיה עליהם ואמר מאלות קבלם ממזרח וממערב מצפון ומים היינו משלר ד' גליות מד' מלכיו' כמפור' בב"ר וז"ש ממזרח הוא מלכות מדי שהוא במזרחו של ארץ ישראל מצפון הוא מלכות בבל שהוא בצפונו של ארץ ישראל ממערב ומים הוא מלכות יון ומלכות ארם שהם במערבו של ארץ ישראל ולכך נקט מערב כ' פעמים ולא נקט כלל רוח דרום שאין בתוכו רוח מד' מלכיות אבל המחיל בגאולת מגרים שהיא גאולה ראשונה והיא בדרומה של מ"י שם גולו ג"כ מד' המעיקים המונעים השלימות והיו רואים לקבל התורה וז"ש בגאולת מגרים עד שלא בתו לא"י שהיא עיקר גאולתן שהיה להן מניעה מלד פרנסה תעו במדבר מישימון דרך שאין שם דרך כלל ועיר מושב לא מצאו שעקמה וסבבו כמה ארצות עד שהגיעו לעיר מושב בא"י ואמר שהיו במדבר רעבים גם צמאים וגו' כמ"ש ערכין (טו.) ב' פעמים חטאו במים וב' פעמים בשליו וב"פ צמו ויצעקו אל ה' בצר להם ומצוקותיהם וגו' היינו שנכנסו לא"י וע"ז יודו לה' חסדו וגו' אלא הם המן והשליו והבאר ועל שתעו במדבר וידריכם בדרך ישרה וגו' היינו שנכנסו לא"י וע"ז יודו לה' חסדו וגו' אלא הם מדרך המיוחד לגודות הקדוש ברוך הוא מלך מלכי המלכים שעל כן אמו אומרים בו המלך הקדוש והמלך המשפט וגדרה המלכות בו ביום דמלכותא דארעא כעין מלכותא דרקיעא ובני ראמי בו ביום לבעמיד לנו מלך טוב ומלוט טוב דהוה אלוה דר"ה הוא היותר אמתי דאמרינן המתענה תענית אלוה בר"ה פ"ח *) יתענה אותו כל ימיו ומייתי ליה מקראי פלגי מים כמו המים שמתפלגין ומתפלקים לשני נהרות ל' ליימן וא' לשמאל כן לב מלך ביד ה' להטותו לטוב לנו אז לרע מ"ו כפי הזכות ותוכה שלנו ובנה עוקה לבחיב ממיד וגו' מרגשות הבנה עד וגו' אמר כתיב דהיינו מתשרי הבנה עיני ה' לעוקה עליה ואלוה טוב מדכתיב ומתחילתי ומתחיי פירשה מלשון אלוה וכן לקמן גבי שבה דברים יפיס לאלוה: **שלשה דברים מברין כו' דכתיב כי קרא ה' לרעב** וגו'. דלשון קריאה ממש כמו ויקרא ה' אל משה וגו' לא יפול בדבר שאין בו שמיעה כמו הרעב והדגן ונגלאל נמי כיון דלא מצינו בו שהיה נביא ולא היה מדבר עמו הקדוש ברוך הוא לא שייך בה לומר ראה קראתי וגו' וע"כ פירשוהו מלשון הכרזה כמו קול אומר קרא וגו' קול קורא במדבר וגו' שהקב"ה בעצמו מכריז להיות קיים הדבר בלי שינוי וק"ל: **אין מעמידין פרנס** כו'. מבואר על פי מה שאמרו פרק קמא דסנהדרין (מ.) כתיב ואלוה את שופטיהם וגו' וכתיב ואלוה אתכם וגו' אזהרה לעבור שהבא אימת דיין עליהם ואזהרה לדיין שיבטל עול בצור וכ"ל שהבא אימתו עליהם כאלו הוא רשם עליהם ואזהרה לדיין שלא יטול אימה יתירה עליהן אבל יקבל טרחתן כאלו הוא נוטל אותן עליו ע"ד שאמ"ל (הוריות י.) עבדות אני נותן לכם ולא שררה וכמ"ש כל פרנס שמנהיג את הצבור בגאת כו' כמפורש פ' חלק (צב.) והשתא הך מילתא שמך לה ר"י אהאי קרא דאמר בשם וגו' הגון עליך דהיינו ראה אתה כי הגון עליך בגלגל להזהר בכבודו לקבלו ולהנהיגו עליהם וא"ל אם לפניך הגון שלא יסברו ולא יגיס דעתו לפני לכ"ש ולפי שבאמירת ויקבל אמר משה לישראל ראו קרא ה' וגו' למדו לומר שא"ל הקב"ה שאמר כן לישראל ראו דהיינו אם הגון למנותו ולהנהיגו עליהם בחיתה והשיגו גם כן אם הגון בעיני הקדוש ב"ה שלא יסברו עליו גם לפניו הגון שהתא אימתו עליו לקבלו ועד"ז אמר הקב"ה ראה קראתי בשם בצלאל וגו' שהוא מגדולי השבטים שיהיגו אותו עליו לרשם ונתתי אתו את אהליאב שהוא מירודים שבשבטים להשוותן שלא יסתכר וגיס דעתו עליהן הגדול שבשבטים ותיסתר שהיה הירוד לגדול בגיות שיהיגו גם אותו עליו לרשם ולפרנס: **עשה לי משכן** כו'. פירש"י שכן מדורה כמי תשא כו' ע"ש וכ"כ המום'. אבל לפ"ז אינו מפורש שבצלאל נתכוין לכך גם מנין לשם בא בצלאל ע"ש מכמתו בצל אל ואפשר משום דנתחלה זאת הפרשה כמי תשא כתיב ראה קראתי בשם בצלאל וגו' ר"ל דע"ש זה קראתי בצלאל על שנתכוין לדעתי ובצל אל היה ויותר נראה לפרש דאפרשת ויקהל קמתיך גבי עשיה דהקדיש המשכן לאהרן ובליום ולא הזכיר שם בעשיית המשכן בצלאל רק גבי אהרן דכתיב ויעש בצלאל את האהרן וגו' למדרש מיניה דבצלאל היה יודע לעשות המשכן ואח"כ האהרן ובליום ודו': **היה יודע בצלאל לצרף** כו'. מפורש ברש"ק דכתובות בחידושנו ע"ש: **אין הקב"ה נותן חכמה** כו' **שנאמר יהב חכמתא לחכימין** וגו'. דלפי פשוטו שהוא אם בעבור שלא יהב חכמתא ומנדעא אלא ר"ל לחכימין כבר ולידעי מינה בכבר: **כל חלום ולא בטורת** כו'. עיין פירש"י אבל בעניין פירש בו אינם ממשות אבל חלום שרואה בשהוא נם אין בו ממשות כו' ע"ש: **לא חלמא טבא מקיים בולה** כו'. אמר אדרשה דלקמן מגלן מיוסף דכתיב והנה השמש וגו' וק"ל: **עציבותיה מסתייה** כו'. עיין פירש"י וכן י"ל סיפ' דמלתא אלמא בשא אדוה מקמייה והוא דמוק דהל"ל אפי' ליצנא דלקמן עציבותיה מפכחא ליה ונראה דהכא ה"פ אלמא בשא עציבותיה מקמיה שזה הוא פתרונו וקיומו של חלום בשא דחזא שהוא מלטער וכן בהיפך אדוה מקמייה שחלום הטוב דחזא הוא פתרונו ומתקיים בהך אדוה שהוא משמח וק"ל: **שנא' והאלהים עשה שיראו** וגו'. ולקמן מייתי ליה נמי לגבי רעמים דהכל בכלל שעשה כדי שיירא וכדאמרינן לא ברא הקב"ה עולמו אלא כדי שיירא אותו' והאלהים עשה שיראו: **וכי מה ענין תבן** כו'. לפי פשוטיה לתבן אדמה ליה החלום ולבר אדמה המתנבא בדברי אמת אבל א"כ ה"ל למכתב מה לתבן אצל הבר אבל תבן את הבר כמו תבן עם הבר דמשמע שיהיה בנושא אחד ותרוויהו אחלום דריש דקרא קאי דא"ל גם לחלום אמיתי שדומה לבר אלא דברים בטלים דהיינו תבן: **מגלן מיוסף דכתיב** וגו' **והנה השמש** וגו'. ונגירסת ילקוט הטוב נטוה אני ואתך גו' ופירש"י בחומש והלא אמר כבר מתה כו' ורבותינו למדו מכאן שאין חלום בלא דברים בטלים ויעקב נתכוין להוציא הדבר מלב בניו כו' כשם שא"ל באתך כך השאר בטל עכ"ל. ופירש הרא"ש וא"ל לומר שלא היה יודע שאין חלום בלא דברים בטלים ולכך הכחיש את החלום כלו עם הכוונה אמו כו' ולא שנתכוון להוציא הדבר מלב בניו כו' מפני שכיון שרבותינו למדו מכאן שאין חלום בלא דברים בטלים ג"א שהיה יעקב טועה בה כו' עכ"ל. ואין זה מחוור דגם שלמדו רבותינו מכאן דאין חלום בלא דברים בטלי' היינו אחר שנתקיים החלום לגד מאמו שלא נתקיים ואם נאמר מסברא שלא היה יעקב טועה בה כמ"ש רבותינו אם כן מהסברא נמי שלא יטעו גם בניו בה וא"כ לא יוכל בה להוציא מלבן שלא יקנאוהו וע"כ הנראה לומר דע"כ יעקב אבינו לא הכחיש את החלום כלו דהא כתיב ואבינו שמר את הדבר דמשמע שיתקיים ומיהו איכא לומר שבעתו היה חלום אמתי להתקיים והדברים מגיעים לבלהה אלא שאמר הבוא נבוא אני ואתך וגו' להוציא הדברים מלבן של בניו כו' וכן הקשה הרא"ש לדברי הב"ר וע"כ הנראה דאלמודא ימאן מלפרש ההדברים מגיעין לבלהה דאתך משמע אתך ממש ועוד דנראה ממון הכתובים שמתה בלהה קודם שירד יעקב למצרים כמ"ש הרמב"ן וז"ל:

ע"ב לעולם יצפה אדם לחלום טוב כו'. נראה ע"פ מאי דאמרינן לקמן בחלומות המתקיימים וי"ל אף חלום שנתנה שאמר ועל הבטות החלום וגו' ולזה מבואר שגם חלום יוסף כיון שנתנה בחלומות ובכוכבים א"ל שיתבטל אף אם יתעבר בקיומו עד כ"ב שנים אם יקיומו ולא נתקיים מיד כמו חלום פרעה דכתיב ועל הבטות החלום וגו'. וממהר האלהים לעשותו הוא בעוצם יעקב שמטל כ"ב שנים כבוד אב כדאמרינן סוף

שלשה דברים מזכירין כו' קיר נטוי כו' ומוסר דין כו'. מפורש פרק קמא דר"ה: **והמאריך על שולחנו דלמא אתו עניא דבתיב המוכה** כו'. מפורש פ' ה' וא' שמי הלפס ע"ש: **ומוריני בחמה** כו'. פירש"י דומה למוצ מרון שאינו מלק כמו המיך והלשון כו' ע"ש ואינו דומה שהיה הכמוב מספר בשבחו של אברהם שהיה מאכיל למלאכים לשונות הקשים לחמתונים ובפרק המוליא יין (פא:) נמיבשב שפי' שם רש"י כגון קליפת הלשון ובערוך בערך מרג פי' שהוא תרגומו של מין דבק לשון יונק אל מכו תרגום אדבק לשון עולמית למוריגיה כו' ע"ש: **פניך דומין למנדלי חזירים** כו'. מפורש במסכת נדרים פ"ז: **שלשה דברים** כו' **מי שנותנין לו ם"ת** כו'. דה"ל כאלו נותנין לו מיים דכתיב כי הוא חייך וגו' והוא לא בעי וכן כשנותנין לו ברכה כו' שאורח מתבדר בברכתו של בהמ"ז והוא לא בעי מה מ"ה מקנרין לו מחייו שנותיו הקטנים: **והמנהיג עצמו ברבנות** כו'. וכתבה דוכתי אמרינן דלריך הרב לנהוג ברבנות בהיות נהוג נשיאותך ברמה (כתובות קג:) ורב יודע גופיה מרא דשמעתא מ"ל לרב נחמן (קידושין ע.) שאסור לו לעשות מלאכה בפני ג' ומצאתי מה בשם ר"ח אחיה דהבא דדוקא בענינה אסור אבל בפרטיות שרי והוא דוחק וגראה לפי דקדוק הלשון שאמר המנהיג עצמו ברבנות ולא קאמר הנוהג רבנות דהחהוא ליענא משמע שקבלוהו עליהם דבהחוא ודאי שרי לנהוג רבנות אבל המנהיג עצמו כו' הייט שאין אחרים מנהיגים אותו אבל המנהיג עצמו בשררה ורבנות היינו בע"כ אע"פ שאינו מרוצה להם ובכה"ג קאמרינן נמי (פסחים פז: ע"ש יומא פ"ו:) דשררה מקברת בעליה ומיהו יוסף הצדיק ודאי דלא עבד הכי אלא דילפינן ליה הכי מהאי קרא דאי לא לדרשה זו ל"ל למכתב דמת יוסף ואחר כך כל אחיו וכהאי גוונא דייק אלמודא פ' הנע"ש (סד.) גבי מ"ה אהרהם נמי עקר היה כו' ודו"ק: **שלשה צריכין רחמים** כו'. לכאורה קשה דודאי הכל בידו יתי' ב"ה וצריכין לבקש רחמים עליהם וכמה דוכתין אמרינן דבעי לאפוקי רחמים ואפשר דג' צריכין רחמים דקאמר ר"ל מתחילת הבנה והיינו דמשיב שנה טובה וקאמר נמי מלך טוב לפי שיום זה מיוחד להודות הקדוש ברוך הוא מלך מלכי המלכים שעל כן אנו אומרים בו המלך הקדוש והמלך המשפט וגדרה המלכות בו ביום דמלכותא דארעא כעין מלכותא דרקיעא ובני ראמי בו ביום לבעמיד לנו מלך טוב ומלוט טוב דהוה אלוה דר"ה הוא היותר אמתי דאמרינן המתענה תענית אלוה בר"ה פ"ח *) יתענה אותו כל ימיו ומייתי ליה מקראי פלגי מים כמו המים שמתפלגין ומתפלקים לשני נהרות ל' ליימן וא' לשמאל כן לב מלך ביד ה' להטותו לטוב לנו אז לרע מ"ו כפי הזכות ותוכה שלנו ובנה עוקה לבחיב ממיד וגו' מרגשות הבנה עד וגו' אמר כתיב דהיינו מתשרי הבנה עיני ה' לעוקה עליה ואלוה טוב מדכתיב ומתחילתי ומתחיי פירשה מלשון אלוה וכן לקמן גבי שבה דברים יפיס לאלוה: **שלשה דברים מברין כו' דכתיב כי קרא ה' לרעב** וגו'. דלשון קריאה ממש כמו ויקרא ה' אל משה וגו' לא יפול בדבר שאין בו שמיעה כמו הרעב והדגן ונגלאל נמי כיון דלא מצינו בו שהיה נביא ולא היה מדבר עמו הקדוש ברוך הוא לא שייך בה לומר ראה קראתי וגו' וע"כ פירשוהו מלשון הכרזה כמו קול אומר קרא וגו' קול קורא במדבר וגו' שהקב"ה בעצמו מכריז להיות קיים הדבר בלי שינוי וק"ל: **אין מעמידין פרנס** כו'. מבואר על פי מה שאמרו פרק קמא דסנהדרין (מ.) כתיב ואלוה את שופטיהם וגו' וכתיב ואלוה אתכם וגו' אזהרה לבצור שהבא אימת דיין עליהם ואזהרה לדיין שיבטל עול בצור וכ"ל שהבא אימתו עליהם כאלו הוא רשם עליהם ואזהרה לדיין שלא יטול אימה יתירה עליהן אבל יקבל טרחתן כאלו הוא נוטל אותן עליו ע"ד שאמ"ל (הוריות י.) עבדות אני נותן לכם ולא שררה וכמ"ש כל פרנס שמנהיג את הצבור בגאת כו' כמפורש פ' חלק (צב.) והשתא הך מילתא שמך לה ר"י אהאי קרא דאמר בשם וגו' הגון עליך דהיינו ראה אתה כי הגון עליך בגלגל להזהר בכבודו לקבלו ולהנהיגו עליהם וא"ל אם לפניך הגון שלא יסברו ולא יגיס דעתו לפני לכ"ש ולפי שבאמירת ויקבל אמר משה לישראל ראו קרא ה' וגו' למדו לומר שא"ל הקב"ה שאמר כן לישראל ראו דהיינו אם הגון למנותו ולהנהיגו עליהם בחיתה והשיגו גם כן אם הגון בעיני הקדוש ב"ה שלא יסברו עליו גם לפניו הגון שהתא אימתו עליו לקבלו ועד"ז אמר הקב"ה ראה קראתי בשם בצלאל וגו' שהוא מגדולי השבטים שיהיגו אותו עליו לרשם ונתתי אתו את אהליאב שהוא מירודים שבשבטים להשוותן שלא יסתכר וגיס דעתו עליהן הגדול שבשבטים ותיסתר שהיה הירוד לגדול בגיות שיהיגו גם אותו עליו לרשם ולפרנס: **עשה לי משכן** כו'. פירש"י שכן מדורה כמי תשא כו' ע"ש וכ"כ המום'. אבל לפ"ז אינו מפורש שבצלאל נתכוין לכך גם מנין לשם בא בצלאל ע"ש מכמתו בצל אל ואפשר משום דנתחלה זאת הפרשה כמי תשא כתיב ראה קראתי בשם בצלאל וגו' ר"ל דע"ש זה קראתי בצלאל על שנתכוין לדעתי ובצל אל היה ויותר נראה לפרש דאפרשת ויקהל קמתיך גבי עשיה דהקדיש המשכן לאהרן ובליום ולא הזכיר שם בעשיית המשכן בצלאל רק גבי אהרן דכתיב ויעש בצלאל את האהרן וגו' למדרש מיניה דבצלאל היה יודע לעשות המשכן ואח"כ האהרן ובליום ודו': **היה יודע בצלאל לצרף** כו'. מפורש ברש"ק דכתובות בחידושנו ע"ש: **אין הקב"ה נותן חכמה** כו' **שנאמר יהב חכמתא לחכימין** וגו'. דלפי פשוטו שהוא אם בעבור שלא יהב חכמתא ומנדעא אלא ר"ל לחכימין כבר ולידעי מינה בכבר: **כל חלום ולא בטורת** כו'. עיין פירש"י אבל בעניין פירש בו אינם ממשות אבל חלום שרואה בשהוא נם אין בו ממשות כו' ע"ש: **לא חלמא טבא מקיים בולה** כו'. אמר אדרשה דלקמן מגלן מיוסף דכתיב והנה השמש וגו' וק"ל: **עציבותיה מסתייה** כו'. עיין פירש"י וכן י"ל סיפ' דמלתא אלמא בשא אדוה מקמייה והוא דמוק דהל"ל אפי' ליצנא דלקמן עציבותיה מפכחא ליה ונראה דהכא ה"פ אלמא בשא עציבותיה מקמיה שזה הוא פתרונו וקיומו של חלום בשא דחזא שהוא מלטער וכן בהיפך אדוה מקמייה שחלום הטוב דחזא הוא פתרונו ומתקיים בהך אדוה שהוא משמח וק"ל: **שנא' והאלהים עשה שיראו** וגו'. ולקמן מייתי ליה נמי לגבי רעמים דהכל בכלל שעשה כדי שיירא וכדאמרינן לא ברא הקב"ה עולמו אלא כדי שיירא אותו' והאלהים עשה שיראו: **וכי מה ענין תבן** כו'. לפי פשוטיה לתבן אדמה ליה החלום ולבר אדמה המתנבא בדברי אמת אבל א"כ ה"ל למכתב מה לתבן אצל הבר אבל תבן את הבר כמו תבן עם הבר דמשמע שיהיה בנושא אחד ותרוויהו אחלום דריש דקרא קאי דא"ל גם לחלום אמיתי שדומה לבר אלא דברים בטלים דהיינו תבן: **מגלן מיוסף דכתיב** וגו' **והנה השמש** וגו'. ונגירסת ילקוט הטוב נטוה אני ואתך גו' ופירש"י בחומש והלא אמר כבר מתה כו' ורבותינו למדו מכאן שאין חלום בלא דברים בטלים ויעקב נתכוין להוציא הדבר מלב בניו כו' כשם שא"ל באתך כך השאר בטל עכ"ל. ופירש הרא"ש וא"ל לומר שלא היה יודע שאין חלום בלא דברים בטלים ולכך הכחיש את החלום כלו עם הכוונה אמו כו' ולא שנתכוון להוציא הדבר מלב בניו כו' מפני שכיון שרבותינו למדו מכאן שאין חלום בלא דברים בטלים ג"א שהיה יעקב טועה בה כו' עכ"ל. ואין זה מחוור דגם שלמדו רבותינו מכאן דאין חלום בלא דברים בטלי' היינו אחר שנתקיים החלום לגד מאמו שלא נתקיים ואם נאמר מסברא שלא היה יעקב טועה בה כמ"ש רבותינו אם כן מהסברא נמי שלא יטעו גם בניו בה וא"כ לא יוכל בה להוציא מלבן שלא יקנאוהו וע"כ הנראה לומר דע"כ יעקב אבינו לא הכחיש את החלום כלו דהא כתיב ואבינו שמר את הדבר דמשמע שיתקיים ומיהו איכא לומר שבעתו היה חלום אמתי להתקיים והדברים מגיעים לבלהה אלא שאמר הבוא נבוא אני ואתך וגו' להוציא הדברים מלבן של בניו כו' וכן הקשה הרא"ש לדברי הב"ר וע"כ הנראה דאלמודא ימאן מלפרש דהדברים מגיעין לבלהה דאתך משמע אתך ממש ועוד דנראה ממון הכתובים שמתה בלהה קודם שירד יעקב למצרים כמ"ש הרמב"ן וז"ל:

ע"ב לעולם יצפה אדם לחלום טוב כו'. נראה ע"פ מאי דאמרינן לקמן בחלומות המתקיימים וי"ל אף חלום שנתנה שאמר ועל הבטות החלום וגו' ולזה מבואר שגם חלום יוסף כיון שנתנה בחלומות ובכוכבים א"ל שיתבטל אף אם יתעבר בקיומו עד כ"ב שנים אם יקיומו ולא נתקיים מיד כמו חלום פרעה דכתיב ועל הבטות החלום וגו'. וממהר האלהים לעשותו הוא בעוצם יעקב שמטל כ"ב שנים כבוד אב כדאמרינן סוף

דף נה ע"א - דף נה ע"ב

מחורה ומצות ולפי שד' מעיקים ולרות האלו הם מולמים שישראל בגלות כמפורש בתוכחות ע"כ כשישראל בגלו ממלכיה ומד' מעיקים אלו אמרו בב"ר שע"כ נאמרו ד' כוסות כנגדם שר המשקים שם דעל שם זה מקרו ד' כוסות של פסח בגאולת מלכיה וע"כ נאמר בו ד' לשונות של גאולה וגאלתי והוצלתי והצלתי ולקחתי לפי שנגאלו מארבע גרות אלו ועל שם זה אמרו שם שהקדוש ברוך הוא מביא ד' כוסות של ארבעה על עו"ג המשקה לישראל ארבע כוסות של ישועה כמפורש באורך שם הסיון על שם ישועה מארבע גרות ומעיקים המהרוים בגלות אין אין עניין שמספר הגרים הגרים לגודות שהם בעצמם מגרים הכוללים ומוגעים הפלגם מהשיג שלימותו שמכולם נגולו בגאולתן והתחיל ואמר הודו לה' כי טוב וגו' ע"פ מ"ש פ"ק דמגילה (י:) בגלות לפני המלך אומרים הודו לה' כל"ח ולא אומרים כי טוב לפי שאין הקב"ה שמח במפלתן של רשעים ע"כ אמר שישראל בגאולתן אומרים כי טוב לא על מפלתן של רשעים לעתיד אלא ע"ש גאולו ה' שנגאלו מיד לר ומכל ד' מעיקים ולרות שהיה עליהם ואמר מאלות קבלם ממזרח וממערב מצפון ומים היינו משלר ד' גליות מד' מלכיו' כמפור' בב"ר וז"ש ממזרח הוא מלכות מדי שהוא במזרחו של ארץ ישראל מצפון הוא מלכות בבל שהוא בצפונו של ארץ ישראל ממערב ומים הוא מלכות יון ומלכות ארם שהם במערבו של ארץ ישראל ולכך נקט מערב כ' פעמים ולא נקט רוח כלל רוח דרום שאין בתוכו רוח מד' מלכיות אבל המחיל בגאולת מגרים שהיא גאולה ראשונה והיא בדרומה של מ"י שם גולו ג"כ מד' המעיקים המונעים השלימות והיו רואים לקבל התורה וז"ש בגאולת מגרים עד שלא בתו לא"י שהיא עיקר גאולתן שהיה להן מניעה מלד פרנסה תעו במדבר מישימון דרך שאין שם דרך כלל ועיר מושב לא מצאו שעקמה וסבבו כמה ארצות עד שהגיעו לעיר מושב בא"י ואמר שהיו במדבר רעבים גם צמאים וגו' כמ"ש ערכין (טו.) ב' פעמים חטאו במים וב' פעמים בשליו וב"פ צמו ויצעקו אל ה' בצר להם ומצוקותיהם וגו' היינו שנכנסו לא"י וע"ז יודו לה' חסדו וגו' אלא הם המן והשליו והבאר ועל שתעו במדבר וידריכם בדרך ישרה וגו' היינו שנכנסו לא"י וע"ז יודו לה' חסדו וגו' אלא הם מדרך המיוחד לגודות הקדוש ברוך הוא מלך מלכי המלכים שעל כן אנו אומרים בו המלך הקדוש והמלך המשפט וגדרה המלכות בו ביום דמלכותא דארעא כעין מלכותא דרקיעא ובני ראמי בו ביום לבעמיד לנו מלך טוב ומלוט טוב דהוה אלוה דר"ה הוא היותר אמתי דאמרינן המתענה תענית אלוה בר"ה פ"ח *) יתענה אותו כל ימיו ומייתי ליה מקראי פלגי מים כמו המים שמתפלגין ומתפלקים לשני נהרות ל' ליימן וא' לשמאל כן לב מלך ביד ה' להטותו לטוב לנו אז לרע מ"ו כפי הזכות ותוכה שלנו ובנה עוקה לבחיב ממיד וגו' מרגשות הבנה עד וגו' אמר כתיב דהיינו מתשרי הבנה עיני ה' לעוקה עליה ואלוה טוב מדכתיב ומתחילתי ומתחיי פירשה מלשון אלוה וכן לקמן גבי שבה דברים יפיס לאלוה: **שלשה דברים מברין כו' דכתיב כי קרא ה' לרעב** וגו'. דלשון קריאה ממש כמו ויקרא ה' אל משה וגו' לא יפול בדבר שאין בו שמיעה כמו הרעב והדגן ונגלאל נמי כיון דלא מצינו בו שהיה נביא ולא היה מדבר עמו הקדוש ברוך הוא לא שייך בה לומר ראה קראתי וגו' וע"כ פירשוהו מלשון הכרזה כמו קול אומר קרא וגו' קול קורא במדבר וגו' שהקב"ה בעצמו מכריז להיות קיים הדבר בלי שינוי וק"ל: **אין מעמידין פרנס** כו'. מבואר על פי מה שאמרו פרק קמא דסנהדרין (מ.) כתיב ואלוה את שופטיהם וגו' וכתיב ואלוה אתכם וגו' אזהרה לבצור שהבא אימת דיין עליהם ואזהרה לדיין שיבטל עול בצור וכ"ל שהבא אימתו עליהם כאלו הוא רשם עליהם ואזהרה לדיין שלא יטול אימה יתירה עליהן אבל יקבל טרחתן כאלו הוא נוטל אותן עליו ע"ד שאמ"ל (הוריות י.) עבדות אני נותן לכם ולא שררה וכמ"ש כל פרנס שמנהיג את הצבור בגאת כו' כמפורש פ' חלק (צב.) והשתא הך מילתא שמך לה ר"י אהאי קרא דאמר בשם וגו' הגון עליך דהיינו ראה אתה כי הגון עליך בגלגל להזהר בכבודו לקבלו ולהנהיגו עליהם וא"ל אם לפניך הגון שלא יסברו ולא יגיס דעתו לפני לכ"ש ולפי שבאמירת ויקבל אמר משה לישראל ראו קרא ה' וגו' למדו לומר שא"ל הקב"ה שאמר כן לישראל ראו דהיינו אם הגון למנותו ולהנהיגו עליהם בחיתה והשיגו גם כן אם הגון בעיני הקדוש ב"ה שלא יסברו עליו גם לפניו הגון שהתא אימתו עליו לקבלו ועד"ז אמר הקב"ה ראה קראתי בשם בצלאל וגו' שהוא מגדולי השבטים שיהיגו אותו עליו לרשם ונתתי אתו את אהליאב שהוא מירודים שבשבטים להשוותן שלא יסתכר וגיס דעתו עליהן הגדול שבשבטים ותיסתר שהיה הירוד לגדול בגיות שיהיגו גם אותו עליו לרשם ולפרנס: **עשה לי משכן** כו'. פירש"י שכן מדורה כמי תשא כו' ע"ש וכ"כ המום'. אבל לפ"ז אינו מפורש שבצלאל נתכוין לכך גם מנין לשם בא בצלאל ע"ש מכמתו בצל אל ואפשר משום דנתחלה זאת הפרשה כמי תשא כתיב ראה קראתי בשם בצלאל וגו' ר"ל דע"ש זה קראתי בצלאל על שנתכוין לדעתי ובצל אל היה ויותר נראה לפרש דאפרשת ויקהל קמתיך גבי עשיה דהקדיש המשכן לאהרן ובליום ולא הזכיר שם בעשיית המשכן בצלאל רק גבי אהרן דכתיב ויעש בצלאל את האהרן וגו' למדרש מיניה דבצלאל היה יודע לעשות המשכן ואח"כ האהרן ובליום ודו': **היה יודע בצלאל לצרף** כו'. מפורש ברש"ק דכתובות בחידושנו ע"ש: **אין הקב"ה נותן חכמה** כו' **שנאמר יהב חכמתא לחכימין** וגו'. דלפי פשוטו שהוא אם בעבור שלא יהב חכמתא ומנדעא אלא ר"ל לחכימין כבר ולידעי מינה בכבר: **כל חלום ולא בטורת** כו'. עיין פירש"י אבל בעניין פירש בו אינם ממשות אבל חלום שרואה בשהוא נם אין בו ממשות כו' ע"ש: **לא חלמא טבא מקיים בולה** כו'. אמר אדרשה דלקמן מגלן מיוסף דכתיב והנה השמש וגו' וק"ל: **עציבותיה מסתייה** כו'. עיין פירש"י וכן י"ל סיפ' דמלתא אלמא בשא אדוה מקמייה והוא דמוק דהל"ל אפי' ליצנא דלקמן עציבותיה מפכחא ליה ונראה דהכא ה"פ אלמא בשא עציבותיה מקמיה שזה הוא פתרונו וקיומו של חלום בשא דחזא שהוא מלטער וכן בהיפך אדוה מקמייה שחלום הטוב דחזא הוא פתרונו ומתקיים בהך אדוה שהוא משמח וק"ל: **שנא' והאלהים עשה שיראו** וגו'. ולקמן מייתי ליה נמי לגבי רעמים דהכל בכלל שעשה כדי שיירא וכדאמרינן לא ברא הקב"ה עולמו אלא כדי שיירא אותו' והאלהים עשה שיראו: **וכי מה ענין תבן** כו'. לפי פשוטיה לתבן אדמה ליה החלום ולבר אדמה המתנבא בדברי אמת אבל א"כ ה"ל למכתב מה לתבן אצל הבר אבל תבן את הבר כמו תבן עם הבר דמשמע שיהיה בנושא אחד ותרוויהו אחלום דריש דקרא קאי דא"ל גם לחלום אמיתי שדומה לבר אלא דברים בטלים דהיינו תבן: **מגלן מיוסף דכתיב** וגו' **והנה השמש** וגו'. ונגירסת ילקוט הטוב נטוה אני ואתך גו' ופירש"י בחומש והלא אמר כבר מתה כו' ורבותינו למדו מכאן שאין חלום בלא דברים בטלים ויעקב נתכוין להוציא הדבר מלב בניו כו' כשם שא"ל באתך כך השאר בטל עכ"ל. ופירש הרא"ש וא"ל לומר שלא היה יודע שאין חלום בלא דברים בטלים ולכך הכחיש את החלום כלו עם הכוונה אמו כו' ולא שנתכוון להוציא הדבר מלב בניו כו' מפני שכיון שרבותינו למדו מכאן שאין חלום בלא דברים בטלים ג"א שהיה יעקב טועה בה כו' עכ"ל. ואין זה מחוור דגם שלמדו רבותינו מכאן דאין חלום בלא דברים בטלי' היינו אחר שנתקיים החלום לגד מאמו שלא נתקיים ואם נאמר מסברא שלא היה יעקב טועה בה כמ"ש רבותינו אם כן מהסברא נמי שלא יטעו גם בניו בה וא"כ לא יוכל בה להוציא מלבן שלא יקנאוהו וע"כ הנראה לומר דע"כ יעקב אבינו לא הכחיש את החלום כלו דהא כתיב ואבינו שמר את הדבר דמשמע שיתקיים ומיהו איכא לומר שבעתו היה חלום אמתי להתקיים והדברים מגיעים לבלהה אלא שאמר הבוא נבוא אני ואתך וגו' להוציא הדברים מלבן של בניו כו' וכן הקשה הרא"ש לדברי הב"ר וע"כ הנראה דאלמודא ימאן מלפרש דהדברים מגיעין לבלהה דאתך משמע אתך ממש ועוד דנראה ממון הכתובים שמתה בלהה קודם שירד יעקב למצרים כמ"ש הרמב"ן וז"ל:

ע"ב לעולם יצפה אדם לחלום טוב כו'. נראה ע"פ מאי דאמרינן לקמן בחלומות המתקיימים וי"ל אף חלום שנתנה שאמר ועל הבטות החלום וגו' ולזה מבואר שגם חלום יוסף כיון שנתנה בחלומות ובכוכבים א"ל שיתבטל אף אם יתעבר בקיומו עד כ"ב שנים אם יקיומו ולא נתקיים מיד כמו חלום פרעה דכתיב ועל הבטות החלום וגו'. וממהר האלהים לעשותו הוא בעוצם יעקב שמטל כ"ב שנים כבוד אב כדאמרינן סוף

חו"א **דף נה ע"א** כל המאריך כו' **שנאמר תוחלת ממושכה** כו'. מפורש פרק אין עומדין:

*) תוקע בלוח ליתא בגמרא אלא בגבור המיתו הטו"ע תו"ח סי' תקל"ז סעיף ב'

דף נו ע"א - דף נו ע"א

פ"ק דמגילה (יז.) ולפירוש הרמב"ם יתישב בע"פ דבגילה אחד ב' חלומות מורה כי ממהר אלהים וגו' וחלומות יוסף משמע שהיו בב' לילות ולזה חלום שעל אמו לא נתקיים לפי שלא נשנה שהרי לא הוזכר בחלומו רמז לאמו אלא בחלום שני רמז גם לאמו השמש וירח וגו' וכיון שלא נשנה אפשר שיבוא והיינו דאין חלום בלא דבר"ם בעלים בעלים כיון שלא נשנה ודו"ק: **ולאדם טוב כו'.** יש להקשות מחלום של יוסף הצדיק וכן לקמן שמואל כי הוי חד אלמא טבא כו' וי"ל דחלום טוב המתקיים כעין נבואה וע"י מלאך כדלקמן ודלי דמרמין גם לאדם טוב אבל חלום טוב שאינו מתקיים דהיינו שע"י אד ולא בא אלא משום דמדומיה מסתייה אין מרמין לאדם טוב וכן חלום הרע דקאמר הכא לא מיירי במתקיים אלא דבא משום דעינוניותיה מסתייה וכדי שלא יתטא כו' בפירש"י הכא ודו"ק: **לא תאונה אליך וגו' שלא יבהילוך כו'.** מפורש פרק אלו: **כל הלן ז' ימים בלא חלום כו'.** מפורש פ' היה קורא ע"ס: **אימא יטיבנו כו' ולימא להו חלמא טבא חזאי כו'.** בכל חלום אפילו בחלום רע קאמר דיטיבנו באמירתו אלמא טבא חזאי ובאמירת ג' דלימרו ליה טבא הוא לפי רואהו וטבא להוי בקיומו ולפי שהחלומות יש מהן מלמעלה ע"י מלאך והוא חלום אמיתי חלום של שמרת במשמר האמרון ויש מהן ע"י מערכת השמים וכללו ע"י מערכת השמים והוא במשמר שניה ויש מהן מלמטה כדלקמן שאדם רואה מהרהורי לבו שבוים כהנהו חלומות דקיסר ודשבור מלכא והן החלומות שבמשמר ראשון כדמפורש כל זה ברפ"ק (ג.) גבי ג' משמרות כו' וע"כ אמר אם הוא החלום מלמעלה ע"י מלאך דאמנא לשויה לטב ואם החלום הוא מתערכת שמים שבא זימנין כו' דהיינו מלד שבא מוכני לבא לגזרו עליך מתערכת שמיא דלהוי טבא ואם החלום הוא מלמטה ע"י אד להוי טבא ועד"ז קאמר ג' הפוכות וג' פדיונות וג' שלומות דהיינו הפוכות שיהפוך הקב"ה ממה דחזה ע"י הרהור שבוים מרעה לטובה ופדיונות שיפדהו הקב"ה ממה דחזה ע"י מערכת השמים ודל ושלומות שיתן הקב"ה שלום במאי דחזא ע"י מלאך פמליא שלו שהוא שלום ולפי שיש חלומות שהוא רואה לעצמו הוא שלומות ויש חלומות שרואה על בניו ואל קרוביו ויש שרואה על אחרים וכן שקרוביו ואחרים רואים עליו וע"כ קאמר בכ"מ מהם ג' הפוכות ג' פדיונות ג' שלומות לי וגו' היינו שחלמתי לעצמי אז תשמח בחולה במחלו בחורים וגו' והפכתי אבלם וגו' נגד חלום בניו וקרוביו ולא אבה ה' וגו' והיפוך ה' וגו' נגד חלום אחרים כלל ישראל וכן בג' פדיונות פדה בשלום נפשי נגד חלום עצמו ואמר העם וגו' ויפדו וגו' נגד חלום קרוביו ופדוי ה' יפדה נפשי נגד חלום אחרים כלל ישראל וכן ג' שלומות שלום שלום לרחוק וגו' נגד חלום עצמו ורוח נבשה וגו' ושלום לעזרך וגו' נגד חלום קרוביו ומקיים בהאי קרא הכולם אתה שלום דהיינו חלום עצמו ומתך שלום היינו חלום קרובים וכל אשר לך שלום דהיינו כלל ישראל שהם מתת ממשלתך ודו"ק: **מאן דחזא חלמא ולא ידע כו'.** היינו שמשתכח היומנו כדלעיל אבל הזוכר חלום ויודע מה הא קאמר מה דיטיבנו בפני ג' ואמר לימא הכי כו' אם טובים הם כו' לפי שהחלומות גם אם הוא מרמה לטוב אפשר שיתהפך ע"י פתרון וכן במרמה רע יתהפך לטוב ע"י הפתרון כהנהו חלומות דפתר בר הדיא לאמי וכבא ולזה יאמר אם מרמה החלום שאיני יודע אותו אם הוא טוב חזקה ואמנם שיתקיימו בי לטובה ולא יתהפכו לרעה בחלומותיו של יוסף הצדיק שנשתנו כ"ב שנים ונתקיימו לטובה ולא נתהפכו לרעה כפי משבשת אחיו לפותרו לרעה ואם הם חלומות שמרמים לרעה ומרחיק רפואה שהוא פתרון לטובה רפאם כמי מרה כו' שנתהפכו מי מרה למתוקים ע"י עץ מר כמ"ש ויורהו ה' עץ זה הרדופני וכן מי יריחו ריפא אלישע במלח וכמ"ש במכילתא ושלך שם מלח ב"ו במתוק מרפא את המר אבל מי שאמר והיה העולם לא כן אלא נמר מתקן המר וכמרים מלרעתה דהיינו שנתהפכה רפואתה לטובה שנעשית נערה כדאמרי' פ"ק דסוטה (יב.) וכחזקיהו מחליו שנגזר עליו שימות קודם זמנו ונתהפך רפואתו לטובה להוסיף לו ט"ו שנים כמפורש בקרא ומסיים כשם שהפכת קללת כו' כן הפוך כל חלומותי המרמים לרעה שיהיו פתרונם לטובה ומסיים בהדי בהני כו' היינו נסוף כל פסוק שמסיימין והיינו שאומרים ג"פ כן ע"פ הכוונה דלעיל דאחר שמסיימין פסוק ראשון ושמרך דהיינו מן המזיקין הוא נגד חלום הבא ע"י מזיקין ובפסוק שני יאר ה' וגו' ויחנך היינו נגד חלום הבא מן המערכת השמים ובפסוק שלישי ישא ה' וגו' וישם לך שלום מחלום הבא ע"י מלאכי מעלה: **אנא פלוני בר פלוני מזדעא דיוסף כו'.** בפרק אלו נאמרים (לו:) דמייתי ליה לבני יוסף ניחא ובפרק מי שמתו (כ.) ובפרק הפועלים (פד.) נמי דר' יוחנן קאמר לה אנא מזדעיה דיוסף קאמינא איכא לממר דהוה ידע דמשפחתו היה מזרע יוסף אך הכא אינו דומה דמיירי דוקא במאן דאמי ליה דאמר ליה כן ועי"ל דכל ישראל נקראו ע"ש יוסף דכתיב וטוב כלאן יוסף וגו' וק"ל: **יומא קמא לא לגלי כי היכי דלא לתרע כו'.** נראה שהוא ע"פ מ"ש (ברכות יט. ס. וכתובות מ:) אל יפתח אדם פיו לשטן ועי"כ יומא קמא דעדיין לא נתחזק המולי בו לא ליגלי כי היכי דלא יפתח פיו לשטן להחזיקו בדבורו: **וכי החלומות שוא וגו'.** ונראה דמשמע ליה נמי קרא זה בלשון תמיהא משום דה' השוא ימיה הוא לפי פשטיה כדכתיב בהאי עניינא כי התרפים דברו און ולא כתיב דברו האון וכן והקוסמים חזו שקר ולא כתיב חזו השקר ולהכי מפרש ליה כפשטיה דיש חלומות שהן שוא שהן ע"י שד ומפרש ליה נמי בה"ש התמיהא החלומות השוא ידברו ע"י מלאך שהרי כתיב בחלום אדבר בו וק"ל: **שכל החלומות כו'.** כבר הארין בעל העקידה בקושיות בדבר זה ח"ל כי אין מתחלף הורואות חלום כפי חילוף הפותר אותו כדלעיל כו' לא שוא ולא רע כמובאת דבר הדיא כו' ופלא גדול מזה כו' כ"ד פותרי חלומות כו' והאריך בקושיותיו ובמרוצו לישב כל זה ע"ש אבל אין כל הסוגיא מתישבת לדבריו ואין להאריך כי הוא מוכן מעצמו אבל הנראה דהדברים כפשטן וכמשמען כי יש לפעמים לחלום אופנים הרבה לרעה ולטובה מעין החלום כדאמר רבא והוא דמפשר ליה מעין חלומא ומולא הפתרון אפשר שהוא לא טוב ולא רע כמ"ש רב חסדא חלומא דלא מפשר כו' ופירש"י דלא מיקרי לא טוב ולא רע שכל החלומות הולכין אחר הפתרון עכ"ל. ויותר מזה שגם החלומות שפתרונם הקרוב לאמתי לטובה אפשר שישתנה לרעה ע"י הפתרון כדמוכח מההיא דהרואה בחר בחלום יסכים כו' ע"ש ואין זה דבר זר לקבל כי כמו שאנשי שיש כח בנפש האדם לפעול בעינו לטוב כדכתי' טוב עין הוא יבורך וכן בהפך בדע עין בבלעם ובכתה מקומות וכיוצא בזה כדבורו הקל כדאמרי' (לעיל ז.) אל תהא בוכה הדיוט כו' ואל תהא קלגא הדיוט קלה בעיניך (מגילה טו. כת. ב"ק לג.) וכן הוא הדבר הזה שיתן כח לפה להוליך את החלו' כפי פתרונו אם הוא מעין החלום וקרוב לזה כתב בע"י ולפי הסוגיא דשמעתין דג' מיני חלומות הן. הא' שהולך טולו אחר הפה ובלא פתרון אינו לא טוב ולא רע ומזה המין ל"ר אבל כל אלמא דלא מפשר וכו' כפירש"י והך דרבי נגאה בכ"ד פותרי חלומות וכל הני עובדי דבר הדיא וזה החלק מהחלומות שע"י שד שהוא שוא בוזלת הפתרון והמין הב' שיש לו פתרון קרוב לאמתי ואיתקיים בלי פתרון אמנם ישתנה ע"י פתרון אפילו מעוב לרע ומרע לטוב כההיא דהרואה בחר בחלום כו' כמ"ש נמקומו לקמן ומזה המין הם חלומות של ב' קריסי פרעה אשר חלומם האמתי היה על העתידות כמפורש פ' ג"ה (לב.) אפסוף ובגבן שלשה סריגים וגו' וזה החלום שע"י מערכת השמים והב' החלום אשר אין לו פתרון כ"ש בא' אאמתי ואינו משתנה כלל בחלום של יוסף הצדיק והוא ע"י מלאך דכתיב בחלום אדבר בו ומה שמתעוררין לפי שאפשר שהוא ע"י מלאך ולא ישתנה בפתרון אחר כ"א בחשובה ומע"ט ודו"ק: **הראוהו חלומו ופתרון כו'.** דלפי פשוטו שראה כי לטוב פתר לו להושיעו אל כנו הוא דחוק וכי פתרון כל החלומות שוות דאפשר דזה יהיה לטוב וזה לרע וע"כ פירשו כי טוב לשון טוב אמתי הוא שהוא ראה פתרון של דב המלוכה ומיהו יש לשאול מה דאמרי' קרא ורא לשר האופים כי טוב וגו' אינו מוכח רק ששר האופים ראה פתרון של שר המשקים אבל מנין לומר ששר המשקים ראה ג"כ פתרון של שר האופים י"ל דסמיך אקרא דלעיל מייתי דכתיב ויחלמו חלום שניהם שפירושו שכ"א חלם החלום של שניהם דהיינו חלומו ופתרון חלומו אל תפרון אלהים הלא לאלהים הוא דש"ל חלום חלמנו ופותר אין אותו י"ל דע לא אחד שהוא פתרון אל חלום אחד עד שלקי מבבל לא"י כו' ע"פ מ"ש בפפ"ב דכתובות (קיא) כל הדר בא"י שרוי בלא עון כו' ע"ש וק"ל: **בפלה הרמון רקתך כו'.** אפי' ריקנין כו' מפורש בסנהדרין (לז): **תמרים בחלום כו'.** תמו עוטמיו ותמרים עוטריקון תמו מורים מלשון שמנו לא המורים וגו' וק"ל: **הרואה ביצים בחלום תלויה בקשתו כו'.** כי מרגומו של ביצים ושל בקשה הוא שוה ביעי וכשנשתנה נפיק שם ביעי ממנו והיינו נעשה בקשתו ודקאמר וכן אגוזים כו' וכן כל הנשברים נאו יבואו החלומות האמתיים אשר ע"י שד שלא יתבטל בהו נמי מורה דנתבטל הרואה החלום:

ע"ב שלשה ת"ח כו' בן עזאי כו'. לעיל נקטו ג' חכמים שזכו לסמיכות ונקראו רבי אבל הני ג' בן עזאי שנמנו לא המורים וגו' וק"ל: **הרואה ביצים בחלום תלויה בקשתו כו'.** כי מרגומו של ביצים ושל בקשה הוא שוה ביעי וכשנשתנה נפיק שם ביעי ממנו והיינו נעשה בקשתו ודקאמר וכן אגוזים כו' וכן כל הנשברים נאו יבואו החלומות האמתיים אשר ע"י שד שלא יתבטל בהו נמי מורה דנתבטל הרואה החלום:

ע"ב הרואה באר בחלום כו' שנא' וגו'. ולא נתקיים ביה יאלחק עד שהיה לו שלום ולא רבו עליה עוד ומ"ד מלא מורה כי היא נמשלה למים כמ"ש הוי כל למא לכו למים ומאמינו גם בשאר דברים ומשלו למים וכבא שהאר מים ממש כי עבא המוגי תולים במים מים לשאול ממקרו המים וכמו שאמרו אי אפשר לעולם בלא מים ומאמינו במין החלום הזה שפתרונו האמתי הוא טוב כפי הדבר של תורה המרלה פתרונו האמתי לטובה אבל אפשר שישתנה פתרונו כמ"ש דרוב החלומות הולכים אחר הפה ולה"ק ריב"ל בפמוך הרואה באר בחלום יסכים ויאמר באר מים מים קודם שיקדמנו פסוק אחר בהקיר מר מימיה דמקמתא לא פליג ריב"ל אבל הני אמוראי דאמרי דבכא דהוא חלום טוב אלא דריב"ל אשמעינן גם אם זה החלום דבאר הוא מרלה לחלום טוב אפשר שישתנה חלום הטוב הזה להתהפך לרעה אם יקדמנו בהסכמה פסוק אחר המרלה לרעה כענין שאמרו ליעוקא פסוק לי פסוקיך כו' שהיה בעיניהם כנבואה קטנה ועד"ז אפרש כל הסוגיא דבפמוך דקא"ל חגן ג' שלומות הן נחר לפור כו' ואריב"ל עלה הרואה נהר בחלום יסכים כו'. וכן בגפור וכן בקדרה דגם אם פתרונם לטובה כפי הדבר ופסוק של תורה כמ"ש ר"מ אפשר שישתנה פתרונם להתהפך לרעה כשיסכים ויפול פסוק בפיו המרלה לרעה כנבואה קטנה ועל כן אריב"ל יקדמנו בפסוק המרלה פתרונו האמתי לטובה וק"ל: **הרואה קדרה כו'.** לכאורה הא אלא מייתי לרעה קרא דלעיל שאמר ופרטו כאשר בפיר וכבשר וגו' משום דאייתי בקדירה שיש בה בשר והכא היינו ברואה קדירה שאין בה בשר אבל אאי מיירי מדקאמר שיסכים לומר ה' תשפות שלום לנו דמוקי לה לעיל בקדרה שאין בה בשר אבל אאי קרא דמייתי אחר שפות הסיר וגו' שיש בה בשר נמי אייתי כדמוכחי קראי. וי"ל דהכא ברואה בחלום קדירה ואינו יודע אם היה בה בשר אם לאו מיירי ולא דוקא נקט אבל אאי קרא דה"ה דה"מ לאמוי קרא דלעיל ודו"ק: **יצפה לחכמה כו'.** לכאורה ברואה קנה של עץ אבל הוא דחוק וכי משום ברואה קנה עץ יצפה לחכמה שנאמר בו קנה שנאמנה קנין ועוד שהוא סותר קצת מ"ש לעיל דהרואה קנה של עץ בחלום מרלה אמקרא ממש של עץ אי לטובה אלא ישבר ואי לרעה הנה בטחת וגו' והנראה לפרש דהכא הרואה קנה בחלום בכתב קאמר דלקמן גבי הספר ובפיר מרלה אקנה אכתבה וגו' ודו"ק: **הרואה גמל כו'.** כאן יש לפרש כפירש"י קרוב לעוטריקון של גמל עכ"ל. דהיינו שהעי"ן שלה נבלעת בקריאה אחר המ"ם כמו שדקדקו בק"ש בחל"פ שאחר המ"ם והעי"ן והחל"פ קרובי מוצאם וה"ל כאלו אותיות גמ"ל כתובים לעופים אבל מ"ש מהכא גם ה' העביר מטאתך וגו' קשה העיון שיהי' מלא גם בלא למ"ד עוטריקון של גמל וש לומר ע"פ מ"ש בכמה מקומות בחלמוד כמין גם שהוא גימל יוונית והוי גם כמו גמל ודוק:

דף נו ע"ב תוס' בד"ה הרואה מרקולים בתוספתא תנן במקום מרקולים דהכא עו"ג וא"כ כו' שמקומו של רב המנונא היו כו'. כל"ל נ"ל:

ח"א **דף נו ע"א הרואה הונא כו'.** פירש"י נם נעשה לו ט"ן כנגד ט"ן וכגון שראה השם כתוב. תגיגה טוען כו' עכ"ל. וק"ק דאי משום הנו"ן לחיא היא אמאי לא נקט אהכן ונא ומיהו בתגיגה ותגיגה וחגיגה ותגן לא נישב משום דהשם נופיה מורה על החנות והטובה והטוען מראין שהיה בגם וק"ל: **שנאמר כי אם לבינה תקרא וכו'.** בכל הספרים כתיב כי אם בתיקיר והוא מל' אי והדרש דהכא הוליאו ממשמעות דלא ה"ל למכתב גמיה כי ודכתיב לעיל מייתי בני אם תקח וגו' ובתריה כתיב אם תבקשנה וגו' ה"ג ה"ל למכתב אם לבינה תקרא וע"כ דרשוהו אם בגיר"ה והוא טעם אחלעיל אם תקח אמרי וגו' ותטה לבך לתבונה כי אז אם לבינה תקרא ע"ד דהיה יהוון בכל עם להבין דבר מתוך דבר ודו"ק: **אל תקרי מורשה כו'.** הוליאו אותו מל' ירושה כמרגומו משום דהתורה לא נתנה מירושה אלא בתחנה כדכתיב ויתן אל משה וגו' וממתנה נחליאל וגו'. וענין שהתורה דימה לתרוסה מפורש בפרק אלו מיתות (נט.) עיין שם: **שנאמר אמור לחכמה אחותי וגו'.** מפורש במסכת סנהדרין פ"ה: **הרואה שעורים כו' שנאמר ודר וגו'.** סר עוקר קרוב לעוטריקון של שעורים כמו שפירש"י לעיל בגמל וא"ל דיא עלה אינא לא אלקי מבבל לא"י כו' ע"פ מ"ש בפפ"ב דכתובות (קיא) כל הדר בא"י שרוי בלא עון כו' ע"ש וק"ל: **בפלה הרמון רקתך כו'.** אפי' ריקנין כו' מפורש בסנהדרין (לז): **תמרים בחלום כו'.** תמו עוטמיו ותמרים עוטריקון תמו מורים מלשון שמנו לא המורים וגו' וק"ל: **הרואה ביצים בחלום תלויה בקשתו כו'.** כי מרגומו של ביצים ושל בקשה הוא שוה ביעי וכשנשתנה נפיק שם ביעי ממנו והיינו נעשה בקשתו ודקאמר וכן אגוזים כו' וכן כל הנשברים נאו יבואו החלומות האמתיים אשר ע"י שד שלא יתבטל בהו נמי מורה דנתבטל הרואה החלום:

ע"ב שלשה ת"ח כו' בן עזאי כו'. לעיל נקטו ג' חכמים שזכו לסמיכות ונקראו רבי אבל הני ג' בן עזאי שנמנו לא המורים וגו' וק"ל: **הרואה ביצים בחלום תלויה בקשתו כו'.** כי מרגומו של ביצים ושל בקשה הוא שוה ביעי וכשנשתנה נפיק שם ביעי ממנו והיינו נעשה בקשתו ודקאמר וכן אגוזים כו' וכן כל הנשברים נאו יבואו החלומות האמתיים אשר ע"י שד שלא יתבטל בהו נמי מורה דנתבטל הרואה החלום:

דף נו ע"ב - דף נט ע"ב

דלעיל מייתי שלשה נכנסין לגוף ואין הגוף נהנה כו'. נמי דמה"ט אין לברך עליהן להברכה משום הנאה היא כדאמרינן בפרק מילד מברכין וק"ל: **שלשה מעין עוה"ב שבת כו'.** לכאורה משום שהוא יום מנוחה אבל לא הוי דומיא דאיך שמש ותשמיש דמשום הנאה נגעו בה והיינו טעימא מאכל כדאמרי' (פ' ד' מיתות) [כל כחבי קיט] מבלין יום בה ובשבת שמה וק"ל: **שלשה משיבין דעתו כו' ושלשה מרחיבין כו'.** ר"ל משיבין דעתו אם הוא דוגא ומיגון ומשיבין ומסירין האמתה מתנו ומרחיבין כו' היינו שיהיה דעתו ונפשו רחבה למיהדר אחר תענוגי עוה"ז כמ"ש בנלעם ונפשו רחבה וק"ל: **ה' אחד מם' אלו הן כו'.** ל"ד נקט אחד מם' כמ"ש התוספות בכמה דוכתי ועי"ל לפי מה שמצינו לענין בטול דמ' מם' אינו בטל אם נקט ממשות כדילפינן מזרוע בשלה ה"ג בדוגמא קאמר בכל הני ששה דקתניא דיש בהו קלת ממשות מדוגמתו וק"ל: **ששה דברים סימן יפה כו' זיעה דבתיב בזעת אפיך וגו'.** לפי פשטיה קללה הוא שיאכל לחמו בטורח אלא לסימן בעלמא נקטיה הכא וכן מיהר לועה וגו' בע' לאו היינו לועה בא' וכן ותמלימני מלשון בריאות הוא לפי פשטיה אלא לסימן בעלמא נקטו הני קראי וק"ל: **שני גוים כו' אלא גיים כו'.** מפורש בפ"ק דמסכת ע"ז: **הרואה מקום שנעקרה ממנו עבו"ם כו'.** היינו כרואה דבעוקר ע"ג בא"י ודלי לגיך בעע"ז בהיינו בא"י כו' אקב"ו לעקור עבוע"ז מארצנו בברכה כל המצות וק"ל: **ראה בבל אומר ברוך שהחריב בבל כו'.** ע"ש שהחריבה את מלכו וע"כ בעי ברכה על הרואה חורבן בבל כמו שנבאו בה הנביאים ולעתיד שיתקיימו דברי הנביאים על חורבן וטוממותיה ודלי דבעבר כן ובכן בב"י ס"ס: **לקיים מה שנאמר וטאמאתיה במטאמא כו'.** לפירוש לשון שפירש"י יהיה מטאטא מלכד שמכבדין בו המת

כמפורש פרק ראוהו ב"ד (כו:) ולפירוש שני יהיה מטאטי מלשון טיט ודו"ק:

ח"א **דף נח ע"א נתברכו שבניה שנאמר ושמתי שומרון וגו'.** וקללה היא לגבי ישראל יוסף שומרון ועוד יישוב ארץ ישראל עדיף משדות וכרמים כדאמרי בעלמא וק"ל: **חכם הרוים כו'.** למאי דמסיק דאין אוכלוסא פחות מס' רבוא יש בהן ג"כ ששים רבוא דעות מתולקין והוא כלל כל הדעות שע"כ נתנה התורה לס' רבוא במדבר להיות התורה כוללה מכל דעה וחכמה ואין להוסיף עליה ומה שאמז"ל כל מה שמתחדש כל חכם ותלמיד מסיני הוא לפי שזה הדבר כבר היה בדעת אחת מאותן ששים רבוא שהיו בסיני כי אי איפשר שיהיה עוד דעת אחרת על ששים רבוא וק"ל: **ואין פרצופיהן דומין כו'.** דבשם שהן מתולקין בדעות עד ששים רבוא שהיא צורה הפנימית כך הן מתולקין בצורה החיצונה ויש לברך על שרואה כ"כ צורות ופרצופין משונין זה מזה עד ששים רבוא שהוא קצה האחרון שאין עוד צורה אחרת מכאן ואילך וק"ל: **בן זומא ראה כו'.** דודאי שאר בני אדם שעוסקין במלאכה לא היו מברכין רק ברוך חכם הרזים על רבוי הדעות ושינוי פרצופין כ"כ כדקתני בריש"א אלא בן זומא שהיה מ"ח ולא היה עוסק כלל במלאכה הוסיף בברכה זו על שברא רבים כ"כ לשמשני להיות כל מיני המלאכות נעשים על ידם כפי ריבוי הדעות וכדמסיק אדם הראשון יחידי היה וכמה יגיעות עד שמצא פת כו' ואני מוצא כל אלו מתוקנים כו' בלי כחו יגיעה והיינו על ידי אוכלוסין זו והוסיף בזה כל אומות כו' דודאי המדינות בריבוים זו לזו דמה שאסר בזו יוכל למצוא בחברת והסוחרים מביאים ממקום המצוי למקום המחסר וז"ש גם מה שאני חסר במקומי הם שוקדות ובאות לפתח ביתי כו' להיות לי מצוי לקנות ואמר הוא היה אומר אורח אומר עוד כו' ועוד הוסיף בזה מחבר אלהים בשורה בדרך הוא חסר מדברים הצריכים לו ובעל הבית עורה בשבילו ואורח עוד אינו כפוי בטובה זו ואומר שכל הטרחות בשבילו שהוא חסר מזה בדרך ומייתי ליה מקרא זכור כי תשגיח פעלו וגו'. ר"ל שיזכור האורח וישגיח ויגדיל פעלו של בעה"ב שהכל עשה בשבילו ועליו שררו אנשי ב"ש שעשו והכינו כ"כ. עי"ל כשבניה כי תשגיח פעלו וגו' ר"ל שתזכור חסד אלהים שהגדיל חסדו ופעלו עמך אשר חזמין לך אשר שורר עליך אנשים להכין לך כל צורך אבל אורח רע הוא כפוי טובה בכל זה דלאו בשבילו טרח בעה"ב: **והאיש בימי שאול זקן בא** וגו'. משום דהאי קרא כולו ימירא הוא ואין לו מקום ומשמעות כאן וע"כ דרשו והאיש ע"ש אים מלחמה בגערותו חזקן זה קנה מכתה בזקנתו ומסיים אחנך מרמי מילי שבא בחנשים דהיינו בין למלחמה ובין למדרש נכנס ויוצא בחולבלא ולפי שלא פירש בכמה אנשים מסממא בחנשים דדור המדבר קאמר לפי חילוק הדעות המשתמים בחנשים שהן ששים רבוא וק"ל: **בדוך שחלק מחכמתו כו'.** לגבי חכמי ישראל אמר שחלק מחכמתו לפי שהם חבל נחלתו וחלקן כאלו הוא חולק עמהם חכמתו שהיא חכמת התורה וקראם לירתיו ע"פ מ"ש כל שירתת חטאו קודמת לחכמתו חכמתו מתקיימת כו' אבל לגבי חכמי העובדי כוכבים אינו חולק להם מחכמת התורה אלא נותן להם חכמה דעלמא וכן לענין כבוד לגבי מלכי ישראל אמר חילק מכבודו שהוא כבוד האמתי דאין כבוד אלא תורה והיינו שחלק לירתיו משא"כ למלכי עובדי כוכבים [דעלמא] שהוא נותן להם כבוד [דעלמא] וק"ל: **שאם יזכה יבחין בין מלכי וכו'.** דמשום הברכה אין אדם צריך לכך דהא אינו חייב לברך כ"א בראוה ואם אינו רואה אינו חייב להשהות כדי לברך: **חוי דידענא טפי מינך כו'.** ר"ל כדמסיק דאתה לא ידעת אלא בחוש הראיה אבל אני אדע בחוש השמיעה שהיא יותר שכלית מחוש הראיה: **כעין מלבותא דרקיע.** דכתיב ורוח גדולה וגו' משריית מלאכי רוחא רעש משריית מלאכי זיעה ואש משריית מלאכי אישא: **פתח רב ששת וקמברך כו'.** דק"ל קומה חייב בכל המצות וכל הברכות ואפילו לר' יוחנן דאמר קומה [פטור מכל המצות] (אינו מברך יוצר המאורות) כתבו התוס' בפ' החובל (פז.) דמדרבנן חייב ע"ש וק"ל: **בחלינהו לעיניה כו'.** פירש"י נקרו לעיניה עכ"ל. ובכולי תלמודא משמע דכחול לעין לשון יפוי וכפופה לעין הוא ואפשר לישנא מעלית נקט שאמר ליה לרפאותו בכחול וכונתם לנקרו ודו"ק: **נתן עיניו בו ונעשה כו'.** ל"ל דגם נעשה לו לרב ששת ותפקה כדי לתת בו עיניו לעושנו בכך ועי"ל דבכ"מ שאמרו ונתן בו עיניו לאו ממש קאמר אלא דקללו בכך שיעשה גל של עצמות ועניגו י"ל שנעשה עצמות כאלו כבר מת וגרקב הבשר שכבר היה לאות ועי"ד רשעים בחייהם קרוים מתים וק"ל: **א"ל אית לך סהדי כו'.** לאו דוקא אית לך סהדי דהיינו שני עדים אלא עד אחד נמי הוי מגי להו דהא אעדות אליהו לחוד קאמרי א"ה בר קטלא הוא וה"נ אמרינן פ' הגוזל בתרא (קיד) דהם דינין ע"פ עד אחד ומפקי ממונא ועי"ל דבל"נ נמי בדיינים שני סהדי מלרכו אלא שלרפו עדות דר' שילא עם אליהו וק"ל: **א"ל אי הבי בר קטלא כו'.** יש לפרש דאמרי א"ה דבעל חמרתא בר קטלא הוא ולא בר מלכות ולמה לא קטלת אותו אע"ג דעיקר מלאת דמסרו על שדן דינא בלא הורמנא דמלכא מכל מקום כיון דדנא עליו נגדא אמאי לא דנא עליו קטלה כדיינו א"נ היה לך ליטול הורמנא ולהמית אותו וע"ז השיב מיומא דגלינן מאריתא ליה לן רשות למקטל אפי' בהורמנא דמלכא דאין אנו דנין ד"נ והמלכות שהייתי דן עליו כיון שאין זה דינו האמתי לא מקרי דן דינא בלא הורמנא אלא מוכחה בעלמא ודו"ק: **פתח ר"ש ואמר לך ה' הגדולה וגו'.** יש לפרש משמעו בהאי קרא לך ה' הגדולה והגבורה וגו' כי כל בשמים בארץ וגו'. ר"ל אלו מדות הם שלך בשמים במלכות דרקיע ובארץ במלכות דארעא ולך הממלכה בשמיהן כי כעין מלכותא דשמיא הוי מלכותא דארעא ולפי שהיה ירא שמא ע"י דברי ועדותו של אליהו יזונו אותו למיתה כדין בעל חמרתא והוא לא חייב מיתה ע"כ פיים בדבריו ויהיב לכון שולטנא ורחמי דינא דבכלל המדות שזכר כי הגדולה והגבורה הוא שולטנא והתפארת היא הרחמים בדין וכעין זה במלכותא דארעא שתרחמו עליו בדיינה ולא תדונו עליו דין קטלא ודו"ק: **עביד רחמנא ניסא לשקרי כו'.** הא דיהבו ליה קולפא לדון דינא מקרי ניסא לקמן דכתיב הואיל ואתעביד לי ניסא בהאי קרא כו' אבל הכא ע"כ לא נתכוין לכך כמ"ש לעיל דלאו שקר קאמר ועוד אם הייב לו רשע ולאו חמרי מקרי כו' אלא היינו ניסא דאתא אליהו ואסהיד ביה דבעל חמרתא דהוא שקר וקאמר ליה שפיר רשע לאו חמרא אקרו כו' ודו"ק: **זו מעשה בראשית כו'.** לפי הדרשה אינו כסדרן שהקדים מפלגן של ארץ למלחמת נחלי ארנון ומיקרא וכן בדרש דר"ע לקמן הקדים קריעת יש סוף לאמת בכורות משום דהכתוב סדרן כמדתן שהם ז' פסירות האחרונות כסדרן כמ"ש בזה חכמי הקבלה וכ"ש בא לדרוש אילנתן של שבע הספירות שבכל אחד מהן פעל לפי מדתו ואמר הגדולה היא מדת חסד שבמדה זו נתהוה מעשה בראשית כמ"ש עולם חסד יבנה ומייתי ליה דהיא הגדולה כמ"ש עושה גדולות וגו'. ובמדת הגבורה פעל יציאת מצרים ע"י המכות שהביא על המצרים שנאמר את היד הגדולה וגו' גם כי מדת גדולה מורה על מדת חסד כדלעיל מדכתיב הכא גבי יד מורה ממש על הגבורה שעשה ביד ובמדת היד ובמדת הפארת פעל שעמדה תמה ולבנה כו' שהיה לו ליהושע לשם ולתפארת בכל העולם. והנצח זו מפלתה של אדום שנאמר ויז נצחם וגו' דבמדתו יתברך שנקראת יצחק ונצח את ממלכת אדום דהיינו שיז מהם נצחם וגבורתם שהיה להם בעוה"ז. ובמדת הוד נפים של נחלי ארנון שנאמר על כן יאמר וגו' אם הוא וגו' מפורש בר"פ כי כל בשמים ובארץ שהיא מדת יסוד כדעת המקובלים היתה מלחמת סיחא שנאמר מן בשמים וגו' ובמדת מלכות דהיינו לך ה' הממלכה היתה מלחמת עמלק וגו' שנאמר על כס יה וגו' הכתא מורה על המלכות ולא יהיה שלם עד שיכרית זרעו של עמלק לעתיד ואמר והמתנשא וגו'. לעתיד ימ' ב"ה יתנשא בכל מדותיו שלנו במלחמת גוג ומגוג כמ"ש שם והתגדלתי והתקדשתי ונודעתי לעיני וגו' וק"ל: **לכל לראש כו' אפילו ריש גרגותא מן כו'.** מפורש פרק הספינה (לא.) ע"ש: **לך ה' הגדולה זו קריעת כו'.** שבמדת חסד עברו ישראל ונגלו בקריעת יש סוף כדאמרי' במדרש והגבורה זו מכת בכורות דהיינו במדת הדין נדונו במכת בכורות והת"מ זו מתן תורה שהיא לישראל בשם ולתפארת כמ"ש כי היא מכתתכם ובינתכם לעיני העמים וגו' והנצח זו ירושלים שהיא נצחון של ישראל כמ"ש ירושלים הריש סביב לה וגו'. והוד זו בהמ"ק שהיה הדרן והודן של ישראל:

ע"ב ברוך מצרם כו'. פירש"י כגון משוב בים שני עכ"ל. דקדק לפרש כן הכא משום דבמורבן בים ראשון נמשלו ישראל לאלמנה כמ"ש היתה כאלמנה וכשנגאלו בנגין בים שני מקרי מלא גבול אלמנה דהיינו בנין בהמ"ק ונלפפוקי בגלות השתא אין זה מקרי בחי ישראל משונן כיון דבהמ"ק חרב לא שייך ביה מלא גבול אלמנה אבל בים בגאים ודאי דשייך לשתא וק"ל: **אנחה שוברת חצי גופו וכו'.** מפורש במסכת כתובות פ"ה ע"ב: **על בתיהן של צדיקים כו' גדולים וטובים וגו'.** משמע ליה של בגדולים ושל טובים דהיינו של צדיקים דאי בגדולים וטובים ממש לא אתרוייהו דה"ל בכלל בתים רבים וגו' וק"ל: **הבוטחים בה' כהר** וגו' **מה הר ציון כו'.** דלפי פשוטו לא יתכן שתלה העיקר בעפל שיהיה הבטחון לישראל בה' כבטחון שלהם בהר ציון וע"כ דרשו כאלו כתיב דמים הבוטחים בה' שהוא חרב בגלות יהיה עתיד לחזור כמו הר ציון שודאי עתיד לחזור כפי הנביאים וק"ל: **א"ל דיו לעבד כו'.** דמעיקרא שהביא לו מיום שחרב בהמ"ק נגזרה כו' לא נתכוין לאותובי דעתיה בכך אלא בהא דמסיק דכמו שנגזר עליהן בחורבנן מיום שחרב בהמ"ק כך עתידין לחזור לישבן בבנין בהמ"ק ובסכי לא מייתבא דעתיה כיון דהשתא מיהת בתים של צדיקים חרבין ולזה אמר דיו לעבד כו' ואין לך להטעיר עליהן ביותר מעל חורבן בהמ"ק ואחילות ישנה היא ודו"ק: **ברוך אשר יצר אתכם בדין כו'.** לגבי ילירה כתיב ויילר ה' אלהים את האדם וגו' שלרף הקב"ה מדת הדין עם מדת הרחמים וכן זן אתכם בדין כו' מלינו שהוא ג"כ חסד כמ"ש נותן לחם לכל בשר כל"ח ולא נקט בכולם אלא דין משום ואסף אתכם בדין וא"ל גבי זן וכלכל שהוא בדין היינו הרוחתא מזונות כמ"ש כל מזונותיו של אדם קובעים מר"ה דהיינו אם בריות אם בגמלות וק"ל: **לאחר שנים עשר חדש כו'.** לפי שבכל שנה האדם נידון ברגש השנה ויוה הכפורים אם למות אם להיות מי ואם רואהו אחר ר"ה ויה"כ זה ואחר כך אין רואה אותו עד אחר ר"ה ויה"כ הבא הרי עבר עליו דין אם למות אם לאו וע"כ אומר ברוך מחיה מתים שביגול מדין מיתה בר"ה ויוה"כ והשתא ניחא דמייתי עלה הכא מילתיה דרב דמיירי נמי בדוד שהיה מי ואמר שאחר שעבר עליו שנה הוא נשכח כמת ונרוך לברך עליו ברוך מחיה מתים ומדמה ליה לכלי אובד כפירש"י דבעבר לו שנה הוא אבוד לגמרי וא"ל להכרח מ"מ אם בעל אבידה מלאה אח"כ הרי מחזיר לו ה"נ בלתם בעבר לו שנה ואין רואהו הרי הוא כאבוד ומת ואם נמצא חייב לברך עליו ברוך מחיה מתים שזיכה לחיים בדין ר"ה ויה"כ ודו"ק: **ויליון הוא דמקרע כו'.** והוא ל' מז' רקיעים כדאמרינן פרק אין דורשין (יב:) ז' רקיעים הם ואלו הן ויליון רקיע שחקים כו' ויליון אינו משמש כלום כו' רקיע שבו חמה ולבנה וכוכבים כו' וז"ש הכא דמקרע ויליון שהוא התחתון מתחזי הרקיע שהוא למעלה ממנו ומתחז נהורא ברקיע חמתה ולבנה וכוכבים הקטנים כו ודו"ק: **אי לאו עוקצא דעקרבא כו'.** עקרב הוא מלון הרבה כדאמרינן פרק אין מעמידין (כח:) חמימה לעקרבא וקרירא לזיבורא וחלופא סכנתא ולזה אמר דנהר דינור שכולו אש מתשא כחו אך מה שפירש"י בשמעתין דעקרב הייבו כימה ומתמל טלה הוא עכ"ל. יש לתת מקום עיון דודאי כימה משמע שהוא ממזל טלה כדמוכח לקמן דעש שהוא זנב טלה אזל בתר כימה וכדמוכח ההיא דפ' המקבל (קו:) דאמרי' התם דקיימא כימה אריסייהו וכמ"ש רש"י והתוספות פ"ק דר"ה ע"ש אך ממאי דמשמע מדבריו דעקרב הייבו ממזל טלה ואינו אזל מיוחד בי"ב מזלות ובכולי תלמודא משמע דעקרב הוא מזל מיוחד לחודש תשרי כפי סדר המזלות טש"ת סא"ב מע"ש בד"ל ולולי פירש"י היה נראה דודאי עקרב הוא מזל מיוחד לחודש תשרי ולאו הייבו כימה שהוא מכוכבי טלה ולא מייתי ליה הכא אלא משום דנקט קרירותא דכימה מייתי נמי קרירותא דעקרבא ודקאמר הייבו דקאמר רחמנא לאוזב כו' קאי אדלעיל מייתי אלינה דכימה ולא אקרירותיה דעקרבא. ועוד נראה כפי הגירסות בפ"ק דר"ה יש לפרש דכימה נמי לאו ממזל טלה הוא אלא ממזל עקרב המיוחד לחודש תשרי וע"כ שייכה מלונים שעליהם בתשרי שהוא תחלת ימי הקור ולא קאמר דזנב טלה הוא אלא בעש ושם יפורש ואין להאריך כאן ודו"ק: **מאי כימה כו'.** משום דשם כסיל מלינו מפורש מלשון מזל כמו כוכבי השמים וכסיליהם אבל בשם כימה לא ידענו ע"ש מה וקאמר ע"ש בתשה כוכבי הייבו נוטריקון כי תאה כמ"ש בתקום אחר אל תקרא מה אלא תאה וקאמר ל"ל דמכנפי והיינו התקשר מעדנות אם תוכל לקשר אותם כמו שקשרם הטורא יח' ב"ה וא"ל דמבדרן והיק הטורא ברלן בפיזור אם תוכל אתה לשנות בריאתן ולקשרן וק"ל: **ומסתברא כמ"ד כו' והיינו דאזלה בתרה דא"ל כו'.** ר"ל דאזלה בתר טלה בזנבו דא"ל לרתם מזלו שהוא עלה לא כי בני התקרים כדכתיב ועש על בניה וגו'. אבל אם יהיה רשע דעבלה ליה ביה טעם ורש"י פירש דאזל בתר כימה ולשיטתו דכימה נמי ממזל טלה הוא:

דף נט גמרא ורב קטינא דידיה אמר סופק בפיו כו'. והוא מגומגם דמשמע לעיל דרב קטינא נמי סבר כטעמא דלעיל דאמר אוכא טומיא אלא לא אודי ליה כי היכי דלא ליטעו כו' וק"ל: **תוס' בד"ה הלכך נמרינהו לתרווייהו ואור"י דאין חותמין בברוך כו' עכ"ל.** ר"ל אע"ג דנמרינהו לתרווייהו לא מקרי ברכה ארוכה לחתום בברוך וק"ל: **בד"ה רבא אמר כו' פירוש אומר או האי או האי איזה שירצה כו' עכ"ל.** ובמרדכי כתב גם כאן מתני' כשבאו בזעף אבל בנחת אומר ברוך עושה בראשית כמ"ש התוס' לעיל לגבי רוחות ודו"ק: **בד"ה הלכך נמרינהו לתרווייהו כו' ולפיכך תקנו בישתבח אחר פיום כו' אל ההודאות עכ"ל.** נראה לדמות דכמו דאמרי' הכא אחר שאומר רוב ההודאות יאמר אל ההודאות כדי שלא למעט ברוב הודאות את כל הודאות כן בישתבח אחר שאומר בו ט"ו שבחות וגדול בתשבחות כדי שלא למעט אחר כל שבחות שיסיים בו אל ההודאות וק"ל:

ע"ב בד"ה הטוב כו' דרבי בא לחלוק כדפי' כו' עכ"ל: בד"ה ורבי יוחנן כו' חדשים הן לו כו' נתן לו אומר הטוב וכו' וצ"ע כו'. כל"ל ועיין בר"ש לייש בזה וק"ל:

ח"א **דף נט ע"א והביא מבול כו'.** והיינו ואכרוות השמים נפתחו למיעוט רוב שנים ובפ"ק דר"ה (יח:) אמר לר"ש דבתשוון החתיל המבול דאין בה טעמא שנטלן מכיתה לפי שהיה עליהן מעשה בראשית כדיתה מלון ביותר והם נדונו ברותחין וק"ל: **אין הבור מתמלא מחולייתו כו'.** מפורש בפ"ק ובפ"ק דסנהדרין ע"ש: **עתיד הקדוש ברוך הוא להחזירן כו'.** דבעוה"ז כתיב אין מדם וגו' אבל לעתיד

חכמת שלמה

הרואה פרק תשיעי דף נח ע"א גמרא לנהרא כגני לייא כל"ל וג"ב וכן מוכח בערוך:

דף ס ע"א - דף סא ע"ב

כתיב השמים החדשים וארץ החדשה וק"ל: זוכר את בניו כו'. מפורש בענין בעת שרואה הקב"ה הבריות ומוריד כמו שמי טיפין מענין המעשה מ"ו המעה ממם ומתמתם הקב"ה אלא לאחר עולמו כו' ע"ש באורך לכולהו אמורמי לפרש שעושה הקב"ה כן ע"י מלאך: דבריך ברקא כו'. ר"ל דאדם חזינן שמתחלה בא הברק ואחר כך הרעם ואחר כך המטר והיינו משום דהברק שהוא להב אש בא מתחלה ושובר הגזרות דברד והוא הרעם וע"י שבירה זו נולדו המים ואמתא מעינה לארץ והיינו ממש כרב אחא בר יעקב: ועפא. ר"ל שבאו הרוחות מתוך ובכעם ומצינו בהלי ליטנא במים שנאמר ומלהזיקו ואמר עוד דתרתי שעי לא קאי הוא ג"כ מחסד אלהים שלא בא בגילה שהוא עת שינה ואין מקום להשמר מלהזיקו ואמר עוד דתרתי שעי לא קאי הוא ג"כ מחסד אלהים כמפורש בהאי קרא דרשא דקרא דמייתי מה מחשבון אל ה' כלה וגו' לא מקום פעמים לרה משמע מיניה הא אם מקום פעמים כלה הוא עושה ולכאורה דהכי משמע מהאי קרא לא מקום פעמים דהיינו ג' שעות דכל שעה ושעה מקרי פעם אחד דכל שעה יש לו מזל בפני עצמו אבל ג"כ בש"ס דב' שעות בהפסק בין ובין מקרי ג' פעמים וע"כ נראה דה"פ דקרא כשלא מקום פעמים דהיינו בהפסק בין ובין אלא ג' שעות רצופים אז היא לרה אבל כשמקום פעמים דהיינו בהפסק אין כאן לרה ודו"ק: אמר רבא ברקא כו'. לעיל גבי זיקין וחושות דקאמר מאי הן ניחא דלא ידע כלל מאי הן וכן גבי רעמים גם שהמקרא מלא מלשון רעם קבני מאי הוא עניינו דבעי לברך עליה וכן גבי רוחות מאי הן רוחות דבעי לברך עליהם דמסתמא לאו אפסק רוחות קאמר אבל הכא גבי ברקים שהמקרא מלא ממנו מאי בעי מאי ברקים ומאי הוסיף רבא לומר שהוא ברקא וי"ל משום דכל הנהו דלעיל דאמרן בלשון רבים משום דאין דיבור אל ה' כלה וגו' לא מקום פעמים לרה משמע מיניה הא אם מקום פעמים כלה הוא עושה ולכאורה דהכי משמע מהאי קרא לא מקום פעמים דהיינו ג' שעות ב

דף סב ע"א - דף סב ע"ב

דף סב תוס' בד"ה רבא מקמי כו' וזהו תימה דלעיל משמע כו' וי"ל מ"מ **לא נפטרה עד כו' עכ"ל.** כל"ל ופירוש לדבריהם דע"כ לא מלך עד אחר פטירתו של אביי כו' וא"כ מוכח דבא רב מסדא מיתה אחר פטירתו של אביי כדקאמר הכא דבתר דמלך עבדה ליה כוותא כו' וכן בכתובות מוכח דמיתה בא רב מסדא אחר פטירתו של אביי דקאמר מומה דמיהו כו' דאלמנת אביי מומה אמיא לקמיה דרבא ובא רב מסדא מיתה אז כדקאמר התם בהוא עובדא וזהו מיתה לב' המאמרים דלעיל משמע כו' וק"ל:

ע"ב פירש"י בד"ה א"ל רבי אבא לרב ספרא ע"כ **לא עיילת לשעיר שאינן צנועין כו' עכ"ל.** מפירושו נראה דר"ל שעיר הוא אדום ולא ידענא אמאי נקט הא ליטנא דשעיר הכא לגבי ציעות דבהכ"ס ולולי פירש"י היה נ"ל לפרש ע"ש שהשד של בהכ"ס דומה לשעיר כדאמרי' לעיל שעיר בשעיר מיתלף ורב ספרא א"ל לרבי אבא הכי שמעא בהכ"ס נעול שזהו כנודו והוא נחר ביה ולאו אורח מרעא הוא וז"ש לו ע"כ לא עיילת לשעיר דהיינו שעדיין לא נכנסת לבהכ"ס שם מקום השעיר השד וגמרת מילי דשעיר שאינו חפץ בציעות הבהכ"ס כדי שיזיק וק"ל:

ח"א **דף סב ע"א** ולמרתי ממנו שאין נפגין מזרח כו'. נ"ל דראה בו שהיה לו מקום לפעמ מזרח ומערב יותר בקל מלפון ודרום מי לאו דאין נפגין מזרח ומערב וכן נ"ל בהא דאין נפרצין מעומד כו' דיותר בנקל נאדם לפרוש מעומד מי לאו דבעי מיושב וכן אאין מקנאין בימין כו' דמי לאו הכי ולולי הוה מקנא בימין שהוא עיקר תשמישו של אדם בכל מילי כדלקמן וק"ל: **הערות כו' א"ל תורה היא כו'.** ואין להקשות דאכתי מי הכריחו להביא פניו היה לו לשאול על דבריה אלו מרבו וי"ל דלא אפיק מדעתיה בהני מילי דאית בהו חשש איסור לשאול עליהם ומורה היא ולמוד כו' דקאמר היינו לידע מה שיש שם ללמוד ממנו דודאי יש שם ללמוד דבר מה בדיני בהכ"ס וכן נ"ל בהך דרב כהנא דגנא תותי פוריא כו' אמר כו' מורה היא כו' וק"ל: **מפני שקושר בה תפילין כו'.** יש לדקדק דאדרבה מה"ע דאפילין נימא דשמאל דשינא טפי כדאמרינן פ' במה אשה (שם.) כתפילין כך מנעלין מה תפילין שמאל אחלא אף מנעלין של שמאל אחלא וי"ל דכ"א במילתיה דהכא מעשה שעושה יד ימין חשינא דקושר בה תפילין לכך לא יעשה בה מעשה חיון דהיינו לא יקנח בה אבל בהם מעשה הנעשה בידי שמאל חשינא דהיינו שאתמן של תפילין אהיה חשיבה נמי של שמאל במעשה נעילה הנעשה בה וק"ל: **מפני שאוכל בה כו'.** רוב תשמישי אדם בימין הם בחיו אבר ולא אלא באוכל בה דהיינו דאיתנו אלו בה אי נמי מטעם שאוכל בה ראויה להיות נקיה ביותר אלא אמאם לו המאכל: **כל הצנוע בבהכ"ס כו' מן הנחשים כו'.** עיין פירש"י ומ"ל משום דמדקין שבימי ומגיהם בבהכ"ס כדאמרי' לקמן ובנחש אמרי' לקמן נמי דאחא דרקונא שמטיה לכרכשיה וע"ש שהוא נעוע המלאכים שומרים אותו מכל הני כדמסיק אמי לעיל דבאזל לב"ה נמי א"ל שמרוני עזרוני כו' ובאיזו נעוע ולולי דשבקי ליה ואזלי ולית ליה מי שיאמוד אותו מכל הני מזיקין ומטעם זה נמי אחר מלאותיו מיושבים אין המזיקין מתדבקין בו ואין מבהילין אותו בחלומות רעים וכפירש"י וק"ל: **קבלה דבהכ"ם צניעותא ושתיקותא כו'.** ומה"ט אין ניעול אד אד דהוו טפי לציעותא ושתיקותא דאי מעיילי בי מרי דשכיחי דאחד רואה את פרזיו של חברו לא הוה לציעות ואתו ג"כ לידי ספור דברים ולא הוי שתיקותא וק"ל: **מקרקשא ליה כו'.** דהתם ידע אלא בה בהיא דעוקה טיף טיף (ע"ז ל:) אין בו משום גילוי ולגבי מזיקין נמי אמרי' בכה"ג בפ' ע"פ (קיד.) אי איכא אינים בהדיה נתעריה ואי לא מקרקש נכתמי אתנגד והדר נמי כו' וע"ש: **אין קורין צנוע אלא למי שצנוע בבה"כ כו'.** ולשיטת בלשון המשנה והוי צנוע כו' יש לפרש נענין זה וכן ההיא דפרק אע"פ (סב:) ברע"ק שהיה צנוע ומעלי כו' כמ"ש שם אבל קראי לכתיב ואת צנועים חכמה וגו' והצנע לכת עם ה' אלהיך וגו' דומק לפרש בהכי ואפשר לומר בהא דלישנא דרבנן לחוד ולישנא דתורה לחוד וק"ל: **כשם שנפרעין מן המתים כו'.** ר"ל שנפרעין ממנו על דבר מצוה אלא היה בו כך נפרעין מן הספדנין שמספדין עליו דבר טוב אלא היה בו וכן מן הענין כו' שענין אמן ומודים בדבר ולכך היה ר"ל

ע"ב שינה בעמוד השחר **כאסטמא כו'.** ובערוך לפי שהיה של שחרית נעימה מאד כללוהו עם דברים שמוליאין את האדם מן העולם כו' אלא ילמוד אדם את עצמו בכך אבל בעמה"ש מותר זה פי' רב אחי גאון כו' ע"ש וק"ל: **א"ל עד השתא לא עיילת לשעיר כו'.** עיין בח"ה גם בח"ש במס' תמיד לפי הגי' שם: **ואתן אדם תחתיך כו'.** נראה לפרש ע"פ מ"ש (יומא שם.) אחת קרוים אדם ואין עובדי כוכבים קרוין אדם וכיון דישראל קרוים אדם ועם ישראל ידבר מאי ואתן אדם תחתיך וע"כ דרשו אל תקרי אדם שהוא ישראל אלא אדום אתן תחתיך וק"ל: **ותחם כו'.** ולפי פשוטו הוא מקרא אחר ואמר האומר שאהנגאן ואתחם נפשי עליך כמו ומכל דוד וגו' כפירש"י בספר שמואל ע"ש וע"כ דקאי אאמר קאי אקב"ה שאמר בן בחורה ואתחם קאי על שאול שהיה חם על עצמו וז' ואתחם לזכר לעזרה וא דקאי אאניעות וז' ואתחם נאמר לנקבה: **גדר לפנים מגדר כו'.** מדכתיב גדרות בלשון רבים דרשו בן ובקאמר מערה לפנים ממערה אפשר שהיה יודע להם אותה המערה שהיה לפנים ממערה ודרשו להסך את רגליו מלמד שסכך כו' מדכינה היליאה בלשון להסך דרשו בן אבל לא יודעינו מה ידרשו במיכך הוא את רגליו דגבי עגלון וז"ק: **כל המבזה כו' ויכבוהו בבגדים וגו'.** דלא הל"ל אלא ויכבהו ולא יאם אבל השתא אמאמע דבגדים לא יאם לו אבל בדבר אחר יאם לו והיינו משום שהיה מבזה בגדים וק"ל: **ויעמוד וגו' וכתיב ויסת את דוד לאמר** וגו'. הני תרי קראי ניגוה חד הוא בר"ה ותסני בשמואל ולא אבי ליה בחד מיניהו ותיבו משום דהתוא קרא דשמואל ויוסף אף ה' לחרות בישראל ויסת את דוד וגו' משמע ויסת קאי אה' דרישא דקרא לכך הבא קרא דד"ה דמפורש בה ויעמוד שטן על ישראל ויסת וגו' וא"כ ע"כ ויסת דשמואל נמי קאי אשטן ומדכתיב בשמואל (ויחר) אף ה' וגו' שהיה לשטן להסית את דוד ולא הוזכר בו מה היה החרון אמרו שהוא נלמד מענינו דכתיב ויסת כלומר הוא הסית לפי דעת דוד שאמר אם ה' הסיתך וגו' וזה שקראו להקב"ה מסית היה חרון ה' שהיה השטן להסית את דוד שיחטא לפי דעת דוד שאמר אם ה' הסיתך בדבר שהיה מצד"ר יודעין דכתיב כי חטא וגו' ונתנו אים כופר וגו' וז"ק: **משעה שחיטה כו'.** דשעת זריקתו הוא המועד של גמר עבודת התמיד דזריקה מכשרת הקרבן ומ"ד עד אלות ממש היינו נמי עד גמר זמן הקרבת תמיד של שחר דכתיב בפרק ח"ה (כו.) תמיד של שחר קבע ולא עלות: **טול הרב שבהם כו'.** דמלת רב יתירה הוא דכבר מפורש דהרבה השחיט שבעים אלף ועוד לפי ה"ל דמיכתב הרבה וע"כ דרשו אל"ל אחר שחטוהו רב שבהם עתה הרף ידך וגו' ודרשו נמי מלשון רב שהוא כמו רוב דהיינו אחד ששקול כרובה של סנהדרין: **יעקב אבינו כו'.** מבואר כי מחנות המלאכים שנראה ליעקב הם נאו לשומרו מעשו ומשרו שהוא אמאל והוא השטן שהודה לו על הברכות ומבדרש רבה מחנה אלהים הוא זה אין שכינה שורה על פחות משנים רבוא והכוונה בו שהיו מחנה המלאכים כשיעור מחנה ישראל שנמדבר שהבטיח הקב"ה ליעקב שחכותו גם בניו כשיעורו לשמירה מהשטן כמותו יהיה מחנה אלהים זו בשמירתם ולזה בדבר שהיה בדוד נתקיימה הבטחה זו וראה הקב"ה ליעקב ויאמר: **אפרו של יצחק כו'.** היינו אפר אותו הטה שבא אמת אפרו של יעקב דכתיב אלהים יראה לו השה אז אפרו של יעקב לפי מחשבת אברהם כי בשותו גורן העלה אברהם אם יעקב וכפירש"י בד"ה כי הוא מצוה שחכות העקידה נאמר לאברהם כי ברך אברך וגו' וכחול אשר על שפת וגו' ובימי דוד ושלמה נתקיימה כדכתיב יהודה וישראל רבים וגו' ומלאך המשחית בא לשעמוד אז מברכה זו ואמר שראה ה' הבטחה זו וימאס זו ויאמר מ"ד כשף כפורים ראה כפירש"י שע"ש זה נקרא כשף כפורים שנתנו למשכן שהוא מכפר על כופר נפש מנינם ורבי יוחנן תולק ע"ז כי כשף כפורים שניתן כבר בימי משה למשכן אינו כדאי לכפר על כופר נפש מנינם שהיה בימי דוד אלא מיהמ"ק ראה דהיינו כשף כפורים שיתן כ"א מישראל במקדש כל שנה דיין ראה ויאמר ודיין ליה דמשקדמת כ"ד מיהמ"ק ראה מדכתיב אשר יאמר היום בחר ה' דמלת היום לא דיין ליה אלכשף כפורים דמשכן אבל לגבי מיהמ"ק מתפרש היום שפיר דהיינו בכל עת שיתנו כשף כפורים לקרבנות בנהמ"ק וק"ל: **כל הרוקק בהר הבית אפילו בזמן הזה כו'.** דכל הימים משמע

ואיתמר ולא הל"ל אלא אל אהרן ובניו הנותרים קחו וגו' דולמי הם הנותרים אלא לאשמעינן דבגדולה כו' וק"ל: **מאדם ועד בהמה ברישא אדם כו'.** אע"ג דא"א לכמות שמי שמות כאחד מ"מ דרשו כן כיון דכבר כתיב ויאמר את כל היקום וגו' לא הל"ל כלל מאדם ועד בהמה וגו' אי לאו לאשמעינן דבפורענות אתחילין כו' וק"ל: **בתחלה עלה במחשבה לברוא ב' ולבסוף כו'.** מפורש בפורק פ"ק דכתובות ע"ש: **מ"ד ויבן וגו' מלמד שקילעה הקב"ה כו'.** מפורש בפרק יוצא לחופן ע"ש: **ויביאה וגו'.** כמו ולאמנון ריע מרגומו שושפין ולמדך שאל ירע כו' דדבר זה מכלל שהוא ג"ש ולא אצטריך קרא לומר שהביאה אל האדם אלא ללמדך כו': **ואפילו היא אשתו.** פירש"י דגנאי הדבר עכ"ל. נראה דר"ל דבאשתו משום איסורא ודאי ליכא אלא משום גנאי דאין ד"א שיך הקנון בראש ואגדול אחריו אבל לפירוש הרמב"ם בהך שבינו לא יהיה אדם שיחה כו' ואפילו באשתו אמרו כו' דמשום איסורא נגעו בה שלא יהגיל עצמו במשגל ה"נ איכא למימר מה"ט שלא יבן אחריה להסתכל בה ואפשר שדקדק לומר דהכא משום איסורא לא שייך דמשמע ליה דר' הפרלופין היו כ"א מהם פניו הפך של פניה השני דמש"ה פרך לו"ד פרלוף הי מיניהו מקני בריאה כיון דכ"א מהם היה פניו הפך השני מי יכריע מיניהם שילך בראש וא"כ זה הולך לזמרת וזה לעבדת וה"ל אמר גמל שא"א להם לזו ממקומם וא"כ הוא גם אם תלך הנקבה בראש לא יאסכל בה שהרי פניו לצד השני אבל משום גנאי ניחא דיש לזכר ליקר בראש ובהכי ניחא שפירש"י בסמוך נזדמנה לו על הגשר אשת איש והיא לפניו עכ"ל. שהבריחו לפרס דקאי על א"א ולא אפילו על אשתו דבסמוך לו דבאשתו כיון דאיתו אלא משום גנאי אין סברת הבריחו ולפלגה לצדדין ולעבור לפניה אלא דאיסורא בא"א דאיסורא נמי איתא: **וכל העובר כו' אין לו חלק כו'.** כתבו התוס' פי' אם רגיל בכך לפי כו' עכ"ל. דה"נ גבי איתה אמרו כל המרבה שיחה עם האשה כו' דהיינו ברגיל בכך: **אפילו יש בידו תורה ומעשים טובים כו' לא ינקה כו'.** מפורש פרק קמא דסוטה ע"ש: **אפילו בי רב כו' ותלבנה אחרי כו'.** וק"ל ואיתא דשפיר קאמר רב נחמן לעיל ובי רב ודאי קרא מעות ודע לומר אחרי האיש ולא לפני האיש והיינו דוקא בחשת אחר דמשום איסורא דא"א הוה דבבר נתקדשה ליאסר ולא היה מעות ע"ה אלא משום דלא ידע דרך ארץ דבריאתא דלעיל דקאמי ואפילו אחר אשתו לא יבן ומשום גנאי ודו"ק: **אחורי ארי ולא כו'.** יש לפרש כולה מלתא בא"ל להמלגו מלילן בא' מהם כי ההיא דפ"ק דתמר עבודת כוכבים (יז:) מעשה לחנוכו ב' שבילי אל פני אחתא דעבודת כוכבים וחד פני אחתא דבי זונות כו' וכיולא בה אמרו הכא בחש א"ש להנגל אלא שילך בחתא מהם ילך לו אחר אחרי הלשה עבודת כוכבים ואשה ילך אחר אשה ולא אחר עבודת כוכבים כדמסיק התם שהלכו בחתא דבי זונות ולא דעבודת כוכבים אחורי בהכ"ג ועבודת כוכבים ילך כו' משום דאחורי עבודת כוכבים גם אם יתבדהו אפשר שעובד עבודת כוכבים בחיתוף בהיא דפ"ק במתפלל אחורי בהכ"נ כו' ולא מיהדר אפיה כו' דא"ל כדו בר קיימת כו' משא"כ בעובר אחורי ב"ה ולא נכנס גרע טפי דנראה ככפירה גמורה שבופר במציאות הבשר כיון דאין נכנס בה להתפלל אם אצטר ודו"ק: **יצה"ר דומה לזובב כו'.** שהוא בריה קטנה וחלש ואנאים דבר חשוב שמן רוקח כן הוא הילה"ר כמ"ש (סוכה נב: בהלדרין כו:) בחמלה דומה לזובב כו' קאמר דיושב בין ב' אפתחי הלב כדלקמן לב חכם לימינו ולב כסיל לשמאלו ושמואל מדמה ליה לחטה שהוא ג"כ דבר קטן ואולי דק"ל כמ"ד אילן שאכל ממנו אדה"ר חטה היה (לעיל מ.) וע"י בא הילה"ר וק"ל: **ב' כליות כו'.** משום דכל אברים הפנימים דחשיב בסמוך אין בהו אלא אחד בגוף אדם חוץ מב' כליות וש"כ אמר שנבראו להיות יועצי הלב אם לטוב אם לרע וע"כ הם שנים אחד יועץ לטובה ואחד לרעה וקאמר ומקתברא כו' דכמיב לב חכם לימינו וגו' דלא על הלב גופיה קאמר אלא על ב' יועצי הלב ומה שייכא בריאתא זו אמתני' דהכא דקתני בכל לבבך בשני יצריך דלא על הלב גופיה קאמר דאין לאדם ב' לבבות אלא על ב' יועצי הלב שהן ב' כליות וק"ל:

ע"ב שנאמר לבי חלל בקרבי. עיין פירש"י ולשון שופטן לא משמע כן וזה אין צריך ראיה שהי"ט מפתה את האדם לעובה ובהיפך הילה"ר מסיתו לרעה גם לפירושו י"ל שופטן לא הוכיר כלל בהני קראי דמייתי וא"כ נראה לפרש דשופטן ממש קאמר לפסוק דינו שהוא חייב אם יגדיל חוטא י"ל שופטן שנאמר לבי חלל בקרבי זה הכתוב מייר בגדיל שאמר דוד בריבש דקרא כי עני ואביון אנכי ולבי וגו' דהיינו הי"ט שבלב לדיק שופטו לחייבו בדין והיינו כי חללמי ומטאתי בקרבי וכן בריבש הילה"ר שופטן לחייבו בדין שנאמר נאם פשע וגו' ר"ל דאומר לרשע שהוא פשע וחייב בדין ומי אומר לו כן בקרב לבי היינו הילה"ר שהוא בקרב לבו ומסיק דמעינים זה וזה לבבות שופטן לחייבו בדין אבל הקב"ה עומד לימין אביון להושיע לו משופטי נפשו ולזכות אותו לפי מדתו בזכיוני ורב חסד מטה כלפי חסד וק"ל: **ואמר רבא לא איברי עלמא אלא לרשיעי וכו'.** בגירסת הילקוט גם בע"י ליתא וכן נראה דהיינו דלקמן לא איברי עלמא אלא לאתאב כו' ולפי זה הא דקאמר רבא ידע מימים בנפשיה כו' הוא תשובה לאתי דקא"ל אבי לא שיך מר חיי כו' והשיב לו ידע מימים בנפשיה כו' וידעתי שאינני מלדיקים אלא מבינים ומתוך עונה קא"ל הכי שלא היה רוצה להחזיק עצמו לדיק וז"ק: **לא איברי עלמא אלא לאתאב כו'.** ר"ל הטובות ותענוגי עוה"ז ויותר בעוה"ב לא נברא אלא לשלם שכר משלם לרשע גמור בעוה"ז ולדיק גמור בעוה"ב ואותה טובה יתירה לא נברא בשביל בינוים: **יש לך אדם כו'.** ר"ש מי לענין נטילת נפש קאמר כדמוכח בפ' בן סורר (עב.) ורע"ק דאמר בכל נפשך אפילו נוטל כו' לפרושי לדברי ר"א קאתי דלא מיתא דלאו לענין נטילת ומסירת נפש קאמר ר"א אלא שיטרח עצמו בכל גופו כמו ושב אל ה' בכל לבבו ובכל נפשו ובכל מאודו דלא יתכן שם מסירת נפש כמ"ש הרא"ש ומשום דהכא נופל שפיר לפרש כמשמעו נטילת נפש מפרשינן ליה הכי דהיינו בכל נפשך ודע דעיקר קרא בעבודת כוכבים אריי כפירש"י בהתיא פרק בן סורר וז"ל ואתבת את ה' וגו' שלא תמירנו בעבודת כוכבים דאתה דאמרינן בתם בג' עבירות יהרג אדם ולא יעבור תשיב עבודת כוכבים וליף ליה מהאי קרא דבכל נפשך וש"ד וג"ע ליף מכי כאשר יקום וגו' ע"ש ובעובדא דרע"ק דשמעתין דמסר נפשו על מיעוט תורה הייינו בשעת השמד כדאמרינן התם דבשעת השמד אפילו על מצוה קלה יהרג ואל יעבור ועוד דר"ע בפרהסיא הוה כדאמר מקהלי קלות בגרים ובפרהסיא אמרינן התם דאפילו על מצוה קלה יהרג ואל יעבור ומה יפול קושיית הרא"ש על פירש"י בפרק בן סורר שפירש דבכל נפשך מיירי בעבודת כוכבים בלבד הייינו שלא תמירנו בעבודת כוכבים ומומתא פירש פתח דכן הוא בכל המצות דלאו קושיא היא דהתם בגמרא אפילו בצנעה ואפילו שלא בשעת שמד אפילו בעבודת כוכבים אבל בפרהסיא א"י בשעת השמד בשאר מצות נמי אייר הא קרא דבכל נפשך דייהרג ואל יעבור כדאמר נמי התם וכדמסיק הכא בעובדא דרע"ק שאמר ועכשיו שבא לידי לא אקיימנו ולפי דברי התוס' שכתבו בפרק אין מעמידין ע"פ הירושלמי דאם רצה אדם לבטל המצות אפילו בשאר מצות שרי אינה לאמיתי דר"ע נמי מחמיר דר"ע בעל עצמו היה ואפשר שזהו שאמרו ליה תלמידיו רבי עד כאן דהיינו וכי עד כאן חייב אדם לאסור עצמו בה בשאר מצות והשיב להם כל ימי הייתי מצטער כו' ולולי כך לבחמיר על עצמי אפילו בשאר מצות ודו"ק: **מלה"ד לשועל כו'.** פירוש המשל ומשל השועל הם העובדי כוכבים שנמשלו לחיות טמאות בכ"מ וראה דגים הם כלל ישראל כמ"ש מזרעא דיוסף קאמינא שנמשלו לדגים ואכל ישראל קאמר הכי כמפורש לעיל ושהיו מתקבצים ממקום למקום היינו מקהלי קהלות בגרים והרשעות הם הגזירות והשמדות שהיו מבילין עליהו בני אדם אל תקרי בני אדם אלא בני אדום ולולנוכם שתעבו ליעשה דהיינו ממון המיס שהם משל לתורה כמ"ש הוי כל צמא לכו למים ולולנוכם לבטל תורת משה ונדור אני ואתם כשם שדהו כו' דהיינו שהיינו לעם אחד כמ"ש הקיסר לריב"א בפרק אחד ד"מ כמו שדהו אבותי עם אבותיכם בבטול תורה כמו שהיה מתרבן בית ראשון שנאמר על עוזם את תורתי וגו': **ומה במקום חיותינו וכו'.** היא התורה שנמשלה למים אם אנו הולכים ומבטלים כו' היינו כמשל הליכתם ליעשה וק"ל: **אשריך רע"ק כו'.** שהוא ולולי קבלת עול מלכות שמים שלימה כמ"ש זו תורה וזו שכרה ממתיס ידך ה' וגו' זו תורה שע"י לימוד תורה נהנה לחיות זה שכרו ופירש"י ממתיס מידך היה לו למות ולא מידי ד"ו עכ"ל. ריש"ל דקרא שפיר מפרש וסיפא דקרא ממתיס מחלב ר"ל שהיה לו למות כדרך כל העולם ומלב הוא לשון עולם כמו האזינו כל יושבי חלב וק"ל: **א"ל חלקם בחיים כו'.** אמר חלקם בלשון רבים ר"ל חלק של כל הלדיקים ובכרם לא יהיה בעוה"ז רק באדם החיים אז שיהיה פירושו ע"פ מ"ש בחגיגה (טו.) שהלדיק נוטל חלקו ואלה הרשע בג"ע שנאמר בחלקם תשנה יראהו ואהרשע נוטל חלקו ואחלק הלדיק בגיהנם כמ"ש ותשנה שכרון שכרם בחשמש על מה שאמרו מה"ש וזו שכרה השיב להם הקב"ה חלקם של רשעים שהמיתו אותו שיש להן בגן עדן שהוא אדון החיים יהיה שכרו וק"ל:

אפילו בחורבן הבית וגרסה דס"ל כמאן דאמר בפ"ק דמגילה קדושה דאשונה קדשה לשעתה וקדשה לעתיד וק"ל: ק"ו ומה שק כו' לפני מפ"ה לא כ"ש כו'. ומהאי ק"ו אין להתפלל בשק דלפני נ"ו כך לפני ממ"ה לא כל שכן והכא נמי אמרינן אפילו בתפלה דבעי אדם לכוין כדמלי וק"ל:

דף סג גמרא אדיליף ממנעל ולהיתרא נילף מקפנדריא ולאיסורא כו'. והר הבית נמי ה"מ למילף רקיקה מקפנדריא לאיסור אלא דיחא ליה למילף ממנעל בק"ו וק"ל: **שם אקפנדריא קפיד איניש ארקיקה ומנעל לא קפיד כו'.** מה"ט ה"מ למילף נמי במתניתין ובברייתא קפנדריא בק"ו לאיסורא ממנעל וק"ל: **שם וכ"ב למה לפי שאין עונין אמן במקדש כו'.** למאי דקאי אמתני' הוא מגומגם דלא הוזכר במתני' כלל מעניית אמן אלא ברכת המברך קאמר במתני' שנשתנה במקדש ורליתי בתוספתא דתני לה מלתא באנפי נפשיה אין עונין אמן במקדש שנאמר קומו וברכו כו' ע"ש וק"ל: **פירש"י בד"ה מעבר שנים וכו' אלא ביהודה דכתיב לשבנו תדרשו כו' עכ"ל.** לא ידענא מי הכריחו לכך דהא בשמעתין מייתי לה מקרא אחרינא כי מצינן תצא תורה וגו' ובמתפתא פ"ק דסנהדרין הקשו דהתם מייתי ליה מקרא אחרינא דכתיב לשבנו תדרשו ונאתם וגו' ונראה לישב דמלשבנו תדרשו ונאתם שמה וגו' לא אימעיט מו"ל אלא בזמן שבהמ"ק קיים דהיינו לשבנו בזמן שהשכינה שורה שם אבל בזמן שאין בהמ"ק קיים לא אימעיט מההוא קרא והכא בזמן שאין בהמ"ק קיים קיימינן ולכך אצטריך ליה למעוטי מהאי קרא כי מצינן תצא תורה וגו' וק"ל: **ומשה יקח וגו' ומה ארון ה' וכו'.** נקרא לא הוזכר אלא שנטה משה אהל אלו ואפשר דגם ארון ה' נטה בס"ש הרב בכעס אבל לא ידענא לפי זה מאי קאמר אמרה תורה כל מנקש ה' דהא שפיר כתיב ממש מנקש ה' שהיה גם שם ארון ה' ונראה דזה האדון אינו שהיה בתשכן דב' מרזעות היו כפרש"י בפרשת עקב גבי ועשית לך ארון וגו' ואמר שהיה מרוחק י"ב מיל דהיינו למי שהיה עומד בקצה המחנה מצד שכנגדו היה משה נטה אהלו מחוץ למחנה היה לו ליגן ג' פרשאות והיינו ק"ו שהרי זה אפילו שהוא בקצה המחנה אינו הולך רק ג' פרשאות ללמוד תורה מפי משה קצת מנקש ה' מ"ש שהולכים ביותר מרחוק ללמוד תורה מעיר כו' וכבוד אבקשינ דקאמר בזה שאלו מ"ח שהולכים מעיר לעיר ללמוד תורה והם באבקשינ אצל אנשי עיר זכות אותן תלמידי חכמים אלו בהם: **נסביר פנים כו'.** דלפי משמעו פניה של משה כנגד פני ה' אין לפרש דהא כתיב ופני לא יראו וגו' וע"כ דרשו דזה גופו היה הדבור פניה אל פניה אי ואתה נסביר פניה וא"ד כך א"ל כו' כך אתה הסבר להם פניה ולא תכעוס עליהם אלא המזר האהל כו' חה דקמך לו ושב אל המחנה דגם זה בכלל דבורו של הקב"ה שיושב אל המחנה והמזר אהלו לשם ולקמר דכיון דשב אל המחנה עם אהלו כאשר א"ל הקב"ה א"כ מאי קאמר ומשרתו יהושע בן נון וגו' דלפי פשוטו שמשה בעצמו שב אל המחנה והניח אהלו שם מחוץ למחנה קאמר שפיר דיהושע בן נון משרתו נשאר שם באהל ולא ימיש ממנו לכך קאמר השתא דהוזכר כאן משום דא"ל הקב"ה שישוב אל המחנה ואם לאו יהושע כו' ולא יצא דבר זה לבטלה כדאמרינן פרק במה בהמה שעולם לא יצאת מדה טובה מפי הקב"ה וחזר וכו' ודו"ק: **סוף ארבעים כו'.** דכל משנה תורה סוף מ' שנה נאמרה כו' לגמרך שתמיכה תורה על לומדיה כו' דמשה והכהנים והלוים אמרו זה שהם ודאי לומדים שנאמר בהם יורו משפטיך וגו' ואמר שתמיכה עליהם כיום שנתנה וכמ"ש יהיו ד"ש בעיניך כדיוטגמא תדשה וקאמר עלה שהרי אדם קורא ק"ש כו' דהיינו דכתיב בו ג"כ אנכי מצוך היום וגו' שאמר לקרות ק"ש כדיוטגמא תדשה כפירש"י בתומש והרי אם ערב אחת אינו קורא אותה כאלו לא קרא ק"ש מעולם דהיינו שלא קיים להיות לו בכל ערב תדשה אלא דמתיב לו כישנה שא"ל לקרותה בכל יום ודו"ק: **לפי שאין התורה כו' מ"ד חרב אל הבדים כו'.** מפורש פ"ב דמכות ע"ש: **שנאמר זאת התורה אדם כי ימות כו'.** משום דלעיל מיניה גבי מטמא בנגיעת המת לא כתיב זאת התורה וכאן בהאל המת כתיב זאת התורה לדרשה זו כמי שממית עליה בהאל של תורה: **לעולם ילמוד אדם תורה ואחר כך יתנה.** פ"ק דמסכת ע"ג קרא מייתו ליה ושם מפורש: **מ"ד כי מיץ וכו'.** מקרא תענוגי הילדות ממנו כמ"ש כי הילדות והשחרות הבל ע"י זה מוציא חמאה של תורה שהוא הולאה כמו החמאה שהוא המוצאה מן החלב ואמר ומיץ אף וגו' שכוטבת עליו רבו פעם אחת כו' ומיץ אפיס וגו' שכוטבת עליו פעם ראשונה ושניה כו' דגבי דינים צריך האדם להיות סובל יותר מלגבי טומאה וטהרה שע"כ גבי דם כתיב אף דמשמע בעם פעם אחת וגבי ריב כתיב אפיס דמשמע שתי פעמים בעם וקאמר מה טעם דבעי טפי עורה ובעם לאדם בדינים מבטומאה משום דשניו הרולה שיתחכם יעסוק כו' הוא מפורש בפ"ב גט פשוט ע"ש: **אם נבלת כו' כל המנבל עצמו על ד"ת כו'.** מייתי הך דרשה הכא אהאי קרא שהוא סמוך לקרא דמייתי לעיל: **ומה יתרו שלא קירב את משה כו'.** מפורש בחידושי הלכות ע"ש: **פתח ר"י בבבוד אבסניא כו' כי בא היית בארצו כו'.** היינו שהיו לכם אכסניא בשעת הלחם בשבת יעקב עם בניו למצרים בזמן הרעב שהיה בא"י והיינו כי גר וגו' כדכתיב לגור בארץ בתנו וגו': **ומה היא הברכה שברכו כו' שילדו ששה בכרם וכו'.** דבתר דתניא ר' בניו אמר כי ברכו אלהים כל אלה מבני עובד וגו' דמשמע שהברכה נוסף על ר' בניו שהיו לו כבר והיינו שאשתו ולוותיה שהם ט' ילדו כל אחת ששה בכרם אחד כי כן מצינו הברכה לישראל במצרים ומצא דהיו ש"ב בניו עם ר' בניו הראשונים וק"ל: **כל הרוחק את השעה כו'.** היינו דמזל שעה גורם ואפ"ה לאדם לרחוק את המזל בכחו בחזקה אי לאו בסייעתא דשמיא וכל הנדחה מפני השעה כמו שעשה רב יוסף הרי השעה נדחית מפניו וכפירש"י ריתר כל קוגיא זו מפורש בפפ"ב דהוריות ע"ש: **שיאחז בעובי הקורה כו'.** פירש"י כלומר יעקב שכל כו' נקש עליהם רחמים עכ"ל. והוא דמוק דהא אלהי יעקב כתיב ולא שייך מיה בקשת רחמים ונראה לפרש דאלהי יעקב ר"ל מדתו של יעקב ישגבך ביום צרה דהיינו בעובי הקורה שהוא מקום כובד משאו וק"ל: **והא לפני משה אכלו כו'.** משמע ליה שהיה משה משמש עליהם ולא אכל עמהם והיינו לפני משה אכלו וכ"ה בהדיא במכילתא גם נראה מהאי ליצנא דאכלו לפני משה והוא הת"ח שהיה ברוב בתוכם וכיון דלפניו אכלו אמר כאלו אכלו לפני אלהים אבל בתומש פרש"י מכאן שכל הנהנה מסעודה שת"ח מסובין בה כו' ע"ש דלפי זה יהיה הת"ח אהרן וחקני ישראל המסובין שם משה מיהו בכלל המסובין שהיה משמש עליהם ועניינו שהסעודה שהת"ח בתוכה ודאי דאמרי שם ד"ת הוא הדבר שנהנין מזיו השכינה כמ"ש במס' אבות שלשה שאכלו על שולחן אחד ואמרו עליו ד"ת כאלו אכלו משלחנו של מקום כו' ע"ש:

ח"א **דף סד ע"א אל יאמר לו לך לשלום אלא כו'.** עיין בזה בדברי הכותב בע"י אבל הכתובים שמביא אין מורים על זאת הכונה ואין להאריך ונראין הדברים כפשטן כי כל ימי האדם על האדמה צריך לו אל השלום דהיינו שילוה במעשיו בכ"מ אשר תגמתו וחפצו ליצן שם אבל אחרי המות בקבר אין שם מעשה שילוה בו אלא לאברו בחיים שהולך למקום חפצו יאמר לו לך לשלום שהרצון בו שתלוה חפצין כפי לוגוך במקום אשר תלך ויהיה פי' לשלום שתמצא בחומו מקום שתלך לשם שלום אבל לא יאמר לו לך בשלום שתמשמו שבהליכתו תהיה לך שלום עמך ולא במקום אשר תפצך ליצן שם אבל הנפטר מן המת לא יאמר לך לשלום שיצלח חפצו במקומו כי אין שם בקבר חפץ ורצון אלא יאמר לך בשלום דהיינו שבדרך הליכתך לקבר יהיה לך שלום בתין מעכב עד שיבא אל אבותיו בקבר ודברי הר"ן בזה מבוין לדברינו ע"ש: **ילבו מחיל וגו'.** מלת מיל נאמר על ריבוי עם והיינו ממיל שהוא תפלת רבים המקובלת יותר כדאמרינן פ"ק אל מיל שהוא לימוד תורה ברבים כדאמרינן לעיל שאין תפילה נקנית אלא בתורה ואמר ירחה אל אלהים בעין דהיינו שוזכה לתנות ירחה כל זוכרך את פני ה' וגו' שהיא קבלת פני שכינה: **ת"ח אין להם מנוחה כו'.** יש לדקדק בזה דהא עוה"ב שזוכין לו הת"ח הוא כולו מנוחה כמ"ש ליום שכולו שבת ומנוחה לחיי כו' וי"ל ע"פ מ"ש ויכל אלהים ביום השביעי מה היה העולם חסר מנוחה בלא שבת בלא מנוחה כלתה ונגמרה מלאכה כפרש"י בתומש דהמנוחה שם היא כילוי וסילוק מלאכה ופעולה וקאמר הכא בת"ח שהוא פעולת השכל ועיון בעוה"ז ובעוה"ב דאין לו מנוחה וכילוי מזאת הפעולה של עיון השכלי אלא שתמיד פועל בה והיא בעצמה פעולת המנוחה דלעוה"ב שהצדיקים יושבין ונהנין מזיו השכינה בעיון השכלי ודו"ק: **ת"ח מרבים שלום בעולם כו'.** כבר כתבנו בסוף יומות טעם שביים שם בזה המאמר ע"ש גם בכאן שכבר ביים בדברי אגדה לעיל והוסיף זה המאמר נראה קרוב לזה לפי שכל מסכת זו שתפלות והברכות המזכרות בה הם תיקון דרבנן וטעמם להרבות בזה שלום בעולם דהיינו בין ישראל לאביהם שבשמים ואל תקרי בניך אלא בוניך כו' כי אלו התפלות והברכות הם קיומו של עולם תחת העבודה וכל הפסוקים מורים על הכונה זו וכבר אל השלום ישים שלום אחן סלה:

סליק פרק הרואה וסליקא לה מסכת ברכות

חכמת שלמה

דף סד ע"א גמרא יענך ה' ביום צרה ישגבך שם כו' ואני שמעתי בתפסת ליצנא דקרא המצוי בעיקב שאמר לאל העונה אותי ביום צרתי וה"נ כתיב בתהלים נדר לאמיר יעקב משום דמצינו בקרא ויהי יעקב נדר לה' ונאמר ג"כ מידי אחיר יעקב ודו"ק נ"ל:

חדושי מהרש"א מסדר זרעים

פאה פרק שמיני היו לו מאתים חסר דינר כו' הרי זה יטול כו'. ואמרו הרמז בזה מלת לדקה שמספרו כן הוא מאתים חסר ג' וק"ל: **וכל מי שצריך ליטול ואינו נוטל** כו'. וכתבו הר"ש והרע"ב דהיינו בשאפשר לו להתפרנס בדוחק קצת ע"י מלאכה אבל באי אפשר לו להתפרנס ואינו נוטל אמרינן בירושלמי דהרי זה שופך דמים ועי"ל דהכא מיירי בים לו בית למכור או כלי תשמיש ומקרי צריך ליטול כיון דאין מחייבין אותו למכור כדתני לעיל אם הוא מוכר ביתו וכלי תשמישו ואינו נוטל אינו מת וכו' עד שיפרנס אחרים ועליו הכתוב אומר ברוך הגבר אשר יבטח בה' והיה ה' מבטחו וגו' דלעיל מיניה כתיב ארור הגבר אשר יבטח באדם וגו' ומן ה' יסור לבו והיינו מי שא"ל לו ליטול והוא נוטל משל אדם ובהפך קאמר במי שצריך ליטול ואינו נוטל אומר ברוך הגבר אשר יבטח בה' ומה כתיב ביה והיה כעץ שתול על (פלגי) מים שיהיו מזונותיו בריוח ועל יובל ישלח וגו' היינו שמפרנס גם אחרים על שם שלא לחמך על פני המים ולא ירא כי יבא חום והיה עלהו וגו' היינו שימות מתוך הזקנה: **וכן** דיין שדן דין **אמת לאמתו** וכו'. פירוש אמת כתבנו בפ"ק דב"ב דבדברי התוס' מוכח דבדין מרומה אין לדיין לדון לפי שנראה אמת אלא שיחתוך את האמת לפי אמתית הענין ע"ש באורך וע"ז קאמר הכא דמי שדן דין אמת לאמתו הוא נעשה שותף להקב"ה כדקאמרינן התם והוא בכלל ברוך הגבר אשר יבטח בה' והיה ה' מבטחו והפך שאין דן דין אמת לאמתו הוא הנוטל שכר לדון יותר מכדי בטלה דהוה בכלל מקבל שוחד והוי בכלל ארור הגבר אשר יבטח באדם וגו': **כל מי שאינו לא חגר כו' ועשה עצמו** כו'. נראה דמיירי גם בצריך ליטול והיו נותנין לו אלא שעושה עצמו חגר שפירושו בלשון תרגום לאו דוקא פסח אלא כל בעל מום כמו שפירש הערוך בערך חגר כגד פה וגו' ת"י חגר פומאי וכן ערל שפתים ת"י חגר ממלל עכ"ל. שעל כן הוא עושה עצמו בעל מום ופרט סומא ופסח שהן מומין גדולים כאלו א"א לו לרדוף אחר הצדקה שהוא סומא או פסח ועושה כן כדי שיהו הבריות מרחמין עליו ביותר ויתנו לו יותר מכדי צרכו עכשיו וע"כ אמר שעושו כן שיהיה כאחד מהם שאז יתנו לו יותר מכדי צרכו עכשיו ומייתי מקרא שגא' לדק לדק תרדוף וגו' נראה דה"פ לדק כשאתה צריך ליטול לדקה טול אותה בצדק ובישר דהיינו שאם אתה בריא ולא סומא ולא פסח ותוכל למצוא לדקה כדי צורך ברדיפה אחריה תרדוף ולא תעשה עצמך סומא או פסח כאילו לא תוכל לרדוף אחר הצדקה כדי שירחמו עליך ביותר ויתן לך יותר מכדי צרכך אלא בצדק וביושר. ואמר למען תחיה אלא תבקש ליטול לדקה רק למען תחיה דהיינו כדי חיותך ולרכך ולא ביותר מכדי חיותך ולרכך ומדמי ליה נמי כל דיין שלוקח שוחד ומטה כו' דמותר לדיין ליטול שכר בטלה אבל ביותר מכדי צורך בטלה אפילו לדון דין אמת ולדק אסור דהוה בכלל מקבל שוחד כדאמרי' פרק שני דייני גזירות ואמר שגם זה אינו מת מן הזקנה כו' בהני תרתי בני בעושה עצמו סומא כדי לקבל צדקה יותר מכדי צרכו ובנוטל שכר לדון יותר מכדי צרכו קאמר שעושין שזה דהיינו שאינו מת מן הזקנה גם שיזכה לזקנה אינו מת עד שיצא לידי כך שיהיה סומא ובעל מום אבל לעיל באינו צריך ליטול כלל לא קאמר האי ליצנא דאינו מת מן הזקנה כו' אלא אינו נפטר מן העולם כו' שזה שאינו צריך כלל ונוטל ולאי דעושה שלו מרובה ולא בא לידי זקנה כלל עד שילטרך לבריות והוסיף על הלוקח שוחד ומטה את הדין דהיינו כמ"ש דאף בנוטל שוחד ושכר יותר מכדי בטלה כדי לשפוט לדק כי השוחד יעור משקבל שוחד ג"א שלא יטה כו' כפירש"י בחומש ע"ש ומשום איקרובי דעתא כדאמרי' פרק שני דייני גזירות ופשטיה דקרא ולאי לענין קימור עיני השכל הוא גם שנטלו לשפוט לדק השוחד משמא עיני השכל ולעתו ומטה את לבו להפך בזכות העותן ודומיא דיסלף דברי צדיקים מ"מ משמע ליה נמי קימור ועורון ממש דאינו מת מהזקנה עד שעיניו כהות והיינו מדכתיב בהאי ליצנא יעור עיני חכמים וגו' והכי אמרי' בהדיא פרק שני דייני גזירות כמה קמיות עיניהם של מקבלי שוחד שנוטלין שוה פרוטה ומסמין עיניהם כו' שנאמר יעור פקחים דיוצא לשנים שמסמא עיני השכל שלהם מבלי הבין ומסמא עיניו ממש ודו"ק:

מעשר שני פרק חמישי שאינו יכול לומר אשר נשבע לאבותינו וגו'. לפי שהבכורים נקראו ראשית כי היא מצוה ראשונה התלויה במתנת הארץ אשר נתנה לנו בהבטחה לאבותינו בשבועה וע"כ מצות הקריאה בה ליתן להקב"ה הודאה ושבח על מתנה זו לאבותינו וכיון שהגר אינו בכלל מקבל מתנה זו אין לו לקרות ולהודות על כך שהרי לא נשבע כן לאבותיו ובירושלמי פריך בהיתה אמו מישראל מבית וקורא וכלום נשבע לנקבות ולא משני מידי וכתב הר"ש דשמא לא חש לשנויי דלאו פירכא היא עכ"ל. ונראה דר"ל דשפיר נשבע לאבותינו

דהם אבי האם דבני בנים הרי הם כבנים כדאמרינן פרק הבא על יבמתו וק"ל:

בכורים פרק שלישי ביצד מעלין הבכורים כו' השור הולך כו' **החליל מכה** כו' הגוזלות כו'. כל הני מילי דקתניב דרכי שמחה הן ונראה דמפקינן ליה דבעי במצוה זו שמחה מדכתיב בה ושמחת בכל הטוב אשר נתן לך ה' אלהיך וגו' והכי אמרי' בפרק אין בערבין מנין לבכורים שטעונין שירה אמיא טוב טוב כתיב הכא בכל הטוב וכתיב בשירה בשמחה ובטוב לבב וע"ש פירש"י ותוספות וכמ"ש לעיל דזו המצוה ראשונה ממתנת א"י לאבותינו ויש לנו ליתן בה שבח ושירה להקב"ה על קיום לנו שבועתו לאבותינו ואמר שתחלת הליכתה יהיה בשמחה ובשירה קומו ונעלה ציון אל בית ה' דא"י מקודש בעשר קדושות וציון שהיא ירושלים מקודש בעשר קדושות יותר מא"י ובהמ"ק שהוא בית ה' מקודש בי' קדושות יותר מירושלים כדאמרי' בעלמא ולכן אמרו בתלמוד ירושלמי דבדרך שהיו עדיין בא"י אמרו שירה מעניינו שמתחי באומרים לי בית ה' נלך וגו' ובבואם לירושלים למקום קדוש יותר הוסיפו בשירה עומדות היו רגלינו וגו' ובבואם להר הבית למקום קדוש יותר הוסיפו בשירות הללו אל בקדשו וגו' שיש בו עשרה הללוהו. ובהגיעם לעזרה שהוא מקום עבודה ושירה דברו הלוים בשיר מרוממך ה' כי דליתני ולא שמחת וגו' האי קרא נמי אמרוהו בשיר על בנין ותוספת העזרה כדאמרי' פרק ידיעות הטומאה. ועניינו מפורש שם והכא נראה לפרש ליתן שבח והודאה להקב"ה שהביאנו לשלום עד הלום שהוא המקום הגדול יותר מכל העולם והיינו מרוממך ה' כי דליתני וגו' כדאמרי' פ' איזהו מקומן מקום דמדלי טפי והוא מקום העזרה ע"ש וק"ל: **הקרובים** כו' **והשור הולך לפניהם** כו' **ועטרה של זית** כו'. המכוון בזה לשמות במצות בכורים שהיא ראשית למתנת א"י בדבר הדומה לו דהיינו השור שהוא ראשית לכל הקרבנות שנאמר שור או כשב או עז ואין בבהמה גסה כשרה לקרבן כ"א השור והרמז בכור שורו הדר לו שהשור הדר לו במצות בכורים שהוא ג"כ בכור וראש לכל קרבן כדאיתא במדרשות ואמר שקרניו מצופות זהב הוא רמז לפי שישראל עשו את העגל הזהב שהוא מין שור כמ"ש בתבנית שור אוכל עשב דר"ל שלא עשו להם שור שהוא בקרניו אלא שעשו להם עגל היונק מאמו שאינו אלא כתבנית שור הגדול האוכל עשב דהיינו שהוא מינו וע"כ אמר ששור זה בקרניו עדיין בטהרתו להיות ראשית לכל קרבנות וע"כ קרניו מצופות זהב למנוה זו שהרי הן לא היו של זהב במעשה עגל שלא היו לו עדיין קרנות ואמר שהיה לו עטרה של זית בראשו עיין ברמב"ם וע"פ דרכנו נראה כי הזית הוא רמז לב' כתרים שהם כהונה ומלכות כמ"ש בזכריה ושני זיתים עליה וגו' אלה שני בני היצהר וגו' ופירש"י שם קרן כהונה ומלכות שהם נמשחי' בשמן המשחה עכ"ל. וגם הזית רמז על כתר מאור התורה כדאיתא במדרשות ולפי כשנתבארו הלוחות במעשה העגל נוטל מהם ב' כתרים שהם כהונה ומלכות שהרי לא ניתן להם אלא בשביל קבלת התורה כדכתיב ואתם תהיו לי ממלכת כהנים וגו' שהם תלויים בכתר תורה ושוב כשנתכפר להם בלוחות השניות חזרו להם גם השני כתרים דהיינו כהונה ומלכות ולזה רמז להם בעטרה של זית שהוא רמז על כתרים הללו שתהא מונחת על ראש השור שנאמר בטהרתו כמ"ש לעיל דהיינו על קרנותיו שהם קרן כהונה ומלכות שזכו שוב שנית ע"י כתר התורה בלוחות האחרונות ונראה נמי מה שהביאו גוזלות שעל הסלים כו' בא לעולות על הבכורים על כוונה זו שהם ראשית לכל קרבן עוף וישראל נמשלו ליונה כי הם נקראים ג"כ ראשית וק"ל:

ספר מבוא התלמוד לרבי שמואל הנגיד ז"ל

עם קיצור כללי התלמוד מלוקט מספרי הכללים

בהיות ששלמות הפעולה תלוי בהקדמות ידיעות אופני הפעולה ככל הצורך ועי"כ יעשה הפועל פעולתו בלי חסרון וכשלון ובהעדר זה יעדר כשרון המעשה ההוא הנה כי כן יארע לתלמידים אשר לא ידעו דרך הקודש מכללי התלמוד וילאו למצוא דרך הנכון ולבא עד תכליתו. וז"ל מהר"י קנפטו"ן ולעולם בכל ספרי מפרש או מחבר אשר תעיין בו הוי משתדל לדעת תחלה דרכי המפרש ההוא שמוליך בדבריו ואח"כ הוי מעיין בו עכ"ל. ע"כ אמרנו כי טוב להציג בפתח הש"ס כללי התלמוד בקיצור נמרץ לזכות הרבים וכל העוסקים בה לשמה אין קץ לפעולתם בעלמא הדין בפירי פירות והקרן קיימת לעולם שכלו טוב:

ראשי תיבות הבאים בכללים

ג"ה-גופי הלכות. ה"א-הליכות אלי. ה"מ-הליכות עולם. ס"כ-ספר כריתות. ת"ח-תחלת חכמה. של"ה-שני לוחות הברית. ש"י-שארית יוסף מ"ע-מגדול עוז. כ"מ-כסף משנה. מ"ג-מהררי נמרים:

מבוא התלמוד לרבי שמואל הנגיד

אמר המחבר התלמוד נחלק לשני חלקים משנה ופירוש המשנה. המשנה היא הנקראת תורה שבע"פ והיא יסוד התורה שהעתיקו ממשה רבינו ע"ה עד ימי רבינו הקדוש ע"ה והוא רבי יהודה הנשיא [ונקרא קדוש שמימיו לא הכניס ידו מן האבנט ולמטה] (שבת קיח ב) **כי כתבה למען תעמוד ימים רבים פן תשכח מלב הקוראים ותאבד. והפירוש הזה יתחלק גם הוא לשני חלקים. הא' הלכה מקויימת. והב' הלכה דחויה. המקויימת היא שלמדו מפי מרע"ה ומשה מפי הגבורה בין שתהא דברי יחיד בין שתהא דברי רבים כמו שאפרש במקומו וכמו כן המחלוקת הדחויה היא שלא נעתקה (מגמר) א) מקויים בין שתהא דברי יחיד או דברי רבים. ואם יטעון הטוען למה כתב רבינו הקדוש ע"ה דברים שאינם הלכה והלא מוטב לכתוב דבר הלכה. תוכל להשיבו כי החכמים הקדמונים כל אחד ואחד העתיק לנפשו מה שלמד בין דבר שהוא הלכה בין שאינו הלכה. וכשבא רבינו הקדוש להעתיק הוצרך לכתוב אותן הדברים שאינם הלכה כדי שלא יהא רשות למי שלמד מהם לומר כך וכך למדתי מפי פלוני ופלוני. ואם יאמר. ישיבוהו שאינה הלכה מקוימת. וכן אחז"ל במסכת עדיות (פ"א) למה הוזכרו דברי יחיד בין דברי רבים לבטלה שאם יבא אדם ויאמר כך וכך שמעתי יאמרו לו מאיש פלוני שמעת כלומר ואינה הלכה:**

משנה הוא מלשון משנה למלך שהתורה שבכתב הוא המלך והמשנה שניה לה: ופירוש לשון שונה. ובעלי המשנה נקראו תנאים כי תנא ג"כ פירושו שונה רק משנה הוא לשון הקודש ותנא לשון תרגום. ושנתם מתרגמינן ותתינון לפי שהתנאים היו שונים ומלמדים המשנה ובעלי הגמרא נקראים **אמוראים** שאחר חתימת המשנה אין רשות להוסיף ולא לגרוע אלא לפרש דבריהם כל א' כפי שקיבל מרבו. והזו לשון אמורא פירוש מתורגמן כראיתא בגמרא אוקי אמורא עליה פירוש מתורגמן:

מצינו משניות סתומות סותרות זו את זו ופריך (ביצה כ: ע"ש) בגמרא ורבי היכי סתם הכא הכי והכא הכי ומתרץ רבי מעיקרא סבר ליה כפלוני וסתמה והדר ס"ל כפלוני **א** ומשנה לא זזה ממקומה. שאע"פ שחזר רבי מקמייתא מאחר שפשטה ברוב התלמידים לא היה יכולת לשכחה מפיהם ולבטלה מבית המדרש והניח שתיהן והאחרונה עיקר. וכתב בתחלת חכמה ש"ב דגם בברייתא איכא למימר לא זזה ממקומה בפ"ק דקדושין (כה.) גבי שן ועין אי הכי נקדמיה לבן עזאי ברישא וכו':

כתב בשארית יוסף בשם הגאון במה שמצינו שסידר רבינו במשנה [א] איזו דינים חלוקים יחד כמו ששנינו (עירובין כו:) בכל מערבין ומשתתפין חוץ מן המים ומלח והכל ניקח בכסף מעשר חוץ מן המים ומלח והנודר מן המזון וכו' שרבי כשסדר המשנה פעמים מצא דברים סדורים ובאים ופעמים סדרם הוא כפי חכמתו איש על מקומו ואותם שסדרו כבר ע"י הראשונים לא נראה לו לשנות וזה ממעם שחייב אדם לומר כלשון רבו [ולא שינה ר' מלשונם כדאמרינן (ב"ק ו:) חב המזיק חייב מיבעי ליה האי תנא ירושלמי הוא]. ומשנה זו מעורבת כן מצאה והראשונים לא היו שונים כסדר המסכתות אבל היו מחברים דברים הדומין באיזה ענין והם בכוון עשו כך לפי שהיה מועיל להם שלא לשכחם כי דמיון הדברים אוחזין זה לזה ויזכרו וכלל זה ראוי שתשמרנו כי יועיל לכמה קושיות שדרך להקשות בסדר המשנה עכ"ל:

כתב בס' ת"ח ש"ב אין חיוב שידע האמורא הברייתא לפיכך אמרינן תניא כוותיה דפלוני ולא פרכינן ליה תניגא אבל המשנה כ חיוב על האמורא לידע אותה מ"מ יש מקומות שהאמורא לא ידע המשנה:

כשיש במשנה סתירה מרישא לסיפא דרך הגמרא לתרץ א' משני תירוצים או דמוקי לה בב' תנאים והברא מי ששנה זו לא שנה זו או בחד תנא ובחרי מעמא ועדיף לאוקמי בתרי טעמי מבתרי תנאי [ב] כדאיתא בקדושין (דף סג:) אר"ל ש"מ מדרבי יגאי דחקינן ומוקמינן מתניתין בתרי טעמא ואליבא דחד תנא ולא מוקמינן בתרי תנאי ובחד טעמא. ובתוס' (ב"ק מ"ח.) דחברא עדיף (ג) ממאי דמתרץ לפעמים נעשה. וכתוס' שבת (דף פו.) דלא קפדינן לאוקמי כתנאי אלא בב' בבות סמוכות זו לזו אבל במשניות מרוחקות לא קפדינן:

תוספות מ"ק (דף ג:) בכל דוכתי דפליגי ב"ש וב"ה ולא ידענן פירושו מסתמא בית שמאי לחומרא ובית הלל לקולא חוץ מאותן דחשיב בפ"ד ופ"ה דעדיות דב"ש לקולא:

בפרק כל התדיר (דף צא:) בשלמא סיפא תנא משום רישא אלא רישא משום סיפא מי תנא ומשני אין אמרי במערבא דתנא רישא משום סיפא:

תוספות ריש מ"ק דאין דרך למיבעי מאן תנא אלא משום דידע סתם גמרא דההוא סתמא לא אתיא כר"מ כשאר סתמי להכי בעי מאן תנא:

כשהקשה בגמרא מתניתין מני לא כפלוני ולא כפלוני אין להקשות אולי הוא דעת שלישית דאי תימא דאיכא דעת שלישית ה"ל להודיענו במתניתין וממה שלא הודיע נתברר דליכא דעת שלישית:

כאשר יבא במשנה חדוש [ד] מכח יתור (קרא) אין לנו לתפוס החדוש מרובה אלא תפסת מועט תפסת ועי' ברש"י ריש פ"ב דגיטין (טו: ד"ה אלא):

פעמים שהתנא יוכל לומר רבותא טפי ולא אמר כדי שלא להאריך ועיין בתוספות בהשוכר את האומנין (דף עה:):

פעמים מביא לשון מקרא מפני הצחות ואין זה לשון משנה כי הא דפ"ב דפאה וכל ההרים אשר במעדר יעדרון (ספר בריתות):

דרך המשנה ובריתא דתנא כמה מילי אהדדי באגב דתנא הני תנא הני אע"ג דלא צריך. וה"מ חדא או מפי מחדא אטו תרתי דשייכי אהדדי אבל תרתי אטו חדא לא תני באגב ג. (ה"ע):

פעמים שנה רבי במשנה דבר שאינו צריך רק להוציא מלב השוטים סוף פרק החולץ (ג.) כאן שנה רבי משנה שאינה צריכה ובתוספות שם דלא מקרי משנה שאינה צריכה כשהתנא שונה מה שמפורש בפסוק אלא כשהוא מק"ו:

בתוספות סוכה (דף כט:) דברישא דמתניתין שייך לדקדק מדפסיק ותני סתמא ולא מפליג שמע מינה בכולל מיירי אבל בסיפא דמתניתין אין לדקדק כן דאפשר דאיכא חילוק ואיירי דלא מפליג ברישא לא מפליג בסיפא:

כתב שארית יוסף נתיב המשנה כל שני דברים דקתני להו במתניתין בהדדי יש לנו להשוותן כל מה דאפשר:

אשכחן דקרא בגמרא למתניתין בריתא כשמביאו ממקום אחר וז"ל הרא"ש ז"ל. (ב"ק דף עה:) על מ"ש התוס' ד"ה [ברייתא] דתניא וכו' וז"ל ורבינו מאיר ז"ל תירץ משום דקאמר דמתניתין דהכא דייקא כרבי יוחנן קרי למתניתין ברייתא כלומר משנה חיצונית וכה"ג ברפ"ג דשבועות (דף ימ:) (וע"ש בתוס') דפריך ממתניתין דהתם אמתניתין דפ"ב דנדרים וקרי להאי דנדרים ברייתא מלשון ברא. ממקום אחר. (גופי הלכות):

מצינו במשנה דבר זה מותר ואינו מותר לגמרי אבל הוא מותר מצד אחד ואסור מצד אחר [ה]. בפ"ב דבכורים ודם שרץ אין חייבין עליו (א) ר"ל משום דם אבל חייבין עליו משום שרץ דדמו כבשרו וכן כל כיוצא בזה:

פעמים במשנה ובריתא וא"ו במקום או כמו ד חלץ ועשה מאמר ר"ל או חלץ או עשה מאמר [ו] וכן דרך המקראות כמו איש אמו ואביו תיראו. וכן יש שי"ן במקום וא"ו פ"ק דביצה שאפר כירה מוכן הוא ר"ל ואפר כירה מוכן הוא:

מצינו במשנה לשון שוה בשני מקומות ואין ביאורו אחד כמו (ב"ק לט:) שור חרש שוטה וקטן שנגח כו' [ז] ר"ל שור של חש"ו. ובמקום אחר (שם נב נד) משמע שהשור עצמו הוא חרש או שוטה או קטן:

אורחיה דתנא לפרושי זימנין [ח] ממאי דסליק וזימנין ממאי דפתח והטעם כדי לאשמעינן דליכא קפידא במילתא וכל תנא דתנא כמו שרוצה שפיר דמי וליכא בהא מילתא משום ותבחר לשון ערומים והאי טעמא נמי במי דתני הענין ברישא והדר תנא המנין כמו האשה נקנית בג' דרכים ומנין דתני המנין ברישא כמו שבעת ימים לפני יה"כ ודכותיה וכיוצא בזה עולה יפה הטעם הזה. (חידושי הר"ן):

דרך המשנה ובריתא דתני ושייר ודוקא טפי מחד אבל חד לא משייר ומאי דקתני דוקא קתני וכדפריך בב"מ שאומר תני ושייר מאי שייר דהאי שייר והטעם דכיון דטרח תנא למיתני כולהו מילי לא הוה משייר חדא דשיורא דחד מילתא לאו שיורא הוא:

אורחיה דתנא נקט ברישא מילתא דפשיטא והדר מוסיף עלה מילתא דרבותא ור"ל לא זו בלבד אלא אף זו. ולפעמים תנא איפכא מילתא דרבותא ברישא והדר מוסיף עלה מילתא דפשיטא ור"ל זו ואין צריך לומר זו. ומה שאמר לא זו אף זו הוא לפי שרבי שמע התנא שאמר לשון הראשון

הגהות הגרי"ב **א** ניכמות ג. לב. קדושין כה. ע"ג לה: שבועות ד. מולין לב: קטו:): כ [ע' תוס' ב"מ קי"ד: ד"ה דתניא וכש"י שבת פא. ד"ה הסם וכש"י מולין יג: ד"ה ולא ותוס' מולין קי: ד"ה דתנן): ג [קדושין ב:): ד [בשער"י שלפניו לא מלאמין [ומיתה בתוספת הרא"ש בב"ק סה הוכא בשיטה מקובצת): ה [עי' בהגרי"ב בגליון התוס' דיבמות י"א ב' ד"ה לא שכתב ומצוה להסביר. וערשב"ם ב"ב ק"ז א' ד"ה ורבינו שהרמ"ה היא מוגתן גט ובעל ע"ש]:

הגהות הריעב"ץ [משכחן תנא לה ולא סבר לה כפרק הערל (ע"ש פא. בתוס' ד"ה ואין) וכ' יולא דוסן (מו:) אלינא דר"י תנא דס"ע. וכן בפ' הכל מערבין (לא ב) אלינא דרבי): (א) אין זה דומה כ"כ דהתם ר"ל שאין מיירין עליו כלום. אבל הוא מפורש במשנה פ' א"ט (נ"ח) גבי בהמה (שמתה) [שאכלה] שם המות. וכן מתפרשת משנה דשקלים מתיכות מורמות אלינא דרב (כמ"ש בחולין לא.) ומשנה לשונה דיליפות השבת כפי הרא"ש. וכה"ג פרש א"א הג' ז"ל בתשובה בגדון יבמה קטלנית:

הגהות בן אריה

[א] כתב שארית יוסף בשם הגאון במה שמצינו שסידר ר' במשנה כו'. נ"ב לכאורה היה נראה להכי כלל במשנה כמה דינים כי היכי דליהוי הלכתא פסיקתא. כדאמרינן ב"ק פ' הגוזל ק"ב (וע"ז ז.) ועי' בתוס' שם ושם ובתוס' מנחות מו. ובהא"ש פ"ק דברכות וסוף פסחים וע"ע לקמן בכללי הגמרא בדברי החכם המחבר: [ב] כשיש במשנה סתירה וכו' ועדיף למוקמי בתרי טעמי מבתרי תנאי. נ"ב אין זה מוסכם דר' יוחנן לא ס"ל בפ' המפקיד. וכ"כ התוס' יבמות קדושין שם. (ועי' שבת פ"ו. סנהדרין פ"ב:) ויותר היה לו להסכים המחבר להכיא דלריה מהא דאמר מנחות נה ע"ש ועי' בעיטור אות פ' פקדון ומש"ש בס"ד: [ג] ובתוס' ב"ק (מח:) דחברא עדיף כו'. נ"ב וכזה מיושב מה שהקשו התוס' (שבת ל"ב:) ד"ה לא לאחריו כו'. וכמ"ש שם בס"ד: [ד] כשאר יבא במשנה חדוש מכח ייתור אין לנו כו' כ"ל ותיכא קרא ומתק: ~~[ה] מלינו במשנה דבר~~ זה מותר כו' אבל הוא מותר מצד מ' ואסור מצד אחר. נ"ב עי' רא"ש פ"ק דשבת ~~[ו] פעמים במשנה ובריתא~~ ו' במקום או. כמו חלץ ועשה מאמר. ר"ל או חלץ או עשה מאמר. כלשון הזה כ"ה בתוס' יומא (ע"ט.) ד"ה כותבות כו'. ולשון זה אינו מדוקדק דחלץ ועשה מאמר פירושו ו' המחבר ולא במקום או ע"ש. וכבר העיר מה הגאון מוהרי"פ בתוס' יבמות י"ג. ד"ה לא כו' (מיהו שם בתוס' יש לומר דכוותיה אפיפא נתן גט ובעל. ותסר תיבת וכו' בתוס'. וכמ"ש התו' ב"ק י"ד: ד"ה פרה) ואין שייהיה הכלל הוא אמת. וכמ"ש התוס' בכמה דוכתי מממני דחלץ ועשה מאמר נתן גט ובעל: [ז] מצינו במשנה כו' כמו שור תמו"ק. נ"ב לפנינו במשנה אינה שור של תמו"ק שנגח כו'. וא"כ אין ראיה מש"ס. מיהו מהא דמקשינן בגמ' נ"ג. אמתני' שם מאי שור תמו"ק. אלינא שור של תמו"ק משמע לכאורה דלא גרסי' במתני' דפ' ד' וה' (לט.) שור של תמו"ק דא"כ פשיטא דהכי שור שהוא תמו"ק קאמר ולא תנן של בהתם. ורא"ש בנוסח המשנה שבירושלמי אינה בתמה כן שור תמו"ק. ואמרינן עלה בירושלמי כיי מתניתין שור של תמו"ק ולנוסחא זו כוון המחבר וכ"ה בבבלי ובברייתא שם ע"ב) מ"ר שור תמו"ק. (ועי' ספר הכנה לבעל המאור במדה שנית): [ח] אורחיה דתנא לפרושי זימנין כו' (נדרים ג.):

מבוא התלמוד

והחלק הב' משני החלקים של פירוש המשנה (והוא הגמרא) יתחלק לכ"א חלקים ואלו הן. תוספתא. ובריתא. פירוש. שאלה. ותשובה. וקושיא. ופירוק. ותיובתא. וסיוע. ורמיה. והתקפתא. והצרכה. ומעשה. ושמעתא. וסוגיא. והלכה. ותיקו. והגדה. והוראה. ושיטה. ושנוי:

קיצור כללי התלמוד

וכתבו ושוב שמע מפי תנא אחר חידוש גדול יותר ונראה בעיניו וכתבו כלשון התנא ההוא אף על פי שלשון התנא הראשון אינו צריך לא רצה לסלקו ממשנתו. וכן זו ואין צריך לומר זו שמע בראשונה לשון ראשון וכתבו ושוב שמע לשון שני וכתבו אף על פי שאינו צריך כלל מכל מקום כתב דברי התנאים אשר קבץ ואסף:

מצינו משנה שמדברת בדבר אחד ואין בה לא איסור ולא היתר (בפרק י' דתרומות) דג טמא [ט] שכבשו עם דג טהור. ואין בו לא איסור ולא היתר וכן נמצאת ברייתא פרק קמא (דכתובות דף ז.) חוט השדרה שנפסק ברובו דברי רבי ואין בה לא טריפה ולא כשירה:

אורחיה דתנא למינקט ברישא מה דאתי מדרשא והדר מייתי מה דכתיב בהדיא בקרא וטעמא משום דהאי דאתא מדרשא חביב ליה [י] טפי ומקדימו:

מצינו וחכמים אומרים דלא קאי אכל מה דאיתא ברישא (פרק אלו נערות לד.) גנב וטבח בשבת גנב וטבח לע"ג גנב שור הנסקל וטבחו משלם תשלומי ד' וה' דברי ר"מ וחכמים פוטרים ואמרו בגמרא התם כי קא פטרי רבנן אשארא פי' ע"ג ושור הנסקל וכן כל כיוצא בזה. ולפעמים אומר מלה בסיפא ולא קימא אסיפא אלא ארישא כדאיתא פרק השואל (קב.) גבי המשכיר בית כו':

פעמים לא דייק תנא במשנה בשיעורא בדבר מועט בריש ב"ב [יא] וכן בענין התלוי בחשבון לא דייק כשהיה המעות לחומרא פ"ק דסוכה גבי סוכה העשויה כבבשן קאמר התם (דף ח.) לחומרא לא דק ודכוותיה טובא:

כל מקום שאומר כלל גדול משום חומרא דאותו דבר הוא כמו כלל גדול בשבת וכן במקומות אחרים:

מצינו במשנה תלמידים חולקים על רבם והתלמידים נזכרו בתחלה לפני רבם [יב]. בפ"ק דעדיות בש"א רובע עצמות וכו'. והטעם אומר הכריתות שהתלמידים קבלו כך מרבם מתחלה בילדותו ושוב חזר בו בזקנותו ואפילו הכא משנה ראשונה לא זזה ממקומה:

מצינו אשה חולקת עם התנאים בדין. תוספתא (ריש כלאים) [מס' כלים ב"מ פ"א] וברורה אמרה וכו' וכשנאמרו הדברים לפני רבי יהושע אמר יפה אמרה ברורה. וכן בתוספתא דכלים פ"ד מצינו שבתו של רבי חנינא בן תרדיון חולקת עם אביה והלכה כדבריה:

מצינו שהתנא עצמו ממופקפ ולבו נוטה להחמיר כי האי דפרקא קמא דנדרים (דף ב) מנודה אני לך ר"ע היה חוכך להחמיר:

מצינו משנה שלא נשנית אלא לאותו דור גבי הוי רץ למשנה אלו מציאות (דף לג:) בימי רבי נשנית משנה זו וכיוצא בו:

מצינו במשנה חייב ואינו אלא למצוה [יג] פ"ק דקדושין (כט א) אביו חייב למולו עד להשיאו אשה ומפרש בירושלמי הדא דאמר למצוה:

מצינו משנה דתני יתור לשון לאפוקי מן התנא שהזכר במשנה אחריו בתמורה (דף יז:) דפריך כיון דתנא ולדן ולד ולדן וכו' למה לי וכו':

מצינו תנא אומר חילוק לשני פנים משום שלא היה יודע דעת רבנן דפליגי עליה פרק טרף בקלפי (דף מ) קאמר התם רבי שמעון לא הוה ידע מאי קאמרי רבנן דר"ק להו אי הגרלה ממש קאמריתו פליגנא עליכו בחדא ואי הנחה קאמריתו פליגנא עליכו בתרתי:

מצינו דתנא בהך מתניתין מדיוקא ותנא במתניתין אחריתי להדיא ומקשה מהתם נפקא ומתרץ התם עיקר הכא איידי כו'. או הכא עיקר התם איידי בריש שחיטת חולין (דף ב.) דקאמר הכל שוחטין ואפילו טמא כו':

מצינו דקרי רישא דומיא דסיפא אע"ג דלא דמי לגמרי כי הא דשילהי המניח (דף לה) דמוקי רישא דניזק ברי ומזיק שמא וסיפא מזיק ברי וניזק שמא וקאמר התם ברי ושמא שמא וברי הדא מילתא היא:

מצינו תנא שמשבח דברי חבירו אעפ"כ הלכה כדברי המשבח [יד] שילהי גט פשוט (דף קעה:) אמר ר"י הרוצה שיחכם יעסוק בדיני ממונות וכו':

פעמים מקשה מתנא לתנא אע"פ שאין שם התנא נזכר במשנה אלא סתם נשנית מפני שמצינו אותו תנא דאית ליה הך סברא ומסתמא הוא אמרה הגוזל עצים (דף צה) ת"ש גובין מן המשוחררים וכו':

חסורי מחסרא מצינו בכלל זה ח' דברים: **הא'** שלפעמים אין באותה משנה שום חסרון וכדי לפרשה אומר חסורי מחסרא פרק הזורק (דף קב.) בתוס': **הב'** שאין אומרים חסורי מחסרא כדי לדחות אבל אם אינו מגיה כ"כ יאמר אפילו לדחות. תוספות פרק המקבל (דף קיג): **הג'** שאין אומרים [טו] חסורי מחסרא להעמידה אליבא דחד תנא ואם הלכה כמותו אמרינן לה: **הד'** שכשהחסרון מועט טוב לנו לומר חסורי מחסרא מלומר תירוץ אחר דחוק. הרשב"ם (בב"ב צג.) גבי המוכר פירות ולא צמחו וכו': **הה'** אין אומרים חסורי מחסרא אלא אם מוכח החסרון מתוך המשנה. תוספות פ"ב דגזיר (דף י.): **הו'** פעמים יכול לעשות חסורי מחסרא אחר יותר מרווח ולא עשאו מפני שכך קיבל שהחסרון הוא אותו שפירש. תוספות מי שאחזו (עד:) גבי הרי זה גיטך ע"מ שתתני לי מאתים זוז וכו':

הז' כשאנו מוכרחים לומר חסורי מחסרא ויש חסורי מחסרא דחוק ואחר בלתי דחוק טוב לנו לאחוז בדחוק אם סברא או טעם מסייע. הרשב"א מסכת גיטין: **הח'** אין אומרים חסורי מחסרא בראש המשנה [טז] וטעמו של דבר לפי שאין אדם שוכח ומחסר בראש דבריו ואם מצינו שיש חסורי מחסרא בראש המשנה זה נאמר מתוך דוחק גדול (ר"ן דנדרים ג. ד"ה אקדים). ודוקא להוסיף אמרינן חסורי מחסרא אבל להחליף דבר להפכו לא והטעם שאדם טועה בגמרא לחסר על ידי שכחה אבל להחליף דבר להפכו לא. רש"י פ"ק דסנהדרין (י: ד"ה והא עיבור):

תניא חדא זימנא מצינו להתנא ששונה וחוזר ושונה וזה לאחד מד' טעמים: **הא'** אם הדבר ההוא אינו פשוט ואיידי דחביבא ליה חזר ושונה: **הב'** כאשר נתחדש באותו ענין איזה חידוש שלא הוזכר במשנה ראשונה: **הג'** מטעם התיחסות או השוואה שיש לאותה משנה עם משניות אחרות אשר הובאו בחברתם: **הד'** כאשר לא יאריך [יז] אם יחזור וישנה ומודיע אותנו הדבר בקיצור:

לפעמים מביא חלוקה מחודשת והיה יכול להביא אחרת יותר מחודשת ולא הביאה מפני שמאותה שהביא האחרת מובנת:

מפני ג' דברים דרך התנא לחבר דברים שאינן שוים: **הא'** מפני ששוין בגזירה תוס' ריש ביצה וז"ל שאור בכזית לא שייך הכא מידי אלא מייתי כאן תלת מילי גבי י"ט דב"ה לחומרא וב"ש לקולא: **הב'** מפני השוואתם בלשון. תוספות שם: **הג'** מפני שהורגל בגמרא להביא אותם דברים יחד כמו נשים ועבדים וקטנים דרך התנא להביאם יחד אע"פ שלפעמים לא שייכי יחד. תוס' מי שמתו (דף כ:):

היכא דאשכחן שני תנאים ודעת שלישית לא כמר ולא כמר נקרא דעת שלישית ואין זו הברעה: וה"מ בשהדעת שלישית לשון יחיד אבל אם דעת שלישי בלשון רבים וחכ"א הלכה כאותו דעת כי הא וחכ"א לא כדברי זה ולא כדברי זה אלא מעת לעת וכו'. (ריש עדיות וריש נדה):

מצינו וחכ"א לא כדברי זה ולא כדברי זה אע"פ שהם לא ידעו האמת אלא ידעו שלא היה כדברי ב"ש וב"ה גבי ב"ש אומרים מלא הין מים שאובין וכו' במסכת עדיות ובשבת (דף טו):

מצינו תנא שמזכיר אמות וכל אמה בת ששה טפחים וכשמזכיר מחצה ר"ל באמה בת ה' טפחים בתוספתא דכלאים (פ"ב) וכמה היא מדת רובע עשר אמות ומחצה מרובעים וכו' (ער"ש פ"ב דכלאים מ"י):

מצינו מלה בסיפא [יח] דלא קימא אלא ארישא ולא אסיפא כמו בפרק השואל (דף קב) המשכיר בית לחביריו על השוכר לעשות מזוזה וכו':

מצינו ברייתא שרוב הסיפא ידענין מדיוקא דרישא [יט] אלא שכך דרך המשנה ובריתא לפרש דבר וחילופו ואע"ג דידענין חילופו מדיוקא. פ' כיצד מעברין (דף נה:) אלו שמתעברין עמה וכו':

מצינו במשנה ובריתא דבר שהוא למד סתמא משמע דקאי אכל מילי דמיירי בה ולא קאי אלא ארוב. עירובין (דף ג:) [כ] אמת מבוי באמת בת ה' ולא קאי אלא ארוב אמות וכן טובא:

מצינו לשון פדיון שר"ל קנין. פרק בתרא דמעשר שני כיצד פודין נטע רבעי וכו' ואומר כמה אדם רוצה לפדות לו וכו' ור"ל לפדות לקנות (ב):

מצינו דאצטריך לן למסתם מתניתין כרבנן אע"ג דיחיד ורבים הלכה כרבים משום דטעמא דיחיד מסתבר. נדה (דף מט):

אין סדר למשנה לענין סתם ואח"כ מחלוקת. וה"מ בתרי מסכתות אבל בחדא מסכתא יש סדר. [ב"ק קב. ע"ג ז.]:

הגמרא היא טעמי ופירוש המשנה שחיברו רבינא ורב אשי וכמו שעשה רבי בסדר המשניות כן עשה רב אשי בסדר הגמרא שאסף וקיבץ כל המשא ומתן שעל המשניות ושאר דינים שנתחדשו. וכוון בו ד' דברים יקרים. א' לפרש כל טעמי משנה. ב' פסק הדין להלכה דתנאים ואמוראים. ג' גזירות ותקנות שנעשו אחר רבינו הקדוש. ד' דרשות ואגדות ותועלתן מרובה **א** ועשה רב אשי מהגמרא מהדורא קמא ובתרא כדרך כל מחבר שחוזר ומתקן. ובזה נחתם הגמרא עליו אין לשנות זולתי רבנן סבוראי הוסיפו בו קצת כאשר מקובל מפי הגאונים:

כתב יסוד עולם מרימר ומר בר רב אשי סיימו הגמ' בשנת ד' אלפים רס"ה. ושמונים שנה היה משתהתילו לחבר הגמרא עד שנתחם. ומשנכתב המשנה עד חתימת הגמרא היה ש"א שנה. וז"ל רש"י ריש השוכר הפועלים (פו.) על האי דרב אשי ורבינא סוף הוראה. כל האמוראים עד ימיהם לא היתה גמרא על הסדר אלא כשהיה שאלה נשאלת בטעם המשנה בבה"מ או שאלה על מעשה המאורע כל א' אומר טעמו ורב אשי ורבינא סדרו שמועות אמוראים שלפניהם וקבעו על סדר מסכתות כל א' וא' אצל המשנה הראויה והקשו קושיות שיש להשיב ופירוקים שראוי לתרץ הם והאמוראים שעמהם וקבעו הכל בגמרא מיתיבי ורמינהי ואיבעי להו והתירוצים שעליהם מה ששיירו אותם שלפניהם. ואותם שאמרו לפניהם הקושיות והתירוצים לא קבעום בגמרא על הסדר מסכתות והמשנה שסדר רבי ובאו רב אשי ורבינא וקבעום. (ולא עשה רב אשי דבר כ"א ע"פ ב"ד הגדול ועל פיהם היו סותמין ופוסקין ההלכות ואפילו רב אשי גופיה שהיה אומר דבר שלא ייטב בעיני הוועד היו אומרים עליו הא דרב אשי בדותא היא כלומר חוץ מן ההלכות אלא שנקרא על שמו):

וכתב בשארית יוסף נתיב הפירוש דרך האיתנים האלה רבינא ורב אשי. לקצר. לדלג. להפך. להוסיף. לשנות. לפרש. לסדר: לקצר ולדלג. הם דברי התוס' במס' שבועות (דף ה:) וכן אמרו בסוכה פ"ק (ד' ד') ובכמה מקומות דדרך הגמרא לקצר משניות של טהרות ולא לבד בקצור לשון כ"א בקצור ענין או דין כו' כיון דלאו בהאי דינא עסוק (וז"ל הכריתות דרך הגמרא להביא משנה דרך קצרה כי האי דפ"ק דחולין (דף כ וכח) דקאמר תנן ומלק בסכין ממטא בגדים ואין זו משנה אלא מדיוקא דמשנה אחרנייתא): להפך בפ' המפלת (כז א) מביא המשנה והתפכה שנינו שם בתנור תחלתו כל שהוא משתגמר מלאכתו ושירוי ברובו וכתבו תוספות במשניות גרסינן תחלתו כל שהוא שירוי ברובו משתגמר מלאכתו כו' ודרך שמהפך פעמים מסדר המשנה לפי הצורך: להוסיף. מצינו בפ' המפלת (כו.) דתניא חמשה שיעורן שם בתנור טפח שליא שופר שדרה דופן סוכה והאזוב כו' ופירשו בתוספות שם דבריית לא תני שדרה הגמרא קבע בבריית שדרה משום דקים ליה הכי: לשנות. ר"ל שינוי סברא. כמו שמצינו ריש כיצד מברכין וז"ל התוס' אלא סברא הוא דאמור לאדם שיהנה מן העולם הזה בלא ברכה וקרא דנסיב לעיל אסמכתא בעלמא והגמרא היה סבור דלמוד גמור הוא. וכן מצינו שמהפך הסברא ממסכת למסכת כמ"ש בריש ב"מ (דף ג:) דקאמר דלר"מ עדים מחייבין אותו אשם והקשו התוספות דבד' שומרים תנן דעדים אין מחייבין אשם ומוקי לה בהגזל כר"מ ותירצו דסוגיא דהכא לא יעמיד ההיא משנה כר"מ אלא כאוקימתא אחרת דאוקי התם: לפרש. ר"ל שדרך רב אשי לפרש בכל ענין כל הצורך. ואין להקשות והלא אמרת שדרכו לקצר ואפילו בענין או דין שהרי אמרנו הטעם למעלה למה קצר ולא פירש כהאי דאתרוג. יש לומר שאם קיצר במקום אחד כבר האריך ופירש במקום אחר כמ"ש התוס' ריש פ"ק דנדרים [ב. ד"ה כל] ובפ' מי שאחזו (דף עב. ד"ה משום) ב דכיון דדקדק במקום אחד לא חזר להאריך וכמ"ש ג דברי תורה עניים במקום א' ועשירים במקום אחר:

כתב בספר כריתות לשון תלמוד שייך בתרי גווני הגמרא שלנו קורא למשנה תלמוד דאמר (ב"ב קל:) אין למדין הלכה מפי תלמוד [א] ר"ל משנה ובירושלמי ד דחגיגה [ב] איתא ר' זעירא בשם ר"ש אין למדין לא מפי הלכות ולא מפי התוספתא ולא מן האגדות אלא מן התלמוד ר"ל הויות דאמוראים:

שמוש ת"ח הוא הגמרא התלויה בסברא שהיו נותנין לדברי משנה טעם והיו מתאספים יחד ועוסקים בכך והיה דונמת הגמרא שסדרו האמוראים. רש"י ברכות (דף מ"ז): **דדך** הגמרא לקצר הפסוקים כמו ונתן הכסף וקם לו ה שאין זה מקרא וכן בריש עירובין (דף ב.) דכתיב אל פתח אולם הבית וזה אינו פסוק אבל מדקדק הוא מקרא דכך ר"ל הפסוק:

כשאומר שנאמר היא ראיה גמורה מהפסוק וכשאומר משום שנאמר הוא אסמכתא (ש"י) גם הביא משם הרמב"ן דלפעמים אומר דקרא אסמכתא ואין הכוונה שהיא מדרבנן אלא שאין מפסוק זה ראיה גמורה ואפשר דהוי הל"מ ואסמכה אקרא. ובהלכות אלי סי' תרפ"ז אע"פ שאמר פעמים רמז לדבר זה מן התורה אינו מדרבנן אלא מן התורה:

כתב בכריתות ש"ג כל קושיא שלא תמצא אביי ורבא או אמוראי אחריני רבינא ורב אשי תקנום:

כל קרא דלא מפרש ליה רב יצחק בר אבדימי וכל מתניתא דלא מפרש ליה רב זעירא לא מפרשי. (זבחים דף מג:):

קיצור כללי התלמוד

הגהות בן אריה

[ט] מצינו משנה שמדברת כו' בפ"י דתרומות דג טמא מ"ו. ג"כ וכפי' הר"ש שם והוא ע"פ ג"ח וכל גרב (בוי"ו) ע"ש. ועי' תשובת הרשב"ש סי' ע"ל וסי' ר"פ מ"ש בזה. והוא כשיטת הרי"ף וע"ע בתריכות בזה נקרבן אהרן פ' שמיני פ' ג' אות ע'. ומ"ש וכן נמצאה ברייתא כו' לא ידעתי כוונתו בזה דהא פשוט דה"פ חוט השדרה שנפסק (שיעורו) ברובו. וקמי על מתני' דאלו טרפות דקתני ונפסק החוט. וקאמר רבי דשיעורו ברובו (ור' יעקב פליג עליו וקאמר אפילו נקב) וא"כ בטלת ברובו תפוקע הדין וקי"ל: [י] אורחיה דתנא כו' מדרשא מביב ליה (ינמות ב: וש"ע): [יא] פעמים וכו' בריש ב"ב (דף ג. ע"ש): [יב] מצינו במשנה התלמידים חולקים על רבם והתלמידים נזכרו בתחלה לפני רבם. נ"ב עי' תוס' ס"מ ד': סד"ה אין נשבעין. ותוס' קדושין י"ח: ד"ה ר' אליעזר כו': [יג] מצינו במשנה חייב ואינו אלא למצוה. נ"ב אינו משנה אלא גרייתא ע"ש: [יד] מצינו תנא שמשבח כו' אעפ"כ הלכה כדברי המשבח. נ"ב וכן מצינו ג"כ אתמורלים (ברכות ו.) ואע"ג דקלסי' שמואל לרב יהודה הלכתא כוותיה דשמואל: [טו] חסורי מחסרא כו' הג' שאין אומרים כו'. נ"ב תוס' ברכות ל:. ד"ה דלמא. ותוס' שבת ל:. ד"ה לעולם: [טז] הח' אין אומרים חסורי מחסרא בראש המשנה (ריש"ו) ע"ש. ועי' תשובת הרשב"ש סי' ע"ל וסי' ר"פ מ"ש בזה. והוא כשיטת הרי"ף וע"ע בתריכות בזה נקרבן אהרן פ' שמיני פ' ג' אות ע'. ומ"ש וכן נמצאה ברייתא כו' לא ידעתי כוונתו בזה דהא פשוט דה"פ חוט השדרה שנפסק (שיעורו) ברובו. וקמי על מתני' דאלו טרפות דקתני ונפסק החוט. וקאמר רבי דשיעורו ברובו (ור' יעקב פליג עליו וקאמר אפילו נקב) וא"כ בטלת ברובו תפוקע הדין וקי"ל: [י] אורחיה דתנא כו' מדרשא מביב ליה (ינמות ב: וש"ע): [יא] פעמים וכו' בריש ב"ב (דף ג. ע"ש): [יב] מצינו במשנה התלמידים חולקים על רבם והתלמידים נזכרו בתחלה לפני רבם. נ"ב עי' תוס' ס"מ ד': סד"ה אין נשבעין. ותוס' קדושין י"ח: ד"ה ר' אליעזר כו': [יג] מצינו במשנה חייב ואינו אלא למצוה. נ"ב אינו משנה אלא גרייתא ע"ש: [יד] מצינו תנא שמשבח כו' אעפ"כ הלכה כדברי המשבח. נ"ב וכן מצינו ג"כ אתמורלים (ברכות ו.) ואע"ג דקלסי' שמואל לרב יהודה הלכתא כוותיה דשמואל: [טו] חסורי מחסרא כו' הג' שאין אומרים כו'. נ"ב

כל תנא ותני עלה היא התוספתא שנתוספה על המשנה. וכתב ה"ע והיה דברי רבי במשנה מעט הכמות ורב האיכות אין בו מלה לבטלה והיה הכל מבואר לו לרוחב שכלו אך לבאים אחריו עמקו דבריו לפיכך ראה א' מתלמידיו לחבר ספר לגלות ולמלאות דברי רבו והיא התוספתא וענינו תוספות על המשנה. וכ' בברייתות מה שנקרא בתלמוד תוספתא אין זה מה שאנו קוראים תוספתא אלא תוספות שהוסיפו על המשנה לבארה כמו ותני עלה וכיוצא בה:

כתב בפי' משניות עץ חיים בהקדמה וז"ל ואחר שחוברו משניות ששה סדרים ראה רבי חייא תלמידו של רבי שהיו דברי המשנה סתומים חבר התוספתא וענינה תוס' על המשנה וגלוי טעמה וכך א חברו רבי חייא ור"א וחכמים אחרים ברייתות ר"ל לשון ברא חוץ שנאמרו חוץ למדרשו של רבי. וכתב מהרי"ק בכללי גמרא שלו ימים רבים הוקשה לי למה זו נקרא ברייתא חו תוספתא עד שמצאתי בברייתות שכ' שתוספתא היא שנתוספה על המשנה לפיכך אינה כתובה לא בלשון תניא ולא בלשון תנו רבנן. והיה לי לומר שהתוספתות הם שסדר רבי חייא בפני רבי והיה אומר לו כתוב כך וכך והיינו דאמרינן ב רבי לא שנאה ר' חייא מנין לו. וברייתות הם משניות שנאמרו שלא מדעת רבי חוץ ממדרשו אם שהיו משניות מן ג הת"ר סדרים ראשונים או שהוציאו מדעתם ולפיכך יש ספק במשבשתא:

הברייתות אינם פירוש המשנה כמו התוספתא הנ"ל רק דינים שחדשו התנאים ההם. מ"מ כל מה דתני רבי חייא רמיזא במתניתין כמ"ש אילפא בתענית (כא) ובכתובות (סט:) כל דאמר מילתא דרבי חייא ולא פשטינא ליה ממתניתין כו': ד **וכל** ברייתא דלא מתני בי רבי חייא ורבי אושעיא לא מותבינן ולא מפרקינן מניה בי מדרשא דדילמא משבשתא היא וכ"כ התוספות בב"ק (דף יט) ד"ה והא קמפלגי: **כל** ברייתא סתמית דלא אמרי בה תני פלוגי היא מרבי חייא ומר"א: וכ' רש"י בחולין (דף קמא:) רבי חייא ור"א סדרו את הברייתות ודקדקו בדברי כל חכם לומר כמו שאמר אבל יש תנאים הרבה שמוסיפים על משנתם בדרמי. והטעם שנמצא ברייתות משובשות מפני שכששומעין איזה דין מאיזה תנא באים הם מעצמם לתת טעם לדבריו וכפי הטעם היה איזה דין בנושא אחר וכותבים בשם התנא ההוא שכך אמר ועל האמת התנא לא אמר כך לעולם (של"ה):

וכתב הרא"ש בחולין פ"ב (ל:) מסתבר טפי למימר שלא (ראה) [רצה] בעל הגמרא להביא הברייתא השנויה בתוספתא ולפשוט האבעיא משום דקים ליה דלא מתניא בי רבי חייא ור"א אין לסמוך על' יותר משנאמר שלא ידע לה בעל הגמרא. ומסתבר שכל תוספתא שלא נתפשטה עד אחר סדור הגמרא ה לאו דסמכא היא דמסתמא כיון שרצו חכמי ישראל לחבר התלמוד חקרו ודרשו לידע כל הספרים שנכתבו על דברי חכמים ובירורו אותם שהם בר סמכא:

וכתב כס' ח"ח בסופו וז"ל אין סומכין על התוספתא כשהיא סותרת המשנה והגמרא. הראב"ד פ"ו דמעילה [הל' ד']. ומדברי הב"מ נ"ל שאם יכולים אנו להשוות התוספתא עם המשנה אף שנחלוק עם הגמרא סומכין עליה:

דרכי התנאים לסתום דבריהם ולא לפרש כי הראשונים היה לבם רחב ודי היה למבין במלות קצרות. ולזה אנו יכולין לרחקם ולהוציאם ממשמעותם ולומר הכא במאי עסקינן או הכי קאמר וכיוצא בזה. אבל דרכי האמוראים לפרש ולא לסתום ולזה אין אנו יכולים לדחקם ולהוציאם ממשמעותם בשום פנים שהאמורא היה לו לפרש ומדלא פירש דבריו משמען כפשוטן. וכ' בתשו' לגאון אין מדרך האמורא שישמיענו חדוש מתוך דיוק שהוא אין דרכו לסתום:

כתב הרא"ש במסכת שבת (פ"א סי' ז) האמורא דרכו לפרש דברי התנא אף על פי שאינו סובר הלכה כמותו. וכפ"ג דברכות (סי' לה) כתב האמורא יש לו כח לשבש הברייתא וה"מ היכא דידע הברייתא ומשבש לה אבל אם האמורא אומר סברא דנפשיה ונמצא ברייתא דלא כוותיה אברייתא סמכינן. ובב"מ (דף צט.) כתב דיש כח לאמורא לפסוק כיחידאה ולחלוק על הכלל כשידע הברייתא או המשנה כנ"ל. וכתוס' יומא (דף ג: ד"ה דרבי') כשיש לאמורא ברייתא לסיוע יכול לחלוק על התנא:

כתב ת"ח ש"ג אמורא חולק עם תנא בענין דרשות והגדות:

כתבו תוספות פ' הישן (דף כד. ד"ה ר"י כו' הא דבעי למימר מעמא דר"י משום דלית ליה ברירה אע"ג דתני בהדיא משום בקיעת הנוד דדכוותיה אשכחן טובא שאין התלמוד חושב לעיקר אותו טעם המפורש במשנה: ו **רב** תנא הוא ופליג או רבי חייא תנא הוא ר"ל שהם חשובים כתנאים ויכולים לחלוק על משנה או ברייתא. וזה אינו מתרץ אלא מדוחק גדול. וכ' בת"ח [כלל קיז] שכתב רש"י בפ"ג (דנדה דף כו.) אמר אביי אימא אמר רבי חייא ופירש"י לא תימא תני רבי חייא דמשמע מתניתא היא אלא אימא א"ר חייא ומנפשיה אמרה ורבי חייא תנא ואמורא הוא והיכא דאמרה מנפשיה בלשון מימרא הוא שמעתא. והכי נמי אשכחן גבי רבי שבא בברייתות ומעט במשנה חמנין מייתי גמרא דבריו בלשון אמורא בפ"ד דמס' ע"ג איתמר רבי ורבי חייא ולא אמר בלשון תניא או ת"ר ובפ"ק דפסחים (דף יג.) אמר רב יוסף כמאן אזלא הא שמעתא דרבי ולישון שמעתא הוא מיוחד לאמוראים ז:

כתב הרשב"ם בב"ב פ"ג שם מימרא הוא שאמורא אומר דבר משם אמוראים אחרים:

כל מהא. ברייתא. מהכא. שמעתתא:

שאר ספרי דבי רב היינו ח ספר במדבר עד סוף התורה והוא מה שאנו קוראין ספרי. וספרא דבי רב גופיה היינו ם ת"כ:

כתב בספר גופי הלכות סימן פ"ז ברייתא שכתוב בה בלשון ת"ר ידוע לכל כמו משנה. רש"י בפ"ק דתענית (דף יא:) י לשון התנאים הוא דווקא בלשון הקודש ולא בלשון ארמי חוץ מלשון שטרות ותנאי ב"ד והתום' בפ' אין מעמידין הקשו על פירוש רש"י בכלל הזה. כ' בהל"א סימן תרע"ח כשאמר קמ"ל בברייתא מאי דלא אשמעינן במתניתין יש שני פרושים. א' מאי דשייר מתניתין תני בברייתא והלכה היא. א"נ ה"פ אין הלכה בברייתא משום דתני בה מאי דלא תנן במתניתין ורבי לא שנאה רבי חייא מנ"ל (בצבה דף ו:) ע"ש רש"י ותוס':

סתם האבעיות שבתלמוד אבעיא להו הוא לבני ישיבה או חכמים שהפליגו באותו הלכה:

בכל בעיא שתבוא בגמרא הוי מסתכל לדעת לצדדי האבעיא כי הנה השואל אינו שואל אלא כשיש לו באותו הבעיא פנים לכאן ולכאן והם שקולים כי אם יש לצד מה מחבירו פושט אותו לאותו צד ונקראים חלקי הסותר ולפעמים שאל השואל שאינו יודע כלל אם אותו הדבר מותר או אסור ושואל סתם ולשאלה כזו אין לבקש צדדין אבל זו אינה שאלת חכם. וכאשר יהיו צדדי הבעיא מפורשים לא יחוש השואל לפרשם ואם הם נעלמים יפרשם השואל או בעל הגמרא וכן יש לך להסתכל כאשר נותן להם מציאת השואל ומפרש אותם מה היינו משפקים בהם שהוצרך לומר (של"ה):

מצינו ששואל מה שהוא פשוט מברייתא אלא ששואל הלכה מאי:

אין רגילות למיבעי חדא מילתא בתרי דוכתי. תוספות נדה (דף לז.) ד"ה אביי וכו':

פעמים שהיה יכול לעשות האבעיא מיד על האוקימתא קמייתא ונטר עד לבסוף. רש"י מעילה פ"א (ה:) ד"ה ומאי:

פעמים שעלתה האבעיא בתיקו ומיפשטא ברוכתא אחריתא תוס' ע"ג (ד' סח. ד"ה תיקו):

פעמים כשהפשטן פושט האבעיא או הבעל אבעיא סותר דברי הפשטן ממשנה או ברייתא ויש להקשות אם ידע המשנה או ברייתא מאי אבעי ליה והסוגיא בזה כך שהיה לבעל איבעיא ב' עניינים בדין אבעיא זו וא' היה פשוט לו והפשטן השיב לו אף בדין זה נגד הפשיטות שלו ע"ז סותר דבריו. (של"ה):

פעמים דבעי תרי בעיי והשני פשוט עם פשיטת הראשונה ומאי מעמא בעי. משום דב' מעשים היו ומי ששאל זו לא שאל זו ולא שמע האחרון את הראשון שלא נשאלו יחד בב"ה. רש"י כתובות (דף פב. ד"ה שני):

פעמים שהאבעיות נשאלו יחד והגמרא סידרם כל אחד במקומה. רשב"ם ערבי פסחים (קי"ח: ד"ה כשחלה): **פעמים** שהיה יכול להקשות על המשנה ונטר עד דמייתי ברייתא ופירך לתרווייהו. תוספות ב"ק (דף כב. ד"ה והתניא):

פעמים שהיה יכול להקשות קושיא אחרת ולא הקשה אלא אותה שכבר התחיל להקשות. ב"ב (דף יח:) (ע"ש בתוס' ד"ה ואי):

מצינו קושיא לא ממשנה ולא מברייתא אלא מכח המציאות שרואין שנוהגין כך מעשה בכל יום. תוספות במה טומנין (מ"ח. ד"ה מ"ש):

פעמים שהיה יכול לעשות קושיא יותר מרווחת ולא הקשה אותה מפני שהיה צריך להארך. תוס' ב"ק (דף מא: ד"ה מודה):

מבוא התלמוד

התוספתא היא שיור המשנה. וסימנה תנא. וכשתבא בעקבי המשנה היא הלכה מקוימת:

והברייתא כל הספרים שהעתיקו הקדמונים אחר המשנה כמו (א) משנת רבי חייא ומשנת ר' אושעיא ומשנת ר' אליעזר בן יעקב ומכילתא דר' ישמעאל ואותיות דר"ע: ותורת כהנים הוא ספרא והוא ס' ויקרא לבד: וספרי במדבר סיני ואלה הדברים וכיוצא בהם. וסימן הברייתא ת"ר. ותני חדא. ותניא אידך. ומה שלא נחלקו עליו מכל הדברים האלה היא הלכה מקוימת ומה שנחלקו עליו הלך בו אחר פסק ההלכה:

ופירוש הוא הבא בעקבי המשנה להבין עניני המשנה כשיבא עליו מאי כך יבא הפירוש עליו:

ושאלה היא בעיא. ממנה שהיא שאלת קהל לקהל וסימנה איבעיא להו. וממנה שאלת קהל מן יחיד והיא בעו מיניה. וממנה מיחיד ליחיד והיא בעא מיניה והלכה בשאלה לפי התשובות:

תשובה היא באה על השאלות האלה ותתקיים לפי פסק ההלכה:

פעמים יקשה על האמורא ואותה קושיא היה יכול להקשות לאמורא שקדם באותה סוגיא וכן מה שהקשה לאותו שקדם היה יכול להקשות לזה וכתבו התוס' ב"ק (דף סז: ד"ה דתניא) שכמו שהקשו בבה"מ הוקבעו בגמרא:

פעמים דפרך פירכא דלא שייכא כגון מה לאשה שכן אינה במילה. תוס' ב"ק (ה: ד"ה כי):

תשובה לגאון דלפעמים האמורא מתרץ מה שהקשו לאמורא אחר אשר הוא לא ראהו ולא היה בימיו. ותירץ שבני הישיבה הביאו סברת אותו אמורא לפני רבן והקשו עליה והרב השיב למה שהקשו הם:

פעמים שהמתרץ יתרץ לא מכח משנה או ברייתא או מכח סברא אלא מפני שכך קיבל. תוספות דחולין (דף פב. ד"ה עגלה):

כשמקשה ממשנה או מברייתא מתקן אותה קודם כי היכי דלא לימרו משבשתא היא יא. והדר פריך מיניה אף על גב דמצי למפרך בכל ענין. יבמות (דף יא:) נבי היא וצרתה חולצות:

פעמים יש כמה פירוקין והאמורא לא חש לחרץ אלא חד מיניהו דחד מתרי או תלת טעמי נקט. פרק דם חטאת (דף צד:) יב:

פעמים מקשה אמורא לחבירו מכח משנה או ברייתא וגם לדידיה קשה אותה משנה או ברייתא ומצי למפרך ולטעמיך ולא פריך ליה וזה מצינו בתלמוד הרבה פעמים (א) א):

כשיש ברייתא חולקת והגמרא לא הקשה ממנה י"ל דמשבשתא היא. תוספות עירובין (דף לח ד"ה אמר):

לפעמים יכול לתרץ תירוץ אחר יותר מרווח אלא שמה שתירץ עתה צריך לו לתרץ במקום אחר לכך משני ליה הכא. תוספות [שבת] ריש פרק הזורק:

אורחא דגמרא דלא מקשה אלא מאי דמצי לשנויי. הרא"ש ריש סוכה (סי' טו):

פעמים שהיה יכול להקשות על המשנה ולא הקשה אלא לאמורא מפני שיש באותן קושיות קושיא אחת שלא היה יכול להקשותה על המשנה. גיטין (יא.) (וע"ש בתוס' ד"ה ליפלוג):

מצינו המקשה אשר יקשה מן הברייתא וממנה אין קושיא אלא שסמך על סתם מתניתין אשר נשנית במקום אחר. הנזקין (דף נד.) (ע"ש בתוס' ד"ה דם):

מצינו בגמרא שמקשה ב' קושיות [א] והמתרץ לא חשש לתרץ כי אם הקושיא הב'. ריש נדרים:

אין מדרך הגמרא לתרץ אלא קושיא שמקשים לו ואף על פי שיש שם קושיא אחרת אינו חושש. תוספות גיטין (דף כח. ד"ה תרומה) ומרובה (דף עג. ד"ה שהעידו):

מצינו דבעי בעיא והוא מחלוקת בברייתא אלא שרצה לדעת פירוש הברייתא משום דסובלת דלא פליגי וסובלת דפליגי ומתוך בעייתו יתברר הדבר. ערבי פסחים (דף קח) והמוכר פירות (דף צז):

פעמים שמתרץ לא מכח טענה אלא משום דקים ליה לגמרא דהכי הוא [נזיר לט.]:

פעמים שיכול לתרץ תירוץ אחר אלא משום דלאמורא דבתרי' אינו תירוץ לכך נקט תירוץ דשוה לתרווייהו. חגיגה (דף ב) יג:

לפעמים יקשה המקשן אע"פ שהתירוץ מקושיתו מבוארת לו ממה שתירצו לו כבר מ"מ הקשה לדעת אולי יתרצו לו תירוץ אחר יותר מרווח. תוספות שבת (דף מג. ד"ה כופה ודף קכג: ד"ה איתיביה):

וכן כשהגמרא מביא ת"ש ת"ש זה אחר זה נהגו רבותינו לתרץ ג"כ בזה האופן והוא שהכוונה למקשן לדעת אולי יתרצו לו תירוץ אחר יותר מרווח. ומיהו מתוס' ב"ק (מב: ד"ה אלא) משמע שלא נאמר זה אלא כשהטעם ההוא אינו טעם טוב אבל כשהטעם טוב וחשוב דליכא למיפרך עלה מידי לא שייך למימר דילמא אית ליה טעמא אחרינא. ועיין תוספות כל התדיר (דף צא) ד"ה ת"ש:

הגהות הגרי"ב א [ועי' רש"י ביצה כט. ד"ה תנא דבי: ב [עירובין לב. נדה סב: יומא מג. ועי' תוספות ב"ק נד: ד"ה בימי]: ג [עי' תגיגה יד.]: ד [חולין קמא.] ה [ע"ש גרא"ם דהרמב"ם לא ס"ל הכי וכ"כ רשב"ם ב"ב קג. ד"ה תנו ועי' גרא"ם יומא עז: בשם הר"י גיאות ועי' בב"מ סימן תרי"ג]: ו [עירובין נ: כתובות ח. גיטין לח: סנהדרין פג: חולין קכב: ב"מ מב.]: ז [מלינו ג"כ מזקיה תנא ופליג עי' רש"י חולין קו. ד"ה אין ותוספות חולקין ע"ש]: ח [יומא עד. גרש"י]: ט [ברכות יח: גרש"י ותוס']: י [ע"ש גרש"י וכן תוס' דמס' ע"ג דלא לזה כוונו]: **יא** [פסחים ל"ז: רש"י ד"ה וח"ק]: **יב** [ע"ש ויותר מבואר מגמיש י: ג. גם מיבמות מה: סוטה ח ובוד ג פעמים בש"ס]: יג [ע' תוס' שם ס. ד"ה שאני]:

הגהות הריעב"ץ (א) משנת בר קפרא ומתניתיה דלוי: (ב) אף אנו נאמר מלינו לשון מלקות שהוא עונש ממון. כתובות דף מ"ו. מאי לוקה ממון: (ג) היכא דעדיפא מניה פריך. אבל בלא זה לא שכיח טובא:

הגהות בן אריה

[א] מלינו בגמ' שמקשה ב' קושיות כו' ריש נדרים [ושנא י.]:

יא) תוס' ב"ק [illegible]

מבוא התלמוד

הקושיא היא המחלוקת הבא על השמועות ולא יחלוק החולק בהלכה מקוימת. ואם היה החולקים לרבים (א) הסימן מיתיבי. ואם ליחיד איתיביה:

והפירוק הוא פירוש הקושיא וכשלא נחלקו היא הלכה מקוימת:

ותיובתא היא מבטלת ההלכה בראיה ברורה והלכה כפי חוזק ראיית התיובתא:

והסיוע הוא הבא לחזק ההלכה ולקיימה להיותה הלכה מקוימת מוחזקת וסימנה לימא מסייע ליה:

ורמיה היא הבאה [שלא] לקיים שני ענינים והסימן ורמינהי:

וההצרכה היא הבאה לקיים שני ענינים והסי' צריכא:

וההתקפתא הוא מענין הקושיא והיא לאמוראים והם האחרונים וסימנה מתקיף לה רבי פלוני והלכה בזה וכמו המיתיבי ואיתיביה:

ומעשה הוא הבא על ההלכה והמעשה יעשה על ההלכה ותתקיים:

ושמעתתא היא שם כל הלכה שתבא בענין תורה ולא בדבר אחר:

וסוגיא היא קריאת הגמרא על בוריו ושאלותיו ותשובותיו:

קיצור כללי התלמוד

אפושי פלוגתא לא מפשינן דכל מה שנוכל לקרב הדעות הוא הנכון וכן מנהג המעיינים ובתוס' נדה (ח.) [ד"ה] מאן חכמים אמר ר"י ר"א אע"נ דתנא בלשון חכמים ניחא ליה לאוקמי כר"א ולא לימא ג' מחלוקות בדבר ע"כ. וזהו שבורחים המעיינים לעשות דעת שלישית. וכיוצא בזה הביא ש"י בשם הר"ן שכאשר נראה אמוראים שסובל מאמר' לומר שאינם חולקים אע"פ שהוא דחוק קצת אין לנו לומר שחולקים:

כתבו תוס' שבת (פו. ד"ה תני) דלא קפדינן לאוקמי כתנאי אלא בב' בבות סמוכות אבל בבות המרוחקות לא איכפת לן לאוקמי כתנאי. תוספות ב"ב (קמט. ד"ה דקא) דלא מוקמינן כיחידאה אע"ג דהלכתא כוותיה. תוס' יומא (ל: ד"ה נימא) כשיש קושיא מרבנן ארבנן לא אמרינן תרי רבנן נינהו וה"מ תרי רבנן דפליני בתרי דוכתי אחד תנא אבל אם מצינו לאותן רבנן דפליני בשאר דוכתי עם אחר אין כאן דוחק לומר תרי רבנן נינהו: **מצינו** שיקשה האמורא ואין עיקר קושיתו באותם דברים שהזכיר אלא במה שלא הזכיר. תוס' מיר (י:):

לפעמים שהיה יכול להקשות על המשנה ונטר עד דמייתי בריייתא ופריך לתרווייהו. תוספות ב"ק (דף כב. ד"ה והתניא):

פעמים שהיה יכול להקשות קושיא אחרת ולא הקשה אלא אותו שכבר התחיל להקשות.

אב"ב (דף יח):

שם פעמים שהמקשה עושה פירכא מראש המשנה ב ויש עליה דחי' אלא שעל הסיפא סמך. ודוקא כשיש דחי' בעלמא על הרישא אבל אם היא קושיא חזקה אז ראוי להקשות למקשה למה לא הקשה בהדיא מן הסיפא כיון דמרישא אינו קושיא כלל. גם כשמקשה ב' קושיות ויש חולשא בקושיא א' י"ל דאקושיא ב' סמיך גם המתרץ כן לפעמים סמך אתירוץ ב':

כתבו תוס' בב" (יג: ד"ה הא) שהמקשה יכול להקשות בהדיא ולא מכח דיוק ומקשה מדיוק ופירשו תוס' שכן דרך הגמרא. גם (דף כג.) שם כך הוא ופירש רש"י שם [ד"ה הא] שהוא מטעם אגב דהקשה מקודם מכח דיוקא:

כתב בש"י נתיב משנה שכתבו תוס' שבת (דף עט ע"ב) ד"ה והא מדקתני כו' הוה מצי למפרך בריייתא גופה רישא לסיפא ומשמע דאמתניתין הדר לפרוכי ואור"י דכן מצינו כו' דאינו מקפיד כ"כ אם מקשה מינה וכה או מצד ולותה. אבל רש"י שם לא פירש כן וז"ל והא סיפא [וכו'] וקשיא רישא לסיפא וכ"כ הרשב"א בשיטותיו דקושיא שהיא מינה ובה יותר חזקה מאשר ממנה לזולתה:

כתב בת"ח ש"ג פ"ב [כלל יז] דרך ראשי ישיבות לעשות המקשה חכם (ב) לתת לו סברא נכונה אבל למתרץ מנהגם לומר כל הדוחה דוחה בקש כ"כ בש"י והביא קצת ראיה מן התוספות והרמב"ן בשיטתו בב"ב (דף ח) יש טועים ואומרים דדרך הגמרא להקשות כי היכי דתחוור שמעתתא אע"נ דליכא ראיה לאקשויי מיניה וזה אינו כלום שאין דרך הגמרא להקשות אא"כ מחוורא שמעתא טפי כפי דעת המקשה. וזהו הפך כלל הנ"ל [ב] וצ"ל דהוא מחלוקת הפוסקים. והוסיף ש"י בשם התוס' דמגילה (דף כו. ד"ה ואמאי) והרמב"ן בתשו' סימן רכ"ט שהמקשה לא דק. ובשיטתו בב"כ (דף צ) דאורחא דגמרא למיפרך כל דהו. ושנראה שחולק עם התוספות דלעיל שצריך לעשות המקשה חכם גם הביא שהדוחה דוחה בקש ובכה"ג הביא משם הר"ן דאע"נ דאורחא דגמרא לדחות בכל שהוא אע"נ דנדחה הסיוע לא נדחית הראיה עכ"ל. (ול"ל ליישב הדעות הנ"ל דכל מקום מי שרוצה לחדש דבר או הבעל שמועה או המקשן צריך שיהיה לו דבר ברור בראיות ברורות דאם לא כן יש לדחות בקש לבעל הסברא):

כתב בש"י נתיב הקושיא א) בפ' הבונה (דף קד.) מקשה בגמרא מהא דרבי ירמיה מנצפך צופים אמרום וסובר המקשה דמנצפך דאמר רבי ירמיה הם הפתוחות וכתב רש"י שם על זה יש מקשים סוגיא זו על סוגיא דמגילה דמקשה מהא אר' ירמיה וסובר שם המקשה על הסתומים ואין זו קושיא שכן דרך הגמרא המקשן מהפך הסברא כאן כדי שיקשה ובמקום אחר מהפכו לפי הקושיא ואי הוה בעי התם לתרוצי כי אתמר דרבי ירמיה בפתוחין הוה מתרץ ליה אלא שינויא מעליא שני ליה התם והכא נמי. והביא טעם לזה בשם רש"י ריש מגילה ומשם הרשב"א בשיטת חולין שכן דרך הגמרא להקשות דבר שאינו עד דמרה ומעמידה על בוריה כי לפעמים לא ידע עיקר הדבר ופירושה ומהפך הקושיות כדי שתתברר לו היטב מתוך הויכוח להעמיד הסוגיא על מכונה:

עוד כתב בש"י כאשר יבא סתמא בגמרא קושיות זו אחר זו ויש סתירה מקושיא לקושיא דרך קצת ראשי ישיבות לומר ב' מקשים הם גם הרשב"א אית ליה סברא זו גם תוס' בב"ק (סד.) ד"ה ואמר אבל ה"ע יאמן בזה וז"ל שיטת הגמרא לעולם בסוגיא אחד הוא מקשה אחד כאשר תראה התוספות משתדלים בכל מקום לישא וליתן בדברי המקשן מפני שהמקשן א' ולא שנים וזה פנה מפורסמת בגמרא ופעמים דוחקין לומר בעל הגמרא הוא זה ולא המקשה ראשון וזה מדוחק גדול. ומסיק לכן יראה שאם למעיין ילחצנו קושיא חזקה אם יאמר ב' מקשים הם לא כפר בזה כפירה:

פעמים שמקשה כמה קושיות בפעם א' ופעמים אינו מקשה רק א' אף שיש לו להקשות. הטעם שכשיש איזה דחי' על הקושיא ראשונה אז מקשה ביותר ולכך לפעמים מתיב תלמודא אאמורא אע"ג דכבר נשאר בתיובתא ופריך ולאו מי אותבינהו חדא זימנא ומשני נימא מהא נמי תיובתא ופירש רש"י [ביבמות מא:] וג"מ דאי מתרצא קמייתא תקום הא. אבל בשהקושיא א' חזקה אז לא יחוש להרבות בקושיות ללא צורך. ג והרבה פעמים מצינו שאחר שתירץ המתרץ הקושיא חוזר המקשן לקושיא אחרת והדר מתרץ ליה בתירוץ ראשון ולבאורה י"ל וכי לא ידע כבר שיש להשיב כך וסוגיא זו איתא בגמרא בב"ק (מב:) דפריך א"ה לר"א נמי ה"נ סבר דילמא אית ליה טעמא אחרינא דעדיף מהאי. ובתוס' שם [ד"ה אלא] דלא נאמר דלמא אית ליה טעמא אחרינא אלא כשהטעם ההוא אינו טעם חשוב אבל כשהוא טעם חשוב דליכא למפרך עליה מידי לא שייך למימר הכי:

כתב בש"י קושית ועוד בג' צדדים יש. א' אין אומרים ועוד אלא כשהקושי' הב' מענין הראשונה. הב' צריך לחקור אם הם ב' קושיות נפרדות וכל א' עומדת בעצמה או אם הב' היא לחזק הראשונה. הג' שאין אומרים ועוד אלא היכא דפירכא בתרייתא עדיפא מקמייתא. וכל מה שנוכל להשוות הקושיות הוא הדרך הנכון אפילו לא תהיה הקושיא הב' בלשון ועוד וכן הוא בתוספות נדה (דף סו. ד"ה ותבדוק):

כתב הרשב"ם פ' י"נ (ק"י: ד"ה א"ל ר"פ) אין שיטת הגמרא שיכחיש המקשה סברת המתרץ בלא טענה אחרת אא"כ מקשה לו מצד אחר:

אין מקשין מאמורא לאמורא וז"ש גברא אגברא קא רמית ומדברי רב מקשינן [ג] דרב גוברי' וכן משארי אמוראים היכא דקים לן הלכה כמותו. וכתב הרמב"ן בב"מ (דף סט) מימרא שכתב בה אמר ר' פלוני משום תנא אחד לא פרכינן מינה מיתיבי אע"ג דבשם תנא נאמרה כיון דעיקר היא מימרא:

כתב הרשב"א בשו"ת סימן רצ"ח על מה שמצינו שהגמרא בבלי שינה התירוץ ממה שתירץ בירושלמי אפילו בגמרתנו יארע כן שתירץ במקום א' ענין א' ובמקום אחר בענין אחר והוי כאיכא דאמרי וגדולה מזו הרבה יש בגמרתנו סוגיות מתחלפות דוהוי כלישנא אחרינא וכ"ש שיארע כן בין הבבלי והירושלמי ע"כ. ובסוף הסימן כתב הירושלמי לעתים מהפך הסוגיא ופעמים אפילו גרסת הבריייתא ואפילו המשניות ותמצא זה בהרבה מקומות:

כתבו תוס' בב"ק (דף סז:) ד"ה רבא אמר כו' שאמר איתיבי' אביי לרבה כו' א"ל רבה וכ' תוס' דגרסינן א"ל רבא דאס"ד דרבה השיבו ל"ל לחזור ולומר א"ל רבה כיון שאמר מתחלה א"ל אביי לרבה ורבה הוא המוקשה הוא המשיב [ד] א"ל לבד אלא ש"מ דרבא באלף גרסינן ששמע לאביי שהקשה לרבה רבו:

כתבו תוס' פ"ק דמ"ק (ג:) ד"ה וקרובים דברי אלו דלא פריך טעמא דב"ש אתא לאשמעינן אלא כי אשמעינן טעמא דבית שמאי אבל כי אשמעינן פירוש מילתא דבית שמאי לא פריך:

כתב בת"ח ש"ג פ"א [כלל א] כל מיתיבי ורמינהו ומתקיף והוינן לשון קושיא הם אלא שהם מתחלפין בענין שלשון תיובתא שייך כשהמקשן משיב על האמורא מכח משנה או בריייתא כי האמורא אין לו כח לחלוק על התנא. ומצינו לשון תיובתא על התנא מן הפסוק במסכת ע"ג [כד.] מיתיבי ויאמר משה גם אתה תתן בידינו. גם במקומות אחרים. וכתב בשל"ה מצינו שמקשה מבריייתא לבריייתא אחרת בלשון מיתיבי בפ' הגוזל עצים (צד:) וזה תימה דמאי אולמא דהאי מהאי ואפשר דפריך מסתם בריייתא שסידר רבי חייא. ובכלל ג' הביא שיש מיתיבי שהוא כמו תא שמע שבא לפשוט בעיא. ה נדרים פ"א (דף יב.): וכתב בכריתות בל"ל ש"ג כל תיובתא אין עושין (ג) כאותה תיובתא ר"ל דלפעמים מקשה סתם מקשן תיובתא לפי סברתו ואינו כן [ובב"ק (דף מו ע"ב) תיובתא והלכתא ומשני משום דאיכא לתרוצי התיובתא] אבל כל היכא דאיכא תיובתא דפלוני תיובתא אין הלכה כאותו פלוני אלא (ד) כחבירו. וכתב בת"ח ש"ג פ"א סימן ט' שהראשון צריך לקרותו לשון שאלה כלומר נימא דתהוי תיובת' דפלוני ומשני אין ה"נ תיובתא:

כל ו מקום שאמר קשיא הדבר תלוי ועומד ולא בטלו הדבר אלא לא אשתכח לה פירוקא. וכתב הריטב"א בב"ב פ"ב ששמען משם א' מחכמי פרובינצא שהיה מתרץ כל מה שעלה בגמרא בקשיא:

וכתב בת"ח ש"ג פ"א [כלל ג'] לשון רמיה שייך כשמקשה ומשיב משניות ובריייתות הסותרות זו את זו. וכן שייך האי לישנא כשמקשה הפסוקים זה על זה רמו קראי אהדדי בהרבה מקומות. ומהרי"ק מצא בפ' איזהו נשך (עא.) ממשנה לפסוק ורמיגהו. גם כתב שהמקשה משנה או בריייתא מדידה אדידה אומר קשיא רישא אסיפא ובובמות פרק ב"ש (קח:) אומר ורמינהו. ובב"מ פ"ב (כב:) ר"פ רמי כתיב כי יתן וקרינן כי יותן דרמי התיבה עצמה מן המקרא למסורת. ובשבת פ"ב (כא:) מקשה לאמורא מבריייתא וקאמר ורמינהי מצותה משתשקע החמה. ואפשר כיון דפריך לרב דחשיב ליה תנא. וא"ח אם תנא הוא היכי פריך ליה גברא אגברא. וי"ל דבכמה מקומות פרכינן לרב מבריייתא ולא למימר דליבטל מימרא דרב לגמרי כיון דבריייתא חולקת עליו כמו בשאר אמוראים דמאן דעביד כמימרא דאמורא דאיתותב מבריייתא הוא טועה בדבר משנה שהרי בטלה לגמרי אבל כד אתבינן לרב היינו לומר דלדידן לא קי"ל הכי כיון דאיכא בריייתות דעדיפא מינה דפליני עליה ונשאר אם כן כמו יחיד דפליג ארבים דאם יראה הבית דין את דברי היחיד ויסמוך עליהם כדאיתא בפ"ק דעדיות [משנה ה']:

מסייע לר' פלוני כתב בה"א סימן תקס"ה דלא קאמר במילתא דהוי פלוגתא דתנאי דאי חד תנא מסייעו אידך פליג עליה ובסימן תשי"ט כתב דכן הוא תניא כוותיה דפלוני:

לימא מסייע ליה כתב כ"ג שי"ל שאומר לימא מסייע ליה ותהוי קושיא לבר פלוגתיה. ועוד פירש שהוא לראות אם הלכה כמותו כיון שהתנא מסייעו. או אפשר שמקשה לבעל המאמר דמאחר דדבר זה מפורש במשנה או בריייתא מאי קמ"ל. והיה אפשר לומר שכשמקשה [א] ממשנה היינו לומר למה לו לאמורא לומר דבר שהוא משנה שהוא חייב לידע אותה שהיו המשניות שגורות בפי אמוראים. אבל כשאומר לימא מסייע מבריייתא יהיה או להקשות לבעל פלוגתיה או לקבוע הלכה:

אתקפתא שייך כשמקשה ומשיג האמורא את חבירו מכח פלפול וסברא בעלמא ולא מכח משנה ובריייתא וכן הוא ענין פריך ומגדף הנמצא בהרבה מקומות וי"א דמפני הלשון המשונה [ב] נ"ל שהוא מרבנן סבוראי שהוסיפו קצת על הגמרא: ומצינו מתקיף שאינו מקשה לשון אדם אלא שהוא תמה בעצמו על דבר משנה לידע טעמה בפ"ק דקדושין [דף ח:] מתקיף רב פפא אבריייתא של"ה: וכשאומר תהי (ה) בה ר' פלוני ר"ל מריח ומעיין על מימרא זו לידע טעמו של דבר ז: ולשון הוי והוינן בה הוה בה ר"י היא סוגית התלמוד ומשא ומתן בדברי המשנה כמ"ש ח הויות דאביי ורבא: **כל** היכא דאיכא אינו והא קושיא היא ובתמיה קרינן ליה:

קיצור כללי התלמוד

הגהות הגרי"ב **א** [שני כלנים אלו כבר כתבנם למעלה]: ב [עי' תוס' ברכות מה. ד"ה שלשם]: ג [כבר אמור למעלה]: ד [ועי' תוספות מנחות נח: ד"ה וא"ל]: ה [ע"ש בפי' הרא"ש] ו [ע' רשב"ם ב"ב נב: ד"ה כדשלח ועי' רש"י מנהדרין עב. שמולק עליו ומביאורי קצות מיושב העליתי בעז"ה על כל קמיש שבש"ס ליישב דבריהם נכונים למשכיל]: ז [ע' עריומין סו. ברש"י]: ח [סוכה כח.]:

הגהות הריעב"ץ (א) ומה היו המולקים רבים וכו' ומה יחיד מיתיביה כל"ל: (ב) המשכנזים עושים בהפך ומומרים פחם מקמן ע"ה ור"ל שאם היה יודע לא היה מקשה. והמכוון בזה שעושה עצמו כאילו יודע כדי לעמוד על הסודם והאמת. ומאמנם בשאלות מסופקות י"ל שנאמת מחסרון ידיעה הוא שאשאל האומר. אבל המקשה לנטול דברי רבו וחברו ושגדול ממנו ושקדים אליו. ודאי שיקשה בכח בסברא מזקה ולמיה עלומה. ובמקום שרוצה אמורא לפשוט בעיא. אז סוגיא היא לדחות ראיתו בכל מה שיוכל משום יגדיל תורה ויאדיר עד שמתברר הענין בהוגן. ופעמים אומר מהכא לא מפשטו אע"פ אלא נדחית הראיה לגמרי. ודעת לנטון נקל שיש לכל הדרכים הללו פנים. ואין לך דבר שאין לו מקום בחלוף סוגיות: (ג) מעשה לפסוק הלכה כאותה תיובתא: (ד) אלא כתיובתא: (ה) ול"נ שהוא כענין תמיהה כמ"ש אדם מוהה על טוהו שנה. וכן מוהה על הראשונות קרוב לענין זה:

הגהות בן אריה

[ב] כתב בת"ח כו' וזהו הפך הכלל הנ"ל כו'. נ"ב נראה דכ"ז עד סוף הכלל נ"ל לקמן אחר הכלל דבסמוך: [ג] אין מקשים מאמורא כו' ומדברי רב מקשינן [רש"י בילה ט.]: [ד] כתבו תוס' כו' הוא המשיב [הל"ל] א"ל כל"ל: [א] לימא מסייע כו' והיה אפשר לומר שבשמקשה ממשנה כו'. נ"ב עי' תוליין כ: ומהרש"א שם על רש"י שכתב דהא דאמרינן שם אף אנן נמי מגיגא הוא לשון קושיא. וכדרך שכתוב כאן: [ב] אתקפתא כו' וי"א דמפני הלשון המשונה כו'. נ"ב [עי' תוס' כתובות כ: ד"ה פשיטו]:

א) וכת"ח ש"ג פ"ב כלל ט"ו:

והלכתא (א) כשיחלוקו בשום דבר הלכה הוצרכו לומר הילכתא כך וכך:

ותיקו בספק שיסתפק התלמוד בשום דבר הלכה ואין יודע להשיב עליו ותשאר ההלכה בספק אם הוא בענין ממון לקולא (ב) ואם הוא בענין איסור לחומרא והממון המוטל בספק חולקים אותו בעלי הדינין בשוה וי"א המוציא מחבירו עליו הראיה ודבר איסור והיתר כשיבא בספק הזה יעמידהו על האיסור (ג):

ושנוי הוא כשיחלוקו על שום חכם וישנה כדי להוציא עצמו מן המחלוקת ולקיים את דבריו. וצריך החולק על המשנה לקיים את דבריו בראיה ברורה. וסימן השנוי הא מני ר' פלוני היא:

והנדה הוא כל פי' שיבא בתלמוד על שום ענין שלא יהיה מצוה זו היא הגדה ואין לך ללמוד ממנה אלא מה שיעלה על הדעת. ויש לך לדעת שכל מה שקיימו חז"ל הלכה בענין מצוה שהיא מפי משה רבינו ע"ה שקבל מפי הגבורה אין לך להוסיף עליו ולא לגרוע ממנו. אבל מה שפירשו בפסוקים כל אחד כפי מה שגזדמן לו ומה שראה בדעתו ולפי מה שיעלה על הדעת מן הפירושים האלו לומדים אותם והשאר אין סומכין עליהם:

הוראה היא השמועה שנתחדשה לחכמים בקהלות ומדרשות בענין מצוה והיא נקראת הוראה:

ושיטה היא קהלת חכמים שאין הלכה כמותם כשיאמרו ר' פלוני ורבי פלוני כולהו סבירא להו. וכן כל כה"ג שיטה ואין הלכה כחד מהם (ד) ויש לך לדעת שהתלמוד נחתם בימי רבינא ורב אשי והם למדונו הסודות הללו וכיוצא בהם:

ודקארי ליה מאי קארי ליה לשון קושיא היא וענינו לתת סברא למקשה שהקשה דבר פשוט וכי לא ידע דלאו כלום היא. ובה"ע כתב שי"א שהוא מתוספת רבנן סבוראי:

לימא כתנאי ר"ל מי נימא דהני תנאי פליגי במלתא דדך אמורא או בפלוגתייהו דהנך אמוראי. וכתב ה"ע דדחיקא ליה מילתא שיאמר האמורא דבר סתם דלא כב"ע שאם בא לפסוק הלכה לימא בהדיא הלכה כפלוני ומדאמר סתם או פליני סתם משמע אליבא דב"ע: ובכה"ג בשם הרמב"א בסוף עירובין לימא כהני תנאי דתניא מהיכן מתציאין וכ' ר"ח ועמדה כתנאי. וק"ל לשון לימא ולשון מאי לאו שלעולם לא בא לשון זה בגמ' אלא בדבר שהוא נדחה בסוף: וכשאומר לימא הני תנאי כהני תנאי אם הם כולם במשנה אפשר ששואל למסדר המשניות למה לא חיבר מחלקותם יחד ולימא פלוני ופלוני אמרו כן. ואם הוא בברייתא אפשר לענין פסק הלכה [ת"ח שער ג' פ"א כלל י"א]: מצינו (ביבמות פ' ב"ש) [בכתובות קא.] אליבא דר"א כ"ע לא פליגי ופירש הרי"ף [ביבמות פ' ב"ש] כ"ע ל"פ אליבה כלומר דלית הלכתא כוותיה:

במאי קמפלגי ר"ל באיזו סברא פליני עד שזה אוסר וזה מתיר. וכשאומר מאי ביניהו היינו כשהם שוין בדין אבל חולקים בטעם ושואל מאחר שהם שוין בדין למה לי שיחלוקו בטעם ומשני איכא ביניהו כלומר יש הפרש לענין דינא. ובכה"ג הביא שיש מקומות שאומר מאי ביניהו ופירושו כמו במאי קמיפלגי בב"מ (דף סג.):

קס"ד שבגמרא הוא לגלות היסוד שעליו בנה המקשה קושיתו וקס"ד ר"ל דעת המקשה ובמסקנא לא קאי הכי ויש מקומות שאומר קס"ד ונשאר הכי במסקנא ויש ברש"י ז"ל בהרבה מקומות כיוצא בזה. וכן כשאומר וסברוה ר"ל קס"ד דבעלי הישיבות. ורוב סברוה לא קאי. ובס"כ [שער ג' כלל כ"ב] אמר שיש סברוה שנשאר כן [ג]:

כשאומר תסתיים פירושו שבא להוכיח הא דלא ידעינא עד השתא ובתוס' מ"ק (דף ג:) [ד"ה ר"א] פי' שאין לומר תסתיים בדבר המפורש בהדיא. ובכה"ג כתב שפעמים אומר תסתיים ולא נשאר כן במסקנא וב"ש חילק בין כשאומר תסתיים ב' פעמים אז נשאר כן במסקנא כגון תסתיים דפלוני אמר הכי תסתיים: **א כל** תפשוט מהא ברייתא וכל מדבא שמעתתא:

אין הלכה כתלמיד במקום הרב והיינו כשנשאו ונתנו פנים בפנים כיון דרבו לא קבל דבריו וסימנו כשאומר אמר ליה פלוני אבל כשאומר פלוני אמר לא. וכתב הגאון אם התלמיד הארוך ימים אחר רבו ונתגדל בחכמה למה לא יהא הלכה כמותו. ומאביי ורבא ואילך הלכה כבתראי ואפילו תלמיד במקום הרב והטעם כתב הגאון מפני שקודם אביי לא היו התלמידים שונין אלא [מה] שקבלו מרבם זה שונה ברייתא דרבי חייא וזה ברייתא דפלוני אבל מאביי ורבא ואילך חקרו כל הדעות ופעמים מצאו שהלך הרב בשיטה שאינה הלכה חו שאמר בתענית (כד:) ואגן מתנינן הלכתא ביי"ג פנים כ משמע אבל לא בימי הרב (ש"י). וכתב הרא"ש במסכת ניטין (פ"ו סי' ז) שזה דוקא כשחולק על דבריו אבל כשנושא ונותן עמו ומקשה לו ומה גם כשאומר בלשון ודלמא לא. ובמסכתא ב"מ (פ"ג סי' י) כתב דדוקא כשאומר האחרון דבריו משמיה דנפשיה אבל משמיה דאחר לא:

ע"ש בב"מ (פ"א סי' י"ט ופ"ד סי' י"ט) שיש דעות מחולקות באביי ורבא נגד רבה שהוא רבם. (ובפ"א) [ובפ"ד] דסנהדרין (סי' ו) כתב הטעם דהלכה כבתראי מפני שידעו סברת הראשונים וחקרו והכריעו וזהו הטעם דאין למדין הלכה מפי הגמרא אפילו שהתנאים היו גדולים מהאמוראים. וכתב הרשב"ם שהתנאים כשאמרו הלכה כפלוני היה כפי מה שיצא מפלפולם אבל לא למעשה ואילו רבינא ורב אשי שהם סוף הוראה לא אמרו הלכה אלא מתוך מעשה:

כתב י"ש בשם סמ"ג דשבקינן סתם מתניתין ופסקינן כמעשה משום דמעשה רב. וכתב בה"א סימן תקל"ו דמעשה רב טפי מסברת חכמים: **כתב** בספר נופי הלכות בשם הרשב"א דיש כח לכל האמוראים לפסוק הלכה כיחיד. אבל רב דתלמידיה דרבי הוה שמדיר המשניות וסתמן ורב הוי במעניה כדסתמן משום הכי מקשינן עליה דרב ורב [ד] היכי שביק רבנן ועביד כר' מאיר:

כתב בש"י כשהתנאים חולקים והאמוראים נושאים ונותנים עם סברת האחד ראוי לפסוק כמותו כי שב התנא ההוא רבים במקום יחיד שהרי כמה אמוראים עמו:

כתב הרשב"א סי' אלף ר"ל שיטה פשוטה ביד הראשונים דכל היכא דפריך סתמא כחד מהאמוראים פסקינן כוותיה מיהו היכא דפריך סתמא כחד וסוגיין דעלמא דלא כוותי' לא משניחין במאי דפריך מיניה דבהגהו לא פריך אלא דרך הניחא למ"ד וכו':

כתב בה"א סימן תרע"ט מצינן פעמים מקלסין לאמורא שאמר מימרא א' ואינו לפי שכוון להלכה אלא אדרבה בהיפך שדרש דין זה בשם יחיד וקלסוהו רשפיר עביד דלא אמרו בשם רבים משום דאין הלכה כהאי מימרא. גיטין (עז.):

כתבו תוספות פ"א דמס' ע"ג (דף ז.) (דרש"י ור"ח פסקו) [צ"ל דר"ש פסק בכל א"ד שבגמרא בשל תורה הלך אחר המחמיר ובשל סופרים אחר אחרון. ור"ת פסק וכו' כ"ה שם בתוס' ד"ה בשל תורה ובשבת דף מ"ב: ד"ה והיינו] בכל איכא דאמרי שבגמרא בשל תורה הלך אחר המחמיר ובדרבנן לקולא וריב"א פירש דכל א"ד טפל לגבי לשון ראשון והלכה כלישנא קמא (ה) (והרא"ש פרק חזקת פסק ג דכל א"ד שבגמרא כך (ו) הלכה) ור"ש היה מפרש דבכל מקום שיש להתברר משיטת הגמ' כחד מניהו אזלינן בתריה:

וכתב המגדול עוז פ"ד דחובל ומזיק קבלנו מרבותינו הראשונים דלשון איבעית אימא

כלשון איכא דאמרי שהוא עיקר:

ע"ש בהלי' ר"ה הסכימו הראשונים לסמוך על הבבלי לפי שרבינא ורב אשי שסידרו הבבלי היו יודעים ורגילים בירושלמי ואילו היו מקבלים שכן הלכה היו קובעים אותה בבבלי:

כתב הרי"ף סו"פ כל הנשבעין ק"ל דכל פלוגתא דלא איפסיקא בגמרא הלכתא בהדיא דהלכתא כת"ק:

כל היכא דפליני תרי תנאי אליבא דחד במשנה א' הלכה כתנא בתרא שהראשון היה בנערותו מה ששנה התנא והשני היה בזקנותו של התנא כששנה הלכה:

כל היכא דאיתמר תניא כוותיה דפלוני הלכה כמותו:

כל מקום שאמר תנא דבי רבי ישמעאל כך הלכה וכשאומר דבי רבי ישמעאל תנא אינה הלכה:

כל דתני לה גבי הלכתא פסיקתא הלכה היא כלומר ששונה גבי הלכה פסוקה ואותו דבר לא שיך גבה ודאי לא תני בהדה אלא משום פיסוק הלכה שפוסק התנא והולך:

כל דתני בבחירתא (דהיינו מס' עדיות) הלכה שפוסק כוותיה. וכל עדות הלכה היא כגון העיד ר' פלוני. וי"א דדוקא עדות דלבתר מחלוקת אבל עדות גרידא לא:

כל באמת הלכה היא: **כל** מקום שב' חולקים וא' מכריע הלכה כדברי המכריע. וה"מ במתניתין אבל לא בברייתא [ה] ודעת ר"י בב"ק (דף קמז) [תו' ד"ה הכרעה] דאף בברייתא הלכה כמכריע גבר הרי"ף וגאונים ורש"י. וענין ההכרע כשהג' ס"ל כחד מניהו אפילו בדבר א' אבל כשאומר דבר חדש לא כמר ולא כמר הוי הכרעה שלישית ואינו מכריע. ובס' כריתות ש"ב סימן ע"א היכא שהג' הוי בלשון וחכמים אומרים אע"ג שהוא דעה ג' מכריע וכך הלכה. ודעת ר"ת ד בפ' הנחל דהיכא דחד סבר לגמרי כחד תנא בכל דבריו לא הוי מכריע אלא היכא דסבר פלגא כמר ופלגא כמר. אין הכרעת תלמיד מכריע ואף שאינו תלמידו ממש אלא שהוא אחריו בזמן מקרי הכרעת תלמיד. ולדעת [ו] ר"ת כשהדרעה ג' היא קודם בזמן להחולקים (ז) אף שיש בדבריו כדי הכרעה חשובה לא מקרי הכרעה כיון דלאו עלייהו קאי:

המנהג שאמרו מבטל ההלכה דוקא מנהג ותיקין אבל מנהג שאין לו ראיה ולא טעם מנהג טעות הוא ה: **כשאמרו** כל השיעורים שאמרו חכמים להחמיר היינו במשנה ובברייתא אבל לא במימרא (ת"ח ש"ב סימן מ"ד): **אין** למדין מן הכללות היינו דוקא בדברי התנאים מפני שהיו שונים דרך קצרה אבל בדברי האמוראים הוא דוקא דדרך האמורא לפרש (כ"כ הגאון בתשובה) דאל"כ אין לדבר סוף ולא נסמוך על גמרא ערוכה שבידינו שרובה כללות: **וכתב** הר"ן [בפ' מי שאחזו] דהיכא דלא אשכחן בהדיא דנפקא מכללא סמכינן על כל הכללים כגון פלוני ופלוני הלכה כפלוני (שם סימן כ"ד):

כשמתרץ מתניתין פלוני היא פעמים אמרינן מדסתם לן תנא כוותיה הלכה כן ופעמים איפכא דבא לומר מתניתין יחידאה היא ולית הלכתא כוותיה (שם סימן מ"א):

דברי תורה מדברי קבלה לא ילפינן דברי תורה ו הם תורת משה ודברי קבלה הם דברי נביאים שקבלו מרוח הקודש כל נבואה לפי צורך שעה והדור והמעשה וה"מ עיקר הדין אבל גילוי מילתא

הגהות הגרי"ב א [כנר אמור למעלה]: ב [עי' רש"י ברכות כ ד"ה נפלגוקי]: ג [צ"ל וכן כתב הרא"ש פרק חזקת סי' נ"ה בשם הגאונים אבל בגיטין פ"ו סימן י"ג ובב"ק פרק ג' סי' ו' כתב בשם הפלפלי לישנא בתרא עיקר וכן הלכה]: ד [צ"ל ודעת ר"י ועי' תוס' שבת דף מ. ד"ה הלכה שר"ח תולק על זה]: ה [עי' רש"י חולין קל. ד"ה תורת משה ורש"י תענית טו. ד"ה ונקבלה ועי' תוספות שם]:

הגהות הריעב"ץ (א) ויש הלכה למשה מסיני. כמ"ש בפ"ב דפאה. וכל בחמת הלכה. וכ' תוס' (שבועות די"ב ע) ד"ה אשם דמשכחן אמי קרא אהלכתא: (ב) לגתבע: (ג) בשל תורה. ופסק של דבריהם להקל חוץ מקנת פרעים: (ד) ואין בכלל זה אמרו דבר אחד (ערי"ן פ"ק דסוכה וס"ג דקדושין). דבר"ש המולין (עז.) פסק הר"מ כר"ן דקאי כריב"י: (ה) וכן כתב בפ"ק דשבת בקוביא אמתניתין דלא יצא לפני הספר סמוך למנחה דלישנא קמא עיקר: (ו) וכן היא דעת כמה פוסקים והכי מסתברא דבתרא הוי חזרה מקמא. דמיה אליק אשיב במסקנא: (ז) לפ"ז לא תשיב מכריע אלא כשאמר דבריו במעמד אחד עם המולקים יחד. לא קודם להם ולא אחריהם: מלינו במשנה רפ"ח דמנחות ואין בחין אלא. ואעפ"כ אין פירושו רק לכתחלה והיכא דאפשר כמ"ש שם בפ"ד:

הגהות בן אריה

[ג] קס"ד כו' ובס"כ אמר שיש סברוה שנשאר כן. [עי' תוס' ריש ב"ב ד"ה סברוה]: [ד] כתב בפ' גופי הלכות כו' מקשין עלי' דרב ורב כו'. [ב"ק לו: וע"ע ערובין כט.]: [ה] כל מקום כו' וה"מ במתניתין אבל לא בברייתא. ר"ב [שבת מ.] וה"כ התוס' עירובין מג. סד"ה הלכה והרי"ף שם והרא"ש. ומ"ש ודעת ר"י בב"ק דאף בברייתא הלכה כמכריע. ל"ל דס"ל דלא אמרינן (שבת שם) אלא בלשון ולמא. אבל האמת אינו כן. ובתוס' ב"ק שם לפנינו לא מצאתי זה בשם ר"י להדיא. אלא דמשמע כן ממ"ש שם אהא דתניא בגילד מבדרכן בש"מ כו' וקאמר רשב"ג אני אכריע כו' ומקשה ר' יוחנן הלכה כדברי המכריע אע"ג דאיהו גופיה כבר אמר בכירה כל מקום כו'. ע"ש. ואי הוי ס"ל להתוס' דהאמת הוא דלא אמר אלא במתני' כדאמרינן בש"מ מאי קשיא להו מהא דגילד מבדרכן דהוי מכריע דהוי ברייתא. אלא ודאי דס"ל בדרך ודלמא בלבד קאמר הש"ס אבל האמת אינו כן אך קשה דלפ"ז מקשה נמי שם בפ' בירה דאמר ליה דאמר ליה בפירוש שמיע לי מקשי להו נמי דלפי האמת ל"ל לר' יוחנן לאמר בפירוש דהלכה כר' יהודה הא כבר אמר בלגא כל מקום שאמרה מולגא כו' וכמו שהקשו התוס' אהא דפ' בילד מבדרכן בע"ל. אלא ודאי דכן הוא האמת דלא אמר אלא במתני' ולא בברייתא ויעמא בפ' בירה ובפ' בילד מבדרכן. ונראה דהתוס' אזלי לשיטתייהו בפ' בירה שם בד"ה דלמא כו' אע"ג דלא קאמר במשנתינו הכי משמע דאין הלכה כמותו משום דשמא מתני' דלא כותי' עכ"ל. א"כ דוקא שם הולך לומר בפירוש. אבל בשאר דוכתי אפילו בברייתא הלכה כדברי המכריע מדלא קאמר במשנתינו. מיהו אכתי

קשה דהא שם בילד מבדרכן נמי איכא למימר הכי משום דהלכה כב"ה וב"ש במקום ב"ה אינה משנה הולכת לפסוק בהדיא. ולע"ע. ועי' בק"ע ברא"ש שם בעירובין ודבריו ל"ע ואין להאריך כאן: [ו] ולדעת ר"ח (בל"ל) כשהדעה ג' היא קודם בזמן להחולקים כו'. כ"כ התוס' ב"ק ב' ע"ב דלדעת ר"ח שמפרש אין הכרעת שלישית מכרעת היינו דור אלישי דאין הכרעת הלמוד הכרעה א"כ אמאי קאמרינן בפ"ק דפסחים דר"ג לא מכריע הוא. וכתבו שם משום שהיה קודם בזמן להחולקים ר"מ ור"י ע"ש. ולזה כוון הכתב המתבר הזה (ומ"ש ואף שאינו תלמידו ממש אלא שהוא אחריו בזמן הוא ע"פ פי' הר"מ בהכרעה שלישית). ודע דהתוס' כתבו שם ובשבת שם ובפפ"ק דפסחים דלר"ח שלישית לא דוקא אלא ה"ה שהיה דאין הכרעת תלמיד הכרעה וכדאמרינן שם הדא דר"מ תלמיד הוא. ולאיתי להרמ"ן סי' ו' שכתב וז"ל פי' אמרו לו אין הכרעה שלישית מכרעת כלומר הכל תלמיד ששומע דבריה מפי רבותיו יכול להכריע עליהם מפני שמעם טעמם ורלאיותיהן מפיהן ורואה טעמו של אחד מהם כדאמרינן במקולין מטבליות כו' ר"ע תלמידם הכריע ואמר מן המוכן טעמא אלא מן המוכן עטור שראה דברי ר"ח רבו הזה ודברי ר"י רבו הזה. אבל תלמידו של ר"ע לא היה יכול להכריע דכיון אר"ע לא הכריע ששמע טעמם מפיהם תלמידו מנ"ל כו'. ומיהו שם זה הבנתי מפר"ח ואני האלרכתי בה עכ"ל. (ועי' לשון הר"ח בערוך ערך כרע שכתב וז"ל הכרעה כגון ג' מחמיר מולקים ונא בן זוגם שהוא שקול כמותם כו' אבל אם הוא הבא להכריע קמן מהם כגון ר' שמעון בר"י כו' עכ"ל. וזה הלשון סובל יותר פירוש התוס' שכל שהוא תלמידם אף שהוא שומע מהם כיון שהוא קטן

בעלמא [א] כלומר לגלות שהפסוק מיירי בהם ילפינן:

תיקון (א) סופרים ר"ל שהחכמים דקדקו ומצאו לפי ענין כל אחד ואחד מן הכתובים ההם שעיקר הכוונה לא היתה כמו שנראה אלא כוונה אחרת ולא היה לו לכתוב כן אלא כך. כמו ואברהם עודנו עומד לפני ה' וה' עודנו עומד לפני אברהם היה לו לומר אלא למה שכוונת הכתוב הם דקדקו בו ואין הכוונה חלילה שהוסיפו או הותירו על מה שכתוב בתורה אפילו אות אחת והם י"ח דברים.

א ריש עטור סופרים והם הל"מ:

אורחא דברייתא למדרש מחד קרא כמה דרשות אע"ג דלא נפקא ליה אלא חדא ואגב ריהטא נקט כולהו מחד קרא. ב"מ (דף ל.) גבי והתעלמת:

מצינו תיבה שיש לה שני ביאורים הפכים זה מזה כמו תחת דהוי לישנא דאתפוסי מקדיש והוי לישנא דאחולי ולא מקדיש. פרק כיצד מערימין (דף כו.):

לא שיך למימר מפני מה אמרה תורה אלא בדבר שהצדוקים מודין בו אבל כשאומר אמרה תורה בלא מפני מה היינו אף שאין הצדוקים מודים בו. תוס' מנחות (סה:) [ד"ה מה חרש וע' ר"ה ט"ז]

ב: לפעמים מביא מקרא בשם תנא כמו שמואל הקטן אומר בנפול אויבך אל תשמח והוא פסוק במשלי אלא ר"ל דהוי מרגלא בפומיה דשמואל הקטן דבר זה. תוס' כתובות (כב:) [ד"ה משום]:

מצינו שכל דבר שהיה מקובל המקבל בו לא הדר מיניה ודחק לקיים סברתו אבל אם אמרה מסברא דנפשיה לא יחזיק בסברתו אם ימצא קושיא עליו. תוס' ג' מינין (דף ל"ט) [ד"ה אמר ר"פ]: **ומה** ראית [ב] הכוונה היא דנימא איפכא אבל אין פירושו דנימא זה וזה תוספות שבועות (כא:) [ד"ה ומה]: **אי** שתיק תנא בחדא מכילתא אפשר דמהדר במכילתא אחריתי יש ללמוד מזה דכל היכא דאשכחן תנא מקשה לחבירו במשנה ושתיק אין לומר מדשתק הודה וקבל אלא אע"ג דשתק אפשר דמהדר בדוכתא אחריתי א"נ מהדר ולא חש הגמרא להזכירו וה"מ בשקטן שואל לגדול ושתק אפשר לומר שלא חש להשיבו אבל כשהגדול שואל לא אמר' שלא חש להשיבו אלא דשתיקה ג כהודאה דמיא (ב) [ג]: **כשאומר** הגמ' מעשה משמע שכך הלכה:

פעמים שאומר פלוני האי קרא לא דרש כגון ד כרת כריתות לא דרשי וכן וי"ו לא דרש וכדומה אין הכוונה דלא דרשי כלל אלא להאי דרשה קאמר דלא דרשי אלא דמפקא ליה לדרשה אחריתי. תוספות סנהדרין (יד:) [ד"ה ור"ש]:

כל לא דרשי. פירוש לדבות דבר שאין הסברא לדבות אבל דבר שיש סברא לדבות כ"ע דרשי כל לדבות. תוס' מנחות (נו:) [ד"ה אמר]:

אין מביאין ראיה ממקרא שנכתב קודם מ"ת תוס' מ"ק ה (דף כ') וי"מ דוקא בענין שאין הסברא מוכחת אבל מילתא דמסתברא אין לחלק בין קודם מתן תורה או לאחר מ"ת:

אע"פ שאין ראיה לדבר זכר לדבר. פי' משום שאינו מוכח לגמרי אינו אלא זכר לדבר. ורש"י [ד] והר"ן כתבו דמשום הכי אמרו שאין ראיה לדבר דדברי תורה מדברי קבלה לא ילפינן:

כביכול ר"ל התורה שנכתבה בב"ב אותיות יכולה לומר דבר זה אבל לנו אי אפשר לאמרו. א"נ ו כ"ב נוטריקון כתוב בתורה בענין אמרם אלמלא מקרא כתוב א"א לאמרו:

מצינו (בסוף יומא) ז שמביא ראיה (מדברי קבלה והדר) מן התורה [והדר מדברי קבלה] ופי' התוספות [בסוף יומא (עז.) ד"ה דתנן] דה"ק אפילו לא היה לנו פסוק לאסור מן התורה יש לנו לאסור מדרבנן מדברי קבלה:

דבר תורה משמע שתי לשונות דבר תורה ממש שהוא מן התורה ולפעמים ר"ל דבר תורה הלכה למשה מסיני ח: **אין** מוקדם ומאוחר בתורה בתרי עניני אבל בחד ענינא יש מוקדם ויש מאוחר (פסחים דף ו:) דאם לא כן כלל ופרט דלמא פרט וכלל הוא ופרט וכלל דלמא כלל ופרט הוא אלא ודאי כדאמרן והכי מסיק (בזבחים) [בפסחים דף ו:]: **בכל** התורה כולה לא בענין לעיכובא אלא בחד קרא סגי לעכב (אבל) [רק] בקדשים דבענין ט בכמה מקומות אשכחן למצוה לעכב מנין:

ותיפוק ליה. שלשה דרכים יש בו האחד שאינם מכחישין הדין או הענין ההוא אבל אומר תיפוק ליה מטעם אחר יותר פשוט או יותר מרווח. הב' כאשר באו שנים או שלשה טעמים על ענין אחד יקשה מכח ייחור כדאיתא ריש ברכות [ג.] מפני ג' דברים אין נכנסים לחורבה וכו' ותיפוק ליה משום מפולת ופרש"י למה לנו ג' טעמים די באחד. והג' אשר יכחיש הדין כדאיתא בסוף איהו נשך (עד:) גבי חתן שלקח נדוניא לבית חמיו וכו'. ותיפוק ליה דשליח שויה ע"ש בתוס' ד"ה תיפוק וכן בחולין (דף ח.) ותיפוק ליה משום שמנונית דאיסורא והוי תיפוק ליה בבחינת הטעם דרבא דאמר מותר מטעם מקלקל והמקשה אמר דאסור מטעם שמנונית:

בכל בשלמא יש בו מלחמה דאל"כ יאמר מי שאליו המלחמה ומי שאליו השלום ינוחנו ויהא שלמא רבא עליו אלא נראה שגם מי שאליו השלום יש נגדו קצת מלחמה או דוחק והוי כאילו אמר בשלמא לפלוני אע"ג שיש עליו קצת דוחק נוכל לסבול פירושו אלא לפלוני קשה קושיא גמורה:

כשמביא הגמרא ב' או ג' טעמים ובמקום אחר לא הזכיר אלא האחד יש להבין כי הוא העיקר. הרא"ש פ' היה קורא (סי' מ) ותוס' פ' ב"מ (כה:) [ד"ה גזירה]:

אין לדמות גזרות חכמים זה לזה אלא במקום שהגמרא מדמה. תשובות מהרי"ק סי' ק"ד:

כשאומר אמר פלוני אמר פלוני רבו הוא כמו א"ר יהודה אמר רב והיה רב רבו של רב יהודה ומ"מ לאו רבו דווקא קאמר אלא גדול ממנו וראוי להיות רבו אבל מקטן ממנו אין מביאין שמועה [ח]. תוס' (לד.) [פרק] אין עומדין ד"ה אמצעית וריש חולין (יד.): **על** הדוב כשאומר פלוני אמר בידוע שהוא חולק וכשהוא אומר אמר פלוני בידוע שאינו חולק אלא בא לסייע רק במקומות מועטים י מצינו פלוני אומר והוא [לא] חלק: כשאומר אמר פלוני משום פלוני לא משמע ממנו אבל מאחר שקבלה ממנו. רש"י פרק כל הבשר (דף קיג:). וגם היה גדול ממנו תוס' פ"ק דנדה (י:) [ד"ה אמר ר"י] וכתב הרשב"ם בב"ב (דף קד:) כשלא היה רבו מובהק אומר משום אבל מרבו אומר אמר פלוני אמר פלוני: ועוד יש הבדל אחר כשאומר אמר פלוני אמר פלוני שוים הם באותה סברא [ז] אבל כשאומר משום לא סבירא ליה לדידיה [ז]: **יא אין** רבוי אחר רבוי [א] אלא למעט ר"ל היכא דלא מצינו למדרש שני רבויין אבל היכא דמצינו למדרש דרשינן כדאשכחן בל"ב מדות דברייתא דר' אליעזר דדריש את גם לשני רבויים במקום אחד: יב **אין** מיעוט אחר מיעוט אלא לרבות ר"ל היכא דלא אשכחן למעט ב' מיעוטים כי הא דברייתא דר"א אשכחינן מיעוט אחר מיעוט [דכולהו למעוטי]:

מצינו מביעת עין על השמיעה בלשון תלמוד בגימטין (דף כג.) דקאמר סומא היאך מוחר

הגהות הגרי"ב א [נדרים לז:]: ב [ע"ס שר"ל להיפך ומסקנתם אין מילוק וכ"ה בתוס' דר"ה ה.]: ג [ע' תוספות ב"ב קב. ד"ה ומודה]: ד [תוס' עירובין טו: וש"מ]: ה [ובתוס' שלפנינו ליתא אבל הוא בירושלמי שהובא שם מקצתו מה:]: יב [יומא מג. מגילה כג: ועוד עשרה פעמים בש"ס]:

הגהות הריעב"ץ (א) אינו אלא פירוש ותקון הגמא הכתוב ולא שנו בו כל מלומה: (ב) עיין תשו' אמ"ה ז"ל (פ"ס קכ"ד): נתן דקלי כרי"כ:

הגהות בן אריה

מהם אין הכרעתו הכרעה. אבל הראב"ן מפרש שהוא בן עזאי כלומר תלמידים כיון שמשנו טעמם הוא שקול כמותם. ואולי גם הערוך לא העתיק לשון הר"ח ממש רק כונתו. והערוך מפרש דברי ר"ח כדעת תוס'). ולפי פי' הראב"ן הכרעה שלישית דוקא אבל הכרעה שניה היינו הכרעת תלמיד כמו ר"ע נגד ר"א ור' יהושע הוי הכרעה. ומפשר דע"ל להראב"ן מדקאמרינן שם ועוד הא הדר ביה ר"ע לגביה ר"י. משמע דה"ק דלפ"ז אם נאמר דהכרעת תלמיד הכרעה היא מ"מ הא הדר בי' ר"ע וסברא דהועוד הוא עיקר. [וכמ"ש התוס' בכמה דוכתי דהגמ' תועוד קא סמיך] והכרעת תלמיד הוה הכרעה והלכך אתרינן מי הכרעה שלישית מכרעת אבל הכרעה שניה היינו הכרעת תלמיד מכרעת. ולפי מלכי קשה קשה שלישית מכרעת מוכח (לפי פי' הראב"ן) דהכרעת תלמיד הוי הכרעה וע"ל לפי' הראב"ן דר' יוחנן גופי' הוה מספקא לי' מי' הכרעת שלישית לא דוקא אלא ה"ה שניה (וכפי' התוס') או הכרעה שלישית דוקא (וכפי' הראב"ן) לכן קאמר תרא כו' ועוד כו' ודו"ק. שוב מצאתי בתשו' רמ"ע סי' ה' שהעיר בדברי הראב"ן ע"ש: [א] דברי תורה כו' אבל גזרו מילתא בעלמא כו'. [ב"ק נ:]: [ב] ומה ראיה כו'. נ"ב ועי' תוס' עירובין לא: ד"ה מה ראיה דמפרשי לה בשם הרשב"ם דפירושו דומיא זה וזה. ובשבועות שם השיגו על פרש"י ז"ל: [ג] מי שתיק תנא כו' אלא דשתיקה כהודאה דמיא. עי' הגהות מהרי"ב וע"ע מלחמות לרמב"ן פ"ק דסוכה גבי אומו עפא היכן מעמידו מ"ש בזה (ומדמסמיך החכם המחבר האי סברא כללא להא דאמרינן בפסחים שתיק לי' במכילתא אחריתא ושם אימא גבי ר' אליעזר ור' יהושע לכאורה נסתר דברי התוס' דבוכה וק"ל): [ד] אע"פ שאין ראיה לדבר כו' ורש"י כו'. [פ"ק דפסחים ד:]: [ה] כשאומר אמר פלוני כו' אבל מקטן ממנו אין מביאין שמועה. נ"ב ובשבת טו: איתא אמר ר' יוחנן אמר ר' (ונראה שהוא ר"ח ריש לקיש) ואמר שמועה משום תלמידו. מיהו מצינו בריש יומא (ג.) שהשיג ר"י לר"ל וא"ל אלא מר כו' הרי קרוי ליה מר. ומשום דתלמיד מבר הוה לו וכדאיתא בתוספות נד: דאמר ר' יוחנן ומה דעשה שכנגדי חלק עלי ע"ש. ועי' תוס' ערכין ה. ד"ה והא מר כו' וע"ע שבת פ' כמה אשה (מז:) איתא אלא אמר רב יהודה משמיה דאמי. ואמי היה קטן מאד בימי רב יהודה וכדאיתא בערכי פסחים. ועי' תש"ש בס"ד: [ו] על הרוב כו' ועוד יש הבדל אחר כשאומר אמר פלוני אמר פלוני שוים הם בחומה שבנה. כן משמע (שבת מז.) דמקשינן שם ומי אמר ר' יוחנן הכי כו'. ועי' היטב ביאור הגאון החסיד זצוק"ל בחו"ח ריש סי' תמ"ג: [ז] אבל כשאומר משום לא מ"ל לדידיה. נ"ב אין זה מוסכם וזה עולה לפי דעת בעה"מ פ"ק דקידושין דאין הלכה כרש"י אומר בעקינא פעמים שאדם קורא ק"ש כו' דלשיטתו פליגי הני תרי בריתות דשם וחדא אמר רש"י משום ר"ע ולית לא מ"ל. ומשום הכי לא מקשה מרש"י ארש"י (וכמו שהקשה שם הרמב"ן במלחמות) אבל לשיטת הרי"ף והפוסקים שם דלא פליגי. ועיקר לאיתם מדלא מקשינן שם דר"ש אדר"ש (וכמ"ש במלחמות שם) ש"מ דלית להו האי כללא. ודוחק לחלק בהאי כללא (להפוסקים) בין אמוראי לתנאי. דמגלן הוא. והעיקר נראה בהאי כללא לדעת הפוסקים דאין מילוק בין אמר פלוני אמר פלוני לא משום פלוני מסתמא אמרינן דאיתו נמי קפל הכי. אלא משום דוחק גדול אמרינן הא דידי' הא דרביה. וכל היכא דלא אמרינן בהדיא בגמרא כן. אנן לא אמרינן הכי. (והא דאמרינן עירובין לו.) דמקשינן התם דר' יוסי אדר"י דאמר אנטונלמוס העיד משום תמשה זקניס. ומשנינן שם ואינעית אימא הא דידי' הא דרבי' ואמרינן דיקא נמי דקתני אמר ר"י ר' יו. בתמת הדיקא נמי שם מגומגם קצת. ורבא לא סמיך על הדיקא נמי ומתרץ לה דלא קשיא דר"י אדר"י. ועי' ריטב"א שם. ועי' ב"ק כט: ונדה מא: ואזדא ר"י כו' וע"ע ברכות (כב. מקשיא לי' לר' אלעזר כו' משום רבינו כו'. ושם (טו.) ר"מ אומר משום הא"ע כו' אפי' אימא ר"מ כרבנן ס"ל וכו' ושם (מ.) אמר רבא בר שמואל משום ר"מ כו' הדר מר משמעתיה כו'. ועי' בב"ז בהקדמת הגאון בעל סדר הדורות ריש מקום עיון בדברינו שם שבתב על דברי התוס' נדה יד: סד"ה מאי לאו בזקנים כו' מדקאמר ר' חייא לי' אף אתה כו' ולא קאמר אף אתה רבי ש"מ דמקבעוהו אמר שהוא תלמיד חבר. כדאמרינן בשלהי מי שמת בן עזאי תלמיד חבר כו' וכתב ע"ז הגר"ז ז"ל ח"ל. גם לזה יש סתירה מדהא מצינו כו' ע"ש. ופיש הגר"ז אין רחי' מכח שקרלו מר שהוא רבו גם אף שלא קרלו מר רבו הוא עכ"ל. ואני תמה על הגאון בעל סדר הדורות איך דחה דברי התוס' בשתי ידיים בתקום שהכאו ראיה לדבריהם מדבר מפורש בפ' מי שמת מבן עזאי ע"ש ובתשב"ם שם. והכי נמי אמרינן ברכות (כז:) דר' ירמיה בר אבא תלמיד חבר (לרב) הוה. והיינו דקאמר ליה ריב"א לרב מי בתלא ולא אמר מי בתל מר ע"כ מבואר להדיא כדברי התוס' דלתלמיד גמור אינו רשאי לומר לרבי בלשון

תוס' שם. ולענ"ד גם על פי' רשב"ם בתוס' הוריות שם (נ ע"ב) ד"ה הרי אלו ודו"ק בב"ז:

באשתו אלא במביעת עינא דקלא. וכן וכל העם רואים את הקולות לפי שהחרשים משותפים: **בתוס'** דניזר (דף לז:) [ד"ה ה"ג] אפילו מאן דלא דריש כל מכל דריש. [ב] ובתוספות דפסחים (דף מג:) [ד"ה כמאן] אפילו רבנן דלא דרשי כל כי כל דרשי: **כל** היכא דאיכא פלוגי ופלוגי דאמרי תרווייהו בידוע שהוא בר פלוגתיה בכ"מ ובדבר הזה הושוו כגון רב ושמואל דאמרי תרווייהו. וכן הרבה: **כל** פטורים רשבת פטור אבל אסור לבר מחלת פטור ומותר יא ואלו הן צבי שנכנס לבית וכו' הצד נחש בשבת והמפים מורסא בשבת פטור ומותר:

אלמלא באל"ף הוא כמו אלו לא ואלמלי ביו"ד הוא כמו אלו היה תוס' מגילה [בא.] ד"ה אלמלא: **כי** סליק רבי פלוגי ר"ל מבבל לא"י וכי אתא רבי פלוגי ר"ל מארץ ישראל לבבל:

דרך התלמוד לומר חשבון מופלג ולאו דוקא אלא נחמא והני מילי ממאה ולמעלה אבל ממאה ולמטה דוקא הוא פ"ק דעירובין (ב:):

פרק מי שמתו [ג] מאי דברי הכל רבנן דרבנן לגבי רבי מאיר דברי הכל היא:

במערבא אמרי הוא ארץ ישראל שנקרא מערב גבי בבל:

ברבי כמו רבי שמעון ברבי (הך ר"ש ברבי לאו דוקא דלא ע"ש כן נקרא אלא מפני שהיה בן רבי כמבואר בכתובות קג: לפיכך נקרא ר"ש בר רבי בכמה דוכתי ולפעמים ר"ש ברבי והוא הקיצור מן בר רבי אבן בקדושין כא: יודן ברבי פרש"י יודן שמו וגדול בדורו היה וכל היכא דקרי ליה ברבי לשון חכמה וחריפות הוא (חולין כח.) רבי אליעזר הקפר ברבי ז"ל רש"י ברבי גדול הדור (חולין נז.) מדבריו של ברבי ז"ל רש"י ברבי חזקיה שהיה גדול בדורו (עירובין נג.) ז"ל רש"י ר' אושעיא ברבי אדם גדול בדורו וכל היכא דקרי ברבי הכי פירושו (ע"א מג.) אליעזר הקפר ברבי ז"ל רש"י ברבי כלומר אדם גדול וכן קורין לו בבני (חולין קלז. קרי רבי לר' יוסי ברבי פרש"י גדול בדורו (בכורות כד:) אחאי ברבי ז"ל רש"י אחאי ברבי אדם גדול וחשוב בדורו (בע"א ח:) ר' יוסי ברבי לא פרש"י כלום יב (יבמות קכא:) לא כך היה יג מעשה בר' אושעיא ברבי לא פרש"י כלום ודע דבקדושין לב: מה זה יהושע וכו' ורבן גמליאל ברבי עומד וכו' ז"ל רש"י כלומר אדם גדול וכן כל ברבי שבגמרא והרש"ל מוזכן מלת ברבי ע"ש ולא ידעתי למה דהא מצינו בשבת קטו: רבן גמליאל ברבי ז"ל רש"י לא שהיה בנו של רבי אלא אדם גדול קרי ברבי ועי' מ"ש בזה בערוך ערך קלד אמנם בחולין נב: הוא דאמר כי האי תנא דתניא ברבי אומר כו' איכא דאמרי הא מני ברבי היא דתניא ברבי אומר וכו' ז"ל רש"י ברבי שם חכם וכן במכות ה: תני ברבי אומר לא הרגו נהרגין וכו' ז"ל רש"י ברבי אומר כך היה שמו ולכאורה צע"ג דהא הך ברייתא דתנא ברבי לא הרגו וכו' מייתי נמי הש"ס (בחולין יא:) וכתב רש"י בזה"ל והתניא ברבי אומר לא דרענן מנו אלא אחד גדול בתורה היה ועל שם כך נקרא ברבי כדאשכחן וכו' ובחיבורי הפלאה שבערכין [ד] בערך קלד כתבתי פירוש נכון בישוב דברי אלו וצע"ג על הרש"ל במכות ה' שלא ראה מ"ש רש"י בחולין יא:) וכיוצא בו לשון גדולה וחשיבות הוא חה דוקא כשמזכיר שם החכם ומוסיף עליו בכינוי רבי אבל כשאינו מזכיר שמו אלא ברבי לבד אז הוא שם העצם. בפ"ק דמכות דף ה: ברבי יד אוסר. ופירש רש"י כך שמו:

עובדא הוה בר' פלוגי ור' פלוגי בי ר' פלוגי ר"ל עובדא הוה בי רבי פלוגי ואותו פלוגי הלך למדרשו של פלוגי לעיין שניהם בדבר וכן פירש"י בקדושין (ג.) גבי עובדא הוה בי רב חסדא ורב חסדא בי רב הונא: **חמשה** פסוקים אין להם הכרע יומא (דף נב.) וכתב ביכין שמועה בשם הרא"ש דמתוך הכתוב אין להם הכרע אבל מבי אתא עזרא ואפסקינהו יש להם הכרע: **אין** הלכה כשיטה הר"ן פ"ק דסוכה [דף רלב:] פי' כל היכא שאומר בגמרא פלוגי ופלוגי פ"ל כך הוי שיטה וקבלה הוא ביד הגאונים דלית הלכתא כשיטה והטעם יש מי שאומר מפני שדרך חכמים לאחוז דרך קצרה ולפום דקא חזינן דקא מפרשי מאן דס"ל האי סברא ואמרי פלוגי ופלוגי אמרו כך ידענן דמיעוט הם האומרים כך ורובא איפכא ס"ל ואמטו להכי מפרשי שמותייהו הלכך לית הלכתא כוותייהו דמאן דסביראי ליה איפכא הם הרבים ויחיד ורבים הלכה כרבים. ובנין אב שממנו למדו הגאונים שאין הלכה כשיטה בפרק איהו נשך [סט. ע"ש בתוס' ד"ה אלא]:

מו אין מקרא יוצא מידי פשוטו (ג) רצה לומר שאין המדרש לבד עיקר אלא שניהם אמת המדרש והפשט והכתוב סובל את הכל: **דיעבד** מורכב משני מלות דאי עבד:

במה דברים אמורים לעולם לחלוק אימתי פעמים לחלוק מו פעמים לפרש:

כל היכא דאיכא יעוד. ואומר. וכתיב. הוא לחזק הדבר יותר וכשנראה לו שאין מחזק הדבר יותר פרכינן מאי יעוד מאי דאומר מאי דכתיב יעוד"ז אי נמי כמו יעוד:

צריך כתב בג"ה כל צריך הוא מדרבנן [ה] דאי

מבוא התלמוד

מחלוקת התנאים א יחיד ורבים הלכה כרבים: ב מחלוקת דמתניתין ואח"כ סתם הלכה כסתם. סתם ואחר כך מחלוקת אין הלכה כסתם והני מילי בחדא מסכתא אבל בתרתי לא אמרינן: מחלוקת בברייתא וסתם משנה הלכה כסתם משנה מחלוקת במתניתין וסתם בברייתא אין הלכה כסתם דברייתא. והיינו דאמרינן ג אם רבי לא שנאה רבי חייא מנין לו:

ד סתם מתניתין ר"מ. סתם תוספתא רבי נחמיה. סתם ספרא רבי יהודה. סתם ספרי רבי שמעון. וכולהו אליבא דרבי עקיבא שתלמידיו היו: ה רבי מאיר ורבי יהודה הלכה כרבי יהודה. ר"מ ורבי יוסי הלכה כרבי יוסי. רבי מאיר ורבי שמעון [ח] ו הלכה כרבי שמעון. רבי מאיר ורבי אליעזר בן יעקב הלכה כראב"י. ז משנת ראב"י קב ונקי. ח יש אומרים רבי נתן. אחרים רבי מאיר. ט כל מקום ששנה רבי שמעון בן גמליאל במשנתינו הלכה כמותו. חוץ מערב וציידן וראיה אחרונה רבי בכל מקום הלכה כמותו מחברו (א) רבי (ב) ורשב"א הלכה כרבי. רבי ורבי יוסי בר' יהודה הלכה כרבי. רבי ורבי ישמעאל ברבי יוסי הלכה כרבי. ובזמן שאמר בשם אביו הלכה כאביו. רבי ורשב"ג הלכה כרשב"ג. כל מקום ששנה רבי שמעון ב"א [בלא] מחלוקת הלכה כמותו. רבי ור' יהודה הלכה כרבי. רבי ור"מ הלכה כרבי. רבי אליעזר ורבי יהושע הלכה כרבי יהושע. רבי אליעזר ור' גמליאל הלכה כר"ג ואין הלכה כתלמידי רבי אליעזר חוץ משמונה הלכות. ב"ש וב"ה הלכה כב"ה חוץ י משש

עובדא הוה בי רבי פלוגי ואותו פלוגי הלך למדרשו של פלוגי לעיין שניהם בדבר וכן פירש"י בקדושין (ג.) גבי עובדא הוה בי רב חסדא ורב חסדא בי רב הונא: **חמשה** פסוקים אין להם הכרע יומא (דף נב.) וכתב ביכין שמועה בשם הרא"ש דמתוך הכתוב אין להם הכרע אבל מבי אתא עזרא ואפסקינהו יש להם הכרע: **אין** הלכה כשיטה הר"ן פ"ק דסוכה [דף רלב:] פי' כל היכא שאומר בגמרא פלוגי ופלוגי פ"ל כך הוי שיטה וקבלה הוא ביד הגאונים דלית הלכתא כשיטה והטעם יש מי שאומר מפני שדרך חכמים לאחוז דרך קצרה ולפום דקא חזינן דקא מפרשי מאן דס"ל האי סברא ואמרי פלוגי ופלוגי אמרו כך ידענן דמיעוט הם האומרים כך ורובא איפכא ס"ל ואמטו להכי מפרשי שמותייהו הלכך לית הלכתא כוותייהו דמאן דסביראי ליה איפכא הם הרבים ויחיד ורבים הלכה כרבים. ובנין אב שממנו למדו הגאונים שאין הלכה כשיטה בפרק איהו נשך [סט. ע"ש בתוס' ד"ה אלא]:

מו אין מקרא יוצא מידי פשוטו (ג) רצה לומר שאין המדרש לבד עיקר אלא שניהם אמת המדרש והפשט והכתוב סובל את הכל: **דיעבד** מורכב משני מלות דאי עבד:

במה דברים אמורים לעולם לחלוק אימתי פעמים לחלוק מו פעמים לפרש:

כל היכא דאיכא יעוד. ואומר. וכתיב. הוא לחזק הדבר יותר וכשנראה לו שאין מחזק הדבר יותר פרכינן מאי יעוד מאי דאומר מאי דכתיב יעוד"ז אי נמי כמו יעוד:

צריך כתב בג"ה כל צריך הוא מדרבנן [ה] דאי מדאורייתא חייב מיבעיא ליה:

כשאומר בקבלה דין אחד הכתוב בתורה צריך שיאמר הנביא שום חידוש על מה שכתוב בתורה או איזה פירוש אבל כשאינו מחדש דבר מקשינן מאי קמ"ל ואין לתרץ תורה קמהדר. סנהדרין (דף פא:):

כתב בת"ה ש"נ פ"א סימן ל' כל היכא דאיתמר רבנן דבי רבי רצה לומר תלמידים בני הישיבה. כי רב לא רב ממש יז אלא ב"ה: ובפ"ב ס' קמ"ב דאמרי בי רב [ז] הוא רב ממש יח צורבא מרבנן פ' בחור והוהוא מרבנן היינו זקן (יש ביצה דף יט):

אל תקרי. כתוב בהליכות אלי סימן ג' אל תקרי רק כזו אלא כזו וכזו דמשמע הכי ומשמע הכי. שם סימן ד' מצינו אל תקרי כשאינו משנה אלא מדגש לרפי. ושם סי' תרע"ז דכל היכא דקאמר על פסוק א' קרי ביה הכי והמקרא והמסורת כי הדדי נינהו ואין חילוק אלא בנקודות אף דקאמר בגמרא קרי ביה הכי אין הכוונה לומר שדורש מקרא ומסורת

אלא צריך שהב' דרשות תהיין בכלל המקרא:

כל פסוק שצריך לגופו (לא) נילף [ז] מיניה ושאינו צריך לגופו לגלויי בעלמא וכן כל שיטת עליה ריש יבמות (מ"ה) [ספר כריתות]:

פעמים נשאר תיבה שלא ידענו לדרוש אליבא דחד תנא ויש אליבא דס"ע כי הא חמור דבור לר' יהודה ושה דאבידה לדברי הכל קשיא. ב"מ (דף כז:):

אפילו כתב הרא"ש ז"ל בריש הלכות ציצית שבמקום שהיה לו לומר אפילו ואמר ואפילו מרבי תרי מילי והביא ראיה לדבר [וכן כתבו תוספות מנחות (מז:) ד"ה תכלת]:

כל כללות שבגמרא שהלכה כמותם כולהו ק"ל הכי בר מהיכא דמפרש גמרא דלית הלכתא כ רשב"ם ב"ב (דף קלג.) והרשב"א בתשובה סי' תרפ"ח שכל הכללים שהלכה כמותן יש הרבה מהם שיוצא מהכלל ואינו כלל בכולו: **רב** רבן של כל בני הגולה היה וראש ישיבה לישראל חוץ משמואל רש"י פ"ק דביצה [ט. וכ"כ כתבו תוס' שם בר"ה והאמר]. ומהרי"ק כתב דאכל האמוראים פרכינן מרב חוץ משמואל [ודע דגם ברבה מצינו כן ע' רש"י בב"ק לג: ד"ה ה"ג כו' וע' בתוספות מ"ק ב: ד"ה חייב]. ורב אבא היה שמו אלא שכמו שקורין לרבי יהודה הנשיא בארץ ישראל רבי קורין לו רב בבבל [ע' בערוך ערך אביי] רשב"ם ב"ב (דף נב.) **כא**:

אלו הם האמוראים שהיו שנים [ט] בשם אחד תרי רב יצחק בר אבדימי אחד רבו של רב ואחד בזמן רבא. תוס' ריש יבמות [נ. ד"ה דאמר]: תרי רב ירמיה הוו ואחד בימי שמואל [תוס' קדושין מו. ד"ה נראים]: תרי רב הונא הוו. תוס' ניטין (דף יא.) [ד"ה יתיב]: תרי רב המנונא הוו אחד תלמיד דרב ואחד חבר לרב חסדא. [תוס'] עירובין דף ס"ג ע"א [ד"ה ר"ה]: תרי רב כהנא א' תלמידו דרב כמבואר ב"ק קז. ובב"ב ק. ובשאר דוכתא טובא והשני בימי רב אשי ע' תוספות מנחות קב. [ד"ה אמר ר"א] ובקדושין ח. כתבו תוספות [ד"ה רב כהנא] דתרי רב כהנא הוו א' נמי יש לומר וכו' ובחולין קלב. כתבו תוס' דרב כהנא הראשון לא היה כהן [י] ורב כהנא אחרון היה כהן. רב זירא לחוד ורבי זירא לחוד כ"כ תוספות מנחות מ: [ד"ה ר"ז] דלא כרש"י שכתב בכתובות מג: ובמ"ק כה: דרבבל הוה נקרא רב זירא ובא"י נקרא רבי זירא. (תרי רב אסי תוספות שבת מה: [ד"ה לאו ותוס' חולין יט. ד"ה אמר ר"ה) תרי רשב"ג תוס' כתובות סא: [ד"ה הלכה] ובע"ז לב. [ד"ה אבל] תרי רבנן ע' רש"י יומא ל: אבל תוס' שם בד"ה נימא מיאנו בזה. תרי רבי יאשיה קדושין לו: סוטה יט. עיין רש"י שם. תרי רבי ישמעאל בן אלישע תוס' יבמות קד. [ד"ה אמר ר"] תרי רב הונא תוס' חולין יג. [ד"ה בעא] ובחיבורי "יש "סדר "למשנה בסוכה מ"ה פ"ב כתבתי דיש אומרים דתרי ר"א ברבי צדוק הוו אבל שיטת תוס' דחדא הוה. תרי רבי יהודה נשיאה תוס' ר"ה כ. [ד"ה שלח ליה] ותוס' ע"ז לו. [ד"ה אשר האריכו בזה ע"ש. תרי רבי יוסי ב"ר חנינא אחד מהם תנא ע' תוס' נזיר כט. [ד"ה ה"ג] ר' יוחנן א' תנא הוי ע' תוספות כתובות ח. [ד"ה ה רב תנא הוא] ותוס' נזיר ס"ה. [ד"ה הוא דאמר]. רב אמי לחוד ורבי אמי לחוד תוס' ב"ב יא: [ד"ה בעא]. רב אסי לחוד ורבי אסי לחוד [תוספות שבת מה:] תוס' חולין יט. רב ירמיה לחוד ורבי ירמיה לחוד תוס' פסחים קו: [ד"ה שבקיה] ובמגילה יח: וכן במנחות לב: נזכר בברייתא לחוד. רב אושעיא לחוד ורבי אושעיא לחוד תוס' עירובין סח. [ד"ה אמר ר"א] בשם ר"ת וכ"כ תוס' ביבמות יט. [ד"ה תרי]. תרי רב מרי בר רחל גמרא שבת קנד. ע"ש בתוס' [ד"ה ואמרי לה] ובתוס' ב"מ עג: [ד"ה ר"מ בר רחל]. תרי רבי שמעון בן אלעזר ע' תוס' מנחות לא: [ד"ה רשב"א]. תרי רבי יהודה בן בתירה ע' תוס' מנחות סה: [ד"ה ריב"ב]. תרי רפרם בר פפא הוו כך הוכיח פני יהושע בברכות דף ח. ד"ה א"ל רבא. תרי ר"נ בר יצחק ניטין לא: (ועיין רש"י בכורות מב: [ד"ה חולי:) [שכתב דהוו תרי ר' אלעאי]: תרי ר' אבהו תרי רב אידי בר אבין תרי (ר') יוחנן כ"ג: תרי ר'

הגהות הגרי"ב **א** [בכרכות ט. וש"נ]: **ב** [יבמות מו:]: **ג** [יבמות מג. וש"נ]: **ד** [סנהדרין פו.]: **ה** [עירובין מו:]: **ו** [ע' עירובין מו:]: **ז** [ע' תוי"ט ע"פ דמולין משנה ז ועי' עוד שם בקוף הפרק הטעם]: **ז** [יבמות מט: ומ"ש מט: ועי"ש]: **ח** [הוריות יג:]: **ט** [ניטין לח. וש"נ]: **י** [בעדיות משנה רפ"ז ליתא רק ג' דברים]: **יא** [שבת ג.]: **יב** יבמות קה: מדבריו של נרבי ר' יוסי כל נרבי לשון מדם גדול: **יג** [בגמרא ליתא בשורש קס"ה דלא נאמרו כל הכללים אלא בדיעבד הנהוגים מה"ז ע"ש וכ"מ קצת מתוס' שבת ע: סוף ד"ה נדלק]: **כא** [ועי' תוס' יבמות מז:]:

הגהות הריעב"ץ (א) ולא מתבריו: (ב) ולאמ"ש: (ג) בא"ל (דל"מ) אשכחן אחיא ג"ש ומפקא לקרא ממשמעותיה לגמרי ובפ"ב דסוטה (דט"ז בגמ') הלכה עוקבת ושוקרת אם המקרא:

הגהות בן אריה

[ב] בתוס' דנזיר כו' ובתוס' פסחים אפילו לרבנן דלא דרשי כל כי כל דרשי. נ"ב זה מבואר שם בגמ' להדיא. והתוס' שם ד"ה מאן מדשו וכתבו ועוד נראה לר"י דאפילו לרבנן דלא דרשי כל דרשי בעלמא כו' ודקא הכא לא דרשי בדבר שאין סברה לרבות כו' עכ"ל. וכמ"ש החכם המחבר לעיל בשם תוס' מנחות: [ג] פרק מי שמתו. ל"ל מי שמת (נ"ב קנד:). [ד] נרבי כו'. (בהגהות הג' מהרי"פ) ולכאורה לע"ג כו' ובהפלאה שבערכין כו'. נ"ב ואמנמו לא זכינו לספרו העלאה שבערכין. ונראה דמה שכתב רש"י נמכוח נרבי לומר כך היה שמו. אין כוונת רש"י ז"ל דזה היה שמו העלמי (וכמ"ש הרש"ל שם החכם המחבר כאן) הנקרא לו מתולדתו אלא אח"כ על שם מכמתו היה שמו נרבי. כלומר גדול הדור וכמ"ש רש"י תוקן שם. וכוונת רש"י אלא לפרש נרבי כמו בר רבי ונקרא על שם אבי כמו ר"ש בר רבי אלא שזה שמו: [ה] לריך כתב בג"ה כל לריך מדרבנן. נ"ב והא דאמרינן (סוכה יח:) לולב לריך אגד והתם מדאורייתא למאן דס"ל הכי כדאיתא. וכל קמי על הולב ולא אמר הכא דקמי אל האדם שלריך לעשות בהא כתב הרב המחבר הוא. ועדיין הדבר לריך תלמוד דהא אשכחן לריך ומדאורייתא (בכרכות טו.) אלא דשם אמרינן לריך לכתאלה מעשה (עי' רש"י שם) ואמרינן שם ע"ג ובכמה דוכתי דיש לומר לריך ואין לו מקנה: [ו] כתוב בת"ם כו' דאמרי בי רב הוא רב ממש. עי' תוס' שבת מג: ד"ה דכו"ע שבתבו דפרכינן מאמרי בי רב אבא. ומנרכינן מילתא דרב ודאמרי בי רב: [ז] כל פסוק שלריך לגופו (לא) נילף. מיבא "לא" נמתק

מבואר למעיין בשיטת עליה שם ומתוס' שם: [ח] ר"מ ור"ש הלכה כר"ש. עי' הגהות הג' מהרי"פ. נ"ב עי' בה"ג בהלכות קטנות דבני מערבא אימא שם כן. (ורוב דברי המחבר מזה מבואר שם) [וכ"ה מירושלמי שביעית פ"מ מ"ז. ועי' כ"מ פ"ה מהל' שמיטה ה"ד] ואף שבגמ' דילן לא איפשטא ספק המחבר בהלכות קטנות דשם לא שנקיון פשיטותא דידהו מקמי בעיא דילן. כ"ל דעת המחבר מזה. [מיהו מהלכות קטנות שם אין ראיה. דהא שם אימא ר"י ור"ש הלכה כר"ש ע"ש (המיתו הבעל העיטור אות פ' פקדון) וא"כ השתא לגבי ר"י הלכה כר"ש כ"ש לגבי ר"מ. אבל תלמוד דידן דס"ל דר"י ור"ש הלכה כר"י הלך מיבעיא לן ר"מ ור"ש הלכה כמאן. והמחבר השמיט הא דר"י ור"ש. ואולי טעות הדפוס הוא]: [ט] אלו הן האמוראים שהיו שנים כו' עי' תשו' חות השני סי' ר"ח י"ט: [י] בהגהת הג' מהרי"פ. ונ"ב דרב כהנא הראשון לא היה כהן. נ"ב ומירושלמי פ"ב דר"ה אימא ר"ה ר"ה אימא בר בא היה קאים ומלאי עבל רב כהנא הוקם ליה תלמי אין אחוותי מן דחסל ר' חיי בר בא מן גלותי יתיב לי דלא יעבור קומי (עי' ברכות כז) רב כהנא אורין בגלותי מן דחסל רב כהנא א"ל הכין אתון נהגין נגירין מנעבין רבנן. א"ל ר' אבא מדמים עלי וכמיב על דמים עלי אם יתכפר גו' מכם ומנתה אינו מתכפר אבל מתכפר לו בתפלה ע"כ. מבואר דרב כהנא הקדמון שהיה בימי רב חי' בר בא היה כהן. ואולי לדברי התוספות ל"ל דאמו היתה מדמים עלי וכמ"ש רש"י ז"ל על רבא (ר"ה יח.) ד"ה אמי ורבא כו' ע"ש. וע"ע רא"ש סוף בכורות:

מבוא התלמוד

קיצור כללי התלמוד

יהושע בן פרחיה וע״ מזה בתשוב׳ ח״ה סימן נ׳ תלתא רבי אבהו הוו ע״ באר שבע ריש הוריות עוד בב״ש בסוטה לח. רוצה לומר דתרי רב חסדא הוו והארכתי בזה בס״ד בהפלאה שבערכין ערך חזן וביש סדר למשנה תרומות פ״ב מ״ד כתבתי לחלק ר׳ אלעאי היו״ד בסופו הוה תנא ור׳ אילעא היו״ד אחר אל״ף היה אמורא ע״ש. תרי חוני המעגל וחשני היה בן בנו של חוני המעגל הראשון. תרי חזקיה רשב״א בגיטין פ׳ המגרש אחד רבו של ר׳ יוחנן ואחד חזקיה בריה דרב חייא בריה דרב כהנא. תרי רב אשי הוו ואחד רב אשי הקדמון י: תרי רב אדא בר אהבה הוו אחד חבר לרב ושמואל. ואחד תלמיד דרבא. תוס׳ סדר תענית [כ: ד״ה א״ל וע״ תוס׳ קדושין עב: ד״ה היום]. תרי רב מרי בר איסק הוו אחד בימי רב אשי ואחד בימי רב חסדא יבמות דף כא: (ע״ב בתוס׳ ד״ה ר״א): תרי ר׳ שמעון בן יהוצדק הוו יא אחד רבו של ר׳ יוחנן: תרי רבינא הוו הרא״ש אלו טרפות (סי׳ כג) [וכן כתבו תוס׳ חולין מח. ד״ה אמר רבינא]:

מחלוקת ואח״כ סתם הלכה כסתם משום דכיון דמייתי מחלוקת ברישא והדר סתם לן כחד משמע דקמו רבנן בטעמייהו דהך רבנן ומסתבר להו טעמא דהאיך וסתם לן רבי כוותיה הלכך הלכה כאותו סתם. וה״מ בחדא מסכת אבל בתרתי מסכת לא דקי״ל אין סדר למשנה כלומר סידרא דמתני׳ לאו דוקא ושמא המשנה האחרונה נשנית ראשונה בבה״מ והוי סתם ואחר כך מחלוקת. וכי אמרינן אין סדר למשנה ה״מ לענין מחלוקת ואח״כ סתם מפני שרבי לא היה שונה לתלמידיו אלא במקום שלבם חפץ. אבל רבי כשסדר המסכתות על הסדר סידרם וצריך טעם בכל מסכתא ומסכתא למה נשנית אחר שלפניה יב:

אע״פ שנהגו חכמים לומר פלוני ופלוני הלכה כפלוני היכא דאיכא תרי אמוראי בתראי דקיימי כחד מיניהו הלכה כמותו וכל היכא דאיכא תרי תנאי או תרי אמוראי ולא איתמר הלכתא לא כמר ולא כמר אי איכא רב במקום תלמיד ליח הלכתא כתלמיד במקום הרב עד רבא ומכאן ואילך הלכתא כבתראי:

פסקינן כרבא משום דרבו של רב פפא היה וחשוב בחכמה יותר. תוס׳ ע״ז (דף נט:) [ד״ה אמר ר״פ] (ועי׳ בריא״ש שם ססי׳ יב) ופסקינן כרב הונא דיותר גדול מחייא בר רב הונה. הרא״ש פרק כיצד מעברין (סי׳ ג) וכן בכל מקום ההלכה כהגדול. הרשב״א בשאלה סי׳ רנ״ג ע״ש: יג **הלכה** כרב באיסורי וכשמואל בדיני והטעם לפי שידעו ששמואל היה רגיל תמיד לפסוק דינין לכך היה מדקדק בהם ויורד לעומקן ומשכיל על דבר אמת. וכרב באיסורי משום שהיה רגיל לפסוק בהן. הרא״ש פ׳ שור שנגח ד׳ וה׳ (סי׳ ד):

בק״ב (א) דברים הלכה כראב״י ולכך אמרו משנת ראב״י קב ונקי הרא״ש פרק מי שהוציאוהו (סי׳ ב): **כשאמרו** הלכה כרשב״ג במשנתינו היינו משנה אבל ברייתא לא אלא הלכה כרבנן. דמשנתינו מתניתין משמע אבל יד היכא דאמרי משנה היינו נמי ברייתא כדאמרי׳ בעלמא משנת ראב״י קב ונקי ומשום הכי ק״ל כותיה בין במשנה ובין בברייתא טו: טז הלכה כר״מ בגזירותיו שהיה גוזר ומחמיר על דברי תורה [פרק אע״פ (נז. ס:)] ודוקא גזרותיו אבל קנסותיו לא (פרק אע״פ) [עי׳ בתוס׳ ב״ק ל: ד״ה וחכ״א יז]:

כל המיקל בארץ הלכה כמותו בחוצה לארץ (ברכות לו.):

הלכה כדברי המיקל באבל וכן בעירובין ואפילו יחיד אצל רבים יח. אבל לענין קריעה יט לא אמרינן הלכה כדברי המיקל. וי״א ה״מ בפלוגתא דתנאי אבל בפלוגתא דאמוראי אין הלכה כדברי המיקל כ: **כל** רב יוסף דכוליה גמרא הוא רב יוסף בר חייא. כא רדב״ז:

כל רב יהודה סתם ר׳ יהודה בריה דרב יחזקאל וכל רבה סתם הוא רבה בר נחמני ורב נחמן סתם הוא רב נחמן בר יצחק לדעת רש״י בגיטין פ׳ כל הגט (לא:) ולדעת התוס׳ [שם בד״ה אנא לא] הוא רב נחמן בר יעקב: כב **רבי** יהודה הנשיא הוא רבינו הקדוש שחיבר המשנה ואיכא אחרינא ר׳ יהודא נשיאה ואמורא הוא. כדמוכח פ׳ אין מעמידין (לו.):

כל רב ומר מבבל וכל רבי מא״י לפי שבא״י סומכין לדון דיני קנסות וזה שתמצא בהרבה מקומות כג רב זירא ורבי זירא שקודם שעלה לארץ ישראל היו קורין לו רב זירא לאחר שעלה ונסמך נקרא רבי זירא ולא מצינו מחכמי המשנה שנקרא רב ומר:

רב מרי בר רחל בת שמואל היתה ונשבית ונשאה גוי ונתגייר ושמו איסור גיורא כד רב מרי הורתו שלא בקדושה היה ומחמת כבודו יחסוהו על שם אמו:

רבי יהושע בן קרחה בנו של ר״ע היה ונקרא כן לפי שר׳ עקיבא קרח היה כמו שאמר עליו כה (רבי אלעזר בן עזריה) כל חכמי ישראל דומים לפני כקליפת השום חוץ מהקרח הזה. [ע׳ בתוס׳ ב״ב קיג. [ד״ה ומטו בה] ותוס׳ פסחים קיב. [ד״ה צוה ר״ע] ובשבת קנ. ד״ה וריב״ק הוא]:

כל ר׳ אלעזר סתם האמור בתלמוד הוא ר׳ אלעזר בן פרת [וכל ר׳ אלעזר סתם האמור במשנה ובריייתא הוא ר״א בן שמוע] [רש״י בשבת יט: ד״ה ר׳ אלעזר וכ״כ עוד בבמה דוכתי]:

כל מקום שהולכין בתוספתא וספרא וספרי וסתם משנה כחד מינייהו הלכה כמאן דסתם משנה כוותי׳:

ההוא סבא י״א שהוא אליהו ועיין בתוס׳ דחולין (דף ו.) [ד״ה אשכחיה] מה שמקשה על זה הכלל:

תרתי לפעמים משמעו שהם תרתי דסתרן להדדי ולפעמים ר״ל תרתי למה לי דמחד ידענא ויש תרתי עוד דרך שלישי בגיטין (דף כג:) רבי יוחנן אמר תרתי עיין שם:

רש״י סנהדרין (דף כב.) אל תקרי מוציא אסירים אלא כמוציא אסירים. אל תקרי אינו בספרים אחרים ומן הנראה דלא שייך אל תקרי אלא כשמשנה אבל כשמוסיף לא:

אף על גב דאמרינן כחה דהתירא עדיף היכא דהאיסור הוא יותר חדוש שהיה לנו טעם גדול להתירא כחה דאיסורא עדיף לאשמעינן. תוספות מס׳ ע״ג (דף מא.) [ד״ה אמר שמואל]:

ושאר סתימות התנאים וכללי פסקי ההלכה עיין בהקדמת הרמב״ם ובהגה״ה שם:

קיצור כללי התלמוד

דברים שאמרו חכמים לא כדברי זה ולא כדברי זה א ושלשה שהלכה כבית שמאי. כל מקום שנאמר ב בד״א מאימתי ובזמן באמת הלכה [א] למשה מסיני. ג ואין למדין לא מפי משנה ולא מפי תלמוד בזמן שהלכה בצידה אבל בזמן שאינה בצידה מפי תלמוד הלכה היא. ומחלוקת האמוראים רב ושמואל ד הלכה כרב באיסורי וכשמואל בדיני: והתנאים הם מעתיקי המשנה וקוראים אותם תנא. רב חסדא ורב הונא הלכה כרב הונא רב ששת ורב נחמן הלכה כרב ששת באיסורי וכרב נחמן בדיני. ובכל מקום [אין] הלכה כתלמיד במקום הרב. קמאי ובתראי שחולקין הלכה כבתראי [מאביי ורבא ואילך]. רב יהודה ורבה הלכה כרב יהודה. ה רבה ורב יוסף הלכה כרבה ו חוץ מג׳ הלכות. רב אחא ורבינא הלכה כרבינא ז חוץ מג׳ אומצא ביעי ומיזרקי. ובתראי שחברו התלמוד הם ח רב אשי ורבינא וסיעתם ובימיהם נחתם התלמוד.

מר בר רב אשי ט הלכה כמותו בזמן שאין מחלוקת לרבו:

כל היכא דאיכא [והא] איתמר והא תנן תנן ורמינהו והתניא קושיא היא ולפרוכי קאתי. וכל היכא דאיתמר תיובתא דרבי פלוני תיובתא אין הלכה כמותו:

ותיובתא שבירה היא כמו חכם ששובר דבריו וכל היכא דאיכא מופנה או לא מופנה ר״ל פנוי הוא פסוק זה או לא. כל מחלוקת שלא חייב המחלוקת במעשה אלא בדעת לבד לא נגדור בו הלכה כפלוני:

כללים ברש״י

כשרש״י אומר כדמפרש ואזיל הוא שמרגיש רש״י שלא נתחדש דבר באותו ענין ולכך פירש שהאמורא ההוא או בעל הגמרא לא לחדש בא אלא הואיל והזכירו מפרש והולך דרך הרחבת פירוש לא דרך חידוש והיינו לשון מפרש:

הב׳ בתת הבדל בין כשאומר בגמרא מפרש לכשאומר כדמפרש ואזיל דכשאומר מפרש בגמרא ר״ל שהבעל הגמרא הוא שפירש הענין לא בעל האוקימתא אבל כשאומר כדמפרש ואזיל הוא בהיפך שבעל האוקימתא בעצמו מפרש והולך וכל זה כאשר רש״י הרגיש קושיא אם הוא בעל האוקימתא או בעל הגמרא והוכרח לומר מי משניהם המדבר:

הג׳ שרצה לומר שבעל אותה האוקימתא היה לו בדעתו מה שאומר בסוף ולא נתחדש מחמת קושיא שהקשה שכנגדו אלא שהמנגד קפץ להקשות ובעל האוקימתא מפרש והולך כוונתו הראשונה וגם זה מחמת קושיא כי מה עלה בדעת בעל האוקימתא ראשונה ולא ראה הקושיא עומדת נגדו. ה״ח בשם כ״ג [פ״ב משי״ג כלל קנט]:

עוד כתב כשרש״י אומר בתמיה יש ד׳ דרכים האחד שנשמר מניחותא:

הב׳ שר״ל שתמיהא גדולה וחזקה היא:

הג׳ היפך מזו והוא שבא לומר שהוא תמיה בעלמא:

הד׳ שבא להראות מקום התמיהא אם היא מהתחלת הלשון או סופו עד כאן לשונו:

וכה״ג כתב שבא לתרץ קושיא אחת שהיא בלשון והיא שכשחזור האמורא הגזרה ההיא להקשות ממנה י״ל להאמורא ההוא שחזרת הגזרה ההיא מיותרת והי״ל להקשות קושיתו למה לו לחזור לכתחלה. לתרץ זה אמר רש״י תראה שהוא בתמיה היה האמורא מראה בתמיה ההוא חוזק קושיתו א״כ מאחר שהוא בתמיה אינו מיותר הלשון:

עוד כתב כשאומר רש״י ופריך או ומשני יש שאמרו שהוא כמו והיינו ר״ל והשתא לפי שיטתי אתי שפיר הא דפריך בגמ׳ או הא דמשני ולכך הוכרחתי לפרש כן דאילו לפירוש התוס׳ או לפ׳ שתוכל לפרש בסברא מבחוץ קשה וי״א שהוא להיפך שהיה קשה לפ׳ רש״י והוי כאילו אמר אע״פ שקשה לי הא דפריך או הא דמשני יש ליישבו כך וכך ויש שהוליכו השטה בשניהם:

עוד כתב כשרש״י אומר ופריך ומשני ר״ל שהוא המקשן בעצמו הראשון ולא אחר וכשאומר ופרכינן ומשנינן הן הבעלי גמרא ולא המקשה הראשון:

עוד כתב כשרש״י אומר וא״ת אי אחד מהלשונות שהם לשון קושיא יש לעיין בו שאין דרכו אלא שהולך ומפרש והביא ג״כ שכשרש״י בעצמו אומר הקושיא הוא שמרגיש קושיא אחרת ובמה שיתורץ אותה קושיא יתרץ גם אחרת שהוא מבחוץ:

עוד כתב כשאומר רש״י דהא אשר יורה שבא לתת טעם לפירושו פ׳ מורי שנשמר מטעם אחר שהייתי אומר ולפי שאותו טעם דחוק בא רש״י ופירש שלא מפני אותו טעם פירש מה שפירש אלא משום דהא:

ועוד פ׳ מורי כשאומר רש״י לא גרסינן ואינו נותן טעם יש גירסא שלישית ואומר רש״י שלא בא לשלול אותה גירסא דודאי אין לה מקום אבל בא לשלול הגירסא שמזכיר ואז התלמיד צריך שיחקור הגירסא הנ׳ ודחייתה. אבל כשרש״י אומר הטעם לא בא לשלול הגירסא אלא הטעם האחר:

כל מקום שאומר רש״י ולפיכך זה הוא לאפוקי פ׳ אחר שאין לו זה הדין והתולדה שרוצה להוליד ואם אין לפניך פירוש אחר תצטרך להוציאו כדי שתוכל לומר לפי הפירוש הזה הוא כך אבל לפירוש זה אינו כך:

כשרש״י אומר משמע או אלמא בא להודיעך כי אותו הדיוק או אותה הסברא אינו דבר מוכרח כי אפשר הוא להכחישו אבל הוא סברא:

כשאומר רש״י אי נמי כדרך אי בעית אימא והוא כשיש חולשא ודוחק בתירוץ ההוא חוזר לתרץ בענין אחר. ועיין הדוחק שיש בתירוץ הראשון. ואם תקשי למה ליה לרש״י לטרוח עצמו לשתוק מתירוץ קמא. ויאמר הב׳. יש לומר כי ודאי לא בא השני אלא מצד שאינו מספיק הראשון א״כ בהכרח אנו צריכין אל הב׳ ומינה ומינה תסתיים שמעתא. ועוד שאפשר דא״נ השני הוא על צד היותר טוב שמוכים השנים מן האחד. מ״נ:

כלל כשאומר רש״י בפ׳ שלו כללי הוא בנושא שאפשר לקרות אותו חלקי או פרטי וקצתי ולא כולל לכן בא לומר שזה הוא כולל:

כשאומר רש״י ואעפ״כ או ואע״ג הוא כשיש לרש״י איזו משנה או ברייתא או מימרא ועליה קשי׳ ליה לז״א אעפ״כ כלומר אע״ג שהמימרא ההיא נראה דקשי׳ יש לנו לתרץ כך. שם:

כשאומר מהו דתימא או סד״א הוא כשמביא איזה נושא שנראה שהוא פשוט מתחלת המחשבה והעיון ונקרא סברא מבחוץ ולגלות החדוש אומר סד״א שהיה כך וכך קמ״ל שאינו אלא כך וכך. שם:

דע לך כי מנהג רש״י לאחוז המלה או מלות ומפרש אותם ויש לך לדעת שאותו פירוש אינו מתפשט זולתי על המלה או מלות אשר אחז לבד ואע״פ שימשוך הפי׳ אבל כשתמצא אותה מלה או מלות ואומר וכו׳ ומפרש. אותו הפי׳ מתפשט בכל הלשון ההוא עד שהתחיל לאחוז מלה אחרת. ר׳ דוד בן זמרא:

קס״ד ר״ל כך עולה על דעתנו שכך הוא ואח״כ מסתלק ומתבטל הסברא ההיא וכשאומר רש״י דקס״ד שהאריך אות דל״ת י״ל פירושו כך זה שאני מקשה לך או שאני אומר לך משום דקס״ד א:

וכל מקום שתראה הלכך פירוש הא לך כלומר מכאן אתה לומד כך. וכל מקום שתמצא על כרחך פירושו הבי כי אין לך מנוס מזה ובזולתו אי אפשר:

כל מקום שאומר רש״י אלמא פי׳ יראה מכאן. שם:

כל מקום שאומר רש״י לקמיה ר״ל בסמוך וכשאומר לקמן הוא מופלג וזה דע באמתות ואם יאמר לקמיה ויבא הדבר מופלג הרי זה טעות וראוי שיאמר שם לקמן. או כמו כן על ההפך. שם:

ההפרש שיש בין ומקשינן לפרכינן כי קושיא גדולה מפירכא כי הקושיא היא עצמית אשר אי אפשר להכחישה אבל הפירכא אפשר לבטלה. וההפרש שבין שנוי לתירוץ כי לשון תירוץ שייך על כל קושיא עצמית ולשון שנוי שייך על כל קושיא מקרית ופי׳ תירוץ שמתיר המקשן מקושיתו מצד תירוץ המתרץ ופירוש שנוי שמשתנה המקשן מקושיא זו לקושיא אחרת וצריך המתרץ גם כן להשתנות משנויא לשנויא אחרת:

הגהות הגרי״ב א (נמוס׳ סוכה ג. ד״ה דאמר מיתה נסס רב עמרם בסמס מקומות הלכה כו׳): ב (הגך ג׳ מיבות ״בד״ח ״מאימתי ״וזמנן לא הכנתי והך דבאמת עי׳ בדטוריה ריש פ״ב דתרומות ד״ה בתמת עי׳ ס״מ ס. בדש״י ד״ה בתמת ובשנה נב: בגמרא כל בתמת ועי׳ פירושלמי פ״ב דכלאים משנה כ): ג (נ״ב קל: נדה ז:): ד (בכורות מט:): ה (ניטין עד:): ו (נ״ב קיל:): ז (פסחים עד: מולין נג.): ח (נ״מ פו.): ט (ע׳ תוספות שבועות מא. ותוס׳ מולין עו: ד״ה מר בר״א): י עי׳ סוכה כו. מ״ס על הגליון: יא (תוספות סוכה יא: ד״ה דבריו): יב (תוס׳ ריש ב״מ וש״מ): יג (בכורות מ״ט:): יד (בכרכות יט. מנחות לא:): טו (עירובין מז.): יו (יבמות יבמות לו. וש״ב:): יח (עירובין מו ומ״מ): יט (נמ״ק בכ:): כ (ע׳ תוס׳ מ״ק כד. ובכל״ס שם ובתוס׳ בתוכות ד. ובכל״ס ע״ב דעירובין סי׳ ד): כא (כך מוכח להל״ת מולין יח: וכ״כ רש״י שם ד״ה מאלן): כב (קדושין סג. יבמות מה.): כג (רש״י מ״ק כה: ובתוכות מג: ועי׳ תוס׳ מנחות מ: ד״ה ר״ז הסיגו על רש״י ע״ש): כד (נ״ב קמט.): כה (בן עזאי בכורות נח.): כו (דלכך רש״י בהלכה מקומות לפרש המשנה בס״ד דמקשן דלא מרש בוטו אל המקשן ולהו לך רש״י לא בא אלא מפרשים מו״ע פ״ב דפאה מ״כ):

הגהות הריעב״ץ (א) עמ״ש אמ״ה ז״ל בתשו׳ ס״י ומש״ע בס״ד:

קיצור כללים משלש עשרה מדות שהתורה נדרשת בהם

[הא דלא חשיב גם כן מדה דשני כללות הסמוכות זה לזה ואח"כ הפרט אין זה כלל ופרט אלא דרשינן ליה בריבה ומיעט כדס"ל לתנא דבי ר"י בב"ק סד: תולין סז. ובכורות נא. תמיה זה הניחו תוס' בשבועות ה. בתימה ד"ה דתנא וכו' וראיתי מה שכתב בעל קיצור כללים הזה במדה ששית ב' כללים הסמוכים זה לזה הטל פרט ביניהם ודונן בכלל ופרט וכלל פ"ק דשבועות דף ה עכ"ל. הרי זה ירד להציל ולומר דלהכי לא קתני במדה דשני כללות משום דהוי נכלל במדה דכלל ופרט וכלל אמנם זהו סברת רבנן כדאמרי' במערבא כל מקום שאתה מוצא שני כללות הסמוכים זה לזה הטל פרט ביניהם ודונם כלל ופרט משא"כ לתנא דבי ר' ישמעאל דס"ל דלא דיינן לא בכלל ופרט אלא ברבויי ומיעוטי כמבואר להדיא בכל המקומות הנ"ל הקושיא במקומה עומדת ובמגילה כג. וכן בזבחים נב. מקשה מר"י אתנא דבר"י [א] וז"ל תוס' בפסחים ה. ד"ה דברי ר' ישמעאל תימה לר"י דתנא דבר"י נפקא ליה מקרא אחרינא ובכמה דוכתין פריך מר"י אתדר"י עכ"ל ולדעתי שבוונה זו כונתם של תוס' בשבועות הנזכר דדייקי בלשונם [ב] תימה דרבי ישמעאל תני כו' כדי להתאמץ התמי' כתבו דר"י תני י"ג מדות וקשה מר"י אתדר"י ואולם המחוור ליישב תמיהת תוס' ע"פ מה שכתב לקמן בל"ב מדות דר' אליעזר בר"י הגלילי בזה"ל כתב בספר הכריתות וז"ל נראה בעיני הא דלא חשיב ר' ישמעאל כל אלו אלא י"ג מפני שבאלו י"ג לא מצא אדם חולק עליו והם הרמוסים בפי כל ע"ש א"כ שפיר י"ל הכי הכא ג"כ ומפני דפלוגתא דתנאי היא בשני כללות הסמוכים זה לזה אי נדונין בכלל ופרט וכלל או דרשינן לה ברבויי ומעוט ורבויי להכי לא קתני לה. ובעל מדות אהרן לא האריך בזה כלום ודע דמדת דרבוי ומעוט ורבוי לא קרשיש ולא תנא לה משום דר' ישמעאל ששימש את רבי נחוניא בן הקנה שהיה דורש את כל התורה כולה בכלל ופרט כדאיתא בשבועות כו. ואין זה סתירה לתירוץ ספר כריתות הנזכר משום דעכ"פ לא היה באפשר שלא למנות לגמרי דכמה וכמה דינים נלמדין מהמדה ההיא וכמה גופי תורה תלויין בו והיה מחויבים להזכירו והואיל שההכרח למנותו ולא נשאר רק אי דרשינן כה"ג ברבויי ומעוט או בכלל ופרט לכך שפיר הלך בעקבי רבו ודן בכלל ופרט וכלל]:

מדה א

קל וחומר מדה כתובה בתורה מפסוק ואביה יזוק ירק בפניה ק"ו לשכינה י"ד יום אלא דיו לבא מן הדין להיות בנדון ודין דיו פלוגתא דר' טרפון ורבנן בכיצד הרגל דף כה. ע"ש וכתב בה"ע דלא שייך לומר דיו אלא היכא שהק"ו אתא לרבות דבר חדש שאין כתוב כלל כגון ההוא דכיצד הרגל דבעי למילף נזק שלם בקרן אחצר הניזק והיינו דבר חדש דהא ברשות הרבים קרן חצי נזק הוא דמשלם. אבל היכא דעיקר ק"ו לא אתי כי אם לפרושי ולגלויי מלתא בעלמא לא שייך לומר דיו וכמה מקומות בגמרא נוחין בכך:

ובחולין בפרק כל הבשר דף קטו: כל מה הצד מגופו פרכינן. מעלמא לא פרכינן. עוד שם הדא מתרא קולא וחומרא פרכינן כל דהו לא פרכינן. הדא מתרתי אפי' כל דהו פרכינן. הדא מתלת אי הדר דינא ואתי במה הצד פרכינן כל דהו ואי לא קולא וחומרא פרכינן כל דהו לא פרכינן ע"ש. וכתב בה"ע טעם הדבר דכל מה דלא הדר דינא כל היוכיח שאנו מביאין הוא לקיום ולסיוע הק"ו שבתחלת הדין הלכך אחר שהק"ו צריך סעד לחומכו ולא יוכל לעמוד מצד עצמו שתי ראיות עדיפי מראיה אחת ויותר חזק יהיה בשני יוכיחים מיוכיח אחד ומטעם זה אמרנו דהדא מתלת לא פרכינן פירכא כל דהו קודם שבאנו למה הצד משום שהק"ו שבתחלת הדין חזק הראיות יותר מהדא מתרתי שאין לך אלא ראיית דבר אחד והלכך פרכינן בהדא מתרתי פירכא כל דהו ואפי' קודם מה הצד. ורש"י (שם דף קטז.) אומר כך המדות מסורות לנו מסיני: ופעמים יש פירכא ולא השיבה אפי' כל דהו לא פריך מינה ברישׁ מציעא (דף ד.) תורת הזמה לא פריך [ג] פי' לא השיבה ליה פירכא ואפי' כל דהו:

כל חומרא שהיא סברא מעלמא ולא מלתא דכתיבא באורייתא אין עושין ממנה פירכא לסתור הדין אבל מכניסין אותה בק"ו ומבליעין אותה בו [ד]:

כל היכא דאיכא קלין וחמורין סותרין זה את זה אומר הגמרא בכל דוכתא איכא למימר הכי ואיכא למימר הכי וכל חד וחד תיקום אדוכתיה כלומר ולא נלמוד לא מזה ולא מזה. ודוקא כשמכחישין וסותרין זה את זה לגמרי כדאיתא בפ"ב דזבחים דף טז: נבי אנינות שהותרה מכללה וכו' אינו דין וכו' עד אלא איכא למיפרך הכי ואיכא למיפרך הכי כל חדא וחדא תיקו בדוכתי' ופירש רש"י יש לדון ויש להלהיף ולא נדע איזה נדרוש הלכך כל חדא תיקו בדוכתיה וכו' ושם סותרים זה את זה לגמרי אבל אם שניהם כאחד טובים ואין אחד מבטל את חבירו אז נידון שניהם ונלמוד זה מזה ליתן את האמור בשל זה בזה. כראיתא בפ"ק דקדושין (דף יד.) גבי והתאה אשה יוצאה בחליצה מק"ו ודכוותיה וכל כי הני קלים וחמורים לאו דוקא נינהו דבלא"ה לפינן כמה מצינו להשוות זה לזה הלכך כל כה"ג אינו אלא בדרך מה מצינו ולא אמרינן כל חד וחד תיקום אדוכתיה. ובעל יבין שמועה הביא משם מוהריב"ל דהא דאמרינן ק"ו דסתרן כל אחד ואחד תיקום אדוכתיה היינו כששניהם חדא מחדא או חדא מתרתי אבל אם הק"ו האחד חדא מחדא דאלים והאחד הוא חדא מתרתי ודאי עבדינן כההוא דחדא מחדא וכשם דגבי היקש וג"ש היכא דאיכא לאקושי לקולא ולחומרא לחומרא מקשינן, וכן הדין בק"ו:

אדם דן ק"ו מעצמו ואין דנין ג"ש מעצמו אא"כ קבלה מרבו ורבו מרבו עד למשה מסיני ונראה מדברי רש"י בפרק לולב הגזול [לא:] [ה] דלאו דוקא ג"ש דכל המדות נמי לא ניתנו לדרוש מעצמן חוץ מק"ו בלבד והתוס' הקשו עליו ואמרו שם [בד"ה ור"י סבר] דכל המדות אדם דן מעצמו חוץ מג"ש. ה"ע: ויבין שמועה כתב דהא דרש"י דפרק לולב הגזול הוי אליבא דר' יהודה אבל לרבנן כל המדות אדם דורש מעצמו חוץ מג"ש. ת"ח:

אין דנין דבר תורה מדברי סופרים [ו] ולא דברי סופרים מדברי תורה וכן לא דברי סופרים מד"ס ואמר הר"ם בתוס' דגדה דמילי דמגמי לרבנן לא ילפינן בק"ו דאל"כ לא תמצא שום חילוק בדברידהם דליכא למיפרך מיד מה לפלוני שכן כך וכך יש בו תאמר בזה שאין בו כך משום דאמרינן היא גופא תיתי כלומר ויישו בכל. אלא בכל דבר גזרו לפי הנראה בעיניהם לצורך סייג ואין ללמוד זה מזה:

אין מזהירין ואין עונשין מן הדין ופלוגתא היא בכמה דוכתא דאיכא ס"ד עונשין אבל אין מזהירין לכ"ע כדאיתא במכות יז: והטעם לפי שהקק"ו ניתן לידרש מעצמו ופעמים שהוא טועה בסברא הדרן פריכא ולאו אדעתין. ודוקא איסורא אבל ממונא א עונשין מן הדין. ואע"פ שאין עונשין מן הדין מ"מ יש איסור בדבר הנלמד בק"ו. ולפעמים לומדים עונש בק"ו ב בדרך גילוי בעלמא:

אין דנין ק"ו מהלכה למשה מסיני נזיר פרק (נ' מינין) [כהן גדול] [נז.] וה"ה לשאר מדות די"ג מדות [ז] הלכה למשה מסיני וכי אגמרי למשה על הפסוק הוא דאגמרי' ולא על הלכה:

מדה ב גזרה שוה

דיני גז"ש הל"מ ששתי תיבות דומות שנכתבו בתורה בשני מקומות והם מגורות שוות ללמד זו על זו נכתבו וקי"ל גז"ש מופנה משני צדדים למדים ואין משיבין מופנה מצד א' למדין ומשיבין אין מופנה כל עיקר אין למדין הימנה: מילתא דהפנאה פלוגתתא דתנאי בגדה דף כב: וכו. ואיכא למ"ד התם דמופנה מצד אחד נמי למדין ואין משיבין וג"מ דאי איכא מופנה מצד אחד ומופנה משני צדדין דשבקינן מופנה מצד אחד וגמרינן מופנה משני צדדין. ואי איכא שתי תיבות מופנאות מצד אחד אומר ביבמות דף ע: דמהני כמו שתי הפנאות משני צדדים דשדי חד אלמוד וחד אלמד והוי ליה ג"ש מופנה משני צדדין: וכתב בב"ג היינו בששתי התיבות המופנות הם ענין אחד אע"פ שהם מלות שונות כגון הכא תושב והכא שביר אבל כשהתיבות המופנות אינו ענין אחד אע"ג דאיכא שתי תיבות לא אמרינן שדי חד אלמד וחד אמלמד:

פעמים אין התיבות דומות בשוה ודן בג"ש מפני שהענין א' בחולין דף פה. גבי שחיטה שאינה ראויה אי שמה שחיטה וקאמר התם דנין שחיטה משחיטה ואין דנין שחיטה מטביחה ופריך ומאי נפקא לן מינה והא תנא דבי רבי ישמעאל ושב הכהן ובא הכהן זו היא שיבה זו היא ביאה ומסיק ה"מ היכא דליכא דדמי ליה אבל היכא דאיכא דדמי ליה מדדמי ליה ילפינן:

אין אדם דן ג"ש מעצמו אא"כ קבלה מרבו והטעם כתב הרמב"ן כיון דיש כמה מלות כפולות בתורה אם ידרוש מעצמו פעמים ידין רוחו ויהרוס כמה דינים ויסתור כמה ענינים וא"ת א"כ (א) דכל ג"ש מקובלת מסיני מה ניתן לנו לדרוש ועוד דפריך בגמרא מאי חזית דגמרת ממלה פלונית לגמור ממלה פלונית ומאי פריך והא אמרת אין אדם דן וכו' אלא דכל ג"ש נמסרו למשה מסיני סתם ומסרן הכתוב לחכמים איזו ג"ש נידון אלא שלא נמסרו בשוה:

פעמים נמסרו המקומות לבד כלומר פלוני ילמוד מפלוני ונשארו תיבות הג"ש לחכמים לדון איזו הן כגון שקבלו מרבם אונס ומפתה למדין זה מזה בג"ש אבל לא קבלו מאיזה תיבה ולכך חוזר הגמ' לידע ולעמוד על התיבות המופנות לג"ש ההיא:

פעמים נאמרו התיבות סתם מלה פלונית למוד ממלה פלונית כגון טומאתו טומאתו לג"ש פ"ק דשבועות [ז:] ולא נמסרו המקומות וחכמים מבקשים מנוח לתיבות אשר ייטב להם לדורשם בהם זהו העיקר שעליו סובבת כל הג"ש שבגמ':

פעמים לא יש תיבות לג"ש והוא מביא אותם ע"י תיבות אחרות ואח"כ דן מהם כאילו כתיבי בפ"ק דפסחים [ז.] למדנו מציאה ממציאה וחיפוש מחיפוש וכו' וכן הרבה כיוצא בו וכל כה"ג אינו ג"ש ממש אלא כעין סמך בעלמא: וכן כשאומר נאמר למעלה ונאמר למטה כראיתא בב"ק [ו:] אינו ג"ש מעליא שקבלה מרבותיו אלא כמו ילמד סתום מן המפורש: ג דון מינה ומינה או דון מינה ואוקי באתרה פלוגתא דתנאי בכולי תלמודא ובפרק שבועות העדות (דף לא):

קיימא לן [זבחים מח.] אין ג"ש למחצה פירוש ילמוד זה מזה וזה מזה:

דיני היקש מקיש זה לזה וקימא לן [מנחות פב:] דאין משיבין על ההיקש משום דהיקש הוי כמאן דכתיב בקרא בהדיא ולכך אין משיבין עליו כמו שאין משיבין על גז"ש מופנה משני צדדין ואיכא מאן דאמר ד' דהיקש עדיף מג"ש ואע"ג דמסיק בגיטין פרק השולח [מא:] ג"ש עדיף י"ל דלאותם התנאים דמייתי התם קאמר. וקי"ל דאין היקש למחצה כלומר וילמוד תחתון מעליון ועליון מתחתון כעין בא ללמד ונמצא למד בכל דוכתא:

כל היכא דאיכא לאקשויי לקולא ואיכא לאקשויי לחומרא לחומרא מקשינן ובמות דף ח. וכתב בה"ע דוקא כשאין סברא ללמוד מזה יותר מזה אבל אם יש סברא ונטעם ללמוד לקולא יותר מלחומרא לקולא ילפינן וכ"כ בתוס' פ"ק דקדושין דף לד: בד"ה ונילף מת"ת. וכבנכות הגדולה בשם תוס"י דקדושין דלא שבקינן הקישא וגמרינן מבנין אב: ובתוספות חולין דף כא. [ד"ה כמשפט] דמלת כמשפט הוי הקש: דבר הלמד בהיקש אינו חוזר ומלמד בהיקש בקדשים ובחים דף נ. ובתוס' המקבל דף קיד. [ד"ה ואידך] דק"ו מבטל הקישא כיון שנוכל לעמוד הקישא לדבר אחר: ובפרק י' יוחסין [דף עז.] ולא יחלל זרעו בעמיו [מקרא] זרעו לו. פי' רש"י האב והזרע הוזכרו בתיבה זו והיינו הקישא:

ויש מדה קרובה לזו והיינו סמוכים פי' שני מקראות הסמוכים זה לזה ניתנו לדרש הקישא לא דריש סמוכים אלא היכא דמוכח מכח הכתוב לדרוש כן או מופנה ומיותר ללמד על הסמיכות כדאיתא ביבמות דף ד. והא דקאמר התם ובכל דוכתא ר"י אע"פ שבכל התורה לא דריש סמוכין במשנה תורה דריש לאו דוקא משנה תורה דה"ה בעלמא אי הוה מוכח או מופנה נמי דריש ולא נקט משנה תורה אלא משום דקים להו דהנהו מוכח ומופנה (תוס' שם):

כתבו התוספות בפרק הזורע דף קלא. [ד"ה גמר] אף על גב דלית מופנה גלוי מלתא בעלמא הוא:

ובפרק אלו נערות דף לח: דלא אתיא ג"ש ומפיק לקרא מפשטי' לגמרי [א]:

ובפרק הנשרפין [דף פר.] הוי דבר הבא מן הכלל וכל דבר הבא מן הכלל אין דנין אותו בג"ש: כתבו התוס' בב"מ דף מא: [ד"ה רבא אמר] שדורשים ג"ש אע"פ שאינה מופנה משום צד כיון שיש שתי תיבות בזה כמו בזה: ובתוס' מרובה דף סה. [ד"ה ליכתוב] אע"פ שחיבה אחת מג"ש צריכה לדרשה אם היה יכול לכתוב תיבה אחרת וכתב זאת הוא ג"ש מופנה דמדשני קרא בדבוריה ש"מ לאפנויי:

תוספות פרק הזורק דף צז. [ד"ה ג"ש] ג"ש לא נמיר לפי שהיה להם מנין הג"ש בקבלה ואי דריש האי ג"ש פשו להו:

ובתוספות שבת דף קלא: ד"ה סד"א ויליף שבעת ימים משבעת ימים וא"ת והיכי תיסק אדעתין לדון ג"ש הא אין אדם דן ג"ש מעצמו אא"כ קבלה מרבו וי"ל דשמא בעלמא ניתנה למדרש קמ"ל:

מדה שלישית בנין אב מכתוב אחד ובנין אב משני כתובים:

דיני בנין אב מדה בתורה שהבהוב יגלה ויפרש במקום אחד וממנו למדין בכל המקומות הדומין לו שהתורה תקצר ותרמוז במקצת על הכל (ב) ולכך נקרא בנין אב שהמלמד הוא כאב והלמדין ממנו כיוצאי ירכו ותנא מביא בכאן ב' מדות ואינן אלא מדה אחת ואין הפרש ביניהם אלא שזו מכתוב אחד וזו מב' כתובים והכל הוא בנין אב דתניא מבנין אב וכתוב אחד כיצד כתוב בזב משכב ומושב לא הרי מושב כהרי משכב ולא הרי משכב כהרי מושב וכו' מבנין אב וב' כתובים כיצד לא הרי פרשת נרות שלוח טמאים ולא הרי פרשת שלוח טמאים כפרשת נרות הצד השוה שבהם וכו' ובנין אב מכתוב אחד דעת הראב"ד כדאמרי' בעלמא חדא מחדא ויש מי שאומר דחדא מחדא לא מקרי בנין אב אלא מה מצינו כדמוכח פ"ק דיבמות [דף ז:] דקאמר תיתי אחות אשה מאשת אח במה מצינו וכו' אבל חדא מתרתי הוא דקרי בנין אב. אלא שיש חדא מתרתי מענין אחד והיינו בנין אב מכתוב אחד ויש חדא מתרתי משני ענינים והיינו בנין אב משני כתובים [ב] ולכך קרי חדא מתרתי בנין אב משום שבנין שני אבנים ואחד

הגהות הגרי"ב א [כ"כ רש"י בחגיגה יא: ועי' תוס' ב"ק נ. ד"ה ונלמ]: ב [סנהדרין עו.]: ג [פסחים לג. זבחים לא: מנחות סב. קו. ב"ק כה: יבמות עח: חולין קכ:]: ד [עי' תוס' זבחים מח. ד"ה דכולי עלמא]:

הגהות הריעב"ץ (א) טפי איכא לאקשויי מה ענין הפנאות. ולמדין ומשיבין כו'. כיון דאין דן ג"ש מעצמו וכולהו מסיני. ומ"ש כאן אינו מספיק לזה ועמ"ש בהגהות הש"ס בפרק המפלת (כב ב) ומ"ש בשם תוס' פרק הזורק י"ל קנא: (ב) זמנין קאמר טעמא דגלי רחמנא והיכא דגלי רחמנא גלי:

הגהות בן אריה

[א] כל מקום שנאמר בד"א מאימתי וזמנן נאמת הלכה. עי' הגהות מהרי"ב וג"ב ועי' בה"ג שם. ושם איתא איתמא זמנן. והוא ענין אחד בכל הכי דתנן איתמי וזמנן הלכה היא (והוא מנוי במשניות ובגמרות פ"י מ"ו שתי פעמים. ועי' סנהדרין פ"ג מ"ח ומ"ג). ונראה טעמם כיון דקתני בד"א לו איתמי זמנן שהוא פי' ומיאוס למה שקדם הלכה היא דומה להא דאמרינן כל מקום שאמר ר"י איתמי לפרש ואיכא מד"א אף נמה לפרש. ואפי' מד"א נמה לתנוק היינו דר"י אוקמ"ק אמר מתנא גופא מדבריו בד"א פשיטא דמפרש. וכיון דלדקק ופירש דבריו ש"מ דדקק יפה והלכה היא. [א] בהגהת הגאון מהרי"ם ומגילה כו' מקשה מר"י אתנא דבר"י. נ"ב ממגילה אין ראיה דשם איתא בתנא דבי ר"י דברי ר"י ע"ש. רק מזמרים ראיה: [ב] דדייקי בלשונם. נ"ב ולא כהרב בית הלל פי' פ"ד ע"ש: [ג] ופעמים יש פירכא ולא תשיב כו' ברש מציעא תורת הזמה לא פריך כו'. נ"ב וז"ל התוס' שם ד. סד"ה עד מ' יוכיח כו' ור"ת אפילו על מה הלד לא פריך ליה משום דמה שאינו משלם העד כשהוס זהו גרעיותו לפי שלא היה כח בעדותו לחייב ממון עכ"ל. ומ"ע ע"ש תוס' [מ:] ד"ה קרבת דפליגי שם אמורלי פהאי סברא. ור' יוחנן ור"א לא מ"ל הכי. ולדידהו תורת הזמה תשוב פירכא. (ולא פירכא כל דהו אלא פירכא גמורה דהא התם פרכינן כיוצא בזה (לפי סברת התוס') אף על קו"מ מדא מחדא ע"ש) ועפ"ז ניחא דר' יוחנן מירוצמי פליגא על ר' חייא. וכמ"ש התוס' (שבועות מו) ד"ה בעוונו. בשם ר' בנון. ומשום דפריך תורת הזמה. ואזיל לשיטתיה בפ' המפקיד שם וכמ"ש התוס' וכנ"ל ודברי התוס' שם ד. ד"ה הלד השוה שבהן תמוהים שהם לכאורה נגד הגמ' דחולין פ' כל הנשר דכל מה הלד מגופה פרכינן מעצמה לא פרכינן. ובכך נתעוררו מזה בתמדות אחרון פ"א מ"ט. ע"ש ובנו"ב מהר"ם מאו"ח פי' ב אות ב': [ד] כל תומרא דכו' ומבליעין פותה בו עי' תוס' קדושין ד: ד"ה מה לימה כו' ושם ה. ד"ה שבן: [ה] מלם דן כו' ונראה מדברי רש"י פ' לולב הגזול כו'. נ"ב ועי' רש"י גיטין (מא:) סד"ה דש"ע גזירה שוה עדיפא כו' שאין דן גזירה שוה מעצמו אינו עדיפא מהיקשא עכ"ל. וזה סותר למ"ש בשוה שם. וזה לכאורה ראיה למ"ש כאן בשם יבין שמועה: [ו] אין דנין ד"מ מד"מ. ירוש פ"ג מ"ב: [ז] אין דנין ק"ו מהלכה כו' וה"ה לשאר מדות די"ג מדות. נ"ב כ"כ רש"י (שבת קלב) סד"ה עקינא. ועי' פסחים (פא:) דפרכינן וכי דיינינן ק"ו מהלכה ומשנינן אלא אמר רבא ליף מועדו ממועדו מפקח. מבואר מזה דגזירה שוה דיינינן מהלכה ובגל"ר בפסחים שם תירץ וז"ל בהא דאין דנין ק"ו וכן שאר י"ג מדות לרש"י מהלכה היינו אם אין דנין רק דבר זה. אבל כאן גזירה שוה דמועדו ילפינן גוף הדין דתמיד דוחה טומאה. וכן ילפינן דפסח דוחה שבת. וכיון דילפינן דבר הכתוב בפירוש ילפינן נמי מיניה דבר שהוא הלכה. וע"ש עוד שהאריך בזה. ומכמה יל. פלוגתא דר"מ ורבי יהודה בספר שתפרה בפשתן ילפינן מהדא דתוקא מפפילון דהוי מהלכה בגידין דוקא. דתר סבר מקשינן לתפילין ומ"ש כי אמקם למותר בפין להלכותיו לא מיקמי ע"ש. ונראה דפליגי בסברת הגל"ח וכנ"ל. ואנן קי"ל כמ"ד דפסול וכדמסקינן שם וכפסק משנה דמגילה ח. (וע"ע שם יט. ובנו"ב שם וה שם מסיים דאנן ס"ל כסברת הגל"ח. וע"ע בכורות נז. ומב"ע לאקושי כו' וקנ"ע שם: [א] ובפרק אלו נערות כו' לגמרי. נ"ב ובגמות (כד) אע"ג דבכל התורה כו' הכא כו': [ב] ובקאמר בנין אב ולא בנין אם כו'. נ"ב עי' תשו' הרי"ף סי' ז' שנשאל בזה. וע"ש שהביא הא דאמרינן שבת (כב.) שנהיו דכולהו דס:

כללי התלמוד

על גביהן קרוי בנין. וקאמר בנין אב ולא בנין אם כמ"ש בעלמא אם למקרא ואם למסורת מפני שהאב פועל בשלישי הוא באשה והאשה בולד כאשר הוא בענין בכאן בבנין אב שהוא חדא מתרתי. אבל אם למקרא ואם למסורת אינו אלא כאשה שפועלת בשני. הל"ע:

מדה רביעית כלל ופרט:

כל מקום שאתה מוצא כלל ואחריו פרט אין בכלל אלא מה שבפרט כיצד אדם כי יקריב מכם קרבן מן הבהמה כלל פי' כלל הוא לחיה שחיה בכלל בהמה היא בקר וצאן פרט אין בכלל אלא מה שבפרט בקר וצאן אין מדה אחרינא לא ונתמעטה חיה מן הקרבן וכן כל ביוצא בזה וא"ת א"כ למה נכתב הכלל הואיל ואין למדין ממנו דבר י"ל דאי לאו כללא היינו מוסיפין על הפרט בבנין אב או במדה מן המדות הלכך אהני כללא כדי שתדע שהפרט דוקא הוא ולא נמרינן מינה מידי בשום מדה מן המדות שאין לך בו אלא מה שפירשה תורה בלבד: כתב מורי"ק ז"ל דלפעמים דורש בגמרא כללי ופרטי ואינו אלא אסמכתא. תוס' ב"מ נז: עוד כתב משם הרא"ש מצינו בכמה מקומות שלא החזר בברייתא כלל ופרט ואפ"ה דריש בגמרא בפ"ק דקדושין (נא:) גבי מרצע: גם הביא מתוס' דמציעא דף סא. [ד"ה אם אין ענין] לא החזר כלל ופרט לא בברייתא ולא בגמרא ודרשוהו הם:

מדה חמישית פרט וכלל:

פרט ואחריו כלל נעשה כלל מוסיף על הפרט ונתרבה הכל ואהני פרטא לאלומי כללא שמא יש דבר שלא היה מתרבה מן הכלל מכח מדה מן המדות אם לא מחמת שקדמתו פרט לעשות הכלל מוסיף עליו ולרבות הכל ואין לך למעט ממנו דבר מק"ו ומג"ש או מדה אחרת:

מדה ששית כלל ופרט וכלל:

כלל ופרט וכלל אי אתה דן אלא כענין הפרט פי' לרבות כל הדומה לפרט ולמעט כל מה שאינו דומה לו לפי שמדה זו מורכבת מהשתי מדות הראשונות כלל ופרט. ופרט וכלל. ולכך משמע שתיהן ודנין בה כענין שתיהן לרבות כל הדומה והיינו כענין פרט וכלל. ולמעט כל שאינו דומה לו והיינו כענין כלל ופרט ופלינו בה תנאי איכא מ"ד כללא קמא דוקא פירוש עיקר והוה ליה כלל ופרט דאין בכלל אלא מה שבפרט אלא דאהני כללא בתרא לרבות כל הדומה לו מג' צדדין ואיכא מ"ד כללא בתרא דוקא והוה ליה כלל נעשה מוסיף על הפרט ונתרבה הכל אפי' מה שאינו דומה אלא בשני צדדין אלא דאהני כללא קמא למעט מה שאינו דומה אלא מצד אחד ועיקרו של דבר עיין בפרק בכל מערבין דף כז: וכח. ובתוס' שם [ד"ה אהני כ"ק]: **ויש** מדה אחרת כיוצא בה בנזיר פרק ג' מינין דף לה. והיא פרט וכלל ופרט אי אתה דן אלא כענין הפרט ומפרש התם מאי דאיכא בין מדה זו למדה האחרת. דאילו כלל ופרט וכלל אי איכא דדמי ליה אפי' מחד צד מרבינן. פרט וכלל ופרט אי איכא דדמי ליה משני צדדין מרבינן ואי לא לא מרבינן וחך סניא אתיא כמ"ד כללא בתרא דוקא אבל למ"ד כללא קמא דוקא הוי הדבר איפכא. ויש לשאול למה לא מנה ר' ישמעאל מדה זו כמו שמנה כלל ופרט וכלל. והפירוק המחוור בזה הוא שר' ישמעאל אינו דורש מדת פרט וכלל ופרט לפיכך לא מנאה והגך קראי דמייתי בגזיר מפיק להו לדרשה אחרינא כמו שיש מי שדורשן התם: **כ'** כללים הסמוכים זה לזה הטל פרט בינידם ודונן בכלל ופרט וכלל פ"ק דשבועות דף ה: **כלל** ופרט המרוחקים זה מזה פלוגתא בכמה דוכתי **א** איכא מ"ד דנין ומסיק בפ"ק דפסחים דף ו: דה"מ בחד ענינא אבל בתרי עניני דברי הכל אין דנין דאין מוקדם ומאוחר בתורה ולא בריר לן אי כלל קדים אי פרט קדים אבל בחד ענינא מאי דמוקדם מוקדם ומאי דמאוחר מאוחר וע"ש בתוס':

כלל שאינו מלא שאינו עומד מצד עצמו אלא הוא דבוק עם הפרט אין דנין אותו בכלל ופרט פ"ק דזבחים דף ד' ב:

יש שאינו דורש את התורה במשמעות כלל ופרט אלא במשמעות רבוי ומעוטי כלומר במקום כלל ופרט. פרט וכלל. כ ופרט וכלל ופרט דריש רבוי ומיעוט. ומיעוט ורבוי. ורבוי ומעוט ורבוי והיפרש שיש בין כללי ופרטי ורבויי ומעוטי הוא זה שמי שדורש כללי ופרטי הוה הפרט פירוש של הכלל ומי שדורש רבויי ומיעוטי אין הפרט פי' אלא מיעוט שממעט מקצת ומניח מקצת. ומעתה יתבאר לך ההפרש דבכל דוכתא מאן דדריש כלל ופרט אין בכלל אלא מה שבפרט ואין לך להוסיף אפי' בדומה. ומאן דדריש רבוי ומיעוט רבה הכל ומיעט שאינו דומה ומאן דדריש כלל ופרט וכלל הוי הפרט פירוש של הכלל ואין בכלל אלא מה שבפרט וכי חזר וכלל לא בא להוסיף לך בכלל האחרון אלא הדומה בלבד ומאן דדריש רבוי ומעוט ורבוי ריבה הכל ומיעט שאינו דומה אלא שחור וריבה אפי' אותו שאינו דומה ולא מיעט לך אלא דבר אחד היותר רחוק ומסרו הכתוב לחכמים לדעת איזה דבר ראוי למעט. ובענין פרט וכלל ומיעוט ורבוי הדין בהם להיפך מכלל ופרט ורבוי ומעוט והטעם מפני שפרט וכלל אין הכלל פירוש אך סתירה הילכך ריבה הכל אבל מעוט ורבוי אע"פ שהרבוי מרבה הכל מ"מ המיעוט הולך לקיים דמה בא למעט והלא לא הזכיר הרבוי עדיין אלא הרבוי הוא כמו שנכתב אחר הרבוי וממעט לפחות אחד

ודוגמא לכל זה בכל דוכתין:

מדה שביעית כלל הצריך לפרט ופרט הצריך לכלל:

מדה זו ללמד שהכלל צריך לפירוש הפרט והפרט לפירוש הכלל ויש הפרש בין מדה זו למדת כלל ופרט. שכלל ופרט כל אחד מפורש משמועתו לעצמו ואין צריך שום אחד לחבירו. אבל כלל הצריך לפרט צריך הכלל שיפרש הפרט משמועתו כיצד קדש לי כל בכור יכול אפילו נקבה ת"ל זכר אי זכר יכול אפי' יצתה נקבה לפניו רק שהוא בכור לזכרים ת"ל פטר רחם אי פטר רחם יכול אפי' נולד אחר יוצא דופן ת"ל בכור. הרי שהכלל צריך לפירוש הפרט והפרט לפירוש הכלל. בכורות דף יט.:

מדה שמינית דבר שהיה בכלל ויצא מן הכלל ללמד לא ללמד על עצמו יצא אלא ללמד על הכלל כלו יצא:

מדה זו בתורה ללמד על עצמו יעל כללו כדאמרי' והנפש אשר תאכל בשר מזבח השלמים וטומאתו עליו שלמים בכלל כל הקדשים היו למה יצאו להקיש אליהם מה שלמים קדשי מזבח אף כל קדשי מזבח יצאו קדשי בדק הבית שאין חייבין עליהם משום טומאה בפ"ק דשבועות [דף ז.]. וא"ת ולמה אין דנין אותה בכלל ופרט לומר אין בכלל אלא מה שבפרט ועל השלמים יהא חייב ועל השאר יהא פטור וי"ל כפירש"י בשבועות שם. דאין דנין מדה זו במדות כלל ופרט לפי שהם מרוחקים זה מזה בשני עניינין וכך מפורש במנחות בפרק כל המנחות [דף נ:] דהיכא דפרט מרוחק מן הכלל נידון במדה זו ללמד על הכלל יכו' וא"ת מה בין מדה זו למדת כלל ופרט וכלל שאחתה דן כענין הפרט. הרבה יש שמדת כענין הפרט באה להוסיף על הפרט בכלל אחרון דברים אחרים שאין כתובין בו חז באה לגלות על הפרט ולא להוסיף עליו. ודברים רבים למדין במדה זו שאינן באין במדה כענין הפרט. כגון בהבערה שאנו אומרים לחלק יצאה ובמדה זו היא באה הבערה בכלל היתה ולמה יצאתה להקיש אליה ולגלות על כל הכלל שכשם שחייב על הבערה בפני עצמו כך חייב על כל אב מלאכה שבכלל בפני עצמו עכ"ל רש"י וע"ש בתוס' [ד"ה אחת לכלל]:

מדה תשיעית דבר שהיה בכלל ויצא לטעון טעון אחר שהוא כענינו יצא להקל ולא להחמיר:

פירוש טעון אחר שהוא כענינו שהוציאו הכתוב מן הכלל ועשה בו פרט אחד והזכיר בו מקצת ענין הראשון והניח מקצתו כגון שחין ומכוה דכתיב ובשר כי יהיה בעורו שחין ונרפא. או בשר כי יהיה בעורו מכות אש והלא שחין ומכוה בכלל כל הנגעים היו פי' שחין ומכוה פי' בהם כל הענין והניח מהם מחיה ושבוע שני ומדה בתורה הואיל ונזקק לפרש בהם דין הטומאה ועשה מהם פרט בפני עצמה מה שהזכיר הזכיר ומה שהניח הניח ואינן טעונין אלא מה שנתפרש בהם וזו להקל ולא להחמיר שלא יהיו טעונין מה שלא נאמר בהם וא"ת אחר שאמר להקל מה צריך ולא להחמיר י"ל משום דקא בעי למימר במדה שלאחריה יצא להקל ולהחמיר קאמר נמי בהא ולא להחמיר ואע"ג דלא צריך:

מדה עשירית ואם יצא לטעון טעון אחר שלא כענינו יצא להקל ולהחמיר:

פירוש להקל שמקילין בו מן הדין הראשון ומחמירין לתת עליו הדין שנתפרש בו בגון ראש וזקן דכתיב ואיש או אשה כי יהיה בו נגע בראש או בזקן והלא ראש וזקן בכלל עור ובשר היו וכשיצאו לטעון טעון אחר שלא כענינו פי' בטומאת נתקים שאינה טמטאת שאר מראות יצאו להקל ולהחמיר להקל שלא ידונו בשער לבן שהוא סימן טומאה בשאר נגעים ולהחמיר שידונו בשער צהוב שנתפרש בהם:

מדה אחת עשרה יצא לידון בדבר החדש אי אתה יכול להחזירו לכללו עד שיחזירנו הכתוב בפירוש:

פירוש דבר חדש שסותר את כולו אבל תוספת שניתוסף בו שאינו בכללו לא מיקרי דבר חדש ויש מחלוקת במדת דבר חדש בזבחים פרק איזהו מקומן דף מט. איכא מ"ד ראי לא הדריה לכללי' לא גמרי אהדדי לא איהו מכלליה ולא כלליה מיניה ואיכא מ"ד דאיהו בלבד הוא דלא גמר מכלליה אבל כלליה גמר מיניה פי' כל דבר שיש בו זולת החידוש הסותר. וא"ת מה בין מדה זו למדת יצא למעון מעון אחר שלא כענינו שהרי אין דנין בשיתתין אלא מה שנתפרש בשתיתן שם אא"כ החזירם לכללי' ואומר הראב"ד ז"ל דודאי כן הוא שהדין שלהם אחד אלא שיש בזו יתרון על הראשונה שהזכרנו כי הראשונה יצא לטעון טעון אחר שלא כענינו בענין טומאת נתקים שאינה מענין הנגעים הראשונה כלל ומן הדין אין לדון בהם מדיני הראשונים כלום אא"כ נתפרש בהם אבל המדה הזו באה ללמד שאע"פ שענין הזה בענין הראשון אפ"ה הואיל ונתחדש בו דבר אחד אין לך בו אלא משעת חידושו ואילך עד שיחזור לכללו בפירוש ואע"פ שהיינו יכולין ללמוד הראשונה מזו שהיא מתחדשת יותר מ"מ כיון שיש ביניהם מעלה חשבו אותם במדות. לשון הראב"ד ז"ל:

מדה שנים עשר דבר הלמד מענינו ודבר הלמד מסופו:

פירוש למד מענינו כל דבר סתום שאין מפורש בו במה מדבר מדה בתורה שנלמוד מן הענין המפורש הסמוך לו כדתניא במכילתא לא תגנוב הרי זה אזהרה ג לגנוב נפשות או אינו אלא בגונב ממון אמרת צא ולמד מי"ג מדות שהתורה נדרשת בהם ג' מצות אמורות בענין שתים מפורשות ואחת סתומה ללמוד סתומה ממפורשת במה הענין מדבר במיתות ב"ד פי' לא תרצח לא תנאף אף לא תגנוב כן וכן כל כיוצא בזה. ודבר הלמד מסופו פי' מהענין עצמו:

מדה שלש עשרה שני כתובין המכחישין זה את זה עד שיבוא הכתוב השלישי ויכריע ביניהם:

מזה למדו רבותינו במקום אחר בשני כתובים המכחישין זה את זה ולא בא השלישי להכריע. הכריעו החכמים בהם מדעתם ותירצו לפי ראיותם כמו שלמדו מק"ו דשכינה כמה קלים וחמורים בכל התורה והא דקתני עד שיבא הכתוב השלישי ויכריע הי"ק שני כתובים המכחישין זה את זה אי אתה רשאי לדחותן ולהחזיקן בשבוש שלא תחזור לתרץ אותם כל מה שתוכל עד שיבא הכתוב השלישי ויכריע ביניהם ואז תעשה כפי ההכרעה אשר תראה:

שלשים ושתים מדות דרבי אליעזר בנו של רבי יוסי הגלילי

ר **כל מקום שאתה מוצא דברי ר"א בנו של ריה"ג באגדה** (א) **עשה אוזך כאפרכסת שנאמר הט לחכמה אוזך:**

כתב הכריתות ח"ל נראה בעיני הא דלא חשיב ר' ישמעאל כל אלו אלא י"ג מפני שאלו י"ג לא מצא אדם חולק עליו והם רהוטות בפי כל שהרי ככה מצינו בהלל שלא מנה רק ז' כדתניא בריש ת"כ הלל הזקן דריש ז' מדות לפני זקני בתירא. ק"ו. וג"ש. ובנין אב. ושני כתובים. וכלל ופרט. וכיוצא בו במקום אחר. ודבר הלמד מענינו. לא מפני שלא היה דורש שאר המדות אלא שהיו סדורות בפיו או היו צריכין לאותו זמן. שלא היו בקיאין בהם. ככה יתכן לרבי ישמעאל באותן י"ג מדות. או דרך אחרת לתת טעם למה עזב ר"י כמה מאותן מדות שמנה ר' אליעזר ונראה מפני שיש מהם דלא חשיב מדות אלא כמאן דכתיב בהריא כמו שביארתי לענין הקש ויש מהם דלא חשיבי כ"א לענין הנדה (ב) ודרשה אבל לא להוכיח מהם שיש קולא וחומרא כמו נוטריקון ויש מהם דלא חשיב שאינם אלא ליישב פשט הקרא כמו דבר גדול הנתלה בקטן ולכך נקט ר"י במילתיה התורה נדרשת בהם כלומר גופי תורה קולות וחומרות ודינין ונקט נדרשות שהן דרשות ולא מכח המקרא כמו יתורים. ואתחיל לבאר הל"ב מדות ובכל אחת אתן טעם למה לא אמרם רבי ישמעאל עם הי"ג מדות שלו:

ר"א בנו של ריה"ג אומר בשלשים ושתים מדות התורה נדרשת: א) ברבוי. ב) במעוט. ג) ברבוי אחר רבוי. ד) במעוט אחר מעוט. ה) בק"ו מפורש. ו) בק"ו סתום. ז) בגז"ש. ח) בבנין אב. ט) בדרך קצרה. י) מדבר שהוא שנוי. יא) מסדור שנחלק. יב) מדבר שבא ללמד ונמצא למד. יג) מכלל שאחריו מעשה והוא פרטו של ראשון. יד) מדבר גדול שהוא נתלה בקטן ממנו להשמיע האוזן בדרך שהיא שומעת. טו) משני כתובים המכחישים זא"ז עד שיבא הכתוב השלישי ויכריע ביניהם. טז) מדבר שהוא מיוחד במקומו. יז) מדבר שאינו מפורש במקומו ומתפרש במקום אחר. יח) מדבר שנאמר במקצת ונודע בכל. יט) מדבר שנאמר בזה וה"ה לחברו. כ) מדבר שנאמר בזה ואינו ענין לו אבל הוא ענין לחברו. כא) מדבר שהוקש לשתי מדות ואתה נותן לו כח היפה שבשניהם. כב) מדבר שחברו מוכיח עליו. כג) מדבר שהוא מוכיח על חברו. כד) מדבר שהיה בכלל ויצא מן הכלל ללמד על עצמו. כה) מדבר שהיה בכלל ויצא מן הכלל ללמד על חברו. כו) משל. כז) ממעל. כח) מנגד. כט) מלשון גימטריא. תרי אפי. חד אפי בחילוף האותיות. ותד שהוא בחשבון אותיות. ל) מלשון נוטריקון. לא) ממוקדם ומאוחר שהוא בענין. לב) ממוקדם ומאוחר שבפרשיות:

מדה א מרבוי כיצד. הרבוי ג' לשונות. את. גם. אף. את לרבות כיצד. דכתיב (בראשית כא) וה' פקד את שרה אלו היה אומר פקד שרה הייתי אומר שרה לבדה נפקדה. כשהוא אומר את. מלמד שכל העקרות נפקדו עמה. וכה"א (שם) צחוק עשה לי אלהים כל השומע יגו'. כיוצא בדבר אתה אומר (משלי יד) את פני מבין חכמה. אלו נאמר פני מבין חכמה הייתי אומר לשעתו בלבד כשהוא אומר את ריבה הכל לדורותיו. וכה"א (שם לא) עוז והדר לבושה ותשחק ליום אחרון: גם לרבות כיצד. (שמות יב) גם צאנכם גם בקרכם קחו. אלו נאמר צאנכם בקרכם הייתי אומר לא נתן להם אלא צאנם ובקרם. ת"ל גם לרבות מלמד שנתן להם דורון משלו ומשל שריו לקיים מ"ש (שם י) גם אתה תתן בידינו: כי"ב אתה אומר (דברים כט) ומתו גם שניהם. אלו לא נאמר גם הייתי אומר שאם נתחייבה והיא מעוברת ממתינין לה עד שתלד ת"ל גם לרבות את הולד למיתה שאין ממתינים לה עד שתלד: אף לרבות כיצד. (מ"ב ב) ויקח את ארדת אליהו וגו'. אף הוא ויכה את המים מלמד שנעשו נסים לאלישע בקריעת הירדן יותר מאליהו. שבפעם הא' היה זכות ב' צדיקים ובפעם ב' זכות צדיק א' היתה עומדת. וכה"א (שם) וידו נא פי שנים ברוחך אלי. אף אתה מוצא ח' מופתים באליהו וט"ז באלישע. כיוצא בו (איוב לז) אף ברי טריח עב מלמד שהעבים ומטר קשים והקב"ה מטריח עליהם להפסיק. ומנין שכשם שמטריח עליהם להמטיר כך מטריח להפסיק אחר שהמטר יורד כל צרכו ת"ל אף ריבה. ומדה זו לא חשיב רבי ישמעאל משום שיש יתור גמור והוי כמאן דכתיב בהריא בקרא ולא דמי לנ"ש מופנה שיש בה יתור דהוי לגלויי על מקום אחר:

מדה ב במיעוט כיצד. המיעוט ג' לשונות. אך. רק. מן. אך למעט כיצד דכתיב (בראשית ז) וישאר אך נח. מה ת"ל אך מלמד שאף נח היה בתיבה גונה דם מפני הצנה. כיוצא בדבר אתה אומר (ויקרא כג) אך בעשור לחדש. אלו נאמר בעשור לחדש הייתי אומר לכפר על השבים ועל שאינם שבים כשהוא אומר אך מיעוט הכפרה מלמד שאינו מכפר אלא על השבים: רק למעט כיצד. (בראשית כ) ויאמר אברהם כי אמרתי רק אין יראת אלהים במקום הזה. יכול לא היו יראים כל עיקר ת"ל רק. אמור מעתה עד שלא שמעו באוזניהם לא היו יראים מששמעו באוזניהם היו

הגהות הגרי"ב א [נ"ק פה. ע"ס מוס' [ד"ה כלל ופרט] ועי' מגחות נה: וכנדה נג. ס"ל לרבא דנין ולאמי אין דנין]: ב [נ"ל וכלל ופרט וכלל]: ג [וכן איתא בסנהדרין דף פו.]: ד [מולין פט.]: ה [עי' שבת י.]:

הגהות הריעב"ץ (א) והרבה מצינו בגמ' דס"ל שני כתובים המכחין כאחד אין מלמדין: (ב) בגדה (וכ"ה בחולין סט): (ג) זהו העקר וה"ג בריש בריתא ד כדלעיל. וי"ל לא אירי אלא במדות שדיני התורה יוצאין מהן בדוק. משא"כ בגזו של ר"ש. עם שיצאו גם מהן לפעמים בתור דיני המצות בטעם מן המקומות כגון לך לך וכיוצא בו. אבל רבנ"י כלל גם קצת מדות של בתור דיני התורה כי נ"מ לאסטרי קרמי. וכל עיקרו לא בא אלא ליישב המקראות:

כללי התלמוד

יראים. וכה"א (שם) וישכם אבימלך וגו' ויירא האנשים וגו'. כיוצא בדבר אתה אומר (מ"א כב) עד כמה פעמים אני משביעך שלא תאמר אלי רק אמת בשם ה'. מלמד שלא אמר מכל לבו אלא אחיה שם יהושפט עמו: מן למעט כיצד. ויעמוד העם על משה מן הבקר עד הערב (שמות יח) יכול כל היום היה דן אימתי היו התלמידים לומדים. ת"ל מן הבקר מיעט. מלמד שלא היה יושב כל היום ושיערו חכמים א עד ו' שעות. כיוצא בו (ש"ב כב) ירעם מן שמים ה'. יכול שהרעם נשמע מכל קרנות השמים. ת"ל מן מיעט. מלמד שאין נשמע אלא מן הפרכיא שנתבע לה. וכה"א (איוב לז) ירעם אל בקולו נפלאות במקום שהוא צריך לחדש דבר וגם זו לא מנה רבי ישמעאל מפני שהיא מדה מיותרת כמו גבי רבוי:

מדה ג מרבוי אחר רבוי כיצד. (ש"א יז) גם את הארי גם הדוב הכה עבדך. אלו נאמר ארי ודוב הייתי אומר שתים בלבד כשה"א גם את גם. הרי אלו ג' רבוים מלמד שהיו ה' חיות רעות ארי וב' גורין דוב וגורין. כי"ב אתה אומר (דברים יב) כי גם את בניהם ואת בנותיהם ישרפו באש לאלהיהם אלו נאמר בניהם ובנותיהם הייתי אומר אין מקריבין אלא בנים ובנות ת"ל גם את רבוי אחר רבוי מלמד שאף בנותיהם היו מקריבים לעבודת גלולים. אמר ר"ע אני ראיתי עובד גלולים שכפתו לאביו והקריבו ליראתו גם זו לא מנה ר"י מטעם הנזכר רבבו:

מדה ד ממיעוט אחר מיעוט כיצד. (במדבר יב) ויאמרו הרק אך במשה דבר ה' והלא באהרן דבר והלא בי דבר עד שלא נדבר עמו. ומנין שנדבר עם מרים קודם משה. שנאמר (שמות טו) ותקח מרים הנביאה אחות אהרן והלא גם אחות משה היתה. אלא ללמד שנתנבאה תחלה והיא אחות אהרן ועדיין לא נולד משה. ומנין שנדבר עם אהרן קודם משה שנאמר (ש"א ב) ויבא איש אלהים אל עלי וגו' הנגלה נגליתי וגו' והיתה נבואה כבושה יותר מתחפ"ו שנה. עד שבא יחזקאל והזכירה. שנאמר (יחזקאל כ) איש שקוצי עיניו השליכו וגו'. אף משה היה משתרל להיות אהרן שליח. שנאמר (שמות ד) שלח נא ביד תשלח ביד מי ששלחת כבר. גם מדה זו לא מנה מטעם הנ"ל:

מדה ה בק"ו מפורש כיצד. (ירמיה יב) כי את רגלים רצת וילאוך ק"ו ואיך תתחרה את הסוסים. כיוצא בדבר אתה נאמר (אסתר ט) ויאמר המלך אל אסתר המלכה בשושן הבירה הרגו קל וחומר בשאר מדינות המלך מה עשו. גם זו לא מנה ר"י מפני שהוא מפורש בפסוק:

מדה ו מק"ו סתום כיצד. (תהלים מז) נשבע להרע ולא ימיר. יכול אם נשבע להרע ולא ימיר ואם נשבע להיטיב מחליף. וכי מה קשה לבני אדם להרע לעצמו או להיטיב לעצמו. אם להרע לעצמו אינו מחליף ק"ו להיטיב לעצמו. איזה להרע לעצמו שמותר לו לעשות אמר ר"י כגון שהיה בים ואמר כ אהא בתענית עד שאבוא לביתי. כיוצא בדבר (שם) ושוחד על נקי לא לקח. יכול לא לקח שוחד על נקי להרגו אבל לקח שוחד על (שאינו) נקי לפוטרו. אמרת על מי דרך ב"א ליקח שוחד על צדיק או על הרשע. הוי אומר על הצדיקים לא לקח ק"ו על הרשעים. גם מדה זו לא מנה ר' ישמעאל שאין הק"ו מפורש בקרא כמו אותו שמביא רבי ישמעאל:

מדה ז מגזרה שוה כיצד. ג שמואל נזיר היה כדברי רבי נהוראי שנאמר (ש"א א) ומורה לא יעלה על ראשו. נאמר מורה בשמשון ונאמר מורה בשמואל מה להלן נזיר אף כאן נזיר מורה מורה לגו"ש. כ"כ במשה נאמר (דברים ב) היום הזה אחל תת פחדך. ונאמר ביהושע (יהושע ג) אחל גדלך. במה גדלו שהעמיד לו חמה ולבנה אחל אחל לגו"ש מה להלן עמדה לו חמה אף במשה עמדה לו חמה. רבי אומר מנין שעמדה לו חמה למשה ת"ל תת תת לגו"ש נאמר במשה (דברים ב) תת פחדך ונאמר ביהושע (יהושע י) ביום תת ה' את האמרי מה להלן עמדה לו חמה אף כאן עמדה לו חמה. וכן כה"ג זו המדה חשיב ר"י אמנם חשיב מנופי תורה דילפינן מינה קולא וחומרא. וזה התנא חשיב דברי הגדה שאין בה קולא וחומרא:

מדה ח מבנין אב כיצד. זה יסוד המלמד על מה שאחריו. אימתי נקרא יסוד שיהיה הוא נאמר תחלה. א"ר חייא על כל דבור ודבור היה קורא משה משה. ומשה אמר הנני. בנין אב לכולן (שמות ג) ויקרא אליו אלהים מתוך הסנה ויאמר משה משה ויאמר הנני. לפי שזה תחלה: כיוצא בדבר אתה אומר (ישעיה י) והיה כי יכצע ה' את מעשהו. למה (שם) כי אמר בכח ידי עשיתי. א"ל הקב"ה (שם) היתפאר הגרזן על החוצב בו אם יתגדל המשור על מניפו. והלא אינו דומה אלא כקרדום הזה שאם אין אדם מבקע בו אינו שוה כלום ואינו עושה בעצמו כלום. כך במכה הזה אם אין אדם מכה בו אינו מכה כלום מעצמו. אף אתה איגך כלום אלא מה שאני רודה עולמי בך ואתה מתפאר ואומר (שם) כי בכח ידי עשיתי. (שם) לכן ישלח האדון וגו'. גם זה לא חשיב ר"י כדלעיל:

מדה ט מדרך קצרה כיצד. (דה"א יז) ואהיה מאהל אל אהל וממשכן. [היה] צ"ל וממשכן אל משכן אלא שדבר הכתוב דרך קצרה. מאימתי נדון בדרך קצרה משיצטרך הענין לומר ודאי. כיוצא בדבר אתה אומר (ש"ב יג) ותכל דוד לצאת. צ"ל ותכל נפש דוד לצאת אלא שדבר דרך קצרה. ואע"פ שאין ראיה לדבר זכר לדבר (תהלים פד) נכספה וגם כלתה נפשי. ודאי מדה זו אינה אלא ישוב המקראות ולכך לא חשיב לה ר"י:

מדה י מדבר שהוא שנוי כיצד. א"ר יוסי ב"ר חנינא מ"ב שנה היה ראוי הרעב לבא במצרים תדע שכן הוא דאמר (פי' פרעה) שראה ז' פרות ח' שבלים (בראשית מא) הרי י"ד. והוא אמר ליוסף ז' פרות ז' שבלים הרי ט"ב ויוסף אמר ז' פרות ח' שבלים הרי מ"ב ולא היה הרעב רק שנתים. שכיון שירד יעקב אבינו למצרים וברכו כלה הרעב ואימתי חזרו אותן מ' שנה שני רעב בימי יחזקאל שנאמר (יחזקאל כט) ונתתי את ארץ מצרים שממה וגו'. שלא עשתה אלא לצורך. כיוצא בו אתה אומר (ירמיה ז) אל תבטחו לכם וגו' היכל ה' היכל ה' היכל ה' המה וגו'. למה נאמר ג' פעמים אלא אמר להם אל תהיו בוטחים בג' רגלים שאתם חוגגים בשנה. אם אין אתם עושים רצוני אין חגיכם חשובים לפני כלום. הה"ד (עמוס ה) שנאתי מאסתי חגיכם: ד"א אמר להם ראו ג' מקדשות שחרבו נוב ושילה וגבעון הזהרו שלא יחרב זה. גם זאת לא חשיב ר' ישמעאל מפני שהוא יתור גמור והרי הוא כאילו כתב בהריא:

מדה יא מסדור שנחלק כיצד. (דה"ב ל) ד כי מרבית העם וגו' יכפר בעד כל לבבו הכין וגו'. סדור היה ראוי להיות אלא שנחלק. מאימתי דנין אותו [בסידור שנחלק] משינהוג אותו ענין לכך. כיוצא בו (איוב יז) כי לבם צפנת משכל על כן לא תרוממם לחלק יגיד רעים. מי שחולק על דברי רעים עיני בניו תכלינה. סדור היה ראוי להיות אלא שנחלק. ויש מוסיפין זה (משלי כ לא) כי יתן בכוס עינו יתהלך במישרים וגו' (שם) אחריתו כנחש ישוך וגו' אפי' דהיה צדיק גמור המתהלך במישרים אם יתן בכוס עינו ממעהו שאחריתו כנחש ישוך. כמו שאתה מוצא בנח. סדור היה ראוי להיות אלא שנחלק. גם זה לא חשיב ר"י שאינו אלא ישוב המקראות:

מדה יב מדבר שבא ללמד ונמצא למד כיצד. (ישעיה סד) כקדוח אש המסים וגו' עוריין לא שמענו במעשה בראשית שלהטה האש את פני רקיע וכשהוא בא למתן תורה אמר (שם) לו קרעת שמים ירדת וגו' כשם שעשית במעשה בראשית כך עשית במתן תורה בשעה שאמר הקב"ה (בראשית א) יהי רקיע. וכבר נבראו ביום ראשון אלא שלא היו מצוחצחות עד שבא האש מלמעלה ולידהטה פני הרקיע. בא מע"ב ללמד על מ"ת ונמצא למד. כיוצא בו (ירמיה מו) קולה כנחש ילך ולא שמענו בנחש שקולו הולך מסוף העולם ועד סופו. וכשבא למפלתן של מצרים הוא אומר קולה כנחש ילך כשהוא הולך קולו של נחש כך הולך קולה של מצרים מלמד שבשעה שאמר הקב"ה לנחש (בראשית ג) על גחונך תלך ידדו מלאכי השרת וקצצו את רגליו וידיו והיה קולו הולך מסוף העולם ועד סופו. בא נחש ללמד על מפלתן של מצרים ונמצא למד. וגם זו לא חשיב ר"י מטעם דלעיל:

מדה יג מכלל שאחריו מעשה ואינו אלא פרטו של ראשון כיצד. (בראשית א) ויברא אלהים את האדם בצלמו. הרי זה כלל ואח"כ פרט מעשיו שנאמר (שם ב) וייצר ה' אלהים את האדם ויפל תרדמה ויבן את הצלע. השומע סבור שהוא מעשה אחר ואינו אלא פרטו של ראשון. כיוצא בו (ישעיה א) חזון ישעיהו בן אמוץ הרי כלל ואח"כ פרט (שם ו) בשנת מות המלך עוזיהו (שם יד) ובשנת מות המלך אחז (שם לו) ויהי בארבע עשרה שנה למלך חזקיהו. השומע סובר שהוא מעשה אחר ואינו אלא פרטו של ראשון. גם זו לא חשיב דלא נפקא לן מינה שום דין אלא ישוב המקרא:

מדה יד מדבר גדול שנתלה בקטן [ממנו] להשמיע האזן בדרך שהיא שומעת כיצד. (דברים לב) יערוף כמטר לקחי תזל כטל אמרתי. וכי הגשמים גדולים מן התורה שהתורה נתלית בהם אלא שהגשמים מצוים בכל. (ס"א מרוים את הכל) וכדי להשמיע את האזן כדרך שהיא שומעת. כיוצא בדבר א"א (עמוס ג) אריה שאג מי לא יירא וכי מי נתן גבורה לארי אלא מי שאמר והיה העולם. אלא אמר הקב"ה הריני מכנים קול בבריות להשמיע האזן מה שהיא יכולה לשמוע והיא שומעת. גם זה לא חשיב ר"י שאין זה רק ישוב המקרא שלא דומם כפשטיה:

מדה טו משני כתובים המכחישים זה את זה עד שיבא הכתוב השלישי ויכריע ביניהם כיצד. כתוב אחד אומר (ש"ב כד) ותהי ישראל שמנה מאות אלף וגו' וכתוב אחד אומר (דה"א כא) ויהי כל ישראל אלף אלפים ומאה אלף וגו'. נמצא ביניהם ג' מאות אלף. וג' מאות אלף אלו מה טיבם. בא הכתוב השלישי והכריע ביניהם. ובני ישראל למספרם ראשי האבות ושרי אלפים וגו' המחלקות הבאה והיוצאת וגו' המחלוקת הא' כ"ד אלף. מלמד שג' מאות אלף היו כתובים בנימוסו של מלך ולא הוצרכו להמנות. הא כיצד כ"ד אלף ל"ב חרש הרי רפ"ה אלף נשארו ל"ב אלפים הם נשיאי ישראל הטילן הכתוב וחזר וכללן: כיוצא בו א"א (דברים יב) כי אם אל המקום אשר יבחר וגו' מכל שבטיכם וגו' וכתוב אחד אומר (שם) באחד שבטיך. בא הכתוב השלישי והכריע ביניהם (דה"א כא) ויתן דויד לארנן במקום שקלי זהב משקל שש מאות. והלא לא נקנה אלא בחמשים שנאמר (ש"ב כד) ויקן דוד את הגרן והבקר בכספ שקלים חמשים. מה ת"ל שש מאות אלא שהיה דמיו שש מאות זהובים. ונתן נ' מכל שבט ושבט נמצא משלו ג' לבד על שבט יהודה. נמצא ב' הכתובים כאחד. באחד שבטיך וכל שבטיכם. ר' נחמיה אומר דברי תורה ענים במקום אחד ועשירים במקום אחר צריכין להביא ראיה ממקומות אחרים. וכה"א (משלי לא) היתה כאניות סוחר ממרחק תביא לחמה. זו המדה מונה ר' ישמעאל בדרך חק ומשפט וזה החכם מונה אותם בישוב המקרא:

מדה טז מדבר שמיוחד במקומו כיצד. (ש"א א) ותדר נדר ותאמר ה' צבאות וגו' למה נתיחד כאן השם הזה. ה אמרה חנה לפני הקב"ה שתי צבאות בראת כו' העליונים לא פרים ולא רבים ולא מתים. והתחתונים פרים ורבים ומתים. אם אני מן התחתונים אהיה פרה ורבה ומתה. ואם לא אהיה מן העליונים בחיים ולא אמות: כיוצא בו סלה נא ה' אלהי ישראל(א) למה נתיחד השם כאן והלא בג' נבואות הללו תני זכריה ומלאכי אין בהם כלשון הזה. אלא כך היו מנחמים ישראל. ואומרים להם אע"פ שנשלחתם מ"מ הוא אלהיכם ושמו מיוחד עליכם. גם זו לא מנה שהיא ישוב המקרא:

מדה יז מדבר שאינו מתפרש במקומו ומתפרש במקום אחר כיצד. (בראשית ב) ויטע ה' אלהים גן בעדן ויצמח ה' אלהים וגו' שמענו שהקב"ה נטע לאדם הראשון בגן עדן כל עץ וכל מיני מגדים אבל לא מצינו שברא לו הקב"ה חופות של זהב ואבנים טובות ומרגליות והיכן שמענו בשעה שנאמר לחירם מלך צור (יחזקאל כח) בעדן גן אלהים היית כל אבן יקרה מסוכתך. א"ל שמא אדה"ר אתה שעשיתי לו כל הכבוד הזה. כיוצא בו משפחת בני קהת וגו' ומשפחת בני הגרשוני יחנו ימה ומשפחות בני מרדי יחנו על יד המשכן צפונה אבל לא מצינו שצוה הקב"ה את בניו להיות כ"ד משמרות והיכן שמענו (ד"ה א' כ"ד) אלה פקודתם לעבודתם לבא בית ה' כמשפטם ביד משה ואהרן מלמד שמצוה זו מימות משה ואהרן. מדה זו לא מנה מפני שדינה יוצא מדברי קבלה ועוד שמא יוצאה מדין הלמד בסופו:

מדה יח מדבר שנאמר במקצתו ונוהג בכל. אם כן מפני מה נאמר במקצת מפני שדבר הכתוב בהוה כיצד. (שמות כב) ובשר בשדה טרפה לא תאכלו אין לי אלא בשדה בעיר מנין ת"ל טרפה לא יאכל (ויקרא כב) א"כ למה נאמר בשדה דברה תורה בהוה שדרך הבהמות לטרוף בשדה יותר מבעיר: כיוצא בו (דברים כג) כי יהיה בך איש אשר לא יהיה טהור מקרה לילה אין לי אלא בלילה ביום מנין ת"ל (ויקרא טו) ואיש אשר וגו' א"כ למה נאמר לילה לפי שדרך קרי לבא בלילה יותר מביום: כיוצא בו (משלי כב) אל תגזול דל כי דל הוא. אין לי אלא עני עשיר מנין ת"ל (שם א) כן ארחות כל בוצע בצע. א"כ למה נאמר עני שדרך עני להגזל יותר מן העשיר. גם זו לא ר"י משום דפשיטא הוא דטרפה נוהג בכל מקום דטעמא משום חיות הרעה אכול שאינה חיה לא תיכול. וקרא דבשדה דרשינן לה בה טובא:

מדה יט מדבר שנאמר בזה וה"ה לחבירו כיצד. ויצף את העמודים י"ח אמה וגו' וה"ה לחברו ב) כיוצא בו (תהלים צז) אור זרוע לצדיק ולישרי לב שמחה א"א לומר שיש לצדיקים אור בלא שמחה ויש לישרים שמחה בלא אור. ו אלא אור לצדיקים וה"ה לישרים. שמחה לישרים וה"ה לצדיקים. ומאימתי דנין אותו בכך משישקלו שניהם כאחד. זו חשיב ר"י בבנין אב מכתוב אחד דילפינן צדיקים מישרים וישרים מצדיקים:

מדה כ מדבר שנאמר בזה ואינו ענין לו אבל הוא ענין לחברו. ומאימתי הוא ענין לחברו משיצטרך לו זה ולא יצטרך לו זה כיצד. (דברים לג) וזאת ליהודה וגו' ואינו ענין ליהודה שהרי הוא אומר שמע ה' קול יהודה תנהו ענין לשמעון שהרי צריך לו ואין יהודה צריך לו. נמצאת אתה אומר שביקר משה לראובן ואמר וזאת ליהודה קרא בברכה זו לשמעון. כיוצא בו (ירמיה לג) גם זרע יעקב ודוד עבדי וגו' אא"ע ליעקב שהרי כבר נאמר (שם) מקחת מזרעו מושלים וגו' תנהו ענין לאהרן. וראיה לדבר שהוא אמר (שם) מקחת מזרעו מושלים מי היו המושלים בעם הוי אומר אלו מלכים וכהנים גדולים בני אהרן וכני דוד עליהם נאמר. וכה"א (שם) הלא ראית מה העם הזה דברו לאמר שתי המשפחות אשר בחר ה' בהם וגו' אף כאן הוא אומר גם זרע יעקב וגו'. גם זו לא חשיב מפני שהיא אגדה:

מדה כא מדבר שהוקש בשתי מדות ואתה נותן לו כח היפה שבשתיהן כיצד. (תהלים צב) צדיק כתמר יפרח ז יכול כשם שהתמר אין לו צל ואין עושין ממנו כלים כן הצדיקים ת"ל כארז. מה ארז יש לו צל ועושין ממנו כלים אף הצדיקים. יכול כארז שאין נותן פירות ת"ל כתמר נמצאת אתה אומר ככח היפה שבשתיהן. כיוצא בו (ישעיה נה) הוי כל צמא לכו למים יכול כמים שאין משמחין כך ד"ת. ת"ל יין וחלב. אי מה ג) יין וחלב אין מגדלין צמחין אף ד"ת כן ת"ל לכו למים. נמצאת ככח היפה שבשתיהן. גם זו לא חשיב מטעם דלעיל ועוד שהוא כתוב להדיא ולא מקרא אלא מקרא מלא:

מדה כב מדבר שחברו מוכיח עליו כיצד. (משלי כג) מתן בסתר יכפה אף [ושוחד בחיק יכפה חמה עזה]. ח משמע נותן בסתר יכפה אף הקב"ה ושוחד בחיק יכפה חמה עזה. יכפה הראשון מוכיח על השני. כי"ב (ישעיה כח) כי לא בחרוץ יודש קצח ואופן עגלה על כמון יוסב. לא הראשון מוכיח על השני. כיוצא בו (תהלים לח) אל באפך תוכיחני ובחמתך תיסרני. אל הראשון מוכיח על השני. גם זה כאילו נכתב בהריא ולא חשיב לה:

מדה כג מדבר שמוכח על חבירו כיצד. (תהלים כט) קול ה' יחיל מדבר יחיל ה' מדבר קדש. וכי קדש לבד יחיל והלא כל המדבריות יחיל א"כ למה נאמר קדש להוכיח על המדבריות הללו שחלו. ולמה פרט זה לבדו לפי שהוא התקיף שבהם. וראיה לדבר (דברים א) ותשבו בקדש ימים רבים: כיוצא בו (תהלים כט) קול ה' יחולל איולת וגו' כענין שלמעלה. עד ולמה נאמר איולת לפי שהם קלים במרוצתם. וראיה לדבר (שם יח) משוה רגלי כאילות. גם זו לא מנה ר"י שהוא דברי הגדה וגם הוא בק"ו אם התקיף חל כ"ש החלש:

מדה כד מדבר שהיה בכלל ויצא מן הכלל ללמד על עצמו יצא כיצד. (יהושע ב) וישלח יהושע לראות את הארץ ואת יריחו והלא יריחו בכלל הארץ היתה ולמה יצאה ללמד על עצמה ששקולה כנגד כל הארץ בחזקה. כיוצא בדבר אתה אומר (ש"ב ב) ויפקדו מעבדי דוד תשעה עשר איש ועשהאל והלא עשהאל בכלל היה ולמה יצא לומר ששקול היה כנגד כולם: כיוצא בו (שם כב) מכף כל אויביו ומכף שאול והלא שאול בכלל היה ולמה יצא לומר שרדיפתו קשה מכולן. ר"י לא חשיב הך מדה דס"ל דליתא אלא לא ללמד על עצמו יצא אלא ללמד על הכלל כולו יצא או שמא הך דרשה אינה אלא לענין אגדה:

מדה כה מדבר שהיה בכלל ויצא מן הכלל ללמד על חברו כיצד. (במדבר לה) לא תקחו כופר לנפש רוצח [אשר הוא רשע למות] ט והלא הריגת רוצח בכלל כל העונשין היה [שנאמר כאשר עשה כן יעשה לו] ולמה יצא ללמד [על שאר העונשין ומה היא מלמדת עליהן] לרוצח אין לוקחין

הגהות הגרי"ב א [עי' מכות כד.]: ב [נזיר סו.]: ג [עי' פירוש על זה ברש"י דה"ש ב' ל' י"ט]: ד [עי' ברכות לא.]: ה [עי' תענית טו. וכתוס' שם דליתא כן]: ו [נ"ב ע: מפורש יותר]: ח [עי' כתובות לז: לח.]:

א) נ"ל (מלאמי ב) כי שלא אמר ה' אלהי ישראל. ב) ע"ש יש כאן וא"ל ולא אח שני העמודים נתנה שמנה עשרי אמה קומת העמוד האחד ומזו אמים עשרה אמה יסד את העמוד השני (מ"ל ז): ג) נ"ל לי מה יין וחלב משמחין אף ד"ת כן ת"ל מיס:

כללי התלמוד

כופר אבל לוקחין כופר על שן ועין וליד ורגל ולבויה ולחבורה ולשאר חבלות. גם זו לא דרש מטעם דלעיל:

מדה כו ממשל כיצד. (שופטים ט) הלוך הלכו העצים למשוח עליהם מלך ויאמרו לזית וגו' לתאנה וגו' וכי העצים מבקשים מלך אלא ישראל הוא שאמרו לעתניאל בן קנז ולדבורה ולגדעון שינהגו שררה על ישראל ולא קבלו. כיוצא בו (מ"ב יד) החוח אשר בלבנון וגו' וכי מה נשואין יש בחוח וכארזים. אלא כנגד שכם ויעקב אבינו. וכן אתה מוצא בנביאים וכתובים שדברו משלים. בד"א בדברי קבלה אבל בדברי תורה ומצוה אי אתה יכול לדורשן מלשון משל. חוץ מג' דברים ר' ישמעאל דורשן בלשון משל והלכה כדבריו בשנים. (שמות כא) אם יקום והתהלך בחוץ על משענתו. על בוריו. שאם אתה אומר על מקלו חולה הוא. אלא מלמד שקרא הכתוב משענת גופו כאלו נשען על מקלו. כיוצא בו (שם כב) אם זרחה השמש עליו [דמים לו] א וכי השמש לו לבדו זרחה אלא מה השמש שלום בעולם אף הגנב אם ידוע שלא בקש רק שלום הרי בע"ב חייב עליו בדמיו. באלו שנים הלכה כר' ישמעאל. והשלישי (דברים כב) ופרשו השמלה ב מחזורים הדברים כשמלה:

מדה כז מגגד. מנין שדורשין מגגד באגדה. שנאמר (במדבר יד) כמספר הימים אשר תרתם את הארץ וגו' וכה"א (מ"ב י) ויאמר ה' אל יהוא יען אשר הטיבות לעשות הישר בעיני וכלבבי עשית לבני אחאב וגו' בני רבעים ישבו לך על כסא ישראל. כנגד ד' דורות שעמדה מלכות אחאב ונעקרה על ידו. ואלו הן עמרי ואחאב ויורם ובניו. ומנין שהיו לו בנים ליורם שנאמר (שם) ונרד לשלום בני המלך והגבירה. גם זו לא דרש ר"י שאינה אלא דרשה לבד ואינה גוף תורה:

מדה כח ממעל. מנין שדורשין ממעל באגדה שנאמר (ירמיה כג) כה אמר ה' על הרועים הרועים את עמי. לכן הנני ונשאתי אתכם נשא וגו'. וכה"א (ישעיה ל) ותאמרו לא כי על סוס נגוס על כן וגו' בלשון שחטאו בו נדונו. גם זו דרש הגדה הוא ולכך לא חשיב לה ר' ישמעאל:

מדה כט גימטריא. מנין שדורשין גימטריא באגדה. אם לחשבון הרי הוא אומר (בראשית יד) שמנה עשר ושלש מאות ג דעולה למנין אליעזר ואם לתמורות האותיות הרי כבר אמור (ירמיה נא) לב קמי בחילוף האותיות (סוכה דף כח.) כשדים. לב קמי מחליפין באותיות א"ת ב"ש כשדים. אולי ר' ישמעאל לא דריש גימטריא ולא דריש יהיה גימטריא תלתין גבי נזיר אלא כאידך ד דאית להו מנזיר ונזירות דכתיב בתורה כראיתא התם ולכך לא חשיב להו:

מדה ל נוטריקון. מנין שדורשין נוטריקון באגדה ת"ל (בראשית יז) אברהם ה אב המון גוים (ויקרא ב) כרמל ר"ך מ"ל. דבר שהוא רך ונמלל ביד (מ"א ב) ו והוא קללני קללה נמרצת. נואף. מואבי. רוצח. צורר. תועבה. (במדבר כב) ירט יראה ראתה נטתה. גם זו אינה אלא דברי הגדה ולא חשיב לה רבי ישמעאל:

מדה לא מוקדם שהוא מאוחר בענין כיצד. (ש"א ג) ונר אלהים טרם יכבה ושמואל שוכב בהיכל ה' ז והלא אין ישיבה בהיכל כ"ש שכיבה. ואפילו בעזרה אין ישיבה אלא למלכי בית דוד בלבד שנאמר (ש"ב ז) ויבא המלך דוד וישב לפני ה' ומה ת"ל שוכב אלא מוקדם הוא. וכן צ"ל ונר אלהים טרם יכבה בהיכל ה' ושמואל שוכב. כיוצא כדבר אתה אומר (תהלים לד) עיני ה' אל צדיקים ואזניו אל שועתם צעקו וה' שמע ומכל צרותם הצילם. ואח"כ פני ה' בעושי רע להכרית מארץ זכרם. גם זו לא השיב כדלעיל:

מדה לב ממוקדם ומאוחר שבפרשיות כיצד. (בראשית טו) ויאמר ה' אליו קחה לי עגלה משולשת. אימתי נאמרה פרשה זו אחר מלחמת המלכים ח והמעשה הזה היה קודם שיצא אברהם חמש שנים שנאמר (שמות יב) ויהי מקץ שלשים שנה וארבע מאות שנה. וא"ר יוסי אי אתה מוצא חשבון זה אלא משבעים שנה לאברהם שנגזרה גזירה על ענין בין הבתרים. הא למדת שגזירת ענין בין הבתרים היה ה' שנים קודם יציאת אברהם מחרן. ונכתבה מאוחרת. כיוצא בו (במדבר א) וידבר ה' אל משה במדבר סיני. ואח"כ כתיב (שם ז) ויהי ביום כלות משה להקים את המשכן וגו' והלא הקמת המשכן היה מקודם. שהוקם המשכן באחד בניסן בשנה שניה שנאמר (שמות מ) ויהי בחדש הראשון וגו' הוקם המשכן. אלא מכאן אתה למד שהמאוחר הוא המוקדם בפרשיות:

מצינו איידי במקרא כמו שמצינו במשנה ובריתא בפ' החובל דף פד. רגל ברגל ל"ל איידי דכתיב יד ביד כתב נמי רגל ברגל. וכן בפ"ק דבבורות דף ט':

כל מקום שאתה מוצא עשה ולא תעשה אם אתה יכול לקיים את שניהם מוטב ואם לאו יבא עשה וידחה לא תעשה. יבמות דף כ ע"ב. והטעם כתב ה"ע כי העשה תנאי הוא בלא תעשה כאלו תאמר דלא תעשה כך אלא בדבר פלוני והוא אמרם ז"ל מחלליה מות יומת וביום השבת בדבור אחד נאמרו והוא ענין התנאי שכתבתי הלכך אמרינן דחי עשה ללא תעשה:

דברה תורה כלשון בני אדם כתובות דף סו: ובתוס' שם [בד"ה וחכמים אומרים] אומר ר"י דכי קאמר דברה תורה כלשון בני אדם היינו דוקא כשיש הוכחה בפסוק שלא לדרוש הכפולות כגון העכט תעכיטנו דלא דריש ליה ר"ש ויש לו ואינו רוצה להתפרנס אין נוקקין לו דהא כתיב די מחסורו אבל כשאין הוכחה מתוך הכתוב דרשינן הכפולות ולא אמרינן דברה תורה כלשון בני אדם:

אין מוקדם ומאוחר בתורה דוקא בשני פרשיות אבל בחד פרשה יש מוקדם ויש מאוחר דאל"כ כלל ופרט דילמא פרט וכלל ופרט וכלל דילמא כלל ופרט הוא אלא ודאי כדאמרינן והכי מסיק בפסחים [דף ו:]:

דין גורעין ומוסיפין פי' שגורעין אות מתיבה זו ומוסיפין אותה בתיבה אחרת ודורשין הכתוב בכך כי הא דיש נוחלין דף קיא: גבי ונתתם את נחלתו לשארו דדריש הכי ונתתם את נחלת שארו לו מלמד שהבעל יורש את אשתו ולא שייך למיפרך בכה"ג סכינא חריפא למפסקא קראי משום דלא מיקרי הפסקה אלא דוקא בתיבות להקדים תיבה זו לזו אבל באותיות לא הוי הפסק כדאמרינן התם ודוקא בראש התיבה או בסופה הוא דגורעין ומוסיפין אבל באמצע לא כמ"ש רש"י בפרק הזהב דף גד ט:

דין מקרא נדרש לפניו או לפני פניו פלוגתתא בפ' במה מדליקין דף לב: וכן יש דעות רבות אם מקרא נדרש לאחריו או אין נדרש לאחריו מנחות פ"ג דף יט. ושם וי"ו מוסיף על ענין ראשון:

דין דורשין תחלות פלוגתתא דתנאי בריש סנהדרין [דף ג: ובסוכה ו:] גבי ונקרב בעל הבית אל האלהים:

בש"י דאע"ג דממונא מאיסורא לא ילפינן ע"י ק"ו ילפינן:

הגהות הגרי"ב א [סנהדרין עב.]: ב [כתובות מו.]: ג [נדרים לב.]: ד [נזיר ה]: ה [שבת קה. מנחות סו.]: ו [שבת עס מנחות עס]: ז [קדושין עח.]: ח [עי' תוס' ברכות ז: ד"ה לא היה לדס]: ט [וע"ע בתוס' דזבחים לז: ד"ה לעוטפות ובתוס' סנהדרין ד: ד"ה לעטפת כי' מייתו פלוגתא בעס ירושלמי דאפי' בתמנע]:

כללי התלמוד

מאת הרב הגאון האמתי מאור הגולה רבינו חיים בנבנשת זצ"ל

מספרו כנסת הגדולה ומספרו שיירי כנסת הגדולה

כללי י"ג מדות בכולל

א **כל** היכא דעבדינן ק"ו תו לא מצינן למימר דסמיך אמה מצינו (מהריב"ל ז"ל ס"א דף ל"ב ע"ב): ב **לא** אמרינן תרי קלי וחומרי דסתרי אהדדי תיקום כל חד אדוכתיה אלא כששניהם שרים לגמרי אבל אם אמר חדא מחדא והשני אמר לא מהני הק"ו דחדא מתרתי לסתור הק"ו דחדא מחדא (מהריב"ל ס"א דף כ"ח ע"ד): ג **כל** מקום אשר ימצא כתוב בגמרא תרי קלי וחומרי ובעי למילף א' מחבריה לא מקרי תרי קלי וחומרי דסתרי אהדדי ואצטריכו קראי בכל דבר ודבר למעט דלא נילף במה מצינו אבל מ"מ כשעושה צדדי הק"ו הם צדדי אמת לפי שעושה הק"ו עם הפסוק שמגלה לבסוף ואינו מכזב במה שאומר (עצמות יוסף דף מ"ה ע"א): ד **בכלל** אין דנין ק"ו ובנין אב מהלכה יש ללמוד חדוש א' מדברי התוספות בפרקא קמא דחולין בד"ה פרה שהיא כשרה בשחיטה וכו' (שם דף קי"ד): ה **יש** לספק אי עבדינן יוכיח מהכנסה ליציאה כי היכי דעבדינן מיניה פירכא דלכאורה נראה דוקא פירכא עבדינן אבל לא יוכיח (שם דף יח): ו **כי** היכי דעבדינן תרתי יוכיח לקיים הק"ו עבדינן נמי תרתי יוכיח לבטל הק"ו (מהריב"ל ס"א דף כ"ז ע"א): ז **כשהפירכא** היא מחומרא הכתובה בתורה אי מהני הק"ו עיין במהריב"ל ס"א דף ל"ב אע"פ שיש טעם בסברא לומר דהחומרא שהיא במלמד לא תהא ביתא ליה לגמרא למיפרך פירכא על ק"ו ולא מסברא (שם ס"א דף ל"ב ע"ד): ח **עבדינן** הכנסה פירכא כשהיא מסברא ואין צורך להחליף הק"ו מנושאים למקומות אלא אפילו דשבקינן הק"ו בנושאים עבדינן הכנסה פירכא (שם ס"א דף כ"ז ע"ג ועיין בדף ל"א ע"ג ובדף ל"ב ע"ד): ט **לא** מצינו מעולם בגמרא פירכא אמאי דמחייב הדבר במלמד ללמוד ממנו (עצמות יוסף דף י"ט ע"ב): י **אמרינן** יוכיח אע"פ שהיוכיח הוא מבחוץ (שם דף קי"ד ע"ג): יא **אי** אמרינן דין אסוף דינא (עיין במהריב"ל ס"א דף ל"א ע"ג): יב **למאן** דאמר בזבחים בפרק איזהו מקומן דבר שהיה בכלל ויצא לידון בדבר חדש שאי אתה יכול להחזירו לכללו עד שיחזירנו הכתוב בפירוש דהוא לא גמר מכלליה אבל כלליה גמר מיניה היינו דוקא מידי דלאו חדוש בו אבל מידי דחדוש הוא לא גמר כלליה מיניה (הרא"ם ז"ל בפרשת משפטים דבור המתחיל והרי היה בכלל מכה איש): יג **נראה** לי דמאן דאמר לא הוא גמר מכלליה לא כלליה גמר מיניה היינו דוקא במה מצינו או בגזרה שוה אבל בק"ו דלא מיניה יליף במה מצינו וגזרה שוה דילפי מיניה בשביל תיבה מיותרת אלא דיליף בק"ו ומסברא איהו לא גמר מכלליה אבל כלליה גמר מיניה:

כללי החקש

א **הקש** עדיפא מגזרה שוה (הרא"ם ז"ל בחדושיו לסמ"ג הלכות ר"ה והר"ם אלשקאר ז"ל הובאו דבריו בתשובות הרא"ם ז"ל ח"א סי' מ"ב כתב דדבר זה הוא מחלוקת בין רבי עקיבא ורבנן ומהר"ר גרשון בן הרא"ם ז"ל כתב בתשובה כתיבת יד דגזרה שוה עדיפא מהקש ועיין במהר"ש יונה סי' פ"ב): ב **אין** הקש למחצה ואין גזרה שוה למחצה מצינו אבל אין למוד לחצאין ואפי' למחצה גבי בנין אב דמה מצינו לא מצינו (הר"ם אלשקאר ז"ל סי' כ"ט ול'): ג **לא** אמרינן אין הקש למחצה אלא לענין שילמוד עליון מתחתון ותחתון מעליון (הגהות הרי"ף ז"ל בהלכות ציצית):

כללי גזרה שוה

א **גזרה** שוה דהוי לפרושי לקרא הויא כקרא (יבין שמועה דף מ"ג ע"א בשם הרא"ם ז"ל בחדושיו לסמ"ג הלכות שופר עשין מ"ח): ב **אין** גזרה שוה למחצה (הר"ם אלשקאר ז"ל סי' כ"ט ול'): ג **עקרינן** לקרא מפשטיה ומוקמינן לכולהו קראי לגזרה שוה (מהריב"ל ס"א דף ל"ג): ד **ראי** הקש עדיפא מגזרה שוה או גזרה שוה עדיפא מהקש כתבתי למעלה בכללי ההקש:

כללי שני כתובים הבאים כאחד

א **כל** שני כתובים הבאים כאחד הוי כמו מיעוטא ובעלמא אין מלמדין לדעת התוספות ולדעת רש"י ז"ל אינו מיעוטא אלא שאין מלמדין מהם וצריך ללמדו מעלמא (מהריב"ל ס"א דף כ"ט ע"א): ב **שני** כתובים הבאים כאחד הם אפילו דלא יליף זה מזה אלא כל שאחד יליף מחבירו אע"פ שחבירו אינו למד ממנו הוה ליה שני כתובים הבאים כאחד (הר"ם אלשקאר ז"ל סי' כ"ט ול'):

כללי רובא וחזקה ומנו וחזקה

א **רובא** וחזקה רובא עדיף לחומרא (תומת ישרים סי' ע'): ב **רובא** וחזקה בדרבנן נסמוך מיעוטא אחזקה (תומת ישרים סי' ע'): ג **הא** דרובא וחזקה רובא עדיף היינו דוקא בחזקה שאינה באה מכח סברא ולא מכח רובא אבל חזקה הבאה מכח סברא עדיף מרובא (מורי הרב ז"ל בתשובה ח"ב חלק אבן העזר סי' כ"ז): ד **רובא** דחלי במעשה לא הוי רובא (גמרא פרק שני דבכורות ותוספות דפרק האשה בחרא והרמב"ן ז"ל בספר המלחמות ומורי הרב ז"ל בתשובה חלק שני חלק אבן העזר סי' כ"ח ובחדושיו על הרי"ף למסכת קדושין דף ע"ג ע"ג): ה **סמכינן** ארובא אפי' בדאיתיה קמן (רש"י ז"ל בפ"ק דחולין והרא"ש ז"ל שם והטור בי"ד סי' ל"ט אבל הרמב"ם ז"ל בפ"א מהלכות שחיטה והתוס' ז"ל כתבו דלא אזלינן בתר רובא אלא היכא דלא אפשר אבל היכא דאפשר לא וכן כתב בהלכות גדולות): ו **לא** סמכינן ארובא אלא היכא דהוברר הדבר היות רובא (שלטי הגבורים פרק לא יחפור): ז **לאו** בכל דוכתא אזלינן בתר רובא (הרשב"ם ז"ל חלק יורה דעה סימן כ"א): ח **תרי** רובי עדיף מרובא וחזקה (פסקים וכתבים סי' קכ"ט): ט **רוב** נשים בתולות נישאות עדיף מרוב נשים יולדות ולד מעליא (מהר"י מינץ ז"ל סי' ר'): י **ספק** ספיקא עדיף מרוב (פסקים וכתבים סי' קכ"ט): יא **היכא** דאיכא חזקה בהדי מיעוטא חיישינן למיעוטא כר"מ והיכא דליכא חזקה לא בהדי חזקה ולא בהדי רובא הלכה כרבנן דלא חיישינן למיעוטא (מהריב"ל ס"ג סי' י"ז דף כ' ועיין בספר בנימין זאב סי' כ"א וכ"ר): יב **לא** אזלינן בתר רובא כנגד חזקת א"א (הרדב"ז ח"ב סי' נ"ד ומהרי"ק בשרש ע"ב כתב שיש ללכת אחר הרוב אף במקום ערוה): יג **לא** אמרינן סומכין על החזקות אלא שהיה לו חזקה מקודם ועכשיו לא ידענן אבל איפכא דעכשיו ידענן ומעיקרא לא ידענן לא אמרינן אוקי מילתא אחזקתיה (הר"ם מטראני חלק ראשון סימן ל"ר): יד **אוקי** מילתא אחזקתיה אפי' להקל אמרינן (תוס' פ"ק דחולין הר"א ששון ז"ל סימן רי"ד)! אפי' באיסור ברור ובאיסור ערוה אוקי מילתא אחזקתיה (הר"א ששון ז"ל סי' רי"ד מורי הרב ז"ל בתשובה חלק ראשון סימן י"א בשם רבו הרב ז"ל): טו **אע"ג** דאזלינן בתר חזקה בין לקולא בין לחומרא היכא דאיכא תרי חזקי ומכל אחד נמשך קולא מצד אחד וחומרא מצד אחר ראוי לילך בתר חזקה שנמשך ממנה חומרא תיכף ומיד ולא בתר חזקה שנמשך ממנה קולא מיד (הרשב"ם ז"ל ח"י סי' ר"א): טז **לעולם** אזלינן בתר חזקה קמייתא אם לא היכא דאיכא תרתי לריעותא (מורי הרב ז"ל בתשובה ח"א סימן ל"ז): יז **כל** חזקה שרגילות הוא להשתנות אינה חזקה כל שכן חזקת קטנות שבכל יום ויום היא גדולה לענינו (מורי הרב ז"ל בתשובה חלק ראשון סי' מ"א ובסי' נ"א כתב שמהר"ם קאשטילאץ חולק בחזקת קטנה הויא חזקה ומורי הרב ז"ל שם הרבה להקשות על הר"ם קאשטילאץ ז"ל בזה): יח **כל** חזקה שלא נתבררה לא חזקה היא וכי אתייליד ריעותא לא מוקמינן ליה אחזקתיה (מורי הרב ז"ל בתשובה ח"א סימן פ"ב ובסימן ל"ז הביא ראיה לזה ועיין בטור יורה דעה סי' פ"א וכן כתב הרדב"ז ח"א סימן ד"ה): יט **כי** היכי דמחלקינן בין רובא דחלי במעשה לרובא דלא חלי במעשה ה"נ יש לחלק בין חזקה חליא במעשה לחזקה דלא חליא במעשה (הראנ"ח ח"ב סימן ל"ז): כ **אפילו** לדעת מהרי"ק דבעי עם החזקה מעשה דמוכח היינו לענין מיחה אבל לענין איסורא ומלקות לא בענין מעשה דמוכח עם החזקה ול"נ דל"ש ואדרבה מסתברא דחזקה דאין עמה מעשה דמוכח עדיפא מחזקה דאית בה מעשה דמוכח (הרדב"ז חלק ראשון סי' רמ"ה): כא **מיגו** דמסייעא לחזקה עדיפא מרובא (תומת ישרים סי' ע'): כב **אוקי** תרי לבהדי תרי ואוקי גברא אחזקתיה והיכא דאיכא חזקה דממונא כנגד חזקה דגופא לדעת הרי"ף ז"ל לא אוקמינן גברא אחזקתיה ולדעת ר"ח מוקמינן (הר"ש חיון ז"ל בתשובה סימן כ"ד): כג **לא** אמרינן אוקי ממונא בחזקת מריה אלא כנגד חזקה דאתיא ממילא כגון חזקת הגוף אבל היכא דהחזקה באה מחמת טעם כגון חזקה דאין אדם פורע בתוך זמנו וכיוצא בה לא אמרינן אוקי ממונא בחזקת מריה (מהרי"ק שרש ע"ב): כד **עד** אחד נאמן באיסורין היכא דלא אתחזק איסורא היינו בחזקה שאינה עשויה להתבטל שאינה תלויה בזמן אבל בחזקה שתלויה בזמן נאמן אפילו בדאתחזק איסורא (מורי הרב ז"ל בתשובה ח"א סי' י"א): כה **אע"ג** דבהמה שנשחטה בחזקת היתר עומדת היכא דהויא נקובה לפנינו אע"ג דליכא תרתי לריעותא איתרע לה חזקה קמייתא (מורי הרב ז"ל בתשובה ח"א סי' ל"ז): כו **כל** מקום שאפשר לברר צריך לברר ולא אמרינן נסמוך אחזקה הר"ן בפרקא קמא דפסחים ובתשובת סי' ס"ו הרד"ך בית כ"א חדר י"א (מורי הרב ז"ל בתשובה ח"א סי' מ"ב ולנ"ח ז"ל סי' קכ"א): כז **אפילו** בשל תורה אזלינן בתר הרוב (מהריב"ל ס"א כלל ה' דף ע'): כח **חקירה** במה שסובר ר"מ דחיישינן למיעוטא אי הוי דאורייתא או דרבנן (מהריב"ל ס"א כלל ג' סי' ט"ז): כט **כמחלוקת** התנאים אי מקרא נדרש לפנינו ולפני פניו (עיין בתשובות

שיירי כנסת הגדולה

כללי הקל וחומר

א **כתבתי** מהדורה ראשונה כשם מהריב"ל ז"ל כל היכא דעבדינן ק"ו אז לא נרינהו למימר דסמיך אמה מצינו עד כאן והוא לשון מקומע וצריך להיות כל היכא דעבדינן ק"ו ממקומות וכו': ב **כתבתי** בביאורי לסמ"ג דלדעת התוס' בפ' איחבו נשך ומטולין פ' לו הנשבר כי היכי דאין עונשין מן הדין בק"ו ה"ה דאין עונשין ממה הלד דהוא חדא מתרתי אבל לדעת הרמב"ם ופיעבו ז"ל אף על גב דאין עונשין מן הדין בק"ו ומה מצינו שהוא חדא מחדא ממה הלד עונשין והרמתי ראיות לזה שם בביאורי חה לי מרגעים שנה היה לי וחכוח גדול עם הרבנים מהר"ם די טיטון ומהר"ם ן' שושן ז"ל בכללי המדות ותתגלגל ענין זה בתוך הוכוח והכפיות לדברי אלא שהרב מהר"ם די טיטון ז"ל מלה בתמלוקת רש"י ותוספות ממה מצינו דלגב"י עונשין ולפי שבכר נדפסו תשובותיו שם בסימן ד"ל אין צורך להביא דבריו ישרין שם כדף קכ"ז וקנ"ב וקנ"ה אחר כך נדפס ספר הליכות אלי מהרב מהר"ם אלגאזי בר"ו ולפיזי שם בסימן י"ב הבכים לדברי והבינ' ולמה מתוף פ' כל הנשבר דף קנ"ו שבתבו התוס' וכרת גופיה ליכא למילף דאין עונשין מן הדין ובודאי הנשבר בחלב לא אמי מחמת אלא ממה מצינו ועוד דזל בחר טעמא שבתב הליכות עולם דיינן דק"ו דדרש מעצמו טעי אינים ומ"ה ה"ה מה מצינו בע"ד ובספר שמע שלמה בפדר מפני דף ס"ה ע"א כתב שהקשו עליו ע"ז ומירץ יע"ש ולע"ד נראה דמההכרח שהביא בספר הליכות אלי דאין עונשין ממה מצינו משם הכרח דעונשין דהוא נ"ר ו כתב דיינן דטעם הק"ו דאין עונשין משום דיינן לדרש מעצמו ה"ה ממה מצינו והא ליתא דלדעת רש"י ז"ל אע"פ דהק"ו ניתן לדרש מעצמו מה מצינו לא ניתן לדרש מעצמו שכ"כ בפרק לולב הגזול דף ל"ח א"ל לא ניתן לדרש מעצמו מכל הי"ג מדות זולת הק"ו ע"כ ומה מצינו אחת מי"ג מדות הי' והגיעו דברים אלו אל הרב בעל הליכות אלי נ"ר ו והלין בעדו דלדברי רש"י ז"ל לא ניתן לדרש אבל התוס' הקשו עליו דכל המדות דורש אדם מעצמו חוץ מנ"ש ומדברי התוס' הנאתי דאין דאין עונשין ממה מצינו ועוד דאפי' לרש"ל ז"ל דתבתי בינין שמועה דף מ"ד עמוד ב' דלדברי דהלכתא כוותייהו כל המדות אדם דן חוץ מגזירה שוה עד כאן דברי: **ואני** שמעתי ולא אמרן הבא גם מהר"ם די טיטון ז"ל מודה לדברי רש"י עונשין ממה מצינו מטעם דיינן דלא ניתן לדרש מעצמו לא דמי לק"ו לא כתב הרב ז"ל דאין עונשין ממה מצינו אלא לחומ' דק"ל דגם מה מצינו ניתן לדרש מעצמו ולכן אין עונשין ממה מצינו לא ניתן לדרש מעצמו ולא מה מצינו רש"י ז"ל וחה מאי דאמרינן דאין מדברי התוס' מפרק כל הנשבר שכתבו וכרת גופיה ליכא למילף דאין עונשין מן הדין לא מפרקא מידי דאמן בסברת רש"י קיימינן אי עונשין מן הדין או אין עונשין ומה דאמרי התוספות ז"ל שמולקים עליו ומוכרים דאין עונשין ממה מצינו ואף מהר"ם די טיטון ז"ל מודה לדברי התוספות אין עונשין ממה מצינו גם דברי הריטב"א ז"ל בשיטת מהר שבתב אלגון הזה ומניין לחדר לעשות יותר מדות כמדרות דרש מלינגא דכפליה לגיטא אין לי אלא מדות מנדרים מנין ת"ל כי יפלא ומאמרינן בגמ' דלא אלי אלי יליף מדכפליה דכתיב לגדר נדר דדברה תורה כלשון בני אדם אבל מדות אין זה לשון בני אדם דברשם כתיב מהר וכי מימא אבאי ממה מצינו מתחדות דהא לא קשיא דא"כ אי היה לקיון אידות דהא אין עונשין ממה מצינו אלא אי נ"ש בהקש ע"כ לא מכרעא דדילמא הריטב"א ז"ל כתוס' ז"ל ס"ל דגם מה מצינו ניתן לדרש מעצמו ולכן אין עונשין ממה מצינו אבל לרש"י דהמה מצינו לא ניתן לדרש עונשין ממה מצינו גם מ"ש הרב הנז' דקראי דמקרא ברש"י ממורה בפ' בן סורר ומורה וכי עונשין מן הדין יש לאיה דבמה מצינו אין עונשין דמי לא ליתני ממה מצינו היא הקושיא שהקשיתי לרב מהר"ם די טיטון דמי ממה מצינו עד כאן דבר הנא

מנ"ש הרב מהר"ם די טיטון ז"ל בתשובותיו דף קכ"ח ע"ב כתב דמוכח מדברי התוס' דרש"י אליבא דרש"י אמרו אלא דכ"ע אמרו דוקא לר"י יע"ש: **וראיתי** בתוס' פ' כל שעה דף כ"ה ע"א ד"ה מה לכלאי הכרם וכו' כתבו מימה לרשב"ל ז"ל היא נופה ניף ממה מצינו מכלאי הכרם שילקו על כשר ואלב אלא בדרך הגאה ע"כ נראה דס"ל דממה מצינו עונשין אם לא שנאמר דס"ל לרשב"ל דהסיא פוגיא אמתא אליבא דאיבא דאמרי אית ליה בפ' הנשרפין דעונשין מן הדין אפי' בק"ו היכא דהוי גילוי מילתא ואמנר' אמי מקשה רשב"ל ז"ל דהיא נופה ניף ממה מצינו ולא מיקרי עונשין מן הדין כיון דגילוי מילתא בעלמא דעיקר מילתא ילפינן בגזירה שוה דקדש קדש ללמוד לוקין עליו גילוי מילתא בעלמא הוא ולפיכך לה ולא יקשה בעיניך דלעיל מיניה מ"ה הכל מודים בכללי הכרם וכו' הקשו התוס' דהא דלא קאמר הכל מודים בנשר מחלב שמא מעוס דאין מהירין מן הדין ע"כ ומי אליבא דאמרי קיימינן הא סברא לא דעונשין מן הדין בגילוי מילתא דהא בוכרא היא דאפילו ל"ד עונשין מן הדין אין מהירין מן הדין כדאמרינן בס"ק דמכות אפי' למ"ד עונשין מן הדין אין מהירין מן הדין אך קשה דאפי' אמי לא אמר עונשין מן הדין בגילוי מילתא אלא כגון כמו מק"ו דכא כמו אבל אמתו מאכיו ומאמו מק"ו דאמתו אלא בא אמי לו אלא בא אמו עונשין מן הדין מקרי אפי' לאמי וכל שכן מלקות בנשר ואבל דלא מיקרי גילוי מילתא משום דנפיק לן איסור הגאה מגזירה שוה דקדש קדש ומאמ רשב"ל כרש"י ז"ל ס"ל דבמה מצינו עונשין שוב אשוב למה שאבה הרב מהר"ם די טיטון ז"ל טעם המתלוקת בין רש"י ותוס' דמר סברא ליה דעונשין מן הדין ומר ס"ל דאין עונשין ממתלוקת אם המה מצינו ניתן לדרש מעצמו דלרש"י ז"ל שסובר אלא ניתן לדרש מעצמו עונשין מן הדין ממה מצינו ולתוס' שסוברים דיינן לדרש מעצמו אין עונשין דהך דלא ניתן לדרש מעצמו אם המה מצינו לא ניתן לדרש מעצמו ומ"מ אין עונשין מן הדין והרמתי ראיות לזה בביאורי לסמ"ג ותם טעם הק"ו והמה מצינו דאין עונשין משום דיינן לדרש מעצמו גם ממה הלד ניתן לדרש מעצמו ומ"מ הוסיפות דכל המדות ניתנו לדרש חוץ מגזירה שוה וכה"ג קשה למהרש"ל נ"ר שרשיתו היא מדברי התוס' ז"ל דאין עונשין ממה מצינו משום דיינן לדרש מעצמו ואולי לדעתם הדין שיהיה ממה מצינו יהיה ממה הלד לדרש"י דס"ל דעונשין ממה מצינו עונשין ממה הלד אבל לתוס' ז"ל דס"ל דאין עונשין ממה מצינו לא ניתן לדרש מעצמו אלא בא בביאורי לסמ"ג ומיהו שהיה לי עם הרבנים הנז' אם עונשין ממה הלד אם לא אין עונשין ממתלוקת היא שהיה לדעת הרמב"ם ופיעבו ז"ל עונשין ממה הלד ולדעת התוס' ז"ל אין עונשין אפי' ממה הלד: **כתבתי** עוד בביאורי לסמ"ג דאפי' בכרת ומיתה מידי שמים דלא הוי עונש מידי אדם אין עונשין מן הדין שלא כדברי רמינו אליקים שהביא בספר לפתח המים הרא"ם ז"ל שבתבו דכרת ומיתה מידי שמים עונשין והרמתי ראיות לזה במ"ל בביאור לשונות רש"י בפרשת אמור והבכים ע"י הרב מהר"ם די טיטון כמו שהראה בתשובותיו דף קכ"ח ע"ב ולכאורה היה נראה שיעמא לדברי רמינו אליקים והרא"ם שהא דאמרינן בקדושין דף כ"ז אי מה שלי בשלך עונש כרת וכו' אף בשלי עונש כרת וכו' ואי כרת הוי אינו מתחדות דהא לא קשיא דא"כ אי מה שלי בשלך עונש כרת ומה מצינו ולמ"ד דעונשין ממה מצינו לא קשה מידי אבל לא"ד אין עונשין מאי איכא למימר אם לא דכרת שהוא מיתה מידי שמים עונשין וראיה דהך פוגיא אתיא כמ"ד עונשין מן הדין וכמ"ש הרב מהרש"ל נ"ר ו בספר קלורית לענין לענין אחר ולא שהלכה כמ"ד עונשין מן הדין דהא הא מלמא מיפלגינו אבי ורבא והלכה כרבא דאמר אין עונשין מן הדין ופוגיא בכולה תלמודא הכי אזלא אלא שהוא הפוגיא לומר דלמ"ד עונשין מן הדין נימא דלא שלי בשלך עונש כרת:

כללי רובא וחזקה ומנו וחזקה

ד **ראיתי** בספר

הראנ"ח ז"ל ח"א סי' כ"ח ומ' ומ"א ומ"ז ובחשובות הר"י הלוי ז"ל סי' ע"ט): ל **במקראות** ובמשניות כל היכא דמוכרח הענין דלא קאי אשלפני ניחא טפי לאוקומי אשלפני פניו מהיכא דמצינן לאוקומי שפיר אשלפניו דתו לא מקשיין אשלפני פניו (ת"ה ז"ל סי' רכ"ח):

כללי הגמרא

א **אע"ג** דר"מ ור"י הלכה כר' יהודה לפעמים פוסק הגמ' כר' יהודה משום דמהפכי כלומר מחליפים השטה ומשימים רבי מאיר במקום ר' יהודה ור"י במקום רבי מאיר (הרא"ם ז"ל ח"א סי' ו' ועיין בהרמ"ע מפאנו סי' צ'): ב **מדברי** המרדכי ז"ל בפרק מי שמתו מוכיח דאע"ג דסתם לן תנא כר' מאיר פסקינן הלכה כרבי יהודה מהכלל המסור בידינו רבי מאיר ורבי יהודה הלכה כרבי יהודה (והרי"ף ז"ל במסכת שבת בפרק כל הכלים חלוק על זה ואע"פ שכתבתי בהגהת הרמב"ם ז"ל חלק שלישי פרק ד' דבכורים דף קל"ו עמוד ד' שטה מ"ג בהגהת כסף משנה להסכים דברי המרדכי לדעת הרי"ף אינו עיקר): ג **עוד** מוכיח מדברי המרדכי ז"ל שם דאע"ג דסתם לן תנא כרבי מאיר במשנה ומחלוקת בברייתא פסקינן הלכה כרבי יהודה מהכלל המסור בידינו רבי מאיר ור"י הלכה כר' יהודה ואע"פ שאף בזה כתבתי בהגהת הרמב"ם ז"ל פ"ד דבכורים דף קל"ז ע"ד שטה כ"ג בהגהת כסף משנה שאפשר לדחותו אין זה עיקר וכן מצאתי לרב ז"ל בעל כסף משנה פרק ט' מהלכות רוצח גבי הא דכתב הרמב"ם ז"ל ויוצאים ה' זקנים מבית דין הגדול שבירושלים וכו' כתב דאע"ג דסתם לן תנא כרבי שמעון בפ' עגלה ערופה כיון דבפרקא קמא דסנהדרין במחלוקת היא שנויה הוה ליה סתם ואח"כ מחלוקת דבתרי סדרי יש סדר למשנה ואין הלכה כסתם והדרינן לכללין דר' שמעון ור"י הלכה כר' יהודה אלא שאפשר לומר דלא כתב כן הרב ז"ל אלא בסתם ואח"כ מחלוקת במשנה אבל בסתם במשנה ומחלוקת בברייתא לא ועיין בספר הליכות עולם בשער החמישי פרק ג' וכן כתב הרב ז"ל שם בספר כללי הגמרא דסתם במתני' ומחלוקת בברייתא הלכה כסתם ואף אם בעלי המחלוקת הם רבי מאיר ור"י הלכה כר' יהודה: ד **גרסינן** בעירובין פרק מי שהוציאוהו רבי יעקב ורבי זריקא אמרי הלכה כרבי יוסי מחברו והכי גריס הרא"ש ז"ל אבל בגירסתינו וכן רש"י והתוס' גורסין וכר' יוסי מחבריו ולכאורה נראה דלגירסא זאת שגורסת הלכה כרבי יוסי מחבריו נקטינן הלכתא הכי דהלכה כרבי יוסי מחבריו וכן כתבו התוס' במסכת תענית פ"ב דף כ"ח ע"א ד"ה אי ר"מ וכו' וז"ל ונ"ל דלהכי מוקי לה כרבי יוסי משום דר' יוסי נמוקו עמו והלכתא כוותיה בכל מקום ואפילו מחבריו ע"כ:

ויראה שכתבו ואפי' מחבריו משום דר' יוסי פליג בזה עם ר"מ ור' יהודה דבין לר"מ בין לר"י בני פחת מואב לאו היינו בני יואב בן צרויה ואיהו ס"ל דהיינו בני יואב בן צרויה וכן כתב בסמ"ג עשין ע"ד בשם רבינו גרשון וכן כתב הר"ם אלשקאר ז"ל בתשובותיו סי' כ' והדברים נראין מוכרחין ממה שאמרו בגיטין פרק התקבל אמר שמואל אמר רבי הלכה כרבי יוסי דאמר מילי לא ממסרן לשליח אמר לפניו ר' שמעון כרבי מאחר שר"מ וחנינא איש אונו חולקין על רבי יוסי מה ראה רבי לומר הלכה כרבי יוסי אמר לו שתוק בני שתוק לא ראית את רבי יוסי אלמלא ראיתו נמוקו עמו וכו' וכן יש להוכיח ממה שאמרו בפרק שבועת העדות אמר שמואל אין הלכה כרבי יוסי כפי גירסת הרי"ף והרמב"ם והרא"ש והר"ן ורוב הפוסקים אע"ג דפליגי עליה רבים הוצרך שמואל אין הלכה כרבי יוסי דסלקא דעתך אמינא דרבי יוסי נמוקו עמו ואע"ג דפליגי עליה רבים הלכה כוותיה קמ"ל דבהא אין הלכה כרבי יוסי וכדכתבו התוס' והר"ן והרא"ש ז"ל וכן הבין דברי הר"ן ז"ל בעל יבין שמועה וכל שכן למאן דגריס שם בשבועות הלכה כרבי יוסי:

אבל סמ"ג בעשין ע"ד הקשה על הגירסא שגורסת הלכה כר' יוסי מחבריו מהא דאמרינן בסוף פרק פסולי המוקדשין אמר רב חננאל אמר רב אין הלכה כר' יוסי פשיטא יחיד ורבים הלכה כרבים מהו דתימא רבי יוסי נמוקו עמו קמ"ל וסבירא ליה לסמ"ג ז"ל דמדקאמר כפשיטות פשיטא יחיד ורבים הלכה כרבים משמע דפשיטא ליה לגמרא דאין הלכה כרבי יוסי מחבריו ואפילו למאי דמשני נפיק דאין הלכה כר' יוסי מחבריו ויש לתמוה עליו דהא מפרק שבועת העדות מוכח דהלכה כרבי יוסי ואפילו מחבריו לכל הגירסאות וכמו שכתבתי ואם נאמר דסמ"ג גורס בפ' שבועת העדות אין הלכה כרבי יוסי וס"ל ז"ל דהיא גופה קמ"ל שמואל דמשום דלא נימא דרבי יוסי נמוקו עמו הלכה כוותיה לגבי רבים קמ"ל שמואל דאין הלכה כרבי יוסי לגבי רבים אע"ג דנמוקו עמו א"כ איפה אף מאי דמייתו מפרק פסולי המוקדשין אפשר לפרשו בכה"ג מהו דתימא מאחר דקיימא לן רבי יוסי נמוקו עמו והלכה כמותו אפי' לגבי רבים קמ"ל דבהא אין הלכה כמותו ולא מפני שאין הלכה כמותו אפילו לגבי רבים אלא מפני טעם אחר ואנחנו לא נדע ותו קשה על הסמ"ג דהרי מפרק התקבל מוכח דהלכה כרבי יוסי ואפילו לגבי רבים משום דנמוקו עמו:

ונראה לי דסובר הסמ"ג ז"ל דלא נקרא רבי יוסי יחיד אצל רבים לשלא תהיה הלכה כמותו אע"ג דנמוקו עמו אלא דוקא כשסברת בר פלוגתיה דרבי יוסי שנויה בסתם בלי הזכרת שם כלל כההיא דפרק שבועת העדות ובפרק פסולי המוקדשין ובפרקא קמא דמציעא אבל כשסברת החולק על ר' יוסי היא שנויה בלשון יחיד הם כגון ההיא דפרק התקבל שהיא שנויה בלשון יחיד דברי ר"מ אע"ג דאיכא אחריני דקיימי כוותיה לא מקרי רבים אצל יחיד לענין שלא תהיה הלכה כרבי יוסי לגבייהו שאם רבינו הקדוש היה פוסק דלא כרבי יוסי היה לו לשנות דברי ר' מאיר בסתם ובפרט דסתם מתני' כרבי מאיר והואיל ולא שבח החולק על רבי יוסי בסתם אם לפחות בלשון חכמים הורה לנו שסברת החולק על רבי יוסי דברי יחיד ואע"פ דקיימי אחרים כסברא זו כיחיד חשבינן לה מעתה סובר הסמ"ג דההיא דפרק שבועת העדות היא גופה משמיענו שמואל דמשום דלית הלכתא כרבי יוסי אע"ג דנמוקו עמו לגבי רבים אין הלכה כמותו דומיא דההיא דפרק פסולי המוקדשין ואפילו תימא דיש לפרש בין בפרק שבועת העדות בין בפרק פסולי המוקדשין דלעולם הלכה כרבי יוסי אפילו לגבי רבים והתם אין הלכה כמותו מטעם אחר מ"מ ממה שראינו בפשיטות דפריך גמרא פשיטא יחיד ורבים הלכה כרבים משמע דפשיטא ליה דאין הלכה כרבי יוסי לגבי רבים וכך צריך לפרש גם כן למסקנא דמאחר דמצינו לפרש התירוץ כפי הנחת המקשה טפי עדיף הכי מלפרש דבתרצן תירץ שלא כהנחת המקשה וזה נראה לי נכון בדברי הסמ"ג ז"ל:

וראיתי בתוספות דעירובין פרק מי שהוציאוהו כתבו הלכה כרבי יוסי מחבריו והא דא"ר יוחנן לקמן הלכה כר' יוסי מכלל דיחידאה פליג עליה אתי כרבי יעקב בר אידי ע"כ. וכפי הנראה כוונת התוס' ז"ל לומר דאפי' דגרסינן בדר' יעקב ורבי זריקא הלכה כר' יוסי ואפי' מחבריו אין הלכה כן דהא ר' יוחנן ס"ל דאין הלכה כר' יוסי מחבריו ולא תימא דר' יוחנן הוי יחיד לגבי רבים ר' יעקב ור' זריקא דהא ר' יעקב בר אידי קאי כר' יוחנן וה"ל שנים לגבי שנים דאלת"ה למה הוצרכו התוס' לומר דר' יוחנן קאי כר' יעקב בר אידי אפי' דלא הוה קאי כר' יעקב בר אידי וכי אין כח בר' יוחנן לחלוק על הנהו אמוראי דאמרי הלכה כר' יוסי מחבריו אלא ודאי כמו שכתבתי. ולפ"ז מה שכתבו התוס' בתענית ומסתברא כוותיה בכל מקום ואפי' מחבריו למ"ד ה"ק והכוונה על אמוראי דקאמרי הלכה כר' יוסי מחבריו ולכן בעל הגמרא נקט תרי תנאי ואליבא דרבי יוסי משום דר' יוסי נמוקו עמו ואיכא למ"ד דהלכה כמותו ואפילו מחבריו ואיברא דהלשון שכתבו התוס' ומסתברא כוותיה בכל מקום ואפי' מחבריו אינו מתיישב לפי זה ואולי תוס' דתענית חולקין על תוס' דעירובין וצ"ע: **ומכלל** האמור יתבאר לך דאפילו למאן דגרסי בעירובין הלכה כר"י ואפי' מחבריו אפשר דאין הלכה כן אלא כר' יוחנן ור' יעקב בר אידי דסברי הלכתא כוותיה מחבירו ולא מחבריו היא שעמדה לבעל הליכות עולם לפסוק הלכה כר' יוסי מחברו ולא מחבריו מפני שראה הוא ז"ל שיש גורסין הלכה כר' יוסי מחברו ואפי' למאן דגרים הלכה כר' יוסי מחבריו אפשר דהלכתא כר' יוחנן ורב אידי דפליגי על הנהו אמוראי ר' יעקב ורבי זריקא דמהאי טעמא פסק בעל הליכות עולם כהנהו כללי דכיילינן בפ' מי שהוציאוהו אע"ג דרב פליג עלייהו משום דהלכתא כר' יוחנן לגבי רב ואע"ג דרב ושמואל קיימו בשטת רבי יעקב ור' זריקא וכתב בעל בנימין זאב בסימן ש"ג דיחיד ורבים הוו אפי' לגבי חלת נראה לי דלא נאמר כן אלא כשאין כלל אחר מנגד אבל כאן דהלכתא כוותיה דרבי יוחנן לגבי רב ושמואל וה"ה לגבי שאר אמוראי אין כח בכלל דיחיד ורבים הלכה כרבים לסתור כלל זה אלא דוקא ביחיד ממש אבל כל שאינו יחיד ממש אע"ג דרבים אשר עם בר פלוגתיה מאשר עמו הלכה כר' יוחנן ואפשר נמי דר' אלעזר ורב אשי בפ' מי שהוציאוהו קיימי בשטת ר' יוחנן ומיהו אין זה כלום דהא רב חננאל אמר רב ורבי קיימי כרבי יעקב ורבי זריקא ולכן צריך לומר דאע"ג דאיכא רבים דקיימי כשטת רבי יעקב ור' זריקא כל שר' יוחנן אינו יחיד ממש הלכתא כוותיה אפי' לגבי רבים ממנו וסיעתו ועוד דאפשר לומר דמר ורב ושמואל ורב חננאל ליכא לראיה דאיכא לפרושי כמו שכתבתי למעלה ובעל יבין שמועה בדף ס"ה כתב שט"ס נפל בדברי בעל הליכות עולם וצריך לומר הלכה כר' יוסי ואפי' מחבריו ולא דק: ה **מפרק** פסולי המוקדשין יש להוכיח דאע"ג דלא מצינו רבים שחולקים על ר' יוסי כל שסברת החולק עמו נשנית בסתם הוו להו רבים לגבי ר"י ואין הלכה כמותו למאן דס"ל וממה שכתבתי למעלה בישוב דברי הסמ"ג יש ללמוד דאע"ג דפליגי עליה רבים כל שסברת החולק עליו נשנה בלשון יחיד יחיד מקרו והלכה כר' יוסי לגבייהו דנמוקו עמו: ו **יש** לחקור אם הלכה כר' יוסי לגבי רבו ויראה דמדאמרינן הלכה כר' יוסי מחברו הרי הוא כאלו אמרו הלכה כר' יוסי מחברו ולא מרבו דאם הלכה כר' יוסי אפילו מרבו נימא הלכה כר' יוסי מרבו ומינה שמעינן דכל שכן מחברו וכ"כ הרב הגדול מהר"י קארו ז"ל בספר כללי הגמרא גבי הא דכתב בעל הליכות עולם רבי ור' יוסי הלכה כר"י כתב ז"ל וז"ל ולא דק דמחברו אמרינן ולא מרבו ע"כ והיינו טעמא כדכתיבנא: ז **כל** מקום שאין הלכה כפלוני לגבי רבו לאו דוקא רבו אלא כל שהחולקים עליו קדמונים מרבו הוה ליה כרבו כל יש ללמוד מדברי הרב מהר"י קארו ז"ל במקום הנזכר: ח **אפילו** למ"ד דכל מקום שאמרו אין הלכה כרבי פלוני מחברו יש במשמע דבריו ולא מרבו יש להסתפק במי שהלכה כמותו מחבריו אי הלכתא כוותיה לגבי רבו דהשתא ליכא למימר מחברו אמרינן ולא מרבו דחבריו אצטריכא ליה לומר דאע"ג דהוו רבים הלכתא כוותיה וממה שכתב הרב הגדול בספר כללי הגמרא יש ללמוד דאע"ג דהלכתא כוותיה מחבריו אין הלכה כמותו מרבו שהרי גבי מה שכתב בעל הליכות עולם הלכה כר"ע מחברו ולא מחבריו כתב הרב ז"ל אע"ג דבפ"ט דכתובות איפליגו אם הלכה כר' עקיבא מחבריו בפרק מי שהוציאוהו אמרו הלכה כמותו מחברו ע"כ ופירוש דבריו דכיון דאמרו הלכה כוותיה מחברו ולא אמרו מחבריו ודאי שאין הלכה כמותו מחבריו דאי הלכה כמותו מחבריו

שיירי כנסת הגדולה

לפחות המיס בפרקא אמור דלע"ג דלין שנינן מן הדין לגבי שמיס עונשין דאמרינן ק"ו לשמיה י"ד יום: ה **כתב** הריטב"א בפ"ב דמכות והכיולו הרב בספר כללי התלמוד דנקרבן עונשין מן הדין ועיין עוד שם בספר ידי שמועה: ו **מצאתי** כתוב בשם תוספי הרא"ש בספר דבנני נח אמרינן עונשין מן הדין:

כללי גזרה שוה

א **כתב** הר"ן ז"ל בחידושיו לפ' הנשברפין מכ"י דאתר דילפינן דבר אחר מגז"ש אין לדרשו ממנה דין אחר כל היכא דאיכא למיפרך אפי' בג"ש מופנה ובגיאורי לסמ"ג בגלגון של נשים ממהתי עליו דל"ל אין ליף בפ' הנשרפין ג' דורות למעלה מג' דורות בג"ש כיון דיכולין אנו לקיים הג"ש להביא שריפה בשאר דדייה למטה ואיכא למיפרך מה למטה שכן שאר דדייה כדדייה אתמר למעלה שאם אמו מומחת ומהר"ש די טעון בקונעבת שלא אלי אף על פי שהלך בעד הר"ן ז"ל מפיק דמדוש זה של הר"ן ז"ל מוקשה הוא ומתא לו הברא בתקומות הרבה בתלמוד ומדברי עצמו בריש קדושין בגזירה שוה דקיהה קיהה ושוב נדפסו תשובותיו ומצאנו זה בדף קכ"ז ע"א: ב **כל** דבר דאתי מכללא אין לחוש בו בג"ש בגמרא פ' הנשרפין וכתוב בתשובות הרשב"א ז"ל ס"ב סימן ו"ו הייתו היכא דלא בתיב בגופיה אבל אתי בהדיא בתשובות אחר אבר ענה ומכלל דאיכא טעם ופנס הוי כמאן דכתיב בגופה והנין בג"ש: ג **כתבתי** בגיאורי לסמ"ג בהלכותיו עלמנן עונשין מן הדין בגזירה שוה והסכים עמי הרב מהר"ם די טעון ז"ל כמו שכתב בתשובותיו סימן ס"ד.

כללי רובא

א **כל** היכא דאיכא דרך כלומר שדרך העולם כך לא מהני רובא מרדכי פ"ק דמילה מהר"י מברונא בתשובה כ"י:

ב **עדים** עדיף מרובא כדמשמע בפ"ב דכתובות בהיא דאמרת בתולה נשאתני וכו' ואפי' העדים אחד גדול וא' קטן כדכתבו התוס' שם בד"ה זו ואין לה קול כו': ג **אין** לסמוך אלא על הרוב הקבוע מלד טבע העולם אבל רוב שהוא מלד מנהג ועשה המנהג להשתנות אין קומכין עליו ב"ש בחלק י"ד סימן י"ח סט"ו: ד **מצינו** בחלמוד רוב בחשבנת ליטן ור"ל כל בהא דאמרינן רוב מצוין אבל שהיה מומחין הם ופיקוח כל הרא"ה ז"ל בספר בדק הבית דף ו' ע"א אבל הרשב"א ז"ל שם בספר משמרת הבית כתב דמצינו כל שהוא רוב אבל רוב שהוא כל לא מצינו ועיין שם עיקר מחלוקתם:

כללי חזקה

א **סמכינן** לחזקה ואפי' נקולא מחלא נמיתן סי' ל"ח וכבר כתבתי זה בס"א בשם תוס' דחולין ומהר"ן ומהר"ש שטון ז"ל סימן רי"ד: ב **לא** ממכינן לחזקה אלא בחזקה דאתיא ממילא אבל חזקה דאתיא בטעמא לא ס"ח בעור אין לחוש בו ס"ח סימן ט' ס"ו: ג **אפשר** לומר דבמקום חזקה לא בעינן שיהיה לפניו דבר בתה לתלות ההיתר אלא בחזקה שאינה ברורה אבל בחזקה ברורה לא בעינן שיהיה לפניו דבר בתה לתלות ההיתר ס"ל ע"ש מקור בדוק סימן ל"ו: ד **כתבתי** בס"ח אות ט"ח בשם מהריב"ל ז"ל דהיכא דאיכא חזקה בהדי מיעוטא מיעוטא כר"מ וכ"כ הרא"ש ז"ל בפ"ק דחולין גבי מנא הא דאמור רבנן אל בחר רוצא וכו' ואחר זמן רב מצאתי להרא"ה בספר בדק הבית דף ז' ע"א כתב ובה"ג דאיכא בחד טעמא מיעוטא וחזקה ובאיתן איכא רוצא אחרינא ביבמות פרק האשה שהלך בעלה דהוי בעלנא ופבלנא ופבלינא ע' ביאור הדם אחרינן

כוותיה לא מקרי רבים אצל יחיד לענין שלא תהיה הלכה כרבי יוסי לגבייהו שאם רבינו הקדוש היה פוסק דלא כרבי יוסי היה לו לשנות דברי ר' מאיר בסתם ובפרט דסתם מתני' כרבי מאיר והואיל ולא שבח החולק על רבי יוסי בסתם אם לפחות בלשון חכמים הורה לנו שסברת החולק על רבי יוסי דברי יחיד ואע"פ דקיימי אחרים כסברא זו כיחיד חשבינן לה מעתה סובר הסמ"ג דההיא דפרק שבועת העדות היא גופה משמיענו שמואל דמשום דלית הלכתא כרבי יוסי אע"ג דנמוקו עמו לגבי רבים אין הלכה כמותו דומיא דההיא דפרק פסולי המוקדשין ואפילו תימא דיש לפרש בין בפרק שבועת העדות בין בפרק פסולי המוקדשין דלעולם הלכה כרבי יוסי אפילו לגבי רבים והתם אין הלכה כמותו מטעם אחר מ"מ ממה שראינו בפשיטות דפריך גמרא פשיטא יחיד ורבים הלכה כרבים משמע דפשיטא ליה דאין הלכה כרבי יוסי לגבי רבים וכך צריך לפרש גם כן למסקנא דמאחר דמצינו לפרש התירוץ כפי הנחת המקשה טפי עדיף הכי מלפרש דבתרצן תירץ שלא כהנחת המקשה וזה נראה לי נכון בדברי הסמ"ג ז"ל:

וראיתי בתוספות דעירובין פרק מי שהוציאוהו כתבו הלכה כרבי יוסי מחבריו והא דא"ר יוחנן לקמן הלכה כר' יוסי מכלל דיחידאה פליג עליה אתי כרבי יעקב בר אידי ע"כ. וכפי הנראה כוונת התוס' ז"ל לומר דאפי' דגרסינן בדר' יעקב ורבי זריקא הלכה כר' יוסי ואפי' מחבריו אין הלכה כן דהא ר' יוחנן ס"ל דאין הלכה כר' יוסי מחבריו ולא תימא דר' יוחנן הוי יחיד לגבי רבים ר' יעקב ור' זריקא דהא ר' יעקב בר אידי קאי כר' יוחנן וה"ל שנים לגבי שנים דאלת"ה למה הוצרכו התוס' לומר דר' יוחנן קאי כר' יעקב בר אידי אפי' דלא הוה קאי כר' יעקב בר אידי וכי אין כח בר' יוחנן לחלוק על הנהו אמוראי דאמרי הלכה כר' יוסי מחבריו אלא ודאי כמו שכתבתי. ולפ"ז מה שכתבו התוס' בתענית ומסתברא כוותיה בכל מקום ואפי' מחבריו למ"ד ה"ק והכוונה על אמוראי דקאמרי הלכה כר' יוסי מחבריו ולכן בעל הגמרא נקט תרי תנאי ואליבא דרבי יוסי משום דר' יוסי נמוקו עמו ואיכא למ"ד דהלכה כמותו ואפילו מחבריו ואיברא דהלשון שכתבו התוס' ומסתברא כוותיה בכל מקום ואפי' מחבריו אינו מתיישב לפי זה ואולי תוס' דתענית חולקין על תוס' דעירובין וצ"ע: **ומכלל** האמור יתבאר לך דאפילו למאן דגרסי בעירובין הלכה כר"י ואפי' מחבריו אפשר דאין הלכה כן אלא כר' יוחנן ור' יעקב בר אידי דסברי הלכתא כוותיה מחבירו ולא מחבריו היא שעמדה לבעל הליכות עולם לפסוק הלכה כר' יוסי מחברו ולא מחבריו מפני שראה הוא ז"ל שיש גורסין הלכה כר' יוסי מחברו ואפי' למאן דגרים הלכה כר' יוסי מחבריו אפשר דהלכתא כר' יוחנן ורב אידי דפליגי על הנהו אמוראי ר' יעקב ורבי זריקא דמהאי טעמא פסק בעל הליכות עולם כהנהו כללי דכיילינן בפ' מי שהוציאוהו אע"ג דרב פליג עלייהו משום דהלכתא כר' יוחנן לגבי רב ואע"ג דרב ושמואל קיימו בשטת רבי יעקב ור' זריקא וכתב בעל בנימין זאב בסימן ש"ג דיחיד ורבים הוו אפי' לגבי חלת נראה לי דלא נאמר כן אלא כשאין כלל אחר מנגד אבל כאן דהלכתא כוותיה דרבי יוחנן לגבי רב ושמואל וה"ה לגבי שאר אמוראי אין כח בכלל דיחיד ורבים הלכה כרבים לסתור כלל זה אלא דוקא ביחיד ממש אבל כל שאינו יחיד ממש אע"ג דרבים אשר עם בר פלוגתיה מאשר עמו הלכה כר' יוחנן ואפשר נמי דר' אלעזר ורב אשי בפ' מי שהוציאוהו קיימי בשטת ר' יוחנן ומיהו אין זה כלום דהא רב חננאל אמר רב ורבי קיימי כרבי יעקב ורבי זריקא ולכן צריך לומר דאע"ג דאיכא רבים דקיימי כשטת רבי יעקב ור' זריקא כל שר' יוחנן אינו יחיד ממש הלכתא כוותיה אפי' לגבי רבים ממנו וסיעתו ועוד דאפשר לומר דמר ורב ושמואל ורב חננאל ליכא לראיה דאיכא לפרושי כמו שכתבתי למעלה ובעל יבין שמועה בדף ס"ה כתב שט"ס נפל בדברי בעל הליכות עולם וצריך לומר הלכה כר' יוסי ואפי' מחבריו ולא דק: ה **מפרק** פסולי המוקדשין יש להוכיח דאע"ג דלא מצינו רבים שחולקים על ר' יוסי כל שסברת החולק עמו נשנית בסתם הוו להו רבים לגבי ר"י ואין הלכה כמותו למאן דס"ל וממה שכתבתי למעלה בישוב דברי הסמ"ג יש ללמוד דאע"ג דפליגי עליה רבים כל שסברת החולק עליו נשנה בלשון יחיד יחיד מקרו והלכה כר' יוסי לגבייהו דנמוקו עמו: ו **יש** לחקור אם הלכה כר' יוסי לגבי רבו ויראה דמדאמרינן הלכה כר' יוסי מחברו הרי הוא כאלו אמרו הלכה כר' יוסי מחברו ולא מרבו דאם הלכה כר' יוסי אפילו מרבו נימא הלכה כר' יוסי מרבו ומינה שמעינן דכל שכן מחברו וכ"כ הרב הגדול מהר"י קארו ז"ל בספר כללי הגמרא גבי הא דכתב בעל הליכות עולם רבי ור' יוסי הלכה כר"י כתב ז"ל וז"ל ולא דק דמחברו אמרינן ולא מרבו ע"כ והיינו טעמא כדכתיבנא: ז **כל** מקום שאין הלכה כפלוני לגבי רבו לאו דוקא רבו אלא כל שהחולקים עליו קדמונים מרבו הוה ליה כרבו כל יש ללמוד מדברי הרב מהר"י קארו ז"ל במקום הנזכר: ח **אפילו** למ"ד דכל מקום שאמרו אין הלכה כרבי פלוני מחברו יש במשמע דבריו ולא מרבו יש להסתפק במי שהלכה כמותו מחבריו אי הלכתא כוותיה לגבי רבו דהשתא ליכא למימר מחברו אמרינן ולא מרבו דחבריו אצטריכא ליה לומר דאע"ג דהוו רבים הלכתא כוותיה וממה שכתב הרב הגדול בספר כללי הגמרא יש ללמוד דאע"ג דהלכתא כוותיה מחבריו אין הלכה כמותו מרבו שהרי גבי מה שכתב בעל הליכות עולם הלכה כר"ע מחברו ולא מחבריו כתב הרב ז"ל אע"ג דבפ"ט דכתובות איפליגו אם הלכה כר' עקיבא מחבריו בפרק מי שהוציאוהו אמרו הלכה כמותו מחברו ע"כ ופירוש דבריו דכיון דאמרו הלכה כוותיה מחברו ולא אמרו מחבריו ודאי שאין הלכה כמותו מחבריו דאי הלכה כמותו מחבריו

דמחיב לר"מ טפי מרובא ע"כ והרשב"א שם בספר משמרת הבית דף מ' ע"א כתב אי בטיעה אמיגא דהכיא ר"מ היא ואפי' תימא דבעלמא אמרינן סמוך מיעוטא לחזקה לא אמרינן אלא ברובא וחזקה דעלמא אבל בחזקה המסתלקת ע"י המתעסקין לסלקה ורוב דמתעסקין כל מיעוטא כה מסלקין אותה ודאי ומתעסק כה מתעסק ל' ולא דקמו אם מן הרוב אם מן המיעוט ע"כ יש לנו לומר דל בתר רובא ומיעוטא כמאן דליתי דמי אי נמי לא אמרינן סמוך מיעוטא לחזקה לאותו מיעוט מגרע הרוב ממש ומן הרוב אתה מסלקו לגומר מאותו חלק המרובה שמתעבדות יש מקלקל שמפילות אבל היכא שהמיעוט אינו מגרע ממש הרוב אלא שהוא מעמד לגמרי כנגד הרוב כה לא אמרי' סמוך מיעוטא לחזקה: ה **מיעוטא** דלא שכיח לא מיקרי מיעוטא אפילו לר"מ הרא"ש ז"ל בפ"ק דחולין: ו **צ"ע** אי אמרי' חזקה במקום הכמשה כגון עמיס אנים עמיס שוטה שמכר בנכסים ויש שמי כתי עדיס אי אומרת כשהוא שוטה זכן ואי אומרת כשהוא אנים זכן וכן אם נאמין לזו שאומרת כשהוא אנים זכן אמנם חזקה דאין העדים מומחין אל"ר עשה בחלים אף על פי שהכה אאמרת מכחה אי דילמא חזקה במקום הכמשה לא אמרינן (פסקי מהר"ם ריקנטי ז"ל מ' ח"מ): ז **כתבתי** במ"א בשם הרדב"ז ומורי הרב ז"ל דכל חזקה שלא נתברר לו חזקה היא ואי אתיליד רעותא לא מוקמינן לחזקתיה ושוב מצאתי בה בתשובה כ"י למהר"י ביבר סימן ד': ח **חזקה** הבאה מכח הסעדות לא בדקה מעדות וכיון שבטל הסעדות בטלה חזקה הרדב"ז ז"ל במודפסות סימן נ"ו בשם הרמב"ן והריטב"א ז"ל בשם התוס' והר"ן ופיס ז"ל וכל שכן בס"ד דלא הוה חזקה אלא מחמת פרסום דטעותא דאפי' הוה חזקה אינמתא לא הוה אלא מדרבנן: ט **אין** לסמוך על החזקה אלא בחזקה קבועה מלד טבע העולם אבל חזקה מלד המנהג והמנהג עשוי להשתנות אין סומכין עליו (בית מדש בחלק י"ד סימן י"ח סעיף ט"ו).

כללי התלמוד

א **מדברי** נעמ"ה בשער ל"ח יש לומר דיש מי שסובר דכלל דר' יוסי נמוקו עמו דמי לכלל דהלכה כר"ע מחבירו:

ב **אע"ג** דר"מ ור' יוסי הלכה כר"י היכא דקאי רבי אבהו כר"מ הלכה כדבי מאיר בשם ר"ל ד' כל הבעה וה"ה כל מקום שהלכה כמותו לגבי מגנר אבל כאן דהלכתא כוותיה דרבי יוחנן לגבי רב ושמואל וה"ה לגבי שאר אמוראי אין כח בכלל דיחיד ורבים הלכה כרבים לסתור כלל זה אלא דוקא ביחיד ממש אבל כל שאינו יחיד ממש אע"ג דרבים אשר עם בר פלוגתיה מאשר עמו הלכה כר' יוחנן ואפשר נמי דר' אלעזר ורב אשי בפ' מי שהוציאוהו קיימי בשטת ר' יוחנן ומיהו אין זה כלום דהא רב חננאל אמר רב ורבי קיימי כרבי יעקב ורבי זריקא ולכן צריך לומר דאע"ג דאיכא רבים דקיימי כשטת רבי יעקב ור' זריקא כל שר' יוחנן אינו יחיד ממש הלכתא כוותיה אפי' לגבי רבים ממנו וסיעתו ועוד דאפשר לומר דמר ורב ושמואל ורב חננאל ליכא לראיה דאיכא לפרושי כמו שכתבתי למעלה ובעל יבין שמועה בדף ס"ה כתב שט"ס נפל בדברי בעל הליכות עולם דאיכא לפרושי דבאר פלוגתיה מאשר עמו הלכה כר' יוחנן ורב אידי דפליגי עליה רבים כל שאינו י

לשמעינן רבותא דהלכה כמותו מחבריו וכ"ש מחבריו ומזה הטעם עצמו כתב בעל הליכות עולם דהלכה כרבי מחברו ולא מחבריו הואיל ואמרו הלכה כרבי מחברו ולא אמרו הלכה כרבי מחבריו וכ"ש הוא מר' עקיבא דאפי' דבדר"ע מצינו מחלוקת אם הלכה כמותו אפי' מחבריו הכריע הרב ז"ל דהלכה כמותו מחברו ולא מחבריו ממה שאמרו בפרק מי שהוציאוהו הלכה כר"ע מחברו כל שכן כרבי שלא מצינו בשום מקום מחלוקת אי הלכה כוותיה ואפי' מחבריו ואע"ג דבפ' יש נוחלין אמרינן מספקא ליה אי הלכה כרבי ואפי' מחבריו כבר כתב רבינו חם דהתם דוקא מספקא ליה אבל בעלמא פשיטא ליה דהלכה כרבי מחברו ולא מחבריו ואפי' אם נפרש דאף בעלמא מספקא ליה אינו דומה זה דמספקא למה שאמרו בפי' הלכה כרבי ואפילו מחבריו איבדא ואין צורך שרב נחמן אומר שם הלכה כרבי ואפי' מחבריו למה שכתב בעל יבין ד"ו ע"ב דמה שכתב בעל הליכות עולם הלכה כרבי מחבריו ולא מחבריו הוציאו מפרק יש נוחלין ואין שיהיה הנה הרב מהר"י קארו ז"ל כתב דאיכא פלוגתא דאמוראי אי הלכה כר"ע ואפי' מחבריו ואעפ"כ גבי מה שאמר הליכות עולם רבי ור' יוסי הלכה כר' יוסי ולא כתב דוקא מחברו אמרינן ולא מרבו כדאיתא בכתובות גבי ר"ע ור' טרפון ע"כ הנה דסובר הרב ז"ל דאע"ג דהלכה כר"ע מחבריו אין הלכה כמותו לגבי רבו: **ומיהו** זה שכתב הרב ז"ל דבכתובות איפליגו אם הלכה כר"ע אפי' מחבריו לא נמצא כן בנוסחתינו ובעל יבין שמועה כתב דכיון דיש לנו כלל דאין הלכה כתלמיד במקום הרב וגם יש לנו דיחיד ורבים הלכה כרבים כך לי זה כמו זה וא"כ לליישנא דהלכה כמותו אפי' מרבו ה"ה נמי דסבר דהלכה כמותו ואפילו מחבריו ואין זה נכון דאין לדמות הכללים זה לזה שהרי יש לנו כללים רבים משנת ראב"י קב ונקי ור"י נימוקו עמו ואעפ"כ אינו מבורר דהלכתא כוותייהו לגבי רבים ועוד דע"כ הרב מהר"י קארו ז"ל ליתיה הא דכתב בעל יבין שמועה שאע"פ שכתב כאן דאיכא פלוגתא אי הלכה כר"ע ואפי' מחבריו כתב לקמן דהלכה כר"ע מחברו אמרו ולא מרבו וכמו שכתבתי למעלה וכ"ת דמה שכתב לקמן דהלכה כר"ע מחברו ולא מרבו הוא מפני שפוסק כליישנא דאמרינן התם דכ"ע הלכה כר"ע מחברו ולא מרבו ומ"ש כאן הוא כפי הלשון שאמרו דהלכה כר"ע ואפי' מרבו אם כן איפה היה לו לרב ז"ל לומר מחבריו ולא מרבו ולהאי דקיי"ל דבפ"ט דכתובות איפליגו אם הלכה כמותו מחבריו איכא לישנא אחרינא דקאמר הלכה כר"ע מחברו ולא מרבו ולהאי דקיי"ל כוותיה אין הלכה כר' עקיבא מחבריו דהא בהא תליא כמ"ש בעל יבין שמועה:

ויש ליישב בדוחק לדברי בעל יבין שמועה דאין הכי נמי דהכללים אינם דומים זה לזה ומיהו בהנך תרי כללי אפשר דהא בהא תליא וכיון דהלכה כמותו לגבי רבו אע"פ שהוא קבל ממנו ה"ה דהלכתא כוותיה לגבי רבים ומיהו דוקא אי שמעינן דהלכה כר"ע לגבי רבו בזה י"ל דה"ה לגבי רבים אבל לא יחוייב הפכו דאי שמעינן ליה דהלכה כמותו לגבי רבים שיהיה הלכה כמותו לגבי רבו דרבו עדיף טפי מרבים מעתה מה שכתב הרב ז"ל דבפ"ט דכתובות איפליגו אי הלכה כר"ע אפי' מחבריו הוא מפני שראה דאיפליגו אם הלכה כר"ע מרבו ולפי זה ה"ה מחבריו ומה שהכריח דהלכה כר"ע מחברו ולא מחבריו מפרק מי שהוציאוהו ולא הכריח כן מלישנא דקאמר ואב"א הלכה כר"ע מחברו ולא מרבו היא היא קאמר מדאמרו בפ' מי שהוציאוהו דהלכה כר"ע מחברו ולא מחבריו מינה דהלכה כאותו לשון שאומר בכתובות הלכה כר' עקיבא מחברו ולא מרבו אי נמי שלא היה יכול להכריח כן מההוא לישנא דכתובות דהלכה כר"ע מחברו ולא מרבו דעדיין הייתי אומר דאע"ג דאין הלכה כר"ע לגבי רבו לגבי חבריו אפשר דהלכה כמותו וחבריו אינו נשמע מרבו אבל רבו נשמע מחבריו וכמו שכתבתי אבל למטה הכריח דהלכה כר"ע מחברו ולא מרבו משום דסבירא ליה דהלכתא כההוא לישנא דהלכה כר' עקיבא מחברו ולא מרבו:

אך קשה לפי דעת בעל יבין שמועה שהרב הגדול מהר"י קארו ז"ל לא היה גורס בכתובות אלא כגירסתינו ואעפ"כ כתב דפליגי אי הלכה כר"ע מחבריו מדאמרינן בחד לישנא ואב"א הלכה כר"ע ואפי' מרבו ומינה נשמע דה"ה דהלכתא כוותיה מחבריו למה לא הכריח לכולהו לישני דהלכה כר"ע מחברו ולא מחבריו דהא בכולהו לישני גרסינן מחברו ואפי' בלישנא בתרא אמרינן ואב"א הלכה כר"ע מחברו ולא מרבו ואי הלכה כר"ע מחבריו למה לא תפסו בלשונם מחבריו ומה עדיפות יש במה שאמרו בפרק מי שהוציאוהו הלכה כר"ע מחברו ממה שאמרו כן בפ"ט דכתובות ולאו קושיא היא דנהי דהנהו לישני כולהו סבירי להו דהלכה כר"ע מחברו ולא מחבריו מ"מ לישנא דסבירא ליה ואפילו מרבו ה"ה דס"ל ואפילו מחבריו וחולק על הלשונות האחרים ואין כאן הכרח כמאן נקטינן אבל ממה שאמרו בפרק מי שהוציאוהו הלכה כר"ע מחברו ור"ל ולא מחבריו שמעינן דהלשון שאומר דהלכה כר"ע ואפי' מרבו והעיקר כלישנא דאמרי מחברו ולא מחבריו וכ"ש מרבו ומיהו הנכון אצלי דהרב קארו ז"ל היה גורס בכתובות בפירוש הלכה כר"ע מחבריו ואפי' לא היה גורס מחבריו בפירוש אלא היה גורס מחברו מוכרח לומר דלאו דוקא מחברו אלא מחבריו ג"כ דהא רבי בנימין ורבי אליעזר קיימי בשטת רבי טרפון דאמרינן התם כתנאי רבי בנימין אומר לכושל שבראיה רבי אליעזר אומר לכתובת אשה הנה שרבי בנימין ור' אליעזר חולקים על ר"ע וס"ל דנותנין לכושל שבהם דליכא למימר דהך תנאי לא פליגי על ר"ע אלא דמפרשי דברי ר' טרפון וכדכתב בעל יבין שמועה דאפילו אימא הכי מדהנך תנאי מפרשי דר' טרפון מכלל דהכי ס"ל ועוד דמדאמר רבי בנימין והוא כשר ופירש"י ז"ל והדבר כשר וראוי לעשותו כן מה שלא אמר רבי טרפון מכלל דס"ל דכך ראוי לדון כר' טרפון ולפ"ז הא דאמרינן בפ' מי שהוציאוהו הלכה כר"ע מחברו ומשמע ולא מחבריו ס"ל דהלכה כר' טרפון וסיעתו דינתן לכושל שבהן ומכל מקום אנן נקטינן כוותיה במה שאמר הלכה כר"ע מחברו ולא מחבריו ומיהו הכא נקטינן כר"ע הואיל ודון דייני כר' טרפון ואהדריה ר"ל לעובדא מינייהו:

ט **כתב** בעל הליכות עולם כללא דמילתא הלכה כרבי מחברו ולא מחבריו וכבר כתבתי למעלה מהיכן למד

שיירי כנסת הגדולה

הלכה כר"י ע"כ נראה מדברי דכלל רב ור"י הלכה כר"י דוחה לכלל דמשנת ראב"י קב ונקי ובספר כנסת הגדולה תלה י"ד סימן ר"ג בהגהת ס"י אות ל' כתבתי דיש מקום לפיכך דוקא מקום לפיכך דיחיד הלכה כרבים דמקיים לכללא דרב ור"י הלכה כר"י ומס הלכה כר"י ומס הלכתי: ט **כתבתי** בפ' כנסת הגדולה תלה ס"מ סימן רל"ג בהגהת ס"י לחפי' למ"ד לחין הלכה כראב"י דיכא דמוקים עומדים בקבוק אחת אבל היכא דהרבים מוקמים בקבוקים אע"ג דתרוייהו הוו דלא כראב"י ס"ל כל חד וחד יחיד אבל ראב"י והלכה כראב"י: י **אע"ג** דהלכה כר"ע מחבריו אי אשמעינן דאם אשמעינן דלא כוותיה הלכה כבר פלוגתא הוא: יא **מדברי** הרב בכ"מ פ"ט מהלכות רוצח גבי מודדין המוטעמו דכי אמרינן הלכה כר"ע לגו דוקא אלא ס"ה הקודם לו מומן כגון ראב"י שהיה מומן ר"י בן זכאי אבל בשהוכר עוברה דהוי הרב שבא לעולם ובמ"ש הרב ב"י ז"ל לדעת הרמב"ם ז"ל ולכן הוצרכו התוס' לומר דאפילו נימא הכא אין הלכה כראב"י דאתי דלא כרב נחמן דס"ל דאפי' בפירות דקל דהוי דבר שבא לעולם יותר מפירות ערוגה משחת דכי כבשא ובהוכר עוברה כמ"ש בתשובות הרא"ש כלל ק"ב דבר שלא בא לעולם מקרי: טו **אע"ג** דמשנת ראב"י קב ונקי אם מהירושלמי מוכח דלית הלכתא כוותיה אין הלכה כמותו כן יש לדקדק מדברי הכ"מ פ"ה מהלכות תרומות וכל שכן כשהירושלמי פוסק בפירוש דלא כראב"י וכל שכן כשגמרא בבלי מוכח דלא כוותיה: טז **כשלא** נתפרש טעמו של ראב"י לא אמרינן משנת ראב"י קב ונקי (תי"ט פ"ב דכלאים משנה ט): יז **כשהולך** ראב"י עם ר"ע לא אמרינן משנת ראב"י קב ונקי אלא אמרינן הלכה כר"ע מחברו (כ"מ פ"ט מהלכות רוצח) ולא יתכן זה אלא למ"ד משנת ראב"י קב ונקי לא נאמר כנגד רבים אבל למ"ד דאפי' כנגד רבים לא יתכן זה דהא בדר"ע אמרינן הלכה כר"ע מחברו ולא מחבריו ובדרבי אליעזר אמרינן הלכה כראב"י אפילו נגד רבים ודעת הרמב"ם כפי דעת הרב בעל כסף משנה מוכרח לומר

כן ודלא כמ"ש בעל יבין שמועה ובסמ"ג עשין ע"ד כתוב ובפירוש רבינו גרשום גרסינן אף ברבי הלכה מחבריו ע"כ ויראה דפוסק כרב נחמן בפ' יש נוחלין דאמר הלכה כרבי אף מחבריו ויש נוסחאות בסמ"ג שכתוב בהן דבפירוש רבינו גרשום גרסינן אף בדרבים הלכה מחבריו והכוונה דבפירוש רבינו גרשום ג"כ כתוב דאף בדרבים הלכה כר' יוסי מחבריו ונוסחא משובשת היא שהרי הסמ"ג מסיים שהוא היה סוף משנה וזה לא שייך על ר' יוסי אלא על רבי אע"ג דקיי"ל הלכה כרבי מחברו ולא מחבריו היכא דכולא שמעתיה כוותיה אתיא ואמוראי בדידיה סלקין ונחתין הלכה כמותו ואפי' מחבריו (הר"ר יצחק ן' ליב ז"ל בתשובה כתיבת יד): י **קיי"ל** משנת ראב"י קב ונקי והיינו דווקא במשנה אבל לא בברייתא (כסף משנה בפ"ב מהלכות בית הבחירה הרדב"ז חלק שני סימן קס"ו משבית מלחמות סימן ד') אבל הרשב"ם ז"ל בפ' יש נוחלין והרא"ש ז"ל בפרקא קמא דיו"ט סוברים דכלל זה אמור אף בברייתא וכן דעת המרדכי בפרקא קמא דר"ה וכמו שכתבתי בטור יו"ד סימן רצ"ד דף של"ח ע"ד שטה נ' בהגהות בית יוסף ועיין מה שכתבתי בהגהת הרמב"ם חלק שלישי פרק שני מהלכות בית הבחירה דף קס"ט ע"ג שטה כ"ר בהגהת כ"מ ובטור או"ח סימן תקל"ז: יא **משנת** ראב"י קב ונקי אפילו לגבי רבים כן נראה מדברי הרא"ש ז"ל בפרקא קמא דיו"ט וכן נראה מדברי המרדכי בפרקא קמא דר"ה וכמו שכתבתי בטור יו"ד סי' רצ"ד דף של"ח ע"ד שטה נ' בהגהות בית יוסף וע"ש בהרי"ף ובהרי"ן ז"ל פרק אלו טרפות גבי כל השרץ השורץ לרבות אפרוחים שלא נפתחו עיניהם ובשלטי הגבורים פ' גיד הנשה גבי השוחט תרנגולת והיו בה ביצים גמורות אבל הרי"ן ז"ל בפרקא קמא דשבועות כתב דדוקא לגבי יחיד אבל לא לגבי רבים וכתב בעל יבין שמועה ודע שמחלוקתם תלוי בסוגית הבא על יבמתו איכא תרי לישני בלישנא קמא הלכה כראב"י ומדאצטריך למיפסק הלכה כראב"י אע"ג דמשנתו קב ונקי ש"מ דה"מ לגבי יחיד אבל לגבי רבים לא אבל מלישנא דאיכא דאמרי נראה דהלכה כראב"י אפילו לגבי רבים דפריך ומי סבר לה כוותיה והא קיי"ל משנת ראב"י קב ונקי ואלו בהא אין הלכה כראב"י ונראה מזה דמשנת ראב"י קב ונקי דאל"כ מאי פריך ע"כ: **וליתא** דמההוא סוגיא ליכא ראיה כלל דמאי דאצטריך ליפסוק לישנא קמא הלכה כראב"י אלא מפני שלא נאמר דדוקא במשנה נאמר כלל זה אבל לא בברייתא אבל לא מפני שאין הלכה כמותו לגבי רבים ואפילו תימא דמפני שחולק עם רבים הוצרך לפסוק כמותו אימא דהיא גופה משמיענו לישנא קמא דהלכה כראב"י אפי' יחיד לגבי רבים ובין שנאמר שהוצרך לפסוק כראב"י משום דלא נימא כלל זה בברייתא אלא במשנה ובין שנאמר שהוצרך לפסוק כוותיה משום דלא נימא דדוקא לגבי יחיד נאמר כלל זה המוכן אצלי דלישנא קמא הוצרך להשמיענו דהלכה כראב"י אף בברייתא ואף כנגד רבים והשתא מאי דקא מקשי בלישנא בתרא ומי סבר לה כוותיה והא קיי"ל משנת ראב"י קב ונקי לא פליגא אלישנא קמא וכי היכי דבלישנא קמא הלכה כראב"י ואפי' בברייתא ואפילו לגבי רבים ה"נ בלישנא בתרא ועיין בתוספות דבכורות בס"פ הלוקח בהמה ובמה שכתבתי בטור או"ח סימן תקל"ז ועי' בטור יו"ד בדין שאובה שהמשיכוה כולה: יב **הא** דמשנת ראב"י קב ונקי ה"מ משמיה דנפשיה אבל היכא דקאמר משמיה דאחריני לא (כסף משנה פ"ז מהלכות כלאים): יג **הא** דאמרינן משנת ראב"י קב ונקי היינו בדלא מוקמינן ליה במי שאין הלכה כמותו אבל אי מוקמינן ליה כמי שאין הלכה כמותו לא אמרינן משנת ראב"י קב ונקי (כסף משנה פ"ז דהלכות כלאים) ונראה שדבר זה מחלוקת בין הרי"ף וסיעתו והראב"ד וסיעתו בשאובה שהמשיכוה כולה והפוסקים כרבי יהושע דשאובה שהמשיכוה כולה כשרה ודלא כרבי אליעזר דפוסל אע"ג דראב"י קב ונקי קאי כרבי אליעזר ס"ל דלא אמרינן משנת ראב"י קב ונקי כדמוקמינן ליה כמאן דלית הלכתא כוותיה והפוסקים כר' אליעזר דפסולה משום דראב"י קאי כוותיה סבירא ליה דאע"פ דמוקמינן ליה כמאן דלית הלכתא כוותיה אפ"ה הלכה כראב"י דמשנתו קב ונקי: יד **אין** הלכה כראב"י היכא דמוקמינן ליה כשטה הר"ן ז"ל בקדושין פרק האומר גבי האומר אם ילדה אשתך נקבה הרי היא מקודשת לי וכן יש ללמוד מדברי הרב ב"י ז"ל באה"ע סימן ב' על דין זה אבל מדברי התוספות ז"ל שם לא משמע הכי שהוצרכו לומר דאין הלכה כראב"י משום דמוקמינן ליה דלא כרב נחמן דהלכתא כוותיה בדיני ומ"מ יש ללמוד מדבריהם דהא הלכתא כראב"י היינו היכא שסברתו אינה הפך סברת אמורא דהלכתא כוותיה אבל כשסברתו היא הפך אמורא דהלכתא כוותיה אין הלכה כמותו:

ויראה לי דאף התוספות ז"ל מודים דאי מוקמינן ליה בשטה אין הלכה כראב"י אלא דס"ל ז"ל דמהכא ליכא למשמע דאין הלכה כמותו משום דמוקמי ליה בשטה דאע"ג דאביי מוקי ליה כשטה רבה ורב יוסף פליגי עליה וסבירא ליה דאף ראב"י ז"ל סובר דאין אדם מקנה דבר שלא בא לעולם ובפירות ערוגה מיירי בשחת דכי כבשא דהוי דבר שבא לעולם ובאומר אם ילדה אשתך נקבה תהא מקודשת לי מיירי בשהוכר עוברה דהוי דבר שבא לעולם ובמ"ש הרב ב"י ז"ל לדעת הרמב"ם ז"ל ולכן הוצרכו התוס' לומר דאפילו נימא הכא אין הלכה כראב"י דאתי דלא כרב נחמן דס"ל דאפי' בפירות דקל דהוי דבר שבא לעולם יותר מפירות ערוגה משחת דכי כבשא ובהוכר עוברה כמ"ש בתשובות הרא"ש כלל ק"ב דבר שלא בא לעולם מקרי: טו **אע"ג** דמשנת ראב"י קב ונקי אם מהירושלמי מוכח דלית הלכתא כוותיה אין הלכה כמותו כן יש לדקדק מדברי הכ"מ פ"ה מהלכות תרומות וכל שכן כשהירושלמי פוסק בפירוש דלא כראב"י וכל שכן כשגמרא בבלי מוכח דלא כוותיה: טז **כשלא** נתפרש טעמו של ראב"י לא אמרינן משנת ראב"י קב ונקי (תי"ט פ"ב דכלאים משנה ט): יז **כשהולך** ראב"י עם ר"ע לא אמרינן משנת ראב"י קב ונקי אלא אמרינן הלכה כר"ע מחברו (כ"מ פ"ט מהלכות רוצח) ולא יתכן זה אלא למ"ד משנת ראב"י קב ונקי לא נאמר כנגד רבים אבל למ"ד דאפי' כנגד רבים לא יתכן זה דהא בדר"ע אמרינן הלכה כר"ע מחברו ולא מחבריו ובדרבי אליעזר אמרינן הלכה כראב"י אפילו נגד רבים ודעת הרמב"ם כפי דעת הרב בעל כסף משנה מוכרח לומר

ד"ה לא הלכה אימתי דאמר אלא שנה אימתי (גד"ש דף י"ג) ופי' בנ"ש מלא מ"מ סימן י"ג מה שהגיע על הרב המוקי בכלל זה דכל מקום שנה רשב"ג ולפי זה עדיף טפי כלל דכל מקום שנה רשב"ג ממשנתנו הלכה כרבים דמקיים לכללא דרב ור"י הלכה כר"י ומס הלכתי: ט **כתבתי** בפ' כנסת הגדולה תלה ס"מ סימן ר"ג בהגהת ס"י לחפי' למ"ד לחין הלכה כראב"י כמ"ש בס"ר ל"ל דלחין הלכה כשנה דמי לכלל דהלכה כראב"י כמ"ש הר"ן ז"ל בקדושין פרק האומר ולא דמי לכלל דכל מקום שנה רשב"ג וכו' ועיין מ"ש במ"ל אות י"ד: כא **כתבו** התוספות בכתובות פ' אע"פ דף ס"ל ע"ב על הא דאמרינן ר' אליעזר אומר אפי' הכניסה לו מלא שפתות אמר רב אחא בר אחבה הלכה כר"ל כתבו ז"ל והא דקי"ל בכל מקום שנה רשב"ג ממשנתנו הלכה כמותו אין זה אותו שהיה בימי ר"ע ע"כ ודבריהם אפשר לפרשם בחדי אנפי הפן האחד שלא נאמר כלל זה על אותו שהיה בימי ר"ע אלא על רשב"ג האחר הפן הב' ס"ק דזה רשב"ג השני בכלל אין זה אותו שהיה בימי ר"ע שכל אותו שהיה בימי ר"ע נאמר כלל זה ועכ"ק קשה לי שאותו שהיה בימי ר"ע ר"ג היה ולא רשב"ג ומצאתי לרב מהר"י קארו ז"ל בספר כללי התלמוד הקשה עליהם כן וכ"ל דמ"ש התוס' אין זה אותו שהיה בימי ר"ע דלא אותו שנאמר בימי ר"ע קאמר לאמרינן אין זה אותו שנאמר בכאן עם ר"ע אינו אותו שהיה בימי ר"ע דקא אמרינן בן ר"ג שהיה בימי ר"ע קאמר לאמוקי ניהו ואלינא דר"י ותו דהרי כתב בעל הליכות עולם בשער זה סוף פ"ב בשם הרשב"ם דלא קי"ל כבל הני כללי ליתיה היכא דמתפרש בהדיא מו מוכח בסוגיא דלית הלכתא כוותיה ובכתה דברים ספק הגמ' נגד אותו הכלל ע"ש ועיין מ"ש במ"ל בספר הכללים בכללי התלמוד אות כ' ואות ק"ח: כב **כתבתי** מ"ל אות ל"ז בשם הרמ"ע מפאנו דלא אמרינן אין הלכה כשנה אלא היכא דאמרי' אלוני אלוני כולהו ס"ל הכי אלא היכא דאמרי' אלוני אלוני אמרו דבר א' אפשר דהלכתא כוותייהו אבל מלאתי להרשב"ל ז"ל בתשובה מ"ש סי' ל"ד ובפ' תורת הבית מ' ע"ב גבי ניטלה הנלה כתב בפי' דהוי שנה: כג **יש** ללמוד מדברי הרשב"ל ז"ל בס"ה דתמ"ג דדחי תלמודא דילמא לאו בשנה אחת קיימי כיון שאמר המנה כולם אמרו דבר אחד שנה מיקרי אע"ג דלא קיימי בשנה א' ומדברי ס"ה סימן קס"ל נראה דמוקן עד הרשב"ל כזה אלא שאפשר לדחות דהתם לא חשיב ליה שנה דלא אמרו כולהו ס"ל הכי אלא כולם אמרו דבר א' ולא הוי שנה כדכתב הרמ"ע מפאנו ז"ל ועיין בנ"ש בטור י"ד סימן נ"ט בהגהת ס"י: כד **נראה** מדברי הרמב"ן בספר המלחמות דהלכה כרבי אמרו אלף על גב דר' מכריע ביחיד ואני עפר ואפר אין נ"ל מק"ו דהלכה כרבי אמרו ולא מחבריו אפי' שהוא יחיד אבל רבים: כה **כתבתי** בנ"ש אות י"ח דלא מליגו רשב"ל אלא אמיר ר"מ ואחר כך ראיתי בפ"ק דמיעת גבי שנר שנכבה בו אלעזר דיבר רשב"ל אומר ר"ע אומר דבראה מפס דיש רשב"ל אחר סמן ר"ע ולא עוד אלא שמקדימו המנה לפני ר"ע: כו **אף** על גב דאיתמי דר"י בתמני בא לפרש אם מוכח בברייתא דבא לחלוק אף בתמני בא לחלוק (ספר המאור בפרק כיסוי הדם גבי דם שפל הסכין והיתה חייב לכפות ס"כ המוס' בפ' כיסוי הדם): כז **ר"ש** בדבי מכס והלכה כמותו הרמב"ן ז"ל בספר המלחמות במסכת מולין פרק גיד הנשה ובס כתב דאפי' מיפליגו לגבי חבריה (נאמר שנה דף ל' ע"ד ודף ל' ע"ב): יט **הך** כללא דמחלוקת ואח"כ אם הלכה כאמר שנה אם: כ **כלל** בכל מקום שנה רשב"ג ממשנתנו עדיף טפי ודחי לכלל דאין הלכה כשנה מום' בפרק איזהו נשך דף ס"א

דס"ל דאפילו לגבי רבים הלכתא כוותיה דאי לא למה ליה למיהב טעמא משום דפליג עם ר"ע ומשום דפליג עם רבים: יח **הלכה** כר"ע מחברו ולא מרבו לחד לישנא ולאידך לישנא הלכה כר"ע אפי' מרבו ויראה מדברי הרב מהר"י קארו ז"ל בספר כללי הגמרא דנקטינן כלישנא דסובר הלכה כר"ע מחברו ולפי מה שכתב בעל יבין שמועה בדף פ"ו הרב בעל ספר כריתות סובר כלישנא דאמר הלכה כר"ע ואפילו מרבו והרב בעל כ"מ פ"ה מהלכות עדות כתב דהרמב"ם ז"ל ס"ל דהלכה כרבי טרפון לגבי ר"ע דרביה הוא ודבריו תמוהים עמדתי עליהם בהגהת הרמב"ם ז"ל פרק הנזכר ובבאורי לסמ"ג לאוין קס"ג:

וכתב בעל ספר כריתות רבי אליעזר ור' עקיבא הלכה כר"ע מחברו ולא מחבריו והקשה בעל ספר יבין שמועה דהא רבי אליעזר רבו של ר' עקיבא ממש הוה כמ"ש ספר כריתות בחלק יסודות עולם דף כ"ד והיאך כתב כאן מחברו והוא אינו חברו וכתב שצריך להגיה בדברי בעל ספר כריתות ר' אליעזר ור"ע הלכה כר"ע והלכה כר"ע מחברו ולא מחבריו והטעם דהלכה כר"ע לגבי ר' אליעזר דאין הלכה כר' אליעזר דשמותי הוא עוד כתב דבעל ספר הכריתות סובר דר' טרפון רבו של ר"ע הוה כמ"ש למעלה בחלק יסודות עולם דף ס"ד ולפ"ז סובר דהלכה כר"ע ואפי' מרבו דהא בההיא דכתובות הלכה כר"ע כמו שהכריח הרא"ש ז"ל וזהו שכתב כאן ר"א ור"ע הלכה כר"ע דאע"ג דר"א רביה דר"ע הלכה כר"ע אפילו מרבו ר' טרפון ה"ה לגבי ר' אליעזר ע"כ: **ואין** דבריו נכונים בעיני דמה שכתב בדרך הא' דהלכה כר"ע לגבי רבי אליעזר משום דשמותי הוא העיקר חסר מן הספר וכן מה שכתב בדרך השני דהטעם דאין הלכה כר"א לגבי ר"ע משום דהלכה כר"ע ואפילו מרבו אין לו טעם וריח כלל ועיקר דהא דהשמיענו חדוש זה ספר הכריתות דר' אליעזר ור' עקיבא ישמיענו זה כר"ע ור' טרפון דהלכה כר' עקיבא לגבי ר' טרפון אע"ג דרבו הוא משום דהלכה כר"ע ואפי' מרבו וכ"ש לגבי ר' אליעזר דשמותי הוא ועוד דזה למדו מפי הכותב ופרק הכותב הוא ר"ע לגבי ר' טרפון ואמאי שביק ר' טרפון דהוזכר שם בפרק הכותב ונקט ר' אליעזר שלא הוזכר שם ומה גם בהיות שיש מקום לטעות דהא דהלכתא כר"ע לגבי ר' אליעזר משום דשמותי הוא ולא משום דהלכה כר"ע ואפילו מרבו ועוד אי ס"ל לבעל ספר כריתות דהלכה כר"ע ואפי' מרבו למה לא יהיה הלכה כמותו אפילו מחבריו ולכן נראה דמה שכתוב בספר כריתות ר"א ור"ע הלכה כר"ע ט"ס וצ"ל רבי יהושע ור"ע הלכה כר"ע והטעם דאע"ג דר"ע קבל מר"י נטיעת קישואין לאו רבו הוה והכי משמע בפרק תפלת השחר גבי עובדא דרבן גמליאל דצעריה לר' יהושע א"ר עקיבא לר' יהושע נתפייסת למחר אני ואתה נשכים לפתחו ואלו הוה רביה לא היה קורא לו בשמו לומר לו יהושע נתפייסת וכ"כ הרמב"ם ז"ל בהקדמת משנה תורה שר"ע קבל מר' אליעזר הגדול ולא הזכיר שקבל מר' יהושע ואע"פ שבעל הכריתות כתב שקבל מרבי אליעזר וחבריו וגם השר דון יצחק אברבנאל כתב בהקדמת ספר נחלת אבות שר"ע היה תלמיד לרבי אליעזר ור' יהושע אפשר דתלמיד מובהק היה לר"א ותלמיד חבר לר' יהושע א"נ צ"ל כדברי ספר הכריתות ר"א ור"ע הלכה כר"ע דר"ע חשיב מר"א בן עזריה:

ואי קשיא לי על ספר הכריתות הא קשיא לי דשם בחלק יסודות עולם כתב ואלו הן חבריו של ר' אליעזר הגדול ר' טרפון רבו של ר"ע ור' יוסי הגלילי ור"ש בן אלעזר ורבי יוחנן בן נורי ואילו לקמן כתב ור' טרפון ור' עקיבא ורבי ישמעאל ור' יוסי הגלילי קבלו מר' אליעזר ור' יהושע ע"כ. וזה סותר למה שכתב למעלה שרבי טרפון ור"י הגלילי היו חבריו של רבי אליעזר וכאן כתב שקבלו ממנו ומרבי יהושע ועוד ששם כתב שר' טרפון היה רבו של ר"ע ומכאן משמע דהיה חברו דשניהם קבלו מר' אליעזר ור' יהושע ויש לידחק דאע"ג דר' טרפון ור"י הגלילי קבלו מרבי אליעזר מ"מ לבסוף נתחכמו הרבה ונעשו חבריו וכשנתחכם הרבה קבל ר"ע ממנו אע"פ ששניהם קבלו מר' אליעזר אבל קשה לי איך אפשר לומר דר"י הגלילי חברו של רבי אליעזר הגדול והוא היה בימי ר' מאיר שהיה דור שלישי לר' אליעזר כדמוכח במסכת עירובין שאמרה לו ברוריא אשתו של ר"מ גלילי שוטה לא כך אמרו חכמים אל תרבה שיחה עם האשה וכן בפרק איזהו מקומן אמרינן וזו שאלה נשאלה לחכמים בכרם ביבנה בכור לכמה נאכל נענה ר' טרפון ואמר וכו' היה שם תלמיד אחד שבא לבית המדרש לפני חכמים ור"י הגלילי שמו הרי שר"י הגלילי היה קטן לפני רבי טרפון ור"ע כתלמיד בפניהם ואיך יהיה חבר לר' אליעזר הגדול גם בפ' ואלו הן הלוקין ובפרק החובל אמרינן דר"י הגלילי רביה דרבי יהודה וכן בספרי אמרינן זה אחד מן הדברים שהיה ר"י הגלילי דן לפני ר"ע וכו' והרא"ש ז"ל בפ' אלו נערות כתב שר"י הגלילי חברו של ר"ע איברא שראיתי בגיטין פרק המגרש ת"ר לאחר פטירתו של רבי אליעזר נכנסו ד' זקנים להשיב על דבריו ואלו הן ר"י הגלילי ור' טרפון ור"א בן עזריה ור"ע הרי שמזכירו קודם לכולם בסוף מ"ק מזכיר לר"י הגלילי קודם ר"ע ור"א בן עזריה וכן בהגדת פסחים מזכיר לר"י הגלילי קודם ר' אלעזר ור"ע ובפ' כל הצלמים אמר ר"ע לר"י הגלילי אני אובין ואדון לפניך וכו' משמע שהיה זקן יותר מר"ע וכבר נרגשו התוס' ז"ל מזה וכתבו ונראה דתלמיד חבר היה ר"י הגלילי לר"ע ורך ממנו בשנים ואע"פ שמזכירו קודם ר"ע לא קשיא דכמו כן מזכיר בהגדת פסח ר"ע קודם ר' טרפון שהיה רבו כדמשמע בכתובות ע"כ. ויש להבין אם ר"ע היה גדול מר"י הגלילי בשנים ור"י הגלילי היה תלמיד חבר לר"ע עוד היום קשה דממה שאמר אני אובין ואדון לפניך משמע שהיה זקן ממנו ובעל יבין שמועה בדף ק"י ע"א כתב שמה שכתבו התוס' ורך ממנו בשנים לאו ארבי יוסי קאמרי אלא אר"ע שהיה רך בשנים מר"י הגלילי ולכך א"ל ר"ע אני אובין ואדון לפניך ואין זה מחוור בעיני שיהיה כוונת התוספות שר"ע היה רך בשנים מר"י הגלילי ולא יפרשו התוס' בפירוש ור"ע רך בשנים היה מר' יוסי ועוד אם ר"ע היה רך מר' יוסי עוד היום קשה הא דאיתא בעירובין שאמרה לו ברוריא גלילי שוטה ואם נאמר שהאריך ימים עד זמן ר"מ

וכמ"ש בעל ספר יוחסין למה הכחידו זה התוספות תחת לשונם שהוא עיקר מבוקש אצלם:

ולכן אני אומר בפירוש התוספות דברים כפשטן דאין הכרח לומר דר"י הגלילי גדול מר"ע מהלשון שאמר אני אובין ואדון לפניך אלא היכא שאין אנו מוציאין בפירוש דר"ע היה גדול מר"י וכ"ש אם יש מקום המוכיח שר' יוסי גדול מר"ע שאז יש לפרש שאמר לו כלשון זה מפני שהיה גדול ממנו אבל אם נמצא מקום מפורש שר"ע גדול מר' יוסי אין מלשון זה שום קושי דאפשר שאע"פ שהיה גדול ממנו דרך ענוה אמר לו אני אובין ואדון לפניך כמו שאמר לר' ישמעאל שאף עם היותו גדול מרבי טרפון ור"ע ור"י הגלילי וא"א בן עזריה קראם רבותיו בסוף מ"ק כשמתו בניו של ר"י ונכנסו ד' זקנים אלו לנחמו ומצינו בסוף איזהו מקומן שאמר ר' ישמעאל לר"ע טעית ואע"פ שהרמב"ם ובעל ספר הכריתות כתבו שר"ע היה רבו של ר"י אין זה אמת וכמו שהאריך בעל ספר יוחסין ז"ל ועוד אפי' לדבריהם אף אם נאמר שר"ע רבו של ר' ישמעאל היה ר"י הגלילי ור"א בן עזריה לא היו רבותיו ואעפ"כ דרך ענוה קראם רבותיו ובהקדמה זאת דברי התוספות מובנין בתחלה אמרו לכאורה משמע ממה שאמר ר"ע לר"י אני אובין ואדון לפניך שהיה ר"י גדול מר"ע שעל הסתם כן משמע ומה גם שמצינו שנזכר קודם רבי טרפון ור"א בן עזריה אבל זה אי אפשר דבפרק איזהו מקומן משמע שהיה תלמיד ר"ע וכן בעירובין משמע שהיה בזמן ר"מ ולכן צ"ל דאמת הוא דר"י הגלילי תלמיד חבר לר"ע ורך ממנו בשנים ומה שמזכירו קודם אין קפידא שכן מצינו באגדת פסח שר"ע נזכר קודם ר' טרפון **שהיה** רבו וכיון שזכינו לדין שאין קפידא במה שמזכירו קודם וגם מצינו בפירוש שהיה תלמידו אין קפידא ממה שאמר אני אובין ואדון לפניך דדרך ענוה קאמר ליה הכי: **ואיך** שיהיה בין אם נאמר דר"י הגלילי קשיש מר"ע בין אם נאמר דר"ע קשיש מר"י הגלילי מדברי כולם יש ללמוד שאי אפשר שר"י הגלילי היה חברו של ר' אליעזר הגדול ואיך כתב בעל הכריתות שהיה חברו של ר' אליעזר הגדול ונ"ל שמה שכתב בעל הכריתות ואלו הן חבריו של רבי אליעזר הגדול ר' טרפון רבו של ר"ע ור"י הגלילי וכו' אין כוונתו לומר דר"י הגלילי היה חברו של רבי אליעזר הגדול אלא ה"ק ואלו הן חבריו של ר' אליעזר הגדול ר' טרפון שהיה רבו של ר"ע והיה רבו של ר"י הגלילי וכו' דמה שאמר ור"י הגלילי לא קאי על רבי אליעזר שהיה חבירו אלא על רבי טרפון שהיה רבו של רבי יוסי הגלילי וכן ראיתי להרב רבינו משה בר מיימון ז"ל בהקדמתו לספר היד ולבעל ספר יוחסין כתבו שרבי טרפון היה רבו של רבי יוסי הגלילי אבל מה שאני מסתפק אם מה שאמר בעל הכריתות ורבי שמעון בן אלעזר ורבי יוחנן בן נורי הכונה לומר שגם אלו היו תלמידי רבי טרפון או שאלו היו חברי רבי אליעזר הגדול ולפי זה צריך לפרש לשון ספר כריתות בכה"ג ואלו הן חבריו של רבי אליעזר הגדול רבי טרפון רבו של רבי; עקיבא ורבו של רבי יוסי הגלילי ועד כאן הפסיק הענין ואח"כ חוזר למעלה ואמר ורבי שמעון בן אלעזר וריב"ן נורי שהיו חבריו של רבי אליעזר הגדול ובסוף פרק בכל מערבין מצאתי לאחר פטירתו של רבן שמעון בן גמליאל עמד ר"י לבטל את דבריו ועמד רבי יוחנן בן נורי על רגליו ואמר יהושע אין שומעין לך וכו' ומדאמר לו אמר לו רבי יהושע נראה דחברו היה ואם כן כמו שהיה חבר לרבי יהושע היה גם כן חבר לרבי אליעזר וכן ממה שאמרו בסוף פרק יש בערכין ובתורת כהנים פרשת קדושים אמר רבי יוחנן בן נורי מעידני שמים וארץ שכמה פעמים לקה עקיבא ע"י נראה שהיה קדמון אבל אין מכאן הכרח שהרי רבי עקיבא היה תלמיד לרבי טרפון לחד לישנא ואעפ"כ אמר לרבי יהושע בפרק תפלת השחר נתפייסת כמו שכתבתי למעלה ולכן נראה לומר דלשון בעל ספר כריתות ד"ל יש לפרשו כך ואלו הן חבריו של רבי אליעזר הגדול רבי טרפון רבו של רבי עקיבא ורבו של רבי יוסי הגלילי ורבו של ר' שמעון בן אלעזר ורבו של רבי יוחנן בן נורי ואף שראיתי להרב רבינו משה בר מיימון ז"ל בהקדמתו לספר היד וחבריו של ר' עקיבא הם רבי טרפון רבו של רבי יוסי הגלילי ורשב"א ור"י בן נורי ואם הכוונה היא שר"ט היה רבו של ר"י בן נורי קשה לומר שאמר לר"ע חברו של רבי טרפון לדעת הרמב"ם ז"ל עקיבא וכ"ש לומר לרבי יהושע יהושע כמו שמצינו שר"ע אמר לרבי יהושע יהושע עם היותו תלמיד לרבי טרפון לחד לישנא דכתובות ניחא נמי הא שעם היותו תלמיד לרבי טרפון קרא לרבי יהושע יהושע ורבי שמעון לר"ע:

האמנם מה שבא בדברי הרמב"ם ז"ל ובעל הכריתות בין החכמים האלה רשב"א איני יכול להלמו בין יהיה פירוש דבריהם שאלו הם היו חבריו של רבי אליעזר הגדול לבעל הכריתות אז של ר"ע להרמב"ם בין אם נאמר שהיו תלמידי רבי טרפון כי לא מצינו אלא רבי שמעון בן אלעזר אחד והוא היה תלמיד ר"מ כדמוכח בחולין פרקא קמא כי הא דר"ש בן אלעזר שדריה ר"מ לאתויי חמרא מכותאי וכו' הלך רשב"א וספר דברים לפני ר"מ וכמו שהאריך בעל ספר יוחסין בזה אמנם ראיתי לו שם שכתב שמוזכר בפ"ג דתעניות כשבא ממגדל עדר מבית רבו ואנן רבי אליעזר ברבי שמעון גרסינן התם ונחזור לענינינו שרשב"א תלמיד ר"מ איך אפשר שיהיה לפחות תלמיד ר' טרפון וכ"ש שאי אפשר שיהיה חברו של ר' אליעזר הגדול ונראה שט"ס הוא וצ"ל ר' שמעון בן נגס או ר"ש שזורי שלא היו בזמן ר' עקיבא: **אבל** בעל יבין שמועה בדף ק"י ע"א נראה שהבין שמ"ש בעל הכריתות ואלו הם חבריו של ר' אליעזר הגדול ר' טרפון רבו של ר"ע ור"י הגלילי שהכוונה שר' טרפון ור"י הגלילי היו חברי רבי אליעזר שעל מה שכתב הרב מהר"י קארו ז"ל בספר כללי הגמרא בשם התוספות שרבי יוסי הגלילי היה תלמיד חבר לר"ע ורך ממנו בשנים כתב בעל יבין שמועה בלשון הזה והכריתות כתב אלו הן חבריו של ר"א הגדול ר' טרפון רבו של ר"ע ור"י הגלילי הרי שחולק על דברי התוספות ע"כ. ואם הוא מפרש דר"י הגלילי היה תלמיד ר' טרפון איני רואה שום מחלוקת בין התוספות לבעל הכריתות ואי משום שכתב תחלה ר"ע ואח"כ ר"י הגלילי ולפי פירושו שפי' רך בשנים דקאי לר"ע היה לו להזכיר לר"י הגלילי קודם ר"ע אין זה כלום שהרי הוא כתב שהמסדר ראוי לתת הכבוד לר"ע אע"פ שהיה קטן בשנים מרבי יוסי שראוי שיקדים הרב לגמרא כל שכן למסקנת התוס' שאין קפידא בקדימה ואיחור אלא ודאי הבין החכם הנזכר שכוונת בעל הכריתות לומר דר"י הגלילי היה חבר לר' אליעזר ולכן כתב שחולק על דברי התוס' וליתא כמו שכתבתי למעלה:

כל זה כתבתי כפי הנוסחא הכתובה בספרים בספר כריתות אבל מה שלבי חושב ודעתי גומר שמה שכתב בעל ספר כריתות ואלו הן חבריו של ר"א הגדול ר' טרפון רבו של ר"ע ור"י הגלילי ורשב"א ור"י בן נורי וכו' פסקא משובשת היא מחמת טעות שנפל בספרים וצריך לומר ואלו הן חבריו של ר"ע רבי טרפון

שיירי כנסת הגדולה

דמי רב לגבי תנא דר"י כי היתם שגורה בפי הכל והיא עיקר: כט **מצינו** שאומר הגמרא הלכה כפלוני אע"פ שלא מצינו מוקף עליו בפ' כל הנלמים אמרינן איהו גורס דרקון אר"מ כל שיש לו ציץ כן פרקיו ואמרינן שם אמר ר' חמא הלכה כר"מ וכתבו התוס' פי' רש"ס אפי' אי משכחת תנא דפליג ע"כ ול"ל דאפשר דהתלמוד לפסוק כרבא"מ משום דכיון דמ"ק לא פירש גורס דרקון מהו נרמה דס"ל דאפילו אין לו ציץ כן פרקיו אמור: ל **כתב** רש"ל בתשובותיו לסמ"ג לאוין קל"ז דכי דמי תלמודא דילמא שאני הכא אם מינו עומד במקנתא לא קי"ל הכי אלא כשאומר שאני הכא ולא אמר דילמא אע"ג דלא קאי במקנתא אפשר דהלכה כן וכ"כ בגליון הש"ס בר"י מקרעמנין ז"ל: לא **מעשה** רב מקרי אפילו איכא דלא אימתר עביד עובדא וכו' אלא אימתר כך היה מנהגם של בית ר"פ ב"ש ב"ה סימן תק"ו סוף אות מ' אבל רש"ל בפ"ק די"ט סי' מ"ג אלא על הרב ב"ש אלא דאימתר דעביד עובדא: לב **מדברי** הרב ז"ל בב"י סי' הגהות דבלל מעשה רב אהנמ"ל לן אפי' נגד כלל אחר אבל רש"ל בפ"ח דיו"ט כתב דלא אהני לן בכל דמעשה רב אלא איכא דלא בירא לן בהלכתא כמתן אבל איכא דבירא לן בהלכתא כהך דפתם תנא כוותיה אין כאן הכרח משום מעשה רב לנטול ולפטור פסק הלכה הקבוע בתלמוד וכן מוכח מדברי מהר"ם אלשאקר ז"ל סימן נ"ג שכתב אע"ג דקי"ל מעשה רב היכי דפליגי רבים לא שקיבלו רבים דאחרו כרבים ובמדינתא דמר דאחרי אי מרי דאחרי כיחיד כמ"ש בשמו במ"א סי' ל"ב ומ"מ לי דגרסינן פ' במה מדליקין איתיביה כרך דבר שמדליקין בו ע"ג דבר שאין מדליקין בו אין מדליקין בו אמר רבא מ"ש בית הלל דאין מדליקין בו אמר רבא שנתעלם מן העין אמור ולא אמר שרי ופסק רש"י ז"ל דליתא לכלתא כרב וכי קי"ל הלכתא כרב בתיקוני גמי פלוגתא דשמואל הוא דאמרינן הכי אבל גמי מתני' לא ע"כ משמע דוקא לגבי מתניתין הא לגבי אחרים אמרינן הלכתא כשמואל בדיני וכרב בתיקוני ומ"מ גבי פלוגתא דרב ושמואל הוא דאמרינן הכי לאו דוקא שמואל אלא ה"ה אחר אבל לא לגבי מתני' ומיהו במ"ש במ"א לדחות הראיה מפרק הנחל עליס אדמתיה נמי הך ראיה ומצאתי להרי"ף ז"ל שסובר כדברי התוס' דכללא הוא אפילו איכא דפליגי עם אחרים דבפ' המדיר גבי הא"ש שנולדו בו מומין דפליגי רבב"ג ותכמיס ור' יוחנן פסק כרבב"ג ורב נחמן פסק בחכמים ופסקו הרי"ף ז"ל דהלכתא כרב נחמן משום דקיימא לן הלכה כרב נחמן בדיני: לה **עוד** למדתי מדברי הרי"ף בפ' המדיר דלאו דוקא איכא דמתני' פליגא אדרב אין הלכה כמותו אלא אפי' מתניתן ליה פליגיה אם הוא שנוי דמיקי לא אמרינן הלכתא כרב אפילו: לו **בבא** אות ג' מקרתי בכלל דרב וי"ש הלכה כר"י אם הוא אפי' איכא דקאי שמואל כרב אז דוקא בשרב הוי יחיד אבל רב ושמואל דפליגי עם ר"י הלכתא כוותייהו ועכשיו אע"פ דס"ל פ"ק דיו"ט סימן י"ז דס"ל דהלכתא כר' יוחנן אפילו לגבי רב ושמואל שניהם גם יחד ועיין שם בסימן נ"ט ובסוס' פ' בחרא דר"ה בד"ה לדידי לא ס"ל כר"י וכו' אבל הרי"ף ז"ל

המוכיח שר' יוסי גדול מר"ע שאז יש לפרש שאמר לו כלשון זה מפני שהיה גדול ממנו אבל אם נמצא מקום מפורש שר"ע גדול מר' יוסי אין מלשון זה שום קושי דאפשר שאע"פ שהיה גדול ממנו דרך ענוה אמר לו אני אובין ואדון לפניך כמו שאמר לר' ישמעאל שאף עם היותו גדול מרבי טרפון ור"ע ור"י הגלילי וא"א בן עזריה קראם רבותיו בסוף מ"ק כשמתו בניו של ר"י ונכנסו ד' זקנים אלו לנחמו ומצינו בסוף איזהו מקומן שאמר ר' ישמעאל לר"ע טעית ואע"פ שהרמב"ם ובעל ספר הכריתות כתבו שר"ע היה רבו של ר"י אין זה אמת וכמו שהאריך בעל ספר יוחסין ז"ל ועוד אפי' לדבריהם אף אם נאמר שר"ע רבו של ר' ישמעאל היה ר"י הגלילי ור"א בן עזריה לא היו רבותיו ואעפ"כ דרך ענוה קראם רבותיו ובהקדמה זאת דברי התוספות מובנין בתחלה אמרו לכאורה משמע ממה שאמר ר"ע לר"י אני אובין ואדון לפניך שהיה ר"י גדול מר"ע שעל הסתם כן משמע ומה גם שמצינו שנזכר קודם רבי טרפון ור"א בן עזריה אבל זה אי אפשר דבפרק איזהו מקומן משמע שהיה תלמיד ר"ע וכן בעירובין משמע שהיה בזמן ר"מ ולכן צ"ל דאמת הוא דר"י הגלילי תלמיד חבר לר"ע ורך ממנו בשנים ומה שמזכירו קודם אין קפידא שכן מצינו באגדת פסח שר"ע נזכר קודם ר' טרפון **שהיה** רבו וכיון שזכינו לדין שאין קפידא במה שמזכירו קודם וגם מצינו בפירוש שהיה תלמידו אין קפידא ממה שאמר אני אובין ואדון לפניך דדרך ענוה קאמר ליה הכי: **ואיך** שיהיה בין אם נאמר דר"י הגלילי קשיש מר"ע בין אם נאמר דר"ע קשיש מר"י הגלילי מדברי כולם יש ללמוד שאי אפשר שר"י הגלילי היה חברו של ר' אליעזר הגדול ואיך כתב בעל הכריתות שהיה חברו של ר' אליעזר הגדול ונ"ל שמה שכתב בעל הכריתות ואלו הן חבריו של רבי אליעזר הגדול ר' טרפון רבו של ר"ע ור"י הגלילי וכו' אין כוונתו לומר דר"י הגלילי היה חברו של רבי אליעזר הגדול אלא ה"ק ואלו הן חבריו של ר' אליעזר הגדול ר' טרפון שהיה רבו של ר"ע והיה רבו של ר"י הגלילי וכו' דמה שאמר ור"י הגלילי לא קאי על רבי אליעזר שהיה חבירו אלא על רבי טרפון שהיה רבו של רבי יוסי הגלילי וכן ראיתי להרב רבינו משה בר מיימון ז"ל בהקדמתו לספר היד ולבעל ספר יוחסין כתבו שרבי טרפון היה רבו של רבי יוסי הגלילי אבל מה שאני מסתפק אם מה שאמר בעל הכריתות ורבי שמעון בן אלעזר ורבי יוחנן בן נורי הכונה לומר שגם אלו היו תלמידי רבי טרפון או שאלו היו חברי רבי אליעזר הגדול ולפי זה צריך לפרש לשון ספר כריתות בכה"ג ואלו הן חבריו של רבי אליעזר הגדול רבי טרפון רבו של רבי; עקיבא ורבו של רבי יוסי הגלילי ועד כאן הפסיק הענין ואח"כ חוזר למעלה ואמר ורבי שמעון בן אלעזר וריב"ן נורי שהיו חבריו של רבי אליעזר הגדול ובסוף פרק בכל מערבין מצאתי לאחר פטירתו של רבן שמעון בן גמליאל עמד ר"י לבטל את דבריו ועמד רבי יוחנן בן נורי על רגליו ואמר יהושע אין שומעין לך וכו' ומדאמר לו אמר לו רבי יהושע נראה דחברו היה ואם כן כמו שהיה חבר לרבי יהושע היה גם כן חבר לרבי אליעזר וכן ממה שאמרו בסוף פרק יש בערכין ובתורת כהנים פרשת קדושים אמר רבי יוחנן בן נורי מעידני שמים וארץ שכמה פעמים לקה עקיבא ע"י נראה שהיה קדמון אבל אין מכאן הכרח שהרי רבי עקיבא היה תלמיד לרבי טרפון לחד לישנא ואעפ"כ אמר לרבי יהושע בפרק תפלת השחר נתפייסת כמו שכתבתי למעלה ולכן נראה לומר דלשון בעל ספר כריתות ד"ל יש לפרשו כך ואלו הן חבריו של רבי אליעזר הגדול רבי טרפון רבו של רבי עקיבא ורבו של רבי יוסי הגלילי ורבו של ר' שמעון בן אלעזר ורבו של רבי יוחנן בן נורי ואף שראיתי להרב רבינו משה בר מיימון ז"ל בהקדמתו לספר היד וחבריו של ר' עקיבא הם רבי טרפון רבו של רבי יוסי הגלילי ורשב"א ור"י בן נורי ואם הכוונה היא שר"ט היה רבו של ר"י בן נורי קשה לומר שאמר לר"ע חברו של רבי טרפון לדעת הרמב"ם ז"ל עקיבא וכ"ש לומר לרבי יהושע יהושע כמו שמצינו שר"ע אמר לרבי יהושע יהושע עם היותו תלמיד לרבי טרפון לחד לישנא דכתובות ניחא נמי הא שעם היותו תלמיד לרבי טרפון קרא לרבי יהושע יהושע ורבי שמעון לר"ע:

האמנם מה שבא בדברי הרמב"ם ז"ל ובעל הכריתות בין החכמים האלה רשב"א איני יכול להלמו בין יהיה פירוש דבריהם שאלו הם היו חבריו של רבי אליעזר הגדול לבעל הכריתות אז של ר"ע להרמב"ם בין אם נאמר שהיו תלמידי רבי טרפון כי לא מצינו אלא רבי שמעון בן אלעזר אחד והוא היה תלמיד ר"מ כדמוכח בחולין פרקא קמא כי הא דר"ש בן אלעזר שדריה ר"מ לאתויי חמרא מכותאי וכו' הלך רשב"א וספר דברים לפני ר"מ וכמו שהאריך בעל ספר יוחסין בזה אמנם ראיתי לו שם שכתב שמוזכר בפ"ג דתעניות כשבא ממגדל עדר מבית רבו ואנן רבי אליעזר ברבי שמעון גרסינן התם ונחזור לענינינו שרשב"א תלמיד ר"מ איך אפשר שיהיה לפחות תלמיד ר' טרפון וכ"ש שאי אפשר שיהיה חברו של ר' אליעזר הגדול ונראה שט"ס הוא וצ"ל ר' שמעון בן נגס או ר"ש שזורי שלא היו בזמן ר' עקיבא: **אבל** בעל יבין שמועה בדף ק"י ע"א נראה שהבין שמ"ש בעל הכריתות ואלו הם חבריו של ר' אליעזר הגדול ר' טרפון רבו של ר"ע ור"י הגלילי שהכוונה שר' טרפון ור"י הגלילי היו חברי רבי אליעזר שעל מה שכתב הרב מהר"י קארו ז"ל בספר כללי הגמרא בשם התוספות שרבי יוסי הגלילי היה תלמיד חבר לר"ע ורך ממנו בשנים כתב בעל יבין שמועה בלשון הזה והכריתות כתב אלו הן חבריו של ר"א הגדול ר' טרפון רבו של ר"ע ור"י הגלילי הרי שחולק על דברי התוספות ע"כ. ואם הוא מפרש דר"י הגלילי היה תלמיד ר' טרפון איני רואה שום מחלוקת בין התוספות לבעל הכריתות ואי משום שכתב תחלה ר"ע ואח"כ ר"י הגלילי ולפי פירושו שפי' רך בשנים דקאי לר"ע היה לו להזכיר לר"י הגלילי קודם ר"ע אין זה כלום שהרי הוא כתב שהמסדר ראוי לתת הכבוד לר"ע אע"פ שהיה קטן בשנים מרבי יוסי שראוי שיקדים הרב לגמרא כל שכן למסקנת התוס' שאין קפידא בקדימה ואיחור אלא ודאי הבין החכם הנזכר שכוונת בעל הכריתות לומר דר"י הגלילי היה חבר לר' אליעזר ולכן כתב שחולק על דברי התוס' וליתא כמו שכתבתי למעלה:

כל זה כתבתי כפי הנוסחא הכתובה בספרים בספר כריתות אבל מה שלבי חושב ודעתי גומר שמה שכתב בעל ספר כריתות ואלו הן חבריו של ר"א הגדול ר' טרפון רבו של ר"ע ור"י הגלילי ורשב"א ור"י בן נורי וכו' פסקא משובשת היא מחמת טעות שנפל בספרים וצריך לומר ואלו הן חבריו של ר"ע רבי טרפון

ז"ל כפ' אלו טריפות גבי גלודה יש להוכיח ההפך שכתב שם וכיון דשמואל ור"י ורבה בר נחמני הולהו ס"ל דלא כל העור מעל בגלודה אלא עור מיוחד אע"ג דרב ור"י קיימא בחדא שטה ס"ל מרי לגבי תלתא וה"ל יחיד אבל רבים ומי אמרת דיעבד כרב ור"י דרב ושמואל הלכה כרב בתיקוני ושמואל ור"י הלכה כר"י ורבה בר בר חנא נמי ור"י הלכה כר"י הילכך ה"ל הך מילתא ספיקא ונקיטינן לחומרא על כאן הרי דאע"ג דהוו יחיד אבל רבים אי לאו משום דרבי יוסי דיה פוסק כר"י מחמת הכלל דרב ור' יוחנן הלכה כר"י ויוסף לפליגי בין כלל דרב ור"י הלכה כר"י לכלל דהלכה כשמואל בדיני דמ"ש ויש לי עדיין תין דאיה משם לאמרת מ"ש בשאין כלל אחר מנגד לזה אבל בשיש כלל אחר מנגד לזה עדיין בכלל המנגד אבל יחיד ורבים גמור כגון חד לגבי תרי ודאי דלא מהני כלל אחר וכן כתבתי בספר המכר בכללי התלמוד וכתבתיה אלא דאיה ועכשיו אמה ה' לידי דאיה זו ועוד אי אומר דאפילו מתא דבכלל דתרי לגבי תלת הוי יחיד לגבי רבים מכל וכל אין דאיה לאמרת מ"ש במ"א הרי"ף גבי גלודה דלפ הרי"ף לא כתב שם דדמיון לכלל דיחיד ורבים אלא דאיכא כלל נגד כלל והוא ספיקא ונקטינן לחומרא הוא והוא מ"ש במ"א דעשה הדבר תלוי ועומד ועוד האחרכתי בזה בספר כנסת הגדולה תלה ר"ד סימן כ"א בהגהת ש"י: לד **כתבתי** במ"א דכלל דהלכה כרב בתיקוני הוא אפילו איכא דפליגי עם אחרים ובכן כתב רש"י בפ' הגחל עליס ועכשיו דאיה שיש להוכיח כן גם ממ"ש בפ' גיד הנשה דאיפליגו רב ורבי אמר רבי שמעון אמר בשר שנתעלם מן העין אסור ורבי אמר שרי ופסק רש"י ז"ל דליתא לכלתא כרב וכי קי"ל הלכתא כרב בתיקוני גמי פלוגתא דשמואל הוא דאמרינן הכי אבל גמי מתני' לא ע"כ משמע דוקא לגבי מתניתין הא לגבי אחרים אמרינן הלכתא כשמואל בדיני וכרב בתיקוני ומ"מ גבי פלוגתא דרב ושמואל הוא דאמרינן הכי לאו דוקא שמואל אלא ה"ה אחר אבל לא לגבי מתני' ומיהו במ"ש במ"א לדחות הראיה מפרק הנחל עליס אדמתיה נמי הך ראיה ומצאתי להרי"ף ז"ל שסובר כדברי התוס' דכללא הוא אפילו איכא דפליגי עם אחרים דבפ' המדיר גבי הא"ש שנולדו בו מומין דפליגי רבב"ג ותכמיס ור' יוחנן פסק כרבב"ג ורב נחמן פסק בחכמים ופסקו הרי"ף ז"ל דהלכתא כרב נחמן משום דקיימא לן הלכה כרב נחמן בדיני: לה **עוד** למדתי מדברי הרי"ף בפ' המדיר דלאו דוקא איכא דמתני' פליגא אדרב אין הלכה כמותו אלא אפי' מתניתן ליה פליגיה אם הוא שנוי דמיקי לא אמרינן הלכתא כרב בתיקוני: לו **בבא** אות ג' מקרתי בכלל דרב וי"ש הלכה כר"י אם הוא אפי' איכא דקאי שמואל כרב אז דוקא בשרב הוי יחיד אבל רב ושמואל דפליגי עם ר"י הלכתא כוותייהו ועכשיו אע"פ דס"ל פ"ק דיו"ט סימן י"ז דס"ל דהלכתא כר' יוחנן אפילו לגבי רב ושמואל שניהם גם יחד ועיין שם בסימן נ"ט ובסוס' פ' בחרא דר"ה בד"ה לדידי לא ס"ל כר"י וכו' אבל הרי"ף ז"ל

רבו של ר״י הגלילי ור״ש בן אליעזר ור״י בן נורי וכו׳ והן הם דברי הרמב״ם ז״ל בספר היד בהקדמתו והסופרים טעו וכתבו במקום ר״ע ר״א הגדול ור״ע שהיה ראוי לכתבו כאן כתבו למטה אצל ר״ט וכתבו ר׳ טרפון רבו של ר״ע והשתא ניחא שאינו חולק בעל ספר הכריתות על הרמב״ם ז״ל והרא״ש ז״ל שפסקו כלישנא דאמרינן בפ״ט דכתובות דר״ט חברו דר״ע הוה וניחא נמי מה שכתב לקמן ור״ט ור״ע ור׳ ישמעאל ור״י הגלילי קבלו מר׳ אליעזר ור״י וכו׳ שנראה משם שר״ט היה תלמיד ר׳ אליעזר וחבר לר״ע שאינו חולק למה שכתב כאן למעלה שר״ט היה חבר לר״א ורבו של ר״ע ואין צורך לדחוק במה שכתבנו למעלה ואע״פ שכתב כאן דר״ט רביה דר״י הגלילי ולמטה כתב שקבל מרבי אליעזר לא קשיא דאפשר דמשניהם קבל ועם כל זה ר׳ טרפון היה רבו המובהק ואלו היה רואה בעל יבין שמועה שהדברים מוכרחין כן לא היה כותב מה שכתב בדף פ״ז ע״א בכלל רע״א על דברי ספר הכריתות:

יט **אע״ג** דקיי״ל הלכה כר״ע מחברו אם בגמרא אמרו הורה ר״ש כבר פלוגתיה דר״ע אין הלכה כמותו אפי׳ שיהיה בר פלוגתיה דר״ע תלמידו דתנן הבוטר והמלילות שרסקן מבעוד יום ר׳ ישמעאל אומר יגמור משתחשך ור״ע אומר לא יגמור ופסקו הפוסקים כר׳ ישמעאל מפני מה שאמרו בפ״ק דשבת הורה רבי חנינא כר׳ ישמעאל ומ״ש דאפי׳ יהיה תלמיד ר״ע החולק עליו כל שאמרו בגמ׳ הורה ר׳ פלוני כבר פלוגתיה דר״ע אי הסכים לה כר״ע נלמד ממה שכתב בפי׳ המשנה בפ״ב דעדיות דר״י תלמיד ר״ע ואפ״ה פסק כר׳ ישמעאל מפני שהורה ר׳ חנינא כר׳ ישמעאל וכ״כ בתוי״ט בפי׳ המשנה וכן מצאתי בספר יוחסין אלא שבעל ספר יוחסין חולק על הרמב״ם וסובר דר״י לא היה תלמידו של ר״ע והביא ראיות לדבר והם נכוחות:

כ **כתב** הרי״ף ז״ל בפרק גט פשוט בשם ר׳ יוחנן כל מקום ששנה ר״ג במשנתנו הלכה כמותו והר״מ אלשקר ז״ל בסימן ל״ח הביא ראיה לזה מהירושלמי דפ׳ מי שאחזו וכתב הרשב״א ז״ל בתשובה סי׳ מ״א אע״ג דאמרינן כל מקום ששנה רשב״ג במשנתנו הלכה כמותו אין למדין מן הכללות ואפילו במקום שנאמר בהם ג״כ חולק ארבי יוחנן בזה הלכה כר׳ יוחנן כיון דשמואל נתבטל לגבי רב ורב לגבי ר׳ יוחנן אבל היכא דאמרינן בפ״ב דע״ז גבי עורות לבובין הלכה כרשב״ג וגם ממאי דאמרינן בפ׳ המדיר דרשב״ג אומר במומין קטנים אבל במומין גדולים כופין אותו להוציא ואיתמר עלה בגמ׳ א״ר יוחנן הלכה כרשב״ג ורבא אמר רב נחמן הלכה כחכמים ובפרק הכותב תנן רשב״ג אומר אם מתה יירשנה ולא קיי״ל כוותיה דבדבר שבממון תנאו קיים ע״כ: **ול״נ** דאין מכל המקומות האלו ראיה למה שרצה הרב ז״ל לומר דלא קיי״ל כרשב״ג אלא במקום שיש ראיה או דמסתבר טעמיה דההיא דפ׳ המדיר שאני דאיכא אמורא דפסיק כחכמים ומש״ה לא קיי״ל כוותיה וההיא דפ׳ הכותב לא קיי״ל כרשב״ג משום כלל אחר דאית לן כל דבר שבממון תנאו קיים אבל מההיא דע״ז גבי עורות לבובין דאין לנו סתירה בזה הכלל היה נראה כדברי הרב ז״ל אבל אין צורך לזה שכבר כתבו התוס׳ ז״ל שם דהנהו אמוראי לית להו כללא דכל מקום ששנה רשב״ג הלכה כמותו ורש״ל ז״ל בספר ים של שלמה ב״ק פ״ה סימן י״ב כתב אין הלכה כרבה בר בר חנה דאמר כל מקום ששנה רשב״ג הלכה כמותו להראנ״ח ז״ל בדרשותיו פרשת מצורע דף ק״ו כתב כלל דכל מקום ששנה רשב״ג הלכה כמותו אמוראי נינהו ואליבא דרבי יוחנן: כא **אע״ג** דקיי״ל כל מקום ששנה רשב״ג במשנתנו הלכה כמותו היכא דמסתבר טעמיה דבר פלוגתיה שאני (הרב מהרי״ל קארו ז״ל בב״י ח״מ סימן ל״א): כב **סתם** במשנה ומחלוקת בברייתא הלכה כסתם גמ׳ פ׳ החולץ וכתבו הרש״ך ח״ג סימן נ״ט ומהר״ר בצלאל סי׳ א׳ בשם הרשב״א ז״ל דאיכא אמוראי דפסקי הלכה כמחלוקת דברייתא: כג **סתם** במשנה ואח״כ מחלוקת במשנה אין הלכה כסתם גמרא פ׳ החולץ וכתב הרשב״א ז״ל בתשובה סימן קי״ד סתם ומחלוקת בצדו הלכה כסתם והיכא דמסתבר טעמיה דמחלוקת הלכה כמחלוקת: כד **סתם** ואח״כ מחלוקת חשוב כרבים אצל יחיד תוס׳ פרק החולץ ופ׳ יש נוחלין וכ״כ הרב מהר״י קארו ז״ל בספר כללי הגמרא והראנ״ח חלק שני סי׳ ע״ד בשם התוספות וכתב הראנ״ח בסימן הנזכר דיש מקומות דאינו כמו רבים אצל יחיד כגון בחדא מסכתא ועי׳ בהגהות הרי״ף ז״ל בפ׳ כל הבשר ובתוס׳ פ׳ המוציא יין ובפרק החולץ: כה **אע״ג** דסתם ואח״כ מחלוקת חשיב כרבים אצל יחיד שמא גרע טפי כשאין מחלוקת בסמוך דאיכא למימר דהדר ביה ממה שסתם (תוספות בפרק יש נוחלין): כו **אע״ג** דסתם ואח״כ מחלוקת אין הלכה כסתם אי שקלו וטרו אמוראי אליבא דסתם הלכה כסתם (הר״ן ז״ל בקדושין פ׳ האומר מורי הרב ז״ל בחדושיו על הרי״ף ז״ל דף ע״ה ע״ב):

כז **אע״ג** דסתם ואח״כ מחלוקת אין הלכה כסתם אי אשכחן סתמא אחרינא בדוכתא אחרינא סמכינן עלה (מורי הרב ז״ל בחדושיו לקדושין על הרי״ף ז״ל דף ע״ה): כח **הא** דאמרינן סתם ואח״כ מחלוקת אין הלכה כסתם אינו רוצה לומר דלעולם אין הלכה כסתם אלא לפעמים אין הלכה כסתם ולפעמים הלכה כסתם (בנימין זאב סי׳ ס״ו): כט **כתבו** התוס׳ במסכת ביצה פ״ד דף ל״א ע״ב ד״ה ונפחח נוטל מקום שנפחת דלא אמרינן סתמא כר׳ פלוני אלא היכא דהיה יכול לומר סתמא כרבי פלוני אבל אם אינו יכול לומר דברי ר״פ אין זה סתמא ע״כ ויראה לי דה״ה דאין זה סתמא לומר סתם במשנה ואח״כ מחלוקת בברייתא דאיכא למ״ד הלכה כסתם: ל **תרי** סתמי דסתרי אהדדי נקטינן כסתמא בתרא וכן בדברי הפוסקים נקטינן כדברי האחרונים (משפט צדק ח״ב סי׳ ע״ד הראנ״ח ז״ל ח״ב סי׳ ע״ד בנימין זאב סי׳ ס״ו): לא **בתרי** מסכתא אין סדר למשנה כל שכן בשני סדרי (מורי הרב ז״ל בחדושיו על הרי״ף ז״ל למסכת קדושין דף פ״ה ע״ב אבל הרב בעל כ״מ פ״ט מהלכות רוצח כתב דבתרי סדרי יש סדר למשנה ועיין בספר תוספות יום טוב פ״ט דמסכת סוטה משנה א׳ ובפרקא קמא דקדושין משנה ט׳ ופ״ב משנה א׳ ובפרק בתרא דתמורה משנה ה׳:

לב **בכמה** מקומות בגמרא סתם משנה דלא כרבי (מהרי״ק שרש קפ״ב): לג **הלכה** כדברי המקל בעירוב אבל לא במחיצות אפי׳ דרבנן (הריב״ש ז״ל סימן ת״ה בשם הרשב״א ז״ל): לד **בכמה** דוכתי פריך מדרבי ישמעאל אתנא דמתניתא אפי׳ רבי ישמעאל (תוס׳ פסחים פרק אור לארבעה עשר) וכן נראה בפ״ק מפירוש רש״י ז״ל ובקונטרס שלח אלי בן אחותי החכם הותיק כה״ר אהרן ששון נר״ו כתב ששמע מרבו מהר״ר אהרן קופיט״ו נר״ו ששמע מרבו הרב כמהר״ר חיים שבתי ז״ל שיש ראיות רבות לזה מן הגמרא: לה **הא** דאמרינן אין הלכה כשיטה היינו דוקא כדאמרינן פלוני ופלוני ופלוני כולן אמרו דבר אחד אבל כשאמרו כולן יש להם כן אע״פ שאין הלכה ככולהו יש מהם הלכה כמותו (הרשב״א ז״ל בתשובה סי׳ תל״א): לו **הא** דאמרינן אין הלכה כשטה היינו כדאמרן פלוני ופלוני כולהו סבירא ליה הכי אבל היכא דאמרינן אמרו דבר אחד אפשר דהלכה כוותייהו (הרמ״ע מפאנו ז״ל סימן י״ג): לז **טעם** למאי דאמרינן בכולי גמרא שטה היא ואין הלכה כוותייהו (הרשב״א ז״ל בתשובה סימן שי״ד): לח **לא** אמרינן הלכה כדברי המכריע אלא דוקא במשנה אבל לא בברייתא (גמ׳ דמסכת שבת פ׳ כירה): לט **הא** דאמרינן דאין דעת שלישית מכריע היינו כשלא הסכים לפסק הדין עם האחד אבל אם הסכים לפסק הדין עם האחד אלא שלא הסכים עמו בטעמו לא מיקרי דעת שלישית והלכה כדברי המכריע (ועיין בהרמ״ע מפאנו סימן ה׳): מ **מה** שאמרו בית שמאי במקום בית הלל אינה משנה ר״ל כל זמן שתמצא בית שמאי מקילין וב״ה מחמירין זה הפך המפורסם מסברתם לפיכך תדע שהמשנה מוטעית ושהדבר המיוחד לבית שמאי הוא לבית הלל חוץ מהמקומות המנויין שהם מקולי ב״ש ומחומרי ב״ה (הרמב״ם ז״ל בפירוש המשנה בפרק ארבעה אחין משנה א׳ והביאו הרלנ״ח ז״ל בתשובותיו סימן ק״ה): מא **רב** ור׳ יוחנן הלכה כר׳ יוחנן וכ״ש לגבי שמואל באיסורי הרא״ם ז״ל חלק ראשון סימן ל״ז ול״ט וע״ד והם דברי מוהר דכיון דקיי״ל רב ושמואל הלכה כרב באיסורי וכשמואל בדיני וקיי״ל שמואל ור׳ יוחנן הלכה כר׳ יוחנן והוא אפילו היכא דפליגי אפי׳ בדיני דהלכתא כשמואל לגבי רב כ״ש היכא דפליגי באיסורי דאפי׳ לגבי רב לית הלכתא כשמואל כ״ש לגבי ר׳ יוחנן וכן ראיתי בסי׳ ל״ט לא כתב כלשון זה אלא כתב וכ״כ הרב רבי ישעיה והלכתא כר׳ יוחנן דכל שמואל ור׳ יוחנן הלכה כר׳ יוחנן ולא כתב וכ״ש באיסורי ועוד קשה דמדקאמר באיסורי מוכח דדוקא באיסורי משום דהלכתא כוותיה דרב לגבי שמואל באיסורי הא בדיני לא הוה אינו דשמואל ור׳ יוחנן הלכה כר׳ יוחנן אפי׳ בדיני ואולי סובר הרב ז״ל כמ״ש התוס׳ בפרק האומנין דהלכה כרב נחמן בדיני אפי׳ לגבי כ״ע וה״ה לגבי שמואל דהלכתא כוותיה בדיני לכ״ע ואפי׳ כנגד ר׳ יוחנן והא דקיי״ל דשמואל ור׳ יוחנן הלכה כר׳ יוחנן הני מילי באיסורי ואע״ג דאפילו כרב הלכתא כוותיה באיסורי וכל שכן ר׳ יוחנן מכל מקום אצטריך כלל דשמואל ור׳ יוחנן להשמיענו דלא תימא דוקא היכא דרב גילה דעתו באיסורי ורבי יוחנן פליג עליה אע״ג דשמואל ג״כ חולק ארבי יוחנן בזה הלכה כר׳ יוחנן כיון דשמואל נתבטל לגבי רב ורב לגבי ר׳ יוחנן אבל היכא דאמרינן לא גילה דעתו באיסורי עדיין לא שמענו דהלכתא כר׳ יוחנן לגבי שמואל להכי אצטרכינן לכלל דשמואל ור׳ יוחנן הלכה כרבי יוחנן לומר דאפילו לא גילה דעתו רב הלכה כר׳ יוחנן לגבי שמואל ואע״ג דכשגילה דעתו רב באיסורי דס״ל כשמואל אין הלכה כר׳ יוחנן לגבי תרוייהו למאן דס״ל הכי כמו שאכתוב לפנינו בס״ד שתי תשובות בדבר דה״מ כשרב ושמואל עומדים בסברא אחת ואין בהם מחלוקת אבל כשיש ביניהם מחלוקת אע״ג דשניהם חולקים על ר׳ יוחנן הלכה כר׳ יוחנן ועוד דנ״מ להיכא דרב ושמואל עומדים בסברא אחת וקאי אמורא אחרינא בסברא דר׳ יוחנן דבהא ודאי הלכתא כר׳ יוחנן לגבי רב ושמואל אפילו למאן דס״ל דאין הלכה כמותו לגבי שניהם דהטעם דאין הלכה כר׳ יוחנן לגבי רב ושמואל שניהם כא׳ משום דרבים נינהו וכיון דאיכא אחרינא דקאי כר׳ יוחנן הו״ל תרי לגבי תרי והדרינן לכללין דהלכה כר׳ יוחנן ועי׳ בפסקי הרא״ש ז״ל במציעא פ׳ הזהב גבי אלו דברים שאין להם אונאה וכו׳ אבל אין זה מתיישב לדברי הרא״ם ז״ל שהרי בנדון שלו לא גילה דעתו רב וא״כ אין לומר דהלכה כר׳ יוחנן מכ״ש דהלכתא כוותיה לגבי רב וצ״ע:

מב **כתב** הרב מהר״י קארו ז״ל בספר כללי הגמרא כתב הרשב״א ז״ל בתשובה סי׳ ק״א דהא דרב ור׳ יוחנן הלכה כר׳ יוחנן וכן שמואל ור׳ יוחנן הני מילי הא כר׳ יוחנן הני מילי חד לקבל חד אבל כי פליגי רב ושמואל תרוייהו ארבי יוחנן הלכתא כוותייהו דרבים נינהו ע״כ. ובדקתי בתשובות הרשב״א ז״ל סימן הנזכר ולא מצאתי דבר זה לבד זה ראה מצאתי בסימן תס״ז כתב הרשב״א ז״ל ורבינו חננאל פסק כרבי יוחנן ול״נ כדבריו דרב ור׳ יוחנן הלכה כר׳ יוחנן ואע״ג דשמואל בהא לית ליה כר׳ יוחנן הא קיי״ל אפי׳ לגבי רב ושמואל ע״כ ואדרבה דבריו מוציאות הפך מ״ש הרב בספר כללי הגמרא בשמו דאין הלכה כרבי יוחנן לגבי תרוייהו והוא ז״ל כתב בסימן הנזכר דהלכתא כוותיה דרבי יוחנן אפי׳ לגבי תרוייהו וכן כתב הרא״ש ז״ל בפרק כירה ואולי לא כתב הרשב״א ז״ל דקיי״ל הלכה כר׳ יוחנן ואפילו לגבי רב ושמואל אלא דוקא בנדון שלו רב ושמואל לא קיימי בחדא אלא ששלשה מחלוקות דאע״ג דתרוייהו פליגי ארבי יוחנן כיון דשניהם אינם עומדין בחדא שטה הלכה כר׳ יוחנן לגבי כל אחד מהם אבל כששניהם עומדים בשטה אחת ואין בהם מחלוקת אין הלכה כר׳ יוחנן לגבי תרוייהו ומהאי טעמא אין לדקדק מדברי הרי״ף ז״ל בס״פ הגוזל בתרא שכתב הלכתא כרבי יוחנן דקיי״ל דכל רב ושמואל ור׳ יוחנן הלכה כר׳ יוחנן וכן ממה שכתב הרא״ש ז״ל בפרק במה בהמה יוצאה ולגירסא זו הלכה כרבי יוחנן לגבי רב ושמואל דס״ל דהלכה כר״י לגבי תרוייהו הפך ממ״ש הרב ז״ל בספר כללי הגמרא בשם הרשב״א ז״ל דשאני במקומות הנזכרים דלא קיימי רב ושמואל בחדא שטה ומאי דקאמרי דהלכה כר׳ יוחנן לגבי רב ושמואל לגבי כל אחד מהם קאמרי אע״פ שבכולל חולקים על ר׳ יוחנן אבל כשרב ושמואל קיימי בחדא שטה ואין ביניהם שום מחלוקת אין הלכה כר׳ יוחנן לגבי תרוייהו דרבים נינהו ומיהו מדברי הרא״ש בפ׳ כירה יש להוכיח דהלכתא כר״י לגבי רב ושמואל אפילו קיימי תרוייהו בחדא שטה ואין ביניהם מחלוקת ודקדוק לשון הרשב״א ז״ל בתשובה מוכיח שלא אמר דהלכה כר״י לגבי רב ושמואל אלא כשרב ושמואל לא קיימי בחדא שטה שכתב ואע״ג דשמואל בהא לית ליה כר׳ יוחנן וכו׳ ואם דעתו שהלכה כר״י לגבי רב ושמואל אפי׳ היכא דקיימי בחדא שטה אמאי לא אמר ואע״ג דשמואל נמי קאי כרב וכו׳ ואף שהאמת אינו כן כיון דאפי׳ דקיימי בחדא שטה הלכתא כרבי יוחנן היה לו לכתוב כן להשמיענו דאפילו דקיימי שטה הלכה כר׳ יוחנן לגבי תרוייהו אלא שהרב ז״ל דקדק בלשונו לכתוב כן דדוקא בנדון זה דשמואל לית ליה דר׳ יוחנן ולית ליה נמי לדרב דהלכתא כר׳ יוחנן לגבי תרוייהו אבל היכא דקיימי תרוייהו בשטה אחת אין הלכה כר׳ יוחנן ומיהו אף אם יהיה כן בפירוש דברי הרשב״א ז״ל לא יצדק על זה מש״כ הרב בספר כללי הגמרא בשמו דמשמע דבפירושא איתמר וליתא אלא מכללא איתמר דאולי הרב ז״ל מצא כן להרשב״א ז״ל בפירוש ולא נודע לנו מקומו איו וסימן ק״א שסיים הוא טעות סופר ואולי הוא בסימן אחר ועיין בהר״ן ז״ל בקדושין פ׳ האומר ובחדושי קדושין על הרי״ף ז״ל למורי הרב ז״ל: מג **אע״ג** דרב ור״י הלכה כר״י אי סוגיא דשמעתא מוכחא כרב אין הלכה כר׳ יוחנן (הרא״ש ז״ל בקדושין פ׳ האומר וה״ה ז״ל בפ״ד מהל׳ אישות): מד **אע״ג** דרב ור״י הלכה כר״י היכא דאי פסקינן כרב אנו יוצאין מידי כל החששות באיסור קדושין הלכתא כרב (ה״ה בפ״ו מהלכות אישות):

מה **אע״ג** דרב ורבי יוחנן הלכה כר״י וכ״ש אי קאי שמואל כר׳ יוחנן היינו היכא דפשיטא לן שכן דעת רבי

שיירי כנסת הגדולה

פ׳ הדר ופ׳ תנא דמע״ג דהלכה כר״י לגבי רב ושמואל היינו דוקא לגבי רב לגוד מו לגבי שמואל לחוד אבל לגבי תרוייהו היכא שנמיהם עומדים בשטה אחת אין הלכה כר״י ואע״ג דמדברי הרי״ף ז״ל בפ׳ בהמה המקשה גבי אבר עצמו אסור ש״ל דלא לאינרים נראה מדברו דס״ל כדעת הרא״ם ורש״ל ז״ל דאפילו לגבי תרוייהו שניהם כא׳ הלכה כרבי בנפש הגדולה מלק י״ד סי׳ ד׳ בהגהות מלק ח״ב בהגהות דלא הוא ופירשתי דברי הרי״ף בענין שמקבימים עם מ״ש בפ׳ הדר ובפ׳ תמיה:

לז **אע״ג** דרב ושמואל הלכה כרב בפיקוחי מי בשבת שמואל קאי ר״י אינא דאמפקוחי כמאן אפקינן מי כר״י דקיי״ל רב ור״י הלכה כר״י מי כרב דרב ושמואל הלכה כרב בפיקוחי ספר המאור והרא״ש והר״ן בפ״ק דמיגה גבי פלוגתא דרב ושמואל בפקוחי שנוגע מיו״ט לדעת הרי״ף ז״ל וג״ע דלא נמפקוח שם הרי״ף לפי דבריהם אלא משום דלא בריר לן מי ר״י קאי כשמואל דהא לישנא קמא לא קאי שמואל כר״י אבל היכא דבריר לן דר״י קאי כשבת שמואל בהא ודאי הלכתא כר״י דמה יושיענו היות הלכתא כרב לגבי שמואל כיון דרב ור״י הלכה כר״י ואפי׳ בפיקוחי וכן מוכיחין דברי הרי״ף בפ׳ השוחט גבי פלוגתא דרב ושמואל כן שהיא בהמה לעוף ובפא״ע גו מחלוקת דשמועת גף בעוף ועיין מ״ש בנפש הגדולה מלק י״ד סי׳ כ״א בהגהת ב״י ובתשובה מלק ח״מ סי׳ נ״ח אבל מלאתי להרי״ף בתמכת כתובות פ׳ המדיר עלה דתמנוי דהתם שנולדו בו מומין דפליגי רשב״ג על חכמים וקאמר דד״ל במומין גדולים ופליגינו בגמ׳ אמר ר״י בר אבא אמר ר״י הלכה כרשב״ג והכא קאמר רב נחמן הלכה כחכמים ומתנו הרי״ף והרא״ש ז״ל וקיי״ל כר״ג דהלכתא כוותיה בדיני הרי דאע״ג דר׳ יוחנן מוקמ עם רב נחמן בפקינן כרב נחמן מעשה בללא דהלכתא כרב נחמן בדיני ולאו מילתא היא דהתם לא פליגי עם שמואל ולא איפוקמה לן מילתא אלא היכא דפליגי רב ושמואל ורבי יוחנן קאי כחד מינייהו:

ויש לתמוה למה הוצרכו הרי״ף והרא״ש לפסוק כרב נחמן מעשה דקיי״ל כרב נחמן בדיני מיפוח ליה מעשה דחכמים פליגי עליה דרשב״ג דהלכה כרבים וי״ל מקום לחתא בללא מרגיע כל מקום ששנה רשב״ג במשנתנו הלכה כמותו אולך לפסוק כרב נחמן מעשה דהלכתא כוותיה בדיני: לח **רב** ורבי אי שמואל ורבי הלכה כלפי דגדול מרב ושמואל הוה (הרב ז״ל בב״י ח״מ סי׳ מק״ד גבי מחלוקת של קנים ושל מילת):

לט **אע״ג** דריב״ל ור׳ יוחנן הלכה כריב״ל כל היכא שנתלו אמוראי בתרוי אמוראי דהלכתא וכוותיה קאי כרבי יוחנן הלכה כר׳ יוחנן הרשב״א ז״ל פ״ק דגיטין גבי מחלוקת רבה ורבא בהמתא גבו ממ״ר וכו׳ ומכאן תראה

התלמוד

אפשר דהלכה כוותייהו (הרמ״ע מפאנו ז״ל סימן י״ג): לז **טעם** למאי דאמרינן בכולי גמרא שטה היא ואין הלכה כוותייהו (הרשב״א ז״ל בתשובה סימן שי״ד): לח **לא** אמרינן הלכה כדברי המכריע אלא דוקא במשנה אבל לא בברייתא (גמ׳ דמסכת שבת פ׳ כירה): לט **הא** דאמרינן דאין דעת שלישית מכריע היינו כשלא הסכים לפסק הדין עם האחד אבל אם הסכים לפסק הדין עם האחד אלא שלא הסכים עמו בטעמו לא מיקרי דעת שלישית והלכה כדברי המכריע (ועיין בהרמ״ע מפאנו סימן ה׳): מ **מה** שאמרו בית שמאי במקום בית הלל אינה משנה ר״ל כל זמן שתמצא בית שמאי מקילין וב״ה מחמירין זה הפך המפורסם מסברתם לפיכך תדע שהמשנה מוטעית ושהדבר המיוחד לבית שמאי הוא לבית הלל חוץ מהמקומות המנויין שהם מקולי ב״ש ומחומרי ב״ה (הרמב״ם ז״ל בפירוש המשנה בפרק ארבעה אחין משנה א׳ והביאו הרלנ״ח ז״ל בתשובותיו סימן ק״ה): מא **רב** ור׳ יוחנן הלכה כר׳ יוחנן וכ״ש לגבי שמואל באיסורי הרא״ם ז״ל חלק ראשון סימן ל״ז ול״ט וע״ד והם דברי מוהר דכיון דקיי״ל רב ושמואל הלכה כרב באיסורי וכשמואל בדיני וקיי״ל שמואל ור׳ יוחנן הלכה כר׳ יוחנן והוא אפילו היכא דפליגי אפי׳ בדיני דהלכתא כשמואל לגבי רב כ״ש היכא דפליגי באיסורי דאפי׳ לגבי רב לית הלכתא כשמואל כ״ש לגבי ר׳ יוחנן וכן ראיתי בסי׳ ל״ט לא כתב כלשון זה אלא כתב וכ״כ הרב רבי ישעיה והלכתא כר׳ יוחנן דכל שמואל ור׳ יוחנן הלכה כר׳ יוחנן ולא כתב וכ״ש באיסורי ועוד קשה דמדקאמר באיסורי מוכח דדוקא באיסורי משום דהלכתא כוותיה דרב לגבי שמואל באיסורי הא בדיני לא הוה אינו דשמואל ור׳ יוחנן הלכה כר׳ יוחנן אפי׳ בדיני ואולי סובר הרב ז״ל כמ״ש התוס׳ בפרק האומנין דהלכה כרב נחמן בדיני אפי׳ לגבי כ״ע וה״ה לגבי שמואל דהלכתא כוותיה בדיני לכ״ע ואפי׳ כנגד ר׳ יוחנן והא דקיי״ל דשמואל ור׳ יוחנן הלכה כר׳ יוחנן הני מילי באיסורי ואע״ג דאפילו כרב הלכתא כוותיה באיסורי וכל שכן ר׳ יוחנן מכל מקום אצטריך כלל דשמואל ור׳ יוחנן להשמיענו דלא תימא דוקא היכא דרב גילה דעתו באיסורי ורבי יוחנן פליג עליה אע״ג דשמואל ג״כ חולק ארבי יוחנן בזה הלכה כר׳ יוחנן כיון דשמואל נתבטל לגבי רב ורב לגבי ר׳ יוחנן אבל היכא דאמרינן לא גילה דעתו באיסורי עדיין לא שמענו דהלכתא כר׳ יוחנן לגבי שמואל להכי אצטרכינן לכלל דשמואל ור׳ יוחנן הלכה כרבי יוחנן לומר דאפילו לא גילה דעתו רב הלכה כר׳ יוחנן לגבי שמואל ואע״ג דכשגילה דעתו רב באיסורי דס״ל כשמואל אין הלכה כר׳ יוחנן לגבי תרוייהו למאן דס״ל הכי כמו שאכתוב לפנינו בס״ד שתי תשובות בדבר דה״מ כשרב ושמואל עומדים בסברא אחת ואין בהם מחלוקת אבל כשיש ביניהם מחלוקת אע״ג דשניהם חולקים על ר׳ יוחנן הלכה כר׳ יוחנן ועוד דנ״מ להיכא דרב ושמואל עומדים בסברא אחת וקאי אמורא אחרינא בסברא דר׳ יוחנן דבהא ודאי הלכתא כר׳ יוחנן לגבי רב ושמואל אפילו למאן דס״ל דאין הלכה כמותו לגבי שניהם דהטעם דאין הלכה כר׳ יוחנן לגבי רב ושמואל שניהם כא׳ משום דרבים נינהו וכיון דאיכא אחרינא דקאי כר׳ יוחנן הו״ל תרי לגבי תרי והדרינן לכללין דהלכה כר׳ יוחנן ועי׳ בפסקי הרא״ש ז״ל במציעא פ׳ הזהב גבי אלו דברים שאין להם אונאה וכו׳ אבל אין זה מתיישב לדברי הרא״ם ז״ל שהרי בנדון שלו לא גילה דעתו רב וא״כ אין לומר דהלכה כר׳ יוחנן מכ״ש דהלכתא כוותיה לגבי רב וצ״ע:

מב **כתב** הרב מהר״י קארו ז״ל בספר כללי הגמרא כתב הרשב״א ז״ל בתשובה סי׳ ק״א דהא דרב ור׳ יוחנן הלכה כר׳ יוחנן וכן שמואל ור׳ יוחנן הני מילי חד לקבל חד אבל כי פליגי רב ושמואל תרוייהו ארבי יוחנן הלכתא כוותייהו דרבים נינהו ע״כ. ובדקתי בתשובות הרשב״א ז״ל סימן הנזכר ולא מצאתי דבר זה לבד זה ראה מצאתי בסימן תס״ז כתב הרשב״א ז״ל ורבינו חננאל פסק כרבי יוחנן ול״נ כדבריו דרב ור׳ יוחנן הלכה כר׳ יוחנן ואע״ג דשמואל בהא לית ליה כר׳ יוחנן הא קיי״ל אפי׳ לגבי רב ושמואל ע״כ ואדרבה דבריו מוציאות הפך מ״ש הרב בספר כללי הגמרא בשמו דאין הלכה כרבי יוחנן לגבי תרוייהו והוא ז״ל כתב בסימן הנזכר דהלכתא כוותיה דרבי יוחנן אפי׳ לגבי תרוייהו וכן כתב הרא״ש ז״ל בפרק כירה ואולי לא כתב הרשב״א ז״ל דקיי״ל הלכה כר׳ יוחנן ואפילו לגבי רב ושמואל אלא דוקא בנדון שלו רב ושמואל לא קיימי בחדא אלא ששלשה מחלוקות דאע״ג דתרוייהו פליגי ארבי יוחנן כיון דשניהם אינם עומדין בחדא שטה הלכה כר׳ יוחנן לגבי כל אחד מהם אבל כששניהם עומדים בשטה אחת ואין בהם מחלוקת אין הלכה כר׳ יוחנן לגבי תרוייהו ומהאי טעמא אין לדקדק מדברי הרי״ף ז״ל בס״פ הגוזל בתרא שכתב הלכתא כרבי יוחנן דקיי״ל דכל רב ושמואל ור׳ יוחנן הלכה כר׳ יוחנן וכן ממה שכתב הרא״ש ז״ל בפרק במה בהמה יוצאה ולגירסא זו הלכה כרבי יוחנן לגבי רב ושמואל דס״ל דהלכה כר״י לגבי תרוייהו הפך ממ״ש הרב ז״ל בספר כללי הגמרא בשם הרשב״א ז״ל דשאני במקומות הנזכרים דלא קיימי רב ושמואל בחדא שטה ומאי דקאמרי דהלכה כר׳ יוחנן לגבי רב ושמואל לגבי כל אחד מהם קאמרי אע״פ שבכולל חולקים על ר׳ יוחנן אבל כשרב ושמואל קיימי בחדא שטה ואין ביניהם שום מחלוקת אין הלכה כר׳ יוחנן לגבי תרוייהו דרבים נינהו ומיהו מדברי הרא״ש בפ׳ כירה יש להוכיח דהלכתא כר״י לגבי רב ושמואל אפילו קיימי תרוייהו בחדא שטה ואין ביניהם מחלוקת ודקדוק לשון הרשב״א ז״ל בתשובה מוכיח שלא אמר דהלכה כר״י לגבי רב ושמואל אלא כשרב ושמואל לא קיימי בחדא שטה שכתב ואע״ג דשמואל בהא לית ליה כר׳ יוחנן וכו׳ ואם דעתו שהלכה כר״י לגבי רב ושמואל אפי׳ היכא דקיימי בחדא שטה אמאי לא אמר ואע״ג דשמואל נמי קאי כרב וכו׳ ואף שהאמת אינו כן כיון דאפי׳ דקיימי בחדא שטה הלכתא כרבי יוחנן היה לו לכתוב כן להשמיענו דאפילו דקיימי שטה הלכה כר׳ יוחנן לגבי תרוייהו אלא שהרב ז״ל דקדק בלשונו לכתוב כן דדוקא בנדון זה דשמואל לית ליה דר׳ יוחנן ולית ליה נמי לדרב דהלכתא כר׳ יוחנן לגבי תרוייהו אבל היכא דקיימי תרוייהו בשטה אחת אין הלכה כר׳ יוחנן ומיהו אף אם יהיה כן בפירוש דברי הרשב״א ז״ל לא יצדק על זה מש״כ הרב בספר כללי הגמרא בשמו דמשמע דבפירושא איתמר וליתא אלא מכללא איתמר דאולי הרב ז״ל מצא כן להרשב״א ז״ל בפירוש ולא נודע לנו מקומו איו וסימן ק״א שסיים הוא טעות סופר ואולי הוא בסימן אחר ועיין בהר״ן ז״ל בקדושין פ׳ האומר ובחדושי קדושין על הרי״ף ז״ל למורי הרב ז״ל: מג **אע״ג** דרב ור״י הלכה כר״י אי סוגיא דשמעתא מוכחא כרב אין הלכה כר׳ יוחנן (הרא״ש ז״ל בקדושין פ׳ האומר וה״ה ז״ל בפ״ד מהל׳ אישות): מד **אע״ג** דרב ור״י הלכה כר״י היכא דאי פסקינן כרב אנו יוצאין מידי כל החששות באיסור קדושין הלכתא כרב (ה״ה בפ״ו מהלכות אישות):

מה **אע״ג** דרב ורבי יוחנן הלכה כר״י וכ״ש אי קאי שמואל כר׳ יוחנן היינו היכא דפשיטא לן שכן דעת רבי

שמ״ש במ״ל ריב״ל ור׳ יוחנן הלכה כר׳ יוחנן הוא ע״ם וגל״ל הלכה כריב״ל שכ״כ בספר כריתות ש״ג סימן ד׳ וכ״כ הרא״ש ז״ל בפרק לוגב וערבה שר״ל בפק כריב״ל לגבי ר׳ יוחנן וכן כתב הרא״ש בתשובה כלל כ׳ סי׳ י״ד והרבה לחיות לזה גם מורי הרב ז״ל בחלק י״ד סימן ג׳ תמה על מה שנראה מדברי הרמב״ם ז״ל בחלוקה אמר לעשרה כתבו דבפק כר׳ יוחנן דאין לומר דמה שנראה מדברי הרמב״ם ז״ל מולק אבל זה דריב״ל ור׳ יוחנן הלכה כריב״ל בש״ם ובמקר מנאים ומחוריים והכרמ״ם ז״ל עלמו

בהיא דבפקר בג׳ בפק כריב״ל לגבי ר׳ יוחנן וכמו שבפקנו בחוספות והוגרן בחלק ע״ם:

ויש לתמוה על הריטב״א ז״ל בעיטוין שכתב דהלכתא כר׳ יוחנן לגבי ריב״ל גם על הרשב״א ז״ל סי׳ ס״ד שכתב והא דאמר מר ריב״ל ור׳ יוחנן הלכה כריב״ל הנאמרים לא בפקנו בן אלא הלכה כר׳ יוחנן וכו׳ ש לתמוה בס״ם וכל הגדולים כתבו דהיכן שנאמרו הנאמרים בפקנו כריב״ל לגבי ר׳ יוחנן ודוחק לומר דהנאמרים לחוד ומשנתם הנאמרים לחוד ומו קשה שהרמיה שמביא הרשב״א דהלכה כר׳ יוחנן לגבי ריב״ל מהיות דרמיה אלא וכו׳ לא מכרעא מידי דנהי דרבי יוחנן וריב״ל הלכה כריב״ל מ״מ היכא דאיפליגו אמרי ורבא ממאי דאיפליגו ריב״ל ור״י וקס אמרי ר״ל ורבא כר״י ומכל מקום אע״ג דאמרי קאי כריב״ל ויש לנו לפסוק בנתרתא מאמרי ורבא ומילך ומאמר ורבא בכלל דמשנה המהרי״ק ז״ל בשרם קל״מ וכמו שכתבתי בס״מ אל מות נ״ח ומאותה משנה המהרי״ו קולון ז״ל שכתב דהלכה כרבא לגבי מאי דאיפליגו אליבא דאמריי ים פעד למה

יוחנן אבל היכא דאמרינן ר"פ ואיתימא רבי יוחנן הדרינן לכלליין דהלכתא כרב באיסורי (הרדב"ז ח"ב סימן קס"ו): מו **ריב"ל** ורבי יוחנן הלכה כרבי יוחנן והיינו דוקא כשנחלקו זה עם זה אבל אם עיקר פלוגתיה עם אחר וריב"ל דבר בביתו ונמצא שחולק עם רבי יוחנן לא נאמר כלל זה (מורי הרב ז"ל בתשובה חלק יורה דעה סימן ג'): מז **מה** שכתבו התוספות והרא"ש ז"ל דהלכה כריב"ל ורבי יגאי לגבי רב ושמואל הואיל והלכתא כוותייהו לגבי רבי יוחנן וכל שכן לגבי רב ושמואל שהלכה כמותו לגבייהו הרמב"ם ז"ל חולק בזה (מורי הרב ז"ל בתשובה חלק שני חלק י"ד סי' ג') והרשב"א ז"ל בתשובה סימן ז' כתב אם הלכה כריב"ל לגבי רבי יוחנן כל שכן לגבי רב וכ"ש לגבי רב הונא וכן כתב בפסקים וכתבים סימן קפ"ח והרא"ש ז"ל בתשובה סימן ל"ו וע"ד מן הדעת הזה וכן רלנ"ח בסימן א': מח **אע"ג** דרב ורבי יוחנן הלכה כרבי יוחנן רבי יוחנן ור' חנינא הלכה כרבי יוחנן היכא דפליג עם תרוייהו אין הלכה כמותו אם לא דפסק הגמרא כוותיה (ולנ"ח סימן י"א) ונראה שלפי דעתו ה"ה היכא דפליג עם רב ושמואל תרוייהו ולאו דוקא היכא דפליג עם הני אלא אפילו דפליג עם אחרים [אם] הם רבים אין הלכה כמותו וכן נמי לאו דוקא רבי יוחנן אלא כל מי שהלכה כמותו לגבי אחר הוא דוקא היכא דפליג עם יחיד אבל היכא דפליג עם רבים הלכה כרבים חוץ מרבי יוסי דינמוקו עמו שהוא מחלוקת וחוץ מראב"י שהוא ג"כ מחלוקת כמו שנתבאר כל פרט ופרט במקומו ומיהו למאן דסבירא ליה דהלכתא כרבי יוחנן אפילו לגבי רב ושמואל שניהם כאחד כל שכן היכא דפליג עם אחרים אע"פ שהם רבים: מט **רב** ורבי חנינא הלכה כרב וכ"ש דהלכה כרבי יוחנן לגבי ר' חנינא (הרלנ"ח ז"ל סי' י"א) ולמה שכתב מורי הרב ז"ל בתשובה ח"ב חלק י"ד סי' ג' אין כלל זה ברור: נ **אע"ג** דהלכתא כרבי יוחנן לגבי ר"ל ה"מ היכא דפליגי אליבא דנפשייהו אבל במאי דפסקי בפלוגתא דתנאי כיון דר"ל סבר לה כרבנן וקי"ל דיחיד ורבים הלכה כרבים (ה"ה ז"ל בפרק שני מהלכות א"ב מהר"ר בצלאל סימן א') וזכורני שכן כתבו הרמב"ן ז"ל בספר המלחמות והגהות מיימון וכעת איני זוכר מקומם איו שוב מצאתי כן להגהות בפ"א מהלכות מילה ולרלנ"ח בפסק הסמיכה: נא **כתב** הר"ר אדרבי ז"ל בתשובה סי' קס"ג רב ורבי יוחנן הלכה כרבי יוחנן ויש לתמוה בלאו הכי בנדון שלו הלכה כרבי יוחנן כיון דשמואל קאי כוותיה והוה ליה רבים לגבי יחיד ועיין מה שכתבתי בטור יורה דעה דף ט"ו עמוד שלישי שיטה כ"א בהגהת בית יוסף: נב **רב** ושמואל הלכה כרב באיסורי וכשמואל בדיני והיינו היכא דפליגי באיסור לבד או בממון לבד אבל היכא דעיקר פלוגתייהו חלי בדינא אע"ג דנפקא מינה לאיסור הלכה כשמואל בדיני (בנימין זאב סימן ר"ס ועיין במהריב"ל ס"ב סימן צ"ח ובהרש"ך ח"א סי' קמ"ה ובעצמות יוסף דף ק"ג ע"ב): נג **היכא** דפליג רב ושמואל בדין אחד והלכה כשמואל לפי שהוא ממון או הלכה כרב לפי שהוא ענין איסור ואח"כ בדין זה חולקים רבי יוחנן עם רב ואחר עמו אע"ג דהלכה כרבי יוחנן לגבי כל חד וחד לגבי תרי אין הלכה כמותו ואע"ג דשמואל דפליג עם רב אתי כרבי יוחנן כיון דשמואל לית הלכתא כוותיה לגבי רב אינו מן המנין למנות אותו עם רבי יוחנן ולהיותם תרי לגבי תרי (רלנ"ח סי' י"א) ועיין במסכת חולין פרק השוחט במחלוקת רב ושמואל בשוחט בשנים או שלשה מקומות שאין קיום לדברי הרי"ף ז"ל אלא כפי כלל זה ומי שיעיין בפרק הנזכר בדברי הרי"ף ז"ל גבי פלוגתא בכמה שעור שהיה כדי בהמה לעוף וכו' יראה הפך זה אבל דברי רש"י ז"ל הם מיוסדים כפי כלל זה: נד **הא** דאמרינן דכל היכא דפליגי רב ושמואל הלכה כשמואל בדיני וכרב באיסורי וכן רב נחמן ורב ששת אין כלל זה אמור אלא היכא דפליגי עם אחרים (בנימין זאב סימן קנ"ד ורע"ה ותמ"א) והם דברי הרא"ש ז"ל בפרק הזהב אבל התוספות בפרק האומנין כתבו דהלכה כרב נחמן בדיני אפילו לגבי כולי עלמא ויראה לי דה"ה למי שהלכה כמותו בדיני וכן כתב הרא"ש ז"ל בפ' האומנין (ועיין מה שכתבתי בסוף הספר דף נ"א ע"ב) והעתקנו פה עד אביי ורבא אין הלכה כתלמיד במקום הרב ומאביי ורבא ואילך הלכה כבתרא והטעם עיין במהר"י קולון ז"ל שרש פ"ד): נה **אביי** ורבא הלכה כרבא והיינו במאי דאיפליגו אליבא דנפשייהו אבל היכא דפליגי אליבא דתנאי אין זה אמור (בנימין זאב סי' ש"ג ובי"ח או"ח סי' סט"ו סעיף י"ד) וכבר כתבתי בכלל רב ורבי יוחנן הלכה כרבי יוחנן שזכורני שכן ראיתי להרמב"ן ז"ל בספר המלחמות והגהות מיימון אבל מהרי"ק בשרש קל"ז כתב דקי"ל כרבא לגבי אביי אפילו דאיפליגו אליבא דאחריני ומתוך דבריו בשרש הזה יש להוכיח דמאביי ורבא הלכה כבתראי ואביי ורבא בכלל ולהרלנ"ח ז"ל בפסק הסמיכה דף שי"ו ע"א ראיתי שסובר כדברי בנימין זאב: נו **אע"ג** דמרבא ואילך הלכה כבתראי ה"מ היכא דפליגי אהדדי אבל מילתא שהוא בספק עיין בכללים נפרדים סי' כ' לגבי תלמיד ודאי לגבי רב אין הלכה כתלמיד לגבי הרב (שלטי הגבורים פרק כיצד הרגל דף י"ב ע"ג): נז **טעם** למה שפסקו הלכה כאביי ביע"ל קג"ם (בתשובות הריב"ש סי' ת"ה): נח **אם** הלכה כרבא לגבי רבה רבו איכא פלוגתא ביני רבבוותא הרי"ף ז"ל כתב בב"ק פרק כיצד הרגל איכא מאן דפסיק כרבה שהוא רביה דרבא ואיכא מאן דפסיק כרבא דהוא בתרא וכן כתב בשבת פ' שואל: נט **ודומה** לזה כתב הרא"ש ז"ל בפרק המדיר שהגאונים נסתפקו אם הכלל הזה דקי"ל הלכה כבתראי מאביי ורבא ואילך אם נאמר כשחולקים ג"כ עם רבה שהוא רבם או לא וכתב שיש להחמיר לענין איסורא אבל שם בפרק כיצד הרגל במקום אחר גבי בתר מעיקרא אזלינן וכן בפרקא קמא דמציעא ובפרק חזקת הבתים ובפרק עושין פסין כתב שאין הלכה כאביי ורבא לגבי כון מוכח מדברי הרא"ם ז"ל שהביא נמקי יוסף בפרק כיצד הרגל וכ"כ הגהות מרדכי בפרק המפקיד וכן יש לדקדק מדברי הרשב"א ז"ל שהביא הרב מהר"י קארו ז"ל וכן יש להוכיח מדברי הרי"ף ז"ל בפרקא קמא דעירובין בריש פרקא ומדברי מהר"ם שהוכאו שם בפסקי הרא"ש וכן כתב שם הר"ז הלוי ז"ל וראב"ה שהביא הרא"ש ז"ל ויש לתמוה גם כן על הרי"ף ז"ל דמפרק כיצד הרגל ומפרקא קמא דמציעא ומריש פרקא קמא דעירובין מוכח דס"ל דאין הלכה כאביי ורבא לגבי רבים ואלו הרא"ש בסוף פרקא קמא דמציעא כתב וקי"ל מאביי ורבא ואילך הלכתא כאמוראי בתראי אף כנגד רבים וכן כתב רב אלפס בכמה מקומות ועיין בס' ים של שלמה ב"ק פרק

שיירי כנסת הגדולה

למעלה פסק כריב"ל נגדי ר' יוחנן וז"ל בתשובה המזכר וקי"ל כריב"ל מדא דאפילו נגדי ר' יוחנן הלכתא ב"ש נגדי רב דבר ור' יוחנן הלכה כרבי יוחנן וע"ע ועיין בהרי"ף ז"ל פ' ע"פ דף רל"ח ובמסכת ע"ז פ"ח דף ש"ג ע"ב במחלוקת ריב"ל עם ר' יוחנן גבי קלגנדא: מ **אם** הלכה כר' יוחי לגבי ר"י כ"ש לגבי רב (תורת הבית להרשב"א ז"ל דף מ' ע"ב): מא **כתבתי** במהדורא ראשונה אות ז"ו מתוקנת בכלל דהלכה כשמואל ורב נחמן לגבי רב ורב ששת בפיקורי מי הוי דוקא שמואל כנגד רב ורב כנגד שמואל ורב נחמן כנגד רב ששת ורב ששת כנגד רב נחמן מו אפי' היכא דפליגי עם אחרים ומאלתא להרמ"ש מפלגו ז"ל בסימן קי"ח כתב דהלכה כרב נחמן בדיני אפילו לגבי אחרים וכשמואל לגבי רב ולא לגבי אחרים ועל גדולי תרומה דף ס"ז וקפ"ו הקשה על הרא"ש ז"ל דבר"ק פופר דהלכתא כוותיה דרב נחמן אפי' לגבי רב דהוה רביה דרביה וכפ' המפקיד כתב דאין הלכה כרב נחמן אלא כנגד מי דוכו ומנקוט אחר פסק דהלכתא כוותיה אפי' לגבי אחרים: מב **אע"ג** דאמי ורבא הלכה כרבא היכא דאחר קאי כאמי ה"ל יחיד אלא רבים והלכה כאמי (הרמ"ע מפאנו ז"ל סימן ק"ז): מג **מה** שכתבתי במ"ש דהיכא דלא פליגי אליבא דנפשייהו אין הלכה כרבא ק"ל ח"ח סי' שס"ג ועיין בספר כנסת הגדולה מהדורא שניה בהגהת ס"י אות י"ח: מד **אע"ג** דמאמי ורבא הלכה כבתראי אין הלכה כבתראי אחרי ורבא אמר המתפלף לפי שכתבתי במ"ש אות נ"ז דמדברי מהרי"ק קולון ז"ל שרש קל"ו מוכח דמאמי ורבא הוא אפי' אחרי ורבא בכלל ויש לעיעות מדברי רשי"ז לומר דמהרי"ק מוכח דאי אחרינן הלכה כבתראי אחרי ורבא הוא אפי' אחרי ורבא דפליגי זה עם זה אי אי פליגי עם אחרים אבל היכא דפליגי אחרי ורבא עם רבה דקי"ל אין הלכה כתלמיד במקום הרב אי כלל זה הוא אחרי ורבא ואילך ולא אחרי ורבא גופייהו אי אפי' אחרי ורבא גופייהו דהיכא פלוגתא דרבוותא בהא כמו שהגה בספר ים שלמה ס"ל פיכ הרגל סימן ע"ו הא ליכא למשמע מדברי הגאון מהרי"ק דאיכא פלוגתא דרבוותא בהא אי לא אפילו אחרי ורבא עם רבן אלא זה עם זה אבל בספר כנסת הגדולה ס"ח סימן מקכ"ה בהגהת ב"י אות ל' מהמהדורא שניה כתבתי דמשם משמע דאפילו אחרי ורבא דפליגי גופייהו עם רבן הלכה כבתראי ולא אחרינן אין הלכה כתלמיד במקום הרב: מה **אע"ג** דאחרי ורבא הלכה כרבא היו מילי היכא דפליגי בבתראי ולא כשחולקים בספקי הלכה אליבא דאמת (מעדני אלף דף ג' ע"ח): מו **לא** אחרינן אין הלכה כתלמיד במקום הרב אלא כשהוא מולק לגבי אבל היכא דאין דרב ושמואל מולקים והתלמיד הכריע כוותייהו הלכה כתלמיד (רש"ל ז"ל רים ס"ק דסוף בשם הגאונים בתחומי אבל הרב דוקא כשנמלק על הרב בחיוי אבל לאחר מיתה אין כלל זה אחרינן אין הלכה כתלמיד במקום הרב אפילו אם

קכ"ז): סו **לא** אמרינן הוברר הדבר בדבר שבעת עשייתו אין אדם יכול לעשותו מצד הדין כי אי אפשר שיתבטל אח"כ הרע חרץ ממי שעבר על השבועה שיש לו התרה וכיוצא בו (הרלנ"ח ז"ל סי' קי"ז קי"ט): סז **אין** דין ניצוץ בשאר איסורים אלא ביין נסך (מהרי"ל ז"ל בתשובה סי' ע"ב): סח **ירח** בלשון תורה שלשים יום ובלשון חכמים כ"ט יום (תוספות סנהדרין דף י"א ב"ד"ה רשב"ג אומר חדש וכו'): סט **לישנא** דבפני הוי בפניו משמע בגלוי ולא טמון ולא מכוסה (מהר"י הלוי ז"ל בתשו' כ"י): ע **בלישנא** דעלמא כ"ע מודו דוא"ו לאוסופי אחא ולא לחלק (רשד"ם חלק א"ה סי' מ"ח ועי' במהריב"ל ח"ג סי' י"ז): עא **חילוק** בלשון חכמים בין אמרם לא עשה כלום לאמרם לא עשה ולא כלום (הרמ"ע מפאנו ז"ל סי' צ"ט): עב **מצינו** עדות בפניו והוי שלא בפניו כגון שנתערב באחרים ואין מכירין אותו (בסנהדרין פ' הנשרפין גבי מתניתין דרוצח שנתערב באחרים): עג **מלת** זרע כוללת בנים ובנות ולפעמים בנים לחודייהו (מעשה חייא בתשובות סי' י"ג): עד **כמלת** בני בניו נכלל דור ד' ויותר (הר"ם מטראני ז"ל ח"ב סי' כ"ח): עה **מלת** נשואין כולל גם קדושין (הר"א חקאן הלוי בחשו' כ"י): עו **אין** לומר כל הראוי לבילה בילה מעכבת בו אלא בדברים המפורסמים בגמרא (הרד"ך בית א' חדר א') וכבר כתבתיו בכללי הגמרא: עז **אין** אומרים הואיל אלא כשיש תיקון אחר המעשה (הרלנ"ח ז"ל סי' קי"ט): עח **בת** בכלל בנים היא אפי' יחידה לגבי כמה דברים (מהר"י קארו ז"ל בתשובה סי' א' מדיני כתובות והובאה ג"כ בהר"ם מטראני ז"ל ח"א סימן ק"ב): עט **לא** אמרינן ברי ושמא ברי עדיף אלא בברי טוב ושמא גרוע אבל בברי גרוע לא אמרינן (תוס' דפרק המניח ועי' ביאור הדברים בטור ח"מ סי' ע"ה דף צ"א ע"ד שטה מ"א בהגהת ב"י): פ **לא** אמרינן אין ספק מוציא מידי ודאי אלא כשהן בדור אחד אבל היכא שהמספק הוא בתרא יש לחוש לספקו (נמוקי יוסף פרק כיצד הרגל בשם הריטב"א ז"ל ושלטי הגבורים שם בסוף הפרק ובס"פ חזקת הבתים אע"פ שמפקפק בדברי הריטב"א ז"ל בענין אחר (עי' בכללי הגמ' סי' כ"ט)): פא **מה** נקרא מעשה ב"ד (בהגהות אשר"י פ' מרובה ובשלטי הגבורים פ"ק דמציעא): פב **לפעמים** מצינו אמירה בעלמא חשיבא תנאי ולפעמים הם פטומי מילתא בעלמא (שלטי הגבורים פ' המפקיד דף פ"ו ע"א): פג **לא** אמרינן כל מקום שאסרו חכמים מפני מראית העין אפילו בחדרי חדרים אסור אלא בע"ז משום חומרא דע"ז: פד **אז** אינו (מורה) [מורה] על העתיד (הר"ש חיון ז"ל בתשובה סי' כ'):

שיירי כנסת הגדולה

כמעשיהו לק"י מפרקי ר"מ דף כ"ב בתר שנע דף נ"ב ע"א: ה **השוה** הכתוב אמה לאיש לכל עונשין שבתורה וה"ה לענין ממון מרבדי פ' המוכל גבי מה שנאלתוני מה דין ממונרות קבלה לא פטור ולא חיוב גילוי מילתא בעלמא ועיין גמרא פ"ק דב"ק: נפסוק דלקן אם שבמומי תשמוהו יכול להיות המיעוט לף בדבר שאינו המצוה בכתוב אבל הרמב"ן בפי' התורה הקשה עליו וכתב דלכין ודקין בכל מקום אין המיעוט אלא בדבר המצוה והרמ"ם ז"ל הבין דלא בתר שנע דף ל"ד ע"ב כתב דבפרק אין עומדין אמרו כל המנרך ברכה שאינה ברכה עובר בלא תעשה ובפפ"ק דברכות אמרינן כל הקורא בתורה אבריכם אברכם עובר בלאו וכן בפ' אלק המחזיק מתבונקות עובר בלאו ואינו אלא מדרבנן הואיל ולא מנאום מוני המצות: כו **קושיא** על מוני המצות למה לא מנו למצות נ"ם אלא למנות אם ישראל שהיא מצוה נהגת לדורות (בתר שנע דף כ"ט): כז **מה** שאמרו שאסור לברך ברכה שאינה ברכה הוא אפי' בברכה מדשה אלא מיכן מקודם ברכה זו ברכת אבריכם מ"ד פימן קפ"ג קפ"ג: כח **כל** מניינא שהוא גזירת הכתוב לא שייך לומר מניינא למה לי בתר שנע דף מ"א: כט **יש** לעשות מעשה של מדוש כדי להשמיעו חדוש הלכה למעשה ברכת אבריכם מ"ד מי' קפ"ה: ל **כי** היכי דשעת הדחק כדיעבד דמי ה"ה איסבא כדיעבד הי' כשעת הדחק דמי ברכת אבריכם מ"ש פימן רע"ו: לא **מ"ש** בגמ"א (כללים נפרדים אות ל"ב) דלשון ברוך לבתחלה משמע לדעת רבי"ה ז"ל כ"כ בתר שנע דף נ"ח: לב **לשון** משמע ר"ל כך נראה מפשט הלשון אבל אין הכרח דיש לפרש הלשון בע"א ברכת אבריכם ד"ר פי' ק"נ: לג **במ"א** (כללים נפרדים אות מ"ו) נפל עינת בדפוס וכך ר"ל לא אמרינן הואיל אלא במה שהוא שנו אלא דאריש דאיסורא רבינא עליה לי נמי במה שאין רשות לאחרים בה כגון הפקר או נמי שלוקט הפאה וכו' אבל לזאת בתחנה שנתנה לו אחרים ובאותה שעה אינו יכול ליהנות בו שיהא שנו לא הרשב"א ז"ל בתשובה פי' תר"ב ועיין ברש"י ז"ל פ' אלו עוברין דף מ"מ ע"א ד"ה אבל הכא דחזו לאחרים וכו' והרדב"ז ז"ל פי' קכ"ט וכבר כתבתי כן בספר כנסת הגדולה ס"ח פי' תכ"ז דמשמע דלא אמרינן הואיל אלא בדבר שאינו מותר לו אבל בדבר שמותר לו אמרינן הואיל אלא דלא אמרינן דדוקא איסורא דל"מ ממון מממונא אבל שאר איסורין לא זה ס"מ בפי' דממונא הייט עצמא מטום דהפקר כ"ד הפקר נראה שאפילו שאר איסורין שאינו ס"מ לא יליפינן מממונא אלא ברש"י פירש כן לדעתא דאפי' באיסור ס"מ דשייך בה הפקר אינו דין דין הפקר דלפקינו דבנן קידושי מיניה מ"מ גבי איסורא דאמרינן ולא יליפינן מממון גמור ממקי הראנ"ם ז"ל כ"י ועיין מ"ש המוס' פ"ק דמציעא גבי הא דאמרינן הכי פטינו מר איסורא מממונא ונתחוכם הר"ן סימן נ"ג ומהר"י ז"ל פי' ע"ט ובפפקיס וכתבים פימן ר"י ופ' אלו מציאות דף כ"ז בדברי רש"י ז"ל גבי הא דאמרינן כי עבד רבנן תקנתא בממונא באיסורא לא עבד: לה **לא** אמרינן הפקר ב"ד הפקר אלא בדבר שיש בו ספק אלא דאיכא לאיש לבו לא"ס שנדמו לנלגלים כדמשמע פ"ב דבכרכות: לו **כתבו** המוס' ז"ל בתס' כתובות פ' נערה שנתפתתה דף מ"ד ע"ב ד"ה אימור דשמעינן לר"ש וכו' דחולין בעזהה מקרי אפי' אם מחוג קרבן קטן כגון שעיר ומביא פר:

זה שייך לכללי הגמרא אחר סעיף נ"ה

ולכאורה בפרק הגחל קמא מוכח קצת כדברי התוספות דגרסינן התם א"ל רב נחמן לרבא לא אמינא לך כי יתיבנא בדינא לא תימא לי מורי דאמר רב הונא חברין עלי אני ושבור מלכא אחי בדינא ע"כ הרי משמע דמשום דאמר רב הונא שהיה אח לשמואל בדיני ראוי להיות הלכה כמותו אפי' לגבי עלמא ולא היא דהתם ה"ק כי יתיבנא בדינא לא תימא לי מידי דא"ר הונא חברין עלי אנא ושבור מלכא אחי בדינא כלומר שהיה רגיל בדינין ומדקדק בהם דמטעם זה אמרו הלכה כרב באיסורי וכשמואל בדיני לפי ששמואל היה רגיל תמיד לפסוק דין וכך היה מדקדק בהם ויורד לעמקן ומשכיל על כל דבר אמת וכן רב באיסורי כמו שכתב הרא"ש בפרק שור שנגח ד' וה' וכיון שהיה רב נחמן אחי בדינא עם שבור מלכא אמר לרב שלא יקשה כשישב בדין שודאי יודע מה שאומר ולזה חייב להחוא גברא להחזיר השבח משום דגזלנא עתיקא הוה נמצא ששם לא היה רוצה שיהיה הלכה כמותו משום דהלכתא כוותיה אלא משום שהיה בקי בדינין הורה שיחזיר השבת משום דגזלנא עתיקא הוא ורבא קבל דבריו אבל אה"נ שאם רבא היה חולק עליו אפי' בתר דאמר האי גזלנא עתיקא הוא לא יחויב דהלכתא כרב נחמן מפני הכלל דהלכתא כוותיה בדיני: **ומיהו** קשה מדאמרינן בפ"ק דכתובות מסתברא כדקא משנינן מעיקרא דא"כ קשיא הלכתא אהלכתא דקי"ל הלכה כרב נחמן בדיני ע"כ ואומר אני דנוסחא זו אינה מעיקר הגמרא והנוסח' האמיתית היא דקי"ל הלכה כרב נחמן ורבי יוחנן ומגיהי ספרים שהיו סוברים כסברת התוספות דקי"ל כרב נחמן בדיני לגבי כ"ע הגיהו דקי"ל כרב נחמן בדיני וכמו שהגיהו בגמרא כך הגיהו בהלכות הריי"ף ז"ל ותדע שכן הוא שהרי הרי"ף והרא"ש ז"ל הביאו מימרא זו בפרק הגחל וכתבו והלכתא כרב נחמן ורבי יוחנן ולא הזכירו כרב נחמן בדיני גם התוספות שכתבו שם וקי"ל כרב נחמן בדיני לא אמרו דאמרינן בכתובות אלא מפני שהם הולכים בסברתם בכלל זה הוא אפילו לגבי כ"ע פירשו שטעם ההלכה הוא משום דקי"ל כרב נחמן בדיני והכי נמי מוכח מדברי התוספות שבפרק האומנין שכשאמרו וכרב נחמן בדיני קי"ל לגבי כ"ע לא נסתייעו מדברי הגמרא דכתובות ועוד שמדברי הרא"ש ז"ל בפרק הזהב נראה דכלל זה דקי"ל הלכה כרב נחמן בדיני אינו מן הגמרא אלא מדברי הגאונים ז"ל ואם נפשך לקיים גירסת ספרינו שבפ"ק דכתובות אמור מעתה שמה שכתב הרא"ש ז"ל בפרק הזהב דלא אמרו הלכתא כרב נחמן בדיני אלא לגבי רב ששת בא לשלול שלא נאמר כלל זה הוא אפילו אם הוא חולק עם החכמים שקדמוהו כגון רבי יוחנן וכיוצא בו אבל היכא דפליג עם חבריו כגון רב הונא ורב יהודה לא שאני לן בין רב ששת לאדם אחר ודוחק והראשון נראה עיקר ועיין בכתובות פ' מציאת האשה בסופו גבי מתניתין דהמשליש מעות לבתו שכתבו הרי"ף והרא"ש ז"ל והלכה כרב נחמן בדיני אף על גב דבעל מחלוקתו הוא רב יהודה בשם שמואל ועיין במה שכתב הרא"ש ז"ל בפ"ק דמכות גבי ור"י אליבא דר"ע בנמצא אחד קרוב או פסול שפסק הרא"ש ז"ל הלכה כר"נ אע"ג דפליג עם שמואל וצ"ע: **ומדברי** רש"י ז"ל בב"ק פרק הגחל עצים יש להוכיח שסובר כדברי התוספות דהלכה כשמואל ורב נחמן בדיני אפילו לגבי כ"ע שכתב בדף צ"ט ע"א על [הא] דקאמר גמרא לימא שמואל לית ליה לדרב אסי וכו' כתב רש"י ז"ל ומהשתא לא עבדינן כרב אסי דהא קי"ל הלכה כשמואל בדיני ע"כ הנה בבירור דס"ל דאע"ג דשמואל פליג עם רב אסי הלכתא כוותיה בדיני ולמאי דכתיבנא דלא כתב הרא"ש דכלל זה לא נאמר לגבי כ"ע אלא לגבי בעל מחלוקתו דבא לשלול דלא נימא דכלל זה הוא אפילו אם חולק עם הקודמים אליו ניחא וראיתי לבעל יבין שמועה דף פ"ט ע"ב כתב על דברי רש"י אלו וז"ל י"ל דשאני רב אסי דכיון דתלמידו דשמואל הוה כמו שכתב הכריתות א"כ אין הלכה כתלמיד במקום הרב עד אביי ורבא וברור הוא ע"כ ואנכי הרואה הדבר ברור שלא כדבריו שהרי כתב רש"י ז"ל ומהשתא לא עבדינן כרב אסי דהא קי"ל כשמואל בדיני ע"כ ואלו הטעם כמו שכתב בעל יבין שמועה היה לו לומר ומהשתא לא קי"ל כרב אסי כיון דתלמידו של שמואל הוא ואם בא לומר דאע"ג דרב אסי תלמיד שמואל לא הוה קי"ל כשמואל אי לאו דהלכה כשמואל בדיני לגבי רב וכיון דהלכה כשמואל בדיני לגבי רב וגם רב אסי הוא תלמידו הלכתא כשמואל זה אין לו שחר דמאחר דקי"ל דאין הלכה כתלמיד במקום הרב עד אביי ורבא אמאי אצטריך לטעמא דהלכה כשמואל בדיני ועוד דמאחר דכלל זה דהלכה כשמואל בדיני אינו אלא לגבי רב וכיון דמטעם זה אין ראוי לפסוק כשמואל לגבי רב אסי גם מטעם דאין הלכה כתלמיד במקום הרב אין ראוי להיות הלכה כשמואל לגבי רב אסי מה ישיעינו שני הטעמים כיון דכל חד וחד באפי נפשיה לא מהני ועוד שלא ראינו שהזכיר בדברי רש"י ז"ל טעם דאין הלכה כתלמיד במקום הרב כלל ועיקר: **ואעיקרא** דדינא יש לתמוה על בעל יבין שמועה מי הכריחו להכנס בתגר זה ולא לומר שרש"י ז"ל הולך ע"פ דעת התוס' דהלכה כשמואל בדיני לגבי כ"ע או לפחות לגבי חבריו וכ"ש לגבי תלמידיו ולכן כת' דקי"ל כשמואל בדיני ומעתה אין קושיא מדברי רש"י לדברי הרא"ש ז"ל ואם הוצרך לזה מפני דברי הרא"ש ז"ל דאיך יפרש הא דקאמר גמ' לימא שמואל לית לי' דרב אסי אין כאן הכרח דהרא"ש ז"ל לפרש לימא שמואל ליח לי' דר"א ומהשתא לא קי"ל כר"א דאין הלכה כתלמיד במקום הרב או ודוחק לומר דר"א חולק עם שמואל רבו וא"ת שזהו כונת בעל יבין שמועה מה לו להזכיר דברי רש"י ז"ל היה לו להביא לשון הגמ' ולתרץ דשאני הר אסי דתלמידיה דשמואל הוה יראה לי דהא דאמרינן הלכתא כשמואל וכרב נחמן בדיני היינו בדליתא לן כלל אחר מגגד לזה אבל היכא דאית לן כלל אחר מגגד לזה לא אהני לן כלל זה לפסוק כמותו דמה ראית ונשאר הדבר תלוי ועומד ויש לי ראיה לזה ממה שנחלקו רב ושמואל בפ' החולץ מאימתי מונין לגט משעת כתיבה או משעת נתינה ופסקו בירושלמי כשמואל וממ"ש הרי"ף ז"ל בפרק השוחט גבי פלוגתא דרב ושמואל בין שהיית בהמה לעוף דהלכתא כשמואל וכמו שהארכתי בזה בטור י"ד סי' כ"א דף ט"ו ע"ג שטה נ"א בהגהת ב"י וכתבתי בתשובה דהיינו דוקא בכללי הגמ' כגון ר"פ ופלוני הלכתא כפלוני או יחיד ורבים הלכה כרבים וכיוצא בהם אבל כלל דמעשה רב הוא מחלוקת ר"ח והרי"ף ז"ל גבי לוה שהלך למדינה ורוצה המלוה לפרוע מנכסיו שלא בפניו דלדעת רבינו חננאל אפילו כלל דמעשה רב סותר ומנגד לכלל דהלכה כרב נחמן בדיני ולדעת הרי"ף זכרונו לברכה להיותו מנגד לכלל ההלכה כשמואל ורב נחמן בדיני:

כללי מרדכי ומפרשי הרי"ף ברכות (מספר יד מלאכי)

א פירוש רש"י שבהרי"ף אף שרובו ככולו לקוח מדברי רש"י שבש"ס וגורע ומוסיף בו לא היה הוא עצמו המחבר אלא כותב אחר הוא שסדרו לא ידעתי מאן הוא. כן למדתי ממה שראיתי שם בפ' כל הכלים גבי אסופי יונקא בשבתא שכתב וז"ל. ואני הכותב מצאתי בערוך וכו' ולפירש"י ל"ל דדמי למתקן ואסור ע"כ ולענ כזאת לא מצאתי שום גילוי זה בדברי המפרשים לבד ראה זה מצאתי בס' הלכה למשה מ"א הל' גיניה פ"ז הלכה ד' ובכמה מקומות דלזמנין המסדר לקח פירש"י מהגמ' וסידרו על דברי הרי"ף ואינו ענין לו כלל ועיין בשולחן גבוה דף קמ"ח רע"ד שלא דקדק בזה וזה לשון הר"ב אליהו רבא על מ"ח סמי' ר"ס גם כמדומה שראיתי באיזה פוסק שכתב דלא נודע מי חיבר רש"י נאלפסי אם ראוי לסמוך עליו:

ב הנמוקי יוסף רוב מדושיו הם מהריטב"א ז"ל אפי' בתמס. כנה"ג מ"מ סמי' ע"א ומי"ד סי' ק"ם הגהות הב"י אות ל"מ ומ"ה סי' נ"ו הגהות הב"י אות ז' ונתיבות משפט דף קפ"ח מ':

ג דרך הגה"מ והמרדכי לכתוב דיוים בשם הרא"ש ואינו הרא"ש אבו של בעל הטורים אלא הרא"ש מפליז"א או הרא"ש מלוניל. ש"ך מ"ד סי' ק"ה ס"ק ב'. ומדברי כנה"ג בח"מ סי' ק"ז בב"י אות ה' מוכח שגם דרך בעל התרומות לפעמים כן הוא. וכ"כ הש"ך בח"מ סי' ק"ד בסופו. וכן הוא דרך הכל בו ג"כ עיין שיירי כנה"ג א"ח סמי' רל"ד:

ד ידוע כי זה דרכו של המרדכי על הרוב להעתיק דברי המוספות שתם. ספר נתי כהונה בב"ד סי' ס"א דף קי"א סע"ב. והוא מן הרב מוהריק"א בהקדמת הב"י והוסיף שם שגם הרא"ש וסמ"ג וסמ"ק וספר התרומה והגהמי"י כולם נמשכין אחר דברי המוספות על הרוב וגגת ורדיס בא"ח בכלל ג' סי' י"ז כתב שגם רוב דברי רבינו יחוסם הם מן המוספות:

ה ספר המרדכי כבר נודע להרבה לשונות מגומגמים נמצאים בו כאשר מועתק מלפנים בכמה פנים זה מאריך וזה מקצר וכיון שהענין מונח אין לדקדק אחר הלשון כל כך. ב"מ א"ח סי' תרפ"ב ס"ג:

ו אף שריב"ם ז"ל מזכיר המרדכי בקצת תשובותיו אפשר שלא היה לו ספר המרדכי ומזכירו על פי מה שכתבו לו אחרים משמו. כנה"ג מ"מ סי' נ"ה הגהות הב"י אות ה' ויש נפקותא בזה לענין פסק דין דלא פסקינן כבתראי רק כשראו האחרונים דברי הראשונים עיין שם:

ז ר"מ שהוא רבינו מאיר שתם המזכר בדברי המרדכי הוא רבו מהר"ם מרוטנבורק ז"ל. שיירי כנה"ג א"ח סי' של"ט הגהות הב"י אות ז' ועיין ריב"ש סי' תע"ו וכנה"ג א"ה סי' פ"ב הגהות הטור אות י"ט. והוא הוא מהר"ם בר ברוך עיין שו"ת בי"ח סי' ס"מ:

ח כל תשובות מוהר"ם המובאות במרדכי הם ממוהר"ם בר ברוך שהיה רבו של המרדכי. ורבו של הרא"ש הוא רבינו מאיר מרוטנבורק הלוי. שו"ת זרע אברהם חלק י"ד דף ל"ד ע"ש שהביא מי שסגג בזה. וע"ע יד אהרן סי' קס"ה בהגהות הב"י ובאר שבע בתשובותיו סי' ז"ן. וכל מקום שהזכיר הרא"ש ר"מ שתם ואינו אומר הלוי הוא מהר"ם. כ"כ נתיבות משפט דף רמ"ג ד'. ודע שבש' מוגל מאש ח"א סי' ל"ה תמה על הרא"ש למה פסק נגד מהר"ם בר ברוך ז"ל רבו. ובס' זרע אברהם ה' ז' מי"ד סי' ג' השיב על דבריו דרבו של הרא"ש הוא הרב מרוטנבורק ולא אחר דברי התוספות על הרוב וגגת ורדיס בא"ח בכלל ג' סי' י"ז כתב שגם רוב דברי רבינו יחוסם הם מן התוספות:

ה ספר המרדכי כבר נודע להרבה לשונות מגומגמים נמצאים בו כאשר מועתק מלפנים בכמה פנים זה מאריך וזה מקצר וכיון שהענין מונח אין לדקדק אחר הלשון כל כך. ב"מ א"ח סי' תרפ"ב ס"ג:

ו אף שריב"ם ז"ל מזכיר המרדכי בקצת תשובותיו אפשר שלא היה לו ספר המרדכי ומזכירו על פי מה שכתבו לו אחרים משמו. כנה"ג מ"מ סי' נ"ה הגהות הב"י אות ה' ויש נפקותא בזה לענין פסק דין דלא פסקינן כבתראי רק כשראו האחרונים דברי הראשונים עיין שם:

ז ר"מ שהוא רבינו מאיר שתם המזכר בדברי המרדכי הוא רבו מהר"ם מרוטנבורק ז"ל. שיירי כנה"ג א"ח סי' של"ט הגהות הב"י אות ז' ועיין ריב"ש סי' תע"ו וכנה"ג א"ה סי' פ"ב הגהות הטור אות י"ט. והוא הוא מהר"ם בר ברוך עיין שו"ת בי"ח סי' ס"מ:

ח כל תשובות מוהר"ם המובאות במרדכי הם ממוהר"ם בר ברוך שהיה רבו של המרדכי. ורבו של הרא"ש הוא רבינו מאיר מרוטנבורק הלוי. שו"ת זרע אברהם חלק י"ד דף ל"ד ע"ש שהביא מי שסגג בזה. וע"ע יד אהרן סי' קס"ה בהגהות הב"י ובאר שבע בתשובותיו סי' ז"ן. וכל מקום שהזכיר הרא"ש ר"מ שתם ואינו אומר הלוי הוא מהר"ם. כ"כ נתיבות משפט דף רמ"ג ד'. ודע שבש' מוגל מאש ח"א סי' ל"ה תמה על הרא"ש למה פסק נגד מהר"ם בר ברוך ז"ל רבו. ובס' זרע אברהם ה' ז' מי"ד סי' ג' השיב על דבריו דרבו של הרא"ש הוא הרב מרוטנבורק ולא מוהר"ם בר ברוך ומרי ניהו. ואנא דאמרי כי דבריו נאמנו על פי דברי ס' יוחסין דס"ל דמרי ניהו אמנם אחר הרואה יראה בתשובת מוהר"ם בר ברוך קובץ גדול סי' קט"ז שהובאה שם שאלת הרא"ש ז"ל ותתם אשר בר יחיאל תלמידך. ועיין עוד שם סי' ל"ב שכתוב בשאלה אחר מוהר"ם לרוטנבורק ובתשובה אתם מאיר בר ברוך. ועיין בתשובת מוהר"ם אלשאקר דף ל"ט ובב"י מ"מ סמי' שע"א ולהכנה"ג מ"מ סי' רמ"ח בהגהות הב"י אות כ"ה:

ט המורה שמזכיר ר' יעקיה הגדול מטרלאני בס' המכריע הוא רש"י ז"ל שמכנה אותו שם מורה כמו שהוא ידוע לנקי בספרו בכמה מקומות. הר"ב מגילת ספר דף י"ט מ' מהעתקי:

י תרי רבינו ברוך היו. אחד שחבר ס' החכמה וא' שחבר ס' התרומה כ"כ הכנה"ג י"ד סי' ע' הגהות הטור אות כ"א. ועיין ב"ח א"ה סי' ל"ז ס"ה שכתב שרבינו ברוך בעל ס' החכמה היה תלמידו של הרב ר' אליעזר ממץ כדמוכח במרדכי בדוכתי טובא ע"ש:

יא תרי רבינו זרחיה היו. כ"כ הכנה"ג סי' קכ"ד הגהות הב"י אות ס"ג:

יב תרי רבינו יונה היו. א' רבינו יונה החסיד רבו של הרשב"א ז"ל. ואחד זשמיזו של רבינו יונה החסיד הנז'. שיירי כנה"ג א"ח סי' ח' הגהות הב"י אות ו'. וכן מצאתי בס' יוחסין דף קל"ב ב':

יג אין ספק דשלטי הגבורים שהיה בזמן רבינו מוהריק"א או קודם אינו מענו לא נתפשט ספרו בזמנו והרבה שבשוש מקוש אינו מזכירו וגם מדושי ריא"ז לא נתגלו לו לרב ז"ל. הכנה"ג א"ח סי' קפ"ח הגהות הב"י אות ו':

כללי הרי"ף והר"ן

מספר יד מלאכי חלק ב' להגאון המפורסם החסיד שבכהונה כבוד קש"ת מו"ה מלאכי בן כה"ר יעקב הכהן זלה"ה ס"ט.

א כשכותב הרי"ף והלכתא כפלוני ובתר הכי כותב ואיכא מאן דפסק להפך ודאי שדעתו לפסקה או לפחות לומר דמאן דבעי למיעבד כאידך דפסק להיפך אם הוא לחומרא הרי זה משובח נה"ג י"ד סי' י' הגהות הב"י אות א' לדעת הר"ן ודמש"א על חולין דף כ"ה א' ועיין ב"ח שם ס"ה. ולי הדיוט לא נהירא דכשדעתו לפסקה רגיל לכתוב איכא מאן דפסק הכי ואיכא מאן דפסק הכי מצלי גילוי דעתו אבל כשגילה לנו שדעתו לפסוק כפלוני אין כאן פסק ולא מקום למעבד כאידך דפסק להפך ומ"מ המילו שכן דרכו להביא פירושי הקדמונים אף דלא ס"ל הכי ולא ולמד ממ"ש הרי"ף גופיה בפ' המגרש אחר שהאריך בפסקא דדינא דליה וז"ל וחזינא לגאון דאמר וכו' ואע"ג דהני מילי דגאון סתרי למילי דידן חזינא לאכתבינהו משום דמלאכת שמים היא ע"כ. ותדע עוד שהאמת אתי דהא אשכחן להרי"ף בפרק הכונס דפסק הלכתא כחזקיה לגבי ר"י משום דרביה הוא וכתב ואיכא מ"ד כיון דלא אשכחן לחזקיה דפליג בהדי ר"י בהדיא הלכתא כר"י ע"כ והנה בזה ודאי לא שייך למימר שדעתו לפפקה שהרי בהדיא גילה לנו דעתו בזה בפ' אלו דברים דהלכה כחזקיה נגד ר' יוחנן תלמידו אף שלא נחלק עמו בהדיא מדלא קאמר התם א"ל וכן כתב בהדיא מוהרש"א בגופי הלכות בכל כ"ו ע"ש ועיין זרע אברהם חלק א"ה סי' ח' ריש דף כ"ט דיש לדמוד כמ"ש וע"ע קרבן נתנאל בכלליו סי' ה':

ב אין לתמוה אם לפעמים לא יאות להרי"ף לאוקימתא דגמ' ויפרש פירוש אחר בסוגיא מסברא דנפשיה. ואף היכא דמוקיא תלמודא מחלוקת אמוראים כתנאי לא יאות לו הרי"ף ז"ל לתעמט במחלוקת עדיף טפי כן כתב הנאר שבע בדף ל"ה ב' ופיים שם וכדי שלא תתמה וכו' אתן לך דמיון דומה מכל לד בנדון זה גופיה שהרי בירושלמי פ' בתרא דכלאים קאמר וכו' ואפ"ה לא חש הרי"ף ודעמיה להך אוקימתא דירושלמי עד כאן תורף דבריו. אמר המאסף לי הדיוט קשה עד מאד בעיני לומר כן דאע"ג דתכמה כתכמת אלהין אשתכחת היא בהרי"ף ז"ל לא אתמין כי יסופר דאיתי איניש על יבשתא דמלי פליג אמאי דאתמר בגמ' לפוס קושטא ומסקנא דמילתא מטעמא דלמעט במחלוקת עדיף דהא מסדרי התלמוד הוו בקיאי טפי מינן והוו ידעי דאיתי לתעמט במחלוקת עדיף טפי ולא חש להא ואוקמוה כתנאי ובענין כיוצא בזה שכתב עוד בסי' כ' מתשובותיו שלא חש הרי"ף לאוקימתא דתלמודא כתב עליו הרב לשון ליתודים על טור א"ח דף ע"ד א' דהא ודאי ליתא וחלילה להו להרי"ף ודעמיה להמציא אוקימתא מסברא דנפשייהו ע"ש. ואע"ג דמצינו להרי"ף ז"ל שהשמיט כמה דיוים שהובאו בתלמוד וכמ"ש הרא"ש בתשובותיו ה"ח סי' מ"ח שכל מה שנראה לו להרי"ף שנאמר בגמ' דלא כהלכתא לא חש לכותבו. היינו דוקא כשלא כשלא איפסיקא הלכתא בש"ס ויש לו להרי"ף ז"ל איזה הכרח או כלל המגבדו. אבל כשבגמ' מוקי לה כתנאי נלע"ד פשוט דלא מצי שום גאון או פוסק לימחר איפכא מן הטעם דלמעט במחלוקת עדיף כמדובר. ועיין למהר"ם בן חביב בס' שמות בארץ ביומא דף י"ז ב' דהוקשה לו עובדא דלפי פסק הרי"ף ל"ל פי' חדש במשנה מה שלא פי' שום אחד מהאמוראים ושהוא פלא וע"ע ע"ש. וכן מצאתי עוד להמר"ם ברש פפרו פלפולא מריפתא וז"ל ואני מתמיה מאד על כל זה דמנין לו להרי"ף לפרש טעמא דקרא מלבו ולהוציא דין מכח אותו טעם שהוא דלא כמסקנא דגמ' ע"כ. וכיוצא בזה מצינו למוהרי"ק ז"ל שורש קכ"ו שכתב שיש לתפוס על הרמב"ם כשלא יחיר האוקימתות והמילוקים שנאמרו בגמ' ע"ש. האמנם על הראיה אשר הביא מהבית אוקימתא דירושלמי דלא חשו לה הרי"ף ודעמיה. אע"ג דקלבה גברא רבא ואמר שדומה מכל לד לענייניו. עליה אני דן כי לדעתי הקלרה אין זוזגו עולה יפה. דבשלמא בגמ' דילן לא יריס איש את ידו ואת רגלו להרהר אחריה בשום דבר ממנה אחר שנתתם התלמוד. משא"כ בתלמוד ירושלמי שאין אנו אחראין לכל הדיוים הנאמרים בתוכה. והרי תמצא לרשב"ם י"ד סי' קל"ב שכתב דמצינו כמה דיוים שפסקו הפוסקים דלא כהירושלמי אע"פ שלא בא בגמ' שלנו מפורש כנגדו ע"כ. ואע"ג דלעיל בכל י"ב כתבתי דבמאי דלא הובא בגמ' שלנו יליפינן מהירושלמי. רצוי שם דמצינו למילף מהירושלמי ולא נימא דמאחר שלא בא בגמ' דילן ש"מ דפליגא עלה. אבל אלא נטה ימין ושמאל מהדיוים והאוקימתות אשר בתו שמה. זו ודאי לא שמענו. וגם בהיות דלעיל נראה מתוך דברי הרמב"ן בהשגותיו לס' המצות דף קי"ב ב' שמגמגם בזה יע"ש. וגדולה מזו כתב הרמב"ן בספר המלחמות בכתובות דף תקי"ג ב' וכתבתיו לקמן בכל פ"ד הילך לשונו. לא סמכו גדולי הגאונים בפסק הלכה על הירושלמי מעולם ובכמה מקומות ימצא זה הבקי בו ע"כ בתופן דהעולה מן האמור דאין ראייתו אשר הביא מהבית דירושלמי ראיה לגמ' דילן. וגם הכלל בעצמו קשה לשמוע. ועל מילתא כדנא תמה הרשב"א ז"ל בחידושיו לבתא דף ד' ב' על הרמב"ם וכתב בזה הלשון ואם בעלי הגמ' לא סמכו ע"ז להקשות ממנה לר' יוחנן איך נסמוך עליה לדחות דברי ר' יוחנן דהלכה כמותו בכל מקום לגבי רב ושמואל וכ"ש לגבי רב יהודה תלמידם ע"כ וע"ש וכן מצאתי עוד למוהריק"א בב"י יו"ד סי' של"ד ס"ט שכתב וז"ל ול"ג דכיון דלא פשטוה בגמרא מהנך בריתות היכי נפשוט אנן וכו' ע"כ והכנה"ג בי"ד סימן קמ"ב הגהות הב"י אות ל"ג כתב על הרמב"ם דמאחר שירושלמי ובגמרתנו לא פירשו כן מה כחו של הרמב"ם לפרש שלא כפירושם ע"כ. וכיוצא בזה תמצא עוד בפר"מ א"ח סי' ק"י ס"ב ובמים חיים שלו דף כ"ז ג. ובשו"ת זרע אברהם חלק י"ד סי' ל"א דף קכ"ה ד' כתב וז"ל אנו רבינו ז"ל אמורא הוא לחדש חידוש מה שלא נאמרו בגמרא מעולם לא שמענו זה כי הוא מעתיק מ"ש בגמרא ולא יצה ימין ושמאל כנודע למורגל בחבורו ע"כ וע' ע"ש דף קכ"ט ד' ובהר"מ די בוטון רש"י נ"ו וכן מצאתי תו לרש"ל בש"ש לקמא שבפ' המובא סי' י"ג תמה על הרא"ש דאיך על בעיא שנשאלה בחיקו בש"ש כתב בתמרא וכו' דמי הוא זה שיכול לפשוט מה שנתתם בתלמוד בחיקו והסכים עמו תפארת שמואל שם וכן תמה על הרע"ב המו"ט בזבחים פרק י' משנה ו' יעו"ש. ולא ולמד עוד ממ"ש הרדב"ז ז"ל בס' יקר תפארת בפרק י"א מהלכות ביכורים הילך לשונו. ועדיין אני אומר שאין בזה כח שום חכם או גאון לפסוק הלכה כנגד מה שפסק התלמוד בהדיא או כנגד מה שפסק א' מן האמוראין אם אין עליו חולק וכ"ש הכא דתתם תלמודא ורב יהודה פסקו הלכה כשמואל עכ"ד:

ג אע"ג שאין דרך הרי"ף והרא"ש להביא כל הדין הבלתי נהוג בלתוד אבל אם בכתבם הדין הנהוג כתבו אגב ארחייהו איזה פרט שאינו נהוג אין זה מיתה דכיון דמילתא אגב אורחיה היא לא חשו וכתבוהו אע"ג דלא נפקא מינה מידי אחידנא. כנה"ג י"ד סי' כ"א וכ"כ בשיורי ריש כללי הפוסקים בשם מעדני מלך ועיין כנה"ג א"ח רסי' ו' ובס' דינא דחיי שלו חלק ב' דף קי"ג א' מוכח דלפעמים מביא הרי"ף דין הבלתי נהוג משום דאיכא למילף מינה איזה דין או חידוש לדבר הנהוג ע"ש:

ד כל שלא פירש הרי"ף ז"ל דאותו מיקו לאומרא אע"פ שכתב ולא איפשיטא דעתו לומר דנקטינן לקולא. כ"כ הכנה"ג א"ח סי' ק"ם בשם רבינו יונה והרא"ש ושה"ג:

ה אין דרך הרי"ף להעתיק בריתות דלא הוו כהלכתא אע"פ שיש ללמוד מהן איזה דין אחר מחודש כיון דבמאי דקמיירי הבריתא ליה הלכתא כוותה פר"מ א"ח סימן תק"א סק"ג:

ו **לפעמים** אומר הרי"ף ז"ל ת"ר על מוספתא לפי שקוף אותה מוספתא החכרה בתלמוד ולפיכך לא חש להזכירה בשם מוספתא. ש"מ על ב"מ דף י"ח ח':

ז **דרך** הרי"ף והרא"ש להביא ומביא אידך אע"ג דלא נפקא מינה מידי לענין דינא מן שמי הברייתות. התוי"ט בס' פלוגתא מריפתא דפ' יש נוחלין דף ל"ד ד':

ח **כשהרי"ף** ז"ל כותב וגאון פסק כפ' ולא אמר ומסתברא כוותיה אלמא לא מסתבר ליה כפסקא גאון. הרא"ש ז"ל פ' השולח סי' כ"א בשם הראב"ד והביאו מוהר"ש אלגאזי בס' גופי הלכות כלל קכ"ג וחזר ושנאו בכלל תס"ת. אך מצאתי להרשב"א ז"ל בחידושיו לגיטין שם דפליג בזה על הראב"ד וכתב דהרי"ף ז"ל כוותיה דגאון ס"ל מדכתב ליה סתם ולא פליג עליה ע"כ ואחריו נמשך הש"ך בח"מ סי' שפ"ו ס"ק י"ב ע"ש. ומן התימה על מוהר"ש אלגאזי שלא הזכירו. ועיין שם בחות הלבן כלל כ"ה שעשה עצמו כאילו לא ידע הך כללא דכיל לן בשם הראב"ד והקשה על הרי"ף מיניה ומיה והאחד הוא ממ"ש בע"ז בשם גאון ומעיקרא קושיא ליתא לפי זה הכלל ומה גם דלפי דברי הרשב"א דפליג אהך כללא הכל ניחא עם מ"ש הכנה"ג בי"ד סי' קי"ב הגהות הב"י אות ס"ג יעש" דאין כאן מקום להאריך בזה. ואעיקרא דדינא לולי דמסתפינא לדבר במקום גדולים הוה אמינא דלדקו בזה דברי הרשב"א מכמה טעמי. חדא דעל הרוב אין דרך הרי"ף לכתוב ומסתברא כוותיה אלא כשמביא שתי דעות איכא מאן דפסק הכי ואיכא מאן דפסק הכי כמו שמצאנו אליו ז"ל בפ' התקבל גבי אין האשה עושה שליח לקבל גיטה מיד שליח בעלה וכן בפ' האיש מקדש גבי נתקדשה לדעת אביה ובפ' חולין וכן בכמה דוכתי אחרינו וברור הוא למורגל בהלכותיו. אך כשכותב סברת הגאון בסתם. ולא גילה דעתו להפך מה צורך לומר להכי מסתברא פשיטא שדעתו כן הוא מדלא פליג עליה. ואדרבה אל לאידך גיסא דכל עוד דלא קאמר ואנן לא ס"ל הכי ש"מ דהכי ס"ל. ותדע שכן הוא דהא בפ' אין עומדין גבי טעה בשלא רשאוות כתב על דברי גאון ואנן קשיא לן האי מימרא דגאון וכו' וכן שם בפ' אלו דברים גבי גר ומזון וכו' איכא מרבוותא וכו' והא מילתא ליתא וכו' ועוד בפ' התקבל גבי בעל אומר לפקדון וכו' מצינו להרי"ף ז"ל שכתב ופסקו רבוותא הלכתא כרב הונא ואנן לא ס"ל הכי אלא הלכתא כרב חסדא וכו' ואכתכן תו הכי בסוף פ' השותפין גבי גוד או איגוד שכתב איכא מאן דמוכח מכאן וכו' ואנן לא ס"ל הכי. וכן בפ"ק דתענית חזינן לגאון דקאמר הכי וכו' ואנן מסתברא לן דה"מ וכו'. הא קמן דהיכא דלא ס"ל כאותו דעת דמייתו אומרו בפי' ואם כדברי הראב"ד לא היה צריך לאומרו כיון דבסתמא נמי לא מסתבר ליה וכן מצאתי להנ"י סוף פ' השואל דעל פי' שהביא שם הרי"ף משמיה דגאון ולא קאמר עליה ולא מידי כתב בשם הרגב"ר שהוא דעת הרי"ף יע"ש וכ"כ עוד כיולא בזה בסוף פ' השותפין על מ"ש שם הרי"ף ופסקו רבוותא כרשב"ג משום דמסתבר טעמיה ע"ש. ובפ' זה בורר דף רס"ט ב' דכתב ופסק הרב וכו' על כיולא בהא. ועיין עוד בהר"ן פ' השולח גבי עבד שנשבה ופדאוהו שעל מ"ש שם הרי"ף וחזי לגאון דקא פסק וכו' כתב הוא ז"ל והרמב"ן ז"ל העמיד דברי הרי"ף וכו'. וכן מצאתי להכ"מ פ' מ' מהלכות עבדים הלכה ט"ו שכתב וז"ל ונראה ממ"ש הרשב"א והר"ן בשם הרמב"ן שהם סבורים שהרי"ף סובר כדברי הגאון דהלכה כרבנן וכו' עד וכך הם דברי רבינו ע"כ ועיין עוד הגהות אשרי פ' ב' דחולין סי' מ' שכתב כך פירשו הי"ג ואלפס ורבינו חננאל בדין שכתב שם הרי"ף איכא מ"ד ולא כתב עליה ולא מידי ע"ש. נמצא אתה למד דהר"ן והנ"י והרמב"ם והרמב"ן והגהות אשרי אין להו כשיטת הרשב"א דהיכא דמביא הרי"ף דברי גאון ולא פליג עליה משמע כן הוא דעתו וכדברי הרי"ף משמיו להו ותו דלא בדעת הראב"ד גופיה לא מצינו למיקס עליה שפיר דהא בתוכו הדין עצמו דעבד שנשבה ופדאוהו דעלה אמרה הראב"ד למילתיה דשכתן שכתב איהו גופיה הכך זה בהשגותיו על הרמב"ם שהרי בפ"ז מהל' חובל ומזיק וכן בפמ"י מהל' מלוה ולוה כתב שהרי"ף פסק כרבנן והיינו משום דלא הוה ליה גרסת הרי"ף שלפנינו דבהדיא פסק כרשב"ג וליף לה ממאי דכתב הרי"ף לעיל מיניה וחזינן לגאון דקא פסק הלכתא כרבנן וכמ"ש הש"ך בסי' שפ"ו ס"ק י"ב ע"ש ודוק וכיון שכן לא שבקינן דעת הרשב"א ודעמיה דבריה לן מקמי דעת הראב"ד דאיכא לאתפוקי אהי מיניהו אמרינן. גם להרא"ש ז"ל מצאתי לו הכך זה בפ' לולב וערבה שכתב הרמב"ם פסק כר' אמי ורא"י פסק כרב חסדא וכן מסתבר דרב חסדא דאמר משמיה דר' יאמר קבלה מיניה מדלא פריש גמ' דפליג עליה והוה ליה ר' אמי חד לגבי תרי ע"כ הרי דלף בתמורתי אים ליה להרא"ש ז"ל דאומר דבר בשם אומרו מסתמא הכי ס"ל כל עוד דלא פריש גמ' דפליג עליה. וכ"כ רש"י בחגיגה י"ט ב' דמדקאמר ר' יהודה מאיר היה אומר ולא פיש ואני חולק עליו לומר כך וכך ש"מ דר' יהודה כר"מ ס"ל ועיין בכללי התלמוד שלו אות הוי"ו שהארכתי בזה וכתבתי שאפשר שגם הרמב"ם אים ליה הכי יע"ש. ועיין עוד שאריה יוסף נחיב המצוה דף ל"ד ב' שכתב וז"ל פי' מורי הבדל אחר שבאומר אר"פ אר"פ שיש הם באותה סברא אבל כשאומר משום לא ס"ל וכו' ואי לאו דמסתפינא אמינא דהתם משום קושיא הוא דקאמר הכי הא בכל מקום שתם שניהם שיש עכ"ד. וכן נלע"ד להוכיח עוד מן הש"ס דפ' המניח כ"ט ב' אמרינן מתניתין דר"א הוא דאמר חייב דאר"א משום ר' שמעאל וכו' מתניתין ע"כ. מבואר שפיר דמסתמא כל האומר דבר בשם אחר הכי ס"ל אם לא שחולק עליו בפי' ועיין כ"מ פ' ג' מהל' מ"א שעל מ"ש שם הרמב"ם הלכה י"ד הורו מקצת הגאונים וכו' כתב הוא ז"ל משמע שכך היא דעת רבינו שאל"כ הוה ליה להביא דברי החולקים עליהם ע"כ ועיין ב"מ מ"מ: סי' קס"ג וסי' ל"ג ס"ה וסי' רל"ז ס"ו ובי"ד סי' ט"ל קל"א ובמיוחס משפט דף פ"ה ג' ובכנה"ג ג"מ סי' מ"ד הגה"ט אות י"ז ודון מינה ואוקי באתרין דכפי הנלע"ד הדין עם הרשב"א דכל עוד דהרי"ף לא פירש ואנן לא ס"ל הכי דברי הגאון הן הן דבריו. וכן יש להוכיח עוד מהא דאיתא בפ"ק דסוטה דף ב' ג"ר יוחנן משום רשב"י וכו' ור' יוחנן דידיה אמר וכו' וכן מצינו תו בפ' האיש מקדש מ"ב ג' ובמרא ו' ב' וב"מ ט"ל ג' ג"ר נחמן אמר שמואל וכו' ור' נחמן דידיה אמר אלמא דכל עוד דלא קאמר ש"מ דפליג עליה מסתמא כיון דאמרה משמיה כוותיה ס"ל ועוד עיין בפ' ערף בקלפי מ"ג ב' דא"ר יוחנן משום ר"ש בן יהוצדק וכו' ואני אומר וכו' וכן בב"מ מ"ג ב' ובע"ז י"ז ג' ובפרש"י פ"ב דחגיגה י"ט ב':

ט **נראה** שבכל מקום שכתב הרי"ף והגאון אמר או וכ"כ הגאון היינו רב האי גאון. וכן נראה מדברי הגהות מיימוניות בפ"ה מהל' ברכות שכתב שם וכו' וכן פי' רב אלפס בשם הגאון דהוא רב האי ע"כ ומן הראב"ד בס' פלוגתא דרב האי גאון. ומשמע דס"ל להרי"ף כרב האי מדהזכיר מי הוא בעל הסברא ההיא ולא הזכיר בעל הסברא האחרת. דרשה ח"מ סי' ט"ל ס"מ לדעת הימוקי יוסף בס' זה בורר:

יא **כל** היכא דחזינן שמביא האלפסי שאר מילי מהך דינא דאיתמר בלא פלוגתא והשמיט איזו מילי ב"מ דסבר דלאו הלכתא היא. מהרא"י בכתבי סי' רל"ט:

יב **כל** משובה שנכתבה בשם הרי"ף ז"ל אין לנו להסתפק אי חתים עליה או לא דאלמ"ה לא נחת מקום לסמוך על שום תשובה מתשובות הגאונים דהא לא חתים שמייהו עליה. אלא כך הם עיקרן של דברים כל תשובה שאינה חולקת בהדיא על התלמוד נסמוך עליה אע"ג דלא חתים שמיה עליה וכל תשובה שהיא חולקת על התלמוד או על א' מהכללים המסורים בידינו לא סמכינן עליה. הרדב"ז ח"ב סי' תקנ"ט והרמב"ן בתלחמותיו פ' היאך כתב דאין לסמוך על התשובות המצאות בשם הרי"ף אלא אם כן הוחזקו:

יג **דרכו** של הרי"ף ז"ל בכתה מקומות לתקן לשון המשנה ולקצר בדבר שהוא מסכים אל האמת. רדב"ז ח"ב סי' תקפ"ד:

יד **מסורת** היא בידינו דאין לך שום מפרש שיאמר כלומר או פי' אלא כשאפשר לפרש פי' אחר ובא לשנות אותו או שהוקשה לו שום קושיא ואומר כלומר או פירוש נתרץ הקושיא היא כ"ש הרי"ף שדרכו להעמיק לשון התלמוד שאינו אומר כלומר או פירוש אלא כשהדברים סתומים או שאפשר לפרש פירוש אחר ואותו הפי' אינו מתיישב שייר כנה"ג ח"ח סי' תקמ"ג:

טו **הרי"ף** בעל השערים הוא בן בנו של רב אלפס. שו"ת מהר"ם מרוטנבורק סי' קל"ה ושם בסי' רי"ט כתב וז"ל שוב קבלנו שאותו שיבד השערים היה שמו ר' יצחק בר ראובן ורבינו האלפסי שעשה המיצור היה שמו ר' יצחק בר יעקב והיה אבי אביו של בעל השערים וכ"כ בהגמ"י בתשובות דשייכי לס' משפטים סי' מ"ח וב"ח ע"ש. ובכן אין כאן קושיא ממ"ש בב"י ח"מ סי' קע"ו ס"ח שהרי"ף סותר את דבריו ממ"ש בשערים למ"ש בהלכות כיון שהרי"ף לחוד ובעל השערים לחוד. כן מצאתי בספר קורא הדורות דף ז' ג' ועיין מגילת ספר דף נ"ז ג' וב"ט ג' מהעשין וכ"כ נחיות משפט דף רל"ט ג' וכ"כ בעל נמת דוד דף ט"ל ב' ובשלטי הגבורים דמרדכי פ' הכותב דף תקמ"ג בשם הגמי"י וע"ש במרדכי כי פעם ושתים נתעלם זה ממנו ועיין עוד ראש יוסף סי' ע"ב סי"ד שהוא ז"ל והמרדכי לא כוונו בזה אל האמת ועיין בנה"ג שם בח"מ סי' קע"ו הגהות הב"י אות ג"ן ובספר עיטור סופרים דף קל"ב ג' דגם מייהו אשתמיט כל זה והוא פלא:

טז **דרך** רב אלפסי ז"ל הוא להביא אוקימתא שנאמרה בגמרא לדברי הכל לישב לכל לשון המשנה ואחר כך מביא דברי האמוראים שהלכה כמותם ואף כאן לא הזכיר דברי רב יהודה לפי שהם הלכה אלא שהביא האוקימתא שאמרו בתלמוד גם לדבריו והביא דברי ר' יוחנן לקבעם הלכה. כן ראיתי להריטב"א בחדושיו לע"ז שנדפסו בס' אורייתא מליאתא דף י"א ג':

יז **אין** לתמוה אם לפעמים לא יסכים מ"ש הר"ן בחדושי הלכות עם מ"ש הוא עצמו בחדושי התלמוד כי אפשר שאחרי שכתב חידושי התלמוד נתישב טפי בדבר ונתחווהו הדברים בעיניו וכמ"ש הר"ן גופיה בסוף פ' כל הצלמים מהרמ"ם קונטרס המודעות דף ל"ח ב' ואף אנו נאמר כן אם לא יסכים עם מ"ש בחשובותיו ולא כמו שעלה על דעת הרשא יוסף בח"מ סי' תס"ז בסי"א דאפשר דתרי הר"ן הוו חד שמפרש על הלכות הרי"ף וחד ההוא דכתוב בחשובות דליתא דמפרש ההלכות הוא הוא אשר חבר התשובות וכמו שתמצא בספר קורא הדורות דף כ"ו ח':

יח **אינו** מן המיתה אם נמצא לפעמים להר"ן ז"ל שפירש איזה פירוש ובמקום אחר לא בחר בחותו פירוש ופירש בחופן אחר כי זהו מנהגו של הר"ן ז"ל להעמיק פירוש רש"י בסתם אף שבמקום אחר גלה דעתו שאינו חפץ בחותו הפירוש. פר"ח י"ד סי' ס"ח ס"ק ה' ובא"ח רש"י תע"א ובד אהרן על א"ח רסי' שכ"ג ובמרכבת המשנה שלו דף ע"ו ג' ועיין מהר"י הלוי סי' נ"ג דף ק"ט ב' שכתב כיולא בזה על הר"ב התרומות:

יט **האמת** הוא שפירוש ב"ק אשר סביב הרי"ף הוא מהימוקי יוסף ולא מהר"ן. ואף שמצוין עליו בדפוס שהוא מרבינו נסים שקר ענה בעל הדפוס שאינו אלא מהנ"י וזה ברור למורגל בדברי הנ"י והר"ן ז"ל. שהרי הר"ן ז"ל מעולם אינו מביא לא דברי הרא"ש ולא דברי הריטב"א אבל הנ"י מביאן וכן הוא בב"ק וכן דרכו כשהוא מחדש איזה דבר הוא כותב אמר המחבר וכו' אבל אין זה דרך הר"ן ז"ל דוק ותשכח והן הן עדיו שפירוש ב"ב ג"כ הוא מהנ"י ולא מהר"ן וטוף על זה שמביא דברי הרגב"ר בשמו כאשר נראה בפ' חזקת הבתים בדין מודעי דגיטא ודמתנתא והרי זה ברור. שו"ת מהר"ר יצי אשכנזי סי' נ"ב ואני הכותב מוסיף שקודם זה הזכיר עוד להרגב"ר שם בפ"ק ד' קנ"ח ג' וב' וקנ"ט ג' וק"ס ג' וקס"ד ב' וקס"ה ג' וב' וקס"ו ג' ע"ש אלא דפליאה דעת ממני כיון דהפירוש דתלתא בני מהנ"י אינון למה הרב"י בח"מ מזכירן תמיד בשם הר"ן. ועוד אני מוסיף שפירוש מועד קטן על הרי"ף אף שהמדפיסים ליינו עליו הר"ן אינו אלא מהנ"י ולמדתי לומר כן מטעמיה ומנוקיה דהרב מוהרל"א המזכר דאשכחנא ליה בר"פ מי שהפך שהזכיר דעת המ"מ ואין זה דרך הר"ן ושם בשלהי הפ' מצאתי שכתב אמר המחבר וכו' וכן בפ' אלו מגלחין דף שפ"ד ב' ראיתי שאמר וכתב המחבר כמו שרגיל לכתוב הנ"י כמובא למעלה. שוב ראיתי לאחרן מוהריק"ש ז"ל שבב"י א"ח רס"י תק"ל ובי' תקל"ז ותקנ"א הזכירו בשם נ"י ושמח לבי גם אני. וכן מצאתי עוד בספר מיקוני הרי"ף כ"י להרב די"ל ויקי"ו שגם הוא קרא בשם נ"י. גם בהרי"ף שלי המוגה מכמה רבנים קדמונים מצאתי שהגיהו נ"י במקום הר"ן וכתבו בגליון בזה הלשון. כן כתב מוהריק"ש בא"ח רס"י תקל"ו ודבר הייכר לעין הוא כי לוקח לו לשיטתו מהרא"ש ומהמ"מ כמפורש למעיין שם ע"כ. ועצלה דבר זה מעיני הר"ב שלחן גבוה שהרי בא"ח סי' תקנ"א ס"ק כ"א על מ"ש שם הרב"י וי"ש פירש בפי' אלו מגלחין דגיהוץ הייגו וכו' כתב עליו מיהו ח"ל ומ"ש בשם נ"י טעות סופר הוא דנ"י ליכא במועד קטן אלא הר"ן הוא וליתא דאין כאן טעות סופר כלל. ובדקדוק אמיתי ונכון נאמרו הדברים:

כ **על** הרוב דברי הר"ן ודברי הרא"ש שוים הם בפרט כשמפרשים שניהם דברי התוס'. דרשה ח"מ סי' רנ"ג סל"ב:

הלכות

רב אלפס

הלכות פסוקות הנכללות בתלמוד בבלי אספן וקבצן וחברן בלשון התלמוד

רבינו יצחק בר יעקב אלפסי ז"ל

עם

שערי שבועות

כולל עשרים שערים בדיני שבועות

מאת רבינו **יצחק** בר **ראובן** ז"ל

(בן בנו של הרי"ף)

(ונקראו גם בשם **שערים דרב אלפסי**)

הלכות רמב"ן

למסכת נדרים, יחד עם **הלכות הרי"ף**

(שנוספו למס' זו, אשר לא נדפסו בספרי הרי"ף דפוסים הראשונים)

גם **הלכות הרמב"ן לחלה ובכורות**

שהשמיטם הרי"ף מהלכותיו.

עם פסקי

רב מרדכי

כוללים כל דיני התלמוד ושיטות רש"י ותוספות מסודרים בקצור נמרץ בסברות וחדושי דינים על סדר הלכות האלפסי

מאת רבינו **מרדכי בר הלל אשכנזי** (רינוס) ז"ל

עם הגהות מרדכי, וציוני ההלכות על סדר ציוני הלכות רב אלפס.

ועל פניהם מסביב יאירו המאורות הגדולים המה:

א. פירוש רש"י ז"ל להלכות הרי"ף (לקוח מפירושו להתלמוד)

ב. רבינו יהונתן בר דוד הכהן ז"ל מחכמי לוניל, להלכות הרי"ף מסכת עירובין.

ג. רבינו יונה (החסיד) גירונדי ז"ל, למס' ברכות (חברם תלמיד מתלמידיו המובהקים, ויש אשר יזכרוהו בשם **תר"י**).

ד. רבינו נסים בר ראובן ז"ל (הר"ן), לסדר מועד, ולמס' כתובות, גיטין, קדושין, שבועות, ע"ז, מכות וחולין.

ה. נמוקי יוסף לרבינו **יוסף בר חביבא** ז"ל, למס' [מו"ק], יבמות, ב"ק, ב"מ, ב"ב וסנהדרין, ולהלכות קטנות של הרי"ף, ולהלכות נדרים להרמב"ן.

ו. ספר המאור לרבינו **זרחיהו הלוי בר יצחק** ז"ל (הרז"ה), כולל השגות על הרי"ף. (ולסדר נשים ונזיקין יקרא **המאור הגדול**, ולסדר מועד יקרא **המאור הקטן**).

ז. מלחמות ה' להרמב"ן ז"ל, על השגות בעל המאור הנ"ל.

ח. פירוש **רבינו יום טוב בר אברהם אשבילי** ז"ל (**הריטב"א**) על הלכות נדרים להרמב"ן.

ט. לקוטי הרא"ש להלכות קטנות של הרי"ף.

י. שלטי הגבורים (על הרי"ף והמרדכי) **להג"מ יהושע בעז לבית ברוך** ז"ל, כולל תוספות הלכות וחלוקי דעות והשגות על הרי"ף מגדולי הפוסקים, גם **חדושי הריא"ז** לרבינו **ישעיה די טראני האחרון** ז"ל.

יא. חדושי אנשי שם (להרי"ף והמרדכי ושערי שבועות) כוללים חדושי **מהר"ם טיקטין** ז"ל ומהר"ן **שפירא** ז"ל **שארית יוסף** להג"מ יוסף בר מרדכי גרשון כ"ץ ז"ל מקראקא, **ודרך תמים** (מס' תמת ישרים) (כולל הגהות **מהרבה גאונים** ומכללם **הגהות רבינו בצלאל אשכנזי** בעל שמ"ק **והאר"י ז"ל**) **וגדולת מרדכי** להג"מ ברוך בר דוד גנעזן ז"ל.

יב. הלכות יום טוב להג"מ **יום טוב** (מהרי"ט) **אלגאזי** ז"ל, כולל באור עמוק על הלכות חלה ובכורות להרמב"ן ז"ל.

יג. מעשה אילפס הגהות על הרי"ף והמרדכי להג"מ מרדכי זאב הלוי איטינגא ז"ל, וגיסו הג"מ יוסף שאול הלוי נאטאנזאהן ז"ל אבד"ק לבוב (בעלי מפרשי היס).

יד. באור מרדכי (להלק"ט מהמרדכי) להג"מ מרדכי בנעט ז"ל אב"ד ור"מ דק"ק ניקלשבורג והמדינה.

טו. גליון מהרש"א הגהות הג"מ שלמה איגר ז"ל אבד"ק פוזנן.

טז. פעולת שכיר הגהות הג"מ ישכר בער בהג"מ תנחום ז"ל, זקן ההוראה בווילנא.

גם נלוו עליהם **עין משפט, נר מצוה, ותורה אור, וציוני מראה מקומות בהר"ן וג"י,**

וכל סימני הדינים המצוינים ברב אלפס על סדר א"ב נסדרו (נקוצרים מיוחד בחלק האחרון של הרי"ף) על סדר הלכות המיימוני ז"ל, גם הדפסנו עמו

תוספתא

עם **הגהות הגר"א** מווילנא ז"ל, ופירוש **מנחת בכורים ומצפה שמואל** להג"מ שמואל אביגדור ז"ל אבד"ק קרלין.

הכל כמו שנדפס באלפס שי"ל בדפוסנו בשנת תרכ"א.

ועל כל אלה הוספנו **עשרים וחמש הוספות חדשות נכבדות** ומפורשות בשמותיהן מעל"ד

כוללות פירושים חדושים והגהות **מרבנן גאוני קדמאי ובתראי** רובם היו גנוזים עד כה **בכתבי יד** ועין הדפוס לא שזפתם עוד.

ואלה ההוספות החדשות

אשר הוספנו באלפס הזה על כל ספרי האלפסי זולתו (רובם היו גנוזים עד כה בכתבי יד ולא שופתם עין הדפוס עוד):

א. העתקות פירוש הרי"ף לשלש הלכות חמורות במסכת כתובות והלכה אחת במס' שבועות, שפירשן בלשון ערבי (והזכירן הרי"ף בהלכותיו בפ"י דכתובות ובפ"ז דשבועות) ונעתקו בעברית בס' תמים דעים סי' רי"ח רי"ט ר"כ, ובשו"ת הרמ"ע מפאנו סי' קכ"ז קכ"ח קכ"ט.

ב. [כתב יד] ספר **מאה שערים** לרבינו **יצחק בר אבא מרי** ז"ל **ממארשיליא** (בעל העיטור) [ונזכר בשה"ג ח"ב אות מ' סי' ב' לכ"י קדמון ישן נושן] כולל דעות וסברות לרבנא אלפס ז"ל בסדר נשים נזיקין.

ג. [כ"י] **שיטת ריב"ב** לרבינו **יהודה בר ברכיה** ז"ל (בן אחיו של הרז"ה בעל המאור) פירוש על הרי"ף למסכת ברכות, ר"ה, יומא, סוכה, ביצה, מגילה, מו"ק ותענית.

ד. השגות הראב"ד ז"ל על הרי"ף והמאור (מספר תמים דעים ומספר כתוב שם מכ"י).

ה. ספר הזכות להרמב"ן ז"ל ליישב השגות הראב"ד על הרי"ף (ויש יכנוהו בשם **מחסה ומגן**).

ו. הגהות הרמ"א ז"ל על המרדכי, נעתקו מכי"ק מעל גליון המרדכי, ונדפסו באלפס דפוס זיטאמיר.

ז. בגדי ישע לרבינו **ישעיה** ב"ר **אברהם הלוי הורוויץ** ז"ל (בעל השל"ה) על המרדכי לסדר מועד.

ח. [כ"י] **הגהות הב"ח** לרבינו **יואל** ב"ר **שמואל סירקש** ז"ל אבד"ק קראקא (בעהמ"ס בית חדש) על הרי"ף והמרדכי, גם בקצת מקומות בתוספתא. נעתקו מכי"ק מגליון האלפס שלו אשר תקנו והגיהו וחידש בו חדושים רבים, ונדפסו גם חדושיו בתוך הגהותיו הנ"ל.

ט. [כ"י] **הגהות חות יאיר** להג"מ **יאיר חיים** ב"ר **משה שמשון בכרך** ז"ל (בעה"מ שו"ת חות יאיר). נעתקו מכי"ק מגליון האלפס שלו, נוספות על אלה שנדפסו מהן באלפס דפוס זיטאמיר.

י. חדושי הג"מ **אפרים נבון** ז"ל (בעה"מ שו"ת מחנה אפרים) להרי"ף והמרדכי סדר נזיקין.

יא. קצור פסקי רבינו יונה ורבינו נסים וני" נקרא **לוח הדינים אשר בר"ן. וקצור פסקי המרדכי** נקרא **לוח הדינים אשר במרדכי** חוברו ע"י הג"מ יוסף אוטילינג ז"ל (יקירי המציאות מאד, ולא נדפסו רק פ"א באלפס ובמרדכי ד' ריווא די טרינטו שי"ח-שי"ט).

יב. טל אורות להג"מ **יוסף ן' גויא** ז"ל נלקטו ממנו באורים על המרדכי.

יג. [כ"י] **הגהות אלפס ישן** נמצא בכ"י ישן על גליון האלפס ד' קושט' רס"ט וד' ריווא די טרינטו שי"ח והדפסנום על הגליון בשם **הגא"י**.

יד. [כ"י] **הגהות ממרדכי ישן** נמצאו בכ"י ישן על גליון מרדכי דפוס ריווא די טרינטו שנת שי"ט והדפסנום על הגליון בשם **הגהות ממ"י**. גם הצגנו בתוכן הגהות מס' **גדולת מרדכי** (מלבד חדושיו שמובאים בחדושי אנשי שם).

טו. באורי מרדכי להג"מ **מרדכי בנעט** ז"ל הנ"ל. קיצור מבאורו הרחב למרדכי מסכת ברכות ופרק עובי פסחים.

טז. הגהות הג"מ **אפרים זלמן מרגליות** ז"ל מבראדי.

יז. [כ"י] **הגהות** הג"מ **יעקב צבי יאליש** ז"ל מדינוב (בעהמ"ס מלא הרועים וכו').

יח. חדושי מהרמ"ז לפי' רבינו יהונתן, מהג"מ **משה זאב** ב"ר **אליעזר** ז"ל אבד"ק ביאליסטאק (בעהמ"ס מראות הצובאות וכו').

יט. [כ"י] **קרני ראם** הגהות להג"מ **אהרן משה טריבש** ז"ל אבד"ק יאסי (בעה"מ שו"ת תועפות ראם וכו') נוסף על הנדפס בלבוב.

כ. [כ"י] **מלאכת יום טוב** להג"מ **יום טוב ליפמאן** ז"ל אבד"ק קאפולי (בעהמ"ס קדושת יו"ט) הגהות לסדר נשים נזיקין.

כא. [כ"י] **בן אריה** להג"מ **זאב בן אריה** ז"ל אבד"ק גאלדינגען וטעלז.

כב. [כ"י] **נמוקי הגרי"ב** להג"מ **יהודה בכרך** ז"ל אבד"ק סיניי.

כג. [כ"י] **חדושים והגהות** מהג"מ **שמואל מרובזעויץ** ז"ל מ"ץ דמאהליב (העתיקם הרד"ל ז"ל בעצם כי"ק).

כד. כללי הרי"ף ורש"י והר"ן ומרדכי להג"מ **מלאכי** ב"ר **יעקב הכהן** ז"ל מספרו **יד מלאכי**.

כה. [כ"י] **גליון אלפס** כולל **מראה מקומות** לדברי הרי"ף ונושאי כליו, ושנויים בין גירסאות הרי"ף ונו"כ לגי' תלמוד בבלי וירושלמי במקום שיש נ"מ גדול ביניהן, והגהות והערות בסוף האלפס, מאת הג"מ **שניאור זלמן שליט"א** אבד"ק גאלדינגען.

ולתוספת התועלת הדפסנו את ספר המאור, מלחמות ה', השגות הראב"ד, וספר הזכות להרמב"ן כ"א במקומו הראוי לו על הדף.

ואלה אשר הוספנו על התוספתא

כו. אור הגנוז כולל נוסחאות שונות ע"פ תוספתא שנכתבה בשנת ד"א תתנ"ו (ונדפס כש"ם ווין תר"כ).

כז. נוסחאות כתבי יד הרבה נוסחאות שונות וחלופי גרסאות מתוספתות **כתבי יד עתיקים** שנמצאו בבתי עקד הספרים.

כח. מגן אברהם באור לתוספתות **מסדר נזיקין** מאת הג"מ **אברהם אכלי הלוי** ז"ל **מקאליש** (בעהמ"ס מגן אברהם על או"ח).

כט. חסדי דוד באורים וחדושים מספר **חסדי דוד** להג"מ **דוד בר יעקב מארדו** ז"ל.

ולהגדיל תפארתה הדפסנוה **באותיות מרובעות**.

גם הדפסנוה **בחוברות מיוחדות**, באופן שתוכל להיות נלוה אל הש"ס לכל מסכת השייכה לה, כי זה מקומה הראוי לה.

כל אלה נקבו בשער האלפס לחלקיו הראשונים בתוצאה הראשונה, אולם אח"כ הוספנו על כל אלה גם אלה ההוספות, ה"ה:

לאלפס

ל. [כ"י] **נוסחאות כ"י** מספר **נמוקי יוסף** למסכת יבמות (ע"פ כ"י שנכתב בשנת ר' לאלף הששי).

לא. **הגהות מהר"ם טיקטין** ז"ל על המרדכי.

לב. **הגהות הגאונים** למרדכי סדר מועד מאת הג"מ **ישראל** בהג"מ שכנא ז"ל, והג"מ **צבי הירש שור** ז"ל.

לג. [כ"י] **חשק שלמה** להג"מ **שלמה הכהן** שליט"א מו"ץ דווילנא.

לד. [כ"י] **מראה מקומות** במרדכי (מלבד המ"מ שכתב הרמ"א ז"ל).

לתוספתא

לה. [כ"י] **באור הגר"א** ז"ל לתוספתא סדר טהרות על פי הנוסחא הישנה (נעתק ע"י **הרד"ל** ז"ל מכ"י תלמידו של הגר"א הג"מ **בונים** ז"ל משקלאוו).

לו. [כ"י] **הגהות הגר"א** ז"ל לתוספתא זבחים.

לז. **הפירוש זר זהב** נדפס **בשלמות** כמש"נ בספר טהרת הקודש.

לח. [כ"י] **מארי דמתניתא** פירוש על תוספתא עירובין מהג"מ **יעקב כהנא** ז"ל מווילנא (בעהמ"ס גאון יעקב).

לט. [כ"י] **מראה כהן** לתוספתא סדר קדשים מהג"מ **בצלאל הכהן** זצ"ל מו"ץ דווילנא (בעהמ"ס ראשית בכורים).

מ. [כ"י] **פירוש לתוספתא פסחים** להג"מ **יונה** ב"ר **גרשון** ז"ל מווילנא.

ועל כל אלה נוספה בו הגהה כפולה ומכופלת מדוייקת ומזוקקת שבעתים

ע"פ **נוסחאות ישנות** וע"פ **ספרים מדויקים מדפוסים היותר קדמונים** ספרים יקרי המציאות, כמו: אלפס ומרדכי דפוס קושטנטינא רס"ט (ואברכ"ם) (הוא הראשון שנדפס בעולם) ודפוס סביוניטה שי"ד (ועל גליונותיו כתב הב"ח ז"ל בכי"ק את הגהותיו וחדושיו הנ"ל) ודפוס ריווא די טרינטו שי"ח אשר הוגה ע"י הג"מ יוסף אוטילינג הנ"ל, ודפוס קראקא שנת משי"ח, אשר הוגה ע"י מהר"ם טיקטין ז"ל, ואלפס (בלי מרדכי) ד' אמשטרדם שנת תב"א (ועל גליונותיו כתב בעל חות יאיר ז"ל בכי"ק את הגהותיו) ועוד הרבה ספרים כאלה יקרי המציאות מאד.

הקדמה

אמר צעיר התלמיד יהושע בעז בר שמעון בר אברהם בר ש"ט למשפחת ברוך מגרוש קטלוניא.

בראשית כל דבר. בה' אהלל דבר. כי הוא פותח ומשביע אוכל ובר. אליו אתפלל חסדו עלי יגבר. יהיו לרצון אמרי פי ואחר אדבר.

עלינו לשבח לאדון הכל. לאשר נתן את אברהם בכל. ונישמק קרא לו זרע ויאכל מכל. ויבחר בעקב עבדו ויתן לו כל. זה אלהינו ידע אשר יצו את בניהם. ואת זרעם אחריהם. ושמרו דרכי ה' בכל דרכיהם. לא ימוש ספר התורה הזה מפיהם. ולבעבור ישמרו חוקיו ומורותיו. ולא יטעו עוד אחר הבלי אמת וטרדותיו. הקריב אליו שבטו לוי תפני מצותיו. ולא סרו מעולם מהורות ולשמור אמרותיו. כי זולתם טעו כפרה סורה. ומתרגלים נתתם עליהם לכלותם גזירה. ולולי בחירי לוי שהיו להם כפרה. כי כבר כלתה החרבה. הן הם החזיקו בדת אל ואמונתו. וילמדו דעת את העם וראשי עדתו. ופה אל פה מסרו למנהיגי איומתו. התורה והמצוה לרעות בהן צאן מרעיתו. כן היה תמיד כל הימים. מוסרים פה אל פה השלמים. פקודי ה' ישרים ותמימים. עד עמד הכהן לאורים ותומים. ואף כי כל ימי הנביאים האחרונים. אשר בנים שני אחריהו שנים. עם תמימי כונת הגדולה החשמונאים הכהנים. על דרך זו רעו את הצאן. ועד ימיהם לא היו ספיקות בהוראות. וכדינים ובנגעים ובטהרות ובטומאות. כי בכלם היו יודעים בתורה רמז אות. בשנון רב ובמאירות אפקפקרילאות. ובימי יוחנן מלכות והורדוס עבדא. תרבוטות החכמה נקשן דא לדא. כי כבו נר עולם רוח מיונה אחד ילדה. והרגו עדת החכמים והתורה נשארת גלמודה. וגלו החכמים מעל שלחנם. בתו בצורים ובמחילות עפר משכנם. בד בבד היו לומדים במחנם. והמון הלכות נשתכחו מהגיונם. והולרכו לגדור פרצות עולם. ולתקן תקנות בעין שכלם. על ישראל לתקנם ועד גדולם. למען יעמדו דברי תורה על חלם. ובהם החזיקו נשיאי בני בתירה. והלל ובניו ליהודים היתה אורה. למדו ברבים פירושי התורה. והחזיקו ליושנה את העטרה. ועל רבינו הקדוש גבר האל חסדיו. ותורה וגדולה בו נועדו יחדיו. וכולאומו כי התורה משתכחת מילדיו. הוסיף אומץ וחזק את ידיו. ויתפוף שמה כל העדרים. וגללו את האבן מעל פי הבארים. וחקקו על לוח כל דברי החברים. כי לא תשכח מפי זרעם לדורי דורים. וחבורים אלו הנקראים משניות. היו בפי כל בעוניות. וחכמי דורו שהיו יודעים להם פי' על כל אותיות. עליהם היו קומכים בכל הוריות. ואולם עוד היו הלבבות מתמעטים והולכים. ובפירושי המשניות היו נבוכים. כי הרבה רמזים בהם ערוכים. והולרכו לתוספות לברייתות המפרשים יותר בארוכים. ויען כי הרבה ברייתות יש שאין לסמוך עליהם. כי כי ר' חייא ורי ר' אושעיא לא נשנו אליהם. ובמשניות לא שנה רבי דברי רמזים גרמזו דברים שלהם. ויש מקום לטעות למורה שיורה מתוך מלוליהם. עמדו להקם בני הנביאים הלא הם הראשונים והאחרונים מהאמוראים. ופירשו כל דברי התנאים. עד אשר ידעום כל הרואים. כי בתו אנשי קדש וטובי מעלליה. אשר להם שם בשלשה הגדולים. רבינא ורב אשי סוף הוראה כמשה וכרבי שקולים. נזרי המשכילים. ובקבוץ חכמים בשני מהדורים. וברבו הפסולת מתוך האוכלין. זה היה גדול ורחב ידים תלמוד בבלי. הם חברוהו נקי מכל פיג כמטהר וכמלרף כלי. ממנו ישתה כל צמא יין ותלב כמים בלא כסף תלא דלי. ובלא מחיר תלב ויין תכליל. ונתפשט בכל הגולה וקבלו עליו כל ישראל עליו אין להוסיף וממנו אין לגרוע כלל. ושפת כל העברים שם ה' בלל. בלחמו לחמו רבנן סבוראי וכל הגאונים ותלקו שלל. מימרות ופסקי הלכותיהם הנוגעים בעין נחשת קלל. וכל אחד מהגאונים נתחבט עליו. זה עשה פי' לקלת הלכות ונתן לשונאיו. וזה ליקט ב' ג' גרגרים מכלליו. וזה בהלכות קלוטות ופסוקות רחף על גחליו: **הרב** הגדול רב אלפס ז"ל בעין שכלו. ראה לבדר ולנפות ולסלת התלמוד כלו. ואחז בזה ומזה כאשר עיניך מחזיקה מישרים. והאותות הללו שהם חיקורי דיינין וגם עמהם אגדות ללמוד מסומנים. למען יתולו ויתענגו מזיו תועלתו כל הבנוים. מורי הוראות ובעלי פסטי תקראות והדרשנים. כי יהיה הדבר בא אל מורה ויושבי על מדין יחקרו המבוקש בסדר הלכותיו הוד ספר חקור דיינין יורהו מקומו בחיוו מסכת ובפ' ובדף אותו לומדין. ולעומתו הסימן יראה בגמ' כל שאפשר לעיין עליו מכל הלדדין. שבהם רבים יאכלו לחם אבירים. כי משם חפרו אוכל ושאבו כל הבארים. רש"י ותוס' ז"ל שללו בביאורם בבים אדירים. ומיי' וסמ"ג וטור בספקי דייניהן הישרים. ואף כי רבים הם ראיתי שעם מיימון סמ"ג וטור אין לחבר עליהם בתלמוד הוראת מקומותיהם. כי זולתם אין צריך לחפש אחריהם. יען כי' המשניות וס' האשרי לפניו עם הגמרא. מה גם פירוש רש"י ותוס' ליהודים היתה אורה. והרי"ף וס' מרדכי עמו בחבורה. ואח"כ עם מיימון וסמ"ג וטור כל החבלה קשורה. ולהקל עוד מעל המעיין בדעתו עלה. לעשות עם התוס' יקר תפארת וגדולה. להורות דפי בקיאותם שמהם האירו עיני הגולה. ונפקא עוד מיניה כי מה שסותם זה זה גילה. מיהה וש"ס זו אשר קראנו בגרון. חכמי לב יבינו כי היא לצורך ולא ליתרון. זכרונה תשב למסורת התוס' ותעלה לו לזכרון. ריחה נודף למטעימיה כתבלת הסרון: **ועוד** נתתי סביב לתלמוד המטורה שנדפס מאז כפי שמסרו הגדולים. ולהקל למעיין הורתי למסורת התלמוד העליון. ומקומות ששם נעדר מליאותו והמסבכות ממנו שלולים. מלאתים מלין כיד ה' הטובה עלי ומסרתי הכפלים. מבלי זה עשיתי לכבוד ה' ולהפקת רצון האדר יר"ה ושלאתו. וידעתי גם אני שבהוראות ספקי דיינין ומסורת לא נתתי עד תכליתו. והנא להשיגני ישים אחד המרבה ואחד הממעיט לעומתו. ולדק עלי את הדין ויאמר כי מי יבא עד תכונתו. לדקה תחשב לו כי מה שחסרתי אני ימלא הוא ולדקה תחשב למי שיבא עד תכונתו. ואולם דעתי בכל זאת עוד לא נחקרה. כי גם ליצים ופרחים אתן בהקדמתי זאת לתלמוד תורה. ומועילים לכל מעיין ומורה. להסיר עקשות פה ולהדריך הישרה. ובכן אפתח פי ואדברה. אל יגיעו מעיני רואיהם כי חיים ומרפא לבבות רבות הם. ולא מפי אנו חיים כי אמיתם של אלו בעלי התוספות והם ילדו אותם כי אינני רק כמחתף מעיני מים שנבנו אל מקום אחד להקל על הבואים והאפרזמים מהם יעלבו. קבלו האמת ממי שאמרו ואליו פנו ושבו. אכלו רועים והשקו צאן ולכו רעו. ולא במקרה רעיתי בגנים. ולקטתי כל אלו הבושנים. כי מבן שנת ועשרים עד בן שש ושלשים שנים שאני היום טרחתי לעשות למלאכת השמים אלו הכוונים. בעזר הנותן ליעף כח ועצמה לאין אונים. בכן לשם ה' אלהי ישראל אתן שבח ותהלה על אפי אקוד אליו אשא תפלה. זיו חסדו לעבדו יתן לאשר בתחלה. חזק ותעצומות יאמצני. עד סוף ותכלה. במאור התורה יאיר עיני כל ישראל. רעה יטור מאלינו ולב עקוב ומתגאל. ומימינו עולתה תקפן פיה ובא לעין גואל. כל העם תקעו כף יריעו ויזמרו הנה אל: **ברוך** ה' אלהים אמת. רב חסד ואמת. אשר דברו אמת. ותפנו אמת. וכל אורחותיו חסד ואמת. ויבחר בגביאי הצדק והאמת. ובדבריהם הנאמרים בחמת. לנחות את עבדיו בדרך אמת. ויתן בידם משפטים ישרים ותורות אמת. לעם נאלתו ירחי אלהים אנשי אמת. כדכתיב ועל הר סיני ירדת ודברת עמהם משמים ותתן להם משפטים ישרים ותורות אמת חוקים ומצות טובים וכתיב ראש דבריך אמת ולעולם כל משפט צדקך וכתיב הן אמת חפצת בטוחות ובסתום חכמה תודיעני:

והפוסקים שעליה שמורה. וירד לעומק דעתם ויבינם כמתון אפפקלריא המאירה. יבין המדה ויחקור בדין פשוט ועקום וידע דעת ויכוין להורות מי הוכשר בהלכה. יעשה כדעת המקובל ויתן טעם למה דעת פלוני ממנו נשלבה. והמתנדב לבו לקרבה לזאת המלאכה. לראות לספר להבין ולחקור הדינים בחופן ככה. לא יוכל לבא אל האמת בכל הוראה לתמצותה והברכה. אם יצטרך לבקש כל פסק ופסק דין מעל ספר אשר חובר בו אחרוכה. יסכרו פיות המלעיגים בתלמדי אלהים והיתה לה' המלוכה. ולכן יעצוני כליותי לערוך שלחן מכל הפוסקים. אשר ממון התלמוד הוציאו פסקים לדיקים. וסביב לו אים על מקומו בתומות אמרתי להקים. ואזי בשטיטת עין ר' ימלא איה איפה בספר דבריהם תקוקים. וקלרתי דין ודין אשר להרי"ף ז"ל בספרו קול לו קול אליו. לשם מזרתי בחיה מקום מיימון י"ד נעוויה עליו. ואיה הביאו למנין סמ"ג ונתנו בכליו. ואיפה יסדו הטור ביופי עורי מעליו. ועשיתי לקלות פסקי הרי"ף הנ"ל סמני מקר דינין וסדרתיהו להלכותיו. וכן ספר האשר"י ז"ל סדרתי פי' כל פסק דין שלו בדגלו לאותותיו. וכן קיצור ספר מרדכי סדרתיהו להלכות בסימנין עם הגהותיו. בתופן שכל דין ודין ימצאו המבקש מיד לכל בקשותיו. ופרי מועלת כל אלה ידוע לנבונים. מבלי שיצטרך עוד לשוטט אנה ואנה ויאבד הזמנים. כי הזמן יקר שבמצאות ואם לא דבר זה רבים לא מבינים. כי בזה יצין תוך עומקה של הלכה ויסכיל פקודים נאמנים. וכי ערכתי זה השלחן עם איזה לקוטים אחרים. ועם כללי ודרכי התלמוד מפי הסופ' מסורים. ועם מסורת התוס' במקומות ששנו ושלשו דברים. אז אמרתי עת לעשות לה' התחלתי להוציא דיני הפשטוטים ואשר בהם מתלוקות בשני ספרים. ואחרי אשר לעשות מהם כיד ה' הטובה עלי הוחילי. ומאריבעה מסכתות מבארתי לרפתי הדינים תוך אהלי. בעזר אלהים חיי. ה"ה ברכות שבת חולין ב"ק אז הערות מרוציא"ה הבירה הובאו לי כי כלבא קם וכאריה התנשא ונדבה רוח אותו מהשר הגדול מרק"ו אנטוניא"ו יוסטיניא"ן יר"ה להדפיס תלמוד בבלי שימלא ארץ תהלתו ויגידו בחיים במרחק את תפארת גדולתו. ויען כי לשמע אוזן שמעו מפי אומרים. כי נמצאו אחי מהתועלות הנזכר דרשם ממני שיהיו לתלמוד זה מחוברים. ושמתתי כמוצא שלל רב על אלה הדברים. ולאשר שאלני נדרתי ולעשות מצותו בלבי רצתי. ובביב קונטרס א' מהתלמוד העתקתי. התועלות הנ"ל ואל כבודו שלחתי. כי ראיתי בדבר זה יזכו בו הרבים. והגם כי השלמים וכן רבים למלוי כריסם לזה לא יהיו רעבים. מ"מ לעעירים ממני יהיו ערבים ולא נופל אנכי מן הבנאה. כי לא מרוב חכמה ותבונה. שחכמתי אני אז יותר ומלאתי בינה. באתי לידי מדה זו טובה והגונה. כי אין במעשה הזה מקום להתגדר בו. ממון שיחה פנימיות ורוח דעת יתירה בקרבו. כי גם אים אשר בעולם הטורת והעמל יבא שכמו וגבו. כהנה וכהנה יעשה אם ימלאנו לבו. מאת ה' היתה זאת החיינה. אשר ערף למעשה את המחשבה ואת הכונה. שהיתה לי בזה לשם שמים בעצם ובראשונה. ברוך שמו הגדול שמעשה ידי הללוני גם. ויטבו דברי בעיני השר והחברים אשר בגילו. ומשמי להראות בתלמוד סביב סביב לו. מקום כל דין שעליו פסק האלפסי ברב מילו. איפא הביאו אותו בחבוריהם מיימון וסמ"ג וטור באותות על דגלו. כפי סדר שכתבתי למעלה סביבו כתבתיהו. ולו שם עין משפט קראתיהו. גם לכל דין אות מאלפא ביתא למנין שם חקקתיהו. לנר כל מצוה שם הגתיהו. כי כתבתי מה שמסיימן לסימן רומזים הדברים. ותמתי סימן כל דין בהלכות הראוי לו לקוראי בהדורים. בקוכן אחד אגדתים יחד להלכות מסודרים. עם אות לפרק ולדף ולמנין כאשר עיניך מחזיה מישרים. והאותות הללו שהם מיקורי דיינין וגם עמהם אגדות ללמוד מסומנים. למען יתולו ויתענגו מזיו תועלתו כל הבנוים. מורי הוראות ובעלי פסטי תקראות והדרשנים. כי יהיה הדבר בא אל מורה ויושבי על מדין יחקרו המבוקש בסדר הלכותיו הוד ספר חקור דיינין יורהו מקומו בחיוו מסכת ובפ' ובדף אותו לומדין. ולעומתו הסימן יראה בגמ' כל שאפשר לעיין עליו מכל הלדדין. שבהם רבים יאכלו לחם אבירים. כי משם חפרו אוכל ושאבו כל הבארים. רש"י ותוס' ז"ל שללו בביאורם בבים אדירים. ומיי' וסמ"ג וטור בספקי דייניהן הישרים. ואף כי רבים הם ראיתי שעם מיימון סמ"ג וטור אין לחבר עליהם בתלמוד הוראת מקומותיהם. כי זולתם אין צריך לחפש אחריהם. יען כי' המשניות וס' האשרי לפניו עם הגמרא. מה גם פירוש רש"י ותוס' ליהודים היתה אורה. והרי"ף וס' מרדכי עמו בחבורה. ואח"כ עם מיימון וסמ"ג וטור כל החבלה קשורה. ולהקל עוד מעל המעיין בדעתו עלה. לעשות עם התוס' יקר תפארת וגדולה. להורות דפי בקיאותם שמהם האירו עיני הגולה. ונפקא עוד מיניה כי מה שסותם זה זה גילה. מיהה וש"ס זו אשר קראנו בגרון. חכמי לב יבינו כי היא לצורך ולא ליתרון. זכרונה תשב למסורת התוס' ותעלה לו לזכרון. ריחה נודף למטעימיה כתבלת הסרון: **ועוד** נתתי סביב לתלמוד המטורה שנדפס מאז כפי שמסרו הגדולים. ולהקל למעיין הורתי למסורת התלמוד העליון. ומקומות ששם נעדר מליאותו והמסבכות ממנו שלולים. מלאתים מלין כיד ה' הטובה עלי ומסרתי הכפלים. כל זה עשיתי לכבוד ה' ולהפקת רצון האדר יר"ה ושלאתו. וידעתי גם אני שבהוראות ספקי דיינין ומסורת לא נתתי עד תכליתו. והנא להשיגני ישים אחד המרבה ואחד הממעיט לעומתו. ולדק עלי את הדין ויאמר כי מי יבא עד תכונתו. לדקה תחשב לו כי מה שחסרתי אני ימלא הוא ולדקה תחשב למי שיבא עד תכונתו. ואולם דעתי בכל זאת עוד לא נחקרה. כי גם ליצים ופרחים אתן בהקדמתי זאת לתלמוד תורה. ומועילים לכל מעיין ומורה. להסיר עקשות פה ולהדריך הישרה. ובכן אפתח פי ואדברה. אל יגיעו מעיני רואיהם כי חיים ומרפא לבבות רבות הם. ולא מפי אנו חיים כי אמיתם של אלו בעלי התוספות והם ילדו אותם כי אינני רק כמחתף מעיני מים שנבנו אל מקום אחד להקל על הבואים והאפרזמים מהם יעלבו. קבלו האמת ממי שאמרו ואליו פנו ושבו. אכלו רועים והשקו צאן ולכו רעו. ולא במקרה רעיתי בגנים. ולקטתי כל אלו הבושנים. כי מבן שנת ועשרים עד בן שש ושלשים שנים שאני היום טרחתי לעשות למלאכת השמים אלו הכוונים. בעזר הנותן ליעף כח ועצמה לאין אונים. בכן לשם ה' אלהי ישראל אתן שבח ותהלה על אפי אקוד אליו אשא תפלה. זיו חסדו לעבדו יתן לאשר בתחלה. חזק ותעצומות יאמצני. עד סוף ותכלה. במאור התורה יאיר עיני כל ישראל. רעה יטור מאלינו ולב עקוב ומתגאל. ומימינו עולתה תקפן פיה ובא לעין גואל. כל העם תקעו כף יריעו ויזמרו הנה אל: **ברוך** ה' אלהים אמת. רב חסד ואמת. אשר דברו אמת. ותפנו אמת. וכל אורחותיו חסד ואמת. ויבחר בגביאי הצדק והאמת. ובדבריהם הנאמרים בחמת. לנחות את עבדיו בדרך אמת. ויתן בידם משפטים ישרים ותורות אמת. לעם נאלתו ירחי אלהים אנשי אמת. כדכתיב ועל הר סיני ירדת ודברת עמהם משמים ותתן להם משפטים ישרים ותורות אמת חוקים ומצות טובים וכתיב ראש דבריך אמת ולעולם כל משפט צדקך וכתיב הן אמת חפצת בטוחות ובסתום חכמה תודיעני:

פתיחת רבינו זרחיה הלוי
מספר המאורות

כשהוחל החבור הזה היה מחברו בן תשע עשרה שנה ופתח בו בכתים האלה:

אֲשַׁדַּר תִּקְרוּבְתָּא, אֲסַדַּר אוֹרַיְתָא, לְמַאן דִּי תוּשְׁבַּחְתָּא לְדִילֵהּ, וּגְבוּרְתָּא.
דְּשָׁמַע יַת קָלִי, לְאַלּוּמֵי חֵילִי בְּאוּרְיֵהּ, וְיָהִיב לִי בְּגַוֵּהּ אוּבְנְתָּא.
וְרַוִּי יַת צְחַיְּין, בְּמַבּוּעֵי מַיִן, וְאוֹרִיךְ יַת חַיַּיִן, בְּחִיּוּת אָרִיכְתָּא.
גְּבַר אוּלְפָּן תָּבַע, לְמִידַע יַת מַבָּע אֱלָהָא, דִּבְאָצְבַּע כְּתַב עַל נָבְרַשְׁתָּא.
בְּזִיקוּקֵי נוּרָא, עֲלֵי סִינַי טוּרָא, וּמֹשֶׁה סַרְסוּרָא, בְּלוּחֵי תַּפְקִידְתָּא.
אֲרוּ לָךְ חִבּוּרָא, סְדִיר הֵיךְ פָּתוֹרָא, בְּכָל טוּב עִבּוּרָא, בְּסוּלְתָּא וּבְפִתָּא.
מְשַׁח זֵיתָא וְחַמַר, וּבְשָׂרָא לָא אִכְמַר, בְּכָל מֵימָר מִטְמַר דְּמִתְמַר בִּשְׁמַעְתָּא.
שְׁרַגָּא וּנְהוֹרָא בְּהוֹן, וּשְׁפַרְפָּרָא, וְתוֹתְבֵי דִיקָרָא, לְעַרְטִיל מַלְבַּשְׁתָּא.
וְצִית לָךְ פִּתְגָּמִי, בְּבִרוּר תַּרְגּוּמִי, וּמִגַּרְגּוּשׁ גַּרְמִי לוּת שָׁמְנִין תָּא.
רְאִית מִן עֲלוּמִי, לְסָב מַלִּיף טַעֲמִי, וְאִישׁ מִפִּישׁ יוֹמִי, בְּדַעְתָּא לָא צִילְתָּא.
וְלָא תֵימָא זְעִירִין שְׁנוֹהִי, וּבְצִירִין, בְּגִין דִּי מִן עֲשָׂרִין בְּצִירָא לֵהּ שַׁתָּא.
וְאַכְּתִי דַּעֲדַק בְּיוֹמָא הוּא, וְדַרְדַּק, בְּכֵן דִּלְמָא לָא דַק בְּקַלְתָּן וַחֲמִירְתָּא.
וְלָא תִתְלֵי בּוּקָא סְרִיקָא, בְּיַנִּיקָא דְּאִכָּא עַתִּיקָא בְּקַנְקַנָּא חַדְתָּא.

וכתב על זה אביו החכם רבי יצחק הלוי ז"ל בר זרחיה ז"ל:

בְּרִיךְ מָרֵי בַּרְיֵי, וְרִבּוֹן כָּל חַיֵּי, דְּלֵהּ חָזֵי לַאיֵי, שְׁבָחָא וּיְקָרָא.
דְּכֵינְוָנָא אָרְחֵהּ, וְלֵית סוֹף לִשְׁבָחֵהּ, וְשׁוּתֵהּ אַף רוּחֵהּ דְּחִילוּ מִן נוּרָא.
וְהוּא שְׁרָא קִטְרִין, וְגָלֵי לִטְמִירִין, וְקָדְמֵהּ סְדִירִין חֲשׁוֹכָא וּנְהוֹרָא.
דְּמַפִּיש מִן גְּרִגַּר, עֲפָיִין עַל אַיגַּר, וְרִים לְבֵיהּ מַגַּר, וְשָׁיַף עַד עַפְרָא.
בְּרִיךְ שְׁמֵהּ מֵאַתְרֵהּ, וְדִי אָזֵן הוּדְרֵהּ, דְּקָיְמִין עַל סִטְרֵהּ, וְקָטְרִין לֵהּ בִּתְרָא.
דְּקַבִּיל יַת צְלוֹתִי, וְאַשְׁלִים בָּעוּתִי, בְּסִימְנָא כַּרְעוּתִי, בְּסִימָא וּבְחִירָא.
דְּלָא אִית לֵהּ טִימִין, בְּכָל רוּחֵי עָלְמִין, וְדִי לְכָל חַכִּימִין, רְגִיגָא מְעָטָרָא.
בְּבַר עָקַר טוּרֵי, בְּמִילֵי שַׁפִּירֵי, כְּחֵיזוּ קַנְכִּירֵי, וּבוּרְלָא יַקִּירָא.
יְהֵא רְעוּ מִן קֶדְמוֹי, דְּיוֹרִיךְ יַת יוֹמוֹי, טְפֵי מִן טִפֵּי מוֹי, וּמִן כּוֹכְבֵי סִדְרָא.
וְיִדְלֵי סַפְסַלֵּהּ, וְיִתְקִיף יַת חֵילֵהּ, וּמִן עַל יְרַחֵם עֲלֵהּ, כְּאַבָּא עַל בּוּכְרָא.
וְטוּבְכוֹן כָּל חַבְרֵיהּ, דְּדָלִין מִן בֵּירֵהּ, וְשָׁמְעִין קָל פִּשְׁרֵהּ וּמִימְרֵהּ בִּתְדִירָא.
אֱלָהָא יְחוּס עֲלֵיכוֹן, יְזַכֵּה לֵהּ וּלְכוֹן, וְתִתְבָּרְכוּן כֻּלְּכוֹן, בְּקַנְקַנָּא חַדְתָּא.

שיר לרבינו זרחיה הלוי ז"ל מרובע ופשוט

יִזְרַח יָהּ לִזְ.... .... רַחִיָּה שֶׁמֶשׁ צִדְקָתְךָ מַ .... גִּיהַּ אֹפֶל :
וְעֵזֶר כָּאוֹר סֵפֶר מָאוֹר לִבְקוֹעַ עָ..... נָן וַעֲרָפֶל :
מִלֵּב הוּתַל עִקֵּשׁ נִפְתָּל רוֹעֶה רוּחַ שָׁקֶר טֹפֵל :
חָכְמוֹת בָּנְתָה בֵּיתָהּ, חָצְבָה עַמּוּדֶיהָ בִּמְרוֹם עֹפֶל :
וַתַּעַשׂ מַעָ..... קָה גַּנָּה, פֶּן יִפּוֹל מִמֶּ..... נוּ הַנֹּפֵל :
אַךְ אֱוֶלֶת בְּנָתָה חִיץ טָחוֹ נוֹאָל טִיחַ טָפֵל :
יֹאמַר זֶה מִגְּ..... דַל עוֹז נִבְנָה אָז וַיְהִי כִּי.... ... מֵי אַמְרָפֶל :
הִנְנִי חָכָם מִדָּנִיֵּאל פֶּלֶא יוֹעֵץ כַּאֲחִיתֹפֶל :
שִׁמְעוּ מִפִּי דִּבְרֵי מֹשֶׁה מוֹל סוּף בֵּין פָּארָן וּבֵין תֹּפֶל :
הִשְׁכִּירוּהוּ עִוְעִים, מִבּוֹס מָלֵא מֶסֶךְ אוֹ מִסֶּפֶל :
לִבְלוֹם עֶדְיוֹ הֵבִיא לֶחְיוֹ רֶסֶן מִרְיוֹ אֶל תּוֹךְ כֶּפֶל :
לֹא יָדַע לֹא רָאָה שֶׁמֶשׁ בֵּין, טוֹב מִמֶּ... ... נוּ הַנֶּפֶל :
נִתַּן הַסֶּ..... כֶל בַּמְּרוֹמִים רַבִּים וַעֲשִׁי.... .. . רִים בַּשֶּׁפֶל.

שיר מרכב מיתד ב"ת ויתד וב"ת ויתד ותנועה בדלת וכן בסוגר

קְחָה סֵפֶר כְּמוֹ צֹהַר תְּקִימוֹ, וְכַנֵּר אֶל נְתִיבָתְךָ תְּשִׂימוֹ.
לְיַצְהָרִי זַרְחִיָּה בְּמִגְדֹּל יְרֻחִי חִבְּרוֹ לַנֵּס הֲרִימוֹ.
לְזֹאת מְאוֹר שְׁמוֹ קָרָא לְאוֹת ב.... עֲבוּר הַזְכִּיר שְׁמוֹ רָשֵׁם מְקוֹמוֹ.

ברוך ה' אלהים אמת. רב חסד ואמת. אשר דברו אמת. וחפצו אמת. וכל אורחותיו חסד ואמת. ויבחר בנביאי הצדק והאמת. ובדבריהם הנאמרים באמת. לנחות את עבריו בדרך אמת. ויתן בידם משפטים ישרים ותורות אמת. לעם נחלתו יראי אלהים אנשי אמת. כדכתיב ועל הר סיני ירדת ודברת עמהם משמים ותתן להם משפטים ישרים ותורות אמת חוקים ומצות טובים וכתיב ראש דברך אמת ולעולם כל משפט צדקך וכתיב הן אמת חפצת בטוחות ובסתום חכמה תודיעני:

אמר זרחיהו הלוי בר יצחק ז"ל

במקומות רבים בכתוב נקראת הנפש החיה כבוד כדכתיב לכן שמח לבי ויגל כבודי. וכתיב עורה כבודי. וכתיב למען יזמרך כבוד. כי הבורא אצלה על האדם מכמא כבודו ובה נתן עליו מהודו והוא העצם הנכסף אל יסודו. כמו חושק אשר נכסף לדודו. אז יגלה אליו סודו. בדרשו הצדק בעודו. ובבקשו הנכון בכל לבבו ובכל מאדו. וכחפשו האמת כאשר תשיג ידו. כדכתיב אם תבקשנה ככסף וכמטמונים תחפשנה אז תבין יראת ה' ודעת

הקדמה

אלהים תמצא. וחכמי המחקר קראו כסא הכבוד גלגל השכל ואמרו כי בזרוח אורו והוא אור החיים על הנפש החיה הזוכה אשר לקחה ממנו תזהיר כזוהר הרקיע ומצדיקי הרבים ככוכבים לעולם ועד על כן מלא חשק לב כל חכם לב לדרוש ולתור בחכמה להבין ולהשכיל אם להימין אם להשמאיל בין האמת ובין השקר להורות ולהבדיל. ויש אשר יגבר החשק הזה על לבו עד שיראה כחושק היוצא מדרך הצניעות והמוסר בהסירו מסוה הבשת מעל פניו לבחון האמת כענין שנאמר וארברה בעדותיך נגד מלכים ולא אבוש ויש רמז לדבר הזה במסוה שהיה משה מסיר מעל פניו בבואו לדבר עם אדוניו לקבל זוהר ההוד וקרני הכבוד מלפני מלך הכבוד ישתבח שמו ועל הענין הזה היו מרבותינו החסידים והקדושים ז"ל כאותה שאמר רבינו הקדוש ילדות היתה בי והעזתי פני בנתן הבבלי אע"פ שהיה ידוע במדת הענוה ורב אחדבוי קמיה דרב ששת הוה מהדר ליה בבדיחותא ואמר רב פפא כל כי האי מילתא נימא אניש קמיה רביה ולא לשתוק דכתיב אם נבלת בהתנשא ואם זמות יד לפה ואמרו עוד מנין לתלמיד היושב לפני רבו ורואה זכות לעני וחובה לעשיר מנין שלא ישתוק ת"ל מדבר שקר תרחק וזה המנהג נתנו כל חכמי העולם כמו שכתב החכם המורה אבן גנא"ח בהשיבו על המור הגדול בעל הדקדוק רבי יהודה ז"ל הזכיר דברי הפילוסוף שהשיב על רבו ואמר ריב לאמת עם אפלטון ושניהם אוהבנו אך האמת אהוב יותר ואמר עוד אני לא באתי לגרוע מעלת האיש הזה ולהשפילה אך להפליאה ולהגדילה כי כלנו משדי חכמתו הניקנו ומעושר תבונתו העניקנו ומפרי פי שכלו אנחנו לוקטים ובים דעתו אנחנו שטים והוא אשר פקח עינינו ולמדנו והועילנו וגדלנו והשכילנו בחכמה הזאת וכאשר למדנו מפיו אנחנו משיבים מדבריו על דבריו וכדברים האלה ויותר מהמה כל שיש להוסיף אני הצעיר אומר על רבינו הרב הגדול המובהק ר' יצחק ב"ר יעקב בעל ההלכות המכונה אבן אלפסי. ואינו צריך להאריך בגדולתו ובחכמתו כי היא גלויה לכל בעלי עינים. כשמש בחצי השמים. וכנפי צדקותיו. בחבור הלכותיו. פרושות על דורותיו. ועל כל דורות הבאים אחריו. כי לא נעשה חבור יפה כמוהו בתלמוד מאחרי סתימתו וע"כ חובה עלינו בכל דבר נכבד ומפואר לכבדו ולפארו ולקדשו ולטהרו ולהלבינו ולברר כפי כחנו. ולזאת חברתי הספר הזה וקראתיו

מאור להאיר עיני התלמידים להסירם ממכשולי הספקות ומוקשי השגגות ושמתי הלכות הרב הנזכר ז"ל כשרש לספר הזה ובה אני דורש ושואל וחוקר ומעיר ומעורר פעם סומך ועתר ופעם כמשיב ושובר והפרחתי לו כענפים ופרחים משאר דברי החכמים הגדולים שראוי לדקדק עליהם ולצרוף ולבחון דבריהם עם פירושי מקצת הלכות חמורות וראשי דברים שכתבתי לי בילדותי לזכרון למען השלים בזה חפץ האוהב היקר והידיד הנחמד אשר אלצני על זה ולא יכולתי להשיב פניו ואינני מקבל עלי להשיג כל מה שהניח הרב ז"ל כי יש להנחתו טעמים חלוקים למחלוקות יש שהוא כבורח מן הספקות או מן הדברים שאינם נמצאים כי אם לעתים רחוקות ומלבד אלה יש עוד טעמים ואם הם סתומים וחתומים יבינם חכמים מחוכמים והנה פתחתי שער לנבוני לב להזהר מן הנמצא על מה שלא נמצא וללמוד מן הכתוב על מה שלא כתוב ומצאתי להרב ר' אפרים ז"ל בענין הזה דברים לא מסודרים לא מחוברים כי אם מפורדים ומפחרים והמעט הנכון מהם בעיני אספתיו על מקומו וכתבתיו על שמו וחלקתי הספר הזה לשני חלקים החלק האחד בסדרי נזיקים ונשים קראתיו בשם

המאור הגדול בעבור כי נקראו דיני ממונות מקצוע גדול בתורה כאותה ששנינו א"ר ישמעאל הרוצה שיחכם יעסוק בדיני ממונות שאין מקצוע בתורה גדול מהן שהן כמעין הנובע: והחלק השני בסדר מועד וחברתי אליו מסכת ברכות בתחילתו ומסכת שחיטת חולין בסופו קראתיו בשם

המאור הקטן יען כי מועדי ה' מקראי קודש על פי קדוש החדש שהוא המאור הקטן והתאמצתי בכל זה לעשות כפי כחי הנענה והמדוכא מתולדות הימים אשר פגעו בי וימצאוני מהם המורים בקשת בחצי הצרות אשר ממצבי הדפוני וגלגלוני והקורות אשר ממעמדי צנפוני וטלטלוני והלב אשר כאלה קראוהו והלאוהו והניאוהו אין להחטיאו כאשר קצר מהגיע אל התמימות והנכונה ובאמת כי כל בה בשר חלש וחסר ואין התמימות בלתי לה' לבדו:

ואני משביע בחי העולם לכל מעתיק ספרי זה שיעתיק הפתיחה זאת עמו ולא ישליכנה אחרי גוו כמנהג מעתיקי הספרים בארצות האלה בעבור תהיה לי לעדה לנקותני מן האשמה לפני כל קורא בספרי זה אולי יש אשר תמנעהו מהרחיב פיו וגרונו והארך לשונו בגאותו וגאונו להוכיח עלי חרפתי כאשר קצרו בי יד שכלי ותבונתי וידיעני לזכות כמו שאמרו רז"ל בענין הזה כל תרשיא מבין וחרשיא דאורייתא בישין וכל פטטיא בישין ופטטיא דאורייתא טבין ואמר אחד מן החכמים **לא תושת חטאת על מי שהביא קצת מן הדברים הנכונים באשר לא הגיע עד תכליתם** ולאלהי ישעי תקותי ותוחלתי ומאתו עזרי ותועלתי לכל חפצי ומשאלתי והוא ברחמיו הרבים יאיר עיני במאור תורתו כדכתיב נר לרגלי דברך ואור לנתיבתי. וכתיב פניך האר בעבדך ולמדני את חקיך:

עֲלֵה כִנֵּס עַל רֹאשׁ הָרִי — גֵּר מֵחֵלֶב הַיִּצְהָרִי :
מְאוֹר זָרַח לִזַרְחִיָּה בֶּן — יִצְחָק הָרֹאשׁ הַיִּצְהָרִי:

פתיחת הרמב"ן בספר מלחמת ה'

ב"ת ויתד ב"ת ויתד וב"ת בדלת וכן בסוגר

גֶּבֶר לְבָבְךָ בְּזִמָּן נִשְׁמָן — שֵׂכֶל וּבִינָה יִצְרוּךָ מָן:
הַט אָזְנְךָ לִנְאֻם בְּנוֹ נַחֲמָן — כִּי הוּא בְּמִדְבָּר מַאֲכִילְךָ מָן:

בְּחִיךָ בָּסִים זִמְרָא, שְׁבָחָא וְיִקָּרָא — אֲסַדַּר, וּתְדִירָא — בְּפוּמִי כִּנּוֹרָא.
לְאוֹדוּיֵי קָמָּהּ — אֶלָּהּ שֶׁכְלֵל רוֹמִי, — וְעוּמְקֵי וּתְהוֹמִי, — חֲשׁוֹכָא וּנְהוֹרָא.
וְהוּא דִּי מִן לָא–מָה, — עֲבַד מִלִּין כַּמָּה, — וְכָל דִּצְרִיךְ עַלְמָא, — בְּצִיבוּ וּבְמֵימְרָא.
וְעַל אַרְבַּע חֵיזָן, — וְכַמָּה חֵילָן, — רְמִיו לַהּ בָּרְסָן, — וְהָלֵם בַּהּ כִּתְרָא.
וְכֻלְּהוֹן גּוּתָנֵי, — בְּרֵאשְׁהוֹן טָעֲנוּנֵי, — בְּנֵי נַשׁ וּלִיוֹנֵי, — וְתוֹרָא אַף נְשָׁרָא.
דְּהוּא מָרֵא מַלְכִין, — מְהַשְׁפֵּיל דִּי מַהְלְכִין — בְּגֵוָה, וַחֲשִׁיכִין — לְהוֹן יָהֵב חוּטְרָא.
וּבַהֲדֵיקֵי גְּבָרִין, — הֲלָא אַחֵית עִירִין — לְאַרְעָא, וּכְנִשְׁרִין — לְרוּם אָטִיס גַּבְרָא.
וְעַל גַּבֵּי כּוֹכְבֵי, — כְּדֵין דָּשִׁין רַגְלוֹי, — וְאַסְגֵּי זִיו אַנְפּוֹי — כְּשִׁמְשָׁא וּכְסִיהֲרָא.
וְאַף אַרְכִּין יוֹמָא, — וְיָהִיב לֵהּ סִימָא — רַגִּיגָא מִן בּוּשְׁמָא, — וְדַכְיָא מִן מָרָא.
וּמִיַּמְרָא אַטִּימוּס, — בְּפוּמְבֵּי עַל דִּימוּס, — לְמֵיהַב לָן נִימוּס, — בְּטוּרָא גוֹ דַּבְּרָא.
דְּלָא לֶהֱוֵי עַתִּיר, — לְמִסְבַּיְנָא יַתִּיר. — וְגַדְיָא בַּהּ יַקִּיר, — כְּאִמְרָא וּכְדִכְרָא.
וְכָל דִּצְרִיךְ יָתִי, — וְכָל דִּכְפִין יֵיתִי, — וְיִשְׁבַּע כִּרְעוּתֵהּ — בְּבִשְׂרָא וּבְחַמְרָא.
וְדִי אַשְׁבַּח זְכוּ, — בְּאוֹרַיְתֵהּ מְלְכוּ, — לְאַחֲסָנָא מַלְכוּ, — וְשָׁלְטָן יַתִּירָא.
וְגֻוָּהּ יֹשֵׁב חֵבֶל, — כְּדֵי לָא יִתְחַבַּל, — וּלְעוֹלָם יִתְקַבַּל, — בְּתוּקְפָּא וּבְהַדְרָא.
בְּרַם נַפְשֵׁהּ יִטּוּר, — דִּלָּא לֶהֱוֵי קְנָטוּר, — וּבַר נַשׁ דִּילְטוּר, — לְרַבָּא וּלְחַבְרָא.
וְגִיתָאן וּפִשִׁיטָא, — דְּמוֹדָה עַל קוּשְׁטָא, — וְסִתְוָא אַף קַיְטָא, — מְהַדַּר אַבַּתְרָא.
וְאַפִּין לָא יִסַּב, — בְּרַם עֵיטָא יִסַּב, — דְּלִיחוּשׁ לְגֶבֶר סַב, — וְקָשִׁישׁ בְּגִמְרָא.
דְּאוֹרַיְתִין רַבָּא, — וְכָל חַכִּים לִבָּא, — מְשַׁלְּהֵי וְלָאֵי בַּהּ, — דְּמִילְתָא יַקִּירָא.
וּמִן סִינַי שָׁרִיו, — וּמִלְּתָא לָא שַׁנְיוּ, — דְּמִן סָבֵי הַיְתִיו, — גְּמָרָא וּסְבָרָא.
כְּעֵין סִפְרָא בֵּירִין, — וּבֵהּ נַחֲלִין נִגְרִין, — בְּאַחֲוָיַת אֲסִירִין, — וּמְשָׁרָא כָּל קִטְרָא.
מְפָרֵק כָּל תִּמְהִין, — בְּחִבּוּר בַּר אֱלָהִין, — דְּאִית בֵּהּ מַגִּיהִין, — בְּלָא דַעְתָּא תַּבְרָא.
וְסָבִיר אַף גְּמִיר, — לְמִפְשַׁר כָּל חָמִיר, — וּבְלִישׁ כָּל טָמִיר, — וְגָלֵא כָּל סִתְרָא,
וְחַסְפָּא דִּי מַחֲתָא, — וּמַרְגְּלֵי תוּתָא, — וְהוּא בְּנֵי בֵיתָא — דְּשַׁלְוָתָא סִתְרָא.
וּמִן עֵל יִתְמַגַּר, — דְּעֵם סָפְרִין יִתְגַּר, — וְלֵיתוֹהִי נַגַּר — בְּאַשְׁלָמוּת סִדְרָא.
וְאַפִּירָן עַל אָמָן, — דִּבְרַבֵּהּ מִן תַּמָּן — מְתַקֵּן, וּמְהַיְמֵן — לְהוֹדְעָא פִּשְׁרָא.
וְעַיִן אֱלָהָא תֶּהֱוֵי, — וְהַדְּרֵהּ אַף זִיוָהּ, — לְדַן דִּי לֵהּ שָׁוֵי, — וּמַנֵּהּ לֵהּ סִבְרָא.
וְהִיא תִּתְגַּל לֵהּ, — סְפַקְלַרְיָא דִילֵהּ, — וּבַעֲגָלָא הֵיכְלֵהּ — דְּבִיהוּד עַל אַתְרָא.

הקדמה

בראשית רחישת המחשבה בתחילת ארשת השפתים. והוא תכלית רעיון. והשלמת הגיון. לרומם הנעלה מערך ודמיון. לעלות הנמצא אשר קצרו הדעות בהשגתו. והוא הכל והכל מאתו. ולברך החפץ שנואלו החכמות בפעולתו. זה ראשית חכמה וזה תכלית תורה. כי יש עליון נורא. וכן ראשון ואחרון לבריותיו בראני. בהביני שמים שם אני. חיים וחסד עשה עמדי ונרו הפקד בידי. אף זרוע גבורתי אמצני. וימין חסדיו אותו תפש. להתם בתורתו חפש מחפש. ופקודתו שמרה רוחי. להשיב אמרים אמת לשולחי. ואחרי הודות את השם הנכבד והנורא הזה בכל לב ובכל נפש ובכל כח ובכל מאד. ושאלת הפיק רצון ממנו להדריכנו בדרך ישרה ובקשת המחילה מלפניו על שגיאות אומר כי התנצלותי על החבור הזה מבואר משני פנים. האחד מצד החיוב המוטל עלינו לחפש בעניני התורה והמצות ולהוציא לאור תעלומות מצפונים ושאין אנחנו רשאין להתעצל בידיעתה ולהתרשל בלמודה ולא לירוא אדם בהוראתיה ומשפטיה כמו שכתב לא תגורו מפני איש וכאשר בא ביאור הכתוב הזה ויתר הכתובים הדומים לו בדברי חכמי ישראל ז"ל. והשני כי אין הספר הזה ברוב דבריו מחדש דברים שלא נאמרו עד היותו כדי שיהא ברצון אדם לתלותו בנו לאומץ לב או למסורות מחשבה רק הוא מבאר דברי הקודמים ושוממות ראשונות יקומם מן האנשים שהם עמודים לתלמוד התורה ומכונות לחדריה וחלונות לסתריה אשר הם ראויים להקרא מלאכי אלהים: והנה כנגד כבוד הרב אשר אני נשפט אתו זכר הוא לחיי עולם התנצלותי אצלו מבואר בפתיח' דבריו. ומה נמלצו בה אמריו. מה מתקו מדבש אמרי נעמו. ברוך הוא וברוך טעמו. והאלהים אשר ממנו לבדו אירא. יראנו מתורתו נפלאות ויחיש בימינו קץ הפלאות. יסיר מסוה המשגה מעינינו. ושאור שבעיסה ישבית בינינו. ויקיים בנו מקרא שכתוב ולא ילמדו עוד איש את רעהו ואיש את אחיו לאמר דעו את ה' כי כלם ידעו אותי למקטנם ועד גדולם כי אשיב את שבותם ורחמתים:

אמר משה בר נחמן ז"ל

תחלת כל דבור. ופתיחת כל חבור. לבקש בו רצון מה'. כי תחלת חכמה יראת ה'. אליו אוחיל. ובשמו אתחיל. לדבר עתה בחלק הב' מספרי המאור וכבר השלמתי חיבורי בחלק א' על תכונה אחרת כי הרתיחוני ימי הנעורים. והקדיחו הבחורים. אש באפי וקנאתי לרבינו הגדול רבי יצחק אלפסי ז"ל קנאה גדולה מפני שראיתי לחולקים על דבריו שלא השאירו לו כפי רובי מחלקותיהם ענין נכון בכל מה שדבר ולא דבר הגון בכל מה שפירש ולא פסק ראוי בכל מה שפסק לא נשאר עם דבריהם בהלכות זולתי הדברים הפשוטים למתחיל פרק אין עומדין ובעבור היות רוב דברי הרב ר' זרחיהו הלוי ז"ל על הענין הזה השיבותי על כל מה שאינו נכון בעיני מספרו בסדרי נזיקין ונשים הלכתי במסלול הדרך אשר הוא ז"ל דרכה לפנינו ואחרי שובי נחמתי ואחרי הודעי חזרתי כי מן הדרך פן אהיה כמתגדר במלאכתי ואינה לפי כבוד הרב. והוא הארז האדיר יפה ענף וחרש מצל במקומותינו כרוב ממשח הסוכך בגלילותינו. לכן נמנעתי בכל הסדר הזה והוא סדר מועד מהשיב על הרב הנזכר זולתי לבקש את נרדף רוצה לומר לתרץ דברי רבינו הגדול ולפרש אותה ורואה אני שזה מותר לי וחובה עלי חכות לנפשי. ואתה המסתכל בספרי אל תאמר בלבבך כי כל תשובתי על הרב רבי זרחיה ז"ל כולן בעיני תשובות נצחות ומכריחות אותך להודות בהם על פני עקשותך ותתפאר בהיותך מספק אחת מהן על לומדיה או תטריח על דעתך להכנס בנקב המחט לדחות מעליך הכרח ראיותי אין הדבר כן כי יודע כל לומד תלמודנו שאין במחלוקת מפרשיו ראיות גמורות ולא ברוב קושיות חלוטות שאין בחכמה הזאת מופת בדור כגון חשבוני התשבורות ונסיוני התכונה: אבל נשים כל מאדנו ודיינו מכל מחלוקת בהרחיק אחת מן הדעות בסברות מכריעות ונדחוק עליה השמועות ונשים יתרון הכשר לבעל דינה מפשטי ההלכות והוגן הסוגיות עם הסכמת השכל הנכון וזאת תכלית יכלתנו. וכוונת כל חכם וירא האלהים בחכמת הגמרא: ויש אשר אנחנו מלמדים זכות על דברי רבינו עם היותם עדיין רחוקים בפשטי הסוגיא או הסוגיות אבל כוונתנו בזה לגלות אוזן התלמידים במה שיש בהם מן הזכות ואין אנו מעלימים מהגיד לכל מסתכל בספרנו מה שנשאר עליה מן הספק וזה מותר לנו אנחנו מפני שאנו באים ללמד זכות על הרב הגדול ודברי הראשונים. וכן חובותינו עמו כמו שהורו חכמי ישראל ז"ל לתלמידיהם אמרו כי אתי פסקא דדינא דידי לקמייכו לאחר מיתה לא מקרע תקרעוניה ולא מגמר תגמורין מיניה מקרע לא תקרעוניה דלמא אי הואי אנא אית לי טעמא מגמר לא תגמרון מיניה שאין לדיין אלא מה שעיניו רואות ויצא לנו מזה לחוש לדברי רבינו להחמיר ולא להקל. וזה במעוט המקומות אבל ברובם מחשבתנו נכרת מתוך ספרנו שעיקרי הדברים מוכרעין כדברי רבינו ואפ' בשקולין הרי הדין פסוק עלינו בלי להטות מדבריו ימין ושמאל כמו ששנו חכמים היו שנים א' מטמא ואחד מטהר אחד אוסר ואחד מתיר אם היה אחד מהם גדול מחבירו בחכמה ובמנין הלך אחריו וכל שכן בהיותו קודם שהמחלוקת מנועה מבעליה שהיה לו לומר כבר הורה זקן. וזאת אות הברית אשר הקימותי בכל מחלוקותינו בענין ההלכות הדרכתיך במעגלי צדק והאל אשר בתחילתו כל יצוריו מודים. ויודעיו את שמו מיוחדים. יתן לי לשון למודים. להוציא לאור כל תעלומה ולהודיע בסתום חכמה זכנו לבא עד תכלית דבר ועומק יסודותיו. יודנו מדרכיו ונלכה באורחותיו. אמן.

ר' משה ן' עזרא חצב על מצב קברו של רבינו יצחק אלפסי ז"ל את החרוזים האלה (ונדפסו בסוף ספר דרך תמים)

והמה על משקל ב' תנועות ויתד וב"ת ויתד וב"ת בדלת וכן בסוגר:

כִּתְבוּ בְּעֵט בַּרְזֶל עֲלֵי שָׁמִיר — שֶׁבֶר אֲשֶׁר הָיָה לְזִכָּרוֹן.
יִכְלוּ יָמוֹת עוֹלָם וְיִתְחַדֵּשׁ — אֶבְלוֹ לְכָל יָבוֹא לְדוֹר אַחֲרוֹן.
אִמְרוּ בְקָבֶר זֶה מְקוֹר חָכְמָה — נִקְבַּר וְעוֹלָם בָּא בְּעִקָּרוֹן.
יוֹם נִצְלָה נִזְמָהּ וְחֶלְיָתָהּ — תּוֹרָה וְהוֹרִידָהּ עֲדֵי גָרוֹן.
בֹּאוּ בְּנֵי צִיּוֹן וּבְמְרִירוּת — עָלָיו תְּיַלִּילוּ בְּשִׁבָּרוֹן.
כִּי חֹק סְפוֹד וּבְכוֹת עֲלֵי מָקוֹם — בּוֹ נִקְבְּרוּ לֶחוֹת וְהָאָרוֹן.

ואחר אלו החרוזים כתוב זה הלשון

נקבר בקבר זה ראש הראשים. ואלוף הקדושים. ומחכים הישישים. וחכם חרשים. וקדשי הקדשים. הנזר והמצנפת. האות והמופת. יחיד העולם ומלאו. ממזרח שמש ועד מבואו. שר התורה מקור הבינות. ושמעו הולך בכל המדינות. הרב הגדול. מחסה עוז ומגדול. אלופנו ורוח אפנו. ככב נשפנו. ואור עפעפינו. הצדיק הענו. אשר כמוהו לא היה לפניו. מר רב **יצחק אלפסי** זצ"ל נוחו עדן. נכסף אל קדושו. ושבה אל אלהים נפשו. יום ג' בשבת עשרה ימים לחדש אייר שנת ד' אלפים תתס"ג ליצירה*). יום עברה היום ההוא. יום צרה. יום חשך ואפלה. יום ענן וערפל. יום קדרו שחקים ואורותם. ושק הושם כסותם. הכוכבים אפלו. והגבעות התקלקלו. וכל ישראל נבהלו. עלה לישיבה עליונה. למנוחה שאננה. זקן ושבע ימים. לובש מלבוש מהללים. ושם גדול כשם הגדולים. לתת לו מהלכים. בין השרפים והמלאכים. [במרומי שמים יהל אורו]. בסתר עליון יהיה מגורו. ובצל שדי יושב נכחו. וזיז? השכינה ילך נכוחו. תורתו תהי מבטחו. ובהקיצו היא תשיחו. יעמוד לגורלו. ובבנין בית זבולו. יעלה דרך גבולו. כי"ר ונאמר אמן:

והרב ר' יהודה הלוי ז"ל ראש המשוררים חקק על קברו שלש שורות אלו:

הָרִים בְּיוֹם סִינַי לְךָ רָעָשׁוּ. — כִּי מַלְאֲכֵי הָאֵל בְּךָ פִּגָּשׁוּ.
וַיִּכְתְּבוּ תוֹרָה בְּלֻחוֹת לִבֶּךָ. — וּצְבִי כְתָרֶיהָ לְךָ חָבָשׁוּ.
לֹא עָצְרוּ כֹחַ נְבוֹנִים לַעֲמוֹד. — לוּלֵא תְּבוּנוֹת מִמְּךָ דָרָשׁוּ.

---

*) בענין יום פטירת הרי"ף ז"ל נפלה מבוכה גדולה בין החכמים חוקרי קדמוניות, כי הנה לנוסח הס' דרך תמים הכתוב כאן נפטר ביום ג' בשבת בעשרה ימים לחדש אייר ד' אלפים תתס"ג. ובאלפס דפוס ראשון (קושטנטינא רס"ט) בסופו כתוב (וז"ל נגנז ארון הקדש הרב הגדול ראש גלת אריאל רבינו יצחק אלפסי ז"ל) שנפטר ביום שבת אחד עשר יום לחדש אייר (בעיר אלוסינא) שנת ד' אלפים תתס"ג ליצירה, וכן מובא בס' צמח דוד, וכן כתוב גם באלפס דפוס סביונטה שי"ד. אבל זה וזה לא יתכן כי ראש חדש אייר לא יחול לעולם באחד מימי אר"ו ולנוסח דרך תמים היה צריך שיחול אז ר"ח אייר ביום ראשון, ולנוסח הרי"ף ד' קושטנטינא וסביונטה היה צריך שיחול ביום רביעי וזה אי אפשר. ובאמת היה קביעת שנת תתס"ג בש"ה וד"ח אייר חל אז בשבת. והנה בספר קבלת הראב"ד והיוחסין כתבו שמת בניסן ולא באייר, וכן מובא בס' סדר הדורות. והיותר נכונה נראה נוסחת התשב"ץ ח"א סימן ע"ב שכתב וז"ל ונפטר הרי"ף ביום ג' בשבת בעשרה ימים לירח סיון שנת ד"א תתס"ג, והוא היה בן תשעים שנה עכ"ל, ונוסחא זו מסכמת עם הקבועות הנ"ל, וע"כ נראה כי האמת אתה. אולם הרב המאירי בפתיחה למס' אבות כתב שנפטר בשנת ד"א תתפ"ג, וכן כתב בס' יסוד עולם ובס' צדה לדרך (בהקדמתו), ובס' שלשלת הקבלה מביא ג"כ דעה זו בשם י"א ועמ"ש בקה"ד ובסה"ד ע"ז.

מאימתי

קורין א את שמע בערבין משעה שהכהנים נכנסין לאכול בתרומתן עד סוף האשמורה הראשונה דברי ר' אליעזר וחכמים אומרים עד חצות רבן גמליאל אומר עד שיעלה עמוד השחר: **גמ'** תנו רבנן מאימתי מתחילין לקרות קריאת שמע בערבין משעה שבני אדם נכנסין לאכול פתן בערבי שבתות דברי ר"מ וחכמים אומרים משעה שהכהנים זכאין לאכול בתרומתן

מאימתי קורין את שמע בערבין וכו'. מאי דנקט ערבין בריש (גמרא דף ב.) סידורא דקרא נקט דכתיב ובשכבך ובקומך ומשום הכי הכוכבים לכתיב גבי תרומה ובא השמש וטהר והיינו ביאת אורו לגמרי דהכי דרשינן בגמרא (שם ע"ב) מאי וטהר טהר יומא ושלשה דיינים יש בענין הקדשים דתנן[1] טבל ועלה אוכל במעשר העריב שמשו אוכל בתרומה הניא כפרתו אוכל בקדשים פירוש מעשר שני הוא קדשים קלים והיו אוכלים אותם הבעלים בירושלים ואם נטמא הבעל כגון שנגע בנבילה או בשרץ צריך טבילה ומיד הוא טהור ואוכל ממנו בלא הערב שמש אבל אם הוא כהן ונטמא צריך טבילה והערב שמש לאכול תרומה ואם נטמא טומאה יותר חמורה כגון זב או זבה וכיולא בהן שצריכין כפרה אין הטבילה והערב שמש מועיל לאכול קדשים דחמירי עד שיביא כפרתו הרי שזמן אכילת התרומה הוא מביאת אור השמש ואילך ולענין ק"ש ג"כ מאותה שעה ואילך קורין אותה:

עד סוף האשמורה הראשונה דהיינו שלש הלילה (דף ג.) דשלש אשמורות הוי הלילה דכתיב בהשמורות התיכונה ומדקאמר תיכונה מכלל דאיכא לפניה ולאחריה וסבירא ליה לר' אליעזר דמאי דכתיב ובשכבך אינו ר"ל כל זמן שהולכין לשכב ועד שלש הלילה דרך קצת בני אדם שמתחילין מלשכב ועדיין זמן שכיבה דאמרי עד חצות וכו' חכמים ור"ג חולקין על ר' אליעזר בסוף הזמן ודורשין ובשכבך כל זמן שבני אדם שוכבין במטותיהן ואפילו חכמים דאמרי עד חצות (דף ד: ודף ט.) אינם חולקין עם רבן גמליאל בענין הדרשה דובשכבך דמודו דמן התורה זמנה כל הלילה אלא פלוגתא דר"ג וחכמים הוי בפייג דחכמים היו עושין פייג להרמיק אדם מן העבירה ור"ג לא חייש לפייג ומיהו בין חכמים בין רבן גמליאל כולהו מודו דלכתחלה צריך לקרותה מיד דהא אמרינן לקמן (דף ד:) כדי שלא יהא אדם בא מן השדה בערב וכו' ורוצה לומר שאפילו כשיבא מן השדה קודם זמנה אין לו לומר כיון שלא הגיע עדיין עונת קריאת שמע ואוכל ואשתה תחלה אלא יש לו לקרות תחלה או לשנות עד יגיעת הכוכבים ויקרא קריאת שמע ויתפלל ואח"כ יאכל וכיון דחזינן דאפילו כשיבא קודם זמנה חששו שמא יבא לידי פשיעה והצריכוהו לקרות או לשנות כדי שיתפלל מיד שמעינן דדברי הכל שצריך לכתחלה לקרות מיד ביציאת הכוכבים ופלוגתייהו לא הוי אלא בדיעבד חכמים סבירא להו דאפילו בדיעבד אינו יוצא אלא עד חצות משום פייג ור"ג ס"ל דבדיעבד יוצא כל הלילה: **ויש** להקשות לרבנן דאמרי דאפילו דיעבד אינו יוצא אלא עד חצות אם עבר חצות מה יהא דינו שאם נאמר שלא יקרא כלל קשה כיון דקריאת שמע מיוד מן התורה היאך יכולין חכמים לפטרו ממנה. ואית דאמרי דסבירא להו דאחר חצות קורא אותה בלא ברכות שהברכות שאינן אלא מדרבנן יכולין הם בשלהם לומנו שלא יאמר אומן אחר שעבר זה הזמן אבל קריאת שמע שהוא מן התורה קורא אותה כל הלילה ואע"פ שאין שכרו כל כך כמו אם קרא אותה בברכותיה אפילו הכי יש לו שכר כיון שיוצא מחיוב של תורה וא"ת ולמה אינו אומר הברכות והא אמרינן גבי ק"ש של שחרית שאע"פ שעבר זמן קריאתה שאומר הברכות כדתנן (דף ט:) הקורא מכאן ואילך לא הפסיד ודייקינן עלה (דף י:) מאי לא הפסיד לא הפסיד הברכות וי"ל דגבי קריאת שמע של לילה החמירו יותר מפני שהלילה היא זמן שינה ואם ידע שיכול לצאת מחיוב קריאת שמע ומחיוב הברכות אחר חצות יאמר בלבו מה לי ולצרה הזאת להכריח עצמי לקרות מיד כיון שאחר חצות אוכל לצאת ידי חובה מן הכל ונראה לאורי הרב גר"ו דס"ל לרבנן שאפילו קריאת שמע עצמה שהיא מן התורה כל הלילה אינו קורא אותה אחר חצות שיכולין חכמים לפטרו ממצות עשה ב)כל זמן שעושין כן משום פייג או משום קיום המצוה עצמה דהכי חזינן בלוצ. שמצותו מן התורה יום ראשון ואפי' הכי כשחל יום ראשון בשבת פטרו חכמים ליטלו ג)משום גזירה דשמא יעבירנו ארבע אמות ברה"ר וגבי סדין בציצית נמי אע"פ שהתורה מייבה אותו והתירה הכלאים לענין הציצית דכתיב לא תלבש שעטנז ומתיר ליה גדילים תעשה לך דאלמא משמע שהסדין שהוא של פשתן עם התכלת שהוא צבוע על הצמר מותר מן התורה אפי' הכי היו פוטרין אותו (מנחות דף מ:) ג"ש גזירה משום כסות לילה כלומר שאע"פ שאם היה לובש אותו מחויב להטיל בו ציצית מה"ת אפי' הכי פטרו אותו שילבשנו בלא ציצית כיון דלילה אינה זמן של ציצית דמצות ציצית אינה נוהגת אלא ביום דכתיב וראיתם אותו וזכרתם דמשמע כל זמן שאתה יכול לראות אותו אתה חייב בו וכיון שאין אדם רואה אותו בלילה אינו חייב בו אבל אם לבשו בשעת שאין לבשו בלילה ויעבור משום לא תלבש שעטנו ונהגו הלכה בבית שמאי הכא נמי אע"פ שמצות קריאת שמע כל הלילה מן התורה אפי' הכי פטרו אותו חכמים משום פייג דכתיבנא: **ואיפסיקא** הלכתא (בגמ' דף מ:) כרבן גמליאל דאמר שסוף זמן קריאת שמע עד שיעלה עמוד השחר וזמן התחלת קריאתה היא מיציאת הכוכבים ואילך כרבי אליעזר דבהא ליכא מאן דפליג עליה: ובירושלמי שואל על מה נהגו העולם לקרות ק"ש קודם זה הזמן והכי אמרינן התם הקורא קודם לכן לא יצא ק"ש למה קורין אותה בבהכ"נ ומהדרי לה לצאת בה אלא בעמוד בתפלה מתוך ד"ת וכיון שק"ש של בית הכנסת אינו לצאת ידי חובה ואח"כ צריך לקרותה בבית לצאת ידי חיוב של תורה צריך כל אדם להיות נזהר בקריאתה ושלא יסמוך על הקריאה שקורא על מטתו מפני כמה דברים האחד מפני שאותה שעל מטתו קורא אותה אחר אכילה ושתיה וק"ש של חיוב צריך לקרותה קודם אכילה לכתחלה כדכתיבנא לעיל ועוד שאותה שעל מטתו מתוך שחושב שאינה אלא להכרית המזיקין בלבד כדלקמן (דף ה.) פעמים שאינו חושש ואינו קורא אותה ועוד שאינו מכוין לצאת בה ידי חובה מן התורה ומצות צריכות כוונה ד)ולפי' מי שאמר שאינן צריכות כוונה מודה (ה) דלכתחלה צריכות ועוד שאפילו בלא זאת הכוונה צריך כוונת הלב לקבל עליו עול מלכות שמים במונח ובאותה שעל מטתו אינו מכוין על זה ועוד שבק"ש של חיוב צריך שיאמר אותה בברכה ושיקרא לפחות ג' פרשיות ראשונות שבהן עול מלכות שמים ועול המצות וק"ש שעל מטתו אומר אותה בלא ברכה ואינו אומר אלא פרשה ראשונה בלבד ומפני כל הטעמים האלו צריך שלא לסמוך לצאת ידי חובה על אותה שקורין סמוך למטה וצריך ג"כ שלא להסמך על אותה של בהכ"נ: **אלא** כך הוא הענין שבבית הכנסת יקרא קריאת שמע עם ברכותיה ויתפלל ולא יכוין לצאת ידי חובת ק"ש באותה הקריאה אלא לעמוד בתפלה מתוך דברי תורה ויוצא ידי קריאת הברכות ואח"כ כשיהיה בביתו קודם שיאכל אחר יצאת הכוכבים יקרא אותה ויתכוין לצאת בה ידי חובה ויקרא אותה כולה במורא ובכוונת הלב ואם לא יוכלה לקרות אלא שתי פרשיות בלבד סגי ליה בהכי ואע"פ דאמרינן בירושלמי וצריך להזכיר יציאת מצרים בזמנה דמשמע שצריך לומר פרשה שלישית שיש בה יציאת מצרים בשעה שקורא אותה לחובה אפילו הכי כיון שהזכיר יציאת מצרים בברכות בשעה שקורא אותה בבית הכנסת לא מצינו אותה אחרת וכתב רב עמרם ז"ל כשעה שקורא אותה יברך אקב"ו לקרוא ק"ש ואומר מורי הרב שאין זה נכון שברכה זו לא מצינו אותה בשום מקום ולפיכך נראה לו שיותר נכון שיאמר אהבת עולם שמתקנה אלא (ו) ואפילו על קריאת הפסוקים או קריאת תלמוד תורה מצינו שנפטר מברכה בתמידתה כדאמרינן (דף יא:) השכים לקרות קודם שקרא ק"ש צריך לברך לאחר שקרא ק"ש אין צריך לברך מאי טעמא שכבר נפטר בהתנה רבה ואם תאמר כיון שאינו אומר ברכת מעריב ערבים הוא לה ברכה שאינה סמוכה לחברתה וכל ברכה שאינה סמוכה לחברתה צריך לפתוח בה בברוך יש לומר שכיון שבמקומה היא סמוכה לחברתה אין לחוש עכשיו כשאומר אותה על קריאת שמע אם אינו פותח בברוך שכיולא בזה מצינו בתלמוד (לקמן דף כט:) בתפלת הדרך שאינה פותחת בברוך וחותם בה שומע תפלה מפני דכיון דבשמונה עשרה ברכת שומע תפלה סמוכה לחברתה אם עכשיו אינה סמוכה לחברתה לא חיישינן להכי. ועדיין יש לשאול כיון שאינו זמן קריאת שמע בשעה שקורין אותה בבית הכנסת היאך יוצא ידי חובה מהברכות אם אינו לילה לענין קריאת שמע ויש לומר שאע"פ שאינו לילה ממש מפני שלא יצאו הכוכבים אפילו הכי כיון ששקעה חמה והוי לילה לענין תפלה של ערבית כדלקמן ז)הכא נמי דיינינן ליה לילה לקריאת הברכות ויכול לומר גואל אור מפני חשך וחשך

מאימתי

רש"י

מאימתי משעה שהכהנים נכנסים לאכול בתרומתן. כהנים שנטמאו וטבלו והעריב שמשן והגיע עתם לאכול בתרומה: **עד סוף האשמורה הראשונה.** והוא שלש הלילה כמו שמפורש בגמרא. ומשם ואילך עבר זמן שכיבה ולא קריון ביה בשכבך ומקומי הכי נמי יומא הוא ולא זמן שכיבה ואיכא הקורא קודם לכן לא יצא ידי חובתו ואם תאמר ק"כ למה קורא אותה בבית הכנסת כדי לעמוד בתפלה ממתן דברי תורה והכי תניא בברייתא דברכות בירושלמי ואפיכ חובה עליו לקרותה משתחשך ובקריאת שמע פרק ראשון שאדם קורא על מטתו יצא: **עד שיעלה עמוד השחר.** דכל הלילה קרוי

לקרות קריאת שמע בערבין משעה שבני אדם נכנסין לאכול פתן בערבי שבתות דברי ר"מ וחכמים אומרים משעה שהכהנים זכאין לאכול בתרומתן

ליה לר' אליעזר דמאי דכתיב ובשכבך אינו ר"ל כל זמן שהולכין לשכב ועד שלש הלילה דרך קצת בני אדם שמתחילין מלשכב ועדיין זמן שכיבה דאמרי עד חצות חכמים ור"ג חולקין על ר' אליעזר בסוף הזמן ודורשין ובשכבך כל זמן שבני אדם שוכבין במטותיהן ואפילו חכמים דאמרי עד חצות (דף ד: ודף ט.) אינם חולקין עם רבן גמליאל בענין הדרשה דובשכבך דמודו דמן התורה זמנה כל הלילה אלא פלוגתא דר"ג וחכמים הוי בפייג דחכמים היו עושין פייג להרמיק אדם מן העבירה ור"ג לא חייש לפייג ומיהו בין חכמים בין רבן גמליאל כולהו מודו דלכתחלה צריך לקרותה מיד דהא אמרינן לקמן (דף ד:) כדי שלא יהא אדם בא מן השדה בערב וכו' ורוצה לומר שאפילו כשיבא מן השדה קודם זמנה אין לו לומר כיון שלא הגיע עדיין עונת קריאת שמע ואוכל ואשתה תחלה אלא יש לו לקרות תחלה או לשנות עד יגיעת הכוכבים ויקרא קריאת שמע ויתפלל ואח"כ יאכל וכיון דחזינן דאפילו כשיבא קודם זמנה חששו שמא יבא לידי פשיעה והצריכוהו לקרות או לשנות כדי שיתפלל מיד שמעינן דדברי הכל שצריך לכתחלה לקרות מיד ביציאת הכוכבים ופלוגתייהו לא הוי אלא בדיעבד חכמים סבירא להו דאפילו בדיעבד אינו יוצא אלא עד חצות משום פייג ור"ג ס"ל דבדיעבד יוצא כל הלילה: **ויש** להקשות לרבנן דאמרי דאפילו דיעבד אינו יוצא אלא עד חצות אם עבר חצות מה יהא דינו שאם נאמר שלא יקרא כלל קשה כיון דקריאת שמע מיוד מן התורה היאך יכולין חכמים לפטרו ממנה. ואית דאמרי דסבירא להו דאחר חצות קורא אותה בלא ברכות שהברכות שאינן אלא מדרבנן יכולין הם בשלהם לומנו שלא יאמר אומן אחר שעבר זה הזמן אבל קריאת שמע שהוא מן התורה קורא אותה כל הלילה ואע"פ שאין שכרו כל כך כמו אם קרא אותה בברכותיה אפילו הכי יש לו שכר כיון שיוצא מחיוב של תורה וא"ת ולמה אינו אומר הברכות והא אמרינן גבי ק"ש של שחרית שאע"פ שעבר זמן קריאתה שאומר הברכות כדתנן (דף ט:) הקורא מכאן ואילך לא הפסיד ודייקינן עלה (דף י:) מאי לא הפסיד לא הפסיד הברכות וי"ל דגבי קריאת שמע של לילה החמירו יותר מפני שהלילה היא זמן שינה ואם ידע שיכול לצאת מחיוב קריאת שמע ומחיוב הברכות אחר חצות יאמר בלבו מה לי ולצרה הזאת להכריח עצמי לקרות מיד כיון שאחר חצות אוכל לצאת ידי חובה מן הכל ונראה לאורי הרב גר"ו דס"ל לרבנן שאפילו קריאת שמע עצמה שהיא מן התורה כל הלילה אינו קורא אותה אחר חצות שיכולין חכמים לפטרו ממצות עשה ב)כל זמן שעושין כן משום פייג או משום קיום המצוה עצמה דהכי חזינן בלוצ. שמצותו מן התורה יום ראשון ואפי' הכי כשחל יום ראשון בשבת פטרו חכמים ליטלו ג)משום גזירה דשמא יעבירנו ארבע אמות ברה"ר וגבי סדין בציצית נמי אע"פ שהתורה מייבה אותו והתירה הכלאים לענין הציצית דכתיב לא תלבש שעטנז ומתיר ליה גדילים תעשה לך דאלמא משמע שהסדין שהוא של פשתן עם התכלת שהוא צבוע על הצמר מותר מן התורה אפי' הכי היו פוטרין אותו (מנחות דף מ:) ג"ש גזירה משום כסות לילה כלומר שאע"פ שאם היה לובש אותו מחויב להטיל בו ציצית מה"ת אפי' הכי פטרו אותו שילבשנו בלא ציצית כיון דלילה אינה זמן של ציצית דמצות ציצית אינה נוהגת אלא ביום דכתיב וראיתם אותו וזכרתם דמשמע כל זמן שאתה יכול לראות אותו אתה חייב בו וכיון שאין אדם רואה אותו בלילה אינו חייב בו וגזרו יום אטו לילה הרי שחייב מן התורה אלא לבשו בלא פשתן ביום בלא ציצית של תכלת ואפילו הכי פטרו אותו בית שמאי לבשו בלא תכלת משום גזירה דשמא יבא לבשו אותו בלילה ויעבור משום לא תלבש שעטנו ונהגו הלכה בבית שמאי הכא נמי אע"פ שמצות קריאת שמע כל הלילה מן התורה אפי' הכי פטרו אותו חכמים משום פייג דכתיבנא: **ואיפסיקא** הלכתא (בגמ' דף מ:) כרבן גמליאל דאמר שסוף זמן קריאת שמע עד שיעלה עמוד השחר וזמן התחלת קריאתה היא מיציאת הכוכבים ואילך כרבי אליעזר דבהא ליכא מאן דפליג עליה: ובירושלמי שואל על מה נהגו העולם לקרות ק"ש קודם זה הזמן והכי אמרינן התם הקורא קודם לכן לא יצא ק"ש למה קורין אותה בבהכ"נ ומהדרי לה לצאת בה אלא בעמוד ד"ת וכיון שק"ש של בית הכנסת אינו לצאת ידי חובה ואח"כ צריך לקרותה בבית לצאת ידי חיוב של תורה צריך כל אדם להיות נזהר בקריאתה ושלא יסמוך על הקריאה שקורא על מטתו מפני כמה דברים האחד מפני שאותה שעל מטתו קורא אותה אחר אכילה ושתיה וק"ש של חיוב צריך לקרותה קודם אכילה לכתחלה כדכתיבנא לעיל ועוד שאותה שעל מטתו מתוך שחושב שאינה אלא להכרית המזיקין בלבד כדלקמן (דף ה.) פעמים שאינו חושש ואינו קורא אותה ועוד שאינו מכוין לצאת בה ידי חובה מן התורה ומצות צריכות כוונה ד)ולפי' מי שאמר שאינן צריכות כוונה מודה (ה) דלכתחלה צריכות ועוד שאפילו בלא זאת הכוונה צריך כוונת הלב לקבל עליו עול מלכות שמים במונח ובאותה שעל מטתו אינו מכוין על זה ועוד שבק"ש של חיוב צריך שיאמר אותה בברכה ושיקרא לפחות ג' פרשיות ראשונות שבהן עול מלכות שמים ועול המצות וק"ש שעל מטתו אומר אותה בלא ברכה ואינו אומר אלא פרשה ראשונה בלבד ומפני כל הטעמים האלו צריך שלא לסמוך לצאת ידי חובה על אותה שקורין סמוך למטה וצריך ג"כ שלא להסמך על אותה של בהכ"נ: **אלא** כך הוא הענין שבבית הכנסת יקרא קריאת שמע עם ברכותיה ויתפלל ולא יכוין לצאת ידי חובת ק"ש באותה הקריאה אלא לעמוד בתפלה מתוך דברי תורה ויוצא ידי קריאת הברכות ואח"כ כשיהיה בביתו קודם שיאכל אחר יצאת הכוכבים יקרא אותה ויתכוין לצאת בה ידי חובה ויקרא אותה כולה במורא ובכוונת הלב ואם לא יוכלה לקרות אלא שתי פרשיות בלבד סגי ליה בהכי ואע"פ דאמרינן בירושלמי וצריך להזכיר יציאת מצרים בזמנה דמשמע שצריך לומר פרשה שלישית שיש בה יציאת מצרים בשעה שקורא אותה לחובה אפילו הכי כיון שהזכיר יציאת מצרים בברכות בשעה שקורא אותה בבית הכנסת לא מצינו אותה אחרת וכתב רב עמרם ז"ל כשעה שקורא אותה יברך אקב"ו לקרוא ק"ש ואומר מורי הרב שאין זה נכון שברכה זו לא מצינו אותה בשום מקום ולפיכך נראה לו שיותר נכון שיאמר אהבת עולם שמתקנה אלא (ו) ואפילו על קריאת הפסוקים או קריאת תלמוד תורה מצינו שנפטר מברכה בתמידתה כדאמרינן (דף יא:) השכים לקרות קודם שקרא ק"ש צריך לברך לאחר שקרא ק"ש אין צריך לברך מאי טעמא שכבר נפטר בהתנה רבה ואם תאמר כיון שאינו אומר ברכת מעריב ערבים הוא לה ברכה שאינה סמוכה לחברתה וכל ברכה שאינה סמוכה לחברתה צריך לפתוח בה בברוך יש לומר שכיון שבמקומה היא סמוכה לחברתה אין לחוש עכשיו כשאומר אותה על קריאת שמע אם אינו פותח בברוך שכיולא בזה מצינו בתלמוד (לקמן דף כט:) בתפלת הדרך שאינה פותחת בברוך וחותם בה שומע תפלה מפני דכיון דבשמונה עשרה ברכת שומע תפלה סמוכה לחברתה אם עכשיו אינה סמוכה לחברתה לא חיישינן להכי. ועדיין יש לשאול כיון שאינו זמן קריאת שמע בשעה שקורין אותה בבית הכנסת היאך יוצא ידי חובה מהברכות אם אינו לילה לענין קריאת שמע ויש לומר שאע"פ שאינו לילה ממש מפני שלא יצאו הכוכבים אפילו הכי כיון ששקעה חמה והוי לילה לענין תפלה של ערבית כדלקמן ז)הכא נמי דיינינן ליה לילה לקריאת הברכות ויכול לומר גואל אור מפני חשך וחשך

השגות הראב"ד

א) ביאת אורו וכו'. ס"א עוד גירסא זו גרסה מיקון דהאי וכא השמש ביאת אורו אמקבלא קאי דמאי וטהר טהר יומא אבל וכא השמש ביאת שמשו מבל מקום: ב) ויש ספרשים וכו'. ס"א אל מה הם סומכים על הירושלמי לחקל כדי להפסד נק"ש קודם לאת אמרו בפירוש הקורא קודם לכן לא יצא ידי חובתו אבל על זה יכולים לסמוך שהמנהג היה להם שהיו קוראים אותה בבית הכנסת קודם זמנה עם ברכותיה בשביל עם שבשדות שהיו באים לבתיהם לערב והם יעבים וכדי שלא יאבלו קודם ק"ש ותפלה ואולי מתוך עיפותם יצאו ויפסידו הקריאה והתפלה התקינו שיהו קוראים ומתפללים ולא יצאו ידי מלכות שמים ויקום והבל בברכות כדי שיסמכו גאולה לתפלה. מ"מ החכמים שבהם יוצאים ידי חובתן בברכות של ק"ש אבל ידי ק"ש לא יצאו וקורין אותה על מעמדם לצאת ידי חובתן על דבר זה אנו סומכים בירושלמי: ג) בתלמוד ירושלמי. ס"א כן כתב ר"מ והרב רבי יצחק בן גיאות שהיו קורין אותה בלא ברכות בענין אחרי לא היה שמתפללין אותה בלא ברכות בקמיכות גאולה לתפלה. ובירושלמי המבואר שכתב לא ידע ולא הבין והרי אמי מפרש אותו בדף הבאי:

עין משפט נר מצוה

א

א מיי' פ"ק מהלכות ק"ש סמ"ג עשין יח טוש"ע סימן רלה:

מסורת הש"ס

(א) [נגעים פ' י"ד מ"ג וש"ס מיתה עטול יום אוכל במעשר אבל בספסים לה. וכנכתה דוכתי מייתי לה בזה הלשון טבל ועלה והייט הך כמ"ס שם בר"ש בהג"ה] **(ב)** ד"ח (פי' בשב ואל תעשה יבמות ריש ד' ל:) **(ג)** [קוכה מב: וע"ש ברים מד.] **(ד)** [ספסים קיד: וכ"ה כת ע"א וע"ב ע"ש ובאו"ח פי' ם סעיף ד' מביא שמי דעות ומכריע שלריכות כונה ופי' סוף פירקין בר"י מד"ה פשה וכיכן ס"ו] **(ה)** [נכפ' לא בר"י ד"ה דעבד כמר]:

קובץ הגהות

ב"ח (א) ג"ב עי' לקמן ס' כד בבעיא פתח בדתמרא ובר"פ היה קורא: **(ב)** דאפילו:

שלטי הגבורים

לשון רבינו ישעיה אחרון ד"ל. **א** ראשית חכמה יראת ה' ע"כ היה סדר רבותינו הקדושים להתמיד סדר המשנה בימודו של הקב"ה ואמרו שמיב אדם לקרות ק"ש לייחד שמו של הקב"ה ולקבל עליו עול מלכות שמים ועול תורה והמצות ערב ובקר שנא' ובשכבך ובקומך עכ"ל ריא"ז:

המאור הקטן

מאימתי ה"ג וכך נמצא בגרסת הגאונים ז"ל ומתניתי בה סימנא ויקרא אלהים לאור יום: וממאי דהאי דבא השמש וטהר **א**] ביאת אורו הוא ומאי וטהר טהר יומא פירוש שהוא שעת צאת הכוכבים דילמא ביאת שמשו הוא ומאי וטהר טהר גברא כלומר שהוא טהור לאכול בתרומה משעת שקיעת החמה. ועל מה דאמרינן מכדי כהנים אימת אכלי תרומה משעת צאת הכוכבים עלה דייקי' [ממאי] דהאי דבא השמש וטהר הוא שעת צאת הכוכבים שמא אינו אלא שעת שקיעת החמה. ואית דמפרשי לה אברייתא דתניא ביאת שמשו מעכבתו מלאכול ואין כפרתו מעכבתו וגרסי הכי ממאי דביאת שמשו היא ומאי וטהר טהר יומא שא"א להביא כפרה מבערב דלמא ביאת אורו הוא שהוא לפנות בוקר למחר ומביאין ראיה לדבריהם מדכתיב קומי אורי כי בא אורך שפירושו לדבריהם כי זרח אורך ומאי וטהר טהר גברא כלומר שהביא כפרתו וא"כ הרי כפרתו מעכבתו מלאכול בתרומה וזאת הגירסא עם פירושיה אינם דברים נכונים כי הראיה שהביאו מן כי בא אורך אינה ראיה ופי' אחר יש למקרא ההוא ועוד במערבא דבעו לה מבעיא ופשטו לה מברייתא אודרבה ממתני' הוו להו למפשטא דקתני מאימתי קורין את שמע בערבין משעה שהכהנים נכנסין לאכול בתרומתן ואם אית' דכפרה מעכבא לתרומה האי בערבין בשחרין [הוא] ואי מוקמ' למתני' בהנך דלאו מחוסרי כפרה נינהו ברייתא נמי הכי אפשר לאוקמא ולא תפשוט מינה כלל ועוד אמאי לא איפשיטא ממתני' בהדיא דתנן טבל ועלה אוכל במעשר העריב שמשו אוכל בתרומה הביא כפרתו אוכל בקדשים הלכך מחוורתא גירסא ופירושה כדברי הגאוני' ז"ל וכמו שפירשתי. ולענין ענות ק"ש פסק הרי"ף ז"ל משעת צאת הכוכבים ויש מקילין בדבר וסומכין על תלמוד ירושלמי דתניא קרא קודם לכן לא יצא ידי חובתו א"כ למה קורין אותה בבהכ"נ לא בשביל לצאת בה ידי חובתה אלא כדי לעמוד בתפלה מתוך דברי תורה ועל זאת סמך רש"י בפירושו **ב)** ויש מפרשים זה דברי הירושלמי בענין אחר שלא היו קורין אותה בבהכ"נ שלא בענותה בברכות אלא עשאוהו כמו שאנו קורין אשרי קודם תפלת מוסף ותפלת מנחה כך היה מנהגם לקרוא את שמע בכל תפלה שאינה סמוכה אל הברכות ונראה הפירוש הזה מבואר **ג)** בתלמוד ירושלמי בפרק זה רבי יוסי ורבי אחא נפקין לתעניתא אתא ציבורא בעין מקרא את שמע בתר תלת שעין בעיא רבי אחא מבחי' בידו א"ל רבי יוסי והלא קראו בענותה כלום אין קורין אותה אלא כדי לעמוד בתפלה מתוך דברי תורה א"ל מפני ההדיוטות שלא יהו אומרים בענותה הם קורין אותה נראה מזה כי עשרים וארבעה ברכות דתעניתא היו מתפללין כעין מוספין והיו קוראין לפניה ק"ש בלא ברכות כדי לעמוד בתפלה מתוך דברי

מפני אור כיון שקבעה ממה ואינו יכול להתפלל תפלת המנחה משם ואילך כדבעינן למימר בפ' תפלת השחר[ה] וברכת אהבת עולם נמי אומרים אותה שהרי מצינו שעל קריאת פסוקים יכול לאמרה כדכתיבנא לעיל ולפיכך לא חיישינן אם אומרים אותה קודם צאת הכוכבים או אם אומרים אותה שמי פעמים וברכת גאל ישראל נמי אע"פ שהתקינו לאומרה בלילה כנגד יציאת מצרים שהיתה בלילה אפ"ה כיון שלא למדנו זכירת יציאת מצרים בלילה (ד' יב:) אלא מדבר כל ימי חייך ואין כתיב שם בלילה בפירוש אלא מייתור כל בלבד דרשינן ליה לא חיישינן אם אין אנו אומרים אותה בלילה ממש דכיון שלילה הוא לענין תפלת ערבית לילה הוי להזכיר יציאת מצרים והכי חזינן לקמן (ד' ח:) שאמרו שהקורא ק"ש של לילה קודם הנץ החמה ואע"פ שהוא יום שכבר עלה עמוד השחר מזכיר מדת הלילה וכיון שאפי' כשמתחיל היום לבא אמרו שיוצא אחר שיעלה עמוד השחר מק"ש כ"ש הכא שמתחלת כבר הלילה אע"פ שלא יצאו עדיין הכוכבים שיכול לומר מדת הלילה אע"ג שאינו יכול לקרות ק"ש עצמה וכי תימא כמו שיוצא לשם בדיעבד מק"ש עצמה של לילה אע"פ שאינו לילה ממש ה"נ אמאי אינו יוצא בדיעבד אחר שקיעת החמה אע"פ שאינו לילה ממש י"ל שכיון שהתורה תלתה אותה בזמן שכיבה ובשקיעת החמה אינו זמן שכיבה לשום אדם לפיכך אינו יוצא באותה שעה כלל אבל בנקר אע"פ שהוא יום יוצא בדיעבד מפני שעדיין זמן שכיבה הוא שקצת בני אדם שוכבין בנקר במטותיהן ובברכת המלך בבגדו והפסוקים שאומרים בלחש אין לומש שזה אינו אלא מנהג כדבעי' למימר לקמן הלכך קורא ק"ש בבית הכנסת עם הצבור בברכותיה ומתפלל עמהם ואינו קורא בכונה אלא בדי חובתה ק"ש אלא הברכות והתפלה בלבד ואחר שאת הכוכבים קודם שיאכל קורא ק"ש כו' או לפחות השמי פרשיות שבהן עול מלכות שמים ועול מצות ואומר ברכת אהבת עולם בלבד וקורא אותה בכונה לאחת ידי חובה של קבלת עול מלכות שמים ואע"פ שאינו אומר כל הברכות אין לחוש שהברכות אינן מעכבות ואחר שיאכל קורא פרשה ראשונה פעם אלישית סמוך למטתו כדי להבריח המזיקין וזה יצא ידי ספק מהכל:

ורבינו האי גאון ז"ל אומר בדרך אחרת שמתפלל עם הצבור בבית הכנסת ויקרא ק"ש כמו שקורא פסוקים כדי להתפלל מתוך דברי תורה ובלא פתיחה הראשון בידו ולאחר יציאת הכוכבים יקרא ק"ש עם ברכותיה לאחת ידי חובתו ואע"פ שאינו סומך גאולה לתפלה שהרי מתפלל תחלה וקורא ק"ש אח"כ עם ברכותיה לכונת חובה אפילו הכי מותר לעשות כן כיון שמתכוון למצוה להתפלל עם הצבור שהתפלה נשמעת יותר ומקובלת לפני המקום ורחיה לדבר מדאמרי' לקמן (דף מ:) רב אלי של שבת בע"ש כלומר קודם שקיעת החמה ובודאי לא היה קורא ק"ש באותה שעה כיון שלא יצאו הכוכבים נמצא שלא היה סומך גאולה לתפלה ואפילו הכי לא היה חושש כיון שהיה עושה כן למצוה לקבל שבת ומצוה יום ולהוסיף מחול על הקודש שהוא מצוה גדולה הכא נמי אע"פ שאינו סומך גאולה לתפלה כיון שמתפלל עם הצבור מותר:

ומי שירצה להחמיר על עצמו יכול לעשות בדרך אחרת יותר נכונה שיקרא בבית הכנסת ק"ש והברכות בלא חתימה ופתיחה ויתפלל עם הצבור ואותה התפלה יתפלל[ו] על שם נדבה שהרי אברים ופדרים של עולת נדבה נמי קרבין כל הלילה ואח"כ בביתו יקרא ק"ש אחר יציאת הכוכבים בברכותיה בפתיחות וחתימות ויתפלל לשם[ז] חובה וזה יהיה הכל מתוקן שאותה שבע"ה תהיה לעמוד בתפלה מתוך ד"ת כמו שאמרו בירושלמי ויקרא ק"ש בעומדה ויסמוך גאולה לתפלה ומה שמתפלל אותה הברכה [ח] כדי לסמוך גאולה לתפלה הוי כמו שמחדש דבר בתפלתו וא"ל נחדש בה דבר אחר: **גמ'** ואע"פ שאין ראיה לדבר זכר לדבר שנאמר ואנחנו עושים במלאכה וכו' יש לשאול הא"ן אמר שאין ראיה לדבר שבפירוש נראה מהפסוקים שיציאת הכוכבים הוא לילה ואין לך ראיה גדולה מזו וגם במסכת מגילה [דף כ:] מוכיח בפירוש מאלו הפסוקים שזהו נקרא לילה וי"ל שמפני שאינו מוכיח מהפסוקים בפירוש שכל זה הזמן הוא זמן שכיבה אמר שאין ראיה לדבר ואע"פ שמוכח שהוא לילה: **והא** דאמרי' דמצאת הכוכבים ואילך הוא לילה דוקא ג' כוכבים בינונים אבל פחות לא הוי לילה דהכי אמרי' במס' שבת (ד' לה:) כוכב א' יום ב' בין השמשות ג' לילה ואמרינן עלה לא כוכבים הנראים ביום ולא כוכבים קטנים הנראים בלילה אלא בינונים וכיון שכן ואין הכל בקיאין בין ט(בינונים לקטנים) צריך ליזהר עד שיראו הקטנים וכן במולאי שבת צריך ליזהר ג"כ שלא לעשות שום מלאכה עד שיראו ג' כוכבים קטנים ואם הוא יום מעונן יתמין עד שיצא הספק מלבו ובע"ש ג"כ אם הוא יום מעונן יקבל אותו מבעוד יום מפני הספק וזהו עיקר הירא ליזהר מהספקות ושלא לעשות המלות ע"ד ההרגל שעושה הספק יותר מהודאי וכן מצינו שעל הודאי מביא חטאת ואמרינן (זבחים ד' מח.) לחטאת[ג] דנקא כלומר שאפי' לא יהיו דמי כשבה או שעירה שיביא לחטאת אלא דנקא די לו בזה ודנקא היא מעה והוא שאות הדיבור כדאמרי' (קדושין דף יב.) שם מעין כסף דינר ואם מביא אשם על הספק כגון שהיו לפניו ב' חתיכות אחת של שומן ואחת של חלב ואכל אחת מהן ואינו יודע איזה מהן אכל (זבחים שם וכריתות ד' כו: במשנה) צריך להביא ט)ב' כבשים שהם מ"ח מעין כי הכבש ד' דינרים והדינר ו' מעין אישתכח דב' כבשים הוו מ"ח מעין ועל הודאי סגי במעה א' בלבד והטעם בזה למה החמירו על הספק יותר מן הודאי אומר מורי הרב שהוא מפני שעל הודאי מביא האדם חטאת אל לבו ודואג ומתחרט עליו וחוזר בתשובה שלימה אבל על הספק עושה סברות ואומר

סימן לדבר א צאת הכוכבים (א) ואע"פ שאין ראיה לדבר זכר לדבר שנאמר [ב]ואנחנו עושים במלאכה וחצים מחזיקין ברמחים מעלות השחר עד צאת הכוכבים ואומר [ג]והיו לנו הלילה משמר והיום מלאכה שמעינן השתא דבין למתניתין ובין לברייתא עונת ק"ש לרבנן משעה שהכהנים נכנסין לאכול בתרומתן דהיא שעת צאת הכוכבים והכין ב הלכתא דקיימא לן יחיד ורבים הלכה כרבים והאי דאקשינן דר' אליעזר אדר' אליעזר דתניא מאימתי מתחילין לקרות ק"ש בערבין משעה שקדש היום בערבי שבתות דברי רבי אליעזר ותנן נמי במתניתין משעה שהכהנים נכנסין לאכול בתרומתן דברי ר"א לאו למימרא [ד]דהאי דקתני במתניתין משעה שהכהנים נכנסין לאכול בתרומתן לר' אליעזר בלחוד היא אלא בין רבי אליעזר בין רבנן הכי סבירא להו דהא לא אפליגו רבנן עליה דרבי אליעזר אלא בעד סוף דרבי אליעזר סבר עד סוף האשמורה הראשונה ורבנן סברי עד חצות אבל במשעה שהכהנים נכנסין לאכול בתרומתן לא פליגי דאי לא סבירא להו לרבנן משעה שהכהנים נכנסין לאכול בתרומתן אלא ר"א בלחוד הוא דסבירא ליה הכי הוה להו לרבנן לאיפלוגי עליה במשעה כדאפליגו עליה בעד סוף ומדלא אפליגו עליה אלא בעד סוף שמעינן דבין לר"א ובין לרבנן כולהו סבירא להו משעה שהכהנים נכנסין לאכול בתרומתן וכיון דס"ל לר"א בהדי רבנן משעה שהכהנים נכנסין לאכול בתרומתן ואשכחינן ליה בברייתא דס"ל משעה שקדש היום בערבי שבתות אקשינן [ד] דידיה אדידיה ופרקינן תרי תנאי אליבא דר"א ולהאיך פירוקא בתרא דאמרינן איבעית אימא סיפא רבי אליעזר רישא לאו ר"א ברירא מילתא דמשעה שהכהנים נכנסין לאכול בתרומתן לרבנן בלחוד היא ולאו רבי אליעזר הלכך בין לפרוקא קמא בין לפרוקא בתרא האי דקתני במתניתין משעה שהכהנים נכנסין לאכול בתרומתן איתא לרבנן וכיון דאיתא לרבנן עבדינן כוותייהו: עד סוף האשמורה הראשונה (ה): אמר רב יהודה אמר

רש"י

זמן שכיבה: **גמ' ואע"פ שאין ראיה לדבר.** דלאחת הכוכבים לילה הוא: **זכר לדבר** (ג). שבת' ואנחנו עושים במלאכה וגו' בבנין בית שני בעזרא כתיב: **משעה שקדש היום בערבי שבתות.** היינו בבין השמשות: **פיפא.** עד סוף האשמורה הראשונה רבי אליעזר: **רישא.** משעה שהכהנים נכנסין לאכול בתרומתן

קובץ הגהות

ב"ח (א) נ"ב וכו': (ב) נ"ב מיכא: (ג) בת דנקא: (ד) מוצא בעור סי' לה:
מא"י [א] שקורא אותה בברכה כל"ל:
חו"י (א) עי' לקמן בר"ף דף ז' ע"א:

שלטי הגבורים

א כ' רב (ד) פלגוי הקורא ק"ש קודם שראה ג' כוכבים אם נתכוון לכך לא יצא ידי חובתו ויחזור ויקרא ויתפלל ואם לא נתכוין לכך ועשה והתפלל אל יחזור ויתפלל שאנו לרבינו האי לצור שמקדימים לקרות להתפלל קודם צאת הכוכבים אינה עדיף לגליי בהדייהו ולהגיה ק"ש עד צאת הכוכבים או להמתין עד צאת הכוכבים ולהתפלל ביחיד כדי לסמוך גאולה לתפלה והשיב מוטב שיתפלל עמהם כדי שיתפלל בצבור אם הוא מפלג המנחה ולמעלה וימתין לקרות ק"ש עד זמנה:

ב תוספות ומס"ג עשין ר"ם פליגי על זה בשם כ"ת ז"ל ואמרו דק"ש של בית הכנסת הוא העיקר שקורין אותה בברכותיה ומה שאנו קורין אותה קודם צאת הכוכבים משום דקי"ל כרבי יהודה דאמר זמן תפלת המנחה עד פלג המנחה ה"ה נמי לענין ק"ש דמשם ואילך היא זמנה וכן כתב מרדכי בשם רא"י ז"ל וכדינו משה מיימון ועור וכ' פלגוי

וכ' שמרם וכ"ש ז"ל אזלי בשיטת רבינו:

לשון ריא"ז [ו]והצבור פעמים קוראים מבעוד יום קודם צאת הכוכבים מפני טורח צבור וכל אחד יוצא אחר כן בקריאת שמע שקורא על מטתו אחר צאת הכוכבים וכך הוא שיטת המורה ושיטת רבינו הגאון ומורי זקני הרב אומר שאין ראוי לקרות ק"ש בברכותיה קודם צאת הכוכבים כלל והרי הוא כמברך ברכה לבטלה ושיטת תלמוד א"י היא כדברי המורה ורבינו הגאון ועליו הם אומרים וכן נראה בעיני גם שיטת התלמוד שלנו וכן עיקר כמבואר בקומערם הראיות עכ"ל: ובתב הרא"ש ז"ל ולא נהירא לי מה שהביא ר"ת ז"ל ראיה מתפלת המנחה שהיא עד פלג המנחה דתפלות כנגד תמידין תקנום ותמיד היה קרב והולך עד פלג המנחה אבל לענין ק"ש לאו זמן שכיבה הוא ומרב דלאי של שבת בע"ש אינה ראיה לומר כריב"ל ס"ל דאמר תפלות באמצע תקנום ושמא היה קורא אחר צאת הכוכבים וראיה לקיים המנהג שאנו סומכים בשאר התגאים שמקדימים שעת הקי"ש לצאת הכוכבים ואע"ג דלית הלכתא כרבי אליעזר לגבי רבי יהושע ולא כרבי מאיר לגבי ר' יהודה מכל מקום בתפלה הקילו וגם מתוך הדחק נהגו כן לפי שמתקבצין הצבור לתפלת המנחה ואילו לא היו קורין את שמע ומתפללין תפלת הערב עד צאת הכוכבים היה כל אחד ואחד הולך לביתו והיה טורח להם להתקבץ לאחר מיכן ולא היו מתפללין בצבור לפיכך נהגו העם לקרות ק"ש ולהתפלל קודם צאת הכוכבים ומתוכו על הני תנאי דפרישית אע"ג דלמתלה אין לקרות ק"ש עד צאת הכוכבים בסתמא דתתני' וכרבי יהושע דפליג אדר"א בברייתא עכ"ל: לענין ברכה בק"ש שבת המטה כ' רב עמרם שצריך לברך עליה אשר קדשנו במצותיו וגומו על ק"ש דס"ל כרבינו דק"ש שבל המטה עיקר והבגאות אשר"י העתקה מן התוס' מי שקורא ק"ש על מטתו אין צריך לברך וגם אין צריך לומר אלא פרשה ראשונה ועוד ק"ש שבל המטה היא מפני המזיקין ואין לברך על דבר שנתקן משום סכנה וכן על גזילת מים אחרונים אין מברכין על כך ע"כ:

המאור הקטן

תורה א] ועדיין אין לנו ראיה להקדים ק"ש קודם זמנה אלא נ"ל כיון דנפשין פלוגתא דתנאי בהאי מילתא ולא איפסיקא הלכתא בהדיא משום דוחקא דצבורא אם עשאו כאחד מהם מה שעשה עשוי וכדאי הוא אחד מן התנאים הנזכרים (בתנאי זה) בענין הזה לסמוך עליו בשעת הדחק ועיקר קריאת ק"ש שנית דברי תורה הוא ויש בה להקל

כדגרסי' בירושלמי ורבן גמליאל פליג על רבנן ועביד עובדא כוותיה שניה היא שניה לשנון ובכמה דוכתין אשכחן דחשו רבנן לטורח צבור וזמן יציאת הכוכבים במתני' תני לה כלשון רבי אליעזר ובברייתא תני לה כלשון ר' יהושע מיהו יחיד יחיד הקורא אותה בביתו שלא באונס שפיר דמי למסמך על שיעורא דמתני כדברי הרי"ף ז"ל:

השגות הראב"ד

א] ועדיין וכו'. ח"ש דע כי בתעמית צבור ובתעמית של מעמדות משולם לא התפללו אלא בסמיכות גאולה לתפלה ובק"ש אבל היו מאחרים את הכל מפני שהיו ממתינים את העם כדי לדבר בפניהם דברי כבושין ועניני תשובה וכן אנשי המעמד אומרים פסוקי דזמרה וסליחות והתרעות מן השחר והיו אומרים בהם עד שעברה שעה מן היום או יותר מ"מ היו מולים בתוך פסוקיהם פסוק של שמע כמו שאנו רגילין לומר שמע ישראל וכש"כ וה' הוא האלהים שמע ישמעו אחר שלש שעות והוא היה הנקרא עיקר ק"ש ועל כן א"ל ר' יוסי קורא אותה בעונתה מי היה לו דבר זה בשוט. ומה שאמר בתס' יומא (דף לז:) הקורא עם אנשי משמר לא יצא מפני שהיו מאחרים ק"ש לגמרי כי זו מלוה הרשות שדוחה לדבר מלוה אבל מה שאמרו הקורא עמהם אפי' קראו שאמר לא יצא ידי חובתו אין המעמד כבר היו מהרין בזה לקרות את שמע בזמנה כמו שאמרו וכן אנשי משמר שהיו מקדימין שעה קודם הנץ החמה מ"מ לאחר השחר היו קוראין כדאיתא בפרק תמיד ומפני אומם הטבודה לא היו ממתינים לא להנץ החמה ולא להכיר בין תכלת לגבן ויוצאין ידי חובתן וכך אנו אומרים לכל מי שמתירא מן האומם כגון משכים לצאת לדרך וירא שמא לא יוכל לעמוד במקום שצריכים עמידה ואעפ"כ אמרו הקורא עמהם לא יצא ידי חובתו לא יצא שחר אלה אלו לעמוד בשלום שצריכים עמידה ולפי שכן עושים כן בכל יום לבתחלה החמירו על הקורא עמהם שלא באותם ואמרו שלא יצא כדי שלא יהא רגיל עמהם ולעולם הקורא לאחר עמוד השחר יצא כדבי שמעון אפילו במחיד שהרי עמוד השחר יום הוא לדברי הכל ולא אמר אבי לק"ש כוותיקין וגם ותיקין עצמן לא קבעוה להיו החמה מפני שלא תהא זמן ק"ש קודם לכן אלא מפני שיסמוך גאולה לתפלה ויתפלל ביום והכל מפני הספק: פוק חזי אלשה שיעורין שכתב בהגון החמה לא נראה לי ש"כ בתרכנו בק"ש של שחרית לשמור דברי זה החכם: וכן בק"ש של ערבית אין ספק שלא יצא קודם יציאת הכוכבים בין אותם בין שלא אותם ואם אמרו בה ממה שאמרו ביבושלמי שבת היא שהיא שני' לשנון אינו נראה שלא נאמר בה כדי להקל בה אלא כמי שאמר ומה הפסיד אם קרא אחר תנות או אלא שנון הוא ואין פחות ממי שקורא בתורה ור"ג מחמיר היה ולא היה מיקל זה פי' הדבר בלי ספק:

לותה חתיכה שאכלתי אולי היתה מותרת ולא ישית אל לבו לשוב ולזה החמירו בו יותר: **פעמים** שאדם קורא ק"ש שני פעמים בלילה. אע"פ שאחר שעלה עמוד השחר יוצא ידי חובה מק"ש של יום קורא אותו לילה מפני שעיקר היום אינו אלא אחר הנץ החמה ואילך וכל דבר שמצותו ביום לכתחלה צריך לעשותו מהנץ החמה ואילך וכיון שלכתחלה אינו יום אע"פ שבדיעבד יוצא מק"ש של יום קורא אותו לילה:

אחת קודם הנץ החמה ואחת לאחר הנץ החמה. דסבירא ליה להלי לישנא דאע"פ שכבר עלה עמוד השחר עדיין זמן שכיבה הוא אלא קנת בני אדם ואית דבעו מימר דמהכא שמעי' שזמן ק"ש אינו אלא לאחר הנץ החמה דהא חזינן דקודם הנץ החמה יוצא מק"ש של לילה ואין זה כלום דבודאי זה הלשון אינו אומר (המשנה) ששנינו בפירוש (דף ט.) דזמן קריאת שמע של שחרית משיראה את חבירו ברחוק ארבע אמות וזהו קודם הנץ החמה וגם אינו אומר אלא שאמרו (שם) ומיקין היו גומרין אותה עם הנץ החמה אלא היו ממתינין עד לאחר הנץ אלא מתחילין אותה קודם בעינן שהיו גומרין אותה בהתחלת הנץ הלכך ודאי אפילו לכתחלה יכול לקרותה קודם הנץ ומה שאמר בכאן לאחר הנץ החמה לאו דוקא אלא אילדי דמעיקרא איצטריך למימר קודם הנץ החמה לאשמעינן שאפילו אחר שעלה עמוד השחר יוצא ידי חובתו משל לילה כהכרח גבי של יום לאחר הנץ ולא בא אלא למעט דאחר הנץ אינו יוצא משל לילה מפי מורי הרב וכתב רבינו אלפס ז"ל דלא פליגי הני לישני אהדדי דתרוויהו אלכתא דינהו ואסברא שיש ביניהם דקודם הנץ החמה כיון שכבר עלה עמוד השחר אינו פוטר כלל אלא בשעת הדחק כגון שכור אבל לא במזיד אבל קודם שיעלה עמוד השחר **ובל** העובר על פוטר בדיעבד אפילו לעושה במזיד אבל אחר שעלה עמוד השחר אינו פוטר אותו הואיל ועשה במזיד כדמפרש ואזיל: דברי חכמים חייב מיתה. יש לתמוה למה אמרו בזה חייב מיתה יותר משאר מקומות שאמרו חכמים כמה דברים וי"ל מפני שבזה אפילו חכמים מודים דמן הדין זמנה כל הלילה אלא שעשו סייג כדי להרחיק האדם מן העבירה ואולי יאמר לבנו כיון שאין זה אלא סייג בעלמא לא

רש"י

לאו ר' אליעזר: **ויולא ידי חובתו אחת של יום ואחת של לילה.** לומר אחת בשביל ק"ש שחייבין לקרות ביום ואחת בשביל ק"ש שחייבין לקרות בלילה ועוד אמר מפרש בגמ' משום (דלא שעלה) [דעד שיעלה] עה"ש לילה הוא והא דיולא בה משום ק"ש דיום היינו משום דאיכא אינשי דמקדמי שהן מקדימין לעמוד קודם היום ולכך קרינן ביה בקומך דמשיב נמי זמן קימה: **אחת קודם הנץ החמה ואחת לאחר הנץ החמה.** וטעמא נמי מפרש בגמ' משום דהכנן החמה יתמה הוא (א) והא דיולא בה משום ק"ש של לילה היינו משום דאיכא אינשי דגנו שינים עד הנץ החמה ולכך קרינן ביה ובשכבך דהוו זמן שכיבה עד היות שעתא: **ובלבד שלא יאמר בשביבנו.** (ב) דלאו זמן תחלת שכיבה הוי אלא זמן סוף שכיבה הוי: **קימעא.** מעט: **אם תעבור.** אונסא:

שמואל הלכה כרבן א גמליאל[ה] תניא ר' שמעון בן יוחאי אומר פעמים שאדם קורא ק"ש שתי פעמים בלילה אחת קודם שיעלה עמוד השחר ואחת לאחר שיעלה עמוד השחר ויוצא בהן ידי חובתו אחת של לילה ואחת של יום א"ר אחא בר חנינא אמר רבי יהושע בן לוי הלכה כר"ש בן יוחאי ואיכא דמתני לה להא דר' אחא בר חנינא אהא דתניא ר"ש בן יוחאי אומר משום ר' עקיבא פעמים שאדם קורא ק"ש שתי פעמים ביום אחת קודם הנץ החמה ואחת לאחר הנץ החמה ויוצא בהן ידי חובתו אחת של יום ואחת של לילה א"ר אחא בר חנינא אר"י בן לוי הלכה כר"ש בן יוחאי א"ר זירא ובלבד שלא יאמר

ב השכיבנו והני כולהו הלכתא נינהו מיהו הא דאמר ר"ג ודאמר ר"ש בן יוחאי עד שיעלה עמוד השחר ג בדיעבד הוא ואפילו אי עביד הכי במזיד וקרא ק"ש קודם שיעלה עמוד השחר נפיק ידי חובתיה ואע"פ שאינו רשאי לעשות כן דתניא חכמים עשו סייג לדבריהם כדי שלא יהא אדם בא מן השדה בערב ואומר אלך לביתי ואוכל קימעא ואשתה קימעא ואישן קימעא ואח"כ אקרא ק"ש ואתפלל ואם חוטפתו שינה נמצא ישן כל הלילה אלא אדם בא מן השדה בערב ילך לבית הכנסת או לבית המדרש ד אם רגיל לקרות קורא ואם רגיל לשנות שונה ה ואחר כך קורא ק"ש ומתפלל וכל העובר על דברי חכמים חייב מיתה והא דר' שמעון דאמר פעמים שאדם קורא ק"ש של ערבית קודם הנץ החמה דוקא בשעת הדחק ו כגון מי שהיה שכור או חולה אבל אם עשה כן

עין משפט נר מצוה

ב–ג

א מיי' פ"ק מהלי' ק"ש סמג עשין יח טור או"ח סי' רלה: **ב** מיי' פ"ק מהלי' ק"ש סמג עשין יח טור או"ח סי' רלה:

מסורת הש"ס

ה) ד"ת ולף רבנן דתמרי עד תנוח כר"ג ס"ל אלא שעשו תיקון לדבריהם כדבע' לעיל ס"ל אלא **ג)** הברייתא כל"ל ג) ל"ל אלו:

קובץ הגהות

ב"ח (א) נ"ב הקורא ק"ש של לילה אחרים אמוך לעמוד השחר לא יאמר השכיבנו וכו':

חו"י (א) אע"פ דלאחר עלות ע"ה לילה היא הא אימתא פרק מי שהיה טמא דמעלות השחר עד הנץ החמה מהלך ה' מילין:

שלטי הגבורים

לשון ריא"ז **א** אם רואה אדם לנקיון כל הלילה ואינו אוכל ואינו יכן יכול לאחר קריאתו לכתחלה כל הלילה ובלבד שיקרא קודם שיעלה עמוד השחר עכ"ל כמבואר בקונטרס הרלאיות:

ב פי' ר"ן גיאות ולפי נרף לומר אתים לפניה ואתים לאחריה אלא לא יאמר נוסח הברכה כמו שהיא אלא יאמר ומקצתו בעלה טובה מלפניו פ"ב והרמ"ם כתב אלא יאמר ברכת השכיבנו כל עיקר:

לשון ריא"ז אבל לא יאמר ברכת השכיבנו אחר עלות השחר שהרי כבר מתחילין בני אדם לעמוד ממטותיהן עכ"ל:

ג כתב הטור והלכתא כר"ג דאפקקא הלכתא כוותיה ואפילו לכתחלה יכול להתפלל לקרות עד שיעלה עמוד השחר ומ"מ אין לו לאחר ולישן עד שיקרא דתניא וכו' ע"כ ולכאורה ריא"ז לדעתו:

לשון ריא"ז **ד** אם היה רגיל לקרות קורא ואם לשנות שונה וקורא ק"ש מתוך דברי תורה ומתפלל ויש מקומות שקורין אחר מזמור קודם שיפתחו בברכות של ק"ש ויש מקומות שנהגין לומר והוא רחום כמו שאנו נוהגין עכ"ל ואפשר שלזה נהגו בקצת המקומות לומר שיר המעלות הנה ברכו וכו':

ה ריב"ן הטור מדקאמר בגמרא ואם"כ מוכל פמו אלמא כשהגיע זמן ק"ש דערבית אסור לאחר אכילת עד שיתפלל:

ו סמ"ג עשין י"ח ז"ל ומנון כך מדקדק רבינו יעקב שעיקר ק"ש של שחרית אחר הנץ החמה לא קמ"ל בשעת הנץ החמה שקודם לכן נחשב לילה לכל הפחות לגבי אנוס ובירושלמי דברכות

גרסי' משיאיר המזרח עד הנץ החמה ד' מילין ועוד מביא ראיה מדתנן ביומא פרק אמר להם הממונה (דף ל.) אף היא עשתה בגרשת של זהב בירושלים בשעה שהחמה זורחת היו ילוחות יוצאות ממנה וידעו כל העם שהגיע זמן ק"ש מילוח נגרשת זו מעורה וכן בדמיא לקבל נגרשת ועוד ראיה מדתנן בתמיד בתמקת מגילה (ד' כ.) אין מוזכלין ולא עוקלין ולא מוזן וכו' עד שתנץ החמה משמע שהמנרים שאוכלין ביום עיקר ומן מהנץ החמה עכ"ל ועיין בהגהות דף ה מהגה מאימתי:

המאור הקטן

תניא רבי שמעון בן יוחאי אומר פעמים שאדם קורא את שמע שתי פעמים בלילה וכו' איכא דמתני להא דרבי אחא בר חנינא אהא דתניא רשב"י אומר משום ר"ע פעמים שאדם קורא את שמע שתי פעמים ביום כתב עלה הרי"ף [הני כולהו הלכתא נינהו וכולהו כדכתיבא בהלכות ואגן קשיא לן בדברי הר"ב ז"ל] היכי מזכי שטרא לבי תרי דהא אילין תרתין ברייתין דר"ש פליגי אהדדי **א)** והיכי אפשר לן למפסק הלכתא כחרווייהו דסתרי אהדדי ואגן לא חזינן הכי ובין ברייתא קמייתא ובין ברייתא בתרייתא איכא ביניייהו בין עמוד השחר להנץ החמה לקמייתא חזי לשל יום לבתרייתא לשל לילה וזמנה של ק"ש זו אינה זמנה של זו לדברי הכל למר כדאית ליה ולמר כדאית ליה וזמנה של ק"ש דערבית סוף לשל שחרית בין לבריייתא קמייתא ובין לבתרייתא ובריייתא אי"ל משום דפסק אביי לק"ש כותיקין ויש מי שמפרש לק"ש כותיקין כלומר זמן ק"ש של יום לדידן כזמן תפלה לותיקין שהוא משעת הנץ החמה כי עיקר דברי ותיקין משום תפלה והיו מביאין ראיה לזה הפירוש מדאביי גופיה דאמר לתפילין כאחרים אע"פ שאין דברי אחרים בתפילין אלא בק"ש סמך אביי זמן תפילין לזמן ק"ש של אחרים וכך הוא פי' לק"ש כותיקין זמן ק"ש של יום לדידן כזמן התפלה לותיקין וזה הפי' אינו מחוור אצלי אע"פ שהוא עולה בידינו לענין פסק הלכה אבל לענין הפי' אינו נכון אצלי וג"ל ששלשה שיעורין הם אחד קודם הנץ החמה וא' בהנץ (החמה) וא' לאחר הנץ החמה ומהמצא שלשה שיעורין הללו מפורשין בפסחים פ' ראשון (דף י"ט) א' אומר קודם הנץ החמה וא' אומר בתוך הנץ וא' אומר לאחר הנץ החמה למדנו משם לפי השלש מחלוקות שנאמרו שם כי ג' זמנים הם וקודם הנץ החמה חזי לק"ש של לילה ולא לשל יום ואף לשל לילה נמי לאו שפיר דמי למיעבד הכי לכתחלה אלא כדתניא בברייתא אדם בא מן השדה בערב והולך לבית הכנסת וכו' ואם עביד הכי אפי' במזיד יצא ידי חובתו והא דתנן במתניתין אמר להם אם לא עלה עמוד השחר מותרים אתם לקרות דשמעת מינה הא אם עלה עמוד השחר אסורין לקרות ואע"פ שלא הגיע עדיין הנץ החמה לא קמ"ל כותיה ואע"ג דפסק רב יהודה אמר שמואל כר"ג אגן אדרשב"י משום ר"ע סמכינן משום דמסייע ליה דאביי דאמר לק"ש כותיקין ואיצטריך כרשב"י משום ר"ע ואיצטריך נמי כותיקין דאי מרשב"י הוי אמינא דוקא לאחר הנץ החמה הוא דחזי לשל יום אבל בשעת הנץ החמה לא קמ"ל כותיקין שהיו גומרין אותה עם הנץ החמה הוא דתנן אם יכול לעלות ולהתכסות ולקרות עד שלא תנץ החמה תרגם' עד שלא

מלחמת ה'

כתוב בספר המאור תניא רבי שמעון בן יוחאי אומר פעמים שאדם קורא את שמע שתי פעמים בלילה וכו'. איכא דמתני לה להא דרבי אחא בר חנינא אהא דתניא ר"ש בן יוחאי אומר משום ר"ע פעמים שאדם קורא את שמע שתי פעמים ביום כתב עלה הרב אלפס ז"ל הני כולהו הלכתא נינהו וכולהו כדכתיבא בהלכות ואגן קשיא לן בדברי הרב ז"ל היכי מזכי שטרא לבי תרי דהא אילין תרתין ברייתא דר"ש פליגי אהדדי דאי אביי אלא לאמר בק"ש של יום קמייתא חזי לשל יום לבתרייתא דקתני כדי שיהא סומך גאולה לתפלה ומתפלל מתפלל ביום והכא קאמר לתפלה מאימתי זמנן בשחרית לאחרים דהא פסקי' כותיהו אבל בק"ש עדיין צריך לאחר עד כדי שיהא גומרה עם הנץ החמה ותפלת ביום דשמעת מינה בהדיא דמשום דעיניו תפלה ביום הוא וקרא נמי דכתי זרא לתפלה הוא וכדמוכח נמי בפ' תפלת השחר והא ליתא ודאי אלא בלכתחלה אבל אם התפלל משעלה עמוד השחר אין לריך לחזור ולהתפלל דתנן תפלת השחר עד חצות וכדתניא השכים ללמוד לדרך מביאין לו שופר ותוקע ועומד ומתפלל ואפילו לר"ש בן אלעזר דפליג עלה הא דתנן בגמרא משום דמסמך גאולה לתפלה עדיף ליה הא לאו הכי זמן תפלה הוא מעתה אם קרא ק"ש והתפלל קודם הנץ החמה יצא ועוד שהרבה יהוא מכמה מקומות שבגמרא שאם לא סמך גאולה לתפלה יצא וכן שבטל בשוגג וכן שבטל במזיד. וכיון שכן לאחרי שאין זמן הנץ החמה לר"ש אלא משום שיסמוך גאולה לתפלה ויתפלל עם הנץ אם קרא ק"ש קודם הנץ החמה ולא התפלל עד לאחר הנץ החמה דבר ברור הוא שיצא אלא שלא קיים מצוה כלומר מקיים גאולה לתפלה ולא עוד אלא שיורה הגמ' מוכחת שכן היה מנהג מכמים שלא לסמוך גאולה לתפלה שהרי אמרו אדם גדול הוא ושמח במצות הוא דאמנא חדא סמך גאולה לתפלה ולא פסק מוכח מפומיה ועוד אמרו אינו ניזק כל אותו היום אמר רבי זירא אמר שמעי והרי דבר גדול הוא לאילו לאדם גדול שהרי המלך חוקיה התפלר בעצמו ואמר בזכותו מפני זה הוא נרפא שהוא שבח גדול ודבר שאי אפשר לקיימו בכל יום לאי שאין אדם יכול לכוין ולקרות בכדי שיגמור עם הנץ ולהתפלל מיד ביום והיו מקדימין וקורין ק"ש ולא היו רוצים להתפלל אלא עם השמש לפיכך לא היו מוסיפין גאולה לתפלה והיו משבחין הסומך גאולה לתפלה ולא אמרו הקורא ק"ש בעומדה אם מתפלל בעומדה משמע שהכל היו עושין כהלכה אלא שלא היו מוסיפין וכן כתב רבינו הגאון ז"ל אלא ודאי לא נאמרו דברי ומיקין אלא למנוה מן המובחר והרי לא אמר מאימתי קורין שמע בשחרית ומיקין אומרים משעת הנץ החמה או עם הנץ החמה ואי ס"ד לעיכוב לא משמעינו מנא דמני כולהו זמנין בערבין ובשחרין דעיקר הנץ החמה במאימתי אלא בשכמן דידן חכמים ובא אמר לומר שלעולם יעשו כל אדם עצמן מומיין כל שאפשר משום הכי אמר לר"ש מומיין דבני מכמים גאולה לתפלה ובני תפלה עם השמש כלומר סמוך להנץ מאחרין מיד והלכך מומיין עם הנץ ושאינו יכול לכוין כן מתפלל עם הנץ וסומך תפלה להנץ בכל כחו וחזו שיכון של הנץ נכרתם של הנני לשאר מכמים דכשגילוין נמזין היומם

השגות הראב"ד

א) והיכי **אפשר** וכו'. ל"ל אלא להם ר' שמעון משמיה דיפקיה בדיעבד ולר"ש משמיה דרבי' במקום אונס כמו שמפורש בגמרא והכל יודעין שיש מחלוקת ביניהם ולא כמו שסובר זה הסכם לענין ק"ש של שחרית מדוייהו מדו דזמנם הם כעור מן המובחר מותיקין ומפני הטפלה כמו שכתבנו ולר"ש כדי שיכיר בין תכלת לגבן לכתחלה ובדיעבד אחר עב"ש מיד וכ"ש מאוחם אבל יש מחלוקת ביניהם בק"ש של ערבית דלר"ש משמיה דיפקיה לה קרא אחר עב"ש מיד לא יצא ולר"ש משמיה דרבי' לא עם הנץ החמה בדיעבד ואפילו אינו אלא מאוחם מיהו אין לא תפסי' מינה אלא מן המאוחם וזה שאמר הרב מרוייהו הלכתא ניהו אלי כדומיה והאי כדומיה חה שהקשה עליו הלא רבה מה שאמר ריב"ל כדאי הוא ר"ש לסמוך עליו בשעת הדחק ואין שעת הדחק בכ"מ אלא אונס ולא פשיעה: ומה שאמר מנין לנו לבטל ממנו ק"ש אע"פ שעשה אותו במזיד זה אינו ומי אמר לבטל

ב) ל"ל אלא אונס ועוד אלא שלא הספיק בברכות אבל יקרא ויבוך לפניה ולאחריה ויתפלל אם לא התפלל אלא שלא יצא ידי ק"ש מכמו דאמרת אמת: והגאונים הסכימו עליהם ולא שלשת הסיעורין שאמרן זה בהנץ החמה והם כעור מן אדרי קיטו שלא החכרו בגמ' אלא לותיקין ומשום תפלה. ועוד כי אפי' לותיקין עצמן קודם הנץ החמה היו קורין כדי שישלימו אותה וכדכתיב בהנץ החמה ויתפללו ביום היינו אחר כמה הנה"מ מיד כדכתיב בם שמש ואל יקבה עליך עד ר"ש משמיה דרבי' ר"ש ביון דמודה דזמן ק"ש של שחרית קודם הנץ החמה נמי משכחת לה ס"ו אחר אחד קודם הנץ החמה ואחד לאחר הנץ החמה דמרוייהו הלכתא ניהו אלי נמי משכחת לה של שחרית ושל ערבית לא היא דלא דמי להדדי דבדיעבד ובאלי לכתחלה של ליל דבדיעבד ונקבל פוסא ושל יום אפילו לכתחלה והיינו כמלאכה אבל הטמא דאחר אחר הנץ החמה הכ נמי אלו אחר הנץ החמה כדי שלא יהא אדם בא מן השדה בערב ואומר אלך לביתי ואוכל קימעא ואשתה קימעא ואישן קימעא ואח"כ אקרא ק"ש ואתפלל ואם חוטפתו שינה נמצא ישן כל הלילה אלא אדם בא מן השדה בערב ילך לבית הכנסת או לבית המדרש ד אם רגיל לקרות קורא ואם רגיל לשנות שונה ה ואחר כך קורא ק"ש ומתפלל וכל העובר על דברי חכמים חייב מיתה והא דר' שמעון דאמר פעמים שאדם קורא ק"ש של ערבית קודם הנץ החמה דוקא בשעת הדחק ו כגון מי שהיה שכור או חולה אבל אם עשה כן

רבינו יונה מאימתי פרק ראשון ברכות

אמוש לדבר כי עדיין יש לי פנאי כל הלילה משום הכי הוצרכו בכאן להזהיר יותר ולהודיע שהעובר על דבריהם אפילו בדבר שמותר מן הדין כיון שגדלו הם והוא פורץ גדר ישכנו נחש: **אי** נמי בשעת הדחק בגון מי שהיה משכים לצאת לדרך וכו׳. יש מדקדקים על זה הלשון שכתב הרי״ף דהא אמרי׳ (דף ג׳.) המשכים לצאת לדרך מביאין לו שופר ותוקע לולב ומנענע מגילה וקורא בה וכשיגיע זמן ק״ש קורא ק״ש אלמא משמע שיכול לקרותה בדרך והיאך אמר בכאן שיקרא אותה קודם הנץ החמה שנראה שהריכוהו לאמרה קודם הזמן שיש לה לכתחלה מפני שאינו יכול לאומרה בדרך ואומר מורי הרב שאין זו קושיא דודאי דבר פשוט הוא שיכול לקרותה בדרך ומה שכתב כגון שהיה משכים לצאת לדרך ר״ל שמשכים לצאת לדרך ויודע שהשיירא הולכ׳ במהרה ולא ימתינו לו כלל ולפיכך אמרו דכיון שהוא שעת הדחק שאינו יכול לעשות בענין אחר קורא קודם הנץ: **איזהו** בן העוה״ב זה הסומך גאולה של ערבית לתפלה ב״ל אומר מורי הרב שהטעם שזוכה לשכר גדול כזה מפני שהקב״ה כשגאלנו והוציאנו ממצרים היה להיותנו לו לעבדים שנא׳ כי עבדי הם אשר הוצאתי אותם מארץ מצרים ובברכת גאל ישראל מזכיר בה החסד שעשה עמנו הגדולה והתפלה היא עבודה כדאמרינן (בב״ק דף נב:) ועבדתם את ה׳ אלהיכם זו היא תפלה וכשהוא מזכיר יציאת מצרים ומתפלל מיד מראה שכמו שהעבד שקונה אותו רגו מייב לעשות מצות רבו כן הוא מכיר הטובה והגאולה שגאל אותו הבורא ושהוא עבדו ועובד אותו וכיון שמכיר שהוא עבדו מפני שגאלו ועושה רצונו ומצותיו נמצא שבעבור זה זוכה לחיי העולם הבא ועוד אמר מורי נר״ו טעם אחר מפני שכשמזכיר גאולת מצרים ומתפלל מיד הוא מראה שבוטח בה׳ בתפלה כיון שמבקש ממנו צרכי שמי שאינו בוטח בו לא יבקש ממנו כלום וכן נראה באלה שמות רבה בפרשת בא אל פרעה שאומר לשם שבשרו ישראל הנסים והנפלאות שהיה עושה עמהם הבורא שלא בטעבו של עולם בטחו בו ועל זה נאמר וירא ישראל את היד הגדולה אשר עשה ה׳ במצרים וייראו העם את ה׳ ויאמינו בה׳ וגו׳ וכיון שמזכיר עכשיו אותה הגאולה שבטחו אבותיו בה׳ והצילם ומתפלל מיד נמצא שגם הוא בוטח בו שיענה אותו כמו שענה לישראל בעבור שבטחו בו ומפני זה מזכיר אותה הגאולה ומתפלל מיד והבטחון הוא עיקר הירא׳ה והאמונה ולפיכך זוכה בסיבתו לחיי עולם הבא: **ומאי** דאמרינן של תפלת ערבית לאו דוקא אלא מפני שתפלת ערבית רשות נקט ערבית וכל שכן תפלת שחרית:

ואע״ג דצריך לומר השכיבנו בגאולה אריבתא דמיא. והטעם שאינו הפסקה מפני שהשכיבנו מענין הגאולה הוא שנשעה שעבר השם לנגוף את מצרים היו מפחדין ומתפללין לבורא לקיים דברו ושלא יתן המשחית לבוא אל בתיהם שדרך הצדיקים שירלים תמיד שמא יגרום החטא וכנגד אותה התפלה התקינו לומר השכיבנו שילינו השם מכל דבר רע וישמור נתיבנו וכיון שהתקינו לאמרו כנגד מה שהיה בשעת הגאולה אמרו אלא הוי הפסקה דכגאולה אריכתא דמיא: **ויש** לשאול על מה סמכו העולם להוסיף ולומר אחר כך פסוקים של ברכת המלך בכבודו שעל זה לא אמרו כגאולה אריכתא דמיא והוי הפסקה ומקצת החכמים היו ממנעים מלאמרם וכך היה מנהגו של מורי הרמב״ן נר״ו אבל מורי רבינו יונה קרובו נתן טעם למנהג שנהגו בכל העולם לאומרם שבתחלה שהיה תפלת ערבית רשות היו אומרים אלו הפסוקים שיש בהם י״ח הזכרות כנגד י״ח ברכות וחותמין עליהם ואומרים קדיש ויולאין ואח״כ אע״פ שקבעוה חובה שאר הדבר כמו המנהג

עין משפט נר מצוה

ד–ה

א מיי׳ פ״ז מהל׳ תפלה טור או״ח סי׳ רלו: ב מיי׳ פ״ז מה׳ תפלה סמג עשין יח טור ש״ע סי׳ רלו:

מסורת הש״ס

ג) אומנו מפרשין מן הסמוך לו כל״ל:

קובץ הגהות

ב״ח (ג) נ״ב גאולה מצרים: **(ב)** נ״ב ונעשהו קרוב אליו:

חו״י (א) וכיון של ר״ג אלא אותר להן לקרות ק״ש אחר שיעלה ע״ה אלא היו אוקשים אלא נמצא לכם אחר המשמה אחר״:

שלטי הגבורים

א נראה דסברא היה לרבינו כרשב״ם דפרק תפלת השחר ד׳ ל׳ דאמר גבי המחזיק בדרך בין כך ובין כך קורא ק״ש ומתפלל וכן פסק הר״ג דהמשכים לצאת לדרך קודם היום קורא ק״ש משעלה ע״ה ומתפלל והרא״ש והטור סי׳ נ״ח כתבו כרבינו גבי ק״ש ומן המיתה שבפרק תפלת השחר שאר פסק הרא״ש כתבוה דשמואל ולוי דהוו מגלו לאחר ע״ה ואח״כ היו קורין ק״ש בעומתה. וכן הטור סי׳ פ״ט פסק כתבו ז״ל והא פליגי הני תרי פסקי דהדדי ורבינו דשמעו דהיא דאמרה דשמואל ולוי בפרק ת״ה דאלמא לא פליגא לה ברש״ש ליה בוותיכו וצ״ע. ל׳ רבינו יעבוה אחרון ז״ל:

ב המשכים לצאת לדרך קודם הנץ החמה אל יקדים תפלתו לק״ש כדי להתפלל בציבור בעמידה אלא מוטב שילא לדרך ויקרא ק״ש בזמנה כדי לסמוך גאולה לתפלה ואע״פ שצריך להתפלל בשהות מהלך כגון שלא היו בני המבורה מתמיעים אותו וכן חכם המשכים לדרום בגרבים ואינו יכול לעמוד ולהתפלל בשעה שרוב מוחר לו להתפלל בציבור אחר שקרא ק״ש בתוך הדרכה בעוד שהמתורגמן משמע דבריו ואל יתפלל בעמידה קודם שיקרא ק״ש כמו שביאר מז״ה ואחר הדרכה מחזר ומתפלל בעמידה אע״פ שעבר זמנה. ונראה בעיני שאם היה לבם פנוי לקרות אע״פ ולהתפלל קודם לכן הרי אלו קורין ומתפללין אע״פ שמתפללין קודם הנץ בין היוצא לדרך בין מכם הדורם ומלבד שיהיו קורין ומתפללין אחר עלות השחר ואם יכולין לקבץ לשם עשרה מקבלין להתפלל בעשרה כמנהר בקונטרי הרלאות בר״ל:

ג רב עמרם פליג על זה ואומר דמש״ה אומרים קדיש בין גאולה לתפלה של ערבית להודיע דאין צריך לסמוך גאולה לתפלה:

ד וכתב רשב״ם ז״ל וכן מה שמוסיפין ר״ש בין גאולה לתפלת ערבית אינה הפסק וכ״ה ושמנו שאומרים בשבת ופסוקים אלה מועדי בי״ע והעולה אר״ח פ׳ רש״ו יהיו עשם לפסוקים ושמרו: בהגהת הרא״ש ז״ל דבשבת אין צריך לסמוך גאולה לתפלה דאיכא בתרייהו אלא אם כן יש לנו לומר דמ״ה:

המאור הקטן

יגמור הנץ החמה דאתיא כותיקין ואי מדותיקין הוה אמינא מצותה עם הנץ החמה ואי אקדים משעלה עמוד השחר יצא קמ״ל דרשב״י משום ר״ע דעד הנץ החמה ראוי הוא לק״ש של לילה ואם קרא של יום לא יצא גרסינן בירושלמי עם הנץ החמה ר׳ זכריה בריה דר׳ יעקב בר זבדי בשם ר׳ יונה כדי שתהא משפטפת על ראשי ההרים ואתיא הא דגרסינן בירושלמי כההיא דגרסינן בגמרא דילן בנברשת של זהב אמר אביי לשאר עמא דבירושלים ואביי אזיל לטעמיה דפסיק הכא כותיקין מדאמרינן התם הקורא את שמע בין אנשי משמר לא יצא ידי חובתו אחה למד שהקורא את שמע קודם הנץ החמה אע״פ שעלה עמוד השחר לא יצא ידי חובתו וכל שאינו זמן קימה מבעוד לילה עם הנץ החמה מיהא זמן שכיבה הוא וחזי לק״ש של לילה אע״פ שיקרא אותו במדיד ואל תטעה במאי דאמרינן בגמרא דרשב״ל לאו בפירוש אחמר אלא מכללא דהאי זוגא אחמר לבתרא מינה דאלמא לא אמרינן הכי במדיד הוי יודע כי כל שכור קרוב למזיד הוא ואין להפריש בין שכור למזיד בזו ומאחר שלא הגיע עדיין זמן קימה כמו שברורנו מדברי אביי בנברשת של זהב הוא זמן שכיבה בידוע ומנין לנו לבטל ק״ש מי ששהה אותו אף במזיד וזה שכ׳ הרי״ף ז״ל שמי שמשכים לצאת לדרך קורא ק״ש של שחרית לאחר שעלה עה״ש מפני שהוא שעת הדחק **א)** קשיא עליה הא דתניא השכים לצאת לדרך מביאין לו שופר ותוקע לולב ומנענע מגילה וקורא בה ומתפלל ולכשיגיע זמן ק״ש קורא ובידוע שאין מצות שופר ולולב אלא משיעלה עמוד השחר ואעפ״כ לא הותרה לו ק״ש אלא בעונתה עובדא דאבוה דשמואל ולוי ומר יימר ומר זוטרא ורב אשי ליכא בכולהו מאן דמקדים ק״ש משום יציאת הדרך ושעת הדחק:

מלחמת ה׳

אלו שבגליי פסחים ומגילת פסחים וק״ש של ערבית מצותן עד שיעלה עמוד השחר ואיתוקמא כר״ע ותפשר דלרבי שמעון משמיה דר״ע לכל אדם היה אומר שיצא בכל דיעבד ואפילו ביטול במזיד אלא שלא סמכו חכמים על דבריו אלא בשנאנס ואיירו בשעת הדחק כדאמרינ בגמ׳ הא בלא אותם הלכה כרבן גמליאל דתמני׳ דתרב יהודה אומר שמותר אלא שאסמך אמורא דפליג עליה והכי פסיק קמאי דרבינו אלי וכ״מ ואכי אמר רבי יצחק בן גיאת משום דבטלו רבותא וזה טענין שאמרו בירושלמי הלכה כר׳ יהושע בשכירו ומי יש הלכה בשכירו אלא כך היא הלכה ולמה אמרו בשכירו כדי שיהא אדם מזכה עצמו לקרותה בעונתה ודוגמת זה בגמ׳ דילן בפ׳ תפלת השחר אמר ר׳ יצחק אמר רבי יוחנן בגון שבטל במזיד אף כאן אין בעת הדחק ראיה לשלא תהון דומק ומיוצא בה בתמ׳ שבת פ׳ פירה אמרי׳ ליה רב להנא ורב אשי לרב הלכתא הכי אמר להו כדאי רבי שמעון בן יוחאי לסמוך עליו בשעת הדחק אלמא אין למדין הלכה משעת הדחק וכמי נמי מוכח בהדיא בפ״ק דנדה כיון שפסקו רב יהודה אמר שמואל הלכה כר׳ גמליאל אמם ומסקנא דדברי יהושע בן לוי כדאי הוא ר׳ שמעון לסמוך עליו בשעת הדחק אלא נמי הכי פסקי בתמי׳ דמתפרש בגמ׳ ולא תפלגינן אמורא אחרינא אלא דבר אחר ומשמע דבר אחר בשל שחרית משעה שלישה לדגנו בשבת ותיישבו לשיטות דגנו מיהו אמימרי קורין וכו׳ ואע״פ שהוא קורא ק״ש של ערבית עד הנץ משום דכתיב בשכבך ובקומך ותיישבו לשיטות דגנו מיהו ודאי משעלה עמוד השחר ולא יהיו שבמורה ומפני שאין זמנו ידוע לכל אדם בהלכה ובילה דבעי פסיקה ביום הנץ החמה דבר שהוא ברור לכל אדם הקדים בלילו בפל והמאחר אינו מפסיק כלום שאין הקדמתן מלוה וחזקן כל היום ולענין תמיד בתקדש בתקיר בקר קבעו אחיר המזרח שקדמתן מלוה וכלן לא אמרן אלא לבתחלה ולמצוה אלא לענין תמיד בשחרית אע״ג דבעי׳ בקר ואינה כל היום כיון דכתיב בקומך ובשכבך אמרינ לא קיימי עד שיכיר אחד את חבירו ועוד אמרי אמרי שקבעו פרשת לילית בק״ש דכתיב ובלילה ס״ל דאמרן לו אמרן לו אמר רבי יצחק בן יעקב בר״ש בן לקיש אמר אמר אמר

הרמשון ולא הוי הפסקה בין גאולה לתפלה דהיון שמתחלה אלעתא דהכי קבעוה חוכה לא מקרי הפסקה: **ביון** דתקינו רבנן ה' שפתי תפתח בתפלה כתפלה אריכתא דמיא. פירוש זה הפסוק דנוח עם הפסוק שאמריו שאומר כי לא תמפוך זבח ואמנה וגו' ואמר אותו דוד כשהיה מתפלל על חטא בת שבע שחטא בו במזיד ועל המזיד אין מביאין קרבן שאין קרבן בא אלא על השוגג ועל כן היה מתפלל לבורא תמייעני שאוכל לבוין בתפלתי ולספר מעלליך כדי שתהא תפלתי מקובלת שבוין שלא תמפוך זבח על המזיד תהיה תפלתי כפרה במקום קרבן ועכשיו ג"כ שאין לנו בהמ"ק ואין אומנו מקריבין קרבנות אם אומרים אותה על אותו ענין שתהיה תפלתנו מקובלת ולויה במקום זבח וקרבן ומפני שנתקן על ענין התפלה אמרו דכתפלה אריכתא דמיא. מפי מורי הרב נר"ו: **שנאמר** יעלזו חסידים בכבוד ירננו על משכבותם. פי' אע"פ שהצדיקים אינם רודפים אחר הכבוד כי הקנאה והתאוה והכבוד מוציאין את האדם מן העולם (אבות פפ"ד). כלומר מן העוה"ב אין זה הכבוד שלהם אלא כבוד הבורא יתברך כמו שאמר בסוף המזמור הדר הוא לכל חסידיו (ג) ואותה הרוממות כמו חרב פיפיות לשמרן מן המזיקין ולעשות נקמה בגויים: **ואם** ת"ח הוא א"צ משום דמורתו משמרתו וכדאמרינן בפ"ק דב"ב (דף ח.) ומאי דאמרי' (דף מד:) ג' צריכין שימור חולה חיה חמן וכלה וי"ל אף ת"ח בגילה זהו כשעומד יחידי באישון לילה ותפלה: **שיר** של פגעים בכנורות ובנבלים ובתופים וכו'. פירוש כשקידש עוזרא את ירושלים היו הולכים סביבות העיר ואומרים שיר זה להבריח הפגעים והמזיקין והיו אומרים אותו בשמחה ובשירים ומפרש וחזיל שאותו שיר של פגעים הוא יושב בסתר עליון ולא גרסינן ואומר אלא אומר דפירושי הוא דקא מפרש מהו שיר של פגעים: **והאמר** ריב"ל אסור להתרפאות בדברי תורה וכו'. מתוך כך הקשה בכאן ולא הקשה לגבי ק"ש שעל מטתו מפני שאלו הפסוקים אינו אומר אותן לעולם לשם חובה והם של שמירה ורואה כמו שמתרפא בדברי תורה אבל בק"ש שדרך הוא לאומרו לשם חובה אינו נראה כמתרפא בדברי תורה: **על** תפלתי שהא סמוכה למטתי. ומייר בתפלת שחרית שאין לו לעשות שום מלאכה קודם שיתפלל דאי בתפלת ערבית צריך שיתפלל אותה לכתחלה ביציאת הכוכבים קודם שיאכל ושתה דכתיבנא לעיל ורש"י ז"ל פי' שהיה מזהר דאפי' לקרות (א) לא היה רואה אחר שעלה עה"ש עד שיתפלל ואומרי' רבני גרפת ז"ל אלא מנינו בשום מקום שהלימוד יהא אסור. ואפי' לדברי רש"י ז"ל אין לאוסרו אלא כשלומד לעצמו מפני שיכול להתפלל תחלה ולחזור ללימודו אח"כ אבל במי שמלמד לאחרים ודאי מותר כיון שהשעה עוברת לזכות הרבים דבר גדול הוא ואם לא ילמדו עכשיו יתבטלו ולא יוכלו ללמוד אח"כ שכן מצינו בריבינו הקדוש ז"ל שהיה מלמד לתלמידיו וכשהיה מגיע זמן ק"ש (ב) היה מעביר ידיו על גבי עיניו וקורא ק"ש וחזר ללימודו ואח"כ הי' מתפלל ולא היה מושש אע"פ שהיה מגיע התחלת זמן התפלה ולא חיישינן שמא ישכח ותעבור השעה דכיון שהתפלה דרך הוא להתפלל אותה בכל יום יתן אל לבו הדבר ויזכור ויתפלל: **כל** הנותן מטתו בין צפון לדרום הויין לו בנים זכרים שנאמר וצפונך תמלא בטנם. ואין זו ראיה דודאי אינו לשון צפון אלא סימן לזכר בעלמא וכן הרבה פסוקים שמביא אינן אלא לסימן ואומרים שהטעם הוא מפני שהמנורה היתה בדרום ושולחן בצפון והשולחן כנגד העושר והמנורה כנגד בדרום ועליין הדבר סתום דמה טעם הוא לומר שבעבור זה יזכה לבנים זכרים ואומר מורי הרב נר"ו שהחכמים נתכונו בזה לומר שקודם שיעשם מטתו שיזכור השולחן שהוא כנגד העושר והמנורה שהיא כנגד התורה ויתפלל על בניו שיהיו מצליחים בתורה ושיהיה להם עושר כדי שלא יצטרכו לבריות והתפלה שמתפלל קודם הבריון היא מועילה יותר מהתפלה שמתפלל אח"כ מפני שבשעת הבריון גוברין מה יהיה משפט הנער ומעשהו דאמרי' (נדה דף מז:) מלאך הממונה על הבריון וכו' ואומר טיפה זו עשיר או עני טפש או חכם ואע"פ שהתפלה מבטלת המזל כמו שאמרו (שבת דף קנו.) אין מזל לישראל ולזונו לומר שאינו תולין במזלם שאם זכו אע"פ שמזלם קשה הזכות מבטלת אותו אפ"ה כדי לבטל הגזירה צריך תפלה ותחנונים יותר אבל כשהיה קודם הגזירה אין צריך להרבות בתפלה כל כך ולפיכך נתנו זה הסימן שיתפלל על בניו קודם השמש שיגיעו לאלה השתי מעלות גדולות ומתוך כך גם כן יזכור זה ויקדש עצמו בשעת תשמיש ויתשוב באשתו כדי שיהיו בניו רואים: **שנים** שנכנסו לבית הכנסת להתפלל וכו'. והוא הדין אם נכנסו בני אדם הרבה לבית הכנסת אע"פ שלא נכנסו ביחד שאותם שנשארו אחרונים יש לאחד להמתין לחבירו מיהו אם נכנס יחידי בשעה שלא יוכל לפייס עמהם תפלתו אין חבירו חייב להמתין לו דכיון שרואה שלא יוכל לפייס עמהם ונכנס איגלאי מילתא דאדעתא דהכי נכנס ואינו מפחד אם ישאר יחידי וכי אמרי' שחבירו חייב להמתינו דוקא כשאינו מאריך בדבר אחר אלא בתפלתו אבל אם הוא מאריך בנקשות ובדברים אחרים אין חבירו חייב להמתינו בשום ענין: **טורפין** לו תפלתו בפניו שנאמר טורף נפשו באפו. פי' נפשו תפלתו מלשון ואשפוך את נפשי ונפרעין ממנו מדה כנגד מדה כמו שהוא עורף לתפלת חבירו שמתוך שהגיעו יחידי נערפה תפלתו שלא תהיה תפלתו מקובלת: **לוא** הקשבת למצותי. יש מפרשים מלשון לות רואה לומר חבורה כלומר אם היית ממתין למצותי והם לאותן שעושין לי חבורה היית זוכה לכל זה ואומר מורי הרב נר"ו שנוכל לפרשו מלשון מלות כמשמעו ור"ל אם היית אתה מקיים שתי מצות שהיית מתפלל כראוי וממתין אח"כ לחבירך עד שיתפלל היית זוכה לכל זה: **הא** פרשוה רבנן ואוקמוה בתפלת ערבית וכו' כתב רבינו חננאל שבימיהם היו הבתי כנסיות חוץ לעיר ומתוך כך אם מניחו יחידי שמא יסתכן מהמזיקים שמצויין שם יותר ונראה לדאפילו בבתי כנסיות שבעיר יש זה הדין שדרך העולם כשאדם עומד יחידי בתפלה תפלתו מתבלבלת: **היה** לך להתפלל תפלה קצרה. אין לפרש שתפלת ערבי עמך ישראל מרובין קאמר מפני שתפלה זו אין מתפללין אותה אלא במקום סכנה כדתנן (דף ב. ע"ש) המהלך במקום גדודי חיות ולסטים אומרים ערבי עמך ישראל מרובין והכא ודאי לא חייבי במקום סכנה שלא אמר מתיירא הייתי מפני הסכנה אלא שמא יפסיקוני עוברי דרכים הלכך אע"פ שבכל מקום שאומר בברכות תפלה קצרה רואה לומר תפלת ערבי עמך ישראל מרובין הכא על כרחך אית לן למימר שתפלת הבינו קאמר כך פירש רבינו יצחק הזקן ז"ל ומכאן היה למד שאין אומר הבינו אלא בדרך שמפני שהיה בדרך אמר לו היה לך להתפלל תפלה קצרה דמשמע שאם לא היה בדרך לא היה לו להתפלל אלא תפלת י"ח שהיא ארוכה יותר ומבית עוד ראיה מדקאמר לקמן (דף ב. ע"ש) בפ' תפלת השחר מה בין הבינו לתפלה קצרה הבינו כי מטי לישוב לא צריך לצלויי דמשמע שאין אומרים הבינו אלא בדרך ומה שאמרו כל השנה כולה מתפלל אדם הבינו אחון מימות הגשמים אינו רואה לומר בבהכ"נ אלא בדרך וכן נראה

א כגאולה אריכתא דמיא ובתפלת שחרית נמי בעי למסמך גאולה לתפלה ואע"פ שבתחלה אומר [ה]ה' שפתי תפתח כיון דתקינו רבנן ה' שפתי תפתח בתפלה כתפלה אריכתא דמיא: אמר ר' יהושע בן לוי [ו]אע"פ שקרא אדם ק"ש בבית הכנסת מצוה לקרותה על מטתו ודוקא פרשה ב ראשונה כדאמרינן [ז]בפרק הרואה: אמר ר' נחמן ([ח]בר יצחק) אם ת"ח הוא אינו צריך אביי אמר אף ת"ח בעי למימר חד פסוקא דרחמי כגון בידך אפקיד רוחי אמר ר"א כל הקורא ק"ש על מטתו כאילו אוחז חרב פיפיות בידו שנאמר [ט]יעלזו חסידים בכבוד ירננו על משכבותם רוממות אל בגרונם וחרב פיפיות בידם. [י]גרסינן בפ' ידיעות הטומאה [יא]שיר של פגעים בכנורות ובנבלים ובתופים ואומר [יב]יושב בסתר עליון וגו' עד כי אתה ה' מחסי ואומר [יג]ה' מה רבו צרי עד לה' הישועה וגו': רבי יהושע בן לוי מסדר להו להני קראי וגאני היכי ג עביד הכי והאמר רבי יהושע בן לוי אסור להתרפאות בדברי תורה להגן שאני: תניא אבא בנימין אומר כל ימי הייתי מצטער על ב' דברים על תפלתי [יג]שתהא ד סמוכה למטתי ועל מטתי שתהא ה נתונה בין צפון לדרום: א"ר חמא בר חנינא ואי תימא רבי יצחק כל הנותן מטתו בין צפון לדרום הויין לו בנים זכרים שנא' [טו]ממתים ידך ה' ממתים מחלד חלקם בחיים וצפונך תמלא בטנם ישבעו בנים וגו' תניא אבא בנימין אומר [יד]שנים שנכנסו לבית הכנסת להתפלל וקדם אחד מהן והתפלל ולא המתין לחבירו ויצא טורפין לו תפלתו בפניו שנאמר [טו]טורף נפשו באפו המעניך תעזב ארץ ויעתק צור ממקומו ואם המתין לו מה שכרו אמר ר' חנינא זוכה לברכות הללו שנא' [יז]לוא הקשבת למצותי ויהי כנהר שלומך וגו' הא פירשוה רבנן ואוקמוה בתפלת [יח] ערבית שאם הניחו יחידי ויצא חוששין שמא יבא לידי סכנה לפיכך צריך להמתין לחבירו עד שמסיים את תפלתו: [יט]תניא א"ר יוסי פעם אחת הייתי מהלך בדרך ונכנסתי לחורבה אחת מחורבות ירושלים להתפלל ובא אליהו זכור לטוב ושמר לי על הפתח עד שסיימתי את תפלתי וכשסיימתי את תפלתי אמר לי שלום עליך רבי אמרתי לו שלום עליך רבי ומורי אמר לי בני מפני מה נכנסת לחורבה זו אמרתי לו להתפלל אמר לי היה לך להתפלל בדרך אמרתי לו מתיירא הייתי שמא יפסיקוני עוברי דרכים אמר לי היה לך להתפלל תפלה קצרה באותה שעה [כ] למדתי ממנו שלשה דברים למדתי

רש"י

להגן שאני. כלומר אין זה קרוי להתרפאות שאינו כי אם להגן מן המזיקים: **על פפלגי שפתו פמוכה למטתי.** כל ימי מהרתי שלא לעשות מלאכה ושלא לעסוק בתורה מיד כשעמדתי ממטתי עד שאקרא קריאת שמע ואתפלל: **בין צפון לדרום.** לאמה ומרגלותיה זה לצפון וזה לדרום ונראה הטעם לפי שהשכינה נמצאת אז במערב לכך נכון להסב תשמישו לרוחות אחרות: **נוח הקשבם.** לשון המתנה הוא: **למצותי.** (א) שלתתיך לגמול חסד זה לזה: **ושמר לי.** המתין לי כמו שמור לי בלב ע"ז פלונית: **תפלה קצרה** (ב).

אפקיד רוחי אמר ר"א כל הקורא ק"ש על מטתו כאילו אוחז חרב פיפיות בידו שנאמר [ז]יעלזו חסידים בכבוד ירננו על משכבותם רוממות אל בגרונם וחרב פיפיות בידם. [ח]גרסינן בפ' ידיעות הטומאה [ט]שיר של פגעים בכנורות ובנבלים ובתופים ואומר [י]יושב בסתר עליון וגו' עד כי אתה ה' מחסי ואומר [יא]ה' מה רבו צרי עד לה' הישועה וגו': רבי יהושע בן לוי מסדר להו להני קראי וגאני היכי ג עביד הכי והאמר רבי יהושע בן לוי אסור להתרפאות בדברי תורה להגן שאני: תניא אבא בנימין אומר כל ימי הייתי מצטער על ב' דברים על תפלתי [יב]שתהא ד סמוכה למטתי ועל מטתי שתהא ה נתונה בין צפון לדרום: א"ר חמא בר חנינא ואי תימא רבי יצחק כל הנותן מטתו בין צפון לדרום הויין לו בנים זכרים שנא' [יג]ממתים ידך ה' ממתים מחלד חלקם בחיים וצפונך תמלא בטנם ישבעו בנים וגו' תניא אבא בנימין אומר [יד]שנים שנכנסו לבית הכנסת להתפלל וקדם אחד מהן והתפלל ולא המתין לחבירו ויצא טורפין לו תפלתו בפניו שנאמר [טו]טורף נפשו באפו המעניך תעזב ארץ ויעתק צור ממקומו ואם המתין לו מה שכרו אמר ר' חנינא זוכה לברכות הללו שנא' [יז]לוא הקשבת למצותי ויהי כנהר שלומך וגו' הא פירשוה רבנן ואוקמוה בתפלת [יח] ערבית שאם הניחו יחידי ויצא חוששין שמא יבא לידי סכנה לפיכך צריך להמתין לחבירו עד שמסיים את תפלתו: [יט]תניא א"ר יוסי פעם אחת הייתי מהלך בדרך ונכנסתי לחורבה אחת מחורבות ירושלים להתפלל ובא אליהו זכור לטוב ושמר לי על הפתח עד שסיימתי את תפלתי וכשסיימתי את תפלתי אמר לי שלום עליך רבי אמרתי לו שלום עליך רבי ומורי אמר לי בני מפני מה נכנסת לחורבה זו אמרתי לו להתפלל אמר לי היה לך להתפלל בדרך אמרתי לו מתיירא הייתי שמא יפסיקוני עוברי דרכים אמר לי היה לך להתפלל תפלה קצרה באותה שעה (כ) למדתי ממנו שלשה דברים למדתי

עין משפט נר מצוה

ה–ח

א מיי' פ"ז מה' תפל' סמג עשין יח טור ס"ח סי' רלה לגבו: ב מיי' פי"ל מהל' ס"ז סמג עשין יח טור ס"ח סי' רלגו: ג מיי' פ"ז מהל' תפלה טור ס"ח סי' פט: ד מיי' פ"ע מהל' תפלה סמג עשין יט טור ס"ח סי' ל: ה מיי' פ"ג ופ"ה מהל' תפלה ומיי' פי"ב מהל' רוצח טור ס"ח סי' ל קי:

מסורת הש"ס

א) תהלים נח ב) דף ס ג) בגמ' אינו ד) תהלים קמט ה) דף עו: ו) תהלים נא ז) שם ג ח) שם ח ט) מיכה יח י) שמות מח יא) במורה ל"ל יב) דף יג: יג) דף כט: ע"ש:

קובץ הגהות

ב"ח (א) נ"ב בשביל מצותי: (ב) נ"ב הבינו: (ג) נ"ב הלוויה:

מא"י [ד] נ"ב כך הוא גי' הש"ס למדתי שאין נכנסים לחורבי' ולמדתי שמתפללין בדרך וכו':

שלטי הגבורים

א כתב הרא"ש ז"ל ומיהה לן מנהגנו שאנו מפסיקין בערבית בפסוק' ויהי נעימו וקדש ואין לומר דל"ל כרב דאמר לקמן בפרק תפלת השחר תפלת ערבית רשות ולכן אין אנו מושבין למתון א"כ רבי יוחנן דאמרינן לקמן ס"ל דהיא חובה וכ"ב ורבי יוחנן הלכה כרבי יוחנן ואמא גם ר' יוחנן סובר כמו רב אפי' הכי מחייב לעמוד ומנהג זה הנהג אותו ההמון לפי שמיחסים הרשעים היו בני מעשיו שלהם בשדות והיו ירחים להתעכב עם עד אחר תפלת ערבית ותקנו לומר פסוקים אלו שיש בהן ר"ח אזכרות כנגד ר"ח ברכות של אמ"ע ותקנו אחרי כן ברכת ויהי נעימו וקדש והשאלה נמי שמתפללין ערבית בבית לא נתבטל המנהג הראשון מ"מ אין להפסיק בדברים אחרים אלא כמו שנהגו עכ"ל ועוד מימן רל"ו כתב יש מן הגדולים שנהגו שלא לאומרם ע"כ:

ב רב אמרם והר"ן גאון ור"ג ור"ש ופלוגי ע"ז ומבני ק"ש שעל המטה הוא העיקר ולריך לקרות מעט וגם צריך לגרף אשר קנ"ו על ק"ש: לשון רבינו יעקיה ז"ל אע"פ שאדם קורא ק"ש בבהכ"נ מצוה לקרותה על מטתו וקורא פרשה ראשונה בלבד כמו שמבואר בפ' אחרון ע"כ ואולם הה רבינו יעקיה כתב בפ' היה קורא בשם ר"מ ז"ל שקורא על מטתו פרשת שמע והיה אם שמוע ואלתי פרשת ציצית שאין ומן ציצית בלילה ע"כ וע"ע דהא איהו ס"ל כר"מ ז"ל והתם מיירי נמי שקרא ק"ש בבהכ"נ וא"כ היאך פסק כאן שאינו קורא כי אם פ' ראשונה:

לשון ריא"ז ג וכן אם יש עניו קדמת מוחר ללחוש עניו ולהתרפא בד"ת הואיל ואין בו מכה כמו שמבואר בגמרא בפ' במה אשה יוצאה וכן ביאר מו"ה בפ' ידיעות הטומאה בהגהות מרגניתא עכ"ל:

ד ואפי' ללמוד פירש"י ז"ל שאסור ור"י מפרש דברינו דהיינו דווקא מי שרגיל להתפלל בבית מדרשו ואינו רגיל ליגע בהבה"ע דאיכא למיחש דילמא עריך בגירסיה ויעבור זמן תפל' וק"ש אבל מי שרגיל ליגע בהבה"ע אין למיחש אע"פ שעיקר מצותה עם הגן המטה:

ה וזוקא עם אשתו מפני שהשכינה מצויה בין מוכה לעבדה. מוקפות:

ו כתבו תמ"ג ותו' דר"י היה רגיל להמתין גם כיום וגם בבית הכנסת אלגו:

לשון ריא"ז ונראה בעיני שלא נאמר כן אלא בתפלת ערבית שאם יתפכן חבירו יחיד בלילה וכן ביאר ר"ח וכן נראה בעיני שלא נאמר אלא בשנכנסו שניהם ביחד אבל אם נכנס זה בסוף תפלתו אינו חייב להמתין לו כמו שמבואר בקונטרס הרליות עכ"ל:

רבינו יונה מאימתי פרק ראשון ברכות

שמתפללים בדרך ולמדתי שהמתפלל בדרך מתפלל תפלה קצרה ולמדתי שאין נכנסין לחורבה תנו רבנן מפני שלשה דברים אין נכנסין לחורבה מפני א חשד ומפני מפולת ומפני המזיקין א"ר חלבו אמר רב הונא [א]כל ב הקובע מקום לתפלתו אלהי אברהם יהיה בעזרו וכשמת אומרים עליו אי עניו אי חסיד מתלמידיו של אברהם אבינו דכתיב [ב]וישכם אברהם בבקר אל המקום אשר עמד שם ואין עמידה אלא תפלה שנאמר [ג]ויעמוד פינחס ויפלל: וא"ר חלבו אמר רב הונא [ד]היוצא מבהכ"נ אל יפסיע פסיעה גסה אמר אביי לא אמרן אלא בדנפיק אבל בדעייל מצוה למרהט שנאמר [ה]ונדעה נרדפה לדעת את ה' וגו' אמר ר' זירא מריש כי הוה חזינן רבנן דהוו רהטי לפרקא בשבתא אמינא קא מחללי רבנן שבתא כיון דשמעית להא דאמר רב תנחום א"ר יהושע בן לוי לעולם ירוץ אדם לדבר מצוה ואפילו בשבת שנאמר [ו]אחרי ה' ילכו כאריה ישאג אנא נמי מרהט רהיטנא: אמר רב חלבו אמר רב הונא כל [ז]המתפלל ג אחורי בהכ"נ נקרא רשע שנא' [ח]סביב רשעים יתהלכון אמר אביי לא אמרן אלא דלא מהדר אפיה לבי כנישתא אבל מהדר אפיה לבי כנישתא לית לן בה ההוא גברא דהוה מצלי אחורי בית הכנסת ולא הוה מהדר אפי' לבי כנישתא [ט] חלף ההוא טייעא [י]חזייה א"ל כדו בר קיימת קמי מרך שקיל ספסירה ופסקיה לרישיה א"ר יהושע בן לוי אסור לאדם שיעבור אחורי בהכ"נ בשעה שהצבור מתפללין: אמר אביי לא אמרן אלא דלא דארי טונא ודלא מנח תפילין ודליכא שני פתחים ודליכא בי

עין משפט נר מצוה

ס-יא

א מיי' פ"ה מהל' תפלה סמג עשין יט טור ח"מ סי' ל: **ב** מיי' פ"ח מהל' תפלה ומיי' פ"ל מהל' שבת סמג עשין יח טור ח"מ סי' ל שלו: **ג** מיי' פה"ו מהל' תפלה סמג עשין יט טור ח"מ סי' ל:

מסורת הש"ס

(א) ברכות יט ב) תהלים קו ג) הושע ו ד) שם יד (ה) תהלים יט ו) ד"ת ג"ח מלוהו מדמי ליה כטייעא ז) ד"ת כל זה נמתק וכ"ל טעות סופר כי זה היה שמואל ירחמאלי תכירו של רב ח) [נסוטה ד' מח.]:

קובץ הגהות

ב"ח (א) נ"ב לשון הגמרא חלף אליהו חזייה אחרמי ליה כטייעא אמר: (ב) נ"ב בתוספתא: (ג) נ"ב במקדש: (ד) נ"ב לפירש"י: **מא"י** [ח] ג"ר רשע:

שלטי הגבורים

לשון ריא"ז **א** ואפילו אם היו שנים כשרים אמין מוקשין לאם מפני החשד ומפני המזיקין מוקשין לאם מפני המפולת ואפי' אם היתה תורבה ברגלה וחזקה לא יכנסו לה אחד או שנים פרוצין מפני החשד ואפי' במקום שאין חשש מלאים שאין לחוש מפני החשד לא יכנס לה אחד מפני המזיקין עכ"ל:

ב ולא ישנו אלא לגדול גדול ואין לי לומר שיקבע בית הכנסת להתפלל בה תדיר אלא גם בבהכ"נ שתתפלל בה לריך שיהיה מקומו קבוע וידוע ולא יצא היום כאן ולמחר במקום אחר כדאיתא בירושלמי. עוד: **ג** בהגהות מיימון פירש"י שכל פחחי בתי כנסיות שלהם היו נמוכים כדתנן במתני' דמגילה ואחוריהן לעמרב והמתפלל אחורי בהכ"נ זהו שהופך אחוריו לנוכל מערבי שהם הצבור מתפללין ופניו לעמרב כמו הצבור וכ"ש פי' שהוא נמוכה בהכ"נ שהוא אחורי הפתח ועתה אם הופך עלמו אלא כנגד בהכ"נ עומד כדו בר כיון שאין מתפלל לרוח שהצבור מתפללין אם ולפירש"י הא דאמר דכי מהדר אפיה לבי כנישתא לית לן בה אע"פ שאין הופך פניו לרוח שהצבור הופכין אם כיון שהוא והם הופכין פניהם כלפי המרון ולפי ר"י יהפוך אחוריו לבהכ"נ אם עומד בכה"נ כדי שיתפלל לרוח שהצבור מתפללין אם ובשם רב האי מלאתי לדוקא כשעומד פניו מכוונות כנגד בית הכנסת וכנגד פ"י תפלל ושפיר דמי עוד מלאתי אחורי חוץ משמע אפי' לגדלין וכן נראה כמו אחורי הגדר דסוף מכילתא וכן אחר כתלינו ע"כ:

שמתפללים בדרך ולמדתי שהמתפלל בדרך מתפלל תפלה קצרה ולמדתי שאין נכנסין לחורבה תנו רבנן מפני שלשה דברים אין נכנסין לחורבה מפני **א** חשד ומפני מפולת ומפני המזיקין א"ר חלבו אמר רב הונא **[א]כל** ב הקובע מקום לתפלתו אלהי אברהם יהיה בעזרו וכשמת אומרים עליו אי עניו אי חסיד מתלמידיו של אברהם אבינו דכתיב [ב]וישכם אברהם בבקר אל המקום אשר עמד שם ואין עמידה אלא תפלה שנאמר [ג]ויעמוד פינחס ויפלל: וא"ר חלבו אמר רב הונא [ד]היוצא מבהכ"נ אל יפסיע פסיעה גסה אמר אביי לא אמרן אלא בדנפיק אבל בדעייל מצוה למרהט שנאמר [ה]ונדעה נרדפה לדעת את ה' וגו' אמר ר' זירא מריש כי הוה חזינן רבנן דהוו רהטי לפרקא בשבתא אמינא קא מחללי רבנן שבתא כיון דשמעית להא דאמר רב תנחום א"ר יהושע בן לוי לעולם ירוץ אדם לדבר מצוה ואפילו בשבת שנאמר [ו]אחרי ה' ילכו כאריה ישאג אנא נמי מרהט רהיטנא: אמר רב חלבו אמר רב הונא כל [ז]המתפלל ג אחורי בהכ"נ נקרא רשע שנא' [ח]סביב רשעים יתהלכון אמר אביי לא אמרן אלא דלא מהדר אפיה לבי כנישתא אבל מהדר אפיה לבי כנישתא לית לן בה ההוא גברא דהוה מצלי אחורי בית הכנסת ולא הוה מהדר אפי' לבי כנישתא [ט] חלף ההוא טייעא [י]חזייה א"ל כדו בר קיימת קמי מרך שקיל ספסירה ופסקיה לרישיה א"ר יהושע בן לוי אסור לאדם שיעבור אחורי בהכ"נ בשעה שהצבור מתפללין: **אמר** אביי לא אמרן אלא דלא דארי טונא ודלא מנח תפילין ודליכא שני פתחים ודליכא בי

רש"י

ובפ' תפלת השחר מפרש לה: **מפני חשד.** שלא יאמרו זונות מוכנות עמו שם: **ומפני המפולת.** שחומות מוכרכה רעועות והוא מסוכן פן יפלו עליו: **ומפני המזיקין.** המלוין שם: **אלהי אברהם בעזרו.** לפי שאברהם קבע מקום לתפלתו כדמתניק: **אל יפסיע פסיעה גסה.** שלא יהא נראה עליו כמו משרי: **לפרקא.** כדי לשמוע הדרשה: **קא מחללי רבנן שבתא.** דאסור לפסוע פסיעה גסה בשבת דכתיב אם תשיב משבת רגלך: **אחורי בית הכנסת.** כל פחחי בתי כנסיות שלהן היה במזרח כדאמרינן (ב) במגילה ואחוריהן היה למערב והמתפלל אחורי בית הכנסת ואינו מחזיר פניו לבהכ"נ נראה ככופר במי שהצבור מתפללין לפניו: **חלף הטוא טייעא.** סוחר ערבי: **כדו בר.** דו שמים בר זהו רוח כדאמרינן בסוכה הא דעייל בבר כלומר בשמי רשויות: **דלא דרי עונא.** שאינו נושא מטרי אבל נושא מטרי רוחין שמתמת טרדא עובר ואינו מכוה התפלה וכן אי מגע תפילין רוחין שהוא ירא שמים ואי איכא שני פתחים יאמרו שיכנס בפתח האחר וכן אי איכא בי כנישתא

דאיכא הריא"ף שכתב לשם כי מטי ליזוד לא צריך לגלוי מילו אמרינן דלא מצלי אינים הבינו אלא בשעת הדחק כגון מי שהיה מהלך במדבר וכיוצא בו ונראה שאם עומד במקום שהוא טרוד וירא שיפסיקוהו או שלא יוכל להתפלל בכונה תפלה ארוכה כל כך שאפילו בעיר מתפלל הבינו בימות החמה. מפי מורי הרב ז"ל: **מפני** חשד. פי' שאע"פ שהאדם לא יעשה העבירה יש לו ליחבר ולברוח מן הדברים שמביאין לידי חשד שנאמר והיימם נקיים מה' ומישראל וכן אמרו חכמינו ז"ל (חולין דף מד:) הרחק מן הכיעור וכו': **ומפני** המפולת. כלומר שאפי' תהיה החורבה במקום שאין שם חשד ולא חשש מזיקים יש לו ליזהר שלא יסתכן בעצמו: **כל** הקובע מקום לתפלתו אלהי אברהם יהיה בעזרו. לא אמר זה במקומות של בית הכנסת דכיון שכולה מקום תפלה היא אין להקפיד אם יושב פעמים בזוית זו ופעמים בזו אלא רצה לומר שקובע מקום לתפלתו בביתו שפעמים שאינו יכול ללכת לבהכ"נ מתפלל בביתו ומייחד מקום ידוע לכך והכי משמע בירושלמי דגרסי' התם כל הקובע מקום לתפלתו בביתו להתפלל כאילו הקיפה מחילות של ברזל וכשמת אומרים אי עניו אי חסיד. ויש מקשים וכי מפני זה נלבד מקפריס אחר מטתו שבא גדול כזה והלא שמואל הקטן [ז]דנהירין ליה שבילין דשמיא כשבילי דנהרדעי ושאמרו עליו [ח]שראוי שתשרה שכינה עליו כמשה רבינו אלא שאין דורו ראוי לכך אמרו זה עליו לשבח גדול והילך אמרו בכאן שאומרים אותו על כל אדם שקובע מקום מיוחד בביתו להתפלל ויש לומר שלא אמרו בעבור קביעות המקום בלבד אלא רוצה לומר שכל כך מדקדק בתפלתו שגם זה הוא נזהר שרוצה שתהיה תפלתו במקום מיוחד וכיון שכל כך הוא אוהב התפלה ודאי מדת ענוה יש בו כדי שתהיה תפלתו מקובלת לפני המקום כענין שנאמר זבחי אלהים רוח נשברה וגו' שאם לא יהיה לו הענוה לא יוכל לעולם להתפלל בכונה ולא תהיה מקובלת לפני המקום ב"ה וכיון שזכה לענוה יהיה זוכה למדת החסידות שהיא גדולה יותר שהאחת גורמת לחבירתה כדאמרינן (בע"ז דף כ: ע"ש) ענוה מביאה לידי חסידות ומלא שבעבור דקדוק התפלה זוכה לאלו המעלות ואמרו אותם עליו כשנפטר מן העולם. מפי מורי הרב נר"ו: **היוצא** מבית הכנסת אל יפסיע פסיעה גסה. הטעם מפני שנראה כמי שיוצא מן הטורח אל המנוחה והוא הפך שבית הכנסת הוא בית התפלה היא המנוחה ויש לו לשמוח בישיבתו בה וכן אמרו ז"ל (מגילה ד' י.) כי לא נאתם עד עתה אל המנוחה ואל הנחלה מנוחה זה שילה נחלה זה ירושלים הנה שהמקומות שהיו מקריבין בהם הקרבנות ומתפללין בהם נקראים מנוחה ונחלה: **אבל** בדעייל מצוה למירהט שנא' ונדעה נרדפה לדעת את ה'. כלומר כשנרדפה נזכה לידיעה שכל הדברים לריכין הקדמות והכרלפה בכאן היא הקדמה שמתוך חשקו ומאוחו הוא הולך במרוצה ומזה יבוא אל הידיעה ואפילו בשבת הוא מצוה ואין בזה משום לא יהא הילוכך של שבת כהילוכך של חול (שבת קיג.) כיון שמתכוין למצוה: **כל** המתפלל אחורי בהכ"נ נקרא רשע וכו'. פירש רש"י זכרונו לברכה שהפתחים של בתי כנסיות שלהם היו פתוחים כנגד המזרח לא בכותל מזרחי של בית הכנסת אלא בכותל מערבי שלו ופניהם כנגד ההיכל שעומד בכותל מזרח ואחורי בית הכנסת קורא אותו הלד שהפתחים פתוחים בו דהיינו המערב ולפיכך העומד שם וחוזר אחוריו לבהכ"נ נקרא רשע מפני שלשה דברים האחד מפני שכולם בפניהם והוא מבחוץ ועוד שאותם שבבהכ"נ מתפללין פניהם כלפי ההיכל ועומד במזרח והוא מתפלל ופניו כלפי מערב ועוד שאחוריו כלפי בית הכנסת ובעבור כל זה נראה שכופר במי שמתפללין לו הקהל ולפיכך נקרא רשע והוא הדין שאפילו כשעומד בבהכ"נ אין לו להתפלל למערב אלא שאינו נקרא רשע כיון שעומד בבהכ"נ ומשתתף עם הצבור אבל אם היה עומד מבחוץ לגד כותל מזרחי שבו ההיכל אע"פ שאחוריו כלפי כותל מזרחי של בהכ"נ כיון שמתפלל פניו כנגד המזרח כמו שהצבור מתפללין אינו נקרא רשע: **אמר** אביי לא אמרן אלא דלא מהדר אפיה לבי כנישתא וכו'. כלומר כי אמרינן דנקרא רשע דוקא כשאחוריו לבהכ"נ מפני השלשה דברים שאמרנו אבל אם אחוריו בבית הכנסת כיון שעומד בכותל מערבי של בהכ"נ נמלא שפניו כנגד ההיכל ועומד במזרח כמו כל הקהל אע"פ שעומד בחוץ לית לן בה. זו היא שיטת רש"י ז"ל: **ורבינו** יצחק הזקן מפרש בענין אחר שאחורי בהכ"נ ר"ל אחורי כותל מזרח שאין שם פתחים לבשון אחורי הכי משמע שעל לד ששם הפתחים אינו קורא אותו אחורי וכשעומד אחר כותל מזרחי של בהכ"נ ואחוריו כלפי הכותל אע"פ שפניו כנגד רוח מזרח ונמלא שמתפלל לרוח שכל הצבור מתפללין אפילו הכי נקרא רשע מפני שני דברים מפני שכל הצבור בפניהם והוא מבחוץ ומפני שאחוריו כלפי בהכ"נ ומפרש דמאי דאמר אביי לא אמרן אלא דלא מהדר אפיה לבי כנישתא רוצה לומר כי אמרינן דנקרא רשע דוקא כשאחוריו לבהכ"נ ופניו למזרח מפני השני דברים שאמרנו אבל כשפניו אצל בהכ"נ כיון שפניו כלפי כותל מזרחי ששם ההיכל אע"פ שעומד בחוץ ונמלא מתפלל כלפי רוח מערב וכל הקהל כנגד המזרח לית לן בה כיון שפני כל הקהל כלפי ההיכל ופניו ג"כ כלפי הכותל ששם ההיכל ומביא ראיה לזה הפירוש מדאמרינן לקמן בפ' תפלת השחר (דף ל.) היה עומד אחורי בית הכפורת וראה את עצמו כאלו עומד לפני הכפורת כלומר יחזיר פניו לקיר מערבי ששם הכפורת וראה בלבו כאלו היה עומד בפנים עם ישראל ופניו לפני הכפורת עצמו הרי אע"פ שלא היה מתפלל לרוח שכל ישראל היו מתפללין שהכפורת היה נתון בלד מערב וכל ישראל שהיו [ג] בבהכ"נ היו מתפללין פניהם כנגד מערב ששם הכפורת וזה כשעומד אחורי הכפורת ופניו לכפורת נמלא שפניו כנגד המזרח ואינו מתפלל לגד שכל ישראל מתפללין ואפי' הכי אין בכך כלום כיון שפניו לקיר הכפורת ופני כל ישראל לכפורת הרא נמי אע"פ שמתפלל כנגד המערב וכל ישראל כנגד המזרח שעכשיו מתפללין למזרח שנאמר והתפללו דרך ארצם אפילו הכי כיון שפניו לקיר ההיכל ופני כל ישראל להיכל לא נקרא רשע ולדברי הכל אם עומד בחוץ לגד כותל ואחוריו לבהכ"נ נקרא [ד] רשע מפני שעובר על כולם הוא בחוץ ואחוריו לבית הכנסת מיהו אם פניו לבית הכנסת דברי הכל לא נקרא רשע אע"פ שעומד בחוץ כיון שפניו אצל בהכ"נ ואע"פ שנמלא שאינו מתפלל לרוח מזרח כשאר הקהל אין לחוש כיון שאין מתפלל למערב הפך ממה שמתפללין כל הקהל. מפי מורי הרב נר"ו: **אמר** רבי יהושע בן לוי אסור לאדם שיעבור אחורי בית הכנסת בשעה שהצבור מתפללין וכו'. לפרש"י ז"ל אחיה מילתיה דר' יהושע בן לוי שפיר דהכא על כרחך אית לן למימר שרצונו לומר מהלד ששם הפתחים וכדאמר אביי לא אמרן אלא דלא דרי טונא ודליכא שני פתחים דמשמע דמש"ה אסור מפני שיראו אותו ויחשדוהו שפורק ממנו עול התפלה כיון שהצבור בתפלה והוא אינו נכנס לשם אבל היכא דאיכא שני פתחים אע"פ שיראו אותו לא יחשדוהו שיאמרו בפתח אחרת נכנס אבל לפירוש רבינו יצחק ז"ל שמפרש לאחורי בית הכנסת ר"ל הלד שאין בה פתח קשה הא חזינן הכא שהוא על הלד ששם הפתח כדתיבנא ואפשר לתרץ לדבריו ולומר שפעמים קורא אחורי הלד שיש לשם פתחים ופעמים קורא ג"כ אחורי לגד שאין שם פתח ומילתיה דרב הונא מיירי בגד שאין שם הפתחים ומילתיה דרבי יהושע בגד ששם הפתח שבגמרא אינם סמוכים זה לזה דדברי רב הונא הם בכאן ודברי רבי יהושע במסכת מגילה אלא שהרי"ף הביא אותם בכאן. מפי מורי הרב נר"ו: **והא** דאמרינן לעיל כדו בר קיימת קמי מרך. (ד) רוצה לומר כשאי רשויות אתה קיים לפני בוראך שהקהל מתפללין לרוח אחת ואתה מתפלל לרוח אחרת ולדעת רבינו יצחק נפרש שעל שלא היה מתפלל בפנים עם הקהל היה אומר לו אע"פ שהיה מתפלל ופניו כלפי המזרח כמו הקהל ודו ר"ל שניים מלשון דו פרלופין (לקמן דף פא.) וטב למיתב טן דו (קדושין דף מא.) ובר ר"ל רשות

מלשון הא דעיילו בבר והא דעיילו בלא בר (סוטה דף מה:) ויש גורסין בדו בר ומפרשין אותו מלבד אתה בודאם ורוצה לומר בזכון רשות אחר קיימת לפני בורא שאינך מתפלל כמו כל הקהל: **כל** הקובע מקום לתורתו אויביו נופלין תחתיו שנאמר ושמתי מקום לעמי לישראל וגו'. פי' זה הפסוק נאמר על בהמ"ק שהקב"ה היה משרה שכינתו שם וזכותו היו ישראל יושבים לבטח ולא היו מפחדים מהאויבים ועכשיו שאין בהמ"ק קיים מקום התורה במקומו כדאמרינן (דף ח.) מיום שחרב בהמ"ק אין לו להקב"ה בעולמו אלא ארבע אמות של הלכה בלבד ולפיכך בזה יגלו מהאויבים ואפי' מי שאינו יודע אלא מעט יש לו לקבוע באותו מקום וללמוד במה שיודע כדי שיזכה לזה ויתחזק בעניניו ויכנס בלבו יראת שמי' ואם אינו יודע כלל יש לו ללכת לבתי המדרשות שלומדין ושכר הליכה בידו:

אימתי עת רצון בשעה שהצבור מתפללין. ואומרים הגאוני' ז"ל שאפי' כשאין האדם הולך לבהכ"נ יש לו לשער שיתפלל בשעה שמתפללין הקהל ועוד אמרו שאפילו כשאין הצבור מתפללין יש לו לאדם להתפלל בבהכ"נ מפני שהוא קבוע ומיוחד לתפלת צבור והא דאמרי' אין תפלתו של אדם נשמעת אלא בבהכ"נ איירי כשאין תורתו אומנתו אבל תורתו אומנתו מתפלל בבית מדרשו כדבעינן למימר קמן: **מעלה** עליו [ג] הכתוב כאילו פדאם לבני וכו'. פירוש כשהיה בהמ"ק קיים היה זכות המקדש במקום זכות תורה וגמילות חסדים (ח) ועכשיו הם במקום בהכ"נ וכשעוסק בהם נמצא שבזכותו עומדים ישראל כאילו היו נפדים ובית המקדש בנוי על מכונו ולפיכך אמרו שמעלה עליו הקב"ה כאילו הוא פדאם כיון שעומדין בזכותו כמו נפדים: **אלא** אימא נוטל שכר כנגד כולן. כלומר כל אחד ואחד מעשרה הרשעים נוטל שכר כנגד כל הנאים אחריהם וטעם הדבר מפני שהשכינה שורה בבהכ"נ כשיש שם צבור דכתיב אלהים נצב בעדת אל:

לעולם יכנס אדם שיעור שני פתחים ואח"כ יתפלל. הטעם מפני שלא יראה כמי שרוצה לגאת ואינו נהנה ביציאת בהכ"נ ולוקח בימיהם שלא הי' מקום מיוחד לכל אחד ואחד אבל עכשיו שכל אחד ואחד מכיר את מקומו אם יש לו מקום מיוחד אצל הפתח אין בכך כלום שדבר ידוע הוא שאינו יושב שם אצל דרך קביעות ולפי דרך זה נראה שמי שאין לו מקום ידוע אצל הפתח שאין לו לשבת שם ואית דמפרשים שיסבה כזה השיעור: **אוהב** ה' שערי ציון מכל משכנות יעקב אוהב הקב"ה שערים המצוינין בהלכה וכו'. כלומר הפסוק לא בא להשמיענו שאוהב הקב"ה שערי בתי הכנסיות משערי בתים אחרים שזה דבר פשוט הוא ומה חידוש יש בזה אלא ודאי רוצה לומר שאוהב הקב"ה שערי ציון מכל בתי כנסיות ובתי מדרשות וכמו שאוהב בהמ"ק יותר מבתי כנסיות ומבתי מדרשות כך אוהב השערים המצוינין בהלכה יותר מבתי כנסיות ומבתי מדרשות הקבועים הם במקום בהמ"ק כדאמרינן מיום שחרב בהמ"ק אין לו להקב"ה בעולמו אלא ארבע אמות של הלכה בלבד וכמו שהמקדש חביב יותר מבתי כנסיות ומבתי מדרשות כך מקום קביעות התורה חביב יותר מבתי כנסיות ומבתי מדרשות שאינם קבועים: **אלא** ביני עמודי היכא דהוו יתבי וגרסי. פירשו רבני לרפת ז"ל שאפי' בלא עשרה היו עושין כן מפני שיותר נכון להתפלל יחידי במקום ששם קביעות התורה יותם ולילה מלהתפלל בבהכ"נ בצבור כדאמרינן אוהב הקב"ה שערים המצוינין בהלכה יותר מבתי כנסיות ורבינו משה ז"ל פירש שלא אמרו אלא בעשרה וא"ת כיון שבעשרה היה מתפללין מה חידוש בא להשמיענו שאוהב מקום קביעות התורה יותר מבהכ"נ שהרי כמו בבהכ"נ עושין יש לומר שבא להשמיענו שאע"פ שבבהכ"נ מתקבצין הרבה בני אדם ובדבר עם הדרת מלך אפי' הכי יותר היו רוצים להתפלל בעשרה בלבד בבית מדרשם מלהתפלל בבהכ"נ עם הצבור ואומר מורי הרב גר"ו שאפי' לדעת רבינו משה ז"ל אין צריך עשרה אלא למי שדרכו ללכת מביתו ללמוד למקום אחר דכיון שדרכו להתבטל מלימודו בשעה שהולך ללמוד יש לו להתפלל בעשרה או ללכת לבהכ"נ אבל מי שלומד בביתו כל היום במקום קבוע ותורתו אומנתו אין לו ללכת לבית הכנסת (ע) אם לא יגלא עשרה מפני שנמצא מתבטל מלימודו בשעת הליכה וטוב לו שיתפלל ביחיד משיתבטל כלל תדע שהרי תפלה עצמה היו מבטלין גדולי החכמים מפני הלימוד כמו שמצינו שרבי שמעון בן יוחי לא היה מתפלל אלא משנה לשנה ורבי יהודה הנשיא מחדש לחדש כדי שלא יתבטלו מתורתם וכיון שהלימוד לא היו מבטלין אותו מפני התפלה עצמה כל שכן שאין לו לבטלו מפני ההליכה שיותר טוב שיתפלל בביתו בלא עשרה משיתבטל ללכת לבהכ"נ או למקום אחר. מפי מורי הרב גר"ו: **רבי** אבהו נפיק בין גברא לגברא. לכאורה משמע דדוקא לאחת מותר בין גברא לגברא אבל לדבר בבהכ"נ אסור כדאמרי' (סוטה לט.) כיון שנפתח ספר תורה אסור לספר ואע"פ שסוגרים הספר בינתים אפילו הכי אסור שלא אמרו כל זמן שפתוח אלא כיון שנפתח הפעם הראשונה אסור לספר כלל עד שיסיימו כל הפרשה. מפי מורי הרב גר"ו: **בין** פסוק לפסוק מאי תיקו. פי' מנהגם היה לתרגם כל פסוק ופסוק כדי להבין בלתם עם הארץ ומיבעיא לן אם מותר לאחת בשעה שמתרגמים למו שמותר לאחת בין גברא לגברא וסליקו בתיקו והוי ליה תיקו דתורייתא ולמומרא: **רב** ששת הוה מהדר אפיה וגרים וכו'. כתב הרי"ף ז"ל בשם הגאונים דדוקא רב ששת שתורתו אומנתו אבל להורות לאדם אחר אסור ואית דמפרשים דדוקא רב ששת

אחריתי: **עם רצון.** אלמא יש עת שהוא של רצון: **הן אל כביר ולא ימאס** (ו): **פדה בשלום נפשי.** זהו מי שעסק בדברי שלום (ז) התורה דכתיב וכל נתיבותיה שלום וכן גמילות חסדים שלום הוא שמתוך שגומל חסד בגופו לחבירו מכיר שהוא אוהבו וגם לידי אהבה ושלום: **מלוי בבהכ"נ.** דכתיב כי ברכים היו עמדי שהתפלל ברכים עם הצבור: **מקרב לי.** מן המלחמות הבאות עלי: **עם כל שכני הרעים.** ואין יכול לו להיות שכן רע להקב"ה אלא שאינו בא להשרות את שכינתו בבהכ"נ: **שיעור שני פתחים.** רואה יש לו להכנס להתפלל: **כשהוא פתוח.** לקרות בה: **בין גברא לגברא.** כשסיים אחד משבעת הקרואי' לקרוא קורם שעומד אחר: **הוה מהדר אפיה.** היה מחזיר פניו מן הצבור ולומר:

מהכא (ט)הן אל כביר ולא ימאס: תניא נמי הכי מנין שאין הקדוש ברוך הוא מואס בתפלתן של רבים שנאמר הן אל כביר ולא ימאס וכתיב (י)פדה בשלום נפשי מקרב לי כי ברבים היו עמדי אמר הקדוש ברוך הוא כל העוסק בתורה ובגמילות חסדים ומצוי בבית הכנסת מעלה אני עליו כאילו (יא) פדאם לבני מבין האומות עד סוף כל הדורות: [ח] אמר ריש לקיש כל מי שיש לו בית הכנסת בעירו ואינו נכנס שם להתפלל נקרא שכן רע שנאמר (יב)כה אמר ה' על כל שכני הרעים וגו' ולא עוד אלא שגורם גלות לו ולבניו שנאמר (יג)הנני נותשם מעל אדמתם אמרו ליה לר' יוחנן איכא סבי בבבל תמה אמר מכדי כתיב (יד)למען ירבו ימיכם וימי בניכם על האדמה (טו) הוא דכתיב אבל בחוצה לארץ לא כיון דאמרי ליה דמקדמי ומחשכי לבי כנישתא אמר היינו דקא מהניא להו כדאמר להו רבי יהושע בן לוי לבנוהי קדימו וחשיכו לבי כנישתא כי היכי דתורכו חיי אמר רב אחא בר חנינא מאי קרא (טז)אשרי אדם שומע לי לשקוד על דלתותי יום יום לשמור מזוזות פתחי וכתיב (יז)כי מוצאי מצא חיים: גרסינן בפרק שלשה שאכלו כאחת (יח) אמר רבי יהושע בן לוי לעולם (יט)ישכים אדם לבית הכנסת כדי שימנה מעשרה ראשונים שאפילו מאה באין אחריו נוטל שכר כולם שכר כולם סלקא דעתך אלא אימא נוטל שכר כנגד כולם אמר רב חסדא לעולם יכנס אדם ג שיעור שני פתחים ואחר כך יתפלל שנאמר לשמור מזוזות פתחי אמר ליה רבא לרפרם בר פפא לימא לן מר מהנך מילי מעליותא דאמרת לן משמיה דרב חסדא במילי דבי כנישתא אמר ליה הכי אמר רב חסדא מאי דכתיב (יט)אוהב ה' שערי ציון מכל משכנות יעקב אוהב ה' שערים המצוינין בהלכה יותר מכל בתי כנסיות ובתי מדרשות שבעולם והיינו דאמר רבי חייא בר אמי משמיה דעולא מיום שחרב בית המקדש אין לו להקב"ה בעולמו אלא ד' אמות של הלכה בלבד רב אמי ורב אסי אע"ג דהוו להו תליסר בי כנישתא בטבריא לא הוו מצלי ד אלא ביני עמודי היכא דיתבי וגרסי אמר אביי מריש הואי גרסנא בגו ביתאי ומצלינא בבי כנישתא כיון דשמעיתא להא דאמר ר' חייא בר אמי משמיה דעולא לא הואי מצלינא אלא היכא דהואי גרסינא: ואמר ר' חייא בר אמי משמיה דעולא מאי דכתי' (כ)ועוזבי ה' יכלו זה המניח ס"ת כשהוא פתוח ויוצא רבי אבהו נפיק בין גברא לגברא בעי רבא בין פסוקא לפסוקא מאי תיקו רב ששת (כא)הוה מהדר אפיה (כב) וגרים אמר אנן בדידן ואינהו בדידהו ואמרו רבנן דוקא (כג) רב ששת דתורתו אומנתו (כד) אבל להורות לאדם ששואל לפי שעה או לפרש דבר אסור דהא אמר רבה בר רב הונא כיון שנפתח ספר תורה אסור לספר אפילו בדבר הלכה אמר רב

כנישתא אחריתי אבל איכא חד מינייהו לית לן בה א"ר יוחנן משום ר' שמעון בן יוחאי כל הקובע מקום (ו)לתורתו אויביו נופלין תחתיו שנא' (ז)ושמתי מקום לעמי לישראל ונטעתיו ושכן תחתיו וגו': אבא בנימין אומר א אין (ח)תפלתו של אדם נשמעת אלא בבית הכנסת שנא' (ט)לשמוע אל הרנה ואל התפלה במקום רנה שם תהא תפלה ואמר ר' יוחנן (י) משום רבי יוסי בן זמרא אין תפלתו של אדם נשמעת אלא בבית הכנסת שנאמר (יא)ואני תפלתי לך ה' עת רצון אימתי עת רצון בשעה ב שהצבור מתפללין רבי יוסי בר חנינא אמר מהכא (יב)בעת רצון עניתיך (יג) רב נחמן אמר

[ד] ר"ח (א) נ"ב בגמ' הגי' משום ר"ש בן יוחאי מאי דכתיב ואני תפלתי וגו' אימתי עת כו': (ב) נ"ב בתשרי כתוב ר"נ בר יצחק ובגמרא גרסי' רב אחא בר חנינא אמר מהכא הן אל כביר ולא ימאס תם וכתיב פדה בשלום נפשי חנינא אמר אמי אמי כו' ומן אומר מנין וכו': (ג) נ"ב ל' הגמ' פדאני לי ולבני מבין אומות העולם: (ד) נ"ב וגו': (ה) נ"ב עיין מגילה פ' היה עומד סי' אלף קמא: (ו) נ"ב תפלת הרבים לא יתאם: (ז) נ"ב דהיינו התורה וכו' אמרדים נמי שלום כו': (ח) נ"ב ודיא הכנסת ועכשיו הם במקום המקדש כל"ל: (ט) אף אם כל"ל: **מא"י** [ו] נ"ב ג"ר לו': [ז] מעלה אני עליו:

שלטי הגבורים

לשון ריא"ז **א** מי שאינו יכול ליכנס לבית הכנסת מקבל עשרה ומתפלל ואם אינו מגיע עשרה יכוין להתפלל בשעה שהצבור מתפללין עכ"ל:
ב ואפי' הוא אנוס שאינו יכול ליכנס לביהכ"נ עוד לו לכוין השעה שהצבור מתפללין. טור:
ג יש מפרשים שיהה שיעור ב' פתחים קודם שיתפלל ואומר מהר"ם ז"ל דדוקא בהתפתח מניעו ברכות הרבים אבל אם אינו מניע ברה"ר אין לחוש. והטור כתב דבכל ענין צריך שיכנס לפנים מבית הכנסת בשיעור ב' פתחים:
ד כתב הרא"ש אחרונה עוד הוא שגם מ"מ יכול בהכ"נ להתפלל כי זמן תפלה לאחר חצות תורה לאחר וגם אין תורתנו אומנתנו וגם אם אין מ"מ מתפלל עם הצבור ילמדו אחרים ק"ו ממנו ולא יחושו על התפלה ומצאנו בתי כנסיות בגלי' כי לא יזזו אותו לכף זכות שאינו בא בשביל למודו. ע"כ עוד. ומזה ראי' לאותם מ"מ שעוסקי' בתורה בבית הכנסת ביום הכפורים בשעה שהצבור מתפללים ומשמיטי' עצמם מלהתפלל אותם התמנות והסליחו' והבקשות עמהם אלאו שפיר עבדי:
ה כתב הרא"ש וז"ל הא אמרי' בסוטה פ' ואלו נאמרים כיון שנפתח ס"ת אסור לדבר ואפילו בדבר הלכה שאמר ובפתחו עמדו כל העם ואין לומר שאני הכא דמהדר אפיה דא"כ הוי ליה לאחויי מלתא דרב ששת התם לאמוציינן דבבהכ"נ שרי וג"ל לפרש הא דקאמר התם אסור לדבר הייגו דוקא בקול רם לפי שמעכב את אחרים מלשמוע אבל בלחש שפיר דמי והא דמהדר אפיה הי"ה לא מהדר אפיה מני למגרס בלחש אלא דגומא נקט אפי' במהדר אפיה שגראה כמניח ס"ת שרי והוא היה מהפך פניו כדי שיכוין לבו בגירסתו והרי"ף פי' דוקא רב ששת שתורתו אומנתו אבל להורות לאדם ששואל לפי שעה ולפרש דבר אסור לא עכ"ל:
ו וכן כתב מיימון אמנם הי"ב פי' הני מילי לאסור לספר בדליכא עשרה לייתי לספר תורה אבל אי איכא עשרה לייתי שפיר דמי ע"כ. ומ"מ פירש דהא דאסור לספר הייגו דוקא בקול רם לפי שמונע אחרים מלשמוע אבל בלחש שרי ע"כ:

שיטת ריב"ב

הן אל כביר לא ימאס. הרבים כו': **על כל שכני הרעים.** יהיאל אפשר שכן רע להקב"ה אלא זה שאינו בא להתרפות בבית הכנסת: **פני נוסאם.** פיסיה דקרא הוא: **מקדמי.** שחרית. ערבית: **מחשכי.** בערבית: **מסדר אפיה וגרים.** כשקורין בספר תורה: **וקאמרי רבנן דוקא רב ששת דתורתו אומנתו.** ויש לפרש דרב ששת מאור עיניים הוה וכיון שלא אפשר לו לקרות בתורה שבכתב דברים שבכתב אי אתה רשאי לאומרן על פה לא היה רוצה לבטל תלמודו מפני שמיעתן: **והא דקאמר אין בדיון ואינהו בדידהו.** דוקא רב ששת דמאור עיניים הוה ולא שייך בקריאת דברים שבכתב אבל אינם אחרינא לא:

עין משפט נר מצוה

יב–טו

א מיי' פ"ח מהל' תפלה קמג עשין יט טור ש"ח סי' ג: **ב** מיי' פ"ח מהל' תפלה קמג עשין יט טור ש"ח סי' ג: **ג** מיי' פי"ב מהל' תפלה טור ש"ח סי' קמו: **ד** מיי' פי"ב מהל' תפלה קמג עשין כה טור ש"ח סי' קמז:

מסורת הש"ס

א) גי' הגמ' לתפלתו **ב)** שמואל ב **ג)** מלכים א ח **ד)** תהלים קט **ה)** ישעיה מט **ו)** שיר לו **ז)** תהלים ו **ח)** ירמיה יב **ט)** שם **י)** דברים יח **יא)** משלי ח **יב)** שם יג: דף מז: **יד)** תהלים פד **טו)** ישעיה ג:

קובץ הגהות

ב"ח (א) נ"ב בגמ' הגי' משום ר"ש בן יוחאי מאי דכתיב ואני תפלתי וגו' אימתי עת כו': **(ב)** נ"ב בתשרי כתוב ר"נ בר יצחק ובגמרא גרסי' רב אחא בר חנינא אמר מהכא הן אל כביר ולא ימאס תם וכתיב פדה בשלום נפשי חנינא אמר אמי אמי כו' ומן אומר מנין וכו': **(ג)** נ"ב ל' הגמ' פדאני לי ולבני מבין אומות העולם: **(ד)** נ"ב וגו': **(ה)** נ"ב עיין מגילה פ' היה עומד סי' אלף קמא: **(ו)** נ"ב תפלת הרבים לא יתאם: **(ז)** נ"ב דהיינו התורה וכו' אמרדים נמי שלום כו': **(ח)** נ"ב ודיא הכנסת ועכשיו הם במקום המקדש כל"ל: **(ט)** אף אם כל"ל: **מא"י** [ו] נ"ב ג"ר לו': [ז] מעלה אני עליו:

רבינו יונה מאימתי פרק ראשון ברכות

עין משפט נר מצוה

ט:–יז

א מיי' פי"ב מהל' תפלה סמג עשין יט טור ש"ע סי' רפה: **ב** מיי' פ"ג מהל' תפילין סמג עשין כב טור ש"ע סי' ל ומיי' פ"ק מהל' ק"ש סמג עשין יח טור ש"ע סי' סח:

מסורת הש"ס

(א) במדבר לב ב) ד"ש ואית דמפרשי דקאמר: שדמה הגמ' ולא הבנתי מאי ואית דמפרשי דקאמר:

קובץ הגהות

ב"ח (א) נ"ב בגמ' הגי' ר' עקיבא: (ב) שקורין כרשיון: (ג) נקרו' בס"מ וכו' לשמוע ס"מ ולפיכך ותיבת לקרות נמחק: (ד) נ"ב עי' במגילה ס"פ היה קורא עומד במשנה האומר יברכוך טוביים: (ה) נ"ב עי' בר"ף בשבת פ' תפילין סי' תע"ז: (ו) נ"ב כלומר דיכול להתחיל ולקרות אחר שעלה ע"ש כיון דאירע לו דחק זה שיצא לדרך אלא היה לו שעת הדחק לא יתחיל לקרות אלא משירלה את חבירו ברחוק כו' וא"כ דוקא הוה התחלה איכא שני זמנים הא' דיעבד והב' לכתחלה ומה דהוה דיעבד אם כבר קרא אחר שעלה ע"ש אפי' לא היה שעת הדחק אינו בכלל זמנים אלו שנתנו להתחיל ולקרות כאן וכ"כ בסמוך בד"ה נמצינו למדין וכו':

מא"ר (א) שיש בהתחל' הזמן כו' ושני זמנים בסוף זמנה וכו': (ב) דאין סוף זמנה: (ג) שסוף זמנה: (ד) דסוף זמן ק"ש לכתחלה אינו אלא עד הנץ כו' ותיבת סוף מוקפת: (ה) ולפיכך היו: (ו) נ"ב ש"ל גבי תפלה ולכן דשמתי תיבת המגמה ודוק ותפלת המנחה לאו דוקא שה"ה לתפלת שחרית כדמוכח בפרק תפלת השחר אמר רחב"א וכו' עצה להתפלל עם דמדומי חמה ואמר ר"ז מאי קרא ייראוך עם שמש ולפני ירח דור דורי ליעני עלה בתפרנא אמאן דמצלי עם דמדומי חמה מ"ט דלמא חמה שמא תעקב ליה דשמא ופירש"י עם דמדומי חמה תפלה יולר עם הנץ החמה ותפלת מנח' עם שקיעת החמה ליעני וכו' על מי שמשהה תפלת המנחה עם דמדומי חמה שמא תעקב ליה השמש ע"י חגיגא ושעור הזמן עכ"ל: (ז) ויכול אחר הנץ לקרות ק"ש ולכמוך אח"כ גאולה כו': (ח) וגומרה. כ"ה נא":

שלטי הגבורים

לשון ריא"ז יש מגדולי חכמים שהיה מחזיר פניו וגוזם תלמודו בשעה שקורין בתורה ואומרים הגאונים אלא שהיו כן אלא למי שאורחו אומנתו ע"כ: כתב מיימון ופסק שאין לו תרגום קולו אלא פעמים ע"כ ר"ל אלא"ז אלו הוי כמו תרגום דילהו:

לשון ריא"ז ואפי' עטרות ודיבון שאין לו תרגום קולו אלא דאי בשאינו רגיל אפילו לאחר כמה שעות לא יכול להכירו והטעם דתלו אותו בשיראה את חבירו משום דבתפילין כתב ראיה דכתיב וראו כל עמי הארץ כי שם י"י נקרא עליך ולילית שמאותו ביום כדליף (שם מג:) מקרא דוראיתם אותו דאפשר שזמן התחלתו הוא ג"כ משיראה את חבירו או אפשר שבה אבן אבן. מפי מורי הרב גר"ו: **תניא** נמי הכי ותיקין היו גומרין אותה עם הנץ החמה כדי לסמוך גאולה לתפלה. כלומר קודם הנץ החמה וכדאמרינן ע"ש עם השיכה ואינו רגוזו אמר השיכה ממש אלא קודם משיכה ואמר מורי הרב גר"ו שאע"פ שהותיקין היו קורין אותו סמוך להנץ החמה אפי' הכי מודו דזמן התחלת קריאתה קודם הוא דהלכה כאחרים שאמרו משיראה את חבירו ברחוק ארבע אמות דהא רב הונא דהוא בתרא פסק כוותייהו ואנא נמי הכי סבירא ליה אלא גם אנא לחוק על הפסק שפסק רב הונא אלא שאמר שהותיקין מתוך שהיו מדקדקין במצות והיו רוצים לסמוך גאולה לתפלה היו גומרין אותה עם הנץ החמה כדי שיתפללו מיד כשתגיע החמה ויסמכו גאולה לתפלה ואם היו מתחילים לקרותם מיד כשיכיר את חבירו היה הרבה בין זה השיעור ובין הנץ החמה והיה להם להתאחר אחר ק"ש ולהמתין עד שתגיע החמה ונמצא שלא היו יכולין לסמוך גאולה לתפלה ומתוך כך היו צריכין לקרותה סמוך להנץ החמה אבל לאדם אחר שאינו חושש לסמיכות גאולה לתפלה מודה שיוכל לקרותה לכתחלה משיראה את חבירו ברחוק ד' אמות וכיצד וקודם לכן אין לו לקרות אלא בדיעבד א"כ בשעת הדחק שקורא אותה אחר שעלה עמוד השחר כדכתבי' לע"ל. הנה למדנו שיש בזמן התחלת ק"ש שני זמנים [א] לדברי הכל הראשון אחר שעלה עמוד השחר בדיעבד (ו) כגון בשעת הדחק והשנית זמן קריאתה לכתחלה והוא משיראה את חבירו ברחוק ארבע אמות וכיצד כדכתבי' וכמו כן יש שני זמנים בסוף הזמן אחד לכתחלה ואחד בדיעבד ואפילו לותיקין אאחד לכתחלה והוא עד שתגיע החמה והשנית בדיעבד והוא עד ג' שעות כר' יהושע ורבים לדבר דאין [ב] זמנה לכתחלה אלא עד הנץ החמה אבל מדתנן בפרק מי שמתו (ד' כב:) יכד לטבול אם יכול לעלות ולהתכסות ולקרות עד שלא תגיע החמה יעלה ויתכסה ויקרא ואם לאו יתכסה במים ויקרא אלמא משמע דמש"ה הצריכוהו לקרות במים כדי שלא תעבור זמנה ואם איתא דזמנה לכתחלה אחר הנץ החמה למה הצריכו אותו לקרותה במים אלא ודאי מפני כך אמרו יתכסה במים ויקרא ולא משום למה שאינו שומע גאולה לתפלה מפני שראוי לחוש יותר שתגיע החמה בינתים ויעבור זמן ק"ש לכתחלה ואע"פ שאינו סומך גאולה לתפלה שהרי אח"כ יש לו לעלות ולהתכסות ואין לך הפסקה גדולה מזו אפי' הכי רצו חכמים שיקרא ק"ש בזמנה והיינו קודם הנץ החמה משיסמוך גאולה לתפלה הרי נראה מכאן בהדיא [ג] שזמנה לכתחלה עד סוף הנץ החמה ובדיעבד עד שלש שעות כר' יהושע דהא איפסיקא הלכתא כותיה וא"ת מנין לנו דותיקין סוברין [ד] זמן ק"ש לכתחלה אינו אלא עד (סוף) הנץ דלמא ס"ל דאפי' אחר הנץ הוא זמנה לכתחלה ומה שהיו מדקדקים וקורין קודם הנץ לא היו עושין זה מפני שאין זמן ק"ש לכתחלה אח"כ אלא מפני שזמן התפלה הוא כשתגיע החמה והיו צריכין להתפלל מיד [ה] היו מדקדקין וגומרין אותה עם הנץ החמה כדי שיסמכו גאולה לתפלה ולעולם זמן ק"ש הוא אפי' אחר הנץ לכתחלה דיירלון עם שמש יכולין הם לפרשו גבי ק"ש כמו גבי תפלה שהכל היא בכלל ירלה וי"ל דבהכרח אנו למדים מדברי ותיקין דס"ל דסוף זמן ק"ש אינה אלא עד הנץ החמה לכתחלה דמסתמא לשון ייראוך עם שמש אינו רוצה לומר בזריחת השמש דוקא אלא לאחר שנתפשט השמש בעולם כדאמרינן גבי תפלת [ו] (המגמה) (שבת קיח:) ת"ר יוסי יהא חלקי עם מי שמתפלל (אותה) עם דמדומי חמה ודאי ר"ל בעוד שהשמש על הארץ עדיין ואם איתא שזמן ק"ש לכתחלה אחר הנץ כיון שזמן תפלה אינה בתחלת זריחת השמש דוקא למה היו צריכין להטריח ולדקדק כל כך מפני סמיכת גאולה לתפלה הרי אפי' בלא זה הדקדוק יכולין לסמוך שאע"פ שיקרא ק"ש אחר הנץ מעט עדיין הוא זמן תפלה לכתחלה ויוכל לקרות ק"ש [ז] אח"כ ולסמוך גאולה לתפלה אלא ודאי אע"פ שזמן תפלה אחר הנץ החמה הוא זמן ק"ש אינו מהנץ ואילך ומפני שלא יעבור זמן ק"ש לכתחלה היו מדקדקין שיקרא ק"ש בעוותה קודם הנץ ושיגיעו לגאל ישראל בהתחלת הנץ שמש ואילך זמן תפלה ויסמכו גאולה לתפלה וא"ת מנין לנו דותיקין סוברין כר' יהושע דבדיעבד יולא עד שלש שעות דלימא ס"ל דאפי' בדיעבד אינו יולא מהנץ החמה ואילך י"ל דבהכרח למדנו גם זה מדבריהם שסוברים דבדיעבד יולא אחר הנץ מדחזינן שהיו גומרין אותה עם הנץ החמה ואם איתא דאינו יולא בדיעבד אחר הנץ היאך היו מלמלמין כ"כ שיגמרו אותה עם הנץ החמה ממש היה להם לחוש שמא יעבור זמן ק"ש ולא היו מכניסין ק"ש בספק כזה אלא ודאי ס"ל דבדיעבד יולא אחר הנץ ולפיכך היו מלמלמין כ"כ שהיו חושבין אפי' אם נטעה פעם אחת בשיעור לא נחוש שאע"פ שעבר זמן ק"ש דרבנן עדיין לא עבר זמן ק"ש של תורה שזמנה בדיעבד עד ג' שעות: **ומצינו** למדין שאפילו לותיקין זמן ק"ש לכתחלה משיראה את חבירו ברחוק ד' אמות ויכירנו עד סוף הנץ החמה ובדיעבד בשעת הדחק יכול להתחיל ולקרות אחר שעלה עמוד השחר ובסוף נמי קורא ק"ש בדיעבד עד שלש שעות ואע"ג דאמרינן שזמנה לכתחלה הינה מהנץ החמה ואילך אפ"ה אם לא קרא אותה קודם הנץ יש לו להקדים ולקרותה במהרה כל מה שיוכל ומכי משמע במסכת יומא (דף נ:) דתנן התם הילוי המלבה עשתה נברשת של זהב על פתחו של היכל ואמרינן עלה בשעה שהחמה זורחת היו נילוות ניתזין ממנה ובה היו יודעין שהגיע זמן ק"ש ואמר אביי (שם.) בשאר עמא דירושלם כלומר לא היה צריך

הונא בריה דרב יהודה א"ר מנחם אמר ר' אמי לעולם יישלים א אדם פרשיותיו עם הצבור שנים מקרא ואחד תרגום ואפילו [ט]עטרות ב ודיבון שכל המשלים פרשיותיו עם הצבור שנים מקרא ואחד תרגום מאריכין לו ימיו ושנותיו: **מתני'** מאימתי קורין את שמע בשחרית משיכיר בין תכלת ללבן ר' אליעזר אומר בין תכלת לכרתי [ח] עד הנץ החמה רבי יהושע אומר עד ג' שעות שכן דרך בני מלכים לעמוד בג' שעות הקורא מבאן ואילך לא הפסיד כאדם שקורא בתורה: **גמ'** תניא ר"מ אומר כדי שיכיר בין זאב לכלב רבי [י] יהודה אומר כדי שיכיר בין חמור לערוד אחרים אומרים כדי שיראה חבירו ברחוק ארבע אמות ויכירנו אמר רב הונא הלכה כאחרים אמר אביי לתפילין ג כאחרים לקרית שמע כותיקין דאמר ר' יוחנן ותיקין היו גומרין אותה עם הנץ החמה תניא נמי הכי ותיקין היו גומרין אותה עם הנץ החמה כדי שיסמוך

רש"י

ישלים פרשיותיו. של כל שבת ושבת: **ואפילו עטרות ודיבון.** שאין בו תרגום: **מתני'** **סכלי.** יכוק הוא וקרו' לגוון כרתי (ב) כרשיון: **גמ'** **ערוד.** חמור הכר: **לתפילין.** להניח תפילין שמצות הנחתן הוא קודם ק"ש:

שיטת ריב"ב

ישלים פרשיותיו. של כל שבת ושבת: **ואפי' עטרות ודיבון.** שאין בו תרגום: **מתני' בין תכלת ללבן.** פירשוה בגמ' בין תכלת שבה ללבן שבה. כלומר נחת אמר שלבנה תכלת ויש בה מקומות אלא עלה שם הלבנ יפה: **גמ' ערוד.** חמור הכר: **(לתפלה) [לתפילין].** להניח תפילין:

היה מותר מפני שהיה סגי נהור ולא היה מחוייב בקריאת התורה דדברים שניתנו בכתב לי אתה יכול לאמרן על פה אבל אדם אחר שרואה וחייב בקריאת התורה אסור לספר ואפילו שתורתו אומנתו וגראה למורי הרב גר"ו שאם קודם שנפתח ס"ת חוזר פניו ומראה עצמו שאינו רואה לשמוע ספר תורה אלא לקרות ומתחיל לקרות מותר ואפילו לכל אדם דכיון שכבר התחיל בתנוה מתחלה וראו אותו אנשי בהכ"נ שקבע עצמו לקרות אינו פוסק בה בעבור ס"ת אבל אם לא התחיל מתחלה אין לשום אדם אפי' מי שתורתו אומנתו לספר בשום ענין כלל אח"כ ודייק הכי מלישנא דאמר הוה מהדר אפיה וגרים ולמה היה צריך להודיענו שהיה אחר פניו אלא ודאי ר"ל שקודם שהתחילו (ג) ס"ת היה מראה עצמו שלא היה רואה לשמוע ס"ת לקרות ולפיכך היה מותר לו והוא הדין שבכתו זה הענין מותר לכל אדם: **לעולם** ישלים אדם פרשיותיו עם הצבור וכו'. כלומר שקודם שיקראו הצבור הפרשה בבית הכנסת יקרא אותה בביתו בין בשבת עצמו בנקר בין בכל אותו שבוע אבל אין לו להקדים משבוע זה לשני שבועות או לשלשה ויש בני אדם שנוהגי לקרות מעט בכל יום ויום מהשבוע ומסיימין בשבת: **ואפי'** עטרות ודיבון. יש מפרשים דנקט זה הפסוק מפני שאין לו תרגום וקאמר שאפי' הפסוקים שאין להם תרגום צריך לקרות אותם שלשה פעמים וזה אינו נראה שהרי מצינו הרבה פסוקים אחרים שאין להם תרגום כגון פסוקים של ברכת כהנים (ד) ואחרים הרבה ונמה לא הזכירם וע"כ נראה דמשום הכי נקט האי קרא לאשמעינן דאפי' עטרות ודיבון שאין לו תרגום אונקלוס אלא תרגום ירושלמי שהוא מכלנתא ומנבשתא צריך לומר אותו התרגום שיש לו והפסוקים אחרים שאין להם לא תרגום אונקלוס ולא תרגום ירושלמי אפשר שדי בשיאמר אותם שתי פעמים ואפשר שצריך לומר אותם שלש פעמים. מפי הרב גר"ו: **מתני'** **מאימתי קורין את שמע בשחרית** את. כלומר מאימתי זמן קיומה דמשם ואילך התחלת זמן ק"ש ואם קרא קודם לכן לא יצא אלא בשעת הדחק ומהדרינן משיכיר בין תכלת ללבן בגמרא אמרינן בין תכלת שבה ללבן שבה [ה]ואית דמפרשי בין לבנגד אחד של תכלת לבנגד של לבן ואין זה נכון שזשלה עמוד השחר מיד יכול להכירו ולפיכך נראה יותר כמו שפירש בתלמוד ירושלמי שבחוליות שבגילית יש אחד של תכלת ואחד של לבן וכשמכיר בין חוליא של תכלת לחוליא של לבן הוא זמן קיומה ומשם ואילך מתחיל ק"ש של יום: **רבי** אליעזר אומר בין תכלת לכרתי. יש מפרשים מלשון החליר והבלים דמתרגמינן כרתי ובללי ואינו נראה דמה ענין תכלת אצל כרתי אלא ודאי הנכון כמו שפירש הרב רבי נתן בעל הערוך לכרתי הוא מין צבע שקורין הינדי ודומה לתכלת ולפיכך אמרו דמשיכיר בין זה לזה הוא זמן התחלת ק"ש לכתחלה ומשם ואילך זמן קיומה לרוב בני אדם והכי משמע בירושלמי: **עד** הנץ החמה. כלומר סוף זמנה לכתחלה עד שתגיע החמה והנץ החמה הוא מלשון הנצו הרמונים כלומר עד שעה שחמה מתחלת לזרוח בראשי ההרים: **ר'** יהושע אומר עד ג' שעות שכן דרך בני מלכים לעמוד בג' שעות ואע"פ שבשאר שעות שעדיין זמן קיומה לקלת ויוצא בדיעבד: **אמר** אביי לתפילין באחרים. יש ספרים שגורסים לתפלה ואפילו לאלו הספרים פירושו תפילין והא דאמרינן דזמן תפילין משיראה את חבירו ברחוק ארבע אמות ויכירנו לא משום דלילה לאו זמן תפילין הוא דודאי לילה זמן תפילין הוא אלא שחכמים תקנו מפני שהוא זמן שינה ושמא יפיח בהן ואמרו (מנחות לו:) הלכה ואין מורין כן ואביי דאמר לתפילין כאחרים לא בא למעט שאין זמן קודם אלא אתא לאשמעינן שאם בא לשאול מתי הוא זמנן נשיב לו משעה שיראה את חבירו אבל קודם זה אזמן אין מורין לו ומה שאמר משיראה את חבירו פירוש בחבירו הרגיל אצלו דאי בשאינו רגיל אפילו לאחר כמה שעות לא יכול להכירו והטעם דתלו אותו בשיראה את חבירו משום דבתפילין כתב ראיה דכתיב וראו כל עמי הארץ כי שם י"י נקרא עליך ולילית שמאותו ביום כדליף (שם מג:) מקרא דוראיתם אותו דאפשר שזמן התחלתו הוא ג"כ משיראה את חבירו או אפשר שבה אבן לבן שבה. מפי מורי הרב גר"ו: **תניא** נמי הכי ותיקין היו גומרין אותה עם הנץ החמה כדי לסמוך גאולה לתפלה. כלומר קודם הנץ החמה וכדאמרינן ע"ש עם השיכה ואינו רגוזו אמר השיכה ממש אלא קודם משיכה ואמר מורי הרב גר"ו שאע"פ שהותיקין היו קורין אותו סמוך להנץ החמה אפי' הכי מודו דזמן התחלת קריאתה קודם הוא דהלכה כאחרים שאמרו משיראה את חבירו ברחוק ארבע אמות דהא רב הונא דהוא בתרא פסק כוותייהו ואנא נמי הכי סבירא ליה אלא גם אנא לחוק על הפסק שפסק רב הונא אלא שאמר שהותיקין מתוך שהיו מדקדקין במצות והיו רוצים לסמוך גאולה לתפלה היו גומרין אותה עם הנץ החמה כדי שיתפללו מיד כשתגיע החמה ויסמכו גאולה לתפלה ואם היו מתחילים לקרותם מיד כשיכיר את חבירו היה הרבה בין זה השיעור ובין הנץ החמה והיה להם להתאחר אחר ק"ש ולהמתין עד שתגיע החמה ונמצא שלא היו יכולין לסמוך גאולה לתפלה ומתוך כך היו צריכין לקרותה סמוך להנץ החמה אבל לאדם אחר שאינו חושש לסמיכות גאולה לתפלה מודה שיוכל לקרותה לכתחלה משיראה את חבירו ברחוק ד' אמות וכיצד וקודם לכן אין לו לקרות אלא בדיעבד א"כ בשעת הדחק שקורא אותה אחר שעלה עמוד השחר כדכתבי' לע"ל. הנה למדנו שיש בזמן התחלת ק"ש שני זמנים [א] לדברי הכל הראשון אחר שעלה עמוד השחר בדיעבד (ו) כגון בשעת הדחק והשנית זמן קריאתה לכתחלה והוא משיראה את חבירו ברחוק ארבע אמות ויכירנו כדכתבי' וכמו כן יש שני זמנים בסוף הזמן אחד לכתחלה ואחד בדיעבד ואפילו לותיקין אאחד לכתחלה והוא עד שתגיע החמה והשנית בדיעבד והוא עד ג' שעות כר' יהושע ורבים לדבר דאין [ב] זמנה לכתחלה אלא עד הנץ החמה בלבד מדתנן בפרק מי שמתו (ד' כב:) יכד לטבול אם יכול לעלות ולהתכסות ולקרות עד שלא תגיע החמה יעלה ויתכסה ויקרא ואם לאו יתכסה במים ויקרא אלמא משמע דמש"ה הצריכוהו לקרות במים כדי שלא תעבור זמנה ואם איתא דזמנה לכתחלה אחר הנץ החמה למה הצריכו אותו לקרותה במים אלא ודאי מפני כך אמרו יתכסה במים ויקרא ולא משום למה שאינו סומך גאולה לתפלה מפני שראוי לחוש יותר שתגיע החמה בינתים ויעבור זמן ק"ש לכתחלה ואע"פ שאינו סומך גאולה לתפלה שהרי אח"כ יש לו לעלות ולהתכסות ואין לך הפסקה גדולה מזו אפי' הכי רצו חכמים שיקרא ק"ש בזמנה והיינו קודם הנץ החמה משיסמוך גאולה לתפלה הרי נראה מכאן בהדיא [ג] שזמנה לכתחלה עד סוף הנץ החמה ובדיעבד עד שלש שעות כר' יהושע דהא איפסיקא הלכתא כותיה וא"ת מנין לנו דותיקין סוברין [ד] זמן ק"ש לכתחלה אינו אלא עד (סוף) הנץ דלמא ס"ל דאפי' אחר הנץ הוא זמנה לכתחלה ומה שהיו מדקדקים וקורין קודם הנץ לא היו עושין זה מפני שאין זמן ק"ש לכתחלה אח"כ אלא מפני שזמן התפלה הוא כשתגיע החמה והיו צריכין להתפלל מיד [ה] היו מדקדקין וגומרין אותה עם הנץ החמה כדי שיסמכו גאולה לתפלה ולעולם זמן ק"ש הוא אפי' אחר הנץ לכתחלה דיירלון עם שמש יכולין הם לפרשו גבי ק"ש כמו גבי תפלה שהכל היא בכלל ירלה וי"ל דבהכרח אנו למדים מדברי ותיקין דס"ל דסוף זמן ק"ש אינה אלא עד הנץ החמה לכתחלה דמסתמא לשון ייראוך עם שמש אינו רוצה לומר בזריחת השמש דוקא אלא לאחר שנתפשט השמש בעולם כדאמרינן גבי תפלת [ו] (המגמה) (שבת קיח:) ת"ר יוסי יהא חלקי עם מי שמתפלל (אותה) עם דמדומי חמה ודאי ר"ל בעוד שהשמש על הארץ עדיין ואם איתא שזמן ק"ש לכתחלה אחר הנץ כיון שזמן תפלה אינה בתחלת זריחת השמש דוקא למה היו צריכין להטריח ולדקדק כל כך מפני סמיכת גאולה לתפלה הרי אפי' בלא זה הדקדוק יכולין לסמוך שאע"פ שיקרא ק"ש אחר הנץ מעט עדיין הוא זמן תפלה לכתחלה ויוכל לקרות ק"ש [ז] אח"כ ולסמוך גאולה לתפלה אלא ודאי אע"פ שזמן תפלה אחר הנץ החמה הוא זמן ק"ש אינו מהנץ ואילך ומפני שלא יעבור זמן ק"ש לכתחלה היו מדקדקין שיקרא ק"ש בעוותה קודם הנץ ושיגיעו לגאל ישראל בהתחלת הנץ שמש ואילך זמן תפלה ויסמכו גאולה לתפלה וא"ת מנין לנו דותיקין סוברין כר' יהושע דבדיעבד יולא עד שלש שעות דלימא ס"ל דאפי' בדיעבד אינו יולא מהנץ החמה ואילך י"ל דבהכרח למדנו גם זה מדבריהם שסוברים דבדיעבד יולא אחר הנץ מדחזינן שהיו גומרין אותה עם הנץ החמה ואם איתא דאינו יולא בדיעבד אחר הנץ היאך היו מלמלמין כ"כ שיגמרו אותה עם הנץ החמה ממש היה להם לחוש שמא יעבור זמן ק"ש ולא היו מכניסין ק"ש בספק כזה אלא ודאי ס"ל דבדיעבד יולא אחר הנץ ולפיכך היו מלמלמין כ"כ שהיו חושבין אפי' אם נטעה פעם אחת בשיעור לא נחוש שאע"פ שעבר זמן ק"ש דרבנן עדיין לא עבר זמן ק"ש של תורה שזמנה בדיעבד עד ג' שעות: **ומצינו** למדין שאפילו לותיקין זמן ק"ש לכתחלה משיראה את חבירו ברחוק ד' אמות ויכירנו עד סוף הנץ החמה ובדיעבד בשעת הדחק יכול להתחיל ולקרות אחר שעלה עמוד השחר ובסוף נמי קורא ק"ש בדיעבד עד שלש שעות ואע"ג דאמרינן שזמנה לכתחלה הינה מהנץ החמה ואילך אפ"ה אם לא קרא אותה קודם הנץ יש לו להקדים ולקרותה במהרה כל מה שיוכל ומכי משמע במסכת יומא (דף נ:) דתנן התם הילוי המלבה עשתה נברשת של זהב על פתחו של היכל ואמרינן עלה בשעה שהחמה זורחת היו נילוות ניתזין ממנה ובה היו יודעין שהגיע זמן ק"ש ואמר אביי (שם.) בשאר עמא דירושלם כלומר לא היה צריך

זה לכהנים שהיו בבהמ"ק שהם היו קמים קודם אלא לשאר עמא דירושלם שלא היו קמים כל כך בהשכמה היתה הכירא זו הנה שאחר הנץ היו קורין אותה אלא שהיו מקדימין לקרותה מיד: **וכתב** הרי"ף ז"ל מיהו לית כל אינש יכול לכווני ולמעבד כי הא מלתא ואפ"ה מצוה למיקרי קודם הנץ החמה וכו' ומהכי עליו על זה הלשון שזהו מה שהיו עושין ותיקין עצמן שהיו קורין מעט קודם הנץ כדי שיגמרו עם הנץ ויתפללו מיד וישמכו גאולה לתפלה והיכי קאמר אלא מיהו לית כל אינש יכול לכווני וכו' דמשמע שצא לומר עת אחרת ואומר מורי הרב נר"ו שכוונת הרי"ף ז"ל היא דותיקין מפני שהיו משערין בדקדוק היו מצמצמין ומכוונין שמיד כשיגיעו לגאל ישראל תהיה הנץ החמה ושאר בני אדם אינם בקיאין לשער כל כך ואם יבואו לעשותו שמא יטעו ותבץ החמה קודם ק"ש ויעבור זמן לכתחלה ועל כן צריך שלא ישערו בצמצום אלא בענין שיוכלו לכל הפחות לקרות קודם הנץ פרשה ראשונה ושתהיה הנץ החמה מקריאת פרשה ראשונה עד גאל ישראל כי זה נקל הוא לכוון שתהיה הנץ החמה בשיעור גדול כזה ואע"פ שאינו מכוין בענין הנץ החמה שיהיה כשמגיע לגאל ישראל אין לחוש לזה שיותר טוב שיקדים הנץ החמה מעט מצמצם ביותר ולבוא לידי ספק שמא תעבור השעה ופי' ותיקין ר"ל מפולפלים ומחודדים מלשון מפרק הרים (מ"ש יט)

דמתרגמינן מותק טוריא:

המתפלל צריך שיכוין את רגליו שנאמר ורגליהם רגל ישרה כלומר צריך שיחבר אותם זא"ז בכוון כאלו אינם אלא אחת מלשון רגל קא דייק דמשמע שיהו סמוכים זה לזה כמו אחד ובירושלמי נחלקו אמוראים חד אמר כהנים וחד אמר כמלאכים מאן דאמר כהנים עקב בגד גודל שהכהנים לא היו יכולין לפסוע פסיעה גסה משום לא תגלה ערותך עליו והיו הולכים עקב בגד גודל וכמו כן בתפלה יש לו להתפלל עקב בגד גודל ומ"ד כמלאכים היה אומר שיהיו סמוכים ומכוונין זה כנגד זה שידמו רגל אחד שנאמר ורגליהם רגל ישרה והתלמוד שלנו סובר כמ"ד כמלאכים הלכך צריך שיכוין את רגליו זה כנגד זה כדי שידמו רגל אחד ויש שמהגין לתת ריוח למעלה אצל האצבעות משום דכתי' (שם) וכף רגליהם ככף רגל עגל ואין זה כלום שהרי בתלמוד לא הזכיר אלא שיכוין אותם ויסמכם בענין שידמו אחד: **ואע"פ** שאין ראיה לדבר זכר לדבר שנא' ממעמקים קראתיך ה' מפני שפשט הפסוק ר"ל מתוך העמקים והצרות קראתיך אמר שאינו ראיה וכתיב תפלה לעני כי יעטוף פירוש שזה ולמי ר"ל שפל רוח כמה דאיתמר (לעיל ג) והשאתי בקרבך עם עני ודל (צ"ב כח) ואת עם עני תושיע ר"ל השפלים ובעלי עונות אע"פ לומר שהעניים יהיה להם תשועה ולא בעלי עושר דהא כתיב כספם וזהבם אתם (ישעיה ס) אלא ר"ל שתפלת השפל והעני נכנסת לפני המקום:

לא תאכלו על הדם שלא תאכלו קודם שתתפללו על דמכם וזה אסמכתא בעלמא הוא דפסוקא דקרא על אמ"ה נאמר [ח] אלא יאכל הבשר בעוד שדמו בתוכו: **כל** האוכל ושותה קודם שיתפלל עליו הכתוב אומר ואותי השלכת וכו' אומר ריב"ז ז"ל דהא דאמרינן דדוקא להתחיל אסור אבל אם קודם שהגיע זמן תפלה התחיל לאכול אינו פוסק הייגו בתנתה אבל בשחרית אם התחיל לאכול קודם שיעבור עמוד השחר מיד שעבר עמוד השחר פוסק דהא אינא לאו דכתיב לא תאכלו על הדם אלכך צריך ליזהר שיתחיל בענין שיגמור ר"ל קודם שיעבור עמוד השחר:

לא הפסיד כאדם שקורא בתורה ויש לשאול מה כח להשמיענו אלא הפסיד כאדם שקורא בתורה וזה דבר פשוט הוא ותירץ הרב רבי שלמה מן ההר ז"ל דאתא להשמיענו אע"פ שדברים שבכתב לא נתנו לאמרן על פה ושאר פסוקים אינו יכול לקרותו אפי' הכי ק"ש יכול לקרותה על פה ואע"פ שאינו קורא אותה לשם מזבח דכיון שניתנה לאומרה על פה לחובה יכול לאומרה אפי' שלא לחובה כל הפעמים שירצה ומזה הטעם התקינו לומר פרשת קרבנות על פה בכל יום מפני שהיא חובה כדאמרינן במדרש [ט] אמר אברהם אבינו במה אדע כי אירשנה כלומר באיזה זכות יתקיימו להם הבטחותיך אמר לו בזכות הקרבנות שנאמר קחה לי עגלה משולשת וגו' מיד בזמן שבית המקדש קיים בזמן שאין בית המקדש קיים מאי איכא למימר יאמרו לפני פרשת הקרבנות ומעלה אני עליהם כאילו בנו בית המקדש והקריבו עליו קרבן מזה הטעם נמי אומרים בברכה מקומות פרשת ברכת כהנים דכיון שחובה לומר בכל יום ברכת כהנים על פה בשעת נשיאות כפים יכול לאומרה אפילו שלא במקום חובה ומזה הטעם אמרו (יומא דף פח:) ובעשור שבחומש הפקודים קורא על פה דכיון שהוא מענין הקרבנות ומצוה שמצוה לומר פרשת קרבנות על פה כדאמרינן לעיל לא תשבו בקריאת אפילו כשאינו לחובה כללו של דבר כל פסוק שיתן למצוה לו לחובה לאמרו על פה יכול לאמרו כמה פעמים שירצה אפי' בשעה שאין בו מצוה כלל ואין בזה משום דברים שבכתב לא ניתנו לאומרם על פה הואיל ונתנו לאומרה פעם אחת: **מתני'** בית שמאי אומרים בערב כל אדם יטו ויקראו וכו' דסבירא להו דובשכבך רומה לומר דרך שכיבה וחזיל: **גמ'** והני מילי בפרק ב' לא קאי אלא לעוסקים במלאכתן אבל בהני אחריני לא שנא פרק ראשון ולא שנא פרק שני מותר:

בדברי ב"ש עשה דסבר רבי יחזקאל דאע"ג דהלכה כב"ה בכל מקום הכא כיון דב"ה גופייהו סברי דמטין וקורין היה אומר שאם מטה לכתחלה אין בכך כלום ורב נחמן בר יצחק אמר שאם מטה עצמו ומתכוין לעשות כדברי ב"ש ולסתור דברי בית הלל חייב כיון שמתכוין לסתור דברי ב"ה: **מתני'** בשחר מברך שתים לפניה וכו' אחת ארוכה ואחת קצרה וכו' פרש"י ז"ל שארוכה היא אחת ומאמנה וקצרה השכיבנו שאין בה מטבע כל כך ומפרש דמקום שאמרו להאריך קאי אמאי דאמר בריש אחת ארוכה ור"ל שאחת ומאמנה שהיא ארוכה לא יקצר ממנה והשכיבנו שהיא קצרה לא יוסיף בה והקשה עליו רבי יעקב ז"ל דהאיך אומר דהשכיבנו הוי קצרה דהרי יש בה מטבע יותר מקידוש והבדלה שהם ארוכות ועוד שבתוספתא מונה הברכות הקצרות ואינו מונה בהן השכיבנו ועוד שאם הוא כדבריו שאומר דבמקום שאמרו לדבר שנא' ממעמקים קראתיך ה' מפני שפשט הפסוק ר"ל מתוך העמקים והצרות קראתיך אמר שאינו ראיה וכתיב תפלה לעני כי יעטוף פירוש שזה ולמי ר"ל שפל רוח כמה דאיתמר (לעיל ג) והשאתי בקרבך עם עני ודל (צ"ב כח) ואת עם עני תושיע ר"ל השפלים ובעלי עונות אע"פ לומר שהעניים יהיה להם תשועה ולא בעלי עושר דהא כתיב כספם וזהבם אתם (ישעיה ס) אלא ר"ל שתפלת השפל והעני נכנסת לפני המקום:

לא תאכלו על הדם שלא תאכלו קודם שתתפללו על דמכם וזה אסמכתא בעלמא הוא דפסוקא דקרא על אמ"ה נאמר [ח] אלא יאכל הבשר בעוד שדמו בתוכו: **כל** האוכל ושותה קודם שיתפלל עליו הכתוב אומר ואותי השלכת וכו' אומר ריב"ז ז"ל דהא דאמרינן דדוקא להתחיל אסור אבל אם קודם שהגיע זמן תפלה התחיל לאכול אינו פוסק הייגו בתנתה אבל בשחרית אם התחיל לאכול קודם שיעבור עמוד השחר מיד שעבר עמוד השחר פוסק דהא אינא לאו דכתיב לא תאכלו על הדם אלכך צריך ליזהר שיתחיל בענין שיגמור ר"ל קודם שיעבור עמוד השחר:

לא הפסיד כאדם שקורא בתורה ויש לשאול מה כח להשמיענו אלא הפסיד כאדם שקורא בתורה וזה דבר פשוט הוא ותירץ הרב רבי שלמה מן ההר ז"ל דאתא להשמיענו אע"פ שדברים שבכתב לא נתנו לאמרן על פה ושאר פסוקים אינו יכול לקרות אפי' הכי ק"ש יכול לקרותה על פה ואע"פ שאינו קורא אותה לשם מזבח דכיון שניתנה לאומרה על פה לחובה יכול לאומרה אפילו שלא במקום חובה ומזה הטעם אמרו (יומא דף פח:) ובעשור שבחומש הפקודים קורא על פה דכיון שהוא מענין הקרבנות ומצוה שמצוה לומר פרשת קרבנות על פה כדאמרינן לעיל לא תשבו בקריאת אפילו כשאינו לחובה כללו של דבר כל פסוק שיתן למצוה לו לחובה לאמרו על פה יכול לאמרו כמה פעמים שירצה אפי' בשעה שאין בו מצוה כלל ואין בזה משום דברים שבכתב לא ניתנו לאומרם על פה הואיל ונתנו לאומרה פעם אחת: **מתני'** בית שמאי אומרים בערב כל אדם יטו ויקראו וכו' דסבירא להו דובשכבך רומה לומר דרך שכיבה כדברי ב"ש עשה דסבר רבי יחזקאל דאע"ג דהלכה כב"ה בכל מקום הכא כיון דב"ה גופייהו סברי דמטין וקורין היה אומר שאם מטה לכתחלה אין בכך כלום ורב נחמן בר יצחק אמר שאם מטה עצמו ומתכוין לעשות כדברי ב"ש ולסתור דברי בית הלל חייב כיון שמתכוין לסתור דברי ב"ה: **מתני'** בשחר מברך שתים לפניה וכו' אחת ארוכה ואחת קצרה וכו' פרש"י ז"ל שארוכה היא אחת ומאמנה וקצרה השכיבנו שאין בה מטבע כל כך ומפרש דמקום שאמרו להאריך קאי אמאי דאמר בריש אחת ארוכה ור"ל שאחת ומאמנה שהיא ארוכה לא יקצר ממנה והשכיבנו שהיא קצרה לא יוסיף בה והקשה עליו רבי יעקב ז"ל דהאיך אומר דהשכיבנו הוי קצרה דהרי יש בה מטבע יותר מקידוש והבדלה שהם ארוכות ועוד שבתוספתא מונה הברכות הקצרות ואינו מונה בהן השכיבנו ועוד שאם הוא כדבריו שאומר דבמקום שאמרו לדבר שנא' ממעמקים קראתיך ה' מפני שפשט הפסוק ר"ל מתוך העמקים והצרות קראתיך אמר שאינו ראיה וכתיב תפלה לעני כי יעטוף פירוש שזה ולמי ר"ל שפל רוח כמה דאיתמר (לעיל ג) והשאתי בקרבך עם עני ודל (צ"ב כח) ואת עם עני תושיע ר"ל השפלים ובעלי עונות אע"פ לומר שהעניים יהיה להם תשועה ולא בעלי עושר דהא כתיב כספם וזהבם אתם (ישעיה ס) אלא ר"ל שתפלת השפל והעני נכנסת לפני המקום:

לא תאכלו על הדם שלא תאכלו קודם שתתפללו על דמכם וזה אסמכתא בעלמא הוא דפסוקא דקרא על אמ"ה נאמר [ח] אלא יאכל הבשר בעוד שדמו בתוכו: **כל** האוכל ושותה קודם שיתפלל עליו הכתוב אומר ואותי השלכת וכו' אומר ריב"ז ז"ל דהא דאמרינן דדוקא להתחיל אסור אבל אם קודם שהגיע זמן תפלה התחיל לאכול אינו פוסק הייגו בתנתה אבל בשחרית אם התחיל לאכול קודם שיעבור עמוד השחר מיד שעבר עמוד השחר פוסק דהא אינא לאו דכתיב לא תאכלו על הדם אלכך צריך ליזהר שיתחיל בענין שיגמור ר"ל קודם שיעבור עמוד השחר:

לא הפסיד כאדם שקורא בתורה ויש לשאול מה כח להשמיענו אלא הפסיד כאדם שקורא בתורה וזה דבר פשוט הוא ותירץ הרב רבי שלמה מן ההר ז"ל דאתא להשמיענו אע"פ שדברים שבכתב לא נתנו לאמרן על פה ושאר פסוקים אינו יכול לקרות אפי' הכי ק"ש יכול לקרותה על פה ואע"פ שאינו קורא אותה לשם מזבח דכיון שניתנה לאומרה על פה לחובה יכול לאומרה אפילו שלא במקום חובה ומזה הטעם אמרו (יומא דף פח:) ובעשור שבחומש הפקודים קורא על פה דכיון שהוא מענין הקרבנות ומצוה שמצוה לומר פרשת קרבנות על פה כדאמרינן לעיל לא תשבו בקריאת אפילו כשאינו לחובה כללו של דבר כל פסוק שיתן למצוה לו לחובה לאמרו על פה יכול לאמרו כמה פעמים שירצה אפי' בשעה שאין בו מצוה כלל ואין בזה משום דברים שבכתב לא ניתנו לאומרם על פה הואיל ונתנו לאומרה פעם אחת: **מתני'** בית שמאי אומרים בערב כל אדם יטו ויקראו וכו' דסבירא להו דובשכבך רומה לומר דרך שכיבה כדברי ב"ש עשה דסבר רבי יחזקאל דאע"ג דהלכה כב"ה בכל מקום הכא כיון דב"ה גופייהו סברי דמטין וקורין היה אומר שאם מטה לכתחלה אין בכך כלום ורב נחמן בר יצחק אמר שאם מטה עצמו ומתכוין לעשות כדברי ב"ש ולסתור דברי בית הלל חייב כיון שמתכוין לסתור דברי ב"ה: **מתני'** בשחר מברך שתים לפניה וכו' אחת ארוכה ואחת קצרה וכו' פרש"י ז"ל שארוכה היא אחת ומאמנה וקצרה השכיבנו שאין בה מטבע כל כך ומפרש דמקום שאמרו להאריך קאי אמאי דאמר בריש אחת ארוכה ור"ל שאחת ומאמנה שהיא ארוכה לא יקצר ממנה והשכיבנו שהיא קצרה לא יוסיף בה והקשה עליו רבי יעקב ז"ל דהאיך אומר דהשכיבנו הוי קצרה דהרי יש בה מטבע יותר מקידוש והבדלה שהם ארוכות ועוד שבתוספתא מונה הברכות הקצרות ואינו מונה בהן השכיבנו ועוד שאם הוא כדבריו שאומר דבמקום שאמרו

שיטת ריב"ב

וגמלא מפפגו ביום. דהכן המתה לדברי הכל יום הוא: **מאי קראם.** דמעוה לתפלל עם הנץ המתה וכן הלכתא: **אלא מיהו וכו'.** וכבר כתבנו בפפק הנכון בעותא ק"ש: **יכוין אם רגליו.** זו אלא זו: **ורגליהם רגל ישרה.** דרך עניות: **פיסקא הקורא מבאן ואילך לא הפסיד וכו'.** שהרי הוא כאדם הקורא אחת מכל פרשיו שבתורה ואע"פ שלא יצא ידי חובת ק"ש יש לו שכר השוקד בתורה: **מתני' יטו.** על לדיהם דרך שכיבה: **ובבקר יעמדו.** דרך קימה: **כדרכן.** לו בשכיבה לו בקימה לו בשיחה: **מתני' אחת ארוכה ואחת קצרה.** תפסים לאחרי דעביבים קאי:

מסורת הש"ס

ח) תהלים עב **ב)** שם נא **ג)** שם עו **ד)** יחזקאל ז **ה)** תהלים קל **ו)** שם קב **ז)** ויקרא עו **ח)** תהלים יד **ט)** דברים ו **י)** שם **יא)** במדבר ליתא והוא בתענית כז: ע"ש:

קובץ הגהות

ב"ח (א) נ"ב בגמ' גרסי' אמר ר' יוסי בר חנינא: **(ב)** נ"ב בפ"ב בר מ:

מא"י [ג) נ"ב אבר מן המי מן לא תאכל הבשר עם הבשר נפקא ובשר מן המי מבשר בשדה טרפה נפקא ולא תלא תאכלו על הדם להוא לאו שבכללות:

חו"י (א) וכמב"ם פי' לאמתים שלפניה אחת ארוכה שפותחת ומותמת בברכה ואחת קצרה שאינה פותחת בברכה:

שלטי הגבורים

א כתב הרא"ש וא"ת והא לעיל אבשב"י משום רבי עקיבא פעמים שאדם קורא ק"ש אחת קודם הנץ החמה ואחת אחר הנץ החמה ופסיק ריב"ל הלכתא כותיה אלמא תמלא זמן קריאה אל יום הוא אחר הנץ החמה כמתני' דיומא ור"ל דאפי' אם פליג ריב"ל אתני הלכה כאבי דפסיק כותיקין דהוא בתרא אי נמי לא פסיק ריב"ל כרבי שמעון אלא כתב שאינו קודם הנץ החמה יוצא בשל לילה כדאמר לעיל דלאו בפירוש אתמר אלא מכללא אתמר דהוא זוגא דרבנן דאסמכוה כו' אבל בתמי דקאמר דתמלא זמן ק"ש אל יום אחר הנץ החמה לא פסיק כותיה אי נמי ר"ל דרבי שמעון גופיה מודה דחזן ק"ש אל יום קודם הנץ החמה והאי דלא נקט פעמים שאדם קורא ק"ש אי פעמים קודם הנץ החמה ויוצא בשל יום ובשל לילה דהוי רבותא עפי' דיסא לימר דאתא לאשמועינן שאינו יוצא בשל לילה אחר הנץ החמה אי נמי דפירש לעיל שאם היה אומר בפעם אחת על אל ערבית ואל שחרית אינו יכול לקרות אביהם ע"כ ועי"ש דף ב' ע"ב:

ב אמר בשם ר"מ ור"ת ז"ל פליגי ע"ז וא"ל דחזן תתלת ק"ש דשחרית הוא לאחר הנץ החמה לכתחלה ובתוספות יומא דף ל"ו האריכו בראיות ע"ז אמנם מיימון והרא"ש ומרדכי ושור ק"ל כדברי רביני:

ג כתב מיימון שיעור הנצהות ג' כפתים ואם יש בנצהות ארבע אמות על ארבע אמות הרי הוא כעלייה ומותר להתפלל בו וכן אם היה הנצהות מוקף מחיצות אע"פ שאין בו ד' על ד' מותר להתפלל בו שהרי אנן רשות לעצמו ע"כ:

ד כ' הרא"ש ז"ל ומלאתי כתוב בשם ר"י ז"ל דאם התחיל לאכול קודם שעלה עמוד השחר יגיע שעלה עמוד השחר פוסק אע"ג דאמרינן בתפלת המנחה אם התחילו אין מפסיקין אמי הכא דאמרינן אינו מקרה ואיכא לאו דלא תאכלו על הדם:

ה כ' ראב"ה ז"ל דמותר לשתות מים בבקר קודם תפלה דלא שייך במים גאוה ובזיון כמוו אבל בשבת ויו"ט כתב דאסור אפי' מים משום הקידוש והרא"ש ז"ל היה שותה מים בשבת בבקר קודם התפלה שאין הקידוש אומרו יין שמביין לא הגיע ומנו טוב ועיין בפ' קמא דשבת בדין התחיל לאכול קודם שעלה ע"ש:

ו כתב סמ"ג והרא"ב ורבינו שמחה ז"ל פירשו דאסי' עד ג' שעות פירשו עד ג' ולא עד בכלל ואין הזמן נמשך רק עד סוף ג' שעות וסמ"ג כותיה דעד ועד בכלל וכן הסכימו כל הפוסקים:

ז כתב הרא"ש ז"ל יש להתפפק אם ר"ל עד תנו' כשיעור תפלה אלינא דרבנן או עד ד' שעות אלינא דר' יהודה או אפי' כל היום לא הפסיד ובב אמי נאון ז"ל כתב אף כל שעה רביעית אע"פ שאינה עונתה מבכר אמים לפניה ואחת לאחריה משמע דוקא שעה ד' שהיא זמן תפלה לר' יהודה אבל מבחן ואילך הפסיד

ח הכרכות ואם בירך עובר על לא תעשה אע"ל:

ח נראה מיימון וסמ"ג אפי' אחר עד ערבית יש לו לקרות קריאת שמע בברכותיה והטעם כ' דאין קורא בברכותיה כשעבר אינה אלא כל שעה רביעית אבל מבחן ואילך אם בירך לפניה ולאחריה הוי ברכה לבטלה ואין הן דברי הרא"ש ז"ל שכתב בשם רב האי גאון ז"ל:

ט הרא"ש והא דאמר רב יהודה עד עד לבבך בעמידה לא שאם יוצא עומד וקורא מעומד אלא אם היה מהלך בדרך עומד וקורא עד עד לבבך ומבחן ואילך קורא כשהוא מהלך ע"כ הגהות אמר"י מא"ז וכ"כ בה"ג והרא"ש ב' בשם רב עמרם מי שרוצה להמתיר לעמוד בשהוא יושב ולקרות מעומד לא יאות עביד ומקרא עבריינא וגרוע לגעור בו שמוטה מושב ומיהו אם קורא מהלך צריך לעמוד בפסוק הראשון ע"כ:

י בהגהות אמר"י ופר"ת דתרוייהו קאי אאחת ומאמנה כלומר בין ארוכה ובין קצרה יאמרו או יקצר הלכך אפיר מלינו למימר אור יום הוף ומעשם זה נהגו להתפלל קריבן בג' דאשונות וכבר נתלקו בהם ר' יוסף טוב עלם ורבינו אליהו ועלמ' בדם דמותר ומנהו מן המובחר ושרי למימר זכרנו ברית שבת דהוי לרבי רבים ע"כ:

עין משפט נר מצוה

יח–כב

א מיי' פ"ה מה' תפל' סמג עשין יט טור ש"ע סי' נ נה קיט: **ב** מיי' פ"ו מה' תפל' סמג עשין יח טור ש"ע סי' ס"ט סעי': **ג** מיי' פ"ק מה' ק"ש סמג עשין יח טור ש"ע סי' מ: **ד** מיי' פ"ב מה' ק"ש סמג עשין יח טור ש"ע סי' סג: **ה** מיי' פ"ק מה' ק"ש סמג עשין יח טור ש"ע סי' נח עט ס סע רלו מה:

מסורת הש"ס

ט) תהלים עד **ב)** שם נא **ג)** שם עו **ד)** יחזקאל ז **ה)** תהלים קל **ו)** שם קב **ז)** ויקרא עו **ח)** תהלים יד **ט)** דברים ו **י)** שם **יא)** במדבר ליתא והוא בתענית כז: ע"ש:

קובץ הגהות

ב"ח (א) נ"ב בגמ' גרסי' אמר ר' יוסי בר חנינא: **(ב)** נ"ב בפ"ב בר מ:

מא"י [ג) נ"ב אבר מן המי מן לא תאכל הבשר עם הבשר נפקא ובשר מן המי מבשר בשדה טרפה נפקא ולא תלא תאכלו על הדם להוא לאו שבכללות:

חו"י (א) וכמב"ם פי' לאמתים שלפניה אחת ארוכה שפותחת ומותמת בברכה ואחת קצרה שאינה פותחת בברכה:

שלטי הגבורים

א כתב הרא"ש וא"ת והא לעיל אבשב"י משום רבי עקיבא פעמים שאדם קורא ק"ש אחת קודם הנץ החמה ואחת אחר הנץ החמה ופסיק ריב"ל הלכתא כותיה אלמא תמלא זמן קריאה אל יום הוא אחר הנץ החמה כמתני' דיומא ור"ל דאפי' אם פליג ריב"ל אתני הלכה כאבי דפסיק כותיקין דהוא בתרא אי נמי לא פסיק ריב"ל כרבי שמעון אלא כתב שאינו קודם הנץ החמה יוצא בשל לילה כדאמר לעיל דלאו בפירוש אתמר אלא מכללא אתמר דהוא זוגא דרבנן דאסמכוה כו' אבל בתמי דקאמר דתמלא זמן ק"ש אל יום אחר הנץ החמה לא פסיק כותיה אי נמי ר"ל דרבי שמעון גופיה מודה דחזן ק"ש אל יום קודם הנץ החמה והאי דלא נקט פעמים שאדם קורא ק"ש אי פעמים קודם הנץ החמה ויוצא בשל יום ובשל לילה דהוי רבותא עפי' דיסא לימר דאתא לאשמועינן שאינו יוצא בשל לילה אחר הנץ החמה אי נמי דפירש לעיל שאם היה אומר בפעם אחת על אל ערבית ואל שחרית אינו יכול לקרות אביהם ע"כ ועי"ש דף ב' ע"ב:

ב אמר בשם ר"מ ור"ת ז"ל פליגי ע"ז וא"ל דחזן תתלת ק"ש דשחרית הוא לאחר הנץ החמה לכתחלה ובתוספות יומא דף ל"ו האריכו בראיות ע"ז אמנם מיימון והרא"ש ומרדכי ושור ק"ל כדברי רביני:

ג כתב מיימון שיעור הנצהות ג' כפתים ואם יש בנצהות ארבע אמות על ארבע אמות הרי הוא כעלייה ומותר להתפלל בו וכן אם היה הנצהות מוקף מחיצות אע"פ שאין בו ד' על ד' מותר להתפלל בו שהרי אנן רשות לעצמו ע"כ:

ד כ' הרא"ש ז"ל ומלאתי כתוב בשם ר"י ז"ל דאם התחיל לאכול קודם שעלה עמוד השחר יגיע שעלה עמוד השחר פוסק אע"ג דאמרינן בתפלת המנחה אם התחילו אין מפסיקין אמי הכא דאמרינן דהוא לאו דלא תאכלו על הדם:

ה כ' ראב"ה ז"ל דמותר לשתות מים בבקר קודם תפלה דלא שייך במים גאוה ובזיון כמוו אבל בשבת ויו"ט כתב דאסור אפי' מים משום הקידוש והרא"ש ז"ל היה שותה מים בשבת בבקר קודם התפלה שאין הקידוש אומרו יין שמביין לא הגיע ומנו טוב ועיין בפ' קמא דשבת בדין התחיל לאכול קודם שעלה ע"ש:

ו כתב סמ"ג והרא"ב ורבינו שמחה ז"ל פירשו דאסי' עד ג' שעות פירשו עד ג' ולא עד בכלל ואין הזמן נמשך רק עד סוף ג' שעות וסמ"ג כותיה דעד ועד בכלל וכן הסכימו כל הפוסקים:

ז כתב הרא"ש ז"ל יש להתפפק אם ר"ל עד תנו' כשיעור תפלה אלינא דרבנן או עד ד' שעות אלינא דר' יהודה או אפי' כל היום לא הפסיד וכב אמי נאון ז"ל כתב אף כל שעה רביעית אע"פ שאינה עונתה מבכר אמים לפניה ואחת לאחריה משמע דוקא שעה ד' שהיא זמן תפלה לר' יהודה אבל מבחן ואילך הפסיד

ח הכרכות ואם בירך עובר על לא תעשה אע"ל:

ח נראה מיימון וסמ"ג אפי' אחר עד ערבית יש לו לקרות קריאת שמע בברכותיה והטעם כ' דאין קורא בברכותיה כשעבר אינה אלא כל שעה רביעית אבל מבחן ואילך אם בירך לפניה ולאחריה הוי ברכה לבטלה ואין הן דברי הרא"ש ז"ל שכתב בשם רב האי גאון ז"ל:

ט הרא"ש והא דאמר רב יהודה עד עד לבבך בעמידה לא שאם יוצא עומד וקורא מעומד אלא אם היה מהלך בדרך עומד וקורא עד עד לבבך ומבחן ואילך קורא כשהוא מהלך ע"כ הגהות אמר"י מא"ז וכ"כ בה"ג והרא"ש ב' בשם רב עמרם מי שרוצה להמתיר לעמוד בשהוא יושב ולקרות מעומד לא יאות עביד ומקרא עבריינא וגרוע לגעור בו שמוטה מושב ומיהו אם קורא מהלך צריך לעמוד בפסוק הראשון ע"כ:

י בהגהות אמר"י ופר"ת דתרוייהו קאי אאחת ומאמנה כלומר בין ארוכה ובין קצרה יאמרו או יקצר הלכך אפיר מלינו למימר אור יום הוף ומעשם זה נהגו להתפלל קריבן בג' דאשונות וכבר נתלקו בהם ר' יוסף טוב עלם ורבינו אליהו ועלמ' בדם דמותר ומנהו מן המובחר ושרי למימר זכרנו ברית שבת דהוי לרבי רבים ע"כ:

רבינו יונה מאימתי פרק ראשון ברכות

להתריך קמי מריעא לא היה לו לומר זה הלשון אלא ארוכה לא יעשנה קצרה קצרה לא יעשנה ארוכה ועוד שהיאך אומר שלא יוכל לקצר באמת ואמונה והא אמרינן בגמרא (ד' יד:) אמר מרי ה' אלהיכם צריך לומר אמת (ויציב) [א] לא אמר מרי ה' אלהיכם אין צריך לומר אמת (ויציב) ואמרינן הכי לימא מודים אנחנו לך ה' אלהינו על שהוצאתנו מארץ מצרים ופדיתנו מבית עבדים ועשית עמנו נסים ונפלאות על הים וברנו לך הנה דבוה בלבד שיאמר ושיחתום גאל ישראל סגי והאיך אמר שאין לו לקצר בברכת אמת ואמונה ועוד שלפי דבריו שאומר שאין לו להוסיף בהשכינו קשה מה שנהגו בכמה מקומות לומר פיוטים בהשכינו ומשום הכי פירש מ' אלוכה ומ' קנרה ר"ל שאם ירצה יאריך בהם ואם ירצה יקצר בהם ואמת אלוכה ר"ל אין אלוכה אין קנרה ודומה לזה מצי דאמרינן (יבמות דף מא.) אמת בתולות ואמת בעולות אר"ל אין בתולות אין בעולות ומה שאמרו מקום [ב] שנהגו להאריך אינו רשאי לקצר אינו אחר לראש אלא מילתא באפי נפשה היא שהברכות שהן אלוכות כגון קידוש והבדלה אין לו לקצר ממטבע שלהן כלום ומקום שאמרו לקצר כגון ברכת בורא פרי הגפן ומיוצא בה אין לו להאריך בהם ומה שאמר אמ"כ לחתום אינו רשאי שלא לחתום הוא פירש מה שאמר תחלה מקום שאמרו להאריך אינו רשאי לקצר ור"ל ברכה שהיא אלוכה וצריכה תמיכה אינו רשאי לקצר כלל מהמטבע כולה מפני דאם יקצר לא יצטרך לחתום בה ואינו רשאי שיעשה בענין שלא לחתום וברכה שהיא קצרה ואין לו לחתום בה אינו רשאי הוא להאריך במטבע ולהוסיף בה אחר כך שאם כן יצטרך לחתום ומקום שאמרו שלא לחתום אינו רשאי לחתום:

גמ' מדת לילה ביום יוצר אור ובורא חשך וכו' יש שאומרים למה נ"ל מדת יום בלילה ומדת לילה ביום הלא די כשיאמר מדת יום ביום ומדת לילה בלילה והיה אומר הרב רבי אליעזר הלרפתי ז"ל שטעם הדבר משום דאמרינן בגמרא ההוא מינאה דאמר לר' מי שברא אור לא ברא חשך ומי שברא חשך לא ברא אור שנאמר יוצר אור ובורא חשך בלומר ממה שלא אמר יוצר אור ומשך משמע שכל אחד ואחד

רש"י

מקום שאמרו א להאריך אינו רשאי לקצר לקצר אינו רשאי להאריך לחתום אינו רשאי שלא לחתום שלא לחתום אינו רשאי לחתום:

גמ' מאי מברך א"ר יעקב בר אידי אמר רבי אושעיא [ג] יוצר אור ובורא חשך ונימא יוצר אור ובורא נוגה אמר רבה בר עולא כדי להזכיר מדת לילה ביום ומדת יום בלילה מדת לילה ביום יוצר אור ובורא חשך מדת יום בלילה גולל אור מפני חשך וחשך מפני אור ברכה שנייה מאי היא אמר רב יהודה אמר שמואל אהבה רבה ורבנן אמרי אהבת עולם תניא נמי הכי אין אומרין אהבה רבה אלא אהבת עולם וכן הוא אומר [ד] ואהבת עולם אהבתיך (א) וקיי"ל כרבנן ב והאי דאמרי' לקמן אמר רב יהודה אמר שמואל השכים לשנות ג קודם שיקרא ק"ש צריך לברך לאחר שקרא ק"ש ד אינו צריך לברך מאי טעמא ה שכבר נפטר באהבה רבה ההוא מימרא דשמואל הוא דהוא מאריה דשמעתא קמייתא הוא ורבנן פליגי עליה וכבר ו אידחיא לה הא דשמואל דתניא כותייהו דרבנן וכל מאי דמשתכחת בתר הכי אהבה רבה אעיקרא דשמואל גריר (ה) אמר רב הונא אלמקרא צריך לברך למשנה ולתלמוד אינו צריך לברך ורבי יוחנן אמר למשנה צריך לברך לתלמוד א"צ לברך ור"א אמר אפי' לתלמוד צריך לברך למדרש א"צ לברך ורב אמר אפילו למדרש נמי צריך לברך דאמר רב חייא בר אשי זימנין סגיאין הוה קאימנא קמיה דרב לתנויי פרקין בספרא דבי רב וקדם ומשי ידיה ומברך ומתני לן פירקין וכתב רב האיי גאון ז"ל דהלכתא כותיה דרב ומנהגא כותיה: מאי מברך אמר רב יהודה בר אשי בא"י אמ"ה אשר קב"ו על דברי תורה (ז) ור' יוחנן אמר ז הערב נא ה' אלהינו את דברי תורתך בפינו ובפיפיות עמך בית ישראל ונהיה אנחנו וצאצאינו וצאצאי עמך בית ישראל כולנו יודעי שמך ולומדי תורתך לשמה בא"י המלמד תורה לעמו ישראל ורב המנונא אמר בא"י אמ"ה אשר בחר בנו מכל העמים ונתן לנו את תורתו ברוך אתה ה' נותן התורה ח והא דרב המנונא מעולה שבברכות היא אמר רב פפא הלכך נימרינהו לכולהו:

רש"י

משום סכנה כדפירש' לעיל וכן ברכת ישתבח אינה מן המנין שהיא לאחר פסוקי דזמרה כמו ברכת יהללוך אחר הלל: **נלאתיך.** כמו אמת ואמונה לא יקצר: **נקצר.** כגון השכיבנו לא יאריך: **נחתום.** בברוך (ג): **גמ' שכבר נפטר באהבה רבה.** שיש בה מעין ברכת התורה ותן בלבנו להבין ולהשכיל לשמוע ללמוד וללמד וכן ותלמד תקי מייס: **נתלמוד אין צריך לברך.** אפי' קודם אהבה רבה: **נתלמוד צריך לברך.** כי הוא עיקר התורה שממנו הוראה יוצאת תלמוד היינו טעמי משנה לתרץ משניות הסותרות זו את זו: **וז' יוחנן היה מסיים בה והערב נא.** לחתום בה גם בברוך. והערב לא יערב לנו לעסוק בהם מאהבה: **בא"י המלמד תורה לעמו ישראל גרס".** ולא גרס' בא"י למדני חוקיך שאין ברכה זו על שעבר אלא לשון בקשה וגם דוד כי אמרה לא לשם ברכה אמרה אלא לשון בקשה והכי קאמר ה' שאתה ברוך למדני חוקיך: **זו היא מעולה שבברכות.** של ברכת התורה לפי שיש בה שבח (ד) וקילוס

עין משפט נר מצוה

נג

א מיי' פ"ז מהל' תפלה סמג עשין יט טור ח"מ סי' מז:

מסורת הש"ס

ג) ישעיה מה ג) ירמיה לא:

קובץ הגהות

ב"ח (ג) נ"ב בגמ' גרסי' בע"מ ובאשר"י נ"כ גרס עוד בע"ג ע"ש: **(ב)** נ"ב ל' הגמ' ור"י מפיים בה הכי והערב וכו': **(ג)** נ"ב אלא לחתום. כגון ברכת הפירות והמצות: **(ד)** נ"ב והודאה למקום:

מא"י [ה] ואמונה וכן לקמן: **[ב]** שאמרו כל"ל: **[ג]** לאלתר וכן להלן בכל המקומות:

הו"י (א) לא קיי"ל הכי:

שלטי הגבורים

א כ' מיי' בברכות אלו עם שאר כל הברכות אין אדם רשאי לאמרם מהן או להוסיף עליהן ומינה דייק הטור דדעת מיימון לאסור להפסיק בברכות שמא ולומר קרוכן וכן כתב הרמ"ה ז"ל וכן הרא"ש דאינו יפה בעניינם מנהג זה אמנם כתב הרא"ש ז"ל דלמעבו לו הדיבות בשמע הברכה אין קפידא ולפיכך נהגו להוסיף פיוטים בתפלות ובהבה ומזומנות. וכן דתק ר"ת ז"ל לקיים המנהג ומתקנת הטור דעוד ויפה לבעלה:

ב יש הרבה מהגאונים שפקפו שם לברך אהבה רבה והטור בשם הרא"ש ז"ל הכריע בייסוס ואמרו דבאמרת לומר אהבה רבה ובערבי לומר אהבת עולם ר"ח ור"ש ור"ג ומיימון סולם פקפו מדברי רביעו:

ג ואם הבשים קודם היום ובירך על התורה כתב ר"י דאינו צריך לחזור ולברך כשאומר הזמירות ובשם רש"י כתבו הגהות מיימוני שצריך לחזור ולברך כשאומר הזמירות:

לשון ריא"ז ד ובתלמוד מ"י מנוחר שאין ברכה של ק"ש פוטרת של תורה אלא כשבא לאלתר אבל בא לעשות אחר (איזה) שבח אינו נפטר בברכות של ק"ש שהרי דומה כאדם שבירך על מצוה והבטיח אחר הברכה עד שלא התחיל במצוה שצריך לחזור ולברך וכשבא לאלתר נפטר בברכה של ק"ש ואפילו אם שהה וגומר עשרה פעמים ביום שטוען מצוה אחת הן המבאר בקונטרס הרמות עכ"ל:

ה כתב הרא"ש בירושלמי מסיק עלה ר"ח אבא והוא שבח על אחר ובראה דהייגו דוקא בברכה של אהבה רבה אבל מתחיל בשם ברכת התורה אבא בשורה על אחר ואם שנה לאלתר אז ברא"ש ברכה בשם עפר התורה ממו בשם ק"ש ואז לא יצטרך לברך כל אותו היום אפי' יפקוק ויעמוד ויחזור ולמוד וכן המברך על התורה ולמד מ"ל לחזור ולברך אם הפסיק בתפלה לכך הוצרך לומר והוא שהוה על אחר על הנפטר בהבה רבה ולא על המברך ברכת התורה דאלתר"ה היה לו להשמיענו בעלמא דהפסק שבתפלה עפק דטרי הפסק ולריך לחזור ולברך ר"ש הנפטר בהבה רבה ואף אם"ל דאין חילוק בין הנפטר בברכת התורה לנפטר בהבה רבה מ"מ מקמבר שב"ש שבגילים תמיד לעסוק בתורה ואפי' בשיוצאין לעסקיה' ממהרין לעשות צרכיהם כדי לחזור ולמוד ודעתם תמיד על למודם לא תפיג הפסק לענין ברכה לכן אם לאד בגילה הלילה הולכת אחר היום וא"ל לברך כל זמן שלא ישן וכן מי שרגיל לישן ביום שיש קבע על מעמו הוי הפסק ולריך לחזור ולברך מוצא בזה ע"ל:

ו כתב הרא"ש ז"ל והגאונים כתבו שיש לקיים דברי שניהם ועוד בהשכנו ובלרפת נהגו לומר בשמרת אהבה רבה ולומר בברכת אהבת עולם וכן שמעתי לקמן בשמעתין והכיר אהבה רבה בשל שחרית ע"כ:

ז הטוס' וקמ"ג והרא"ש ושור פליגי על זה וסברי דאינם רק שתי ברכות ולכרוך לומר והערב נא בוא"ו ומיימון כ' כדברי רביעו:

לשון ריא"ז ולריך ליטול ידיו תחלה ונהגו לומר אחרי' פסוקי' של קרבנות כגון מו אם בני ישראל אם קרבני לחמי לאלפי ופסוקים של ברכת הבנים ומברכין עליהן ברכות הללו עכ"ל:

ח כתב הרא"ש ז"ל ויש מקומות שחומתין בא"י המלמד תורה לעמו ישראל ולפי מה שרגיל ר"ח לפרש דבל היכא שהברכות קבועות אפילו ברכה הסמוכה לחברתה פוחתת בברוך כמו ברכות של הבדלה וברכות של חופה מ"כ היה לריך לברכה אחרונה שתהא פוחתת בברוך שאותה שלפניה קבוע לכך היה אומר ר"ש שאין זה כ"ש פיוס ברכה ראשונה ואינו שתי ברכות והיה אומר והערב נא: רב המנונא אמר אשר בחר בנו מכל העמים ונתן לנו את תורתו בא"י נותן התורה חו היא המעולה שבברכות אמר רב פפא הלכך נמרינהו לכולהו ר"ח גרים ממרינהו לתרוייהו ע"כ ועי' בתוספות פ"ק דכתובות ד"ה שהכל ברא:

שיטת ריב"ב

שלא נחתום. כגון ברכת הפירות: **גמ' מאי מברך.** שמיס לפניה דשחר מאי מינהו: **שכבר נפטר באהבה רבה.** שיש בה מעין ברכת התורה: **ותן בלבנו נלמוד ונלמד אם וכו':** **מאי מברך אמר רב יהודה אמר שמואל וכו'.** ור' יוחנן אמר הערב נא ר' יוחנן מוסיף היה הערב נא על ברכה של שמואל לעשות לה חתימה: **נימרינהו לכולהו.** שלא ברכות דרב יהודה ודר' יוחנן ודרב המנונא כנגד תורה משנה ומדרש ובתלמוד אינו שאנו מברכין אותן בכל שחרי' על פרשת תמיד ופרק איזהו מקומן ומדרש רבי ישמעאל בשלש עשרה מדות אבל בספר תורה אנו תופסין כדרב המנונא שהיא מעולה שבברכות:

המאור הקטן

מתני' מקום שנהגו להאריך אינו רשאי לקצר וכו' **א)** ירושלמי אלו ברכות שמקצרין בהן המברך על המצות ועל הפירות וברכת הזימון וברכה אחרונה של ברכת המזון:

ב) **מאי** מברך אמר רב יהודה אמר שמואל על ד"ת וד' יוחנן אמר הערב נא פי' ר' יוחנן מוסיף היה הערב נא על ברכות של שמואל לעשות לה חתימה ורב המנונא אמר אשר בחר בנו אמר רב פפא הלכך נימריהו לכולהו פי' ג' ברכות דרבי יהודה ורבי יוחנן ורב המנונא כנגד תורה ומשנה ומדרש רבי ישמעאל בי"ג מדות אבל בספר תורה אנו תופסין כדרב המנונא שהיא מעולה שבברכות:

השגות הראב"ד

א) ירושלמי וכו'. מ"מ טועה אדם בירושלמי הזה שהוא סבור ברכה אחרונה של בהמה"ז אומרים אותה על הברכות אבל לא אמר רב פפא אלא ואינו כן אלא על דעת שלא לחתום שאע"פ שהוא מטבע אחרון. ומו' הכירא דפוגעים:

ב) **מאי מברך וכו'.** מ"מ דברי קומתרן זה אם זה כי הוא מפקק דהא דר' יוחנן אמתיה הוא דלשמואל והדר אמר שלא ברכות כנגד תורה ומשנה ומדרש. ועוד אמר כל ענין תורה לאו ענין אחד הוא ולמה לריך ברכה לכל אחד ואחד. ועוד אם לריך בלבד כל אחד ואחד כל ענין תורה לאו ענין אחד הוא ולמה לריך ברכה לכל אחד ואחד. ועוד אם לריך בלבד כל אחד כענין ברכת המזון ברכה אחרונה אבל לא אמר בנו אמר רב פפא הלכך נימרינהו לכולהו אבל אם

לחתום אינו רשאי שלא לחתום: א אפשיטא היכא דנקיט כסא דחמרא בידיה וקסבר דשכרא הוא פתח וביך בדשכרא וסיים בדחמרא יצא (ה) ואפילו סיים בדשיכרא יצא דתנן ועל כלם אם אמר שהכל נהיה בדברו יצא אלא היכא דנקיט כסא דשכרא בידיה וקסבר דחמרא הוא פתח בדחמרא וסיים בדשכרא מאי בתר פתיחה אזלינן או בתר חתימה אזלינן (א) ולא אפשיטא ב ולקולא עבדינן ולא מהדרינן ליה דספיקא דרבנן לקולא תניא בשחרית פתח ביוצר אור וסיים במעריב ערבים לא יצא פתח במעריב ערבים וסיים ביוצר אור יצא בערבית פתח במעריב ערבים וסיים ביוצר המאורות לא יצא פתח ביוצר אור וסיים במעריב ערבים יצא כללו של דבר הכל הולך אחר חיתום ברכות: הכל לאיתויי מאי לאיתויי היכא דאכל תמרי וסבר דנהמא אכל פתח ובריך בדנהמא וסיים ג בדתמרי יצא אי נמי סיים בדנהמא ד יצא מאי טעמא תמרי נמי מיזן זייני אמר רבה בר (ג) חנינא סבא משמיה דרב כל דשאינו אומר אמת ויציב כל היום ולפיכך כשקורא וחוזר למצותו הוא חוזר ואין צריך לחזור ולברך ואפילו כשקורא בלילה לא נאמר שהלילה מהיום האחר הוא שיצטרך לחזור ולברך שהרי על פי שכאמר הדברים אנו אומרים היום הולך אחר הלילה גבי הקריאה הלילה הולך אחר היום וכדאמרינן בירושלמי אמר ר' יוחנן אנן אגירי דיממא אנן יזפינן ביממא ופרעינן בלילה כלומר מי שהוא שכיר אין לו להתבטל ממלאכתו כל היום וכיון שכן ואנחנו מצוה עליו לקרות כל היום אם כן אנו כמו פועלים שאין לנו להתבטל מהקריאה ומה שאנחנו מתבטלין ממנה ביום הוא כמו הלואה שאנחנו פורעין אותה בלילה הנה שקריאת הלילה היא מהיום ההוא ולפיכך בברכה שבירך בבקר להפטר ממה שלומד ביום באותה ברכה נפטר גם כן ממה שלומד בלילה: **וכיוצא** בזה הורה רבי יעקב ז"ל לענין סוכה שאמר שאינו מברך כשנכנס לישן בה מפני שמא לא יוכל לישן והוא ברכה לבטלה וכ"ת יברך בשעה שמתחיל להתנמנם שמא באותה שעה אין ידיו נקיות בידים עסקניות הן ושאלו לו מ"כ היאך ישן בה בלא ברכה והשיב שהברכה שמברך בשעת אכילה פוטרת הכל עד אכילה אחרת שהאכילה היא יותר עיקר מכל שאר הדברים ועל כן עשו עיקר ממנה לחייבו שיברך בשעת אכילה כדי שיפטור השינה והטיול וכל מה שמשתמש בה עד אכילה אחרת הכא נמי בברכה שבירך בבקר נפטר עד יום אחר: **פתח** וביך בדשכרא וסיים בדחמרא יצא וכו' פירש רש"י ז"ל שבשעה שהתחיל הברכה לטעה במחשבה שהיה סבור שהוא שכר ופתח ואמר בא"י אמ"ה על דעת שיסיים בשהכל נהיה בדברו ובינתים הכיר שהוא יין וגמר הברכה כראוי וסיים בפה"ג יצא כיון שחתם כראוי וכו' וכן מפרש בחידוש בריאתא בשחרית פתח ביוצר אור וכו' [א] ר"ל שהיה מכיר שהוא יום והתחיל בא"י יוצר אור (ה) ואחר שהתחיל נתבלבל דעתו וחתם בא"י המעריב ערבים פתח במעריב ערבים וכו' פירש דמתחלה הכיר שהיא לילה והתחיל לומר מעריב ערבים וכיונתים שכח וחתם בא"י יוצר המאורות לא יצא כיון שחתם בטעות שהכל הולך אחר החתימה כדמפרש ואזיל ומאי דמדמי להו תלמודא אהדדי משום דכמו דלעיל אזלינן בתר חתימה ולא חיישינן למה שנתכוון בטעות בשעה שהתחיל הברכה הכא נמי אזלינן בתר חתימה ולא חיישינן למה שאמר ההתחלה בטעות ואם היה שחרית ופתח במעריב וסיים ביוצר המאורות יצא ולפי זה הפי' יש לשאול מאי דאמרינן אלא היכא דנקט כסא דשכרא בידיה וקסבר דחמרא הוא פתח בדחמרא וסיים בדשכרא מאי בתר פתיחה אזלינן או בתר חתימה אזלינן ולא איפשיטה ואם אימא שאינו אלא במחשבה אמאי לא אפשיטה שאע"פ שכוונתו היתה לברך בטעות על היין מה בכך הרי נעשית המצוה ומצות אינן צריכות כוונה ולפי מה שפסק הרי"ף ז"ל (בפ"ג דר"ה ד' כח.) דמצות צריכות כוונה אמי שפיר דמשום הכי אמרינן בתר פתיחה אזלינן שלא נתכוון לברך על שכר ולא יצא דמצות צריכות כוונה או בתר חתימה אזלינן ויצא שהיתה החתימה כראוי: **אמנם** רבינו האי גאון זכרונו לברכה והרבה מן המפרשים פסקו דמצות אינן צריכות כוונה וקשה להם דהוה לן למימר שאע"פ שלא נתכוון לברך על השכר מתחלה כיון שנעשית המצוה יצא ואמאי לא אפשיטה וי"ל דאפי' מי שסובר דמצות אינן צריכות כוונה ה"מ בדבר שיש בו מעשה שהמעשה הוא במקום כוונה כגון נטילת לולב (סוכה ד' מב.) דאמרי' מדאגבהו נפק ביה וכן כל כיוצא בזה אבל במצות שבלויה

רש"י

לתורה וליסראל: **פתח בדשכרא.** בתחלת הברכה פתח על מנת לומר שהכל נהיה בדברו וכיון שהגיע למלך העולם מזכר שהוא יין: **וסיים בדחמרא.** שאמר בורא פרי הגפן: **פשיטא** ליפא דהא אפילו סיים כל הברכה בדשיכרא שאמר שהכל נהיה בדברו יצא: **אלא** הא קא מיבעיא לן פתח בדחמרא לדעתא לומר בפה"ג וכשהגיע למלך העולם מזכר שהוא שכר ואמר שהכל נהיה בדברו: **מאי בתר פתיחה.** אזלינן שפתח לדעתא לומר בפה"ג והוי כמו שסיים כך ואין ברכה זו מוציאה מידי (ג) שכר שאינו מין גפן: **פתח** בשחרית לדעתא לומר יוצר אור: **וסיים** כשאמר מלך העולם טעה וסיים פתיחתו אשר בדברו מעריב ערבים: **יצא.** (ד) שהרי מזכירין מדת יום בלילה ומדת לילה ביום כדאמרי' לעיל נמצא מעיקרא כי פתח על מנת לומר אשר בדברו מעריב ערבים היה דעתו לומר גולל אור והוי כאלו פתח לדעתא דשחרית וכן סיפא איפכא דלעולם לדעתא דערביתא פתח: **ופתח.** ברכה אחרונה: **בדנהמא.** על דעת לומר ברכת לחם דהיינו על המזונות ועל

וסיים ג בדתמרי יצא אי נמי סיים בדנהמא ד יצא מאי טעמא תמרי נמי מיזן זייני אמר רבה בר (ג) חנינא סבא משמיה דרב כל דשאינו אומר אמת ויציב כל היום ולפיכך כשקורא וחוזר למצותו הוא חוזר ואין צריך לחזור ולברך ואפילו כשקורא בלילה לא נאמר שהלילה מהיום האחר הוא שיצטרך לחזור ולברך שאף על פי שכאמר הדברים אנו אומרים היום הולך אחר הלילה גבי הקריאה הלילה הולך אחר היום וכדאמרינן בירושלמי אמר ר' יוחנן אנן אגירי דיממא אנן יזפינן ביממא ופרעינן בלילה כלומר מי שהוא שכיר אין לו להתבטל ממלאכתו כל היום וכיון שכן ואנחנו מצוה עליו לקרות כל היום אם כן אנו כמו פועלים שאין לנו להתבטל מהקריאה ומה שאנחנו מתבטלין ממנה ביום הוא כמו הלואה שאנחנו פורעין אותה בלילה הנה שקריאת הלילה היא מהיום ההוא ולפיכך בברכה שבירך בבקר להפטר ממה שלומד ביום באותה ברכה נפטר גם כן ממה שלומד בלילה: **וכיוצא** בזה הורה רבי יעקב ז"ל לענין סוכה שאמר שאינו מברך כשנכנס לישן בה מפני שמא לא יוכל לישן והוא ברכה לבטלה וכ"ת יברך בשעה שמתחיל להתנמנם שמא באותה שעה אין ידיו נקיות בידים עסקניות הן ושאלו לו מ"כ היאך ישן בה בלא ברכה והשיב שהברכה שמברך בשעת אכילה פוטרת הכל עד אכילה אחרת שהאכילה היא יותר עיקר מכל שאר הדברים ועל כן עשו עיקר ממנה לחייבו שיברך בשעת אכילה כדי שיפטור השינה והטיול וכל מה שמשתמש בה עד אכילה אחרת הכא נמי בברכה שבירך בבקר נפטר עד יום אחר: **פתח** וביך בדשכרא וסיים בדחמרא יצא וכו' פירש רש"י ז"ל שבשעה שהתחיל הברכה לטעה במחשבה שהיה סבור שהוא שכר ופתח ואמר בא"י אמ"ה על דעת שיסיים בשהכל נהיה בדברו ובינתים הכיר שהוא יין וגמר הברכה כראוי וסיים בפה"ג יצא כיון שחתם כראוי וכו' וכן מפרש בחידוש בריאתא בשחרית פתח ביוצר אור וכו' [א] ר"ל שהיה מכיר שהוא יום והתחיל בא"י יוצר אור (ה) ואחר שהתחיל נתבלבל דעתו וחתם בא"י המעריב ערבים פתח במעריב ערבים וכו' פירש דמתחלה הכיר שהיא לילה והתחיל לומר מעריב ערבים וכיונתים שכח וחתם בא"י יוצר המאורות לא יצא כיון שחתם בטעות שהכל הולך אחר החתימה כדמפרש ואזיל ומאי דמדמי להו תלמודא אהדדי משום דכמו דלעיל אזלינן בתר חתימה ולא חיישינן למה שנתכוון בטעות בשעה שהתחיל הברכה הכא נמי אזלינן בתר חתימה ולא חיישינן למה שאמר ההתחלה בטעות ואם היה שחרית ופתח במעריב וסיים ביוצר המאורות יצא ולפי זה הפי' יש לשאול מאי דאמרינן אלא היכא דנקט כסא דשכרא בידיה וקסבר דחמרא הוא פתח בדחמרא וסיים בדשכרא מאי בתר פתיחה אזלינן או בתר חתימה אזלינן ולא איפשיטה ואם אימא שאינו אלא במחשבה אמאי לא אפשיטה שאע"פ שכוונתו היתה לברך בטעות על היין מה בכך הרי נעשית המצוה ומצות אינן צריכות כוונה ולפי מה שפסק הרי"ף ז"ל (בפ"ג דר"ה ד' כח.) דמצות צריכות כוונה אמי שפיר דמשום הכי אמרינן בתר פתיחה אזלינן שלא נתכוון לברך על שכר ולא יצא דמצות צריכות כוונה או בתר חתימה אזלינן ויצא שהיתה החתימה כראוי: **אמנם** רבינו האי גאון זכרונו לברכה והרבה מן המפרשים פסקו דמצות אינן צריכות כוונה וקשה להם דהוה לן למימר שאע"פ שלא נתכוון לברך על השכר מתחלה כיון שנעשית המצוה יצא ואמאי לא אפשיטה וי"ל דאפי' מי שסובר דמצות אינן צריכות כוונה ה"מ בדבר שיש בו מעשה שהמעשה הוא במקום כוונה כגון נטילת לולב (סוכה ד' מב.) דאמרי' מדאגבהו נפק ביה וכן כל כיוצא בזה אבל במצות שבלויה

בחמירה (ו) בלבד ודאי צריכה כוונה שהחמירה היא בלב וכשאינו מכוין בחמירה ואינו עושה מעשה נמצא כמי שלא עשה שום דבר מהמצות: **ורבינו** שמואל ז"ל סובר שאע"פ שמצות אין צריכות כוונה ויצא בדיעבד זהו כשעושה המצוה בפתח אבל כשמתכוין בידיעה שלא ללאת ולדי פתיחה אזלינן או בתר חתימה אזלינן ולא איפשיטה ואם אימא שאינו אלא במחשבה אמאי לא אפשיטה שאע"פ שכוונתו היתה לברך בטעות על היין מה בכך הרי נעשית המצוה ומצות אינן צריכות כוונה ולפי מה שפסק הרי"ף ז"ל (בפ"ג דר"ה ד' כח.) דמצות צריכות כוונה אמי שפיר דמשום הכי אמרינן בתר פתיחה אזלינן שלא נתכוון לברך על שכר ולא יצא דמצות צריכות כוונה או בתר חתימה אזלינן ויצא שהיתה החתימה כראוי: **אמנם** רבינו האי גאון זכרונו לברכה והרבה מן המפרשים פסקו דמצות אינן צריכות כוונה וקשה להם דהוה לן למימר שאע"פ שלא נתכוון לברך על השכר מתחלה כיון שנעשית המצוה יצא ואמאי לא אפשיטה וי"ל דאפי' מי שסובר דמצות אינן צריכות כוונה ה"מ בדבר שיש בו מעשה שהמעשה הוא במקום כוונה כגון נטילת לולב (סוכה ד' מב.) דאמרי' מדאגבהו נפק ביה וכן כל כיוצא בזה אבל במצות שבלויה

רש"י

בחמירה: **פתח בדשכרא.** בתחלת הברכה פתח על מנת לומר שהכל נהיה בדברו וכיון שהגיע למלך העולם מזכר שהוא יין: **וסיים בדחמרא.** שאמר בורא פרי הגפן: **פשיטא** ליפא דהא אפילו סיים כל הברכה בדשיכרא שאמר שהכל נהיה בדברו יצא: **אלא** הא קא מיבעיא לן פתח בדחמרא לדעתא לומר בפה"ג וכשהגיע למלך העולם מזכר שהוא שכר ואמר שהכל נהיה בדברו: **מאי בתר פתיחה.** אזלינן שפתח לדעתא לומר בפה"ג והוי כמו שסיים כך ואין ברכה זו מוציאה מידי (ג) שכר שאינו מין גפן: **פתח** בשחרית לדעתא לומר יוצר אור: **וסיים** כשאמר מלך העולם טעה וסיים פתיחתו אשר בדברו מעריב ערבים: **יצא.** (ד) שהרי מזכירין מדת יום בלילה ומדת לילה ביום כדאמרי' לעיל נמצא מעיקרא כי פתח על מנת לומר אשר בדברו מעריב ערבים היה דעתו לומר גולל אור והוי כאלו פתח לדעתא דשחרית וכן סיפא איפכא דלעולם לדעתא דערביתא פתח: **ופתח.** ברכה אחרונה: **בדנהמא.** על דעת לומר ברכת לחם דהיינו על המזונות ועל

עין משפט נר מצוה

כד–כו

א מיי' פ"ח מה' ברכות קמג עשין כז טור ח"ח סי' רט: **ב** מיי' פ"ח מה' ק"ש טור ח"א סי' נט: **ג** מיי' פ"ח מה' ברכות טור ח"ח סי' סג: **ד** מיי' פ"ק מה' ק"ש טור ח"א סי' סו:

קובץ הגהות

ב"ח (**א**) דאפילו נ"ל: (**ב**) חיננא: (**ג**) ברכה: (**ד**) ולא תפשוט מיניה לחמרא ושכרא דלגבי ברכות ערבית ושחרית הוא דמלי לאמיר דכי פתח כזו וסיים כזו יצא: (**ה**) נ"ב ואינו כן בפרש"י שלנו אלא גם פה פירושו שהתחיל לדעת' דלומא יוצר אור וכשאמר מלך העולם מזכר שאינו פתיחתו וסיים אשר בדברו מעריב ערבים: (**ו**) נ"ב לומר מטעם קבלה זו איכא למימר דלא אפשיטו הך בעיא במקומה אבל לפוס הסוגיא דר"פ הוה קושיא אמעי' דאף בלף"ש שתלוי בחמירה בלבד א"ל כוונה למ"ד מצוי א"ל כוונה: (**ז**) דאי נמי:

חו"י (**א**) עי' בגמ' דבעי למפשט מתניא דבתר הכי ודחי לה:

אנ"ש מהר"ם [**א**] אינו כן בפירש"י שלנו אלא ה"ג ותתחיל לדעת' דלומא יוצר אור וכשאמר מלך העולם מזכר וסיים אשר בדברו מעריב ערבים:

שלטי הגבורים

א כתב הרא"ש ג' רש"י פשיטא היכא דנקט כסא דחמרא בידיה וקסבר שכרא הוא ופתח לדעתא דשכרא וסיים בדחמרא יצא ולא נמי סיים בדשכרא יצא דתנן על כלם אם אמר שב"כ יצא אלא נקט כסא דשכרא בידיה וקסבר דחמרא הוא וביך בדעתא דחמרא וסיים בדשכרא מאי בתר פתיחה אזלינן או בתר חתימה אזלי' ופי' הגי' כמוהב בעמוד לפניו ז"ל הרא"ש הקש' הראב"ד על גי' זו ועל פירוש זה אלא מצינו בשום מקום שהבא הברכה בסבדת בסבל תקרון כוונה אפי' בלא שום כוונה הברכה עולה לו כ"ש שהוא מתכוין לשום ברכה בעולם ומלה דלאו קושיא היא דעפי עדיף אלא כוונה ממה שעקר הכוונה לברכה אחרת מיהו קשיא לפי דהא תנן בבריתא פתח ביוצר אור וסיים במעריב ערבים דלא משמע לדעתא דיוצר אור אלא שאמר יוצר אור דומיא דסיים במעריב ערבים הלכך נראה כנ' רב אלפס פשיטא היכא דנקט בכסא דחמרא בידיה וקסבר שכרא הוא פתח וביך בדשכרא וסיים בדחמרא יצא ואפי' סיים בדשכרא יצא וכו' חו פירושה פתח וביך בדשכרא שאמר ש"ב וזכור שהיה יין ואמר בפה"ג ג"כ וכן היא אמירתו בא"י אמ"ה ש"ב בפה"ג יצא ואפי' סיים בדשכרא שאמר שהש"ב ולא אמר בפה"ג יצא דתנן ועל כלם וכו' אלא היכא דנקט כסא דשכרא בידיה וקסבר דחמרא הוא פתח בדחמרא ואמר בא"י ואם בא"י בדשכרא שאמר גם ש"ב מאי בתר פתיחה אזלינן ולא הוי ברכה אז אזלינן בתר חתימה והוי ברכה וכיון דלא אפשיטא לקולא ולא מהדרינן ליה ספק בחולין ליה אפשיטא לקולא ולא מהדרינן ליה ספק בחולין ולא מהדרינן ליה ע"כ:

ב תוס' וה"ס פליגי ע"ז ונתנו דלא יצא ומהדרינן ליה:

לשון ריא"ז בירך על הסכר ברכה של יין אע"פ שהיה דעתו בפתיחתו לברך על הסכר הוא"ל והוא"ל מפני ברכת היין לא יצא ולריך לחזור ולברך כמו שביאר מז"ש ע"כ"ל:

לשון ריא"ז ג אבל נתם וכפנה שאבל תמרים ופתח לברך על דעת תמרים והוא"ל מפני ברכת הזן ה"ז ספק בחלמוד ונראה בעיני שלריך לחזור ולברך מספק לפי שברכה אחרונה מן הסורה היא והרי הוא ספק תורה ע"כ"ל:

ד כתב הרא"ש עוד אמרו בסם רבני לרפא שאפי' לא אמר אלא ברכת הזן בלבד בין על היין בין על המרים ויא [ואע"פ שאין בה אלא מעין הזן בלבד] ובברכת על הגפן יש בה מעין שלש ואפ"ה יצא היין דמעשה שהם מזון אנו אומרים שיצא אפילו לא אמר אלא ברכת הזן בלבד יצא וכן נראה [דדוקא] אם סיים הברכה ברוך אתה ה' אמ"ה הזן את הכל דל"ל לברך אחריו אלא ברכה אחת אבל אם אמר כל עוסה הברכה עד בא"י הזן ולא אתם יתחיל ועל שהאמלה לאוהיבו ארץ חמדה טובה ומתבה ויסיים ברכה מעין שלש כמו שאמר ונוסה ברכת הזן הוא במקום על הגפן ועל פרי הגפן ע"כ:

שיטת ריב"ב

פיסקא (אחסום אינו רשאי וכו': גמ' פשיטא היכא דנקיט וכו'. נמצאת הלכה זו משובשת בהלכות הרב ז"ל וכן היה לו לכתבה פשיטא היכא דנקיט כסא דחמרא בידיה וקסבר דשיכרא הוא פתח בדשיכרא וסיים בדחמרא יצא ואפי' סיים בדשיכרא יצא דתנן ועל כלם אם אמר ש"ב יצא אלא נקט כסא דשיכרא וקסבר דחמרא הוא פתח בדחמרא וסיים בדשיכרא מאי בתר פתיחה אזלינן או בתר חתימה אזלינן ולא איפשיטא ה"ל ספיקא דרבנן ולקולא דמספיקא א"ל ברכה לבטלה והאי אחרי דאיתא דבשחרית פתח ביוצר אור מפרש אותה בא"י יוצר אור ובשעת החתימה במקום בא"י יוצר המאורו' חתם בא"י המעריב ערבים וכן כולה על זה הדרך כמו שכתבנו למעלה לפירש"י ז"ל ויש קושיא לדרך הזה דבגמרא חזינן דמדמי הני בריתות אהדדי ולזה הפירוש אינן דומות דחיתוס האמור בכאן ר"ל חיתוס מדבר ר' בלבד או מיוצר המאורות או ממעריב ערבים וחיתוס האמור למעלה הוא שבסוף אמר מענין אחד ובאותה חתימה עצמה אמר מתחלה מענין אחר ומנמא שבין בא"י ובין החתימה עצמה מפסיק ולפיכך נראה שהפירוש האחר הוא יותר עיקר: **ואע"פ** שהבלבה מתפרשת בדוחק לפי' ר"מ ז"ל אפ"ה לענין הדין נראין דבריו ואם אירע מעשה כך שאמר על היין בא"י אמ"ה שהכל נהיה בדברו בפ"ה יצא וכן על השכר אם אמר לדעת יין בא"י אמ"ה בפ"ה שהכל נ"ב יצא וכן ביוצר אור אם חתם בשחרית בא"י המעריב ערבים יוצר המאורות יצא ולא נחוש להספקה מפי מ"ו הרב גר"ו: (ו) **א"נ** סיים בדנהמא כלומר שבמקום ברכת הגפן ועל פרי הגפן אמר ברכת המזון יצא דתמרי נמי מיזן זייני ולפיכך יוצא בבה"מ לדתמרי משא"כ בשאר פרי של ה' מינין ואמרו רבני לרפא ז"ל שגם על היין אם שתה אותו ושכח וביך בהמ"ז [במקום] על הגפן ועל פה"ג יצא וכן נראה בפירוש בסוגיית הגמ' דאמרי' התם (לף לה.) דאמרה סעיד ומשמה והוינן בה אי הכי ניבריך עליה שלש ברכות ומהדרי' לא קבעי אינשי עליה דמשמע דמן הדין היה לברך עליה לכתחלה כמו על הפת אלא משום דלא

דנהמא לפי שכבר הזכיר דין נקט כסא דשיכרא פתח בדחמרא וסיים בדשיכרא והיינו בענין דעבדינן לקולא אבל הזכיר דין אבל תמרי לגמרעו' דאפי' פתח בדנהמא וסיים בדנהמא יצא דתמרי נמי מיזן זייני כללא דשמעתא נקט כסא דחמרא אפי' פתח בדשיכרא וסיים בדשיכרא יצא ואן אבל תמרי אפי' פתח בדנהמא וסיים בדנהמא והיכא דנקט כסא דשיכרא פתח בדחמרא וסיים בדנהמא לא יצא ואן אבל נהמא פתח בדנהמא וסיים בדנהמא יצא דתמרי אפי' פתח בדנהמא וסיים בדנהמא לא יצא. מישתכח השתא דבטולהו גוויי נפיק בר מן נקט כסא דשיכרא פתח בדשיכרא וסיים בדחמרא ובר מן אבל נהמא פתח בדנהמא וסיים בדתמרי:

רבינו יונה מאימתי פרק ראשון ברכות

קבעינן עליה ומדחזינן שהקשו גבי יין שנברך עליה לכתחלה ג' ברכות ולא הקשו בתמרי משמע דיותר פשוט הוא דיין מיון זיין מהתמרי וכיון שפוטרת התמרי בדיעבד הוא הדין נמי לפוטרת גבי יין בדיעבד שהרי אפי' לכתחלה היו אומרים שיברך עליו זה אלא משום דלא קבעי עליה ועוד אומרים רבני גרסא ז"ל שאפי' לא אמר אלא ברכת הזן בין על היין בין על התמרי יצא ואע"פ שאין בה אלא מעין הזן בלבד ובברכת על העץ יש בה מעין שלש כיון דמטעם שהם מזון אמרינן שיצא אפי' לא אמר אלא ברכת הזן בלבד מספיק ויצא מפי מורי הרב נר"ו:

להגיד בבקר חסדך ואמונתך בלילות. פי' האמונה שהבורא עושה עמנו בכל יום שאנו מפקידין נשמתנו בידו והוא מחזירן אלינו בשנה שהנשמות הולכות עייפות מהעמל שטורחים בני אדם כל היום לבקש פרנסתם ובנקר הן שבת במנוחה ואינו ישכר ודם שבשמפקידין בידו פקדון מחזיר לותו כמו שנתנוהו לו ולפעמים יותר גדול אבל הבורא יתעלה מחזיר הפקדון בשבת כאמור ועל כך אנו משבחין אותו כל לילה כי הוא ה' אלהינו ואין זולתו ובנקר אנו משבחין אותו עם יצאת מצרים ועם החסד שעשה עמנו שגאלנו והיות לו לעבדים: **כשהוא** בורא בורא בברוך וכשהוא זוקף זוקף בשם וגמ' פריך והא כתיב מפני שמי אנף הוא והכא קאמרינן שזוקף בשם ומתרץ מי כתיב בפני שמי אלא מפני שמי דמשמע קודש שיזכיר השם דהיינו כשמזכיר ברוך והטעם להיות בורא

רש"י

בכלילה וכו': **להגיד בבקר חסדך.** והיינו אמת ויציב שבולה מתקנה על חסד שעשה לאבותינו שהוציאם ממצרים ובקע להם הים והעבירם וברכת אמת ואמונה על העתידות כמו כן מדברים שאנו מצפין שיקיים לנו (א) הבטחת אבותינו לגאלינו מכף כל הצרילים ולשום נפשינו בחיים וכה"ג שכל אלו נפים המדירין תמיד: **כשהוא בורא.** בתחות והולה בורא בברוך חוקף עצמו כשהוא מזכיר השם: **כי מיזמא.** כמקל שביד אדם שמובטו בבח אחת כלפי מטה: **וקיף לחוייא.** בנחת בתחלה לאשו ואחר כך כל גופו שלא תרחה כריעתו עליו כמשי: **לחוייא.** נחש שזוקף עצמו כה"ג: **סמך בקדוש.** לפי שימים אנו מרחה מלכותו לשפוט העולם: **סמך המשפט.** כמו אלך המשפט כמו נושאי האדון הכרית דפירושו אדון הכרית:

הדרן עלך מאימתי

א בשחרית ואמת ואמונה ערבית לא יצא ידי חובתו שנאמר [ב]להגיד בבקר חסדך ואמונתך בלילות ואמר רבה בר חנינא סבא משמיה דרב [ג]המתפלל כשהוא כורע כורע בברוך וכשהוא זוקף זוקף בשם אמר שמואל מאי טעמא דרב דכתיב [ד]ה' זוקף כפופים רב ששת כי הוה כרע כרע ג כחיזרא וזקף כחוייא ואמר רבה בר חנינא סבא משמיה דרב [ה]כל השנה כולה מתפלל אדם האל הקדוש ומלך אוהב צדקה ומשפט חוץ מעשרת הימים שבין ראש השנה ליום הכפורים שהוא מתפלל המלך הקדוש והמלך המשפט ר"א אומר אפילו עשרת הימים שבין ר"ה ליום"כ אם אמר האל הקדוש והאל המשפט יצא שנא' [ו]ויגבה ה' צבאות במשפט והאל הקדוש נקדש בצדקה וגו' מאי הוי עלה ואסיקנא ג והלכתא המלך הקדוש והמלך המשפט ומדאסיקנא הכי שמע מינה דליתא לדרבי אלעזר דאמר אם אמר

א מיי' פ"ב מה' תפלה סמג עשין יט טור ש"ע סי' קיג: **ב** מיי' פ"ג מה' תפלה סמג עשין יט טור ש"ע סי' קיד קיח קיט תקפב:

מסורת הש"ס

(א) תהלים לג ב) שם קמו ג) ישעיה מה ד) ודברה ליה דר"מ כל"ל:

קובץ הגהות

ב"ח (א) הבטחתו ואמונתו: (ב) לכתחלה:

שלטי הגבורים

א ואיתא בירושלמי צריך להזכיר בתחת ויציב ילילת מצרים ומלכות וקריעת ים סוף ומכת בכורי וזור ישראל ונאולו ובקבע אמת ואמונה ערבית על הגאולה של עתיד לי נמי של שאנו מפקידים בידו נשמותינו בכל לילה ומתמיעים בו שיחיינו אנו ופי' לא יצא ידי חובתו ר"ל לא יצא ידי חובת מצוה בתקנה אבל לעולם יצא בברכות אינן מעכבות. עוד:

ב רב האי ז"ל פי' מחרת הוא מ' ממיני הקולים ולשון כפוף וכשהוא כורע לא יכרע בתחתא ויציב ולשון שאר זקוף. ומי' פי' שיתפקקו כל מליות שבגדרה ויעשה עצמו כקשת. ובהגהת הרא"ש ז"ל מי שמתפלל ובא לו נכרי בנגדו ויש לו צורות בבגדיו אל יסתכלה במהרים ואפילו יהיה ליבו לשמים ע"כ:

ג כתב הרא"ש ז"ל ונלמא הא פקקא ק"ל ברכה דרבה ורב יוסף הלכה כרבה ואם לא אמר מחזירין אותו מדקאמר ר' אלעזר אפי' אמר האל הקדוש יצא מכלל לגבי אפילו בדיעבד לא יצא ורבה ס"ל ברב וכן זכרנו ומי כתוב וכתוב לחיים ובספר חיים שמופיעין בי ימי תשובה אם לא אמר מחזירין אותו בין בחיב בין בלבוד המשבח הוא ממטבע ברכות ואם מופסק הוא אם הזכיר אם לא יחזור ויתפלל דאמרי בירושלמי דתענית פ"ק תניא המתפלל ואינו יודע אם הזכיר הנשם אם לאו כל שלשים יום מזקף מה שהוא לעוד מזכיר מכאן ואילך מה שצריך מזכיר כך כתוב בתוספות בשם ר"י ז"ל ומאיהני למה מחזירין אותו כיון שאינו מחזר בתלמוד לבהמלך הקדוש והמלך המשפט איכא פלוגתא ופסק תלמודא דלא יצא אבל בזכרנו ומי כתוב אם תקנת גאונים היא לתמרים מר"ל דמחזירים אותו ואין זה נקרא משנה ממטבע ברכות מאחר שלא החכר בתלמוד ע"כ:

שיטת ריב"ב

להגיד בבקר חסדך. וברכת אמת ויציב כולה על חסד שעשה עם אבותינו בהוציאו אותם מארץ מצרים וברכת אמת ואמונה מדבר בה אף על העתידות שאנו מצפים שיקיים לנו הבטחת אמונתו לגאלנו מיד ערערים ולשון נפשינו בחיים ולהדריכנו על במות אויבינו כל אלה נפים המדירין תדיר: **מאי הוי עלה.** ותסיקנא דהלכתא המלך הקדוש והמלך המשפט כתב הרב דודי ז"ל הלכתא כרבה דאיתמר נמי לכתחלה ואפ' שני לא אמרינן דרבה לא יצא בדיעבד אם אמר חדא ומר אמר חדא כרבה בר מינה קאמר לכתחלה ור' אלעזר אמר בדיעבד ואין דבריו בזה מחוורים אללי דמדשלינן בגמ' מאי הוי עלה למימרא דמעבל פליגי רבה בר מינ

רבינו יונה מאימתי פרק ראשון ברכות

דפסיטא הוא זה לדברי הכל ומה נא להשמיענו ולפסוק הלכה במה שלא נחלקו וכי תימא משום דבדיעבד נקטי' דאתא לאשמעינן דאפילו בדיעבד לא יצא ודלא כרבי אלעזר שהיה אומר דבדיעבד יצא מ"כ לא הל"ל זה הלשון אלא והלכתא אם אמר האל הקדוש והאל המשפט לא יצא ומדקאמר ליה בהאי לישנא משמע דמעקרא רבה ורבי אלעזר אפילו לכתחלה נחלקו דרבה היה אומר בין לכתחלה בין בדיעבד צריך שיאמר לעולם המלך הקדוש והמלך המשפט ורבי אלעזר אומר שאפי' לכתחלה אם ירצה יכול לומר האל הקדוש והאל המשפט ומאי דאמר אם אמר האל הקדוש והאל המשפט יצא ר"ל שאם ירצה יאמר המלך הקדוש ואם ירצה יאמר האל הקדוש ואפילו לכתחלה אינו תלוי אלא בדלוגו ולפיכך פסק התלמוד כרבה ואמר והלכתא המלך הקדוש כלומר אין לו לומר בשום ענין אלא המלך הקדוש והמלך המשפט ואי"ת מנא לן דרבה ס"ל דבדיעבד לא יצא דע"כ לא שמעי' דאמר אלא שמתפלל המלך הקדוש והמלך המשפט ואפשר שסובר שכך צריך לומר לכתחלה אבל בדיעבד יצא והיכי פסק תלמודא אליבא דידיה דלעולם לא יצא כלל י"ל שמתוך דברי ר"א שאמר אם אמר האל הקדוש והאל המשפט יצא שמעינן דרבה ס"ל דאפי' בדיעבד דכיון דר"א ס"ל דאפי' לכתחלה אם ירצה יכול לומר האל הקדוש והאל המשפט לא היה לו לומר לשון יצא דמשמע דיעבד דוקא אלא ודאי משום דשמע ליה לרבה דאמר לא יצא ואפילו דיעבד נקט ר' אלעזר יצא ומש"ה פסק תלמודא אליבא דידיה דלעולם ל"ל המלך הקדוש והמלך המשפט ואם לאו לא יצא ואפי' דיעבד דכתב הרי"ף ז"ל ומדאסיקנא הכי שמעינן ליה לדיעתא לדרבי אלעזר דאמר אם אמר האל הקדוש והאל המשפט יצא אלא לא יצא ולריך לחזור דשמע דס"ל דרבה ואפי' בדיעבד היה אומר דלא יצא כדכתבינן ורבני גרפת ז"ל מוקין על זה הפסק ואומרים דאם אמר בדיעבד האל הקדוש והאל המשפט יצא משום דס"ל דפלוגתא דרבה ורבי אלעזר הוו בהכי דרבי אלעזר סבר דאפי' לכתחלה יכול לומר האל הקדוש אם ירצה כדכתבינן ורבה ס"ל דלכתחלה צריך לומר המלך הקדוש והמלך המשפט אבל בדיעבד אם אמר האל הקדוש והאל המשפט יצא ונמצא שכשפסק התלמוד אליבא דרבה לא פסק אלא לענין לכתחלה בלבד אבל בדיעבד יצא והוצרכו לפרש כן משום דלא שמעינן ליה לרבה דאמר דלא יצא בדיעבד ואין זה נראה דמדברי ר' אלעזר שאמר יצא שמעינן לרבה שהיה אומר דאפי' דיעבד לא יצא כדכתבי' נעיל הלכך בעשרה ימים שבין ר"ה ליום"כ אם לא אמר המלך הקדוש והמלך המשפט צריך לחזור: **מיהו** נראין הדברים שאם אמר מלך מוהב לדקה ומשפט אין צריך לחזור הואיל ומזכיר לשון מלכות אבל אם אינו מזכיר לשון מלכות צריך לחזור מה שאין כן בשאר ימות השנה מפי מורי הרב נר"ו:

הדרן עלך מאימתי

היה קורא בתורה והגיע זמן המקרא אם כוון לבו יצא וכו' נגמ' פריך שמעינן מינה דמצות צריכות כוונה כלומר מדקתני אם כוון לבו שמעינן דמאי דלא אפשיטא לן בגמרא תלמודא בהדיא אי מצות צריכות כוונה אי לא דפשטינן לי' מהכא דצריכות כונה שהרי אומר שלא יצא אלא בשכוון לבו ומהדרינן מאי אם כוון לבו לקרות כלומר לא תפשטו מהכא דמצות צריכות כוונה דמאי דקתני אם כוון לבו אינו ר"ל שיכוין את לבו לצאת אלא שיכוין לבו לקרות בלבד ומקשינן לקרות והא קא קרי כלומר היאך אפשר לפרש אם כוון לבו לקרות שהרי מתחלה ג"כ היה קורא ומה מוסיף בכוונה ותרלינן בקורא להגיה כלומר דלמא מצות אין צריכות כוונה [ט] והקריאה שהיה קורא מתחלה לא היתה לכונת קריאה אלא להגיה בלבד ולפיכך קתני שאם כוון לבו לקריאה ממש יצא ואע"פ שלא כוון לבו לצאת ידי ק"ש וש מפרשים דקורא להגיה ר"ל דרך מסרות ויתרות כגון שהיה קורא לעוטופות לעטפת וש מפרשי' עוד שהיה קורא כדינו אלא שהקריאה שהיא להגיה אינה חשובה כקריאה [י] ואח"כ נתכוין לקריאה ממש וכל זה דוחק ומשום הכי נראה למורי הרב נר"ו דקורא להגיה ר"ל שהיה מגיה ודרך המגיה הוא כשמביט בשני הספרים שלפניו כדי לתקן מהאחד לחבירו שפעמים מוכיר המיות והפסוקים כמו שזה ג"כ דרך הסופר בשעה שכותב לבעה בספרים ומש"ה אמר שאם היה קורא בזה הענין מתחלה ונתכוין אח"כ כשהגיע לפרשת ק"ש לקרות כל הפסוקים כדינן יצא וכיונא בזה אמרו גבי סופר (ר"ה ד' לב:) דהשומע מן המתעסק לא יצא והוינן בה שמעת מינה דמצות צריכות כונה ומהדרינן [יא] דלמא דקא מנבח נבוחי ור"ל שאפי' להשמיע קול לא נתכוון אלא שהיה מתעסק ולא חשב להשמיע קול באותה שעה אלא שיצא הקול מעצמו: **בפרקים** שואל מפני הכבוד ומשיב וכו' כלומר כיון שמקדים לו שלום אל"ל שמפסיק ומשיב ופלוגתא דר"מ ורבי יהודה הוי בהכי דר' מאיר סבר דאין הפרש בשעה שכותב לבעה בספרים ומש"ה אמר שאם היה קורא בזה הענין מתחלה ונתכוין אח"כ כשהגיע לפרשת ק"ש לקרות כל הפסוקים כדינן יצא וכיונא בזה אמרו גבי סופר (ר"ה ד' לב:) דהשומע מן המתעסק לא יצא והוינן בה שמעת מינה דמצות צריכות כונה ומהדרינן [יב] דלמא דקא מנבח נבוחי ור"ל שאפי' להשמיע קול לא נתכוון אלא שהיה מתעסק ולא חשב להשמיע קול מעצמו: **בפרקים** שואל מפני הכבוד ומשיב וכו' כלומר כיון שמקדים לו שלום אל"ל שמפסיק ומשיב ופלוגתא דר"מ ורבי יהודה הוי בהכי דר' מאיר סבר דאין הפרש בשעה שכותב לבעה בספרים ומש"ה אמר שאם היה קורא בזה הענין מתחלה ונתכוין אח"כ כשהגיע לפרשת ק"ש לקרות כל הפסוקים כדינן יצא וכיונא בזה אמרו גבי סופר (ר"ה ד' לב:) דהשומע מן המתעסק לא יצא והוינן בה שמעת מינה דמצות צריכות כונה ומהדרינן [יג] דלמא דקא מנבח נבוחי ור"ל שאפי' להשמיע קול לא נתכוון אלא שהיה מתעסק ולא חשב להשמיע קול מעצמו: **בפרקים** שואל מפני הכבוד ומשיב וכו' כלומר כיון שמקדים לו שלום אל"ל שמפסיק ומשיב ופלוגתא דר"מ ורבי יהודה הוי בהכי דר' מאיר סבר דאין הפרש בשעה שכותב לבעה בספרים ומש"ה אמר שאם היה קורא בזה הענין מתחלה ונתכוין אח"כ כשהגיע לפרשת ק"ש לקרות כל הפסוקים כדינן יצא וכיונא בזה אמרו גבי סופר (ר"ה ד' לב:) דהשומע מן המתעסק לא יצא והוינן בה שמעת מינה דמצות צריכות כונה ומהדרינן [יד] דלמא דקא מנבח נבוחי ור"ל שאפי' להשמיע קול לא נתכוון אלא שהיה מתעסק ולא חשב להשמיע קול מעצמו: **בפרקים** שואל מפני הכבוד ומשיב וכו' כלומר כיון שמקדים לו שלום אל"ל שמפסיק ומשיב ופלוגתא דר"מ ורבי יהודה הוי בהכי דר' מאיר סבר דאין הפרש בשעה שכותב לבעה בספרים ומש"ה אמר שאם היה קורא בזה הענין מתחלה ונתכוין אח"כ כשהגיע לפרשת ק"ש לקרות כל הפסוקים כדינן יצא וכיונא בזה אמרו גבי סופר (ר"ה ד' לב:) דהשומע מן המתעסק לא יצא והוינן בה שמעת מינה דמצות צריכות כונה ומהדרינן [טו] דלמא דקא מנבח נבוחי ור"ל שאפי' להשמיע קול לא נתכוון אלא שהיה מתעסק ולא חשב להשמיע קול מעצמו: **בפרקים** שואל מפני הכבוד ומשיב וכו' כלומר כיון שמקדים לו שלום אל"ל שמפסיק ומשיב ופלוגתא דר"מ ורבי יהודה הוי בהכי דר' מאיר סבר דאין הפרש בשעה שכותב לבעה בספרים ומש"ה אמר שאם היה קורא בזה הענין מתחלה ונתכוין אח"כ כשהגיע לפרשת ק"ש לקרות כל הפסוקים כדינן יצא וכיונא בזה אמרו גבי סופר (ר"ה ד' לב:) דהשומע מן המתעסק לא יצא והוינן בה שמעת מינה דמצות צריכות כונה ומהדרינן [טז] דלמא דקא מנבח נבוחי ור"ל שאפי' להשמיע קול לא נתכוון אלא שהיה מתעסק ולא חשב להשמיע קול מעצמו: **בפרקים** שואל מפני הכבוד ומשיב וכו' כלומר כיון שמקדים לו שלום אל"ל שמפסיק ומשיב ופלוגתא דר"מ ורבי יהודה הוי בהכי דר' מאיר סבר דאין הפרש בשעה שכותב לבעה בספרים ומש"ה אמר שאם היה קורא בזה הענין מתחלה ונתכוין אח"כ כשהגיע לפרשת ק"ש לקרות כל הפסוקים כדינן יצא וכיונא בזה אמרו גבי סופר (ר"ה ד' לב:) דהשומע מן המתעסק לא יצא והוינן בה שמעת מינה דמצות צריכות כונה ומהדרינן [יז] דלמא דקא מנבח נבוחי ור"ל שאפי' להשמיע קול לא נתכוון אלא שהיה מתעסק ולא חשב להשמיע קול מעצמו: **בפרקים** שואל מפני הכבוד ומשיב וכו' כלומר כיון שמקדים לו שלום אל"ל שמפסיק ומשיב ופלוגתא דר"מ ורבי יהודה הוי בהכי דר' מאיר סבר דאין הפרש בשעה שכותב לבעה בספרים ומש"ה אמר שאם היה קורא בזה הענין מתחלה ונתכוין אח"כ כשהגיע לפרשת ק"ש לקרות כל הפסוקים כדינן יצא וכיונא בזה אמרו גבי סופר (ר"ה ד' לב:) דהשומע מן המתעסק לא יצא והוינן בה שמעת מינה דמצות צריכות כונה ומהדרינן [יח] דלמא דקא מנבח נבוחי ור"ל שאפי' להשמיע קול לא נתכוון אלא שהיה מתעסק ולא חשב להשמיע קול מעצמו: **בפרקים** שואל מפני הכבוד ומשיב וכו' כלומר כיון שמקדים לו שלום אל"ל שמפסיק ומשיב ופלוגתא דר"מ ורבי יהודה הוי בהכי דר' מאיר סבר דאין הפרש בשעה שכותב לבעה בספרים ומש"ה אמר שאם היה קורא בזה הענין מתחלה ונתכוין אח"כ כשהגיע לפרשת ק"ש לקרות כל הפסוקים כדינן יצא וכיונא בזה אמרו גבי סופר (ר"ה ד' לב:) דהשומע מן המתעסק לא יצא והוינן בה שמעת מינה דמצות צריכות כונה ומהדרינן [יט] דלמא דקא מנבח נבוחי ור"ל שאפי' להשמיע קול לא נתכוון אלא שהיה מתעסק ולא חשב להשמיע קול מעצמו: **בפרקים** שואל מפני הכבוד ומשיב וכו' כלומר כיון שמקדים לו שלום אל"ל שמפסיק ומשיב ופלוגתא דר"מ ורבי יהודה הוי בהכי דר' מאיר סבר דאין הפרש בשעה שכותב לבעה בספרים ומש"ה אמר שאם היה קורא בזה הענין מתחלה ונתכוין אח"כ כשהגיע לפרשת ק"ש לקרות כל הפסוקים כדינן יצא וכיונא בזה אמרו גבי סופר (ר"ה ד' לב:) דהשומע מן המתעסק לא יצא והוינן בה שמעת מינה דמצות צריכות כונה ומהדרינן [כ] דלמא דקא מנבח נבוחי ור"ל שאפי' להשמיע קול לא נתכוון אלא שהיה מתעסק ולא חשב להשמיע קול מעצמו: **בפרקים** שואל מפני הכבוד ומשיב וכו' כלומר כיון שמקדים לו שלום אל"ל שמפסיק ומשיב ופלוגתא דר"מ ורבי יהודה הוי בהכי דר' מאיר סבר דאין הפרש בשעה שכותב לבעה בספרים ומש"ה אמר שאם היה קורא בזה הענין מתחלה ונתכוין אח"כ כשהגיע לפרשת ק"ש לקרות כל הפסוקים כדינן יצא וכיונא בזה אמרו גבי סופר (ר"ה ד' לב:) דהשומע מן המתעסק לא יצא והוינן בה שמעת מינה דמצות צריכות כונה ומהדרינן [כא] דלמא דקא מנבח נבוחי ור"ל שאפי' להשמיע קול לא נתכוון אלא שהיה מתעסק ולא חשב להשמיע קול מעצמו: **בפרקים** שואל מפני הכבוד ומשיב וכו' כלומר כיון שמקדים לו שלום אל"ל שמפסיק ומשיב ופלוגתא דר"מ ורבי יהודה הוי בהכי דר' מאיר סבר דאין הפרש בשעה שכותב לבעה בספרים ומש"ה אמר שאם היה קורא בזה הענין מתחלה ונתכוין אח"כ כשהגיע לפרשת ק"ש לקרות כל הפסוקים כדינן יצא וכיונא בזה אמרו גבי סופר (ר"ה ד' לב:) דהשומע מן המתעסק לא יצא והוינן בה שמעת מינה דמצות צריכות כונה ומהדרינן [כב] דלמא דקא מנבח נבוחי ור"ל שאפי' להשמיע קול לא נתכוון אלא שהיה מתעסק ולא חשב להשמיע קול מעצמו: **בפרקים** שואל מפני הכבוד ומשיב וכו' כלומר כיון שמקדים לו שלום אל"ל שמפסיק ומשיב ופלוגתא דר"מ ורבי יהודה הוי בהכי דר' מאיר סבר דאין הפרש בשעה שכותב לבעה בספרים ומש"ה אמר שאם היה קורא בזה הענין מתחלה ונתכוין אח"כ כשהגיע לפרשת ק"ש לקרות כל הפסוקים כדינן יצא וכיונא בזה אמרו גבי סופר (ר"ה ד' לב:) דהשומע מן המתעסק לא יצא והוינן בה שמעת מינה דמצות צריכות כונה ומהדרינן [כג] דלמא דקא מנבח נבוחי ור"ל שאפי' להשמיע קול לא נתכוון אלא שהיה מתעסק ולא חשב להשמיע קול מעצמו: **בפרקים** שואל מפני הכבוד ומשיב וכו' כלומר כיון שמקדים לו שלום אל"ל שמפסיק ומשיב ופלוגתא דר"מ ורבי יהודה הוי בהכי דר' מאיר סבר דאין הפרש בשעה שכותב לבעה בספרים ומש"ה אמר שאם היה קורא בזה הענין מתחלה ונתכוין אח"כ כשהגיע לפרשת ק"ש לקרות כל הפסוקים כדינן יצא וכיונא בזה אמרו גבי סופר (ר"ה ד' לב:) דהשומע מן המתעסק לא יצא והוינן בה שמעת מינה דמצות צריכות כונה ומהדרינן [כד] דלמא דקא מנבח נבוחי ור"ל שאפי' להשמיע קול לא נתכוון אלא שהיה מתעסק ולא חשב להשמיע קול מעצמו: **בפרקים** שואל מפני הכבוד ומשיב וכו' כלומר כיון שמקדים לו שלום אל"ל שמפסיק ומשיב ופלוגתא דר"מ ורבי יהודה הוי בהכי דר' מאיר סבר דאין הפרש בשעה שכותב לבעה בספרים ומש"ה אמר שאם היה קורא בזה הענין מתחלה ונתכוין אח"כ כשהגיע לפרשת ק"ש לקרות כל הפסוקים כדינן יצא וכיונא בזה אמרו גבי סופר (ר"ה ד' לב:) דהשומע מן המתעסק לא יצא והוינן בה שמעת מינה דמצות צריכות כונה ומהדרינן [כה] דלמא דקא מנבח נבוחי ור"ל שאפי' להשמיע קול לא נתכוון אלא שהיה מתעסק ולא חשב להשמיע קול מעצמו: **בפרקים** שואל מפני הכבוד ומשיב וכו' כלומר כיון שמקדים לו שלום אל"ל שמפסיק ומשיב ופלוגתא דר"מ ורבי יהודה הוי בהכי דר' מאיר סבר דאין הפרש בשעה שכותב לבעה בספרים ומש"ה אמר שאם היה קורא בזה הענין מתחלה ונתכוין אח"כ כשהגיע לפרשת ק"ש לקרות כל הפסוקים כדינן יצא וכיונא בזה אמרו גבי סופר (ר"ה ד' לב:) דהשומע מן המתעסק לא יצא והוינן בה שמעת מינה דמצות צריכות כונה ומהדרינן [כו] דלמא דקא מנבח נבוחי ור"ל שאפי' להשמיע קול לא נתכוון אלא שהיה מתעסק ולא חשב להשמיע קול מעצמו: **בפרקים** שואל מפני הכבוד ומשיב וכו' כלומר כיון שמקדים לו שלום אל"ל שמפסיק ומשיב ופלוגתא דר"מ ורבי יהודה הוי בהכי דר' מאיר סבר דאין הפרש בשעה שכותב לבעה בספרים ומש"ה אמר שאם היה קורא בזה הענין מתחלה ונתכוין אח"כ כשהגיע לפרשת ק"ש לקרות כל הפסוקים כדינן יצא וכיונא בזה אמרו גבי סופר (ר"ה ד' לב:) דהשומע מן המתעסק לא יצא והוינן בה שמעת מינה דמצות צריכות כונה ומהדרינן [כז] דלמא דקא מנבח נבוחי ור"ל שאפי' להשמיע קול לא נתכוון אלא שהיה מתעסק ולא חשב להשמיע קול מעצמו: **בפרקים** שואל מפני הכבוד ומשיב וכו' כלומר כיון שמקדים לו שלום אל"ל שמפסיק ומשיב ופלוגתא דר"מ ורבי יהודה הוי בהכי דר' מאיר סבר דאין הפרש בשעה שכותב לבעה בספרים ומש"ה אמר שאם היה קורא בזה הענין מתחלה ונתכוין אח"כ כשהגיע לפרשת ק"ש לקרות כל הפסוקים כדינן יצא וכיונא בזה אמרו גבי סופר (ר"ה ד' לב:) דהשומע מן המתעסק לא יצא והוינן בה שמעת מינה דמצות צריכות כונה ומהדרינן [כח] דלמא דקא מנבח נבוחי ור"ל שאפי' להשמיע קול לא נתכוון אלא שהיה מתעסק ולא חשב להשמיע קול מעצמו: **בפרקים** שואל מפני הכבוד ומשיב וכו' כלומר כיון שמקדים לו שלום אל"ל שמפסיק ומשיב ופלוגתא דר"מ ורבי יהודה הוי בהכי דר' מאיר סבר דאין הפרש בשעה שכותב לבעה בספרים ומש"ה אמר שאם היה קורא בזה הענין מתחלה ונתכוין אח"כ כשהגיע לפרשת ק"ש לקרות כל הפסוקים כדינן יצא וכיונא בזה אמרו גבי סופר (ר"ה ד' לב:) דהשומע מן המתעסק לא יצא והוינן בה שמעת מינה דמצות צריכות כונה ומהדרינן [כט] דלמא דקא מנבח נבוחי ור"ל שאפי' להשמיע קול לא נתכוון אלא שהיה מתעסק ולא חשב להשמיע קול מעצמו: **בפרקים** שואל מפני הכבוד ומשיב וכו' כלומר כיון שמקדים לו שלום אל"ל שמפסיק ומשיב ופלוגתא דר"מ ורבי יהודה הוי בהכי דר' מאיר סבר דאין הפרש בשעה שכותב לבעה בספרים ומש"ה אמר שאם היה קורא בזה הענין מתחלה ונתכוין אח"כ כשהגיע לפרשת ק"ש לקרות כל הפסוקים כדינן יצא וכיונא בזה אמרו גבי סופר (ר"ה ד' לב:) דהשומע מן המתעסק לא יצא והוינן בה שמעת מינה דמצות צריכות כונה ומהדרינן [ל] דלמא דקא מנבח נבוחי ור"ל שאפי' להשמיע קול לא נתכוון אלא שהיה מתעסק ולא חשב להשמיע קול מעצמו: **בפרקים** שואל מפני הכבוד ומשיב וכו' כלומר כיון שמקדים לו שלום אל"ל שמפסיק ומשיב ופלוגתא דר"מ ורבי יהודה הוי בהכי דר' מאיר סבר דאין הפרש בשעה שכותב לבעה בספרים ומש"ה אמר שאם היה קורא בזה הענין מתחלה ונתכוין אח"כ כשהגיע לפרשת ק"ש לקרות כל הפסוקים כדינן יצא וכיונא בזה אמרו גבי סופר (ר"ה ד' לב:) דהשומע מן המתעסק לא יצא והוינן בה שמעת מינה דמצות צריכות כונה ומהדרינן [לא] דלמא דקא מנבח נבוחי ור"ל שאפי' להשמיע קול לא נתכוון אלא שהיה מתעסק ולא חשב להשמיע קול מעצמו: **בפרקים** שואל מפני הכבוד ומשיב וכו' כלומר כיון שמקדים לו שלום אל"ל שמפסיק ומשיב ופלוגתא דר"מ ורבי יהודה הוי בהכי דר' מאיר סבר דאין הפרש בשעה שכותב לבעה בספרים ומש"ה אמר שאם היה קורא בזה הענין מתחלה ונתכוין אח"כ כשהגיע לפרשת ק"ש לקרות כל הפסוקים כדינן יצא וכיונא בזה אמרו גבי סופר (ר"ה ד' לב:) דהשומע מן המתעסק לא יצא והוינן בה שמעת מינה דמצות צריכות כונה ומהדרינן [לב] דלמא דקא מנבח נבוחי ור"ל שאפי' להשמיע קול לא נתכוון אלא שהיה מתעסק ולא חשב להשמיע קול מעצמו: **בפרקים** שואל מפני הכבוד ומשיב וכו' כלומר כיון שמקדים לו שלום אל"ל שמפסיק ומשיב ופלוגתא דר"מ ורבי יהודה הוי בהכי דר' מאיר סבר דאין הפרש בשעה שכותב לבעה בספרים ומש"ה אמר שאם היה קורא בזה הענין מתחלה ונתכוין אח"כ כשהגיע לפרשת ק"ש לקרות כל הפסוקים כדינן יצא וכיונא בזה אמרו גבי סופר (ר"ה ד' לב:) דהשומע מן המתעסק לא יצא והוינן בה שמעת מינה דמצות צריכות כונה ומהדרינן [לג] דלמא דקא מנבח נבוחי ור"ל שאפי' להשמיע קול לא נתכוון אלא שהיה מתעסק ולא חשב להשמיע קול מעצמו: **בפרקים** שואל מפני הכבוד ומשיב וכו' כלומר כיון שמקדים לו שלום אל"ל שמפסיק ומשיב ופלוגתא דר"מ ורבי יהודה הוי בהכי דר' מאיר סבר דאין הפרש בשעה שכותב לבעה בספרים ומש"ה אמר שאם היה קורא בזה הענין מתחלה ונתכוין אח"כ כשהגיע לפרשת ק"ש לקרות כל הפסוקים כדינן יצא וכיונא בזה אמרו גבי סופר (ר"ה ד' לב:) דהשומע מן המתעסק לא יצא והוינן בה שמעת מינה דמצות צריכות כונה ומהדרינן [לד] דלמא דקא מנבח נבוחי ור"ל שאפי' להשמיע קול לא נתכוון אלא שהיה מתעסק ולא חשב להשמיע קול מעצמו: **בפרקים** שואל מפני הכבוד ומשיב וכו' כלומר כיון שמקדים לו שלום אל"ל שמפסיק ומשיב ופלוגתא דר"מ ורבי יהודה הוי בהכי דר' מאיר סבר דאין הפרש בשעה שכותב לבעה בספרים ומש"ה אמר שאם היה קורא בזה הענין מתחלה ונתכוין אח"כ כשהגיע לפרשת ק"ש לקרות כל הפסוקים כדינן יצא וכיונא בזה אמרו גבי סופר (ר"ה ד' לב:) דהשומע מן המתעסק לא יצא והוינן בה שמעת מינה דמצות צריכות כונה ומהדרינן [לה] דלמא דקא מנבח נבוחי ור"ל שאפי' להשמיע קול לא נתכוון אלא שהיה מתעסק ולא חשב להשמיע קול מעצמו: **בפרקים** שואל מפני הכבוד ומשיב וכו' כלומר כיון שמקדים לו שלום אל"ל שמפסיק ומשיב ופלוגתא דר"מ ורבי יהודה הוי בהכי דר' מאיר סבר דאין הפרש בשעה שכותב לבעה בספרים ומש"ה אמר שאם היה קורא בזה הענין מתחלה ונתכוין אח"כ כשהגיע לפרשת ק"ש לקרות כל הפסוקים כדינן יצא וכיונא בזה אמרו גבי סופר (ר"ה ד' לב:) דהשומע מן המתעסק לא יצא והוינן בה שמעת מינה דמצות צריכות כונה ומהדרינן [לו] דלמא דקא מנבח נבוחי ור"ל שאפי' להשמיע קול לא נתכוון אלא שהיה מתעסק ולא חשב להשמיע קול מעצמו: **בפרקים** שואל מפני הכבוד ומשיב וכו' כלומר כיון שמקדים לו שלום אל"ל שמפסיק ומשיב ופלוגתא דר"מ ורבי יהודה הוי בהכי דר' מאיר סבר דאין הפרש בשעה שכותב לבעה בספרים ומש"ה אמר שאם היה קורא בזה הענין מתחלה ונתכוין אח"כ כשהגיע לפרשת ק"ש לקרות כל הפסוקים כדינן יצא וכיונא בזה אמרו גבי סופר (ר"ה ד' לב:) דהשומע מן המתעסק לא יצא והוינן בה שמעת מינה דמצות צריכות כונה ומהדרינן [לז] דלמא דקא מנבח נבוחי ור"ל שאפי' להשמיע קול לא נתכוון אלא שהיה מתעסק ולא חשב להשמיע קול מעצמו: **בפרקים** שואל מפני הכבוד ומשיב וכו' כלומר כיון שמקדים לו שלום אל"ל שמפסיק ומשיב ופלוגתא דר"מ ורבי יהודה הוי בהכי דר' מאיר סבר דאין הפרש בשעה שכותב לבעה בספרים ומש"ה אמר שאם היה קורא בזה הענין מתחלה ונתכוין אח"כ כשהגיע לפרשת ק"ש לקרות כל הפסוקים כדינן יצא וכיונא בזה אמרו גבי סופר (ר"ה ד' לב:) דהשומע מן המתעסק לא יצא והוינן בה שמעת מינה דמצות צריכות כונה ומהדרינן [לח] דלמא דקא מנבח נבוחי ור"ל שאפי' להשמיע קול לא נתכוון אלא שהיה מתעסק ולא חשב להשמיע קול מעצמו: **בפרקים** שואל מפני הכבוד ומשיב וכו' כלומר כיון שמקדים לו שלום אל"ל שמפסיק ומשיב ופלוגתא דר"מ ורבי יהודה הוי בהכי דר' מאיר סבר דאין הפרש בשעה שכותב לבעה בספרים ומש"ה אמר שאם היה קורא בזה הענין מתחלה ונתכוין אח"כ כשהגיע לפרשת ק"ש לקרות כל הפסוקים כדינן יצא וכיונא בזה אמרו גבי סופר (ר"ה ד' לב:) דהשומע מן המתעסק לא יצא והוינן בה שמעת מינה דמצות צריכות כונה ומהדרינן [לט] דלמא דקא מנבח נבוחי ור"ל שאפי' להשמיע קול לא נתכוון אלא שהיה מתעסק ולא חשב להשמיע קול מעצמו: **בפרקים** שואל מפני הכבוד ומשיב וכו' כלומר כיון שמקדים לו שלום אל"ל שמפסיק ומשיב ופלוגתא דר"מ ורבי יהודה הוי בהכי דר' מאיר סבר דאין הפרש בשעה שכותב לבעה בספרים ומש"ה אמר שאם היה קורא בזה הענין מתחלה ונתכוין אח"כ כשהגיע לפרשת ק"ש לקרות כל הפסוקים כדינן יצא וכיונא בזה אמרו גבי סופר (ר"ה ד' לב:) דהשומע מן המתעסק לא יצא והוינן בה שמעת מינה דמצות צריכות כונה ומהדרינן [מ] דלמא דקא מנבח נבוחי ור"ל שאפי' להשמיע קול לא נתכוון אלא שהיה מתעסק ולא חשב להשמיע קול מעצמו: **בפרקים** שואל מפני הכבוד ומשיב וכו' כלומר כיון שמקדים לו שלום אל"ל שמפסיק ומשיב ופלוגתא דר"מ ורבי יהודה הוי בהכי דר' מאיר סבר דאין הפרש בשעה שכותב לבעה בספרים ומש"ה אמר שאם היה קורא בזה הענין מתחלה ונתכוין אח"כ כשהגיע לפרשת ק"ש לקרות כל הפסוקים כדינן יצא וכיונא בזה אמרו גבי סופר (ר"ה ד' לב:) דהשומע מן המתעסק לא יצא והוינן בה שמעת מינה דמצות צריכות כונה ומהדרינן [מא] דלמא דקא מנבח נבוחי ור"ל שאפי' להשמיע קול לא נתכוון אלא שהיה מתעסק ולא חשב להשמיע קול מעצמו: **בפרקים** שואל מפני הכבוד ומשיב וכו' כלומר כיון שמקדים לו שלום אל"ל שמפסיק ומשיב ופלוגתא דר"מ ורבי יהודה הוי בהכי דר' מאיר סבר דאין הפרש בשעה שכותב לבעה בספרים ומש"ה אמר שאם היה קורא בזה הענין מתחלה ונתכוין אח"כ כשהגיע לפרשת ק"ש לקרות כל הפסוקים כדינן יצא וכיונא בזה אמרו גבי סופר (ר"ה ד' לב:) דהשומע מן המתעסק לא יצא והוינן בה שמעת מינה דמצות צריכות כונה ומהדרינן [מב] דלמא דקא מנבח נבוחי ור"ל שאפי' להשמיע קול לא נתכוון אלא שהיה מתעסק ולא חשב להשמיע קול מעצמו: **בפרקים** שואל מפני הכבוד ומשיב וכו' כלומר כיון שמקדים לו שלום אל"ל שמפסיק ומשיב ופלוגתא דר"מ ורבי יהודה הוי בהכי דר' מאיר סבר דאין הפרש בשעה שכותב לבעה בספרים ומש"ה אמר שאם היה קורא בזה הענין מתחלה ונתכוין אח"כ כשהגיע לפרשת ק"ש לקרות כל הפסוקים כדינן יצא וכיונא בזה אמרו גבי סופר (ר"ה ד' לב:) דהשומע מן המתעסק לא יצא והוינן בה שמעת מינה דמצות צריכות כונה ומהדרינן [מג] דלמא דקא מנבח נבוחי ור"ל שאפי' להשמיע קול לא נתכוון אלא שהיה מתעסק ולא חשב להשמיע קול מעצמו: **בפרקים** שואל מפני הכבוד ומשיב וכו' כלומר כיון שמקדים לו שלום אל"ל שמפסיק ומשיב ופלוגתא דר"מ ורבי יהודה הוי בהכי דר' מאיר סבר דאין הפרש בשעה שכותב לבעה בספרים ומש"ה אמר שאם היה קורא בזה הענין מתחלה ונתכוין אח"כ כשהגיע לפרשת ק"ש לקרות כל הפסוקים כדינן יצא וכיונא בזה אמרו גבי סופר (ר"ה ד' לב:) דהשומע מן המתעסק לא יצא והוינן בה שמעת מינה דמצות צריכות כונה ומהדרינן [מד] דלמא דקא מנבח נבוחי ור"ל שאפי' להשמיע קול לא נתכוון אלא שהיה מתעסק ולא חשב להשמיע קול מעצמו: **בפרקים** שואל מפני הכבוד ומשיב וכו' כלומר כיון שמקדים לו שלום אל"ל שמפסיק ומשיב ופלוגתא דר"מ ורבי יהודה הוי בהכי דר' מאיר סבר דאין הפרש בשעה שכותב לבעה בספרים ומש"ה אמר שאם היה קורא בזה הענין מתחלה ונתכוין אח"כ כשהגיע לפרשת ק"ש לקרות כל הפסוקים כדינן יצא וכיונא בזה אמרו גבי סופר (ר"ה ד' לב:) דהשומע מן המתעסק לא יצא והוינן בה שמעת מינה דמצות צריכות כונה ומהדרינן [מה] דלמא דקא מנבח נבוחי ור"ל שאפי' להשמיע קול לא נתכוון אלא שהיה מתעסק ולא חשב להשמיע קול מעצמו: **בפרקים** שואל מפני הכבוד ומשיב וכו' כלומר כיון שמקדים לו שלום אל"ל שמפסיק ומשיב ופלוגתא דר"מ ורבי יהודה הוי בהכי דר' מאיר סבר דאין הפרש בשעה שכותב לבעה בספרים ומש"ה אמר שאם היה קורא בזה הענין מתחלה ונתכוין אח"כ כשהגיע לפרשת ק"ש לקרות כל הפסוקים כדינן יצא וכיונא בזה אמרו גבי סופר (ר"ה ד' לב:) דהשומע מן המתעסק לא יצא והוינן בה שמעת מינה דמצות צריכות כונה ומהדרינן [מו] דלמא דקא מנבח נבוחי ור"ל שאפי' להשמיע קול לא נתכוון אלא שהיה מתעסק ולא חשב להשמיע קול מעצמו: **בפרקים** שואל מפני הכבוד ומשיב וכו' כלומר כיון שמקדים לו שלום אל"ל שמפסיק ומשיב ופלוגתא דר"מ ורבי יהודה הוי בהכי דר' מאיר סבר דאין הפרש בשעה שכותב לבעה בספרים ומש"ה אמר שאם היה קורא בזה הענין מתחלה ונתכוין אח"כ כשהגיע לפרשת ק"ש לקרות כל הפסוקים כדינן יצא וכיונא בזה אמרו גבי סופר (ר"ה ד' לב:) דהשומע מן המתעסק לא יצא והוינן בה שמעת מינה דמצות צריכות כונה ומהדרינן [מז] דלמא דקא מנבח נבוחי ור"ל שאפי' להשמיע קול לא נתכוון אלא שהיה מתעסק ולא חשב להשמיע קול מעצמו: **בפרקים** שואל מפני הכבוד ומשיב וכו' כלומר כיון שמקדים לו שלום אל"ל שמפסיק ומשיב ופלוגתא דר"מ ורבי יהודה הוי בהכי דר' מאיר סבר דאין הפרש בשעה שכותב לבעה בספרים ומש"ה אמר שאם היה קורא בזה הענין מתחלה ונתכוין אח"כ כשהגיע לפרשת ק"ש לקרות כל הפסוקים כדינן יצא וכיונא בזה אמרו גבי סופר (ר"ה ד' לב:) דהשומע מן המתעסק לא יצא והוינן בה שמעת מינה דמצות צריכות כונה ומהדרינן [מח] דלמא דקא מנבח נבוחי ור"ל שאפי' להשמיע קול לא נתכוון אלא שהיה מתעסק ולא חשב להשמיע קול מעצמו: **בפרקים** שואל מפני הכבוד ומשיב וכו' כלומר כיון שמקדים לו שלום אל"ל שמפסיק ומשיב ופלוגתא דר"מ ורבי יהודה הוי בהכי דר' מאיר סבר דאין הפרש בשעה שכותב לבעה בספרים ומש"ה אמר שאם היה קורא בזה הענין מתחלה ונתכוין אח"כ כשהגיע לפרשת ק"ש לקרות כל הפסוקים כדינן יצא וכיונא בזה אמרו גבי סופר (ר"ה ד' לב:) דהשומע מן המתעסק לא יצא והוינן בה שמעת מינה דמצות צריכות כונה ומהדרינן [מט] דלמא דקא מנבח נבוחי ור"ל שאפי' להשמיע קול לא נתכוון אלא שהיה מתעסק ולא חשב להשמיע קול מעצמו: **בפרקים** שואל מפני הכבוד ומשיב וכו' כלומר כיון שמקדים לו שלום אל"ל שמפסיק ומשיב ופלוגתא

רבינו יונה היה קורא פרק שני ברכות

עין משפט נר מצוה

לד–לז

א מיי׳ פ״ב מה׳ ק״ש סמג עשין יח טור ח״מ סי׳ סו: **ב** מיי׳ פ״ב מה׳ מגילה סמג עשין סי׳ ק טור ח״מ סי׳ תלב: **ג** מיי׳ פ״ג מה׳ תענית סמג עשין ד טור ח״מ סי׳ תכב: **ד** סמג עשין יט טור ח״מ סי׳ פט:

מסורת הש״ס

ו) ישעיה נ ב: **ז)** ע״פ וע״ש ובגמ׳ **ח)** כפ׳ במה מדליקין פי׳ ש״ת:

קובץ הגהות

ב״ח (ו) ומקלכין כל״ל: **(ז)** אל מתעסקו בכבוד אדם: **(ח)** ר״ב כלומר ויאמר מודים מאמנו לך בלבד דאם יאמר ג״כ יוצריו הו״ל הפסקה גדולה ועי׳ במ״ש הרב ב״י בח״מ פי׳ סו:

מא״ר (ו) בח״י תז״מ: **[ז]** ר״ב וכ״מ מעובדא דר׳ חייא ורבי סבוי מעביריי דיסכם על עיניהם כדי לכוין יותר מו כדי שלא ירחיקו סתום עיניהם: **[ח]** וכ׳ אמר רבא לא משמע דפליג וגם הטור נראה שאינו מפרש כן:

חון״י (א) דומיא דמגילה שהיא חובה שגומרים הלל: **(ב)** כמו בק״ש: **(ג)** מפני הכבוד: **(ד)** מכלל דפליג: **(ה)** בריש״ף פ׳ במה מדליקין דף יא ע״ב [סי׳ שי״ח]:

שלטי הגבורים

א כן פסקו מיי׳ וסמ״ג ומרדכי אבל ר״ג והרא״ש פליגי שצריך לעמוד עד על לבבך וכן נראה דעת הרא״ש והטור והסגהות מיי׳ יש שפסקו שצריך לעמוד כל הפרק:

לשון ריא״ז ונראה בעיני שלא נאמר כן אלא כשקורא ק״ש בברכותיה עם הצבור בג״ר ואחר והסכיר יציאת מצרים והצבור פעמים קורא מנעוד יום קודם לאת הכוכבים מפני טירחת הצבור וכל מ׳ יוצא אחר כן בק״ש שקורא על מטתו אחר שיעלה הכוכב׳ וכן היא שיטת המורה ושיטת ר״ת ורביני חננאל אומר שקורא על מטתו פרשת שמע והיה אם שמוע ואומר פרשת ציצית שאין זמן ציצית בגילה ובל אותו הקריאה נאמר שאם נאנס בשינה אין מקיצין אותו אלא בפסוק ראשון כדי לקרות ק״ש בזמנו כי כבר הזכיר יציאת מצרים ובירך ברכות של ק״ש בג״ר ואיה בהן אפי׳ מבעוד יום כמו שיתבאר בפרק תפלת השחר:

ב כתב הרא״ש ז״ל הא דקאמר נאנס בשינה יצא ר״ל שהוא מדאומדא ואינו יכול לקרות בכוונה מבלי ואילך מיכו היה קורא את כולה וכן הא דא״ל רב נחמן לדרי עבדיה בפסוקא קמא לענין לומר הקיצני מעתה עד שאוכל לכוין טפי לא תצערן לא תצערן אף אם אקרא בלא כוונה לא תצערני להקיצני דמלתא דפשיטא היא שצריך לקרות את כולה והכיל דרבי יהודה הנשיא שהיה קורא פסוק ראשון בלבד ואמר בר קפרא לאיזו מוחר וגומרו אמר המה מיירי שעבר זמן הקריאה קודם שגמר למודו וא״ת כיון דבעי שיקרא את כולה למה לא הפסיק לקריאה לאפי׳ מי שאורחו חומצתו תנן המפסיק לק״ש וי״ל דה״מ אדם שלומד לבדו אבל מי שלומד תורה ברבים אין לו להפסיק עכ״ל:

ג המדקדק בדברי מיי׳ איני חולק על זה עם שוס פוסק:

ד לדעת מיי׳ אביי וכבו לא הוו בכלל מפני הירלה ולדעת הרא״ש ושור אביי וכבו הוו בכלל מפני הירא׳ ולענין להפסיק לקדיש ולקדושה ולברכו נחלקו בה הפוסקים יש אומרי אע״פ שאוכל מפני הירא׳ ומשיב דמפני הכבוד אינו פוסק דכיון שאוסק בשבחו של מקום אין לו להפסיק בשביל שבח אחר ובמ״ש כתב שעונין קדיש וקדושה ואמן של הא׳ הקדוש ואמן של שומע תפלה בכ״מ וי״א שפוסק לכל אפילו באמצע דלא גרע ממה שפוסק לשאול מפני הירלה ולהשיב מפני הכבוד ולזה הסכים הרא״ש ז״ל וכתב בעל המנהיג הקורא את שמע וקראו החזן לעלות לתורה צריך לעמוד לקרות בתורה לכבוד התורה מק״ו מכבוד הברייות וירלתם שמפסיק בשביל טור. ובעל העיטור ז״ל כתב כיון שברכה אחרונה דמגילה במנהג אלא מילתא אין לנעור כמי שאם קריאתה דלאו הפסקה היא אלא בקריאה אלא מילתא ואינו נראה לכיון שהוא מברך צריך שלא להפסיק דאפי׳ ב״מ דתלי במנהגא אוף אוף הוא מברך ע״כ טור וריא״ז מדמי ליה לק״ש לענין הפסקה דלקמן:

ה כתב הרא״ש כתב הר״ג לאו דוקא נקט יחיד אלא אפי׳ לבור נקראין יחיד כל זמן שאין כל ישראל מקובצין יחד כמו בערבי פסחים וכענין שנקטו הגאונים הראשונים שאמרו אע״פ כל נדרי שנגאלין אמנה בשביל כל ישראל ביחד ויעיש שאין היחיד נומר בהן את ההלל לאו דוקא נקט יחיד כדפי׳ אלא אפילו לבור נקראין יחיד משמע שאין לפסוק בו אלא מפני הכבוד דיעיש שהיחיד גומר בהם את ההלל פוסק בו כדין ק״ש אבל יעיש שאין היחיד גומר בהם אפי׳ באמצע הפרק אלא דאפילו לבור יחיד לא יתחיל בברכה אלמר ומאי דאמר הכא שאינו גומר בהם ההלל אלא משום דנקט בריש לשון יחיד תנא בסיפא נמי לשון יחיד: **ונראה** מכאן לפי זה שאפי׳ בימים שאין גומרין בהן את ההלל שהיחיד מברך עליו מדאמר באמצע הפרק בלבד פוסק מפני הירלה ומפני הכבוד ולא לשיחה אחרת משמע שאפי׳ היחיד מברך עליו דאם אינו מברך כיון שאינו אלא קריאה בעלמא אמה לא יפסיק לכל דבר אלא שבפירוש נראה במס׳ שבת [ג] בהרי״ף] שאין היחיד מברך מדאמרינן התם (תענית דף כא) תנא יחיד לא יתחיל ואם התחיל גומר ולאי ר״ל לא יתחיל בברכה ואם התחיל בברכה גומר בברכה וחותם בא״י מלך מהולל בתשבחות דאי בלא ברכה אמאי לא יתחיל וכי מוגעין לו אלא יאמר הפסוקים אלא ולאי יחיד לא יתחיל בברכה קאמר ומאי דאמר הכא שאינו גומר בהם ההלל אלא משום דנקט בריש לשון יחיד תנא בסיפא נמי לשון יחיד: ורבינו יעקב ז״ל אומר שאפי׳ בימים שאין גומרין בהן את ההלל שהיחיד חייב לברך ודייק מהאי דהכא שאסרו לפסוק בשיחה בטילה ומה שאמרו יחיד לא יתחיל לא נאמר על ההלל דר״ח וכיוצא בו אלא כך הוא הענין שעיקר ההלל נתקן על כל לרה ולרה אלא תבא על הלבור

אמר רב נתן בר מר עוקבא אמר רב יהודה עד על לבבך בעמידה שאם היה מהלך והתחיל בק״ש צריך שיעמוד עד על לבבך ואח״כ מהלך ומפרש בירושלמי רב הונא ורב אידי בר יוסף בשם שמואל אמרי צריך לקבל עליו עול מלכות שמים מעומד לא שאם היה יושב עומד אלא אם היה מהלך עומד ור׳ יוחנן אומר כל הפרשה כולה בעמידה ולית הלכתא לא כרב נתן ולא כר״י דקי״ל כרבא דהוא בתרא דפסק הלכתא כר״מ דלא צריך כונה אלא בפסוק ראשון בלבד הלכך א״צ לעמוד אלא בפסוק ראשון בלבד א וכבר ראינו מי שדחה דברי ר׳ יוחנן מדפסק רבא הלכה כר״מ ופסק כרב נתן דאמר עד על לבבך בעמידה והדין פסקא לאו מעליא הוא דכי היכי דדחו דברי רבא דברי ר׳ יוחנן ה״נ דחו דברי ר׳ נתן: אמר רב יצחק בר שמואל בר מרתא משמיה דרב אמר שמע ישראל ה׳ אלהינו ה׳ אחד ונאנס בשינה יצא ב א״ל רב נחמן לדרו עבדיה בפסוקא קמא צערן מכאן ואילך לא תצערן א״ל רב יוסף לרב יוסף בריה דרבא אבוך היכי הוה עביד א״ל בפסוקא קמא מצער נפשיה מכאן ואילך לא מצער נפשיה: אמר רב יוסף פרקדן לא יקרא ק״ש ק״ש הוא דלא ליקרי הא מיגנא שפיר דמי והא ריב״ל לייט אמאן דגני אפרקיד מגנא כי מצלי פורתא שפיר דמי מיקרי אע״ג דמצלי אסור והא ר׳ יוחנן מצלי וקרי ג שאני ר׳ יוחנן דבעל בשר הוה: אבפרקים שואל מפני הכבוד ומשיב: ת״ר היה קורא ק״ש ופגע בו רבו או מי שהוא גדול ממנו בחכמה בפרקים שואל מפני הכבוד וא״צ לומר שהוא משיב ובאמצע שואל ד מפני היראה ואין צ״ל שהוא משיב דברי ר״מ ר׳ יהודה אומר באמצע שואל מפני היראה ומשיב מפני הכבוד ובפרקים שואל מפני הכבוד ומשיב שלום לכל אדם וכן הלכתא בעא מיניה אהאי תנא דרבי חייא מר׳ חייא (א) בהלל ובמגילה מהו שיפסיק מי אמרינן ק״ש דאורייתא פוסק הלל דרבנן מבעיא או דלמא פרסומי ניסא עדיף א״ל פוסק ואין בכך כלום אמר רבא ימים ה שהיחיד גומר בהן את ההלל בין פרק לפרק פוסק ו באמצע הפרק אינו פוסק (ב) וימים ז שאין היחיד גומר בהן את ההלל אפי׳ באמצע הפרק פוסק (ג) והלכתא (ד) כרבא: ימים שהיחיד גומר בהן את ההלל כתבנום בענין חנוכה (ה): אמר רב כל הנותן שלום לחבירו קודם שיתפלל כאילו עשאו במה שנא׳ (ו) חדלו לכם מן האדם אשר נשמה באפו כי במה נחשב הוא אל תיקרי במה אלא

פוסק לקדיש ולקדושה דכיון שעוסק בשבחו של מקום אין לו לפסוק בעבור שבח אחר וכזב הפוסקים שסכימו שיפסיק אפי׳ באמצע הפרק דלא גרע ממה שמפסיק מפני הירלה ומשיב מפני הכבוד ולזה נוטה דעת הרב מורי גר״ו ומביא ראיה מדחזינן דפליגי בגמרא (ד׳ כא:) אם מפסיק בתפלה לקדיש ולקדושה אם לא ואע״פ שהלכה כמ״ד שאינו מפסיק אפ״ה כיון דבתפלה ל״ה אפי׳ המלך שואל בשלומו לא ישיבנו אפילו נחש כרוך על עקבו לא יפסיק היו חולקין אם מפסיק לקדיש או לא מכלל דבק״ש וברכותיה דל״ה מפסיק מפני הירלה ומשיב מפני הכבוד פשיט להו לבולהו דמפסיק הלכך לקדיש (ב) ולקדושה) מפסיק אפי׳ באמצע הפרק ולברכו נמי כיון שהיא הפסקה מועטת לענות ברוך ה׳ המבורך מותר דאין בו כדי שאילת תלמיד לרב דתוך כדי דבור כדבור דמי ואפילו למודים נמי מפסיק אבל נראה למורי הרב דבמודים די בשיחה בלבד (ג) שאם יאמר יוצרנו יוצר בראשית כו׳ ה״ל הפסקה גדולה: **בהלל** ובמגילה מהו שיפסיק וכו׳ אומר הרב מורי גר״ו שההפסק שהזכירו בכאן הוא כענין ההפסק שהזכירו לעיל גבי ק״ש ובמעשה ליה אם יפסוק ג״כ באמצע הפרקים מפני הירלה ומפני הכבוד מי אמרינן ק״ש דאורייתא פוסק הלל דרבנן מבעיא לו דילמא פרסומי ניסא עדיף אלא אומרים אותה לפרסם הנסים שעשה לנו הבורא בכל זמן וזמן ואע״פ שפוסק בק״ש מפני הירלה ומפני הכבוד בהלל אינו פוסק כלל א״ל פוסק ואין בכך כלום ולפי׳ זה קשה הלשון ואין בכך כלום שהיה די לו לומר פוסק אלא שנוכל לישבו ולומר דה״ק פוסק כמו בק״ש ומשום פרסומי ניסא דקאמרת אין בכך כלום ומותר אבל ודאי הפסק אחר בשיחה בעלמא אסור ואפי׳ בין פרק לפרק: **אמר** רבא ימים שהיחיד גומר בהם את ההלל בין פרק לפרק פוסק כמו בק״ש באמצע הפרק אינו פוסק כלל [ג] ורבא חולק על דברי ר׳ חייא ואומר דבאמצע הפרק לעולם אינו פוסק ואפי׳ מפני הירלה כיון שאפי׳ היחיד חייב לגמור בהן את ההלל ואע״פ שפוסק באמצע ק״ש אינו פוסק בהלל שאינו פוסק בשבחו של מקום וימי׳ שאין היחיד גומר בהן את ההלל כלומר דבין לבור ובין יחיד אין גומרין את ההלל כגון הלל דר״ח או הלל של פסח משני ימים הראשונים ואילך אפי׳ באמצע הפרק פוסק כלומר מפני הירלה ומפני הכבוד כמו בק״ש והיה יכול לומר ימים שאין גומרין בהם את ההלל אלא משום דנקט בריש לשון יחיד תנא בסיפא נמי לשון יחיד: **ונראה** מכאן לפי זה שאפי׳ בימים שאין גומרין בהן את ההלל שהיחיד מברך עליו מדאמר באמצע הפרק בלבד פוסק מפני הירלה ומפני הכבוד ולא לשיחה אחרת משמע שאפי׳ היחיד מברך עליו דאם אינו מברך כיון שאינו אלא קריאה בעלמא אמה לא יפסיק לכל דבר אלא שבפירוש נראה במס׳ שבת [ג] בהרי״ף] שאין היחיד מברך מדאמרינן התם (תענית דף כא) תנא יחיד לא יתחיל ואם התחיל גומר ולאי ר״ל לא יתחיל בברכה ואם התחיל בברכה גומר בברכה וחותם בא״י מלך מהולל בתשבחות דאי בלא ברכה אמאי לא יתחיל וכי מוגעין לו אלא יאמר הפסוקים אלא ולאי יחיד לא יתחיל בברכה קאמר ומאי דאמר הכא שאינו גומרין בהם את ההלל אלא משום דנקט בריש לשון יחיד תנא בסיפא נמי לשון יחיד: פוסק בשיחה בעלמא לא מפני שמברך עליו היחיד אלא אע״פ שלא ברך עליו כיון שהתחיל בשבחו של מקום אין לו להפסיק בשיחה בטילה:

ורבינו יעקב ז״ל אומר שאפי׳ בימים שאין גומרין בהן את ההלל היחיד חייב לברך ודייק מהאי דהכא שאסרו לפסוק בשיחה בטילה ומה שאמרו יחיד לא יתחיל לא נאמר על ההלל דר״ח וכיוצא בו אלא כך הוא הענין שעיקר ההלל נתקן על כל לרה ולרה שלא תבא על הלבור

רש״י

פת״מ ואין זה כלום: **עד על לבבך בעמידה.** אפי׳ לבי״ה דאמרי עוסקין במלאכתן וקורין (ז) מהלכין וקורין מודים הם שצריך לעמוד עד המקום הזה לפי שעד כאן מצות כונה: **לא שאם היה יושב עומד.** אלא קורא מיושב: **בפסוקי קמא צערן.** אם תראה אותי מצטנע לצרכי עד שאעבר יפה בפסוק ראשון: **פרקדן.** שוכב על גבו ופניו למעלה: **לייט אמאן דגני אפרקיד.** כי שמא יתקשה אכלו ממון שנתן וירלה לרבים: **מיגנא.** כלומר ליטן: **כי מצלי.** כשהוא מוטה על לדו שפיר דמי: **אבל מיקרי ק״ש אפי׳ מצלי נמי אסור.** לפי שמקבל עליו עול מלכות שמים דרך שררה ודרך גאוה: **אתאי מנא דני ר׳ חייא.** שהיה שונה בבית ר׳ חייא: **ימים שהיחיד גומר בהן את הלל.** שהוא חובה לכל אדם והן ר״ח ימים לכל שנה: **פוסק.** לשאלת שלום: **חדלו לכם מן האדם.** כשיש לכם לעסוק בכבוד המקום (ג)

שיטת ריב״ב

מעומד. כלומר אפי׳ לבי״ה דאמרי עוסקין במלאכתן וקורין צריך שיעמוד ע״כ כדי שיוכל לכוין את לבו: **נפסוקא קמא לצערן.** אם רלוהי מנמנם עכרני עד שאעבור יפה בפסוק ראשון: **פרקדן.** נבו למעלה ופניו למטה: **לייט אמאן דגני אפרקיד.** שהוא דרך גאוה: **מיגנא** לשון: **כי מצלי שפיר דמי.** כשהוא מוטה על לדו מעט שפיר דמי אבל מקרי ק״ש אפי׳ מצלי נמי אסור לפי שמקבל עליו [עול] מלכות שמים דרך שררה וגאוה: **פיסקא נפרקים שואל וכו׳: גמ׳ מהו שיפסיק.** לשאלת שלום: **ימים שהיחיד גומר בהם** כשיש לכם לעסוק בכבוד של מקום אל תעסקו בכבוד האדם דאי אלו הכי למה ליה לאחזוי:

הא הכגון. שהוא חובה לכל אדם: **בין פרק לפרק פוסק.** כדאמרי׳ בפרקים דק״ש לדעתיה דר׳ יהודה באמצע הפרק אינו פוסק כלל דפרסומי ניסא עדיף: **ימים שאין היחיד גומר בהן את ההלל אפי׳ באמצע הפרק פוסק** בפרקים דק״ש לר׳ יהודה וכ״ש בפרקים והייט דאמרי׳ בגמ׳ שאני רב בר שבא דלא משיב עליה דרביעא לפיכך לא פסק לשאול בשלומו: **אחזו לכם מן האדם.** כשיש לכם לעסוק בכבוד של מקום אל תעסקו בכבוד האדם דאי אלו הכי למה ליה לאחזוי:

שבשעה שהיה לכל ישראל צרה והיה הקב"ה עושה עמהם נס היו עושים יו"ט והיו חייבין לברך על קריאתו אע"פ שלא היו גומרין אותו ועיקר התקנה לא היתה אלא בנס שנעשה לכל ישראל דכתיב וכי תבאו מלחמה בארצכם על הצר הצורר אתכם והרעותם וגו' אבל בנס שנעשה ליחיד לא התקינו לומר הלל ומה שאמר יחיד לא יתחיל רואה לומר כשנעשה נס שלא בכנופיא [דכלל] ישראל לא יתחיל לברך על ההלל ואם התחיל וצריך מתחלה מותם ג"כ בברכה ואומר דאפי' לבור נקראין יחיד דכל היכא דלא הוו בכנופיא דכל ישראל יחיד מיקרו וכן נמצא כתוב בהלכות גדולות ומפרש דמאי דאמר הכא ימים שיחיד גומר בהן את ההלל ברוצה לומר ימים שהלבור גומר בהן את ההלל וכן מה שאמר ימים שאין היחיד גומר ר"ל שאין הלבור גומרין שאין הפרש בהלל בין יחיד לבור שהכל נקרא יחיד וכי היכי שהלבור מברכין על קריאתו בימים שאין גומר בהן ה"ג יחיד לבור אלא על יחיד ממש והיחיד אינו מברך בימים שאין גומרין בהם את ההלל וכן כתב הרי"ף ז"ל בהלכות חנוכה [ד]אמר הלכך אי בעי יחיד למיקרי הלל בלא חדש קרו ליה בלא ברכה והרמב"ם ז"ל כתב שאפי' הלבור אינן מברכין על הלל דר"ח והטעם שלו מפני שאינו אלא מנהג ואין מברכין על המנהג כדאמרינן בסוכה (דף מד:) גבי ערבה חביבו ולא ברך קסבר מנהג נביאים הוא ואמנהגא לא מברכינן וכמו שאין מברכין על הערבה מפני שהוא מנהג כך אין מברכין על ההלל דר"ח ואין זה נכון דבהדיא משמע במסכת [ה](שבת פרק במה מדליקין) שהלבור מברכין דאמרי' התם יחיד לא יתחיל ור"ל לא יתחיל בברכה כדכתיבנא ומדקאמר דיחיד לא יתחיל בברכה מכלל דלבור צריך להתחיל בברכה וכן כתב הרי"ף ז"ל יחיד קורא בלא ברכה דמשמע מדברי דיחיד קורא בלא ברכה אבל הלבור צריך לברך. מיהו לדעת רב נטרונאי ורב האי ז"ל אין זה קושיא שהם מפרשים יחיד לא יתחיל כלל כלומר שאינו חייב להתחיל ואפי' בלא ברכה ואם טעה והתחיל בברכה גומר עד יהללוך ואינו חותם בברכה אבל יש להקשות שהרי שני ימים טובים של גליות הכי נמי אינו אלא מנהג כיון דידע' בקביעא דירחא ואפילו הכי מברכין על השני כמו על הראשון ועוד הביא ראיה דבינו יעקב ז"ל שמברכין עליו מדאמרינן (תענית כח) רב אקלע לבבל חזא דהווו קרי הלילא בראש חדש סבר לאפסוקינהו כיון דחזא דקא מדלגי לוגי דאמר שמע מינה מנהג אבותיהם בידיהם ומדקאמר אקלע לבבל ולא אמר על בני בישתא משמע שבבית הכנסת היה קורם שהתחילו ההלל וראה שהיו מברכין ומתוך כך היה רואה להפסיק אותם שאם לא היו מברכין אמאי סבר לאפסוקינהו ומאי אכפת לי' אם היו קורין פסוקים בעלמא אלא ודאי מברכין היו והיה חושש שיהיו גומרין אותו ומש"ה סבר לאפסוקינהו שהיה נראה כמו שהיו מוסיפין י"ט מעצמם כיון דחזא דמדלגי לוגי אמר ש"מ מנהג אבותיהם בידיהם ומה שלא הכיר במה שהיו אומרים לקרוא ולא היו אומרים לגמור מפני שמנהגם היה בכל הימים לומר לקרוא אלא שהעולם נהגו אח"כ להפרש ביניהם הלכך הלבור [ג] מברכין על ההלל דר"ח והראיה שהביא ר"מ במז"ל מערבה אומר מורי הרב נר"ו דלא דמיין אהדדי שאין כל המנהגות שוות דגבי מנהג ערבה דליכא אלא חבטא בעלמא לא מברכינן אבל מנהג דהלל דאיכא שבח והודאה למקום מברכין: **ודוקא** במשכים לפתחו וכו' ואמרו חכמי פרובינצ"א ז"ל דאפי' במשכים לפתחו אינו אסור אלא כשמזכיר לו שלום (שבת י:) משום ששמו של הקב"ה שלום כדבעינן למימר לקמן [ו]אבל מותר לומר לו לפרא דמארי טב כיון שאינו מזכיר לו שלום וגרלה לומרי הרב נר"ו שאפי' זה אינו מותר אלא כשהולך ללכת לראות לעסק מעסקיו או לשום ענין אבל אם אינו הולך אלא להקביל פניו קודם התפלה אפי' זה הלשון אסור: **מתני'** אלו הן בין הפרקים וכו' ר' יהודה אומר בין ויאמר לאמת ויציב **לא** יפסיק יש מפרשים דלא יפסיק כמו בין פרק לפרק שאינו שואל מפני הכבוד ואינו משיב לכל אדם אבל מפסיק כמו באמצע שאר הפרקים ששואל מפני הירלה ומשיב מפני הכבוד והנכון כמו שפירשו רבני נרפת ז"ל שאינו מפסיק כלל אלא שמיד שיאמר אני ה' אלהיכם יאמר אמת כמו שמצינו אותו נפסוק כדמפרש וחזיל בגמ' ואחר שיאמר אמת אם יצטרך לשאול מפני הירלה או להשיב מפני הכבוד יפסיק כמו באמצע שאר הפרקים:

גמ' חוזר ואומר אמת וכו' כלומר כל היכא שפסק מפני הירלה או מפני הכבוד אחר שאמר אמת או כגון שסיים ק"ש קודם החזן וסמך אני ה' אלהיכם עם אמת וממתין שיתחיל החזן ושיאמר עמו צריך לחזור פעם אחרת אמת או לא והלכתא שאין צריך לחזור ולומר פעם אחרת אמת אלא מתחיל מוליך ואילך או ממקום שפסק: **מתני'** אמר ר' יהושע בן קרחה למה קדמה שמע וכו': **גמ'** בל הקורא ק"ש בלא תפילין כאלו מעיד עדות שקר בעצמו וכו' רבי חייא בר אבא א"ר יוחנן כאילו הקריב [ג] תודה בלא מנחה וזבח בלא נסכים הפירוש הנכון כך הוא דעולא ס"ל דכיון שהוא קורא וקשרתם לאות על ידכה והיו לטוטפות בין עיניך ואינו מניחן נמצא שמעיד עדות שקר על עצמו שהאומר שאומר אינו אמת ואע"פ שעשה המצוה שיצא ידי ק"ש אפ"ה עבר עבירה מצד אחר שהעיד עדות שקר על עצמו ורבי יוחנן ס"ל שאפילו המצוה עצמה אינה נעשית שלימה כיון שלא קבל עליו [ד] עול מלכות שמים דה"ל כמי שמקריב תודה בלא מנחה וכו' כיון שקורא בלא קבלת מלכות שמים מפי מורי הרב נר"ו: **הרוצה** לקבל עליו עול מ"ש שלימה וכו' טעם הדבר מפני שבתפילין שברחש אדם משעבד לבורא יתברך הנשמה שהיא בחוט ובתפילין שבזרוע אדם משעבד גופו ומפני כך צוו להשים אותם כנגד הלב שהלב היא עיקר המחשבות והמחשבות ובזה יכוון את הבורא וימעיט הגאותו ובמוחה משעבד אדם ממונו אלא שלא הזכירו בכאן הממוחה מפני שמצוותה נעשית בשעה אחרת וכשקורא ק"ש ומתפלל בענין משעבד לו נשמתו וגופו זו היא מלכות שמים שלימה ומדאמר ומתפלל משמע שגם בתפלה צריך שיתפלל ותפילין בראשו: **והורה** רבי יצחק בר יהודה רבו של רש"י ז"ל שאם לא היה הטלית מזומן לאדם קודם שיתחיל לקרות ק"ש והביאו אותו בעוד שהיה קורא שמפסיק ומברך ומתעטף בטליתו וחוזר וגומר ומתפלל והביא ראיה מדאמר בגמ' (דף יד:) רב קרי ק"ש ומניח תפילין ולא ואמרי' התם שלא הוא דעות כלומר שהשלים נתעצל ולא הביא התפילין מתחלה ולפיכך הניחם אחר שקרא ק"ש והתפלל עמהם והיה אומר דכמו שמצינו זה בתפילין כך הוא הדין בציצית ולא הודו לו רבני נרפת ז"ל מפני שאין לדמות ציצית לתפילין דתפילין מפני שהוא חובה להתפלל עמהם כדאמר לעיל מפסיק אבל מצות ציצית שאינו אלא חובת מנת אין לו להפסיק בברכות של ק"ש כדי שיתעטף ויברך ויתפלל בציצית:

לייט רב חסדא מאן דמהדר אמיא בעידן צלותא הרי"ף ז"ל כתב הני מילי לק"ש אבל לתפלה בעי לאהדורי וכו' וכן נמצא בתקנת ספרי הגמרא ואומרים רבני נרפת ז"ל דלא גרסי' ליה ואינו אלא פירוש שהכניסו בספרי הגאונים הראשונים ואינו נכון דמסתמא לשון עלותא יותר משמע תפלה מק"ש ומה טעם להוציא התיבה ממשמעה ולפרש צלותא ר"ל ק"ש ולא תפלה ולפיכך מפרשי' דבין לתפלה בין לק"ש אסור ואי קשיא לך ההיא דגרסינן בפסחים (דף מו.) לגבל ולתפלה ולנטילה ארבע מילין דמשמע שאחר בעבור שיטול ידיו להתפלל ארבע מילין ההיא כבר תרלה רש"י ז"ל דאינו ר"ל ליטול ידיו לתפלה כמו שסוברין אלא כך הוא הפירוש שמי שאוכל חולין בטהרה יש ללכת אבל מי שיודע שמגבל אותם בטהרה ד' מילין וכן אם יודע שימצא בהכ"נ שמתפללין בה בעשרה יש לו ללכת בשם ולהאריך ד' מילין וכן לנטילה ר"ל לצורך

במה והני מילי במשכים לפתחו אבל בשאינו א משכים לפתחו שרי דתנן בפרקים שואל מפני הכבוד ומשיב שלום לכל אדם אמר ר' יצחק בר אשיאן אסור לאדם לצאת לדרך קודם שיתפלל שנאמר [ו]צדק לפניו יהלך וישם לדרך פעמיו אמר רב אידי בר אבין כל המתפלל ואח"כ יוצא לדרך הקב"ה עושה לו חפציו שנאמר צדק לפניו יהלך וישם לדרך פעמיו: **מתני'** אלו הן בין [ז]הפרקים בין ברכה ראשונה לשנייה בין שנייה לשמע בין שמע לוהיה אם שמוע בין והיה אם שמוע לויאמר בין ויאמר לאמת ויציב ר' יהודה אומר בין ויאמר לאמת ויציב לא ב יפסיק: **גמ'** אמר רבי אבהו אמר רבי יוחנן הלכה כרבי יהודה ואמר רבי אבהו אמר ר' יוחנן מאי טעמא דרבי יהודה ג דכתיב [ח]וה' אלהים אמת חוזר ואומר אמת או אינו חוזר ואומר אמת רבי יוחנן אמר חוזר ואומר אמת ורבא אמר אינו חוזר ואומר אמת והלכתא כרבא: **מתני'** אמר רבי יהושע בן קרחה [ט]למה קדמה שמע לוהיה אם שמוע בדי שיקבל עליו עול מלכות שמים תחלה ואח"כ יקבל עליו עול מצות והיה אם שמוע לויאמר מפני שוהיה אם שמוע נוהג בין ביום בין ד בלילה ויאמר ה אינו נוהג אלא ביום: **גמ'** אמר עולא [י]כל הקורא ק"ש בלא תפילין כאלו מעיד עדות שקר בעצמו ר' חייא בר אבא א"ר יוחנן כאלו הקריב תודה [כ] בלא מנחה וזבח בלא נסכים וא"ר יוחנן הרוצה לקבל עליו עול מלכות שמים שלימה יפנה ונוטל ידיו ומניח תפילין וקורא ק"ש ומתפלל וזו היא מלכות שמים שלימה וכל הנפנה ונוטל ידיו ומניח תפילין וקורא ק"ש ומתפלל מעלה עליו הכתוב כאלו בנה מזבח והקריב עליו קרבן שנא' [כא]ארחץ בנקיון כפי ואסובבה את מזבחך ה' א"ל ההוא מרבנן לרבא חזי מר [כב]ההוא צורבא מרבנן דאתא ממערבא ואמר מי שאין לו מים ליטול יקנח ידיו בצרור ובעפר ובקסמים אמר ליה שפיר קאמר מי כתיב במים בנקיון כתיב כל מידי דמנקי לייט רב חסדא מאן דמהדר אמיא בעידן צלותא והמ"מ

רש"י

דאי לאו הכי למה לו לחדול: **אבל בשאינו משכים לפתחו.** אלא שדרך הילוכו פגע בו בדרך שרי לו לשאול בשלומו: **צדק לפניו יהלך.** והיא תפלתו שמקדימו לבורא והדר ויעשה לדרך פעמיו לדרכי חפלו: **וה' אלהים אמת.** לכך אין מפסיקין בין אני ה' אלהיכם ובין אמת: **עול מלכות שמים.** בפרשה ראשונה יש בה קבלת עול מלכות שמים: **כאלו הקריב זבח בלא נסכים.** שאינה תורה להקריב עמה שנאמר ונסכו רביעית ההין לף זה הקורא ואינו מניח תפילין אינו גומר את המצוה: **יפנה.** לנקביו: **בעידן צלותא.**

מסורת הש"ס

א) תהלים פה ב) ירמיה י ג) תהלים כו ד) [בפרק במה מדליקין מי' שיח] ה) (ל"ל במס' תענית פ' שלשה פרקים ד' מח:) ו) [פ"ב סוף מי' פז בריש"ף]:

קובץ הגהות

ב"ח (א) תי' תהה נמחק וצ"ל עולה וכ"כ כן הוא בגיכ' הגמ' והרא"ש ועי' בפירש"י ותוס':
(ב) כ"ג ועיין במ"ש הר"ן פ' במה מדליקין מי' ש"ח ד"ה ובשאר יומא ובסוכה פ' לולב וערבה מי' אלף שבד ד"ה אמאר ר"י וריב"ל: (ג) עולה בלא: וכן לקמן: (ד) תי' עול נמחק:

שלטי הגבורים

לשון ריא"ז **א** והוא שמשכים לפתחו אבל אם פגעו בדרך מותר ליתן לו שלום עכ"ל:
ב מיי' וסמ"ג כתבו דלא יפסיק כדין בין פרק לפרק אלא כמו באמצע הפרק לשאול מפני הירלה ולהשיב מפני הכבוד וכ"כ פירש לא יפסיק כלל אפילו כמו באמצע הפרק אלא יאמר אני ה' אלהיכם אמת ואז יפסיק כמו באמצע הפרק ואם יאמר אני ה' אלהיכם אמת כדי שלא להפסיק ואסור אח"כ הרבה ס"ל לחזור ולומר אמת אלא גומר והולך ואומר אמן אחר גאל ישראל ומתחיל בהפלה מיד ולא יפסיק רק אם אירע לו אונס כגון שלא היתה מפילין קודם ק"ש ומזדמנו לו קודם תפלה דיכול להפסיק ולהניחן כדי שיתפלל בתפילין אבל לא יפסיק לגרך על עלית לגובשו ע"כ ולזה הסכים הטור: לשון ריא"ז בין ויאמר לאמת ויציב לא יפסיק שלרוך לאמון אני ה' אלהיכם לאמת ויציב שנאמר וה' אלהיכם אמת וכך נראה בעיני שאינו מפסיק בין גאולה לתפלה שלא אמרו להפסיק אלא בין הפרקים שלו. ש"ץ שסיים ק"ש קודם הלבור והולרך לומר אני ה' אלהיכם כשסיימו הלבור אינו אחר ואומר אמת אלא מתחיל ואומר ויציב ונכון וקיים עכ"ל:
ג כתב הרא"ש ז"ל יש להסתפק אי בעי לאימר לא יפסיק כלל אפילו להשיב ואמנם באמצע הפרק אי לאמת אי דקאמר לא יפסיק יש מפרשים היינו בדין בין הפרקים אבל לא חשיב טפי מבאמצע הפרק מיהו נראה מהא דמפרש טעמא משום וה' אלהיכם אמת דלא יפסיק כלל אלא אומר אמת ויציב ואח"כ יפסיק כמו באמצע הפרק עכ"ל:
ד כתב הרא"ש מכאן אומר ר"ת דהלכה כר' שמעון וכן כל האמוראים לגבל דקבר דאין אומרים פרשת ציצית בלילה וכן משמע בשבת פרק במה מדליקין גבי רבי יהודה בר אלעאי שהיו תלמידיו מחבין בכופה מפני שלא היו להם ציצית בבגדיו דקאמר ואיתנו בגור משום כפות לילה ומדנקט תלמידא אי טעמא ושבת הני טעמי אחריני דמנחות ש"מ דאלינא דהלכתא נקט טעמא ומוף לשונו ואתן נהיגין לומר פרשת ציצית בלילה דקאמר בגמ' אמר רב יוסף כמה הוי מעלין אי שמעתתא וכו' ע"ש ע"כ:
לשון ריא"ז **ה** ואע"פ שמצות ציצית אינה נוהגת בלילה אומרים פרשת ציצית בק"ש של ערבית מפני שיש בה יציאת מצרים עכ"ל:

שיטת ריב"ב

אבל כשאינו משכים לפתחו. אלא פגע בו בדרך שואל: **מתני' אלו הן בין הפרקי' וכו'.** בין ויאמר לאמת ויציב הרי הוא באמצע הפרק ולא יפסיק שלא לשאול מפני הירלה ולהשיב מפני הכבוד: **גמ' וה' אלהים אמת.** לכך אין מפסיק בין אני ה' אלהיכם לאמת: **מתני' אמר ר' יהושע בן קרחה וכו': גמ' עדות שקר בעצמו.** מכאן הוא כלומר נראה כאומר אעשה לא זה הקב"ה מצוה זו: **יפנה.** לנקביו: **קסמים.** קיסם:

עין משפט נר מצוה

לח–מא

א מיי' פ"ב מה' ק"ש סמג עשין יח טור ש"ח סי' סו: **ב** מיי' פ"ב מה' ק"ש סמג עשין יח טור ש"ח סי' ס: **ג** מיי' פ"ד מה' תפילין טור ש"ח סי' כה: **ד** מיי' פ"ק מה' ק"ש ופ"ד מה' תפל' סמג עשין יח טור ש"ח סי' ל לב ולג:

רבינו יונה היה קורא פרק שני ברכות

הסעודה ודקנו בגומאות המדויקות ומצאנו שלא היו גורסין כל זה וגם לא היו גורסין בעידן לגלות אלא הכי קא גרסי לייע רב חסדא מאן דמהדר אמיא [ב] וה"מ בעידן ק"ש (ד) דמשמע שלא בא להשמיענו אלא דין הזמן בלבד שאמר שיגיע הזמן לא יחזור בעבור המיס לא לתפלה ולא לק"ש וטעם הראשונים שהיו אומרים לק"ש אינו חוזר ולתפלה חוזר משום דסברי דכיון דק"ש מדאורייתא ותפלה מדרבנן הממירו בה שמא יעבור הזמן ופסק זה אינו נכון מהטעמים שכתבנו מפי מורי הרב נר"ו: **מתני'** הקורא את שמע וכו' קרא ולא דקדק באותיותיה אין זה הדקדוק שיתן ריוח בין הדבקים שזה דבר אחר הוא שהוסיף רבא ואמר אחר כך אבל הדקדוק שהזכירו במשנה הוא שלא ירפה הדגש ולא ידגוש הרפה ויזהר בקריאת האותיות שלא תבלע אות אחת בחברתה שלא יאמר וחרף במקום וחרה אף וכתב ר"מ ז"ל שאפי' כשאומר אותה בלשון אחרת צריך ליזהר בכל זה: **הקורא** למפרע **לא יצא.** פי' למפרע שקורא הפסוקי' למפרע כגון שאמר בתחלה וכתבתם וקורא עד שמע וכתב ר"מ ז"ל שאם לא קרא הפרשיות על הסדר יצא בתורה אינם כתובים על הסדר ומקשינן עלה. מדתנן (דף יג.) למה קדמה שמע לוהיה אם שמוע כדי שיקבל עליו עול מלכות שמים דמשמע דצריך לומר פרשת שמע תחלה ואומר מורי הרב נר"ו שזו אינה קושיא דהתם קאמר שהתקינו לכתחלה כן מזה הטעם והכא מיירי בדיעבד ומה שאמר בין ויאמר לאמת ויציב לא יפסיק זה כשקורא הפרשיות על הסדר דכיון שיש לו להזכיר אני ה' אלהיכם ויש לו להזכיר מיד אמת אין לו להפסיק בינתיים אבל כשקורא בענין שאינו דבוק זה עם זה לא חיישינן להכי: **גמ'** לא יברך אדם בהמ"ז בלבו ואם בירך יצא. האי דאמרינן בלבו לא במחשבה לבד קאמר דודאי בהרהור לא יצא דהא קי"ל (ד' כ:) הרהור לאו כדבור דמי אלא ר"ל אע"פ שלא השמיע לאזנו כיון שחתך בשפתיו יצא ואומר מורי הרב נר"ו שמי שמתחייב בברכה ואינו יכול לאומרה שאין ידיו נקיות או שעומד במקום שאינו נקי כגון החולה שאין מטתו נקיה ואינו יכול לנטות בשפתיים התפלה יש לו להרהר הברכה או התפלה שמתחייב בה ואע"פ שאינו יוצא ידי חובה אלא בשמיעה יש לו להרהר בלבו וה' ירצה לבבו ויתן לו שכר המחשבה דאמרינן הכי במדרש[ד] אמרי האזינה ה' אמר דוד רבש"ע בשעה שאני יכול לדבר אמרי האזינה ובשעה שאיני יכול לדבר ביום הגיגי והגיגי ר"ל המחשבה שאם היה ר"ל דבור אפילו לבשר ודם אין לומר ביום בדבר ששמע אלא במחשבה אמר לשון ביום וכן נראה מהפסוק שאומר בהגיגי תבער אש דברתי בלשוני דמשמע שהדבור דבר אחד והמחשבה דבר אחר: **הלכה** בדברי שניהם להקל. שאם לא השמיע לאזנו יצא כיון דמסקנא הוא שאפי' בק"ש יצא לא היה צריך להביא למעלה הרי"ף ז"ל מחלוקת בק"ש אבל בשאר מצות ד"ה יצא ואפשר דלאשמעינן דבהמ"ז אע"פ שלא השמיע לאזנו יצא כתב דברי רב יוסף: **כדי** ליתן ריוח בין הדבקים וכו' בספרים המדויקים לא גרים [ג] וזכרתם תזכרו ועשיתם מפני שהם נחים ואע"פ שלא יתן ריוח כלל בעיניהם אין האות נבלעת בתוך חברתה בשעת קריאתה: **אומרים** שמע ישראל ולא היו מפסיקין כלומר שלא היו קורין אותה בנחת עם הטעמים שלה כמו שאנו נוהגין היום שעיקר מצות ק"ש הוא לקרותה עם הטעמים שלה: (**רבא**) [רבי יהודה] אמר מפסיקין היו כלומר אומרים היו שמע ישראל בנחת אלא הכריכה היתה שהיו כורכים שמע עם ואהבת ולא היו אומרים בשכמל"ו ורש"י ז"ל מפרש בענין אחר דמאי דאמר ר"מ שלא היו מפסיקין ר"ל שלא היו מפסיקין כלל בין אחד ובין ואהבת שלא היו אומרים בשכמל"ו וגם לא היו מאריכין בדל"ת: **ור'** יהודה אמר מפסיקין היו כלומר מאריכין היו בדל"ת אלא שלא היו אומרים ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד וקשה על זה שלא היה לו לומר לשון מפסיקין אלא מאריכין היו אלא ודאי הפירוש הראשון עיקר מפי מורי הרב נר"ו:

התקינו שיהו אומרים אותו בחשאי ר"ל שיאמר ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד בלחש ואחר כך יאמר כל השאר בקול רם אם ירצה וכן נוהגים היום בהרבה מקומות ומנהג יפה הוא אלא שיש לחוש מפני עמי הארץ שיבינו עצמם לדבר בינתים: **שהריחה** ציקי

א לק"ש אבל לתפלה ב בעי להדורי ועד כמה עד פרסה וה"מ לקמיה אבל לאחוריה אפי' מיל אינו חוזר וש"מ מיל הוא דאינו חוזר הא פחות ממיל חוזר: **מתני'** יהקורא את שמע ולא ג השמיע לאזנו יצא דברי רבי יהודה ר' יוסי אומר לא יצא קרא ולא דקדק באותיותיה רבי יוסי אומר יצא רבי יהודה אומר לא יצא ד הקורא למפרע לא יצא קרא וטעה יחזור למקום שטעה: **גמ'** אמר רב יוסף מחלוקת בק"ש אבל בשאר מצות דברי הכל יצא דתניא לא יברך ₂אדם ה ברכת המזון בלבו ואם ברך יצא: קרא ולא ₂דקדק באותיותיה רבי יוסי אומר יצא ר"י אומר לא יצא אמר ר' יאשיה הלכה כדברי שניהם להקל שאם לא השמיע לאזנו יצא ואם לא דקדק באותיותיה יצא ודוקא דיעבד אבל לכתחלה לא תני רב עוביריה קמיה דרבא ולמדתם שיהא למודך תם כדי ליתן ריוח בין הדבקים ו (א) עני רבא בתריה כגון בכל לבבך על לבבך בכל לבבכם עשב בשדך ואבדתם מהרה על לבבכם הכנף פתיל (ו) (אותו וזכרתם תזכרו ועשיתם) אתכם מארץ: ירושלמי ר' לוי ורבי איבו דמן חיפה בשם רבי סיסי צריך להתיז זיין של למען תזכרו ר' יונה בשם רב חסדא אמר צריך להתיז כי לעולם חסדו גרסינן בפרק מקום שנהגו(ו) בענין ששה דברים עשו אנשי יריחו וכו' וכורכין את שמע היכי עבוד אמר רב יהודה אומרים שמע ישראל ה' אלהינו ה' אחד ולא היו מפסיקין רבא אמר מפסיקין היו אלא שהיו אומרים היום על לבבך דמשמע היום על לבבך ולא למחר על לבבך תנו רבנן ₂כיצד כורכין את שמע אומרים שמע וגו' ולא היו מפסיקין דברי ר' מאיר רבי יהודה אומר מפסיקין היו אלא (ב) ₃שלא (ו) היו אומרים ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד ואנן מאי טעמא אמרינן ליה כדדריש רבי שמעון בן פזי ₃ויקרא יעקב וגו' ראובן בכורי אתה בקש יעקב לגלות לבניו קץ הימין ונסתלקה ממנו שכינה אמר שמא יש במטתי פסול כאברהם אבי אבא שיצא ממנו ישמעאל וביצחק אבי שיצא ממנו עשו אמרו לו שמע ישראל ה' אלהינו ה' אחד כשם שאין בלבך אלא אחד כך אין בלבנו אלא אחד באותה שעה פתח ואמר ₃ ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד אמרי רבנן היכי נעביד נימריה לא אמריה משה לא נימרי' אמריה יעקב [א] התקינו שיהו אומרים אותו בחשאי א"ר יצחק דבי רבי אמי משל לבת מלך שהריחה ציקי קדרה תאמר יש לה גנאי לא תאמר יש לה צער התחילו עבדיה והביאו לה בחשאי: קרא וטעה יחזור למקום שטעה: תני תנא קמיה דר' יוחנן ה(ג) טעה בין פרק לפרק ואינו יודע באיזה פרק טעה

רש"י

שלא יהא עובר זמן תפלה וה"מ בק"ש שזמנה קבוע: **מתני'** ולא דקדק באותיותיה. להפריזן כמו שמפרש בגמרא: **גמ'** לדברי שניהם. רבי יהודה ורבי יוסי: ליתן ריוח בין הדבקים. כגון מיבות המדובקות זו לזו אם אינם מפריזין כשהתיבה שניה היא מתחלת בחות שהתיבה שלפניה היא נגמרת בה או הוא קורא אותם שתי אותיות כאחת אם אינו (ג) מתעסק ליתן ריוח ביניהם כגון בכל לבבך ומל לבבכם ונתתי עשב בשדך וכי האי גוונא: לריך להסיו (למען) תזכרו. שלא יהא נשמע כמו תזכרו על מנת לקבל שכר: לריך להסיו כל"ח. אלא לשמעם כל עולם וכן לריך להתיז ס' של חסדו: וכורכין אם שמע. כלומר מדביקין ולא היו מפסיקין בין אחד לבין ואהבת ולריך להאריך באחד כדי להפסיק בין קבלת עול מלכות שמים לדברים אחרים דפסוק שני לשון נוקבה היא: רבי יהודה אומר מפסיקין היו. אלא שהיו שותקין ולא היו אומרים בשכמל"ו: קן הימין. שיחזור ימינו שהשיב אחור מפני חרב: ליקי קדרה. עיסה שמכסין בה את הקדרה שתהא שוהבת הזוהמא: חוזר לראש. לתחלת הפרק וכגון שיודע שבזה הפרק טעה ודילג ואינו יודע באיזה מקום טעה: בין פרק לפרק. שיודע שגמר פרשה ולריך להתחיל אחרת ואינו

מסורת הש"ס

ה) דף טו. ב) בדפוסים הישנים ליתא מי' שלא וע"ז כתב הב"ח הגהה: ג) בראשית מע ד) תהלים ה

קובץ הגהות

ב"ח (ה) נ"ב מי' שהיו אומרים בקול רם וש גי' אחרת בגמ' אם יאמר שלא היו אומרי' ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד בתרי"ש ח"ל המוס' לא היו מפסיקים בין שמע ישראל דמשמע דאומר לשם שישמע לישראל ויענם עכ"ל: (ב) נ"ב גי' הרא"ש קרא וטעה ואינו יודע להיכן טעה חוזר לראש הפרק בין פרק לפרק יחזור לפרק לאמון כו' והיא היא אבל בגמ' יש גי' אחרת והיא בטעות: (ג) נ"ב מתכוין ומי' מתעסק נמתק: (ד) ותפלה: **מא"י** [ה] נ"ב בגמ' לא גרים זה: [ב] אמיא בעידן ק"ש ומי' וה"מ נמתק: [ג] נ"ב אותו: **חז"י** (א) בה"ג ס"מ פ' שיהו נשך דף ס"ח ע"ח: (ב) כך גי' רש"י וכתב התם אית גרסי שהיו אומרים לומר בקול רם ע"ש במרדכי גם במרדכי"ח:

אנ"ש מ"ע [א] הא אמרה יעקב. פי' יעקב אמרה בשעת קבלת עול מ"ש ומ"כ גם אנן מיתריעה בזמן קבלת עול מ"ש:

שלטי הגבורים

א כתב הרא"ש יש ספרים שכתוב בהם וה"מ לק"ש אבל לתפלה בעיא אהדורי ומו' ונם רב אלפס כתב כן בעבר לו בגרות וכן לאחריו ח"ל לחזור כלל כדי לישלם אפי' יש לו זמן וכשיעלה לתפלה ח"ל לנבך אם לא שעשה לריכו ובקנה לו הכול מים ושפשף ע"ב וכ"כ הרא"ש ובור ומוקמינן ההיא דאמרי' בפסחים ובמולין לתפלה ד' מילין שרולה לומר להתפלל בעשרה אם הוא הולך בדרך בגיע לעיר ורולה לגון בה אם לפניו עד ד' מילין מקום שמתפללין בו בעשרה לריך ליגע אם ולאחריו לריך לחזור עד מיל כדי להתפלל בי' וכ' הרא"ש ז"ל דלא שנא לכלון טיע לא שנא הסיח דעתו מהם בכל ענין מני שיקה במדי דמנקי ומי' כתב בדברי רבינו וכן כתב רב עמרם דאם הם לפניו עד ד' מילין הוא בדרך יתמהן להתפלל עד שיגיע לחיים אפי' אם יעבור זמן התפלה:

לשון ריא"ז ובראה בעיני שאע"פ שעשה תפלה עובדת לריך לחזור אחר המים ומוטב שיתפלל תפלה אחר זמנה כמבואר בקונטרס הראיות עכ"ל:

ג לא השמיע לאזנו יצא ובלבד שיוציא בשפתיו אבל בהרהור שהרהר בלבו אינו יוצא בהרהור לאו כדבור דמי אלא ידי חובה אלא בחמיה יש לו להרהר בלבו וה' ירצה לבבו ויתן לו שכר המחשבה דאמרינן הכי במדרש[ד] אמרי האזינה ה' אמר דוד רבש"ע בשעה שאני יכול לדבר אמרי האזינה ובשעה שאיני יכול לדבר ביום הגיגי והגיגי ר"ל המחשבה שאם היה ר"ל

לשון ריא"ז והוא שהוציא הדברים בשפתיו כמי מה שבאמר מו"ה ובראה לי שאפילו אם הרהר בלבו ולא הוציא בשפתיו יצא כמבואר בקונטרס הראיי' בפרק שלפניהו עכ"ל:

ד כתב הרא"ש ז"ל כתב ר"מ ז"ל דאם לא קרא פרשיות על הסדר יצא שהרי בתורה אינן כתובות על הסדר אע"ג דתנן למה קדמה שמע לוהיה אם שמוע לכתחלה מבריה לומר כן אבל הסדר אינו מעכב והא דקאמר רבי יהודה בין ואמר לתמת ויציב לא יפסיק

הייגו בקורא הפרשיות בסדר מקצת מכמים:

ה בירושלמי שיטור מהו שיברך אחת מבי בר אחן אמר מד תפיל שאל לאליהו שיטור מהו שיברך אמר ליה ואחלא ובנעת ובכלת אפילו מדומדם פירות נרשם ואינו מיטב בדעתו. עוד ומנמ:

ו ירושלמי לריך להפסיק בין נשבע לה' להעשים הענין שלא יהא נראה הר"ח ודגיגים יו"ד דשמע ישראל אלא מבלע וכן יו"ד של והיו דלא לשמתת ואלו ולריך להאריך בתחל ולהפסיק בין קבלת מלכות שמים לדברים אחרים

בכל אלף שאמר מ"ם להפסיק בגון ולמדתם אותם שאם אינו מפסיק נראה בקורא מוחם ושמתם את ולאיתם אותם וקשרתם אותם ולא בק"ש בלבד אלא בפסוקי דזמרה ובתפלה בגון שפרו בגויים את בנותו שבמי ירושלים את וירחו העם את ה' עוד: לשון ריא"ז ז' ובראה בעיני שאם לא אמרו אין מחזירין אותו עכ"ל:

שיטת ריב"ב

בעידן ק"ש. שזמנה קבוע כן יעבור הזמן אבל לתפלה דבל יומא ומנה הוא לריך להדור אמיא: **מתני' ולא דקדק באותיותיה.** לתתבן בשפתיו יפה: **גמ' ליתן ריוח בין הדבקים.** פירוש המדובקות זו לזו אם אינו מפריד בין זו לזו קורא האחת ומניח השניה ומצאתי כתוב בשם רב האי גאון ז"ל אם לא נתן ריוח בין הדבקים יצא. דהא אם לא דקדק באותיותיה יצא: **ולא היו מפסיקין.** בין אחד לואהבת ולריך להאריך בתחל ולהפסיק בין קבלת מלכות שמים לדברים אחרים

והם היו כורכים שלא היו מפסיקין: **רבא אמר מפסיקין היו** בין אחד לואהבת אלא שהיו מוכפין היום לעל לבבך דמשמע היום על לבבך: **ר' יהודה אומר מפסיקין היו אלא שהיו אומרים ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד.** והיו כורכין שהיו מוכפין עם הקריאה ד"ל: **שמע ישראל.** לתמיכה היו אומרין: **לימריה.** להאי בבוך שב"מ בק"ש: **יש לה לצער.** לער גופה מפני התאוה: **פיסקא קרא וטעה וכו':**

המאור הקטן

מתני' הקורא את שמע ולא השמיע לאזנו לא יצא וכו' אמר רב יוסף מחלוקת בק"ש אבל בשאר מצות דברי הכל יצא וכיון דסמך עלה הרי"ף ז"ל **א]** משום דההיא מסקנא וכו'. ל"ל מה זה הסמך שסמך זה. ועל הרב ז"ל אנו תמהים מה לוכך היה לו לכתוב דברי רב יוסף כלל והלא אף בק"ש הלכה כר' יהודה שאמר משום רא"ע וכדברי שמיהם להקל. אפשר מי להולים מלשנא קמא דרב יוסף כתב הרב ז"ל אבל סמכו אל זה אינו כלום:

השגות הראב"ד

א] משום דההיא מסקנא וכו'. ל"ל מה זה הסמך שסמך זה. ועל הרב ז"ל אנו תמהים מה לוכך היה לו לכתוב דברי רב יוסף כלל והלא אף בק"ש הלכה כר' יהודה שאמר משום רא"ע וכדברי שמיהם להקל. אפשר מי להולים מלשנא קמא דרב יוסף כתב הרב ז"ל אבל סמכו אל זה אינו כלום:

עין משפט נר מצוה

מב–מו

א מיי' פ"ב מה' ק"ש סמג עשין יח טור ש"ח סי' סב: **ב** מיי' פ"ק מה' ברכות סמג עשין מ' כו טור ל"ח סי' קפה: **ג** מיי' פ"ב מה' ק"ש סמג עשין יח טור ש"ח סי' סא: **ד** מיי' פ"ק מה' ק"ש סמג עשין יח ש"ח סי' קא: **ה** מיי' פ"ב מה' ק"ש סמג עשין יח ש"ח סי' סד:

מסורת הש"ס

ו) דף טו. **ב)** בדפוסים הישנים ליתא מי' שלא וע"ז כתב הב"ח הגהה: **ג)** בראשית מע **ד)** תהלים ה

קובץ הגהות

ב"ח (ה) נ"ב מי' שהיו אומרים בקול רם וש גי' אחרת בגמ' אם יאמר לעולם ועד בתרי"ש ח"ל המוס' לא היו מפסיקים בין שמע ישראל דמשמע לאומר לשם שישמע לישראל ויענם עכ"ל: (ב) נ"ב גי' הרא"ש קרא וטעה ואינו יודע להיכן טעה חוזר לראש הפרק בין פרק לפרק יחזור לפרק לאמון כו' והיא היא אבל בגמ' יש גי' אחרת והיא בטעות: (ג) נ"ב מתכוין ומי' מתעסק נמתק: (ד) ותפלה: **מא"י** [ה] נ"ב בגמ' לא גרים זה: [ב] אמיא בעידן ק"ש ומי' וה"מ נמתק: [ג] נ"ב אותו:

חז"י (א) בה"ג ס"מ פ' שיהו נשך דף ס"ח ע"ח: (ב) כך גי' רש"י וכתב התם אית גרסי שהיו אומרים לומר בקול רם ע"ש במרדכי גם במרדכי"ח:

אנ"ש מ"ע [א] הא אמרה יעקב. פי' יעקב אמרה בשעת קבלת עול מ"ש ומ"כ גם אנן מיתריעה בזמן קבלת עול מ"ש:

שלטי הגבורים

א כתב הרא"ש יש ספרים שכתוב בהם וה"מ לק"ש אבל לתפלה בעיא אהדורי ומו' ונם רב אלפס כתב כן בעבר לו בגרות וכן לאחריו ח"ל לחזור כלל כדי לישלם אפי' יש לו זמן וכשיעלה לתפלה ח"ל לנבך אם לא שעשה לריכו ובקנה לו הכול מים ושפשף ע"ב וכ"כ הרא"ש ובור ומוקמינן ההיא דאמרי' בפסחים ובמולין לתפלה ד' מילין שרולה לומר להתפלל בעשרה אם הוא הולך בדרך בגיע לעיר ורולה לגון בה אם לפניו עד ד' מילין מקום שמתפללין בו בעשרה לריך ליגע אם ולאחריו לריך לחזור עד מיל כדי להתפלל בי' וכ' הרא"ש ז"ל דלא שנא לכלון טיע לא שנא הסיח דעתו מהם בכל ענין מני שיקה במדי דמנקי ומי' כתב בדברי רבינו וכן כתב רב עמרם דאם הם לפניו עד ד' מילין הוא בדרך יתמהן להתפלל עד שיגיע לחיים אפי' אם יעבור זמן התפלה:

לשון ריא"ז ובראה בעיני שאע"פ שעשה תפלה עובדת לריך לחזור אחר המים ומוטב שיתפלל תפלה אחר זמנה כמבואר בקונטרס הראיות עכ"ל:

ג לא השמיע לאזנו יצא ובלבד שיוציא בשפתיו אבל בהרהור שהרהר בלבו אינו יוצא בהרהור לאו כדבור דמי אלא ידי חובה אלא בחמיה יש לו להרהר בלבו וה' ירצה לבבו ויתן לו שכר המחשבה דאמרינן הכי במדרש[ד] אמרי האזינה ה' אמר דוד רבש"ע בשעה שאני יכול לדבר אמרי האזינה ובשעה שאיני יכול לדבר ביום הגיגי והגיגי ר"ל המחשבה שאם היה ר"ל

לשון ריא"ז והוא שהוציא הדברים בשפתיו כמי מה שבאמר מו"ה ובראה לי שאפילו אם הרהר בלבו ולא הוציא בשפתיו יצא כמבואר בקונטרס הראיי' בפרק שלפניהו עכ"ל:

ד כתב הרא"ש ז"ל כתב ר"מ ז"ל דאם לא קרא פרשיות על הסדר יצא שהרי בתורה אינן כתובות על הסדר אע"ג דתנן למה קדמה שמע לוהיה אם שמוע לכתחלה מבריה לומר כן אבל הסדר אינו מעכב והא דקאמר רבי יהודה בין ואמר לתמת ויציב לא יפסיק

הייגו בקורא הפרשיות בסדר מקצת מכמים:

ה בירושלמי שיטור מהו שיברך אחת מבי בר אחן אמר מד תפיל שאל לאליהו שיטור מהו שיברך אמר ליה ואחלא ובנעת ובכלת אפילו מדומדם פירות נרשם ואינו מיטב בדעתו. עוד ומנמ:

ו ירושלמי לריך להפסיק בין נשבע לה' להעשים הענין שלא יהא נראה הר"ח ודגיגים יו"ד דשמע ישראל אלא מבלע וכן יו"ד של והיו דלא לשמתת ולאו ולריך להאריך בתחל ולהפסיק בין קבלת מלכות שמים לדברים אחרים

בכל אלף שאמר מ"ם להפסיק בגון ולמדתם אותם שאם אינו מפסיק נראה בקורא מוחם ושמתם את ולאיתם אותם וקשרתם אותם ולא בק"ש בלבד אלא בפסוקי דזמרה ובתפלה בגון שפרו בגויים את בנותו שבמי ירושלים את וירחו העם את ה' עוד: לשון ריא"ז ז' ובראה בעיני שאם לא אמרו אין מחזירין אותו עכ"ל:

קדירה כלומר הדברים שמבשמים הקדירה ומתקנים אותה וגם כן זה הענין נאה לברך בשבמל"ו בשעה שמקבל עליו [עמ"ש]:

באמצע הפרק חוזר לראש הפרק אין לפרש שאחר שקרא פסוק אחד או שני פסוקים טעה ואינו יודע באיזה מקום טעה שאם כן לא היה לו לומר חוזר לראש הפרק שהפסוק שקרא מתחלה למה חוזר אותו פעם אחרת דהוה ליה כקורא למפרע אלא ר"ל שטעה באמצע הפרק ואינו יודע באיזה מקום טעה וגם בכלל הטעות הוא שאינו יודע אם קרא כלום מהפרק אם לא ולפיכך חוזר לראש הפרק אבל אם היה ברי לו שקרא ממנו פסוק אחד או שני פסוקים אין צריך לחזור לאותם ויש להקשות לשמואל דאמר בפ' מי שמתו (דף כא) פסק קרא ק"ש פסק לא קרא ק"ש אינו חוזר וקורא ק"ש דק"ש דרבנן היכי אמרינן הכא שחוזר לראש הפרק י"ל שאינו דומה זה לזה דשלא קרא כלל אינו חוזר וקורא [א] דק"ש דרבנן אבל כשהתחיל לקרות אפילו שמואל מודה שאם טעה יש לו לתקן כיון שהתחיל. מפי מורי הרב נר"ו:

מתני' המומנין קורין בראש וכו': **גמ'** תנו רבנן האומנין קורין בראש האילן דאפילו בעל הבית קורא ג"כ בראש האילן אלא איידי דאיצטריך למימר בסיפא ומתפללין בראש הזית שאינו מותר לבעל הבית אלא לאומנים בלבד כדי שלא יתבטלו נקט בריש נמי האומנין ואמרינן בירושלמי מפני שטרחותן מרובה ופירשו בו כמה פירושים והגראה למורי הרב נר"ו יותר נכון שמפני שיש להם ענפים הרבה יותר משאר אילנות יש טורח גדול בעלייתן וביריתן ויתבטלו ממלאכת בעה"ב ולפיכך אמרו שיתפללו לשם אבל בשאר אילנות דליכא ביטול (מותר) [ירדן]: **למימרא** דלא בעי כוונה וכו' פי' קס"ד השתא דמאי דקתני האומנים קורין בראש האילן בעוד שעוסקין במלאכתם קאמר ומ"ה פריך כיון שעוסקים במלאכתם וקורין ודאי נראה דלא בעיא כוונה דאי אפשר לכוין בעוד שעוסקין במלאכתם וכו' לא קשיא כאן בפרק ראשון כאן בפרק שני כלומר בפרק ראשון מתבטלין ממלאכתם וקורין אבל בפרק שני עוסקין במלאכתם וקורין דלא בעי כוונה אלא (ג) בפסוק ראשון וכתב הר"ש ז"ל דהאי פירוקא לדברי ר' יוחנן הוא אבל לרבא דאמר דלא בעיא כוונה אלא בפסוק ראשון אין בעיא דמבטלין ממלאכתם בכל הפרק משום כוונה אלא משום דלא ליישו ליה ערלאי כדמפרש ואזיל בהלכות. אבל רבי נרפא ז"ל מפרשין דודאי הלכתא כרבא דאמר דלא צריך כוונה אלא פסוק ראשון בלבד ומאי דאמרינן לא קשיא כאן בפרק ראשון כאן בפרק שני לאו משום דצריך כל הפרק כוונה דודאי לא צריך כוונה אלא פסוק ראשון בלבד כרבא אלא שהילו כן לרווחא דמילתא ואמרו אפי' לר' יוחנן דס"ל דצריך כוונה בכל הפרק לא קשיא כאן בפרק ראשון כאן בפרק שני וכיון דלית הלכתא כר' יוחנן בהא כדאמרי' שמעינן דא"ל כוונה אלא (ג) פסוק ראשון בלבד ולא חיישינן משום דליישו ליה ערלאי ומתוך מ"ש הרי"ף ז"ל משום דלא ליישו ליה ערלאי אמרו דבטלין ממלאכתן בכל הפרק הראשון שמעינן דמפרק ראשון ואילך אינו אלא מדרבנן דאם איתא דהוא מן התורה הוה לן למיחש דלא ליישו להו ערלאי לכל שאר הפרקים כי היכי דחיישינן בפרק ראשון ועוד הכיא ראיה מדאמרינן בגמ' (דף יג:) והיו הדברים האלה על לבבך אמר מר זוטרא עד כאן מצות כוונה וקריאה מכאן ואילך מצות קריאה בלא כוונה וכו' ורבי יאשיה אומר עד כאן מצות קריאה וכוונה מכאן ואילך מצות כוונה בלא קריאה כלומר כיון שיתכוין בלאחר שעיפ שלא יחתוך בשפתיו כלל והוינן בה מאי שנא ע"כ מצות קריאה וכוונה דכתיב ודברת בם התם נמי כלומר בפ' שני הא כתיב לדבר בם ומתרצינן הכי קאמר [רחמנא] אגמרו בגייהו תורה כי היכי דיגברו בה כלומר מה שכתב בפ' שנייה ולמדתם אותם את בניכם לדבר בם לא נלמוד משום דלריך שיתחוך בשפתיו פרשה שנייה שזה לא בא אלא להשמיענו ללמוד את בניו תורה ושהם ידברו בה ויקראו אותה תמיד אבל מה שאמר בפרשה ראשונה ודברת בם לא בא אלא להודיענו שיתחוך ויקרא בפרשה ראשונה ואע"פ שאין הלכה כר' יאשיה בענין הכוונה דהא קי"ל דא"ל כוונה אלא (ד) פסוק ראשון בלבד אפ"ה בענין הקריאה דאמרי' דמפרק ראשון ואילך א"ל קריאה אפשר שהלכה כמותו וכיון דחזינן לשמואל דאמר בפרק מי שמתו (דף כא) דק"ש דרבנן וסוגיין דעלמא בכמה דוכתי דק"ש דאורייתא בענין פרשה ראשונה אמרינן דהוא מן התורה אבל מפרשה ראשונה ואילך שלא מצינו שנדחו דבריו אמרינן דלא הוא אלא מדרבנן ועוד הביא ראיה מדאמרינן בגמ' (דף יג) שמע ישראל ה' אלהינו ה' אחד זו היא ק"ש של רבי יהודה הנשיא מפרש מורי הרב נר"ו דר"ל כל הפרק ואם איתא דכולהו מן התורה הוא כשהיה כרבי הרי"ף ז"ל ולטעמיה איכא לאקשויי מאי שנא בפרק ראשון דכתיב ודברת בם עשה אותם קבע בפרק שני הא כתיב לדבר בם ואפילו למאן דדריש ליה אגמרינהו לבניכם כי היכי דנינרסינהו אינו מוציאו מידי קבע מדכתיב בם אלא אידי ואידי לההיא דרשינן התם בדברי תורה כתיבי קראי שיהא עוסק בם בקבע ולא לשוינהו עראי ודיקא נמי מדקתני רישא ודברת בם בם יש לך רשות לדבר ולא בדברים אחרים ואמר רבא עלה השח שיחת חולין עובר בעשה כלומר שאין לשוח אלא בדברי תורה ועלה אמרינן עשה אותם קבע והא דכתבו רבוואתא דלא ק"ל כר"ב ב] גדר הוא שגדרו שלא יהא כל אדם מיקל לעצמו לומר אני איני כשאר כל אדם ואסמכה אדאורייתא דכתיב ויעש לאביו אבל שבעת ימים וכן נמצא במדרש אגדה וכולה אסמכתא בעלמא היא:

המאור הקטן

רמי ליה רב מארי בריה דבת שמואל לרבא תנן האומנין קורין וכו' ומסקנא ל"ק הא בפ' ראשון הא בפ' שני האי פירוקא רב מארי הוא דפרק ליה לרבא ולאו רבא קאמר ליה ולא קשיא דרבא אדרבא כמו שכתב הרי"ף ז"ל דרב מארי כדבי יוחנן ס"ל דבעי כונה בכוליה פרק ראשון ורבא הא מפליג פליג עליה בפרקא ואמר דלא צריך כונה אלא בפסוק ראשון **א)** ומפסוק ראשון ואילך פועלים עוסקין במלאכתן וקורין אליבא דרבא וההוא פירוקא דבמס' יומא בפ' ד' ימים דף י"ט לא קשיא הא בפ' א' הא בפ' שני ואע"ג דאליבא דרב הוא דמפרקינן הכי ורב לית כונה אלא בפסוק ראשון אפילו הכי לרווחא דמילתא הוא דקא משגינן הכי ומילתא פסיקתא להתירא נקיטא דליכא בכולהו תנאי ואמוראי מאן דאית ליה קריאה וכוונה כי הדדי בפרק שני אבל בפרק ראשון איכא פלוגתא וכולהו טעמא משום כונה הוא ולאו משום דלא לישוו ליה עראי

מלחמת ה'

כתוב בספר המאור רמי ליה רב מארי בריה דבת שמואל לרבא וכו' ומקשינן לא קשיא הא בפרק ראשון הא בפרק שני הא פירוקא דרב מארי הוא דפריק לה ולאו רבא קאמר ליה ומפסוק ראשון ואילך פועלים עוסקין במלאכתן וקורין אליבא דרבא והוא פרוקא דבמס' יומא אע"ג דאליבא דרב הוא דמפרקינן הכי ורב לית ליה כונה אלא בפסוק ראשון בלבד:

אבר הכותב אם כן היכי נסיב לה קרא עליו הכתוב אומר ולא אותי קראת יעקב דמשמע משום דמאי ליה ערלאי ליתא דמאוריתא לא יצא משום דכתיב שמע ועוד הכיא דאמר רב לא ירמוז ולא יקרון אי משום כונה כיון דלא יהיב שיעורא כמה מאי קא משמע לן מי מיכא דליתא ליה כונה בק"ש מיהת בפסוק ראשון ומי לא הוה ליה לאשמועינן כונה אחרימי אלא דמיהה וקרילה וא"ת קמ"ל שהמלמד והקורץ אינו מכוון וכי לו הולרכנו דבר בריור ודאוע הוא אפילו לנכרי בשוק ובגמרא נמי הקשו נבי עוסקין במלאכה אלמא לא בעי כונה ולא הולרכנו להביא אותה מדרב אלא ודאי אפילו הכא דלא בעי כונה אסור לרמוז ולקרון ולעסוק בדבר משום שלא יהו מצות ערלאי עליו אלא שמפרשה ראשונה ואילך הקילו בה ואפשר שהעשה כמו שאמרו בירושלמי מה בין פרק ראשון מה בין פרק השני אמר רבי חגיגא כל מה שכתוב בזה כתוב בזה מעתה לא יקרא אלא אחד אמר רב עולא שהראשון ליחיד והשני לעבור הראשון ללמוד והשני למעשה או שמא מפני שאין חכמים מעריתין על הלדס יותר מדאי ואפילו לא גזרו בפרק שני שמדות חכמים בכל מקום כך היא ולורת השמועה שבמסכת יומא מוכחת שכל עיקר לא הביאו שם אותה הברייתא במסכתא יומא במקום שאינו מקומה אלא מפני שאמרו ענין לו לומר שלבך אמרו לרמז שלא יהו עליו מלותיה של תורה דדברי ערלאי תדע דהא קתני דברת בם ולא בתפלה והא בק"ש נמי מדרש ליה דאי לדברי תורה בלחוד אינו ענין למעט תפלה וכך אמרו בירושלמי גבי שואל מפני הכבוד ומפני הירלאה עד כדון בתמצא בתמצא פסוק רבי ירמיה מרמז פי' מפני הירלאה והכבוד רבי יונה מתפרש רב הונא בשם רב יוסף ודברת בם. מלבאן

עין משפט נר מצוה

מז–מז

א מיי' פ"ג מה' ק"ש ופ"ה מה' תפלה ס"ח פי' ל: ב מיי' פ"ג מה' ק"ש סמג עשין פי' יח טור ס"מ סי' מא סלג סג:

מסורת הש"ס

ג) דברים מז:

קובץ הגהות

ב"ח (א) נ"ב וכו': **(ב)** בפרק כל"ל וכן בכל הענין: **(ג)** נ"ב בפסוק: **(ד)** בפסוק כל"ל:

מא"י (א) נ"ב הייט לשמואל:

שלטי הגבורים

א כתב הרא"ש ז"ל הא דאמר ואינו יודע להיכן טעה חוזר לתחלת הפרק היינו דוקא כשאינו יודע להיכן טעה אבל אם יודע דאמר זה הפרק זה הפרק ונזכר שדלג בפסוק אחד ומיהה אחת אינו צריך להתחיל אלא מאותו פסוק ואילך והכי תניא בתוספתא דמסלתין הקורא את שמע וטעה והפסיק בו פסוק אחר לא יחתיל מרישא הפ' אלא יתחיל מאותו פסוק וגומרו וכן בהלל וכן במגלה וכן בתפלה ע"כ:

ב כתב הרא"ש הא לא הכי מצי להתפלל ולא דמי להא דאמרינן לעיל לא יעמוד אדם לא ע"ג כפא ולא ע"ג ארכיף ולא ע"ג מקום גבוה והתפלל דיכון דעולה בתלון לעשות מלאכה הוי כאדם שטעה לעליה ומצי להתפלל אלא שאין דעתו מיושבת עליו ע"כ:

ג מיימון וסמ"ג וטור מסכימים לדעת רבינו והגהות מיי' וריבוי לרפא אומרים דאין צריך להתבטל אלא עד קריאת פסוק ראשון:

לשון ריא"ז בד"א בפרק ראשון של ק"ש אבל בשאר פרקים מותר לעשות לו כל תפלתו וכך היא שעת רבינו יצחק אבל מז"ה אומר אלא שאסר אלא (פרק) [פסוק] ראשון שצריך בו כוונה ושעת רבינו יצחק עיקר כמבואר בקונטרס הרלאות ע"כ:

שיטת ריב"ב

גמ' אבי גרסי' אני אנא קמיה דר' יוחנן קרא ושעה ואינו יודע היכן שעה יחזור לתחלת הפרק. פי' כגון שיודע שבפ' זה טעה ודלג אבל אינו יודע באיזה מקום יחזור וכו': **שעה בין פרק לפרק יחזור לפרק ראשון.** פי' שיודע שגמר פרשה וצריך להתחיל פרשה אחרת ואינו יודע איזו מהם מחזר לפרק ראשון להפסק ראשון דהיינו והיה אם שמוע: **בין לפניכם לאחיכם.** שיודע שצריך לומר וכתבתם על מזוזות ביתך ובשעריך ואינו יודע אם ראשון אם שני: **סידליה נקיט ואפי'.** אחר שסתם לתמן ידנו ידיכם לכתיבה שאמר ודאי כתיבה אחרונה הוא שאמר כדרך שהוא רגיל לומר בשאינו טועה: **מתני' המומנין קורין בראש האילן וכו'. בראש הנדבך.** בראש שורות האומה כמו נדבכין די אבן גגלי: **גמ' זיזים ופסיעות** ענפיהם מרוחקין ואין בהן פחד ליפול לפיכך הן מתפללין בראשן אבל לא בשאר האילנות לפי שאין דעתו מיושבת אפני שהוא נענע ואם הקילו אבל פועלין אפני ביטול אלמלא שהם נרשות אחרים לא הקילו אבל בעל הבית שהוא ברשות עצמו:

חוזר לפרק ראשון באמצע הפרק חוזר א לתחלת הפרק בין כתיבה לכתיבה חוזר לכתיבה ראשונה אמר ליה ר' יוחנן לא שנו אלא דלא אמר למען ירבו ימיכם אבל אמר למען ירבו ימיכם סירכיה נקט ואתי: **מתני'** ‏[א]האומנין קורין בראש האילן ובראש הנדבך מה שאינן רשאין לעשות כן בתפלה: **גמ'** תנו רבנן האומנין קורין בראש האילן ובראש הנדבך ומתפללין בראש הזית ובראש התאנה ובשאר כל האילנות יורדין למטה ומתפללין ובעל הבית בין כך ובין כך ירד למטה ומתפלל ב לפי שאין דעתו מיושבת עליו ירושלמי למה לי בראש הזית ובראש התאנה ר' אבא ורבי סימון תרויהון אמרין מפני שטרחותן מרובה ראמי ליה רב מארי בריה דבת שמואל לרבא תנן [ב]האומנין קורין בראש האילן ובראש הנדבך למימרא דלא בעינן כוונה ורמינהו ר"ש בן יוחאי אומר הקורא את שמע צריך שיכוין את לבו שנאמר שמע ישראל ולהלן הוא אומר [ג]הסכת ושמע ישראל מה להלן בהסכת אף כאן בהסכת אשתיק א"ל מידי שמיע לך בהא א"ל הכי אמר ר' יוחנן בטלין ממלאכתן וקורין והתניא בה"א עוסקין במלאכתן וקורין לא קשיא כאן בפרק ראשון ג כאן בפרק שני האי פירוקא

א) ובפסוק ראשון וכו'. מ"ש אין נראין דברי הגאון רב האי ז"ל ור"ח ז"ל כך פסקו כמו שכתב הרב. וכן נראה בלי ספק מדפקרו הכא הא בפרק ראשון הא בפרק שני וכבא לא פליג ובעל הגמרא נמי לא אמר ולרבא דס"ל פסוק ראשון הוא דנמי כוונה הא בפרק ראשון הא בפרק שני מי לא אמר רב מארי דאמרי לה דבא לענין בטול מלאכה וקוגיין דמסכת יומא נמי אם לא שמעינן לה בהדיא דאיכא בין פרק ראשון לשאר פרקים והקושיא שהקשה מדכתיב לדבר בם כי איכא דכתיב ודברת בם לא דמי שזה לדבור הוא אינו לדבור אלא לגמור הבנים שיעסקו בתורה והדבר שאמרו הגאונים כמה נאה ומתוקן והוא לשמור לב אדם לתוקן עניינם וכ"ש להקל ואין נראין דברי: ב) גדר הוא וכו'. מ"ש אינו נראה זה דרב הא כתב דלא קי"ל כר"ב ועוד מפני הרמאן דלא לימרו אסמכתא. ור' אפרים ז"ל מייע לדברי גאון ממה שאמרו במסכת מועד קטן מי אמנות דמעיקרא היא אחי עשה דרבים ודאי עשה דיחיד כמ"ש הרב בהלכותיו דאמרינן דמסכת יומא דלא אמרינן אלא בדברים שבמלאכת שמים ובדברים אחרים אינו אלא מדרבנן אבל כיון שמעינן לה בהדיא דאיכא בין פרק ראשון לשאר פרקים והקושיא שהקשה מדכתיב לדבר בם אמרו דאם איתא דהוא מן התורה הוה לן למיחש דלא ליישו להו ערלאי לכל שאר הפרקים כי היכי דחיישינן בפרק ראשון ועוד הכיא ראיה מדאמרינן בגמ' (דף יג:) והיו הדברים האלה על לבבך אמר מר זוטרא עד כאן מצות כוונה וקריאה מכאן ואילך מצות קריאה בלא כוונה וכו' ורבי יאשיה אומר עד כאן מצות קריאה וכוונה מכאן ואילך מצות כוונה בלא קריאה כלומר כיון שיתכוין בלאחר שעיפ שלא יחתוך בשפתיו כלל והוינן בה מאי שנא ע"כ מצות קריאה וכוונה דכתיב ודברת בם התם נמי כלומר בפ' שני הא כתיב לדבר בם ומתרצינן הכי קאמר [רחמנא] אגמרו בגייהו תורה כי היכי דיגברו בה כלומר מה שכתב בפ' שנייה ולמדתם אותם את בניכם לדבר בם לא נלמוד משום דלריך שיתחוך בשפתיו פרשה שנייה שזה לא בא אלא להשמיענו ללמוד את בניו תורה ושהם ידברו בה ויקראו אותה תמיד אבל מה שאמר בפרשה ראשונה ודברת בם לא בא אלא להודיענו שיתחוך ויקרא בפרשה ראשונה ואע"פ שאין הכוונה דהא קי"ל דא"ל כוונה אלא (ד) פסוק ראשון בלבד אפ"ה בענין הקריאה דאמרי' דמפרק ראשון ואילך א"ל קריאה אפשר שהלכה כמותו וכיון דחזינן לשמואל דאמר בפרק מי שמתו (דף כא) דק"ש דרבנן וסוגיין דעלמא בכמה דוכתי דק"ש דאורייתא בענין פרשה ראשונה אמרינן דהוא מן התורה אבל מפרשה ראשונה ואילך שלא מצינו שנדחו דבריו אמרינן דלא הוא אלא מדרבנן ועוד הביא ראיה מדאמרינן בגמ' (דף יג) שמע ישראל ה' אלהינו ה' אחד זו היא ק"ש של רבי יהודה הנשיא מפרש מורי הרב נר"ו דר"ל כל הפרק ואם איתא דכולהו מן התורה הוא כשהיה כרבי הרי"ף ז"ל ולטעמיה איכא לאקשויי מאי שנא בפרק ראשון דכתיב ודברת בם עשה אותם קבע בפרק שני הא כתיב לדבר בם ואפילו למאן דדריש ליה אגמרינהו לבניכם כי היכי דנינרסינהו אינו מוציאו מידי קבע מדכתיב בם אלא אידי ואידי לההיא דרשינן התם בדברי תורה כתיבי קראי שיהא עוסק בם בקבע ולא לשוינהו עראי ודיקא נמי מדקתני רישא ודברת בם בם יש לך רשות לדבר ולא בדברים אחרים ואמר רבא עלה השח שיחת חולין עובר בעשה כלומר שאין לשוח אלא בדברי תורה ועלה אמרינן עשה אותם קבע והא דכתבו רבוואתא דלא ק"ל כר"ב ב] גדר הוא שגדרו שלא יהא כל אדם מיקל לעצמו לומר אני איני כשאר כל אדם ואסמכה אדאורייתא דכתיב ויעש לאביו אבל שבעת ימים וכן נמצא במדרש אגדה וכולה אסמכתא בעלמא היא:

ד) ומ"ש אין מאן קומכים על דברי וכבר פירשנו לפיר בפיר: מו"ק כדעת הרב ז"ל והוסיפנו לתרץ אותה קושיא אלא שהוקשה עליו הסוגיא שאמרו בפסח שני מילתא דמיא קודם חצות הא חצה עליה חיטות אלמא חיטות ביום מיתה לאי מדרבנן הא אמרי' אוזן לא שמעתי דברים בתקום כרם ומאי מינהו דמיא ב"י דיום קבורה לא חשים ליום אלא מדרבנן אבל ביום מיתה חשים חשים ליום אלא בדברים שבמלאכת שמים ובדברים אחרים אינו אלא מדרבנן דאם איתא דהוא מן התורה אלא שהרי אוזן אינו מצוי קרבן כדאיתא בזבחים פרק טבול יום והתם מפרש הא מילתא הלכך קמה ליה מילתא דחיטות ליום דרבנן כהלכה תנאי כר מדרבי יהודה לתחיה דלית הלכתא כוותיה ועוד דמעשה רב:

רבינו יונה היה קורא פרק שני ברכות

לומד לתלמידיו למה לא היה פוסק לכולה אלא ודאי משום דלא הוי אלא מדרבנן לא היה פוסק ובירושלמי שואל למאן דסבירא ליה דק"ש דאורייתא אמאי לא היה פוסק מן הלמוד לק"ש כולה כמו שפוסק לשאר מצות כגון שופר ולולב ומקרא מגילה וכיולא בהן פייב לפסוק בהם כדי לקיים המצוה והלא אמרו כל הלומד ואינו מקיים נוח לו שנהפכה שליתו על פניו ולא יצא לאויר העולם ומתרץ זה שיגון יצא שיגון ודומה שיגון כלומ' אין (ללמוד) [לדמות] זה לזה שהדברים שיש בהם מעשה אין נידמין מפני הלמוד אבל מצוה שאין בה אלא אמירה בעלמא תדמה מפני הלימוד ואע"פ שמצות תפילין יש בהם מעשה והיה נראה שאינה נדחית מפני הלימוד אפי' הכי במכילתא אמרינן[1] שמי שעוסק במורה פטור מן התפילין ואמרינן התם דטעמא דמלתא משום דבתפילין כתוב למען תהיה תורת ה' בפיך וכיון שטעם התפילין מפני התורה והוא עוסק בתורה כל היום זהו במקום תפילין ומכל מקום לא בא לפטור שלא יניחם בשעת קריאת שמע ותפלה שזה צריך הוא לקבל עליו עול מלכות שמים שלימה כדאמרינן לעיל (סי' לט) אלא הרווחנו בזה שאע"פ שהחיוב כל היום פוטר למי שעוסק במורה מפי מורי הרב גר"ו:

ודברת בם. כש ולא בתפלה כלומר בק"ש יש לך רשות להפסיק לשאלת שלום מפני הירלה ולהשיב מפני הכבוד כדאמרי' לעיל אבל לא בתפלה כדתנן (ד' ל) ואפי' המלך שואל בשלומו לא ישיבנו ורבני צרפת פירשו בש יש לך רשות להשמיע קולך אבל לא בתפלה כדאיתא (ברכות דף כד) כל המשמיע קולו בתפלתו הרי זה מקטני אמנה: **בם** יש לך רשות לדבר ולא בדברים אחרים כלו' אפילו בק"ש בחילו יש לך רשות לדבר שהם מפני הירלה ומפני הכבוד אבל בדברים אחרים אין לך להפסיק: **ודברת** בם עשה אותם קבע שיהיו בל דבריך בזה וכן אמרו בירושל'[2] מכאן שהשם שיחת חולין עובר בעשה ושיחת חולין מיקרי כשמדבר בדברי הבאי אבל כשמדבר בעסקיו לצורך פרנסתו אע"פ שאינה שיחה של תורה מותר: **מתני'** חתן פטור מק"ש לילה הראשון עד מוצאי שבת אם לא עשה מעשה פירוש מנהג' היה לכנוס את הכתולה ברביעי וכל אותן הג' ימים והד' לילות שמיום ד' ועד יום ראשון היה טורוד לחשוב מחשבות לעשות מצוה מפני שמתירא שלא יעשה מעשה כרות שפכה ולפיכך פטור אבל מזה הזמן ואילך אע"פ שלא עשה מעשה חייב דיוון שכבר עברו השלשה ימים ולא עשה מעשה מתיאש אחר כך מן הדבר ואינו טרוד כלל ולפיכך חייב ומפרש בגמרא (דף טו:) דאפילו עד מוצאי שבת לא פטרו אותו אלא בטרדא כזו שהיא טרדא דמצוה אבל בטרדא שאינו של מצוה כגון שטבעה ספינתו ביש אינו פטור שיש לו ליישב ולכון: **גמ'** בשבתך בביתך פרט לעוסק (בתורה) [במצוה] ובלכתך בדרך פרט לחתן דמדקאמר ובלכתך בדרך משמע בהליכה דיקך הוא דמחייבת אבל בהליכה דמצוה פטורת וזה כמו הליכת מצוה היא כיון שטרוד לבו במחשבת מצוה ומה שהוצרך לומר למעט חתן מובלכתך בדרך ולא מיעט אותו מטעם שהעוסק במצוה פטור ממצוה משום דאי מהתם הוה אמינא שאינו פטור אלא בשעת מעשה בלבד ולפיכך השמיענו שאפי' שלא בשעת מעשה (דוקא) [אם] הוא טרוד טרדא דמצוה פטור: **מתני'** רחץ בלילה הראשון שמתה אשתו וכו' איני בשאר כל אדם איסטנים אני. פר"ח ז"ל משום דהוה ליה סכנה ולפיכך מותר ואין זה נכון אלא אפילו בלא סכנה כיון שיש בו צער מותר וראיה לדבר מדמחזיק ביום הכפורים שאסור בסיכה ואע"ה אמרו (יומא דף עז) שאם יש לו חטטין בראשו אף כדרכו ואינו חושש הנה אפי' בלא סכנה התירו לו לסוך וכיון שביום הכפורים שהוא מן התורה הקילו כל שכן בחבלות שרוחק אע"פ שאין שם סכנה כיון שיש שם צער כדאמרינן בנדרים (דף פא.) ערבוביתא דרישא דמחיל לידי עוירא פירוש מתוך האבק שנעשה בראש והמאכולת מזיק לעינים אם מתאחר לרחוץ: **גמ'** מאי מעמא אנינות (ח)לילה דאורייתא ביום היא דכתיב ואחרייתה ביום מר אינו מביא הפסוק לראיה אלא לסימנא בעלמא שיום המיתה הוא יום המרירות ובאותו היום הוא יום האנינות מן התורה ורבנן הוא דגזרו בלילה ורבני צרפת ז"ל פירשו שאפילו האבילות של יום ראשון אינו מן התורה אלא מדרבנן בלבד ואע"פ שאמרו בפירוש בכמה מקומות דאנינות יום (ט) אחד הוא מן התורה בחבילות אינו אלא מדרבנן שאין לשון אנינות ולשון אבילות אחד שלשון אנינות נאמר בדברים ידועים שהוא אסור ביום ראשון מן התורה שיום ראשון אסור לאכול מעשר שני דכתיב לא אכלתי באוני ממנו וכן לענין אכילת החטאות אסור ביום א' כדמשמע בזבחים בפרק טבול יום (דף ק:) אבל לא מצינו בשום מקום שיאמר שדין האבלות יהיה נוהג ביום ראשון מן התורה והכי תנן בסנהדרין (דף מו:) ואין הקרובים מתאבלים עליו אלא אונין דמשמע שאפי' לשונות הוי ומאי דאמר רבנן הוא דגזרו בלילה לא מפני שהלילה בלבד דרבנן והיום הוא מן התורה אלא כך ר"ל שאע"פ שיום ראשון הוא מדרבנן כיון שהוא בענין של תורה שבאותו היום הוא אונן ואסור במקצת דברים כדכתיב לעיל החמירו בו ג"כ ואסרו הרחילה ואע"פ שהוא אסטנים אסור אבל בלילה שלא אמרו בענין של תורה אלא משום גזירה באסטנים לא גזרו רבנן ומבילין ראיה מדאמרינן בפ"ק דכתובות (דף ג:) גבי מי שהיה נבחנו בטוח ויינו מזוג ומת אביו של חתן או אמה של כלה מכניסין את המת לחדר ואת החתן ואת הכלה לחופה ונוהג שבעת ימי המשתה ואח"כ נוהג שבעת ימי אבלות ואם איתא דאבלות יום ראשון מן התורה הא"ל מלפני המשתה דלכל הפחות הוה לן למימר שנוהג יום א' תחלה אלא ודאי משום דלא הוי אלא מדרבנן לא חששו ועוד הביאו ראיה מדאמרינן בבכורות (דף מט) גבי פדיון כל ששהה ל' יום בחדש אינו נפל דכתיב ופדויו מבן חדש תפדה אינעיא לן יום ל' כלפני שלשים או כלאחר ל' ומסקנא דיום ל' כלאחר ל' לחומרא ואמר עולא התם ולענין אבל אינו כן אלא יום ל' כלפני ל' דקי"ל הלכה כדברי המיקל באבל ואם איתא דאבילות יום ראשון מה"ת ל"ל למימר דמספק יום ל' כלאחר ל' לחומרא ונוהג אבלות דספיקא דאורייתא לחומרא: **ויש** להקשות לפי זה הפסק מהא דאמרי' בפ' ואלו מגלחין (דף יד:) אבל אינו נוהג אבילות ברגל דכתי' ושמחת בחגך אי אבילות דמעיקרא היא אתי עשה דרבים ודחי עשה דיחיד וכו' דמשמע שהאבלות מן התורה ולפי מאי דכתבינן לעיל דליכא מ"ד דהוי מן התורה אלא אינות בלחוד קשיא דהא אמרינן בהדיא לשון אבילות ואפ"ה קרי ליה עשה ומתרצים שאע"פ שאינו אלא מדרבנן קרי ליה עשה שכך מצינו הרבה מקומות בתלמוד שקורא עשה לדבר שאינו אסור אלא מדרבנן כדאמרינן בזבחים (דף נב:) דטבול יום אם נכנס במחנה לויה עובר בעשה וכפי' מוכיח במסכת ט)סוטה שאין בו אלא איסורא דרבנן ואפ"ה קורא לאותה עשה זו היא שיטת רבני צרפת ז"ל: **אבל** הגאונים והרי"ף ז"ל מפרשים לחבלות יום ראשון דאורייתא וס"ל דליכא הפרש בין לשון אנינות

לדברי רבי יוחנן היא דסבירא ליה דבעי כוונה בכוליה פרק ראשון בדכתבינן לעיל אבל לרבא לאו משום דבעי כוונה בכוליה פרק ראשון הוא דאמר דבטלין ממלאכתן אלא משום דלא לשוי לה ערעי הוא כי הא דגרסינן ביומא בפרק קמא[6] אמר רב יצחק בר שמואל בר מרתא משמיה דרב הקורא את שמע לא ירמוז בעייניו א ולא יקרוץ בשפתיו ולא יראה באצבעותיו ותניא רבי אלעזר (ו) חסמא אומר הקורא את שמע ומרמז בעייניו ומקריץ בשפתיו ומראה באצבעותיו עליו הכתוב אומר [7]ולא אותי קראת יעקב וגו' ואוקימנא בפרק ראשון ופרשי לה רבנן משום דקא משוי לה ערעי הכי נמי אי לא בטיל ליה ממלאכה קא משוי לה ערעי דאי לא תימא הכי קשיא דרבא אדרבא דהתם אמר רבא הלכה כר' מאיר והכא קאמר (א) דבעינן כוונה בפרק ראשון אלא לאו ש"מ כדאמרינן כי היכי דלא תיקשי דרבא אדרבא גרסינן ביומא[8] ת"ר ודברת בם בם ולא בתפלה ודברת בם בם יש לך רשות לדבר ולא בדברים אחרים ודברת בם עשה אותם קבע את"ר הפועלין שהיו עושין מלאכה אצל בעה"ב קורין ק"ש ומתפללין ואוכלין פתן ומברכין לפניה ולאחריה שתי ברכות כיצד ברכה ראשונה כתקנה שניה פותח ברכת הארץ וכולל לבונה ירושלים בברכת הארץ וחותם בברכת הארץ בד"א כשעושין בשכרן אבל בעושין בסעודתן או שהיה בעל הבית מסב עמהם מברכין כתקנן ארבע: **מתני'** [9]חתן פטור מקריאת שמע בלילה הראשון עד מוצאי שבת אם לא עשה מעשה ומעשה בר"ג שנשא אשה וקרא לילה הראשון שנשא אמרו לו תלמידיו לא למדתנו רבינו שחתן פטור מק"ש בלילה הראשון אמר להם איני שומע לכם לבטל ממני עול מלכות שמים אפילו שעה אחת: **גמ'** מנא הני מילי דת"ר בשבתך בביתך פרט לעוסק במצוה ובלכתך בדרך פרט לחתן מכאן אמרו הכונס את הבתולה פטור ואת האלמנה חייב דלא טריד: **מתני'** רחץ [10]בלילה הראשון שמתה אשתו א"ל תלמידיו לא למדתנו רבינו שאבל אסור לרחוץ אמר להם איני כשאר כל אדם אסטנים ב אני: **גמ'** מ"ט אנינות דאורייתא ביום הוא דכתיב [7]ואחרייתה כיום מר ורבנן הוא דגזרו בלילה ובאסטנים לא גזרו רבנן (ב) וחזינן למקצת רבואתא דקא כתבי הא דר"ג דקסבר אנינות לילה דרבנן היא לא קיימא לן כותיה ואע"ג דכתיב שבעת ימים לילות בכלל ימים ומחזיא מלתא דס"ל להני רבואתא דז' ימי אבילות דאורייתא נינהו וגמרי להא מלתא מדכתיב [11]ויעש לאביו אבל שבעת ימים ולאו הכין מילתא דהא בהדיא

רש"י

שהוא בדשות עצמו: **הלכה כר"מ.** דאמר שמע ישראל ה' אלהינו ה' אחד עד כאן כוונת הלב היא: **ולא בדברים אחרים.** בטליס מכאן אמר רבא התם השם שיחת חולין הוא עובר בעשה: **בד"א בעושין בשכרן.** שנוטלין שכר פעולתן לבד סעודתן שאז צריכין למהר למלאכה: **אבל עושין בסעודתן.** בשביל אכילה לבדו: **הבונה את הבתולה פטור.** משום דטרוד משום בילה: **מתני' רחץ לילה ראשון שמתה אשתו.** ונקברה בו ביום שלפניו: **איסטנים.** מעונג ומפונק: **גמ' אנינות דאורייתא ביום הוא.** כלומר יום ראשון הוא נוהג אבילות מדאורייתא דאנינות כתיבא בדאורייתא דכתיב לא אכלתי באוני (ממנו) והיא אינה פחותה מיום א' דכתיב ואחריתה כיום מר: **ורבנן הוא דגזרו בלילה.** כלומר לילה שלאחר יום ראשון היא דרבנן

עין משפט נר מצוה

מז–ג

א מיי' פ"ג מה' ק"ש ופ"ב מהל' ברכות ה"ח סי' קלא: **ב** מיי' פ"ד מה' ק"ש סמג עשין יח טור א"ח סי' ע: **ג** מיי' פ"ו ופ"ז ופ"ה מה' אבלות סמג עשין סי' ב טור י"ד סי' שעא:

מסורת הש"ס

א) דף יט ב) ישעיה מג ג) דף יט ד) עמוס ח **ה)** ברכות נ ו) פרשה בא פי"ז ז) ע' יומא יט: **ח)** ד"ח מ"ז **ט)** ע' במעבדי יו"ט פ"ב סי' עו אות ס:

קובץ הגהות

ב"ח (א) נ"ב ג: **(ב)** לאשון וכן בכל הענין: **הון"ש (א)** ל"ע דהכא לא אמר מידי הכא: **(ב)** עי' בתורת האדם להרמב"ן:

שלטי הגבורים

א ומה שנוהגין לנטות הראש מעלה ומטה ולתרגם רוחות העולם אין זה משום רמיחה. טור:

ב כך הלי וגאונים פסיקא להו דאסור לחתן בלילה הראשון אף איסטנים וכן כל שבעת ימים ולדברי התוספות ומ"ג ואשר"ש מותר לחתן אף בלילה הראשון ומיימוני הסכים לדעת רביעו. וכתב עוד רב הלי לאו כל האומר איסטנים אני שומעין לו אבל ודאי אי מגליא מילתא דאית ביה הלי מילתא דאם אינו רוחץ בא לידי סכנה רוחץ דדמי לסכנה וכיוצא משום דאיסטנים כמולה גדול הוא ממדה זו ובא כל מי שנוהג בשנו בנקיון איסטנים הוא אלא מי שבא לידי סכנה אם אינו רוחץ ע"כ: כתב הרמב"ן מה שכתב לא כל מי שאומר אסטנים אני ומתנהג בנקיות מתירין לו יפה כיון אבל מה שכתב שאם אינו רוחץ בא לידי סכנה נאו סכנה ממש אלא מצערו הרבה ובא לידי מיחוש בכך. ירושלמי מקום שנהגו לרחוץ אחר המטה מרחיצין אמר רבי יוסי ברבי בון מי שמתיר ברחיצה עשה אותו בלילה ושמיה וכתב הרמב"ן ראיה מכאן שהיו נוהגים במקצת מקומות שהקרובים המברין האבל היו מרחיצין אותו קודם הברתה לפי שעשו אותו בלילה ושמיה שנריכה לבה הרבה מפני שנריכין להעביר מהם ותמתא והיו מרחיצין זו הרחיצה לאשונה ואחר כך היו נוהגין איסור ברחיצה כל שבעה הלכך אי איכא דוכתא דנהיגי ברחיצה זו אין ממחין בידם טור:

שיטת ריב"ב

ודברת בם. ולא בתפלה פירש רבינו שלמה ז"ל בק"ש יש לו רשות להגביה קולו אבל בתפלה צריך שתהא תפלתו בלחש. ויש לפרש בק"ש יש לו רשות לשאול שלום ולהשיב כדאיתא בריש פירקין. אבל בתפלה אפילו המלך שואל בשלומו לא ישיבנו: **ודברת בם.** כש יש לך רשות לדבר ולא בדברים אחרים אין לו רשות לשיח שיחת חולין שלא לצורך: **בעושין בשכרן.** כשנוטלין שכר פעולה צריכין למהר מלאכתן. אבל בעושין בסעודתן בשבל האכילה לבדה. לא הזכיר הרב ז"ל אחרי בריתה דמיתיבון בגמ' דמפלגינן בתפלה נמי בין עושין בסעודתן לעושין בשכרן. ומשמע דסבירא ליה לרב ז"ל דפליגי בריתות אהדדי מדקתני ומתפללין סתמא: **מתני' רחץ בלילה הראשון שמתה אשתו.** ונקברה בו ביום ואע"פ שאבל אסור בסיכה רחץ הוא כדמפר' טעמא: **איסטנים אני.** אדם מעונג ומפונק: **גמ' קסבר אנינות לילה דרבנן.** אע"פ שהיה ליל יום מיתה וכתיבא אנינות בתורייתא דכתיב לא אכלתי באוני ממנו ופחות מיום אחד אינה דילפי' מן ואחריתה כיום מר קסבר רבן גמליאל אין לילה שלאחריו עם היום אלא מדרבנן הוא כשאר ימי אבלות: **ובני אסטנים לא גזור רבנן.** פלוגתא דתנאי היא בזבחים אנינות לילה אי מדאורייתא אי מדרבנן:

לגשון אכלות ואגיגות יום ראשון בפירוש שהוא מן התורה לד"ה ולא נחלקו אלא בלילה שאחר יום המיתה וקבורה כדמפרש ואזיל בהלכות מדאמר (1) ר' יוסי יום קבורה תופס לילו מדרבנן מכלל דיום מיתה תופס לילו מדאורייתא פירוש דאמר לעיל דכל זמן שלא נקבר תופס לילו מדרבנן ור"ל אע"פ שאינו אלא יום הקבורה בלבד שלא נקבר ביום המיתה ממש כגון שבשה אותו שני ימים או ג' אפ"ה כיון שנקבר באותו יום הואיל ויום קבורה בלבד (2) תופס לילו מדרבנן ומדאמרינן דיום קבורה בלבד תופס לילו מדרבנן מכלל דיום מיתה ויום קבורה כגון שקברוהו ביום שמת תופס לילו מדאורייתא ומקשינן וסבר רבי אגיגות לילה דאורייתא אפילו אם מיתה ויום קבורה והתניא הן היום הקריבו את חטאתם ואני היום אסור ובלילה מותר אבל לדורות בין ביום ובין בלילה אסור דברי ר' יהודה (4) ר"ש אומר אגיגות לילה אינה מדברי תורה אלא מד"ס ואמרי' נמי התם (5) עד מתי מתאוננין עליו כל אותו היום בלא לילו רבי אומר כל זמן שלא נקבר תופס לילו אמרוה רבנן קמיה דרבא ואמר מדאמר רבי יום קבורה תופס לילו עמו מדרבנן מכלל דיום מיתה תופס לילו מדאורייתא וסבר רבי אגיגות לילה דאורייתא והתניא הן היום הקריבו את חטאתם אני היום אסור ובלילה מותר ולדורות בין ביום ובין בלילה אסור דברי ר' יהודה רבי אומר אגיגות לילה אינה מדברי תורה אלא מדברי סופרים לעולם אימא לך אגיגות לילה אינה מד"ת אלא דרבנן היא וחכמים עשו חיזוק לדבריהם יותר משל תורה וגרסינן נמי בפסחים (7) אונן טובל ואוכל את פסחו לערב קסבר אגיגות לילה דרבנן וגבי פסח לא העמידו דבריהם במקום כרת וכיון דאשכחינן הני כולהו תנאי דסבירא להו דיום ראשון בלחוד דאורייתא אבל לילו דהוא ליל יום שני למיתה לא תפיס אלא מדרבנן ורבי יהודה לחודיה הוא דסבר יום מיתה תופס לילו מדאורייתא שמעינן דלית הלכתא כוותיה דקי"ל יחיד ורבים הלכה כרבים הלכך יום ראשון דהוא יום מיתה הוא ניהו דאיתיה מדאורייתא אבל מליל יום שני ב ואילך דרבנן נינהו והיינו סברא דר"ג דקסבר אגיגות לילה דרבנן היא והלכתא כוותיה והני שבעה יומי גופייהו לאו על ויעש לאביו אבל שבעת ימים אסמכינהו רבנן אלא אהאי קרא אסמכינהו רבנן דכתיב (8) והפכתי חגיכם לאבל מה חג שבעה אף אבלות שבעה ואי קשיא לך ההיא דגרסינן במס' מועד קטן בפרק ואלו מגלחין (9) (א) אבל אינו נוהג אבלותו ברגל דכתי' (10) ושמחת בחגך אי אבלות דמעיקרא היא אתי עשה דרבים ודחי עשה דיחיד (ג) וש"מ דאיכא חיובא דאורייתא בתר דנפיק ליה יומא קמא דהוא יום מיתה ההיא לא קשיא מידי דה"ק אבל אינו נוהג אבלותו ברגל לדברי הכל ואפילו למ"ד יום ראשון תופס את לילו מדאורייתא דאי אבלות דמעיקרא היא אתי עשה דרבים ודחי עשה דיחיד: **מתני'** (11) יוכשמת טבי עבדו קבל עליו תנחומין אמרו לו תלמידיו לא למדתנו רבינו שאין מקבלין תנחומין על העבדים א"ל אין טבי עבדי כשאר כל העבדים כשר היה: **גמ'** ת"ר העבדים והשפחות אין עומדין עליהן בשורה ואין אומרים עליהן לא ברכת אבלים ולא תנחומי אבלים ומעשה שמתה שפחתו של ראב"ע ונכנסו תלמידיו לנחמו כיון שראה אותם עלה לעלייה עלו אחריו נכנס לאנפילין נכנסו אחריו נכנס לטרקלין נכנסו אחריו אמר להם כמדומה שאתם נכוין בפושרין ועכשיו אפי' (ב) בחמין אי אתם נכוין לא כך שניתי לכם העבדים והשפחות אין עומדים עליהם בשורה ואין אומרים עליהם לא ברכת אבלים ולא תנחומי אבלים אלא כשם שאומרין לו לאדם על שורו ועל חמורו שמתו המקום ימלא חסרונך כך אומרים לו לאדם על עבדו ועל שפחתו שמתו המקום ימלא חסרונך והעבדים והשפחות אין מספידין עליהן ואין קורין אותם לא אבא פלוני ולא אימא פלונית ואין קורין אבות אלא לג' שהם אברהם יצחק ויעקב ואין קורין אמהות אלא לד' שהן שרה רבקה רחל ולאה: **מתני'** ג ב חתן אם רצה לקרות את שמע בלילה הראשון ד קורא רשב"ג אומר לא כל הרוצה ליטול את השם יטול והלכתא כתנא קמא:

הדרן עלך היה קורא

מי ישמתו מוטל לפניו פטור מקריאת שמע ומן התפלה ומן התפילין כדאמרינן נמי בחתן שאם רצה לקרות בלילה הראשון קורא ואין זה נכון שבפירוש גרסה בסוגיית הגמרא שהוא אסור דאמרינן

אמרינן בפרק טבול יום ומחוסר כפורים (6) הן היום הקריבו את חטאתם (ב) א אני היום אסור ובלילה מותר אבל לדורות בין ביום ובין בלילה אסור דברי ר' יהודה (ג) ר"ש אומר אגיגות לילה אינה מדברי תורה אלא מד"ס ואמרי' נמי התם (ד) עד מתי מתאוננין עליו כל אותו היום בלא לילו רבי אומר כל זמן שלא נקבר תופס לילו עמו מדרבנן מכלל דיום מיתה תופס לילו מדאורייתא וסבר רבי אגיגות לילה דאורייתא והתניא הן היום הקריבו את חטאתם אני היום אסור ובלילה מותר ולדורות בין ביום ובין בלילה אסור דברי ר' יהודה רבי אומר אגיגות לילה אינה מדברי תורה אלא מדברי סופרים לעולם אימא לך אגיגות לילה אינה מד"ת אלא דרבנן היא וחכמים עשו חיזוק לדבריהם יותר משל תורה וגרסינן נמי בפסחים (ה) אונן טובל ואוכל את פסחו לערב קסבר אגיגות לילה דרבנן וגבי פסח לא העמידו דבריהם במקום כרת וכיון דאשכחינן הני כולהו תנאי דסבירא להו דיום ראשון בלחוד דאורייתא אבל לילו דהוא ליל יום שני למיתה לא תפיס אלא מדרבנן ורבי יהודה לחודיה הוא דסבר יום מיתה תופס לילו מדאורייתא אבל מליל יום שני ב ואילך דרבנן נינהו והיינו סברא דר"ג דקסבר אגיגות לילה דרבנן היא והלכתא כוותיה והני שבעה יומי גופייהו לאו על ויעש לאביו אבל שבעת ימים אסמכינהו רבנן אלא אהאי קרא אסמכינהו רבנן דכתיב (ו) והפכתי חגיכם לאבל מה חג שבעה אף אבלות שבעה ואי קשיא לך ההיא דגרסינן במס' מועד קטן בפרק ואלו מגלחין (ז) (א) אבל אינו נוהג אבלותו ברגל דכתי' (ח) ושמחת בחגך אי אבלות דמעיקרא היא אתי עשה דרבים ודחי עשה דיחיד (ג) וש"מ דאיכא חיובא דאורייתא בתר דנפיק ליה יומא קמא דהוא יום מיתה ההיא לא קשיא מידי דה"ק אבל אינו נוהג אבלותו ברגל לדברי הכל ואפילו למ"ד יום ראשון תופס את לילו מדאורייתא דאי אבלות דמעיקרא היא אתי עשה דרבים ודחי עשה דיחיד: **מתני'** (ט) יוכשמת טבי עבדו קבל עליו תנחומין אמרו לו תלמידיו לא למדתנו רבינו שאין מקבלין תנחומין על העבדים א"ל אין טבי עבדי כשאר כל העבדים כשר היה: **גמ'** ת"ר העבדים והשפחות אין עומדין עליהן בשורה ואין אומרים עליהן לא ברכת אבלים ולא תנחומי אבלים ומעשה שמתה שפחתו של ראב"ע ונכנסו תלמידיו לנחמו כיון שראה אותם עלה לעלייה עלו אחריו נכנס לאנפילין נכנסו אחריו נכנס לטרקלין נכנסו אחריו אמר להם כמדומה שאתם נכוין בפושרין ועכשיו אפי' (י) בחמין אי אתם נכוין לא כך שניתי לכם העבדים והשפחות אין עומדים עליהם בשורה ואין אומרים עליהם לא ברכת אבלים ולא תנחומי אבלים אלא כשם שאומרין לו לאדם על שורו ועל חמורו שמתו המקום ימלא חסרונך כך אומרים לו לאדם על עבדו ועל שפחתו שמתו המקום ימלא חסרונך והעבדים והשפחות אין מספידין עליהן ואין קורין אותם לא אבא פלוני ולא אימא פלונית ואין קורין אבות אלא לג' שהם אברהם יצחק ויעקב ואין קורין אמהות אלא לד' שהן שרה רבקה רחל ולאה: **מתני'** ג ב חתן אם רצה לקרות את שמע בלילה הראשון ד קורא רשב"ג אומר לא כל הרוצה ליטול את השם יטול והלכתא כתנא קמא:

הדרן עלך היה קורא

מי שמתו מוטל לפניו פטור מק"ש

יש מפרשים דמש"ה פטור מפני שהוא טורח בעסקי מתו וה"ל טרדא דמצוה כדאמרי' בחתן דאם אם רצה להמתין על עצמו ולקרות הרשות בידו

אמרינן בפרק טבול יום ומחוסר כפורים (ו) הן היום הקריבו את חטאתם (ב) א אני היום אסור ובלילה מותר אבל לדורות בין ביום ובין בלילה אסור דברי ר' יהודה (ג) ר"ש אומר אגיגות לילה אינה מדברי תורה אלא מד"ס ואמרי' נמי התם (ד) עד מתי מתאוננין עליו כל אותו היום בלא לילו רבי אומר כל זמן שלא נקבר תופס לילו עמו מדרבנן מכלל דיום מיתה תופס לילו מדאורייתא וסבר רבי אגיגות לילה דאורייתא והתניא הן היום הקריבו את חטאתם אני היום אסור ובלילה מותר ולדורות בין ביום ובין בלילה אסור דברי ר' יהודה רבי אומר אגיגות לילה אינה מדברי תורה אלא מדברי סופרים לעולם אימא לך אגיגות לילה אינה מד"ת אלא דרבנן היא וחכמים עשו חיזוק לדבריהם יותר משל תורה וגרסינן נמי בפסחים (ה) אונן טובל ואוכל את פסחו לערב קסבר אגיגות לילה דרבנן וגבי פסח לא העמידו דבריהם במקום כרת וכיון דאשכחינן הני כולהו תנאי דסבירא להו דיום ראשון בלחוד דאורייתא אבל לילו דהוא ליל יום שני למיתה לא תפיס אלא מדרבנן ורבי יהודה לחודיה הוא דסבר יום מיתה תופס לילו מדאורייתא אבל מליל יום שני ב ואילך דרבנן נינהו והיינו סברא דר"ג דקסבר אגיגות לילה דרבנן היא והלכתא כוותיה והני שבעה יומי גופייהו לאו על ויעש לאביו אבל שבעת ימים אסמכינהו רבנן אלא אהאי קרא אסמכינהו רבנן דכתיב (ו) והפכתי חגיכם לאבל מה חג שבעה אף אבלות שבעה ואי קשיא לך ההיא דגרסינן במס' מועד קטן בפרק ואלו מגלחין (ז) (א) אבל אינו נוהג אבלותו ברגל דכתי' (ח) ושמחת בחגך אי אבלות דמעיקרא היא אתי עשה דרבים ודחי עשה דיחיד (ג) וש"מ דאיכא חיובא דאורייתא בתר דנפיק ליה יומא קמא דהוא יום מיתה ההיא לא קשיא מידי דה"ק אבל אינו נוהג אבלותו ברגל לדברי הכל ואפילו למ"ד יום ראשון תופס את לילו מדאורייתא דאי אבלות דמעיקרא היא אתי עשה דרבים ודחי עשה דיחיד: **מתני'** (ט) יוכשמת טבי עבדו קבל עליו תנחומין אמרו לו תלמידיו לא למדתנו רבינו שאין מקבלין תנחומין על העבדים א"ל אין טבי עבדי כשאר כל העבדים כשר היה: **גמ'** ת"ר העבדים והשפחות אין עומדין עליהן בשורה ואין אומרים עליהן לא ברכת אבלים ולא תנחומי אבלים ומעשה שמתה שפחתו של ראב"ע ונכנסו תלמידיו לנחמו כיון שראה אותם עלה לעלייה עלו אחריו נכנס לאנפילין נכנסו אחריו נכנס לטרקלין נכנסו אחריו אמר להם כמדומה שאתם נכוין בפושרין ועכשיו אפי' (י) בחמין אי אתם נכוין לא כך שניתי לכם העבדים והשפחות אין עומדים עליהם בשורה ואין אומרים עליהם לא ברכת אבלים ולא תנחומי אבלים אלא כשם שאומרין לו לאדם על שורו ועל חמורו שמתו המקום ימלא חסרונך כך אומרים לו לאדם על עבדו ועל שפחתו שמתו המקום ימלא חסרונך והעבדים והשפחות אין מספידין עליהן ואין קורין אותם לא אבא פלוני ולא אימא פלונית ואין קורין אבות אלא לג' שהם אברהם יצחק ויעקב ואין קורין אמהות אלא לד' שהן שרה רבקה רחל ולאה: **מתני'** ג ב חתן אם רצה לקרות את שמע בלילה הראשון ד קורא רשב"ג אומר לא כל הרוצה ליטול את השם יטול והלכתא כתנא קמא:

הדרן עלך היה קורא

מי שמתו מוטל לפניו פטור מק"ש

יש מפרשים דמש"ה פטור מפני שהוא טורח בעסקי מתו וה"ל טרדא דמצוה כדאמרי' בחתן דאם אם רצה להמתין על עצמו ולקרות הרשות בידו

שיטת ריב"ב

אני היום אסור ובלילה מותר. לפי שהם קדשי שעה אבל בקדשי דורות בין ביום ובין בלילה אסור דברי ר' יהודה: **ר"ש אומר אגיגות לילה אף בקדשי דורות אינה מד"ס אלא מד"ס.** וכ"מ בתמילת פסח דאי מדרבנן אונן ואוכל את פסחו לערב שלא העמידו דבריהם במקום כרת ואי מדאורייתא אסור. **עד מתי מתאוננין עליו.** לאסקר בתמילת קדשים הכי איתא לברייתא בפ' עבוד יום עד מתי מתאוננין עליו כל היום: **רבי אומר כל זמן שלא נקבר.** ובתילין בגמ' במאי עסקינן אילימא ביום מיתה תופס לילו מדרבנן כל היום ואם לא מי איכא דלית ליה יום מיתה תופס לילו מדרבנן ואם רבי אומר כל זמן שלא נקבר אף קבריה איתמר ליה מי איכא דלית ליה ואתמריה כיום מר. אמר רב יוסף איום קבורה קאי כלומר יום קבורה בלא מיתה דהוא מדרבנן וה"ק עד מתי מתאוננין עליו כל אותו יום של קבורה ואם לא ר' אומר ר"ז שלא נקבר הא קבריה אפי' באותו יום אשתרי ליה. ומקשינן ומרינן עליה ומסיקנא דרבי לחומרא קאמר. ומרינן הכי עד מתי מתאוננין עליו כל אותו היום בלא לילו ר' ופירושה עד מתי מתאוננין עליו לאחר יום מיתה מדברי סופרים דאסור בתמילת קדשים כל אותו היום של קבורה בלא לילו ר' אומר כל זמן שלא נקבר תופס לילו כלומר אפי' נשתהה לאחר יום מיתה ימים רבים שלא נקבר יום קבורה תופס אף לילו מדרבנן ואין צריך לומר דלאחר יום מיתה כל זמן שלא נקבר חיילא עליה אגיגות מדרבנן לענין איסור אכילת קדשים בין ביום ובין בלילה כי יותר היא גדולה האגיגות כשמתו מוטל לפניו שאין האגיגות תלויה בקבורה לענין איסור אכילת קדשים כשם שהאבלות תלויה בקדשים בקבורה לענין נזרת שבעה ואגיגות יום מיתה ומי דהוא מדאורייתא לא תפלוגתן בה בין שנקבר בו ביום ובין שלא נקבר בו ביום להאסר לערב אף בתמילת פסח לרבי דסבירא ליה יום מיתה תופס לילו מדאורייתא ומאן דסבירא להו דלא תפיס לילו אלא מדרבנן לערב טובל ואוכל את פסחו ואסור בתמילת שאר קדשים. מדקאמר ר' יוסי קבורה בלא מיתה דהוא בוריה מדרבנן מכלל דיום מיתה דהוא מדאורייתא תופס לילו מדרבנן ומכלל דיום קבורה תופס לילו מדאורייתא והא תניא דעד עולם לא תיתיב לדבריהם כשל תורה לומר לא תיתיב מזה מדיום קבורה תופס

לילו מדרבנן תופס לילו מדאורייתא דבין יום ובין בלילה אסור דברי ר' יהודה. מדרבנן בין יום מיתה דהוא מדאורייתא תופסין לילן מדרבנן ומכמים עשו חיזוק ליום קבורה שהוא מדבריהם שיתפוס אף לילו וכשם שעשו חיזוק ליום מיתה שהוא מדאורייתא שיתפוס מדבריהם לילו ומאן דבריהם ומכמים עשו חיזוק לדבריהם יותר משל תורה הכין פירושה מכמים עשו חיזוק ליום קבורה שהוא מדבריהם שיתפוס אף לילו יותר משל תורה שלא עשתה חיזוק לדבריה דהוא יום מיתה שיתפוס אף לילו ומיהו יום מיתה תופס לילו מדרבנן דלא גרע יום מיתה מיום קבורה דתופס לילו מדרבנן: אונן שהוא אסור בתמילת קדשים עוסק הוא דעבד בקדשים לא העמידו דבריהם במקום כרת דפסח אית ביה כרת דכתיב והאיש אשר הוא טהור ובדרך לא היה ומחל לעשות הפסח וגו'. אבל בתמילת שאר קדשים אף לערב אסור דתמילת שאר קדשים אינה אלא מצות עשה דכתיב ואכלו אותם את אשר כופר בהם והעמידו דבריהם במקום עשה. ונרגיל לענין על מה העמידו דבריהם במקום עשה ולא העמידו דבריהם במקום אסטניסות מי גרע מקום עשה ממקום אסטניסות. ויש לומר ר"ג תרתי קאמר אגיגות לילה דרבנן וגבי אסטניסות לא גזרו רבנן ואמן קי"ל כוותיה בחדא ולא קי"ל כוותיה בחדא קי"ל כוותיה דאגיגות לילה דרבנן היא ולא קי"ל כוותיה במאי דקאמר דגבי אסטניסות לא גזור רבנן דהא אפילו במקום עשה העמידו דבריהם וכ"כ במקום אסטניסות והרב ז"ל לא פסק כרבן בגמליאל אלא במאי דסבירא ליה דאגיגות לילה דרבנן היא גם הרב ר' משה ז"ל לא כתב ביה דאיתי רחיצת אסטניס בתבלות דרבנן פ"ג איכא למימר הלכה כרבן גמליאל בקדשים בקבורה לענין נזרת שבעה ואגיגות יום מיתה ומי דהוא מדאורייתא לא תפלוגתן בה בין שנקבר בו ביום ובין שלא נקבר בו ביום להאסר לערב אף בתמילת פסח לרבי דסבירא ליה יום מיתה תופס לילו מדאורייתא ומאן דסבירא להו דלא תפיס לילו אלא מדרבנן לערב טובל ואוכל את פסחו ואסור בתמילת שאר קדשים. מדקאמר ר' יוסי קבורה בלא מיתה דהוא בוריה מדרבנן מכלל דיום מיתה דהוא מדאורייתא תופס לילו מדרבנן ומכלל דיום קבורה תופס לילו מדאורייתא והא תניא דעד עולם לא תיתיב לדבריהם כשל תורה לומר לא תיתיב מזה מדיום קבורה תופס

מי שמתו מוטל לפניו פטור מק"ש. לפי שהוא טרוד במתמשכת קבורתו והוי

עין משפט נר מצוה

נא–נג

א מיי' פי"ב מהל' תמילות סמג עשין סי' ב טור יו"ד סי' שעז: **ב** מיי' פ"ד מה' תמילת ס"ש סמג עשין יח ת"ש סי' ע: **ג** מיי' פ"ד מה' תמילת מהל' ופ"ד מהל' ק"ש סמג עשין מד"ש סי' ב טור י"ד סי' שעא:

מסורת הש"ס

א) דף ק: **ב)** ויקרא י ג) דף ק: **ד)** דף לא: **ה)** עמוס ח ו) דף יז: **ז)** דברים טז **ח)** נ"ל ליל יום מיתה

קובץ הגהות

ב"ח (א) נ"ב ר' אומר: **(ב)** נ"ב ר' כשמת אחמול וקבריהו היום מתאונן עליו כל אותו היום ואף לאחר שנקבר אבל בלילה אין בו איסור משום דיום קבורה גופיה אינו אלא מדרבנן כיון שאינו יום מיתה הלכך בלילה שלאחריו לא גזרו בו רבנן ודבי מתמיי ואומר כ"ז שלא נקבר אפילו מכאן ועד עשר' ימים תופס גם לילו עמו דכל יום קבורה וגם בלילה שלאחריו נהג אגיגות מדרבנן: **(ג)** ואי אבלות דהשתא לא אתי אבלות דימי' ודמי עשה דרבים: **(ד)** ולא קא פסלה בי אגיגות: **(ה)** אז לא מחזי:

(1) רבי יום ומי' יומי נמתק: (1) הוא:

מא"י [א] וגו': **[ב]** אחמי: **[ג]** דאגיגות ליל. ותיבת שלו נמתק:

הון"י (א) עי' בריי"ף מ"ק דף רפה ע"א:

שלטי הגבורים

א הרא"ש ס"פ היה קורא הביא כל מה שבעמוד ובסוף כתב אבל הגהות כתבו בלילה אבלות מדאורייתא כלל אע"ג דאגיגות יום ראשון הן התורה אגיגות לחוד ואבלות לחוד והאסור בזה מותר בזה והאסור בזה מותר בזה וכן הא דאוקי דאמר ביום א' מן התורה הייט לענין אכילת קדשים כדאיתא בזבחים פרק עבודת יום ולענין אכילת מעשר דכתיב לא אכלתי באוני ממנו ושוה החמירו בו מדרבנן לאסרו בדברים המפורשים בריש פרק מי שמתו בעוד שלא נקבר מתו אבל אגיגות לא אגיגו בשום מקום שנהג ביום ראשון מן התורה והכי תנן בפנהדרין אין הקרובים מתאבלין אלא לאוגין אלמא משמע דאגיגות ואבלות תרי ענינים ניהו והאריך בזה ע"ש:

ב רב אחי וגאונים פליגי על זה וסברי דכל שבעת ימי אבלות הם דאורייתא והתוס' ומר"ג ואמר"י סברי דליכא אבלות כלל דאורייתא אלא אגיגות ומיימוני וה"ג שכיבת לבו כדברי רבינו: כתב שם"ג ומשנקבר המת אפילו נקבר ביום המיתה נהגו העם לבטל האגיגות אע"פ שלקדשים אינו בטל כל היום אע"פ שנקבר המת והורה ר"י ז"ל על אחד שמת ותפסו המוסל ולא הניח לקוברו כמה חדשים שאין אגיגות אלה על הקרובים שאין מוטל עליהם לקוברו וכן אם האונן בנית האסורין מותר לאכול בשר ולשתות יין כיון שאין מוטל עליו לקוברו:

ג ור"ת והרא"ש פליגי בזה ואמרי דאינו רשאי להתמיר על עצמו ומי' ועוד ומהר"ם שפקו כרביו:

ד וכ"ש דהאידנא שאפי' שאר כל אדם אין יכולין לכוין שאין כל כך אילוץ בין אונן לשאר כל אדם וכן כתב הרב רבי אחיר מרוטנבורג שלא אמרו לעפור אונן אלא בזמן הראשונים שהיו מכוונין אבל עכשיו אפי' שאר אדם אינו יכול לכוין:

המה (ד' יח.) דמאי דקתני מתו לאו דווקא מתו אלא הוא הדין אם אינו מתו כיון שמשמרו טרוד הוא בשמירתו ודייקינן עלה מתו לו (ג) משמרתו אין אבל מהלך בבית הקברות לא והתניא לא יהלך אדם בבית הקברות ותפילין ברשאו וספר תורה בזרועו וקורא בו ואם עשה כן עובר משום לועג לרש חרף עושהו ומתרצינן התם תוך ד' אמות הוא דאסור חוץ לד' אמות שרי הכא אפי' חוץ לארבע אמות אסירי. ומדקאמר לשון אסור שמעינן מינה דמאי דקתני במתני' פטור ר"ל שאסור לקרות כלל ודוחק הוא לומר דלשון אסור דקאמרי לא קאי אלא אמשמרו בלחוד שמפני השמירה טרוד יותר ולא יכול לכוין בשום ענין דמסתמא דכיון דאמר בסתם הכא מכלל דאכל הדין קאי בין למתו בין למשמרו ועוד דבירושלמי גרסה ג"כ שאסור דאמרינן התם אם רצה להחמיר על עצמו אין שומעין לו ושאיל התם למה ומהדרינן מפני כבודו של מת או מפני שאין לו מי שישא משאו מה נפיק מבייהון יש לו מי שישא משאו כלומר דאי מטעם כבודו של מת אלא ידמה כמתעצל בהספדו ואינו מושם לכבודו אפילו יש לו מי שישא משאו אסור ואי מטעם שאין לו מי שישתדל בעסקי המת להביא לו ארון ותכריכין ולהוליכו לבית הקברות כיון שיש לו מי שישתדל בדבר מותר שאין לו טרדא הנה נראה בפירוש דמשום כבודו של מת אינו רשאי להחמיר על עצמו ובמסכת שמחות גמי אמרינן אם בא להחמיר על עצמו אינו רשאי מפי מורי הרב גר"ו: **פטור** מן ק"ש ומן התפלה ומן **התפלין** נושאי המטה וכו' כך היא הגרסא בכל הספרים המדויקים ויש מפרשים דכיון שלא שינו במשנה בפירוש שפטור מכל המצות האמורות בתורה אינו פטור אלא מאילו השלשה בלבד אבל בכל השאר חייב ומביאין ראייה מדאמרינן בפרק היש[ן] מתן פטור מכל המצות האמורות בתורה ומנא שילא חייב ואומרים דהתם משמע דהלכתא כשילא וכי היכי דתתן חייב בכל המצות האמורות בתורה ה"נ שאבל חייב בכולן אלא באילו השלשה בלבד שאסור מפני שלשתן צריכות כוונה יותר משאר מצות ק"ש מפני קבלת עול מלכות שמים וצריך שיהיה בכוונה ותפילין ג"כ צריך שלא יסיח דעתו מהם ותפלה ג"כ צריך כוונה שאם לא כוון באבות צריך לחזור ולהתפלל פעם אחרת ומתוך שהוא בהול על מתו וטרוד בעסקיו לא יוכל לכוין בהם ולפיכך פטור אבל בשאר מצות שאינן צריכות כוונה כל כך חייב ואין זה נראה למורי הרב גר"ו שאותה הברייתא דסוכה דמביאין ראיה ממנה שחייב בכל שאר המצות כבר קירלה רש"י ז"ל ואמר דלא סבירא ליה העוסק במצוה פטור מן המצוה אבל אינן דקיימא לן דהעוסק במצוה פטור מן המצוה ולאי פטור: **ועל** כן נראה לפרש שאע"פ שלא שנה במשנה אלא אלו השלשה בלבד הוא הדין דפטור מכל שאר המצות אלא דתנא אלו שהם חמורות שיש בהם קבלת עול מלכות שמים וכל שכן בכל שאר המצות שאינן חמורות כל כך לפיכך אמר תפלה ותפילין עם קריאת שמע מפני שקבלת עול מלכות שמים שלימה היא עם התפילין דכתבינן לעיל[ב] וגם צריך להתפלל עמהם ומביא ראיה מהירושלמי דגרסינן התם אם רצה להחמיר על עצמו אין שומעין לו למה מפני כבודו של מת או מפני שאין לו מי שישא משאו מה נפיק מבייהון יש לו מי שישא משאו כלומר דכיון שיש לו מי שישתדל בדבר אין לו טרדא ויכול לקרוא קריאת שמע ולעשות המצוה כתקונה ומקשה עלה התם והתניא פטור מלולב כלומר היאך נחייב אותו אפילו בשיש לו מי שישא משאו מאחר שאין לו טרדא והרי ביום טוב אע"פ שהתם מוטל לפניו אין טרדא לו שאינו יכול לעשות לו ארון ותכריכין והוליכו וכמי שיש לו מי שישא משאו דמי ואפילו הכי פטור מלולב ומתרצינן בחול כלומר כשאמרו דפטור לא אמרו ביום טוב עצמו אלא בחולו של מועד דחג הסוכות ולפיכך פטור מפני שהוא טרוד בעסקי מתו ומקשינן והא תניא פטור מתקיעה שופר אית לך למימר בחול ומתרצינן כאותה ששנינו (שבת דף קנא) מחשיכין על התחום לפקח על עסקי כלה ועל עסקי המת להביא לו ארון ותכריכין ומנא שאפילו במועד הוא טרוד שיש לו לפעמים ללכת במועד עצמו עד אלפים אמה כדי [ג] שילא מזומן לדרכו כשילא המועד ולפיכך אמרו שפטור מתקיעת שופר אלמא משמע הכא בהדיא דכי היכי דפטור מן התפלה ומן התפילין ה"נ פטור מכל שאר המצות כגון לולב ושופר וציצית בהן [א] תדע שבספרים המדויקים אינו גורס לא במשנה ולא בברייתא ומכל מצות האמורות בתורה ובסוף הברייתא כשהולך להודיענו (ד) היתר) גבי שבת אמר וחייב בכל מצות האמורות בתורה ונראין הדברים דטעמא דמילתא הוי משום שמתחילה כשהיה פטור לא הולך לומר ובכל מצות האמורות [ג] דכיון שהיה פטור אלו שהם חמורות ממילא שמעינן דכ"ש השאר אבל בפיפא שהיה בא להתיר הולך לומר וחייב בכל מצות האמורות בתורה שאם לא היה אומר אלא חייב בק"ש ובתפלה היינו אומרים דדוקא באילו חייבו אותו בשבת ואע"פ שמתו מוטל לפניו מפני שהם חמורות אבל בכל שאר מצות האמורות בתורה פטור ולפיכך הולך להשמיענו שחייב ג"כ בכל שאר מצות האמורות בתורה:

נושאי המטה וחילופיהן וחילופי חילופיהן וכו' ואע"פ שיש שהות לאחרונים לקרוא בעוד שנושאין הכא השניה אפ"ה פטורין מפני שפעמים המטה וחילופיהן וחילופי חילופיהן חלופיהן וחלופי חלופיהן את שלפני המטה ואת שלאחר המטה את שלמטה צורך בהן פטורין ואת שאין למטה צורך בהן חייבין אלו ואלו פטורין מן התפלה: **גמ'** מוטל לפניו אין שאין מוטל לפניו לא ורמינהו מי שמתו מוטל לפניו א אוכל בבית אחר אין לו בית אחר אוכל בבית חבירו אין לו בית לחבירו עושה מחיצה ואוכל אין לו דבר לעשות מחיצה מחזיר פניו ואוכל ואינו מיסב ואוכל ואינו ב אוכל בשר ואינו שותה יין ג ואין מברך ואין מזמן ואין מברכין עליו ואין מזמנין עליו ופטור מק"ש ומן התפלה ומן התפילין [ד] (ומכל מצות האמורות בתורה) ובשבת מיסב ואוכל ואוכל בשר ושותה יין ומברך ומזמן ומברכין עליו ומזמנין עליו וחייב בקריאת שמע ובתפלה ובכל מצות האמורות בתורה רבן גמליאל אומר מתוך שנתחייב באלו נתחייב בכולן ואמר ר' יוחנן תשמיש המטה איבא ביניהון קתני מידה אוכל

רש"י

כמו מתן דפטור משום טירדא דמצוה: **וחילופיהן.** שכן דרך שהם מתחלפין לפי שכולם רוצים לזכות בו: **שלפני המטה.** (יכנסו) [יתעסקו] במטה כשתגיע אצלם: **ואם שלאחר המטה.** שנשאוה כבר: **פ"ג** שלפני המטה אם שלמטה צורך בהם פטורים (ה) ואת שלאחר המטה אף אם למטה צורך בהם חייבין דכיון דכבר נשאוהו אינם כל כך טרודין במצוה: **אלו ואלו פטורים מן הספלה.** דלאו דאורייתא היא אבל בק"ש שהיא דאורייתא (א) חייבים: **גמ' שאין מוטל לפניו לא.** כגון שהיה המת בבית אחר: **אוכל בבית אחר.** שלא יהא נראה כלועג לרש: **ואינו מיסב.** כדרך המסובין בהסיבה על צידן השמאלית ובמטה: **ואינו מברך.** אינו צריך לברך ברכת המזון: **ואין מברכין עליו.** ואין צריך שיברכו אחרים עליו ברכת הלחם: **ואין מומנין עליו.** ואינו מצטרף לזימון: **משמיש המטה איבא ביניהון.** דלר"ג חייב בזמן עונה לתנא קמא פטור:

המה (ד' יח.) דמאי דקתני מתו לאו דווקא מתו אלא הוא הדין אם אינו מתו כיון שמשמרו טרוד הוא בשמירתו ודייקינן עלה מתו לו (ג) משמרתו אין אבל מהלך בבית הקברות לא והתניא לא יהלך אדם בבית הקברות ותפילין ברשאו וספר תורה בזרועו וקורא בו ואם עשה כן עובר משום לועג לרש חרף עושהו ומתרצינן התם תוך ד' אמות הוא דאסור חוץ לד' אמות שרי הכא אפי' חוץ לארבע אמות אסירי. ומדקאמר לשון אסור שמעינן מינה דמאי דקתני במתני' פטור ר"ל שאסור לקרות כלל ודוחק הוא לומר דלשון אסור דקאמרי לא קאי אלא אמשמרו בלחוד שמפני השמירה טרוד יותר ולא יכול לכוין בשום ענין דמסתמא דכיון דאמר בסתם הכא מכלל דאכל הדין קאי בין למתו בין למשמרו ועוד דבירושלמי גרסה ג"כ שאסור דאמרינן התם אם רצה להחמיר על עצמו אין שומעין לו ושאיל התם למה ומהדרינן מפני כבודו של מת או מפני שאין לו מי שישא משאו מה נפיק מבייהון יש לו מי שישא משאו כלומר דאי מטעם כבודו של מת אינו רשאי להחמיר על עצמו אין לו בית אחר אוכל בבית חבירו אין לו בית לחבירו עושה מחיצה ואוכל אין לו דבר לעשות מחיצה מחזיר פניו ואוכל ואינו מיסב ואוכל ואינו ב אוכל בשר ואינו שותה יין ג ואין מברך ואין מזמן ואין מברכין עליו ואין מזמנין עליו ופטור מק"ש ומן התפלה ומן התפילין [ד] (ומכל מצות האמורות בתורה) ובשבת מיסב ואוכל ואוכל בשר ושותה יין ומברך ומזמן ומברכין עליו ומזמנין עליו וחייב בקריאת שמע ובתפלה ובכל מצות האמורות בתורה רבן גמליאל אומר מתוך שנתחייב באלו נתחייב בכולן ואמר ר' יוחנן תשמיש המטה איבא ביניהון קתני מידה אוכל

פטור מן ק"ש ומן התפלה ומן התפלין נושאי המטה וכו' כך היא הגרסא בכל הספרים המדויקים ויש מפרשים דכיון שלא שינו במשנה בפירוש שפטור מכל המצות האמורות בתורה אינו פטור אלא מאילו השלשה בלבד אבל בכל השאר חייב ומביאין ראייה מדאמרינן בפרק היש[ן] מתן פטור מכל המצות האמורות בתורה ומנא שילא חייב ואומרים דהתם משמע דהלכתא כשילא וכי היכי דתתן חייב בכל המצות האמורות בתורה ה"נ שאבל חייב בכולן אלא באילו השלשה בלבד שאסור מפני שלשתן צריכות כוונה יותר משאר מצות ק"ש מפני קבלת עול מלכות שמים וצריך שיהיה בכוונה ותפילין ג"כ צריך שלא יסיח דעתו מהם ותפלה ג"כ צריך כוונה שאם לא כוון באבות צריך לחזור ולהתפלל פעם אחרת ומתוך שהוא בהול על מתו וטרוד בעסקיו לא יוכל לכוין בהם ולפיכך פטור אבל בשאר מצות שאינן צריכות כוונה כל כך חייב ואין זה נראה למורי הרב גר"ו שאותה הברייתא דסוכה דמביאין ראיה ממנה שחייב בכל שאר המצות כבר קירלה רש"י ז"ל ואמר דלא סבירא ליה העוסק במצוה פטור מן המצוה אבל אינן דקיימא לן דהעוסק במצוה פטור מן המצוה ולאי פטור: **ועל** כן נראה לפרש שאע"פ שלא שנה במשנה אלא אלו השלשה בלבד הוא הדין דפטור מכל שאר המצות אלא דתנא אלו שהם חמורות שיש בהם קבלת עול מלכות שמים וכל שכן בכל שאר המצות שאינן חמורות כל כך לפיכך אמר תפלה ותפילין עם קריאת שמע מפני שקבלת עול מלכות שמים שלימה היא עם התפילין דכתבינן לעיל[ב] וגם צריך להתפלל עמהם ומביא ראיה מהירושלמי דגרסינן התם אם רצה להחמיר על עצמו אין שומעין לו למה מפני כבודו של מת או מפני שאין לו מי שישא משאו מה נפיק מבייהון יש לו מי שישא משאו כלומר כיון שיש לו מי שישתדל בדבר אין לו טרדא ויכול לקרוא קריאת שמע ולעשות המצוה כתקונה ומקשה עלה התם והתניא פטור מלולב כלומר היאך נחייב אותו אפילו בשיש לו מי שישא משאו מאחר שאין לו טרדא והרי ביום טוב אע"פ שהתם מוטל לפניו אין טרדא לו שאינו יכול לעשות לו ארון ותכריכין והוליכו וכמי שיש לו מי שישא משאו דמי ואפילו הכי פטור מלולב ומתרצינן בחול כלומר כשאמרו דפטור לא אמרו ביום טוב עצמו אלא בחולו של מועד דחג הסוכות ולפיכך פטור מפני שהוא טרוד בעסקי מתו ומקשינן והא תניא פטור מתקיעת שופר אית לך למימר בחול ומתרצינן כאותה ששנינו (שבת דף קנא) מחשיכין על התחום לפקח על עסקי כלה ועל עסקי המת להביא לו ארון ותכריכין ומנא שאפילו במועד הוא טרוד שיש לו לפעמים ללכת במועד עצמו עד אלפים אמה כדי [ג] שילא מזומן לדרכו כשילא המועד ולפיכך אמרו שפטור מתקיעת שופר אלמא משמע הכא בהדיא דכי היכי דפטור מן התפלה ומן התפילין ה"נ פטור מכל שאר המצות כגון לולב ושופר וציצית בהן [א] תדע שבספרים המדויקים אינו גורס לא במשנה ולא בברייתא ומכל מצות האמורות בתורה ובסוף הברייתא כשהולך להודיענו (ד) היתר) גבי שבת אמר וחייב בכל מצות האמורות בתורה ונראין הדברים דטעמא דמילתא הוי משום שמתחילה כשהיה פטור לא הולך לומר ובכל מצות האמורות [ג] דכיון שהיה פטור אלו שהם חמורות ממילא שמעינן דכ"ש השאר אבל בפיפא שהיה בא להתיר הולך לומר וחייב בכל מצות האמורות בתורה שאם לא היה אומר אלא חייב בק"ש ובתפלה היינו אומרים דדוקא באילו חייבו אותו בשבת ואע"פ שמתו מוטל לפניו מפני שהם חמורות אבל בכל שאר מצות האמורות בתורה פטור ולפיכך הולך להשמיענו שחייב ג"כ בכל שאר מצות האמורות בתורה:

נושאי המטה וחילופיהן וחילופי חילופיהן וכו' ואע"פ שיש שהות לאחרונים לקרוא בעוד שנושאין הכא השניה אפ"ה פטורין מפני שפעמים נמלכים אותה כת שלישית בשניים יסעו ומתוך כך אין להם להתחיל: **את** שלמטה צורך בהן פטורין וכו' בירושלמי מפרש שאין זה החילוק אלא באותה שלפני המטה בלבד אבל באותה שלאחר המטה מתוך כך הולכין אחר המטה מפני שלעולם אינן צריכין למטה ולעולם חייבים: **אלו** ואלו פטורין מן התפלה פי' רש"י ז"ל מפני שהתפלה אינה אלא מדרבנן והטעם היותר נכון מפני שהתפלה צריך להתפלל מעומד ואין יכולין לשהות כל כך אבל ק"ש שיכולין לאומרה בעוד שמהלכין ודי לעמוד בפסוק ראשון בלבד שלא יתעכבו בו אלא מעט חייבין מפי מורי הרב גר"ו: **גמ'** ואינו מיסב וכו' בירושלמי אמרינן ואינו אוכל כל צרכו ונראה שהתלמוד שלנו אסר ההסיבה מפני שלא יאכל בהסיבה בקביעות ושכח עסקי המת אלא אכילת עראי בלבד שרי: **ואין** מברכין עליו וכו' כלומר אין מחזירין שיאכלו אחרים עמו כדי שיברכו אחרים ברכת המוציא ויפטר גם הוא שאין צריך דבלאו הכי פטור ובירושלמי אומר דאין מברכין ר"ל שאם היו מברכין ברכת המוציא לא יענה אמן וה"ג התם בירך לא יענו אחריו אמן ברכו הם לא יענה אחריהם אמן: **ובשבת** מיסב ואוכל בשר ושותה יין לא קאמר וחייב לאכול בשר ולשתות יין דכיון [ד] שהוא מתכוין למצוה אם ירצה יאכל ואם לא ירצה לא יאכל שאינו חוזה על האדם שיאכל בשר ושתה יין בשבת שהרי אמרו (שבת ד' קיח.) עשה שבתך חול ואל תצטרך לבריות הלכך בכל דבר שהוא מצוה חייב לעשותו בשבת אבל זה רשות הוא אם ירצה יאכל בשר ושתה יין ואם לא ירצה ימיח ומ"מ וגם בחול למה אסרו אותו והלא אחר הקבורה שהל אחר בעולת הסנדל אסור בעשיית הסנדל מותר י"ל שהטעם שאסרו אותו קודם קבורה מפני שאם יבא לאכול בשר ולשתות יין ימשך אחר תענוגיו ויתעצל בקבורת המת ומפני זה הטעם נמי לא אסרו לו בעשיית הסנדל שאם ילך יחף לא יוכל ללכת לכאן ולכאן ולהשתדל בקבורתו: **תשמיש** המטה איבא ביניהון. פי' דת"ק ס"ל דחייב בכל המצות האמורות בתורה אבל תשמיש המטה אע"פ דיש בה מצות עונה אסור שמאחר שמתו מוטל לפניו קלות ראש הוי לשמש מטתו בעת כזאת ורבן גמליאל הוסיף ואמר [ה] נתחייב בכולן שמאחר שחייב בכל המצות האמורות בתורה גם זה חייב בעונה אבל לדברי הכל אין לו לשמש מטתו להנאתו יותר והלכה כת"ק דיחיד ורבים הלכה כרבים [ב] והכי איתא משמיה דרי"ף ז"ל ומקשי' עלה מדאמרינן בפ"ק דכתובות (דף ג.) הרי שהיתה פתו אפוי וטבחו טבוח ויינו מזוג ומת אביו של חתן או אמה של כלה מכניסין את המת לחדר ואת החתן ואת הכלה לחופה ובועל בעילת מצוה ופורש ונוהג ז' ימי המשתה ואח"כ ז' ימי אבלות וכל אומן הימים הוא ישן בין האנשים והיא בין הנשים והיינו דה (שם ד' ד.) למימרא דאבלות קיל ליה מנהר כלומר מדחזינן שאסרו אותו לישן עמה בביתה מכלל דמשום הכי חששו מפני שהאבלות יהיה קל בעיניו ויבא לשמש מטתו ומאי קילותא כלומר ומאי קולא יתלא בענין אבלות שנחוש שילמוד משם ויבא ג"כ להקל אילימא ממה דאמרי' ובועל בעילת מצוה ופורש שמתוך שהקלו לו לבעול קודם קבורה יקל ג"כ אחר קבורה ויבעול זה אינו דהתם דהקילו משום דאכתי לא חל עליה אבלות אי לדבי אליעזר דאמר משיסתום הגולל אי לדבי יהושע דאמר עד שיגיע מפתח ביתו אלא מדקתני ונוהג שבעת ימי המשתה ואח"כ ונוהג שבעת ימי אבלות ואם איתא כדברי הרי"ף ז"ל דאמר דאסור בתשמיש קודם קבורה היכי קאמר משום דאכתי לא חל עליה אבלות שהרי חל

מסורת הש"ס

(ה) רש דף כו ע"ב ג) פ"ב פי' לט ג) גי' ד"ת מיוב:

קובץ הגהות

ב"ח (א) אם לריכים לשתתו פטורים: (ב) נ"ב משמרו:

מא"י [ג] מא"מ ונ"ב לפי דברי ר"י אין נמלא כ"ז בטוסתאות: **[ב]** שיהא: **[ג]** בטוחה: **[ד]** כיון כו' למלות לא: **[ה]** שנתחייב:

חז"י (א) מ"ד מפני שתפלה לריכה כוונה יתירה רמב"ם ורע"ב:

אנ"ש ס"ע **[א]** מדע וכו' ר"ל פשוט שיש להביא מלא ודע בתקום מדע דהא אין כאן שום ריוח ולאיה לדבריו רק ליתן טעם לגירסא ובמבואר מדברי: **[ב]** והכי איתא וכו' ר"ל וכ"כ בתשובה וקמי על הסלוגתא דת"ק וכ"ג לענין איסור ומובה ולא בפירוש רבינו יוסף הלוי דבסמוך שפיכם דת"ק הוי רשות דלדידיה לק"מ מהאי דבמוכות דמקשה מייתה רבינו יונה לפסק הרי"ף ודו"ק:

שלטי הגבורים

א רש"י ז"ל פי' דהא אינו (מברך) [אוכל] ר"ל הרשות בידו ואי בני מחיצ עצמו בכל המצות ומוקפות ומ"ג וטור ומרדכי ומ"ק פי' לאינו (מברך) [אוכל] ועוד ר"ל אסור (לברך) [לאכול] ולא מני מחיצ עצמו. ראיתי להרא"ש ז"ל [שכ' בשם הרי"ן שמא לו מת בשבת ומת"ש לא הבדיל ולא התפלל ולא ביום ה' בבוקר ולאחר שנקבר המת התפלל תפלת שחרית שצריך לא עבר זמנה אבל תפלת הערב לא שכבר עבר זמנה ולא דמי לשכח ולא התפלל ערבית שמתפלל שחרית שאים כיון שבלילה לא היה חייב להתפלל ובענין ההבדלה איכא פלוגתא הרי"ם מרוטנבורי"ק כתב שצריך להבדיל דקי"ל מי שלא הבדיל במ"ש מבדיל והולך כל השבת טולה והר"ר יהודה כתב שאין להבדיל ולזה הסכים הרא"ש ז"ל:

ב כתב מיימוני שכל זמן שלא נקבר המת אינו אסור בכל הדברים שאבל אסור בהם וכן כ' הרי"ן גיאת שאינו אסור בין מיתה לקבורה בתכבוסת ובתספורת ובתחילה ותשמיש המטה ובשאר גזירות ז' וכתב הרמב"ן שגגה היא מה שהחיבו בתשמיש המטה דכולי עלמא נמול אסור בו וכן קלת דיני אבלות נוהגין בו כגון בתולה וסריכה דל"ו מתכולת בשר ושמחת יין ואין צריך לומר בשמחה ובתספורת ואסור בהנחת תפילין ואסור בשאלת שלום אף אחרים אסורין בשמחת בעיר ובמלאכה נמי אי במלאכת עצמו אף אחרים אסורין כגון אמרו שאסור ליגב אפי' על גבי מטה כפויה אלא על גבי קרקע צריך ליגב ולא אמרו אלא שאינו מולן מעגל וסגול ואינו חייב בעטיפת הראש ובכפיית המטה והקילו בלו מפני שהוא טרוד בעסקי המת ומוטל עליו לקוברו ולילך מעיר לעיר ואם בא להחמיר עליו בחלצת מנעל וסגול ועטיפת הראש אף עפקי המת בפסיקין כגון לפיכך לא החמירו עליו בלו אע"פ שמותר לאבל בשר ולשתות יין משמחר לכתפיים היינו משום שאינו מוטל עליו לקוברו אבל בעיתונין ובשמחה אסור וכן כתב הר"ר פרץ שאסור בכל מה שהוא בחבל חוץ מנעילת הסנדל ומדברי בעל התוס' יראה שאינו אסור אלא בשבר יין ותשמיש המטה אבל בשאר כל דיני אבלות מותר:

ג כתב הרא"ש ואינו מברך פירוש ברכת המוציא ואינו מזמן לברך ברכת המזון ואין מברכין עליו דלא מיתא הוא דאינו מברך אבל אחרים אוכלין עמו ומברכו ברכת המוציא ומזמנו ולא הוא בשמיעה קמ"ל דלא צריך רש"י פי' אין צריך שיברך ברכת המוציא משמע שאם רצה לברך הרשות בידו ולא משמע כן בשמעתין דקאמר הכא דחזן לאכלא אמות נמי אסור מכלל שאינו רשאי לברך) ור"ת הא דמשמע דאסור לברך היינו בשצריך לעסוק בצורך מצרכי המת אבל אם כבר עסק או אם יש עוסקין אחרים יכול לברך ובירושלמי לא משמע כן ע"כ והאריך בזה ע"ש:

שיטת ריב"ב

וחילופיהן. שכן דרך שמתחלפין לפי שהכל חפצים לזכות בו: **אם שלאחר המטה.** שנשאוה אותו בהגיע המטה אצלם: **אם שלאחר המטה.** שנשאוה כבר: **אם שמטה צורך בהם פטורין.** אם לריכין הם לעשות פטורין: **ואלו ואלו פטורין מן הספלה.** דלאו דאורייתא היא והבוחיו פרשוה לפי שיש להם עוד שהות ולי נראה שאין זה לשון פטור: **גמ' שאין מוטל לפניו.** כגון שהוא בבית אחר והמת בבית אחר: **אין מברך.** אין צריך לברך לברכת המוציא: **אין מומן.** אין צריך לברך ברכת המזון: **אין מברכין עליו.** אין צריך שיברכו לו אחרים ברכת המוציא: **ואין מומנין עליו.** ואין מצטרף עם שלשה לזימון: **משמיש המטה אינא ביניהון.** לר"ג אבל חייב בעונה בשבת: **כמוטל לפניו דמי.** אע"פ שהוא בבית אחר פטור מק"ש דהעוסקין במצוה פטור מן המצוה:

עליה אבלות לענין איסור התשמיש וי"ל דהכי קאמר אי משום דקתני בועל בעילת מצוה ופורש ממי קילותא דהתם מתוך כך התירו לו בעילת מצוה קודם קבורה משום דאכתי לא חל עליה אבלות שאע"פ שאסור הוא בתשמיש קודם קבורה זהו מפני חומרא שהחמירו בו מפני שהוא קלות ראש ואם הקילו לו לבעול בעילת מצוה בזמן שאין בו אלא חומרא בעלמא מה טעם הוא שמחוש שיבא ג"כ להקל בעיקר זמן האבלות והשתא לא קשה מידי: **והרב** רבי יוסף הלוי ז"ל פירש דת"ק ורבן גמליאל בין רשות לחובה קמיפלגי דתנא קמא סבר מייב בכל המצות האמורות בתורה ובתשמיש המטה הרשות בידו אם ירצה ישמש מצות עונה ואם ירצה ייחד ורבן גמליאל אמר לא תאמר רשות אלא כמו שכל שאר המצות חייב לקיימן ג"כ מצות עונה מצוה מן התורה היא וחייב לעשותה וזה הפירוש יהיה מתקבל אלא שבירושלמי מוכח דאין לאוקמי פלוגתייהו בזה דגרסינן התם רבן גמליאל אומר מתוך שהתרת לו את אלו התרת לו את כולן ומדשמעינן ליה לר"ג דאמר לשון מותר מכלל דת"ק אוסר היה ופלוגתייהו הוי בין איסור [ז] לחובה דלתנינן לעיל לדעת הרי"ף ז"ל: **אבל** לענין הפסק אומר מורי הרב נר"ו שאין הלכה כת"ק דאסר אלא כר"ג וחייב בכל המצות האמורות בתורה ואפי' במצות עונה ובירושלמי פסקו בפירוש כמותו וכי תימא לא נחוש לירושלמי דכיון שאנו רואים בתלמוד שאנו שהולקין עליו רבנן וקיי"ל כרבנן דיחיד ורבים הלכה כרבים לא נניח תלמוד ערוך שבידינו ונסמוך על ירושלמי זו אינה קושיא מפני שזה הפסק ג"כ בכל התלמוד שאנו דקי"ל [ח] הלכה כדברי המיקל באכל ואע"פ שעדיין לא נקבר המת ולא חל עיקר האבלות אפי' הכי כיון שגם זה מפני האבלות הוא הלכה כדברי המיקל והשתא לא קשיא מידי אהאיא דכתובות [ט] נקטינן השתא מהא שמעתא דמי שמתו מוטל לפניו פטור מכל המצות האמורות בתורה ואינו רשאי להחמיר על עצמו דלכתבנן והוא הדין במי שמשמר את המת אע"פ שאינו שלו ובשבת חייב בכל המצות ואפי' במצות עונה ואם ירצה לענג שבת לאכול בשר ולשתות יין הרשות בידו ודין שבת וי"ט שוין דכיון שאינו יכול לעשות לו הספד ביו"ט וגם אינו יכול לקוברו כמי שיש לו מי שיש משמו דמי וחייב בכל המצות שאין לו שום טרדא והיה נראה מתוך דברי הירושלמי שבשבת וי"ט פטור מכל המצות דמקשי' התם והתניא פטור מתקיעת שופר ומתרצי' דמש"ה פטור משום דאפי' בי"ט דיש לו להתעסק על התחום על עסקי מתו נמצא שאפי' בי"ט פטרו אותו מזה הטעם וה"ה דבשבת נמי פטור מזה הטעם שג"כ בשבת מותר להתעסק על התחום על עסקי מתו ולפי זה נמצא שהולק על התלמוד שלנו שאמר שבשבת חייב בכל המצות ומסתמא ה"ה בי"ט ונוכל לומר שאינם מולקין הירושלמי מיירי כגון שלא היה לו שופר בנקר ובערב היה לו ועל כן פטרו אותו לתקוע באותה שעה מפני שהוא טרוד להתעסק על התחום אבל בנקר שעדיין לא הגיע שעת הטרדא חייב ומעיקרא נמי כשהקשה והתניא פטור מלולב ומיירי בחול ה"ה שהיה יכול לתרץ דמבערב קאמר ומפני הטרדא שפעמים יצטרך להתעסק על התחום פטרו אותו אלא דניחא ליה לאוקמה בחול לרווחא דמילתא הלכך אפילו לדעת הירושלמי חייב בכל המצות בשבת וי"ט ואינו פטור אלא בערב בלבד כדתנינן וכן לאיתי הלכה למעשה למורי הרמב"ן נר"ו שהיה מתו מוטל לפניו ביום ראשון של ראש השנה ונזה שיתקעו שופר לפניו להוציאו ידי חובה: **כל** זמן שמוטל עליו לקוברו כמוטל לפניו דמי ומעשה היה בצרפת בחלם חסיד שתפסו השלטון ונפטר בתפיסה ולא רצה לתת אותו לקברו והורה רבי יצחק הזקן ז"ל שמותרין הקרובין לאכול בשר ולשתות יין אע"פ שלא נקבר מפני שאינו טרודין בענין הקבורה וכיון שאין קוברין אותו לא חיישינן שיתעצלו בקבורו ובעסקו ואע"פ שלא נתיאשו מלבקש להתפטר עם השלטון בכל היום אפ"ה אין זה נקרא טירדא וחייבין במצות ומבדא דאיתמרינן במועד קטן[יא] מת שדעתם לפנותו ממקום למקום אין מונין משעה שיסתם הגולל הראשון אלא משיסתם הגולל האחרון ומדאי ר"ל שאע"פ שלא נקבר עדיין קבורה שיתחייב עליה אבלות אפ"ה אוכל בשר ושותה יין בימים שאם אין כונתו להוציאו משם מקברו עד זמן ארוך לא יניח מלאכול בשר ולשתות יין וכי היכי דהתם אוכל בשר ושותה יין הכא נמי אוכל בשר ושותה יין אע"פ שעדיין לא נקבר וכן כשנושאין המת מעיר לעיר אם המקום קרוב דייקינן ליה כמי שמתו מוטל לפניו [יב] [יג][ולפי] שחייב בקבורתו [יד] אסור לאכול בשר ולשתות יין בעניין קבורתו והסכדו אבל כשנושאין אותו לעיר אחרת רחוקה כגון מהלך שני ימים [טו] מותר עד שיביאו אותו לעיר קבורתו והא דאמרינן דאין מונין משעה שיסתם הגולל הראשון אלא מונין שבעה ימי אבלות משנסתם הגולל השני דוקא כשקוברין אותו מתחלה על דעת שיוציאוהו משם ויקברוהו במקום אחר. אבל אם מתחלה לא נתכוונו לקברו במקום אחר ואחר הקבורה נמלכו והוציאוהו משם לקברו במקום אחר לא הוי אלא ליקוט עצמות ואינו נוהג אלא יום ראשון בלבד ורבינו יעקב ז"ל הורה הלכה למעשה כשמתה אחותו שהיתה נשואה בעיר אחרת והודיעו לו שהיו מביאים אותה לקברה במקום שהיה הוא דר ואכל בשר ושתה יין קודם שנקברה ואמר דכי אמרינן דאסור לאכול בשר ולשתות יין דוקא למי שמוטל עליו לקברה דהיינו הבעל שיורש אותה וחייב בקבורתה ולפיכך אסור לו כדי שלא יתעצל בעסקי הספדה וקבורתה דשמא ימשוך אחר האכילה ואפי' לשכור לה מקוננות חייב. כדאיתא בכתובות[טז] אבל הוא כיון שאינו חייב בקבורתה מותר ואפשר שאם לא היה בעיר אחרת והיה עמה שלא היה עושה כן: **לא** יהלך אדם בבית הקברות ותפילין בראשו וספר תורה בזרועו ויקרא בו ויתפלל ה"ה שאפי' בלא ספר תורה אין לו לקרות בבית הקברות משום לועג לרש אלא מפני שאי אפשר לקריאת פסוקים של תורה אלא בספר דדברים שבכתב לא ניתנו לאמרן על פה לפיכך אמר ס"ת אבל אפילו בלא ספר אסור ור"ל לא יהלך בתפילין וגם לא יקרא וגם לא יתפלל משום דבטלהו איכא משום לועג לרש ודוקא בתפילין או בשאר מצות כיולא בהן אסור אבל בציצית שהוא חובת מנא מותרת שאינו יכול להסיר המלבוש שלובש בשעה שהולך בבית הקברות ורמיה לדבר מדאמרי' (ברכות דף יח.) ר' חייא ור' יונתן הוו שקלי ואזלי בבית הקברות הוה קא שדיא תכלתא דר' יונתן עלוי קברי אמר ליה רבי חייא דלייה שלא יאמרו למחר בתין אזלנו ועכשיו מחרפין אותנו אלמא מדחזינן שלא משום שלא יצליכם על הקברים שמעינן שמותר לבשו אלא שיש לו ליזהר בשעה שיהלך בבית הקברות שילבה הציציות מיהו אפשר לומר דדוקא בציצית שמעיל במלבוש שלובש לצורך עצמו כמו שהיה מנהגם באותו זמן שהיו הולכים כל היום מלובשין בטליתות כגון זה אמרינן דמותר וסגי ליה בדלייה אבל בטליתות שאינם מכוונים בהם למלבוש אלא לקיים המצוה של ציצית בלבד כדי שלא תשתכח תורת ציצית יש לו ליזהר שלא יהלך בבית הקברות משום לועג לרש חרף עושהו מפי מורי הרב נר"ו: **ובדרך** שאמרו בעצמות כך אמרו בספר תורה הרי"ף ז"ל מפרש שאם מתירא מפני הגנבים שיניחם על גבי החמור ונראה מדבריו שסובר שאפי' בשעת הסכנה אין לו לרכוב עליהם שיותר טוב שיאבד אותם משיהנה בהם בזיון גדול כזה וא"ת והא דאמרינן[יז] היה בא בדרך וביד דקיא מלאה ספרים מפשילן לאחוריו הנה שאפי' שלא בשעת הסכנה מותר להניחן על גבי הבהמה ברוכב עליה ולפי זה הפי' נמצא שאין הפרש בין בשעת סכנה לשלא בשעת סכנה וי"ל דהתם מיירי בשאר ספרים ולפיכך אמרו מותר להפשילן לאחוריו אפי' שלא בשעת הסכנה אבל בס"ת אינו מותר אלא בשעת הסכנה בלבד אלא לעולם יש להוליכו לפניו זו היא שיטת הרי"ף ולאומתה אבל רבני גרפת ז"ל מפרשים כך בדרך שאמרו בעצמות שמותר לרכוב ממש כך אמרו בספר תורה שאם מתירא רוכב עליו ולא חיישינן לבזיון ובריתה דהיה בא בדרך וביד דקיא מלאה ספרים מפרשים לה בשאינו מתירא שאין לו לרכוב עליהם אלא מפשילן לאחוריו כיון שאין לו סכנה ולפי זה הפירוש אפשר שאפי' ס"ת מותר להפשילו לאחוריו ואפי' שלא בשעת הסכנה:

כל הרואה את המת ואינו מלוהו אלא אותו עובר משום לועג לרש חרף עושהו ולפחות יש לו ללוותו ארבע אמות:

רש"י

כל זמן שמוטל עליו לקוברו כמוטל לפניו דמי. אפילו הוא בבית אחר: **וספר תורה בזרועו.** וה"ה בעל פה אסור לקרות: **אלא נדרי אורה.** משום דהוי לועג לרש שהוא אינו יכול לעסוק בתורה: **אבל בשאר מיני.** לא איכפת ליה: **לא יפנס בדיסקיא.** מרלוף גדול של עור: **ואם היה מפיירא.** וצריך לרכוב על הסוס ולרוץ: **מלוה אם (א) ה'.** קרי ביה מלוה כלומר מלוה את המקום מי שחונן לו ואין לך לו יותר מן המת והמלוהו כאילו לויה את המקום ובתשמיש המטה הרשות בידו אם ירצה ישמש מצות עונה ואם ירצה ייחד ורבן גמליאל אמר לא תאמר רשות אלא כמו שכל שאר המצות חייב לקיימן ג"כ מצות עונה מצוה מן התורה היא וחייב לעשותה וזה הפירוש יהיה מתקבל אלא שבירושלמי מוכח דאין לאוקמי פלוגתייהו בזה דגרסינן התם רבן גמליאל אומר מתוך שהתרת לו את אלו התרת לו את כולן ומדשמעינן ליה לר"ג דאמר לשון מותר מכלל דת"ק אוסר היה ופלוגתייהו הוי בין איסור [ז] לחובה דלתנינן לעיל לדעת הרי"ף ז"ל:

בבית אחר ואפ"ה פטור מק"ש ומן התפלה אמר רב אשי כל זמן שמוטל עליו לקוברו כמוטל לפניו דמי דכתי' [ו]ואקברה מתי מלפני אטו ההיא שעתא קמיה הוה רמיא אלא כל זמן שמוטל עליו לקוברו א כמוטל לפניו דמי ת"ר [ז]המשמר את המת ואע"פ שאינו מתו פטור מק"ש ומן התפלה ומן התפילין ומכל מצות האמורות בתורה ואם היו שנים זה משמר וזה קורא זה משמר וזה קורא תנו רבנן [ח]לא יהלך אדם בבית הקברות ותפילין בראשו וספר תורה בזרועו ויקרא בו ויתפלל ואם עשה כן עובר משום [ט]לועג לרש חרף עושהו ודוקא בתוך ארבע אמות דאמר מר מת תופס ארבע אמות לק"ש אבל חוץ לד' אמות שרי [י]אמר ר' זריקא אמר רבי אמי אמר ר"ש בן לקיש אין [יא]אומרין בפני המת אלא דבריו של מת אמר רבי אבא בר כהנא לא נצרכה אלא לדברי תורה אבל למילי דעלמא לא ואיכא דאמרי אמר ר' אבא בר כהנא לא נצרכה אלא אפילו לדברי תורה וכ"ש למילי דעלמא וקא כתב רבינו האי גאון זצ"ל משמי' דקמאי דכלישנא קמא עבדינן דאין אומרים דברי תורה לפני המת אלא דבריו של מת בלבד [יב] אבל מילי דעלמא אמרינן ת"ר [יג]המוליך עצמות ממקום למקום הרי זה לא יתנם בדיסקיא ויניחם על גבי החמור [יד] וירכב עליהם מפני שנוהג בהן מנהג בזיון ואם היה מתירא מפני הגנבים או מפני הלסטים מותר ובדרך [טו]שאמרו בעצמות כך אמרו בס"ת שאם היה מתירא מפני הגנבים או מפני ד הלסטים מותר להניחה על גבי החמור שהוא רוכב עליו אמר רחבה אמר רב יהודה [יז]כל הרואה את המת ואינו מלוהו עובר משום [יח]לועג לרש חרף עושהו ואם לוהו מה שכרו א"ר אסי עליו הכתוב אומר [יט]מלוה ה' חונן דל וגמולו ישלם

מהא שמעתא דמי שמתו מוטל לפניו פטור מכל המצות האמורות בתורה ואינו רשאי להחמיר על עצמו דלכתבנן והוא הדין במי שמשמר את המת אע"פ שאינו שלו ובשבת חייב בכל המצות ואפי' במצות עונה ואם ירצה לענג שבת לאכול בשר ולשתות יין הרשות בידו ודין שבת וי"ט שוין דכיון שאינו יכול לעשות לו הספד ביו"ט וגם אינו יכול לקוברו כמי שיש לו מי שיש משמו דמי וחייב בכל המצות שאין לו שום טרדא והיה נראה מתוך דברי הירושלמי שבשבת וי"ט פטור מכל המצות דמקשי' התם והתניא פטור מתקיעת שופר ומתרצי' דמש"ה פטור משום דאפי' בי"ט דיש לו להתעסק על התחום על עסקי מתו נמצא שאפי' בי"ט פטרו אותו מזה הטעם וה"ה דבשבת נמי פטור מזה הטעם שג"כ בשבת מותר להתעסק על התחום על עסקי מתו ולפי זה נמצא שהולק על התלמוד שלנו שאמר שבשבת חייב בכל המצות ומסתמא ה"ה בי"ט ונוכל לומר שאינם מולקין הירושלמי מיירי כגון שלא היה לו שופר בנקר ובערב היה לו ועל כן פטרו אותו לתקוע באותה שעה מפני שהוא טרוד להתעסק על התחום אבל בנקר שעדיין לא הגיע שעת הטרדא חייב ומעיקרא נמי כשהקשה והתניא פטור מלולב ומיירי בחול ה"ה שהיה יכול לתרץ דמבערב קאמר ומפני הטרדא שפעמים יצטרך להתעסק על התחום פטרו אותו אלא דניחא ליה לאוקמה בחול לרווחא דמילתא הלכך אפילו לדעת הירושלמי חייב בכל המצות בשבת וי"ט ואינו פטור אלא בערב בלבד כדתנינן וכן לאיתי הלכה למעשה למורי הרמב"ן נר"ו שהיה מתו מוטל לפניו ביום ראשון של ראש השנה ונזה שיתקעו שופר לפניו להוציאו ידי חובה: **כל** זמן שמוטל עליו לקוברו כמוטל לפניו דמי ומעשה היה בצרפת בחלם חסיד שתפסו השלטון ונפטר בתפיסה ולא רצה לתת אותו לקברו והורה רבי יצחק הזקן ז"ל שמותרין הקרובין לאכול בשר ולשתות יין אע"פ שלא נקבר מפני שאינו טרודין בענין הקבורה וכיון שאין קוברין אותו לא חיישינן שיתעצלו בקבורו ובעסקו ואע"פ שלא נתיאשו מלבקש להתפטר עם השלטון בכל היום אפ"ה אין זה נקרא טירדא וחייבין במצות ומבדא דאמרינן במועד קטן[יא] מת שדעתם לפנותו ממקום למקום אין מונין משעה שיסתם הגולל הראשון אלא משיסתם הגולל האחרון ומדאי ר"ל שאע"פ שלא נקבר עדיין קבורה שיתחייב עליה אבלות אפ"ה אוכל בשר ושותה יין בימים שאם אין כונתו להוציאו משם מקברו עד זמן ארוך לא יניח מלאכול בשר ולשתות יין וכי היכי דהתם אוכל בשר ושותה יין הכא נמי אוכל בשר ושותה יין אע"פ שעדיין לא נקבר וכן כשנושאין המת מעיר לעיר אם המקום קרוב דייקינן ליה כמי שמתו מוטל לפניו [יב] [יג][ולפי] שחייב בקבורתו [יד] אסור לאכול בשר ולשתות יין בעניין קבורתו והסכדו אבל כשנושאין אותו לעיר אחרת רחוקה כגון מהלך שני ימים [טו] מותר עד שיביאו אותו לעיר קבורתו והא דאמרינן דאין מונין משעה שיסתם הגולל הראשון אלא מונין שבעה ימי אבלות משנסתם הגולל השני דוקא כשקוברין אותו מתחלה על דעת שיוציאוהו משם ויקברוהו במקום אחר. אבל אם מתחלה לא נתכוונו לקברו במקום אחר ואחר הקבורה נמלכו והוציאוהו משם לקברו במקום אחר לא הוי אלא ליקוט עצמות ואינו נוהג אלא יום ראשון בלבד ורבינו יעקב ז"ל הורה הלכה למעשה כשמתה אחותו שהיתה נשואה בעיר אחרת והודיעו לו שהיו מביאים אותה לקברה במקום שהיה הוא דר ואכל בשר ושתה יין קודם שנקברה ואמר דכי אמרינן דאסור לאכול בשר ולשתות יין דוקא למי שמוטל עליו לקברה דהיינו הבעל שיורש אותה וחייב בקבורתה ולפיכך אסור לו כדי שלא יתעצל בעסקי הספדה וקבורתה דשמא ימשוך אחר האכילה ואפי' לשכור לה מקוננות חייב. כדאיתא בכתובות[טז] אבל הוא כיון שאינו חייב בקבורתה מותר ואפשר שאם לא היה בעיר אחרת והיה עמה שלא היה עושה כן: **לא** יהלך אדם בבית הקברות ותפילין בראשו וספר תורה בזרועו ויקרא בו ויתפלל ה"ה שאפי' בלא ספר תורה אין לו לקרות בבית הקברות משום לועג לרש אלא מפני שאי אפשר לקריאת פסוקים של תורה אלא בספר דדברים שבכתב לא ניתנו לאמרן על פה לפיכך אמר ס"ת אבל אפילו בלא ספר אסור ור"ל לא יהלך בתפילין וגם לא יקרא וגם לא יתפלל משום דבטלהו איכא משום לועג לרש ודוקא בתפילין או בשאר מצות כיולא בהן אסור אבל בציצית שהוא חובת מנא מותרת שאינו יכול להסיר המלבוש שלובש בשעה שהולך בבית הקברות ורמיה לדבר מדאמרי' (ברכות דף יח.) ר' חייא ור' יונתן הוו שקלי ואזלי בבית הקברות הוה קא שדיא תכלתא דר' יונתן עלוי קברי אמר ליה רבי חייא דלייה שלא יאמרו למחר בתין אזלנו ועכשיו מחרפין אותנו אלמא מדחזינן שלא משום שלא יצליכם על הקברים שמעינן שמותר לבשו אלא שיש לו ליזהר בשעה שיהלך בבית הקברות שילבה הציציות מיהו אפשר לומר דדוקא בציצית שמעיל במלבוש שלובש לצורך עצמו כמו שהיה מנהגם באותו זמן שהיו הולכים כל היום מלובשין בטליתות כגון זה אמרינן דמותר וסגי ליה בדלייה אבל בטליתות שאינם מכוונים בהם למלבוש אלא לקיים המצוה של ציצית בלבד כדי שלא תשתכח תורת ציצית יש לו ליזהר שלא יהלך בבית הקברות משום לועג לרש חרף עושהו מפי מורי הרב נר"ו: **ובדרך** שאמרו בעצמות כך אמרו בספר תורה הרי"ף ז"ל מפרש שאם מתירא מפני הגנבים שיניחם על גבי החמור ונראה מדבריו שסובר שאפי' בשעת הסכנה אין לו לרכוב עליהם שיותר טוב שיאבד אותם משיהנה בהם בזיון גדול כזה וא"ת והא דאמרינן[יז] היה בא בדרך וביד דקיא מלאה ספרים מפשילן לאחוריו הנה שאפי' שלא בשעת הסכנה מותר להניחן על גבי הבהמה ברוכב עליה ולפי זה הפי' נמצא שאין הפרש בין בשעת סכנה לשלא בשעת סכנה וי"ל דהתם מיירי בשאר ספרים ולפיכך אמרו מותר להפשילן לאחוריו אפי' שלא בשעת הסכנה אבל בס"ת אינו מותר אלא בשעת הסכנה בלבד אלא לעולם יש להוליכו לפניו זו היא שיטת הרי"ף ולאומתה אבל רבני גרפת ז"ל מפרשים כך בדרך שאמרו בעצמות שמותר לרכוב ממש כך אמרו בספר תורה שאם מתירא רוכב עליו ולא חיישינן לבזיון ובריתה דהיה בא בדרך וביד דקיא מלאה ספרים מפרשים לה בשאינו מתירא שאין לו לרכוב עליהם אלא מפשילן לאחוריו כיון שאין לו סכנה ולפי זה הפירוש אפשר שאפי' ס"ת מותר להפשילו לאחוריו ואפי' שלא בשעת הסכנה:

כל הרואה את המת ואינו מלוהו כלומר אע"פ שאינם מוטלים לפניו אלא אותו עובר משום לועג לרש חרף עושהו ולפחות יש לו ללוותו ארבע אמות:

עין משפט נר מצוה

נד–נט

א מיי' פ"ד מה' ק"ש ה"ח סי' עח: **ב** מיי' פ"ד מהל' תפילין וסמ"ג עשין סי' כ ה"ח סי' עח: **ג** מיי' פ"ג מה' אבל סמג עשין סי' כ ד"ד סי' עח: **ד** מיי' פ' י"ב מהל' אבל ד"ד סי' תג: **ה** מיי' פי"ב מהל' תפלה י"ד סי' ערב: **ו** מיי' פי"ד מהל' אבל סמג עשין סי' יב ד"ד סי' עח:

מסורת הש"ס

א) גרא"ש כג. **ב)** משלי ח ג. **ג)** לעיל דף ג: **ד)** משלי ח ב. **ה)** שם יט ו. **ו)** מ"ק יח. וכ"מ ו. **ז)** בירושלמי פ"ג ה"ה ובנבלי מיגו **ח)** גי' מ"ע **ט)** דף מו: ודף מח. **י)** בירושלמי דברכות פ"ג הלכה ה' ע"ש:

קובץ הגהות

ב"ח (א) מלוה ה' כל"ל וזה' אם נמחק: **(ב)** תיבת אלו נמחק ואח"ז מתחיל ואסור כו': **(ג)** ואע"פ שחייב בקבורתו:

מא"ר [ז] ר"ב להיתר: **[ב]** ר"ב אבל זה נ"ע דהא הוא אונן ואין הלכה כדברי המיקל באונן: **[ג]** ואע"פ שאינו חייב:

שלטי הגבורים

א כתב ר' יצחק כשנפטר מריש מוכחי סוריעו הדבר לרבינו פס שהיה אחיה והיה דר בעיר אחרת ואכל בשר ושתה יין קודם קבורתה ונתן טעם לדברי שכיון שהיה לה בעל שחייב בקבורתה מוטלת על בעלה ולא עליו ולא קיימן היה מי שאמר מוטל לפניו וכתב הרא"ש ז"ל ופבנא אלוטה וקלוטה היא זו דאם כן אחי אמת יאכלו בשר ושתו יין כיון שבניו שיורשין אותו חייבים בקבורתו אלא ודאי לא פלוג רבנן אלא כל המתאבלים ומתעסקים קריין מוטל עליו לקוברו ואפילו אינו בעיר

אלא בענין מוטל לפניו:

ב ה"ג פליגי על זה ופבני דאין אומר בפני המת אלא דברי של מת בלבד אבל דברים בעלמא וה"א אסור וכן פליגי בתרב בד' אמות של מת או חוץ המוספות בפ"ק דברכות אבני דרב אלפס מחיר לאשתעויי חוץ לארבע אמות אפי' דברי תורה וחוץ ד"ש כל מילי חוץ מד"ת והרא"ש פסיקא ליה דרב אלפס אינו מחיר לאשתעויי כלל חוץ ד' אמות אלא לרבי המת וחוץ לד' אמות אסור בד"ת ומותר במילי דעלמא וכן הא נמי פסק דלא חוץ לד' אמות אסור בד"ת ומ"ר ומ"ג פסקו כדברי רבינו: לשון ריא"ז אין אומרים בפני המת אלא דברי של מת ואפי' דברי תורה ונראה בעיני שלא נאמר כאן אלא בחוץ ארבע אמותיו כמבואר בקונט' הראיות בברכות בהלכה לאשותה:

ג כתב הרא"ש וראיה עליהם אבל אם מפשילן לאחוריו על המחוט שפיר דמי וכן בספר תורה ואפילו אם נפשך לאסור בס"ת בנביאים וכתובים שפיר דמי ומיהו נראה דאף בס"ת ש"ד מדהתי בפיפא כך אמרו בס"ת דלא מסתבר למימר דמשום שריותא דגנבים ולסטים דוקא נקטי דהא מלתא דפשיטא היא שיבא בו מנהג בזיון ולא יתקרנו בה גנבים ולסטים אלא משום דיוקא דרשא נמי נקטיה דשרי להפשילה לאחוריו ובהדיא אמר בירושלמי דפסקא אם היא מליאה ספרים אז שריו עצמות המת בתורה הרי זה מפשילה לאחוריו ורוכב וכ"ב אלפס ז"ל כ' ובלבד שאמרו בעצמות כך אמרו בספר תורה שאם היה מתירא וכו' ומשמע דקא"ל אפיפא דוקא ע"כ:

ד מיי' ומרדכי והתוס' פליגי בזה ואמרי דאפי' בלא סכנה יכול להפשילו לאחוריו ובשעת הסכנה יכול לרכוב עליו והטור כתב ח"ל ואם היה מפחד מפני הגנבים מותר ואפי' לרכוב עליו ז"ל דאפילו בלא פחד הגנבים מותר להפשילו לאחוריו על גבי החמור ולזה טוענה דעת הרא"ש ז"ל ומכל מקום הרי"ף במסקנת דבריו דברי רב אלפס שאוסר אלא אם כן לפניו ובמיקו לכן טוב להתיר:

שיטת ריב"ב

דיסקיא. מרלוף גדול של עור: **ואם היה מפיירא.** וצריך לרכוב על סוס ולרוץ: **מלוה ה'.** מלוה את המקום מי שחונן הלו. ואין לך לו יותר מן המת והמלוהו כאילו מלוה את המקום:

רבינו יונה מי שמתו פרק שלישי ברכות

כל המספר אחר מטתן של תלמידי חכמים וכו' כלומר שמספר בגנותן ואומר העבירות שעשו דכיון שהם תלמידי חכמים יש לו לחשוב בלבו שעשו תשובה כדאמרינן (במכילתין דף יט) אם ראית עבירה בגילה אל תהרהר אחריו ביום והטעם שמא הרהר בתשובה:

אין מוציאין את המת סמוך לק"ש וכו' י"מ דסמוך לק"ש מקרי חלי שעה כדאמרינן בספרים (דף צט:) סמוך למנחה ור"ל חלי שעה קודם כלומר המת ור"ל דבשחרית דזמן ק"ש לכתחלה הוא (לעיל ד' ט:) משיראה את חבירו ברחוק ארבע אמות וחיכירו עד סוף הזן המנה אין מוליאין את המת אלא חלי שעה קודם שיוכל לראות את חבירו ולהכירו שאם יוליאו אותו בפחות מזה השיעור יש לחוש שלא יספיקו לשאת אותו ולקברו ויעבור זמן ק"ש לכתחלה אבל כשמוליאין אותו חלי שעה קודם והיה שם שהות קודם זמנה שרי ולכאורה נראה שה"ה בק"ש של ערבית שצריך להוליאו חלי שעה קודם לאת הכוכבים כדי שלא יאחרו התחלת זמנה אלא מפני שלא היה דרכם להוליא המת קרוב לגילה כל כך חייבי בשל שחרית אבל לתורי הרב נראה שאפשר שבק"ש של ערבית אין להחמיר כל כך מפני שק"ש של ערבית מצותה עד שיעלה עמוד השחר ומה שאמר שהתחלתה ביציאת הכוכבים לא אמרו אלא משום זריזות שלא יאמר אוכל קימעא דכתבינן לעיל (סימן יג) ויש לשאול דכיון דאמרינן ואין מוליאין אותו אלא חלי שעה קודם התחלת הזמן בענין שיוכלו לקברו תחלה ולקרות ק"ש אח"כ אמאי הוצרך לשנות במשנה ג) נושאי המטה וחלופיהן את (ד) שהמטה צריך להם פטורין ואת שאין המטה צריך להם חייבין שהרי לא יצטרכו לעולם לקרות ק"ש בדרך ומתרלינן דמתני' איירי כשהוליאוהו בדיעבד סמוך לק"ש ובירושלמי מקשי' להאי קושי' ומתרץ הפתר כגון דהוו שבירין דאית בה עונה ולית בה עונה כלומר שמתחלה שיערו שיוכל להוליאו ולקברו קודם שיגיע ק"ש וטעו בזה השיעור ולא היה להם שעה גדולה כל כך ולפי הירושלמי נראה דסמוך לק"ש אינו ר"ל חלי שעה דוקא אלא רוצה לומר שאין מוליאין אותו אלא בענין שישערו שיוכלו להוליאו ולקברו קודם זמן ק"ש וה"ג הם אין מוליאין את המת סמוך לק"ש אלא יקדימו לו שעה או יאחרו שעה כלומר יקדימו קודם שיגיע זמן ק"ש שעה שיוכלו להוליאו ולקברו קודם או אם כבר הגיע הזמן יש להם להתאחר ג"כ זמן שיוכלו לשער שכבר התפללו רוב הקהל בבהכ"נ או בביתם ואח"כ יוליאוהו ומאי דאמר שעה לאו דוקא שעה ממש אלא שיעור שיוכלו להספיק לקברו או לקרות ק"ש כדכתבינן:

והעם העסוקים בהספד בזמן שהמת מוטל לפניהם נשמטין אחד אחד וקורין אית דאמרי דדוקא קורין משום דקריאת שמע דאוריתא אבל התפלה שהיא מדרבנן אין צריך ואומר מורי הרב נר"ו דהוא הדין לתפלה נמי נשמטין אחד אחד ומתפללין ומביא ראיה מדאמרינן בתוספתא (פ"ג מ' י) העם העסוקים בהספד מפסיקין לק"ש ואין מפסיקין לתפלה מעשה היה והפסיקו רבותינו בין לק"ש בין לתפלה וכיון דחזינן לרבותינו דעבדו עובדא לתפלה שמעינן דאינהו אמרו דמסתמא הכי דמעתתא הלמוד אלנו כמו מעשה שעשו רבותינו סובר ואע"פ שלא הזכירו בריש אלא קורין בלבד וכיפיה בשאין המת מוטל לפניהם אמרו קורין ומתפללין הכל דין אחד יש לו אלא דנסיפא נא להשמיענו הענין האיך הוא שהם יושבין וקורין והוא צריך להיות יושב ודומם ובשעה שמתפללין שצריך שילדיק עליו את הדין כדמפרש ואזיל: **מתני'** קברו את המת וחזרו וכו' **ואם** לאו לא יתחילו טעמא דמילתא משום דתנחומי אבלים מדאוריתא דבכלל גמילות חסדים הוי וגמ"ח מן התורה כדאמרי"ד) והודעת להם את הדרך זו גמ"ח ולפיכך אמרו דכיון שעוסק במלוה (סוכה דף כה.) פטור מן (התורה) [המצוה] ואע"פ שכבר נקבר המת לא יתחיל: **גמ'** **אם** יכולין להתחיל ולגמור **אפי'** פרק ראשון וכו'. כלומר כי אמרינן אם יכולין להתחיל ולגמור עד שלא יגיעו לשורה יתחילו לא תימא לגמור את כולה אלא לגמור פרק אחד או פסוק אחד ודוקא בפיימיים הרואים פני האבל אבל החילונים לעולם יתחילו: **רבי** יהודה אומר הבאים מחמת האבל פטורים אית דמפרשי לאומרא דאריש קאי והכי קאמר כי אמרינן דשורה הרואה את הפנים פטורה ה"מ באותן שבאין ממחמת האבל אבל הבאין ממחמת כבוד אפילו רואה את הפנים חייבת ואית דמפרשי דאסיפא קאי דאפילו בשורה שאינו רואה את הפנים אם באים ממחמת האבל פטורין וממחמת האבל אית דאמרי בקרובין ובמשפחתו בלבד נקראים ממחמת האבל ואית דאמרי דאפי' שאר בני אדם שבאין לנחמו נקרא ממחמת האבל ופטורין: **פושטו** **ואפי'** בשוק ודוקא בכלאים דאוריתא דהיינו שעטנז שוע עווי ונו אבל בכלאים דרבנן לא דגדול כבוד הבריות [ב] שדוחה את לא תעשה שבתורה והיינו לאו דלא תסור (מפי מורי הרב נר"ו) **מתני'** **נשים** **ועבדים** **וקטנים** **פטורים** מק"ש וכו' פרש"י ז"ל דאפילו קטנים שהגיעו לחינוך פטורים וש"מ שמקשין עליו מדאמרינן בסוכה) קטן היודע לדבר חייב מלמדו תורה היודע לקרות חייב מלמדו פסוק ראשון של ק"ש היודע לשמוע תפילין חייב לוקח לו תפילין וש"מ דאמר דהתם לא קאמר ע"ד חיוב אלא להרגילו במצות ורבינו יעקב ז"ל מפרש דבקטנים שלא הגיעו לחינוך מיירי ולפיכך פטורין ומאי דקתני בסיפא וחייבין בתפלה וכו' לא קאי לקטנים אלא לנשים ועבדים בלחוד אבל קטנים כיון שלא הגיעו לחינוך פטורין מהכל: **גמ'** **תפלה** ומזוזה וברכת המזון דקי"ל מצות עשה שאין הזמן גרמא וכו' ואע"פ שהתפלה יש לה זמן קבוע אפ"ה כיון שאמרו הלואי שיתפלל אדם כל היום כולו כמלוה שאין הזמן גרמא דיינינן לה ולפיכך נשים חייבות אי נמי מפני שהיא רחמים ומאי דאמרי' דנשים חייבות בברכת המזון חיובא דרבנן הוא ולפיכך אינן מוציאות לאנשים שאכלו כדי שביעה ושיעור כדי שביעה אינו בפחות מכביצה שזה לא נקרא אכילה כדאמר בסוכה) מעשה ונתנו לרבי לוקח אוכל פחות מכביצה נטלו במפה ואכלו חוץ לסוכה ולא ביקר אחריו דאלמא משמע דלא חשבינן ליה אכילה ושיעור שביעה לא הוי אלא כביצה או יותר ואשה אע"פ שחייבת בברכת המזון אין חיובה מן התורה

עין משפט נר מצוה

ס–טב

א מיי' פ"ד מהל' ק"ש (סמג עשין ס' יח קלו) ס"ח סי' עב וטור י"ד סי' שדמ שנח: ב מיי' פ"ו מהל' כלאים סמג לאוין רסב י"ד סי' שכ: ג מיי' פ"ד מהל' ק"ש ופ"ק מהלכות תפלה ופ' כמ מהל' שבת ופי"ב מהל' ע"ז והקוים העתים סמג עשין כט יח יט כב ס"ח סי' לח ע קו קפו רעא:

מסורת הש"ס

ו) תהלים קכה **ב)** מגלה כח **ג)** דף ח: **ד)** ב"ק רט דף ק. וב"מ דף ל: **ה)** במכילתין יט: **ו)** דף מב. ע"ש **ז)** דף כו:

קובץ הגהות

ב"ח (א) תוס"מ וב"ב ל' הגמ' הרואה פניהם ולשון רש"י הרואה פניהם את אבל הקיקף אחורי שורה הפנימית והאבל יושב שם עכ"ל: **(ב)** נ"ב לשון הגמ' מחמת עצמן מיתיבן ופירש"י מחמת עצמן ולא מחמת כבוד שלא כאו לנחם אלא לראות את המתאוע עכ"ל אבל ג' הרא"ש כגירסת רבינו: **(ג)** שלא בא לנחם: **(ד)** שלמטה אוקך בהם וכו' למטה אוקך בהם: **מא"ר** [**ה**] נ"ב בגמ' יש עוד אפילו בשעה שאלוס על ישראל יוליכום ה' את פועלי האון:

שלטי הגבורים

א מיימוני פליג על זה וכתב לאדם חשוב לכתחלה יכול להוליאו סמוך לק"ש והרא"ש וטור ס"ח סימן ע"ג כתבו כרבינו:

לשון ריא"ז ואם היה אדם חשוב וכבר מוליאין אותו לכתחלה קודם שיקרא ואולם עור י"ד סימן שי"ח הפליג על מרי הרא"ש ז"ל למה שכתוב זה מפפקיו: **ב** ודוקא העם הבאים לשמוע ההספד אבל החזנים המספידים פטורים מק"ש ומיהו דוקא ביום הראשון אבל מיום ראשון ואילך גם החזנים חייבין לשון הרמב"ן ההספד קודם הקבורה לפני המטה נשמטין כל אחד ואחד וקורין את שמע ואין מתפללין מזמן שאין ההספד לפני המטה קורין ומתפללין ואחר קבורה אין מפסיקין השורה לא לק"ש ולא לתפלה אבל ההספד מפסיקין בין לק"ש בין לתפלה ע"כ עור:

לשון ריא"ז ג ואל יאמר לא נפרעת ממני כפי מעשי וכיולא בדברי כאלו שהרי אמרו לעולם לא יפתח אדם פיו לשטן:

ד כ' הרא"ש ירושלמי כל העוסקים בהספד מפסיקין לק"ש ואין מפסיקין לתפלה מעשה היה והפסיקו רבותינו לק"ש ולתפלה והא תניא אם יכולין להתחיל ולגמור וכו' מתני' ביום ר' והא דתני תנא ביום שני ע"כ:

ה כתב מיימון הרואה כלאים של תורה על חבירו אפילו הוא בשוק קורעו מעליו אפילו הוא רבו אלמדו חכמה והרא"ש ז"ל כתב אע"פ שהמוצא כלאים לאוריתא פוטטו אפילו אם הוא בשוק דוקא שהכלבוש מוצאו בעצמו שהוא מזיד אבל הרואה כלאים על חבירו והכלבוש אינו יודע א"ל לומר לו בשוק עד שיגיע לביתו דמשום כבוד הבריות יסמוך ואל יפרישנו משוגג:

ו כתב הרא"ש ירושלמי מני אין מדקדקין במה ולא בכלאים בבהמ"ד:

ז התוספות ומ"ש כתבו דקטן שהגיע לחינוך חייב ורש"י פוטר אפי' הגיע לחינוך ודעת מרי נראה דטעמא התוספות ולא בריא לי דבדי מגדל עוז שכתב דדעת מיימון לפטור אפי' הגיע לחנוך:

לשון ריא"ז הקטנים פטורים מן הכל ואם היה קטן שהגיע לחינוך חייב מדברי סופרים כמבואר בקונט' הראיות. ונראה בעיני שכל מלוה שחייבו מדברי סופרים קטן שהגיע לחינוך מוליא בה הרבים ידי חובתן וכן בהלל ובמגילה וכן בגר חנוכה כמבואר בקונ' הראיות: **ח** ואיזה נשים בברכת המזון חובתם ומיימון ואשר"י כתבו דמספקא לן אם חייבות דאוריתא או דרבנן והלכך אינן מוליאות אחרים ידי חובתן ובשם הראב"ד כתב דעור סימן קפ"ו דחייב הנשים הוי לאוריתא והלכך מוליאות אחרים ידי חובתן וכהנים ולוים לפירוש רש"י אינן חייבין בברכת המזון ולפירוש התוס' והמרדכי חייבין:

לשון ריא"ז האשה בברכת המזון ספק הוא בתלמוד אם חייבת היא בברכת המזון מן התורה ומוליאה אחרים ידי חובתן אבל אינו עורה אם אם חייבת מדברי סופרים ואינה מוליאה אלא אותן שחייבן מד"ס:

שיטת ריב"ב

ומטעים עקלקלותם. לעיל מייניה כתיב היעיבה ה' לטובים ולישרים בלבותם ומסיק ליה והמטעים עקלקלותם. והמכריעים שדוחה את לא תעשה שבתורה וכן בדבר של ממון כדכתיב והתעלמת. וכמו שמפורש בגמ' והרב אלפסי לא חשש לפרש: **מתני'** **פטורין מק"ש.** דמלות עשה שהזמן גרמא היא ותפילין נמי מצות עשה שהזמן גרמא דקא סבר לילה ושבת לא זמן תפילין היינהו: **קטנים.** אפי' קטן שהגיע לחינוך לא הטילו על אביו לחנכו בק"ש לפי שאינו מצוי תמיד כשמגיע זמן ק"ש וגם לא בתפילין משום דסתם קטן אינו יודע לשמור גופו אלא יפיה בהם: **וחייבות בתפלה.** דתפלה רחמי הינהו ומדרבנן היא ותקנוה אף לנשים ולחינוך הקטנים: **ומזוזה** **וברכת המזון.** דהוי מצות עשה שלא הזמן גרמא כדמפרש

ומטעים עקלקלותם. לעיל מייניה כתיב היעיבה ה' לטובים ולישרים בלבותם ומסיק ליה והמטעים עקלקלותם. והמכריעים מוציאם יותר על זכותם יוליכם ה' את פועלי האון: **פיסקא** **נושאי המטה וכו'** **גמ'** **פחות** **לק"ש.** לפי שמבטלין מן הקריאה: **אין המת מוטל לפניהם.** שהמת בבית אחר והם מספידין אותו **לשורה.** שהיו מתנחמים את אבל בהיקף שורה שבינותיו בשוקם מן הקבר: **גמ'** **מחמת הכבוד.** שלא לנחם: **אין חכמה.** אין חכמה חשובה לנגד ה'. כתב הרב דודי ז"ל הא דאמר רב יהודה אמר רב המוצא כלאים בבגדו פושטו ואפילו בשוק דוקא בכלאים דאוריתא דהוא שוע עווי ונוז אבל בכלאים דרבנן וכל כיוצא בה קיימא לן גדול כבוד הבריות שדוחה את לא תעשה שבתורה ולא בדבר של ממון דכתיב והתעלמת וכמו שמפורש בגמ' והרי"ף לא חשש לפרשה והא דרמינן עלה מברייתא ולאחותו מה ת"ל וכו' ואסיקנא ונגמר מינה שב ואל תעשה שאני ומצאתי בנוסחאות הבאות מספרד דגרסי עלה וכי חימא נילף מכהן מה לכהן שכן לאו שאינו שוה בכל וכל הנוסחא אינה מצויה

בשוק. דוקא בכלאים דאוריתא דהוא שוע עווי ונוז אבל בכלאים דרבנן וכל כיוצא בה קיי"ל גדול כבוד הבריות שדוחה את לא תעשה שבתורה וכן בדבר של ממון דכתיב והתעלמת. וכמו שמפורש בגמ' והרב אלפסי לא חשש לפרש: **מתני'** **פטורין מק"ש.** דמלות עשה שהזמן גרמא היא ותפילין נמי מצות עשה שהזמן גרמא דקא סבר לילה ושבת לא זמן תפילין היינהו: **קטנים.** אפי' קטן שהגיע לחינוך לא הטילו על אביו לחנכו בק"ש לפי שאינו מצוי תמיד אבל אביו בהגיע זמן ק"ש: **ולא בתפילין.** משום דסתם קטן אינו יודע לשמור שלא יפיה בהם:

המאור הקטן

הא דאמר רב יהודה אמר רב המוצא כלאים בבגדו פושטו ואפילו בשוק דוקא בכלאים דאוריתא דהוא שוע עווי ונוז אבל בכלאים דרבנן וכל כיוצא בה קיימא לן גדול כבוד הבריות שדוחה את לא תעשה שבתורה ולא בדבר של ממון דכתיב והתעלמת וכמו שמפורש בגמ' והרב אלפסי לא חשש לפרשה והא דרמינן עלה מברייתא ולאחותו מה ת"ל וכו' ואסיקנא ונגמר מינה שב ואל תעשה שאני ומצאתי בנוסחאות הבאות מספרד דגרסי עלה וכי חימא נילף מכהן מה לכהן שכן לאו שאינו שוה בכל וכל הנוסחא אינה מצויה

אינה מוציאה לאים שאכל כגיסה מפני שהאיש חייב בברכת המזון ולא אתי דרבנן מפיק לחוריינתא ויש להקשות דהא אמרינן בפ׳ אלו הן הלכות (דף מח.) להוציא אחרים ידי חובתן [א] עד שיאכל כזית דגן ובשיעור כזית בלבד אינו חייב אלא מדרבנן ואפ״ה יכול להוציא אחרים שאכלו כדי שביעה וחייבין מה״ת והיכי אמרינן הכא גבי אשה דלא אתי דרבנן ומפיק לחוריינתא ותירץ רבינו יאמק ז״ל דלא דמי משום דאיש אע״פ שלא אכל כלום מן הדין היה שיפטור לאחרים דאכלו דכל ישראל ערבים זה לזה אלא דרבנן הצריכוהו שלא לברך ברכת הנהנין בלא הנאה ואינו יכול לברך ולהוציא אחרים כשאינו אוכל כלל ולפיכך כשאכל כזית ונתחייב לברך עליו אע״פ שלא נתחייב חיוב מן התורה מוציא את אחרים שאכלו (ושתו) כדי שביעה שברב הנעבורה ועליו להיות מן העון ולפטור אותם מן המצות אבל אשה אינה בכלל ערבות ולפיכך אינה מוציאה אלא למי שחיובו דרבנן: **מתני׳** בעל קרי מהרהר בו׳ לומר מי שראה קרי

רש״י

בגמרא: **גמ׳ ונשים חייבות בקידוש היום.** מצות עשה שהזמן גרמה הוא דכתיב זכור את יום השבת לקדשו זכרהו על היין: **בשמירה.** לא תעשה מלאכה: **והני נשי.** איתנהו בשמירה דתנן כל מצות לא תעשה אפי׳ הזמן גרמה נשים חייבות: **מתני׳ בעל קרי.** מתקנת עזרא ואינן שחיקן טבילה לבעלי קריין לעסוק בתורה כדאמרי׳ בב״ק במרובה: **מהרהר.** ק״ש בלבו כשמגיע זמן ק״ש: **ואינו מברך לא לפניה ולא לאחריה.** אפילו בלבו דמיון דברכות לאו מדאורייתא וינהו לא אצריכוהו רבנן: **ועל המזון מברך לאחריו.** דמיונא דאורייתא ולא לפניו דלאו דאורייתא היא: **ר׳ יהודה אומר כו׳.** ולא טבל והגיע זמן ק״ש קיים שק״ש מן התורה מהרהר אותה בלבו בלא חיתוך שפתים כלל. וכגמ׳ (דף כ:) פליגי רבינא ורב חסדא דרבינא אמר דהרהור כדבור דמי ויולא בהרהור כמו שהדבור אסור כך היה לנו לאסור ההרהור קיון שדינן שוה ומתרצין דהאשכחן בסיני כלומר אע״פ שיולא מק״ש בהרהור כמו בדבור ודייקינן שוה זה כזה אפילו הכי לענין הטהרה אין דייקינן שוה שלא נחוש אלא לדבור שכן מצינו בסיני שבעל קרי נאסר שם דכתיב והיו נכונים לשלשת ימים אל תגשו אל אשה ולא נאסר שם אלא הדבור כדילפינן (במכילתא כב.) מדכתיב והודעתם לבניך ולבני בניך ומסיק ליה יום אשר עמדת לפני ה׳ אלהיך בחורב [ב] והיליעה ת״ל אלא דבור וכי היכי דהתם לא הזהיר בטהרה אלא לענין הדבור ה״נ לא נחוש אלא לדבור אבל בהרהור מותר מו מקשינן התם לרב חסדא דאמר דהרהור לאו כדבור דמי למה מהרהר שהרי אין ההרהור מועיל לו כיון שאינו יולא כמו בדבור ומהדרינן כדי שלא יהו כל ישראל עסוקין והוא יושב בטל ולפיכך אמרו שיהרהר במה שהבדור עסוקים ואע״פ שאינו יולא ידי חובה ולענין פסק הלכה נקטינן כרב חסדא דאמר הרהור לאו כדבור דמי דסוגייא דגמרא כותיה אזלא וכן פסקו הגאונים ז״ל והביא ראיה לדבריהם מדאמרינן במסכת שבת פרק שואל (דף קנ.) ודבר דבר דיבור אסור הרהור מותר ומקשי׳ עלה והאמר רבי יוחנן בכל מקום מותר להרהר חוץ מבית המרחץ ומבית הכסא כלומר היאך אתה מחלק בין דבור להרהור שהרי אנו רואין בבית המרחץ ובבית הכסא שייהם שוין וכמו שהדבור אסור כך ההרהור אסור ג״כ ומשני התם משום דהיה מחנך קדוש כלומר כשאסר ר׳ יוחנן ההרהור כמו הדיבור לא אסר אלא גבי טיוף בלבד שבפרשת ושבת וכסיף את נאתך כתיב והיה מחנך קדוש משי״ה החמירו בו ואמרו שהרהור אסור והנה נראה מכאן בפירוש שלא אמר הרהור כדבור אלא גבי ענין זה בלבד משום דכתיב והיה מחנך קדוש אבל בשאר מילי הרהור לאו כדבור דמי [א] ומהכא שמעינן דמאי דאמר לעיל (דף טו:) אם בירך ברה״מ בלבו יצא אינו ר״ל שהרהור אלא בחיתוך שפתים אלא שלא היה משמיע לאזנו דאי שהרהור הלב בלחוד ודאי לא יצא כדכתבינן התם (סי׳ מב): **ואינו מברך לא לפניה ולא לאחריה** כלומר אינו מהרהר בברכות דבק״ש שהוא מן התורה אצריכוהו להרהר אבל בברכות שאינן אלא מדרבנן לא ודאי אפשר לפרש אינו מברך בפה שאם כן היה נראה שבפה אינו מברך אבל מהרהר בלבו ונמצא שאין חילוק בין ק״ש לברכות אלא ודאי רואה לומר שאע״פ שמהרהר בק״ש אינו מהרהר בברכותיה: **ועל המזון מברך לאחריו.** כלומר מהרהר אחריו אפשי דאינה מוציאה אחרים ידי חובתן דלמא דרבנן הוא ולא אתיא דרבנן ומפקא דאורייתא והא דתנן באמת אמרו בן מברך לאביו אשה מברכת לבעלה אוקימנא דאבלו שיעורא דרבנן ומפיק דרבנן ובירושלמי גרסינן ניחא אשה מברכת לבעלה ועבד מברך לרבו וקטן לאביו לא כן אמר רב אחא בשם רבי יוסי בר נהוראי כל שאמרו בקטן כדי לחנכו תפחר בעונה אחריו אמן כי ההוא דתנינן תמן מי שהיה עבד או אשה או קטן מקרין אותו ואחריהן מה שהם אומרים ותהיה לו מארה לבן עשרים שצריך לבן עשר וגברא דמחוייב מדאורייתא בברכת המזון אע״ג דלא אכל אלא שיעורא דרבנן מפיק למאן דאכל שיעורא דאורייתא בשמעון בן שטח דיהבי ליה כסא דחמרא ובריך לינאי וחבריו ואע״ג דלית הלכתא הכי דק״ל להוציא אחרים ידי חובתן עד שיאכל כזית דגן מ״מ כזית שיעורא דרבנן הוא וכיון דאכלה מאן דמחוייב מדאורייתא כאלו אכל שיעורא דאורייתא הוא אכילה שיש בו שביעה בלא דקדוק וצמצום והרי״ף ז״ל לא פי׳ בזה כלום: **מתני׳** בעל קרי מהרהר בלבו וכו׳ אמר רבי אבינא זאת אומרת הרהור כדבור דמי פי׳ ומי שאינו בעל קרי והרהר בלבו ק״ש ב] יצא בדיעבד דאי ס״ד לאו כדיבור דמי למה מהרהר וכו׳. ורב חסדא אמר הרהור לאו כדבור דמי אית מאן דמוקי פלוגתא דרבי אבינא ורב חסדא במחלוקת שנויה דתנן הקורא את

המאור הקטן

ונשים בברכת המזון **א]** בעיא ולא אפשיטא ואינה מוציאה אחרים י״ח דלמא דרבנן הוא ולא אתיא דרבנן ומפקא דאורייתא והא דתנן באמת אמרו בן מברך לאביו אשה מברכת לבעלה אוקימנא דאבלו שיעורא דרבנן ומפיק דרבנן ובירושלמי גרסינן ניחא אשה מברכת לבעלה ועבד מברך לרבו וקטן לאביו לא כן אמר רב אחא בשם רבי יוסי בר נהוראי כל שאמרו בקטן כדי לחנכו תפחר בעונה אחריו אמן כי ההוא דתנינן תמן מי שהיה עבד או אשה או קטן מקרין אותו ואחריהן מה שהם אומרים ותהיה לו מארה לבן עשרים שצריך לבן עשר וגברא דמחוייב מדאורייתא בברכת המזון אע״ג דלא אכל אלא שיעורא דרבנן מפיק למאן דאכל שיעורא דאורייתא בשמעון בן שטח דיהבי ליה כסא דחמרא ובריך לינאי וחבריו ואע״ג דלית הלכתא הכי דק״ל להוציא אחרים ידי חובתן עד שיאכל כזית דגן מ״מ כזית שיעורא דרבנן הוא וכיון דאכלה מאן דמחוייב מדאורייתא כאלו אכל שיעורא דאורייתא הוא אכילה שיש בו שביעה בלא דקדוק וצמצום והרי״ף ז״ל לא פי׳ בזה כלום: **מתני׳** בעל קרי מהרהר בלבו וכו׳ אמר רבי אבינא זאת אומרת הרהור כדבור דמי פי׳ ומי שאינו בעל קרי והרהר בלבו ק״ש ב] יצא בדיעבד דאי ס״ד לאו כדיבור דמי למה מהרהר וכו׳. ורב חסדא אמר הרהור לאו כדבור דמי אית מאן דמוקי פלוגתא דרבי אבינא ורב חסדא במחלוקת שנויה דתנן הקורא את

מלחמת ה׳

כתוב בספר המאור ונשים בברכת המזון בעיא ולא אפשיטא ואינה מוציאה אחרים ידי חובתן דלמא דרבנן היא ולא אתיא דרבנן ומפקא דאורייתא וכו׳ והרי״ף לא פירש זה לכאורה: **אמר הכתב** והלא פירש ואמר מפלה ומוזחה וברכת המזון דהוה ליה מצות עשה שלא הזמן גרמה וכל מ״ע שלא הזמן גרמה נשים חייבות הא משמע שהן חייבות דבר תורה והטעם שעליו סמך רבינו בזה משום דרבי יוחנן דאמר להוציא רבים ידי חובתן עד שיאכל כזית דגן ומה שדחה בה בעל המאור דמקל דמחייב מדאורייתא בברכת המזון אע״ג דלא אכל אלא שיעורא דרבנן מפיק למאן דאכל שיעורא דאורייתא דברי הבאי הם שכלל גדול אמרו כל שאינו מחויב בדבר אין מוציא את הרבים ידי חובתן והא לאו חומרא דרבנן היא אלא מלתא דטעמא היא ומדאורייתא היא דאין מוציאין הן הפטור על החיוב וכיון דמ״מ מן התורה אינו מחויב בדבר בכזית דגן היכי אתי דאינו מוציא ידי חובתן ומפיק דאורייתא ועוד דמסקנא בסמה מומנין בכזית לו בכביצה אבקה אבי בפ׳ שלשה שאכלו והוא מסקנא דשמעתא הכא ובפסחים דבקרלה פליגי ר״מ סבר ואכלה זו אכילה ושבעת זו שתיה ואכילה בכזית רבי יהודה סבר אכילה שיש בה שביעה הוי אומר בכביצה ושמעי׳ מינה דמיון דכביצה שיעורא דאורייתא הוא והכי אמר אבקה רב זבדי בפרק רבי עקיבא ובמסכת הבאה שאמרו פחותה מכביצה והוא מסקנא דשמעתא ומי אתם ועלה אמרינן ואיתיה לה דתוריין דאמרינן הכא בשמעתין כגון דאכיל שיעורא דרבנן הוא שלא דרבנן היא אלא דאורייתא ובפחות מכזית לא מחייב כלל לא מדרבנן ולא מדאורייתא וממילא שמעינן מהא דתניא אשה מברכת לבעלה דנשים בברכת המזון דאורייתא ובדקתם״ד בגמ׳ וה״מ בן לאביו אפשר בכלבו שבתיו דאינו מוציא ידי חובתן אבל אינו מוציא ידי חובתן אלא שאין מניחין ממנו ראיה לכאן ומנהגי ספרים הגיהו במיעוט ובפחות ולענעמיך בן מברך לאביו אלא טעות היא דקטן אפילו הגיע לחינוך אינו מוציא אחרים אפילו בדרבנן כדתנן הכל כשרים לקרות את המגילה חוץ מחרש שוטה וקטן וטעמא דמלתא משום דחינוך מצוה לחייבו הוא ואיתיה לאו בר חיובא הוא כלל וכן אמרו בהלל בכשהיה מקרא קטן וכיונו הגאון ז״ל כתב עליה והא דחיתתא היא ומתני׳ קאמרה בחמת אשה מברכת בנעבלה ולית לאוקמא בשיעורא דרבנן ולאפוקי מינה שיעורא דאורייתא בלא דאיה אלא דבין בהא ובין בהא מברכת לו והכי ודאי משמע דדחויה היא דדחי לה רבינא לרבא לומר מהא לא תפשוט לחיכא לאימר הכי וכדרב עוירא דאמר הרהור כדבור דמי יוצא בשפתיו ואלא על כדחך יצא הפרש בין המהרהר ובין הקורא ולא השמיע לאזניו שזה מוציא בשפתיו וזה אינו מוציא בשפתיו וכיון דלא איפסיקא הלכתא נקטינן לחומרא ככל דאורייתא כרב חסדא דאמר ההרהור לאו כדיבור דמי ואם ההרה ק״ש בלבו ולא הוציא בשפתיו לא יצא והא דתניא לא יברך אדם ברכת המזון בלבו ואם בירך יצא תרגומא ובלבד שיוציא בשפתיו ואע״פ שלא השמיע לאזנו יצא ודרב חסדא עדיפא דקם ליה רבי יוחנן כותיה מדאמר רבי יוחנן במסכת שבת דבור אסור ההרהור מותר להרהר חוץ מבית המרחץ ומבית הכסא תרגומא משום דבענין והיה מחנך קדוש ולריבא כדאיתא במס׳ שבת פ׳ שואל והאידנא קי״ל כר״י בן בתירא ובטלה לטבילותא לגמרי בין לק״ש בין לד״ת שדין תפלה ודין ד״ת בענין הזה אחד הוא והרי״ף ז״ל לא הזכיר מדברי רבי אבינא ורב חסדא כלום:

השגות הראב״ד

א] בעיא ולא אפשיטא. פ״ל דבינא דבעי מיניה דרבא הכי ונא פשט ליה מברייתא משום דתמיה רבינא ותוקמה דאכל שיעור דרבנן דקבעי כזית וכביצה דרבנן הוא כדדרש רב עוירא. אבל מוקיא דשמעתא כדפסיק ליה רבא דהא אמרינן בגמרא תפלה ובהמ״ז מצות עשה שאין הזמן גרמה ניהו ואיכא ספרים דגרסי הכי ברכת המזון פשיטא מהו דמיחיב כיון דכתיב בתת ה׳ לכם בערב בשר וכו׳ אימת הזמן גרמה הוא תקמ״ל. ולו הסוגיא ודאי לא שנא אבל כזית אבל אי שבעו עבד ואשה מוציאים אותו וקטן בשעונה אחריו הא שהוא אומר כדפי׳ בירושלמי וכזית דאורייתא הוא לה הבנה ולא תשובתה כי אם הסוגיא וכן כתב רבינו הלי״ז ז״ל ואין נלקין דבריו: ב] **יצא בדיעבד דבו׳.** פ״ל זה אינו לומר שלא אמרו בזה שיאמר כן אלא יצא לדין להוציא בשפתיו ואפי׳ רבי מאיר דאמר אחר כותם הלב הן הדברים בא בא אלא להוציא מדברי יהודה דאמר לדין אינו אלא לעולם לדין ואיכא לשויעי לרבא אבל מדאמר רב נחמן בר יצחק בעלה לעולמים אינו אלא לעולם לדין ע״ל קנ

רבינו יונה מי שמתו פרק שלישי ברכות

שוות והמהרהר על ק"ש ולא על הברכות ורבי יהודה אומר דדיעם שוה ופליג עליה בתידך דתנא קמא היא אומר מהרהר והוא היא אומר דאפי' הברכות מוליא בפה כ"ש ק"ש עצמה ואע"פ שהיא אומר ר' יהודה שק"ש וברכותיה מוליא בשפתיו מודה הוא דבשאר דברי תורה אין לו להוליא בשפתיו מפני שמתוך הדבור יעמיק בהם ולא המיר ר' יהודה אלא אלו ויוצא בהם שאינו צריך להעמיק בהם והכי משמע בגמ' בהדיא דגרסי' התם (במלאכתן כב) עשאן ר"י כהלכות דרך ארץ פי' מס' דרך ארץ שאין בה אלא הלכות פשוטות מענין דרך ארץ דאלמא משמע דבכיולא בה בלבד המיר ר"י ובירושלמי מפרש בענין אחר דפליגתא דרבנן ור"י לא הוי בק"ש דבק"ש מודו כ"ע שמוליא בשפתיו כיון שהוא מן התורה אבל נחלקו בברכות דרבנן סבירא להו דבעל קרי מהרהר בלבו בברכות אבל אינו מברך בפה לפניה ולאחריה ור"י ס"ל דמברך לפניה ולאחריה כלומר דאפי' הברכות מוליא בשפתיו וזה הפירוש היה נראה אלא שהגמרא שלנו אינה הולכת על דרך זה כלל דבגמ' בהדיא משמע שנחלקו בק"ש עצמה דאמרי' התם ולמה המירו להרהר לכתחלה והרי תפלה אלא

רב יהודה אמר שמואל ספק קרא ק"ש ספק לא קרא אינו חוזר א וקורא ספק אמר אמת ויציב ספק לא אמר חוזר ואומר אלמא קסבר ק"ש דרבנן אמת ויציב דאורייתא ורבי אלעזר אמר ספק קרא ק"ש ספק לא קרא חוזר וקורא ספק התפלל ספק לא התפלל אינו חוזר ומתפלל ר' יוחנן אמר ולואי שיתפלל אדם כל היום כולו ולית הלכתא כשמואל דאמר ק"ש דרבנן דקי"ל ק"ש דאורייתא והלכתא כר' יוחנן דאמר הלואי שיתפלל אדם כל היום כולו ומפרשי ב רבנן דהני מילי ביחיד ואדעתא דרשות אבל ג אדעתא דחובה אסור וצבור בין

רש"י

גמ' אמר ויציב דאורייתא. שמזכיר בו יציאת מצרים דכתיב למען תזכור את יום צאתך וגו': **חוזר וקורא.** קסבר קריאת שמע דאורייתא: **הלואי שיתפלל.** בה"ג פוסק הלכה כר' יוחנן בספק התפלל והלכה כשמואל בודאי התפלל ואינו חוזר ומתפלל והתלמידי פירוש כאן בעמוד קצת בע"ח:

טעמא דר"י מפרש בגמ': **גמ' אמר** ויציב דאורייתא. שמזכיר בו יציאת מצרים דכתיב למען תזכור את יום צאתך וגו': **חוזר וקורא.** קסבר קריאת שמע דאורייתא: **הלואי שיתפלל.** בה"ג פוסק הלכה כר' יוחנן בספק התפלל והלכה כשמואל בודאי התפלל ואינו חוזר ומתפלל והתלמידי פירוש כאן בעמוד קצת בע"ח:

התירו להרהר ומשני (רש"י דף כא) שאני תפלה דלית בה מלכות שמים ומקשינן והרי בהמ"ז דלית בה מלכות שמים ותנן על המזון מברך לאחריו ואינו מברך לפניו כלומר היאך אתה אומר שמפני שיש בק"ש מלכות שמים התירו יומר שהרי אנו רואין שאפי' בבהמ"ז שאין בה מלכות שמים התירו ומהדרינן אלא ק"ש והבהמ"ז דאורייתא ותפלה דרבנן הנה למדנו כפי' דבק"ש שהיא מדאורייתא נחלקו כדכתבינן לעיל מפי מורי הרב נר"ו:

גמ' אמר רב יהודה אמר שמואל ספק קרא ק"ש ספק לא קרא אינו חוזר וקורא דס"ל לשמואל דק"ש דרבנן ואע"פ שכתוב בתורה ובשכבך ובקומך ס"ל לשמואל שלא אמרה תורה דוקא ק"ש אלא שיקרא בתורה בכ"מ שירצה ומה שאנו קורין זאת הפרשה דוקא אינו אלא מדרבנן ולפיכך ס"ל אינו חוזר וקורא: **ספק** אמר אמת ויציב ספק לא אמר אמת ויציב חוזר ואומר דאמת ויציב דאורייתא כלומר זכירת יציאת מצרים וש"ש שמאמר יציאת מצרים בפרשה אחרונה של ק"ש כבר יצא ידי קריאת י"מ מן התורה ולמה חוזר ואומר אמת ויציב וש"ש להשיב דשמעתא אהדדי אתמר והכי קאמר ספק קרא ספק לא קרא אינו חוזר ואומר אבל ספק קרא ק"ש וספק אמר אמת ויציב ספק לא קרא ק"ש וספק לא אמר אמת ויציב חוזר ואומר אמת ויציב אבל אם כבר קרא ק"ש ואמר פרשה אחרונה אין צריך לומר אמת ויציב: **והיכא** שצריך לחזור ולומר אמת ויציב נחלקו המפרשים בענין הברכה אם חותם בא"י גאל ישראל אם לא יש אומרים דכיון שכבר יצא מספק של תורה בקריאת יציאת מצרים אינו חותם בברכה על ספק דברכות מדרבנן ניהו ומספיקא אינו מוציא שם שמים לבטלה ומשום סמיכת גאולה לתפלה אין צריך לאומרה דכיון שמזכיר יציאת מצרים ומתפלל מיד זהו סמיכת גאולה לתפלה שלא אמרו לסמוך גאולה לתפלה אלא מפני יציאת מצרים ואינו מלוי בשחכיר לשון גאולה ממש וי"ל שצריך לחתום בברכה אחרונה אין צריך לומר אמת ויציב: **והיכא** שצריך לחזור ולומר אמת ויציב נחלקו המפרשים בענין הברכה אם חותם בא"י גאל ישראל אם לא יש אומרים דכיון שכבר יצא מספק של תורה בקריאת יציאת מצרים אינו חותם בברכה על ספק דברכות מדרבנן ניהו ומספיקא אינו מוציא שם שמים לבטלה ומשום סמיכת גאולה לתפלה אין צריך לאומרה דכיון שמזכיר יציאת מצרים ומתפלל מיד זהו סמיכת גאולה לתפלה שלא אמרו לסמוך גאולה לתפלה אלא מפני יציאת מצרים ואינו מלוי בשחכיר לשון גאולה ממש וי"ל שצריך לחתום בברכה ולזה נוטה דעת מורי הרב נר"ו מפני שכיון שהוא מסופק בדבר של תורה אם אמר אם לא אמר מחוייב הוא עכשיו לומר הדבר כתקנו ואומר אותו בברכה כאלו לא קרא כלל דכל דבר שהוא ספק של תורה מברכין עליו ומביא ראיה מדאמרינן בשבת בפ' במה מדליקין (דף כג.) דאין מברכין על הדמאי בשעה שמפרישין ממנו המעשר ואמרינן התם טעמא מפני שהוא ספק של דבריהם [א] דמשמע דדוקא מפני ספק של דבריהם אין מברכין עליו הא אם היה ספק של תורה צריך לברך עליו: **ספק** התפלל ספק לא התפלל אינו חוזר ומתפלל אינו ר"ל שאסור לחזור ולהתפלל דמה טעם יש שאם ירצה אדם להתפלל דרך רשות שלא יתפלל אלא ר"ל אינה חובה עליו לחזור ולהתפלל דיקא נמי מדאמר רבי יוחנן הלואי שיתפלל אדם כל היום כולו ובודאי (ח) דבדי ר' יוחנן לא נאמרו לחובה שלא אמר שיתפלל אדם כל היום כולו לחובה אלא לרשות ומדמזיגא דר' יוחנן מיירי ברשות שמעינן דר' אלעזר נמי ברשות מיירי: **והאי** דאמרינן הלואי שיתפלל אדם כל היום כולו אומר רבינו האי גאון ז"ל דדוקא על ידי חידוש אבל בלא חידוש אסור ומביא ראיה מדאמרי' לקמן אמר רב יהודה אמר שמואל התפלל ונכנס לב"ה ומצא צבור שמתפללין אם יכול לחדש דבר אחד בתפלתו כדי שתהא תפלתו תחנונים יתפלל ואם לאו אל יתפלל הנה [ב] שלא התירו אלא בחידוש ומאי דנקט צבור לא מפני שהצבור צריך חידוש והיחיד לא דה"ה דביחיד נמי צריך חידוש אבל רבותא קמ"ל שאע"פ שהתפלל מתחלה לא אמרי' יחיד לגבי צבור כמאן דלא לי דמי ואין צריך חידוש אלא אפילו בצבור צריך חידוש: וגרסין דבריו למורי נר"ו [ג] ודייק הכי מדאמרינן בגמ' אהא דאמר שמואל לעיל התפלל ונכנס לב"ה וכו' ואהא דאמר היה עומד בתפלה ונזכר שכבר התפלל פוסק אפי' באמצע ברכה תרוייהו צריכי שאע"פ שמאחד בלבד היינו יכולים ללמוד שאין לו לאדם להתפלל שני פעמים צריכא דאי אשמעינן קמייתא שהיה עומד בתפלה וכו' הוה אמינא ה"מ יחיד ויחיד צבור וצבור אבל יחיד לגבי צבור כמאן דלא לי דמי וחזר ומתפלל קמ"ל האי אידך דנכנס לב"ה דלא ואי אשמעינן האי דהמתפלל ונכנס לב"ה וכו' ה"א הכא משום דלא אתחיל בה אבל התם כשהיה עומד בתפלה כיון דהתחיל בה (ט) גומרה קמ"ל דלא ואם איתא דבצבור דוקא צריך חידוש אבל לא ביחיד למה הוצרך לומר צריכא דהכי מפני זה הוצרך (ג) האי גריתא דנכנס לב"ה לאשמעינן דין החידוש שאע"פ שהיחיד אינו צריך חידוש ה"מ כשמתפלל בינו לבין עצמו אבל כשמתפלל עם הצבור צריך חידוש ואין לך צורך גדול מזה ואמאי איצטריך למימר וצריכא בענין אחר אלא ואמאי מפני שאין הפרש בענין החידוש בין יחיד לצבור הוצרך לומר בענין אחר על מה הוצרכו שניהם ועוד מביא הרב נר"ו ראיה לדברי רבינו האי גאון ז"ל מדאמרינן בפרק אין עומדין (דף לא.) יכול יתפלל אדם כל היום כולו כבר מפורש על ידי דניאל שנא' וזימנין תלתא ביומא הוה ברך על ברכוהי ומצלי ומודה דודאי לא קא מיבעיא ליה אם חובה שיתפלל אדם כל היום כולו שזה פשוט הוא שאינו חובה להתפלל כל היום כולו אלא מתפלת רשות קא מיבעיא ליה ואם איתא דבלא חידוש א"ר יוחנן דמותר להתפלל כל היום כולו היכי אהדר ליה שלא יתפלל אלא ג' פעמים והא אמרינן הלואי שיתפלל אדם כל היום כולו אלא ודאי דברי רבי יוחנן לא נאמרו אלא בחידוש ומאי דאמרינן יכול יתפלל אדם כל היום כולו תפלה בלא חידוש קאמר וקא מיבעיא ליה כיון שאומר אותה כמו נוסח שאר תפלות של חיוב נאמר שהוא אסור שדומה כמי שמתפלל חובה או לא ומהדרינן כבר מפורש ע"י דניאל שנא' וזימנין תלתא ביומא וגו' כלומר אין לו להתפלל בנוסח החובה אלא ג' פעמים בלבד שמצינו בדניאל ומצינו בדוד שנאמר ערב ובוקר וצהרים אבל ודאי אם ירצה להתפלל בחידוש אפילו כל היום כולו יכול לעשות ועל זה אמרו ולואי שיתפלל אדם כל היום כולו כדכתבינן: **ועכשיו** לפי זה הדרך שכתבנו יצאנו ידי שאלה אחרת שנשאלין העולם למאן דאמר (לקמן דף מ) תפלת ערבית רשות למה הזכיר בפסוק ג' זמנים לא היה לו לומר אלא ב' זמנים בלבד אלא ודאי כך הוא הענין מאן דאמר תפילת ערבית רשות ר"ל שזו התפלה אם ירצה מתפלל אותה כנוסח ב' התפילות האחרות שהן חובה ואם ירצה יניח שלא יתפלל כלל אבל משלשה ואילך אין לו להתפלל אלא בחידוש ומפני שתפלה זו יכול לאומרה ג"כ בנוסח השתים האחרות שהם חובה אומר בפסוק ג' זמנים: **ולפי** מה שאמרנו שדברי ר' יוחנן אינן אמורין אלא בחידוש נמצא דרבי יוחנן ושמואל אינם חולקין דתרוייהו בני חידוש אלא שבא להשמיענו שמואל שאפי' בצבור צריך חידוש כדכתבינן ואומר מורי הרב נר"ו ודוקא כשיודע ודאי שהתפלל וחזר ומתפלל בנדבה צריך לחדש דבר בתפלתו אבל בספק התפלל ספק לא התפלל כשחזר ומתפלל על הספק אין צריך חידוש דכיון שצריך לחזור ולהתפלל על הספק אין לך חידוש גדול מזה וכן פסק רש"י ז"ל בשם בה"ג ז"ל שכתב והלכה כשמואל בודאי וכו' יוחנן בספק כלומר כשיודע ודאי שהתפלל נדבה הלכה כשמואל דאמר שצריך לחדש וכשמתפלל אם התפלל אם לא התפלל הלכה כרבי יוחנן דאמר ולואי שיתפלל אדם כל היום כולו ואין צריך חידוש ואע"פ שהם חולקים על השטה שכתבנו שהם מפרשים מילתיה דר' יוחנן בלא חידוש וסוברים שנחלקו שמואל ור"י אפ"ה בענין הספק מודים דספק התפלל ספק לא התפלל א"ל לחידוש בשעה שחוזר ומתפלל כדכתבינן: [ד] **והרי"ף** ז"ל ס"ל נמי שנחלקו ר' יוחנן ושמואל ומפרש מילתיה דרבי יוחנן אפילו בלא חידוש וכתב ומפרשי רבנן ה"מ ביחיד ואדעתא דרשות אבל אדעתא דחובה אסור כלומר כי אמרי' דספק התפלל ספק לא התפלל חוזר ומתפלל דוקא אדעתא דרשות אבל אדעתא דחובה אסור ודאי אדעתא דחובה אינו חוזר ומתפלל כדכתבינן: [ה] **וזה** הלשון שכתב הרי"ף ז"ל אבל אדעתא דחובה אסור אינו מכוון דכיון שהוא מסופק אם התפלל אם לא התפלל איך יתפלל אדעתא דחובה ואם בא לשאול איך יעשה נאמר לו שהרשות בידו אם ירצה יתפלל ואם ירצה ייחל ואיך אמר אסור ומה שכתב עוד כשם שאין הצבור מביא עולת נדבה וכו' אינו נכון דהא אמרי' בסוף כתובות (דף קו) מותר תרומת שקלים לקיץ המזבח פירש לאחר שהיו מקריבין התמידין היו מקריבין הקרבנות שהיו מביאין היחידים בנדבה ופעמים שלא היו מביאין היחידים ומפני שלא יתבטל המזבח היו קונים ממותר השקלים והיו מקריבין ממנו קרבנות ונקרא קיץ על שם שמביאין אותו אחר התמידין ודומה למגדים שמביאין אחר האילה הנה שהיו הצבור מביאין קרבן נדבה כדי שלא יהא המזבח בטל וליכא לדמוי למימר דמן המותר דוקא היו מביאין נדבה דמסתמא אף אם לא היה שם מותר היו עושין נדבה כדי שלא

קובץ הגהות

ב"ח (ח) נ"ב דדברי ר' יוחנן: (ט) נ"ב יכול לגומרה וכו' האי לריכא: (ג) נ"ב בתרייתא:

אנ"ש מהר"ם [א] לפי קולר דעתי לא דק דאדרבה מהכא משמע איפכא ועוד דרבא יהיב טעמא משום דרוב ע"ה מעבירין ועיקר הראיה היא מדברי רבא עי' בפ' במה מדליקין בפי' הר"ן: [ב] לא הבנתי איך יתייב מדברי שמואל לר' יוחנן: [ג] נ"ז על דברי שמואל ואין יתורץ לדברי יוחנן: ד"ת [ד] והרי"ף ז"ל פ"ל וכו' אין זה הכרח בדברי הרי"ף ואפשר דסבר דדברי רבי יוחנן ביחיד ואין צריך חידוש ודברי שמואל בצבור אבל בצבור מתפללין דווקא משום דגראה שמתפלל לחובה ולא פליגי. וכן נראה מכיון שסמכה הרי"ף לפרש הא דשמואל דהיה עומד וכו' אלינא דרבי יוחנן: [ה] דברי זה המפרש אינם מובנים אלגי. תנ"י:

שלטי הגבורים

א רבינו לא הזכיר כלל מברכות ק"ש ומיימון והרא"ש ובור כתבו דמברך לפניה ולאחריה:

לשון ריא"ז היה מסופק אם אמר אמת ויציב אם לאו אינו חוזר ואומר מספק שהרי ברכו' ק"ש מדברי סופרי' הם וספיקו להקל ואע"פ שיש ליאמר מצרים באמת ויציב שהיא מן התורה הרי הזכיר יציאת מצרים כבר בפרשה ראשונה:

ב הרא"ש הארוך בזה בספקיו פ' מי שאמרו דף ו' ע"א ע"ב:

ג התוספות פליגי על הרי"ף בודאי התפלל דס"ל לתוספות דודאי התפלל אינו יכול לחזור ולהתפלל ואפילו המתיל ומזכר שהתפלל פוסק ורב האי ורבינו יונה כתבו דבודאי התפלל לא אמר אלא שהתפלל עדיין אלא על ידי חידוש וכן כ' הרא"ש ז"ל וכן תפלת מוסף וכן שאר התפלות יכול להתפלל נדבה על ידי חידוש בין ביחיד בין בצבור ולרי"ף ומיימון אפילו התפלל ודאי חוזר ומתפלל נדבה בלא חידוש כל התפלות חוץ ממוסף ולדעתה דתוכה לא אמר אמר מתפלל בלא חידוש:

לשון ריא"ז היה מסופק אם התפלל אם לאו חוזר ומתפלל אף על פי שהיא מדברי סופרי' הרי בקשת רחמים היא והלואי שיתפלל אדם ובקש רחמים כל היום כולו אם יכול לחדש דבר בתפלתו מחדש שצריך מבקש רחמים אבל מז"ה אומר שאע"פ שידוע שהתפלל ואע"פ שאינו בא לחדש דבר בתפלתו יכול להתפלל כל היום ודברי הגאונים נמחקים בעיני יותר כמבואר בקונטרס הרמ"ים:

שיטת ריב"ב

גמ' ק"ש דרבנן. וקרא דבשכבך ובקומך מוקי לה בגמרא לדברי תורה: **אמת ויציב דאורייתא.** שמזכיר בו יציאת מצרים דמיהא דאורייתא דכתיב למען תזכור וגו': **וכשם שאין הלבור מביא עולת נדבה כך אין הציבור מתפלל תפלת נדבה.** כתב הרב דודי ז"ל פליאה דעת ממני נשגבה לא אוכל לה מה ראה לומר דבר זה וכל התלמוד מלא מזה שהלבור מביא עולת נדבה כדאמרי' מותרות לנדבת לבור אולי ומביא בסיפרא קרבנכם מלמד שיהא נאה נדבת לבור. וקבלתי אני הכותב מפי החכם ר' נתן ז"ל שאין הלבור מפרישין לבתחלה עולת נדבה אבל המותרות שנשתיירו מתרומת הלשכה משנה זו לשנה אחרת קרבין בנדבת לבור. והיא דתניא בסיפרא קרבנכם מלמד שיהא נאה נדבת לבור גם היא מן המותרות וכן כתב רבינו שלמה בפירושי התורה: **אבל היחיד מתפלל תפלת נדבה.** יש מן הגאונים מי שהורה שאסור להתפלל תפלת נדבה בשבתות וימים טובים לפי שאין מקריבין בהם נדבה אלא חובת היום בלבד:

יהא המזכה בטל [א] ומ"ש עוד אין היחיד מתפלל תפלת המוספין נדבה שאינו מתנדב קרבן מוסף מקדיש עליו מקצת המפרשים דהא מזיגן במוסף דר"ח שאע"פ שאינו יכול להביאו בתורת מוסף אפ"ה יכול להביא אותן הדברים עצמם בנדבה וש שדוחים ואומרים שמפני השעיר שיש במוסף דר"ח שאינו יכול להביאו [ח] בתורת מוסף אפ"ה [ז] (ג) יכול לעשות בתורת נדבה קאמר ואכתי קשה שהרי מוסף של שבת אין בו שעיר ג)(והצבור יכולים להביא כל אותן הדברים בתורת נדבה וא"כ היאך אומר על כל מוסף סתם שאין (הצבור מתפללין) אותה נדבה ומתרצינן גם

רש"י

אם יכול להפחיל ונגמור קודם שיגיע שליח צבור למודים יפפלל ואם לאו לא יפפלל. שהי' גרלה כלומר כשאחר ליצור היו מודעים במודים והוא לא היה מודע: **רב פונא אמר.** יחיד המתפלל עם הצבור אומר קדוש הלכך אם לא גמר עד שיגיע שליח צבור לקדוש ליח לן בה אבל מודים אע"פ שיחיד אומר מודים מכל מקום אם לא היה אומר עם הצבור הרואה את כולם מודעים והוא לא יכרע גרלה כלומר: **מיפסק** (ב) [לא] **פסיק.** לענות קדוש עם שאר הציבור וכן נמי

באמצע ברכה מפרשי לה רבנן אדעתא דחובה בין אדעתא דרשות אסור דקי"ל דתפלות כנגד תמידין תקנום וכשם שאין הצבור מביא עולת נדבה כך אין הצבור מתפללין תפלת נדבה אבל היחיד מתפלל תפלת נדבה שכן היחיד מביא עולת נדבה הלכך אין היחיד מתפלל תפלת המוספין תפלת נדבה שאין מתנדב בקרבן מוסף והא דאמר רב יהודה אמר שמואל היה עומד בתפלה ונזכר שכבר התפלל פוסק אפילו שכבר התפלל ועמד להתפלל אדעתא דחובה ושכח שכבר התפלל אדעתא דחובה ונזכר שכבר התפלל פוסק ואפילו באמצע ברכה שאם בא לגומרה נמצא כמי שמקריב שני תמידין בשחרית שהוא עובר משום בל תוסיף ולפיכך פוסק ואפילו באמצע ברכה ובהא אפילו רבי יוחנן מודה דלא קאמר רבי יוחנן ולואי שיתפלל אדם כל היום כולו אלא תפלת נדבה כגון תחנונים וכיוצא בהן אבל תפלת חובה לא קאמר אמר רב יהודה אמר שמואל א התפלל ונכנס לבית הכנסת ומצא צבור שמתפללין אם יכול לחדש דבר בתפלתו כדי שתהא תפלתו תחנונים יתפלל ואם לאו אל יתפלל א"ר נחמן כי הוינן בי רבה בר אבוה יאיבעיא לן הני בני (בי) רב דטעו ומתחילו ב בתפלת חול בשבת מהו שיגמורו אמר להו גומר כל אותו ברכה דברין הוא דבעי ג לצלויי שמונה עשרה ומשום כבוד שבת לא אטרחוה רבנן אמר רב הונא בהנכנס לבית הכנסת ד ומצא צבור שמתפללין אם יכול להתחיל ולגמור ה עד שלא יגיע צבור למודים יתפלל ואם לאו אל יתפלל רבי יהושע בן לוי אמר אם יכול להתחיל ולגמור עד שלא יגיע שליח צבור לקדושה יתפלל ואם לאו אל יתפלל במאי קא מיפלגי רב הונא סבר היחיד אומר (ו) קדוש ור' יהושע ב"ל סבר אין היחיד אומר קדוש וכן אמר ר' יצחק אין היחיד אומר קדוש: אמר רב אדא בר אהבה מנין שאין היחיד אומר קדוש שנא' ז)ונקדשתי בתוך בני ישראל כל דבר ו שבקדושה לא יהא פחות מעשרה וכולי עלמא מיהת ז מיפסק לא פסיק אבעיא להו מהו שיפסוק

שהוא שבח משום דכיון שהותקנה כנגד תפלה של שמנה עשרה שהוא רחמים לגבי זה דייינין ליה כתפלת רחמים: **היה** עומד **בתפלה** ונזכר שכבר **התפלל פוסק ואפי' באמצע** ברכה הרי"ף ז"ל מפרש דמש"ה פוסק מפני שאם בא לגומרה נמצא כמי שמקריב שני תמידין כדמפרש ואזיל וא"ת לפי פירושנו שאנחנו מפרשים דברי ר' יוחנן בחידוש אמאי צריך להפסיק אח"כ והלא יכול לחדש בה ולא יהיה כמי שמקריב שני תמידין י"ל דכי אמרינן שהחידוש מועיל ה"מ כשמתחיל מתחלה לדעת כן אבל כשהתחיל מתחלה לדעת חובה [ג] אין חידוש מועיל לו אח"כ לפיכך פוסק: **ומצא** צבור **שמתפללין אם יכול לחדש דבר בתפלתו** וכו' הרי"ף ז"ל סובר שיחיד יכול להתפלל בלא חידוש כדכתבינן לעיל וסובר דמש"ה נקט לבור לאשמועינן דדוקא בנבור צריך חידוש מפני שנראה כמתפלל עמהם שמתפלל לחובה אבל ביחיד לא ולדעת רבינו האי גאון ז"ל לאו דוקא לבור אלא ה"ה ליחיד ומאי דנקט לבור רבותא קמ"ל שאפי' [בציבור] [ד] (ד) קבי בחידוש ולא אמרי' יחיד לגבי לבור כמאן דלא אלי דמי כדכתבינן לעיל: **אמר** ליה גומר כל אותה ברכה היה אומר הרב ר' אשר מלוניל ז"ל דדוקא בברכה אחה חונן בלבד שהיא רשאונה אמרינן גומר אותה ברכה אבל אם מזכר בשאר הברכות פוסק אפילו באמצע הברכה ואין זה נכון דהא אמרינן טעמא משום דבדין הוא דבעי לצלויי שמנה עשרה וכיון דאתינן בה מהאי טעמא שמעינן שאין לחלק בכל הברכות אלא כמו שגומר בראשונה כך גומר בכולן ודוקא כשטעה והתחיל בתפלת חול בשבת בתפלת שחרית אבל בתפלת המוספין אם טעה והתחיל בתפלת חול במקום מנחה שבת וכו' אינו גומר כל אותה ברכה אלא פוסק מיד להשתא ליכא למימר דבדין הוא דבעי לצלויי שמנה עשרה שהרי אין תפלת י"ח בחול במקום מוסף וכן פסק [ה] רבינו מאיר ז"ל: **במאי** קא **מיפלגי** רב הונא סבר היחיד אומר קדוש וכו' כלומר רב הונא היה מושש למודים ולא היה מושש שיאמר החזן הקדושה בעוד שהוא מתפלל משום דס"ל שהוא יכול לומר קדושה בתוך התפלה נמצא שאין מפסיד כלום [ב] אבל מודים אינו יכול לאומרה אלא עם הצבור ולפיכך היה אומר שיהכר תחלה שלא יתחיל בענין שלא יוכל לומר מודים עם הצבור ורבי יהושע סבר שאין היחיד אומר קדושה ולפיכך צריך ליהכר שלא יתחיל אלא בענין שיאמר קדושה עם הצבור וכן הלכה: **ומנהגו** של רבי' יעקב ז"ל היה שבשעה שהיה מתפלל והיו הקהל אומרים מודים היה שוחה עמהם כדי שלא ידמה כפורש מן הקהל ושאינו רואה לקבל עליו לאדון למי שכל הקהל מקבלין אותו ואע"פ שאמרו שלא ישחה אלא בארבע מקומות ואם בא לשחות בסוף כל ברכה מלמדין אותו שלא לשחות לרשות אבל לדבר הצריך כמו זה שלא יראה כמו שפורש מן הצבור מותר והוא שלא יאמר שוב דבר אלא שישחה בלבד: **ונקדשתי** בתוך בני ישראל כל דבר שבקדושה **לא יהא בפחות** מעשרה דלפינו[ד] תוך תוך מעלת מרגליס דהתם נמי כתיב ט)הבדלו מתוך העדה הזאת מה להלן עשרה בלא יהושע וכלב אף כאן עשרה ולענין קדושה של ברכת יוצר אור וקדושה של וכא לגיון גואל אם צריך עשרה אם לאו נחלקו בו המפרשים יש אומרים דבכלל דבר שבקדושה הוא ואין אומרים אותו בפחות מעשרה ואומר כשמגיע לשפה ברורה ילגג אותו אבל רבני צרפת ז"ל ומקצת הגאונים ז"ל אומרים שמותר היחיד לאומרו דלא הוי בכלל דבר שבקדושה אלא נקדישך שאנחנו מקדישין אותו וכיוצא בזה אמרו שאין לנו לעשותו בפחות מעשרה אבל קדושה של יוצר שאין אנו מקדשין אותו אלא מזכירין הקדושה שאומרים לו משרתיו מותר ביחיד דאינו אלא כמו ספור וכן ג"כ וכא לגיון כיון שאינו אלא פסוקים בעלמא שאנו אומרים אותם אין בכך כלום ולזה נוטה דעת מורי הרב גר"ו ודייק הכי מדאמרינן כל דבר שבקדושה ובודאי בכלל דבר

שיטת ריב"ב

פוסק. ואפי' באמצע ברכה ואם היתה תפלת ערבית אינו פוסק שלא התפלל אותה מתחלה שלא על דעת שאינה חובה: **מפו שיגמור.** מהו שיגמור הברכה אם מזכר באמצעיתה **גומר כל אותה ברכה.** כתב הרב ר' משה ז"ל בתה דברים אחורים בתעריב או בשחרית או בתנחה אבל בתוספף פוסק אפי' באמצע הברכה: **רב פונא אמר** ביחיד **אומר קדוש.** יחיד המתפלל אומר קדוש הלכך אם לא גמר עד שלא יגיע שליח ציבור לקדוש ליח לן בה. אבל אע"פ שהיחיד אומר מודים אם לא אמר עם הציבור הרואה את אינו כרע גרלה כלומר אבל אם שהיחיד אומר מודים אינו כרע גרלה כלומר: **מיפסק לא פסיק** תפלתו לקדוש לענותו עם הציבור וכן למודים:

המאור הקטן

ומה שכתב הר"ב ז"ל וצבור בין אדעתא דחובה ובין אדעתא דרשות אסור דקי"ל תפלות כנגד תמידין תקנום וכשם שאין הצבור מביא עולת נדבה **א)** כך אין הצבור מתפלל תפלת נדבה ויחיד מתפלל תפלת נדבה שכן היחיד מביא עולה. פליאה דעת מני נשגבה לא אוכל לה מה ראה לומר דבר זה וכל התלמוד מלא מזה שהצבור מביא עולות נדבה כדאמרינן מותרות לנדבת צבור אזלי ותניא בספרי קרבנכם מלמד שהיא באה נדבת צבור וכמה וכמה אין להם קץ:

מלחמת ה'

ועוד ומה שכתב הרב ז"ל וצבור בין אדעתא דחובה בין אדעתא דרשות אסור כו' וכמה וכמה אין להם קץ: **אמר הכותב** כבר תמנו תפש מחופש ולא נמצאו בתלמוד אלא אלו אשר הועתקו כאן מדברי רבינו אפרים ז"ל והמשובה מ"ש וכן מפרשים תחלה במתורות אין אלא שהמזכה קונה שקלים שלו חובה ורוח אלם נדבה בתוספת ובחיים פרק עבול יום קבי ליה עולת הקבץ הא אילו רבו והתנדבו בתחלה צבור אחד כל ישראל בעולת השותפין היא נקראת ועבודה סמיכה בכולה ואין נסיכה מתרומת הלשכה ותפלות כנגד תמידין תקנום ואין נדבה לצבור כיולא בהם אם אמר הרב ז"ל ולצבור בין אדעתא דחובה בין אדעתא דרשות אסור כו' וכמה וכמה אין להם קץ: **אמר הכותב** כבר תמנו תפש מחופש ולא נמצאו בתלמוד אלא אלו אשר הועתקו כאן מדברי רבינו אפרים ז"ל והמשובה מ"ש וכן מפרשים תחלה במתורות אין אלא שהמזכה קונה שקלים שלו חובה ורוח אלם נדבה בתוספת ובחיים פרק עבול יום קבי ליה עולת הקבץ הא אילו רבו והתנדבו בתחלה צבור אחד כל ישראל בעולת השותפין היא נקראת ועבודה סמיכה בכולה ואין נסיכה מתרומת הלשכה ותפלות כנגד תמידין תקנום ואין נדבה לצבור כיולא בהם אם אמר הרב ז"ל ולצבור בין אדעתא דחובה בין אדעתא דרשות אסור דקי"ל תפלות כנגד תמידין תקנום וכשם שאין הצבור מביא עולת נדבה כך אין הצבור מתפללין תפלת נדבה אבל היחיד מתפלל תפלת נדבה שכן היחיד מביא עולת נדבה הלכך אין היחיד מתפלל תפלת המוספין תפלת נדבה שאין מתנדב בקרבן מוסף והא דאמר רב יהודה אמר שמואל היה עומד בתפלה ונזכר שכבר התפלל פוסק אפילו שכבר התפלל ועמד להתפלל אדעתא דחובה ושכח שכבר התפלל אדעתא דחובה ונזכר שכבר התפלל פוסק ואפילו באמצע ברכה שאם בא לגומרה נמצא כמי שמקריב שני תמידין בשחרית שהוא עובר משום בל תוסיף ולפיכך פוסק ואפילו באמצע ברכה ובהא אפילו רבי יוחנן מודה דלא קאמר רבי יוחנן ולואי שיתפלל אדם כל היום כולו אלא תפלת נדבה כגון תחנונים וכיוצא בהן אבל תפלת חובה לא קאמר אמר רב יהודה אמר שמואל א התפלל ונכנס לבית הכנסת ומצא צבור שמתפללין אם יכול לחדש דבר בתפלתו כדי שתהא תפלתו תחנונים יתפלל ואם לאו אל יתפלל א"ר נחמן כי הוינן בי רבה בר אבוה יאיבעיא לן הני בני (בי) רב דטעו ומתחילו ב בתפלת חול בשבת מהו שיגמורו אמר להו גומר כל אותו ברכה דברין הוא דבעי ג לצלויי שמונה עשרה ומשום כבוד שבת לא אטרחוה רבנן אמר רב הונא בהנכנס לבית הכנסת ד ומצא צבור שמתפללין אם יכול להתחיל ולגמור ה עד שלא יגיע צבור למודים יתפלל ואם לאו אל יתפלל רבי יהושע בן לוי אמר אם יכול להתחיל ולגמור עד שלא יגיע שליח צבור לקדושה יתפלל ואם לאו אל יתפלל במאי קא מיפלגי רב הונא סבר היחיד אומר (ו) קדוש ור' יהושע ב"ל סבר אין היחיד אומר קדוש וכן אמר ר' יצחק אין היחיד אומר קדוש: אמר רב אדא בר אהבה מנין שאין היחיד אומר קדוש שנא' ז)ונקדשתי בתוך בני ישראל כל דבר ו שבקדושה לא יהא פחות מעשרה וכולי עלמא מיהת ז מיפסק לא פסיק אבעיא להו מהו שיפסוק

שהוא שבח משום דכיון שהותקנה כנגד תפלה של שמנה עשרה שהוא רחמים לגבי זה דייינין ליה כתפלת רחמים: **היה** עומד **בתפלה** ונזכר שכבר **התפלל פוסק ואפי' באמצע** ברכה הרי"ף ז"ל מפרש דמש"ה פוסק מפני שאם בא לגומרה נמצא כמי שמקריב שני תמידין כדמפרש ואזיל וא"ת לפי פירושנו שאנחנו מפרשים דברי ר' יוחנן בחידוש אמאי צריך להפסיק אח"כ והלא יכול לחדש בה ולא יהיה כמי שמקריב שני תמידין י"ל דכי אמרינן שהחידוש מועיל ה"מ כשמתחיל מתחלה לדעת כן אבל כשהתחיל מתחלה לדעת חובה [ג] אין חידוש מועיל לו אח"כ לפיכך פוסק: **ומצא** צבור **שמתפללין אם יכול לחדש דבר בתפלתו** וכו' הרי"ף ז"ל סובר שיחיד יכול להתפלל בלא חידוש כדכתבינן לעיל וסובר דמש"ה נקט לבור לאשמועינן דדוקא בנבור צריך חידוש מפני שנראה כמתפלל עמהם שמתפלל לחובה אבל ביחיד לא ולדעת רבינו האי גאון ז"ל לאו דוקא לבור אלא ה"ה ליחיד ומאי דנקט לבור רבותא קמ"ל שאפי' [בציבור] [ד] (ד) קבי בחידוש ולא אמרי' יחיד לגבי לבור כמאן דלא אלי דמי כדכתבינן לעיל: **אמר** ליה גומר כל אותה ברכה היה אומר הרב ר' אשר מלוניל ז"ל דדוקא בברכת אתה חונן בלבד שהיא רשאונה אמרינן גומר אותה ברכה אבל אם מזכר בשאר הברכות פוסק אפילו באמצע הברכה ואין זה נכון דהא אמרינן טעמא משום דבדין הוא דבעי לצלויי שמנה עשרה וכיון דאתינן בה מהאי טעמא שמעינן שאין לחלק בכל הברכות אלא כמו שגומר בראשונה כך גומר בכולן ודוקא כשטעה והתחיל בתפלת חול בשבת בתפלת שחרית אבל בתפלת המוספין אם טעה והתחיל בתפלת חול במקום מנחה שבת וכו' אינו גומר כל אותה ברכה אלא פוסק מיד להשתא ליכא למימר דבדין הוא דבעי לצלויי שמנה עשרה שהרי אין תפלת י"ח בחול במקום מוסף וכן פסק [ה] רבינו מאיר ז"ל: **במאי** קא **מיפלגי** רב הונא סבר היחיד אומר קדוש וכו' כלומר רב הונא היה מושש למודים ולא היה מושש שיאמר החזן הקדושה בעוד שהוא מתפלל משום דס"ל שהוא יכול לומר קדושה בתוך התפלה נמצא שאין מפסיד כלום [ב] אבל מודים אינו יכול לאומרה אלא עם הצבור ולפיכך היה אומר שיהכר תחלה שלא יתחיל בענין שלא יוכל לומר מודים עם הצבור ורבי יהושע סבר שאין היחיד אומר קדושה ולפיכך צריך ליהכר שלא יתחיל אלא בענין שיאמר קדושה עם הצבור וכן הלכה: **ומנהגו** של רבי' יעקב ז"ל היה שבשעה שהיה מתפלל והיו הקהל אומרים מודים היה שוחה עמהם כדי שלא ידמה כפורש מן הקהל ושאינו רואה לקבל עליו לאדון למי שכל הקהל מקבלין אותו ואע"פ שאמרו שלא ישחה אלא בארבע מקומות ואם בא לשחות בסוף כל ברכה מלמדין אותו שלא לשחות לרשות אבל לדבר הצריך כמו זה שלא יראה כמו שפורש מן הצבור מותר והוא שלא יאמר שוב דבר אלא שישחה בלבד: **ונקדשתי** בתוך בני ישראל כל דבר שבקדושה **לא יהא בפחות** מעשרה דלפינו[ד] תוך תוך מעלת מרגליס דהתם נמי כתיב ט)הבדלו מתוך העדה הזאת מה להלן עשרה בלא יהושע וכלב אף כאן עשרה ולענין קדושה של ברכת יוצר אור וקדושה של וכא לגיון גואל אם צריך עשרה אם לאו נחלקו בו המפרשים יש אומרים דבכלל דבר שבקדושה הוא ואין אומרים אותו בפחות מעשרה ואומר כשמגיע לשפה ברורה ילגג אותו אבל רבני צרפת ז"ל ומקצת הגאונים ז"ל אומרים שמותר היחיד לאומרו דלא הוי בכלל דבר שבקדושה אלא נקדישך שאנחנו מקדישין אותו וכיוצא בזה אמרו שאין לנו לעשותו בפחות מעשרה אבל קדושה של יוצר שאין אנו מקדשין אותו אלא מזכירין הקדושה שאומרים לו משרתיו מותר ביחיד דאינו אלא כמו ספור וכן ג"כ וכא לגיון כיון שאינו אלא פסוקים בעלמא שאנו אומרים אותם אין בכך כלום ולזה נוטה דעת מורי הרב גר"ו ודייק הכי מדאמרינן כל דבר שבקדושה ובודאי בכלל דבר

השגות הראב"ד

א) כך אין וכו'. ל"ל גם אני תמהתי עליו בהלכותיו וכן תמהתי על הגאון מה ראה לומר כו לאיסור בל תוסיף אי משום דאמר שמואל פוסק ואפילו באמצע הברכה אין אם ראה פוסק קאמרינן אבל מוכה לפסוק לא אמר לא ליחיד ולא לצבור והרי לצבור מוסיפין נעילה במוכה ואין בה משום בל תוסיף:

עין משפט נר מצוה

סד–סה

א מי"י פ"י מה' תפל' מתג עשין יט עוד ל"ת פ' רצפה: **ב** מי' פ"ע וס"י מה' תפלה סמג עשין יט ל"ת פ' נו קו קט קי:

מסורת הש"ס

ה) ויקרא כב ב) ג' ד"ס יחיד [יכול] וכן להלן: **ו)** שבת דף כד ד) עדה עדה כל"ל ס) עד מתי לעדה הרעה האת כל"ל:

קובץ הגהות

ב"ח (א) ל"ל קדושה וכן להלן: **(ב)** נ"ב לא פסיק תפלתו לענות: **(ג)** נ"ב אין: **(ד)** נ"ב צריך חדוש ותי' קני נמתק:

מא"י [ה] להביא ביחיד: **[ו]** אפ"ה נמתק וכ"ב וגם אינו: **[ז]** נ"ב אבל לחדש: **[ח]** נ"ב נמי: **[ט]** הרמב"ם:

אנ"ש ר"ת **[א]** לא יתעלם מה מקור יש לו הסברה כי הפרש גדול יש בין המומר בין שיעבוד מתחלה נדבה בכוונה לקרן המזבח: **ם"ע [ב]** ל"ל דר"ל שאינו יכול לאומרם בענין שיוציא שלא יהא כיפר אלא עם הצבור דוקא כשאמר ביחיד לא יוציא לו שלא יהא גרלה כיפר אבל ולא חייב לומר מודים לכ"ע וכ"כ רש"י ור"י מכוון כזה לדברי רש"י:

שלטי הגבורים

א ואין חלוק בין אם מלא לבור מתפללין אם לאו לעולם אל יתפלל אלא על ידי חידוש יש לומרים שצריך חידוש בכל ברכה וברכה מעניינה ולא נחידוש רק שיכול לחדש בה דבר אחד וי"א ולאי פני בדבר אחד ומיהו צריך שיחדש באחד מעשר כל הברכות חוץ מבשומע תפלה דלא מיתוי כל כך חידוש מה שמוסיף בה כיון שהיא ברכה בלנית ויכול לשאול בה כל מה שירצה אבל בשאר ברכה שאינו יכול לשאול בהם אלא מענין הברכה חידוש מה שמוסיף בה. והרמ"ם ז"ל כתב לא בחרתי לי שפיר פירושא דהאי מלתא כי מי הוא זה שאינו יכול לחדש דבר באחד מכל הברכות לפרנסה או לרפואה או לתלמודו ונראה לי אם יכול לחדש פי' אם נתחדש אצלו דבר שלא היה צריך לבקש עליו קודם ע"כ:

ב ודוקא מ"מ דעבדים ושחרית ומנחה אבל במוסף פוסק אפי' באמצע ברכה לדעת מיימון ומנמ' וה"מ ורבינו יונה אבל הראב"ד והרמ"ם וטור כתבו דגם בתפלת מוסף דינו כשאר תפלות:

ג כ' הרמ"ם הר"ר אשר מלוניל היה אומר דוקא בברכה אתה חונן בלבד שהיא ברכה דשאונה אמרי' דגומר את כולה אבל אם מזכר בשאר ברכות פוסק אפי' באמצע הברכה ולית כיון דאמר' טעמא דמשום דבדין הוא דבעי לצלויי י"ח א"כ אין לחלק בכל הברכות אלא ד' כתב הרמ"ם וה"ה אם יגיע למודים או לאתה חן הברכו שאומרן בהן כשש"ץ מגיע למודים ש"ץ כיון שהוא משמחה עם הציבור אבל אלמתה לא פסיק ליה למיקנו כה"ג ולא מקתבר לפרושי דמשום מודים דרבנן ולריך שיגמור תפלתו קודם מודים וכו' ע"כ:

ה כתב הטור דאם אינו יכל לגמור קודם שיגיע ש"ץ למודים לא יתחיל כדי שלא יהא נרא' כיפר אם אינו משתחוה עם הצבור ואם התחיל והוא באמצע התפלה כשמגיע ש"ץ למודים יסתה בו אם עם הצבור אלא אם הוא בסוף אחה ברכה ומדברי מיימון מוכח דאין לה קפידא אפילו אם אינו יכל לגמור קודם שיגיע ש"ץ למודים דאין הלכה כרב הונא אלא כריב"ל ודברי רבינו אין לסמוך:

ו וקדושה דיוצר אור מיימוני כתב דאין יחיד אומר אותה והרמ"ם כ' דיחיד אומר אותה וכן נמנא דבר קדוש דוגא לגיון כ' הרב ר' נתן שאין ליחיד לומר סדר קדושה אבל דבר שבקדושה אינו פחות מעשרה ואם הוא מלמיד יעקוב נאגדתא בפרק גיד הנשה ואמר אלמני וגו' אבל סדר קדושה זקנים ונביאים הראשונים תקנוהו ואין לו ליחיד להשיב את נוסחו דכל דבר שבקדושה אינו פחות מי' ומי שאומר שיון שהם פסוקים הרי הוא כקורא בתורה ויחיד יכול לאומרן ובלבד שיאמר אותן בניגון ובטעמיהם כדרך שהתינוקות קורין לפני רבם והרמ"ם ז"ל כתב שיחיד יכול לאומרם: **ז** אמנ ור"ת ור"י כתבו דאין לאמר לשמוע דבר אחד ולא יהא לו לגיון כיון שאינו אלא פסוקים בעלמא שאנו אומרים אותם אין בכך כלום ולזה נוטה דעת מורי הרב גר"ו ודייק הכי מדאמרינן כל דבר שבקדושה ובודאי בכלל דבר שיש לשמוע ולא יהא שאומר ש"ץ ויהיה כעונה:

רבינו יונה מי שמתו פרק שלישי ברכות

שבקדושה הוי ק"ש שאין לך דבר שבקדושה יותר מדבר שיש בו עול מלכות שמים ואפ"ה אינו בכלל זה הדין דמותר לקרותה ביחיד וכיון שאנו רואים שק"ש אינה בזה הדין ומותר לקרותה ביחיד שמע מינה דכל דבר שבקדושה אינו רוצה לומר כל דבר שיש בו קדושה אלא הכי קאמר כל דבר שהותקן לאומרו בעשרה מתחלה משום קדושה אינו בפחות מעשרה ומשום הכי קורין ק"ש ביחיד (כמו בצבור) מפני שלא הותקנה מתחלה בעשרה וקדושה של יוצר אור ג"כ לא הותקנה בעשרה כמו הקדושה של נקדישך מ"כ קורין אותה ביחיד ותדע שלא הותקנה מתחלה בעשרה כמו נקדישך שבכל נוסח התפלות תמצא כתוב בברכות יוצר אור בנוסח היחיד הקדושה וקדושת נקדישך אינה כתובה בנוסח היחיד דמשמע שזו בלבד התקינו בעשרה: **ויש** שמקשים על זה הפסק מדתנן (במגילה דף כג:) אין פורסין על שמע פחות מעשרה התחילו עשרה והלכו להם מקצתם גומרין ומפרשין דפורסין על שמע הוא כך שאמר שהתפללו הצבור בבית הכנסת היה אחד חוזר כל הברכות ואומר קדיש וברכו מפני אותם האנשים שלא הספיקו לבא מתחלה כדי שישמעו עכשיו ויתפללו בעשרה ופורסין הוא כמו מברכין כדמתרגמינן כי הוא יברך הזכם יפרוס דבחתא ור"ל מתחלה אין פורסין אלא בעשרה מפני הקדיש שיש להם לומר אותו אבל אם התחילו בעשרה והלכו מקצתן אחר שענו לקדיש ולברכו גומרים ואומר אם איתא שהיחיד יכול לומר קדושה של יוצר למה הוצרך לומר התחילו בעשרה והלכו להם מקצתם גומרים דכיון שאין לו דין קדושה פשיטא שגומרין אלא מפני שאין יכולין לומר קדושת יוצר אלא בי' (ג) ולכן הוצרך להשמיענו דהכא כיון שהתחילו מתחלה גומרים אפילו בלא עשרה ואומר מורי הרב נר"ו שאין זה הפירוש נכון שאם כדבריהם למה לא הקשה מזו המשנה למ"ד היחיד אומר קדושה דהא בהדיא משמע מהאי מתני' שאין היחיד אומר קדושה אלא ודאי פי' אין פורסין על שמע הוא כמ"ש ר"מ שאע"פ שאמרו דעם דנשדות אינשי ולא מצי למימי לבי כנישתא ומ"ל מוליאן ידי חובתן מתפלה אפ"ה מק"ש אינן פטורין אלא בתמירה ובעניית אמן אינו פוטר אלא בי' ולפיכך אין פורסין על שמע כדי לפטור את השומע' בעניית אמן אלא בי' שאם לא כן אין עניית האמן כלום אבל אם התחילו בי' והלכו מקצתם גומרים ועונין אמן אחריו ומסקנא דלא פסיק ונחלקו המפרשים אם שותק בשעת התפלה בשעת עניית הקדיש אם לא יש מפרשים שאינו שותק כלל דהא קי"ל שומע כעונה ואשתכח דהוי הפסקה כמו אם היה עונה וזו היא דעת רבינו יעקב ז"ל אבל רבינו האי גאון וסיעתו ורי"ף ז"ל אמרו ששותק דכי אמרינן שומע כעונה והוי הפסקה דוקא בדברים אחרים אבל בזה שהוא שבחו של מקום לא דיינינן ליה הפסקה ושרי ודבר שתלוי בעמודי עולם אין לו כח להכריע ביניהם ולעבד כמר עבד ולעבד כמר עבד ובלבד שיכוין לבו לשמים מפי מורי הרב נר"ו: **בבל** בחו. כלומר בכל כוחו ומפני שיש בני אדם שאין הכוונה שלהם מתעוררת אלא על ידי הכח אמר בכל כחו אבל א"ל לתת קולות גדולות שיתלוצצו ממנו בני אדם: **על** שאנו מודים. פי' על שזכינו להודות לך: **ועני** קדושתא בהדי צבורא ולא תימא דוקא לענות בלבד מותר אלא כל המצות של קדושה אומר עם החזן תיבה בתיבה: **שהיה** מגמגם כלומר שלא היה קורא המצות בלחות אלא בגמגום ואית דמפרשי שהיה קורא כדרכו אלא שלא היה מזכיר האזכרות: **שאין** דברי תורה מקבלין טומאה. יש מפרשים דלא שנא ק"ש ולא שנא קריאה אחרת לכל מילי אמרינן אין ד"ת מקבלין טומאה ואין זה נכון דבודאי לא אמרו אלא בק"ש בלבד אבל בשאר דברי תורה אסור דהא אמרי' כי דבר ה' זה וגו' זה הקורא ד"ת במבואות המטונפות והממירו בזה יותר משאר כריתות דבכל שאר כריתות הכרת מכפר וזה אינה מכפר אלא אע"פ שנכרת עונה בה: **כרבי** יאשיה בבלאים. דסבר שאינו חייב משום בלאי הכרם עד שיזרע חטה ושעורה וחרלן במפולת יד דקרא דלא תזרע כרמך כלאים דרשי ליה בלאים לבד מכרמך ועל כן היו אומר דבשני מינים דהיינו חטה ושעורה עם החרלן דהיינו הכרם לוקה משום בלאי הכרם אבל במין אחד מותר מיהו אפילו במין אחד צריך ליזהר הרבה שאם זורע על האמורה ואין בעפר העומד עליה גובה אלשה טפחים ודאי אסור דה"ל כהרכבה והרכבה (קדושין דף לט:) אפילו בח"ל אסורה והכי (ד) תנא בהדיא גבי גפן) בזמן שיש על גביו עפר גבוה אלשה טפחים מותר לזרוע עליו ואם לאו אסור:

כי **אתא** ועירי **אמר** בטלה לטבילותא וא"ת והא אמרינן (דף כב:) דעוברא תקן טבילה לבעלי קריין והאיך היו יכולין לבטל תקנת עזרא ואית דאמר מפני שראו שלא היו יכולין הציבור לעמוד בה והנכון יותר שלא פשטה זאת התקנה בכל ישראל ותקנה שלא פשטה בכל ישראל) יכולין לבטלה וכתב רבינו האי גאון ז"ל דלא אמרינן בטלה לטבילותא אלא לגבי ק"ש אבל לתפלה אין מתפללין עד שירחצו ואפשר היה לומר שכוונתו לומר שירחצו בארבעים סאה אבל הרי"ף ז"ל כתב ולאו טבילה דוקא אלא רחיצה בתשעה קבין ורחיצת ט' קבין צריך להטילם עליו בכלי שיוכל להריקה ממנו בלא שום הפסקה וכן מוכיח במשניות של טהרות וזה שכתב הגאון ז"ל דאין מתפללין עד שירחצו ואינו נראה למורי הרב נר"ו ואם אין לו מים או אפילו אם יש לו מים ואינו טובל או אינו רוחץ אפ"ה אינו מפסיד התפלה מפני זה דודאי אע"פ שהתפלה יותר מקובלת עם הטבילה לדברי הכל אין לו להפסיד מפני זה תפלתו וכ"כ ר"מ ז"ל (ה) שכל ראשי ישיבות שבבבל תמהו עליו למה היה מיקל כ"כ בענין בעל קרי והוא ז"ל השיב להם שמימיו לא בטל אותה אפי' שעה אחת אלא שלא היה יכול לכתוב בחיבורו כ"א היוצא מן הדין ע"פ ההלכה: **מתני'** היה עומד בתפלה ונזכר שהוא בעל קרי לא יפסיק אלא יקצר כלומר יאמר פתיחתה וחתימתה בלבד ואם לאו יתכסה במים ויקרא וכל זה דקדקו חכמים בק"ש בזמנה דלכתחלה כדי שלא תעבור הנץ החמה (ו) שלא חששו למה שלא היה סומך גאולה לתפלה ולא הצריכוהו לעלות ולהתכסות אלא שיקרא בתוך המים:

באמן יהא שמו הגדול מבורך ומסקנא דלא פסיק: גרסינן בפרק כל כתבי הקדש[א] א"ר יהושע בן לוי כל העונה אמן יהא שמיה רבא מברך בכל כחו קורעין לו גזר דינו של ע' שנה שנאמר [ב]בפרוע פרעות בישראל [ג]מה טעם משום דברכו ה': גרס' בסוטה[ד] בזמן ששליח ציבור אומר מודים העם מה הם אומרים אחריו [ה] מודים אנחנו לך ה' אלהינו על שאנו מודים לך ושמואל אמר ה' אלהינו ואלהי כל בשר על שאנו מודים לך ר' סימאי אומר יוצרנו יוצר בראשית על שאנו מודים לך נהרדעי אמרי משום רבי סימאי ברכות והודאות לשמך הגדול על שהחייתנו וקיימתנו [ו] רב אחא בר יעקב מסיים בה הכי כן תחיינו ותחננו ותקבצנו ותקבץ גליותינו לחצרות קדשך לשמור חקיך ולעבדך ולעשות רצונך [ז] על שאנו מודים לך אמר רב פפא הלכך נימרינהו לכולהו דנימא הכי מודים אנחנו לך ה' אלהינו ואלהי כל בשר יוצרנו יוצר בראשית ברכות והודאות לשמך הגדול על שהחייתנו וקיימתנו כן תחיינו ותנחמנו ותקבצנו ותאסוף גליותינו לחצרות קדשך לשמור חקיך ולעבדך ולעשות רצונך [ח] בלבב שלם על שאנו מודים לך: כתב רבינו האי גאון זצ"ל דמנהגא דרבנן כד עייל אינש לבי כנישתא ואשכח צבורא במצלי בלחש דמעכב עד דמסיימי וכד פתח שליחא דציבורא מתחיל ה' שפתי תפתח ואומר בהדי שליחא דציבורא מילתא בלחש ועני קדושה בהדי צבורא ושפיר דמי למעבד הכי דלית בה הפסקה והא דאמור רבנן אם יכול להתחיל ולגמור היכי דמתחיל מקמי שליח צבור אבל כד מתחיל בהדי שליח צבור שפיר דמי: אר' יהודה אומר מברך לפניהם ולאחריהם תניא רבי יהודה בן בתירא אומר אין דברי תורה מקבלין טומאה ומעשה בתלמיד אחד שהיה מגמגם וקורא למעלה מרבי יהודה בן בתירא ואמר לו בני פתח פיך ויאירו דבריך שאין דברי תורה מקבלין טומאה שנא' [ז]הלא כה דברי כאש נאם ה' מה אש אינה מקבלת טומאה אף דברי תורה אינן מקבלין טומאה אמר רב נחמן בר יצחק נהוג עלמא כתלתא סבי כרבי יהודה בן בתירא בדברי תורה כרבי יאשיה בבלאים כרבי אלעאי בראשית הגז כי אתא זעירי אמר בטלה לטבילותא ואמרי לה בטלה לנטילותא מאן דאמר לטבילותא כר' יהודה בן בתירא ומ"ד לנטילותא כרב חסדא דרב חסדא לייט מאן דמהדר אמיא בעידן צלותא איכא מאן דאמר האי דאמרי בטלה לטבילותא בין לדברי תורה בין לתפלה ואיכא מ"ד הני מילי לדברי תורה אבל לתפלה צריך טבילה ולאו טבילה דוקא אלא רחיצה בט' קבין וכתב רבינו האי גאון זצ"ל כיון דגמרא ליכא בהא מילתא נקוט מנהג כל ישראל שכל בעלי קריין אע"פ שאין להם א [ט]מים אין מתפללין עד שירחצו: **מתני'** היה עומד בתפלה ונזכר שהוא בעל קרי לא יפסיק אלא יקצר ירד לטבול אם יכול לעלות ולהתכסות ולקרות עד שלא תגיע החמה [ז] יעלה ויתכסה ויקרא ואם לאו יתכסה במים ויקרא ולא יתכסה לא במים הרעים ולא במי

רש"י

מודים: **ואשכח ליבורא דמצלי בלחש.** כלומר שהציבור מתפללין שמונה עשרה: **ואומר בהדי ש"ל מילתא בלחש.** כלומר מתפלל עם החזן וה' שפתי תפתח עד קדושה ואומר קדושה עם הציבור: **שהיה מגמגם וקורא.** בעל קרי היה: **נסוג עלמא לאחי פלגא שני.** דכולהו לקולא הן: **בדברי תורה.** דבעל קרי מותר ללמוד כדקאמר הכא: **כרבי יאשיה בבלאים.** דאמר אינו מחייב משום בלאים עד שיזרע חטה ושעורה וחרלן במפולת יד כלומר ביחד דהוי בלאי הכרם וכלאי זרעים יחד: **כר' אליעזר בראשית הגז.** דלמרינן פ' הזרוע דאשית הגז אינו נוהג אלא בארץ ולא בח"ל: **לנטילותא.** נטילת ידים לתפלה כמו דמסיק: **אלא ריחלא הגוף בתשעה קבין.** שטופך עליו:

עין משפט נר מצוה

סו

א מיי' פ"ד מה' ק"ש ופ"ד מה' תפלה ופ"ח מה' ברכות ופ"י מה' ס"ת סמג עשין יח טור ח"ח סי' פח וטור י"ד סי' רפב:

מסורת הש"ס

א) ד' קיט: **ב)** שופטים ה ג) דף מ. **ד)** ירמיה כג **ה)** שמעתי בשם הגאון האמתי ר' לבי הירש ברודא זצ"ל אבד"ק קלאגנו כי תחת מים ל"ל מקום וכן יש להגיה בכל"ש סוף פיתון כ"ח: **ו)** כלאים ריש פ"ז **ז)** ע"ז דף ל. ע"ש בתוס' ובר"ן שם סי' אלף רמג ד"ה ר"י הגיעא טו':

קובץ הגהות

ב"ח (א) נ"ב בהתנדב עם ברכו ה' מה טעם בפרוע פרעות משום: **(ב)** נ"ב רב אמר: **(ג)** נ"ב בפחות מעשרה: **(ד)** נ"ב תנן: **(ה)** נ"ב וכבל רשני: **(ו)** נ"ב ולא:

מא"ה (ז) נ"ב על שאנו מודים לך. **(ח)** נ"ב בלבב שלם וכו': **(ג)** לשמך הגדול: **(ד)** נ"ב לימא תנן פתחא בר"א (פי' והלכה כמותו) דאמר עד הנץ החמה אפי' תימא ר' יהושע דלמא כותיקין:

שלטי הגבורים

לשון ריא"ז היה עומד ומתפלל ושמע שהצבור עונין קדושה אי אמן יהא שמיה רבא אינו רשאי לפסוק אלא שומע ומכוין לבו עם הצבור ואח"כ אחר לתפלתו וכן ביאר המורה בפרק לולב הגזל וכן ביארו הגאונים ואע"פ ששומע כעונה מצוה לענות לפיכך צריך ליזהר שלא יתחיל בתפלתו אלא אם כן יודע שיוכל לענות עם הצבור בדברים שאינו יכול לאומרן ביחיד כמבואר בקונטרס הרלאיות בפרק לולב הגזול:

א על זה רבו הדעות כמו שהביאם הטור אמנם נראה דעתרא נהרא ופשטיה וכתב הטור סי' ק"ו דהאידנא נהגו שלא להאריך שום דבר אפילו לתפלה:

לשון ריא"ז אבל נהגו העם כדברי האומר אין ד"ת מקבלין טומאה ואין אדם צריך לעבול לקריו לא בריא ולא חולה ואפי' בתשעה קבין אינו צריך ומותר בין בד"ת בין בתפלה בין בברכות ולא מיחו חכמים במנהג זה אלא הניחו העם כמנהגם אף על פי שנהגו שלא להלכה כמבואר בקונטרס הרלאיות:

שיטת ריב"ב

פיסקא ר' יהודה אומר וכו': **גמ' מגמגם וקורא.** בעל קרי היה: **נסלחת סבי.** דסלחו לקולא: **לענינותא דנעלי קריין.** וכתב רבינו האי גאון ז"ל וכו' והרב יהודי ז"ל כתב דבטלה לענינותא לגמרי בין לדברי תורה בין לק"ש בין לתפלה: **מתני' לא יפסיק אפילו לגמרי אלא יקצר.** כל ברכה וברכה בגון אתה חונן ב"א ה' חונן הדעת הביאנו אביאנו בגרון אתה ה' הרואה בתשובה וכן כולם: **במים הרעים.** מים פרוחים:

גמ' **הא דאפשר הא דלא אפשר** פירוש אם מתפלל כנגד המזרח ולאה צואה כנגדו ויכול ללכת כנגד המזרח מהלך לפניו כדי שיזרקנה לאחוריו אבל (ה) אי אפשר לו ללכת כנגד המזרח כגון שמתירא שיפסיקוהו עובדי דרכים או שמא יראה צואה אחרת וכנגד המערב אינו [ב] רואה לחזור פניו שהוא רואה להתפלל כנגד המזרח ילך כנגד הצדדין עד שיתרחק ממנו ד' אמות:

הואיל **וחטא אין תפלתו תפלה.** כלומר הואיל וחטא שהיה לו לבדוק מתחלה ולא בדק צריך לחזור ולהתפלל ואומרים רבני צרפת ז"ל דדוקא כשהיה מקום שמצוים שם קטנים או שמצוי שם צואה בכי האי גוונא אמרינן דצריך לחזור ולהתפלל אבל במקום אחר דמסתמא לא היה שם צואה אם מצא אחרי כן ה"ל לחזור ולהתפלל ודייקינן הכי מדאמרי' הואיל וחטא אין תפילתו תפלה ואם הוא במקום שלא היה לו לתת אל לבו שיהיה שם צואה ולא היה מחויב לבדוק מאי החטא שחטא שלא בדק אלא ודאי לא נקרא חוטא שיצטרך לחזור כי אם במקום שהיה לו לבדוק ופשע ולא בדק תדע דהא באידך בריתא דלעיל אמרינן היה עומד בתפלה ורואה צואה כנגדו מהלך לפניו עד שיזרקנה לאחוריו ארבע אמות והתניא דלעולם אל יתפלל אדם אלא במקום שאינו רואה צואה ולחזור ולהתפלל היינו דאמרי' אמרו אמרו אמרו

רבינו יונה מי שמתו פרק שלישי ברכות

ולא מפי בריתא מ"מ למדנו מזה שהאחרים סוברים כמותו ואינו יחיד אלא רבים: **אמר** רבי זירא ביום גוללן במין ספר תורה וכו' פירש"י ז"ל דהכי קאמר כשמולך אותם גוללן במין ספר תורה ואין צריך להניחן בכים אלא אפילו בקרקע כדי שיהיו מזומנים להניחם כשילבה כיון שמלותן כל היום אבל כשמולך אותם בלילה כיון שא"צ להניחם כל הלילה אין לו להניחם על גבי קרקע אלא עושה להם כים טפח ומניחן ורבינו האי גאון ז"ל מפרש דבנכנס לבית הכסא מיירי וה"ק כשנכנס ביום וצריך לחלצם כדי שלא יכנס עמהם לבית הכסא גוללן במין ס"ת וא"צ להניחן בכלי כיון שצריך לחזור ולהניחן מיד אבל כשנכנס בלילה עושה להם כים טפח ומניחן בתוך הכלי ומלגיען כיון שאין לו לטולן ומחרינן עלה לא שנו דביום גוללן במין ס"ת וסגי להו בהכי אלא כשיש שהות ביום כדי ללובשן דכיון שבות ביום גדול ויכול עדיין לקיים את המצוה לא נטריח אותו לתת אותם בתוך כים אבל אם לאחר שילא מבית הכסא אין שהות ביום כדי ללובשן אין לו להניחם כך אלא צורך אלא עושה להם כים טפח ומניחן בתוכו ומלגיעין: **הואיל** ושרי רבנן **לא** נטרה. כלומר לא אטריח להתלמידים שישמרו אותם ויש ספרים שגורסין (ג) אותו לנטרן כלומר ישמרו אותו מן המזיקין ויש מפרשים אשמור אותם אני בעצמי: **ולא** ישתין בהם מים. ודוקא בעודן בידו אבל בראשו מותר להשתין בהם בבית הכסא אריבי דליכא חשש ניצוצות כיון שהם בראשו ומשום חשש שמא יפנה בהם נמי ליכא דכתבינן לעיל וכן הא דאמרי' לא ישן בהם לא שינת קבע ולא שינת עראי בידו קאמר דכולה בריתא בהכי מיירי וטעמא דמילתא דמישתין שמא יפלו מידו אבל בשהן בראשו מותר לישן בהם שינת עראי דהכי אמרי' בסוכה (דף כו) הנכנס לישן ביום לבה מולך לבה מניח ולא גזרינן עראי אטו קבע דגבי סוכה דשינה עצמה אסורה אמרו דגזרינן עראי אטו קבע אבל גבי תפילין דאמר' שינת קבע עצמה אינה אסורה אלא משום גזירה שמא יפיח בהן לא גזרינן עראי אטו קבע דגזירה לגזירה לא גזרינן ויש לשאול דאפי' שינת עראי היאך מותר והלא אסור להסיח דעתו מהם ובשעה שמתנמנם נמצא שמסיח דעתו מהם ואומ' מורי הרב גר"ו דמתוך דברי ר"מ ז"ל למדנו תירוץ לדבר זה דודאי היסח הדעת לא הוי אלא כשעומד בקלות ראש ובשחוק אבל כשעומד בירלה ומתעסק בצרכיו אע"פ שעוסק באומנותו ובצרכיו ואין דעתו עליהם ממש לא נקרא זה היסח הדעת דאלת"ה היאך יוכל האדם להניח תפילין כל היום עמהם לבית הכסא כי הוא נקיטא ספרא דאגדתא הוה יהיב לן א כסתא דתפילין לא הוה יהב לן אמר הואיל ושרו רבנן (ד) לא נטרה ת"ר אלא יאחז אדם תפילין בידו וספר תורה בזרועו ויתפלל ולא ב ישתין בהם מים ולא ישן ג בהן לא שינת קבע ולא שינת עראי: אמר שמואל סכין וקערה וככר ומעות הרי אלו כיוצא בהן: ואף על גב דשרו בבית הכסא קבוע כדאמרי' לעיל אוחזן בבגדו ובידו ונכנס בית הכסא עראי אסור מ"ט בית הכסא קבוע ד ליכא ניצוצות ולפיכך שרי ובית הכסא עראי איכא ניצוצות ולפיכך אסור אפילו לאחזן בבגדו ובידו ולהשתין גרסינן בפ' המקבל (ה)אמרי דבי רבי יגאי ילתפלה ולתפילין ארבעה קבין לתפלה דתניא הנושא משוי על כתיפו והגיע זמן תפלה פחות מארבעה קבין מפשילו לאחוריו ומתפלל ארבעה קבין מניחו על גבי קרקע ומתפלל ילתפילין דתניא הנושא משוי על ראשו ותפילין בראשו אם תפילין רוצצות אסור ואם לאו מותר באיזה משוי אמרו במשוי של ארבעה קבין תני ר' חייא המוציא זבל על ראשו ותפילין בראשו הרי זה לא יסלקם לצדדים ולא יקשרם בידו מפני שנוהג בהן מנהג בזיון אבל קושרן על זרועו במקום תפילין משום ר' שילא אמרו אפי' מטפחת שלהן [א] אסור להניח על הראש שיש בו תפילין וכמה אמר אביי ה ריבעא דריבעא דפומבדיתא אמר ר' יצחק הנכנס לסעודת קבע חולץ תפיליו ונכנס ופליגא דרבי חייא בר אבא דאמר רבי חייא בר אבא מניחן על שלחנו וכן הדור לו ועד אימת כל היום וה"ל כשמתנמנם ליכא היסח הדעת דאלרנה באותה שעה עומד יותר דרך מורא ושוכח הבלי העולם ולפי' מותר לישן בהם שינת עראי: **סכין** וקערה וככר ומעות וכיוצא בהן. פירש"י ז"ל דסכין בידו אסור להתפלל מפני שנותן לבו על הסכין שלא יפול מידו ויזיקהו ואינו יכול לכוין בתפלתו וכן קערה עם אוכלים מתיירא שמא תפול ויפסדו האוכלים וטרוד לשמרה וכן ככר שמא יפול ויטנף והמעות שמא יתפזרו וכן כל כיוצא בזה אבל שאר דברים שאין בהם הפסד אם יפלו מידו מותר להתפלל בעודן בידו ומאי דמיגעי' לן בסוכה (דף מא) לוב מאי נגטרך לפרש לפי זה דהכי קא מבעיי ליה לוב מי חיישינן שמפני חשש שלא יפול הלוב ויפסל טרוד לשמרו ואינו יכול לכוין בתפלתו ואסור לו דלמא חביבה ליה מצוה ומתוך החביבות לא יפול ממנו ואינו טרוד בזה ומותר ומסקנא דתבובי מצוה עדיף ומותר ולא דייקינן ליה בסכין וקערה אלא כשאר דברים שאין בהם הפסד ואית דמפרשי דמאי דנקט סכין וקערה וככר ומעות לאו דוקא אלא אורחא דמילתא נקט והוא הדין שאין לו ליטול בידו שום דבר בשעת התפלה אלא לוב נלבד שהתירו משום חבובי מצוה (ד) לא ימעט בזה כוונת התפלה ולפי זה הפירוש צריך ליזהר שלא יקח אדם שום דבר בידו בשעה שיתפלל מפי מורי הרב גר"ו: **מ"ט** בית הכסא קבוע ליכא ניצוצות וכו' ויש ששואלין היאך אפשר דליכא ניצוצות והלא אמרו א"א לגדולים בלא לקטנים ומנלא דליכא ניצוצות בשעה שמשתין ויש לומר דכי אמרינן דליכא ניצוצות ה"מ מיושב דאין (ה)מי רגלים כלים אלא מיושב אבל כשמשתין מעומד אינו כלה ואיכא ניצוצות לפיכך אסרו להשתין בהם בעודן בידו שמא ישפשף באותה יד ניצוצות שמצוה (ה)לשפשפם כדי שלא יראה ככרות שפכה ויוציא לעז על בניו שהם ממזרים אבל בבית הכסא קבוע ליכא ניצוצות ולפיכך מותר ורבינו האי ז"ל כתב דנתי כסאות שלהם היו עשוין במדרון בענין שהיו כל המים יורדין ולא היו שם ניצוצות כלל: **משום** רבי שילא אמרו אפי' מטפחות [א] (ד)שלהם אסור להניחם על הראש מפני שנראה בזיון כשמשים עליהם שום משוי ואפי' המטפחת שאוכלים בה ואע"פ שלא יהיה בה שום טיוף ויש ספרים שגורסין אפי' מטפחות שלהם אסור כלומר אפי' המטפחות של התפילין שהוא דבר מועט אסור מפני שנראה בזיון לשום עליהם שום משוי ורבינו משה ז"ל כתב שמותר לשום המצנפת בראש ואפי' בשעה שמניח התפילין נראה מדבריו שלא אסרו אלא מטפחת שנראה ביזוי בדבתבינן אבל דבר שדרך לשום אותו כל היום בראשו כגון מצנפת וגלימה וכיוצא בהן מותר ויש שמקשים עליו מדאמרי' בירו' ר' יוחנן לא היה מניח תפילין אלא מפסחא לפסחא והיה מחזיק לריסיה מפסחא ועד עצרתא פי' ר' יוחנן היה חושש בראשו מקרירות ומפני זה לא היה מניח תפילין אלא פעם אחת בשנה כדי שלא יזיק אותו ואעפ"כ מפני אותו פעם בלבד היה חושש והיה צריך לחזק ראשו מפסח ועד עצרת ואומרים אם איתא דמותר לשום מצנפת או כובע על התפילין למה לא היה משים אותו בכל יום וישים עליהם הכובע ולא יהיה לו היזק ואומר מורי הרב גר"ו שזו אינה קושיא דמי שהיה לו חשש גדול כזה שמפני פעם אחת היה צריך לחזק לראשו מפסח ועד עצרת ג"כ היה חושש אפי' בכובע או במצנפת מפני שגובה התפילין מפסיק בין הכובע והראש נכנס בנמים ומזיק לו אבל לשאר ב"א ודאי מותר: **וכמה** אמר אביי ריבעא דריבעא דפומבדיתא [ב] תימה הוא על הרי"ף ז"ל שהביא הברייי' של מעלה דאמרי'

הסמוכין לרה"ר שמא יטלו אותן עוברי דרכים ויבא לידי חשד ומעשה בתלמיד אחד שהניח תפיליו בחורין הסמוכין לרה"ר ובאה זונה אחת ונטלתן ובאה לפני חכמים אמרה להם ראו מה נתן לי פלוני באתנני כיון ששמע אותו תלמיד כך עלה לגג ונפל ומת באותה שעה התקינו שיהא אוחזן בבגדו ובידו ונכנס אמר ר' מיאשא בר בריה דר' יהושע בן לוי הלכה גוללן כמין ס"ת ואוחזן בימינו כנגד לבו אמר רב יוסף בר מניומי אמר רב נחמן ובלבד שלא תהיה רצועה יוצא מתחת ידו טפח אמר ר' יעקב בר אחא אמר ר' זירא ביום גוללן כמין ספר תורה ובלילה עושה להן כים טפח ומניחן אמר רבה בר בר חנה אמר ר' יוחנן לא שנו אלא שיש שהות ביום כדי ללובשן אבל אין שהות ביום כדי ללובשן עושה להם כים טפח ומניחן אמר אביי לא שנו אלא שהניחן בכלי שהוא כליין אבל הניחן בכלי שאינו כליין אפילו פחות מטפח אמר רבה בר בר חנה כי הוינן אזלי' בתריה דר' יוחנן כי הוה בעי למיעל לבית הכסא כי הוה נקיטא ספרא דאגדתא הוה יהיב לן

רש"י

מתוך בגדו ולא ירגיש: **גוללן.** כרלועה שלהן: **שלא יפול רצועה יוצאה מתחת ידו.** שהרי יש כהן משוש קדושה שהרי יש כהן אותיות משד"י: **ואוחזן בימינו.** שלא בבגדו כדי שלא יפול: **ביום כשהוא חולנן.** בשביל בית הכסא גוללן כמין ספר תורה כדאמרן: **ובלילה.** כשחולנן בתוך בימו על מנת להניחם בבקר עושה כמין כים שחללו טפח דחשיב הכלי אהל (ג): **לא שנו.** הא דאמרן ביום גוללן: **אמר אביי לא שנו.** הא דבעי טפח: **בכלי שהוא כליין.** כים העשוי לערכן כי כליין בטל אצלן הלכך בעינן דבר הראוי איחוד בפייסם: **כוס יפיה לן.** לשומרו עד שיצא: **לא יאחז כו'.** שיהא פן יפלו מידו ולא יהא מתפלל בכוונה: **פכין.** שלא יפול ויזיקנו וקערה דוחג פן תשפך וכבר פן יטנף ומעות פן יאבדו ואין דעתו מיושבת עליו בתפלתו: **כיס הכסא קבוע.** ליכא ניצוצות שיהא צורך לשפשף אותם בידו: **כיס הכסא ערעי.** דהיינו להשתין מים אינא ניצוצות הנימצות על רגליו ואמרינן במסכת יומא (דף ל) שמצוה לשפשף אותם שאסור לאדם שיצא במיצוצות שעל רגליו שמא ירמה ככרות שפכה ומנלא מוציא לעז על בניו שהן ממזרים ולכך אסור אפילו לאוחזן בבגדו ובידו כשהוא משתין: **חולץ תפיליו.** שלא ישתכר בסעודה ויתגנה בתפיליו: **וכן הדור לו.** כדי שיהו מזומנים לו ויחזור וישתמש

עין משפט נר מצוה

עד–עז

א מיי' פ"ה מה' תפל' סמנ עשין מ' יט ת"ת מ' מ' ב מיי' פ"ה מה' תפלין סמנ עשין מ' כב ת"ת מ' מג: ג מיי' פ"ה מה' תפלה עוד ת"ת מ' לו: ד מיי' פ"ד מה' תפלין וסמנ עשין מ' כב עור ת"ת מ' מ מא מב:

מסורת הש"ס

א) דף קה. ב) דף מ. ג) יומא דף ל. ד) נ"ל של שלחן:

קובץ הגהות

ב"ח (א) לא נטרה תא"ת וכ"ג לשון הפסרי לעורן: (ב) לתפסין ביום לקרקע: (ג) מי' אותו נמתק: (ד) ולא כל"ל:

אנ"ש [א] נ' ד"ה של לחם: [ב] ד"ה מי' הוא על הרי"ף וכו' לפי קולר דעתי שמה שהוצרך להביא הברייתא המזכר הוא כדי להודיע לנו לגבי תפלה (תפילין) דשמות מד' קבין תפסילן לאחוריו אזה לא היה מוכן לולי הברייתא ובאה הדין הוא כמו שאומר הברייתא מהרלב"ד ז"ל ועי' בב"י עמ"ת מי' מא:

שלטי הגבורים

א ופס אין בידו ספפא ויש עמו תבירו פליגי אם יוצר טוב לתת אותם לתכרו לו להכיסם בידו ר"ע בגרפאות: לשון ריא"ז ואם היה בידם כים של תפילין היו אוחזין אותו בידיהן ומכניסין אותו עמהן כדי לקנן עליהם: **ב** כ' הרא"ש אבל כשהן בראשו מותר להשתין בהם בנה"כ ערעי וגם מותר לשן שינת עראי כדאמרי' בסוכה הנכנס לשן ביום רלה חולץ רלה מניח ואי"ת היאך שינת עראי מותר והלא אסור להסיח דעתו מהם ובשעה שמתנמנם נמצא מסיח דעתו מהם והיה אומר ר' (יהודה) [ויונה] ז"ל מתוך דברי רבינו משה ז"ל מלאנו מירון לדבר זה דודאי היסח הדעת לא הוי אלא כשעומד בקלות ראש ושחוק אבל כשעומד בירלה ומתעסק בצרכיו אע"פ שעוסק במלאכתו ואומנתו ואין דעתו עליהן ממש אין זה נקרא היסח הדעת דאלת"ה איך יוכל אדם להניח תפילין כל היום וכן נמי כשמתנמנם אין כאן היסח הדעת כי הוא שוכח הבלי העולם ואין זה קלות ראש ע"כ:

ג מי' פסק דבהן בראשו ופרים מודר עליהו מותר לישן בהם ערעי דאשו בין בדבריו וכן כתב סמ"ג ופס הם בידו מותר לישן בין שינת ערעי בין קבע והראב"ד

וסמ"ג והרא"ש אומרים בשהן בידו לישן כלל:

לשון ריא"ז ואם היו מונחין בראשו יישן בהם שינת ערעי אבל לא שינת קבע שמא יפיח בהן ופירש המודר עליהן מותר לו לישן בין קבע בין ערעי וכמה שינת ערעי כדי הילוך ק' אמה כמו שמנותר בפרק הישן בסוכה והעלים שהיו נשותיהן עמהן מוליגין אפר ביום שנכנסו לשינת ערעי שמא יבואו לידי הרגל דבר: **ד** כ' הרא"ש ואם תאמר היאך אפשר בנה"כ לליכת נטיות והלא אי אפשר לגדולים בלא קטנים וי"ל בנ"ש קבוע עושה לרכיו מיושב וכלין מי רגלים וליכא ניצוצות אבל כשמשתין תעומד אינם כלים ואיכא ניצוצות ע"כ: **ה** הרא"ש ונו פסקו דאין איסור במקור רק בשיושר

ד' קבין ומיימוני כתב כרבינו:

לשון ריא"ז ואסור להניח מטפחי על הראש בו תפילין ואפילו מעטפת שלהן אם דרך מטפחי עשאו ומה שיש לתמוה על הרי"ף והרא"ש כתבתי במקום אחר בפירוש:

שיטת ריב"ב

וגלילה. שהוא מולגן בכיתו על מנת להניען עד הבוקר: **לא שנו.** דמותר להכיסן עמו בידו בבית הכסא אלא שיש שהות וכו'. ללגא דשמעתא בהכ"ס קבוע מותר לעמוד ולהשתין בתוכו ותפלין בידו והוא שיתלגם בריחוק מרגע אמות לפי שאין בו ניצוצות מפני שעפרא מיחוה ואין ניצוצות המים מלבנות וקביעות בהכ"ס בבר פירשנוהו: **אבל בשאר בראשו אסור.** אפי' להשתין שמא יפנה בהן ונגלי הדבר ויבא בבית הכסא ערעי אסור להשתין ולהעמיד בו ותפלין בידו שלא אפשר לגדולים בלא קטנים ואיכא ניצוצות ואין צריך לומר בראשו והא דתיבעיא לן בגמרא מהו שיכנס אדם בתפלין בראשו לבית הכסא קבוע וכו'. לאו למימרא דבבית הכסא ערעי מותר אלא אתפקנא קיימיה דבהכ"ס קבוע מותר בהכ"ס ערעי אסור ואמנו להכי שיגיע בהכ"ס קבוע שהוא מותר לינכס בתוכו ותפלין בידו בראשו מהו מי חיישינן שמא יפנה בהן ונגלי הדבר אבל בבהכ"ס ערעי לעולם איכא חשש ניצוצות ומי שאומר דבבהכ"ס ערעי מותר לינכס בו ולהשתין בו מיס ותפלין בראשו דחשש ניצוצות ליכא אחר שהן בראשו ולא חיישינן נמי לשמא יפנה בהן אחר שהוא בהכ"ס ערעי. ומנלא עכשיו בבית הכסא ערעי בזמן שתפלין בידו אסור להשתין ולהעמיד בו משום ניצוצות דאי אפשר לגדולים בלא קטנים תפלין בראשו להשתין מותר ליעמוד משום נגלי ובית הכסא קבוע בשהן בראשו אפילו להשתין אסור גזירה שמא יפנה בהן בשהן בידו מותר להשתין ולהעמיד ואם דאמרי רב הונא לקמן שכח ונכנס בתפלין וכו' בתפלין בראשו מוקמינן לה אי נמי בתפלין בידו בבית הכסא ערעי ומשום גזירה דניצוצות: **חולץ תפיליו.** שמא ישתכר בסעודה ויתגנה בתפלין: **וכן הדור לו.** שיהו מזומנין לו ויחזור וישתמש בשעת הלכה:

בחיה משוי אמרו במשוי של ארבעת קנין דהא הכא פסק הלכה כאביי לחומרא דאפי' ריבעא דריבעא דפומבדיתא אסור ולא היה לו לכתוב אלא זו שבזה נדחה אותה ברייתא שסוכרת שאינו אסור אלא בארבעת קנין: **אביי** אמר אסור דהזמנה מילתא היא. פירוש תכריכי המת אסור בהנאה כדילפינן מגזירה שוה מדכתיב ומתת שם מרים וכתיב בעגלה ערופה וערפו שם את העגלה מה להלן אסורה בהנאה דכפרה כתיב בה כקדשים אף כאן תכריכין אסורים בהנאה ופבירא ליה לאביי דאפילו בהזמנה לתכריכין אסור דהזמנה מילתא היא ולית הלכתא כוותיה:

רש"י

בברכת המזון: **אסור למילר ביה זווי.** כיון שהקלהו לתפילין: **אביי אמר אסור.** בהנאה כיון דאזמניה לתת דכל מילי דמת אסור בהנאה דילפינן ומתת שם מרים שם שם מעגלה ערופה: **פתח מראשותיו.** גלילה כשהוא יצן: **יום עטילה הוא.** יום שאשתו עטלה דהוה ליל שמשים והיינו כשמואל דאמר אפילו אשתו עמו: **ולאגמורן פלגא למעשה.** מה שציוני להניחן לו לא כיון אלא ללמדני הלכה למעשה לעשות כשמואל אפי' אשתו עמו: **אשתו כיון דכגופו היא.** כי רגיל בה ולילה הילכור: **שדים נכונו ושערך צמח.** שמשם ואילך הם בשים לבלל ביאה שאדם מתאוה להם: **שפוך את פפיליו.** ביחד: **זה פפולה פפיליו.** כי המורה היא מיין של אדם ולכך רמז לו הכתוב שיתלו לו מיין: **בציציה.** בכיס שהתפילין מונחין בו

א"ר נחמן בר יצחק עד זמן ברכה וכן הלכה אמר רב חסדא האי סודרא דאזמניה למיצר ביה תפילין וצר ביה תפילין אסור למיצר ביה זוזי אזמניה ולא צר ביה צר ביה ולא אזמניה שרי למיצר ביה זוזי מ"ט הזמנה לאו מילתא היא וכן הלכתא וליתא לדאביי דאמר א הזמנה מילתא היא דגרסינן בפ' נגמר הדין[ו] איתמר האורג בגד למת אביי אמר אסור ורבא אמר מותר אביי אמר אסור הזמנה מילתא היא ורבא אמר מותר הזמנה לאו מילתא היא וקיימא לן דאביי ורבא הלכה כרבא בר מיע"ל קג"ם בעא מיניה רב יוסף בריה דרב נחוניא מרב יהודה מהו שיניח אדם תפיליו תחת מראשותיו תחת מרגלותיו לא קא מיבעיא לי דכיון דבזיון הוא אסור כי קא מיבעיא לי תחת מראשותיו מאי[ז] (א"ל הכי אמר שמואל מותר) ואפילו ב אשתו עמו והלכתא כשמואל ואע"ג דאיתותב מאי טעמא[ח] נטורינהו טפי עדיף והיכן מניחן אמר רב ירמיה מניחן בין כר לכסת שלא כנגד ראשו אמר רב המנונא בריה דרב יוסף יומא חד הוה קאימנא קמיה דרבא ואמר זיל אייתי לי תפילי ואתאי ואשכחתינהו בין כר לכסת שלא כנגד ראשו והוה ידענא דההוא יומא יום טבילה הואי ולאגמורן הלכה למעשה הוא דבעא אישנים שהיו ישנים[ט] בטלית אחת ג קיי"ל כרב יוסף דאמר אשתו כיון דכגופו היא ד מותר להחזיר פניו ולקרות אבל אחר כגון בניו ובני ביתו כיון דלאו כי גופיה הוא אסור לקרות ק"ש עד שתהא טלית מפסקת ביניהם ואם היו בניו ובני ביתו קטנים מותר ועד כמה תינוקת בת אחת עשרה שנה ויום אחד ותינוק בן י"ב שנה ויום אחד ואידי ואידי ה עד שיהו שדים נכונו ושערך צמח ת"ר היה ישן בטליתו ואינו יכול להוציא ראשו מפני הצנה חוצץ בטליתו עד צוארו וקורא ק"ש ויש אומרים עד לבו ות"ק הרי לבו רואה את הערוה קסבר לבו רואה את הערוה מותר והלכתא לבו ו רואה את הערוה אסור א"ר חנינא אני ראיתי רבי יישתלה תפיליו מיתיבי התולה תפיליו יתלו חייו דורשי חמורות אמרו[כ] והיו חייך תלואים לך מנגד זה התולה תפיליו ואסיקנא דרבי בכיסיה תלה אבל תפילין גופייהו אסור לתלותן בין ברצועה בין בקציצה יהמשמיע ז קולו בתפלתו ממש מיירי דלי שלא כנגד ראשו בכלי אחר סגי ומאי הוצרך לומר מניחן בכובע די בשיעור תחת מראשותיו אלא כובע ומשום הכי פריך מיניה היאך אתה אומר דכנגד ראשו אסור הכא דכנגד ראשו היה מניחן בכובע תחת מראשותיו ומתרלינן דמפיק לה למורשא דכובע לבר כלומר מילתיה דר' חייא מיירי כגון שהיה יוצא הכובע חוץ מתחת ראשו ולא היה כנגד ראשו אלא מעט ממנו ובמורשא היוצא לחוץ שם היו התפילין ולפיכך מותר אבל אם היו כנגד ראשו ודאי אסור היה מדקא מקשי והתני רבי חייא מניחן בכובע תחת מראשותיו ופריך אכנגד ראשו דכדתניא שמעינן מינה דר' ירמיה אוסר כנגד ראשו אפילו בכלי בתוך כלי ומדמחזיק שלא תירץ דהתם מיירי שלא כנגד ראשו שמעינן עוד דשלא כנגד ראשו היכא דאין אשתו עמו מותר אע"פ שאינו כלי בתוך כלי דאם אינה כנגד ראשו צריך כלי בתוך כלי היה יכול לתרץ ולומר התם נמי שלא כנגד ראשו מיירי ומה שאמר בכובע משום דשלא כנגד ראשו צריך כלי בתוך כלי אלא ודאי מש"ה לא תירץ לו כן משום דשלא כנגד ראשו היכא שאין אשתו עמו סגי ליה בכלי ל' דהיינו בין כר לכסת אבל היכא דאשתו עמו ודאי צריך כלי בתוך כלי כדאמר לקמן (סוף ד' כ"ה.) בית שיש בו ס"ת או תפילין אסור לשמש מטתו עד שיוציאם או עד שיניחם כלי בתוך כלי זה הגראה למורי הרב נר"ו מהלעת השמועה אבל רמז"ל לא כתב כן שהוא לא חילק בין אשתו עמו ולשאין אשתו עמו וכבל עניין אמר שצריך כלי בתוך כלי לחומרא: **והוה** ידענא דההוא יומא יום טבילה הואי כלומר שהיה יודע שטבל לקריו ושמש מטתו שמנהגם היה לטבול כשהיו משמשים מטותיהם ואית דאמרי שטבלה אשתו (ג) (והראשון עיקר) ולאגמרן הלכה למעשה דשלא כנגד ראשו כלי בתוך כלי אפילו אשתו עמו מותר הוא דבעא מינאי דמאי דאמר אשכחתינהו בין כר לכסת ר"ל בכלי אחד ובין כר לכסת: **שנים** שהיו ישנים בטלית אחת. כתב הרב האלפסי ז"ל קיי"ל כרב יוסף דאמר אשתו עמו כיון דכגופיה היא מותר להחזיר פניו ולקרות וכן דעת הגאונים ורבני צרפת ז"ל פוסקין לחומרא כמו הברייתא האחרת שמביא בגמרא דמצריך חציצה (ד) ואומר שבדבר כזה יש לנו להחמיר ולומר כי שמא מה היה יודע רב יוסף זו הברייתא לא היה מיקל כל כך ואיכא למידק דהיכי אמר מחזיר פניו וקורא והיאך יכול לקרות ק"ש והוא שוכב מוטה על לדו דהא אמרינן (ד' יג.) מקרי אע"ג דמצלי אסיר ומאי (ה) דאמר (ד' יח) מטין וקורין זהו במיושב אבל בהטיה בשכיבה לא אמרו והיכי אמרי הכא דשרי ואיכא דאמרי דכי אמר מקרי אף על גב דמצלי אסיר זהו בהטיה כמו פרקדן בשוכב על קדקדו ומוטה מעט אבל זה שמוטה על לדו לגמרי מותר והנכון יותר לתרץ דכיון דחזינן דהיכא דאיכא טירחא שרי כדאמר דרבי יוחנן מצלי וקרי משום דהוה בעל בשר והוה ליה טירחא הכא נמי תירצו לו בהטיה משום דה"ל טירחא כיון שפשט את בגדיו לחזור ולנבשן: **ואידי** ואידי עד שיהו שדים נכונו ושערך צמח. כלומר בין תינוקת שהיא בת י"א (ו) או בין תינוק בן י"ב מותר כל זמן שלא יהו שדים נכונו ושערך צמח אבל כיון שהגיע התינוק לי"ב ליה ערוה ואיכא ערוה וכתב רבינו משה ז"ל דדוקא לי"ב ולי"א בעינן שדים נכונו ושערך צמח אבל כיון שהגיע התינוק לי"ג והתינוקת לי"ב אע"פ שלא הביאו אלו הסימנים אפ"ה כבר יצאו מתורת קטנים ואינו קורא עמהם בלא הפסקה מיהו אם הביאו אלו הסימנים קודם י"א לתינוקת ולי"ב לתינוק לא חייבינן להו ומותר. מפי מורי הרב נר"ו: **והלכתא** לבו רואה את הערוה אסור. והשתא אפי' יכול להוציא את ראשו לא סגי ליה בהוצאת ראשו עד שיהיה חוצץ ד)(ראשו) עד לבו דת"ק דאמר דסגי ליה בהוצאת הראש או בחציצת הטלית עד לוארו אבר ליה דלבו רואה את הערוה מותר אבל אנן כיון דקי"ל לבו רואה את הערוה אסור והוצאת הראש עדיין לבו רואה את הערוה נמצא שאין הוצאת הראש מועיל בלא הפסקה עד הלב: **דורשי** חמורות אמרו. ממורות מלשון חומקתא ומפרשין אותו מלשון מרגלית ור"ל דורשי הדברים שהם כמרגלית וי"מ אותו מלשון קשר ור"ל דורשי הדברים המקושרים והמחותמים: **תלויים** לך מנגד זה התולה תפיליו. כלומר שהוא אינו חושש לכבוד התפילין ג"כ לא יצאו מזונותיו בכבוד אלא מרחוק מלשון כי מנגד תראה את הארץ: **המשמיע** קולו בתפלתו ה"ז מקטני

עין משפט נר מצוה

עג-עה

א מיי' פ"ג מה' ק"ש סמג עשין יח ט"ש סי' עג עד: **ב** מיי' פ"ד מה' תפילין ט"ש סי' מ: **ג** מיי' פ"ה מה' תפלה סמג עשין יט ט"ש סי' קל:

ממורת הש"ס

ח) דף מז: **ט)** דברים כח **ג)** גי' ד"ת והא עיקר **ד)** ד"ת מ"ז:

קובץ הגהות

ב"ח (א) כל לעטורינהו כל"ל: **(ב)** נ"ב ס"ש במטה ל': **(ג)** והראשון עיקר כל"ל: **(ד)** נ"ב ואומרים: **(ה)** נ"ב דאמרינן: **(ו)** נ"ב ובין מיעוק כל"ל ותי' לו נמחק:

מא"י [ז] תפ"מ:

אנ"ש ד"ת [א] לא ידעתי למה הוצרך לזה משום דהכא ספקינן כשמואל משום דרבא פסק כווותיה אע"ג דאיתותב וכנ"ל ידע רבא שזאת הברייתא היא דלא בהלכתא ומאחר שרבא הוא אמורא ומבאר ותמה הברייתא אין לנו אלא דברי האמורא:

שלטי הגבורים

לשון ריא"ז **א** ומ"ה חילק בהזמנה בין קרקע למטלטלי שבקרקע אין בו הזמנה בדבור אפס אמר קבר זה יהא למת אין בו הזמנה עד שיעשה בו מעשה אפס מת אבל מטלטלי יש בו הזמנה בדבור אפס אמר יהא בגד זה למת הרי זו הזמנה אפי' בדבור בלבד וכן אם אמר על הסודר יהא סודר זה למפילין הרי זו הזמנה אפי' בדבור בלבד ואם קבר בו מפלין אפי' לפי שעה הרי זה אסור לקבור בו מעותיו הואיל והזמינו למפילין וגם קבר בו מפלין ול"ל אפילו אינו מלוק בזה בין קרקע למטלטל אלא אף המטלטל אין בו הזמנה בדבור אלא ע"י מעשה כגון האומר בגד למת וקן סודר של מפלין אם עשה בו שום תיקון לצורך מפלין הרי זו הזמנה ואם קבר בו מפלין לפי שעה הרי זה אסור אבל אם לא עשה בו שום תיקון אלא הזמינו בדבור בלבד אין זו הזמנה ואם קבר בו מפלין לפי שעה מותר ואם יחמדו להניח בו מפלין עולמית והניח בו מפלין אין לך הזמנה גדולה מזו וכן קבר שיחד למת לקבור בו מת עולמית וקבר בית המת אין לך הזמנה גדולה מזו והרי זה אסור לעולם וכן הפורש בגד על המת וייחדו לו להניחו שם עולמית הרי זה אסור לעולם ואין אלוק בזה בין קרקע למטלטל:

לשון ריא"ז **ב** אפילו אם היתה אשתו עמו ומשמש מטתו והוא שיהו כלי בתוך כלי:

ג כתב הרא"ש פסק רב אלפס כרב יוסף דאשתו בגופו ומותר להחזיר פניו ולקרות אבל אחר לאו בגופו הוא ואסור ור"י ז"ל כתב כיון דלא אפסקיה הלכתא לא כשמואל ולא כרב יוסף עבדינן לחומרא בברייתא דפליגא אדרב יוסף ולא יקרא אפי' אשתו עמו אם אין עלים מפסקת ביניו לביניה אף על גב דהאמורא יש לו כח לשנות הברייתא כדאמר רבא לעיל ואף על גב דאיתותב שמואל הלכתא כוותיה ה"מ היכא דהאמורא יודע הברייתא ומשנה אותה אבל אם האמורא אומר דבר מסברא דנפשיה ומצא ברייתא דלא כוותיה סמכינן אברייתא דאלו היה יודע האמורא הברי' לא הוה פליג עלה:

ד תוס' ומרדכי פליגי על זה וכן רש"י פסק דגם באשתו אסור אלא הפסקת עלים. ומימוני וסמ"ג פסקו כרבינו:

ה כתב הרא"ש כתב ר"מ ז"ל דוקא ל"ב ולי"א בעינן שדים נכונו ושערך צמח אבל כשהגיע תינוק לי"ב ומעוקת ל"ב אע"פ שלא הביאו הסימנים נכר יצאו מתורת קטנים ואין קורא עמהם בלא הפסקה ואם הביאו אלו הסימני קודם י"א לתינוקת וי"ב לתינוק לא מיקרי להם ומותר ע"כ:

ו כתב הרא"ש ה"ר שמעיה כתב בשם רש"י שמלא מתשובת הגאני לבו רואה את הערוה מותר מדקאמר מ"ק דר"א לבו רואה את הערוה מותר והוי כרבים לגבי יחיד ומיהו נראה מדלא פליגי אמוראי לקמן אלא בעקבו רואה את הערוה משמע דבלבו מודו אבי ורבא דאסור ואע"ג דשמואל אית ליה בפ"ד דסוכה דאין בכילה מוליא ראשו מון בכילה וקורא ק"ש ולבו רואה את הערוה מותר לא קי"ל הכי אלא כאבי ורבא דאמרו אמראי משמע דמודו בלבו דאסור וכן היה נוהג ר"מ כשהיה יושב בחמין בגולין והיה רואה לשתות והיה מתכסה בגגד ממטה לבו כדי שלא יבא לבו רואה את הערוה ע"כ: רש"י פסק דלבו רואה את הערוה מותר ופליג על זה. ומיי' ומ"ג ושור כתבו כרבינו:

ז ויש אומרים הא דאמר' שלא ישמיע קולו בתפלתו שנראה שהיה נלחש עד שלא משמע אפי' לאזניו ומביאין ראיה מן התוספתא יכול יהא משמיע לאזניו כגר פי' בתנה וקולה לא ישמע ומיהו נגמרא דיקן אינו ממעט אלא השמעת קולו דמשמע שמשמיע קולו לאחרים אבל לאזניו יכול להשמיע והכי איתא בהדיא בירושלמי יכול יהא מגביה קולו בתפלתו כגר פי' בתנה וקולה לא ישמע והדעת נוטנת שיותר עוב להשמיע לאזניו כי אז יכול לכוין יותר טוב וכן כתב מיי' דלא יתפלל בלבו אלא מתחך הדברים בספתיו ומשמיע לאזניו בלחש ולא ישמיע קולו:

שיטת ריב"ב

פורר. של רשב: **מהו שיניח אדם ספליו אחת מראשותיו.** גלילה כשהוא יצן: **יום עטילה הוא.** יום שטבלה אשתו דהוה ליה ליל תשמיש: **חוצץ בטליתו עד לוארו.** מה שיש מן הטלית למעלה מכתפיו מדביק לצוארו ובשן ערוה קאמר: **שפוך ספליו.** ביחד: **דורשי חמורות.** קבריס ומקומות הכלולים בתורה: **זה פפולה ספליו.** שהתורה היא מיין של אדם: **בציציה פלא.** בתיק היו ותלה את התיק:

רבינו יונה מי שמתו פרק שלישי ברכות

אמנה. שגרמה שהושב שאין הקב"ה שומע בלחש כמו בקול אבל אינו כל כך קשה כמו שמגביה קולו שדומה לנביאי שקר דכתיב בהו קראו בקול גדול וכו': **וי"א** מבוער. הכי איתא (ב) לגירסת מקצת ספרים ויש ספרים שגורסין ניכר שהוא עכרן ולפי גירסא זו (ג) אפשר שרצונו לומר ניכר שהוא עכור במעיו כיון שלא היה בו כח לשהות בשעת התפלה וגרשה שדומה לומר שמפני זה ניכר שהוא (ד) עכור כיון שהוא אנוס מפי מורי הרב נר"ו: **כשם** שעושים לו נחת רוח וכו' פירוש כשם שעושים לו מן השמים נחת רוח לגופו שהעיטוש מחזק האיברים כך עושין לו למעלה בענין תפלתו שתהיה מקובלת: **ואי** אנינא דעתיה שדי ליה לאחוריה. כלומר אם יש לו אסטנוסית שאפי' להבליעו באפרקסותו או בטליתו אינו יכול לשהות שדי ליה לאחוריה וכן אם אינו יכול לעמוד בלא רקיקה מותר לו לרוק שיותר טוב הוא שיצא בנקיות משיהיה נקולר רוח וכיון שאינו עושה דרך גאוה וטיול מותר לרוק לאחריו כדי שיכון דבורו כראוי ואפילו לגד שמאל היכא דלא אפשר ליה להשליכו לאחריו מותר ואם יהיה בנהכ"נ תכן או גמי אין לו בשעת התפלה לרוק עליו ולומר שהוא כמו כיסוי שאין התכן או הגמי מועיל אלא לענין ישיבת בהכ"נ בשעה שאינו מתפלל שיכון שיושב אם אין צריך לבשפשו שהרקיקה עצמה מותרת ואפילו שפשוף אינו צריך אלא מדרך מוסר בלבד אבל בשעת התפלה שאסרו לרוק אין לו לעשות בשום ענין אלא כשהוא אנוס ולאחריו או לגד שמאל כלכתבינו וכל אלו הדיינין למדנו אותה מתוך הירושלמי דגרסי' התם ה)א"ר מניגא אני ראיתי את רבי מפהק ומעטש ונותן ידו על פיו אבל לא רקק רבי יוחנן אמר אפי' רוקק כדי שיהיה כוסו) נקי לפניו אסור לאחריו מותר לימינו אסור לשמאלו מותר [ו] הלא היא יפול מלגד אלף ורבבה מימיך כל עמא מודו בהדין דרקיק ז)מיגטליין דו אסור ר"י בן לוי אמר הרוקק בבית [ח] (המקדש) כרוקק בבבת עינו ח)ר' יוחנן רקיק ושליף למדנו מזה דהיכא שאינו עושה דרך גאוה וטיול שהוא מותר כדי שיהיה כוסו נקי ומה שאמרו מגטיילין דו אסור הנכון מה שפירש הגיד רב שמואל ז"ל שרוצה לומר דדברי הכל היכא שרוקק כמו המטייל שאינו עושה לעורך שאסור ויש שגורסין איגטלין דו אסור ומפרשים דר"ל כולי עלמא מודו שאם הבליעו באצלתו דהיינו הבגד העליון כיון שהרוק נראה אסור ולמדנו דהיכא דלא אפשר ליה לאחוריו אף לשמאלו מותר ולכאורה נראה דלאו שמאלו דוקא אלא ימינו שהוא שמאלו של הקב"ה [ב] כדאמר גבי שלשה פסיעות ומדחזינן דרבי יוחנן הוה רקיק ושליף כשהוא עומד בבהכ"נ כשיש שם תכן או גמי שזהו כמו שפשוף כיון שמכוסה בתוכו מותר שלא בשעת תפלה כמו שכתבנו למעלה אבל בשעת תפלה דלא סגי ליה בשיפשוף שהרקיקה עצמה אסורה אין התכן והגמי מועילין ובשוף המסך (דף סב.) (ט) נראה לדעת התלמוד שלנו הרקיקה בבהכ"נ שלא בשעת תפלה מותרת מפי מורי הרב נר"ו: **מבליעו** באפרקסותו. פרש"י ז"ל דאפרקסותו הוא הכובע בראשו וקשה לי דהיאך שייך למימר מבליעו בכובע דולאי אסור להסיר הכובע בשעת התפלה ודומק הוא לומר שמבליעו בחוטין התלוין ממנו אלא הנכון כמו שפי' רבינו האי גאון ז"ל דאפרקסותו הוא בגד התחתון ולובש אותו תחת החלוק וע"ז אמרינ) צורך אדם מעותיו ותפיליו באפרקסותו ובולאי אינו ר"ל ביחד אלא זה בפני עצמו וזה בפני עצמו ומפני שזה המלבוש מנהגם היה לעשות בו כיסין סביב הצואר משום הכי אומר שצורך המעות בכיס אחד ותפילין בכיס אחר והכא נמי מבליעו באפרקסותו ר"ל שמבליעו בכיס אחד מאפרקסותו והכי אמרי' בהל' דרך ארץ) פושט חלוקו ואח"כ פושט אפרקסותו דמשמע דאפרקסותו מתחתון מהחלוק: **ואסור** להתעטף והניח ידו על סנטרו. פירש רש"י ז"ל מפני שזה דרך הגאים וה"ה בכל דבר שהוא דרך גאוה כגון [ג] בתמניו על מגורו וכיוצא בזה שאסור ובגמרא אמרינן (ד' כד) א"ר חגיגא אני ראיתי את רבי שמעון בן יוחאי שלא היה מתעטף ופירש רבינו יצחק הזקן ז"ל דתרי מילי נינהו שהיה ממשמש בבגדיו מפני הכיסה שהיתה על בשרו עוקלת אותו אבל אם נפלה טליתו אח"כ לא היה רואה להתעטף בלמעלה התפלה ורבינו חננאל ז"ל מפרש דחדא מילתא הוי דהוה ממשמש בבגדיו ר"ל שהיה ממשמש בטליתו ומתקן אותו כדי שלא יפול אבל בשאר גמרי לא היה מתעטף משום דסבר שיותר טוב לו שיתפלל בגילוי הראש משיקח שום דבר בשעת התפלה ולשני הפירושים הללו היה נראה שאין ראוי ליקח תפלות ולא שום דבר אחר משעה שהתחיל להתפלל ואפשר שבתפלות כיון שהם לצורך התפלה אם הכינם מתחלה במקום שידוע אצלו שיהו מוכנים שם: **אבל** אם אינו יכול לבוין את דעתו בלחש מותר והני מילי בינו לבין עצמו. כלומר כיון שעושה לעורר הכוונה ולהכא טרדא לצורא מותר ואפי' בהגבהת קול דהכי אמרינן בירושלמי בפרק תפלת השחר רבי בא בר זבדא מצלי בקלא עד דליפון בני ביתיה לגלותא מיניה הנה שכל כך היה מתפלל בקול להעיר כח הכוונה שבני ביתו היו שומעין ולומדין התפלה ממנו: **מהלך** אחריו ארבע אמות ט)ומתפלל לאחורה משמע דמשום הכי אומר לאחריו מפני שצריך שיהו פניו כנגד המקום שהתחיל להתפלל ואם היה מהלך לפניו היה מניחו לאחריו ודומה כמי שפוסק לגמרי שאין כוונתו לחזור לתפלתו: **ובשיכלה** הרוח אומר רבון העולמים וכו'. כ' בעל הלכות גדולות ז"ל מוחר לתפלתו ומתפלל נראה שבא להשמיענו שאחר למקום שפסק ויש לשאול למעלה (ד' כב:) כשאמרו שאם היה מתפלל ומיט שותתין לו על ברכיו ממתין עד שיכלו המים ואחר אמאי לא הגריכוהו לומר יצרתנו נקבים נקבים וכו' כמו שהגריכוהו בכאן וי"ל דלא דמי דהתם כשמיט שותתין על ברכיו חיגלא מילתא דפוסק הוא מעיקרא דצלרך היה לנקביו מתחלה ולא בדק וברכה זו מקנוה לאומם דמש"ה אמרינן בה גלוי וידוע לפניך חרפתינו וכלימתנו להודיע שאנוס היה ואין היכולת בידו ולפיכך בדבר שהוא בידו והוא פשע בנפשו אינו יכול לאמרו אבל הכא שהוא אנוס שזה אומם מצוי ואין אדם יכול לזהר ממנו התקינו לאומרה: **עליו** הכתוב אומר וגם אני נתתי להם חקים אשר לא טובים ומשפטים לא יחיו בהם. כלומר כיון שעושה הדבר בעבירה נמצא שלא יהיו החוקים והמשפטים טובים ולא יחיו בהם: **רב** אדא בר אהבה אמר כי דבר ה' בזה וכו'. וא"ת ר' יהושע בן לוי למה לא היה סובר כרב אדא והלא אמרו בפ' אלקינ) כל האומר דבר תורה במבואות המטונפות עליו הכתוב אומר כי דבר ה' בזה וגו' והתם הוא לדברי הכל וי"ל דרבי יהושע סבירא ליה דודאי כשמתחיל לקרות במבואות המטונפות עושה גדול כל כך אבל הכא שהתחיל מתחילה במקום שלא היה שם טינוף אלא שאינו רואה לפסוק היה סובר שאין העושה חמור כל כך: **רב** אמר חוי מושכי העון. כלומר דרך בני העולם שעושים העבירות להנאת עצמן וזה עושה עבירה לחנם שהוא חושב שעושה מצוה בקריאה ועושה

רש"י

הרי זה מקטני אמנה והמגביה קולו בתפלתו הרי זה מנביאי השקר ״גיהק ופיהק לרצונו ה"ז מגסי הרוח אבל שלא לרצונו אין בכך כלום והמתעטש מלמטה סימן רע לו ויש אומרים ניכר שהוא עכרן אבל המתעטש מלמעלה סימן יפה לו כשם שעושין לו נחת רוח מלמטה כך עושין לו נחת רוח מלמעלה והרק בתפלתו כאילו רק בפני המלך אלא אם נזדמן לו הרוק כשהוא עומד בתפלה מבליעו בטליתו ואם היתה טליתו נאה מבליעו באפרקסיתו ואי אנינא דעתו שדי ליה לאחוריה ואסור להתעטף א ולהניח ידו על סנטרו כשהוא עומד בתפלה. והמשמיע קולו בתפלתו הרי זה מקטני אמנה אמר רב הונא לא שנו אלא שיכול לכוין את לבו בלחש אבל אם אינו יכול לכוין את לבו בלחש מותר והני מילי ב בינו לבין עצמו אבל בצבור לא מאי טעמא דילמא אתי למיטרד צבורא תניא היה עומד בתפלה ונתעטש ממתין עד שיכלה הרוח ומתפלל בקש להתעטש מהלך לאחריו ד' אמות ומתעטש וממתין עד שיכלה הרוח וכשיכלה הרוח אומר רבון העולמים יצרתנו נקבים נקבים חלולים חלולים גלוי וידוע לפניך חרפתינו ובשתנו וכלימתנו חרפה וכלימה בחיינו תולעה ורמה במותינו ג ומתפלל: אמר רב הונא תלמיד חכם אסור לעמוד במקום הטנופת שאי אפשר לו בלא תורה ואמר רבי יוחנן (א) בכל מותר להרהר חוץ מבית המרחץ ומבית הכסא תניא לא יהלך אדם במבואות המטונפות ויניח ידו על פיו ויקרא ק"ש ולא עוד אלא שאם היה קורא ובא פוסק לא פסק מאי אמר ר' מיאשה בר בריה דר' יהושע בן לוי משמיה דר"י בן לוי עליו הכתוב אומר ב)וגם אני נתתי להם חוקים לא טובים וגו' רב אדא בר מתנה אמר ג)כי דבר ה' בזה ואת מצותו הפר רב אמר ד)הוי מושכי העון בחבלי השוא פסק מאי אמר רבי אבהו עליו הכתוב אומר ה)ובדבר הזה תאריכו ימים וכשהוא חוזר חוזר למקום ד שפסק ואע"פ ששהה

עין משפט נר מצוה

עז–עח

א מיי' פ"ד מה' תפלה סמג עשין סי' יט ח"מ סי' לז קג: **ב** מיי' פ"ג מה' ק"ש סמג עשין יט טור ח"מ סי' פה:

מסורת הש"ס

מ) יומקלא כ ב) במדבר טו ג) יבעיה ה ד) דברים לב ה) בפרקין הל"ה ו) [ב"מ פיהן ז) ב"מ מתנטולין דהוא אסור] **ח)** [ב"מ ר' יוחנן] **ט)** דף כג: **י)** פרק ו **יא)** [כו' כל"לן **יב)** דף לט:

קובץ הגהות

ב"ח (א) שגיהק ריש"י בלע"ז פעמים שאדם מוציא מגופו לפיו נפיחה ונשמעת ויש"ה כריח המאכל שאכל: פיהק באלי"ר בלע"ז חוץ מלקוחיו פותח לחוצא רוח הפה מלא כאדם שרוצה לישן או שעמד משינה ויש שדורשים גיהק טוריקון גו הקיש פיהק פיו הקיש עכ"ל: **(ב)** בגירסת בל"ל: **(ג)** נראה בל"ל ותו' אפשר נמחק: **(ד)** מכוער בל"ל: **(ה)** נ"ב ועי' מ"ש שם שוכל לומר שאינם מולקין: **מא"י (ו)** הנמקת: **[ז]** בידו בל"ל: **חו"י (א)** עי' ברי"ף שבת ד' כ ע"ב:

אנ"ש ד"ת **[א]** מדקאמר לימינו ולשמאלו. דומיא דלפניו ולאחריו משמע דלימינו ממש קאמר ולא לימין הסיבה הקר מה שאמרו בג' פסיעות בפרק הוליאו לו ומייתי לה בהל' סוף פרק אין עומדין וקשה לי דמ"ש הא מהא המפרש הזה פי' פומו ע"ד מה שפי' בג' פסיעות ולא מצאתי שום מפרש אחר שמפרש זה: מ"ע **[ב]** והא דנקטו לאיזה מדכתיב יפול מלגד אלף וכו' איינו משום שמבואר בו שימין תשיב משמאל ממילא יש לנו להחשיב ג"כ ימינו של הקב"ה יותר משמאלו כמו בגי' ג' פסיעות ש"פ ח"ע וה"ל כתב שרוב הפוסקים כתבו שימין הוא יד כפשוטו ואינו דומה לג' פסיעות שנוטל רשות מן המקום ומושב כאילו עומד לפניו ומקם משל"כ בהקיקה ומש"ה משבינן שמאלו לאחריו כי עיקר המעשים והיות אלדם הן ביד ימינו ולד שמאלו הוא יד הכה עכ"ל והב"ש בא"ח סי' ל"ד מייחד דברי הטור בע"ח:

שלטי הגבורים

א הרא"ש כתב ומנין ידו על סנטרו פרש"י בשעה שהיה מתעטש או מפסק אלא יראה פתיחת פיו והר"ש גורס לא היה מניח ידו על סנטרו בשעת תפלה משום דנראה כגסי הרוח:

ב ואם משמיע קולו בתפלה בביתו כדי שילמדו ממנו בני ביתו מותר כדאיתא בירושלמי רבי יוחנן כד הוה מצלי בני בעתא הוה מצלי בלחישה וכד הוה מצלי בביתיה הוה מצלי בקלא עד דליפון מיניה בני ביתיה לגלותא:

ג כתב הרא"ש ז"ל ומתפלל ובכל בעל ה"ג ומחזר לתפלתו בא להשמיעו שאחר למקום שפסק:

ד שאלות ירושלים וה"ג כתב כשם רש"י דע"י אותם שם שהה אחר לרגש והרא"ש כתב כשם רש"י ותוספות ומיימוני הקשים לדעת רבינו אבל דעת הטור הוא לדפי' שהה כדי לגמור כולה אינו אחר לרגש וכן כתב בפי' תכ"ב בדין ההלל ובפי' תר"ל בדין המגילה:

שיטת ריב"ב

מקטני אמנה. כאלו אין שומע בתפלה לחש: **מגביה השקר.** שנאמר בהם ויקראו בקול גדול: **גיהק.** רוטיר בלע"ז: **פיהק** בלדיר בלע"ז גירסת רבינו שלמה ז"ל: **ניכר.** שהוא מכוער: **מתעטש מלמעלה.** אשטורנוטלר בלע"ז: **כשם שעושין לו נחת רוח.** שהעיטוש נחת רוח הוא לאדם: **ואסור להתעטף.** אם נפלה טליתו כשהוא מתפלל אינו נוטלה ומתעטף בה כדי שלא יפסיק: **ולהניח ידו על סנטרו.** מונטון בלע"ז כשהוא מפסק כדי שלא תראה פתיחת פיו: **ומתעטש.** מלמטה: **מהלך פסוח.** בחבלים שאינן חזקים אלא מתון ליתקן היו מושכין הטון על עצמם אף זה על ידי דבור בעצמה הוא נענש: **ובדבר הזה.** בשביל דבר זה שהתרפה עליו תאריכו ימיה:

המאור הקטן

הא דאמרת בגמ' אידי ואידי בגדולים ול"ק הא באיש הא באשה שהאשה מגלה לפניה מפני צורך קטנים שא"א לגדולים בלא קטנים והאיש אינו מגלה לפניו ומפורש בירושלמי שכן האיש הזה מפשיל לאחוריו ומטיל מים והיינו דאמרינן בגמרא דרכה דמילתא הכי הוא: הא דאמר ר' פפא טפח באשה ערוה אוקימנא באשתו ולק"ש ושוק באשה וקול באשה ושער באשה הכל ערוה ואסור להסתכל בהן והרי"ף ז"ל השמיט כל זה: **וזה** שכתב הרי"ף ז"ל ואע"פ ששהה כדי לגמור את כולה חוזר למקום שפסק וכן בתקיעות וכן בהלל וכן במגלה אבל בתפלה לחזור אם שהה חוזר לראש לא נ"ל שום הפרש בין תפלה לכל אלו אלא בכולן אע"פ ששהה כדי לגמור את כולה חוזר למקום שפסק וכדאסיקנא בר"ה והרי"ף סמך על הא דרב אשי דאמר האי אם שהה אם לא שהה מבעי ליה אלא דב"ע אם שהה כדי לגמור לראש **א]** והב"ע

מלחמת ה'

ועוד וזה שכתב הרי"ף ז"ל אע"פ ששהה כו' והרב אלפסי סמך על הא דרב אשי ולדעתי אין בדברי רב אשי שום ראיה לדוחתא דמילתא קא מוקים דאפי' מאן דאית ליה בעלמא אם שהה וכו':

השגות הראב"ד

א] חוזר לראש. א"א הגאון כך כתב כמו שכתב הרב ז"ל ומה שכתב זה משום דגברא דחזי הוא דשאני ליה לרב אשי הכי אמרו מי שאסר שלא יהא אם דחוי בתפלה ולא אפילו ר' יוחנן אין שיהא דחוי בתפלה בלא כן בק"ש ובהלל ומגילה. ומשום הכי אמרינן בהפסקת תפלה ובדשהה כדי לגמור את כולה שחוזר לראש. ולולי שהגאון פסק כדברי המיקל בלא שהה מתברא כדברי הממחיר דהא ק"ל המתפלל ולריך לנקביו ואינו יכול לעמוד עד פרסה תפלתו תועבה הוי מושכי העון. כלומר דרך בני העולם שעושים העבירות להנאת עצמן וזה עושה עבירה לחנם שהוא חושב שעושה מצוה בקריאה ועושה כולה דברי הכל חוזר לראש שהה בתפלה בלחוד והטעם לפי שאין דרך רחמים. שיהא הפסק גדול בתפלתו. ועוד דתפלה לאו בת הפסקה היא כלל ואפילו נחש כרוך על עקבו מה שאין כן בק"ש ובהלל ומגילה. ומשום הכי אחמירו בהפסקת תפלה ובדשהה כדי לגמור את כולה שחוזר לראש. ולולי שהגאון פסק כדברי המיקל בלא שהה מתברא כדברי הממחיר דהא ק"ל המתפלל ולריך לנקביו ואינו יכול לעמוד עד פרסה תפלתו תועבה הוי מושכי העון. כלומר דרך בני העולם שעושים העבירות להנאת עצמן וזה עושה עבירה לחנם שהוא חושב שעושה מצוה בקריאה ועושה

רש"י

ומלא את המיק: **הרי זה מקטני אמנה.** שעושה כאלו הקב"ה אינו שומע תפלה בלחש: **מגביה קולו.** שלועק בקול רם: **הרי זה מגביה השקר.** דכתיב בהו ויקראו בקול גדול (ג): **והמתעטש מלמעה.** שהוא מפיח: **שהוא עכרן.** כלומר שהוא מכוער: **כשם שעושין לו נחת רוח למעה.** כלומר שהעיטוש הוא נחת לאדם כך עושין לו נחת רוח למעלה בשמים: **והרק.** ברוקק על קרקע בתפילתו: **באפרקסיתו.** מלין שבראשו שני ראשין תלויין לפניו: **היה עומד בתפלה ונתעטש.** מלמטה: **הוי מושכי העון בחבלי שוא.** בחבלים שאינם חזקים אלא נותקים ליפסק כך הם מושכים את העון על עצמן על ידי דיבור בעצמה: **ובדבר הזה.** שמזהרתם

עבירה שמבזה את התורה באותה קריאה ועל כן אמר הוי מושכי העון בחבלים: **אבל** בתפלה בלחוד אם שהה כדי לגמור את כולה חוזר לראש ורבינו ברפא ז"ל אומרים דלא שנא תפלה לא שנא ק"ש ומגילה חוזר למקום שפסק כלומר בלעל ולתפלה עד שיכסה את לבו שאע"פ שיש הפסק בין לבו ובין הערוה אפ"ה מפני שהלב הוא האבר הנכבד שבכולם אמרו שיהיה מכוסה: **איתמר** צואה על בשרו או (א) ידיו מטונפת מבית הכסא וכו' הכי איתא הגרסא בס' הגמרא המדויקים והכי פירושה צואה שעומדת בבשרו תחת בגדיו או שהיו ידיו מטונפות מבית הכסא כלומר שהכנים ידיו מן הבית לבית הכסא דרך חור א' ולא הניחם שם אלא תלויים ועומדין ואין רוח רע מגיע אליו כלל רב הונא אמר מותר לו לקרות ק"ש ואע"פ שאינה יבשה וטעמיה מפרש ואזיל דכתיב כל הנשמה תהלל יה (כלומר) כיון שמכוסה בבגדיו מותר דכי היכי דצואה אחרת אם מכסה אותה בכלי או בדבר אחר מותר לקרות ק"ש אלא אפי' בתוך ד' אמות כיון שאינו מגיע אליו רוח רע ממנו הכי נמי כשעומדת בבשרו כיון שמכוסה בבגדיו ואינו מריח אותה כלל או כשידיו בבית הכסא כיון שאין מגיע אליו רוח רע כלל מותר ולא אמרינן אינו דומה לזאת שעומדת בבשרו לצואה דעלמא דלא חיישי' להכי ולא דיינינן גופו אלא כמקום אחד דהא כתיב כל הנשמה תהלל יה ור' חסדא ס"ל אע"פ שצואה אחרת כשהיא מכוסה מותר בזו שעומדת בבשרו אע"פ שהיא מכוסה אסור וכן כשידיו בבית הכסא כיון שעומדות במקום שאינו ראוי לתפלה אסור שלרוח שיהיה הגוף כולו נקי ושיעמוד כלו במקום נקי דהא כתיב כל עלמותי תאמרנה ה' מי כמוך וי"מ דפלוגתא דרב הונא ורב חסדא לא הוי אלא בצואה שעומדת בבשרו במקום שמתכסה מאליו בלא המלבושים כגון בין אצילי ידיו וכיוצא בו אבל במקום אחר שנראה מיד אין כיסוי המלבוש מועיל ודברי הכל אסור ונראה להעמיד דברי הרי"ף ז"ל ורבינו משה ז"ל גורסי' צואה על בשרו או ידיו מטונפות מבית הכסא ואינם מעמידים חילוק בין שהיה תחת בגדיו בין שלא היה בכל ענין מותר ואיתמר הוא זה היאך אפשר שבידיו מטונפות מן הצואה או בצואה בבשרו ועינינו רואות יקרא ק"ש והלא משנה שלימה שנינו (דף כב:) כמה ירחיק מהם ומן הצואה ד' אמות ואפי' נאמר דהכא מיירי בידיעה אפ"ה קשה שהרי אמרו (דף כה.) דצואה כחרס אסור אע"פ שהיא יבשה ואין רוח רע יוצא ממנו אפילו הכי אסורה ורבינו משה ז"ל רצה ליישב מזו הקושיא וכתב (ב) נטיעת צואה על בשרו או ידיו מטונפות מבית הכסא כלומר שאין בו ממשות אלא בלבוש בעלמא שנתפשט בבשרו או ידיו מטונפות ומתוך קטנותו ויבשותו נדון אותו כאלו אין שם צואה כלל ואפ"ה אינו מתקבל דאם איתא דאיירי בענין זה למה היה אוסר רב חסדא מטעם כל עלמותי תאמרנה דכיון שהוא כל כך מועט ויבש שאינו דומן אותה כאילו לא היה שם צואה כלל נמצא שכל עלמותיו נקייה ורב הונא אמר מרחיק ארבע אמות ממקום הנשמה תהלל יה (ג) שאפי' בלא זה מותר כיון שאין בו ממשות על כן נראה יותר נכון כמו שכתבנו תחלה דאפי' צואה שאינה יבשה מיירי ולא גרסינן מטונפות (ד) דאיקינן נמי דמקשיס ממילתיה דרב הונא גבי צואה במקומה ומסתמא צואה במקומה לא מיירי ביבשה: **ולענין** פסק' שכלה הריח וקולו והם רואים כדעתם שהדברים ק"ו. כל זה מפסר המאור: **כל הנשמה.** הפה והמוטם בכלל הלוז ולא שאר איברים: **שיש לו עיקר.** שהצואה מונחת שם: **מרחיק ארבע אמות.** מן העיקר וכגון שהיא לאחוריו שאינו רואה אותו: **לא כנגד**

ר"ש'

בו תאריכו ימים: **פיסה עליהו חגורה לו על מפניו.** ומכסה אותו ממתניו ולמעלה אף על פי שהוא ערום ממתניו ולמעלה: **קורא קריאת שמע.** אבל לתפלה לא שאריך לרחות בעצמו כאלו עומד בפני המלך ולעמוד בתיתה אבל בקריאת שמע אינו מדבר אל המלך: **סדרוקן.** חולי המצנת את הכנון: **סילון.** של מי רגלים ועמוד הוא הרעיי: **ירקון.** חולי של ירוקן: **כל הנשמה.** והפה והחוטם הם בכלל ההיכל ולא שאר איברים: **ריח רע שיש לו עיקר.** כגון שצואה מונחת שם והיא מקרחת ושאין לו עיקר היינו הפחת רוח: **מרחיק ד' אמות.** מן העיקר ואע"פ שאם הריח אליו וכגון שהוא לאחוריו שאינו רואה אותו: **לא כנגד**

(א) ר"ש בן גמליאל אומר עמוד החזור מביא את האדם לידי הדרוקן סילון החזור מביא את האדם לידי ירקון איתמר [1]צואה על בשרו או ידו ג מטונפת מבית הכסא רב הונא אמר מותר לקרוא ק"ש רב חסדא אמר אסור לקרוא ק"ש אמר רבא מאי טעמא דרב הונא דכתיב [2]כל הנשמה תהלל יה ורב חסדא מ"ט דכתיב [3]כל עצמותי תאמרנה ד וקי"ל כרב הונא (ב) חדא דהוא רביה דרב חסדא ועוד דקא מקשינן מינה בפרק [7]אמר להם הממונה דאמר רב פפא צואה במקומה אסור לקרות ק"ש פירוש צואה בפי טבעת היכי דמי אי דנראית פשיטא ואי דלא נראית לא ניתנה תורה למלאכי השרת לא צריכא דיושב ונראית ועומד ואינה נראית ומאי שנא מצואה שעל בשרו דאיתמר צואה על בשרו או ידו מטונפת מבית הכסא רב הונא אמר מותר לקרוא ק"ש ומשני במקומה נפיש זוהמא שלא במקומה לא נפיש זוהמא מדקא מקשינן מינה שמעינן דהלכתא היא איתמר ריח רע שיש לו עיקר רב הונא אמר מרחיק ארבע אמות וקורא ק"ש ורב חסדא אמר מרחיק ארבע אמות ממקום שכלה הריח וקורא תניא כוותיה דרב חסדא לא יקרא אדם ק"ש לא כנגד פי' זה מדיוק הסוגיא דפרק אמר להן הממונה (ב) דאמר התם צואה במקומה אסור לקרות ק"ש כלומר אע"פ שלבוש בבגדיו ואינו יכול לרחוצה כיון שעומדת במקומה אסור לו לקרות ק"ש והוינן בה היכי דמי אי דנראית פשיטא כלומר אם עומדת במקום שאם היה ערום אפשר לרחוצה פשיטא דאסור ומאין לנו שאם עומדת במקום שאפשר לרחוצה שאע"פ שהבגדים מכסין אותה שיהיה אסור דפריך בפשיטות אי דנראית פשיטא ואם באת לדחות ולומר דפשיטא מחוז למקומה ור"ל פשיטא דכיון שעומדת במקומה ואיפשר לרחוצה איסור זה לא יתכן שהרי עדיין לא היה יודע ההפרש שבין מקומה לשאינה מקומה שאמ"כ תירץ לו במסקנא אלא ולאי משום דפשיט ליה לתלמוד' שאם עומדת בגופו במקום שאפשר לרחוצה שהוא אסור לדברי הכל ופלוגתא דרב הונא ורב חסדא לא הוי אלא במקום שאי אפשר לרחוצה כדכתבינן ומש"ה היה מקשה בפשיטות אי דנראית פשיטא דאסור וכו':

והריא"ף ז"ל ורבינו משה ז"ל גורסי' צואה על בשרו או ידיו מטונפות מבית הכסא ואינם מעמידים חילוק בין שהיה תחת בגדיו בין שלא היה בכל ענין מותר ואיתמר הוא זה היאך אפשר שבידיו מטונפות מן הצואה או בצואה בבשרו ועינינו רואות יקרא ק"ש והלא משנה שלימה שנינו (דף כב:) כמה ירחיק מהם ומן הצואה ד' אמות ואפי' נאמר דהכא מיירי בידיעה אפ"ה קשה שהרי אמרו (דף כה.) דצואה כחרס אסור אע"פ שהיא יבשה ואין רוח רע יוצא ממנו אפילו הכי אסורה ורבינו משה ז"ל רצה ליישב מזו הקושיא וכתב (ב) נטיעת צואה על בשרו או ידיו מטונפות מבית הכסא כלומר שאין בו ממשות אלא בלבוש בעלמא שנתפשט בבשרו או ידיו מטונפות ומתוך קטנותו ויבשותו נדון אותו כאלו אין שם צואה כלל ואפ"ה אינו מתקבל דאם איתא דאיירי בענין זה למה היה אוסר רב חסדא מטעם כל עצמותי תאמרנה דכיון שהוא כל כך מועט ויבש שאינו דומן אותה כאילו לא היה שם צואה כלל נמצא שכל עצמותיו נקייה ורב הונא אמר מרחיק ארבע אמות וקורא ק"ש ורב חסדא אמר מרחיק ארבע אמות ממקום הנשמה תהלל יה (ג) שאפי' בלא זה מותר כיון שאין בו ממשות על כן נראה יותר נכון כמו שכתבנו תחלה דאפי' צואה שאינה יבשה מיירי ולא גרסינן מטונפות (ד) דאיקינן נמי דמקשיס ממילתיה דרב הונא גבי צואה במקומה ומסתמא צואה במקומה לא מיירי ביבשה: **ולענין** פסק' שכלה הריח וקולו והם רואים כדעתם שהדברים ק"ו. כל זה מפסר המאור: **כל הנשמה.** הפה והמוטם בכלל הלוז ולא שאר איברים: **שיש לו עיקר.** שהצואה מונחת שם: **מרחיק ארבע אמות.** מן העיקר וכגון שהיא לאחוריו שאינו רואה אותו:

המאור הקטן

בשלא שהה ובהא קמפלגי מ"ס גברא חזי הוא ומ"ס גברא דלא חזי הוא ולדעתי אין בדברי רב אשי שום ראיה דלרוחא דמילתא קא מוקים לה דאפי' מאן דאית ליה בעלמא אם שהה כדי לגמור את כולה חוזר לראש מוקים לה בלא שהה ומאן דאית ליה בעלמא אם שהה כדי לגמור לא מקום שפסק דין שהה ולא שהה אחד הוא בכל מקום והכא היינו טעמא דחוזר לראש משום דגברא דחזי הוא. איתמר צואה על בשרו או שהיו ידיו בבית הכסא וכו' נ"ל צואה על בשרו במקום **א**) קינוח ובכל מקום כיוצא בו שהוא בסתרים וליכא ריחא ולא עביד לאיגלויי דאי בדוכתא דעביד לאיגלויי הוא לא גרע מצואה דבוקה בסנדלו הוא דאיבעיא

מלחמת ה'

אמר הבותב ולא ימוש לבבי שהרי בעל הלכות כתבה ורבינו הגאון ורבינו חננאל ורבינו כולם ז"ל הסכימו על ידיו ובודאי אין לומר תפלה מדין ק"ש והלא ומגלה שאין דנין חמור מקל להקל עליו ומצינו בכל מקום תפלה חמורה לענין הפסק שאפילו המלך שואל בשלומו לא ישיבנו ואפי' נשא כרוך על עקיבו לא יפסוק ולריכה לימה יתירה מק"ש כמו שמחזר בכמה מקומות במסכתא זו וכן לענין היה לריך לנקביו הזכירו בשמועה זו תפלה ולא מצינו שהחמירו כך בק"ש ועוד שראיית הראשונים מדברי רב אבי רחיה גדולה היא ומה שדחה בעל המאור ז"ל דלרוחא דמלתא קא מוקים לה הפך האמת הוא אא"כ היה לו לומר איפכא דכ"ש שהה אינו חוזר אלא למקום שפסק והכא בהא קא מיפלגי לומר דבין שהה בין לא שהה מר סבר חוזר לראש משום דגברא דחזי הוא ומר סבר למקום שפסק אי נמי לומר סתם הכא בהא קמיפלגי לאפוקי נפשיה מפלוגתא דמקא מוקים לה בלא שהה ומקמיר בהדיא דכולי עלמא שהה חוזר לראש בשלא שהה בסברא דקושטא קא מוקים לה דוקא בשלא שהה אבל שהה חוזר לראש ומעתה אם נאמר שהיא סברתו של רב אבי בכולהו שהייה כדי לגמור את כולה שחוזרין לראש בין בק"ש בין בתקיעות הנה דחינו דבריו מכלל הלכה ואין ראוי לדחות דבריו כיון שהוא עיקר דמסקנא דגמ' בכל מקום ועוד שאפי' איתה סברתו של רב אבי כך לא היה ראוי להכניסם לרב חסדא ורב המנונא בחלוקה והכ"ל סתם כדאמרן אלא ש"מ דהכי ס"ל דבתפלה דכ"ע שהה חוזר לראש ואפי' לדבי יחמן דתקיעות ותלוק דין ק"ש ודין תפלה זה כמו שחלוק בתקיעות אחרים ומי שמפרש דכ"ע שהה חוזר לראש אלא שהיא מאוסה ומטונפת ואין אדם חוכל המים אין בדבריו טעם דלמ"ד גברא דחזי הוא אין לחלוק בשהה לגלה שהה אלא בשוהה בעלמא ואין לנו בכל התורה נדחה שהוא חוזר ונראה לשיעורין אלא כל שנדחה רגע א' כנדחה ק' שנים וכ"ש בכאן שטעם

השגות הראב"ד

א) בתקום קינוח. פ"ל ואי בתקום קינוח ולא עביד לאיגלויי הא אמרינן בתס' יומא לא אמנה תורה למלאכי השרת ואיכו אליג רב חסדא אלא ע"כ דעביד לגלוי ואי בתקום קינוח הא ק"ל לאסור כדרב פפא דהיינו לוחה בתקומה אלא אי פלוגתא דהכי אלא בתקום קינוח הוא ואע"ג דאית בה ריחא וק"ל כרב הונא כמו שפסק זוהמא אמרינן אבל זוהמא מיהא אית בה כדמסקי' בנגדו מיהו לית בה ריחא וק"ל כרב הונא כמו שפסק

בבגדו קינוח ולא עביד לאיגלויי הא אמרינן בתס' יומא לא אמנה תורה למלאכי השרת ואיכו אליג רב חסדא אלא ע"כ דעביד לגלוי ואי בתקום קינוח הא ק"ל לאסור כדרב פפא דהיינו לוחה בתקומה אלא אי פלוגתא דהכי אלא בתקום קינוח הוא ואע"ג דאית בה ריחא וק"ל כרב הונא כמו שפסק

עין משפט נר מצוה

עח–פ

א מיי' פ"ג מה' ק"ש וס"ד מה' תפל' סמג עשין סי' יח טור א"ח סי' עד: **ב** מיי' פ"ד מה' תפילין סמג עשין ס' כב טור א"ח סי' מג: **ג** מיי' פ"ג מה' ק"ש סמג עשין סי' יח טור א"ח סי' עו עטו:

מסורת הש"ס

א) דף לד: **ב**) תהלים קנ ג) שם לה ד) דף ל. **ה**) דף ל.:

קובץ הגהות

ב"ח (**א**) ידיו בבית הכסא וכו' אי שהיו ידיו בבית הכסא כע"ל: (**ב**) היינ' טיפת: (**ג**) מיפות ליה: (**ד**) דאיקינן כע"ל:

חו"י (**א**) לקמן בריי"ף דף מט ע"א: (**ב**) עוד בריי"ף שבת דף מו ע"ב:

שלטי הגבורים

א הרא"ש הביא כל הלשון שבעמוד ובריש ח"ל ומעלה מתניו אף בתפלה נמי אם שהה בלא אותם אין מחזר לראש ע"כ:

ב כתב מי' לא כפה את לבו אי שאתם שאין לו בתה שיתכסה האיל וכפה ערותו והתפלל יפה ולכתחילה לא יעשה כך:

ג פירוש צואה על בשרו תלוי בנרקאות וע"ע: כתב הרא"ש ורב אלפס ורבינו משה בורסין אז ידיו מטונפות מבית הכסא מותר ולא נהירא ניהקא זו דהיכי שרי ליה רב הונא כיון שהצואה נראה ואי מיירי בנשה אפ"ה אסור דאמרינן צואה כחרס אסורה:

לשון ריא"ז מי שהיתה צואה על בשרו או ידו מונחת בבית הכסא מותר לקרות ק"ש שהרי הצואה מכוסה בבגדיו וידיו הן לפנים ממחיצת בית הכסא וידיו נקיות ממגואה בקונעדס הראשון וכך היה שנת מז"ה עכ"ל: היתה צואה על בשרו המכוסה בבגדיו או שהכנים ידיו לבית הכסא דרך חור ואינו מניח ריח רע כ"מ פסק הרב הרא"ש ז"ל ור"מ דרב הונא לא שרי צואה על בשרו אלא במקום שהיא מתכסה מאליה אבל מלבושין כגון בין אצילי ידיו וכיוצא בו. עוד:

ד כתב הרא"ש ופסק ר"מ הרב חסדא דאמר אע"ג דר' חסדא תלמידו דרב הונא אוליון לחומרא ורב אלפס ז"ל כתב דקי"ל כרב הונא והבית כל הלשון שבעמוד וכפוף כתב וכן מסתבר ע"כ:

שיטת ריב"ב

וכיון מפקנא וכו'. והרב דחי ז"ל פסק בכלן שאע"פ שהה כדי לגמור את כולה חוזר למקום שפסק: **פיסה עליה חגורה לו על מפניו.** לכתפו ממתניו ולמעלה אע"פ שממתניו ולמעלה הוא ערום קורא ק"ש. אבל לתפלה צריך הוא לרחות עצמו כאילו עומד בפני המלך אבל בק"ש אינו מדבר עם המלך: **סילון.** מי רגלים: **פיסה** שבין מקומה לשאינה מקומה שאמ"כ תירץ לו במסקנא אלא ולאי משום דפשיט ליה לתלמוד' שאם עומדת בגופו במקום שאפשר לרחוצה שהוא אסור לדברי הכל ופלוגתא דרב הונא ורב חסדא לא הוי אלא במקום שאי אפשר לרחוצה כדכתבינן ומש"ה היה מקשה בפשיטות אי דנראית פשיטא דאסור ומאין לנו שאם עומדת במקום שאפשר לרחוצה שאע"פ שהבגדים מכסין אותה שיהיה אסור דפריך בפשיטות אי דנראית פשיטא ואם באת לדחות ולומר דפשיטא מחוז למקומה ור"ל פשיטא דכיון שעומדת במקומה ואיפשר לרחוצה איסור זה לא יתכן שהרי עדיין לא היה יודע ההפרש

עין משפט נר מצוה

פא–פב

א מיי׳ פ״ב ופ״ג ק״ש סמג מה׳ עשין יח עטו״ח: סי׳ עו פב: **ב** מיי׳ פ״ב ופ״ג מה׳ ק״ש סמג עשין יח ט״ז סי׳ עד: **ג** מיי׳ פ״ג מה׳ ק״ש סמג עשין יח טור ט״ח סי׳ עו:

מסורת הש״ס

ה) בגמ׳ וברא״ש אינה צואת אדם ולא כנגד צואת כלבים **ו)** ל״ל מלגמור:

קובץ הגהות

ב״ח (ה) אמו חזו ל״ל: **(ב)** ל״ל בדידיה: **(ג)** אומר מרחיקין ומיבא אין נמתק:

מא״י [ה] ס״ו מתוקפת: **[ב]** שמתוך כל״ל: **[ג]** אין מרחיקין: **[ד]** נ״ג ושבת:

חו״י (א) ליתא בגמ׳ וקאי אליבא דר״ל ואליבא דאמ״ר לחכמי עיין בגמרא:

אנ״ש מהר״ן שפ״ראש [א] רש״י בד״ה עקבו רואה וכו׳ כל זה הועתק מרש״י בגמ׳ לפי מה דסלקא דעתך דמקשין שרואה לאסור בעקבו רואה את הערוה ותלמיד עוטה העמיקו כאן ומה תלמה כמה פעמים בדש״י וכבר לאחיי מי שרואה ליאנו בדוחק ואינו נוח לי: ד״ת **[ב]** לא ידעתי למוף דעת זה המפרש כי האמת הוא שהלשון האחרון מחמיר וכן פי׳ רש״י ז״ל והדבר ידוע שיותר נקל נפרכת ע״י זריקה מע״י גלילה אלא שיקשה לפי דעתו איך הרמב״ם פוסק להקל ואין זה שיטת איכא דאמרי:

שלטי הגבורים

א וכן כתבו מי׳ ועוד דאין מחילה והפקקה ושינוי רשות מועיל כלום היכא שמגיע לו הריח ולא הרגיש לריחו:

לשון ריא״ז היה עומד על גבי מקום שהוא גבוה עשרה עפרים או נמוך עשרה הרי זה עומד בגדו וקורא אע״פ שרואה אותו כנגדו כמבואר בקונטר הראיות ע״ל וכן כתב הטור:

ב כתב הרא״ש ז״ל ואפי׳ זה נראה דאם נראה לפני הפתח מותר לקרות בבית אפילו רואה אותה אפי׳ בתוך ד׳ אמות אם אין הריח מגיע אליו רשות אחרת היא דפתח כגשול דמי והוה ליה לנראה בפשיטות ומותר ע״כ:

ג אפילו אם הוא מוחזק שאינו מריח צריך להרחיק עד מקום שיכלה הריח למי שמריח ומלבינו צריך להרחיק מלא עינו אפי׳ בגילה שאינו רואה אותה צריך להרחיק עד מקום שאינו יכול לראותה ביום:

ד מיי׳ פליג על זה וכתב דאינו צריך להרחיק רק מן הצואה עצמה אבל אמות אם אפקר הריח בשיעור זה ולא משערינן ד׳ אמות ממקום הפקקת הריח רע שיש לו עיקר ומ״ג ועוד אפקר כדבריו:

ה כתב הרא״ש פי׳ רש״י ליתא אלמא מי הן מתניתא דלעיל דאמרה צואת חזירים בתין בהם עורות משמע אבל צואת תרנגולים לא אירי ולא פליג אמתניתין דלעיל ומיהו נראה מהתוכיחה זו הבריתא צואת אדם הוא דאמרינא בכל ענין בכלים וחזירים דווקא במקום שיש בהם עורות וצואת תרנגולים ושאר בהמות לא הוכיר משמע שאין בהם איסור כלל ואפי׳ אמ״ל נאסור צואת תרנגולין דווקא בלוי שבהם שיש בו מרחון אבל הכלים בנית ואין שם אלא מעט אין נאסור עכ״ל:

ו צואת חמור הרבה נאסר שבא מן הדרך וצואת חמור ומרייה ונבלה מקרמת דיש בלוחא אדם להרחיק מלאיני מלא עינו ולאחריו ד׳ אמות ממקום שבלה הריח וכתב הרב יחיאל ז״ל האולך בדרך יכול להתפלל אע״פ שרואה צואה כנגדו אם אין הריח בא לו ולא איתיבון לאיטעוי לאלותה בהחמור ובאמון לעיר ר״ח שיש לחוש לפי ערוב הבהמות המלויות שם הם חמורים צואת תרנגולים ההולכין בנית דיון בשאר צואת חיה אבל בלוי שבהם שיש בו מרחון הוא מלוח דינו בצואת אדם לפנינו אלא עינו ולאחריו ד׳ אמות ממקום שבלה הריח:

לשון ריא״ז ז ורואה בעיני שבין אם היה אפקר צואת אדם אם יש בו צואה אם לאו אם היה אפקר ומותר בנית ואמר נאפקר בכלים הרי זה אפקר ומותר בנית ואמר ח מי׳ ומ״ג פליגי על זה ופסקו דכל שריטומן ניכר אסורין אפי׳ אינם טופחין והכרא״ש ז״ל אפקר כדבריו וכתב דאפילו טופחים אם אינו טופחים ע״מ להעמיד מותרים:

לשון ריא״ז אם רגלים אסורים כל זמן שמטפחין אבל אם אינו מטפחין אע״פ שריטומן ניכר מותר לקרות כנגדן כמבואר בקונטר הראיות:

ט ופסק הטור שצריך שהריח יניחה עד שבגילה הריח נפרכת:

לשון ריא״ז הצואה אסורה אע״פ שהיא יניחה כחרס כל זמן שגוללה ואינה נפרכת כמבואר בקונטר הראיות אבל אם נפרכת מרוב היובש מותרת.

י רש״י פליג על זה וס״ל דכל שעומד עד צואתו בנים אפי׳ לבו רואה את הערוה מותר. וכל הפוסקים פסקו כדבריו:

לשון ריא״ז וכל אמרו כן אלא לומקין שהיו מרבין לעשות מלוה מן המוכנר וקורין ק״ש סמוך להנץ החמה וקומכין בגאולה לתפלה ומתפללין אחר הנץ מיד אבל אחר כל אדם קורין אחר הנץ עד שלש שעות כמו שבאלרנו ומתפללין אחר קריאתה כדי לסמוך גאולה לתפילה:

כ כתב הרא״ש וכ״כ כל האחרונים המובאים בערוה אסורין וכל דנקט עקבו משום דקאמר רואה את הערוה אע״פ שהוא כנגדו ורואה מותר ע״כ:

פסק הרב אלפסי ז״ל דמותר הרב הונא והביא ראיה לדבריו כמו שכתוב בהל׳ אבל דבינו האי גאון ז״ל ומפרשים אחרים פסקו לאומרא הרב חסדא ואע״פ **[ג]** שמבא ההלכה נראה הרב הונא מפני שהיה נראה רחוק בעיניהם להקל בענין זה כל כך רצו לפסוק מסברא הרב חסדא לאומרא ומסתייענא קצת מדחזינן דהאי אידך ממרא דרש״י שיש לו עיקר דהלכה הרב חסדא דבריתא מסתייעא ליה ואין זה כלום שאם הלכה כמותו בענין אחר שהבריתא מסייעת אותו מה טעם הוא שנפסק כמותו במה שלא מייעוהו אלא ודאי על פי ההלכה הנכון כמו שפסק הרב אלפס ז״ל מפי מורי הרב גר״ו: **ואם** היה שם מקום גבוה עשרה או נמוך עשרה וכו׳ רבני ברפת ז״ל אומרים דכי היכי שההפסקה מועילה לצואה עצמה כן ה״ג דמועילה לריח אבל רבינו משה ז״ל אומר דכיון שהריח מגיע אליו אין ההפסקה מועילה כלל ולמי דבריו צריך ליזהר כשמתפלל בביתו ומריח ריח ממקום אחר שיפסיק ויסיח עד שיעבור הריח ואם לאו ירחיק מלא עיניו ובירושלמי מפרש שאפילו בגילה אם הוא במקום שאם היה יוסי היה רואה אותו אע״פ שאינו רואה אותו עכשיו אסור אם לא ירחיק ממנו מלא עיניו במו שהיה מרחיק אם היה יוסי: **לא** כנגד צואת חזירים ולא כנגד צואת כלבים כל זמן שיש בתוכן עורות כלומר אמין אותה חזירים ולבים אסורה אלא בשעה שהיא בתוך העורות שמעבדין בה אבל כשאין בהן עורות מותר לקרות כנגדן רש״י ורוב המפרשים ז״ל אמרו דמאי דאמר רבא לית הלכתא כי הא מתני׳ לא בא לאחרות כל הבריתא אלא להודיענו דין אותה חזירים ולבים בלבד שאינו אסור לקרות והתפלל כנגדן אלא בזמן שיש בתוכם עורות שהם מסריחי הרבה אבל מה שאמרו שצריך להרחיק ד׳ אמות ממקום שבלה הריח ושלא יתפלל כנגד צואת אדם ותרנגולים ואשפה שריחם רע ודאי הלכה היא: **ובירושלמי** אומר דצואת תרנגולין שאסורה דוקא באדומה כלומר בצואה שלהם האדומה שמסרחת הרבה אבל באחרת לא ורבני ברפת ז״ל היו אומרים שזה שאמרו אלא כנגד צואת תרנגולים

רש״י

צואת אדם. ואפילו אין לה ריח: נים הילכתא כי הך מתניתין. דלעיל דאסר צואת כלבים וחזירים אפילו אין שם עורות: **כל זמן שיש בהם עורות.** אצואת כלבים וחזירים קאי שדרך לתת בהן עורות אבל צואת אדם אפי׳ בלא עורות כי אין דרך לתת בו עורות אלבך על כרחך בלא עורות קאמר: **שאין לו עיקר.** כגון הפתח רוח: **ליפי.** מחצלות של בית המדרש: **דסגהו גאנו וסגהו גרסי.** ואף על פי שדרך הישיבה להפיח: **אלא בדברי תורה.** ומשום דלא אפשר אבל בקש״ס יצא מון ויקבל ק״ש: **אבל** (ב) **בדידיה.** הפיח הוא בעצמו ימתין עד שיכלה הריח: **לואה עוברת.** אם העבירו לפניו גרף של רעי מותר לקרות ק״ש ואין צריך להפסיק: **בנים מוסר.** דאין דרך להניח בנים: **לא אסרה תורה כמי רגלים.** אלא לקרות כנגד הקיבות בלבד: **וצוורתן עד כמה.** ישהו על גבי קרקע והיא אסור: **כל זמן שמטפיחין.** שיש בהן טופח על מנת להטפיח: **שרישומן גילר.** על גבי קרקע: **כל זמן שזורקה ואינה נפרכת.** אז היא לחה דיבשה נפרכת יותר מן הלחה איכא דאמרי אע״פ שנפרכה על ידי זריקה הואיל ואינה נפרכת על ידי גילגול נחה היא: [א] **עקבו רואה את הערוה.** (א) רבותא נקט אפילו עקבו דכל אבר שאין דרכו לראות הערוה אם רואה את הערוה אסור דקרי׳ ביה ולא יהיה כך

לא כנגד צואת אדם. אע״פ שאין לה ריח רע: **נים הילכתא כי הא מתניתין.** דאסר צואת כלבים וחזירים אפי׳ בזמן שאין בהן עורות ואצואת כלבים וחזירים קאי שדרכן לתת בתוכן עורות אבל צואת אדם אפילו בלא עורות שהרי אין דרך לתת בתוכן עורות: **שאין לו עיקר.** דאמרת רוח: **סי גאנו.** ואע״פ שדרך הישיבה להפיח: **אבל בדידיה.** דפיח הוא עצמו

יתמתן עד שיכלה הריח: **לואה עוברת.** אם שנשאין לפניו גרף של רעי: **כנגד עמוד.** כנגד עמוד הקבלות. ונגמר יליף לה מקבלי. היכשה נפרכת היא יותר מן הלחה. איכא דאמרי לאומרא אע״פ שאם זרקה נפרכת הואיל ואינה נפרכת בגלגול נחה היא:

**צואת אדם ולא כנגד צואת כלבים ולא כנגד צואת חזירים ולא כנגד צואת תרנגולין ולא כנגד אשפה שריחה רע ואם היה שם מקום א שגבוה עשרה טפחים או נמוך עשרה יושב בצדו וקורא ואם לאו ירחיק מלא ב עיניו וכן לתפלה ג וריח רע שיש לו עיקר מרחיק ארבע אמות ממקום ד שכלה הריח וקורא קרית שמע אמר רבא לית הלכתא כי הא מתני׳ אלא כי הא דתניא לא יקרא אדם קרית שמע ה לא כנגד [ה]צואת כלבים ו ולא כנגד צואת חזירים כל זמן שיש בתוכן עורות בעו מיניה מרב ששת ריח רע שאין לו עיקר מהו אמר להו [ו]תא חזי הני ציפי דבי רב דהני גאנו והני גרסי ולא אמרן דשרי אלא בדברי תורה אבל בקריאת שמע לא ובדברי תורה נמי לא אמרן אלא בדחבריה אבל בדידיה לא: אתמר צואה עוברת אביי אמר מותר לקרוא ק״ש ורבא אמר אסור והלכתא כרבא אמר רבא ופי חזיר כצואה עוברת דמיא אמר רב יהודה אספק צואה בבית מותר ז באשפה אסור ספק מי רגלים אפילו באשפה נמי מותר סבר לה כר׳ המנונא דאמר מי רגלים לא אסרה תורה אלא כנגד עמוד [ח] (הראשון) בלבד הא נפל להו לארעא משרא שרו ורבנן הוא דגזרו בהו וכי גזרו רבנן בודאן אבל בספיקן לא גזרו רבנן ובודאן עד כמה אמר רב יהודה אמר שמואל כל זמן ח שמטפיחין גניבא משמיה דרב אמר כל זמן שרישומן ניכר אמר רבא הלכתא צואה כחרש אסורה מי רגלים כל זמן שמטפיחין אסורין היכי דמי צואה כחרש אמר רבה בר בר חנא אמר רבי יוחנן כל זמן שזורקה ואינה נפרכת ואמרי לה כל זמן ט שגוללה ואינה נפרכת: [י]ואם לאו יתכסה במים י ויקרא: אוקימנא במים עכורין אבל צלולין לא משום דלבו רואה את הערוה והלכה כ עקבו רואה את הערוה מותר נוגע אסור אמר רבא [י]צואה

רבינו יונה מי שמתו פרק שלישי ברכות

פסק הרב אלפסי ז״ל דמותר הרב הונא והביא ראיה לדבריו כמו שכתוב בהל׳ אבל דבינו האי גאון ז״ל ומפרשים אחרים פסקו לאומרא הרב חסדא ואע״פ **[ג]** שמבא ההלכה נראה הרב הונא מפני שהיה נראה רחוק בעיניהם להקל בענין זה כל כך רצו לפסוק מסברא הרב חסדא לאומרא ומסתייענא קצת מדחזינן דהאי אידך ממרא דרש״י שיש לו עיקר דהלכה הרב חסדא דבריתא מסתייעא ליה ואין זה כלום שאם הלכה כמותו בענין אחר שהבריתא מסייעת אותו מה טעם הוא שנפסק כמותו במה שלא מייעוהו אלא ודאי על פי ההלכה הנכון כמו שפסק הרב אלפס ז״ל מפי מורי הרב גר״ו: **ואם** היה שם מקום גבוה עשרה או נמוך עשרה וכו׳ רבני ברפת ז״ל אומרים דכי היכי שההפסקה מועילה לצואה עצמה כן ה״ג דמועילה לריח אבל רבינו משה ז״ל אומר דכיון שהריח מגיע אליו אין ההפסקה מועילה כלל ולמי דבריו צריך ליזהר כשמתפלל בביתו ומריח ריח ממקום אחר שיפסיק ויסיח עד שיעבור הריח ואם לאו ירחיק מלא עיניו ובירושלמי מפרש שאפילו בגילה אם הוא במקום שאם היה יוסי היה רואה אותו אע״פ שאינו רואה אותו עכשיו אסור אם לא ירחיק ממנו מלא עיניו במו שהיה מרחיק אם היה יוסי: **לא** כנגד צואת חזירים ולא כנגד צואת כלבים כל זמן שיש בתוכן עורות כלומר אמין אותה חזירים ולבים אסורה אלא בשעה שהיא בתוך העורות שמעבדין בה אבל כשאין בהן עורות מותר לקרות כנגדן רש״י ורוב המפרשים ז״ל אמרו דמאי דאמר רבא לית הלכתא כי הא מתני׳ לא בא לאחרות כל הבריתא אלא להודיענו דין אותה חזירים ולבים בלבד שאינו אסור לקרות והתפלל כנגדן אלא בזמן שיש בתוכם עורות שהם מסריחי הרבה אבל מה שאמרו שצריך להרחיק ד׳ אמות ממקום שבלה הריח ושלא יתפלל כנגד צואת אדם ותרנגולים ואשפה שריחם רע ודאי הלכה היא: **ובירושלמי** אומר דצואת תרנגולין שאסורה דוקא באדומה כלומר בצואה שלהם האדומה שמסרחת הרבה אבל באחרת לא ורבני ברפת ז״ל היו אומרים שזה שאמרו אלא כנגד צואת תרנגולים

רש״י

צואת אדם. ואפילו אין לה ריח: נים הילכתא כי הך מתניתין. דלעיל דאסר צואת כלבים וחזירים אפי׳ בזמן שאין בהן עורות ואצואת כלבים וחזירים קאי שדרכן לתת בתוכן עורות אבל צואת אדם אפילו בלא עורות שהרי אין דרך לתת בתוכן עורות: **שאין לו עיקר.** דאמרת רוח: **סי גאנו.** ואע״פ שדרך הישיבה להפיח: **אבל בדידיה.** דפיח הוא עצמו

שיטת רי״ב

יתמתן עד שיכלה הריח: **לואה עוברת.** אם שנשאין לפניו גרף של רעי: **כנגד עמוד.** כנגד עמוד הקבלות. ונגמר יליף לה מקבלי. היכשה נפרכת היא יותר מן הלחה. איכא דאמרי לאומרא אע״פ שאם זרקה נפרכת הואיל ואינה נפרכת בגלגול נחה היא:

בעששית מותר לקרות קריאת שמע כנגדה ערוה בעששית אסור לקרות ק"ש כנגדה מאי טעמא התם [6]והיה מחניך קדוש אמר רחמנא והא איכא והכא כתיב [7]ולא יראה בך ערות דבר והא קא חזי אמר אביי צואה כל שהוא מבטלה ברוק ואמר רבא א וברוק עבה אמר רב צואה בגומא פורש סנדלו עליה וקורא ק"ש בעי מר בריה דרבינא דבוקה בסנדלו מאי תיקו ותיקו דאיסורא לחומרא אמר רב יהודה נכרי ערום אסור לקרות ק"ש כנגדו ואע"ג דכתיב בהו [8]אשר בשר חמורים בשרם הא כתיב בהו ערוה שנאמר ב [9]וערות אביהם לא ראו: ולא [10]יתכסה לא במים הרעים: פרישנא הכי ולא יתכסה לא במים הרעים ולא במי המשרה ויקרא ק"ש כלל ומי רגלים לא יקרא עד שיטיל לתוכן מים ת"ר כמה יטיל לתוכן כל שהוא ר' זכאי אומר רביעית א"ל רבא לשמעיה עייל לי רביעית כר' זכאי

ג וכן הלכה לא שנא בתחלה ולא שנא בסוף תנו רבנן [11]גרף ד של רעי ועביט של מימי רגלים אסור לקרות ק"ש ה כנגדן בין לפני המטה בין לאחר המטה ר' שמעון בן גמליאל אומר לאחר המטה קורא מיד לפני המטה מרחיק ארבע אמות וקורא רבי שמעון בן אלעזר אומר אפילו בית בן מאה אמה לא יקרא עד שיניחם תחת המטה או עד שיוציאם מאי טעמא דר' שמעון בן אלעזר קסבר כל הבית כולו כארבע אמות דמי אמר רבא ו אין הלכה כרבי ז שמעון בן אלעזר תניא בית [12]שיש בו ספר תורה או תפילין אסור לשמש בו מטתו עד שיוציאם או עד שיניחם כלי בתוך כלי אמר אביי לא

רש"י

ערות דבר: **לואה בעשבים.** לנערכ"ל כלומר מחילת זכוכית או קלף דק מפסיק בגמים והיא גרלה: **פסם בלואה לפיב.** והיה מחניך קדוש וגו' ושבת וכסית את לאחן בכיסוי תליא מילתא והא הוי מכוסה: **מבטלה ברוק.** ברוקק עליה וברוקו מכסה לותה: **במים הרעים.** ברוחים: **המשרה.** ששורה בהן פשתן וקנבוס והן מסריחין: **עד שיפן לסוכו מים.** בגמרא מפרש כמה מים יטיל למי רגלים שיהא מותר לקרות ק"ש: **לא שנא.** שנתן את המים לתוך הכלי קודם שהטיל בהן מי רגלים לא שנא בסוף לאחר שהטיל בהן מי רגלים: **גרף ועביט.** שניהן כלי חרס הן אלא של רעי הוא קרוי גרף ושל מי רגלים עביט: **אסור לקרות קריאת שמע כנגדן.** הואיל ומיוחדים לכך ואע"פ שאין בתוכן כלום: **ומי רגלים.** עצמן אפי' בכלי שאין מיוחד לכך: **בין לפני המטה.** שאין המטה מפסקת בינו לביניהם: **בין לאחר המטה.** שהמטה מפסקת בינו לביניהם: **אחת המטה.** דאז הם כאילו עמונים ומכוסים בארבע:

ד כתב הרא"ש ורבינו משה ז"ל כתב רביעית למי רגלים של פשם אחת ואם יותר צריך לחוסיף לפי השיעור: לשון ריא"ז **ד** היו מי רגלים מונחין בכלי נקי שאינו מיוחד להן אם נתן לתוכן רביעית לוג מים מותר לקרות ק"ש כנגדן בין שהיו בכלי גדול בין שהיו בכלי קטן ואפילו אם היו מי רגלים רביעית ליכין ד' רביעית מים לבטלן בין שהיו מי רגלים בכלי ונתן עליהן מים בין שהיו המים בכלי ונפל עליהן מי רגלים אם היו מי רגלים פחות מרביעית נראה בעיני שצריכין מים כנגדן לבטלן כמבואר בקונטרס הרלויות:

ה כתב הרא"ש ואע"פ שאין בהם כלום ואפי' הטיל בהם רביעית מים לא מהני כיון דמיוחדים לכך הוה ליה כבית הכסא ואפי' אין בהם רית רע ומיהו בכולי מלתא שמזכיר גרף ועביט מיירי בשל חרס ויש להסתפק אם ה"ה הכי בעביט של עץ ושל זכוכית ומסתבר דבעץ אסור מפני שהוא מוגלע כמוהו ומלא

ו הרי"ץ גיאות פליג על זה וכתב דכל הבית חשיב כולו ד' אמות ורב האי פסק כבעמוד:

לשון ריא"ז היתה המטה גבוהה י' טפחים הרי היא מונחת רשות לעצמה והגרף והעביט העומדים תחתיה אין כמכוסים ואסור לקרות כנגדן היתה גבוהה מג' ועד עשרה הרי זה פסק בחלמוד אם הם כמכוסים תחתיה אם לאו ופסיקו להחמיר. היו מונחין אחרי המטה הרי המטה חוצלת ביניו לביניהם ומותר לו לקרות כנגדן וכן היא שנת רביני מגלל והוא אלא היה תחת המטה או תחת מחיצותיה חלל ג' טפחים ונראה בעיני שריבה שתהיה המטה גבוהה י' טפחים שתהא רואיה לאויר לחוץ כמבואר בקונטרס הרלויות:

זוהתא אבל בשל זכוכית מותר ע"כ:

ז בגמרא ת"ר יוסי בעל מעיה מרב הונא מטה פחות מג' אלבות דמי ד' כ' ו' ז' ח' ט' מאי א"ל לא ידענא כתב הרא"ש רב אלפס לא הביא זאת הבעיא כלל ונראה משום דמפרש לה דאדרבא"ג קאי ואיהו סבר דהלכה כמ"ד עכ"ל:

מסורת הש"ס

א) דברים כג ב) שם ג) יחזקאל כג ד) בראשית ט:

קובץ הגהות

ב"ח (א) בית כל"ל: (ב) ונפסק כל"ל:
מא"י [א] כשמגלה כל"ל: [ב] מוקל' ומאבר כל"ל ומי' הגנה נמחק: [ג] נ"ב כל עשרה כל"ל:

שלטי הגבורים

א כתב הרא"ש ירושלמי ר' זירא ור' אבא יתבין וחזיין לואה ר' אבא רקיק עליה ת"ר זירא כתן יתא לטגנא כלומר אין בטול הרוק מועיל אלא לשעה מועטת כמהלך מן בית לטגנא שהוא דבר מועט ואח"כ הרוק ממיבש ואחזת הלואה למקומה ע"כ:

ב כתב הרא"ש הלכך המל את הגר צריך לבטות ערותו בשעת הברכה ויש שנוהגים נ"כ כשמלין את הקטן ור"ח דאין צריך והפסים הרבינו יונה:

ג כתב הרא"ש ורבינו משה ז"ל כתב רביעית למי רגלים של פשם אחת ואם יותר צריך לחוסיף לפי השיעור: לשון ריא"ז **ד** היו מי רגלים מונחין בכלי נקי שאינו מיוחד להן אם נתן לתוכן רביעית לוג מים מותר לקרות ק"ש כנגדן בין שהיו בכלי גדול בין שהיו בכלי קטן ואפילו אם היו מי רגלים רביעית צריכין ד' רביעית מים לבטלן בין שהיו מי רגלים בכלי ונתן עליהן מים בין שהיו המים בכלי ונפל עליהן מי רגלים אם היו מי רגלים פחות מרביעית נראה בעיני שצריכין מים כנגדן לבטלן כמבואר בקונטרס הרלויות:

ה כתב הרא"ש ואע"פ שאין בהם כלום ואפי' הטיל בהם רביעית מים לא מהני כיון דמיוחדים לכך הוה ליה כבית הכסא ואפי' אין בהם רית רע ומיהו בכולי מלתא שמזכיר גרף ועביט מיירי בשל חרס ויש להסתפק אם ה"ה הכי בעביט של עץ ושל זכוכית ומסתבר דבעץ אסור מפני שהוא מוגלע כמוהו ומלא

ו הרי"ץ גיאות פליג על זה וכתב דכל הבית חשיב כולו ד' אמות ורב האי פסק כבעמוד:

לשון ריא"ז היתה המטה גבוהה י' טפחים הרי היא מונחת רשות לעצמה והגרף והעביט העומדים תחתיה אין כמכוסים ואסור לקרות כנגדן היתה גבוהה מג' ועד עשרה הרי זה פסק בחלמוד אם הם כמכוסים תחתיה אם לאו ופסיקו להחמיר. היו מונחין אחרי המטה הרי המטה חוצלת ביניו לביניהם ומותר לו לקרות כנגדן וכן היא שנת רביני מגלל והוא אלא היה תחת המטה או תחת מחיצותיה חלל ג' טפחים ונראה בעיני שריבה שתהיה המטה גבוהה י' טפחים שתהא רואיה לאויר לחוץ כמבואר בקונטרס הרלויות:

ז בגמרא ת"ר יוסי בעל מעיה מרב הונא מטה פחות מג' אלבות דמי ד' כ' ו' ז' ח' ט' מאי א"ל לא ידענא כתב הרא"ש רב אלפס לא הביא זאת הבעיא כלל ונראה משום דמפרש לה דאדרבא"ג קאי ואיהו סבר דהלכה כמ"ד

עין משפט נר מצוה

פד–פו

א מיי' פ"ב ופ"ג מהלכות ק"ש סמג עשין יח טור או"ח סי' עד עז פו: ב מיי' פ"ג מה' ק"ש סמג עשין יח טור א"ח סי' פו: ג מיי' פ"ד מה' תפילין הלכה כד ופ"י מהל' ס"ת פ"ט ה"י סמג עשין כב טור א"ח סי' רמ וטור י"ד סי' רפב:

שיטת ריב"ב

פיסקא ולא יפכסה וכו': גמ' בתחלה. שקדמו המים למי רגלים: **בסוף.** שקדמו מי רגלים למים: **בין לפני המטה.** שאין המטה מפסקת בינו לביניהם: **בין לאחר המטה.** שהמטה מפסקת: **קסבר כולי בית וכו'.** בתס' עירובין:

לך עשרה רשותא אחריתי היא כלומר כיון שנטהה עשרה כבר נעשה משם ומעלה רשות בפני עצמו ומה שלמטה רשות בפני עצמו ואין זה הרשות נעשה כיסוי למה שברשות אחר וקשה על זה הפירוש דמאי קא מיבעיא ליה פחות מג' אי הוי כיסוי שזה פשוט הוא למה לא יהיה כסוי כשאר דברים וזה אפשר לדחותו ולומר דמיירי [א] כשנוגע במטה עצמה ומש"ה צריכא ליה למיבעי זה דוחק ועוד דכיון דפחות משלשה מספקא ליה אי הוי כסוי או לא נראה דוחק לשאול מג' ועד ט' מאי ובלשון ואת"ל שאין זה דרך התלמוד (כיון שאין טעם לדמות) ורש"י ז"ל תשב להשמר מכל זה וכ' דלא גרסינן פחות מג' כלבוד דמי או לא דהאי לא מיבעיא ליה [ב] [אלא ה"ג פחות משלשה ואלא כלבוד דמי אלא] משלשה ועד תשעה מאי וכו' ומצאנו ספרים מדויקים שגורסים מטה פחות מג' כלבוד דמי או לא אמר ליה לאו וכו' ותימה הוא זה היאך יכול לומר שהשיב לו רב הונא דפחות משלשה לא הוי לבוד שזה אינו אפשר וכן לפירש"י וכן לפי' רבינו האי יקשה למה לא כתב אותו הרב אלפסי ז"ל בהלכותיו דלפירוש רבינו האי ז"ל היה לו לכתבו לאשמועינן לאחר המטה בפחות משלשה [ג] [לא הוא הפסקה] ובעשרה הוא הפסקה וקורא מיד משלשה ועד עשרה אינביא ולא איפשטא ולפירש"י ז"ל היה לו לכתבו להודיענו דין תחת המטה לאפי' כ' שמעון בן אלעזר דאמר בית כולו כארבע אמות על ארבע אמות דמי מודה דהיכא דהיא תחת המטה מותר ואין צריך ארבע אמות והיה לו להודיענו דפחות משלשה הוי כיסוי ומותר ועשרה לא הוי כסוי ומשלשה ועד עשרה אינביא ולא איפשטא ולקומרא. מפי מורי הרב גר"ו:

אבל הניחן בכלי שהוא כליין אפי' עשרה בכלי אחד דמי כלומר לא תאמר [ה] עשרה שהן כליין הוא דדמו ככלי (ג) אחד [ד] [ה] אלא אפי' עשרה [ז] שאינן כליין דיינינן להו ככלי אחד ומיהו אפי' אחד לבדו [ג] שאינו כליין לא נתמעטו מאחד ודיינינן להו ככלי אחד ועם הכלי שהוא כליין הוי להו כלי בתוך כלי ומותר. (נלע"ד טעות בכאן): **גלימא** אקמטרא בכלי בתוך כלי דמי פירוש אקמטרא כלי שמכניסין בו הספר כדאתר (מגילה דף כו:) הני זכלי דחומסי וקומטרי דספרי ור"ל שהספר נתון בתוך אקמטרא שלו וגלימא מלמעלה ככלי בתוך כלי דיינינן ליה: **ספר** תורה עושה לו מחיצה גבוהה עשרה וכו' יש עשאולין ואמאי צריך למחיצה גבוהה עשרה והא אמרינן לעיל (סוף דף כה:) שייחס בכלי בתוך כלי ואית דמתרלי דהכא מיירי בשאין לו כלים ומ"מ עדיין קשה למה לא אמר ס"ת ותפלין כמו שאמר בברייתא שלמעלה ומשום הכי נראה למורי הרב נר"ו לתרץ כל זה ולומר דברייתא דאמר עד שיוציאם או עד שייחס כלי בתוך כלי לגדלין קתני ור"ל בבית שיש בו ס"ת אסור לשמש בו המטה עד שיוציאנו ותפילין עד שייחס בכלי בתוך כלי אבל בס"ת לא מהני כלי בתוך כלי אלא להוציאו או לעשות לו מחיצה כדאמרא רבי יהושע ואמר ספרים דיבם כתפילין וצריך כלי בתוך כלי וכדאמרי' לעיל גבי גלימא אקמטרא:

אבל לפניו מלא עיניו ומי שקורא בגילה או קומת שמיעו רואה צריך להרחיק מלא עיניו כאילו היה רואה והכין פירשו ביבושלמי ותימה הוא למה הולכך לומר וכן לתפלה שזה פשוט הוא דכיון שמרחיק לק"ש כל שכן לתפלה שהחמירו בה יותר משאר דברים:

ודוקא ישן אבל חדש לא כלומר אע"פ שאין בו עכשיו זוהה כיון שהיה [ד] אסור מתחלה אסור הוא מן התורה משום והיה מחניך קדוש וכל דבר שאסור מן התורה ה"ג אסור כנגד ד' אמות שלו אבל חדש אינו אסור כלל ואפי' בתוכו וכ"ש כנגדו. מפי מורי הרב נר"ו: **בתי** בסאי דפרסאי אע"ג דאית בהו צואה בסתומות דמיין ואומרים רבני נרפת ז"ל דבתי כסאות שלנו אע"פ שהם עשויים כמו של פרסיים כיון שמי רגלים מצוין שם תמיד לא דיינינן להו כסתומות ואסור ורבינו האי גאון ז"ל כתב שאותן שלהם היו עשויים במדרון בענין שהמים יורדים מיד ולפיכך דיינינן להו כסתומות ומותר אבל בהני דיקן שאינן במדרון אסור: **אבל** שם גופיה לא אקרי נאמן וכתב רבינו משה ז"ל שמותר לומר בבית הכסא רחוס שאינו אלא מינוי ולא מצינו שמו ממש שיקרא רחוס והראב"ד ז"ל הגיה עליו שלא מצינו בשום מקום רחוס על האדם ואסור לאומרו בבית המרחץ או בבהכ"ס ונראין דברי רבינו משה ז"ל למורי הרב נר"ו דהא כתיב זרח בחשך אור ליישרים חנון ורחום וצדיק וזה נאמר על הצדיק כי למעלה דבר בענין הצדיק ובהצלחתו ואמר הון ועושר בביתו ולדקתו עומדת לעד כי כשהצדיק יש לו הצלחה מעושר וכבוד ועושה לדקותיו זרח במעלתו והצלחתו והצדקות שעושה אור ליישרים שמתפארים בהצלחתו מפני שהוא רחוס וחנון וצדיק: **והזמנה** לבית הכסא למיקם בגויה וצלויי בעיא ולא איפשטא הרב אלפסי ז"ל לא כתב בכאן דעבדינן לאומרא כמו שכתב בבעיא דדבוקה בו [ה] בסנדלו וטעם הדבר דהוה ליה מיקו בדרבנן דלא אסרה תורה אלא בהכ"ס עצמו או אלא אינו אסור אלא מדרבנן ומבעי' ליה הזמנה בעלמא אי חיישינן לבזיון או לא ולא איפשטא ולקולא עבדינן דכל מיקו דרבנן לקולא דיקא נמי דאמרינן לעיל גבי לא יעמוד אדם כנגד בית הכסא ויקרא ק"ש ודוקא ישן אבל חדש לא נראה לומרי הרב נר"ו שרצה לומר אבל חדש אינו מצוה ומתני' מקמי דבטלה לטבילותא היא אבל השתא (ד' כב.) דבטלה לטבילותא א"ל טבילה כלל:

הדרן עלך מי שמתו

שנו אלא שהניחן בכלי שאינו כליין אבל הניחן בכלי שהוא כליין אפילו עשרה מאני ככלי אחד דמי אמר רבא גלימא אקמטרא ככלי בתוך כלי דמי: אמר ר' יהושע בן לוי ספר תורה א עושה לו מחיצה גבוהה עשרה טפחים והני מילי היכא דאין לו בית אחר אבל יש לו בית אחר מנח ליה התם: כמה אירחיק מהם ומן הצואה ארבע אמות: אמר רבא אמר רב סחורה אמר רב הונא לא שנו אלא לאחריו אבל לפניו כמלא עיניו וכן לתפלה: לא יעמוד אדם כנגד בית הכסא ויקרא ק"ש ויתפלל ואע"פ שאין בו צואה דאמר ר' יוסי בר חנינא בית הכסא שאמרו אע"פ שאין בו צואה ודוקא ישן אבל חדש לא אמר רבא הני בתי כסאי ב דפרסאי אע"ג דאית בהו צואה כסתומות דמיין: גרסינן בפ' יציאות השבת[ו] אמר רב אדא בר אהבה מתפלל אדם תפלתו בבית המרחץ ואוקימנא במרחץ חדש שעדיין לא רחץ בו אדם אבל מרחץ ישן לא ותניא הנכנס לבית המרחץ מקום שבני אדם עומדין לבושין יש שם ק"ש ותפלה ואין צריך לומר שאלת שלום ומניח תפילין וא"צ לומר שאינו חולץ נכנס למקום שבני אדם מקצתן עומדים ערומים ומקצתן עומדין לבושין יש שם שאלת שלום ואין שם ק"ש ותפלה ואינו חולץ תפילין ואינו מניח לכתחלה מקום שבני אדם עומדים ערומים אין שם שאלת שלום ואין צריך לומר ק"ש ותפלה וחולץ תפילין ואצ"ל שאינו מניח [ז]אמר רב המנונא משמיה דעולא אסור לאדם שיתן שלום לחבירו בבית המרחץ משום שנאמר [ח]ויקרא לו ה' שלום כלומר שמו של הקב"ה שלמא הוא: אמר רב חמא בר גוריא אמר רב שרי ליה לאניש למימר ג הימנותא בבית הכסא ואע"ג דכתיב [ט]האל הנאמן ההוא כמה דאת אמר אלהא מהימנא אבל שם גופיה לא איקרי נאמן והזמנה לבית הכסא ד למיקם בגויה וצלויי איבעיא ולא ה איפשטא: **מתני'** [י]זב שראה קרי ונדה שפלטה שכבת זרע צריכין טבילה ור' יהודה פוטר: **גמ'** מהא מתני' שמעינן דזבין וזבות ונדות ויולדות כולהו חייבין בתפלה דדייקינן טעמא דזב שראה קרי ונדה שפלטה שכבת זרע הוא דצריכי טבילה הא זב שלא ראה קרי ונדה שלא פלטה שכבת זרע אין צריכין טבילה לדברי הכל וכן הלכה:

הדרן עלך מי שמתו

רש"י

אפי' עשרה מאני. אם הם כליין ככלי אחד דמי: **קמטרא.** תרגום של ספרים: **ככלי בתוך כלי דמי.** דהא גלימא נמי כליין הוא: **כנגד בית הכסא.** כרחוק ארבע אמות: **אע"פ שאין בו צואה.** כגון שפינו אותו: **דפרסאי.** בתפילה היו ופיהם רחוק מן הגומא והוא בשיפוע והריעי מתגלגל ומופל לגומא: **מקום שבני אדם עומדים לבושים.** רגילות היו שהיו אלשה חדרים במרחצאות שלהן בתילון היו בני אדם פושטים עצמן עד חלוקה וכנכנסין למרחץ בתמצעי היו פושטין חלוקה וכנכנסין ערומים למרחץ וכן בשיוצאין מן המרחץ נכנסין לחדר האמצעי ללבוש חלוקה ולאחר לחוץ ללבוש בגדיהם ופנימי היו כולן רוחצין ערומים והשתא קאמר במקום שבני אדם עומדין לבושין דהיינו בתילון: **ואין צ"ל שאינו חולץ תפילין.** אם כבר הם נראשו: **מקצתן ערומים ומקצתם לבושים.** דהיינו האמצעי כדפירש דהנכנסין לרחוץ פושטין את עצמן שם ערומים והיוצאים לובשין עצמן: **ואינו חולץ תפילין.** אם הם כבר בראשו: **ואינו מניחם לכתחילה.** בראשו: **שבני אדם עומדים ערומים.** היינו המרחץ הפנימי: **מתני' זב שראה קרי.** אף על פי שטמאים טומאת שבעה משום זיבה ואין עצילה זו מטהרתו אפילו הכי צריך טבילה לדברי תורה בתקנת עזרא (א) וכן נדה אם נתה להתפלל ופולטת שכבת זרע הרי זו כקרי כדאשכחן בסיני דכתיב שלשת ימים אל תגשו אל אשה (ב) לפי ששכבת זרע בפליטתו מטמא תוך שלשת ימים ואחר כך כבר הסריח בגופה ואינו ראוי להזריע עוד להיות ולד עולד הימנו ונדה שפלטה שמשה אתמול קודם שראתה: **ורבי יהודה פוטר.** דהואיל ונטמאת זיבה קודמת והרי טמאה טומאה חמורה ואינה מוסרתו בדברי תורה כדאמרינן בפרקין הזבין ומצורעים מוחרים בדברי תורה הו לא אתיא טומאת קרי דקילא ואסרא ליה:

הדרן עלך מי שמתו

עין משפט נר מצוה

פז–פח

א מיי' פ"ג מה' ק"ש סמג עשין יח טור א"ח סי' קו סג פד: **ב** מיי' פ"ד מהל' ק"ש טור א"ח סי' פח:

מסורת הש"ס

א) דף י. **ב)** שם י: **ג)** שופטים ו **ד)** דברים ז **ה)** לעיל סי' פג:

קובץ הגהות

ב"ח (א) נ"ב משום קרי: **(ב)** נ"ב וגו': **(ג)** אחר וכו' שהן כליין כל"ל:

מא"ר [א] שיש וכו': **[ב]** שהן כו': ושם הכלי שאינן כליין כל"ל: **[ג]** שהוא וכו' מאחר וכו' ועם הכלי שאינן כליין כל"ל: **[ד]** בו כל"ל:

אנ"ש ד"ת **[א]** כשאינו טוגע: **[ב]** נ' ד"ת: **[ג]** נ' ד"ת: מהר"ם **[ד]** ואינן כליים כלל דיינינן להן ככלי אחד דבטילו לגביה כיון שכולהו כליין שאין שם כלי עליהן בעצמם. כך נ"ל ישוב הענין ופירוש וא"ל לתעמה: ד"ת **[ה]** לא ידעתי מנ"ל הא וגם שאר הפוסקים חלוקים עליו. תר"י:

שלטי הגבורים

א מיי' וסמ"ג כתבו דהכא מועיל כלי בתוך כלי כמו מחילה והרא"ש ורבינו יונה כתבו דאינו מועיל לס"ת רק מחילה ומיהו בכל ספרי הקדש אפילו בחומשים פגי כלי בתוך כלי:

לשון ריא"ז הניחן בתוך עלינו והיתה עלינו בתוך מיהה אל ספרים הרי הוא ככלי בתוך כלי שהרי הטלית אינו כליין וס"ת שאינו ראוי להניחו כלי בתוך כלי עושה לו מחילה עשרה ואם יש לו בית אחר צריך להניחן בבית אחר:

ב הני בתי כסאות דפרסאי וכו' פירש רש"י שהן בתפילה ופיהן ברחוק ארבע אמות מן הגומא והרבינו מתגלגל ונופל למרחוק ואיירי שאין בהן רוח רע ובתב ר"י דבתי כסאות שלנו אע"פ שהן סתומין רגילין להשתין בהן ואין ראוי לקרות בהן: בתי כסאות של פרסיים אע"פ שיש בהן צואה הרי הן כסתומין לפי שהן עשויין במדרון והצואה מתגלגלת למרחוק ופיומיהן נקיים ואין בהם שום ריח:

ג וחמוס וכל הכנוייין כתב מיימוני שמותר לאומרן בבית הכסא והראב"ד כתב דאין לומר רחוס:

ד וא"ל דכל היכא דלא אמר רבינו דלותו מיקו לאומרא דהוא לקולא וא"ע דמיי' ועוד דפקו לאומרא והראב"ד לקולא ונראה דפליגי דלדברי מיי' והרא"ש דיקא נגד בית הכסא מדש מותר לקרות אבל מוכי אסור ולדברי רבינו והראב"ד ורבינו יונה כשהוא מדש אפי' הזמינו מותר לקרות ולהתפלל אף בתוכו:

ה הרא"ש הביא לשון זה וכתב ז"ל ולא כתב כאן דעבדינן לאומרא כדכתב בבעיא דלעיל דדבוקה לו בסנדלו משום דהתם הוה ליה ספיקא דמילתא דאורייתא אבל הכא ה"ל מיקו ומלתא דרבנן דלא אסרה תורה אלא בבית הכסא ישן עצמו אבל בהכ"ס חדש שאין בו צואה אינו אסור אלא מדרבנן מדבעיא ליה בהזמנה בעלמא אי חיישינן לבזיון אי לא ולא איפשטא ועבדינן לקולא מיהו נראה מדקאמר רב חסדא לעיל מתפלל אדם כנגד בהכ"ס דלית בי' צואה מוקי לה בחדתי משמע דבתוכו אסור עכ"ל:

שיטת ריב"ב

קמטרא. תרגם. לאסר על המלאכה מתרגמינן לדי על קמטרא: **ככלי בתוך כלי דמי.** דהא גלימא לאו כליין הוא: **אבל חדש לא.** כלומר מותר להתפלל כנגדו כרחוק ד' אמות: **ולצויי בסולו.** כלומר בקרוב ד' אמות: **אם הוא חדש.** שהזמין המקום לבית הכסא בעיא ולא איפשטא: **מתני' זב שראה קרי.** אע"פ שטמאת טומאת ז' משום זיבה ואין עצילה זו מטהרתו אפ"ה צריך טבילה לדברי תורה בתקנת עזרא משום קרי. וכן נדה שפלטה שכבת זרע של תשמיש שטמאה אתמול קודם שראתה. פולטת ש"ז הרי היא כעבל קרי לפי שש"ז מטמא בפליטתו כל שלשה אבל לאחר שלשה כבר הסריח בגופה. מהא מתני' שמעי' דזבין וזבות ונדות ויולדות כולהו חייבין בתפלה ואין צריכין טבילה דדייקינן מינה טעמא דזב שראה קרי וכו' ובפירקין נמי אמרינן הזבין והמצורעין מותרין לבעלי קרין מיקן עזרא עצילה אבל לשאר טמאים לא מיקן: כ' הרב דודי ז"ל הא דא"ר פפא טפח בשפה עדוה מוקימנא בגמ' בשאמו ולק"ש ושוק בשאה ושער בשאה ורקא בשאה כולו עדוה ואסור להסתכל בהן והרב אלפסי ז"ל הסמיט כל זה. וקשיא לי הכותב מ' הא דאמר רב חסדא שוק בשאה עדוה להסתכל בה קאמר אאלי לא מתתהיון בגמ' עליה דרב חסדא מדרב שמא דתתהיון עליה מדרב פפא אלא נראין דברי רבינו שלמה ז"ל שפירש שוק בשאה עדוה בשאמו ולק"ש:

הדרן עלך מי שמתו

תפלת השחר עד חצות דס"ל לתנא קמא דתמיד של שחר קרב עד חצות, דעדיין בקר מיקרי ור' יהודה אומר עד ד' שעות דסבירא ליה דלילה ממש דע"כ אית לן למימר דעד הערב האמור בכאן אינו ר"ל אלא עד שקיעת החמה משום דהכי אמרינן בזבחים (דף ט.) מנין לדס שנפסל בשקיעת החמה וכו' רואה לומר דמשקיעת החמה ואילך אינו זמן זריקת דם תמיד של בין הערבים ותפלת המנחה היא כנגד תמיד של בין הערבים ועיקר התמיד הוא זריקת הדם וכי היכי שזריקת הדם אין זמנה אלא עד שקיעת החמה הכא נמי תפלת המנחה שנתקנה כנגדה אין זמנה אלא עד שקיעת החמה בלבד ושל מוספין כל היום וגבי מנחה לא אמרו כל היום מפני שאין זמנה אלא משש שעות ומחצה ומעלה אבל של מוספים זמנה כל היום אלא שיש להקדים תפלת יוצר תחלה שהיא דבר יום ביומו דכתמרינן בברכות[ב] מנין לנסכים שקרבים בבקר וכו': **גמ'** טעה ולא התפלל ערבית וכו' ויש לשאול דכיון דקיי"ל דתפלת ערבית רשות למה צריך להשלים אותה ולהתפלל שחרית שתים וכן יש לשאול במאי דאמרינן בפירקין לקמן (דף ל:) טעה ולא הזכיר של ר"ח מחדש בערבית אין מחזירין אותו לפי שאין מקדשין את החדש אלא ביום אמאי אינטריך למימר הא טעמא מיפוק ליה משום דתפלת ערבית רשות ותירץ בהלכות גדולות ז"ל דאע"ג דתפלת ערבית רשות כיון שמתפלל אותה קבעה עליו חובה ולפיכך צריך לחזור ולהתפלל שחרית שתים כמו שצריך תשלומים מתפלת יוצר ומתפלת מנחה ולפיכך כשטעה ולא הזכיר של ר"ח בערבית הוצרך ג"כ לטעם אין מקדשין את החודש אלא ביום שאם לא כן הי' לו לחזור ולהתפלל כיון שקבעה עליו לחובה: וריבינו יצחק הזקן ז"ל מתרץ בענין אחר [ג] יותר נכון דכי אמרינן דתפלת ערבית רשות אינו רוצה לומר שאם ירצה לא יתפלל אותה כלל אלא רוצה לומר שאינה חובה כמו יוצר ומנחה אבל מצוה איכא דמצוה לגבי חובה רשות קרי ליה ומביא ראיה מדאמרינן במסכת שבת (דף ט.): הני חברין בבלאין למאן דאמר תפלת ערבית רשות כיון דשרא המייניה לא מטרחינן ליה דמשמע דדוקא היכא דשרא המייניה לא מטרחינן ליה אבל לא שרא המייניה מטרחינן ואם איתא דלית בה מצוה אפי' לא שרא המייניה אמאי מטרחינן ליה אלא ודאי תפלת ערבית מצוה היא ויש להתפלל אותה היכא דליכא טרחא אבל אכתי קשה אמאי דאמרינן ביומא (דף פז:) איבעי' להו תפלת נעילה פוטרת של ערבית וכו' ואם איתא דאיכא מצוה בתפלת ערבית היכי קאמר דתפלת נעילה פוטרת ואפשר לתרץ דהתם מפני שהוא עיף ויגע מהתפלות והתענית כמאן דשרא המייניה דמי ולפיכך היו אומרים שתפלת נעילה פוטרת אבל אם לא מפני זה ודאי היה לו לקיים המצוה ולהתפלל אותה אבל לדעת בעל הלכות גדולות ז"ל קשיא דאי בשקבעה עליו חובה היאך יפטור אותה תפלת נעילה ואם כשלא קבעה עליו חובה כיון דלדבריו ליכא מצוה למה צריך שיפטור אותה תפלת נעילה אלא ודאי התירוץ האחר הוא עיקר והרב אלפסי ז"ל כתבם שייסב בפירקין לקמן וראה מדבריו שסומך יותר על תירוץ בעל הלכות ז"ל אבל למורי הרב נראה שהאחר יותר עיקר כמו שכתבנו: **טעה** ולא התפלל מנחה יתפלל תפלת ערבית שתים ואומרים רבני צרפת ז"ל דדוקא כשטעה ושכח תפלה אחת יש לה תשלומין אבל אם טעה ולא התפלל ערבית ומנחה אינו מתפלל [ד] שלשה אלא שתים אחת של שחרית ואחת של ערבית שאין התשלומין מועילין אלא לתפלה אחת בלבד ויש מפרשים שאפילו לא התפלל תפלות הרבה לכולן יש להן תשלומין והם אומרים שמי שהיה תפום או חולה כשיצא מבית האסורין או כשנתרפא שיתפלל כל התפלות שהפסיד ואין דעת מורי הרב נר"ו נוחה בזה אלא הנכון כמו שאומרים רבני צרפת ז"ל והוא ג"כ דעת רבינו משה ז"ל מיהו אם יראה להתפלל אותה בתורת נדבה ושיחדש בהם שום דבר הרשות בידו וכמו לעשות כן: **טעה** ולא התפלל מנחה בערב שבת יתפלל ערבית שתים של שבת וקו' משמע לן דאם שאינו עושה תשלומין מאותה תפלה בעצמה אפילו הכי מתפלל שתים מאותה של שבת ואומרים רבני צרפת ז"ל שאם טעה ולא התפלל תפלת המוספין כל היום שאין לה תשלומין דבתפלת שמנה עשרה שהיא רחמים יש לה תשלומין שאין זמן בקשת רחמים עובר אבל בתפלת מוסף שאינה אלא שבח כיון שעבר הזמן אין לה תשלומין תדע שהרי אנו רואין שהפסוקים של קרבן [א] מוסף אין אנו מזכירין אותם בתפלת יוצר ר"ל שלא התקינו לומר בה הפסוקים של קרבן [שחרית כמו שהתקינו בתפלת] מוסף וכיון שזו סי' כנגד קרבן מוסף וכבר עבר הזמן אין לה תשלומין אבל תפלת יוצר של שבת או של מנחה אע"פ שהם שבח כיון שהיא כנגד תפלת רחמים שמתפללין בכל יום בחול יש להן תשלומין כמו שיש לתפלת חול ומזה הטעם אומרים ג"כ שאם טעה ולא הזכיר של ר"ח במנחה ולא זכר ביום אינו מתפלל בערב שתים אחת של ערבית ואחת של מנחה שכיון שהתפלל כבר י"ח והחזרה אינה צריכה אלא מפני זכירת ר"ח הוא"ל ועבר היום ולא זכר בעוד שהיה ר"ח לחזור ולהתפלל אינו מחזר עכשיו דמה תועלת אחר שעבר ר"ח להתפלל פעם אחרת כיון שאינו מזכיר ר"ח עכשיו והי"ח כבר התפלל אותה אבל חכמי פרובינצ"א ז"ל אומרים דכיון שבאותה תפלה לא יצא ידי חיוב שלא התפלל אותם כדינה כמי שלא התפלל כלל דייניין ליה ומתפלל שתים לערב ואע"פ שכבר עבר ר"ח ואינו מזכיר ענין ר"ח

תפלת א השחר עד חצות רבי יהודה אומר עד ארבע שעות תפלת המנחה עד הערב ר' יהודה אומר עד פלג המנחה תפלת הערב אין לה קבע ושל מוספין כל היום (א): **גמ'** תפלת השחר עד חצות ורמינהי מצותה עם הנץ החמה כדי שיסמוך גאולה לתפלה ונמצא מתפלל ביום כי תניא ההיא לותיקין דאמר רבי יוחנן ותיקין היו גומרין אותה עם הנץ החמה ב אבל כולי עלמא לדברי רבנן עד חצות ואף על גב דליתא לדרבנן דאמרי עד חצות היכא דטעי וצלי לאחר ארבע שעות שכר תפלה יהבו ליה שכר תפלה בזמנה לא יהבו ליה אמר ר' יצחק אמר ר' יוחנן ג טעה ולא התפלל ערבית ג יתפלל שחרית ד שתים טעה ולא התפלל שחרית יתפלל מנחה שתים איבעיא להו טעה ולא התפלל מנחה מהו שיתפלל ערבית ה שתים תא שמע דאמר רב הונא בר יהודה אמר ר' יצחק אמר ר' יוחנן טעה ולא התפלל מנחה יתפלל ערבית שתים ואין בזה משום עבר יומו ובטל קרבנו ודוקא בדשכח אבל במזיד לא ועליו נאמר ו [ה]מעות לא יוכל לתקון וחסרון לא יוכל להמנות תנו רבנן ז טעה ולא התפלל מנחה בערב שבת יתפלל ערבית שתים של שבת טעה ולא התפלל ז מנחה בשבת ח מתפלל במוצאי שבת שתים של חול מבדיל בראשונה ואינו מבדיל בשניה ואם לא הבדיל בראשונה והבדיל בשניה שניה עלתה לו ראשונה לא עלתה לו דמיבעי ליה לאקדומי תפלת חובת שעתיה ברישא וכיון דלא אבדיל בקמייתא ואבדיל בבתרייתא גלי אדעתיה דהא בתרייתא היא חובת שעתיה הלכך בעי למיהדר צלויי אחריתי כדי לאקדומי חובת שעתיה ברישא ואי אבדיל בתרוייהו (ה) ואע"ג דלא מיבעיא ליה למעבד הכי לא מחייב לאהדורי ואי נמי לא אבדיל בחדא מנייהו לא מהדרינן ליה דתניא טעה ולא הזכיר גבורת גשמים בתחיית המתים ושאלה בברכת השנים מחזירין אותו הבדלה בחונן הדעת אין מחזירין אותו מפני שיכול לאומרה על הכוס: איתמר ר' יוסי בר חנינא אמר תפלות אבות תקנום ר' יהושע בן לוי אמר תפלות כנגד תמידין תקנום תניא כותיה דר' יהושע בן לוי מפני מה אמרו תפלת השחר עד חצות שהרי תמיד של שחר היה קרב והולך עד חצות ר' יהודה אומר עד ארבע שעות שהרי תמיד של שחר היה קרב והולך עד ארבע שעות ומפני מה אמרו תפלת המנחה עד הערב

רש"י

תפלת השחר: עד הערב. עד חשיכה: **עד פלג המנחה.** דגמרא מפרש: **אין לה קבע.** אלא כל הלילה זמנה וכגמרא מפרש אמאי נקט אין לה קבע: **גמ' מלוסה.** של ק"ש: (ב) **ותיקין.** המקדימין למצות ומחזרין לעשות דבר בזמנו ומצוה להקדים קודם הנץ החמה וכי תנן מתניתין למאחרין אלא יאחר יותר מחצות שמשם ואילך עבר הזמן: **אבל כ"ע.** אותן המאחרים עד חצות יכולין לאחר ותו לא: **טעה ולא התפלל מנחה מהו.** הרי אלא התפלל ערבית יתפלל שחרית שתים משום דאד יומא הוא אבל אחר מנחה יומא אחרינא הוא ועבר יומא (ג) בטל קרבנו דתפלה במקום קרבן כדאמרינן לקמן: **שתים של שבת.** בשתי התפלות יאמר אחה קדשת: **שתים של חול.** כל י"ח ברכות: **מבדיל בראשונה.** תפלה ראשונה שמתפלל בשביל תפלה של עכשיו לכך אומר בה הבדלה בחונן הדעת: **ובשניה.** שהיא בשביל תשלומי מנחה של שבת אינו מבדיל בה: **שניה עלתה לו.** בשביל תפלת מוצאי שבת: **ראשונה לא עלתה לו.** שאינה כלום שאין לו להקדים תפלה שעבר זמנה לתפלה שומנה עכשיו והשניה נמי לא עלתה לו לשל שבת הואיל והבדיל בה: **אבוה תקנום.** כדמפרש לקמן: **כנגד תמידין תקנום.** (ד) אנשי כנסת הגדולה: **שהרי איברים.** (ד) **ופדרים.** של שאר קרבנות שנזרק דמן קודם שקיעת החמה קריבין כל הלילה

עין משפט נר מצוה

פט-צג

א מיי' פ"ג מה' תפל' סמג עשין יט טור א"ח סי' פט רפו: **ב** מיי' פ"ג מה' תפל' סמג עשין יט טור א"ח סי' קח רלד: **ג** מיי' פ"א מה' תפל' סמג עשין יט טור א"ח סי' קח רלב: **ד** מיי' פ"ק ופ"ג מה' תפלה סמג עשין יט טור א"ח סי' רלב: **ה** מיי' פ"ג מה' תפל' סמג עשין יט טור א"ח סי' רלג:

מסורת הש"ס

(א) קהלת ג ב) [אינו לא בברכות ולא במנחות בכתובים אחרונים וי"ל כדאמרי' ביומא (לב.) מנין לנסכים שקודמין למוספין וכו' עי' ברא"ש כאן סי' ז' ע"ש שמביא ראי' זו מיומא]:

קובץ הגהות

ב"ח (א) אע"ג כל"ל: (ב) לותיקין וכו' בזמנו ומצותו מקדימין לאחר הנץ החמה להתפלל: (ג) ונבטל כל"ל: (ד) תברים של עולות:

מא"י [א] נ"ב הגרא': [ב] נ"ב שחר': **חו"י** (א) ר' יהודה אומר עד ז' שעות:

אנ"ש ד"ח [א] מיכא מוסף ומתק וכ"ל תמיד של שחר אין אנו מזכירין וכו':

שלטי הגבורים

א כתב הרא"ש ז"ל ותחלת זמנה יראה משעלה ברק השחר והאיר פני המזרח מידי דהוה אתמיד השחר אע"ג דעיקר מצותה עם הנץ החמה כדכתיב ויראתן עם שמש וכ"מ אם התפלל בו בשעה יצא דחנא לא תנ לפרשו דמלתא דפשיטא היא כיון דזמן המאוחר שלה הוא בזמן התמיד ה"ה לכל זמן המוקדם עד כאן לשונו:

לשון ריא"ז **ב** ונראה בעיני שאם לא התפלל תפלת השחר עד ארבע שעות מתפלל והולך עד חצות ויש לו שכר תפלה אבל אין לו שכר תפלה דומה הואיל והתפלל אחר ד' כמבואר בקונטרס הראיות עבר חצות ולא התפלל אינו מתפלל עוד תפלת השחר שכבר הגיע זמן תפלת המנחה ואין לה תשלומין הואיל ובמיד בטלה:

ג טעה בשתים אינו משלים אלא האחרונה. מיימוני

סמ"ג ועוד לא כה"ג:

לשון ריא"ז ונראה בעיני שאם טעה ולא התפלל שחרית ולא זכר עד הערב אינו מתפלל ערבית שתים שאין תשלומין לתפלת שחרית אלא במנחה שהיא תפלה שלפניה אבל אחר תפלה שלפניה אין לה תשלומין וכן תפלת המנחה וכן תפלת ערבית אין לה תשלומין אלא בתפלה שלפניה כמבואר בקונטרס הראיות:

ד כתב הרא"ש וה"מ אמאי צריך להתפלל שחרית שתים היינו דלא התפלל ערבית הא ק"ל דתפלת ערבית רשות והלכתא כרב בחיפורי וכן קשה לקמן בשלהי פרקין הא דקאמר טעה ולא הזכיר של ר"ח בלילה אין מחזירין אותו לפי שאין מקדשין את החודש בלילה הא לאו הכי מחזירין אותו ואמאי הא תפלת ערבית רשות וי"ל דנהי דהיא רשות אין לבטלה אלא מפני טורח שעה כגון מפני מלוה עוברת ושרי המייניה דלא מטרחינן ליה בפ"ק דשבת וכן עלה על מטתו בירושל' דאין מטרחין אותו לירד מדע שהרי יעקב אבינו תקנה ותפלה אהקטרת אינרים ופדרים שמלוכן כל הלילה וכמו דאיתא לה מעבני כפרה ואית בהו מצוה אייני נמי מצוה בעלמא

יש בה ואין לבטלה אלא מפני טור' שעה עכ"ל:

ה בשאר"ש פי' רש"ס אבל לא מיבעיא ליה טעה ולא התפלל מוסף מהו שיתפלל ערבית שתים דמלתא דפשיטא היא דאינו אחר ומתפלל כיון שעבר זמן המוסף כיון שמזכיר בתפלה את קרבן המוסף אינו לאו להתפלל אלא בזמן הקרבת המוסף אבל שאר התפלות אע"פ שנתקנו כנגד הקרבנות מ"מ אינו מזכיר בהם הקרבנות

ורחמי ניהו והלאי שיתפלל אדם כל היום ע"כ:

ו שם כתב נאון ז"ל ביטל מצוות שאינו יכול לתקון הוא ולית ליה אלא שכר רחמי דרשות בעלמא הוא אבל שכר מצוה ליה משום דאם רוצה לחזור ולהתפלל שתים להשלומין שביטל רשאי ושכר תפלה רחמי אית ליה ע"כ:

ז ודוקא טעה ולא התפלל כלל אבל התפלל ממנחה י"ח ברכות ולא הזכיר של שבת מחלוקת בין ר"י ובין חכמי פרוונצ"א וההכרע הוא שיתפלל למערב תפלה אחרת בתורת נדבה וא"ל לחדש בה דבר דכיון דמתפלל מתפלה אין לך תיקון גדול מזה וכן אם טעה בתפלת מנחה של ר"ח לדברי הר"י וחכמי פרוונצ"א צריך לחזור ולהתפלל אע"פ שאינו מרוחם במוצאי ר"ח כלום והר"י וחכ"מ כתבו דאינו מתפלל במוצאי ר"ח שתים וכן הדין דפליגי נמי"ם בטעה ולא התפלל של שבת אלא י"ח ברכות:

ח כתב הרא"ש ז"ל נראה שאם שבת ולא התפלל יעלה ויבא במנחה לא יתפלל במוצאי ר"ח שתים כיון דאין לו לחזור של ר"ח למה יחזור ויתפלל שמונה עשרה כיון שכבר התפלל אותם ולא דמיא להא דאמרי' הכא שמתפלל במוצאי שבת שתים של חול ויוצא בה בשל שבת דשאני הכא דאף בשבת ברכות הלכך כשלא התפלל במנחה ז' יצא באותן י"ח שמתפלל במוצאי שבת דאינון נמי שייכי לשבת עד כאן:

עד הערב. עד שתקע המחה: **עד פלג המנחה.** בגמ' מפרש מנחה גדולה משש שעות ומחצה ומעלה מנחה קטנה מחצי שעות ומחצה ומעלה פלג מנחה אחרונה מחצי עשרה שעות חסר רביע דהיינו משש שעות ומחצי' ומעלה' ומשקיעת שמש מאי פלג פלג ראשון ופלג אחרון אימת נפיק אחת עשרה שעות חסר רביע דהיינו שעה ורביע קודם שקיעת החמה: **אין לה קבע.** כל הליל' ומכ': ובגמ' מפרש מאי לשון אין לה קבע: **גמ' מלוסה.** של ק"ש: **ותיקים.** המקדימין למצות ומחזרין לעשות דבר בזמנו וכי תנן בתמני' למאחר שלא יאחר יותר מחצות שמשם ואילך עבר הזמן: **טעה ולא התפלל ערבית.** לא לשון תפלה היינו שמ"ע: **ונטל קרבנו.** דתפלות תחת תמידין תקנום

עד הערב. עד שתקע המחה: **עד פלג המנחה.** בגמ' מפרש מנחה גדולה משש שעות ומחצה ומעלה מנחה קטנה מחצי שעות ומחצי' ומעלה פלג מנחה אחרונה מחצי עשרה שעות חסר רביע דהיינו משש שעות ומחצי' ומעלה' ומשקיעת שמש מאי פלג פלג ראשון ופלג אחרון אימת נפיק אחת עשרה שעות חסר רביע דהיינו שעה ורביע קודם שקיעת החמה: **אין לה קבע.** כל הליל' ומכ': ובגמ' מפרש מאי לשון אין לה קבע: **גמ' מלוסה.** של ק"ש: **ותיקים.** המקדימין למצות ומחזרין לעשות דבר בזמנו וכי תנן בתמני' למאחר שלא יאחר יותר מחצות שמשם ואילך עבר הזמן: **טעה ולא התפלל ערבית.** לא לשון תפלה היינו שמ"ע: **ונטל קרבנו.** דתפלות תחת תמידין תקנום

שיטת ריב"ב

ואמרי' לגבי קרבנות דבר יום ביומו מלמד שאם עבר קרבנו ואינו מקריבו ביום אחר אם זמנו קבוע כגון מוספי כל יום ויום: **מבדיל בראשונה.** פעם ראשונה ומתפלל בשביל תפלה של עכשיו לפיכך אומר בה הבדלה בחונן הדעת והשניה שהיא בשביל תשלומי תפלה שבת אינו מבדיל בה: **שניה עלתה לו ראשונה לא עלתה לו.** שאינה כלום שאין לו להקדים תפלה שעבר זמנה לתפלה שומנה עכשיו והבדיל בה בלא בלה דשתו שאינה של שבת והיא תחשב לשל ערבית: **אבוה תקנום.** אברהם יצחק ויעקב וגמ' פשיט לה מקרא: **כנגד תמידין תקנום.** אנשי כנסת הגדולה: ר' יהודה ס"ל אין תמיד של שחר קרב אלא עד ד' שעות איברים של עולות ופדרים של שאר הקרבנות שנזרק דמן קודם שקיעת החמה קריבין כל הלילה וכנגדן תקנו תפלת ערבית:

בתפלה ומורי הרב נר"ו היה מסופק בזה והי' אומר שהנכון לגמרא אותה לערב בתורת נדבה ואין צריך לחדש בה דבר כיון שהוא מתפלל אותה על דרך הספק כי שמא הלכה הוא שצריך לחזור ולהתפלל אותה לאותה ואין לך חידוש גדול מזה: **העיד** רבי יהודה בן בבא **על המיד של שחר קרב בד' שעות** ואומר במדרש[א] שהמלך שלמה היה ישן עד ג' שעות כמו שדרך בני מלכים לעמוד בג' שעות ופעם אחת הטעתו בת פרעה ויצן עד ד' שעות והקריבו תמיד של שחר בד' שעות [א] ומזה היתה קבלה ביד ר' יהודה בן בבא והעיד שתמיד של שחר קרב בארבע שעות:

דעבד כמר עבר ודעבד כמר עבד אע"פ שנראה מכאן שאם ירצה יכול להתפלל ערבית מפלג המנחה ואילך דלר' יהודה משם ואילך אינו זמן תפלת מנחה ולדברי רבנן יכול להתפלל מנחה עד הערב אפ"ה אין לו לאדם לעשות בענין שיהו מנהגותיו סותרין זה את זה אם יתפלל מנחה לפעמים מפלג המנחה ואילך כרבנן ולפעמים יתפלל ערבית באותו זמן קודם שקיעת החמה כר' יהודה נמצאו דבריו סותרין זה את זה שפעמים דן אותו יום ופעמים דן אותו לילה אלא יעשה כל שעה כמו רבנן שיתפלל מנחה עד שקיעת החמה ותפלת ערבית אח"כ או כמו ר' יהודה שיתפלל תפלת המנחה לעולם עד פלג המנחה בלבד ויתפלל ערבית אח"כ כל זמן שירצה ואפילו קודם שקיעת החמה ועכשיו כיון שמנהגנו להתפלל תפלת מנחה אחר פלג המנחה כרבנן אין לנו להתפלל תפלת ערבית קודם שקיעת החמה כרבי יהודה אלא לעשות הכל כרבנן מיהו בדיעבד אם התפלל תפלת ערבית בזמנה לגמרא מפלג המנחה ואילך יצא ולא מחייבין ליה לחזור ולהתפלל. מפי מורי הרב נר"ו:

אסור לעבור כנגד המתפלל"ן וכו' ולזקא כנגד פניהם אבל בלדם לא תיישינן להעברה בעלמא:

אל יתפלל אדם אחורי רבו ולא כנגד רבו נראה בגמ' [ב] שהטעם שאסרו להתפלל אחורי רבו מפני ההפסקה כי שמא יצטרך רבו לפסוע ג' פסיעות לאחוריו בעוד שהוא מתפלל ולא יוכל להפסיק וכנגד רבו שאסור נראה שהטעם הוא מפני שמשה עצמו לרבו וכל שכן אם מחר אחוריו כנגד רבו שהוא ביזוי יותר ואסור מיהו אם מרחיק ארבע אמות נראה שמותר להתפלל אחוריו או כנגדו שזה כרשות אחר בפני עצמו נראה:

והנותן שלום לרבו ר"ל שמקדים לו שלום ואין לו לתלמיד להקדים שלום לרב אלא כמי שיש לו מורא ממנו ואינו יכול להקדים לו שום דיבור מרוב המורא וכן אמרו (שבת דף פט.) כלום יש עבד שמקדים שלום לרבו ומה שאמרו בהרבה מקומות כדי שאלת שלום תלמיד לרב אינו ר"ל אלא כדי חזרת שלום תלמיד לרב. מפי מורי הרב נר"ו: **האומר** דבר שלא שמע מפי רבו ר"ל שלא שמע ממנו ואומר אותו בשמו: **רב** צלי של שבת בע"ש כלומר היה מתפלל קודם שקיעת החמה ולאחר יציאת הכוכבים היה קורא ק"ש בעונתה ואע"פ שלא היה מומך גאולה לתפלה כיון שהיה מתכוין לגאולה לקבל שבת בתפלתו אבל קודם לכן לא וכשרואה להתפלל ולקבל עליו השבת מבעוד יום צריך שידליק תחלה שאחר שקבל השבת בתפלה אינו יכול להדליק ולעשות שום מלאכה אח"כ וא"ת והיאך יכול להדליק כל כך מבעוד יום שהרי אמרו (שבת דף כג.) ובלבד שלא יקדים ובלבד שלא יאחר י"ל דהני מילי כשאינו מקבל השבת עד הערב דכיון שאינו מקבל השבת עד הערב אין לו להקדים ההדלקה אבל כשמקבל שבת מבעוד יום ומדליק תחלה סמוך לקבלה אע"פ שעוד היום גדול אין בכך כלום והיה אומר ה"ר יעקב מאורלינ"ש ז"ל שאע"פ שמוספת שבת די בכל שהוא אפ"ה אם הוא מוסיף הרבה [ג] יותר בכלל תוספת הוי וחייב עליו אע"פ שאפשר לומר שאינו אלא מדרבנן אפ"ה אסור לעשות בו שום דבר כמו תוספת כל שהוא וכיוצא בזה אמרו לענין תרומה (ע"ז ע"ג וכ"מ) שאע"פ שחטה אחת פוטרת כל הכרי אפ"ה (תרומות פ"ד מ"ה) אם תרם הרבה הכל דיינין ליה תרומה מיהו אם התפלל מבעוד יום בטעות שהוא יום מעונן והיה חושש שהיה לילה ואח"כ זרחה השמש צריך לחזור ולהתפלל אע"פ שהתפלל מפלג המנחה ואילך כיון שלא נתכוין להתפלל אלא אחר שקיעת החמה והתפלל בטעות ומותר בעשיית מלאכה שקבלת טעות לא שמה קבלה וראיה לדבר מדאמר בגמ' (דף כז.) וטעותא מי הדרא והא קאמר אבידן פעם אחת נתקשרו שמים בענים וכסבורין העם לומר חשיכה ובאו לבתי כנסיות והתפללו של מוצאי שבת בשבת ואח"כ זרחה חמה ובאו ושאלו לר' ואמר להם הואיל והתפללו התפללו ומהדרי' שאני צבור דלא מטרחינן להו דמשמע דדוקא מפני טורח הצבור חששו ואינם צריכין להתפלל אבל ביחיד לא חיישינן לטרחא והרב רבי משה בר יוסף נרבונ"י ז"ל אמר שאם טעו הצבור בערב שבת והתפללו מבעוד יום שהיו סבורין שהיה חשכה אע"פ שלא נחייב אותם לחזור ולהתפלל מפני טורח הצבור ויוצאין באותה תפלה של שבת שהתפללו כבר אפ"ה מותרין בעשיית מלאכה ודייק הכי מדאמר שאני צבור דלא מטרחינן להו דמשמע שלא חששו אלא משום טרחא בלחוד אבל מפני קבלת השבת בתפלתם לא חששו כלל ומותרין במלאכה: **ורבי** יאשיה מצלי של מוצאי שבת בשבת כתב רבי' הלי גאון ז"ל שזה לא היה עושה אלא למעוה שהיה לו להחזיק על החתום לדבר מצוה כגון על עסקי חתן או על עסקי מתן וכלה אבל שלא לדבר מצוה כיון שכבר נהגו העולם להתפלל מנחה עד שקיעת החמה אין לו להתפלל ערבית אלא משקיעת החמה ואילך אלא כשצריך להקדים בעבור דבר מצוה שיש לו לעשות כמו שאמרנו: **מאי** אין לה קבע אינה קבע כמאן דאמר תפלת ערבית רשות פי' בלשון אין לה קבע ובכללים שני שהרי תמיד של בין הערבים היה קרב והולך עד הערב ר' יהודה אומר עד פלג המנחה שהרי תמיד של בין הערבים היה קרב והולך עד פלג המנחה ומפני מה אמרו תפלת הערב אין לה קבע שהרי איברים ופדרים שלא נתעכלו מבעוד יום היו קריבים והולכין כל הלילה ומפני מה אמרו ושל מוספין כל היום שהרי קרבן מוסף היה קרב והולך כל היום כולו רבי יהודה אומר עד שבע שעות שהרי מוספין קרבין והולכין עד שבע שעות אי זו היא מנחה גדולה משש שעות ומחצה ולמעלה ואי זו היא מנחה קטנה מתשע שעות ומחצה ולמעלה פלג מנחה אחרונה אחת עשרה שעות פחות רביע איבעיא להו לרבי יהודה עד ועד בכלל או דלמא עד ולא עד בכלל ומסקנא דעד ועד בכלל ודיקא נמי דקתני העיד רבי יהודה בן בבא על תמיד של שחר שקרב בארבע שעות שמע מינה עד ועד בכלל שמע מינה אמר רב כהנא הלכה כרבי יהודה הואיל ותנן בבחירתא כוותיה: תפלת המנחה עד הערב רבי יהודה אומר עד פלג המנחה: אמר ליה רב חסדא לרבי יצחק התם קאמר רב כהנא הלכה כרבי יהודה הואיל ותנן בבחירתא כוותיה הכא מאי אישתיק ולא אמר ליה ולא מידי ואסיקנא השתא דלא איתמר הלכתא לא כמר ולא כמר א מאן דעבד כמר עבד ב ומאן דעבד כמר עבד אמר ר' יהושע בן לוי אסור אלעבור ג כנגד המתפללין איני והא רב אמי ורב אסי עברי רב אמי ורב אסי חוץ לארבע אמות הוא דעברי אמר רב יהודה אמר רב לעולם אל יתפלל תלמיד לא לפני רבו ולא אחורי רבו ולא כנגד רבו תניא רבי אלעזר בן חסמא אומר המתפלל כנגד רבו והמתפלל אחורי רבו ד והנותן שלום לרבו והחולק על ישיבתו של רבו והאומר דבר שלא שמע מפי רבו גורם לשכינה שתסתלק מישראל אמר רב חייא בר אבין רב ה צלי של שבת ו בערב שבת ורבי יאשיה צלי של מוצאי שבת בשבת איבעיא להו רב צלי של שבת בערב שבת אומר קדושה על הכוס או אינו אומר קדושה על הכוס ת"ש דאמר רב יהודה אמר שמואל מתפלל אדם של שבת בע"ש ואומר קדושה על הכוס ורבי יאשיה צלי של מוצאי שבת בשבת אומר הבדלה על הכוס או אינו אומר הבדלה על הכוס ת"ש דאמר ר' תחליפא בר אבימי אמר שמואל מתפלל אדם של מוצאי שבת בשבת ואומר הבדלה על הכוס: תפלת הערב אין לה קבע: מאי אין לה קבע אינה קבע כמ"ד

רש"י

מנחה גדולה. אם בא להקדים תמיד של בין הערבים [אינו יכול להקדימו קודם שש שעות ומחצה] דכתיב בין הערבים מכי יגעו צללי ערב משהחמה נוטה למערב דהיינו משש שעות ומחצה ומעלה דחצי שש וחצי שבע חמה עומדת בחצי רקיע בראש כל אדם: **מנחה קטנה.** זמן תמיד של בין הערבים בכל יום הוא מחצי שעות ומחצה ומעלה כדתנן תמיד נשחט בשמנה ומחצה וקרב בחצי ומחצה והתם מפרש טעמא: **פלג מנחה אחרונה.** חלוק את [שתי] שעות ומחצה הנזכרים ביום לשנים נמצא פלג אחרונה שעה ורביע קודם הלילה: **עד ועד.** כלומר עד ארבע שעות דקתני וכי שעה רביעית היא בכלל או לא הוי בכלל: **בבחירתא.** מסכת עדיות קרי בחירתא לפי שהלכה כאותן עדיות: **כנגד רבו.** אבל רבו ומרחה כאילו הן שוין ואחורי רבו נמי יוהרא הוא: (**אחוריה**). כלומר אחורי רבו): **והנותן שלום לרבו.** כאמר כל אדם שאמר לו שלום עליך ולא אמר לו שלום עליך רבי: וכנגדן תקנו תפלת ערבית: **מנחה גדולה.** אם בא להקדים תמיד של בין הערבים [אינו יכול להקדימו קודם שש שעות ומחצה] דכתיב בין הערבים מכי יגעו צללי ערב משהחמה נוטה למערב דהיינו משש שעות ומחצה ומעלה דחצי שש וחצי שבע חמה עומדת בחצי רקיע בראש כל אדם: **מנחה קטנה.** זמן תמיד של בין הערבים בכל יום הוא מחצי שעות ומחצה ומעלה כדתנן תמיד נשחט בשמנה ומחצה וקרב בחצי ומחצה והתם מפרש טעמא: **פלג מנחה אחרונה.** חלוק את [שתי] שעות ומחצה הנזכרים ביום לשנים נמצא פלג אחרונה שעה ורביע קודם הלילה: **עד ועד.** כלומר עד ארבע שעות דקתני וכי שעה רביעית היא בכלל או לא הוי בכלל: **בבחירתא.** מסכת עדיות קרי בחירתא לפי שהלכה כאותן עדיות: **כנגד רבו.** אבל רבו ומרחה כאילו הן שוין ואחורי רבו נמי יוהרא הוא: (**אחוריה**). כלומר אחורי רבו): **והנותן שלום לרבו.** כאמר כל אדם שאמר לו שלום עליך ולא אמר לו שלום עליך רבי:

עין משפט נר מצוה

צד–צז

א מי' פ"ה מה' תפל' עוד מ"מ מי' ל קנ: ב מי' פ"ה מה' מ"מ ממג עשין מי' יג יט עוד י"ל מי' רמב: ג מי' פ"ג מה' תפלה וכ"ע מה' שבת ממג עשין כט עוד מ"מ מי' רמז: ד מי' פ"ק וכ"ג מה' תפלה ממג עשין יט עוד מו"מ מי' רלה רמז רפז:

מסורת הש"ס

מ) (ויק"ר פדר שמיני פ' יב ורש"י הביא במשלי ל"מ בשם הפסיקתא ועי' במעשה אלפס):

קובץ הגהות

אנ"ש ד"ת [**א**] תמהתי מאד על דברי זה המפרש אין מוכח מזה המעשה שאינו קרב ביומר מד' שעות כי זה המכוון מעדות רבי יהודה ורש"י ז"ל פי' בעדותו של ר' יהודה שאמר ועל תמיד של שחר שקרב בד' שעות והומיף רש"י ז"ל ומו לא עכ"ל: [**ב**] רש"י פירש דמחזי כיזהרת והמופסי' פירשו דמחזי כמשמוה לרבו ואולי לדעתם אפילו בראוק ד' אמות אסור: [**ג**] ראוי לדעת אם זה ילדק אפילו ביותר מפלג המנחה. תנ"י:

שלטי הגבורים

א ובערב שבת היו אומרים באותה שעה קדוש על הכוס ומנהגי שבת מבדלין על הכוס באותה שעה והרוצה לעשו' כדברי זה עושה ונראה בעיני שראוי להזכיר באותה שעה ילאת מלרים שמזכירין בגלות ומפני עורא הגיבור היו עוהגין הרבה פעמים לקרוא ק"ש בברכותיה באותה שעה ומתפללין תפלת ערבית כדי לסמוך גאולה לתפלה ובגילה קורא כל אחד ק"ש על מטתו או פרק אחד או שני פרקים כדי לקרוא ק"ש אחר לאת הכוכבים כמו שביארנו למעלה בפרק קורא בתורה:

ב הרא"ש כתב הגאון דמאן דמקדים ומצלי ערבית תו לא מצי לגזור מנחה אלא עד פלג המנחה כר' יהודה דאם איתא דרבי יהודה ליתא דרבנן ואם איתא דרבנן ליתא דר' יהודה וכן אי לגי תפלת המנחה עד הערב תו לא מצי לאקדומי לתפלת הערב בפלג המנחה דאי אפשר לו לעשות פעם כר' יהודה ופעם כרבנן עכ"ל:

ג נ"ל דמהריא לאיתא ביירושלמי פ"ב דר"ה מעובדא דר' חייא בר בא ורב כהנא מוכח דמותר לחזור להתפלל אחורי מכירו אף אם הוא גדול ממנו ואם אותו שלפניו מפיס תפלתו קודם שיפיס אותו שלאחריו אין לו לזח ממקומו עד שיפיס אותו שלאחריו כדי שלא יעבור לפני המתפלל:

ד כתב הרא"ש פירש"י כמו לאחר אדם ואינו אומר שלום עליך רבי ובירושלמי משמע דתלמיד אינו נותן שלום לרבו כלל דברשיון בירושלמי נהגי בנייהו דלא שיל זמירא בשלמא דרבה ומקרימי בנפשייהו דאורי נערים ומתבלו מיהו בגמרא דידן אמריגן תון כדי דבור כדי שאלת תלמיד לרב ע"כ:

ה אע"פ שכך הלכה אין להתפלל של שבת בע"ש ולא של מוצאי שבת בשבת וכן הבדלה וקידוש ואפי' בימיהם לא היו מתפללין אלא בסבל אותם גדול:

לשון ריא"ז המתפלל תפלת ערבית של שבת בע"ש מבעוד יום באותה שעה ורביע נאחר בעשיית מלאכה אע"פ שהוא יום גמור לפי שבכבר קבל עליו עול השבת ואפילו לרבנן בתחלת אסור אע"פ שאסור מדברי סופרים ואם התפלל בטעות כגון שנתקשרו שמים בענים וסבור שהוא לילה והתפלל ערבית ואח"כ זרחה השמש הרי זה מותר בעשיית מלאכה ואחר ומתפלל תפלת ערבית אח"כ ואם הבטור התפלל בטעות הואיל והתפללו התפללו שמורה להם לצבור לחזור ולהתפלל ואסורין בעשיית מלאכה:

ו כתב הרא"ש מפלג המנחה ולמעלה ולאחר ילאת הכוכבים היה קורא ק"ש בעונתה ואע"פ שלא היה סומך גאולה לתפלה כיון שהיה מכוין לגאולה להוסיף מחול על הקדש לא חייש לאמיכה והיה מדליק את הנר ומקבל עליו שבת מבעו"י והא דאמרי' בפ' במה מדליקין נני הדלקת הנר ובלבד שלא יקדים ובלבד שלא יאחר אין זו הקדמה כיון שהיה מקבל עליו שבת באותה שעה כי לגבל בעל עליו שבת מבעו"י ובלבד מפלג המנחה ולמעלה ע"כ:

שיטת ריב"ב

מנחה גדולה. אם בא להקדים תמיד של בין הערבים אינו יכול להקדימו קודם שש שעות ומחצה: **מנחה קטנה.** זמן תמיד של בין הערבים בכל יום מתשע שעות ומחצה ולמעלה. פלג מנחה אחרונה. כגר פרשתיה במשנה: **בבחירתא.** מס' עדיות קרי בחירתא לפי שהלכה כאותן עדיות: **כתם אמר רב לכנא.** נני תפלת השחר: **דעבד** כר' יהודה ולגי של ערבית מאחת עשרה שעות: (מנהגן ועד פי' קד מסר בכ"ר)

המאור הקטן

המתפלל של שבת בערב שבת מאחד עשרה שעות חסר רביע ולמעלה צריך לפרוש ממלאכה כהאיא דא"ל רבי ירמיה לרב מי בדלת ואמר ליה אין בדילנא ואם כסבור שחשכה ושעה והתפלל מבעוד יום א"צ לפרוש וחוזר למלאכתו ואח"כ חוזר ומתפלל ומקבל עליו את השבת דטעותא דיחיד הדרא ורבים לא הדרא וה"מ לחזור ולהתפלל דלא מטרחינן בצורא אבל להמדר ממלאכה לא שנא יחיד ולא שנא צבור כל היכא דטעו בקבלת שבת בטעות אינה קבלה והרי"ף ז"ל לא כתב מכל זה כלום ואף לא מכל הנך עובדי דאבוה דשמואל ולוי כי באו למיפק לאורחא ומרימר ומר זוטרא בשבתא דרגלא ורב אשי דמצלו מיושב בהדי צבורא וכולן צריכין תלמוד ושמעינן מהא מדרב אשי ומדרבנן קשישא דלא עבדי כאבוה דשמואל ולוי למסמך גאולה לתפלה עדיף א] כר' שמעון בן אלעזר ואע"ג דלא אפשר ליה לצלויי מעומד מצלי כל היכא דאפשר ליה ועונת ק"ש לא מקדמינן ליה משום שעת הדחק אע"פ שעלה עמוד השחר ומאחרינן ליה עד הנץ החמה:

השגות הראב"ד

א) **כרשב"א** וכו'. א"ל הגאון פסק כמ"ק והא דאמר רב אשי לא חזינן לרבנן קשישי דעבדי הכי בשבתא דרגלא קאמר דיעאל להו דעבדי הכי דקרנו עם הנץ החמה ומצלו כיוש מיושב ומקיקין ולא מצלו ולקרו קודם זמן אבל כר' שמעון בן אלעזר דמצלי כמהלך לא אמר מוטב דלקדמה תפלה לק"ש כי היכא דצלי מעומד וכמ"ק:

דברים האחד שאינה חובה כמו תפלת שחרית ומנחה אלא רשות והאחר שאין לה זמן קבוע אלא זמנה כל הלילה ומשום הכי לא פירש בה זמן קבוע כמו שפירש בשאר התפלות ומאי דאמרי׳ בגמ׳ א״כ לימא תפלת הערב כל הלילה לא בא למעט שאין בכלל משמעות הלשון שזמנה כל הלילה אלא הכי קאמר אם איתא דתנן תפלת הערב אין לה קבע אין בו משמעות אחר אלא שזמנה כל הלילה למה שנה לשון אין לה קבע ליתני תפלת הערב כל הלילה ומדלא תני הכי שמע׳ דאיכא נמי משמעות אחר דאתא לאשמעי׳ שהוא רשות ונמצא שאין לה קבע ר״ל ב׳ דברים שהיא רשות ושזמנה כל הלילה ועל זה אמרו (לקמן) [לעיל] מ״מ אמרו תפלת הערב אין לה קבע שהרי איכרים ופלרים שלא נתעכלו מבעוד יום קרבין והולכין כל הלילה ובודאי אינו נותן טעם למאי דאמר שהיא רשות שאין זה הטעם נופל בו כלל אלא למ״ד שזמנה כל הלילה ואמר תדע מפני מה אמרו שזמנה כל הלילה מפני שאיכרים ופלרים קרבים כל הלילה ומה שלא פירשו זמנה בפירוש ולא אמרו תפלת הערב כל הלילה כמו שאמרו במוספין ושל מוספין כל היום אע״פ שאין להם זמן קבוע מפני שבא להשמיענו בזה הלשון משמעות אחר שהיא רשות. מפי מורי הרב גר״ו: **שאין** מקדשין את החדש אלא ביום לכתיב תקעו בחדש שופר וכתיב בתריה כי חק לישראל הוא משפט וכו׳ וכתיב דינו לנקר משפט מה להלן אין דין דיני ממונות אלא ביום[ה] אף הכא נמי אין מקדשין את החדש אלא ביום ומדחזינן שמפני שאין קדוש החדש בלילה אין מחזירין אותו כשלא הזכיר של ר״ח שמעינן דשבתות וי״ט שקדשתן ג״כ בלילה אם טעה ולא הזכיר של י״ט או של שבת בערבית מחזירין אותו ואית דמפרשי דדוקא בשאר ימים טובים אבל ביום טוב של ר״ה כיון שתלוי בר״ח אם טעה ולא הזכיר יום טוב בערבית אין מחזירין אותו דכר״ח דיינינן ליה ונוכל לומר שאע״פ שתלוי בר״ח כיון שהוא יו״ט ומלות י״ט אינמא טפי שיש בה איסור מלאכה משא״כ בראש חדש ובתפלה ג״כ אין אנו מזכירין ענין ר״ח כלל אלא ענין י״ט יותר יש לנו לדון אותו כמו י״ט מלדון אותו כמו ר״ח ואם לא הזכיר בערבית מעין י״ט מחזירין אותו:

רבי יהודה אומר מתפלל של מוספין ואח״ב של מנחה ור׳ יהודה אומר לעטעמיה דס״ל דתפלת המוספין זמנה עד ז׳ שעות בלבד וכיון שעוברת זמנה יש לו להקדים אותה תחלה ורבנן דסברי דתפלת המוספין כל היום ואינה עוברת זמנה ס״ל דמתפלל של מנחה ואח״כ של מוספין והלכתא כותייהו: **ויש** לשאול ביו״כ שאנו מתפללין מוסף אחר ו׳ שעות ומחצה למה אנו מקדימין תפלת מוסף קודם תפלת המנחה הכיון שהגיע זמן המנחה היה לנו להקדים תפלת מנחה ותירלו רבני ליפת ז״ל דהכא במנחה קטנה שהיא מט׳ שעות ומחצה ומעלה עסקינן ובכה״ג אמרו דכיון שהגיע זמן מנחה קטנה מתפלל מנחה תחלה ואח״כ מתפלל מוסף אבל בזמן מנחה גדולה כיון שעוד היום גדול מתפלל מוסף ואח״כ מנחה וביו״כ מש״ה אין אנו חוששין להתפלל מנחה קודם המוסף מפני שעדיין אינו זמן מנחה קטנה וסמכו לפרש כן על הירושלמי[ו] ואין זה נראה דעל כרחין אית לן למימר דבמנחה גדולה עסקינן מדחזינן לרבי יהודה דאמר מתפלל של מוספין ואח״כ מתפלל של מנחה ורבי יהודה ס״ל דזמן תפלת מוסף אינה אלא עד שבע שעות וכיון שמסיים ואילך אינו זמן מוסף האיך היה יכול לומר שאחר תשע שעות ומחצה יתפלל מוסף תחלה שהרי כבר עבר זמנה אלא ודאי במנחה גדולה איירי ומשום הכי היה אומר ר׳ יהודה שמיד שהגיע זמן מנחה גדולה מתפלל של מוספין שזמנה עוברת ורבנן פליגי עליה וסבירא להו דמתפלל של מנחה תחלה ומדרבי יהודה נשמע לרבנן דכי היכי דמילתיה דרבי יהודה לא איירי אלא במנחה גדולה כדכתבינן ה״נ רבנן דפליגי עליה בהכי איירי ומה שהיה קשה לנו במנהג שנוהגים העולם להתפלל ביו״כ מוסף תחלה ואע״פ שהגיע זמן המנחה אומר הרב מורי גר״ו דלא קשיא מידי דמאי דאמרי׳ הכא היו לפנינו ב׳ תפלות מתפלל של מנחה ואח״כ מתפלל של מוסף אינו ר״ל שהגיע זמן שתי תפלות אלא כמי שרוצה להתפלל שתי תפלות מיד משהגיע זמן מנחה גדולה וכיון שרוצה להתפלל מוסף ומנחה מיד יש לו להקדים המנחה אבל אם אינו רוצה עכשיו להתפלל מנחה אלא מוסף לבד וכוונתו להתפלל מנחה אחר שעה או שתי שעות יכול להתפלל של מוסף תחלה אע״פ שהגיע זמן מנחה גדולה וביו״כ כיון שאין כוונתינו להתפלל שתי התפלות זו אצל זו [א] אלא כוונתינו להתפלל מנחה אח״כ אין לומר אם עכשיו אנו מתפללים מוסף קודם המנחה אע״פ שהגיע זמן מנחה גדולה מיהו לאחר שהגיע זמן מנחה קטנה נראה שיש לו להקדים לעולם תפלת מנחה לתפלת מוסף ועל הדרך [ח] שאמרו בירושלמי אע״פ שהלכה אי אפשר לפרש אותה במנחה קטנה כדכתבי׳ לעיל אפ״ה לענין הדין כך הוא דמשעת מנחה קטנה ואילך מקדים תפלת מנחה לתפלת מוסף:

עליו הכתוב אומר נוגי ממועד אספתי כלומר בעבור המועד שמאחרים הם נוגים והוא מלשון שבר כמו שהיה מפרש רב יוסף ופשטיה דקרא לשבח הוא כלומר כי בשעת קיבוץ גליות יאמר הקב״ה לירושלם אותם שהיו נאנחים ונוגים בעבור שלא היו עולין לרגל במועד כבר אספתי אותם בתוכך ולא תמשב כי אספתי עם אחר אלא אלו שאספתי ממך היו ורואים היו לכך כי נשאו עליך חרפה וסוף הפסוק הוא דברי הנביא: **ובצבור** שנו כלומר כשעומד בבהכ״נ אין לו להקדים ולהתפלל אלא יחתיון כדי שיתפלל עם הצבור:

שתפלת הרגים היא רצויה יותר לפני המקום [ז] אלא אם רואה שהשעה עוברת ואין הצבור מתפללין אז בפני עצמו:

ולית הלכתא כותיה ולא כרב״ל דאמר אסור לאדם שיטעום בלום וכו׳ ודוקא טעימה אינה אסורה כגון אכילת פירות או אכילת פת מועטת ואפי׳ משעת מנחה קטנה ואילך אבל סעודה אסורה ובמס׳ שבת פרק ראשון (דף ט.) גבי לא יאבד אדם לפני הספר סמוך למנחה ולא יכנס לאכול וכו׳ פסק הרי״ף ז״ל כמו הלשון שמפרש המשנה לאומרא במנחה גדולה ובסעודה קטנה דמשעת מנחה גדולה ואילך אין לו לאכול אפי׳ סעודה קטנה כגון הסעודות שלנו עד שיתפלל מנחה וכן כתב שמאותו הזמן ואילך לא יאבד לפני הספר אפי׳ בתפסורת דידן ורבי יעקב ז״ל פסק לקולא כמו הלשון האחר שאינו אוסר בסעודות קטנות שלנו אלא ממנחה קטנה ואילך אבל משעת מנחה גדולה עד שעת מנחה קטנה אינו אסור אלא בסעודה גדולה בלבד כגון סעודות של אירוסין ונשואין וכיוצא בהן וכמו כן כתב שאינו אסור לספר משעת מנחה גדולה עד שעת מנחה קטנה אלא בתפסורת בן אלעשה שהיתה תפסורת כמו כ״ג והיו שוהין בה הרבה אבל בתפסורת דידן אינו אסור אלא משעת מנחה קטנה ואילך: **מתני׳** ר׳ נחוניא בן הקנה היה מתפלל בכניסתו וכו׳:

נוגי ממועד. מחמת שהיו מעכבין מועדי התפלות והחגים והיו נוגים וכלים ונאנחים: **בלבור שנו.** אם הוא בבית הכנסת עם הצבור לא יקדים ויתפלל: **מתני׳ מה מקום לתפלה זו.** לומר מה טיבה: **גמ׳ ולא אכשל.** ושמחו חבירי על כשלוני הרי שתים רעות (ב) על ידי שאגרום להם שיעשו וכן שלא יכשלו בדבר הלכה ואשמה בהם וביציאתו מהו אומר מודה אני לפניך ה׳ אלהי ששמת חלקי מיושבי

תפלת ערבית רשות אמר רב יהודה אמר שמואל תפלת ערבית רבן גמליאל אומר חובה ורבי יהושע אומר רשות אביי אומר הלכה כדברי האומר חובה ורבא אמר הלכה כדברי האומר א רשות וקיימא לן דהלכה כרבא מיהו הני מילי היכי דלא צלי ליה כלל אבל היכא דצלי ליה לתפלת ערבית כבר שוויה עליה חובה ואי טעי הדר לרישא כדאמרינן[ו]: אמר רבא[ז] טעה ולא ב הזכיר של ראש חודש בערבית אין מחזירין אותו שאין מקדשין את החדש אלא ביום ושמעינן מינה שאם טעה בערבית בשבת או בימים טובים שמחזירין אותו ואמרינן נמי טעה ולא התפלל ערבית מתפלל שחרית שתים והא דברי הכל היא דהא ליכא מאן דפליג ואפילו למאן דאמר רשות חובה היא דליתא אבל מצוה איתא והאידנא נהוג עלמא לשוויה כחובה תנו רבנן היו לפניו אשתי תפלות אחת ג של מנחה ואחת של מוספין מתפלל של מנחה ואחר כך מתפלל של מוספין ר׳ יהודה אומר מתפלל של מוספין ואחר כך של מנחה שזו מצוה עוברת וזו מצוה אינה עוברת אמר רבי יוחנן הלכה מתפלל של מנחה ד ואח״כ של מוספין א״ר אלעזר כל המתפלל תפלה של שחרית אחר ארבע שעות [ח] דרבי יהודה עליו הכתוב אומר [ט]נוגי ממועד אספתי ממך היו: א״ר יהושע בן לוי המתפלל תפלה של מוספים לאחר שבע שעות דר׳ יהודה עליו הכתוב אומר נוגי ממועד אספתי מאי משמע דהאי נוגי ממועד לישנא דתברא הוא כדמתרגם רב יוסף תברא על תברא ייתי על שנאיהון דבית ישראל על דאחרו זמני מועדיא דבירושלים רב נחמן בר יצחק אמר מהכא [י]בתולותיה נוגות: אמר ר׳ יוחנן אסור לאדם [י]שיקדים תפלתו לתפלת הצבור אמר רב ובצבור שנו: אמר רב הונא אסור לאדם [י]שיטעום כלום קודם שיתפלל תפלת המוספין ולית הלכתא כוותיה ולא כרבי יהושע בן לוי דאמר כיון שהגיע זמן תפלת המנחה ה אסור לאדם שיטעום כלום קודם שיתפלל תפלת המנחה: **מתני׳** רבי [י]נחוניא בן הקנה היה מתפלל בכניסתו לבית המדרש וביציאתו תפלה קצרה אמרו לו מה מקום לתפלה זו אמר להם בכניסתי אני מתפלל שלא תארע תקלה על ידי וביציאתי אני נותן הודאה על חלקי: **גמ׳** תנו רבנן בכניסתו מהו אומר יהי רצון מלפניך ה׳ אלהי שלא אכשל בדבר הלכה וישמחו בי חבירי שלא אומר על טהור טמא ועל טמא טהור ולא על מותר אסור ולא על אסור מותר ולא יכשלו חבירי בדבר הלכה ואשמה בהם וביציאתו מהו אומר מודה אני לפניך ה׳ אלהי ששמת חלקי מיושבי

עין משפט נר מצוה

צח–קא

א מיי׳ פ״ג מה׳ תפל׳ סמג עשין יט טור או״ח סי׳ רסו: **ב** מיי׳ פ״ו מה׳ תפל׳ סמג עשין יט טור או״ח סי׳ ס״ח: **ג** מיי׳ פ״ו מה׳ תפלה טור ש״ע סי׳ רפו: **ד** מיי׳ פ״ו מה׳ ברכות סמג עשין מז טור ש״ע סי׳ קי:

מסורת הש״ס

א) דף ל: **ב)** בגמ׳ הגי׳ אמר רב ענן אמר רב **ג)** לפנינו ג **ד)** מיהא ל **ה)** ר״ה כה: **ו)** [דפרקין ה״ל]:

קובץ הגהות

ב״ח (א) לר׳ יהודה בל״ל וכן לקמן: **(ב)** נ״ב שתבואה:

מא״י (ג) שיתבאר בירושלמי: **(ד)** אבל בל״ל: **אנ״ש** ד״ה **(א)** אולי אומר זה לפי שאומר פיוטים ותבריים שאינם מוצא היום בין מוסף למנחה מי לולא זה כוונתו היתה להתפלל מיד אחר מוסף תפל׳ מנחה ואף ע״פ שמתריכין במוסף אם הוא דבר שהוא מוצא התפלה לא יקרא זה שאין כוונתו להתפלל מיד מנחה:

שלטי הגבורים

א המוס׳ פליגי על פי׳ תפלת ערבית רשות וקבלי דרשות ר״ל מצוה דמלוה על כל אדם להתפלל ערבית וכן נראה דעת רבי׳ יונה והמרדכי וא״ע בתשו״ר מ בפרק תפלת השחר בראשונה נראה דס״ל כמוס׳ ואח״כ נאותו הפרק עצמו וכן בפ״ק בשבת נראה מפרש לדברי רבינו וכן ל״ע בסמ״ג דבתחילה פסק כדברי התוספות ואח״כ כדברי רבינו וה״ג ומי׳ פסקו כרבינו:

ב ואם לא הזכיר בערבית ר״ח דקי״ל דאינו מחזר י״ל דוקא בלילה ראשונה אבל בשניה מחזר והתוס׳ כתבו דאין לחלק והכי ר׳ הטור:

לשון ריא״ז טעה ולא הזכיר של ר״ח בתפלת ערבית אין מחזירין אותו בין בחודש מלא בין בחודש חסר לפי שאין מקדשין החדש בלילה אלא ביום:

ג יש מי שהורה שאין עושים כן בשבת כדי שלא יעבו ומיי׳ והתוס׳ כתבו דביום הכפורים צריך לחזר והטור הסכים בזה וכתב מנהג תמיו ז״ל שהיה מקדים תפלתו לתפלת הלבור בשהיה רואה שהיו מתאחרים בתפלת שחרית יותר מדאי ולא היה בזה משום מקדים תפלתו לתפלת צבור כיון שיש לחוש שמא יתאחרו כל כך שיבא זמן מנחה קודם שיגלימו תפי״ם:

ד כתב הרא״ש וא״כ יש לחבר כשמאחרים בי״ה תפלת שחרית יוצר עד אחר ז׳ שעות שיש להקדים תפלת המנחה קודם תפלת המוסף ובירושל׳ דפרקין גרסינן ר׳ חייא בשם רבי יוחנן תפלת המנחה ותפלת המוסף תפלת המנחה קודמת הוו בעון למימר שאין שהות כיום להתפלל שתיהן אבל אם יש שהות ביום להתפל׳ שתיהן תפלת המוסף קודמת ר׳ נתן בר טוביה אמר אפי׳ יש שהות ביום להתפלל שתיהן תפלת המנחה קודמת והתניא הקדים תפלת המנחה לתפלת המוסף יצא בדיעבד אין לתמוה לא הוא אחר לה בשלא הגיע זמן לתפלה כהא דמיב״ל דהוה מפקיד לתלמידיו אי הוה לכון מריסטון ומעוא יומא לשיא שני וע״כ לא פליקתון דמיהון מגלין המנחה עד שלא תסיון משמע שכן אמר להם דבשעת מנחה קטנה שהוא עיקר זמן המנחה אז יש להקדים תפלת המנחה קודם תפלת המוסף אבל מנחה גדולה לא׳ שעות אין לחוש ומיהו מלמודא דידן לא סבר כהי דאפי׳ בשעה ז׳ פסקינן כרבנן שצריך להקדים תפלת המנחה וי״ל דהא דקאמר היו לפנינו שתי תפלות מתפלל של מנחה מחלה היינו דוקא שצריך [עתה] להתפלל שתיהם כי ההיא דירושל׳ מי שרוצה ליכנס לסעודה גדולה וא״ל לו להתחיל עד שיתפלל הלכך יכון שצריך להתפלל שתיהן תפלת המנחה קודם שהיא מדאורה וגם עיקר זמנה אבל אם אינו צריך להתפלל תפלת המנחה יכול להקדי׳ תפל׳ המוספין ולאחר תפלת המנחה עד סמוך לדמדומי חמ׳ עכ״ל:

ה כתב הרא״ש ז״ל ולא כרי״ל דאמר כיון שהגיע זמן המנחה אסור לאדם שיטעום כלום קודם שיתפלל תפלת המנחה ואפילו התחיל בהיתר צריך להפסיק כדמוכח פ״ק דשבת וכן משמע ליפת דאסור לטעום כלום ואין הלכה כן ומותר לאכול כשיגיע זמן המנחה וכן פסק ר״מ פ״ק דשבת דמוקי מתני׳ דלא יאבד אדם לפני הספר סמוך למנחה ולא לאכול סעודה גדולה ובמנחה גדולה אבל סעודה קטנה סמוך למנחה גדולה מותר לתחיל וכן נמי סמוך למנחה קטנה דלא מייתינן לאמשוכי כלל בסעודה קטנה דבשל סופרים הלך אחר המיקל ופתמה דמלמודא קאמר התם הא ליכא קמא וליכא בתרא רב אחא בר עקב קאמר לה ואף על גב דהאי דמתני׳ מלמודא בליכא קמא אליבא דרי״ל דתני׳ לא קי״ל כוותיה משום הא אליבא דידן אין לריכין להעמיד המשנה במנחה גדולה מ״מ כיון דאוקמי הכי ולא קאמר מידי אליבא דידן ש״מ דהלכתא הכי ורב אלפס כתב בלישנא בתרא לאומרא לאפילו סעודה קטנה סמוך למנחה גדולה אסור עכ״ל:

גמ' אני רץ לחיי העוה"ב והם רצים לבאר שחת וא"ת ולמה הולרך לחזור זה והלא הוא בכלל מה שאמר תחלה אני עמל ומקבל שכר והם עמלים ואינם מקבלים שכר י"ל שהוא דבר בפני עצמו וכ"ל כשאני רואה שעובדים הימים והזמנים אני מרגיש בעצמי שאני רץ בכל יום ומתקרב למיתה ומפני זה אני מכין לזה לדרך כדי שאזכה לחיי העולם הבא אבל הם אינם מרגישין במיתתם כלל עד שעת המיתה ואינם מכינין לזה לדרכם. מפי מורי הרב נר"ו: **מתני'** ר"ג אומר בכל יום מתפלל אדם י"ח וכו': **גמ'** הסדיר י"ח ברכות על הסדר ביבנה שמתחלה לא היו מתפללים אותה על הסדר אלא כל אחד ואחד הברכה שהיתה צריכה לו וכא שמעון הפקולי לסדור אותם אחר כך על הסדר ולמד הסדר מכח הפסוקים כדאי' בגמ' דמגלה (דף י.): **טעה** בכל הברכות כולן אין מעלין אותו ומ"ש העובר לפני התיבה וטעה יעבור אחר תחתיו זהו לפי שעה אבל בכאן אמר שאין מסירין אותו מש"ל ולא קשיין אהדדי:

טעה בברכת המינין מעלין אותו דחייסי' שמא מין הוא ומה שלא אמרו שאם טעה ולא הזכיר תחיית המתים שמעלין אותו ג"כ מפני שברכת המינין יש בה קללה למינין וכשאינו אומר אותה אנו חוששין שמפני שהוא מין אינו רוצה לקלל את עצמו אבל בברכת תחיית המתים כיון שאין בה קללה אין זה היכר אם הוא מין או לא שאפשר שאפי' שלא יאמין הוא בתחיית המתים עכ"ז יאמר הברכה דמאי איכפת ליה אם אומר מחיה המתים כיון שאינו מקלל עצמו הלכך כיון שאיפשר שיאמר אותה ויהיה מין ולא נוכל להכיר אותו אפי' כשלא אמר אותה אין מעלין אותו עוד נוכל לומר שבתחיית המתים כשטעה אין מעלין אותו מפני שאפשר שהוא מין ומאמין בתחיי' המתי': **והתועים** בדעתך ישפטו כלומר אותם שהם תועים על דעתך ישפטו לא ע"פ מזלם אלא אתה בעצמך תשפוט אותם ואם מזלם לטובה תהפוך אותו לרעה וכן גורסין בנוסחאות המדויקות והתועים בדעתך תשפוט ובירושלמי ג"כ אומר בדעתך תשפטם וקשיא לזה הפירוש דכיון דהבינו הוא מעין שמנה עשרה א"כ מהו הסייוכות שיש לזה עם ברכת השיבה שופטנו שהוא כנגדה על כן נראה יותר נכון שר"ל והתועים שהם ישראל המטעים דברים בזה הגלות אחרון שעוד הקב"ה אותם ואינו משגיח גם יהי רצון שישפטו בדעתך כלומר בידיעתך אשר היא החמלה והחנינ' מל'

בית המדרש ולא שמת חלקי מיושבי קרנות שאני משכים והם משכימין אני משכים לדברי תורה והם משכימין לדברים בטלים אני עמל והם עמלים אני עמל ומקבל שכר והם עמלים ואינם מקבלים שכר אני רץ והם רצים אני רץ לחיי העולם הבא והם רצים לבאר שחת שנאמר [6]ואתה אלהים תורידם לבאר שחת וגו': **מתני'** רבן גמליאל אומר בכל יום ימתפלל אדם שמונה עשרה רבי יהושע אומר מעין שמונה עשרה ר' עקיבא אומר אם שגורה תפלתו בפיו מתפלל שמונה עשרה ואם לאו מעין שמונה עשרה: **גמ'** הני תמני סרי תשסרי הויין אמר ר' לוי ברכת המינין ביבנה תקנוה ת"ר שמעון הפקולי הסדיר שמונה עשרה ברכות לפני ר' גמליאל על הסדר ביבנה אמר להם רבן גמליאל לחכמים כלום יש אדם בכאן שיודע לתקן ברכה למינין ירד שמואל הקטן ותקנה לשנה אחרת שכחה והשקיף בה שתים ושלש שעות ולא העלוהו אמאי לא העלוהו והאמר רב יהודה אמר רב טעה בכל הברכות כולן אין א מעלין אותו טעה בברכת המינין מעלין אותו חיישינן שמא מין הוא שאני שמואל הקטן דהוא תקנה ודלמא הדר ביה אלא שאני שמואל הקטן דאתחיל בה דאמר רב יהודה אמר רב ואיתימא ר' יהושע בן לוי לא שנו אלא שלא התחיל בה אבל התחיל בה גומרה: ר' יהושע אומר מעין שמונה עשרה: מאי מעין שמונה עשרה רב אמר מעין כל ברכה וברכה ושמואל אמר הביננו לדעת את דרכיך ומול את לבבנו ליראתך לסלוח היה לנו להיות גאולים רחקנו ממכאוב ודשננו בנאות ארצך והנפוצים מארבע כנפות הארץ תקבץ והתועים בדעתך ישפטו ועל הרשעים תניף ידיך וישמחו צדיקים בבנין עירך ובתיקון היכלך ובהצמחת קרן לדוד עבדך ועריכת נר לבן ישי משיחך טרם נקרא אתה תענה טרם נדבר אתה תשמע כי אתה עונה בכל עת צרה וצוקה ופודה ומציל ברוך אתה ה' שומע תפלה אמר רב נחמן אמר שמואל כל השנה כולה מתפלל אדם ב הביננו חוץ ממוצאי שבתות ומוצאי ימים טובים מפני שצריך לומר הבדלה בחונן הדעת: אמר רב ביבי בר אבין כל השנה כולה מתפלל אדם הביננו חוץ מימות הגשמים מפני שצריך לומר שאלה בברכת השנים וקאמרי רבנן (ג) הני מילי בשעת הדחק אבל שלא בשעת הדחק אין מתפלל הביננו אמר ר' תנחום אמר רבי אסי ג טעה ולא הזכיר גבורות גשמים ד בתחיית המתים מחזירין אותו שאלה בברכת השנים אין מחזירין אותו מפני שיכול

רש"י

מאי נהן: **מיושבי קרנות.** עמי הארץ העוסקים בדברי שיחה: **מתני' מעין שמנה עשרה.** מעין כל ברכה אומר בקולר ומברך על כל אחת: **גמ' ברכה המינין.** היינו וכל המינים וכו': **ביבנה תקנוה.** לאחר זמן מרובה: **והשקיף.** חשב לזכור אותה: **דהוא אתחיל בה.** התחיל לאומרה וטעה בתחלתיה: **לא שנו.** דאמרן בברכת המינין מעלין אותו אם טעה בה: **מעין כל ברכה וברכה.** אומר בקולר ומברך על כל אחת (ב): **הביננו.** (ג) כנגד אתה חונן ומול את לבבנו כנגד השיבנו לסלוח לנו כנגד סלח לנו ולהיות גאולים כנגד גואל ישראל וכן כולם: **נגאום תרלך.** לשון נוה כמו בנאות דשא ירביצני והוא כנגד ברכת השנים: **והתועים על דעתך.** העובדים על דברך ישפטו נגד לדקה ומשפט ליצא אחרינא והתועים במשפט על דעתך ישפוטו הביננו ללמדם לשפוט כדבריך וכן עיקר (ד) וכן הוא בהלכות גדולות: **בשעת הדחק.** כגון בדרך או במקום סכנה: **גבורות גשמים.** משיב הרוח ומוריד הגשם: **שאלה.** ותן טל ומטר:

עין משפט נר מצוה

קב-קג

א מיי' פ"ג ופ"י מה' תפלה סמג עשין יט עור ט"ש מי' קי קכו: **ב** מיי' פ"י מה' תפל' סמג עשין יט עור ט"ח מי' קיד ककב:

מסורת הש"ס

(א) תהלים נה ב) גי' ד"ח ג) [ברכות פ"ה ה"ב ותענית פ"ק ה"ל]:

קובץ הגהות

ב"ח (א) נ"ב לקמן מי' קה: (ב) ואחת כל"ל: (ג) נ"ב ואינו מבכך אלא שומע תפל' בכל הברכות שבין נ' הרחמנות לב' אתחננות. הביננו כו': (ד) נ"ב נ"ל: (ה) הזכרה כל"ל ותיבת שאלה נמחק:

שלטי הגבורים

א והעור כתב דלפ ברכת תחיית המתים וברכת בונה ירושלים אם דילג אותן מקלקין אותו והביא ראיה מן הירושלמי וא"ע על דברי העור שכתב וז"ל ואני אומר מן הוא ע"כ שהיכא קאי דאי אברכת תחיית המתים קאי ואינא על הירושל' א"כ היין שאמר תחיית המתים איתברר לן דלאו מין הוא וכי דילג מו ברכת המינים היה לנו לומר דאין לקלקן דהא מרווייהו משום חד טעמא הוא דמקלקי ליה ואי אברכת בונה ירושלים קאי דקאמר ירושלמי דאינו מאמין בגיאה משיח וקאמר איהו דהוי מין אכתי למה מקלקין אותו הרי כבר אמר ברכת המינים ואתברר לן דלאו מין הוא

ובספר פירוש' ומתלוקות הארכתי בזה בס"ד:

לשון ריא"ז **ב** ואיכ דאתפלל תעומד ולא בשוה מהלך ברגליו ובשמונה עשרה אין צריך לחזור ולהתפלל ואין מתפלל הביננו בעיר אלא כשיוצא לדרך או בשעת הדחק בדברי הגאונים שכל השנה כולה מתפלל אדם הביננו כשהוא יוצא לדרך או בשעת הדחק חוץ מימות הגשמים מפני שצריך לומר שאלה בברכת השנים ואין יכול לכוללה בתפלת ברכה שמא יטעה אבל במוצאי שבתות ובמוצאי ימים טובים מתפלל הביננו אע"פ שצריך לומר הבדלה בחונן הדעת הואיל ותחלת ברכה היא יכול לכוללה ולומר הביננו ה' אלהינו בין קודש לחול לדעת את דרכיך כמבואר בקונטרס הראיות:

ג כ' הרא"ש בשם בה"ג שאם שכח אדם ועלה ויצא או כל דבר שצריך לחזור ולהתפלל יכוין דעתו וישמע מפי ש"ץ כל י"ח ברכות מראש עד סוף ולא י"ח כראמרינן בשלהי ר"ה כשם שהוא מוציא את שאינו בקי כך מוציא את הבקי אע"ג דאמרי' התם דלא פטר ר"ג אלא עם שבעזרת הריטיי דאמיטי וטרידי אבל דעיר לא היינו היכא דלא התפלל כלל אבל היכא שכבר התפלל מוציא את הבקי וכן פירש בשאלתות דרב אחאי ע"כ:

ד רבני ברפת פליגי על זה ואמרי דאם טיים ברכת תחיית המתים יכול להסיר גבורות גשמים בשומע תפלה וטיימוני ותוספות ומגן והרא"ש והטור כתבו דברי רביו ואם מזכר קודם שטיים ברכת תחיית המתים הרא"ש כתב שאומרה במקום שמזכר באותה ברכה ולאחי"ה כתב שחוזר למשיב הרוח וכו'. ועוד כתב דאפי' טיים הברכה אם מזכר קודם שהתחיל ברכה האחרת שיתחיל בנתים משיב הרוח וכו' וכ"ה בברכת מברך השנים ובברכת שאלת גשמים התוס' והרא"ש כתבו דאם הזכיר טל ולא מטר מחזירין אותו ורבני ברפת כתבו דכי היכי דגבי הזכרת גשמים אם הזכיר טל אבי אם לא מזכר עד לאחר שומע תפלה אבל לא עקר רבינו מיימוני וסמ"ג והרא"ש כתבו שחוזר לברכת השנים וכ"ה ורבני ברפת כתבו לשומע תפלה:

לשון ריא"ז ובראה בעיני שאם טעה ולא הזכיר גבורת גשמים בתחיית המתים אם לא מזכר עד שהגיעו לברכה אחר לראש ואם מזכר בתוך הברכה אחר לאותה ברכה אם אם רצה לחזור יכול לחזור במקום שמזכר כמבואר בקונטרס הראיות:

גמ' אני רץ לחיי העוה"ב והם רצים לבאר שחת וא"ת ולמה הולרך לחזור זה והלא הוא בכלל מה שאמר תחלה אני עמל ומקבל שכר והם עמלים ואינם מקבלים שכר י"ל שהוא דבר בפני עצמו וכ"ל כשאני רואה שעובדים הימים והזמנים אני מרגיש בעצמי שאני רץ בכל יום ומתקרב למיתה ומפני זה אני מכין לזה לדרך כדי שאזכה לחיי העולם הבא אבל הם אינם מרגישין במיתתם כלל עד שעת המיתה ואינם מכינין לזה לדרכם. מפי מורי הרב נר"ו: **מתני'** ר"ג אומר בכל יום מתפלל אדם י"ח וכו': **גמ'** הסדיר י"ח ברכות על הסדר ביבנה שמתחלה לא היו מתפללים אותה על הסדר אלא כל אחד ואחד הברכה שהיתה צריכה לו וכא שמעון הפקולי לסדור אותם אחר כך על הסדר ולמד הסדר מכח הפסוקים כדאי' בגמ' דמגלה (דף י.): **טעה** בכל הברכות כולן אין מעלין אותו ומ"ש העובר לפני התיבה וטעה יעבור אחר תחתיו זהו לפי שעה אבל בכאן אמר שאין מסירין אותו מש"ל ולא קשיין אהדדי:

טעה בברכת המינין מעלין אותו דחייסי' שמא מין הוא ומה שלא אמרו שאם טעה ולא הזכיר תחיית המתים שמעלין אותו ג"כ מפני שברכת המינין יש בה קללה למינין וכשאינו אומר אותה אנו חוששין שמפני שהוא מין אינו רוצה לקלל את עצמו אבל בברכת תחיית המתים כיון שאין בה קללה אין זה היכר אם הוא מין או לא שאפשר שאפי' שלא יאמין הוא בתחיית המתים עכ"ז יאמר הברכה דמאי איכפת ליה אם אומר מחיה המתים כיון שאינו מקלל עצמו הלכך כיון שאיפשר שיאמר אותה ויהיה מין ולא נוכל להכיר אותו אפי' כשלא אמר אותה אין מעלין אותו עוד נוכל לומר שבתחיית המתים כשטעה אין מעלין אותו מפני שאפשר שהוא מין ומאמין בתחיי' המתי': **והתועים** בדעתך ישפטו כלומר אותם שהם תועים על דעתך ישפטו לא ע"פ מזלם אלא אתה בעצמך תשפוט אותם ואם מזלם לטובה תהפוך אותו לרעה וכן גורסין בנוסחאות המדויקות והתועים בדעתך תשפוט ובירושלמי ג"כ אומר בדעתך תשפטם וקשיא לזה הפירוש דכיון דהביננו הוא מעין שמנה עשרה א"כ מהו הסייוכות שיש לזה עם ברכת השיבה שופטנו שהוא כנגדה על כן נראה יותר נכון שר"ל והתועים שהם ישראל המטעים דברים בזה הגלות אחרון שעוד הקב"ה אותם ואינו משגיח גם יהי רצון שישפטו בדעתך כלומר בידיעתך אשר היא החמלה והחנינ' מל'

בית המדרש ולא שמת חלקי מיושבי קרנות שאני משכים והם משכימין אני משכים לדברי תורה והם משכימין לדברים בטלים אני עמל והם עמלים אני עמל ומקבל שכר והם עמלים ואינם מקבלים שכר אני רץ והם רצים אני רץ לחיי העולם הבא והם רצים לבאר שחת שנאמר [6]ואתה אלהים תורידם לבאר שחת וגו': **מתני'** רבן גמליאל אומר בכל יום ימתפלל אדם שמונה עשרה רבי יהושע אומר מעין שמונה עשרה ר' עקיבא אומר אם שגורה תפלתו בפיו מתפלל שמונה עשרה ואם לאו מעין שמונה עשרה: **גמ'** הני תמני סרי תשסרי הויין אמר ר' לוי ברכת המינין ביבנה תקנוה ת"ר שמעון הפקולי הסדיר שמונה עשרה ברכות לפני ר' גמליאל על הסדר ביבנה אמר להם רבן גמליאל לחכמים כלום יש אדם בכאן שיודע לתקן ברכה למינין ירד שמואל הקטן ותקנה לשנה אחרת שכחה והשקיף בה שתים ושלש שעות ולא העלוהו אמאי לא העלוהו והאמר רב יהודה אמר רב טעה בכל הברכות כולן אין א מעלין אותו טעה בברכת המינין מעלין אותו חיישינן שמא מין הוא שאני שמואל הקטן דהוא תקנה ודלמא הדר ביה אלא שאני שמואל הקטן דאתחיל בה דאמר רב יהודה אמר רב ואיתימא ר' יהושע בן לוי לא שנו אלא שלא התחיל בה אבל התחיל בה גומרה: ר' יהושע אומר מעין שמונה עשרה: מאי מעין שמונה עשרה רב אמר מעין כל ברכה וברכה ושמואל אמר הביננו לדעת את דרכיך ומול את לבבנו ליראתך לסלוח היה לנו להיות גאולים רחקנו ממכאוב ודשננו בנאות ארצך והנפוצים מארבע כנפות הארץ תקבץ והתועים בדעתך ישפטו ועל הרשעים תניף ידיך וישמחו צדיקים בבנין עירך ובתיקון היכלך ובהצמחת קרן לדוד עבדך ועריכת נר לבן ישי משיחך טרם נקרא אתה תענה טרם נדבר אתה תשמע כי אתה עונה בכל עת צרה וצוקה ופודה ומציל ברוך אתה ה' שומע תפלה אמר רב נחמן אמר שמואל כל השנה כולה מתפלל אדם ב הביננו חוץ ממוצאי שבתות ומוצאי ימים טובים מפני שצריך לומר הבדלה בחונן הדעת: אמר רב ביבי בר אבין כל השנה כולה מתפלל אדם הביננו חוץ מימות הגשמים מפני שצריך לומר שאלה בברכת השנים וקאמרי רבנן (ג) הני מילי בשעת הדחק אבל שלא בשעת הדחק אין מתפלל הביננו אמר ר' תנחום אמר רבי אסי ג טעה ולא הזכיר גבורות גשמים ד בתחיית המתים מחזירין אותו שאלה בברכת השנים אין מחזירין אותו מפני שיכול

רש"י

מאי נהן: **מיושבי קרנות.** עמי הארץ העוסקים בדברי שיחה: **מתני' מעין שמנה עשרה.** מעין כל ברכה אומר בקולר ומברך על כל אחת: **גמ' ברכה המינין.** היינו וכל המינים וכו': **ביבנה תקנוה.** לאחר זמן מרובה: **והשקיף.** חשב לזכור אותה: **דהוא אתחיל בה.** התחיל לאומרה וטעה בתחלתיה: **לא שנו.** דאמרן בברכת המינין מעלין אותו אם טעה בה: **מעין כל ברכה וברכה.** אומר בקולר ומברך על כל אחת (ב): **הביננו.** (ג) כנגד אתה חונן ומול את לבבנו כנגד השיבנו לסלוח לנו כנגד סלח לנו ולהיות גאולים כנגד גואל ישראל וכן כולם: **נגאום תרלך.** לשון נוה כמו בנאות דשא ירביצני והוא כנגד ברכת השנים: **והשתועים על דעתך.** העובדים על דברך ישפטו נגד לדקה ומשפט ליצא אחרינא והתועים במשפט על דעתך ישפוטו הביננו ללמדם לשפוט כדבריך וכן עיקר (ד) וכן הוא בהלכות גדולות: **בשעת הדחק.** כגון בדרך או במקום סכנה: **גבורות גשמים.** משיב הרוח ומוריד הגשם: **שאלה.** ותן טל ומטר:

אם לא הזכיר מטר בברכת השנים אע"פ שהזכיר טל מחזירין אותו אבל בגבורת גשמים שהוא שבח כיון שהזכיר טל אין מחזירין אותו: **מיהו** בימות החמה אם הזכיר גשם במקום טל אפי' בגבורת גשמים מחזירין אותו מפני שמקלל בתפלתו שהגשמים בימות החמה סימן קללה לעולם והכי אמרינן בירושלמי (שם ושם) לא דמי ההוא דמגלי ומיקל לההוא דמגלי ולא מיקל ור"ל בימות הגשמים כשאינו מזכיר גשם בגבורת

עין משפט נר מצוה

קב-קג

א מיי' פ"ג ופ"י מה' תפלה סמג עשין יט עור ט"ש מי' קי קכו: **ב** מיי' פ"י מה' תפל' סמג עשין יט עור ט"ח מי' קיד ककב:

מסורת הש"ס

(א) תהלים נה ב) גי' ד"ח ג) [ברכות פ"ה ה"ב ותענית פ"ק ה"ל]:

קובץ הגהות

ב"ח (א) נ"ב לקמן מי' קה: (ב) ואחת כל"ל: (ג) נ"ב ואינו מבכך אלא שומע תפל' בכל הברכות שבין נ' הרחמנות לב' אתחננות. הביננו כו': (ד) נ"ב נ"ל: (ה) הזכרה כל"ל ותיבת שאלה נמחק:

שלטי הגבורים

א והעור כתב דלפ ברכת תחיית המתים וברכת בונה ירושלים אם דילג אותן מקלקין אותו והביא ראיה מן הירושלמי וא"ע על דברי העור שכתב וז"ל ואני אומר מן הוא ע"כ שהיכא קאי דאי אברכת תחיית המתים קאי ואינא על הירושל' א"כ היין שאמר תחיית המתים איתברר לן דלאו מין הוא וכי דילג מו ברכת המינים היה לנו לומר דאין לקלקן דהא מרווייהו משום חד טעמא הוא דמקלקי ליה ואי אברכת בונה ירושלים קאי דקאמר ירושלמי דאינו מאמין בגיאה משיח וקאמר איהו דהוי מין אכתי למה מקלקין אותו הרי כבר אמר ברכת המינים ואתברר לן דלאו מין הוא

ובספר פירוש' ומתלוקות הארכתי בזה בס"ד:

לשון ריא"ז **ב** ואיכ דאתפלל תעומד ולא בשוה מהלך ברגליו ובשמונה עשרה אין צריך לחזור ולהתפלל ואין מתפלל הביננו בעיר אלא כשיוצא לדרך או בשעת הדחק בדברי הגאונים שכל השנה כולה מתפלל אדם הביננו כשהוא יוצא לדרך או בשעת הדחק חוץ מימות הגשמים מפני שצריך לומר שאלה בברכת השנים ואין יכול לכוללה בתפלת ברכה שמא יטעה אבל במוצאי שבתות ובמוצאי ימים טובים מתפלל הביננו אע"פ שצריך לומר הבדלה בחונן הדעת הואיל ותחלת ברכה היא יכול לכוללה ולומר הביננו ה' אלהינו בין קודש לחול לדעת את דרכיך כמבואר בקונטרס הראיות:

ג כ' הרא"ש בשם בה"ג שאם שכח אדם ועלה ויצא או כל דבר שצריך לחזור ולהתפלל יכוין דעתו וישמע מפי ש"ץ כל י"ח ברכות מראש עד סוף ולא י"ח כראמרינן בשלהי ר"ה כשם שהוא מוציא את שאינו בקי כך מוציא את הבקי אע"ג דאמרי' התם דלא פטר ר"ג אלא עם שבעזרת הריטיי דאמיטי וטרידי אבל דעיר לא היינו היכא דלא התפלל כלל אבל היכא שכבר התפלל מוציא את הבקי וכן פירש בשאלתות דרב אחאי ע"כ:

ד רבני ברפת פליגי על זה ואמרי דאם טיים ברכת תחיית המתים יכול להסיר גבורות גשמים בשומע תפלה וטיימוני ותוספות ומגן והרא"ש והטור כתבו דברי רביו ואם מזכר קודם שטיים ברכת תחיית המתים הרא"ש כתב שאומרה במקום שמזכר באותה ברכה ולאחי"ה כתב שחוזר למשיב הרוח וכו'. ועוד כתב דאפי' טיים הברכה אם מזכר קודם שהתחיל ברכה האחרת שיתחיל בנתים משיב הרוח וכו' וכ"ה בברכת מברך השנים ובברכת שאלת גשמים התוס' והרא"ש כתבו דאם הזכיר טל ולא מטר מחזירין אותו ורבני ברפת כתבו דכי היכי דגבי הזכרת גשמים אם הזכיר טל אבי אם לא מזכר עד לאחר שומע תפלה אבל לא עקר רבינו מיימוני וסמ"ג והרא"ש כתבו שחוזר לברכת השנים וכ"ה ורבני ברפת כתבו לשומע תפלה:

לשון ריא"ז ובראה בעיני שאם טעה ולא הזכיר גבורת גשמים בתחיית המתים אם לא מזכר עד שהגיעו לברכה אחר לראש ואם מזכר בתוך הברכה אחר לאותה ברכה אם אם רצה לחזור יכול לחזור במקום שמזכר כמבואר בקונטרס הראיות:

רבינו יונה תפלת השחר פרק רביעי ברכות

גשמים אלא טל בלבד אינו מקלל בתפלתו ולפיכך אין מחזירין אותו אבל כשהוא בימות החמה ומזכיר גשם מקלל בתפלתו שהגשמים באותו זמן קללה לעולם ולפיכך מחזירין אותו ואפי' במקומות שצריכין הגשם בימות החמה אם הזכיר גשם במקום טל מחזירין אותו שאם הם צריכין לגשמים ישאל אותם בשומע תפלה אבל לא ישנה מהמטבע שתקנו חכמים והכי אמרי' בתענית (דף יד:) שלחו ליה בני ניניוה לר' כגון אנן דצריכין למטרא אפי' בתקופת תמוז מאי אמר להו כיחידים דמיתו ובשומע תפלה: **והא** דאמרינן דאי לא אידכר מקמי שומע תפלה מחזירין אותו יש שפירשו שחוזר לראש או לכל הפחות לברכה שטעה בה שאם טעה ולא הזכיר שאלה בברכת השנים ורבני צרפת ז"ל פירשו שחוזר לשומע תפלה וגרלאין דבריהם דכיון שאם היה מזכר מתחלה קודם שיגיע לשומע תפלה לא היה צריך לחזור ויכול לתקן בשומע תפלה עכשיו שלא מזכר אלא אח"כ די לו בשיחזור למקום שהיה יכול לתקן וכן גרלאה בפירוש בירושלמי דברכו' התם בפ' אין עומדין[ח] אם לא הזכיר גבורת גשמים בתחיית המתים אומרה בשומע תפלה היכן הוא חוזר בו אמר שמואל בשם ר' יוחנן בראש בתחלה מדש אם עקר רגליו חוזר לתחלה[ב] ואם לאו בשומע תפלה הגה שכל זמן שלא עקר רגליו די בשיחזור לשומע תפלה:

ואם טעה ולא הזכיר הבדלה בחונן הדעת אין מחזירין אותו היה אומר רבינו הקדוש ז"ל שאע"פ שאיים ברכת אתה חונן כל זמן שלא התחיל בברכה האחרת שחוזר לראש הברכה ומבדיל בה דכאילו עומד עדיין באמצע הברכה דייינין ליה ורבינו יצחק הזקן ז"ל אמר דכיון שכבר אינו מבדיל בברכה ולא זכר כמי שטעה והתחיל האחרת דייינין ליה ואין מחזירין אותו ולזה נוטה יותר דעת מורי הרב גר"ו. וכן משמע קצת מדיוק הלשון דאמרי' בסמוך טעה ולא הזכיר של ר"ח בעבודה חוזר לעבודה דמשמע שמיד שאמר ברכת עבודה דייינין ליה כטעות ולפיכך אומר לשון חוזר ואע"פ שלא התחיל עדיין הברכה האחרת הכא נמי כיון שכבר אתה חונן ואע"פ שלא התחיל עדיין השיבנו כבר טעה ואין מחזירין אותו מפני שיכול לאומרה על הכוס:

וכתב בהלכות גדולות ז"ל דכיון דתלוי הדבר מפני שיכול לפטור עצמו בכוס היכא שאין לו כוס יש לו לחזור ולהתפלל וגרלאה למורי הרב גר"ו שאם אין לו מזומן בלילה כוס כיון שמבדיל למחר אין לו לחזור ולהתפלל אלא אם כן חושש שאפילו למחר לא יהיה לו כוס:

טעה ולא הזכיר ראש חודש בעבודה חוזר לעבודה וכו' עד ואם סיים חוזר לראש וכתב בהלכות גדולות ז"ל דכי אמרי' שצריך לחזור ולהתפלל ה"מ כשמתפלל יחידי אבל אם מתפלל בבהכנ"ס עם הצבור ולא הזכיר של ראש חודש א"ל לחזור מפני שכיון שש"ל חוזר התפלה די לו כשישמע ענין ר"ח משש"ל כיון שכבר התפלל ואי קשיא לך הא דאמרי' במסכת ר"ה (דף לג.) ר"ג אומר ש"ל מוציא את הרבים ידי חובתן ואמרי' עלה לא פטר רבן גמליאל אלא עם שבשדות דאינסי ולא מצו למיתי לבי כנישתא והכא אמרי' שיפטר שליח צבור לזה שאין לו אונס ועומד בבית הכנסת י"ל דהתם לא בא למעט אלא לאותן שעומדים בעיר ואינם באים לבהכנ"ס דכיון דלא אינסי ויכולין לבא לבית הכנסת ואינם באים אין שליח ציבור מוציאם אבל זה שעומד בבהכ"נ וכבר התפלל עם הצבור אלא שבשכח ולא הזכיר של ר"ח ש"ל מוציא אותו וכאונס דייני ליה ודוקא כשעומד שם מראש התפלה ועד סוף [א] ומתכוין לשמוע אותה מפי שליח צבור אבל אם אינו עומד שם לכל התפלה או שעומד ומתעסק בשיחה אחרת ואינו שומע התפלה בכונה אין ש"ל מוציאו וצריך לחזור ולהתפלל. מפי מורי הרב גר"ו: **לא** אמרן אלא בשהוא רגיל לומר תחנונים אחר תפלתו וכו' וגרלאה מכאן שמנהגם היה לומר תחנונים אחר שהיו אומרים יהיו לרצון אמרי פי שאם היו אומרים אותו בסוף התחנונים היה לו לומר לא אמרן אלא כשלא אמר עדיין יהיו לרצון אבל אמר יהיו לרצון שהוא סוף הכל כמאן דעקר רגליו דמי וחוזר לראש ומדלא אמר הכי משמע שמיד שהיו מסיימין תפלת שמנה עשרה היו נוהגים לאמרו וכן גרלאה יותר נכון מדחזינן (ד) שהתקינו (דף ט:) לאמרו כנגד מה שאמרו דוד אחר שסיים שמנה עשרה מזמורים ואם יגלה לחזור ולאמרו פעם אחרת הרשות בידו ומה שאמרו בגמ' (דף יז.) מר בריה דרבינא בתר צלותיה אמר הכי אלהי נצור לשוני וכו' עד יהיו לרצון אמרי פי דמשמע שהיה אומר יהיו לרצון בסוף התחנונים אפשר לומר שלא אמר בתר צלותיה מיד שהיה מסיים התפלה בעמידה אלא אחר שהיה מתפלל היה אומר אלו תחנונים מיושב וגרלאה שאפי' יאמר אדם יהיו לרצון אחר התחנונים אין בזה איסור ואין חוששין לזה שהרי אנו רואין שאפי' בברכות עצמן (ע"ז דף ח.) אם בא לומר בסוף כל ברכה וברכה מעין כל ברכה וברכה אומר ובודאי לא עדיף יהיו לרצון מהברכות עצמן וכיון דבאמצע הברכות אומר תחנונים כל שכן שיכול לאמרם קודם יהיו לרצון. מפי מורי הרב גר"ו: **מתני'** ר' אליעזר אומר העושה תפלתו קבע וכו' המהלך במקום סכנה יתפלל תפלה קצרה ואומר קושע ה' את עמך את שארית ישראל ובברכה ספרים טעו הסופרים וכתבו תפלה קצרה מעין י"ח ואינו כלום שאין זה מעין שמנה עשרה: **בכל** פרשת העיבור יהיו צרכיהם מלפניך בגמ' מפרש אותו בשני פנים והכי גרסי' התם אמר רב חסדא אמר מר עוקבא אפי' בשעה שאתה מתפלל עליהם עברה כאשה עוברה יהיו לרכיהם מלפניך ואיכא דאמרי אפי' בשעה שעוברים על דברי תורה יהיו לרכיהן מלפניך ולשמי הלשונות רוצה לומר בכל ענין שיעשה שיעברו עבירה או שתכעוס עליהם עשה בענין שלא יצטרכו לעם אחר אלא תראה לרכם ותסקיף להם מה שצריכין כענין שהיה מתפלל כהן גדול ביום הכפורים (יומא נג.) ולא יצטרכו עמך ישראל זה לזה ולא לעם אחר: **גמ'** ורבנן אמרי בל שאינו אומרה בלשון תחנונים כתב רבינו האי ז"ל וסבירא להו לרבנן דאע"פ שתפלתו דומה עליו כמשוי ואינו מתפלל (ה) כמי שצריך הדבר אלא כמי שמתפלל מפני החיוב בלבד אפי' הכי כיון שאומרו בגתת כמי שמבקש רחמים על עצמו הוא וגרלאה דרבנן מחמירין מצד אחד ומקילין מצד אחר דסבירא להו שאע"פ שדומה עליו כמשוי כיון שאומרה בלשון תחנונים תפלתו תפלה ומחמירין מצד אחר שאע"פ שלא יתפלל כמי שדומה עליו כמשוי אפי' הכי אם אינו אומרה בלשון תחנונים אין תפלתו תפלה לעולם אזלי' אחרי אמירה בלשון תחנונים. ורבי הושעיא היה אומר הפך מזה שלא יתפלל אותו לעולם כמי שתפלתו דומה עליו כמשוי ולא היה חושש לאמרה בלשון תחנונים. מפי מורי הרב גר"ו: **לא** תרתח ולא תחטא דבעל חמה רב פסע: לא תרוי ולא תחטא כלומר לא תשבע כדי שלא תבא לידי חטא כי כשהאדם שבע ונמשך אחר תענוגיו שוכח עניני הבורא יתעלה: **משעה** שיאחז בדרך ועד כמה פרסה על הלכות גדולות ז"ל אומר שבשיש לו ללכת פרסה או יותר מבדרך אבל

לאומרה בשומע תפלה והני מילי דאדכר מקמי שומע תפלה אבל לא אדכר א מקמי שומע תפלה מחזירין אותו ואם טעה הזכיר הבדלה ב בחונן הדעת אין מחזירין אותו מפני שיכול לאומרה על ג הכוס אמר רבי תנחום אמר רבי אסי אמר רבי יהושע בן לוי טעה ולא הזכיר ראש חדש בעבודה חוזר לעבודה (ו) בשים שלום ובהודאה חוזר לעבודה ואם סיים חוזר לראש אמר רב פפא בריה דרב אחא בר אבא הא דאמרת אם סיים חוזר לראש לא אמרן אלא שעקר את רגליו אבל לא עקר את רגליו חוזר לעבודה אמר רב נחמן בר יצחק הא דאמרת כי לא עקר את רגליו חוזר לעבודה לא אמרן אלא כשהוא רגיל לומר אחר תפלתו תחנונים אבל אם אינו רגיל לומר תחנונים אחר תפלתו אף על גב ד דלא עקר את רגליו חוזר לראש ה וכן הלכה: **מתני'** ר' אליעזר אומר העושה תפלתו קבע אין תפלתו תחנונים רבי יהושע אומר המהלך במקום סכנה יתפלל תפלה קצרה ואומר הושע ה' את עמך את שארית ישראל בכל פרשת העיבור יהיו צרכיהם מלפניך ברוך אתה ה' שומע תפלה: **גמ'** מאי קבע אמר ר' יעקב בר אידי א"ר הושעיה כל שתפלתו דומה עליו כמשוי ורבנן אמרי כל שאינו אומרה בלשון תחנונים תנו רבנן המהלך במקום גדודי חיות ולסטים יתפלל תפלה קצרה מאי תפלה קצרה אחרים אומרים צרכי עמך ישראל מרובים ודעתם קצרה יהי רצון מלפניך ה' אלהינו שתתן לכל אחד ואחד כדי פרנסתו ולכל גויה וגויה כדי מחסורה והטוב בעיניך עשה ברוך אתה ה' שומע תפלה אמר רב הונא ואיתימא ר' יהושע בן לוי הלכה כאחרים א"ל אליהו לרב יהודה אחוה דרב סלא חסידא לא תרתח דלא תחטי ולא תרוי דלא תחטי וכשאתה יוצא לדרך המלך בקונך וצא מאי היא אמר רבי יעקב אמר רב חסדא זו תפלת הדרך: ואמר רבי יעקב אמר רב חסדא כל היוצא לדרך צריך שיתפלל תפלת הדרך מאי תפלת הדרך יהי רצון מלפניך ה' אלהינו שתוליכני לשלום ותצעידני לשלום ותסמכני לשלום ותחזירני לביתי לשלום ותצילני מכף כל אויב ואורב בדרך ותגני לחן ולחסד ולרחמים בעיניך ובעיני כל רואי ברוך אתה ה' שומע תפלה אמר אביי לעולם לישתתף איניש נפשיה בהדי צבורא אימת מצלי לה א"ר יעקב אמר רב חסדא ו משעה שיאחז בדרך ועד כמה עד פרסה היכי מצלי

רש"י

בעבודה. גרלה: **חוזר לעבודה.** גרלה דכל שלש ברכות אחרונות תשובות כברכה אחת: **תחנונים.** כגון אלהי נצור שאנו רגילין לומר לאחר תפלה: **אבל אם אינו רגיל.** הוי סיום תפלתו כמו עקירה ואפי' אם לא עקר רגליו: **מתני' קבע.** מפרש בגמ': **הושע ה' אם עמך וכו'.** והיינו תפלה קצרה: **כ"ג וכל פרשת העיבור.** מפרש בגמ' אפי' בשעה שאתה מתפלל עליהם עברה (ב) יהיו צרכיהן לפניך לרחם: **גמ' כמשוי.** דהיינו לשון קבע (ג) חובה עלי ואני צריך לגלות ידי חובתי: **ודעתם קצרה.** אינם יכולים לפרש צרכם: **והטוב בעיניך עשה.** אתה להן: **לא תרתח.** לא תכעוס: **דלא תחטי.** שתתוך הכעס אדם בא לידי חטא: **ולא תרוי.** לא תשתכר כיין כי הוא גורם חטא: **המלך בקונך.** טול רשות ממנו: **לישתתף איניש נפשיה בהדי ציבורא.** כלומר אל יתפלל תפלה זו בלשון יחיד אלא בלשון רבים שמתוך כך תפלתו נשמעת: **ועד למה.** ומנה להתפלל: **עד פרסה.** ולא לאחר שהלך פרסה וכה"ג מפרש עד כמה יהא

עין משפט נר מצוה

קד–קה

א מיי' פ"ד מה' תפל' סמג עשין יט טור או"ח סי' לג: **ב** מיי' פ"ד מה' תפל' סמג עשין י"ט טור או"ח סי' קי:

מסורת הש"ס

ח) [ה"ב ותענית שם] **ב)** [ותש לאו מחר לעבודה אוף הכא אם עקר את רגליו מחר לתחלה ואם לאו מחר לשומע תפלה כל"ל וע"ש בירושלמי דברכו' ותענו':

קובץ הגהות

ב"ח (א) נ"ב לשון הגמ' בהודאה חוזר לעבודה בשים שלום מחר לעבודה כו': **(ב)** נ"ב כאשה עוברה והכי משמע בכל ענני פרשת העיבור כגון עוברה בעברה יהיו כל צרכיה' נגון וכו' לרחם עליהם: **(ג)** נ"ב חוזר קבוע הוא ומי' מוכה נמתק: **(ד)** נ"ב עיין בפ"ק: **(ה)** נ"ב במתון:

אנ"ש ד"ת [א] ומתכוין לשמוע כו' ק"ל דאומם אע"פ שלא שמע יצא בתפלת ש"ץ ואולי היינו כשמלך אוזנו אינו יכול לשמוע אבל זה שיכול לשמוע לא:

שלטי הגבורים

א עיין באשר"י פרק תפלת השחר סי' יד שהאריך בזה:

ב ואם לא הזכיר הבדלה בחונן הדעת מיי' כתב שאם זכר קודם שומע תפלה מבדיל בש"ת ואם לא זכר עד אחר ש"ת אינו אחר וכ"ש כתב דאם סיים ברכת אתה חונן תפילו לא פתח בברכה שלאחריה אינו אחר ומי אחר הוי ברכה לבטלה ורבינו אלחנן כתב דאם לא פתח בברכה שלאחריה אחר לראש אותה ברכה והמרדכי כתב דא"ל לחזור לראש הברכה אלא יאמר אתה הבדלת וכו' בא"י חונן הדעת וכ"ת כתב לאפי' התחיל בברכה שלאחריה אחר אם יכלה וכן עשה הוא מעשה בעצמו ולרבינו"ה אם לא התחיל בברכה שלאחריה אומר אם אתה הבדלת ואם עקר רגליו כיון דשומיה עליה חוכה אחר לראש ומ"ג מסכים לדעת ר"י וכן העור הכל"ש כתב דוהאי אם זכר בתחלה אם תפילה אינו אחר אבל עקר רגליו אם רוצה לחזור הרשות בידו ולא גרע מתפלת נדבה וכל האי מלוגמא שייך בענני ועל הנסים

וחכרנו וכבל דבר לא מייבו חכמים להחזיר:

ג כתב הרא"ש בשם בעל ה"ג כיון שתלוי הדבר בכוס היכא שאין לו כוס צריך לחזור ולהתפלל וכ"כ יונה ז"ל היה אומר אף אם לא היה לו כוס מזומן בלילה אם יודע שימצא כוס למחר א"ל לחזור ולהתפלל ע"כ:

ד ואם לא הזכיר יעלה ויבא בעבודה וזכר קודם שעקר רגליו מיי' וסמ"ג ומאר"י ומרדכי והעור כתבו כדברי רבינו ורב עמרם פליג ואמר דהכל תלוי בעקירת רגליו דאם לא עקר רגליו אפילו אינו רגיל לומר תחנונים אחר תפלתו אחר בעבודה:

ה כתב הרא"ש גרלה דכל אותן שאין מחזירין כגון על הנסים דתעוכה ופורים ויעלה ובא דר"ח ועננו ויוצא בהן יין דסיים אותה ברכה אע"פ שלא פתח בברכה שלאחריה אינו אחר ואם אחר הוי ברכה לבטלה וה"ר אלחנן ז"ל היה ר"ל כל זמן שלא פתח בברכה של אחריה אחר והביא ראיה מהא דאמרינן לקמן בפ' אלשה שאלו לגבי יעלה ויבא דבהמ"ז שאם לא פתח בהטוב והמטיב תקנו ברכה חדשה אע"פ שאם פתח בהטוב והמטיב אין מחזירין אותו כן הכא נמי אע"פ שכשפתח בברכה אין מחזירין אותו כל זמן שלא פתח אחזור לראש לאותה ברכה עצמה כמו שתקנו שם ברכה חדשה ואם ראיה היא דשאני התם שכבר סיים בהמ"ז דהטוב והמטיב לא דאורייתא ואין שם הפסק באמצע הברכה אבל הכא אם אחזיר לו לאותה ברכה בדבר שאין צריך לחזור הוי הפסק באמצע תפלתו וה"ר יונה ז"ל הביא ראיה דאין לחזור מהא דאמר טעה ולא הזכיר של ר"ח בעבודה אחר לעבודה משמע דמיד שסיים ברכת עבודה דייינין לה בטעות ולכך אמר בלשון אחר אע"פ שלא התחיל עדיין ברכה אחרת ומיכי יאמר ז"ל ראה לר"מ ז"ל שאחר לאחר אותיים בדבר שאם לא אמר אין מחזירין אותו ולא מקבבר כלל דהיינו שאם עקר רגליו אינו אחר לראש גם אם סיים הברכה אינו אחר לעבודה ואפשר שהוא היה מפרש אין מחזירין אותו אינו חייב לחזור ואם רצה יחזור מיהו גם זה יתכן אם סיים תפלתו שיכול לחזור לראש דאם לא גרע מתפלת נדבה אבל באמצע התפלה כיון דאינו מחויב לחזור ז"ל דהוי הפסק אם הוא אחר עכ"ל:

ו ופסק העור דיכול לאומרה כל שלא הגיע סמוך לעיר פרסה וי"ל דכיון שלא התפלל עד פרסה לאחר שהחזיק בדרך דהו לא מני להתפלל אותה וה"ג כתבו דיכול להתפלל גם אח"כ אם יש לו דרך למרחוק וכן כתבו סמ"ג וטור ומרדכי ומן המתיבה על מיימון שהשמיט דין תפלת הדרך מספקיו:

שיטת ריב"ב

מתני' רבי אליעזר אומר וכו': גמ' כמשוי. והיינו לשון קבע דלומר חק קבוע הוא עלי צריך אני לגלות ידי חובתי: **לא תרוי.** לא תשתכר: **בכדי ציבורא.** שיאמר שאולינו שאנעיבור בלשון רבים:

בפחות מפרסה אינו מברך דכמו שהוא בעיר דייניגן ליה ורוצה לומר עד כמה מהלך יהיה הדרך שהולך ושיברך ויש מקשים עליו מדאמרינן בירושלמי (ה"ד) כל הדרכים בחזקת מסוכנים ואפשר לומר שזה אינו מומר בקרוב לעיר אלא כשהולך בדרך בין הכפרים שהכל הוא בחזקת סכנה וצריך להתפלל ולבקש על נפשו ויש מפרשים דהכי קאמר ועד כמה נידון אותו באמיתת הדרך ושיכול לברך אותו ומהדרינן עד פרסה כלומר בתוך הפרסה הראשונה יכול לאמרה אבל אחר פרסה לא ונראה למורי הרב נר"ו דודאי הפירוש הנכון כך הוא דעד כמה ר"ל עד כמה הוי אחיזת הדרך אבל אינו כמו שאומרים שאם לא התפלל בתוך פרסה לא יתפלל אחר כך שזה לא יתכן דכל זמן שיש לו עדיין ללכת מחויב הוא בענין התפלה הצריכה אלא יש לו לאמרה לכתחלה לאחר שילא מן העיר בתוך הפרסה הראשונה ואם שכח ולא אמר אותה בתוך הראשונה אומר אותה אח"כ על מה שיש לו ללכת כל זמן שרב ממנו הדרך עד שיתקרב למקום שהולך ודמי להא דאמרינן בתפילין [1]מבדך עליהם משעת הנחתן ועד שעת קשירתן ור"ל שמשעה שמתחיל להניחן משם ואילך מברך כשילכה עד שעת קשירה אבל ודאי לא בא לאעבר שאם שכח ולא בירך עד שעת קשירה שלא יברך עליהם אחר כך כיון שלא חלף אותם עדיין דכל זמן שהאדם מקיים המצוה אע"פ שלא בירך עליה מתחלה כיון שעדיין מקיים אותה יש לו לברך כשנזכר ולא תימא כיון שלא בירך מתחלה אין זה עובר לעשייתה שמאחר שמקיים אותה עכשיו אף ע"פ שאינו עובר לעשייתה ממה שעבר אפ"ה עובר לעשייתה הוי ממה שמקיים אחר כך הלכך מי שלא בירך מתחלה כשנתעטף בציצית או כשהניח תפלין כל זמן שמעוטף בציצית או שהתפילין מונחים עליו חוזר ומברך:

רב חסדא אמר מעומד פסק הרב אלפסי ז"ל כותיה משום דרב ששת קאי כותיה ורבני גרפת ז"ל אומרים להלכה כרב ששת דלא עבד רב ששת כוותי' משום דסבר דהלכתא הכי אלא משום מהיות טוב אל תיקרי רע אבל מן הדין סגי ליה במהלך:

מתני' היה רוכב על החמור וכו' **או באסדא** מפרש בירושלמי שהוא רפסודות האמור בדברי הימים (ב' ב') ופי' רב נתן בעל הערוך ז"ל שקושרים עצים גדולים זה עם זה והולכין עליהם על המים: **גמ'** בין כך ובין כך יושב במקומו ויתפלל כלומר אפילו יהיה לו מי שיאחז חמורו אין לו לרדת כי בירידה ובעלייה תתבלבל מחשבתו ולא יוכל לכוון ומכל מקום יש לו לעכב הבהמה דהא אמרינן בקדושין (דף לג:) רכוב לה רב חסדא אמר מעומד ורב ששת אמר מהלך וכרב חסדא דאמר מעומד טפי עדיף דהא רב ששת נמי קאי ומצלי תפלת הדרך אמר מהיות טוב אל תקרי רע מאי איכא בין הביננו לתפלה קצרה הביננו בעי תלתא קמייתא ותלתא בתרייתא וכי מאטי לישוב לא צריך לצלויי תפלה קצרה לא בעי לא תלתא קמייתא ולא תלתא בתרייתא וכי מאטי לישוב צריך לצלויי הביננו מעומד תפלה קצרה אפי' א מהלך מיהא שמעינן דלא מצלי אינש הביננו אלא בשעת הדחק כגון מי שהוא מהלך במדבר וכיוצא בו: **מתני'** יהיה רוכב על החמור ירד ואם אינו יכול לירד יחזיר את פניו ואם אינו יכול להחזיר את פניו יכוין את לבו כנגד בית קה"ק היה יושב בספינה או באסדא יכוין את לבו כנגד בית קה"ק: **גמ'** תנו רבנן היה רוכב על החמור והגיע זמן תפלה אם יש ב' לו מי שיאחז את חמורו ירד למטה ויתפלל ואם לאו ישב במקומו ויתפלל רבי אומר בין כך ובין כך ישב במקומו ויתפלל לפי שאין דעתו מיושבת עליו אמר רבה בר בר חנא ואיתימא ר' יהושע בן לוי הלכה כרבי ת"ר סומא ומי ג שאינו יכול לכוין את הרוחות יכוין את לבו כנגד אביו שבשמים שנאמר [6]והתפללו אל ה' (אלהיהם) היה עומד בחוצה לארץ יכוין את לבו כנגד ארץ ישראל שנא' [7]והתפללו אליך דרך ארצם היה עומד בארץ ישראל יכוין את לבו כנגד ירושלים שנא' [8]והתפללו אל העיר הזאת היה עומד בירושלים יכוין את לבו כנגד בית המקדש שנא' [9]והתפללו אל הבית הזה היה עומד בבית המקדש יכוין את לבו כנגד בית קדשי הקדשים שנאמר [10]והתפללו אל המקום הזה היה עומד אחורי הכפורת יראה את עצמו כאילו הוא לפני הכפורת נמצא עומד בצפון הופך את פניו לדרום בדרום הופך את פניו לצפון במערב הופך את פניו למזרח במזרח הופך את פניו למערב נמצאו כל ישראל מכוונין את לבם למקום אחד אמר ר' אבין ואיתימא רבינא מאי קראה [11]כמגדל דויד צוארך בנוי לתלפיות ד תל שהכל פונין בו: **מתני'** [2]רבי אלעזר בן עזריה אומר אין תפלת המוספין אלא בחבר עיר וחכ"א בחבר עיר ושלא בחבר עיר ר' יהודה אומר משמו כל מקום שיש חבר עיר היחיד פטור מתפלת המוספין: **גמ'** יתיב רבי חנינא קרא קמיה דרבי ינאי ויתיב וקאמר הלכתא כרבי יהודה שאמר משום ר' אלעזר בן עזריה א"ל פוק קרא קראיך לברא דאין הלכה כרבי יהודה שאמר משום ר"א בן עזריה א"ר יוחנן אני ראיתי את רבי ינאי דצלי והדר צלי א"ל ר' ירמיה לרבי זירא ודילמא מעיקרא לא מכוין דעתיה והשתא מכוין דעתיה א"ל תא חזי מאן גברא רבא דקמסהיד ה עליה כמה ישהה [3]בין תפלה לתפלה רב הונא ורב חסדא חד

רש"י

דעתו ליכן שיתפלל תפלה זו עד פרסה אבל אם אין דעתו לפרסה אז לא יתפלל תפלה זו: **מהיות טוב אל תקרי רע.** הואיל ויכול אני להתפלל תפלה זו מעומד שהרי תנורתו היו עומדין לא אקרא רע להתפלל מהלך ואע"פ שמותר: **וכי מטי לישוב.** כשיגיע לביתו: **צריך לצלויי.** שהרי לא התפלל כלום מתפלת י"ח: **אלא בשעת הדחק.** מדקתני כי מטי לישוב משמע דמיירי במהלך במדבר: **מתני' (ה) אם אינו יכול לירד.** שאין לו מי שיאחז לו את חמורו כדמפ' בגמרא: **גמ' שאין דעתו מיושבת עליו.** כי קשה לו עכוב הדרך: **ומי שאינו יכול לכוין הרוחות.** כגנב אדם ישראל כמו דמסיק לקמן תל שהכל פונים לה: **אחורי הכפרת.** שהיה במערב העזרה כי היה לפם י"א אמה חצר פנוי מכותל בית קדשי הקדשים עד כותל מערבי של עזרה והעומד שם מחזיר פניו לבית הכפרת אל המזרח: **מתני' אלא בחבר עיר.** לא מקנוה אלא בלבור בחבורת עיר אבל לא ליחיד: **משמו.** של ר"א בן עזריה: (ג) **מקום שיש בו.** אבל מקום שאין שם עשרה אין היחיד פטור: **גמ' דלגי והדר לגי.** ולמה התפלל שתי תפלות אלא אחת של שחרית ואחת של מוספין: **מעיקרא לא מכוין דעתיה.** ותרוייהו הוי של שחרית: **מאן גברא רבא.** ר' יוחנן דאסהיד עליה ודייק ודאי בדבר יפה שהיה בשביל תפלת המוספין: **כמה**

עין משפט נר מצוה

קו–קח

א מיי' פ"ד מה' תפל' סמג עשין יט טור א"ח סי' לד: **ב** טור א"ח סי' רפו: **ג** מיי' פ"י מה' תפל' סמג עשין יט טור או"ח סי' קה:

מסורת הש"ס

(א) מ"א ח ב) שם ג) שם ד) שם ה) שיר ד ז) מנחות לה: **ח)** (ירושלמי ר"פ היה קורא) **ט)** (דף לד.):

קובץ הגהות

ב"ח (א) ואם כל"ל: (ב) כל מקום: (ג) נ"ב בכל ענין ה"כ:

שלטי הגבורים

א סמ"ג ומשר"י וטור ומרדכי פסקו כרביגו דיתפלל מעומד ולע"ד כיון דקי"ל לרבוא כהלך דמי א"כ הרוכב על הבהמה צריך להעמיד עד שיתפלל תפלת הדרך וכבר נרפא כתבו דיכול להתפלל אף מהלך. ורביגו יונה כתב דיש להתפקח כשהוא רוכב אם צריך לירד ולהתפלל או לא ויש מיתה וקושיא על דבריו ומצאתי בהלכות פשוטים ומחלוקות בס"ד. ומיימוני ממיר להתפלל אותה לעולם כשהוא דחוק וטרוד ואינו מחלק בין מהלך בדרך בין יושב בבית וכן הרא"ש והטור ודברי רביגו מוכיחין דלא שרי אלא אם כן הולך בדרך וכן סמ"ג ומרדכי:

ב הר"ר יוסף פליג על זה ומתר דדוקא במקום סכנה לא ירד הן החמור אבל שלא במקום סכנה ירד ויתפלל וכל הפוסקים כתבו כרביגו ואם צריך לעבור בהבהמה וכן המהלך כרגליו אם צריך להתעכב עד שיתפלל הרא"ש ומרדכי והטור כתבו דאין צריך להתעכב אבל אם יתפלל מהלך בין שהוא על הבהמה בין שהוא על רגליו הלא כרביגו יונה:

לשון ריא"ז הרוכב על הבהמה נראה בעיני שיש לו להחזיר בהמתו או מחזיר עצמו לאחוריו על גבי בהמתו כדרך שהיה נוהג אם בא להפגר מלפני המלך:

לשון ריא"ז **ג** ויש מגדולי החכמים שהיו מתפללים לכל רוח שלא היה יודע לכוין כנגד ארץ ישראל מן מרוח מזרחי שהיה מזר מלהתפלל כנגדו לפי שהמומים מתפללין באותו הרוח כמו שמצאתי בס' לא יתפור ונראה בעיני שלזה נמנהגו קדמונים שאין מתפללין בכנסיות במקום שהוא כנגד זריחת השמש ממש ובכנסיות שלנו מקום תפלה מכוון כנגד אמצע היום ואף הוא כנגד ארץ ישראל כמבואר בקונטרס הראיות:

ד כתב הרא"ש וכתב שמעתתא ק"ל ולא כשמעתתא דב"ב פרק לא יתפור דפליגי תנאי ואמוראי התם אם הביאה במזרח או במערב והתם נמי מסיק כשמעתתא דהכא אמר ליה רב מבינא לרב אשי אמון דקיימינן בצפונא דא"י אדרומו ומה שאנו מכוונין הא דנגזרה לנזרה מפני שאנו במערבה של א"י עכ"ל:

ה כתב הרא"ש מכאן משמע דמי שלא כוון דעתו לכל הפחות בתחלת שלריך לחזור ולהתפלל עכ"ל:

שיטת ריב"ב

עד כמה. זמנה להתפלל: **עד פרסה.** עד פרסה זמנה להתפלל ולא לאחר שהלך פרסה ויש מפרשים עד כמה יהא צריך ליכן שיהא צריך לתפלה זו עד פרסה אבל פחות מפרסה אינו צריך להתפלל: **צריך לצלויי.** שהרי לא התפלל כלום מתפל' שמונה עשרה: **לפי שאין דעתו מיושבת עליו.** שקשה עליו עכוב הדרך: **לכוין אם ברוחות.** לפי דרך ישראל: **אחורי בית הכפרת.** במערב עזרה היו אחת עשרה אמה חצר מכותל בית קדשי הקדשים לכותל מערבי של עזרה והעומד שם מחזיר פניו לבית הכפרת לאחורה: **מתני' ר' אלעזר בן עזריה אומר וכו'.** שלא מחלוקות בדבר ר' אלעזר בן עזריה אבר לא תקנו תפלת מוספין אלא לבחר לבדו עיר ויחיד לעולם פטור בין במקום שיש לבור בין במקום שאין לבור ורבנן סברי דבין ליחיד בין לבור תקנו תפלת המוספין ור' יהודה סבר במקום שיש לבור יחיד פטור במקום שאין לבור חייב. וקש"ל כרבנן והייט דר' יוחי לגי והדר לגי תפלת מוסף ור' יוחי במקום שיש חבר עיר היה תלא כר' יהודה: **גמ' מאן גברא רבא מסהיד עליה.** ר' יוחנן שהעיד לנו על הדבר יפה דקדק שבשביל תפלת המוספין היה:

בפחות מפרסה אינו מברך דכמו שהוא בעיר דייניגן ליה ורוצה לומר עד כמה מהלך יהיה הדרך שהולך ושיברך ויש מקשים עליו מדאמרינן בירושלמי (ה"ד) כל הדרכים בחזקת מסוכנים ואפשר לומר שזה אינו מומר בקרוב לעיר אלא כשהולך בדרך בין הכפרים שהכל הוא בחזקת סכנה וצריך להתפלל ולבקש על נפשו ויש מפרשים דהכי קאמר ועד כמה נידון אותו באמיתת הדרך ושיכול לברך אותו ומהדרינן עד פרסה כלומר בתוך הפרסה הראשונה יכול לאמרה אבל אחר פרסה לא ונראה למורי הרב נר"ו דודאי הפירוש הנכון כך הוא דעד כמה ר"ל עד כמה הוי אחיזת הדרך אבל אינו כמו שאומרים שאם לא התפלל בתוך פרסה לא יתפלל אחר כך שזה לא יתכן דכל זמן שיש לו עדיין ללכת מחויב הוא בענין התפלה הצריכה אלא יש לו לאמרה לכתחלה לאחר שילא מן העיר בתוך הפרסה הראשונה ואם שכח ולא אמר אותה בתוך הראשונה אומר אותה אח"כ על מה שיש לו ללכת כל זמן שרב ממנו הדרך עד שיתקרב למקום שהולך ודמי להא דאמרינן בתפילין [1]מבדך עליהם משעת הנחתן ועד שעת קשירתן ור"ל שמשעה שמתחיל להניחן משם ואילך מברך כשילכה עד שעת קשירה אבל ודאי לא בא לאעבר שאם שכח ולא בירך עד שעת קשירה שלא יברך עליהם אחר כך כיון שלא חלף אותם עדיין דכל זמן שהאדם מקיים המצוה אע"פ שלא בירך עליה מתחלה כיון שעדיין מקיים אותה יש לו לברך כשנזכר ולא תימא כיון שלא בירך מתחלה אין זה עובר לעשייתה שמאחר שמקיים אותה עכשיו אף ע"פ שאינו עובר לעשייתה ממה שעבר אפ"ה עובר לעשייתה הוי ממה שמקיים אחר כך הלכך מי שלא בירך מתחלה כשנתעטף בציצית או כשהניח תפלין כל זמן שמעוטף בציצית או שהתפילין מונחים עליו חוזר ומברך:

רב חסדא אמר מעומד פסק הרב אלפסי ז"ל כותיה משום דרב ששת קאי כותיה ורבני גרפת ז"ל אומרים להלכה כרב ששת דלא עבד רב ששת כוותי' משום דסבר דהלכתא הכי אלא משום מהיות טוב אל תיקרי רע אבל מן הדין סגי ליה במהלך:

מתני' היה רוכב על החמור וכו' **או באסדא** מפרש בירושלמי שהוא רפסודות האמור בדברי הימים (ב' ב') ופי' רב נתן בעל הערוך ז"ל שקושרים עצים גדולים זה עם זה והולכין עליהם על המים: **גמ'** בין כך ובין כך יושב במקומו ויתפלל כלומר אפילו יהיה לו מי שיאחז חמורו אין לו לרדת כי בירידה ובעלייה תתבלבל מחשבתו ולא יוכל לכוין ומכל מקום יש לו לעכב הבהמה דהא אמרינן בקדושין (דף לג:) רכוב לה רב חסדא אמר מעומד ורב ששת אמר מהלך וכרב חסדא דאמר מעומד טפי עדיף דהא רב ששת נמי קאי ומצלי תפלת הדרך אמר מהיות טוב אל תקרי רע מאי איכא בין הביננו לתפלה קצרה הביננו בעי תלתא קמייתא ותלתא בתרייתא וכי מאטי לישוב לא צריך לצלויי תפלה קצרה לא בעי לא תלתא קמייתא ולא תלתא בתרייתא וכי מאטי לישוב צריך לצלויי הביננו מעומד תפלה קצרה אפי' א מהלך מיהא שמעינן דלא מצלי אינש הביננו אלא בשעת הדחק כגון מי שהוא מהלך במדבר וכיוצא בו: **מתני'** יהיה רוכב על החמור ירד ואם אינו יכול לירד יחזיר את פניו ואם אינו יכול להחזיר את פניו יכוין את לבו כנגד בית קה"ק היה יושב בספינה או באסדא יכוין את לבו כנגד בית קה"ק: **גמ'** תנו רבנן היה רוכב על החמור והגיע זמן תפלה אם יש ב' לו מי שיאחז את חמורו ירד למטה ויתפלל ואם לאו ישב במקומו ויתפלל רבי אומר בין כך ובין כך ישב במקומו ויתפלל לפי שאין דעתו מיושבת עליו אמר רבה בר בר חנא ואיתימא ר' יהושע בן לוי הלכה כרבי ת"ר סומא ומי ג שאינו יכול לכוין את הרוחות יכוין את לבו כנגד אביו שבשמים שנאמר [6]והתפללו אל ה' (אלהיהם) היה עומד בחוצה לארץ יכוין את לבו כנגד ארץ ישראל שנא' [7]והתפללו אליך דרך ארצם היה עומד בארץ ישראל יכוין את לבו כנגד ירושלים שנא' [8]והתפללו אל העיר הזאת היה עומד בירושלים יכוין את לבו כנגד בית המקדש שנא' [9]והתפללו אל הבית הזה היה עומד בבית המקדש יכוין את לבו כנגד בית קדשי הקדשים שנאמר [10]והתפללו אל המקום הזה היה עומד אחורי הכפורת יראה את עצמו כאילו הוא לפני הכפורת נמצא עומד בצפון הופך את פניו לדרום בדרום הופך את פניו לצפון במערב הופך את פניו למזרח במזרח הופך את פניו למערב נמצאו כל ישראל מכוונין את לבם למקום אחד אמר ר' אבין ואיתימא רבינא מאי קראה [11]כמגדל דויד צוארך בנוי לתלפיות ד תל שהכל פונין בו: **מתני'** [2]רבי אלעזר בן עזריה אומר אין תפלת המוספין אלא בחבר עיר וחכ"א בחבר עיר ושלא בחבר עיר ר' יהודה אומר משמו כל מקום שיש חבר עיר היחיד פטור מתפלת המוספין: **גמ'** יתיב רבי חנינא קרא קמיה דרבי ינאי ויתיב וקאמר הלכתא כרבי יהודה שאמר משום ר' אלעזר בן עזריה א"ל פוק קרא קראיך לברא דאין הלכה כרבי יהודה שאמר משום ר"א בן עזריה א"ר יוחנן אני ראיתי את רבי ינאי דצלי והדר צלי א"ל ר' ירמיה לרבי זירא ודילמא מעיקרא לא מכוין דעתיה והשתא מכוין דעתיה א"ל תא חזי מאן גברא רבא דקמסהיד ה עליה כמה ישהה [3]בין תפלה לתפלה רב הונא ורב חסדא חד

כמהלך דמי ומי היכי דמהלך על רגליו אינו יכול להתפלל כשהוא מהלך אלא יש לו לעמוד ה"נ כשרוכב אין לו להתפלל בעוד שהולך על הבהמה אלא יש לו לעכב הבהמה תדע דהא אמרי' לעיל הביננו מעומד ולא התירו במהלך ואין לדחות דהתם מיירי בשאין השיירא הולכת והכא בשהשיירא הולכת דמאי פסקא כיון שלא פירשו אותו בגמרא שנחלק אמתנו ונאמר שזה מדבר בשהשיירא הולכת והאחר בשאין השיירא הולכת אלא ודאי כמו שבשעה שמהלך על רגליו צריך להיות מעומד (ג) (וכל עניין משמע אפילו השיירא הולכת) ה"נ כשרוכב על הבהמה יעכב אותה ושב במקומו הישיבה לא גרע מעומד דהכי משמע מדאמרי' גבי ק"ש[4] שאם היה מהלך בדרך עומד ואינו רוצה לומר שאם היה יושב עומד אלא שאם היה מהלך די לו בעמידה וכל שכן שאם יושב שהוא יותר טוב וכך נראים הדברים שצריך לעכב הבהמה כמו שכתבנו מיהו אפשר לומר שאע"פ שאמרו רכוב כמהלך דמי ומהלך ברגליו אין לו להתפלל בעוד שמהלך בשום ענין אפ"ה לענין זה בדיעבד אם השיירא הולכת יתפלל אלא עיכוב הבהמה שהתפלה כיון שתלויה בכוונה ובישיבת האיברים בנחת אין לדמות הליכה ברגליו שיש לו עמל בהליכתו ולא יוכל לכוין כלל להליכה בבהמה שעומד עליה בנחת ובדיעבד אם השיירא הולכת מותר ובלבד שיעכב אותה בחבות מפני שבחבות אפילו בדיעבד אמרו[5] שצריך כוונה ואם לא כוין צריך לחזור ולהתפלל: **ובתפלת** יוצא לדרך נחלקו המפרשים יש מי שאומר שאם היה רכוב אין צריך לירד ולהתפלל דכיון שבתפלת י"ח אמרו שלא ירד כל שכן בזו וי"א שיתכן לומר דבתפלת י"ח שצריכה כונה יותר אמרו שלא ירד לפי שאין דעתו מיושבת עליו אבל בתפלה זו שאינה צריכה כוונה כל כך ולא נחוש לישוב דעתו צריך לירד. מפי מורי הרב נר"ו: **היה** עומד בחו"ל יכוין את לבו כנגד א"י לא תימא כנגד א"י בלבד אלא כנגד א"י וכנגד ירושלים וכנגד בהמ"ק וכנגד בית קה"ק וכשעומד בירושלים א"ל לכוין כנגד ירושלים שהרי כבר עומד בתוכה אבל יש לו לכוין כנגד בית המקדש וכנגד בית קדשי הקדשים וכשעומד בעזרה שאחורי הכפרת אם עומד בצפון מחזר פניו לדרום כדי שלא יהיה אחוריו למקדש אלא פניו כלפי המקדש וכן לכל הצדדין שעומד בעזרה אחרי הכפרת יש לו לאחזור פניו כלפי המקדש כדמפרש ואזיל כדי שימצאו כל ישראל מכוונין לגם למקום אחד: **מתני'** רבי אלעזר בן עזריה אומר אין תפלת המוספין אלא בחבר עיר דס"ל דכיון שאין בה אלא שבח שאין בה תחנונים כמו בי"ח וגם אין אנו מתפללים אותה כנגד תפלת תחנונים של חול כמו שאנו מתפללים תפלת יוצר או תפלת מנחה די בשהלבור בלבד יתפללו אותה אבל היכא שאין הלבור מתפללים אותה סבירא לי' לר"א שחייב הוא להתפלל אותה והיינו דאמר ר' יהודה משמיה כל מקום שיש חבר עיר היחיד פטור דמשמע שאם אין שם חבר עיר חייב: **גמ'** ודילמא מעיקרא לא כוון דעתו וכו' כלומר מנין לך שהתפלל יוצר ומוסף כי שמא תפלת יוצר בלבד היא ומתחלה לא כוון דעתו בברכה ראשונה והולך לחזור ולהתפלל מראש פעם אחרת ומהדרי' תא חזי מאן גברא רבה דקא מסהיד עליה דאי לאו דחזא דתפלה שניה לתפלת מוסף היא לא קאמר: **כמה** ישהה בין תפלה לתפלה וכו' כלומר היכא שטעה בתפלה וצריך לחזור ולהתפלל פעם אחרת אי נמי כשמתפלל יוצר ומוסף סמוכים ואינו אומר אשרי בנתים ולא שום פסוק

כמה שעה צריך לשהות ומהדרי כדי שתתיישב דעתו לתפלתו והוא שיעור מהלך ד״מ. מפי מורי הרב נר״ו: **ובצבור** שנו כלומר ג״כ כשטעה אין מחזירין אותו מפני טורח צבור כיון שתפלת המוספים לפניו שיזכיר בה ענין ר״ח אבל יחיד מחזירין אותו בין כשהיה מתפלל בביתו יחידי בין כשהיה מתפלל עם הצבור מיהו אם רואה לשמוע כל התפלה כשחוזר אותה כדי לגאת מענין זכירת ר״ח באמירת ג״כ סגי ליה בהכי והוא שיתכוין לצאת ויהיה לשם מרלש התפלה ועד סוף כדכתבי׳ לעיל (בד״ה עשה ולא הזכיר ר״ח): **נהרדעי** אמרי עד ששה עשר דסבירא להו (ג) שתתמלא פגימתו

רש״י

ישפה בין פפנה לפפנה. אדם שטעה ורוצה לחזור ולהתפלל אי נמי בין תפלת השחר לתפלת המוסף: **שפחחונן.** שתהא דעתו מיושבת עליו לערוך דבריו בלשון תחינה: **שפחחונן.** לשון חילוי והיא היא אלא בלשונא בעלמא פליגי ומפרש בירושלמי דהיינו כדי הילוך ד׳ אמות: **מפני שפחלא המוספין עליו.** ויכול לאומרו בשל מוספין: **מפני טורח לבור.** ויש מפרשים בצבור שנו מפני שיכול לשומעו מפי שליח לבור: **מעומד.** מפני כבוד שכינה כדי לקבל פני שכינה במורא:

הדרן עלך תפלת השחר

אין עומדין לפפלל אלא מתוך כובד ראש. אדם שטעה ורוצה לחזור ולהתפלל אי נמי בין תפלת השחר לתפלת המוסף: **שפחחונן.** שתהא דעתו מיושבת עליו לערוך דבריו בלשון תחינה: **שפחחונן.** לשון חילוי והיא היא אלא בלשונא בעלמא פליגי ומפרש בירושלמי דהיינו כדי הילוך ד׳ אמות: **מפני שפחלא המוספין עליו.** ויכול לאומרו בשל מוספין: **מפני טורח לבור.** ויש מפרשים בצבור שנו מפני שיכול לשומעו מפי שליח לבור: **מעומד.** מפני כבוד שכינה כדי לקבל פני שכינה במורא:

הדרן עלך תפלת השחר

אין עומדין להתפלל אלא מתוך כובד ראש חסידים הראשונים היו שוהין שעה אחת ומתפללין כדי שיכוונו את לבם למקום אפילו המלך שואל בשלומו לא ישיבנו ואפי׳ נחש כרוך על עקיבו לא יפסיק: **גמ׳** מנא הני מילי אמר רב נחמן בר יצחק (אמר רב) אמר קרא [ט]עבדו את ה׳ ביראה וגילו ברעדה מאי וגילו ברעדה אמר רב אדא בר מתנה אמר רב במקום גילה שם תהא רעדה אביי הוה יתיב קמיה דרבה חזייה דהוה קא בדח טובא א״ל וגילו ברעדה כתיב רב ירמיה הוה יתיב קמיה דרבי זירא חזייה דהוה קא בדח טובא א״ל לא סבר לה מר [י]בכל עצב יהיה מותר א״ל אנא תפילין קא מנחנא וכל כך למה דא״ר יוחנן משום ר״ש בן יוחאי [יא]אסור לו לאדם שימלא שחוק פיו

אמר כדי שתתחולל דעתו עליו וחד אמר כדי שתתחונן דעתו עליו מאן דאמר כדי א שתחולל דעתו עליו דכתיב [ב]ויחל משה ומאן דאמר כדי שתתחונן דעתו עליו דכתיב [ג]ואתחנן אל ה׳ תניא [יב]טעה ולא הזכיר של ראש חדש שחרית אין מחזירין אותו ב מפני שיש תפלת המוספין לפניו א״ר יוחנן ובצבור ג שנו פירוש מפני טורח צבור ד אבל יחיד מחזירין אותו אמר רב חנין אמר רב טעה ולא הזכיר של ר״ח ה בערבית אין מחזירין אותו מפני שאין מקדשין את החדש אלא ביום: גרסינן בסנהדרין בפרק היו בודקין אותו[יג] אמר ר׳ יוחנן עד מתי [יד]מברכין על החדש עד שתתמלא פגימתה וכמה אמר ר׳ יעקב עד שבעה [טו] עשר נהרדעי אמרי ו עד ששה עשר [טז]אמר ר׳ יוחנן כל המברך על החדש בזמנו כאילו מקבל פני שכינה כתיב הכא [יז]החדש הזה לכם וכתיב התם [יח]זה אלי ואנוהו תנא דבי רבי ישמעאל אלמלא לא זכו ישראל אלא להקביל פני אביהם שבשמים בכל חדש וחדש דיין אמר אביי (הלכך צריך לומר) מעומד מאי מברך כדרב יהודה דאמר רב יהודה ברוך אתה ה׳ אלהינו מלך העולם אשר במאמרו ברא שחקים וברוח פיו כל צבאם חק וזמן נתן להם שלא ישנו את תפקידם ששים ושמחים לעשות רצון קונם פועל אמת שפעולתו אמת וללבנה אמר שתתחדש עטרת תפארת לעמוסי בטן שהם עתידין להתחדש כמותה ולפאר ליוצרם על שם כבוד מלכותו ברוך אתה ה׳ מחדש חדשים:

הדרן עלך תפלת השחר

אין עומדין להתפלל אלא מתוך כובד ראש נאה דוקא כובד ראש אלא דרך משל הוא כלומר מפני שראשו הוא עיקר כל האיברים וכשמכניע אותו עליו כל איבריו נכנעים ויושב בהכנעה כך המתפלל צריך שישב באימה ובהכנעה כדי שתהא תפלתו רצויה ומקובלת: **חסידים** הראשונים היו שוהין שעה אחת ומתפללין וכו׳ אע״פ שבהרבה מקומות כשאומר שעה אינו ר״ל שעה דוקא אלא זמן מועט הכא אינו כן אלא שעה ממש דהכי אמרי׳ בגמרא (דף לב:) היו שוהין שעה אחת קודם תפלה ושעה אחת בתפלה ושעה אחת אחר תפלה ושאלו התם כיון שכך היו שוהין בכל תפלה ותפלה תורתם ומלאכתם אימתי נעשית והתירגין מתון שחסידים הם תורתם מתקיימת ומלאכתן מתברכת: **כדי** שיכוונו לבם למקום. י״מ כדי שיפנו טרדת המחשבות ויכוונו באמירת התפלה ואין זה נראה לומרו הרב נר״ו דא״כ לא היה לו לומר למקום אלא לתפלתם דהא חזינן לקמן כשהזכיר כוונה לענין אמירת התפלה לא אמר למקום אלא המתפלל צריך שיכוין את לבו סימן לדבר תכין לבם תקשיב אזנך אלא ודאי כך הוא הפי׳ כדי שיכוונו שיהיה לבם שלם בעבודת המקום וינטלו מלבם תענוגי העולם הזה והנאותיהם כי כשיטהרו לבם מהבלי העולם הזה ויהיה כוונתם בתוממות הסם תהיה תפלתם רצויה ומקובלת לפני המקום ועל כוונה זו נאמר תכין לבם תקשיב אזנך ומה שאמר תכין לבם מפני שכוונת טהרת הלב מעבירות ומתענוגי העולם״ז צריכה סיוע מהמקום כענין שנאמר ותוכן לבות ה׳ וכתיב והכן לבבם אליך ועל זה אמר תסייע אותם ותכין לבם שיהיה טהור כדי שתקשיב תפלתם תדע שכן הוא עיקר פירוש הדבר מדאמרי׳ לקמן סימן לדבר תכין לבם תקשיב אזנך ולמה אמר סימן והלא ראיה ברורה הוי אלא מפני שעיקר הפסוק לא בא על כוונת אמירת התפלה אלא על כוונת טהרת הלב כשהזכיר אותו לשם כוונת אמירת התפלה אמר סימן לדבר: **ואפילו** נחש כרוך על עקיבו **לא יפסיק** ואע״פ שאין לו להפסיק ולדבר אפילו הכי יכול הוא כדי שישליכנו מעליו אלא מצינו הליכה שנקראת הפסקה בשום מקום מיהו היכא דאיכא הכנה בכל ענין מותר להפסיק: **גמ׳** וגילו ברעדה במקום גילה שם תהא רעדה עשה הדבר כדי שלא ימשך מתוך השמחה לתענוגי העולם ושכח עניני הבורא על כן צריך לערבב זה עם זה כדי שיהיה על הקו הממוצע ופשטיה דקרא כך הוא אע״פ שאגל בשר ודם הירא והשמחה הם דבר והפכו שבשעה שהאדם מפחד מזולתו הוא עומד נרתע ודוחג אבל הקב״ה אינו כן אדרבה כשהאדם מתבונן בגדולתו וירא מפניו ישמח ויגיל באותה יראה מפני שבאמצעיתה מתעורר לקיים המצות ושם ועצם בקיומה שיודע כי שכרו אתו ופעולתו לפניו ועל שמחה זו תמצא שאמר בפסוק אחד עבדו את ה׳ בירא וגו׳ ובפסוק אחר עבדו את ה׳ בשמחה ר״ל תעבדו את ה׳ בירא ובאותו הירא תשמחו ותגילו בה כמו שאמרנו ואע״פ שבשמחה אחרת אסורה כמו שהוזכר למעלה שמחה זו מותרת ומחויבת כענין שנא׳ תחת אשר לא עבדת את ה׳ אלהיך בשמחה ובטוב לבב וגו׳: **אמר** ליה וגילו ברעדה כתיב בהלכות הרי״ף ז״ל לא נמצא כתוב אלא תפלין מנחנא בהאי עובדא אלא נאחדך דרבי ירמיה בלחוד אבל בנוסחאות מדויקות מצאנו שגורסין בהאי עובדא נמי אלא תפלין מנחנא שהיאך אפשר שהיה שמח בלא דבר מצוה כיון שבשמחה שאין בה מצוה אסורה אלא ודאי גם הוא הביא תפלין מנחנא כמו שהביא ר׳ ירמיה ופי׳ תפלין מנחנא ר״ל שמחת מצוה אני שמח כי חולה הייתי במעי ולא יכולתי להניח התפלין זה כמה ימים מפני חשש הנקיות ועכשיו שנתרפאתי אני שמח בקיום המצוה הזו מתוך תפלי בה: מפי מורי הרב נר״ו: **לא** סבר לה מר בכל עצב יהיה מותר כלומר בכל עצב שבאדם עצב יש בו יתרון כדי שלא ישמח וימשך אחר תענוגי העולם״ז ואינו רוצה לומר שישתדל האדם שיהיה עצב שבעצבון חולי הגוף וכשאדם חולה אינו יכול לעבוד הבורא יתברך כראוי אלא שלא יהיה שמח ולא עצב כי אם על המצעי ופשטיה דקרא עצב הוא מלשון עמל כמו בעצבון תאכלנה ור״ל כל עמל שבאדם עמל במלאכתו יש בו תועלת ואפילו שאינו מרויח בה כלום תועלת יש לו בה כיון שאינו יושב בטל שהבטלה מביא לידי שעמום ודבר שפתים אף למחסור כלומר אבל כשיושב בטל ומדבר כל היום לא יצא לו מהדיבור כי אם חסרון שבדוב דברים לא יחדל פשע: **אסור** לאדם שימלא שחוק פיו בעוה״ז וכו׳ י״מ שטעם הדבר מפני חורבן בהמ״ק אבל שלא בשעת חורבן מותר ואין זה נכון דא״כ לא היה לו לומר בעוה״ז אלא משחרב בהמ״ק אסור לאדם

עין משפט נר מצוה

קס-קיב

א מיי׳ פ״י מה׳ תפל׳ סמג עשין יט טור א״ח סי׳ קכו מכב: **ב** מיי׳ פ״י מה׳ ברכות סמג עשין כו טור א״ח סי׳ מט: **ג** מיי׳ פ״ד מה׳ תפל׳ סמג עשין יט טור א״ח סי׳ מט: **ד** מיי׳ פ״ה מה׳ תענית סמג עשין יג טור א״ח סי׳ תקס:

מסורת הש״ס

א) שמות לב ב) דברים ד ג) ד׳ מא: **ד)** שם מב. **ה)** שמות יב ו) שם טו ו) בכל ספרי הא״לפסי׳ ר״מ׳ ליתא ובגמ׳ הגי׳ נתרגינהו **ח)** תהלים ב **ט)** משלי יד:

קובץ הגהות

ב״ח (א) תי׳ עשר נמתק: **(ב)** נ״ב דעב׳:

שלטי הגבורים

א שיפרו בירושלמי כדי הילוך פרבע אמות סמג: **ב** מיי׳ והרא״ש והטור כתבו כרבינו דזוקא בשחרית אין צ״ל מחר אבל במוסף אף ש״ל מחר וה״ג כתב שכן משמע בגמרא דאף בתפלת המוסף אינו מחר: **ג** ובפירוש בלבור בלינו רש״י עם כל הפוסקים לרש״י כל שהוא בלבור ל״ש ש״ל ל״ש יחיד אינו מחר אבל בפוסקים ש״ל דוקא ש״ל אינו מחר אבל יחיד אפילו כשהוא בלבור מחר ור״א דה״ה אף בשבת והטור סימן קפ״ו הביא כל הדעות עש״כ: לשון רא״ש ויחיד המתפלל עם הלבור אין מחזירין אותו על עשותו מפני שמשמע התפלה מפי ש״ל מבואר בקונט׳ הראשון וכן ביאר מז״ה: **ד** כתב הרמ״ש ולא סמכינן על מה שהזכיר בשחרית ודוקא אתפלה שעדיין לפניו סמכינן ולא על התפלה שהזכיר בה בבר ולא סמכינן נמי על מה שיכול לומר בתחנה כי דוקא בשחרית ומוסף אף שרגילין להתפלל בחדר הוא דסמכינן מתפלה לתפלה אבל לא מתפלת המוסף לתפלת המנחה ע״כ: **ה** ואם לא הזכיר ר״ח ערבית ק״ל דאינו מחר י״ל דוקא בלילה הראשונה אבל בשאר אינו מחר והטוב כתבו דאין לחלק והכי כתב הטור: **ו** והני שנה עשר יום מונין מיום המולד לא מיום קביעות החדש וע״ש פי׳ ברכת הלבנה והמהגה בברכת הלבנה על פי מסכת סופרים בדקוד לפניה ומתוספת דברים בעור: הנוסח במסכת סופרים כך הוא ואין מבריכין על הירח אלא בתחלת שנת בשהוא מבושם וכבלים נאים בפ״כ וכן גירסת הטור:

שיטת ריב״ב

ובלבור שנו. מפני טורח לבור אמרו זה הטעם מפני שתפלת המוספין לפניו אבל ביחיד מחזירין אותו ולא יפסיד בתפלת המוסף וקשיא לן לפי׳ רבינו שלמה ז״ל שפירש בלבור שנו מפני שמשמעה משלית בבור אמאי לא פרכינן בגמ׳ הא׳ מפני שיכול לאומרה במוספין מפני שמשמעה משלית בבור מבעי ליה וכי הא׳ גופא נמי פרכי׳ בהאי פירקא ואף לפירושו על הרב אלפסי ז״ל צריך לעיין אמאי לא היה משמע לן התם בלבור מפני טורח לבור כדהכא ולא היה קשיא לן מידי ואיכא למימר דלא משמע לן התם טעם הזכרת השאלה בשומע תפלה נמי שטעה ולא אמרה בברכת השנים מפני טורח לבור כלומר דיו בכך כדי שלא יצריחנו לחזור אלא הטעם מפני שאם רצו לאומרה כל מי שטעה ולא הזכיר במקומה וליכא לאפלוגי בהא בין יחיד לבבור אבל הכא שלא הזכיר בתפלת שחרית ראש חודש בלבד אינו נפטר בתפלת המוסף אלא בלבור מפני טורח לבור: **כמה ישפה בין פפנה לפפנה.** מי שיש עליו לחזור ולהתפלל אי משום טעשה לא משום תפלת המוסף: **שפחחונן.** שתהא דעתו מיושבת לערך דבריו בל׳ תחינה: **שפחחונן.** לשון חילוי והיא היא אלא בלשונא בעלמא פליגי:

שימלא שחוק פיו וכו' ומדלא אמר הכי שמעי' שאינו תלוי בחורבן אלא אפילו בזמן בהמ"ק אמר שאסור למלאת שחוק פיו בעוה"ז בשום ענין שהשמחה מרגילה את האדם שישכח המצוה כמו שאמרנו למעלה ומאי דאמרינן אימתי ימלא שחוק פינו ולשוננו רנה בזמן שיאמרו בגוים הגדיל ה' לעשות עם אלה לא מפני המקדש בלבד אומר אלא הכי קאמר אימתי ימלא שחוק פיו והיה השמחה מותרת מזמן שיעשה עמנו נסים ויושיענו ואז באותו הזמן נשמח כדי לגלות נפלאותיו וגבורותיו ויאמרו הגוים הגדיל ה' לעשות עם אלה וירא בשמחתנו ויבושו ושמחה כזו שהוא שמחת הגורל היא מלוה גדולה משוס פרסומי ניסא ודומה לזה מה שאמרו במדרש[1] זה היום עשה ה' נגילה ונשמחה בו הוי אומר בה' נלומר מע"פ שזה היום הוא יו"ט ונעשה לנו בו נסים ונפלאות ואנו שמחים בהם אפילו הכי עיקר השמחה אינה בעבור יום טוב אלא בעבור ה' לפרסם את כל הגדולות ואת כל הנוראות שהוא עושה עמנו:

נסתלקה המצנפת מראש כ"ג וכו' המצנפת והמגבעת

הן כעין כובע והמצנפת היתה בראש כ"ג כדכתיב ובמצנפת בד ילנוף שהיתה קטנה יותר מפני שלא היתה מכסה הלין שהיה בראש כ"ג בגובה של ראש כדאמרי' (יב) במנחות) מקום היה בראה בין לין למצנפת ששם מניח תפילין אבל האמרת שהיתה בראש כהן הדיוט שלא היה לו לין והיתה מכסה כל הראש קרוייה מגבעת לך פי' רבינו יצחק בר אשר ז"ל: **למאי** נפקא מינה לבטולי הא מקמי הא כלומר לבטל כשמנגנים האנשים בפיהם או בכלי ניגון ועונות הנשים כדי שלא יבאו לעשות בענין אחר שהוא כאש בעורת והוא יותר קשה שבשעה שהן מנגנות האנשים עונים מתוך שמאריכות בדבור ומביטין בהם האנשים באים יותר בנקל לידי עבירה: **מפני** שהתורה חוגרת שק וכו' דרך משל היא מה שהתורה יכולה לומר ומה שיש לו להקב"ה להשיב:

הקורא פסוק בזמנו מביא טובה לעולם שנא' ודבר בעתו מה טוב רמז הפסוק הוא שמחה לאיש במענה פיו וזהו פירושו כשהלבבים טוביים בעיני האדם יש לו חשק לאמרם ומתוך שרואה אותם נאותים אינו מבקש עת רצוי שילא מפיו כל דבר ודבר דבור על אפניו ואומר אותם לפעמים בלא עתם ואין מעלתם ניכרת והוא טועה אלא לבקש עת לכל דבר ודבר כי הדבר האמור בעתו כמה הוא טוב מפני שבני אדם מכירים ומרגישי' במעלתו וכמו כן אף על פי שקריאת הפסוקים טובה לכל העולם בכל זמן כשקורא כל פסוק ופסוק בזמנו הוא יותר טוב מפני שמועילין בני אדם באותה קריאה כיון שהיא בשעת הצורך ונמצא

בעוה"ז שנאמר [6]אז ימלא שחוק פינו ולשוננו רנה אז יאמרו בגוים הגדיל ה' לעשות עם אלה אימתי ימלא שחוק פינו ולשוננו רנה בזמן שיאמרו בגוים הגדיל ה' לעשות עם אלה אמרו עליו על רבי שמעון בן לקיש שלא מלא שחוק פיו בעולם הזה מכי גמרה להא שמעתא מפומיה דרבי יוחנן רביה: גרסינן בגיטין בפרק קמא[7] שלחו ליה למר עוקבא זמרא מנא לן דאסור שרטט וכתב להו [8]אל תשמח ישראל אל גיל כעמים ולישלח להו [9]בשיר לא ישתו יין ימר שכר לשותיו אי מההיא הוה אמינא זמרא במנא הוא דאסיר אבל זמרא בפומא מותר קמ"ל דאסיר רבינא אשכחיה למר בר רב אשי דקא א גדיל כלילא לברתיה אמר ליה לא סבר לה מר שנא' [10]הסיר המצנפת והרים העטרה בזמן שמצנפת בראש כהן גדול תהא עטרה בראש כל אדם נסתלקה מצנפת מראש כהן גדול נסתלקה עטרה מראש כל אדם א"ל דומיא דכהן גדול בגברי אבל בנשי לא וגרסינן בסוף סוטה[11] אמר רב אודנא דשמע זמרא תעקר אמר רבא זמרא בביתא חורבא בסיפא שנאמר [12]קול ישורר בחלון חורב בסף אמר רב יוסף זמרן גברי ועניין נשי פריצותא זמרן נשי ועניין גברי כאש בעורת למאי נפקא מינה לבטולי הא מקמי הא אמר ר' יוחנן כל השותה יין בארבעה מיני זמר מביא חמש פורעניות לעולם שנאמר [13]הוי משכימי בבקר שכר ירדופו מאחרי בנשף יין ידליקם והיה כנור ונבל תוף וחליל ויין משתיהם וגו' מה כתיב בתריה לכן גלה עמי מבלי דעת וכבודו מתי רעב והמונו צחה צמא וגו' פירש גאון הא דאמרינן זמרא בפומא אסיר ה"מ כגון ב נגינות של אהבת אדם לחבירו ולשבח יפה ביפיו כגון שהישמעאלים קורים להם אשעא"ר אבל דברי שירות ותשבחות וזכרון חסדיו של הקב"ה אין אדם מישראל נמנע מזאת ומנהג כל ישראל לאמרן בבתי חתנים ובבתי משתאות בקול נגינות ובקול שמחה ולא ראינו מי שמיחה בזאת: גרסי' בפרק חלק[14] תנו רבנן הקורא פסוק משיר השירים ועושה אותו כמין זמר והקורא פסוק בבית המשתה בלא זמנו מביא רעה לעולם מפני שהתורה חוגרת שק ועומדת לפני הקב"ה ואומרת רבש"ע עשוני בניך ככנור שמנגנים בו הנכרים א"ל הקב"ה בתי אם כן מה יעשו בני בשעה שהן אוכלים ושותים ושמחים אמרה לפניו רבש"ע אם בעלי מקרא הם יעסקו במקרא בנביאים ובכתובים ואם בעלי משנה הם יעסקו במשנה בהלכות ובהגדות ואם בעלי תלמוד הם יעסקו בתלמוד בהלכות פסח בפסח בהלכות עצרת בעצרת בהלכות החג בחג העיד ר' שמעון בן אלעזר משום ר' יהושע בן חנניה הקורא פסוק אחד בזמנו מביא טובה לעולם שנאמר [15]ודבר בעתו מה טוב: תנו רבנן אין עומדין אלהתפלל מתוך דין והלכה אלא מתוך דבר הלכה פסוקה היכי דמי הלכה פסוקה אמר אביי כי הא דאמר ר' זירא בנות ישראל הן החמירו על עצמן שאפילו רואות טיפת דם כחרדל יושבות עלי' [16]

רש"י

ומרא מגלן דאסור. לשורר בתוך בתי המשתאות: **שרטוט ולבש לבו.** דלמקור לכתוב בלא שרטוט פסוקים של תורה או נביאים או כתובים: **ומרא במנא.** כגון בכלי שיר בכעור או עוגב: **בסיפא.** בסוף הבית ליצנא קנילא קא נקיט: **ועניין נשי.** שהנשים עונות אחר האנשים: **לאש בנעורת.** לפי שעריכין האנשים להבין מאוד מה מזמרות הנשים שידעו לענות אחריהן ומתוך כך מסתכלין בהן ומהרהרין אחריהן: **נאחרנעה מיני זמר.** אותם המוכרים בפסוק דמייתי: **חמש מיני פורעניות.** גם בזה הפסוק: **אלא מתוך הלבה פסוקה.** שאין לריך עיון כדי שלא יהא מהרהר ומתבל בשעת תפלתו: **יושבות עליה ז' נקיים.** לבד מיום שפוסקת בה ותעולה לא הצריכה ז' נקיים אלא לזבה ואינה זבה אלא הרואה שלשה ימים רלופין

א מיי' פ"ד מה' תפל' סמג עשין יט טור א"ח סי' נג לה:

מסורת הש"ס

א) תהלים קכו ב) דף ז. ג) הושע ט ד) ישעיה כד ה) יחזקאל כח ו) ד' מח. ז) לפניה ב ח) ישעיה ה ט) ד' קא. י) משלי טו יא) שה"ש רבה פ"א יב) ל"ל בזכמים יט. ושם איתא שערו היה כו' יג) פסחים לא:

שלטי הגבורים

א מיי' כתב דלא נאמרו רק לחתנים ולכלות ובשהן של גדיל אבל לאחר כל אדם או אם הן של כסף לא והטור תמה עליו והאריך לבאר דעת המפרשים וכן סמג. עש"ב:

לשון ריא"ז וכן גזרו אלא לעשות לחתנים עטרות שהיו רגילין לעשות מאבן ומלא הדומה לבדולח ומניחין אותן בגפרית אבל עושין להן של מיני עשבים ולא גזרו על עטרות חתנים אלא לאנשים ולא לנשים כמו שמבואר בגיטין בפ"ק:

ב רש"י ומיימוני פסקו דדוקא בבית המשתה על היין הומר אסור אבל אם אינו על היין אבי ובתוספות מסקיפין לדברי רבינו מיהו הטור כתב בשם מיימון ואפי' שלא בבתי משתאות ומי אסור לא שנא לשון עברי ל"ש לשון ערבי אחה לשון שיהיה הכל אסור אם לא לצבת הבורא ית' ויתעלה. טור. עש"ב:

לשון ריא"ז הגיעות שמנגנין בשעה שבני אדם מושכין משאר או בשעה שמנסיגין השורר' המרשה מותרין שאינו אלא לתקן מלאכתן אבל הגיעות שמנגנין האורגין או שאר האומנין באומנותן אסורין שאינן אלא לשמח לבבם ודבר זה אסור בכל עת ואפילו הומר שמזמרים בפה אלא כלי זמר אסור שנאמר אל תשמח ישראל אל גיל בעמים כמו שמבואר בפ"ק דגיטין שהוא ממשך אחר החסרונות ואחר המדות הרעות בעת שבאו הגיטות של רומיים על ישראל והכניעו אותם בסוף בית שני גזרו אלא לנגן בכלי זמר שהן נעין תופים ובעורות ואפילו לנגן בהם לחיטוקות אסור:

שמביא טובה לעולם. מפי מורי הרב נר"ו: **אין** עומדין להתפלל מתוך דין הלכה אלא מתוך דבר הלכה פסוקה כלומר הלכה שאין בה מחלוקת דמפרש ואזיל כדי שלא יצטרך לחשוב עליה היאך היא ההלכה ולא תהיה מחשבתו טרודה בשעת תפלה ונראה שצריך ג"כ שלא תהיה חמורה שאע"פ שאין מחלוקת בפסק אם היא חמורה להבין אותה יש לחוש שמא יחשוב בה בשעת התפלה: **בנות** ישראל הן החמירו על עצמן שאפילו רואות טיפת דם כחרדל יושבות עלי' שבעת נקיים פירוש דין תורה כך הוא שהשבעה ימים הראשונים שראתה בהם האשה דם הם נקראים ימי נדותה ומסוף אלו השבעה עד תשלום שמונה עשר יום הם נקראים ימי זיבה וכל דם שתראה בכל אלו האחד עשר יום שמסוף הז' של נדות עד תשלום ט"ח אינו דם נדות אלא דם זיבות ט"ח מוחלת לז' ימי נדותה וכן הוא הסדר לעולם והדין הוא כך שאם ראתה בימי נדותה ל"ש ראתה יום א' בלבד או ב' ימים ג"ש ראתה ממש או ששה תשב ז' ימים בלבד בין הכל ויהיו ימי ראיית הדם בכלל ולאחר השלמת השבעה טובלת בלילה כדתניא[1] כל חייבי טבילות טבילתן ביום חוץ מנדה ויולדת שטבילתן בלילה ואפילו ראתה ביום השביעי עלמו כיון שראתה בז' ימים של נדות טובלת בלילה ומותרת לבעלה ולאחר שעברו אלו הז' ימים וכנסו בי"א יום שבין סוף נדה לתחלת נדה שהם ימי הזיבות יש לה דין אחר שאם ראתה בכל אלו הימים יום אחד או שני ימים בלבד היא זבה קטנה ושומרת יום כנגד יום לומר יום נקי כנגד יום עמא שראתה בו דם לא שנא ראתה ביום ראיה אחת לא שנה ראתה שנים ביום אחד אבל אם אחר התשמים ונמצא שמותרת המנין הראשון והוא לה טמאה למפרע ושמשה באיסור ומפני חשש הסתירה אסרו התשמים ומפני התשמים אסרו הטבילה אשם תטבול שמא תבא לשמש ולפיכך אינה טובלת עד הלילה וזהו דוקא כשראתה בכל ז' ימים אבל אם ראתה ביום י"א בלבד כיון שנשלמו ימי הזיבות אינה יושבת שום יום נקי כלל וכן מפרש במסכת נדה (דף עב.) ואם בכל אלו י"א יום ראתה ג' ימים לרופים נקראת זבה והיא חמורה יותר מן הנדה שצריכה לשבת ז' ימים נקיים ואין ימי הראיה בכלל כמו בנדה ואם בתוך ז' ימים נקיים חזרה וראתה כל הימים הראשונים יפלו וצריכה אח"כ לחזור עוד ולמנות ז' ימים נקיים ואפי' חזרה וראתה כמה פעמים לעולם סותרת ואינה עולה מטומאת הזיבות עד שתשב שבעת ימים נקיים בלא שום ראיה בלל ומתוך מה שכתב רבינו משה ז"ל נראה ששוכר אשם חזרה וראתה בתוך שבעת ימים נקיים אחר שנשלמו י"א יום אל זיבות דין נדה יש לה ואינה סופרת אלא ז' ימים עם ימי הראיה ואין זה נכון שבפירוש נראה במסכת ערכין (דף ח.) ובמסכת נדה (דף עג.) שלעולם סותרת המנין עד שתשב שבעה ימים נקיים בלא שום ראיה בלל כדכתבי' וכל זה הוא דין תורה אבל בנות ישראל מפני שלא היו כולן בקיאות באלו החילוקים ולא היו יודעות להפרש בין נדה לזבה ובין זבה קטנה לזבה גדולה החמירו על עצמן ויושבות על הכל ז' ימים נקיים כמו בזבה גדולה כדי לצאת מספק ואפילו בלא חומרא כל כך היו יכולין לצאת מספק כדאמרינן במסכת נדה (דף ס"ו) רבי תיקן בשדה ראתה יום אחד מונה ששה והוא. שנים ששה והם. שלשה יושבת שבעה ימים נקיים פי' בבפרים מפני שלא היו כל כך בני תורה ולא היו הנשים יודעות אלו החילוקים כדי לצאת מן הספק תיקן להן רבי שבכל זמן שתראה יום אחד בלבד שתמנה ששה והוא ממה

נפשך אם רחמה בימי נדה הנה מונה שבעה עם יום הרביעי כמו נדה ואם אינה אינה זבה הרי מונה ה׳ ימים יותר דדי היה לה ביום הרביעי ויום אחר וכן כשרחמה שני ימים מונה שבה ואם אחת היא נדה הרי מונה כמו נדה ואם היא זבה הרי מונה חמשה ימים יותר ואם רחמה שלשה ימים יושבת שבעה ימים נקיים דמה נפשך אם היא זבה הרי יושבת שבעה ימים נקיים כמו זבה גדולה ואם היא נדה הרי יושבת שלשה ימים יותר ובזה היה די לגמת מכל הספק אינה שהן אפי׳ זה המילוק לא רצו לעשותו ולרווחא דמילתא התקינו שתשב על הכל שבעת ימים נקיים: **ואיבא** למידק בזאת התקנה שתקן ר׳ כשרחמה ב׳ ימים שתשב שבה והם והלא די בה׳ והם שאפילו היא נדה סגי לה בשתשב שבעה עם ימי הרביעי והתשובה בזה מפני שתשב כי פעמים תרחה יום הראשון בימי זיבתה ויום השני בימי נדותה ונמצא שהיום הראשון שהיה בימי הזיבה אינו בכלל שבעה ימי נדותה שצריך שבעה מיום שרחמה דם בימי הנדות ואם לא היתה מונה אינא ה׳ בלבד נמצא שלא ספרה לימי הנדות אינא שבה בלבד עם יום הרביעי שיום רביעי ראשונה אינו בכלל המנין כמו שאמרנו ואפי׳ התקין ו׳ והם די לגמת מזה הספק שאמרנו:

שאפילו רואות טפת דם כחרדל וכו׳ י״מ שהחומרא היתה מפני שהיתה מרחה הדם כעין החרדל ואין זה נראה דמה חומרא היתה זו שזה מן הדין הוא דהא בהדיא קי״ל בנמ׳ נדה שדם כמרחה החרדל מטמא והחומרא ג״כ אינה מפני שהיה מועט כחרדל שזה אף הוא מן הדין

רש״י

בתוך י״א יום שבין נדה לנדה: **ומכניסה במוץ שלה.** בגית קודם שיתרה אותה שאין מתחיבת במעשר מן התורה אא״כ רואה פני הבית משנתחרה בכרי אבל אפי׳ מירוח אין ראיית פני הבית קובעתה דכתיב ראשית דגנך קרי ביה דיגונך דהיינו מירוח לכך כשמכניסה בגית קודם מירוח אינא חייבת במעשר מן התורה ורבנן אסרו אכילת קבע בדבר שלא נגמרה מלאכתו למעשר אבל אכילת ערלי לא אסרו ואכילת בהמה היא אכילת ערלי דתנן במסכת פיאה מאכיל לבהמה ולחיה ולעופות עד שיתרה לכך אוכלת ופטורה אבל הוא אסור באכילת קבע: **אסור.** הדם בהנאה ומועלין בו ואע״ג דקי״ל דאין מועלין בדמים ה״מ כשנאמנו בעזרה דכתיב ואני נתתיו [לכם] על המזבח לכפר לכפרה נתתיו ולא למעילה אבל בדם הקזה מועלים כלומר אם נהנה מביא קרבן מעילה והכי הווין הלכות פסוקות שאין עליהם קושיות ותירוצים שיהא צריך להרהר בהן: **ממתניתין.** לעמוד מתוך כובד ראש: **לברייתא.** דמייתי

שבעת ימים נקיים רבא אמר כי הא דאמר רבי אושעיא מערים אדם על תבואתו ומכניסה במוץ שלה כדי שתהא בהמתו אוכלת ופטורה מן המעשר אי נמי כי הא דרב הונא דאמר רב הונא אמר זעירי המקיז דם לבהמת קדשים אסור בהנאה ומועלים בו (מ) (מדרבנן) רבנן עבדי כמתניתין ורב שימי בר אשי עביד כברייתא דתניא אין עומדין להתפלל לא מתוך שיחה ולא מתוך שחוק ולא מתוך קלות ראש ולא מתוך דברים בטלים ולא מתוך עצלות ולא מתוך עצבות אלא א מתוך שמחה של מצוה וכן אל יפטר אדם מחבירו לא מתוך שיחה ולא מתוך קלות ראש ולא מתוך דברים בטלים אלא מתוך דבר הלכה שכן מצינו בנביאים הראשונים שסיימו את דבריהם בדברי שבח ותנחומין וכן תאני מארי בריה דרב הונא בריה דר׳ ירמיה בר אבא לא יפטר אדם מחבירו לא מתוך שיחה ולא מתוך שחוק ולא מתוך קלות ראש ולא מתוך דברים בטלים אלא מתוך

כדתנן (ד׳ מ.) ומטמאה בכל שהוא אינא פשר הדבר הוא כך שאם היה אומר דם סתם היינו אומרים שאין בזה חומרא כל כך מפני שבשלה בתים הם בלשה חדר עליה ופרוחדור וכשהדם מרוחה אפשר שמהיום שלשה ימים נעקר וילא ביום הראשון מעט בגית הפנימי וביום השני ויצא בגית האמצעי ונעקר (ב) מעט ויצא בגית החיצוני ביום השלישי נתקבץ הכל בגית החילון ואע״פ שאינו מן הדין שיהום האדם לדם שבפנים אינא כשבודקת ורואה בגית החילון אפילו הכי כיון שאפשר שיהיה בזה הענין היינו אומרים שראוי לחוש וא״כ אין בזה חומרא גדולה שהרי אפשר נעקר הדם מהיום ג׳ ימים ודין הוא שנדון אותה כמו זבה גדולה ותשב ז׳ ימים נקיים אבל כשהדם הוא מועט רחוק הדבר לומר שבשלה משהויין היו ובכל יום ויום נעקר משהו אחד וקא משמע לן שאע״פ שהוא דבר רחוק שדבר מועט (ג) כל כך שיהיה נעקר מהיום שלשה ימים אפ״ה החמירו על עצמן ודנו אותו כאילו נעקר לגמרי ויושבת עליו ז׳ נקיים ואומר רבינו יצחק ז״ל שהאשה שלא ראתה דם אלא יום א׳ או ב׳ ימים בלבד ושמשה הלילה הסמוכה ליום שראתה צריכה שתשב ג׳ ימים תחלה ושתמנה ז׳ ימים נקיים אח״כ מפני שבודאי פולטת שכבת זרע אחר התשמיש וש״ז סמוך לג׳ ימים של תשמיש מטמא מפני שמסריח אבל מג׳ ימים ואילך אינו מסריח (אם לא) שנקלט ונעשה עובר וכמש׳ נדה (דף כב.) מפרש דבעיא ז׳ ימים נקיים לגמרי בלא שכבת זרע ואם לא תשב תחילה ג׳ ימים סמוך לתשמיש נמצא שפולטת בתוך הז׳ ימים ואינם נקיים לגמרי ואית דבעי מימר שטומאת שכבת זרע אינה אינא לענין אכילת תרומה בלבד שהיא חמורה יותר ואין זה נכון שהענין הזה כתוב במסכת נדה ומה טעם נקל ונאמר שלא נאמר גבי נדה אלא גבי תרומה אלא ולאי הדין הוא כמו שכתבתי. מפי מורי הרב נר״ו:

מערים אדם על תבואתו ומכניסה במוץ שלה כדי שתהא בהמתו אוכלת ופטורה מן המעשר פי׳ מן התורה אינו חייב לא בתרומה ולא במעשר אלא היכא דהיא (מ) דגן דכתיב ראשית דגנך וכל זמן שאינה דגן כשרואה פני הבי׳ אינו חייב במעשר ולפיכך אמר מתתבן מעורב בתוכה וכיון שרחתה פני הבית בפטור אוכלת בהמתו ממנו ואפילו אכילת קבע דאין אכילת קבע לבהמה אבל האדם אינו יכול לאכול ממנה אכילת קבע כל זמן שלא תרס אותה ולא עישרה ואפילו לאחר שנטרחה ועשית דגן לגמרי נראה מהירושלמי שיכול להערים ולפוטרה כשיערב בה תבן דגרסינן התם תני ר׳ הושעיא מרבה אדם דגן בתבן ומערים אותו לפטורו מן המעשרות הנה נראה שאף לאחר שהוא דגן גמור יכול לפוטרו מיהו ל״ע אם צריך שיערב בו כל כך תבן שירבה על הדגן ואית דאמרי שאפי׳ האדם אוכל ממנו אכילת קבע ומאי דנקט כדי שתהא בהמתו אוכלת לאו דוקא אלא אורחא דמילתא נקט ואין זה נכון כלל דבהדיא אמרי׳ במסכת י״ט (דף יג.) הכנים שבולין לעשות מהם עיסה אוכל מהן אכילת ערלי משמע דדוקא אכילת ערלי המירו לו לאכול הא אכילת קבע אסור עד שיתרום ויעשר: **המקיז** דם לבהמת קדשים אסור בהנאה ומועלין בו כלומר מועלין בו מן התורה אבל לאחר שחיטה אין מועלין בו אלא מדרבנן דכיון שנתכפר בדם ודאי אין מועלין בו כדקיימא לן (מ) אין לך דבר שנעשית מצותו ומועלין בו וכי היכי דאין מועלין בו לאחר כפרה ה״ג אין מועלין בו קודם כפרה כיון שנשחטה הבהמה דכיון שרחוי לכפרה כמי שכפר דמי ויש ספרים שכתוב בהם ומועלין בו מדרבנן וזה טעות דודאי לא אמרו שמעילתו מדרבנן בלחוד אלא אחר שחיטה שהוא ראוי לכפר דלכתבינן אבל קודם שחיטה ודאי מועלין בו מן התורה לדברי הכל דכגוף הבהמה דיינינן ליה והכי אמרינן בתמורה (ד׳ לא.) כיון דרבי בה בגופה הוי ותו דאם איתא דמועלים בו מדרבנן קאמר מה בא להשמיענו (ד) רב הושעי׳ שאפי׳ אחר שחיטה מצינו לדברי הכל שמועלים בו מדרבנן כדאמרי׳ בהדיא כל הדמים מוציאין אותם לנחל קדרון ומכרים לגנים לזבל ומועלין בהם הנה שבפירוש אמרו שמועלין בהם אחר כפרה שאם לא נתן הגזן הדמים מעל מדרבנן וא״כ מהו החידוש שמשמיענו רב הושעיא שקודם שחיטה מועיל מדרבנן אלא ודאי ומועלין בו בלבד גרסי׳ ור״ל מועלין בו מן התורה כדכתבינן וכן מצינו הגי׳ בנוסחאות מדוייקות. מפי מורי הרב נר״ו: **רבנן** עבדי כמתני׳ ורב שימי בר אשי עביד כברייתא דתניא אין עומדין להתפלל לא מתוך שיחה ולא מתוך שחוק ולא מתוך קלות ראש ולא מתוך דברים בטלים אלא מתוך דבר הלכה שכן מצינו בנביאים הראשונים שסיימו דבריהם בדברי שבח ותנחומים וכן מתני׳ מארי בריה דרב הונא בריה דר׳ ירמיה בר אבא לא יפטר אדם מחבירו לא מתוך שיחה ולא מתוך קלות ראש ולא מתוך דברים בטלים אלא מתוך דבר הלכה סתם ועוד דאמרינן בסמוך וכן אל יפטר אדם מחבירו אלא מתוך דבר הלכה ובודאי אינו ר״ל הלכה פסוקה דבשלמא גבי תפלה אמרו הלכה פסוקה כדי שלא יחשוב בה בשעת תפלה ויוכל לכוין בתפלתו אלא כשיפטר מחבירו מאי איריא הלכה פסוקה אפי׳ הלכה שאינה פסוקה על כן נראה דלא גרסי׳ מתוך דבר הלכה כלל אלא הנכון כגירסת הספרים שגורסין ולא מתוך שחוק ולא מתוך קלות ראש ולא מתוך דברים בטלים ולא מתוך עצלות ולא מתוך עצבות אלא מתוך שמחה שנא׳ ועתה קחו לי מנגן וכו׳ שכן מצינו בנביאים הראשונים שסיימו דבריהם בדברי שבח [ג] ותנחומין ולא גרסי׳ וכן תאני מארי אל יפטר אדם מחבירו אלא מתוך דבר הלכה שמתוך כך זוכרו שזה דבר אחר בפני עצמו הוא וכ״ה פי׳ הענין שלא יתפלל מתוך עצלות ומתוך עצבות שבעוד שיהיה עצב או עצל אינו יכול לכוין כראוי דעצלה תפיל תרדמה ולפיכך כשרואה שהוא עומד בענין שלא יוכל לכוין מותר לו לשמוח כדי שיתקן מחבריו שיהיו ראוים לעבודת הבורא ואע״פ שאמרנו למעלה שהשמחה היא אסורה זו היא מותרת ששמחה של מצוה היא כיון שעל ידה באה העבודה שהרי מצינו ג״כ שע״י השמחה היתה השכינה שורה דכתיב ועתה קחו לי מנגן ומאי דאמר שכן מצינו בנביאים הראשונים שסיימו בדברי שבח ותנחומין ר״ל שכן מצינו שהנביאים סיימו דבריהם בדברי שבח כדי שעל ידי השבח יזכירו נפלאות הבורא יתברך ורבנן כיון שהיו מתפללין בכובד ראש לא היו חוששין להתפלל מתוך שמחה אבל רב [שימי] אע״פ שהיה עושה כמו המשנה היה מחזר שיתפלל לעולם מתוך שמחה כדכתבינן מיהו בירושלמי גרסינן תני לא יעמוד אדם להתפלל אלא מתוך שיחה נאה ולא מתוך שחוק ולא מתוך קלות ראש ולא מתוך דברים בטלים אלא מתוך

מסורת הש״ס

מ) קוקה מט: ויומא נט: וכ״מ ב) יומא נח: ופסחים כב.:

קובץ הגהות

ב״ח (מ) תז״מ [וכס״ א מיגו]: (ב) נ״ב עוד: (ג) נ״ב עי׳ רש״י ריש נדה דף ב ע״ב ד״ה הגם: (ד) נ״ב נ״ל רב הונא וכן לקמן: **מא״ר** [מ] היכא דאיכא דאיכא כל״ל ותיבת דהיא נמחק: [ב] בא״ר הגי׳ בב״מ מתטנים:

שלטי הגבורים

א אלא מתוך הלכה פסוקה שאין אדם נטרח בה או מתוך שמחה כגון דברי תנחומין של תורה כגון גאולת עצרים לו תהלה לדוד ומקרלאות המסודרות בתפלת ערבית כי לא יטוש ה׳ את עמו וכיולא בהן כמו שביאר המור״ה:

דברי תורה שכן מלינו בנביאים הראשונים שסיימו דבריהם בדברי שבח ותנחומין ולפי שיטה זו נלטרך לומר דמאי דאמר התם שכן מלינו בלא קאי למאי דאמר ממון דברי תורה אלא למאי דאמר מעיקרא אלא מתון שיחה נאה שכן מלינו בנביאים שסיימו בשיחה נאה כגון שבח ותנחומין ופריך בירושלמי והרי ירמיה שחתם בדברי תוכחה והתלרינן גם הוא בדברי נחמות חתם שאין סוף דבריו מרוחת תמיד נתנה לו שהיא מפלת לדקיה אלא בתפלת שונאיו חתם לכתיב ככה תשקע בגל ולא תקום בנסופי דקרא כתיב עד הנה דברי ירמיה וכן יעשיהו בדברי נחמות חתם דמאי דכתיב והיו דלאון

לכל בשר כיון שהוא אמור על הרשעים מפלתם של רשעים טובה ונחמה היא לעולם וכן מאי דכתיב כי אם מאוס מאסתנו איננה תוכחה שכך ר"ל וכי מאוס מאסתנו קצפת עלינו לומר לא היתה השגחה כ"כ שלא תשיב אלינו ומאוס אותנו כמו הדבר המאוס שאין אדם רוצה בו כלל אלא קצפת עלינו ומי שקולף מוחר ומתרלה. מפי מורי הרב נר"ו:

המתפלל צריך שיכוין את לבו וכו' כלומר צריך שיכוין לבו לאמירת המלות שידע מהו אומר ומאי דאמר שיתן לדבר ולא אמר שהוא רמיה מפני שעיקר הכוונה שהוחכרה בפסוק זה איננה על כונת אמירת המלות אלא על כונת עטרת

הלב כדתניא במתניתין:

שנאמר נשא לבבנו אל כפים ר"ל כפיס ר"ל עניס כלומר נשא לבבנו למעלה והנראה יותר הי"ק נשא לבבנו עם הכפיס שדרך בני אדם בשעת יגון שנושאים כפיהם ואנחנו לא נעשה כן אלא נשא לבבנו עם הכפיס: **צריך** שיתן עיניו למטה ולבו למעלה כלומר שיחשוב בלבו כאילו עומד בשמים ויסיר מלבו כל תענוגי העולם הזה וכל הנאות הגוף כענין שאמרו הקדמונים כשתרלה לכוין פשוט גופך מעל גשמתך ולאחר שיגיע לזו המחשבה יחשוב ג"כ כאילו הוא עומד בגהמ"ק שהוא למטה מפני שעל ידי זה תהיה תפלתו רצויה יותר לפני המקום. מפי מורי הרב נר"ו:

היה מקצר ועולה לא שהיה מקלר מנוסח התפלה אלא שלא היה מאריך הרבה בתחנונים שהיה אומר וגם לא היה מאריך כל כך באמירת המלות מפני טורח הלבור:

יכול יתפלל אדם כל היום כולו לא מיבעיא ליה ממונה דולאי אין האדם חייב להתפלל כל היום אלא מתפלת רשות קאמר וכי תימא אם כן מאי קא מהדר ליה כבר מפורש על ידי דניאל וזמנין תלתא ביומא דאמר אלא שגם יתפלל אלא שגם פעמים והלא אמרו הלואי שיתפלל אדם כל היום כולו יש לומר דמאי דאמרינן שיתפלל כל היום אלא בחידוש והכי מיבעיא ליה אם יכול להתפלל בנוסח התפלות של חובה בלא חידוש והתלרינן כבר מפורש על ידי דניאל שאין לו להתפלל בנוסח החובה אלא שגם פעמים בלבד אבל ולאי אם ירלה להתפלל בחידוש אפי' כל היום כולו הרשות בידו וכבר האלרנו בזה בפרק מי שמתו: **מפני** הבריעות והשתחויות שאם השתחויה הוא פישוט ידים ורגלים וכשהאדם משתחוה בזה הענין ועוקר רגליו בשעה שעומד נמצא מרחיק עצמו ממקום שהיה עומד תחלה וכריעה היא שכורע בראשו וי"מ שבאמצע התפלה היה כורע ומשתחוה וקשה על זה מדתנן לקמן (דף לד.) אם בא לשחות בסוף כל ברכה וברכה מלמדין אותו שלא ישחה ומתרלין (ב) להתם בסוף הברכה או בהתחלת הברכה אמרו שלא ישחה אבל באמצע הברכה כיון שבאמצע הברכה והנולאה אין דרך לשחות באמצע ליה לן בה ונוכל לפרש דהני הבריעות והשתחויות אחר סיום התפלה של שמונה עשרה היה עושה אותם ואם שמא לא קשה מידי: **יכול** יהא בולדן בבת אחת כבר מפורש על ידי דוד שנאמר ערב ובקר וצהרים וכו' יש שואלין למה הוצרך פסוק אחר והלא כבר אמר למעלה חמנין תלתא ביומא וי"ל דאי מהתם הוה אמינא דדניאל לא היה עושה זה לחובה בזמנים ידועין אלא שהיה מתפלל שגם פעמים ביום בכל עת שהיה צריך וכמו כן כל אדם יכול לעשות כן להתפלל אותם בכל זמן שירלה לפיכך אמר כבר פירש ע"י דוד דאין דדוד קבע להם זמנים ידועים שמעינן שחובה הוא להתפלל אותם: **אין** אומרים (ג) דברים אחר אמת ויציב כלומר אע"פ שכבר אמר רנה דהיינו ק"ש וברכותיה אפ"ה אינו שואל צרכיו עד שיתפלל כדי שיסמוך גאולה לתפלה: **ואין** שיחה אלא תפלה שנאמר ויצא יצחק לשוח בשדה יש שואלין דהכא ילפינן לפני ה' יפפוך שיחו אר"ל תפלה מלשון לשוח בשדה ובדומה אחריהא אמרינן בהפך דילפחק מיקן תפלת המנחה שנאמר ויצא ילחק לשוח בשדה ואין שיחה אלא תפלה שנאמר ולפני ה' יפפוך שיחו ואומר רבינו ילחק הזקן ז"ל דהתם מיצטריך ולפני ה' יפפוך שיחו דאי לאו הכי הוי אמינא דלשוח בשדה ר"ל שיצא בין השיחים לטייל ולמעט זה הפי' הוצרך להביא ולפני ה' יפפוך שיחו שהוא מלשון דיבור וכיון שידענו אר"ל שדיבור משמעתא דיבורים של תפלה היה והכא בשאמר ולפני ה' יפפוך שיחו הייתי אומר דשמא דיבור בעלמא הוא ולפיכך הוצרך להורות שאינו אלא דיבור של תפלה דכתיב לשוח בשדה ואותו הדיבור כבר יתענו שהוא דיבור של תפלה: **אע"פ** שאמרו שואל אדם צרכיו בשומע תפלה אם בא לומר בסוף כל ברכה וברכה מעין כל ברכה וברכה אומר ועניין זה מתחלק לארבעה דינים חלוקים הא' שבברכת שומע תפלה יכול לשאול כל צרכיו בכל ענין שירלה שברכת שומע תפלה כוללת כל הצרכים ולכך נתקנה. והדין השני שאם בא לומר בסוף כל ברכה וברכה מעין כל ברכה וברכה אומר ואפי' שלא יהיה לצרכו ממש מותר כיון שאומר אותן בלשון רבים מיהו בלשון יחיד אסור לאמרו כיון שאינו אומר אותו (אלא) בעבור כל ישראל והוי הפסקה ודוקא שיכול לאמרו בלשון רבים בסוף כל ברכה וברכה שכיון שהשלים כבר מה שתקנו חכמים לחיוב גמור אין לחוש בזה שמוסיף אח"כ אבל באמצע הברכה לא דכיון ששואל צרכי רבים באמצע הברכה נראה כמוסיף על המטבע שתקנו חכמים. והדין השלישי הוא שאם שואל הוא צרכיו ממש כגון ששואל על חולה שיש לו בביתו שיתרפא וכיוצא בו יכול לאמרו בלשון יחיד ואפי' באמצע הברכה והיינו דאמרי' אם יש לו חולה בתוך ביתו אומרה בברכת החולים ולא הזכיר בכאן בסוף הברכה אלא בברכת החולים שהם קאמר דמשמע דאפילו באמצע הברכה יכול לשאול צרכיו כיון שצריך לו לפי שעה והוא שיאמר אותו בלשון יחיד שלא יזכה במוסיף על המטבע שתקנו חכמים. והדין הרביעי שבסוף התפלה בין קודם יהיו לרצון בין אחר יהיו לרצון יכול להתיר ולומר כרצונו בין בלשון יחיד בין בלשון רבים בין צרכיו ממש בין צרכי לבור. מפי מורי הרב נר"ו: **אל** ישאל אדם צרכיו בשלש ראשונות ולא בשלש אחרונות וכו' ואמרו הגאונים

רש"י

מיד: **פכין לבם.** לו מקשיב לאוזן: **פיה מקלר.** בתפלתו כדי שלא יתרוץ מאחריו: **יכול משבח.** לגולה לו הוחלה כלומר שתחיל לו בתפלה אבל קודם לכן לא היה מתפלל: **יכול יהא כולן.** לג' תפלות הללו: **בבת אחת.** בשעה אחת יהא מתפלל כל אלה התפלות: **יכול ישאל צריכו.** כגון ברכת אתה חונן עד שומע תפלה ואח"כ יתפלל ג' הראשונות שהן שבח: **רבי זו תפלה.** (שם) שבח: **בקשה.** שאלת צריכו: **אחר אמת ויציב.** קודם ג' ראשונות: **ברכת חולים.** היינו רפאנו: **וחולך לו.**

עין משפט נר מצוה

קיד–קטז

א מי' פ"ו מה' תפלה טור ל"מ סי' קד: ב מי' פ"ק ופ"ב מה' תפלה סמג עשין יט טור ל"מ סי' קט: ג מי' פ"ו מה' תפל' סמג עשין יט טור ל"מ סי' קיב:

מסורת הש"ס

(א) תהלים י ב) בנהדרין כב. ג) תהלים מז ד) דף קה: ה) מ"ל ע ו) מיכה ג ז) דניאל ו ח) שם מ) שם י) תהלים עה יא) שמואל ב ל יב) מ"ל ח יג) דף ז. יד) תהלים קב טו) ברלשית כד טו) תהלים קמב יז) ע"ז דף ח. יח) דף לד. יט) [התפלה]:

קובץ הגהות

ב"ח (א) דברי נקשה כל"ל: (ב) ר"ב כך היא דעת הסוס' אך קשה היאך היה רשאי לעקור רגליו בתמצע התפלה מפני הבריעות והשתחויות שלא אמרו אלא במקום הדחק כגון הצריך להתפעם שמרחיק ד' אמות ומתפעם ומתמתן עד שיכלה הריח ואחר למקומו ומתפלל וכן מפני הסכנה כגון עקרב או שורט ומתם כשמרתיע או כשעומד בקרטיל ופלטיל ובא חמור או קרון בנגדו דמעביר מפניהם כדי שלא יהא רחוק אבל מפני הבריעות והשתחויות בשלא לצורך הן הדבר ברור שאין להפסיק ולעקור רגליו ואפשר לומר דש"ל להבל מפרשים הבריעות והשתחויות נמי לצורך הן וכיון דעקירה ממקומו לא הוי הפסקה גמורה שלא מצינו הלילה שנקראת הפסקה בשום מקום יכול הוא לעלות ממקומו מפני הבריעות והשתחויו' אבל העיקר הוא כדברי ה"ר יונה שר' עקיבא אחר סיום התפלה של י"ח היה עושה אותם אבל באמצע הי"ח אסור לעלות אפי' פסיעה אחת וכ"כ בא"ח בפי' קד וכ"כ בתשובת הריב"ש בפי' שב ושכ"כ גם הרשב"א ז"ל ומש"ה יש לממות בשלותי לבור שעוקרין ממקומם באמצע התפלה ביוה"כ בשמניעים לוחנתו כורעים כו' ואל הכהנים והעם כשהיו שומעים כו': (ג) דברי נקשה כל"ל:

מא"ר [א] ל"ל התפלה: [ב] ל"ל תפלה:

שלטי הגבורים

א ויעיר הסוגה ויסיר כל המחשבות הטורדות אותו עד שאשאר מחשבתו וכוונתו זכה בתפלתו ויתשוב כי אילו היה מדבר לפני מלך בשר ודם שהיה כאן ולמחר נקבר היה מספר דבריו ומכיון בהם יפה לבל יכשל ק"ו לפני מלך מלכי המלכים הקב"ה שצריך לכוין אף מחשבתו כי לפניו המחשבה כדבור כי כל המחשבות הוא מוקר וכן היו עושין חסידים ואנשי מעשה שהיו מתבודדין ומכוונין בתפלתן עד שהיו מגיעין להתפעמות הגשמיות ולהתגברות רוח השכלית עד שהיו מגיעים קרוב למצלת הנבואה ואם תבא לו מחשבה אחרת בתוך התפלה ישתוק עד שתתבטל המחשבה ולא יתפלל לא במקום שם בו דבר שמבטל כוונתו ולא בשעה שמבטלת כוונתו:

ב כתב הרא"ש וא"ת הא אמרינן לקמן בסוף פרקין אם בא לשחות בסוף כל ברכה וברכה מלמדין אותו שלא ישחה ואין לומר דהכא איירי בתחנונים שהוא אומר אחר תפלתו ולא ר"ח ברכות דמשמע דמיירי דזמנין שהיה מתפלל עם הצבור וי"ל דהאי בסוף כל ברכה וברכה אין לשחות אלא באמצע אומר לשחות בהיכלא דהכא ילפינן לפני ה' יפפוך שיחו אר"ל דאי לאו הכי הוי אמינא דלשוח בשדה ר"ל שיצא בין השיחים לטייל ולמעט זה הפי' הוצרך להביא ולפני ה' יפפוך שיחו שהוא מלשון דיבור וכיון שידענו אר"ל שדיבור משמעתא דיבורים של תפלה היה והכא בשאמר ולפני ה' יפפוך שיחו הייתי אומר דשמא דיבור בעלמא הוא ולפיכך הוצרך להורות שאינו אלא דיבור של תפלה דכתיב לשוח בשדה ואותו הדיבור כבר יתענו שהוא דיבור של תפלה: **אע"פ** שאמרו שואל אדם צרכיו בשומע תפלה אם בא לומר בסוף כל ברכה וברכה מעין כל ברכה וברכה אומר ועניין זה מתחלק לארבעה דינים חלוקים הא' שבברכת שומע תפלה יכול לשאול כל צרכיו בכל ענין שירלה שברכת שומע תפלה כוללת כל הצרכים ולכך נתקנה. והדין השני שאם בא לומר בסוף כל ברכה וברכה מעין כל ברכה וברכה אומר ואפי' שלא יהיה לצרכו ממש מותר כיון שאומר אותן בלשון רבים מיהו בלשון יחיד אסור לאמרו כיון שאינו אומר אותו (אלא) בעבור כל ישראל והוי הפסקה ודוקא שיכול לאמרו בלשון רבים בסוף כל ברכה וברכה שכיון שהשלים כבר מה שתקנו חכמים לחיוב גמור אין לחוש בזה שמוסיף אח"כ אבל באמצע הברכה לא דכיון ששואל צרכי רבים באמצע הברכה נראה כמוסיף על המטבע שתקנו חכמים. והדין השלישי הוא שאם שואל הוא צרכיו ממש כגון ששואל על חולה שיש לו בביתו שיתרפא וכיוצא בו יכול לאמרו בלשון יחיד ואפי' באמצע הברכה והיינו דאמרי' אם יש לו חולה בתוך ביתו אומרה בברכת החולים ולא הזכיר בכאן בסוף הברכה אלא בברכת החולים שהם קאמר דמשמע דאפילו באמצע הברכה יכול לשאול צרכיו כיון שצריך לו לפי שעה והוא שיאמר אותו בלשון יחיד שלא יזכה במוסיף על המטבע שתקנו חכמים. והדין הרביעי שבסוף התפלה בין קודם יהיו לרצון בין אחר יהיו לרצון יכול להתיר ולומר כרצונו בין בלשון יחיד בין בלשון רבים בין צרכיו ממש בין צרכי לבור. מפי מורי הרב נר"ו:

ז"ל, דדווקא צרכי יחיד אבל צרכי צבור מותר ומזה הטעם נוהגין לומר זכרנו ומי כמוך בעשרה ימים שבין ראש השנה ליום הכפורים:

כל האומר תהלה לדוד שלש פעמים בכל יום מובטח לו שהוא בן העולם"ב וכגמ' אמרי' מ"ט אילימא דאתי באלפא ביתא לימא אשרי תמימי דרך דאתי בתמניא אפי אבא משום דאית ביה פותח את ידך לימא הכל הגדול דאית ביה נותן לחם לכל בשר אבא משום דאית ביה תרוייהו וכיון שעיקר אמירתו הוא מפני זה הפסוק להודיע גבורותיו של הקב"ה שהוא זן מקרני ראמים ועד ביצי כנים אומרים הגאונים שצריך לכוין באמירתו ואם לא כוון צריך לחזור ולאמרו פעם אחרת ונראה שאע"פ שלא כוון בכולו כיון שכיון בפסוק של פותח את ידך סגי ליה בהכי כיון שעיקר האמירה היא בעבור זה הפסוק. מפי מורי הרב נר"ו: **והאמר** מר הקורא הלל בכל יום הרי זה מחרף ומגדף וקס"ד דמהלל דהללויה הללו עבדי ה' קאמר ומהדרינן לא אמרינן מזה דהלל אבא מהלל דפסוקי דזמרה דהיינו תהלה לדוד וכו' ויש לשאול מ"ט אמרו שמחרף ומגדף מפני שאומר הלל של הללו עבדי ה' וי"ל מפני שאותם בו יהללוך ונמצא שאומר ברכה לבטלה ואינו נראה כלל דמה טעם לומר שמפני שאומר ברכה לבטלה יהא מחרף ומגדף ועוד הכא הקולא הלל סתם אמרו דמשמע אפי' בלא ברכה הוא מחרף ומגדף ומשום הכי נראה למורי הרב נר"ו שטעם הדבר הוא מפני שעיקר קריאת ההלל הוא על כל זרה וזרה שלא תבא על הצבור ואמו אומרים אותו באותה שעה כמו שאמרו דוד על הצרות שעברו עליו וכשאומר אותו בכל יום נראה כמי שאומר שאין הקב"ה עושה נפלאות בכל יום ולפיכך קורא הנסים שעברו כבר ונמצא שמחרף ומגדף כלפי מעלה אבל תהלה לדוד שיש בו ג"כ מהעתיד וממה שעושה בכל יום אמרו שיאמר אותו בכל יום ומובטח לו שהוא בן העוה"ב ובירושל' נותן טעם אחר משום דכתיב ביה עצביהם כסף וזהב וכשאומר אותו בכל יום נראה כמתכוין לחרף ולגדף כלפי מעלה ואומר שאינו יכול לבטלם מן העולם: **ותקינו** רבנן למימר ברכה מקמייהו וברכה מבתרייהו וכתב רב עמרם גאון ז"ל שאם נכנס אדם לבית הכנסת וראה שאם יתחיל לומר כל הפסוקים שלא יוכל להשלים ולהתפלל עם הצבור שיאמר ברוך שאמר ומזמורים של תהלה לדוד ובאותם בו בברכת ישתבח [א] שע"פ שהגאונים תקנו לומר מתהלה לדוד עד כל הנשמה כיון שעיקר התקנה נראה שלא היתה אלא מפני המזמור של תהלה לדוד בלבד שהרי אנו רואין שעל קריאת אותו המזמור בלבד אמרו שמוטבח לו שהוא בן העוה"ב די לו בזה המזמור כדי שיאמר ק"ש והתפלה עם הצבור ועוד אמר הרב נר"ו בשם רבותיו ז"ל שאם נכנס בשעה שמתחיל החזן יוצר ולא היה יכול לומר אפילו זה המזמור בלבד שיתחיל ק"ש וברכותיה ויתפלל עם הצבור ואח"כ יקרא פסוקי דזמרה עם הברכות שלפניהם ולאחריהם שיותר טוב הוא שיתפלל עם הצבור שהתפלה רצויה ומקובלת לפני המקום משיאמר המזמורים מתלה ולא יוכל להתפלל עם הצבור וכיון שתקנו ברכה עליהם אין לו לשוח בהם ובמדרש אומר שאפילו בין ברכת ישתבח ליוצר אור אין לו להפסיק כלל וכן כתב הרב אלפסי ז"ל: **אני** האשה הנצבת עמכה בזה יש מפרשים דממה דכתיב עמכה בה"א קא יליף דמשמע שחמש אמות היתה רחוקה ממנו מפני שעלי לא היה רולה ליסב בתוך ד' אמות שלה בעודה מתפללת ונוכל לומר עוד דמדקאמר נצבת קא יליף דנצבת משמע שהיתה היא עומדת ומדקאמר עמכה משמע שהיה עומד גם הוא בתוך ד' אמות דאברבע אמות הם מקומו של אדם ולפיכך אמרה עמכה ומשום הכי היה עומד מפני שאסור ליסב בתוך ד' אמות של תפלה שאע"פ שאסרו ליסב לא אסרו לעמוד. ואומרים הגאונים ז"ל דכי אמרי' שאסור ליסב בתוך ד' אמות בשאינו קורא ק"ש או פסוקים אחרים אבל אם קורא שום דבר אין בכך כלום: **שבור** אל יתפלל ובו' בירושלמי[יא]) מפרש דדווקא תפלה אסרו בעוד שהוא שבור אבל ברכת המזון אפי' בעוד שהוא שבור יש לו לברך דקא כתיב ואכלת ושבעת וברכת וגו' ואחר שביעה פעמים האדם עומד שבור ואפ"ה חייבה אותו התורה לפיכך מותר. מפי מורי הרב נר"ו: **לא** קשיא הא דאפשר הא דלא אפשר פירוש אם רואה שיוכל למהר ולסיים תפלתו קודם שיגיעו אליו יקבר ויאמר פתיחת הברכות וחתימתן ואם לאו פוסק שאין לך דבר שעומד בפני פקוח נפש ובירושלמי[יב]) אמרו היה עומד ומתפלל בסרטיא או בפלטיא הרי זה מעביר מפני החמור או מפני הקרון ובלבד שלא יפסיק את תפלתו דכיון שיכול להתנגל בשהתרחק ממנו בלבד אחר אין לו לפסוק ולדבר ומה שאמרו גבי מלכי אומות העולם פוסק משום דהתם כיון שיש לו להשיב לו שלום מי אפשר בלא דיבור אבל נראה דהוא הדין נמי במלכות אומות העולם שאם יכול להתרחק לגד אחר ויגגל בזה יש לו לעשות כך כדי שלא יצטרך לדבר: **לא** שנו אלא נחש אבל עקרב פוסק ובירושלמי[יג]) אומר שאפי' נחש אם היה (ג) בא כנגדו מתרחק לגד אחר ולא הוי הפסקה והכי גרסי' התם היה מרתיע ובא כנגדו בלבד שיתחיל ק"ש וברכותיה ויתפלל עם הצבור ואח"כ יקרא פסוקי דזמרה ולאחריהם שיותר טוב הוא שיתפלל עם הצבור שהתפלה רצויה ומקובלת לפני המקום משיאמר המזמורים מתלה ולא יוכל להתפלל עם הצבור וכיון שתקנו ברכה עליהם אין לו לשוח בהם ובמדרש אומר שאפילו בין ברכת ישתבח ליוצר אור אין לו להפסיק כלל וכן כתב הרב אלפסי ז"ל: **אני** האשה הנצבת עמכה בזה יש מפרשים דממה דכתיב עמכה בה"א קא יליף דמשמע שחמש אמות היתה רחוקה ממנו מפני שעלי לא היה רולה ליסב בתוך ד' אמות שלה בעודה מתפללת ונוכל לומר עוד דמדקאמר נצבת קא יליף דנצבת משמע שהיתה היא עומדת ומדקאמר עמכה משמע שהיה עומד גם הוא בתוך ד' אמות דאברבע אמות הם מקומו של אדם ולפיכך אמרה עמכה ומשום הכי היה עומד מפני שאסור ליסב בתוך ד' אמות של תפלה שאע"פ שאסרו ליסב לא אסרו לעמוד. ואומרים הגאונים ז"ל דכי אמרי' שאסור ליסב בתוך ד' אמות בשאינו קורא ק"ש או פסוקים אחרים אבל אם קורא שום דבר אין בכך כלום: **שבור** אל יתפלל ובו' בירושלמי[יא]) מפרש דדווקא תפלה אסרו בעוד שהוא שבור אבל ברכת המזון אפי' בעוד שהוא שבור יש לו לברך דקא כתיב ואכלת ושבעת וברכת וגו' ואחר שביעה פעמים האדם עומד שבור ואפ"ה חייבה אותו התורה לפיכך מותר. מפי מורי הרב נר"ו: **לא** קשיא הא דאפשר הא דלא אפשר פירוש אם רואה שיוכל למהר ולסיים תפלתו קודם שיגיעו אליו יקבר ויאמר פתיחת הברכות וחתימתן ואם לאו פוסק שאין לך דבר שעומד בפני פקוח נפש ובירושלמי[יב]) אמרו היה עומד ומתפלל בסרטיא או בפלטיא הרי זה מעביר מפני החמור או מפני הקרון ובלבד שלא יפסיק את תפלתו דכיון שיכול להתנגל בשהתרחק ממנו בלבד אחר אין לו לפסוק ולדבר ומה שאמרו גבי מלכי אומות העולם פוסק משום דהתם כיון שיש לו להשיב לו שלום מי אפשר בלא דיבור אבל נראה דהוא הדין נמי במלכות אומות העולם שאם יכול להתרחק לגד אחר ויגגל בזה יש לו לעשות כך כדי שלא יצטרך לדבר: **לא** שנו אלא נחש אבל עקרב פוסק ובירושלמי[יג]) אומר שאפי' נחש אם היה (ג) בא כנגדו מתרחק לגד אחר ולא הוי הפסקה והכי גרסי' התם היה מרתיע ובא כנגדו

צרכיו לא בשלש ראשונות א ולא בשלש אחרונות אלא באמצעיות אמר רב הונא ראשונות דומה לעבד שמסדר שבח לפני רבו ואמצעיות דומה לעבד שמבקש פרס מרבו אחרונות דומה לעבד שמקבל פרס מרבו ונפטר והולך לו דרש ר' שמלאי לעולם ייסדר אדם שבחו של מקום ואח"כ יתפלל מנא לן ממשה דכתיב [ב]ה' אלהים אתה החלות וגו' וכתיב בתריה [ג]אעברה נא ואראה וגו': וגרסינן בפרק קמא[ד]) אמר רבי אלעזר בר אבינא [ה]כל האומר ב תהלה לדוד בכל יום שלש פעמים מובטח לו שהוא בן העולם הבא: וגרסינן בפרק כל כתבי הקדש[ו]) אמר ר' יוסי יהא חלקי עם גומרי הלל בכל יום איני והאמר מר הקורא הלל בכל יום הרי זה מחרף ומגדף כי קא אמרינן בפסוקי דזמרה אמרינן מאי ניהו ג מתהלה לדוד עד כל הנשמה תהלל יה ותקינו רבנן למימר ברכה ד מקמייהו וברכה מבתרייהו ומאי ניהו ברוך שאמר וישתבח הלכך מיבעי ליה לאינישׁ דלא לאשתעויי מכי מתחיל בברוך שאמר עד דמסיים [ליה] לשמונה עשרה: גרסינן בסוף ראש השנה[ז]) א"ר אלעזר לעולם יסדיר אדם את תפלתו ואחר כך יתפלל אמר רבא מסתברא מילתיה דר' אלעזר בברכות של ראש השנה ושל יוה"כ ושל פרקים אבל של שאר ימות השנה לא צריך וכמה הוא [ח]) פרקים ה משלשים יום ולהלן: אמר רב המנונא כמה הלכתא גיבראתה איכא למשמע מהני קראי דחנה דכתיב [ט]וחנה היא מדברת על לבה אמר ר' אלעזר מכאן [י]למתפלל שצריך לכוין את לבו [יא]רק שפתיה נעות א"ר אלעזר מכאן למתפלל שצריך שיחתוך בשפתיו [יב]וקולה לא ישמע מכאן למתפלל שצריך שתהא תפלתו בלחש [יג]ויחשבה עלי לשכורה מכאן שהשכור אסור להתפלל [יד]ויאמר אליה עלי עד מתי תשתכרין א"ר אלעזר [טו]מכאן לרואה דבר שאינו הגון בחבירו שצריך להוכיחו [טז]ותען חנה ותאמר לא אדני אשה קשת רוח אנכי ויין ושכר לא שתיתי מכאן לחושדין אותו בדבר ואין בו שצריך להודיעו [יז]ויען עלי ויאמר לכי לשלום אמר ר' אלעזר מכאן לחושד את חבירו בדבר ואין בו שצריך לפייסו ולא עוד אלא שצריך לברכו שנאמר [יח]ואלהי ישראל יתן את שלתך אשר שאלת מעמו [יט]אני האשה הנצבת עמכה בזה א"ר יהושע בן לוי [כ] מכאן שאסור לישב [כא] בד' אמות של תפלה: גרסינן בפרק הדר עם הנכרי בחצר[כב]) אמר רבה בר רב הונא שתוי אל יתפלל ואם התפלל תפלתו תפלה שכור אל יתפלל ואם התפלל תועבה היכי דמי שתוי והיכי דמי שכור [כג] שתוי שיכול לדבר בפני המלך שכור [כד] שאינו יכול לדבר בפני המלך: [כה]חסידים הראשונים כו': מנא הני מילי א"ר יהושע בן לוי אמר קרא [כו]אשרי יושבי ביתך עוד יהללוך סלה: אמר רבי יהושע בן לוי המתפלל צריך שישהה שעה אחת קודם תפלתו ושעה אחת אחר תפלתו קודם תפלתו מנין שנאמר אשרי יושבי ביתך לאחר תפלתו מניין שנא' [כז]אך צדיקים יודו לשמך ישבו ישרים את פניך: אפילו יהמלך שואל בשלומו לא ישיבנו: אמר רב יוסף לא שנו אלא מלכי ישראל אבל מלכי עכו"ם פוסק מיתיבי ראה אגם בא כנגדו ראה קרון בא כנגדו לא יהא מפסיק ועולה אלא מקצר ועולה לא קשיא הא דאפשר לקצר והא דלא אפשר [כח] לקצר אפשר לקצר מקצר ואי לא [כט] מפסיק: אפי' נחש כרוך על עקבו לא יפסיק: אמר רב ששת לא שנו אלא (א) נחש אבל עקרב פוסק ירושל'[ל]) מ"ט דמחיא בתר דמחיא:

ומוטל רשות מן רבו: **דלא נתפעויי.** שלא לדבר: **יסדיר.** יחזור תפלתו עד שתהא סדורה כפיו: **ושל פרקים.** תפלה שאינו מתפללין תדיר אבל לפרקים כדתפרש משלשים יום לשלשים יום: **מכאן.** שמי שחושדין אותו בדבר ואין בו שצריך להודיעו והנחשד צריך לנקות את עצמו ולהודיע את מי שחושדו שאין בו אותו דבר מגונה שחשד אותו בו: **כגלבא עמכה בזה.** משמע שאף הוא היה עומד עמה בעמידה: **אכל מלכי עכו"ם פוסק.** כדי שלא יהרגוני: **הא דאפשר נקלר.** כגון שהיה סמוך לגמר תפלתו: **אכל עקרב פוסק.** ומוטלו לפי

רש"י

א בשלש ראשונות. ב תהלה לדוד. ג אעברה נא. ד אמר רבי אלעזר. ה כל האומר. ו כל כתבי הקדש. ז אמר ר' יוסי. ח פרקים. ט וחנה. י אמר ר' אלעזר. יא רק שפתיה נעות. יב וקולה לא ישמע. יג ויחשבה. יד עלי עד מתי תשתכרין. טו אמר ר' אלעזר. טז ותען חנה. יז ויען עלי. יח אלהי ישראל. יט אני האשה הנצבת עמכה בזה. כ אמר ר' יהושע בן לוי. כא בד' אמות. כב אמר רבה בר רב הונא. כג שכור. כד שתוי. כה חסידים הראשונים. כו אשרי יושבי ביתך. כז אך צדיקים. כח אפשר לקצר. כט מפסיק. ל ירושל'. לא נחש. לב נחש אבל עקרב. לג נחש אם היה. לד אחר. לה הוי הפסקה. לו מתרחק. לז אחר. לח אין לו. לט לפסוק. מ ולדבר. מא מלכי. מב אומות. מג אין. מד אם. מה אין. מו אם. מז אין. מח אם. מט אין. נ אם. נא אין. נב אם. נג אין. נד אם. נה אין. נו אם. נז אין. נח אם. נט אין. ס אם. סא אין. סב אם. סג אין. סד אם. סה אין. סו אם. סז אין. סח אם. סט אין. ע אם. עא אין. עב אם. עג אין. עד אם. עה אין. עו אם. עז אין. עח אם. עט אין. פ אם. פא אין. פב אם. פג אין. פד אם. פה אין. פו אם. פז אין. פח אם. פט אין. צ אם. צא אין. צב אם. צג אין. צד אם. צה אין. צו אם. צז אין. צח אם. צט אין. ק אם. קא אין. קב אם. קג אין. קד אם. קה אין. קו אם. קז אין. קח אם. קט אין. ר אם. רא אין. רב אם. רג אין. רד אם. רה אין. רו אם. רז אין. רח אם. רט אין. ש אם. שא אין. שב אם. שג אין. שד אם. שה אין. שו אם. שז אין. שח אם. שט אין. ת אם. תא אין. תב אם. תג אין. תד אם. תה אין. תו אם. תז אין. תח אם. תט אין.

מסורת הש"ס

א) דברים ג ג) שם ג) דף ד: ד) ד' קיח: ה) דף לה. ו) ש"ל ח ז) שם ח) שם ט) שם י) שם יא) שם יב) שם יג) שם יד) שם טו) ד' קד. טז) תהלים פד יז) שם קמ יח) פיקיקין סה"ל יט) פ"ק דתרומות ה"ד כ) בפיקיקין ה"ל לא) שם:

קובץ הגהות

ב"ח (א) נ"ב שלי: (ב) נ"ב מרמיע לבוח: חו"י (א) [בל"ע בפ' כל כתבי פ' תנ"ח]: אנ"ש ד"ת [א] שלף ע"פ סהגאונים תקנה תקנו לומ' כן ומהגמ' נראה שקודם הגאונים' מתקנה תס כן יתיש:

שלטי הגבורים

א ולרבי רבים בשאלים בג' לאשונות ואחרונות ועל כן נהגו לומר קדוש"ן בג' לאשונות וגם לומר יעלה ויבא בג' אחרונות אלמא לרבי רבים שרי. וכתב הטור בשם הרמ"ה דהקולא פסוק בכתבו דומן שאסתיר לקרות אינו רשאי לשנותו מיתיר לרבים או איפכא אבל פסוק של תפלה שאין כוונת הלבור לקריאתו אבא להתחנן הרי הן כשאר התפלה ורשאין לשנותו לפי טרך השעה והר"י כתב דוקא בשקורא כל המזמור או כל הענין כסדר אז אין לשנות אבל בשאתפלל ואומר פסוקים הנה והנה יכול לשנות מיתיר לרבים ומרבים ליחיד וכן כתב הרא"ש ז"ל: לשון ריא"ז ב לפי שאמצא בהקב"ה בחלמא ביתא ומוכיר בה גם כן פותח את ידך ומשביע לכל חי רצון שאתפתי עשה בדבר שבכל התהלה יש ויין ובאמצע המקרלות חוץ מבנים שאין בהן ויין ואלו הן חנון ורחום ה' אלך אפים וגדל חסד ולא אמר ואלך אפים קרוב ה' לכל קוראיו לכל אשר יקראוהו באמת ולא אמר ולכל אשר יקראוהו ס' נתן לך לדרוש חק אל מ' שבחנון וק' שבקרוב ל' שבאלך ל' שבכל לומר לך חק אל לאתרו בכל יום וכדי שלא יתנגד אדם מלאומרו תקנו שיאמרו אותו ג' פעמים ביום דא"ל דלא לאמרו אומנא אדם. תוספת ריב"ם: ג הרא"ש. כתב רב עמרם שאם נכנס אדם לבהכנ"ס ורואה שאם יאמר כל אלו הפסוקים שלא יוכל להשלים ולהתפלל תפלתו עם הצבור שיאמר ברוך שאמר ומזמור של תהלה לדוד לאמרינן בפ"ק כל האומר תהלה לדוד בכל יום מובטח שהוא בן העוה"ב ואגב אותו מזמור תקנו לומר עד סיום תהלים הלכך טוב שיחלב כדי שיקרא ק"ש ויתפלל עם הצבור וכתבו בשם הר"י ז"ל שאמר בשם רבותיו ז"ל שאם נכנס בשעה שש"ץ מתחיל יוצר ואין לו שהות לומר אפי' מזמור תהלה לדוד טוב הוא שיקרא ק"ש וברכותיה ויתפלל עם הצבור ואחר כך יקרא פסוקי דזמרה עם הברכות שלפניה ושלאחריה לפי שהתפלה רצויה ומקובלת עם הצבור עכ"ל:

ד וכן יש בירושלמי הבא בין שתבא ליוצר אור בעיבה היא בתו ואחרון אותו ממערבי המלמדה מיהו לא עדיף מק"ש וברכותיה הלכך בין המזמורים שואל מפני הכבוד ומשיב שלום לכל אדם ובאמצע המזמור שואל מפני היראה ומשיב מפני הכבוד. עוור:

לשון ריא"ז ואומר רבינו ילמדו לפיכך אין לאדם לומר לאדם דברים בטלים משעה שמתחיל ברוך שאמר עד שמסיים תפלת י"ח ואינו אומר דברי בקשה אחר אמת ויציב אבל אם בא לומר אחר תפלתו אפילו כסדר ודוד של יום הכפורים לומר. תוספתא הפורש על שמע בבית הכנסת הוא פותח תחלה בצבור והצבור אומרים כמו שמבואר במסכת סוטה בפרק כשם שהמים:

ה מיימוני כתב דתפלת ר"ח הוא בכלל תפלות שצריך פירוש לבן והטור כתב כדברי רבינו:

ו דוקא יושב אבל עומד לא ויושב נמי דוקא שבא לישב אבל אבל יושב מעיקרא לא ומתבו הגאונים דוקא כשיושב בטל אבל אם עומד בק"ש וברכותיה שפיר דמי ואם עומד בתלמוד תורה אינו מועיל

כמו עומד בק"ש וברכותיה ולריך לקום:

ז כתב הרא"ש בין מלפניו בין מלאחריו בין מהלדתין צריך להרחיק ד' אמות עמהם בזה זה בגימטריא תריסר הייבו ד' אמות לכל רוח ע"כ:

ח ומ"מ לכתחלה לא יתפלל אפילו אם שהה כדי רביעית עד שיסיר ידו ולריך מיל ושיהה כל שהוא מפינון היין והני מילי כששהה רביעית אבל שהה יותר כל שכן ששיהה משכרתו ולריך טורדתו פירש בה"ג הני מילי במהלך בדגלאי אבל רכוב ותלי לריך מפינה היין. יין ושכ"ר ל"ל תש"ת לאלי מיטות ואם שהה כדי רביעית אסור להתפלל משום תפלת שכור תועבה:

ט כתב הרא"ש ירושלמי בפ"ק דברכות ר' זירא בני קומי ר' יוסי שכור מהו לנכון ח"ל ואכלת ושבעת וברכת ואפילו מדומעת פי' שאפי' כל כך שכור שאינו יכול לדבר כראוי דהכי משמע ושבעת וברכת ע"כ:

עין משפט נר מצוה

קיז-קכב

א מיי' פ"ד מה' תפלה טור ש"ע ס' ס: ב מיי' פ"ו מה' תפלה טור ש"ע ס' נא: ג מיי' פ"ד ופ"ה מה' תפלה טור ש"ע ס' לט קב: ד מיי' פ"ו מה' תפלה טור ש"ע ס' לט קב: ה מיי' פ"ד מה' תפלה סמג עשין יא: ו מיי' פ"ד מה' תפלה סמג עשין יט טור ש"ע ס' נג: ז מיי' פ"ו שם סמג שם טור ש"ע ס' קד:

מסורת הש"ס

(המשך מעמוד הקודם)

ל) דברים ג ל) שם ל) דף ד: ד) ד' קיח: ה) דף לה. ו) ש"ל ח ז) שם ח) שם ט) שם י) שם יא) שם יב) שם יג) שם יד) שם טו) ד' קד. טז) תהלים פד יז) שם קמ יח) פיקיקין סה"ל יט) פ"ק דתרומות ה"ד כ) בפיקיקין ה"ל לא) שם:

רבינו יונה אין עומדין פרק חמישי ברכות

הרי זה מסגר מלפניו ולשון מסגר לסגר מסכנא[ח] ובלבד שלא יפסיק תפלתו. מפי מורי הרב נר"ו: **מרחיקין** משור תם חמשים אמה כל זמן שלא הועד נקרא תם ואפי' לא היה בא כנגדו פוסק ומרחיק בענין שלא יפחד ממנו ואפשר שזה היה בשורים שלהם שהיו מזיקים אבל בשורים שלנו המסורסין אין צריך לפסוק: **מתני'** מזכירין גבורות גשמים בתחיית המתים הטעם שתקנו לומר גבורות גשמים בברכה של תחיית המתים מפני שכמו שתחיית המתים חיים לעולם כך ירידת הגשמים חיים לעולם: **והבדלה** בחונן הדעת מפני שעל ידי הדעת אנחנו מכירין מעלת המנוחה ויודעים להבדיל בין קדש לחול: **רבי** אליעזר אומר בהודאה פי' קודם שיתחמם ברכת מודים וטעם שלו מפני שמודה לשם שזיכה אותו להכיר ולהבדיל בין קודש לחול: **גמ'** המבדיל בתפלה צריך שיבדיל על הכוס מיהו כיון שהבדיל בתפלה אע"פ שאסור באכילה מותר בעשיית מלאכה ואפי' שכח ולא הבדיל בתפלה אם שמע הבדלה מש"ל יכול לעשות מלאכה אח"כ ומסכת פסחים (דף ק.) הוא עיקר ההלכה: **טעה** בזו ובזו מהו אמר ליה חזור לראש פי' טעה ולא הזכיר הבדלה בתפלה וטעה עוד שאכל קודם הבדלה מי אמרי' שכיון שטעה בשניהם שלא יועיל לו באמירת הבדלה בלבד וצריך לחזור ולהתפלל ולהבדיל בתפלה או אמרינן שכמו שאם היה זוכר קודם שיאכל היה מבדיל על הכוס ולא היה צריך לחזור ולהתפלל ה"נ עכשיו א"צ לחזור ולהתפלל אלא המבדיל על הכוס ומסקנא דמחזר ומתפלל דקנסינן ליה מפני שטעה בשתים והיכא שאין לו יין כמה שיבדיל או שאין לו שכר אם מנהג המקום לשתות השכר בקביעות אית דבעי מימר שאינו אוכל למחר ולא יום שני ולא יום שלישי עד שיבדיל וסמכו להא דאמרי' (פסחים ק.) ובא טוח ואין זה מתקבל כלל דודאי מותר לו לאכול ומאי דאמר ובא טוח מדרך החסידות עשה אבל מן הדין מותר. מפי מורי הרב נר"ו: **מתני'** האומר יברכוך טובים וכו' י"מ שר"ל הטובים שהם הצדיקים יברכו אותך אבל לא הרשעים וזהו דרך מיעוט שנראה שהצדיקים נברא בלבד לכבוד השם ולקילוסו ולא הרשעים וע"כ אינם חייבין לברכו ואינו כן שכל מה שברא הקב"ה לכבודו בראו וכולם חייבין לברכו. וי"מ טובים אותם שהשפעת להם טובה והם שבעים מלשון ושבע לחם ונהיה טובים וזהו דרך מיעוט דמשמע דמפני שאמרה תורה ואכלת ושבעת וברכת שהשבעים יש להם לברך ולא האחרים:

האומר על קן צפור יגיעו רחמיך בגמרא מפרש בו תרי טעמי מפני שמטיל קנאה במעשה בראשית שחס על זה יותר משאר מעשיו ועוד טעם אחר מפני שעושה מדותיו של הקב"ה רחמים ואינם אלא גזרות שכמו שהמלך גוזר ויש על העבדים לעשות כך יש לנו לעשות כל מה שנוה עלינו ואפי' המצות שהם גזרות כגון כלאים ופרה וכיוצא בהם: **ועל** טוב יזכר שמך דמשמע על הטוב ולא על הרע וזה אין ראוי לעשות שחייב אדם לברך על הרעה כשם שהוא מברך על הטובה כדאיתא בפרק הרואה (דף נד.):

ומהיכן הוא מתחיל מתחלת הברכה שטעה בה לומר אף על פי שלא טעה אלא בסוף צריך לחזור מתחלה שקריאת אותה הברכה אמצע דליתא דמי. וצ"ל שלמי תודה דברכת יוצר אור אם טעה באופנים או מאופנים עד סוף הברכה אין צריך לחזור אלא מלאל ברוך ואילך דמשם ואילך נקראת ברכה הוי והכי גרסינן התם[ט] בטוטה אשתתק באופנים אתון ומאלין לרבי אבון אמר לון רבי אבון בשם רבי יהושע בן לוי זה שעובר מתחיו יתחיל ממקום שפסק אמרי ליה והא תניין מתחלת הברכה שטעה אמר להן כיון דעניתון קדוש קדוש כמו שהיא תחלת ברכה דמי ותו אמרינן התם היה קורא בתורה ונשתתק זה שעומד מתחיו יתחיל ממקום שהתחיל הראשון אם לא אמרת ממקום שפסק הראשונים נתברכו לפניהם ולא נתברכו לאחריהם והאחרונים לא נתברכו לפניהם וכתיב מורת ה' תמימה כו' אלומר אם יתחיל ממקום שפסק הראשון לא יצטרך לברך ברכה ראשונה שהרי כבר ביארן אותה הראשון והתחיל לקרות ומצא שהפסוקין שקרא הראשון ביארן מתחלה עליהן ולא ביארן בסוף ונתברכו לפניהם ולא נתברכו לאחריהם והפסוקים האחרים שקרא זה נתברכו לאחריהם על יד זה האחרון ולא נתברכו לפניהם כיון שאינו מברך תחלה ולפיכך מתחיל ממקום שהתחיל הראשון כדי שיברך תחלה ומצא שנתברכו הפסוקין לפניהם ולאחריהם ואפילו למנהג שאנו נוהגין עכשיו ברוב המקומות שהחזן קורא הפסוקים אם שתק האחד ועלה אחר תתחיו צריך שיתחיל ממקום שהתחיל החזן לקרות עם הא' מדלא שהדרך הוא שהא' קורא עם החזן ואפי' לא יקרא הוא כיון שדרך הוא שהחזן קורא במקומו כאילו קורא הוא דייניון ליה. מפי מורי הרב נר"ו: **גמ'** אמר האל הגדול הגבור והנורא וכו' י"מ דדוקא בשמות התואר כגון אלו אין לו להאריך אבל בדברים של שבח אם משבח למקום שעשה עמנו נסים ונפלאות ומספר אותם אינו אסור ונראה שאפילו בזה הענין אין לו להאריך על מה שתקנו חז"ל יותר מדאי דהא אמרי'[ג] כל המספר בשבחו של מקום יותר מדאי נעקר מן העולם [א] ואפשר לומר שלא אמרו זה אלא כשאותם בו בברכה שכל הברכות הם תואר כגון מחיה מתים רופא חולים גואל ישראל אבל כשאינו אותם על השבח בברכה אין בכך כלום והנכון כדי לצאת מספק זה שמי שירצה להאריך בשבח המקום ב"ה שיאמר אותו בפסוקים וכיון שאומר פסוקים אם הוא משבח למקום דרך קריאת הפסוקים אין בכך כלום. מפי מורי הרב נר"ו: **ובל** האומר שמע שמע כאומר מודים מודים דמי ואמרינן בגמ' הא דאמר מילתא וכופלה הא דאמר פסוק פסוק וכופלו ופי' הרי"ף ז"ל דכשאמר מילתא מילתא משתקין ליה דדמי לב' רשויות וכשאמר כל הפסוק וכופל אח"כ מגונה הוא דהוי אבל שתוקי לא משתקין ליה ורבני ברפת ז"ל מפרשים בהפך שאם אמר כל הפסוק וכופלו משתקין אותו אבל כשאומר מלה אחת בלבד וכופל אין משתקין אותו דדמי כמי שלא כוון תחלה וחוזר פעם אחרת בכוונה ולפי זה הפי' קשה מה שנהגו לכפול

עין משפט נר מצוה

קכב–קכו

א מיי' פ"ב מה' תפל' סמג עשין יט טור ח"ח סי' קיד קיז לצב: **ב** מיי' פ"ט מה' תפלה טור ח"ח סי' לצד: **ג** מיי' פ"ט מה' תפלה טור ח"ח סי' קכח: **ד** מיי' פ"ק מה' ק"ש סמג עשין יח טור ח"ח סי' קפ קיג: **ה** מיי' פט"ו מה' תפלה סמג עשין כ טור ח"ח סי' קכח:

מסורת הש"ס

ח) נ"ל שמות כ"ו על וגלגל המשכן **ט)** (בפירקין ה"ג) **ג)** (מגילה יח.):

קובץ הגהות

ב"ח (ח) העובר וכו' אחר תחתיו נמחק:

אנ"ש מהר"ם [א] ל' חוס' פ' תפלת השחר גרי טעה ולא הזכיר גבורות גשמים כו' וז"ל נראה כל החומ' בא"י שומע תפלה אחר שסיים דברי תחנונים מיושב מגונה כדאמרי' מנלן ואילך אסור לספר בשבחו של מקו' כלומר להוסיף ברכות על אלו ע"כ ובהה"ל דמודי' מודים משתקין אותו פי' בחוס' בשם הירושלמי והכי איתא בסמ"ק הל' תפלה פי' י"ח הלא דתימא בלבור אבל ביחיד תחנונים הם ואף כאן היה ראוי לחלק בענין זה וההוא דמיתא קמי דר' חגיגא נמי בלבור הוה והא"ה הביאו בסי' פ"ח ובמה עליו לתין נראה לו לחלק דהא בגמ' דתין לא חלק ואפי' לפי זה היינו דוקא בשמע שמע ומודים מודים דמחזי כשתי רשויות ומ"ש לבו' ומ"ש יחיד אבל בבור תוארים וספור שבחו של מקום נ"ל טעם נכון לחלק:

שלטי הגבורים

לשון ריא"ז **א** לפי שעשה מדותיו של הקב"ה רחמים ואינן אלא גזירות אלא נוה הקב"ה לחוס על אלו יותר משאר בריותיו אלא הרי הן כשאר המצות שהן גזירות מלך:

לשון ריא"ז **ב** שנראה במדקדק בשבחו של הקב"ה ומולל הכל ואין זה כנדנו של הקב"ה שאין בריה יכולה להשיג שבחו ואין לומר אלא מקצת שבחו כמו שאמר משה רבינו האל הגדול הגבור והנורא וכן אמרו אנשי כנסת הגדולה כמו שכתוב בספר עזרא וכן האומר על טוב יחכר שמך משתקין אותו לפי שחייב אדם לברך על הרעה כמו שמברך על הטובה וכן האומר מודים מודים משתקין אותו שנראה כמו שתודה בשתי רשויות וכן האומר שמע שמע משתקין אותו:

ג כתב הרא"ש ובתפלה מיירי שאין לו להוסיף על מה שתקנו אנשי כנסת הגדולה אבל בינו לבין עצמו ליש לו כה ע"כ:

ד האומ' כתבו דדוקא בצבור יש ליחה מלכפול מודים והטור כתב דגם ביחיד יש ליחה:

ה רש"י פירש לתפך דכפופל הפסוק משתקין אותו אבל כשטופל המלה אין משתקין אותו:

לשון ריא"ז והוא שאומר כל הפסוק וכופל אותו אבל אם היה כופל כל מלה ומלה בפני עצמה אין משתקין אותו אלא הרי הוא מגונה בקריאתו כמבואר בקונג' הרא"ש:

ז כתב מהר"ם שאם ש"ל כהן אם יש שם כהנים אחרים לא יעלה לזוכן ואפילו אין שם כהנים אחרים לא יעלה אח"כ מוכנה שיחזור בתפלתו בלא עירוף ויעקר רגליו מעבו בעבודה ויאחר מודים עד ולך נאה להודות ויעלה לזוכן ויברך ברכת כהנים ויקרא לו אחר וצריך שהמקרא יכוין לבו אל התפלה שיאחר ש"ך מרא"ש ועד סוף ואם לאו אינו יכול להקרות:

ז כתב הרא"ש ז"ל אבל אם לאו אפני הטרוף לא תשיב הפפקה מה שעושה אמן אלוקך אפילו תשיב ליה וכמי נמי אמרינן במדרש ועומני מקרות ויתרות אמור להם מלא וא"ו שש"ך אומר לכהנים על כל דיבור ודיבור ולא תשיב הפפק לצורך תפלה הוא וכ"ש ז"ל היה אומר שאין ש"ך יכול להפסיק ולקרות בהנים שיעלו לזוכן דהפפקה היא ואפי' ליהא שמיה רבא אמור להפסיק ואפילו המלך שואל בשלומו ואפי' נחש כריך על עקבו לא יפסיק והא דאמרינן בסוטה לבשנים קורין בהנים אחזן קאי ולא אבלא בצור וכן תנא בספרי אמור להם מלמד שבחזן אומר להם אמרו ובירוש' דפיקרן קאמר ובלבד שיהא החזן ישראל וכ"כ בפר"ח ז"ל בשנים קורא החזן בהנים אבל ש"ך שהפסיק עבירה היא בלו ובעבור פירש חזן ש"ך ושעות היא בחזן הוא המתפקר בגרסי בהכ"ס וש"ך הוא המוליא את הצבור ר"ח בתפלה ושל אמרינן בסוטה אין בהנים כשאין לבחזן לבתחיל בברכה עד שיבלה הדבור מפי הקורא ובספרי קאמר אין ש"ך כשאי לבתחיל שים אלוס עד שיבלה אמן מפי הקהל אלמא ש"ך לאו היינו חזן הקורא:

אמר רב יצחק ראה שוורים פוסק דתניא ר' אושעיא מרחיקין משור תם חמשים אמה ומשור מועד מלא עיניו: **מתני'** [י]מזכירין גבורות גשמים בתחיית המתים ושאלה בברכת השנים והבדלה בחונן הדעת ר' עקיבא אומר אומרה ברכה רביעית בפני עצמה ר' אליעזר אומר בהודאה: **גמ'** אמר ר' חייא בר אבא אנשי כנסת הגדולה תקנו להם לישראל ברכות ותפלות קדושות והבדלות בתחלה קבעוה בתפלה העשירו קבעוה על הכוס חזרו והענו קבעוה בתפלה והם אמרו המבדיל בתפלה צריך שיבדיל על הכוס איתמר נמי אמר ר' בנימין בר יפת שאל ר' אסי את ר' יוחנן בצידן ואנא שמעית המבדיל בתפלה צריך שיבדיל על הכוס א"ל אין המבדיל בתפלה צריך שיבדיל על הכוס אמר ליה רבינא לרבא הלכתא מאי אמר ליה כקידושא מאי קידושא אף על גב דמקדש בצלותא מקדש אכסא אף הבדלה נמי אף על גב דמבדיל בצלותא מבדיל נמי אכסא: בעו מיניה מרב ששת [ט]טעה בזו ובזו מהו אמר ליה חזור לראש והלכתא כתנא קמא דאמר הבדלה בחונן הדעת וביום טוב שחל להיות בא' בשבת קי"ל כרב ושמואל דתקינו מרגניתא בבבל ותודיענו: **מתני'** האומר יברכוך [כ]טובים הרי זה דרך המינות האומר על קן צפור יגיעו א רחמיך ועל טוב יזכר שמך מודים מודים משתקין אותו העובר לפני התיבה וטעה יעבור אחר תחתיו ולא יהא סרבן באותה שעה ומהיכן הוא מתחיל מתחלת הברכה שטעה זה: **גמ'** ההוא דנחית וצלי קמיה דרבי חנינא אמר האל הגדול הגבור והנורא החזק העוזז האמיץ היראוי א"ל ב סיימתינהו לכולהו שבחי דמרך אנן הני תלת דאמרי' אי לאו דכתבינהו משה באורייתא ואנשי כנסת הגדולה תקנינהו לא הוינן יכלין למימר להו ואת אמרת ואזלת משל למה הדבר דומה למלך בשר ודם שהיו לו אלף אלפים דינרי זהב והיו מקלסין אותו בשל כסף והלא גנאי ג הוא לו: ד מודים מודים משתקים אותו: וכל [ד]האומר שמע שמע כאילו אומר מודים מודים והני מילי כדאמר מילתא מילתא ותנייה אבל הקורא [ה] פסוק מק"ש וכופלו הרי זה מגונה אבל שתוקי לא משתקינן ליה: **מתני'** (פ) [ו]העובר לפני התיבה וטעה יעבור אחר תחתיו העובר לפני התיבה לא יענה אחר הכהנים אמן [ז] מפני [ח]הטירוף ואם אין שם כהן אלא הוא לא ישא את כפיו ואם הבטחתו שנושא את כפיו וחוזר לתפלתו

רש"י

שהעקרב מסוכן לעקון יותר ממה שהנמש מסוכן ליטוך: **שור תם.** שלא נגח אדם: **מועד.** שנגח ג' פעמים: **מתני' גבורות גשמים.** היינו משיב הרוח ומוריד הגשם: **ושואלין.** ותן טל ומטר: **בברכת השנים.** ברך עליהו: **גמ' בתחילה.** כשעלו בימי עזרא מן הגולה והיו עדיין לחוקים ועניים: **העשירו.** לקנות יין: **קדושה.** קידוש היום: **חזור לראש.** לתפלה ולכוס: **ומודיענו.** ואמר אותו באתה בחרתנו כשמגיע לותנתן לנו וכשיגיע להבדלת וקדשת את עמך ישראל בקדושתך יאמר ותתן לנו ה' אלהינו באהבה וכו' ומותם מקדש ישראל והזמנים: **מתני' הרי זה דרך המינות.** שכל העולם חייבין לברכו: **האומר על קן צפור יגיעו רחמיך.** כלומר אנשים שמרחין את עצמן במקבוונין מאד להעמיק בלשון תחנונים ואומרים רחום וחנון אתה ועל קן צפור מגיעין רחמיך שאמרת לשלח האם משתקים אותו לפי שעושה כאילו מצות הקב"ה רחמים והם אינם אלא להטיל על ישראל מקץ גזירותיו כדי להודיע שאנו עבדיו שומרי תקותיו: **ועל טוב.** כלומר שאומר על טוב שאתה עושה יזכר שמך: **מודים מודים.** משום דמתחי כשתי רשויות: **ולא יהא סרבן באותה שעה.** לפי שאחר יורדים לפני התיבה כשהן אומרים לו כל צרך לפרנ פעם אחת כלומר אינו כדאי לכך כדאמרי' לקמן וזה לא יסרב לפי שגנאי הוא אם התפלה תהא מופסקת כל כך: **גמ' סיימתינהו לכולהו.** וכי אמרת את כל השבח שבו: **מתני' לא יענה אמן אחר הכהנים.** בסוף כל ברכה וברכה: **מפני הטירוף.** שלא תטרף דעתו עליו ויטעה לפי שצריך להתחיל בברכה שלאחריה ולומר לפני הכהנים כל תיבה ותיבה כדאמרינן בסוטה ובעונותו אמן לא יוכל לכוין מהר להתחיל בברכה שלאחריה כדאמרינן במדרש אמור להם מלמד שש"ל אומר להם כל דיבור: **ואם אין שם כהן אלא הוא.** הש"ל לא ישא את כפיו דשמא לא יוכל לחזור לתפלתו לדעת לכוין ולהתחיל שים אלוס שדעתו מטורפת עליו מאימת הצבור: **ואם הבטחתו.** כלומר שהוא בטוח שאין

רבינו יונה אין עומדין פרק חמישי ברכות

בסליחות פסוק של שמע ישראל אלא שאומרים שכיון שמנהג תפוצותיהם בידיהם מכמה שנים ואומרים אותו כל הקהל מוכחת מילתא שאינם עושין לכוונת ג' רשויות ולא חיישי' להכי וכן מה שאומרים כמה פעמים ה' הוא האלהים כיון שמצינו שהפסוק כופל אותו אין לחוש: **טעה** בב' **ראשונות חוזר לראש** אומרים רבני צרפת ז"ל שאם טעה בר"ה ולא הזכיר זכרנו באות או מי כמוך בתחיית המתים שחוזר לראש התפלה וזה תימה דכיון שאינו מעיקר התפלה למה חוזר הברכה בעבור זה ואפי' לדבריהם אינו חוזר הברכה אלא בר"ה ויו"כ נלבד שהן עיקר הדין והחתימה ויש בהם קרבן מוסף אבל בימים שבמתים נראה דדברי הכל אין מחזירין אותו. מפי מורי הרב גר"ו: **ורב** אסי אמר אמצעיות אין להם סדר רבינו האי גאון ורש"י ז"ל פירשו שאין לה סדר כלל ואם טעה ושכח ברכה אחת ואחר שאמר ג' ברכות או ג' נזכר ששכח אותה א"ל לחזור לתחלת הברכה שטעה בה אלא אומרה בתקום שזוכרה ולדבריהם אם שכח ג"כ בהשיבה שופטינו ולא אמר המלך המשפט אין צריך לחזור להשיבה שופטינו אלא אומר ברכת השיבה שופטינו אחר הברכה שנזכר בה והרי"ף ז"ל הקשה על זה דא"כ הוה ליה קורא הברכות למפרע ובהדיא אמרי' הקורא את המגילה למפרע לא יצא וכן בק"ש וכן בתפלה ולא אמרינן דהכא דגון זה מלאתו פסוק א' צריך לחזור מאותו פסוק ואמרינן התם וכן בתפלה דמשמע דאפי' בדיעבד אם טעה ושכח הברכה או שטעה ולא אמר המלך המשפט בברכת השיבה שופטינו חוזר לתחלת הברכה שטעה בה ומאי דאמרינן אין להם סדר ר"ל שאין להם סדר כמו שאם ראשונות ושאם אחרונות דאילו בראשונו' ובאחרונות חוזר לראש ובאמצעיות אינו חוזר לתחלת ברכה שטעה בה כדמפרש ומזיל בהלכות: **אלו** ברכות שאדם שוחה בהם באבות תחלה וסוף יש נותנים סמך לדבר מדכתיב ואקוד ואשתחוה לה' ואברך את ה' אלהי אדוני אברהם דמשמע כשאברך אליו אקוד ואשתחוה דהיינו ג' פעמים:

מלמדין אותו שלא ישחה אית דאמרי משום דמיחזי כיוהרא שמחזיק עצמו כאדם כשר יותר משאר הצבור ז"ל מפני שנראה סותר תקנת חכמים ופורש ממה שהצבור עושין. ומדקאמר בסוף כל ברכה וברכה למדו מקצת המפרשים דדוקא בתחלת ברכה או בסוף ברכה אמרו שלא ישחה אבל באמצע הברכה שוחה שכיון שאין דרך לשחות באות ובמודים אלא בתחלה וסוף נלבד והוא אינו שוחה בענין שדומה שמוסיף על מה שתקנו חכמים מותר ומזה הטעם נוהגין בר"ה וביו"כ לשחות בזכרנו ובמי כמוך: **עד** שיתפללו כל חוליות שבשדרה כלומר שישחה כל כך שיבלטו חוליות השדרה לאחריו והוא מלשון פקק הגפן שר"ל קשר שנגפן שבולט לחוץ: עד שיראה איסר כנגד לבו פירש"י ז"ל דכל כך צריך לשחות שחברו העומד כנגדו לא יכול לראות כנגד לבו אלא כשיעור איסר כנגד ורבינו האי גאון ז"ל פירש שצריך שישחה כל כך שאם היה איסר עומד בקרקע כנגד לבו שהשוחה עצמו יראה אותו ועוד פירש שישחה כ"כ עד שהטבור שעומד כנגד לבו יעשה גומא ויראה כמו איסר שכן הוא בשעה שאדם שוחה שהטבור נכנס כלפי פנים ונעשה גומא קטנה כמו איסר שהוא קטן: **הכורע** [א] בהודאה של הלל ובהודאה של ברכת המזון הרי זה מגונה פי' בהודאה של הלל בהודו לה' שאומרים בהלל ובהודאה של ברכת המזון על הכל ה' אלהינו אנו מודים לך ומכאן נראה שהמנהג שנוהגים קצת בני אדם לשחות כשאומרים בשמחת כל מי ולך לבדך אנחנו מודים שאינו נכון שהרי נראה בכאן שאמר כריעות אין לו לכרוע אלא אותם שתקנו חכמים ומה שהזכיר אלו בלבד ולא הזכיר הודאה של שמחת כל מי מפני שאין אחירת שמחת כל מי מצורר כמו הלל וברכת המזון אלא מנהג הגאונים לפיכך לא הזכיר אלא אלו אבל ה"ה לכל שאר הודאות שאין כורעין בהם אלא בהודאה של תפלה בלבד. מפי מורי

המאור הקטן

כתב רבינו האי גאון ז"ל היכא דטעה באמצעיות כגון דשכח ברכה מן האמצעיות ואדכר לה לאחר שעבר את מקומה כיון דאמר רב אסי אין להם סדר אומרה במקום שזוכרה ודיו והרי"ף דחה דברי הגאון כמ"ש בהלכותיו מהא דשמעון הפקולי הסדיר ול"נ דברי הגאון וזהו שבא רב אסי ללמדנו שאין האמצעיות בכלל הסדר **א**) שהסדיר שמעון הפקולי ואע"ג דכתב הזכיר שמנה עשרה ברכות על הסדר אין הסדר אמור אלא על הראשונות והאחרונות ולמהוי אמצעיות בין ראשונות לאחרונות זהו הסדר האמור בהם אבל אמצעיות לגבי הדדי אין להם סדר ואין בהם משום מתפלל למפרע זהו פירושו של רב אסי בהא דתניא שמעון הפקולי הסדיר המנה עשרה ברכות על הסדר והיינו דנקט בסימריה לישנא דאין להם סדר לפרש לנו אותה ברייתא השנויה במגילה וכדאי הוא רב אסי לסמוך על פירושו בדברי הברייתא וכ"ש שיש לנו לסמוך עליו ועל הגאון ז"ל:

השגות הראב"ד

א) שהסדיר וכו'. ק"ל כבוד הגאון יהא מונח במקומו אבל הכרעתו של זה החכם המחבר אינו הכרע כי מכל דבריו לא נתגלה טעם הגאון ז"ל אבל זה היה טעמו שהיה לו לרב אסי לומר אמצעיות אחר למקום שטעה ומדלא אמר הכי משמע ליה לגאון שאומר במקום שזוכרה ודיו ואעפ"כ דברי הרב ז"ל הם מדוקדקים יותר ומיושבים מכמה טעמים. אלאחד שכל מה שיוכל אדם למעט מחלוקות בין בני אמוראים צריך למעט וכמה היו משתדלים להסיר המחלוקות מביניהם והדבר ידוע ואינו צריך לפנים. ועוד אין נוגעת דבר מפשוטו בראשונות ובאחרונות לפי שאין להם דאם כמונן אלא אחר למקום שטעה בהלכו בקלות ובהלכה וק"ש אלא יקרא אותם לאמרא אלא אם כן אמרו אמצעיות אלא אם כן אמרו אמצעיות אלא אם כן אמרו אמצעיות

הרב גר"ו: **אלא** מיבעי ליה למיקם התם. כלומר שלין לו לחזור מיד למקום שהתפלל אלא ימתין עד קדושה ואח"כ רצה חוזר רצה עומד במקומו: **מתני'** המתפלל וטעה וכו' שטעמו של אדם כמותו וילפינן ליה מדרמיב ושמטו אותו כל קהל עדת ישראל דבודאי לא היו שוחטין כל ישראל אלא שטעמו של אדם כמותו: **גמ'** יכוין את לבו אפי' באחת מהן אמר רב ספרא משום חד דבי [א] רבי אמי באבות כלומר לא תימא דוקא באיזו ברכה מכולן שירצה לכוין יצא אלא צריך שיכוין בברכה ראשונה קמא אשם טעה בברכה ראשונה סימן רע לו וחוזר לתחלת הברכה ה"נ כשלא כיון בברכה ראשונה מחר לראש ולא פליגי ליטני אהדדי ומאי דאמרינן לעיל (ד' ל:) אם יכול לכוין את לבו יתפלל ואם לאו אל יתפלל אומרים רבני צרפת ז"ל דה"ק אם יכול לכוין את לבו באבות יתפלל ואם לאו אל יתפלל דודאי ברכת אבות צריכה כוונה אבל אם אינו יכול לכוין את לבו בכל התפלה אין לו להניח ולהתפלל כיון דלכתחלה א"צ כוונה אלא באבות נלבד: **בבית** שיש בו חלונות וכו' אפשר לומר שהטעם הוא מפני שע"י ראיית האור מתישב דעתו יותר ויוכל לכוין כראוי א"נ ר"ל שיהיו פתוחי' החלונות כנגד המזרח כדאיתא בקרא נגד ירושלים מפני שע"י ההבטה הזאת יכוין בתפלתו כנגד המקום יותר ותהיה תפלתו רצויה ומקובלת. מפי מורי הרב גר"ו:

הדרן עלך אין עומדין

ביצד מברכין על הפירות וכו' דרך התלמוד לדקדק בלשון כילד לאיזה דבר מחר כי הוא אינו נופל אלא על דבר שהוזכר מתחילה והכא מחזר למאי דאמרי' בפירקא קמא (ד' יא.) שלא לחתום אינו רשאי לחתום וקאמר עלה בגמרא כגון ברכת הפירות והמזונות ואחר שפי' ענין שאר הברכות של ק"ש ותפלה שואל עכשיו ברכת הפירות שאינו יכול לחתום בה בברכה איזהו נוסח שלה: **על** פירות האילן אומר בורא פרי העץ וגמרא אמרינן דכל היכא דכי שקלת ליה לפירא איתיה לאילנא מברכין עליו ב"ש העץ וב"ל שבשלוקטין הפרי שאשר העץ משנה לשנה וגדל בו לשנה אחרת מברכין ב"ש העץ: **חוץ** מן היין מפני שהיין כיון שמחמת השינוי משוה יותר קונבע ברכה לעצמו כדמפרש בגמרא דאמרא דאמרא שעיד ומשמע ומאי דכתיב ויין ישמח לבב אנוש ולחם לבב אנוש יסעד לא בא למעט שאין היין קובע אלא ה"ק אמרא שעיד ומשמע נהמא מסעד שעיד שמוחי לא משמח ומקשי' התם א"ה ניברך עליה ג' ברכות ומתרצין לא קביעי אינשי עליה ובתמרים אע"פ שהם מזון כיון דלא קביעי עלייהו ולא נשתנו כמו שמשתנים הענבים כשנעשו יין אינם קובעים ברכה לעצמן: **ועל** פירות הארץ וכו' הקטניות נקראות פירות הארץ וכרוב וחרדין וחסא וכיוצא בהן נקראין ירקות: **גמ'** קדש הלולים לה' מלמד שטעון ברכה לפניו ולאחריו וכו' כלומר מדקאמר הלוליס דמשמע ב' הלוליס שמעינן דצריך ב' ברכות ואין זה אלא אסמכתא דודאי מן התורה אפי' שבעת המינין שטעונין ברכה לאחריהם [ב] מן התורה דכתיב ואכלת ושבעת וברכת אינם טעונים ברכה מן התורה לפניהם אלא מדרבנן: **ובגמ'** נחלקו בפירוש הברייתא הזו חד אמר נטע רבעי כלומר כיון שכתוב בפסוק של מעלה גבי ערלה ונטעתם כל עץ מאכל כמו כן מ"ש בפסוק האחר הסמוך לו דין פדיון דכתיב ובשנה הרביעית יהיה כל פריו קדש הלוליס (ג) ג"כ מדבר בכל עץ מאכל ובכל דבר שנוהג בו דין ערלה נוהג בו דין נטע רבעי וכל זמן שלא פדאו קדש הוא ואסור לאכלו וחד אמר כרם רבעי כלומר אינו נוהג בכל נטע אלא בכרם בלבד (ד) דדרשינן הלוליס הוליף לה בגזירה שוה בגמרא דכתיב הכא להוסיף לכם תבואתו וכתיב ותבואת הכרם מה להלן כרם אף כאן כרם ועוד יש סמך לדבריו דכתיב אשר נטע כרם ולא חללו מה להלן חלול של כרם אף כאן אף של כרם ולמ"ד כרם רבעי נפרס הברייתא יין שצריך לברך לפניו ולאחריו לפניו בפה"ג ולבסוף ברכה מעין שלש ומיין ילפינן לכל שאר דברים שכולם צריך לברך עליו לפניו ולאחריו כפי הברכה הראויה לו ולמ"ד נטע רבעי נפרס הברייתא בכל נטע ומנטע ילפינן לירקות ולכל שאר דברים שכולם צריך לברך עליהם תחלה ובסוף תחלה כל אחד ואחד כפי הברכה הראויה לו ולבסוף בורא נפשות: **ולענין** פסקא כתב רב אחא משבחא ז"ל דהלכה כמ"ד כרם רבעי שאין דין פדיון נוהג בכל האילנות בחוצה לארץ אלא בכרם בלבד וטעם שלו מפני שמאחר שאנו רואים שנחלקו התנאים אם נוהג בשאר אילנות אם לא בחוצה לארץ נלך אחר המיקל ובפסוק שאינו נוהג אלא בכרם דהא קי"ל דכל המיקל בארץ הלכה כמותו בחו"ל. אבל רבינו יצחק הזקן ז"ל היה אומר שזו אינה ראיה מפני שנוכל לדחות ולומר שלא אמרו כל המיקל בארץ הלכה כמותו בחוצה לארץ אלא גבי גלף אם נוהג בו ערלה שנחלקו רבי אליעזר ור"ע דרבי עקיבא אומר שאינו נוהג בו ערלה אלא באציות בלבד והתמרות והקפריסין אינם פרי לענין מעשר ולא לענין ערלה ור' אליעזר היה מחמיר ואומר שהכל פרי ובכל נוהג מעשר וערלה ואמרינן התם דבחוצה לארץ עבדינן כדברי המיקל וזורק את האציות בלבד ואוכל את הקפריסין אבל בשאר מילי לא אזלינן לקולא דהיכא דאיתתר איתתר היכא דלא איתתר לא איתתר ועוד קשה למורי הרב גר"ו מדאמרינן בקידושין (דף לט.) רב נחמן ורב ענן הוי אזלי באורחא חזו ההוא גברא דהוה זרע שערי ביני גפני א"ל לישמעיה מר שמותי א"ל לאו להריתו כלומר לא נתברר לכם ההלכה כלהרים הא קי"ל כר' יאשיה דאמר אינו חייב עד שיזרע חטה ושעורה וחרגן בטפולת יד כלומר אינו חייב עד שיהיו שני מינין (ה) מלבד הכרם דהיינו החרגן והשעורה וזה כיון שאינו זורע אלא מין אחד אינו חייב ואם איתא דאמרינן בכל מקום כל המיקל בארץ הלכה כמותו בחוצה לארץ מאי הוצרך לומר הא קי"ל כרבי יאשיה וכו' אימא כל המיקל בארץ הלכה כמותו בא"ל שהרי אנו רואים שנחלקו התנאים אם הוי כלאים במין אחד אם לא שם מי שאסור דלא הוי כלאים בכרם אלא בג' מינין ושם מי שאומר דאפי' במין אחד הוי כלאים והיה יכול לומר כיון שהוא בחוצה לארץ אין לחוש אם זורע מין אחד בכל המיקל בארץ הלכה כמותו בחוצה לארץ ומדלא אהדר ליה הכי שמעינן שאין זה הכלל אמור בכל מקום אלא גבי מעשר וערלה בלבד: **ורבינו** משה הזקן (ו) היה אומר שאפי' בכרם אין דין פדיון נוהג בזמן הזה שאע"פ שנקרא קדש הלוליס כיון שאנינו ג"כ במעשר שני שנקרא קדש דכתיב ביה וכל מעשר הארץ מזרע הארץ מפרי העץ לה' הוא קדש ובודאי במעשר שני שלא היה נאכל חוץ לירושלים הוא אומר אבל במעשר אחר אינו קדש ואפי' זה שהוא קדש אינו נוהג בחוצה לארץ ג"כ בפדיון הכרם אע"פ שאנינו שנקרא קדש אינו נוהג בחוצה לארץ ואע"פ שהרב ז"ל כתב שלא היה אומר שאפי' בכרם שכבר הסכימו כל הגאונים ז"ל שהכרם צריך פדיון אלא להודיע מה שהיינו יכולין לומר מסברא א"ה יש לנו בזה סיוע לפסק שפסק רב

לאחריו ואחר כך יתן שלום ואם לא עשה כן ראוי לו כאילו לא התפלל ומשום רב שמעיה אמרו נותן א שלום לימינו ואחר כך לשמאלו שנאמר [ט]מימינו אש דת למו ואומר [י]יפול מצדך אלף ורבבה מימינך: [כ]רבא חזייה לאביי דהוה יהיב שלמא לימיניה ברישא אמר ליה מי סברת לימין דידך ולשמאל דידך לשמאל דידך דהוא ימינו של הקב"ה: [ל]אמר רבי חייא בר אבא [א] חזינא להו לאביי ורבא דפסעי להו להני שלש פסיעות בבריעה אחת [מ] ומשמיה דרב מרדכי אמרו כיון שפסע שלש פסיעות לאחריו התם איבעיא ליה למיקם משל לתלמיד הנפטר מרבו אם חוזר לאלתר דומה לכלב ששב על קיאו אלא מיבעיא ליה למיקם התם עד דפתח שליח צבור וכדפתח שליח צבור הדר לדוכתיה ואיכא מאן דאמר עד דמטי שליח צבור לקדושה: **מתני'** המתפלל וטעה סימן רע לו ואם שליח צבור הוא סימן רע לשולחיו מפני ששלוחו של אדם כמותו אמרו עליו על ר' חנינא בן דוסא שהיה מתפלל על החולים ואומר זה יחיה וזה ימות אמרו לו מנין אתה יודע אמר להם אם שגורה תפלתי בפי יודע אני שהוא מקובל ואם לאו יודע אני שהוא מטורף: **גמ'** המתפלל וטעה אהייא אמר רב ספרא משום חד דבי [מ] ר' אמי באבות ואיכא דמתני לה אברייתא המתפלל צריך [נ]שיכוין את לבו בכולן כ ואם אינו יכול לכוין את לבו בכולן יכוין את לבו אפילו באחת מהן אמר רב ספרא משום חד דבי רבי אמי באבות אמר רבי חייא בר אבא א"ר יוחנן לעולם אל יתפלל [ס]אדם אלא בבית שיש בו חלונות שנאמר [ע]וכוין פתיחן ליה בעליתיה נגד ירושלם וגו':

הדרן עלך אין עומדין

ביצד [פ]מברכין על הפירות על פירות האילן [צ] הוא אומר בפה"ע חוץ מן היין שעל היין הוא אומר בורא פרי הגפן על פירות הארץ הוא אומר בורא פרי האדמה חוץ מן הפת שעל הפת הוא אומר המוציא לחם מן הארץ ועל הירקות הוא אומר בורא פרי האדמה ר' יהודה אומר בורא מיני דשאים: **גמ'** ת"ר [ק]קודש הלולים לה' מלמד שטעון ברכה לפניו ולאחריו מכאן אמר רבי עקיבא אסור [ר]לאדם שיטעום כלום קודם שיברך תנו רבנן [ש] אסור לאדם שיהנה מן העולם הזה בלא ברכה וכל הנהנה מן העולה"ז בלא

רש"י

לימין של הקב"ה. שהוא שמאל דידיה שפניו כלפי מערב של ארץ ישראל שהשמיה שרויה שם: **בבריעה אחת.** שלא היה זוקף עצמו בנתייה: **למיקם.** לעמוד שם ולא ישוב מיד: **לקדושה.** כלומר שאומר נקדש את שמך וכו': **גמ' באבות.** כלומר אם טעה באבות הוי סימן רע לו: **באבות.** כלומר באבות לכל הפחות יכוין את לבו: **אבות.** היינו ברכה ראשונה של שמונה עשרה:

הדרן עלך אין עומדין

ביצד מברכין חוץ מן היין. שמתוך חשיבותו קבעו לו ברכה בפני עצמו: **מיני דשאים.** לפי שיש בכולן פרי האדמה דשאין חדשין כגון קטנית ורבי יהודה בעי היכר ברכה לכל מין ומין: **גמ' קודש הלוליס.** בנטע רבעי כתיב ומשמע ב' הלוליס טעון באכילתו

מסורת הש"ס

א) דברים לג. ב) תהלים לח ג. ג) ויחמת נג: ד) שם ה) דניאל ו ו) ויקרא יט:

קובץ הגהות

ב"ח (א) בתשובת הרשב"א סי' תצ"ו כתב על פסק זה דבר זה לא נמצא בגמרא ורב מרדכי זה אינו אמורא אלא גאון אחד ומתמה שהרי בפ' הוציאו לו תלמוד ערוך הוא והכי איתא התם א"ל רב מרדכי כיון שפסע ג' פסיעות נאמרו ליה למיקם ע"כ בדף נג ע"ב ועי' ברי"ף תס' ביצה סי' תנב וכמ"ש בשם הרי"ן ז"ל: (ב) הא"ל אומר ומי' הוא נמחק וכן נמחק: (ג) דדרשינן הלוליס הלולי': (ד) בלבד וליף לה והשאר נמחק: (ה) דהיינו המט' והשעורה מלבד הכרם דהיינו החרגן חה כל"ל: (ו) נ"ב עיין בדברי הרי"ן בפ"ק דר"ה סי' תתקנב: **מא"י [ח]** משום חד הכי אמר ר' אמי: **אנ"ש** ד"ת **[א]** הרי"ף מוציא להו וכו' כתוב בת"ה דש"ץ אין לעשות ג' פסיעות ולומר עושה שלום עד הקדים של מתקבל שהוא משלום התפל' חה חוץ מתפלת לחש והרב בעל העתים מוסיף שאפילו בתפלת לחש לא יאמר עושה שלום: ד"ת **[ב]** לאו דוקא כל הז' מינים שאין לנו מן התורה אלא על הלחם וכן כתב המפרש הזה עצמו למטה בשלהי פרקין בשם הרב רבינו יונה:

שלטי הגבורים

א וי"ש נוהגין לומר שלום בשמאלו ושלום בימינו עושה שלום במרומיו וכו' ולאיתם מהא דאמרינן בגמ' ומא משום רבי שמעיה אמרו נותן שלום בימינו ואח"כ בשמאלו פי' בימינו של שמיה שהיא כנגדו שהוא שמאלו וכתב מהר"ר המגדי שאין לאמרו שאין פירושו שיאמר שלום בימינו וכו' אלא כשאומר עושה שלום במרומיו יהפוך פניו לצד שמאל וכשיאמר והוא יעשה שלום יהפוך פניו לצד ימין. טור:

ב ואם אינו יכול לכוין כלל י"ל שלא יתפלל וי"ל שיתפלל ואם כוון בחצות אין צריך לחזור וראיה אפילו אם כוון בכולן ולא כוון בחצות שצריך לחזור ולהתפלל והאיתא אין אנו מחוברין בשביל תפרון כוונה אף בחזרה קרוב הוא שלא יכוין אם כן למה יחזור כתב ה"ר אליעזר שיראל אדם עצמו שיכוין לפחות בתפילה של כל ברכה שם בהן מאה ושלש עשרה תיבות כמו בתפלת חנה ומאה ושלש עשרה פעמים לב בחומש לומר צריך בהן כוונת הלב. טור:

לשון ריא"ז ואם לא כוון לא נצו אפי' בברכת אבות נראה בעיני שצריך לחזור ולהתפלל כמבואר בקונט' הראיות וכן הוא שנת רבינו משה:

לשון ריא"ז ג אמור לאדם לכתוב מן הטעלם הזה בלא ברכה שצריך להודות ולשבח למי שברא אוכל זה שהוא נהנה ממנו וברכה זו מדברי סופרים היא כמבואר בקונט' הראיות:

שיטת ריב"ב

מתני' חוץ מן היין. שמתוך חשיבותו קבעו לו ברכה לעצמו וכן כפה: **בורא מיני דשאים.** לפי שיש בכולן פרי האדמה דשאים חדשים כגון קטנית ור' יהודה ממייב ברכה לכל מין ומין כדמפרש בגמרא: **גמ' קדש הלוליס.** בנטע רבעי כתיב ומשמע שני הלוליס מלמד שהפירות טעונים ברכה לפניהם ולאחריהם כשתאכלם בשנה הרביעית שהם מותרין בהאכלה וקשיא לי הכותב דהא במסקנא בגמרא אמרינן לה דהכי אסקינן בגמ' אלא קבלה היא אסור לאדם שיעשה כלום קודם שיברך ויש לפרש אלא קבלה היא ואסמכוה אקרא: כתב הרב דודי ז"ל כיון דאיכא דאמרי כרם רבעי ואיכא דאמרי נטע רבעי נקטינן בחוצה לארץ כדברי המיקל בארץ ואינו רבעי נוהג בכל שנה ושנה אלא בכרם בלבד שנים כנגד שנים ואחת יוצאה וזב אבל עולה נוהגת בכל נטיעה ולא כן כתב הרב ר' שלמה ז"ל בתמ' סוטה:

חמא ז"ל שמין דין רבעי נוהג בחומה לאחר אכלה בכרם בלבד ועדיין פסק זה צריך תלמוד ועיון מיהו העולם נהגו כדעת רב אחא והגאונים ז"ל שאומרים שאינו נוהג אלא בכרם בלבד: **ודין** הפדיון כך הוא שיתלוש כל הפירות ויניחם כולם במקום אחד ואח"כ יקח פרוטה אחת ויברך בא"י אמ"ה אקב"ו על מילול הכרם ויאמר יהיו אלו הפירות מחוללין על זה ואח"כ ישחוק אותה הפרוטה ויטיל אותה ליס או לנהר כדי שלא יהיה הנאה לשום אדם ממנה שכבר הוא קדש שחלה עליה קדושת הפירות ובה"ג ז"ל כתב שיפדה אותה בד' זוזי וסמך על זה מפני לשון אחד שמצאו בערכין (ד) (דף כט.) שאמר זל שקול ד' זוזי ופרוק עלייהו ודלינהו בנהרא ול"נ שלא אמרו ד' זוזי (אלא ג) ביונוקא) ואפי' בפחות הוא מחולל כדאמרי' (ה) והאמר שמואל הקדש שזה מנה שחללו על שזה פרוטה הרי זה מחולל ומפרכין אימור דאמר שמואל בדיעבד אבל לכתחלה מי אמר ומתרלי' כיון דבאדרא בדיעבד בחולה לאדרא אפי' לכתחלה ומייה למידין שהלכה כשמואל שאם חללו על שזה פרוטה קני ליה בהכי בחולה לאדרא ואפי' לכתחלה מותר ויש שטועים ופוליס במחוגר כדי שיוכלו לאכול מהם קודם הבציר וזה אינו כלום שכפי' מוכיח במסכת ערכין שלרוך שיעשו הפדיון בחלוש:

מאי תקנתיה אמר רבא ילך אצל חכם בקי מעיקרא וכו' כלומר מי שאינו יודע הברכות באיזה ענין יוכל לאכול שאם יאכל יתחייב קרבן מעילה בכל פעם ופעם ומהדרינן שילך אצל הבקי ולמדנו הברכות של כל דבר ודבר וה"ה שאפילו שאם לא ידע אלא ברכת שהכל יצא בה מידי מעילה דתנן (ד' מ.) ועל כולם אם אמר שהכל יצא אלא שצריך ללמוד כדי שיברך הברכה הראויה לכל דבר ודבר:

רש"י

בשנה הרביעית כשתאכלנו שלא מותר באכילה: **כאן לאחר ברכה.** אז הוא לבני אדם: **ע"י אניגרון.** מין מאכל הוא והוא מיא של פילקא מי תרדין ומערבין בשמן ושותהו לרפואה ואע"ג דלרפואה שותהו מ"מ בעי ברכה כיון דאית ליה הנאה מיניה: **לא יערענו בשמן בשבת.** שלא יפוץ שמן בגרונו ויפסהו בגרונו ואינו בולעו דכיון דאינו בולעו מוכחא מילתא דלרפואה עביד ליה ואכמים גזרו על כל הרפואות הנעכרות משום שמיקת סממנין שהיא מלאכה: (ב) **אכל נותן הוא לתוך אניגרון.** דלא מיחזי כל כך דלרפואה עביד ליה: **קמחא דחיטי.** אוכל קמח חיטין כמו שהוא מי: **ב"פ פאדמה.** כשאר כוסס החטה דאמר לקמן שמברך בפה"א: **שהכל.** דלמסיק טעמא: **לספויי.** לאכול: **קורא.** רב הגדל בדקל (ג) שענפיו גדולים ועודה רכים כמו שנה ראשונה כשגדל הוא רך ובשנייה מתקשה:

ברכה מעל מאי תקנתיה אמר רבא ילך אצל חכם [ה] מעיקרא וילמדנו ברכות כדי שלא יבא לידי מעילה: אמר רב יהודה אמר שמואל כל הנהנה מן העולם הזה בלא ברכה כאילו נהנה מקדשי שמים שנאמר [ו]לה' הארץ ומלואה תבל ויושבי בה: ר' לוי רמי כתיב לה' הארץ ומלואה וכתיב [ז]השמים שמים לה' והארץ נתן לבני אדם לא קשיא כאן קודם ברכה כאן לאחר ברכה אמר רב יהודה אמר שמואל וכן אמר ר' יצחק וכן אמר ר' יוחנן אשמן זית מברכין עליו בורא פרי העץ ודוקא היכא א דחשש בגרונו ושתי ליה על ידי אניגרון דהוי ליה שמן עיקר דתניא החושש בגרונו לא יערענו בשמן [ח] אבל נותן הוא שמן הרבה לתוך אניגרון ובולע אבל היכא דאכיל ליה על ידי הפת הויא ליה הפת עיקר ושמן טפל ותנן זה הכלל כל שהוא עיקר ועמו טפלה מברך על העיקר ופוטר את הטפלה ב ואי שתי ליה משתיא אזוקי מזיק ליה ולא מברך עליה: ג [ט]קימחא דחיטי רב יהודה אמר בורא פרי האדמה ורב נחמן אמר שהכל ומסתברא כרב נחמן דלא רגילי אינשי לספויי קמחא והכין פסקו רבוואתא וכן קמחא דשערי נמי שהכל דאמר שמואל קרא חייא וקמחא דשערי מברכין עליהן שהכל [י]קורא ד רב יהודה אמר בורא פרי האדמה ושמואל אמר שהכל והלכתא

כאן קודם ברכה כאן לאחר ברכה פי' קודם ברכה לה' הארץ ומלואה אמר ברכה והארץ נתן לבני אדם ומאי דאמרי' בשבת בפרק כל כתבי הקדש (דף קיט.) בנעל הבית של לודקיא שהיו מביאין לפניו שולחן של זהב וכשהיו מניחין אותה היו אומרים לה' הארץ ומלואה וכשהיו מסלקין אותה היו אומרים השמים שמים לה' והארץ נתן לבני אדם הוא מפני זה הטעם שמתחלה קודם שיברכו היה של הקב"ה והיו אומרים לה' הארץ ומלואה ולאחר הברכה והאכילה היו אומרים שנתנה לבני אדם ובהיתר אכלו מה שאכלו שכבר ברכו עליו בתחלה כך פי' רבינו יצחק הזקן ז"ל: **שמן** זית מברכין עליו ב"פ העץ דתע"ג דאיתתי במילתיה קאי ומברכין עליו ב"פ העץ כמו על הזיתים ובגמרא (דף לה:) שואל למה לא תקנו לומר עליו ב"פ הזית כמו על היין ומהדרינן דחמרא משום דסעיד ומשמח קובע ברכה לעצמו:

ודוקא היכא דחשש בגרונו ושתי ליה ע"י אניגרון הה"ל שמן עיקר דכיון שעושה מפני חשש הגרון עיקר השמיה אינה אלא מפני השמן שירכך הגרון ומברך עליו: **דתניא** החושש בגרונו לא יערענו בשמן כלומר לא יעבב השמן בתוך הגרון שע"י עיבוב נראה שעושה לרפואה ואסור לעשותו בשבת משום גזירה דשחיקת סממנין: **אבל** נותן הוא שמן הרבה לתוך אניגרון ובולע כלומר מערב השמן עם [כ] פלקא ובולע אותו שאע"פ שעושה אותו עכשיו לרפואה כיון שדרך לשתותו ג"כ בלא רפואה מותר ולא גזרינן משום שחיקת סממנין דכתמרי' (שבת ד' קט:) כל האוכלים אדם אוכל וכל המשקין אדם שותה ואפי' לרפואה דכיון שדרך אכילה ושתיה כך מותר וכי אמרינן דע"י אניגרון מותר דוקא כשלא יעבב אותו בגרון אבל אם מעבב אותו אפי' ע"י אניגרון אסור שהעיכוב נראה שהוא לדרך רפואה הלכך אינו מותר אלא בג' תנאים בשלא יעבב אותו כלל ושיהיה ע"י אניגרון: **ומאי** דאמרי' החושש בגרונו לא יערענו בשמן לא בא לומר דשמן לבדו לא יעבב אבל ע"י דבר אחר יעבב אלא ה"ק לא (ו) בשמן בשום ענין אפי' ע"י עירוב דברי' אחרים אבל נותן הוא שמן הרבה בתוך אניגרון ובולע אותו במהרה בלא שום עיכוב דבכי האי גונא לא מיחזי כמאן דעביד לרפואה כלל כיון שערבו עם דברים אחרים ואינו מעבב אותו כך פירשו רבני גרפת ועוד אומרים שנוכל לישב זה הפי' ולומר דלא איירי בעיכוב כלל ונפרש שלא יערענו מלשון ערעור ור"ל שלא יתפה בפני עצמו בשום ענין שהשמן לבדו חזוקי מזיק אבל נותן שמן הרבה לתוך אניגרון ובולע כדרכו והלשון שכתב הרי"ף ז"ל אבל היכא דאכיל ליה ע"י הפת הויא ליה הפת עיקר וכו' תימה הוא מה צריך בכאן לכתוב זה הלשון וכי איצטריך הכא לאשמועינן שהפת הוא עיקר ופוטר כל מיני מאכל ודאי כיון דאמר מעיקרא ודוקא היכא דחשש בגרונו (משמע) ד) (ו) לא מברך עליה אלא שהכל: **ואי שתי לי' משתיא** בלאפי נפשיה שאינו מערב לשם שום דבר כלל אזוקי מזקי ליה ואינו מברך עליו כלל אחין לא דרך הנאה שכל דבר שמזיק אין מברכין עליו כלל. מפי מורי הרב גר"ו: **קמחא** אמר ב"פ האדמה וכו' דס"ל לר"י דכי היכי דכוסס את החטה מברך ב"פ האדמה הה"נ על הקמח דאע"ג דאיתתי לעילויא אישתני ולא ירד מהברכה שלו: **ורב** נחמן אמר שהכל דבריו דאישתני אישתני. וכתב הרי"ף והגאונים ז"ל דהלכה כרב נחמן וטעמא דידהו משום דלא רגילי אינשי לספויי קמחא ואין זה נראה לגורי הרב גר"ו מפני שבגמ' נראה בפירוש דהלכה כר' יהודה דאמרי' התם א"ל רבא לרב נחמן לא תיפלוג עליה דרב יהודה דשמואל ור' יוחנן קאי כותי' דסבירא להו דשמן זית מברכין עליו ב"פ העץ ואע"ג דאישתני לא נשתנה ברכתו ה"נ אע"ג דאישתני לא נשתנה ברכתו ומברכין עליו ב"פ האדמה וכיון דרבא דהוא בתרא סוכר כרב יהודה הילכתא כותיה ואע"פ שרב נחמן השיב ואמר מי דמי התם ליכא עילויא אחרינא הכא איכא עילויא אחרינא נפש אפ"ה כיון שלא היה דומה איתו מכח משנה ולא מכח בריאתה אלא מכח סברא אין לנו להניח סברת רבא בעבור סברת רב נחמן ועוד דרב נחמן גופי' לא אמר שהכל מטעם שאין דרך בני אדם לאכלו ואם כדבריהם שפוסקין לקולא מזה הטעם היה לו לרב נחמן לומר מי דמי התם דרך הוא לאכול השמן על ידי אניגרון כדכתיב לעיל אבל קימחא אין דרך בני אדם לאכלו וכיון שרב נחמן עצמו לא אמר מזה הטעם היאך יכולין הם לפסוק כמותו מטעם שהוא לא הזכיר אותו כלל ואפשר לתרץ ולומר דה"ק אין לדמותם זו לזו דהתם ליתא ליה עילויא אחרינא [הכא איתא ליה עילויא אחרינא] בפת ויצא מכלל הדין הראשון שקובע ברכה משובח יותר ואפ"ה כ"ז שלא הגיע לאותו העילוי הוחיל והוא גרוע עכשיו על ידי זה השינוי שאינו ראוי לאכילה מברכין עליו שהכל [א] ורבי יצחק הזקן פי' דרב יהודה ורב נחמן לא נחלקו בדבר בקמח קולת אלא [ב]בשבולים שחרכן בעודם לחים ורב יהודה ס"ל דמברך עליהם ב"פ האדמה כמו הכוסס את החטה שדרך אכילה בכך ורב נחמן ס"ל דכיון דאישתני אישתני ואע"פ שדרך אכילה בכך אין מברכין עליו אלא שהכל והלכה כרב יהודה דרבא דהוא בתרא כותיה ס"ל ומברך על [ג] המיטולין של חיטין שחרכן ב"פ האדמה ועל של שעורים שהכל משום דלא אכלי ליה אינשי מפני שמזיק אבל בקמח קולת לא נחלקו ומסברא לא נדון אותו כמו קמח שבולים [ד] ואינו מברך עליו אלא שהכל שהכל כיון שאין דרך בני אדם לאכלו: **נמצא** עכשיו שישאר הדין בקמח סלת כמו שכתב הרי"ף ז"ל שאינו מברך עליו אלא שהכל ולא מטעם שלו שסובר רב יהודה ורב נחמן נחלקו בזה והלכה כרב נחמן שזה אינו דומה הלכה כרב יהודה ולא נחלקו בזה כדכתבינן אלא מסברא אמרינן הכי ואפ"ה אלינא דרב יהודה ועדיין יש לנו לדעת כשאוכל השבלים שחרכן או הקמח שלהן עצמו מה יברך לבסוף י"ל שכמו שמברך על העץ ועל פה"ע ג"כ מברך על האדמה ועל פרי האדמה וזה אינו נראה שלא מצינו שהחכר נוסח זה בתלמוד בשום מקום והאיך נאמר אנחנו נוסח מעצמנו ואם נאמר שלא נברך לא יתכן שהחטה מז' המינים היא וז' המינים צריכים ברכה לאחריהם מן התורה והאיך יפטר עצמו מחיוב התורה. ורבינו משה ז"ל כתב שמברך בסוף בורא נפשות ולפנינו נאריך (ע) ביאור מזה בס"ד: **קורא** רב יהודה אומר בורא פרי האדמה וכו' קורא הוא רשם

שיטת רי"ב

מעל. כהנה מן ההקדש: **דכפיב לה' הארץ ומלואה.** ומוקמי' ליה לקמן בקודם ברכה: ודוקא היכא דחושש בגרונו ושתי ליה על ידי אניגרון ונריך לתת בו שמן הרבה דהוה ליה שמן עיקר ואניגרון טפל דאם אינו חושש בגרונו הוא ליה אניגרון עיקר ומברך על האניגרון ופוטר את השמן. אניגרון מין מאכל הוא ונותן לתוכו שמן: **לא יערענו בשמן.** בשבת דמשתי ליה בתוך גרונו ואינו בולעו ויכון דלא בלע ליה מוכחא מילתא דלרפואה קא עביד ואכמים

גזרו על הרפואות הנעכרות בשבת משום שחיקת סממנין שהיא מלאכה: **קימחא דחיטי רב יהודה אמר בורא וכו'.** טעמייהו מפרש בגמרא רב יהודה סבר אע"ג דאישתני מטעם מיטיס ולא נחמן סבר הואיל ואישתני ולא אישתני לענין מיטיס דגרים אע"ג דאישתני מטעם מיטיס הוא שלא נחלקו בזה ע"ש וכסוף כתב ומיהו אם מיתתן אותם ע"י מים או דברים אחרים מברך עליהן בורא נפשות ולפנינו נאריך (ע) ביאור מזה בס"ד: **קורא** הוא רשם

של דקל שבשבולים גדלים בכל שנה ושנה כדרך כל האילנות הנוסף בשנה זו ובשנה מתקבים ונעשה עץ:

עין משפט נר מצוה

קלז–קלט

א מיי' פ"ח מה' ברכות סמג עשין כו טור ח"מ סי' רכ: **ב** מיי' פ"ג ופ"ז מה' ברכות סמג עשין כו טור ח"מ סי' רמ: **ג** מיי' פ"ח מה' ברכות סמג עשין כו טור ח"מ סי' רכ:

מסורת הש"ס

ה) תהלים כד **ב)** שם קטו **ג)** נ"ל זחי בדוונקא וכ"ה בא"י ובנ"י יו"ד סי' רל"ד ואית דגרסי אלא בדנקא **ד)** [הו"ל לומר ואם אינו מושם אפי' שותה ע"י אניגרון] **ה)** נקמה משנולין:

קובץ הגהות

ב"ח (א) נ"ב בתחלה בשבת: **(ב)** בתחלה. כלומר לכתחלה לא יתן השמן בפיו לשם ערעור ב"ל לשם בליעה ואם בא להשהות ישהנו: **(ג)** נ"ב כשבנפיו: **(ד)** נ"ב ע"ש בס' פ' המקדש ד' כט: **(ה)** כמאן דשמואל דאמר: **(ו)** נ"ב יערענו: **(ז)** שמעינן דכל היכא דאינו מושש בגרונו דה"ל אניגרון עקר: **(ח)** נ"ב קמח השבולין: **(ט)** נ"ב עי' לקמן פי' קפלא:

מא"י (ל) מכם מאי עביד ליה הא עבד לי' איסורי' אלא אמר רבא ילך אצל חכם וכו' מדר ברכות: **(כ)** מי פלקא: **(ג)** שחרכן ואינו:

אנ"ש מהר"ם **(א)** וכה"ג פי' ורב נחמן אמר שהכל כיון דאשתני אשתני דאינו מגריעותא דאשתני דחטי מתעבדן בתאני ומתאכלן וקימחא בעיני' לא אכלן אינשי והלכתא כרב נחמן זה מוכיח בפי' ר' יונה לו שרב נחמן לדבריו הביא לו:

שלטי הגבורים

א הר"ר יוסף פליג על זה וכתב דאפילו אינה לרפואה מברך וכן נראה דעת הטור ושאר פוסקים כרבינו: **ב** מיימוני פליג על זה וכתב שמברך שהכל וכל שאר הפוסקי' כרבינו:

לשון ריא"ז ומז"ש אומר השותה מים שנתבשלו בהם הלבנינות מברך עליהן בורא מיני מזונות כלבנינות עצמן ולי נראה שאינו מברך עליהן אלא שהכל שאין דרך העולם לשתות מי הלבנינות כמו הבשלקות ברוב העולם שותין המרק של שלקות ואוכלין אותו כשלקות עצמן כמבואר בקונטרס הראיות בראיה ח':

ג כתב הרא"ש נראה דלא איירי בקמח הנעטן דק שעושין ממנו פת דאין ראוי לברך עליו בורא פרי האדמה ולא דמי לכוסס חטה ואורז דהתם ראוין לאכול בזה הענין אבל קמח לא מתאכל כלל אלא איירי בקמח שלא נעטן כל כך ויש בו עדיין טעם חטין וראוי לאכול בזה הענין אי נמי אפילו בקמח שנעטן לגמרי אלא שעשוי מחטין של קליות ואותו קמח ראוי לאכילה וכן כתב הרי"ף ז"ל דמתברא כרב נחמן דלא רגילי אינשי לספויי קמחא וי"א מדקתא"ל רבא לרב נחמן לא תפלוג עליה דרב יהודה דשמואל ור' יוחנן קיימי כוותיה אלמא דהלכתא כרב יהודה ואע"ג דרב נחמן דמי ליה מסברא רבא לא קבל סברתו וגם רב נחמן גופיה לא אמר שיבא דרך בני אדם לאכלו דא"ל הכי"ל מי דמי התם דרך הוא לאכלו שמן ע"י אניגרון אבל קמחא אין דרך בני אדם לאכלו ואיכא פסק כרב נחמן מטעמייה דאיהו גופיה ליה ליה ואפשר דרב אלפס ז"ל שפסק מטעם שאין דרך לאכלו ס"ל דלא נחלקו בקמח שאינו של קליות שנטחן דק ומושש סברתו מעצמו לפי שסברתו שהדבר פשוט הוא שאין רגיל לאכלו ולפי זה בקמח של קליות הלכה כרבי יהודה

וכיון דפלוגתא הוא ראוי לברך עליו שהכל עכ"ל:

ד כתב הרא"ש הלכך נוהגי בפנים ושקדים דקים שאוכלין בקליפתן המיוחדת לה נעשי להו מינשי מדעתא דהכי אלא כדי לאכול הפירות כשיגמרו מברכין עליו שהכל ושקדים המרים כתב בה"ג קטנים בפה"ע גדולים ולא כלום דכיון דיותר הם ראוין לאכילה בעודן קטנים נעשי להו מינשי מדעתא דהכי ומיהו בפ"ק דחולין אמרי' גבי מעשר שקדים המרים קטנים מיחיין גדולים פטורין דמוקין דגדולים מיחיין קטנים פטורין רבי ישמעאל ברבי יוסי אומר זה חה לפטור ואמרי לה זה חה לחייב הוהיה רבי חנינא בלפורי כמ"ל זה חה לפטור וזה חה קלי לחרים בין גדולים בין קטנים ולא כרש"י שפי' זה חה לפטור קטנים חרים ולמפוקים זה חה לחייב גדולים חרים ומתוקים לפטור ולחייב משמע דאיירי בדבר מ' וקוגיא דשמעתין מדמה אהדדי מעשר ועלה וברכה והלכך יראה דמברכין לתקנתם שהכל ועוד האריך בזה ע"ש וכסוף כתב ומיהו אם מיתתן אותם ע"י מים או דברים אחרים מברך עליהן בורא נפשות ולפנינו נאריך (ע) ביאור מזה בס"ד:

מתוקין בתחלת בריאתן ע"כ:

הדקל ומתחלה הוא רך כמו לולבי גפנים ואח"כ נעשה אילן ור' יהודה ס"ל דכיון דראוי למאכל מברך עליו ב"פ האדמה ושמואל אמר שאינו מברך עליו אלא שהכל שאע"פ שראוי לאחילה עכשיו לא נטעי ליה אינשי אדעתא דהכי אלא כדי שיעשה אילן לפיכך אינו מברך עליו אלא שהכל: **ואומרים** רבני גרפת שמזה נלמוד לולבי גפנים ולשקדים בעודם רכים ואוכלים אותם עם הקליפה שלהם שאין מברכין עליהם בורא פרי העץ אלא שהכל דלא נטעי להו אינשי מתחלה אלא לדעת זה הפרי שבפנים ועכשיו עיקר אכילתם היא הקליפה וכתב בעל הלכות גדולות ז"ל שהשקדים המריס בעודם רכים שאוכלין הקליפה שלהם מברך עליהם בורא פרי העץ ולבסוף [כשנתבשלו] כיון שהם מריס אינו מברך עליהם כלל ואפילו שהכל דכיון שהם מריס לחזוקי מזקי [ז] מיהו נראה שאם ממתיק אותם על ידי מים חמים או ד"א שמברך עליהם בפה"ע כמו אם עדיין מתוקי' מתחלת גרייתם ואע"פ שאמרנו שנשקדים המתוקים אין מברכין עליהם כשהם קטנים אלא שהכל דלא נטעי להו אינשי אדעתא דהכי אפי' הכי במריס נראה שמברך בורא פרי העץ בעודם קטנים מפני שהמריס כיון שהם יותר ראוים לאכילה בעודם קטנים מכשהם גדולים שעדיין אין המרילות ניכר בהם אישתכח דאדעתא דהכי נטעינהו מעיקרא ומברך עליהם בפה"ע כמש"כ בה"ג ז"ל. מפי מורי הרב נר"ו:

אמר רב יהודה אמר רב צלף של ערלה זורק את האביונות ונוטל את הקפריסין פי' צלף הוא אילן קטן ונקרא בערבי אלקפ"ר ומפני שהוא פסק על הקפריסין בפה"ע ואחר כך גבי עגב כתב שמברך ב"פ האדמה כמו שמברך על הקפריסין.

לשון ריא"ז דרך בני אדם לנטוע הצלף על דעת לאכול התמרות ובגלל פרי הן ועל הקפריסין מברך בפה"א ועל האביונות מברך ב"פ העץ שהן עיקר פריו של אילן צלף של ערלה שנאמרה לאדם זורק את האביונות שהוא עיקר הפרי ואוכל את הקפרס ואין זה דומה לקליפי אגוזין ורמונין ולבוש המריס הקטנים שהן לאוכלים משום שהן שומר לפרי שהקפרס אם נטעלין אותו יכול לחיות הפרי היוצא ממנו ואינו נאחר משום שומר:

ב כתב הרא"ש על זה ולא נהירא דמשמע דהא דאכיל מר בר רב אחי קפריסין לאו משום דהוי' כרבי עקיבא אלא משום דהמיקל באכלה כמותו בא"ל ובין דבריו דמי' פירא הוא לענין ברכה נמי פירא הוא ואין מילוק בברכה בין מ"ל בין מ"י וקי"ל בהכיא ברייתא דעיקר היא דפרכי' מינה לרב לעזל ומשמע דרב מ"ל כותה אלא דמיקל כר' עקיבא בא"ל וכו' דף י"ח ע"ג ע"ש: ג כתב הרא"ש דב אלפס כתב פלפלי דטיבתא בורא פרי האדמה ולא נהירא מדפריך מערלה ומשני הא ביבשתא והא בדטיבתא מכלל דדטיבתא פרי העץ הוא ומברכין עליו בפה"ע אבל בזנגבילא דטיבתא בפה"א ביבשתא לא כלום:

ד הרא"ש והטור ודבריו יונה פליגי על זה ואמרי כשהוא בעוד יבבך ב"פ העץ ושאר הפוסקים כרבינו: לשון ריא"ז בד"א בזנגביל הבשם אבל בזנגביל הלח מברכין עליו בפה"א וכן אם בשלוהו בדבש מברכין עליו בפה"א דאין הדבש עיקר אלא הזנגביל שעושין אותו לתמוק כמו שביאר מו"א ואם בשלוהו עכו"ל אין בו משום בשולי נכרים שהזנגביל הלח נאכל כמות שהוא מי:

לשון ריא"ז ה בשל המיטין בעינן ולא נדבק יחד בעין דיש"א הרי אלו מברך עליהן בורא פרי האדמה ולבסוף בורא נפשות רבות וכן כל שאר המינים אם בשלן בדבש מברך עליהן שהכל שהדבש הוא העיקר הואיל ואינו ראוי לברך עליהן בורא מיני מזונות ומו"א ביאר שאם בשל המיטין בדבש ואח"כ נתן לתוכן דבש או יין מבושל או מלח מברך עליהם בורא פרי האדמה הואיל ולא בשלן עם הדבש או שאר משקין דהטעימן הרי המיטין עיקר ומברך על המיטין ודומה כאדם השורה פתו ביין שאינו מברך אלא על הפת:

שיטת ריב"ב

רב יהודה אמר וכו'. בגמרא נמי מפרש טעם רב יהודה אמר בפה"ע אוכלא הוא ואין זה פריו של הדקל לפיכך מברך עליו בפה"א: **ושמואל אמר שהכל.** הואיל וקודם להקשות. גרסי' במס' ערובין בפ' בכל מערבין ר' זירא כי הוה מלא מגיבקיה הוה אלוף ואזיל אפיתחא דרב יהודה אמר כי אלפי דגנן איקום מקמייהו ואקבל אגרא בפת אתא ינוקא דדי רב א"ל היכי אמרת רבן אל כשות בפה"ע מזיז אמר אבל בדברו א"ל אדרבה איפכא מסתברא מזיז מתרעא קא רבי דכשות מתרעא קא רבי והלכתא כינוקא דדי רב מ"ע כשות גמר פירא מזיז לאו גמר פירא מאי אמרת כשות מתרעא ומיתא כשותא. ואני תמה על הרב ז"ל אלא הכירה לא במסכת ברכות ולא במסכת עירובין: **אביונות.** מין אילן: **אביונות.** הוא הפרי קפרים הוא קליפה הגדולה שבעצם הפרי: **ואוכל את הקפריסין.** בתוספה נאמרו לה בגמ': **חביץ קידרא וכן דיסא דכבשין חביץ קידרא.** מיני מאכל הם מקמח ודבש ומתבשים בחומצה ודבש. **רב יהודה אמר וכו'.** בעמייהו מפרש בגמרא: **רב אמר שהכל נהיה בדברו.** קא סבר דובשא עיקר: **רב הונא אמר בורא מיני מזונות.** קא סבר קמחא עיקר: **נקוט דרב הונא כו'.** דכל מין מבשל שיש בו מחמשת המינין אע"פ שיש בתוכו מבשל מין אחר שהוא עיקר מברכין עליו בורא מיני מזונות. והלכתא כוותיה דרב הונא ולא מטעמיה דאמר אמרינא עיקר דאע"ג דדובשא עיקר מברכין עליו בורא מיני מזונות והני מילי כשאותו מין מחמשת המינין מעורב בתבשיל ליתן טעם אבל אם הוא נתון בתבשיל אשר דברים ושאלא ליתן טעם בתבשיל מברך על העיקר דהכיא דאמרי' לקמן אע"פ שבדו ביה קימחא לעבוי אפוקי אמר אמרינא דאע"ג דאע"פ שהוא מעורב בתבשיל אינו מברך אלא בורא פרי האדמה ומטעם זה אמרינא

ע"י הדבש ושאר מיני מתיקות שמטילין בו ומדאמרי' וכן דייסא דבעין חבין קדרא שמעי' שלא יברך על הדייסא אלא כשנכתשו החטים ונדבקו ונעשו דומיא דחבין קדרא אבל אם ביטל החטים שלמים והגרעינים עומדים שלמים אינו מברך עליהם אלא בפה"א כמו אם היה כוסס את החטה. מפי מורי הרב נר"ו: **בזמן** שהפרוסות קיימות בתחלה מברך המוציא וכו' ובירושלמי מפרש דפרוסות קיימות קרי לזית ואין הפרוסות קיימות ר"ל שאינו זית והש"ג התם עד כמה הם פרוסות עד זית ולקמן יתבאר הענין הזה יותר בס"ד: **ופת** דוחן בתחלה מברך שהכל ולבסוף בורא נפשות זה אינו לשון התלמוד אלא הרב אלפסי ז"ל כתב כן מפני שסובר שאין דין האורז והדוחן שוה וסמך על מאי דאמרי' בגמ' (דף ז.) רבי יוחנן בן נורי אומר אורז מין דגן ואע"פ שאין הלכה כמותו אפ"ה כיון שאנו רואין (שיש) מי שסובר דאורז מין דגן הוא ואינו סובר כן בדוחן וכיולא בו למדנו שאין דינם שוה ועל האורז מברך תחלה בורא מיני מזונות ולבסוף בורא נפשות רבות ועל הדוחן אינו מברך אלא שהכל: **וגאון** אחד אמר שאפילו על הדוחן מברך בורא מיני מזונות דכיון שאין הלכה כר' יוחנן בן נורי דאמר אורז מין דגן הוא ואפ"ה אמרי' דמברך עליה בורא מיני מזונות מפני שהוא מזון כדוחן או כשאר דברים (ג) שאנו רואין שהם מזון כגון המין שקורין פניל"ו בלע"ז מברך עליהם ג"כ בורא מיני מזונות ולזו הסברא נוטה דעת הרב מורי נר"ו ומביא ראיה מדאמרינן רב ושמואל דאמרי תרוייהו כל שהוא מה' המינים מברכין עליו בורא מיני מזונות ומקשינן עלייהו בגמרא היאך אמרו דכל שהוא מחמשת המינין בלבד מברכין עליו ואורז לא מברכין עליו בורא מיני מזונות והתניא הביאו לפניו פת אורז ופת דוחן מברך עליו תחלה ופוף כמעשה קדרה דמשמע דכמו שמברכין על מעשה קדרה בורא מיני מזונות הכי נמי מברכין על האורז ועל הדוחן והיכי סבירא להו שאין מברכין אלא על חמשת המינין בלבד ודחינן להעמיד דברי רב ושמואל כמעשה קדרה ולא מעשה קדרה כמעשה קדרה דבעינן ברוכי תחלה ופוף ולא מעשה קדרה דאילו מעשה קדרה בתחלה בורא מיני מזונות ולבסוף ברכה אחת מעין שלש ואורז בתחלה שהכל ולבסוף בורא נפשות רבות ומאחר שזה הדחוי לא בא אלא להעמיד דברי רב ושמואל ואנו רואים שדבריהם אינם הלכה לא נימוק לדחוי ומשאר הברייתא כפשטה דפת אורז ופת דוחן מברך עליה תחלה ופוף כמעשה קדרה שר"ל שיברך עליו בורא מיני מזונות ולבסוף ברכה אחת מעין שלש שיותר מורה לשון כמעשה קדרה שבא לומר שיברך עליו בורא מיני מזונות משיברך עליו תחלה ופוף שאם כן היה יכול לומר פת אורז ופת דוחן תחלה שהכל ולבסוף בורא נפשות ומעשה קדרה תחלה בורא מיני מזונות ולבסוף ברכה אחת מעין שלש ומדלא אמר הכי שמעינן דבמעשה קדרה שהזכירה הברייתא לא רצה לומר אלא שיברך עליו בורא מיני מזונות כפי פשט הלשון כמו שכתבנו ואפילו הכי עדיין נצטרך לפרש שאינו ר"ל כמעשה קדרה לגמרי אלא כמעשה קדרה לענין ברכה ראשונה שמברך עליהם בורא מיני מזונות אבל לא יברך עליו לבסוף ברכה מעין שלש כמו שמברך על מעשה קדרה אלא בורא נפשות בלבד כדאמר לעיל תני גבי אורז ולבסוף ולא כלום: **הנה** למדנו מברייתא זו שהאורז והדוחן דינן שוה ועל שניהם מברך מתחלה בורא מיני מזונות כמו על מעשה קדרה שהכי הברייתא הזכירה את שניהם והוא הדין נמי לכל דבר שהוא מזון ודרך לאכלו למזון כמו הפניל"ו שמברך עליו תחלה בורא מיני מזונות:

והפת שעושין מקטניות כגון פת של פולין וכיוצא בו נראה שאין מברכין עליו אלא שהכל שאין דרך לעשות פת כל כך מהקטניות כמו מהאורז והדוחן ולא דייקינן (ד) להו מזונות וא"ת ולמה לא יברך על הפת של קטניות ב"פ האדמה כמו שמברך על הקטניות ואם תאמר מפני שנשתנה למעלותא לישתנה דמעיקרא קטניות והכא פת ואומר מורי הרב נר"ו דהכא מפני מעלתו ירד דכיון שנשתנה וילא מתורת פרי אין אנו יכולין לומר עליו בפה"א וברכת הפת אין אנו יכולין לומר ג"כ אלא בחמשת המינין על כן אנו מברכין עליו הברכה שכוללת הכל ואפי' הפת כדתנן (דף מ.) ועל כולם אם אמר שהכל יצא נמצא שמפני שהגיע לשם פת חל עליו ברכת שהכל שכוללת הפת אע"פ שהיא גרועה ואפשר לומר שמפני שדרך אכילתו והנאתו כל השנה היא כשהיא פרי ועכשיו יצא מתורת פרי ואין דרך הנאתו בכך לפיכך נרע מהברכה שלו אלכך בפת של קטניות אם בקמח שלהם שמבשלין אותו ועושין ממנו מאכל מברך תחלה שהכל ולבסוף בורא נפשות ובפת אורז ודוחן וכיוצא בהן מברך בורא מיני מזונות ולבסוף בורא נפשות מיהו נראה למורי הרב נר"ו שאם הפרס בין האורז והדוחן שעל האורז מברך עליו בורא מיני מזונות ואפי' כשהוא שלם אבל על הדוחן אינו מברך עליו כשהוא שלם חדא שאין דרכו אלא על ידי כתישה או טחינה אבל האורז דרכו לאכלו אפילו שלם ועוד דהכי משמע בהדיא בגמרא דגרסינן התם (דף ז.) ואורז לאו מעשה קדרה הוא והא תניא ואלו הן מעשה קדרה חילקא טרגים ואורז זריד וערסין ופי' חילקא שנחלק הגרעין לשנים וטרגים שנחלק לשלשה הנה שבחמשת המינין אמר חילקא וטרגים ואורז הזכיר אותה בשתים דמשמע דאפי' כשהוא שלם הוא בכלל מעשה קדרה ואם איתא דאורז לא דיינינן ליה כמעשה קדרה כשהוא שלם ה"ל למימר (ה) ואלו הן מעשה קדרה חילקא טרגים של חמשת המינין ושל אורז ומדלא אמר הכי שמעינן שאפילו כשהוא שלם מברכין עליו בורא מיני מזונות מה שאין כן בדוחן ונראה שמפני זו המעלה שיש באורז מהדוחן הזכירו בגמ' האורז יותר והקשו ואורז לא מברכין עליה: **וריהטא** בין דמפשי בה קימחא וכו' פירוש ריהטא כמו חבין קדרה שאמרנו למעלה שעשוי מקמח ומדבש אלא שזה אינו ענה כל כך: **האי** חביצא אי אית ביה פירורין בזית מברך עליו המוציא ושלש ברכות פירש"י ז"ל דחביצא הוא פירורין מפת שמטגנין עם הדבש או עם השמן ע"י אילפס ורב יוסף סבירא ליה אי אית ביה פירורין כזית מברך עליו המוציא ולבסוף שלש ברכות ואי לית ליה פירורין כזית מברך בתחלה בורא מיני מזונות ולבסוף ברכה אחת מעין שלש ורב ששת אמר אפי' אין בפירורין כזית מברך עליו המוציא ומחלקו בפירוש הברייתא) דהכוסס את החטה דרב יוסף מפרש מאי דאמר בזמן שהפרוסות קיימות מברך עליו המוציא רוצה לומר בזית אמר שמברך עליו המוציא ושלש ברכות אין הפרוסות קיימות רוצה לומר שאין בהם כזית ולפיכך אמר שמברך עליו בורא מיני מזונות וכן פירשו בירושלמי דגרסי' התם עד כמה הן פרוסות עד כזית ורב ששת היה מפרש

ושמואל דאמרי תרוייהו כל שיש בו מחמשת המינין מברכין עליו בורא מיני מזונות א וכן הלכתא פי' חביץ קדרא קורין לו ישמעאלים כוביץ גופא (ו) רב ושמואל דאמרי תרוייהו כל שהוא מחמשת המינין מברכין עליו בורא מיני מזונות ואותבינן עלייהו דאמרי כל שהוא מחמשת מינין מברכין עליו בורא מיני מזונות דאלמא אורז לדידהו לא מברכינן עליה בורא מיני מזונות מהא דתניא הכוסס את החטה מברך עליה בורא ב פרי האדמה טחנה אפאה ובישלה בזמן שהפרוסות קיימות בתחלה מברך עליו המוציא ולבסוף שלש ברכות ואם אין הפרוסות קיימות בתחלה מברך עליו בורא מיני מזונות ולבסוף ברכה אחת מעין שלש והכוסס את האורז מברך בפה"א טחנו אפאו ובישלו אע"פ שהפרוסות קיימות בתחלה מברך עליו ב"מ מזונות ולבסוף ברכה אחת מעין שלש וסלקא להו בתיובתא הלכך לגבי אורז כד מבשיל ליה בתחלה מברך בורא מיני מזונות ולבסוף בורא נפשות רבות כדתרוצנא להא מתניתא תני גבי אורז ולבסוף אינו מברך עליו ולא כלום וקיימא לן דכל ולבסוף ולא כלום מברך בורא נפשות רבות והני מילי בדאיתיה לאורז בעיניה אבל על ידי תערובות לא ג דקי"ל בהא כרב ושמואל דאמרי תרוייהו כל שיש בו מחמשת המינין מברכים עליו בורא מיני מזונות דלא איתותב רב ושמואל אלא לענין כל שהוא מחמשת המינין דאיתיה בעיניה אבל כל שיש בו מחמשת המינין דליתיה בעיניה אלא על ידי תערובות לא איתותב הלכך קי"ל כותייהו בהא דליכא מאן דפליג עלייהו ועוד דסוגיין כותייהו ופת ד דוחן בתחלה מברך ה שהכל ולבסוף בורא נפשות רבות וריהטא דמחזוא בין דמפשי ביה קימחא ובין דלא מפשי ביה קימחא מברך עליו בורא מיני מזונות כרב ושמואל דאמרי תרוייהו כל שיש בו מחמשת המינין מברך עליו בורא מיני מזונות ולבסוף ברכה אחת מעין שלש: אמר רב יוסף האי חביצא אי אית ביה פירורין ו כזית

רש"י

ודוכסא ומשתא: **המשה מינין.** חטה ושעורה שבולת שועל שיפון כוסמין: **הכוסס את החטה.** שאכלה חיה: **עחנה ואפאה.** בתנור ואח"כ בישלה בקדירה: **בזמן שהפרוסות קיימות.** שלא נימוחו בנישולן ויש בו פרוסות קיימות בכזית וי"מ שהלחם אין שרוי במים כל כך שאם יקח הפרוסות לא יטבר: **ברכה אחת מעין שלש.** על המחיה ועל הכלכלה: **ומני מילי בדאיתיה לאורז בעיניה.** כלומר שבישלו בלא תערובת קמח אז מברך בתחלה (ג) ב"פ האדמה ולבסוף ב"ג רבות כו' אבל ע"י תערובת קמח חשיב כמו תבשיל דחמשת מינין [א] ונעשה תערובות תבשיל אחר והתבשיל הוא הרוב מברך עליו בברכת התבשיל): **ריהטא.** עשוי כעין חבין קדרא בקמח ושמן ודבש: **בין דמפשי ביה קמחא.** שנתנו בו קמח הרבה: **חביצא.** שלקות

קובץ הגהות

ב"ח (א) רב ושמואל דאמרי תרוייהו כל שיש בו מה' המינין מברכין עליו בורא מיני מזונות ואמר נמי וכו': **(ב)** בורא מיני מזונות כל"ל ומי' בפה"א נמחק: **(ג)** נמי שאנו: **(ד)** כמזונות כל"ל: **(ה)** נאלו כל"ל:

אנ"ש מהר"ם [א] כאשר הגהתי כן מוכיח הענין וכן מוכח בתשב"ץ ופירוש הכתוב כאן בפרישה ס"א בידי ליצנו לפי שעת החלפ' וכן הוסיף בה"ג בלשון שני ומיהו בלשון ראשון שונה שם ז"ל אורז בין בשליה בשולי בין אפיה לחם בתחלה בפה"א ולבסוף בנ"ר מ"ט לא מין דגן הוא וכן דוחן ואע"ג דפליג ר' יוחנן בן נורי דאמר דאמר מין דגן הוא לית הלכתא כוותי' והאשר"י הביא גירסא זו בשמם ומתרה מיניה ובזה שאין עניני כלל לפלוגתא דרבי יוחנן בן נורי ורבנן דלא אירי בבישול וכולהו רבוותא פה אחד אורז שבשלו או שעשאו פת במ"מ. תוספות ומרדכי ומי' ומס"ג ומס"ק וב"כ מהר"ם:

שלטי הגבורים

א כתב הרא"ש הלכך כל שעיקרו מחמשת המינים אפי' רובו ממין אחר מברכין עליו במ"מ ולבסוף ברכה ג' מעין ג' אבל תבשיל שנתמין שם קמח להקפות המאכל ולעבקו לא חשיב עיקר כדאמרינן לקמן הלי תבשילא דשלקא דשדו ביה קמחא לדבוקי בעלמא הוא דעבדי ומברכין עליו בפה"א ע"כ:

ב ובברכה אחרונה כתב בה"ג בורא נפשות וכן כתב הרמב"ם ז"ל והתוס' מתפקפקים בה אם היא בורא נפשות או מעין ג' ע"כ כתבו שיש ליזהר שלא לאכול תבשיל מין זו שלוקין בעיניהו אלא בתוך הסעודה שאם תאכל מקופק ברכה ראשונה יכון מספק שהכל ועל הכל שאמר שהכל נהיה בדברו יצא אבל ברכה אחרונה אין לומר אלא כפי שנתקנה:

ג הרא"ש פירש על זה היינו כשהרוב ממין אחר דבכה"ג בחמשת המינין אפי' רובו ממין אחר מברך עליו במ"מ ע"כ:

ד וכה"ג כתב בפה"א והרא"ש כתב נ"ל שדין דוחן כדין אורז דאיהו נמי מין זרע ומקופל הלב כמו אורז הלכך תחלה במ"מ ולבסוף בורא נפשות רבות אבל העושה פת או תבשיל משאר מיני קטניות ליתא בכלל מזון ומברך עליו שהכל ע"כ. וכן כתב נאון כיון דאורז לאו מין דגן הוא ומברכין עליו במ"מ כיון דזרע הוא הדין נמי בדוחן או בשאר דברים שאנו רואין דזריע כגון מין הנקרא פיגלו מברכין עליה בורא מיני מזונות: לשון ריא"ז בשלו ועשאו כעין דייסא או שעשה ממנו פת מברך עליו בורא מיני מזונות ולבסוף בנ"ר וכן הדוחן כמבואר בקונט' הרא"ש בראיה ג'. ומז"ה ביאר אפס בשל האורז והדוחן עם הדבש הרי הדבש עיקר ומברך שהכל וא"ע שכיון שבשלן כעין דייסא וראוי לברך עליהן במ"מ הדבש בטל אצלן כדין חמשת המינין כמבואר בקונט' הרא"ש בראיה ב':

ה כתב הרא"ש וכב אלפס כתב ופת דוחן מברך עליו בתחלה שהכל משום דחמשת ליה שאין דין האורז והדוחן שוה מדנקט במלתייהו דרבנן הכוסס את האורז ולא נקט דוחן וא"ל דלאו ראיה היא דלא נקט אורז אלא לפוקי דר' יוחנן בן נורי ולהשמיענו דאין לו דין מעין דקתני בריש"א וכן משמע ההוא דלעיל הביאו לפניו פת אורז ופת דוחן מברכין עליו תחלה ופוף כעין מעשה קדרה ע"כ:

ו ועיין במימוני כי יש נמנוס בדברי ובקושי יש ליישבן והטור הביא כמה חלוקין בדין זה בסימן קסח עש"ב:

שיטת ריב"ב

הכוסס. כמות שהיא: **אפאה ובשלה.** לאמר שאפאה בתנור ועשאה לחם חזר ובשלה במים: **שפרוסות קיימות.** שלא נימוחו בנישולן: **ברכה אחת מעין שלש.** על המחיה ועל הכלכלה. ולקמן מפרש לה: **וסלקא בחיובתא הלכך וכו'.** כלומר דשמעתא כל תבשיל שיש בו מחמשת המינין בתחלה מברכין עליו בורא מיני מזונות ולבסוף ברכה אחת מעין שלש וכל שכן אם הוא מחמשת המינין ואורז אם איתא דאורז לא דיינינן ליה כמעשה קדרה כשהוא שלם ה"ל למימר (ה) ואלו הן מעשה קדרה חילקא טרגים של חמשת המינין ושל אורז ומדלא אמר הכי שמעינן שאפילו כשהוא שלם מברכין עליו בורא מיני מזונות מה שאין כן בדוחן ונראה שמפני זו המעלה שיש באורז מהדוחן הזכירו בגמ' האורז יותר והקשו ואורז לא מברכין עליה: **וריהטא** בין דמפשי בה קימחא וכו' פירוש ריהטא כמו חבין קדרה שאמרנו למעלה שעשוי מקמח ומדבש אלא שזה אינו ענה כל כך: **האי** חביצא אי אית ביה פירורין בזית מברך עליו המוציא ושלש ברכות פירש"י ז"ל דחביצא הוא פירורין מפת שמטגנין עם הדבש או עם השמן ע"י אילפס ורב יוסף סבירא ליה אי אית ביה פירורין כזית מברך עליו המוציא ולבסוף שלש ברכות ואי לית ליה פירורין כזית מברך בתחלה בורא מיני מזונות ולבסוף ברכה אחת מעין שלש ורב ששת אמר אפי' אין בפירורין כזית מברך עליו המוציא ומחלקו בפירוש הברייתא) דהכוסס את החטה דרב יוסף מפרש מאי דאמר בזמן שהפרוסות קיימות מברך עליו המוציא רוצה לומר בזית אמר שמברך עליו המוציא ושלש ברכות אין הפרוסות קיימות רוצה לומר שאין בהם כזית ולפיכך אמר שמברך עליו בורא מיני מזונות וכן פירשו בירושלמי דגרסי' התם עד כמה הן פרוסות עד כזית ורב ששת היה מפרש

מסורת הש"ס

(א) (לעיל ד' ז.):

מברך עליה המוציא לחם ושלש ברכות ואי לית ביה פירורין כזית בתחלה מברך עליה בורא מיני מזונות ולבסוף ברכה אחת מעין שלש ורב ששת אמר אפי' פירורין שאין בהן כזית מברכין עליה המוציא אמר רבא והוא דאיכא עליה א תוריתא דנהמא וכן הלכתא: אמר אביי אטריתא פטורה מן החלה מאי טריתא איכא דאמרי מרתח גביל ואיכא דאמרי נהמא דהנדקא ואיכא דאמרי לחם העשוי לכותח דתני ר' חייא לחם העשוי לכותח פטור מן החלה ואם עשאה כעבין חייבת כלמודים פטורה והא

הבריתא כן בזמן שהפרוסות קיימות אפי' אין בהם כזית כיון שהם קיימות מברך עליהם המוציא ושלש ברכות אבל אין הפרוסות קיימות מברך עליהם בורא מיני מזונות כיון שאין בהם כזית ואינם קיימות וכיון דהלכה כרב ששת נמצא לפי זה שהבריתא (ח) בזמן שהפרוסות קיימות נצטרך להעמיד אותה אליבא דרב ששת בשאין בפרוסות כזית (ט) ולא כדברי הירושל' זו היא שיטת רש"י ז"ל ורבני ליפרא ז"ל הקשו עליו מדאמרי' בגמ' אמר רב יוסף מנא אמינא לה דתניא היה עומד ומקריב מנחות בירושלים אומר שהמיצו נטלן לאכלן אומר המוציא לחם מן הארץ ואני עלה וכולן פותחן פתיחין כזיתים ע"ל אביי אלא מעתה לתנא דבי רבי ישמעאל דאמר פורכן עד שמחזירן לסולתן ה"נ דלא מברכין המוציא וכי תימא הכי נמי כלומר שאין מברכין המוציא על פירורין קטנים והא תניא ליקט מכולם כזית ואכלן אם אחד יוצא עונש כרת אם מלה היא אבל אם אינו יוצא בהם ידי חובתו כדי שיקבע מזונותיו ע"ל דליקט מכולן כזית אמנחות קאי ור"ל שאם ליקט מכל המנחות כזית אחד ואכל אף על פי שהוא ממנחות הרבה עונש כרת ואם מלה היא אע"פ שהוא ממנחות הרבה מצטרף לשיעור כזית לפטרו מחיוב מלה ואין זה נכון כלל שהיאך יכול לומר ליקט מכל המנחות כזית אחד והלא המנחות כולן לא היו באין אלא מלה מלה חוץ משתי הלחם בלבד ועוד שהיאך יכול לומר אם מלה הוא אבל יוצא בה ידי חובתו בפסח והא אמרינן (פסחים לו.) בכל מושבותיכם תאכלו מצות מלה הנאכלת בכל מקום אבל יוצא בה ידי חובתו אבל מלה שאינה נאכלת בכל מושבותיכם אין אדם יוצא בה י"ח בפסח אלא ודאי לא קאי אמנחות אלא אחמשת המינין ור"ל אם ליקט מכל חמשת המינין כזית אחד בפסח ואכל עונש כרת דלא תימא בכזית ממין א' הוא דמחייב אלא אפי' כזית מחמשת המינין מצטרפין וכמו כן אם אכל מכולן כזית אחד בפסח מצטרפין ויוצא ידי חובתו ואם כדברי רש"י ז"ל שמפרש תניא אע"י טיגון באילפס מאי קא פריך ליה אביי לרב יוסף דהכא מיירי בשליקט מכולם פירורים קטנים והן בעין ולפיכך אמרו שיוצא בהן מאכילת מלה ומברך עליהם המוציא שמאחר שיוצא בו ידי חיוב מלה ודאי יש לו לברך עליו המוציא אבל לרב יוסף לא מיירי אלא בדבר שהוא מבושל ולפיכך סבירא ליה שאם אין בפירורים כזית אינו מברך עליו המוציא: **ולפיכך** נראה שהפי' הנכון הוא כמו שפירשו רבינו האי גאון ורב נתן בעל הערוך ז"ל (א) דתניא הוא שלוקחים הפירורי' ומחברין אותן יחד עם הדבש או עם המרק בלי שום בישול כלל ורב יוסף ס"ל שאם אין בפירורין כזית אע"פ שלא נתבשלו אינו מברך עליהם המוציא והקשה לו אביי והא תניא ליקט מכולן כזית אם אחד מהן הוא עונש כרת אם מלה הוא אחד יוצא ידי"ח בפסח הנה שאין כאן כזית אלא בחמשת פירורין ואפי' הכי נראה שמברך עליו ברכת המוציא ואוכלא מלה והשתא פריך שפיר שכמו שזה בלא בישול ואנו מברכין עליו הוא הדין נמי בחדיא כיון שאין שם בישול אלא חיבור בעלמא שמחברין אותו בקערה עם הדבש או עם המרק אית לן למימר שאע"פ שאין בפירורין כזית שמברך עליהם המוציא ומורי הרב נ"ר מביא ראיה עוד לזה הפירוש שפירש הגאון ובעל הערוך ז"ל שאם כדברי רש"י שמפרש בבישול על כרחין נצטרך לומר דרב ששת מפרש הבריתא דהכוסם את החטה דקתני ואם אין הפרוסות קיימות בתחלה מברך עליו במ"מ דמיירי בשאין פרוסות קיימות בכזית ושאין בהם תואר לחם דאי כשיש בהם תואר לחם הא שמעינן ליה לרב ששת דאמר שאע"פ שאין בהם כזית מברך עליהם המוציא והיאך יאמר בכאן שאינו מברך במ"מ אלא ודאי נצטרך לומר לדעתו דבשאין בפרוסות כזית ואין בהם תואר לחם מיירי וא"כ לדעת רב ששת מה חידש לנו רבא בכאן שאמר והוא דאיכא עליה תוריתא דנהמא שהרי כבר נאמר בבריתא שאם אין הפרוסות כזית ואין בהם תואר לחם מברך עליהם במ"מ אבל אי איכא עליה תוריתא דנהמא אע"פ שאין בהם כזית מברך עליהם המוציא ולמה הוצרך רבא לחזור הדבר אלא צורך שאין דרך האמוראים לחזור הדברים האמורים במשניות ובברייתות אם לא יהיה כדי ללמד שום חידוש אלא ודאי משום דבריתא אייתי בבישול והכא אלא בישול הוצרך רבא לומר דכי אמרי' דאפי' פירורין שאין בהם כזית שמברך עליהם המוציא זהו כשיש בהם תואר לחם דאי מבריתא הייתי אומר דדיקא דבר שהוא מבושל צריך שיהא בו תואר לחם אבל בחדיא שאינו מבושל אע"פ שאינו יהיה בו תואר לחם ואין בפירורין כזית יברך עליו קמ"ל רבא חידוש שאע"פ שאינם מבושלים אינו מברך עליהם אלא בשיש בהם תואר לחם ועכשיו נעמיד הבריתא כדעת הירושלמי בשיש בפרוסות כזית ואפי' אליבא דרב ששת ור"ל (ג) בזמן שהפרוסות קיימות שיש בהם כזית בתחילה מברך עליו המוציא ולבסוף אלא ברכות אין הפרוסות קיימות שאין בהם כזית בתחילה מברך בורא מיני מזונות מפני שכיון שהוא מבושל ואין בהם כזית אפי' רב ששת מודה שכבר יצא מתורת לחם ואע"ג דאיכא שאין עליה תוריתא דנהמא: **על** כן נראה למורי הרב נר"ו שג' דיינין חלוקים הם היכא שהוא מבושל אם יש בו בפרוסות כזית [מברך עליהם המוציא וג' ברכות ואם אין בפרוסות כזית] אע"ג דמיחזי דאיכא עליה תוריתא דנהמא אינו מברך עליו אלא בורא מיני מזונות דכיון שהוא מבושל לא תואר לחם לו והיכא שאינו מבושל אלא שהוא מחובר ע"י דבש או מרק בלא שום בישול אם יש בפרוסות כזית מברך עליו המוציא (ד) אין בפרוסות כזית ואין בהם תואר לחם מברך עליהם במ"מ אבל אם יש בהם תואר לחם אע"פ שאין בהם כזית מברך עליהם המוציא והיכא שאינו לא מבושל ולא מחובר אלא שהוא פירורים לבדם אע"פ שאין בהם כזית ואין בהם תואר לחם שהן דקין ביותר מברך עליו המוציא וג' ברכות כיון שהוא פת בפ"ע אינו יוצא לעולם מתורת פת וזה שלא כדברי רבינו חננאל ז"ל שאמר דמתי דאמרי' (דף לט.) דפת הנעשה בקערה מברך עליו המוציא דבדאיכא עליה תוריתא דנהמא מיירי ולפי מה שכתבנו אין אנו צריכין לזה אלא כיון שהוא פת בפני עצמו ואינו מחובר בדבר אחר אינו יוצא מתורת לחם לעולם ומברכין עליו המוציא ושלש ברכות: **טריתא** פטורה מן החלה זו היא גי' הגאונים ז"ל מאי טריתא מרתח גביל פרש"י ז"ל שבכירה עגמה עושין גומא ונותנין שם קמח ומים ומגבלין אותו ונאפה שם ונראה שגורם חיבת דכיון שהוא עשוי דרך גבול למה תהיה פטורה ואפשר להעמיד פירוש זה אפי' לגירסת פטורה דכיון שאין זה דרך גלגול ואין דרך לעשותו לאכילת קבע פטור מן החלה ורבינו האי גאון ז"ל פירש דמרתח גביל הוא שלוקחים הקמח ומטילין אותו במים רותחין ולפיכך פטורה מן החלה דאין בזה שום גלגול כלל וקשה קצת לפי זה הפירוש דכיון שאין שם גלגול פשיטא דפטור דודאי הגלגול מחייב והכא ליכא גלגול ואפשר לומר שמפני שנתלקו (ה)(האמוראים) בזה בפרק כל שעה (דף לז:) דחד אמר [ו] זה וזה לפטור וחד אמר זה חב לחיוב גם להשמיענו דהלכה כתלמן דאמר זה וזה לפטור: **ואיבא** דאמרי לחמא דהנדקא יש מפרשים שלשין את העיסה ומקטפין אותה היטב ואח"כ מכניסין אותה בשפוד ונולין אותה [ז] ומטגנין אותה בשמן ודבש בשעת הגלייה ונגרסת חיבת נפרש מפני שבלילתה עבה וגילושה כשאר עיסות ויותר לפיכך חיבת ונגרסת פטורה נאמר כיון שאין זה דרך אכילת קבע היא פטורה ויש מי שאומר שלחמא דהנדקא הוא פת יודע שעושין ממנו תיקוני הבשים ונגרסת חיבת נפרש מפני שלשין אותה כשאר עיסות חיבת בחלה ונגרסת פטורה ונצטרך לומר [ח] דמתוך כך פטורה שמתחלה לא גילושה לאכילה וכיונא זה אמרו עיסת הכלבים בשעה שהרועים אוכלין ממנה חייבת בחלה אין הרועים אוכלין ממנה פטורה דאלמא אע"פ שגילושה כדרכה כיון שלא גילושה למאכל אדם אלא לכלבים פטורה כ"ז שלא יאכלו הרועים ממנה: **לחם** העשוי לכותח פטור פי' אחר שלשין את העיסה מניחים אותה לשמש עד שנאפית שם ואח"כ עושין ממנה מורייס עם שאר דברים ע"י שמחרכין אותו או מערבין אותו כמות שהוא ולפיכך פטור מן החלה מפני שנאפית לשמש אבל כשעשאה כעבין כלומר בכרות גדולות חייבת וא"ת כיון שנאפית לחמה אמאי חייבת והא אמרי' בפסחים (דף לז.) הדובשני והאסקריטון והסופגנין פטורין מן החלה ואמרי' עלה רשב"ל סבר כמעשה חמה הוו ופטורין וי"ל דכי אמרי' דמעשה חמה פטור זהו כשנאפה בחמה ועשאו כמו שדרך לעשות מה שאופין לחמה אבל כשעשאו כעבין כשאר פת דעלמא הנאפה בתנור לא דיינין ליה כמעשה חמה וחייב ורבינו יעקב ז"ל אומר שיש לחלק בין דבר שבלילתו עבה לדבר שבלילתו רכה שדבר שבלילתו רכה פטור מן החלה והוא שלא נאפה בתנור אח"כ אבל דבר שבלילתו עבה חייב בחלה ואף ע"פ שלא נאפית בתנור כשאר פת אף אע"פ חייב כיון שנעשית הבלילה עבה מתחלה. ומביא ראיה מדאמרינן במס' חלה (פ"א מ"ה) מחלתה עיסה ופופה סופגנין מחלתה סופגנין ופופה עיסה חייבת עד שתהא מחלתה ופופה סופגנין [מחלתה עיסה] כלומר אם גלגל אותה מתחלה עבה כמו שאר עיסות ונבשוף אפה אותה באילפס בשמן או בשאר משקין כעין אפיות הסופגנין [ומחלתה סופגנין] שבלילתן רכה וחלולין כעין הספוג ופופה עיסה שנאפית בתנור כשאר עיסות חייבת שנאחת מהן מתחייבת בחלה וה"ה אם אפאה באילפס שחייבת והוא שאפאה בלא שום משקה אבל אם אפאה במשקה פטור דהוה ליה מחלתה סופגנין ופופה סופגנין ופטור והכי משמע בירושל' (בפ"ק דחלה סוף הל' ג) דגרסי' התם אמר רשב"ל כל שהאור עובר תחתיה אינו חייב בחלה ואין מברכין עליה המוציא ג"כ יוחנן ובלבד ע"י משקה אבל כשמחלתה סופגנין שבלילתה רכה ופופה סופגנין שנאפית באילפס ע"י משקין כמו הסופגנין פטורה וכי אמרי' דמעשה חמה פטור זהו כשבלילתן רכה ונאפה בחמה דה"ל מחלתה ופופה סופגנין ולפיכך פטור אבל כשבלילתה עבה מתחלה חייבת ואע"פ שנאפית בחמה והכא מש"ה אמרי' שאם עשאה כעבין חייבת מפני שהיתה בלילתה עבה. וא"ת אפילו כשלא עשאה כעבין אמאי פטור שהרי היתה בלילתה עבה מתחלה י"ל שאע"פ שבלילתה עבה כיון שלא נעשית לדעת אכילה אלא לחרך אותה באור ונעשית ממנו כותח לפיכך פטורה דהכי אמרי' בעיסת הכלבים שאם הרועים אוכלין אותה פטורה מן החלה אע"פ שבלילתה עבה כיון שלא נעשית לאכילת בני אדם פטור ה"נ כיון שלא נעשית לאכילת דרך פת פטורה:

עין משפט נר מצוה

קמא

א מיי' פ"ו מהלכו' ברכות הלכה ג' עשין קמא טור י"ד סי' שכט:

מסורת הש"ס

ח) (ערך חבן) **ט)** (המנלים):

קובץ הגהות

ב"ח (א) דקתני בזמן: **(ב)** שלא כל"ל: **(ג)** נ"ב בביאול: **(ד)** אע"פ שאין בו תואר לחם:

מא"י [א] נ"ב ר"ל בין שהיה הקמח על גבי מים רותחין בין רותחין על גבי קמח: **[ב]** ומקטפין: **[ג]** נ"ב דמעשו ותיבת דמתוך מוקפת:

שלטי הגבורים

א הגהות מהר"י. נראה כשותפין הפירורין במים והמים מתגבנים מתמת הפירורין אול לבו תוריתא דנהמא וכן היה רגיל רבינו דוד ממיך לגבן פירורין במים בלילה כדי לאכלן שחרית בלא ברכת המוציא ובלא ברכת המזון שלאחריו ע"כ:

שיטת ריב"ב

פוריפא דנפמא. תואר מרחיק לחם: **מרפח גניז.** נותנין מים וקמח בכלי ומוסיין כף ושופכין על הסיר כשהיא ניפקת: **דהנדקא.** נלקח שאופין בשפוד ומושמין אותו תמיד בשמן ובבצים: **לחם העשוי לכותח.** אין אופין בתנור אלא בחמה: **לעבין.** עבוהה יפה ומקוטפת בגלוסקאות נאות גלי דעתיה דלחם עשאם:

המאור הקטן

כיון דאיכא דתני כרם רבעי ואיכא דתני נטע נקטינן בחוצה לארץ כדברי המיקל בארץ ואין רבעי נוהג בכל נטיעה אלא בכרם בלבד שחים כנגד שתים ואחת יוצאה זנב אבל ערלה נוהגת בכל נטיעה ולא כן כתב ה"ר שלמה במס' סוטה: והא דתניא לקט מכולן כזית ואכלו אם חמץ הוא עונש כרת אם מצה הוא יוצא בה י"ח בפסח אפי' לרב יוסף דאמר מצה הנאכלת לשבעה בעינן א] וה"ק בשל חולין כה"ג אם חמץ הוא עונש כרת ואם מצה הוא יוצא בה ידי חובתו בפסח דאי לא תימא הכי חמץ בשירי מנחה לאחר פתיחה היכי משכחת לה והלא לחמי תודה אין להם פתיחה אלא ע"כ כה"ג בחולין קאמר:

השגות הראב"ד

א] וה"ק וכו'. ל"ל אין נראין דבריו שאינו מדבר אלא על חמשת המינין לבד כמו שאמרו במנחות פרק רבי ישמעאל המנין והשעורין והכוסמין ושבולת שועל וניפון חייבין בחלה ומלטרפין זה עם זה וכו' וקאמרינן נמי דלענין חמץ ומצה נמי מצטרפין אע"פ שאינו בגוף:

רש"י

שמפרכים לחם באילפס: **פוריפא דנפמא.** תואר של לחם כלומר לריך שיהא בו מרלאה לחם כלומר שלא נימוח לגמרי ומיכר וידוע שהוא לחם: **מרפח גניז.** נותן קמח ומים ובושמין בכף ושופכין על הסיר כשהיא ניפקת: **נחמא דהנדקא.** נלק שאופין בשפוד ומושמין אותו תמיד בשמן או גמי ביצים ושומן: **לחם העשוי לכותח.** (לחם הוא) שאין אופין אותו בתנור אלא בחמה: **לעבין.** כלומר ערוכה ומקוטפת כמין גלוסקאות נאות אז גלי אדעתיה דלחם עשאה: **כלמודים.** כנסרים בעלמא שלא

ומזה הטעם יש להתיר חוטי הבגד שנקרעין בגשון [ב](המשנה) אטרי"ה ובלעז [א] וירמזיליו"ש ובערבי אטרי' שאף ע"פ שבגילתן עבה מתחלה פטורין מן החלה ואין מברכין עליהם המוציא כיון שלא נשו אותה מתחלה אלא לבשל אותן ולא לעשות מהם דרך פת כלל וכן כל כיוצא בזה [ג] אבל כשעשאה כעבין אע"פ שלא נעשית לאכילה חייבת מפני שכיון שעשאה כשאר פת דעלמא יש לחוש מפני מראית העין שהרואה יחשוב שלאכילה עשאה ויבא להתיר ג"כ שאר פת הנעשה לאכילה בלא חלה והכי אמרי' בגמ' (דף לז:) מעשיה מוכיחין עליה שעשאה כעבין חייבת

רש"י

הקפיד על ערכתה פטורה: **עריסת דאורעא.** שאופין בקרקע: **זיעה בעלמא הוא.** ואינו פרי לגרך עליו ברכת פרי העץ: **טרימת.** דבר הכמוש קצת ואינו מרוסק קרוי טרימת: **שפיסת.** הוא מאכל העשוי מקליות שנתייבשו בתנור בעוד שהיו השיבולין לתין: **אף ירקות שנשפנו על ידי פאור.** ואע"פ שנלתייהו קיימי ומברכין עליהן ברכת פרי האדמה: **שלקות.** כל ירק שלוק קרוי שלקות: **יוצאין ברקיק השרוי במים.** ידי אכילת מצה מצוה דקרינא ביה לחם עוני: **ולא במבושל.** דקסבר רבי יוסי לא לחם מיקרי: **אבל בעלמא.** לענין ברכה: **אפילו רבי יוסי מודה.** ואפילו תומי וכרתי שדרכן לאכלן חיין: **ופלקת.** תרדין: **מברך עליהן שהכל.** שאין דרך לאכלן חיין: **שאכל זיפ מליח.** שהיה

שהכל: על הירקות הוא אומר בורא פרי האדמה: קתני ירקות דומיא דפת מה פת שנשתנו על ידי האור אף ירקות שנשתנו ע"י האור אמר רבנאי משמיה דאביי זאת אומרת שלקות מברך עליהן ב"פ האדמה וקיימא לן הכי דהא רב ושמואל ור' יוחנן כולהו סבירא להו דשלקות ב"פ האדמה ותניא נמי הכי יוצאין ברקיק השרוי ובמבושל שלא נמוח דברי ר"מ ר' יוסי אומר יוצאים ברקיק השרוי אבל לא במבושל אע"פ שלא נמוח ולא פליג רבי יוסי עליה דר"מ אלא במצה משום דבעינן טעם מצה וליכא אבל בעלמא אפילו ר' יוסי מודה דשלקות במלתייהו קיימי ומברכינן עלייהו בורא פרי האדמה ואפילו ג תומי וכרתי. קרא חייא וסלקא וכרובא מברך עלייהו שהכל וכד שליק להו מברך עלייהו בורא פרי האדמה וכן כל מידי דלאו אורחינהו דאינשי למכלינהו בחיותייהו מברכינן עלייהו שהכל ואי שליק להו מברכינן עלייהו בורא פרי האדמה: אמר ר' חייא בר אבא אני ראיתי את רבי יוחנן שאכל זית מליח ובירך עליו תחלה וסוף שמעינן מינה דכל היכא דאיכא

אטריתא דארעא מברכינן עלה בורא מיני מזונות ואם קבע סעודתיה עילוה מברך עלה המוציא ושלש ברכות מר זוטרא קבע עלה ובריך עלה המוציא ושלש ברכות אמר מר בר רב אשי ואדם יוצא בה י"ח בפסח מ"ט [ו]לחם עוני קרינא ביה ואמר מר בר רב אשי האי [ד]דובשא דתמרי א מברך עליו שהכל מ"ט זיעה ב בעלמא הוא ותמרי דעבדינהו טרימא מברך עליהן בורא פרי העץ מאי טעמא במלתייהו קיימי בדמעיקרא: שתיתא רב אמר שהכל ושמואל אמר בורא מיני מזונות אמר רב חסדא ולא פליגי הא בעבה והא ברכה עבה דלאכילה עבדי לה בורא מיני מזונות ורכה דלרפואה עבדי לה מברך

הקביעות שלהם קביעות ואינו מברך אלא בורא מיני מזונות שאין קביעות בזה אכילה לעולם: **האי** דובשא דתמרי מברכין עליו שהכל **מאי טעמא** זיעה בעלמא הוא אית דמפרש דדוקא כשאינו נענין אמרינן דזיעה הוא אבל אם היה בענין לא דיינינן ליה זיעה ומברך בורא פרי העץ ואין זה נכון דהא בהדיא אמרינן במסכת חולין בפרק העור והרוטב (דף קכ:) גבי ערלה שאינו חשוב משקה אלא היוצא מן הזיתים ומן הענבים בלבד ומדלגבי ערלה לא חשיבי שאר משקין אלא זיעה בעלמא גבי ברכה נמי לא דיינינן להו אלא זיעה בעלמא ולא מברכין עלייהו אלא שהכל. **שתיתא** רב אמר שהכל אית דמפרשי שעושין אותה מקמח שבלים שחרכן בתנור אי נמי מקמח אחר שמבשלין אותו במים ומ"ה אמרינן שאם עשו אותה עבה כמו שדרך לעשות אותה לאכילה מברך עליה במ"מ ואם היתה רכה שלא הטילו בה אלא מעט קמח בלבד כמו שדרך לעשות אותה לרפואה מברך עליה שהכל ומאי דאמרי' רכה לרפואה עבדי לה מברך שהכל לא קאמר מפני שאינו אוכל אותה להנאה אלא לרפואה אינו דבר לרפואה אינו גורע ברכתו דהא אמרי' (שבת קט:) כל האוכלין אוכל אדם (בשבת) לרפואה וכל המשקין הוא שותה אלא [ג] ה"ק אם היתה רכה כמו שדרך לעשותה לרפואה אע"פ ששותה אותה להנאה אינו מברך עליה אלא שהכל: **משום** דבעינן טעם מצה וליכא ותימה הוא זה הלשון שלא מצינו דבעינן טעם מצה אלא לחם עוני ומפרשים רבני גרפת ז"ל דבעינן טעם מצה עליה וליכא וזו כיון שהיא מבושלת הויא לה מצה עשירה: **אפילו** ר' יוסי מודה דשלקות במלתייהו קיימי ומברך עלייהו בפה"א וכ' הרי"ף ז"ל ואפי' תומי וכרתי וכן דעת הגאונים ז"ל דתומי וכרתי כמו שמברך עליהם בפה"ק כשהם חיים הה"נ כשהם מבושלים ורלה שהטעם שלהם הוא משום דאמרי' בגמ' (דף לח:) דרש רב חסדא בשם רבינו ומנו רב שלקות מברכין עליהם בפה"א ועולא משמיה דר' יוחנן אמר שלקות מברכין עליהם שהכל ואני אומר כל שתחלתו בפה"א שלקו שהכל וכל שתחילתו שהכל שלקו בפה"א [ד] [בשלמא כל שתחלתו שהכל שלקו בפה"א] משכחת לה נקרא חייא שלקא וכרוב פירוש שמתחילה אינן נאכלין כמו שהן חיין וע"י הבישול הוא נאכל ונמצא דאיתנו לעילוא ולפיכך מברך עליהם בפה"א ברכה משונה יותר אלא תחלתו בפה"א וסופו שהכל היכי משכחת לה ומהדרינן בתומי וכרתי שמתחלה נאכלים חיין ומברכין עליהם בפה"א אבל לאחר שנלקה אינם חשובים כל כך ולפיכך נגרע מברכתם ואינו מברך עליהם אלא שהכל ואע"פ שאנו רואים דתומי וכרתי חשובים יותר על ידי הבישול זהו המבשלים אותם עם בשר או עם דברים אחרים אבל כשמבשלים אותן בפני עצמן אין בהן טעם כ"כ כמו מתחלה והגאונים ז"ל [ה] הכי פסקו (ב) הילכך בתומי וכרתי מברכין עליהן בפה"א משום דסבירא להו דרב חסדא דאמר ואני אומר כל שתחלתו בפה"א שלקו שהכל חולק הוא עם רב ורב הונא ושמואל וכל האמוראים שאמרו שלקות מברכין עליהם בפה"א ולא נתנו חילוק בין מתחלתו שהכל ולבסוף שהכל וכיון דרב חסדא בלחוד הוא דס"ל הכי הוה ליה יחיד אבל רבים ויחיד ורבים הלכה כרבים ואפי' תומי וכרתי שתחלתו בפה"א כששלקן מברך עליהם בפה"א. ורבני גרפת ז"ל אומרים דתומי וכרתי שלוקין מברכין עליהם שהכל מפני שהם סוברים דרב חסדא לא נא לחלוק עם הראשונים אלא להכריע בין תלמידי א"י ור' יוחנן דאמרי שלקות מברך עליהן שהבל ובין שאר האמוראי' שאומרי' שלקות מברכין עליהם בפה"א [ו] ומופן שהכל משכחת לה בתומי וכרתי אלמא דלדברי הכל קא אמי: **ושלשה** דיגים חלוקים הם דבר שאינו נאכל כמות שהוא אי ומשניח על ידי הבישול שנעשה רחוי לאכילה מברכין עליו מתחילה שהכל ולאחר הבישול בורא פרי האדמה ודבר שנאכל כמות שהוא אי וגרוע מחמת הבישול כמו תומי וכרתי שהם גרועים כשמבשלים אותם בפני עצמם מברך עליהם מתחלה בורא פרי האדמה ולאחר הבישול שהכל ואפילו כשבישל אותם עם בשר או עם דברים אחרים שמבחתים אותם אינו מברך עליהם אלא שהכל כיון שאין הטבח בא להם אלא מחמת דבר אחר ואם הוא דבר שנאכל כמות שהוא אי והוא משובח גם כן אחר הבישול כגון החבושין והערמונים מברך תחלה ב"פ העץ ולאחר הבישול ג"כ בורא פרי העץ וכן על האגוזים כשמבשלים אותם עם הדבש מברך עליהם ב"פ העץ כמו שמברך קודם בישולם ואע"ג שמבשל אותם עם הדבש האגוזים הם עיקר ואינו מברך אלא על האגוזים שהדבש לתת טעם באגוזים נותנין אותו לשם. זהו דעת רבני גרפת ז"ל: **אני** ראיתי את ר' יוחנן שאכל כזית מליח ובירך עליה תחלה וסוף.

עין משפט נר מצוה

קמב–קמה

א מיי' פ"ג מהל' ברכות סמג עשין מ טע"מ סי' קמח: ב מיי' פ"ג ופ"ח מהל' ברכות סמג עשין מ טע"מ סי' רב רד רח: ג מיי' פ"ח מהל' ברכות סמג עשין מ טע"מ סי' רב רד רח: ד מיי' פ"ג מהל' ברכות סמג עשין מ טור ש"ע סי' קמח רה רח רי:

מסורת הש"ס

א) דברים טז ג) גרסה של"ל הירושלמי:

קובץ הגהות

ב"ח (א) יובלינ"ש כל"ל: (ב) הלכתא כל"ל:

(ג) נ"ב דתלמידי מ"י ור"י מדברים בתחלתו בפ"ה ופופו שהכל ואחר תומרי' בתחלתו שהכל ופופו בפה"א ומאי דקאמר דתחלתו בפה"א ופופו וכו':

מאי"ו [ה] נ"ב והרי"ף ותיבת הכי נמחק:

אנ"ש ד"ח [א] כגון אלגאטרי"א או פיזלוו"ש ודומיהם מלבן זה המפרש אלגיבא דמתני' אלו לפופרים ודומיהם לפי שאלו אינם נאכלים דרך מאכל לחם אלא דרך לפתן כמו דייסא ושאר מעשה קדירה וגם אין בהם מוחר לחם אבל מופגנין או הוגמלי"ש ודומיהן שם לחם יש עליהם ע' בפ' כל שעה: מהר"ם [ב] וחיינו דומיא דפת העשוי לבותח ממש שאין הגילה גומרת בו חיוב אלא העשיה: [ג] אלמא כיון דמיחזיא הנאת אכילה אף ע"ג דמתכוין לרפואה אכילה חשיב ליה ומי' בשבת וה"ה לענין ברכה כיון דאיכא נמי הנאת אכילה מברך עליו ברכה הראויה לו אבל ודאי דברי' שאין בהם הנאת אכילה ואוכל אותם לרפואה אינו מברך לפניו ואם כלום עי' בהגה' מיי' פ"ח מה' ברכות ולקמן שלחי פירקין כתוב בשם התוספות לא לפניו ולא לאחריו: [ד] גי' ד"ח ומהר"ם:

שלטי הגבורים

א ה"ג פליגי ואמרי דהיכא דליכא מידי מעורב בדבש מברך עליו ב"פ העץ וכן פסק מהר"ם ושאר הפוסקים כדעיו: דבש דבורים מברך עליהן שהכל ועל המוגמא המרוקח בדבש ר"ל לברך עליו שהכל בין אם עשוי מתבשים או מוורדים או מתיבי אבנים מפני שהבשם עיקר אע"ג דכתיבנא לעיל על אגוז מעוגן בדבש ב"פ העץ שאני התם שהאגוז שלם ומתשו קיים ולא דמי לחומלתא שהיא מרוקחה בבשמים ומברכין עליה ב"פ האדמה דשאני התם לגמעתא עביתא וטעמא לא בטיל דאתמרינן גבי שאור הוחל ולגמעתא עביד לא בטיל אבל הכא שהוא לאכל והבשם עיקר מברך על העיקר ופוטר הטפלה וכ"ש לפי מה שראיתי במקצת גירסאות הומלתא כך היא שבתי אלא שאחביר חלוקים עלי ואומרים שהבשם הוא טפל שאינו אלא לקיים הדבר המרוקח בו ולדבריהם יש לברך על של ורדים ב"פ האדמה שאינו עיקר הפרי כדבעינן לאיתבא לקמן והגמי מבטל דעתי מפני דעתם. עור:

לשון ריא"ז וכן דבש דבורים מברכין עליו שהכל ונראה בעיני שהבשם היוצא מן הקנים שעושין ממנו הלוקמ"ו מברכין עליו בורא פרי האדמה שאין זה דומה לדבש תמרים ומי פירות שאין דרכן בכך אלא לפי שלקות שדרכן בכך ואין טעמים קנים אלא בעבור הבשם שהן כמו שנועצין הזיתים בעבור השמן שלהן והרי שמן זית (בעבורו) (מיתן) וכן הבשם והלוקמ"ו של קנים הוא בקנים עצמן כמבואר בקומני הרמיות בכליה ד':

ב בתב הרא"ש וכ' בס"ג והוא שאתן בו מים דאי לבדו הוא מברך עליו ב"פ העץ דאמתני לעולא כמו שמן זית ולא נהירא דהוי כמו היוצא מן התמרים ומן הרמונים דאמרינן בפרק כל שעה דמשבינן להו שעה בעלמא ואינו טופג את הארבעים אלא על היוצא מן הזיתים ומן הענבים גבי ערלה ולא עדיף מיין תפוחים ואפשר דעשאה דגמון משום דבקרא כתיב ודבש ולא כתיב תמרים ואם כן קרא איירי בדבש הזב מלגיו מן התמרים ובכלל שבעת המינין הוא ומברך עליו בפה"ע וברכה ג' מעין ג' ולא דמי ליוצא מן התמרים ומן הרמונים דהני יוצאים ע"י כתיבה ומתיבה אבל הזב מלגיו מן התמרים הייט דבש האמור בפסוק עכ"ל:

ג על זה רבו החולקים כגון התוס' וה"ר ומ"ר והר"ג והטור בתב כרבינו והרא"ש בתב כדברי התוס' שבתבו תומי וכרתי בתבן חיין בורא פרי האדמה ולאחר בישול שהבל דאשתו לגרשיתא ואפילו אם יש שתפך בהם יותר מבושלים בטלה דעתו והולכין אחר הרוב ואע"ג שאינו רגילין לאוכלן מבושלים זהו מפני השומן שבתתקן. עור:

לשון ריא"ז ירקות שדרכן לאכלן חיין כגון השומין והכרשין ויוצא בהן בין שאכלן חיין בין שאכלן ואכלן מברך עליהן בורא פרי האדמה ירקות שאין דרכן לאכלן חיין כגון התרדין והכרובים והלענים וכיוצא בהן אם שלקן ואכלן מברך עליהם בפה"א ואם אכלן חיין מברך עליהן שהבל כמבואר בקומנרת הרמיות בכליה ו':

ויעה בעלמא הוא. ואינו פרי לגרך עליו בפה"ע: **טרימת.** כל דבר הכמוש קצת ואינו מרוסק נקרא טרימת: **שפיסת.** מאכל העשוי מקליות שנתייבשו בתנור בעוד שהשבלים לחים. תמה אני הכותב איך הניח הרב ז"ל מתקנת דשמעתא דאוקימנא דרבה גופה לאכילה קא עבדי לה והכא לרפואה קא מיכוין וברבה מיירי רב ושמואל תר מיירי במתכוין לאכילה ומר במתכוין לרפואה ומש"ה מותרת בשבת דרשן דלאכילה קא עבדי לה איכא למיתר לאכילה קא מיכוין ורפואה ממילא קא חיי שהיא כוונת הרב ז"ל אלא האוכלין אוכל אדם לרפואה וכל המשקין הוא שותה ואם שתיתה רכה לרפואה נלמוד קא עבדי לה היאך הותרה בשבת דתלי ליכא למיתר לאכילה קא מיכוין ורפואה ממילא קא חיי בדבר אחר ואם הוא דבר שנאכל כמות שהוא אי והוא משובח גם כן אחר הבישול כגון הבוטנים והערמונים מברך תחלה ב"פ העץ ולאחר הבישול ג"כ בורא פרי העץ וכן על האגוזים כשמבשלים אותם עם הדבש מברך עליהם ב"פ העץ כמו שמברך קודם בישולם ואע"ג שמבשל אותם עם הדבש האגוזים הם עיקר ואינו מברך אלא על האגוזים שהדבש לתת טעם באגוזים נותנין אותו לשם. אמר ר' אבא אני ראיתי את רבי יוחנן שאכל זית מליח ובירך עליו תחלה וסוף שמעינן מינה דכל היכא דאיכא מזונות ואם קבע סעודתיה עילוה מברך עלה המוציא ושלש ברכות מר זוטרא קבע עלה ובריך עלה המוציא ושלש ברכות אמר מר בר רב אשי ואדם יוצא בה י"ח בפסח מ"ט לחם עוני קרינא ביה ואמר מר בר רב אשי האי דובשא דתמרי א מברך עליו שהכל מ"ט זיעה ב בעלמא הוא ותמרי דעבדינהו טרימא מברך עליהן בורא פרי העץ מאי טעמא במלתייהו קיימי בדמעיקרא: שתיתא רב אמר שהכל ושמואל אמר בורא מיני מזונות אמר רב חסדא ולא פליגי הא בעבה והא ברכה עבה דלאכילה עבדי לה בורא מיני מזונות ורכה דלרפואה עבדי לה מברך

הקביעות שלהם קביעות ואינו מברך אלא בורא מיני מזונות שאין קביעות בזה אכילה לעולם: **האי** דובשא דתמרי מברכין עליו שהכל **מאי טעמא** זיעה בעלמא הוא אית דמפרש דדוקא כשאינו נענין אמרינן דזיעה הוא אבל אם היה בענין לא דיינינן ליה זיעה ומברך בורא פרי העץ ואין זה נכון דהא בהדיא אמרינן במסכת חולין בפרק העור והרוטב (דף קכ:) גבי ערלה שאינו חשוב משקה אלא היוצא מן הזיתים ומן הענבים בלבד ומדלגבי ערלה לא חשיבי שאר משקין אלא זיעה בעלמא גבי ברכה נמי לא דיינינן להו אלא זיעה בעלמא ולא מברכין עלייהו אלא שהכל: **שתיתא** רב אמר שהכל אית דמפרשי שעושין אותה מקמח שבלים שחרכן בתנור אי נמי מקמח אחר שמבשלין אותו במים ומ"ה אמרינן שאם עשו אותה עבה כמו שדרך לעשות אותה לאכילה מברך עליה במ"מ ואם היתה רכה שלא הטילו בה אלא מעט קמח בלבד כמו שדרך לעשות אותה לרפואה מברך עליה שהכל ומאי דאמרי' רכה לרפואה עבדי לה מברך שהכל לא קאמר מפני שאינו אוכל אותה להנאה אלא לרפואה אינו דבר לרפואה אינו גורע ברכתו דהא אמרי' (שבת קט:) כל האוכלין אוכל אדם (בשבת) לרפואה וכל המשקין הוא שותה אלא [ג] ה"ק אם היתה רכה כמו שדרך לעשותה לרפואה אע"פ ששותה אותה להנאה אינו מברך עליה אלא שהכל: **משום** דבעינן טעם מצה וליכא ותימה הוא זה הלשון שלא מצינו דבעינן טעם מצה אלא לחם עוני ומפרשים רבני גרפת ז"ל דבעינן טעם מצה עליה וליכא וזו כיון שהיא מבושלת הויא לה מצה עשירה: **אפילו** ר' יוסי מודה דשלקות במלתייהו קיימי ומברך עלייהו בפה"א וכ' הרי"ף ז"ל ואפי' תומי וכרתי וכן דעת הגאונים ז"ל דתומי וכרתי כמו שמברך עליהם בפה"ק כשהם חיים הה"נ כשהם מבושלים ורלה שהטעם שלהם הוא משום דאמרי' בגמ' (דף לח:) דרש רב חסדא בשם רבינו ומנו רב שלקות מברכין עליהם בפה"א ועולא משמיה דר' יוחנן אמר שלקות מברכין עליהם שהכל ואני אומר כל שתחלתו בפה"א שלקו שהכל וכל שתחילתו שהכל שלקו בפה"א [ד] [בשלמא כל שתחלתו שהכל שלקו בפה"א] משכחת לה נקרא חייא שלקא וכרוב פירוש שמתחילה אינן נאכלין כמו שהן חיין וע"י הבישול הוא נאכל ונמצא דאיתנו לעילוא ולפיכך מברך עליהם בפה"א ברכה משונה יותר אלא תחלתו בפה"א וסופו שהכל היכי משכחת לה ומהדרינן בתומי וכרתי שמתחלה נאכלים חיין ומברכין עליהם בפה"א אבל לאחר שנלקה אינם חשובים כל כך ולפיכך נגרע מברכתם ואינו מברך עליהם אלא שהכל ואע"פ שאנו רואים דתומי וכרתי חשובים יותר על ידי הבישול זהו המבשלים אותם עם בשר או עם דברים אחרים אבל כשמבשלים אותן בפני עצמן אין בהן טעם כ"כ כמו מתחלה והגאונים ז"ל [ה] הכי פסקו (ב) הילכך בתומי וכרתי מברכין עליהן בפה"א משום דסבירא להו דרב חסדא דאמר ואני אומר כל שתחלתו בפה"א שלקו שהכל חולק הוא עם רב ורב הונא ושמואל וכל האמוראים שאמרו שלקות מברכין עליהם בפה"א ולא נתנו חילוק בין מתחלתו שהכל ולבסוף שהכל וכיון דרב חסדא בלחוד הוא דס"ל הכי הוה ליה יחיד אבל רבים ויחיד ורבים הלכה כרבים ואפי' תומי וכרתי שתחלתו בפה"א כששלקן מברך עליהם בפה"א. ורבני גרפת ז"ל אומרים דתומי וכרתי שלוקין מברכין עליהם שהכל מפני שהם סוברים דרב חסדא לא נא לחלוק עם הראשונים אלא להכריע בין תלמידי א"י ור' יוחנן דאמרי שלקות מברך עליהן שהבל ובין שאר האמוראי' שאומרי' שלקות מברכין עליהם בפה"א [ו] ומופן שהכל משכחת לה בתומי וכרתי אלמא דלדברי הכל קא אמי: **ושלשה** דיגים חלוקים הם דבר שאינו נאכל כמות שהוא אי ומשניח על ידי הבישול שנעשה רחוי לאכילה מברכין עליו מתחילה שהכל ולאחר הבישול בורא פרי האדמה ודבר שנאכל כמות שהוא אי וגרוע מחמת הבישול כמו תומי וכרתי שהם גרועים כשמבשלים אותם בפני עצמם מברך עליהם מתחלה בורא פרי האדמה ולאחר הבישול שהכל ואפילו כשבישל אותם עם בשר או עם דברים אחרים שמבחתים אותם אינו מברך עליהם אלא שהכל כיון שאין הטבח בא להם אלא מחמת דבר אחר ואם הוא דבר שנאכל כמות שהוא אי והוא משובח גם כן אחר הבישול כגון החבושין והערמונים מברך תחלה ב"פ העץ ולאחר הבישול ג"כ בורא פרי העץ וכן על האגוזים כשמבשלים אותם עם הדבש מברך עליהם ב"פ העץ כמו שמברך קודם בישולם ואע"ג שמבשל אותם עם הדבש האגוזים הם עיקר ואינו מברך אלא על האגוזים שהדבש לתת טעם באגוזים נותנין אותו לשם. זהו דעת רבני גרפת ז"ל: **אני** ראיתי את ר' יוחנן שאכל כזית מליח ובירך עליה תחלה וסוף.

שיטת ריב"ב

ופס"ב במלתייהו קיימי ומברכין עליהן בפה"א: **שלקות.** ירק שדרכו לאכלו חי ושלק כגון תומי וכרתי מברכין עליהן בין חיין בין שלוקין בפה"א: **ובמבושל שלא נימוח.** אלמא שלקות במלתייהו קיימי וכן כל מידי וכו' וכן נראה לי הכותב כל ירקות שדרכן לאכלן חיין ולא מבושלין כגון נענע והדומה לו אם שלקן והוציאן מדרך מאכלם מברך עליהם שהבל: **אבא אני ראיתי אם ר' יוחנן וכו'.** כתב הרב דודי ז"ל אינה דקשיא לה על מה שכתב הרב הלפסי ז"ל ופחות מכזית בגי ברכה לכתחלה הא דתנן כל הטעון ברכה לאחריו טעון לפניו ויש שטעון לפניו ואין טעון לאחריו היכי דייקינן עלה בגמ' למעוטי מאי נוקמה למעוטי פחות מכזית ויש לומר מתניתין במיני מאכל ומשקה קפני כאילו אחר כל מין הטעון ברכה לאחריו טעון לפניו וכו': ואמטעון לכבי דייקינן למעוטי מאי ומאלתר דבר זה מפורש בתלמוד ירושלמי תמיני כל שאתמרין אחריו שלא כרכות אומרים לפניו המוציא לחם מן האדר ובשאין אומרים אחריו שלא ברכות אין אומרים לפניו המוציא לחם מן האדר. ל"ר יעקב בר התיבון הרי פחות מכזית הרי אין אומרים אחריו שלא ברכות מעתה לא יאמרו לפניו המוציא לחם מן האדר. ל"ר יעקב בר אחא לשאר המינין נראה הה הירושלמי מוכיח כדברי הרב הלפסי ז"ל שכתב דפחות מכזית בני ברכה לכתחלה:

רבינו יונה כיצד מברכין פרק ששי ברכות

ובגמרא פריך למה ליך עליו לנפוף והלא כשהוליא הגרעין (דף לט.) לא ישאר שם שיעור כזית ובפחות מכזית לא היה לו לברך אלא לפניו ברכת שהכל כדי שלא יהנה מן העולם הזה [א] בלא ברכה אבל לנפוף לא היה לו לברך ומתרלינן דהכא בזית גדול עסקינן שאפי׳ בלא הגרעין יש בו שיעור דבזית ביצוי יש לנו לשער דתנן זית שאמרו לא קטן ולא גדול אלא ביצוי וחזו אגורי ולמה נקרא שמו אגורי שנמנו אגור בתוכו ונראה שבין לחומרא ובין לקולא בשיעור כזית כזה משערי׳ ואינו חייב כשאוכל זית מדבר האסור עד שיהיה בו שיעור זית אגורי ונראה שהתלמוד שלנו חולק עם הירושלמי דהכא משמע שאע״ג שאכל בריה בפני עצמה אם הוא פחות מכזית אינו מברך לאחריו שהרי אנו אומרים שמפני שהיה זה הזית שאכל גדול והיה בו שיעור ביצי לאחריו הא אם היה זית קטן לא היה מברך לאחריו ואע״פ שהוא בריה ע״פ שאין בו כזית מברך לאחריו דאמרי׳ התם ומה עניד ליה רבי יוחנן משום בריה מילתיה דר׳ יוחנן אמרה שכן אפי׳ פרידה אחת של ענב או פרידה של רמון שהיא טעונה ברכה לפניה ולאחריה הנה שהירושלמי סובר דרבי יוחנן לא איירי בזית גדול אלא בזית אחר והטעם שביכל לאחריו משום דהוה ליה בריה אבל לענין הדין אפשר להעמיד התלמוד שלנו עם התלמוד ירושל׳ ונאמר שאם הוא דבר שאין דרך לאכלו עם הגרעין כגון זית וכיוצא בו שגריך שיהי׳ בו שיעור מלבד הגרעין שכיון שאין דרך לאכלו עם הגרעין נמצא שלעולם לא הוי בריה שכשהוליא הגרעין כמו שדרך להוליאו לא ישאר שם ומפני זה הוצרך לומר בתלמוד שלנו דבזית גדול עסקינן אבל אם הוא דבר שדרך לאכלו עם הגרעין שלו כגון גרעין של רמון או גרעין של ענבה או גודגדניות וכיוצא בהם אם אכל אחד מהן אע״פ שאין בה בין הכל כזית דיינינן ליה בריה ומברך לאחריו כל אי״א הברכה הראויה לו ואם הוא מז׳ המינין מברך ברכה אחת מעין ג׳ ואם הוא דבר אחר מברך בנ״ר אבל אם אינו בריה ואין בו שיעור אין לו לברך לאחריו בשום דבר שום ברכה כלל. מפי מורי הרב גר״ו: **ומיא** דשיבתא **בפה״א** פי׳ עשב שנותנים בתבשיל כדי להטעימו ועל המים שלו מברך בפה״א כמו על העשב עצמו דקי״ל מיא דכולהו שלקי וא״ת דבושבא דתמרא (לעיל דף לח.) אמאי מברכינן עלייהו שהכל כשהוא בעין דכי היכי דאמרי׳ הכא מיא דכולהו שלקי ה״נ הוה לן למימר דמשקה התמרי דיינינן כמו התמרי וי״ל דהתם אשתו גריעותא ולפיכך מברכין עלייהו ברכה גרועה יותר אבל הכא לעילויא אישתנו ומברכין עלייהו ב״פ האדמה ועוד א״ת בשכר של שעורים אמאי לא מברכינן עליה בפה״א כמו על השעורים עצמן ופיכך השיבו להו כמו השלקות שעדיין לא יצאו מתורת אוכל לגמרי אבל השכר יצא מתורת אוכל לגמרי ולפיכך יצא מדינו הראשון ואין מברך עליו אלא שהכל ועוד נוכל לומר שהשעורי׳ כיון שיכול להיות להם מעלה אחרת גדולה שהיינו יכולין לעשות מהן פת ויברכו עליהם המוציא ונכשיו על ידי שעשו מהן שכר יש להם גריעות יותר משאר שעורים שאינם יכולין להגיע למעלת הפת לעולם שכבר יצאו מתורת שעורים לפיכך אין מברכין עליהם אלא שהכל. מפי מורי הרב גר״ו: **פת** הצנומה בקערה מברכין **עליה המוציא ופליגי דר׳ חייא** וכו׳ (לא) פי׳ ר״מ ז״ל דבדאיכא עליה תוריתא דנהמא מיירי ואומר מורי הרב גר״ו דאפילו ליכא עליה תוריתא דנהמא מברכין עליה המוציא דכיון שאינו מבושל ולא מחובר עם שאר דברים מראהו עמד בה ולא נתבטל מתורת לחם:

ואיבא למידק במאי עסקינן אי בשיש לו פת אחרת שלימה היאך היה אומר רב שמברכין על הצנומה ויש השלימה ואי בשאין לו פת אחרת שלימה שיש לו לברך שמפני שאין לו פת שלימה אין לו להניח הברכה והיאך היה אומר רבי חייא שצריך שתכלה ברכה עם הפת ולא יברך על זאת הפרוסה. ותירץ רבינו יצחק הזקן ז״ל דמיירי בשעשה אותו פיתים כדי לברך עליהם המוציא ולפיכך היה אומר רב שאע״פ שהיה לו פת אחרת שלימה שאינו מברך אלא על זאת שעשה פירורים לדעת המוציא ואע״פ שבלע אותה תחלה אין בכך כלום דבולע ואח״כ מברך ור׳ חייא סבירא ליה שצריך שתכלה ברכה עם הפת: **מתקיף** לה **רבא מאי שנא צנומה דלא דבי בליא ברבה אפרוסה** קא בליא כלומר שבשעת תשלום הברכה אין בפת שלימה אי הכי לדבריך שאמרת צריך שתכלה ברכה [ב] עם הפת כשמברך על הפת נמי ובולע ומברך ביחד כי כליא ברכה אפרוסה קא כליא ומאכל אי הכי אלא שלא נעשית הברכה כולה בעוד שהפת שלימה אלא אמר רבא מברך ואחר תשלום כל הברכה בולע ויש שמושבים מפני זה ואינם רוצים לאחוז הפת בסכין קודם הברכה ואומרים שאם חותכים אותו בסכין אע״פ שדבק הוא בפת לא הויא שלימה ואין זה נראה שיותר נכון הוא שיאחזנו, אותו בסכין תחלה ויהי׳ דבוק בפת ולאחר תשלום הברכה יבלע אותו הפת משיבך ויאחזנו בסכין קודם אכילה שזה יראה הפסקה: **ובירושלמי** נראה שסובר דטעמיה דרבי חייא דאמר צריך שתכלה ברכה עם הפת לא הוי מפני שמצוה היא שתהיה אמירת כל הברכה בשלימה אלא מפני שמשם שאם יבלע קודם ברכה שמא תפול מידו בעוד שאומר

עין משפט נר מצוה

קמו

א מיי׳ פ״י מה׳ ברכות סמג עשין מז טור ש״ע סי׳ קסז קסח:

מסורת הש״ס

א) ריש פרקין:

קובץ הגהות

ב״ח (א) עי׳ לעיל סוף סי׳ קמ גבי הביאה: **מא״ש (ב)** תפ״מ: **[ב]** גם תפ״מ וש״ל ברכה: **אנ״ש** ד״ת **[א]** ק״ל דהא בגמ׳ משמע בהדיא דלר׳ חייא בר אבא דבש״ל דשלקות בתלמיהו קיימי מברך על הזית המלית בפה״ע. ממורי הרא״ד ז״ל: **[ב]** והילמא משום דעיקר הברכה היא התחיתה דהא הכל הולך אחר החיתוס:

שלטי הגבורים

א כתב רב אחי גרגלדי דליפפא מנוקלין או כבושין במוקן או מגדל בפה״א חיין שהכל וכן כתב בה״ג וי״מ מן הגאונים שבתנו בהכף ולמאי דקמיבעא לעיל דכל מה שנוח יותר מנוחל מאי מברך עליו כשהוא חי שהכל ירלה מדברי רבינו אחי שהלפת נוח יותר מנוחל מחי. טור:

לשון ריא״ז המלוחים והכבושים הרי הם כשלוקין וכן הלפתות בין שהתבן לחמיצות גדולות בין שהתבן לחמיצות קטנות אם אכלן שלוקין ומבושלין מברך עליהן ב״ש האדמה ואע״פ שנמוחו ואם אכלן חיין מברך עליהן שהכל וכן נראה בעיני על הפולים הינשים שהאוכלן חיין מברך עליהן שהכל אבל הפולים הלחים מברכין עליהן בפה״א בין חיין בין שלוקים כתנאור בקונטרס הראיות ברלוה ה׳:

ב ועל המים שנשלו בהם הירקות מברך כדרך שמברך על הירקות עצמן אע״פ שאין בהן אלא טעם הירק ולא דמי למי פירות לתמרין דתשיבי מיהא בעלמא ומברך עליהן שהכל לפי שהמשקה אין לו טעם הפרי כמו שיש לתרק טעם הפרי והיה אומר הרא״ש ז״ל דוקא כשבשלם בלא בשר אבל בשלם עם הבשר טעם הבשר שבתרק תשוב עיקר ומברך עליו שהכל ומתב ה״ר יחיאל ז״ל כ״ש אם אתנן שמברכין על מיימיהן כדרך שמברך עליהם ואינו נראה כן דודאי כשקומתיים אותן משתני לגריעותא ורחיה לדבר משקין היוצאין מן הפרי שמברכין עליו שהכל ואם בשלם מברך על המרק ברכת הפרי לפי מה שכתבתי למעלה בשם הרא״ש ואם תתבם אפילו לחמיצות דקות לא נשתנית ברכתם דבתלמיהו קיימי. טור:

לשון ריא״ז השותה מי שלקות מברך עליהם בפה״א בשלקות עצמן ואפי׳ השבת שקורין אינט״ו שבלקו מברכין על מימיו בפה״א ואפי׳ אם נתן בהם שמן הרי השמן בטל אצלם ואינו מברך על השמן אלא על המים:

ג ר״מ כתב דנראי שיהא עליו תוריתא דנהמא ובברך עליה המוציא והרא״ש ורבינו יונה כתבו דלא נראי:

ד וי״ש פוסקים שאין לתמוך אלחם קודם הברכה בלל ומתב הרא״ש ז״ל ולא נראה לי דמשיב הפסק מה שמתאחר לתמוך הלחם ושוהה בין ברכה לאכילה אלא מותר ואינו מפריל הפרוסה עד לאחר הברכה ונראי לתמוך מעט אם יתחוז בפרוסה שיעלה שאר הכבר עמו דאם לא כן תשוב כפרוסה. טור:

רש״י

כזית בעי ברכה תחלה וסוף אבל היכא דליכא כזית תחלה בעי ברכה שאסור לאדם ליהנות מן העולם הזה כלום בלא ברכה ולבסוף לא בעי ברכה: אמר רב אשי כי הוינן בי רב כהנא אמר לן האי תבשילא דסילקא קא מברך בורא פרי האדמה דליפתא א בורא מיני מזונות הדר אמר אידי ואידי בורא פרי האדמה והאי דשדי בה קמחא טפי לדבוקי בעלמא עבדי לה ב ומיא דסילקא ומיא דליפתא ומיא דשיבתא כולהו בפה״א דקיימא לן מיא דכולהו שלקי בכולהו דמיין: אמר רב חייא בר אשי אמר רב אפת ג הצנומה בקערה מברכינן עליה המוציא ופליגא דרבי חייא דאמר הכל מודים שצריך שתכלה ברכה עם הפת מתקיף לה רבא מאי שנא צנומה דלא דכי כליא ברכה אפרוסה קא כליא אלא אמר רבא מברך ד ואחר כך הפת נמי כי כליא ברכה אפרוסה קא כליא ה מפני שלא קא כליא: בוצע [ו] (והלכתא כרבי חייא בר אשי) והלכתא [ז] (כר׳ חייא אליבא) דרבא:

הזית מלוח במלח ימים רבים: **דליפפא.** תבשיל העשוי מלפת ונותנין בו קלת קמח לדבקו כלמסיק: **דשיבתא.** ירק שנותנין ממנו בקערה כדי למתק שקורין ענכ״ל: **מברכין.** על מימי ביטולן בפה״ת: **מיא דכולהו שלקי.** מי ביטול של כל שלקות מברכין עליהן אותה ברכה שמברכין על השלקות עצמם: **פת צנומה.** יבישה שנותנה בקערה לברות. לשון צנומות דקות: **שהכלה ברכה.** ברכת המוליא עם פריסת הפרוסה מן הפת והאי פרוס ועומד הוא: **אפרוסה קא כליא.** לכיון לאמר עם פריסת הפרוסה תכלה מאי תשיבותיה ומאי אהניתא: **אלא אמר רבא מברך.** גומר את הברכה ואחר כך מפרים את הפרוסה דכי כליא ברכה אפת שלם קא כליא:

שיטת ריב״ב

מיא דכולהו שלקי. כשולהו שלקי לברך עליהן בורא פרי האדמה: **פת הצנומה בקערה.** הכא לאו בשיעורא דהמוליא קיימינן למימר דבהאי שיעורא מברכינן המוליא ובהאי שיעורא לא מברכינן דהא פסקי׳ לעיל דאפי׳ פירורין שאין בהם כזית מברכין עליהן המוליא בדאיכא עליהו תוריתא דנהמא והכא דאפי׳ אכלמא מברך ואחר כך בולע אלא הכא הכי קאמרינן אם אכלו לפניו פת שלימה אם רלה פותתה בקערה ואפי׳ פירורין שאין בהן כזית ואע״ג דליכא עלה תוריתא דנהמא ומברך עליהן המוליא ולא דמי לחביא דלעיל דבעינן בה תוריתא דנהמא דהתם כלי אלמן הוא ומבטל. אבל הכא קערה כלי שני הוא ואינו מבטל ומברך עליהן המוליא ולא דמי דאמר לעיל דבעינן ב

לותה וילטרך לחזור ולברך פעם אחרת וה"ג התם ד)ר' זריקה ז"ר זעירא בעי הדין דנסיב תורמוסא ומברך עליו ונפל מיניה [מהו] דמברכין עליו זמן תניינות מה ביון לבין אחת המים אחרי תמן לכך כוון דעתו מתחלה כלומר כשמברך על המים שבנהר ושותה לשתות [ג] אין צריך לומר שצריך לחזור ולברך ואע"פ שאותם המים שהיו אם בשעת הברכה כבר הלכו להם דלא חיישינן להני שהלכו כיון דדעתו מתחלה [לכך] שידע היה שילכו וכוונתו על אותם שיבואו אבל הכא לא כוון שיפול ולא ימצאנו ולפיכך צריך לחזור ולברך על האחרים ותימה הוא למה לא הזכיר בכאן והוא לא אתי בידו כמו שהזכיר בפוגלא לקמיה דודאי אם ה)(לא) מצא אותו אין צריך לחזור ולברך פעם אחרת ונראה שטעות סופר הוא: ו)תאני רבי חייא אין מברכין על הפת אלא בשעה שהוא פורס אמר ר' חייא בר אבא הדא אמרת מאן דנסיב פוגלא ומברך עליו והוא לא אתי בידיה צריך לברכה עליה זמן תניינות א"ר תנחום ברבי יודן ל"ל דרוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד אלא להזכיר שם שמים לבטלה ומדקא יליף ממילתיה דרבי חייא אשם נפל אתיכתא לגון צריך לחזור ולברך פעם אחרת למדנו שאוכר היזהשלמי שטעם ר' חייא אינו אלא מפני חשש שמא תפול מידו ויצטרך לחזור ולברך פעם אחרת ולפיכך היה אומר כן ואע"ג שבזה חולק עם התלמוד שלנו (ח) אפ"ה למדנו מהירושלמי שמי שבירך על הדבר ונפל מידו ואינו מוצאו צריך לחזור ולברך כשחוזר ואוכל מאותו המין: וכן למדנו שמי שבירך ברכה שאינה צריכה יש לו לומר ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד וכן כתב הרמב"ם ז"ל: ויש שאומרים שזהו לאחר שאמר אלהינו מלך העולם אבל אם לא הזכיר עדיין מלכות אלא ברוך אתה ה' בלבד יש לו לסיים ולומר למדני חקיך כדי שיהיה בקורא פסוק ולא יהיה מזכיר שם שמים לבטלה. מפי מורי הרב נר"ו בשם גאון ז"ל:

הביאו לפניהם פתיתים ושלמים אמר רב הונא מברך על הפתיתים ולא שנא פתיתים גדולים ולא שנא פתיתים קטנים וכל שכן שאם בירך על השלמים שפוטר את הפתיתים ורבי יוחנן סובר מצוה מן המובחר לברך על השלמים אבל קשה למה שינה הלשון לאלתר (ב) ופתח בפתיתים וסיים בפרוסה ואמר אבל פרוסה של חיטים [ג] ומשום הכי נראה כמו שפירש רבינו יעקב ז"ל דהביאו לפניהם פתיתים ושלמים רואה לומר פתיתים גדולים ושלמים קטנים ורב הונא אמר מברך על הפתיתים שהם גדולים מן השלמים ולא בא למעט אלא שלמים אלא הכי קאמר מברך על איזה מהם שירצה ואפילו על הפתיתים ורבי יוחנן אמר אף על פי שיש לפניו פתיתים גדולים יש לו לחזור אחר השלמים דשלמים מצוה מן המובחר ואף על פי שאין בו כל כך פת כמו בפתיתים גדולים ואח"כ הזכיר ענין אחר בדין חטין ושעורים והשלמים גדולים יותר ולפיכך שינה הלשון ואמר אבל פרוסה של חטים ושלמה של שעורים ואתא לאשמועינן אע"ג דאיכא תרתי שלימה שלימה והיא גדולה מהפרוסה אפ"ה מברך על הפרוסה של חטים ופוטר את השלמה של שעורים ומשום הכי אמר בכאן דדברי הכל מברך על הפרוסה ולא אמר מצוה מן המובחר כמו שאמר למעלה מפני שלמעלה היה מדבר במין אחד ולפיכך אין בו אלא מצוה מן המובחר אבל בכאן שהן שני מינים האחד גרוע מחבירו אמר שצריך לברך על הפרוסה לדברי הכל דהשוב עדיף:

וירא שמים מקיים שתיהן מניח שלימה על הפרוסה או בתובה ובוצע יש אומרים בוצע משתיהן ואין צורך לזה שבהנאה בלבד מקיים את שתיהן ודי לו בשיבצע את האחת אלא ודאי בוצע הפרוסה שהיא משל חטים ומקיים ההידור בשיניח עמה השלימה: **שלום** אתה [ח] ושלום למשנתך ששמת שלום בין התלמידים וא"ת והלא דברי הכל שמברך על הפרוסה של חיטים ופוטר את השלימה של שעורים אלא שאמרו כדי לקיים את שתיהן שמניח פרוסה בתוך שלימה והיאך אמר ששמת שלום בין התלמידים שנראה שנתלקו ואומר רבינו יעקב ז"ל שמה שאמר התלמוד דדברי הכל מברך על הפרוסה של חיטים ופוטר את השלימה של שעורים אינו זה הענין עצמו אלא תלוי הוא במחלוקת אחר כיוצא בזה שנחלקו לענין תרומה דתנן ז) תורמין בגל שלם קטן אבל לא חצי גדול ר' יהודה אומר לא כי אלא (אני אומר לעולם) חצי בגל גדול (ג) מאי לאו בהאי קא מיפלגי דמר סבר חשוב עדיף ומר סבר שלם עדיף כלומר תנא קמא שאמר תורמין בגל קטן שלם ס"ל שאע"פ שאינו מוטעם כל כך כמו חצי מהגדול שתורם מזה שהוא שלם ס"ל נמי בפרוסה של חיטים ושלימה של שעורים שאע"פ שהפרוסה יותר מוטעמת אפ"ה [ד] פורס ומברך על השלימה דבתר שלם אזלינן ור' יהודה דאמר לעולם חצי בגל גדול וס"ל דחשוב עדיף וכיון שהחצי הוא מוטעם יותר תורם ממנו ס"ל נמי הכא בפרוסה של חיטים ושלימה של שעורים שמברך על הפרוסה של חטים שהיא מוטעמת יותר ופוטר את השלימה של שעורים ומפני שתולה אותו רב (ד) במחלוקת תנא קמא ור' יהודה ובא אח"כ תנא דתני קמיה דרב נחמן והכריע ואמר מניח פרוסה בתוך שלימה ובוצע כדי לקיים את שתיהן אמר לו שלום אתה [ח] ושלום למשנתך ששמת שלום בין התלמידים והכרעת בענין שיעשו כדברי כולם ולענין מחלוקת רבי יהודה ורבנן נראה דהלכתא כר' יהודה דאמר חצי בגל גדול וסבר דבתר חשוב אזלינן דהא חזינן דתלמודא כוותיה ס"ל דאמר חשוב עדיף ומברך על הפרוסה של חיטים ופוטר את השעורים. ועוד דבגמרא אמרי' בהדיא כל מקום שיש כהן כ"ע לא פליגי דחשוב עדיף כי פליגי בשאין כהן וכו' דמשמע דדברי הכל הוא לכל שאר דברים דחשוב עדיף: **ולפי** דרכנו למדנו מכאן דין אחד דכיון דהלכתא כר' יהודה דאמר חצי בגל גדול שהוא סובר שחשוב עדיף היכא דיש לו פת שלימה ופרוסה ושניהם של חיטים אלא שהפרוסה היא מסולת נקיה יומר אין לו לברך על השלימה כיון שלימה חשובה כל כך אלא דיש כפרוסה של חיטים ושלימה של שעורים כדכתבינן. מפי מורי הרב נר"ו: **הכל** מודים בפסח שמניח פרוסה לתוך שלימה ובוצע כלומר מניח שלימה להידור מפני המועד ובוצע מהפרוסה משום לחם עוני והכי אמרי' בפסחים (דף קטו:) מה דרכו של עני בפרוסה אף כאן בפרוסה וי"ל כמו שדרך העני שכל השנה אין לו פת שלימה והוא צריך לבצוע בפרוסות אף כאן בפסח אין לו לבצוע אלא בפרוסה: **טול** ברוך טול ברוך אינו צריך לברך כלומר כיון שזה מענין עשיית המצוה הוא שאומר להם שיקחו המוציא לא דיינינן ליה הפסקה ואין צריך לחזור ולברך ומזה למדנו לענין שחיטה שאם שם בענין השחיטה כגון שאחר ששחט

איתמר הביאו לפניהם פתיתין ושלמין אמר רב הונא מברך על הפתיתין ופוטר את השלמין ורבי יוחנן אמר שלימה מצוה מן המובחר אבל פרוסה של חטים ושלימה מן השעורים דברי הכל מברך על הפרוסה של חטים ופוטר את השלמין של שעורים אמר רב נחמן בר יצחק וירא שמים מקיים את שתיהן כי האי דמר בריה דרבינא מניח פרוסה בתוך א שלימה ובוצע תני תנא קמיה דרב נחמן בר יצחק פרוסה ושלימה מניח פרוסה בתוך שלימה ובוצע אמר ליה מה שמך אמר ליה שלמון אמר ליה שלום אתה [ח] ושלום למשנתך ששמת שלום בין התלמידים אמר רב פפא הכל מודים בפסח שמניח פרוסה בתוך שלימה ובוצע מ"ט [ט] לחם עוני אמר רחמנא אמר ר' אבא ובשבת חייב לבצוע על שתי כברות מאי טעמא [י] לחם משנה כתיב: אמר רב אשי כי הוינן בי רב כהנא הוה שקיל תרתי ובצע חדא: רב אמי ורב אסי כי הוה מיקלע להו ריפתא דעירובא בשבת מברכין עליה המוציא אמרי הואיל ואתעביד ביה מצוה חדא נעביד ביה מצוה אחריתי: אמר רב טול [יא] ברוך טול כרוך אינו צריך לברך הביאו מלח הביאו לפתן צריך לברך ור' יוחנן אמר אפי' הביאו לפתן הביאו מלח אין צריך לברך גביל לתורי גביל לתורי צריך לברך ורב ששת אמר אפילו גביל לתורי גביל לתורי אין צריך לברך דאמר רב יהודה אמר שמואל אסור לאדם שיטעום כלום קודם שיתן מאכל לבהמתו שנא' [יב] ונתתי עשב בשדך לבהמתך והדר ואכלת ושבעת אמר רבה בר שמואל משום ר' חייא אין הבוצע רשאי לבצוע עד שיביאו מלח או לפתן לפני כל אחד ואחד רבה בר שמואל איקלע לבי

אמר רב הונא מברך על הפתיתים וכו' לכאורה משמע דרב הונא רואה לומר שמברך אף על הפתיתים ולא שנא פתיתים גדולים ולא שנא פתיתים קטנים וכל שכן שאם בירך על השלמים שפוטר את הפתיתים ורבי יוחנן סובר מצוה מן המובחר לברך על השלמים אבל קשה למה שינה הלשון לאלתר (ב) ופתח בפתיתים וסיים בפרוסה ואמר אבל פרוסה של חיטים [ג] ומשום הכי נראה כמו שפירש רבינו יעקב ז"ל דהביאו לפניהם פתיתים ושלמים רואה לומר פתיתים גדולים ושלמים קטנים ורב הונא אמר מברך על הפתיתים שהם גדולים מן השלמים ולא בא למעט אלא שלמים אלא הכי קאמר מברך על איזה מהם שירצה ואפילו על הפתיתים ורבי יוחנן אמר אף על פי שיש לפניו פתיתים גדולים יש לו לחזור אחר השלמים דשלמים מצוה מן המובחר ואף על פי שאין בו כל כך פת כמו בפתיתים גדולים ואח"כ הזכיר ענין אחר בדין חטין ושעורים והשלמים גדולים יותר ולפיכך שינה הלשון ואמר אבל פרוסה של חטים ושלימה של שעורים ואתא לאשמועינן אע"ג דאיכא תרתי שלימה שלימה והיא גדולה מהפרוסה אפ"ה מברך על הפרוסה של חטים ופוטר את השלימה של שעורים ומשום הכי אמר בכאן דדברי הכל מברך על הפרוסה ולא אמר מצוה מן המובחר כמו שאמר למעלה מפני שלמעלה היה מדבר במין אחד ולפיכך אין בו אלא מצוה מן המובחר אבל בכאן שהן שני מינים האחד גרוע מחבירו אמר שצריך לברך על הפרוסה לדברי הכל דהשוב עדיף:

וירא שמים מקיים שתיהן מניח שלימה על הפרוסה או בתובה ובוצע יש אומרים בוצע משתיהן ואין צורך לזה שבהנאה בלבד מקיים את שתיהן ודי לו בשיבצע את האחת אלא ודאי בוצע הפרוסה שהיא משל חטים ומקיים ההידור בשיניח עמה השלימה: **שלום** אתה [ח] ושלום למשנתך ששמת שלום בין התלמידים וא"ת והלא דברי הכל שמברך על הפרוסה של חיטים ופוטר את השלימה של שעורים אלא שאמרו כדי לקיים את שתיהן שמניח פרוסה בתוך שלימה והיאך אמר ששמת שלום בין התלמידים שנראה שנתלקו ואומר רבינו יעקב ז"ל שמה שאמר התלמוד דדברי הכל מברך על הפרוסה של חיטים ופוטר את השלימה של שעורים אינו זה הענין עצמו אלא תלוי הוא במחלוקת אחר כיוצא בזה שנחלקו לענין תרומה דתנן ז) תורמין בגל שלם קטן אבל לא חצי גדול ר' יהודה אומר לא כי אלא (אני אומר לעולם) חצי בגל גדול (ג) מאי לאו בהאי קא מיפלגי דמר סבר חשוב עדיף ומר סבר שלם עדיף כלומר תנא קמא שאמר תורמין בגל קטן שלם ס"ל שאע"פ שאינו מוטעם כל כך כמו חצי מהגדול שתורם מזה שהוא שלם ס"ל נמי בפרוסה של חיטים ושלימה של שעורים שאע"פ שהפרוסה יותר מוטעמת אפ"ה [ד] פורס ומברך על השלימה דבתר שלם אזלינן ור' יהודה דאמר לעולם חצי בגל גדול וס"ל דחשוב עדיף וכיון שהחצי הוא מוטעם יותר תורם ממנו ס"ל נמי הכא בפרוסה של חיטים ושלימה של שעורים שמברך על הפרוסה של חטים שהיא מוטעמת יותר ופוטר את השלימה של שעורים ומפני שתולה אותו רב (ד) במחלוקת תנא קמא ור' יהודה ובא אח"כ תנא דתני קמיה דרב נחמן והכריע ואמר מניח פרוסה בתוך שלימה ובוצע כדי לקיים את שתיהן אמר לו שלום אתה [ח] ושלום למשנתך ששמת שלום בין התלמידים והכרעת בענין שיעשו כדברי כולם ולענין מחלוקת רבי יהודה ורבנן נראה דהלכתא כר' יהודה דאמר חצי בגל גדול וסבר דבתר חשוב אזלינן דהא חזינן דתלמודא כוותיה ס"ל דאמר חשוב עדיף ומברך על הפרוסה של חיטים ופוטר את השעורים. ועוד דבגמרא אמרי' בהדיא כל מקום שיש כהן כ"ע לא פליגי דחשוב עדיף כי פליגי בשאין כהן וכו' דמשמע דדברי הכל הוא לכל שאר דברים דחשוב עדיף: **ולפי** דרכנו למדנו מכאן דין אחד דכיון דהלכתא כר' יהודה דאמר חצי בגל גדול שהוא סובר שחשוב עדיף היכא דיש לו פת שלימה ופרוסה ושניהם של חיטים ולא שהפרוסה היא מסולת נקיה יומר אין לו לברך על השלימה כיון שלימה חשובה כל כך אלא דיש כפרוסה של חיטים ושלימה של שעורים כדכתבינן. מפי מורי הרב נר"ו: **הכל** מודים בפסח שמניח פרוסה לתוך שלימה ובוצע כלומר מניח שלימה להידור מפני המועד ובוצע מהפרוסה משום לחם עוני והכי אמרי' בפסחים (דף קטו:) מה דרכו של עני בפרוסה אף כאן בפרוסה וי"ל כמו שדרך העני שכל השנה אין לו פת שלימה והוא צריך לבצוע בפרוסות אף כאן בפסח אין לו לבצוע אלא בפרוסה: **טול** ברוך טול ברוך אינו צריך לברך כלומר כיון שזה מענין עשיית המצוה הוא שאומר להם שיקחו המוציא לא דיינינן ליה הפסקה ואין צריך לחזור ולברך ומזה למדנו לענין שחיטה שאם שם בענין השחיטה כגון שאחר ששחט

עין משפט נר מצוה

קמז

א מיי' פ"ק ופ"ז מהל' ברכות סמג עשין מ טור ש"ח סי' קפז:

מסורת הש"ס

ח) דברים עז **ב)** שמות עז **ג)** דברים יח **ד)** (בפרקין ה"מ) **ה)** ד"ת ומהר"ם מ"ז **ו)** (הוא סוף של הירושל' הנ"ל) **ז)** (פ"ב דתרומות):

קובץ הגהות

ב"ח (א) נ"ב דלא מצריך שלמים: **(ב)** נ"ב דפתח: **(ג)** נ"ב וקאמר ר' ירמיה בר אבא: **(ד)** ירמיה בר אבא:

מא"י [א] ושלימה משנתך: **[ב]** אין צריך לחזור והשאר נמחק: **[ג]** נ"ב וכו': **[ד]** תורם מהשלימה כו' ור"י דאמר תני בגל גדול כו':

שלטי הגבורים

א הכא"ם והטור כתבו שצריך לבצוע משניהם וכיון יונה כתב דבני בתה שמניח זה בתוך זה ובוצע מאחה מהן שילקה ואם יש פתיתין ושלמין ממין ג' והפתיתין יפין מהשלמין הכא"ם ומרדכי והטור כתבו שיברך על הפתיתין: והשלמין ורבינו יונה כתב שיברך על הפתיתין: לשון ריא"ז ואם היו לפניו פת שלימה ופת פרוסה יש שהיה אומר לברך על הפרוסה שהגייתה קרובה ויש שמים מקיים דברי שניהן שמניח פרוסה בתוך שלימה ובוצע בפרוסה:

שיטת ריב"ב

עול כרוך. הבוצע וקודם שיעשה מן הפרוסה שבצע ממנה הושיבו למי שאלו ואומר לו טול מפרוסת הברכה אע"פ שאם ביעתים אינו צריך לחזור ולברך ואע"ג דשיתה הוא הפסקה כדאמרי' בנחות בין תפילין לתפילין אם ביעתים צריך לברך וכן בכאן הדם הן שיתה כרוך ולא מיפסקא: **גביל לתורי.** גביל את המורבן בשים לצורך השוורים:

מסורת הש"ס

ח) דברים עז **ב)** שמות עז **ג)** דברים יח **ד)** (בפרקין ה"מ) **ה)** ד"ת ומהר"ם מ"ז **ו)** (הוא סוף של הירושל' הנ"ל) **ז)** (פ"ב דתרומות):

קובץ הגהות

ב"ח (א) נ"ב דלא מצריך שלמים: **(ב)** נ"ב דפתח: **(ג)** נ"ב וקאמר ר' ירמיה בר אבא: **(ד)** ירמיה בר אבא:

מא"י [א] ושלימה משנתך: **[ב]** אין צריך לחזור והשאר נמחק: **[ג]** נ"ב וכו': **[ד]** תורם מהשלימה כו' ור"י דאמר תני בגל גדול כו':

שלטי הגבורים

א הכא"ם והטור כתבו שצריך לבצוע משניהם וכיון יונה כתב דבני בתה שמניח זה בתוך זה ובוצע מאחה מהן שילקה ואם יש פתיתין ושלמין ממין ג' והפתיתין יפין מהשלמין הכא"ם ומרדכי והטור כתבו שיברך על הפתיתין: והשלמין ורבינו יונה כתב שיברך על הפתיתין: לשון ריא"ז ואם היו לפניו פת שלימה ופת פרוסה יש שהיה אומר לברך על הפרוסה שהגייתה קרובה ויש שמים מקיים דברי שניהן שמניח פרוסה בתוך שלימה ובוצע בפרוסה:

שיטת ריב"ב

עול כרוך. הבוצע וקודם שיעשה מן הפרוסה שבצע ממנה הושיבו למי שאלו ואומר לו טול מפרוסת הברכה אע"פ שאם ביעתים אינו צריך לחזור ולברך ואע"ג דשיתה הוא הפסקה כדאמרי' בנחות בין תפילין לתפילין אם ביעתים צריך לברך וכן בכאן הדם הן שיתה כרוך ולא מיפסקא: **גביל לתורי.** גביל את המורבן בשים לצורך השוורים:

המאור הקטן

א) אבל פרוסה של חטין ושלימה של שעורין דברי הכל מברך על הפרוסה של חטים ופוטר השלימה של שעורים. הא ודאי בתורת חובה הוא שמברך על פרוסה של חטים אי משום דקיימא לן חביב עדיף אי משום דהוא מוקדם בפסוק דכתיב ארץ חטה ושעורה אמר רבי ירמיה בר אבא כתנאי כלומר הא דמודה ר"י לאו דברי הכל הוא אלא רבי יהודה ולא רבנן ודחינן לה להא דרבי ירמיה וקמה לה הא דרבי יוחנן כדברי הכל וירא שמים דמפיק נפשיה מכל פלוגתא מקיים מצות שתיהן כלומר מצות חשוב ומצות שלם ומניח פרוסה בתוך שלימה ובוצע מן הפרוסה וזהו שמשים שלום בין התלמידים דאפי' מאן דמוקים לה כתנאי כהאי גוונא ליכא מאן דפליג ואי לא עביד הכי אין תופסין אותו בכך כיון דאוקימנא לדר"י כדברי הכל ובפסח אפי' פרוסה של חטין ושלימה של חטין מניח פרוסה בתוך שלימה ובוצע מן הפרוסה משום דכתיב לחם עוני מה דרכו של עני בפרוסה אף כאן בפרוסה ומברך על זית אחד מן הפרוסה שתי ברכות המוציא ואכילת מצה ויש דברים הללו בחילוף בפירש"י ובהלכות הרי"ף אינם מכוונים כל הצורך ומה שכתבתי ראוי לסמוך עליו:

השגות הראב"ד

א) אבל וכו'. ז"ל בחי' לחלי כל מה שטרח זה לפרש וטרחו הלרפמים המדשים כמו כן לפרש דברי רב הונא ברשות ולא נמצה לא עלתה להם הסמוכה להגון לפי שכבר העלו בסוף דפרוסה של חטים ושלימה של שעורין לדברי הכל של חטים עדיף בין לאמרלי בין לתנאי ומתניתא היא דנמקום שים בהם חשוב הוא עדיף ולענין המוציא נמקום שים בהם דמי. מעתה לא תמצא מחלוקות אלא בפתיתין ושלמים של חטים ועליהם אמר ריא שמים יוצא ידי שניהם שם שלום בין התלמידים בפרוסה בתוך שלימה. ואם רב הונא מודה לר' יוחנן מה לי פרוסה ומבצע על השלימה והוא שלום אלמא רב הונא דוקא על הפתיתין קאמר ומשום דמקרבה אהניתיהו קאמר ש"מ וכן אנו רגילין לפרש וכן עיקר. מיהו הלכה כר' יוחנן:

רבינו יונה כיצד מברכין פרק ששי ברכות

העוף האחד אמר שיתנו לו האחר או כל כיולא בזה לא דיינינן ליה הפסקה ואין צריך לחזור ולברך על השמיטה האחרת: **ליתי** דין צריך בשש י״מ מלשון כי בושש משה וי״ל זה הפת הוא פת נקיה ומוטעם מתליו וא״ל להתעכב עד שיביאו הליפתן להטעימו וי״מ אין זה צריך [ז] לפתן כי הוא מוטעם מתליו והוא מלשון היאכל תפל מבלי מלח דמתרגמי׳ כמה דלא מתאכל בשש מדלית מילחא[ח]: **מתני׳** ביצד על פירות האילן בפה״א יצא שגם האילן יוצק מן האדמה ונמצא שבכלל פה״א הוי ולפיכך יצא אבל כשביצד על פירות הארץ בפה״ע לא יצא שאין שם עץ כלל:

על החומץ ועל הנובלות ועל הגובאי אומר שהכל נהיה בדברו פירוש נובלות הפירות שנפלו קודם ביאולן וגובאי הוא מגב שיש לו ד׳ שימני טהרה כדאית׳ במסכת חולין (דף נט.) וא״ת והיאך מברך על החומץ כלל והא לאו בר אכילה הוא כדאמרינן ביומא (דף פא.): אלא שהה חומץ ביה״כ שהוא פטור וכל דבר שאינו ראוי לאכילה קי״ל שאין מברך עליו כלל כגון זגגבילא ידיעתא (במכילתין דף לו:) שאין מברך עליה כלל כיון שאינו חשוב מאכל ביה״כ שהוא פטור וכל דבר שאינו ראוי לאכילה כדאמרי׳ לעיל (שם) כגון פלפלי ביומא דכפורי פטור ויש לתרץ דגבי חומץ אף על פי שהוא פטור כשיעור רביעית כיון דקי״ל אלא שהה ממנו הרבה חייב מפני שנהנה ממנו בשהיה מרובה לענין ברכה נמי לא יצא מתוכת אוכל ולפיכך מברך עליו מיהו נראה דברביעית או פחות מרביעית מברך עליו בתחלה מפני שלא [א] יהנה מן העולם בלא ברכה ואינו מברך לבסוף כיון שאינו חשוב שהיה ביה״כ אבל ביומא מזה שחשוב שהיה ביה״כ מברך עליו תחלה וסוף. מפי מורי הרב נר״ו: **רבי** יהודה אומר כל שהוא מן קללה אין מברכין עליו יש מפרשים לומר דלא קמי אלא אחומץ ונובלות בלבד שהיו טוביס מתחלה ונפסדו אבל בגובאי כיון שעומד טעמו בו לא הוי מין קללה ומודה דמברכין עליו ויש מפרשים דאכולהו קמי דאמי׳ גובאי שלא נפסד טעמו כיון שמזיק לעולם ואוכל התבואה אין מברכין עליו: **גמ׳** על הזומית ועל כמהין ופטריות אומר שהכל נהיה בדברו פי׳ בערוך שהמרק נקרא זומית שכן בלשון יון קורין למרק זומי וכמהין נקראין אותן שמצויין מתחת הקרקע ונקראין בלעז טורמס״ס ופטריות הן מין אחר שגדלין לפעמים בעצים ונקראין בלע״ז פונגו״ס: **מתני׳** היו לפניו מיינים הרבה וכו׳: **גמ׳** מחלוקת בשברכותיהן שוות כגון אתרוג וזית דר׳ יהודה סבר מין שבעה עדיף ורבנן סברי ג חביב עדיף אבל כשאין ברכותיהן שוות דברי הכל מברך על זה וחוזר ומברך על זה ואיזה ד שירצה יקדים: אמר רב יוסף ואיתימא רבי יצחק כל המוקדם בפסוק זה הוא ה מוקדם לברכה [ט]ארץ חטה ושעורה וגו׳: רב חסדא ורב המנונא הוו יתבי בסעודתא אייתו לקמייהו תמרי ורמוני שקיל רב המנונא ובריך אתמרי ברישא א״ל רב חסדא לא סבר לה מר להא דאמר רב יוסף ואיתימא רבי יצחק

ריש גלותא אפיקו ליה ריפתא בצעה לאלתר אמרו ליה הדר ביה מר משמעתיה א אמר להו לית דין צריך בשש: **מתני׳** ביצד על פירות האילן בפה״א יצא ועל פירות הארץ בורא פרי העץ לא יצא ועל כולם אם אמר שהכל נהיה בדברו יצא ועל דבר שאין גידולו מן הארץ אומר שהכל נהיה בדברו על החומץ ועל הנובלות ועל הגובאי אומר שהכל נהיה בדברו רבי יהודה אומר כל שהוא מין קללה אין מברכין עליו: **גמ׳** ועל כולם אם אמר שהכל יצא: איתמר רב הונא אמר חוץ מן הפת ויין ור׳ יוחנן אמר אפילו פת ויין והלכתא כרבי יוחנן: אמר רב כברכה ב שאין בה הזכרת השם אינה ברכה ורבי יוחנן אמר כל ברכה שאין בה מלכות והזכרת השם אינה ברכה וקי״ל כרבי יוחנן דאמר בעינן הזכרת השם ומלכות: ועל דבר שאין גידולו מן הארץ אומר שהכל: ת״ר ועל דבר שאין גידולו מן הארץ כגון בשר בהמה וחיה ועופות ודגים אומר שהכל נהיה בדברו על הפת שעפשה ועל היין שהקרים ועל תבשיל שעברה צורתו אומר שהכל נהיה בדברו על החלב ועל הגבינה ועל הביצים ועל הדגים ועל החומץ ועל הנובלות ועל הגובאי אומר שהכל ור׳ יהודה אומר כל שהוא מין קללה אין מברכין עליו ועל המלח ועל הזומית ועל כמהין ופטריות הוא אומר שהכל נהיה בדברו: **מתני׳** היו לפניו ימינין הרבה רבי יהודה אומר אם יש ביניהם ממין שבעה עליו הוא מברך וחכמים אומרים מברך על איזה מהם שירצה: **גמ׳** אמר עולא מחלוקת כשברכותיהן שוות כגון אתרוג וזית דר׳ יהודה סבר מין שבעה עדיף ורבנן סברי ג חביב עדיף אבל כשאין ברכותיהן שוות דברי הכל מברך על זה וחוזר ומברך על זה ואיזה ד שירצה יקדים: אמר רב יוסף ואיתימא רבי יצחק כל המוקדם בפסוק זה הוא ה מוקדם לברכה [ט]ארץ חטה ושעורה וגו׳: רב חסדא ורב המנונא הוו יתבי בסעודתא אייתו לקמייהו תמרי ורמוני שקיל רב המנונא ובריך אתמרי ברישא א״ל רב חסדא לא סבר לה מר להא דאמר רב יוסף ואיתימא רבי יצחק

רש״י

נשש. עיכוב כמו כי בשש רכבו דפת נקייה היא זו ואינה צריכה לפתן או מלח: **מתני׳ הנובלות.** תמרים שהרוח משיר שאינן חשובות: **גובאי.** מין מגבים שהורים הן: **גמ׳ חוץ מן הפת ומן היין.** לתמרי׳ לעיל שגורם ברכה לעצמו: **שהקרים.** פוטרי״ר בלע״ז: **כשברכותיהן שוות.** כגון זיתים ותפוחים דתרוייהו ברכותיהן בפה״ע מינהו וכא לפטור שניהם בברכה אחת: **חביב עדיף.** דעל איזה מהן שירצה חביב משמע: **אבל אין ברכותיהן שוות.** לכ״ע אין ברכה אחת פוטרתן ואע״ג דתנן אם בירך על פירות האילן בפה״א יצא א״ת ״מ בחד מינא וטעה ובירך (עליה) בפה״א אבל תרי מיני כגון לגון וזית בירך על הלגון לא

רש״ל

נשש. עיכוב כמו כי בשש רכבו דפת נקייה היא זו ואינה צריכה לפתן או מלח: **מתני׳ הנובלות.** תמרים שהרוח משיר שאינן חשובות: **גובאי.** מין מגבים טהורים הן: **גמ׳ חוץ מן הפת ומן היין.** לתמרי׳ לעיל שגורם ברכה לעצמו: **שהקרים.** פוטרי״ר בלע״ז: **כשברכותיהן שוות.** כגון זיתים ותפוחים דתרוייהו ברכותיהן בפה״ע מינהו ובא לפטור שניהם בברכה אחת: **חביב עדיף.** דעל איזה מהן שירצה חביב משמע: **אבל אין ברכותיהן שוות.** לכ״ע אין ברכה אחת פוטרתן ואע״ג דתנן אם בירך על פירות האילן בפה״א יצא א״ת ״מ בחד מינא וטעה ובירך (עליה) בפה״א אבל תרי מיני כגון לגון וזית בירך על הלגון לא

עין משפט נר מצוה

קמח–קנא

א מיי׳ פ״ח מהל׳ ברכות סמג עשין מ טור ש״ע סי׳ רז: **ב** מיי׳ פ״ק מה׳ ברכות סמג עשין מ טור ש״ע סי׳ ריב: **ג** מיי׳ פ״ח מה׳ ברכות סמג עשין מ׳ מ טור ש״ע סי׳ רז: **ד** מיי׳ פ״ח מה׳ ברכות סמג עשין מ׳ מ טור ש״ע סי׳ ריז:

מסורת הש״ס

ח) דברים ח **ט)** עיין בערוך ערך בשש ותבין דברי רבינו וכשיטת ריב״ב מובא בשיטות:

קובץ הגהות

מא״י [א] נ״ב מלת: **[ב]** נ״ב שברכה אחת ותי׳ טוה נמחק:

אנ״ש מהר״ם **[א]** פי׳ ואינו דומה לכם פלפלי חגגבילא ידיעתא דהשם לא נהנה אבל בשמיים חומץ אף ע״ג דלא חשוב שמיה כדאמרינן ב״ב נהנה מיהא הוי ואינו יודע מי שתקו מעמה נאלן ברכה אחרונה בין שמיה מועטת לשמיה מרובה בלא קשיא: **[ב]** והביאו לפניו מין אחר וכו׳ נ״ל ב״ל והביאו לפניו לאחר שבירך אלא אפי׳ שבבר הביאו לפניו שמיהם מוכיחים לפניו כשבירך בפה״א לא יצא כו׳ ידי הענן וכמו שפי׳ רש״י בהדיא:

שלטי הגבורים

א ואם פת נקיה הוא אין צריך בשש ואם הפת מתוגלת בחבלין או במלח בעין אלנו א״ל בשש ויאכל מיד. עור׳: **ב** ר״א דאם דילג מלכות יצא והמוקפות נמתפקו בזה ויש אומרים דאם אחר מלכות אפילו לא אחר העולם יצא וי״ל שצריך הכל ולזה הסכימו רוב הפוסקים: לשון ריא״ז כל ברכה שאין בה הזכרת שם ומלכות אינה ברכה שכל ברכה שפותח בה בברוך ל״ל בה בפתיחתה כך בא״י אמ״ה וברכה לאמונה של תפלה ר״ח אע״פ שאין בה מלכות בפתיחתה יש בה מלכות שמוך לחתימה שאומר מלך גואל עזר ומושיע ומגן ובעשרת ימים שבין ר״ה ליום הכפורים שחקנו לומר זכרנו לחיים מלך חפץ בחיים אינו אומר עוד מלך גואל שאין אומרים בה שמי מלכות וכבל לשון שיאמר אדם הברכות והתפלות יצא וא״ל לאמרן בלשון הקדש ואם אמר אדם בריך רחמנא מלכא דעלמא מריה דהאי פיתא יצא ידי ברכה לאמונה שהיא ברכת המזונות כמבואר בקונטרס הרלאיות בראיה ח׳:

ג על זה פליגי ה״ג ומ״ג והרא״ש ורבינו יונה ומור וכתבו שמברך על מין ז׳ תחלה ומי״ל כתב כדברי רבינו: לשון ריא״ז וכל שכן אם היו לפניו ממין שבעה ומינין אחרי׳ כגון זית ואתרוג שמברך על הזית ופוטר את האתרוג ולא יברך על האתרוג לפטור את הזית אף על פי שהאתרוג חביב בעניני יותר: **ד** ס״ק כתב שמברך על החביב קודם וה״ג כתבו שברכת ב״פ הענן קודמת לברכת ב״פ האדמה וכן כתב סמ״ג: ואם הביאו לפניו דבר שברכתו בורא פרי העץ ודבר שברכתו שהכל ב״פ הענן קודמת שהיא חשובה שאינה פוטרת אלא דבר אחד ושהכל פוטרת כל הדברים וכן ב״פ האדמה ושהכל בורא פרי האדמה קודמת וכתב בה״ג שברכת ב״פ הענן קודמת לברכת ב״פ האדמה אבל הרא״ש ז״ל כתב שהן שוות ועל אחת שילבה יברך תחלה אפילו אם יש בהם משבעה מינין יכול להקדים לו השני. עור׳ לשון ריא״ז היו לפניו מינין שאין ברכותיהן שוות כגון לגון וזית שאל הזית מברך ב״פ הענן ועל הלגון ב״פ האדמה הרי זה מברך על זה וחוזר ומברך על זה ואחר שילבה להקדים מקדים הואיל ונרוך לברך על שניהם:

ה ודוקא עד רמון אבל מכאן ואילך לא דאדרבא בתרא דבריא בקרא הפסיק הענין וכל הסמוך לו תשיב מהמאוחר ממנו לאחר קמא דקרא וכן כתב ה״ר פרץ. ודוקא אם אוכל ענבים שברכתם ב״פ הענן אבל אם עשה מהם יין שברכתו ב״פ הגפן כיון שמפרש בה הגפן תשובה וקודם לדבש ואפי׳ לזית שהא דאחר שני מין שברכת היין תשובה קודמת בין בברכה דאחרונה בין בברכה אחרונה בשבילו ברכת היין עם ברכת הפירות כדפרשינן לעיל צריך להזכיר תחלה על הגפן ואל פרי הגפן ואחר כך על הענן ועל פרי הענן:

ובפירוש נראה בגמרא שאם יש לפניו דבר שברכתו שהכל ודבר שברכתו בורא פרי האדמה שיש לו להקדים תחלה בפה״א שהיא מעולה יותר מפני שהיא ברכה פרטית וברכת שהכל היא כללית והכי אמרי׳ בגמ׳ (ד׳ לט.) הנהו תרי תלמידי דהוו יתבי קמי דבר קפרא הביאו לפניהם כרוב ודורמסקין ופרגיות נתן בר קפרא רשות לאחד לברך קפץ ובירך על פרגיות תחלה לגלג עליו חבירו וכו׳ הנה מפני שבירך על הפרגיות שברכתן שהכל קודם ברכת הכרוב ודורמסקין שברכתן בפה״א לגלג עליו חבירו וגם בר קפרא כעס על המברך אלמא משמע שהברכה המעולה יש לו להקדים: **עוד** כתב בה״ג ז״ל שאם היו לפניו ג״כ פירות העץ ופירות האדמה דיש לו להקדים ברכת בפה״ע שהיא מעולה יותר מפני שהיא יותר פרטית מברכת פה״א שאם אמר על פירות העץ בפה״א יצא ואם אמר על פירות האדמה

נשש. עיכוב כלומר פת נקיה היא זו ואינה צריכה לפתן. ויש לפרש לית דין צריך בשש אין לחם זה צריך מלח או לפתן היאכל תפל מבלי מלח מתרגמינן מדלית מילחא בשש: **מתני׳ ביצד על פירות האילן בורא פרי העץ לא יצא** וגמ׳ אמרינן מאן תנא דעיקר אברעא היא אמר רב נחמן בר יצחק ר׳ יהודה היא אלמא מתניתין יחידאה היא ולקמתה יחידאה לא מייתי אלא ר״ש ור״מ ור״ל ור״ל ור״ל

בפה"ע לא יצא ואין זה נראה למורי הרב נר"ו דליסבא דאמר אין ברכותיהן שוות מבכך על זה ומחזר ומברך ע"ז נעטרך (ח) לומר שלא בא להשמיענו דין הקדימה כלל אלא שאין האחד פוטר את חבירו ואין הלשון מורה שבא על זה בלבד דא"כ הי' לו לומר (ט) [אין האחד פוטר את חבירו אלא ודאי על הקדימה בא להשמיענו שאפי' יהיה לו פירות האדמה ופירות העץ יקדים איזה שירצה הלכך הוה ליה פסקא דשמעתא דכשברכותיהן שוות ויש לו מז' המינים כגון מתרוג וחיטה מברך על מין ז' ופוטר את המין האחר אבל כשאין ברכותיהן שוות אם הברכה האחת שהכל והאחרת בפה"ג יש לו להקדים ברכת בפה"ג לחבירו טפי ואם הברכה האחת בפה"ע והאחרת בפה"ג יקדים המביא ברכה תחלה בין שיהיה חביב לו יותר בפה"ג בין שיהיה חביב לו יותר ב"פ העץ וכאן יש לשאול היאך מצינו למימר שאם ירצה יקדים פה"ע לפרי האדמה והא אמרינן כל המוקדם בפסוק הוא קודם לברכה ומטה ושעורה שברכתן בפה"ג הם המוקדמים לפירות העץ האמורים בפסוק והנה שעל כרחו יש לו להקדים ב"פ האדמה לב"פ העץ ואע"פ שיהיו לו חביבים יותר פירות העץ ויש מתרצים דמאי דאמרינן כל המוקדם בפסוק זה הוא מוקדם לברכה (ג) לאו אטולהו קאי אלא ה"ק כל המוקדם בפסוק לחביבו הוא מוקדם לברכה

> כל המוקדם בפסוק זה הוא קודם לברכה אמר ליה זה שני לארץ וזה חמישי לארץ אמר ליה מאן יהיב לן נגרי דפרזלא ונשמעינך: איתמר הביאו לפניהם תאנים וענבים בתוך הסעודה אמר רב הונא טעונין ברכה לפניהם ואין טעונין ברכה לאחריהם וכן אמר רב נחמן ורב ששת אמר טעונין ברכה בין לפניהם בין לאחריהם שאין לך דבר שטעון ברכה לפניו ואין טעון ברכה לאחריו אלא פת הבאה בכסנין בלבד ופליגא דרבי חייא דאמר רבי חייא פת א פוטרת כל מיני מאכל ויין פוטר כל מיני משקין: אמר רב פפא הלכתא דברים הבאים ימחמת ב הסעודה בתוך הסעודה אין טעונין ברכה לא לפניהם

ור"ל שאם היו לפניו חטה ושעורה כיון שברכותיהן שוות יש לו להקדים החטה שמוקדם בפסוק וכן אם היו לפניו גפן ותאנה כיון שברכותיהן שוות יש לו להקדים ולומר הברכה על הגפן אבל אם היו לפניו חטה וגפן כיון שאין הברכות שוות אינו מחויב להקדים על החטה אלא מקדים החביב לו יותר. עוד נוכל לתרץ ולומר דמאי דאמרינן

רש"י

נפטר הזית: **זה שני לארץ.** דכתיב בפיפא דקרא ארץ זית שמן ודבש והאי ארץ הפסיק הסדר וחזר לעשות זיתים ותמרים משניים יותר מתמים ורמונים דרמון תמיני לאותו ארץ דכתיב בריש דקרא ודבש היינו דבש תמרים שני לאותו ארץ הכתוב כתוב הפסוק: **מאן יהיב לן נגרי דפרזלא.** מנעלים של ברזל ונלך אחריך מדיר ונשמעינך: **הביאו לפניהם פאנים וענבים בתוך הסעודה.** וכגון שלא באו לגפת בהן את הפת דאם כן הוי פת עיקר והוי טעון ברכה לאחריהם: **טעונין ברכה לפניהן.** דלאו טפילה הוא ולא לאחריהם דברכת המזון פוטרתן: **פפ הבאה בכסנין.** לאחר אכילה וברכת המזון היו רגילין להביא כסנין והן קליות לפי שיפין לגב כדאמר הני כיסני מעלו לגיבא ומביאין עמהן פת שנלושה בחבלין כעין אוגלי"ם שלנו ויש שעושין אותו כמין ליפורים ואילנות ואוכלין מהן דבר מועט ומתוך שעומדים בו מבלין הרבה ושקדים ואגוזים ומאכלים מועט לא הטעימום לאחריהן ברכה מעין שלש מידי דהוה אפת אורז ודומן דאמרינן לפניהן מברך בורא מיני מזונות ובאנפוף ולא כלום: **פפ פוטרת.** בין לפניהם בין לאחריהם: **דברים הבאים בתוך הסעודה מחמת הסעודה.** לגפת בהן את הפת אין טעונין ברכה דהוי

כל המוקדם בפסוק זה הוא מוקדם לברכה אפילו כשאין ברכותיהן שוות אמרו ומיירי כגון שאינו כוסס את החטה אלא שהוא אוכל דישקא וכיוצא בו שברכתו בורא מיני מזונות וחז ודאי יש לו להקדים קודם ברכת ענבים ותאנים כיון שהוא ברכה מעין מזון וכי אמרו באיזה מהם שירצה יקדים לא אמרו אלא בברכת בורא פרי האדמה ובברכת ב"פ העץ אבל בברכת בורא מיני מזונות ובברכת ב"פ העץ ברכת במ"מ יש לו להקדים. מפי מורי הרב נר"ו: **שאין** לך דבר שטעון ברכה לפניו ואין טעון ברכה לאחריו **אלא פת הבאה בכסנין** פרש"י ז"ל דכסנין הוא מיני קליות כדאמרי' (עירובין דף כט:) כיסני מעלו לגבא וכדאמרי' בכתובות (דף ח:) ארמלתא ליתי לה כסני ומנהגם היה לאכול תחלה הקליות ואחר הקליות היו אוכלין פת ידוע שהיו בו מיני תבלים הרבה ומפני התבלים אין דרך לאכול ממנו כל כך ומש"ה אמרו שזה הפת שאוכלין אחר הקליות שטעון ברכה לפניו במ"מ ואין טעון ברכה לאחריו ופי' הרב ז"ל דה"ק אין לך דבר שטעון ברכה לפניו ולא יהיה טעון ברכה לאחריו מעין הברכה שלפניו אלא זה הפת הבאה בכסנין שלפניו במ"מ ולאחריו אינו אומר מעין ג' אלא בורא נפשות והולרך לכתוב כן מפני שלפי דבריו שאינו מפרש הדבר בתוך הסעודה אלא כל שעה ושעה צריכה היאך אפשר לומר שלא יברך אחריו אלא כיון שאין לו לברך ברכת המזון וזה הפי' אינו נכון דכיון דהולרך לברך אחריו בורא נפשות היאך אמר ואין טעון ברכה [א] לאחריו שהרי טעון הוא הברכה הראויה לו אמפני שאין זה דרך אכילה כ"כ מרוב התבלין שבו אמרינן שאינו מברך עליו אלא בורא נפשות וכיון שמברך עליו לאחריו הברכה הראויה לו הרי טעון ברכה לאחריו כשאר כל הדברים ועוד הקשו עליו רבני צרפת ז"ל שאם כדבריו שאומר שטעון ברכת בורא נפשות לאחריו היאך אומר אין לך דבר שטעון ברכה לפניו ואין טעון ברכה לאחריו והא איכא אורז ודומן שטעונין לפניהם במ"מ ואין טעונין לאחריהם אלא בורא נפשות וע"כ נראה כמו שפי' ר"מ ז"ל דפת הבאה בכסנין ר"ל הבאה בכיסין שעושין מן העיסה כמו כיס ומכניסין בפנים שקדים ודבש ומיני מתיקה: **ואומרים** רבני צרפת ז"ל דמיירי כשמביאין אותו אחר סיום המאכל ומתוך כך אמרינן שטעון ברכה לפניו מפני שסיים מלאכול ואינו מלטרף עם מה שאכל כיון שמברכין [ב] עליו מתחלה אבל לאחריו אין צריך שום ברכה כלל שמאחר שעדיין יש לו לברך ברכת המזון על אכילתו מלטרף גם זה עם כל שאר האכילה וברכת המזון פוטרת אותו. עוד נראה למורי הרב נר"ו להעמיד הדבר באמצע הסעודה ממש לפי משמעות הלשון שהזכירו בתלמוד ואמרו בתוך הסעודה וה"ק אין לך דבר שבא בתוך הסעודה וטעון ברכה לפניו ואין טעון ברכה לאחריו אלא פת הבאה בכסנין שזה הפת כיון שאינו מזון אלא מיני מתיקות שיש בו אינו מלטרף לענין ברכה לאשונה עם הפת שאכל מתחלה שהוא מזון ואע"פ שעדיין יש לו לאכול פת אחרת שהוא בתוך הסעודה ממש אפ"ה אינו מלטרף עמו לענין ברכה שלפניו ולפיכך צריך לברך עליו מתחלה אבל לאחריו אינו מברך כלל שכבר נטפל עם שאר הדברים וברכת אלשה פוטרת אותו ואע"פ [ג] שפי' המימרא בתוך הסעודה ממש אפ"ה מה שאומרים רבני צרפת ז"ל שאחר הסעודה כיון שסיימו מלאכול צריך לברך לפניו אמת הוא כמו שיתברר במתני' דבירך על היין שלפני המזון וכו': **ופליגא** דרבי חייא דאמר **פת פוטרת כל מיני מאכל** ויין **פוטר כל מיני משקין** אע"פ שהאמוראים [ד] אינם חולקין עם התנאים בא להשמיענו כאן שאינם סוברים דברי רבי חייא בזה והפת אינה פוטרת כל מיני מאכל כדחזינן הכא שצריך לברך לפניו בפת הבא בכסנין אבל במה שאמר יין פוטר כל מיני משקין לא נדחו דברי ר' חייא וכיון שבירך על היין אפילו שותה כמה משקין אחרים מ"מ לחזור ולברך עליהם דברכת היין פוטרת לפניהם ולאחריהם: **אמר** רב **פפא הלכתא** דברים הבאין מחמת הסעודה בתוך הסעודה אין טעונין ברכה **לא לפניהם ולא לאחריהם** פרש"י ז"ל כגון שהביאו מאנים וענבים וכיוצא

להו מדברי התוס' בכל הפירושים ודנו הדיעות בברכות אלו ובטורח גדול ובקושי יכול אדם לגמא ידי כולם והמחוור שבכולן לאכול שנשה אדם כדעתו כשהולך לאכול שנשה עיקרי אכילתו כל מדיי שיביאו לפניו ושיאכלם לעיקר סעודתו כמו שהביאו הפוקים מן הירושלמי דבכה"ג שאוכלם בעודה קביעות הפת פוטרן והאנים"י שאוכלין אחר הסעודה למתק השמייה הוי כמו לגון חיא וברכת היין פוטרתן:

לשון ריא"ז דברים הבאים מחמת הסעודה כגון בשר דגים וכיוצא בהם שדרך בני אדם לגפת בהן את הפת אע"פ שבאו לפניו מתחלה הרי אלו אינן טעונין ברכה לא לפניהם ולא לאחריהם שהן נעשים דברים הבאים בתוך הסעודה אבל אם אמר בדרך בני אדם לגפת בהן את הפת כמו שמפורש בפרק ג' של יו"ט אלא בתין לתבשיל אדם עצמו בהן הרי אלו טעונין ברכה לפניהם ואחר הסעודה אף על פי שבאו בתוך הסעודה הוא מכלל שהשביעה דבתיה בה ואכלת ושבעת וברכת וגו' אבל דברים הבאים מחמת הסעודה ויש פירושים רבים וסברות רבות בשמועה זאת [א] ומה שנראה לי כתבתי:

א מרי' פ"ד מהל' ברכות סמג עשין כז טור ס"מ סי' קנד וסי' קנו:

קובץ הגהות

ב"ח (א) נ"ב כלומר לפי דעת בה"ג נעטרך לומר כן הה לי אפשר דאין הלשון מורה כך וק"ל:

(ב) נ"ב ד"ה אין וכו' אף על הקדימה: **(ג)** נ"ב הוה מלי למימר דאטולהו קאי אלא דלגדיים קאמר דברכותיהן שוות מאי דמוקדם מוקדם אפי' אינו חביב ובשאין ברכותיהן שוות מאי דמוקדם מוקדם דוקא כשהוא גם כן חביב כמו המאוחר דשניהם שוים וחביבים לו אבל אם המאוחר חביב יותר יש לו להקדים המאוחר מאחר שאין ברכותיהן שוות וק"ל: **אנ"ש** ד"ת **(א)** לא ידעתי מה כח יש לקושיא זו שהרי לא יהא הלשון הזה כולל יותר ממ"ש לגבי אורז ובאנפוף ולא כלום ופי' דלעולם מברך בנ"ר ואם מפני שכאן מברך הברכה הראוי' לה גם לגבי אורז ברכת נפשות ראויה היא לה מאחר שאינו דגן ממש: **מהר"ם (ב)** שעור דבריו ואע"פ שאינו מצטרף עם מה שאכל כיון שמברך עליו המחלה אפ"ה לאחריו אין צריך שום ברכה כלל כו': **[ג]** לאחורה אין זה שום אע"פ אלא כ"ש הוא אם כשבא בתוך הסעודה טעון ברכה לפניו כ"ש אם בא אחר סיום הסעודה שיטעון ברכה לפניו ובלשמעא ליסיה בסמוך ואע"פ שעדיין יש לו לאכול פת אחרת שטעון ברכה לפניו אלא היינו דבוחא מה שמברך עליו במ"מ אע"פ שבבר סיימו מלאכתו ואינו צורך לו לזמון כ"כ אפ"ה שייך ביה במ"מ: **ד"ת [ד]** קשיא לי דהא ר"מ אמורא הוא אלא שלהיותו מדור הלשון של האמוראים הוא בתלגת אמא לפעמים כמו רב שאומר לפעמים רב אמא הוא ופליג וחזקיה ורבי יוחנן ודומיהם ועוד ק"ל על הסברה שמביא כי אם הוא אמא ממש איך יכולין לדחות דבריו כל עוד שלא יתלא אמא דמסייע להו. ממ"ר אבד"ל ז"ל:

שלטי הגבורים

א וכשבירך על היין י"א דכל שאר משקין אברין אחריו ואפי' המים ולפי זה בשאין לו יין צריך לברך על כל שאר המשקין וי"א דפת הוא דפוטר כל המשקין ולא היין וי"א דגן פת ובין יין לא פטרי אלא מידי דחיין לאפוקי מים ולאלא ידי פסיקא מי שפוחה מים טוב שיברך קודם הסעודה על המים:

לשון ריא"ז ומש"ה אומר אפי' במקום שהפת עיקר שהוא פוטר כל מיני מאכל כמו שבארנו מיני משקין אינו פוטר שכל משקה שהוא שותה בסעודתו מברך עליו בין לפניו בין לאחריו בין שהוא שותה יין בין שהוא שותה שכר אבל אם בירך על היין המלא פוטר שאר משקין שהוא שותה אחריו כשם שהפת פוטרת כל מיני מאכל כך היין פוטר כל מיני משקה ולי נראה שהפת פוטרת כל מיני משקה בתוך סעודתו מון בין היין לפי שהיין נורם ברכה לעצמו וכן היא שיטת ר"מ ואף בברכת היין נראה בעיני שלא אמרו שאין הפת פוטרת אלא על ברכה שלפניו אבל על ברכה שלאחריו ברכה אחרונה של פת פוטרתו כמבואר בקונטרס הראיות בראיה ר':

ב רש"י פי' שהן דברים הבאים לגפת בהן את הפת דהוא טפלה לפת והתוס' פירשו דהם כגון בשר דגים ומיני קדרה אפילו אוכלו בלא פת בתוך הסעודה ודברים הבאים שלא מחמת הסעודה פירש"י דהם כגון דישקא וכרוב שאינו לפתן ובאין לזמון ושונא והתופפות פירשו שהן כגון תאנים ורמונים שאין רגילין לגפת בהן הפת ודברים הבאין לאחר הסעודה פירש"י כגון פירות אפי' האילו בתוך הסעודה שלא מחמת לפתן בעינן טעונין ברכה לפניהם ולאחריהם והתופפות כתבו דדוקא לפניו בכה"ג צריך לברך אבל לא לאחריו אך הדברים שרגילים לגפת בהן מחמת סעודה אז שאינן רגילים לגפת מחמת הסעודה (אם שאינם רגילים לגפת מחמת הסעודה) אם הביאום לאחר שנאכל מן הפת עדיין אינם טעונין ברכה לפניהם ולאחריהם ולפי זה לדידן לאין אנו מוסכין דינו מן הפת עד אחר ברכת המזון א"ל לדידן לא יצטרך לברך לפניהם ולאחריהם ומתני' ולאחר"י ומרדכי סבירא

עין משפט נר מצוה

קנב

זה שני לארץ. שאחר הכתוב ואמר ארץ זית שמן ודבש: **הביאו לפניו פאנים וענבים בתוך הסעודה.** ולא לגפת בהן את הפת דאם כן הוו להו לפיה ואין חלוק בדבר: **שאין טעון ברכה לא לפניו ולא לאחריו.** טעונין ברכה לפניהם דלאו טפלה ניהו ולא לאחריהם דברכת המזון פוטרתן בין לפניהם בין לאחריהם דלא פטרה ברכת המזון אלא מידי דחיין ומני לא ידיע: **פפ הבא בכסנין.** לאחר אכילה וברכת המזון היו רגילין להביא כסנין והם קליות ומביאין עם שנלושה בחבלין ואוכלין מהן מעט ומתוך שעומדין בה תבלין הרבה ומאכלה מועט לא הטעיבו לאחריה ברכה אחת מעין שלש מידי דהוה אפת אורז ואכרוב בפרקין דמברכין עליה בתחלה במ"מ ובאנפוף לא כלום. והרב ר' משה ז"ל מתב דפת הבאה בכסנין בדלא קבע סעודתיה

שיטת ריב"ב

זה שני לארץ. שאחר הכתוב ואמר ארץ זית שמן ודבש: **הביאו לפניו פאנים וענבים בתוך הסעודה.** ולא לגפת בהן את הפת דאם כן הוו להו לפיה ואין חלוק בדבר: **שאין טעון ברכה לא לפניו ולא לאחריו.** טעונין ברכה לפניהם דלאו טפלה ניהו ולא לאחריהם דברכת המזון פוטרתן בין לפניהם בין לאחריהם ולא פטרה ברכת המזון אלא מידי דחיין ומני לא ידיע: **פפ הבא בכסנין.** לאחר אכילה וברכת המזון היו רגילין להביא כסנין והם קליות ומביאין עם שנלושה בחבלין ואוכלין מהן מעט ומתוך שעומדין בה תבלין הרבה ומאכלה מועט לא הטעיבו לאחריה ברכה אחת מעין שלש מידי דהוה אפת אורז ואכרוב בפרקין דמברכין עליה בתחלה במ"מ ובאנפוף לא כלום. והרב ר' משה ז"ל מתב דפת הבאה בכסנין בדלא קבע סעודתיה

המאור הקטן

אמר רב פפא הלכתא דברים הבאים מחמת הסעודה פירוש ללפת עליהם את הפת אין טעונין ברכה לא לפניהם ולא לאחריהם וא"א מאי קמ"ל מתניתין היא זה הכלל כל שהוא עיקר ועמו טפלה מברך על העיקר ופוטר אותו הטפלה צריכא דאי מתניתין הוה אמינא הני מילי בדבר שבא עם הפת דכי בריך אריפתא הוה דעתיה עליה נמי אבל הכא דבעידנא דבריך ברכת המוציא אכתי לא אייתו קמיה הנך דברים הבאים מחמת הסעודה ולא הוה דעתיה עלייהו בשעת ברכה מעולם אימא ליבטו ברכה בתחלה קא משמע לן כיון דטפלה ניהו לא בעי ברכה. שלא מחמת הסעודה בתוך הסעודה כגון תאנים וענבים הנאכלים בפני עצמן ולא עם הפת טעונין ברכה לפניהם שאין נעשין טפלה לפת ואין טעונין ברכה לאחריהן שברכת המזון פוטרתן דדעתיה דאינש על כל מה דאכל וכל מה שבא בתוך הסעודה הוא מכלל השביעה דכתיב בה ואכלת ושבעת וברכת וגו' אבל דברים הבאים לאחר הסעודה אף על פי שבאו קודם ברכת המזון טעונין ברכה בין לאחריהם שאין נחשבים מכלל הסעודה ויש פירושים רבים וסברות רבות בשמועה זאת **א]** ומה שנראה לי כתבתי:

השגות הראב"ד

א] ומה שנ"ל וכו'. ל"ל שי פרושים נאמרו עליה האחד שכתב זה המחבר והשני הוא מה שפירש בו בעל הלכות שפירש כל השמועה בדברים שדרכם לגות בתוך הסעודה ומחמת הסעודה ודברים שאין דרכן לגות וכו' ואפילו בתוך הסעודה ומחמת הסעודה טעונין ברכה לפניהם ולאחריהם והכל כמו שכתוב בהלכות ובפירוש הגאון הגאון ז"ל על פירוש הראשון מטעם שהאמוראים כולם כשהולכין בדין אחר הדוב מברעין על הפירוש הראשון בתחים ומנעים לפניהם ולאחריהם שלדעת דיון כשהן בתוך הסעודה טעונים ברכה לפניהם ואין טעונין ברכה לאחריהן כרב הונא ועכ"ז אין אומרים מבאיך ועוד הם לריכים לפיים לפי שאינו נרך על הפת פטור את הפרפרת וכ"ש מעשה קדירה נרך על הפרפרת לא פטר את הפת אבל מעשה קדירה פטר ומעשה קדירה כבר הם יודעים כגון דישקא מלקח טרגים זרוד ופרגן וכיון שהם נפטרים על ידי פרפרת שהפרפרת הזו מין פת היא כגון מלה מתוכלת וכיוצא בה והיא

א מרי' פ"ד מהל' ברכות סמג עשין כז טור ס"מ סי' קנד וסי' קנו:

ב נ"ב כלומר לפי דעת בה"ג נעטרך לומר כן הה לי אפשר דאין הלשון מורה כך וק"ל:

(ג) נ"ב ד"ה אין וכו' אף על הקדימה: **(ד)** נ"ב הוה מלי למימר דאטולהו קאי אלא דלגדיים קאמר דברכותיהן שוות מאי דמוקדם מוקדם אפי' אינו חביב ובשאין ברכותיהן שוות מאי דמוקדם מוקדם דוקא כשהוא גם כן חביב כמו המאוחר דשניהם שוים וחביבים לו אבל אם המאוחר חביב יותר יש לו להקדים המאוחר מאחר שאין ברכותיהן שוות וק"ל:

אנ"ש ד"ת **(א)** לא ידעתי מה כח יש לקושיא זו שהרי לא יהא הלשון הזה כולל יותר ממ"ש לגבי אורז ובאנפוף ולא כלום ופי' דלעולם מברך בנ"ר ואם מפני שכאן מברך הברכה הראוי' לה גם לגבי אורז ברכת נפשות ראויה היא לה מאחר שאינו דגן ממש: **מהר"ם (ב)** שעור דבריו ואע"פ שאינו מצטרף עם מה שאכל כיון שמברך עליו המחלה אפ"ה לאחריו אין צריך שום ברכה כלל כו': **[ג]** לאחורה אין זה שום אע"פ אלא כ"ש הוא אם כשבא בתוך הסעודה טעון ברכה לפניו כ"ש אם בא אחר סיום הסעודה שיטעון ברכה לפניו ובלשמעא ליסיה בסמוך ואע"פ שעדיין יש לו לאכול פת אחרת שטעון ברכה לפניו אלא היינו דבוחא מה שמברך עליו במ"מ אע"פ שבבר סיימו מלאכתו ואינו צורך לו לזמון כ"כ אפ"ה שייך ביה במ"מ: **ד"ת [ד]** קשיא לי דהא ר"מ אמורא הוא אלא שלהיותו מדור הלשון של האמוראים הוא בתלגת אמא לפעמים כמו רב שאומר לפעמים רב אמא הוא ופליג וחזקיה ורבי יוחנן ודומיהם ועוד ק"ל על הסברה שמביא כי אם הוא אמא ממש איך יכולין לדחות דבריו כל עוד שלא יתלא אמא דמסייע להו. ממ"ר אבד"ל ז"ל:

ולא לאחריהם שלא מחמת הסעודה בתוך הסעודה טעונין ברכה לפניהן ואין טעונין ברכה לאחריהם לאחר הסעודה טעונין ברכה בין לפניהם בין לאחריהן וקיימא לן כרב פפא. שאלו תלמידיו את בן זומא מפני מה אמרו דברים הבאים בתוך הסעודה מחמת הסעודה אין טעונין ברכה לא לפניהם ולא לאחריהם אמר להם הואיל ופת פוטרתן אי הכי יין נמי תפטר ליה פת אמר להם יין גורם ברכה לעצמו רב הונא אכיל מפת יהבאה בכסנין תריסר רפתי בני תלתא

בהם לגפת אם הפת ועל כן אמר שאינם טעונין ברכה כלל שהפת פוטרתן ואין זה נכון כלל חדא דא"כ מה השמיענו רב פפא בזה והלא משנה שלימה שנינו (דף מב.) צריך על הפת פוטר את הפרפרת וכן שנינו בהדיא (דף מד.) כל שהוא עיקר ועמו טפילה מברך על העיקר ופוטר את הטפילה ומו קשיא ליה מדהוינן בה בסמוך אי הכי יין נמי תפטר ליה פת ומאי קושיא דומאי נראים הדברים שאם היה מטבל הפת ביין ואוכלו היה פוטר אותו ולא היה צריך לברך על זה כלל ולמה הוצרך התלמוד לתרץ לו תירוץ אחר ועוד שלשון בתוך אינו מורה על זה שאם כן הוה ליה לומר דברים הבאין לגפת בו את הפת ונראה למורי הרב נר"ו לישב זה הפירוש ולומר דמיירי כגון שהיו עומדים באמצע הסעודה והתחלת קביעות סעודתן היתה בנשר או בדברים אחרים כיולא בו ובאמצע הסעודה לאחר שהתחילו לאכול מזה הביאו לפניהם תאנים וענבים כדי לגפת בהם את הפת ואכלו מהם עם הפת ועכשיו אוכלין אותו בלא פת וכוונתם עדיין ג"כ לאכול ממנו עם הפת אח"כ ועכשיו בא להשמיענו רב פפא שאע"פ שאוכל אותו בלא פת כלל אינו מברך לא לפניו ולא לאחריו מפני שמאחר שמתחלה הביאו אותו כדי לגפת בו את הפת ואכלו אותו תחלה וסוף עם הפת אע"פ שבנתים אוכל ממנו בלא פת אין בכך כלום שמצטרף עם שאר הסעודה כיון שהביאו אותו מתחלה לצורך הסעודה מלבד בו את הפת תחלה וסוף והשתא אתי שפיר לשון בתוך הסעודה דנקט ואתי שפיר נמי מאי דפריך יין נמי תפטר ליה פת וא"ל לדבריך שאתה אומר שאע"פ שאינו מלבד בו את הפת אין מברכין עליו כיון שמתחלה עיקרו לא בא אלא בעבור הפת א"כ היין נמי מחמת הסעודה עיקרו והיה לנו לומר שאע"פ ששותה אותו בפני עצמו שמצטרף עם הסעודה ואינו מברך עליו ותירץ יין גורם ברכה לעצמו ולפיכך אינו נפטר לעולם בברכת הסעודה מיהו אם מתחלה לא היו לו דברים אחרים לגפת בהן את הפת אלא אלו הפירות בלבד ומתחיל לגפת בהם את הפת ואח"כ אוכל מהם בלא פת אע"פ שבסוף אינו אוכל מהם עם הפת כלל אינו מברך עליהם [א] דכיון שמזה עשה עיקר לפתן שלו מתחלה והתחיל לאכול ממנו עם הפת פטור הוא אח"כ כשאוכל ממנו בלא פת בכל ענין בין שיחזור לבסוף ויאכל ממנו עם הפת בין שלא אכל ממנו אח"כ עם הפת כלל:

שלא מחמת הסעודה כלומר שלא הביאו אותם מתחלה לגפת עמהם כלל ואוכל אותם בפני עצמם מברך לפניהם שאינם מצטרפים עם הפת ואינו מברך לאחריהם שמצטרפים עם מה שאכל וברכת המזון פוטרת את הכל כך נראה למורי הרב נר"ו לפרש מימרא דרב פפא ויש סיוע לדיעה הלזו מן הירושלמי (דפירקין הלכה ה') דגרסינן התם רב הונא אכל תמרי על פיסתיה אמר ליה רבי חייא בר בא פליג את על רבך שבקיה בתרא ותברך עליהון תחלה וסוף אמר ליה אינון עיקר ניגוסתין פירש רב הונא היה אוכל תמרים אחר שאכל הפת ולא היה מברך עליהם לא מלפניהם ולא מלאחריהם אמר ליה רבי חייא אתה חולק על רבך רב וכל האמוראים האחרים שאמרו הביאו לפניהם תאנים וענבים בתוך הסעודה טעונים ברכה לפניהם וחולקין על רבי חייא דאמר פת פוטר כל מיני מאכל טוב הוא שתניא לאכול אותם עד לאחר המאכל קודם בהמ"ז כדי שתברך עליהם תחלה וסוף ותעשה כדברי הכל ורב הונא השיב לו אינון עיקר ניגוסתין כלומר עיקר אכילתי הן שמתחלה עליהן קבעתי סעודתי וכיון שמתחלה קבעתי עליהם אע"פ שעכשיו אני אוכל אותם בלא פת איני צריך לברך דכי אמרינן טעונין ברכה לפניהם זהו כשלא הביאו אותם לגפת בהם את הפת כלל: **ורבינו** יצחק הזקן ז"ל פי' עוד בענין אחר ואמר דדברים הבאים מחמת הסעודה בתוך הסעודה נקראים כגון בשר וביצים וגבינה ודגים שאין דרך לאכול אותם שלא בשעת הסעודה כמו שדרך לאכול הפירות אלא דרכן של אלו לאכלן בשעת סעודה להשביע וכן דייסא וחבץ קדרא וכיוצא בהם שבני אדם אוכלים אותם להשביע ולפיכך אמר שהדברים האלו שדרך בני אדם לאכלן בתוך סעודותיהם מעיקר סעודה הם וכיון שמשביעין וכונתו מתחלה עליהם להשביע אע"פ שאוכל אותם בלא פת אינו מברך עליהם כלל שנכללים עם הפת עצמו וברכת המוציא שבירך מתחלה וברכת המזון שיברך לבסוף פוטר אותם אבל דברים שאינם באים מחמת הסעודה כלומר שאפילו שלא בשעת סעודה אוכלין אותם כל היום כגון פירות וכיוצא בהם אם הביאו אותם בתוך הסעודה ואוכל אותם בלא פת אינם מעיקר הסעודה וטעונין ברכה לפניהם שאינם נגררין אחר ברכת המוציא שאמר מתחלה אבל אין טעונין ברכה לאחריהם שכיון שעתיד לברך על כל מה שאכל גם זה נכלל עמו וברכת המזון פוטר אותם: **ובזה** אנו מתרצין מה ששואלין העולם בגילי פסח למה אין אנו מברכין בטיבול שני ב"פ האדמה כמו בטיבול לאשון והטעם מפני שכיון שמתחלה היתה כונתו לאכלם שהיה יודע שמחויב היה באכילתן דברים הבאים מחמת הסעודה הוו והוו להו טפילה לפת ולפיכך אינו מברך עליהם ברוא פרי האדמה אלא ברכת המזונה בלבד דהיינו לאכול מרור [ז] והכי תנן בפסחים (דף קיד.) בהדיא עד שמגיע לפרפרת הפת דמשמע דטפילה הוו לפת ומזה הטעם נמי היו מברכין על הפסח לאכול את הפסח ולא היו מברכין שהכל וכו' מפני שטפל הוא אצל הפת שאכל מתחלה [ח] (כיון שחייב באכילתו) וחייב לאכלו אחר המצה והמרור דכתיב על מצות ומרורים יאכלוהו:

לאחר הסעודה טעונין ברכה בין לפניהם בין לאחריהם פי' אחר שסיימו מלאכול אינו מטפל עם הפת המאכל כלל וצריך לברך עליו ברכה הראויה לו תחלה וסוף ואמרו רבני צרפת ז"ל דמהכא שמעינן דברכת שלשה אינה פוטרת מעין ג' ואם אכל דייסא או כיוצא בו אחר המזון אע"פ שהברכה שלו היא מעין ברכת המזון אין ברכת המזון פוטרת אותו דאם איתא דברכת ג' פוטרת מעין ג' לא היה לו לומר שיברך לאחריו: **מיהו** נראה דדוקא בשאר דברים אבל ביין (ג) פוטרת מעין ג' ואם שתה אחר שאמר הב לן ונבריך דאמרינן (בפסחים דף קג.:) אסור לו למשתי בלא ברכה מברך לפניו ואינו מברך לאחריו דגבי יין ברכת המזון פוטרת מעין שלש ואפילו לא יברך ברכת המזון בכוס ויש סיוע לזה מדאמרינן בגמ' (במילתין דף לה.:) חמרא סעיד ומשמח והוינן בה אי הכי נברוך עליה שלש ברכות ומהדרינן לא קבעי אינשי עליה וכיון דאי לאו דלא קבעי אינשי עליה היינו מברכין עלי' ברכת ג' כמו על הפת דין הוא שיהיה לו זאת המעלה יותר משאר המיני דברכת ג' תפטיר אותו מברכת מעין שלש. ור' יצחק הזקן ז"ל אמר דהא דאמרינן לאחר סעודה טעונין ברכה בין לפניהם בין לאחריהם זהו בימיהם שהיו נוהגים לעקור השלחנות קודם ברכת המזון וע"כ אמרו שאינו מצורף עם מה שאכל שנראה כסעודה בפני עצמה וצריך לברך עליו תחלה וסוף אבל אנו שאין מנהגנו לסלק את השולחן עד שסיימו לברך ברכת המזון אע"פ שסיימו לאכול כל זמן שלא ברכו כמו בתוך הסעודה דיינינן ליה וטעון ברכה לפניו ואין טעון לאחריו וכן צריך לפרשה בכל מקום שהזכירו בשמועה לאחר המזון דאין הדין נוהג אלא בימיהם אבל עכשיו כמו בתוך הסעודה דיינינן ליה: **יין** גורם ברכה לעצמו פירש"י ז"ל מתוך חשיבות שמקדשים עליו מה שאין כן בשאר דברים שעל ידם תבוא ברכה אחרת וכ"ת גם על הפת מקדשים י"ל דהכי קאמר יין נמי גורם ברכה לעצמו שמקדשים עליו כמו שמקדשים על הפת ועוד שעל היין מבדילין ואין מבדילין על הפת. ור"ח פירש יין גורם ברכה לעצמו שפוטר שאר משקין שאם בירך על היין ושתה אח"כ משקין אחרים אין צריך לברך [ט] (אחריהם) כלל לא לפניהם ולא לאחריהם שברכת היין שבירך ויברך לבסוף פוטר המשקין ששתה בתוכם. שאע"פ שאין הלכה כר' חייא שאמר פת פוטרת כל מיני מאכל גבי יין הלכה כמותו ויין פוטר כל מיני משקין וזה פי' נאה אלא שאין הלשון מורה עליו. ורבינו שמואל מרומרוג ז"ל פירש דיין גורם ברכה לעצמו שעל כל שאר הדברים אין מזכירין בברכה אם האילן עצמו אלא בורא פרי העץ אמם והיין יש לו זה החשיבות שאנו אומרים בו ברכה פרטית ומזכירין הגפן בפיוט: **ומכאן** היה למד ר' יעקב שעל המיס ששותה בתוך הסעודה אין מברכין עליהם דמעיקר המזון הם דהא הכא היין עצמו היה פוטר הפת אם לא מטעם חשיבות היין שיש לו מעלה אחרת שגורם ברכה לעצמו אבל המיס כיון שאינם גורמים ברכה לעצמם שברכתם שהכל היא ברכה כללית נגררין אחר הפת וא"ל לברך עליהם כלל ויש שאומרים שמברכין עליהם וטעמא משום דיין שהוא מעין מזון היו אומרים שאם לא מטעם יין גורם ברכה לעצמו היה הפת פוטר אותו אבל המיס שאינם מעין מזון אין הפת פוטרת אותם ואין זה נראה שגם המיס כיון שנסיבת הפת צריך לשתותם מעין המזון הוי והפת פוטרת אותם ואפי' היה צמא מתחלה לא נאמר כיון שמתחלה היה צמא ולא בא בסבת הפת מברך עליו עכשיו אלא כיון שלא רצה לשתות מתחלה כדי שלא יזיקו לו המיס נמצא כי שתיית המיס בסבת הפת היא וא"ל לברך עליהם דפת פוטרתן. מפי מורי הרב נר"ו: **תריסר** ריפתי בני תלתא תלתא לקבא ולא בריך כלומר שבג' מהם היה קב אחד ונמצא שאכל שיעור ד' קבין ואפ"ה לא בירך

עין משפט נר מצוה

קנג

א מיי' פ"ג מהל' ברכות סמג עשין כז טור א"ח סי' רכ"ח:

קובץ הגהות

ב"ח (א) להו טפילה הילכך כל מילי בין מזון בין פירות שהביאו לגפתן אין בו ברכה לא לפניו ולא לאחריו: **(ב)** דברים הבאים בגמ': **(ג)** נ"ב ברכת המזון:

מא"י (א) כיון שחייב באכילתו: **(ב)** תא"ת: **(ג)** מז"מ:

אנ"ש מהר"ם [א] כלומר זהו דבר פשוט ולא לריכי בהא לברך פפא שזהו דין המשנה צריך על הפת פטר את הפרפרת ונמשר"י ומנהדלי נסתפקו בדין זה אלא שנתו לפטור:

שיטת ריב"ב

שלא מחמת הסעודה בתוך הסעודה. כגון תאנים וענבים הנאכלים בפני עצמן ולא עם הפת: **טעונין ברכה לפניהם.** שאין נעשין טפילה לפת: **ואין טעונין ברכה לאחריהם.** שברכת המזון פוטרתן דדעתיה דאינש על כל מאי דאכיל: **ולא שלא בתוך הסעודה** הוא מבלי שבעה דכתיב ביה ואכלת ושבעת וברכת אבל דברים הבאין לאחר הסעודה אע"פ שבאו קודם ברכת המזון טעונין ברכה בין לפניהם בין לאחריהם שאין נחשבין מכלל הסעודה כל זה לשון הרב דודי ז"ל:

רש"י

(ח) טפילה: **שלא מחמת הסעודה בתוך הסעודה.** כגון דייסא וכיוצא ותרדין שאינן לפתן ובאים למזון להשביע: **טעונין ברכה לפניהם.** דלאו טפילה הוה ואינם בכלל לחם דניפטרייה ברכת המוציא: **ולא לאחריהן.** דמיני מזון הוה וברכת המזון פוטרתן: **לאחר סעודה.** פירוש (ב) אחר שמשכו ידיהן מן הפת קודם ברכת המזון כגון פירות אפילו הביאן בתוך סעודה שלא מחמת לפתן טעונין ברכה בין לפניהן דלאו טפילה הוה ובין לאחריהם דלאו מזון הוה ואין ברכת המזון פוטרתן: **גורם ברכה לעצמו.** בכמה מקומות הוא בא ומברכין עליה אע"פ שאין לריכים לשתייתו כמו קידוש והבדלה והכא גוונא: **בני פלגא**

השגות הראב"ד

הסעודה טעונין ברכה לפניהם לפי שלא בדרך המוציא אלא על דבר שהוא מחמת הסעודה אבל לאחריהן לא צריך לברך שכיון שאוכלין בתוך הסעודה בבר עשאם לרכי סעודה ואפשר שהיו לריכים לקנות פיו שלא לעבר טעם אכילה זו. וברכת המזון מלה על כל לרכי הסעודה אבל ודאי כשהיו באים לאחר הסעודה אינן לריכין לכל זה ואינן מברכי הסעודה כלל ומשום הכי טעונים ברכה לפניהם ולאחריהם. ונהכי מתרלי מתני' דקתני בלך על הפרפרת שלפני המזון פטר את הפרפרת שלאחר המזון והדר תני בלך על הפת פטר את הפרפרת א"כ אמאי לריך לפרפרת שלפני המזון ונפטרה בברכת הפת אלא הא דקתני בלך על הפת פטר את הפרפרת כשבאה בתוך הסעודה ורשא לצריך לפרפרת שלפני המזון מפני שבאה זו אחר המזון ואין הפת פוטרתו אבל פוטרתו פרפרת שלפני המזון מפני שהוא בעצמן אלו נאכלין שלא בקביעות סעודה ואלו נאכלין שלא בקביעות סעודה זה הדרך הטוב בעיני ודוקא כשדעתו לאכול ממנה אחר המזון וכן אומר לין:

לבסוף וי"מ שלא בירך לבסוף כלל מפני שלא היה אכילה קבועה וכן נראה מתוך מה שכתב הרי"ף ז"ל. וי"מ שלא בירך אלא ברכה נפשות בלבד: **א"ל** רב נחמן עדיין מר כפין הוא שאין זה חשוב קביעות שיברך עליו לבסוף ברכה הראויה לו אלא אמר רב נחמן כל שאחרים קובעין עליו סעודה בזה השיעור אע"פ שאינו קובע הוא צריך לברך עליו ואם אחרים אינם קובעין אע"פ שהוא קובע אינו מברך דאחר הרוב אזלינן ואם הוא קובע במה שאין אחרים קובעין בטלה דעתו אצל כל אדם: **ואמר** רב יהודה משמיה דשמואל לחמניות מערבין בהם וכו' רוב המפרשים אומרים שלחמניות כעין כעכין וקשה על זה אמאי אצטריך למימר דמברך עליהם המוציא היכא דקבע עלייהו שהרי פשוט הוא כיון שהוא פת שלשו אותו מתחלה ככל שאר עיסות. ולפיכך נראה שיותר נכון לפרש דלחמניות רקיקין דקין ונקראין בלעז ניבלא"ש ומפני שבלילתן מתחלה רכה הוצרך להשמיענו דהיכא דקבעו עלייהו מברכין עליהן המוציא וכי היכי דבהני אזלינן בתר קביעות הה"נ בפת הבאה בכסנין אף ע"פ שברכתו בורא מ"מ היכא דקבע עליה מברך עליה המוציא וג' ברכות:

לא סבר לה מר דגמר אסור מלאכול אמר להו סילק איתמר נפי' רבינו יצחק ז"ל דמפרש דלאחר מזון ר"ל אחר סילוק השולחן אבל קודם סילוק השולחן כמו בתוך הסעודה הוי קשה אמאי הוצרך רב פפא למימר [דלאחר] סילוק השולחן מברך לפניהם ולאחריהם והא איהו גופיה אמר הכא שאחר סילוק השולחן הוא אסור אבל קודם הסילוק הוו כמו בתוך הסעודה נ) (לאכול פת) וכיון שפת אסור לאכול כ"ש שאר הדברים ולמה הוצרך לומר הדין בשאר דברים י"ל שלמעלה השמיענו שצריך לברך (עליו) לאחריו דמהיכא שהוא פת לא היינו למדין לענין ברכה אחרונה דהכא אינו מברך אלא הברכה עצמה שהי' לו לברך מתחלה ובה פוטר את הכל כיון שהכל היה פת והשמיענו למעלה שאם אכל דברים אחרים שצריך לברך אחריהם ועוד קשה לדבריו מדתנן בירך על הפרפרת שלפני המזון פטר את הפרפרר' שלאחר המזון ומדאיצטריך לאשמועינן שהפרפרת שלפני המזון פוטרת את הפרפרת שלאחר המזון [ג] דמשמע דאתא לאשמועינן שהפת של סעודה אינו פוטר אותו ואם כדבריו שמפרש לאחר המזון אחר סילוק השולחן אמאי אצטריך לאשמועינן שאין הפת שבתוך הסעודה פוטר את הפרפרת שאחר סילוק השולחן שזה פשוט הוא שכסעודה בפ"ע דמיא שאפי' אם היה אוכל פת היה צריך לברך כ"ש שאר דברים וי"ל שמנהגם היה לאכול את הפרפרת אחר סילוק השולחן ומתוך כך הוצרך להשמיענו במשנה שאין הפת פוטרת אותו שאל"כ הייתי אומר כיון שמנהגנו לאכול אותו אחר עקירת השולחן ברכת המוציא פוטרתו שאין סילוק לפרפרות כמו שיש לפת מפני שהפת אין דרך לאכול אחר סילוק השולחן אבל הפרפרות דרך לאוכלם אח"כ וכמאן דאכיל להו בתוך הסעודה דמי וברכת הפת תפטור אותם קמ"ל מתני' דלא אלא הפרפרת שאכל קודם המזון פוטרת אותם אבל אם לא אכל פרפרת לפני המזון אין הפת פוטרת אותם. מפי מורי הרב גר"ו: **אלא** ב"ז שלא נטל ידיו לברכה מצי אכיל ואע"פ שלענין יין כיון שסילק דעתו מלאכול ואמר (פסחים קג:) הב לן ונברך אסור לו לשתות עד שיברך לענין הפת אינו כן אלא אע"פ שסילק דעתו מלאכול ואפי' סילקו השלחן אם רצה לחזור לאכילתו א"צ לברך פעם אחרת שכל שלא נטל ידיו לברך לא נסתלק לגמרי מאכילת הפת ואחר שנטל ידיו אפי' בברכה שכיון שנטל ידיו יש לו לברך דתקף לנט"י ברכה. מפי מורי הרב גר"ו: **שלשה** תביפות הן וכו' יש ששואלין למה לא אמר ד' דהא איכא אחרינא דהיינו תקף לנטילה סעודה וי"ל דלא מני אלא הני דילפינן להו מקראי. בירושלמי תקף למיכה שמיטה דכתיב וסמך וסמוך ליה ושתט תקף לגאולה תפלה דכתיב ה' צורי וגואלי וסמוך ליה יענך ה' ביום צרה שהוא תפלה תקף לנטילת ידים ברכה דכתיב שאו ידיכם קודש וברכו את ה': **מתני'** בירך על היין שלפני המזון וכו' בירך על הפרפרת שלפני המזון י"מ דפרפרת ר"ל פת הנעומה נקערה [א] ואין זה מתקבל דמה עניין הוא לומר שפת נעומה היו אוכלין אחר סעודתם ואפשר שהיו אוכלין אותו ע"י דבש או שאר דברים מתוקין עוד נוכל לפרש דפרפרת הם הרקיקין הדקין ביותר הנקראים נבליא"ש בלעז וה"ה לפירות ולשאר הדברים היוצא בהם: **בית** שמאי אומרים אף לא מעשה קדרה מעשה קדרה נקרא כמו דייקא וחבין קדרה שהם מיני מתיקות ובגמ' (דף מב:) בעי ג"ש מישא פליגי או אסיפא פליגי תרגיגא פליגי דת"ק אמר בירך על הפת פטר את הפרפרת וכ"ש מעשה קדרה ואתו ב"ש למימר לא מיבעיא פרפרת דלא פטר להו פת אלא אפי' מעשה קדרה נמי לא פטר או דילמא אסיפא פליגי דקתני בירך על הפרפרת לא פטר את הפת פת הוא דלא פטר הא מעשה קדרה פטר ואתו בית שמאי למימר אף מעשה קדרה לא פטר תיקו אלכך אם בירך על הפת פטר את הכל ואם בירך על הפרפרת [ב] (לא) פטר מעשה קדרה ואם בירך על מעשה קדרה פטר את הפרפרת: **גמ'** לא שנו אלא בשבתות וימים טובים שאדם קובע סעודתו על היין במסכת נדרים משמע דיוסף הקזה ויוסף שנכנס למרחץ מיד שלא עיקר הסעודה הוא היין וקובע סעודתו על היין ועל זה סמכו הגאונים וכתבו שבאלו הימים דינם כשבתות הגאונים ז"ל שבאלו הימים דינם כמו שבתות וימים טובים וע"פ דברי הגאונים הובא במקצת ספרים נ"ש אלא בשבתות ויו"ט ושעת הקזה ושעה שהן יוצאים מביית המרחץ. כתב הראב"ד ז"ל דוקא במקום שהיין אינו מצוי להם אבל במקום שהיין מצוי כגון מקומות הללו אין הפרש בין שבתות לימות החול עכ"ל:

רש"י

קנין ולא כיבר. אחריו: **עדיין מר כפין.** כלומר אלו נהנעון נאכלו ואכילה מרובה כזו לא נפטרה מברכה: **נחמניות.** מוכלוי"ש: **גמר אסור נאכול** עד שיברך ברכת המזון ויחזור ויברך על הבא לפניו דכיון דגמר אסח דעתיה מברכה ראשונה ומסעודה: **סילק איסמר.** אם סילק הלחם וכל האוכל מן השולחן ועדיין לא בירכו אסור לאכול: **ונים סילכפא כלל הני שמעתא.** דאין סיום הסעודה תלוי אלא במים אחרונים וכל זמן שלא נטל מים אחרונים מותר לאכול ומשנטל אסור: **מיכף לנטילה ידיס.** דמים אחרונים: **ברכה.** ברכת המזון ולא יאכל עד שיברך: **מתני' בירך על היין וכו'.** נוהגין היו לשתות קודם אכילה ולאכול פרפריות כגון פרגיות ודגים להמשיך האכילה ואחר אכילה ג"כ קודם ברכת המזון: **גמ' לא שנו.** דיין שלפני המזון פוטר היין שלאחר המזון כלומר לאחר אכילה קודם ברכת המזון: **אלא בשבתות וימים טובים.** דדעתו ליישב לאחר המזון ולשתות ומעיקרא

תוס'

תלתא לקבא ולא בריך אמר רב נחמן עדיין מר כפין הוא אלא אמר רב נחמן כל שאחרים קובעין עליו (ה) **מחמת הסעודה צריך לברך וכל שאין אחרים קובעין עליו מחמת הסעודה אינו צריך לברך ומסקנא היכא דאכיל לה בתורת כסנין בתחלה מברך בורא מיני מזונות א ולבסוף ולא כלום והיכא דאכיל לה בתורת קביעותא מברך עליה המוציא ושלש ברכות דאמר רב יהודה אמר שמואל לחמניות מערבין בהן ומברכין עליהן המוציא ואוקימנא בדקבע עלייהו: רב פפא איקלע לבי רב הונא בריה דרב נתן** (ו) **בתר דגמור סעודתייהו יתיב רב פפא וקא אכיל אמרו ליה לא סבר לה מר גמר איאסור לאכול אמר להו סילק איתמר ולית הלכתא הכי אלא כל זמן שלא נטל ידיו לברכה מצי אכיל דאמרינן ולית הלכתא ככל הני שמעתא אלא כי הא דאמר רב חייא בר אשי אמר רב שלשה תכיפות הן תכף לסמיכה שחיטה תכף לגאולה תפלה תכף ב לנטילת ידים ג ברכה: מתני' בירך** ג) **על היין שלפני המזון פטר את היין שלאחר המזון בירך על הפרפרת שלפני המזון פטר את הפרפרת ד שלאחר המזון בירך על הפת פטר את הפרפרת על הפרפרת לא פטר את הפת בית שמאי אומרים אף לא מעשה קדרה: גמ' אמר רבה בר בר חנה אמר ר' יוחנן לא שנו אלא בשבתות ה וימים טובים ו הואיל ואדם קובע סעודתו על היין אבל בשאר ימות השנה הואיל ואדם קובע סעודתו על המים בירך על היין שלפני המזון לא פטר את היין שלאחר המזון פירוש היין ששותין לאחר הסעודה ועדיין לא ברכו ברכת המזון הוא הנקרא יין שלאחר המזון אבל אם ברכו ברכת המזון יין שלאחר המזון צריך לברך עליו ואינו נפטר בברכה שבירך על היין שלפני המזון לא שנא חול ולא שנא שבתות וימים טובים כדגרסינן בערבי פסחים** ط) **אמימר ומר זוטרא ורב אשי הוו יתבי בסעודתא וקאי עילויהו רב אחא בריה דרב**

עין משפט נר מצוה

קנד–קנה

א מיי' פ"ד מה' ברכות סמג עשין כז טור ש"ע סי' קעד: **ב** מיי' פ"ד מה' ברכות סמג עשין כז טור ש"ע סי' קעד קעט:

מסורת הש"ס

ط) דף קג:

קובץ הגהות

ב"ח (ה) תי' מחמת נמחק וכן לקמן:
מא"י [ו] מייתי לקמייהו מידי למיכל: [ז] תז"מ:
[ג] משמע כל"ל: [ד] לאכול ולא:
אנ"ש מהר"ם [א] כדפי' ר"ח ור"ל בלילת עליה תוריתא דנהמא דמברך במ"מ שהוא הולך לשיטתו שמפרש למעלה הא דאמר רב חייא בר אשי תכף הנעומה בקערה מברכינן עליה המוציא דהיינו בדלמיכא עליה תוריתא דנהמא וכן פי' בשאר"י: [ב] ד"ח מ"ז וגי' מהר"ם לא פטר את הפרפרת:

שלטי הגבורים

א לכאורה נראה כי הוא טעות שר"ל ולבסוף מעין ג' ואם באולי הכי הוא אז איהו בעצמו אמר לעיל כל לבסוף ולא כלום הוא בג"ר ואחרונו אז באולי אחר לעיל כל לבסוף והכי מצינו ליה למימר נתוכם בסנין בוהא מיני מזונות ולבסוף לא יברך כלל וע"ע ואחר הענין נראה ודאי דגרסת הרי"ף נכונה והכי פ"ל לרש"י ז"ל ומי דמברך אחריהם בג"ר ואחרונו אמנם פליגי עלייהו המיימוני ותוספות ור"ח ואמרו דהאוכל פת הבאה בכסנין חוץ לסעודה מברך תחלה במ"מ ולבסוף מעין ג' ובתוך הסעודה פקקו התוספות ור"ח בתחילה מברך במ"מ ולבסוף ברכת המזון פוטרתן והמתרצפנ"י בלבו והפאסטר"ל וכיולא בזה והספוגנוט"ר והבורטאל"ר של פיזות דדמי לפת הבאה בכסנין דמי לדין זה והקונפוט"ר שם בתוכו הפרי וכיוצא בזה בתבני בתורך בספר המחלוקות מה דינם בברכותיהם וכל החלוקים שם בברכות אלה וכל הגמגומים שם על הפוסקים:

בדינין אלו כתבתים שם בתורך בס"ד:

לשון ריא"ז וכן פת הבאה בכסנין והוא פת העשוי בדבש או במיני תבלין שאוכלין תוחו בעין מיני מתיקה לקנות סעודה מי שקובע סעודתו עליו מברך עליו בתחלה במ"מ ולבסוף ברכה אחת מעין שלש מז"ה ביאר שהמוליחות הנאפות בתנור שהן מלאות בשר או דגים או גבינה ומיני ירקות מברך עליהן המוציא וכן נראה בעיני עיקר שהן עשוין פת ולפתן ולקביעות סעודה הן עשוין:

ב מיי' וטור השוו עול ידיו והב לן ונברך כולהו כחדא דבתרייהו מחבר לאכול ולשתות ורבינו מחלק ונראה טעם רבינו משום דלעולם נוטלין לידים תחלה לצורך ברכה ואח"כ אומר הב לן ונברך הלכך היכא דלא אמר הב לן ונברך אמרי לא פליג דעתיה משתיה אלא מתחלה דשייך בה קפיום:

ג לדברי רבינו האי תקף לנט"י ברכה קאי אמיס אחרונים וכן כתב מיימון פ"ו מהל' ברכות וכן כתב רבינו יונה דאין לאוס לבטל לפסוק בין נ"י להמוציא. והטור א"ח סימן קס"ו פליג וכתב בשם הירושל' דקאי אמיס שלפני הסעודה וכן כתב הרא"ש ז"ל דלף בנים הראשונים צריך ליזהר שלא לפסוק בין נט"י לברכת המוציא והיה רגיל כשהיה מיסב עם אחרים שהיה נוטל ידיו בתחלתו שלא לפסוק בין לברכה:

ד בפירוש פרפרת רבו הלשון ומה שיש להקשות מדברי הרא"ש לדברי ממש כתבתי בספר המחלוקות בס"ד:

לשון ריא"ז היה אוכל מיני פרפרות לפני המזון ולאחר המזון כגון שהיה אוכל מיני מגדים או מיני ירקות קודם סעודתו להמשיך לבו בסעודה וכן היה אוכל לאחר סעודתו לקנות הפה הרי זה אם בירך על הפרפרת שלפני המזון פטר את הפרפרת שלאחר המזון ושאוכל לפני בהמ"ז ואע"פ שלא ברכת הפת פוטרתו מפני שלא היה דעתו עליו תחתלה ברכת פרפרת שלפני המזון פוטרתו לפי שאינן מין אחד כמו מין שלפני המזון ויין שלאחר המזון ואם היו שני מינין ואין ברוחיהם שוות כגון שהיה האחשון פרי האדמה והשני פרי העץ אין פוטרין זה את זה שהרי אם היו לפניו שנון חיה ובירך על הלטון אחר ומנדך על הזית כמנואר בקונטרס הראיות בראיה י"ח:

ה וכתב הטור וכן יין של קידוש פוטר יין שבתוך המזון וכן במבדיל על השולחן פוטר יין שבתוך המזון:

ו כתב הרא"ש במסכת נדרים משמע דיוסף הקזה ויוסף שנכנס למרחץ היו קובעין סעודה על היין על כן כתבו הגאונים ז"ל שבאלו הימים דינם כמו שבתות וימים טובים ועוד הא אינה שאין אדם קובע סעודתו על היין ולא כל המקומות שאין מצוי לו אלא בשבת ויום טוב ולא הוי כמו שבתות וימים טובים ולא הוי כמו שבתות וימים טובים ולא הוי כמו שבתות וימים טובים

רבינו יונה כיצד מברכין פרק ששי ברכות

עין משפט נר מצוה

קנו

א מיי׳ פ״ד מה׳ ברכות סמג עשין סי׳ כז טור ש״ע סי׳ רסז רעד:

מסורת הש״ס

(ז) נ״ל בתוך:

קובץ הגהות

ב״ח (ז) נ״ב ולפי׳: **(ב)** נ״ב עי׳ לקמן סי׳ קפט: **(ג)** שבשעודה כל״ל:

מא״ר [ד] לאכול: **[ב]** בברכת המוציא:

חו״י (א) לא הני תלמידי דרב הנ״ל ועי׳ בגמ׳:

שלטי הגבורים

א בפרק ערבי פסחים כתב רבינו דאסור באכילה ושתיה והרא״ש וריטב״א יותר כתבו דדוקא בשתיה אסור ולא באכילה ומן המיתה על מגדל עז שכתב דדעת רבינו כדעת הרא״ש ז״ל חס אינו יפר ומי׳ והרא״ש ועוד פסקו כרבינו:

ב כתב הרא״ש ומכוני שתלוי בדעת האדם יש לומר מבלן דאפילו בתוך נמי אם דעתו נמי לשתות יין אחר המזון אין צריך לברך עד כאן לשונו:

לשון ריא״ז ג ואינו דומה ליין שלפני המזון שעיקרו הוא לשתיה ופוטר יין שלאחר המזון שגם הוא לשתיה ומראה בעיני שלא נאמר זה אלא על הסתם אבל אם נתכוין לפטור יין שלאחר המזון בברכת יין שבתוך המזון הולכים אחר דעתו ואין צריך לחזור ולברך על היין שלאחר המזון וכן במקומות הללו שאין דרכן לקבוע שתיה לאחר המזון ולפני המזון כיון שבירך על המזון ראשון פוטר כל שתיותיו בין מה ששותה בתוך הסעודה בין מה ששותה בגמר הסעודה כשאוכל מיני מגדים שהכל טורך המזון הוא ומתחלה היה דעתו לפטור את הכל בין בשלא יומת הסנה בין בשבתות וימים טובים שמברך על היין תחלה כמבואר בקונטר הרלאיות בראיה י״ח:

ד ומז״ה אומר שלא אמרו אחר מברך לכולן אלא בברכה שלפניהן אבל בברכה שלאחריהן כל מקום שאין שם ברכת זימון אין אחר מברך לכולן אלא כל אחד מברך לעצמו ואין שיטת התלמוד כדבריו אלא אף בברכה אחרונה של יין ושל שאר פירות אחד מברך לכולן והוא שיהיו שלשה או יותר מבלן שהן חשובין אגודה ולאו לומר בהן ברוך עם הדדם אלא אבל אם היו שנים מלוה ליתלה וכל אחד מברך לעצמו בין בברכה שלפניהם כגון ברכת המוציא ושאר ברכות ובין בברכה שלאחריהם כמבואר בקונטר הרלאיות בפרק שלפניו:

שיטת ריב״ב

דקיי״ל כשלמידי דרב דאמרי׳ בגמ׳ דיין שבתוך המזון כשלא בא לסס יין לפני המזון אינו פוטרין שלאחר המזון דזה לשרות אמילתו בתוך מעיו הוא לשתות וכבר כתב הרב דודי ז״ל בענין הזה: **מתני׳ בא לסס יין.** בתוך המזון ולפני המזון לא בא לסס שאינו בא לסס לפני המזון לא היה יין שבתוך המזון ושלאחר המזון טעון ברכה וכולה מתניתין בשבתות וימים טובים היא שנ״ה:

איקא אמימר בריך על כל כסא וכסא מר זוטרא בריך אכסא קמא ואכסא דברכתא רב אשי בריך אכסא קמא ותו לא בריך אמר רב אחא אנא כמאן נעביד אמימר אמר אנא נמלך אנא ומר זוטרא אמר אנא דעבדי כתלמידי דרב דרב ברונא ורב חננאל תלמידי דרב הוו יתבי בסעודתא הוה קאי עילויהו רב ייבא סבא אמרי ליה הב לן ונבריך ולבסוף אמרי ליה הב א לן ונשתי אמר להו הכי אמר רב כיון דאמריתון הב לן ונבריך איתסר לכו למשתי וכן הלכתא: רב יצחק בר יוסף איקלע לבי אביי ביום טוב חזייה דבריך והדר בריך א״ל לא סבר לה מר להא דרבי יהושע בן לוי בירך על היין שלפני המזון פוטר את היין שלאחר המזון אמר ליה אנא נמלך ב אנא בא להם יין בתוך המזון אפי׳ בשבתות וימים טובים אינו פוטר את היין ג שלאחר המזון משום דזה לשרות וזה לשתות דקיימא לן (א) כתלמידי דרב דאמרי אינו פוטר: מתני׳ היו יושבין (ד) כל אחד ואחד מברך לעצמו הסבו אחד מברך לכולם בא להם יין בתוך המזון כל אחד ואחד מברך לעצמו לאחר ד המזון אחד מברך לכולם והוא אומר על המוגמר אף על פי שאין

רש״י

מלעמא דהכי נרס: **אכסא קמא ואכסא דברכתא.** דברכת המזון הוי הפסקה: **נמלך אנא.** שאני יודע אם אשתה יותר וכל כוס וכוס מתחיל בו השתיה: **דזה לשרות.** לאכילה שנמעיו הוא בא שלא היו רגילין לשתות בתוך האכילה: **מתני׳ היו יושבין.** בלא היסב מעות: **כל אחד מברך לעצמו.** דאין קבע סעודה בלא הסיבה שיושבין ומעין על גדיהן השמאלית ע״ג מעה ואוכלין ושותין קרוי הסבה: **בא לסס בתוך המזון כל אחד מברך לעצמו.** דאין בית הבליעה פנוי כדמפרש בגמרא ואין מכוונין לברכה: **והוא אומר על המוגמר.** אותו שבירך על היין מברך על המוגמר שהיו רגילים להביא לפניהם לאחר אכילה אבקת רוכלין על אש בתחתות לריח טוב ומברך**

איקא אמימר בריך על כל כסא וכסא מר זוטרא בריך אכסא קמא ואכסא דברכתא רב אשי בריך אכסא קמא ותו לא בריך אמר רב אחא אנא כמאן נעביד אמימר אמר אנא נמלך אנא ומר זוטרא אמר אנא דעבדי כתלמידי דרב דרב ברונא ורב חננאל תלמידי דרב הוו יתבי בסעודתא הוה קאי עילויהו רב ייבא סבא אמרי ליה הב לן ונבריך ולבסוף אמרי ליה הב א לן ונשתי אמר להו הכי אמר רב כיון דאמריתון הב לן ונבריך איתסר לכו למשתי וכן הלכתא: רב יצחק בר יוסף איקלע לבי אביי ביום טוב חזייה דבריך והדר בריך א״ל לא סבר לה מר להא דרבי יהושע בן לוי בירך על היין שלפני המזון פוטר את היין שלאחר המזון אמר ליה אנא נמלך ב אנא בא להם יין בתוך המזון אפי׳ בשבתות וימים טובים אינו פוטר את היין ג שלאחר המזון משום דזה לשרות וזה לשתות דקיימא לן (א) כתלמידי דרב דאמרי אינו פוטר: מתני׳ היו יושבין (ד) כל אחד ואחד מברך לעצמו הסבו אחד מברך לכולם בא להם יין בתוך המזון כל אחד ואחד מברך לעצמו לאחר ד המזון אחד מברך לכולם והוא אומר על המוגמר אף על פי שאין פוטר את היין שלפני המזון הוא לשתות ולשתות פוטר לשרות ומזה הטעם בשבתות וימים טובים כיון שמברך תחלה כשמקדש אין צריך לחזור ולברך בתוך הסעודה ולא תימא דוקא כשמברך בשעת קידוש מפני שאין קידוש אלא במקום סעודה ודעתו לאכול ולשתות ולפטור בזאת הברכה [וכן בהבדלה] כיון שמבדיל וברך ואוכל מיד אבל בשאר ימים כיון שאם ירצה לא יאכל [ודכוותה בהבדלה] דיש הבדלה שלא במקום סעודה אינו פוטר אלא לפי׳ ברך מתחלה בין להבדלה בין לשתיה בעלמא שרצה לשתות אותו היין פוטר ליין שבתוך המזון ואין צריך לברך פעם אחרת בתוך הסעודה לשתות פוטר לשרות כדאמרינן ויש ראיה לזה מדאמרי׳ (פסחים דף ק:) שבני אדם שקדשו בבית הכנסת אמר רב ידי קידוש יצאו ידי יין לא יצאו ורבי יוחנן אומר ידי יין נמי יצאו ואין צריך לחזור ולברך בבית דס״ל דשינוי מקום אין צריך לברך אבל אם לא היה משנה מקומו כגון שמבדיל ואוכל מיד נראה שלא היה צריך לחזור ולברך על מה ששתה בתוך הסעודה (ולפי׳ ברב) כיון שאין אם שינוי מקום דברכת היין שבירך מתחלה לשתות פוטרת מה ששתה בתוכה אבל שהוא לשרות. מפי מורי הרב נר״ו: מתני׳ היו יושבין (שנים) כל אחד ואחד מברך לעצמו כלומר אם אכלו בלא שום הזמנה אלא שהיו יושבין וכל אחד ואחד התחיל לאכול ולא הסכימו לאכול ביחד אינם מצטרפין וכל אחד ואחד מברך לעצמו ואם הסבו אחד מברך לכולם י״מ הסבו מלשון הסבה ור״ל כשהסבו ביחד כמו שדרך לעשות באכילת קבע מצטרפין ואחד מברך לכולם ורבינו האי גאון ז״ל פירש הסבו מלשון סיבוב ור״ל כשישבו כולם סביב שזה מורה על הישיבה של קביעות דמתרגמי׳ ויסבו לאכל לחם ואיסתחרו למיכל לחמא: ואומר רבינו יצחק ז״ל דבין בברכת המוציא ובין בברכת המזון מיירי ומביא ראיה מדאמרי׳ בגמ׳ (דף מג:) אמר רב לא שנו אלא פת דבעינא הסבה אבל יין דלא בעינא הסבה לא ובודאי לא היה אומר רב ביין בענין ברכה שלאחריו שזה פשוט הוא שבשום ענין אין זימון לפירות וצריך לברך כל אחד ואחד לעצמו ור׳ יוחנן ג״כ לא היה אומר שבהסבה מזמן עליו אלא ודאי בברכה שלפניו איירו וכי היכי דביין איירו בברכה שלפניו הה״נ כשאמרו גבי פת לא שנו אלא פת דבעי הסבה בברכה שלפניו אמרו. ועוד מביא ראיה דמתני׳ בברכת המזון נמי איירי מדאמרי׳ בגמ׳ (דף מב:) כי נח נפשיה דרב הוו הדרי רבנן אבתריה וקא מבעיא להו הסבו דוקא אבל ישבו לא קם רב אחא וקרע אמר נח נפשיה דרב ואפילו בהמ״ז לא גמרינן דאלמא משמע בהדיא דמתני׳ דקתני הסבו אחד מברך לכולם בהמ״ז נמי מייר. ויש שהיו מעמידין המשנה בברכת המוציא בלבד

והיו אומרים דברכת מזונות ר״ל ברכת מוציא ולא״ל לדוחק זה שיותר נכון לפרש הלשון כפי משמעותו ולהעמיד המשנה בין בזה ובין בזה:

ועוד אומר רבינו יצחק ז״ל כי בימיהם שהיו השלחן ומפות לפני כל אחד ואחד היה צריך שיקבו כדי שיצטרפו כולם אבל עכשיו שמנהגנו לאכול כולנו בשלחן אחד ומפה אחת א״ל הסבה אחרת אלא בזה בלבד מצטרפין ואע״פ שכל אחד ואחד אוכל מכברו אחד מברך לכולם בין [ב] בהמוציא בין בברכת המזון. ובירושלמי (בפירקין ריש ה״ו) אמרי׳ אמר ריב״ל בשבועה כן היא מתניתא באורחים אבל בעה״ב בתוך ביתו לא תני רבי חייא אפי׳ בעה״ב בתוך ביתו פי׳ ריב״ל ס״ל דבאורחים שדרך לתת לכל אחד ואחד בפ״ע ואינם יודעים קביעותם אינם מצטרפין אלא כשהסבו יחד מתחלה אבל בעה״ב עם בני ביתו אפי׳ לא הסבו יחד מתחלה מצטרפין אחר האכילה שכל בני הבית נגררין אחר בעה״ב ור׳ חייא ס״ל שאפי׳ בני הבית אינם מצטרפין עם בעה״ב אלא כשהסבו ונראה למורי הרב נר״ו שהלכה כריב״ל דאמר שבני הבית אפי׳ לא הסבו מצטרפין עם בעה״ב משום דהוא בתראה טפי: בא להם יין בתוך המזון כאו״א מברך לעצמו אע״פ שאם הסבו אחד מברך המוציא וברכת המזון ופוטר את האחרים אפ״ה אם הביאו להם יין בתוך הסעודה צריך כל אחד ואחד שיברך על היין לעצמו ומפרש בגמ׳ (דף מג.) טעמא מפני שאין בית הבליעה פנוי ופי׳ רש״י ז״ל שמתוך שאוכלין אינם משימין לבם לברכה שאומר לפיכך אינם יוצאין בתוכה וצריך כל אחד ואחד לברך ואין זה נראה שאע״פ שאוכלין יכולין לשמוע הברכה. ויש מפרשים שמתוך שאין בית הבליעה פנוי אין יכולין לגמא בעניית אמן משום (ברכות דף נח.) שנא׳ ימלא פי תהלתך ואם אומר אותו בעוד שאוכל נמצא (ג) שאין אומר אותו כראוי וזה פירוש הוא נכון אבל לא מהטעם שהם שמלה אחת יכול לאומרה כראוי אם ירצה אע״פ שהמאכל בפיו אלא ודאי הנכון הוא מפני שאינם יכולים לענות אמן מפני הסכנה וכן נראה בירושלמי (הנ״ו) בפירוש דברסי׳ התם כאו״א מברך לעצמו מפני שאין בית הבליעה פנוי אמר ר׳ מונא הלא אמרה הדין דעטים בגו מיכלא אסור מימר ליה אסותא בגין סכנתא הנה נראה בפירוש דמשום סכנתא נגעו בה. מפי מורי הרב נר״ו: לאחר המזון אחד מברך לכולם כלומר אחר שסיימו מלאכול כיון דליכא סכנה ויכולין לענות אמן אחר המברך וכל האחרים יוצאין וזה היה בימיהם שהיה מנהגם לסלק את השלחן ולאחר סילוק השלחן היו צריכין לחזור ולברך פעם אחרת שדומה כסעודה אחרת בפני עצמה אבל אנו שאין מנהגנו לסלק את השלחן כיון שבירך על היין שבתוך המזון אין צריך לחזור ולברך אח״כ כלל אלא אם סילק דעתו שלא לשתות כלל דכל זמן שלא סילקו השלחן בתוך הסעודה מיקרי: והוא אומר על המוגמר פירוש מנהגם היה להביא מוגמר אחר מאכלם כדי להריח ריח טוב ופרש״י ז״ל דאסיפא קאי והכי קאמר אותו שבירך לאחר המזון ופטר את האחרים הואיל ונתנו לו מעלה אחת נתן לו ג״כ מעלה אחרת ומברך על המוגמר ופוטר את האחרים ואע״פ שאין דרך להביא המוגמר אלא לאחר סעודה כלומר לאחר ברכת המזון ובאותה שעה כבר עברה הסעודה לגמרי ואין אנו מיישבין לזה לברך אפ״ה עכשיו שהביאו אותו מיד אחר סיום האכילה קודם ברכת המזון אותו שבירך על היין שלאחר המזון מברך על זה והגאונים ז״ל פירשו דכשהביאו אותו באמצע הסעודה מיירי ואריש אקי דקתני הסבו אחד מברך לכולם ור״ל אותו שבירך המוגיא הוא מברך על המוגמר ואע״פ שאין מביאין אלא לאחר סעודה כלומר אע״פ שאין דרך להביאו אלא לאחר שסיימו לאכול קודם שיברכו ברכת המזון ואם היו מביאים אותו באותה שעה היה אחר יכול לברך (ד) שסעודה אחרת נראית אפי׳ הכי עכשיו שהביאו אותו באמצע הסעודה זה שהתחילו לתת לו כבוד בתחלת הסעודה ובירך המוגיא נתן לו ג״כ כבוד לכל שאר הדברים עד תשלום הסעודה והוא מברך על המוגמר ופוטר את האחרים והכי משמע בירושלמי (בפירקין סוף ה״ו) בהדיא דגרסינן התם מה בין מוגמר ליין מוגמר כולהון מריחין יין אחד הוא שטועם דאלמא משמע דבתוך הסעודה מיירי ומשום הכי בעי מה בין מוגמר ליין שבין שמביאין בתוך הסעודה כל אחד ואחד מברך לעצמו ובמוגמר אחד פוטר לכולם ומהדרי׳ מוגמר כולהו מריחין וכיון שנהנים ממנו כולם כאחד האחד מברך ופוטר את האחרים אבל ביין כששותה האחד אין האחרים נהנין ולפיכך צריך שיברך כל אחד ואחד לעצמו. ואכתי איכא למידק לפי דעת הגאונים ז״ל דמפרשי שבאמצע

הסעודה מיירי היכן יברך האחד בגמלא ושיפטור את האחרים והא איכא למיחש משום סכנתא כדמיישינן בין שיברך כל אחד ואחד שאם יברך אחד ויענו האחרים יבואו לידי סכנה. **ונראה** למורי הרב נר"ו שלא היו עונין אמן כלל אלא בשמיעה בלבד היו נפטרין וכך פירש הירושלמי מה בין מוגמר ליין שבין ליין שיברך כל אחד ואחד מפני שהם אינם יכולים לענות אמן מפני הסכנה ובמוגמר אין אנו חוששין לסכנה בעת שיענה אמן ומהדרינן מוגמר כולהו מריחין יין אחד הוא שטועם כלומר המוגמר מיד שמניחין אותו מריחין אותו ונהנין ממנו לפיכך אחד מברך ופוטר לכולם שאם היינו אומרים שיברך כל אחד ואחד היו שוהין הרבה אחר שהריחו אותו ונמצא שהיו נהנים מן העולם בלא ברכה ולפיכך יותר טוב שיברך האחד ויפטר לאחרים בשמיעה בלבד ואע"פ שלא יענה אמן משיהנה מן העוה"ז בלא ברכה שעה גדולה כל כך אבל בין אין לומר זה הטעם שהאחד בלבד טועם והאחרים אין להם הנאה בשמייתו ולפיכך (י"ם) [אין] לחוש אם שוהין הרבה וכיון שאינם יכולין לענות אמן כל אחד ואחד מברך לעצמו: ולפי סברת הגאונים ז"ל נמצא שאחר המזון ושאחר הסעודה פירוש אחד להם שהכל ר"ל אחר שיסוף המאכל קודם ברכת המזון ואף על פי ששינה הלשון אין בכך כלום דמשום דמעיקרא איירי בין שהוא מזון נקט לישנא שלאחר המזון אבל בסוף שהמוגמר אינו מזון שינה הלשון ואמר לאחר הסעודה (ב) וגראין הדברים

מביאין את המוגמר אלא לאחר הסעודה: **גמ'** דוקא הסבו הוא שאחד מברך לכולם המוציא אבל לא הסבו לא ואי אמרי ניזיל ניכול נהמא בדוכתא פלוני אף על גב דלא הסבו אלא כל אחד ואחד אוכל מכברו כמאן דקביעי דמו ואחד מברך לכולם בדתני' עשרה שהיו מהלכין בדרך אע"פ שכולם אוכלים מככר אחד כל אחד ואחד מברך לעצמו עלו וישבו אע"פ שכל אחד ואחד אוכל מכברו אחד מברך לכולם א ואוקימנא כגון דאמרי ניזיל ניכול נהמא בדוכתא פלוני ויין נמי בעי הסבה כרבי יוחנן (דאמר רבי יוחנן) ואם הסבו אחד מברך ב לכולם בפה"ג ואם לא הסבו כל אחד ואחד מברך לעצמו שאלו את בן זומא מפני מה יאמרו בא להם יין בתוך המזון כל אחד ואחד מברך לעצמו אמר להם הואיל ואין בית ג הבליעה פנוי: והוא ד אומר על המוגמר: הוא מכלל דאיכא עדיף מיניה מסייעא ליה לרב דאמר רב חייא בר אשי אמר רב כל הנוטל ידיו באחרונה תחלה הוא מזומן לברכה אמר ר' זירא א"ר ירמיה מאימתי מברך על המוגמר משתעלה תמרתו

במוגמר שמניחין בתוך הסעודה מיירי דאי במוגמר שמניחין לאחר הסעודה (ג) אמאי קאמר והוא אומר על המוגמר ולא אמרו והוא אומר על היין אלא ודאי מפני שיש הפסק גדול בין ברכת המוציא ליין שלאחר הסעודה והיא כסעודה אחרת לפיכך אין מברך על היין וכי תימא שאינו מברך על היין הה"נ שאינו מברך על המוגמר כיון שכבר נגמרה הסעודה הלכך ע"כ כשאמר והוא אומר על המוגמר שמניחים בתוך הסעודה קאמר. מפי מורי הרב נר"ו: **גמ'** דוקא הסבו א' מברך לכולם אבל לא הסבו לא ואי אמרי ניזיל ניכול נהמא בדוכתא פלניא אע"פ שלא הסבו יש לשאול אמאי הוצרך ללמוד מדיוק שאמר הסבו דכי לא הסבו לא והלא ממשמעות המשנה היה יכול ללמוד זה שבפי' אמרו במשנה היו יושבין כלו"ל מברך לעצמו והיה יכול לומר דוקא יושבין אבל אמרי ניזיל ניכול נהמא בדוכתא פלניא כמאן דקביעי דמו וי"ל שאם לא היה מפני שאנה הסבו הייתי אומר דאמר דקתני היו יושבין ר"ל שיהיה בעלמא שהיו יושבין לשון אבל כיון דאמר הסבו למדנו שהסבה לאכול קאמרינן ומש"ה דייק הכא מהסבו שמורה על ענין אכילה: **ואומר** רבינו יצחק הזקן ז"ל שאפי' לא אמרו ניזיל וניכול נהמא בדוכתא פלן כיון שהסכימו ביחד ואמרו נאכל כמו קביעות מקום הוי ואחד מברך לכולם ואע"פ שכל אחד אוכל מכברו וכן אם היו רוכבין ואמרו נאכל אע"פ שכל אחד ואחד אוכל מכברו שלא ירדו מהבהמות מצטרפין כיון שעמדו במקום אחד אבל אם אם היו אוכלים בשדה מפוזרים ומפורדים אע"פ שאוכלין כולן בשעה אחת ומכבר אחד כיון שלא קבעו מקום ואוכלין מפוזרין אינם מצטרפין: **ויין** נמי בעי הסבה כר' יוחנן ואם הסבו אחד מברך לכולם בפה"ג אתא לאשמועינן דבברכה שלפניו דוקא מועיל הסבה לפירות והאחד פוטר את האחרים אבל בברכה אחרונה אין הסיבה מועילה כלל וכל אחד ואחד מברך לעצמו תדע שבברכה ראשונה האחד פוטר את חבריו מדאמרי' בגמ' (דף לט.) הנהו תרי תלמידי דהוו יתבי קמי דבר קפרא והביאו כרוב ודורמסקין ופרגיות נתן בר קפרא רשות [לא' מהן] לברך וכו' ומדחזיון שנתן רשות שיברך בעבור כולם שמעינן דבברכה ראשונה האחד פוטר את כולם אבל בברכה אחרונה לא (ד) שאין זימון לפירות: **וחכמי** לוי"ל ז"ל שאלו לרבי יצחק בן אברהם ז"ל מטגפור"א כיון דקי"ל דאין זימון לפירות כשהביאו לפני ר"ג וחקיים (דף נ.) שהיו מסובין שם ביריחו כותבת ואכלו למה נתן ר"ג רשות לרבי עקיבא לברך אחר האכילה וקפץ ובירך ברכה אחת מעין שלש והלא אינם יכולים לצאת בברכה שלו דאין זימון לפירות וכל אחד ואחד צריך לברך על עצמו ותירץ דרבן גמליאל חזיל לטעמי' דס"ל דעל כל שבעת המינים מברך ברכת שלשה והיה סובר שיהיה זימון לפירות שבעת המינים ואחד פוטר את האחרים ולפיכך היה נותן רשות לרבי עקיבא לברך מפני שהיה סובר שיעשה רבי עקיבא כדבריו ויברך שלש ברכות ואפ"ה לא נשא לו פנים בדבר ר' עקיבא ובירך ברכה אחת מעין שלש לא לפטור את האחרים אלא לפטור את עצמו בלבד (ה) להודיע שלא היה סובר כמותו קפץ ובירך בתחלה ברכה אחת מעין שלש: (ו) **הוא** מכלל דאיכא עדיף מיניה וכו' פי' מדקאמר הוא משמע דבדאיכא (ו) עדיף מיניה עסקינן ולפיכך הוצרך למיתני אשמועינן שאע"פ שהיה מן הדין שהגדול מברך תחלה בכאן אינו כן אלא אותו שנתנו לו המעלה שיברך על הפת תתחלה הוא יברך על המוגמר שאם לא היה שם כמותו אז שלא היו גדולים ממנו פשיטא דזה שבירך תחלה יברך ג"כ על הברכה האחרת א"ו אתא לאשמועינן שאע"פ שיש שם גדול ממנו אינו מברך הגדול אלא זה שבירך הברכה האחרת. מפי מורי הרב נר"ו: **כל** הנוטל ידיו **באחרונה תחלה הוא מזומן לברכה** שמאחר שנתנו לו מעלה אחת ליטול תחלה נתן לו ג"כ מעלת הברכה ומפרש בפ' אלשה שאכלו (דף מו:) שזה כשהם מועטים אשמעת הנטילה עד ברכת המזון אין שם אלא שעה מועטת ולא חיישינן משום דידיס אבל אם היו שם הרבה בני אדם נוטלין כל האחרים תחלה ולכשיגיעו לה' הגדולים יותר נותנין רשות האחרונה [לאחד] ליטול ידיו תחלה ואותו שנטל ידיו מה' תחלה הוא

רש"י

עליו בורא עני בשמים: **אלא לאחר סעודה.** ולאחר ברכת המזון ואינו כלל מענין סעודה מכל מקום מי שברך על היין שהמציל בברכות אחרונות גומרן: **גמ' בדוכתא פלן.** במקום פלוני דכיון דקבעו להן מקום בתחלה בדבור ועלה והתנה הוי קביעות אבל (א) אכלו יחד מאיליהן במקום אחד אין זה קביעות: **הואיל ואין בית הבליעה פנוי.** ואין לב המסובין אל המברך אלא לבלוע: **מכלל דאיכא עדיף מיניה.** ואפ"ה כיון דהוא המציל לחדא עדיף לאידך: **הנוטל ידיו תחלה.** בנים אחרונים הוא מזומן לברכה"ז: **סמרסו.** קיטור עשן שהוא מתמוך

עין משפט נר מצוה

קנז-קנח

א מיי' פ"ד ופ"ו מה' ברכות סמג עשין כז טור ש"ח סי' קעד: **ב** מיי' פ"ט מה' ברכות סמג עשין כז ש"ח סי' קעד רח רכו:

קובץ הגהות

ב"ח (א) נ"ב ישבו כו' במקום אחד יחד: **(ב)** נ"ב כלומר לפ"ד הגאונים שמפרשים לתרשא קאי כלומר אותו שבירך המוציא הוא אומר על המוגמר נראין הדברים לפי זה דבמוגמר שבתוכו אין הסעודה מיירי וכו': **(ג)** מיירי וכו' המוגמר ולא קאמר: **(ד)** דאין כל"ל: **(ה)** נ"ב ודלי לתודיע וכו': **(ו)** והוא מכלל כו' מדקאמר והוא כו': **(ז)** דעדיף כל"ל:

שלטי הגבורים

א כתב הרא"ש ונראה דה"ה נמי אם אמרו נאכל כאן שקבעו מקום ובשביל שאנו היו הולכין בדרך נקט מלתא"ל ניזיל וניכול נהמא בדוכתא פלוני שכן מנהג הולכי דרכים:

ב בשאר אוכלין ומשקין חוץ מפת ויין הרא"ש ומרדכי כתבו דאפילו הסבו כל אחד מברך לעצמו וכן נראה דעת תמ"ג ושאר הפוסקים כתבו גם בהם הסבו אחד מברך לכולם ובהסיבת היין הגיו רבינו ומיימוני והרא"ש והטור דלוקח בברכה שלפניה מ' מברך לכולם אבל בברכה שלאחריה כל אחד מברך לעצמו וקמ"ג כתב דגם בברכה שלאחריה מ' מברך לכולם וכתב דלדידן אין מועיל הסבה ליין וכן ביין וכן שאר משקין כל אחד מברך לעצמו חוץ מן הפת:

לשון ריא"ז ואם הסבו אע"פ שלא קבעו מקום אלא יצאו פתאום והסבו שם מ' מברך לכולן שהסבה היא קביעות בין ביין וכן בשאר דברים שהסבה היא קביעות אחד מברך לכולן כמבואר בקונטרס הראיות בראיה י"ד. ונראה בעיני שלא נאמרה הסבה אלא לגבי אותן המקומות שדרכן להסב זכר לחירות כמבואר בקונטרס הראיה בראיה י"ג: ועוד אני אומר שאף במקום שדרכן להסב אם היו מקצתן מסובין ומקצתן אינן מסובין אחד מן המסובין מברך לכולן ומוציא בין המסובין בין שאינן מסובין וכן הדבר שמומר ומשמש על המסובין יוצא בברכות המברך ומז"ה ביאר בפסקיו שאין צריכין הסבה וקביעות מקום לברך אחד לכולם אלא בברכת המוציא אבל בברכת המזון אע"פ שלא הסבו ולא קבעו מקום אחד מברך לכולם:

ג פרש"י (ג"כ טע' רבי' ואמר) דמשום הכי אין לב המסובין אל המברך ומימוני כתב דמשום הכי אינה סכנה וכבינו אלחנן כתב דבין בין אינו פנוי לעולם פנוי בהטוב והמטיב:

לשון ריא"ז לפי שאין בית הבליעה פנוי ואין ל' לאוי לשמוע ולענות לחבירו:

ד והרא"ש פירש דקאי אאמלן דאמר ברכת המוציא ומי' פסק כרבי' ורש"י וטור וכבינו יונה אחריהו כזה:

הכא בתוך המזון כל אחד מברך לכולן בני הסבה אבל בתוך המזון אפי' בהסבה כל אחד מברך לעצמו לפי שאין בית הבליעה פנוי ואין לב המסובין אל המברך אלא לבלוע: **פיסקא הוא אומר על המוגמר וכו':** **גמ'** כך היא הגירסא בכל הספרים שלנו מדקאמר הוא מכלל דאיכא דעדיף מיניה: **מסייע ליה לרב.** דאמר רב חייא בר אשי אמר רב הנוטל ידיו באחרונה תחלה הוא מזומן לברכה וכך פירש הרב דודי ז"ל משמעון ונמצא זו: **והוא אומר על המוגמר.** פי' אותו שבירך להם על היין שלפני המזון אז שלאחר המזון הוא המברך להם על המוגמר אע"פ שחזרו והביאו להם עוד מזון וגם להם המוגמר בתוך הסעודה אחד מברך על המוגמר לכולן והוא פירש דבר זה לפי שבא בין מזון למזון אע"פ שאין מביאין את המוגמר אלא לאחר הסעודה כך היה דרכם שלא היה מביאין אותו אלא לאחר ברכת המזון ואז היה מנהגם שיברך הגדול שבהם והוא הוא מברך ברכת המזון אבל זה המוגמר שבא בתוך הסעודה המברך על היין שלפני המזון אז בין מזון למזון אינו מברך עליו ואע"פ שהיין הבא בתוך המזון כל אחד מברך לעצמו אין דין המוגמר כן ומפורש דבר זה בתלמוד ירושלמי מה בין מוגמר וביין יין מוגמר כולהו מריחין יין אחד הוא שהוא טועם ובגמרא דילן דייקינן מדקאמר הוא מכלל דאיכא עדיף מיניה שהוא מזומן לברכה"ז אבל זה המוגמר שבא בתוך הסעודה המברך על היין שלפני המזון אז בין מזון למזון הוא מברך עליו ואע"פ שהיין לברכה"ז אבל זה המוגמר שבא בתוך הסעודה המברך על היין שבא בין מזון למזון ואף על פי שאין מביאין מוגמר אלא לאחר הסעודה כך היה דרכם שלא היה מביאין אותו אלא לאחר ברכת המזון ואז היה מנהגם שיברך הגדול שבהם והוא הוא מברך ברכת המזון אבל זה המוגמר שבא בתוך הסעודה המברך על היין שלפני המזון אז בין מזון למזון הוא מברך עליו ואע"פ שהיין לברכה"ז

מזמון לברך ברכת המזון שלדעת כן נתנו לו כבוד לענין טמילה שיברך ג"כ על הכוס ויזכה בשתי מעלות: **חוץ** ממושק"א שמין מיה הוא אינו מה שנקרא מור בתורה שאותו מעשני בשמים הוא כמו שכתוב אריתי מורי עם בשמי אלא זה מין מיה הוא וי"א שהוא זיעת מיה והנכון יותר שמיה ידועה היא ויש לה מטוטרת בגואר ולשם מתקבצין בתחלה כעין דס ואח"כ מחבר ועשה מושק": **ורבינו** מאיר אלוי ז"ל היה אוסר אותו בהילה מפני חשש דס ואפשר לתת טעם בו להתיר ולומר דפרס בעלמא הוא ואע"פ שמתחלה הוא דס לא מיישינן להכי דבתר השתא אזלינן מדע שהרי הדבש אם נפל בו תחיכה של איסור אין הדבש אסור אע"פ שהאיסור נימוח בתוך הדבש כיון שדרך הדבש להחזיר הדבר שנופל לתוכו דבש כמו דבש דיינינן ליה ומותר ה"נ אע"פ שמתחלה היה דס כיון שעכשיו יצא מתורת דס בתר השתא אזלינן ואע"פ שנותן בתבשיל טעם לשבח מותר:

ומשחא דאפרסמא מפני שנמצא בארץ ישראל והוא חשוב קבעו לו ברכה בפני עצמו ומברכים עליו בורא שמן ערב והו עני שמן האמור במלכים:

וכשרתא ומשחא בבישא ומשחא טחינא בולהו וכו' וכתב רב נתן בעל הערוך לכשרתא עיקרו שמן ומערבים בו כמה מיני בעלי בשמים שמכשירין אותו מעשה רוקח מפוטם כגון זה מברכין עליו בורא עני בשמים וכתב הראב"ד ז"ל שזהו כשהעלים לשם אבל אם הוציאו העלים אין מברכים עליו אלא מיני בשמים וכן אם היו מעורבין בתוכו עני בשמים ועשני בשמים מברך מיני בשמים שברכת בורא מיני בשמים כוללת הכל: **ומשחא** בבישא כתב ר"ח ז"ל שכותשין שומשמין וורד ועלי בשמים ומיני הרבה וקולטו השומשמין הריח של בשמים וטוחנים אותו ויש בו ריח של בשמים ומשחא טחינא קרוב לטחינתן נותן עליהם עני בושם מהו דתימא כיון דקרוב (ב) הוא לטחינתן נתן בהם לא קלטו קמ"ל דעל קלם מברך עני בשמים ע"כ: **וסמלך** וחילפי דימא הענ שלו הוא רך ביותר ונקרא בלעז רוזמרי"ן ואפ"ה מברכין עליו בורא עני בשמים וי"מ דחילפי דימא הוא הנקרא אספליג"ו בלעז וגרקוס דגנוניתא פירש בערוך דתרגום חבצלת השרון גרקוס ויש אומרים אותו שקורין לילו"י בלעז ויש בכל אחד ואחד ששה עלים לבנים: **וכתב** רמז"ל הוורד ומי הוורד והלבונה ומצטרי וכיוצא בהם בורא עני בשמים והראב"ד ז"ל כתב שעל מי הוורד והלבונה והמצטרא אינו מברך עני בשמים אלא מיני בשמים וגראה לאמורי הרב גר"ו שמתוך כך כתב כן מפני שאין מי הוורד בתין מעין הוורד עצמו אלא מהפרי הנברא בתוכו ואפשר לומר שאע"פ שאינו בא מהעץ על הוורד עצמו כיון שנברא מדבר הנברא בתוכו דמברכין עליה עני בשמים אלא בכל דבר שהאדם מסופק יותר טוב לומר מיני בשמים

אמר רב חסדא אמר רב על כל המוגמרות כולן מברכין עליהם א בורא עצי בשמים חוץ ממושק"א ב שמין היה הוא שמברכין עליו בורא מיני בשמים ומשחא דאפרסמא מברכין עליה בורא שמן ערב ג וכשרתא ד ומשחא כבישא ומשחא טחינא כולהו מברכינן עלייהו בורא עצי בשמים וסימל"ק וחלפי ה דימא מברכינן עלייהו בורא עצי בשמים ונרקום ו דגנוניתא מברכינן עלייהו בורא עצי בשמים דדברא בורא עשבי בשמים [א][אמר רב ששת הני סיגלי מברך עלייהו עשבי בשמים] אמר מר זוטרא האי ז מאן דמורה באתרוגא או בחבושא אומר ברוך שנתן ריח טוב בפירות: אמר מר יהודה האי מאן דנפיק ביומי ניסן וחזא אילני דקא מלבלבי אומר ברוך שלא חיסר בעולמו כלום וברא בו בריות טובות ואילנות טובות כדי להתנאות בהן בני אדם: אמר [ב]רב זוטרא בר טוביה אמר רב מנין שמברכין על ריח טוב שנאמר [ג]כל הנשמה תהלל יה איזהו דבר שהנשמה נהנית ממנו ואין הגוף נהנה ממנו הוי אומר זה הריח: תנו רבנן הביאו לפניהם שמן והדס בית שמאי אומרים מברך על השמן ופוטר את ההדס ובית הלל אומרים מברך על ההדס ופוטר את השמן אמר רב גמליאל אני אבריע שמן זכינו לריחו וזכינו לסיכתו הדס לריחו זכינו לסיכתו לא זכינו אמר ר' יוחנן הלכה כדברי המכריע רבא אמר הלכה כבית הלל והלכתא כרבא [ד] דבתרא הוא: תנו רבנן [א]הביאו לפניו שמן ויין ב"ש אומרים אוחז את השמן בימינו ואת היין בשמאלו ומברך על השמן [ב]ואחר כך על היין ובית הלל אומרים אוחז את היין בימינו ואת השמן בשמאלו ומברך על היין [ג]ואחר כך מברך על השמן וטחו בראש השמש ואם שמש תלמיד חכם הוא טחו בכותל מפני שגנאי הוא לתלמיד חכם שיצא כשהוא מבושם לשוק תנו רבנן [ד]ששה דברים גנאי הוא לתלמיד חכם אל יצא כשהוא מבושם לשוק ואל יצא יחידי בלילה ואל יצא במנעלים מטולאים ואל יספר עם אשה בשוק ואל ישב בחבורה של עמי הארץ ואל יכנס באחרונה לבית המדרש ויש אומרים אל יפסיע פסיעה גסה ואל יהלך בקומה זקופה: אל יצא כשהוא מבושם לשוק [ה] במקום שחשודין [ו] אותו על משכב זכור ולא אמרן אלא בבגדו אבל בגופו זיעה מעברא ליה ואל יצא יחידי בלילה משום חשדא ולא אמרן אלא דלא קביע ליה עידנא אבל קביע ליה עידנא מידע ידעי דלעידניה קא אזיל ואל יצא במנעלים מטולאים ולא אמרן (א) אלא בטלאי על גבי טלאי ובפינתא ובימות החמה אבל בגילדא או בימות הגשמים לית לן בה ואל יספר עם אשה בשוק ואפילו היא אשתו ואפילו היא בתו או אחותו לפי שאין הכל בקיאין בקרובותיו ואל ישב בחבורה של עמי הארץ דילמא אתי לאימשובי בתרייהו ואל יכנס באחרונה לבית המדרש דילמא חשדי ליה בפושעים ואל יפסיע פסיעה גסה דאמר מר פסיעה גסה נוטלת אחת מחמש מאות ממאור עיניו של אדם מאי תקנתיה ליהדריה בקדושא דבי שמשי לומר כיון דפסיעה גסה נוטלת אחת מחמש מאות ממאור עיניו של אדם ופעם אחרת חלק אחד מחמש מאות הנשארים במהרה יצא לידי עורון ומהדר' יחזור אותו בזכות שיהיה רגיל בקידוש השם אבל לא שיתן את היין בתוך עיניו דהא אמרי' במס' שבת (דף קח:) שאפי' ע"ג העין אסור מפני שהוא דרך רפואה [א]: **מתני'** הביאו לפניו מליח תחלה וכו' עיקר משנה זו לא בא להשמיענו שהעיקר פוטר את הטפל שזה פשוט הוא דהא

רש"י

ועולה: **כשרתא.** קוסט: **משחא כבישא.** שמן שבו עמון הקוסט והשמן מריח מן הכוסט שבו והוחיל ואין הכוסט נראה כי אם השמן קסד"ל דלא ליכרך על הכוסט: **מישחא טחינא.** שטוחנין בה את הכשרתא: **סמלך.** מין עשב שיש בו שלש שורות של עלין זו למעלה מזו וג' עלין לכל שורה: **חלפי דימא.** הוא שיבולת נרד עשוי כמין גבעולי פשתן: **נרקום.** חבצלת השרון: **דגנוניתא.** הגדל בגינתא: **דדברא.** הגדל בשדה: **סיגלי.** ויאולם: **בחבושא.** שקורין קוטא: **וחזי לילני דמלבלבי.** פעם ראשונה בשנה כשהן מוציאין פרח: **לאסנאוה.** לגומר ליהנות בו בני אדם: **אני אבריע.** לומר כבית שמאי: **זכינו לריח.** כגון מישחא דכבישא: **וזכינו לסיכתו.** לאוון ידיו המזוהמים להעביר הזוהמא לכך שמן עדיף: **יין ושמן.** והוא שלאחר מזון ואין זה הכוס של ברכה: **שמן בימינו.** לפי שעליו יברך תחלה ומברך על השמן בורא שמן ערב: **וחוזר ומברך על היין.** כגון בתול שאין היין קבע ואין יין שלפני המזון פוטרו: **וטחו בראש השמש.** כדי שלא יצא בידיו מבושמים לשוק שגנאי הוא לתלמיד חכם כדמסיק ואזיל: **שש דברים.** כולהו מפרש ואזיל: **שחשודים על משכב זכור.** מבשמים עצמן כדי שיתאוו להם: **אבל קביעא ליה עידנא.** זמן קבוע לו ללמוד לילך לב"ה: **בפינתא.** איקפייה בלע"ז שעל גבי הרגל: **גילדא.** עקב: **בימות הגשמים.** הטיט מכסהו: **בפושעים.** מתעצלים: **בקדושא דבי שמשי.** כוס של קידוש ששותה בשבת בלילה: **מתני'** מליח.

שיטת ריב"ב

שמן היה הוא. מן הרעי של מיה: נראה מהלכות הרב ז"ל דלא גרים בגמרא מיוחדת דרב חסדא מיוחדת. וכיון לאי גמון ז"ל גרים הדס וכל דומי ליה וכן נראיא הגיריסא משמעתא דלקמן: **כשרתא.** קוסט: **מישחא כבישא.** שמן שהקוסט עמון בו: **מישחא טחינא.** שמן שעמון בו כשרתא: **חילפא דימא** בשם שקורין אספיג: **סמלך.** מין עשב שיש בו ג' שורות של עלין זו למעלה מזו וג' עלין לכל שורה: **דגנוניתא.** הגדל בגינה: **שמן והדס בכוס פעודה.** שמן לסוף ידיו להעביר זוהמתם המוכלין והדס להריח בו וכלכותיהן שוות כמישחא כבישא ומישחא טחינא: נראה מהלכות הרב ז"ל שאינו גורס מה שיש בכל הספרים רב פפא מיקלע וכו' ומסקנא ולא היא לשמועי נפשיה הוא דאמר: **שמן ויין.** זהו יין שלאחר המזון ואין זה כוס של ברכה: **וחוזר ומברך על היין.** כגון בתול שאין היין קבע ואין יין שלפני המזון פוטרו: **אותו אם היין בימינו.** לפי שעליו יברך תחלה: **וטחו בראש השמש.** כדי שיריח הריח: **קביע ליה עידנא.** מקום ללמוד שם: **פנתא.** אנפייא בלעז: **גילדא.** שולא בלעז: **בקידושא דבי שמשי.** שמשתה כוס של קידוש ליל שבת: **מתני' מליח** לו מליח וכו':

עין משפט נר מצוה

קנט-קסא

א מיי' פ"ז מה' ברכות הי"ח סי' ריב: **ב** מיי' פ"ה מהל' דעות: **ג** מיי' פ"ג מה' ברכות סמג עשין מז טור ח"ח סי' ריב:

מסורת הש"ס

א) כ"ה בספרי הרי"ף היסמים **ב)** בפלפם של הב"ח מר **ג)** תהלים קנ **ד)** בס"י ותחר ומברך **ה)** יעויה ו:

קובץ הגהות

ב"ח (א) תי' במקום ממתק וכ"כ לשון הגמ' במקום שהשתין על משכב זכור: **(ב)** לטחינתן הוא כל"ל:

מא"י (א) תי' אותו נמתק:

חו"י (א) עי' בכ"ף שבת כפ' ואלו קשרי' סי' תלח: **אנ"ש** ד"ת **[א]** לא אמרינן דאסור אלא דעמיך ופתח ואולי כיון דמכיון דהיכא דעמיך ופתח אסור משום דמוכחא מילתא דלרפוא' קא עביד ת"כ הכא אע"ג דלא עמיך ופתח אסור מכיון דהאי לרפוא' קא עביד:

שלטי הגבורים

לשון ריא"ז **א** מז"ה אומר אלין מברכין על המוגמר בורא עני בשמים אלא בורא מיני בשמים לפי שהעלים הן נשרפין ואינן בענין ולפי שיעת רגינו יאתק מברכין עליו בורא עני בשמים וכן נראה בעיני עיקר כמבואר בקונטרס הראיות בראיה ח': **ב** כתב הרא"ש ז"ל שהמשוק זיעת מיה וכמן יותר שהיה ידוע היא שיש לה מטוטרת בגואר ומתקבץ שם תחלה כעין דס ואחר כך מחבר ועשה מושק" וה"ר אלי' ז"ל הי' אוסר לאכלו מפני חשש דס וה"ר יונה ז"ל פירש דאפשר ליתן בו טעם להתיר בנעמוד לפניו וכ' עליו הרא"ש

ונראה דהא אפילו ראותו בריבה ראיה ע"כ:

ג על הכשרת' רבי' חננאל והערוך פסקו שיברך עשבי בשמים:

ד והראב"ד כתב דאם יש עני בשמים ממש כבושים בשמן מברך עני בשמים אין שם העלים בעין מברך מיני בשמים וכן אם היו מעורבים בתוכו מיני בשמים מברך מיני בשמים ואם שמן בשמן לגוס י"א שמברך בורא שמן ערב וי"א שאין מברכין עליהן כלל וכן נראה דעת מיי' וסמ"ג וכיונו יונה הטור כתבו שיש להפליג על מיי' בזה ואני מתהמי על הטור למה הפליג על המיימוני וכתבתי בספ' המתלוקות באורך בס"ד: לשון ריא"ז שמן מבושם בין שהבושם בבוש בתוכו בין שהבושם עמון בתוכו מברכין עליו בורא עני בשמים ואם לא היה שם ממשות של בושם כל עיקר אלא קלט השמן ריחו ואחר כן נעטל הבושם משם מברכין עליו בורא מיני בשמים כמבואר בקונט' הראיות בראיה י"ז:

ה הטור פליג וכ' דמברך בורא עשבי בשמים ומי וורד ומצטיקי ולבונה מי' וסמ"ג וטור כתבו שמברך בורא עני בשמים ויש אומרים בורא מיני בשמים: הגמגם בגית שיש בו ריח בשמים י"א שמברך שהכל ונוכ הפוסקים כתבו שמברך בורא מיני בשמים ואם יש לפניו דבר דבר שברכתו עני בשמים ודבר שברכתו מיני בשמים יש אומרים לבעולם אין ברכה אחת פוטרת חברתה ויש אומרים דברכת מיני בשמים פוטר כולם על הרוח"ן יש אומרים בורא עני בשמים:

לשון ריא"ז בשרתא שקורין קוסט וכן חילפי הם שקורין רוס"ה מאריי"ה מברכין עליהם בורא עני בשמים וכן בפליג"ו שלנו שהקלח שלו קשה מברכין עליו בורא עני בשמים וכן נראה בעיני שהשרשים של בשמים כגון הלבונה וכיוצא בה מברכין עליהן בורא עני בשמים כמבואר בקונטרס הראיות בראיה י"ח: ומיי"ה מיאר בפקיני שכל דבר המסופק לו אם הוא עני בשמים או עשבי בשמים מברך עליו בורא מיני בשמים: **ו** כל בשמים שהקלח שלהן קשה כקלחים של פשתן מברכין עליהם בורא עני בשמים שנאמר ותעמדם בפשתי העץ וכל שהקלח שלהן רך מיבש מברכין עליהן בורא עשבי בשמים כמבואר בקונטרס הראיות בראיה י"ח:

ז ותוקף שלקחו לריח בו אבל אם אכלו ולא נתכוין לריחא בו אינו מברך ובנה וקמון דיקן כתחרוג לענין ברכת הריח. טור. ובתחרוג של מצוה כתב"ה כתב שיברך עליו וכיונו שמתה כתב דאין מברך עליו ועל ריח קנה וקמון כתב מהר"ם שמברך עני בשמים

והרא"ש כתב שנתן ריח טוב בפירות:

לשון ריא"ז **ח** הביאו לפניו שמן מבושם שאין בתוכו בושם שמברכין עליו בורא מיני בשמים והדס שמברכין עליו בורא עני בשמים מברך על השמן ואח"כ מברך על ההדס שהשמן נהנה בטיבתו וברכתו כמבואר בקונט' הראיות בראיה י"ח:

שמעינן ליה ממתני' דקתני (לף מב.) בירך על הפת פטר את הפרפרת אלא גם להשמיענו שפעמים שאפי' הפת נמי טפילה שלא תאמר שלעולם אין הפת טפילה מפני חשיבותו קמ"ל שפעמים היא טפילה שאין עיקר אכילתו בעבור הפת ואין מברך עליו: **גמ'** באוכלי פירות גינוסר שנינו. פי' פירות גינוסר הם מתוקים ביותר ואינם נאכלים אלא עם מלח הרבה כדי שהתאיקה לא יזיק להם ואוכלים אותם עם הפת ונמצא שהפת טפיל אל הפירות ולפיכך מברך על הפירות ופוטר את הפת: **מתני'** אכל תאנים וענבים ורמונים מברך עליהם ג' ברכות דברי ר"ג וכו'. מפרש בגמ' דסבירא ליה לר"ג דכתב רחמנא בשבח א"י שבעת המינים וכתב מיד באותה הפרשה ואכלת ושבעת וברכת וגו' למדנו שכולם צריכות שלש ברכות כמו חטה ושעורה ורבנן ס"ל אין אשר לא במסכנות פסק הענין כלומר כיון שמצינו שהפסיק בין קרא דאכלת חטה ושעורה ובין קרא דואכלת ושבעת אינו אחר לכל מה שאמר בפסוק של ארץ חטה אלא (ב) חטה ושעורה ומתוך כך הזכיר ואכלת ושבעת וברכת גבי תאכל בה לחם ללמדנו שעל הלחם בלבד חייב לברך ברכת שלש: **ונראה** למורי הרב נר"ו דברכת מעין שלש אינה אלא מדרבנן ומביא ראיה מדאמרי' (ד' יב.) שאם בירך על התמרים ברכת הזן יצא דתמרי נמי מיזן זייני ואם איתא דברכה אחת מעין שלש היא מן התורה היאך היה אומר שאם אמר במקומה ברכת הזן יצא אלא ודאי אינה אלא מדרבנן לפיכך אם אמר במקומה ברכת הזן כיון שהזכיר ברכת מזון יצא ויש שהיו דוחין ואומרים כי מה שאמר שיצא ר"ל שאין צריך לומר על העץ ועל פרי העץ שהיא כנגד הברכה הראשונה וכיון שאמר ברכת הזן יצא מזה אבל צריך לומר ועל ארץ טובה ורחבה ואילך מבואר מפרש דרבנן גמליאל אלא היה חושש למה שהפסיק ארץ אשר לא במסכנות בינתיים והיה אומר שעל כל (ג) ברכות המינים צריך ברכת שלש משום דסבירא ליה דארץ אשר לא במסכנות מאכל בה לחם לא בא למעוטי אלא כוסם את החטה ולפיכך אמר לחם לאשמועינן דדוקא בלחם או בדבר שהוא מזון מברך ברכת שלש אבל כוסם את החטה אע"פ שהוא מין חטה אינו מברך עליו ברכת ג' ומכאן יש ללמוד שהכוסם את החטה מברך עליו לבסוף בורא נפשות ודולאי רבן גמליאל שסובר שעל כל שבעת המינים מברך ברכת שלש שהפסוק בינתיים בא למעט כוסם את החטה שנתמעט מדין השאר שאין מברכין עליו ברכת ג' כמו בלחם עצמו אבל (ד) בברכה מעין שלשה מברכין עליו ומרבן גמליאל נמשע לרבנן דכי היכי דר"ג היה ממעט הכוסם את החטה מברכת שלש והיה סובר שמברכין עליו מעין שלש הה"נ רבנן דאמרי שעל הפירות של שבעת המינים מברך מעין שלש ממעטין נמי כוסם את החטה מברכת מעין שלש שלא יהא חשוב כוסם את החטה שאין דרך אכילתו כל כך כמו אוכל הפירות עצמם אבל ברכת בורא נפשות רבות ס"ל דמברך לסוף וכן אם אוכל קמח ממש מברך לסוף בורא נפשות רבות ויש שהיו חוששין לאכילת שבלים שחרכן והקמח מפני שהיו מסתפקין בברכה שבסוף והיו סברין כיון שהחטה משבעת המינים חייב הוא לברך עליו לבסוף ברכה מעין שלש והיה מסופק להם הברכה מאיזה נוסח יאמרו אותה שלא מצינו מעין שלש בפרי האדמה וסמכו על הירושלמי (ה) דגרסינן התם רבי ירמיה בעי הלין דאוכלין סולת מהו דתימא מברכא סופא אמר רבי אסי דהכין לא אכיל רבי ירמיה סלת מן יומי ואין צורך לזה דרבי ירמיה מפני שהיה חושש שמברכין עליו ברכה מעין שלש והיה מסופק בנוסח הברכה שלא מצינו נוסח הברכה מעין שלש בפרי האדמה כמו במיני מזונות וביין ובפירות העץ ולפיכך לא היה אוכל אותו כלל אבל עכשיו שאנו אומרים מכלל דסבירא להו לרבנן שמברך עליו לבסוף בורא נפשות רבות (ה) כדכתבינן לעיל מותר לאכלו בלא שום מיחוש ויברך עליו לבסוף בורא נפשות רבות וכן כתב רבי' משה ז"ל. מיהו מתוך הירושלמי נמצינו למדין שכל דבר שיהיה מסופק בברכה אחרונה שלו שאין לו מן הספק לאכול אותו בפני עצמו אלא יאכל אותו על ידי הפת כדי שלא יצטרך לברך כלל דפת פוטרת כל מיני מאכל: **מתני'** רבי טרפון אומר בורא נפשות רבות וחסרונם. דס"ל לר' טרפון שאינו מברך עליהם לבסוף כלום ולפיכך היה אומר שמברך עליהם מתחלה בורא נפשות רבות והלכה כמ"ק (ו) שבירך עליהן מתחלה שהכל וכן עמא דבר לברך עליהם מתחלה שהכל ולבסוף בורא נפשות: **וביר'שלמי** (שם) חותם לה בשם ומסיים הכי בורא נפשות רבות וחסרונם על כל מה שברא בא"י חי העולמים ונראה למורי הרב נר"ו שזה מטבע קצור הוא וכיון שלא הוזכר בתלמוד שלנו לא נחתום בשם מספק וכאן לומר חתימת הברכה בלא שם וימא בא"י ג"ע רבות וחסרונם על כל מה שברא ברוך חי העולמים ופירושו בא"י אמ"ה ג"ע רבות וכל מה שצריך וחסרונו מלשון רק כל מחסורך ועל כל מה שברא ברוך חי העולמים ועל כל מה שברא דבוק עם סוף הברכה: **גמ'** בל שהוא משבעת המינים בתחלה יברך עליה ב"פ העץ ולבסוף ברכה אחת מעין ג'. ואיכא למידק מאי קמ"ל ריב"ל מתני' היא דקתני בהדיא (אבל) אכל ענבים ותאנים ורמונים מברך ברכה אחת מעין שלש וי"ל דאי ממתני' הוה אמינא דבכל מילי קא אמרי רבנן דמברך ברכה אחת מעין שלש ואפי' אינה מז' המינים והיינו יכולין לומר דמדר"ג נשמע לרבנן דכי היכי דחזינן דרבן גמליאל אמר שאם אכל ענבים ותאנים ורמונים שמברך שלש ודאי לרבן גמליאל לאו דוקא ענבים ותאנים ורמונים הוא שמעינן ליה בהדיא דס"ל דעל כל ז' המינים שהוזכרו בפסוק מברך שלש ברכות הה"נ רבנן דאמרי ברכה אחת מעין שלש לאו דוקא בשבעת המינים בלבד אלא בכל מילי סבירא ליה [א] דמברך ברכה אחת מעין שלש לפיכך הוצרך ריב"ל לאשמועינן דבשבעת המינים בלבד אמרו אבל בכל שאר הדברים אינו מברך לבסוף אלא בורא נפשות רבות. מפי מורי הרב נר"ו: **דחמשת** המינין על המחיה אינו מעין ברכת הזן ועל ארץ חמדה מעין ברכת הארץ רחם ה' אלהינו עליונו מעין בונה ירושלים: **כי** אל טוב ומטיב. אינה מעין הברכה אחרונה ואע"פ בה מעין ברכה רביעית לא אמרי' מעין ד' מפני שלא הזכיר אלא שלש של תורה. וכתב הרמב"ם ז"ל שבשבת מוסיף בה מעין שבת כמו שמזכיר בברכת שלש ולאחר שיאמר מעין ברכת ירושלים קודם שאמר כי אל טוב ומטיב אתה יאמר ונחמנו בשבת קדשך והכי משמע בירושלמי (ז) דגרסינן התם ולריך להזכיר בה מעין המאורע א"ר זירא הואיל וחש לה רבי ירמיה צריך מיחוש: **דפירי** על העץ ועל פרי העץ. וי"א על העץ ועל פרי העץ ועל תנובת השדה ואין זה נכון כי לשון על תנובת השדה לא הותקן אלא על חמשת המינין בלבד וכשאומר על המחיה ועל הכלכלה יאמר על תנובת השדה שזה מעין ברכת הזן אבל ביין אינו מעין ברכת הזן אלא על הגפן ועל פרי הגפן וכן בפירות על העץ ועל פרי העץ הוא מעין ברכת הזן ומיד שאמר על העץ ועל פרי העץ יש לו לומר על ארץ חמדה וכו' אבל לשון על תנובת השדה אינו נופל אלא בה' המינים כענין שנאמר ואכל תנובת שדי: **ולא** פליגי הא לן והא להו. כלומר לדידן שאין אנו בארץ ישראל יאמר על הארץ ועל הפירות אבל בני ארץ ישראל כיון שיושבין בארץ מפני שבח הארץ יש להם להזכיר פירות הארץ בפירוש ולומר על הארץ ועל פירותיה וכשמביאים פירות חוזה לארץ לא"י על הספק אין צריך לשנות המטבע של חוזה לארץ אבל מספק יש לעשות רבינו הרב נ"ר הלכה למעשה:

וכן על היין חותם על הארץ ועל פרי הגפן. ויש נוהגים לחתום בה על הגפן ועל פרי הגפן ואין זה נכון אלא כמו שבחתימת חמשת המינים

שיטת רי"ב

גמ' פירות גינוסר. ארץ יש בארצות חשובין הפירות מן הפת: **מתני' אכל תאנים וכו' שנוס.** של ירק: **גמ' כל שהוא מחמשת המינין.** בתבואה ושעורה ושיפון שנאמן מין שעורה הן כך כתב רבינו שלמה ז"ל. וקשיא לי הכותב הא דגרסינן בגמ' פסחים בפרק כל שעה בגת כוסמין מין חטה ובפקא מינה לענין תרומה דאין תורמין ממין על שאינו מינו: **כל שהוא משבעת המינין.** ולא מין דגן: **הא לן והא לה.** לבני ארץ ישראל על פירותיה לבני בבל על הפירות: **אילא** מלן דאמר דבחמרא חתים על הארץ ועל פרי הגפן ולא כן נראה מעיקר הגמ' אלא בחמרא נמי חתים על הארץ ועל הפירות וכן כתב הרב ר' משה ז"ל והכי נמי מסתברא דאילו הוה חתים בדחמרא על הארץ ועל פרי הגפן דבל איכא דמדבר עץ בפירי מדבר עץ בגפן בחמרא ובזה יאמנה עץ הגפן מבל עץ אבל בשאר דחתים בפירי על הארץ ועל הפירות ולא מדבר עץ בחמרא נמי חתים על הארץ ועל הפירות ולא מדבר גפן:

עין משפט נר מצוה

קטב–קטג

א מיי' פ"ט מה' ברכות סמג עשין כז טו"מ סי' קעז: **ב** מיי' פ"ה מה' ברכות סמג עשין כז טו"מ סי' רד:

מסורת הש"ס

א) [דפיקין סוף ה"ח] **ב)** [נפיקין סוף ה"ח]:

קובץ הגהות

ב"ח (א) נ"ב דעלמ': **(ב)** לתמ' כל"ל: **(ג)** שבעת כל"ל ומי' ברכות ממחק: **(ד)** ברכה מעין שלש כל"ל: **(ה)** נ"ב עיין לעיל סי' קלח:

(ו) שמברך כל"ל:

מא"י [ח] ועל היין:

אנ"ש ד"ת [א] לא הבנתי דברי מיך הייתי טועה לומר בכל מילי דהא לא שמעינן לר"ג דאית ליה ברכת ג' רק בז' מינים ודלמותיה נשמע לרבנן:

שלטי הגבורים

א כתב רבינו יונה דברכת מעין שלש הוי דרבנן והטור כתב דהיא מדאורייתא ונפקא מינה היכא דמספקא ליה אם אמרה אם לא לא לרבינו יונה אינו אינו מחר ולעולם מחר: לשון ריא"ז ובברכה אחרונה כל פת שהיא ברכת המזון וכן ברכת שבעת המינין וברכת חמשת המינין שהיא ברכה אחת מעין שלש ברכה זו מן התורה שנאמר ואכלת ושבעת וברכת ואם נקפקף לו אם בירך ואם לא בירך מחר ומברך מספק הואיל והיא מן התורה אבל ברכה הראשונה וכן כל שאר הברכות תפילו אחרונות מדברי סופרי' הם ואינו מחר ומברך מספק כמבואר בקונטרס הראיות בתחלת הפרק:

ב נטעה ברכת מעין ג' רבי הדעות וכתבתי באורך בספר המצוות בס"ד: ובשבחות ובימים טובים אומר בה מעין המאורע בברכת על המחיה מיימוני והטור לא חילקו בין ברכת המחיה לשאר הברכות דבטולן אומר שצריך להזכיר בה מעין המאורע ומה כתב בשם ר"י דלא נהוג הכי האידנא בברכת היין ובברכת הפירות והוא הולך לשיטתו שאמר שאין הסיבה ביין אבל הטור כתב דיש הסיבה ביין כאשר בתבתי במקומו: מעתה נמצינו למדין דלמיימוני וקמ"ג צריך להזכיר מעין המאורע בכולן מי יתן ודעתי ברבת חילוק המיימון דהא אין שבחו בשבחת המ"ג כאשר כתבתי במקומו וצ"ע:

לשון ריא"ז **ג** ואותם לבסוף על הארץ ועל המחיה כדברי רבינו יצחק וכן רוב המפרשים. ומז"ה אמר חותם גם בלא על הארץ ועל הפירות ודברי רבינו יצחק עיקר כמבואר בקונטרס הראיות בראיה ב':

ד מיימוני כתב שחותם בברכת היין על הארץ ועל הפירות וכן כתב סמ"ג בשם ר"י ודברי הטור ברבינו: מיימוני והרא"ש כתבו שאם אכל פירות משבעת המינין ואכל עמהן תפוחין שאין צריך לברך בורא נפשות רבות על התפוחין ויוצא בהן שגם הם פרי העץ ומדרבי בשם מהרי"ם ז"ל כתב שצריך לברך בג"ר וגם ברכה מעין שלש והשותה מים ויין זה אחר זה נראה לשם שהה היין תחלה לא"ד דיין פוטר כל מיני משקין ברכה מעין שלש פוטרת ואם שהה מים תחלה אפשר לצריך לברך על כל אחד ואחד לפניה ולאחריה:

לשון ריא"ז ר"ל שאם אכל פירות של שבעת המינין ושתה יין ואכל גם דייקא של חמשת המינין טולן טולן בברכה אחת ואומר על המחיה ועל הכלכלה על הגפן ועל פרי הגפן על העץ ועל פרי העץ ועל תנובת השדה כי' ואותם ג"כ על הארץ ועל המחי' ועל הפירות ואין שיטת התלמוד מדבריהם אלא צריך לברך על כל דבר בפני עצמו שאין עושין מצות חבילות חבילות כמבואר בקונטרי' הראיות בראיה ב':

ה ודוקא שהה מים לרפואה הוא דאינו מברך אבל שאר משקין אפילו שתתן לרפואה מברך דהא נהנה מהן. עוד: ומיימוני כתב דחתיכה אומלא פטור מברכה בין לפניו בין לאחריו ולזה הסכימו רוב הפוסקי' וי"א דוקא לפניו פטור אבל לאחריו חייב:

ופירות העץ של שבעת המינים מזכיר על הארץ ה"ה נמי שביין ל"ל על הארץ שאין ביניהם שינוי אלא שביין כשמזכיר שם פרי ל"ל שם פרטי של"ל העץ שברא בו ולומר פה"ג וכלל שאר המינים די שיאמר פרי העץ שהוא שם כולל אבל הארץ לעולם עומדת ובכולם יש לו להזכיר בתחתיתה על הארץ. והורו ר"מ ורבינו יעקב שאם אכל מיני מזונות ואכל פירות משבעת המינים [ח]ושתה יין] שכולל הכל ביחד ויוצא בברכה אחת לכולם ויאמר בג' הזה בא"י על התחתיה ועל הכלכלה ועל הגפן ועל פה"ג [ב]ועל העץ ועל פרי העץ] ועל ארץ חמדה וכו' ובתחתיתה בא"י על הארץ ועל הממחיה

ועל פרי הגפן ועל פרי העץ:

לאפוקי היכא דחנקתיה אומצא.

כתב רב עמרם גאון ז"ל בשם רב פלטוי רשם ישיבה ז"ל שמתחלה אינו מברך עליו כיון שלא היה שותה להנאה אלא לנסוף כיון שכבר נהנה ממנו מברך עליו בורא נפשות רבות ואין זה נראה לרבני צרפת ז"ל דהא דאמרי' (לעיל דף לו.) גבי מושש בגרונו לא יברענו בשמן מ"ד כיון דלרפואה קא מכוין לא ליברך קמ"ל כיון דאית ליה הנאה מייה בעי ברוכי דאלמא משמע שבשאר דברים שברך לשמות או לאכול להנאה אמרי' שיברך ואע"פ ששותה אותה לרפואה כיון שנהנה מברך עליהם אבל במים שאין בהם הנאה כלל אלא בשעה שהוא צמא כיון שאינו שותה אותה

לאפוקי מאי אמר רב אידי בר אבין לאפוקי א דחנקתיה אומצא: רבי טרפון אומר בורא נפשות רבות: אמר ליה רבא בר רב חנן לאביי הלכתא מאי אמר ליה פוק חזי מאי עמא דבר: תנו רבנן אחד שכר תמרים ואחד שכר שעורים ואחד שמרי יין מברכין עליהן ב שהכל אחרים אומרים שמרים שיש בהם טעם יין מברכין עליהן בורא

רש"י

לאפוקי ממאן דחנקתיה אומצא. שאינו שותה המים לצמאו כי אם לרפואה: **פוק חזי מאי עמא דבר.** היאך הם נוהגים וכבר הגו בברך בתחלה שהכל נהיה בדברו ולבסוף בג"כ. והסרוגים לרבי סיפוקן:

פרי הגפן ור' יוסף דאמרי תרוייהו אין הלכה ג כאחרים:

הדרן עלך כיצד מברכין

שלשה ישאכלו כאחת חייבין ד לזמן אכל דמאי ומעשר ראשון שנטלה תרומתו ומעשר שני והקדש שנפדו והשמש שאכל כזית והכותי מזמנין עליהן אכל ה טבל ומעשר ראשון שלא נטלה תרומתו ומעשר שני

הדרן עלך כיצד מברכין

שלשה שאכלו כאחת חייבין לזמן. י"מ דמיירי כשקבעו עצמן ביחד מתחלה להמוליא ובא להשמיענו שכיון שהם שלשה והסבו מתחלה לאכול אותם ומורי נ"ר אומר שהנכון כמו הפי' הראשון שאינו חייבין אלא כשקבעו לאכול ביחד מתחלה והביא ראיה דתנן לעיל הסבו ג' מברך לכולם ודייקינן עלה בגמ' (דף מב:) הסבו אין אבל יבאו לא בגמ' ורמיינהו עשרה בני אדם שהיו מהלכין בדרך אע"פ שאוכלין מכבר אחד כל אחד ואחד מברך לעצמו יבאו אע"פ שכל אחד ואחד אוכל מכבר אחד מברך לכולם קתני יבאו אע"פ שלא הסבו ומתרצינן אמר רב נחמן בגון דאמרי ניזיל וניכול נהמא בדוכתא פלן דכיון שהסכימו לאכול במקום קבוע או ידוע כמאן דהסבו דמי ודאי בריתא בברכת המזון מיירי דהכי אמרינן בהדיא בירושלמי יבאו ואכלו וכו' דמשמע שאכלו כבר ואם כדברי האומרים [ג]שאין] צריך קביעות לזימון אמאי איצטריך רב נחמן לאוקמה בגון דאמרי ניזיל וניכול נהמא בדוכתא פלן הא הוה מצי לתרוצי דהתם מש"ה אמרי' דיסבו אחד מברך לכולם ואע"פ שלא הסבו מתחלה מפני שהאכילה קובע אותם ומדלא שיגין הכי שמעינן דפשיטא להו דכי אמרי' אחד מברך לכולם בשקבעו עצמן מתחלה לאכול ביחד קאמר הא לאו הכי כל אחד ואחד מברך לעצמו ואין האכילה קובעת אותם [ד]דיקא נמי דקתני והשמש שאכל כזית מצטרף ואמאי איצטריך למיתני שהשמש מצטרף אלא בא להשמיענו שאע"פ ששאר בני אדם אינם מצטרפין אלא כיציאת קבע השמש מצטרף דכמו שקבע עמהם לאכול דיינינן ליה: **אבל** דמאי. דמאי הוא דבר שהוא ספק מעשר כגון תבואה שנלקחה מעם הארץ וכיון דקי"ל (דף מז.) מאכילין את העניים דמאי ואת אכסנאין דמאי משום דרוב עמי הארץ מעשרין הם אם אכל ממנו מצטרף לזימון וי"מ אכסנאין אורחים וי"מ אכסנאין חיל של מלך שעוברת ממקום למקום וכיון שמותר לאכסנאין [ה]ולאורחין ואי בעי מפקר להו לנכסיה והוי עני ומחזי ליה כשתא נמי חזי ליה ומצטרף לזימון עם האחרים: **ומעשר** ראשון שנטלה תרומתו. פי' מעשר ראשון היה נותן ללוי והלוי היה נותן מאותו מעשר שלו מעשר לכהן והוא הנקרא תרומת מעשר דכתיב והרמותם ממנו תרומת ה' מעשר מן המעשר וכיון שנטלה תרומתו תרומת מעשר לא הוי דבר האסור ומצטרף לזימון ובגמרא (שם) פריך פשיטא ומתרץ כגון שהקדימו שבולים פי' מן הדין הוא שקודם שיוציאו מעשר ראשון של לוי להפריש תחלה תרומה גדולה לכהן שהוא אחד מחמשים שתרומה גדולה קודמת לכל דרחמנא קריה ראשית ומיובה אינה אלא לאחר שימרח שהוא דגן גמור דכתיב ראשית דגנך והלוי כדי שלא יחסרנו הכהן המעשר מהתרומה גדולה הקדים לכהן והלך לישראל כשהיה בשיבולין ואמר לו שיתן לו המעשר שלו קודם שיהיה דגן והנה שזה הלוי חייב להוציא ממנו תרומת מעשר אבל אינו חייב להוציא ממנו תרומה גדולה שאין על הלוי חיוב אלא מתרומת מעשר בלבד כדפרשי' דכתיב והרמותם ממנו תרומת ה' מעשר מן המעשר תרומת מעשר אמרתי לך ולא תרומה גדולה ותרומת מעשר וקמ"ל מתני' שאע"פ שכבר פקע מייה מצות תרומה גדולה כיון שלא היה דגן בשעה שנתן לוי אפ"ה כיון שינטלה תרומת מעשר שהגיע חיובה לא דיינינן ליה איסור ומצטרף עמו לזימון: **ומעשר** שני והקדש שנפדו. פי' המעשר שני היו אוכלין אותו הבעלים בירושלים והיה אסור לבעלים באכילה עד שיפדו אותו דכתיב לא תוכל לאכול בשעריך מעשר דגנך וגו' וכתיב וכי ירחק ממך המקום ולרת הכסף בידך וכן הקדש אינו יכול ליהנות ממנו עד שיפדנו ובגמ' (דף מז:) פריך פשיטא דכיון שפדאם מותרים לו באכילה ומצטרף לזימון ומתרץ כגון שנתן את הקרן ולא נתן את החומש שהפודה ממעשרותיו יש לו להוסיף חומש כדי שלא יעריס ויפדה אותו בפחות משוויו דכתיב ואם גאל יגאל איש ממעשרו חמישיתו יוסף עליו וכתיב בהקדש ונתן חמישית כסף ערכך עליו וקם לו וקמ"ל שאע"פ שלא נתן את החומש כיון שנתן את הקרן לא דיינינן ליה איסור ומצטרף לזימון: **והשמש** שאכל כזית. מקשה בגמ' (שם) פשיטא ומתרץ מהו דתימא דכבר אמר קמ"ל דקבע: והבותי. מוקים לה בגמרא כמ"ד גרי אמת הם אבל השתא אינו מצטרף דכבר נהנו עליהם ועשאום עכו"ם גמורים:

אבל טבל. אינו מצטרף מפני שהוא אסור לכל אדם ומקשה בגמ' פשיטא ומתרץ בטבל טבול דרבנן כגון שזרע בעלין שאינו נקוב דמן התורה אינו חייב אלא דומיא דהיוצא השדה וקמ"ל דאע"ג שאינו טבל מן התורה אינו מצטרף לזימון: **ומעשר** ראשון שלא ניטלה תרומתו. ומקשין בגמ' פשיטא דמדאמר שאם ניטלה תרומתו מצטרף שמעינן דהיכא שלא ניטלה תרומתו אינו מצטרף ומתרץ כגון שהקדימו בכרי כלומר שאחר שהיה דגן גמור והגיע לחיוב תרומה גדולה הלך הלוי לישראל שיקדים לו המעשר שלו ומאותו המעשר הרים ממנו תרומת מעשר וקמ"ל דאע"ג שהרים ממנו תרומת מעשר אסור לו באכילה כיון שהגיע לו חיוב תרומה גדולה כשהגיע ליד הלוי ולא הרימו אותה. ואיכא למידק דמעיקרא קרי ליה ניטלה תרומתו כשניטל ממנו תרומת מעשר ואע"פ שלא ניטלה ממנו תרומה גדולה ובסיפא קרי ליה לא ניטלה תרומתו מפני שלא ניטלה ממנו תרומה גדולה אע"פ שניטלה ממנו תרומת מעשר ויש לומר כשהקדימו בשבולים כיון שלא הגיע לו שעת חיוב תרומה גדולה קרי ליה ניטלה תרומתו שהרי ניטלה ממנו התרומה שהגיע זמן חיובה דהיינו תרומת מעשר [ג] שני אבל כשהקדימו בכרי שהגיע שעת החיוב ולא הפרישה קרי ליה לא ניטלה תרומתו אע"פ שניטלה ממנו תרומת מעשר שהרי לא ניטלה ממנו התרומה שהגיע שעת חיובה ליטול דהיינו תרומה גדולה: **ומעשר** שני והקדש שלא נפדו. בגמ' מקשינן פשיטא דכיון שלא נפדו אינו

שיטת רב"ב

מה עמא דבר. בתחלה שהכל ולבסוף בורא נפשות ומסרוגן דכל שיש ברכה לפניו יש ברכה לאחריו חוץ ממצות ורימוני: **חסרונן.** לרבי פפוקיקון. כתב הרב ר' משה ז"ל בספר אהבה בהלכות ברכות בסוף פרק שמיני שאם יין ואכל תמרים ואכל מבגיל של חמשת המינין מברך באחרונה ככה בא"י מלך העולם על הממחיה ועל הכלכלה ועל הגפן ועל פרי הגפן ועל פרי העץ ועל מעונת השדה על ארץ חמדה וכו' ומותם בא"י על הארץ ועל הממחיה ועל הפירות אבל אם אכל בשר ושתה יין מברך בסוף על זה בפני עצמו ועל זה בפני עצמו. אבל תחלים או עגבים ותפוחים ואגוזים וכיוצא בהם מברך בסוף ברכה אחת מפני שלא הוא מולא הכל מפני שכולן פירות העץ וכן כל כיוצא בזה אלה הם דברי הרב ז"ל ונראה מדבריו שאם אכל תפוחים או כיוצא בהן ושתה יין אינו צריך לברכה אחרונה של יין על הגפן ועפה"ג מברך בסוף על זה בפני עצמו ועל זה בפני עצמו וכ"ש אם אכל תפוחים או כיוצא בהן

ומה שאכל בתחלה שהכל ולבסוף בורא נפשות ומסרוגן דכל שיש ברכה לפניו יש ברכה לאחריו חוץ ממצות ורימוני:

חסרונן. לרבי פפוקיקון. כתב הרב ר' משה ז"ל בספר אהבה בהלכות ברכות בסוף פרק שמיני שאם יין ואכל תמרים ואכל מבגיל של חמשת המינין מברך באחרונה ככה בא"י מלך העולם על הממחיה ועל הכלכלה ועל הגפן ועל פרי הגפן ועל פרי העץ ועל מעונת השדה על ארץ חמדה וכו' ומותם בא"י על הארץ ועל הממחיה ועל הפירות אבל אם אכל בשר ושתה יין מברך בסוף על זה בפני עצמו ועל זה בפני עצמו. אבל תחלים או עגבים ותפוחים ואגוזים וכיוצא בהם מברך בסוף ברכה אחת מפני שלא הוא מולא הכל מפני שכולן פירות העץ וכן כל כיוצא בזה אלה הם דברי הרב ז"ל ונראה מדבריו שאם אכל תפוחים או כיוצא בהן ושתה יין אינו צריך לברכה אחרונה של יין על הגפן ועפה"ג מברך בסוף על זה בפני עצמו ועל זה בפני עצמו וכ"ש אם אכל תפוחים או כיוצא בהן

עין משפט נר מצוה

קסד

א מיי' פ"ה מה' ברכות סמג עשין כז טור או"ח סי' קג קלד:

מסורת הש"ס

ח) גי' מהר"ם **ב)** גי' ד"ת **ג)** גי' ד"ת **ד)** גי' ד"ת **ה)** גי' ד"ת ולעניי':

קובץ הגהות

ב"ח (ח) קובע כל"ל: **(ב)** ס"ז נמחק:

שלטי הגבורים

לשון ריא"ז ואם אינו, להבליעו לגמתו שחנקתו אינו מברך כלום לא לפניו ולא לאחריו כן כל פירות האילן שאינו משבעת המינין מברכין עליהן לנסוף בורא נפשות רבות ואפי' חמשת המינין אם לא בשלו בעין דייקא אלא בשלן בעין ולא נמוחו הוחיל ואין מברכין עליהן בתחלה בא"מ אין מברכין עליהן לנסוף אלא בורא נפשות רבות:

א כתב הרא"ש ובסדר רב עמרם ז"ל היכא דחנקתיה אומצא דאמרי' לא בגי בריוכי שדרו ביה רב פלטוי בר אבי רשם ישיבה מקמי דלישתי לא ליברך שהכל משום דאמרם לגמר דשתה מברך בג"כ ולא נהיא דטעמא הוה משום דלא מתהני וא"כ מה לי לפניו מה לי לאחריו אלא ודאי אין צריך לברוכי כלל לא לפניו ולא לאחריו ונם קשה לדברי רב פלטוי מה הוצרך לשנות לגמלא למטוטי מאן דחנקתיה אומצא פשיטא אנם הוא אלא ודאי הא אתא למטוטי אף מברכה (ראשונה) [אחרונה] ע"כ:

לשון ריא"ז **ב** כל הברכות צריך שיהא משמעותן לשעבר כגון שהכל נהיה (בקמץ הי"ד) בדברו ואינו מברך שהכל נהיה (בסגול) וכן בורא פרי משמעותו שברא כמו יוצר הרים ובורא רוח כמו שמבואר בפיס בפרק אלו דברים וכן המוציא לחם מן הארץ שמשמעותו שהוציא:

ג ולענין ברכה אחר כל המצות הנוספות כתבו דאפילו בני מערבא לא היו מברכין אלא אחר התפילין ולא אחר הציצית ושאר המצות ומהרלבי כתב בשם רא"ש דקבלה בידו דווקא אחר התפילין אין מברכין אבל אחר שאר מצות מברכין אקב"ו לשמור מצות פלונית לפי מה שהיא המצוה:

לשון ריא"ז כל שטעון ברכה לפניו טעון ברכה לאחריו חוץ מריח הבשמים שמברכין על ריחם בתחלה ואין מברכין עליהן בסוף וכן על המצות כגון בשם רא"ש תפילין ועל מצות ציצית ונטילת לולב ושאר כל המצות מברכין עליהן בתחלה ואין מברכין עליהן לנסוף וכמי ג"י היו מברכין בשהיו מתלקין תפילין אקב"ו לשמור חקיו ונראה בעיני שאין אדם חייב לברך על מצוה אם רצה לברך מברך ואין בזה משום ברכה לבטלה ואחר כל שאר המצות אינו ראוי לברך כל עיקר כמבואר בקול הרמיות ברמיה כ"ד:

ד סמ"ג ורבינו יונה כתבו דווקא היכא שקבעו עצמם ביחד בתחלה ברכת המוציא או לדיין בשינה או אינו רשאין לאכל והרא"ש והטור כתבו דאף על פי שלא ברכו המוציא בתחלה ביחד אלא שאח"כ נקבעו בתחלה יחד נקבעו לזימון מיהו נראה דגם לסמ"ג ורבינו יונה אפילו לא ברכו המוציא בתחלה אם רצו לחייב עצמן לזימון רשאין דע"כ לא קאמר רבינו יונה אלא שאין חייבין לזמן אבל אם רצו הרשות בידם וה"ה לג' שבאו

מנ' מבוגרות שחייבים:

ה רש"י כתב דכי היכי דגני בהמ"ז אין באחד פוטר את חבירו ה"נ גבי ברכת המוציא ובשאר המצות נמי אין אחד פוטר את חבירו ורוב הפוסקים מסכימים לדעת התוס' ובתפלה נ"ש אין באחד מוציא את חבירו ועיין בטור א"ח סי' תקנ"ד: אבל טבל לא דבר איסור כתב מיימוני דאין מברכין עליו לא בתחלה ולא בסוף וכ' הרא"ש והטור דמברכין וכן הסכים עליו הרשב"ש ז"ל ודברי התוס' ורש"י דף מט נראה כדברי מיימוני: לשון ריא"ז אין מזמנין אלא על דבר המותר בתחלה אבל דבר האסור בתחלה אי ראוי לברך עליו ומזמן עליו לפי שהיא מצוה הבאה בעבירה:

מלטרף כו לזימון שאכילה של איסור היא ומתרץ כגון שנפדו ולא נפדו כהלכתן כגון שנפדו על גבי אסימון והתורה אמרה ולרת הכסף בידך דמשמע דבר שהי' בו לורת מטבע היולא וכן ההקדש לא נפדה כהלכתו כגון שנפדה על גבי קרקע והתורה אמרה ונתן חמישית כסף ערכך עליו דמשמע שלריך לחללו בדבר הניתן מיד ליד ומניינו למדין מדברים הללו שמי שאכל דבר האסור [ב)אינו מלטרף] עם האחרים לזימון וכן אם אכלו כולם דבר האסור אין מזמנין אבל ודאי חייב כל אחד ואחד לברך עליו תחלה וסוף כיון שנהנין ממנו. ור"מ ז"ל כתב בהלכות ברכות בפ' ראשון שאינו מברך עליו כלל לא בתחלה ולא בסוף והראב"ד ז"ל השיג עליו וחס לשונו טעה בזה טעות גדול שלא אמרו אין מברכים אלא שאין מזמנין עליו לומר שאין להם קבע לזימון הואיל ואוכלין דבר האסור והוא כעין אכילת הפירות שאין לו קבע לזימון אבל ברכה תחלה וסוף למה לא יברכו הואיל ונהנו עד כאן ורבינו שמואל ז"ל מרומרוג היה אומר שאם היו אוכלין שלשה בני אדם ביחד והאחד היה אוכל פת של עכו"ם והאחרים מזהרין מלאכלו שהשנים אינם יכולין לאכול מהפת שאוכל השלישי שמאחר שמזהרים ממנו נעשה להם כחתיכה של איסור אפי' הכי מלטרפין לזימון כיון שאם ירלה השלישי יכול לאכול מפת שאוכלין האחרים ומביא ראיה לזה מדתנן בערכין (דף ד.) הכל ג)(חייבין בזימון) כהנים לוים וישראלי' ומקשין עלה פשיטא ומתרלין לא לריכא דהכהי' אוכלין תרומה וקדשים וחרים אוכלין מולין מהו דתימא כיון דזר לא אכיל תרומה וקדשים לא מלטרף קמ"ל דכיון דהכא נמי כיון שאותו שאוכל פת של עכו"ם יכול לאכול מפת שאוכלין האחרים ומביא ראיה לזה מדתנן בערכין (דף ד.) הכל ג)(חייבין בזימון) כהנים לוים וישראלי' ומקשין עלה פשיטא ומתרלין לא לריכא דהכהי' אוכלין תרומה וקדשים וחרים אוכלין מולין מהו דתימא כיון דזר לא אכיל תרומה וקדשים לא מלטרף קמ"ל דכיון דהכא נמי אכיל חולין שפיר דמי ה

בסוף הדין פירקין (דף ג.) מפרש שאם האחד קדם ובירך שאחר שיגמרו מלאכול שיזמנו השנים עמו ויצאו אותם השנים ידי זימון כיון שהוא יחיד בטיל הוא לגבי השנים: **אשכחינהו** דקאמרי נברך אומר ברוך הוא ומבורך. וכתב בעה"ג ז"ל שיאמר ברוך הוא ומבורך שמו תמיד לעולם ועד ועוד אמרי' שאם היו מברכין בעשרה והיו אומרים נברך לאלהינו שלריך שיזכיר כמו כן את השם ומבורך ויאמר ברוך אלהינו ומבורך שמו תל"ו: **אשכחינהו** דקאמרי ברוך. כלומר שהיו עונין ברוך שאכלנו משלו עונה אמן ואין לריך לומר אם מצא שהיו חותמין בברכות והיו מזכירין את השם שזה ודאי חייב לענות אמן: **הא** דעני אמן אחר כל ברכה וברכה והא דעני אמן בבונה ירושלים. כלומר כי קתני הרי זה מגונה זה העונה בסוף כל ברכה וברכה וכי קתני הרי זה משובח בבונה ירושלים ואית דבעי מימר דמשום הכי אמרי' שהעונה אמן בבונה ירושלים שהוא משובח כדי לחלק בין שלש ברכות שהן מן התורה לברכה רביעית שהיא מדרבנן ואין זה נכון שבפירוש נראה בירושלמי שלא אמרו בבונה ירושלים בלבד אלא ה"ה בסוף שאר ברכות דגרסי' התם מ"ד הרי זה חכם בעונה בסוף ומדקאמר בסוף שתם משמע שאין הדבר תלוי בבונה ירושלים מפני שהוא חילוק שבין ברכות של תורה לברכה של דרבנן אלא שבסוף כל ברכות שבעולם יש לו לעשות כן והטעם מפני דכשאומר אמן בסוף כל הברכות מורה שכבר גמר כל הברכות ואין לו לומר יותר אבל כשעונה אמן בסוף כל ברכה וברכה הרי זה בור שמרלה בכל פעם ופעם שמסיים וחוזר ואומר אמ"ל ברכה אחרת וגם בתלמוד שלנו [א] נראה כמו שאומר בירושלמי דאמרי' בגמרא (ד' מה:) אבל עני לה לבונה ירושלים בקלא כי היכי לדידעו פועלים דהטוב והמטיב לאו דאוריתא כלומר כשהיה מסיים בונה ירושלים היה אומר אמן בקול רם כדי שיכירו הפועלים ששם היה מסיים ברכות של תורה ושהברכה האחרת לא היתה אלא מדרבנן ורב אשי עני ליה בלחישא כי היכי דלא ליזלזלו בהטוב והמטיב שהיא מדרבנן כלומר היה עונה אמן אחר בונה ירושלים בלחש מפני שאם ישמעו הפועלים יהיו אומרים שבכאן הוא סיום הברכות ומתוך כך מברך אמן והטוב והמטיב אינה עיקר שהיא אינה אלא מדרבנן וזלזלו בה ואם כדברי האומר ג)[שמפני] שהיא מדרבנן (רי') אמרו שהעונה אמן אחר בונה ירושלים הרי זה משובח כדי לחלוק בין ברכות של תורה לברכת הטוב והמטיב שהיא מדרבנן (ה) ורב אשי אבל אשי היה רואה לחלק ביניהם [כי] היה חושש שיכירו הפועלים וזלזלו בה לתה היה לריך לענות אמן בלחש לא יענה כלל אלא ודאי מפני כך היה עונה בלחש מפני שהוא סוף הברכות ולריך לענות אמן כדכתיבן: **ונמצאינו** למדין שלריך שיאמר האדם אמן אחר סיום התפלה כשיגיע להמברך את עמו ישראל בשלום אמן וכן לריך לומר אמן אחר גאל ישראל שהוא סיום ואין בזה הפסקה כיון שלריך לאומרו וכ"כ רש"י ז"ל (ד"ה הא): ועוד כתבו הגאונים ז"ל מר יהודאי ורבינו האי ז"ל שאחר אמלת פירות שלריך לברך גם כן אחר אכילתן לריך לענות אמן ומה שאמרי' בתוספתא אחר המלות ואחר הפירות דעונה בסוף אמן הרי זה דרך בורות לא אמרו אלא דאשונה יאמר אמן הוא דרך בורות שאין זה נקרא סוף ברכה אבל בברכה אחרונה ודאי סוף ברכה נקראת ולריך לענות אמן ור"ש ז"ל חולק על זה ואומר כי אמרי' שאם עונה אמן אחר ברכותיו הרי זה משובח זהו כשאחר שתי ברכות או יותר אבל בברכה אחת בלבד אין לו לענות אמן אחריה לא שנת בתחלה ול"ש בסוף ומתוך כך אחר שאחר שאומר את עמו ישראל לעד שאומר ברכת אמן אבל לא אחר גאל ישראל של שחרית מפני שברכת הם ב' ברכות אבל בשחרית שאינו אומר אחר ק"ש אלא אמת ויציב בלבד אינו עונה אחריה אמן. ודעת מורי הרב נר"ו נוטה יותר כדברי הגאונים שאחר הברכה האחרונה לריך לענות אמן בסוף ברכה נקראת ואפי' בשחרית עונה אמן אחר גאל ישראל וכן בברכה אחרונה שאומר אחר האכילה אע"פ אינה אלא ברכה אחת: **ולענין** עניית אמן אחר הבורא בעמו ישראל באהבה כתב ר"ם ז"ל שאין לו להפסיק כלל דכיון שאומר הברכות על ק"ש אין לו להפסיק בין הברכה והדבר שמברכין עליו וכן הסכים דעת רבינו מאיר הלוי ז"ל ומורי הרב רמב"ן ז"ל: **בעל** הבית בוצע בדי שיבצע בעין יפה. נראה מכאן שמנהגם היה שהבועע היה נותן לכולם ממה שהיה בוצע ולפנינו נאריך בזה: **ואורח** מברך בדי שיברך לבעל הבית. אומרים רבני גרפת ז"ל שזהו כשהאורח הוא בן תורה וידע שמים אבל אם בעה"ב הוא גדול ממנו בתורה הרשות ביד בעה"ב אם ירלה לתת לאורח לברך יברך ואם לאו יכול הוא לברך:

עד היכן ברכת הזימון רב נחמן אמר עד נברך ורב ששת אמר עד הזן את הכל. פירש רש"י ז"ל דהכי קא מיבעיא לן עד היכן ברכת הזימון שלשה או יותר לריך לאומרה וקאמר רב נחמן עד נברך כלומר כשהם שלשה לריך שיאמרו נברך אלהינו משלו ובטובו חיינו וכשאינם שלשה אינו מתחיל אלא מברכת הזן ואילך ורב ששת אמר עד הזן את הכל דסבירא ליה דכל זה זימון מיקרי וכשהם ג' לריך לאמרו וכשאינם ג' מתחילים מברכת הארץ ואילך: **לימא** כתנאי תני חדא ב' וג' מברכין ותניא אידך ג' וד' וכו' **ובהא קא מיפלגי** דמ"ד ב' וג' **סבר עד הזן** ומ"ד ג' וד' **סבר עד נברך**. פי' בריי"תא דתני ב' וג' ר"ל פעמים יאמר ב' ברכות דהיינו כשהוא יחיד שאין לו לומר אלא נודה ורחם וחתם הבריי"תא כמו רב ששת שאומר ברכת הזמון עד הזן וכשהם שלשה אומרים אותו וכשאינם שלשה לא הבריי"תא דתני ג' ואורחא ר"ל פעמים יאמר ג' ברכות דהיינו כשאינו שלשה שאין לו לומר אלא הזן ונודה ורחם ופעמים ד' ברכות דהיינו כשהם ג' בני אדם שיש

אמן ולא פליגי הא דאשכחינהו דקאמרי נברך והא דאשכחינהו דקאמרי ברוך א אשכחינהו דקאמרי נברך אומר ברוך ומבורך אשכחינהו דקאמרי ברוך עונה אמן: איתאני חדא כל העונה אמן אחר ברכותיו הרי זה משובח ותניא אידך הרי זה מגונה לא קשיא הא דעני אמן אחר כל ברכה וברכה והא דעני אמן בבונה ירושלים ב ירושלמי בפרק אין עומדין להתפלל[ה] תני הפורס על שמע והעובר לפני התיבה והנושא את כפיו והקורא בתורה ומפטיר בנביא והמברך על כל אחת מכל מצות האמורות בתורה לא יענה אחר עצמו אמן ואם ענה הרי זה בור אית תנא דתני הרי זה חכם אמר רב חסדא מאן דאמר הרי זה בור בעונה על כל ברכה וברכה ומאן דאמר הרי זה חכם בעונה בסוף: אמר ר' יוחנן משום רבי שמעון בן יוחאי בעל הבית בוצע כדי שיבצע בעין יפה ואורח מברך כדי שיברך לבעל הבית מאי מברך יהי רצון שלא יבוש בעל הבית הזה לא בעולם הזה ולא בעולם הבא רבי מוסיף בה דברים ויצלח מאד בכל נכסיו ויהיו נכסיו מצליחין וקרובין לעיר ואל יזדקק לפניו ולא לפנינו שום הרהור עבירה ועון ואל ישלוט שטן בכל מעשה ידינו מעתה ועד עולם ג עד היכן ברכת ד הזימון רב נחמן אמר עד נברך ורב ששת אמר עד הזן כלומר שאם אכלו שלשה כאחת והוצרך אחד מהן לצאת שיושב עד שאומרין ברוך שאכלנו משלו ובטובו חיינו ויוצא שזו היא ברכת הזימון ורב ששת אמר עד הזן את הכל ואמרינן נימא כתנאי (ו) דתני חדא (א) שנים ושלשה (ו) (שאכלו מברכין ברכת המזון) ותניא אידך שלשה וארבעה מאי [ב] לאו דב"ע אית להו הטוב והמטיב לאו דאורייתא [ג] ובהא קא מיפלגי דמאן דאמר שנים ושלשה סבר עד הזן ומאן דאמר שלשה וארבעה סבר עד

רש"י

מני למימר שאכלנו משלו: **הא דאשכחינהו** דאמר המזמן נברך אמר אינו ברוך הוא ומבורך אבל אשכחינהו דעני ברוך הוא שאכלנו משלו עני בתרייהו אמן: **הא דעני אמן בסוף כל ברכה וברכה**. התם הוי מגונה: **איתאני חדא** פני. יש תנא ששונה הרי זה חכם: **ואורח מברך**. ברכת המזון: **וקרובים לעיר**. כדי שיוכל לראותם תדיר ולידע מה לריכין: **עד היכן ברכת זימון**. שלריכין להיות שלשה וכשהם שנים לא יאמרוהו וי"מ עד היכן ברכת זימון שיחיד לריך להפסיק אכילתו לשנים ולהמתין מאכילתו: **רב נחמן אומר**. לריך להמתין עד ברוך שאכלנו משלו: **ורב ששת אומר**. עד שיברכו ברכת (ב) הזמון ואז היחיד אוכל לפניו והם גומרין ברכת זימון וכן פירש בעמוד ורב אלפס עוד פירוש אחר: **שנים ושלשה**. פעמים שברכת (ג) הזימון הם שתי ברכות פעמים שהם שלשה כילד כשהם שלשה שאכלו יחד מברכין שלש ברכות וכשהן שנים מברכין שתי ברכות כדמפרש ואזיל דקשבר ברכת הזימון עד הזן וכשהן שנים אין אומרים אלא ברכת הארץ ובונה ירושלים וכשהן שלשה מברכין שלש ברכות עם הזן (ד): **סבר עד נברך**. דכשהן מוסיפין נברך תשיב ליה ברכה לפי שיעת האלפס לריך לפרש בענין אחר כדמוכח בעמוד:

רבינו יונה

אשכחינהו דקאמרי נברך. שהמזמן אומר נברך שאכלנו אומר ברוך המבורך ואינו מזכיר שם אלא כשמזכירו המזמן: **דקאמרי ברוך**. שהמסובין עונין ברוך שאכלנו משלו או ברוך הוא אלהינו שאכלנו משלו עונה אמן: **בבונה ירושלים**. שהוא סוף כל הברכות והטוב והמטיב בינה תקונה: **שנים ושלשה שאכלו חייבין בברכת המזון**. שנים מתוך שלשה כגון שהשלישי אינו יודע כלום מן הברכות דהא שנים לחודייהו ודאי אין מזומנין. או שלשה שכל אחד מהם יודע ברכה אחת וכו' כדמפרש ואזיל:

כתנאי דתנא חדא שנים ושלש מברכין ברכת הזימון כלומר שאם אכלו ג' ורוצים לברך אחד מהם לצאת שיושב עד שיגמרו אותה ברכה רב נחמן אמר עד נברך כלומר עד שאמרו ברוך הוא אלהינו שאכלנו משלו ובטובו חיינו שזו היא ברכת הזימון רב ששת אמר עד הזן את הכל ואינו אומר אמן אחר ברכת הזימון ותניא אידך שלשה ואחד מהם יודע ברכת המזון כולה בברכותיה אלא אחד יודע ברכה ראשונה והב' יודע הב' והג' יודע הג' ואקשר דחייבין בברכת"ז לפי שכל ג' מברך ברכה שלו ומצאת ברכת המזון עולה משנים מהן או ג' וגמרינן מיניה דבהמ"ז עם הזימון אינה כ"ג ג' ברכות בלבד לפיכך אינה נחלקת אלא לג' אנשים בלבד ולאידך בריי"תא עם ברכת הזימון הן ד' ברכות וקי"ל כר"ג דאמר עד נברך וכן עמא דבר דכל אחד מברך ברכה הזן אלמא ברכת הזן אינה בכלל זימון ע"כ:

ד רש"י ז"ל פי' דברכת הזימון היינו ברכת הזן ולדידיה אין היחיד אומר ברכת הזן ויחיד המפסיק לשנים כשהוא מחזר אחר לברכת הארץ ולא לברכת הזן רש מימה על דבריו מהא דאיתא שם בהגהות מרדכי בשמו דיחיד אינו אומר ברוך משביע וגומר אבל אומר ברכת הזן והטוב' כתבו דהוצרך ג' מהן לצאת או יחיד המפסיק לשנים לריך להמתין עד גמר ברכת הזן ויחיד המפסיק לשנים ואחר אחר כך לאחר כשהוא אחר אחר לברכת הזן דיחיד אומר ברכת הזן אבל אם הוצרך לצאת לבדר גמר פעולתו והמתין שם עד שאמר ברכת הזן אז אינו אחר אלא לברכת הארץ הרא"ש והטור וגם סמ"ג כדעת הטוב' ולעת"ה ה"ג כדעת רבינו. ודברי סמ"ג ל"ש בדין זה כי יש בה מימה וכתבתי בספר המתלוקות בס"ד ודברי מיימון כדברי רבינו:

שיטת ריב"ב

אשכחינהו דקאמרי נברך. שהמזמן אומר נברך שאכלנו אומר ברוך המבורך ואינו מזכיר שם אלא כשמזכירו המזמן: **דקאמרי ברוך**. שהמסובין עונין ברוך שאכלנו משלו או ברוך הוא אלהינו שאכלנו משלו עונה אמן: **בבונה ירושלים**. שהוא סוף

עין משפט נר מצוה

קסז-קסט

א מיי' פ"ק מה' ברכות סמג עשין מז טור או"ח סי' קפח רבוו: **ב** מיי' פ"ב ופ"ו מה' ברכו' סמג עשין מז טור או"ח סי' קצד רל: **ג** מיי' פ"ה מה' ברכות סמג עשין מז טש"ח סי' קצד וכו:

מסורת הש"ס

ה) (הלכה ד') **ו)** גי' ד"ת:

קובץ הגהות

ב"ח (ה) נ"ב גירסת רש"י דתני מדא בהמ"ז שנים ושלשה ותניא אידך שלשה ואחרעה כו' וגו' בגאו"י: **(ב)** המזון וכו': **(ג)** המזון כל"ל: **(ד)** ומ"ד שלש ואחרעה בשבן ב' הרי הן שלש הזן וברכת האלץ ובונה ירושלים וכשהן ג' מוסיפין עוד נברך וכו': **(ה)** מ"כ רב אחי כל"ל:

מא"י (ו) מן שאכלו עד בהמ"ז מוקפות: **[ב]** שבונה כל"ל ותי' מאי לאו נמחק: **[ג]** מאי לאו בהא: **[ד]** תי' ובן נמחק:

חו"מ (א) גי' הגמ' ברכת המזון שנים ושלשה: **אנ"ש** ד"ת **[א]** נ"ש אין אומר מחייב זה כאן תנ"ש:

שלטי הגבורים

א כתב בה"ג ואי הוו עשרה אמר מיהו ברוך אלהינו ברוך שמו ומבורך תמיד לעולם ועד ואם אינם עשרה יאמר ברוך הוא ובורך שמו תמיד לעולם ועד ע"כ: **ב** הגאונים כתבו דכל ברכה שהיא סוף הענין אפילו אינה רק ברכה ג' ואפי' אחר ברכת הפירות והמלות יש לענות אמן ורבינו יונה ובש"ר כתבו דדוקא אחר ברכה שהיא סיום ברכות כגון אחר סיום י"ח ואחר גאל ישראל ומיימוני כתב שאין עונה אמן אלא בברכה שהיא סיום ברכות ונם שקדמה לה ברכה אחרת נאפוקי אחר גאל ישראל דלא קדמה לה ברכה אחרת ואין עונין וא"כ לריך למימר אחר ברכת ישתבח עונין אמן. והכל"ש נמי הכי פליגא ליה ממי' ומן החיתה על הטור שכתב דאבינו ס"ל כמיימוני ואעפ"כ כתב בסימן נ"ד דאין היחיד עונה אמן אחר ישתבח ובאורך בתבתי בספר המתלוקות בס"ד:

המתלוקות בס"ד:

לשון ריא"ז לפי שברכת הטוב והמטיב מדברי סופרים היא ואינה בכלל שאר הברכות ומעונ' אמן לחודיע שהיא מדברי סופרים ואין הפועלים חייבין בה. והמור"ם אומר שכן ראוי לענות אמן אחר ברכות ק"ש של שחרית וערבית. ומיימוני אומר אחר ברכה אחרונה של ק"ש ערבית וכן נראה בעיני עיקר שאין לענות אמן אחר גאל ישראל של שחרית שאין ראוי להפסיק בינה לברכה ממה שראוי להפסיק בין גאולה לתפלה כמבואר בקונט' הראיות אבל אחר ברכה אחרונה של ק"ש של ערבית ראוי לענות אמן שהרי תקנו לומר ברוך ה' לעולם אמן ואמן ואומר עוד אמן יהא שמיה רבא מברך:

ג כתב הרא"ש פירש"י שלריכין להיות ג' וכשהן ב' לא יאמרוה רב נחמן אומר עד נברך פירוש עד ועד בכלל רב ששת אמר עד ברכת הזן גם היא מברכת הזימון וקשה לפי' דקי"ל כרב ששת בשאומר ולדיקן כל יחיד מברך ברכת הזן ועוד בכל דוכתין תנן ג' ברכות ולקמן אמרינן וברכת זו ברכת הזימון אלהיך זו ברכת הזן אלמא ברכת הזן לאו היינו ברכת הזימון ולדאה לפרש עד היכן ברכת הזימון אלהעיל קאי לאמרינן ג' שאכלו אחד מפסיק לשנים כלומר שמפסיק לברך ברכת זימון ואח"כ יחזו' ויאכל ולקאמר עד היכן ברכת הזימון רב נחמן אומר עד נברך ואחר כך יחתיל לאכול רב ששת אומר עד הזן והזן בכלל מעוס דנברך אינה ברכה הילכך מעמבר שיפסיק אכילתו בשביל ברכה אחת כדי שיהא ניכר שמזמנין עליו ולא מעוס דחשיב ברכת הזן ברכת זימון דהא כל יחיד נמי אומר הזן אלא לענין זה שיפסיק עד שיברכו ברכה אחת לימא כתנאי דתניא מדא בהמ"ז ב' וג' ותניא אידך ג' וד' (ואחד מפסיק לשנים) שבריות לכ"ע הטוב והמטיב לאו דאוריתא מ"ד שנים וג' קשבר [אחד מפסיק לשנים] עד הזן ששם בהפסקה אלא שאחר יחיד מ"ד אלא ברכה אחת. ולדאה לפרש עד נברך ג' להפסקה ולדבא לבהמ"ז עם הזימון והיינו אלינא דמ"ד לקמן חוזר למקום שפסק ולמ"ד חוזר לראש אלינא דבר ששת מוקי לה הכי אלא בפועלים ולדבא בשאר כל אדם והטוב והמטיב דאוריתא ומ"ד שנים ואלא הטוב והמטיב לאו דאוריתא שנים בפועלים אלא בשאר אדם ובירושלמי גרס ג' שאכלו כאחד ונקא אחד מהם לאחת כי רב אמרי יברך ברכה אחת ויצא לו ואחו היא ברכה ראשונה כי רב אמרי ברכת הזימון רבי זירא בשם רבי ירמיה אמר הזן את הכל ואפשר לפרש דבא בתחד מפסיק לשנים שנקט אחד מהם לאחת מפסיק לשנים ואח"כ יחזור ויגמור פעולתו ונקא לי לפי' זה דלא היה ליה למימר עד היכן ברכת הזימון בשתם כיון דלא קאי אלא אאחד מפסיק לשנים וע"ק מה שלריך לפרש דהייני בריי"תא קיימי אאחד מפסיק לשנים ורב אלפס ז"ל פי' בענין אחר ע"פ הירושלמי וע"פ גירסת רוב הספרים שכתוב בהם ומא

ד רש"י ז"ל פי' דברכת הזימון היינו ברכת הזן ולדידיה אין היחיד אומר ברכת הזן ויחיד המפסיק לשנים כשהוא מחזר אחר לברכת הארץ ולא לברכת הזן רש מימה על דבריו מהא דאיתא שם בהגהות מרדכי בשמו דיחיד אינו אומר ברוך משביע וגומר אבל אומר ברכת הזן והטוב' כתבו דהוצרך ג' מהן לצאת או יחיד המפסיק לשנים לריך להמתין עד גמר ברכת הזן ויחיד המפסיק לשנים ואחר אחר כך לאחר כשהוא אחר אחר לברכת הזן דיחיד אומר ברכת הזן אבל אם הוצרך לצאת לבדר גמר פעולתו והמתין שם עד שאמר ברכת הזן אז אינו אחר אלא לברכת הארץ הרא"ש והטור וגם סמ"ג כדעת הטוב' ולעת"ה ה"ג כדעת רבינו. ודברי סמ"ג ל"ש בדין זה כי יש בה מימה וכתבתי בספר המתלוקות בס"ד ודברי מיימון כדברי רבינו:

נברך ודחינן לא רב ששת מתריץ לטעמיה ורב נחמן מתריץ לטעמיה וכו' הא שמעתא שקלו וטרו בה קמאי ז"ל ולא סלקא להו כל עיקר משום דסבירא להו דהא דתניא שנים ושלשה ברכות אינון וקשיא להו היכי תני להו בלשון זכר ולא אשכחו בה פירוקא והאי מימרא דעד היכן ברכת הזימון דאפליגו בה רב נחמן ורב ששת איפליגו בה נמי בגמרא דבני מערבא ואותיבו התם למ"ד

עד נברך מהא (ט) מתני' דשנים ושלשה מברכין ברכת המזון וכד מעיינת ביה סליק לך פירושא דהא שמעתא בלא קושיא ובלא ספק והכי גרסינן התם(ט) שלשה שאכלו כאחת ובקש אחד מהן לצאת דבי רב אמרין מברך ברכה ראשונה והולך לו איזו היא ברכה ראשונה דבי רב אמרין זו ברכת הזימון ר' זירא בשם ר' ירמיה אמר זו הזן ר' חלבו בשם ר' חנין בשם רב זו הזן הותיב רב ששת והא מתניתא פליגא שנים ושלשה (י) (שאכלו) חייבין בברכת (יא) המזון הא ארבעה לא ואי תימא (יב) זו ברכה ראשונה (יג) ניתני ארבע אשכח תנא תני ארבעה ואי תימא זו הטוב והמטיב שנויה היא דאמר רב הונא הטוב והמטיב משניתנו הרוגי ביתר לקבורה תקנוה הטוב שלא הסריחו והמטיב שניתנו לקבורה ונמצאת אומר ששנים ושלשה דקתני גברי אינון והכין פירושה שנים ושלשה שאכלו ואין אחד מהן יודע לברך ברכת המזון כולה אלא אחד יודע ברכה ראשונה והשני יודע השניה והשלישית ואינו יודע הברכה הראשונה או שאחד יודע לברך ברכה ראשונה ואחד יודע לברך ברכה שניה ואחד יודע לברך ברכה שלישית חייבין בברכת המזון לפי שאפשר לברך כל אחד ואחד מהן ברכה אחת שהוא יודע ונמצאת ברכת המזון עולה משנים מהן או משלשתן וגמרינן מינה דברכת המזון עם ברכת הזימון אינה אלא שלש ברכות בלבד ולפיכך אינה נחלקת אלא לשלשה אנשים בלבד ומשום הכי קתני שנים ושלשה ולא קתני ארבעה דאם איתא דברכת הזימון עד נברך הוה אמר ארבעה ופריק אשכח תנא תני ארבעה ואנא דאמרי כוותיה ואם תאמר הך תנא דתני ארבעה משום הטוב והמטיב הוא דתני הכי דמצי אמר לה גברא רביעאה לית לך למימר הכי דברכת הטוב והמטיב דרבנן היא ולא מני לה תנא בהדי דאורייתא דאמר רב הונא וכו' הכין פירושא דהדין גמרא דבני מערבא וחד טעמא הוא עם גמרא דילן וכבר סליק פירושא דהא מתניתא כהוגן וליכא בה קושיא כלל וקיימא לן כרב נחמן דאמר עד נברך וכן עמא דבר דהא יחיד כד מברך מתחיל מברכת הזן אלמא ברכת הזימון דליתא אלא בשלשה עד נברך הוא בלבד אבל ברכת הזן אינה בכלל ברכת הזמון: אלהיכן הוא א חוזר (יד) כשהוא אומר נברך שאכלנו משלו רב זביד משמיה דאביי אמר חוזר לראש ואומר נברך שאכלנו פעם אחרת ורבנן אמרי

תוכל לומר שלא שנה ד' אלא מפני הטוב והמטיב שיכול לאומרה הרביעי שזה מי אפשר לאומרו להטוב והמטיב שנויה היא כלומר מדרבנן היא ולא מנה התנא אלא אותם שהם מן התורה הלכך כשאמר שארבעה בני אדם יכולים לברך כל אחד ואחד ברכה אחת מברכות של בהמ"ז לא אמר אלא מנברך שהיא ברכה בפני עצמה ויכול לאומרה אדם אחד בפ"ע ונמצאת עולה בהמ"ז מארבעה בני אדם ובירושלמי מוכח כפירוש הזה שאינו חוזר לשון ג' ודי לברכות אלא לאנשים כדמפרש בהלכות ודחינן לה רב ששת מתרץ לטעמיה ורב נחמן מתרץ לטעמיה כלומר אין מתלוקת ד'(ביאיסס) רב נחמן ורב ששת תלויה במחלוקת אלו הברייתות (ט) וכל אחד ואחד אומר דבריו לדעת ב' הברייתות וכל אחד ואחד מתרץ אותו בענין אלא יקשה עליו ומפרש בגמרא דרב נחמן דסבירא ליה שנברך היא ברכה בפני עצמה היה אומר דכ"ע עד נברך מ"ד ד' שפיר כלומר דמפני כך אמר דבהמ"ז עולה מארבעה בני אדם מפני שנברך היא ברכה בפני עצמה ויכול לאומרה א' מהם כדכתבינן ומ"ד ג' מוקים לה בברכת פועלים כלומר אפי' למ"ד ג' ס"ל דנברך בלבד היא ברכת הזימון והיא ברכה בפ"ע וס"ל דבהמ"ז עולה מד' בני אדם ומה שלא אמר בברייתא אלא ג' בלבד מיירי בברכת פועלים שאינם אומרים אלא ג' ברכות בלבד כדקי"ל דפומתם בברכת האדן וחותם בברכת האדן ובוכל בונה ירושלים בתמצע ולפיכך לא שנה אלא ג' שאינו עולה ברכת המזון אלא מג' בני אדם האחד נברך והאחד ברכת הזן והאחד ברכת האדן וכולל בה בונה ירושלים ורב ששת היה מתרץ לטעמיה הברייתות והיה אומר דכ"ע עד הזן מ"ד ג' שפיר דמש"ה אמר ג' ברכות ואין בהמ"ז אלא מג' בלבד האחד עד סוף ברכת הזן וכד' נודה והג' רחם והברייתא האחרת שהיתה שונה ד' סובבת ג"כ דברכת הזימון עד סוף הזן אלא דקסבר ברכת הטוב והמטיב מדאורייתא ונמצאת בהמ"ז עולה מד' בני אדם אפילו לדעת רב ששת האחד יאמר עד סוף ברכת הזן והאחד נודה והאחד רחם והאחד הטוב והמטיב: **ולענין** פסקא כתב הרי"ף ז"ל דהלכה כרב נחמן עד נברך ולפי דבריו כשפוסק הא' בעבור השנים יכול לחזור לאכילתו כרב ששת ואמר שצריך המפסיק שישמע מפי המברך עד סוף ברכת הזן ואחר שישמע ברכת הזימון יחזור לאכילתו ואינו צריך לברך ברכת המוציא אלא אוכל ומברך בהמ"ז ואפי' אם נתלה אח"כ שלא לאכול כלל כיון שנשמעה ברכת (ט) מזון היתה כוונתו לאכול ושלא יצא בברכה זו צריך לחזור ולברך ברכת המזון. מפי מורי הר"ב נר"ו: **להיכן** הוא חוזר רב זביד אמר משמיה דאביי חוזר לראש וכו'. פירש"י ז"ל דלמאי דאמרי' לעיל אחד מפסיק לשנים קאי ורולה לומר כשהאחד מפסיק אכילתו כדי שיזמנו עמו השנים ואח"כ חוזר לאכילתו ומברך לאיזה מקום חוזר רב זביד משמיה דאביי אמר חוזר לראש אמר שצריך לברך כל הברכה מתחלה ורבנן אמרי למקום שפסק

מלחמת ה'

בתוב בספר המאור להיכן כו' שזמנו עליו אבל מה שכתוב בהלכות במקום הזה בפירוש כו' וכמו שאנו רגילין לפרש הוא הנכון: **אמר הכותב** הסרגל הזה מדברי ר"ש ז"ל יצא לנו חוז מחלוקת ישנה היא מקצת הגאונים מפרשים כדברי רבי' וכ' עמרם ומקצת הגאונים פירשו כמו שכתב בעל המאור ומן הדומה שאין פירושם נכון דהיאך עלה על דעתם שאם זמן שעתם יחזור לזמון והלא ידי זימון יצא ועוד איך יחזר לבדו והרי אפילו לא יצא ידי זימון כגון שלא שאכלו שאכלו כאחת ומחלקו אין היחיד מזמן על ידי עצמו קל וחומר לשכבר זמנו והרי אפילו לשלשה שאם חבורות אמרינן לקמן דאי אזמון עליהו בדוכתיהו כלומר שזמנו חבריו לעצמן כשהוא יחיד לאחר שנתלה מהם פרח זימון מניהו ולילא מאן דפליג וממתני' גמרי' לה והיכי אפשר ליה לרב זביד משמיה דאביי לומר שהיחיד חוזר לזימון חס ליה למימר הכי והבא לפרש כמי שמעע מקצת ברכת המזון ולא לשון וחזר

השגות הראב"ד

א) ועל הריא וכו'. א"ל זה אינו נראה דמאן דאמר חוזר לראש מ"ט הרי בירך ברכה ומ"ד נמי דברכת זימון אינה אלא נברך בלבד כשהוא חוזר לראש אלא דמאן דאמר כל המעמיד ברכת המזון אלא ביצא לו בסוף זימון קודם טועה הוא שהרי לא הוזכר בכל השמועות הללו יצא לשון בתמצע ברכת המזון אלא ביצא לו בסוף זימון קודם ב"ה כל הדברים אמורין ועוד אין טעם למחלוקת זה בכאן שאפילו נאמר שהברכות מעכבות זו אם זו ובשהה כדי לגמול את כולה אין מקום לזה בכאן והיו מפרשין זה בגמ' והגהון כדברי רביהו ור"ח ואלעזר קיימינן דקאמרינן בין לרב נחמן בין לרב ששת דבולו נברך על הזן אלא כיון שבתמצע זימון שהוא אלא בתמצע ברכה מפסיק שמא צריך הוא לחזור לאחוז לראש כדי לאומרה על הסדר ואמר רב זביד משמיה דאביי דהפסקה אינה ולריך לחזור לראש אי משום דס"ל שהה כדי לגמור את כולה חוזר לראש וס"ל דברכת זימון מלתא בפה נפשה ולא בעי כדי לגמור כולהו ברכות אי משום שכך תקנו חכמים שיהא המברך חוזר ואומרה על הסדר כשם שהעונין גומרין אותה על הסדר בלא הפסק ורבנן אמרי למקום שפסק ואיפסיק הלכתא כוותיהו וכן עמא דבר:

מאור הקטן

להיכן הוא חוזר. אנו רגילין לפרשה כשיצא אחד מהם לשוק מאחר שזמנו עליו וברכו ברכה אחת או שתים **א)** ועל ההיא דלעיל קיימינן דאמר רב דימי בר יוסף שלשה שאכלו ויצא אחד מהם לשוק ועלה אמרי' עד היכן ברכת הזימון כלומר שאם הוצרך אחד מהם לצאת אינו יוצא עד שישמע אותה ברכה כמו שמפורש בתלמוד ירושלמי שלשה שאכלו כאחת ובקש אחד מהם לצאת דבי רב אמרו מברך ברכה ראשונה והולך לו וכו' כמו שמפורש בהלכות הרי"ף ז"ל אבל מה שכתב בהלכות במקום הזה בפי' להיכן הוא חוזר אינו נכון בענינו וכמו שאנו רגילין לפרש הוא הנכון. והא דתניא השמש שעמד על שנים וכו' וכן הא דתניא נשים מזמנות לעצמן הלכות קבועות הן אע"פ שלא הזכירם הרב:

עין משפט נר מצוה

קנ

א מיי' פ"ה מה' ברכות סמג עשין כז טור ש"ח קלב:

מסורת הש"ס

(א) [בפרקין הנ"ל] **ב)** ר"י **ג)** ד"ה מ"ז **ד)** ד"ה מ"ז:

קובץ הגהות

ב"ח (א) מתניתא כל"ל: **(ב)** מ"ז נמחק: **(ג)** זו ברכת הזימון: **(ד)** נ"ב פירוש: **(ה)** אכילתו וכו' הזן ומחזר זה שהפסיק ומי' ואחד פוסק נמחק: **(ו)** זה כל"ל ומי' זו נמחק: **(ז)** אלא כל כל"ל: **(ח)** זימון כל"ל ומי' מזון נמחק:

מא"י (ט) מז"מ: **[כ]** הזימון כל"ל:

שלטי הגבורים

א כתב הרא"ש והרי"ף ז"ל פי' להיכן הוא חוזר אותו שהוא אומר נברך שאכלנו וכו' אבל אחד המפסיק לשנים ליכא למיבני להיכן הוא חוזר דהא מיהו פסיק ליה הלכתא כרב נחמן שאין המפסיק כי אם [עד] נברך. ולאיתי כתוב משום רב הא שאחד המפסיק לשנים צריך לברך המוציא וכן כתב הרלב"ד ז"ל דכיון שהפסיק יצא ידי ברכה למפרע ולריך ליעול ידיו ולנטלו דהוה ליה כבני חבורה שעקרו רגליהם לגמרי לקראת חבן ולריכין ברכה למפרע וכשהחזרו צריכין ברכה לבתחלה ועוד כיון שהפסיק אכילה בבה"מ מיכל ובדומי בהדי הדדי ס"ל אין יכולן שאכל בתמצע הברכה כי הזימון אחד מן הברכות ואין יכול ברכה אחת ויאכל ואח"כ יצאים הברכות וכ"ל דליכא דמפסיק לא בתמצע כדבריהם ז"ל דלדבריהם אין כאן הפסק פעולה אלא פעולה אחת היא לגמרי ולא דמי לבני חבורה שעקרו רגליהם שהכל אינו זו ממקומו גם אין כאן היסח הדעת ולא דמי לאיכל ובחוכי בהדי הדדי שהרי אינו מכרך אבל מפסיק פעולתו כדי שיחזמנו עליו וכן כתב בה"ג היאך דבני למיפק חד מיניהו ובעי מברך למיעבד ליה לשנים משורת הדין פסקון פעולתייהו ומזמנין עליהן על הזן ונמר מיהו ברכה כולה ונפיק ומחרין ואוכלין וגומרין פעולתן ומברכין אלמא שאין צריכים ליעול ידיהם ולברך המוציא אבל לענין מזרה ליהיכן הוא אחר בזה לא דבר בה"ג כי הוא פיסק להיכן הוא חוזר כמו שפי' רב אלפס ז"ל דמיירי באותו שאומר כיון שאכלנו משלו ואפשר לאמ"ג דפיק דפסקון פעולתייהו עד הזן מ"מ כיון שאכלו אח"כ צריך לברך ברכת הזן אלא ברכות לאוריתא ניהו ולא מתחבר שיפא ידי ברכת הזן בתה שהפסיק לו בתמצע פעולתו וכדי לסמוך על רב אלפס וה"ג דיחיד המפסיק לשני שיחזור לתחילת ברכת הזן דהני דיפא ידי זימון בתה שאוכל בתה שהפסיק לתם מ"מ אלא ברכות צריך לברך על מה שאכל אתריהן ע"כ:

שיטת ריב"ב

להיכן הוא חוזר. כשהמזמן אומר נברך שאכלנו משלו והמסובין עונין ברוך הוא שאכלנו משלו המזמן להיכן חוזר:

דס"ל דכיון דשמע ברכת הזן עם השנים מ"ל עכשיו לומר אלא מנודה לך ואילך ואין זה נכון שמאחר ט)[שאכל אחר] כך היאך אפשר לומר שלא יצטרך [לברך] כל הברכה ורבנן נמי היאך היו אומרים שלא יאמר ברכת הזן שהיא מן המורה ע"כ נראה כמו שפירשו בהלכות גדולות והרי"ף ז"ל דהכי קא מיבעי ליה כשהא' מברך ופוטר את האחרים אחר שאמר נברך שאכלנו משלו ועונין אחריו ברוך שאכלנו משלו ובטובו חיינו המברך לאיזה מקום אחר רב זביד משמיה דאביי אמר אחר לרשם ואומר פעם אחרת נברך שאכלנו משלו ונראה למורי הרב דטעמיה דאביי משום דס"ל שהנברך שאומר תחלה הוא לוי שאומר לאחרים נברך שאכלנו משלו והשני שאחר אחר שענו האחרים אמן הוא הווה שאומר אנו מברכין לבורא שאכלנו משלו שפעמים הוא לוי ופעמים הווה כמו שאנינו יעשה פרעה לוי ומנינו ככה יעשה איוב שהוא הווה ורבים כאלה ורבנן אמרי אינו צריך לחזור פעם אחרת ולומר נברך אלא אחר שענו האחרים ברוך שאכלנו משלו ובטובו חיינו יחזור גם הוא ויאמר ברוך שאכלנו משלו ובטובו חיינו עד סוף ברכת המזון:

מהו אומר בית האבל הטוב והמטיב וכו'. פי' ת"ק סבר שצריך לתת שבח לבורא על הצרה הבאה עליו [א] וכשיזכיר הטוב והמטיב מגיד מה שאומר בכל יום שאם נפרש שהטוב והמטיב שמזכיר בכל יום [לא] היה אומר ת"ק דא"כ מה חדוש בא להשמיענו שזה פשוט הוא שצריך לומרו שכן אומר בהגדה שצריך לומר שלש הטבות ושלשה גמולות והוא הטוב והמטיב והוא ייטיב עמנו הוא גמלנו הוא גומלנו הוא יגמלנו ור"ע היאך יכול לומר שלא יאמר אותו כלל אלא ודאי בא להשמיענו ת"ק שאפי' בלא זה שאומר בכל יום שצריך שיאמר פעם אחרת הטוב והמטיב ודיין האמת ור"ע ס"ל דכיון שאומר הטוב פעם אחת א"ל לחזור ולאומרו פעם שנית ודי בשיאמר דיין האמת: **פתח** ואמר ברוך המלך החי הטוב והמטיב. ובגמ' אמר לוקח נפשות במשפט וכתב בה"ג ז"ל דלא אמרי' ליה וגם הרי"ף ז"ל לא כתבו בהלכותיו והטעם שלהם משום דאמרי' במסכת שבת (דף נה:) יש מיתה בלא חטא ויש יסורין בלא עון וא"כ היאך נאמר לוקח נפשות במשפט ומיתה גדול הוא זה שמאחר שאומר אותו בגמ' היאך לא נאמר אותו שאע"פ שיש מיתה בלא חטא כל דרכיו משפט והוא יודע למה עושה כן [א]: **אין** מבברין לא בדרכים. י"מ שבדרכים שבעיר קאמר כשהולכין שנים אין להם לכבד זה את זה מפני שלא יפסיקו העוברים והשנים וי"מ שלא נאמר אלא על ההולכין מעיר לעיר שבזה אין בו דרך ארץ שיתאחרו בכל שעה ושעה לכבד זה לזה שיעבור לפניו ומקשינן ע"ז מדאמרי' במסכת שבת (דף נא) לוי ג)ורב הונא הוו אזלין באורחא קדים חמריה דלוי לחמריה דרב הונא ולוי כדי שלא יתבזה רב הונא כי בכוונה היה עושה כן ולא היה מכבדו א"ל חמור שעקיו רעים כגון זה מהו לנתת בפרומביא בשבת והיה שואל לו זה כדי שיכיר שהחמור מעצמו היה עושה ואם איתא שאין מכבדין כשהולך ממקום למקום למה היה צריך לוי להגלל מרב הונא ומתרצינן שאע"פ שאמרו אין מכבדים בדרכים כשהולכין מעיר לעיר זהו כשלא נועדו מתחלה ללכת ביחד שאינם מוסשין לכבד זה לזה: **ולא** בנשרים ולא בידים מזוהמות. מפני שסכנה הוא להם אם מתאחרים לעבור בגשר או אם מתאחרים מליטול ידיהם כשהם מזוהמות וי"ל דהכא משמע שאחר האכילה ידיהם מזוהמות אין מכבדין זה לזה ולקמן[ד] אמרי' שאם היו הרבה ב"ל שנוטלים ידיהם כולם תחלה והחמשה הגדולים נותנין רשות (זה לזה) [לאחד] מהם ליטול ידיו תחלה וא"כ היאך מכבדין אותו כיון שידיהם מזוהמות וי"ל דהתם מפני כבוד הברכה התירו לתת רשות לאחד מהם לאותו שנטל תחלה שיברך אבל כל היכא שאינם עושין מפני הברכה כגון בשעה שנוטלין ידיהם כל האחרים או כשנוטלין ידיהן בין תבשיל לתבשיל [אין] רשאי להם לכבד זה לזה: **אלא** בפתח הראוי למזוזה. ובפתח בית הכנסת אע"פ שאין שם מזוזה כיון שהפתח נקי ורשאי לכן ואין פוטר המזוזה אלא מפני שאינה בית דירה מכבדין אלו את אלו:

שנים ממתינים זה לזה בקערה. כלומר בשעה שאותה האחד או חותך הלחם או ממתין לו שיתנו לו מן הפרוסה של המוציא שיש לו [ב] להמתינו לחבירו מפני דרך ארץ אבל כשהם ג' והאחד שותה או ממתין הפרוסה של המוציא או חותך הלחם אין לשנים להמתינו ובכאן לא בא להשמיענו אלא מפני שהוא דרך ארץ אבל לענין להניח חלקו כשמפסיק בדברים אחרים שאותה הרבה לא דברו בכאן:

ואם [ג] לחלוק בכבוד לרבו או למי שהוא גדול ממנו בחכמה הרשות בידו. כלומר אם אחר שבצע נותן ממה שבצע אבל למי שגדול ממנו רשאי להם רשות שיאכלו תחלה הרשות בידו אבל לשאר בני אדם שאינם גדולים ממנו יכול לתת לפניהם ממה שבצע אבל אינו נותן להם רשות שיאכלו תחלה שאין להם לאכול פת עד שיאכל הוא תחלה. מפי מורי הרב נר"ו: **אין** המסובין רשאין לטעום בלום עד שיטעום המברך. איכא למידק דהא אמרינן בפרק ערבי פסחים (דף קו.) רב אשי איקלע למחוזא אמרו ליה ליקדש לן מר קידושא רבה אמר מאי קידושא רבה צריך בורא פרי הגפן [ג] ואגיד ביה חזייה לההוא סבא דקא נחיץ ושתי וכו' וכיון דקיימא לן דצריך שיטעום המברך תחלה היאך היה שותה הסבא קודם שישתה המברך ויש מתרצין שלא שתה אלא שהראה כמי שהיה רוצה לשתות כדי שיגיעו האחר ושתה גם הוא ויוכלו כולם לשתות אח"כ ויש מתרצים בענין אחר שאין לדמות המוציא לקידוש לפעמים יכול לקדש ולא יצטרך לשתות ממנו כגון שעושה להוציא בניו ובני ביתו ולפיכך יכול לשתות קודם שישתה המברך אבל בברכת המוציא ט)שצריך כשבוצע לפני האוכלים או לפני בני ביתו שיאכל ממנו אמרו אין לאחרים לאכול עד שיטעום המברך. ובירושלמי נראה שמתרץ בדרך אחרת דגר' התם [ד] רבה בשם רב מסובין אסורין לטעום עד שיטעום המברך ריב"ל אומר שותין אע"פ שלא שתה [ה] קמיפלגי לא דאמר רב כשהיו כולם זקוקין לכברו [ו] דאמר ר' יהושע כשהיה לכל אחד ואחד [ז] ככרו בידו הגה נראה מכאן שלא אמרו שאין המסובים רשאין לטעום עד שיטעום המברך אלא כשאין לכל אחד ואחד ככרו בידו אבל אם יש לכל אחד ואחד ככרו בידו יכולין לטעום אחר שיסיים מלומר הברכה וה"ל אמרי' גבי קידוש שאם יש לכל אחד ואחד כוסו בידו רשאין לשתות קודם שישתה המברך והוא שבא מתוך כך שתה קודם המברך מפני שהיה כוסו בידו אבל אם אין לאחרים כוסות של יין והמברך משיס מהיין שמברך בו בכוסות של אחרים אין רשאין לשתות ממנו עד שישתה המברך. מפי מורי הרב נר"ו: **אין** עונין לא אמן חטופה ולא אמן קטופה ולא אמן יתומה וכו'. חטופה הוא שחוטף המלה ואומר אותה במהירות. קטופה הוא שאינו מזכיר כל האותיות ויתומה פירשו בירושלמי כגון

למקום שפסק שאומר ברוך שאכלנו משלו ובטובו חיינו וכן הלכתא תניא ימהו אומר בבית האבל ברוך הטוב והמטיב ר' עקיבא אומר דיין האמת ותנא קמא הטוב והמטיב אין דיין האמת לא אלא אימא אף הטוב והמטיב מר זוטרא איקלע לבי רב אשי איתרע מילתא בבריה פתח ואמר ברוך המלך א החי הטוב והמטיב אל אמת דיין האמת שופט בצדק ושליט בעולמו שאנחנו עמו ועבדיו ובכל אנו חייבין להודות לו ולברכו וכן הלכתא תנו רבנן יאין מכבדין לא בדרכים ולא בגשרים ולא בידים מזוהמות אלא בפתח שראוי למזוזה תנו רבנן שנים ממתינין זה לזה בקערה שלשה אין ממתינין והבוצע הוא פושט ידו תחלה ואם בא לחלוק כבוד לרבו או למי שהוא גדול ממנו הרשות בידו וכד מבצע ב מיבעי ליה למבצע מהיכא דבשיל שפיר רבה בר רב הונא עסיק ליה לבריה בי רב דניאל בר רב קטינא קדים וקא מתני ליה לבריה אין המסובין רשאין לטעום עד שיטעום המברך ואין הבוצע רשאי לטעום עד שיכלה אמן מפי העונין ורב חסדא אמר מפי רוב העונין שכל העונה אמן יותר מדאי אינו אלא טועה: ת"ר יאין עונין לא אמן חטופה ולא אמן קטופה ולא אמן יתומה ולא אמן קצרה ולא יזרוק ברכה מפיו בן עזאי אומר כל העונה אמן יתומה

רש"י

הוקבע בשלשה: **למקום שפסק.** דהיינו לברכת המזון כשאר יחיד ורב אלפס פירש לפירוש קונטרס דמילתא בתפיה נפשיה היא כדפירש בעמוד: **איסרע מילתא.** כלומר אכזרין. **אין מכבדין.** לומר היה אתה קודם: **בדרכים.** הולכי דרכים לומר לגדול הימנו לך לפני: **ולא בידים מזוהמות.** בנטילת מים אחרונים: **אלא בפתח הראוי למזוזה.** כלומר כניסת כל פתחים למעוטי דרכים ופרלות: **וכבוצע פושט ידו תחילה.** לאכול: **מהיכא דבשיל שפיר.** שנאפה היטב: **קדם.** רבה בר רב הונא ושב על השולחן ולמד את בנו הלכות סעודה לפי שהתחיל רגיל לבצע והיה לומדו היאך יעשה: **אין הבוצע רשאי לבצע.** לפרוס הפרוסה מן הפת: **עד שיכלה אמן מפי העונין.** אמן אחר ברכת המוציא דלף עניית אמן מן הברכה היא ואמרינן בגילד מברכין דלריך שתכלה הברכה קודם הבצע: **חטופה.** שקרא האלף בחטף אמן והיה לו לומר אמן: **קטופה.** שמתחיל קריאת הנו"ן שאינו מוציאה מן הפה שתהא

רש"י

לאחר מחר לרשם לא משכחת להא פירושא הילכך נקוט להא פירושא דכתב הרב. והגאון נמי כתב אע"ג דלא מיתכא דעתין עליה דלמאן דאמר מחר לרשם ופירושו שאחר ואומר גם הוא עכרן שאכלנו משלו ובטובו חיינו אין טעם לדבריו. ולולי שהמעתיק מעכב עלי הייתי אומר דמאן דאמר מחר הוא אומר ברכו ואם כמו שאנו אומרים ברוך שאכלנו משלו ומאן דאמר למקום שפסק לא נומר שאשלים שמתם ואומר לה ובטובו חיינו ואינו אחר ואומר ברוך שאכלנו משלו אבל הפסק שנפסקה הלכה למקום שפסק והעם נהגו לחזור לברוך שאכלנו הוא מונע ממנו זה הפירוש אבל בחיי רשאי ערב הוא עלי יותר מכולן לפי הסוגיא גם הדעת נותנת שכן הוא מצטרף עמהם בזמון ולמעבר שאנו נהנין כבר בשאר מברך לבדו ואין זה יחדיו. ולולי מפני שנוש הפי' נפל זה המעבר. מלא שהרי כשאמר שמואל אל יוצא חדש עלמו הקשו עליו כו' מן המשנה בשלשה והוא אומר ברכו ואם כמו שאנו נהנים הרי החזיר עלמו אל הכלל ובירושלמי אמרו על ברכת המזון מכיון שאמר המברך החזיר עלמו לכלל כ"ש זה אלא ש"מ כדאמרן:

עין משפט נר מצוה

קטנא-קטנ

א מיי' פ"ב מה' ברכות סמג עשין מ טור א"ח סי' קפט: **ב** מיי' פ"ו מה' ברכות סמג עשין מ טור א"ח סי' קסז: **ג** מיי' פ"ק מה' ברכות סמג עשין מ טור א"ח סי' קכד:

מסורת הש"ס

א) סנהדרין קב: **ב)** ג' ד"ח **ג)** ל"ל ורבה בר רב הונא וכן לקמן **ד)** ל"ל לעיל דף מו. **ה)** ר"ה כט: ע"ש:

קובץ הגהות

ב"ח (א) נ"ב בא:

מא"י (א) ושיזכיר הטוב והמטיב אח"כ מלגד מה שאומר בכל יום שאם נפרש שהטוב והמטיב שאומר בכל יום שאומר הוא לאומר ת"ק מה חדוש כל"ל: **[ב]** לחבירו להמתינו כל"ל: **[ג]** נ"ב ר"ל הארץ: **[ד]** ל"ל ר' אבא: **[ה]** מה שלגיי מה כל"ל: **[ו]** נ"ב מה: **[ז]** כוסו כל"ל:

אנ"ש ד"ת **[א]** ק"ל דהא כתיב יש נפקה בלא משפט וכעובד דרב ביבי דפ"ק דתענית ואנו אומרים אותו על המדה המתרצת ומדאוריילא שהוא נוקם נפשות במשפט ואם לפעמים על המעבר יש נפקה בלא משפט אין לאוי מפני זה להמעבר מלאומרו כי המקרה אינו תמידי ולא מדאוריילא:

שלטי הגבורים

א המוספות והרא"ש והטור כתבו דאין לומרוק בנוסח זה ולוקח במשפט וה"ג ומי' כתבו כדברי רבינו שאין לאומרו:

לשון ריא"ז בגיס בהאכל אומר המלך החי הטוב והמטיב לכל אל אמת דיין אמת שופט בצדק אלוש במעשיו תודים אנו שאתנו עמנו ועבדיו וכל זאת אנו חייבים להודות לו ולברכו:

ב אית דאמרי שהוא משולי הלחם ואית דאמרי לריפך הלכך לנאת ידי פפיקא יבלע מן הלדיין שיחתוך מלמעלה ולמעה כאחד. הגהת מיימוני:

לשון ריא"ז ויש לבלוע ממקום שבפת אפויה היטב כמו שמנומר בפרק חלק אין מברכין על הפת אלא בשעה שהוא פורש ביבן על הכבר לפרוס ממנו מלד זה ולא עלה בידו והולכך לפרוס ממנו מלד אחר הרי זה צריך לחזור ולברך ובקדש שיברך ל"ל על הברכה הראשונה בשבת"ל שלא להזכיר שם שמים לבטלה היה רוצה לשתות מאמת המים ובירך על המים אע"פ שהמים שבירך עליהן הלכו להן ושותה מן המים הבאים ס"ל לחזור ולברך שהרי לכך היה דעתו מתחלה וכל זה מבואר בתלמוד ירושלמי ולפי זה אם בירך על המוכל קודם שיבא לפניו ואח"כ בא לפניו א"צ לחזור ולברך שהרי לכך היה דעתו מתחלה כמבואר בקונטרס הראיות:

שיטת ריב"ב

מה בן אומרין בגיס האכל. בברכת הטוב והמטיב: **ולא בידים מזוהמות.** שנטילת מים אמרומים אפי' קטן שבטלן הרשות בידו ליטול תחלה: **שראוי למזוזה.** למעוטי פתח שאינו ראוי למזוזה כגון בית הסבן ובית הבקר ובית העלים ובית האוצר ובית המרחץ ובית הכסא ובית הבורסקי: **בני גרסי' ואין הבוצע רשאי לבצוע.** לפרוס הפרוסה מן הפת: **עד שיכלה אמן מפי העונין.** אמן אחר ברכת המוציא דלף עניית אמן מן הברכה. ואמרי' בפרק בילד מברכין צריך שתכלה ברכה קודם ביצוע הפת: **יוסר מדאי.** שמתארך בה יותר מדאי: **אמן חטופה.** שקורא האלף בחטף כאומר אמן: **קטופה.** שמתארך בקריאת האלף עד שנראה שהוא כשתי תיבות: **אמן יתומה.** שאינו שומע הברכה ואינה: **ולא יזרוק ברכה מפיו.** שלא יאמרנה במהירות שנראה עליו למשאי:

השגות הראב"ד

ממני זה הפירוש אבל בחיי רשאי ערב הוא עלי יותר מכולן לפי הסוגיא גם הדעת נותנת שכן הוא מצטרף עמהם כשהרי כשאמר שמואל אל יוצא חדש הקשו עליו כו' מן המשנה בשלשה והוא אומר ברכו ואם כמו שאנו נהנים הרי החזיר עלמו אל הכלל ובירושלמי אמרו על ברכת המזון מכיון שאמר המברך החזיר עלמו לכלל כ"ש זה אלא ש"מ כדאמרן:

ההיא דמיחייב לברכה והוא עני ולא ידע מאי דעני ומקשינן על זה מדאמרינן בסוכה בפ׳ החליל (דף נא.) מעשה באלכסנדרית של מצרים שהיתה בית הכנסת גדולה ולא היו יכולים כלם לשמוע הברכה מהחזן ושיענו אמן וכשהיה מגיע החזן לסוף הברכה היו מניפין בסודרים כדי שיכירו אותם שלא היו יכולין לשמוע ששם היה מתימת הברכה ויענו אמן הנה שלא היו שומעין הברכה והיו עונין אמן ונראה למורי הרב גר״ו לתרץ דהתם מתוך כך היה מותר מפני שכבר התפללו כל אחד ואחד וכיון שלא היו עושין לחיוב שכבר יצאו ידי חובתן לא נחוש אם לא שמעו הברכה אלא כשמתכוין לצאת מחיוב בעניית אמן צריך שישמע הברכה ויש מתרצין בענין אחר דהתם כיון שהיו יודעין על איזה ברכה היו עונין אמן שכל הברכות היו אומרים על הסדר ועל כל ברכה וברכה היו מניפין והיו מביאין כלם איזו ברכה היו אומרים בכל שעה ושעה כמאן דשמע לה לברכה דיינינן ליה ולפיכך מותר וכי אמרינן אין עונין אמן יתומה זהו כשאינו יודע איזו ברכה אומרים ולמדנו כפי זה התירוץ שאפי׳ לא נפטרו מן החיוב ואינן שומעין הברכה מהחזן אם יודע איזו ברכה אומר כמאן דשמעי׳ ליה דמי ויוצאין ידי חובתן ויש שגורסין קלרה והיה הפרש שבין קלרה לקטופה שהקטופה ר״ל שאינו מזכיר הנו״ן וקלרה שאינו מזכיר החל״ף ואפשר שקלרה ר״ל שאינו מתרץ בחלף כלל:

ולא יורוק ברכה מפיו. כלומר אחר שהתפלל ונפטר מהחיוב כשהחזן מחזר התפלה אין לו לומר עם החזן אמתימת הברכה דהוא״ל להו ברכה לבטלה. מ״ר כגון שלא נפטר עדין מחיוב הברכה ורוצה עכשיו לפטור עצמו בענית אמן צריך שבשעה שיגיע החזן לאמתימת הברכה שלא יזכיר אותה עמו יאמר שאם הברכה עם החזן ויאמר אמן אחר שיסיים אותה החזן הוה ליה כעונה אמן אחר ברכותיו (לעיל פ׳ קמז) : **ובראש** השנה ויום״כ שש״ל מוציא את הרבים ידי חובתן אומר רבינו הרב גר״ו שמנהגו כך שבשעה שמגיע ש״ל לומר אמת ויציב לעד הוא שותק עד שיאמר בא״י ואח״כ אומר עמו מלך על כל הארץ מקדש ישראל ויום הזכרון ועונה אחריו אמן שאינו אומר עמו לשון הברכה עלמה ואע״פ שאומר סוף האמתימה לא הוי עונה אמן אחר ברכותיו ויותר טוב הוא שיאמר סוף האמתימה כיון שהוא לשון ארוך יותר משיפסוק כל כך בין ברכה [א] לברכה: **אי** הוו מייתו[ו] ארדליא וגוזליא לאבא. י״מ מרדליא כמהין [ב] ויש״מ מיני עשבים שממולא היה רופא והיה אוכל מיני עשבים אחר אכילתו ורב היה דרכו לאהוב גוחלים ולאכול אותם בקיטום סעודה ועל כן היה אומר [ג] שעדיין היינו יכולין לאכול אם היו מביאין אלינו דברים אחרים יכול להצטרף עמנו: **אל** תקרי משנאי אלא משניא. כלומר שגורמין שישנאו אותו כי כשרואין בני אדם שמחניף לעם הארץ ומברך לפני תלמיד חכם אומרים בלבם שמעלת התורה אינה [ד] כ״כ וגורמין שישנאו בני אדם התורה על כן אמרו אף על פי שיש לו מעלה אחרת שהוא כהן גדול כבוד תורה עדיף ותלמיד חכם קודם:

קטן היודע למי מברכין מזמנין עליו וכו׳. הרי״ף ז״ל פסק דאפי׳ קטן בן שמנה או בן תשעה כיון שמכיר למי מברכין מזמנין עליו ואע״פ שלא הביא שתי שערות והטעם שלו משום דאמרי׳ בגמרא (דף מז: ע״ש) תשעה ועבד מצטרפין שנים ושבת מצטרפין שני תלמידי חכמים המתחדדים זה לזה בהלכה מצטרפין קטן פורס מזמנין עליו תניא נמי הכי קטן שהביא שתי שערות מזמנין עליו ואין מדקדקין בקטן ובתר הכי אמרי׳ (בד׳ מח.) ולית הלכתא ככל הני שמעתתא אלא כי הא דאמר רב נחמן קטן היודע למי מברכין מזמנין עליו וס״ל לרי״ף ז״ל דיון שאומר ולית הלכתא ככל הני שמעתתא נדחו כל המימרות שאמרו מתחלה [ה] ובא להשמיענו רב נחמן שאפי׳ קטן שלא הביא שתי שערות מזמנין עליו ומש״ה אמרו קטן סתם ולא אמרו קטן פורס וכן פסק רבינו האי גאון ז״ל וכתב עוד שברא אחרת בשם מקצת הגאונים ז״ל דכי אמרינן קטן היודע למי מברכין מזמנין עליו לאו דוקא קטן ממש אלא קטן שנכנס בשנת י״ג ומפני שלא הגיע לעונשין קרי ליה קטן ורוצה לומר כשהגיע בשנת י״ג מיד מזמנין עליו ואע״פ שלא הגיע לעונשין עד שישלים כל השנה אבל קודם שיכנס בשנת י״ג אפי׳ הביא שתי שערות אין מזמנין עליו ואימה גדול [ו] זה שנראה שגם אלו הגאונים ז״ל סוברים כמו הרי״ף ז״ל שנדחה מה שאמרו למעלה קטן שהביא ב׳ שערות מזמנין עליו שהרי אומרים שאפי׳ הביא אותם אין מזמנים עליו כל שלא נכנס בשנת י״ג שלא כדברי הברייתא הלכה כר״ג דאמר סתם קטן היודע למי מברכין מזמנין עליו ואין מדקדקין בקטן האיך יכולים לומר שאין מזמנין עד שיגיע לי״ג שנה ואפשר להעמיד סברא זו בדרך אחרת ולומר שלא אמרו קטן היודע למי מברכין אלא בסמוך לאיש כדאמרי׳ גבי נדרים (ערכין דף ב׳.) מופלא סמוך לאיש (נדה מה.) [ז] נדריו נבדקין אם יודע לשם מי נודרין נדרו ואם לאו אין נדרו נדר וכי היכי דגבי נדר אמרינן שאין נדרו נדר אלא כשהוא סמוך לאיש הה״נ לענין ברכה כשנכנס בשנת י״ג שהוא סמוך לאיש מזמנין עליו ואע״פ שלא הביא שתי שערות אבל ה״ה שאם הביא שתי שערות אע״פ שלא נכנס בשנת י״ג מזמנים עליו דמאי דאמרינן ולית הלכתא ככל הני שמעתתא לא בא לדחות אלא המימרות דע׳ ועבד וע׳ ואחרון וכל האחרות דליכא ברייתא דמסייע להו אבל ברייתא דתני קטן שהביא שתי שערות מזמנין עליו לא נדחית שאין האמוראים [ח] דוחין הברייתות וכיון שההלכה כמו הברייתא שסוברת דקטן שהביא שתי שערות מזמנין עליו מיד ואפי׳ לא נכנס בשנת י״ג כמו כן נאמר שאם לא הביא ב׳ שערות ונכנס בשנת י״ג מזמנין עליו כיון שהוא סמוך לזמן העונשין שכך נדון כשהגיע לי״ג אלא שערות כמו שערות קודם שנת י״ג אבל קודם שיגיע לי״ג אם לא הביא ב׳ שערות אין מזמנין עליו דחלא מהני תרי בעינן ולפי סברא זו יש [ט] לנו להקשות מדאמרי׳ בגמ׳ (ד׳ מח.) תניי ורבא בר בר חנן הוי יתבי קמיה דרבה אמר להו למאן מברכין אמרו ליה לרחמנא ורחמנא היכא יתיב אתיי נפק לברא ואחוי ליה כלפי רקיעא ורבא בר בר חנן כלפי עלמא וכו׳ הנה נראה מזה המעשה שאע״פ שלא הביא ב׳ שערות ולא הגיע לי״ג מזמנין עליו שהרי אילו לא הביאו שתי שערות ולא הגיעו לי״ג ולא היה מגיע להם רבה אלא שידעו למי מברכין וממה שהביא בגמרא זה המעשה סמוך לדברי רב נחמן שאמר קטן היודע למי מברכין מזמנין עליו נראה שרב נחמן בא לדחות הברייתא שסוברת שצריך שיביא ב׳ שערות ושהלכה הוא שאפי׳ לא הביא שתי שערות ולא הגיע לי״ג שנה כיון שיודע למי מברכין מזמנין עליו ויש לדחות ולומר שלא היה עושה רבה זה כדי לזמן עמהם אלא שהיה מנסה אותם ולחדודי בעלמא הוא דבעא מיניהו ומפני שהזכירו בכאן היודע למי מברכין הזכיר המעשה שהיה אבל לא שנלמוד ממנו הלכה למעשה ואין לזמן עמהן אלא או בב׳ שערות או בשיגיע לי״ג ומאי דתנן במתני׳ דקטנים אין מזמנין עליהן נפרש לפי סברא זו שרולה לומר קטנים שלא הגיעו לי״ג [ט] דכל זמן שלא הגיעו לכלל המצות קטנים שלא הגיעו לחיוב קרינא בהו כיון שלא הגיעו להרבה מן החכמים נוהגים ע״פ סברא זו וזהרין שלא לזמן עם הקטן עד שיכנס בשנת י״ג וסומכין על מה דאמרי׳ בירושלמי[ו] מ״ר אפי׳ זמנין קטנין הוה קאימנא קמיה דתחליפא אבא דחלפתא וקמיה רבי חנינא בר סיסי תביני ולא הוו מזמנין עלאי עד דאיתיתינא ב׳ שערות: **אבל** נראה למורי הרב גר״ו שיותר נכונים דברי הרי״ף ז״ל מדקאמר ר״ג קטן היודע למי מברכין ואם כדבריהם דמיירי בקטן שהגיע לי״ג שנה למה היה צריך לומר היודע למי מברכין אזה שמאחר שהוא סמוך לזמן העונשין שיודע למי מברכין אלא ודאי משום דמילתיה דרב נחמן אפי׳ בקטן בן ח׳ ובן ט׳ מש״ה הוצרך לומר היודע למי מברכין שאפי׳ [י] (מתוך) שאינם כ״כ גדולים יש מהם שהם פקחים יותר ומכירים במהרה את בוראם

וכל המאריך. ולא יותר מדאי. דהא אמרינן לעיל כל העונה אמן יותר מדאי אינו עונה אמן אלא עונה: **פוסק קל מפרסיב** **ואילו.** מתהר לאחוז כדי להצטרף לזימון וחזמנו עליו: **אין אלינו ן.** כבר נגמרה סעודתנו ערב בוקר. ואין אתה

שיטת ריב״ב

עוד מחייבנו לזימון: **ארדליא.** כמהין ופטריות: **פיסקא והכוסי מזמנין עליו: גמ׳ אע״ג דלא פריחי.** שלא הביא שתי שערות:

עין משפט נר מצוה

קעד–קעז

א מיי׳ פ״ה מה׳ ברכות סמג עשין מ טור ש״ע סי׳ קלז: **ב** מיי׳ פ״ה מה׳ ברכות סמג עשין מ טור ש״ע סי׳ רח: **ג** מיי׳ פ״ק מה׳ ברכות סמג עשין מ טור ש״ע סי׳ קלז קלט: **ד** מיי׳ פ״ה מה׳ ברכות סמג עשין מ טור ש״ע סי׳ קלט:

מסורת הש״ס

א) אדליא לי כל״ל וכן הוא בערוך ערך אדל ובתוספ׳ משנת רס״ע ומשנת ש״ד **ב)** ד׳ כח. **ג)** מעלי ה ד׳ ביעין נט: **ד)** ויקרא כא ו) (לי כל״ל) **ה)** (דפרקין הל״ב):

קובץ הגהות

ב״ח (א) נ״ב לפי פירוש זה נרסי׳ אי הוי מייתי הכילו שמי שבעות: **(ב)** ת״ו נמחק: **(ג)** אי אלא שלא הכילו שמי שבעות: **(ד)** תו״מ:

חו״י (א) לי ועיין רש״י בגמרא: **(ב)** ברש״י י״ל דוקא ברגיל לאכול ועיין בגמרא:

אנ״ש [א] גי׳ ד״ת בענייה: **ד״ת [ב]** תימה דאמרי׳ פעמים המומחה דוחה הבריית׳ ופוסק דלא כוותה משום דקים ליה דמשבשתא היא והגמרא לא מוחיב לה מינה וה״נ אפשר דמכיון דגמרא לא מוחיב לרב נחמן מינה משמע דקים ליה לרב נחמן דלאו בר סמכא היא הך ברייתא׳:

שלטי הגבורים

א פי׳ ר״י דהא דלא יענה אמן יתומה דוקא היכא דעדיין לא יצא י״מ אותה הברכה אבל אם כבר יצא ליה לן כה וכן כתב מיימוני והגהות מיימ׳ בשם בעל העיטור והגאונים כתבו דאפילו יצא כבר ידי אותה ברכה לא יענה אמן יתומה וכן כתב הטור וי״ל שאם יודע הברכה שמברך המברך אפילו אינו שומע כולה יכול לענות אמן אחו אחו דעת רוב הפוסקים ולמיירן אחר שעשה ממ״ג לא מצי עד שישמע כל הברכה וכן נראה דעת מיימוני:

לשון ריא״ז ואומרים הגאונים שלא אמרו לענות אמן יתומה אלא על ברכה שצריך לצאת בה ידי חובתו אבל אם יצא בה כבר מותר לענות אמן יתומה שהרי כשהיו רוב עם בתלכסדרי של מצרים היו מניפין בסודרים להודיע לעם שצריכין לענות אמן כמו שמנומר בפרק החליל וכן הוא בפ׳ שלפנינו שעונין אמן אחר ישראל המברך אף על פי שאין שומעין הברכה:

ב וה״מ כשאין שם אורח אבל אם יש שם אורח הוא מברך אפי׳ אם הוא קטן כדי שיברך בעבל הבית:

ג ואם יהיה ליתן רשות לישראל לברך רשאי והמהרי״ל דריב״ל דקאמר מימי לא ברכתי לפני כהן יראה שיש לנו דין קדימה לברך לפני ישראל במקום שאין שם כהן ומהרי״ם כתב שאין לו דין קדימה:

לשון ריא״ז ואם רצה נותן רשות לאחר ונוטל ידיו תחלה לחמשה ומברך בהמ״ז והמזומן לברך ברכת המזון וקדש תמירו ובירך חייב ליתן לו מ׳ זהובים כמו שהביא הא׳ כסף הדם ונראה בעיני שאין דינן קנסות הללו מתן הזה:

ד רוב הפוסקים הסכימו דמן הדין אין לזמן על עם האחד שהוא כל שקרא ושנה ולא שימש ת״ח וכ״ש כתב המדינה יש לזמן דלא נרע מקטן היודע למי מברכין והרמ״ם סתר דבריו מיהו מולהו שוו דהאידנא הקילו לזמן עליו. רבינו תם ובה״ג כתבו דגר לא מצי לברך בהמ״ז לעצמו דלא מצי למימר שהגמלא לאחרינא וכ״ש כתב דמצי שפיר לומר לאחרינא דקאי אאברהם שנקרא אב המון:

לשון ריא״ז עם האחד אין מצרפין אותו לזימון ואפילו אם קרא ושנה ולא שמש ת״ח ללמוד מהם תלמוד הרי זה עם האחד. ורבינו חננאל אומר שאין החכמי׳ מהרין עכשיו אלא מזמנין אפילו על עם האחד ומזר. ונראה בעיני שהעולם סמכו בזה על דברי המיקל שאמרו אחזו עם האחד כל שאינו קורא ק״ש שחרית וערבית ואם אינו קורא ק״ש שחרית וערבית אפי׳ זמנו הזה אין מזמנים עליו שאין לנו על מי לסמוך כמבואר שנקרא בקונטרס הראיות:

ה ר״מ וה״ג כתבו דדוקא נכנס בשנת י״ג מזמנים עליו ואם אפילו לא הביא שתי שערות אין להקפיד אבל לא נכנס בשנת י״ג אין מזמנין ואפילו הביא שתי שערות והרי״ף כתב דלעשרה מצטרף כשיודע למי מברכין ולשלשה עד שיביא שתי שערות ור״י וסמ״ג והרמ״ם וטור ומרדכי הסכימו דבין לעשרה בין לשלשה עד שיביא שתי שערות ומימוני כתב כדברי רבינו ואתחרוטים הסכימו דבשפת בתחת המקלן לא הפפיר: לשון ריא״ז קטן היודע למי מברכין מזמנין עליו ומלבין אותו בין לשלשה בין לעשרה ואין עושין אותו עיקר אלא סניף שאין מצרפין שני קטנים אלא קטן אחד בין לשלשה בין לעשרה ממבואר בקונטרס הראיות. ובגית הכנסת אינו מצטרף עד שיביא שתי שערות כמו שמבואר בתלמוד ארץ ישראל:

א מיי׳ פ״ה מה׳ ברכות סמג עשין מ טור ש״ע סי׳ קלז: **ב** מיי׳ פ״ה מה׳ ברכות סמג עשין מ טור ש״ע סי׳ רח: **ג** מיי׳ פ״ק מה׳ ברכות סמג עשין מ טור ש״ע סי׳ קלז קלט: **ד** מיי׳ פ״ה מה׳ ברכות סמג עשין מ טור ש״ע סי׳ קלט:

מסורת הש״ס

א) אדליא לי כל״ל וכן הוא בערוך ערך אדל ובתוספ׳ משנת רס״ע ומשנת ש״ד **ב)** ד׳ כח. **ג)** מעלי ה ד׳ ביעין נט: **ד)** ויקרא כא ו) (לי כל״ל) **ה)** (דפרקין הל״ב):

קובץ הגהות

ב״ח (א) נ״ב לפי פירוש זה נרסי׳ אי הוי מייתי הכילו שמי שבעות: **(ב)** ת״ו נמחק: **(ג)** אי אלא שלא הכילו שמי שבעות: **(ד)** תו״מ:

חו״י (א) לי ועיין רש״י בגמרא: **(ב)** ברש״י י״ל דוקא ברגיל לאכול ועיין בגמרא:

אנ״ש [א] גי׳ ד״ת בענייה: **ד״ת [ב]** תימה דאמרי׳ פעמים המומחה דוחה הבריית׳ ופוסק דלא כוותה משום דקים ליה דמשבשתא היא והגמרא לא מוחיב לה מינה וה״נ אפשר דמכיון דגמרא לא מוחיב לרב נחמן מינה משמע דקים ליה לרב נחמן דלאו בר סמכא היא הך ברייתא׳:

שלטי הגבורים

א פי׳ ר״י דהא דלא יענה אמן יתומה דוקא היכא דעדיין לא יצא י״מ אותה הברכה אבל אם כבר יצא ליה לן כה וכן כתב מיימוני והגהות מיימ׳ בשם בעל העיטור והגאונים כתבו דאפילו יצא כבר ידי אותה ברכה לא יענה אמן יתומה וכן כתב הטור וי״ל שאם יודע הברכה שמברך המברך אפילו אינו שומע כולה יכול לענות אמן אחו אחו דעת רוב הפוסקים ולמיירן אחר שעשה ממ״ג לא מצי עד שישמע כל הברכה וכן נראה דעת מיימוני:

לשון ריא״ז ואומרים הגאונים שלא אמרו לענות אמן יתומה אלא על ברכה שצריך לצאת בה ידי חובתו אבל אם יצא בה כבר מותר לענות אמן יתומה שהרי כשהיו רוב עם בתלכסדרי של מצרים היו מניפין בסודרים להודיע לעם שצריכין לענות אמן כמו שמנומר בפרק החליל וכן הוא בפ׳ שלפנינו שעונין אמן אחר ישראל המברך אף על פי שאין שומעין הברכה:

ב וה״מ כשאין שם אורח אבל אם יש שם אורח הוא מברך אפי׳ אם הוא קטן כדי שיברך בעבל הבית:

ג ואם יהיה ליתן רשות לישראל לברך בעבל הבית: דריב״ל דקאמר מימי לא ברכתי לפני כהן יראה שיש לנו דין קדימה לברך לפני ישראל במקום שאין שם כהן ומהרי״ם כתב שאין לו דין קדימה:

לשון ריא״ז ואם רצה נותן רשות לאחר ונוטל ידיו תחלה לחמשה ומברך בהמ״ז והמזומן לברך ברכת המזון וקדש תמירו ובירך חייב ליתן לו מ׳ זהובים כמו שהביא הא׳ כסף הדם ונראה בעיני שאין דינן קנסות הללו מתן הזה:

ד רוב הפוסקים הסכימו דמן הדין אין לזמן על עם האחד שהוא כל שקרא ושנה ולא שימש ת״ח וכ״ש כתב המדינה יש לזמן דלא נרע מקטן היודע למי מברכין והרמ״ם סתר דבריו מיהו מולהו שוו דהאידנא הקילו לזמן עליו. רבינו תם ובה״ג כתבו דגר לא מצי לברך בהמ״ז לעצמו דלא מצי למימר שהגמלא לאחרינא וכ״ש כתב דמצי שפיר לומר לאחרינא דקאי אאברהם שנקרא אב המון:

לשון ריא״ז עם האחד אין מצרפין אותו לזימון ואפילו אם קרא ושנה ולא שמש ת״ח ללמוד מהם תלמוד הרי זה עם האחד. ורבינו חננאל אומר שאין החכמי׳ מהרין עכשיו אלא מזמנין אפילו על עם האחד ומזר. ונראה בעיני שהעולם סמכו בזה על דברי המיקל שאמרו אחזו עם האחד כל שאינו קורא ק״ש שחרית וערבית ואם אינו קורא ק״ש שחרית וערבית אפי׳ זמנו הזה אין מזמנים עליו שאין לנו על מי לסמוך כמבואר בקונטרס הראיות:

ה ר״מ וה״ג כתבו דדוקא נכנס בשנת י״ג מזמנים עליו ואם אפילו לא הביא שתי שערות אין להקפיד אבל לא נכנס בשנת י״ג אין מזמנין ואפילו הביא שתי שערות והרי״ף כתב דלעשרה מצטרף כשיודע למי מברכין ולשלשה עד שיביא שתי שערות ור״י וסמ״ג והרמ״ם וטור ומרדכי הסכימו דבין לעשרה בין לשלשה עד שיביא שתי שערות ומימוני כתב כדברי רבינו ואתחרוטים הסכימו דבשפת בתחת המקלן לא הפפיר: לשון ריא״ז קטן היודע למי מברכין מזמנין עליו ומלבין אותו בין לשלשה בין לעשרה ואין עושין אותו עיקר אלא סניף שאין מצרפין שני קטנים אלא קטן אחד בין לשלשה בין לעשרה ממבואר בקונטרס הראיות. ובגית הכנסת אינו מצטרף עד שיביא שתי שערות כמו שמבואר בתלמוד ארץ ישראל:

רבינו יונה שלשה שאכלו פרק שביעי ברכות

עין משפט נר מצוה

קנון–קעט

א מיי׳ פ״ה מה׳ ברכות סמג עשין כז טור ש״ע סי׳ קלו: **ב** מיי׳ פ״ב מה׳ ברכות סמג עשין כז טור לו״ח סי׳ קפח קפט:

קובץ הגהות

ב״ח (א) שהגיע לחיקון כל״ל ומ׳ שלא נמחק: **(ב)** אלא להגיע כל״ל ומ׳ דגן אבל נמחק:

מא״ר ד״ת [א] ומלכות בית דוד בגוזה ירושלים:

אנ״ש ר״ת [א] מימתא שאין זה ברכת ההנאין דאחר שאכל מצי עשה לברך ולא מקריא ברכת ההנאין רק ברכה דאמוזה לפי שבידו לאפטרי מענה דלא ליכול ולא ליברך ועכמה דאיתו מוציא מי שלא אכל לפי שאכל אמריגן בירושלמי משום דסמיך ואכלת ושבעת וברכת מי שאכל הוא יברך ובעובדא דשמעון בן שטח דאמר היכי ניברך ברוך שאכל ינאי וחכיריו מעלו. והכי השוו אותו לק״ש ותפלה שאין אחד מוציא את חבירו דכתיב ושננתם כל אחד ואחד יהא משנן לעצמו וכן תפלי שברא הוא שכל אחד יבקש רחמים על עצמו ולא הקלו שמוציא רק ש״ל ולמי שאינו בקי כמו בברכת המזון כשאחד כור ואחד סופר ובברכות אחרונות שאחר אכילה נמי אין האחד מוציא את חבירו דתקון כהו רבנן דומיא דברכת המזון ממ״ר ז״ל:

שלטי הגבורים

א כ״י כתב דאם שניים אכלו דגן ואחד כזית יקח דמצטרפין וכן אם שתה יין או טבל בגיר מצטרפים לשלשה וכן כתבו רבינו יונה והרא״ש והטור והרלב״ד והגאון מיימוני דמצטרף גם בג׳ ומיימוני וסמ״ג כתבו כרבינו: לשון ריא״ז אפילו אכל עלה של ירק ושתה כוס של יין מצטרף לזימון בין בג׳ בין ב׳ וי״ל שאינו מצטרף אלא לעשרה אבל לשלשה עד שיאכל כזית דגן ואין שיעת התלמוד כדבריהם כמבואר בקונט׳ הרא״ש:

ב ה״ג כתבו דמי שאכל כזית דגן לבד אינו מוציא ידי חובתו אלא אותן שאכלו גם כזית דגן כמותו אבל אינו מוציא ידי חובתן אותם שאכלו כדי שביעה והטוב׳ כתבו דמי שאכל כזית דגן יכול להוציא אף אותם שאכלו כדי שביעה ולא עוד אלא אפי׳ אחד מן השוק שלא אכל כלל יכול להוציא מי שאכל ידי חובתו דכל ישראל ערבין זה לזה וכיון שנתחייב זה בברכה שכבר אכל הרי זה מן השוק ערב עליו להצילו מן העבירה ולא דמי לברכת ההנאין דהתם איכא למימר לא יתהנה ולא יתחייב אבל הכא כבר נהנה והאחר״י והטור כתבו דאפי׳ לא אכל אלא מידי דעשון אחרינו ברכה מעין ג׳ מצי להוציא ידי חובתן אף האחרון בו מן הסורה ודוקא אם אכל הוא דמוציא אבל הבאתה אינו מועיל להוציא ומיימון פליג עם הרא״ש וכתב דלריך שיאכל כזית פת ממש ולא פני באכילת כזית דגן שאינו פת ממש:

לשון ריא״ז הבא להוציא אחרים ידי חובתן לריך שיאכל כזית דגן אבל אם אכל ירק ושתה יין ואכל פחות מכזית דגן אינו מוציא אחרים ידי חובתן מברכת המזון ואם אכל כזית דגן מוציא אחרים ידי חובתן מברכת המזון אע״פ שהאחרים אכלו כדי שביעה ונתחייבו בהמ״ז מן התורה כמו שנתבאר המור״ם ומה״ה וכן נראה בעיני שהאוכל אכילה גסה שאינו לריך לגופה אכילה מוציא אחרים ידי חובתן והוא שהנהנה גרונו בגופה האכילה אבל אם נפשו קלה עליו ואין נהנה גרונו אינו רואי לברך על אותה אכילה לא לפניה ולא לאחריה כמבואר בקונטרס הרא״ש:

ג והתוספות וכש״ר כתבו דבין בחול בין בשבת מתחיל ברחם ואותם בגוזה ירושלים ומזכיר ענין היום בתחלת בנין ולה והחליצו וכיבו אפרים כתב דאף ע״פ שמתחיל בנחמה לא מצי לפיים מנחם עמו ישראל וכו׳ דהוה ליה חותמין בשתים והרא״ש היה נוהג בתחילה כדברי רבינו ובתחילה כדברי התוס׳ ומיימון כתב כדברי רבינו אלא דלדידיה בין בחול בין בשבת אי בעי פותח ברחם ואותם בוגה ירושלים ואי בעי פותח בנחמה ואותם מנחם עמו ישראל:

לשון ריא״ז בשבתות וימים טובים כשמברך ברכת בוגה ירושלים פותח בה בנחמה ומסיים בנחמה שמתחיל ואומר נחמנו ה׳ אלהינו עליון ועל ישראל ועל ירושלים ואותם בה מנחם עמו ישראל בנין ירושלים ואומר בה קדושת היום בתחלת בוגה ירושלים ואי בעי פותח בנחמה ואותם מנחם עמו ישראל:

לשון רש״י בשבתות וימים טובים כשמברך ברכת בוגה ירושלים פותח בה בנחמה ומסיים בנחמה שמתחיל ואומר נחמנו ה׳ אלהינו עליון ועל ישראל ועל ירושלים ואותם בה מנחם עמו ישראל בנין ירושלים ואומר בה קדושת היום בתחלת בוגה ירושלים והחליצנו וכיו״ט אלהינו ואלהי אבותינו יעלה ויבא ואין מזכירין של שבת ושל ר״ה אלא בברה״מ אבל בברכה אחת מעין שלש אין מזכירין כמבואר בקונטרס הרא״ש:

ד כתב הרא״ש ז״ל מה שכ׳ הרי״ף ז״ל שאותם מנחם עמו ישראל בבנין ירושלים הקשה עליו ר׳ אפרים מהא דאמרי׳ לקמן דאין אותם מושיע ישראל ובוגה ירושלים כפי שאין אותמין בשתים ומנחם עמו ובוגה הוי נמי שתים ויש מתרלים דאם היו אומרים מנחם עמו ובוגה ירושלים הוי שתים אבל מנחם עמו בבנין ירושלים מהא הוא שיתחם עמו ע״י הבנין וה״כ יוגה ז״ל דאמרי׳ לקמן דאין אותם מושיע ישראל ובוגה ירושלים כפי שאין אותמין בשתים ומנחם עמו ובוגה הוי נמי שתים ויש מתרלים דאם היו אומרים מנחם עמו ובוגה ירושלים הוי שתים אבל מנחם עמו בבנין ירושלים מהא הוא שיתחם עמו ע״י הבנין וה״כ יוגה ז״ל היה אומר שגם זה משוב כשתים כמו שמלינו בהבינו שמקנו לדיקים בבנין עירך שהיא מעין ג׳ ברכות על הלדיקים ולירושלים אבל האותם מנחם ציון בבנין ירושלים לא הוי כאותם בשתים לירושלים ולין מהא היא ע״כ:

המאור הקטן

והא דאמר ר׳ יהושע בן לוי דאע״פ שאמרו קטן המוטל בעריסה אין מזמנין עליו אבל עושין אותו סניף לעשרה הלכה היא **א)** ואע״פ שלא כתבה הרי״ף ז״ל וכן לתפלה עושין אותו סניף ולא שנא קטן אחד ולא שנא שנים ושלשה וארבעה כיון דאיכא רובא מהגדולים מצטרפין למנין עשרה שאלמלא אמר רבי יהושע בן לוי תשעה וקטן מצטרפים הייתי אומר דוקא דאיכא תשעה גדולים כשם שאמרו לענין עבד תשעה ועבד מצטרפין עכשו שאמר סתם עושין אותו סניף לא שנא קטן ולא שנא קטנים והרי״ף ז״ל לא הזכיר שמועות הללו דרבי יהושע בן לוי של קטן ושל עבד. ומאי דאיתמר עלה בגמרא ושתיהם הלכות קבועות הן ובסדר מר עמרם גאון מצאתי סעד לדברי הרי״ף במה שהשמיט שמועות הללו ואע״פ כן לא נתישבו בדעתי בדבריהם:

מלחמת ה׳

ועוד דאמר רבי יהושע בן לוי אע״פ שאמרו קטן המוטל בעריסה אין מזמנין עליו אבל עושין אותו סניף לעשרה הלכה היא אע״פ שלא כתבה הרב אלפסי ז״ל:

אמר הכותב וכי מחילה מפקפק יש ביניהם ומה לא יתהה שמעתתא דרבי יהושע בן לוי בכולל הזה כמו שנדחו בו שאר השמועות שבהלכה זו ואם מפני שאפשר לקנות אף אם ג׳ השמועות של כל הוצא ושתים של ר׳ אמי אינן חולקות על דברי רב נחמן בקטן היודע למי מברכין ואין לסם עסק זו כזו אבל כלן נדחו מן הכלל הזה לפי שלא משום דברי רב נחמן בלבד נדחו שמועות אלו דהא לא אמרינן אין הלכתא ככל הני שמעתתא דאחר רב נחמן אלא בעלי הגמרא היו יודעין שאין הלכה בכל אלו ואין קולא בלילות אלא כדברי נחמן ודחו אלו וקיימו דברי רב נחמן וקבלו רבותינו הגאונים והם הסכימו שאין הלכה ככל הני שיתא שמעתתא שאמרו בגמרא בשם רבינו הגאון ז״ל וכן דחו בכולל זה דברי רבי יוחנן בקטן פורח ואע״פ שאמרו בגמרא תניא כוותיה יש לומר דקיים להו בגמרא דלית הלכתא כי הא מתניתא אי נמי פורח אע״ג דלא ידע מ״מ כגדול דמי ובגדול לא בעי יודע למי מברכין בענין שנינו

רש״י

עד שיאכל כזית דגן. ומכי אכיל כזית דגן מיהא נפקי ואע״ג דכזית דגן שיעור דרבנן הוא כדאמרי׳ פרק מי שמתו מ״מ כיון דמחויב מדרבנן מחויב בדבר קריון ביה ומוציא רבים ידי חובתן ואי״ת בקטן (א) אלא הגיע לחיקון הא לא אמרינן הכי הכוא אפי׳ מדרבנן לא מחייב דעליה לאכוה רמי לחנוכיה ובה״ג פסק דוקא בדאכלו אינהו כזית או כביצה כותיה אבל אכלו ושבעו לא מפיק ואי אפשר להעמידה דהא יתאי וחכיריו אכלו ושבעו ואפקינהו שמעון בן שטח אף על גב דקאמר לגרמיה עביד היינו משום דלא אכיל כזית דגן משמע דאי כזית דגן הוה אכיל הוה מפקינהו שפיר: **מתחיל בנחמה.** כלומר אינו לריך לא להתחיל ולא לסיים בשל שבת אלא מתחיל ומסיים בנחמה בנין ירושלים קודא נחמה

לא סבירא לן הכי דכיון דקרי ליה קטן אפי׳ בן עשר ובן תשע כשהוא יודע למי מברכין מזמנין עליו והכין חזינא לגאון: אמר רב יהודה בריה דרב שמואל בר שילת משמיה דרב ״תשעה שאכלו דגן ואחד אכל ירק מצטרפין ואפילו טבל עמהן בציר או ששתה כוס אחד מצטרפין ואפי׳ א שבעה שאכלו דגן ושלשה אכלו ירק מצטרפין לברך לאלהינו אבל ששה לא דבעינן רובא דמינכר והני מילי לענין אצטרופי לבי עשרה אבל להוציא רבים ידי חובתן אינו מוציא עד שיאכל ב כזית דגן וקאמרי רבנן דוקא אצטרופי לבי עשרה אבל לבי תלתא אינו מצטרף עד שיאכל כזית דגן

אמ׳ רב נחמן ״משה תיקן להם לישראל ברכת הזן בשעה שירד להם המן יהושע תיקן להם ברכת הארץ בשעה שנכנסו לארץ דוד ושלמה תקנו בונה ירושלים דוד תיקן על ישראל עמך ועל ירושלים עירך ושלמה תיקן על הבית הגדול והקדוש שנקרא שמך עליו והטוב והמטיב ביבנה תקנוה כנגד הרוגי ביתר: תנו רבנן סדר ברכת המזון כך היא ראשונה ברכת הזן שניה ברכת הארץ שלישית בונה ירושלים רביעית הטוב והמטיב ובשבת מתחיל בנחמה ומסיים ג בנחמה ואומר קדושת היום באמצע מתחיל בנחמה שאומר נחמנו ה׳ אלהינו בבנין עירך ומסיים בנחמה שאומר והעלנו לתוכה ונחמנו בה כי אתה הוא בעל הנחמות ד ברוך אתה ה׳ מנחם עמו ישראל בבנין ירושלם תניא ר׳ אליעזר אומר כל שלא אמר ארץ חמדה טובה ורחבה בברכת הארץ [ה] לא יצא ידי חובתו נחום הזקן אומר צריך שיזכיר בה ברית רבי יוסי אומר

וים מהם שאינם מכירים כ״כ במהרה ובא להשמיענו תלוי בהבאת שתי שערות אלא כיון שיודע למי מברכין מזמנין עליו מיד ואפי׳ בן ח׳ שנים או בן ט׳ ואפי׳ לא הביא שתי שערות ודוקא לענין בהמ״ז עושין אותן סניפין מפני שכל אחד בפני עצמו יכול לפטור עצמו מחיוב ברכת המזון אבל לקדיש ולקדושה ולברכו שכל אחד ואחד לא היה יכול לפטור עצמו מחיוב בשום ענין לריך שיהו כולם בני מצוה וכן כתבו מקצת הגאונים ז״ל: **ואפי׳** ז׳ שאכלו דגן ושלשה אכלו ירק מצטרפין לברך אלהינו. וכתב הרי״ף ז״ל וקאמרו רבנן דוקא אצטרופי לבי עשרה אבל לבי תלתא אינו מצטרף עד שיאכל כזית דגן ולפי סברת אלו הגאונים ז״ל איכא למידק דהכא [מתמירין טפי בג׳ מבעשרה ולעיל מחמירין טפי בעשרה מבג׳] דגבי ג׳ אמרי׳ שאם אכלו ויצא אחד מהן לשוק קורין לו ומזמנין עליו ואינו לריך שיהיה עמהם במקום אחד ואילו בעשרה אמריגן שאין מזמנין עמו עד שיבא ויש לומר דלא דמי להתם מיירי בענין היציאה ומפני שהשכינה שורה עמהם כשהם עדה לפיכך הלריכו שיצא עמהן כדי שתהא השכינה שורה עמהן ויזכירו את השם אבל בכאן שאינו תלוי בענין היציאה שכבר עומדין שם י׳ בני אדם ושכינה שורה עמהן ואינו תלוי אלא בענין האכילה יש לנו להחמיר יותר בג׳ מבעשרה ובג׳ שהם מועטין לריך שיאכלו כולם דגן אבל בעשרה כיון שאכלו הז׳ דגן אע״פ שהג׳ אכלו ירק מצטרפין אבל עדיין אין דעת מורי גר״ו נוחה בסברא זו שהאיך אפשר להעמיד חילוק אחד בענין לירוף שהרי בגמרא לא העמידו אותו אלא העמידו חילוק אחר בענין לירוף (מצטרף) אלא (ג) דגן אבל להוציא את האחרים אינו מוציא עד שיאכל דגן אבל לענין לירוף נראה דדין אחד להם וכי היכי דבי׳ אם אכלו רובא דמינכר דגן מצטרפין האחרים עמהם הה״נ בג׳ כיון שאכלו רובא דמינכר דגן מצטרפין האחרים עמהם והב׳ אצל הג׳ רובא דמינכר הוי כיון שהם הב׳ חלקים שלא אמרו אלא שהב׳ אין מצטרפין עם השאה לפי שהשאה אינו שני חלקין מהעשרה ולפיכך אין הב׳ מצטרפין עמהם אבל האחד שאכל יקר לו שאחה היה נראה שמצטרף עם הב׳. מפי מורי הרב גר״ו: **ובהא** דאמרי׳ אבל להוציא רבים ידי חובתן אינו מוציא עד שיאכל כזית דגן קשיא ליה לבה״ג ז״ל איאך אפשר לומר שמי שאכל כזית בלבד יוציא את הרבים ידי חובתן והלא מה״ת אינו חייב לברך עד שיאכל כדי שביעה דכתיב ואכלת ושבעת וברכת והיאך פוטר מי שאכל כזית בלבד שאין חיובו אלא מדרבנן למי שאכל כדי שביעה שחיובו מן התורה ולא אתי דרבנן ומפיק דאורייתא ומתוך כך אמר שאינו מוציא מי שאכל כזית אלא לאחרים כמותו שאין חיובן אלא מדרבנן אבל למי שחייב מן התורה אינו מוציא. וכן דעת ר״ס ז״ל ורבינו יצחק הזקן מתרץ ואומר שאפי׳ למי שחייב מן התורה אמרו שמוציא וטעמא דמילתא מפני שמן הדין היה שאפי׳ מי שאינו אוכל כלל יפטור את האחרים דכל ישראל ערבים זה לזה אלא שברכת הנהנין [א] אינו יכול לברך עד שיהנה ובכאן סבר שכיון שנהנה ונתחייב בברכה מדרבנן פוטר את האחרים אפי׳ אכלו כדי שבעה מטעם דכל ישראל ערבים זה לזה: **ובשבת** מתחיל בנחמה ומסיים בנחמה ואומר קדושת היום **באמצע.** פירש הרי״ף ז״ל שלריך להתחיל בנחמה ולשנות הלשון ולומר במקום רחם נחמנו ובתחיתה שיאמר אחר רצה והחליצנו ונחמנו בציון עירך כי אתה בעל הנחמות בא״י מנחם עמו ורש״י ז״ל פי׳ שאין לריך לשנות הלשון שאומר בחול ולא להוסיף עליו כלל וכשמזכיר רחמי מתחלה ובנין ירושלים בסוף זהו נחמה כי נחמתן של ישראל הוא רחמי שמים ובנין ירושלם ולא באו בכאן להודיענו שלריך לשנות הלשון שאומר בחול אלא בא להשמיענו שאומר קדושת היום בין שתי הנחמות דהיינו רחם ובונה ירושלים וסדר הענין הוא שאומר ולסברא זו נוטה דעת מורי גר״ו ויש לזה קלת פיוט מהירושלמי דאמריגן התם אל ישאל אדם לרעו דאמרי׳ זוגנו פרנסנו כלכלנו שהוא שאלת לרעו שצריך איזון אותנו ושיפרנסנו נוסח ברכה כך הוא דאלמא משמע שהנוסח עצמו שהיו אומרים בשבת ומה שכתב הרי״ף ז״ל שחותם בשבת בא״י מנחם עמו בבנין ירושלים הקשה עליו תלמידו רבינו אפרים הספרדי ז״ל דהא אמרי׳ לקמן (דף מט.) שאין אומרים מושיע ישראל ובונה ירושלים משום דאין חותמין בשתים ואם אומר מנחם עמו בבנין ירושלים ה״ל חותם בשתים בנחמת ישראל ובבנין ירושלים ויש לתרץ שאם היה אומר מנחם עמו ובונה ירושלם היה חותם בשתים והיה אסור אבל כיון שאומר מנחם עמו בבנין ירושלם דבר אחד הוא שינחם ע״י הבנין אבל נראה למורי הרב גר״ו שיש סיוע לרבינו אפרים ז״ל ממה שהתקינו בהבינו וישמחו לדיקים בבנין עירך וזהו מעין שתי ברכות ישמחו לדיקים מעין על הלדיקים ובבנין עירך היא מעין תשכון בתוך ירושלם עירך הנה שאמרו בבנין עירך והוא דבר אחר אף הכא נמי אע״פ שאומר בבנין ירושלם עניו אחר בפני עצמו הוי והוה ליה חותם בשתים ולפיכך נראה שיותר נכון הוא שיאמר בא״י בונה ירושלם כמו שאומר בחול ואפי׳ לדעת הרי״ף ז״ל שאומר שלריך שיזכיר בשבת לשון נחמה בסיום הברכה אין לריך לומר אותו בתחיתה עצמה אלא די שאחר שיאמר רצה והחליצנו יאמר ונחמנו בציון עירך כי אתה הוא בעל הנחמות וחותם בא״י בונה ירושלים:

כל שלא אמר ארץ חמדה טובה ורחבה בברכת הארץ לא יצא ידי חובתו. הטעם הוא מפני שמלינו שנתבחה ר״י בזה הלשון לכתיב אל ארץ טובה ורחבה וכתיב בספוק אחר ואתן לך ארץ חמדה נחלת לבי לבאות גויס וכיון שמזכיר ברכת הארץ על אכילתו יש לו ג״כ

הגהות הגר״א

א מיי׳ פ״ב מה׳ ברכות סמג עשין כז טור ש״ע סי׳ קלו: **ב** מיי׳ פ״ב מה׳ ברכות סמג עשין כז טור לו״ח סי׳ קפח קפט:

שלטי הגבורים

א כ״י כתב דאם שניים אכלו דגן ואחד כזית יקח דמצטרפין וכן אם שתה יין או טבל בגיר מצטרפים לשלשה וכן כתבו רבינו יונה והרא״ש והטור והרלב״ד והגאון מיימוני דמצטרף גם בג׳ ומיימוני וסמ״ג כתבו כרבינו: לשון ריא״ז אפילו אכל עלה של ירק ושתה כוס של יין מצטרף לזימון בין בג׳ בין ב׳ וי״ל שאינו מצטרף אלא לעשרה אבל לשלשה עד שיאכל כזית דגן ואין שיעת התלמוד כדבריהם כמבואר בקונט׳ הרא״ש:

ב ה״ג כתבו דמי שאכל כזית דגן לבד אינו מוציא ידי חובתו אלא אותן שאכלו גם כזית דגן כמותו אבל אינו מוציא ידי חובתן אותם שאכלו כדי שביעה והטוב׳ כתבו דמי שאכל כזית דגן יכול להוציא אף אותם שאכלו כדי שביעה ולא עוד אלא אפי׳ אחד מן השוק שלא אכל כלל יכול להוציא מי שאכל ידי חובתו דכל ישראל ערבין זה לזה וכיון שנתחייב זה בברכה שכבר אכל הרי זה מן השוק ערב עליו להצילו מן העבירה ולא דמי לברכת ההנאין דהתם איכא למימר לא יתהנה ולא יתחייב אבל הכא כבר נהנה והאחר״י והטור כתבו דאפי׳ לא אכל אלא מידי דעשון אחרינו ברכה מעין ג׳ מצי להוציא ידי חובתן אף האחרון בו מן הסורה ודוקא אם אכל הוא דמוציא אבל הבאתה אינו מועיל להוציא ומיימון פליג עם הרא״ש וכתב דלריך שיאכל כזית פת ממש ולא פני באכילת כזית דגן שאינו פת ממש:

לשון ריא״ז הבא להוציא אחרים ידי חובתן לריך שיאכל כזית דגן אבל אם אכל ירק ושתה יין ואכל פחות מכזית דגן אינו מוציא אחרים ידי חובתן מברכת המזון ואם אכל כזית דגן מוציא אחרים ידי חובתן מבהמ״ז אע״פ שהאחרים אכלו כדי שביעה ונתחייבו בהמ״ז מן התורה כמו שנתבאר המור״ם ומה״ה וכן נראה בעיני שהאוכל אכילה גסה שאינו לריך לגופה אכילה מוציא אחרים ידי חובתן והוא שהנהנה גרונו בגופה האכילה אבל אם נפשו קלה עליו ואין נהנה גרונו אינו ראוי לברך על אותה אכילה לא לפניה ולא לאחריה כמבואר בקונטרס הרא״ש:

ג והתוספות וכש״ר כתבו דבין בחול בין בשבת מתחיל ברחם ואותם בבונה ירושלים ומזכיר ענין היום בתחלת בנין ולה והחליצנו וכיבו אפרים כתב דאף ע״פ שמתחיל בנחמה לא מצי לפיים מנחם עמו ישראל וכו׳ דהוה ליה חותמין בשתים והרא״ש היה נוהג בתחילה כדברי רבינו ובתחיתה כדברי התוס׳ ומיימון כתב כדברי רבינו אלא דלדידיה בין בחול בין בשבת אי בעי פותח ברחם ואותם בונה ירושלים ואי בעי פותח בנחמה ואותם מנחם עמו ישראל:

לשון ריא״ז בשבתות וימים טובים כשמברך ברכת בונה ירושלים פותח בה בנחמה ומסיים בנחמה שמתחיל ואומר נחמנו ה׳ אלהינו עליון ועל ישראל ועל ירושלים ואותם בה מנחם עמו ישראל בבנין ירושלים ואומר בה קדושת היום בתחלת בונה ירושלים ואי בעי פותח בנחמה ואותם מנחם עמו ישראל:

לשון רש״י בשבתות וימים טובים כשמברך ברכת בונה ירושלים פותח בה בנחמה ומסיים בנחמה שמתחיל ואומר נחמנו ה׳ אלהינו עליון ועל ישראל ועל ירושלים ואותם בה מנחם עמו ישראל בבנין ירושלים ואומר בה קדושת היום בתחלת בונה ירושלים והחליצנו וכיו״ט אלהינו ואלהי אבותינו יעלה ויבא ואין מזכירין של שבת ושל ר״ה אלא בברה״מ אבל בברכה אחת מעין שלש אין מזכירין כמבואר בקונטרס הרא״ש:

ד כתב הרא״ש ז״ל מה שכ׳ הרי״ף ז״ל שאותם מנחם עמו ישראל בבנין ירושלים הקשה עליו ר׳ אפרים מהא דאמרי׳ לקמן דאין אותם מושיע ישראל ובונה ירושלים כפי שאין אותמין בשתים ומנחם עמו ובונה הוי נמי שתים ויש מתרלים דאם היו אומרים מנחם עמו ובונה ירושלים הוי שתים אבל מנחם עמו בבנין ירושלים מהא הוא שיתחם עמו ע״י הבנין וה״כ יוגה ז״ל היה אומר שגם זה משוב כשתים כמו שמלינו בהבינו שמקנו לדיקים בבנין עירך שהיא מעין ג׳ ברכות על הלדיקים ולירושלים אבל האותם מנחם ציון בבנין ירושלים לא הוי כאותם בשתים לירושלים ולין מהא היא ע״כ:

השגות הראב״ד

א) ואע״פ וכו׳. ל״ל אינו נראה זה הפי׳ שאף הגאון ז״ל כך כתב בפי׳ דהנן שיש שמעתתא לית הלכתא כוותיהו וקיימתא הא דר׳ יהושע בן לוי. ועוד דר׳ יהושע בן לוי אמר קטנים ועבל הלכות אמר דלתפלה עד שיביא שתי שערות גמורות ולא קני ליה בפורח וכבר כתבתי בהלכות מה שנראה לי מפסק ההלכה וקיימתי דברי גאון וקיימתא הא דר׳ יהושע בן לוי. ועוד דר׳ יהושע בן לוי אמר קטנים ועבל הלכות אמר דלתפלה עד שיביא שתי שערות ודוקא לענין בהמ״ז עושין אותן סניפין מפני שכל אחד בפני עצמו יכול לפטור עצמו מחיוב ברכת המזון אבל לקדיש ולקדושה ולברכו שכל אחד ואחד לא היה יכול לפטור עצמו מחיוב בשום ענין לריך שיהו כולם בני מצוה וכן כתבו מקצת הגאונים ז״ל: **ואפי׳** ז׳ שאכלו דגן ושלשה אכלו ירק מצטרפין לברך אלהינו. וכתב הרי״ף ז״ל וקאמרו רבנן דוקא אצטרופי לבי עשרה אבל לבי תלתא אינו מצטרף עד שיאכל כזית דגן ולפי סברת אלו הגאונים ז״ל איכא למידק דהכא [מתמירין טפי בג׳ מבעשרה ולעיל מחמירין טפי בעשרה מבג׳] דגבי ג׳ אמרי׳ שאם אכלו ויצא אחד מהן לשוק קורין לו ומזמנין עליו ואינו לריך שיהיה עמהם במקום אחד ואילו בעשרה אמריגן שאין מזמנין עמו עד שיבא ויש לומר דלא דמי להתם מיירי בענין היציאה ומפני שהשכינה שורה עמהם כשהם עדה לפיכך הלריכו שיצא עמהן כדי שתהא השכינה שורה עמהן ויזכירו את השם אבל בכאן שאינו תלוי בענין היציאה שכבר עומדין שם י׳ בני אדם ושכינה שורה עמהן ואינו תלוי אלא בענין האכילה יש לנו להחמיר יותר בג׳ מבעשרה ובג׳ שהם מועטין לריך שיאכלו כולם דגן אבל בעשרה כיון שאכלו הז׳ דגן אע״פ שהג׳ אכלו ירק מצטרפין אבל עדיין אין דעת מורי גר״ו נוחה בסברא זו שהאיך אפשר להעמיד חילוק בין י׳ לג׳ בענין לירוף שהרי בגמרא לא העמידו אותו אלא העמידו חילוק אחר בענין לירוף (מצטרף) אלא (ג) דגן אבל להוציא את האחרים אינו מוציא עד שיאכל דגן אבל לענין לירוף נראה דדין אחד להם וכי היכי דבי׳ אם אכלו רובא דמינכר דגן מצטרפין האחרים עמהם הה״נ בג׳ כיון שאכלו רובא דמינכר הוי כיון שהם הב׳ חלקים שלא אמרו אלא שהב׳ אין מצטרפין עם השאה לפי שהשאה אינו שני חלקין מהעשרה ולפיכך אין הב׳ מצטרפין עמהם אבל האחד שאכל יקר לו שאחה היה נראה שמצטרף עם הב׳. מפי מורי הרב גר״ו: **ובהא** דאמרי׳ אבל להוציא רבים ידי חובתן אינו מוציא עד שיאכל כזית דגן קשיא ליה לבה״ג ז״ל איאך אפשר לומר שמי שאכל כזית בלבד יוציא את הרבים ידי חובתן והלא מה״ת אינו חייב לברך עד שיאכל כדי שביעה דכתיב ואכלת ושבעת וברכת והיאך פוטר מי שאכל כזית בלבד שאין חיובו אלא מדרבנן למי שאכל כדי שביעה שחיובו מן התורה ולא אתי דרבנן ומפיק דאורייתא ומתוך כך אמר שאינו מוציא מי שאכל כזית אלא לאחרים כמותו שאין חיובן אלא מדרבנן אבל למי שחייב מן התורה אינו מוציא. וכן דעת ר״ס ז״ל ורבינו יצחק הזקן מתרץ ואומר שאפי׳ למי שחייב מן התורה אמרו שמוציא וטעמא דמילתא מפני שמן הדין היה שאפי׳ מי שאינו אוכל כלל יפטור את האחרים דכל ישראל ערבים זה לזה אלא שברכת הנהנין [א] אינו יכול לברך עד שיהנה ובכאן סבר שכיון שנהנה ונתחייב בברכה מדרבנן פוטר את האחרים אפי׳ אכלו כדי שבעה מטעם דכל ישראל ערבים זה לזה: **ובשבת** מתחיל בנחמה ומסיים בנחמה ואומר קדושת היום **באמצע.** פירש הרי״ף ז״ל שלריך להתחיל בנחמה ולשנות הלשון ולומר במקום רחם נחמנו ובתחיתה שיאמר אחר רצה והחליצנו ונחמנו בציון עירך כי אתה בעל הנחמות בא״י מנחם עמו ורש״י ז״ל פי׳ שאין לריך לשנות הלשון שאומר בחול ולא להוסיף עליו כלל וכשמזכיר רחמי מתחלה ובנין ירושלים בסוף זהו נחמה כי נחמתן של ישראל הוא רחמי שמים ובנין ירושלם ולא באו בכאן להודיענו שלריך לשנות הלשון שאומר בחול אלא בא להשמיענו שאומר קדושת היום בין שתי הנחמות דהיינו רחם ובונה ירושלים וסדר הענין הוא שאומר ולסברא זו נוטה דעת מורי גר״ו ויש לזה קלת פיוט מהירושלמי דאמריגן התם אל ישאל אדם לרעו דאמרי׳ זוגנו פרנסנו כלכלנו שהוא שאלת לרעו שצריך איזון אותנו ושיפרנסנו נוסח ברכה כך הוא דאלמא משמע שהנוסח עצמו שהיו אומרים בשבת ומה שכתב הרי״ף ז״ל שחותם בשבת בא״י מנחם עמו בבנין ירושלים הקשה עליו תלמידו רבינו אפרים הספרדי ז״ל דהא אמרי׳ לקמן (דף מט.) שאין אומרים מושיע ישראל ובונה ירושלים משום דאין חותמין בשתים ואם אומר מנחם עמו בבנין ירושלים ה״ל חותם בשתים בנחמת ישראל ובבנין ירושלים ויש לתרץ שאם היה אומר מנחם עמו ובונה ירושלם היה חותם בשתים והיה אסור אבל כיון שאומר מנחם עמו בבנין ירושלם דבר אחד הוא שינחם ע״י הבנין אבל נראה למורי הרב גר״ו שיש סיוע לרבינו אפרים ז״ל ממה שהתקינו בהבינו וישמחו לדיקים בבנין עירך וזהו מעין שתי ברכות ישמחו לדיקים מעין על הלדיקים ובבנין עירך היא מעין תשכון בתוך ירושלם עירך הנה שאמרו בבנין עירך והוא דבר אחר אף הכא נמי אע״פ שאומר בבנין ירושלם עניו אחר בפני עצמו הוי והוה ליה חותם בשתים ולפיכך נראה שיותר נכון הוא שיאמר בא״י בונה ירושלם כמו שאומר בחול ואפי׳ לדעת הרי״ף ז״ל שאומר שלריך שיזכיר בשבת לשון נחמה בסיום הברכה אין לריך לומר אותו בתחיתה עצמה אלא די שאחר שיאמר רצה והחליצנו יאמר ונחמנו בציון עירך כי אתה הוא בעל הנחמות וחותם בא״י בונה ירושלים:

כל שלא אמר ארץ חמדה טובה ורחבה בברכת הארץ לא יצא ידי חובתו. הטעם הוא מפני שמלינו שנתבחה ר״י בזה הלשון לכתיב אל ארץ טובה ורחבה וכתיב בספוק אחר ואתן לך ארץ חמדה נחלת לבי לבאות גויס וכיון שמזכיר ברכת הארץ על אכילתו יש לו ג״כ

רש"י

כל היכי דמתחיל בין רחם בין נחמנו: **מקדש השבת וישראל והזמנים.** והכא ליכא למימר ישראל דמקדשי לשבת חומנים דבשלמא זמנים תלוי בבית דין לקדש זמנים כי הם מקדשים חדשים על פי הראייה (ג): **פני** גרסינן ומאי שנא ומשני הכא חדא היא אין כאן אלא ברכת מקדש שמברך את הקדוש ברוך הוא שמקדש השבת והזמנים. אבל מושיע ובונה ירושלים תרי מילי נינהו ואין כולנין שני דברים בברכה אחת (ד): **שפי מלכיות.** (ה) כגון אבינו מלכנו אדירנו כו' שפי מלכיות בר מדידיה כגון מלך העולם האל אבינו מלכנו אדירנו כו' המלך הטוב והמטיב דהיינו שפי מלכיות בר מדידיה: **חוור ברשם.** לתחלת ברכת המזון כדאמרינן בתפלה עקר רגליו חוזר לרשם והתם איכא עקירת רגלים אבל הכא סיום

צריך שיזכיר בה תורה פלימו אומר צריך שיקדים ברית לתורה שזו ניתנה בשלש בריתות וזו ניתנה בשלש עשרה בריתות ר' אבא אומר צריך שיאמר (ו) הודאה תחלה וסוף והפוחת לא יפחות (א) מאחת וכל הפוחת מאחת הרי זה מגונה וכל החותם מנחיל ארצות בברכת הארץ ומושיע ישראל בבונה ירושלים הרי זה מגונה וכל שאינו אומר ברית ותורה בברכת הארץ ומלכות בית דוד בבונה ירושלים לא יצא ידי חובתו: תנו רבנן ימהו חותם בה בונה ירושלים רבי יוסי בר יהודה אומר מושיע ישראל ובונה ירושלים רבה בר רב הונא איקלע לבי ריש גלותא פתח בחדא וסיים בתרתי במושיע ישראל ובונה ירושלים אמר רב חסדא גבורתא למיחתם בתרתי והתניא רבי אומר אין חותמין בשתים קשיא ומסקנא אפילו פתח ברחם על ישראל עמך חותם בבונה ירושלם שנאמר (ב)בונה ירושלם ה' נדחי ישראל יכנס גופא רבי אומר אין חותמין בשתים איתיביה לוי לרבי על הארץ ועל המזון ארץ דעבדא מזון על הארץ ועל הפירות ארץ דעבדא פירות מקדש ישראל והזמנים ישראל מקדשינהו לזמנים מקדש ישראל וראשי חדשים ישראל מקדשינהו לראשי חדשים מקדש השבת וישראל והזמנים וראשי חדשים אמר ליה חוץ מזו ומאי שנא הנך כל חדא וחדא באנפי נפשה כתיבא אבל הכא הא בהא תליא וטעמא מאי דאין חותמין בשתים משום דאין עושין מצות חבילות חבילות אמר רבה בר בר חנה אמר רבי יוחנן הטוב (ג)והמטיב צריך מלכות מאי קמ"ל כל ברכה שאין בה מלכות אינה ברכה והא אמרה רבי יוחנן חדא זימנא א"ר זעירא לומר שצריכה שתי מלכיות חדא דידה וחדא דבונה ירושלים אי הכי ניעביד תלת חדא דילה וחדא דברכת הארץ וחדא דבונה ירושלם אלא ברכת הארץ מאי טעמא לא משום דהויא לה ברכה הסמוכה לחברתה (ג) ובדין הוא דאפילו בונה ירושלים נמי לא בעיא דהויא לה ברכה הסמוכה לחברתה ואיידי דאמר מלכות בית דוד לאו אורח ארעא דלא אמר מלכות שמים רב פפא אמר צריכה שתי מלכיות לבד מדידה והיכא דבריך ברכת המזון בשבת ומועה ולא א הזכיר של שבת אומר ברוך אשר נתן שבת מנוחה לעמו ישראל לאות ולברית ברוך אתה ה' מקדש השבת ואי מועה ולא הזכיר של יום טוב אומר ברוך אשר נתן ימים טובים לעמו ישראל לששון ולשמחה ברוך אתה ה' מקדש ישראל והזמנים והני מילי היכא דאדכר מקמי דניפתח בהטוב והמטיב אבל לבתר דפתח בהטוב והמטיב חוזר לראש והיכא דמועה ולא הזכיר של ראש חודש אומר ברוך שנתן ראשי חדשים לעמו ישראל לזכרון

שלשון ישועה הוא לשון בפני עצמו ובונה ירושלים הוא לשון אחר בפני עצמו ולפיכך דיינינן להו שתים ואין חותמין בהם: **הטוב** והמטיב צריכה מלכות. כלומר אע"פ שכל ברכה הסמוכה לחברתה אינה פותחת בברוך [זו (ד) שהיא] מדרבנן בברכה בפני עצמה הוא ולפיכך צריכה הזכרת השם ומלכות בפתיחתה ורבי יוחנן לא נא להשמיענו זה שזה פשוט הוא דכל ברכה שאין בה מלכות אינה ברכה אלא אתי לאשמועינן שצריך לומר בה שתי מלכיות של בונה ירושלים וברכת הארץ כדמפרש ואזיל:

ואיידי דאמר מלכות בית דוד לאו אורח ארעא דלא ליתא מלכות שמים. כלומר מן הדין לא היה צריך להזכיר מלכות בהטוב והמטיב מפני ברכה של בונה ירושלים אלא כיון שהזכיר בבונה ירושלים מלכותא דארעא צריך להזכיר כנגדו מלכות שמים ובברכת בונה ירושלים אין להזכירו שאם היה מזכירו ביחד היה נראה שמדמה מלכותא דארעא למלכותא דשמיא וכיון שיש לו להזכירו אינו יכול להזכירו באותה ברכה עצמה ואומר אותו בהטוב והמטיב [א] ונמצינו למדים שהאומרים בבונה ירושלים ומלכותך ומלכות בית דוד טועים הם אין להם להשוות ביחד מלכותא דארעא ומלכותא דשמיא שאם היה מותר לומר מלכותך בבונה ירושלים לא היו צריכין לומר שיאמר אותה בברכה אחרת לפשלומין אלא ודאי מתוך כך התקינו לאומרה בהטוב והמטיב מפני שאין לו לאומרה בבונה ירושלים כדי שלא לשתף מלכות שמים עם מלכות בית דוד כדמתינא: **רב פפא** אמר צריכה שתי מלכיות לבד מדידה. כלומר אע"פ שברכת הארץ סמוכה לחברתה ואינה צריכה מלכות אפ"ה כיון שצריך להזכיר בה מלכות מפני בונה ירושלים של ברכת הארץ ונמצא שע"ל בה שלש מלכיות וכן המנהג שאומר בא"י אמ"ה [האל אבינו מלכנו] המלך הטוב והמטיב וכן אמר במדרש שע"ל בה שלש מלכיות וג' גמולות מלכיות הני דאמרן והטבות הטוב והמטיב הוא ייטיב עמנו וגמולות הוא גמלנו הוא גומלנו הוא יגמלנו לעד: **ובבאן** יש לשאול כיון שיש לומר בה כל אלו הענינים למה אין חותמין בה בברוך שהרי מטבע ארוך הוא ומתרגין רבני ברפא ז"ל שכל זה כמו ענין אחד הוא שכל אלו שמות המתאר הם שאנו אומרים שהוא מלך ומטיב וגומל וכל מה שאומר אבל הבורא משמות המתאר ענין אחד הוא ואע"פ שאומר הוא יגמלנו [ג] [אינו] (הוא) ענין אחר שגם זה מתאר הוא שאנו אומרים שהוא גומל אלינו בכל יום. עוד נוכל לתרץ שמתחלה כשתקנו הטוב והמטיב לא תקנו בה כל זה הנוסח אלא הטוב והמטיב נלבד ואח"כ הוסיפו בה כל אלו הדברים ומפני שבשעת התקנה לא היה מטבע ארוך לפיכך לא תקנו בה חתימה ומה שאמרו במדרש שלשה גמולות אחר התוספת הוא. מפי מורי הרב נר"ו: **לאות** ולברית ברוך מקדש השבת. ומפני שאחר שאומר אשר נתן מנוחה

לה ברכה שאינה צריכה או דילמא כיון דתקנו רבנן ואסמכוה אדאורייתא דכתיב הטובה כמאן דלא בריך דמי תא שמע דיתיב ר' זירא אחוריה דרב גידל קמיה דרב הונא ויתיב וקאמר טעה ולא הזכיר של שבת אומר ברוך אשר נתן אמר ליה מאן אמרה רב ואמר רב מנשיא בר תחליפא משמיה דרב לא שנו אלא שלא פתח בהטוב והמטיב אבל פתח בהטוב והמטיב חוזר לראש אלמא חוזר בין בתפלה בין בברכת המזון הני מילי בשבת ויום טוב דלא סגי דלא אכיל אבל ר"ח דאי בעי אכיל אי בעי לא אכיל בתפלה הדר בברכת המזון לא הדר דאמר רב נחמן טעה ולא הזכיר של ר"ח בתפלה חוזר בברכת המזון אינו חוזר אלו דברי הגאון רב אחאי ז"ל כשתדקדק מדבריו תמצא שאין לנו ברכה אשר נתן כלל כלל בראש חדש דלא כרב הונא ודלא כדברי הרב אלפסי ז"ל וכן נראין הדברים:

מלחמת ה'

ועוד וממה שכתב הרי"ף ז"ל בהלכות היכא שטעה ולא הזכיר של ר"ח אומר ברוך אשר נתן נראה מדבריו דלא פליגי רב הונא ורב נחמן בטועה בראש חדש דאנן לאו הכי מסתברא לן אלא רב הונא ורב נחמן שוין הן בשבתות וימים טובים ובראש חודש מפלג פליגי דלרב הונא הדר ורב נחמן לא הדר כלל כלל לא שנא פתח בהטוב והמטיב ולא שנא לא פתח ואף ברוך אשר נתן נמי לא צריך למימר א] וכרב נחמן קי"ל דהוא מסקנא דשמעתא ועוד ספק דדבריהם להקל ואע"ג דמסייעי' ומקשינן מדרב שילא ומדרב הונא אדרב נחמן ומפרקי' במאי דשוו אהדדי הוא דמסייעי' ומקשינן ומפרקינן דהיינו שבתות וימים טובים אבל בר"ח בהדיא פליגי רב הונא ורב נחמן אהדדי וכן מצאתי בשאילתות דרב אחאי גאון בפרשה וישמע יתרו ברם צריך את למילף טעה ולא הזכיר של שבת ושל יו"ט בברכה חוזר לראש או לא מי אמרינן כיון דבריך ברכת מזון יצא ידי חובתו ואי הדר מברך הוי

לי הדר ואמר ברוך אשר נתן לא מברך אלא בכל מקום אלא שלא יחזיר למה שאמר כבר אבל להזכיר מכאן ולהבא מזכיר ובשמעתין נמי כי אמר רב נחמן דבשבת אלא שני אלא

רבינו יונה שלשה שאכלו פרק שביעי ברכות

עין משפט נר מצוה

קפב-קפה

א מיי׳ פ״ק ופ״ה מהלכות ברכות סמג עשין מ טור ש״ס סי׳ קפד: **ב** מיי׳ פ״ה מהלכות ברכות סמג עשין מ טור ש״ס סי׳ קנב: **ג** מיי׳ פ״ג מהלכות ברכות וס״ל יד מהל׳ תפלה ש״ס סי׳ קנט: **ד** מיי׳ פ״ה מהלכות ברכות ש״ס סי׳ קנב:

מסורת הש״ס

(**ו**) מהלים קח ב) (סוכה מ.) **ג**) שם ד) ספסיס קו.:

קובץ הגהות

ב״ח (**ו**) המזון כל״ל: (**ב**) מפני שדומה כמי שאומר כל״ל:

מא״ר [**ו**] תו״מ: [**ב**] תו״מ: [**ג**] תו״מ: [**ד**] נ״ב והדר מקשי בשלמה נמי הא כתיב הרחב פיך ומלמלהו ההוא בד״ת כתיב:

אנ״ש ד״ת [**א**] אין זה מוכיח מדברי הרמב״ם. אם כן יתיישב: [**ב**] לא הבנתי איך מוכח מזה שאינו חייב לקדש אלא פעם אחת ביום תנ״י:

שלטי הגבורים

א הראב״ד ורבינו יונה כתבו דאם לא מזכר משבת ויו״ט עד לאחר שפתח הטוב והמטיב שחתר לברכת בונה ירושלים ולא נראם ומיימון ומקו״א והרא״ש ומרדכי כתבו שחתר לברכת הזן ואם הוא שבת ור״ח והזכיר שבת ולא הזכיר ר״ח עד שפתח הטוב והמטיב הר״ל יוקף כתב דאין מחזירין אותו והטור כתב כשם אחיו ז״ל דמחזירין ואם הוא שבת ויו״ט ולא הזכיר אחד מהן נ״ל דלכ״ש מחזירין אותו כיון דכל חד וחד לחודיה מחייבו לאכול פת לא דמי לשבת ור״ח דלעיל אם לא הזכיר שבת בעבודה שלישית נראה דלר״ת ופיימתו דס״ל דיכול לעשות כמיני תרגימה דבני דלא אכיל פת אין מחזירין אותו ולרבני מיימון ופיימתו דס״ל בעבודה שלישית לא בני דלא אכיל פת מחזירין אותו:

ב המרדכי בשם רא״ש כ׳ דבשעות בית חייב בברכת המזון דאורייתא ואפי׳ הפוסקים לא כתבו כן גם כתב המרדכי בשם רא״ש דאם אכל ולא שבע לא מצי להוציא ידי חובה מאן דאכל ושבע וגם אם אינו מאכל לשמות לא מצי לשמות כדי להוציא אחרים ידי חובתן וה״ה לאין לסרבה בתים שיאכל אי יאמר מענו כדי שיצערף לזימון ואפי׳ הפוסקים כתבו דאפילו לא שבע מצי להוציא אחרים שאכלו ושבו י״מ:

לשון ריא״ז עד כמה מזמנין ומברכין ברכת המזון עד בית חמיו ומיונו מדברי פוסקים שבן המוריה אינו חייב עד שיאכל ושבע שנאמר ואכלת ושבעת וברכת כמו שמבואר בפרק מי שמתו והאוכל בית עצמו אינו מברך עליו לבשוף שהרי אם יעבל גרעינו אין בו שיעור בית ואם היה בית גדול שאפי׳ אם יעבל גרעינו יש בו שיעור בית מברך עליו לבשוף שהרי שבעו שבעבנו בו לא קבון ולא גדול אלא ביתו כמו שמבואר בפרק על העלה:

לשון ריא״ז ג היו פחות משלשה עד שפתח בברכת הזן אין אומרים בפחות מג׳ ברון שאכלנו משלו וכל אומן הדברים אלא פותחין ברון אלהי ה׳ אלהינו מלך העולם הזן את העולם כולו עד לבשוף כמבואר בקונטרס הראיות. היו שלשה אלא המברך יכול המברך לומר ברכו שאכלנו וכן אם היו י׳ אלא המברך יכול לומר המברך ברכו אלהינו שאכלנו משלו ואעפ״כ אין טוב שיוציא עצמו מן הכלל אלא יאמר נברך אלהינו שאכלנו משלו:

ד והר״י בר״אלוני כתב דאע״פ שאומר המברך ולא הוציא עצמו מן הכלל צריך להחזיר עצמו לכלל לגמרי ולומר ברון ה׳ המברך מידי דהוה אברכת המזון ואע״פ שצריך שחרית כשאומר הומירות מחר ומברך כשקורא בתורה בלבד. עור:

ולית בה חתימה ואי לא אידכר אלא לבתר דפתח א בהטוב והמטיב גמיר לה לברכה ולא בעי למהדר מרישא דאמר רב נחמן אמר שמואל טעה ולא הזכיר של ראש חדש בתפלה מחזירין אותו בברכת המזון אין מחזירין אותו מאי טעמא בתפלה דלא מצי פטר נפשיה מהדרינן ליה בברכת המזון דמצי פטר נפשיה דאי בעי אכיל ואי בעי לא אכיל לא מהדרינן ליה: עד [א]כמה מזמנין עד כזית רבי יהודה אומר עד ב כביצה והלכתא כתנא קמא: **מתני׳** כיצד [ב]מזמנין בשלשה אומר נברך בשלשה והוא אומר ברכו בעשרה אומר נברך לאלהינו בעשרה והוא אומר ברכו אחד עשרה ואחד עשרה רבוא במאה הוא אומר נברך לה׳ אלהינו במאה והוא אומר ברכו באלף אומר נברך לה׳ אלהינו אלהי ישראל באלף והוא אומר ברכו ברבוא אומר נברך לה׳ אלהינו אלהי ישראל אלהי הצבאות יושב הכרובים על המזון שאכלנו ברבוא והוא אומר ברכו כענין שהוא מברך כך עונין אחריו ברוך ה׳ אלהינו אלהי ישראל אלהי הצבאות יושב הכרובים על המזון שאכלנו רבי יוסי הגלילי אומר לפי רוב הקהל הן מברכין שנאמר [ג]במקהלות ברכו אלהים: **גמ׳** אמר שמואל לעולם אל יוציא ג אדם את עצמו מן הכלל כלומר שאע״פ שיש לו לומר ברכו נברך עדיף כדי שלא יוציא עצמו מן הכלל והכין מסקנא דנברך עדיף אלא אם אומר ברכו אין תופסין אותו על כך ותניא נמי הכי בין שאומרים נברך בין שאומרים ברוך אין תופסין אותו על כך ומברכותיו של אדם ניכר אם תלמיד חכם הוא אם עם הארץ הוא כיצד א״ר אמי אמר בטובו חיינו הרי זה תלמיד חכם מטובו חיינו הרי זה בור ירושלמי שמואל אמר אני איני מוציא עצמי מן הכלל התיבון הרי הקורא בתורה אומר ברכו אמר ר׳ אבין מכיון דהוא אומר המבורך אף הוא אינו מוציא עצמו מן הכלל אמר רבי יוחנן אמר נברך שאכלנו משלו הרי זה תלמיד חכם למי שאכלנו משלו הרי זה בור דמיתחזי כמאן דמברך לאינש מעלמא והאי דאמרינן למי שעשה לאבותינו ולנו את כל הנסים האלו נסים שאני דמוכחא מילתא דקודשא בריך הוא דעבד לן ניסא ואמר ר׳ יוחנן אמר נברך שאכלנו משלו הרי זה תלמיד חכם על המזון שאכלנו הרי זה בור דמיתחזי כמאן דמברך ליה למזון: אמר רב הונא בריה דרב יהושע לא אמרן אלא בתלתא דלא אדכר שם שמים אבל בעשרה כיון דבעי למימר לאלהינו מוכחא מילתא דתנן כענין שהוא מברך כך עונין אחריו נברך לאלהינו אלהי ישראל ה׳ צבאות יושב הכרובים על המזון שאכלנו: אחד עשרה ואחד עשרה רבוא: אוקימנא כר׳ עקיבא דאמר מה מצינו בבית הכנסת אחד מרובין ואחד מועטין וקא פסק רבא הלכה כרבי עקיבא: **מתני׳** [ד]אמר ר׳ עקיבא מה מצינו בבית הכנסת אחד מרובין ואחד מועטין אומר ברכו את ה׳ רבי ישמעאל אומר ברכו את ה׳ המבורך ד ומנהגא כרבי ישמעאל: **מתני׳** [ה]שלשה שאכלו כאחת אינן רשאין ליחלק וכן ארבעה וכן חמשה ששה נחלקין עד עשרה ועשרה אינן נחלקין עד שיהיו עשרים:

רש״י

הברכה היא עקירת רגליס: **דלא מצי פטר נפשיה.** שצריך להתפלל: **דמצי פטר נפשיה.** שלא יצטרך לברך ברכת המזון: **ואי בעי לא אכיל.** פת: **מתני׳ אחד עשרה ואחד עשרה רבוא.** כלומר הכל שוין דמשתרגין להזכיר את השם ס״ל לשנות: **גמ׳ אע״פ שיש בידו לומר.** כלומר אע״פ שיש בידו לומר ברכו כגון בארבעה שיש שלשה מבלעדו שיאמר ברכו אפי׳ הכי טוב לו לומר כמו כן נברך כדי שיהיה הוא בכלל המברכין: **אין פופסין אותו.** כלומר אין איסור בדבר: **מטובו הרי זה בור.** שממעט בתגמולים של מקום דמשמע דבר מועט רק כדי חיים: **שאכלנו משלו.** משמע ימידי הוא שהכל אוכלים משלו: **מתני׳ מה מצינו בבית הכנסת אחד מרובין ואחד מועטין:** **משגיעו לעשרה.** ומעשרה ואילך הכל שוה: **אין רשאין ליחלק.** כי נתמיידו בזימון וכן ארבעה לא יהיו שלשה מזמנים והרביעי יחלק מהן כי אינו נמי נקבע בתוכם זימון אבל ו׳ נחלקין לאיכא כדי זימון לכאן וכדי זימון לכאן: **עד עשרה.** אבל עשרה אין נחלקין משום לאיתחייבו בזימון דהזכרת השם עד שיהו עשרים נחלקין אם ירצו לשתי

מתני׳ אחד עשרה ואחד עשרה רבוא. כלומר הכל שוה משתרגים להזכיר את השם אין צריכין לשנות: **גמ׳ לעולם אל יוציא אדם את עצמו מן הכלל.** שאע״פ שברכנה הוא רשאי לומר ברכו שוב שיאמר נברך ואל יוציא עצמו מכלל המברכין: **כמובו חיינו.** אינו מוציא עצמו מן הכלל: **כמובו חיין.** מוציא עצמו מן הכלל: **בענין שהוא מברך וכו׳.** פיפא דאמתי׳ הוא וכבר איפסקא (כי זה) לבר מהלכתא דהא פסק רבא הלכה כר׳ עקיבא ואחד עשרה רבוא אומר נברך ולאלהינו שאכלנו משלו ולא מיתיבון לה הכא אלא לגמרא דכיון דבעי למימר לאלהינו לא מחזי כמאן דמברך ליה לנמוון: **פיסקא** אחד עשרה וכו׳: **מה מצינו בבית הכנסת.** שאין חלוק בברכת התורה בין רבים למועטין אף כאן משגיעו לעשרה אין חלוק בין רבים למועטין: **הלכה כר׳ עקיבא.** בברכת המזון ואחד עשרה ואחד עשרה רבוא אומר נברך ולאלהינו ובברכת התורה מנהגא כר׳ ישמעאל לומר ברכו את ה׳ המבורך: **מתני׳ וכן ארבעה וכן חמשה.** אין רשאין לומר השלשה בעצמן והשנים לנברך בעצמן אבל זימון שהרי הוקבעו אותן שנים לזימון: **ועשרה אין נחלקין.** ועד שיהו עשרים כגון אם הם שלשה עשר אין רשאין לומן העשרה בעצמן והשלשה בעצמן שהרי הוקבעו אותן שלשה להזכרת השם:

נחלקים כלומר נחלקים בענין שיוכלו לזמן אבל לא שיתחלקו אחד אחד או שנים שנים בענין שיפטרו עצמן מזימון ועשרה אינן נחלקים עד שיהו עשרים שכיון שנתחייבו לברך בשם אם יתחלקו נמצא שפטרו עצמן מזימון בשם אבל כשהם עשרים יכולים ליחלק י׳ לכאן וי׳ לכאן ונמצא שכולם זימנו בשם: **גמ׳** הכי קתני שלשה שישבו לאכול אינן רשאין לחלק שזו לשון הגמרא ור״מ והרי״ף ז״ל פירשו דה״ק שלשה שישבו לאכול אע״פ שכל אחד ואחד אוכל מכברו אינן רשאים ליחלק ומתני׳ דשלשה חייבין לזמן ומשנה זו באה להשמיענו שמאחר שאכלו ביחד אע״פ שכל אחד ואחד אוכל מכברו אינם רשאין ליחלק ולברך כל ג׳ וג׳ בפני עצמו אלא (ג) שישלשתם מזמנין ביחד ויש להקשות על זה הפי׳ מדאמר בירושלמי בתחלת זה הפרק הכא איתמר אין רשאים ליחלק והכא איתמר חייבים לזמן שמואל אמר כאן בתחלה כאן בסוף ואיזהו בתחלה ואיזהו בסוף תרין אמוראים חד אמר נתנו דעתם לאכול זהו בתחלה אכלו כזית זהו סוף כלומר כי קתני חייבין לזמן מיירי בשאכלו כזית והכי דקתני אינם רשאין ליחלק מיירי בתחלה ואתא לאשמועינן אע״פ שלא אכלו כלל ביחד אלא שנתנו דעתם מתחלה לאכול ביחד אע״פ שאח״כ כל אחד ואחד אוכל מכברו בפני עצמו אינם רשאין ליחלק וחד אמר אכלו כזית זהו בתחלה גמרו אכילתן זהו סוף הנה שאין רשאין ליחלק ולברך כל אחד ואחד אוכל מכברו כיון שישבו מתחלה אלא אפי׳ בשגמרו אכילתם מפרש דמיירי מתני׳ דקתני אינן רשאין ליחלק בתחלה אלא שכל אחד ואחד מפרש מהו בתחלה לפי סברתו. ולפיכך נראה יותר לשורי הרב גר״ו כמו שמפרשים רבני גרשם ז״ל דמתני׳ דקתני שלשה שישבו לאכול אינן רשאין ליחלק ר״ל שישבו לאכול וברכו ברכת המוציא ולא אכלו עדיין כזית כל אחד ואחד ואתא לאשמועינן אע״פ שלא אכלו עדיין כזית כל אחד ואחד כיון שהתחילו לעשות דרך קביעות וברכו המוציא אינן רשאין ליחלק שכשעה שברכו המוציא ביחד חל עליהם חובת זימון ויש להקשות על זה דלפי דבריהם שמעמידין המשנה בתחלה וכגון שברכו ברכת המוציא ולא אכלו כזית נמצא שאינה כפי הלשון שאומר נתנו דעתם לאכול זהו בתחלה שהרי בכאן אנו מצריכין שיברכו המוציא וחכו יותר מנתינת דעת ואינה כמו הלשון האמר שמפרש בתחלה [ח] ר״ל שאכלו כזית שהרי אנו אומרים אפי׳ לא אכלו כזית כיון שברכו ברכת המוציא אינם רשאים ליחלק ונראה לשורי הרב גר״ו לתרץ לפי דבריהם ולומר דמתני׳ אתיא כלישנא דאמר אכלו כזית זהו בתחלה ומאי דאמר כזית לאו דוקא אלא ר״ל כיון שברכו המוציא והתחילו לאכול ואפי׳ לא אכלו כזית אלא לאפוקי ממה שאמר האמורא הראשון נתנו דעתן לאכול זהו בתחלה ואכלו כזית זהו סוף אמר האמר אכלו כזית זהו בתחלה למעט שאינו נקרא תחלה בנתינת דעת בלבד אלא שצריך שיתחילו לאכול ומכיון שברכו המוציא והתחילו לאכול כבר נתחייבו בזימון ואינם רשאים ליחלק אפי׳ לא אכלו כזית כל זה נוכל לדחוק ולומר להעמיד סברת רבני גרשם ז״ל. אבל נראה לשורי הרב גר״ו לפרש בענין אחר דמאי דקתני שלשה שישבו לאכול אינן רשאין ליחלק ר״ל שישבו מתחלה בהזמנה אחת וגמרו בדעתן לאכול ביחד אבל לא ברכו המוציא וקמ״ל שאע״פ שלא התחילו עדיין לאכול ולא ברכו המוציא אינן רשאין ליחלק ותלמוד שלנו שאמר שישבו ולא אמר שאכלו סובר כמו האמורא שאומר בירושלמי [נתנו דעתן לאכול זהו בתחלה] (ד) ואע״פ שמדברי הירושלמי אין הכרע לפסוק הלכה כזה הלשון יותר מן האחר כיון שהתלמוד שלנו אנו רואים שסובר כמו זה הלשון נפסוק הלכה כמותו וגמר שאע״פ שלא אכלו כלל שעדיין לא ברכו המוציא כיון שגמרו בדעתם מתחלה לאכול ביחד אע״פ שאכלו אח״כ כל אחד ואחד בפ״ע אינן רשאין ליחלק ולברך כל אחד ואחד בהמ״ז לעצמו אלא יש להם לברך ביחד כדי שיפטרו עצמן מזימון וא״ת כיון שלא התחילו לאכול ביחד כלל מה טעם הוא זה לומר שמפני אמירה בלבד לא היו רשאין ליחלק י״ל דכיון שגמרו בדעתם לאכול ביחד ולברך ביחד נמצא שכבר גמרו בדעתן לעשות מצות זימון כיון שקבלו עליהם לעשות מצוה יש להם לקיימה ולפיכך אמר שאינם רשאין ליחלק אלא צריך שיברכו כלם ביחד שיזמנו ויפטרו עצמן מהמצוה שקבלו עליהם: **אי** נמי כדרב הונא דאמר שלשה בני אדם שבאו מג׳ חבורות אינם רשאין ליחלק כלומר מתני׳ דקתני ג׳ שאכלו כאחת אינם רשאים ליחלק בתה להשמיענו מילתא דרב הונא דאמר דאע״פ שלא אכלו שלשתן ביחד כיון שבאו מג׳ חבורות ופגעו זה בזה אינם רשאין ליחלק ולברך כאו״א לעצמו אלא חייבין לזמן: **ואמר** רב חסדא והוא שבאו משלש חבורות של שלשה שלשה בני אדם. כלומר לא תימא משלש חבורות (ה) דאפי׳ שני בני אדם נקראין חבורה דמשמע שאפי׳ נפרדו כאו״א מחבירו אינם רשאין ליחלק שזה וודאי (ו) [ז] כיון שלא נתחייב כאו״א לזמן במקום שאכל שלא היו שם שלשה בני אדם (ו) [ז] ולפיכך אינן רשאין ליחלק אפי׳ שכל (ח) אחד מתחייב (ט) לזמן במקומו וכיון שכולם נתחייבו לזמן במקומם לא פקע זימון מייהו וכשפגעו עכשיו זה עם זה אינם רשאין ליחלק אלא מזמנין כולם ביחד כדי שלא יפטרו עצמן מן הזימון: **אמר** רבא לא אמרן אלא דלא קדימו הנך ואזמינו עלייהו אבל קדימו הנך ואזמינו עלייהו פרח זימון מהני. רבינו מפרשים אמרי דה״ק לא אמרן שאינן רשאין ליחלק אלא בשלא זימנו עם בני חבורתם דלא פקע זימון מייהו אבל אם כבר זימנו בחבורתם פרח זימון מייהו ואינן מזמנין וכפי׳ רש״י ז״ל [א] וכן דעת ר״ס ז״ל ואין זה נכון דא״כ מה חידוש השמיענו רבא שאם זימנו כל אחד ואחד בחבורתו שלא יזמנו אח״כ שזה פשוט הוא שאין אדם מזמן ג׳ פעמים בעבור פעם אחת שאכל ורבינו יהודה מפרי״ם ז״ל היה מפרש דמיירי כגון שנפרדו מג׳ חבורות שהיה בכל אחד ואחד שלשה בני אדם מלבד זה וזה הלך לדרכו והאחרים זימנו לעצמן אי נמי כגון שהיו שלשה בכל חבורה וחבורה והלך האחד קודם הזימון ובא אחר ואכל כזית ונלטרף עם אלו השנים הראשונים וזימנו שלשתם אע״פ שעדיין לא זימנו אלו [ח] (אלא) שהלכו לדרכם אפ״ה כיון שכבר זימנו חבורתם פרח זימון מייהו שאינם יכולים לעולם לזמן בחבורתם שמאחר שזימנו השנים אינם יכולין לחזור ולזמן עם השלישי שלא זימן שאינם מזמנים שתי פעמים ולפיכך עכשיו כשנתחברו ביחד אע״פ שהם שלשה אינם מזמנים. ומה שאמר עלייהו אינו ר״ל עמהם ממש אלא ר״ל שחבורתם זימנו במקומן כל אחד ואחד ולפיכך הוצרך להשמיענו רבא שאע״פ שלא זימנו הם כיון שזימנו חבורתם פרח זימון מייהו ואע״פ שלענין מעשה נראים ד״ר יהודה ז״ל אפ״ה לענין פירוש ההלכה קשה להולמה הלשון ממשמעותו ולומר דעלייהו אינו ר״ל שזימנו עמהם אלא שזימנו חבורתם:

ומפני כך נראה לשורי הרב גר״ו לפרש דמאי דאמרינן אבל קדימו הנך ואזמינו עלייהו פרח זימון מהני ר״ל שזימנו עמהם ממש ומאי דקשיא לן א״כ למה הוצרך רבא לאומרו שזה פשוט הוא שמאחר שזימן פעם אחת אינו חוזר ומזמן פעם אחרת (ו) ופירש דמיירי כהאיא דאמרינן לעילא (ח) שלשה שאכלו ויצא אחד מהן קורין לו ומזמנין עליו ואמר אביי והוא דקרו ליה ועני ונראה שזה אע״פ ששמע ברכת הזימון לא יצא מזימון שלא נתכוין לצאת אלא שקראו אותו האחרים שישמע הזימון כדי לפטור את עצמן ואע״ג דאמרינן (ט) שלשה שאכלו [ז] אחד מפסיק לשנים ופטרו שלשתם מזימון זהו מפני שעומד עמהם אבל בכאן אינו עומד עמהם אע״פ שהאחרים נפטרים עמו בזימון הוא עצמו לא יצא ידי מצות זימון ומש״ה הוצרך רבא בכאן לומר לא שנו אלא דלא קדימו הנך ואזמינו עלייהו כלומר כי אמרי׳ אינן רשאין ליחלק מיירי בשלשה בני אדם שנפטרו משלש חבורות של שלשה שלשה ג״א ולא זימנו עמהם בני חבורתם אבל אם קדמו בני חבורתם וקראו אותם כדי שיזמנו עמהם ויפטרו את עצמן [ז] אע״פ שכבר נפטרו הם מזימון אם פגעו אח״כ אלו הג׳ זה עם זה אע״פ שלא נפטרו הם עצמם מזימון כיון ששמעו הזימון כשנפטרו (ט) חבריהם אינם מזמנין דפרח זימון מייהו ולכאורה משמע שאפי׳ אכלו אח״כ כל אחד ואחד ופגעו שלשתם זה עם זה אחר שאכלו אינם מזמנין הואיל ולא נועדו יחד לאכול ואע״ג דאמרי׳ לעילא (ח) שאם אכלו שנים בהזמנה אחת ובשוף בא אחר ואכל כזית מצטרף עמהם לזימון זהו מפני שנועדו השנים ביחד ולפיכך השלישי נגרר אחריהם אבל בכאן שכל אחד ואחד אכל לבדו אינם נגררים זה עם זה ולפיכך אינם מזמנים ואע״פ שלא יצאו ידי זימון מתחילה לאשונה שאכלו עם חבריהם כיון ששמעו עם האחרים ונפטרו האחרים על ידם פרח זימון מייהו ואינן רשאין לזמן אח״כ. מפי מורי הרב גר״ו: **מתני׳** ב׳ חבורות שהיו אוכלות בבית אחד בזמן שמקצתן רואין אלו את אלו הרי אלו מצטרפין. דכיון שרואין אלו לאלו כמו אם היו אוכלים כולם בחבורה אחת דיינינן להו: **גמ׳** אם היה שמש ביניהם שמש מצרפן. כלומר אע״פ שאינן רואין אלו את אלו כיון שהשמש משמש לשתי החבורות כחבורה אחת דיינינן להו וכתב הה״ג ז״ל

רש״י

חבורות: **גמ׳ והוא שבאו משלש חבורות של שלשה בני אדם.** ומכל חבורה עומד אחד ונלטרפו אלו שלשה לחבורה אחת חייבין לזמן ואין רשאים ליחלק שכבר הוקבעו (ה) אפ׳ לא אכלו אלו שלשה יחד משנלטרפו שכבר גמרו בדעתן עם הראשונים ונתחייבו כבר בזימון: **דלא קדימו הנך.** אלו הראשונים ואזמינו על אלו המתחברים כגון שהיו ארבעה בכל חבורה וכשפרשו אלו עדיין נשאר שלשה כדי זימון: **אבל אזמינו עלייהו.** שנלטרפו אלו לזימון אף על פי שפרשו מהן כדאמר לעיל (א) קורין ומזמנים עליו חמנו עליהם ואילו לא היו שם אלא עד נברך וברוך הוא ועכשיו בלין לזמן יחד לא מזמנין: (ב) **ופרח מיהו חובת זימון.** ומו לא הדר ו״מ אבל אי קדימו ואזמינו עלייהו כגון שאכל אחד מן השלשה והפסיק לשנים שהיו מסובין עמו עד הזן פרח חובת זימון מייהו כלומר פטורים מן הזימון וראשון ליחלק: **אם היה שמש ביניהם.** שהיה משמש לשניהם: **שמש מצרפן.** אע״פ שאין רואים זה את זה כגון שיש יריעה פרוסה הירושלמי כדברי הרי״ף ז״ל כלל שהוא אומר דמאי דקתני אינם רשאין ליחלק לא נא להשמיענו אלא שאף על פי שכל אחד ואחד אוכל מכברו כיון שישבו מתחלה ביחד אינם רשאין ליחלק ואינו מעמיד המשנה בתחלה אלא אפי׳ בשגמרו אכילתם מפרש דמיירי מתני׳ דקתני אינן רשאין ליחלק בתחלה אלא שכל אחד ואחד מפרש מהו בתחלה לפי סברתו. ולפיכך נראה יותר לשורי הרב גר״ו כמו שמפרשים רבני גרשם ז״ל דמתי׳ דקתני שלשה שישבו לאכול אינן רשאין ליחלק ר״ל שישבו לאכול וברכו ברכת המוציא ולא אכלו עדיין כזית כל אחד ואחד ואתא לאשמועינן אע״פ שלא אכלו עדיין כזית כל אחד ואחד כיון שהתחילו לעשות דרך קביעות וברכו המוציא אינן רשאין ליחלק שכשעה שברכו המוציא ביחד חל עליהם חובת זימון ויש להקשות על זה דלפי דבריהם שמעמידין המשנה בתחלה וכגון שברכו ברכת המוציא ולא אכלו כזית נמצא שאינה כפי הלשון שאומר נתנו דעתם לאכול זהו בתחלה שהרי בכאן אנו מצריכין שיברכו המוציא וחכו יותר מנתינת דעת ואינה כמו הלשון האמר שמפרש בתחלה [ח] ר״ל שאכלו כזית שהרי אנו אומרים אפי׳ לא אכלו כזית כיון שברכו ברכת המוציא אינם רשאים ליחלק ונראה לשורי הרב גר״ו לתרץ לפי דבריהם ולומר דמתי׳ אתיא כלישנא דאמר אכלו כזית זהו בתחלה ומאי דאמר כזית לאו דוקא אלא ר״ל כיון שברכו המוציא והתחילו לאכול ואפי׳ לא אכלו כזית אלא לאפוקי ממה שאמר האמורא הראשון נתנו דעתן לאכול זהו בתחלה ואכלו כזית זהו סוף אמר האמר אכלו כזית זהו בתחלה למעט שאינו נקרא תחלה בנתינת דעת בלבד אלא שצריך שיתחילו לאכול ומכיון שברכו המוציא והתחילו לאכול כבר נתחייבו בזימון ואינם רשאים ליחלק אפי׳ לא אכלו כזית כל זה נוכל לדחוק ולומר להעמיד סברת רבני גרשם ז״ל. אבל נראה לשורי הרב גר״ו לפרש בענין אחר דמאי דקתני שלשה שישבו לאכול אינן רשאין ליחלק ר״ל שישבו מתחלה בהזמנה אחת וגמרו בדעתן לאכול ביחד אבל לא ברכו המוציא וקמ״ל שאע״פ שלא התחילו עדיין לאכול ולא ברכו המוציא אינן רשאין ליחלק ותלמוד שלנו שאמר שישבו ולא אמר שאכלו סובר כמו האמורא שאומר בירושלמי [נתנו דעתן לאכול זהו בתחלה] (ד) ואע״פ שמדברי הירושלמי אין הכרע לפסוק הלכה כזה הלשון יותר מן האחר כיון שהתלמוד שלנו אנו רואים שסובר כמו זה הלשון נפסוק הלכה כמותו וגמר שאע״פ שלא אכלו כלל שעדיין לא ברכו המוציא כיון שגמרו בדעתם מתחלה לאכול ביחד אע״פ שאכלו אח״כ כל אחד ואחד בפ״ע אינן רשאין ליחלק ולברך כל אחד ואחד בהמ״ז לעצמו אלא יש להם לברך ביחד כדי שיפטרו עצמן מזימון וא״ת כיון שלא התחילו לאכול ביחד כלל מה טעם הוא זה לומר שמפני אמירה בלבד לא היו רשאין ליחלק י״ל דכיון שגמרו בדעתם לאכול ביחד ולברך ביחד נמצא שכבר גמרו בדעתן לעשות מצות זימון כיון שקבלו עליהם לעשות מצוה יש להם לקיימה ולפיכך אמר שאינם רשאין ליחלק אלא צריך שיברכו כלם ביחד שיזמנו ויפטרו עצמן מהמצוה שקבלו עליהם: **אי** נמי כדרב הונא דאמר שלשה בני אדם שבאו מג׳ חבורות אינם רשאין ליחלק כלומר מתני׳ דקתני ג׳ שאכלו כאחת אינם רשאים ליחלק בתה להשמיענו מילתא דרב הונא דאמר דאע״פ שלא אכלו שלשתן ביחד כיון שבאו מג׳ חבורות ופגעו זה בזה אינם רשאין ליחלק ולברך כאו״א לעצמו אלא חייבין לזמן: **ואמר** רב חסדא והוא שבאו משלש חבורות של שלשה שלשה בני אדם. כלומר לא תימא משלש חבורות (ה) דאפי׳ שני בני אדם נקראין חבורה דמשמע שאפי׳ נפרדו כאו״א מחבירו אינם רשאין ליחלק זה וודאי (ו) [ז] כיון שלא נתחייב כאו״א לזמן במקום שאכל שלא היו שם שלשה בני אדם (ו) [ז] ולפיכך אינן רשאין ליחלק אפי׳ שכל (ח) אחד מתחייב (ט) לזמן במקומו וכיון שכולם נתחייבו לזמן במקומם לא פקע זימון מייהו וכשפגעו עכשיו זה עם זה אינם רשאין ליחלק אלא מזמנין כולם ביחד כדי שלא יפטרו עצמן מן הזימון: **אמר** רבא לא אמרן אלא דלא קדימו הנך ואזמינו עלייהו אבל קדימו הנך ואזמינו עלייהו פרח זימון מהני. רבינו מפרשים אמרי דה״ק לא אמרן שאינן רשאין ליחלק אלא בשלא זימנו עם בני חבורתם דלא פקע זימון מייהו אבל אם כבר זימנו בחבורתם פרח זימון מייהו ואינן מזמנין וכפי׳ רש״י ז״ל [א] וכן דעת ר״ס ז״ל ואין זה נכון דא״כ מה חידוש השמיענו רבא שאם זימנו כל אחד ואחד בחבורתו שלא יזמנו אח״כ שזה פשוט הוא שאין אדם מזמן ג׳ פעמים בעבור פעם אחת שאכל ורבינו יהודה מפרי״ם ז״ל היה מפרש דמיירי כגון שנפרדו מג׳ חבורות שהיה בכל אחד ואחד שלשה בני אדם מלבד זה וזה הלך לדרכו והאחרים זימנו לעצמן אי נמי כגון שהיו שלשה בכל חבורה וחבורה והלך האחד קודם הזימון ובא אחר ואכל כזית ונלטרף עם אלו השנים הראשונים וזימנו שלשתם אע״פ שעדיין לא זימנו אלו [ח] (אלא) שהלכו לדרכם אפ״ה כיון שכבר זימנו חבורתם פרח זימון מייהו שאינם יכולים לעולם לזמן בחבורתם שמאחר שזימנו השנים אינם יכולין לחזור ולזמן עם השלישי שלא זימן שאינם מזמנים שתי פעמים ולפיכך עכשיו כשנתחברו ביחד אע״פ שהם שלשה אינם מזמנים. ומה שאמר עלייהו אינו ר״ל עמהם ממש אלא ר״ל שחבורתם זימנו במקומן כל אחד ואחד ולפיכך הוצרך להשמיענו רבא שאע״פ שלא זימנו הם כיון שזימנו חבורתם פרח זימון מייהו ואע״פ שלענין מעשה נראים ד״ר יהודה ז״ל אפ״ה לענין פירוש ההלכה קשה להולמה הלשון ממשמעותו ולומר דעלייהו אינו ר״ל שזימנו עמהם אלא שזימנו חבורתם:

ומפני כך נראה לשורי הרב גר״ו לפרש דמאי דאמרינן אבל קדימו הנך ואזמינו עלייהו פרח זימון מהני ר״ל שזימנו עמהם ממש ומאי דקשיא לן א״כ למה הוצרך רבא לאומרו שזה פשוט הוא שמאחר שזימן פעם אחת אינו חוזר ומזמן פעם אחרת (ו) ופירש דמיירי כהאיא דאמרינן לעילא (ח) שלשה שאכלו ויצא אחד מהן קורין לו ומזמנין עליו ואמר אביי והוא דקרו ליה ועני ונראה שזה אע״פ ששמע ברכת הזימון לא יצא מזימון שלא נתכוין לצאת אלא שקראו אותו האחרים שישמע הזימון כדי לפטור את עצמן ואע״ג דאמרינן (ט) שלשה שאכלו [ז] אחד מפסיק לשנים ופטרו שלשתם מזימון זהו מפני שעומד עמהם אבל בכאן אינו עומד עמהם אע״פ שהאחרים נפטרים עמו בזימון הוא עצמו לא יצא ידי מצות זימון ומש״ה הוצרך רבא בכאן לומר לא שנו אלא דלא קדימו הנך ואזמינו עלייהו כלומר כי אמרי׳ אינן רשאין ליחלק מיירי בשלשה בני אדם שנפטרו משלש חבורות של שלשה שלשה ג״א ולא זימנו עמהם בני חבורתם אבל אם קדמו בני חבורתם וקראו אותם כדי שיזמנו עמהם ויפטרו את עצמן [ז] אע״פ שכבר נפטרו הם מזימון אם פגעו אח״כ אלו הג׳ זה עם זה אע״פ שלא נפטרו הם עצמם מזימון כיון ששמעו הזימון כשנפטרו (ט) חבריהם אינם מזמנין דפרח זימון מייהו ולכאורה משמע שאפי׳ אכלו אח״כ כל אחד ואחד ופגעו שלשתם זה עם זה אחר שאכלו אינם מזמנין הואיל ולא נועדו יחד לאכול ואע״ג דאמרי׳ לעילא (ח) שאם אכלו שנים בהזמנה אחת ובשוף בא אחר ואכל כזית מצטרף עמהם לזימון זהו מפני שנועדו השנים ביחד ולפיכך השלישי נגרר אחריהם אבל בכאן שכל אחד ואחד אכל לבדו אינם נגררים זה עם זה ולפיכך אינם מזמנים ואע״פ שלא יצאו ידי זימון מתחלה לאשונה שאכלו עם חבריהם כיון ששמעו עם האחרים ונפטרו האחרים על ידם פרח זימון מייהו ואינן רשאין לזמן אח״כ. מפי מורי הרב גר״ו: **מתני׳** ב׳ חבורות שהיו אוכלות בבית אחד בזמן שמקצתן רואין אלו את אלו הרי אלו מצטרפין. דכיון שרואין אלו לאלו כמו אם היו אוכלים כולם בחבורה אחת דיינינן להו: **גמ׳** אם היה שמש ביניהם שמש מצרפן. כלומר אע״פ שאינן רואין אלו את אלו כיון שהשמש משמש לשתי החבורות כחבורה אחת דיינינן להו וכתב הה״ג ז״ל

גמ׳ למה לי תנינא חדא זימנא שלשה שאכלו כאחת חייבין לזמן אמר ר׳ אבא אמר שמואל הכי קתני שלשה שישבו לאכול אע״פ שכל אחד ואחד אוכל מכברו לעצמו אין רשאין ליחלק אי נמי כדרב הונא דאמר שלשה בני א אדם שבאו משלש חבורות אינן רשאין ליחלק ואמר רב חסדא והוא שבאו משלש חבורות של שלשה בני אדם אמר רבא לא אמרן אלא דלא קדימו הנך ואזמינו עלייהו אבל קדימו הנך ואזמינו עלייהו פרח זימון מהני: **מתני׳** אישתי חבורות שהיו אוכלות בבית אחד בזמן שמקצתן רואין אלו את אלו הרי אלו מצטרפין לזימון ואם לאו אלו מזמנין לעצמן ואלו מזמנין לעצמן: **גמ׳** תנא אם היה שמש ב׳ ביניהם שמש מצרפן:

עין משפט נר מצוה

קפו

א מיי׳ פ״ה מהלכות ברכות קמג עטיין כז טוש״ע סי׳ קלה:

מסורת הש״ס

א) [סוף סי׳ קס״ד] **ב)** [סי׳ קס״ה] **ג)** [סי׳ קע״ד והוא בגמ׳ דף מז.]:

קובץ הגהות

ב״ח (א) ואפילו לא וכו׳ משנלטרפו אפ״ה מייבים לזמן: **(ב)** דפרח כל״ל: **(ג)** שלשתן כל״ל: **(ד)** ובא לפסוק כל״ל והסאר נמחק: **(ה)** נ״ב שם שנים בני אדם: **(ו)** נ״ב רשאי: **(ז)** נ״ב אבל אם היו שם ג׳ בני אדם שכבר נתחייב כ״א לזמן במקום שאכל לא פקע זימון מייהו: **(ח)** השלשה כל״ל: **(ט)** נ״ב כל אחד: **(י)** פירש כל״ל:

(כ) מחבריהם כל״ל:

מא״י (א) שי״ל כל״ל: **(ב)** אינו: **(ג)** אלא הכא מייר שבאו מג׳ חבורות של ג׳ ג׳ בני אדם: **(ד)** תו״מ: **(ה)** כתחה: **(ו)** היון שכבר כל״ל ותי׳ אע״פ שנחתן:

חו״י (א) ריש פרקין:

אנ״ש ד״ח **(א)** לא פירש״י כן בנוסחא שלנו ולדרכה נראה שהוא מפרש כמו ר׳ יהודה מפרי״ם והתוס׳ פי׳ שאכל כל א׳ מהג׳ והפסיק לשנים שהיו מסובין עמו עד הזן:

שלטי הגבורים

א ובפירוש שלשה שבאו משלש חבורות רבו הדעות ומתבתי בספר המלוקות בחורב בס״ד:

ב ונתקוש תוספה אפילו אין רואין אלו את אלו ואפילו אין שמש מצרפן אם התחילו לאכול כולן כאחת מצטרפין וברכת המזון אחת לכולן:

שיטת ריב״ב

גמ׳ והוא שבאו משלש חבורות של שלשה שלשה בני אדם. ונתחייבו אלו בזימון ועמד אחד מכל חבורה ונלטרפו שלשה לחבורה אחת חייבין: **ואינן רשאין ליחלק.** שכבר הוקבעו ואפילו לא אכלו אלו השלשה משנלטרפו יחד שכבר גמרו בדעתן עם הראשונים: **לא אמרן.** דלא אקדימו הנך שפירשו אלו מהם ואזמין עלייהו דהני כגון שם שנלטרפו אלו עמהם לזימון דאמרינן לעיל קורין לו ומזמנין עליו וברכו המחברות ואלו לא היו שם אלא כדי שבר נברך וברוך הוא ועכשיו הן כאין לברך לא מזמני דפרח חובת זימון מייהו ומו לא הדר עלייהו: תמה מי הכותב על מה השמיע הרב ז״ל מלמוד בה דרבה תוספתא דאמר הני בי מלמא דבריהו ריפתא וכו׳. דהא לא חזינן מאן דפליג עליה גם הרב דודי ז״ל לא הזכירה בספר המאור: **מתני׳ שתי חבורות.** של שלשה שלשה בני אדם: **גמ׳ אם היה שמש ביניהם.** אע״פ שאין אלו רואין את אלו שמש מצרפן:

שאפי' אוכלות כב' בתים השמש מגרפן ומפרש דמתני' דקתני ב' חבורות שהיו אוכלות בבית אחד נלא אפי' בשני בתים אם מקצתן רואין אלו את אלו מצטרפין ואם אינן רואין אלו את אלו והיה השמש ביניהם השמש מגרפן ומאי דתנן בית אחד אורחא דמילתא נקט ויש סיוע לסברא זו מהירושל' [דגרסי' התם רבי ברכיה מוקים לאמורא על תרעיה מציעתא דבי מדרשא] ומזמנין אלין לאלין ותו אמרי' התם בהדיא לא נצרכה אלא לב' בתים ואם רשות הרבים מפסקת ביניהם נראה שאינם מצטרפות בשום ענין: **ובגמ'** (דף נ.) אמרי' רבה תוספאה אמר שלשה שהיו אוכלין וקדש אחד מהם ובירך אינהו נפקי בזימון דידיה ואיהו לא נפיק בזימון דידהו כלומר אע"פ שכבר בירך נגרר אחר השנים מאחר שהם רבים ומצטרף עם האחרים לפטרם מזימון כיון שעדיין לא ברכו אבל הוא לא נפטר בזימון שלהם שמאחר שכבר בירך אין זימון למפרע ותימה הוא למה השמיט הרי"ף ז"ל לכתוב זה ואין לדחות ולומר שאין הלכה משום דקי"ל אין זימון למפרע ולפיכך השמיטו שזה אינו דכי אמרי' אין זימון למפרע זהו כשטעו כולם וברכו בלא זימון אי נמי ברכו השנים שאין הב' נגררין אחר האחד לפוטרו מן הזימון לאחר שכבר ברכו אבל בכי האי גוונא שעדיין השנים לא ברכו ודאי לא נאמר אין זימון למפרע בעבור הימיד שבירך ומצטרף עם השנים לפטרן מזימון וכ"כ ר"מ ז"ל: **מתני'** אין מברכין על היין עד שיתן לתוכו מים וכו': **גמ'** מודים חכמים לרבי אליעזר בבום של ברכה שאין מברכין עליו עד שיתן לתוכו מים וכו'. פירוש ברכה טעונה כוס והיכא שיש לו יין יש לו לברך ברכת המזון בכוס אפי' היחיד שמברך בלא זימון צריך שיברך בכוס ואין מברכין בו עד שיתן לתוכו מים מפני שהיינות שלהם היו חזקים ואין השבח ניכר בתוכו עד שיהיה בו מים כמו שנפסק לקמן בס"ד: **אין** מניחין בשר חי על הפת טעמא דמילתא משום דמימאים ועוד אפשר לתת בזה טעם אחר מפני שיצטרך להדיחו מפני הדם הנדבק בבשר. ואין מעבירין כוס מלא יין על הפת כי שמא יפפך מהיין על הפת והוי מיאוס:

ואין סומכין את הקערה. גם בזה הטעם הוא מפני מאיסות כי שמא יפפך מהמרק על הפת ומתוך משיכ הרי"ף ז"ל הבריתא פתם נראה שבוכר שכמו שאין מניחין בשר חי על הפת ואין מעבירין כוס מלא על הפת כך הוא הלכה שאין סומכין את הקערה בפת: **ואין** זה נראה לתורי הרב ע"ז דבגמ' (דף נ:) אמרי' בהדי דשמואל קובר כר' אליעזר ואמר דעושה אדם כל לרכיו בפת ואע"פ שר' אליעזר הוא יחיד אבל רבים שהבריתא אינה סובבת כמותו אפ"ה כיון שאנו רואין האמורא שבוכר כמותו נפסוק הלכה כמותו ויהיה מותר לסמוך הקערה בפת מיהו דוקא בהאי בלחוד סובר שמואל שהוא מותר אבל בתאי דאמרי' אין מניחין בשר חי ע"ג הפת ואין מעבירין כוס מלא על הפת ודאי אפי' שמואל מודה שהוא הלכה מפני שאין הפת מאוס כל כך כשהמרק נופל על הפת כמו כשנופל עליו היין וזה בלחוד פסקי' הלכה כשמואל דאמר עושה לרכיו בפת שאינו מאוס כל כך אבל בשאר מודה שמואל דאסור דהא שמעינן ליה בהדיא דאמר בגמ' שבת פ' במה טומנין (דף נ:) כל מידי דממאים אסור: **ממשיכין** יין בצינורות לפני חתן וכלה ולא נחוש בזה משום ביזוי אוכלים דביזוי בזה מותר משום שמחת חתן וכלה: **וזורקין** לפניהם קליות ואגוזים בימות החמה אבל לא בימות הגשמים. מכאן נראה שמנהג שעושין בהרבה מקומות לזרוק חטים או שעורים על החתן או על הכלה בשעה שמוליכין אותם לחופה שאין נכון לעשות כן אלא בימות החמה בלבד או בימות הגשמים בזמן יבושת המים מעל הארץ אשר ירלה יכול ללקוט אותם אח"כ אבל כשהארץ לחה יש לחוש לבזוי אוכלים דחזינן שאשה בזריקת החטים הקלויים ואגוזים ואין זורקין לא חתיכות של בשר ולא כברות של פת ואפי' בימות החמה אסור מפני ביזוי אוכלין: **ואם** לאחר שגמר סעודתו נזכר אינו חוזר ומברך. מ"ש הרי"ף ז"ל משום דנראה ונדחה נא להודיענו המסקנא של ההלכה ומפני שרבינו חולק על זה בגמ' ואומר אע"פ שגמר סעודתו חוזר ומברך דלתמרי' טבל ועלה בעלייתו אומר אקב"ו על הטבילה והיה סובר דהי היכי דבטבילה מברך אחר שטבל הה"נ דמברך אחר שאכל ודחי' שאני התם דאכתי גברא לא חזי כלומר לא דמי דהתם לא היה ראוי מתחלה לברך ולפיכך מברך אחר שטבל אבל בכאן שהיה ראוי לברך מתחלה והיה לו לברך קודם דלתמרי' כל המלות כולם מברכין עליהם עובר לעשייתן ונדחה אלא בירך אינו חוזר ומברך: **ומשנרו** לאנשי ביתו מפרש בגמ' שבכוס של ברכה מתברך פרי בטנה וכדי שיניח ברכה אל ביתו אמרו שיגרו לאנשי ביתו: אנו אין לנו אלא ארבע הדחה ושטיפה כו'. אומר ר"י הזקן ז"ל שלא הצריכו הדחה ושטיפה אלא משום שיורי כוסות אבל היכא שהכוס נקי מבית ומבחוץ א"ל הדחה ושטיפה וכבר נהגו העולם הדחה ושטיפה מיהו היכא דלא שתו בו בשעת האכילה ועכשיו בשעת הברכה מוליאין אותו נקי נראה שבודאי א"ל הדחה ושטיפה: **חי ומלא.** י"מ דחי ר"ל שאין בו מים כלל וקשה לדבריהם מאי דאמרי' לעיל (דף נ:) שאין מברכין ברכת מזון על היין עד שיתן לתוכו מים והיכי אמרי' הכא שצריך שלא יהיה בו מים כלל והרי"ף ז"ל גורס בגמ' כמו הספרים שגורסין חי אמר רב ששת עד ברכת הארץ ומתרץ דמאי דאמרי' שיהיה חי ר"ל שעד שיתחיל ברכת הארץ לא יציל בו מים כלל ומאי דאמרינן אין מברכין עליו עד שיתן לתוכו מים מיירי מברכת הארץ ואילך שמיד שיתחיל לזכור שבח הארץ לריך שיהיה היין מזוג כדי שיהיה שבחו ניכר בתוכו שהיינות היו חזקים ואין מעלתם ניכרת אלא ע"י המים עוד נוכל לומר לפי זה הפי' שהטעם שהצריכו שימזוג אותו בברכת הארץ מפני שכשנותן בו מים בשעה שמזכיר הארץ נראה לכל העומדים שם שבא א"י שהיין שלה חזק ולריך מים הרבה הלכך עד שיתחיל בברכת הארץ לריך שיהיה חי וכשמתחיל ברכת הארץ נותן לתוכו מים ולא קשיין אהדדי ואין זה התירוץ נראה לתורי הרב נר"ו הלשנה לא מוכח הכי דמדקאמרי' לשנה לא מברכין עליו משמע שאין לברך עליו כלל אפי' ברכת הזן עד שיתן בו מים ועוד שאיעור היין של בהמ"ז הוא רביעית דאמרי' בגמ' שבת (דף עו:) המוליא יין כדי מזיגת כוס יפה מאי כוס יפה כוס של ברכה ומפרש' התם הר"ל רובע רביעית וכיון שכוס של ברכה לריך רובע רביעית מיין ממש בלא מים כלל ומטיל בו אח"כ שלשה חלקים ממים שזהו השיעור שראוי להטיל בו בשעת המזיגה דאמרי' כל חמרא דלא דרי על חד תלתא מיא לאו חמרא הוא ואם כדברי הרי"ף ז"ל שאומר שלא יטיל בו מים כלל עד ברכת הארץ נמצא בשעה שמטיל [רובע] רביעית יין בכוס מניח ריקם מהכלי שיעור ג' רביעיות עד שמגיע לברכת הארץ וכיון דבעינן מנא היאך איפשר לומר שבשעה שיאמר ברכה ראשונה שיהיה די במעט יין שיהיה בשתה הכלי והיה כל הכלי ריקם [א]: **על** כן נראה שהנכון כמו שפי' רבינו יעקב ז"ל דחי ר"ל מזוג ולא מזוג ומבית שיעור מדאמרי' בירושל' גבי בן סורר ומורה אינו חייב עד שיאכל תרטימר בשר ורביעית יין חי ופירשו לשם מזוג ולא מזוג והכא נמי מאי דאמרי' חי עד ברכת הארץ ר"ל שעד ברכת

מתני' אין מברכין על היין עד שיתן לתוכו מים דברי ר' אליעזר וחכמים אומרים מברכין: **גמ'** פירוש אין מברכין על היין א בורא פרי הגפן עד שיתן לתוכו מים ואם לא נתן לתוכו מים מברכין עליו בורא פרי העץ דברי רבי אליעזר וחכמים אומרים מברכין עליו בורא פרי הגפן ואף על פי שלא נתן לתוכו מים וקי"ל כחכמים: אמר רבי יוסי בר' חנינא מודים חכמים לרבי אליעזר בכוס של ברכה שאין מברכין עליו עד שיתן לתוכו מים מאי טעמא אמר רבי הושעיא בעינן מצוה מן המובחר: תנו רבנן ארבעה דברים נאמרו בפת אין מניחין בשר חי על גבי הפת ואין מעבירין כוס מלא על הפת ואין כ סומכין את הקערה בפת ואין זורקין את הפת וכשם שאין זורקין את הפת כך אין זורקין את האוכלין ודוקא מידי דמימאים אבל מידי דלא מימאים כגון אגוזי ורמוני וחבושי לית לן בה: תנו רבנן ממשיכין יין ג בצינורות לפני חתן וכלה וזורקין לפניהם קליות ואגוזים בימות החמה אבל לא בימות הגשמים ואין זורקין לא חתיכות ולא גלוסקאות לא בימות החמה ולא בימות הגשמים: אמר רב יהודה ד שכח והכנים ד אוכלין לתוך פיו בלא ברכה מסלקן לצד אחד ומברך תני חדא בולען ותניא אידך פולטן ותני חדא מסלקן לא קשיא הא דתני בולען במשקין והא דתני פולטן מידי דלא ממאים והא דתני מסלקן במידי דממאים מידי דלא ממאים נמי ליסלקיה לצד אחד וניברך תרגמא ר' יצחק קסקסאה קמיה דרבי יוסי בר רבי חנינא משמיה דרבי יוחנן שנאמר ה מלא פי תהלתך (תה' ע:) (כל היום ו צדקתך): מי שאכל ושכח ולא ה בירך המוציא ונזכר עד שלא גמר סעודתו חוזר ומברך ואם לאחר שגמר סעודתו נזכר אינו חוזר ומברך משום דנראה ונדחה וכל נראה ונדחה אינו חוזר ונראה אמר ר' זירא אמר ר' אבהו ואמרי לה במתניתא תנא ז עשרה דברים נאמרו בכוס של ברכה טעון הדחה ושטיפה ו חי ומלא עיטור ועיטוף ונוטלו בשתי ידיו ואוחזו בימינו ומגביהו מן הקרקע

רש"י

ביניהם: **אין מברכין.** עליו בכה"ג לפי שהיה יינם חזק מאד ולא הי' ראוי כלל לשתיה בלא תערובת מים הלכך לא אישתני למעליותא ולא זז מברכתו לשעורה והרי הוא כעבדים וברכתו ב"פ הענ: **ונוטלים** (א) הימנו לידים דשם מים עליו דמי פירות בעלמא מיקרי ומשנתן לתוכו מים שם יין עליו ואין בטילה אלא במים: **אין מעבירין כוס מלא על הפת.** שלא יפפוך על הפת והתם הפת בזויה: **דמימאים.** שממעגל בזריקתו כגון תמרים שבשלו כל לרכם ותמיתים: **דלא מימאים.** כגון רמון ואגוז וכל דבר קשה: **ממשיכין יין בצינור.** משום שימון טוב ואין כאן משום בזיון והפסד לפי שמקבלים אותו בראש פי הצינור בכלי: **בימות החמה.** שאין טיט בדרכים: **אבל לא בחמיכות וגלוסקאות.** שאף בימות החמ' נמאסין בזריקתן: (ב) **בלעה.** בלא ברכה: **פולטן.** ומברך ומוזר ואוכלן: **במשקין.** שאי אפשר לסלקן לאחד ממלוגמיו ולברך ולא לפולטן שמפסידים: **במידי דלא ממאים.** במה שנותנו לפיו ויכול לחזור ולסלקן אחר פליטתן: **ופריך במידי דלא ממאים נמי.** למה לי פולטן ליסלקיהו לצד אחד ולברך: **ימלא פי.** נפה מלא יברך: **משום דנראה.** לברך כשהמתיל לאכול: **ונדחה.** כשגמר ויכין לאידחי לידחי: **בכוס של ברכה.** ברכת המזון: **הדחה שטיפה.** כולהו מפרש ואזיל: **מן הקרקע.** ואם על גבי קרקע הסיבו יגביהו מן הקרקע ואם על גבי השולחן הסיבו יגביהו מן השולחן: **חי.** שימזגו במים לאחר שנתנו בכוס חי אבל לברך עליו חי אמרינן בתמניתין דאין

עין משפט נר מצוה

קפו–קפט

א מיי' פ"ז מהלכות ברכות טור ש"ח סי' קעא קפג: **ב** מיי' פ"ח מהל' ברכות סמג עשין כז טש"ח סי' קסו קעב: **ג** מיי' פ"ז מהל' ברכות סמ"ג עשין כז טש"ח סי' קפד:

מסורת הש"ס

א) תהלים עח **ב)** בקרא תפלתכם:

קובץ הגהות

ב"ח (א) נ"ב זהו מפרש"י בגמ' על הא דת"ר יין עד שלא נתן לתוכו מים אין מברכין עליו בפה"ג אלא בפה"ע ונוטלין ממנו לידים וכו': **(ב)** בולען נ"ל:

מא"ר [א] תפ"מ:

אנ"ש מהר"ם [א] מפני שיותר בטל המיעוט במיעוטים מהרוב ברביעיים וכה"ג אמרינן בהכוס בשמעתין דקב בס' קנין תרקב בס' תרקנים:

שלטי הגבורים

א מיימון ומס"ג ומרדכי כתבו דאם שתה פחות מרביעית דמברך לפניו ולא לאחריו על הגפן וי"ל מסופק בזה וכתב דלכתחלה ידי ספק טוב שיהר לשתות פחות מכדי לו יותר מרביעית וכיון של ברכה בזימון לא יצתה פחות מרביעית וכן בכוס ברכה דיחיד וה"ג כתבו דבכוס של ברכה לעולם אינו טעון ברכה מעין שלש אחריו ואחר הפוסקים כתבו דטעונה ברכה מעין שלש לאחריו גם בברכת המזון ופליגי במה צריך שישתה בין ביחיד בין בזימון איכא למאן דאמר דאפי' לא שתה אלא כדי שיעור טעון ברכה לאחריו ויש אומרים דלריך רביעית:

ב וכן איתא במסכת סופרים דאסור לאכול דיחיד בפת במקום כף. התוספות והרא"ש רבינו יונה ומרדכי כתבו דקומכין הקערה בפת במידי דלא ממאים והוא הדין דאוכלין דיחיד ומביאה בפת עצמו כעין כף. ורבינו חננאל ורבינו תם ומיימוני ספקו ברבינו יונה ומרדכי לאסול דיחיד בפת אף ש"כ אוכל ממנו מעט בכל פעם:

לשון ריא"ז אסור לאדם להפסיד את האוכלים לפיכך הבא ליטול ידיו לתפילה או לקריאת שמע אל יטול ידיו בין כיון יש בו מים בין אין בו מים וכן אסור לפגוע זימים כדי לשפשף אדם ידיו בהן מפני שהן נפסדין וכן אין מפדרין את הפת לשפשף אדם בהן ידיו אבל עושה אדם כל לרכיו בפת במקום שאין בו הפסד ואין בו מנהג בזיון כמבואר בקונטרס הראיות וכך הוא שיעת כל התלמוד בפרק במה טומנין:

ג וכשזורקין החטה בראש החתן והכלה צריך ליחר שלא לזרוק אלא במקום נקי. הגהת מיימוני:

ד ואם נזכר בעת שהיו המשקין בתוך פיו עד שלא בלעו כתב ר"מ דאינו מברך עליהן דהואיל ונדחו כדמו וכן נראה דעת מיימוני והרמ"ש כתב דמברך עליהן ברכה הראויה להם בתחלה כיון שנזכר עד שלא בלעו:

ה ואם פפך אם בירך או לאו כתב הטור בשם מר' פ"ד מהלכות ברכות שחזר ומברך וכתב הטור ונראה דאינו מברך תפפך כיון שהוא מדרבנן וכן כתב המ"ב. ונראה שהוא טעות דהא בשמעתין בדברי מר' תמצא שכתב דבפפך ברכת המוציא אינו חוזר ומברך דהוי ספק דרבנן:

ו רבינו תם פי' חי הייט מזוג ולא מזוג כשמתנו בכוס וכשמגיע לברכת הארץ נותן בו מים כראוי ויינות שלנו א"ל מזיגה וכן כתבו רבינו יונה והרא"ש ומרדכי וכ"ש פי' שנותנו בכוס חי לא נמי מוציאו מן החבית בשם ברכה חי ר"ל פרים"ק בלשון ויש אומרים כי חי קאי אכוס דבעי שיהיה הכוס שלם וכתב הטור דעוב לאחת ידי כולם:

שיטת ריב"ב

מתני' אין מברכין על היין וכו': **גמ' ממשיכין יין בצינורות.** משום שימון טוב ואין כאן משום בזיון והפסד. לפי שמקבלין אותן בראש פי הצינור בכלי: **בימות החמה.** שאין טיט בדרכים: **בוגנן במשקין.** דלי אפשר לסלקן לצדדין: **ולא פולטן.** לפי שמפסדין: **מידי דלא ממאים.** נמי למה לי פולטן ליסלקיה לצד אחד ולברך: **משום דנראה ונדחה.** ואינו מחזר ונראה: **בנטלי.** כוסות: **אין מפיחין.** משיאחזו עד שיברך:

רש"י

מברכין אי נמי להביאו מן הבית לשם ברכה. **במזונה.** כלרך דורון ומשיגות: **בתלמידים.** מעטרהו בתלמידים שתלמידיו סובבין אותו: **בנעלי.** כוסות: **אנן נמי נעבד לאומרא.** שלא תפייח שמאל לימין בשעת הברכה: **אין משיחין על כוס של ברכה.** כלומר שלא יפיח דעת המברך משפטנו לו כוס של ברכה לברך: **כוס שני.** שהוא של זוגות דתמריגן העומד על שולחנו ושותה זוגות ניחוס ע"י שדים: **דפליס.** זוגות: **סכון נקראת אנפיף.** בלבריס נאיס ובכוסים ולא בדברי פורענות: **מיסב.** במטה לרך הסיבה: **והלכתא בכולהו.** יושב במקומו ומברך:

הדרן עלך שלשה שאכלו

אלו דברים שבין ב"ש ובין ב"ה בסעודה. כלומר שנתלקו בו בהלכות סעודה: **מברך על היום.** בקידוש היום של שבתות וימים טובים: **ואח"כ מוזגין.** (ג) כוס היין הבא לפני המזון: **נוטלין לידים.** ואחר כך שומין (ד) את הכוס ואוכלין סעודתן בתוספה נטילה: **וב"ה אומרים מוזגין אח הכוס.** ושותין אותו ואח"כ נוטלין הידים לאכול:

מפח ונותן עיניו בו (ו) ומשגרו לבני ביתו (א) במתנה: אמר רבי יוחנן אנו אין לנו אלא ארבעה (ח) א הדחה ושטיפה חי ומלא הדחה מבפנים שטיפה מבחוץ חי עד ברכת הארץ ובברכת הארץ נותן לתוכו מים כדתנן מודים חכמים לר' אליעזר וכו' ומלא דאמר ר' יוחנן כל המברך על כוס של ברכה מלא נותנים לו נחלה בלא מצרים שנאמר (ט) ומלא ברכת ה' ים ודרום ירשה ור' יוסי בר' חנינא אמר זוכה ונוחל שני עולמים אחד העולם הזה ואחד העולם הבא שנאמר ים ודרום ירשה עיטור רב יהודה מעטרהו בתלמידים רב חסדא מעטר ליה בנטלי (י) (אמר ר' (כ) יוחנן ובחי אמר רב ששת ועד ברכת הארץ) עיטוף רב פפא מעטף ויתיב ומברך רב אשי פרים סודרא ארישיה ונוטלו בשתי ידיו דאמר ר' חנינא בר פפא אמר קרא (כא) שאו ידיכם קדש וברכו את ה' ואוחזו בימין אמר ר' חייא בר אבא אמר ר' יוחנן ראשונים שאלו שמאל מהו שתסייע לימין אמר רב אשי השתא דראשונים לא איפשיטא להו אנן נעבד (כב) לחומרא ומגביהו מן הקרקע טפח אמר רב אחא בר חנינא דאמר קרא (כג) כוס ישועות אשא ובשם ה' אקרא ומשגרו לאנשי ביתו במתנה כי היכי דתתברך דביתהו: אמר רב אסי ב אין משיחין על כוס של ברכה ואמר רב אסי אין מברכין על כוס של פורענות מאי כוס של פורענות אמר רב נחמן בר יצחק כוס שני תניא נמי הכי השותה כפלים לא יברך משום שנאמר (כד) הכון לקראת אלהיך ישראל ונותן עיניו בו דלא ליסח דעתיה מיניה אמר רבי אבהו ואמרי לה במתניתא תנא אוכל כשהוא מהלך עומד ומברך עומד ג ואוכל יושב ומברך מיסב ואוכל יושב ויברך והלכתא בכולהו יושב במקומו ויברך:

הדרן עלך שלשה שאכלו

אלו דברים שבין בית שמאי ובית הלל (ב) בסעודה ב"ש אומרים מברך על היום ואחר כך מברך על היין וב"ה אומרים מברך על היין ואחר כך מברך על היום בית שמאי אומרים נוטלין לידים ואחר כך מוזגין את הכוס ובית הלל אומרים מוזגין את הכוס ואחר כך נוטלין לידים: **גמ'** תנו רבנן אלו דברים שבין בית שמאי ובית הלל בסעודה בית שמאי אומרים מברך

מתני' בסעודה. בהלכות סעודה: **מברך על היום.** בקידוש שבתות וי"ט ואח"כ מוזגין את הכוס. יין הבא לפני המזון. כדאמרי' בפ' כילד מברכין הביאו לשם יין וכו'. וקאמרי בית שמאי שותין אותו כוס ואוכלין סעודתן בהכרת נטילה. ובה"א מוזגין את הכוס ושותין אותו ואח"כ נוטלין לידים ונטעמת המרוויחו מפרש בגמרא והכרע ז"ל כ' אחי כוס כוס של קידוש היום הוא ונראין דברי רבינו שלמה ז"ל מדברי' דאם אינה דבקידוש היום אחי הך בנא היה ליה לתנא דמתני' לאקדומי ברישא דקא מיירי בדין מזיגת הכוס ונטילת ידים ואחר שהכוס מזוג הוה ליה לאדמורי פלוגתייהו בדין הברכות אחרי מהן קודמת לחברתה:

א מיי' פ"ד מהלי' ברכות סמ"ג עשין כז טור ש"ע סי' רעא: **ב** מיי' פכ"ט מהלי' שבת סמג עשין כט טור ש"ע סי' רעה:

מסורת הש"ס

ח) דברים לג ב) ד"א מ"ז ג) תהלים קלד ד) שם קטז ה) עמוס ד:

קובץ הגהות

ב"ח (ו) לפי גילרסתו זו ל"ל דנוטל בב' ידיו ואוחזו בימינו מלא היא וכך היא גירסת הרא"ש אבל בגמ' גרס וי"א אף משגרו וכו' ולפ"ז נוטל בב' ידיו ואוחזו בימינו מרתי ניגוה: **(ב)** מנין כל"ל וכ"ג נראה שאין זה מדברי הרי"ף שהרי כבר פירש קודם זה מי עד ברכת המזון כו' וכן הרא"ש לא הביאו ומיהו יש לישב: **(ג)** אח כוס וכו' המזון ר"ב כדאמרינן בפ' כילד מברכין המזון אע"פ שנטל כו' הביאו להם יין כו' וקאמרי ב"ש וכו': **(ד)** אותו כל"ל: **(ה)** ר"ב ח"ל המוס' פי' הר"ר יוסף ממרסיליא"ם מדהו"ל למכתב יס ודרום רש וכתב ירשה הרי ר' ה' ימירה ובי' ה' נבראו ב' עולמות כדאמרי' בהתכלת (ד' כט.): מי ביה ה' לוי עולמים אל מקרי לוי אלא לר עב"ל. ח"ל רבינו בחיי בפ' חאת הברכה וע"ל הקבלה נפתלי שבע רצון ומלא ברכת ה' שהיא זאת שנאמר חאת הברכה יס ודרום העוה"ב נמשל ליס ורחבה מן יס העוה"ז ודרום שבא' (יהושע טו) מי מרן הנגב נתתני וחה שדרנו בספר הבהיר יס ודרום ירשה רש היה לו לומר אלא יס ודרום יהיה רש הכל נתון לך ולזולי שתשמור דרכי ולפי דעתי כו' ע"ש: (ו) נ"ב פי' גם הם אין להם לשון כל עיקר מיד שנתנו כוס של ברכה ליד המברך אע"פ שעדיין לא התחיל לברך ומ"ש ולר"ה לאחר שהתחיל המברך אין לאחרים לשות בתמצע הברכות כו' הייט לומר בתמצע בהמ"ז בין ברכה לברכה כשהמברך שותק מעט דאז כך ה"ה דלכתחלה לא אבל בדיעבד יצא אבל בתמצע הברכה ממש בשעה שהוא מברך אם היה אחר משיח אף בדיעבד לא יצא ועי' במ"ש התוספות והתש"י: (ו) נתוכו:

מא"ה [ח) בלבד:

אנ"ש מהר"ם **[א)** משגרו לאנשי ביתו אינו ממנין העשרה בגמ' אלא בית שאוכלים משיח לה:

ר"ת **[ב)** אע"פ דהני ספקי דרבנן מיהו לחידוד מלוה קאמר דעביד לאומרא אי נמי משום דעיקר היינו מצוה דאורייתא היא דכתיב זה אלי ואנוהו ודרש' התנאה לפניו במצות. ממ"ר אב"ד ז"ל: מהר"ם **[ג)** בתש"י ובתוס' מפרשי דהך תירוצא דמתרץ הכא דלכתחלה צריך לשומעם על הסדר הייט דוקא בין ברכה לברכה שהמברך שותק מעט אבל בשעה שהוא מברך אם היה מדבר אפילו בדיעבד לא יצא חבו לד"ה אפי' לפרש"י נמצא מה שאוכלים בו פרש"י ורבני גרסא כשנתנו לו לברך ועדיין לא התחיל שאוסרין רבני גרסא גם את אחרים מלבסיח וז"ל שכן מוכיח בתוס': ד"ת **[ד)** מיהה דקוף סוף למה לא החמירו נמי בספוק ראשון או פרשה ראשונה דיצא כמו בברכת המזון ואולי מפני שהוא נוסח מעט ומהכא אמר לותו וקאר המפרש. ממ"ר א"ב ד"ל ז"ל:

שלטי הגבורים

א הגאונים כתבו דגם לדידן צריך לעשות כל העשרה דברים שנאמרו בו והתוספות ואפר"י כתבו מנהג דרבי יוחנן לא בא לעצמו אלא עיטור ועיטוף אבל שאר דברים בני למיעבד ורבינו יונה כתב דאין מיזג אלא בחי מלא שטיפה הדחה ולקבלו בימין ולא הבא שמאל מפיעמו ומיימון לא הזכיר אלא ד':

ב כתב הרא"ש פרש"י אלא יפיח המברך משנתנו לו הכוס לברך ונראה דה"ה המסובין אין להם להפיח משהתחיל לברך לא מבעיא בשעה שהוא מברך שאלו להם לדבר אבל בירכין לחבין ולשמוע כדי שיאלו בשמיעה אלא אפילו בין ברכה לברכה אין להפיח דאין להפסיק שמיעתן בשיחה חולין ואף על גב דאמרינן שמע ט' תקיעות כנ' שעות ביום יצא ומשמעת הפיח בינתים הייט בדיעבד אבל לכתחילה צריך לשומעם על הסדר ושלא יפיח בינתים ע"כ:

ג וכ' הטור בשם הרא"ש דמייר כשהוא הולך [בביתו ואוכל] אבל מהלך בדרך ואוכל אין צריך ליסב ולברך לפי שאין דעתו מיושבת עליו אם יאחר דרכו כדאמר גבי ק"ש:

לשון ריא"ז היה אוכל כשהוא מהלך יושב ומברך וכן אם היה אוכל כשהוא יושב או כשהוא מיסב על המטה יושב ומברך ונראה בעיני שאם היה מהלך יושב על המטה זו היא ישיבתו כמנהגו בקונעי הראשון:

שיטת ריב"ב

כוס שני. שיש בו משום זוגות. ולא קשיא לך הא דאמרי' בנרבי פסחים כוס של ברכה מצטרף לטובה ואין מצטרף לרעה התם כיון שהכוס עצמו אינו שני ולא רביעי אלא שלישי אינו מצטרף לרעה אלא לכשיסתה הרביעי אחריו אבל הכא שהכוס עצמו הוא שני מצטרף לרעה: **אוכל כשהוא מהלך עומד ומברך.** אם אוכל כשהוא מהלך עומד ומברך ואינו צריך ליסב אבל אם היה עומד ואוכל או מיסב ואוכל צריך ליסב ולברך. והלכתא בכולהו אפילו היה אוכל כשהוא מהלך יושב במקומו ומברך: סליק

עין משפט נר מצוה

קצ–קצא

א מיי' פ"ד מהלי' ברכות סמ"ג עשין כז טור ש"ע סי' רעא: **ב** מיי' פכ"ט מהלי' שבת סמג עשין כט טור ש"ע סי' רעה:

ח) דברים לג ב) ד"א מ"ז ג) תהלים קלד ד) שם קטז ה) עמוס ד:

ב"ח (ו) לפי גילרסתו זו ל"ל דנוטל בב' ידיו ואוחזו בימינו מלא היא וכך היא גירסת הרא"ש אבל בגמ' גרס וי"א אף משגרו וכו' ולפ"ז נוטל בב' ידיו ואוחזו בימינו מרתי ניגוה: **(ב)** מנין כל"ל וכ"ג נראה שאין זה מדברי הרי"ף שהרי כבר פירש קודם זה מי עד ברכת המזון כו' וכן הרא"ש לא הביאו ומיהו יש לישב: **(ג)** אח כוס וכו' המזון ר"ב כדאמרינן בפ' כילד מברכין המזון אע"פ שנטל כו' הביאו להם יין כו' וקאמרי ב"ש וכו': **(ד)** אותו כל"ל: **(ה)** ר"ב ח"ל המוס' פי' הר"ר יוסף ממרסיליא"ם מדהו"ל למכתב יס ודרום רש וכתב ירשה הרי ר' ה' ימירה ובי' ה' נבראו ב' עולמות כדאמרי' בהתכלת (ד' כט.): מי ביה ה' לוי עולמים אל מקרי לוי אלא לר עב"ל. ח"ל רבינו בחיי בפ' חאת הברכה וע"ל הקבלה נפתלי שבע רצון ומלא ברכת ה' שהיא זאת שנאמר חאת הברכה יס ודרום העוה"ב נמשל ליס ורחבה מן יס העוה"ז ודרום שבא' (יהושע טו) מי מרן הנגב נתתני וחה שדרנו בספר הבהיר יס ודרום ירשה רש היה לו לומר אלא יס ודרום יהיה רש הכל נתון לך ולזולי שתשמור דרכי ולפי דעתי כו' ע"ש: (ו) נ"ב פי' גם הם אין להם לשון כל עיקר מיד שנתנו כוס של ברכה ליד המברך אע"פ שעדיין לא התחיל לברך ומ"ש ולר"ה לאחר שהתחיל המברך אין לאחרים לשות בתמצע הברכות כו' הייט לומר בתמצע בהמ"ז בין ברכה לברכה כשהמברך שותק מעט דאז כך ה"ה דלכתחלה לא אבל בדיעבד יצא אבל בתמצע הברכה ממש בשעה שהוא מברך אם היה אחר משיח אף בדיעבד לא יצא ועי' במ"ש התוספות והתש"י: (ו) נתוכו:

מא"ה [ח) בלבד:

אנ"ש מהר"ם **[א)** משגרו לאנשי ביתו אינו ממנין העשרה בגמ' אלא בית שאוכלים משיח לה:

ר"ת **[ב)** אע"פ דהני ספקי דרבנן מיהו לחידוד מלוה קאמר דעביד לאומרא אי נמי משום דעיקר היינו מצוה דאורייתא היא דכתיב זה אלי ואנוהו ודרש' התנאה לפניו במצות. ממ"ר אב"ד ז"ל: מהר"ם **[ג)** בתש"י ובתוס' מפרשי דהך תירוצא דמתרץ הכא דלכתחלה צריך לשומעם על הסדר הייט דוקא בין ברכה לברכה שהמברך שותק מעט דאז כך ה"ה דלכתחלה לא אבל בדיעבד יצא בשעה שהוא מברך אם היה מדבר אפילו בדיעבד לא יצא חבו לד"ה אפי' לפרש"י נמצא מה שאוכלים בו פרש"י ורבני גרסא כשנתנו לו לברך ועדיין לא התחיל שאוסרין רבני גרסא גם את אחרים מלבסיח וז"ל שכן מוכיח בתוס': ד"ת **[ד)** מיהה דקוף סוף למה לא החמירו נמי בספוק ראשון או פרשה ראשונה דיצא כמו בברכת המזון ואולי מפני שהוא נוסח מעט ומהכא אמר לותו וקאר המפרש. ממ"ר א"ב ד"ל ז"ל:

שלטי הגבורים

א הגאונים כתבו דגם לדידן צריך לעשות כל העשרה דברים שנאמרו בו והתוספות ואפר"י כתבו מנהג דרבי יוחנן לא בא לעצמו אלא עיטור ועיטוף אבל שאר דברים בני למיעבד ורבינו יונה כתב דאין מיזג אלא בחי מלא שטיפה הדחה ולקבלו בימין ולא הבא שמאל מפיעמו ומיימון לא הזכיר אלא ד':

ב כתב הרא"ש פרש"י אלא יפיח המברך משנתנו לו הכוס לברך ונראה דה"ה המסובין אין להם להפיח משהתחיל לברך לא מבעיא בשעה שהוא מברך שאלו להם לדבר אבל בירכין לחבין ולשמוע כדי שיאלו בשמיעה אלא אפילו בין ברכה לברכה אין להפיח דאין להפסיק שמיעתן בשיחה חולין ואף על גב דאמרינן שמע ט' תקיעות כנ' שעות ביום יצא ומשמעת הפיח בינתים הייט בדיעבד אבל לכתחלה צריך לשומעם על הסדר ושלא יפיח בינתים ע"כ:

ג וכ' הטור בשם הרא"ש דמייר כשהוא הולך [בביתו ואוכל] אבל מהלך בדרך ואוכל אין צריך ליסב ולברך לפי שאין דעתו מיושבת עליו אם יאחר דרכו כדאמר גבי ק"ש:

לשון ריא"ז היה אוכל כשהוא מהלך יושב ומברך וכן אם היה אוכל כשהוא יושב או כשהוא מיסב על המטה יושב ומברך ונראה בעיני שאם היה מהלך יושב על המטה זו היא ישיבתו כמנהגו בקונעי הראשון:

שיטת ריב"ב

כוס שני. שיש בו משום זוגות. ולא קשיא לך הא דאמרי' בנרבי פסחים כוס של ברכה מצטרף לטובה ואין מצטרף לרעה התם כיון שהכוס עצמו אינו שני ולא רביעי אלא שלישי אינו מצטרף לרעה אלא לכשיסתה הרביעי אחריו אבל הכא שהכוס עצמו הוא שני מצטרף לרעה: **אוכל כשהוא מהלך עומד ומברך.** אם אוכל כשהוא מהלך עומד ומברך ואינו צריך ליסב אבל אם היה עומד ואוכל או מיסב ואוכל צריך ליסב ולברך. והלכתא בכולהו אפילו היה אוכל כשהוא מהלך יושב במקומו ומברך: סליק

עין משפט נר מצוה

קצב–קצג

א מיי׳ פ״ז מה׳ ברכות טור ס״מ סי׳ קפ: **ב** מיי׳ פכ״ט מהל׳ שבת סמג עשין כט עור ס״מ סי׳ רלו:

מסורת הש״ס

(א) פסחים קו.

קובץ הגהות

ב״ח (א) ממכיתין כל״ל: **(ב)** נ״ב ועדיין יין לא בא לעולמן: **(ג)** נ״ב על המזון:

מא״י [ת] אומרה על היין:

שלטי הגבורים

א התוספות ומס״ג פליגי על זה וסמכו לכתחלה יכול ליטול קודם קידוש וכן היה נוהג הרא״ש ז״ל וכתב הטור ואני תמה על מנהגו שנריך לדחוק ולהגיות מימרא דרב ברונא מפשטה וכתב רב עמרם לאחר שמקדש על הכוס טעל ידיו ומברך ענבי״ש אבל אם נטל קודם לו יקדש על היין אלא על הפת דאחר רב ברונא נטל ידיו לא יקדש על הפת אלא על הפת וכן כתב מיימוני מי שנתכוין לקדש על היין ונטל ידיו לעבודה קודם שקדש הרי זה מקדש על הפת אלא על היין כיון שנטל ידיו לעבודה וכן היה נוהג הר״מ מרוטנבורג״ק לקדש קודם אבל הרשב״ם פירש הא דאמר רב ברונא נטל ידיו לא יקדש היינו לרב דאמר יש קידוש שלא במקום סעודה הילכך לא הוי הקידוש מענין הסעודה והוי הפסק בין נטילה לסעודה הילכך אם נטל ידיו לא יקדש הוא אלא יוצא לאחר שיקדש ולא הוא בשמיעה ולא הוי הפסק מלי הלי אבל לשמואל דאמר אין קידוש אלא במקום סעודה וקי״ל כותיה דשמואל יכול ליטול קודם הקידוש דקידוש לא הוי הפסק ומיהו לכתחלה טוב לקדש קודם כמחזיר לסבורי ב״ש שמחצין בין הכוס ואחר כך נוטלין הידים שלא להפסיק במזיגה בין נטילה לברכה ועיין פרק ערבי פסחים:

ב כתב הרא״ש ירושלמי וקשה לב״ה הימי עבדי פירש הילן עושה שביקר בה״מ והבדלה על הכוס הא אמרי׳ בערבי פסחים אסור לאדם שיטעום כלום קודם שיבדיל ואומרים בת עוות פי׳ לן בתענית לפי שלא היה לו גלילה כוס להבדיל ומעני היה יושב ואוכל ומשכה לו לשולחן שבת ואין לו אלא כוס אחד וכן הקשה רבינו נסים גאון ז״ל אחר בריש״ת דאמר בגמ׳ הנכנס לביתו בה״מ מברך על היין ועל המאור ועל הבשמים ואח״כ אומר הבדלה ואם אין לו אלא כוס אחד מניחו עד לאחר בה״מ ומשלשלן טוען לאחריו ומיהו כמו שמיהן ביבולי שהיה יושב על שולחנו ומשכה לו ולא נשרלא דהן שנרא לא שייך אנרייתא דלשנא הנכנס לביתו במש״ל לא משמע הכי ועוד קשה דדייק מינה בערבי פסחים דהמבדיל בתפלה צריך להבדיל על הכוס וכיון שהבדיל בתפלה אלמא אלא היה יושב ואוכל ועוד דדייק מינה בפסחים ש״מ עשם מבדיל ולבך שיש לא עשם כלום משחשבה הלבן נראה לפרש אם אין לו יין גלילה ומצפה לאחר שיחזרו לו יין לא יאכל בלילה אלא יאחין עד לאחר שיבדיל על הכוס אבל אם יש לו כוס ואינו מצפה שיגלה לאחר יין אחר טוב שיאכל קודם שיבדיל ויבדל ויבדיל על שותו כוס אחה שיבדיל על הכוס ויברך בה״מ בלא כוס דקי״ל ברכת המזון שעונה כוס ואפילו יחיד המברך שעון כוס מדלא מדבר בשום דוכתא זמון אלא ברכת המזון שעונה כוס משמע כל אבחו״ל אפילו ביחיד וכן עוכח בש״ס דקאמר על הך ברייתא הנכנס לביתו במ״ש ש״מ בהמ״ז שעונה כוס ולשון נכנס לביתו במ״ש משמע דהוא יחיד מיהו אין ראיה כל כך דהנכנס לביתו בבעל הבית אחרי ויש לו בני בית ויכול לומן ולאיה מהא דאמר דאמר בפרק ע״פ הא דתנן והשלישי אומר ברכת המזון ד״ה ברכה שעונה כוס והתם אחרים אפילו ביחיד שהרי תקנו ד׳ כוסות אפילו ליחיד וכהא נמי איכא למדחי דה״ק ש״מ ברכה שעונה כוס בג׳ דאי אינה שעונה כוס אפילו בג׳ למה תקנו עליו כוס אחד היה להם לתקן עליו שיר ל׳ ועוד הלריך שם רש פרק אלו דברים ע״ש:

שיטת ריב״ב

גמ׳ שפיוס גורס ליין שיגא. כוס זה לא אלא בשביל קדושת שבת וכבר קדש היום משקבלו עליו מלאת הכוכבי: **ועדיין יין לא בא.** על השולחן וכשם שקודם לכיסה קודם לברכה: **לקדוש שפאמר.** שאם אין יין אין מקדשין והמקדש על הפת גם הוא במקום יין וברכת הפת קודמת: **מתני׳ מכבדין אם פנים.** מקום שהכבוד אומרים אין מכבדין אותו משיורי אוכלין שנתפרנו עליו: **ואח״כ נוטלין לידים.** מים אחרונים שאלמלא כן מים אחרונים נמזגין על שיורי האוכלין ונמאסין: **מתני׳ בש״א נר ומזון וכו׳.** מי שהיה יושב ואוכל בשבת והחשיך ואין לו אלא כוס אחד גומר סעודתו ומניח אותו כוס לאחר המזון ומדליק עליו נר ומזון בשמים והבדלה וכיון הלל אומר וכו׳: **גמ׳ איכא מרבוותא מאן דאמר וכו׳ עד פיולך אין מבדילין על הפת לבד.** והטעם שמקדשין על הפת ואין מבדילין על הפת לפי שהקידוש אינו בסעודה ואם קידש אלא במקום סעודה ואם קידש ולא אכל לא יצא ידי חובתו כדאמרי׳ הכא בערבי פסחים דאמר לה רבה לרבנן כד הוו שמעתי מיני׳ דמעולא שבתא

ר״ל שבשאר הימים שמיד שנוטל ידיו מברך המוציא ואוכל מנגב אותם יפה אבל בכאן שאינו אוכל מיד אינו חושש לנגב אותם כל כך מפני השמיה ולפיכך היו חוששין ב״ה למשקרים בידיו. עוד אומר בגמ׳ (דף נג:) טעם אחר לב״ה דמש״ה מחגין את הכוס תחלה דבעינן סמוך לגטילה סעודה ואם אתה אומר שיטול ידיו ויקדש קודם שיאכל לא היא הגטילה סמוך לסעודה: **גמ׳ שהיין** שהיום גורם ליין שיבא כלומר אם לא בעבור השבת לא היינו צריכין להביא יין לקדש וממלא שהעיקר תלוי בשבת ועוד שהשבת קודם שבכר קידש היום ועדיין יין לא בא: **שהיין** גורם לקידוש שתאמר. והוא הדין שיכול לקדש על הפת והכי קאמר שגם היין גורם לקידוש שתאמר כמו הפת וכיון שיש לו חשיבות כמו הפת מברכין עליו תחלה: **ותדיר** ושאינו תדיר תדיר קודם. נפקא לן מקרא (זכריה פט.) מלבד עולת הבוקר אשר לעולת התמיד וכו׳ דמשמע אחר שתעשו עולת התמיד תעשו את אלה:

מתני׳ ב״ש אומרים מכבדין את הבית ואח״כ נוטלין לידים וכו׳. פירוש מנהגו היה אחר אכילה קודם ברכת המזון לסלק השולחן ולכבד המקום מן העצמות והפירורין שנפלו שם וב״ש ס״ל שמתחלה יש לו לכבד הבית ואח״כ יטול ידיו מפני שאם יטול ידיו תחלה יפלו המים על הפירורים של הלחם שנפלו תחת השולחן בשעת אכילה דס״ל שמותר להשתמש בשמש עם הארץ והשמש לא יחוש לבזוי אוכלין ולא יחלק בין פירורין שאין בהן כזית לפירורין שיש בהן כזית ולפיכך צריך ליהר ולכבד הבית תחלה ואסיקנא בגמ׳ דהלכה כב״ש שמכבדין ואח״כ נוטלין ומה שאין אנו נוהגין עכשיו לעשות כך אומר רבינו יצחק הזקן ז״ל שזה לא היה אלא בימיהם שהיה מנהגם לסלק את השולחן קודם ברכה והיו נוטלים ידיהם במקום שהשולחן היה עומד ואם היה נוטל ידיו קודם שיכבדו מקום שהשולחן עומד המים נופלים על הפירורין ואיכא משום בזוי אוכלין אבל עכשיו מפני שאין מנהגנו לסלק את השולחן ונוטלין ידיהן מחוץ לשולחן מקום שאין שם פירורין לא חששו לדבר. והא דאמרי׳ ב״ש אבל מבדין בשמש עם הארץ הלכה כב״ש ורואין הדברים שיותר הוא מותר להשתמש בע״ה מלהשתמש בא״ח ובב״מ (דף עג:) אמרי׳ אפילו בבני אדם אחרים שאינם משמין שלו אם אינם ירחי שמים מותר להשתמש בהם: **מתני׳** ב״ש אומרים נר ומזון בשמים והבדלה וכו׳. פירוש הנר שמביאים אותו עכשיו ונהנה ממנו מיד יש לו להקדים ואחר כך המזון מפני שכבר אכל ויש לו להקדים אותה לבשמים והבדלה וטעם הבשמים במועאי שבת מפני הנפש יתירה שהיתה לו ממנוחת שבת והוא מצטער עכשיו כשהלכה אותה מנוחה ממנו ומריח בשמים כדי ליבש נשמתו: ובה״א נר ובשמים מזון והבדלה. דס״ל לב״ה שמיד שמברך על הנר מברך על הבשמים שהוא ג״כ מענין השבת שמראה הנער שהיה לו ואח״כ מזון ואח״כ הבדלה: **ויש** לשאול היאך יכול לומר שמברך (ג) ואח״כ מבדיל דמשמע שמותר לאכול קודם הבדלה והבדלה אמרי׳ (פסחים קה. קז.) אסור לאדם שיטעום כלום קודם שיבדיל והר״ן ז״ל כתב במגלת סתרים שלו דמיירי במי שהתחיל לאכול בשבת מבעוד יום והשך עליו היום ואין לו אלא כוס אחד ובזה נחלקו ב״ש וב״ה היאך יסדר אותם אבל אם היה לו יין לברכת המזון והבדלה היה מברך על המזון בפ״ע ואח״כ היה מבדיל כמו שמנהגו כל השנה כולה אבל מפני שאין לו אלא זה הכוס בלבד וקי״ל (שם קה:) ברכה שעונה כוס כל היכא שאפשר לאומרה על היין [ת] לפיכך אמרו שמפני שיצא ידי חיוב מהכל שיסדרם כולם על אותו כוס שיש לו ומחלקו ב״ש על הסדר אם בשמים קודם למזון או מזון לבשמים אבל ודאי לאכול אחר חשכה קודם הבדלה אסור וכן נראה שסובר הרי״ף ז״ל מתוך הירושלמי שהביא בהלכותיו וראבי נראה בפסחים (פסחים קו:) שנחלקו אם שכח וטעם קודם הבדלה אם יכול להבדיל אח״כ אם לא שיש מי שסובר שאינו מבדיל אח״כ שכבר עברה שעתה. ויש מי שסובר שאע״פ שטעם מבדיל אח״כ ומתוך דסבירא ליה דטעם מבדיל מביא ראיה מזו המשנה דמשמע שאע״פ שכבר אכל מבדיל אח״כ ואם כדברי ר״נ ז״ל שמעמיד המשנה במי שהיה אוכל ומשך עליו היום מה ראיה היה מביא מזו המשנה דהכא מתוך כך אמרו שמבדיל מפני שלא טעם אחר חשכה וכ״ת דמיירי במי שהתחיל לאכול מבעוד יום ומשך עליו היום ומשך באכילתו עד הערב ומפני אותו המקצת שאוכל אחר חשכה היה לומר שאע״פ שטעם מבדיל דהא הכא מבדיל אחר שאכל זה אינו דבהדיא קי״ל בפסחים (דף קה) שאע״פ שמפסיקין לקידוש אין מפסיקין להבדלה ואם היה יושב לאכול בשבת מבעוד יום ומשך עליו היום גומר סעודתו ואח״כ מבדיל וכיון שבהיתר הוא אוכל שלא לו לו להפסיק סעודתו ולהבדיל היאך היה לומר שאם טעם באיסור שיבדיל הכא אתוך כך אמרו שמבדיל אחר כך מפני שלא טעם באיסור אלא ודאי בשהתחיל לאכול אחר חשכה מיירי מתניתין ומתוך כך היה למד ממנה שאע״פ שטעם מבדיל ודקא קשיא לן היאך יכול לאכול קודם ההבדלה והלא אמרו אסור לאדם שיטעום כלום קודם שיבדיל זהו כשיש לו יין לב׳ כוסות להבדלה ולברכת המזון שמאחר שיכול לברך ברכת המזון על הכוס ביין הנשאר לו טוב הוא שיבדיל קודם האכילה וכי אמרי׳ הכא שאוכל קודם הבדלה מיירי במי שאין לו אלא כוס אחד בלבד ואם יבדיל עליו לא יהיה לו יין לברך בהמ״ז ומתוך כך המירו לו שיאכל בלא הבדלה כדי שיברך בהמ״ז על היין וההיא דאמרי׳ אמימר איקלע לבי רב אשי ולא ה״ל חמרא לאבדולי לאבדולי ובת טות לא אמרו שמקדר אותם כולם על הפת בשעת המוציא ואע״ג דאין מבדילין על הפת הכא אחידי שמקדש על הפת מבדיל נמי על הפת ומתוך כך הולרכו להעמיד המשנה במועאי שבת ל״ט מפני שסובריס דמאי דאמרי׳ דאמימר בת טות לא היה עושה כן משום חומרא אלא מן הדין היה עושה שאסור לאכול קודם הבדלה ואם איתא דמיירי (מתני׳) בשאר מועאי שבתות דעלמא כיון שלא היה לו יין לא היה לו לאכול אלא ודאי במ״ש ליו״ט מיירי שחייב לקדש ולאכול דקי״ל (שם קח.) אין קידוש אלא במקום סעודה וכיון שיש לו לקדש ולאכול אחידי דמקדש על הפת מבדיל נמי על הפת והרי״ף ז״ל דחה זו הסברא בהלכותיו דבהדיא אמרי׳ בתוספתא לא נחלקו על בהמ״ז שבתחלה דמשמע דמזון

על היום ואח״כ מברך על היין שהיום גורם ליין שיבא וכבר קדש היום ועדיין יין לא בא ובה״א מברך על היין ואחר כך מברך על היום שהיין גורם לקדושה שתאמר: דבר אחר ברכת היין תדירה וברכת היום אינה תדירה ותדיר ושאינו תדיר תדיר קודם: ב״ש אומרים נוטלין לידים ואח״כ מוזגין את הכוס וב״ה אומרים מוזגין את הכוס א ואחר כך נוטלין לידים מאי כוס כוס של קדוש היום הוא: **מתני׳** יבית שמאי אומרים מכבדין את הבית ואחר כך נוטלין לידים ובית הלל אומרים נוטלין לידים ואחר כך מכבדין את הבית: **גמ׳** מאי טעמא דבית שמאי משום פירורין ובית הלל סברי הכא בשמש תלמיד חכם עסקינן שמניח פירורין שאין בהן כזית ונוטל פירורין שיש בהן כזית מסייע ליה לרבי יוחנן דאמר פירורין שאין בהן כזית מותר לאבדן ביד במאי קא מיפלגי בית שמאי סברי מותר להשתמש בשמש עם הארץ ובית הלל סברי אסור להשתמש בשמש עם הארץ אמר רבי יצחק ברבי חנינא אמר רב הונא בבוליה פירקין הלכה כבית הלל בר מהאי דהלכה כבית שמאי:

מתני׳ יבית שמאי אומרים נר ומזון ובשמים והבדלה ובית הלל ב אומרים נר ובשמים ומזון והבדלה: **גמ׳** איכא מרבוותא מ״ד דהאי מזון דקתני במתניתין ברכת המוציא היא ושמיעה ליה מהאי מתניתין דמבדלינן אריפתא וקא מוקים לה למתניתין במוצאי שבת ליום טוב דכיון דבעי למימר קידושא אריפתא משלשל לה להבדלה אבתרה והאי דאיצטריך ליה למימר הכי משום דקשיא לי׳ ההיא דאמימר[מ] דאיקלע לבי רב אשי ולא הוה להו חמרא לאבדולי ובת טות ומשום הכי איצטריך לאוקמא להא (ת) מתניתא במוצאי שבת ליום טוב וקא מוקים להא דאמימר בשאר ימות השנה כי היכי דלא תיקשי ליה ההיא דאמימר והא מילתא ליתא דלא אשכחן הבדלה על הפת כל עיקר והא דקתני במתניתין נר ומזון ובשמים והבדלה לאו אברכת המוציא קאי דשמעת מינה דמבדלינן אריפתא אלא אברכת המזון קאי דהיא שלש ברכות ובהדיא קתני בתוספתא אמר ר׳ יהודה לא נחלקו בית שמאי וב״ה על ברכת

רש״י

גמ׳ שפיוס גורס ליין שיגא. כוס זה לא בא אלא בשביל שבת לקידוש וכבר קדש היום משקבלו עליו מלאת הכוכבי: **ועדיין יין לא בא.** על השולחן וכשם שקודם לכיסה קודם לברכה: **לקדוש שפאמר.** שאם אין יין אין מקדשין והמקדש על הפת גם הוא במקום יין וברכת הפת קודמת: **מתני׳ מכבדין אם פנים.** מקום שהכבוד אומרים אין מכבדין אותו משיורי אוכלין שנתפרנו עליו: **ואח״כ נוטלין לידים.** מים אחרונים שאלמלא כן מים אחרונים נמזגין על שיורי האוכלין ונמאסין: **מתני׳ בש״א נר ומזון וכו׳.** מי שהיה יושב ואוכל בשבת והחשיך ואין לו אלא כוס אחד גומר סעודתו ומניח אותו כוס לאחר המזון ומדליק עליו נר ומזון בשמים והבדלה וכיון הלל אומר וכו׳: **גמ׳ איכא מרבוותא מאן דאמר וכו׳ עד פיולך אין מבדילין על הפת לבד.** והטעם שמקדשין על הפת ואין מבדילין על הפת לפי שהקידוש אינו בסעודה ואם קידש אלא במקום סעודה ואם קידש ולא אכל לא יצא ידי חובתו כדאמרי׳ הכא בערבי פסחים דאמר לה רבה לרבנן כד הוו שמעי מיני׳ דמעולא שבתא עומעי עומעו הכא מידי דאלמא אמאלאתו לביתיהו מיקמיקדש דקידושא ופעודתא חדא מילתא ניהו ובדין הוא שנקדש על הפת שהפת היא עיקר הסעודה אבל הבדלה אינה בסעודה אינה בסעודה אלא בכוס אחר לו להפריד שולחנו במוצאי שבת אם הבדיל ולא אכל יצא ידי חובת הבדלה ואע״פ שהסעודה אינה בהבדלה אפילו לו לאכול לכתחלה עד שיבדיל מכל מקום ההבדלה אינה תלויה בסעודה שאם הבדיל ולא אכל יצא ידי חובת הבדלה כשם שאין התפלה תלויה בסעודה והסעודה אינה בתפלה שאין לו לאכול עד שיתפלל וכיון שאין ההבדלה תלויה בסעודה הרי היא ברכת הבדלה כשאר ברכות דגון ברכת המזון וברכת מילה שהן על היין ולא על הפת:

המזון שהיא בתחלה ועל הבדלה שהיא בסוף ובגמרא דבני מערבא מפרש וקשיא עלייהו דבית הלל במוצאי שבת היכי עבידא היה יושב ואוכל והחשיך במוצאי שבת ואין שם אלא אותו הכוס אם אמרת יניחנו א לאחר המזון ומשלשלן כולן עליו מה נפשך [ח] ביריך על היין המזון קודם [ח] ביריך על המזון הנר קודם [ח] ביריך על הנר הבדלה קודמת [ח] ונשמעינה מן הדא דתניא א"ר יהודה לא נחלקו ב"ש וב"ה על ברכת המזון שהיא בתחלה ועל הבדלה שהיא בסוף ועל מה נחלקו על הנר ועל הבשמים שבית שמאי אומרים בשמים ואחר כך מאור ובית הלל אומרים מאור ואחר כך בשמים ר' אבא ורב יהודה בשם רב אמרי הלכה כדברי מי שהוא אומר בשמים ואחר כך מאור כיצד יעשה על דברי בית הלל מברך על המזון תחלה ואחר כך על היין ואח"כ על הנר וכו' ועל הא מתניתין דתנן נר ומזון בשמים והבדלה גרסינן נמי התם תניא אמר ר' יהודה לא נחלקו ב"ש וב"ה על ברכת המזון שהיא בתחלה ועל הבדלה שהיא בסוף אלמא בברכת המזון דהיא שלש ברכות עסקינן ולאו בברכת המוציא ולית לה להבדלה על הפת עסק בהא מתניתין כלל הלכך אין כ מבדילין על הפת כלל וכי תימא מתניתין [ז] דקתני בגמ' דילן משמיה דר' יהודה (א) פליגא אמתניתין דבני מערבא דהכא קתני ומזון והתם קתני בהמ"ז הכא לב"ה בשמים ואח"כ מאור והתם מאור ואח"כ בשמים וכיון דפליגא לא גמרינן מינה ולא איכפת לן בהכי דלא גמרינן אלא לגלויי דהאי מזון דקתני במתניתין בהמ"ז היא ותו אי הא מתניתין במוצאי שבת ליו"ט הוא אמאי לא קתני לה לקידוש בהדי הנך מי גרע ממאור אלא ודאי דהא מתני' במוצאי שבת [ג] לחוד הוא וכיון דהכין (ב) ליכא למשמע מינה [ט]דמבדילין] אריפתא והא דאמימר דבת טות לא שנא מוצאי שבת לחול ולא שנא מוצאי שבת ליו"ט ומ"ד דבמוצאי שבת ליו"ט מבדילין על הפת צריך להביא ראיה ומהך מתניתין ליכא ראיה כדבריהנא: (ב) רב הונא בר יהודה איקלע לבי רבא חזייה דבריך אבשמים והדר אמאור אמר ליה מכדי בין לב"ש בין לב"ה אמאור לא פליגי דתנן ב"ש אומרים נר ומזון בשמים והבדלה וכה"א נר ובשמים מזון והבדלה עני רבא בתריה זו דברי ר' מאיר אבל רבי יהודה אומר לא נחלקו ב"ש וב"ה על המזון שבתחלה ועל הבדלה שבסוף. על מה נחלקו על המאור ועל הבשמים שב"ש אומרים מאור ואחר כך בשמים וב"ה אומרים בשמים ואחר כך מאור (ג) א"ר יוחנן נהגו העם כבית הלל ואליבא דר' יהודה: **מתני'** בית שמאי אומרים שברא מאור האש ובית הלל אומרים בורא מאורי האש: **גמ'** תניא אמרו להם ב"ה לב"ש הרבה מאורות יש באור: **מתני'** אין מברכין לא על הנר ולא על הבשמים של נכרים ולא על הנר ולא על הבשמים של מתים ולא על הנר ולא על הבשמים של ע"ז ואין מברכין על הנר עד שיאותו לאורו: **גמ'** נר של נכרים משום דלא שבת ובשמים של נכרים משום דסתם מסיבתן לע"ז: תנו רבנן אור ששבת מברכין עליו ושלא שבת אין מברכין עליו מאי לא שבת שלא שבת ממלאכת עבירה אבל אור של חיה ושל חולה מברכין עליו. תניא נמי הכי עששית שהיתה דולקת והולכת כל היום כולו מביאין ממנה אור להבדלה: תנו רבנן ישראל שהדליק מן הנכרי או נכרי שהדליק מישראל מברכין עליו נכרי מן הנכרי אין מברכין עליו גזירה משום נכרי ראשון ועמוד ראשון: תנו רבנן היה מהלך חוץ לכרך וראה אור אם רוב נכרים אינו מברך עמוד שניך הנכרי ולא נחוש לעמוד השני שניך הישראל שהרי לא נעשה בו שום איסור וכן הנכרי מישראל מברכין עליו וזה לא היה צריך לומר שכיון שהעמוד הראשון של היתר שהיה של ישראל ולא עשו בו מלאכה בשבת וגם העמוד השני הוא של היתר שלא הדליקה הנכרי אלא במולאי שבת פשיטא דמותר אלא נא להשמיענו שאע"פ שהוא ניד נכרי לא גזרינן שיבא להתיר כשהעמוד הראשון הוא ניד נכרי אבל כשידליק נכרי מנכרי אע"פ שזה העמוד שהדליק הנכרי האחרון מן הראשון הוא של היתר שלא נעשה בו שום איסור והוה לן למימר שמותר לברך עליו [ט] אלא שגזרו נכרי מנכרי גזירה שמא יבא לברך בעמוד הראשון שניך הנכרי הראשון: [י] **אם** רוב נכרים אינו מברך

רש"י

הרבה מאורות יש באור. שלהבת אדומה לבנה וירקרקת לכך מברך בורא מאורי: **מתני' אין מברכין לא על הנר ולא על בשמים של מתים.** טעמא דכולהו מפרש בגמרא: **עד שיאותו.** עד שיהנו ממנו: **גמ' משום דלא שבת.** ממלאכת איסור שהנכרי עושה מלאכת איסור בשבת לאורו ושלא שבת ממלאכת איסור אין מברכין עליו הואיל ונעבדה בו עבירה: **עששים.** לאטערל"ח: **שפיסה דולקת והולכת.** מערב שבת בבית ישראל: **נמוגאי שבת מברכין.** הואיל ולא נעבדה בו עבירה שלא הולכה בשבת: **גזירה משום נכרי ראשון ועמוד ראשון.** לומר לו אי שרית לברוכי נכרי שהדליק מנכרי משמשיכה אתי לברוכי בנכרי שהדליקו מבעוד יום ובאותו אור עצמו שלא נתוסף משמשיכה

חו"י (א) לקמן נבי רב הונא בר יהודה איקלע לבי רבא וכו': (ב) עי' פסחים פי' מסע"ג:

אנ"ש מהר"ם [א] פי' ע"ב יהיה מזון קודם לנר וב"ה דתמני' הא מני נר קודם וא"ת יברך על המזון קודם ליין הרי הקושיא עומדת נר יש לו להקדים לדברי המשנה וא"ש יקדים נר ליין ומזון א"כ גם הבדלה ברך להקדים ולא להפסיק במזון ובמתני' קתני מזון ואחר כך הבדל' והא דלא פריך להדיא ביריך על היין נר קודם משום דיין לא החכר במשנה:

שלטי הגבורים

א הרא"ש והטור כתבו דבהמ"ז עשויה כוס ומיימוני כ' דאינה עשויה כוס ומ"ג כתב לשונו ממש בעשין כ"ז ובעשין כ"ט כתב בהפך וכתבתי בספר המחלוקות בס"ד ודברי רבי מומיר כאן דעשויה כוס וקשה מהגיה דפרק ערבי פסחים ע"ש:

לשון ריא"ז היו לו שתי כוסות מבדיל בתחלה על כוס ראשון שאסור לעשות בלא הבדלה וכוס שני מיימו לברך עליו ברכת המזון לפי שברכת המזון עשויה כוס כמבואר בקונטרס הראיות אם אין לו אלא כוס אחד הרי זה מיימו לאחר המזון ואוכל סעודתו קודם שיבדיל הואיל ואין לו אלא כוס אחד ולכאורה מבדל על הכוס אם הוא מכוס הכוס בתחלה ברכת המזון ואח"כ בורא פרי הגפן ואח"כ על הבשמים ואחר כך בורא מאורי האש ואם היה בדרך פושט יליו לאור הסוכבים ואם נתקדרו שמים בעבים מולם אבן מן האדמה ואומר המבדיל בין קודש לחול וכתב רב שמרם ואבן לא מבדיל הן הכי אלא אין מבדילין אלא על היין ואפילו על הפת אין מבדילין וכך פירשו התוספות שאין מבדילין על הפת אבל מבדילין על הבשר אם הוא חמר מדינה והגאונים כתבו אע"פ שאין מבדילין על הפת אם אל יו"ע במולאי שבת מבדילין עליו כיון שמקדשין עליו הקידוש עיקר ואגב הקידוש מבדילין ג"כ עליו וכתב מהר"ם שנרגיל לחבר אלא יבא אלמס לשולחן עד אחר הבדלה ואם הבא פורס עליו מפה ומכסהו לפי שהוא מוקדש בפסוק ונרגיל להקדימו אם לא יכפו: לשון ריא"ז במולאי שבתות וימים טובים מבדילין על היין ואין מבדילין על הפת כמו שבארנו אם וכך היא שיטת רבינו יצחק:

שיטת ריב"ב

מתני' בע"א שברא וכו': גמ' הרבה מאורות. שלהבת אדומה ירקרקת: **מתני' אין מברכין על הנר ועל הבשמים וכו': גמ' ובשמי' של נכרים דפסח מסיבתן לע"ז.** ובגמ' אמרי' מה טעם קאמר וכו': **מביאין ממנה אור לבבלה.** דהא שבת ממלאכת עבירה הוא לא הולכה בשבת: **ישראל שהדליק מנכרי ונכרי שהדליק מישראל.** משמשיכה: **גורה משום נכרי ראשון ומשום עמוד ראשון.** כדין הוא דנכרי שהדליק מנכרי משמשיכה מברכין עליו דכי קא מברך אתוספת דהוא של היתר מברך אלא אי שרית נכרי מנכרי משמשיכה אתי לברוכי בנכרי שהדליק מבעוד יום ובאותו עמוד עצמו שלא יתוסף משמשיכה כגון שמברך סמוך לחשיכה מיד. כתב הר"ר דודי ז"ל הא דתניא היה מהלך חוץ לכרך ראה אור וכו' דייקי' בגמ' ממלה על מחלה מברך ואמי אמיה היכן היא דוקיא זו ואלא בריתא היא שנויה בפירוש:

עין משפט נר מצוה

קצד

א מיי' פ"ט מה' ברכות ופ' ה"ט מהל' שבת סמג עשין מז וטור טור ח"ח סי' רי"ז רלח:

מסורת הש"ס

ח) גי' ד"ת ומהר"ם:

קובץ הגהות

ב"ח (א) נשמיענה כל"ל: **(ב)** נ"ב הוא: **(ג)** וא"ר כל"ל: **(ד)** מן תי' מבעו"י עד לעורך ומתק וי"ב דכל"ל לעורך הסיב והחול' לא נחוש לחה שהולך מבעו"י כו':

מא"י [ה] יכרך כל"ל וכן לקמן וכן בתר"י: **[ו]** מתניתא כל"ל וכן לקמן: **[ז]** לחול:

[ח] על מה שרולה לשמות: **[ט]** מש"ה גזרו: **[י]** נ"ב כ"ז שיין לקמן גבי היה מהלך חוץ לכרך והרי"ם ריש טוב:

חו"י (א) לקמן נבי רב הונא בר יהודה איקלע לבי רבא וכו': **(ב)** עי' פסחים פי' מסע"ג:

אנ"ש מהר"ם **[א]** פי' ע"ב יהיה מזון קודם לנר וב"ה דתמני' הא מני נר קודם וא"ת יברך על המזון קודם ליין הרי הקושיא עומדת נר יש לו להקדים לדברי המשנה וא"ש יקדים נר ליין ומזון א"כ גם הבדלה ברך להקדים ולא להפסיק במזון ובמתני' קתני מזון ואחר כך הבדל' והא דלא פריך להדיא ביריך על היין נר קודם משום דיין לא החכר במשנה:

שלטי הגבורים

א הרא"ש והטור כתבו דבהמ"ז עשויה כוס ומיימוני כ' דאינה עשויה כוס ומ"ג כתב לשונו ממש בעשין כ"ז ובעשין כ"ט כתב בהפך וכתבתי בספר המחלוקות בס"ד ודברי רבי מומיר כאן דעשויה כוס וקשה מהגיה דפרק ערבי פסחים ע"ש:

לשון ריא"ז היו לו שתי כוסות מבדיל בתחלה על כוס ראשון שאסור לעשות בלא הבדלה וכוס שני מיימו לברך עליו ברכת המזון לפי שברכת המזון עשויה כוס כמבואר בקונטרס הראיות אם אין לו אלא כוס אחד הרי זה מיימו לאחר המזון ואוכל סעודתו קודם שיבדיל הואיל ואין לו אלא כוס אחד ולכאורה מבדל על הכוס אם הוא מכוס הכוס בתחלה ברכת המזון ואח"כ בורא פרי הגפן ואח"כ על הבשמים ואחר כך בורא מאורי האש ואם היה בדרך פושט יליו לאור הסוכבים ואם נתקדרו שמים בעבים מולם אבן מן האדמה ואומר המבדיל בין קודש לחול וכתב רב שמרם ואבן לא מבדיל הן הכי אלא אין מבדילין אלא על היין ואפילו על הפת אין מבדילין וכך פירשו התוספות שאין מבדילין על הפת אבל מבדילין על הבשר אם הוא חמר מדינה והגאונים כתבו אע"פ שאין מבדילין על הפת אם אל יו"ע במולאי שבת מבדילין עליו כיון שמקדשין עליו הקידוש עיקר ואגב הקידוש מבדילין ג"כ עליו וכתב מהר"ם שנרגיל לחבר אלא יבא אלמס לשולחן עד אחר הבדלה ואם הבא פורס עליו מפה ומכסהו לפי שהוא מוקדש בפסוק ונרגיל להקדימו אם לא יכפו: לשון ריא"ז במולאי שבתות וימים טובים מבדילין על היין ואין מבדילין על הפת כמו שבארנו אם וכך היא שיטת רבינו יצחק:

שיטת ריב"ב

מתני' בע"א שברא וכו': גמ' הרבה מאורות. שלהבת אדומה ירקרקת: **מתני' אין מברכין על הנר ועל הבשמים וכו': גמ' ובשמי' של נכרים דפסח מסיבתן לע"ז.** ובגמ' אמרי' מה טעם קאמר וכו': **מביאין ממנה אור לבבלה.** דהא שבת ממלאכת עבירה הוא לא הולכה בשבת: **ישראל שהדליק מנכרי ונכרי שהדליק מישראל.** משמשיכה: **גורה משום נכרי ראשון ומשום עמוד ראשון.** כדין הוא דנכרי שהדליק מנכרי משמשיכה מברכין עליו דכי קא מברך אתוספת דהוא של היתר מברך אלא אי שרית נכרי מנכרי משמשיכה אתי לברוכי בנכרי שהדליק מבעוד יום ובאותו עמוד עצמו שלא יתוסף משמשיכה כגון שמברך סמוך לחשיכה מיד. כתב הר"ר דודי ז"ל הא דתניא היה מהלך חוץ לכרך ראה אור וכו' דייקי' בגמ' ממלה על מחלה מברך ואמי אמיה היכן היא דוקיא זו ואלא בריתא היא שנויה בפירוש:

המאור הקטן

הא דתניא היה מהלך חוץ למדינה וראה אור וכו' דייקינן בגמרא מחצה על מחצה מברך והא דתניא ראה תינוק ואבוקה בידו בודק אחריו ואוקימנא סמוך לשקיעת החמה לא הזכיר מכל זה הרי"ף ז"ל כלום: ועוונין אמן אחר ישראל המברך ואע"ג דלא שמע והוא דלא אכיל הכי פרישנא בגמרא ולא פירש זה בהלכות **א)** ויש טוענין בדברי הרי"ף במה שכתב בערבי פסחים אמר ליה רבינא לרבא שמעת

מלחמת ה'

כתוב בספר המאור הא דתניא היה מהלך חוץ למדינה וראה וכו' מכל זה לא הזכיר הרב אלפסי ז"ל כלום: **אמר הכותב** אלו דברים רוצים בהן שומע לאותן ומנהגו ידוע בהלכותיו: ועוונין אמן אחר ישראל המברך ואע"ג דלא שמע והוא דלא אכיל כבר פירש בהלכות שהרי כתב משנתנו כפשוטה וכבר כתב שאין אמן יתומה ומה שפירשו בירושלמי עלה דהא מתני' בהם דמיחייב למברכה וכו' מיירייהו שמעיון שכל המחויב בברכה ענה ולא שמע לא יצא ופתח לשון משנתנו בשמועה זו בשלא אכל היא ודרכו לקצר. ומה שכתב רבינו ז"ל בערבי פסחים אמר ליה רבינא לרבא שמעת מינה ברכה טעונה כוס ואמר ליה ארבעה כסי תקינו רבנן דרך חירות וכו' למדנו שאין ברכה טעונה כוס ולא שיהא צריך כלל שזה לא נתפתח לבעלי הגמרא שהרי הזכירוהו כמה פעמים במשנה ובברייתא ובגמרא ועשו לו כמה מעלות טובות ואם אינה טעונה כוס למלוה למה החכר כלל כן. ועוד אמרו בו יצאתה בת קול ואמרה כוס של ברכה שוה ארבעים זהובים אבל פירוש טעונה כוס לקבוע חובה ולחזר עליו כדרך שמחזירין על המצות והיינו דדייקינן ליה ממתני' דערבי פסחים דקתני ולא יפתחו לו מארבעה כוסות של יין אפילו מן התמחוי וקס"ד שלא היה צריך אלא לשלשה ומשום ברכת המזון תקנו רביעי אלמא חובה הוא וממתניתין דהכא נמי שמעינן ברכה טעונה כוס מפני שמחזירין לו לעשות קודש שבדיל. ועוד שמצינו להניח לאחר המזון אע"פ שלא אכל אלמא מחזירין

השגות הראב"ד

א) ריש וכו'. א"א כשאכל לא היה צריך לומר שאם לא שמע לא יצא שאפילו שמע הרי אמרו שיש שאכלו מלוה לאכל ואם לא אכל כבר אמרנו בא ואנאם כשהם מברכים אשמיענו דקאמרי בריך עונה אל בריך ומבורך אשמיענו דקאמרי אמן עונה אמן עמהם. ומה שכתב הרב בפרק ערבי פסחים ש"מ ברכה טעונה כוס דמשמע ליה להאי דסבר הרב ברכה אינה טעונה כוס אומר אני לפי שאין עכוב כוס כמו שהוא לקדוש או להבדלה אמר רב נחמן כוס של ברכה צריך שיהא בו רובע רביעית כדי שיחזגנו כו' אלמא טעונה כוס ושיעור:

ב) גמ' ד"ת ומהר"ם:

ג) נ"ב הוא: **(ד)** מן תי' מבעו"י עד לעורך ומתק וי"ב דכל"ל לעורך הסיב והחול' לא נחוש לחה שהולך מבעו"י כו':

מא"י [ה] יכרך כל"ל וכן לקמן וכן בתר"י: **[ו]** מתניתא כל"ל וכן לקמן: **[ז]** לחול:

[ח] על מה שרולה לשמות: **[ט]** מש"ה גזרו: **[י]** נ"ב כ"ז שיין לקמן גבי היה מהלך חוץ לכרך והרי"ם ריש טוב:

חו"י (א) לקמן נבי רב הונא בר יהודה איקלע לבי רבא וכו': **(ב)** עי' פסחים פי' מסע"ג:

אנ"ש מהר"ם **[א]** פי' ע"ב יהיה מזון קודם לנר וב"ה דתמני' הא מני נר קודם וא"ת יברך על המזון קודם ליין הרי הקושיא עומדת נר יש לו להקדים לדברי המשנה וא"ש יקדים נר ליין ומזון א"כ גם הבדלה ברך להקדים ולא להפסיק במזון ובמתני' קתני מזון ואחר כך הבדל' והא דלא פריך להדיא ביריך על היין נר קודם משום דיין לא החכר במשנה:

רבינו יונה אלו דברים פרק שמיני ברכות

ואע"פ שעכשיו אין עומדין הכשמים במסיבה של ע"ז שהכשמים שלהם סתמן למכרן למסיבת ע"ז אסורה: **לא** קשיא הא לבתחלה הא לבסוף. פי' ר"מ ז"ל דממתלה אין מברכין עליו מפני שנאותה שעה אינו עשוי להאיר אלא לנשל בו הקדרות או לנשל בו הסיד אבל בסוף מברכין עליו שעשוי להאיר כדי לראות הקדרות אם הם מבושלות או הסיד וכיון שעשוי באותה שעה להאיר מברכין עליו: **הא** דאיכא אדם חשוב הא דליכא אדם חשוב. פי' אם איכא אדם חשוב נמצא שלכבודו נעשה ואין מברכין עליו אבל היכא דליכא אדם חשוב מוכחא מילתא דלהאיר נעשה ומברכין עליו:

כל אחד ואחד מברך לעצמו מפני ביטול בית המדרש. שנריכין כולם לשמוע הברכה כולה ולענות אמן אחר המברך וגמצא שמתבטלין בעניית אמן יותר ממה שיתבטלו כשיברך כל אחד ואחד בפני עצמו וכ"ה אומרים דלא חיישינן לביטול כזה שיותר טוב שיברך אחד לכולם משום ברוב עם הדרת מלך. ויש שאולין והא אמרינן בפרק כילד מברכין (דף מג.) דיין בעי הסבה ובלא הסבה אין הא' פוטר את כולם והיכי אמרינן הכא שהא' מברך לכולם ויש לתרץ דהכא תמוך שמיד שמניחין הגר נהנין כולם מיד מהאור דגר לאחד גר למאה לפיכך הוי נמי הסבה ואחד מברך לכולם אבל ביין שאינן יכולין כולם ליהנות ביחד בעי הסבה: **כל** שמוציאין לפניו ביום ובלילה אין מברכין עליו. מאי טעמא כל מידי דלכבוד עביד לא מברכין עליו כלומר אם דרך להוליאו על המת ביום משום כבוד אע"פ שבלילה מוציאין בנרות להאיר כיון שמוציאין אותם נמי משום כבוד אין מברכין עליהם ומכאן ראיה שהנרות של בית הכנסת כיון שדרך להדליק לכבוד אין מברכין עליהם ואפי' נאמר שפעמים מדליקים אותם להאיר אפי' הכי נראה מכאן שאם נעשה להאיר ונעשה לכבוד אין מברכין עליו. מפי מורי הרב נר"ו: **היה** מהלך בשוק טבריא בערבי שבתות. פי' בטבריא היה מנהגם לגמר את הכלי בערבי שבתות מפני כבוד השבת שריחו ריח טוב ובלפורי היה מנהגם לגמר את הכלים במוצאי שבתות וגם הם לכבוד שבת היו עושין שהיו מרחין הגיר שיש להם מהנפש היתירה שהיה להם במוחת השבת וכדי להתנחם מהגיר שהיה להם מפרידת השבת היו מגמרין את הכלים

ואם רוב ישראל מברך: תאני חדא אור של כבשן מברך עליו ותניא אידך אין מברכין עליו לא קשיא הא לכתחלה והא לבסוף: תאני חדא אור של בית המדרש ושל בית הכנסת מברך עליו ותניא אידך אין מברכין עליו לא קשיא הא דאיכא אדם חשוב והא דליכא אדם חשוב: תנו רבנן היו יושבין בבית המדרש והביאו אור לפניהם בית שמאי אומרים כל אחד ואחד מברך לעצמו מפני ביטול בית המדרש ובית הלל אומרים אחד מברך לכולם משום שנאמר [ו]ברוב עם הדרת מלך: תנו רבנן גחלים לוחשות מברכין עליהם עוממות אין מברכין עליהן היכי דמי לוחשות אמר רב חסדא כל שאילו מכנים קיסם ביניהן ודולק מאיליו: ב לא על הנר ולא על הבשמים של מתים: אמר רב יהודה אמר רב כל שמוציאין לפניו ביום בלילה אין מברכין עליו וכל שאין מוציאין לפניו ביום [ז]בלילה מברכין עליו מאי טעמא כל מידי דלאו לאור עביד לא מברכינן עילוה אמר רב הונא ג [ח]בשמים של (א) בית הכסא ושמן העשוי להעביר את הזוהמא אין מברכין עליו: תנו רבנן הנכנס לחנות של בשם והריח ריח אפילו ישב שם כל היום כולו אינו מברך אלא פעם אחת נכנס ויצא נכנס ויצא מברך על כל פעם ופעם: תנו רבנן היה מהלך חוץ לכרך והריח ריח טוב אם רוב נכרים אינו מברך ואם רוב ישראל מברך אמר ר' חייא בר אבא אמר ר' יוחנן היה מהלך בשוקי של טבריא בערבי שבתות או בשוקי של צפורי במוצאי שבתות אינו מברך מפני שהוא ד לגמר את הכלים: גרסינן בפרק אין עומדין להתפלל[ט] רב ושמואל דאמרי תרוייהו [י]כל המברך ברכה שאינה צריכה עובר משום [כ]לא תשא: אין [ל]מברכין על הנר עד ה שיאותו לאורו: וכמה אמר עולא כדי שיכיר בין איסר לפונדיון חזקיה אמר כדי מלוזמא של צפורי למלוזמא של טבריא: אמר רב יהודה אמר רב אין מחזירין על ו האור כדרך שמחזירין על כל המצות כלומר דאי מיקלע ממילא מברך אבל הדורי לא מהדרינן: גרסינן בפרק מקום שנהגו[מ] אמר ר' בנימין בר יפת אמר ר' יוחנן

דש"י

כגון שמברכין מיד סמוך לחשיכה: **הא דליכא אדם חשוב.** אז לכבודו הדליקוה ולא שנריך לאור אלא לכבוד בעלמא ואין מברכין עליו: **ליכא אדם חשוב.** אז להאיר להם הדליקו ומברכין עליו: **מפני ביטול בהמ"ד.** שבזמן שאחד מברך לכולן נריכין לשמוע אליו ויענו אמן: **כל שמוציאין.** שחשוב כל כך שמוציאין [לפניו] נרות ביום בלילה אין מברכין עליו דלאו להאיר עביד כי אם לכבוד: **וכל** שאינו חשוב להוציא לפניו (א) נר ביום אם (ב) הוציאוהו בלילה במוצאי שבת לקבורה מברכין עליו דלהאיר עביד: **[בשמים של מת].** דלאו לריחא עביד כי אם להעביר הסרחון של מת: **בשמים [של בית הכסא].** שאדם אסטניא מוליך עמו לבית הכסא כדי להעביר ריח רע של בית הכסא: **ושמן העשוי להעביר הזוהמא.** שמוציאין בסוף הסעודה לסוף ידיים מזוהמות והוא מבושם בבשמים אין מברכין עליו בורא עני בשמים אלא בורא שמן ערב מברכין עליו אם (ג) אפרסמון הוא והא דאמרינן מברכין אמיאשתא כבשמא בורא עני בשמים לא אירי בנא בסעודה אלא בנא להריח: **גמר הכלים.** לעשן הכנדים ולבשמן בעשנו ובליפורי היו רגילין לגמר במוצאי שבת ובטבריא בערב שבת: **שיאותו לאורו.** לא שיאותו ממש אלא שאורו רב שיכול להכיר בין מלוזמא כלי מדה: **אין מחזירין.** כלומר אם אין לו אור אין צריך לחזור

כל אחד ואחד מברך לעצמו מפני ביטול בית המדרש. שנריכין כולם לשמוע הברכה כולה ולענות אמן אחר המברך וגמצא שמתבטלין בעניית אמן יותר ממה שיתבטלו כשיברך כל אחד ואחד בפני עצמו וכ"ה אומרים דלא חיישינן לביטול כזה שיותר טוב שיברך אחד לכולם משום ברוב עם הדרת מלך. ויש שאולין והא אמרינן בפרק כילד מברכין (דף מג.) דיין בעי הסבה ובלא הסבה אין הא' פוטר את כולם והיכי אמרינן הכא שהא' מברך לכולם ויש לתרץ דהכא תמוך שמיד שמניחין הגר נהנין כולם מיד מהאור דגר לאחד גר למאה לפיכך הוי נמי הסבה ואחד מברך לכולם אבל ביין שאינן יכולין כולם ליהנות ביחד בעי הסבה: **כל** שמוציאין לפניו ביום ובלילה אין מברכין עליו. מאי טעמא כל מידי דלכבוד עביד לא מברכין עליו כלומר אם דרך להוליאו על המת ביום משום כבוד אע"פ שבלילה מוציאין בנרות להאיר כיון שמוציאין אותם נמי משום כבוד אין מברכין עליהם ומכאן ראיה שהנרות של בית הכנסת כיון שדרך להדליק לכבוד אין מברכין עליהם ואפי' נאמר שפעמים מדליקים אותם להאיר אפי' הכי נראה מכאן שאם נעשה להאיר ונעשה לכבוד אין מברכין עליו. מפי מורי הרב נר"ו: **היה** מהלך בשוק טבריא בערבי שבתות. פי' בטבריא היה מנהגם לגמר את הכלי בערבי שבתות מפני כבוד השבת שריחו ריח טוב ובלפורי היה מנהגם לגמר את הכלים במוצאי שבתות וגם הם לכבוד שבת היו עושין שהיו מרחין הגיר שיש להם מהנפש היתירה שהיה להם במוחת השבת וכדי להתנחם מהגיר שהיה להם מפרידת השבת היו מגמרין את הכלים

מסורת הש"ס

א) מעלי יד ב) [נ"א אלא בגלילה] ג) דף נג. ד) שמות כ ה) דף נד. ו) עי' מרדכי יומא סי' תשכ"ג:

קובץ הגהות

ב"ח (א) גרות כלי"ל: (ב) נ"ב שמן אל: חו"י (א) של מתים ושל: (ב) מכאן תשובה לאומרי שאין לקבור מת בלילה:

שלטי הגבורים

א גר של בית הכנסת פירש"י אם יש שם אדם חשוב אין מברכין עליו שנעשה לכבודו ולא להאיר ואם אין שם אדם חשוב מברכין עליו ויש מפרשים שיפיאה הכשיר שם אדם חשוב מברכין עליו שנעשה להאיר לו וכשאין שם אדם חשוב אין מברכין עליו שלא נעשה אלא לכבוד הבשיר ואם יש שמש שחוכל שם בכל ענין מברכין עליו שנעשה להאיר לו והוא שלא תהיה לבנה זוהרת אשם יש לבנה אין צריך לאורה ולא נעשה לו אלא לכבוד:

ב מיי' לא חילק בין גר לגר בתמ': ריטב"ל הלא דתימא כשנתונין למעלה מתעטו של מת אבל נתונין למטה מברכין שהוי אומר לכבוד מיים הם עשוין:

ג ונהגו לברך על עני הדם וסתם לדבר כל שומר שבת מתלגו וסמיך ליה תחת הכרסך יעלה הדם ויש נותנים טעם לדבר כיון דתתעביד ביה חדא מלוה של הלוגב נעביד ביה מלוה אחרימי כדאיתא בעירובין רב אחי ורב אסי כד מיקלע להו ריפתא דעירובא היו מברכין עליה המוציא אחרי הוא"ל ואתעביד בה חדא מלוה דעירובא נעביד בה מלוה אחרימי ומתב ה"ר אפרים אבי איני מברך על הדם שוטה שלנו יבש ואין בו לחלוחית של דיס ויש לי זכוכית קטנה וכה מיני בשמים ופליה אני מברך ע"ב ומייהו נהגו בכל המקומות לברך על הדם ומנהג אבותינו תורה ומתב עוד ה"ר אפרים מי שאינו מריח ומברך על הבשמים הוי ברכה לבטלה ואף להוציא בני ביתו אינו יכול ולא דמי לקידושא ולמבדלתא וברכת המוציא של מצה שהן תוכה אבל זה אינו אלא מנהג בעלמא ומתב הטור ולא יהיה שהרי פורס אדם פרוסה לבני ביתו אע"פ שאינו אוכל עמהם והתם אלא תוכה איכא וכן הורה לי מ"ר הרא"ש ז"ל:

ד ומתב הטור דאין מברכין על בגדים מוגמרים ומי' ומסנא כתבו דמברכין עליהן ויש תימה על הטור ומתבתי בספר המתוקות בס"ד:

לשון ריא"ז ונראה בעיני שמברכין על ריח הכלים המוגמרים שגמור הכלים להריח הכלים כמבואר בקונטרס הרפואות:

ה מסתכלין בנפרים לראות שיוכל ליהנות ממנו ולהכיר בין מטבע למטבע כמו שאמרי בין לפורן לבשר וכ"כ רב עמרם אחר רב נטרונאי בשורא מאורי האם כך עשין בשמי ישראל מביעין לכפות הדיים כדי שיהנו מן הגר ואמר רב האי ברכת האור חובה על כל מי שמביר בין שני דברים שאין נכרים ונהגו הרא"שוים) להניע בין שרטוטי הכפיים עד שיכיר ביניהן מפני שהן מצוות ושמעון מזקנים שאומרים שיש בשרטוטי פסח היד סימן לחתכך בו ישוד מהבר אלגנו להניע בנפרים ואומרים מפני שהן פרות ורמון לעולם ואי לא מתרמי ליה כום כשילאה האם ונהגה לאורו מברך בורא מאורי האש ומומא כתב שני המוזרי שאין לו לברך דהא אין מברכין עליו עד שיאותו לאורו:

ו לשון ריא"ז וכ"כ בעיני שאין מחזירין על הבשמים אלא אם היו מגויין לו מלוה לברך עליהן במוצ"ש ואם לאו אין מחזירין אחריהם:

שיטת ריב"ב

נבסוף. לאחר שהוסק התנור והפת בתוכו מדליקין קיסמין דקין בפיו לקלוט מומו ומשמשין לאורו ומברכין עליו: **איכא אדם חשוב.** לכבודו הולקוה ולא להאיר: **מפני ביטול בית המדרש.** שבשאחד מברך לריכין השומעין לתת לבם אל המברך ולענות אחריו אמן: **פיסקא לא על פנר וכו'.** גמ' **מכי גרסי'** כל שמוציאין לפניו ביום ובלילה אין מברכין עליו וכל שאין מוציאין לפניו ביום בלילה מברכין עליו וכך פירשה רבינו שלמה ז"ל כל מת שהוא חשוב שמוציאין לפניו נר ביום אף בלילה אין מברכין עליו ולכבוד הדליקוה ולא להאיר וכל שאין מוציאין לפניו ביום בלילה להאיר הדליקוה: **ושמן העשוי להעביר את הזוהמא.** שמוציאין בסוף סעודה לסוף ידיים מזוהמות אין מברכין עליו בורא עני בשמים אלא בורא שמן ערב והא דאמרי' בכילד מברכין במיאשתא כבשמא ובמיאשתא מברכין בורא עני בשמים לאו בנא המוגן הסעודה קאמר אלא בנא להריח: **היה מהלך חוץ לכרך והריח ריח וכו'.** תמהני מפני מה לא הזכיר הרב

המאור הקטן

אין מברכין על הנר עד שיאותו לאורו. ירושלמי דרבי זעירא בריה דרבי אבהו בקיסרי וירא אלהים את האור כי טוב ואח"כ ויבדל אלהים בין האור ובין החשך מכאן שאין מברכין על הנר עד שיאותו לאורו ובגמרא דילן רב יהודה מברך אדבא דיאלא רבה מברך אדבי גוריא בר חמא אביי מברך אדבי בר חבו ונראה לן דכל הני עובדי פליגין אדרבא דאמר יאותו ממש אלא כל שאילו עומד ומשתמש לאורו אפילו ברחוק מקום ובכל מקום קי"ל כמר"ל מעשה רב וממה שכתב הרי"ף בהלכות נראה בחלוף ב] מה שכתבנו:

מלחמת ה'

על כום לברכה כדרך שמחזירין עליו לקידוש והבדלה ומדברי ר"ה לא שמענו להטעינה כום אלא למלוה שכן שינו בא להם יין לאחר המזון חוז גירסת רבינו הגאון וכדכתיבא בהלכות וכפר"ח ואפי' לדברי מי שמשתבש וגורס לאחר המזון בא להם שינו אבל לחזור עליו לא שמענו. ובע"ש אע"פ שבא להם אם לא מברך על היין ושותה ואח"כ מברך על המזון שכבר מתאלמו על מנת לשתות בא אין צריך להניחו לאחר המזון דברכה אינה טעונה כום וכ"ה שכרי יין שכום לברכה מלוה מן המובחר מניחו לאחר המזון ויולא ידי שתיהן וכן נמי זו שינו וכ"ה אומרים בר ובשמים ומזון והבדלה למלוה היא דהוליא וכבר אבל מקדדן כולן עליו תדע דהא לא מוכחינן מהא דברכה טעונה כום לע"ש דהוליא והביא כום לברכה לאחר המזון מזון עיקר ומשלשל הבדלה עמו וכ"ע מודו בהא דאי אמרת משום

ברכה טעונה כום קשיא מתני' דב"ש ריש אסיפת אלא ש"מ למלוה לדברי הכל טעונה כום אבל לקבעו חובה אין לנו ומשמעתא דבערבי פסחים שמעינן דברכה אינה טעונה כום דתמיהא דבתרתי סמכינן וחכו דעת רבינו ז"ל ותמני דשמעינן מהא מתניתא שהשמיטה רבינו ז"ל כבר יצא בהן ידי כל אחת ואחת במקומה המבדיל בתפלה צריך שיבדיל על הכוס מפורשת בהלכות פרק אין עומדין ושם בפרק ערבי פסחים וברכה טעונה כום בערבי פסחים כמו שהתנו וכום של ברכה צריך שיעור מפורש בפ' המוליא יין ורמוז במקומות אחרים וטעמו פגמו וטעם מבדיל שתיהן שם בפרק ערבי פסחים ומבדיל צריך שיעשום שתי קדושות על כום אחד בדלית ליה מתני' היא ובית הלל אומרים בר ובשמים מזון והבדלה

השגות הראב"ד

א) בר מהא וכו'. ל"ל לא אשתמיטתיה חדא מנייהו דכל חדא וחדא כתיבא בדוכתא וממתניתין גופא שמעינן להו כי היכי דשמעינן ממתניתא:

ב) מ"ש. ל"ל הגאון כתב כמו שכתב הרב ז"ל ופסק כרבא דאמר יאותו ממש משום דחזקיה ושלא מפרשי עלה דמלתא ולא כמו שהר שיאותם לאורו ואמ"כ יבדל אלא דבעינן בקרוב שיכול להשתמש לעולם קודם שישתמש ושמעינן לה ממתני' דקתני גחלים לוחשות מברכים עליהם ואמרי' היכי דמי לוחשות כל שאילו מכנים קיסם ביניהם וכו' אלמא לא בעינן נשתמש אלא ראוי להשתמש:

רבינו יונה אלו דברים פרק שמיני ברכות

וכו' כמו שאיסר ופונדיון הם מטבעות גם אלו הם מטבעות אלא שאלו היו דומות זו לזו יותר: **לא** קשיא כאן באור ששבת כאן [ג] באור שלא שבת. כלומר כי קתני מברכין על האור בין במוצאי שבת בין ביום הכפורים זהו באור ששבת שהרי ביום הכפורים לא היה יכול ליהנות ממנו כמו שלא היה יכול ליהנות בשבת ולפיכך מברכין עליו ומאי דקתני אין מברכין על האור אלא במוצאי שבת מיירי באור היוצא מן העצים ומן האבנים (עכשיו) דמש"ה [ג] (לא) קאמר אלא במוצאי שבת בלבד מפני שבמוצאי יום הכפורים אין מברכין עליו שבמוצאי שבת כיון שלא היה יכול ליהנות ממנו בשבת שהרי לא היה עדיין בעולם אין מברכין עליו אלא מפני שתחלת בריאתו היתה במוצאי שבת מברך אבל במוצאי יום הכפורים שאין מברכין עליו אלא מפני שהרי הגחלים הרשומים הם של היתר שכבר שבתו והגר שהליקו מהן ג"כ הוא של היתר ולאי ליכא למיחש למידי ומברכין עליו. מפי מורי הרב נר"ו: **מתני'** מי שאכל ושכח ולא בירך וכו' ב"ש אומר' מברך על היין ואח"ב מברך על המזון. (גמרא דף נב.) וטעמייהו דב"ש משום דסבירא להו דברכה אינה טעונה כוס ולפיכך היו אומרים שאע"פ שאין שם כוס אחר לא מייתינן לכסי ויברך על זה בורא פרי הגפן ואח"כ יאמר בהמ"ז בלא כוס וב"ה ס"ל דברכה טעונה כוס כלומר כל שעה שיהיה לו יין ויוכל לעשות בכוס יש לו לברך בכוס ולפיכך היו אומרים מברך על המזון ואח"כ מברך על היין כדי שתהיה ברכת המזון בכוס ובגמ' (שם) פריך דמהא שמעינן דס"ל לב"ש דברכה אינה טעונה כוס ועיל משמע דס"ל איפכא דתנן ב"ש אומרים נר ומזון בשמים והבדלה דאם איתא דס"ל אינה טעונה כוס למה לא היה מבדיל על אותו כוס שיש לו ואחר כך יברך ברהמ"ז בלא כוס אלא ולאי משמע דברכה טעונה כוס ומתוך כך יסדרם כולם על אותו כוס שיש לו ואשכח

מברכין על האור בין במוצאי שבת בין במוצאי יום הכיפורים וכן עמא דבר מיתיבי אין מברכין על האור אלא במוצאי שבתות הואיל ותחלת בריאתו היא וכשהוא רואהו מברך מיד רבי יהודה אומר סודרן על הכוס ואמר רבי יוחנן הלכה כרבי יהודה לא קשיא כאן באור ששבת כאן באור שיצא מן העצים ומן האבנים שאין מברכין במוצאי יום הכפורים אלא על אור ששבת אבל על האור היוצא מן העצים ומן האבנים לא: **מתני'** מי ישאכל ושכח ולא בירך בית שמאי אומרים יחזור למקומו ויברך ובית הלל אומרים יברך במקום שנזכר עד אימתי הוא מברך עד כדי שיתעכל המזון שבמעיו: בא להם יין א בתוך המזון ואין שם אלא אותו הכוס בית שמאי אומרים מברך על היין ואחר כך על המזון ובית הלל אומרים מברך על המזון ואחר כך מברך על היין עונין אמן אחר ישראל המברך ואין עונין אמן אחר כותי המברך עד שישמע את כל הברכה כולה: **גמ'** אמר רב זביד מחלוקת ב בשוכח אבל במזיד דברי הכל יחזור למקומו ויברך: הנהו תרי תלמידי חד עבד בשוגג בבית שמאי ואשכח ארנקי (ו) וחד עבד במזיד בבית הלל ג וקטליה אריא: עד כמה הוא מברך עד כדי שיתעכל המזון שבמעיו: וכמה שיעור עיכול אמר ר' יוחנן כל זמן שאינו רעב מחמת אותה אכילה: [ד]עונין אמן ד אחר ישראל המברך תניא אחר הכל עונין אמן חוץ מתינוקות של בית רבן הואיל ולהתלמד עשויין והני מילי בעידנא דקא מגמרי להו אבל בעידנא ה דקא מפטרי (ו) עונין אמר רב יהודה אמר רב ואמרי לה במתניתא תנא [ו]והתקדשתם אלו מים ראשונים והייתם קדושים אלו מים ו אחרונים כי קדוש זה שמן הטוב

רש"י

אחריו כדמסיק: **בין במוצאי יום הכפורים.** הואיל והיה אסור להשתמש בו היום: **אבל על אור היוצא מן האבנים.** דהוי דומיא דמחילת בריאתו שלקח אדם הראשון שמי אבנים ונתנן זה בזה והוציא מהן אור כדאמרינן התם לכן אין מברכין עליו אלא במוצאי שבת: **אור ששבת.** כלומר ששבת ממלאכת עבודה כדפירשתי לעיל: **מתני' עד (ג) מפי מברך.** אם שכח מלברך לאחר האכילה מיד: **שיתעכל.** שיהא המאכל מעובל במעיו: **בא לפן כסוף המזון.** בכל ימות השנה אחר: **בין שמאי אומרים מברך על היין.** כלומר אם יבלה שותהו מיד ומברך בורא פרי"ג ואין צריך להמתין לברכת המזון דקסברי ברכת המזון אינה טעונה כוס וב"ה סברי ברכת המזון טעונה כוס: **ועונין אמן אחר ישראל המברך.** אפילו לא שמע אלא סוף הברכה אבל לא אחר כותי דשמא בינתיים אכילו לברך גרוסה: **גמ' חד עבד בשוגג בבית שמאי.** אף על פי שבגג ונעקר ממקום אכילתו על ידי שכחה המתיר על עצמו בבית שמאי וחזר למקום שאכל ובירך: **וחד עביד במזיד בבית הלל.** שנעקר ממקום אכילתו במזיד לברך במקום אחר: **תוץ מתינוקות של בית רבן.** כשלומדים ברכות בבית רבן: (א) **דקא מפטירין.** כשלומדים ההפטרה ומברכין על התורה ובגמרא שמתבוננים לברך ולא להתלמד עונין אחריהם אמן: **אלו מים ראשונים.** שנוטלין לפני המזון: **מים אחרונים.** שנוטלין אחר המזון: **זה שמן טוב.** שיש בו בשמים שסכין בו הידים:

עין משפט נר מצוה

קצח–ר

א מיי' פ"ב ופ"ד מהלכות ברכות סמג עשין מ טור ש"ע סי' קצד וסי' קפד: **ב** מיי' פ"ק מה' ברכות טור ש"ע סי' רטו: **ג** מיי' פ"ו מה' ברכות סמג עשין מ טור ש"ע סי' קס קנב קפא:

קובץ הגהות

ב"ח (א) דהכי: (ב) נ"ב אימתי: (ג) וגרא' בעיני לתרץ דבבר שאינו קרב ע"ג המזבח שייך טעם דקדושה ובדבר שקרב ע"ג המזבח שייך טעם דסכנה מפני המלח ועמ"ש לקמן על הגליון: (ד) נ"ב בפ' ויקשט יתרו:

מא"י (ה) מפסר נפשיהו: **(ב)** בלור שיצא מן העצים ומן האבנים כל"ל: **(ג)** תו"מ:

חו"י (א) מכלל דאיה שקטיע' אומרים הפטרה בנהכ"נ:

שלטי הגבורים

א מוכח מכאן דסבירא ליה לרבינו דברכת המזון טעונה כוס ומיי' פ"ו מהלכות ברכות כתב שאינה טעונה כוס והבני מס"ג מנומגמיס כדלעיל ונראה דמשום דסבירא ליה לריימון דברכת המזון אינה טעונה כוס לחני גבי הבדלה בפרק כ"ו מהלכות שבת כתב דגמר מעתה ממ"ש אומר ברכת המזון ואח"כ הבדלה על אותו כוס ומוכח מדבריו שם דמיירי בש"ש ו' עוד כוסות אחרות ומשום הכי מצי למימר עליה ברכת המזון וגם הבדלה משום דתרוייהו חד מילתא ניהו ולא הוי ב' קדושות דלאו מיירי כשאין לו אלא כוס אחד היה קשה על מיימון דהוה משמע דלהכי מקדים ברכת המזון להבדלה משום דברכת המזון טעונה כוס אלא ולאי מחווכתא דלהכי אוקמא מיימוני בשתים דמשמע דאיש ליה כוסות אחרות מי היכי דלא מקמי ליה ולהכי אוקים לה הטור פירוש רש"י בדלית ליה כוס אחר:

ב הטור פליג על זה וכתב ד"ל שוגג ולא שגא מזיד צריך לחזור למקומו ולברך ברך במקום הצני אם היה שוגג יש ואם היה מזיד לא יצא וכתב בשם הרי"ף אם יש לו עוד פת לאכול יאכל מעט ויברך במקום שנזכר ומיימוני כתב דאפילו אם ברך במזיד אלא במקום שאכל דיצא י"ח וכ"כ רבינו יונה ומה"ג והרא"ש פסקו דלא יצא ובברכת מעין שלש המוספות והרא"ש כתבו שיכול לברך במקום שנזכר ומיימוני ורשב"ם כתבו דאין מיקום כזה כין ברכת המזון לברכת מעין שלש:

לשון ריא"ז מי שאכל ושתה ולא ברך יברך בר"מ שנזכר ואם חזר לברך במקומו הרי זה משובח בד"א בשוכח אבל במזיד חייב לחזור למקומו ולברך:

ג כתב הרא"ש ובסדר רב עמרם פסק הלכה כב"ש והא דאמר לעיל ת"ר יצתה בר חניא אמר רב הונא בכולי פרקין הלכה כב"ה בר מהא דהלכה כב"ש לא אתא לאפוקי הא דהכא משום דאפילו ב"ה מודו שטוב לעשות כב"ש אלא שלא הטריחו ליה ודוקא בבה"מ אבל מז' המינין אין עונין ברכה לאחריהן במקומן אלא יברך במקום שנזכר ע"כ:

ד הטור והרא"ש כתבו דאחר כותי עונין אמן כשומע כל הברכה ואחר נכרי עונין אמן' כתב דאין עונין אמן אחר כותי ונכרי אלא שמע הזכרת השם ומי' כתב דאין עונין אמן עונין ורבינו יונה כתב דעונין גם אחר נכרי אמן אם שומע כל הברכה מפיו:

לשון ריא"ז עונין אמן אחר ישראל המברך ואע"פ שלא שמע כל הברכה והוא שלא אכל אבל אם אכל אע"פ שעונה לא יצא הואיל ולא שמע כל הברכה והרי הוא אמן יתומה שביאתו למעלה ואין עונין אמן אחר כותי המברך שהכותי הרי הוא נכרי ודעתו לע"ז:

ה כתב הרא"ש פירש הראב"ד בשעה שאכלו דתנון מלוה הוא י"מ בעיקר מפטרייהו אחר שלמדו נפטרין משם ואומרים קדיש. ע"כ:

ו כתב הרא"ש מה שלא נהגו האידנא במים אחרונים אותם שאינם מברכין אינם נריכין לפי שאין מלא מדומית מלוי אצלנו והמברך ומי כיון שאין אנו עושין כמו שהפסוק אומר מי קדוש זה שמן הטוב גם בעיולה ומי לא נהגו וגם לא מיקרו ידים מזוהמות כיון שאין אנו רגילין ליטול ואין אנו מקפידין והכי נמי בפרק כילד מברכין אמר רב אשי כי הוינן ביה כי הנהו חוו אמרי' בגון אנו דרגילין במשאת משאת מעבר לן אלמא אומן שלא היו רגילין לא היו מוקשין ולא היה מעכב עליהם אע"ג דהפקה לן בכאן מקרא אמאכלת בעלמא היא ומיהו אם יש אדם שהוא איסטניס ורגיל ליטול ידיו לאחר הסעודה לדידיה הוו ידים מזוהמות ולריך ליטול קודם שיברך ע"כ:

לא קשיא כאן באור ששבת וכו'. במוצאי שבתות עשה הברכה הואיל ותחלת בריאתו הוא הלכך מברכין אף באור היוצא מן העצים ומן האבנים ובמוצאי יום"כ עשה הברכה הואיל והבר אדם שנאסר בו כל היום ובכשיו הנה ממנו הלכך אין מברכין אלא באור שהוא שהיה יכול ליהנות ממנו מבעוד יום כגון אור ששבת למעוטי אור היוצא עכשיו מן העצים ומן האבנים: **מתני' מי שאכל ושכח ולא בירך וכו' עד אימתי הוא מברך.** ברכת המזון: **עד כדי שיתעכל המזון במעיו.** פי' בגמ' שיעורא: **בא לפן.** כל ימות השנה אחר המזון ובתוך המזון לא בא לפן וכשגמרו שעתרון בא להם לפני ברכת המזון מברך על היין ושותהו ואחר כך מברך על המזון אלא הוא דברכה אינה טעונה כוס: **בית שמאי אומרים מברך על היין.** דברכה טעונה כוס. ואע"פ דבברי הרב ר' משה ז"ל שפסק ברכה אינה טעונה כוס: **גמ' הנהו תרי תלמידי וכו'.** קשיא לי הכותב דמהאי עובדא משמע דהלכה כבית שמאי בשוגג וכמזיד הוא לא פליגי ועליל אמרי' א"ר יאמר בר' חניא אמר רב הונא בכוליה פירקין וכו'. והרב ז"ל הזכיר את שמיהם ורב עמרם גאון ז"ל פסק בהא ובשאם עם האחר בבית שמאי: **כפב** הרב דודי ז"ל עונין אמן אחר ישראל המברך אע"ג דלא שמע והוא דלא אכל הכי פרישנא בגמ' ולא פירש זה בהלכות ולי הכותב נראה שסתם הרב ז"ל על מה שכתב בפרק אלשה שאכלו אין עונין לא אמן יתומה וכו' ופרשוה בירושלמי אחו היא אמן יתומה ההוא דמיחייב למיברכה והוא עני ולא ידע מה דעני מכלל דהא דתנן הכא ועונין אמן אחר ישראל המברך אע"פ שלא שמע את הברכה על כרחין מתוייב הענוה בברכה עסקיה: **חוץ מתינוקות של בית רבן.** כשלומדין ברכות אפי' רבן: **פוחיל ולכפלנו עשויין.** אפילו מתכוונין לברך אלא לגמרה: **אבל בעידן אפטרינהו.** כשלומדין הפטרה ומברכין בתורה ובנביא עונין אחריהן אמן: **כי קדוש זה שמן.** רגילין היו לטוך ידיהן בשמן אחר מים אחרונים להעביר זוהמת הידים.

שיטת ריב"ב

בא לפן כאור ששבת וכו'. במוצאי שבתות עשה הברכה הואיל ותחלת בריאתו הוא הלכך מברכין אף באור היוצא מן העצים ומן האבנים ובמוצאי יום"כ עשה הברכה הואיל והבר אדם שנאסר בו כל היום ובכשיו הנה ממנו הלכך אין מברכין אלא באור שהוא שהיה יכול ליהנות ממנו מבעוד יום כגון אור ששבת למעוטי אור היוצא עכשיו מן העצים ומן האבנים: **מתני' מי שאכל ושכח ולא בירך וכו' עד אימתי הוא מברך.** ברכת המזון: **עד כדי שיתעכל המזון במעיו.** מפ' בגמ' שיעורא: **בא לפן.** כל ימות השנה אחר המזון ובתוך המזון לא בא לפן וכשגמרו שעתרון בא להם לפני ברכת המזון מברך על היין ושותהו ואחר כך מברך על המזון אלא הוא דברכה אינה טעונה כוס: **בית שמאי אומרים מברך על היין.** דברכה טעונה כוס. ואע"פ דבברי הרב ר' משה ז"ל שפסק ברכה אינה טעונה כוס: **גמ' הנהו תרי תלמידי וכו'.** קשיא לי הכותב דמהאי עובדא משמע דהלכה כבית שמאי בשוגג

רבינו יונה אלו דברים פרק שמיני ברכות

אחר ברכה דמשמע שהאחד [המברך] צריך ליטול ידיו תחלה כיון שיש לו להזכיר את השם אבל האחרים כיון דלא הוי אלא משום סכנה רצו קודם ברכה רצו אחר ברכה: **ולענין** לברך על מים אחרונים היה נראה שהמברך ברכת המזון כיון שיש בדבר מצוה שיש לו לברך אבל כבר נהגו העולם שלא לברך רבני לרפת ז"ל נותנין טעם בדבר מפני שבימיהם שהיה מנהגם להביא שמן ערב אחר הנטילה להעביר הזוהמא מהידים היו מברכין אבל עכשיו כיון שאין אנו עושין המלוה כתקנה שאין לנו שמן ערב נהגו העם שאפי' המברך ברכת המזון אינו מברך על מים אחרונים ורב עמרם גאון ז"ל כתב שאין מברכין עליהם לא בנשון נטילה ולא בלשון רחיצה ולא בלשון שטיפה ונתן טימן לדבר בשמעתא ור"ש: **אני** ה' אלהיכם זו ברכה. כלומר זו ברכה שמברכין על מים

אני ה' אלהיכם זו ברכה: גרסינן בפרק כל הבשר[ל] אמר רב אידי בר אבין אמר ר' יצחק בר אשאיאן מים ראשונים מצוה א מים אחרונים חובה מיתיבי מים ראשונים ואחרונים חובה ואמצעיים רשות מצוה לגבי רשות חובה קרי ליה גופא מים ראשונים ואחרונים חובה ואמצעיים רשות מים ראשונים ניטלין בין בכלי בין על גבי קרקע אחרונים אין ניטלין אלא בכלי ואמרי לה אין ניטלין על גבי קרקע איכא בינייהו קינסא פירוש עצים דקים מים ב ראשונים ניטלין בין בחמין בין בצונן אחרונים אין ניטלין אלא בצונן אבל בחמין לא מפני שהמים החמין מפעפעין את הידים ואין מעבירין את הזוהמא ודוקא במים חמין שהיד סולדת בהן אבל פושרין לית לן בה אמצעיים ג רשות אמר רב נחמן לא שנו אלא בין תבשיל לתבשיל אבל בין תבשיל לגבינה חובה: אמר ר' יהודה בר ר' חייא מפני מה אמרו ד מים אחרונים חובה מפני שאדם אוכל אחר סעודתו מלח ויש בה מלח סדומית שממסמא את העינים אמר אביי ומשתכחא כי קורטא בבורא ואי כייל מלחא (ל) בעי נטילת ידים: [ג]אתמר (ג) יחמי האור חזקיה אמר אין נוטלין מהן לידים ורבי יוחנן אמר נוטלין מהם לידים ואמר רבי יוחנן שאלתי את רבן גמליאל ברבי אוכל טהרות ואמר לי כל גדולי גליל עושין כן וקיימא לן כרבי יוחנן בהא חמי טבריה חזקיה אמר אין נוטלין מהן לידים ורבי יוחנן אמר כל גופו טובל בהן ידיו (ורגליו) לא כל שכן אמר רב פפא במקומן בולי עלמא לא פליגי דשרי למשקל מינייהו במנא (שלא במקומן) בולי עלמא לא פליגי דאסור כי פליגי דפסק מיניה בבת בירתא חזקיה סבר גזרינן בת בירתא אטו מנא ורבי יוחנן סבר לא גזרינן והלכתא כחזקיה דרביה דרבי יוחנן הוא ואי קשיא לך הא הלכתא דלעיל התם היתה להם

רש"י

זו (ג) **ברכת המזון.** שמברכין לבסוף: **חובה.** עדיפא ממצוה ולקמן מפרש מאי חובותייהו: **ואמצעיים.** שטולין בין תבשיל לתבשיל לנקיות בעלמא: **מצוה לגבי רשות.** משום דתני אמצעיים בהדייהו קרי לרשותים חובה אף על פי שאינו אלא מצוה דמשובחת הן אצל הרשות לקרות חובה: **בין בכלי.** תחתיהן לקבלן: **קינסא.** אם נותן שפחי עצים וקמטים תחתיהן למ"ד אין ניטלין על גבי קרקע שפיר דמי וטעמא משום דרוח רעה שורה עליהן כשהן על גבי קרקע: **מפעפעין.** מרככין את הידים ומבליעין בהן זוהמת התבשיל: **סולדת.** כחוש: **מלח.** שאמרו מכמיס אחר כל אכילתן אכול מלח וכיון דנגע במלח כי הדר יהיב ידיה דאעיניה מסמא לו לכך צריך לנוטלן: **ומשפחתא כי קורטא.** אינה מצויה כי אם מעט בקורטא בכור: **ואי כייל מלחא.** אם מדד מלח כמו ומידודו בעומר ומתרגמינן וכלו בעומרא: **חמי עבריא חזקיה אמר [א] אין נוטלין מהן לידים.** אבל מטבילין בהן הידים אם יש בהן מ' סאה: **כל גופו טובל בהן.** אם נטמא לאויות הן לטבילת גופו: **במקומן.** במיכורן אם בא להטביל בהן ידיו דכ"ע שפיר דמי דשם טבילה עליהם ככל מעינות ומקוואות: **למשקל מינייהו במנא.** לשפוך על הידים ככל נטילות: **דכ"ע אסיר.** דכי תקון נטילה לאו בחמין תקנו והני גרעי ממחי האור שהרי לא היתה להם שעת הכושר: **דפסק מנייהו בבת בירתא.** מרין קלר והמים פושים שם ואין שם שיעור מקוה אבל מחוברין למקוה וגזירה בעלמא (ד) אטו מנא: **הא הלכתא דלעיל.** דאמר הלכתא כר' יוחנן דאמר חמי האור נוטלין ממנו לידים: **היפה**

מים אחרונים ורב עמרם גאון ז"ל כתב שאין מברכין עליהם לא בלשון נטילה ולא בלשון רחיצה ולא בלשון שטיפה ונתן טימן לדבר בשמעתא ור"ש: **אני** ה' אלהיכם זו ברכה. כלומר זו ברכה שמברכין על מים

רלשונים: **מצוה** לגבי רשות חובה קרי ליה. כלומר לעולם מים רלשונים מצוה ומה ששנה בזה הברייתא מים רלשונים ואחרונים חובה מפני שהזכיר רשות לגבי אמצעי' אמר לשון חובה ברלשונים: **איכא** בינייהו קינסא. למאן דאמר אין ניטלים על גבי קרקע ניטלים על גבי עצים ולגיסנא דאמר בכלי דוקא אין ניטלים על גבי עצים ודוקא חמין שהיד סולדת בהן וכו' דמתוך שהיד נכוית בהן אין מעבירין את הזוהמא ולפיכך אסור אבל במים רלשונים אפי' חמין שהיד סולדת בהן מותר: **לא** שנו אלא בין תבשיל לתבשיל אבל בין תבשיל לגבינה חובה. הרי"ף ז"ל פסק הלכה במסכת חולין (דף קה.) שאחר שאכל בשר אינו אוכל גבינה אפי' בקינוח הפה והדחה אלא צריך לשהות שש שעות ומקשים עליו מהא דאמרי' הכא דבין תבשיל לגבינה חובה ליטול ידיו דמשמע שאחר שאכל תבשיל של בשר יכול לאכול גבינה בקינוח והדחה שאם היה אמת שצריך שהייה למה היה אומר שצריך ליטול ידיו אחר שאכל הבשר קודם שיאכל הגבינה והלא אינו יכול לאוכלו כלל ומיתרץ הרי"ף ז"ל שאינו ר"ל אלא לאחר שאכל גבינה אם רוצה לאכול בשר צריך ליטול ידיו דאחר שאכל גבינה דברי הכל יכול לאכול בשר בקינוח הפה ומה שלא דקדקו בלשון ולא אמרו בין גבינה לתבשיל מפני שבכאן לא היה מדבר אלא בענין הנטילה ומפני שלא היה מדבר בהפרש שיש בין גבינה לבשר או בין בשר לגבינה לא חששו אבל במסכת חולין כשהיה אומר (חולין ד' קה.) הדין שיש בין בשר לגבינה לבשר דקדקו בלשון וכשהיה ר"ל בין גבינה ואח"כ בשר לא היה אומר אלא בין גבינה לתבשיל וי"מ דבין תבשיל לגבינה ר"ל בין הסרק של בשר לגבינה דזה ודאי מותר בקינוח והדחה שלא הצריכו שהייה אלא כשאוכל הבשר מפני הבשר של בין השיניים אבל בסרק בלימא דאי חששא ודאי מותר לאכול גבינה אח"כ ולפיכך אמר שבין הסרק של הבשר והגבינה שנטילת ידים חובה: **מפני** מה אמרו מים אחרונים חובה וכו'. י"ל שלא הצריכו (ד) מים אחרונים אלא כשאוכל דבר הראוי ליקרב [ב] על גבי המזבח ואין זה כלום שטעם מים אחרונים הוא מפני שידיו מזוהמות וכשאוכל דגים וחוזיים ידיו מזוהמות ומנלא שצריך ליטול ידיו להעביר הזוהמא ואע"פ שפסולין ליקרב על גבי המזבח: **ואי** בי"ל מילחא בעי נטילת ידים. כלומר כשמודד המלח צריך נטילת ידים אח"כ כמו שצריך ליטול ידיו אחר האכילה מפני חשש מלח סדומית ואומר הרמב"ם ז"ל שאע"פ שעכשיו אין לנו מלח סדומית יש לחוש מפני מלח אחר שטבעה כמלח סדומית ואם יעביר ידיו ע"ג עיניו קודם נטילה יסמא את עיניו:

חמי טבריא חזקיה אומר אין נוטלין מהם לידים וכו'. ואסיקנא דבמקומן כולי עלמא לא פליגי דשרי למשקל מיניה במנא כ"ע לא פליגי דאסיר ומיכא למידק דלעיל משמע שאפי' במים שהיד סולדת בהם נוטל מים רלשונים שלא אסרו מים שהיד סולדת בהם אלא במים אחרונים נגבד מפני שאין מעבירין את הזוהמא אבל במים רלשונים מותרין ואפי' בכלי ויש לומר דהכא לא אסרו אותן מפני הממיטות אלא מפני שהם מרים ביותר שאפי' ע"י הדחק אין אדם יכול לשתותם וגם אינן ראוי לשתייה בהמה ולפיכך אסרו אותם בכלים אבל בחמי האור ודאי אפי' בכלי הם מותרים וכן במים אחרים שנובעים חמים כמו חמי טבריא כיון שאינם מרים כל כך כמותם שיכול האדם לשתות מהם ע"י הדחק יכול ליטול מהם בכלי. מפי מורי הרב נר"ו: **כי** פליגי דפסק מיניהו בבת בירתא חזקיה סבר גזרינן בת בירתא אטו מנא וכו'. פי' בת בירתא מרין שקרוב למקום המעין ופי' רש"י ז"ל דמיירי בשאין במים שבחרין מ' סאה ושיש שם עירוב מקואות ממקום המעין לחרין והוצרך לומר כן מפני שאם נפרש בשיש בו מ' סאה ודאי פשוט הוא לדברי הכל שטובל בהם ידיו שהרי כל גופו טובל בהם ידיו לא כל שכן והילך היה אומר חזקיה דגזרינן בת בירתא אטו מנא וכי שייך למיגזר מקוה אטו כלי והוצרך ג"כ לפרש בשיש שם עירוב מקואות שאם אתה אומר דמיירי בלא עירוב כיון שאין בו מ' סאה ולא עירוב היאך היה אומר ר' יוחנן כל גופו טובל בהן דודאי לטבילת גופו צריך לו מ' סאה בלא עירוב או עירוב אם אין שם מ' סאה אלא ודאי ע"י עירוב מיירי ובפחות ממ' סאה כדכתבי' ובזה נחלקו חזקיה ור' יוחנן דחזקיה סבר אע"פ שיש שם עירוב כיון שאין במים מ' סאה גזרי' שמא לא יתן אל לבו מהעירוב ויאמר כמו שמותר לטבול בהם הידים בפחות ממ' סאה ג"כ מותר ליטול אם בכלי ולא ישית אל לבו כי מרים הם ואיסור הכלי הוא מחמת המרירות ור' יוחנן סבר כיון שיש שם עירוב ורחוץ לטבילת כל הגוף לא גזרינן בה אטו כלי. ויש להקשות לפי' רש"י דמפרש הלכה בשאין בו מ' סאה ויש שם עירוב מקואות היאך היה אומר חזקיה דגזרי' גבי טבילת ידים בת בירתא אטו מנא דא"כ כדאיתא בהדיא במסכת מקואות[ג] דהוה לן למיגזר נמי בטבילת כל גופו במים אלו שאין בהן מ' סאה אטו מים שאובין ויש לתרץ דלא דמי טבילה לטבילה דבטבילה שדרך כל השנה ליטול בכלי כשרוחץ במים מתוקן יש לגזור שעכשיו לא יבין שהאיסור

רש"י

חובה. עדיפא ממצוה ולקמן מפרש מאי חובותייהו: **ואמצעיים.** שטולין בין תבשיל לתבשיל לנקיות בעלמא: **מצוה לגבי רשות.** משום דתני אמצעיים בהדייהו קרי לרשותים חובה אף על פי שאינו אלא מצוה דמשובחת הן אצל הרשות לקרות חובה: **בין בכלי.** תחתיהן לקבלן: **קינסא.** אם נותן שפחי עצים וקמטים תחתיהן למ"ד אין ניטלין על גבי קרקע שפיר דמי וטעמא משום דרוח רעה שורה עליהן כשהן על גבי קרקע: **מפעפעין.** מרככין את הידים ומבליעין בהן זוהמת התבשיל: **סולדת.** כחוש: **מלח.** שאמרו מכמיס אחר כל אכילתן אכול מלח וכיון דנגע במלח כי הדר יהיב ידיה דאעיניה מסמא לו לכך צריך לנוטלן: **ומשפחתא כי קורטא.** אינה מצויה כי אם מעט בקורטא בכור: **ואי כייל מלחא.** אם מדד מלח כמו ומידודו בעומר ומתרגמינן וכלו בעומרא: **חמי עבריא חזקיה אמר [א] אין נוטלין מהן לידים.** אבל מטבילין בהן הידים אם יש בהן מ' סאה: **כל גופו טובל בהן.** אם נטמא לאויות הן לטבילת גופו: **במקומן.** במיכורן אם בא להטביל בהן ידיו דכ"ע שפיר דמי דשם טבילה עליהם ככל מעינות ומקוואות: **למשקל מינייהו במנא.** לשפוך על הידים ככל נטילות: **דכ"ע אסיר.** דכי תקון נטילה לאו בחמין תקנו והני גרעי ממחי האור שהרי לא היתה להם שעת הכושר: **דפסק מנייהו בבת בירתא.** מרין קלר והמים פושים שם ואין שם שיעור מקוה אבל מחוברין למקוה וגזירה בעלמא (ד) אטו מנא: **הא הלכתא דלעיל.** דאמר הלכתא כר' יוחנן דאמר חמי האור נוטלין ממנו לידים: **היפה**

עין משפט נר מצוה

רא

א מיי' פ"י מה' ברכות סמג עשין כז טור או"ח סי' קנח קפ:

מסורת הש"ס

ל) דף קה. **מ)** חולין קו. **נ)** [בר"פ ר' ובמשנה ז']:

קובץ הגהות

ב"ח (ה) נ"ב ע' פפ"ק דעירובין סי' תקל"ב: **(ב)** נ"ב חולין דף קו וע"ש בגמ' ובפירש"י הגי' מהופכת: **(ג)** נ"ב ברכה: **(ד)** נ"ב היא: **(ה)** אפשר לומר שטעמם דדבר הראוי ליקרב ע"ג המזבח היה מייב במלח אם היו מקרבין אותו כדכתיב על כל קרבנך תקריב מלח ומש"ה פירשו הגאונים שהגו לבטוע על המלח לפי שהשלמן נקרא מזבח וכתיב במזבח על כל קרבנך תקריב מלח כמ"ש בשבולי הלקט וכיון שמי' האחרונים חובה מפני שאדם אוכל אחר סעודתו מלח פ"כ כל שאוכל דבר שאינו ראוי ליקרב על גבי המזבח דאינו צריך מלח אינו מייב ג"כ במים אחרונים והר"י הביג עליו להא ודאי טעם מים אחרונים הוא נמי משום קדושה שמעביר הזוהמא בלשון הך טעמא דמלח כמו שמבאר לעיל על הגליון אבל והתקדשתם כו' ודע דהר"ן פ' כל הבשר כתב בשם י"א בהיפך דאדרבא כל דבר שאינו קרב על גבי המזבח דוקא בעי מים אחרונים מפני שקרוי מזוהם כדאמר בהמה שקרבה ע"ג המזבח ספקה זוהמתה וגם על זה יש להביג דודאי אפילו דבר הקרב ע"ג המזבח שאינו מזוהם בעי נמי מים אחרונים משום מלח שלבך אחדי אחדי בעי מים אחרונים:

אנ"ש מהר"ם [א] שם בגמ' ופרש"י הגי' להפך חמי טבריא חזקיה אמר אין נוטלין מהם לידים אבל מטבילין בהם הידים ר' יוחנן אומר כל גופו טובל בהם אבל לא פניו ידיו ורגליו ומקשה בגמ' שם הטמא כל גופו טובל בהן פניו ידיו ורגליו לכ"ש ומתרץ אמר רב פפא וכו' וא"ל לפי אותה סוגיא דחזקיה סבר לא גזרינן בת בירתא אטו מנא ורבי יוחנן סבר גזרינן. גם מה שכתב לתתיר במקומן אפי' בכלים אין הגי' כן בספרים שלנו: [ב] ומה שכתב כאן בגימוקי הר"י י"א שלא הצריכו מים אחרונים אלא כשאוכל דבר הראוי ליקרב הנה בגימוקי הר"ן בפרק כל הבשר כתב להפך בשם י"א שבל דבר שאינו קרב קרוי מזוהם כדאמר בהמה שקרבה לגבי מזבח ספק זוהמתה:

שלטי הגבורים

א וש מהגאונים שכתבו דמברכין על נטילת ידים על מים אחרונים וי"א שאעפמה דבר הראוי ליקרב ע"ג המזבח היה מייב במלח אם היו מקרבין אותו כדכתיב על כל קרבנך תקריב מלח ומש"ה פירשו הגאונים שהגו לבטוע על המלח לפי שהשלמן נקרא מזבח וכתיב במזבח על כל קרבנך תקריב מלח כמ"ש בשבולי הלקט וכיון שמי' האחרונים חובה מפני שאדם אוכל אחר סעודתו מלח פ"כ כל שאוכל דבר שאינו ראוי ליקרב על גבי המזבח דאינו צריך מלח אינו מייב ג"כ במים אחרונים והר"י הביג עליו להא ודאי טעם מים אחרונים הוא נמי משום קדושה שמעביר הזוהמא בלשון הך טעמא דמלח כמו שמבאר לעיל על הגליון אבל והתקדשתם כו' ודע דהר"ן פ' כל הבשר כתב בשם י"א בהיפך דאדרבא כל דבר שאינו קרב על גבי המזבח דוקא בעי מים אחרונים מפני שקרוי מזוהם כדאמר בהמה שקרבה ע"ג המזבח ספקה זוהמתה וגם על זה יש להביג דודאי אפילו דבר הקרב ע"ג המזבח שאינו מזוהם בעי נמי מים אחרונים משום מלח שלבך אחדי אחדי בעי מים אחרונים:

ב מיי' פ"ז מה' ברכות סמג עשין כז טור ש"ע א"ח סי' קנח סעי' ב:

ג והרא"ש היה אומר ליטול ידיו בין בשר לדגים דתמיהא קמתמה מאיסורא ומתוך כה"ג שאוכל בשר מותר לאכול אחריו גבינה מיד ע"י קינוח ונטילה ואוכל גבינה מותר לאכול בשר מיד אף בלא קינוח ונטילה ומתוך הרא"ש ז"ל ולא נהגו העולם כן אלא נוהגין שלא לאכול גבינה אחר הבשר אפילו הוא בשר עוף ואין לשנות המנהג ובשר אחר גבינה שרי מיד ע"י קינוח והדחה פה ונטילת ידים בלילה וביום אם רוחה ידיו מקוואות א"ל נטילת ידים. טור. ומ"מ דברי רבנו מרמיתן דקאי נמי דוקא אחר אכילת בשר כדברי הר"ב ואולם בחולין פסק כרבינו כדברי הרא"ש וכן מיי' פ"ע מהלכות מאכלות אסורות ומיי' ובלא כה"ג ור"ח דפליגי ע"ז:

לשון ריא"ז **ד** מייב אדם ליטול עוד מים אחרונים אחר גמר סעודה אמים אחרונים מוכה ואינו צריכין ברכה שאינן דומין למים ראשונים שעיקרן באין לטהר אבל אלו עקרן באין מפני הסכנה אמת כ"ש לדו בתוך הסעודה בגרגיר של מלח קדומית שמעמת את העינים וכן אם היו ידיו מזוהמות צריך לרחוץ ידיו מן הזוהמא שידים מזוהמות אפילו בברכה כמו שמבואר בברכות בפוף פרק ואלו דברים ומבואר בקונטר הראיות בפרק כל הבשר בראיה ה' וכן המודד מלח בלא סעודה מייב ליטול ידיו:

חוכה. עדיפא חוכה ממצוה: **אמצעיים.** בין תבשיל לתבשיל: **בין בכלי.** מתחתיהן לקבלן: **קינסא.** לאלו בא כלי הוא לאלו דאמר אין ניטלין על גבי קרקע הא לאו על גבי קרקע הוא: **סולדת.** כחוש: **שמעמת את העינים.** דנגעי ידיה בהבלו מלחא וכי הדר נגעי ידיה בעינה מסמי להו: **כי קורטא בכורא.** אינה מצויה אלא כקורטא אחד בכור: **ואי כל מילחא מיכל.** ואם מדד מלח מדוד: **בעי נטילת ידים.** מהאי טעמא גופיה: מים אחרונים: **וקיים לן כר' יוחנן.** דהכין מסקנא דגמרא דאפילו הכי סולדת בהן מותר: **במקומן מינייהו במנא כולי עלמא לא פליגי דאסור.** דכי תקון רבנן נטילה לאו בחמין תקנו והני גרעי ממחי האור שהרי לא היתה להם שעת הכושר: **דאפסקינהו בבת בירתא.** מרין קטן והמים פושים שם ואין בהן שיעור מקוה אבל מחוברין למקוה ושולה בהן עטילה ומר סבר לא גזרי' וכיון דלא גזרינן נטילת

שיטת ריב"ב

מהן לידים דכל גופו טובל בהן ידיו לא כל שכן: **והלכתא כחזקיה וכו'.** כתב הרב דודי ז"ל מה שפסק הרב אלפס ז"ל כחמי טבריא כחזקיה לא נראה הדבר לן. והא דאמר ר' יוחנן כל גופו טובל בהן ידיו לא כל שכן לטעמייה דחזקיה הוא דאסבר בחמי האור לגמרא אודי לי מיהת בחמי טבריא מקל ומומר והא דאמר רב פפא למשקל מינייהו במנא כ"ע לא פליגי דאסיר לאמאי דקאמר ר' יוחנן לדבריו דחזקיה קאמר הכי כלומר אם ס"ל חמי האור אסורין הוא הדין לחמי טבריא היכא דספקינהו במנא ואתו לא שבחא דקיימא לן כר' יוחנן בחמי האור ממנהגו של גדולי גליל וקי"ל כלישנא בתרא דאמרי' בגמ' מכלל דרחוקיות אע"פ שהיד סולדת בהם מותר אלבך כל חמי טבריא נוטלין מהן לידים ואפי' בגמ מיכתא ואפי' בגמא ואתו לא מידי והכא ר' אלעזר ז"ל הפרש בין חמי האור לחמי טבריא ואמר כי אלו היתה להם שעת הכושר ואלו לא היתה להם שעת הכושר ואין זה נכון בעיני כל זה לשון הרב דודי ז"ל:

מחמת המרירות וכמו שדרכו כל השנה בכלי יצא ג"כ עכשיו ליטול בכלי אבל בטבילת הגוף שהכל יודעים שמים שאובין פוסלין אותה ואין דרך העולם לטבול כל גופו בהן ליצא למיגזר [א] ואכתי איכא למידק בנטילת ידים עצמה (ב) למה לא נגזור בעירוב אטו שיצא להטבילה בפחות ממ' סאה (ופפי') [שלא ע"י] עירוב ומתרלינן דכיון שטבילת ידים לא שכיחא שאין דרך בני אדם להטביל ידיהם לא גזרו זו היא שיטת רש"י ז"ל ונפקא מינה שאין טבילה לידים מועילה אלא במים שראוין לטבול בהם כל גופו: **ונראה** למורי הרב נר"ו לפסק מחלוקת חזקיה ורבי יוחנן בשאין שום עירוב מהמעין לבת בירתא ואין בבת בירתא ארבעים סאה ודייק הכי מלישנא דאמר דפסק מיניהו דלשון פסק משמע דפסק אותה לגמרי ואין בניהם חיבור כלל דמן התורה אין שום טבילה צריכה מ' סאה אלא טבילת כל גופו בלבד אבל טבילת כלים די בבריעית בלבד והוא שיהיו מתכסים הכלים בתוך המים כגון מחטות וצנורות אבל כלים קטנים ויכולין להתכסות ברביעית או אם הם כלים גדולי' שיוסיף על הרביעי' כדי שיתכסו בתוכן הנה שאם"פ שלא יהיו בו ארבעים סאה די לטבילת כלים בבריעית מן התורה אלא שחכמים אמרו שלא יהיה חילוק בין טבילת גופו לטבילת כלים והצריכו הכל במ' סאה כדאמרינן (נזיר לח.) רביעי' של תורה בטולי בטלוה ור"ל אע"פ שטבילת כלים די בבריעית מן התורה כיון שהכלים מתכסים במים אפ"ה בטלו חכמים זה השיעור והעמידו הכל בשיעור מ' סאה ומדחזינן דטבילת כלים שהיא מן התורה אינה צריכה מ' סאה כ"ש טבילת הידים שאינו אלא מדרבנן שדי בשיטבול ידיו בבריעית כיון שמתכסין שם אלא שבמים אלו מפני שהם מרים ונפסלים בכלי ע"י מרירותם נחלקו חזקיה ורבי יוחנן שאין בהם ארבעים סאה ואין בהם עירוב גזרינן שמא יבוא ליטול מהם בכלי שיאמר כמו שבכאן ראוין בלא עירוב ובלא ארבעים סאה כך הם ראוין בכלי ולא ישית אל לבו שפסלותן מחמת המרירות ורבי יוחנן סבר לא גזרינן מפני המרירות דכל גופו טובל בהם כשיש בהם ארבעים סאה ואין אנו חוששים למרירותם לענין טבילת הגוף ידיו לא כל שכן ולא קאמר שכל גופו טובל בלו דולמי כיון שאין בהם ארבעים סאה ולא עירוב מקוואות אינו טובל בהן (ו) גופו אלא הכי קאמר אמאי גזרינן מפני מרירותן כל גופו טובל בהן כשיש בהן ארבעים סאה ואין אנו חוששין למרירותן לענין טבילת הגוף ידיו לא כל שכן שאין לחוש ולגזור מפני המרירות וכמו שמותר לטבול ידיו במים מתוקים בלא עירוב ולא ארבעים סאה כיון שהידים מתכסים במים הה"נ בלו המרים שטובל בהם ידיו ואע"פ שאין שם שום עירוב כיון שיש בחרץ שיעור להטביל ידיו והלכתא כוותיה ומביא ראיה לסברא זו מדאמרינן בפרק כל הכשר (דף קו.) ואי בזע דווקא בכוסם משקה כיון דליפי מטעילין את הידים ומדאמרינן התם טעמא דחיבור כל שהוא סגי לטבילת ידים ואפילו חיבור כל שהוא לא היה צריך אלא כדי שלא יהיו שאובין על ידי הכלי ואילו לטבילת הגוף לא סגי בעירוב כל שהוא אלא צריך חיבור בשפופרת הנודד) וכמו שאנו רואין בזה שיש הפרש בין טבילת הגוף לטבילת הידים ה"ה בבת בירתא אע"ג דאין שם ארבעים סאה ולא עירוב כלל ואינו ראוי לטבילת הגוף אפילו הכי טובלין את הידים ומביא עוד ראיה מדאמרינן התם (דף קז.) האי אריתא דדלאי אין מטבילין בה את הידים ואמרינן התם טעמא משום דהוו שאובין ולמה הוצרך לומר הטעם מפני שהם שאובין תיפוק ליה מפני שאינן מחוברין דהא קיימא לן דהנצוק והקטפרס אינן חיבור דלעולם אם המים באין במורד ממעלה למטה או שבאין בקילוח אפי' לא יבואו במדרון לא הוו חיבור שאינו נקרא עירוב מקוואות אלא כשהמים מתערבין בנחת מזה לזה והכא גבי אריתא דדלאי כיון שבאין המים לעיגור מכח הדוחלא נמצא שבאין במדרון ולא הוי חבור ולמה הוצרך לפסלם מטעם שהיו שאובין תיפוק ליה משום דליכא חבור אלא ודאי מפני שלטבילת ידים נצוק וקטפרס הוו חבור מה שאין כן בטבילת הגוף לפיכך הוצרך לפסלם מטעם שאובין ולמדנו מזה שיש הפרש בין טבילת הגוף לטבילת הידים דבטבילת הגוף לא הוי חבור נצוק וקטפרס [ח] ולענין טבילת ידים הוי חבור והכא נמי יש ביניהם הפרש שאע"פ שלטבילת הגוף צריך עירוב כל זמן שאין (ט) באין במים ארבעים סאה לענין טבילת הידים א"ל עירוב ואפילו פסק המים לגמרי מהמעין ואין בהם אלא רביעית או שנתקבצו מאליהן מהגשמים יכול לטבול בו ידיו כיון שאינן שאובין: **ולענין** ברכה שמברך בשעה שטובל את ידיו י"מ שמברך להטביל את הידים מפני שאי אפשר לומר על טבילת ידים כיון דלא אתי מכח מגע ומכח גברא. ונראה למורי הרב נר"ו שיש לו לומר על טבילת ידים ואע"פ שאומר וצונו על טבילה והוא אינו טובל אין להקפיד על זה שמאחר שזו הטבילה אינו עושה אותה אלא מחיוב הנטילה יכול לברך בשעה שטובל הידים וצונו על הנטילה ואע"פ שאומר לשון טבילה ואינו טובל אין בכך כלום דיש טבילה בכלל טבילה אבל להטביל אינו יכול לומר שמאחר שהחיוב אינו אלא מכח טבילה איך יאמר להטביל שאין טבילה בכלל טבילה: **אין** נטילת ידים לחולין **אלא** משום סרך תרומה. פירוש הידים הם שניות וקיימא לן דאין שני עושה שלישי בחולין ונמצא שאין חולין מקבלין טומאה הידים אלא שהצריכו להן טבילה אפילו לחולין מפני התרומה שהיה מצוה בנתיהם ושני עושה שלישי בתרומה ואם היו אומרים שא"ל טבילה לחולין היה נסרך ואוכל ג"כ מתרומה בלא טבילה: **מצוה** לשטוף דברי חכמים. פירש"י ז"ל שלוו על הנקיות דכתיב וכל אשר יגע בו הזב וידיו לא שטף במים פירש מריבוי קרא דאמר וידיו לא שטף במים קא דרשי דהכי דייקינן בגמרא הא שטף טהור כלומר היאך אפשר לומר שבשטיפת הידים יהיה הזב טהור שהרי צריך טבילה לכל הגוף בארבעים סאה אלא אינו חוזר על הזב וה"ק וכל אשר יגע בו הזב ואשר ידיו לא שטף במים צריך טהרה חה אינו אלא אסמכתא בעלמא אבל לפי פשט הכתוב אינו אומר אלא על הזב ור"ל ואבריו לא שטף במים ומה שלא כתב בפירוש ובשרו לא שטף במים בא להשמיענו (נדה דף מג.) מה ידיו מאבריו אף כל שהוא מאבריו ולמעט מקום בית הסתרים כגון בית השחי ותחת אליו ידיו שאע"פ שאין המים נכנסים שם טבילתו טבילה. מפי מורי הרב נר"ו: **כל** שטיבולו במשקה צריך נטילת ידים [ב] פירוש עיקר נטילת ידים הותקנה על הפת שנאחז בידים שהנטילה היא משום סרך תרומה ורוב התרומות הם מהפת אבל לפירות א"ל נטילת ידים שאין תרומתן מן התורה אלא הענבים אחר שיעשה מהן יין והזיתים אחר שיעשו שמן שלא מצינו תרומה מן התורה אלא בשלשה דברים דכתיב דאשית דגנך תירושך ויצהרך אבל המשקין כיון שאינן נאחזין בידים שאדם שותה אותן [ג] על ידי הכלי לא היו צריכין נטילה מן הדין אלא מפני שהמשקין הם עלולים יותר שמקבלין טומאה מהידים שהם שניות כמו התרומה ונעשו ראשונים לטמא דברים אחרים כדאמרי' (פרה פ"ח מ"ז) כל הפוסל את התרומה מטמא משקין להיות תחלה ולפיכך החמירו בהם והצריכו לכל דבר שטיבולו במשקין נטילת ידים. מפי מורי הרב נר"ו: **ושמע** מינה אין זימון לפירות. כלומר ממה שלא נתנו לי כדי שאצטרף עמהם וזימנו בשלשה למדנו שאין זימון לפירות וממה שבירך כל אחד ואחד לבדו למדנו ששנים שאכלו פת מצוה ליאכל ושיברכו כל אחד ואחד ברכת המזון בעצמו ומפירות למדנו פת שאע"פ שמצינו חילוק בין פת לפירות בזימון של חיוב שג' שאכלו פת חייבין לזמן ושלשה שאכלו פירות אינן חייבין [ד] אפ"ה אם היינו אומרים שב' שאכלו פת אינן חייבין בזימון אבל הרשות בידם רצו אינן מזמנין רצו אין מזמנין הה"נ נאמר גבי פירות שב' שאכלו פירות אם רצו מזמנין ואם היה רשות היה לאנו לעשות למצוה וממה שלא עשו (ו) ובירך כל אחד ואחד לבדו [ה] שמפני דמצוה לאכל עשו כן וכמו שמצוה לאכל בפירות הה"נ בפת שלא מצינו חילוק ביניהם אלא לענין זימון של חיוב בלבד כדכתבינן. מפי מורי הרב נר"ו: **כל** הנוטל ידיו לפירות הרי זה מגסי הרוח. מפני שדומה ליוהרא ומיירי בפתם ידים אבל אם יודע שאין ידיו נקיות צריך ליטול ידיו: **תנו** רבנן קידוש ידים במקדש עד לפרק בחולין עד לתרומה עד לפרק כך היא הגי' ברוב ספרי הגמ' והכי גרים רש"י ז"ל ומפרש לה הכי קידוש ידים שהיו עושין בהמ"ק מן הכיור היה עד לפרק דהיינו מקום חיבור היד והזרוע שהוא סוף היד דכתיב ורחצו ידיהם דמשמע כל הידים לחולין עד לפרק עד קשרי אצבעותיו הנמשכים שאין לפרש עד הקשרים הראשונים שבאצבעות אלא שהוא דבר מועט ביותר ועוד שאינו שוה בכל האצבעות אם שיטול קשר

שעת הכושר: מים שנפסלו משתיית הבהמה בכלים פסולים בקרקע כשרים פירוש יש אומרים מים מלוחין שאין הכלב יכול ללקק מהם ויש אומרים א מים עכורין שקרובין להיות כטיט הנדוק אמר רב אידי בר אבין א"ר יצחק בר אשיאן אין נט"י לחולין אלא משום סרך תרומה ועוד משום מצוה מאי מצוה אמר אביי מצוה לשמוע דברי חכמים ורבא אמר מצוה לשמוע דברי ר' אלעזר בן ערך דכתיב [ו]וכל אשר יגע בו הזב וידיו לא שטף במים אמר ר' אלעזר בן ערך (ו) [ז][מכאן אמרו חכמים לנטילת ידים מן התורה] אמר ר' אושעיא כל שטיבולו במשקין צריך לנטילת ידים אמר ר' אלעזר ואמר ר' אושעיא לא אמרו נטילת ידים לפירות אלא משום נקיות בלבד ופליגא דרב נחמן דאמר רב נחמן הנוטל ידיו לפירות אינו אלא מגסי הרוח אמר רבה בר בר חנא זימנא חדא הוה קאימנא קמיה דרבי אמי ורבי אסי ואייתי לקמייהו כלכלה דפירי אכלו ולא משו ידייהו ולא ספו לי מיניה ובריכו כל חד וחד לחודיה שמע מינה שלא ליטול מהם בכלי ולא ספו לי מיניה ובריכו כל חד וחד לחודיה שמע מינה אין נטילת ידים לפירות ש"מ אין זימון לפירות ש"מ שנים שאכלו מצוה ליחלק וש"מ אין זימון לפירות ת"ר [ז]אקידוש ידים במקדש עד לפרק בחולין עד ב לפרק לתרומה עד לפרק

נחס שעם הכושר. קודם שהוחמו: שנפסלו משתיית בהמה. כגון פרומים: בקרקע כשרים. להטביל בהן ידיו דמקוה מינהו אבל נטילה לא תיקון רבנן אלא בראוין לשתיית בהמה לכך בכלים פסולים: טיט הנדוק. טיט שאינו עב ונשפך מכלי אל כלי: משום סרך תרומה. שהידים שניות ופוסלות התרומה אבל אין שני פוסל בחולין ומשום סרך תרומה שינהגו אוכלי תרומה ליטול ידיהן ויורגלו בזו הנהגה בחולין: מצוה לשמוע דברי חכמים. שתיקנו דכתיב שאל אביך וגו': רבא אמר רו'. לתורייתא היא דכתיב ואסמכתא בעלמא היא: ופליגא דרב נחמן. (ב) היא דר"נ סבר נקיות הרוח הוא ואסור להנהיג עצמו בנקיות רוח ולאו רשות הוא: ולא ספו לי. לא נתנו לי לאכול עמהן שלא חשו לגרפני עמהן לזימון דקסבר אין מזמנין על הפירות לומר נברך: וש"מ (ג) אין זימון. מדבריך כל אחד ואחד לחודיה לאחריהן ולא יצא האחד בברכת חבירו: ושמע מינה בשנים שאכלו מצוה ליחלק. הואיל ואין כאן זימון ג': קידוש ידים וגגיס מן סכיור. במקדש: עד לפרק עליון. מקום חיבור היד והזרוע: לתרומה עד לפרק. (ד) שבגב היד: לחולין עד לפרק. הוא

עין משפט נר מצוה

רב

א מיי' פ"ח מהלכות ברכות סמג עשין מז טור ח"מ סימן קסא:

מסורת הש"ס

א) ויקרא טו ב) גי' ד"ח ג) חולין דף קו: ד) [מקוואות פ"ו מ"ז] **ה)** ד"ח מ"ז:

קובץ הגהות

ב"ח (א) נ"ב מכאן סמכו חכמים לנטילת ידים מן התורה אמר ליה רבא לר"נ מאי משמע דכתיב וידיו לא שטף במים הא שטף טהור והא טבילי בעי אלא ה"ק ואמר אלא שטף טומא: פ"ר אלעזר וכו': **(ב)** ת"ש נמתק: **(ג)** תי' אין זימון נמתק: (ד) פ' השלשי והוא בגב כל"ל: **(ה)** נ"ב כלומר למה לן למגזר בת בירתא אטו מגא מיפוק ליה דגזרינן בת בירתא שיש בה עירוב אטו בת בירתא שאין בה עירוב וכ"ש לאסור כל בת בירתא אפילו שאינן חמי טבילה: (ו) נ"ב כל: (ז) נ"ב כך:

מא"י (ח) ולטבילת כל"ל: **(ט)** תז"מ: **(ג)** למדנו: **אנ"ש (א)** ל"ל ט"ש והכי מדקדק למה גזרו טבילת ידים משום טבילה לפנות בטבילת ידי גופה ולימא דגזרינן בת בירתא המעורבת לתקוה אטו שאינה מעורבת: **מהר"ם (ב)** נ"ל שבא ליישב לישנא דלרבי דמדאמר כל שטיבולו במשקה צריך נט"י ולא אמר כן בפת ושאר דברים שהיינו טבילה ש"מ דצריך לחומרא בעלמא ואף על פי שאינו שדין תרומה נוהגת בקצתם ביוצא מן התירוש והיאכר דפירש רש"י: ד"ת [ג] לא הבנתי דבריו שהרי לא מייתו טבילה לשותה וכן אמר הוא בעצמו בתוך הפ' בשם רבינו יונה רק למטבל במשקה לבדו תקנו טבילה דהא בריש פרקין אומרים ב"ה מחזיק את הכוס ואח"כ נוטלים לידים ופירש"י מחזיק כוס ושותה ואחר כך נוטל לידים ובעל אדם וחזר כתב בנתיב י"ז בשם הרשב"א שנוטלים ידיהם לשתיה וכ"ש מוקץ עיין בר"ן בפרק ע"פ גבי כל שטיבולו במשקה. ממ"ר ח"ב ד"ל ז"ל:

שלטי הגבורים

א הרא"ש כתב דכשהן עטורין ממחת טיט אין חילוק בין כלי לקרקע בכל ענין אין כשרים לא לנט"י בכלי ולא לטבילה והרשב"א כתב דכשרים לטבול בהן כשהן עטורים ממחת טיט ואין רואים לשתיית בהמה ומיימוני מפקים לדעת רבינו יש להקשות מדבריו שבא"ז מהלכות ברכות לדבריו שבפ"ח מהלכות מקוואות טובא גם יש נמנום בדברי הטור א"ח מהל' ברכות לעור י"ד סי' ר"א ומתמני הכל בספר המחלוקות בס"ד:

ב ומיי וסמ"ג וטור פסקו דסגי ליטול ידיו עד מקום חיבור האצבעות לכף היד ור"ח וכתוספיו הלרפתים ובספר הזוהר כתוב כרבינו שצריך ליטול עד מקום חיבור היד אל הזרוע:

לשון ריא"ז הטובל ידיו בין לחולין בין לתרומה צריך שיטול ידיו עד פרק שלישי של אצבעות שהוא חבור האצבעות והכף:

שיטת ריב"ב

בכלים פסולין. לנטילת ידים: **אין נטילת ידים לחולין.** דידים שניות הן ואין שני עושה שלישי לחולין: **אלא משום סרך תרומה.** שיהיו רגילין אוכלי תרומ' ליטול ידיהם שהידים שניות הן ופוסלות את התרומה: **מצוה לשמוע דברי ר' אלעזר בן ערך.** דאסמכה אקראיתא: **מכאן אמרו** וכו'. דהכי קאמר וכל אשר יגע בו הזב לא אמר אלא שלא שטף ידיו במים ואסמכתא בעלמא היא: **אין זימון לפירות מדלא ספו ליה לנרפו עמהן.** ושמע מינה מדבריהן כל חד וחד לחודיה ולא יצא האחד בברכת חבירו שגם שאכלו מצוה ליחלק הואיל ואין כאן זימון אלשה: **עד לפרק.** פרק העליון מקום חיבור היד והזרוע: **לחולין עד לפרק.** הוא הפרק האמצעי באצבעות: **לתרומה עד לפרק.** הוא הפרק שבסוף האצבעות ואמיקנא דבין לחולין בין לתרומה בעינן עד הפרק שבסוף האצבעות:

רבינו יונה אלו דברים פרק שמיני ברכות

ג׳ מהגדול וקטן ג׳ בגבד מכל אצבע ואצבע לא יפחות מהגדול אלא קטן ג׳ בגבד ושאר מכל שאר האצבעות שני קטנים לכל אחד ואחד אבל עכשיו שנוטל השני קטנים משאר האצבעות וקטן אחד מהגדול אותו הקטן הראשון של גדול הוא במקום קטן ראשון ושני ונמצא שישאר עכשיו קצב אחד לכלן [ח] (הנה) שבין גדול בין בשאר האצבעות לא יפחות אלא קטן ג׳ בגבד לכל אחד ואחד: **לתרומה** עד לפרק. עד קטני אצבעותיו השלישים שהם בסוף האצבעות. וגמ׳ (דף קו:) אמרינן אמר רב יהודה אמר רב עד כאן לחולין עד כאן לתרומה ושמואל אמר ע״כ בין לחולין בין לתרומה לקולא ור״י בן לוי אמר ע״כ בין לחולין בין לתרומה לחומרא ומפרש רש״י ז״ל פלוגתייהו הכי דרב יהודה אמר שיש הפרש בין חולין ובין תרומה דלחולין סגי בשיטול עד קטני אצבעותיו השניים ולתרומה צריך עד הקטנים השלישים שהם בסוף האצבעות ושמואל היה מיקל יותר מכלם והיה אומר דבין לחולין בין לתרומה סגי בשיטול עד קטני אצבעותיו השניים ור״י בן לוי היה מחמיר יותר מכלם והיה אומר דאפי׳ לחולין צריך ליטול עד קטני אצבעותיו השלישים והלכתא כוותיה. ויש להקשות לפי פירוש זה שמפרש מה ששנינו בברייתא לחולין עד לפרק לתרומה עד לפרק שאינו רצה לומר בשניהם במקום אחד אלא לחולין עד הפרק השני שבאצבעות ולתרומה עד לפרק השלישי למה לא הקשה מהברי׳ לשמואל ורבי יהושע בן לוי דבשלמא לרב ניחא שהרי מעמיד הוא חילוק ביניהם כמו הברייתא אלא לשמואל ורבי יהושע שאינן מעמידים חילוק בין חולין לתרומה קשיא ומתרלי רבני ברכה ז״ל דהני אמוראי לא היו יודעין הברייתא ומתוך כך לא נתקשה להם. זו היא שיטת רש״י ז״ל. ונמצינו למדים לפי שיטה זו שדי לנטילת ידים עד סוף האצבעות שהרי ר׳ יהושע שהיה מחמיר יותר מכולם לא היה מחמיר יותר:

אבל מתוך הגירסא שגורס ר״ח ז״ל למדנו פי׳ הלכה זו בענין אחר נכון שהם גורסין לחולין עד לפקק ומפ׳ פקק הקטנים הנשלישים שבסוף האצבעות מלשון (ברכות כח:) עד שיתפקקו כל חוליות שבשדרה דכמו שבשעה שאדם כורע בולטים החוליות כלפי חוץ כמו כן בשעה שכופף אצבעותיו בולטים אותם הקטנים כלפי חוץ והכי תנן בכלאים מאימתי מתחילין לתנות מפקק הגפן השני כלומר מאיזה מקום מתחילין לתנות הד׳ אמות שצריך להרחיק כשזורע שם מין אחר ומפרש מהקשר השני מהגפן וכך הוא פי׳ הברייתא קידוש ידים במקדש עד לפרק דהיינו במקום חיבור היד והזרוע שהוא סוף היד שזהו הנקרא פרק לחולין עד לפקק עד קטני אצבעותיו הנשלישים שהוא סוף האצבעות לתרומה עד לפרק ר״ל ג״כ עד מקום חיבור היד והזרוע שהוא סוף היד כמו שאמרנו בקידוש ידים שבמקדש ואע״פ שקידוש שבמקדש ותרומה שיעור אחד להם לא שנה אותם ביחד מפני ששנה תחלה קידוש של מקדש שהוא מן התורה ואח״כ סמך לו חולין שהוא מצוי יותר ואחר כך תרומה ומה שנחלקו בגמ׳ רב ושמואל ור׳ יהושע ב״ל הוא בזה שרב היה גורס [בחולין] לפקק ולפיכך היה אומר שיש הפרש בין חולין לתרומה דלחולין עד הקטנים שבסוף האצבעות שבולטים כשאדם כופף אצבעותיו ולתרומה עד הפרק דהיינו סוף היד ושמואל היה מיקל יותר והיה אומר דאפי׳ לתרומה די בשיטול עד הקטנים שבסוף האצבעות כמו לחולין [וגורס בשניהם לפקק] ור׳ יהושע היה גורס בכל לפרק והיה אומר דבין לחולין בין לתרומה עד הפרק דהיינו סוף היד לחומרא ומסקנא כוותיה ונמצינו למדים לפי שיטה זו שבשעה שנוטל אדם ידיו צריך ליטול אותם עד מקום הפרק דהיינו עד מקום חיבור היד והזרוע וכן אומרים רבני צרפת ז״ל שמצאו כתוב בהלכות של ר״י נט״י כל היד וזה הוא מתורץ מה שמקשים העולם על הרי״ף ז״ל למה לא כתב כדברי ר׳ יהושע ב״ל לחומרא שמאחר שכתב על לפרק ממילא שמעינן שהוא לחומרא ודבר ידוע הוא שהפרק ר״ל עד סוף היד ופתם הלשון כדי שנבין כי לשון הפרק הוא מורה על החומרא מתוך לשונו זה [ג] הדרך שכתבנו ויש לשאול כיון שהמסקנא כמו הגירסא שהיה גורס ר׳ יהושע דאפי׳ לחולין צריך עד לפרק שהוא סוף היד לחומרא למה לא שנה אותה בברייתא ביחד והולך לומר עד הפרק לכל אחד ואחד בפני עצמו י״ל דתנא חדא חדא שמעיניהו וגרסיהו כלומר לא שמע אותם ביחד אלא כל אחד ואחד בפני עצמו ובכל אחד ואחד שמע עד לפרק ולפיכך שנה אותם בברייתא על הדרך ששמע וכיוצא בזה אמרו בגמ׳ קדושין (דף ו.) גבי הרי את מקודשת לי הרי את מיועדת לי וכו׳ ששנה בט׳ לשונות ג׳ פעמים הרי זו מקודשת ומקשי׳ לשם למה הולרך לומר ג׳ פעמים הלא די בשיאמר כל הט׳ לשונות ביחד ויאמר אחר כולם הרי זו מקודשת ומתרץ תלתא תלתא שמעיניהו וגרסיהו. מפי מורי הרב נר״ו: ובל דבר שחוצץ בטבילה בגוף חוצץ בנט״. פי׳ כגון דיו או שעוה וכיוצא בהן וה״ה שצריך להסיר הטיוח והאצבעות כמו שצריך בטבילה: **נוטל** אדם ידיו שחרית ומתנה עליהם כל היום. ודוקא כששומר את הידים ואינו נוגע בהן בשום דבר של טומאה מועיל התנאי וא״ל ליטול ידיו כל היום לא בשעת תפלה ולא בשעת אכילה אבל אם אינו שומר את ידיו אין התנאי מועיל ואפי׳ היכא שיש לו מים ס״ל לרב שיכול לעשות כן כדמפ׳ בסמוך ומאי דאמר להו רבינא לבני פקתא כגון אתון דלא נפישו לכו מיא [ח] [ג] ראוי לכם שתכניסו עצמכם בזה הטורח לשמור ידיכם ולהתנות עליהם בבקר ובכאן י״ל היאך אומר שבנטילת שחרית יפטר כל היום בתנאי והא תנן ב״ה אומרים מוזגין את הכוס ואח״כ נוטלין לידים וטעמייהו משום דאמרי׳ (ברכות דף נב:) תכף לנטילה אכילה ויש לומר דהתם שלא התנה בנטילה של שחרית ונתחייב ליטול בשעת אכילה בזה אמרו תכף לנטילה סעודה דמאחר שנוטל ידיו לאכול יש לו לאכול מיד שלא יסיח דעתו בינתים אבל בזה שאינו מחויב ליטול בשעת אכילה שהרי שמר אותן מהבקר והתנה עליהם לא אמרו תכף לנטילה סעודה ויש עוד לשאול מדאמרי׳ בפסחים (דף קו:) נטל ידיו לא יקדש ור״ל לא יקדש ואם קידש צריך נט״י פעם שנית ולמה צריך ליטול ידיו שנית שמאחר שקידש ודאי יש לו לאכול דאין קידוש אלא במקום סעודה ונמצא שאין תנאי גדול מזה ולמה לא אמרו שיועיל הקידוש כמו שמועיל התנאי. וראה למורי הרב נר״ו לתרץ דמן הדין ודאי סגי בנטילה ראשונה אלא שמאחר שחכמים תקנו לקדש תחלה וליטול אח״כ והוא לא עשה כפי מה שתקנו הם קנסו אותו לחזור וליטול ידיו שנית ורבני צרפת ז״ל מתרצים בענין אחר דמשום הכי הצריכוהו לשם ליטול ידיו שנית מפני מה שאמרו טעם אינו מקדש ואם היינו אומרים דנטל ידיו ויקדש ויאכל מיד וא״ל ליטול שנית היינו מדמין הנטילה לטעימה והיינו אומרים כמו שהנטילה היא מעין האכילה ומאחר שנטל ידיו אינו חוזר ונוטל [ב] אלא מקדש ואוכל הה״נ כשטעם קודם הקידוש [ג] דמקדש ואוכלן [ד] אינו חוזר עכשיו [א] ומקדש) וזה דוחק הוא [ד] ועוד שלא יתכן לתנות זה בזה דהא חזינן דטעם אינו מקדש אינו הלכה אלא הלכה הוא שאע״פ שטעם מקדש ואם כדבריהם נצטרך לומר דכי היכי דלא הוי הלכה טעם אינו מקדש הה״נ לא הוי הלכה דנטל ידיו לא יקדש ואינו כן דהתם בפסחים משמע בהדיא דהלכה הוי שאם נטל ידיו לא יקדש ויאכל מיד אלא חוזר ונוטל פעם שנית ושם הארכתי בזה יותר שבת לאל: **ולענין** פסקא נראה למורי הרב נר״ו לפסוק הלכה לקולא כמו הלשון שאומר אפי׳ שלא בשעת הדחק כרב ולא מפני שהוא לשון אחרון שאינו נקרא לשון אחרון אלא כשהלשון הראשון מביא התלמוד בפתם והלשון האחר בלשון איכא דאמרי אבל היכא שנייהם מביא אותם בלשון איכא דאמרי לא נקרא לשון אחרון אלא הטעם שיש לו לפסוק הלכה כמו הלשון שמיקל יותר מפני שהנטילה מדרבנן ובשל סופרים הלך אחר המקל. ור״ח ז״ל פסק כמו הלשון שמחמיר יותר ותימה הוא על מה סמך שלי אפשר לומר שסמך על מה דאמר רבינא כגון אתון דלא נפישי מיא דמשמע דוקא אתם שאין לכם מים והוא כמו בשעת הדחק הא אחרים לא שזה כבר כתבנו למעלה שאינו כן שלא אמר להם אלא מאחר שלא היה להם מים מצוים רחוי ליכנס בטורח לשמור ידיהם ונראה שסמך על מאי דאמרי׳ בגמ׳ (חולין דף קו.) מים ראשונים האכילו בשר חזיר פירוש מעשה היה באדם אחד שלא נטל ידיו קודם האכילה והאכסנאי מתוך שלא נטל ידיו היה סבור שהי׳ נכרי ונתן לו לאכול בשר חזיר ומפני כך כתב שיש לו להחמיר בדבר ואין לו לעשות כן אלא בשעת הדחק מפני זה החשש שהרואה שאוכל בלא נטילה לא ידע שהתנה בנטילה של שחרית ושמר אותם כל היום ויבא להאכילו דברים האסורים מפני שיחשוב שהוא נכרי. מפי מורי הרב נר״ו:

אמר רבא האי אריתא דדלאי אין נוטלין ממנה לידים. פירוש אריתא יאור כדמתרגמינן על יאוריהם על אריתיהון ודרך הוא שדולים ממנה והדולה משליך המים לתוך הנהר ומשם יפרדו המים והולכין מאליהן ומשקין כל הערוגות שבגן ועכשיו בא רבא להשמיענו שאין להטביל הידים בתוך הנהר ההוא להו שאובין שנשאבו מן היאור ע״י הדולה ואינו נוטל שם את ידיו דלא אתו מכח גברא שהרי מאליהן הולכין בשוקת להשקות את הגן: **ואיכא** למידק למה לא אסר הנטילה מטעם דלא אתו מכח מנא שיותר היה לו לאסור מזה הטעם ממה שלא אתא מכח גברא דכח מנא בעי לדברי הכל וכח גברא מצינו שהוא מחלוקת דתנן במסכת ידים (פוף פ״ב) חבית מטה על צדה ונוטל [ממנה] לידים והקוף נוטל לידים רבי יוסי פוסל בשתיהם הגה שת״ק סובר דלא בעינן כח גברא ולפיכך היה אומר שמטה החבית כדי שיוכל להוציא המים ונוטל ממנה את ידיו והיה מכשיר הקוף בנטילת ידים אע״פ שאין בו תורת אדם ור׳ יוסי שהיה פוסל בשתיהן היה סובר דבעינן כח גברא ולכן שמצינו מחלוקת בכח גברא ולא מצינו בכח מנא יותר הל״ל הטעם שאין בו מחלוקת. ואומר מורי הרב נר״ו שקושיא זו היא מתורצת במה

עין משפט נר מצוה

רג–רד

א מיי׳ פ״ו מהלכות ברכות סמג עשין כז טור ח״מ סימן ריב: **ב** מיי׳ פ״ו מהלכות ברכות סמג עשין כז טור ח״מ סי׳ קנט קט:

מסורת הש״ס

ח) חולין דף קו. **ג)** גי׳ ד״ת ג) גי׳ ד״ת ד) ד״ת מ״ז:

קובץ הגהות

ב״ח (ח) נ״ב לא דוקא אתון אלא אפי׳ שלא היה להם מים מצוים אמר להם וכו׳:

מא״י [ח] תז״מ: **[ב]** על: **[ג]** נ״ב ר״ל: **[ד]** תז״מ:

אנ״ש מהר״ם **[א]** נ״ל למחוק שכן פירש רשב״ם ותוספות טעם לא יקדש בגלוי אלא למחר קודם שעדה:

שלטי הגבורים

א ר״ח והרשב״א וכיצו פרק ובביו יונה כתבו שאם אינו שעת הדחק שאין מצוי מים או שהולך בדרך כמו שכתב סמ״ג או שלא התנה בשחרית או שלא מהר מטיוף לאחר שהתנה אין התנאי מועיל לגוס והרא״ש כתב דתנאי שחרית מועיל לכל היום אפי׳ שלא בשעת הדחק ובלבד שיהר מטיוף אחר כך וכן נראה דעת מרי׳ וסמ״ג הגיה כל הדעות ולדעת שי כתב דאם נזדמן לו מים אחר כך דאינו מברך על נטילת ידים ודבריו תמוהים בדעת הראשון וכתבתי סברת סמ״ג בס׳ המתלוקות בס״ד:

שיטת ריב״ב

ומפנה עליהם. ובלבד שיהר מלטיפס ומלטמאם: **ופליגא דרב.** דשרי אפי׳ שלא בשעת הדחק: **אריתא דדלאי.** נהר שפוכין לו מים מן היאור בדלי והוא מוליך המים לשדה: **אין נוטלין ממנה לידים.** לתת ידיו לתוכה ויקלחו המים לתוכן דלאו מכח גברא קא אתו שכבר עבר כח השופך והן מקלחין מאליהן: **ואין מטבילין בה לידים.** כדאמרי׳ במסכת חגיגה ולקדש מטבל את שמיהן:

מכח א גברא ואי מקרב לגבי ב דוולא דאתו מכח גברא נוטלין ממנו לידים ואי בזע דוולא בכונם משקה (ה) (אין נוטלין ממנו לידים דלאו כלי הוא (ג) ואמר רבה) כלי שאין בו רביעית אין נוטלין ממנו לידים אמר ליה רב אשי לאמימר קפדיתו אמנא קפדיתו אחזותא קפדיתו אשיעורא אמר ליה אין איכא דאמרי אמנא ואחזותא קפדינן אשיעורא לא קפדינן דתנן מי רביעית נוטלין לידים לאחד ג ואפי' לשנים ולא היא שאני התם דקאתו משירי טהרה איתקין רב יעקב מנהר פקוד נטלא בת רביעתא ואמר רבא מגופת חבית שתיקנה נוטלין ממנה לידים חמת וכפישה שתיקנן נוטלין מהן לידים שק וקופה אע"פ שתיקנן אין נוטלין מהן לידים איבעיא להו אמהו לאכול במפה מי גזרינן דילמא נגע בפת או לא ומסקנא (ו)אמר רב תחליפא בר אבדימי אמר שמואל התירו במפה לאוכלי תרומה ולא התירו ד במפה לאוכלי טהרות איבעיא להו אוכל מחמת מאכיל צריך נטילת ידים או לא ומסקנא והלכתא אוכל מחמת מאכיל צריך נטילת ידים מאכיל עצמו אינו צריך נטילת ידים אמר רב יהודה אמר רב לא יתן (ז)אדם פרוסה לשמש אא"כ יודע בו שנטל ידיו והשמש מברך על ה כל כום וכום ואינו מברך על כל פרוסה ופרוסה ר' יוחנן אמר אף מברך על כל פרוסה ופרוסה ולא פליגי הא דאיכא אדם חשוב הא דליכא אדם חשוב ת"ר לא יתן אדם פרוסה לשמש

רש"י

מקלחין מאליהן ואין כאן לא נטילה ולא טבילה לא דלא אתא מכח גברא **ונטילה** נמנעת נמי ליתא (ג): **ואי מיקרב לגבי דוולא.** כשהדוולא שופך נותן זה ידיו סמוך למקום השפיכ' שהמים מקלחין מכח השפיכה על ידיו שפיר דמי: **ואי בזע דוולא.** אם ניקב הכלי: **בכונם משקה.** שנקב המכניס מים הוא קצת גדול: **מינף** [א] **לייפי.** הגנור דרך (ד) סייג מתחבר עם המקוה כי הכלי מקלח דרך פיו לגנור והנקב מאחריו מקלח למקוה ליאור ומתרץ דרך הנקב ומתחבר הגיאור עם היאור ע"י הכלי ומטבילין בגנור ידים דלאו טבילה ממורה היא ודיה בחיבור זה ולא בעינן כשפופרת הנוד כדין עירוב מקואות בעלמא: **דלאו כלי הוא.** ורבנן תקנו כלי לנטילה: **אמנא.** שיהא הכלי שלם: **אחזות.** שיהא בו מראה מים: **אשיעורא.** דרביעית: **דקאתו משירי טהרה.** שמתחלה היה בהן רביעית שלם בתחילת הנטילה: **נטלא.** כלי זכוכית והיתה מתוקנת לשער בו כלי רביעית לכל אדם ואדם שתקנה ליטול ידיו ולכך קרי ליה נטלא: **מגופת חבית שתקנה.** מתקה לקבל בה רביעית ואע"ג דמעיקרא [לאו] לאשמועי בגויה עבידא ואין תלנה עשוי לתוכה כ"א לנופה על פי החבית: **חמת וכפישה.** מיני עודות הן של עור: **שק וקופה.** אין מלאכתן למים דרוכן אין מקבלין מים ולכך הנך כופנין אל נבד נמי אין נוטלין מהם לידים: **במפה.** מי שלא נטל ידיו מהו שיכריך מפה על ידיו ולא יגע באוכלין ואכלו: **התירו מפה לאוכלי תרומה.** דהכהנים זריזים הם ולא נגעו: **ולא התירו לאוכלי חולין בטהרה.** לפי שאין הזרים כל כך כמו הכהנים: **אוכל מחמת מאכיל.** אדם שאכל מיד חבירו מה שחתך לו לתוך פיו צריך האוכל נטילת ידים או לא: **אלא א"כ יודע בו שנטל ידיו.** דשמא יסמוך השמש ויאכל: **מברך על כל כום וכום.** לפי שאין קבע לשתיית השמש שאינו יודע אם יתנו לו עוד ואם דעתיה משמיה ואינו מברך על כל פרוסה (ה) ובטוח הוא שלא יתנו לו לחם כל צורך: **לא יתן אדם לחם:** **אילא אדם חשוב.** בשעורה בטוח הוא שיתנו לו לחם כל צורך: **לא יתן אדם**

ונפסוק הלכה כר' יוסי דמצריך כח גברא: **ואי** בזע דוולא כבונם משקה וכו'. פי' אם ניקב הכלי כל כך שאם ישימו אותו על המים נכנסים המים למעלה דרך אותו נקב כיון שיש שם חיבור כל שהוא לא הוו שאובין ומטבילין בו את [ב] הידים כמו במעין עצמו אבל אין נוטלין בו את הידים כיון שיש בו נקב כ"כ שהמשקה נכנס דרך אותו הנקב נתבטל מתורת הכלי: **כלי** שאין בו רביעית אין נוטלין בו לידים **ולא ממנו.** שיהיה הכלי מחזיק בו רביעית גב' פעמים אפ"ה כיון שאין הכלי מחזיק רביעית אין נוטלין ממנו לידים דלאו כלי הוא: **קפדיתו אמנא.** שיהיה הכלי מחזיק רביעית: **קפדיתו** אחזותא. שהמראה יפסול בנטילה כמו שפוסל במקוה אם נתנו בו דיו או קנקנתום וכיוצא בהן ונשתנה מראהו: **קפדיתו** אשיעורא. [ג] שיהיה במים שיעור רביעית ת"ל אין דכולהו בעינן אשיעורא לא קפדינן דתנן מרביעית נוטלין לידים לאחד ואפי' לשנים לא קאמר דבפחות מרביעית לא קפדינן שזה אי אפשר דודאי צריך רביעית שלם כדאמרי' בעלמא חצי רביעית לטהר את הידים וחצי רביעית לטהר המים שעל הידים אלא ה"ק אם לא יהיה בכלי מתחלה שיעור שלם כיון שמשלים אח"כ לשיעור לא קפדינן בהכי שהרי אין נוטלין לידים אפי' לשני בני אדם וכשנוטל האחד נמצא שלא ישאר לשני אלא חצי רביעית ואע"פ [ד]שאפשר] שהיו נוטלין אח"כ עם [ה]חצי רביעית אחר אפי' הכי נמצינו דלא קפדינן שיהיה בכלי מתחלה שיעור שלם אלא כיון שהכלי מחזיק רביעית אע"פ שלא היה בו מתחלה שיעור שלם לא קפדינן בהכי מאחר שמשלים אח"כ לשיעור רביעית ודאי' ולא היא שאני התם דקא אתו משירי טהרה כלומר אין ללמוד מזה דלא בעינן שיהיה בו מתחלה שיעור שלם דהתם מתוך כך אמרו שהוא מותר מפני שנשתה שנוטל השני אע"פ שלא היה בו אלא חצי שיעור אותו חצי שיעור בא משיעור שלם שהיה בו מתחלה ושיירו הראשון ולפיכך מותר כיון שמשלימו אח"כ בחצי שיעור אחר ואפילו לא תבא ההשלמה משיורי טהרה אבל כשלא היה בו מתחלה (ו) חצי שיעור לאחד אינו נוטל ממנו לידים ואע"פ שמשלים הנטילה בחצי שיעור אחר אין הנטילה כלום: **איתקין** רב יעקב מנהר פקוד נטלא בת רביעית. אע"פ שאם הכלי מחזיק יותר הרי זה משובח אפ"ה התקין כלי שיחזיק רביעית מלומלם כדי שידעו הדבר בעיר וידעו הכל שיעור רביעית. מפי מורי הרב נר"ו: **מגופת** חבית שתיקנה נוטלין ממנו לידים. יש מפרשים שלקח המגופה מעל החבית וחקק בה שיעור רביעית ואין זה נראה למורי הרב נר"ו דא"כ אמאי איצטריך למימר פשיטא דכלי גמור הוי ונוטלין ממנו לידים ומשום הכי נראה לפרש שזאת המגופה היא של חרס ומתחלה היתה [חקוקה] שעושין בו חקק כדי לשאוב את הזוהמא ומ"ש שתיקנה ר"ל שתיקנה בישיבתה שלא תטה לכאן ולכאן שצריך שהכלי מחזיק רביעית כשיושב מאליו בקרקע בלא שום סמיכה אבל אם מחזיק רביעית כשנוטל האדם אותו בידו ואינו מחזיק רביעית כשמשים אותו בקרקע אינו ראוי לנטילה דבעינן שיחזיק רביעית בלא סמיכה והכי אמרי' בעלמא ד'יושבין אע"פ שאינם נסמכין: **חמת** וכפישה שתיקנן נוטלין מהם לידים. חמת הם מעור וכפישה היא כעין חמת ולא הוה צריך למימר דכיון שתיקנן בישיבתן ודאי נוטלין מהן לידים אלא משום דאיצטריך למימר בסופה דשק וקופה אע"פ שתיקנן אין בהן תורת כלי ואין נוטלין מהם לידים אמר בריש שתיקנן: **מהו** לאכול פת במפה. כלומר אם לא נטל ידיו יקח הפת על ידי המפה ולאכלו או גזרינן שמא יגע בידיו בפת ממש ומסקנא התירו מפה לאוכלי תרומה דהכהנים זריזים הם ולא יגע בפת אבל למי שאוכל חולין בטהרה לא התירו דגזרינן דילמא יגע בפת ונראה דכל שכן לשאר בני אדם שאינן אוכלין חוליהן בטהרה ואינן זהירים כל כך שאין להם לאכול פת וכל דבר שטיבולו במשקין על ידי מפה דגזרינן דילמא יגעו בפת ומה שכתב בזה רמז"ל תימה הוא. מפי מורי הרב נר"ו: **אוכל** מחמת מאכיל צריך נטילת ידים. כלומר אע"פ שאינו נוגע בפת צריך ליטול ידיו וגם האחר אין לו להאכילו עד שיטול ידיו משום ולפני עור לא תתן מכשול אבל מאכיל עצמו כלומר המאכילו אינו צריך ליטול ידיו שאין החיוב אלא על האוכל והאוכל בכלי הנקרא בלעז מרגפ"ל אע"פ שאינו נוגע בפת צריך נטילת ידים: **לא** יתן אדם פרוסה לשמש אלא א"כ יודע בו שנטל ידיו. יש למדין מכאן שאין רואין לתת לאכול אלא למי שיודע בו שיברך ונראה שכיון שמתכוין לעשות מצוה שנותן בתורת צדקה מותר: **והשמש** מברך על כל כום וכום. מפני שהוא נמלך על כל כום וכום שאינו יודע אם יתנו לו יותר אם לאו ומכאן נראה שהמלכת פסק שמה המלכה שהרי אנו רואין שהמלכת השמש היא מפסק שהוא מסופק אם יתנו לו אם לא יתנו לו ואפי' הכי דייקינן ליה נמלך: **הא** דאיכא אדם חשוב הא דליכא אדם חשוב.

מכח א גברא ואי מקרב לגבי ב דוולא דאתו מכח גברא נוטלין ממנו לידים ואי בזע דוולא בכונם משקה (ה) (אין נוטלין ממנו לידים דלאו כלי הוא (ג) ואמר רבה) כלי שאין בו רביעית אין נוטלין ממנו לידים אמר ליה רב אשי לאמימר קפדיתו אמנא קפדיתו אחזותא קפדיתו אשיעורא אמר ליה אין איכא דאמרי אמנא ואחזותא קפדינן אשיעורא לא קפדינן דתנן מי רביעית נוטלין לידים לאחד ג ואפי' לשנים ולא היא שאני התם דקאתו משירי טהרה איתקין רב יעקב מנהר פקוד נטלא בת רביעתא ואמר רבא מגופת חבית שתיקנה נוטלין ממנה לידים חמת וכפישה שתיקנן נוטלין מהן לידים שק וקופה אע"פ שתיקנן אין נוטלין מהן לידים איבעיא להו אמהו לאכול במפה מי גזרינן דילמא נגע בפת או לא ומסקנא (ו)אמר רב תחליפא בר אבדימי אמר שמואל התירו במפה לאוכלי תרומה ולא התירו ד במפה לאוכלי טהרות איבעיא להו אוכל מחמת מאכיל צריך נטילת ידים או לא ומסקנא והלכתא אוכל מחמת מאכיל צריך נטילת ידים מאכיל עצמו אינו צריך נטילת ידים אמר רב יהודה אמר רב לא יתן (ז)אדם פרוסה לשמש אא"כ יודע בו שנטל ידיו והשמש מברך על ה כל כום וכום ואינו מברך על כל פרוסה ופרוסה ר' יוחנן אמר אף מברך על כל פרוסה ופרוסה ולא פליגי הא דאיכא אדם חשוב הא דליכא אדם חשוב ת"ר לא יתן אדם פרוסה לשמש

ת"ק ור' יוסי נפסוק הלכה כר' יוסי דפוסל בשמיהן ומצריך כח גברא וגם הראב"ד ז"ל כך כתב כיון דבגמרא אמרו דבעינן כח גברא לא נחוש לסתמא דמתני' שאפשר לומר שהיו יודעין דיחידאה הוא ונפסוק הלכה כר' יוסי דמצריך כח גברא:

א מיי' פ"ו מה' ברכות סמג עשין פ' כז טור או"ח סי' קס: **ב** מיי' פ"ו מה' ברכות סמג עשין מ טע"מ סי' קכח קסט:

מסורת הש"ס

ה) מולין דף קז: **ו)** גי' מהר"ם **ז)** גי' מהר"ם **ד)** [כלי פ"ב הוכא בחולין ד' נד.]:

קובץ הגהות

ב"ח (א) תפ"מ ות"ב גיר' רש"י מלף לייפא ומטבילו בה את הידים ואמר רבא כלי שניקב כבונם משקה אין נוטלין ממנה לידים ואמר רבא וכו': **(ב)** נ"ב דאמר רבא כלי שניקב כבונם משקה אין נוטלין ממנה לידים: **(ג)** שאין כאן שיעור מקוה: **(ד)** הגהב כל"ל ותר' סיי נמקק: **(ה)** דבעו' כל"ל:

(ו) נ"ב אלא:

אנ"ש מהר"ם **(א)** זו היא גירסת ספרים שלנו ופירש"י משום להו חיבור בהכי וכ"ב אלפס לא משום להו חיבור ע"כ בתשר"י: **(ב)** נראה שגירסת רבינו יונה כגירסת האלפס דלא משום להו חיבור לקלות ופפ"ה מחלק בין עטילה לנטילה והתשר"י בפרק כל הבשר כתב דלגי' רב אלפס כמו שאינו משום חיבור לנטילה כך אינו משום חיבור לעטילה: ד"ת [ג] זה הפי' לחוק מאד מי נראה שבעצמו היא גם הכא צריך רביעית ואין הפרש בינו ובין הראשון רק בהראשון צריך שיהיה מתחלה רביעי' והכ' אין צריך אבל לעולם צריך שיהיה אותו רביעית ולא דלכו זה הדרך כל שאר הפוסקים גם פשט המשנה כדקתני לעיל רביעית נוטלים לידי' לא' ואפי' לב' לא משמע הכי:

שלטי הגבורים

א ה"ג כתב דלא קפדינן מי אמי מכח גברא או לאו ולדידיה נוטלין לידים מן הקוף ומכלי שהמים יוצאין ממנו מאליו וכן אם הטביל ידיו בכלי עלמה לו עטילה ושאר הפוסקים סולכו כתבו כרבינו וכולהו בעו דאמר מים מתיר מכח גברא וע"פ על מיימוני דמכשיר קוף לאת המים ואיכו כתב דבעינן דאתו מכח גברא גם ר"ע על מה שכתב בפי' המשניות נגד מה שכ' בפפקיו בזה ומבחני הכל שם בס"ד:

ב רבינו יונה והרא"ש פליגי אליבא דרבינו לפרש דבריו אי שכיולא ליה בנקב בכונם משקה הוי חיבור אי לא והתלכתי בס' המתלוקות בס"ד: כלי שניקב בכונם משקה אם יתנו לידים אבמי תורת כלי עליו ונוטלין ממנו ידיים מהנקב ולמעה והעור כתב דגם בכונם משקה מתבטל ממנו תורת כלי:

לשון ריא"ז ואם ניקב הכלי בכונם משקה שמימיו נוטפין לגור דרך הנקב ונשפכין לשוקת דרך פיו הרי מי השוקת מחוברין למי הבור ומטבילין בהם את הידים שלא החמירו בהם חכמים כטבילה גמורה וכן נראה בעיני לומר שאם נפ אדם בשפיכה גדולה ואינו מגיע להטביל את ידיו בים ומצא כלי שניקב בכונם משקה והולה מן הים ומטביל ידיו בתוך הכלי שמי הכלי מחוברין למי הים הולאל ומימיו נוטפין אם על ידי הנקב כמבואר בקונטרס הראיות בפרק כל הבשר בראיה ו':

ג בפירש"י הא דנוטלין לא' ואפילו לשנים קאי אתרתי גברי דשנים שבאו לטול ידיהם לאחר האחרון אין צריך רביעית דקא אתו משירי רביעית וכן כתבו רוב הפוסקים והרמב"ם כתב וזוקא שלא יפסיק הקילוח דהשתא הוי נגוב חיבור ולדברי מיימוני ומס"ג לעולם בשטיפה ראשונה צריך רביעית לכל אחד ואחד אך משירי בשטיפה שניה וכ"ש והרשב"א ז"ל כתבו דש"ד ליטול מים מן הכלי על ידו אחת ולתת על ידו השניה ומרדכי כתב דאין נכון לעשות כן:

לשון ריא"ז לא יטול אדם ידיו בפחות מרביעית היו שנים ונטל האחד מרביעית ושייר מהם נוטל השני מן השיריים לפי שהן שירי טהרה כמבואר בקונטרס הראיות בפרק כל הבשר:

ד מי' כתב דיכול לכרוך ידיו במפה ולאכול חולין ברדי בטומאה בלא נט"י וכן נראה בעמ רש"י ולפי מה שפירש רבינו יונה רבינו פליג עם מי' בזה ומס"ג והרא"ש נטול וכוב הפוסקים פליגי עם מיימוני:

לשון ריא"ז וכן אם נטל אוכל במפה ואכלו אע"פ שלא נגע בו צריך נטילת ידים כמבואר בקונטרס הראיות בפרק כל הבשר בראיה מ':

לשון ריא"ז ה ונראה בעיני שלא אחרו לברך על כל כום וכום ועל כל פרוסה ופרוסה אלא על ברכה ראשונה אבל על ברכה אחרונה אינו מברך אלא ברכה אחת לבסוף כמבואר בקונטרס הראיות בפרק כל הבשר ובפרק ערבי פסחים:

שיטת ריב"ב

ואי מקרב לגבי דוולא. כשהדוולא שופך זה נותן ידיו סמוך לשפיכה והמים מקלחין מכח השפיכה לתוך ידיו שפיר דמי: **קפדיתו אמנא.** שיהא כלי **אחזותא.** שיהא בהם מראה מים: **אשיעורא.** דרביעית מים: **ואפי' שנים.** ואע"פ שלא נשתייר לשני רביעית: **דקא אתו משירי טהרה.** שמתחלה היה בו רביעית: **מגופת חבית שתיקנה.** מקקה לקבל רביעית: **נוטלין ממנה לידים.** ואע"ג דמעיקרא לא לאשמועי בגוה עבידא: ושק וקופה אין מלאכתן למים ורוכן אין מקבלין מים: **מהו לאכול במפה.** בלא נטילת ידים: **התירו במפה** לאוכלי תרומה. דהכהנים זריזים הם: **ולא התירו לאוכלי חולין בטהרה.** לפי שאין הזרים להשתמר ככהנים: **אוכל מחמת מאכיל.** אדם האוכל מיד חבירו התוחב לתוך פיו צריך האוכל נטילת ידים אז לא לא: **לשמש.** נתון פי השמש: **מברך על כום וכום.** שאינו יודע אם יתנו לו עוד ואמתא דעתיה מלמשמי: **ואינו מברך על כל פרוסה ופרוסה.** בטוח הוא שלא יתנו לו לחם כל צורך: **אילא אדם חשוב בטעודה.** בטוח הוא שלא יתנו לו לחם כל הצורך:

עין משפט נר מצוה

רח–רו

א מיי' פ"ו מה' ברכות סמג עשין פ' כז טור או"ח סי' קס: **ב** מיי' פ"ו מה' ברכות סמג עשין מ טע"מ סי' קכח קסט:

מסורת הש"ס

ה) מולין דף קז: **ו)** גי' מהר"ם **ז)** גי' מהר"ם **ד)** [כלי פ"ב הוכא בחולין ד' נד.]:

קובץ הגהות

ב"ח (א) תפ"מ ות"ב גיר' רש"י מלף לייפא ומטבילו בה את הידים ואמר רבא כלי שניקב כבונם משקה אין נוטלין ממנה לידים ואמר רבא וכו': **(ב)** נ"ב דאמר רבא כלי שניקב כבונם משקה אין נוטלין ממנה לידים: **(ג)** שאין כאן שיעור מקוה: **(ד)** הגהב כל"ל ותר' סיי נמקק: **(ה)** דבעו' כל"ל:

(ו) נ"ב אלא:

אנ"ש מהר"ם **(א)** זו היא גירסת ספרים שלנו ופירש"י משום להו חיבור בהכי וכ"ב אלפס לא משום להו חיבור ע"כ בתשר"י: **(ב)** נראה שגירסת רבינו יונה כגירסת האלפס דלא משום להו חיבור לקלות ופפ"ה מחלק בין עטילה לנטילה והתשר"י בפרק כל הבשר כתב דלגי' רב אלפס כמו שאינו משום חיבור לנטילה כך אינו משום חיבור לעטילה: ד"ת [ג] זה הפי' לחוק מאד מי נראה שבעצמו היא גם הכא צריך רביעית ואין הפרש בינו ובין הראשון רק בהראשון צריך שיהיה מתחלה רביעי' והכ' אין צריך אבל לעולם צריך שיהיה אותו רביעית ולא דלכו זה הדרך כל שאר הפוסקים גם פשט המשנה כדקתני לעיל רביעית נוטלים לידי' לא' ואפי' לב' לא משמע הכי:

שלטי הגבורים

א ה"ג כתב דלא קפדינן מי אמי מכח גברא או לאו ולדידיה נוטלין לידים מן הקוף ומכלי שהמים יוצאין ממנו מאליו וכן אם הטביל ידיו בכלי עלמה לו עטילה ושאר הפוסקים סולכו כתבו כרבינו וכולהו בעו דאמר מים מתיר מכח גברא וע"פ על מיימוני דמכשיר קוף לאת המים ואיכו כתב דבעינן דאתו מכח גברא גם ר"ע על מה שכתב בפי' המשניות נגד מה שכ' בפפקיו בזה ומבחני הכל שם בס"ד:

ב רבינו יונה והרא"ש פליגי אליבא דרבינו לפרש דבריו אי שכיולא ליה בנקב בכונם משקה הוי חיבור אי לא והתלכתי בס' המתלוקות בס"ד: כלי שניקב בכונם משקה אם יתנו לידים אבמי תורת כלי עליו ונוטלין ממנו ידיים מהנקב ולמעה והעור כתב דגם בכונם משקה מתבטל ממנו תורת כלי:

לשון ריא"ז ואם ניקב הכלי בכונם משקה שמימיו נוטפין לגור דרך הנקב ונשפכין לשוקת דרך פיו הרי מי השוקת מחוברין למי הבור ומטבילין בהם את הידים שלא החמירו בהם חכמים כטבילה גמורה וכן נראה בעיני לומר שאם נפ אדם בשפיכה גדולה ואינו מגיע להטביל את ידיו בים ומצא כלי שניקב בכונם משקה והולה מן הים ומטביל ידיו בתוך הכלי שמי הכלי מחוברין למי הים הולאל ומימיו נוטפין אם על ידי הנקב כמבואר בקונטרס הראיות בפרק כל הבשר בראיה ו':

ג בפירש"י הא דנוטלין לא' ואפילו לשנים קאי אתרתי גברי דשנים שבאו לטול ידיהם לאחר האחרון אין צריך רביעית דקא אתו משירי רביעית וכן כתבו רוב הפוסקים והרמב"ם כתב וזוקא שלא יפסיק הקילוח דהשתא הוי נגוב חיבור ולדברי מיימוני ומס"ג לעולם בשטיפה ראשונה צריך רביעית לכל אחד ואחד אך משירי בשטיפה שניה וכ"ש והרשב"א ז"ל כתבו דש"ד ליטול מים מן הכלי על ידו אחת ולתת על ידו השניה ומרדכי כתב דאין נכון לעשות כן:

לשון ריא"ז לא יטול אדם ידיו בפחות מרביעית היו שנים ונטל האחד מרביעית ושייר מהם נוטל השני מן השיריים לפי שהן שירי טהרה כמבואר בקונטרס הראיות בפרק כל הבשר:

ד מי' כתב דיכול לכרוך ידיו במפה ולאכול חולין ברדי בטומאה בלא נט"י וכן נראה בעמ רש"י ולפי מה שפירש רבינו יונה רבינו פליג עם מי' בזה ומס"ג והרא"ש נטול וכוב הפוסקים פליגי עם מיימוני:

לשון ריא"ז וכן אם נטל אוכל במפה ואכלו אע"פ שלא נגע בו צריך נטילת ידים כמבואר בקונטרס הראיות בפרק כל הבשר בראיה מ':

לשון ריא"ז ה ונראה בעיני שלא אחרו לברך על כל כום וכום ועל כל פרוסה ופרוסה אלא על ברכה ראשונה אבל על ברכה אחרונה אינו מברך אלא ברכה אחת לבסוף כמבואר בקונטרס הראיות בפרק כל הבשר ובפרק ערבי פסחים:

שיטת ריב"ב

ואי מקרב לגבי דוולא. כשהדוולא שופך זה נותן ידיו סמוך לשפיכה והמים מקלחין מכח השפיכה לתוך ידיו שפיר דמי: **קפדיתו אמנא.** שיהא כלי **אחזותא.** שיהא בהם מראה מים: **אשיעורא.** דרביעית מים: **ואפי' שנים.** ואע"פ שלא נשתייר לשני רביעית: **דקא אתו משירי טהרה.** שמתחלה היה בו רביעית: **מגופת חבית שתיקנה.** מקקה לקבל רביעית: **נוטלין ממנה לידים.** ואע"ג דמעיקרא לא לאשמועי בגוה עבידא: ושק וקופה אין מלאכתן למים ורוכן אין מקבלין מים: **מהו לאכול במפה.** בלא נטילת ידים: **התירו במפה** לאוכלי תרומה. דהכהנים זריזים הם: **ולא התירו לאוכלי חולין בטהרה.** לפי שאין הזרים להשתמר ככהנים: **אוכל מחמת מאכיל.** אדם האוכל מיד חבירו התוחב לתוך פיו צריך האוכל נטילת ידים אז לא לא: **לשמש.** נתון פי השמש: **מברך על כום וכום.** שאינו יודע אם יתנו לו עוד ואמתא דעתיה מלמשמי: **ואינו מברך על כל פרוסה ופרוסה.** בטוח הוא שלא יתנו לו לחם כל הצורך: **אילא אדם חשוב בטעודה.** בטוח הוא שלא יתנו לו לחם כל הצורך:

א מיי׳ פ״ו מה׳ ברכות סמג עשין כז טור ח״מ סי׳ קנח קסב קפא: **ב** מיי׳ פ״ו מה׳ ברכות סמג עשין כז טור ח״מ סי׳ קנ: **ג** מיי׳ פ״י מה׳ ברכות סמג עשין כז טור ח״מ סי׳ ריח:

מסורת הש״ס

(א) דף ד: (ב) סס ג) סס ד) יחזקאל ד ס״ד ה) דף ג. ו) סי׳ רכ ד״ה אבל:

קובץ הגהות

ב״ח (א) כועס נמי כל״ל ומי׳ כוס ביהו נמחק: (ב) נ״ב והכוס נשפך מידו וכו׳: (ג) נ״ב משמע להדיא שאם הקפיד גם בשביב ליטול עד מקום שיצאו הרשעים ידיו טהורות ונעמעו שהוא גורם בשביבה דידים המיים מעמאים ומעכירים את הפרק כלומר נטל את הרשעים ואת הפיים עד הפרק וחזרו ליד טהורים נטל את הרשעים מוץ לפרק ואת הפיים עד הפרק וחזרו ליד טמאה. וכן פירושה דהמים שנטמאו עד הפרק ולא יצאו מוץ לפרק אבל אם נטל בראשונה מוץ לפרק ובשביב עד הפרק וחזרו ליד טמאה אלא שהרו המיים לאותם שיצאו מוץ לפרק וחזרו מוץ הפרק אלא דוקא אותם שהיו מוץ הפרק ולא יצאו חוצה אבל רבינו שמשון ואבי מתבארים גורסים בע״א ומחלקים על פירושו של רש״י ופי׳ בא״ח פי׳ קבב: (ד) שיבביה כל״ל: (ה) נ״ב שוכר הרב דמשום מים רשעים שיצאו מוץ לפרק וחזרו ויטמאו ליכא לאיתם שהרי בשאוף המיים מעכרים את כל המים שנטמאו תחלה בין אותם שהם על הפרק בין אותם שיצאו מוץ לפרק וחזרו וכמו שגורס רש״י בשאנה נטל את הרשעים ואת המיים עד הפרק וחזרו ליד טהורים נטל את הרשעים מוץ לפרק ואת המיים עד הפרק וחזרו ליד טמאה דדוקא בשיצא מים רשעים מוץ לפרק ונטל המיים לא הקפיד ליטול עד מקום שיצאו הרשעים הם הוא בשחזרו מים רשעים לידו שמאלה כדפיכ״ש להדיא ובוודאי הר״י דמשום הך משמע לא היינו מחייבים אותו בהגבהה עד שיגבנם אלא היינו מחייבין אותו לטולם שיטול ידיו בשביב ג״כ בשפע כמו בראשונה לפיכך מפרש הרב דהתשמשא הוא מפני מים המיים דשמא בראשונה לא יטול כי אם עד הפרק דהייני בין מיבור היא והזרוע ובשביב יצאו מים אלא כוחה מוץ לפרק דהייני על הזרוע ויקבלו עוותה מהזרוע וחזרו ועשאו את הידים ומשום הך משמא הגרירותו שיהבר שיגביה אם ידיו כל שעת הנטילה עד שיגבנם ולאחר בדברי האחרונים אלו לפרש דברי הר״י בכתבם ולאותם ואי אפשר אלא כאשר הגאמי ופירשתי כן הוא עיקר נ״ל: (ו) נ״ב אומר בדוק שעקר ע״ז:

אנ״ש מהר״ם [א] רש״י לפי גירסתו פי׳ כן בפ״ק דקוטה ומשמע מלשונו שאם הקפיד בגם על המיים ידו טהורה ולפיכ ח״ל רבינו שמשון בשם׳ ידים אבל מורפיה לא עיין אלשון המשנה כך הוא נטל את הרשעים עד הפרק ואת המיים מוץ לפרק וחזרו ליד טהורה רשעים ומיים מוץ לפרק וחזרו ליד טמאה ע״כ: [ב] נ״ל שרוצה לפרש כן אחרונים צריך שיטפל ידיו על שעיפה אחיה ושליישת שבמיים רשעים ואל תתחה שבן אלשון המשנה קוראים המיים אחרונים בפ״ב דידים בני חלילה נטל את הרשעים ומגלה על ידיו קיפס או לדור ידיו טמאות שלין המיים הראחרונים מעכרין אלא המיים שעל גב היד ואפשר מה שדחקו לפרש כן נגד כל שאר המפרשים שפי׳ שר״ל מים רשעים רשעים לפעורה אחרונים אחרונים לפעורה דס״ל דרשעים ואחרונים לא בחדא מילה מילי הוא ליה לאתוי תנ״ה דאמרי מיים רשעים אמילתא קמייתא זהו שדחקו לפרש דבטילה אחת מיירי רשעים ואחרונים ופי׳ ובעכיו בא דאמעינו ר׳ אחרונים צריך שיטפל ידיו לאמעינו הבריאה אחרונים צריך שיטפל ידיו בה דין אלוק שבשעת הטילה אקודש לפעורה יש בה דין אלוק שאינ״פ שבשעיפה רשעות צריך שיבביה כדי שלא יצאו מים רשעים ידיו כדי שלא יצאו מים רשעים לפעורה אחרונים אחרונים מוץ לפרקם כדפי׳ משום דמיים רשעים אמתא נוטל אותה בשפע יותר מכדי מיזגו ויש לאת טעם משום דאמנן בא״ח פי׳ ריח הדים מוסיפין על המיים ואין מוסיפין על הרשעים ובעמא משום דאין טילה לאלאין כמו שכתב בא״ח פי׳ קס״ב וזהו שפיר״ש כאן במים רשעים אותם צריך שיבביה שבטל בשפע יותר מכדי מיזגו ועל המיים לא הקפיד ליטול עד מקום שיצאו רשעים וכן פי׳ הערוך ערך מי וכפסר התרומה פי׳

ע״א הלכך בשעיפה רשעות צריך שיבביה ובשביה דרכו לאמאם ושמא לא יקפיד עליהם ליטול אפי׳ עד מקום מיזגו אפי׳ שיטול לאוסיף על המיים ויחזרו המיים הרשעות שבאותו הפרק ויטמאו את מקום הגעת המיים הלכך יבביה ידיו עד שיעפה אחיה אז צריך לאחר שלא יבביה ידיו למעלה עד בביבה ובשעה שבוטנו אחיה אז צריך לאחר שלא יבביה ידיו למעלה עד בביבה ובשעה שבוטנו אחיה אז צריך לאחר שלא יבביה ידיו עד שיעפה אחי

גמ' אניסא דרבים כ"ע צריכי לברוכי וכו' כלומר שנעשה לכל ישראל או לרובן כגון מעברות הירדן וכל אותן שמברכ בברייתא כ"ע צריכי לברוכי שעשה נסים לאבותינו במקום הזה וכמי ה"ג מייתי מתני' אבל אניסא דיחיד הוא ובריה ובר בריה בלחוד צריכי לברוכי הוא מברך שעשה לי גם במקום הזה ובריה ובר בריה מברכין שעשה גם לאבותי במקום הזה וכל גם שאינו נעשה לכל ישראל או לרובן נקרא של יחיד ואינו מברך עליו אלא הוא ובריה ובר בריה בלבד: **ארבעה** צריכין להודות יורדי הים וכו'.

רש"י

גמ' ועל ניסא דיחיד לא מברכין. בתמיה: **מעברות הים.** מקום שעברו בו ישראל היס ביבשה וכן מעברות הירדן: **נחל ארנון.** עמק שבין שני הרים גדולים שישראל היו צריכין לעבור שם והיו אמוריים נאבאים בו ורצו להורגם ונעשה להם גם שדבקו ההרים זה בזה ונהרגו כולם: **ואבני אלגביש.** שהוצאנו מן השמים על המלכים בימי יהושע ושאר כולהו הכל מפורש בתלמודא מאי ניסא דאיתעביד בהו: **ברוך זוכר אף הצדיקים.** אבהים אבינו כדמפיק: **אלכעה צריכין להודות.** כשיצולין: **שנשה צריכין שימור.** מן המזיקין: **חולה.** מפני שהורע מזלו לפיכך הסד מתגברה בו וכן היה אשה יולדת וכן אבל: **חפן ולוה ופלמידי חכמים.** מקנאתן מתגברה בהן: **ואברכה מבריכין.** זה המברך ברכת מזון שמברך את בעל הבית כדאמרי' לעיל: **יוסף מת קודם לאחיו.** דכתיב וימת יוסף וכל אחיו: **ראו קרא כ' נשס בלאלא.** ראה משמע היס את לבך תן עיניך בדבר: **ראה בבשן פאס.** תפיסה שהוסק בה בבשן של חנניה מישאל ועזריה: **שנוטלין ממנו עפר.** הוא מקום אחד שאין בהמה יוצאה משם אם אין נותנים עליה מעפר המקום והוא סימן השמד והוא מקללותיה של בבל ויכוח מורי הרב לאחיי שנוטלין משם עפר לעיט לבנין המקום וסוף סוף אותו מקום אין בו ישוב (ג) לא זריעה ולא שום נטיעה: **גוזר ומקיים.** שאמר להשמידם: **אולופין.** חיל גדול של שנים רבוא: **חכם הרזים.** שיודע מה בלב

גמ' א על ניסא דרבים מברכין ועל ניסא דיחיד לא מברכין והא ההוא גברא דהוה קא אזיל בעבר ימינא נפל עליה אריא איתעביד ליה ניסא ואיתנצל מיניה אתא לקמיה דרבא א"ל כי מטית להתם אימא ברוך שעשה לי נס במקום הזה אמרי אניסא דרבים כולי עלמא צריכי לברוכי אניסא ב דיחיד הוא ובריה ובר בריה צריכי לברוכי וכולי עלמא לא צריכי: תנו רבנן הרואה מעברות הים ומעברות הירדן ומעברות נחל ארנון ואבני אלגביש של בית חורון ואבן שזרק עוג מלך הבשן במשה ואבן שישב עליה משה בשעה שנלחם בעמלק ואשתו של לוט וחומת יריחו שנבלעה הרואה אותם צריך שיתן שבח והודאה לפני המקום ועל לוט ועל אשתו מברכין שתים על אשתו מברך ברוך דיין האמת ועל לוט מברך ברוך זוכר הצדיקים דכתיב [ג]ויהי בשחת אלהים את ערי הככר וגו' אמר רב יהודה אמר רב [ד]ארבעה ג צריכין להודות יורדי הים והולכי מדברות ומי שהיה חולה ונתרפא ומי שהיה חבוש בבית האסורים ויצא יורדי הים דכתיב [ה]יורדי הים באניות עושי מלאכה במים רבים וכתיב המה ראו מעשי ה' וגו' וכתיב ויאמר ויעמד רוח סערה וגו' וכתיב יחוגו וינועו כשכור וגו' וכתיב וישמחו כי ישתוקו וגו' וכתיב וידו לה' חסדו וגו' הולכי מדברות דכתיב תעו במדבר בישימון דרך וגו' וכתיב רעבים גם צמאים וגו' וכתיב וידריכם בדרך ישרה וגו' וכתיב וידו לה' חסדו וגו' מי שהיה חולה ונתרפא דכתיב אוילים מדרך פשעם ומעונותיהם יתענו כל אוכל תתעב נפשם ויגיעו עד שערי מות וכתיב ישלח דברו וירפאם וימלט משחיתותם וכתיב יודו לה' חסדו וגו' ומי שהיה חבוש בבית האסורים דכתיב יושבי חושך וצלמות אסירי עני וברזל וכתיב יוציאם מחושך וצלמות ומוסרותיהם ינתק וכתיב יודו לה' חסדו וגו' מאי מברך אמר רב יהודה אמר רב ברוך גומל לחייבים טובות שגמלני כל טוב אמר אביי וצריך לאודויי באפי ד עשרה שנאמר וירוממוהו בקהל עם ובמושב זקנים יהללוהו אמר מר זוטרא ותרי מינייהו רבנן ה שנא' ובמושב זקנים יהללוהו רב יהודה חלש [ואתפח] על לגביה רב חנא בגדתאה ורבנן אמרי ליה בריך רחמנא דיהבך לן ולא יהבך לעפרא אמר להון פטרתון [יתי] ו מלאודויי והאמר אביי וצריך לאודויי באפי עשרה דהוו עשרה ועני בתרייהו אמן ז [ח]אמר רב יהודה אמר רב שלשה צריכין שימור חולה חיה וכלה במתניתא תנא חולה חיה חתן וכלה וי"א אף אבל ותלמיד חכם בלילה [ט]אמר רב יהודה אמר רב שלשה דברים מקצרין שנותיו של אדם מי שנותנין לו ס"ת לקרוא ואינו קורא כוס של ברכה לברך ואינו מברך והמנהיג עצמו ברבנות ס"ת דכתיב [י]כי הוא חייך ואורך ימיך כוס של ברכה דכתיב [יא]ואברכה מברכיך והמנהיג עצמו ברבנות ח דאמר רב יהודה אמר רב ואיתימא רב חמא בר חנינא מפני מה מת יוסף קודם לאחיו מפני שנהג עצמו ברבנות אמר רבי יצחק אין מעמידין פרנס על הצבור עד שנמלכין בצבור שנאמר [יב]ראו קרא ה' בשם בצלאל: האי מאן דחזא חלמא ולא ידע מה הוא אי טבא אי בישא הוא ליזיל וליקום בהדי כהני ויאמר רבש"ע אני שלך וחלומותי שלך חלום חלמתי ואיני יודע מה הוא בין שחלמתי אני לעצמי ובין שחלמו לי אחרים אם טובים הם חזקם ואמצם ויתקיימו כחלומותיו של יוסף ואם צריכין רפואה רפאם כמי מרה על ידי משה וכמי יריחו על ידי אלישע וכצרעת מרים וכצרעת נעמן וכחליו של חזקיהו וכשם שהפכת קללת בלעם הרשע עלינו לברכה כן תהפוך לי את חלומותי לטובה ויהיו לשלום וניכוון [יג]וניסק בהדי כהני וימרון כולי עלמא אמן וכי מהדרי כהני אפייהו לימא השוכן (א) בגבורת שלום שים שלום עלינו: מקום שנעקרה ממנו ע"ז: תנו רבנן [יד]הרואה את המרקולים אומר ברוך שנתן ארך אפים לעוברי רצונו אמר רב הונא הרואה בבל הרשעה צריך לברך חמש ברכות הרואה בבל אומר ברוך שהחריב בבל הרשעה ראה ביתו של נבוכדנצר אומר ברוך שהחריב ביתו של נבוכדנצר הרשע ראה את המרקולים אומר ברוך שנתן ארך אפים לעוברי רצונו ראה גוב אריות וכבשן האש אומר ברוך שעשה נס לצדיקים במקום הזה ראה מקום שנוטלין ממנו עפר אומר ברוך אומר ועושה ברוך גוזר ומקיים: מר בריה דרבינא כי הוה מאטי לבבל הוה מצדר עפרא בסודריה ושדי ליה אבראי אמר [טו]וטאטאתיה במטאטא השמד: אמר רב המנונא הרואה אוכלוסי ישראל אומר ברוך חכם הרזים אוכלוסי עובדי כוכבים אומר אומר ברוך דיין האמת: **גמ'** א על ניסא דרבים מברכין ועל ניסא דיחיד לא מברכין והא ההוא גברא דהוה קא אזיל בעבר ימינא נפל עליה אריא איתעביד ליה ניסא ואיתנצל מיניה אתא לקמיה דרבא א"ל כי מטית להתם אימא ברוך שעשה לי נס במקום הזה אמרי אניסא דרבים כולי עלמא צריכי לברוכי אניסא ב דיחיד הוא ובריה ובר בריה צריכי לברוכי וכולי עלמא לא צריכי: תנו רבנן הרואה מעברות הים ומעברות הירדן ומעברות נחל ארנון ואבני אלגביש של בית חורון ואבן שזרק עוג מלך הבשן במשה ואבן שישב עליה משה בשעה שנלחם בעמלק ואשתו של לוט וחומת יריחו שנבלעה הרואה אותם צריך שיתן שבח והודאה לפני המקום ועל לוט ועל אשתו מברכין שתים על אשתו מברך ברוך דיין האמת ועל לוט מברך ברוך זוכר הצדיקים דכתיב [ג]ויהי בשחת אלהים את ערי הככר וגו' אמר רב יהודה אמר רב [ד]ארבעה ג צריכין להודות יורדי הים והולכי מדברות ומי שהיה חולה ונתרפא ומי שהיה חבוש בבית האסורים ויצא יורדי הים דכתיב [ה]יורדי הים באניות עושי מלאכה במים רבים וכתיב המה ראו מעשי ה' וגו' וכתיב ויאמר ויעמד רוח סערה וגו' וכתיב יחוגו וינועו כשכור וגו' וכתיב וישמחו כי ישתוקו וגו' וכתיב וידו לה' חסדו וגו' הולכי מדברות דכתיב תעו במדבר בישימון דרך וגו' וכתיב רעבים גם צמאים וגו' וכתיב וידריכם בדרך ישרה וגו' וכתיב וידו לה' חסדו וגו' מי שהיה חולה ונתרפא דכתיב אוילים מדרך פשעם ומעונותיהם יתענו כל אוכל תתעב נפשם ויגיעו עד שערי מות וכתיב ישלח דברו וירפאם וימלט משחיתותם וכתיב יודו לה' חסדו וגו' ומי שהיה חבוש בבית האסורים דכתיב יושבי חושך וצלמות אסירי עני וברזל וכתיב יוציאם מחושך וצלמות ומוסרותיהם ינתק וכתיב יודו לה' חסדו וגו' מאי מברך אמר רב יהודה אמר רב ברוך גומל לחייבים טובות שגמלני כל טוב אמר אביי וצריך לאודויי באפי ד עשרה שנאמר וירוממוהו בקהל עם ובמושב זקנים יהללוהו אמר מר זוטרא ותרי מינייהו רבנן ה שנא' ובמושב זקנים יהללוהו רב יהודה חלש [ואתפח] על לגביה רב חנא בגדתאה ורבנן אמרי ליה בריך רחמנא דיהבך לן ולא יהבך לעפרא אמר להון פטרתון [יתי] ו מלאודויי והאמר אביי וצריך לאודויי באפי עשרה דהוו עשרה ועני בתרייהו אמן ז [ח]אמר רב יהודה אמר רב שלשה צריכין שימור חולה חיה וכלה במתניתא תנא חולה חיה חתן וכלה וי"א אף אבל ותלמיד חכם בלילה [ט]אמר רב יהודה אמר רב שלשה דברים מקצרין שנותיו של אדם מי שנותנין לו ס"ת לקרוא ואינו קורא כוס של ברכה לברך ואינו מברך והמנהיג עצמו ברבנות ס"ת דכתיב [י]כי הוא חייך ואורך ימיך כוס של ברכה דכתיב [יא]ואברכה מברכיך והמנהיג עצמו ברבנות ח דאמר רב יהודה אמר רב ואיתימא רב חמא בר חנינא מפני מה מת יוסף קודם לאחיו מפני שנהג עצמו ברבנות אמר רבי יצחק אין מעמידין פרנס על הצבור עד שנמלכין בצבור שנאמר [יב]ראו קרא ה' בשם בצלאל: האי מאן דחזא חלמא ולא ידע מה הוא אי טבא אי בישא הוא ליזיל וליקום בהדי כהני ויאמר רבש"ע אני שלך וחלומותי שלך חלום חלמתי ואיני יודע מה הוא בין שחלמתי אני לעצמי ובין שחלמו לי אחרים אם טובים הם חזקם ואמצם ויתקיימו כחלומותיו של יוסף ואם צריכין רפואה רפאם כמי מרה על ידי משה וכמי יריחו על ידי אלישע וכצרעת מרים וכצרעת נעמן וכחליו של חזקיהו וכשם שהפכת קללת בלעם הרשע עלינו לברכה כן תהפוך לי את חלומותי לטובה ויהיו לשלום וניכוון [יג]וניסק בהדי כהני ויימרון כולי עלמא אמן וכי מהדרי כהני אפייהו לימא השוכן (א) בגבורת שלום שים שלום עלינו: מקום שנעקרה ממנו ע"ז: תנו רבנן [יד]הרואה את המרקולים אומר ברוך שנתן ארך אפים לעוברי רצונו אמר רב הונא הרואה בבל הרשעה צריך לברך חמש ברכות הרואה בבל אומר ברוך שהחריב בבל הרשעה ראה ביתו של נבוכדנצר אומר ברוך שהחריב ביתו של נבוכדנצר הרשע ראה את המרקולים אומר ברוך שנתן ארך אפים לעוברי רצונו ראה גוב אריות וכבשן האש אומר ברוך שעשה נס לצדיקים במקום הזה ראה מקום שנוטלין ממנו עפר אומר ברוך אומר ועושה ברוך גוזר ומקיים: מר בריה דרבינא כי הוה מאטי לבבל הוה מצדר עפרא בסודריה ושדי ליה אבראי אמר [טו]וטאטאתיה במטאטא השמד: אמר רב המנונא הרואה אוכלוסי ישראל אומר ברוך חכם הרזים אוכלוסי עובדי כוכבים אומר

שלשים. מפי מורי הרב נר"ו: **גמ'** אניסא דרבים כ"ע צריכי לברוכי וכו' כלומר שנעשה לכל ישראל או לרובן כגון מעברות הירדן וכל אותן שמברכ בברייתא כ"ע צריכי לברוכי שעשה נסים לאבותינו במקום הזה וכמי ה"ג מייתי מתני' אבל אניסא דיחיד הוא ובריה ובר בריה בלחוד צריכי לברוכי הוא מברך שעשה לי גם במקום הזה ובריה ובר בריה מברכין שעשה גם לאבותי במקום הזה וכל גם שאינו נעשה לכל ישראל או לרובן נקרא של יחיד ואינו מברך עליו אלא הוא ובריה ובר בריה בלבד: **ארבעה** צריכין להודות יורדי הים וכו'. נשאל מרבינו האי גאון ז"ל למה לא אמר אותם כסדר שכתובין במזמור והשיב שרצה למנות תחלה אותם שהם מסוכנים יותר שיורדי הים והולכי מדברות הם בסכנה יותר מהחולה שרוב החולים לרפואה וחצוש רוב הפעמים הוא חצוש בעבור ממון ואין סכנתו כל כך אבל במזמור הזכיר המלוים יותר תחלה ומנהג הוא בצרפת שאינם מברכין ברכת הגומל כשהולכין מעיר לעיר מפני שאומרים שלא הצריכו להודות אלא להולכי מדברות שהוא סכנה מחיות רעות ומלסטים אבל להולכי דרכים לא ומה שאמר בירושלמי כל הדרכים בחזקת סכנה הם עומדים לא אמרו זה אלא לענין תפלת יוצא לדרך בלבד שכבל הדרכים יש לו לבקש על נפשו. זה דעת רבני צרפת ז"ל: **אמרי** ליה בריך רחמנא דיהבך לן ולא יהבך לעפרא. נראה שסם ומלכות היו מזכירין בה והיו אומרים בריך רחמנא אלהנא מלכא דעלמא דאל"כ היאך היה נפטר הוא מלומר ברכת הגומל בעניית אמן דהא קי"ל דכל ברכה שאין בה (ד) מלכות אינה ברכה והיאך אפשר שיפטר מברכה שיש בה (ה) מלכות בעניית אמן לברכה שאין בה (ו) מלכות אלא ודאי כיון (ז) זו כיון כל הברכות הנזכרות בפרקין כשאומר בהן הזכרת השם ומלכות מיירי: **אמר** להו רב יהודה פטרתון מלאודויי. כלומר בברכה זו שברכתם אתם ושמעתי אני אותה נפטרתי מלברך ברכת הגומל ומקשה התלמוד האיך אמר שנפטר בזה והאמר אביי וצריך לאודויי באפי עשרה ומהדרינן דהוו שם י' ועונה איהו אמן ולפיכך נפטר בזה למדנו משם שאם יש שם עשרה וברכו ברכה זו ועונה החולה אמן אין צריך לברך ברכה אחרת ואם אין שם י' צריך לברך ונראה שהם יכולים לאומרה אפי' בלא עשרה אע"פ שאין החולה נפטר בה.

מפי מורי הרב נר"ו:

שלשה צריכין שימור חולה חיה וכלה. מפני שהשטן מקטרג בשעת הסכנה ובשעת השמחה: וניכוון וניסק בהדי כהני וכו'. ואם אין עושין נשיאות כפים יכוין שישלים כשיגיע ש"ל למברך את עמו ישראל כדי שיענו כולם אמן:

הרואה את המרקולים וכו'. י"מ דה"ה לשאר ע"ז אלא שאמר זו שהיו עובדים אותה בימיהם יותר וי"מ דדוקא נקט מרקולים מפני שדרכיה[ח] להשליך לה אבנים ולאותם אבנים שמשליכים הם עובדין ומפני שהע"ז היא מתחדשת בכל יום התקינו לברך עליה שנתן ארך אפים לעוברי רצונו: **הרואה** בבל מברך חמש ברכות. הני דמפרש ואזיל כשרואה כל אחת ואחת: **ראה** מקום שנוטלין ממנו **עפר** נראה לפרש שנוטלין ממנו עפר לטיט וקרא דוטאטאתיה ר"ל שעשה ממנה טיט ודומה לו ושרשן שר"ל יסיר השרש וי"מ בענין אחר:

הרואה אוכלסי ישראל מברך ברוך חכם הרזים. ובגמ' (דף נח:) אומר שאם ראה אדם חשוב וגדול בתורה שמברך עליו ברוך

עין משפט נר מצוה

רי–ריא

א מיי' פ"י מה' ברכות סמג עשין מ טע"מ סי' ריט: **ב** מיי' פ"י מה' ברכות סמג עשין מ טור וש"ע סי' רכד:

מסורת הש"ס

א) ברכות יט **ב)** תענית קז **ג)** דברים ל **ד)** ברכות יב **ה)** שמות לה **ו)** בס"י איתא ונעיים **ז)** ישעיה יד **ח)** [ע"ז כ.]:

קובץ הגהות

ב"ח (א) נ"ב ואמר: **(ב)** נ"ב ואמר: **(ג)** נ"ב ולא: **(ד)** נ"ב שם ומלכות: **(ה)** נ"ב שם ומלכות: **(ו)** נ"ב ברכה: **חו"י (א)** בגבורה אתה שלום:

שלטי הגבורים

לשון ריא"ז **א** יחיד שנעשה לו גם במקום ידוע כל זמן שמוצע באותו מקום מברך ברוך שעשה לי גם במקום הזה ואם נע"ל לו גם בשני מקומות כשפוגע בא' מהן מברך ברוך שעשה לי גם במקום הזה ובמקום פלוני וא"ל לברך על גם של יחיד אלא הוא לבדו אבל על גם של רבים חייב כל אחד לברך:

ב בשאר הפוסקים לא נרשיגן בגעמות ולפי נירסת רבינו ורב האי כתב העור דלא דוקא כמו כן בנו אלא כל יוצאי ירכו:

ג ועל כל חולי מברך הגומל ונאמנה ונלרפא אין מברכין כשהולך מעיר לעיר רק כשהולך במדבריות ומיונא הזה וכן לענין חולה כתבו הרוש' דאין מברך על מיחוש ראש או מעים אא"כ נפל למשכב וכן כתב המרדכי. ומיימון ומס"ג והרא"ש ובור כתבו דמברך בכל הדרכים ובכל החלאים וכן יש בענין:

לשון ריא"ז וגראה בעיני שכל הגולל מכל דבר סכנה צריך להודות כמו אלו הארבעה המנואר בקונטר הרא"ש:

ד כתבו הרוסקים דבעינן תרוייהו שיהיו עשרה וגם מרי רבנן דהיינו בין הכל י"ב לכתלה ויש להקשות על דבריהם וכתבתי בספר המתלוקות בס"ד ומיי' וסמ"ג כתבו כרבינו דבעי י' בין הכל:

ה הרא"ש מפיים הלשון כך מתקיף לה רב אסי ואיתא בי עשרה ומרי רבנן קשיא וכיון דלא איפשיטא לן לאומרא בענין תרוייהו ורב אלפס ז"ל לא כתב כן: ומהגו בתשמנו ונלרפא שאין מברכין ברכת הגומל כשהולכין מעיר לעיר דסברא להו שלא הצריכו להודו' אלא הולכי מדבריות דשכיחי ביה חיות ולסטים והא דאמרי' בירושל' כל הדרכים בחזקת סכנה לא אמרו אלא לענין תפלת הדרך בלבד שבכל הדרכים צריך אדם לבקש על נפשו אבל ברכת הגומל במקום תודה נתקנה וכן כתב ה"ר יוסף ז"ל דוקא חולה שנפל למטה אבל אם הם בראשו או במעיו אין צריך לברך אבל בעבור משמע אפי' הם בראשו ובמעיו עכ"ל:

לשון ריא"ז ז ונראה בעיני שאם רצה אדם להודות ולברך הגומל על אוהבו ועל קרובו שהוא כואב עליו הרשות בידו כמבואר בקונערס הרשות:

ז כתב הרא"ש וכגון שהיה באותה ברכה שם ומלכות כגון דאמרו בריך רחמנא מלכא דעלמא כדתנן לעיל גבי בעמין רעיל בריך רחמנא מלכא דעלמא ע"כ:

לשון ריא"ז ח והמנהיג עצמו ברבנות בד"א בענינא אבל בפרהסיא כגון בשיא שנוהג בשיאותו ברבים מותר כמו שביאר רבינו מנגאל ובילמדנו אומר שאין אדם רשאי לומר תורה לפני הצבור עד שיפשוט אותו שנים או שלשה פעמים בינו לבין עצמו ומעשה בר' עקיבא שקראו אותו לקרות בס"ת ולא רצה לעלות מפני שלא פשט הפרשה שנים שלשה פעמים:

שיטת ריב"ב

גמ' בגדפאה. שם עיר בגדת והיא העיר המשונה שבבבל: **חולה.** מיה ואבל צריכין שימור. דאיתרע מזלייהו והסד מתגברה בהן ותלמיד חכם אחן וכלה מקנאתו אותם מתגברה בהן: **ראו קרא כ' נשס.** בעל מהן רשות: **ויזיל וייקום קמי דפני.** כשנוטלין את כפיהם: **פיסקא מקום שנעקרה וכו':** **גמ' מקום שנוטלין ממנו עפר.** מקום יש בבבל שאין בהמה יוצאה משם אלא אם כן נותנין עליה מעפר המקום והוא סימן השמד: **חכם הרזים.** שיודע מה בלב כל אחד:

רבינו יונה הרואה פרק תשיעי ברכות

מכם הרגיס: **הרואה** את חבירו לאחר ל' יום וכו'. דוקא בחבירו שמתם ברגליתו אבל בשאר חבריס לא: לאחר י"ב חדש מברך מחיה המתים מפני שנשכח מהלב כמו שהמת נשכח לאחר י"ב חדש דכתיב נשכחתי כמת מלב הייתי ככלי אובד מה כלי מתיאש אדם ממנו כשאבד אומו ולא מלאו בתוך י"ב חדשים אף המת נשתכח מהלב לאחר י"ב חודש: והמית אתכם בדין. ואע"ג דקי"ל (שבת דף נה:) יש מיתה בלא חטא אפ"ה דינו דין אמת שהוא יודע כל דרכי איש וכל דרכיו משפט: **אם** בטרודין דיו פעם אחת וכו'. פי' רבינו חננאל ז"ל אע"פ שאינו גרגין הברקים סמוכין זה אצל זה אלא עכשיו פעם אחת ואחר שעה פעם אחרת כיון שלא נפסקו הענינים לגמרי די בברכה אחת אבל אם הענינים הראשונים נפסקו ושמיים זכו בעיניו אם מחל ורוחה אחר"כ מברך פעם אחרת והוא מלשון ולף עורך:

הרואה חמה בתקופתה וכו'. פי' דבר ידוע הוא שלשוף מחזור של שמונה ועשרים שנה תקופת ניסן חוזרת למקום אשר היה שם בתחילת בריאתה והוא לעולם גליל רביעי (ח) לזמר בנקר וכשרואה החמה מברך עושה בראשית:

לבנה בטהרתה. אמר ר"מ ז"ל כשמחזור הלבנה לתחלת מזל טלה בתחלת החדש ולא תהיה עוטה לא לעפון ולא לדרום [ט] וכן בכל עת שרואה מזל טלה עולה [כ] מקצת אל המזרח על כל ל' מאלו מברך עושה [מעשה] בראשית ורבינו יהונתן הכהן ז"ל כתב ומזלות בעתם עודע לחכמי הכוכבים אימתי חוזרים למקום שהיו שם בשעת בריאת העולם:

ברוך רוב ההודאות ואל ההודאות. נראה לעורי שהטעם שהוצרכו שיהם מפני שאם היה אומר רוב ההודאות בלבד היינו אומרי' מרובן אבל לא מכולן כדאמרי' (מגילה טז:) ולפי לרוב אחיו ולא לכל אחיו לפיכך הוצרך לומר אל ההודאות להורות שהוא על כולן ואם היה אומר אל ההודאות בלבד היה נראה אל מקצת ההודאות ויש זולתו למקצת האחרות לפיכך הוצרכו שמיהן רוב ההודאות להורות על הרוב ואל ההודאות להורות על המיעוט הנשאר שלא היה מובן מהלשון הראשון:

מתני' קנה בית חדש וכו' מברך

[ט] בושה אמכם מאד חפרה יולדתכם הנה אחרית גוים מדבר ציה וערבה אמר עולא נקיטינן אין אוכלוסא פחותה מששים רבוא: תנו רבנן הרואה חכמי ישראל אומר ברוך שחלק מחכמתו ליראיו חכמי עובדי כוכבים אומר ברוך שנתן מחכמתו לבשר ודם הרואה מלכי ישראל אומר ברוך שחלק מכבודו ליראיו מלכי עובדי כוכבים אומר ברוך שנתן מכבודו לבשר ודם: א"ר יוחנן לעולם ישתדל אדם [ט] לצאת לקראת מלכים ולא לקראת מלכי ישראל בלבד אלא אפילו לקראת מלכי עובדי כוכבים שאם יזכה יבחין בין מלכי ישראל למלכי עובדי כוכבים א"ר יהושע בן לוי הרואה את חבירו אחר שלשים יום אומר ברוך שהחיינו וקיימנו והגיענו לזמן הזה לאחר שנים עשר חודש אומר ברוך מחיה המתים הרואה [י] בתי כנסיות של ישראל בישובן אומר ברוך מציב גבול אלמנה בחורבנן אומר ברוך דיין האמת בתי עובדי כוכבים בישובן אומר [י]בית גאים יסח ה' ויצב גבול אלמנה בחורבנן אומר [י]אל נקמות ה' אל נקמות הופיע: הרואה קברי ישראל אומר ברוך אשר יצר אתכם בדין זן אתכם בדין וכלכל אתכם בדין ודן אתכם בדין והמית אתכם בדין ועתיד להחיותכם בדין ויודע מספר כולכם ברוך מחיה המתים: הרואה קברי עובדי כוכבים אומר [ז]בושה אמכם מאד חפרה יולדתכם הנה אחרית גוים מדבר ציה וערבה: הרואה את הכושי ואת הגיחור והלוזקן והננס ופתי הראש ובדריקנוס אומר ברוך משנה [ח]הבריות: ראה את החיגר ואת הסומא ואת הקיטע ומוכה שחין ובהקונין אומר ברוך דיין האמת ואם ממעי אמן הם אומר ברוך משנה [ט]הבריות: ת"ר הרואה את הפיל ואת הקוף ואת הקיפוף אומר ברוך משנה הבריות: ראה בריות טובות ואילנות טובות אומר ברוך שככה לו בעולמו: על הזיקים יועל הזועות: מאי זיקין אמר שמואל כוכבא דשביט [ג]: אמר ריב"ל הרואה הקשת בענן אומר ברוך זוכר הברית במתניתא תאנא נאמן בבריתו וקיים במאמרו: אמר רב פפא הילכך נימרינהו לתרוייהו ברוך זוכר הברית נאמן בבריתו וקיים במאמרו: על הרוחות: מאי רוחות אמר אביי זעפא: על הברקים ועל הרעמים אומר [ב] ברוך שכחו מלא עולם או ברוך עושה [א] (ז) ברקים [א] הי מינייהו בעי מצי אמר אבל על ההרים ועל הגבעות וכו' אינו מברך אלא ברוך עושה בראשית: ירושלמי על הברקים ר' ירמיה ור' זעירא אמרו בשם רב חסדא דיו פעם אחת בכל יום ר' יוסי בעי מה אנן קיימין אם בטרודין דיו [ב] פעם אחת בכל יום ואם במפסיקין מברך על כל פעם ופעם אתא רבי אחא בר חנינא בשם רב חסדא ואמר אם בטרודין דיו פעם אחת בכל יום ואם במפסיקין מברך על כל פעם ופעם חיליה דר' יוסי מן הדא היה יושב בחנות של בשם כל היום אינו מברך אלא פעם אחת אבל אם היה נכנס ויוצא נכנס ויוצא מברך על כל פעם ופעם: ת"ר [ב]הרואה חמה בתקופתה לבנה בטהרתה כוכבים במשמרותיהן מזלות בעתם אומר ברוך עושה בראשית: אמר רב יהודה הרואה לבנה בחידושה אומר ברוך אתה ה' אלהינו מלך העולם אשר במאמרו ברא שחקים וכו' כדכתבנוה לעיל [ו]בפרק תפלת השחר: רבי יהודה אומר הרואה את הים ג הגדול אומר ברוך שעשה את הים הגדול אימתי בזמן שרואהו לפרקים ופרקים עד כמה אמר ר' אמי בר אבא אמר רב יצחק עד שלשים יום: על הגשמים ועל [ג]בשורות טובות אומרים ברוך הטוב והמטיב והני מילי היכא דאית ליה ארעא לדידיה ואיכא שותפות בהדיה אבל ליכא שותפות בהדיה ד מברך שהחיינו כדתניא [ד]קצבו של דבר על שלו מברך שהחיינו על שלו ועל של חברו מברך הטוב והמטיב ואי לית ליה ארעא מברך מודים אנחנו לך ה' אלהינו על כל טיפה וטיפה שהורדת לנו ואילו פינו מלא שירה כים כו' כדכתבנוה במסכת תענית וחותם ברוך רוב ההודאות ואל ההודאות אמרו ליה [ד]מת אביו והוא יורשו אי איכא אחי דקא ירתי בהדיה בתחלה מברך דיין האמת ולבסוף מברך הטוב והמטיב ואי ליכא אחי דקא ירתי בהדיה בתחלה מברך דיין האמת ולבסוף שהחיינו: **מתני'** בנה בית חדש ה וקנה כלים חדשים

רש"י

כל אלו: **שאם יזכה.** לימות המשיח ימין כמה גדול שכר עושה מצות (ה) מכבוד אומות העולם בעוה"ז: **ברוך מחיה מתים.** דכשנים עבר מדם משמכח מן הלב: **ברוך מליב גבול אלמנה.** כגון ישוב בית שני: **בושי.** שחור הרבה: **גיחור.** אדום הרבה: **לוזקן.** לכן יותר מדאי: **פתי הראש.** שכל שערו דבוק זה בזה כגמטאי: **בדריקנוס.** פיו עקום: **ברוך משנה הבריות.** שממעי אמן הם הם ק: **קטע.** שנקטעו ידיו: **וחיגר.** שנקטעו רגליו כן צריך לפרש כשנתרין יחד קיטע וחיגר אבל כשקיטע שנו לבד פירוש שנקטעו רגליו: **בהקונין.** לע"ע לוי"ט כמו עדשים: **ברוך דיין האמת.** שעולה באמת: **קיפוף.** עוף שיש לו לחיים כאדם שקורין וולנר: **הוכא דשביט.** כוכב היורה כחץ ומרוץ כשבט כשיורה וברקה כמו שפותח לת הרקיע: (ו) **על הפריס.** אינו יכול לברך מלא עולם שאינו אלא כל אחד במקומו: **בערוריים.** שאין הפסק בנתיים: **חיליה.** רחיימו: **בתקופה.** מקום שחוחרת שם לתחילת (ו) התקופה היא שעת תליית המאורות ומאז התחילה להקיף ולשמש והוא לעולם בתחילת מחזור כ"ח שהוא מחזור הגדול שבו חוזר לעולם המחזור של חמה להיות תקופה נופלת בשעת תליית המאורות והיא תחילת גיל רביעי: **מני מילי דמברך.** על הגשמים הטוב והמטיב לתיא ליה מרעא לדידיה ואית ליה שותפות דשייך לומר הטוב לדידיה והמטיב לאחריני: **מת אביו ויורשו.** כלומר שהיא נכסים כך ביאורו אומו:

מסורת הש"ס

(ח) ירמיה נ 3) משלי טו ג) תהלים לד ד) ירמיה נ ה) בד"ר בריומיו ו) בד"ר בריומיו ז) [נכ"ס] ח) בגמ' הגי' קלרו:

קובץ הגהות

ב"ח (א) נ"ב לרון: (ב) נ"ב ס"ל בתי ישראל וכ"ה בגמרא: (ג) נ"ב מאי זועות אמר רב קטינא גוהה: (ד) נ"ב בראשית וכו' דבעי מני: (ה) נ"ב יותר: (ו) נ"ב גוהה. בלשונם קורין לרעשת המרן גוהה: (ז) נ"ב היקפה ותיבת התקופה נמחק: (ח) ומאחר וכו' בשרוחה המחה כל"ל: (ט) ולל"ה צריך תיקון לומר כן ברוך אל רוב ההודאות או מלך רוב ההודאות כו':

מא"י [א] וכן כשיחזרו כל כוכב וכוכב מחתשת הכוכבים הנשארים לתחלת מזל טלה ולא תהיה טוטה לא לצפון ולא לדרום: [ב] מקצה המזרח כל"ל:

חו"י (א) מעשה בראשית:

אנ"ש מהר"ם [א] נ"ל אי ברוך עושה מעשה בראשית כן מוכח בגמ' וכן הוא בתוס"ר וכן כתבו תוספות בשם רבי' אלפס ז"ל: ד"ת [ב] פעם ב' בכל יום נ"ע לתה בים הגדול צריך מל' יום ובהני אחריני בכל פעם ופעם ואולי משום דהני הם מתחדשים ומתחדש' בכל שעה אלא שהרמ' שהבית מהבשמים אינו לפי זה המילוק ע"כ:

שלטי הגבורים

א הראב"ד ז"ל כתב דעל בריות מטובות לא יברך אלא פעם ראשונה שהשיני עליו גדול ולא יותר לא עליהם ולא על מיתה בהם עד שיראה מכוערין מהם וכן בענין בריות טובות ומאות והמופלות והבדל"ם והטור כתבו שצריך לברך עליהם משבע' יום לשלשים יום וכתב בשם הראב"ד דדוקא במי שמצטער עליו אבל מי שאינו מיצר לו מותר כגון בר הראל דומיא דבריות טובות שיש לו הנאה לראה אבל עודני ע"ז אין מברך וע"ע דהא הנאה לראה אבל עודני ע"ז אין מברך וע"ע דהא בריות טובות מברך אפי' הן עודני ע"ז:

ב הראב"ד ז"ל כתב דמברך עליהן מתני' ברוך שכחו וברוך עושה בראשית ותוס' ומיימוני ומס"ג וטור כתבו כרבינו הבסמיטו שעוד לברך שכחו וגבורתו מלא עולם: **ג** כך נראה לפי דעת רבינו אבל הטור כתב שהם דברי יחיד ותמה על הרמב"ם שפסק כבעמוד ולדעתי כי לא מלאו לנו לחלוק עליו דאיפסר לומר כיון דבדברי ר' יהודה איכא אימתי הוי כאילו בא לפרש ויכול להיות שהלכה כמותו ומפסר דברי ת"ק בימים קטנים ומס"ג נמי כתב כרבינו. ורש מימה על מיימוני מדברייו שבפירוש המשניות לדבריו שבחיבורו זה:

ד תמה הטור על דברי העמוד שפסק דמי ליכא שותפות בהדיה דמברך שהחיינו וכן כתב הרמ"ם דמברך הטוב והמטיב כשהדה הוא שלו ומיי' ומס"ג כתבו כרבינו: לשון ריא"ז על הגשמים מברך ברוך הטוב והמטיב והוא שיש לו קרקע שהוא משותף בחותה הטובה עם שאר בעלי קרקעות אבל אם אין לו קרקע מברך רק מודים אנחנו לך:

ה כתב המ"ג ומפילו שנים שהם חדשים לו מברך עליהם שהחיינו ונראין הדברים דוקא בדברים שהן משונין קלת וכן כתב מורי ותני שמעתי שמתם רב שריית גאון שאין מברכין עליהן אלא בדבר הבא מזמן לזמן וכתב שכן מוכיח בפרק בכל מערבין וכן כתב רש"י בשם רב שריית והרא"ש כתב י"ל שהכל לפי מה שהוא אדם יש עני שנתם בחלוק יותר מעשיר בכלים חשובים ועוד כתב הרמ"ם שבשעת קנין יש לו לברך אע"פ שעדיין לא נשתמש בהן שאין הברכה אלא על ידי שמתמת הלב שהוא שמח בשעת קניתן: כתב בסמ"ק שאם קנה לו ולבניו מברך גם הטוב והמטיב ירושלמי קנה מברך שהחיינו נתנו לו במתנה מברך הטוב והמטיב שיש בו טובה לו ולזולתו. לכם מברך מלכים ערומים:

שיטת ריב"ב

מתני' על הזיקין וכו'. גמ' בוכבא דשביט. בוכב היורה כחץ ברקיע המקום למקום ומרוץ בשבט כשהוא יורה ובגמרא מפרש לזוועות ובברקים ורעמים. והרב ז"ל לא הזכיר אלא פירוש זיקים ורוחות: **ותוסס ברוך רוב הבודאות ואל הבודאות.** נראה מדברי הרב ז"ל דרב פפא דאמר הילכך נימרינהו לתרוייהו קאי אבל אם היה נכנס ויוצא נכנס ויוצא מברך הטוב והמטיב ירושלמי קנה מברך הטוב והמטיב שהרב ז"ל כתב דרב פפא אמר רב יהודה אמר רב ודרבי יוחנן כלו' צריך שיאמר מודים אנחנו לך ה' אלהינו על כל טפה וטפה שהורדת לנו ואילו פינו מלא שירה כים וכו' ולעולם אינו חותם אלא ברוך אל ההודאות והרי"ף ז"ל כתב וחותם ברוך רוב ההודאות ואל חותם אלא ברוך אל ההודאות ואמת כי הפירוש הזה פירוש יפה כי אין טעם לחתימת רוב ההודאות ואל ההודאות אלא שצריך לעיין דהא ר' יוחנן נמי לתרוייהו קאמר דהכי קאמרינן בגמ' ור' יוחנן מסיים בה ואילו פינו מלא שירה וכו':

המאור הקטן

אמר רב פפא הילכך נימרינהו לתרוייהו. שמעתי בפירושה לומר דרב יהודה אמר רב ודרבי יוחנן כלו' צריך שיאמר מודים אנחנו לך ה' אלהינו על כל טפה וטפה שהורדת לנו ואילו פינו מלא שירה כים וכו' ולעולם אינו חותם אלא ברוך אל ההודאות והרי"ף ז"ל כתב וחותם ברוך רוב ההודאות ואל ההודאות ואין לזה טעם ונראה מדבריו דעל החתימה קאי רב פפא דאמר הילכך נימרינהו לתרוייהו והפירוש ראשון שכתבנו הוא הנכון: **א]** ירושלמי על הברקים רבי יוסי בעי מה אנן קיימין אם בטרודין דיו פעם אחת כל היום רבי יוסי בעי מה אנן קיימין אם בטרודין דיו פעם אחת כל היום אם

מלחמת ה'

כתוב בספר המאור אמר רב פפא הילכך נימרינהו כו' והפירוש לשון שכתבנו הוא הנכון: **אמר הכותב** נים בזה ממנה דהא ר' יוחנן מוקיף הוא כדקא אמרינן ורבי יוחנן מסיים בה וכיון שכן לא שייך למימר בהא הילכך נימרינהו לתרוייהו דהא כולה כו' יוחנן עבדינן ואי הוה צריך למפסק בזה מידי הוה ליה למימר בהלכה כרבי יוחנן אלא שעיקר הפי' כדברי רבינו ז"ל דר' יוחנן מסיים רוב ההודאות ומשמע ליה לשון רבוי כדכתיב ברוב עם הדרת מלך וברוב גאותך לפי רוב הגשים ורוב בניו ואקרי' והא משמע נמי רוב ההודאות ולא כולן כדכתיב וילוי ולרוב אחיו ולפוס הכי תירץ רבא אומר אל ההודאות ואמתא רב פפא ואמר הילכך נימרינהו לתרוייהו רוב ההודאות ואל ההודאות דיין דאמר אל ההודאות הכי פי' שאין רוב זה אלא לשון סגיאות ורבוי ומפני שכל טפה וטפה לריכה שבח והודאה צריך להזכיר בחתימה לשון רבוי מענין פתיחה זהו פירוש המימרא בחתימה. ולריתי במקלת נוסחאות (ע) ברוך אל רוב ההודאות והוא נכון אבל לשון הספרים כולם שאמרו ברוך רוב ההודאות ואל ההודאות ושמא עשו רוב זה תואר כמו רב וכן מרוב אויים ואמרין כמ שהוא תואר על משקל ועוז פניו ישוגא מעוז לתוס דרך ה' ורבים כן:

השגות הראב"ד

א] ירושלמי על הברקים וכו'. ל"ל זה הירושלמי שהביא יש עליו לדקדק כי יש עליו קושיא וכן מה שהביאו על זה בגמ' שהרי ראינו על מקצתם ברקים של שלשים ושלשה ועכשיו וזעזועות ובמנות של בוסם אין שם פרק אלא בכל הספקה שמפסיק צריך לחזור ולברך. ושמענו בו פירוש שיש שם הפרש בין הרואה דבר אחד ואחר ורואהו לאחר ואינו רואה אותו דבר עצמו. מ"מ ריח מנוחו של בוסם אע"פ שאותו דבר עצמו הוא כיון שהנאתו דומה להנאת אכילה בכל הספקה צריך לברך:

רש"י

מתני' (ה) **מברך על הרעה.** על מדת פורענות כשבא ברוך דין האמת אבל שלם כשם שמברך הטוב והמטיב על מדה טובה ויקבלנו בשמחה: **אחת בכניסתו.** יהי לון שתכניסני לשלום: **ואחת ביציאתו.** מודה אני לפניך שהכנסתני לשלום וכו' (ב): **למה שעבר.** כלפי' מודה אני לפניך: **ולועתיד לעתיד.** יה"ר וכו': **גמ' ורבי יוחנן אמר ג' זב וג' זב.** אפילו יש לו כיולת בהן מירושה הואיל ובקניה מידות הן אצלו יבוד: **הואיל וכבר קנה כיולת בהן.** כלפי' דאף רבי יוחנן לא קאמר דצריך לברך אלא משום דלענין קניה מידות הוא אצלו: **ואיכא דאמרי לישנא אחרינא כו' אחד זב ואחד זב צריך לברך.** הואיל ועכשיו אלו הן לו חדשים: **הפכבדו מכובדים.** למלאכים המלוין אותו הוא אומר כך שנאמר כי מלאכיו יצוה לך: **שאם יפסח אחד מהן.** כגון הכרס והבני מעיים: **או יפסח אחד מהן.** מן הנקביים כגון הפה או המוטס או פי הטבעת יפתח קצת אחד מהנולים יפתח קצת אחד מנקביים: **מוס.** מאכל זה ומכיולא בו: **לשבוי.** תרגום

מסורת הש"ס

ה) ד' מב. 2) דברים כח:

קובץ הגהות

ב"ח (ה) הדבור הזה עד בשמח' שיך למשנה שאח"ז ול"ל לכרך: (3) ס"ל ואחת ביציאתו יה"ר שמוציאני לשלום: (ג) הואיל:
מא"י [ה] מוליכני: [ב] אם יפחם: [ג] אם יפחם: [ד] להיות:
אנ"ש מהר"ם [א] בגמ' בספרים אלו וכן באנ"י גרסי' ברוך רופא חנם ובכל' גדולות ומי' ומס"ג וא"ח סי' ר"ל כתוב ברוך רופא חולים ע"כ:

שלטי הגבורים

לשון ריא"ז **א** וכשיוצא מן הבקתה אומר ברוך רופא חנם נתנה טובה רשות לרופא לרפאות שנאמר ורפא ירפא חזר שנמוב בתחלה גם בחליו לא דרש אם ה' כי אם ברופאים ולפי שהיה מולה כל בעמוניו ברופאים ולא היה בוטח בהקב"ה ועל דרך זה גמו יחזקיהו ספר רפואות לפי שראה שבני דורו בוטחין בן:
ב טור א"ח סי' ו' מביא דעה דפליגא עם אלפסי פרק הרואה בברכת אלהי נשמה שבתה דיש אומרים שצריך לומר מיד אחרי ברכת אשר יצר אלהי נשמה עד בא"י המחזיר נשמות לפגרים מתים לפי שהיא סמוכה לברכת אשר יצר ולכן אינה פותחת בברוך:
לשון ריא"ז וחז"ל אומר שאין ראוי להתחיל בברכות אלו מאלהי נשמה לפי שאין בה פתיחה בברוך אלא יחתיל מאשר יצר שפתח בה בברוך וברכת אלהי נשמה היא ברכה הסמוכה לאחריה ואין סדר התלמוד כדבריו ואם רצה לברך אלהי נשמה ברכה בעצמה הרשות בידו כמבואר בקונטרס הרלאיות בתחלת כתובות ברלאיה ר"א וכך הוא בסדר הגאונים ובלאה בעניני שבל שנה שאדם צריך לרחוץ ולטהר ידיו מברך ענ"י כמבואר בקונטרס הרלאיות:
ג ומיימוני כתב בכל אותן שלא נתחייב בהן אינו מברך אותם ובוודאי כתב בכל הברכות שהן על סדר העולם והמנהגות אין לחזור מהן אפילו לא שמע קול מרגול אי לא הלך על האדרך אבל אותם שהן על הנאותיו לא יברך אם לא נהנה כגון שאוכל על שולחנו ואינו לא לובש ולא אוחז ולא עוטף אין לו לברך:

שיטת ריב"ב

מתני' מברך על הרעה מעין הטובה. פירשוה בגמ' כגון דאשכח מציאה וכו': **ועל הטובה מעין הרעה.** פירשוה בגמרא כגון דאשקיל ביקרא דמיא וכו': **ולועתיד.** מבקש רחמים: **גמ'** כך היא הגירסא הטובה אמר רב הונא לא שנו אלא שאין לו כיולת בהן אבל יש לו כיולת בהן אין צריך לברך וכו' יוחנן אמר אחד זה ואחד זה צריך לברך מכלל דקנה וחזר וקנה דברי הכל אינו צריך לברך ור' פירושה. לא שנו דמברך שהחייונו אלא שאין לו כיולת בהן מחמת ירושה או מתנה אבל יש לו כיולת בהן אינו צריך לברך ור' יוחנן אמר אחד זה ואחד זה צריך לברך שאע"פ שכבר היו לו מחמת ירושה או מתנה מכל מקום הקניה חדשה היא אלא ומבכבר שהחייונו מכלל דכי קנה וחזר וקנה אפילו ר' יוחנן מודה שאין צריך לברך שהרי אין קניה זו חדוש אצלו שהרי כבר קנה כלים כאלו. ליישנא אחרינא אמרי ליה אמר רב הונא לא שנו אלא שאין לו כיולת בהן אבל קנה כיולת בהן אינו צריך לברך ור' יוחנן אמר אחד זה ואחד זה צריך לברך מכלל דכי יש לו וחזר וקנה אפילו רב הונא מודה דצריך לברך וקי"ל כר' יוחנן ולישנא בתרא הלכך אין לברך ב) שאין דנין והורגין בו. וכדפרים סודרא ארישיה אומר ברוך א"י עוטר ישראל בתפארה:

אומר שהחיינו וקיימנו והגיענו לזמן הזה מברך על הרעה מעין על הטובה ועל הטובה מעין על הרעה והצועק לשעבר הרי זו תפלת שוא כיצד היתה אשתו מעוברת ואומר יהי רצון שתלד אשתי זכר הרי זו תפלת שוא היה בא בדרך ושמע קול צוחה בעיר ואומר יהי רצון שלא יהו אלו בתוך ביתי הרי זו תפלת שוא הנכנס לכרך מתפלל שתים אחת בכניסתו ואחת ביציאתו בן עזאי אומר ארבע שתים בכניסתו ושתים ביציאתו ונותן הודאה על מה שעבר וצועק על העתיד לבוא: **גמ'** גרסינן בפרק המפקיד[ו] תנו רבנן ההולך למוד את גרנו אומר יהי רצון מלפניך ה' אלהינו שתשלח ברכה במעשה ידינו התחיל למוד אומר ברוך השולח ברכה בכרי הזה מדד ואחר כך ביוך הרי זו תפלת שוא לפי שאין הברכה מצויה לא בדבר המדוד ולא בדבר השקול ולא בדבר המנוי אלא בדבר הסמוי מן העין שנאמר [ז]יצו ה' אתך את הברכה באסמיך: קנה כלים חדשים: אמר רב הונא לא שנו אלא שאין לו כיוצא בהן אבל יש לו כיוצא בהן אין צריך לברך ור' יוחנן אמר אחד זה ואחד זה צריך לברך מכלל דכי קנה וחזר וקנה דברי הכל אינו צריך לברך הואיל וכבר קנה כיוצא בהן לישנא אחרינא אמר רב הונא לא שנו אלא שלא קנה כיוצא בהן אבל קנה כיוצא בהן אינו צריך לברך ורבי יוחנן אמר אחד זה ואחד זה צריך לברך וקיימא לן כרבי יוחנן וכלישנא בתרא דאמר בין קנה כיוצא בהן בין לא קנה כיוצא בהן ובין שיש לו כיוצא בהן ובין שאין לו כיוצא בהן צריך לברך וכן הלכתא: הנכנס לכרך מתפלל שתים: תנו רבנן בכניסתו מהו אומר יהי רצון מלפניך ה' אלהי שתכניסני לכרך זה לשלום נכנס לשלום אומר מודה אני לפניך ה' אלהי שהכנסתני לשלום בקש לצאת אומר יר"מ ה' אלהי שתוציאני מכרך זה לשלום יצא בשלום אומר מודה אני לפניך ה' אלהי שהוצאתני מכרך זה לשלום וכשם שהוצאתני לשלום כך [ח] תובילני לשלום ותסמכני לשלום ותצעידני לשלום ותצילני מכף כל אויב ואורב בדרך: [ט]הנכנס לבית הכסא אומר התכבדו מכובדים קדושים משרתי עליון תנו כבוד לאלהי ישראל שמרוני שמרוני עזרוני עזרוני סמכוני סמכוני והמתינו לי עד שאכנס ואצא כי זה דרכן של בני אדם כד נפיק אומר ברוך אשר יצר את האדם בחכמה וברא בו נקבים נקבים חלולים חלולים גלוי וידוע לפניך ה' אלהי ואלהי אבותי שאם יפתח אחד מהם או [נ] יסתם אחד מהם אינו יכול להתקיים אפילו שעה אחת ברוך אתה ה' רופא כל בשר ומפליא לעשות: הנכנס לבית [י]המרחץ אומר יהי רצון מלפניך ה' אלהי שתכניסני לשלום ותוציאני לשלום ותצילני מזה ומכיוצא בו לעתיד לבא וכד נפיק מאי אומר אמר רב אחא ברוך שהצילני מן האור: הנכנס להקיז דם אומר יהי רצון מלפניך ה' אלהי שיהא עסק זה לי לרפואה כי רופא (של) חנם אתה וכד נפיק מאי מברך אמר רבא ברוך א רופא חנם [א] [י]הנכנס לישן על מטתו אומר משמע עד והיה אם שמוע ומברך ברוך המפיל חבלי שינה עלי והמאיר לאישון בת עין יהי רצון מלפניך ה' אלהי שתתן חלקי בתורתך ותרגילני לדבר מצוה ואל תרגילני לדבר עבירה ותשלט בי יצר טוב ואל תשלט בי יצר רע ותהא מטתי שלימה לפניך ותעמידני ממטתי לחיים ולשלום והאירה עיני פן אישן המות ברוך המאיר לכל העולם כולו בכבודו וכי מיתער לימא הכי אלהי ב נשמה שנתת בי טהורה [ג] היא אתה יצרתה ואתה בראתה ואתה נפחתה בי ואתה משמרה בקרבי ואתה עתיד ליטלה ממני ולהחזירה בי לעתיד לבא כל זמן שהנשמה בקרבי מודה אני לפניך ה' אלהי רבון [ד] כל הנשמות בא"י המחזיר נשמות לפגרים מתים כי שמע קל תרנגולא לימא ברוך ג שנתן לשכוי בינה [ה] להבחין בין יום ובין לילה

יוחנן אמר אחד זה ואחד זה צריך לברך מכלל דכי קנה וחזר וקנה דברי הכל שאינו צריך לברך (ג) וכבר קנה כיוצא בהן לישנא אחרינא אמר רב הונא לא שנו וכו'. כך היא הגרסא במקצת הספרים וה"פ לא שנו שמברך כשקנה כלים חדשים אלא שאין לו כיוצא בהן אבל יש לו כיוצא בהן כגון שנפלו לו מירושה אינו צריך לברך מאחר שיש לו אחרים ורבי יוחנן אמר אפי' יש לו כיוצא בהן צריך לברך ומדאמרינן דר' יוחנן אמר צריך לברך אפילו כשיש לו כיוצא בהן משמע דדוקא כשבאו לידו בתורת ירושה אבל קנאם צריך לברך כיון שעדיין לא קנה כיוצא בהן אבל אם קנה וחזר וקנה אפילו רבי יוחנן מודה שאין צריך לברך כיון שכבר קנה פעם אחרת כיוצא בהן אבל דאפילו קנה כיוצא בהן כיון שעכשיו קנה פעם אחרת מברך וכל שכן כשלא קנה עדיין אחרים הוא בעצמו אלא שיש לו מירושה שצריך לברך ויש גרסאות אחרות ודעות אחרות בזה וזה עיקר:

כי שמע קול תרנגולא לימא ברוך שנתן לשכוי בינה. לשון שכוי נאמר בפסוק על הלב דכתיב או מי

עין משפט נר מצוה

רסז–ריח

א מיי' פ"ז מה' תפלה טוש"ע סי' ג: ב מיי' פ"י מה' ברכות סמג עשין ז טור א"ח סי' ר"ל: ג מיי' פ"ז מה' תפלה סמג עשין כז טוש"ח סי' מו רכט רל:

ה) ל"ל אמרי לשון מוליכני. ו) ל"ל אמרי לשון מוליכני. ז) ל"ל אמרי לשון מוליכני. ח) ל"ל אמרי לשון מוליכני. ט) ל"ל אמרי לשון מוליכני. י) ל"ל אמרי לשון מוליכני. א) ל"ל אמרי לשון מוליכני. ב) ל"ל אמרי לשון מוליכני. ג) ל"ל אמרי לשון מוליכני. ד) ל"ל אמרי לשון מוליכני.

רבינו יונה הרואה פרק תשיעי ברכות

נתן לשכוי ביום מפני שהביום תלוה בלב ועל ידי הביום אדם מכיר בין יום ובין לילה ומפני שהתרגול מכיר ג"כ התקינו לומר ברכה זו שכן בערביא קורין שכוי לתרגול ואומרים רבני גרפת ז"ל שאפילו אם אינו שמע התרגול בנקר יכול לברך שמאחר שאין אנו מברכין אלא על הביום שנתן לנו הבורא אין להקפיד בשמיעה מיהו נראה שבאחר הברכות כגון אחר ישראל בגבורה ואשר לא חיסר מברכי כלום אינו מברך אותם אלא (כ) כשנהנה מהן ור"ם ז"ל כתב שמברך אותם על מטתו על הסדר שהם כתובים בתלמוד וחה תימה הוא שמאחר שאין ידיו נקיות היאך אפשר לומר שיברך אותם ומה שסדרו אותם בתלמוד כך מפני שהם היו קדושים ומתון כך היו נזהרים ורוחצים ידיהם ועומדין בענין שהיו יכולין לומר הברכות בנקיות אבל אנו אין אנו יכולין ליזהר ולשבת בנקיון כל כך אינו נכון לאמרם אלא עד לאחר נטילה כתב רב עמרם גאון ז"ל ומה שאמרו (פסחים קף ז.) כל המלות מברך עליהם עובר לעשיתן זהו בברכת המלות שמאחר שאומר ולוו צריך לברך לבורא תחלה על מה שלוו וקרבנו לעבודתו אבל בברכת השכם [א] כגון אלו יכול לברך אח"כ ואם תאמר היאך אומר ולוו על הנטילה אחר שנטל יש לומר דכיון שיכול לומר הברכה קודם גמר עשייתה דהיינו בשעת הניגוב עובר לעשייתו הוי והכי אמרי' גבי לוב דמלאגבהיה נפיק ביה ואפ"ה נוטל ומברך אחר שנטלו דכל זמן שלא נגעב אותו ולא גמר המלוה כראוי עובר לעשייתה קרינא ביה: **מתני'** חייב אדם לברך על הרעה כשם שמברך על הטובה וכו'. כמו שמברך על הטובה בשמחה ובטוב לבב כך יש לו לברך על הרעה בשמחה ולקבל מוסר הבורא בסבר פנים יפות ויתחזק כי הכל כפרת עוונותיו: **גמ'** בכל לבבך בשני יצרך ביצר טוב וביצר רע. עבודת יצר הטוב היא עשיית המלות ועבודת יצר הרע הוא שיכבוש יצרו המתגבר עליו וזו היא העבודה [ב] שלו מה שאדם יכול לעבוד לבורא ביצר הרע עוד נוכל לומר שיצר הטוב הוא מדת הרחמנות וכיולא בזה ויצר הרע נברא לאכזריות וכשאדם אינו מרחם על הרשעים והוא אכזרי להם נמצא שהוא עושה מלוה גדולה ועבודת השם עם יצר הרע. מפי מורי הרב גר"ו:

מתני' לא יקל אדם את ראשו וכו' ובאפונדתו. מגיר חלוז שמשימין בו המעות והוא דרך ביזוי ולפיכך אין נכנסין בו:

ורקיקה מק"ו. מפרש ליה בגמ' (דף סב:) ומה מנעל שאינו דרך בזיון אמרה תורה של נעלך מעל רגלך רקיקה דרך בזיון לא כ"ש וכו': **גמ'** לא אסרו אלא מן הצופים ולפנים וברואה. כלומר לא אסרו שלא יקל אדם ראשו אלא מן המקום שכשצופה האדם יכול לראות בית המקדש. ופי' מן הצופים ולהלן אינו אסור אלא כשעומד במקום שרואה הבית ושאין שם גדר וכזמן שהשכינה שורה אבל אם יש לו גדר או הוא במקום נמוך נפנה אחורי הגדר לפי' בזמן שהשכינה שורה:

ובגליל צפון ודרום אסור

כי לביש אומר ברוך מלביש ערומים כי מכסי סדינא אומר ברוך אשר קדשנו במצותיו וצונו להתעטף בציצית כי מנח ידיה על עיניה אומר ברוך פוקח עורים וכי תריץ ויתיב אומר ברוך מתיר אסורים כי נחית לארעא אומר ברוך רוקע הארץ על המים כי קאים אומר ברוך זוקף כפופים וכי משי ידיה אומר ברוך אשר קדשנו במצותיו וצונו על נטילת ידים וכי משי אפיה אומר ברוך המעביר שינה מעיני ותנומה מעפעפי יהי רצון מלפניך ה' אלהי שתתן חלקי בתורתך וכוף את יצרי להשתעבד לך ותנני לחן לחסד ולרחמים בעיניך ובעיני כל רואי ברוך אתה ה' גומל חסדים טובים כי אסר המייניה אומר ברוך אוזר ישראל בגבורה כי סאים מסאניה אומר ברוך [ג] שעשית לי כל צרכי כי מהלך אומר ברוך המכין מצעדי גבר: גרסינן בפרק התכלת[ד] תניא היה (ה) רבי מאיר אומר חייב אדם לברך א מאה ברכות בכל יום שנאמר [ו]ועתה ישראל מה ה' אלהיך שואל מעמך אל תיקרי מה אלא מאה אמר ר' חייא בר אויא בשבתות וימים טובים דלא נפישי ברכות ממלי להו באספרמקי ומגדי תניא היה רבי (ז) יהודה אומר חייב אדם לברך שלש ברכות בכל יום שלא עשני גוי ובור ואשה רב אחא בר יעקב שמעיה לבריה דקא בריך שלא עשני בור אמר ליה כולי האי (ח) נמי אלא היכי אברך שלא עשני עבד היינו אשה היינו עבד עבד זיל טפי: **מתני'** חייב אדם לברך על הרעה כשם שהוא מברך על הטובה דכתיב [ט]ואהבת את ה' אלהיך בכל לבבך ובכל נפשך ובכל מאדך בכל לבבך בשני יצרך ביצר טוב וביצר רע בכל נפשך אפילו הוא נוטל את נפשך בכל מאדך בכל ממונך דבר אחר בכל מדה ומדה שהוא מודד לך בכל הוי מודה (י): **גמ'** חייב לברך על הרעה ברוך דיין האמת ומקבלה עליו בשמחה כענין שהוא מקבל את הטובה כדכתיב [יא]חסד ומשפט אשירה אם חסד אשירה ואם משפט אשירה וכתיב [יב]באלהים אהלל דבר בה' אהלל דבר וכתיב [יג]כום ישועות אשא ובשם ה' אקרא צרה ויגון אמצא ובשם ה' אקרא וכתיב [יד]ה' נתן וה' לקח יהי שם ה' מבורך: לעולם יהא אדם רגיל לומר כל דעביד רחמנא לטב ולעולם יהיו דבריו של אדם מעטין לפני הקדוש ברוך הוא שנאמר [טו]אל תבהל על פיך ולבך אל ימהר להוציא דבר לפני האלהים כי האלהים בשמים ואתה על הארץ על כן יהיו דבריך מעטים: [טז]תניא אל יהלך אדם אחורי אשה בדרך ואפילו היא אשתו נזדמנה לו על הגשרים יסלקנה לצדדין והעובר אחורי אשה [יז] בנהר לא ינקה מדינה של גיהנם: אמר רב נחמן ואמרי לה במתניתא תנא אחורי ארי ולא אחורי אשה אחורי אשה ולא אחורי בית הכנסת בשעה שהצבור מתפללין [יח] ולא אמרן אלא דליכא פתחא אחרינא ולא דרי טעונא ולא רכיב חמרא אבל אי איכא חד מהני לית לן בה תנו רבנן המרצה מעות לאשה מידו לידה או מידה לידו כשביל שיסתכל בה אפילו גדול בתורה כמשה רבינו לא ינקה מדינה של גיהנם שנאמר [יט]יד ליד לא ינקה רע: **מתני'** לא יקל אדם [כ]ראשו כנגד שער המזרח מפני שהוא מכוון כנגד בית קדשי הקדשים ולא יכנס להר הבית במקלו במנעלו בסנדלו ובאפונדתו ובאבק שעל רגליו ולא יעשנו קפנדריא ורקיקה מקל וחומר: **גמ'** אמר רב יהודה אמר רב לא אסרו אלא מן הצופים ולפנים וברואה ואמר רבי יוחנן ומקום שאין גדר ובזמן שהשכינה שורה: תנו רבנן [כא]הנפנה בכל מקום ביהודה לא יפנה מזרח ומערב אלא צפון ודרום ובגליל צפון ודרום אסור רבי יוסי מתיר שהיה רבי יוסי אומר לא

רש"י

דאיכא דוכתא דקרו לתרגול שכוי כדאמרי' בגמ' ר"ה (כו.): **וכי פריץ.** כשהוא ממחזק ומוסב: **כי פאיס מפאני'.** כשנועל את מנעליו: **כשכם ויו"ט דלא נפיש.** לפי שאין מתפללין כל שמ"ע: **נאספרמקי ומגדי.** כלומר פירות ושאר מיני מגדים: **מתני' בכל מדה ומדה.** הן מדת פורענות הן מדה טובה: **הב"ה** אלהים זה מדת הדין ואלהים הוא לשון דיין כמו עד האלהים יבא דבר שניהם ה' היינו מדת רחמים: **בכל נפשך.** פירוש דליכתוב בכל לבך מלי בכל לבבך משמע בין על הרעה בין על הטובה ד"א בכל לבבך בשני יצריך אחד יצר טוב ואחד יצר הרע פי' מדלא כתיב בכל לבך שאם יראה אדם שיצר הרע מתגבר עליו יהא מושכו אל בהמ"ד ויכוין (ו) לבו בכל כחו לאמיו שבשמים כדי שיהא הוא מתגבר על יצרו: **גמ' אם משפט אשירה.** פי' זו מדת פורענות: **באלהים אהלל דבר.** פירוש בדין כמו אלהים לא תקלל: **צרה ויגון אמצא.** זו מדת פורענות ואפילו הכי ובשם ה' אקרא: **העובר אחורי אשה.** אחורי אשה אין: **בנהר.** שמגבהת בגדיה והוא משמאל בה: **בשעה שהצבור מתפללין.** דכיון דאיכא נכנס נראה כפורק עול: **דליכא פתחא אחרינא.** דאי איכא פתחא אחרינא עייל: **דלא דרי טעונא.** שאם היה נושא שום משאוי אין כאן בגנאי דמוכחת מילתא דמפני המטר לא נכנס: **יד ליד.** אפילו הוא כמשה רבינו שקבל התורה בהר סיני מיד ליד לא ינקה וקבל משאני בגאה: **מתני' לא יקל אדם ראשו.** לא יהוג קלות ראש: **כנגד שער המזרח.** חוץ להר הבית נגד שער המזרח לפי שכל השערים הן מכוונים זה כנגד זה שער המזרח כנגד שער עזרת נשים ושער עזרת ישראל ושער האולם וההיכל ובית קדשי הקדשים: **אפונדתו.** חגור חגור ובו נותנים מעות שנראה כהולך לשמורה וגנאי הדבר: **קפנדריא.** מפרש בגמרא: **ורקיקה מק"ו.** דכתיב כי אין לבא אל שער המלך בלבוש שק ק"ו לפי הקב"ה יתברך: **גמ' מן הצופים ולפנים.** מקום שיכולין לראות (ו) הר הבית ומשם ואילך אין יכולין לראותו: **וברואה.** שיכול לראותו משם לאחוקי אם מקום נמוך הוא: **ומקום שאין גדר.** בינו לבין הר הבית: **ובזמן שהשכינה שורה.** שבית המקדש קיים: **הנפנה ביהודה לא יפנה מזרח ומערב.** אחוריו לחזקת ופניו למערב או איפכא לפי שיהושלים ביהודה היא בצפונה של ארץ (ח) ישראל בגבול שבין בנימין ליהודה ויש מארץ ישראל הימנה למזרח עד סוף ארץ ישראל ואימנה למערב עד סוף ארץ ישראל שאחרי יהודה על פני כל (ט) ארץ ישראל הוא מן המזרח למערב כלעומת אחוכה וקצרה ואם יפנה מזרח ומערב יהיה פיזעוו כנגד ירושלים אבל צפון ודרום יפנה ובלבד שלא יפנה נגד ירושלים ממש (י): **ובגליל.** שהוא בצפון ארץ

עין משפט נר מצוה

ריט–רכב

א מיי' פ"ג מה' ברכות סמג עשין כז טוש"ע סי' רכב: **ב** מיי' פכ"א מהל' מיקוה ביאה סמג לאוין ע טור ת"ה סי' כח: **ג** מיי' פ"ז מה' בית הבחירה סמג עשין קכד: **ד** מיי' פ"ה מה' דעות טור ת"ה סי' ג:

מסורת הש"ס

(א) דף מג: (ב) דברים י ג (ג) שם ו ד) תהלים קא (ה) שם נו ו) שם קנו ז) איוב ל ח) קהלת ה ט) משלי יח:

קובץ הגהות

ב"ח (א) בגמ' הגי' רבי אומר: [אבל לפניו הוא ר"מן]: (ב) מאיר: (ג) נ"ב פי' רש"י כולי האי נמי דמשבחת נפשך לאיך ע"ה ל"א כולי האי נמי בשלמא נכרי ואשה הואיל ולאו בני מצוה נינהו שפיר מברכת אלא טוב בר מצות הוא אלא מאי מברך להתלים הג' ברכות דר"מ עכ"ל: (ד) נ"ב לו: (ה) עי' בגמ' דף י ע"ל: (ו) מ"ז נמחק: (ז) נ"ב משם: (ח) נ"ב יהודה ור' ישראל נמחק וכן לקמן: (ט) נ"ב אורך: (י) נ"ב בדרום של ארץ יהודה: (כ) כשהוא נהנה כנ"ל:

מא"ר [א] שעשה: [ב] בדרך: [ג] השלימה שאדם ונראה כי מן השלימה נשתכח והיה שלו מה:

אנ"ש ד"ת [א] כגון אלו יכול לברך קשה לי דאמ"כ למה אמר לעיל שאם שכח ואכל וכלא המוציא לא יברך אחר אכילה והטעם הנכון משום שעדיין הוא נהנה בשעת הברכה והוי דומיא דמי שאכל שלא בירך המוציא תוך הסעודה דמברך אז וברכת שבח לא שייך רק בברכת הנהנין לשבוע ביום אבל כל האחרות הם כמו ברכת הנהנין דהנאה מיהא הוי ע"כ:

שלטי הגבורים

לשון ריא"ז ונהגו לומר כל אלו הברכות ביחד לאחר שרוחץ ידיו ופניו וכל ברכה שלא נתחייב בה אינו מברך אותה קגון ביום הכפורים ובמסעה בא שאין בהן רחילה אינו מברך ע"ז ולא המעביר חבלי שינה מעיני וכן אם לא נכנס בגית הכסא אינו מברך אבר יגר וכן אם לן בכסותו כשנשוכר אינו מברך מלבש ערומים וכן

כל שאר הברכות וכן פיאר רבינו משה:

לשון ריא"ז **א** וכבר ביארנו שבכל הברכות צריך לומר אוכלת הפת ומלכות: חייב אדם לברך מאה ברכות בכל יום וכל זה מבואר בפרק התכלת ואם תחשוב אלה הברכות באמורות כאן וברכה שמברך כשמשכים לקרות בתורה וברכת נרוך שאמר וברכות ק"ש שחרית וערבית וברכות שלש תפלות בכל יום וברכות שחי סעודות שבכל יום לא יהיו פחותים ממאה:

שיטת ריב"ב

מתני' חייב אדם לברך וכו'; גמ' בתלמוד אמרו דבר. אלהים מדת הדין ה' מדת הרחמים: **אחורי בית הכנסת.** כל מקום בית הכנסת קרי ליה אחורי: **יד ליד.** משה רבינו שקיבל את התורה מידו של הקב"ה לידו: **מתני' לא יקל אדם את ראשו.** שלא יהגג קלות ראש כנגד שער המזרח: **שהוא מכוון.** ומולה בית קדשי הקדשים: **קפנדריא ורקיקה אחרי אינון בסא.** בעוד שאני מקיף כל שורות הכתיבה הללו אכנס כאן ואקבר לדבר: **מקל וחומר.** בגמ' מפרש ליה: **גמ' לא אמרו.** שלא יקל את ראשו: **ובגליל.** שיהא לראות משם: **ובזמן שהשכינה שורה.** בזמן שבית המקדש קיים: **ובגליל.** שהוא בצפונה של ארץ ישראל נפון ודרום אסור:

רבינו יונה הרואה פרק תשיעי ברכות

מפני שהגיל עומד לנפונה של ארץ ישראל וכשנפנה לפון ודרום נמצא פורע (ב) למזרחה של ארץ ישראל:

ורקיקה בבית הכנסת בירושלמי אמר רבי יונתן רקיק ושאיף ונראה שחולק עם התלמוד שלנו שמצריך לשפשף אפי' בב"ה שזה בב"ה מיירי דר' יונתן לא היה בזמן בהמ"ק ונראה למורי הרב נר"ו שנוכל לומר שאינם מולקים ורקיקה שהתירו בתלמוד שלנו לא התירו אלא בשפשוף מפני שבהכ"נ מקדש מעט הוא וצריך לנהוג בו כבוד לפני הקב"ה כי בעונותינו אין לנו לא כהן ולא נביא ולא כהן גדול שיכפר בעדינו אלא שמו של הקב"ה יתעלה ויתרומם והוא"ל וכן הוא צריך לנהוג כבוד ואפילו בבימו [ג] מקום המיוחד לו לפעמים להתפלל כגון מעמדות וכיוצא בהן [ד]:

הדרן עלך הרואה וסליקא לה מסכת ברכות

רש"י

ישראל (א) לא יחזיר פניו לפון ודרום אלא מזרח ומערב: **היינו ס"ק.** לא חילק כלל: **הוו רמיין ליה סני לינני.** לבנים שיושב עליהן לפנות היו מתוקנות חקופות על גיהנם ראשו אחד למזרח והשני למערב לביתה אחת לפון ואחת לדרום והוא יושב על האחד ונפנה ביניהן נמצא הוא נפנה לפון ודרום ולא רצה לפנות כי אם לפון ודרום בנגד לפי שבבל במזרחו של ארץ ישראל קיימת ואם היה נפנה מזרח או מערב היה פורע עצמו מלפניו או מאחריו כנגד ארץ ישראל: **על אניי אפיכיסו.** לראות אם יקפיד רבה על כך: **סלכתא כר' עקיבא.** דאפילו בחולה לאדם אמור: **נכנסתי אחר רבי יהושע.** ויהודה היה: **עד לאן העזת פניך.** כלומר כל כך העזת פניך שבבל זה נפתלת: **דרך שנפנה ביום.** בגמיעות שמכסה עצמו ומגלה רק עפה לפניו ועפמיס לאחריו: **אחורי גדר נפנה מיד.** ואין צריך להתרחק כל כך: **עד כדי שאם מסעעש.** כתחתוניות שאין קולו נשמע לבני אדם: **רב אשי אמר.** מרחיק בנקעה עד כדי שאין חביריו רואה כו': **עמוד אחור.** ריעי היולא ממעיו אם אחר לגופו: **פיון.** מי רגליס: **דדרוקן ירקון.** מיני חולאים: **אדמקיפנא.** בעוד שאני מקיף כל שורות בתים הללו אלכנס כאן לקבר דרכי ליל כאן: **מוסר נעשוס קפנדריא.** לקבר הילוכו לאחר שיתפלל לאלת לדרכיו: **והיו עיני ולבי שם.** על בית המקדש נאמר: **ילכו מחיל אל חיל.** מבית הכנסת לבית המדרש ומבית המדרש לבית הכנסת:

הדרן עלך הרואה וסליקא לה מסכת ברכות

אסרו אלא ברואה ר' יהודה אומר בזמן שבית המקדש קיים אסור אין בהמ"ק קיים מותר ר"ע אוסר בכל מקום ר' עקיבא היינו תנא קמא איבא בינייהו חוצה לארץ דתנא קמא סבר בחוצה לארץ מותר ורבי עקיבא סבר בחוצה לארץ אסור רבה הוו רמיין ליה הנהו ליבני מזרח ומערב כי היכי דלפני צפון ודרום על אביי אפכינהו אתא רבה ותרצינהו אמר מאן האי דקא מצער לי הלכתא כרבי עקיבא: תניא אמר ר' עקיבא פעם אחת נכנסתי אחר רבי יהושע לבית הכסא ולמדתי ממנו שלשה דברים למדתי שלא יפרע אדם עד שישב ולמדתי שלא יפנה א מזרח ומערב אלא צפון ודרום ולמדתי שאין מקנחין בימין אלא בשמאל אמר ליה בן עזאי ע"כ העזת פניך ברבך אמר לו תורה היא וללמוד אני צריך איזהו צנוע זה הנפנה בלילה כדרך שנפנה ביום אמר עולא אחורי גדר כ נפנה מיד ובבקעה כל זמן שמתעטש ואין קולו נשמע רב אשי אמר כל זמן שאין חבירו רואה את פירועו תניא רבן שמעון בן גמליאל אומר עמוד החוזר מביא את האדם לידי הדרוקן סילון החוזר מביא את האדם לידי ירקון: לא ייכנס אדם להר הבית וכו' אמר רב נחמן אמר רבה בר אבוה הנכנס [ה] שלא לעשותו קפנדריא מותר לעשותו קפנדריא מאי קפנדריא דאמר אדמקיפנא אהדר איעול בהא אמר ר' חלבו אמר רב הונא הנכנס לבית הכנסת להתפלל [ו] מצוה לעשות קפנדריא שנא' [ז]ובבוא עם הארץ לפני ה' במועדים הבא דרך שער צפון להשתחות יצא דרך שער נגב והבא דרך שער נגב יצא דרך שער צפונה לא ישוב דרך השער אשר בא בו כי נכחו יצא אמר רבי יהושע בן לוי כל הרוקק בזמן הזה בהר הבית כאילו רוקק בעיניו שנאמר [ח]והיו עיני ולבי שם כל הימים אמר רבה ורקיקה בבית הכנסת מותר מאי טעמא ילפינן ממנעל מה מנעל מותר אף רקיקה מותרת רבא אמר כביתו מה ביתו קפנדריא קפדי אינשי מנעל ורקיקה לא קפדי אינשי אף בית הכנסת קפנדריא אסור רקיקה ומנעל שרי אמר רבי חייא בר אשי אמר רב היוצא מבית הכנסת ונכנס לבית המדרש זוכה ומקבל פני שכינה שנא' [ט]ילכו מחיל אל חיל יראה אל אלהים בציון:

הדרן עלך הרואה וסליקא לה מסכת ברכות

ב מיי' פ"ג עם רבינו שכתב דאם נפנה אחורי גדר צריך להתרחק כדי שלא ישמע חבירו קולו אם נתעטש ולדעתי הוא משום דרב אשי אזלא להלכתא דחוסיה ודעת רבינו נראה דס"ל דלית הלכתא כאחיי אלא כפיפא דמפרש רב אשי למילתיה אבל לא נרשא ועור פסק מדברי רבינו: לשון ריא"ז הנפנה אחורי גדר צריך שיתרחק עד שיתעטש ואין חבירו שומע:

שיטת ריב"ב

פוו שדין ליה לנני. לבנים שיושב עליהם להפנות היו מתוקנות חקופות על גיהיה רחש לאחד למזרח ורחש לאחד למערב ויושב על האחת ומפנה בנחיס לפון ודרום כגון זה (ג) אבל אחרי אפשיהו כגון זה (ד) ובכה לא היה רוצה ליפנות למזרח ומערב לפי שבבל במזרחה של ארץ ישראל עומדת כדי שלא יהא פירועו ולא מלאחריו ולא מ"ש ולאחיי רצה לראות אם

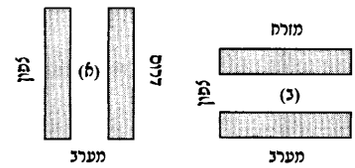

לוח הדינים אשר בהר"ן

נלקטו וחוברו ע"י הגאון המובהק ומופלא מוהר"ר יוסף אוטלינג ז"ל ונדפסו (פעם אחת) על ידו ומהונו בדפוס ריווא די טרינטו בשנת שי"ט לפ"ק. ובתוצאה ההיא נדפסו אלה הדברים בזה"ל:

אל עין הקורא יש שנפשו חביב עליו כממונו. לכן נאמר בכל נפשך ובכל מאודך. תן תודה להגאון מהור"ר יוסף אוטלינג י"ץ. וכבוד והדר תעטרנו. כי לא זו פתח את אוצרו הטוב. והכין כלי דפוס. ולא נתן בכים עינו למען עשות ספרים הרבה אין קץ. כרצון איש וארש. אף זו אין קץ לכל עמלו. ותדר שנתו מעיניו. עד הוציא לאור תעלומות חכמה. חדושי הרב רבינו נסים ז"ל. ויצץ ציץ. ולבל הבא יתגנו. ולא יסתירנו בסתר אהלו. למען הועיל. למי שאינו רואה עמל בנפשו. וגם ליודעים יתן חן. ואל תרמה בנפשך. כי כולם נקבצו באו לך. ואין עוד מלבדו. אך יש וש. אמנם הגאון י"ץ. מאן שעל ספרו כולם יכתבון. רק זה אשר אינם מבוארים לפני ולפנים בתוך חבור הרב אלפסי ז"ל. אשר נצצו משכלו הזך ופלפולו. ואף גם זאת. ויולקט יוסף את כל הכוסף. אשר המה באמנה אתו. לאמר ראה זה חדש. ולא כביעתא בכותחא. ומילתא דפשיטותא. גם לא נפלאת היא. אם כולי האי ואולי נעלמה מעיני הגאון י"ץ. כי רבו מרדותיו. ועסקיו עצמו מספר. תן תודה לה'. אשר נתן כואת בלב הגאון י"ץ. וברוך הטוב והמטיב. ואת והב בסופה. תמצא לוח כתבם על לבך. דברי הרב הגדול הרמב"ם. אשר הביא גם הוא הר"ן בבליתו.

אם לעור. אם כנגדו. אמת קנה. כי תבחן צדק. מה טובו ומה יופיו. כי תמלא ידך ממנו: נאום הרופא ולא לו יעקב מרקריא"ה בכמ"ר דוד מרקריא"ה זלה"ה

פרק מאימתי

א שנאה זמני היתר אכילה לנעמה. עבל ממן הראוי אוכל מעשר שני. הערביב שמאו אוכל תרומה. היה עמא עומאה תמורה שצריך כפרה אינו אוכל בקדשים עד שהביא כפרתן: דף א' ד"ה מאימתי

ב דייק דאפילו כשיבא נימוו בערב קודם זמן ק"ש משום שמא יפשע ואסרו לו לאכול עד שיגיע זמנה ויקרא ק"ש: שם ד"ה ותכמים

ג אע"ג דק"ש דאורייתא כל הלילה אכמים פטרוהו אחר חצות דכתיב בדי רז"ל לפטרו מחצות עשה משום שיגיע ובגלו ולפליטו מהא דתנן פטור מלילית ר"א דקונא בלא ברכה: שם ד"ה ויש

ד האיר בעעבוו אומר שלא פעמים ק"ש בערב אחת בברכותיה ומתפלל עם הנטר ומכוון לצאת בברכות ותפלה ואחר צאת הכוכבים קודם אכילה קורא אהבת עולם ושני פרשיות ומכוון לצאת ידי חובת ק"ש של תורה ועל מעמו קורא פרשה ראשונה לחנן מן המחיקון: שם ד"ה ואיפסיקא

ה הרואה להחמיר על עצמו יקרא ק"ש עם הנטר והברכות בלי פחיתה ותחיתה ויכון שלא לצאת לשם חובה רק לעמוד בתפלה מתוך דברי תורה ויכון להתפלל תפלתו ק"ש עם ברכותיה ויתפלל לשם חובה: שם ע"ב ד"ה ומי

ו הילת דבר ה' צריך ליתר ביותר מן הספיקות ולא יעשה המלות על לד ההרגל שעוגן הספק יומר מהותלי שהרי מעלת בת דקקא שהוא מעה כסף והאמם בכסף שקלים שהם מ"ח מעה כסף:

ז מקנו לומר ה' שפתי תפתח קודם תפלה דסמיך ליה כי לא מתפון זמן ותמנה עולה לא תרלה שאמרו דוד עליו השלום על מעוה בת שבע שלא היה בר קרבן להיזהר מדיר התפלל יחזקהו ה' בתפלתו וכן אתמנו חמון הזה שאין קרבן: דף ג ד"ה כיון

ח תפלתי תמוהה למעמי פירוש של שחרית: שם ד"ה על

ט רבני נרפת המיהו לנמוד אחר שעלה עמוד השחר קודם ק"ש ורש"י אוסר ודוקא הלומד לעצמו אבל ללמוד לאחרים אפילו רש"י יודה שמותר ולאיי מרבינו הקדוש ז"ל וכו': שם

י שתהא מעמי כין לפון לדרום פי' שיתפלל קודם תשמש על זרעו שיהיו מוצלחים בתורה ושתר ומתוך כך יקדש עצמו בשעת תשמיש ויתשוב בשאמו כדי שיהיו בניו הגונים: שם ד"ה כל

יא הא דלריך להמתין לחבירו עד שיגיע תפלתו דוקא שאינו מתרץ בנקעות ודברים אחרים וכן שנכנס עם אחרים בשעה שיוכל להגיע תפלתו אבל אם נכנס בשעה שלא יוכל לאיים עם חבריו אין חייב להמתין והרי"ף ור"א פ' דאוקמוה בתפלת ערבית ובנהב"ל שבשדות משום מזיקין יחידי בתפלה תפלתו מתבלבלת ומשמע ה"ה בשאר תפלות: שם ד"ה שנים

יב כל הקונע מקום לתפלתו וכו' פי' בביתו בשאינו יכול ללכת לבהכ"נ אבל בבית הכנסת אין לקפיד כיון שכולה מקום תפלה ולראיה מירושלמי: שם ע"ב ד"ה כל

יג ראוי להתפלל בשעה שהנטר מתפללין אפילו אינו שלש וכן ראוי להתפלל בבהכ"נ כי אם התפלה יותר בשמעת אבל מי שחורתו אומנתו יתפלל בבית מדרשו: דף ד ד"ה איתתי

יד יכנס שיעור שני פתחים היינו שאין זה מקום קבוע ומיוחד לו אבל אם מקומו קבוע אבל הפתח שני: שם ד"ה לעולם

טו הא דאמרינן דמי שתורתו אומנתו יתפלל בבית מדרשו לרבני נרפת אפי' בלא עשרה ורבינו משה פי' דוקא בעשרה והר"ן מיאר דאפילו לדעת ר"מ דוקא בהולך ללמוד חוץ לביתו יכל להתפלל בעשרה לבהכ"נ אבל הלומד במקום קבוע בביתו כל היום אין צריך להתפלל בלבת לבהכ"נ להתפלל בעשרה: שם ד"ה אלא

טז בין בנרא לנברא שרי בלאת אבל לדבר אסור משעה שנפתח ב"מ עד שיסיימו כל הפרשה ואפילו כד"מ ונראה שאם קודם שנפתח ב"מ אחר פנוי בלא אחר ומראה שאינו רוצה לשמוע ב"מ אלא לקרא ומתפלל לקרא מותר ואפילו כל אדם כיון שבבר התחיל בשנוי: שם ד"ה ר"ש

יח יבאים אדם פרשיותיו עם הנטר פי' קודם שיקרא הנטר: שם ע"ב ד"ה לעולם

יט אע"ג בלילה זמן תפלין אין מורין כן מפני שהוא זמן שינה: שם ד"ה אחר

כ אם התחיל לאכול קודם עמוד השחר צריך להפסיק דאיכא לאו אלא מאכלו בא אחין כן מזון אחר תפלות: דף ה ד"ה כל

עין משפט נר מצוה

רבג

א מיי' פ"ז מהלכ' בית הבחירה הל"ח מה' תפלה סמנ עשין מ' קצר עוד ל"ח מ' נ':

מסורת הש"ס

(א) יחזקאל מו ב) מ"ל ע ג) תהלים פד:

קובץ הגהות

ב"ח (א) נ"ב בלעוה מוסכת בלפי ירושלים ובגיור נ"ב מה א: **(ב)** נ"ב לפוט של ירושלים וכשנפנה מזרח ומערב נמצא פורע וכו':

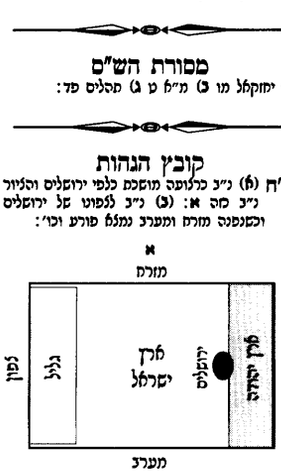

מא"י [א] נ"ב לבה"ב ע"מ: **[ב]** בש"ם גרים מוחר: **[ג]** אם יש לו מקום המיוחד לו ותיבת ואפי' נמחק: **[ד]** פליק פרקא ופליקו לה מדוסי מסכת ברכות על הדרך שקבל אותם אחד מחבלמידי הרב רבינו יונה ז"ל נר"ו הרחמן הוא יזכנו ללמוד וללמד ולשמור ולעשות אמן:

שלטי הגבורים

א לדעת מיי' פרק ז' מה' בית הבחירה ולדעת הטור ס"ח סי' ג' מוכח דבכל מקום אין קפידא לפנות אלא בין מזרח למערב אבל בין לפון לדרום שפיר דמי וה"ר לקביעות מעמו בין שבאותו מקום מתפללין לצד לפון ודרום בין שמתפללין למזרח ומערב ולפי פי' רש"י יש מילוק וקו הוא:

לשון ריא"ז ואפי' כשהוא נפנה בחוצה לארץ לא יהיה נפנה כנגד הרוח שמתפללין בו אלא אם מקום שמתפללין בו לצד מזרח או לצד מערב תהא יושבת בשהוא נפנה לפון ודרום ואם היו לדרום ארץ ישראל או לצפונו ומתפללין לצפון או לדרום תהא יושבת מזרח או מערב וכן העומד במערב ל"ש או במזרח ארץ ישראל שמבל שתהא מעמו נחוה בין לפון לדרום ע"כ. ומיהו נ"ע על הרמ"ה שמביא הבלמוד מקרא דבמיב ולפוגר תמלא בטנם דמשמע דבבל מקום רוח לפון גורם ולא בריא"ז. וכתבו האחרונים דבל זה לא הוי אלא כשנפנה בחצולה אבל בחקום שיש מחילה כגון בית הכסא שבבית אין צריך לדקדק:

לוח הדינים אשר בהר"ן ממסכת ברכות

כ אע"ג דדברים שבכתב אי אתה רשאי לאומרן על פה הדברים שמוכה לקרותן כגון ק"ש ופרשת הקרבנות והדומה להן מותר מן משנה חוצה מן שלא בשעת תוכה: שם ד"ה לא הפסיד

כא אלהבה רבה פוטר מברכת התורה מה שבה נאלחר דוקא אבל ברכת התורה פוטר כל היום ואפי' הלילה אחריו דהלילה הולך אחר היום לענין זה ורמיה מירושלמי. וע"ע לפי הירושלמי אם יש לברך כשלומד קודם עמוד השחר או אם נפטר מברכה של אחמש. וכן אם נפטר מברכת התורה כל היום אם מרך קודם עמוד השחר וע"ע: שם ע"ב ד"ה ולפי

כב הרי"ף סובר דמצות צריכות כונה. והרמב"ם נתנוים שברי דהלכתא אין מצות צריכות כונה והני מילי מצוה הנעשית ע"י מעשה אין צריך כונה אבל מצוה הנעשית ע"י מחשבה או אמירה ולדי' צריך כונה לאמירה בלא כונה לא הוי כלום ורבינו שמואל מחלק דהא דאמרינן דמצות צריכות כונה היינו בשם בשם דאין מכוון לשום דבר אבל אם מכוון לדבר אחר גרע טפי: דף ו סד"ה פחות

פרק היה קורא

כג הא דאמרינן דיחיד אל יתפלל אלא בנשון הקדש היינו כשאומר צרכי פרטיות אבל כשמתפלל תפלת הצבור בציבור מותר להתפלל בכל לשון שהוא מכיר: דף ו ד"ה אבל

כד בזמן קריאת אחד בשעת קריאת שה"מ ימשוך ויכוין להמליכו בשמים ואמרכן ובקריאת הלל"ש ימשוך כדי שימליכהו בארבע רוחות העולם וי"מ שיכוונה בעיניו ופ' הר"ן שיעביר ידיו על גבי עיניו כדי שלא ירמוז הרמיזות: שם ד"ה ובלבד

כה לקדש ולקדושה ולברכו פוסק ושונה אפילו בתמנע הפרק של ק"ש ואפילו לתודים ונראה להר"ן דדי שיסמה בתודים בלבד אבל לא יאמר כל שבנון תודים דרבנן דהוי הפסק גדול כל כך: שם ע"ב ד"ה ר' יהודה

כו כל הנתן אנוס לחברו קודם שיתפלל וכו' פי' חכמי פרווינצ"א דאינו אסור אלא בשמוכיר לו אנוס דהוי שמו של הקב"ה אבל מותר לומר לו בפרא דמרי טב ולהר"ן נראה שאפילו זה לא הותר אלא בשהוכיר לילך אצלו לצורך עבקיו אבל ללכת להקביל פניו אסור פפ' זה הלשון: דף ח ד"ה ודוקא

כז בין ה' אלהיט לאמת לא יפסיק כלל דהוי חציר בתמצע הפסוק: שם ד"ה אלו הן

כח קבלת מלכות שמים שלימה היינו תפלין ברחשו פפ' בשעת תפלה כמו ק"ש דהוי טעמא בשמעת תפלין משעבד ראשו ולבו לעבודת שמים ומתעבר הנאתו ומזוחה משעבד גם נכסיו: שם ד"ה הרוצה

כט אם נאנס ולא היה תפילין קודם שהתפלל ק"ש ובברכותיה פוסק לבניתן מה שאין כן בציצית דהוי חוצה מצה: שם ד"ה והורה

ל הקורא ק"ש למפרע לא יצא אבל אם לא קרא הפרשיות בסדר יצא בדיעבד: שם ע"ב ד"ה הקורא

לא מי שנתחייב בברכה או תפלה ואינו יכול כגון שהוא חולה או יריא אינם נקיות או המקום יש לו להרהר התפלה או הברכה וה' יראה לנגבו: שם ד"ה לא יברך

לב עיקר מצות קריאת שמע הוא לקרותה עם הנעמים: שם ד"ה אומרים

לג הא דאמרינן טעה בתמצע הפרק חוזר לראש הוא שאינו יודע שקרא כלום אבל אם כבר לו שקרא פסוק או שני פסוקים אין צריך לחזור לקרא אותם רק מתקום הפסק והלאה: דף ט ד"ה באמצע

לד המצות שיש בהן מעשה אינן נדחין עבור הלמוד אבל תפלין אע"ג דהוי בהו מעשה נדחין בשעת הלמוד בתחיב בהו לתמן תהיה תורת ה' בפיך אבל בשעת ק"ש ותפלה חייב בתפילין: שם ד"ה למיתרא (בסופו)

לה ירושלמי הסח שיחת חולין עובר בעשה היינו שיחת הבאי אבל לצורך עסקיו לא: שם ע"ב ד"ה ודברת

לו הרבה מקומות בתלמוד קורא עשה לדבר שאינו אסור אלא מדרבנן: שם ד"ה ריש

פרק מי שמתו

לז מי שמתו מוטל לפניו פטור מכל המצות וכו' פסק אם נא להתמיר על עצמו אינו רשאי משום כבודו של מת: דף י ע"ב ד"ה מי

לח ובשעת חייב בכל המצות אפי' מצות עוסה עד לעת ערב דאז הוי טריד לצרכי קבורה: דף יא ד"ה אבל

לט כשנטלין המת לעיר אחרת אין אחרת נאכלת בשר רק כשהגיעו למקום הקבורה ודוקא מי שמוטל עליו לקוברו: שם ד"ה כל זמן

מ לא יהלך בדרך הקברות ותפלין ברחשו וכו' משום לוצב לרש וכו' אבל איתא דהוי מוכח מנא לא רק שלא יהלכו הלילה על הקברים ומלק הר"ן דוקא מלכתו דרך מלכתו עם הלילה מותר אבל טלית שבשה רק לקיום מצות ציצית אסור דהוי בזה בזה משום לוצב: שם ד"ה לא

מא שיעור לוח המת לכל הפחות ד' אמות: שם ד"ה כל

מב המוצה כלאים בגבדו פושטו תפילין בשוק דוקא כלאים דאסורים דהיינו שוב טווי ונו אבל כלאים דרבנן לא: שם ע"ב ד"ה פושטו

מג תפלה הוי מצות עשה שלא הזמן גרמא דאר"י הלוחי יתפלל האדם כל היום: שם ד"ה תפלה

מד הרבור לא בדיבור דמי מון מלעבון והיה מחניך קדוש דתפילו הרבור אסור: דף יב ע"ב ד"ה בעל קרי

מה הא דפסק הר"ף דאין מתפללין עד שיהלכו בני מים נראה דאם אין בו מים אז תפילו יש לו מים ואינו עובל ואינו רוחץ אינו מפסיד התפלה אף על פי שהתפלה ודאי מקובלת יותר עם הטבילה: דף יג ע"ב ד"ה כי אתא

מו התפלל ומצא צואה כנגדו הוא ואמתו אין תפלתו תפלה. פירוש שהיה לו לבדוק. אבל אם היה במקום אבל היה הבעלות על דעתו שיהיה שם צואה לא מטא ואפילו תפלה ודאי הרמ"ה: דף יד ד"ה הוא"ל

מז תפילין בראשו אסור להסיח דעתו מהן פירוש דלא הוי היסח הדעת אלא כשעומד בקלות ראש ושמוח אבל כשמתעסק בצרכיו לא הוי היסח הדעת וכל שכן כשמתעסק בצואה שעה עומד יותר דרך מורא ושומה הבני העולם ולפיכך מותר לישן בהן שיעת ערלה: שם ע"ב ד"ה ולא

מח ואידי ואידי עד דאיכא שדים כנונו ושעבד לגמה פירוש בתעוקת בת י"ח ותעוק בן י"ב אבל בת י"ב או בן י"ג אע"ג. עליכא שדים כנונו ושעבד וגו' אמאר דילמא מתורת קטנים אבל פחות מבת י"ח וכן י"ב אפילו הביאו סימנים הוי קטנים ומותר לקרא ק"ש בלי הפסק: דף טו ד"ה ואידי

מט רקיקה אלא בשעת תפלה מותרת לתלמוד בבלי: שם ע"ב ד"ה ואי אינא

נ לבו רואה הערות כתבו רבני ברכה אם האדם מתבקר גופו מרוחוחיו הוי הפסקה כבגד: דף טז ע"ב ד"ה אבל

נא טפח בלשה ערוה טפח הרגיל להיות מכוסה וכן קול דוקא מגנגת ואפילו מגנגת אם מסיח דעתו משמוע קולה מותר להתפלל: דף יז ד"ה ערוה

נב קטן הגיעול לעין צריך לכסות בשעת הברכה אבל גר גדול ולאי צריך כסוי מעוה אלא יראה בך ערות דבר: שם ד"ה הא

נג עמעו של מי רגלים הייט של מרם אבל של זכוכית אם נתן בו מים מותר: שם ד"ה ברף

נד בית שיש בו פחר תורה אפור לשמש מטתו אם לא עשה מחילה. ומפילין ומפרים כלי תוך כלי: שם ע"ב ד"ה ס"ת

נה טעה ולא התפלל מנחה יתפלל ערבית שמים ודעת קלת מפרשים אפילו לא התפלל תפלות הרבה כגון תפוס אי מולה לטון יש המלומין אבל דבני ברפא והר"ש ז"ל וגם הר"ן ז"ל פירשו דאין המלומין רק בשבשה או נתנם בתפלה אחת מיהו אם רואה להתפלל אותם בתורת נדבה ויחדש בהם שום דבר הרשות מידו ונכון לעשות כן: דף יח ד"ה טעה הב'

נו כתבו רבני ברפא הא דאמרינן דיש לה המלומין היינו בתפלה שחרית וערבית ומנחה דרמסי ניהו אבל תפלת המוספין לא דעבר יומו בטל קרבנו ואע"ג דשחרית ומנחה דשבת ויו"ט אינם של רחמים רק שבת מבל מקום כנגד תפלות של רחמים של חול הם לכן יש להם המלומין: שם ד"ה טעה הג'

נז מי שכחה ולא התפלל של ר"ש במנחה יש מפרשין דאין לו המלומין בערבית כי מה יוסיף בערבית הלא כבר התפלל ר"ח ור"ש כיון שלא יצא דאיינון ליה כאילו לא התפלל כלל ותחזר ומתפלל הכל"ר נסתפק ופסק דראוי להתפלל בתורת נדבה ואין צריך לחדש הוחיל מדין ספק מתפלל אין לך חדוש גדול מזה: שם

נח עכשיו שמנהגנו להתפלל תפלה מנחה אחר פלג המנחה אין להתפלל ערבית קודם שקיעת החמה ומיהו בדיעבד אין מוחיין אותו לחזור אם התפלל ערבית מפלג המנחה ואילך: שם ע"ב ד"ה זעבד

נט הא דאמרינן דאסור להתפלל לפני ואחורי כנגד רבו מיהו אם הזמיק מרגע אחות מותר להתפלל אחוריו או כנגדו: שם ד"ה אל

ס כדי דבור רוצה לומר כדי חזרת שלוש לרב דאסור לתלמיד להקדים שלוש לרב: שם ד"ה והנותן

סא הא דאסור להקדים תפלתו לגבור כשעומד בהיכל"ע אבל אם רואה שהשעה עוברת מקדים: דף יט ד"ה ובצבור

סב הא דאמרינן אם הזכיר כל ולא הזכיר מער אין מחזירין אותו דוקא בעבורת בשמים כיון שהזכיר שבח הודאת הטל מו לא מחזירין אותו אבל אם לא הזכיר בשם בתלה מחזירין אותו אע"ג דהזכיר טל דשאילה טל לא הוי שאילה דטל לא מעצר: שם ע"ב ד"ה דאמרינן

סג בהני דאמרינן הוא אין מחזירין אותו אפילו מזכר קודם שהתחיל הברכה של אחריה אין מחזירין אותו. הר"ן וכ"ל: דף כ ד"ה ואם

סד תפלה הדרך עד פרסה. פ"ג דפסות מפרסה לא מקרי דרך להזקק בתפלה זו ועד פרסה כ"ל דלאחר לומר אותה קודם שיתחיל פרסה אבל מבל מקום אם לא אתרה חייב לומר אותה עד שיגיעו קרוב למקום שהולך שם ומקרי שפיר עובר לעשייתן וכן מי שנתעטף בציצית או הניח תפלין מתכך כל זמן שהן עליו: שם ד"ה משעה

פרק אין עומדין

סה הא דמקדים הרשעוים היו שוהין שעה אחת ר"ל שעה דוקא מן י"ב ליום אע"ג דבשאר מקומות הוי לאו דוקא אלא לשון עם וזמן: דף כא ד"ה חסידים

סו כדי שיכוון את לבם למקום אינו ר"ל שיכוון לבון בתמיכת התפלה אלא שיכוון שיבטלו מדעתם כל הנאות ומענוגי העולם ויכוונו בהומנות הש"ש ושתהא תפלתם לרוחם ומקובלת: שם ד"ה כדי

סז תפלין בנתנאה והיה שמח בקיום המצוה דבל שמחה שאינה בל מצוה אסורה שנאמר בכל עבד יהיה מוחר ואינו ר"ל שיהא עבד שהוא חלי הגוף שבשאדם חולה אינו יכול לעבוד הכוחל אלא ר"ל אלא יהא שמח וישמח אחרי מענוגי העולם: שם ד"ה אחר

סח פשטיה דקרא הוא לשון עורה ועמל שיעורה האדם אפילו לא יהיה אלא יצר בעל בעל שמבאה לידי שעמוס ולבא משום רוב דברים לא יחדל פעם: שם ד"ה לא סבר

סט המתפלל צריך שיתן עיניו למטה ולבו למעלה פירוש שיחשוב בלבו עומד למעלה בשמים ויכוין לבו להסיר מעליו בל מחשבות מענוגי העולם והתא תפלתו רצויה לפני המקום ב"ה: דף כ"ב ע"ב ד"ה צריך

ע בברכת שומע תפלה יוכל לשאול בל צרכו בכל ענין שהיא ברכה בולה ואם בא להוסיף בשוף בל ברכה וברכה מעין אותה ברכה מוסיף ודוקא לנשון רבים ולא בלשון יחיד ודוקא בשוף ברכה ולא בתחלת ברכה ואם יש לו חולה מוסיף אפילו בתחלת ברכה ודוקא בלשון יחיד אלא יראה בחוסיף בל מעבר ברכה אבל בשוף תפלה יכול להוסיף בין צרכי יחיד בין צרכי רבים בבל לשון יחיד אז רבים: שם ד"ה אע"פ שאמרו

עא בל האומר תהלה לדוד וכו' וכתבו הגאונים שצריך לכוון בתחילתו ואם לא בוון צריך לחזור ונראה להר"ן דאם כוון בפסוק פותח את ידך וגו' בגי בוון בעיקר אמירת המזמור הוי בטבל בפסוק זה: דף כג ד"ה בל האומר

עב הא דאמרינן דאסור ליבא בתרבע אמות של תפלה דוקא ביושב בטל אבל אם קורא ק"ש או שאר פסוקים שפיר דמי: שם ד"ה אני האשה

עג שבור מייב בברבת המזון: שם ד"ה שבור

עד בפסק אם אין לו יין לבבדלה דמותר לאכול והא דבר שבת בת טווח מרוב שמיחות הוה ולא משומש הדין: ע"ב ד"ה שעה

עה אם טעה ומחתל מתחילת הברבה פירש הר"ן דבתפלת יוצר מהאופנים ובלהה מביב מחלת ברבה ולהיה מירושלמי: שם ד"ה ומהיכו

עו בל המפסר בשבחו של מקום יותר ממה שבתקנו ר"ל שעקר מן העולם ומפסר לומר דוקא בשמותם בברבה אבל בשאינו מותם אין בבר בלום ומבנון לומר שבחו של מקום בפקודים הר"ן: שם ד"ה אחר

עז אין לבדוש בתפלה בלל רק בתחנה והודאה תהלה ומוף ולא בשאר הודאות בלל: דף בד ד"ה הבורע

עח הא דאמרינן אם יכול לכוין דעתו יתפלל ואם לאו לא יתפלל ר"ל אם יכול לכוין בברבה ראשונה הייט אבות אבל אם אינו יכול לכוין בבל התפלה מבל מקום מייב להתפלל: ע"ב ד"ה יכוין

פרק כיצד מברכין

עט נהגו בתו"ל פדיון רבני רק בברה ולא בשאר אלונות ויש מחלוקת בין הפוסקים: שם ד"ה ולענין

פ אין הפדיון מועיל בעוד הפירות המוברין רק יתנום בולם ויניחם במקום אחד ויברך על אחד הבבה ויאחר יהיו בל פירות הללו מתולין על פרוטה זו ויסמוך אותה פרוטה ויעיל אותה לבל הפירות ומהו"ל די בפרוטה אחת לבתחלה ובע"ב בדיעבד: דף בה ד"ה ודין

פא האוכל ושותה דבר המזיק אין מברבין עליו: שם ד"ה ומאי

פב ומלקתת וכו' יש מושבין משום שנתבטלו בבלי איסור ואע"פ דבתם בלי בברבה אין בני יומן שאני הבא לתבוב מורפייהו מחליא ואין נרפא וכו' ועוד דאיה מהומלמא אמתא מני הבדוחה: ע"ב ד"ה ומרקתת

פג על פת קטניות אין מברבין אלא שהבל: דף בו ד"ה והפת

פד על האוכל מברך במ"מ אפי' בשהוא שלם אבל לא על הזומן בשהוא שלם שאין דרבו לאיות נאבל שלם: שם

פה אחדי הייט ווהומחלי"ם פטורות מן החלה אע"פ שבלילתן עבה בין שיעשו על דעת לבשלם: דף בז ד"ה ומזה

פו דבר שאינו נאבל בבו שהוא מ אלא ע"י הדחק בודם בטול שהבל ואחר ביטול בפ"ש דבר שנאבל בבו שהוא מי ואחר בטול בדוש מתמת בטול בבו תומי וכדאי אפבא בשהוא מי מברך בפ"ה וכשהוא מבושל מברך שהבל. ודבר שנאבל בבו שהוא מי והוא מבושם גם אחר בטול מברך בפה"ל בין מי בין מבושל: שם ד"ה ושלשה

פז הא דאמרינן אפי' פרידה אחת של ענב לא מן רמון מברך לאחריו משום דבריה משום לענין ברבה דוקא שנאבל עם הגרעין אבל אם הגרעין שבתוכה אינו נאבל לא שייבה לענין ברבה לבפוף ולריבה שהיא שעור: שם ד"ה אני

פח פסק ר"ן דרשוי לאמוח הפת קודם ברבת המוציא בדי שלא יפסיק: שם ד"ה מתקיף

פט מי שהתחיל ברבה שאינה לריבה יגמור לאדני מקיך ואם הזכיר מלבות יאמר אחריה בשבמל"ו:

שם ד"ה ובירושלמי

צ משוב עדיף לענין ברבה ואע"ג דפרוסה ושלימה שייבה של בטים אם פרוסה נקיה יבבך עליה: דף בח ד"ה ולפי

צא דברים הבאים מתחת הסעודה בחוץ הסעודה אין טעונין ברבה פירוש שאבלו אם בפת בתחלת הסעודה אע"פ שאח"כ אוכל אלא פת: דף בט ע"ב שלא

צב פי' ר"י דוקן הא דאמרינן לאחר סעודה טעונין ברבה לפנינו ולאחריו זהו דוקא בימיהם שהיו עוקרין השולחנות קודם בהמ"ז לבן הוא מלבף אבל אנו שאין מנהגנו לשלק השולחן עד אחר בהמ"ז דאיינון ליה בחוץ הסעודה ואין טעון ברבה לאחריו. וכן צריך לפרש בבל מקום שאזכיר אחר המזון דאין הדין נוהג אלא בימיהם אבל עבשיו בחוץ הסעודה דאיינון ליה: שם ד"ה מיהו

צג ועל שתיית מים שבתוך הסעודה נמי פטר פת אע"ג דלא אייני: שם ד"ה ומבאן

צד הלבה בדבי ילתק בר לוי דבה"ר עם בני ביתו מלעטרפין ולא בעו הסבו מתחילה: דף ב ע"ב ועוד

צה אפי' לא אמרו ביטול בדוחבתא פלן בשין שאמרו נאבל בלא בבעות מקום וכן אם לא הוי חובבתו מלעטרפין בשין שעומדים במקום אחד אבל אם הולבין או אוכלין מפוחבין אפילו שאוכלין מבבר אחד ובשעה אחת אין מלעטרפין: דף ל"א ד"ה ואומר רבינו יצחק

צו בפירות בברבה ראשונה מועיל הסיבה אבל אחרונה בל אחד מבבר לעצמו דאין זמון לפירות: שם ד"ה וריז נמי

צז רמ"ה אוסר המוס"ק מעוס חשש דם ור"ן המיר ורבינו מדבבם דגוף הדברים נמחים בו ואף עם"ב מותר: ע"ב ד"ה ורבינו

צח אע"ג דאמרו על בל שאמר שהבל יבא. מ"מ אמרו בירושלמי בל דבר שמסופק בברבה אחרונה לא יאבל אותו אלא עם הפת דפת פוטרת בל מיני מאבל: דף לב ד"ה ונראה

פרק שלשה שאבלו

צט האוכל דבר אסור חייב לברך אבל אם מזמנין עליו: ע"ב ד"ה ומע"ש

ק אם ג' מודרי הנאה אבלו בקביעות אחד לא מזמנין: שם ב"ד

קא הנשים שאינן מבינות לזמן הקדש צריכות לברך לעולמן בלשון שבן מבינות וכ"ה בוי. ע"ע: דף לג ד"ה ונראה

קב הא דעונה בבונה ירושלים אמן נקרא חבם וה"ה בשאר ברבות שהן בסוף בגון בסוף תפלת המבדך את עמו ישראל בעשים אמן וכן גאל ישראל ולא הוי הפסק ואע"ג דלא הוי אלא ברבה אחת: ע"ב ד"ה ונתעינו

קג וכן אחרי ברבה אחרונה אבלולא פירות צריך לענות אמן אבל ברבת המצות או שהגיע לא דהוי הפסק ונקרא בור: שם

קד ובוקים ק"ש אחר הבומר בעמו ישראל בתהבה הבעימו שלא לענות אמן: שם ד"ה ולענין

קה הא דאין מבבדין בדרבים שהולבים מעיר לעיר הייט שלא נמוועדו מתחלה ללבת יחד: דף לד ע"ב ד"ה אין מבבדין

קו הא דאין ראשי לעשות עד שיעשה המבדך הייט בשבולם עשויים לבבר אחד או לבוש אחד דוקא כו': שם ד"ה אין

קז ולא יזרוק ברבה מפיו הייט שלא יאמר עם החזן פיוס הברבה בבריאה לענות אמן דהוי בעוה אמן אחר ברבותיו: דף לה ד"ה ולא

קח בשרואים שמתנין בע"ה לבבר לפני פ"ח מתבלים בבד תורה ובוחנים שיבשלו התורה: שם ד"ה אתקרי

קט אחד שלא אבל בדם דגן אלא יבר לבריי"ם והגאונים מלעטרף לעשרה ולא לג' ולהר"ן מלעטרף נמי לג': ע"ב ד"ה ואפילו

קי מעטם בל ישראל ערבון זה מה היה ראוי שיוציא חבריו אפי' אם הוא בעור אבל ברבת הנהנין אין לברך אם לא נהנה. מיהו אם נהנה אפי' פחות מבשיעור חייב מוציא אפי' המיב: שם ד"ה ובה"א

קיא ברבת בונה ירושלים דברבת המזון להר"ף מחתל ומסיים בנחמה ולהר"ן אין לשנות סיום הברבה מדמזל: שם ד"ה ובשבח

קיב אין להזכיר בלל מלבות בית דוד בברבת בונה ירושלים דב"ה: דף לו ד"ה ואיידי

קיג בעודה שלשית של שבת יוצא אפי' בפירות ואין צריך לקדש: ע"ב ד"ה ברבת

קיד העולה לא"ר לומר גם ברוך ה' המבורך לעולם ועד אע"ג שאמר המבורך: שם ד"ה מכיון

קטו כיון שנתרו בדעתם ג' לאבול יחד אע"ג דעדיין לא התחילו אינן רשאין לאוכל כיון שנתרו בדעתם לעשות מצות זמון: דף לז ד"ה הבי קתני

קטז שתי מנוחות ממן שאלו רוחות את אלו מלעטרפין וכן שמש מלעטרפן ואפי' שני בתים ופ' הר"ן וגר' דאם ר"ה מפסיק לא מלעטרפי: שם ד"ה ב' וד"ה אם היה

קיז ב"ה שעושה בום ואפי' ליחיד והא דאמרו עד שיתן לאוכל מים דוקא ביינות שלהם: ע"ב ד"ה מודים

קיח הא דזוקקין מטים לתתן וכלה אין ראוי לעשות בן [אלא] בימות החמה דבימות הגשמים אסור משום מזוי אוכלין: שם ד"ה וזוקקין

קיט היבא שהבים נקי אין צריך הדחה ושטיפה: שם ד"ה ותשברו

קכ מי עד ברבת המרק ר"ל מזיג ולא מזיג ואז מוחגו בל צרבו: שם ד"ה חי

קבא הא דאין מברבין על בוס של פורעניות שבחה וגבות דמתן דקפיד עריך דירא מן המזיק ולא מלי מיבון לבן זמנו אחרים עליו: דף לח ד"ה מאי בוס

פרק אלו דברים

קבב הלבה בב"ש דמוחר להשתמש בשמש ע"ה וכתב הר"ן ובראיה הדברים שיוחר ראוי להשתמש בע"ה מלהשתמש בא"ח ואחר אינם יראי שמים מוחר בשמש בהן אפי' אינם שמיין שלו: ע"ב ד"ה ב"ש אומרים מבבדים

קבג מה שנהגו להסתבל בפרבות משום שהן בגופו ומוחנים אלגו רש מפרשים מפני שבדלים והגידול מיתן ברבה נהגו להסתבל בם לשיתן טוב בהבנסת הטוב: דף לם ד"ה ולא על הנר

קבד גרות של בהב"ע בין שדבר להדליקם לבבוד אין מברבין עליהם במו"ש וע"ע: ד"ה בל שמוציאין

קבה בגלל מוגאי יוה"ב מברבין על בר שהודלק מבאלה שבשבתו: ד"ה בדי שיביר

קבו עונין אמן אחר הגוי בשמע בל הברבה ולא הזכיר ע"ז. דגם דעת הגוי לשמים בם אם עובה: דף מ ד"ה בל זמן

קבו מים אחרונים משום סבנה ועל המברך ב"ה משום מלוה ובן המבדך צריך ליטול ידו קודם ברבה: ד"ה והייתם קדושים

קבח ל"מ מוחר לאבול בגינה אחר מרק של בשר: ד"ה לא שנו

קבט הא דבטול שחרית ומתנה עליהם בל היום דוקא שאמר ידיו: דף מא ע"ב ד"ה ובטל

קי נעל ידיו לא יקדש ויאבל אלא צריך ליטול ידיו אחר קדוש וע"ע: שם בא"ד

קא אין נקרא לשון אחרון אלא בשהאלמות מביא לשון ראשון בלשון בתם אבל בשאני אלגוות בלשון אינא דאמרי אין נקרא הבחרון לחיות עיקר: ד"ה ובענין פסקא

קב נטילת ידים בעו בם בגרה: שם ד"ה ואיבא

קג אין לאבול במפה בלי ציי: דף מב ד"ה מהו

קד י"ל דאין לחת לאבול אלא נמי שיודע בו שיבבן ו' להר"ן שבין שמתבוון למלוה ולבקה מוחר: שם ד"ה לאותן

פרק הרואה

קה הא דאמרו בל הדרבים בחזקה בבנה היינו לענין תפלת הדרך אבל לא לענין ברבת הגומל: דף מג ד"ה ארבעה

קו בל ברבות הבריאה מיירי בה שם ומלבות וכן אם עבה אמנן: ד"ה אמרי ליה

קז רבונו של עולם הבטבת חלוס אפי' בלא בהני בעידן בלוחה: שם ד"ה שלשה

קח אין אלא נפקבו הענינים אין צריך לחזור לברך על הבריבים: ע"ב ד"ה אם

קט בבל לבבך בשני יצרים ביצר טוב וביצר רע עבודת יצר טוב בעשיית המצוה ועבודת יצר הרע שיבבוש יצרו והבו עבודתו עוד טובל לומר יצר טוב מדת הרחמנות ויצר רע לאחריות בשהאדם אחריו על הרשעים עושה מלוה גדולה עם היצר הרע ובבבו מרובה: דף מ"ד ע"ב ד"ה בבל:

ספר מרדכי למסכת ברכות

לרבינו מרדכי בר הלל אשכנזי ז"ל

כולל כל דיני התלמוד וכל שיטות הגמרא ורש"י ותוספות כסדר האלפסי עם הרבה סברות וחידושי דינים רבים:

עם הגהות הרמ"א ז"ל. והם מסוגרים בשני חצאי רבוע עם כוכב כזה [*] וגם מה שמחק מהמרדכי איזה תיבות הקפנו בשני חצאי לבנה ענולים עם כוכב כזה (*). גם הצענו הדפין מהגמרא שרשם הרמ"א ז"ל על כל מאמר ומאמר מהמרדכי.

*__מאימתי א__ קורין וכו' [דף ב] משהכהנים נכנסים לאכול בתרומתן פי' כהנים שנטמאו ונטלו והעריבו משקן והיינו לאת הכוכבים ואז מתחיל זמן ק"ש עד סוף האשמורה הראשונה מכאן ואילך עבר זמן דלא מיקרי הו זמן שכיבה: [שם] בערבי שבתות ממהרין לאכול שהכל מוכן [שם] שקדש היום ו מספק בערבי שבתות היינו בין השמשות שהוא ספק יום ספק לילה וכיון דספק הוא קדש היום מספק. [דף ג] מיבעית אימא סיפא דעד סוף האשמורה כר' אליעזר ריש"א דמשעה שהכהנים נכנסין לאכול לא ר"א אלא רבנן א) וכיון דאיתא לרבנן עבדינן כוותייהו וכן פסק רש"י כדברי האלפסי [וא"ע. מ"ר]. ג ואמן היכי קרינן ק"ש מבעוד יום ואין אנו ממתינין עד לאת הכוכבים שק"ש שלפני המטה הוא עיקר והוא לאחר לאת הכוכבים והכי איתא בירושלמי אם קרא קודם לכן לא יצא וא"כ למה קורין אותה בבהכ"נ כדי לעמוד בתפלה מתוך דברי תורה ור"ת ב) פי' דק"ש של בהכ"נ הוא עיקר כי אז קריין כל הג' פרשיות שמע והיה אם שמוע ופרשת ציצית ומברכין ב' לפניה וב' לאחריה כדתנן במתני' (דף י"ח.) אבל בק"ש שלפני המטה אינו אלא משום המזיקין כדאמר ר' יהושע בן לוי לקמן בשמעתין על כן אין קורין בק"ש שלפני המטה אלא פרשה ראשונה ושלא בברכותיה וכך פירשו התוס' שאין לברך כלל על ק"ש שלפני המטה והא דקאמר בירושלמי למה היו קורין אותה בבהכ"נ כו' אומר ר"ת שהיו רגילין לקרות קריאת שמע קודם תפלה כמו שאנו קורין אשרי ואנן היכי קרינן ק"ש בבהכ"נ מבעוד יום אומר ר"ת דלא קיימא לן כמתניתין דמשעה שהכהנים נכנסין וכו' אלא קיימא לן כהני תנאי דפליגי עליה בברייתא בגמרא משעה שקדש היום ומשעה שבני אדם נכנסין לאכול פתן בערבי שבתות והיינו מבעוד יום ג וגם ק"ל כרבי יהודה דאמר ר"פ תפלת השחר (דף כ"ו:) דמפלג המנחה ואילך ליליא הוא והוא שעה ורביע קודם לאת הכוכבים ורא"מ כתב ג"ל עיקר דברי ר"ת וכתב המאחרים לקרות ק"ש ולהתפלל בלילה [א] מיחזי כיומרא שכל העושה דבר שאינה צריך נקרא הדיוט אא"כ הורגל בפרישות גם בשאר דברים: __ב__ [דף ט] ובלבד שלא יאמר השכיבנו פרש"י דאמילתא דרשב"י קאי אקודם עמוד השחר משום דאין עתה תחלת (זמן) עת שכיבה אלא סוף זמן שכיבה ור"ש מקולי פירש דקאי אקודם הנץ החמה דסליק מיניה אבל קודם עמוד השחר יכול לקרות השכיבנו וכך פי' רא"ש ועוד כתב דוקא השכיבנו לא יאמר אבל מעריב ערבים יאמר עם כל הברכות שהרי מזכירין מדת יום בלילה ומדת לילה ביום כדאיתא לקמן: __ג__ א) הני כולהו הלכתא וינהו בתרי ליטני דרשב"י דזמן ק"ש לילה עד שיעלה עמוד השחר כר"ג וכליטנא קמא דרשב"י ומעלות השחר עד הנץ החמה זמן ק"ש לילה ודיום לילה ע"י הדחק *ודיום לכתחלה [ב] ואם קרא קריאת שמע דיום קודם עמוד השחר וק"ש לילה אחר הנץ החמה לא יצא: __ד__ [דף ד] *אוכל קימעא ואישן קימעא כו' ב) משמע מכאן דמשעה שהגיע זמן ק"ש של לילה שאין לו לאכול סעודה עד שיקרא ק"ש ויתפלל תפלת ערבית דאי שתי ד משתכר ה והוי ישן *: __ה__ הסומך גאולה של ערבית כו' וכ"ש של שחרית כו' דעיקר גאולת מצרים בשחרית היה כדכתיב ממחרת הפסח יצאו וגו' ב) *ונכון להזהר ולהתמיר מלספר להרמיק. אבל בהא דאין לאכול וכו' אלא יתטפנו שינה לא פליג ר"ג וכן כתב הרא"ש. קבלתי ממהר"ם גוטל):

[*היה אוכל בהיתר קודם שהגיע זמן ק"ש אין צריך להפסיק בדאיכא שהות עיין בר"ן פ"ק דברכות]:

[*ומיהו רב עמרם כתב בספר שלו דאין צריך למיסמך גאולה של ערבית לי"מ. וקשה הא איתא בגמ' בהדיא אמר ר' יוחנן מיהו בן עזה"ב וכו' וי"ל דהוא סובר כיון דתקינו י"מ פסוקים כנגד תפלה אותם צריך למיסמך אבל התפלה אינו צריך לסמוך ועי"ל דהוא סבר מה שאומר תפלה של ערבית לי"מ הוא בן עזה"ב אבל מיהו ליכא. ממורי מביר ר"מ]:

לתפלת שחרית: [שם] כגאולה אריכתא דמיא וראוי עיינינו ב) וי"מ פסוקין שאחר השכיבנו תקנו חכמים בשביל שבתי כנסיות שלהם היו בשדה ותקנו חכמים שמונה עשרה פסוקין כנגד שמונה עשרה ברכות וברכת ירחו עיינינו לאחריהן כדי שימתינו זה את זה ולא יאחר אחד יחידי ויסתכן ומעתה ה"ל ו כגאולה אריכתא ולא חשיב הפסקה: __ו__ גרסינן בפרק (*ג' דשבועות) [*ידיעות הטומאה דף טו:] כשהיו מוסיפין על העיר ועל העזרות היו אומרים שיר של פגעים ויהי נועם [*וכו'] להגין [שאני] מפני המזיקין ואין זה רפואה: __ז__ כל ימי הייתי מצטער [וכו'] ז ודוחק עלמי על תפלתי שהרא סמוך למטתי כל ימי נזהרתי שלא לעשות מלאכה ולעסוק בתורה כשעמדתי ממטתי עד שאקרא ק"ש ואתפלל כפרש"י ור"י פי' דשרי ללמוד קודם תפלה דלקמן [*פ"ב] אמרי' (*רבי יהודה) [*רב] מקדים וקאי ומשי ידיה ומברך ומתני בפירקיה וקרי ק"ש כי מטי זמן ק"ש: __ח__ [שם] לפון ודרוס רשאה ומרגלותיה זה לצפון וזה לדרום ב) ומפני שהשכינה במזרח או במערב צריך להסב דרך תשמיש לרוחות אחרים ודוקא כשאין עם אשתו משום גנאי כדמוכחי קראי: __ט__ [שם] (*אצא בגימין) [רב יהודה אמר רב ואיתימא ריב"ל] אומר מנין שלא יתפלל (א) ודבר חולין בינו ובין הכותל שנאמר ויסב חזקיהו פניו וגו' ודוקא דבריס שאינם קבועים מפסיקים אבל הקבועים בבית הכנסת כגון שולחן או תיבה שלפני שלא לבור או בימה שקורין אלמבר"א אין מפסיקין וכן אדם ארוך אין מפסיק בפני קצר כדאמרינן בסוטה פ' אלו נאמרין (דף ל"ח) לענין ברכת כהנים פשיטא ארוכי באפי גולי לא מפסקי: __י__ [שם] טורפין לו תפלתו ב) פירש ר"ח ז דוקא בבתי כנסיות שלהם שהיו בשדות ור"י היה מחמיר אף בבתי כנסיות שלנו והיה מאריך בתפלתו עד שיצאו כולם ואם בתוך כך היה שום אדם בא בבית הכנסת היה מעיין בספר עד שגמר תפלתו ונכון אף לנו להחמיר: __יא__ [דף ג] *תפלה קצרה [עי' בתוס'] [ג] אין זה הבינו דהא לקמן (דף ל.) בעי מה בין תפלה קצרה להבינו ומפרש לקמן דתפלה קצרה צרכי עמך מרובין כו': [שם] ומפני החשד זנות: [דף ו] אל יפסיע פסיעה גסה לפי שנראה שעיכוב בית הכנסת היה עליו לטורח: __יב__ [שם] אחורי בהכ"נ פירש בקונטרס כל פתחי בתי כנסיות היו במזרח ואחוריהם למערב והמתפלל אחורי בית הכנסת [*למערב] ואינו מחזיר פניו לבית הכנסת נראה כיופר בתי שהאבור מתפללין לו ואינו נראה לר"י דאדרבה כי מהדר אפיה לבי כנישתא מיחזי כשתי רשויות שהקהל מתפללין למערב והוא מתפלל למזרח על כן נראה אחורי בית הכנסת מי שהוא אחורי הבמה במזרח והבמה משתחוים למערב ולהכי קאמר דלא מיהדר אפיה כו' ודוקא לדידהו שהיו מתפללין לצד מערב אבל אנו מתפללין לצד מזרח שאנו במערבה של ארץ ישראל (*דכתיב) [*וכתיב] והתפללו לה' דרך ארצם וכמו שפירש להם לצד מערב כן תפרש לנו לצד מזרח [ד]: [שם] ההוא טייעא פירוש ע ערבי: כדו בר קיימת כשתי רשויות אתה עומד: [דף ח] אבל איכא חד מייניהו לית לן בה דאי דרי טוגא יודעין שבשביל המשוי היה עובר ללכת לביתו וכן אם מניח תפילין ניכר שהוא ירא שמים ואי איכא פתחא אחרינא או כניסתא אחריתי לא יתשדוהו כי יאמרו הוא יכנס בפתח האחר או ילך בבית הכנסת האחר: [שם] עת רצון אלמא יש עת שהוא של רצון והיינו בשעה שהאבור מתפללין ואפי' יחיד __יג__ המתפלל בביתו מתמה אומם טוב לו להמתין עד שיתפללו האבור: כביר לא ימאס [הרבים] כביר לא ימאס: [שם] מקרב לי מן המלחמות הבאות עלי: כי הרבים היו עמדי שהתפללו עמי: [שם] פדה בשלום נפשי זה שעסק בדברי שלום והיינו תורה דכתיב וכל נתיבותיה שלום וכן בין גאולת ערבית לי"מ * ומיהו רב עמרם כתב בספר שלו דמה שאנו אומרים קדיש בין גאולה של ערבית כדי לאשמועינן דלא בעינן למיסמך גאולה של ערבית לתפלת ערבית רק גאולת שחרית לתפלת שחרית.

מאימתי קורין וכו' [דף ב] משהכהנים נכנסים לאכול בתרומתן פי' כהנים שנטמאו ונטלו והעריבו משקן והיינו לאת הכוכבים ואז מתחיל זמן ק"ש עד סוף האשמורה הראשונה מכאן ואילך עבר זמן דלא מיקרי הו זמן שכיבה: [שם] בערבי שבתות ממהרין לאכול שהכל מוכן [שם] שקדש היום ו מספק בערבי שבתות היינו בין השמשות שהוא ספק יום ספק לילה וכיון דספק הוא קדש היום מספק. [דף ג] מיבעית אימא סיפא דעד סוף האשמורה כר' אליעזר ריש"א דמשעה שהכהנים נכנסין לאכול לא ר"א אלא רבנן א) וכיון דאיתא לרבנן עבדינן כוותייהו וכן פסק רש"י כדברי האלפסי [וא"ע. מ"ר]. ג ואמן היכי קרינן ק"ש מבעוד יום ואין אנו ממתינין עד לאת הכוכבים שק"ש שלפני המטה הוא עיקר והוא לאחר לאת הכוכבים והכי איתא בירושלמי אם קרא קודם לכן לא יצא וא"כ למה קורין אותה בבהכ"נ כדי לעמוד בתפלה מתוך דברי תורה ור"ת ב) פי' דק"ש של בהכ"נ הוא עיקר כי אז קריין כל הג' פרשיות שמע והיה אם שמוע ופרשת ציצית ומברכין ב' לפניה וב' לאחריה כדתנן במתני' (דף י"ח.) אבל בק"ש שלפני המטה אינו אלא משום המזיקין כדאמר ר' יהושע בן לוי לקמן בשמעתין על כן אין קורין בק"ש שלפני המטה אלא פרשה ראשונה ושלא בברכותיה וכך פירשו התוס' שאין לברך כלל על ק"ש שלפני המטה והא דקאמר בירושלמי למה היו קורין אותה בבהכ"נ כו' אומר ר"ת שהיו רגילין לקרות קריאת שמע קודם תפלה כמו שאנו קורין אשרי ואנן היכי קרינן ק"ש בבהכ"נ מבעוד יום אומר ר"ת דלא קיימא לן כמתניתין דמשעה שהכהנים נכנסין וכו' אלא קיימא לן כהני תנאי דפליגי עליה בברייתא בגמרא משעה שקדש היום ומשעה שבני אדם נכנסין לאכול פתן בערבי שבתות והיינו מבעוד יום ג וגם ק"ל כרבי יהודה דאמר ר"פ תפלת השחר (דף כ"ו:) דמפלג המנחה ואילך ליליא הוא והוא שעה ורביע קודם לאת הכוכבים ורא"מ כתב ג"ל עיקר דברי ר"ת וכתב המאחרים לקרות ק"ש ולהתפלל בלילה [א] מיחזי כיומרא שכל העושה דבר שאינה צריך נקרא הדיוט אא"כ הורגל בפרישות גם בשאר דברים: __ב__ [דף ט] ובלבד שלא יאמר השכיבנו פרש"י דאמילתא דרשב"י קאי אקודם עמוד השחר משום דאין עתה תחלת (זמן) עת שכיבה אלא סוף זמן שכיבה ור"ש מקולי פירש דקאי אקודם הנץ החמה דסליק מיניה אבל קודם עמוד השחר יכול לקרות השכיבנו וכך פי' רא"ש ועוד כתב דוקא השכיבנו לא יאמר אבל מעריב ערבים יאמר עם כל הברכות שהרי מזכירין מדת יום בלילה ומדת לילה ביום כדאיתא לקמן: __ג__ א) הני כולהו הלכתא וינהו בתרי ליטני דרשב"י דזמן ק"ש לילה עד שיעלה עמוד השחר כר"ג וכליטנא קמא דרשב"י ומעלות השחר עד הנץ החמה זמן ק"ש לילה ודיום לילה ע"י הדחק *ודיום לכתחלה [ב] ואם קרא קריאת שמע דיום קודם עמוד השחר וק"ש לילה אחר הנץ החמה לא יצא: __ד__ [דף ד] *אוכל קימעא ואישן קימעא כו' ב) משמע מכאן דמשעה שהגיע זמן ק"ש של לילה שאין לו לאכול סעודה עד שיקרא ק"ש ויתפלל תפלת ערבית דאי שתי ד משתכר ה והוי ישן *: __ה__ הסומך גאולה של ערבית כו' וכ"ש של שחרית כו' דעיקר גאולת מצרים בשחרית היה כדכתיב ממחרת הפסח יצאו וגו' ב) *ונכון להזהר ולהתמיר מלספר להרמיק. אבל בהא דאין לאכול וכו' אלא יתטפנו שינה לא פליג ר"ג וכן כתב הרא"ש. קבלתי ממהר"ם גוטל):

[*היה אוכל בהיתר קודם שהגיע זמן ק"ש אין צריך להפסיק בדאיכא שהות עיין בר"ן פ"ק דברכות]:

[*ומיהו רב עמרם כתב בספר שלו דאין צריך למיסמך גאולה של ערבית לי"מ. וקשה הא איתא בגמ' בהדיא אמר ר' יוחנן מיהו בן עזה"ב וכו' וי"ל דהוא סובר כיון דתקינו י"מ פסוקים כנגד תפלה אותם צריך למיסמך אבל התפלה אינו צריך לסמוך ועי"ל דהוא סבר מה שאומר תפלה של ערבית לי"מ הוא בן עזה"ב אבל מיהו ליכא. ממורי מביר ר"מ]:

הגהות הב"ח א שקדש היום בערבי וכו' דכיון דספק כו' כל"ל ותו' מספק נמתק: ב נ"ב שכתב: ג שמהרין לאכול קודם שקדש היום שהכל מוכן וכו': ד דאשתכר. נ"ב ס"א נעשו שכורים: ה והוי ישן. נ"ב והיו ישנים: ו נ"ב הכל: ז ודוחק עלמי דשוס קו על אלו התיבות: ח דזהו דוקא: ט פי' קומר ערבי:

מהר"ם טקטין נדפסו בס' מרדכי דפוס קראקא שנת תש"ח ע"י בנו ע"פ הגהת אביו ז"ל ונוסחאותיו מסוגרות בחצאי רבוע. פי' ח [ומן מטמו] לפון ודרוס: פי' י [המקדים תפלתו] טורפין לו תפלתו: פי' יב כל פתחי בתי כנסיות היו במזרח ואחוריהם למערב [פירוש והיו מתפללין ופניהם למערב] והמתפלל אחורי בית הכנסת: פי' יג כביר לא ימאס [הכביר] לא ימאס:

חדושי אנשי שם

באורי שארית יוסף [א] עיין בתרומת הדשן סי' ז' שנותן טעם אפי' ב' שעות פחות שמיונית קודם לילה וכתב עוד שמנהג מקודם אפי' יותר לכן אין לפרוש מן הצבור אפי' יותר מב' שעות: **גדולת מרדכי** [ב] כלומר ואין צריך לקרות עוד פעם שנית אע"פ שהיה אפשר לו לקרות ביום משא"כ של לילה ודוק ובזה מיושב מה שכתב לקמן בסי' כ"ח: **ש"ו** [ג] ובגאולה דף קע"ג כתב שזו היא הבינו ולא צרכי עמך וכן מסיק בתוס' ברכות דף ג' וכן בשאר"י: [ד] ובגאולה דף קנ"ב כתב ג"ל העומד חוץ למזרח לדידן שמתפללין לצד המזרח לא יהפוך פניו לא לצד מזרח ולא לצד מערב אלא יהפוך פניו לצד דרום או לפון.

שלטי הגיבורים

(א) לאו דוקא דבר אלא כל שהוא משוב הפסק כגון מטה וכיוצא בה שיש לו רחב וגובה עשרה אבל שפסלין וכיוצא בהן לא חשיב למיהוי מלינה בינו ובין הקיר משום דעיקר האי מילתא ודאי היא כדי שלא יתפזר לאות עיניו אנה ואנה ונמצא מטריד עצמו במה שיראה ולא יוכל לכוון ומשום דבר מועט לא אתי להכי כל זמן שיחזיר פניו אל הכותל וחזינן להו לרבנן קדישי דאמרי הכי תדושי ברכות:

באורי הרמ"ב

בסימן **א** והיינו צאת הכוכבים. פי' ג' כוכבים בינונים ומפני שאין הכל בקיאין בין בינונים לגדולים צריך ליזהר עד שיראו הקטנים כ"כ הכר"י כפי מה שהגיה הדרישה: **שם** והכי איתא בירושלמי. פירש משם רא"ה דנהגי הכי כמנהגנו ומשום דוחקא דצורא כ"מ במאור ע"ש וכזה נסתלקה השגת הרא"ש מעליו ע"ש: **שם** וגם קי"ל כר"י כו'. לכאורה ערבב הספר דעת הר"ת ודעת הר"י דר"ת הוא דמיכן משום דקי"ל כר"י והר"י הוא דמיכן דקי"ל כהני תנאי כו' ויש נ"מ לדינא דלהני תנאי דברייתא לא שרינן לקרות ק"ש קודם לה"כ רק זמן מועט קודם כמ"ש בטור ולר"ת שרי לקרות מפלג המנחה ולראה דהספר דקדק היטב כדי לישב מה דקשה על כל חד וחד דעל שיטת הר"ת כבר הקשו הרא"ש והרשב"א דשאני ק"ש דבשכיבה תלי דאמנא ולא דמי לתפלה דכנגד תמידין תקנו דתליא ביום ולילה גם על תירוץ הר"י קשה קושית הרא"ש והרשב"א דאין כפוק כר"מ לגבי ר"י או חכמים ואין לא קי"ל כר"א לגבי ר"י אבל לדברי הספר א"ש דע"כ ר"מ ור"א דמקדמי זמן ק"ש ע"כ ס"ל חדא מהרתי או דהוי זמן שכיבה לדידהו מוקדם או דלא דרשי לגבי התחלת זמן ק"ש בשכבך אלא ה"ל כאילו כתיב לילה דבשכבך ר"ל זמן שכיבה והיינו לילה וס"ל דנקרא אז לילה ור"י וחכמים דפליגי י"ל בתרתי או דמודי להו דמיקרי אז לילה רק דהם דרשי בשכבך דבעינן זמן שכיבה ממש או בהיפוך דמודי להו דה"ל שפיר זמן שכיבה אז דלא בעינן זמן שכיבה ומ"מ ס"ל דאין להקדים משום דאכמי לא הוי לילה ותמילא כיון דאפשר פלוגתא לא אפשרן דאכמים ור"י מודו לר"א ור"מ דהוי אז זמן שכיבה אז דלא בעינן זמן שכיבה ממש ורק משום דלא הוה לילה ס"ל דאין להקדים לקרות אז ותמילא אין דקי"ל כר"י דמפה"מ הוי לילה לענין תפלה ומהי דיש לחלק לגבי ק"ש שאני דבעינן זמן שכיבה הרי דבהא טולהו תנאי דברייתא ס"ל דזמן שכיבה הוא כבר קודם לה"כ כדס"ל לר"א ור"מ ובהא ל"פ חכמים ור"י דגם אינהו מודי לר"א ור"מ דהוי זמן שכיבה אלא משום דלא הוי לילה פליגי ובהא מילתא כבר איפסקא הלכתא דאי בני עבדי כר"י עבדי ומו ליכא שום דמיה ע"ז. ומודאי ר"מ עצמו דסומך על ר"י לחודא ומחיר מפה"מ קשה עליו קושית הרא"ש והרשב"א משא"כ להספר לא מייתי להא דר"י רק לראיה לענין זה דמקרי לילה ומהני תנאי דברייתא הראיה המקרי זמן שכיבה ובכה"ל ל"פ ר"י וחכמים ווז שיטה נכונה בלא שום פקפוק. ולכן מיים ע"ש הרא"ש דהמחמיר להמתין עד הלילה יש בו משום יהורא אבל מ"מ אין להקדים רק הזמן מעט כשיעור דהנך תנאי דברייתא: **ב** ודוקא דברים שאינם קבועים מפסיקין. אם הם גבוהים י' עפמים פי' ל' סכ"א: **יא** החשד זנות. לפ"ז בתרי וכשרים ובמורגא חדתא שרי עי' בגמ':

א) לשון הרי"ף ב) תוס'

גמילות חסדים נמי שלום הוא דגורס שלום ואחוה ואהבה: **יד** שיעור שני פתחים י"מ שיעור שני פתחים ממש שצריך ליכנס בבית הכנסת שיעור שני פתחים ממש ולא נהירא לר"י דמאחר שהוא יושב בבית הכנסת מה לי סמוך לפתח מה לי אינו סמוך אלא הכי פירושו שלא יהיה להתפלל מיד כשיבוא לבית הכנסת אלא יושב מעט עד שיתישב דעתו [*וגם אינו רואה שיתחיל מיד. מ"י] שלא תהא תפלתו נראה עליו כמשוי: **טז** אסור לקרות בתורה בסמיכה כדאמרינן בירושלמי [*בסוטה] רבי יוחנן איקלע להוהא אתרא חזא גברא דהוה ה קרי בסמיכה אמר ליה אסור לך שנאמר ואתה פה עמוד עמדי אמר ליה בעל בשר אני והתיר לו אבל שאר אדם אסור וכ"ש בתפלה שנאמר לעמוד לשרת. מספר הרוקח: [שם] מיהדר אפיה **טז** וגרים מחזיר פניו מן הצור כדי שיוכל לכוין לבו לגרסתו וגרים בלחש ג והא דמהדר אפיה וגרים רבותא אשמעינן דאע"ג דמהדר אפיה וגרא כמנין ס"ת שפיר דמי והא דאמרינן בסוטה כיון שנפתח ס"ת אסור לספר אפי' בדבר הלכה היינו בקול רם וכן משמע לשון לספר ל"ג שאני רב ששת שמורתו אומנתו ל"נ הכא מיירי שהיו שם י' בלא הוא: **יז** [שם] אפילו עטרות ודיבון פרש"י ז"ל שאין בו תרגום ולריך לקרות העברי ג"פ ור"י פירש דמשום הכי נקט עטרות ודיבון ולא שאר פסוקים כגון ראובן ושמעון משום דאע"ג דאין בו תרגום ידוע אלא תרגום ירושלמי שצריך לקרות עליו תרגום ירושלמי או לריך לקרותו ג"פ ג ויותר טוב לקרות פעם שלישי בתרגומו מבלשון עברי: **יח** ישלים פרשיותיו [עם הצבור] נראה דכל השבוע מכיון שהתחיל לקרות הפרשה דהיינו ד משבת ממנחה ואילך עד שבת הבאה נקרא עם הצבור אע"ג דלענין גיטין לא מיקרי קמי שבתא עד מרביעי ואילך (פסחים ק"ו.) ומצוה להשלימה בשבת קודם אכילה והכי איתא במדרש (מכילתא פ' בא) שלוה רבינו הקדוש את בניו שלא יאכלו בשבת עד שיחזרו כל הפרשה: **יט** כתב בשור זרוע דאיתי מורי רבי יהודה חסיד ואת מהר"ר אברהם שהיו קורין שנים מקרא וא' תרגום בשעת קריאת התורה משום ה דבאותו ענין עסוק וכן נ"ל דמלמדי תינוקות הפרשה יצאו י"ח ובספר מ"ג כתב וז"ל דנמי לפני רבותי שהפירוש מועיל יותר מן התרגום וכן הורו רבותי עכ"ל: [דף ט] מכלת הוא לבא בחמירו הרגיל אצלו ואין רגיל לגמרי בהדא אכסנאי דאתי לקניין: **כא** [שם] לקריאת שמע כותיקין [*ותיקין ספרים ומתפללין מנוח] פי' מצוה מן המובחר לעשות כותיקין מי שהיה יכול לכוין לקרות עם [שם] הנץ ו החמה סמוך להנץ החמה מעט כדי שתהא תפלה אחר הנץ החמה מיד ומיהו אם הקדים וקורא אחר עמוד השחר מיד יצא *כדפסיק לעיל (דף ח:) הלכה (*כר"ג) [*כרשב"ג] וכן אם איחר לקרות עד ג' שעות יצא דהכי פסקינן לקמן (דף י:) הלכה כרבי יהושע: **כב** בתחלה הוא אומר ה' שפתי תפתח ויש ליזהר שלא לומר שומע תפלה [*עדיך כו'] לא בתפלת יוצר ולא בתפלת ערבית דהואיל ולא קבעוהו חכמים בתפלה ו הוי הפסקה בין גאולה לתפלה ואינו כגאולה מרכבתא ויש שנמנעים מלומר כי אם ה' אקרא כמו כן מעטים זה (ב): **כג** כל האוכל ושותה רא"י העזרי פירש ה מידי דמשכר אבל מים מותר לשתות בבית לא שייך לומר אחרי שנתגלה זה כו': **כד** [דף יא] בשחרית מברך שתים לפניה ואחת לאחריה וכו' בירושלמי מפרש דשבע ברכות הללו על אם שבע ביום הללתיך וברכת ירחו עיינו לא תשיב ולא נתקנה אלא בדורות האחרונים ומשום סכנה כדפירש לעיל (דף ד:) וכן ברכת ישתבח אינה מן המנין שהיא (*לאחר) [*לאחריה] דפסוקי דזמרה כמו ברכת יהללוך אחר הלל: **כה** [שם] אחת אחרוכה ואחת קצרה פירש רש"י אחרוכה אחת ואמונה קצרה השכיבנו *מקום שאמרו להאריך כגון אחת ואמונה לא יקצר לקצר כגון בהשכיבנו אין רשאי להאריך ולא נראה לר"ת חדא דהשכיבנו נמי אחרוכה הרבה *ועוד מאריכין בה לפעמים כגון אור יום הנף וכמה מעריבין שאומרים בפסח ובעצרת ובסוכות ופר"ת אחת אחרוכה ואחת קצרה דהכל קאי אברכת אחת ואמונה כלומר אין יאריך בה אין יקצר בה וכן אשכחנא התם (יבמות דף מ"ו:) אחת אחרוכות

[*שאלו לר' יצחק מווינא מי שמשכים ושב לכתוב אם מייב לברך ברכות התורה כמו ללמוד והורה לאיזב רק שלא יכתוב אגרת הרשות. אגודה]:

[*עיין בא"ח מה שהקשה על ר"י מימון מז]:

וברכת לעסוק בתורה שנתקנו עיקר לברכת התורה היא פוטרת כל היום אבל כשמשכים לעסוק בתורה לריך לברך ועל זה אנו סומכים שאין אנו לומדים מיד אחר (*אהבה רבה) [*ברכת התורה] שאנו טרודין והולכין כך בלא לימוד פעמים עד חצי היום או יותר ואין להקשות מ"ש מסוכה שלריך לברך בכל פעם שאוכל ליישב בסוכה די"ל שאני גבי תורה שאינו מייאש דעתו דכל שעה אדם חייב ללמוד דכתיב והגית בו יומם ולילה והוי כמו יושב כל היום ולומד אבל גבי סוכה יש שעה קטנה לאכילה. **כח** ואין להקשות למה לא יברך ליישב בסוכה די"ל דברכה דאכילה פוטרתה. מ"נ שמא לא ייצן ונמצא ברכה לבטלה דאין בידו ליצן בכל עת שירצה. **כט** והיה אומר הר"ם דכשאדם עומד מעל מטתו בלילה שחרית ללמוד דא"ל לברך ברכת התורה לפי שברכת התורה של אמצע פוטרת עד שחרית אחרת י וכלדעת נהגו לומר **ל** פסוקי דברכת כהנים וגם אנו אומרים אין להם שיעור שהוא משנה (רש פאה) ואנו דברים שאדם אוכל פירותיהם שהיא בריית (שבת קכא:) מפני הירושלמי דבעי שילמוד על אחר אבל מ"ל [א] כדפי': **לא** [שם] הערב נא פי' ר"י דברכת לעסוק בדברי תורה והערב נא ברכה אחת היא ויש לקרות והערב טו"ו: [שם] בא"י המלמד תורה לעמו ישראל [*גרסינן] ולא גרסינן בא"י למדני חוקך שאין זה ברכה והודאה על שעבר אלא לשון בקשה: [שם] וזו היא מעולה שבברכות משום שיש בה הודאה וקילוס למקום ולתורה ולישראל: **לב** פתח בדשיבא וסיים בדחמרא פתח ואמר בא"י ודעתו לומר שהכל וכיון שהגיע למלך העולם נזכר שהוא יין ואמר פרי הגפן יצא [*אלא היכא דקא נקיט כסא דשיבא בידיה וקסבר דחמרא הוא פתח ובריך אדעתא דחמרא וסיים בדשיבא אי בתר עיקר ברכה אזלינן או בתר סיומא אזלינן וכו' ופסק רי"ף] לקולא א) עבדינן ולא מהדרינן ליה ור"י פסק לחומרא שמחזירין אותו ומיהו היה אומר מהר"ם מאבוא שאם היה יודע שהוא יין וטעה בדיבורו ואמר בפה"ע מתח פרי הגפן דבתוך כדי דיבור יכול לחזור בו אחרי שהוא יודע בטוב שהוא יין וכן בחתימת יו"ט אם טעה בין מקדש ישראל והזמנים ואמר מקדש השבת וחזר בתוך כדי דיבור יצא אחר שהוא יודע בטוב שהוא יו"ט עיין בביימון פ"ח דהל' ברכות (דין יא) כשהוא כורע (*כורע) [*בא"י אינו] בתחת תחלה וסוף וכן בהודאה [*כורע בברוך כנ"ל וכ"ה ברש"י] וזוקף כשמזכיר השם: **לג** א) וכיון שלא יצא כשאמר האל הקדוש צריך לחזור גם בזכרנו יש פוסקין שצריך לחזור וכן בחי כמוך וכתוב לחיים ובספר חיים והר"ם מאורזא [*וכן ר"ת] פסק דאין מחזירין אותו יא מכל אותן הדברים שלא פי' בספר בפירוש והביא ראיה לדבריו וכן פי' ראבי"ה (*ואין) [*דאין] חוזר דקי"ל פרק במה מדליקין (דף כד:) ימים שאין בהם קרבן מוסף טעה ולא הזכיר א"ל לחזור. [*הכי פירושו] רא"א אף [*אמר] האל הקדוש יצא כלומר הבא לימלך אומרים לו שכך יצא בהאל הקדוש כמו בהמלך הקדוש ושניהם טובים כאחד אבל ברב עדיף המלך הקדוש ומיהו ברב בדיעבד יצא עיין לקמן סוף פרק אין עומדין (דף לד.) ובביימון (בסדר תפלות) כתב שיש מקומות שנוהגין שלא לאומרו [*פי' זכרנו ומי כמוך] כלל מכלל דפשיטא דאין מחזירין אותו בזכרנו ומי כמוך וכתוב לחיים ובספר חיים:

[*ור"א דקאי אשתים לפניה יזכר אור ומעריב ערבים ארוכה לפי שפותחת בברוך וחותמת בברוך ואהבה קצרה שאינה פותחת בברוך]:

[*ועוד אמת ואמונה פעמים שמקצרין בה מאוד כדאמרינן לקמן למ"ד אין אומרים פ' ציצית בלילה הוא קא תפיס מודים אגמרו לך שהוצאתנו ממצרים וכו' בפי' היה קורא. עכ"ל תוס' פ"ק דברכות. ועוד דהרבה מאריכין כו']:

[*ועוד אמת ואמונה פעמים שמקצרין בה מאוד כדאמרינן לקמן למ"ד אין אומרים פ' ציצית בלילה הוא קא תפיס מודים אגמרו לך שהוצאתנו ממצרים וכו' בפי' היה קורא. עכ"ל תוס' פ"ק דברכות. ועוד דהרבה מאריכין כו']:

ופסק ר"י* דדוקא אהבה רבה אלא לק"ש איתקין ולהכי בעינן ששנה על אחר ואם לא ילמוד מיד אינה פוטרת אבל ברכת בחר בנו

הגהות הב"ח א דהוה קאי: ב כאן צריך להתחיל הדטר והא דאמרינן בסוטה עד בלא הוא ואח"כ צריך להתחיל הדיטר והא דמהדר עד שפיר דמי: ג מכל מקום יותר טוב: ד בשבת במנחה ואילך: ה דבאותו ענין קא עסוק וכו' מלמדי תינוקות אם הפרשה וכו' התרגום והוהו רבותי ע"ל הם"ד ואח"כ ל"ל עם הנץ וכו' החמה מיד ואח"כ צריך להתחיל לקרות שמע וכו' שיכול לכוין ומי' לקריאה מוקפת ומיהו: ז חכמים בתפלה אינה בגאולה מרכבתא והוי הפסקה בין גאולה לתפלה: ח פירוש דוקא מידי: ט לקבר כגון ברכות הפירות והמצות וכגון ברכות קלרות: י ולא נהירא ונלרפא נהגו: יא מכל אותן הדברים שלא פסיק בספר וכו' אף אמר האל הקדוש:

מהר"ם מקמין סי' יז ויותר טוב לקרות פעם שלישי בתרגומו מבלשון עברי [אבל ראובן ושמעון וכיוצא בו אמרו בו תרגום אין צריך לקרות ג' פעמים]: סי' כב בכל האוכל ושותה [קודם תפלתו] ראבי"ה העזרי כו': סי' לב וכיון שלא יצא כשאמר האל הקדוש צריך לחזור [כך פסק רב אלפס] גם חזרנו יש פוסקין ומיהו לרב [מי] בדיעבד יצא [כך פי' רבי' ברוך ולא כרב אלפס עי' ברכיו יומא] עי' לקמן סוף פרק א"ע:

חדושי אנשי שם

מהר"ם [א] וכן הוא בתוס' וכן שיעתא ר' יונה סביב אלפס אבל לפי דעת הרא"ש וא"ת צריך: **ג"מ** [ב] ס"א הא בימיד הא בלטור מעכבות פירוש דבפ"ק מסקינן דסדר ברכות אינן מעכבות אלא הא בימיד הא בלטור:

שלטי הגיבורים

(ב) ודוקא מקמי תפלת שחרית ומיהו מקמי מוסף ומנחה ליכא איסורא פי' להפסיק ולומר כי אם ה' אקרא וגו' כדבעי למימר קמן בפרק תפלת השחר ומקמי תפלת ערבית אסור ולאו מהאי טעמא אלא משום דחכמים עשו חזוק לדבריהם חו' שטה מלאתי:

באורי הרמ"ב

יש בשעת קריאת התורה כו'. ובכד"ה ס' קמ"ו כ' ע"ז ומ"מ נכון לכוין אדם דעתו בכל הפרשיות ולשמעם מפי הש"ץ ע"כ לא יעשה כן אבל מ"מ נקרוא עם הש"ץ עולה לו לקריאה אחת כמ"ש בסמ"ע ע"ש: **כא** ומיהו אם הקדים וקרא אחר עה"ש מיד יצא ר"ל אפי' לכתחלה יצא וכן אלא קיים מצוה מן המובחר כותיקין או משום דלא הפסיל אחר הנה"ש או משום דלא סמך גל"ת: שם אם איחר לקרות עד ג' שעות יצא לפי הרי"י הוא רק דיעבד לכתחלה אין זמנו כלל אחר הנה"ש אבל להרא"ש והטור' משמע שרק לא קיים מצוה מן המובחר כותיקין אבל אחר הנה"ש אבל לא יצא הרא"ש ע"ב ד"ה שהיה וכתב הרמב"ם בד"ל שעות זמניות: **לב** ודעתו לומר שהכל. הוא פי' רש"י אבל להרי"ף מיירי שאמר שהכל ובתב"ד אמר גם בפה"ג: **לג** כלומר הבא לימלך כו'. אבל הרא"ש מפרש יצא דר"א בדיעבד וממילא נראה אף דיעבד לא יצא וכ"ה דעת הרי"ף וכמו שהביא הספר לשונו בסמוך והכי קי"ל:

א) לשון הרי"ף

יהרגנו *אבל לו מפני הכבוד לא: [ג] ואמרי׳ לקמן (דף ל:) ובפ״ק דיומא (דף יט:) ודברת בם ולא בתפלה פי׳ שאין משיבין מפני הכבוד ואפי׳ בין ברכה לברכה [*ובירושלמי ודברת בם יש לך רשות לדבר] פסק רבינו שמשון [*ס״א שמעיה] לו דבמקום שאסור לספר בלשון חול אסור לדבר גמי אפילו בלשון הקודש: [שם] ובה״א בכל לשון (א) ואומר ר״י דהלכה כחכמים דהלכה כרבי מתסירו ולא מתסירו (עירובין דף מו:) ועוד דרבנן ס״ל כמ״ד לא השמיע לאזנו יצא ופסקינן כווותיה לקמן (דף טו:): [שם] אמר רב נחמן בר יעקב לח (ב) דכל כמה דאמר אח בלא דלי״ת לא משמע מידי ומה בלא בהתרכתו: [שם] שלא יתטוף בחי״ת בשביל תריכות הדלי״ת לא ימהר בקריאת החי״ת פן יקראנה בחטף בלא פתח ואין זה כלום ובירושלמי ר״נ בר יצחק אמר ובלבד שידגיש בדלי״ת: [שם] עד לא לבנך בעמידה בירושלמי מפרש לאו דאי הוה יושב עומד אלא אם היה מהלך עומד אע״ג דאמרי ב״ה (לעיל י:) כל אדם קורין כדרכן מ״מ מצוה מן המובחר לעמוד כשהוא מהלך שאינו כל כך מיושב ואין יכול לכוין כשהוא מהלך כאילו עומד וכן הלכה דמהלך בדרך מצוה לעמוד בפסוק ראשון ובעינן כוונה בפסוק ראשון בלבד כרבא שהוא בתראה *וכן איתא בתוספתא רב יהודה בשם שמואל אמר אסור לקבל עליו עול מלכות שמים שהוא מהלך אלא יעמוד ויקרא כשיגיע לואהבת הולך לו: מ ומשיב שלום לכל אדם אפילו אינו נכבד וכן הלכה וכן פסק ר״י משום דר״מ ורבי יהודה הלכה כרבי יהודה דאמר אפי׳ באמצע משיב [ד] מפני הכבוד וא״כ נראה לראבי״ה שמותר [ה] לענות קדיש וקדושה באמצע ק״ש דאין לך מפני הכבוד גדול מזה אבל בתפלה אין לענות דמשמע לקמן [ו] פ׳ אין עומדין דבין גאולה לתפלה אין לענות וכ״ש בתפלה עצמה מא ומי שמתפלל לבדו וש״צ מגיע למודים ישתה למודים אבל לא יאמר מודים ודוקא כשעומד באמצע הברכה אבל בסוף הברכה לא משום דנראה כבורע בשביל הברכה ואמרי׳ (לקמן דף לד.) דאין לברוע בכל הברכות רק באותן הברכות שתקנו חכמים ור״ת היה רגיל שהיה ממתין בעשה פלא כדי לומר קדיש וקדושה עם הצבור והיה סובר אע״פ ששהה כדי לגמור הכל אינו חוזר לראש [ז] והאלפסי חולק בזה לקמן מי שמתו (דף כב:) (*בשם) [*דבשם] רב האי גאון פסק דבתפלה אם שהה כדי לגמור את כולה חוזר לראש: מב [דף יד] ימים שהיחיד גומר בהן את ההלל שהוא חובה לכל אדם והם כ״א ימים בשנה (ערכין י.): מג [שם] חדלו לכם מן האדם כשיש לכם לעסוק בכבוד המקום אל תתעסקו בכבוד האדם: [שם] לדק לפניו יהלך והיא התפלה שמלדיקתו לבוראו והדר ישים פעמיו לדרכי חפצו: מד [שם] כאילו הקריב עולה א) בלא מנחה ובזבח בלא נסכים שחייבו התורה להקריב שנא׳ ונסכו רביעית ההין אף זה הקורא ואינו מניח תפילין אינו גומר המצוה: מה [דף טו] נפנה לנקביו יקנח ידיו בצרור נראה לראבי״ה כגון שלא הסיח דעתו אף נתלכלכו ידיו בטיט [שם] וה״מ בק״ש אבל בתפלה בעו לאהדורי אמים ונראה לר״י דל״ג ליה דמאי שנא ק״ש מתפלה כמו כן יש לירא שמא יעבור זמן תפלה וההיא דאמר רשב״ל (פסחים מו.) לתפלה ד׳ מילין פרש״י דאם יש לפניו תוך ד׳ מילין מנין ימתין עד שם כדי להתפלל בנמנין: מו ב) צריך להמיר זיי״ן דלמען תזכרו (ירושלמי) שלא יהא נשמע תשכרו פי׳ ע״מ לקבל שכר: מז ג) וזוכרכין את שמע (פסחים נ״ו.) כלומר מדבקין ולא היו מפסיקין בין אחד לואהבת וצריך להאריך באחד ולהפסיק בין קבלת מלכות שמים לואהבת דפסוק שני לשון זואה. מפסיקין היו אבל לא היו שותקין

[*וזה לשון רש״י אבל בתשר״י כתב ולא נהירא לי פשיטא דאין לך דבר שעומד בפני פקוח נפש ונראה דאמרו אמו ורבו תשיב מפני הירא״ה דכתיב איש אמו ואביו מיראו ותנן מורא רבך כמורא שמים]:

[*ודלא כרבי נתן דאמר עד על לבבך. וכך הוא בהלכות]:

מהר״ם מקטין פי׳ ם [בין הפרקים ומשיב שלום]:

חדושי אנשי שם

[ג] פי׳ דבתפלה אסור להפסיק כדאמרינן לקמן אפי׳ המלך שואל בשלומו כו׳: מהר״ם [ד] לשון נמוקי מהר״ר אייזק שעיין כתב רבינו יהודה מסיד דוקא שלום ולא יותר. וכל מה שאומר שואל ומשיב היינו בפנים חדשות אם לא ישאל יצא לידי שנאה ובנהר״ש שאין אנו שואלין בשלום אלילה להשיב או לשאול ואפילו מד״ת לא בין הפרקים ולא בברכותיה ולא בפסוקי דזמרה העתקתי ממרדכי ה״ר שמואל אליעזר״ט פ״ב דברכות ודין זה כתב ג״כ בספר גן טשס רבינו יהודה מסיד עכ״ל נמוקי מהרא״ש: ג״מ [ה] ומיהו נהגו לשתוק ולשמוע עיין פרק קונם אלו הנזרין דף שמ״ו ע״ב שפסק רש״י בשם ר׳ יהודה גאון לשתוק ולשמוע ובאלהי נצור יענה: מהר״ם [ו] הכי איתא גם בתוספתא ובפ״ה פי׳ י״ב נמנם עלה דלא תשכחו לה בפ׳ אין עומדין ושמא י״ל שאדני שפתי תפתח נתקן משום שאמרו שם תמידים הראשונים היו שוהין קודם תפלה כדי שיכוונו ואמרי התם בתחני׳ אפי׳ המלך שואל בשלומו לא יפסיק ומשמע ליה דקאי נמי אאשה. עוד מקשי דהא תנמוד ערוך הוא בפ׳ מי שאמרו הנכנס לבהכ״נ ומצא צבור מתפללין

שלטי הגיבורים

(א) הא דקתני דאמרינן תפלה בכל לשון בתשנא ואלו נאמרין ה״מ בצבור אבל ביחיד לא דאמר רב יהודה אמר רב לעולם אל יאמר אדם בלבו אלא בלשון אדמי אלפסי [*עי׳ בתשר״י]: (ב) והכי הוי שיעורא דתריכות דאחד תלתא בחי״ת ותרי תלתי בדל״ת כילד המגיע לתפלה ולמטה בחי״ת ובד׳ רוחות בד׳ ומעיין בתענות הראש למעלה ולמטה לזכות ולמערב לצפון ולדרום וגמירא להא מלתא דתנינן בהלכות ג׳ בספר יצירה שקבע בשמו הגדול וחותם שם קנות מחם רוח ופנה למעלה ותחתו ביה״ו: (ג) השרוי בתענית עוטה ואין בכך כלום ועד כמה רבי אמי ורבי אסי טעמו עד רביעית עכ״ל הגמ׳ מלאתי תמיהה גדולה היא שהרי גבי עוברה שהריחה

באורי הרמ״ב

לו פי׳ שאין משיבין מפני הכבוד ואפי׳ בין ברכה לברכה. דאי לענין מפני הירא״ה ובאמצע ברכה ליכא לפרש משום דלרש״י דמפני הירא״ה ל״ל שיהא מפניו שלא יהרגנו גם בתפלה מפסיק כה״ג: לח אמר רב נחמן בר יעקב. וגירסא דידן רב אחא בר יעקב וכ״ה בהרי״ף והרא״ש: לם מ״מ מצוה מן המובחר לעמוד. פי׳ דב״ה לא אמו רק לאפוקי מדב״ם ס״ל דלעיקר מצות ק״ש בעינן קימה בשחר ובערבית בערב ע״ז פליגי ב״ה דמצות ק״ש לאו בהא תליא אבל מודה דמשום תפרון כוונה צריך לעמוד: שם וכשיגיע לואהבת הולך לו. וכבלא״ם והרשב״א הביאו דעת הסוברים דבעינן לעמוד עד על לבבך שלא יהא נראה כבערבי וכ״פ בש״ע: מא והאלפסי חולק בזה בהגהת גדולה מרדכי דחק לגרום לעמוד עד על לבבך שלא יהא נראה כבערבי וכ״פ בש״ע: מא והאלפסי חולק בזה בהגהת גדולה מרדכי דחק לגרום והאלפסי חולק בזה בי״ד משום דבק״ש קיימינן הכא ותפלה תמוכה ועיי״ל נראה דגם הגירסא שלפנינו נכונה משום דלרש״י ל״ל דלכתחלה רשאי להמתין כדי לגמור את כולה ולרב אלפס ס״ל דגבי תפלה אם שהה כדי לגמור את כולה שחוזר לראש ל״כ עכ״פ נהי דבק״ש קילא אתפלה נחמד דרגא דבאם שהה בדיעבד דל״ת לראש מ״מ לכתחלה ודאי דאסור

מלא שהיו אומרים בשבמל״ו: מח קץ הימין שיחזור ימין שהשיב אחור מפני אויב: [דף טז] ברכיה נקט דרך רגילותו אמר בסדר ולא טעה: מט [שם] רחץ לילה הראשונה שמתה אשתו ונקברה בו ביום במסכת שמחות פירש דאיתא בירושלמי אבל אסור בראיה דוקא של תענוג אבל שאינה של תענוג מותר כדאמרינן (יומא ע״ז.) מי שיש לו חטטין בראשו סך בדרכו ביום הכפורים ואינו חושש וכן לאוף ראשו בימי אבלו מותר אם יש לו ערבוביא בראשו וכן המיר רש״י ליולדת אבלה לרחוץ בחוץ ז׳ ימי אבלה: והלכה כמ״ק ולא״ג נ דאמרינן (כתובות ע״ז.) כל מקום ששנה רבן שמעון בן גמליאל במשנתינו הלכה כמותו מיהא אבן שבשום פעם אין אנו מכווניס היטב גם אתן יש לו לקרות דאדרבה מיחזי כיוהרא אם לא יקרא כלומר אני מכוין בכל שעה: [דף יד] אז דילמא הנאה קבל עליה האי ליצנא משמע נא דמירי בתענית שקבל עליו אבל בתענית הכתוב לא: (ג) [שם] טועם ואין בכך כלום פי׳ ר״ת שחוזר ופולט דלא תשיב הנאה מן הטעימה אבל בלע לא אפילו בשאר תעניות. ומכאן יש לפסוק דאדם שטועם דבר ופולט אין צריך ברכה שאין נהנה: נב [שם] במשכים לפתחו וכן הלכה אבל בתקראי בעלמא מותר: נג מנח תפילין ומצני מכאן משמע [*מדלא קאמר מנח תפילין וקרי ומצני מ״י] דמותר להניח תפילין (ד) בין גאולה לתפלה וכן בטלית מניח בין גאולה לתפלה וכן מצינו שר״י שלא אחר טליתו ושהה השלים וכבר קרא ק״ש בברכותיה ונתעטף בטליתו וגמר י״ח והביא ראיה מהכא ומכל מקום יש לחלק בין תפילין לטלית דעיקר ק״ש ותפלה שייכי בתפילין כדאמרינן בסמוך כאילו מעיד עדות שקר בעצמו שהוא קורא ולטוטפות בין עיניך ולאות על ידך ואין לו ותפלה נמי כדאמרינן קורא ק״ש ומתפלל וזו היא קבלת עול מלכות שמים שליבמה אבל ליצית שאינו חובה שאם יש לו טלית [*בת ד׳ כנפות] חייב ואם אין לו פטור מציצית ויכול לקרות בלא ציצית ודאי הויא הפסקה והר״מ מקולי היה אומר דאפילו מכאן אינו ראיה דמצינו למימר דהניח תפילין בלא ברכה ולאחר י״ח ממשמש בהן וצריך עליהן ובהכי סגי שגם מותר להתעטף נד בטלית בעת שדיו מטונפות ואח״כ

ממשמש בטלית ומברך: סליק פרקא

[דף יז] *מי שמתו נה וחילופיהן שכן דרך שמתחלפין לפי שהכל חפצים לזכות בו: (שם) נו שלפני המטה יכנסו [*פ״א יתפקו] בו כשמגיע המטה אצלם ושל אחר המטה נשאוהו כבר והג״ג רש״י שלפני המטה צורך בהן פטורין ושל אחר המטה אפילו צורך בהן חייבין לקרות והיינו טעמא דכיון שנשאו אותו אין טרודין כ״כ במצוה והאלפסי ור״י גורסין את שלפני המטה ושלאחר המטה את שלמטה צורך בהן פטורין ואת שאין למטה צורך בהן חייבין ואלו ואלו פטורין מן התפלה דלאו דאוריתא נז אבל בק״ש ובתפילין שהן דאוריתא חייבין וריש״א דקתני מי שמתו מוטל לפניו דפטור מק״ש

[*גירסת המרדכי היה במשנה פטור מק״ש ומן התפילין אבל בגמ׳ ובאלפסי הוא פטור מק״ש ומן התפלה ומן התפילין וש״ש בתוספות]:

(*ותפילין) [*שם ליתא] *כ״ש דפטור מתפלה וכן משמע בגמרא דפטור מן התפלה: [שם ודף יח] ואינו מברך רש״י פי׳ וא״ל לברך [*ברכת המוציא] משמע מתוך פרש״י שאם רצה לברך הרשות בידו (*וא״ל) [*וכן אין מזמן אינו צריך] לברך ברכת המזון ואין מברכין עליו ואין מזמנין עליו כולהו פרש״י ז״ל ול״ל. ור״י פי׳ דאסור לברך וכן איתא בירושלמי אם רצה להמתיר אין שומעין לו וגם אחרים שברכו אין האוזנין עוברים אחריהם אמן [*בירושלמי בעי] מפני כבודו של מת או מפני שאין לו מי ששא משאו פי׳ מיבעי ליה אמאי אין שומעין לו אי מפני כבוד המת או מפני שאין לו מי ששא משאו ונפקא מינה היכא דיש לו מי ששא משאו דאם תאמר מפני כבודו של מת אסור ואם תאמר מפני שאין לו מי ששא משאו הרי יש לו מי ששא משאו ובמסכת שמחות פירשתי. וכתב ראבי״ה דכיון דלא בשר קודש או בשר חזיר תומבין לה כוס ברוטב וכאן שאין בו שום סכנת נפש תמיר להטעים רביעית לכך נראה לפרש דהאי רביעית הוי היינו רביעית בלה והוי ממש כשיעור תחיבת כוס ומצאתי בערוך בערך ד׳ דהאי רביעית הוי מכתה מטעמים ולכולהו טעמי ר׳ אמי ור׳ אסי רביעית ועיין בערוך בערך רביע האריך מה עכ״מ: (ד) היה רגיל רבי להמתין לעשה פלא לענות קדיש וברכו וקדושה ולא היה רואה לענות בין גאולה לתפלה. ואף אמן דהאל הקדוש ואמן דשומע תפלה ואומר הר״ם שיש לענות בכל מקום קדיש וברכו וקדושה ולא הוי הפסק:

א) בא״ר הגי׳ נסכים ב) לשון חוס׳ ג) לשון הרי״ף

מיפסיטא על זה סומכין [*האומנין] שמתפללין והולכין לבהכ"נ במקום שיש קרובין שיתעסקו בו: **נח** [דף יח] כיון שמוטל עליו לקוברו כמי שמוטל לפניו דמי' בבית אחר וה"ה איכא אם מוטל לפניו ואין עליו לקוברו דלא נהוג אנינות ול"כ אדם שאין יכול לקבור את מתו כגון שמת בבית האסורין ואין המושל מניחו לקוברו אין חייב לנהוג אנינות ואוכל בשר ושותה יין גם אין דין אבילות חל עליו עד שיתייאש מלעסוק בעבור קבורתו אבל הכא (*בכל) [*דבכל] יום הוא מצפה לפדותו [*מ"כ אין דין אבילות נוהג בו וכו'] והכי תניא במסכת שמחות (פ"ב הל' י"ג) נתייאשו בעליו מלקוברו מתאבלין עליו ומעשה באחותו של רבינו תם שנפטרה בשבת (*והודיעו לו בעיר אחרת) [*בעיר אחרת והודיעו לו] במ"ש ואכל בשר ושתה יין ואמר מכיון שיש לה בעל שחייב בקבורתה אינו אסור בבשר ויין ואפשר שגם אם היה רבינו תם בעיר היה מיקל מאותו טעם ובמסכת שמחות פי': **נט** [שם] *דיסקא (*של עור) מרלוף [*גדול] של עור [שם] ואמרינן בירושלמי דיסקא שהיא מליאה ספרים או שהיו בה עצמות של מת הרי זה מפסיקין לאחוריו ורוכב אבל אם מתירא וצריך לרכוב על הסוס ולרוץ מותר לרכוב עליהן ובמס' שמחות פירשתי: **ם** [דף כ] וקטנים פטורין מק"ש פ"ה אפי' קטן שהגיע לחינוך ולר"ת נראה דקטן שהגיע לחינוך חייב בק"ש ותפילין דהא אמרינן פרק לולב הגזול [*דף מב] קטן היודע לשמור תפיליו אביו לוקח לו תפילין (*והיינו שהגיע לחינוך) [*אלמא כשהגיע לחינוך השייך ביה תפילין חייב בתפילין ובק"ש] ואמרינן התם יודע לדבר אביו מלמדו תורה ופסוק ראשון של ק"ש משמע כדי שידע לקרות ק"ש כשיגיע לחינוך ומתניתין הכא דפוטר קטנים מק"ש ותפילין היינו קטנים שלא הגיעו לחינוך ולריכין אנו לפרש דחייבין דפיפא קמי אנשים ועבדים לחוד אבל קטנים פטורין מן הכל הואיל ולא הגיעו לחינוך ומשום ריש"א נקט קטנים בהדי נשים ועבדים אע"ג דבפיפא אינם שוים שכן דרך התנא לשנות קטנים עם נשים ועבדים כמו נשים ועבדים וקטנים פטורין מן הסוכה: **סא** [שם] (א) ונשים חייבות בקדוש היום אע"ג דמצות עשה שהזמן גרמא הוא פר"ת דמן התורה אין צריך שיקדש על היין דאטו יין כתיב בתורה והא דדרשינן זכרהו על היין אסמכתא בעלמא הוא והא דאמרינן בנזיר מיין ושכר יזיר לאסור יין מצוה כיון הרשות ופריך מאי ניהו קדושא ואבדלתא הרי מושבע ועומד מהר סיני הוא (*ופר"ת) [*פר"ת] בתמיה וכי מושבע ועומד מהר סיני הוא דאצטריך קרא למעוטי אלא *ודאי יין דרבנן הוא (*אבל) [*אלא] שמיעת קדוש [*פי' של אלא ודאי אמי אדלעיל ואחר לפניו] הוי דאורייתא ולאיה משבועות פ"ג שבועה שלא אשתה כו' (ב): **סב** [שם] גרסי' [*בתלמודא] נשים חייבות בברכת המזון דאורייתא או דרבנן נפקא מינה לאפוקי לאחרים ידי חובתן פרש"י משום דכתיב על הארץ הטובה אשר נתן [*לך] ונשים לא נטלו חלק בארץ ואי משום בנות צלפחד לא נטלו כי אם חלק אביהם ולפי זה כהנים (*ולויים) [*פ"א אינו אבל בתוספתא גרים ליה] פטורין ופלוגתא היא בתוספתא (בכורים פ"א) אמר ר"י ר"מ היה אומר הכהנים היו מביאין ולא קורין לפי שלא נטלו חלק בארץ ואני אומר מביאים וקורים כשם שנטלו לוים כך נטלו כהנים בשדה מגרש ור"י ור"מ הלכה כר' יהודה (עירובין דף מא) ועוד דקי"ל כר"י דאמר אב המון גוים דאף גבי גרים אומר דשפיר קורין וכל שכן כהנים ולוים וכן פירשו בתוס' דמסכת בכורים ור"מ ור' יהודה הלכה כר' יהודה: רב הונא סבר **סג** יחיד המתפלל עם הצבור אומר קדושה הלכך אם לא גמר עד שלא יגיע ש"צ לקדושה ליתי לן בה אבל מודים אע"פ שיחיד א) אינו אומר מודים אם לא ישוח נראה ככופר במי שהצבור משתחוים לו ור"ת היה רגיל **סד** כשהיה מתפלל יחיד כשהחזן מגיע למודים היה כורע עם החזן בלא אמירה ודוקא באמצע ברכה כדפרישית לעיל (יג) דאמרינן לקמן (לד) דאסור לשחות בסוף ברכה אלא בחצות והודאה ומיהו לכתחלה *אין לעשות כך כדמשמע הכא וכדי יהושע בן לוי סבר אין היחיד אומר קדושה וכן הלכה ומיהו יכול יחיד המתפלל להתחיל עם החזן התפלה ולומר עמו כל התפלה והקדושה משלם *כמו שהוא אומר נקדש את שמך כו' עד סוף כש"ל דאין זה הפסקה וגם אין זה קרוי יחיד וכתב רש"י (סוכה דף לח) דאדם המתפלל ושמע קדושה או ברכו אין לו להפסיק ולענות אלא ישתוק מעט ושומע כעונה *וי"ל דלכתחלה אין לו להתחיל דעניה משיבא טפי הדור מצוה ור"ת ור"י היו אומרים דאי שומע כעונה א"כ הוי הפסקה אי שותק ומיהו נהגו העם לשתוק ולשמוע וגדול המנהג: בירושל' דתפלת השחר קאמר לא התפלל בשחרית ובא ומצא לצבור (ג) שהתפללו [א] *מוסף אם יודע שיכול להתחיל ולגמור קודם שיגיע שליח לצבור כדי לענות אחריו אמן יתפלל ואז לאו אל יתפלל: בחיזה אמן **סה** אמרו תרי אמוראי פליגי חד אמר באמן של האל הקדוש וחד אמר באמן של שומע תפלה ולא פליגי כאן בשבת בהאל הקדוש וכאן בחול בשומע תפלה לכן יש ליזהר לענות אמן בשומע תפלה [*בחול] ובהאל הקדוש [*בשבת] טפי משאר ברכות ושמע מתוך הירושלמי **סו** שהיו אומרים שמונה עשרה ברכות שלימות במוסף של חול (*כמו) [*כגון] בר"ח ובחוה"מ ומיהו אנן סמכינן אהחיה דתפלת השחר (דף כט) דקאמר תמני סרי תקון תשע עשרה לא תקון. ומה שאנו אומרים עננו בין גואל לרופא לא קשה אחרי שאינו אלא לשליח לצבור אבל יחיד כולה בשומע תפלה ועוד בתוספתא (פ"ג) קתני בהדיא כמנהגנו דקאמר יומים שיש בהם מוסף כגון ראש חודש וחול המועד ערבית שחרית ומנחה מתפלל ש"ע ואומר מעין המאורע בעבודה ואם לא אמר מחזירין אותו ובמוספין מתפלל שבע ואומר קדושת היום באמצע: (לעיל). רב תפלא אמר **סז** הרהור לאו כדיבור דמי פסק רבינו חננאל כרב תפלא מדמתרלי ר"א ורב דימי למילתיה ש"מ כוותיה קי"ל ולא יצא אדם בק"ש בהרהור: ר' יוחנן **סח** אמר ולואי שיתפלל אדם כל היום כולו נראה דהלכה כר' יוחנן ודוקא בספק התפלל אבל ודאי התפלל לא דהא מסתמא לא פליג אהא דאמר רב יהודה אמר שמואל עמד להתפלל ונזכר שכבר התפלל פוסק: **סט** כל דבר שבקדושה לא יהא פחות מי' תניא במס' סופרים (ד) קדושה שביובל אור וסדר קדושה אפי' יחיד אומר מפני שאין אלא סיפור דברים אבל נערלינ ונקדש אין אומרים בפחות מי' [*מהו שיפסיק לאמן יהא שמיה רבא] ומסקינן דלא יפסיק ופסק ר"י דלא יחתיל אלא א"כ יודע שיכול לגומרו עד שלא יגיע ש"ץ **ע** ליהא שמיה רבא דלא גרע מקדושה ומודים וכתב רש"י כדפרשינן לעיל דמנהגא דפסיק ושתיק ולא עני וכן עמא דבר ומיהו באלהי נצור עונה כן פסק רא"י ה: **עא** כתלתא סני דכולהו לקולא כר' יאשיה בכלאים דאמר אינו חייב עד שיזרע חטה ושעורה וחרצן במפולת יד דהוו להו כלאי זרעים וכלאי הכרם כאחת *כרבי אלעאי בראשית הגז [*כר"י בן בתירא בד"ת דבעל קרי מותר לגמרה]: דאינו נוהג אלא בארץ ובמסכת חולין (דף קלו) איתא טעמא פרק הזרוע *עיין ספ"ק דקדושין (דף מט) השיב ר"ת דאסור **עב** לטבול ביו"כ כדי להתפלל בנקיות* [*ועיין סוף הל' נדה סי' אלף ל'] דהא דאמר (*ר') [*ת"ק דר'] יוסי בסוף יומא דטובל כל היום* [*פי' והתם מיירי דלאי תפלת נעילה]: היינו למ"ד **עג** טבילה בזמנה מצוה אבל הכא אפשר מתמוה דהא ת"ק דר"י [*בחידן בריתא] סבר מן המנחה ולמעלה אינו יכול לטבול הואיל ואינו צורך התפלה משהינן ליה עד למחר ועד המנחה נמי לא שרי אלא לבעל קרי ואנן דנהגינן כל השנה כולה בין בתפלה בין בדברי תורה כר' יהודה בן בתירא לדידן אינו מצוה ותו דקי"ל דטבילה בזמנה אינה מצוה: [דף כג] אלא **עד** דכ"ע שהה חוזר לראש וה"ה דהוה מצי לאוקמה לכ"ע אינו חוזר לראש ומדלא מוקי הכי ש"מ דהלכה חוזר לראש וכן לקמן בפירקין (ד' סב) אמר ר' אבא חוזר לראש ותימה דבמסכת ר"ה (דף לד) א"ר יוחנן שמע ט' תקיעות בט' שעות ביום יצא אלמא תקיעות מצטרפות ואע"ג דשהה כדי לגמור כולה וכן במגילה (דף יח) נמי אמרינן אמר רבא ואין הלכה כמ"ד חוזר לראש דאמר נקוט דרב [ביבי] בידך ופי' השר מקולי דהכא גבי מהלך במצוות המצוינות אם שהה כדי לגמור את כולה חוזר לראש משום דגברא

[*מלשון רש"י ולאו דוקא קאמר אלא אפילו בינו לבין עצמו כדמוכח בסוגיא דהתם אלא ה"ק אפילו היכא שמתפלל עם הצבור ושמע הקדושה מן הש"ץ והוא יהיה באמוך התפלה שלא יוכל לומר קדושה עם הקהל אפ"ה ליתי לן בה שיכול לומר בפני עצמה וק"ל]:

[*פרק לולב הגזול משמע בהדיא דשומע כעונה לד"ה ומ"כ לפי זה צריך לגרוס הכי דכיון דשומע כעונה דהא ליכא מאן דפליג על זה]:

[*והא דלא קאמר אם כו' שיגיע ש"ץ לקדושה אפשר שהירושלמי קאמר שיחיד יכול לומר קדושה כו' גם לאומרו מלה במלה כמו שכתב המרדכי]:

[*כאן נ"ל ואם מתירא וצריך לרכוב על הסוס ולרוץ מותר לרכוב עליהן אבל להפשלין לאחוריו מותר אע"פ שאינו מתירא והכי אמרי' בירושלמי כו' עד ורוכב ואח"כ נ"ל ובמסכת שמחות וכו']:

[*פי' אלא יתחיל ולא יתפלל אם לא שמוכרח לכך שצריך לסמוך גאולה לתפלה]:

מהר"ם טקטין כו' בג כמי שהצבור משתחוים לו [הלכך אל יתפלל אלא א"כ יכול להתחיל ולגמור עד שלא יגיע ש"ץ למודים]: אם' ע דלא גרע מקדושה ומודים וכתב רש"י [דשותק לשמוע וכן בה"ג] כדפרשינן לעיל:

חדושי אנשי שם

ג"מ [א] נקט מוסף משום דשחרית יתחיל מ"מ ביותר טוב שיתפלל עם הצבור ויכוין מלה במלה עם הש"ץ:

שלטי הגיבורים

(א) ומסתמא דכי היכי דאיתנהו נמי בקדוש היום איתנהו בהבדלה וקדושתא ואבדלתא דתרוויהו משום קדושת היום וכיון דמחייבי בהא מחייבינן נמי בהא והיינו הבדלה לכל מאן דמחייב בקדוש היום הוי: (ב) תוס' המתפלל ורואה לוחה במקומו כו' עד הוי זבח רשעים תועבה. נ"ל דמיירי במקום שהיה ראוי להסתפק ולחלות שיש שם לוחה ולכך תפלתו תועבה ויחזור ויתפלל אבל אם אינו מקום שיוכל לחלות ולהסתפק בדבר לא מקרי זבח רשעים ואם התפלל תפלתו תפלה וא"ל לחזור ולהתפלל. ור"ת מפרש דהוי מעוות לא יוכל לתקון מדלא קאמר ויחזור ויתפלל. ממתין עד שיכלו הסיים ויחזר פי' ה"ר יוסף בר משה דאפי' נפלו על גגדיו דכמה דעבדין עיף טיף נבלעים במהרה כדאמרי' לקמן מי רגליים שנבלעו בגגד או בקרקע ואין בהם כדי להטפיח מותרין דכיון דמדאורייתא אינו אסור אלא כנגד העמוד ורבנן הוא דגזור וכיון שעומד כבר בתפלה לא אטרחוהו רבנן וחוזר לתפלתו. אלא דכ"ע שהה חוזר לראש אבל לא הוי מ"ל דכ"ע שהה אינו חוזר לראש ובדשהה קא מיפלגי דהא לכ"ע הוי גברא חזיא כיון דאין חוזר לראש אבל אי הוי מצי למימר הכי הוה משני ליה דקי"ל דאפי' שהה חוזר לראש כדי לגמור את כולה דאין חוזר לראש בפ"ב דמגילה דפסקינן התם דאין הלכה כר' מונא כו' ואמר ר' יוחנן גופיה בפ"ב דר"ה שמע ט' תקיעות בט' שעות ביום יצא ומסקינן

התם דפליג אדר' אבהו דאמר אבהו דאמר אם שהה כדי לגמור את כולה חוזר לראש וקי"ל כר' יוחנן ועוד דר' אבהו תלמיד ואין הלכה כתלמיד במקום הרב וזה דלא כפסק הפיסים. תוס' פ' מי שמתו: (ג) תוספת מהר"מ על מנין מצומצם בבהכ"נ וקדם פ' והתחיל להתפלל לעצמו דיכול ש"ץ להתפלל כל דבר שבקדושה אע"ג דאין יכול לענות עמהם דלא גרע מקטן המוטל בעריסה מלצרף לרב"ל ואפי' למאן דפליג עליה לאו משום דלא עני בהדייהו אלא משום דלא ידע למי מברכין ולאו בר מצוה הוא אבל גדול בר מצוה אפי' לא עני בהדייהו לכ"ע מצטרף ואפי' אלם חייב בכל המצות והכי הוא כפקא לכל דבריו אע"ג דלא עני מצטרף בהדייהו וכ"ש הכי יחיד דאיהו נמי בתפלה פטיר ומקבל עליו מלכות שמים דמצטרף בהדייהו וקדמה שכינה ואתיא אבן אם יש שהות ביום להתפלל מצוה להמתינו כדי לזכותו שיענה ואפי' יש עשרה בלא הוא ע"כ. ז"ל התוס' פ' הקורא את המגילה נקוט דרב ביבי בידך דאמר אין הלכה כר' מונא שאמר חוזר לראש וכן הלכה דא"ל לחזור לראש דהלכתא כרב בפיסורי ומכאן סומך רבי כשעומד באמת ויליב שממתין עד שיוכל לומר עם הצבור קדיש וברכו ואמן יהא שמיה רבא: (ד) ושמואל לגאון ז"ל אם יחיד יאמר קדושה בתמצע הסדר או לא והשיב הרשות בידו כו' עד בקורא בגבילים:

באורי הרמ"ב

נח ובמס' שמחות פירשתי. ג"ז שם: **נט** ובמס' שמחות פירשתי. בפי' ואלו מגלחין בהל' אונן בד"ה המוליך עצמות כו': **סא** אסמכתא בעלמא היא מהא כו'. כל"ל במ"ש דרלייתא כ"ח הוא מהתיא דמיר וכן משמע מלשון הספר בסמוך שכתב ופי' ר"ת בוי"ו וכן מליצנא דסיים אלא ודאי יין דרבנן הוא וכן מפורש בתוס' פסחים שם ובתוס' שבועות כ' ע"ב

ד ובמס' בכורים. כוונתו להבריתא דמייתי בירושלמי אבהיא התוס' ב"ב (דף פ"א ע"א ד"ה למעוטי) דבתוספתא דבכורים שלפניו ס"ל לר"י אבי רק בגני קיני ע"ש: **סב** ורב דימי. לפניו איתא דאב"ח וכן הוא בתוס' בתוס' ופסחים שם ובתוס' שבועות כ' ע"ב

סג הלכה כר' יהודה. ל"ל הלכה כר' יוחנן: **שם** וכן פי' בתוס' במס' בכורים. כוונתו להבריתא דמייתי בירושלמי אבהיא התוס' ב"ב (דף פ"א ע"א ד"ה למעוטי) דבתוספתא דבכורים שלפניו ס"ל לר"י אבי רק בגני קיני ע"ש: **סד** הלכה כר' יהודה. ל"ל הלכה כר' יוחנן: **שם** וכן פי' בתוס' בכורים. כוונתו להבריתא דמייתי בירושלמי אבהיא התוס' ב"ב (דף פ"א ע"א ד"ה למעוטי) דבתוספתא דבכורים שלפניו ס"ל לר"י אבי רק בגני קיני ע"ש: **סו** ורב דימי. לפניו איתא דאב"ח וכן הוא בתוס' בתוס' ופסחים שם ובתוס' שבועות כ' ע"ב

א) תז"ב ב"מ

דלא חזי הוא כמו לעיל גבי תפלה ומיס שותתין על ברכיו אבל בתקיעות דראש השנה והלל ומגלה התם מיירי דגברא חזי הוא: האלפסי (*בגמרא דף כה) פסק **עה** כרב הונא מדפריך תלמודא מיניה פרק אמר להם הממונה (דף ל) וא"כ מותר לקרות ק"ש כשיש לותה תחת בגדיו על בשרו ור"ח פסק כרב חסדא לחומרא דסבירא ליה כל עצמותי תתמרנה: **עו** גרסי' בירושל' רבי אילא וחבריה הוו יתבי קמי פונדוקא ברמשא אמרי מהו מימר מילי דאורייתא אמר לון מכיון דאי הוי יממא הוינן אמרין מה קומנין ברש כדין אסור משמע במקום שראוי לראות הערוה אין מועיל העלמת העין: **עז** [דף כה] ליתי הלכתא כי הך מתניתא דלעיל דאסר לותא כלבים וחזירין כשאין בהם עורות אבל בלותא אדם לא שייך ובכל עניין אסור ובתוספות גמגם אם יש לומר דלותא תרנגולים מותרין בכל עניין כמו לותא בהמה מדלא הזכיר לותא תרנגולים בהך מתניתא בתרייתא או שמא לכך לא הזכירה משום דיש לאסור לותא תרנגולים אפילו אין בהם עורות ואפילו אם נאסר שמא זהו דוקא בגול של תרנגולין שיש שם קרחון אבל כשגדלים נבחים ואין שם אלא מעט שמא מותר וברושלמי פירש באדומים בלבד יש לחוש ולא ידענן פי' אדומים (ב) ועוד קאמר התם מרתיקין מגלי בהמה ארבע אמות ר' שמואל בר יצחק אמר ובלבד של חמור: **עח** [שם] ריח רע שאין לו עיקר כמו הפחה י"מ דנתי כפאות שלנו שהם נעומק (ה) אם יש בהם מחילה המפסקת הוי כמו ריח רע שאין לו עיקר וכמו נתי דפרסאי דלקמן [דף כג] חיישינן שמא **עט** יפנה בהם ואסור בית הכסא [*ערא'] שאין רגילות לפנות שם מותר להשתין בהם ולא חיישינן שמא יפנה בהן והא דתנן לקמן אפילו בבית הכסא ערלי לא ישתין בהם היינו כשאוחזן בידו דחיישינן שמא ישפשף הילוכות אם יפלו מים על רגליו או אם יגע בהמה מכאן משמע דאסור לפנות בגדולים כשתפילין בראשו אבל להשתין מותר: [דף כד] א) ה"ר יוסף גרס **פ** והתניא היה יצן במטה ואשתו בגדו לא יחזיר פניו ויקרא אע"כ היתה טלית מפסקת בינו לביתה: [דף כה] נכרי ערום אסור לקרות קריאת שמע כנגדו והכא נמי אמרינן הכא בתלמודא טפח באשה ערוה אפילו באשתו פי' טפח שדרכה להתכסות וכן שוק וקול באשה ערוה ופי' רב האי גאון דכל הני לענין ק"ש וכתב הר"א ממיץ בס"י הלכך אסור לומר דבר שבקדושה בשמיעת קול שיר של אשה ובעונותינו בין העובדי כוכבים אנו יושבים ועת לעשות לה' הפרו תורתך הלכך אין אנו נזהרין מלגמוד בשמיעת קול שיר נשים ארמאות וכ"פ בה"ג וכ"פ ר"ח כדברי ר' (*יהודאי) [*האי] גאון וכתב רא"ה כל הדברים שהזכרנו למעלה לערוה דוקא בדבר שאין רגילות להגלות אבל בתולה הרגילה בגלוי שער לא חיישינן דליכא הרהור: **פא** [שם] גרף ועביט שניהם כלי חרס הם אלא של רעי קרוי גרף ושל מימי רגלים קרוי עביט ואסור לקרות ק"ש כנגדן הואיל ומיוחדין לכך אע"פ שאין בתוכם כלום ואפילו רביעית מים אפשר דלא מהני להו אבל כלי דלא בלע כגון כלי זכוכית אפשר דשרי ובלבד שיטיל בהם (*מים רביעיות) [*רביעית מים): **פב** [שם] מרחיק ד' אמות וקורא ואפי' אם כפאו על פיו יש שאמרו מרחיק ממנו מפני שנבלע בו ומאיס והוי כמו לותה הדבוקה בבגדו ולרא"ה נראה להתיר דהא מכוסה הוא ולא עדיף מלותה בעשבים ולא דמי לותה שבבגדו: [דף כו] ספר תורה **פג** עושה לו מחילה י' ואם לאו לא יעמוד וה"ה בחומשין שלנו אבל שאר ספרים דיין בכסוי בעלמא: אמרינן בירושלמי לא **פד** ישב אדם על גבי (ה) ספסל שס"ת נתון עליה ואם היה נתון על ד"א מותר עד היכן רבי נא בשם רב הונא אמר טפח רבי ירמיה בשם ר' זעירא אמר אפי' כ"ש: [שם] אמר רפרם אמר רב חסדא עומד **פה** אדם כנגד בית הכסא ברחוק ארבע אמות וקורא ק"ש ומפרש לה בבית הכסא שאין בו לותה: נשאלתי על **פו** בני אדם שיש להם ספסל נקוב במדרש ונפנין עליו אם מותר לקרות ק"ש כנגדו והתרתי להם והבאתי ראיה מכאן כיון שאין לותה על הנקב וגם אין הגרף תחת הנקב ועוד שהנקב תמיד מכוסה בדף: כנגד בית הכסא ברחוק ארבע אמות ודוקא בשן שהיה בו לותה ופנוה: [א] אלפסי וכן נדה אם באה להתפלל כו' מיהא מתני' שמעינן כו' וכן פר"ח וכתב רא"ה והנשים נהגו סלסול ופריעות בעצמן אשין נכנסות לבית הכנסת ואף כשמתפללות אין עומדות בפני חברותיהן וכשר המנהג: **סליק פרקא**

תפלת השחר **פז** עבר יומו בטל קרבנו וגמר לה (תמורה דף יד) מוצה ונסכים דבר יום ביומו והיכא דאיחר עד שעבר שתי תפלות כגון טעה ולא התפלל ערבית והמתין עד המנחה וכן משחרית עד ערבית נהא לא אשכחן שחייבו חכמים לחזור ולהתפלל וכן אם טעה ולא התפלל מוסף אינו מתפלל ערבית שתים דהיאך יקרא בהקרבת הקרבנות וכבר עבר זמן קרבן מוסף: [ב] טעה ולא **פח** התפלל מנחה בע"ש כו' (א) טעה ולא התפלל [מנחה] בשבת מתפלל ערבית שתים של חול דהיינו מוצאי שבת ומבדיל בראשונה כתב האלפסי וז"ל ומבדיל בראשונה ואינו מבדיל בשניה ואם לא הבדיל בראשונה והבדיל בשניה שניה עלתה לו ראשונה לא עלתה לו דאינבי לתקדומי תפלה דשעתיה בריש דהיא חובה וכיון דלא אבדיל בריש ואבדיל בבתרייתא גלי בדעתיה דהך בתרייתא היא חובה הלכך בעי למיהדר ולגלוי דמנא אחריתי כדי להקדים חובה שעתיה בריש ואי אבדיל בתרוייהו אע"ג דלא איבעי ליה למיעבד הכי לא מיתייב לאהדורי ואי לא אבדיל אפילו בחד מינייהו לא מהדרינן דתניא טעה ולא הזכיר הבדלה בחונן הדעת אין מחזירין אותו מפני שיכול לאומרו על הכוס עכ"ל אלמא מדפי' הלכך בעי למיהדר גלוי דמנא אחריתי כי היכי לתקדומי חובת תפלה בשעתיה בריש *מל' זה דקדק הר"ם מאיזרא דפליג האלפס על מה שכתב רבי' יהודה דאם טעה ולא הזכיר רחם חודש במנחה לא יתפלל עוד בלילה שהרי לא יזכיר עוד דר"ח דכבר עבר וי"ח ברכות דמנחה כבר התפלל מבעוד יום וא"כ אינו מרויח כלום והוא הדין במנחה בשבת אם התפלל כל י"ח ברכות ושכח ולא הזכיר [של שבת] דלא יתפלל ערבית שתים [ג] אבל אם נזכר ביום חוזר ומתפלל ומזכיר של שבת ובסמ"ג כתב יחיד שטעה ולא התפלל בע"ש אתה קדשת כיון ששמע מש"ל מגן אבות בדברו מתחלה ועד סוף יצא ידי חובתו והכי אמר רב נטרונאי גאון דנפיק ביה אפילו לא התפלל כלל: [דף כו] בבחירתא במס' עדיות: **פט** (*דעבד כמר עבד דעבד כמר עבד) [שם] והשתא דלא איתמר הלכתא לא כמר ולא כמר [*דעבד כו'] אהא סמכינן דלפעמים אנו מתפללין תפלת המנחה אחר פלג המנחה כרבנן ולפעמים (ב) אנו מתפללין תפלת ערבית מיד אחר פלג המנחה כרבי יהודה דאמר מפלג המנחה ואילך לילה הוא ויש מהגדזין בדבר משום דגרמא כשתי ב) (תומרי) דשתרי אהדדי וכתב רא"ה **צ** דסמכינן אדרב דלגלי של שבת בע"ש: [שם] (ומתפלל של שבת בע"ש כו') והיה מקבל עליו שבת מבעוד יום והא דאמרי' פ' במה מדליקין [*דף כג] ובלבד שלא יקדים ושלא יאחר גבי הדלקת הנר איזה הקדמה כיון שהיה מקבל עליו שבת באותה שעה אבל אם התם מיירי שלא קבל עליו שבת מיד באותה שעה: [שם] ומתפלל אדם של מו"ש כו' וכגון שיש לו טורח מצוה לעשות במו"ש כגון ללכת למול תינוק ולא היה לו יין להבדלה אם לא יקדים: **הגה"ה** כתב רב האי גאון שזה לא היה עושה רבי יאשיה שהיה מתפלל של מו"ש בשבת אלא למצוה שהיה לו להתשיך לדבר מצוה כגון על עסקי המת אבל בשאר לדבר מצוה אין ראוי להתפלל ביום שכבר נהגו העולם להתפלל מנחה עם (ג) שקיעת החמה אין לו להתפלל ערבית אלא משקיעת החמה ואילך עכ"ל משמע דמשקיעת החמה יכול להתפלל ואע"פ שלא נראו הכוכבים ופירש רביני ברכיה מנוקולא דבפרק תפלת השחר משמע דהא דרב אלי של שבת בע"ש היינו בשעה ורביע קודם הלילה דהיינו פלג המנחה ע"כ: ג) כבר שוויה עליו **צא** חובה ומיהו בחנם אין לבטלה אם לא מפני איזה מצוה עוברת אי שרא המייניה פ"ק דשבת [אז שעלה על מטתו] דלא מטרחינן ליה ד) [אבל בחנם לא] שהרי יעקב תקנה וגם היא כנגד הקטרת אברים ופדרים שמצותן כל הלילה כדאמרינן בסמוך וכמו שהן לא מעכבי כפרה כך אינו מצוה בעצמה יש בה ובאבדר רב עמרם יש דלכך תקנו קדיש בין תפלה לגאולה להודיע דרשות היא: [דף כח] מתפלל של **צב** מנחה מאחר שהגיע זמנה יקדימנו כדי שלא יקרא פושע גם עליה ואח"כ של מוספין הואיל (*ואם איתרה) [*ואיתרה] זמנה אינו עובר דהא אמרי רבנן של מוספין כל היום: [שם] הלכה מתפלל של מנחה ואחר כך של מוסף מכאן יש ליזהר ביום הכפורים להתפלל תפלת המוסף ה) (שחרית) קודם שאה שעות ומתחה דהיינו קודם שיגיע שעת המנחה דאם לא כן היו צריכין להתפלל תפלת המנחה קודם ומיהו אם איחר אחר שש שעות ומתחה בזה אומר ירושלמי דאם יש שהות להתפלל שתיהן תפלת המוספין קודמת ובתלמוד דידן בשמעתין לא משמע כן ורבינו אבי העזרי כתב דאם התפלל (*הגבור) [*הגבור] כבר תפלת המוספין בעונתן אין מפסיקין כיון שלא הגיע זמן המנחה דהיינו מנחה קטנה בתשע שעות ומתחה: [שם] ולית **צג** הלכתא כן ואין צריך להפסיק אם יש שהות ביום להתפלל: (ד) [דף כט] רגיל לומר תחנונים כגון אלהי נצור לשוני מרע וכו'

[*אע"ג שלא יחזור ויתפלל פעם שניה יותר מברא'שונה תוס']:

מהר"ם טקטין פ' עה האלפסי פסק כרב הונא [בענין לותה על בשרו אם שהיתה ידו מונחת בבית הכסא]:

חדושי אנשי שם

ג"מ [ב] אבל רבינו יחיאל מפרי"ש פי' בהלכך אדום היו השעורין בזול כדאמרי' בכתובות והיו התרנגולין אוכלין השעורין ונותנן מפרחת: מהר"ם [א] זב שראה קרי אע"פ שטמא טומאת שבעה משום דיבה ואין טבילה זו מטהרתו אפ"ה צריך טבילה לדברי תורה שהיא תקנת עזרא משום קרי וכן נדה אם באה להתפלל וכן כו': ג"מ [ב] פי' ומיירי שהתפלל תפלת מנחה קודם מוסף כגון שהגיע זמן מנחה שדינו להקדים מנחה למוסף כדאיתא בסמוך שזמן מוסף כל היום והוי כאילו עבר רק תפלה אחת אפ"ה אין מתפלל ערבית שתים: מהר"ם [ג] ולדברי רב אלפס צריך לחזור ולהתפלל כדברי חכמי פרובינציא בגמוקי רבינו יונה ובאשר"י:

שלטי הגיבורים

(ה) ומה שאנו משמיקין החזן כשיש לותה בבהכ"נ אפי' גדולה היינו טעמא הואיל והחזן ש"ץ א"א שלא יהא א' מהקהל סמוך לה בד' אמות ובעינן דעת שומע ומשמיע והקרוב בד' אמות אל הלותה אינו יכול לכוון. ע"כ מלאמי: (ה) בפ' הקומץ רבה ומו"ק דאסור ליצא במטה שם"ת עליה וברושלמי התירו בספסל משהו ואיכא מ"ד בטפח וי"ל דהתם בספסל שהוא קשה אבל במטה שהוא רך ע"י הבגדים ויש שעה שמעמיק עצמו או מגביה וכן הספר ואינו כבוד לספר. רשב"א: (א) גם הלכה דאם טעה אדם ולא אבל ואדכר חול בשבת כגון שהתחיל בתפה חונן גומר אותה ברכה שהתחיל ופליגי בה מנאי אם יגמור הברכה אם לא אבל מברכת אתה חונן כ"ע לא פליגי דודאי יגמור אותה על הכל עיין באלפסי ובסמ"ג לא אלקו מברכת אתה חונן לכל שאר הברכות אלא פסקו בכולם גומר הברכה לשון (מתני') ואם התחיל בשל חול גומר אותה ברכה שהתחיל בה וחוזר ואומר מעין המאורע וכן לכל התפלות חוץ ממוסף דאתה חונן גומר ובשאר ברכות לא ע"כ: (ב) איכא מרבנן קשישי דמפרשי עד הערב עד שתחשך ומשמע דס"ל להני רבותא דזמן תפלת המנחה עד זמן לאת הכוכבים מדאמר בפ"ק דעד לאת הכוכבים יממא הוא ולאו מלתא היא דאמרי' דבין לרבנן תפלות כנגד תמידין תקנום ולד"ה אי אפשר לעיקר עבודת התמיד אחר שקיעת החמה. תוס' שבת: (ג) מינצי לן לברורי כללא דמתני' דכלהו הני שעות דאיירי בהו התחלתן מתחלת הזריחה עד סוף השקיעה והשעות הם בשעות הזמניות והם אשר יתחלק כל קשת יום בין אורך בין קצר לי"ב מהם אבל השעות הבינונית שהם השעות השוות שם שיעשו זמניהם ויתחלפו מפרקים לפי שיעור אורך היום וקצורו ולא דברו בהם חכמים ולפירושו כי הש"ש שעות מאלו שדברו בהם חכמים הם מלי היום והלרבע שלשיעום וכן כל מה שנתלק מהם על דרך הזה אבל לפי השעות השוות לא נמצא זה אלא כשיעמדו היום והלילה שהיא בשנה בשתי נקודות בלבד ואולם פעמים נמצא הש"ש שעות הם שני חלקי היום או שלשה חלקיו לפי אורך קשת הלילה ולפי המקומות וזה הכלל בידינו בכל השעות הנזכרות בדבריהם. ז"ל תוס' מדוש מלאמי: (ד) אבל לא אידכר מקמי שומע תפלה מחזירין אותו פי' האלפסי בפ"ק דתענית דחוזר לראש ולאמי"ה ור"י הוכיחו מן הירושלמי דחוזר לשומע תפלה עיין בפ"ק דתענית. פניס והגה"ה:

באורי הרמ"ב

עה תחת בגדיו על בשרו. וכתב הרר"י דדוקא נמוכה מאליו בלי הבגדים אבל נמוכה מכח הבגדים ולולא הבגדים היה נראה גם לר"ה אסור: פ באשתו. פי' טפח אבל בשאה אחרת אפי' בפחות מטפח וי"ח: פג בחומשין שלנו. ר"ל הטעון בגלילה רק שאין עשוין כמיקון ס"ת: צ להתפלל מנחה עם שקיעת החמה וכו' כצ"ל: צא בבר שוויה עליה חובה כו'. המחלת הדבור הזה קאי אדברי הרי"ף וז"ל ורבא אמר הלכה כדברי האומר רשות וקי"ל כרבא מיהו הני מילי היכא דלא אלי ליה כלל אבל היכא דאלי ליה לתפלת ערבית בבר שוויה עליה חובה כו' ע"ש:

א) תוס' ב) גי' ג"מ קולא ג) לשון רי"ף ד) גי' ג"מ ה) ג"מ מ"ז ורמ"א מוחק המוסיף

שאנו אומרים בעמידה אחר התפלה אבל אינו רגיל כו׳ הרי סיים תפלה וכן הלכה ופי׳ בהלכות גדולות דדוקא בימיד אבל בלבור אינו חוזר מפני ששומעה משליח לבור והוא הדין לכל דבר שמחזירין אותו אי הדר שמע ליה משליח לבור מראש ועד סוף נפיק מיהו צריך לדקדק מפי (ה) שליח ציבור מראש ועד סוף על כל אות ואות של תפלה ואע״פ שהוא בקי דהא אמרי׳ בראש השנה כשם שמוציא את שאינו בקי כך מוציא את הבקי ואף על גב דאמרינן התם לא פטר רבן גמליאל אלא עם שבשדות משום דאניסי וטרידי אבל טעה לא יש לומר דהיינו היכא שלא התפלל כלל אבל היכא שהתפלל כבר לא משבינן ליה כאילו לא התפלל כלל (ו) והר״ם פסק דוקא שכא להזכיר של ראש חודש אבל שכא ברכה שלימה מחזירין אותו ואין יוצא בשמיעתו משליח ציבור: צד [דף ל] ועד כמה זמנה להתפלל עד פרסה אבל מכי עבר פרסה הוי מעוות לא יוכל לתקון ובה״ג מפרש עד כמה יבקש לילך שיהא צריך להתפלל עד פרסה [*ל״ש בפיה ול״ש ביבשה. מ״ר] אפי׳ אין לו לילך אלא פרסה אבל פחות לא יתפלל: צה [שם] הלכה כר׳ יהודה ויש ספרים דגרסינן אין הלכה כר״י שאמר משום רבי אליעזר וכ״כ ר׳ חננאל הלכך מצלינן [*מוסף] בין ביחיד בין בצבור: [שם] צו ורב ששת אמר אפילו מהלך וקיימא לן כרב ששת ומיהו בתוספות פסק הרב רבינו יוסף כרב חסדא וכן האלפסי פי׳ דרב חסדא עדיפא ליה טפי: צז [שם] הלכה כר׳ שלא ירד למטה ואפילו אלא במקום סכנה ואפילו במהלך מתפלל וא״ל לחזור פניו כנגד ירושלים: [שם] (ז) תלפיות תל שכל פיות פונות שם וכהך שמעתא קי״ל *וכן מסיק נמי פרק לא יחפור אחון דקיימתון לציפונא כו׳ ולא כהני אמוראי דפליגי אי שכינה במערב או במזרח כו׳ ועכשיו אנו למערב דאדרן ישראל ע״כ אנו פונין למזרח: [שם] מסמך גאולה לתפלה עדיף מהתפלל מעומד פסקו ה״ג דהלכה כר״ש בן אלעזר ומשמע די״ח ברכות מותר להתפלל בדרך כשהוא מהלך ואין צריך לעמוד ואין להקשות מ״ש מהבינו דאסיקנא לעיל דוקא מעומד דיש לומר שאני הבינו שהיא קצרה ואין כאן ביטול כל כך כמו בי״ח ברכות שיש ביטול דרך זמן גדול ועוד פי׳ הר״ש מאיזורא כי הדר לבימה הדר מתפלל מעומד כדאמרי׳ בסמוך ור״ח פסק כאבוה דשמואל ולוי ומיהו מדקאמר רב אשי לא חזינא לרבנן קשישי דעבדי הכי משמע דאין הלכה כמותו: [שם] אין מחזירין אותו אומר ר״י צח דכל היכא דאמר אין מחזירין כגון על הנסים דתנוכה ופוריים ויעלה ויבא דר״ח א) [ערבית] וענו וכיוצא בהם אלא מיבעיא דאם עקר רגליו דאין מחזירין אותו אלא א) [אפילו לא עקר רגליו] (*כיון) (*אפילו היכא) שסיים אותה ברכה אע״פ שלא פתח ברכה של אחריה אינו חוזר לראש דברכה לבטלה היא אם יחזור ומיהו העיד ר״י שראה ר״ת שחזר לאחר שהתחיל בברכה של אחריה והיה אומר כל מקום שאחז״ל אין מחזירין אותו היינו היכא שסיים תפלתו דעקר רגליו אבל היכא דלא עקר לעולם חוזר ולדברי ר״ת אם סיים מודים בלא על הנסים חוזר לעבודה דהא אמרי׳ לקמן טעה בג׳ אחרונות חוזר לעבודה ורבינו אלחנן היה פוסק דכל היכא דלא פתח הברכה של אחריה אותה ברכה מיהא חוזר דאשכחן לקמן פ׳ ג׳ שאכלו דבעלה ויבא דר״ח דברכת המזון כיון שלא פתח בהטוב ומטיב תקנו ברכה חדשה אע״פ שאם פתח בהטוב והמטיב אין מחזירין אותו ור״י דמה הראיה דשאני התם דברכת הטוב והמטיב לאו דאורייתא ואין דומה שם הפסקה כל כך אבל [הכא גבי תפלה] אם יחזירוהו אותו (*ברכה) (*בברכה) בדבר שאין לו לחזור הוי כמו הפסקה בתמצע התפלה. ורבינו אבי העזרי פסק כרבינו אלחנן וכתב דאינו חוזר לתחלת עבודה אלא אומר יעלה ויבא ומסיים ומחזירה עיינו עד המחזיר שכינתו לציון: [שם] אמר אביי הלכך צט מעומד *מפני כבוד שכינה הואיל והוא מקבל פני שכינה*: ה״ג רש״י פועלי אמת שפעולתם אמת שאינם משנים את סדרן ולבנה אמר הקב״ה שתתקדש בכל חדש עטרת תפארת לעמוסי בטן סימן הוא להם שאף הם שמונים לה עתידים להתקדש בגדולתם כמותה. ור״י גרים פועל אמת שפעולתו אמת פירש הקב״ה אמת ודין מיעטה ולהכי קאמר בתר הכי ולבנה אמר שתתקדש: סליק פרקא

(*) (חסר ההתחלה) אי יש תחומין למעלה מי׳ או דלמא אין תחומין למעלה מי׳ דתחומין דרבנן ולא איפשיטא ופסק דרבנן להקל. אבל יש מה דעת אחרת ואני לא ידעתי מה ענין תחומין לברכת הלבנה וכי אם לא היה אפשר להקביל פני רב אלא ממרחק גדול שיהא ביניהם לא יקבל פניו וא״ת כן אף בחול לא יברך שאין המברך קופץ למעלה עד מקומה של לבנה ועוד שאין מברך ללבנה אלא ליוצרה והוא יתעלה אין למעלה מן התחומין ולא למטה. ועוד יש בענין זה פנימי למי שזיכה הש״י לעמוד עליו ובסמ״ג בדקנו ולא מצאנו. ואפשר מי שקלרו כתב כן בעצמו. אדרת):

אין ק עומדין ורבנן עבדי כמו מתניתין וכוותיה קי״ל [ד] ולכך אין להתפלל מתוך קלות ראש ושחוק אלא מתוך כובד ראש פי׳ הכנעה ושמחה של מצוה כגון שעסק בד״ת ולכך נהגו לומר פסוקי דזמרה ואשרי קודם: [שם] אחר תפלתו קב היה כורע ודוקא לאחר תפלה אבל בתפלה אמר לקמן (לד.) אין כורעין על כל ברכה וברכה אי נמי תחלת כל ברכה וסוף כל ברכה [אסור] אבל באמצע מותר ורמיה למנהגנו שאנו נוהגין לשחות בזכרנו ובכן תן פחדך כו׳ וסמוך לחתימה זוקפין וכן כשמגיעין לפסוקים שאינם של תחנונים: [שם] אבל אם קג בא לומר לאחר תפלתו קודם אלהי נצור אפילו כסדר יוסף הכפורים (עושה) [אומר] ומשמע דוקא אחר תפלתו יכול להאריך אבל באמצע הברכות אינו יכול להאריך אפילו מעין הברכות כי אם לקבר והשתא רגילות הוא לומר סליחות בסלח לנו ומרבים בתחנונים באמצע הברכה משום דצרכי רבים ניהו אבל לצורך יחיד אין יכול להאריך כי אם לאחר תפלתו: קד [דף לד] לא יאמר אדם לרבו כו׳ פירש ר״ת ורב האי גאון דוקא ליחיד אבל לרבי רבים שואלין לכך אנו אומרים זכרנו וקרובנו ויעלה ויבא בהן ותדע דדוקא יחיד קאמר שהרי עיקר ברכות אחרונות לרבי רבים הם: קה [דף לא] הנצבת עמכה ומשמע אף הוא עמה בעמידה ופירוש בתוך ד׳ אמות ומשמע דאסור ליצא בד׳ אמות של תפלה בין מלפניו בין מלאחריו בין מן הצדדין ופירש בתשובות הגאונים דדוקא ביושב ובטל אבל אם הוא עסוק בק״ש ובברכותיה וכיוצא בהן אפי׳ יושב שפיר דמי: קו שחוי שיכול לדבר (ב) לפני המלך ואעפ״כ לא יתפלל (*הואיל ששחוי) [*ושחוי] הוא ששתה רביעית יין דהא אמרינן בפרק הדר (סד.) השותה רביעית יין אל יתפלל: [דף לג] ותקינו לן קז מרגיתא בצבל ותודיענו כתב רא״ש העזרי כשחל ר״ה במו״ש אע״ג דחג לא מיקרי אמרי׳ ג) מגיגת הרגל ולא משנים כדאמרי׳ בעלמא (חולין כו:) בסדר הבדלות הוא (אומר) [מוסה] וכן פסק רשב״ט: [דף לב] (*והיו) [*היו] קח שוהין שעה אחת וע״כ נוהגין לומר אשרי קודם תפלת המנחה: [דף לג] חזרו והענו קבעוה בתפלה ומיהו קדוש על הכוס לא עקרו כשחזרו והענו דמ״מ משום כבוד שבת ויו״ט היו קוינן יין אבל לא לצורך הבדלה: קט [דף לד] לא יענה אמן אחר הכהנים הש״ך בסוף כל ברכה וברכה מפני הטירוף שלא תטרף דעתו ויטעה לפי שהוא צריך להתחיל ברכה של אחריה ולומר לפני הכהנים כל חיבה וחיבה כדאמרי׳ בסוטה [*דף לט.]: ובענותו אמן לא יכול לכוין מהר ולהתחיל בברכה של אחריו כדאמרינן במדרש אמור להם על כל דיבור אמירה ור״ת היה אומר שאין ש״ל יכול לקרוא כהנים אלא שמש או אחד מבני הקהל משום דהוי הפסקה ומיהו החזן יכול לומר אלהינו ואלהי אבותינו ברכנו בברכה וכו׳ עד האמורה מפי אהרן ובניו ואז יאמר כהנים בקול רם ועיין בסוף מגלה: קי [שם] אמצעיות אין להם סדר פרש״י אם דילג ברכה ואח״כ נזכר בה אומרה אף שלא במקומה במקום שזוכרה ול״ג דהא תנן במגלה [*דף יח.] הקורא את המגלה למפרע לא יצא ותניא [*שם] וכן בהלל וכן בק״ש וכן בתפלה לכ״ג כפי׳ רשב״ם והאלפסי שפירשו דאין להם סדר דקאמר היינו דיתחיל במקום שטעה ודילג הברכה ומשם ואילך יאמר הכל על הסדר אבל ודאי לא יתחיל באמצע חוזן כמו בג׳ הראשונות ושלש האחרונות שחוזר לראש ורמיה מדתניא בתוספתא דמכילתין (פ״ב) הקורא את שמע והשמיט פסוק אחד לא יתחיל ויקרא אותו פסוק בפני עצמו אלא מתחיל מאותו פסוק ואילך ואומר עד סופה ותניא נמי בפ״ב דמגלה [*דף יח:] שאם השמיט פסוק אחד במגלה שקורא על הסדר מאותו פסוק ואילך והתם משוה תפלה למגלה לענין הך מילתא ובה״ג פסק כרב אסי דאמר אמצעיות אין להם סדר חדא דרב הונא כתלמיד לגבי דרב אסי כדאמרינן בכמה דוכתי אמר רב הונא אמר רב אסי ועוד לרב הונא צריך לדחוק ולשנויי מתני׳ דכולהו חדא ברכתא ניהו ואשנויי דחיקי לא נסמוך ועוד דרב אסי ורב ששת קיימי בחדא שיטתא ועוד דבשל סופרים הלך אחר המיקל ומתוך כך פסק ר״י דאם טעה ודילג ברכה אחת של אמצעיות או שלא אמר המלך המשפט בין ר״ה ליום״כ דקי״ל בפירקא קמא (דף יב:) דמחזירין אותו לא יחזור לאותה חוזן אלא חוזר לאותה ברכה שדילג ומכאן ואילך יאמר על הסדר כפירוש רשב״ם אבל אם טעה בשלש ראשונות שלא הזכיר זכרנו ומי כמוך והמלך הקדוש חוזר לראש והיכא שטעה בשלש אחרונות כגון שלא הזכיר בין ראש השנה ליום״כ בשים שלום בספר חיים או וכתוב לחיים בהודאה חוזר לעבודה וטעמא שכיון שכולן של שבת הן כחדא ברכה דמו. ומתניתא לבור ששליח לבור קודם ברכה לעצמו שאומר ענינו בין גואל לרופא אם שכח וזכר בה קודם סיום תפלתו אין מחזירין אותו ועיין במגלה ריש פרק הקורא: ה) וזותן קיא שלום (ג) ליתיה (יומא נג:) כו׳ כתב

אלא היינו כלילא כעין כיפה [א] וראש כל אדם דקאמר לא דוקא אלא למעלה מראשם והכי תנן במסכת מדות סוף (פ״ג) ושלשלאות של ברזל היו קבועות בתוך האולם שבהן עולים ורואין את העטרות ופירשו הגאונים דהיינו כעין כיפות מוזהבות שעושין בחלונות ועוד פי׳ ר״ת דלבלות וחתים דוקא אסרו עטרות אבל שאר נשי ובגדי לא עיין בפ׳ במה אשה (נט.): [דף לא] רבנן עבדי כמתניתין וכוותייהו קי״ל ולכך אין להתפלל מתוך קלות ראש ושחוק אלא מתוך כובד ראש פירוש הכנעה ושמחה של מצוה כגון שעסק בד״ת ולכך נהגו לומר פסוקי דזמרה ואשרי קודם: [שם] אחר תפלתו קב היה כורע ודוקא לאחר תפלה אבל בתפלה אמר לקמן (לד.) אין כורעין על כל ברכה וברכה אי נמי תחלת כל ברכה וסוף כל ברכה [אסור] אבל באמצע מותר ורמיה למנהגנו שאנו נוהגין לשחות בזכרנו ובכן תן פחדך כו׳ וסמוך לחתימה זוקפין וכן כשמגיעין לפסוקים שאינם של תחנונים: [שם] אבל אם קג בא לומר לאחר תפלתו קודם אלהי נצור אפילו בסדר יום הכפורים (עושה) [אומר] ומשמע דוקא אחר תפלתו יכול להאריך אבל באמצע הברכות אינו יכול להאריך אפילו מעין הברכות כי אם לקבר והשתא רגילות הוא לומר סליחות בסלח לנו ומרבים בתחנונים באמצע הברכה משום דצרכי רבים ניהו אבל לצורך יחיד אין יכול להאריך כי אם לאחר תפלתו: קד [דף לד] לא יאמר אדם לרבו כו׳ פירש ר״ת ורב האי גאון דוקא ליחיד אבל צרכי רבים שואלין לכך אנו אומרים זכרנו וקרובנו ויעלה ויבא בהן ותדע דדוקא יחיד קאמר שהרי עיקר ברכות אחרונות צרכי רבים הם: קה [דף לא] הנצבת עמכה ומשמע אף הוא עמה בעמידה ופירוש בתוך ד׳ אמות ומשמע דאסור ליצא בד׳ אמות של תפלה בין מלפניו בין מלאחריו בין מן הצדדין ופירש בתשובות הגאונים דדוקא ביושב ובטל אבל אם הוא עסוק בק״ש וברכותיה וכיוצא בהן אפי׳ יושב שפיר דמי: קו שחוי שיכול לדבר (ב) לפני המלך ואעפ״כ לא יתפלל (*הואיל ששחוי) [*ושחוי] הוא ששתה רביעית יין דהא אמרינן בפרק הדר (סד.) השותה רביעית יין אל יתפלל: [דף לג] ותקינו לן קז מרגיתא בצבל ותודיענו כתב רא״ש העזרי כשחל ר״ה במו״ש אע״ג דחג לא מיקרי אמרי׳ ג) מגיגת הרגל ולא משנים כדאמרי׳ בעלמא (חולין כו:) בסדר הבדלות הוא (אומר) [מוסה] וכן פסק רשב״ט: [דף לב] (*והיו) [*היו] קח שוהין שעה אחת וע״כ נוהגין לומר אשרי קודם תפלת המנחה: [דף לג] חזרו והענו קבעוה בתפלה ומיהו קדוש על הכוס לא עקרו כשחזרו והענו דמ״מ משום כבוד שבת ויו״ט היו קוינן יין אבל לא לצורך הבדלה: קט [דף לד] לא יענה אמן אחר הכהנים הש״ך בסוף כל ברכה וברכה מפני הטירוף שלא תטרף דעתו ויטעה לפי שהוא צריך להתחיל ברכה של אחריה ולומר לפני הכהנים כל חיבה וחיבה כדאמרי׳ בסוטה [*דף לט.]: ובענותו אמן לא יכול לכוין מהר ולהתחיל בברכה של אחריו כדאמרינן במדרש אמור להם על כל דיבור אמירה ור״ת היה אומר שאין ש״ל יכול לקרוא כהנים אלא שמש או אחד מבני הקהל משום דהוי הפסקה ומיהו החזן יכול לומר אלהינו ואלהי אבותינו ברכנו בברכה וכו׳ עד האמורה מפי אהרן ובניו ואז יאמר כהנים בקול רם ועיין בסוף מגלה: קי [שם] אמצעיות אין להם סדר פרש״י אם דילג ברכה ואח״כ נזכר בה אומרה אף שלא במקומה במקום שזוכרה ול״ג דהא תנן במגלה [*דף יח.] הקורא את המגלה למפרע לא יצא ותניא [*שם] וכן בהלל וכן בק״ש וכן בתפלה לכ״ג כפי׳ רשב״ם והאלפסי שפירשו דאין להם סדר דקאמר היינו דיתחיל במקום שטעה ודילג הברכה ומשם ואילך יאמר הכל על הסדר אבל ודאי לא יתחיל באמצע חוזן כמו בג׳ הראשונות ושלש האחרונות שחוזר לראש ורמיה מדתניא בתוספתא דמכילתין (פ״ב) הקורא את שמע והשמיט פסוק אחד לא יתחיל ויקרא אותו פסוק בפני עצמו אלא מתחיל מאותו פסוק ואילך ואומר עד סופה ותניא נמי בפ״ב דמגלה [*דף יח:] שאם השמיט פסוק אחד במגלה שקורא על הסדר מאותו פסוק ואילך והתם משוה תפלה למגלה לענין הך מילתא ובה״ג פסק כרב אסי דאמר אמצעיות אין להם סדר חדא דרב הונא כתלמיד לגבי דרב אסי כדאמרינן בכמה דוכתי אמר רב הונא אמר רב אסי ועוד לרב הונא צריך לדחוק ולשנויי מתני׳ דכולהו חדא ברכתא ניהו ואשנויי דחיקי לא נסמוך ועוד דרב אסי ורב ששת קיימי בחדא שיטתא ועוד דבשל סופרים הלך אחר המיקל ומתוך כך פסק ר״י דאם טעה ודילג ברכה אחת של אמצעיות או שלא אמר המלך המשפט בין ר״ה ליום״כ דקי״ל בפירקא קמא (דף יב:) דמחזירין אותו לא יחזור לאותה חוזן אלא חוזר לאותה ברכה שדילג ומכאן ואילך יאמר על הסדר כפירוש רשב״ם אבל אם טעה בשלש ראשונות שלא הזכיר זכרנו ומי כמוך והמלך הקדוש חוזר לראש והיכא שטעה בשלש אחרונות כגון שלא הזכיר בין ראש השנה ליום״כ בשים שלום בספר חיים או וכתוב לחיים בהודאה חוזר לעבודה וטעמא שכיון שכולן של שבת הן כחדא ברכה דמו. ומתניתא לבור ששליח לבור קודם ברכה לעצמו שאומר ענינו בין גואל לרופא אם שכח וזכר בה קודם סיום תפלתו אין מחזירין אותו ועיין במגלה ריש פרק הקורא: ה) וזותן קיא שלום (ג) ליתיה (יומא נג:) כו׳ כתב

מהר״ם טקטין ס״ר כי אם שכח וזכר בה קודם סיום תפלתו אין מחזירין אותו [כיון שהיה צריך לחזור ולומר על הסדר כפי׳ רשב״ם א״כ הוא ברכה לבטלה מוספות]:

חדושי אנשי שם

[ד] משמע דלא בעינן הלכה פסוקה כרב שימי בר אשי ולפירושו נראה שלא היו חוששין להתפלל מתוך שמחה ע״ש: מהר״ם [א] שקורין טולמוס:

שלטי הגיבורים

(ה) בענן סיים כתב דש״ך כשמתפלל בלחש אינו חוזר אבל אם יסמוך על תפלתו בקול רם בתשובת הר״ר יונה מטוליטולא שהחזן צריך לענות ברוך ה׳ המברך עם הצבור. פירושלמי קוס כי דבר ה׳ אלוך מכאן א״ר אלעזר כל עצו אמן יהא שמיה כו׳ וכל דבר שבקדושה בעי למיקס אדגליהי. ירושלמי ש״ן שדילג שמים או שלם ברכות אין מחזירין אותו חוץ ממי שלא אמר תחיית המתים שמא כופר הוא בתח״ה ומכניע זדים שמא מין הוא וטוב ירושלים שמא אין מאמין בביאת המשיח: מצאתי רש״י כשהיה חולה לא היה מתפלל אלא ק״ש והיה אומר שיש איסור בדבר שמתוך כובד חליו נטרף דעתו ואין יכול לכוין ומביא ראיה מהא דאמי אחוה דשמואל כי הוה אתי מאורחא לא הוה מצלי עד תלתא יומי כלומר לאחר חזרתו מן הדרך לא היה מתפלל בג׳ ימים דמפני טורדת הדרך לא היה יכול לכוין ועוד תניא שמו וכו׳ אלמא כל מי שנטרף דעתו אסור להתפלל. הג״ה ג׳ תפלות נשמעות תפלת יחיד בדמעות בכל יום תפלת יחיד בין ר״ה ויום״כ תפלת צבור בכל יום וכל הטובה בתפלתו כוכבים ומזלות בוכים עמו ותפלתו נשמעת. משה מאינר״ת: (ו) הלך לעיר ודעתו לנון שם ואח״כ נמלך ועבר ללכת מהלאה לא לחזור לביתו צריך לחזור לאומרה. עכ״ל מהר״ל הג״ה: (ז) אשתכח בספיקתא הטופל על פניו צריך לחלות נפשו למעלה ופניו בקרקע ואדם אשם נוטה לדד שמאל ומגביה יד ימין והכי איתא דרבנן למעבד עכ״ל ה״ר שמון ואתשכנו וזהגיס כשנופלין על פניהם להטות על לד ימין והכי איתא במדרש ויתינו תחבקני ולכל זמן וזמן משנין המזמור לפי ענינו כגון ברכי נפשי בר״ח ואיל תערוג בחוש״מ ובחטוכה מזמור שיר חנוכת ובפורים על אילת השחר. ירושלמי אמר ר׳ אלכסנדרי אמור רגלך כאשר תלך אל בית האלהים אמור עצמך מן הטפות הענות היוצאות מכן רגליך הדא דאיתמר בדקין אבל בגסים אם יכול לבטל יבטל עכ״ל הר״ר שמון: (ב) ובפי׳ ר״ח גרסי׳ אל יורה כדאמרי׳ בפ׳ אמרו לו יין ושכר אל תשת לאמרו רביעית יין להוראה וה״מ אלא בתוך הסעודה דהא איתא בירושלמי יין שבתוך הסעודה אינו משכר עיין פרק הדר: (ג) גרסי׳ ביומא פ׳ הוליאו

באורי הרמ״ב

קא והכי תנן במס׳ מדות ושרשרות של זהב היו קבועין בחקרת האולם שבהן פרחי כהונה עולין ורואין בו׳ כצ״ל:

א) ג״ ג״מ ב) גרי״ף

רבינו אבי העזרי ז"ל הורגלו רבים לומר שלום בשמאלי שלום בימיני ואני המחבר לא קבלתי כן כי שנו כמה שכתוב במזונות ונותן שלום לשמאלו כו' וקטורין של"ל מה הלשון ולימא דנותן שלום הכי פירושו כשיאמר עושה שלום משמחה לשמאלו וכשהוא אומר יעשה שלום עליו משמחה לימינו ומסיים על כל ישראל והורגלו להשמחות לפניהם כעבד הנפטר מרבו מדע דמה נשמנה סוף י"ח מסוף הקדיש של תפלות: **סליק פרקא כיצד** [דף לה] מברכין על הפירות על פירות האילן הוא אומר כו': [שם ע"ב] טובא גריר **קיב** מכאן משמע [במ"י דמוחר] שאסור לשתות יין בערבי פסחים מן המנחה ולמעלה ואם רוצה לשתות צריך לשתות הרבה דטובא גריר: [דף לו] כיון דאית ליה הנאה מיניה בעי ברוכי וברוכי הדברים שאם **קיג** שותה אדם משקין לרפואה אם המשקין רעים לשתות דלית ליה הנאה מיניהו לא בעו ברכה ומי אית ליה הנאה מיניהו בלא רפואה בעו ברכה: [שם ע"ב] קליפי **קיד** אגוזין והגרעינין חייבין בערלה דפרי הם מכאן משמע שיש לברך על גרעיני גודגדניות (ד) ועל גרעיני אפרסקים ושל תפוחים וכל מיני גרעינין של פירות טורף פרי העץ: [שם] [בוסר] שיעורו כפול הלבן ופחות מכאן לא הוי פירא ומכאן יש ללמוד דעל בוסר פחות מכפול הלבן לא מברכינן עליה בפה"ע אלא בפה"א: [שם] [קורא] כיון דקופו להקשות לא הוי מאכל ולא נטעי ליה אינשי אדעתיה [*דקורא אבל נטון נטעי אדעתא] דפוגלא פי' לאוכלו כשהוא רך ומ"כ אומן גולבי גפנים וקליפה מיצוה של שקדים [אם] אוכלין אותם כשהם רכין כיון דלאו אדעתא דהכי נטעי להו מברך עליהו שהכל נהיה בדברו: [שם] ומדלגבי **קטז** ערלה כו' וכן פסק בעל הלכות גדולות אבל מהר"ם מאיורא היה אומר [הא] דלגבי ערלה לאו הייט פירא דכל המיקל בארץ הלכה כמותו בחולה לארץ אבל בארץ ודאי הוי פרי ומברכין עליו בפה"ע ובברכות ליכא חילוק בין בארץ בין בח"ל: **קטז** א) וגבילא רטיבתא דהייט לטוייר"א כתב ר' אבי העזרי נראה דאינה נחתכת בסכין של נכרים אלא נתלשת דלא גרע מקורט של חלתית דפ"ב דע"ז (לט.) וכדאמרי' פ' כל הבשר (קיב.) גבי לגון אי נמי יש להם כלים המיוחדים לכך וה"ק הכא תלמודא האי המלחא שריא ופירש"י ז"ל כגון לטוייר"א ואשמועינן דאין בו משום בשולי נכרים (*ונאכל) [*דנאכל] כמות שהוא אי ויש להם כלים מיוחדים לכך אי נמי סתם כליהן אינן בני יומן ולתערובת יין ולשאר דברים האסורין לא חיישינן דאומן לא מרע נפשיה: **קיז** [שם] ויבשתא ולא כלוס וכן מסמר של גרופלא שקורין גגלין אין רגילות לאוכלו אלא ברטיבתא ואין מברכין עליו ביבשתא וכן הדין בפילפלין אבל עץ קנמון מברכין עליו בפה"א מפני שרגילין לאכול אותו ביובש וגם הוא גדל על הארץ כמו קנים: ועל זוקרי ומושקא"ט בפה"ע כי יערת הדבש הוא ומושקא"ט מברכין עליו בפה"ע שגם נוהגין לאכול אותו ביובש: [שם] כל **קיח** שיש בו מה' המינין מברכין עליו בורא מיני מזונות וכן קלירטה שעושין מקמח מברכין עליהם בורא מיני מזונות. וכן כשנותנין קמח לתוך פולין או עדשים או לתוך כרישין או לתוך שקדים שעושין לחולה אם עושין אותו ב) כדי שיסעוד הלב ונותנין בו קמח אז צריך לברך בורא מיני מזונות ואם לדבק בעלמא אין צריך לברך בורא מיני מזונות וטוב להחמיר ולגומעו תוך הסעודה לאחר ברכת המוציא ופטור ממה נפשך [דף לז] וכן קליות וחטין שלוקות טוב לאוכלן תוך הסעודה מפני שקר כי שמא טעון ברכה אחת מעין שלש הואיל והוי מה' מינין: **קיט** [שם ע"ב] מוריתא דנהמא מואר של לחם כלומר צריך שיהא בו מראה של לחם כלומר שלא יהא גימום לגמרי אלא ניכר וידוע שהוא לחם והכי קיימא לן כרב ששת וברבא דמברך ברכת המוציא וברכת המזון על פירורין שאין בהם כזית כגון דאיכא תוריתא דנהמא ואפילו נתבשלו כדפי' רש"י והא דלעיל דאין הפרוסות קיימות מוקי להו רב ששת בכלי ראשון וכשנימוחו כמו שמתלק (לקמן לט.) גבי פת לגומה בקערה משם רבינו אבי העזרי וה"ג ונראה כשנותנין פת במים כלומר פירורין והמים מתלבנין מחמת הפירורין אזל ליה תוריתא דנהמא וכן היה רגיל רבינו דוד ממץ לברות פירורין בגילה כדי לאוכלן בשאר בלא ברכת המוציא ובלא ברכת המזון. השורה פתו בין יין לין מברך ברכת המוציא שיצא מתורת לחם הואיל וניתוק ודומה לפת הבאה בכסנין ומברך עליו בורא מיני מזונות דמיזן זיז: [דף לח] ואי **קכ** קבע סעודתיה כו' אמנם אותן גיל"ש רכין הם יותר מדאי ואינם אלא גובלא בעלמא ויש להסתפק אם יש לברך המוציא או בורא מיני

מהר"ם מקטין ס' קיד מברך עליהו שהכל נהיה בדברו: [זורק את האפיונות] ומדלגבי ערלה כו': ס' קטז וגבילא רטיבתא דהייט לטוייר"א [והייט הומלתא דבגמ' שקורין קונפלאקט של אינגבר מטוגן בדבש אל: ס' קיח וכן קליות וחטין שלוקות טוב לאוכלן תוך הסעודה [וכן כתב נחום' ונאשר"י אבל בימוקי ר"י שלהי פיאה מברכין שאין צריך להחמיר בקליות וחטין] מפני פסק: ס' קכג ומסקינן דאין לברך אחריו אלא [וכן כ' בשאר"ן]:

חדושי אנשי שם

ג"מ [ב] יש להקשות דהא לקמן סי' קל"א גבי לחמניות פסק ר"ס דאין הפת פוטר מילו"ש מברכה שלפניהם. ועיין לקמן סי' ק"ן:

שלטי הגיבורים

לו אמר ר' אלכסנדרי אריב"ל המתפלל צריך שיפסיע ג' פסיעות לאחוריו ואח"כ יומן שלום כו' ומאריך עד וכתב רבינו אלפסי דמסמיה דרב מרדכי גאון אחר דכיון דפסע ג' פסיעות לאחוריו והיכי שלמא הכא אינשי ליה למיקם משל לתלמיד הנפטר מרבו אם חוזר לאחר דומה לבלב שבא על קיאו אלא מיבעי ליה למיקם הכא עד דפתח ש"ל וכי פתח שליחא דצבורא הדר לדוכתיה ואיכא מ"ד עד דמטי ש"ל לקדושה ומאן דלגי ביחיד בדוכתא דכלו להו לפסיעות תמן נפיל על אפיה ואי לא מתמיק פורתא והדר לדוכתיה ויתיב והכי הוא מנהגא דילן. תדושין: שבלי הלקט כתב שצריך להתחיל הג' פסיעות מרגל שמאל לפי שמצינו בשומר ל"ה שהולך ומונה כל אבריו של אדם היאך מקלסים ומודים כו' ובסוף דבר כתב בשם גאון שאין להוסיף על הג' פסיעות ואם הוסיף מחזי כיוהרא. ש"ה: (ד) שקדים מרים קטנים מברכין עליהם בפה"ע גדולים ולא כלום. סמ"ק: (ה) ותנא המעוגן בדבש שקורין עפ"ל כתב הר"ר משה ויטרי לפני רש"י ז"ל כי התנא עיקר ומברך בפה"ע וכן התוס' וסמ"ק אבל הרוקח כתב דדובשא עיקר ומברך עליו שהכל עכ"ה: (ו) ז"ל התוס' והלכך נראה דשלקות כעין קלקא קרא וכרכא וכיוצא בהן שעושין יותר מבושלין מחיין כשהם חיין שהכל וכשהן מבושלין דאשמעו לעניא בפה"א ומומי וכרתי וכיוצא בהן כשהן חיין בפה"א וכשהן מבושלין שהכל דאיתמר לגריעותא

ואפי' אוכלין ברצון מבושלין יותר בטלה דעתו דאזלי' בתר רוב בני אדם ואע"פ שאנו רגילין לאכלן מבושלין זהו לפי שעומק הבשר ממתיק טעמא אבל חיין לא עדיפי אלא אם כן עודפים: עכ"ל התוס': (ז) האי דובשא דתמרי מברך עליו שהכל וכו'. פי' בה"ג וכגון שנתן בו מים דאי לבדו הוא מברך עליו בפה"ע דאיתמר לעניא כמו שמן זית ואין נראה לר"י דהוי כמו היוצא מן התותים דבפ' כל שעה משמין ליה כזיעה בעלמא ואינו טופג את הארבעים אלא על היוצא מן הזיתים ומן הענבים גבי ערלה. תוס': (ח) ואמר ר"ח כי טוב מספיקא שיאכל כזית כי מאד צריך לדקדק שלא להוציא ברכה לבטלה דכתיב לא תשא שמע שוא. מלאחי: (ט) ואני שמעתי בשם הר"ר יצחק מאייבר"א כי בשבת שצריך לחם משנה ושלם צריך לחתוך קודם הברכה מן הפת תחיכות גדולות כדי שיהא הפת ניטל עם הפרוסה פי' כשלוקחים הפרוסה ומגביהים אותה מן הלחם צריך שיהא ענה וחזק כדי שילך הפת אחר הפרוסה דאל"כ כל הלחם נמשך כפרוסה ומגיע שלא בירך על פת שלם כדאיתא בירושלמי מונין ראשון ושני אם לא יהיה ניטל עם הפת פי' ברך שנגע בלחם חתוך אם נגע הברך בא' מן החתיכות הוא ראשון ואחריו שני ואחריו שלישי לגומאה אבל אם יהיה הפת ניטל עם החתיכות הרי כולן ראשון דהוי כפת שלם אלמא משמע דאין נקרא פת שלם אם לא נטלו הפרוסות עם הפת. הג"ה:

באורי הרמ"ב

הייטו לא נמוחו אבל הא דבכ"ל גם בסוגיין מיירי מייטא ואפ"ה בהיכא ד"א מברך המוציא: **קכב** בכלי ראשון וכשנמוחו. לשון כלי ראשון אינו מדוקדק הרי גם בסוגיין מיירי בכ"ר דהא לרש"י מיירי הסוגיא בהבשלו ולא שייך משול ל"א בכ"ר וכפירש"י להדיא כד"ה תמיכא שמפרירין בתוך האילפס דהייטו כלי ראשון אל"כ עיקר הפי' הוא מ"ש דלעיל מיירי כשנמוחו וכ"ל דמש"ל דאין הפרוסות קיימות ר"ל נמוחו לגמרי כפירש"י במקומו לעיל וכאן בהיכא מ"ד

קטו ומדלגבי ערלה בו'. התמלת הדבור הזה קאי אלשון הרי"ף וע"ז כתב וכן פסק בה"ג: קיט בכלי ראשון הרי"ף ע"ז כתב וכן פסק בה"ג: קיט בכלי ראשון וכשנמוחו. לשון כלי ראשון אינו מדוקדק הרי גם בסוגיין מיירי בכ"ר דהא לרש"י מיירי הסוגיא בהבשלו ולא שייך משול ל"א בכ"ר וכפירש"י להדיא כד"ה תמיכא שמפרירין בתוך האילפס דהייטו כלי ראשון אל"כ עיקר הפי' הוא מ"ש דלעיל מיירי כשנמוחו וכ"ל דמש"ל דאין הפרוסות קיימות ר"ל נמוחו לגמרי כפירש"י במקומו לעיל וכאן בהיכא מ"ד

א) נרי"ף ב) כדי שיסעוד הלב אז צריך וחיטה ונותנין בו הקמח נמחק. מהש"י: ג) מן ד"ה תביב עדיף עד סה"ד ומברך ע"ז שייך לקמן אחר מי' ברך על פירות האילן ומ"ש בסוף הפי' אבל אין עד על זה נמחק. מהש"י:

ומיירי בפתיתין גדולים ושלמים קטנים והן ממין אחד והלכה כרבי יוחנן דשלמים עיקר: וכ׳ הר״מ דה״ה אם יש שתי שלמות ממין אחד אחת גדולה ואחת קטנה דמברך על הגדולה: [שם] אבל פרוסה של חטין כו׳ דחיטין עדיפי משום דאקדמינהו קרא לכתיב ארץ חטה ושעורה ודוקא חטין ושעורין משום דאקדמינהו קרא אבל פתיתין ושלמים ממין ז׳ אפי׳ יהיו הפתיתין מפת נקיה ושלמים פת קיבר מברך על השלימה כדאמרינן בירושלמי שלימה דגלוסקא ושלימה דבעה״ב א) מברך על השלימה דגלוסקא פרוסה דגלוסקא ושלימה של בעה״ב מברך על של בעה״ב משלימה וגרסינן בירושלמי פת טמאה ופת טהורה מברך על הטהורה פת נקיה טמאה ופת קיבר עדיפא על חיו מהן שירלה יברך והוא הדין פת כסר ופת של נכרים אם שוין יברך על הכשר ואם של נכרים נקי וחביב ושל ישראל אינו נקי וחביב על איזה שירלה יברך אם אינו נזהר מפת של נכרים אבל הסר מקולי לוה לסלק הפת לבן של נכרים מעל השולחן עד לאחר ברכת המוציא: [דף מ] עול קל כרוך כלומר הבולע קודם שיטעום מן הפרוסה יבלע ממה שבידו ויושיט למי שאכלו וא״ל טול מפרוסת הברכה אע״פ שאם בינתים א״ל לחזור ולברך וכן גביל לחורי לוסי המורכן לשוורים לא הוי הפסק אבל אם אם דברים אחרים בלא שייכי להמוציא צריך לחזור ולברך וכן בין קידוש לשתיה וכן בשתיטה אי מלתא דשחיטה כגון הביאו יותר מרגילין לשחיטה אין זו הפסקה ובני אשכנז *אין רגילין לתת על השולחן לא (י) מלח ולא לפתן משום (יא) דפת שלנו חביב ומלוח והרי הוא כי הא דאמר בסמוך לית דין צריך בשם פירש בשם עיבוב כמו בושם רבבו כלומר פת נקיה הוא זה ואינו צריכה ליפתן וכ״פ ר״ח: בירך על פירות האילן כו׳ קלא כתב בתשובות הגאונים כל אילן דיבש בשיתות וכלו גווזי וערפי לגמרי בתוך והדר פארי משרשיו מברכין על פירותיו בפה״א וכל היכא דאי שקלי (יב) לפירא איתא לגווזא והדר מפיק פירא זהו פרי העץ מכאן פסק (*הר״י) [*ה״ר יוסף] ורבב״י דאותן תותים ופריז״ש וכיוצא בהן שיש לברך בפה״א והביא הר׳ מנוח אליהו ראיה מירושל׳ דמסכת כלאים דמברכין על כל מיני אטד טורא פרי האדמה דקאמר התם ההיגיון והאטדין מין אילן הם ואינם כלאים בכרם ופריך והתניא אלו הן מיני דשאים הקוגדם והאטדין ומשני תמן לברכה והכא לכלאים אלמא דלענין ברכה מיני דשאים הם אבל הר״ם אומר שנהגו העם לברך עליהם טורא פרי העץ שהרי דרך הענף להתקיים ימים רבים בשנה זו והדר אתי פרי בשנה האחרת ועצו מתקיים משנה לשנה וכן נהג ר״ת בשם אביו וכל פרי שספק לו אם פרי העץ אם פרי האדמה יברך בפה״א דתנן בירך על פירות האילן כו׳: [דף מא] אבל בשאין ברכותיהן שוות כגון לענין וזית דברי הכל מברך על זה ומוזג ומברך על זה ואף על גב דתנן (לעיל מ.) בירך על פירות האילן בפה״א יצא ה״מ בחד מינא וטעה ובירך עליהם בפה״א אבל בירך על הענוב לא נפטר זית ואיזה קלב שירלה יקדים וכן פירשו רב האי ורש״י ז״ל והייבו כרבנן אבל בהלכות גדולות [א] פסק דבכל פעם טורא פרי העץ קודם לברכת ב״פ האדמה ב) וכן פי׳ הר״מ משום דאמורלי לקמן סבירא להו כר׳ יהודה והלכך הביאו לפניו שני מינים [שברכותיהם שוות] ויש בהם ז׳ המינין מין שבעה עדיף כר׳ יהודה ויברך עליו אע״פ שהאחר חביב עליו טפי וכשאין ברכותיהן שוות מקדים ברכה ממין ז׳ ואם כולם ממין ז׳ מקדים המוקדם בפסוק ואם אין בהם ממין ז׳ וברכותיהן שוות כמו אתרוג ותפוח חביב עדיף אליבא דכ״ע: [דף מ ע״ב] ורבי יוחנן אמר אף קלג פת ויין וכן הלכה דרב ור׳ יוחנן הלכה כר׳ יוחנן וכ״ש לגבי רב הוא שהיה תלמיד של רב וקי״ל כר״מ דאם בירך על הפת ברוך המקום שברלאה יצא ואע״ג דר״מ ור׳ יוסי הלכה כר״י (עירובין מו:) מ״מ הכא הלכה כר״מ דאמרי׳ בירושלמי רב יעקב בר אחא בשם שמואל אמר הלכה כר״מ ובריך עיון אם יאמר ר״מ אפילו לא הזכיר פת: [דף מא ע״ב] זה קלד שני לארץ ארץ זית שמן ודבש ארץ דכתיב בסיפיה דקרא הפסיק את הסדר וחזר לעשות את זיתים ותמרים חטים ומתאים ורמונים שהרמונים ממיני לארץ שכתוב בראש המקרא ודבש שני לארץ דכתיב בסופו ומ״מ היכא דליכא תבואה וזית או שעורה ותמרים אע״ג דשוין לארץ מ״מ מוקדמים בפסוק דהיינו לארץ ראשון וקודם לברכה פסקו הלכות גדולות דלא קי״ל כרב ששת [*דאמר דברים הבאים בתוך הסעודה טעונים ברכה לפניהם ולאחריהם. מ״י] אלא כרב הונא ורב נחמן [*דאמרי טעונים ברכה לפניהם ולא לאחריהם]

[*מיהו ר׳ מנחם היה מדקדק מאד להביא מלח על השולחן כדאיתא במדרש כשישראל יושבין על השולחן וממתינין זה לזה עד שיטלו ידיהם והם אלא מלות השמן מקטרג עליהם וברית מלח מגין עליהם. תוס׳ ר׳ מה]:

בירך על פירות האילן כו׳ קלא כתב בתשובות הגאונים כל אילן דיבש בשיתות וכלו גווזי וערפי לגמרי בתוך והדר פארי משרשיו מברכין על פירותיו בפה״א וכל היכא דאי שקלי (יב) לפירא איתא לגווזא והדר מפיק פירא זהו פרי העץ מכאן פסק (*הר״י) [*ה״ר יוסף] ורבב״י דאותן תותים ופריז״ש וכיוצא בהן שיש לברך בפה״א והביא הר׳ מנוח אליהו ראיה מירושל׳ דמסכת כלאים דמברכין על כל מיני אטד טורא פרי האדמה דקאמר התם ההיגיון והאטדין מין אילן הם ואינם כלאים בכרם ופריך והתניא אלו הן מיני דשאים הקוגדם והאטדין ומשני תמן לברכה והכא לכלאים אלמא דלענין ברכה מיני דשאים הם אבל הר״ם אומר שנהגו העם לברך עליהם טורא פרי העץ שהרי דרך הענף להתקיים ימים רבים בשנה זו והדר אתי פרי בשנה האחרת ועצו מתקיים משנה לשנה וכן נהג ר״ת בשם אביו וכל פרי שספק לו אם פרי העץ אם פרי האדמה יברך בפה״א דתנן בירך על פירות האילן כו׳: [דף מא] אבל בשאין ברכותיהן שוות כגון לענין וזית דברי הכל מברך על זה ומוזג ומברך על זה ואף על גב דתנן (לעיל מ.) בירך על פירות האילן בפה״א יצא ה״מ בחד מינא וטעה ובירך עליהם בפה״א אבל בירך על הענוב לא נפטר זית ואיזה קלב שירלה יקדים וכן פירשו רב האי ורש״י ז״ל והייבו כרבנן אבל בהלכות גדולות [א] פסק דבכל פעם טורא פרי העץ קודם לברכת ב״פ האדמה ב) וכן פי׳ הר״מ משום דאמורלי לקמן סבירא להו כר׳ יהודה והלכך הביאו לפניו שני מינים [שברכותיהם שוות] ויש בהם ז׳ המינין מין שבעה עדיף כר׳ יהודה ויברך עליו אע״פ שהאחר חביב עליו טפי וכשאין ברכותיהן שוות מקדים ברכה ממין ז׳ ואם כולם ממין ז׳ מקדים המוקדם בפסוק ואם אין בהם ממין ז׳ וברכותיהן שוות כמו אתרוג ותפוח חביב עדיף אליבא דכ״ע: [דף מ ע״ב] ורבי יוחנן אמר אף קלג פת ויין וכן הלכה דרב ור׳ יוחנן הלכה כר׳ יוחנן וכ״ש לגבי רב הוא שהיה תלמיד של רב וקי״ל כר״מ דאם בירך על הפת ברוך המקום שברלאה יצא ואע״ג דר״מ ור׳ יוסי הלכה כר״י (עירובין מו:) מ״מ הכא הלכה כר״מ דאמרי׳ בירושלמי רב יעקב בר אחא בשם שמואל אמר הלכה כר״מ ובריך עיון אם יאמר ר״מ אפילו לא הזכיר פת: [דף מא ע״ב] זה קלד שני לארץ ארץ זית שמן ודבש ארץ דכתיב בסיפיה דקרא הפסיק את הסדר וחזר לעשות את זיתים ותמרים חטים ומתאים ורמונים שהרמונים ממיני לארץ שכתוב בראש המקרא ודבש שני לארץ דכתיב בסופו ומ״מ היכא דליכא תבואה וזית או שעורה ותמרים אע״ג דשוין לארץ מ״מ מוקדמים בפסוק דהיינו לארץ ראשון וקודם לברכה פסקו הלכות גדולות דלא קי״ל כרב ששת [*דאמר דברים הבאים בתוך הסעודה טעונים ברכה לפניהם ולאחריהם. מ״י] אלא כרב הונא ורב נחמן [*דאמרי טעונים ברכה לפניהם ולא לאחריהם]

[*חסר התחלה) אבל אם שתה אפי׳ מיא טעונין ברכה לפניהם לתן פת המוציא פוטר שתייתה וכן משמע בסוף פרקין דתנן השותה מים לצמאו מברכין שנ״ב ואמרינן לאפוקי מאי דאפוקי היכא דמנקטיה אומצא ולא אמר לאפוקי מאן דשתי מיא בתוך הסעודה וכן פסק דמאן דשתי מיא בתוך הסעודה מברך זימנא קמייתא ותו לא. ור״ב ממגנצא פי׳ בסיפא כרבי יוחא הלוי והביא ראיה מע״פ אין מברכין אלא על היין ופריך אמו אשיכרא ואמיא לא מברכין אמר אביי ה״ק. ואמאי לא משני דה״ק אין מברכין בשאוכלין פת אלא על היין לאו מברכין. מ״י]

דהלכה כרבים לגבי יחיד [ב]: [שם] אמר רב פפא הלכתא קלה דברים הבאים בתוך הסעודה מתמת הסעודה אין טעונין ברכה לא לפניהם ולא לאחריהם ופי׳ ר״י כגון בשר ודגים וירק וכל דבר מלוח שרגילים לאכול עם הפת וכל מיני קדרה אע״פ שהוא אוכלו בלא פת וכן דייסא ורמשיי״ם וכיוצא בהן שהן עיקר סעודה ומשום פת הם באים הפת פוטרתן וכן כל המשקין שבאים בתוך הסעודה מתמת הסעודה חביב ואין טעונין ברכה לא לפניהם ולא לאחריהם תוך מן היין מפני שהוא גורם ברכה לעצמו טעון ברכה לפניו ולא לאחריו. ודברים הבאים שלא מתמת הסעודה בתוך הסעודה כגון תמרי ורמוני ושאר פירות שאין רגילין לאכל בהן את הפת ואינם באים להשביע רק לעבל המאכל טעונים ברכה לפניהם דכיון דלאו משום לפתן הם באים אין הפת פוטרתן והייבו כרב נחמן ורב הונא דלעיל דאמרי טעונין ברכה לפניהם ולא לאחריהם: [שם] לאחר הסעודה פי׳ לאחר שמשכו ידיהם מן הפת קודם ברכת המזון אז כל מה שהביאו לפניהם בין מיני מלוח בשר ודגים בין מיני פירות טעונין ברכה לפניהם ולאחריהם ודין זה שלשי אין נוהג בזינו בזמן הזה שאין אנו מושכים ידינו מן הפת עד ברכת המזון א״כ אפי׳ מה שאוכל לבסוף כגון פירות אז שום דבר טעונה ברכה לפניהם ולא לאחריהם וקי״ל כדפסק רב פפא ודייסא בתוך הסעודה הוי דברים הבאים בתוך הסעודה ב) ולא כפירוש רש״י ז״ל שפירש טעונין ברכה לפניהם ולא לאחריהם ויש להסתפק אם אדם אוכל בתחלת סעודה פת ופירות הם עיקר סעודתו אם יש לברך עליהם אם לאו כי סברא הוא שלא יברך עליהם כדאמרינן בירושלמי רב הונא אכל תמרי עם פיתא אמר ליה ר׳ חייא בר יוסף פליג את על רבך שבקינהו בתר מזונך ואת מברך עליהם תחלה וסוף אמר ליה אינון עיקר מגיסתי פירוש עיקר אכילתי והיכא דבאמצע סעודה אוכל פירות איכא למימר כיון דאין דרך לאכל הפת טעונין ברכה לפניהם והא דאמר ליה שבקינהו בתר מזונך ולא לאמצע המזון משום ברכה דלבסוף קאמר ליה וידע שמיס האוכל פירות בסעודה יאכל קצת מהן תחלה בלא פת ויברך עליהן ואח״כ יאכלם בין בפת בין בלא פת: [שם] אי קלו הכי יין נמי נפטרייה פת דודאי מתמת הסעודה אתי וליפטרייה פת משמע דפשיטא ליה דשאר משקין דפת פוטרתן וכן היו נוהגין ר״ת ור״י שלא לברך על שום משקה בתוך הסעודה חוץ מיין וכן היו נוהגין בגרפת: (*תוס׳ (יג) כשאדם קונע עצמו על היין כגון פורים או בברית מילה אז היין פוטר ע״כ לשון תוס׳ פ׳ כל הבשר (קיח.)) וה״ר יוסף פי׳ דשאר משקין פשיטא ליה דאין פת פוטרתן ולא פריך רק מיין דחשיב ליה הבא מתמת הסעודה משום דמיגרר גריר ומתאוה לאכול על ידו ומי שמברך על המיס יברך על כל פעם ופעם דחשיב נמלך ובה״ג פוסק דמאן דשתי מיא בגו סעודתא מברך זימנא קמייתא ותו לא: ושאלתם אם אני רגיל לברך (יד) על המיס באמצע הסעודה וכתבתם שמעתם בשם דודי ה״ר יו״ט כי הא דפריך הכא יין נמי נפטרייה פת דווקא ביין שייך לאקשויי הכי משום דזיין אבל מיס דאין פת פוטרתן לא קשיא (ליה) מידי משום דלא זייני כדמוכח במתני׳ (עירובין כו:) דהאומר קונם כל הזן עלי מותר במיס ומלח ומשמע דסובר דשאר משקין דזייני יותר ממיס פת פוטרתן ועל דבריו אלה קשה לי הלא יין פוטר כל מיני משקה אע״פ שעיקר ברכתו בורא פרי הגפן ולא שייכא מידי לשאר משקין וא״כ אין הטעם תלוי בכך אלא כמו שיין פוטר כל שאר מיני משקה לפי שבעיקר המשקה ישתה יין והוא ראש לכל שאר משקין לכך הוא עיקר לענין ברכה והם טפלים לו כמו כן פת לפי שעיקר סעודתו מפת חשובה עיקר לענין ברכה ולאיתי כתוב דלהכי מקשה תלמודא גבי יין טפי מגבי שאר משקין דשאר משקין לא חשיבי באים מתמת סעודה כמו יין שמתמת כח יין אדם מתאוה לאכול וכבר הייתי סבור שמטעם זה [*דאמרינן לעיל מיס אין מיזן זיין] היה אומר ה״ר יוסף שעל המיס צריך לברך בתוך הסעודה *אבל שאר משקין לא לפי שחשובים באים מתמת הסעודה כמו יין אבל עתה ראיתי שחשובים שאר משקים למיס לברך באמצע הסעודה וכתב ה״ר יוסף שכך המנהג והביא ראיה שכן נמצא בה״ג דמאן דשתי מיא ואמרא דשתי מיא מברך זימנא קמייתא ותו לא [*קאי אלעיל לפי סברת הר״ר יוסף] ולדידיה כל משקין הם כדברים הבאים בתוך הסעודה ופת

מהר״ם מקטין

ס׳ קלב כמו אתרוג ותפוח חביב עדיף אלינא דכ״ע [ועל כולן אמר שהכל יצא אמר רב הונא תוך פת ויין] ור׳ יוחנן אמר כו׳: ס׳ קלה והם עיקר סעודתו [לשון אשר״י ועכשיו אוכל מהם בלא פת וכ״כ דין זה בגימוקי ר״י] אם יש לברך עליהם אם לאו:

חדושי אנשי שם

ש״י [א] אין להקשות היאך פליג בה״ג. כי זה שכתב דאיזה שירלה יקדים אינו גמ׳ אלא הוא פסק האלפסי: מהר״ם לשון רב אלפס הוא ומה שכתב והייבו כרבנן ל״ל כרב אלפס ואיזה שירלה יקדים אריש קמי ולא משמע כן גם ר״י והאשר״י לא פירשו כן אלא הלכה כר׳ יהודה ובהא אפי׳ ר׳ יהודה מודה: מהר״ם [ב] דאמר תאנים ועגבים שבתוך הסעודה מברך לפניהם ולא לאחריהם וכן כתוב בתוס׳ בשם ה״ג ובאשר״י דייק מדבריהם בסיפקא דרב פפא איפכא שדעתם לפסוק כרב ששת:

שלטי הגיבורים

(י) ר״י היה מדקדק מאד להביא מלח על השולחן כדאיתא במדרש כשישראל יושבים על השולחן וממתינים זה את זה עד שיטלו ידיהם והם אלא מצות השמן מקטרג וברית מלח מגין עליהם. תוס׳: (יא) ונשאל לרשב״א מי שיש לפניו פת נקיה שא״ל לגפת ובירך המוציא ואמר המיאו לפני לפתן אם צריך לחזור ולברך והשיב אם כשבצע נתכוין לאכול בלי שימתין לגפתן צריך לחזור ולברך אבל אם לא נתכוין לכך אינו אלא הפסק ואפי׳ היתה פתו יפה שביפות שמא אין אכילתו ערבה עליו אלא לפתן וקרוב לומר שאפי׳ היה לפניו מלח ולפתן ונתן דעתו על לפתן שאין זה הפסק. מלאתי: (יב) כל היכא דכי שקלת פירא וכו׳ תניא בתוספתא כללא אחריתא כל מלתא דמפיק עלין מן העיקר עצב הוא ומברכין עליו בורא פרי האדמה והאי דמפיק עליו מן הענפים אילן הוא ונעבי ברוכי בפה״ע וכן בירושלמי כו׳. תוס׳ רבינו יהודה. וז״ל התוס׳ ר׳ זריקא אמר ר׳ אבינא והיכא דנפיק תורמוס ומברך עליו ונפל מן ידיו מהו מברכין עליו דין תגיעות מה בינו לבין אמת המים אמרינן תמן לכך כוון דעתו מתחלה ברם הכא לא כוון דעתו מתחלה תני ר׳ חייא אין מברכין על הפת אלא בשעה שהוא פורש

באורי הרמ״ב

קבב כדאמרי׳ בירושלמי. ל״ל כדאמרי׳ בתוספתא פ״ד: קל א״צ לחזיר ולברך ומ״מ לכתחלה לא יפסוק כלל כמ״ש הרמ״א בהג״ה בסי׳ קס״ז סע״ו: קלב ואיזה שירצה יקדים. זהו לשון הרי״ף ז״ל וע״ז סיים הספר וכן פירשו כו׳:

א) מברך על הגלוסקא בצ״ל. מהא״י: ב) נ״ב וכן פסקו כר״י דמין שבעה עדיף. מהא״י: ג) ואין טעונין ברכה. מהא״י:

פוטרתן: [דף מב ע"א] **קלז** לחמניות פי' הקונטרס אובליא"ש ור"י פי' דהיינו גיל"ש [ג] וכתב רבינו מאיר דאותם לחמניות דקות שקורין גיל"ש נראה דלא פטר להו פת מברכה שלפניהם דלא תשיבי מחמת הסעודה טפי מפת הבאה בכסנין בתוך הסעודה שטעונין ברכה לפניהם ולא לאחריהם [*נמ"י אינו] (*מק"ו ומה פת הבאה בכסנין דאי קבע עליה סעודתא צריך לברך עליו המוציא וג' ברכות אפ"ה לא תשיב מחמת הסעודה כ"ש גיל"ש שהם לחמניות [דקות] דלא תשיבי מחמת הסעודה): [שם] תיכף לנטילת ידיים דמיס אחרונים ברכת המזון והלכך **קלח** כיון שנטל ידיו לאחר סעודה באחרונה לא יאכל כלום עד שיברך על מזונו והוא הדין אם אמר הב לן ונברך אפילו בלא נטילה כדאמר לקמן: [שם ע"ב] אלא בשבתות כו' דדעתו לישב אחר המזון ושמות וכן בריך בריש אדעתא דהכי בריך: אבל בשאר ימות השנה לא ופר"י דלעולם לדידן הוי יין שבתוך הסעודה דאין אנו מושכים ידינו מן הפת עד ברכת המזון [ד]: [שם] [שלק איתמר משמע שדרכן היה לשלק השולחן קודם ברכת המזון ולכאורה קשה למנהג שלנו שאנו מקפידין שלא להסיר הלחם קודם ברכת המזון ושמא גם בימיהם לא היו מסלקין השולחן מקומי המברך רק מלפני המסובין לפי שהיה להם שולחנות קטנות וכל אחד אוכל בפני עצמו על שולחנו אבל אנחנו שאנו אוכלין כולנו על שולחן אחד אין נכון לסלק השולחן עד לאחר ברכת המזון: אחכא דרש גלותא סמכינן ומי **קלט** שבא לאכול אפיקומן ואמר הב לן ונברך אינו היסח הדעת דאין אתכא דרחמנא סמכינן ואי שבא ובירך ולא אכל אפיקומן סומך על מצות שלנו שלשם מצות עשויות והא **קמ** דאמרי' (פסחים קג:) כי אמר הב לן ונברך אסור למשתי היינו דוקא כשאמר בעל הבית אבל לא אורח דאין נאסרין באמירת האורח: א) אכסא **קמא** קמא ואכסא דברכתא (שם) ואפילו אם בירך על יין שלפני המזון כיון דבירך בהמ"ז הוי הפסק וצריך לברך ברא פרי הגפן מכאן יש להוכיח שאין צריך לברך על היין שבתוך המזון ברכה לאחריו דאם כן מאי אשמועינן הכא דבירך אכסא דברכתא הלא בלא ברכת המזון הפסיק כשבירך לאחריו אבל על היין של ברכת המזון צריך לברך לאחריו ברכה אחת מעין שלש לאפוקי מה"ג שפירש דאין צריך לברך: **קמב** איתמר לו למישתי פירות עד שיברך ברכת המזון ור"ח פי' עד שיברך ברא פרי הגפן: [דף מב] ב) משום דזה לשרות יין **קמג** שבתוך המזון הוא לשרות אכילה שבמעיו ולא אתי לשרות ומפיק לשתות דחשיב [שם] אבל בירך על יין שלפני המזון פוטר את שלאחר המזון דתרוייהו לשתות וכ"ש דפטר יין שבתוך המזון דאתי לשתות ומפיק לשרות (טו) ואותן בני בני אדם **קמד** שבדילין על השולחן פי' רבינו יוסף דל"ל לחזור ולברך ברא פרי הגפן בתוך הסעודה וכ"ש דיין קידוש יצא דחשיב כמו בתוך הסעודה [וי"ל] משום דאין קידוש אלא במקום סעודה אבל הבדלה שפיר שייכא שלא במקום סעודה ומיהו נראה כיון דנטל ידיו ודעתו לשתות ג) פטור אפילו בהבדלה ומיהו יש שמחמירין להבדיל קודם נטילת ידים לאפוקי נפשין מפלוגתא דאז ודאי צריך לברך אחריו ברכה אחת מעין שלש ואינו פוטר יין שבתוך המזון: [שם] כל **קמה** אחד מברך לעצמו דאין קבע סעודה בלא הסיבה וה"מ לדידהו שהיו רגילין בהסיבה אבל לדידן ישיבה שלנו קביעות לנו כהסיבה להם: [שם ודף מג] ניכול נהמא בדוכתא פלן כו' דכיון דקבעו להם מקום מתחלה בדיבור ועלה והזמנה הוי קביעות אבל ישבו מאליהם במקום אחד יחד אינו קביעות והני מילי לדידהו אבל לדידן ישיבה קביעה אבל אם בני אדם מהלכין בדרך ולא ישבו כל מ' מברך לעצמו: [דף מג] ויין נמי בעי הסיבה בזמן הזה אין אנו רגילין לקבוע עצמנו לשתיה כמו בימיהם לכן בין ישבו בין הסבו כל אחד מברך לעצמו כ"פ ר"י: [שם] אין בית (טז) הבליעה פנוי ואין לב המסובין אל המברך רק לבליעה וכתוב במחזור ויטרי שאם אומר באמצע סעודה סברי מורי והם מניחין מלאכול ושומעין למברך ועונים אמן יוצאין בברכת המברך ולא נהירא לרבינו אלחנן דכיון שתיקנו חכמים דכל אחד מברך לעצמו אין לשנות ואעפ"כ העולם נהגו כמחזור ויטרי וי"ע קלת

מהר"ם מקטין ס' קמה והלכה כב"ה [הדם ואח"כ שמן]: שם אבל האלפס פסק כרבא [שאמר הלכה כב"ה]. משמע שלא היה בספרו ולא היא: ס' קנא ורב עמרם פי' דוקא לפנינו לא בעי ברכה [על המיס] אבל לאחריו חייב: שם ונהגו לברך לפנינו [על המיס] שהכל כו':

חדושי אנשי שם

ש"י [ג] אין להקשות הרי כתב לעיל סי' ק"כ דיש להסתפק בגילו"ש ולמעלה אומר גילו"ש פסק די"ל דהכא מיירי שיש בהם דבש ולמעלה בלא דבש ולשון לחמניות שמפרש כאן לראיה וק"ל: ג"מ וי"ל לעיל מיירי בגילו"ש דקות וכיסן ואילת הכהא אינן רכים ובלא"ה נרכין אנו לחלוק זה דהא ר"מ כתב לאותן לחמניות דקות שקורין גילו"ש הפת אינו פוטר אותו מברכה שלפניה משום ק"ו מפת הבאה בכסנין וכו' והשתא מאי ק"ו אינא הא גם בגילו"ש צריך לברך עליו המוציא אם קבע עליו אלא ודאי כדפרישית: **מהר"ם** [ד] יין שלפני המזון פוטר את שלאחר המזון קודם בהמ"ז והוא דקבע עליה כגון שבתות ויו"ט. תוס' בשלדם קובע עצמו על היין כגון פורים או בברית מילה אז (אין) היין פוטר עכ"ל תוס': **ש"י** [א] ובאגודה דף קפ"א

שלטי הגיבורים

הרשב"א בתה שקראו ברא נפשות רבות ולא כלום אומר אני מפני שאין מברך על הדבר כגון לשמור תקיו וכן על ביטוי וכן על כל המצות ועל כל הפירות מברך ואפי' ברכת שהכל שאין מזכיר הדבר אלא דרך כלל מ"מ הרי הוא כולל מה שנהנה ממנו בכל הדברים שנתהוו בתמרו ליהנות מהן אבל ברכת ברא נפשות אינו כן שאין מזכיר בברכת הדבר שהוא נהנה ממנו לא בכלל ולא בפרט שאין אומר ברא נפשות למלאות חסרון הנפשות אלא לחדרבה הוא מברך על שברא נפשות רבות שחסרות וצריכות למה שברא על כן קראום ולא כלום. עי' כ"מ: (טו) נמצא בתשובת הגאונים אדם שבשם מלקדש ולהבדיל נטל ידיו לאכילה וכיון ברכת המוציא ולאחר שיברך על הלחם זכר אלא קידש יקדש על הפת דהא אמרי' בערבי פסחים נטל ידיו לא יקדש לגומד אם נטל ידיו הוקבע קידוש על הפת ולא הוקבע על היין דעיקר הקידוש אבל בהבדלה שאין מבדילין על הפת ובשם ונטל ידיו ובירך המוציא ונזכר שלא הבדיל אחר ברכת המוציא יאכל המוציא ואח"כ יבדיל דהא אמר רבא טעם מבדיל טעם מקדש ומי אלא קידש בע"ש מקדש והולך כל היום טולו הלכך טוב לו שיאכל המוציא אלא יבטל ברכת המוציא אלא יבא מקנה להם להפסדתו אבל בהבדלה יש להם תקנה אע"פ שאכל ואמרי' אמי גר ומזון בשמים והבדלה נמצא [דטעם] מבדיל ואין לו

כרבא מבדילין ועומדים היאך אנו פוטרין זה את זה מיין ההבדלה אחרי שאין אנו יושבין ולא מסובין לכן טוב למבדיל *ולשומעין שיאכו בשעת הבדלה שאז נראה כקבע ופוטר אותן [א]: **קמו** [שם] והלכה כב"ה ולא היא לשמוטי נפשיה הוא

[* (מסר ההתחלה) דלדידן קבעת מעומד כמו בישיבה אלא מהרי"א ז"ל לא שהה עד שיאכ כמדומה משום דמ"ח לא יאכל מעומד ולא ישהה מעומד. מהרי"ל סי' ס' ועיין שם בסי' קפ"ד]:

דעבד כ"כ בספרים שלנו ובפירש"י אבל האלפס פסק כרבא משמע שלא היה בספרו ולא היא: [ב] **קמז** שיגלי ויאוליט"א בלעז והי"ה שושנים כן כתב הר"ם דגינוניתא הגדל בגינה דדברא הגדל בער. אומר רבינו מאיר על כל מיני (יז) ריח כגון ריח קנה וקנמון ונגלין וכיוצא בהן מברך עלי בשמים. ועל ריח אגוז מושקד מברך ברוך שנתן ריח טוב בפירות דכיון דפרי עץ הוא ה"ל כאתרוגא וחבושא ועל כולן מברך עובר לעשייתן והיכא דמספקא ליה אי מין עץ הוא או מין אדמה הוא כגון אדם שנכנס בית הבשם מברך שהכל דעל כולם אם בירך שהכל יצא וה"ר משה מקולי היה אומר שיברך ברא מיני בשמים: [שם] האי מאן דמרח באתרוגא כו' ודוקא כשמריח בהן אבל אם בא לאכול מהן אין לברך ברכת ריח ד) (תחלה) אלא ברכת אכילה ואתרוג של מצוה כתב רא"י שהמריח בו מברך אשר נתן ריח טוב בפירות ורבינו שמחה כתב דלאו לריח עבידא ואין מברכין עליו: **קמח** [שם] וחזי אילני דמלבלבי בפעם ראשונה בשנה שמוציאין פרח וכתב ה"ר יוסף דה"ה אם לא ראה עד כי גדלו הפירות שצריך לברך כך: **קמט** [שם] נוטל את היין בימינו כתב ראמי"ה ומיהו נשמע שכל ברכה של דבר מצוה ראוי לו שיאחז בימין וכן הבדלה אוחז את היין בימין ומברך ברא פרי הגפן וטוב נוטל את ההדס בימין והיין בשמאל ומברך על ההדס ומחזיר היין לימינו: [דף מד] [ג] ואותם על **קנ** האדר ועל הפירות בין בפירות בין ביין כי אין לחלק בברכות כפר"י ולא כמחזור ויטרי שכתוב בו שמומין (ביין) על הגפן ועל פרי הגפן: ובשבתות וי"ט וראשי חדשים פי' המיימון סוף (פ"ג) שמזכיר בה מעין המאורע וכן משמע בירושלמי וכן היה נוהג רבינו מאיר ומיהו יש מולקין ואומרים היינו דוקא בימיהם שהיו רגילין לקבוע אין ואמיני פירות אז היו מזכירין בה מעין המאורע ר"ח פי' היכא דאכל מיני מזונות ותאנים ושמי חמרא מברך על המחיה ועל הכלכלה ועל העץ ועל פרי העץ ועל הגפן ועל פרי הגפן ועל תנובת השדה כו' ואותם על האדר ועל המחיה ועל הפירות ולא הוי אחיתה בשמים דהאדר היא המוציא המחיה והפירות ורבינו מאיר כתב נ"ל דוקא בהך מיני שברכותיהן שוות דכולהו מין שבעה נינהו שברכתן מעין שלש וכדפרשינן שאין זה אחיתה בשמים אבל ברא נפשות רבות דלא שייך כלל לברכת מעין ג' לא לומר ברכה מעין שלש ולפטור ברא נפשות רבות ולא לכולם עמהן דאין אותמין בשמים [ד] ואיכא למימר כיון דברכה מעין שלש חשובה ממנה פוטרת אותה דהא ליתא דהא ברכת המזון חשובה מכולם ואפ"ה דברים הבאים לאחר הסעודה שלא מחמת הסעודה אין ברכת המזון פוטרתן וכללו של דבר כל היכא דיין פוטר את שאר משקין מברכה שלפניו כגון שהיו לפניו יין ושאר משקין דאז פוטר כל מיני משקין ה"נ פוטרו מברכה שלאחריה מקל וחומר ומה דברים הבאים שלא מחמת הסעודה בתוך הסעודה שפת אין פוטרתן מברכה שלפניהם פוטר מברכה של אחריהם שאר משקין שהיין פוטרתן מברכה שלפניהם אינו דין שיפטור אותם מברכה שלאחריהם אבל היכא דאין המשקין לפניו בשעה שברך על היין והולך לברך על המשקין (*דהא) [*או] השתא בזמן הזה ליכא קבע לשתות יין ולא שייך בה למימר הסיבה לשתות ולא פטר משקין הבאים לאחריהם מלברך לפניהם והוא הדין דמברך לאחריהם: מצאתי בשם רבינו אבי העזרי על תנובת השדה ועל ארץ חמדה טובה ורחבה ברית ותורה חיים ומזון ועל שהוצאתנו מארץ מצרים רחם (נא) ה' אלהינו וכו' ועל ישראל וכו': **קנא** [דף מה] דתנקתיה אומצא ודוקא מים שאין הגפה לשתות מים כשאינו לצמאו אבל שאר משקין שלעולם הגוף נהנה מהם בשתייתו ובטעמו באותה שהיה מברך עליהם בכל עניין ואפי'

מהבדלה שאנו מבדילין ועומדים היאך אנו פוטרין זה את זה מיין ההבדלה אחרי שאין אנו יושבין ולא מסובין לכן טוב למבדיל *ולשומעין שיאכו בשעת הבדלה שאז נראה כקבע ופוטר אותן [א]: **קמו** [שם] והלכה כב"ה ולא היא לשמוטי נפשיה הוא

דעבד כ"כ בספרים שלנו ובפירש"י אבל האלפס פסק כרבא משמע שלא היה בספרו ולא היא: [ב] **קמז** שיגלי ויאוליט"א בלעז והי"ה שושנים כן כתב הר"ם דגינוניתא הגדל בגינה דדברא הגדל בער. אומר רבינו מאיר על כל מיני (יז) ריח כגון ריח קנה וקנמון וגגלין וכיוצא בהן מברך עלי בשמים. ועל ריח אגוז מושקד מברך ברוך שנתן ריח טוב בפירות דכיון דפרי עץ הוא ה"ל כאתרוגא וחבושא ועל כולן מברך עובר לעשייתן והיכא דמספקא ליה אי מין עץ הוא או מין אדמה הוא כגון אדם שנכנס בית הבשם מברך שהכל דעל כולם אם בירך שהכל יצא וה"ר משה מקולי היה אומר שיברך ברא מיני בשמים: [שם] האי מאן דמרח באתרוגא כו' ודוקא כשמריח בהן אבל אם בא לאכול מהן אין לברך ברכת ריח ד) (תחלה) אלא ברכת אכילה ואתרוג של מצוה כתב רא"י שהמריח בו מברך אשר נתן ריח טוב בפירות ורבינו שמחה כתב דלאו לריח עבידא ואין מברכין עליו: **קמח** [שם] וחזי אילני דמלבלבי בפעם ראשונה בשנה שמוציאין פרח וכתב ה"ר יוסף דה"ה אם לא ראה עד כי גדלו הפירות שצריך לברך כך: **קמט** [שם] נוטל את היין בימינו כתב ראמי"ה ומיהו נשמע שכל ברכה של דבר מצוה ראוי לו שיאחז בימין וכן הבדלה אוחז את היין בימין ומברך ברא פרי הגפן וטוב נוטל את ההדס בימין והיין בשמאל ומברך על ההדס ומחזיר היין לימינו: [דף מד] [ג] ואותם על **קנ** האדר ועל הפירות בין בפירות בין ביין כי אין לחלק בברכות כפר"י ולא כמחזור ויטרי שכתוב בו שמומין (ביין) על הגפן ועל פרי הגפן: ובשבתות וי"ט וראשי חדשים פי' המיימון סוף (פ"ג) שמזכיר בה מעין המאורע וכן משמע בירושלמי וכן היה נוהג רבינו מאיר ומיהו יש מולקין ואומרים היינו דוקא בימיהם שהיו רגילין לקבוע אין ואמיני פירות אז היו מזכירין בה מעין המאורע ר"ח פי' היכא דאכל מיני מזונות ותאנים ושמי חמרא מברך על המחיה ועל הכלכלה ועל העץ ועל פרי העץ ועל הגפן ועל פרי הגפן ועל תנובת השדה כו' ואותם על האדר ועל המחיה ועל הפירות ולא הוי אחיתה בשמים דהאדר היא המוציא המחיה והפירות ורבינו מאיר כתב נ"ל דוקא בהך מיני שברכותיהן שוות דכולהו מין שבעה נינהו שברכתן מעין שלש וכדפרשינן שאין זה אחיתה בשמים אבל ברא נפשות רבות דלא שייך כלל לברכת מעין ג' לא לומר ברכה מעין שלש ולפטור ברא נפשות רבות ולא לכולם עמהן דאין אותמין בשמים [ד] ואיכא למימר כיון דברכה מעין שלש חשובה ממנה פוטרת אותה דהא ליתא דהא ברכת המזון חשובה מכולם ואפ"ה דברים הבאים לאחר הסעודה שלא מחמת הסעודה אין ברכת המזון פוטרתן וכללו של דבר כל היכא דיין פוטר את שאר משקין מברכה שלפניו כגון שהיו לפניו יין ושאר משקין דאז פוטר כל מיני משקין ה"נ פוטרו מברכה שלאחריה מקל וחומר ומה דברים הבאים שלא מחמת הסעודה בתוך הסעודה שפת אין פוטרתן מברכה שלפניהם פוטר מברכה של אחריהם שאר משקין שהיין פוטרתן מברכה שלפניהם אינו דין שיפטור אותם מברכה שלאחריהם אבל היכא דאין המשקין לפניו בשעה שברך על היין והולך לברך על המשקין (*דהא) [*או] השתא בזמן הזה ליכא קבע לשתות יין ולא שייך בה למימר הסיבה לשתות ולא פטר משקין הבאים לאחריהם מלברך לפניהם והוא הדין דמברך לאחריהם: מצאתי בשם רבינו אבי העזרי על תנובת השדה ועל ארץ חמדה טובה ורחבה ברית ותורה חיים ומזון ועל שהוצאתנו מארץ מצרים רחם (נא) ה' אלהינו וכו' ועל ישראל וכו': **קנא** [דף מה] דתנקתיה אומצא ודוקא מים שאין הגפה לשתות מים כשאינו לצמאו אבל שאר משקין שלעולם הגוף נהנה מהם בשתייתו ובטעמו באותה שהיה מברך עליהם בכל עניין ואפי'

[ד] (מסר ההתחלה) דלדידן קבעת מעומד כמו בישיבה אלא מהרי"א ז"ל לא שהה עד שיאכ כמדומה משום דמ"ח לא יאכל מעומד ולא ישהה מעומד. מהרי"ל סי' ס' ועיין שם בסי' קפ"ד]:

באורי הרמ"ב

קמא אכסא קמא כו'. התחלת הדבור הזה קאי אדברי הרי"ף ז"ל דמייתי הכא הך עובדא דבפרק ע"פ: **קמב** משום דזה לשרות כו'. יש מקום לומר דאין כאן טעות הדפוס דאבל דבור אחד הוא ול"ל דספר בהרל"י דמתלק מן אכילה לשמיה ומשום דהב לן ונברך הוה כפלוגה ולכן צריך לברך על היין משום דהוי לשרות ולשון הרל"ו ואמנם העיקר שהתחלת הדבור הוא קאי אל ליצנא דש"ס נפוגין: **קמז** ודוקא בשהוא מריח בהן. פי' אפי' בנא לאוכלו אם כוון גם

להריח מבדל ולא אתא למעוטי אלא באכלן ולא כוון להריח כמבואר בש"ע ס"כ: שם שהמריח בו כו'. פי' שהמריח בשעת נטילה בהא פליגי אבל במריח להדיא קודם נטילה לכ"ע מברך ממנואר במג"א ס"ק כ"א ובסי' תרכ"ג: **קנ** ובשבתות וי"ט ובר"ח כו'. אבל לא בתוכה ובפורים: **שם** ועל העץ ועל פרי העץ ועל הגפן ועל פרי הגפן. אבל שאר הפוסקים כתבו דהעוסקת להיפך על הגפן קודם על העץ:

א) בדי"ף שם ב) ונראה דיין שבתוך הסעודה לא פטר תנן שלאחר הסעודה משום כל"ל. מהא"י: ג) פוטר נ"ל. מהא"י: ד) ג"מ מ"ז

מנקטיה אומנא כדאמרי׳ לעיל (דף לו.) ואע״ג דלרפואה אחי בעי ברוכי ורב עמרם פי׳ דוקא לפניו לא בעי ברכה אבל לאחריו חייב *והמיימוני (ריש פ״מ) פירש דלא הוא דהואיל ואינו נהנה אפילו לאחריו לא בעי ברכה: [שם] פוק חזי מאי עמא דבר ונהגו לברך לפניו שהכל ולאחריו בורא נפשות רבות ומקרוסם כמו לחם ודברים אחרים שאי אפשר לעולם בלא הם. ועל כל מה שברא להחיות בהם נפש כל חי כלומר כל [מה] שבעולם שגם אם לא נברא יכולין העולם לחיות בלא הם שלא ברא אם כי אם לתענוג בעלמא כגון תפוחים ואגסים ומסיים ברוך חי העולמים **קנב** ובירושלמי מסיים בא״י חי העולמים וכו׳ א) שמרים של יין מברך שהכל דאין הלכה **קנג** כאחרים ומיירי כגון דרמא בהו מיא כדאמר פ׳ המוכר פירות (ב״ב לו.) אבל שמרים דאין בהם מים מברך עליהם בורא פרי הגפן כ״פ רא״ה בשם רא״ן: גרסינן בתלמודא סוף פרקין [*דף מד:] ולבני **קנד** מערבא דמברכי בתר דמסלקי תפלייהו מברכי אקב״ו לשמור חוקיו מכאן יש לדקדק מדקאמר ולבני מערבא דאנן לא קיימא לן הכי וכן פסק בסה״מ בהלכות תפילין ורא״ה כתב וז״ל מקובלני ממורי אבי מדלא קאמר לאפוקי [ה] שאר מצות ש״מ דאכל מצות מברכין לאחר שגמר המצות בגילית לשמור גילית וכן דוגמתה אבל לשמור חוקיו לא יברך אלא אתפילין והכי איתא בירושלמי (פ״ב) אתיא כמ״ד (מנחות לו:) חוקה

זו בתפלין נאמר דכתיב ושמרת את החקה הזאת: **סליק פירקא**

[שם] **שלשה** שאכלו. **קנה** לזמן להזדמן יחד לצירוף ברכה בלשון רבים כמו ובברך וכתב רא״ה משום רב האי גאון דג׳ שאכלו משבעת המינים חייבין לזמן: [שם] אבל טבל אין מזמנין עליו **קנו** רשב״ם היה אומר דשני בני אדם שהיו אוכלין בחבורת זימון ואחד מזהר מפת של עכו״ם והשני אינו מזהר אע״פ (*שהשני) [*שאותו] שמזהר אינו יכול לאכול עם חבירו מ״מ כיון שאותו שאין מזהר יכול לאכול עמו מצטרפין לזימון והביא ראיה מדאמרינן במסכת ערכין (דף ד.) הכל חייבין בזימון כהנים לוים וישראלים ופריך פשיטא ומשני לא צריכא דכהנים אכלי תרומה וקדשים וזר אוכל חולין מהו דתימא כיון דזר לא מצי אכיל תרומה וקדשים לא מצטרף קמשמע לן כיון דכהנים מצי אכלי חולין מצטרפין ומשם נמי משמע דאם שלשה בני אדם מודרין הנאה זה מזה אין מצטרפין לזימון וכן כהן וזר שאוכלין כאחד וכהן אוכל חלה וזר אוכל פת של עכו״ם והכהן מזהר מפת של עכו״ם לא מצטרפין עכ״ל מהר״מ: **הגה״ה** אמר רב (פסחים קג:) כיון דאמר הב לן ונברך אסור למשתי פירש״י ז״ל ור״ת עד שיברך לפניהם אבל אם ברך לפניהם כלומר תחלה שרי אפי׳ קודם בהמ״ז עכ״ל תוס׳ שאלך פ׳ כיסוי הדם (פו:) והתריבו מאד וע״ש: מנוה **קנז** ליתלק (א) ולברך כל אחד בפני עצמו פרש״י בין בהמ״ז בין בברכת המוציא אבל ר״י פירש דוקא בברכת זימון אבל בברכה רגשונה מוציאין זה את זה והטעם דבסוף הסעודה נתלקים זה מזה לכך מברך כל אחד לעצמו אבל בתחלת הסעודה שהם יושבים יחד ונהנין בברכה דעל ידי כן מותרין לאכול דעתן להצטרף וה״ר יוסף פירש בשם רשב״ם דברכת המזון דאורייתא וברכת המוציא דרבנן ולא אתמור בה כולי האי ויוצא אחד בברכת חבירו והכי אמרי׳ לעיל פרק מי שמתו (דף כ:) בעל קרי מברך לאחריו ואינו מברך לפניו ולפי זה צ״ל דקרא דאייתינן לעיל (דף לה. ולקמן דף מח:) אסמכתא בעלמא ניהו: סופר מברך ובור יוצא מכאן נראה לר״י **קנח** שהנשים יוצאות בזימון שלנו אע״פ שאינן מצוות בלשון הקדש ולאו ראיה היא דדילמא מיירי שהבור אינו יודע לברך אבל מבין הוא בלשון הקדש ויודע מאי קאמר סופר אבל אם ברך רש״י הביא ראיה מדתנן במגלה (יז.) והלועז שמע תשורת יצא מיהו י״ל דפרסומי ניסא שאני דהתם (יח.) אמרינן אתשתרגים בני הרמכים מי ידעינן מאי ניהו אלא פרסומי ניסא שאני וכתב רבינו מאיר סופר מברך ובור יוצא ולריך שיתכוין הסופר להוציאן וגם הבור יתכוין לצאת בברכתו דבעינן שיתכוין שומע ומשמיע: [דף מה ע״ב] שאני התם דאיכא דעות מכאן משמע דנשים יכולות לזמן לעצמן וכן עשו בנות ה״ר אברהם מאורלייני״ש חמיו של ר׳ יהודה ע״פ אביהן ומיהו לא נהגו העולם כן גם רבינו שמחה היה עושה מעשה לגרף אשה [לי׳] לזימון ואפילו אם תמצא לומר לא מיחייבא האשה אלא מדרבנן דבעינא היא פ׳ מי שמתו (דף כ:) ה״מ לאפוקי אחרים י״ח אבל לצירוף בעלמא להזכרת שם שמים שפיר מצטרפת: [שם] שלשה שאכלו אחד מפסיק **קנט** לשנים פירש ר״ת כלומר דאחד חייב להפסיק לשנים ואחר שברכו ברכת זימון אם רוצה לגמור סעודתו לעצמו מברך המוציא ואוכל כל צרכו ושוב מברך ברכת המזון לעצמו ושנים אין

מהר״ם שקטין פ׳ קנט ושוב מברך בהמ״ז לאחריו [והאשר״י כתב שאין צריך לא נטילת ידים ולא המוציא וכן מוכיח מדברי ה״ג וכן משמע בגימוקי ר״י] ושניהם אין מפסיקין ליחיד: פ׳ קסב אבל לא נהגו העולם לומר אמן [אחר ברכותיו] אלא אחר טוה ירושלים: פ׳ קסג שהפסיק לב׳ אחר גמר סעודתו וקאמר [רב זביד משמיה דאמין אחזר לתחלת הזן: פ׳ קסו אלא למאי דפרישית ניחא [דהיינו כבוד להקדים לבוצע מן הפת שבוצע המברך אע״פ שלא אכל לו]:

חדושי אנשי שם

[ה] ק״ק אין מוכח מדלא קאמר לאפוקי כו׳ ונראה דהכי פירושו דאמרי׳ בכילד מברכין דף מ״ד יש שטעון ברכה לפניו ואין טעון ברכה לאחריו וקאמר לאפוקי מאי לאפוקי מלוה ולבני מערבא דמברכין אחפילין לאפוקי מאי לאפוקי ריחני עכ״ל ואהא קאי מדלא קאמר לבני מערבא לאפוקי שאר מצות חוץ מתפילין ש״מ דאכל מצות מברכין לאחריו וקשה דבהלכות קטנות כתוב להיפך בשם ר״ת ותירץ מה שלא אמר הגמ׳ לאפוקי שאר מצות משום מלתא דפסיקא נקט: ג״ם [א] וע״ש דהכא גבי תחריה דרבין דקדמי׳ דאחרי משמע דבכל ענין אין מכבדין:

שלטי הגיבורים

(א) מסקינן שלשה שאכלו אם בתחלה ברכו ברכת המוציא ביחד אינו רשאין ליתלק אלא מזמנין ויתחיבו זה את זה ואם ברכו כל אחד ברכת המוציא ובאחרי בעלמא רשאין ליתלק אבל אם גמרו סעודתם יחד חייבים לזמן ג׳ שאכלו ויצא אחד מהם לשוק קורצים לו ומזמנים עליו אבל בעשרה שצריך להזכיר שם שמים עד שיבא אלם ואמי חבורות שאוכלות בבית אחד ורואין זה את המצטרפין ואם לאו כל חבורה מזמנת לעצמה ואם יש שמש מצרפן

באורי הרמ״ב

קנב שמרים של יין כו׳. התחלת הדבור הזה קאי על לשון הר״ף ז״ל דמייתי הכי הך דב״ג וע״ז כתב הספר ומיירי כו׳: קנו הג״ה אמר רב עד והאריכו מאד. הגה״ה זו שייך לסוף פ׳ קמ״ח אחר מיתם מצטרף עמהם: קנז ולא אחמור בה כולי האי. ק״ק לפ״ז ברכת הפירות הטוב לא אכלו עוד יצאו ומברין הב לן ונברך ליפסולי אהדדי בלי הסבה ואין ק״ל איפכא דבשלם דבריהם לא מהני הסבה ואין מזמנין על הפירות וי״ל דבפת אע״ג דלא הסבו יחד מ״מ איכא קבעות לכל אחד לעצמו משא״כ בפירות ליכא קבעות אפי׳ לכל א׳ בפני עצמו: קסב מצטרף עמהם. הגה״ה התחלת אמר רב עד וע״ש הנדפסת בסי׳ קנ״ו שייך כאן ור״ל דהא דאמרי׳ דמשאמרו הב לן ונברך אי אין הג׳ מצטרף היינו מקתמתא דאם אינם רוצין לאכול עוד אבל אם רוצין לאכול ולברך אלי בפלוגתא דמבואר בסי׳ קע״ט דלהטור שם יכולין לברך ולאכול ולהצטרף ולהב״י יש חילוק בין אמרו הב לן ונברך לנטל ידיו או נטל הכוס בידו לברך בהמ״ז דהוה

א) נרי״ף ב) נ״ב לפנים משורת הדין. מהא״י:

מפסיקין ליחיד פי׳ אין חייבין להפסיק ומיהו אי בעי למיעבד הרשות בידם ב) הכי מוכח סוגיא דתלמודא: [שם] אין זימון למפרע **קס** הלכך ג׳ שאכלו יחד ושכחו וברכו כל אחד לעצמו בטל הזימון אבל אם שכח האחד מהם וברך לעצמו והשנים לא ברכו מזמנין עליו והוא אינו יכול לזמן עוד כדאמר לקמן בפירקין (ב.) הני תלתא דקבעי סעודתא בהדי הדדי וקדים חד מיניהו וברך לדעתו אינון נפקין בזימון דיליה וכו׳: [שם] בא ומצאן **קסא** כשהן מברכין והוא לא אכל ושתה עמהם רב [זביד] אמר אומר ברוך הוא ומבורך וכה״ג פסק ברוך הוא ומבורך שמו תמיד לעולם ועד. ואי הוי עשרה [*ואשכחיניהו דקאמרי נברך] עני בתרייהו ברוך הוא אלהינו ומבורך שמו תמיד לעולם ועד: [שם] הא דעני אמן **קסב** בטוה ירושלים כתב בה״ג וכ״פ רש״י ור״ת ז״ל דלאו דוקא בטוה ירושלים דה״ה אחר סיום כל הברכה כגון בסוף י״ח וסוף ישתבח שהוא סיום פסוקי דזמרה וסוף ברכת קריאת שמע דשחרית וערבית וסוף יהללוך דהלל וכיוצא בהם אבל לא נהגו העולם לומר אמן אלא אחר טוה ירושלים דבהמ״ז: [דף מו] לא סבר לה מר להא דאמר רב הונא כו׳ מיהו יש לישב הני תרי לישני דר׳ יוחנן [*מייר] **קסג** דכשבעל הבית מיסב עמהם ודאי הוא טועה ואורח מברך כו׳ אבל כשאין בעה״ב מיסב עמהם הגדול שבהם יהא טועה וגם יברך בהמ״ז*: [שם] עד היכן ברכת הזימון כדמפרש (*לקמן) [*בתלפם] שאם אכלו ג׳ כו׳ והי״ה כשאחד מפסיק אכילתו לשנים דלרב נחמן צריך להמתין עד ברוך שאכלנו משלו ולרב ששת עד שיגמרו ברכת הזן ואז יחיד יכול לאכול [וא״ל לברך] לפניו והם גומרין בהמ״ז וקי״ל כרב נחמן דאמר עד ברוך כו׳ וה״ג ור״י פסקו כרב ששת: [שם] ע״ב] להיכן הוא חוזר פי׳ התלפסי דמלתא באפי נפשה היא וה״פ להיכן הוא חוזר אותו שמברך אכלנו משלו והם משיבין [*ברוך] שאכלנו משלו וכו׳ וכן הלכתא וכן פסק בה״ג וכן נראה לרא״י העזרי עיקר וכן פירשו הגאונים ור״י פירש דאיחיד המפסיק סעודתו לשנים קאי ואחר גמר סעודתו להיכן הוא חוזר ופסיק הלכתא למקום שפסק דהיינו לברכת האדץ לפי דברי ה״ג ור״י שפסקו כרב ששת שמפסיק עד סוף ברכת הזן ולאחר שיגמור סעודתו מתחיל בברכת האדץ דהיינו למקום שפסק וא״ל לזימון שהרי כבר יצא י״ח זימון מחלה אבל רש״י ז״ל פירש ברש שמעתין עד היכן ברכת זימון שצריכין להיות ג׳ וכשהם שנים לא יאמרוה ובסוף שמעתין פי׳ עד היכן הוא חוזר מי שנצטרף לזימון דאמרינן לעיל לרב ששת ברכת זימון עד הזן להיכן הוא חוזר יחיד שהפסיק לב׳ לאחר גמר סעודתו וקאמר חוזר לתחלת הזן שהרי נתחייב בזימון שמתחלה נקבע בג׳ (*ור״ש) [*ורבנן] אמרי למקום שפסק לברכת האדץ כשאר יחיד ומשמע מתוך פירושו שיחיד אין לו לומר בשום פנים ברכת הזן ופירושו דחוק והקשו התוס׳ על פירושו דהא קי״ל שלש ברכות דאורייתא ומעשה בכל יום דלא עבדינן הכי: [דף מו] (ב) אילו מייתי מרדיליא כו׳ משמע דכן הלכה דרב נמי לא פליג וא״כ שני בני אדם שאכלו ומביאין לפניהן מיני פירות כיון דמותרים לאכלם מצטרף שלשי עמהם אבל אם אמרו הב לן ונברך שהסיחו דעתן מלאכול אז אין השלישי מצטרף עמהם: [שם] **קסד** והלכתא גדול מברך ומיהו אם הגדול נותן רשות לקטן ומברך שפיר דמי כדאשכחן (לעיל מג.) דא״ל רבי לרב משי ידך וכו׳: **קסה** [שם ע״ב] מנוה דרבים שאני מכאן קשה למה שפי׳ בה״ג דמי שמת לו מת ביו״ט שני האחרון דאבילות נוהג ולא אתי יו״ט האחרון דרבנן ודאי אבילות דאורייתא דכתיב ואחריתה כיום מר דהא הכא חזינן דאתיא תפלה דרבנן ודאי קרא דלעולם בהם תעבודו ובמסכת שמחות פי׳: [דף מו ע״ב] **קסו** אין מכבדין בדרכים לומר לגדול לך לפני ודוקא כשכל אחד הלך לדרכו ופגעו זה בזה ואירע להם דרך במקום אחד אז אין מכבדין אבל מתחלה [א] כשיוצאין בדרך אחד אז מכבדין כדמשמע פרק במה בהמה (דף נא:) גבי תמריה דרב הונא קדמיה לאמריה דלוי כ״פ ר״י ורא״ה פי׳ דבדרך סכנה אין מכבדין: [דף מז ע״א] עד שיטעום המברך **קסז** *ובירושל׳ מפרש דוקא כשהן כולם זקוקים לכוס א׳ או לכבר אחד אבל אם כל אחד ככרו בידו אוכלין אע״פ שלא אכל המברך ואם כל אחד כוסו בידו שותין אע״פ שלא שתה המברך וכן משמע בערבי פסחים [*דף קו.] גבי ההוא סבא דהוה שתי גתין ושתי קודש ששתה רב אשי שבירך והשר מקולי פירש אם בצע המברך ונתן לכל אחד ואחד תלקו אין צריך כל אחד

[*התלפסי הביאו מפ״ג דערכין אכסנאי פוגס ופפגס. פוגס בעל הבית שהוליאו מביתו ופפגס שאומרים העולם אם היה אדם הגון לא רדפו מביתו ולהכי אמר כל מה שאומר לך בעה״ב עשה חוץ מלא]:

מדלא כתב אמן אחר ברכת המזון אבל אם שאין צריך לא נטילת ידים ולא המוציא וכן מוכיח מדברי ה״ג וכן משמע בגימוקי ר״י] ושניהם אין מפסיקין ליחיד: פ׳ קסב אבל לא נהגו העולם לומר אמן [אחר ברכותיו] אלא אחר טוה ירושלים: פ׳ קסג שהפסיק לב׳ אחר גמר סעודתו וקאמר [רב זביד משמיה דאמין אחזר לתחלת הזן: פ׳ קסו אלא למאי דפרישית ניחא [דהיינו כבוד להקדים לבוצע מן הפת שבוצע המברך אע״פ שלא אכל לו]:

ואחד להמתין עד שיטעום המברך והא דאמרינן הכא אין המסובין רשאין לטעום היינו להקדים (ג) ולגנאי מן הפת שנטל המברך אבל לאחר שנתן לכל אחד חלקו אין קפידא וכן צריך לומר בשמוך הבוצע פושט ידיו תחלה לטבול פתו ואם בא לחלוק כבוד לרבו רשאי ואמתי הא אין המסובין רשאין לטעום עד שיטעום המברך ואין לומר דמן הטיבול לחודיה קאמר אך המברך מ"מ אוכל קודם דא"כ מה כבוד היה זה אלא למאי דפריש ריחא: **קסח** [שם] אמן חטופה פי' הקונטרס אמן חטופה הא' בחטף קטופה שיתסר את קריאת הנו"ן שאינו מוציאה בפה שהא ניכרת ונערוך פי' חטופה שחטף לומר אמן קודם שתכלה הברכה מפי המברך קטופה שקטף אמן לשתי תיבות. אמן (ד) יחומה

א) *ירושל' דהוא עני ולא ידע על מה עני.

כתב המיימוני (פ"א הל' יא) וז"ל השומע ברכה מתחלתה ועד סופה ומתכוין לצאת בה יוצא י"ח אף על פי שלא ענה אמן (והעונה אמן) הרי הוא כמברך והוא שיהיה המברך חייב באותה ברכה ואם המברך חייב מדברי סופרים והעונה חייב מן התורה לא יצא י"ח עד שיענה אמן או שישמע מפי מי שחייב מן התורה כאותו [ב]: כל המתרץ באמן מאריכין לו ימיו ושנותיו ובלבד שלא יתרץ יותר מדאי וטעמא לפי שאין קריאת התיבה נשמעת כשמאריך יותר מדאי ומסקנא **קסט** דמלתא דאין הבוצע רשאי לבצוע עד שיכלה אמן מפי רוב העונין: [שם ע"ב] אמר רב הונא הלכה כאחרים והאידנא אין לנו **קע** מדקדקין ורגילין לומן עם עם הארץ כדאמרינן בחגיגה [*דף כב.] כמאן מקבלינן סהדותא האידנא **קעא** מעם הארץ כר' יוסי כדי שלא יהא כל אחד ואחד הולך ובוצע בפה לעצמו (ה) ובנים שאכלו ובא שלישי ויש עמהם קודם שאמרו הב לן ונברך מזמנין עמו ומצטרף בהדייהו וכן הלכתא ומיהו אם אמרו הב לן ונברך או משו ידייהו למיס אחרוניס שוב אינו מצטרף עמהם: [שם] קטן **קעב** פורח רבינו תם פסק דקטן מצטרף לברכת המזון בשם ולעשרה שמתפללין משום דבר שבקדושה אפי' אין יודע למי מברכין ולמי מתפללין אלא מוטל בעריסה מצטרף לעשרה מדאמר ר' יהושע בן לוי אע"פ שאמרו קטן המוטל בעריסה דהיינו אין יודע למי מברכין ולמי מתפללין אין מזמנין עליו אבל עושין אותו סניף ומשלימין אותו לעשרה וסניף היינו לברכת המזון בעשרה בשם ולעשרה שמתפללין כדפרי' וכן עבד אחד משלים אבל תרי לא כדאמר ריב"ל ודוקא לעשרה דברכת המזון אבל לא לשלשה לזימון ולא כמו שכתוב בברא"ת דבה שכתוב התם תינוק עושין אותו סניף לעשרה ובני התם לשלשה מהו ופסיק דכל דכן הוא וכן פי' רב האי גאון דקטן עולה למנין עשרה ור"ת חולק ולא מכח ההלכה אלא שכן דרכו דתופס לו לחומרא שלא להוציא שם שמים לבטלה הואיל ותניא כוותיה דר"י לעיל גבי אין מדקדקין בקטן [*אי נמי] אפילו לדברי ר"ת דתמתיר בזימון הוא דמתמיר אבל בסניף לעשרה לא פליג אדריב"ל דקיימא לן כוותיה וליכא מאן דפליג ועבד דפריך נמי לעיל איתיה בכלל ונקדשתי דשכינה שריא אבל מחויבי מצות ובני ברית והני מילי דקטן מצטרף וכן עבד היינו דוקא כשישראל גדול מברך אבל לאפוקי איהו אחרים לא דהא בשילהי ר"ה (כט.) אמרי' כל שאינו מחויב בדבר אינו מוציא אחרים ידי חובתן וי"י כתב דאיתי ר"ת שלא רצה לעשות מעשה בקטן ואפילו חומש בידו להצטרף לעשרה לברכת המזון ולתפלה ואף על פי שבתשובתו המיר להג"ר רבי שלמה מ"מ לא היה עושה מעשה ומיהו אומר שאין בשום מקום שיעשה קטן סניף ע"י חומש שבידו רק לענין עיבור השנה בפרקי ר"א (פ"ח) אומר בשלשה מעברין ר"א אומר בעשרה ואם נתמעטו מביאין ס"ת ועושין עגולה ואין מזכיר שם כלל שיהא קטן אוחז הס"ת בידו להצטרף בין שייחס אלא דמשמע דלמילתא דהתם מועיל ס"ת אלא קטן ועוד הוכיח ר"י מירושלמי דאין עושין קטן סניף לא לזימון של עשרה ולא לזימון של שלשה ולא לתפלה עד שיביא ב' שערות דאמר התם אר"י כמה זימני דאכלי עם אבא חלפתא ועם חביבי ולא זמני עלאי עד דאייתית שני שערות וכן השיב רב נתן בעל הערוך בתשובותיו וגם ראבי"ה כתב כיון שנחלקו גאוני עולם בדבר ראוי להחמיר לכל ירא השם שלא להצטרף קטן לא לזימון ולא לתפלה עד שיביא שתי שערות: [דף מח] אי **קעג** שתהא כוס אחד פי' רביעית. אי זית ירק כתב רבינו מאיר ב' שאכלו

[*והקשה רבינו נסים גאון בחגיגה שתריס מההוא דפ' החליל בתלכתדרא של מגרים שהחזן עומד על הבימה ומניף בסודרים בשעת גמר הברכה כדי שיענו אמן אע"פ שלא שומעים מהש"ך. ותירץ דהא דאמרינן לא יענה אמן יתומה היכא דהוא חייב בברכה אבל הכא מיירי דעומד מ' לקרות בתורה ומברך ברכת התורה והאחרים שאין חייבין באותה ברכה עונין אמן. וכן משמע בירושלמי דקוכה. ור' שמואל תירץ דהכא מיירי שאינו יודע על איזה ברכה הוא עונה אמן אבל התם יודעים סדר הברלות ועל איזה ברכה עונה אמן. מ"ר]:

מהר"ם מקטין ס' קעא אי משו ידייהו למיס אחרוניס שוב אינו מצטרף עמהם: [לא' יותנן קטן פורח מזמנין עליו תניא אין שערות שתי שערות כו']. קטן פורח רבינו תם פסק כו': ס' קעב אי נמי אפילו לדברי ר"ת [ר' יוחנן דמתמיר] בזימון: ס' קעג אלמא דמתמיר טפי בעשרה יותר מבב' [וכן פסק האשר"י וכן פסק רבינו מאיר וכן בסמ"ג]: ס' קעד שיאכל כזית דגן אומר ר"ת [וכן רש"ל] וכ"כ המיי' [בשבת] מתחיל בגמרא שאומר נחמיה: ס' קעו אבל הכא פיוס הברכה היא עקירת רגליה [וכ"כ המיי' וכן פסק הרא"ש] דאי בעי אכיל:

חדושי אנשי שם

ש"י [ב] ק"ק דאפי' אם המברך חייב מה"ת לא יצא השומע עד שיענה אמן כדאמר לעיל ו"ל דקאי על לעיל דבשומע מתחלה ועד סוף ממי שחייב מה"ת א"ל לענות אמן אבל כשהמברך חייב מדברי סופרים צריך לענות אמן או שישמע ר"ל מתחלה ועד סוף: מהר"ם [ג] וכמו שנחלקו בדבר זה הני רבותאתא ג"כ כמו שפירש בה"ג פ' כילד מברכין: ש"י [ד] ובאשר"י בברכות דף ס"ד מביא הרי"ף שכתב שחומש מנחם עמו ישראל בבנין ירושלים:

שלטי הגיבורים

(ג) ואפי' יש שם כהן בעה"ב בוצע ופליאה היאך מוחל קדושתו דומיא דקריאת התורה דאין יכול למחול ונם שום עבדות מכהן אחור כדאיתא בירושלמי פ' אלו דברים דבה בר רב הונא [ור"הן] הוו יתבין ואכלין והוי קאי ר' זירא ומשמש להון כו' עד דאמר שמואל המשמש בכהונה מעל שנאמר ומעדת אליסם אתם קדש לה' והכליס קדש מה כליס המשמשים בהם מעל אף כהן כו' אכן אם ר' זירא היה כהן יש ראיה שבעה"ב יכול לבצוע ברשות כהן כמו שעשה ר' אבוה לר' זירא. עי' ר"מ ועי' בפ"ק דקדושין: (ד) מאן דעייל בני כנישתא ואשכח שליחא לצבורא ביהא שמיה רבא מברך ואע"ג דלא שמע קדיש דמעיקרא כלל עני בהדי צבורא יהא שמיה רבא מברך אע"ג דעל מאי דאמר ש"ץ אמרי' ליה מ"מ מלתא דשבח נפשה היא ואכתי לא פליק להו לצבור נמי מלתא דקדיש הלכך לא דמי לענייה אמן יתומה וכן קבלתי מרבותי. תוס' חדושים מלאתי: (ה) שנים שאכלו בקרן זית אחד ואחד אכל בקרן זית אחר אבל כולם בחדר אחד ושאלתי הלכה למעשה ממורי גור אריה אם

(ג) ולגנאי מן הפת שנטל המברך אבל לאחר שנתן לכל אחד חלקו אין קפידא וכן צריך לומר בשמוך הבוצע פושט ידיו תחלה לטבול פתו ואם בא לחלוק כבוד לרבו רשאי ואמתי הא אין המסובין רשאין לטעום עד שיטעום המברך ואין לומר דמן הטיבול לחודיה קאמר אך המברך מ"מ אוכל קודם דא"כ מה כבוד היה זה אלא למאי דפריש ריחא: **קסח** [שם] אמן חטופה פי' הקונטרס אמן חטופה הא' בחטף קטופה שיתסר את קריאת הנו"ן שאינו מוציאה בפה שהא ניכרת ונערוך פי' חטופה שחטף לומר אמן קודם שתכלה הברכה מפי המברך קטופה שקטף אמן לשתי תיבות. אמן (ד) יחומה

א) *ירושל' דהוא עני ולא ידע על מה עני.

כתב המיימוני (פ"א הל' יא) וז"ל השומע ברכה מתחלתה ועד סופה ומתכוין לצאת בה יוצא י"ח אף על פי שלא ענה אמן (והעונה אמן) הרי הוא כמברך והוא שיהיה המברך חייב באותה ברכה ואם המברך חייב מדברי סופרים והעונה חייב מן התורה לא יצא י"ח עד שיענה אמן או שישמע מפי מי שחייב מן התורה כאותו [ב]: כל המתרץ באמן מאריכין לו ימיו ושנותיו ובלבד שלא יתרץ יותר מדאי וטעמא לפי שאין קריאת התיבה נשמעת כשמאריך יותר מדאי ומסקנא **קסט** דמלתא דאין הבוצע רשאי לבצוע עד שיכלה אמן מפי רוב העונין: [שם ע"ב] אמר רב הונא הלכה כאחרים והאידנא אין לנו **קע** מדקדקין ורגילין לומן עם עם הארץ כדאמרינן בחגיגה [*דף כב.] כמאן מקבלינן סהדותא האידנא **קעא** מעם הארץ כר' יוסי כדי שלא יהא כל אחד ואחד הולך ובוצע בפה לעצמו (ה) ובנים שאכלו ובא שלישי ויש עמהם קודם שאמרו הב לן ונברך מזמנין עמו ומצטרף בהדייהו וכן הלכתא ומיהו אם אמרו הב לן ונברך או משו ידייהו למיס אחרוניס שוב אינו מצטרף עמהם: [שם] קטן **קעב** פורח רבינו תם פסק דקטן מצטרף לברכת המזון בשם ולעשרה שמתפללין משום דבר שבקדושה אפי' אין יודע למי מברכין ולמי מתפללין אלא מוטל בעריסה מצטרף לעשרה מדאמר ר' יהושע בן לוי אע"פ שאמרו קטן המוטל בעריסה דהיינו אין יודע למי מברכין ולמי מתפללין אין מזמנין עליו אבל עושין אותו סניף ומשלימין אותו לעשרה וסניף היינו לברכת המזון בעשרה בשם ולעשרה שמתפללין כדפרי' וכן עבד אחד משלים אבל תרי לא כדאמר ריב"ל ודוקא לעשרה דברכת המזון אבל לא לשלשה לזימון ולא כמו שכתוב בברא"ת דבה שכתוב התם תינוק עושין אותו סניף לעשרה ובני התם לשלשה מהו ופסיק דכל דכן הוא וכן פי' רב האי גאון דקטן עולה למנין עשרה ור"ת חולק ולא מכח ההלכה אלא שכן דרכו דתופס לו לחומרא שלא להוציא שם שמים לבטלה הואיל ותניא כוותיה דר"י לעיל גבי אין מדקדקין בקטן [*אי נמי] אפילו לדברי ר"ת דתמתיר בזימון הוא דמתמיר אבל בסניף לעשרה לא פליג אדריב"ל דקיימא לן כוותיה וליכא מאן דפליג ועבד דפריך נמי לעיל איתיה בכלל ונקדשתי דשכינה שריא אבל מחויבי מצות ובני ברית והני מילי דקטן מצטרף וכן עבד היינו דוקא כשישראל גדול מברך אבל לאפוקי איהו אחרים לא דהא בשילהי ר"ה (כט.) אמרי' כל שאינו מחויב בדבר אינו מוציא אחרים ידי חובתן וי"י כתב דאיתי ר"ת שלא רצה לעשות מעשה בקטן ואפילו חומש בידו להצטרף לעשרה לברכת המזון ולתפלה ואף על פי שבתשובתו המיר להג"ר רבי שלמה מ"מ לא היה עושה מעשה ומיהו אומר שאין בשום מקום שיעשה קטן סניף ע"י חומש שבידו רק לענין עיבור השנה בפרקי ר"א (פ"ח) אומר בשלשה מעברין ר"א אומר בעשרה ואם נתמעטו מביאין ס"ת ועושין עגולה ואין מזכיר שם כלל שיהא קטן אוחז הס"ת בידו להצטרף בין שייחס אלא דמשמע דלמילתא דהתם מועיל ס"ת אלא קטן ועוד הוכיח ר"י מירושלמי דאין עושין קטן סניף לא לזימון של עשרה ולא לזימון של שלשה ולא לתפלה עד שיביא ב' שערות דאמר התם אר"י כמה זימני דאכלי עם אבא חלפתא ועם חביבי ולא זמני עלאי עד דאייתית שני שערות וכן השיב רב נתן בעל הערוך בתשובותיו וגם ראבי"ה כתב כיון שנחלקו גאוני עולם בדבר ראוי להחמיר לכל ירא השם שלא להצטרף קטן לא לזימון ולא לתפלה עד שיביא שתי שערות: [דף מח] אי **קעג** שתהא כוס אחד פי' רביעית. אי זית ירק כתב רבינו מאיר ב' שאכלו

דגן ואחד ירק אי שהא כוס מצטרף ואפילו ברוך שאכלנו יכול לומר שהרי שהיה בכלל אכילה כדמסיק פ"ג דשבועות (כג.) וכ"פ ר"י ורמ"ה מירושלמי תניא שנים שאכלו פת ואחד ירק מצטרף והאשר מקולי פסק וכן ס"י והמיי' (פ"ה הל' ח') דאין הלכה כאותה ברייתא דאם שהרי מסיק עלה מתני' דשב"ג ורבנן פליגי עלה ועוד הוכיח מירושלמי דאיכא חילוק בין שלשה לי' דיותר יש להחמיר בצירוף ג' מצירוף עשרה וגראה דדעת האלפסי כן מדלא הזכיר כלל מצירוף שנים דגן ואחד ירק ול"נ לראבי"ה משום דברים פירקין (דף מה:) אמרי' לא אמרו אלא בג' אבל ב' עד כו' אלמא דמתמיר טפי בעשרה יותר מבג' וכן פסק רבינו מאיר וכן בסמ"ג: מצאתי בשם רבינו שמחה עבד והאשה מצטרפין בין לתפלה בין לברוך אלהינו ומעשה דר' אליעזר ששחרר עבדו והשלימו לי' דמשמע דוקא בשיחררו אבל אי לא שיחררו לא והוא הדין לאשה י"ל תרי הוו ושחרר חד ומילא נחד: [שם] ולהוציא אחרים עד **קעד** שיאכל כזית דגן אומר ר"ת וכן כתב המיימון (רפ"א) בכזית וכבילה מדרבנן וקראי (לקמן דף מט:) אסמכתא נינהו ורא"י מפרק מי שמתו (דף כ:) דקאמר כתבתי בתורתי ואכלת ושבעת והם מדקדקים עד כזית ועד כבילה וקשה דאמרינן פ' מי שמתו (שם) דלא אתי דרבנן ומפיק לחוריינא והכא היכי מפיק [האוכל] כזית דגן את אחרים שאכלו כדי שביעה ותירץ ר"י דהכא יכול להוציא אפילו לא אכל כלל כדאמר בס"פ דאוהו בית דין (דף כט.) כל הברכות כולן אף על פי שיצא מוציא כו' וברכת המזון חשיבא כברכת הלחם דמצה וברכת היין דקידוש דחובה היא וכל ישראל ערבים זה בזה ואע"פ שיצא מוציא והא דבעינן הכא כזית משום דבעי למימר שאכלנו משלו וה"ר אליעזר ממץ פי' בס"י דכזית וכבילה דחוריינא וה"פ הם מדקדקים ודורשין עד כזית וכבילה שהוא דחוריינא [ג]: [שם ע"ב] מתחיל **קעה** בגמרא שאומר (ו) נחמנו וכן פי' ה"ר יוסף משום דרחם הוא לשון תפלה ותחנה ואין אומר לשון תפלה ותחנה בשבת ואין נראה לרש"י ז"ל ולר"י דפותח ומסיים בתחנה דנקט לא לשנויי מטבע הברכות ולהתחיל בה נחמנו ולסיים ניון דכל היכי דאמר בין נחמנו בין רחם הכל קרוי נחמה ולא קאמר הכי אלא לאפוקי דלא בעי להתחיל ולסיים בשל שבת אלא דוקא בתמצע מזכיר של שבת ואמרי' נמי בירושלמי פרק אלו קשרים תניא אסור לתבוע צרכיו בשבת רבי חייא שאל לרבי חייא בר אבא מהו למימר אבינו רועינו זונינו בשבת אמר ליה תופס הברכה כך היא וכ"ש דמצינו למימר [ד] רחם שאינו כל כך תחינה יותר מנחם: [שם] צריך **קעו** שיקדים ברית לתורה כגון על בריתך שחתמת בבשרנו ועל תורתך שלמדתנו וכו': [שם] בג' בריתות בג' מקומות בסיני ובאהל מועד ובערבות מואב בכל אחת נכרת ברית על התורה י"א שאין לומר ברית ותורה חייס ומזון דמה לנו להודות על החייס שנוחל לאבותינו אלא ברית היינו כמו על בריתך שחתמת בבשרנו ועל תורתך כו' וכן פי' ר"י: [דף מט] תחלה וסוף נודה לך ה' אלהינו ועל כולם אנחנו מודים לך: [מח ע"ב] מלכות בית דוד בנוה ירושלים שעל ידו נתקדשה ירושלים: [מט ע"א] לאו אורח ארעא הלכך בעי מיהדר לה בהטוב והמטיב ומכאן דקדקו התוספות דהאומר אבינו מלכנו בנוה ירושלים אינו אלא טועה שאין לו להזכיר בה מלכות שמים דהא מהדר ליה בהטוב והמטיב: [שם ע"ב] מוזר לראש לתחלת בהמ"ז כדאמר גבי תפלה (לעיל כט:) עקר רגליו מוזר לראש והתם הוא דאיכא עקירת רגלים אבל הכא סיום הברכה היא עקירת רגלים: [שם] דאי בעי אכיל ואי בעי לא אכיל פירוש דאי בעי [לא] אכיל פת שאינו ר"ל דלא אכיל כלל שאסור להתענות בר"ח ופסק רבינו יוסף דאפילו אל ר"ח בשבת דהשתא הוא מונה לאכול אעפ"כ אין מחזירין אותו דאין חובת אכילה בשביל ר"ח והברכה דאשר נתן ראשי חדשים אפילו בגילה מברך אם נזכר קודם שפתח בהטוב והמטיב ואע"ג דאמרינן פרק תפלת השחר (דף ל:) דאין מחזירין אותו בגילה ה"מ תפלה דוקא אבל ברכה אחת כי הכא אומרה אפי' בגילה וסעודה שלישית של שבת מסופק ר"י דשמא דינה כר"ת דאי בעי לא אכיל אלא מיני תרגימא כדפירש ר"ת [כדאמרינן] גבי סעודת סוכה (דף כז.): ב) והלכתא כרבי מאיר בכזית ואע"ג דבעלמא ר"מ ור' יהודה הלכה כר' יהודה בהא הלכה כר"מ דהא קיימי ליה ר' יוחנן בשיטתיה לעיל (דף מח.) דאין **קעז** מוציא רבים ידי חובתן עד שיאכל כזית דגן וכן לעיל (דף לח:) גבי אכל כזית מליח וכן פירש ר"ח וה"ג ושאילתות ולענין שהיה כתבתי לעיל פרק כילד מברכין (דף לט.) דיש לשתות פחות מכזית אז יותר מכבילה כי יש להסתפק אם יש לברך אחריו אפילו (ז) בכזית אי נמי דוקא כבילה דדילמא מודה ר' מאיר לרבי יהודה בשהיה כדדרים רבי יהודה (ושבעת זה שהיה ושביעה היינו כבילה) אכילה שיש בה שביעה ואיזו זו כבילה אי

דגן ואחד ירק אי שהא כוס מצטרף ואפילו ברוך שאכלנו יכול לומר שהרי שהיה בכלל אכילה כדמסיק פ"ג דשבועות (כג.) וכ"פ ר"י ורמ"ה מירושלמי תניא שנים שאכלו פת ואחד ירק מצטרף והאשר מקולי פסק וכן ס"י והמיי' (פ"ה הל' ח') דאין הלכה כאותה ברייתא דאם שהרי מסיק עלה מתני' דשב"ג ורבנן פליגי עלה ועוד הוכיח מירושלמי דאיכא חילוק בין שלשה לי' דיותר יש להחמיר בצירוף ג' מצירוף עשרה וגראה דדעת האלפסי כן מדלא הזכיר כלל מצירוף שנים דגן ואחד ירק ול"נ לראבי"ה משום דברים פירקין (דף מה:) אמרי' לא אמרו אלא בג' אבל ב' עד כו' אלמא דמתמיר טפי בעשרה יותר מבג' וכן פסק רבינו מאיר וכן בסמ"ג: מצאתי בשם רבינו שמחה עבד והאשה מצטרפין בין לתפלה בין לברוך אלהינו ומעשה דר' אליעזר ששחרר עבדו והשלימו לי' דמשמע דוקא בשיחררו אבל אי לא שיחררו לא והוא הדין לאשה י"ל תרי הוו ושחרר חד ומילא נחד: [שם] ולהוציא אחרים עד **קעד** שיאכל כזית דגן אומר ר"ת וכן כתב המיימון (רפ"א) בכזית וכבילה מדרבנן וקראי (לקמן דף מט:) אסמכתא נינהו ורא"י מפרק מי שמתו (דף כ:) דקאמר כתבתי בתורתי ואכלת ושבעת והם מדקדקים עד כזית ועד כבילה וקשה דאמרינן פ' מי שמתו (שם) דלא אתי דרבנן ומפיק לחוריינא והכא היכי מפיק [האוכל] כזית דגן את אחרים שאכלו כדי שביעה ותירץ ר"י דהכא יכול להוציא אפילו לא אכל כלל כדאמר בס"פ דאוהו בית דין (דף כט.) כל הברכות כולן אף על פי שיצא מוציא כו' וברכת המזון חשיבא כברכת הלחם דמצה וברכת היין דקידוש דחובה היא וכל ישראל ערבים זה בזה ואע"פ שיצא מוציא והא דבעינן הכא כזית משום דבעי למימר שאכלנו משלו וה"ר אליעזר ממץ פי' בס"י דכזית וכבילה דחוריינא וה"פ הם מדקדקים ודורשין עד כזית וכבילה שהוא דחוריינא [ג]: [שם ע"ב] מתחיל **קעה** בגמרא שאומר (ו) נחמנו וכן פי' ה"ר יוסף משום דרחם הוא לשון תפלה ותחנה ואין אומר לשון תפלה ותחנה בשבת ואין נראה לרש"י ז"ל ולר"י דפותח ומסיים בתחנה דנקט לא לשנויי מטבע הברכות ולהתחיל בה נחמנו ולסיים ניון דכל היכי דאמר בין נחמנו בין רחם הכל קרוי נחמה ולא קאמר הכי אלא לאפוקי דלא בעי להתחיל ולסיים בשל שבת אלא דוקא בתמצע מזכיר של שבת ואמרי' נמי בירושלמי פרק אלו קשרים תניא אסור לתבוע צרכיו בשבת רבי חייא שאל לרבי חייא בר אבא מהו למימר אבינו רועינו זונינו בשבת אמר ליה תופס הברכה כך היא וכ"ש דמצינו למימר [ד] רחם שאינו כל כך תחינה יותר מנחם: [שם] צריך **קעו** שיקדים ברית לתורה כגון על בריתך שחתמת בבשרנו ועל תורתך שלמדתנו וכו': [שם] בג' בריתות בג' מקומות בסיני ובאהל מועד ובערבות מואב בכל אחת נכרת ברית על התורה י"א שאין לומר ברית ותורה חייס ומזון דמה לנו להודות על החייס שנוחל לאבותינו אלא ברית היינו כמו על בריתך שחתמת בבשרנו ועל תורתך כו' וכן פי' ר"י: [דף מט] תחלה וסוף נודה לך ה' אלהינו ועל כולם אנחנו מודים לך: [מח ע"ב] מלכות בית דוד בנוה ירושלים שעל ידו נתקדשה ירושלים: [מט ע"א] לאו אורח ארעא הלכך בעי מיהדר לה בהטוב והמטיב ומכאן דקדקו התוספות דהאומר אבינו מלכנו בנוה ירושלים אינו אלא טועה שאין לו להזכיר בה מלכות שמים דהא מהדר ליה בהטוב והמטיב: [שם ע"ב] מוזר לראש לתחלת בהמ"ז כדאמר גבי תפלה (לעיל כט:) עקר רגליו מוזר לראש והתם הוא דאיכא עקירת רגלים אבל הכא סיום הברכה היא עקירת רגלים: [שם] דאי בעי אכיל ואי בעי לא אכיל פירוש דאי בעי [לא] אכיל פת שאינו ר"ל דלא אכיל כלל שאסור להתענות בר"ח ופסק רבינו יוסף דאפילו אל ר"ח בשבת דהשתא הוא מונה לאכול אעפ"כ אין מחזירין אותו דאין חובת אכילה בשביל ר"ח והברכה דאשר נתן ראשי חדשים אפילו בגילה מברך אם נזכר קודם שפתח בהטוב והמטיב ואע"ג דאמרינן פרק תפלת השחר (דף ל:) דאין מחזירין אותו בגילה ה"מ תפלה דוקא אבל ברכה אחת כי הכא אומרה אפי' בגילה וסעודה שלישית של שבת מסופק ר"י דשמא דינה כר"ת דאי בעי לא אכיל אלא מיני תרגימא כדפירש ר"ת [כדאמרינן] גבי סעודת סוכה (דף כז.): ב) והלכתא כרבי מאיר בכזית ואע"ג דבעלמא ר"מ ור' יהודה הלכה כר' יהודה בהא הלכה כר"מ דהא קיימי ליה ר' יוחנן בשיטתיה לעיל (דף מח.) דאין **קעז** מוציא רבים ידי חובתן עד שיאכל כזית דגן וכן לעיל (דף לח:) גבי אכל כזית מליח וכן פירש ר"ח וה"ג ושאילתות ולענין שהיה כתבתי לעיל פרק כילד מברכין (דף לט.) דיש לשתות פחות מכזית אז יותר מכבילה כי יש להסתפק אם יש לברך אחריו אפילו (ז) בכזית אי נמי דוקא כבילה דדילמא מודה ר' מאיר לרבי יהודה בשהיה כדדרים רבי יהודה (ושבעת זה שהיה ושביעה היינו כבילה) אכילה שיש בה שביעה ואיזו זו כבילה אי

באורי הרמ"ב

קעה שאומר ינחמנו. זה ל' הרי"ף ופירושו בגמ' וע"ז כתב הספר וכ"פ הר"י וכו': קעו בסיני ובאהל מועד ובערבות מואב. לשון הספר דלא כרש"י בפוגיין והיינו כר"ש בפוטה שם ועי' במהרש"ל: שם תחלה וסוף. ואם לא הזכיר כלל לא יצא ואם הזכיר אז בתחלה אז בסוף ה"ז מגונה אבל יצא: שם לתחלת בהמ"ז וכו'. כן פירש"י וכ"פ הרא"ש משום דהטוטות בברכה א' והכי קי"ל ודלא כהרי"ל והרשב"א שמולקין בדבר ע"ש: קעו מודה ר"מ לר"י בשהיה. מדלרש אע"ג דלענין יוה"כ הוי בכבותבת. ע"כ הגה"ה:

א) ירושלמי איזה אמן יתומה ר"ה אמר ההוא דחייב לברכה והוא עני וכו' כל"ל. מהל"י: ב) לשון הרי"ף:

שמא יש חילוק בין שביעה דאכילה לשביעה דשתיה. כתב בס"י אחרי דקיימא לן כרבי מאיר דאמר כזית דאורייתא כדפסיק רבא הלכתא א"כ קי"ל ושבעת זו שתיה א"כ לא מיחייב מדאורייתא אא"כ שתה אם הוא צריך לשתות אבל אם אינו צריך לא אמרה תורה שישתה (*אלא) [*שלא] לתיאבון [ה] והלכך מי שאכל ולא שתה לא מצי להוציא אחריס י"ח שאכלו ושתו דלא אתי דרבנן ומפיק דאורייתא והמיימוני כתב (פ"א הלכה ב' ופרק ג' הלכה י"ב) דאין **קעח** לברך אחריו אא"כ שתה רביעית וכ"כ בסמ"ג וכן דאה רבינו מאיר בכתב ה"ר שמואל מבונר"ק: **קעט** [שם] נברך אלהינו ול"ג לאלהינו דגבי שיר והודאה כתיב שירו לה' הודו לה' אבל גבי ברכה לא מצינו בה הלשון וכן מפרש בסדר רב עמרם. ופסק [דף ג] רבא כר' עקיבא ופר"ח דהכי קי"ל: **קפ** [שם ע"ב] שמע מברכין ולא מיבעיא שתי חבורות שאוכלות בבית אחד אלא אפילו בשני בתים שאין רואין כלל אלו את אלו ובדילין אלו מאלו השמש מברכין ואומר ר"ח דאורחא דמלתא נקט בבית אחד דה"ה בב' בתים וכן פירש (*ר"ת) [*בה"ג עיין באשר"י] וכן משמע בירושלמי רבי אבא ורבי בר זוטא ורבי יונה בשם רבי זעירא דשני בתים מצטרפין: [שם] **קפא** אין סומכין אם הקערה בפת כך פסק ר"ח ופסק ר"י דלא קי"ל הכי אלא כשמואל דאמר עושה אדם כל צרכיו בפת א) היכא דלא מיימאים ורמיה מפרק [במה] טומנין וע"ש ויש שנוהגין לאכול דייסא או חביצא בפת כשאוכלין הפת אח"כ אבל במס' סופרים אסרו והכי תניא התם (פ"ג הל' י"ד) אין אוכלין אוכלין באוכלין אא"כ אכלן בצת אחת ושמא ההיא דלא כשמואל: **קפב** [דף נא] מי האלפסי פי' מה שפי' ורש"י פי' שמזגו במים לאחר שנותנו בכוס מי לי נמי חי פרישק"א ר"ל להביא מן החבית לשמו: **קפג** בירושלמי משמע דמהני ליה תיקון לכוס פגום בתוספת יין או במים וכן נוהגין בארץ אשכנז אבל בארץ צרפת נוהגין שכל כוס ששתו ממנו מחזיקין אותו בפגום אם לא יערה הכל לאוץ כל מה שנכנס ויתוזג יין אחר לקדש עליו וכן בבהמ"ז (ז): [שם ע"ב] **קפד** והלכתא בכולהו יש ברך מפני שברכת המזון דאורייתא החמירו בו מה שאין כן בשאר ברכות וה"ה בברכה מעין שלש ובדיעבד יצא בין מהלך בין עומד: [*מיימוני] **קפה** כתב בספר המצות כל הברכות האלו חוץ מלחם [א] אם נתפתק אם בירך אם לאו אינו חוזר ומברך לא בתחלה ולא בסוף מפני שהן מדברי סופרים: [שם] **קפו** אין לנו אלא ארבעה דברים בלבד ומיהו לא משמע כן דפליג ר' יוחנן אההיא דנותנו לימינו דלאמר ר' יוחנן לקמן דאשונים שאלו מהו שתסייע שמאל לימין כו' משמע שכן היו נוהגים ומיהו מדהאמוראים היו עושין עטור ועטוף משמע שהיו מתמירין על עצמן והיו נזהרים בכולם לפיכך יש להחמיר בכוס של ברכה. שעיפה מבחוץ והדחה מבפנים ופירש ר"י כגון שאין הכוס יפה כגון שיש בו שיורי כוסות אבל אם הוא יפה ונקי בלאו הכי שפיר דמי דלא בעינן אלא שיהיה כוס של ברכה יפה: **סליק פרקא**

אלו דברים **קפז** [שם] שהיין גורם לקדוש שתאמר שאם אין לו יין אין מקדשין והמקדש על הפת גם הוא במקום יין וברכת הפת קודמת (*ורשב"ם פסק פרק ערבי פסחים (דף קו:) דאין מבדילין על הפת) [בס"א אינו]: **קפח** [דף נג] בשמים שאדם איסטניס מוליך להעביר ממנו ריח רע של בהכ"ס אין מברכין עליו והשיב רבינו אפרים אדם שאינו מריח ומברך לעצמו על הבשמים [הוה] ברכה לבטלה וגם להוציא בני ביתו אינו יכול דלא דמי לקידוש והבדלה וברכת הלחם (*ומלה) [*דמלה] דהוא חובה ומצוה וזה אינו אלא מנהג ואני איני מברך על הדס שובה שלבם היבש ואין בו לחלוחית ריח ולאו דוקא הדס הה"נ בשמים [ב] ויש לי זכוכית קטנה ובה מיני בשמים ועליה אני מברך:

מהר"ם טקטין פי' קצא ופי' רב יהודאי גאון ז"ל שאין מברכין [עליהם] שלא נתקנו:

חדושי אנשי שם

מהר"ם [ה] בעל ס"י הולך לסברתו שפוסק כדת דאורייתא אבל אנן לא שבקינן כל הני רבותאתא דבברי כדת ובכילה דרבנן הל"מ ורש"י ור"ת ומיי' ואשר"י וא"ח שכתבו דברי המוס' סתם ויכול להוציא אע"פ שלא שתה הוא וכ"כ רבינו יוסף קראו דהכי נקטינן: ש"י [א] ק"ק הרי ברכת המזון דאורייתא וי"ל כל הלחם ר"ל ברכת המוציא ובהמ"ז הכל קרוי ברכת הלחם וכ"כ בגאונה פי' קפ"ח בשם מהר"ם וז"ל כל הברכות חוץ מברכת המוציא ובהמ"ז אם נתפתק אינו חוזר וכ"כ בג"כ בג' מרדכי: **מהר"ם** [ב] מה שכתב ולאו דוקא הדס הה"נ בשמים אינו מלשון רבינו אפרים ואינו לא בא"ח פי' רל"ז ולא בתשובות הר"י קולון פי' מ"א שהביאו דברי הר"ר אפרים ולדברי המרדכי ל"ל דמיירי בהדס שובה ובשם שאין בו ריח כלל או

שלטי הגיבורים

(ז) מגביהו מן הקרקע אם על קרקע מיסב ואם ע"ג שולחן יגביהנו מן השולחן: אין מסיחין על כוס של ברכה פי' שלא יסיח דעתו המברך משפשטו לו כוס של ברכה ובה"ר המסובין אלא יסיחו משפשטו לו כוס לברך אבל אם בשעת הברכה דברו אפי' בדיעבד לא יצאו: (א) לענין פסק הלכה הכי נקטינן כברי דאלליק מנברי אפי' הם מאה אין מברכין אבל ישראל מנכרי מברכין לאלתר דאלליק דא"א בלא תוספת דהיתר דעליה קמברך וכן הלכה. תוס' שיטה: וכן מי שנכנס לביתו במו"ש ורוצה לקבוע סעודה ואין לו אלא כוס א' שרי ליה למיכל מקמי מבדולי כי היכי דמיהוי בהמ"ז על הכוס ואוכל ומברך בהמ"ז ומשלשלן כולן לאחריו על הדרך שאמרנו היינו על המזון תפלה ואח"כ על היין ועל הבשמים ועל המאור ואח"כ אומר הבדלה דכיון דלא אפשר אומר שאינן על כוס אחד. ואע"ג דאימתר בת טוח כדאיתא התם בפרק ערבי פסחים התם הוא דלא ה"ל כוס בתורתא כלל ודע דהוה ליה כוס למחר אבל הכא דאית ליה כוס ליכא למיכל כדי שיבדיל ויברך בהמ"ז עליו וכן הלכה. תוס' שיטה מלאתי: כשמבדילין על הכוס שופכין מן הכוס פי' מן היין לארץ דאיתא בב"ר כל מיתא דלא משתפך ביה יינא כמיא במו"ש ליתיה ביה ברכה. עכ"מ: מהר"ם שמע בשם רבינו משה מפיליי"ו שאין לעמוד תחת גג אלא בחצר או ברחוב במקום עוברה בשעת קדוש הלבנה ואין מקדשין אלא עד שתהא זריחתה ניכרת ע"ג קרקע וכן כתב א"ז דכה"ג הוי ליה לכל דבר ונותן שלום לחבירו ג"פ אם אין לו אלא אחד והר"ם אומר בשם מהר"ם דהמשיב כשואל וכשמשיב ג"פ די בע"ל וכתבו התוס' דלא נודע אלגנו טעם המנהג שאין לעמוד תחת גג. ואם מברך בחול יש לו לנטות בגדי שבת. כ"מ: כאן בחור שבת כו' נראה דאע"ג דהכא במוצאי שבת לא בעינן אור שבת מ"מ בעינא אור שבת מן העבירה פי' שלבק בהיתר כגון של חולה או מיה ולכך יש ליזהר כשאדם רוצה לעשות הבדלה שיכנה הנר שהדליק הנכרי ואח"כ ידליקנה אבל במוצאי יוה"כ ודאי בעינן אור שבת ממש כלומר שהודלק מעיו"כ ולכך נהגו העולם לעשות הבדלה בנר הדלוק בבהכ"נ שקורין נרגי"ם כעין דופיר"י בלע"ז כשאירע לו לאדם שנר שלו נכבית. העתק מתוס' פרק מקוס

באורי הרמ"ב

לה מושבעת זו שתיה ושביעה היינו בכילה כדדרש ר"י אכילה שיש בה שביעה כו' כל"ל וכן בפסק ר"ח בה שביעה כו' אבל אגנו לא נקטינן: שם כדפסיק רבא הלכתא. ר"ל הא דלעיל (מ"ח ב') אמר ר"ח ב"י משמיה דרבא הלכתא אבל כו' להוציא אינו מוציא

א) נ"ל משוס ב) נ"ב מיד. מהל"י ג) גי' ג"מ

[שם] היה נכנס ויוצא כתב רבינו מאיר דמיירי שאין דעתו לחזור) אבל דעתיה לחזור לא אסח דעתו ובשמים של בושם נמי לריחא עבידא דניחא ליה בריחו אינשי כי היכי דניחו אינשי וניחבו: משום לא תשא (לעיל דף לג.) בירושלמי מפרש דהמברך ברכה לבטלה יאמר בשכמל"ו: **קפט** אין מברכין על האור אלא במוצאי שבת (פסחים דף נד.) (א) הקשה ה"ר יוסף למה אין מברכין על האור כל *שעה שנהנין ממנו שהרי אסור ליהנות מן העולם בלא ברכה וי"ל דדוקא כשגופו נהנה אבל בשאר הנאה לא ואף על פי שמברכין לאור השמש היינו לפי שמתחדש בכל יום [*מתוספות פסחים. מ"י]: [שם ע"ב] **קצ** חד עבד בשוגג כב"ש וחזר למקום שאכל ובירך וחד עביד במזיד נעקר ממקום שאכל במזיד על עצמו כב"ש וחזר למקום שהולכת ליכך. ר"י פי' דדוקא בפת צריך לחזור למקומו ולברך ורשב"ם פי' בערבי פסחים (דף קא:) דבכל השבעת מיינן צריך לחזור למקומו ולברך: [שם] **קצא** מ"ר והתקדשתם אלו מים ראשונים כו' פר"י דוקא להן שהיו רגילין ליטול ידיים אחר הסעודה מלא מקום סדומית כי בימיהם היו רגילין לטבול במלח כדאמרינן (לעיל דף מ.) אחר אכילתן אכול מלח אבל אנו שאין מלח סדומית מצוי בינינו ואין אנו רגילין לאחר הסעודה לטבול במלח אין הנטילה מעכבת מלברך ומיהו אנשים המעונגים הרגילים ליטול אחר הסעודה ודאי להם מעכב ופי' רב יהודאי גאון ז"ל שאין מברכין אלא מתחת סכנת מלח סדומית אבל הרא"ש פסק בספר ירלאים מברייתא דהכא והייתם קדושים וכו' שמצוה וקדושה ופרישות ליטול מים אחרונים אפילו שלא במקום סכנת מלח ויש לברך עליהן וכן שמע משמו של ה"ר יצחק בן מלכי צדק ולא נראה לרבי"ה דא"ל אשמן נמי ליברך דתניא כי קדוש זה שמן וה"ר משה כהן היה אומר דיחיד ודאי אין לו לברך על מים אחרונים אבל בברכת הזמון מברכין עליהן כדאמר (בפרקין) (לעיל מג.) דאמר ליה ר' לרב קוש משי ידך וכו' ואמר בתנחומא ומה מים ראשונים דאי בעי אכיל ג) [ואי בעי לא אכיל מברך] אחרונים לא כל שכן ועוד כתיב שאו ידיכם קדש וכו': **קצב** דיני נטילה נקראת נטילה על שם שמגביה ידיו (סוטה דף ז:) כדכתיב וינטלם וינשאם וי"מ נטילה על שם אנטל שם הכלי אשר בו המים לרחצה כדאמר בב"ב (דף נח.) אנפק אנגב אנטל שם כלי שבו המים וזו היא רביעית של תורה ופירש"י ז"ל הכלי נקרא באחד מאלו הג' שמות ור"מ פי' אנפק שם משקה כמו איספרגוס (לעיל דף נח.) וה"ק הרוצה לשתות אנפק דזהו אנגב כדאיתא פרק י' יומא (דף ע.) ישתה שיעור אנטל דזו היא רביעית ומכל מקום אנטל שם הכלי שמחזיק רביעית ומים ראשונים מצוה משום סרך תרומה א"נ כדדרש ר"א כ"ע וידיו לא שטף במים וגו' בפרק כל הבשר (דף קו.) ותנן (מגיגה דף יח:) נוטלין לידים לחולין ולתרומה ולמעשר וכל המזלזל בנטילת ידים נעקר מן העולם (סוטה דף ד:) אבל לא (*לאוכל) [*לאוכל] פירות ואפילו תבשיל מחטין אינו נוטל והנוטל ידיו לאלו הרי זה מגפי הרוח (חגיגה יח:): ויש בני אדם שאין (ב) מברכין שחרית על נטילת ידים כי אם על נקיון ידים על דרך המקרא ארחץ בנקיון כפי בכל מידי דמנקי כדאיתא בברכות (טו.) ולא תקנו אנטל שחרית אך (על נטילת ידים) [*נהגו העולם] לברך גם (ג) שחרית על נטילת ידים) וברכה זו [*שמברכין] על נטילת ידים רגילין הם לברך אותה לאחר נטילה קודם ניגוב לפי שכל הברכות כולן מברך עליהן עובר לעשייתן חוץ מאותם דאכתי לא חזו כגון לידים מטונפים כשבא מבית הכסא ואגב ההיא נטילה תקנו בכל הנטילות לברך אחר נטילה ויש מברכין בין שפיכה ראשונה לשפיכה שניה והמברך אחר נטילה קודם ניגוב חשוב לפני עשייתו שהרי אסור לאכול קודם ניגוב כדאמר

שהפיג ריחו עד שאין ראוי לברך עליו ואחי שפיר מה שכתב ה"ה בשמים שאם הפיגו ריחם פטולין לברך אבל בא"ח פי' רל"ז כתב על דברי ה"ר אפרים ומיהו נוהגין בכל המקומות לברך על ההדס ומנהג אבותינו תורה א"כ צריך לומר שעדיין ריחו בו עד שראוי לברך עליו ואע"פ שהפיג קצת נהגו להקדימו מעשה הוא ואיתעביד ביה חדא מצוה כדאמר בריאתא דעירובא בפ' כילד מברכין והרב אפרים לא חש ליה כיון דאיכא בשמים מובחרין בריחם מוטב להדר המצוה בשעתה וגם הנוהגים לברך עליו ולא חששו להידור מצוה בשעתה שמא משום שאין חשוב להם מצוה שאינו אלא מנהג בעלמא כמו שכתב האשר"י שמטעם זה ל"ל לחזר אחריו דאינו אלא להשבח נפשו:

(ז) שנהגו: (ב) שאלה למה תקנו ברכת ענט"י כשחרית שברכה זו לא נתקנה אלא על הפת בשעת סעודה. תשובה איכא כך נהגו בכל מקום לברך בשחרית ענט"י לתקפידים בה בכל תנאי הנטילה בשעת סעודה ואני לא מצאתי בשום מקום דבר ברור שיצטרך אדם ליטול ידיו שחרית ודאי משום שיבאה ובא מלך די ברחיצה ואי משום תפלה וק"ש די ברחיצה או בנקיון עפר או בגרורות וכדאמר מידי ארחץ במים כתיב בנקיון כתיב בכל דבר דמנקי וגם בברכות רב [תפלת] ליטו אמאן דמהדר אמיא בעידן לגותא אלא שיש לי קצת דמדומי ראיה לחייב הנטילה בכלי בשחר ממה דאמר פרק כל הבשר אמר רב נוטל אדם ידיו שחרית ומתנה עליהם כל היום כולו כלומר מתנה שתעלה אותה נטילה אפי' לסעודה ולאכילה נטילה מבעיא ומדקאמר נוטל ידיו שחרית משמע דה"ק קורא ק"ר יוחנן הנוטל ידיו שחרית יכול להתנות שתעלה לכל היום ואפי' לאכילה. ועוד אמרי' פ' היה קורא ק"ר יוחנן הנוטל ידיו שחרית ומגיה תפלין וקורא ק"ש זו היא קבלת עול מלכות שמים שלמה מדקאמר נוטל ידיו ולא קאמר רוחץ ידיו כמו שאמרו רוחץ פניו ידיו ורגליו משמע לאחורה שנריך בשחר ליטול ידיו בכלי. ואם תאמר מאי שנא תפלה השחר מתפלת מנחה וערבית יש לומר לפי שבשחר אנו נעשים כבריה חדשה דכתיב חדשים לבקרים רבה אמונתך וצריכין אנו להודות לה' על שברחנו לבוקרו לשרתו ולברך בשמו ועל דבר זה תקנו בשחר כל אותן הברכות שאנו מברכין בכל בקר ובקר ולפיכך אנו צריכין להתקדש בקדושתו וליטול ידינו מן הכלי ככהן שמקדש ידיו מן הכלי קודם עבודתו ומשפשף ידיו בתוך הכלי בין בשחר בין בשעת תכילה ושפיר דמי וכן נמי מדאמרי' בכיור ורחצו ממנו ולא בתוכו ש"מ הכא הוא דכתיב ממנו הא בעלמא אפי' בתוכו שפיר דמי וכאן וכאן מברך על נט"י. אדרת: (ג) אמר רב נוטל אדם ידיו שחרית ומתנה עליהם כל היום כולו ר"מ פוסק כרב ודוקא היכא דלא שכיחי מיא ודוקא שחרית ועל זה סומכין הולכי דרכים לאכול בלא נטילה לפי שמתנין שחרית וחשיב להו לא שכיחי מיא דאמנם אם ימצא מים בתוך פרסה יש לו להמתין כדאמר לנטילה ד' מילין וי"מ דאמתנה בשחרית קאי:

עד שיאכל כזית דגן: **קפ** וכן פי' ר"ח. הגהות דל"ל וכן פסק ר"ח כ' פירושו של ר"ח כבר נאמר אם לא שר"ל ר"מ או ר"ת או בה"ג: **קצב** לאחר נטילה קודם ניגוב. ואם לא בירך קודם ניגוב מברך אח"כ קודם המוציא ולא אח"כ

(סוטה דף ד:) כל האוכל [פת] בלא ניגוב ידים כאלו אוכל לחם טמא דכתיב ככה יאכלו [בני ישראל את] לחמם טמא בגוים לחמם טמא בגימטריא בלא ניגוב ידים ואינו נוטל ידיו מכלי שבור או נקב בכותל משקה למטה מרביעית ואם הוא שבור למעלה אפ"ה אינו נוטל [*שלמעלה מן הנקב אבל מן הנקב שרי כיון שהוא מחזיק רביעית למטה מן הנקב וכן כתב המרדכי לקמן]: **הגה"ה** ודוקא לאכילה אבל לנקיות לא שייך דלא גרע מלכלוך או קיסם ואין צריך לאדם ליטול ידיו מרביעית אלא לאכילה אבל לתפלה אם אין לו מים יכול לקנח באבן או בארץ דכתיב ארחץ בנקיון כפי. תשב"ץ: הלכות נטילות ידים [*דין מים והכלי וכח גברא ואחר דברים המלוים בהמים. מ"י] **קצב** דין מים ראשונים נוטלין בין על גבי כלי בין ע"ג קרקע (חולין קה.) בין לונן בין חמין ואפילו חמי האור ביותר שהיד סולדת בו כדאיתא פ' כל הבשר (דף קו.) חמי האור פלוגתא דחזקיה ורבי יוחנן ופסק ר"ח כר' יוחנן דאמר חמי האור נוטלין מהם לידים וכדאמרינן לעיל (דף קה:) דראשונים אפי' היד סולדת בהן מותר קרוחים אם ראויין לשתיית בהמה נוטלין מהם לידים ואם לאו אין נוטלין כדתנן (ידים פ"א מ"ג) מים שנפסלו משתיית בהמה בכלי פסולין בקרקע (טהורין) (כשרין) רבי [שמעון בן] אלעזר אומר אף בקרקע טובל בהם כל גופו אבל לא פניו ידיו ורגליו וכגון דאפסקינהו בגת בירתא גזירה אטו מגא ות"ק לא גזר דבהכי פליגי *וכנ"ל דה"פ שנפסלו משום מקרחי ולא כמו שפרש"י בזבחים פ"ב (ד' כב.) *דמיירי הכא במים עכורים בטיט והתם מיירי בגלולין וקרוחין דאי בעכורין אפי' בטבילת כל גופו פסילי כדאמר התם אי דאין פרה שותה ושותה מהם אפילו למקוה פסולי: ועל הדברים הצריכין נטילה אשר שאלת אם סגי בנקיון בעלמא בלא מים דבר שאי אפשר להתברר בראיה ברורה אין לעשות פרוקא לסכנתא וטוב להחמיר ליטול במים: **קצד** ואלו שבעה צריכין נטילה אחריהם. ההולך בין המתים. ההולך מבית המרחץ. הנוטל לפריני. החולץ מנעלים. הנוגע בדגליו. והחופף את ראשו. ההולך מבה"כ מהרי"ף. **קצה** ולענין נקיות אמרי' בברכות (טו.) מי שאין לו מים מקנח [חופף] את ידיו בעפר או בגרור דכתיב ארחץ בנקיון כפי בכל דבר [*דמנקי] אבל לענין אכילת פת בעינן נטילת ידים דוקא מיהו אדם היושב לדרך והתנה בנטילת שחרית בשביל כל היום מועיל התנאי לכל היום גם לאכילת פת (חולין קו:) רק שישתמר (ג) מטיוף וממשמוש במקום טיוף וגם על זה אין לסמוך רק כשאין לו מים בתוך ד' מילין דאם יש לו מים בתוך ד' מילין ימתין והי"מ לענין אכילה אבל לענין תפלה אין צריך להמתין אלא יקנח בגרור. תשב"ץ [*עכ"ה]: **קצו** עכורין אפילו נעכרין בטיט אם פרה שותה ושותה מהם נוטלין לידים מהם כדאיתא פרק שני דזבחים א"ר שמעון בן לקיש כל המשלים למי מקוה משלים למי כיור א) (לרביעית אינו משלים למי מקוה) ואינו משלים לרביעית פי' לרביעית שנט"י ברביעית למעוטי מאי אי למעוטי טיט הנדוק ה"ד אי דפרה שותה ושותה מהם אפילו לרביעית נמי ואי אין פרה שותה ושותה מהם אפי' למקוה נמי לא והתם מיירי בעכורין דאי בסרוחין כדפי' רש"י ז"ל א"כ בקרקע טובלין בהם ואפילו נפסלין משתיית בהמה כדאיתא פרק כל הבשר (דף קו.). נבועין תנן פירקא קמא דמסכת ידים (מ"ג) נפל לתוכן דיו [קומוס] או קנקנתום ונשתנו מראיהן פסולין עשה בהן מלאכה או שארה בהן פתו פסולין. הדיח בהן הכלי (שם מ"ד) או שמדדו בהן המדות פסולין. ובתוספתא תניא לקקו מהם הכלבים פסולין ובפרק כל הבשר (דף קו.) אמרינן דקפדינן אחזותא (כו') והאי דמבעיא לן תחלה אי קפדינן אחזותא שמא מוקי ההיא דמסכת ידים (פ"א מ"ג) לתרומה וא"ע מהא דאמרינן פרק שלשה אחכלו (דף נ:) יין עד שלא נתן לתוכו מים נוטלין מהם לידים וי"ל דיין לבן ומכל מקום מים איקרו כדפירש"י ז"ל דאיקרי מי פירות: **קצז** בכל הכלים נוטלין מהם לידים (ידים פ"א מ"ב) אפי' כלי גלגים [בכלי אבנים] בכלי אדמה אבל אין נוטלין לידים לא בדפנות הכלים ולא בשולי המתך ולא במגופת החבית ולא יתן לתחירו בתפיו לפי שאין [ממלאין ואין] מקדשין ואין מזיז מי חטאת (אלא בכלים) ואין נוטלין לידים אלא בכלים (כו') הרי לך שצריך כלי

[*וכן נ"ל דה"פ שנפסלו משום דמקרחי ולא כמו שפרש"י פ' שני כו'. הוא מה שאמרו פרק שני דזבחים דף כב. ה"ד אי דפרה שותה ושותה מהן אפילו לרביעית נמי ואי אין פרה שותה ושותה אפי' למקוה נמי לא ופירש"י דמיירי בקרוחין ולהכי קאמר אפי' במקוה נמי לא ולקמן הכא מיש שנפסל בשתיית בהמה בכלי פסולין בקרקע בשרין מיירי במים עכורים כיון שאינם קרוחים כשרים והתם דקאמר אי אין הפרה שותה ושותה דפסולים למקוה מיירי אפילו בגלולים כיון דקרוחים פסולים. ולהכי המרדכי ר"ל דהני שנפסלו בכלים וטהורים בקרקע מיירי בקרוחים והתם דקאמר אי אין הפרה שותה פסולים מיירי בעכורים והם פסולים יותר מקרוחים ולא כרש"י שפי' איפכא. ופי' זה מגומגם לפי דעת רז"ל וגראה כמו שפירשתי בקיצור]:

[*ר"ל שהשה קרוחים ועכורים להדדי ואינו מחלק זה אינו אלא מיירי הכא ר"ל בזבחים [בעכורים] והתם ר"ל בפרק כל הבשר בגלולים ובקרוחים דוקא ודו"ק. קצלמ"ן]:

[*וכתב הב"י בא"ח ר"ס קנ"ט וז"ל שהטעם מפני שאין שם מים טמאים כלל ומטעם זה נראה דה"ה לשופך על שתי ידיו רביעית בבת אחת שאינו צריך ניגוב כיון שלא נטמאו המים כלל כמו שכתב רבינו בסי' קס"ב ואם נטל כל יד בפ"ע צריך שישפוך על כל יד רביעית בבת אחת כדי שלא יהיו שם מים טמאים כלל ולא יצטרך ניגוב:

לניגוב ידים* הנוטל צריך להגביה ידיו והמטביל א"ל להגביה ידיו: שחרית שנוטל ידיו משום רוח רעה כר' יוסי דפ' שמונה שרצים (דף קט.) תניא א"ר (יוסי) [נתן] בת חורין היא ומקפדת עד שלש פעמים לכן בנטילת

שחרית צריך שלש פעמים (ד) אבל באותה שהיא משום סעודה אין צריך רק שתי פעמים ואותה נטילה שהיא לאחר סעודה אין צריך כי אם פעם אחת וסימנך לתשוף מים מ' ג' ב' א' כמו שפירשתי ואותה נטילה שהיא לצורך סעודה שופך על ידיו שתי פעמים אחת לטהר הידים ופעם שניה לטהר המים שנטמאו בנגיעתן לידים מסואבות וראה מתוך המשנה דהיינו דוקא כשלא שפך רביעית *בבת אחת אבל אי שפך רביעית בבת אחת ידיו טהורות דתנן התם (רפ"ב דידים) נוטל [לב'] ידיו משטיפה אחת ר"מ מטמא עד שיטול מרביעית ועתה נפרש דין שתי שטיפות כי בשטיפה הראשונה נטמאו המים שנגעו ביד ונאו המים השניים וטיהרו אותן מים ואם נטל ידו אחת בשטיפה ראשונה ואח"כ נטל שתיהן בשטיפה שניה טמאות (שם מ"ג) נטל ידו אחת (שם מ"ג) נטל ידו אחת ושפשפה בחברתה טמאות (שם) ועוד תנן (שם מ"ב) נטל את הראשונים ונמצא על ידו צרור או קיסם ידיו טמאות שאין המים השניים מטהרין אלא המים שעל גב היד ושמעתי שרבינו שמשון משל"ך **רג** ניהג

[*וכתב הב"י בא"ח ר"ס קנ"ט וז"ל שהטעם מפני שאין שם מים טמאים כלל ומטעם זה נראה דה"ה לשופך על שתי ידיו רביעית בבת אחת שאינו צריך ניגוב כיון שלא נטמאו המים כלל כמו שכתב רבינו בסי' קס"ב ואם נטל כל יד בפ"ע צריך שישפוך על כל יד רביעית בבת אחת כדי שלא יהיו שם מים טמאים כלל ולא יצטרך ניגוב:

לנטילה **קצח** וצריך שיהיה ממחזיק רביעית של תורה (חולין קו.) ואם נסדק או ניקב צריך שיהיה ממחזיק רביעית של תורה משפת סדק ולמטה ושיהא עומד שלא במוסמך ושפיר ב) דמי: כפי הכוס כעין כפי כוסות של כסף המחזיקים יותר מרביעית יושב שלא מוסמך ונוטל ממנו אבל אם כשמניחו על השולחן נוטין על לדיהן לפי שאין להן בית מושב ואז אין ממחזיקין רביעית אין נוטלין מהם לידים כיון שאין ממחזיקין רביעית כשהן יושבין שלא מסומכין וכן פירש ר"ת בהיא דאמר רבא (שם) מגופת חבית שתקנה נוטלין ממנה לידים פי' ג) [רש"י] תקנה שתקק בה בית קיבול ותקנה ור"ת פי' שתיקן לה בית מושב ועכשיו ממחזיק רביעית בלא סמיכה: שיעור המים שיהא תחלה בכלי כדי רביעית מים אפי' ליטול לאיש אחד ואם יש בכלי רביעית מצומצם ורוצים ליטול ממנו שיש נוטלין ממנו זה אחר זה ואפילו שהשני לא נטל רביעית לא איכפת לן הואיל ואתי משירי טהרה כדתנן במסכת ידים (רפ"ג) מי רביעית נוטלין לידים לאחד ואפילו לשנים **קצט** וצריך שיצאו על ידיו מכח בן אדם השופך עליהם או הוא בעצמו ישפוך עליהם והכי מוכח פרק כל הבשר (שם) ותנן במסכת ידים (שפ"א) הכל כשרים ליתן לידים אפי' חרש שוטה וקטן או מניח החבית (עב) [בין] בריבו ונוטל או מטה החבית על לדה ונוטל. הקוף נותן לידים רבי יוסי פוסל בשני אלו. נכרי יש לדקדק אם הוא פסול ליתן מים אליבא דר' יוסי דומיא דקוף שפסול ויש מביאין ראיה מתוספתא דמסכת ידים (פ"ג) כל שאינו מטמא במשא כשר לנטילת ידים (אע"פ שמטמא במגע כו') ולפי זה אסור ליטול מן הנכרי והבל הוא דהא נדה ויולדת נוטלות לעצמן אלא ודאי דהתם מיירי לתרומה ולא לחולין שנעשו על טהרת תרומה: השתא קיימא לן דבעינן דאתו מכח גברא והכי מוכח פרק כל הכשר (דף קו.) גבי אריתא דדלאי אין נוטלין ממנו לידים: כתוב בהלכות גדולות ד שמותר להושיט ידו תוך כלי מלא מים לרחוץ ומביאין ראיה דאיבעיא לן (זבחים כא.) מהו לקדש ידיו בכיור ממנו אמר רחמנא ולא בתוכו כו' וכיון דאיבעי להו בכיור דכתיב ביה מיעוטא מכלל דנטילת חולין שרי והא דבעינן כח גברא היינו כשנוטל חוץ לכלי כגון התם שטופך מן הכלי על ידיו אבל כשמושיט ידיו ורוחץ בתוך הכלי איכא כח גברא ושפיר דמי ואי משום מים ראשונים טמאים שמתערבין שם בהא אין לחוש דאיכא למימר מעלה עשו בכלי ומה שהיו רוחצין מן הכיור ומושכין הברזא והמים מקלחין על ידיו היינו כח גברא דמיירי בקלות ראשון שהיה גדול וכח ראשון הוא אי נמי מוזרין וסותמין הדד בברזא ומוזרין ומושכין כדי שיהא לעולם מכח גברא וכן משמע בני אדם **רא** הרחליס [מכיור] קבוע ומושכין הברזא ומוזרין ומושכין כדי שיהא בא לעולם מכח גברא: וליטול בחפניו וליתן ע"י תבירו אסור כדתנן פרקא קמא דמס' ידים (מ"ב) לא יטול בחפניו ויתן לחבירו ועוד דתנן התם (פ"ב מ"ג) נוטלין ד' או ה' זה בצד זה [או זה ע"ג זה] ובלבד (שידעו) ג) [שידפו] שיצאו בהם המים ותניא (תוספתא פ"ב דידים) הנוטל בחפניו ונותן לחבירו ידיו טמאות ד) כמתחלה שלא נטל מן הכלי לפיכך הנותן מידו אחת על חבירתה אסור ומוב ליזהר לשפוך על שתיהן בבת אחת: **רב** טבילת ידים מ' סאה שכל גופו בהם מברך על טבילת ידים או על שטיפת ידים וא"ל לא כלי ולא שטיפה שתי פעמים ולא ניגוב ולא להגביה את ידיו דתניא פ"ב דמסכת ידים הנוטל ידיו צריך לנגב ידיו והמטביל ידיו א"ל

מהר"ם טקטין

סי' קצח מגופת חבית שתיקנה נוטלים מהם לידים פי' תיקנה [לא] שתקק בה בית קיבול ותיקנה [אלא] שתיקן לה בית מושב: סי' קצט וצריך שיצאו על ידיו מכח בן אדם השופך עליהם [זו היא מסקנת התוס' בפ' כ"ה כר' יוסי] או הוא בעצמו ישפוך עליהן: סי' רא ובלבד שידעו [לשון המשנה ובלבד שידפו כו'] שיצאו בהם מים: סי' רב דתנן התם רפ"ב דידים [נטל ידו אחת בשטיפה אחת ידו טהורה. נטל שתי ידיו כו'] נטל שתי ידיו בשטיפה אחת ר"מ מטמא: סי' רג וקידוש ידים ורגלים [עד מקום מיטר היד והזרוע וא"ל] עד האליל. שקורין קוד"א בלע"ז:

שלטי הגיבורים

(ג) הגה"ה פסק ר"ח שהיוצא להמתין מים א"ל לברך כלל אם לא שפשף בידו והלכך אפי' שפשף בידיו אין טעון ברכה מ"ד אידו מלוכלכות בטיט ובאותה שא"ל לברך על נט"י ואפי' אשר יצר לא היה מברך רבינו מאיר אביו. אבל ר"י היה רגיל לברך אשר יצר אפי' לקטנים בלא ברכת נט"י ורבותיו היו נוהגים לברך ענט"י אפי' לקטנים כשהיו רוצים לעסוק בתורה או בדבר שבקדושה וכן במלוכלכות בטיט ובאותה וא"ע מנהג ר"י שהיה מברך אשר יצר לקטנים לעסוק בדבר שבקדושה ואפ"ה לא היה מברך ענט"י וא"ע כפ"ה גדול: הגה"ה שאלה מי שעומד בתפלה או בסעודה או בשאר מצוה במקום מטונף בשוגג אם יתחייב קודם שיגמור תפלתו ליטול ידיו ולברך ענט"י או לא. תשובה כבר נתברר מתוה שכתבתי שאין תפלה וסעודה שוין בדבר זה שהתפלה א"ל אלא רחיצה ואם נאמצע תפלה די בנקיון עפר או בגרורות או מחכך אדם ידיו לבותיו וא"ל לברך ואם באמצע סעודה ודאי צריך נטילה ולברך אמצע סעודה בתחלתה וכך אנו עושין בגלי פסחים נוטלים ומברכין לנטול ראשון ואחרון ונוטלין ומברכין לנטול שני. וכל שנוגע שלא במקום טופח א"ל כלום ואחזו מקום הטופח הטופח לדבר זה מסתברא שלא במקום הטופח ממש אלא אפי' שוק וירך ומקומות המכוסין באדם לפי שיש מלמולי זיעה

כמ"ש המג"א בסי' קנ"ח ס"ק ט"ז: שם ואינו נוטל מכלי שבור. יש לפרש דר"ל שלא נקב כ"מ אלא שנתקע ע"ד שפירש הב"ח לדברי הרמב"ם שהיא הטור בסי' קנ"ע כלי שנשבר כו' או דר"ל כלי שבור גיסטרא אפי' אין בו נקב

והיינו בלא יחדו לכלי אבל יחדו יש לו דין כלי כמבואר לקמן בע"ה: קצח שהשני לא נטל רביעית. ר"ל מכלי שיש בו רביעית דאילו רביעית ממש גם הראשון לא נטל:

באורי הרמ"ב

א) ג"מ מ"ז ב) בס"א נמתק ג"מ ג) ג"מ: ג) בד"י הגי' שמתחלה לא נטל מן הכלי:

עצמו לנגב ידיו בין שטיפה לראשונה לשניה ואסור לרחוץ ממים שרחץ בהם תחילו כבר ושלא חגע ידו שכבר שפך עליה מים שתי פעמים על ידו שניה שלא שפך עליה רק פעם אחת: צריך להגביה ידיו בשעת נטילה כדאמרינן פרק קמא דסוטה (דף ד:) מים ראשונים צריך להגביה ידיו שאם לא יגביה ידיו חיישינן שמא המים הראשונים שנטמאו יצאו חוץ לפרק והמים השניים לא טהרו אלא המים שלמטה מן הפרק ולא המים שיצאו חוץ לפרק כיון שאינן במקומו ואחר כך ישובו המים שהיו חוץ לפרק כשיפשיל ידיו ויטמאו המים שעל הפרק והכי משמע (פ"ק) [פ"כ] דתמר' ידים (מ"ג) ומייתי לה רש"י בפירושו פרקא קמא דסוטה [א]: תנו רבנן (חולין קו.) נטילת ידים לחולין עד לפרק ולתרומה עד לפרק ולקדש ידים ורגלים במקדש עד הפרק ומפרש רש"י לחולין עד הפרק עד קשר האצבעותיו האמצעיים לתרומה עד הפרק עד חיבור אצבעותיו לגב היד וקידוש ידים ורגלים עד האצל שקורין קוד"ל בלע"ז: **הגה"ה** ועיין רש פ' כל הכשר ותמצא הראיות בתוספות שאנן ושם האריך מאד עיין שם [*עכ"ה] וראיות יש ולא חפצתי להאריך פה ונהגו ליטול עד מקום חיבור אצבעות לגב היד כדאמר (שם) ע"כ בין לחולין בין לתרומה לחומרא תניא (שם) כל דבר שמוצץ בטבילה הגוף חוצץ בנטילה ידים לחולין אם כן צריך ליזהר לנקות ידיו שלא יהא על ידיו שום דבר המוצץ כגון טיט או צואה תחת הצפורן ואם יש שם כל כך שמקפיד עליו חוצץ אע"ג דגבי טבילה אינו מחמירים אפילו אינו מקפיד ועל כן צריך לנקר צפרניו בשעת נטילה ויש מקילין דחשבי ליה מיעוטו שאינו מקפיד והא דתניא בתוספתא (מקואות פפ"ו) כל שחוצץ בכלים חוצץ בגדה ובעבד (משחרר) [ובגר] ובחולין אינו חוצץ איכא למימר דהתם מיירי לגיעת חולין שנעשו על טהרת קדש ועל טהרת תרומה ולא מיירי באכילה וכן צריך ליזהר בכל שאר חליצות בלק וחפת ושאר דברים [*וראפי"ה כתב דבעצם דאצבע אינה חוצצת לנטילה וראיה מפ' במה אשה וכן בתוס'. מ"י] וי"ל כמו כן צריך לקנן צפורן שפירשה מעוטה: **רד** צריך שלא יהא היסח הדעת בין נטילה לסעודה כדאמרינן בברכות (דף נב.) אך על תנאי יכול להיות שמועיל כדאמרי' פ' כל הכשר (דף קו:) אמר רב נוטל אדם ידיו שחרית ומתנה עליהם כל היום כולו ואף על גב דליכא שעת הדחק יכול להתעות ואיכא מאן דאמר דוקא בשעת הדחק ובשל סופרים הלך אחר המיקל ודוקא כשנזהר כל היום שלא יניפן אבל אם יניפן (*אין) [*לא דאין] מועיל התנאי (*כי אם) היכא (*דאין) [*דיש] מים בעיר [*אך לא אלו בדיה] ואיכא טורח [*מעט] לבקש [*כך מצאתי הגירסא במ"י] מ"ש דוקא בשחרית מועיל אך לא תנאי דשאר היום: (ה) הבא מדיה הכסא ונטל ידיו יש אומרים דאותה נטילה אינה מועלת לסעודה לפי שמברך ברכת אשר יצר את האדם והוי הפסק ודומה שאינו מחמת הסעודה וצריך ליטול פעם אחרת ואנן לא נהיגינן כן וא"ל לחזור וליטול: **הגה"ה** ומתנה כו' לשון אחר יש שם דדוקא בשעת הדחק ואפילו להאי לישנא הולכי דרכים כשעת הדחק היא ואם בשהתנה שחרית נזדמנו לו מים לא יברך. ספר המצות. ע"כ הגה"ה במיימוני (פ"ו מברכות אות מ'): **הגה"ה** שאלת על הנפנה ורוצה לסעוד כילד מברך אם צריך לחזור וליטול ידיו פעם השניה או אם נטילה אחת עולה לכאן ולכאן אמרתי שבזה נחלקו הגאונים אחנס גרשה לי דנטילה אחת עולה לכאן ולכאן אם מובטח שנטל כראוי לסעודה דאע"ג דאמר (ברכות מב.) תכף לנטילה ברכת המוציא אשר יצר לא הוי הפסק מהר"ם וכן מצאתי גרשה (*לרש"י) [*לי רש"י] *דלא כרבו רבי יעקב ברבי יקר שא"ל צריך לחזור וליטול עכ"ל: **הגה"ה** (במיימוני שם אות נ') וכל זה לפירוש אית דמפרשי גבי ג' תכיפות תיכף לנטילה ברכה במים ראשונים אבל רבינו יהודה מפרש במים אחרונים מיירי ויש אומרים שהוא מנגב ידיו בתחלה ומברך אשר יצר ולבסוף על נטילת ידים רש"י וזה לשון אורח חיים וירגלה להכריע דלאחר שנפך פעם אחת על ידיו ומשפשף יברך אשר יצר ואח"כ בשעת ניגוב יברך על נטילת ידים ע"כ הגה"ה: **רה** כל פעם שנפנה צריך ליטול ידיו ומברך אשר יצר אחר שנטל ידיו ושאל השואל אם צריך לברך על נטילת ידים ואשר יצר על כל פעם שנפנה או לא חש והשיב לו אם הוא עומד לעסוק בתורה לאלתר או להוציא מפיו דבר שבקדושה או ילך לבית הכנסת מברך על נטילת ידים (ואשר יצר) [*עם אשר יצר. מ"י] ואם יושב בטל די לו באשר יצר לפי צורך נקביס. אחר נטילה צריך ניגוב לנגב ידיו כדפריסית לעיל **רו** ומנגבן בין בחול בין בשבת ואין לחוש שמרטיב המפה ומיישינן לסמיטה והא דאמרינן בפרק דם חטאת (דף לד.) שריתו זהו כבוסו זהו דוקא שיש עליו מעט טיוף אבל כשבגד כולו מלוכלך או כולו לבן אין זה כיבוס וליכון אלא ליכלוך ושרי. [ב] וכן המיר רבינו חס לאשה שהטיל בגה צואה על בגדה בשבת בבית הכנסת ליטול ידיה ולקנח בשבת מקום הטיוף אע"פ שיש

מהר"ם מקטין סי' רד אבל אם טיפף (אין) [לא דאין מועיל התנאי הא דאמר רב הטיל ידיו ולא יקדש היינו משום שיש מים בלדו ובהא לא קאמר רב דמועיל בתנאי] כי אם היכא שאין מים בעיר: סי' רד אין צריך לברך. [וכ"כ במרדכי סוף חמ' סוכה]:

(*מהרהרין) [*מהגדין] בדבר יש לסמוך עליו בשעת הדחק אך בשבת יש ליזהר שלא ליטול ע"ג עשבים ואע"פ שאינו מתכוין להשקותם מכל מקום הוי פסיק רישיה ולא ימות ואסור: לאחר הסעודה נוטלין מים אחרונים **רז** ואלו המים נוטלין משום חובה כדאמרי' (חולין קה.) מים ראשונים מצוה אחרונים חובה אמצעיים רשות פי' ראשונים מצוה משום סרך תרומה או משום דאסמכוה אקרא דידיו לא שטף במים פרק כל הבשר (דף קו.) מים אמצעיים רשות כדאמרינן (שם קה:) לא שנו בין תבשיל לתבשיל אבל בין תבשיל לגבינה חובה ופירש רשב"ם בין תבשיל דבשר לתבשיל דבשר *שאין זה אלא משום נקיות ומנהג בעלמא אבל בין תבשיל בשר לגבינה שיאכל אח"כ לפי רבינו תם אז בין תבשיל דבשר לגבינה שאכל כבר (לפירש"י) [לפרשב"ם] ז"ל חובה שזה משום איסורא ומים אחרונים חובה משום מלח סדומית שמסמא את העינים וחובה ליטול משום סכנה ויש נפקותא לענין מלחמת הרשות כדאמרי' בסוף פ"ק דעירובין (דף יז.) ד' דברים (התירו) [פטרו] במחנה ושביב נו"י וקאמר לא שנו אלא נטילת ידים דמים ראשונים שהיא מצוה התירו אבל אחרונים דחובה הם לא התירו ובהלכות גדולות מפרש מצוה טעונה ברכה חובה אינה טעונה ברכה כיון שהוא נוטל משום רפואה דומיא דשותה אפיקטוזין וכן במים אמצעיים אין מברכין עליהם מפני שאינם רק להפרים מאיסור דומיא דניקור חלב וגיד ומליחת בשר ועכשיו לדידן אין מצוי בינינו מלח סדומית אין אנו נוהגין ליטול כיון שאינו לצורך כמו שמצינו גבי מים יין וחלב דאסרו חכמים משום גילוי ולדידן לליכא נחשים ועקרבים בינינו שרי גלוי אכן אותם המברכים בהמ"ז שנריכין ליטול מפני שידיהם מזוהמות ואמרינן (ברכות נג:) כשם שמזוהם פסול לעבודה כך מזוהם פסול לברכה ואסמכינהו רבנן אקראי דכתיב והתקדשתם אלו מים ראשונים והייתם קדושים אלו מים אחרונים ויש מפרשים דאפילו המברך מ"ל ליטול דודאי בזמן שהיו רגילין מים אחרונים היה זה נחשב מזוהם קודם נטילה אבל עתה שאינם נוהגין ליטול באחרונה אינו נחשב מזוהם כמו שאין אנו נוהגים למשוח בשמן המברך כמו שהיו עושין ואסמכוה אקרא מיהו מאן דרגיל במים אחרונים אסור לברך עד שיטול כדאמרינן פ' כילד מברכין (מב.) כיון דרגילין במשחת משחת מעכב לן והמברך בהמ"ז הוא נוטל אחרונים תחלה (שם מג.) ומים אחרונים אין נוטלין מחמין כ"א מצונן כי החמין מפעפעין את הידים ואין מעבירין את הזוהמא (חולין קה.) ואין נוטלין על גבי קרקע כי אם על [גבי] כלי או על קינסא וצריך להשפיל ידיו להוריד את הזוהמא כדאמרינן (סוטה ד:) מים ראשונים צריך להגביה ידיו למעלה אחרונים ישפיל ידיו למטה וא"ל לשפוך על ידיו רק פעם אחת כדאמרינן לעיל וכן משמע ברש חלה: **סליק פרקא**

הרואה [דף נד ע"א] פי' רבינו **רח** שמעיה דכל הני (א) ברכות צריך להזכיר בהם שם ומלכות וכן נהג ר"י והשר מקולי ונראה לשר מקולי ולרבינו יהודה דדוקא ברואה מל' יוס לל' יוס דומיא דראה יש הגדול לפרקים ואמרינן בירושלמי א) דפרקין היינו לל' יוס: **רט** [שם] שעקר ע"ז מארצנו. ירושלמי מתניתין כשנעקרה כל ע"ז מכל א"י אבל נעקרה ע"ז ממקום אחד אומר ברוך שעקר ע"ז ממקום זה: **רי** [שם] על הנהרות לאו בכל הנהרות איירי אלא ארבעה נהרות דקרא דוקא כמו (גיחון) פישון [גיחון] חדקל פרת: [שם] ואבני אלגבים במורד בית מורון והוא הדין **ריא** מקום שנפל שם מחנה סנחריב אלא גרע מזקיה מאדם המקויים (ירושלמי) אלא לא חש לפרש לפי שידוע היה המקום סביב לירושלים ושוב היה נראה לרבינו יהודה כיון שאין הגם ידוע ע"ש המקום *כי הגך אין מברכין עליו אלא אותן שנעשו להם הגם וכן כל אדם מברך על נסו אע"פ שאין ניכר מתוך המקום: [שם ע"ב] ותרי מינייהו רבנן **ריב** ומיהו [אפי'] אי ליכא רבנן יבדך ונהגו העם לברך אחר שיקראו בתורה ודוקא (ב) בחולה שנפל למטה אבל חש בראשו או בעיניו ולא נפל למטה לא: [דף נח ע"ב] הרואה **ריג** חבירו לאחר שלשים יום אומר ר"י דוקא חבירו החביב (*עליו) [*על כל אדם. מ"י] ושמח בראיתו ב) וקי"ל כר' יוחנן וכלישנא בתרא דאמר בין קנה וכו' ואומר ר"י **ריד** דדוקא בבגדים חשובים דומיא של בית אדם אבל שאינן חשובים כל כך כמו מגעלים ואנפלאות וחלוק וכיוצא בהן אין צריך לברך: [דף

[*אע"ג דבין רש"י או לר"ת אינו חייב ליטול אלא אם רצה לאכול גבינה אחר תבשיל של בשר או תבשיל של בשר אחר גבינה אבל תבשיל של בשר אחר תבשיל של גבינה או איכא אינו חייב ליטול ידיו דאל"כ לאשמעינן רבותא מ"מ אינו קשה למה פי' רשב"ם בין תבשיל של בשר לתבשיל של בשר היא רשות הא [קמ"ל] אפילו מתבשיל של בשר לתבשיל של בשר יש לו רשות ליטול ידיו ולא מיחוי כיוהרא וכ"ש בין תבשיל של בשר לתבשיל של חלב אבל מ"מ אינה חובה]:

[*אע"ל שאינו ניכר מתוך המקום הגם כמו גבי אלגבים]:

[*אפי' דהא התשובה כתב רש"י ולא מהר"מ דהרי מהר"מ סובר כר"י בר יקר. ועיין בב"י בא"ח סי' קס"ז]:

מלחמת הרשות כדאמרי' בסוף פ"ק דעירובין (דף יז.) ד' דברים (התירו) [פטרו] במחנה ושביב נו"י וקאמר לא שנו אלא נטילת ידים דמים ראשונים שהיא מצוה התירו אבל אחרונים דחובה הם לא התירו ובהלכות גדולות מפרש מצוה טעונה ברכה חובה אינה טעונה ברכה כיון שהוא נוטל משום רפואה דומיא דשותה אפיקטוזין וכן במים אמצעיים אין מברכין עליהם מפני שאינם רק להפרים מאיסור דומיא דניקור חלב וגיד ומליחת בשר ועכשיו לדידן אין מצוי בינינו מלח סדומית אין אנו נוהגין ליטול כיון שאינו לצורך כמו שמצינו גבי מים יין וחלב דאסרו חכמים משום גילוי ולדידן לליכא נחשים ועקרבים בינינו שרי גלוי אכן אותם המברכים בהמ"ז שנריכין ליטול מפני שידיהם מזוהמות ואמרינן (ברכות נג:) כשם שמזוהם פסול לעבודה כך מזוהם פסול לברכה ואסמכינהו רבנן אקראי דכתיב והתקדשתם אלו מים ראשונים והייתם קדושים אלו מים אחרונים ויש מפרשים דאפילו המברך מ"ל ליטול דודאי בזמן שהיו רגילין מים אחרונים היה זה נחשב מזוהם קודם נטילה אבל עתה שאינם נוהגין ליטול באחרונה אינו נחשב מזוהם כמו שאין אנו נוהגים למשוח בשמן המברך כמו שהיו עושין ואסמכוה אקרא מיהו מאן דרגיל במים אחרונים אסור לברך עד שיטול כדאמרינן פ' כילד מברכין (מב.) כיון דרגילין במשחת משחת מעכב לן והמברך בהמ"ז הוא נוטל אחרונים תחלה (שם מג.) ומים אחרונים אין נוטלין מחמין כ"א מצונן כי החמין מפעפעין את הידים ואין מעבירין את הזוהמא (חולין קה.) ואין נוטלין על גבי קרקע כי אם על [גבי] כלי או על קינסא וצריך להשפיל ידיו להוריד את הזוהמא כדאמרינן (סוטה ד:) מים ראשונים צריך להגביה ידיו למעלה אחרונים ישפיל ידיו למטה וא"ל לשפוך על ידיו רק פעם אחת כדאמרינן לעיל וכן משמע ברש חלה: **סליק פרקא**

הרואה [דף נד ע"א] פי' רבינו **רח** שמעיה דכל הני (א) ברכות צריך להזכיר בהם שם ומלכות וכן נהג ר"י והשר מקולי ונראה לשר מקולי ולרבינו יהודה דדוקא ברואה מל' יוס לל' יוס: **רט** [שם] שעקר ע"ז מארצנו. ירושלמי מתניתין כשנעקרה כל ע"ז מכל א"י אבל נעקרה ע"ז ממקום אחד אומר ברוך שעקר ע"ז ממקום זה: **רי** [שם] על הנהרות לאו בכל הנהרות איירי אלא ארבעה נהרות דקרא דוקא כמו (גיחון) פישון [גיחון] חדקל פרת: [שם] ואבני אלגבים במורד בית מורון והוא הדין **ריא** מקום שנפל שם מחנה סנחריב אלא גרע מזקיה מאדם המקויים (ירושלמי) אלא לא חש לפרש לפי שידוע היה המקום סביב לירושלים ושוב היה נראה לרבינו יהודה כיון שאין הגם ידוע ע"ש המקום *כי הגך אין מברכין עליו אלא אותן שנעשו להם הגם וכן כל אדם מברך על נסו אע"פ שאין ניכר מתוך המקום: [שם ע"ב] ותרי מינייהו רבנן **ריב** ומיהו [אפי'] אי ליכא רבנן יבדך ונהגו העם לברך אחר שיקראו בתורה ודוקא (ב) בחולה שנפל למטה אבל חש בראשו או בעיניו ולא נפל למטה לא: [דף נח ע"ב] הרואה **ריג** חבירו לאחר שלשים יום אומר ר"י דוקא חבירו החביב (*עליו) [*על כל אדם. מ"י] ושמח בראיתו ב) וקי"ל כר' יוחנן וכלישנא בתרא דאמר בין קנה וכו' ואומר ר"י **ריד** דדוקא בבגדים חשובים דומיא של בית אדם אבל שאינן חשובים כל כך כמו מגעלים ואנפלאות וחלוק וכיוצא בהן אין צריך לברך: [דף

חדושי אנשי שם

מהר"ם [א] מה שכתב ומייתי לה רש"י ולא הביאה רש"י בענין זה לגירסת רש"י שפיר מטהרי מים שניים מים שיצאו חוץ לפרק ואע"ג דהוי שלא במקומן עיין בפרישות רבינו שמשון בפ"ב דידים ובתוס' פ"ק דסוטה ובסמ"ג הלכות ברכות בדין נט"י: [ב] ומרדכי כתב דין זה בשבת פ' וחלו קדרים והאשר"י בפ"ק דיומא לא המיר אלא אם כן הוא עומד לעסוק בתורה לאלתר או לילך לבית הכנסת מברך על נטילת ידים (ואשר יצר) [*עם אשר יצר. מ"י] ואם יושב בטל די לו באשר יצר לפי צורך נקביס. אחר נטילה צריך ניגוב לנגב ידיו כדפריסית לעיל **רו** ומנגבן בין בחול בין בשבת ואין לחוש שמרטיב המפה ומיישינן לסמיטה והא דאמרינן בפרק דם חטאת (דף לד.) שריתו זהו כבוסו זהו דוקא שיש עליו מעט טיוף אבל כשבגד כולו מלוכלך או כולו לבן אין זה כיבוס וליכון אלא ליכלוך ושרי. [ב] וכן המיר רבינו חס לאשה שהטיל בגה צואה על בגדה בשבת בבית הכנסת ליטול ידיה ולקנח בשבת מקום הטיוף אע"פ שיש

המיר אלא דברי ר"ת וא"ת סי' ש"ב וא"ע בהגהות מיי' בפ"ב בהל' שבת ובהג"ה בסמ"ק סי' רפ"ד גם האשר"י והטור ומסקנת הסמ"ג דטיוף ומואה אסור להעביר עליו מים ואין להמיר אלא בלכלוך של מי רגלים וכן בתוס' שילהי פרק שמנה שרצים:

שלטי הגיבורים

ידיו ואם לאו א"ל ליטול ע"כ: (ה) כל אדם שנפנה צריך ליטול ידיו ומברך אשר יצר ושאל השואל אם צריך לברך על נטילת ידים כל פעם שנפנה אם לאו והשיב לו אם הוא עומד לעסוק בתורה לאלתר או לילך לבהכ"נ מברך ענט"י ואשר יצר ואם יושב ובטל די לו באשר יצר לפי צורך נקביס ע"כ: (א) הרואה הקשה פי' ר"י דיש לו לומר בא"י אמ"ה נאמן בברייתו וקיים במאמרו וזוכר הברית ואין מוחמים בה בברוך דכולה [חלא] הודאה היא. תוס': (ב) נשאל לרשב"א אם יש לו מיחוש קטוע מזמן לזמן שמתמתו עולה למטה כל זמן המשך המיחוש אם חייב לברך והשיב ז"ל כך נראים הדברים שכל חולה שעולה למטה ממתת אותו חולי כשעומד צריך לברך שכל העולה למטה כעולה לגבדום לידון שאומרים לו הבא רפיה והפטר ואין הפרש בין יש לו מיחוש קטוע בין מזמן לזמן ובין שאינו קטוע לחדרבה כל שהוא קטוע יותר חזק ואע"פ שנעשה לו גם פעמים רבות ונראל הימנו מן השמים רפאותו ואלו כל שעתא ושעתא מיתרחש ניפא. מלאתי:

באורי הרמ"ב

רג שרחץ בהם חבירו. משמע אבל מנגב בהם חבירו בדים מסוחטות לא נפקא לנטילה כמ"ש הרמ"א בהג"ה סי' ק"ס סי"א ע"ש התה"ד סי' רנ"ט: **שם** שמקפיד עליו. פי' שדרך ב"א להקפיד וגם הוא מקפיד: **שם** דחשבינן ליה מיעוטו שאינו מקפיד. קשה הא מדאמרינן בטבילה ע"כ דדרך ב"א להקפיד וא"ל כדוחק דמיעוטו ר"ל דמפני שהוא מעט אינו מקפיד אך הלשון מיעוטו לא משמע כן אלא ר"ל דיש מקילין ר"ל אם יודע לו שאינו מקפיד אלא דא"כ קשה מ"ט דהמתמירין וא"ל דהמתמירין אזלי בתר פסק מי אדם שמקפידים אע"ג שהוא אינו מקפיד ויש מקילין ס"ל דבטבילה בתר דידיה אזלינן דאם הוא אינו מוחל וכן כך וכן כך הלשון מגומגם דמשמע דפליגי בהא דהמתמירים ס"ל דמה שמתת הפסורן מקרי ריב של הפרק דבני טבילה והמקילין חשבי ליה מיעוטו: **שם** בצק רפה. פי' וחזו אפי' נגד הבשר: רז וכן משמע בירושלמי דחלה בצ"ל. והכאלו הר"ש ריש ידים והרשב"א בס"ה ריש שער ג' ובהגהות הראב"ד רפי"א

ם ע"ב] **רשז** כד שמע (ג) קול תרנגולא ה"ה אם לא שמע דאין ברכה זו אלא [להמנה] על הנאת האורה שהתרנגול מבין והוא נהנה מן האורה והמ' פליג בהל' (ברכות) [תפלה] (פ"ז ה"ז מ' ט') וכ' דאי לא שמע קול התרנגול לא יברך וכן אם [א] שכב בגדיו כל הלילה לא יברך מלבש ערומים וכו"כ אין בו נטילה לא יברך על נטילת ידים: [דף נט ע"א] על הברקים ועל הרעמים כו' הי מינייהו דנעי מלי אמר אבל תרוייהו לא יברך ומירושלמי מתני' כשבאו בזעף אבל כשבאו בנחת יאמר ברוך עושה מעשה בראשית: אם בטורודין כו' אם במופסקין פירוש דטרודין היינו שלא נתפזרו העבים בינתים (*ומפורדין) [*ומופסקין] שנתפזרו [*העבים בנתים]: [שם ע"ב] **רשז** דאית ליה ארעא לדידיה ואיכא שותפות בהדיה כי פירוש הטוב לי והמטיב לחבירי וכן הטוב והמטיב שמברכין על שינוי יין (לקמן) צריך שיהא אחר עמו שיהנה גם הוא מאותו היין ולענין לפטור את חבירו בברכת הטוב והמטיב דינו כברכת טורא פרי הגפן. ופי' אבי העזרי שאם הביאו לו יין רע ויין טוב כאחד שיש לו לברך מיד ב"פ הגפן על היין הטוב ופוטר הרע ולא יברך על הרע תחלה טורא פרי הגפן כדי לברך אחריו הטוב והמטיב כדי להרבות בברכות כי לעולם יש לברך על העיקר ועל החביב תחלה כדאמרינן פ' כילד מברכין (דף לט.) גבי פרגיות וכן (שם לט:) מברך על הפרוסה של מיטין ופוטר [את השלמה] של שעורים ויש שפוסק דלא"ג דקי"ל (שם דף מב:) דיין שבתוך הסעודה כל מ' מברך לעצמו מכל מקום ברכת הטוב והמטיב אחד מברך לכולם שאם היה מברך כל אחד ואחד לעצמו א"כ הוה ליה כל אחד ואחד יחידי ולא מברך יחידי הטוב והמטיב. ורבינו יחיאל מפרי"ש פירש דגבי הטוב והמטיב נמי מברך כל אחד ואחד לעצמו כמו ברכת בפה"ג דהא שייך שפיר התם (דף מג.) טעמא לפי שאין בית הבליעה פנוי והא דאמר הטוב לדידיה והמטיב לאחריני לא שיהא צריך שיפטור אחריני מברכתן אלא בענין שיהנה מאותו דבר שחבירו נהנה ממנו והרי כולן נהנין ממנו ששותין ממנו וכן משמע בירושלמי דפירקין אמרו לו ילדה אשתך זכר מברך הטוב והמטיב הטוב (משמע) [משום] לדידיה והמטיב לאחריני דאשתו נהנית בדבר ואע"פ שאין אשתו עמו באותו מעמד דמי לא עסקינן שהיה בעלה בעיר אחרת כששמע ואז אין אשתו באותה ברכה כיון שאינה שומעת אלא ודאי כיון שהיא נהנית ממה שהוא נהנה מברך הטוב והמטיב. האלפסי פסק דאכסנאי והאורח לא יברך הטוב והמטיב כי אין זה הטבה כיון שאינו שלו*:

סליק פירקא

מצאתי ריז בספר הפרדס אשר סדר רש"י כשהוא מברך ברכת המזון לעצמו יחיד אינו מתחיל ברוך משביע רעבים כדמשמע בירושלמי (פפ"ח) גבי ברכות הפותחות בברוך דקאמר *הרי נברך והדר פריך הרי הזן קשיא משמע דיחיד מתחיל בהזן ואין אומר שום דבר קודם אלא מברך בא"י אמ"ה הזן את העולם כולו בחסד וברחמים נותן לחם לכל בשר כי לעולם חסדו ואין אומר חסדו עמנו שהרי אינו פסוק ואין לאומרו שלא למעט החסד [*כי על כל בשר הוא משבח שנותן להם לחם כי חסדו עם לחברתה כתב ח"ל והרי נברך פי' ברוך הוא שאכלנו משלו כו' דהוי ברכה בפ"ע כדאמרי' פ' שלשה שאכלו ומתחיל בברכת הזן בברוך אע"פ שמסוכה לנברך ומשמי שנייה היא שאם היו שניה אוכלין אין אומרים נברך. ופריך והרי הזן פי' שהרי אומרים אחריו נודך ואינה פותחת בברוך אע"פ שלפעמים אינה סמוכה לברכת הזן כשרצו שנים לומן והשליחי מפסיק לרב שאם עד הזן צריך לשמוע. הלכה כרב שאת פליטורי וכשיגמור שעודתו קאמר התם בסוף שמעתתא דרבנן אמרי יחזור למקום שפסק קשיא. ע"ש בתוס']:

גו' ברוך אתה ה' הזן [*את הכל]: (*נודה) [נודה לך. מ"י] ה' אלהינו על שהנחלת לאבותינו ארץ חמדה טובה ורחבה על שהוצאתנו מארץ מצרים ופדיתנו מבית עבדים ועל בריתך שחתמת בבשרנו ועל תורתך שלמדתנו ועל חקיך שהודעתנו ועל חיים וחסד שחוננתנו ועל אכילה ומזון שאתה מזמן לנו ושאתה מפרנסנו בכל עת ועל כולם ה' אלהינו אנו מודים לך ומברכים (*את שמך) [*ומברכין אותך יתברך שמך בפה כל חי תמיד לעולם ועד. מ"י] ככתוב ואכלת ושבעת וברכת את ה' אלהיך על הארץ הטובה אשר נתן לך בא"י על הארץ ועל המזון: האומר ארץ חמדה טובה ורחבה בריח ותורת חיים ומזון לא חש לקימתיה גם מהר"ם לא היה אומר בריח ותורה כו' וזכור לנו וכו' וגם לא נודה לך שהנחלת לאבותינו (*והנחלת) [*את ארץ ועל שהנחלת] להם בריח ומילה ותורתך בפיני ועל שנתת להם מזון אין נכון לומר כן וכי אנו מברכין על שאבותינו סעדו ואכלו והא דגרסי' (מט.) כל שלא אמר בריח ותורה בברכת הארץ ומלכות [ב"ד] בטנה ירושלים לא יצא אין רצונו לומר שיזכיר התיבה ממש [*כמו שהיא בריח ותורה אלא לסימנא בעלמא כלומר הדברים האלה יהיו מזכירים בברכה באיזה תיבה שירצה ובלבד שיהיו גרשמים בה בשום צד וענין על בריתך שחתמת הרי בריח ועל תורתך וכו' הרי בריח ותורה ומזון] אלא מעניינם יאמר על בריתך הרי בריח על תורתך הרי תורה ומי שמוסיף וזכור לנו תוספת של כדי הוא [*פירוש של חנם] שצריך (*לברך בחתימה מקרא) [*לחתום על המקרא] דומה כמו שחותם ברכת הזן. רחם ה' אלהינו על ישראל עמך ועל ירושלים עירך ועל ציון משכן כבודך [*ועל הבית הגדול והקדוש שנקרא שמך עליו ועל כו'. מ"י] ועל מלכות בית דוד (משיחך) [רענו זננו] רועינו זוננו פרנסנו וכלכלנו והרוח לנו מכל צרותינו ואל תצריכנו וחבנה ירושלים עירך במהרה בימינו ב"א ה' בונה ירושלים ומהר"ם היה אומר בונה ברחמיו. ואומר אמן בלחישה (דף מה:) בא"י אלהינו מלך העולם הטוב והמטיב אבינו מלכנו גואלנו קדושנו קדוש יעקב רועינו רועה ישראל שבכל יום ויום טוב ומטיב עמנו הוא גומלנו הוא גמלנו הוא יגמלנו לעד [*לחסד ולרחמים וריוח והצלה וכל טוב. מ"י] היה אומר רבינו מאיר אבינו רועינו ולא אמר מלכנו רק אבינו רועינו זוננו והאומר אבינו מלכנו רועינו טעות הוא בידם שאין מזכירין כלל מלכות כי אם מלכות בית דוד כדאמרינן כל שלא אמר בריח ותורה בברכת הארץ ומלכות בית דוד בבונה ירושלים לא יצא ידי חובתו ובשביל כך שלא הזכיר מלכות שמים בבונה ירושלים חוזר וכופלו בברכת הטוב והמטיב (כו') אבל בשביל הטוב והמטיב ואחת כנגד בונה ירושלים דכיון דמזכיר מלכות בית דוד לאו אורח ארעא שלא יזכיר מלכות שמים גם אין לומר תתברך מי לעד וקיים לנצח אלא האל אבינו מלכנו וכו' ולא יאמר החי המלך כי אין אומרים החי כי אם בבית האבל גם אין לומר ונאמר אלא ואמרו אמן:

סליק פסקי מרדכי ממסכת ברכות

[*וכתב הב"י ומה שכתב בשם האלפסי בדומה היא שלא נמצא כן בדבריו והדברים עצמן אין לשם על מה שיסמוכו שאע"פ שאינו שלו למה לא יברך על מה שהזמין לו הקב"ה מיני יינות לשתות. ומהרדבי יש בתקני ולא מצאתי בו לשון זה. הלכך לא מיישינן ליה כלל]:

[*הרי נברך הרי הזן קשיא. פי' הירושלמי מקשה הרי ברכת נברך היא סמוכה לחברתה שהרי מברכין אותה אחר ברכת המוגמר וא"כ למה היא פותחת בברוך שהרי כשהם עשרה מברכין נברך לאלהינו הרי מתחיל בברכה. ומשני לפי שפעמים אין אומרים אותה בשאין שם עשרה וכיון שאין לה קביעות להיות אחר מוגמר מתחלת בברוך. וקבלת זו תמצא בתוס' דכתובות דף ח'. והדר פריך והרי הזן פי' דממ"נ היא סמוכה לחברתה אם מברכין בעשרה היא סמוכה לברכת הזן ואם אין שם י' היא סמוכה לברכת מוגמר. ומסיק הירושלמי קשיא כן פי' לי מורי ז"ל. אח"כ מצאתי בתוס' דע"פ דף ק"ד בד"ה תוך מברכה הסמוכה

מהר"ם מקטרן ס' ריז אלא מברך בא"י אמ"ה הזן את העולם כולו [בטובו] בחסד וברחמים: שם האומר [שהנחלת ארץ חמדה טובה]: שם ועל שנתת להם מזון [ג"כ] לא נכון לומר כן:

חדושי אנשי שם

מהר"ם [א] ומה שכתב שאם שכב בבגדיו כל הלילה אינו מברך אינו מן המתלוקת אלא הכל מודים ואין חולק אלא בברכת שכב כמו שמפורש בתוס' ובמיוקי רבינו יונה:

שלטי הגיבורים

(ג) שאלה הא דאמרי' פ' הרואה כי מתער ליתא הכי וכי שמע קול תרנגולא ליתא הכי וכן כולם. הודיעני אם צריך ליטול ידיו (תחלה) [לתפלה] כיון דצריך להזכיר השם בברכות אלו או אפי' בלא נט"י. תשובה ברכות אלו קודם לנט"י הם שהרי אחר כולם אמר כי משי ידיה אומר ענט"י ואי איתא עובר לכולן היה לו לברך ענט"י וליטול ידיו והדר מברך המעביר שינה מעיני אלמא אין נט"י אלא אחר כל אלו שאין הדברים אמורים אלא (על) [אחר כל] הסדר (ועל) [ואחר כל] סדר מעשה הלדם כשהוא ניעור חוקף ולובש ונועל ונוטל מים לידיו ולהרחצת פניו ופתח ידיים אין פסולות לברכה ומדע לך שהרי אמרו הנוטל ידיו לפירות ה"ז מגבי הרוח אע"פ שהוא צריך לברך על הפירות ברכת נהנין וברכה אחרונה ולא תקינו נט"י אלא לסעודה (ורחיצה) ונקיון לק"ש ולתפלה מ"מ מסתברא דאלו שאדם ישן על מטתו ערום והידים עסקניות גרועות מסתם ידים ומטונפות הן מגביעת בית הסתרים ופסולות הם להזכיר את השם אלא שא"צ נט"י אבל מנקה ידיו בחרצלת מים או בגרודות או בכל דבר דמנקי ואע"פ עושה צרכיו אלו ואע"כ נוטל ידיו. הר"ר יהודה ברצלונ"י כתב דלאו למימר שיצטרך לברך כל זמן שעושה כך אלא בשעה שזמן העולם נכך ואע"פ שלא נהנה בהם עכשיו זולתו ולדידיה נמי הגיע זמן חדוש זה ולעולם אסור הוא לברך עד שיחתך

באורי הרמ"ב

ממקומות: רשז הי מינייהו בעי וכו'. זה לשון הרי"ף ופירושו נהא דאמר רבא התם מברך רבא תרמי כו': שם אם בטורודין כו'. זהו לשון הרי"ף שהבא הן דירושלמי: רשז וכן משמע בירושלמי דפירקין אמרו לו ליתא כמירושלמי אלא בגמ' דידן נ"ע ב':

לוח סימני הדינים אשר נמצאו במרדכי ממסכת ברכות

כולל כל חדושי דינים שהובאו במרדכי על דעת הרמב"ם ז"ל, מאת הרב הגאון ר' יוסף אוטילינג זללה"ה אבד"ק קרימונה

מאימתי פרק ראשון

(א) זמן ק"ש מלאת הכוכבים עד סוף האשמורה הראשונה מכאן ואילך עוכר הזמן:

(ב) בערבי שבתות ממהרין לאכול שהכל מוכן שקדש היום מספק:

(ג) לפי דברי הרב אלפס ק"ש שלפני המטה עיקר וכן הירושלמי:

(ד) קורין ק"ש בהכ"נ כדי לעמוד בתפלה תמוך דברי תורה:

(ה) לפי דברי ר"ת ק"ש של בהכ"נ הוא עיקר כי אז קורין כל הג' פרשיות:

(ו) ק"ש שלפני המטה הוא משום המזיקין:

(ז) פירשו המוספות שאין לברך כלל על קריאת שמע שלפני המטה:

(ח) הראב"ד פסק כר"ת:

(ט) והמחברים לקרוא ק"ש והתפלל מחצי היום:

(י) כל העושה דבר שאינו צריך נקרא הדיוט אלא אם כן הורגל בפרישות גם בשאר דברים:

(יא) קודם עמוד השחר יכול לקרות השכיבנו וכן פירש הראב"ד:

(יב) אחר עמוד השחר השכיבנו לא יאמר אבל מעריב ערבים עם כל הברכות יאמר שהרי מוכירין מדת יום ולילה ומדת לילה ביום:

(יג) מעלות השחר עד הנץ החמה זמן קריאת שמע דלילה ודיום דלילה על ידי הדחק דיום לכתחלה:

(יד) ואם קרא ק"ש דיום קודם עמוד השחר וק"ש דלילה אחר הנץ החמה לא יצא:

(טו) משעה שהגיע זמן ק"ש של לילה אין לאכול פעודה עד שיקרא ק"ש ולא שמי משחכר וכוי ישן:

(טז) עיקר גאולת מצרים בשחרית היה כדכתיב ממחרת הפסח יצאו וגו':

(יז) נכון להזהר ולהחמיר מלספר בין גאולת ערבית ל"י מ ומה שאנו אומרים קדש בין גאולה של ערבית לתפלה של ערבית לאשמועינן דלא צריך למסתר גאולה אלא של ערבית לתפלת ערבית רק גאולת שחרית לתפלת שחרית:

(יח) יראו עיניו וי"ש פסוקים שאחר השכיבנו תקנו חכמים בשביל שבחי נביאות שלהם היו בשדה תקנו ל"ח פסוקים נגד י"ח ברכות כדי שימתינו זה לזה ולא יצאו ידידי ויתפנו ותעמוד ה"ל בתפלה אריכתא ולא הוי הפסקה:

(יט) כשהיו מוסיפין על העיר ועל העזרה היו אומרים שיר של פגעים ויהי נועם להגן מפני המזיקין ואין זה רפואה:

(כ) ור"י פירש דברי לגמוד קודם תפלה:

(כא) מפני שהשכיבה נמזרת אז בערב צריך להסב דרך תשמיש לזרוח אחרים ודוקא בשמיכה עם אשתו משום גנאי כדמוכח קראי:

(כב) דברים שאינם קבועים מפסיקים אבל הקבועים בגיה הנכנסת כגון שולחן אז מיבה שלפני שלש שנים בצור אז מיבה שקורין אלמנצר"א אין מפסיקין וכן אדם ארוח אין מפסיק בפני קלה:

(כג) ר"א היה מתמיד אף בבתי כנסיות שלנו והיה מאריך בתפלתו עד שיצאו כולם ואם כחוך כך היה שום אדם בא בבית הכנסת ומעיין בספר עד שגמר תפלתו:

(כד) תפלה קצרה אין זה הבינו אלא ברכי עתך מרובין כו':

(כה) אל יפסיק פסיעה נסה לפי שנראה שעבור בהכ"נ היה עליו לעומדם:

(כו) כמה פירושים על אל יתפלל אחורי בית הכנסת:

(כז) אפילו יחיד המתפלל בביתו מתחמת אומם טוב לו להתמתן עד שיתפללו הצבור:

(כח) פירש ר"י על דעתו ב' פתחים היינו שלא יתכר להתפלל מיד כשיבא לבהכ"נ אלא ישב מעט עד שיתישב דעתו שלא תהא תפלתו עליו כמשאי:

(כט) אחר לקרות בתורה בתמיכה וכ"ש בתפלה ובעל בשר מותר:

(ל) משנכפתח ס"ת אסור לספר אפילו בדבר הלכה היינו בקול רם:

(לא) פסוק שאין בו תרגום צריך לקרות העברי ג"פ:

(לב) קריאת הפרשה משבת ממנחה ואילך עד שבת הבאה נקרא עם הצבור ולענין נישון אינו כן:

(לג) מצוה להשלימה בשבת קודם אכילה:

(לד) בשור זרוע רבי יהודה אפיל היה קורא ב' מקראות ואי' מרגום בשבת קריאת התורה משום דבאותו ענין עסוק:

(לה) מלמד תינוקות הפרשה יצאו ידי חובתן ובמ"ג אמר שהפירוש יועיל יותר מן התרגום:

(לו) כדי שיהא חביבו כו' ירושלמי מוקי לה בחבירו הרגיל ואין רגיל בהדא מתפלל דאחר לקלים:

(לז) וק"ש מצוה מן המובחר לעשות כותיקין מיהו אם קרא אחר עמוד השחר מיד לא איחר עד שלש שעות יצא:

(לח) יש ליזהר שלא יוסר שומע תפלה לא בתפלה יוצר ולא בתפלת ערבית דהוה"ל ולא קבעוהו חכמים אינה כבאולה אריכתא דמי והוי הפסק וכן יש נמנעים מלומר כי שם ה' מלכות מעטם זה:

(לט) מיום מותר לשתות קודם תפלה דלא שייך לומר אחר שנתגאה אבל מידי דמשכר לא:

(מ) ז' ברכות נתקנו על שם שבע ביום הלא"ה ברכת ירלו עיניו לא תשיב דהוא מעוה סבנה וכן ברכת ישמחם שהיא לאחר פסוקי דזמרה:

(מא) פירוש אחת מרובה ואחת קצרה:

(מב) לפי האלפסי י"ל בין בערבית בין בשחרית אהבת עולם ואמן לא הנינו הכי לאפוקי נפשין מפלוגתא:

(מג) שכבר נפטר בתחנה רבה והוא שבעה על אחר לפי הירושלמי וכו' פסק דוקא אחנה רבה דלא הוי עיקר ברכה לברכת התורה אבל ברכת אשר בחר בנו ולעפוק בתורה פוטרים כל היום:

(מד) בעוה"ר צריך לברך בכל פעם שאוכל ושב בעוה"ר דיש לו זמן קבוע אבל בי מורה אין מיאסש והוי כיושב כל היום ולומד:

(מה) אין מברך לישן בעוה"ר תשום דברכת אכילה פוטרתה אי נמי אלא ישן ונמלא ברכה לבטלה שאין בידו לישן בכל עת שירלה:

(מו) הר"ם כותב אם אדם עומד ממטתו בלילה שחרית לגמוד אין צריך לברך ברכת התורה לפי שברכת התורה של אחמול פוטרתו עד שחרית:

(מז) בערבי נהגו לומר פסוקי דברכת כהנים ואלו דברים שאין להם שיעור שהוא משנה ואלו דברים שאדם אוכל

(קלב) אין מוציאין על כל ברכה וברכה אבל בחמש מוחר ולאיה למנגינו שאנו נוהגים לשתות מכהנו ובכן אן:

(קג) משמע דוקא אחר תפלתו יכול להאריך אבל בחמש ברכות אינו יכול להאריך אפילו מעין ברכות כי אם לקרי והשאת רגלין לומר עליות בשלא ובמרבים מתנוגים בחמש הברכה משום דברכי רבים ניכא אבל לגורך יחיד אין יכול להאריך כי אם לאחר תפלתו:

(קבא) לא יעשל אדם ברכו דוקא ליחיד אבל ברכי רבים שואלים לכך אנו אומרים זכרנו וקרוב"ן:

(קבב) משמע דאסור ליבש בדי אמות של תפלה בין מלפניו בין מלאחריו בין בין הלדין ודוקא ביושב ובטל אבל אם הוא עומד נק"ש ובברכותיה ויוצא בהן אפי' יושב שפיר דמי:

(קבג) שהוי הוא שעתה רבעיא יין:

(קבד) לאב"ה בשבל ר"ש במו"ש אף על גב דאנו לא מקרי אמרי' חגיגת הרגל:

(קבה) היו שוהין שעה אחת ואין כן נוהגי' לומר אשרי קודם תפלת המנחה:

(קבו) לא יענה אמן אחר הכהנים סוף כל ברכה וברכה מפני הטרוף:

(קבז) ר"ת היה אומר שאין ש"ץ יכול לקרא כהנים אלא שמא אי אחר מבני הקהל משום דהוי הפסקה ומיהו החזן יכול לומר אלהינו כי' עד כאמור כו' ואז יאמר כהנים בקול רם:

(קבח) אמצעיות אין להם סדר ולשב"ם והאלפסי פי' היינו התחיל במקום שעשה ולא הברכה ומשם ואילך יאמר הכל על הסדר אבל לא יתחיל באמה חוגן כמו בג' ראשונות ואחרונות ולא בפרש"י:

(קבט) ספק ר"י אם עשה ודילג ברכה אחת של אמצעיות אי אלא אמר המלך המשפט אין בר"ה ניחם כפור מחר לאותה ברכה שדלג ומכאן ואילך יאמר על הסדר:

(קג) אם עשה בג' ראשונות אלא שכיר זכרנו ומי כמוך והמלך הקדוש אחר לראש ובהיכא שעשה בג' אחרונות כגון אלא הזכיר בין ר"ה ליו"כ בשים שלום בספר חיים או בכתוב לחיים בהודאה אחר לעבודה ונעמדה כיון שכולן של שבת הן כמלא ברכה דמי:

(קגא) כתב רא"ש הורגלו רבים לומר שלום בשמאלי שלום מימיי ואני המחבר לא קבלתי וכן כי אנו בתה שכתוב במחזורים ונוהגן שלום לשמאלו:

כיצד מברכין פרק ששי

(קגב) משמע שאסור לשתות יין בערב פסח מן המנחה ולמעלה ואם רצה לשתות צריך לשתות הרבה דטונא גריר:

(קגג) אם שותה אדם משקין לרפואה אם המשקים רעים לשתות אלא ליה הגאה מעיהו לא בעי ברכה ואי אית ליה הגאה מעייהו אלא רפואה בעי ברכה:

(קגד) משמע שיש לברך על גודגדניות ועל גרעיניהן על גרעיני אפרסקי' של נפנים וכל מיני גרעינין של פירות טובא פרי העץ:

(קגה) על בוסר פירות מכפול הלבן לא מברכינן עליה טובא פרי העץ אלא טובא פרי האדמה:

(קגו) אותם לולבי נפנים וקליפה מיוצה אל שקדים אוכלים אותם כשהן רכין כיון דלאו אדעתא דהכי נטעי להו מברך עליהם שהכל נהיה בדברו:

(קגז) זגבילא רטיבתא כגון לטוביילא שרי ואשמועינן דאין בו משום בשולי כברים ונאכל כמות שהוא אי יש להם כלים מיוחדים ולתפוחים יש ובאר דברים האסורים לא מיישינן לאומן לא מבע נפשייהו:

(קגח) גרוסלים ופלפלין אין רגילות לאכלו רק בדבינא' ואין מברכין עליו בבשמא דאבל על קומון מברכין עליו טובא פרי האדמה שרגילין אותו לאכול ביומא וגם הוא גדל על האדמה כמו קנים:

(קגט) זוקרי ומוזקיטה טובא פרי העץ שגם נוהגין לאכול אותם ביבש:

(קם) כל שיש בו מו המינין מברכין עליו טובא מיני מזונות וכן שקליטות שנוטין מקמח וכן בשנמוטים קמח לתוך פוניו או עדשים או כרשי' או לתוך שקדים שנוטין לתולה או עוטין אותו כדי שיפעוד הלב ונותנין בו קמח צריך לברך טובא פרי מזונות ואם לדבק בעלמא אין צריך לברך טובא מיני מזונות:

(קבא) מברך המוציא והמזון על פרורין שאין להן כזית כגון דאיכא מורייתא דהכמא ואפי' נתבלו:

(קבב) השורה פתו בין אין מין מברך ברכת המוציא שיאלו אמורה לחם הוציא ומסוק ודומה לפת הבאה בכסנין ומברך עליו טובא מיני מזונות:

(קבג) ילקו רבי' היה נוהג ר"י שלא לאוכלה אף בפורי' כ"א חוץ הסעודה ולברך בפת תחילה כדי לפוטרם מברכה:

(קבד) רבינו יחיאל לא היה רגיל לאכול אפי' פרכות ורוימשלים כי אם בתוך הסעודה כי לא היה ברור לו אם יש להם תוריתא דהכמא:

(קבה) ועוד היה מסופק אם ירמחלם חייבי בחלה אך היה מלברך ליקח אלה בלא ברכה מספק:

(קבו) ר"י פי' ילקות דאשתכח בשטלא בגריעותיהן לא למעליותא כשהן בעליותיהן טובא פרי האדמה ובגריעותיהן אבל וכל מיני קטניות ולפתות שהם עופים חיים ממנוטלים טובא פרי האדמה וכן פרי העץ המתחיים בגמולן בגריעותא או למעליותא כשהן בעליותן טובא פרי העץ ובגריעותן שהכל תפוחים הן עופים חיים ומנוטלים לעולם מברכים עליהם טובא פרי העץ וכן זי מי ומנוטל טובא פרי העץ:

(קבז) ערמונים ואגוזים כיון שאין דרך לאוכלן חיים אלא מבושלים האוכלן חיים שהכל ומנוטלין טובא פרי העץ:

(קבח) מקרקין דאין לברך אחר פחות מכשיעור בי' המינין לאחריו בי"ר ועל היין ושאר משקין יש ליזהר לשתות פחות מכזית יותר מכביצה כדי שיברך אחריו:

(קבט) פרלה אחת של ענבים או גרגיר אחד של רמון כיון שהוא בריה שלמה אינ"ש שהוא פחות מכזית מברך אחריו מעין שלש ברכות:

(קג) בירושלמי הדין דנפיב מרומפא למיכלה ונפיל מידיה ומפיב אחריניא נעו בריהי דומנא אחריתי:

(קגא) מיא דכולהו שלקי כשלקי דוקא ירקות שהמשקה שיצא ממנו עקרו לעטוף בו ותשוב מאכל כתקונים אבל מי פוחים יין פחותים שעומדים אחר פחיטוסם לשתיה בתחלה מברך שהכל נהיה בדברו ואח"כ טובא נפשות רבות:

(צג) כל דבר שבקדושה לא יהא פחות מי' וקדושה שביאור אור ובדר קדושה אפילו יחיד אומר מפני שאינו אלא פסוד דברים אבל נעמלין ונקדישין אין אומרים בפחות מעשרה:

(צד) יהא שמיה רבה לא גרע מקדיש ומודים:

(צה) הלכה כתלמא קמי דכולהו לקולא:

(צו) הטיב ר"ת לאסור לעטוף ביום כפור כדי להתפלל בנקיות:

(צז) דטבילה בחמה אינה מצוה:

(צח) דב"ע שהה מחר לרחש:

(צט) שמע מ' תקיעות בנו' שעות ביום יצא ון בתגילה:

(ק) האלפסי פסק כרב הונא ומומר לקרות ק"ש בשיש נוחה תחת נגדיו על בשרו ור"ת פסק כרב חסדא דמרינא לי' כל עלמוחי מתאחרה:

(קא) במקום שראוי לרחוה עדיה אין מועיל העלמת העין:

(קב) לית הלכתא כי הגי מתניתא דלעיל דאחר נוחת בלבים ומודיים בשאין בהם עורות אבל בנוחת אדם לא שייך וכבל ענין אחור ומומ' גמנם אם י"ל דנוחת מרגנולים מוחרים בכל ענין אז אסורים בכל ענין:

(קג) ריח רע שאין לו עיקר כמו הפסה ר"מ דבתי בשאות שלנו בעומק אם יש בהם מפיכה המפסקת הוי כמו ריח רע שאין לו עיקר:

(קד) בתים הבפא שאין רגילות לפנות לפנות שם מותר להשתין בהם ולא מייתינן אמא יפה בהם:

(קה) אסור לפנות נגדולים בשפלין בראשו אבל בהשתין מותר:

(קו) היה ישן במטה ואשתו נגדו לא יזחיר פנו ויקרא אל"ש היה עליה משפקת פיו לגיבה:

(קז) נכרי עדוה אסור לקרות ק"ש כנגדו:

(קח) טפח בתחה ערוה אפילו אשתו אי' טפח שדרכה להתכסות וכן זוקו ואשה ערוה ופי' רב האי גאון דכל הני לק"ש:

(קט) ומתב הר' אליעזר ממיץ הלכך אסור לומר דבר שבקדושה בשמיעת קול שיר של אשה:

(קי) ומתב ראב"ה כל הדברים שהזכרנו למעלה לערוה דוקא בדבר שאין רגילות לגלות אבל בחולה הרגילה בגלוי שער לא מיישינן לגיכה הדעה:

(קיא) גרף ועביבו אסור לקרות ק"ש כנגדן הואיל ומיוחדין לכך אף על פי שאין בחוכם כלום:

(קיב) אבל כלי אלא בלא כגון כלי בזכוכית אפשר דשרי ונלבד שיטיל בהם רביעית מים:

(קיג) ס"מ עושה לו מחיצה י' ואם לא יעמוד הוי"ה בחומשין אלו אבל אם שאר ספרים דיין בכפוי בעלמא:

(קיד) לא יצב אדם על גבי ספסל שס"מ נתון עליה ואם היה נתון על דבר אחר מותר:

(קטו) עומד אדם כנגד בית הכפא ברחוק ד' אמות וקורא ק"ש ומפרש לה בית הכפא שאין בו ריחה:

(קטו) אין אדם יש לבם ספסל נקוב בחדרים ופנין עליו מותר לקרוא ק"ש כנגדו כיון שאין ריחה בעבר שבת אחה קדשת הנרף תחת הנקב ועוד שהנקב תמיד המוקם כדם:

(קיז) עבר יומו בגל קדנגו ולפיכך היכא דאיכר דאיסר בי שעברו ב' תפלות לא אשכחן שמיני חכמים לחזור להתפלל:

תפלת השחר פרק רביעי

(קיח) אם טעה ולא התפלל מוסף אינו מתפלל ערבית שחים דהיאך יקרא בהקדמת הקדמונות וכבר עבר זמן קריאת מוסף:

(קיט) דין אם לא התפלל בשבת מתפלל ערבית שחים:

(קכ) בשמ"ג יחיד שטעה ולא התפלל בערב שבת אחה קדשת כיון שבשבת מס"ל מנן אחת מתחלה ועד סוף יצא:

(קכא) דעביד כמר עבד דעביד כמר עבד אהא אמינן שלפעמים אנו מתפללים תפלת המנחה אחר פלג המנחה כרבנן ולפעמים אנו מתפללים תפלת ערבית מיד אחר פלג המנחה כר' יהודה:

(קכב) לאב"ה אמרינן אדרבא דלאי שבת בע"ש ומתפלל של שבת בע"ש והיה מקבל עליו שבת מעשה יום:

(קכג) מתפלל אדם של מוצאי שבת כר' כגון שיש לו צורך מצוה לעשות בע"ש כגון ללכת למול אבל שלא לדבר מצוה אין רשאי להתפלל כיון דבכר נהגו להתפלל מנחה עם שקיעת החמה:

(קכד) משמע דמשקיעת החמה יכול להתפלל ואע"פ שלא נראו הכוכבים:

(קכה) כבר שויה עליו ומיהו בחנם אין לבטלה אם לא מפני אחה מצוה עובדת אז שבת המעיינה דלא טרחינן ליה:

(קכו) בפלד רב עמרם ש"ל דלקך תקנו קדיש בין תפלה לגאולה להודיע דרשות היא:

(קכז) מתפלל מנחה מאחר שהגיע זמנה יקדימנה כדי שלא יקרא מיני מזונות בם עליה:

(קכח) יש ליחר ביו"כ להתפלל תפלת המוספין אחרית קודם שש שעות ומתלה קודם שיגיע שעת המנחה:

(קכט) ואין צריך להתחיל אם יש שהות ביום להתפלל:

(קל) כל דבר שמחזירין אותו אי הדר שמע ליה מש"ל מראש ועד סוף נפיק והר"מ פסק דוקא שבת ברכה שלימה מחזירין אותו ואין יוצא בשמיעתו מש"ל:

(קלא) בה"ר מפי' עד המה יצקם ליקר שיהא צריך להתפלל עד פרסה:

(קלב) אלבה כר' שלא ירד למטה ופליגו שלא במקום סכנה ואפילו בתהלך מתפלל ואין צריך לחזור פניו נגד ירושלים:

(קלג) משמע דר"ש ברכות מותר להתפלל בדרך בשהוא מהלך ואין צריך לעמוד:

(קלה) כל היכא דאתר אין מחזירין כגון על הנסים יעלה ויבא עניו וכיוצא בהם לא מבעיא דאם עקר רגליו דאין מחזירין אותו אלא כיון שסיים אותה ברכה אף על פי שלא פחת ברכה שלאחריה אינו מחזר לראש דברכה לבטלה הוא אם יחזור:

(קלו) ברכת לבנה מעומד מפני כבוד שכינה הואיל ומקבל פני שכינה:

אין עומדין פרק חמישי

(קלז) אין עומדין להתפלל אחוך קלות כאם ישמוק אלא אחוך כובד ראש ושמחה כי מלוה כגון שעסק בד"ת ולכך נהגו לומר פסוקי דזמרה ואשרי קודם:

(קלח) כלילה אסר ר"ת אינו כלילה כעין כיפה ולכלות ואחנים דוקא אבל שאר נשי ונבדי לא:

פירושיהן שהוא בריאתא מפני הירושלמי דבעי על אחר ואין צריך:

(מה) פר"י דברכה לפסוק בחורה והעבר ברכה אחת ויש לקרות והעבר ביוו:

(מט) ברוך אתה ה' המלמד תורה כו' ולא גרים בא"י לתדבי חוקין שזה לשון בקשה ולא הודאה על שעבר:

(נ) פתח ואחר בא"י ותעמו לומר שהכל וכיון שהגיע למלך העולם מזכר שהוא יין ואחר פרי הגפן אין מחזירין אותו וי"ש פסק שמחזירין:

(נא) מהר"ם היה אומר שאם היה יודע שהוא יין ונעשה בדבריו ואומר טוב לו פרי העץ אחת פרי הגפן לחוון כדי דבור יכול לחזור וכן בחמימה י"ש:

(נב) בשאומר הבל הקדוש לא יצא ע"כ צריך לחזור ויש פוסקים גם מכרכו ומי כמוך ומכוח לחיים ובספר המיים והר"ם מאורוא והראב"ה פוסקים דאין צריך לחזור:

היה קורא פרק שני

(נג) ק"ש אם כוון לבו יצא אע"פ שלא מיקן ב' לפניה וב' לאחריה:

(נד) בין הפרקים שואל מפני הכבוד נאחנע מפני היראה ומפני הכבוד לא:

(נה) אין משיחין מפני הכבוד אפילו בין ברכה לברכה:

(נו) פסק רבי שמעון דבמקום שאסור לספר בגנאן חול אסור לדבר גמי אפילו בלשון הקדש:

(נז) על לבבך בעמירה ר"ל אם היה מהלך עומד:

(נח) ומשיב שלום לכל אדם אפילו אינו נכבד וכן הלכה:

(נט) ראב"ה מתיר לעונת קדיש וקדושה בתחנא ק"ש ואין לך מפני הכבוד גדול מזה אבל בתפלה אין לענות:

(ס) מי שתפלל לבדו ונלוים לבור מגיע לשודים יאמר לשודים אבל לא יאמר שודים ודוקא כשעומד בתחנא הברכה אבל לפוף הברכה לא משום דברה כבוד בשביל הברכה:

(סא) ר"ש היה רגיל שהיה ממתין בעוקה פלא כדי לומר קדיש וקדושה עם הצבור והיה סבר אע"פ שהבה כדי לגמור אם כולה אינו אחר לראש והאלפסי חולק בזה:

(סב) ימים שהיתיר גומר בהן את ההלל שהוא חובה לכל אדם והם ר"ח יום:

(סג) חללו לכם מן האדם כשיש לכם לעסוק בכבוד המקום אל תתעסקו בכבוד האדם:

(סד) הקורא ואינו מגיה תפילין אינו גומר המצוה:

(סה) נפנה לנקביו יקנח ידו בגרור ראב"ה כגון שלא ניקח דעתו אך נתלכלכו ידיו בעיר:

(סו) בתפלה בעו לאהדורי אמיא ולר"י לא שנא ק"ש מתפלה כי יש לגיה ב"כ שלא יעבור זמן תפלה:

(סז) צריך להתיר זיין למען מזכרו שלא יהא נשמע תשכרו פירוש ע"מ לקבל שכר:

(סח) בורכים אח שמע לומר מדקיון ולא היו מפסיקים בין אחד לאחבנה:

(סט) צריך להאריך באחד:

(ע) אבל אסור בגחיצה של תענוג אבל שאינה של תענוג מותר:

(עא) לחוף ראשו בימי אבלו מותר אם יש בו ערבוביא בראשו וכן המיר הר"ל ליולדת אבלה לחוף בחוץ ימי אבלותה:

(עב) מיהו אין שבשוס פעם אין אנו מכוונים היטב גם אחן יש לו לקרוא אדרבה מיחי ביהכה"ל אם לא יקרא כלומר אני מכוון בכל שעה:

(עג) משמע דמיירי בתענית שקבל עליו אבל בתענית הכחוב לא:

(עד) אדם שנעשה דבר ופולגו אין צריך ברכה שאין הנה:

(עה) שאלת שלום בשמחים לפחמו וכן הלכה אבל באקראי בעלמא מותר:

(עו) מותר להניח תפילין בין גאולה לתפלה וכן בעלים מניחה בין גאולה לתפלה:

(עז) מותר להתעטף בעליה בעת שידיו מטונפות ואח"כ ממשמש בעליה ומברך:

מי שמתו פרק שלישי

(עח) אלפסי וי"ש גורסין אם שלפני המטה יורך בהן פטורין ושלאחר המטה שאין יורך בהם חייבים ואלו ואלו פטורין מן התפלה דלאו דאורייתא אבל ק"ש ותפלה שהן דאורייתא חייבין:

(עט) אינו מברך פירש רש"י אין צריך לברך אבל אם רצה לברך הרשות בידו וכן אינו מברך ברכת המזונא ואין מברכין עליו ואין מזמנין עליו וכו' פי' רש"י אינו צריך וי"ש פירש דאסור:

(פ) כיון שמוטל עליו לקוברו כמי שמוטל לפניו דמי אפילו בבית אחר והוא הדין שיפסק אם מוטל לפניו ואין עליו לקוברו דלא נהיג אינונה:

(פא) דיקקין שהיו מליאה פסרים או עצמות של מת מפטילן לגחורי' ורוכב הוא ומתיר' ונכרך לרכוב על הסוס ונכרך מותר לרכוב עליהן:

(פב) קטנים פטורין מק"ש פ"ה אפי' קטן שהגיע לחנוך:

(פג) נשים חייבות בקדוש היום אע"ג דמצות עשה שהזמן גרמא פ"ר דמן התורה אין צריך שיקדש על היין אבל שמיעת קדוש מדאורייתא:

(פד) נשים חייבות בברכת המזון:

(פה) יחיד המתפלל עם הצבור אומר קדושה אבל אם לא גמר עד שלא יגיע ש"ל לקדושה ליא לן בה:

(פו) ר"מ בשהיה מתפלל יחיד כשהחזן מגיע לתודים היה טורע עם החזן בלא אמירה כלל:

(פז) ריב"ל אבר אין ליחיד אומר קדוש וכן הלכה מיהו יכול יחיד המתפלל לתחתל בתפלה עם החזן ולומר עמו כל תפלה והקדושה משלם דאין זה הפסקה וגם אין זה קרוי יחיד:

(פח) כתב רש"י אדם המתפלל ושמע קדושה אז ברכו אין לו להפסיק ולענות אלא יסתוק מעט ושומע כשוחה ולא יתכן בעניי ר"י דא"כ הוי הפסקה ומיהו נהגו לשתוק ולשמוע:

(פט) יש ליחר לענות אמן בשומע תפלה ובהאל הקדוש טפי מבשאר ברכות:

(צ) משמע מהירושלמי שהיו אומרים י"ח ברכות שלמות בתוספ' של חול כמו בר"ח ובחול המועד:

(צא) הריהור לאו כדבור דמי ולא יצא אדם בק"ש בהריהור:

(צב) רבי יוחנן אומר לעולם אל יתפלל אדם כל היום כולו ודוקא בספק התפלל אבל ודאי התפלל לא:

לוח סימני הדינים אשר נמצאו במרדכי ממסכת ברכות

(קעב) פסק האלפסי אחד שכר תמרים ואחד שכר שעורים מברך שהכל:

(קעג) תש"ג דאיכא שלמה לפניו טעם הלטומה מאחר שחסיבה עליו:

(קעד) חביב עדיף אם יש לו שני מיני פירות לפניו תשוב עדיף ובורח פרי האדמה עדיף מברכת שהכל אף על פי שאותו המין שמברכין עליו שהכל חביב עליו ח' המינין קודם:

(קעה) יש שהגו לאחוז בין ברכה לאכילה ואין נכון בעיני ר"י דהוי הפסק אמנם בשבת נכון להחמיר שלאחוז קודם שהכלה הברכה שאם יאחוז קודם שמא תפול הפרוסה ואז לא יהיה לו לחם משנה:

(קעו) פתיתים גדולים ושלמים קטנים ממין אחד הלבה כר' יוחנן דשלמים עיקר:

(קעז) פת כסר ופת של עכרים אם שרן יבדך על הכסר ואם של עכרי נקי ומביב על אחה מהם שיעלה יבדך אם אינו מזהר מפת של עכרים והשר מקולי לוה לפלק הפת של עכרים לבן מעל שלהן עד לאחר ברכת המוציא:

(קעח) טול כרוך לא הוי הפסק אבל אם פת דברים הלא שייכי להמוציא צריך לחזור ולברך וכן בין קדוש לשתיה וכן בשתיה:

(קעט) כל אילן דיבש בשיחות וכלו גוזר וטרפי לגמרי בחורף והדר אפרי מבריו מברכין על פירותיו טרא פרי האדמה וכל היכא דלא שקלי לפירא איתא לגוזא והדר מפיק פירא זהו פרי העץ:

(קפ) כל פרי שפסק לו אם פרי העץ אם פרי האדמה יברך טרא פרי האדמה:

(קפא) ה"ג כל פעם טרא פרי העץ קודם לברכת טרא פרי האדמה:

(קפב) אם מרך על הפת בדוק המקום שברהה יצא:

(קפג) מוקדמים בסוף דהיינו לאחר ראשון יקדים לברכה:

(קפד) דברים הבאים בתוך הסעודה מחמת הסעודה אין טעונין ברכה לא לפניהם ולא לאחריהם כגון בשר דגים ירק וכל דבר מלוח שרגילין לאכול עם הפת וכל מיני קדרה וכן דייסא ורמשיש:

(קפה) יין מפני שהוא גורם ברכה לעצמו טעון ברכה לפניו ולא לאחריו:

(קפו) ירק שמים האוכל פירות בסעודה יאכל קצת מהם תחלה בלא פת ויברך עליהם ואח"כ יאכלם בין בפת בין בלא פת:

(קפז) היו נוהגין ר"ת ור"י שלא לברך על שום משקה בתוך הסעודה חוץ מיין וכן נוהגין בצרפת:

(קפח) כשאדם קונה עלמו על היין בגון פורים או בריח מילה אז אין היין פוטר:

(קפט) מי שמברך על המים יברך על כל פעם ופעם דאשיב נמלך:

(קצ) מתן דשתי מים ואחרא ושיכרא מברך דאמנא קמייתא ומו לא:

(קצא) אותם לחמניות דקות שקורין מלא גרהה דלא פטר להו פת מברכה שלפניהם:

(קצב) כיון שנטל ידיו לאחר סעודה באחרונה לא יאכל כלום עד שיברך על מזונו:

(קצג) בשבתות דדעתו לישב אחר המזון ולשתות וכי ברך ברשא דדעתא דהכי ברך הב לן ונברך לא הוי היסח הדעת אבל בשאר ימות השנה לא:

(קצד) מי שבבא לאכול אפיקומן ואחר הב לן ונברך אינו היסח הדעת דאין אחבא דרחמנא סמכין:

(קצה) ואי שכח וברך ולא אכל אפיקומן סומך על מצות שלנו שלשם מצות עשויות:

(קצו) הא דאחרינן כי אחר הב לן ונברך אסור למשתה היינו דוקא כשאחר בעל הבית אבל לא אורח דאין נאסרין באחיבת אורח:

(קצז) יש להוכיח שא"ל לגרן על היין שאחוך המזון ברכה לאחריו אבל על היין של ברכת המזון צריך לברך אחריו ברכה אחת מעין שלש:

(קצח) איתסר לכו לתשתי פירות עד שיברך ברכת המזון ור"ח פירש עד שיברך טרא פרי הגפן:

(קצט) ואותן בני אדם שמבדילין על השלחן פירש רבינו יוסף דא"ל לחזור ולברך טרא פרי הגפן בתוך הסעודה וכ"ש דבין קדוש יצא דחשיב כמו בתוך הסעודה:

(ר) כל אחד מברך לעצמו דאין קבע סעודה בלא הסיבה והי"מ לדידהו שהיו רגילין בהסיבה אבל לדידן ישיבה שלנו קביעות לנו בהסיבה אליהם:

(רא) ממן הזה אין אנו רגילין לקבוע עצמנו בשמיה כמו בימיהם לכן בין ישבו בין היסבו כל אחד מברך לעצמו כ"פ ר"י:

(רב) מחזור ויטרי אם אומר באמצע סעודה סברי מורי הם מניחין לאכול ושומעין לברך ועונין אמן ויצאין בברכת המברך:

(רג) טוב למכיל ולשומעין שיהא בשעת הבלה שאז נראה כקבע ופוטר:

(רד) והיכא דמפקא ליה אי מין עץ אי מין אדמה כגון אדם שנכנס לבית הבשם רש"ם מברך שהכל דעל כולם אם מיכן שהכל יצא וה"ר משה מקולי היה אומר טרא מיני בשמים:

(רה) האי מאן דמרגא אחרוג כו' ודוקא כשמריח בהן אבל אם בא לאכול מהן אין לברך ברכת ריח אחלה אלא ברכת אכילה:

(רו) אחרוג של מצוה כתב הראב"ה שהמריח בו מברך אשר נתן ריח טוב בפירות ורמינו שמתה אומר אין מברך דלאו לריח עבידא:

(רז) וכתב רב יוסף דה"ה אם לא ראה עד כי גדלו הפירות שצריך לברך:

(רח) ראב"ה כל ברכה של דבר מצוה ראוי לו שיאמר בימין וכן בהבלה אומר אם היין בימין ומברך טרא פרי הגפן ושוב נוטל הבדם בימין והיין בשמאל ומברך על ההבדם ומחזיר היין לימינו:

(רט) דין ברכה שלאחריו:

(י) דוקא מים שאין הגאה נשחות מים כשאינו לצמא אבל שאר משקין שבעולם הגוף נהנה מהן כשמיימו ונטעמו בפוחה שהיה מברך עליו בכל ענין אפי' מקנתא אומצא:

(יא) שמרים של יין מברך שהכל אם רמה בהם מים אבל שמרים שאין בהם מים טרא פרי הגפן:

(יב) ראב"ה כתב וז"ל מקובלני דאכל מצות מברכים לאחר שגמר המצוה בגילית לעמוד ליצית וכן דוגמתה אבל לעמוד מוקיף לא יברך אלא אתפילין:

שלשה שאכלו פרק שביעי

(יג) שלשה שאכלו מז' המינין מיימין לזמן ראב"ה:

(יד) אחד מהר מפת של עכרים ואחד אינו מהר מצטרפין לזמון:

(טו) שלשה בני אדם מוהרין הגאה זה מזה אין מצטרפין:

(טז) כיון דאומר הב לן ונברך אסור למשתי פירות רש"י ור"ח עד שיברך לפניהם אבל אם מיכן לפניהם לומר אחלה שרי אפילו קודם ברכת המזון:

(יז) מצוה ליאכל ולברך כל אחד בפני עצמו פירש רש"י בין בברכת המזון בין בברכת המוציא ור"י פירש דוקא ברכת זמון אבל ברכה דאשוה מוציאין זה את זה:

(יח) נשים יוצאות בזימון שלנו אע"פ שאינם מבינות לשון הקודש:

(יט) משמע דנשים יכולות לזמן לעצמן וכן עשו בנות הר' אהרהם מאולינש:

(כ) רבינו שמחה היה עושה מעשה לנקף אשה לזימון:

(כא) אחד מייב להפסיק לנשים וב' אין חייבים ומיהו אי בעי למעבד הרשות בידם:

(כב) אם שכח אחד מהם וברך לעצמו והשנים לא ברכו מזמנין עליו והוא אינו יכול לזמן עוד:

(כג) דין אם לא אכל ושתה שתהם מה מברך:

(כה) נהגו העולם שלא לומר אמן אלא אחר טוב יהוצלים דברכת המזון:

(כו) כשהנשה"ג מיסב עמהם ולאי הוא טעם ואורח מברך כו' אבל כשבעל הבית אין מיסב עמהם הגדול שבהם יאמר טעם וגם יברך ברהמ"ז:

(כז) דין עד היכן תפסיק ולהיכן הוא אחר:

(כח) שני בני אדם שאכלו ומביאין לפניהן פירות מצטרף ג' עמהם אבל אם אמרו הב לן ונברך שהפיחו דעתן מלאכול אין הג' מצטרף עמהם:

(כט) הלכת' גדול מברך מיהו אם הגדול נותן רשות לקטן ומברך שפיר דמי:

(ל) מצוה דרשים שאני:

(לא) אין מכבדין בדרכים דוקא אם פגע זה בזה ואירע להם דרך במקום אחר אין מכבדין אבל מתחלה כשיוצאין בדרך אחד אז מכבדין ראבי"ה בדרך פכנה אין מכבדין:

(לב) אם כל אחד כברו בדו אוכל אע"פ שלא אכל המברך וכן בשתיה וכן אם נתן לכל אחד חלקו:

(לג) אתן מעופה וקטופה פרש"י והערוך:

(לד) מיימו' השומע ברכה מתחלה ועד סוף ומתכוין לצאת י"ח זה יצא י"ח אע"פ שלא ענה אמן:

(לה) העונה אמן הרי הוא כמברך והוא שיהיה המברך חייב באותה ברכה:

(לו) כל המאריך באמן מאריכין לו ימיו ובלבד שלא יאריך יותר מדאי:

(לז) מקנקא דמילתא דאין הטעם רשאי לבטא עד שיכלה אמן מפי רוב העולם:

(לח) והאידנא אין אנו מדקדקין ורגילין לומן עם עם האחרן:

(לט) מקבלין האידנא שהדורות מעט האחרן כר' יוסי כדי שלא יהא כל אחד ואחד הולך ומונה בפה לעצמו:

(מ) ראב"ה מיין שבאלקו גאוני עולם בדבר ראוי להחמיר לכל ירחי השם שלא להטעם קטן לא לומון ולא לתפלה עד שיבא ב' שערות:

(מא) כ' שאכלו דגן ואחד יבק או שתה כוס מצטרף ואפי' כרוך שאכלנו יכול לומר ששתיה בכלל אכילה:

(מב) ולהוציא אחרים ידי חובתן עד שיאכל כדית דגן כו':

(מג) אין אומרים לזון תפלה ותחנה בשבת:

(מד) צריך שיקדים ברית לתורה על בריתך שחתמת בבשרנו ועל תורתך שלמדתנו:

(מה) מיימו' אין צריך לברך אחריו אלא אם כן שתה רביעית:

(מו) נברך אלהינו ונשלשה לאלהינו:

(מז) שתם מצרפן אפי' בשני בתים:

(מח) פסק ר"י כשמואל דאחר עוקה אדם כל צרכו בפת משום דלא מיימתים יש נוהגין לאכול הפת אח"כ כשאוכל דייקא או אכילה בפת:

(מט) מי פירש"י מחנו במים לאחר שנתנו בכוס מי אי נמי מי פרישק"ל ר"ל הבא מן החבית בשמו:

(נ) בירושלמי משמע דאמרי לה מיקון לכוס פגום בתוספת יין או מים וכן נוהגים בארץ ישראל אבל בארץ צרפת נוהגין שכל כוס ששתו ממנו מחזיקין אותו בפגום אם לא יעבה הכל לאחן:

(נא) והלכתא בכולהו יש ויבדק ויבדעבד יצא כן מהלך בין עומד:

(נב) כתב בספר המצות כל הברכות הללו חוץ מלאם אם נתפקר אם ברך אם לא אינו חוזר ומברך לא בתפלה ולא בקוף מפני שהם מדברי סופרים:

(נג) אין לנו אלא ד' דברים לפיכך יש להחמיר בכוס של ברכה שעיפה מבחוץ והדהה מבפנים ופר"י בגון שאין הכוס יפה שים בו שיורי כוסות אבל אם הוא יפה וזקי בלאו הכי שפיר דמי:

אלו דברים פרק שמיני

(נד) היין גורם לקדוש שאם אין לו יין אין מקדשין:

(נה) בשמים שאדם אסטניס מוליך להעביר ממנו ריח רע של בית הכסא אין מברכין עליו:

(נו) אסור ליהנות מן העולם בלא ברכה דוקא בשגופו ונהנה ממנו אבל שאר הנאות לא:

(נז) מברכין לאור השמש לפי שמתחדש בכל יום:

(נח) ר"י פי' דדוקא בפת צריך לחזור למקומו ולברך ורש"ס פי' דבכל הז' מיינן צריך לחזור למקומו ולברך:

(נט) אנו שאין מלא קדומים מפני מיינו ואין אנו רגילים לאחר הסעודה לעסוק במלא אין הנטילה מעכבת מלברך מיהו אנשים דמעוגנים הרגילים לעסוק אחר הסעודה ודאי להם מעכב:

(ס) דיני נטילה:

(סא) אין מים הכשרים לנטילה:

(סב) ז' דברים צריכין נטילה אחריהם ולא שני בלא מים:

(סג) מי שאין לו מים מוכן אם ידיו בעפר או בגרוז אבל לענין אכילת פת בעינן נטילת ידים:

(סד) היולא לדרך והתנה בנטילה שחרית מועיל התנאי לכל היום גם לאכילת פת רק שישתמר מטעוף ומשמוש במקום טעוף:

(סה) אם יש לו מים מוך ד' מילין יתמין לאכילה ולא לתפלה אלא יקנה בגרוז:

(סו) אם פרה שותה ושותה מהן נוטלין לידים בעכורין ובקרוזמין כו':

(סז) כל הכלים נוטלים לידים ואריך כלי לנטילה דוקא:

(סח) ואריך שיהא מחזיק רביעית של תורה:

(סט) כתוי הכוסות אם כשמניחו על השולחן נוטין על צדיהן לפי שאין להם בית מושב ואז אין מחזיקין רביעית אין נוטלין מהם לידים:

(ע) אם יש בכלי רביעית מצומצם ורוצים לנטול ממנו שנים נוטלין ממנו זה אחר זה ואע"פ שהשני לא נטל רביעית:

(עא) ואריך שיפלו על ידיו מכח בן אדם השופך עליהם או הוא בעצמו יפפוך עליהם:

(עב) הקוף נותן לידים:

(עג) מותר להושיט ידיו תוך כלי מלא מים לרחוץ:

(עד) ולשוטו בתפניו ולאחן על יד חבירו אסור:

(עה) הנוטל מידו אחת על חבירתה אסור ונוטל ליתר לשפוך על שתיהן בבת אחת:

(עו) דין עבילת ידים כמ' סלה:

(עז) נטילה שחרית צריך שלשה פעמים ובצהרה ב' פעמים ואחר סעודה פעם אחת וסימן גב"ח:

(עח) רבי שמשון משנן מוהג עצמו לנגב ידיו בין שטיפה לשטיפה ואסור לרחוץ מתוך המים שרחץ בהם חברו כבר ושלא תגע ידו שכבר שפך עליה מים שני פעמים על ידו שיש שלא שפך עליה רק פעם אחת:

(עט) צריך להגביה ידיו בשעת נטילה:

(פ) נטילת ידים לאוכלין עד הפרק ולתרומה עד לפרק ולקדוש ידים ורגלים במקדש עד הפרק:

(פא) כל דבר שאוכל בטבילה הגוף מוקן נטילה ידים לאוכלין:

(פב) צריך שלא יהא היסח הדעת בין נטילה לסעודה אך על תנאי יכול להיות שמועיל:

(פג) הבא מבית הכסא ונטל ידיו אינו בא להגיען לבריך לחזור ולטול ואשר יבר לא הוי הפסק:

(פד) כל פעם שנפנה צריך לטול ידיו ומברך אשר יבר אחר שנטל ידיו יאבד בטל אבל אם עומד לעסוק בתורה או להוציא דבר שבקדושה או ליצא לבית הכנסת מברך על נטילת ידים ואשר יבר:

(פה) מנגב ידו בין בגוד בין בשבת ואין לחוש שמרטיב המפה ומיישבין לאחיטה:

(פו) המיר ר"ת לאשה שהטיל בה לוחה על בגדה בשבת בית הכנסת ליטול ידיה ולקנח בשבת מקום הטנוף:

(פז) בשבת יש ליהר שלא ליטול ע"ג עשבים משום פסיק רישיה:

(פח) מים דאשונים מצוה אחרונים מובה אמצעיים רשות:

הרואה פרק תשיעי

(פט) כל הני ברכות דפרק הרואה צריך להזכיר בהם שם ומלכות:

(צ) על הבהרות לאו כל הבהרות אלא ד' דקרא כמו גימון פשון מדקל פרח:

(צא) כל אדם מברך על נסו אע"פ שאין בכר מתון המקום:

(צב) ודוקא בחולה שבאל לחטוה אבל אם חש בראשו או בחעיו ולא בכל לחטוה לא:

(צג) הרואה חבירו לאחר ל' יום אומר ר"י דוקא חבירו החביב עליו ושמח בראייתו:

(צד) אומר ר"י דוקא בגדים חדשים אבל שאינם חשובים כ"כ כמו מנעלים ומפלאות וחלוק וכיוצא בהן אין צריך לברך:

(צה) מיימו' כתב דאי לא שמע קול הרעגול או שכב בגדיו כל הלילה לא יברך ומיי"כ שאין בו נטילה לא יברך על נטילת ידים:

(צו) וכן הטוב והמטיב שמברכין על שיורי היין צריך שיהא אחר עמו שיהנה גם הוא מאותו היין ולענין לעבור את חבירו בברכת הטוב והמטיב דינו כברכת טרא פרי הגפן:

(צז) אבי"ה אם הביאו לו יין רע ויין טוב כאחד יברך מיד טרא פרי הגפן על היין הטוב ופוטר הרע ולא על הרע אחלה כדי לברך אחריו הטוב והמטיב כדי להרבות בברכות:

(צח) דין אם אחד מברך הטוב והמטיב ומוציא לבולן או אם כל אחד ואחד מברך לעצמו:

(צט) נוסח ברכת המזון:

הקדמה מאת הגאון המחבר
פירוש מנחת בכורים ומצפה שמואל
הנקרא בשם הכולל תנא תוספאה

החכם מכל אדם שהע"ה אמר אם תבקשנה ככסף וכמטמונים תחפשנה אז תבין יראת ה' ודעת אלהים תמצא. זקנינו פירשו לנו בבקשך החכמה בזריזות והשתדלות יתרה ברוב ימים תמצא מבוקשך ותגיע אליו. כמו הרובה קשת הקולע אל השערה. לא ימצא מרגוע עדי יקים השערה אשר הקים למטרה. כן ירוצו עשתונות המחבר לתכלית הנרצה. לדבר המועיל להשגת החכמה. אי לזאת מעת אשר החל רוח השם להתעורר בלבבי. שתלתי על תלמי לבבי צמחי נטעי נעמנים. דברי חז"ל להשתעשע ולהגות בהם. כיד ה' הטובה עלי. להיות טוב לדידי ולהיטיב לאחרינא. וחביבין עלי יינן של סופרים. כאבני חפץ ואדרכמונים. בפי מחודדים ומשוננים. ולמצא דעת מבינים. ולגלות לפני העדה דברים אשר מנופת מתקו ומשמן זקקו. ובל יפיגו טעמם בנפול עליהם נטפי מים טהורים אשר יערפו נאות מדבר. אף יישירו עפעפי עין הבהיר:

לזאת אברך השם הגדול והנורא. ורנתי לו תערב כיובל שי למורא. אשר שם חלקי מיושבי התורה. והרבה יגיעות יגעתי עד אשר מצאתי מתוקן לפני דברים העומדים ברומו של עולם הן הן דברי **התוספתא**. אשר יסדו קדמונינו ז"ל אשר מצאתי דבריהם חרותים לפנינו בפסקי ראשונים ואחרונים וכמה הם ששים ושמחים במציאה דאתא לידא. ראה זה מצאתי בתוספתא דא. אי לזאת הרהבתי בנפשי עוז. לאמר הן כל יקר ראו עיני איך רבו הפרשנים. כולם חכמים זקנים ונבונים. בכל דור ודור לפרש את המשנה כתורת ה' תמימה והיא ככלה המקושטת בדברי יקר כלשם שבו ואחלמה. ודברי התוספתא היא מוצנת לפנינו ערומה. לא קם איש להעמידה על מקומה. לנקות כל סיג מטעות הדפוס אשר נפלו מימים ימימה. ולפרשה ולבארה ולהוציא לאור תעלומה. ולהיות ברה כחמה. והדברים סתומים וחתומים. וצריכים ביאור אף לחכמים. לזאת שמתי לילות כימים. וחבלים נפלו לי בנעימים. לבאר ולפרש יחדיו יהיו תמים. ויאמר שמואל אנכי הרואה אותן המקומות אשר לא שזפתן עין הרואה. דברי התוספתא. אשר בבית קודש אהלה. הנמצא בבבלי וירושלמי ראשונים ואחרונים. אשר כפטיש יפוצץ סלע. ומתחלק לכמה נצוצין ותילי תילין. ואנהרנא לעיינין שבילין בכמה אנפין דמלבלבין כאילנא דנפיש חילין. להעלות רעיונים. נגד חכמים ונבונים. כי על כל אלה נתתי לבי לדרוש ולתור בחכמה. בעזרת שוכן רומה. אף כי אנכי מה:

והן כבר רצה ה' את מעשי. והוצאתי לאור את **סדר נשים**. והבאתי ראשית **בכורי במנחת ועטור בכורים**. ועין רואה ואוזן שומעת גם שניהם יעידו כי נתפשטו לרצון לפני כל. וקטונתי מכל החסדים אשר עשה השם עמדי כי נמצאו יראים ושלימים. נגידים ופרתמים. אשר זכו לי בחותמם. לקבל הספרים בלב תמים. אנא השם שלם פעלם וצדקתם תעמוד לעולמי עולמים:

וגם היום קולי קול עוז לתת תודה לחי עולמים אשר מילא את ידי לעשות ציצים ופרחים נאים. ודברים היקרים כפז מסולאים. דברי התוספתא **מסדר זרעים**. והן לא שקטתי ולא נחתי. ואת חצני נערתי. לשמוח בשמחת **מועד**. והשם היה לי מסעד. כי הגדלתי והוספתי דברים רבים ערבים לאוזן שומעת. וכפלים לתושיה. גדול כבוד האחרון יהיה. ויקבלו תוספתא דא מכל שפר ארג. ונפש היפה אליהם תערוג. לענדם על לוח לבבו. כי ימצא הכל מתוקן לפניו. בביאור הפשוט להיות משנתו שגורה בפיו. וימצא כתוב ורשום בפנים מאירות ומסבירות להלכה בכמה הילכתא רבתא. ואני תפלה לצורי וקוני. רצה ניבי והגיוני. ותן חלקי בתורתך. ויערב זכרך על לשוני. וחום וחמול עלי ושא פני. בכל לב אדרוש בתחנוני. ללמוד ולקיים כל דברי תורתך באהבה. בכל עת ועונה עד זקנה ושיבה. כי לעבדך היא תאות נפשי העלובה. שעה שועת נאנקים ופקוד עזובה:

ומשמיא אסכימו ע"י כי בהיותי עסוק בספרי להביאו לבית הדפוס הגיעו לידי ספרי התוספתא כ"י נוסחא חדשה אשר מפה קדוש יצאו כבוד מרן הגאון החסיד רשכבה"ג רבינו **אליהו** זצוק"ל **מווילנא** אשר מסרן לי נכדו הרב הגדול החריף ובקי המפורסם מוה' **יעקב משה** נ"י מסלאנימא ובתוכם ג"כ מקצת ציון מראה מקומות מהרב הגאון מוהר"ר **אברהם** בן הגאון זצוק"ל וסימנא מילתא היא כי סביבם שמתי שני חצאי לבנה כזה ( ). וזולתן הוא אשר מלבי הוצאתי וצפיתי לדעת אנה הובאו דברי התום' בש"ס בבלי וירושלמי וגם הדינים מחודשים ברמב"ם ושו"ע הכל רשמתי ת"ל למען לא תחסר כל בה ואנכי בדרך אמת נחני ה' כי בכמה הגהות כוונתי לדברי הגר"א זצוק"ל אשר עליהם רשמתי בביאורי וכן הגיה הגר"א יען כי מלבי הוצאתי מלין אלו:

ועתה אודה ה' בפי ובתוך רבים אהללנו אשר זכיתי להשלים פרי חפצי להוציא לאור תעלומות חכמה שלשה חלקי התוספתא כן יזכני ה' להציג בשער בת רבים כל הסדרים על מכונם להוציא לאור מעין חתום לבאר סתימתאה דתוספתא ועתה יראו אור בהיר בשחקים. רבים יתמהו ויאמרו **כמה גדלים מעשי חייא** לפ"ק:

פרק א א מאימתי (ס"א) קורין את שמע בערבית משעה שבני אדם נכנסין לאכול פיתן[א] בערבי שבתות דברי רבי מאיר וחכמים אומרים משעה שהכהנים זכאין לאכול בתרומתן סימן לדבר צאת הכוכבים ואף על פי שאין ראיה לדבר זכר לדבר (נחמיה ד) וחצים מחזיקים ברמחים מעלות השחר עד צאת הכוכבים: **ב** (ב) רבי שמעון אומר פעמים שאדם קורא אותה שתי פעמים בלילה אחת (ס"ב) קודם שיעלה עמוד השחר ואחת משיעלה עמוד השחר ונמצא יוצא [בה] ידי חובה של יום ושל לילה: **ג** (ג) רבי אומר ארבע משמרות הוי הלילה עונה אחת מעשרים וארבע לשעה והעת אחת מעשרים וארבע לעונה והרגע אחת מעשרים וארבע בעת ר' נתן אומר ג' אשמורות בלילה שנא' (שופטים ד) ראש האשמורת התיכונה אין תיכונה אלא שיש לפניה ולאחריה: **ד** (ד) מאימתי קורין את שמע בשחרית אחרים אומרי' כדי שיהא (ממנו) [רואה] חבירו ברחוק ד' אמות ומכירו מצותה עם הנץ החמה כדי שיהא סומך גאולה[ב] לתפלה ונמצא מתפלל ביום (ס"ה) אמר רבי יהודה פעם אחת הייתי מהלך אחר ר"ע ואחר ר"א בן עזריה הגיע זמן קריאת שמע כמדומה אני שנתייאשו מלקרות (ו) אלא[ג] (*ו) שעוסקין בצרכי צבור קריתי ושניתי ואח"כ התחילו הן וכבר נראתה חמה על ראשי ההרים: **ה** (ז) החתנים וכל העוסקין במצות פטורין מק"ש ומן התפלה ומן התפילין שנאמר (דברים ו) בשבתך בביתך[ד] פרט לחתנים ובלכתך בדרך פרט לעסוקין במצות: **ו** מעשה בר' ישמעאל ובר' אלעזר בן עזריה שהיו שרוין במקום אחד והיה ר' ישמעאל מוטה ור' אלעזר זקוף והגיע זמן ק"ש ונזקף ר' ישמעאל (ס"ו) והטה רבי אלעזר אמר לו רבי ישמעאל מה זה אלעזר אמר לו ישמעאל אחי אומרים לאחד מפני מה זקנך מגודל אמר להם יהיה כנגד המשחיתים אני שהייתי זקוף הטיתי אתה שהיית מוטה זקפת אמר לו אתה הטיתה [לקיים] כדברי בית שמאי אני נזקפתי לקיים דברי בית הלל (ט) ד"א שלא יראו התלמידים ויקבעו[ה] כדבריך הלכה לדורות: **ז** (י) למה אמרו אחת ארוכה ואחת קצרה מקום שאמרו להאריך אינו רשאי לקצר לקצר אינו רשאי להאריך לחתום אינו רשאי שלא לחתום שלא לחתום אינו רשאי לחתום לפתוח בברוך אינו רשאי שלא לפתוח בברוך שלא לפתוח בברוך אינו רשאי לפתוח בברוך לשוח אינו רשאי שלא לשוח שלא לשוח אינו רשאי לשוח: **ח** (כ) אלו ברכות שמקצרין בהן המברך על הפירות ועל מצות[ו] ברכת הזמן וברכה אחרונה [שבק"ש] ושבבהמ"ז אלו ברכות שמאריכין בהן ברכת תענית וברכות של ראש השנה וברכות יוה"כ (ל) מברכות של אדם ניכר אם בור הוא אם תלמיד חכם הוא: **ט** אלו ברכות שאין חותמין בהן [בברוך] המברך על הפירות ועל המצות ברכת (המזון) [הזימון] וברכה אחרונה שבברכת המזון ר"י הגלילי היה חותם בברכה אחרונה שבבהמ"ז ומאריך בה: **י** אלו ברכות שפותחין בהן בברוך כל הברכות כולן פותחין בברוך חוץ מן הברכה הסמוכה לשמע וברכה הסמוכה לברכה אחרת שאין פותחין בהן בברוך[ז]: **יא** (מ) אלו ברכות ששוחין בהן ברכה ראשונה תחלה וסוף ובמודים תחלה וסוף והשוחה בכל ברכה וברכה מלמדין אותו שלא ישחה ואין עונים עם המברך רבי יהודה היה עונה עם המברך (ישעיה ו) קדוש קדוש קדוש ה' צבאות מלא כל [הארץ כבודו] (יחזקאל ג) וברוך כבוד ה' ממקומו כל אלו היה ר' יהודה אומר עם המברך: **יב** (נ) מזכירין יציאת מצרים בלילות אמר ר' אלעזר בן עזריה הריני כבן שבעים שנה ולא זכיתי[ח] שתאמר יציאת מצרים בלילות עד שדרשה בן זומא שנאמר (דברים טז) למען תזכור את יום צאתך מארץ מצרים כל ימי חייך ימי חייך הימים כל ימי חייך הלילות אלו דברי בן זומא וחכ"א ימי חייך העולם הזה[ח] כל ימי חייך להביא לימות המשיח אמר להם בן זומא לחכמים וכי מזכירים יציאת מצרים לימות המשיח הרי הוא אומר

אור הגנוז פ"א [א] בגלילי: [ב] לה תפלה: [ג] פרט לעסוקין במצות והלכתך בדרך פרט לחתנים: [ד] ויעשו קבע הלכה כדברך: **נוסחאות** (ס) אחת עד שלא עלה כו': (ע) מפני שהן עסוקין כו': [ה] המצוה וברכת הזמון: [ו] זה שייך למטה ממנו וכן הוא בכ"י: [ז] שאשמע: [ח] כל להמיל:

חסדי דוד

פ"א דברי ר"מ. משום דסתם ר' במתני' משעה שהכהנים נכנסין וכו' קתני הכא במתניתא דבמתלוקת שניה ההיא רבנן היא ור"מ פליג: רש"א פעמים וכו'. וכ"ה בגמ' דף ח' והא דקתני פעמים משום דלכתחילה מודה ר"ש לחכמים דמתני' דסברי עד חצות כדי להרחיק וכו' מיהו אם עבר ולא קרא יכול לקרותה עד ע"ה: כדי שיהא רואה כו'. ושיעור זה הוא מאוחר מע"ה ומוקדם מהנץ החמה נמצא שג' זמנים הם מע"ה דיעבד אין לכתחילה לא וכדלעיל ומשירלה חבירו ברחוק ד"א אפי' לכתחילה ומ"מ מצותה מן המובחר עם הנץ החמה וכדמסיים: כמדומה נ"ל דהכי פירושו שכשראה ר"י שהגיע זמן ק"ש דהיינו סמוך להנץ וראה את ר"ע ורא"ב לא היו קורין דומה לו שנתייאשו מלקרות ובקש לומר להם הגיע זמן ק"ש של שחרית ואח"ז ראה שעוסקין בצרכי צבור ולכן קרא ר"י בזמנו עם הותיקין והם התאחרו לקרות עד שכבר נראתה חמה על ראש ההרים ומה מדוק הלשון מה שאמר ר"י וקריתי ושניתי פי' שהי' זמן רב בין ק"ש שלו לק"ש של ר"ע ורא"ע: ובלכתך בדרך כו'. עי' בגמ' ובמה שהקשו התוס' להך

מצפה שמואל

(ס) גמרא ב ע"ב: ירושלמי רפ"א (ב) ח: ירושלמי פ"א ד (ג) ג: ירושלמי שם ע"ש (ד) ט: ירושלמי פ"א ד (ה) יא. ירושלמי שם (ו) עי' ירושלמי ברכות רפה (*ו) עיין מיימוני פ"ב מהל' ק"ש הל"ה וטור שו"ע או"ח סימן ע' ס"ה. ועי' ביאורי הגר"א או"ח סימן ע' ס"ק ו' (ז) שם ושם (ח) עי' ירושלמי סנהדרין פי"א הלכה ד ומסכת עבודת כוכבים פ"ג ה"ז ושביעית פ"ד ז (ט) פסחים קא. וירושל' פ"י הל"א שם (י) שם פ"א (כ) מו. עי' ירושלמי שם (ל) נ. ועי' ירושל' שם (מ) לא. ירושל' פ"א (נ) יב: יג.

מנחת בכורים

פ"א א מאימתי. בערבית. דכתיב ובשכבך זמן שב"א הולכין לשכב ואימתי זמן שכיבה: בע"ש. דממהרין לסעודה שהכל מוכן: שהכהנים. שנטמאו אסורין בתרומה עד שתחשך והיינו לה"כ: זכר לדבר. דלה"כ לילה הוא: עד צה"כ. ולאיה גמורה איה די"ל דהי לילה הוא מ"מ אינו זמן שכיבה וגמ' גרסינן נמי ואומר והיו לנו הלילה מלאכה ומפרשינן מאי ואומר וכ"ת מכי ערבא שמשא לילה הוא ואינהו הוא דמשכי ומקדמי ת"ש והיו לנו הלילה משמר ש"מ דמן לה"כ ששנתו מן המלאכה איקרי לילה: **ב** בלילה. אף לאחר עה"ש קרי לילה בלשון העולם אלא לפי דאיכא אינשי דקיימי בהיא שעתא קורא בה של יום להולך בדרך או שאר אונס אבל לכתחלה צריך להמתין משירלה את חבירו ברחוק ד"א ויכירהו: **ג** ד' משמרות. לפי דאמר במשנה ר"א אומר עד סוף האשמורה הראשונה דהוה זמן ק"ש של שכיבה אמר ר' דד' משמרות הוי הלילה ונפקא ליה מדכתיב קדמו עיני אשמורות וכתיב חצות לילה אקום להודות לך ש"מ שחצות הוה ב' משמרות להיום: התיכונה. ולרבי א' מן המיכונה שבתיכונות ובירושלמי מפרש סופה של שניה וראשה של שלישית שהן מתווכות את הלילה: **ד** מצותה. לכתחלה: עם הנץ. סמוך להנץ והתפלה יהיה סמוך לו בהנץ: אלא כמו מפני מחמת שנתעסקו בצרכי צבור פטורין מקריאת שמע: ושניתי. משנה דאסור ללמוד קודם קריאת שמע כמבואר בפרק שני (דף יד:): וכבר. עי' רשב"א בחידושי ברכות דף ט ד"ה איכא מ"ש מה: **ה** החתנין. דכתיב בשבתך בביתך בשבת דיהך הוא דמחייבת הא דמצוה פטירא והוא טרוד ומתשב בצערא מצוה: וכל העוסקין במצוה. דכתיב ובלכתך בדרך בלכת דיהך הוא דמחייבת הא דמצוה פטירא וכדמסיים ואזיל: **ו** מעשה. קאי על משנה דמבואר פלוגתא דב"ש וב"ה דלב"ש בערב יטה ויקרא ובבוקר יעמוד ויקרא וב"ה אומרים כל אדם קורין כדרכן והיא המעשה מעין פלוגתתן: זמן ק"ש. של ערב: מה זה. למה הטית: מגודל. תלתלים ונאה: כנגד המשחיתים. להוליא מלב המשחיתים לכן גדל זקנו וכן כאן נזקף להוליא דעת ר"א (רשב"א). ורש"י מפרש שאומר כן על זקנו שיהיה

גי' למה לא יליפינן שאר מצות מתתן ומי' בדוחק ולולא דבריהם ז"ל הייתי אומר דאי לאו ובלכתך בדרך הייתי מוליא מבשבתך דפרט לחתן אפילו כונס את האלמנה אע"ג דליכא טרדא קמ"ל בשבתך דומיא דובלכתך בדרך דמסתמא איכא טרדא וא"כ דוקא הכונס את הבתולה דטריד ודין זה פסק הרמב"ם ברפ"ד: ונזקף ד"י. פי' ר"י נזקף בשביל שהטה ר"א וכדי לקיים דברי ב"ה דמותר לקרות גם בזקיפה עשה כן. אבל באמת מותר לקרות לב"ה גם מוטה וגם מוכרח הייתי לזקוף כדי שלא ירלו התלמידים ויקבעו כדבריך הלכה לדורות בראותם שאינו קורין מוטים: למה אמרו כו'. הך מתניתא עד ר"י אומר עם המברך (סוף סימן יא) לא הובאה בשום מקום לגורסה ומדברי הרמב"ם והרשב"א למדתי פירושה כי תחלתה סובבת והולכת לפרש דברי המשנה בשאר מברך שמיס לפניה כו' כי מה דאיתא במתניתין בברכות שלפני ק"ש א' מברוכה וא' קצרה אינה הכוונה לפי מספר המיצות רק כי כל ברכה שפותחת בברוך ומותמת בברוך נקראת מברוכה כלומר ברכה שלמה והפותחת בברוך ואינה חותמת או החותמת בברוך ואינה פותחת אם היא לא סמוכה

להשתתה: כדברי ב"ה. והלכה כב"ה וכ"ת גם ב"ה מודה למוטין שפיר דמי ע"ז אומר ד"א שמא ירלו התלמידים כשהטה ר"א ויקבעו הלכה כדברי ב"ש לכן נזקף ונראה דגרסינן בתוספתא והטה ר"א ונזקף ר"י וכן הוא בש"ס וכדמוכח הכא: **ז** למה אמרו במשנה (די"ב) בערב מברך אמיס לפניה ושמיס לאחריה א' מברוכה וא' קצרה מברוכה אמת ואמונה וקצרה השכיבנו ומפרש כאן הנ"מ להודיע דאסור לקצר בבברוכה ולהאריך בקצרה: לחתום. בעגולא קאי הברכות שחותמין בברוך אין לשנות מבלי לחתום וכן היקף: לשוח. להשתחות כגון באמצע ובמודים תחלה וסוף: **ח** שמקצרין. מטבע קצרה: ברכת הזמן. שהחיינו ובירושלמי הגירסא ברכת הזימון שאומרים בברך שאכלנו משלו: וברכה אחרונה. שברכה קצרה היא ולאיה דאינה חותמת בברוך אלא אמ"כ הוסיפו שלש גמולות ושלש הטובות (עי' תוס' דמ"ו ב' ד"ה והטוב. ועי' תוס' פסחים דף קד ע"א ד"ה הטוב ועי' רש"י ברכות דף מט ע"א ד"ה ומ"ד): ברכת תענית. ברכת גאולה שבתפלות י"מ אם גזרו הצבור תענית מאריך בה כמבואר בסדר תענית בפ"ב וכן בשש שהוא מוסיף מאריך בה כמו שילקה: וברכת ר"ה. מלכיות זכרונות ושופרות מאריך בפסוקים אם ירלה ואם לא התחיל לומר כלל רק אמר ככתוב בתורתך יבא כמבואר בסוף ר"ה: ניכר. כגון אם אמר ובטובו ה"ז מ"מ ומטובו ה"ז בור שממעטו במגמולו של הקב"ה: **ט** ברכת הזימון גרסינן: וברכה אחרונה. דברכה קצרה היא וכדפרישנא: ר"י. עי' חדושי הרשב"א דף מו: היה חותם בה. דס"ל הטוב והמטיב דאורייתא וכמו כל ברכת המזון ותותם בברוך ואינו פותח: **י** לשמע. בגמ' גרסינן חוץ מברכה הסמוכה לתברתה וסמוכה לשמע והיינו נמי דסמוכה לתברתה שקודם ק"ש אלא קמ"ל דאף שק"ש מפסיק מ"מ ה"ל הדין סמוכה: **יא** ברכה ראשונה. אמות: מלמדין. דאסור להוסיף על תקנת חכמים ומחזי כיוהרא: ואין עונין עם המברך. כשאחד מברך להוליא חבירו כגון בהמ"ז בזימון אין עונין עמו אלא שומע ושותק דעדיף טפי להוליא א' לחבירו מלברך כל אחד ואחד משום ברוב עם הדרת מלך:

(ירמיה כג) לכן הנה ימים באים נאם ה' וגו' אמרו לו לא שתעקר יציאת מצרים ממקומה אלא שתאמר יציאת מצרים מוסף על המלכיות ומלכיות עיקר ויציאת מצרים טפילה כיוצא בו (בראשית לה) ולא יקרא שמך עוד יעקב וגו' לא שתעקר שם יעקב ממנו אלא שתהא שם יעקב מוסף על ישראל ישראל עיקר ויעקב טפילה: **יג** כיוצא בו (ישעיה מג) אל תזכרו ראשונות אל תזכרו ראשונות אלו עול מלכיות וקדמוניות אל תתבוננו אלו עול מצרים הנני עושה חדשה עתה תצמח הלא תדעוה אלו מלחמת גוג[ט] משל למה הדבר דומה לאחד שהיה מהלך בדרך ופגע בו זאב וניצל ממנו והיה מספר מעשה הזאב חזר ופגע בו ארי וניצל ממנו[ח] והיה מספר מעשה ארי ופגע בו נחש וניצל ממנו שכח מעשה שניהם והיה מספר מעשה נחש כך ישראל צרות אחרונות משכחות את הראשונות: **יד** כיוצא בו (בראשית יז) שרי אשתך לא תקרא את שמה שרי כי שרה שמה בתחלה היא שרי[י] לאומתה עכשיו היתה שרה לכל האומות שנאמר כי שרה שמה כיוצא בו (שם) לא יקרא עוד שמך אברם והיה שמך אברהם בתחלה הרי אתה אב[יא] לכל אדם ולבסוף הרי אתה אב לכל העולם[יב] שנאמר (שם) כי אב המון גוים נתתיך: **טו** אע"פ שחוזר וקרא אברהם אברם אינו לגנאי אלא לשבח ליהושע הושע אינו לגנאי אלא לשבח הוא אברם עד שלא נדבר עמו הוא[יג] אברם משנדבר עמו הוא הושע עד שלא נכנס לגדולה הוא[יד] הושע משנכנס לגדולה[ט] משה משה אברהם אברהם יעקב יעקב שמואל שמואל כולן לשון חבה לשון זרוז. הן הן עד שלא נדבר עמהן והן הן משנדבר עמהן הן הן עד שלא נכנסו לגדולה והן הן משנכנסו לגדולה: **טז**[טו] כיוצא בו (תהלים עו) ויהי בשלם סכו וכי מה ראה[טו] הקב"ה להחזיר לה שם הראשון לפי שהוא אומר (ירמיה לב) על אפי ועל חמתי היתה לי העיר הזאת למן היום אשר בנו אותה עד היום הזה להסירה מעל פני יכול אף עכשיו הרי היא בחמה תלמוד לומר (תהלים סח) ההר חמד אלהים לשבתו הרי היא בחמדה ובתאוה מלמד שכפר לה חורבתה[טו] שאין שכינה חוזרת[יו] עד שתעשה הר[יח] שנאמר (דברים ט) ההר הטוב הזה והלבנון.

ויהי בשלם סכו מצינו כשהיא שלם קרויה הר שנאמר (בראשית כב) ויקרא אברהם שם המקום ה' יראה וגו' ואומר (תהלים קלט) זכור ה' לבני אדום מאימתי משנעקרו יסודותיה ממנה האומרים ערו ערו עד היסוד בה:

פרק ב א(ט) הקורא את שמע צריך להזכיר יציאת מצרים באמת ויציב רבי אומר צריך להזכיר בה מלכות אחרים אומרים צריך להזכיר בה מכת בכורות וקריעת ים סוף: **ב**(כ) הקורא את שמע צריך שיכוין את לבו רבי אחאי אומר משום רבי יהודה אם כוון לבו בפרק ראשון אע"פ שלא כוון את לבו בפרק אחרון יצא: **ג** הקורא את שמע למפרע לא יצא(כא) וכן בהלל וכן בתפלה וכן במגלה: **ד**(כב) הקורא את שמע וטעה והשמיט בה פסוק אחד לא יחזור ויקרא את הפסוק בפני עצמו אלא מתחיל באותו פסוק וגומר עד סוף וכן בהלל וכן במגלה וכן בתפלה. הנכנס לבית הכנסת ומצאן שקראו חצייה וגמר עמהן לא יחזור ויקרא מראשה עד אותו מקום אלא מתחיל מראש[יא] וגומר עד סוף וכן בהלל וכן בתפלה וכן במגלה: **ה** הקורא את שמע וטעה ואינו יודע היכן טעה חוזר לראשה טעה באמצע הפרק חוזר לראש הפרק טעה בין כתיבה ראשונה[כג] לאחרונה חוזר לכתיבה ראשונה: **ו**(כד) כותבי ספרים תפילין ומזוזות מפסיקין לקרות שמע ואין מפסיקין לתפלה ר' אומר כשם שאין מפסיקין לתפלה כך אין מפסיקין לק"ש ר' חנינא בן[כה] עקיבא אומר כשם שמפסיקין לק"ש כך מפסיקין לתפלה א"ר אלעזר ברבי צדוק כשהיה רבן גמליאל ובית דינו ביבנה היו עסוקים בצרכי צבור(*כו) לא היו מפסיקין שלא להסיע מלבן: **ז**(כז) הכתף אע"פ שמשאו על כתפו הרי זה קורא אבל בשעה שפורק וטוען לא יקרא לפי שאין לבו מתכוין בין כך ובין כך לא יתפלל עד שיפרק: **ח**(כז) פועלין קורין בראש האילן ומתפללין בראש הזית או בראש התאנה ושאר כל האילנות יורדין למטה ומתפללין בעל הבית בין כך ובין כך יורד למטה ומתפלל(כח) פועלין קורין את שמע ומברכין לפניה ולאחריה אוכלין את פתן ומברכין לפניה ולאחריה ומתפללין שלש פעמים[כט] שמונה עשרה אבל אין (יורדין) [מורידין] לפני התיבה: **ט**(כט) השושבינין וכל בני החופה פטורין מן התפלה ומן התפילין

אור הגנוז [ט] משלו משל: [י] על עמה: [יא] אב לגוים: [יב] כולו: [יג] אברהם: [יד] יהושע: [טו] הכתוב: [טז] ומנין: [יז] לתוכה: [יח] ויהי בשלם סוכו: פ"ב [א] מרגשה יעד סוף: [ב] בן עקביא: [ג] שם:

נוסחאות ט) שכח מעשה הזאב: כ) לכתיבה הראשונה:

חסדי דוד

להחברתה נקראת קריה אבל ברכה הסמוכה להברתה אע"ג דאינה פותחת בברוך מ"מ לא בטיל זה נקראת קריה כיון דנמשכת אל הברכה שלפניה: **אע"פ** שחוזר וקרא כו'. הך סיומא ליתא בגמ' ויש מה ט"ס וכך ל"ל בתחלה הרי אתה אב לכל אדם וכו' ואח"ז קרויה הר שנאמר ויקרא אברהם וגו' יראה וגו' ואומר זכור ה' וגו':

פ"ב צריך להזכיר יצ"מ כו'. פי' אע"פ שכבר קרא את שמע מ"מ מחויב להזכיר יצ"מ עוד הפעם בברכה שלאחר ק"ש כדי שיסמוך גאולה לתפלה ורבי אומר שצריך להזכיר בה מלכות כי עיקר יצ"מ היה כדי לקבל עליו עול מלכותו וכדכתיב אשר הוצאתי אתכם מארץ

מצפה שמואל

(ס) ילקוט פרשה שמות (ע) ילקוט תהלים ג (פ) ירושל' ספ"א (צ) יג. ושם פ"ב (ג) מגילה יז: וירושלמי כאן פ"ב ושם פ"ב הל"א (ד) טז. וירושלמי פ"ב ח (ה) ירושלמי פ"א ושבת פ"א הל"ב ובכורים פ"ג ועי'

סוכה כו (*ה) מיי' פ"ו מהלכות תפלה הלכה ח עי' טור ושו"ע או"ח סימן צב סעיף ד (ו) טז. ירושלמי פ"ב (ז) שם ושם (ח) שם ושם וירושלמי פ"ו (ט) סוכה כה.

מנחת בכורים

יב נאם ה'. מסיפא דקרא ולא יאמר עוד מי ה' אשר העלה מארץ מצרים: לא שתעקר. דמצינו אח"כ דנקרא ע"ש יעקב דקראו הקב"ה יעקב ברדתו למצרים כמבואר בפ' ויגש: **יג** אל תתבוננו. שלא תתבוננו בהם אבל מ"מ יזכר לטובל דיל"ש כבר ניתן לזכירה: צרות אחרונות. ולכן בגאולה העתידה זכירת האחרונה עיקר: **יד** כיוצא בו. בגמ' ליתא: **טו** אברם. בגמרא דקאמר אשר בחרת באברם ושמת שמו אברהם ולמה קראו אברם ג"כ דקאי בקראי דד"ה דאמר אברם הוא אברהם: הושע. כמבואר בפרשת האזינו הוא והושע בן נון: הוא אברם. לדיק היה מתחלתו ועד סופו: הושע משנכנס לגדולה. שהיה בענותו ונצלקתו כמאז כן עתה: משה משה. שהקב"ה קראן בכפל שמות משה בשביל אברהם בפרשת עקידה יעקב בירידתו למצרים בפרשת ויגש שמואל כשבכב בית ה' בשמואל ג': זרוז. שמזרז אותן למעשיהם: הן הן. טעם נוסף לכן כפל למימר דהוא בגדקו בין קודם שדבר עמו בין לאחר שדבר עמו: **טז** כיוצא בו. שנקרא בשם הראשון כמו אברם: ויהי בשלם. והיא ירושלים שנקרא מתחלה שלם כדכתיב בקרא ומלכי צדק מלך שלם ואברהם קראה יראה והקב"ה שיתף שם שניהם וקראה ירושלים כמבואר בילקוט פר' עקידה ובתהלים ע"ו ג"כ דוד לשה קרא אותה שלם כמו שם שקראו שם בן נח: שכיפר לה חורבנה. ולכן קראה שלם כמו שם שהיה לה קודם שלותה שזהו גורם הכפרה: ה"ג בילקוט תהלים שאין שכינה חוזרת עד שתעשה הר שנאמר ויקרא אברהם וגו' והיינו לראיה שדורות העתידין יאמרו בהר ה' יראה ש"מ כשיקרא הר אז יראה השכינה שם. ולפי הגירסא דהכא נמי יש לכוין פירושו דהדר אלעיל שאמר מתחילה דדוד קראה שלם משום שאין השכינה חוזרת עד שתעשה הר ועדיין יש לכבין מה ענין שלם לכאן ה"ל לדוד לקרותה הר לזה אמר דמצינו שנקרא שלם ונקרא אז הר ג"כ שלם והר שם חד הוא קודש בגיהא ולכן אחר חורבנה נמי קראה הר וקראה שלם: ואומר. דכיפר לה חורבנה: לבני אדום. ועוכשיו אימתי משנעקרו שנחרבה דאז נתכפר בחורבנה וזה דמסיים האומרים ערו וגו' כלומר כיון דכבר נחרבה ג"כ יכפר לה חורבנה אם כן זכור ה':

יב מסיפא דקרא ולא יאמר עוד מי ה' אשר העלה מארץ מצרים: לא שתעקר. דמצינו אח"כ דנקרא ע"ש יעקב דקראו הקב"ה יעקב ברדתו למצרים כמבואר בפ' ויגש: **יג** אל תתבוננו. שלא תתבוננו בהם אבל מ"מ יזכר לטובל דיל"ש כבר ניתן לזכירה: צרות אחרונות. ולכן בגאולה העתידה זכירת האחרונה עיקר: **יד** כיוצא בו. בגמ' ליתא: **טו** אברם. בגמרא דקאמר אשר בחרת באברם ושמת שמו אברהם ולמה קראו אברם ג"כ דקאי בקראי דד"ה דאמר אברם הוא אברהם: הושע. כמבואר בפרשת האזינו הוא והושע בן נון: הוא אברם. לדיק היה מתחלתו ועד סופו: הושע משנכנס לגדולה. שהיה בענותו ונצלקתו כמאז כן עתה: משה משה. שהקב"ה קראן בכפל שמות משה בשביל אברהם בפרשת עקידה יעקב בירידתו למצרים בפרשת ויגש שמואל כשבכב בית ה' בשמואל ג': זרוז. שמזרז אותן למעשיהם: הן הן. טעם נוסף לכן כפל למימר דהוא בגדקו בין קודם שדבר עמו בין לאחר שדבר עמו: **טז** כיוצא בו. שנקרא בשם הראשון כמו אברהם: ויהי בשלם. והיא ירושלים שנקרא מתחלה שלם כדכתיב בקרא ומלכי צדק מלך שלם ואברהם קראה יראה והקב"ה שיתף שם שניהם וקראה ירושלים כמבואר בילקוט פר' עקידה ובתהלים ע"ו ג"כ דוד לשה קרא אותה שלם כמו שם שקראו שם בן נח: שכיפר לה חורבנה. ולכן קראה שלם כמו שם שהיה לה קודם שלותה שזהו גורם הכפרה: ה"ג בילקוט תהלים שאין שכינה חוזרת עד שתעשה הר שנאמר ויקרא אברהם וגו' והיינו לראיה שדורות העתידין יאמרו בהר ה' יראה ש"מ כשיקרא הר אז יראה השכינה שם. ולפי הגירסא דהכא נמי יש לכוין פירושו דהדר אלעיל שאמר מתחילה דדוד קראה שלם משום שאין השכינה חוזרת עד שתעשה הר ועדיין יש לכבין מה ענין שלם לכאן ה"ל לדוד לקרותה הר לזה אמר דמצינו שנקרא שלם ונקרא אז הר ג"כ שלם והר שם חד הוא קודש בגיהא ולכן אחר חורבנה נמי קראה הר וקראה שלם: ואומר. דכיפר לה חורבנה: לבני אדום. ועוכשיו אימתי משנעקרו שנחרבה דאז נתכפר בחורבנה וזה דמסיים האומרים ערו וגו' כלומר כיון דכבר נחרבה ג"כ יכפר לה חורבנה אם כן זכור ה':

פ"ב א מלכות. כגון מלכותו ואמונתו: מכת בכורות. בכוריהם הרגת וכו': וקריעת ים סוף. ויש סוף בקצת כמו שאנו אומרין (ירושלמי פ"ב): **ב** שיכוין. בג' הפרשיות דבפרשה ראשונה נאמר על לבבך ובשניה על לבבכם: בפרק ראשון. בפרשה ראשונה דהך דנאמר בשניה ושמתם את דברי אלה על לבבכם היינו שתהא שימת התפילין שעל היד כנגד הלב: **ג** למפרע. המיצות דכתיב והיו הדברים בהותן יהו שלא יקרא למפרע: וכן בהלל. וכולהו נפקא לן מקראי ברפ"ב דמגילה (עיין בפ"ב דמגילה בתוספתא עי' תוס' לד ד"ה ואמצעיות): **ד** וגו'. להרמב"ם דסדר פרשיות אינו מעכב הכוונה וגו' עד סוף היינו סוף הפרשה שדלג בה. ועיין בילקוט הגר"א באו"ח סימן ס"ד ס"ק ב' ועיין מה בירושלמי רפ"ג מ"ש מה: **ה** היכן. באיזה מקום טעה ובכלל הספק אולי הי' בתחלתו חוזר לראשה: הפרק. והיה אם שמוע והספק הוא שמא טעה בתחלתו והוא עומד באמצע הפרק ומספק שמא טעה מתחילתו ועד עתה וגמ' הגיסא טעה בין פרק לפרק (שא"י באיזה פרק עומד) יחזור לראש הפרק (שמסופק בו): בין כתיבה. שא"י אם עומד בכתבתם שבפ' ראשונה או בשניה: חוזר לכתיבה ראשונה. אף שפ' שניה מדברנן היא מ"מ כיון שהתחיל לקרות מתחילין לגמור בספיקו: **ו** לק"ש. דהיא דאורייתא: מפסיקין לתפלה. דתפלה עיקר (ירושלמי פ"ק דף ו' ועי' סוכה דף כ"ז): שלא להסיע. להסיח דעתו מדברי צבור: **ז** קורא. שיכול לכוין עכ"פ פסוק ראשון: לא יקרא. דאז א"י לכוין אף פסוק ראשון: לא יתפלל. בשעה שהמשא עליו דצריך לכוין באמצע: **ח** בראש האילן. שעוסקין במלאכתן דטורח להם לירד אבל לתפלה דבעי כונה טפי צריכין לירד: בראש הזית. דענפיו מרובין ואיכא טרחא גדולה לירד החירו גם להתפלל: יורדין למטה. דמירתתי ולא מכווני שפיר: בין כך. אף בזית ותאנה כיון דאין כאן ביטול מלאכה ירד למטה: פועלין. שעושין נפתן א"נ אף בעושין בשכר אלא שבעה"כ מיסב עמהן: שלש פעמים. הג' תפלות שמ"ע י"ח שלימות ולא מעין י"ח כדין הפועלים שעושין בשכרן: לפני התיבה. להתפלל בצבור דאיכא ביטול מלאכה הרבה ובגמרא גרסינן נמי ואין עושאין כפיהם:

כל שבעת הימים וחייבין בק"ש רבי שילא אומר חתן פטור וכל בני(ט) החבורה חייבין: **י** קברו את המת ועמדו בשורה שורה(יא) הרואה את הפנימית פטורה ושאינה רואה את הפנימית חייבת(יב) רבי יהודה אומר אם אין שם אלא שורה אחת העומדים שם לשם כבוד חייבין לשם אבל פטורין ירדו(יג) להספד הרואין(יד) את הפנימית פטורין (*יג) וי"א ושניים להם ושאין רואין את הפנימית חייבין(*יג) הסופד וכל העוסקים בהספד(טו) מפסיקין לקריאת שמע ואין מפסיקין לתפלה מעשה שהפסיקו רבותינו לקריאת שמע ולתפלה: **יא**(מז) בעל קרי חולה שנתן עליו תשעה קבין מים הרי זה קורא אבל אינו מוציא את הרבים ידי חובתן עד שיבא בארבעים סאה רבי יהודה אומר ארבעים סאה מכל מקום: **יב**(יז) הזבין והזבות והנדות והיולדות מותרין לקרות בתורה(יח) ולשנות במשנה במדרש בהלכות ובאגדות ובעלי קריין אסורין בכולן(יט) ר' יהודה אומר (אבל) שונה הוא בהלכות הרגילות ובלבד שלא יציע את המשנה: **יג**(כ) בעל קרי שאין לו מים לטבול הרי זה קורא את שמע ואינו משמיע לאזנו(כא) ואינו מברך לפניה ולא לאחריה דברי רבי מאיר וחכ"א קורא את שמע ומשמיע לאזנו ומברך לפניה ולאחריה אמר ר' מאיר פעם אחת היינו יושבין(כב) לפני ר' עקיבא בבית המדרש והיינו קורין את שמע ולא היינו משמיעים לאזנינו מפני קסדור אחד שהיה עומד על הפתח אמר(כג) לו אין שעת הסכנה ראיה: **יד** הרי שהיה עומד בשדה ערום או [שהיה] עושה מלאכתו ערום הרי זה מכסה את עצמו בתבן ובקש ובכל דבר וקורא אף על פי שאמרו אין שבחו של אדם להיות(כא) יושב ערום(כג) זה מכסה עצמו בתבן ובקש ובכל דבר וקורא(כד) אע"פ שאמרו כשברא הקב"ה את האדם לא בראו ערום שנא' (איוב לח) בשומי ענן לבושו וערפל חתולתו ענן לבושו זה השפיר וערפל [תחולתו] זה השליא(כה) הרי שהיתה מטפחת של בגד ושל עור חגורה לו על מתניו הרי זה קורא בין כך ובין כך לא יתפלל עד שיכסה לבו: **טו** (*כה)(כו) לא יכנים אדם את ראשו לתוך(כז) קובו ויקרא את שמע ואם היתה(כז) אפורוסתו חגורה(כח) לו מבפנים הרי זה מותר: **טז**(כט) שנים [שהיו] ישנים בטלית אחת אינן רשאין לקרות את שמע אלא זה מתכסה(לא) בכסותו וקורא וזה מתכסה בכסותו וקורא ואם היו(לא) בניו ובני ביתו קטנים הרי זה מותר: **יז**(לב) קטן שיכול לאכול כזית(לג) פורשים מצואתו וממי רגליו ד' אמות(לד) אין פורשין אלא משל אדם ומשל כלבים בזמן שנתן לתוכן עורות: **יח**(לה) גרף של רעי ועביט של מי רגלים עמו בבית הרי זה מרחיק ארבע אמות וקורין שלפני המטה(לו) נותן לתוכו מים כל שהוא וקורא ואם לאו לא יקרא ר'(לז) זכאי אומר אם נתן לתוכו רביעית מים יקרא ואם לאו לא יקרא רשב"ג אומר שלפני המטה לא יקרא שלאחר המטה יקרא ר' שמעון בן אלעזר אומר אפילו כל הבית כולו כעשר אמות וגרף של רעי מונח לתוכו לא יקרא עד(לח) שיכניסנו או(לא) יניחנו תחת המטה: **יט**(לט) לא יכנס אדם במבואות המטונפות ויקרא את שמע ולא עוד אלא(מ) כשהוא קורא הרי זה מפסיק עד שיצא מרשות כל אותו מקום ויקרא(מא) לא יעמוד אדם ויתפלל וצריך לנקביו שנאמר (עמוס ד) הכון לקראת אלהיך ישראל: **כ**(מב) לא יטול(מג) את המים במקום שמתפלל אלא א"כ מרחיק ד' אמות(מד) יבשו או נבלעו הרי זה מותר: **כא**(מה) הנכנס לבית המרחץ במקום שבני אדם עומדין לבושין יש שם מקרא ותפלה ואין צריך לומר שאילת שלום נותן את תפיליו ואינו צריך לומר שאינו חולץ את תפיליו מקום שבני אדם עומדין לבושין וערומין יש שם שאילת שלום ואין שם מקרא ותפלה ואינו חולץ את תפיליו ואינו נותן לכתחלה מקום שבני אדם עומדין ערומין אין שם שאילת שלום וא"צ לומר מקרא ותפלה וחולץ את תפיליו ואינו צריך לומר שאינו נותן (לכתחלה): **כב**(מו) הלל הזקן אומר אל תראה ערום אל תראה לבוש אל תראה עומד אל תראה יושב אל תראה שוחק אל תראה בוכה(מז) שנאמר (קהלת ג)

עת לבכות ועת לשחוק(מח):

פרק ג א(מט) כשם שנתנה תורה קבע לקרות שמע כך נתנו חכמים קבע לתפלה מפני מה אמרו תפלת השחר עד חצות שכן תמיד של

אור הגנוז [ר] שורה הפנימית פטורה והחיצונה חייבת: [ה] הפנים פטורין שאין רואים את הפנים חייבין: הסופד וכו': [ו] בנגעים וכאוהלים: [ז] רבי יוסי: [ח] דברי ר"מ וחכמים אומרים קורא את שמע ומשמיע לאזניו ומברך וכו': [ט] בנהמ"ד: [י] אמרו לו: [יא] עומד: [יב] אומר: [יג] אפרקסות: [יד] עליו: [טו] בלבושו: [טז] בנו או בתו: [יז] דגן: [יח] אם נתן לתוכן מים כל שהן יקרא: [יט] רבי אומר: [כ] שיכסנה: [כא] עד שיניחנה: [כב] אפילו ככנם כשהוא קורא: [כג] אדם: [כד] המעיל את המים לא יתפלל בתוכו מקום אע"כ הרחיק ד' אמות: [כה] עת לחבק ועת לרחק מחבק:

נוסחאות [ל] המופה: [מ] וי"א בכ"י ליתא: [מא] בכ"י עומד ערום כשברא הקב"ה כו' והשאר מסר:

חסדי דוד

הסופד וכל העוסקין כו'. אבל שאר העם מפסיקין גם לתפלה. ומבא מעשה לראיה כי רבותינו שלא עסקו בהספד הפסיקו גם לתפלה כי בלא זה יהיה מעשה לסמוך: הובין כו'. אע"ג דדמיין לב"ק מ"מ כיון שהזיבה באה ממתה מולי ולא ממתה קלות ראש לכן מותרין לקרות בתורה כו' והגי' בתוספתא ר' יהודה הוא ט"ס וא"ל ר' יוסי כי ר' יהודה לא שרי אלא בהלכות ד"א ועי' בגמ' דף כ"ב: וערפל חתולתו כו'. אגדה זו איתא בזוהר בראה פ' תזריע: לתוך קובו. אפשר שהוא כמו חובו לטמון בחבי עוני (איוב לא) או שהוא כמו אל הקבה (במדבר כ"ה) ופי' בין ברכיו: אלא זה מתכסה בכסותו כו'. ותולק על גמ' דילן (דף כד) דתמיר בטלית מפסקת ביניהם או אם זה מחזיר פניו לכאן כו': גרף של רעי כו'. זה הוא דוקא מלאמריו אבל אם הוא מלפניו צריך להרחיק כמלא עיניו. ומ"ש שלפני המטה נותן לתוכו מים מיירי אז בקרקע או בכלי שאינו מיוחד לזה אבל אם הם בעביט אסור בשביל העביט גם אם נתן לתוכו מים: אל תראה ערום כו'. כל זה הוא בדרך לא זו אף זו פי' לא לבד כי ערום בין הלבושין אסור אבל גם לבוש בין הערומים ס"ד דלגיעות הוא מותר וכן לא לבד עומד בין היושבים דגראה כפוסע על ראשיהם אלא אפילו ליבש בין העומדים ס"ד דמותר. וכן לא לבד לשחוק בין הבוכים אלא אפילו לבכות בין השוחקים ס"ד דמותר משום דבא לבטל השחוק מהם מ"מ אסור לשנות משאר האנשים דמיחזי כיוהרא:

פ"ג שכן תמיד של שחר כו'. הנה בדברי ר"י נאמר קרב והולך בין בתמיד של שחר ובין בתמיד של בין הערבים ובדברי רבנו איתא בשניהם קרב סתם. וזה מורה כי ר"י האומר

מצפה שמואל

(י) יז: וירושלמי פ"ג וסנהדרין פ"ב הל"ב (כ) יט: וירושלמי פ"ג ושם (*כ) עי' טור ושו"ע סימן עב סעיף ג' ובביאורי הגר"א סק"ד (ל) ירושלמי שם הל"ב וסנהדרין פ"ב הל"ב (מ) כב: וירושלמי פ"ג (נ) שם ושם יב. (ס) שם ושם ועי' ירושלמי יומא פ"ח סוף הל"א (ע) עי' נדה כה. וירושלמי שם פ"ג הל"ג (פ) כד: (*פ) עיין מ"א סי' ע"ד (צ) עיין ירושלמי פרק ט' (ק) שם (ר) סוכה יב ירושלמי פ"ג יב (ש) כ"ה ירושלמי שם (ת) שם וירושלמי שם יב. ועי' ירושלמי ע"ז פ"ב הל"ד (א) כד: (ב) כג: ירושלמי פ"ב ז וירושלמי מגילה פ"א הל"ט (ג) מגילה כז. וירושלמי ספ"ב (ד) שבת י. וירושלמי פ"ב וע"ז פ"ב הלכה ד' (ה) מס' ד"א רבה פ"ז (ו) עי' ירושלמי פ"א וירושלמי שבת פ"א הל"ב ובפי' הק"ע שם בד"ה ק"ש זמנה קבוע

מנחת בכורים

ט וחייבין בק"ש. דנקל יכולין לכוין: חתן פטור. דטריד טירדא דמצוה: **י** בשורה לגחס האבל: הפנימית. שרואין את האבל שורה המוקפת סביב לו: לשם כבוד. ולא לגחס האבל: לשם אבל. לגחמו דעוסק במצוה: ושניים להם. אף שורה השניה לאותן שרואה פניהם: מפסיקין לק"ש. שנשמטין מ' מ' וקורין בזמן שהמת מוטל לפניהם וכשאין המת מוטל לפניהם קורין מיד אבל תפלה דרבנן: **יא** חולה. דטריחא ליה מלאת לטבול במ' סאה די בע' קבין בגתיה: מ' סאה. איכא מ"ד אפילו חולה לאוקמו ואיכא מ"ד דדוקא חולה המרגיל אבל לאוקמו לא בעינן מ' סאה: מ"מ. איכא מ"ד לאחוי שאוכין אף בכלי ואיכא מ"ד דוקא בקרקע: **יב** והנדות. וכגמ' גרסינן בועלי נדות ביום שטבלו לקריין ואף שטמאין טומאת שבעה הותרו אחר טבילת קריין בד"ת: במדרש. אף שיש בהן הזכרת שמות פסוקים: הרגילות. שא"ל עיון בהם ושגורות על פיו: שלא יציע. לא ידקדק בטעמי פירושיהן: **יג** ואינו משמיע לאזנו. דר"מ לטעמיה דהקורא את שמע ולא השמיע לאזנו לא יצא. כמבואר דף ט"ו לאחר כונת הלב הן הן הדברים ולכן בב"ק מחויב הוא כן ולא בקול רם כדאשכחן בסיני שהיה השמעת קול ואסור לב"ק ובגמרא גרסינן מהרהר בלבו: ולא היינו משמיעין לאזנינו. אלמא דשאר כל אדם נמי יצא א"כ בב"ק למה יאמיע: **יד** מכסה עצמו. ערותו כדי שלא יהיו עיניו ולבו רואין את הערוה אף שאינו מכסה לבו: מכסה עצמו. סגי בזה שמכסה ערותו ולא כל גופו ומותר לקרות ק"ש: אע"פ שאמרו. מ"מ אם היה חגור על מתניו מותר אף שאינו מכסה כולו כדמפרש הרי שהיתה מטפחת: השפיר. שממנו הולד נוצר: שליא. עור שהולד מונח בתוכו כשנגמר: בין כך. אף שכיסה מתניו ואין לבו רואה את הערוה: **טו** חגורה לו. ואין לבו וגם עיניו רואין את הערוה מותר (עי' סוכה דף י' ע"ב יעו"ש היטב): **טז** בטלית א'. ערומים ומוגעים בבשרם זה לזה אף שאין לבם רואה את הערוה: קטנים. מיונקת עד בת י"ח שנה ומיונק עד בן י"ב שנה מכאן ואילך מתאוה לנשותן ואסור: **יז** בזית. בכדי א"פ: פורשין. לענין ברכה וק"ש ותפלה וד"ת: בזמן שנתן לתוכן. לתוך צואת כלבים אז אסור אבל צואת אדם לא בעי עורות וכגמ' דכ"ה גרסינן נמי צואת חזירים וצנתן לתוכן עורות: **יח** עמו בבית. ונקייס כדרך הכלי שאוחזין בבית א"ג דוקא עמו בבית אבל לפני הפתח אף בסמוך מותר להפתח מפסיק: ה"ג בגמרא מי רגלים עצמן עד שיטיל לתוכן מים וה"ג הכא ולא"ק סגי במים כ"ש שנתן בתחלה המים ואח"כ המי רגלים דקמא קמא בטלי: רביעית. אף בתחלה אבל כשהטיל מי רגליה בתחלה לכ"ע בעי רביעית ואיכא מ"ד דפליגי במים בסוף אבל בתחלה לכ"ע בעי רביעית ואנן קי"ל בין מים בתחלה בין בסוף ברביעית: שלאחר המטה. המטה הוה הפסק: לא יקרא. דכל הבית כד"א: תחת המטה. ומחיצות המטה פחות מג' טפחים לארך דכלבוד דמי: **יט** וצריך לנקביו. אף איכול לעמוד א"ע עד הילוך פרסה לכתחילה אסור ובאינו יכול לעמוד אף בדיעבד תפלתו תועבה: **כ** במקום שמתפלל. שרואה להתפלל ולכן מסייע יבשו או שנבלעו מותר ובש"ס מבואר לאחר תפלתו ירחיק ד"א או יהה כדי הלוך ד"א: **כא** לבושין וערומים. בית המנעי: אין שם שאילת שלום. לשאול שלום אחד לחבירו משום דשלום שמו של הקב"ה ואסור להזכיר בבית המרחץ: **כב** אל תראה ערום. בין הלבושין ולבוש בין הערומים וכן כולם: עת לבכות. אף שהוא אינו בצער שאירע לרבים אל יתנע מלבכות עם הרבים להתתף בצרתם וכן בענין שמחה לשמח על שמחת העם אף שאינו מגיע לו טובה:

פ"ג א כשם שנתנה תורה קבע לק"ש. זמן שכיבה וזמן קימה ג' שעות ביום א"ג של לילה ושל יום ביום:

שחר [היה] קרב עד חצות(כ) רבי יהודה אומר עד ד' שעות שכן תמיד של שחר קרב והולך עד ד' שעות ומפני מה אמרו תפלת מנחה עד הערב שכן תמיד של בין הערבים [היה] קרב עד הערב ר' יהודה אומר עד פלג המנחה שהרי תמיד של בין הערבים קרב והולך עד פלג המנחה ומפני מה אמרו תפלת הערב אין לה קבע שהרי אברין ופדרין קרבין והולכין כל הלילה ומפני מה אמרו תפלת מוספין כל היום שהרי קרבן מוספין קרב והולך כל היום רבי יהודה אומר עד שבע שעות שהרי קרבן של מוסף קרב והולך עד שבע שעות: **ב** ואיזה היא מנחה גדולה משש שעות ומחצה ולמעלה וכמה הוא פלג המנחה אחת עשרה שעות חסר רביע תפלת הערב אין לה קבע(א)(ג) רבי יוסי אומר(ב) עת נעילת שערים אמר ר"א בר יוסי אבא היה מתפלל עם נעילת שערים(*ג) המתפלל תפלת המוספין(ד) בין משקרב תמיד של שחר בין עד שלא קרב תמיד של שחר יצא: **ג**(ה) ר'(ג) יהודה אומר אם שגורה תפלתו בפיו סימן יפה הוא לו ואם לאו סימן רע הוא לו: **ד**(ו) הוא אומר כל שרוח הבריות נוחה הימנו רוח המקום נוחה הימנו וכל שאין רוח הבריות נוחה הימנו אין רוח המקום נוחה הימנו כל שרוח עצמו נוחה (הימנו) בשלו סימן יפה לו אין רוח עצמו נוחה בשלו סימן רע לו: **ה** בן עזאי אומר כל שלקה בגופו מפני חכמתו סימן יפה לו כל שלקה בחכמתו מפני גופו סימן רע לו הוא היה אומר כל שנטרפה דעתו מפני חכמתו סימן יפה לו וכל שנטרפה חכמתו מפני דעתו סימן רע לו: **ו**(ז) המתפלל צריך שיכוין את לבו אבא שאול אומר סימן(ו) לדבר (תהלים י) תכין לבם תקשיב אזנך: **ז**(ח) א"ר יהודה כשהיה רבי עקיבא מתפלל עם הצבור היה מקצר בפני כולן כשהיה מתפלל בינו לבין עצמו היה אדם מניחו בצד זה ובא ומצאו(ה) בצד אחר מפני הכריעות והשתחויות שהיה עושה: **ח**(ט) יכול יתפלל(ט) כל היום כולו כבר פירש דניאל (דניאל ו) וזמנין תלתא ביומא הוה ברך על ברכוהי יכול יתפלל לכל רוח שירצה ת"ל (שם) וכוין פתיחן ליה בעליתיה נגד ירושלם יכול משבא לגולה הוחל ת"ל (שם) כל קבל דהוה עביד מן קדמת דנא: **ט** יכול יהא משמיע קולו בתפלתו פירש בחנה (ש"א א) וחנה היא מדברת על לבה יכול יהא כוללן(י) בבת אחת פירש דוד (תהלים נה) ערב ובקר וצהרים ערב זו תפלת ערבית בוקר זו תפלת שחרית וצהרים זו תפלת מנחה(י) יכול שואל הוא צרכיו ואח"כ מתפלל ויסתלק פירש שלמה (מ"א ח) לשמוע אל הרנה ואל התפלה רנה זו רנה וכן הוא אומר (תהלים לג) רננו צדיקים בה'(ג) תפלה זו בקשה: **י**(כ) אין אומרין ד"א אמת ויציב אבל אומרין ד"א תפלה אפילו בסדר וידוי יוה"כ: **יא**(ל) היה מהלך במקום סכנה ולסטים מתפלל תפלה קצרה איזו היא תפלה קצרה רבי אלעזר אומר(ו) עשה רצונך בשמים(ז) ותן נחת ליראיך(ח) בארץ והטוב בעיניך עשה ברוך שומע תפלה ר'(ט) אלעזר בר צדוק אומר שמע(י) צעקת עמך ישראל ועשה מהרה בקשתן ברוך שומע תפלה אחרים אומרים צרכי עמך ישראל מרובין ודעתן קצרה יהי רצון מלפניך ה' אלהינו שתתן לכל אחד ואחד צרכיו ולכל גויה וגויה כדי מחסורה ברוך שומע תפלה אמר רבי אלעזר בר צדוק אבא היה מתפלל תפלה קצרה(יא) בערבי שבתות ומאהבתך ה' אלהינו(יב) ועל הכוס אומר אשר קדש את יום השבת ואינו חותם: **יב**(מ) כבוד יום(יג) כבוד לילה כבוד יום קודם לכבוד לילה אם אין לו אלא כוס אחד קדושת היום קודמת לכבוד יום ולכבוד לילה(נ) לילי שבתות ולילי ימים טובים יש להם קדושת היום על הכוס ויש להם(יד) הזכרת היום בברכת המזון שבת ור"ח וחולו של מועד ויו"ט יש בהם הזכרת היום בברכת המזון ואין להם קדושת היום על הכוס: **יג**(ס) לא הזכיר גבורות גשמים בתחיית המתים ולא שאלה בברכת השנים מחזירין אותו לא אמר הבדלה בחונן הדעת אומרה על הכוס ואם לא אמר מחזירין אותו(טו)(פ) רבי יוסי אומר אף מי שלא הזכיר ברית בברכת הארץ מחזירין אותו: **יד**(פ) כל שאין בו מוסף כגון חנוכה ופורים ערבית שחרית ומנחה מתפלל שמונה עשרה ואומר מעין המאורע בהודאה ואם לא אמר מעין המאורע (אין)(*פ) מחזירין אותו וכל שיש בו מוסף כגון ר"ח וחולו של מועד שחרית ומנחה מתפלל שמונה עשרה ואומר קדושת היום בעבודה רבי אליעזר אומר בהודאה ואם לאו מחזירין אותו ובמוספין מתפלל שבע

אור הגנוז פ"ג [א] רבי אלעזר ברבי יוסי: [ב] עס: [ג] רבי עקיבא: [ד] לתפלה: [ה] מחוות: [ו] יעשה: [ז] ממעל: [ח] בתרך ל"ג בכ"י: [ט] רבי יוסי: [י] לתפלת: [יא] בלילי: [יב] שתהנה את ישראל עמך ומתמלך מלכנו שתמלא על פני ברייתך נתת לנו ה' אלהינו את יום השביעי הגדול והקדוש הזה בתהנה: [יג] וכבוד: [יד] קדושת היום: [טו] כל זה לא נמצא בכ"י:

נוסחאות א) אמינו: ב) בן עזאי אומר כל שלקה בגופו כו'. פי' אם מפני עול העיון בתורה לקה בגופו סימן יפה הוא לו וכל שלקה בחכמתו מפני תענוגי גופו זה הוא סימן רע וכל שנטרפה דעתו מפני חכמתו וכמ"ש על ר"א בן פדת בעירובין פ"ג. וכל שנטרפה חכמתו מפני דעתו כמו"ש על בן זומא דהיינו ופגע: אמר ראב"צ אבא היה מתפלל כו' כדי למיעל לביתו במהרה. ומ"ש ואינו מוסיף אפשר דקאי על הקידוש שבהכ"נ ולא תמה כדי למהר אבל בקידוש שבביתו בודאי תמה: קדושת היום קודמת כו'. דעיולי יומא עדיף וחביבה מצוה בשעתה אבל קידוש על היין הוא לעולם מדרבנן דקרא זכרהו על היין הוא אממכתא וכדאי' בערבי פסחים: רבי יוסי אומר אף מי שלא הזכיר ברית כו'. וכ"ש אם לא הזכיר תורה. וכן מוכח מדף מ"ח בגמ' ועי' שם ברא"ש:

חסדי דוד

עד ארבע שעות עד פלג המנחה הוא עד ועד בכלל. וזה שמוסיף בלשונו והולך כי הוא גם שעה הרביעית ופלג המנחה בכלל משא"כ לרבנן הוא עד ולא עד בכלל וכמ"ש רש"י בגמ' לכן אמרו קרב סתם אבל בגמ' איתא בדברי שניהם קרב והולך: רבי יוסי אומר עת נעילת שערים. זה אין סברא לומר כי ר"י חולק וסובר דתפלת ערבית יש לה קבע. אבל הוא חולק על רבנן בזה דהתם אמרו תפלת הערב אין לה קבע משמע דכל הלילה שוה הוא זמן תפלתו. וע"ז בא ר"י לחלוק ואומר כי מצוה מן המובחר הוא עת נעילת שערים. ונעילת שערים איננו לה"כ רק נעילת שערי ההיכל שהוא קצת יום וכדאיתא בשלהי יומא בעניין תפלת נעילה וכו' יוחנן בירושלמי בר"פ תפלת השחר. וטעמו דסובר תפלות אבות תקנון ומצינו ביעקב כי התפלל לפני לה"כ דכתיב כי בא השמש ומזה יליפינן דהתפלל מעריב ולכן מצוה מן המובחר להתפלל בעת שהתפלל יעקב

מצפה שמואל

(כ) כו: ירושלמי רפ"ד (ג) עי' ירושלמי פ"ד יד. וירושלמי תענית פ"ד הל"א (*ג) עי' שו"ע או"ח סימן ר"מ וסימן רס"ח סעיף א' בהג"ה ובביאורי הגר"א שם (ד) עי' ירושלמי סוטה פ"א הלכה ג (ה) עיין לד: וירושלמי ספ"ה (ו) אבות פ"ג משנה י (ז) לא. וירושלמי ספ"ה (ח) שם (ט) שם וירושלמי רפ"ד (י) שם ופ"ד טו: (כ) שם וירושל' פ"א ג: יד: (ל) כח: וירושלמי פ"ד טו: (מ) פסחים קה וירושלמי ספ"ז (נ) עי' שבת כד. וירושלמי פ"ו (ס) כט. וירושלמי פ"א דתענית הלכה א (ע) מח (פ) ביצה יז וירושלמי פ"ה ופ"ח ועי' תוס' שבת כז. ד"ה דתני (*פ) עיין טור ושו"ע או"ח סימן תרצ"ג סעיף ב

מנחת בכורים

עד ארבע שעות עד פלג המנחה הוא עד ועד בכלל. וזה שמוסיף בלשונו והולך כי הוא גם שעה הרביעית ופלג המנחה בכלל משא"כ לרבנן הוא עד ולא עד בכלל וכמ"ש רש"י בגמ' לכן אמרו קרב סתם אבל בגמ' איתא בדברי שניהם קרב והולך: רבי יוסי אומר עת נעילת שערים. זה אין סברא לומר כי ר"י חולק וסובר דתפלת ערבית שחרית ומנחה בכלל תפלת השחר. ומ"ש ואינו מוסיף אפשר דקאי על הקידוש שבהכ"נ ולא תמה כדי למהר אבל בקידוש שבביתו בודאי תמה: קדושת היום קודמת כו'. דעיולי יומא עדיף וחביבה מצוה בשעתה אבל קידוש על היין הוא לעולם מדרבנן דקרא זכרהו על היין הוא אממכתא וכדאי' בערבי פסחים: רבי יוסי אומר אף מי שלא הזכיר ברית כו'. וכ"ש אם לא הזכיר תורה. וכן מוכח מדף מ"ח בגמ' ועי' שם בר"א"ש:

זמן לתפלה. אף דרמאי ניהו מ"מ קבעי זמן לתפלה ומה"ת אין לה זמן אלא בכל עת ובכל רגע אם רוצה מקיים המצוה וי"א דמה"ת אין חיוב בתפלה כלל: אמרו. במשנה קמא רפ"ד דמכילתין: פלג המנחה. שמתלקין זמן המנחה שהוא מעט' ומתחה עד הערב וחצי זמן זה הוא לתפלת המנחה והוא י"א שעות חסר רביע כדמפרש לקמן: **ב** אין לה קבע. אין לנו במה לתלותה: ומשנה מבואר נמי אין לה קבע ומפרשינן בש"ס במ"ד תפלת הערב רשות (עי' ירושלמי בפ"ד): שערים. שערי שמים דאז הוא לה"כ: עד שלא קרב. בזמן המקדש דאז נמי התפללו תפלת המוספין כמבואר בסוכה דף נ"ג והאידנא נמי עד שלא התפלל תפלת השחר: **ג** ר"י אומר. ומילתא באנפי נפשיה הוא: יפה. שתפלתו מקובלת: **ד** נוחה בשלו. ואינו מצטער על הפסד ממון ומתפפק במה שיש לו: סימן יפה לו. מדה טובה היא ויגמול חסד לעניים ולאחרים בממונו: **ה** בגופו. ביסורי הגוף ובתענוגי העולם: בפני גופו. שחס על גופו ומחמת זה ממעט בתורה: סימן רע לו. עונשו גדול: שנטרפה דעתו. דמשיס על ד"ת בהדיוט ומקיים אנפשיה אם נכנס בהתנשא אם מנגל עצמו על ד"ת לסוף שיתנשא: שנטרפה חכמתו. שאינו מקפיד על לימודו מפני שאינו שואל על מה שצריך מפני שמתגייס ומתקיים בו אם זמות יד לפה אז אינו מצליח בד"ת שזמס וסתם את שאלותיו כשאולין מאתו יד לפה ישיס מחסום וכדדרשינן בסוף מכילתין (סג.): **ו** תכין לבם. ולאיה גמורה איננה דעיקר קרא מיירי שיפנה עצמו מתענוגי העולם ולא מיירי מכוונת הלב (תר"י בר"פ אין עומדין) א"נ דעיקר קרא למלות צריכות כוונה הוא דאתא שיכוין לשאת המצוה כמבואר בסוס' דר"ה בפ"ב: **ז** בפני כולן. יותר מכולן שלא להטריח הצבור: שהיה עושה. בתחנונים שאחר תפלתו א"נ בי"ח עצמו בתחנת הברכות דאינו בתחלה או בסוף אין להוסיף על מה שאמרו חז"ל בתחנת תחלה וסוף ובמוסיס תחלה וסוף: **ח** כל היום כולו. אף בלא חדוש שיחדש בתפלתו ויתפלל בתורת נדבה: משבא לגולה הוחל. דאז החל להתפלל ולא היה עביד כן מקודם: **ט** על לבה. וסיפא דקרא וקולה לא ישמע: בב"א. כל הגי' תפלות יתפלל בב"א: מתפלל. שבת להקב"ה כגון ג' לשעות דמתחלה יאמר האמצעים ואח"כ השבח שנתקן עתה בראשונה: זו רנה. שבת והודאה ולא שאלת צרכיו: **י** אחר אמת ויציב. לסמוך גאולה לתפלה: **יא** היה מתפלל תפלה קצרה. כשהיה במקום סכנה בגיל שבת: ומאהבתך. ומסיים נתת לנו את יום השבת הזה בא"י מקדש השבת: אשר קידש. ופתח בברוך ולא חתם דה"ל ברכה קצרה לדידיה דפותח ואינו חותם: **יב** כבוד יום. לכבדו במעדנים אם אין ידו מספקת ליום ולילה כבוד יום קודם ומצינו ליום: קדושת היום. קידוש הלילה שמקדש בו את כל יום השבת קודם להכל דקידוש לילה דאוריתא דזכרהו בכניסתו ואף דעל כוס דרבנן הוא כיון דבבר אידכר בתפלה מ"מ קדמוהו לשל יום: קדושת היום. שאומר ברכה על הכוס כעין שאנו אומרים: ואין להם. בשבת ויו"ט ביום אין אומרים על הכוס רק בפה"ג ובר"ח וחה"מ אין מיוד כלל לברך על הכוס: **יג** לא הזכיר. אף שזכר קודם שומע תפלה: ולא שאלה. אם אדבר בתר שומע תפלה דא"א לאומרו בשומע תפלה: ואם לא אמר. שאין לו כוס א"נ בשעה ואכל קודם שהבדיל: מחזירין אותו. להתפלל ערבית: מחזירין אותו. משום שע"י ברית מילה נתנה הארץ לאברהם כמבואר בקראי בפ' מילה ונתתי לך ולזרעך אחר את ארץ מגוריך (בראשית י"ז): **יד** מעין המאורע בהודאה. על הנסים: מעין המאורע אין מחזירין אותו גרסינן: שחרית ומנחה. ולא ערבית בר"ח דאין מקדשין החדש בלילה ואין מחזירין אבל בחוה"מ אף ערבית: קדושת היום. יעלה וינא: ר"א אומר בהודאה. בש"ס גרסינן פלוגתייהו בר"ח או בחוה"מ שאל בשבת דס"ל לא"ק דקדושת היום מזכיר בעבודה כמו

ואומר קדושת היום באמצע(פ) [מז] שבת[יז] ויום הכפורים מתפלל שבע ואומר קדושת היום באמצע רבן שמעון ב"ג[יח] ורבי יוחנן בן ברוקא אומרים כל מקום שמתפלל שבע אומרים קדושת היום באמצע: **טו** (ל) ויו"ט של ראש השנה שחל בשבת ב"ש אומרים מתפלל עשר[כ] ובית הלל אומרים מתפלל תשע יום טוב שחל להיות בשבת ב"ש אומרים מתפלל שמונה ואומר של שבת בפני עצמו ושל יום טוב בפני עצמו ומתחיל בשל שבת וב"ה אומרים מתפלל שבע מתחיל בשל שבת ומסיים בשל שבת ואומר קדושת היום באמצע[יט] ר' נתן אומר אף חותם ברוך מקדש את השבת וישראל והזמנים: **טז** (ק) סומא ומי שאינו יכול לכוין את הרוחות מכוונים לבן לפני המקום ומתפללין שנא' (מ"א ח) והתפללו אל ה' היה עומד בחו"ל יכוין את לבו כנגד ארץ ישראל שנא' (שם) והתפללו אל ה' דרך ארצם היה עומד בא"י יכוין את לבו כנגד ירושלים שנא' (שם) והתפללו אל העיר הזאת העומדים בירושלים מתפללין כנגד בית המקדש שנא' (שם) והתפללו אל הבית הזה העומדים במקדש יכונו את לבן כנגד בית קדשי הקדשים שנא' (שם) והתפללו אל המקום הזה נמצאו העומדין לצפון פניהם לדרום העומדים בדרום פניהם לצפון העומדים במזרח פניהם למערב העומדים למערב פניהם למזרח ונמצאו כל ישראל מתפללין למקום אחד: **יז** (*ק) לא[כ] יעמוד [אדם] לא ע"ג מטה ולא ע"ג כסא ולא ע"ג ספסל ולא ע"ג מקום גבוה ויתפלל שאין גבהות לפני המקום שנא' (תהלים קל) ממעמקים קראתיך ה' אם היה זקן או חולה הרי זה מותר: **יח** (ש) היה רוכב על גבי החמור אם יש לו מי שיאחז את חמורו ירד למטה ויתפלל ואם לאו ישב במקומו ויתפלל ר' אומר בין כך ובין כך יתפלל במקומו ובלבד שיהא לבו מכוון: **יט** (ת) היה משכים לצאת לדרך נוטל שופר ותוקע לולב ומנענע מגילה וקורא בה [ומתפלל] ולכשיגיע זמן קריאת שמע קורא וכן מי שהיה משכים לישב בקרון או בספינה[כא] מביאין לו לולב ומנענע מגילה וקורא בה ולכשיגיע זמן ק"ש קורא[כא] רשב"א אומר בין כך ובין כך קורא ק"ש ומתפלל: **כ** (ל) היה עומד[כב] בסרטיא ובפלטיא הרי זה עובר פני חמור ופני חמר ופני קדר[כג] אינו מפסיק(ג) אמרו עליו על ר' חנינא בן דוסא שהיה עומד ומתפלל נשכו ערוד ולא הפסיק הלכו תלמידיו ומצאו מת ע"פ חורו אמרו אוי לו לאדם שנשכו ערוד אוי לו לערוד שנשכו לבן דוסא: **כא** (ג) אין עומדין להתפלל [לא] מתוך שיחה ולא מתוך שחוק ולא מתוך קלות ראש ולא מתוך דברים בטלים אלא מתוך דבר של חכמה וכן לא יפטר אדם מחבירו לא מתוך שיחה ולא מתוך שחוק ולא[כד] מתוך דברים בטלים ולא מתוך קלות ראש אלא מתוך דבור של חכמה שכן מצינו בנביאים הראשונים שסיימו את דבריהם בדברי שבח(ג) ותנחומין: **כב** (ד) הכותב את השם אפילו המלך שואל בשלומו לא ישיבנו (*ד) היה כותב חמשה שמות או ששה כיון שגמר אחד מהם משיב שאלת שלום: **כג** (ה) מקום שנהגו לומר ברכת אבלים[כה] בשלש אומרי' בשלש בשתים אומרים בשתים אחת אומרים אחת מקום שנהגו לומר ברכת אבלים בשלש כולל את הראשונה בתחיית המתים וחותם בה מחיה המתים שניה בתנחומי אבלים וחותם [בה] מנחם עמו בעירו שלישית בגמילות חסדים ואינו חותם: **כד** המפטיר בבית עולמים אינו חותם: **כה** (ו) שמונה עשרה[כו] שאמרו חכמים כנגד שמונה עשרה אזכרות שבהבו לה' בני אלים וכולל של מינים בשל פרושין ושל גרים בשל זקנים ושל דוד[כז] בירושלים ואם אמר אלו לעצמן ואלו לעצמן יצא: **כו** (ז) עונין אמן אחר ישראל המברך ואין עונין אמן אחר כותי המברך עד שישמע כל הברכה כולה:

פרק ד

א (פ) לא יטעום אדם כלום עד שיברך שנא' (תהלים כד) לה' הארץ ומלואה הנהנה מן העוה"ז בלא ברכה מעל עד שיתירו לו כל (*פ) (א) המצות לא ישתמש אדם בפניו ידיו ורגליו (ב) אלא לכבוד קונהו שנא' (משלי טז) כל פעל ה' למענהו: **ב** (ג) דבש תמרים ויין תפוחים

אור הגנוז [טז] שבת שחל להיות בר"ח ובמולו של מועד בשחרית ובמנחה מתפלל שבע ואומר קדושת היום בתמצע ר"פ אומר בהודייה אם לא אמר מחזירין אותו ובמוספין מתפלל שבע ואומר קדושת היום בתמצע: [יז] שבת ויו"ט וביום"כ: [יח] ורבי ישמעאל ברבי יוחנן בן ברוקא: [יט] רבי אומר: [כ] הרי זה מתפלל לכשהגיע זמן ק"ש קורא: [כא] כל זה תסר בכ"י: [כב] ומתפלל: [כג] עולה: [כד] בכ"י לא גרס דברים בטלים: [כה] שלש אומר שלש שתים אומר שתים: [כו] ברכות: [כז] בנונה:

הגהות וציונים

(א) הברכות לא ירחוץ אדם פניו:

חסדי דוד

שבת ויוהכ"פ כו'. אפשר דחסר כאן ויו"ט או דפירושו יוה"כ שחל בשבת אומר קדושת היום זה של יוהכ"פ בתמצע ואינו מותם רק בשבת לבד אבל אנן לא קיי"ל הכי ועי' בעירובין דף מ' ובגילה דף עז: יכוין את לבו כו'. התוס' כתבו דלא גרסינן לבו פ' מהחזרת פניס לבד קאי ע"ש אבל לפי מ"ש מהר"י כי מ"ש יכוין כנגד א"י לא לבד על א"י קאי אלא כנגד א"י וירושלים ובהמ"ק וקה"ק ג"כ. לזה צריך ולפי ג"כ כוונת הלב וא"ל למתוק לבו: היה רוכב על החמור כו'. בגמ' הגי' בדרך וע"ש ברש"י: נוטל שופר ותוקע. ומיירי או דמהלך בתוך התחום וכמ"ש הרשב"א או ע"י עירוב או בורגנין ובספינה בתהלך בקרון או בספינה דאיכא איסור להלך ביו"ע ומיירי בתוה"מ לכן השמיע שופר ומזכיר רק לולב: היה כותב ה' שמות או ששה כו'. בקרא

מצפה שמואל

(ל) עירובין מ. וירושלמי ר"ה פ"ד הל"ו ושבועות פ"א הל"ד (ק) ל. וירושלמי פ"ד טז (*ק) עי' סימן צ ר"ס ומוכיחין מכאן דכסא אף פחות מג"ט אסור ומקום גבוה הוא ג"ט (ר) י: וירושלמי פ"ב ז (ש) ל. וירושלמי פ"ד טז. (ת) ירושלמי סוכה פ"ג הל"ח ושם (א) לב: וירושלמי פ"ה יז (ב) לג. ושם (ג) לא. וירושלמי רפ"ה (ד) ירושלמי פ"ה יז (*ד) עי' מיי' פ"א מהלכות תפילין הלט"ו וטוש"ע יו"ד סימן רע"ו סעיף ג (ה) עי' כתובות ח (ו) מגילה יז: וירושלמי פ"ד ועי' ירושלמי תענית פ"ב הלכה ב (ז) נא: וירושלמי רפ"ו וליתא שם תיבת בלא ברכה (*א) עי' מיי' פ"ו מהלכות תפלה הל"ב ובהשגות שם ועי' תשובת נו"ב מ"ת חלק או"ח סי' קט (ב) (שבת מ) (ג) לח.

מנחת בכורים

בתוך ולר"א בהודאה והיינו בשחרית ובמנחה דגם בתוך אין לה ברכה בפ"ע וע"ז מסיים במוספין מתפלל שבע וקדושת היום בתמצע שהרי אי אקלע בתוך יום לתוספ ברכה בפ"ע ולכן בשבת ג"כ יכלול בברכת המוספין ואינו מותם אלא בשבת: כ"מ שמתפלל. אף שחרית ומנחה כולל כ"ח או חוה"מ בתמצע: **טו** עשר. דאומר לשבת ברכה בפ"ע ולר"ה ברכה בפ"ע וה"ל עשר וכן פליגי ביו"ע שחל בשבת דליו"ע ברכה בפ"ע ולשבת ברכה בפ"ע: באמצע. ואינו מותם אלא בשל שבת: אף חותם. וכן הלכה ובגמ' גרסינן רבי: **טז** ומי שאינו יכול לכוין. כגון במדבר שא"י לכוין לעמוד נגד ירושלים: למקום א'. כי למקום אחד עולה תפלתן: **יח** במקומו. משום דיטרד בעומדו בדרך: לבו מכוון. שיכול לכוין בתפלתו בשבתו על המטר א"נ דנותן טעם הוא לכן יתפלל במקומו כדי שיהא לבו מכוין דאם ירד למטה לא יוכל לכוין מחמת טרדת הדרך ובגמ' גרסינן בהדיא בדברי רבי לפי שאין דעתו מיושבת עליו: **יט** משכים. מעה"ש: זמן ק"ש. משיראה חבירו ברחוק ד"א ויכירנו אבל מתפלל קודם לאתו דבדרך לא יוכל לכוין ולא קפדינן בסמיכת גאולה לתפלה דתפלה מעומד עדיף: בספינה. דאיכא בעתותא דמיא מתפלל קודם וכן הוא הגירסא בגמ' (דף ל) בהדיא: קורא ק"ש. כשיגיע זמנו ומתפלל אח"כ בתהלך כפי שיכול דמסתר גאולה לתפלה עדיף: **כ** בסרטיא ופלטיא. והוא רה"ר: ה"ז עובר. מוסר לעבור מפני חמר או קדר הבא כנגדו: ואינו מפסיק. גרסינן להפסיק בתפלתו אסור: **כא** דבר של חכמה. תורה דהוא משמש הלב והוה כעין שבת ותנחומים שבימי הנביאים כדמפרש ואזל (עתר"י בר"פ אין עומדין): **כב** ה' שמות. שצריך לכתוב הברכה שמות מהתורה כא' או אל אלהים ה' (יהושע כב) וכירושלמי פ"ה גרסי' ג' שמות אל אלהים ה' הוא יודע: **כג** ברכת אבלים. נהגו לברך בבית האבל כמבואר בבתוספות דף מ' ב' ומקומות מקומות יש דיש נוהגין לכללו בברכה א' ויש מולקין לשתים או לג' וכדמשמע נמי שם

נוסחאות פ) שבת שחל להיות בר"ח ובמולו של מועד בשחרית ובמנחה מתפלל שבע ואומר קדושת היום בתמצע ר"פ אומר בהודאה אם לא אמר מחזירין אותו ובמוספין מתפלל שבע ואומר קדושת היום בתמצע: ק) אין מחזירין אותו ובמוספין מתפלל שבע ואומר קדושת היום בתמצע: ר) אומר של שבת בפ"ע ושל יו"ט בפ"ע ומתחיל של שבת: ש) ותנחומים:

ביהושע כ"ג כתיב פעמים אל אלהים ד' זאת"ז וזה ו' שמות: מקום שנהגו כו'. עי' פי' התוספ' זו בתורת האדם להרמב"ן בענין ההתאבלה וע"ש שבדורות הללו בטלו מנהגות אלו:

פ"ד עד שיתירו לו כל המצות. נ"ל דה"פ כי אמר לה' הארץ ומלואה ולכן אסור ליהנות מן הארץ בלי ברכה כי נחשב כמועל בקדשים ובכח הברכה פודה מן הקודש אבל הקודש הזה נחשב רק כקדשים קלים. ומוסיף עוד כי גדול כח הברכה אשר גם בחפצי שמים וזה המצות הנחשבות כקדשי קדשים ג"כ בענין ברכה מקודש להשתמש בהם. ולפי דהתנא דמתניתין מזכיר רק ברכת הנהנין מוסיפה התוספתא גם ברכת המצות: **לא** ישתמש כו'. בשבת דף נ' איתא רותן אדם פניו ידיו ורגליו. והתוספתא אמרה בלשון ישתמש. משום דדרכם היה לרחוץ ע"י אחרים

וחומץ[א] סתוניות מברכין עליהם כדרך שמברכין על המוריים: **ג** (ד) יין חי מברכין עליו בורא פרי העץ [ונוטלין] הימנו לידים נתן לתוכו מים מברכין עליו ב"פ הגפן[ב] [ואין נוטלין] הימנו לידים דברי ר' אליעזר וחכ"א[ג] אחד זה ואחד זה מברכין עליו ב"פ הגפן ואין נוטלין הימנו לידים: **ד** (*ד) הביאו לפניו מיני תרגימא מברך עליהן בורא מיני כיסנין: **ה** (ה) על הזרעים הוא אומר בורא מיני זרעים על הדשאים הוא אומר בורא מיני דשאים ועל הירקות הוא אומר בורא פרי האדמה רבי יהודה אומר ברוך מצמיח האדמה בדברו ר"מ אומר (ו) אפי' ראה את הפת ואמר ברוך[ד] שברא את הפת זו כמה[ה] נאה פת זו הרי זו ברכתה אפילו ראה תאנים ואמר ברוך [מי] שברא תאנים הללו כמה [הן] נאות[ג] זו היא ברכתן ר' יוסי אומר כל המשנה ממטבע שטבעו חכמים בברכות לא יצא רבי יהודה אומר כל שנשתנה מברייתו[ד] [ושנה ברכתו] יצא: **ו** (ז) הכוסס [את החיטים] מברך עליהן בורא מיני זרעים אפאן ובשלן בזמן שהפרוסות קיימות מברך עליהן המוציא לחם מן הארץ[ו] וג' ברכות אין הפרוסות קיימות מברך עליהן בורא מיני מזונות ומברך ברכה אחת מעין שלש אחריהן: **ז** הכוסס [את] האורז מברך עליהן[ז] בורא פרי האדמה אפאן ובשלן[ז] אע"פ שהפרוסות קיימות מברך עליהן בורא מיני מזונות ואין מברך עליהן כלום[ח] אחריו זה הכלל כל שתחלתו המוציא מברך אחריו ג' ברכות: **ח** (ח) כיצד סדר הסעודה אורחין נכנסין ויושבין על גבי ספסלים וע"ג קתדראות עד שיכנסו כולן נכנסו כולן[ז] ונתנו להם לידים כל אחד ואחד נוטל ידו אחת מזגו להם את הכוס[ו] אחד ואחד מברך לעצמו הביאו להם פרפריות כל אחד ואחד מברך לעצמו עלו והסיבו נתנו להם לידים אע"פ שנוטל ידו אחת נותן לשתי ידיו מזגו להם את הכוס אע"פ שבירך על הראשונה מברך על השניה[ה] הביאו לפניהם פרפריות אע"פ שבירך על הראשונה מברך על השניה ואחד מברך לכולן[ז] [הביאו[ו] לאחד] שלש פרפריות אין[ז] [לו] רשות ליכנס[ח] רבן שמעון בן גמליאל אומר[ט] (ט) מנהג גדול היה בירושלים פורסין מטפחות על גבי פתח בזמן שהמטפחות פרוסים אורחין נכנסין נסתלקו אין רשות לאורחין ליכנס[י] ועוד מנהג אחר היה בירושלים[ו] מוסר סעודה לטבח נתקלקל דבר בסעודה עונשין את הטבח הכל לפי כבוד בעה"ב והכל לפי[כ] האורחין: **ט** הלכה בסעודה יוצא[ח] [להסך את רגליו] נוטל ידו אחת יצא[א] לרצות את חבירו והפליג נוטל ב' ידיו[ב] להיכן הוא נוטל בא ומיסב במקומו ונוטל[ט] (*י) [והטפיח][י] ומחזר על[ג] האורחין: **י** (*כ) שאלו את בן זומא מפני מה[ד] בא להן יין בתוך המזון כל אחד ואחד מברך לעצמו אמר להם מפני שאין בית הבליעה פנוי הביאו לו אורז ויין מברך על האורז ופוטר את היין צנון ונובלות מברך על הצנון ופוטר את הנובלות מליח ופרוסה מברך על המליח ופוטר את הפרוסה ר' חנינא בן גמליאל אומר[ו] מליח הבא בתחלה לפני המזון ופת הבא עם המליח לאחר המזון טעונה ברכה לפניה ולאחריה רבן שמעון בן גמליאל אומר פרוסות סימן גדול לאורחין כל זמן שהאורחין רואין את הפרוסות יודעין שדבר אחר בא[כ] [אחריהם[טו] כבר שלם][כ] יודעין שאין דבר אחר [בא להם] בסעודה אחריהם: **יא** (ל) [דגן וקטניות] מברכין על הדגן שהוא מן המובחר ביצד (*ל) שלמה של גלוסקין ושלמה של בעל הבית מברך על שלמה של גלוסקין פרוסה של גלוסקין ושלמה של בעל הבית מברך על השלמה של בעל הבית פת חטין ופת שעורין מברך על של חטין פרוסה של חטין ושלמה של שעורים מברך על פרוסה של חטין פת כוסמין ופת שעורין מברך על[מ] שעורים והלא כוסמין יפין מן [השעורין] אלא שהשעורין ממין שבעה והכוסמין אינם ממין שבעה[מא] זה הכלל כל שהוא מין שבעה ומין דגן רבן גמליאל אומר מברך אחריו שלש ברכות וחכ"א ברכה אחת מעין שלש: **יב** מעשה ברבן גמליאל וזקנים שהיו מסובין בירידו הביאו לפניהם כותבות ואכלום ונתן רבן גמליאל רשות לברך[טו] קפץ רבי עקיבא וברך ברכה אחת מעין שלש אמר לו רבן גמליאל עקיבא מה לך אתה מכנים ראשך בין המחלוקת אמר לו למדתנו רבינו אחרי רבים להטות אע"פ שאתה אומר כך וחבירך אומרים כך הלכה

אור הגנוז פ"ד [א] ספוניות: [ב] אמר: [ג] כמה היא נאה: [ד] ומברך אמריהן: [ה] אמריהן: [ו] כל אחד ואחד: [ז] הנא אחר: [ח] אמר רשב"ג: [ט] זה: [י] מוסריס: [יא] לדבר עם: [יב] היכן: [יג] כל: [יד] אמרו: [טו] דגה וקטניות: [טז] כל זה מיותר:

נוסחאות א) אחד מי ואחד מזוג: ב) טול מיני זרעים: ג) כל זמן שספרוסות כו': ד) ונעלו: ה) כנוד: ו) ומחזיר מפה: ז) פת: ח) פת:

הגהות הגר"א

(ב) ונוטלין: (ג) הן: (ד) ולא שנה ברכתו לא: (ה) ואחד מברך לכולם: (ו) לאחר: (ז) לאורחים: (ח) להטיל מים: (ט) המטפיח: (י) לאחריה דג וקטניה:

חסדי דוד

לכן אמר בלשון ישתמש: ברוך שברא את הפת כו'. ע"כ מיירי דהזכיר שם ומלכות דומיא דהכיא דמעיקרא דעיא בברכות דף מ': מנהג גדול היה בירושלים כו'. משום דקתני לעיל דכשהביאו הפרפרת הג' שוב אין רשות ליכנס והטעם כדי שלא יתביש בעה"ב שלא יהי' לו סעודה מוכנת לתת לפניהם לכן אמר רשב"ג מנהג גדול כי כבוד הבריות: להסך את רגליו. פי' להשמין מים

וכדאיתא ביומא אבל לעשות לרבים בעינן שתי ידיו: כל זמן שהאורחין רואין את הפרוסות כו'. נראה דהסירו הפרוסות לפני בהמ"ז וכבר שלם הי' מונח לפניהם עד אחר בהמ"ז וכ"ה בזוהר פ' יתרו וכן פסק הרדב"ז בתשובה סימן ר"א דהנוהגים להביא לחם שלם בשעת בהמ"ז יפה הם עושים:

מצפה שמואל

(ד) נ: וירושלמי רפ"ו ופ"ז (*ד) עי' טוש"ע ס"ס רצ"א: ועי' סימן תרל"ט סעיף ב (ה) עירובין פ"ו וע' ברא"ש (ו) מ: ירושלמי שם וע"ש כ. (ז) לז. וירושלמי שם יט: וכ. (ח) מג. וירושלמי פ"ו (ט) ב"ב צג: (י) שם (*י) ד"ס בנ"י הגי' ומטפיח (כ) מג. וירושלמי פ"ו (*כ) כ"ה הגי' ד"ס ככר שלם דג וקטניות יודעין וכו' כנוסחת הגאון ותיבת דגן וקטניות בהל' יא ליתא שם (ל) ירושלמי פ"ו כ (*ל) טוש"ע סימן קס"ח סעיף ד' ועי' במה"פ מ"ש בזה לדינא בד"ה גלוסקין (מ) לז. ושם יט. וירושלמי סוכה פ"ב הל"ו

מנחת בכורים

סתוניות. שאין רגילין להגמר עד הסתיו ורגילין לעשות מהן חומץ וגמ' גרסינן סופוניות והוא קופי ענבים שלא נתבשלו כל צרכן: מוריים. דלא משיב אוכל אלא משקה ומברכין שהכל ולר"א דס"ל בפ' י"א דתרומות דמתיב קרן וחומש ואשם אם הוא של תרומה הרי הוא כפרי עצמו ומברכין בפה"ע ובמשקה היוצא מן הזיתים והענבים לכ"ע הוא כאוכל: **ג** יין חי. דמזק הוא ואינו ראוי לשתיה והוה כפרי עצמו ולכן מברכין בפה"ע: ונוטלין. דמי פירות בעלמא מינהו ושם מים עליהן: אין נוטלין בו. דשם יין עליו: ואין נוטלין אלא במים. דירושלמי (פ"ו) גרסי' בזמן שהוא כמו שהוא אין נוטלין בזמן שהוא מזוג וכו' נוטלין וחכ"א אין מי אין מזוג מברכין בפה"ג ונוטלין: **ד** הביאו לפניו. כר"י דס"ל במשנה דבעינן היכר ברכה לכל מין ומין: תרגימא. מאכל העשוי מחמשת המינים: **ה** הזרעים. הוא אותן שנאכל הזרע כגון חבואה וקטניות: הדשאים. נקראין אותן שנאכל הירק ולא הזרע כגון לפת וגנון: ועל הירקות. אולי מדברי מ"ק הוא דס"ל במשנה ר"פ כ"מ דעל הירקות אומר בפה"א: ר"י אומר. במשנה קאמר המברכין בורא מיני דשאים: ברוך. ואמר שם ומלכות אף שאינה ממטבע שטבעו חכמים הוי ברכה: ה"ג כל שנשתנה מברייתו ולא שינה ברכתו לא יצא וכן הגיה הגר"א וכן הוא בירושלמי (פ"ו במשנה דמירך על פירות האילן) והיינו על פת ויין אם אין ברך ברכת בפה"א או בפה"ע ברכתן אשר היה קודם שנשתנו לא יצא: **ו** חיטים. כמו שהוא חי: זרעים. כר"י דמברך ברכתן הראוי לכל מין ומין: קיימות. שיש בכל פרוסה כזית: **ז** ואין מברך. ברכת שלש כמו בחמשת מינים אלא בורא נפשות רבות: **ח** נוטל ידו אחת. שרגילין ליטול ידו א' לשתיה משום נקיות לקבל כוס ששותה קודם המזון: מברך לעצמו. דאין בקביעתן שיוצא א' לחברו: פרפריות. להמשיך האכילה כגון פרגיות ודגים: לשתי ידיו. דלאכילה בעי להו ונוטל כדין נט"י: מברך על השניה. שאין הראשונה פוטרתו שאינו במקום סעודה: ואחד מברך. שקבעו יחד דהסיבה הוה קבע: אחת. עי' ב"י או"ח סימן קנ"ח בשם רשב"א ועי' הגר"א ר"פ קכ"ח ס"ק ב' וס"ק ה' ועי' במה"פ בירושלמי פ"ו הל"ו ד"ה הביאו וברש"י שם: הביאו. לא גרסינן בנוסחת הגר"א: שלש. שמביאין עוד אחר הסעודה אם נתלקו מהסעודה ואין רשות לאורח ליכנס: עונשין. אף דמי בושת ישלם ולא הפסד הסעודה בלבד אף שאינו מעיקר דינא דגרמא בעלמא הוא מצד התקנה משלם: **ט** הלכה. עי' יומא (דף ל): הטיל מים גרסינן: והפליג. בדיבור: ומיסב במקומו ונוטל. שלא יתבזיהו שלא נטל ידיו: והטפיח. פך שיוצקין ממנו על הידים ומחזירו על האורחין ואומר אולי יש בכם א' הראוי ליטול הידים והכל כדי להודיע שנטל זה ידיו: **י** מפני מה. מבואר במשנה דף מ"ב: ואין בית הבליעה פנוי. ואין לב המסובין אל המברך אלא לבלוע (מג.): ויין. טפל לאורז: עי' מ"א סי' קס"ח ס"ק ו' דמוכיח מזה דפת השרוי ביין מברך על הפת: נובלות. תמרים הנושרות מרוח ואיכא מ"ד תמרים שנתבשלו מחמת חום והנובלות טפל לצנון: מליח ופרוסה. של פת כגון שאכלו פירות גיגוסר ואוכל מלית להפיג מחיקת הפירות והפרי הוה טפל למלוח ובגוונא דהמלית לא נעשה טפל לפירות כגון בשעה שאכל הפירות לא היה שם המלית: מלוחה. הובא במג"א סימן קצו ס"ק ד ע"ש בד"מ דפי' דלא חיישא כיון שאוכל פת הוי כלא משכו ידיהם מן הפת ועי' תוס' ברכות ל"ט: ד"ה אבל: לפני המזון. לא הוה טפל לפת: לאחר המזון. שגמרו סעודתן ועקרו השלחן אז אין המלית טפל לסעודה ואדרבה הפת טפל להמלית אבל באמצע הסעודה ליכא מידי דליהוי פת טפל: ככר שלם. הגר"א לא גרס לה דאין ככר שלם בא אחר הסעודה כמבואר בסנה' דף ק"ב אלא דג וקטניות בא לסיימן לקנות סעודה בלא פת: **יא** דגן. מין דגן חטה ושעורה וכל החמשה מיני תבואה קודם לברכת שאר מינים ולנוסחת הגר"א הכוונה שמברכין על הדגן שהוא מן המובחר ולא על דגן גרוע ועל זה מפרש מילד וכן מבואר בירושלמי (פ"ו דף ג'): שלימה של גלוסקין שלימה של בעל הבית. דגלוסקין קודם לברכה גלוסקין הוא שלא נקי: של חטים. דמוקדם בקרא לארץ חטה ושעורה: ממין שבעה. דמבואר בקרא בשבע א"י ארץ חטה ושעורה גפן ותאנה ורמון ארץ זית שמן ודבש מפני דמשתבח בהו קרא מוקדם לברכה: ומין דגן. מבואר ולא מיני פירות אף שלא עשאו פת וכגמ' ליתא וכן מוכיח מעובדא דכותבת דאף בז' מיניה לחוד ולא מין דגן מברכין ג' ברכות: **יב** רשות לברך. להוציא כולם י"ח סבור היה שיברך שלש ברכות ומזמנים כמו על הפת:

כדברי המרובין: **יג** רבי יהודה אומר[יז] משום רבן גמליאל כל שהוא מין שבעה ואינו מין דגן[יא] [ודגן שלא] עשאן פת רבן גמליאל אומר מברך אחריו שלש ברכות וחכ"א ברכה אחת מעין שלש: כל שאינו [משבעת המינין] ולא ממין דגן כגון פת אורז ופת דוחן רבן גמליאל אומר ברכה אחת מעין שלש וחכ"א אין מברכין [כלום]: **יד** מעשה ברבי טרפון שהיה יושב בצילו של שובך בשבת במנחה הביאו לפניו דלי של צונן אמר להן רבי טרפון לתלמידיו[ג] השותה מים לצמאו כיצד מברך אמרו לו[יח][יב] [למדנו] רבינו אמר להם[*ג] בורא נפשות וחסרונן אמר להן אשאל אמרו לו[יג][יט] [למדנו] רבינו אמר להן הרי הוא אומר (בראשית לז) וישבו לאכל לחם וגו' והלא[יד] [הלין דרכן של ערביים] להיות נושאין אלא עורות ריח רע ועטרן אלא שנתנו את הצדיק ההוא בין דברים החביבין והלא דברים ק"ו ומה אם בשעת כעסן של צדיקים[טו] [מרחמין] עליהן בשעת הרחמים על אחת כמה וכמה: **טו** כיוצא בו (ויקרא י) ויקרבו וישאום בכתנותם והלא דברים ק"ו ומה בשעת כעס של צדיקים מרחמין עליהן בשעת הרחמים על אחת כמה וכמה כיוצא בו (מ"א יג) לא אכל האריה את הנבלה ולא שבר את החמור ומה אם בשעת כעסן וכו': **טז** אמר להם אשאל אמרו לו[טז][כ] [למדנו] רבינו אמר להם מפני מה זכה יהודה למלכות[כא] אמרו לו מפני שהודה בתמר מעשה בארבעה זקנים שהיו יושבין בבית שער של ר' יהושע[ו] אלעזר בן מתיא חנינא בן חכינאי ושמעון בן עזאי ושמעון התימני והיו עסוקין במה ששנה להן[כב] ר"ט אמר להן ר"ע מפני מה זכה יהודה למלכות מפני שהודה בתמר הוסיפו הן מעצמן (איוב טו) אשר חכמים יגידו ולא כחדו מאבותם להם לבדם נתנה הארץ אמר להם וכי נותנין שכר על העבירה[כג] אמרו לו אלא מפני מה זכה יהודה למלכות מפני שהציל את אחיו מן המיתה שנא' (בראשית לז) ויאמר יהודה [אל אחיו] מה בצע[יז] [כי נהרוג] וכתיב (שם) לכו ונמכרנו לישמעאלים אמר להן דיה להצלה שתכפר על המכירה אלא מפני מה זכה יהודה למלכות[כד] מפני הענוה שנא' (שם מד) ועתה ישב נא עבדך[יח] [וגו' אף] שאול לא זכה למלכות אלא מפני הענוה שנא' (ש"א ט) פן יחדל אבי מן האתונות ודאג לנו שקל עבדו בו אבל שמואל[כה] אינו כן אלא (שם י) נטש אביך את דברי האתונות ודאג לכם לאמר מה אעשה לבני[יט] [וכשהוא] בורח מן השררה[כ] [מה הוא אומר] (שם יא) וישאלו [עוד] בה'[כא] [הבא עוד הלום איש] ויאמרו הנה הוא נחבא אל הכלים אמר להם ולא ערב הוא וסופו של ערב לצאת ידי ערבותו. אלא מפני מה זכה יהודה למלכות[כב] [אמרו להם] למדנו רבינו אמר להם[ס] מפני שקידש שמו של הקב"ה שכשעלו שבטים ועמדו על הים זה אומר[כג] אני יורד וזה אומר[כד] אני יורד[כה] קפץ שבטו של יהודה[כו] [וירד בתחלה וקדש] שמו של הקב"ה ועל אותה השעה הוא אומר (תהלים סט) הושיעני אלהים כי באו מים עד נפש וגו' וכן הוא אומר (שם קיד) בצאת ישראל ממצרים וגו' היתה יהודה לקדשו יהודה קדש שמו של הקב"ה על הים[כז] [ולפיכך] ישראל ממשלותיו: **יז**[נ] עקרו להביא את[כח] החתן ואת הכלה הניחו שם[כט] זקן או חולה אין צריכין לברך למפרע וכשהן חוזרין אין צריכין לברך לכתחלה לא הניחו שם זקן או חולה צריכין לברך למפרע וכשהן חוזרין צריכין לברך לכתחלה: **יח**[פ] בעל הבית שהיה מיסב ואוכל קראו חבירו לדבר עמו אין צריך לברך למפרע וכשהוא חוזר א"צ לברך לכתחלה[*פ] הפליג צריך לברך למפרע וכשהוא חוזר צריך לברך לכתחלה: **יט** פועלין שהיו עודרין בתאנים וגודרין בתמרים ומוסקין בזיתים אף על פי שמפסיקין ואוכלין מפסיקין ואוכלין אין צריך לברך למפרע וכשהן חוזרין אין צריכין לברך לכתחלה הפליגו צריכין לברך למפרע וכשהן חוזרין צריכין לברך לכתחלה:

פרק ה א[פא] לא יאכל אדם ערב שבת מן המנחה ולמעלה כדי שיכנס לשבת בתאוה דברי ר' יהודה ר' יוסי אומר אדם אוכל והולך עד שתחשך[א] מפסיקין לשבתות דברי ר' יהודה ר' יוסי אומר אין מפסיקין: **ב**[ג] מעשה ברבן שמעון בן גמליאל ור' יהודה ור' יוסי שהיו מסובין בעכו וקדש עליהם היום אמר לו רבן שמעון בן גמליאל לר' יוסי ברבי רצונך[א] [נפסוק] לשבת אמר לו בכל יום אתה מחבב דברי בפני יהודה עכשיו אתה מחבב דברי יהודה בפני (אסתר ז) הגם לכבוש את המלכה עמי בבית אמר לו א"כ לא נפסוק שמא תקבע הלכה לדורות אמרו לא זזו משם[*ג] עד שקבעו הלכה כר' יוסי: **ג**[ב] [אורחין שהיו מסובין[ג] אצל בעה"ב וקדש עליהם היום עקרו עם חשיכה לבית המדרש חזרו ומזגו להם את הכוס[ב] אומרים עליו קדושת היום] דברי ר' יהודה ר' יוסי אומר אוכל והולך עד שתחשך: **ד**[ג] [מזגו לו] כוס ראשון מברך עליו ברכת המזון[*ג] ומזכיר של שבת בבהמ"ז ובשני אומר עליו קדושת היום: **ה**[ד] כיצד סדר ההסיבה בזמן שהן שתי מטות גדול מיסב[ג] בראש [של ראשונה] ושני לו למטה הימנו ובזמן שהן שלש מטות גדול מיסב[ד] [בראש של אמצעית] שני לו למעלה הימנו שלישי לו למטה הימנו כך היו[ה] מסודרין והולכין:

אור הגנוז [יז] משמו: [יח] ילמדנו: [יט] ילמדנו: [כ] ילמדנו: [כא] לא גרס: [כב] רבי עקיבא והשאר ל"ג: [כג] לא גרס שתי תיבות הללו: [כד] ת"ל: [כה] אמר כן: [כו] את הכלה: [כז] אפילו: פ"ה [א] לא נמצא זה בכ"י: [ב] אומרין: [ג] בראשה: [ד] מסדירין: **נוסחאות** פ) אלו הן:

הגהות הגר"א

(יא) אי מין דגן ולא עשאו פת: (יב) למדתנו: (יג) למדתנו: (יד) אין דרכן לערבייס: (טו) הקב"ה מרחם עליהן: (טז) למדתנו: (יז) וגו': (יח) אף: (יט) שהוא: (כ) שנאמר: (כא) ואמרו: (כב) אמרו לו: (כג) אין:

חסדי דוד

והלא אין דרכן של ערביים להיות נושאין אלא עורות כו'. כל"ל ומובא הדרש הזה פה משום דנברכת בנ"ר וחסרונן כו' להחיות בהן נפש כל מי פי' המפרש שברא לא לבד דברים הנ"ל כי נזדמנו לו ערביים לקיום הנפשות אבל ברא ג"כ דברים לתענוג וע"ז מביא המעשה מיוסף הצדיק כי נזדמנו לו ערביים נושאי בשמים כדי שיתענג: עקרו להביא כו'. נפ' ערבי פסחים מבואר דדוקא ממקום למקום הוי עקירה אבל מפינה לפינה אין זו עקירה ולא הפלגה וזה מביא מה דתני סיפא גבי פועלין: **פ"ה לא יאכל אדם ע"ש כו'.** בפסחים ל"ט הגירסא ע"ש ועיו"ט: גדול מיסב בראש. רש"י בגמ' פירש כלומר מיסב תחלה על מטתו. ולדבריו צריכין לגרום בראש על אמצעית תחת תיבת שב. ומה שמסיים כאן כך היו מסודרין והולכין פי' דאם היו יותר מג' מיטות לעולם

מצפה שמואל

(ג) עיין ירושלמי פ"ר יט (*ג) ע' טור ושו"ע סימן ר"ד דלא כתוס' זו (ס) סוטה לז (ע) פסחים קא (פ) שם (*פ) טור ושו"ע סימן קע"ח סעיף א ב (פא) פסחים צ"ט וירושלמי שם פ"ר הל"א (ג) שם ק. (*ג) טור ושו"ע סי' רע"א דפורס מפה ומקדש (ג) שם ק. (*ג) ע' סימן רע"א סעיף ו (ד) מו: וירושלמי תענית פ"ד הל"ב ומגילה פ"ג הל"ד וכאן פ"ה י"ח

מנחת בכורים

וברך. לעצמו דאין מזמנים על הפירות: **יג** ודגן שלא עשאו פת. במין דגן גופא יש חילוק בין עשאו פת או לא עשאו פת דבעשאו פת לכ"ע שלש מברכינן: אין מברכין כלום. אלא נ"ר: **יד** בנ"ר. לא קיי"ל הכי אלא שהכל מברכין ונ"ר בסוף ברכה אחרונה ולר"ט נ"ר ברכה קצרה הוא שאינו מסיים על כל מה שברא והחיות וכו': אשאל. אפתח עוד בדבר הלכה: לאכל לחם. ובסוף נאמר ושמים נכאת ולרי ולוט הולכים להוריד מצרימה: החביבים. ריחן טוב: **טו** בכתנותם. שריפת נשמה וגוף קיים וזה רחמים גדולים שהגוף נשאר קיים דרך כבוד: **טז** לא אכל אריה את הנבלה. במלכים א' נמצא שיצא במת אל שעבר על דברי עצמו ששמע לנביא השקר שנזה לו לאכול במקום אשר נזהו ה' שלא יאכל והמיתו אריה ולא אכל נבלתו שהגין עליו לדקתו: ר"ט. לעיל והגיעו להדבר דלעיל מפני מה זכה יהודה למלכות: להם לבדם נתנה הארץ. והיינו דאומן שהודה על מעשה בלהה וכן יהודה על מעשה תמר לכן זכו שלהם נתנה הארץ: על העבירה. שעושין תשובה לדיק גמור גדול מבעל תשובה: על המכירה. על זה העבירה גופא שנזה למכור את יוסף: לנו. לעבד קיים אמר כן: בו. כמותו שאביו קיים ידאג גם עלי' כמותו: אבל שמואל. לא היה כן אלא דאג מה אעשה לבני אבל לא דאג על העבד: שהוא בורח מן השררה. גרסינן כנוסחת הגר"א וג"ט הוא עוד דהיה עניו: ולא ערב הוא. יהודה בעד בנימין והולך לצאת מן הערבות לכן נכנע ת"י יוסף ואמר שיצא הוא תחת אחיו ולא מחמת ענוה הוא: אמרו לו. למדנו רבינו גרסינן: ממשלותיו. שמזרעו מלך עליהם: **יז** עקרו. בחמצע שעורה למקום אחר: הניחו.

שם על מקום מסיבתן זקן או חולה שלא היה יכול ליל למצוה זו דהכנסת כלה: ברהמ"ז למפרע. קודם עקירה על מה שאכלו: לכתחילה. על מה שאכלו דעקירתן לא עקירה היא: צריכין לברך. בשעת עקירה ברהמ"ז ואיכא דמוקי לה בפ' ע"פ בשאלי מיים אבל בפת אף בלא הניחו מ"מ אין צריכין לברך למפרע ולא בתחלה: **יח** לדבר עמו. לפי שעה בלא היסח הדעת: הפליג. אם אדעתא להפליג צריך לברך קודם שיוצא: ועיין תוס' פסחים דף ק"ב ד"ה בשהם ועיין רש"י יומא ל. ועיין רמב"ם פרק ד' מהלכות ברכות ועיין רא"ש בחולין פרק בכור הדם: **יט** עודרין דבאן לקיטה היא ולא תפירה ופועל אוכל מן המחובר בשעת גמר מלאכה ולא הוי היסח הדעת כיון דמותר לו לאכול בכל פעם וגודרין ומוסקין כולם לשון לקיטה הוא:

פ"ה א לא יאכל. לשבת. לפעודת שבת: מפסיקין. משהתחיל מבע"י לאכול פוסק משהשיכה עד שיקדש: ברבי. הוא לשון גדולה: א"כ לא נפסק. אין לנו להחמיר ע"ע להפסיק שמא יסברו התלמידים דהלכה כדבריו: הלכה כר"י. דאין מפסיקין לשבתות אבל בפסח פסקינן כר"י דמפסיקין: עקרו. לרבי יהודה דמפסיקין ובכו בהמ"ז על הכוס כדין אח"כ מקדשין לשבת: אוכל והולך. מתחלה לא בעי עקירה אלא מוזגין לו כוס ראשון ומברכין בהמ"ז: **ד** ומזכיר של שבת. כיון שבבר משבה: **ה** למטה הימנו. דאינו דרך כבוד שיהיה הקטן למעלה מראשו דכי צריך לספר עמו יצטרך להגביה ראשו לדבר לו: למעלה הימנו. כיון דאיכא

ו כיצד סדר(ה) [נטילת ידים] עד חמשה מתחילין מן הגדול מחמשה ואילך מתחילין מן הקטן[ו] עד שמגיע לחמשה וחוזר ומתחיל מן הגדול ולמקום שמים אחרונים חוזרין שם ברכה חוזרת: **ז** סדר למזיגת הכוס בתוך המזון מתחיל מן הגדול אחר המזון מתחילין מן המברך(ה) רצה לחלוק כבוד לרבו או למי שגדול ממנו הרשות בידו: **ח**(ו) ב׳ ממתינין זה את זה בקערה ג׳ אין ממתינין(ז) המברך פושט ידו ראשון רצה לחלוק כבוד לרבו או למי שגדול ממנו הרשות בידו: **ט**(*ז) לא ישוך(ח) אדם מן הפרוסה ויחזירנה בקערה מפני סכנת נפשות: **י**(*ח) לא ישתה אדם מן הכוס ויתננו לחבירו לפי שאין דעת הבריות שוות: **יא**(ט) א׳ משמש את השנים ה״ז אוכל עמהן ג׳ אינו אוכל עמהן עד שיתנו לו רשות: **יב** בא להם מתיקה בתוך המזון מברך על המזון ופוטר את המתיקה: **יג**(י) ר׳ מונא אומר משום רבי יהודה פת הבאה בכסנין אחר המזון טעונה ברכה לפניה ולאחרי׳: **יד**(כ) מים ראשונים רשות אחרונים חובה מים ראשונים(י) רצה להפסיק מפסיק אחרונים [רצה להפסיק] אינו מפסיק: **טו** הכל חייבין בברכת המזון כהנים לוים וישראלים וגרים ועבדים משוחררין חללין וממזרין נתינין סרים אדם סרים חמה פצוע דכא וכרות שפכה כולן חייבין[ו] ומוציאין את הרבים ידי חובתן טומטום ואנדרוגינוס חייבין ואין מוציאין את הרבים ידי חובתן: **טז**(*כ) אנדרוגינוס מוציא את מינו ואינו מוציא שאינו מינו טומטום אינו מוציא לא(ז) [מינו ולא] שאינו מינו: **יז** מי שחציו עבד וחציו בן חורין אינו מוציא לא [את] מינו ולא [את] שאינו מינו: **יח**(ל) נשים ועבדים וקטנים פטורין ואין מוציאין את הרבים ידי חובתן:(מ) באמת אמרו אשה מברכת לבעלה(ח) [בן] לאביו עבד לרבו: **יט**(ט) [קטן(נ) שיכול לאכול כזית מזמנין עליו ושאין יכול לאכול כזית] אין מזמנין עליו(י) [אין] מדקדקין בקטן: **כ** בין שאמר נברך בין שאמר ברכו אין תופסין אותו על כך הנקדנין תופסין(יא) על כך[ו] (פ) בעשרים נחלקו ובלבד שלא יהא בהן אחד שמפטירין [אותו] מן הזמון: **כא**(ע) [רבן שמעון בן גמליאל אומר] עלו והסיבו(יב) [טובל עמהן אע״פ שלא אכל עמהן כזית דגן הרי] אלו מזמנין עליו: **כב**(פ) עובד כוכבים המברך בשם עונין אחריו אמן[ח] כותי המברך בשם אין עונין אחריו אמן עד שישמע את הברכה כולה: **כג**(פא)(ל) היה מקריב זבחים בירושלים אומר ברוך שהגיענו לזמן הזה כשהוא מקריבם אומר בא״י אקב״ו להקריב זבחים כשהוא אוכלם אומר בא״י אקב״ו לאכול זבחים: **כד**(ק) עשרה שהיו אוכלין אע״פ שכולן אוכלין מככר אחד כל אחד ואחד מברך לעצמו ישבו לאכול אע״פ שכל אחד ואחד אוכל מככרו אחד מברך לכולן: **כה**(ר) פועלין שהיו עושין מלאכה אצל בעל הבית הרי אלו מברכין לאחריה שתים כיצד מברך ברכה ראשונה כתקנה(יג) [וכולל] שניה של ירושלים בשל ארץ וחותם בשל ארץ בד״א בעושין בשכרן אבל אם היו עושין עמו בסעודה או שהיה בעל הבית(יד) [מברך עליהן] הרי אלו(ש) מברכין[ו] כתקנן: **כו** ארבעה(ס) דברים שבין בית שמאי ובית הלל בסעודה בית שמאי אומרים מברך על היום ואחר כך מברך על היין שהיום גורם ליין שיבא וכבר קדש היום ועדיין(ג) לא בא ובית הלל אומרים מברך על היין ואח״כ מברך על היום שהיין גורם לקדושה שתאמר דבר אחר ברכת היין תדיר וברכת היום אינו תדיר תדיר ושאינו תדיר תדיר קודם והלכה כב״ה: **כו** ב״ש אומרים נוטלין לידים ואח״כ מוזגין

אור הגנוז [ה] מכאן ועד ברכה חוזרת לא נמצא בכ״י. וגם הגירסא כך סדר נט״י כילד עם חמשה מתחילין מן הגדול מחמשה ואילך מתחילין מן הקטן עכ״ל: [ו] ואין מוציאין וכו׳ כך הגירסא בכ״י (אבל הוא טעות מוכח): [ז] בעשרה (כך כתוב בכ״י וגם זה טעות): נחלקין ובלבד שלא יהיה בהם אחד שיפטור עצמו מן הזמון: [ח] את הגם ולא גרים כותי המברך: [ט] הי׳ מקריב מנחות מירושלים אומר ברוך שהגיענו לזמן הזה וכשהוא מקריבן אומר בא״י אק״ב ולוגו להקריב מנחות: כשהוא אוכלן אומר המוציא לחם מן הארץ: כ״ז גם: [י] לא גרס כתיקונה:

נוסחאות [ל] הרי אלו מברכין אחרונה: דברים שבין ב״ש וב״ה כו׳ כן הגיה הגאון המפורסם ר׳ שמואל שטראשון ז״ל בהגהותיו לש״ס עפ״י הרי״ף וכ״ה בכ״י ובמלת דברים מתחיל פרק בפ״ע: ג) ועדיין יין:

הגהות הגר״א

(ה) נטילה: (ו) מפסיק מיס אחרונים אינו מפסיק: (ז) את מינו ולא את: (ח) וכן מברך: (ט) קטן שהגיע ב׳ שערות מזמנים עליו ושלא הגיע ב׳ שערות: (י) ואין: (יא) אותו: (יב) אפילו לא עבל עמהם אלא בגיר מזמנים עליו: (יג) כולל: (יד) מיסב עמהם:

חסדי דוד

הם מקודרין שיהא ג׳ למעלה ואחד למטה והגדול נאמצע. וגמ׳ הסיום הזה ליתא: סדר מזיגת הכוס כו׳. לפי דברי הגמ׳ מוכרחין לגרוס כאן יין שלפני המזון וחה קודם המוציא: לא ישוך אדם פרוסה כו׳. גמס׳ דא״ז פ״ז הגירסא להיפך גמ׳ פרוסה נאמר הטעם לפי שאין דעת הבריות שוות וגמ׳ לא יטמה אדם מן הכוס כו׳ הטעם משום סכנה: **א** משמש השנים כו׳. דאמן סחדי דינמא להון כדי שיוויתו ברכת הזימון: מים ראשונים רשות. לא על נט״י דלפני אכילה אלא דנאמצעיים מיירי שבין מבשיל לאבשיל דהכי תניא בפ׳ כל הבשר. וקרי ליה ראשונים אכילה אלא דבאמצעיים מיירי שבין מבשיל לאבשיל דהכי תניא בפ׳ כל הבשר. וקרי ליה ראשונים

מצפה שמואל

(ה) מז וירושלמי פ״ו יט (ו) שם (ז) עי׳ מ״ו וירושלמי פ״ח כ״ד (*ז) טושיע סימן ק״ע סעיף טו וטז (ח) ד״א רבה רפ״ט (*ח) שם ועי׳ תמיד כז (ט) מה. (י) ירושל׳ פ״ו כ: כא. (כ) ירושל׳ פ״ח והלה פ״ב ה. (*כ) מיי׳ פ״ה מהלכות ברכות הל״ז טוש״ע סי׳ קצ״ט סעיף ח ט (ל) עיין כ: ועיין תוס׳ סוכה לז. ד״ה באמת ועי׳ ירושל׳ מגילה פ״ה ה״ג וסוכה פ״ג הל״ט (מ) שם ושם וירושל׳ פ״ג ועי׳ ירושל׳ דמאי פ״ב הל״י וה״ה ספ״ג (נ) מז: (ס) ג. וירושלמי הל״ב (ע) שם: מח ירושלמי פ״ז כג ונזיר פ״ה הל״ג (פ) נא: וירושלמי ספ״ח מגילה פ״א הל״ט וסוכה פ״ג הל״י (צ) לז (ק) מב (ר) טז. ירושלמי פ״ב ופ״ו כב (ש) נא. וירושלמי פ״ח ופ״י דפסחים הל״ב ועירובין נזיר פ״ז סוף הל״א וסוכה פ״ז הל״ו

מנחת בכורים

ג׳ דרך כבוד הוא שיהיה הוא נאמצע והשני למעלה ולא למטה מן הקטן ממנו ואם בא לספר מספר עם השלישי אשר למטה ממנו ואם בא לספר עם השני מגביה ראשו ועוד זה יותר משיפילו הגדול ליצד למטה: נט״י. אחרונים: **ו** חמשה. מסובין בסעודה: מן הגדול. דאין הגדול שוהה כל כך עם ברהמ״ז ואין גנאי לו ליצד נטל עד שיטלו כולן ידיהם: מחמשה. אם המסובין יותר מחמשה כגון עשרה וכדומה: מן הקטן. היוצד בסוף וכשמגיעין לחמשה חוזר הגדול שבכולן ונוטל ומעבירי תכא מקמייה לאחר ושוהה עד שיטלו כולן ואחר כך מברך אבל לאחר לא מתחילין ממנו דילמרך להשהות הרבה וגנאי לו: למקום שמים אחרונים חוזרים. כשמגיעין לחמשה אם נטל הגדול הוא מברך ואם לוה לאחר ליטול האחר מברך ברהמ״ז: **ז** מתחיל מן הגדול. הוא המברך תחלה: מן המברך. אם לא מיכן הגדול: **ח** ממתינים. כשפסק הא׳ מלאכול לצורך איזה דבר השני ליכן להמתין ג״כ: שלשה. וא׳ פוסק השנים האחרים אין פוסקין בשבילו: המברך. המוציא ובצע בפת: פושט ידו ראשון. לקערה לאכול: **י** שוות. ונפשו קצה במה שנשאר משתיית חבירו: **יא** אוכל עמהן. אלא רשות דיניחא להו שיצורף עמהן לזימון: **יב** מתיקה. טפל למזון: מברך. ובברכה שבירך על המזון פוטר המתיקה: **יג** אחר המזון. דרכם לעקור השולחן אחר המזון קודם ברהמ״ז ואז הוה גמר וסילוק והוה דברים הבאין אחר הסעודה דקי״ל (דף מ״ח ב) דטעונין ברכה לפניהם ולאחריהם דהוה כאכלו אלא סעודה וגמ׳ דידן דלא עקרינן השולחן ליתא דין זה וכבה״ג המזון פוטרתו: **יד** רשות. לגמ׳ מוכח קרי רשות כלומר דמלוה בעלמא מיהו וג״מ דיש אנשים דפטורין מהם כגון אותן שנמחקה כמבואר בספ״ק דעירובין: רצה להפסיק. דנוטל ושוה ב׳ פעמים א׳ לטהר הידים וא׳ לטהר המים דאשונים שנטמאו מחמת הידים וכן הוא בירושלמי פ״ח דף כ״ד: **טו** וגרים. אף שלא נעלו חלק בארץ ולא שייך ובברכת על הארץ הטובה מ״מ חייב בכל מצות שישראל מחויב: חללין. כן דרך המוס׳ בכל מקום בר״ה גמי מ״ש ובמגילה כלל הנך: טומטום. שמכוסה ואינו ניכר אם איש ואם אשה הוא: אנדרוגינוס. יש לו זכרות ונקבות ופפק זכר הוא: חייבין. לבעלה(ח) [בן] לאביו עבד לרבו: **יט**(ט) [קטן(נ) שיכול לאכול כזית מזמנין עליו ושאין יכול לאכול כזית] אין מזמנין עליו(י) [אין] מדקדקין בקטן: **כ** בין שאמר נברך בין שאמר ברכו אין תופסין אותו על כך הנקדנין תופסין(יא) על כך[ו] (פ) בעשרים נחלקו ובלבד שלא יהא בהן אחד שמפטירין [אותו] מן הזמון: **כא**(ע) [רבן שמעון בן גמליאל אומר] עלו והסיבו(יב) [טובל עמהן אע״פ שלא אכל עמהן כזית דגן הרי] אלו מזמנין עליו: **כב**(פ) עובד כוכבים המברך בשם עונין אחריו אמן[ח] כותי המברך בשם אין עונין אחריו אמן עד שישמע את הברכה כולה: **כג**(פא)(ל) היה מקריב זבחים בירושלים אומר ברוך שהגיענו לזמן הזה כשהוא מקריבם אומר בא״י אקב״ו להקריב זבחים כשהוא אוכלם אומר בא״י אקב״ו לאכול זבחים: **כד**(ק) עשרה שהיו אוכלין אע״פ שכולן אוכלין מככר אחד כל אחד ואחד מברך לעצמו ישבו לאכול אע״פ שכל אחד ואחד אוכל מככרו אחד מברך לכולן: **כה**(ר) פועלין שהיו עושין מלאכה אצל בעל הבית הרי אלו מברכין לאחריה שתים כיצד מברך ברכה ראשונה כתקנה(יג) [וכולל] שניה של ירושלים בשל ארץ וחותם בשל ארץ בד״א בעושין בשכרן אבל אם היו עושין עמו בסעודה או שהיה בעל הבית(יד) [מברך עליהן] הרי אלו(ש) מברכין[ו] כתקנן: **כו** ארבעה(ס) דברים שבין בית שמאי ובית הלל בסעודה בית שמאי אומרים מברך על היום ואחר כך מברך על היין שהיום גורם ליין שיבא וכבר קדש היום ועדיין(ג) לא בא ובית הלל אומרים מברך על היין ואח״כ מברך על היום שהיין גורם לקדושה שתאמר דבר אחר ברכת היין תדיר וברכת היום אינו תדיר תדיר ושאינו תדיר תדיר קודם והלכה כב״ה: **כו** ב״ש אומרים נוטלין לידים ואח״כ מוזגין

מספק: ואין מוציאין. שמא אשה היא ופטורה מברכת המזון כמבואר לקמן: **טז** את מינו. דאם הוא זכר גם חבירו זכר ואם הוא נקבה גם חבירו כמותו: למינו. שמא הוא נקבה וחבירו זכר: את מינו. דלא אתי לד עבדות ומפיק לד חירות שבחבירו: **יח** ועבדים. שא״מ דדינן כנשים: פטורין. מה״ת וחייבין מדרבנן וגמרא מצעיא לן בנשים אם מחויבות מה״ת או מדרבנן ותוס׳ דהכא לא מייתינן גמרא ותולי משבשתא היא ולא מתניא בר״מ ור״ח: באמת. הלכה ברורה היא: אשה מברכת לבעלה. אם לא אכל אלא כזית דאינו חייב אלא מדרבנן והאשה אכלה כדי שביעה דאתי חד דרבנן ומפיק חד דרבנן: **יט** קטן שהביא ב״ש. גרסינן וכן הגיה הגר״א וכן הוא בש״ס: אין מדקדקין בקטן. אף אלא הגיע לכלל שנים והביא ב״ש קודם י״ג שנה מזמנין וי״מ דאין מדקדקין בשערות אם הגיעו השערות כדי לכוף ראשו לעיקרן: **כ** אין תופסין. דשפיר אמר ואף לכתחלה אומרים ברכו כשיש ג׳ זולתו: והנקדנים. דייקנים מופסין שהוא עצמו מן הכלל: בעשרים. המסובין יחד מותרין לאכל בשמי חבורות לברך ברהמ״ז דהרי כל כח יכולה לברך בשם כמו שנתחייבו בגירופן: שמפטירין אותו. כגון שנצטרף עם חבורה ראשונה ופרח חוצת זימון מיניה שוב אינו מצורף עם חבורה שניה לברך בשם: **כא** טובל עמהן. אם טבל עמהן בגיר אף אלא אכל כזית דגן מצורף לזימון: **כב** עובד כוכבים. מסתמא לשמים מיכך ועונין אחריו אמן אף אלא שמעו ממנו תחלת הברכה אבל כותים שעובדין להר גרזים חיישינן שמא להר גרזים מיכך לכן אין עונין אמן עד שישמעו שמיכך לשם: **כד** אוכלין. אלא הסיבה לא הוי קביעות ואין ג׳ מוציא לאחרים: ישבו. שקבעו מקום לאכילתן: שתים. משום ביטול מלאכה הקילו על הפועלים: **כה** מברך עליהם. שאוכל עמהם אז לא קפיד עלייהו לקצר בברכתן מבריכן כתיקונה: ד׳ דברים. עיין בפ״ע: וכבר. ועוד דהיום נתקדש ממילא משאשיכה ומוקדש ליין: שהיין. וכן פת במקום יין עומד: תדיר. בכל פעם מברכין על היין בבהמ״ז וכדומה והוי תדי תדי טעמי נגד תדי טעמי: והלכה כב״ה. מלד הסברא אף קודם שיצתה ג״ק ג״ג אף לר״י דאמר בג״מ דאין משגיחין בג״ק כאן הלכה כדבריו:

את הכוס שאם אתה אומר מוזגין תחלה [את הכוס](פ) שמא נטמאו משקין שבאחורי הכוס מחמת ידיו ויחזרו ויטמאו את הכוס וב"ה אומרים אחורי הכוס לעולם טמאין(טו) [דבר אחר](פ) אין נטילת ידים אלא סמוך לסעודה]: **כז** מוזגין את הכוס ואח"כ נוטלין לידים(יא) שאם אתה אומר נוטלין תחלה שמא יטמאו משקין של ידים מחמת הכוס ויחזרו ויטמאו את הידים אלא מוזגין את הכוס ואח"כ נוטלין לידים: **כח** ב"ש אומרים מקנח ידו במפה ומניחה על השולחן שאם אתה אומר על הכסת שמא נטמאו משקין שבמפה מחמת הכסת ויחזרו ויטמאו את הידים ובית הלל אומרים ספק משקים לידים טהור דבר אחר אין נטילה לחולין(יב) מן התורה אלא מקנח ידו במפה ומניחה על הכסת שאם אתה אומר על השולחן שמא יטמאו משקין שבמפה מחמת השולחן ויחזרו ויטמאו את האוכלין: **כט** ב"ש אומרים מכבדין את הבית מפני אבוד אוכלין ואח"כ נוטלין לידים ובה"א(פ) [היה] שמש תלמיד חכם ומלקט פירורין שיש בהן כזית נוטלין לידים ואח"כ מכבדין את הבית: **ל**(ג) הביאו לפניו שמן ויין(יג) ב"ש אומרים כוס יין בשמאלו ושמן ערב בימינו מברך על השמן ואחר כך [מברך] על היין ובית הלל אומרים אוחז היין בימינו(טז) [ושמן] בשמאלו מברך על היין ושותהו וחוזר ומברך על השמן וטוחה בראש השמש אם היה שמש תלמיד חכם טחו בכותל לפי שאין שבח לתלמיד חכם שיצא(יז) מבושם: **לא**(ג) א"ר יהודה לא נחלקו ב"ש וב"ה על ברהמ"ז שבתחלה ועל הבדלה שבסוף ועל מה נחלקו על המאור ועל הבשמים שב"ש אומרים על המאור ואח"כ(יח) [בשמים] ובית הלל אומרים בשמים ואח"כ מאור: **לב**(ד) הנכנס לביתו במוצאי שבת מברך על היין ועל המאור ועל הבשמים ואח"כ אומר הבדלה ואם אין לו אלא כוס אחד מניחו אחר המזון ומשלשלן כולן לאחריו(ה) ואומר הבדלה במוצאי שבת ובמוצאי יו"ט ובמוצאי יום הכפורים ובמוצאי שבת ליו"ט ובמוצאי יו"ט לחולו של מועד הרגיל אומר הבדלות הרבה ושאינו רגיל אומר אחת או שתים: **לג**(ו) בית המדרש ב"ש אומרים אחד מברך לכולן וב"ה אומרי' כל אחד ואח' מברך(יט) [בפני עצמו]: **לד**(ז) היה לו נר טמון בחיקו(*ז) או בפנס או שראה את השלהבת ולא נשתמש(כ) [לאורה(יח)] אינו מברך עליה עד שיהא רואה את] השלהבת ומשתמש לאורה: **לה**(פ) עששית(טו) שלא כבתה מברך עליה(ט) נר של נכרי אינו מברך עליה ישראל שהדליק מנכרי ונכרי שהדליק מישראל מברך עליה מאימתי מברך משתחשך לא בירך משתחשך יברך כל הלילה לא בירך כל הלילה לא יברך מעתה: **לו**(י) האש והכלאים אינן מששת ימי בראשית אבל(כא) [חשובין] מששת ימי בראשית(כ) ר' יוסי אומר אש גיהנם שנבראת ביום שני אינה כבתה לעולם שנא' (ישעיה סו) ואשם לא תכבה(ל) האש והבשמים שבמרחץ אינו מברך עליהן: **לז**(מ) היה עומד בחנות של בשמים כל היום אינו מברך אלא פעם אחת היה נכנס ויוצא נכנס ויוצא מברך על כל פעם ופעם:

פרק ו א(פ) ברכת הזימון [נ"א המזון] מן התורה שנא' (דברים ח) ואכלת ושבעת וברכת זו ברכת הזימון(א) וברכת את ה' אלהיך זו ברכה ראשונה על הארץ זו ברכת הארץ הטובה זו ירושלים וכה"א (שם ג) ההר הטוב הזה אשר נתן לך(ב) זה הטוב והמטיב: **ב** ומנין שכשם שאתה מברך לאחריו כך אתה מברך לפניו ת"ל (שם ח) אשר נתן לך משעה שנתן לך ומנין שאף על ההרים ועל הגבעות תלמוד לומר על הארץ(ג) ומנין שאף על התורה ועל המצות ת"ל אשר נתן לך ולהלן הוא אומר (שמות כד) ואתנה לך את לוחות האבן: **ג**(ד) רבי(ג) אומר מנין שכשם שאתה מברך על הטובה כך אתה מברך על הרעה ת"ל אשר נתן ה' אלהיך(ג) [אשר נתן לך] דיינך בכל דין שדנך בין במדת הטוב בין במדת הפורענות:

אור הגנוז [יא] מן מיצה שאם אתה אומר מסר כל זה: [יב] לא גרס מן התורה רק לחולין: [יג] הגי' מהופך פה אוחז כוס יין בימינו ושמן ערב בשמאלו מברך על היין ואח"כ מברך על השמן ובה"א אוחז שמן ערב בימינו וכוס יין בשמאלו מברך על השמן: [יד] או משמתם לאורה ואינו רואה את השלהבת: [טו] אעפ"י: פ"ו [א] את ה': [ב] רבי מאיר: [ג] אלהיך דייך:

נוסחאות פ) אם היה:

הגהות הגר"א

(טו) ד"א אין נט"י אלא סמוך לסעודה: (טז) והשמן: (יז) שיצא לשוק כשהוא: (יח) הבשמים: (יט) לעצמו: (כ) לאורה או נשתמש לאורה ולא ראה השלהבת אינו מברך עליה עד שיראה: (כא) עלו במחשבה:

חסדי דוד

אבל חשובין מששת ימי בראשית. פי' כי עלו במחשבה להבראות ביום ו' ולא נברא עד מו"ש וכדאיתא בפסחים דף נ"ד: היה עומד בחנות כו'. זה שייך כאן דס"ד דלא נעשה להריח ואין מברכין כלל קא משמע לן דלריחא עבידא כי היכי דיתי אנשי ונזכין מיניה וכדאיתא בגמרא:

פ"ו אשר נתן לך זה הטוב והמטיב. נראה דסובר כי הטוב והמטיב הוא מדאורייתא: ומנין שאף על ההרים כו'. זה ליתא לא מירושלמי ולא בבבלי. ונראה דבא להסמיך כל ברכות הרואה על הקרא: ר' אומר מנין כו'. בגמ' הגי' רמ"א: הרואה אוכלסין כו' כולהו מילתי

מצפה שמואל

(פ) עי' ירושלמי חגיגה פ"ג הל"א (א) עיין ירושלמי פ"א ד' (ב) מו: וירושלמי פ"ח כה. (ג) נב: וירושלמי רפ"ח וכד (ד) נב וירושלמי שם (ה) פסחים קד ועי' ירושלמי כאן פ"ה יח (ו) נג. (ז) שם ירושלמי פ"ח כה. ע"ש ה"ה ובמראה הפנים שם ד"ה לעולם (*ז) עי' טור ושו"ע סימן רצ"ח סימן טו (מ) נג. שם ירושלמי פ"ח (ט) שם ושם (י) ירושלמי פ"ח כ"ה (כ) פסחים קד. (ל) נג: וירושלמי פ"ט כז (מ) עי' נג וירושלמי פ"ח (נ) מח: ירושלמי רפ"ז (ס) עי' ירושל' פ"א ה' (ג) ירושלמי פ"ו ורפ"ז ועי' ירושל' מגילה פ"ד הל"א (ד) נד. וירושלמי פ"ט

מנחת בכורים

כו הכוס. יין שלפני המזון: ידיו. דקתם ידיס טמאות ניכה לטמא משקין ונעשה המשקה מחלה וטמאו המשקין להכוס ואסור להשתמש בכוס שאחוריו טמאים דמיישינן שמא יתזו ניצוצות בחמצע סעודה מן הכוס לאחריו וטמאו משקין שמאחוריו מחמת הכוס שאחריו טמאים (דכוס שנטמא במשקין מאחוריו מוכו טהור) וטמאו את הידים וכיון דאסור להשתמש בכוס שאחריו טמאין כי נוטלים לידים מחלה ליכא חשש שמא יטמאו המשקים שע"י מחמת הכוס: אחורי הכוס. לעולם טמאים דמותר להשתמש בכוס שאחריו נטמאים במשקין דניצוצות לא שכיחי א"כ ליכא חשש דיטמא הכוס אדרבה איכא חשש איפכא אם אתה אומר נוטלין תחלה שמא לא יגעו ידיו יפה וטמאו מחמת הכוס שאחריו טמאים דמותר להשתמש בו: סמוך לסעודה. מהלכות סעודה היא ולא עקרינן זה מהלכתא משום גזירה רחוקה דב"ש: **כז** מוזגין. נ"ט הוא לסברא דב"ה ומפרש טעמא דב"ה דמוזגין ואח"כ נוטלין: **כח** ידו. הגטולה לאכילה: שמא יטמאו גרסינן: ויחזרו ויטמאו את הידים. אבל לא מיישינן שיטמא הכסת גברא דאין כלי מטמא אדם: ספק משקין. וכאן הכסת ספק טמא הוא והמשקין שבמפה ספק הוא ואינו מטמא את הידים וליכא חשש דב"ש אלא אדרבה איכא חשש דמית הלל אם יניחנו על השלחן שמא יטמאו מחמת השלחן ויחזר ויטמא את האוכלין ע"י משקין שבמפה אבל השלחן אינו מטמא לאוכלין דשלחן שני הוא ואין שני עושה שלישי בחולין אלא ע"י משקין הנעשים תחלה ולב"ש ליכא חשש דשלחן דאסור להשתמש בשלחן שני גזירה שמא יאכל עליו תרומה וב"ה סברי מותר להשתמש בשלחן שני דאוכלי תרומה זריזין הן: ד"א. כלומר אף אם נימא כב"ש דספק מטמא את הידים א"כ כיון דמטמא את הידים מ"ש דניחוש לסברא ב"ה דלא לטמוי אוכלין ניחוש לסברא ב"ש דלא נטמא הידים ע"ז אמרי אין נטילה לחולין מן התורה ומוטב שיטמאו ידיס דל"ל עיקר מה"ת מלטמא אוכלין דאית להו עיקר מה"ת: **כט** מכבדין את הבית. מפרורי אוכלין: לידים. מיס אחרונים וכן מבואר בגמרא פ"ח ומפרשינן טעמא הכא מפני איבוד אוכלין: היה שמש ת"ח. ויודע דאסור לאכל פירורי כזית אז אוכלין לידים ואח"כ מוזגין דאז אין קפידא מחמת פירורין דמלקט פירורין כזית אבל פחות מכזית מותר לאכל וב"ש ס"ל מותר להשתמש בשמש ע"ה ולכן לעולם מכבדין ואח"כ נוטלין ולב"ה אסור להשתמש בשמש ע"ה א"כ סחמא דמלתא השמש ת"ח ולעוסקת הגר"א לא גרסינן היה לעולם השמש ת"ח לשיטתם והלכה כב"ש: **ל** ושמן ערב. שמן אפרסמון ומברכין על ריחו בורא שמן ערב מוקדם לברך על ברכת היין ולכן השמן בימינו

שבמקום שאם אתה אומר מוזגין תחלה [את הכוס](פ) שמא נטמאו משקין שבאחורי הכוס מחמת ידיו ויחזרו ויטמאו את הכוס וב"ה אומרים אחורי הכוס לעולם טמאין(טו) [דבר אחר](פ) אין נטילת ידים אלא סמוך לסעודה]: **כז** מוזגין את הכוס ואח"כ נוטלין לידים(יא) שאם אתה אומר נוטלין תחלה שמא יטמאו משקין של ידים מחמת הכוס ויחזרו ויטמאו את הידים אלא מוזגין את הכוס ואח"כ נוטלין לידים: **כח** ב"ש אומרים מקנח ידו במפה ומניחה על השולחן שאם אתה אומר על הכסת שמא נטמאו משקין שבמפה מחמת הכסת ויחזרו ויטמאו את הידים ובית הלל אומרים ספק משקים לידים טהור דבר אחר אין נטילה לחולין(יב) מן התורה אלא מקנח ידו במפה ומניחה על הכסת שאם אתה אומר על השולחן שמא יטמאו משקין שבמפה מחמת השולחן ויחזרו ויטמאו את האוכלין: **כט** ב"ש אומרים מכבדין את הבית מפני אבוד אוכלין ואח"כ נוטלין לידים ובה"א(פ) [היה] שמש תלמיד חכם ומלקט פירורין שיש בהן כזית נוטלין לידים ואח"כ מכבדין את הבית: **ל**(ג) הביאו לפניו שמן ויין(יג) ב"ש אומרים כוס יין בשמאלו ושמן ערב בימינו מברך על השמן ואחר כך [מברך] על היין ובית הלל אומרים אוחז היין בימינו(טז) [ושמן] בשמאלו מברך על היין ושותהו וחוזר ומברך על השמן וטוחה בראש השמש אם היה שמש תלמיד חכם טחו בכותל לפי שאין שבח לתלמיד חכם שיצא(יז) מבושם: **לא**(ג) א"ר יהודה לא נחלקו ב"ש וב"ה על ברהמ"ז שבתחלה ועל הבדלה שבסוף ועל מה נחלקו על המאור ועל הבשמים שב"ש אומרים על המאור ואח"כ(יח) [בשמים] ובית הלל אומרים בשמים ואח"כ מאור: **לב**(ד) הנכנס לביתו במוצאי שבת מברך על היין ועל המאור ועל הבשמים ואח"כ אומר הבדלה ואם אין לו אלא כוס אחד מניחו אחר המזון ומשלשלן כולן לאחריו(ה) ואומר הבדלה במוצאי שבת ובמוצאי יו"ט ובמוצאי יום הכפורים ובמוצאי שבת ליו"ט ובמוצאי יו"ט לחולו של מועד הרגיל אומר הבדלות הרבה ושאינו רגיל אומר אחת או שתים: **לג**(ו) בית המדרש ב"ש אומרים אחד מברך לכולן וב"ה אומרי' כל אחד ואח' מברך(יט) [בפני עצמו]: **לד**(ז) היה לו נר טמון בחיקו(*ז) או בפנס או שראה את השלהבת ולא נשתמש(כ) [לאורה(יח)] אינו מברך עליה עד שיהא רואה את] השלהבת ומשתמש לאורה: **לה**(פ) עששית(טו) שלא כבתה מברך עליה(ט) נר של נכרי אינו מברך עליה ישראל שהדליק מנכרי ונכרי שהדליק מישראל מברך עליה מאימתי מברך משתחשך לא בירך משתחשך יברך כל הלילה לא בירך כל הלילה לא יברך מעתה: **לו**(י) האש והכלאים אינן מששת ימי בראשית אבל(כא) [חשובין] מששת ימי בראשית(כ) ר' יוסי אומר אש גיהנם שנבראת ביום שני אינה כבתה לעולם שנא' (ישעיה סו) ואשם לא תכבה(ל) האש והבשמים שבמרחץ אינו מברך עליהן: **לז**(מ) היה עומד בחנות של בשמים כל היום אינו מברך אלא פעם אחת היה נכנס ויוצא נכנס ויוצא מברך על כל פעם ופעם:

פרק ו א(פ) ברכת הזימון [נ"א המזון] מן התורה שנא' (דברים ח) ואכלת ושבעת וברכת זו ברכת הזימון(א) וברכת את ה' אלהיך זו ברכה ראשונה על הארץ זו ברכת הארץ הטובה זו ירושלים וכה"א (שם ג) ההר הטוב הזה אשר נתן לך(ב) זה הטוב והמטיב: **ב** ומנין שכשם שאתה מברך לאחריו כך אתה מברך לפניו ת"ל (שם ח) אשר נתן לך משעה שנתן לך ומנין שאף על ההרים ועל הגבעות תלמוד לומר על הארץ(ג) ומנין שאף על התורה ועל המצות ת"ל אשר נתן לך ולהלן הוא אומר (שמות כד) ואתנה לך את לוחות האבן: **ג**(ד) רבי(ג) אומר מנין שכשם שאתה מברך על הטובה כך אתה מברך על הרעה ת"ל אשר נתן ה' אלהיך(ג) [אשר נתן לך] דיינך בכל דין שדנך בין במדת הטוב בין במדת הפורענות:

הגהות הגר"א

(יא) מן מיצה שאם אתה אומר מסר כל זה: (יב) לא גרס מן התורה רק לחולין: (יג) הגי' מהופך פה אוחז כוס יין בימינו ושמן ערב בשמאלו מברך על היין ואח"כ מברך על השמן ובה"א אוחז שמן ערב בימינו וכוס יין בשמאלו מברך על השמן: (יד) או משמתם לאורה ואינו רואה את השלהבת: (טו) אעפ"י: פ"ו (א) את ה': (ב) רבי מאיר: (ג) אלהיך דייך:

חסדי דוד

אבל חשובין מששת ימי בראשית. פי' כי עלו במחשבה להבראות ביום ו' ולא נברא עד מו"ש וכדאיתא בפסחים דף נ"ד: היה עומד בחנות כו'. זה שייך כאן דס"ד דלא נעשה להריח ואין מברכין כלל קא משמע לן דלריחא עבידא כי היכי דיתי אנשי ונזכין מיניה וכדאיתא בגמרא:

פ"ו אשר נתן לך זה הטוב והמטיב. נראה דסובר כי הטוב והמטיב הוא מדאורייתא: ומנין שאף על ההרים כו'. זה ליתא לא מירושלמי ולא בבבלי. ונראה דבא להסמיך כל ברכות הרואה על הקרא: ר' אומר מנין כו'. בגמ' הגי' רמ"א: הרואה אוכלסין כו' כולהו מילתי

מצפה שמואל

(פ) עי' ירושלמי חגיגה פ"ג הל"א (א) עיין ירושלמי פ"א ד' (ב) מו: וירושלמי פ"ח כה. (ג) נב: וירושלמי רפ"ח וכד (ד) נב וירושלמי שם (ה) פסחים קד ועי' ירושלמי כאן פ"ה יח (ו) נג. (ז) שם ירושלמי פ"ח כה. ע"ש ה"ה ובמראה הפנים שם ד"ה לעולם (*ז) עי' טור ושו"ע סימן רצ"ח סימן טו (מ) נג. שם ירושלמי פ"ח (ט) שם ושם (י) ירושלמי פ"ח כ"ה (כ) פסחים קד. (ל) נג: וירושלמי פ"ט כז (מ) עי' נג וירושלמי פ"ח (נ) מח: ירושלמי רפ"ז (ס) עי' ירושל' פ"א ה' (ג) ירושלמי פ"ו ורפ"ז ועי' ירושל' מגילה פ"ד הל"א (ד) נד. וירושלמי פ"ט

מנחת בכורים

כו הכוס. יין שלפני המזון: ידיו. דקתם ידיס טמאות ניכה לטמא משקין ונעשה המשקה מחלה וטמאו המשקין להכוס ואסור להשתמש בכוס שאחוריו טמאים דמיישינן שמא יתזו ניצוצות בחמצע סעודה מן הכוס לאחריו וטמאו משקין שמאחוריו מחמת הכוס שאחריו טמאים (דכוס שנטמא במשקין מאחוריו מוכו טהור) וטמאו את הידים וכיון דאסור להשתמש בכוס שאחריו טמאין כי נוטלים לידים מחלה ליכא חשש שמא יטמאו המשקים שע"י מחמת הכוס: אחורי הכוס. לעולם טמאים דמותר להשתמש בכוס שאחריו נטמאים במשקין דניצוצות לא שכיחי א"כ ליכא חשש דיטמא הכוס אדרבה איכא חשש איפכא אם אתה אומר נוטלין תחלה שמא לא יגעו ידיו יפה וטמאו מחמת הכוס שאחריו טמאים דמותר להשתמש בו: סמוך לסעודה. מהלכות סעודה היא ולא עקרינן זה מהלכתא משום גזירה רחוקה דב"ש: **כז** מוזגין. נ"ט הוא לסברא דב"ה ומפרש טעמא דב"ה דמוזגין ואח"כ נוטלין: **כח** ידו. הגטולה לאכילה: שמא יטמאו גרסינן: ויחזרו ויטמאו את הידים. אבל לא מיישינן שיטמא הכסת גברא דאין כלי מטמא אדם: ספק משקין. וכאן הכסת ספק טמא הוא והמשקין שבמפה ספק הוא ואינו מטמא את הידים וליכא חשש דב"ש אלא אדרבה איכא חשש דמית הלל אם יניחנו על השלחן שמא יטמאו מחמת השלחן ויחזר ויטמא את האוכלין ע"י משקין שבמפה אבל השלחן אינו מטמא לאוכלין דשלחן שני הוא ואין שני עושה שלישי בחולין אלא ע"י משקין הנעשים תחלה ולב"ש ליכא חשש דשלחן דאסור להשתמש בשלחן שני גזירה שמא יאכל עליו תרומה וב"ה סברי מותר להשתמש בשלחן שני דאוכלי תרומה זריזין הן: ד"א. כלומר אף אם נימא כב"ש דספק מטמא את הידים א"כ כיון דמטמא את הידים מ"ש דניחוש לסברא ב"ה דלא לטמוי אוכלין ניחוש לסברא ב"ש דלא נטמא הידים ע"ז אמרי אין נטילה לחולין מן התורה ומוטב שיטמאו ידיס דל"ל עיקר מה"ת מלטמא אוכלין דאית להו עיקר מה"ת: **כט** מכבדין את הבית. מפרורי אוכלין: לידים. מיס אחרונים וכן מבואר בגמרא פ"ח ומפרשינן טעמא הכא מפני איבוד אוכלין: היה שמש ת"ח. ויודע דאסור לאכל פירורי כזית אז אוכלין לידים ואח"כ מוזגין דאז אין קפידא מחמת פירורין דמלקט פירורין כזית אבל פחות מכזית מותר לאכל וב"ש ס"ל מותר להשתמש בשמש ע"ה ולכן לעולם מכבדין ואח"כ נוטלין ולב"ה אסור להשתמש בשמש ע"ה א"כ סחמא דמלתא השמש ת"ח ולעוסקת הגר"א לא גרסינן היה לעולם השמש ת"ח לשיטתם והלכה כב"ש: **ל** ושמן ערב. שמן אפרסמון ומברכין על ריחו בורא שמן ערב מוקדם לברך על ברכת היין ולכן השמן בימינו

פ"ו א ברכת המזון. זו ברכת הזמון גרסינן וכן הוא בנוסחת הגר"א וכן מוכח דקאמר את ה' זו ברכה ראשונה והיינו ברכת הזן ובגמ' גרסי' וברכת זו ברכת הזן את ה' זו ברכת הזמון: זה הטוב והמטיב. ולא ס"ל דמיבעי מקונה: **ב** על ההרים. דאומר עמ"כ כמבואר בפ' הרואה: האבן. התורה והמצוה וגו' ולפיכ בג"ש: **ג** ה"ג ה' אלהיך אשר נתן ול"ג אשר נתן קמא: ה' אלהיך. ה' מדת רחמים אלהים מדת הדין מ"מ יבדך:

ד (ה) (*ה) הרואה ע"ז בארץ ישראל אומר ברוך ארך אפים מקום שנעקרה ממנו ע"ז אומר ברוך שעקר ע"ז מארצנו יהי רצון מלפני[ו] ה' שתעקר ע"ז בכל מקומות ישראל ותשיב לב עובדיה[א] [לעובדיך][ז] ובחוצה לארץ אין צריך לומר כן מפני שרובה נכרים ר"ש אומר אף בחו"ל צריך לומר כן מפני שעתידין להתגייר שנא' (צפניה ג) אז אהפוך וגו': **ה**(ו) הרואה אוכלוסין אומר ברוך חכם הרזים שאין פרצופותיהן דומין זה לזה ואין דעתם[ב] [דומה זו לזו] בן זומא[ה] ראה אוכלוסין בהר הבית אמר[ו] ברוך חכם הרזים וברוך שברא כל אלו לשמשני כמה יגע אדם הראשון ולא טעם מלוגמא אחת עד שחרש וזרע וקצר ועמר ודש וזרה ובירר וטחן והרקיד ולש ואפה ואח"כ אכל ואני עומד שחרית ומוצא כל אלו לפני: [כמה יגע אדם הראשון ולא לבש חלוק אחד עד שגזז וליבן וניפץ וצבע וטווה וארג ותפר ואח"כ לבש ואני עומד שחרית ומוצא כל אלו לפני] כמה אומניות שוקדות ומשכימות ואני עומד שחרית ומוצא כל אלו לפני וכן היה בן זומא אומר אורח טוב מה הוא אומר זכור בעל הבית לטוב כמה מיני יינות הביא לפנינו כמה [מיני] גלוסקאות הביא לפנינו כמה מיני[ב] חשובות הביא לפנינו כל מה שעשה לא עשה אלא בשבילי[ג] אורח רע מה הוא אומר וכי מה אכלתי[ד] לא פת אחת אכלתי ולא חתיכה אחת אכלתי לא כוס אחד שתיתי כל מה שעשה לא עשה אלא בשביל אשתו ובניו על אורח טוב מהו אומר (איוב לו) זכור כי תשגיא פעלו אשר שוררו אנשים: **ו**(ז) הרואה את הכושי[ה] ואת הגיחור ואת הלוזקן ואת (*ז) הקיפח ואת הננס ואת הדרניקוס[ו] אומר ברוך משנה הבריות את החגר ואת הקיטע ואת הסומא ומוכי שחין[ז] ואת פתויי ראש ואת הבהקנין אומר ברוך דיין האמת: **ז**(ח) ראה בני אדם נאין ואילנות נאין אומר[א] ברוך שברא בריות נאות: **ח**(ט) הרואה את הקשת בענן אומר נאמן בבריתו ברוך זוכר הברית: **ט**(י) היה הולך בבית הקברות אומר[ב] ברוך יודע מספר כולכם הוא יודע הוא עתיד לדון הוא עתיד להקימכם ברוך מחיה מתים במאמרו: **י**(כ) את החמה ואת הלבנה ואת הכוכבים ואת המזלות[ג] כסדרן אומר ברוך עושה בראשית ר' יהודה אומר המברך על החמה זו דרך אחרת וכן היה רבי יהודה אומר הרואה את הים תדיר[ד] ונשתנה בו דבר צריך לברך: **יא**(ל) היה ר"מ אומר הרי הוא אומר (דברים ו) ואהבת את ה' אלהיך בכל לבבך וגו' בשני יצריך ביצר טוב וביצה"ר בכל נפשך אפי' נוטל את נפשך וכה"א (תהלים מד) עליך הורגנו כל היום ד"א בכל נפשך בכל נפש ונפש שברא בך שנאמר (שם קיט) תחי נפשי ותהללך ואומר (שם לה) כל עצמותי [תאמרנה] בן עזאי אומר תן נפשך על מצותיו: **יב**(מ) יש דברים שהן תפלות שוא ביצד כונס מאה כורין ואומר יהי רצון שיהו מאתים כונס מאה חביות ואומר יהי רצון שיהיו מאתים הרי זו תפלת[ו-ז] שוא אבל מתפלל הוא שתכנס בהן ברכה ולא שתכנס בהן מארה: **יג** דוסתאי ברבי ינאי אמר משום ר"מ הרי הוא אומר ביצחק (בראשית כו) וברכתיך והרבתי את זרעך דרש יצחק הואיל ואין ברכה שורה אלא במעשה ידיו עמד וזרע שנא' (שם) ויזרע יצחק בארץ ההיא וימצא[ד] [וגו' מאה מנין מאה שערים[נ] מאה דגנים ומאה דגנים ששערום מאה פעמים ונמצא על אחת מאה במה ששיערו]: **יד**(ס) העושה (*ס) כל המצות צריך לברך העושה סוכה לעצמו[ע] אומר ברוך שהגיענו לזמן הזה נכנס לישב בה אומר ברוך לישב בסוכה ומשברך עליה יום ראשון שוב לא יברך: **טו**(פ) העושה לולב לעצמו אומר ברוך שהגיענו לזמן הזה וכשהוא נוטלו אומר על נטילת לולב וצריך לברך עליו כל שבעה: העושה ציצית [לעצמו] אומר ברוך שהגיענו וכשהוא מתעטף אומר להתעטף [בציצית][פו] (צ) העושה תפילין [לעצמו] אומר ברוך שהגיענו וכשהוא מניחן אומר [אשר קדשנו] להניח תפילין. מאימתי מניחן בשחרית לא הניחן בשחרית מניחן כל היום: **טז** השוחט צריך ברכה לעצמו ברוך על השחיטה המכסה דם צריך ברכה לעצמו על כסוי הדם: **יז** המל צריך ברכה לעצמו על המילה(ק) אבי הבן צריך ברכה לעצמו ברוך אשר קדשנו במצותיו וצונו להכניסו בבריתו של אברהם אבינו והעומדין אומרים כשם[ה] [שהכניסתו לברית כן תכניסהו] לתורה לחופה ולמעשים טובים המברך אומר אשר קידש ידיד מבטן וחוק בשארו שם וצאצאיו חתם באות ברית קודש על כן בשכר זאת אל חי חלקנו צורנו צוה להציל ידידות שארנו משחת למען בריתו אשר שם בבשרנו ברוך כורת הברית: **יח**[פו] המל[ו] [גרים אומר] במצותיו וצונו למול את הגרים להטיף מהן דם ברית שאלמלא דם ברית לא נתקיים שמים וארץ שנא' (ירמיה לג) אם לא בריתי יומם

אור הגנוז [ד] כל זה נשמט שם עד וגו': [ה] כשראה: [ו] אינו גריס ברוך חכם הרזים: [ז] בכ"י הגילקא לו: [ח] הכוריק: [ט] ואת החרש ואת השוטה ואת הסנור: [י] שמיש אלו לא גרס: [יא] ברוך שככה לו בריות נאות: [יב] ברוך יודע מספרכם הוא עתיד לדון והוא עתיד להקימכם בדין ברוך נאמן בדברו מחיה המתים: [יג] חסר מינת כסדרן: [יד] תיפלה: [טו] ולריך לברך עליהן בכל יום: [טז] כל זה

נוסחאות א) ה' אליהו: ב) מחיות: ג) אכל:

הגהות הגר"א

(א) לעבדך: (ב) שוות זה לזה: (ג) ונשתנה: (ד) ד"א ומאה שערים ששיערוהו ונמצא מאה פעמים כמו ששיערוהו: (ה) שנכנס לברית כן יכנס: (ו) המל את הגרים אומר ברוך על המילה המברך אומר א"ק:

חסדי דוד

דבן זומא הן. וכ"ה בגמ' דף נח: ברוך שברא בריות נאות. זה קאי על בני אדם נאים ועל אילנות נאים מברך שברא אילנות נאים: הרואה את הקשת כו'. ע' בגמ' דף נ"ט ובירושלמי ונראה שיש כאן ט"ס: המברך על החמה כו'. דברי ר"י לא נזכרו בשום מקום: דוסתאי בר' ינאי אומר כו' דרש יצחק כו'. פי' כי יצחק דרש כמו והרבתי את זרעך לא יבוא ממילא רק אם מזריע בעצמו כן הוא וברכתיך רק על ידי מעשה. וסוף דברי המוס' עי' בב"ר הנוסחא האמתית: העושה ציצית לעצמו כו'. עיין בספר פרי תאר על יו"ד סימן כ"ח ס"ק ד': לתורה ולחופה ולמע"ט. מעשים טובים מתחילין משנת י"ג וזה קודם לחופה ורק כדי לסיים במעש"ט המליף הסדר ועי' בט"ז יו"ד סימן רס"ה דמירן בדוחק ובנה"ג הגי' לתורה ולחופה לבד. ונראה כי מע"ט הם בכלל תורה כי לא המדרש הוא עיקר אלא המעשה: המברך אומר אשר קדש ידיד מבטן כו'. משמע דכל אחד מן העם יכול לברך ברכה זו וכ"כ הפוסקים: צוה להציל כו'. הש"ך סיו"ד הכריח דלריך לנקד אֵוה אבל מדברי רש"י נראה דהניקוד הוא אָוה וכמו בכתוב דבר אוה לאלף דור:

מצפה שמואל

(ה) נז: וירושלמי פ"ט כז. (*ה) עי' טור ושו"ע רכג ועי' בתוס' בר"פ הרואה (ו) נז וירושלמי שם (ז) נח: ושם והך דקיפח עי' בכורות מה (*ז) שו"ע סימן רכה סעיף ח ועי' שם בביאורי הגר"א ס"ק יד (ח) שם: ושם ועבודת כוכבים פ"א ה"ט (ט) נט. (י) נח (כ) נט (ל) נד. ועי' ירושל' פ"ט כח (מ) ב"מ מ. מא (נ) עי'

מנחת בכורים

ה אוכלוסא. ששים רבוא נפ"ל: חכם הרזים. היודע מה שבלב כל אלו: לשמשני. שהם מורשים וזורעים ואני מולא מוכן: שוקדות. עשיר היה והכל נאין אצלו לסמוכה: אשר שוררו. בגמרא גרסינן על אורח רע מהו אומר פן ירלאוהו אנשים וגו' (איוב לו): **ו** הכושי. שחור ביומר: הגיחור. אדומי: הלוזקן. לבן ביומר: הקיפח. בטן עב ומתוך עביו נראה קומתו מקופחת. וי"מ קפח אדון הרבה ופרלופו שמוט ונולט דמכוער הרבה: הדרקינוס. י"מ פיו עקום: החגר. גרגליו: קטע. בידיו: פתויי ראש. שערו דבוק בימד: הבהקנים. שגופו בליטות כעדשים אם נעשה אחר שנברא ולא ממעי אמו: ברוך דיין אמת. שצריכין להודות על כל מאורע אף על רע מ"ו שהוא דיין אמת ואין עולתה בו מ"ו אבל בגולל כך ממעי אמו מברך משנה הבריות: **ח** אומר ברוך זוכר הברית נאמן בבריתו גרסי' לפי הנוסחא דהכא ונראה דל"ג נאמן בבריתו וכן מוכח בגמרא (דף נ"ט ב) דלהאי תנא זוכר הברית לחוד מברכינן ואיכא תנא דס"ל דמברכינן נאמן בבריתו וקיים במאמרו והלכך אמרינן לכולה: **ט** להקימכם בדין. ומבואר נוסחת ברכה זו היטב בגמרא (דף נח ב): **י** את החמה. מפרשינן בגמרא דהוא מכ"ח לכ"ח שנה: על החמה. בכל פעם לא מכ"ח לכ"ח שנה ה"ז כעובד לחמה אלא בתקופתה הוא דמברכין כדפירשנו: וכן. ועוד: ונשתהא. גרסי', בנוסחת הגר"א ששהה שלשים יום ולא ראהו אף שהיה רגיל לראותו קודם מברך ברוך עשה היס הגדול כמבואר במשנה ר"פ הרואה ומפרש כאן דהיינו מל' יום לל' יום: **יא** בכל לבבך. בכל לבך הו"ל לכתוב וכתיב לבבך שני לבבות הורגנו. שמתוב למסור נפשו בעבירות דיהרג ואל יעבור כגון ג"ע ושפ"ד ועבודת כוכבים או בפרהסיא בשאר עבירות כמבואר בפסחים דף כה: בכל נפש ונפש. היינו בכל אבריו: תן נפשך. שצריך תמיד לחשוב בכל פעולותיו שיהא לתכלית מצותיו ולא לכוונה אחרת כדכתיב בכל דרכיך דעהו: **יג** וברכתיך. אף שנאמר זה בסוף אחר שזרע יצחק מ"מ הברכה נאמר לו גם מקודם: אלא במעשה ידיו. אף שמבטיח הקב"ה לברך מ"מ צריך אדם לעסוק בעסק ומזה יתברך ולא ליתן בטל: ה"ג במדרש ובילקוט מאה שערים מאה כורים מאה שערים מאה מנינים מאה שעורים מלמד שהאמידו אותה ונעשה מאה במה שהאמידוה: מאה מנינים. מקומות מיוחדין למנין תבואות ועומרי השדה יש קורין לעשרה עומרים אחד ונמצא דמאה מנינים הוה ומפרש עוד מאה שערים על מה ששיערו עשרה מאה יומר ולהגהת הגר"א מאה שערים מאה דגנים והיינו נמי מנין מיוחד להם כמו כורים ד"א מאה שעורים כדמפורש שהיה כל אחד מאה במה ששיערוהו: **טו** כל שבעה. דמפסקי לילות מימים אבל בסוכה אם לא יצא בתחילת ממנה חדא מצוה היא: **יז** המברך. מי שהוא מברך ונהגו דהמוהל מברך: אשר קידש ידיד מבטן. זה אברהם שנקרא ידיד שנאמר מה לידידי בביתי כדדרשינן במגמות דף נ"ג: חוק בשארו שם. הוא יצחק: וצאצאיו חתם. הוא יעקב ואברהם יליפינן דקדשו מבטן דכתיב ביה כי ידעתיו למען אשר יצוה וכתיב בירמיה בטרם אצרך בבטן ידעתיך וליפינן בג"ש: **יח** המל את הגרים אומר ברוך על המילה. המברך אומר ה"ג לה בנוסחת הגר"א וכן הוא בגמרא

ולילה וגו' ברוך כורת הברית: המל את העבדים אומר ברוך על המילה המברך אומר ברוך אשר קדשנו במצותיו וצונו למול את העבדים ולהטיף מהן דם ברית וכו': **יט** (ק*) היה(ז) [מהלך להפריש תרומה ומעשרות(ח) אומר [ברוך אשר קדשנו] להפריש תרומה ומעשר מאימתי מברך עליהן משעה שמפרישין: **כ** (*ק) עשרה שהיו עושין עשר מצות כל א' [ואחד] מברך לעצמו(ט) היו עושין כולן מצוה אחת אחד מברך לכולן(*י) יחיד שהיה עושה עשר מצות מברך על כל אחת ואחת היה עושה מצוה(יא) כל היום אינו מברך אלא אחת היה מפסיק ועושה מפסיק ועושה(יב) [מברך] על כל אחת ואחת: **כא** (ז) הנכנס לכרך(יג) [מברך] שתים אחת בכניסתו ואחת ביציאתו בן עזאי אומר ארבע שתים בכניסתו ושתים ביציאתו בכניסתו מהו אומר יהי רצון מלפניך ה' אלהי שאכנס בשלום נכנס בשלום אומר מודה אני לפניך ה' אלהי שהכנסתני בשלום כן יהי רצון מלפניך(יג) שתוציאני לשלום יצא לשלום אומר מודה אני לפניך ה' אלהי שהוצאתני לשלום כך יהי רצון מלפניך שאגיע למקומי(יד) [בשלום]: **כב** (ח) הנכנס לבית המרחץ מתפלל שתים אחת בכניסתו ואחת ביציאתו בכניסתו מהו אומר יהי רצון מלפניך ה' אלהי שתכניסני לשלום ותוציאני לשלום ואל יארע בי דבר קלקלה(טא) ואם יארע בי דבר קלקלה יהא מיתתי כפרתי(טב) עלי והצילני מזה ומכיוצא בזה לעתיד לבוא יצא לשלום אומר מודה אני לפניך ה' אלהי(טג) שיצאתי לשלום כן יהי רצון מלפניך ה' אלהי שאגיע לביתי לשלום: **כג** (ט) ר' יהודה אומר שלש ברכות צריך לברך בכל יום (*ט) ברוך שלא עשני גוי ברוך שלא עשני אשה [ברוך] שלא עשני בור: (ט) גוי(יא) (ישעיה מ) כל הגוים כאין נגדו אשה אין אשה חייבת במצות בור (*ט) שאין(יב) ירא חטא(יג) ולא עם הארץ חסיד משל למה הדבר דומה למלך בשר ודם שאמר לעבדו לבשל לו תבשיל(יד) הוא לא בשל לו תבשיל מימיו סוף שמקדיח את התבשיל ומקניט את רבו(טה) לחפות לו חלוק והוא לא חיפת לו חלוק מימיו סוף שמלכלך את החלוק ומקניט את רבו: **כד** (ג) לא יכנס אדם(יג) [בהר הבית במעות הצרורות לו בסדינו ובאבק שעל רגליו באפונדתו החגורה לו] מבחוץ שנאמר (קהלת ד) שמור רגלך כאשר תלך אל בית האלהים: **כה** (ד) ולא יעשה קפנדריא ורקיקה מק"ו(יד) שאין [בו] דרך בזיון אמרה תורה כך(טו) על אחת כמה וכמה [וקל וחומר שיש בו דרך בזיון(טו) ר' יהודה בר' יוסי] אומר אינו צריך הרי הוא אומר כי אין לבא אל שער המלך בלבוש שק בא וראה על אחת כמה וכמה קלין וחמורין בדבר אם לפני מלך בשר ודם אין עושין כן לא כ"ש לפני מלך מלכי המלכים הקב"ה: **כו** (ה) הפותח ביו"ד והו"א וחותם ביו"ד והו"א(טז) הרי זה חכם באל"ף למ"ד וחותם ביו"ד והו"א ה"ז בינוני באל"ף למ"ד וחותם באל"ף למ"ד הרי זה בור ביו"ד והו"א וחותם באל"ף למ"ד הרי זו דרך אחרת: **כז** (ו) כל חותמי(*יז) הברכות שבמקדש היו אומרים עד העולם משקלקלו המינים ואמרו אין עולם אלא אחד התקינו שיהו אומרים מן העולם ועד העולם: ומודיעין שהעולם הזה בפני העוה"ב כפרוזדור לפני החדר: **כח** (ז) אין עונין אמן במקדש שנאמר (נחמיה ט) קומו וברכו את ה' אלהיכם מן העולם ועד העולם [ויברכו שם כבודך ומרומם על כל ברכה ותהלה] מנין על כל ברכה [וברכה] תלמוד לומר ומרומם על כל ברכה ותהלה על כל ברכה וברכה תן לו תהלה: **כט** בראשונה(טז) [שהיתה תורה משתכחת מישראל היו זקנים מבלעין אותה(יח)] שנא' (רות ב) והנה בועז בא(יז) [ואומר (שופטים ו) ה' עמך גבור החיל]: **ל** (ח) הלל הזקן אומר(יח) [בעת] מכניסין פזר(יט) [בעת] מפזרין כנם(כ) [בשעה] שאתה רואה תורה חביבה [על ישראל] והכל שמחין בה הוי את מפזר שנא' (משלי יא) יש מפזר ונוסף עוד ובשעה שאתה רואה תורה שכוחה מישראל ואין הכל משגיחין(כא) [עליה הרי] את מכנס שנא' (תהלים קיט) עת לעשות לה' הפרו תורתך: **לא** (ט) ר"מ אומר אין לך אדם מישראל שאינו עושה(כב)(כג) מצות בכל יום קורא שמע מברך לפניה ולאחריה אוכל את פתו מברך לפניה ולאחריה מתפלל שלש פעמים של שמונה עשרה ועושה שאר מצות מברך עליהן [וכן היה] ר' מאיר אומר(י) אין לך אדם מישראל שאין שבע מצות מקיפות אותו תפילין בראשו ותפילין בזרועו מזוזה(כג) [לפתחו] ארבע ציציות מקיפות אותו ועליהן אמר דוד (שם) שבע ביום הללתיך נכנס למרחץ מילה בבשרו שנאמר (שם ח) למנצח על השמינית מזמור לדוד ואומר (שם לד)

חונה מלאך ה' סביב ליראיו ויחלצם:

הדרן עלך פרק ששי וסליקא לה מסכת ברכות

אור הגנוז נשמט מכ"י עד הי' הולך: [יז] אומר ברוך שהחיינו לזמן הזה וכשהוא מפרים וכו': [יח] מצוה אחת: [יט] מתפלל: [כ] ה' אלהיו: [כא] ואם ח"ו: [כב] על כל עונותי: [כג] שהוצאתני: [כד] והוא לא בשל תבשיל מימיו: [כה] להפוך: [כו] רבי יוסי ברבי יהודה אומר הרי הוא אומר כי אין לבוא אל שער המלך בלבוש שק עאכ"ו קולין וחמורין יש לדבר ורקיקה מק"ו ומה מעגל שאין בו דרך בזוי אמרה תורה אל תכנס במעגל ק"ו דרקיקה שיש בו דרך בזוי: [כו] דרך בזיוי בהלף למד ומותם בהלף למד הרי זה דרך אחרת כך הוא הגי' בכ"י: [כח] ביניהם: [כט] מאה מצות:

נוסחאות ט) ברוך שלא עשני גוי כל הגויים וגו'. ברוך שלא עשני אשה אין אשה חייבת במצות ברוך שלא עשני בור שאין בו':

הגהות הגר"א

(ז) הולך: (ח) לריך לברך: (ט) מתפלל: (י) שלוש: (יא) שנאמר: (יב) בור: (יג) לא במגעלו ולא בסנדלו ולא בסנכן שע"ג רגליו ובמעות הלרורים לו בסדינו ובאפונדתו: (יד) ומה מגעל: (טו) רקיקה שהוא דרך בזיון עאכ"ו ר' יוסי בר' יהודה: (טז) היתה משתכחת מישראל וזקנים החזירו אותה: (יז) מביא לחם ויאמר לקולריס ה' עמכם ויאמרו לו יברכך ה': (יח) בשעת: (יט) בשעת: (כ) בעת: (כא) בה הוי: (כב) מאה: (כג) בפתחו:

חסדי דוד

המל את העבדים אומר ברוך על המילה. ל"ל על מילת עבדים וכ"כ שם הרמב"ם בהדיא: הנכנם לכרך כו'. עי' בב"י ובב"ח ומ"ש הט"ז על זה ולא הזכיר גי' המוס' דיקן. ומ"מ דברי הט"ז נכונים לדינא: הנכנם לבית המרחץ כו'. נראה דזה אליבא דב"ע דאינו לת"ק ליכא תפלת הדרך לשעבר: היו זקנים מבלעין אותה. פי' משתיתים ופוגמים בכבודה:

מצפה שמואל

(*ק) עי' מיי' פ"ב מה"ת הל' ט"ז (ק*) יו"ד סי' של"א סעיף ח ע"ש בבאורי הגר"א (כ) ירושל' דמאי פ"ה (*כ) עי' שו"ע סי' תלב סעיף ב (ע) ס. וירושלמי פ"ט כ"ח (מ) שם ושם (מא) ירושל' פ"ט ובבלי מנחות מג (*מא) שלא עשני בקצת נוסחאות שעשני ישראל ועי' בביאורי הגר"א סי' י' סעיף ח (מא*) בד"ס שאין בור כנוסחת הגר"א (נ) אבות פ"ג (נג) סב (ד) עי' ירושל' מגילה פ"ג הל"ג (ה) ירושלמי פ"ט (ו) סג. וירושלמי שם (ו) בד' יושטיניני על חותם (ז) תענית פ"ב ע' ירושלמי פ"ב (מ) סג. ירושלמי פ"ט (ט) ירושלמי סוף מכילתין (י) מנחות מ"ג וירושלמי שם:

מנחת בכורים

(שבת קל"ז ב'): **יט** שמפרישין. עד שלא קרא שם עליהן א"כ נא לומר דיברך בשעת הפרשה ולא בעת הנתינה דמקיים מצות הפרשה מיד ורק בפדיון הבן קי"ל דמברך בעת הנתינה דבאחריותו הם (עיין רא"ש פ"ק דבכורות סי' יד): **כא** בכניסתו. שיכנס לשלוש: ביציאתו. שיצא לשלוש ו"מ שמודה שיצא בשלוש: ה"ג כשיצא אומר יר"מ שתוציאני לשלום יצא בשלום אומר וכו' וכן הוא בש"ס (דף ס'): **כב** ואם יארע בי. בגמרא מסקינן דלא ליתא הכי דאל יפתח אדם פיו לשטן: **כג** לחפות. לתפור: **כד** שמור. ולריך להכין עצמו בנקיות ובזריזות: באפונדתו. י"מ כתונת העשוי לזיעה דדרך לבנות עליו עוד בגד ואסור כשהוא כתוב (רמב"ם) וי"מ אפונדתו אזור תכול שנותנין לתוכו מעות (רש"י): **כה** קפנדריא. לקבר דרכו למקום שלריך מחמת הילוך הר הבית: שאין בו דרך בזיון. כגון נעילת מנעל אמרה תורה של נעליך מעל רגליך כי המקום אשר אתה עומד עליו אדמת קדש הוא (שמות ג): שיש בו דרך בזיון. כגון רקיקה דיש לאסור: אין עושין כן. אפילו בשק שאינו מאוס כ"ש רקיקה שהוא מאוס לפני מלך מ"ה הקב"ה: **כו** הפותח. בברכות שאומרים בשם הוי"ה ולא בשם אלהים אם פותח וחותם בשם הוי"ה ה"ז חכם: **וחותם** ביו"ד הו"א. דהכל הולך אחר החתום וסוף הברכה עיקר דכשאומר בשם אל נראה כמבטא בהשגחת הש"ת אשר משפיע ומשרה שכינתו שם בני אמצעי שע"ז מורה בשם אל נראה כמבטא בהשגחת הש"ת אשר משפיע ומשרה שכינתו שם בני אמצעי שע"ז מורה בשם הוי"ה ה"ז בינוני: **באל"ף** למ"ד הרי זו דרך אחרת. דמוריד מקדושה חמורה לקדושה קלה דכשאומר מתחלה שם הוי"ה ג"ה נראה שה' הוא המשפיע ואנו מקבלין השפעה זו ע"י ג"ה ושיש בשם אלהים שמורה שמיחד הברכה להכמות האמצעים אשר בידם להשפיע על האדם כי ע"ז מורה שם ברוך רבוי השפעה (עי' ספר נפש החיים בחלק ב' סי' ג"ד משם תבין ענין זה על נכון): **כז** כפרוזדור. כלומר ההיגו לברך בעולם הזה כדי להיות רגילין לעוה"ב שכולו ארוך: **כח** ויברכו את שם כבודך. שאומרים בשכמל"ו: על כל ברכה וברכה. ולא יענו פ"א בשכמל"ו בסוף על כל הברכות: **כט** בראשונה היתה משתכחת מישראל. כ"ה בנוסחת הגר"א והיינו שלא היו רגילין בשם המפורש ולברך את תמיד בשם ובשכח מפיהם אבל זקנים החזירוה שמברכין בשם ורגילין היו בהם: **ל** מכניסין. שאין גדולי הדור מלמדין תורה יפזר ואין זה משום יוהרא: המפזרים. שגדולים מרבילים תורה בכם אותה ולא תבול שרבה וזו וזו מדרך שמים לאחוז במדת ענוה וכתיב עת לעשות לה' הפרו תורתך: **לא** מאה מצות גרסינן בנוסחת הגר"א וכן הוא בירושלמי סוף מכילתין: מברך. וה"ל מאה ברכות דתייב לברך בכל יום מאה דכתיב ועתה מה ה' אלהיך שואל מעמך אל תקרי מה אלא מאה: סביב ליראיו. העושים מצות ויחלצם מחטא:

הגהות וחידושים
על גפ"ת ומפרשים
שבסוף המסכת

במדור זה רוכזו וסודרו מחדש ברצף כסדר דפי המסכת, הרא"ש והרי"ף, כל ההגהות והמפרשים שנדפסו בסופי המסכתות בש"ס וילנא (מלבד אלו שבאו בארוכה כמו מהרש"א מהר"ם שיף וכו'), בצירוף כל ההשמטות וההוספות הקשורים לכל מסכת ומסכת שנדפסו שלא במקומם בסופי מסכתות אחרות, מבלי להוסיף עליהם עוד הגהות ומפרשים נחוצים אחרים שיש בהם כדי להרחיב את היריעה לכדי כרך שלם, והוספנו כאן רק השלמות למפרשים אשר רק חלקם נדפסו בש"ס הנ"ל (כ"מים חיים" "מלא הרועים" רבי ברוך פרנקל רא"מ הורב"ץ וכדו') וכן הס' "מאיר נתיב" שנדפס בסוף ש"ס זיטאמיר.

כל המפרשים הוגהו מחדש ע"פ דפוס הראשון בהם הופיעו. ועי"ז הושלמו בהם קטעים ודפי הגהות שלמים שנשמטו בש"ס וילנא, כן הוגה וסודר מחדש על פי כתב יד ספר מאה שערים לבעל העיטור על הרי"ף.

פנים חדשות באו כאן ל"הגהות היעב"ץ" הנדפסים בזה ע"פ הגהה והשוואה לעצם כי"ק בשולי גליון הש"ס שלמד בו, ומספרו בכי"ק "קולן של סופרים", אשר מלבד התוספת המרובה על העיקר שיש בהם, נתלבנו היטב גם ההגהות שנדפסו עד כה.

כן הוספנו "הגהות מהרש"ם" מכי"ק הגאון רבי שלום מרדכי הכהן מברזון בעמ"ח שו"ת מהרש"ם שנעתקו משולי גליון הש"ס שלו, וכן גם הגהות וחידושים מתוך ספר "עיני שמואל" מהגאון רבי שמואל אהרן ראבין זצ"ל אבד"ק קארטשין.

רשימת הספרים המובאים במדור הגהות וחידושים

(לפי סדר א-ב, כוכב מציין מפרשים לרי"ף בלבד)

ארץ צבי - על הגהות אשר"י. רבי יהודה צבי בעמח"ס מנחת יהודה (אר"צ)

רבי אורי שרגא פייביש טויבש - אב"ד יאסי (רא"ש טויבש)

רבי אליהו גוטמכר - אב"ד גריידיץ (רא"ג)

רבי אלעזר לנדא - אב"ד בראדי (ר"א לנדא)

רבי אפרים זלמן מרגליות - בעמ"ח בית אפרים (ראז"מ)

רבי אלעזר משה הלוי הורביץ - אבד"ק פינסק (ראמ"ה)

רבי גדליה ליפשיץ- בעמח"ס רגל ישרה ועוד (ר"ג ליפשיץ)

בן אריה - רבי זאב ב"ר אריה לפיקין אבד"ק טעלז (בנא"ר)

ברכת ראש- רבי אשר הכהן אבד"ק טיקטין [וסימנא מילתא היא כי אלה הגהות אשר יבאו בתוך חצאי לבנה כזה ( ) הגן אשר המחבר החסיר איזה תיבות לתועלת כל לומד ומבין, ואשר העדיף או החליף איזה תיבות יבאו בתוך חצאי מרובע [ ] כזה.]

רבי בצלאל רנשבורג - (ר"ב רנשבורג)

רבי ברוך פרנקל תאומים - בעמח"ס "ברוך טעם" ועוד (רב"פ)

גליון אלפס * - רבי שניאור זלמן הירשוביץ אב"ד גאלדנגען

גליון מהרש"א - רבי שלמה איגר אבד"ק פוזנן (ג' מהרש"א)

הגר"א - הגאון רבי אליהו מוילנא

דברי נחמיה - רבי נחמיה בירך הלוי אב"ד דוכראוונא (דבנ"ה)

הגהות - על פסקי תוספות (נדפס בש"ס דפוס וילנא)

רבי זאב וואלף הלוי מבאסקוויץ - בעמ"ח סדר משנה (רז"ו הלוי)

חדושי הרד"ל - רבי דוד לוריא מביתאוו-ישן (רד"ל)

חידושי אגדות מהרש"א- (ה"א מהרש"א)

חכמת מנוח - רבי מנח הנדל מפרג (בדורו של המהרש"ל)

חלופי גרסאות - רבי אברהם אבא קליינרמן (נדפס בסוף ש"ס וילנא)

חתם סופר - רבי משה סופר אבד"ק פרעסבורג (חת"ס)

חק נתן - רבי נתן בורגיל מטונים (ח"נ)

חשק שלמה - רבי שלמה הכהן מו"ץ ווילנא (הש"ל)

יעב"ץ - רבי יעקב עמדין

יפה עינים - רבי אריה לייב יעלין אבד"ק בילסק (יפ"ע)

רבי יוסף חנינא ליפא מייזליש - בעמ"ס שו"ת תפארת יוסף (ריחל"מ)

רבי יצחק אייזיק חבר - אבד"ק טיקטין (רי"א הבר)

רבי ישראל ליפשיץ - בעמ"ס תפארת ישראל על המשניות (ר"י ליפשיץ)

רבי יחזקאל לנדא - הנודע ביהודה (ר"י לנדא)

לבוש - רבי מרדכי יפה בעל הלבושים עם תקונים והוספות מבעלי מפרשי הים

מאה שערים * - לרבינו יצחק בר אבא מרי ז"ל מטארשיליא בעל העיטור

מאיר נתיב - רבי שבתאי ב"ר אליעזר זוסמן טאלטונא נכד הש"ך (כא"נ)

מהר"ם שיף- רבי מאיר שיף מפולדא

מהרש"ם - רבי שלום מרדכי הכהן שבדרון אבד"ק בערזאן (מהרש"ם)

מהר"ץ - הגהות על המהרש"א - רבי צבי הירש אב"ד הלברשטאט

מהר"ץ חיות - רבי צבי הירש חיות אב"ד זאלקווא (מהרצ"ח)

מחנה אפרים * - רבי אפרים נבון (מחנ"א)

מים חיים - רבי חזקיהו די סילוה בעל הפרי חדש

מלאכת יו"ט * - רבי יום טוב ליפמאן אב"ד קאפולי (מליו"ט)

מלא הרועים - רבי יעקב צבי יאליש אבד"ק דינוב (מל"ה)

מעשה אילפס * - מבעלי מפרשי הים הג"ר מרדכי זאב איטינגא וגיסו רבי יוסף שאול נאטנזאון אבד"ק לבוב

מצפה איתן - רבי אברהם ב"ר אריה-ליב משכיל לאיתן ממינסק (מצפ"א)

מראה כהן - רבי בצלאל הכהן מו"ץ וילנא (מרא"כ)

נמוקי הגרי"ב - רבי יהודה בכרך אבד"ק סיני

סדר הדורות - רבי יחיאל הלפרין אבד"ק מינסק (סה"ד)

עין יפה- רבי מלכאל צבי טענבוים בעמ"ס דברי מלכיאל

עיני שמואל - רבי שמואל אהרן ראבין אבד"ק קארטשין

פורת יוסף - רבי יוסף ב"ר רפאל (פקוביץ) מו"ץ וילנא (פור"י)

פעולת שכיר * - רבי ישכר בער ב"ר תנחום מוילנא (פעול"ש)

רבי צבי הירש - אבד"ק ברלין (רצ"ה ברלין)

קרני ראם - רבי אהרן משה טויבש אבד"ק יאסי

רבי מרדכי מארדוש - אב"ד פאריצק בעל הבאור על מהר"ם שיף (ר"מ מארדוש)

רבי אברהם אבא קליינרמן מביאליסטאק זצ"ל – הגהות על הגר"א על מס' תמורה

רבי שאול קצנלבויגן - אב"ד בריסק (ר"ש קצנלבויגן)

רבי שמואל שמעלקא טויבש - אב"ד יאסי (ר"ש טויבש)

רבי פייפל טויבש - אב"ד יאסי בן הרב רבי שמואל שמעלקא טויבש (ר"פ טויבש)

רש"ש - רבי שמואל שטראשון מוילנא

רבי מנחם דוד *- ב"ר יצחק איש טיקטין- פסק מהגאון הנ"ל

רבי שמחה מדסוי - בן הג"ר צבי חריף (ר"ש מדסוי)

רבי שמואל מרובזעויץ * - מו"ץ דטאהליב (רשמ"ר)

שער הלקוטות - רבי ישכר בער בעמח"ס פתחי שערים (שער"ל)

תיקונים וציונים - שנדפסו בש"ס ווילנא בסוף המסכתות

תפארת למשה - רבי משה ב"ר אברהם (מגזע צבי) אבד"ק הוראדנא (תפל"מ)

תפארת שמואל - רבי אהרון שמואל קאיידנוור (תפא"ש)

רשימת קיצורים לשמות הספרים המופיעים בסוף כל דיבור המתחיל

אר"צ - ארץ צבי	יעב"ץ - ר"י עמדין	מרא"כ - מראה כהן	רב"פ - ר"ב פרנקל
בנא"ר - בן אריה	יפ"ע - יפה עינים	סה"ד - סדר הדורות	ר"י ליפשיץ- ר' ישראל ליפשיץ
דבנ"ח - דברי נחמיה	מא"נ - מאיר נתיב	פור"י - פורת יוסף	ר"י לנדא- רבי יחזקאל לנדא
ג' מהרש"א - גליון מהרש"א	מהרצ"ח - מהר"ץ חיות	פעול"ש - פעולת שכיר	ריחל"מ - ריח"ל מייזליש
הגר"א - הגאון רבי אליהו מוילנא	מחנ"א - מחנה אפרים	ראז"מ - רא"ז מרגליות	רמ"ש- ר' מתתיהו שטראשון
חל"ג - חלופי גרסאות	מל"ה - מלא הרועים	ר"ג ליפשיץ- רבי גדליה ליפשיץ	רשמ"ר - ר"ש מרובזעויץ
ח"נ - חק נתן	מליו"ט - מלאכת יו"ט	רא"ג - רבי אליהו גוטמכר	שעה"ל - שער הלקוטות
חש"ל - חשק שלמה	מצפ"א - מצפה איתן	ראמ"ה - רא"מ הורביץ	תפא"ש - תפארת שמואל
חת"ס - חתם סופר			תפל"מ - תפארת למשה

הקדמות להגהות וחידושים

הקדמה לחכמת מנוח

מאת הגאון האשל הגדול ריש מתיבתא נר ישראל כמוהר"ר נוח מכונה הענדיל ז"ל (בעהמ"ם מנוח הלבבות וכו') [נדפס פעם אחת, בפראג שנת שע"ב].

אמר בן המחבר הלא הוא הצעיר כמהור"ר משה בן האלוף הגאון מהור"ר מנוח הענדיל ז"ל הנה פתח דברי ותחלת אמרי וראשית בכורי שבחות לה' וקדש הלולים לשמו אשר יצר את האדם בצלמו והתקין לו ממנו בנין מפואר בני בכורי ישראל אשר בו יתפאר להיות לו לעם סגולה מכל העמים ואומה קדושה מכל לאומים ויקח אלהינו את האדם ישראל ראשית תבואתו וצאן מרעיתו וישימהו בגן עדן התורה לעבדה ולשמרה ולאכול מעץ הדעת למען דעת כי ה' הוא האלהים מקור מים חיים אשר לא יכזבו מימיו נותן לפתאים ערמה וחכמה את חכמיו ורצה המקום לזכות את ישראל להיות טהורים ומזוקקים לפיכך הרבה להם תורה ומצות חקים ומשפטים צדיקים ה' צדקות אהב לאמר לאוהביו זה הדרך לכו בה כי לקח טוב נתתי לכם תורתי אל תעזובו התורה והמצוה אשר קבל אדון הנביאים מפי האל וילמדה את בני ישראל התורה בכתב והביאור על פה תפוחי זהב במשכיות כסף נחפה ומסר להם כללים וסימנים שרשים וסנסנים להבין משפטי התורה ודיניה ולהשכיל מצפוניה ומאז קיימו וקבלו היהודים עליהם ועל זרעם דקדוקי תורה ודקדוקי סופרים זכור ימות עולם בינו שנות דור דורים רבותינו חכמי הגמרא מה מאד חקרו ודרשו וכמה חדושים חדשו צללו במים אדירים והעמיקו וכמה דקדוקים דקדקו הם עשו לתורה אזנים ואלמלא הם לא מצאנו בה ידים ורגלים לכן אני הצעיר והשפל בא ג"כ לגלות עניני התלמוד אשר לקט ואסף א"א החכם הגדול בישראל מהור"ר מנוח הענדיל ז"ל אשר שקד כל ימיו על דלתות החכמים ושמר שומרי בית גנזיהם ושלחן הגמרא ערוך לפני זה השלחן אשר לפני ה'. ויהי בשנת המשת אלפים ושע"ב ליצירה חרה אף ה' בנו ולקח מאתנו ונתבקש בישיבה של מעלה א"א הגאון הג"ל ועזב בית מדרשו ד' אמות של הלכה. וכאשר ראינו כל זה היה הרמת הצווחה והרבות הבכי ואמרו אמור אמרנו בעת מיתת אביכם שאל יוודע לאיש את קבורתו ולא יעשה רושם ביציאתו מן המקום שבמקום קדוש הלך וישתבח בעיר אשר כן עשה בחייו שאף במיתתו נקרא חי רב פעלים וגם בודאי נטע כרמים בהרבה אמרים ועל כמה ספרים ובעת הזה חרד לבי וסער סערי כי ראיתי כמה רעמים גדולים ונפלאים עינים וסודות לגלי גלים ואמרתי בלבי לחקור ולדרוש בכל אמצי כחי כפי יכלתי להביא בדפוס כל אמריו. והנה בעורת האל התחלתי להדפיס באור על בחיי. וכן גמרתי לכן גם בעת הזה יש תקותי לאל בורא עולם לגמור גם זה הספר אשר ירד וצלל א"א הגאון ז"ל בעומקי של תורה אשר ממנו יש רגלים לדבר והוא הגמרא ותוספות ורש"י וחדש בו חדושים רבים גם ישנים וחברם סביב הששה סדרים שלו ועל סביבותיו שב רוח חכמתו המרחפת על מי הצפונות והסתומות ויסקלהו מכל הטעיות אשר הותיר לנו שריד טעיות רבים ה"ה המופלא הדור הוא הגאון האשל ריש מתיבתא ונר ישראל כמהר"ר שלמה ז"ל אשר חבר הספר חכמת שלמה והנה אע"פ שהגאון הזה לא הניח דבר קטן או דבר גדול ובודאי לא בחפזון יצא להלחם במלחמתה של תורה כי אם במתון מתון מ"מ מצאנו טעיות רבות בש"ס אשר לפנינו ובודאי בש"ס שלו הכל מוגה רק טעות סופר הוא ואין שגגה יוצא לפני השליט ובפרט בש"ס אשר נדפסו בק"ק קראקא הם נדפסו אחר חכמת שלמה וכו יותר טעיות מקדמונים והנה כל זה ראה א"א הגאון ז"ל והוגה בש"ס שלו כל טעיות אשר כמעט אחד מאלף לא יחסר לקיים זה הפסוק אל תשכן באהלך עולה וגם קצת קושיות ותרוצים על הגמרא ועל האגדות ברש"י לא יחסר כל רק הכל מתוקן באר היטב בכל מקום אשר נסתם ונחתם מעין מיעוט שכלי הדעת וכן בתוספות לא יחסר כל ואין לך דבור ודבור שהוא נסתם ממיעוט שכלי הדעת שאין עליו גלוי הדעת וסלת וברור ולבן ונפץ כפטיש יפוצץ סלע עד אשר העמיד ההלכה על בוריה ופרשה כשמלה. ועוד הוסיף ענין אחד שהוא תועלת גדול כגון היכא שכתב בגמרא וברש"י ובתוספות כמו שאמרו חז"ל ולא נרשם באיזה מסכת או בפרק או בדף לכן נקרא זה הספר חכמת מנוח אשר בו הראה חכמתו כאשר עיניכם תחזינה וגם כל אשר יקרא בו ימצא מנוח ואף מאחר שהכל בספר זה ציונים ומראה מקום וטעיות והר"ת והסימנים והדפים הוא כן כמו בחכמת שלמה גם זה לעמת זה לכן אין מן הצורך להאריך בכאן ולהראות הדרך אשר ילכו בה כי כבר נגלה בפירוש בחכמת שלמה בהקדמה ע"ש. עוד אמרתי להודיעך אתה המעיין אם באולי ח"ו תמצא איזה טעות בספר הזה השמר לך פן תפן אל און ותתלי בוקי סריקי מהטעות ההוא בהגאון הנ"ל חלילה וחס כי את פניו תשא בדבר הזה ותפן עלי או על המגיה או על הדפים כי הוא בודאי לא יצא מתחת ידו דבר בלתי מתוקן. והנה תקותי לאל ב"ה שבזכות זה יצילנו משגיאות ויאיר עינינו בתורתו אמרות טהורות להגות בו לדורי דורות עד אשר יבא איש מבשר בשורות להוציא אותנו מתלאות וגלות ולהביא אותנו להרי בשמים וארץ חמודות עם כל אחינו בית ישראל חבורות ושם נשיר שירות חדשות ולחדש אותנו כנשר נעורות. כה תפלת עבד לכל לומדי התורות הוא בן המחבר כהר"ר משה הנ"ל ונזכה כלנו לישב שורות שורות לפני עתיק יומין הדר בשמי ערבות אמן ואמן.

הקדמה להגהות בעל הלבוש זצ"ל עם הגהות ותקונים

מאת הנהו תרי ניסי הרבנים הגדולים הגאונים המפורסמים. חריפים ובקיאים. פארי ישורון. עמודי בית ישראל.

מוה' רדכי זאב ג"ל. ומוה' יוסף שאול ג"ל. בעלי המחברים ספר פרשי הים לבבא קמא. וספר גן גבוריים על טוש"ע או"ח. ה' יגן עליהם:

הא לכם בית יעקב הגהות נחמדות ויקרות על הש"ס מידי אביר הרועים. הוא רועינו רועה ישראל הגאון האמיתי שר התורה והחכמה קדוש ה' מכובד ומהולל מוה' מרדכי יפה נ"ע בעהמ"ח הלבושים אשר נודע בשעריו בחבוריו היקרים. ויותר שהיה חכם והפליא והגדיל תושיה בחריפות ובקיאות בספריו הקדושים ואזן וחקר ותקן כל המנהגים והתקנות אשר התהלכו והתנהגו אבותינו ורבותינו הקדושים מני עולם והתחקה על שרשם לדעת על מה אדניהם הטבעו למען חזק את בדקותיהם. ולאשר ולקיים את כל מנהגיהם לבל יעלה הפורץ בחומותיהם. עוד לימד דעת את העם והאיר עיני בני ישראל בהגהות האלה היקרות והנחמדות. בראותו כי בעונינו מטה ידינו. וידל ישראל עד מאד. פסו שוקדי התורה והתעודה בחזקה. וע"כ תפוג תורה כי לא ימצאו דבר חפץ. ואף מאשר הכינו לנו רבותינו רש"י ותוספות מפרשי הש"ס הדרך הסלולה והכבושה. והאירו עינינו בפירושיהם הטובים. עדן לא מצאנו ידינו ורגלינו. ונגשש כעורים קיר. יען כי המה לאשר היה לבם פתוח. ועיניהם צפופות וישוטטו בכל אפיקי הש"ס ותוצאותיהם. היה די להם ולאנשי דורם במעט אומר ודברים. ובמלות קצרות ורמזין לכוונות עמוקות. ויכסוהו בסמיכה על הקורא והההוגה. אשר ימצא במקום אחר הדברים מפורשים. ובמקומות רבות האריכו למעניתם לפלפל ולסלסל בקושיות והויות בסוגיא זולתה. והיא נעלמה מעין הקורא. והיה כאשר ידעם המעיין. ימצא עזר רב להתחקות על פירש"י הסוגיא וקצבותיה. ובהבקע לו מעט מזעיר אור השכל ישכיל ויוסיף חכמה ודעת. ובין יבין את אשר לפניו. אי לזאת יצא הגאון ז"ל לישע לומדי התורה. ויגל תעלומות החכמה. לדלות מעמקי דברי רבותינו הקדושים נ"ע להציגם לפני הקורא. למצוא את אשר יחפוץ. ועזר מצדו יהיה.

והנה להלל ולפאר בקהל רב הגהות האלה. מה טובם ומה יפים. ולהראות פרי התועלת הגדול אשר יצמח על ידם ללומדי התורה. דבר שפתים אך למותר. כי מי ומי מהאנשים אשר קדשו עתותם לתורה. אשר לא יחם לבבו לתת תודות. ולהכיר בטובה הגדולה אשר עשה עמנו כיום הזה הגאון המובהק מוהר"ר ישעיה ברלין ז"ל. אשר דלה דלה לנו ממעמקי ים התלמוד זהב ורב פנינים. ויחשוף לנו שפוני טמוני אוצרות נחמדות ישמח בהם לבב ההוגה: ואם כן איפוא כמה וכמה הגדיל והרבה חסדו עמנו הגאון הלבוש ז"ל בהגהות האלה. ולהם יתר שאת ויתר עז. הלא שבעתים. כי הגאון מוהר"ר ישעיה ברלין ז"ל ברוב המקומות לא הציב ציונים. רק במקומות המדובר מהסוגיא הלז בכללות בזולתה. וכל מגמתו היה להועיל ולהבין דברי רש"י ותוספות במקומותם. לא כן ההגהות האלה. אשר אם אמנם גם ההגהות האלה נמצאו כתוכם. אבל אך מעטים המה בערך הגהותיו. וגבהו דרכיו. כי הוא הראה רוב בקיאותיו בש"ס וציין כל אומר ודברים הנמצאים ברש"י ותוספות בקושיא וראיה אם בפלפול רב. לסוגיא אשר אין לה דבר עמה. ולא יפול לב המעיין לשום עיניו שמה. כי מי יביאנו לראות במקום אחר אשר אין לה התייחסות מה עמה. ועל כן לא הביא מהערות אשר העיר מוהר"ר ישעיה ברלין ז"ל כי מחשבותיו להועיל להסוגיא אשר עמד בה. כי אך להביא אומר מן החדש במקומות זולתם אשר העלה ברב זכרונו. בעת היותו בחיים חיותו. אשר עדן לא היה המראה מקומות. ובפרטות ברש"י ותוספות ורא"ש ור"ן. לא התפאר לב איש לעשות כמתכונתו זולתו. ודי לנו בהערות ועדות הגאון ז"ל אשר העיר באמרות יקרות. והשבע השביע לבניו ותלמידיו לבל יסתירום בסתר אהלם. כי אם להפיצם על פני תבל. למען זכות את נפש בית ישראל. כאשר כתב בהקדמתו. וז"ל לשון הזהב.

אתם בניי דעו כי התורה עניה במקום זו ועשירה במ"א. והלבבות נחמעטו והשכחה מצויה. ופעמים ילמוד אדם כאן ונעלם ממנו הפשט האמיתי אשר התוספות מפרשים זאת הסוגיא במסכת אחרת ויפרש שלא כהלכה. ולפעמים יתקשה הרבה באיזה דבר. ואלו היה יודע אותן המקומות אשר הש"ס ורש"י ותוס' נשאו ונתנו בזה המימרא במסכת אחרת היו עוזרים לעצמם הרבה. ובעבור זה נתעוררתי להועיל לכם לציין בקצרה על סדר הדפין בש"ס בכל דף בפ"ע מ"מ אל אותן המקומות שמצאתי שהובא זאת הענין לראיה או לקושיא וכדומה. ואתם בניי כאשר תשכילו ותדעו גודל תועלת זה החבור. אולי תחפצו שיהיה לכם לבדכם ואין לזרים אתכם. כדי להתגאות ולהראות בו חריפות בפני העולם. ולא תגלו אותו לעולם. דעו כי רעתכם רבה. אך תועילו בו לארץ ולדרים.

עד כה דבריו הקדושים. המשמחים אלהים ואנשים. עינינו הרואות כמה יקרו בעיניו חין ערך מעלות הגהות האלה. ומה נוסיף תת כח. להלל את אשר כבר עשהו יפה בעתו.

והנה הגהות האלה ברוב הימים אשר נתפזרו לבניו ונבדיו איידי דזוטרי מרכסי. ולאשר היתה ידו חזקה עליהם ויגורו מפני השבועה. החלו לדפוס מעט אפס קצהו בעיר מלוכה ווארשוי. כאשר העד העיד בנו הרב מוהר"ר שבתי אב"ד דק"ק סאקולאב ואגפיה נכד הגאון מוהר"ם כ"ץ אביו של הש"ך ז"ל בהקדמת ספרו מאיר נתיב וז"ל. זאת לדעת כי הספר מ"נ וכו'. ובהיותי פה בא חכם אחד והביא עמו ספר קטן מאיזה עמודים על שמינית בוגין הנדפס בע"מ ווארשוי מהגאון בעל הלבוש ז"ל. ויקרא שמו ספר מסורות חדשות ובהקדמה כתוב שם חבל על דאבדין ולא משתכחין. כי לפי רוב השנים אכלו עש ולא נשאר לנו רק מעט הכמות על מסכת בבא קמא ובבא מציעא ושם נאמר שהזהיר הגאון הלבוש ז"ל לבניו אחריו

שיביאו ספר זה לבית הדפוס. אכן לא נשאר לבניו אלא מעט מזער וכו'. וראיתי מעשה ונזכרתי הלכה כאשר הייתי בימי חורפי. כשלמדתי אצל מורי ורבי הגאון החסיד מוהר"א אנטשיל שהיה אב"ד דק"ק סעליץ. והראה לי כמה פעמים מאשר השיגו האחרונים להגאון הלבוש ז"ל שדבריו מבוארים בדברי התוספות במקום אחר עכ"ל. אמנם נבדו הרב הגאון מוהר"י ליב מרגליות ז"ל אב"ד דק"ק פ"פ דאדר הידר פני קזינו והדפיסו בק"ק נאווי דוואהר בשנת תקמ"ב על כמה מסכתות ובצע אמרתו אשר גזר אומר להדפיסם. וכאשר פקחנו עינינו לראות את המראה הגדולה הזאת. ראה ראינו כי עדן לא נשלמה כוונתו הטובה והרצויה. כי הלבוש ז"ל לרוב הטרדות העמוסות עליו כאשר אמר פא"פ להסמ"ע כאשר כתוב בהקדמת הסמ"ע לא נתנו הזמן לציין על איזה מקום במשנה ובגמרא אם בע"א או בע"ב יסובו קוטב הגהותיו. ולאיזה מקום ברש"י או בתוספות אם בע"א אם בע"ב יורהו הציון הלז. וכאשר יבא המעיין לחפש אחריהם עד כמה תכבד העבודה עליו לחקור את כל הציונים הנמצאים בעלה הזאת עד יבא למקום מבוקשו. וגם לאשר נדפס ובא אחרי מותו זמן רב. באו הדברים ברוב ענין. לא סדרים למו. וגם חרולי הטעיות התערבו בינותם. ויחליפו וימירו דף לדף כן באותיות הדומות וכן אשר אין שוה להם. וגם נלקו בחסר ויתיר פעמים שבא במרובה פעמים בקצרה. ולפעמים הנפרד מקובץ והמקובץ מפחר. כמו מ"ק י"ו והוא מ' ק"ו ותהי להיפך. וגם לפעמים נפקד מקום הדף או המסכת. וגם נתחלף ממסכת למסכת. ברכות בכורות ב"ק ב"מ ב"ב. נוסף על זאת רבו הסכסוכים והחלופים בין השורות עליונים למטה ותחתונים למעלה ולפעמים חסר קו המוסגר על ציון העלה הבא והתבולל בעלה הקדום באין מבין כהנה וכהנה רבו חרולי השגיאות וקוצי הטעיות. עד אשר אחת מהנה לא נעדרה משלש או ארבע טעיות בדף. ולא יוכל הקורא לעמוד עליהם. ע"כ אמרנו להעמים עלינו עול הכבד הזה למלאות את מחשבתו הטובה אשר חשב על היהודים למען תגדל תורה ותתאדר בהרבות לה ציצים ופרחים נאותים. ועברנו מעבר אל עבר וסלקנו את כל מכשולי הטעיות ואבני הנגף אשר התנגפו רגלי הקורא במו. ויכאיבו את החלקה. והעתקנום במקומם המיוחד למקומותם במושבותם. והצבנו להם ציונים אשר יורהו אנה פניו מועדות. ואנה יסבו בלכתן. וסגרנו עליהם מסגרת קו לקו למען ידע הקורא כי מלבנו יצאו הדברים האלה. ואם שגינו תהי אשמתינו בנו. ודברינו הצגנו כיום הוולדם. למען יבחר הקרוב אליו. וע"כ לא יפלא בעיני הקורא. אשר לפעמים ימצא מקום אשר גרענו והוספנו מאשר נדפס מלפנים. כי מידנו היתה זאת. למען הציגם לנוכח פני הקורא אשר ידרשם במקומותם הראוי והנכון. ויבא למחוז חפצו בנקל.

וכאשר החלונו המלאכה היקרה הזאת. חשבנו למשפט להעיר את המעיין במקום אשר אור לו בציון בדברי רש"י ותוס' ולפעמים דברי רש"י ותוס' הלזו מוקשים המה והעידו עליהם גדולי הראשונים ואחרונים המפורסמים בתשובותיהם וחיבוריהם אשר לא ידע הקורא לשום עיניו עליהם בעת ההיא. אמרנו להציב ציונים מקום שבעלי תשובה עומדים. למען יוכל לתת עין בם ויאורו עיניו. וע"כ לא חדלנו להעיר במקומות מעטות את אשר עלה ברעיוננו בראשית ההשקפה מדי עברנו בה. להראות אשר גדולי אחרונים המובהקים לפעמים לא זכרו התוספות בסוגיות זולתם. כי לא להתגדר עליהם כוונתנו. אך למען תת מקום למעיין לענות בו. ולעורר אותו כי ישים לב לזה. אולי ימצא על ידם דברי סתרים הנעלמים וישמח לבנו גם אנו. ואם מעטים המה בכל זאת נקווה כי נמצא חן בעיני ההוגים ודורשים אחרי האמת. אשר יכירו וידעו כמה תכבד העבודה הזאת. לאסוף מהמון חיבורים רבים דברים כאלה בביאור דברי רש"י ותוספות. אשר אך מעטים נמצאו בדבריהם. אחת הנה ואחת הנה. ואשר באו בתוך ענינים אחרים אשר לא קרובים אל מקום המב'קש. ובפרטות כי לא שמנו פנינו לחפש אחריהם. זולת מאשר חקוק בזכרוננו. בעת סדרנו הדברים האלה. אשר כל המלאכה הזאת מהחל עד כלה לא נמשך כי אם ערך שני חדשים. והנה לא נכחד מאת הקורא כי לפעמים היה לאל ידינו להוסיף עוד ציונים על דברי התוספות אשר לא באו בדבריו. אמנם מפני כי יראנו לערב דברינו בתוך דבריו ולהתגדר במלאכתו על כן לא העתקנום כי על כן חדלנו מהציג גם מאשר שת עליו נוספות נבדו הרב מוהרי"ל המביאו לבית הדפוס. למען יהיה לו אשר לו ואין לזרים אותו.

הצעיר מרדכי זאב בהרב הגדול מוהר"ר יצחק אהרן ז"ל אוטיננא הלוי.
הצעיר יוסף שאול בהרב הגדול אריה ליבוש ז"ל נאטהאנזאהן הלוי.

הקדמה להגהות היעב"ץ *)

שכתב בשער מסכת ברכות עליה רשם את הגהותיו וחידושיו ברבנו' גם אני אבי שבשמים, מברכות שמים מעל ונתן זרע לזורע אמת, אזרע לצדקה ואקצר לפי חסד, ותורת חסד על לשוני, יומי ולילי שבועי ושני, בל תמוש ממני ומצאצאי ובני, לדור דורים אהי' אני וזרעי לאות ולמופת בישראל כמשפחות סופרים ומשנים מלמדי תורה ברבים מגדילי תורה ומאדירה, ונא (נמחקו איזה תיבות) ולא תשכח ממני לעולם (כאן נמחק איזה תי'). זכור בלב ובמעשה שמור האל האב רחמן זכנו ללמוד ע"מ ללמד ולשמור ולעשות ככל הכתוב בספר התורה הזאת וגמור וחזור לראש חוזר חלילה, תמיד כל הימים וכל הלילה לא נחשה מתורת ה' הנכבד והנורא הזה ליראה ממנו ולאהבה אותו בלב תמים, ואתה משמים תשמע לאשר עבדך מתפלל לפניך וסלחת לחטאיו ופשעיו אשר עשה, ומנוחה הדביקהו (נמחק איזה תי') עוד רבות בשנים הבאות האלה, שמח נפש עבדך ורפא שברון רוחי, יעלה לרצון על מזבחך טוהר לבבי הנגוע מוכה וחלש ומעונה נגש והוא נענה עכ"ץ אלטונא.

(חסר כאן איזה תיבות) ... רבים מתנאים ואמוראים (נמחק איזה תי') הדינים והלכות כגון בשיעורי מדות דשבת, שמספר זכר מורה על טפחים, והנקבה על אמות, ויוצא משבוש הזה להתיר איסור כרת וסקילה, וכן להיפך דרך משל אם תאמר רה"י גדרו ארבע על ארבע גבוה עשר או עמוק עשר המובן הוא באמות, והרי בכך אתה פוטרו ומתיר לטלטל ממנו לרה"ר בפחות משיעור זה והוא הפך האמת כי שעור האמור הוא טפחים. וכן להחמיר שלא כדין כגון ששנינו כל פרצה שהיא כעשר אמות, אם תקרא כעשרה מובן ממנו טפחים ותבא לחייב מיתה או חטאת בחנם. ושבוש זה רבו פארותיו גם בהלכות טומאה וטהרה וכמעט בכל התורה, לכן צריך שמירה יתרה. וכן עשו פעמים רבות בהשמטת וי"ו מן המלה הראויה לה, כגון תיבת זכין לאדם בלי וי"ו מהשגירו בפי הכל לקרוא זכין בקמץ כרעותה מלת חבין לאדם, וזה אמנם טעות מוחלטת כי לא במאזנים ישאו יחד שתי תיבות הללו, הראשונה בנחי למ"ד ה"א ומשפטה זוכים בחולם הזין במשקל עושים בונים, והשנית מנחי עין החי"ת קמוצה על משקל קמים, שבים ועד"ז ... רבים מאוד.

אח"כ כתב: לזכרון אי"ה להרחיב צעדי עמודי הדפים והשורות כדי שלא יהא המקום צר לתיבות למען יהיו במלואתם ולא יהיו מקוצרות. גם לפנות מקום לנקודות המפסיקות שלא יהו נדחקות עכ"ל.

הקדמת "קולן של סופרים"

ב"ה אחל לכתוב חידושי הגהות וביאורי לש"ס במקומות ההכרחים, לבאר כל חמירא בגפ"ת ולהסיר יתדות הדרים במקומות שהתלמודים מהנדזים בהם ומתנגחים, ומשמיעים קולות וצווחים לכן קראתי בשם חבורי זה קולם של סופרים **)

הקדמת הרב המחבר ספר מאיר נתיב

אמר המחבר ידוע מאמר חכמינו ז"ל אשר אמרו במסכת שבת דף קל"ח ע"ב ת"ר כשנכנסו רבותינו לכרם ביבנה אמרו עתידה תורה שתשכח מישראל שנא' הנה ימים באים וכו' ישוטטו לבקש דבר ה' זו הלכה ולא ימצאו, כו' (קצרתי לשון הש"ס ועיין המעיין שמה) תניא רשב"י אומר ח"ו שתשתכח תורה מישראל שנאמר כי לא תשכח מפי זרעו אלא מה אני מקיים ישוטטו לבקש דבר ה' ולא ימצאו, שלא ימצאו הלכה ברורה ומשנה ברורה במקום אחד. וע"ש פירש"י ד"ה הלכה ברורה בטעמים שלא יהא בה מחלוקת. והנה דברי רש"י י"ל במ"ש ברורה בטעמים שלא יהא מחלוקת היינו בטעמים יהא מחלוקת וע"י זה לא יהא ברורה כי לפי הטעם יחלק הדין (כמ"ש הראב"ד ועי' בהקדמת הרמב"ם) וע"י זה ישכח ג"כ המשנה שהיה שגורה בפיהם וכמו שהוכיחו התוס' בחולין דף ק"י ע"ב ד"ה דתנן הכבד שהקשו תוס' הא משניות אפי' דזרעים וטהרות שגורות בפיהם כדפריך עתידה תורה שתשתכח מתני' היא וע"ש תתירצו דהטעם לא ידעו. ולכן לא ידעו פי' המשנה ופי' התוס' הוא מ"ש אפי' זרעים וטהרות שאין בהם הלכות מש"ס יותר יש לומר שישתכחו משניות שיש בו הלכה אם ח"ו נשתכחה תורה מישראל ע"י פלפול תורה מהדרנא מפלפולא ותחזור העטרה ליושנה כמו שאמר ר"ח לר' חייא בש"ס דב"מ דף פה ע"ש שיצא בת קול והשיב תורה כמותו פלפלת וכו'. ובזה יש לפרש הטעם מאי דאמרינן בשבת דף לא ע"א א"ר בשעה שמכניסין אדם לדין אומרים לו נשאת ונתת באמונה וכו' פלפלת בחכמה וזאת היא שאלה חמשית, הבנת דבר מתוך דבר היא שאלה ששית, י"ל כמו דאמרי' בגמ' דתענית דף כא ע"א אילפא ור' יוחנן הוו גרסי באורייתא דחיקא להו מלתא טובא אמרי ניקום ונעביד עיסקא וכו' מלך ר"י אמרו לו אי אותיב מר וגרים לא הוי מליך מר אזל תלא נפשיה באסקריא דספינתא אמר אי איכא דשאיל לי במתניתא דר' חייא ור"א ולא פשיטנא ליה ממתני' וכו'. ופי' דאמרו ליה ע"י דעביד עיסקא לא ידע לפלפל דכל מה דתני ר"ח ור"א פלפול בהלכה אם רגיל במשנה אוי יש כח בידו להוציאו מתוך המשנה כנ"ל. וע"ז השיב אילפא להם אף אמנם עסקתי בעיסקא אף גם זאת אי איכא דשאל לי במתניתא דר"ח ור"א פשיטנא ליה ממתני'. וא"כ אמת וצדק הוא אם ח"ו נשתכחה תורה מישראל ע"י פלפול מהדרא לנו שיהא הלכה ברורה במתני'. ולכן שואלין לאדם בשעת הדין לאחר השאלה נשאת ונתת באמונה פלפלת בחכמה, היינו כמו שאמר ר"ח ולזה אמר פלפלת בחכמה אם אתה תוכל לברר ולהוציא הדין אם ח"ו תורה נשתכחה, וכמו דאמרי' בש"ס דתמורה דף מז ע"א אמר ר"י אמר שמואל ג' אלפים הלכות נשתכחו בימי אבלו של משה אמרו לו ליהושע שאל אמר להם לא בשמים היא אמרו לו לשמואל שאל אמר להם אלה המצות שאין הנביא רשאי לחדש דבר מעתה וכו' ע"ש, אמר ר"א אעפ"כ החזירן עתניאל בן קנז מתוך פלפולו. וא"כ שואלין בדין פלפלת

---

*) ההגהות נדפסו בכתב ידו בשולי הש"ס דפוס אמשטרדם תע"ד שלמד בו והכינו להדפסה מחודשת, הש"ס היה לנגד עיני מדפיסי ווילנא. ומלבד ההגהות וחידושים שהדפיסו בסוף המסכתות ועל שולי הגליונות, סדרים מהגהותיו תיקוניו בגמרא, רש"י, תוספות, פסקי תוספות, רא"ש, פירוש המשניות לרמב"ם, ומפרשי משניות זרעים, טהרות, מוקצה ושולחן במקומם מבלי לציין מקורם. ש"ם זה (הנמצא כיום בגנזי הספריה הלאומית בירושלים). היה גם לנגד עיניהם ובו הגהות שנשמטו ע"י מדפסי ווילנא. כן אינה ה' לידינו ציונים כת"י של הס' "קולן של סופרים" כה העתיק היעב"ץ את הגהותיו וחידושיו משולי גליוני הש"ס וה"עין יעקב" בתוספת מרובה. ועל פיו מוקנו ונדפסו ההגהות והחידושים בתחדורא זו.

בראש כת"י של ה"קולן של סופרים" מציין היעב"ץ שאת ההקדמה כתב כבר בשער מסכת ברכות מש"ס הנ"ל. דף שער זה שהיה מצוי עוד בידי מדפיסי ווילנא. חסר כיום בש"ס הנשאר לפליטה, וגרא מה שנוטה מזה ב"אמרים דבר" שבש"ס ווילנא, בתוספת הדברים שהוסיף רבינו בראש ה"קולן של סופרים".

**) רבינו קרא כאן שם ספרו "קולם של סופרים" אמנם בהמשך מצורו כתב בראשי הדפיס "קולן של סופרים" בנו"ן, והוא הדבק שבו מדבקים הסופרים את עורותיהם (פסחים מב:).

בחכמה אם הוא חכם כמותו ויוכל לפלפל בחכמה אעפ"כ אם ישא ויתן ע"י פלפול אם נשכח ממנו או נשכח בכלל כמו שנשתכחו ג' אלפים הלכות, ונביא אין רשאי לחדש ואף לא בשמים היא, וע"י פלפול רשאי לחדש ואז חכם הוא עדיף מנביא עיין ב"ב דף יב ע"א דאיתא שם חכם עדיף מנביא שנאמר ונביא לבב חכמה, אם מפלפל בחכמה עדיף כנ"ל.

וידוע מאמר חז"ל בעירובין דף נד ע"ב הציבי לך ציונים עשו ציונים לתורה שאין ד"ת נקנים אלא בסימנים. ובפרט דברי רבותינו בעלי התוס' מאורי הגולה פעם סותרים ופעם בונים ומאוד קשה לקשרם יחד שיהא חרות על לוח לבו כל המקומות בש"ס והתורה עניה במקום זה ועשירה במקום אחר (וע' בירושלמי פ"ג דר"ה) ונעו מעגלותיה לא נודעו בנתיב לא ידעו עיט, וג"כ לפעמים שכחה גוברת כמ"ש ריב"ז מה ששמשו ידי שכחתי, ולכן ניתן התלמוד לכתוב עבור השכחה כמ"ש רש"י בגיטין דף ס' ע"ב, ועיין בהקדמת הרמב"ם בחיבורו כי כוון למה שכתב רש"י. ולפעמים בא השכחה ע"י עונש עיין פירש"י בתמורה שהבאתי לעיל שאמר משה ליהושע בשעה שנפטר משה רבינו לג"ע אמר לו ליהושע שאל ממני כל ספיקות שיש לך א"ל רבי כלום הנחתיך שעה אחת והלכתי למקום אחר והלא כתבת וכו' לא ימוש מתוך האוהל מיד תשש כחו של יהושע ונשתכחו ממנו וכו' ע"ש ופרש"י ונשתכחו ממנו בעוון שגרם להחליש דעתו של משה שנצטער משה על יהושע וכו' ודברי רש"י קשה קצת להבין, וי"ל בהקדים דברי הש"ס סנהדרין דף פ"ח ע"ב משרבו תלמידי שמאי והילל שלא שמשו כל צרכן רבו מחלוקת בישראל ונעשה תורה כשתי תורות, וי"ל בוודאי קבלו תלמידי שמאי והלל כל דברי התורה (כמ"ש הרמב"ם בהקדמתו בחיבורו) אכן בענין הפלפול לא השתמשו כל צרכן כי היו אומרים שקבלו כל התורה ואין צורך עוד לשמש שיודעים הכל, ועל ידי זה רבו המחלוקת ונעשה תורה כשתי תורות, דהיינו אם היו משתמשים גם בפלפול כל צרכם באם ח"ו נשתכחה תורה יש כח בידם להחזירה בפלפולם כמו שהחזיר עתניאל בן קנז, אז היה הלכה ברורה בישראל, אך מפני שלא שמשו כל צרכן כדי להבין המעמים לאסוקי שמעתתא אליבא דהלכתא, באם שנשתכחה מישראל כמ"ש רש"י בשבת ובחולין שם, נעשה תורה כשתי תורות. והיינו מה דאמר יהושע למשה כלום הנחתיך שעה אחת, שקיבל תורה בכללה ממשה שמסרה לו, וידוע מאמר חז"ל דמשה נהג בו עין יפה ונתן תורה שבעל פה כמ"ש רש"י בנדרים לח ע"א דהיינו הפלפול ליהושע והוא מסר לישראל כסדר המשנה. ולכן נחלש דעתו של משה כי הוא נתן הפלפול לישראל, ויהושע השיב לו כבר הוא יודע הכל. ולכך בא לו העונש במדה זו שנשתכחו ממנו ההלכות ולא היה כח בידו להחזירם בפלפולו עד שבא דור עתניאל בן קנז והחזירם בפלפולו, כמו שהתפלל על זה יעבץ תפלה ארוכה, כי כל הדורות מימות משה ושלפניו לא היה כח בידם להחזיר בפלפולם עד שבא הוא והחזירם. ובזה י"ל דברי רש"י בגיטין ס ע"ב דברים שבע"פ א"א רשאי לאומרן בכתב ופי' רש"י מכאן אתה למד שהתלמוד לא ניתן לכתוב אלא מפני התורה משתכחת מישראל ועת לעשות לה' הפרו תורתך, דהיינו שראו החכמים באותו דור שהתורה משתכחת מישראל על ידי שלא שמשו כל צרכן וביותר בדורות האחרונים התלמיד מרמה עצמו לרבו שאין צריך לשמש עוד וחושב מחשבות שהוא גדול כמותו (וכמו שבארנו פירש"י בתמורה שם שנצטער משה על יהושע בעצמו שהיה גדול כמותו) וכמו שבארנו פירש"י לעיל) ונענש שנשתכחו ממנו, ואם כן בהכרח בדורות האחרונים תשתכח ח"ו התורה, ומחמת כן עת לעשות לה' הפרו תורתך ולהתיר לכתוב דברים שבע"פ. ובזה יש ג"כ מקום לפרש המאמר בשבת דל"א שהבאתי לעיל רשואלין לאדם פלפלת בחכמה, דהנה הפלפול נהג משה בו טוב עין ונתנה לישראל כמ"ש רש"י בנדרים לח ע"א וז"ל להבין דבר מתוך דבר הוא דניתן למשה ונהג בו טובת עין ונתנה לישראל עכ"ל, ולהבין דבר מתוך דבר צריך שיהא הלכה ברורה בטעמים מן המשנה וכמש"כ בחולין שם. ולכן צריך להבין דבר מתוך דבר והיינו השאלות ששואלין לאדם פלפלת בחכמה וע"ז שואלין הבנת דבר מתוך דבר. ועכ"ז לא נמצא הלכה ברורה במקום אחד כדאיתא בסנהדרין כד ע"א במחשכים הושיבני זה תלמוד בבלי שבלול וכו'. ולפי שיטת הש"ס גם עבור זה הוא בלול שלא נמצא הלכה ברורה במקום אחד. ולכן בכל מאי דאפשר לציין ציונים ולעשות סימנים לתורה הוא יותר טוב וגלל כן רשמתי בכתב ישר דברי אמת מה שניתן ליכתוב שישים המעיין עיניו אל מקום אשר הכנותי לפניו לעיין.

עוד זאת אדרש כי למראה עיניו ישפוט בצדק ולא יוכל להקשות וכמה פעמים יתרץ כמה דברים הקשים להולמם ואין זה רק מחוסר ידיעה וג"כ לפעמים ציינתי בש"ס מסורת את אשר לא הובא במסורת הש"ס מקדם, והן יראה המעיין אשר רשמתי בכתב אמת יאמר מה זאת עשה לנו ואין ענין זה לזה כלל ועול מצאתי, אמנם אחרי חיפוש ועיון היטב חן ימצא כשלמוד נושאי כליו של הרי"ף והרמב"ם ומפרשי הש"ס יפתחו לו שערי צדק צדיקים יבואו בו להדק היטב ואליו תופע נהורה שערי אורה מענין לענין באותו ענין ויבין בכל מראה עיני הכהן טהור לעברא דכוותי להבין דבר מתוך דבר לפתוח המסגרת וישתה בצמא מים חיים עמוקים נובעים ע"י פלפול במעיין שאין להם סוף. וגם כן לעיני גדולי ישראל אשר פניהם משוטטות בים התלמוד בכל מקום יקל בעיניהם לבקש את הדברים וזה הוא איר נתיב האיר דברים למשכיל ומבין. והן לפעמים רשמתי וקדמתי המאוחר בש"ס המעיין יראה היטב כי סדרתי הכל על נכון בס"ד (וג"כ בסוף כתבתי כללים חדשים היוצאים מדברי התוס' מכל המקומות) ויוכל לתרץ ע"י כמה קושיות והן המדקדק להוציא הוא מים שאין להם סוף מה שיגעתי ומצאתי תאמין ויאמנו דברי בס"ד.

שבתי וראיתי פן יהדרסו לראות ויאמרו תורה מונחת לפנינו מתניתין הוא ויטול מה שחידש, ונגש הכהן מגיד משנה אשיב לך גם כי יתנו ויקבצם יחד ותראה דדלאי חספא לך ומשכחת מרגניתא תותא, ותחילה עלה במחשבתי לכתוב בראש הספר כזה ראה כמה דברים שנעלמו מכמה מחברים חדשים כמו שעשה בספר א"צ, אך זאת חוששין לכבוד של ראשונים ואחרונים וחוששין ליהרא כי יוציאו עלי מלים לאמר זה בקי בחדרי תורה ואין עמדי, והיה כאשר יזכני ה' לגמור כל הספר מאיר נתיב אזי כל אחד כשיבא על מקומו יראה ויבין. רק דבר זה נכון הוא להסיר המכשלה מה שמצאתי בספר א' אשר פלפלו גאונים בחכמה על הגרסא בש"ס מעילה דף טו ובמח"כ נעלמו מהם דברי רש"י בשבועות דף כד ופירש"י במעילה הוא אית דמפרשי שהביא רש"י וכמו שהקשה רש"י באמת ע"ש. ומן הראוי להזכיר זה שלא יהא קל כנשר אף אם הוא גבור כארי בעטו עט סופר מהיר למחוק הגירסא ובפרטות בסדר קדשים, וראיתי הלכה ונזכרתי מעשה ששמעתי מפי מחו' וש"ב הגאון מהו' פנחס בן מהור"ר אלעזר נכד הגאון ד"ז מהור"ר נחום אחיו של הש"ך וחתנו של מהרש"ק שהסכימו הגאונים אז שאחר הגהת מהרש"ק בספרו ב"ז אין למחוק ולהגיה, וכמה טרח דודי הגאון בעל פנים מאירות לקיים הנוסחא מה שמחק הב"ז. וכתבתי זאת להיות לזכרון בספר להיות מתון בסדר קדשים שלא למחוק הגרסא אלא אחר יגיעה רבה ורשות לשאול ולא למחוק במהרה ויגעתי ומצאתי תאמין, ותפלתי יעלה כתפילת עתניאל בן קנז, ויראה המעיין נוגה לדבר מצוה זה הלכה לברר לאמתה של תורה שביקש, ומצא עד עמוד הכהן לאורים ותומים ויבוא לעשות שלום בין התלמידים. וה' ישם חלקינו בין יראי ה' וחושבי שמו העושים רצון קונם באהבה רבה ובלבב שלם ונזכה ונראה במהרה כהנים בעבודתם עבודה תמה ותמימה ויעלנו לציון עירנו כעתירת המעתיר בתי הכהן.

הקדמה לחדושים והגהות

מאת הגאון החסיד כו' מרנא עקב צבי יאליש זצ"ל בעל המחבר ספר מלא הרועים

הקדמת תלמידו המעתיק את הגהותיו מעל גליון הש"ס שלו מכי"ק

י'תברך ה'מאציל ו'ישתבח ה'בורא ויתפאר היוצר ויתהלל העושה כל הנבראים מנקודה העליונה עד טבור הארץ וירה אבן פנתו עבור לשעשע באיומתו ובחר בנו מכל אום וקרבנו לפני הר סיני ונתן לנו תרי"ג מצות וחוקים אמרות טהורות כזהב מזוקקים. ואף בגלותנו לא עזבנו ה' אלהינו והעמיד לנו מצוקי ארץ. גודרים גדר ועומדים בפרץ. הן הם חכמי הדורות. אשר היו לנו למאורות. והנה עתה בדור השפל הלז דור יתום אשר בעוה"ר נשארנו כצאן בלי רועה לא ידענו אל מי מקדושים נפנה. הקדמונים הלכו למנוחות ואותנו עזבו לאנחות. ובכן אמרתי בלבי לדרוף אחרי רבותינו הקדמונים ולהשתעשע בדבריהם וגדולים צדיקים במיתתם יותר מבחייהם והעתקתי מקצת מהגהות הש"ס של אדמו"ר הגאון החסיד הקדוש מהרי"ץ זלה"ה אשר ראיתי כי הם לתועלת רבה מעט הכמות ורב האיכות והמעיין ימצא בו מבוקשיו בדברים הרבה כאשר יעמיק בדבריו ימצא טוב טעם ודעת. ומה מאד מתקו דבריו מדבש ונופת צופים וחיך אוכל יטעם לו ומה אני להעיד על השמש אשר יאיר בצהרים אשר כבר יתנו כל הגאונים עדיהם עליו ויצדקו בספרו הנחמד הנקרא מלא הרועים על סוגיות הש"ס אשר נדפס מקרוב ונתפשט באהבה בקרב ישראל. ואתן תודה לצורי אשר זכני לשמש את אדונינו הגדול והייתי לו לתלמיד מובהק וכתבתי לו רובי תורותיו בחייו ולזה אמרתי לשמש אותו אחרי מותו להעתיק הגהות הש"ס שלו אשר הם קרובים להפסיד ולבא לידי מחק ומשטוש בעבור שרבים ממשמשין בו. ונא תעמוד לי זכותו שאוכל ללמוד וללמד מתוך הרחבת הלב ובשמחה. אמן.

הק' ארי' ליבוש בר"י החונה פ"ק פרעמיסלא

הקדמה להגהות וחדושים

מאת הגאון האמתי רשכבה"ג מוהר"ר בי הירש זצ"ל אבד"ק ברלין והמדינה נכד החכם צבי וצ"ל הקדמת נכדו הרב הגדול וכו' מו"ה צבי יחזקאל ליפ"א ז"ק מיכלסזאהן סטאמשוב

אמר המעתיק מי זה אשר בא לשכון במשכנות הרועים רועי ישראל אשר לא שמע שמע קודש אא"ז הגאון האמיתי עמוד האש נורא. חד בדרא רשכבה"ג כקש"ת מרן בי הירש צ"ל אבד"ק ברלין בן הג"מ אריה ליבוש אבד"ק אמשטרדם שהיה חתן רבינו החכם צבי זי"ע. הוא האיש הרם מלבד תשובותיו אשר נדפסו בספרי גדולי דורו [כמו בשו"ת בית אפרים. הר הכרמל. בנין אריאל] השאיר אחריו ברכה חדושים ותשובות תילי תילים ונפוצו ביד בניו ונכדיו. ובתוכם בא בירושה לידי בנו הוא א"ז הג"מ טעבלי בערלינר מפיעטרקוב הש"ס ד' אמשטרדם שלו ועל הגליונות יורה אור חדש חדושים והגהות כי"ק אביו תפארת צב"י הנ"ל ואחר פטירת אא"ו בא הש"ס ליד בנו אא"ז הגאון הגביר הנודע בשם ר' ליבוש ר' טעבלים עד אשר בא השמש לאוצר הספרים שלי. ובעת שמעתי קול "ם ברי המדפיסים מווילנא שי' אשר ברצונם להביא הגהות א"ז חמדת צב"י בתוך הש"ס היו"ל בדפוסם לתפארת. לקחתי לי מועד והעתקתי את הגליונות אשר ראיתי כי הם לרב תועלת. מעט הכמות. ורב האיכות. והמעמיק בהם ימצא טוב טעם ודעת. מעז יצא מתוק מאר"י יצא דבש. נופת צופים. פנינים מזהירים. נוגה מפיקים. מבהיקים בברקים. וכשמש בצהרים. ומה אני להעיד כמשבח לאור שבעת הימים כי טוב. אקוה כי המחזיקים בעץ החיים. ישמחו על האור הנערב. כמוצא שלל רב. וב"ה אשר לומן הזה הגיעני לזכות הרבים מדברי קדוש אא"ז שר הצב"א. וזכותו יעמוד לי שאוכל לישב ולעסוק בתורה ללמוד וללמד בהרחבה. ושאזכה להוציא אורה גם חדושי ותשובתי אשר הנני השי"ת. העלוב ומצפה לישועה. בתוך כלל אחב"י הנכספים לראות בתפארת צ'יון ב'מהרה י'בנה

צבי יחזקאל ז"ק יכלסזאהן בלאאמ"ו הרב מ' אברהם חיים ז"ל מפיעטרקוב בן הרב הגביר נודע בשם ר' מיכל קאלישונר חתן הרב המאוה"ג מ' צבי הירש בערלינר בן ה"ר ליבוש ר' טעבלים הנ"ל בן המחבר זיע"א.

הקדמה למהר"ץ חיות

מאת הרב הגאון הגדול האמתי, טופת הדור כמוהר"ר בי הירש חיות ונה בק"ק ואלקווא והקריז נ"

אמר הצעיר זה ים התלמוד גדול ורחב ידים. אין מספר לענינים הרמים ונשגבים אשר

נדברו באו שמה. המיועדים להתנהגות עם ישראל. להשלימם בזה ובבא. שיצאו ידי חובתם אשר מוטל עליהם. הן בנוגע לעבודת השם יתברך. והן במה שמתיחס לתורת האדם בחיי המדיני. ופינה הראשית אשר שמו חז"ל נוכח עיניהם בסדור המשנה והתלמוד. תסובב רק להועיל לאחיהם בלמוד אותם דעת ותבונה. להורותם הדרך אשר ילכו בה. והמעשה אשר יעשון. שיהיו מקושטים בדעות ובמדות ישרות. להתקין עצמם בפרוזדור. למען יהיו מוכנים לטרקלין. והציגו לפנינו דרך מסולל וישר. איך להתנהג באיסור והיתר. בטומאה וטהרה. בפסול וכשר. בחיוב ופטור. ורובי ההלכות אשר נכללו במשנה ובברייתא ובתלמוד. היו מקובלים אצלם מאבותם. דור אחר דור. עד משה רבינו עליו השלום. אשר קבל תורה שבכתב ותורה שבע"פ בסיני. וקצת דינים והוראות הוציאו בהקש קיים לפי דרכי המדות הנדרשות המקובלות מסיני. והרבה משפטים דנו להכריעו לפי חות דעתם. ולפי כח העיון והסברא. ואשר השיגו בנסיון מתהלוכות בני אדם. ויש מהם באו בפירושם הכתובים קצתם על פי עומק פשוטם לפי דרכי ההגיון וחכמת הלשון. וקצתם המה דרשות בדרך אסמכתא. גם נכללו בתלמוד כל התקנות והסייגים והגזרות. אשר נתחדשו בכל עת ע"י חכמי הדור. לעשות משמרת לדברי תורה. מאשר חשבו למשפט כי אלו הדרכים נכונים ומועילים בקיום האומה בחיי הרוחני. קצתם היו רק תקנות גזרות לפי שעה. וקצתם נשארו מתמידים באומה. וכל אלו ענינים הנפרדים כלם מתאחדים במטרתם. להבין אותנו שרשי כל מצוה בחיוב ומניעה. וכלם אהובים וכלם ברורים. כלם מזהירים כעצם השמים לטוהר. מוכשרים ומוכנים להעניד אותנו בדעות ובכשרון המעשה. ולא הניחו דבר קטן וגדול בתורתנו הקדושה ובדברי הנביאים. אשר לא הביאום בכור הבחינה. למען ישר המסילה לפנינו בדעת ובהשכל בכל מצבנו ומעמדנו. ורב אשי ובית דינו עמדו למנין על כל אלו ההלכות והשמועות. אשר נמצאו אצלם מחכמים שקדמו ואותם ההוראות אשר חשבו לנכון שראוי להשאירם בעם. הכניסו אותם בתלמוד למען יעמדו אצלנו ימים רבים. והועילו בזה ועשו פרי. כי עדיין נשמרו אצלנו בטהרה ובקדושה כמו בזמנים הקודמים. וכל מה שנכלל בתלמוד בבלי קיימו וקבלו עליהם ועל זרעם להתנהל אחריו בלי נטיה ימין ושמאל. ורבני סבוראי והגאונים והחכמים הבאים אחריהם. נתנו לתלמוד בבלי משפט הבכורה. על שאר הדינים והוראות הנמצאים מפוזרים בירושלמי ובמדרשים. והיו כופין כל עיר ועיר ומדינה ומדינה. להתנהג בכל המנהגות שנהגו חכמי הגמרא בבלית. לגזור גזירתם וללכת בתקנתם. ולהאמין בהקבלה אשר הורישו אלינו מדורות שקדמו להם.

ואולם נוסף על עיקר הגדול אשר כל דברי התלמוד סובבים עליו. היינו ההשתדלות להישיר אותנו בחובות האיברים. ראינו עוד כי היה ראשית מבטם ומגמתם להשלים עניני האמונה הטהורה. והדעות הצרופות בשרשים וענפים המכונה אצלנו חכמת הדת. וחז"ל כינו אותם מעשה מרכבה. והשכילו בדעת ובתבונה להראות איך ענינים הללו העומדים ברומו של עולם רמוזים בתורה ובנביאים לפי דרכי הדרוש הנהוג אצלם והנהיגו בחכמה להסתיר ענינים העיונים מרוב בני אדם. אשר שכלם אינו מבושל כל צרכו. שיהיו מוכשרים לטייל בפרדס. מפני הסכנה המפחדת אולי יקצצו בנטיעות. והלבישו חז"ל אותן הסודות במעטה עב. וכיסו אותם בקליפות הרבה. ודברו במשל ובמליצה. עד שלא יובנו הלב והתוך רק ליחידי הדור. אשר חנן אותם ה' בבינה יתירה לעלות בסולם ההשגה. ולהבין הסודות הצפונות בדבריהם. גם לא הניחו חז"ל מלהשתדל להשלים עצמם ובני דורם. בשאר החכמות העוזרות לחכמת האלהות ולדיני התורה. והיו משכילים בטבעיות ובלמודיות כפי מעמד ומצב החכמות בזמניהם. מהם בחכמת התקופות הנחוצה לצורך קדוש החודש וקביעות המועדות. וחכמת המדידה מוכרחת לצורך מדידת עיר הקרובה לחלל. ולמדידת תחומי שבת. וחכמת הרפואה לדיני נדה ופצוע דכה וכרות שפכה. וחכמת הנתוח לדיני טריפות. וידיעת טבעות בעלי חיים והנטיעות לצורך דיני כלאים. גם היו בעלי לשון צח. והתקינו לנו סדר התפלות וברכות קדושות להבדלות ונחמות וקינות והספדות. מלאות רעיונות נשגבות אשר המה לעד על ערגם רוחם וגודל תכונת נפשם. גם למדו אותנו עניני דרך ארץ. והנהגות שמירות הבריאות. וידיעות טבעי המאכלים אשר נכונו למזג תכונת גופם. גם למדו אותנו איך להתנהג בחברה במשא ומתן של בני אדם. והשקיפו בעין פקוחה להדריך אותם בהנהגת הליכות ביתם ושדיהם וכל קנינם. גם ידעו תכונת הארצות ותושביהם. ובפרט תכונת ארצנו הקדושה. ועל כלם התעסקו בעניני קורות ימות עולם. ובפרט בקורות אומתנו מעת בנין בית שני עד חתימת התלמוד. וספרו לנו מגדולי חכמי ישראל ומנהיגיהם. איך היו מעוטרים במדות תרומות ואיך פרנסו עצמם בדוחק. למען שלא להטיל עצמם על הצבור. וירדו לסוף דעות בני אדם. והשיגו עי"ז הרבה ענינים הנוגעים לדינים והלכות. כגון חזקה אין אדם תובע אא"כ יש לו. חזקה אין אדם מעיז פניו בפני בעל חובו וכדומה. כל אלו הדברים השיגו מאשר ידעו בנסיון דרכיהם ותהלוכותיהם של רוב בני אדם. וכל אלו המדעים מפוזרים אצלנו בתלמוד. אלא שלא באו בסדר נכון מאשר שלא היה מגמתם ללמוד חכמות של חול. רק הזכירו איזה דברים ברמז במה שיש להם יחס לדיני התורה.

ומעת נחתם התלמוד לא סרו קדמונינו הגאונים לעשות דברים למעיין. אשר משם השקו את העדרים הצמאים והתאבים להקשיב דבר ה' מפי מוריהם. וכל חכם בזמנו שם כל מגמתו רק לטרוח להבין דבריו ולהעמיק בדברי החכמים המדברים בתלמוד. והוציאו זמנם רק בהעסק והשגון בו ועשו פירושים וביאורים. מהם על כל התלמוד כולו. ומהם רק על מסכתות יחידות. ומהם טרחו לעשות חבורים בהעמיד להעם הלכות קצובות. בסדר נאה ומהודר למען ימצא המורה בנקל מטרת מבוקשו. וקצתם יגעו מאד להבין אותנו דברי אגדה ולדלות מים טהורים מבארות עמוקים. ומהם התעסקו רק בקורות האומה לבד. ומהם שהוציאו זמנם בחכמת התקופות והמולדות ובחכמת הלשון לפרש לנו שמות הזרות אשר יבאו ברוב ענין בדבריהם. וילדי עשתנותיהם אשר הניחו חכמים אחריהם. יתנו עדיהן ויצדקו שכל מדברותיהם היה מאז רק בתלמוד. ממנו יתד. ממנו פנה. ממנו נמצא לנו עזרה בצרות. בימי הרעה אשר עברו עלינו. ורק תחת צל האמונה והתלמוד מצאנו נוחם לנפשנו. ומאחר שפנימיות התלמוד הוא יסוד קבלתנו ועמוד אמונתנו. לכן עמלו הבונים מאז להשלים צורת התלמוד בחיי הרוחני. היינו בלמוד הכללים אשר הניחו ליסוד בחכמת התלמוד. ובתיקון הגירסות ובהציג הציונים לדברי הפוסקים ובהערות כל המקומות מען הסוגיא אשר עומדים שם. ומי שרואה הגמרות הישנות דפוס ווינעציא אמשטרדאם לובלין קראקוי פ"פ דאדר. נגד השסי"ן החדשים אשר נדפסו במצות והשתדלות הגאון מוהר"ר יוסף שמואל קאיידנובר אבד"ק פפד"מ. יכיר ויבין מהרה כמה אנו צריכים להחזיק טובה להגאון הנ"ל. על רוב טוב אשר פעל לעמו. בהציג על הגליון חלופי גירסאות ושאר ענינים הנחוצים להבנת התלמוד לפי דעת הגאונים רש"ל ורש"א. ובדור שלפנינו קמו ונתעודדו גאוני הדור מהר"א ווילנא. ומהר"י פיק והשלימו עוד יותר את המלאכה לנקותה מכל סיג. הראשון בתיקון הגירסות ע"פ הרי"ף והרמב"ם. והשני בהציב הציונים בדברי התוס' מכל המקומות האחרות אשר התעוררו עליהם. ומני אז והלאה בכל הדפוסים החדשים נספחים ההגהות הללו להש"ס ולא יזיחו מהם. וכה ראינו רבים מגאוני דור דור השתדלו לעטר את התלמוד בהגהותיהם. ולנקותו מכל משגה וטעות אשר עלו בו מרוב ימים. וגם אותי עזרני ה' בענינים חדשים והנני נותן אותם לפניכם היום קוראים אהובים. והנני באתי לבקש עתירה מאתכם. שפטו נא על עמל ועבודתי באמת ובשלום ואם שגיתי הורוני נא. ולא תמהרו לחרוץ המשפט נגדי. ודעו ג"כ כי כבר התחלתי לסדר מאמר מבוא התלמוד להקדימו להגהותי. אכן האדונים המדפיסים אצים עלי לאמר: כלה מעשיך. כי המלאכה נעצרה. לכן הנחתי הדברים עד שעה מוכשרת א"ה.

יום ה' ד' שבט תר"ג לפ"ק צבי הירש חיות חופ"ק זאלקווא הגליל.

דברי הרש"ש בסיום הגהותיו לש"ס

הד"א שאדם צריך להחזיק טובה למקום שיש לו הנאה ממנו (ב"ר פע"ט), גם אני אינני מכפויי טובה מלהחזיק טובה לביה"ד של הג' הנכבדים אלמנה והאחים ראם מה צאצאי בתי שי' עם הנלוים אליהם, וביחוד לחתני הרה"ג כו' מוהר"ר וספ בצלאל הארקוו ן משק ביה"ד אשר עמסו עליהם עול הדפסת הגהותי להוציאם לאור כליל בהדרם. וכן לבני הרב הגדול כו' מוהר"ר אליהו אשר טרח ויגע להגיהם כיאות, יתברכו כולם בברכה המשולשת וימלאו כל משאלות לבבם לטוב אמן.

אודך אלהי, ואללה שמך עליון, על גודל חסדך, אשר עשית את עבדך, כי עזרתני להוציא לאור הגהותי אלה על כל הש"ס כולו, בתור האדם המעלה, ידעתי כי לא בכח תבונתי כוננתים, ולא זרועי משלה לי להעלותם על הספר, לולי רחמיך הרבים אשר תמכוני, ולא כגמול ידי, וזכות אבותי הקדושים אשר בארץ המה, היא שעמדה לי. ואני תפלה, כן יהי חסדך עמדי להוציא לאור גם יתר חדושי אשר המה כבר בכתובים אתי. ואת אשר יתחדשו אלי עוד בעזרתך חונן הדעת, ולא אכשל בדבר הלכה, וישמחו בי חברי, ולא תמוש התורה מפי ומפי זרעי כו'.

אני הוא הסחבר שמואל לא"א הרב מוהר"ר יוסף צלל"ה שטראשון

הקדמה לספר יפה עינים

אשר תכונה בשם פתח עינים

הנה זה כמה אחר נבנתה מדינת התלמוד ונתכוננו עריה במסכתות רבות ונושבו במאמרים רבים מתנאים ואמוראים. עשו גאוני קדמונינו מגרש לערים סביבותם נטוע בו עץ כל פרי פירושים מפירושים שונים. גם בעלי מסורת סלו מסלה ופנו דרך לעבור מעיר לעיר. להודיע דברי התנא שנשנו במקום אחר ואיזה שינוי הנמצא בין דבריו שבמקום זה לשבמקום אחר. לפי שהתורה עניה במקום זו ועשירה במקום אחר. אפם כי עוד השאירו מלעשות דרך לצאת ולבוא מערי התלמוד. להבתי מדרשים הרבים העומדים חוץ למדינה. אשר גם שם נמצא מאמריהם ז"ל מהם אשר ישתוו זה לזה. ומהם אשר יגדו ויכחישו זה את זה. ומציון מראה מקומות להמדרשים תצא תורת חדושים רבים ונפלאים אשר יאירו עיני הלומדים בידוע ולדוגמא אציג דבר אחד.

בזבחים קט"ז ע"א איתא אמר מר והכל קרבו עולות עולות אין שלמים לא והכתיב ויזבחו זבחים שלמים אלא אימא והכל קרבו עולות ושלמים והתניא והכל קרבו עולות עולות אין שלמים לא. כמ"ד לא קרבו שלמים. ונשאלתי ע"ז הא מקשה מקרא ויזבחו זבחים שלמים ומאי שיך כמ"ד על קושי' מקרא דמה יעשה המ"ד בהאי קרא דויזבחו. וחשבתי דלכאורה קושיא נכונה היא דאין לומר דס"ל לאותו המ"ד דיצאו מכלל ב"נ מזמן האבות כדעה שמובא בס' פרשת דרכים. דא"כ מאי מקשה הגמ' אח"כ על המ"ד לא קרבו שלמים ב"נ מיתרו למ"ד קודם מתן תורה היה. וגם האי קרא דויזבחו היה קודם מתן תורה כדאיתא במכילתא יתרו פ"ג וכן פרש"י בחומש פ' משפטים דהאי פרשה ואל משה אמר עלה נאמרה קודם מתן תורה וכן מפורש בשבת דפ"ח ע"א דבחמישי בנה מזבח ופירש"י דכתיב ויבן מזבח תחת ההר והאי קרא באותה פרשה כתיב. ולא מצינו חולק בזה לומר שהיה אחר מתן תורה. ואף דבמכילתא יתרו בחדש פרשה ו' ובילקוט שמות רמז רע"ט א"ר יוסי בר' יהודה בו ביום נעשו כל המעשים וע"פ פי' הרמב"ן פ' משפטים כונתו לומר דהיינו לאחר מתן תורה בו ביום וכ"מ בגור אריה רק שכ' עליו שהוא יחיד בדבר ואין לתפוס כדעתו. בענ"ד הקלושה אין הלשון סובל כונה זו דלפי הבנתם היה לו לבאר עיקר הפלוגתא דהם ס"ל שהיה קודם מתן תורה והיה לו לפרש דהוא ס"ל שהיה לאחר מתן תורה. והיה לו לומר בו ביום שנתנה תורה. [ועוד לפי האמור שם במכילתא בשלח ויסע פ"א דר"ח סיון היה בא' בשבת ע"כ בשביעי נתנה תורה ואיתא שם בלי חולק ומ"ש במכילתא פ' יתרו שם בששי נתנה תורה

ע"כ לומר דהתם בפי' הקרא והיו נכונים ליום השלישי קאי וצווי הקב"ה היה על יום הששי. רק שהוסיף משה יום א' מדעתו אבל ה' אמר ליום השלישי היינו יום הששי. ופי' נתנה תורה שיהיה נתנה תורה ע"פ צווי הקב"ה אולם באמת בז' נתנה התורה דלכ"ע בשבת נתנה תורה ור"ח סיון היה בא' בשבת לפי המכילתא ומשום שהוסיף משה כנ"ל ואמרי' ביומא דף ב' למ"ד בשביעי בשביעי נתנה תורה ובשביעי עלה וישב שם מ' יום ובשבת פ"ז ע"א אמרי' כל עליותיו של משה בהשכמה היה. א"כ לא היה עת לבנות אז אחר מתן תורה באותו יום מזבח ולהקריב קרבנות ולקרוא בספר] ונראה דר' יוסי בר"י קאי על מ"ש בתחלה דבר' עביד פרישה ובחמישי בנה מזבח ור' יוסי בר' יהודה ס"ל דכל המעשים נעשו ביום א' מצות פרישה ובנין מזבח וכל האמור בפרשה שבמשפטים או כולהו ביום ד' ובנה מזבח בד' או כולהו ביום ה' וכמ"ד בגמ' שבת בה' עביד פרישה ולא חלקן לשני ימים רק בו ביום. ומלבד שהלשון מתישב יותר לפירוש זה יש כדמות ראיה לזה מהא דא"ר יוסי בר' יהודה בשבת פ"ז ע"א דויגד משה את דברי העם אל ה' זו מצות הגבלה ופרש"י שאמר להקב"ה שקבלו העם עליהם מצוה זו. ובכתוב לא נמצא תשובת העם על מצות הגבלה ופרישה. וע"כ דס"ל דהפרשה שבסוף משפטים נאמרה קודם מתן תורה ושם כתוב מאמר העם כל הדברים אשר דבר ה' נעשה ונשמע ומשום דס"ל דבאותו יום נאמר ג"כ מצות הגבלה ופרישה נכלל בתשובתם כל הדברים כו' נעשה ונשמע. ג"כ קבלה על מצות הגבלה ופרישה וז"ש הכתוב ביתרו ויגד משה כו' ור"י בר' יהודה לשיטתו. ומוכח דגם לד"י בר"י נאמרה הפרשה קודם מתן תורה. וגם דבור נעשה ונשמע האמור שם מבואר בכמה מקומות שהיה קודם מתן תורה. ורש"י פי' שם בגמ' דהתרצן מפרש והכל היינו כל האנשים בין ישראל ובין האומות קרבו עולות. ולפירושו אין לגרום כמ"ש בגמ' אלא ה"ג אלא אימא והכל קרבו עולות כמ"ד לא קרבו שלמים ב"נ. והיינו דהכל כולל גם האומות שהם ב"נ. וצ"ל לפ"ז דויזבחו מיירי לאחר מתן תורה וקשה כנ"ל הא בכמה דוכתי מוכח שהיה קודם מתן תורה. ואמרתי שגי' שבגמ' שהיא ע"פ הרש"ק יותר נכונה ומאי דקשיא איך שיך התי' כמ"ד לא קרבו שלמים ב"נ מיושב עפמ"ש במדרש ב"ר פכ"ד ופל"ד ויק"ר פ"ט במד"ר פי"ג שהש"ר ע"פ עורי צפון וכן בירושלמי מגילה פ"א הי"א דמייתי בכולהו דוכתי האי פלוגתא דר' אלעזר ור"י ב"ר חנינא דאיתא בבבלי שם אי קרבו שלמים ב"נ אם לא. רק דבבלי איתא חד אמר חד אמר. ובכלהו דוכתי הנ"ל איתא דר"א אמר הקריבו שלמים ב"נ וריב"ח אמר לא הקריבו. ואיתא שם מתיב ר' אלעזר לריב"ח והכתיב וזבחו זבחים שלמים ומשני כמאן דאמר (פי' כמו שאמר) שלמים בעורן בלי הפשט ונתוח וקאי על העולות שהזכיר תחלה שהקריבום שלמים בעורן. ובתוך הני קושיות דאיתא בזבחים שם דמתיב זה לזה ומתרץ כדאיתא גם בירושלמי ומדרש חסר האי קושי' עם התירוץ הנ"ל שזהו הנוגע לעיקר הענין וזה מטרת התי' כמ"ד לא הקריבו שלמים ב"נ וס"ל שלמים היינו שלמים בעורן כדמסיק במדרש וכצ"ל בגמ' א"כ א"ש הקרא. ואמרתי עוד דא"ש מה דהוצרך הגמ' מתחלה להגי' הברייתא אימא והכל קרבו עולות ושלמים ולא משני תיכף כמ"ד לא קרבו שלמים ב"נ ושלמים היינו שלמים בעורן. והוא משום דברייתא דמקשה עלה דאיתא שם קט"ו ע"ב מסיים בה ועולה שהקריבו ישראל במדבר טעונה הפשט ונתוח א"כ לא מצי לפרש שלמים שלמים בעורן בלי הפשט. ע"כ הוצרך להגיה הברייתא והכל קרבו עולות ושלמים. אך אח"כ כדמקשה מברייתא אחריתא רשם ליתא הסיום ועולה כו' טעונה הפשט ונתוח. ע"כ משני השתא כמ"ד לא הקריבו כו' דהיינו דמפרש שלמים בעורן וא"ש. כענין זה נמצאו רבות אין מספר. ואין עת האסף פה גם אין המקום מוכשר להביא עוד מהם לבל תשוב ההקדמה להיות כחבור ויהיה נדרש לה הקדמה. ורבים מהם יראו בחבורי **יפה עינים** שאני מבין בעז"ה. בשומי אל לבי שטוב הוא מאד לבנות ציון מראה מקומות מהמדרשים היינו מדרש רבה והתנחומא ושוחר טוב ומדרש שמואל ואגדת בראשית ופרקי דר"א וילקוט ספרא וספרי ומכילתא אצל כל ענין. גם דבר השינויים שבין הבבלי לירושלמי הוא ענין גדול שנוגע להלכה (וכבר שבח זה הענין הרב הגאון מו"ה **אליעזר פלעקלש** בעל ס' תשובה מאהבה). לזאת גם ע"ז פקחתי עיני לבאר כל השינויים שבין הבבלי לירושלמי הן בנוסחא הן בשינוי הסוגי' הנוגע לפי' המשנה או הברייתא באופן אחר.

ועוד שמתי בחבורי איזה הערות וחדושים אשר ראיתי כי ימצא בהם הקורא תועלת. ומהם הנוגע לבאור הירושלמי. ואף כי הלומד בבלי אינו נכסף לדעת באור בירושלמי, אולם לאשר שהירושלמי עזוב ונטוש מהראשונים מלבארו. ובכמה מקומות לא יצאו המבארים מהאחרונים ידי חובתם בבאורם. ע"כ המרומז בדברי ונזכר איזה שינוי בסוגיות בירושלמי. לא ימצאהו המעיין בראשית ההשקפה כתבנית אשר אני מראה. כי כסו פני המאמר חרולי הטעות ופי' משובש. ובעבור זה אכף עלי ההכרח להסיר מכסה הקמשונים ולגלות אור הגנוז. ולבאר בין כך הירושלמי כאשר עם לבבי אשיחה וכבאורי בעז"ה בחבורי פני אריה להירושלמי. ה' יזכני להוציאו לאורה. כי תהלה לאל אשר חנני בחדושים רבים ובאורים ישרים להירושלמי המישרים הדורים ומסירים רוכסי דוחקים רבים. ואקוה לה' שבצאת החבור לאור הדפוס ישא חן בעיני הלומדים ויפק רצון מהם. ופה בחבורי יפה עינים הלז לא הבאתי כ"א ההכרחי למלאות דבר השינוים שאני מביא. והנה נמצא אתנו שני מסכתות מדפוס פיורדא שהחלו להדפיס ש"ס ולא גמרו כ"א ברכות אשר מובא בתוכם על הגליון הגהות הגאון מו"ה ליב ברלין אחיו של הגאון הגדול המפורסם מו"ה נח חיים יצחק ז"ל בעהמ"ח ספר מעין החכמה ועצי ארזים ועצי אלמוגים ויש בתוכם כמה ציונים חדשים להבבלי גם באיזה מקומות לירושלמי ומדרשים. ודרשו ממני המדפיסים הנכבדים ויקרים באוותם לכלל את השסי"ן שלהם בהדרם להביא גם הגהות הנ"ל מהנמצאים. ומלאתי רצונם והעתקתי מהם ג"כ וקראתי שמם עליהם הגרל"ב. והצנתים כלשונם ובמקום הצריך תיקון ג"כ לא עשיתי שינוי בדבריו כ"א כתבתי עליהם צ"ל כך. ולא כחדתי שם אומרם בכל פעם. ואשר כתובים סתם (הן מאמרים שלמים הן הנוספים על דבריו) בלי הזכרת שם הגרל"ב שלי המה בעז"ה.

וה' יאר עינינו בתורתו ויורנו דרך תבונה במאמרי חז"ל הקדושים. ויעזרנו ע"ד כבוד שמו ויביאנו לציון ברנה כתקות המיחלים לחסדו. וכתקות עבדו הצעיר דל כח השכל נשען על יד עזרת ה' אשר תתמכנו.

המחבר **אריה ליב בלאא**"מ הרב וכו' מו"ה שלום **שכנא יעלין** זצלה"ה חופ"ק בילסק בעהמ"ח ספר **מצפה אריה** וקול **אריה שיצא** לאור ההדפסה. וספר פני אריה על ירושלמי ולב אריה על האלפס אשר הם בכתובים. מלבד ספר ק"א על שו"ת ועוד חבורים רבים.

דבר אל הקורא

מבעל מחבר הגהות יפה עינים

אברך את ה' אשר שם חלקי בין מפיצי ד"ת ברבים. ולהיות עד ועונה בתלמידים (כמדרשם ז"ל סנהדרין פ"ב). ועוד אודה יה על חסדו וטובו עמדי. כי לא כימים הראשונים האלה לרבנים יושבי על מדין. הרבנים בימי קדם הורמו מעם להקדיש עתותם לתורה ולתעודה וכל רעיוניהם השקיעו במצולת ים התלמוד והלכו מישור בארחות רעיוניהם באין טרדה נצב להם לשמן בדרך. ע"כ הי' לאל יד תבונתם לחדש חדושים למרבה ולבוא עד חקר תבונת חז"ל. לא כן רבני זמנינו אשר יעמיסו העם עליהם משא טרדת עניני העיר. ומבקר עד ערב צובאים פתח אהליהם המון טרדות רבות. ומה אם עוד יש לפני הרב טרדת עניניו אשר תהלום רקתו. הלא לפלא מה שהרב הזמני יחדש איזה דבר. וכאשר אמרו המושלים בספרי הדרוש ע"פ כי לא בזה וגו' ולא הסתיר פניו ממנו ובשועו וגו'. ע"פ דמיון לאיש קטע יד (גדם) מוביל שי למלך מורה שעות ממעשה ידו האחת הנשארה לו לפליטה. שעצם הכלי לא יתרומם במעלתו על יתר המורי שעות היוצאים מבתי האומנים. אך אם בעליו הגדם עמו הוא לפלא שאיש כזה אמן ידו לעשות כלי מפוארת. כן תפלת העני נפלא משארי תפלות, אף שגם תפלתו היא מהולה במחשבות זרות. אך הביטו על מראהו שאיש כזה המעונה ומדוכה יכול להעריך תפלה איך שהיא תעלה לרצון, חזה ולא הסתיר וגו' שמע. כן יאמר על חדושי תורה מרבני זמננו. וכל באי שערי עירי הרואים אותי כותב חדושים ומסביב יאפפוני המון טרדות מענינים שונים, המה ראו כן תמהו על הדבר שאני מקשיב הענינים להשיבם דבר לאשורו ואני כותב על הספר כדיו חד"ת, ות"ל מקום יש בראש להניח בו שני ענינים ממינים שונים. וכאילו נעשה עלית קיר קטנה במוח למשכן מחשבת ד"ת אשר שם לא תבא רגל הטרדה. גם בעיני יפלא. רק תודות לאלהי מרום. ואשא כפי ואברכה את ה' אל עליון.

אולם האם אוכל להתפלל כי לא יפול איזה משגה מהטרדה ההולמת פעם, ומה גם בסדור הגהות וחדושים בחבורי הלז יפ"ע אשר נעשה בחפזון. כי המדפיסים אצים מאד. ויש אשר בעבור שאין להביא ענין באריכות רק בתכלית הקצור אין בו די באר ויתקשה ההוגה בו באיזה קושיא. כמו בברכות מ"ט ע"ב שנשאלתי מחכם א' קושיא ע"ז והסרותי' בבאורי בפסחים מ"ט ע"ב אותו הענין באריכות קצת יותר. ויש שנשמט איזה תיבה בעת הכתיבה בחפזי כמו בברכות ס"ג ע"א בסופו שצ"ל שמזרע ר' חנני'. וכתוב שר' חנני' כו' ונשמט תיבת מזרע. ויש שבושים שנעשים בהדפסה וע"י חסרון אות א' הענין באין תבונה. ובפסחים ג"כ נמצא טעותים מסבות שונות ובדף כ"ח ע"ב נחסר ונשמט שתי שורות מהכתב ומקלקל הענין. לזאת שמתי אל לבי לעשות לוח התקון לתקן כל השבושים שבאו בהמסכתות הנדפסות. והורם המכשול מדרך הקורא (ויבא בסוף המסכת).

עוד דבר א' לי להודיע ולגלות אזן הקורא לבל יפלא בעיניו על הביאי ציונים בילקוט. שרבים יתמהו ע"ז. הלא ילקוט אינו מדרש מהראשונים כ"א ליקוטים ואין נכון לבנות ציון אליו. אולם באמת לא היה מטרת כונתי כלל להציונים. כי לא אתהדר בם להתפאר כאשר שמלאכה היא ואינה חכמה. וכל איש תמצא ידו לעשות ציונים הן להמדרשים הן לירושלמי או שארי מקומות כהיום שנדפסים כלם עם מסורת להבבלי. אפס בעבור זה נתעוררתי וערבה לבי לגשת אל המלאכה בעבור השינויים הנמצאים בין הבבלי ובין יתר המקומות ומתחדש לפעמים עי"ז איזה ענין. ובעבור השינויים באו גם הציונים במדרשים וספרא וספרי ומכילתא ופדר"א ופס"ר אף בלא שינוי, כי מדי עברי על כל המקומות למצוא בהם השינוים אין זה מלאכת עבודה לציינם. ודנתי בבנין אב לציוני הילקוט שבעבור המצא שם שינוים וחלופי גירסאות בשם התנא או האמורא או בהענין (אשר עזבם הגרי"ב להביא) דרך אגב בנקל לציין גם כל המקומות אף בלי שינויי (אולי ימצא אחר בהם שינוי), אך כאשר לקחה אזני מדברי העם מתפלאים ע"ז עזבתי מלציין בילקוט (מדף ק"כ והלאה) כ"א במקום שינוייהם.

ואחרי הודיעי את כל מגמת לבבי להערות וחדושים היוצאים מבין שינוים וחלופי גירסאות. ולהיות עד ועונה בתלמידים כנ"ל, לא יתמה הקורא על השמיטי הציונים לירושלמי (מלבד אשר כבר נמצא מצויין בזה) באשר שעצם הציונים לא באו כ"א דרך אגב. ובירושלמי שאין שם דרך סלולה מהראשונים ומשתנה הענין לפעמים ע"י באור אחר או גירסא אחרת, כאשר ראיתי להגר מערבי שביעית פ"ח ה"ח שציין לפסחים מ"ט ע"א שאין לישא בת ע"ה, והגר"א והפ"מ הגיהו בירושלמי שאסור פתו של ע"ה ואין זה הענין. ע"כ גם במקום שאין שינוי בהשקף ראשון יש להעמיק העיון פן אין זה העיר ולא המקום ולא דבר קל הוא לומר ע"ז דרך אגב. לזאת לא אביא ירושלמי בלתי אם לרגלי איזה חידוש בהשינויים שבין הבבלי לירושלמי. ותפלתי לאל חיי שיצילני משגיאה ויתן חלקי בתורתי. ויזכני להוציא לאור חבורי שה בשלמות ויתר חבורי הגדולים ועצומים. על הירושלמי. ועל הרי"ף עם שאר חבורי האצורים ועצורים באוצרותי. ולחסדו הגדול אשברה. מחבר

הקדמה להגהות פעולת שכיר

מבנו הפ"ן דק"ק ווילנא

מרגלא הוה בפומא דמר אבא ז"ל. וכבר כתוב דברו גם על ספר. בזאת יתהלל המתהלל אשר יחסר לנפשו ימי ההצלחה ותלאותיו רבו למעלה ובכל זאת עמד טעמו בו. והחכמה

אשר בקרבו עלתה נצח הבשילו אשכלותיה. לו נאוה תהלה. [ובתדב"א רבא פכ"א חוטא פ"ד איתא ובשכר אותו הצער כו' הנה שכרו אתו ופעולתו כו'. כ"ז המאמר עם הרבה מאמרי חז"ל אשר מהם נלמד שכר פעולת לומדי התורה בצער יבואר בהקדמה לס' מעשה רב השלם עם קונט' מני אל"ף אשר נוציא בעזה"י כלי חדש למעשהו בקרב]. כי אף חכמתו עמדה לו. ע"כ משנה יקח חלקו. שכרו כפול ומכופל. והנה יודע שער בת עמנו כל הרפתקאי דעדו עליה דמר אבא ז"ל. עם כי נגד זקניו כבוד ומכובר היה על הבריות בקו"ה השוויין למד ולימד הרבה מתוך הצער. מימי עלומיו לא היה שעתו מוצלחת עד שנים מועטות לפני עלותו השמימה. כל דרכיו אמת ולפניו חנף לא בא. ותפארת מן האדם לבדו בכתר אשר הולמתו. בגובה גאון למשחק היה לו. באמרו. כי זה לא ינחל כי אם למתי מספר יחידים בדור העולים על כל אנשי המעלה. או לפנים בישראל בקהלות ראשונות על כסאותם. יושבי מדינה. לאשר הנחילום אבותיהם לתת בידם משמרת משא ההוראה על המשפטים ותורות. גם על עיירות יהודה והגליל. הסמוכות עליהן בכל דבר. ולא בא לכלל חונף כי לא החניף מעולם לשום אדם. ליחיד ולרבים טוב ומטיב בצדק ומשפט כסאו ולא נשא פנים לאיש כקטן כגדול חוק ומשפט אחד היה לו. והמון ימים וגלי גלים עליו עברו ושטף מים כבירים שטפו. ואש אהבתו בתורה מתלקחת בתוך הברר. וגחלתו לא כבה. בחכמתו עלה. ביושר מסילה. בדעת צלולה. קב ונקי ברורה כחמה. משיבת נפשו בתורה תמימה. כל ימים ימימה. למיחוור שמעתתא אליבא דהלכתא. חכמים גדולים מופלגים מביני דעת נכבדי עם (אשר לעת אחר יוכא שמותם לזכרון עולם) בבית מדרשו של הגאון החסיד ז"ל. [אשר הוא ורעהו הרב הגדול הצדיק מוהר"ר שלמה צבי הירש ז"ל מ"ץ בפה שניהם חדשו בנינו בשנת תקע"ד בפועל ידם מנדבות גבירי קהלתנו]. העיר ה' לבם ללמוד תורת רב אלפם ומפרשיו שיעור קבוע. ויחלו פניו שיברך בראש לפתוח ראשון להגיד לפניהם. ועם כי כחו היה גדול לבנות בנין בנוי לחלפיות. ולסתור על דעת לחזור ולבנות בנין זקנים שקנו חכמה אך בשיעור הקבוע לרבים לא עבר חוקו. שבא ללבן הלכה במקומה. ולירד ולצלול להבין דעת קדושים סברת הראשונים ז"ל. ומאז שמעו מפורש יוצא אמרי נועם על פתחי פיו כל מגדים. מזהב ומפז נחמדים. בל' קצרה כלולים ועומדים. נתנו עיניהם עליו. והפצירו אותו למרבה שלא יעזוב אותם. כן רבות בשנים אחרי העריכו מערכתם בביתם נתנו אוזן קשבת לשמוע מה בפיו. ובבואם אל הספר ראו. הן הן גבורותיו. לשקול ולמנות ולספור כל אות ואות מדברי הראשונים ז"ל. ויודע לדורשם להגישם אחד באחד ולצרפם יחד. וראי זה כראי זה. שלא להרבות מחלוקת בישראל. ואחרי דבריו עם החכמים היושבים לפניו. העלה על ספרו ונכתב בצדו. כל אשר פעל ועשה כסולת נקיה דברי הרי"ף ומפרשיו וביחוד דברי רבינו יהונתן ונמק"י. וזה משפטם.

א) הגהות ותקונים להסיר כל סיג וחלאה מדפוסים שהיו לפניו. עידבוב תיבות. ולחלק המחוברות. ולחבר המפורדות. ושיטות שלימות הפוכות עליונים למטה. והיה למשען לו חבורי ראשוני ראשונים ז"ל אשר ממקורם שאבו מפרשי הרי"ף. גם אחרונים הבאים אחריהם. לפעמים בידיהם תמכו מזה ומזה. וספר הדרך תמים כולו בשלימותו הנדפס בס' תומת ישרים שנת בישע. גם נמצאו בגנזי אוצרות ספריו [והמה לי בנלחה] ספרי הרי"ף שיצאו לאור עולם ראשונים בשנת רפ"א והוא אשר קראם בשם נוסחא ישנה.

ב) פקח עין רואה. מורה באצבע כל דבר אפוא ישכן למשמרת. על מקומות שלא עלו למזכרת ואשר באו בעט ברזל ועופרת. ומצאן מתעים בתוהו לא דרך. מסיב לכתם להורותם מקומות מושבותם. בחצריהם וטירותם.

ג) דברים המוקשים במקומם. ויגיעי כח לא מצאו מנוח. מקיץ נרדמים. מעורר ישנים. להשקותם מימיו מים נאמנים. בעזרת אדוני האדונים. בסברותיו הנקיים ונכונים. ויוצאים ממעין קדשי קדשים הראשונים.

ועתה הנני מורשה ליורשי ה' ה' מ' יוסף **ראובן ראם** ז"ל הגבירים מדפיסים יקרים נכבדי מחנינו יצ"ו להדפיסם בפעם הזאת. ואין רשות לשום מדפים בעולם הן במדינותינו הן חוץ למדינתינו. קרוב או רחוק לחזור ולהדפיסם הן בדפוס בפני עצמם. או להביאם על הגליון. והמרים ידו להדפיס אפי' קצת מאלו ההגהות ידע כי הוא עובר על השגת גבול. וגזל. וחוק הקיר"ה.

ואתם בית ישראל הנני נותן לפניכם היום ברכה. הסיר עב הענן חדולי הטעיות מסך מבדיל. מבריח מן הקצה מבלי בא שערי מפרשי הרי"ף. ועתה יכנסו הכל ברחבו של פתח הפתוח כפתח של אולם. ויהיה זורח שמש תורתם כאור שבעת הימים. וירוצו כברקים. דבריהם להקים. משפטים צדיקים. כראי מוצקים. שבעתים מזוקקים. וזה חלק אחד מרובי תורותיו של מר אבא ז"ל. רכושו אשר רכש לו. ומקנה קנינו אשר קנה לו בעולמו. בד' אמותיו של הלכה. הכי שמתי לכולם יחד שם רכוש ר"ב. ובהמצא חשבון להחלק כל אחד. למינו ישכון על שמו הנאות לו לבדו. ושל עתה לפנינו ילך. שכרו ופעולתו. אשר עבד בה בצער. [כדרשת התדב"א לעיל] בימי שכיר. נשא סבל עבודתו ורבץ תחת משאו. קראתיו **פעולת שכיר** לזכרון שמו. והיה זה פעולתו כי יבא על שכרו. לעלות במעלות הסולם מוצב ארצה שפתותיו דובבות בקבר. יגיע שמימה. מהלכים לו בין העומדים האלה הרי"ף ומפרשיו. וחופתם עליו חופפה. בעדן גן אלהים. וישבעו בנים שלא תמוש מפי זרעו התורה. אשר היא לנו למורשה. דור דורים משולשה. עד אבינו זקנינו הרמ"א לנו מפורשה. נקובים בשמותם. נחלת עבדי ה' וצדקתם. מאירים ומזהירים ככוכבים במסילותם. לבנים אבותם תפארת. מבני בניהם עטרת. בעל זה המחברת יום י"ד חשון נרשמת. ובאתי על החותמת. בשנת **פעל אמת** לפ"ק ווילנא. **אליה פרץ** בהה"ג מוהר"ר **ישכר בער** זללה"ה בהגאון המפורסם מוהר"ר **תנחום** זללה"ה שהיה אה"ד בק"ק אורלי' וראב"ד דק"ק הוראדנא בהגאון הגדול המפורסם מו"ה אליעזר זלה"ה שנתקבל לאב"ד בק"ק מעזריטש ואח"כ היה אב"ד בק"ק הוראנדא והגלילות ולמעלה מקודש הקדשים. קדשי גבוה מעל גבוה שומרי אמונים. גודרי גדר מדורות לפנים. חסידים ורבנים וגאונים. שנכנסו לפני ולפנים תנצב"ה זיע"א.

הגהות וחידושים למסכת ברכות

דף ב ע"א

כל הפרקים הם תקכ"ג, כל המסכתות ס"ל, והתלמוד רק על ל"ה מהם, רמב"ם בהקדמתו לסדר זרעים על"ה קל"ג סודר"ה והמלך הששי ועלה קל"ד ד"ל ע"ל.. (גליון מהרש"א)

מתני'. מאימתי. עיין בתוס' לקמן כו ע"ב ד"ה יעקב, וע"ש לא ע"ל ד"ה רבנן, סוכה כח ע"ל ברש"י ד"ה דקדוקי תורה, מגילה כג ע"ל ד"ה כיון, חולין י ע"ל ד"ה עד שיאמר, וע"ש קה ע"ל ד"ה מים רגאוים. (מא"ן)

מאימתי קורין את שמע. ע' ת' מגחם עזרי' סימן ל' וסימן י"ב. (ג' מהרש"א)

מאימתי קורין את שמע בערבין. [נ"ב ע' בשנות אליהו להגר"א ז"ל כאן וברש"ג דבק"ש אין אחד יכול להוציא לחברו ואפילו אם עדיין לא יצא י"ח והביא ראיה לזה מהש"ס דילן בתענית ובסוטה ומהירושלמי דמכילתין פ"ג ע"ש. ועי' בשאג"א בסימן ד' דמשמע דלא ס"ל כן וצ"ע, וע"ל לי"ש דאולי הגר"א ז"ל מירי דווקא בשקורא ע"פ וכמו שכ' רבינו יונה והובא בטור בסי' מ"ט דהא דדברים שבכתב אי אתה רשאי לאומרן בע"פ היינו להוציא רבים י"ח ע"ש, ואי"כ י"ל דהשאגת אריה ז"ל מירי בשקורא מתוך הכתב. ובתשובה [בגין שלמה, סי' מ] האריכתי בזה בענ"ה]. (מרא"ב)

מאימתי קורין. ילקוט ואתחנן תתלו נתמיה אלף ע'. (יפ"ע)

לאכול בתרומתן. עיין בשנו"א מש"כ בדקדוק לשון בתרומתן ולא אמר בתרומה. וי"פ דנקיט בתרומתן לאפוקי ת"מ של דמאי לדעת הטוי"ד בסוי' של"א דמוכרח לכהן, וא"כ אינה תרומתן כיון דלריכין לנוקמה בדמים, ומשום הכיא נאכלת אף בכהש"מ דהוה ספיקא דרבנן. וכמש"כ הב"א לקמן (ג.) בתד"ה קשיא דר"א דלמ"ד תרומה בזה"ז דרבנן נאכלת בבהש"מ, ואף דשם דבריו אינן נ"ל שהרי לפי' הא' של ר"י ביבמות (פב ב') בתד"ה ירושה ס"ל לריו"ח דתרומה אף בזמן בית שני דרבנן ואפ"ה פריך בשבת (לה.) עלה דפסיק בר' יוסי לענין תרומה אילימא בטבילה ספיקא היא כו' ולא אכלי עד דשלים בהש"מ דר' יוסי. מ"מ דמאי קיימא עפי דרוב ע"ה מעשרין, וכמו שמותרת ת"מ שלו (אפילו בטומאה) לענייס לדעת הרמב"ן המובאה בר"ן בפ' בולב הגזול בשבת אתרוג הגזול ע"ש. וכמו דמע"ש שלו נאכל לאוגן ושארי קולות המבוארות בפ"א דדמאי. [ומ"ש הבנו"א דבא לאפוקי תרומת תודה. ק"ל דמאי יענה לתירוץ קמא בבדרים (יב ב') תרומת לחמי תודה תרומתו היא ע"ש]. (רש"ש)

וחכמים אומרים עד חצות. עי' סוף פסחים דף ק"כ ע"ב בתד"ה אמר רבא, ועי' ברבינו יונה. ועי' תשובת שאגת אריה דיני ק"ש סימן ד'. (ג' מהרש"א)

עד שיעלה עמוד השחר כתב הרע"ב בפי' במשנה ומיהו לכתחילה משהגיע עונת ק"ש של ערבית דמתניתן דהיינו מלאת הכוכבים אסור לעבוד וכו'. וק' דהוא למעלה פסק כר"י נמי וא"כ משמע דמפלג המנחה אסור לעבוד. וי"ל דהכא מיירי למאן דעבד לעולם כרבנן. גם מ"ש דהיינו מלאת הכוכבים, קיצר הרב דאפי' אלי שעה קודם אסור לעבוד. (מים חיים)

עמוד השחר. בתו"ט יש רגילין לפתרו כוכב השחר כו'. ואנכי ראיתי בירושלמי ריש מכילתין וביומא רפ"ג אריב"ב הדא אילתא דשחרא מ"ד כוכבתא היא טעיא, זמנין דהיא מקדמא כו'. (רש"ש)

הקטר חלבים. שבת ט ע"ב ד"ה למ"ד, וע"ש כ ע"א ד"ה למשרי, ולקמן ט ע"א, פסחים נט ע"ב ד"ה יכול, וע"ש ברש"י סג ע"ב ד"ה הואיל, וע"ש סח ע"ב ברש"י, וע"ש עא ע"א ד"ה מנין, וע"ש קכ ע"ב ד"ה אמר. יומא כב ע"א ד"ה ברתשונה, וע"ש בת"י לד ע"א ד"ה ולא, סה ע"א, תענית טו ע"ב ברש"י ד"ה אנשי נ"א, מגילה כ ע"ב ד"ה לקמילה, חגיגה י ע"ב ד"ה עד הנקר, זבחים רס"י כ ע"א ד"ה לעבודת, כא ע"א ד"ה ה"ג אמר, נג ע"א ברש"י ד"ה עד תנות, נז ע"ב ד"ה להרחיק, עט ע"ב ברש"י וע"ש קיא ע"א ד"ה הקטר, מנחות כו ע"א ברש"י ד"ה הקטר, וע"ש (דף) ע"ב ד"ה אלא, וע"ש פט ע"א ד"ה אין לך. (מא"ן)

הקטר חלבים. יעוין תוס' פסחים דף קכ ע"ב ד"ה אמר רבא, ובפי' המשניות לרמב"ם בפ"ט דזבחים על המשנה וכולם שפקנו. (רב"פ)

הקטר חלבים ואברים וכו'. כתב רש"י ז"ל דלא אמרו בו חכמים עד תנות כלל. וי"ל שטעמו דלענין לכתחלה ל"ש לתקוני עד תנות. שהרי מצותן ביום דוקא ודומין אם השבת כמ"ש פ' א"ד בוא ולאה כמה תביבה מצוה בשעתה כו'. ולענין דיעבד מה יועילו חכמים אם יקלרו הזמן כיון שאח"כ לא יקטיר. ויותר יש לחוש שיעבור הזמן הקלר משיעבור הזמן האחרון. משא"כ בתחילת קדשים שקלרו הזמן כדי שלא יבוא לאיסור כרת בעה"ש. ובק"ש תיקנו עד תנות רק לכתחלה. כנ"ל בדעבד ז"ל. ולפי"ז למאי דקי"ל כר"ג ע"כ דלכתחלה ממתין עד שיעלה עה"ש. אבל אין כן דעת הרמב"ם ז"ל. אלא דר"ג מודי נמי דלכתחלה עד תנות והכי קיי"ל. וע"כ דלרבנן הטיג הוא שגם בדיעבד לא יקרא אחר תנות וי"ל שבזה שקלרו הזמן תקנו שלא יעבור הזמן דתנות. ובזה מכוון מאד דברי הגמ' שהקשו חכמים כמאן ס"ל אי כר"ג כו' ר"ל שיעשו שייג לענין לכתחלה. אבל בדיעבד מה הועילו בקלרם הזמן כנ"ל. ומאני לעולם כר"ג ס"ל והד"א ע"ח כדי להרחיק מהעבירה כדתניא כו'. ר"ל שמביא ראי' והסבר שקיצר הזמן מועיל שלא יעבור עליו יותר מהזהירות זמנו אחרון כל הלילה. והוא ברור בס"ד. (ראמ"ה)

הקטר חלבים. עי' תוספתא ערכין פ"ב תו"כ ויקרא דברה דחובתא פי"ט, והרמ"ם לירושלמי כתב שמצא בת"כ מפורש דגם זה אמרו עד תנות ולא ברש"י ובאמת לא נזכר שם גבי הקטר תנות דהת"כ דמייתי הוא בפרשה לו פי"ב, והתם בתחילה קאי ובפרשה לו פי"ח הייינו הא דפ"ב דתמורה דמייתי הוא מיירי בהקטר אבל לא נזכר שם תנות כ"א בענין פוקעין ועי' שנו"א ומ"ש בס"ד בפנ"א להירושלמי. (יפ"ע)

הקטר חלבים ואברים כו'. עי' תשו' רמ"ע [מפאנו] סי' ל. מהרש"ם

כל הנאכלין כו'. (פסחים פט ע') תוס' ד"ה דאילו, (שם קכ ב') תוס' ד"ה אמר. (לבוש)

וכל הנאכלין וכו'. נ"ב ועי' ס' לשון זהב שהביא בשם ספר קול הרמ"ז שכתב וכ"ש הנאכלין לשני ימים ולילה אחד דגזרו בהו וכו' וכ' שם שנעלם מקול הרמ"ז תוספות זבחים דנ"ז ע"ב ד"ה להרחיק עיי"ש. אולם כבר קדמוהו בזה בס' מעשה רוקח, ועיין ת"ת פ"ז סי' קנ"א שמביא בשם הרמב"ן דהנאכלים לשני ימים עיקר מצותן רק יום א' אלא שאם נשאר ליום השני התורה התירה להיות נאכלין למחר, א"כ הוי מילתא דל"ש ע"כ לא גזרו בזה משום סייג. (ריחל"מ מייזליש)

א"כ למה. תו"כ פרשה לו פי"ב. (יפ"ע)

גמרא. תנא היכא קאי. לקמן לה ע"א ד"ה כילד, [תענית ג ע"א ד"ה התם, סוטה לב ע"ב ד"ה ורבי]. (מא"ן)

תנא היכא קאי. גזיר ב. (הגרל"ב). (יפ"ע)

מברך שתים. לקמן ד ע"ב ד"ה אמר, ו ע"א ד"ה המתפלל. שבת כד ע"א ברש"י ד"ה משום. (מא"ן)

לתני צאת הכוכבים כו' העריב שמשו אוכל בתרומה. שבת כה ע"א ברש"י ד"ה שכן, וע"ש לה ע"א ד"ה ורבי וד"ה תרי, נט ע"א ד"ה מסייע, מכות יד ע"ב ד"ה הוא, גזיר טו ע"ב ד"ה זב, ועיין לקמן כו ע"ב ד"ה יעקב, פסחים נט ע"ב ד"ה עד, יבמות פד ע"א ד"ה יש, כתובות מח ע"ב ד"ה לאפוקי, גיטין לד ע"ב ד"ה אלמנה, זבחים כח ע"א ד"ה אמר, מנחות לג ע"א ד"ה הכל, מעילה ה ע"ב ד"ה אמר, ר"ה ט ע"א ד"ה ור"ש, פסחים לד ע"א. (מא"ן)

מלתא אגב אורחיה קמ"ל. ערובין פ: קד. בילה מ. ר"ה טו. סוכה כח: מא: קדושין סט. ב"ק ב: ב"מ נב. ב"ב נא: סנהדרין כח. זבחים יט. חולין פב: פג. ערכין יד. נדה י: (הגרל"ב). (יפ"ע)

אגב אורחא. יעוין בתוס' מס' שבת דף לט ע"א ד"ה מסייע ליה, ותוס' זבחים כח ע"א ד"ה אמר שמואל, ותוס' כתובות מח ע"ב ד"ה לאפוקי. (רב"פ)

בשכבך. לקמן כא ע"א ד"ה ההיא. (מא"ן)

מברייתו של עולם. ר"ה ג' ע"א ד"ה שני. (מא"ן)

והא קמ"ל. (ניטין לד ב') תוס' ד"ה אלמנה. (לבוש)

כדתניא ובא השמש וטהר. הבל בין (תנו רבנן) לבין (מגילה), הרשאון ברייתא שנורה בפי הכל ומקובלת מפי רבינו. תשובת מנחם עזריה סימן כ"ה. (ג' מהרש"א)

ביאת שמשו. ילקוט אמור תרלה.

ומאי דהאי ובא השמש. עי' קרבן אהרן פ' אמור דף רל"ג. (ג' מהרש"א)

טהר יומא. שבת לה ע"ב רש"י ד"ה טהור [יומא טו ע"א, וע"ש ל ע"ב ד"ה אי, נט ע"א ד"ה טהר, יבמות עד ע"ב ד"ה מכלל], עה ע"א ד"ה דאי, סנהדרין פג ע"ב ד"ה וטו"י, [זבחים יז ע"א ד"ה טבולי]. (לבוש, מא"ן)

טהר יומא. יעוין תוס' זבחים (יא) [יז] ע"א ד"ה טבול יום. (ר"ב פרנקל)

רש"י. ד"ה מצותן. לא ילין לבקר. מזה נשמע רק אבריס, וחלבים למדין משמות כ"ג י"ח ולא ילין חלב חגי, ושני אלו הם בפסחים נ"ט ע"ב וכמ"ש התוספות שם ע"א ע"א ד"ה מנין. ועיקרו זבחים פ"ז ע"א. (דא"ג)

תוספות. ד"ה מאימתי. ועד קשה דצריך לברך בק"ש וכו'. עיין תו"י שכתבו דלריך לקרות אח"כ ק"ש בשם תוכה, ואמר לפניה אהבת עולם שנתקן אלהה, ואף דאינה פותחת בברון, כיון שבמקומה היא סמוכה לתפרתה אין לחוש וכו'. ועי' בחידושי הרשב"א לקמן בשנה אחת אחרוכה וכו'. ועי' בכס"מ פ"א מהל' ק"ש ה"ח שכתב קושיא זו ותירולה משמיה דבפשיה ולא הביא דבריהם וצ"ע. (מנחת חינוך)

בא"ד. וא"ת האיך אנו קורין כ"כ מבעוד יום וי"ל דקי"ל כר"י ומיד בשיכלה זמן המנחה מתחיל זמן ערבית וכו'. וק"ל דא"כ היכי אמרינן השתא דלא איתמר הילכתא דעבד כרבנן עבד וכו' הא לענין ק"ש הו"ל ספיקא דאורייתא והו"ל למימר דלא נפיק י"ח ק"ש אלא בלילה כסברת רבנן. וצ"ל דס"ל ק"ש דרבנן ואכתי קשה דמשמע ודאי דלכ"ע הזכרת יציאת מצרים בלילות הוא מן התורה. (מים חיים)

בא"ד. ואמרינן לקמן השתא דלא איתמר הלכתא לא כמר ולא כמר דעבד כמר עבד כו'. עי' בשאגת אר' סי' ג' תמה על זה. וז"ל דהרי הא דקתמר השתא דלא איתמר הלכתא דעבד כמר עבד היינו משום דתפלה דרבנן אזלינן בס' להקל אבל ק"ש דהוי מה"ת מספיקא אין לן למיזל לאומרא. דקיי"ל ס"ד לאומרא. וכדאמרינן כו'. ואפיק שם דר"ת ס"ל כשיטת התוס' דק"ש דרבנן. נראה מדבריו שהבין דלכך דעבד כמר עבד כו' הוא משום ספק. ואני תמה דהאיך יהיה הספק לעשות ספק דרבנן לכתחלה. ולא נאמר זה דספק דרבנן להקל. רק בשנעשה הספק. ותו דמי יתיר מס' להתפלל. אולי עדיין לא הגיע הזמן ועובר משום לא תשא. עי' בש"ע או"ח סי' רט"ו ס"ד ע"ש. ואף אם נאמר כר"י דאמר הלואי שיתפלל אדם כו' (ועי' א"ח סי' ק"ז) מ"מ הא הדין כן אף בעי"ש להתפלל של שבת. וזה ודאי ברכה לבטלה אם לא הגיע הזמן כיון שהוא שקר מוחלט. ועי' סי' ק"מ סי"ב. אמנם האמת הברור דלא משום ספיקא אמינן עלה. כי אם זה דין גמור שהורו לנו חז"ל. כיון דלא אתמר כו' דעבד כמר עבד. היינו שהדין כן מי שהולה לסמוך על ר"י אין מזיחין אותו. וכן כרבנן. זהו פסק הגמ'. ונלבד שיעשה כן תמיד כמנהג אחד. ומ"ש הרא"ש. וכה"ג לשון הגמ' סוף פ' כל הנשבעין השתא דלא אימתר הלכתא כו' הא דיינא דעבד כו' ע"ש. ושם לא שייך ספיקא כלל. דא"כ איאך יעשה הדיין כר"א להוציא ממוחזק הא בס' דממונא הדין הממע"ה ואף שהרא"ש כתב שם דלכתחלה עדיין כרב ושמואל דלא משום דאמוראי בתראי אמרו הכי דלא לוסיף עלה ע"ש (וגם משום ס' הדר הדין) וכ"ה מבואר בתוס' ב"ב (סב:) סוף ד"ה אתמר. והיכי דלא מפרש גמרא מילי אית לן למימר הממע"ה. והיכי דלא אתמר הלכתא לא כמר כו' ועבד מאי דעבד עבד דהכי אמר בכל הנשבעין השתא דלא אתמר כו' ע"ש וזה ברור. (נחוקי הגרי"ב)

בא"ד. דהוי כתרי קולי דסתרן. בק"ש עלמו פליגי להלכה אם הוא מן התורה, עי' לקמן כ"א ע"א ד"ה הוא, וסוטה ל"ב ע"ב ד"ה ורבי, וגם ע"א שם, וסוכה י"א ע"א ד"ה דרב, ובמנחות מ"ג ע"ב ד"ה ואיזו כתבו בהחלט דאינו רק אסמכתא, אבל בזמן ק"ש לא נמצא רק הוכחה מן הרשב"א בחידושיו אם הוי דאורייתא, וקרוב שכוונת התוספות מנחות מ"ג קאי על זמן ק"ש דמיירי בסוגיא דשם. והנה איתא עירובין דף ע"ו דבדרבנן אמרינן תרי קולי דסתרן, וכפי המ"א שנ"ט דמי כאן לשם. ולו יהי דגם זמן דאורייתא אפשר אם בלא אחד רק הוא מדרבנן כגון הכא דתפלה דמנחה שבכנס בספק אמרינן נמי כן. ועיין בזה תוספות דרע"ק. (רא"ג)

בא"ד. ואנו שמתפללין ערבית. טוב לע' מ"ג בתריכות בקיצור פסקי התוס' מנחות אות קי"ז. ועי' בנה"ג בכללי הפוסקים אות ע"ז קבלה לפסוק הלכה למעשה בקיצור פסקי התוס', וע"ע לקמן כ"ו ע"ב בתוס' ד"ה יעקב, וגם המהרי"פ שם לזה. ויש לנרף זאת להדעות שהובא במ"א סימן רס"ז סק"ב. (רא"ג)

בא"ד. מכל אותן הראיות. נ"ב עיין תוס' לקמן (כו:) ד"ה יעקב. (ר"ש טויבש)

בא"ד. [והא דקאמר בירושלמי וכו' אומר ר"ת שהיו רגילין לקרות ק"ש קודם תפלתם וכו'. וצ"ב ר"ל דהיו קורין ק"ש קודם תפלת המנחה וכ"ה להדיא בסמ"ג בעשין י"ט בשם ר"ת שהיו רגילין לקרות ק"ש במנחה אחר תפלה ונתבטל אח"כ עכ"ל. ונראה דמש"כ בסמ"ג אחר תפלה טס"ה, ול"ל קודם תפלה ופשוט הוא]. (מרא"ב)

ד"ה והא (בסופו). ויש עוד יותר בתוס' יבמות ג' ע"א ד"ה אבל, ובשבת ל"ט ע"א ד"ה מסייע. (רא"ג)

דף ב ע"ב

גמרא. ביאת אורו. סנהדרין פג ע"ב ד"ה וטבול יום. זבחים לב ע"ב ד"ה ור"י אמר. ב"מ קיא ע"ב. חולין לא ע"ב, מגילה מ ע"ב רש"י ד"ה וטהרו הכהן, ועיין חולין סה ע"א ד"ה אע"פ. (מא"ן)

לא שמיע להו ובעו לה מבעיא וכו'. עי' באורח מישור לגזר בסופו מ"ש בזה. (מהרש"ם)

משהעני נכנס. (ע"ז עו ב') תוס' ד"ה בת. (לבוש)

משהעני. שבת כה ע"ב ד"ה חונה. פסחים נט ע"ב ד"ה ואפילו עני. נדרים מא ע"ב. (מא"ן)

משהעני נכנס לאכול פתו במלח ע"ש שעומד ליפטר מתוך סעודתו. נ"ל פירושו דדרך העני בשבת לבתו בעתותי ערב והוא רעב וסעודתו עדיין לא הוכנה כי בימו ריקן, אוכל פת

במלא כדי לשבור רעבונו קלת, וסעודתו העיקרית עוד תתמהמה זמן לא מעט עדי שתלך אשתו לקנות ירקי הסעודה ולתקנה ולבשלה, ובזה יתישב מה שגמגמו המפרשים בזה וקושיית התוס' עני גופיה מתי יתפלל. ובתדושי הלרכתי. (רש"ש)

משעה שבנ"א כו' וחכ"א. כ"ה בתוספתא פ"א דירושלמי ריש פ"א איתא וקרובים דבריהם להיות שרן וקשה לתף דגם בשיעור קטן תליגו פלוגתא כגון ערובין פב ע"ב מ"ק ג ע"ב בכורות לז ע"ב וירושלמי כלאים פ"ב ה"ד שביעית פ"ג ה"ח דאיתא קרובים כו' ופליגי מ"מ הכא אב' התוס' דאין לחלק בשיעורי שביבה כ"כ, ק' אין פליגי הכא בשיעור קטן, ואפשר דהא דירושלמי תני ר"ח אינו בברייתא דתוספתא וכן משמע מדלא מייתי שם וחכ"א כו' ומוקי לה בירושלמי בכותרני ע"ש, והכא לא מייתי בכותרני' והוי שיעור רחוק ביניהם. ומוכח דתני ר"ח אינו ברייתא דתוספתא רק אתמר הכי בבי מדרשא, וכבכ"מ פ"ד מהל' מת"ע הט"ו ועמ"ש מזה בפנ"א לירושלמי פ"ב ה"ג. (יפ"ן)

צאת הכוכבים לילה הוא. פסחים ב ע"א ד"ה והא, מגילה כ ע"ב ד"ה הא וד"ה והי', ב"מ פג ע"ב ד"ה פועל, זבחים ע ע"א ד"ה מגיין לדם. (מא"ן)

ואע"פ שאין ראיה לדבר. ספרי נשא מה. ת"כ קדשים פי"כ, מכילתא בא פ"ה ופ"ז, משפטים פ"ה ופ"ח ופי"ג ופט"ז, שבת כ ע"א וש"נ. (יפ"ן)

וכי תימא. ילקוט נחמיה אלף ע. (יפ"ן)

ושיעורא דכהן לחוד. זומן שביבה לכהנים עיין ע"א ד"ה מאימתי, ע"ז עו ד"ה בת יומא, עירובין יב ע"ב. (מא"ן)

שפיר קאמר ליה ר' יהודה לר' מאיר. וק"ל הא אדרבה איכא למימר דשפיר קאמר ר"מ דר"מ לשיטתו דאית ליה תרומה בזה"ז דרבנן כמ"ש התוס' יבמות פ"ח, ואית ליה בעירובין דף ל"ה גבי ספק טבל או לא טבל בטומאה טומאה דרבנן דספיקו טהור, ופי' התוס' שם ל"ו דא"ל לעולם פעם אחת. וא"כ לר"מ ה"ל דמטהר לתרומה בזה"ז דרבנן בספק טבל דמה לי תרומה דאוריתא וטומאה דרבנן ומה לי טומאה דאוריתא ותרומה דרבנן, וא"כ מטהר ג"כ טבל ביה"ש אע"פ שהוא ספק לילה בטומאה דרבנן וה"ה בתרומה בזה"ז, ומש"ה קרי ר"מ לביה"ש שעה שהכהנים טובלין, ואע"ג דלבתחלה יש לטבול קודם ביה"ש מ"מ אם עבר ובא לפניו לשאול ביה"ש מורין לו לטבול עכשיו בזה"ז דא"ל דרבנן ועבר זמן טבילה. וי"ל דע"ד הר"ן בספרים אהא דאמר והשתא דאיתמר הכי ואיתמר הכי תרוויהו בנו הרבה, לאע"ג דמידי דרבנן הוא בעי הסנה בכולהו ואזלינן בתרוייהו לחומרא דאי ניזל לקולא אמאי נקל בהני טפי מבהני ואי בתרוייהו מיעקרא מצות הסנה לגמרי ע"כ. וה"נ ע"כ בספק טבל ביה"ש א"א לן למיזל לקולא אף בדרבנן, דאמאי נקל לגבי טבילה ולומר דהוי יום טפי מלעניין אכילה, ואדרבה נקל לגבי אכילה ונימא דהוי ודאי לילה והבריב שמשו וכיון דהני תרי קולי אתרי אהדדי וא"א לן למיקל בתרוייהו ה"נ א"א לן למיקל בחד מיניהו טפי מבאידך וע"כ אית לן למיזל בתרוייהו לחומרא והכ"ג אי' בכ"ד. ובני הר"ר אהרן נ"י הקשה ע"ז מהא דספ"ב דשבת גבי ב' שאמרו לא' לא וערב עליהו כו' דאזלינן בתר לקולא בספק דבה"ש אף דסותר זא"ז דלגבי המערב מבע"י חשבינן ליה לילה ולגבי המערב בה"ש חשבינן ליה יום. וה"נ לגבי הטובל מבע"י נחשב לבה"ש לילה לענין אכילה ולגבי הטובל אז נחשבים יום. וכ"ש דקשה למאי דמפרש בגמ' הטעם בפ"ב הדר דבה"ש לא מנכרא מילתא. ומיהו י"ל עפמ"ש הפמ"ג בא"א סי' שנ"ג בשם הפרישה דשאני ערוב דעקרו דרבנן וכ"כ הפ"י. אך ק"ל ע"ז מעירובין ל"א גבי ב"ק דאזלי' לחומרא אף בערוב דרבנן, וא"ל דהתם בע"מ אבל בע"א הקילו. (מצפ"א)

אבין השמשות דר' יוסי קאי. לפמ"ש בירושלמי פ"א ה"א הסברא דבכל הרף עין שבחלי מיל, דר' נחמיה מספקא ליה לרבי יוסי, אין תועלת בחי' הגמ' דאדר' יוסי קאי, וא"ל דלא חש הירושלמי לקושי' זו שפיר קאמר כו' דהלא גם קידש היום דר"א הוא מבעו"י. (יפ"ן)

רש"י. ד"ה קס"ד. היינו עניים. ר"ל כעניים בימות החול, אי שהיה גירסא רש"י בגמ' קס"ד רוב בני אדם היינו עניים, ורש"י מפרש כלומר. (ר"י לנדא)

ד"ה והלא כהנים מבע"י הם טובלים. ר"י לטעמיה דאמר בבמה מדליקין ביה"ש כדי מהלך חצי מיל כו'. נ"ב עי' בש"ס שם דר' נחמיה הוא דאמר חצי מיל, ור' יהודה אית ליה שיעורא אחרינא ע"ש. (מל"ה)

בא"ד. ר' יהודה כו'. עיין בגליון בהגהות רי"ב ובש"ס ש"א מגיה. ועיין בס' אמרי לרופא שמישב וא"ל להגיה. (מצפ"א)

בא"ד. חצי מיל. יש להגיה יותר מחצי מיל כמו שהגיה הגר"א לקמן דל"ה בהש"מ. (יפ"ן)

ד"ה נכנסין להסב. נראה כגי' הרש"א למחוק לכולם הני שבתש"י, דאי נימא דרב אחאי, קדיש לכהן א"כ כדקאמר ר"ח היינו רבי אליעזר הו"ל למימר היינו רב אחאי, וזה יתכן כונת רש"י להגיל מקושי' זאת. והא דלא קאמר היינו ר"מ, י"ל דאכתי לא ידע דאתבש"מ דרבי יוסי קאי. וע' מ' הרמ"ע מפאנו שתי' אדר"מ באופן אחר. (יפ"ן)

ד"ה בין השמשות דר' יהודה מהלך חצי מיל וכו'. תימה דזהו בהש"מ דר' נחמיה בשבת (לד:), אבל בהש"מ דר' יהודה פליגי ביה אמוראי' התם דלדבה הוא תלתא רביעי מיל ולר' יוסף תרי תלתי מיל וא"ע רב, שוב ראיתי שהרגיש בזה בעל עטרת ראש, ובש"ו שאבת אריה סס"י ג', ובייחס כתבו שטעות סופר הוא ברש"י, ולא ידעתי מה יענו לפרש"י בנדה (נג.) בד"ה בין השמשות דר' יהודה וכו' תלי מיל, וכן כתב ה"ה פ"ט מהא"ב הי"ג, וכי בכל אלה יאמרו טעות סופר הוא. (ד"ב רנשבורג)

תוספות. ד"ה דילמא. ועוד כו' דאי בזריחה הוא כו'. עי' שיר קרבן על הירושלמי פ"ז דסוטה ה"ג. (מהרש"ם)

בא"ד. ונקט בקרא ובא השמש כו'. נ"ב עי' ירושלמי ב"מ פרק המקבל, ומבדרש פ' ולא פסוק כי בא השמש. ועי' שוטה ל"ג. וע' ספר תב"ש בחדושיו. ובק"ע בירושלמי סוטה שם [ועי' בשמות רבה פל"א בחדושי הרש"ש אות יא]. (בנא"ד)

בא"ד. דילמא ביאת אורו כו' וי"ל דהכי פירושו כו'. נ"ב ל"ע לפי שיטת ר"ת שבת (לה.) ד"ה תרי תילתא ובכ"מ דסל"ל שתי שקיעות הן דמתחילת השקיעה עד שיעור ג' מילין ורביע הוא ולאי יום ומסוף השקיעה מהלך ג' רביעי מיל הוא בין השמשות ואח"כ הוא לה"כ, א"כ היאך מפרשים כאן דכתבו דילמא ביאת אורו הוא תחילת השקיעה ועדיין יש שהות ה' מילין כו', דלמה נסתפקו בזה והא ודאי יום הוי, וא"כ היאך אפשר דיקרא זה הערב שמש, ואם נאמר דגזירת הכ' הוא דאינו תלוי כלל ביציאת היום וביאת יום אחר, א"כ כי נימא דכונת הכ' ובא השמש היינו גמר השקיעה, היאך יתפרש מינה דבה"כ תלוי מילתא דהא עדיין יש שהות ג' רביעי מיל שהוא בה"ש, והוא ספק יום וספק לילה, ולענין אכילת תרומה אינו תלוי כלל ביציאת היום רק בביאת השמש. ועוד דתנו' בתס' שבת ל"ה ע"א וע"ב דגם אכילת תרומה תלוי בספק בה"ש יעו"ש גבי פלוגתא דר"י ור' יוסי דקאמר אי לאכילת תרומה ספק הוא. ויש לדחות לשיטתם דהכי משפקי להו אם כוונת הכ' ובא השמש הוא תחילת השקיעה אף שעדיין ודאי יום הוא וא"כ נאמת לא קפיד קרא על סילוק יום וביאת יום אחר, או שכוונת הכ' בגמר השקיעה שאז זמן יציאת הכוכבים, וא"כ קפיד קרא על סילוק היום. ולפי שיש להסתפק אם אותם הכוכבים הם בינונים היוצאים מסוף השקיעה בתוך שיעור ג' רביעי מיל, א"כ לא יתענין כוונת הכ' בתר"ש וטהר יומא אם כוונתו תיכף בסוף השקיעה, או לאחר שיעור ג' רביעי מיל אח"כ, כיון שלפ"ז תלוי ביציאת היום לגמרי לכך מספיקא לא אכלי תרומה עד יציאת הכוכבים ממש ולא בבה"ש, והדר פשטו לה מבריתא כו', א"כ ודאי כוונת הכ' דביציאת היום תלוי מילתא, ולכך בבה"ש לא אכלי תרומה וגם אינו זמן ק"ש. ובאמת שיטת הגר"א מחוורת יותר דקאי שיטת ר"ת, וס"ל דמתחילת השקיעה שאין גוף השמש נראה על האדץ אז הוא זמן בה"ש, ודבריו ברורים מכמה ראיות ואכ"מ. ולפ"ז צריך לפרש שיטת הש"ס כאן באופן אחר, והוא דהגאון יש"ב קושיית ר"ת דמס' שבת פ' ג"מ הנ"ל וכתב דבאמת מתחילת השקיעה עד ל"ב הוא ג' רביעי מיל, אבל עדיין מאיר הרבה הרקיע במערב ועד שיעור שתחשך כל האור לגמרי אז הוא שיעור ד' מילין, ולפי' דמע"ה כל זן המתה דשיעורו ג"כ ד' מילין מתשבין מתחלת האדמו במזרח אף שעדיין הרקיע כולו מלא כוכבים. וא"כ יש לפרש כאן הספק דבני מערבא ג"כ באופן זה והוא דהכ' אומר ובא השמש ובוכר, ואם נאמר דוטהר קאי אגבא א"כ מ"ש ובא השמש היינו שקיעת גוף השמש רק שהספק הוא אם כוונתו תחילת השקיעה של גוף השמש או סוף השקיעה כבל ספק בה"ש בכל מילי, וא"כ מספק תלוי ביה"כ והיינו ג' רביעי מיל אחר תחילת השקיעה, והכ' מקפיד דוקא מיציאת יום זה ובאת יום אחר. או שהכ' אומר וטהר ר"ל טהר יומא, ר"ל שתפנה כל האורה הבא מן השמש, והיינו שתסתלק כל האורה במערב ותתמלא כל הרקיע כוכבים, וכשיעור שהוא מעת התחלת ע"ה, והוא ד' מילין אחר תחילת השקיעה והוא הרבה אחר בה"כ. ולכן אמר ביאת אורו, ר"ל לא בביאת גוף השמש תלוי מילתא רק בביאת האור הבא מן השמש, עד דפשטו מברייתא דתלי בה"כ. לכן ע"ש שכוונת הכ' ביאת שמשו לא ביאת אורו. ופי' זה הוא כפתור ופרח לענ"ד בקוגיא זאת לפי שיטת הגאון שהיא המחוורת ודו"ק. (רי"א חבר)

בא"ד. וי"ל דה"פ ממאי כו'. פי' דביאת האור אל תחת לאופקנו הוא מיקף בשקיעת השמש מאצלינו כי אז תצלם קוי אורה לשמה, ואח"כ כשתבוא השמש בעצמה לשמה אז אצלינו לילה ממש דהוא בה"כ, ונק"ל לשטו"ת בסופו האדכתי קצת בזה, דרש נא שמה. (רש"ש)

ד"ה אם כן. אע"ג דבכמה מקומות כתיב וטהר התם כו'. נ"ב עי' מגילה מ'. ומינמות ע"ה. (בנא"ד)

ד"ה ואי ס"ד דעני קדים. עיין מהר"ם יונה בתוספת סימן ס"מ. (ג' מהרש"א)

ד"ה אמר. דלא דריש בשכבך ובקומך כו'. י"ל דהיינו משום דר"ט משמע דס"ל הכי לקמן דובשכבך לשכיבה ממש אתא, ור"י היה תלמידו כדמשמע בגדרים דף מ"ט ע"ב, וכ"ד אומר ר"י משום ר"ט. אך לפ"ד הגלי"ח שם כ"ע ס"ל דפ' ראשונה לזמן אתא אלא דדבריו דשם א"מ. (מצפ"א)

דף ג ע"א

גמרא. תרי תנאי אליבא דר"א. ערובין ל. מנחות יז. (הגרל"ב).

שלש משמרות. (יומא כ א') רש"י ד"ה וברגלים. [א"ה עיין בחידושי בכור שור להתב"ש שם, ובחיבורנו על טוש"ע או"ח סי' א'].

(לבוש)

שלש משמרות כו' ואומרים יש"ר מברך. שבת יב ע"ב, וע"ש קיט ע"ב ד"ה כל העונה וד"ה אמר ר"ת, יומא כ ע"א ברש"י ד"ה וברגלים, פסחים פה ע"ב ד"ה וכן, תגיגה טו ע"א ד"ה ולא טורף, חולין לא ע"ב ברש"י ד"ה בעי. (מא"ן)

ואיכא משמרות. גירסת הרא"ש כי היכי דאיכא. (ר"י לנדא)

משמרה ראשונה חמור נוער. עיין בס' שושן סודות דף נ"א. (מצפ"א)

אמר ר' יצחק כו' החרבתי את ביתי כו'. נ"ב ביתי הוא בהמ"ק שלמעלה, היכלי הוא בהמ"ק של מטה, וז"ש בפ"ק דחגיגה (ה:) אלא דמעות הללו למה א' על מקדש ראשון, הוא בהמ"ק של מעלה. וא' על מקדש שני, הוא בהמ"ק של מטה. וא' על ישראל שגלו כו'. והם ג' שאשב כאן. (רי"א חבר)

ושואג כארי ואומר אוי לבנים שבעוונותיהם החרבתי את ביתי ושרפתי את היכלי והגליתים לבין האומות. וכן להלן שמעתי בת קול וכו' אוי לבנים שבעוונותיהם החרבתי וכו'). קלקלו המדפיסים את הלשון הקדוש, וכן שלחו ידם בכ"מ לשנות בחגדות הקדושות מפני המינים המונים את ישראל בהבליהם, ואין להשגיח בהם ובבליהם כי אם כה יעשו ישלחו יד גם בתורה ובנביאים במקומם שדברה תורה בלשון בני אדם כמו ויתענג אל לבו [בראשית ו, ו] ותקצר נפשו בעמל ישראל [שופטים י, טו] והדומים לאלה רבים במקרא, וכיון שנתנה רשות למשחית נפשו, הוא יעשה כיון אלמו ויקבענה בדפוס בכל העולה על רוחו לשנות טעמו, ולא יעזוב למקרא ולמסורת שורש ועוף חלילה להפוך קערת הכתוב על פיה הלוך ומחה ויעשה בישראל קרמה כי כך דרכו של יצה"ר אם תשמע לו בקולו לנסוף יכשילך ... [שותתו בנראה דל"ל אוי לי שהחרבתי את ביתי ושרפתי את היכלי והגליתי את בני לבין האומות וכו' וכן להלן ל"ל "אוי לי שהחרבתי" וכו' כגירסת המובאת בדפוסים קדומים ובמגורת המאור נר ג' כלל ג' מ"א פ"ה, ועי' דק"ס]. (יעב"ץ)

הספק דבני מערבא ג"כ באופן זה והוא דהכ' אומר ובא השמש ובוכר, ואם נאמר דוטהר קאי אגבא א"כ מ"ש ובא השמש היינו שקיעת גוף השמש רק שהספק הוא אם כוונתו תחילת השקיעה של גוף השמש או סוף השקיעה כבל ספק בה"ש בכל מילי, וא"כ מספק תלוי ביה"כ והיינו ג' רביעי מיל אחר תחילת השקיעה, והכ' מקפיד דוקא מיציאת יום זה ובאת יום אחר. או שהכ' אומר וטהר ר"ל טהר יומא, ר"ל שתפנה כל האורה הבא מן השמש, והיינו שתסתלק כל האורה במערב ותתמלא כל הרקיע כוכבים, וכשיעור שהוא מעת התחלת ע"ה, והוא ד' מילין אחר תחילת השקיעה והוא הרבה אחר בה"כ. ולכן אמר ביאת אורו, ר"ל לא בביאת גוף השמש תלוי מילתא רק בביאת האור הבא מן השמש, עד דפשטו מברייתא דתלי בה"כ. לכן ע"ש שכוונת הכ' ביאת שמשו לא ביאת אורו. ופי' זה הוא כפתור ופרח לענ"ד בקוגיא זאת לפי שיטת הגאון שהיא המחוורת ודו"ק. (רי"א חבר)

בא"ד. וי"ל דה"פ ממאי כו'. פי' דביאת האור אל תחת לאופקנו הוא מיקף בשקיעת השמה מאצלינו כי אז תצלם קוי אורה לשמה, ואח"כ כשתבוא השמש בעצמה לשמה אז אצלינו לילה ממש דהוא בה"כ, ונק"ל לשטו"ת בסופו האדכתי קצת בזה, דרש נא שמה. (רש"ש)

ד"ה אם כן. אע"ג דבכמה מקומות כתיב וטהר התם כו'. נ"ב עי' מגילה מ'. ומינמות ע"ה.

ד"ה ואי ס"ד דעני קדים. עיין מהר"ם יונה בתוספת סימן ס"מ. (ג' מהרש"א)

ד"ה אמר. דלא דריש בשכבך ובקומך כו'. י"ל דהיינו משום דר"ט משמע דס"ל הכי לקמן דובשכבך לשכיבה ממש אתא, ור"י היה תלמידו כדמשמע בגדרים דף מ"ט ע"ב, וכ"ד אומר ר"י משום ר"ט. אך לפ"ד הגלי"ח שם כ"ע ס"ל דפ' ראשונה לזמן אתא אלא דדבריו דשם א"מ. (מצפ"א)

דף ג ע"א

גמרא. תרי תנאי אליבא דר"א. ערובין ל. מנחות יז. (הגרל"ב).

שלש משמרות. (יומא כ א') רש"י ד"ה וברגלים. [א"ה עיין בחידושי בכור שור להתב"ש שם, ובחיבורנו על טוש"ע או"ח סי' א'].

(לבוש)

שלש משמרות כו' ואומרים יש"ר מברך. שבת יב ע"ב, וע"ש קיט ע"ב ד"ה כל העונה וד"ה אמר ר"ת, יומא כ ע"א ברש"י ד"ה וברגלים, פסחים פה ע"ב ד"ה וכן, תגיגה טו ע"א ד"ה ולא טורף, חולין לא ע"ב ברש"י ד"ה בעי.

ואיכא משמרות. גירסת הרא"ש כי היכי דאיכא.

משמרה ראשונה חמור נוער. עיין בס' שושן סודות דף נ"א.

אמר ר' יצחק כו' החרבתי את ביתי כו'. נ"ב ביתי הוא בהמ"ק שלמעלה, היכלי הוא בהמ"ק של מטה, וז"ש בפ"ק דחגיגה (ה:) אלא דמעות הללו למה א' על מקדש ראשון, הוא בהמ"ק של מעלה. וא' על מקדש שני, הוא בהמ"ק של מטה. וא' על ישראל שגלו כו'. והם ג' שאשב כאן. (רי"א חבר)

ושואג כארי ואומר אוי לבנים שבעוונותיהם החרבתי את ביתי ושרפתי את היכלי והגליתים לבין האומות. וכן להלן שמעתי בת קול וכו' אוי לבנים שבעוונותיהם החרבתי וכו'). קלקלו המדפיסים את הלשון הקדוש, וכן שלחו ידם בכ"מ לשנות בחגדות הקדושות מפני המינים המונים את ישראל בהבליהם, ואין להשגיח בהם ובבליהם כי אם כה יעשו ישלחו יד גם בתורה ובנביאים במקומם שדברה תורה בלשון בני אדם כמו ויתענג אל לבו [בראשית ו, ו] ותקצר נפשו בעמל ישראל [שופטים י, טו] והדומים לאלה רבים במקרא, וכיון שנתנה רשות למשחית נפשו, הוא יעשה כיון אלמו ויקבענה בדפוס בכל העולה על רוחו לשנות טעמו, ולא יעזוב למקרא ולמסורת שורש ועוף חלילה להפוך קערת הכתוב על פיה הלוך ומחה ויעשה בישראל קרמה כי כך דרכו של יצה"ר אם תשמע לו בקולו לנסוף יכשילך ... [שותתו בנראה דל"ל אוי לי שהחרבתי את ביתי ושרפתי את היכלי והגליתי את בני לבין האומות וכו' וכן להלן ל"ל "אוי לי שהחרבתי" וכו' כגירסת המובאת בדפוסים קדומים ובמגורת המאור נר ג' כלל ג' מ"א פ"ה, ועי' דק"ס]. (יעב"ץ)

החרבתי את ביתי. עי' מגיגה דף ה' ע"ב שלש דמעות הללו למה. (רא"ג)

תפלה קצרה. לקמן כט ע"א ד"ה נייט, ל ע"א ד"ה מאי וד"ה מסמן. יומא פז ע"ב ברש"י ד"ה מעין. (מא"ן)

באותה שעה למדתי ממנו שלשה דברים. שאין נכנסין לחורבה וכו'. נ"ב ק' ע"ד רש"י (שבת קח.) ד"ה מאי עד שיבא אליהו ויאמר. ופירש"י איסור והיתר אין מלוי בו דלא בשמים הוא ע"ש, ואין למד הש"ס דיעים אלו מאליהו, ואפשר לומר דאם אליהו אומר דיעים מצד הנבואה, אזי אייך לא בשמים היא, ואין נכיל רשאי לחדש דבר. אבל אם אומר מלתא בטעמא מה שמע מפי חכמים אחרים, אזי שומעין לו כמו שמליגו (עירובין מב:) דרלה הש"ס לומר דהנהו שב שמעתתא, אליהו אמרם מה שמע בבית המדרש ע"ש. (מהרצ"ח)

שמעתי בת קול. עיין סנהדרין דף י"א בתוס' ד"ה בת קול, ועיין מ"ש שם. (מצפ"א)

בת קול. עי' מ"ש התוספות בשם הירושלמי סוטה ל"ד ע"א ד"ה עודם, ובמגילה ל"ב ע"א ד"ה מנין. (רא"ג)

בכל יום שלש פעמים אומרת כך. נראה שהם שלשה זמני תפלה שביום, ואח"כ הוסיף לומר שבכל פעם שנכנסין וכו', כלומר ואף שלא בזמן תפלה. (יעב"ץ)

מה לו לאב שהגלה כו'. נ"ל לשון ביטוי בעוד הוא כלפי מעלה תחת לשון אי להם שאומר גבי בניס. (רש"ש)

אין נכנסין לחורבה מפני החשד. עי' בתוספות י"ג רע"ב ובפירש"י שם ד"ה לחורבה. (רש"ש)

מפני החשד. לקמן מג. שבת כג. קל. פסחים יג. פב. ר"ה כד: גיטין ס: ב"מ לח. עח. ב"ב מ: חולין מד: (הגרל"ב). (יפ"ן)

רש"י. ד"ה ושמר. והמתין כמו שומר אמונים. נ"ב עי' רש"י (ישעיהו כ"ו) שפי' ג"כ שומר אמונים, היינו ממתין, וכמו ושמר ה' אלהיך לך את הברית (דברים ז'). אולם רש"י בחומש שם ריש עקב פי' קרא ושמר לך, ישמור לך הבטחתו, ולא לשון המתנה ול"ע. (מהרצ"ח)

תוספות. ד"ה קשיא (הב'). משקדש היום וכהנים נכנסין לאכול בתרומתן חד שיעורא הוא כו'. לכאורה תמוה איך הוי מלי למימר הכי הא משקדש היום היינו ביה"ש שקדש היום מספק כפרש"י וא"כ איך יאכלו אז כהנים תרומה בספק ביה"ש. וי"ל דר"א סבר תרומה בזה"ז דרבנן. עי' תוס' שבועות ט"ז ומש"ה אפשר דמיקל בספק ביה"ש. (מצפ"א)

ד"ה ועונין. ופירושו כך יהא שמיה. שם יהא רבא. בנ"כ זה ודאי אינו, כי מלת שמה בארמית אין בה יו"ד, והה"ל בנפיק (ממילא אין מקום ליו"ד) בגרהה בדגיאל (ב, כ. ועוד), רק קופרי ומעמיקי התלמוד ידם בעמל הזה להטיל יו"ד במלה זו ובכיולא בה להורות על נקודת צירי. וכמה מכשולות יצאו משגיאים כאלה. להפכם להבנות זרות ומשונות. ראה העידותי בו היום לעמוד על המשמר, פן תנקח ותפול ברשת טעות כתות מכמר. (יעב"ץ)

בא"ד. שמו הגדול מבורך משמע. וכן משמע מסוכה ל"ט לא לימא אינם יהא שמיה רבא והדר מברך עי"ש, וכבר הרגיש בזה בכפ"ת שם ובפר"ח א"ח סי' נו ע"ש. (ר"ש טוריבש)

בא"ד. ויהיו מתקנאין בנו וזה אינו נראה כו'. נ"ב עי' רוקח סי' שכ. (בנא"ד)

דף ג ע"ב

גמרא. בתרי. דאמרינן לקמן ס"פ כילד מברכין (מג:) לשנים נראה ואינו מזיק. (יעב"ץ)

בתרי ופריצי. עי' סוטה ז ע"א, קדושין פ ע"ב, ע"ז כה ע"ב דבפריצי אפי' בעשרה, וכירושלמי קדושין פ"ד הי"א אפי' במאה. (יפ"ן)

במקומן חיישינן. מגילה ג ע"א ד"ה חיישינן. (מא"ן)

חשד ליכא. ע"ז מג ע"ב. (מא"ן)

ארבע משמרות. באיכ"ר פ"ב ע"פ קומי רוני וכירושלמי פ"א ה"ה הגירסא בגילה וארבע משמרות ביום, ובילקוט שופטים סב בבגמ'. (יפ"ן)

ורבי מאי תיכונה כו' תיכונה שבתיכונות. כ"ה גי' הילקוט בשופטים, והגירסא שבגמרות

שלפניו היה מוכנת. ועמ"ש בס"ד בק"א להט"א במגילה פ"ג על הא דומתניתא דולג. (רש"ש)

ור' נתן ס"ל. בתיב"ר שם ובירושלמי שם משני לר' נתן בשעה שהיה אוכל סעודת מלכים היה יכן עד חצות, וכשהיה סועד סעודת עצמו משמורות, ומילקוט שופטים סג כבגמ', ובתהלים תתע"ו כבירושלמי, ובשו"ט סי' ק"מ פעמים קס בחצות ופעמים לג' משמורות ופעמים קודם השחר, וכ"מ בירושלמי. (יפ"ע)

ור"נ ס"ל כר' יהושע כו'. [הרש"א בח"א כתב דהמ"ל דמשמורה השניה עד חצות היה עוסק בתורה כו' ע"ש. ותימה שלא הביא ברש"י לא פירש כן בחמת בתהלים]. (רש"ש)

רב אשי אמר משמרה ופלגא נמי כו'. עי' רש"י ערכין ט' ע"א ד"ה ואכתי, ויש ליישב, ועי' מתס סופר א"ח סי' מ"ו ע"ד המנחת יעקב בזה. (מהרש"ם)

אין אומרים בפני המת. בקה"ר ע"פ טוב לבבם, ובירושלמי פ"ג ה"א ונזיר פ"ו ה"א הלשון אין שואלין הלכה. ואי נגרום כן בגמ' ימיב מ"ש לא אמרן אלא אפי' בד"ת, פי' דמאי דקאמר הלכה הוא לרבותא דאפי' ד"ת אין אומרים. (יפ"ע)

בפני המת. ב"ק טז ע"ב ד"ה שהושיבו, לקמן יח ע"א, לקמן יד ע"ב, ודף יז ע"ב. (מא"ג)

לא אמרן אלא בדברי תורה כו'. עי' אפיפת זקנים בבא קמא ט"ז ב' בשם תשו' ר"י מיגש. (מהרש"ם)

ודוד בפלגא. יקוטו תהלים תתעו. (יפ"ע)

מעולם לא עבר עלי חצות לילה בשינה. [נראה דר"ל שזה לא אירע לעולם שאהיה יכן בחצות, ופעמים הייתי מקדיש עוד מהנשף]. (רש"ש)

עד חצות לילה. (ע"ז ג ב') רש"י ד"ה ובלילה. (לבוש)

הי' מתנמנם כסוס. ע"ז ג ע"ב ברש"י ד"ה ובלילה, ועיין סוכה כו. (מא"ג)

עד חצות לילה היה עוסק כו'. עיין זוהר ויגש דף ר"ו סע"ב. (מצפ"א)

תרי נשפי. בויק"ר פכ"א, ובפתיחתא לאיכ"ר פי' ל, ובאיכ"ר פ"ד, ובשו"ט סי' י"ח, ובילקוט ש"ב קס"א מבואר דתרי לילי' ויום א' הוי, והרא"שונה דהוי מהתחלת הלילה קרי לה נשף, והשני' היא ערב, ולמתרצו היינו עד נקר מחרת יום הכאתו אותם, ועי' רד"ק. אך למ"ש בילקוט ש"א קמא יט לתקן הגירסא הכא, ואל"ל אי מהערב ועד הערב [אי כ' הכי הו"א מצפרא עד צפרא אי מאורתא ועד אורתא קמ"ל דהוי מאורתא וממא ולילא עד צפרא (ובילקוט שם יט ע"ש בהאי קמ"ל)] רב אשי אמר תרי נשפי הוו כו'. ובזה מוסכם הגמ' קמא עם המדרשים הנ"ל. (יפ"ע)

ודוד מי הוה ידע. יקוטו תהלים תתעו ובתתעו. (יפ"ע)

לא הוה ידע דכתיב בחצות. עיין יקוטו בהעלותך רמז תשכ"ט. (מצפ"א)

דכתיב בחצות הלילה. עי' רש"י יומא ע"ב ד"ה עת רצון מלמא היא. (ר"י לנדא)

מאי בחצות. יקוטו בא ותהלים תתעו ושם הגי' דאף בחצות. ובפ' בא לחמר בחצות כי השמש, ועי' הנדפס בגליון ד. פי' שדבר כו', ובאלופי גרסאות דאיתיה דשומה פה בלא פיוס מיבא לעיל, וקרוב שהוא ציון מהמעתיק דשייכא לעיל דעל דף ד' לא שייך קושי' התוס' כלל. אך קשה מהמכילתא בא פ"א סי' ו' דאיתא דלעולם לא דבר הקב"ה עם משה אלא ביום. (יפ"ע)

אלא דא"ל למחר בחצות וכו'. נ"ב שמעתי בשם ר"י קנדיא דל"ל מהופך, אלא דא"ל בחצות למחר כי השמש, ר"ל שהקב"ה היה עומד בחצי הלילה וא"ל למחר כי השמש, ואמר איהו בחצות אלמא לא ידע אימתי חצות הלילה ודוק, ובזה מיושב קושיית התוספות ד"ה ואמר איהו. ודוק היטב. [א"ה עיין מהרש"א באוקימתא דר"א מ"ש בשם הרא"ש וי"ע]. (תפא"ש)

אלא דאמר ליה למחר בחצות כי השתא כו'. נ"ב י"ל דשייך מדלא פירש במקרא זה באיזה חצות לילה מיירי ע"כ הי' זה המאמר למשה סמוך לגילה דאשורה דפסח בענין שיוכן בחצות הסמוך מקמתא מיירי, וא"כ יותר מכ"ד שעות לפני חצות ליל פסח אין לומר זה, ומפני שדוחק לומר שהיה זה יותר סמוך מכ"ד שעות דיותר ניחא היה לו לומר שהיה זה ימים הרבה לפני הפסח לפי משמעות סמיכות הפרשה לשאר פרשיות שלפניה ולאחריה לכך אוקמיה על היותר רחוק שאפשר ודו"ק. [עיין מ"א ולל"מ ופני יהושע]. (חכמת מנוח)

ואתא איהו ואמר בחצות. עיין לוף אהבה סימן ה'. (ג' מהרש"א)

רבי אחא בר ביזנא. נ"ל שג"ל חנא. (סה"ד)

דא"ר אחא. יקוטו תהלים תשעו ע"ב ר"ה בר ביזנא, ובאיכ"ר פ"ב וירושלמי פ"א ה"א ע"ש ר' פנחס בשם ר"א בן מנחם ואח"כ א"ר לוי בשור כו', וברות רפ"ו ר"פ בשם ראב"י, ובמד"ר פט"ו ר"פ בר ממא הכהן, ובתנחומא בהעלותך ע"ש ר"ש חסידא, ובשו"ט סי' כ"ב בשם ר' אלעזר, ע"ש ובסי' ק"מ. (יפ"ע)

כנור. יבמות עב ע"א ברש"י ד"ה עת רצון. (מא"ג)

אין הקומץ משביע את הארי. נ"ב בש"ס שלנו לא פירש"י כלום. אבל ברש"י שבעין יעקב נמצא שני פירושים ע"ז. פי' אחד קומץ היינו דבר מועט, ופי' השני היינו תגב דקומצא הוא תרגום של חגב ע"ש. והיינו כי דרכי האדי לקלוט המגבים מן האויר, אולם אין זה מספיק להשביעו. (מהרצ"ח)

אין הקומץ. עב"ת, וכ"ה בגליון הילקוט, ורש"י בע"ז כקמצין תרגום של כחגבין, וכ"ה בשמ"ק. (יפ"ע)

ואין הבור. אגדת שמואל פכ"ז, ילקוט ש"ב קמו, וכפר"ת, ולזה המדרש רמזו בתוס' סנהדרין טז. ובתוס' הרא"ש כאן.

ושואלין באורים. יומא כא ע"ב ד"ה ואורים, גיטין סח ע"ב ד"ה זל. (מא"ג)

אמר רב יוסף מאי קרא כו'. עי' תשו' הרשב"א ח"א סי' מ"ח. (מהרש"ם)

אחיתופל זה יועץ. ילקוט ד"ה אלף פ', ועי' ערוך ע' אחר דגירסתו פה יהוידע בן בניהו כנפסוק. (יפ"ע)

רש"י. ד"ה בחדתי. שנפלה מחדש שהחומה שלה נפלה ועודנה בחזקתה. הלשון כריך מיקון, אר"ל שנפלה מקצתה ועשית מורכה מתמתה, מיד כשנבנית עודה חדשה. ולא ממתה ישנה נפלה, אלא מתחילה היתה רעועה בבנינה ולכך נפלה, ונשארה חומה שלא נפלה, וזה מוכיח שהיא חזקה בבנין. וכך ל"ל שהחומה שלא (בא"ל"ף) נפלה עודנה בחזקתה. ואין לחוש שנתרועעה מפני ישנה. (יעב"ץ)

בא"ד. שנפלה מחדש. שהחומה שלה נפלה ועודנה בחזקתה. נ"ב דברי רש"י הללו ממוקרים הבנה, ושמעתי מתכס אחד שהגיה של"ל שהחומה שלא נפלה ועודנה בחזקתה. (מהרצ"ח)

בא"ד שנפלה מחדש כו'. יותר היה נראה לפרש שנבנה מחדש ועדיין לא נתישבה בבני חדש. שזה נקרא גם כן חורבה כמו שאמרו במגילה (ג ב') כרך שחרב כו' מעשרה בטלנין, או שעדיין לא נגמר הבנין עד תכליתו. (רש"ש)

ד"ה ה"ג אי הכי לכתוב מהנשף. אלא אמר רב אשי. נ"ב כוונת רש"י להגיה כאן ר' אשי במקום רבא. משום דאין סברא דרבא יענה על דברי ר' אשי שהיה אחרון. (מהרצ"ח)

ד"ה כנור עד סוף הדיבור. נ"ב עי' זוהר תרומה קע"ג ב' דמשמע דתחלת לילה הוא רוח דרומית, ועי' בספרי קהלת יעקב ע' רוחות מ"ש לישב בזה. (מל"ה)

בא"ד. נ"ב עיין בסנהדרין (טז.) ברש"י ד"ה כנור, ותראה שכוונת רש"י רק על סדר ההילוך שהוא כמו סדר הילוך של החמה ההילוך של הרוחות ולא באותו זמן וכו', ול"ל גם בכוונת רש"י כאן. (ריחל"מ)

ד"ה ונמלכין בסנהדרין. כדי שיתפללו עליהם. נ"ב ל"ש הלא משנה מפורסת בפ"ק דסנהדרין [ב.] שלא היו רשאים ללחוש מלחמת הרשות בלא נעילת רשות מסנהדרין, ובגמ' שם (טז.) הובא מימרא זו דנמלכין בסנהדרין ופירש"י והיינו מחני', ומי הכריח לרש"י לתת טעם זה לדין המשנה. (ר"א לנדא)

ד"ה ה"ג מאי קרא. עי' גירסת ר"ת סנהדרין ט"ז ע"ב ד"ה ואחר. (ר"י לנדא)

תוספות. ד"ה במקומן. דבתרי ליכא כל"ל, ומיבא ופרילי נמחק. (נמוקי הגרי"ב)

ד"ה אין. בארבע אמות שלו. לקמן דף י"ח. (מצפ"א)

בא"ד. ודוקא בד' אמות שלו. נראה כוונתם דלגיסנא בתרא ע"כ ל"ל בחוץ לד"א מיירי, דאי בחוץ ד"א לא שייך למימר כ"ש מילי דעלמא, דהא וודאי בחוץ ד"א איכא בד"ת משום לועג לרש, וברש פ"ג מוכחת שוגיין דחוץ לד"א שרי בד"ת, ועיין בירושלמי פ"ג הביא כמה עובדי דשרי חוץ לד"א בדבר הלכה, וא"כ מוכח דהלכה כל"ק, וזהו הוכחת פסק ר"א. (ראש"ה)

ד"ה ואתא. ולהוכיח אם ישאלו לו. כה"ג אי' בכתובות דף מ"ח ע"ב. (מצפ"א)

דף ד ע"א

גמרא. ואביתר. יומא עב ע"ב ברש"י ד"ה שנאמר. (מא"ג)

ואביתר אלו אורים ותומים. לפי המבואר בילקוט ש"ב קמו ובד"ה אלף פ' וכפי הנחת הז"ר הגירסא כך ובניהו בן יהוידע על הכרתי כו' כו"פ אלו או"ת ולמה נקרא כו' והוא כפרש"י, וכן היה גירסתו, ומ"ש ואביתר אלו או"ת אינו בגמ' כ"א מסיק פירושו דאביתר שהוזכר אחר יהוידע אלו או"ת, וכן מוכח מסדר הרש"י דד"ה ואביתר כתוב אח"כ אלא במקומו, וסר מזה מעל רש"י תגלת המוס' וקוסיתו. ונראה בעכ"ד לפ"ז לגרוס אח"כ וכה"ל ובניהו בן יהוידע והכרתי והפלתי, והוא פסוק בש"ב ח' והוא לראיה דעל הכרתי פי' קודש להם בכרש"י דהא קרא אחרינא כתיב והכרתי אלמא דאינו בניהו בן יהוידע. ובשו"ט סי' ג' מצאתי קיוב להמוס' דכו"פ אלו סנהדרין ועי' בערוך גירסתו מוסכם להתוס'. (יפ"ע)

ואמרי לה אר"י בריה דרב אידי. נ"ב עי' סנהדרין הגי' רב יצחק בר אבדימי. (מל"ה)

וכיון דמשה. יקוטו פ' בא. (יפ"ע)

למד לשונך. קידושין ל ע"א ד"ה אל תגמגם. ד"א זוטא פרק ב. (מא"ג)

למד לשונך לומר איני יודע. עיין ב"מ דף כ"ג ע"ב. (מצפ"א)

למד לשונך וכו'. עי' תוס' קידושין (ל.) בד"ה אל, שיכולין להביא מכאן. (רא"ג)

למד לשונך לומר איני יודע כו'. עתוס' קידושין ל' סוע"א דדוקא במילי דעלמא ולא בדברי תורה. (מהרש"ם)

רב אשי אמר בפלגא אורתא וכו'. ל"ע ברמב"ן בנימוקי תומש על פסוק זה. (חת"ס)

לדוד שמרה נפשי כי חסיד אני וכו' ח"א וכו' לא חסיד אני. נ"ב כוונת חז"ל לתרץ הממיה, איך יתכן שדוד המלך התפלר עצמו במעלות החסידות אשר בו. אולם הפי' הנכון שדוד בקש מאת הש"י שישמור נפשו שלא יפול בתכמורת החטא, אחר שבעינו נדמה לחסיד, כיון שרואה מעלתו על שאר המלכים ופן יגבה לבו. ובקש מאת ה' שישמור אותו שלא ידמה בנפשו כי בכר יצא ידי חוב המוטל עליו. (מהרצ"ח)

שמרה נפשי. יקוטו תהלים תתלד. (יפ"ע)

ישנים עד ג' שעות. פסחים קז ע"ב ד"ה שהיה, תענית כה ע"ב ברש"י ד"ה שכן מצינו, סנהדרין קא ע"ב ברש"י ד"ה ואמה. (מא"ג)

ידי מלוכלכות בדם. (עירובין נג.) רש"י ד"ה דוד. (לבוש)

ידי מלוכלכות. יקוטו תהלים תרעו. (יפ"ע)

יפה טהרתי יפה טמאתי. נראה דגם איסור והיתר נכללו בזה, כי טהור וטמא יאמרו גם על מותר ואסור כמו דג טמא שנלע דג טהור (בכורות פ"א) ורבות כן, וכן במקרא. (רש"ש)

תנא לא מפיבושת שמו אלא איש בושת. בהערל [יבמות עט.] כ' תוס' בשם ר"מ דגרס אלא איש בעל שמו, ולא ידעתי היכן מצא כזאת, אבן איש בושת הוא הנקרא בדברי הימים [א' ח, לג] אשבעל, ומפיבושת נקרא שם [ח, לד] מריב בעל, לכן אם גרסת מפיבושת כאן אמיתית, ל"ל כך לא מפיבושת שמו אלא מריב בעל [וכ"כ רש"א, ועיין בשיטה מקובצת]. ושמא מוכתר בנימוסין, ונקרא גם איש בושת, ועי' מ"ש עוד בהערל. (יעב"ץ)

תנא לא מפיבושת. ילקוט שמואל קמב, ועי' רש"א ובתוס' הרא"ש ושמ"ק גרסו אלא מריב בעל שמו ע"ש. (יפ"ע)

למה נקרא שמו מפיבושת. עירובין יג ע"א ד"ה לא מפיבושת, סוכה כג ע"א ד"ה אי איכא, מגילה יא ע"א, יבמות עט ע"א ד"ה אלמוני, סוטה י ע"ב ד"ה ה"א, סנהדרין לה ע"ב ד"ה ומקנא, וע"ש לו ע"א ד"ה והא. (מא"ג)

שהיה מבייש פני דוד. (סנהדרין לו א') תד"ה והא. (לבוש)

ולמה נקרא שמו כלאב שהיה מכלים פני מפיבושת בהלכה. כלאב טוטריקון ור"ת מכלים אים בושת, כי כן העיקר כמס"ל, ורש"י פירש מכלים את הדב, אולי רל"ל על דרך אב לפרעה [בראשית מה, ח], לאב ולכהן [שופטים יז, י]. (יעב"ץ)

ולמה נקרא שמו כלאב. עיין מנחומא תולדות ע"א. (מצפ"א)

ועליו אמר שלמה בחכמתו בני אם חכם לבך ישמח לבי גם אני. נ"ב אם מלינו אחז"ל השמחה בהרבה פעמים על המקרא הנאמר בקהלת אלמוז אמר שלמה בחכמתו (עי' שבת דף קנ"א ודף קנ"ג), ניחא מפני דקהלת אינו רק חכמתו של שלמה (מגילה ז.). אבל כאן מדבר הש"ם מקרא במשלי אשר לכ"ע ברוח הקודש נאמר, ואין נופל הלשון אמר שלמה בחכמתו, והרי לא מצינו בשום מקום אמר יעשה בחכמתו, דוד בחכמתו. ועי' באר שבע (סוטה מד.) ע"ז שאמרו בש"ס שם וע"ז אמר שלמה בחכמתו הכן בחוץ מלאכתך. ועיין בעין יעקב דלא גרים כאן בחכמתו. ועי' (שבת יד:) יאמה בת קול אם חכם בני ישמח לבי גם אני. הרי שמיחס מקרא זה לבת קול ולא לחכמתו של שלמה ע"ש, וצ"ע. (מהרצ"ח)

ותנא משמיה דר' יוסי למה נקוד כו'. ר' יוסי דרש נקודי בכל דוכתא. ועי' פסחים (פט:) א"ר יוסי לפיכך נקוד על ה'. ב"מ (פז.) תני משום ר' יוסי למה נקוד על אין. מנחות (פז:) למה נקוד על וי"ו שבאמצע עשרון וע"ש דר' מאיר לא דרש נקודי. ועי' סנהדרין (מג:) בנקודות דלנו ולבנינו כפלוגתא דר' יהודה ור"ע שם ע"ש. (מרא"ב)

למה נקוד. סנהדרין מג ע"ב, אבות דר"נ פרק לד, סופרים פ"ו. (מא"ג)

למה נקוד. ילקוט תהלים תש"ו ע"ש תנא משמיה דר'. (יפ"ע)

שמא יגרום החטא. הקדמת הרמב"ם לסדר זרעים, שבת לב ברש"י ד"ה קטנתי, יומא ט ע"ב ברש"י ד"ה סגיגא, תענית כ ע"ב, כתובות קי ע"ב, לקמן ס ע"א. (מא"ג)

שמא יגרום החטא. עיין רמב"ם פ"י ה"ד מיסה"מ ובס' מעשה רוקח, ובס' לחם יהודה שעל הרמב"ם. (ג' מהרש"א)

שמא יגרום החטא. עי' לקמן דף ז' ע"א כל דיבור שילא, והרמב"ם בהקדמתו לזרעים ד"ה והחלק השני. (רא"ג)

שמא יגרום החטא. מכילתא פ"פ בשלח. (יפ"ע)

בדר' יעקב. עב"ר פע"ז ילקוט וישלח קל"א מ"א קפ"ת, תהלים תש"ו. (יפ"ע)

עד יעבור עמך ה' זו ביאה ראשונה וכו'. ראיתי בגל"ח שהמיא דברי הרמב"ם פ"ו מהל' בית הבחירה שכתב הטעם שקדושה ראשונה לא קידשה לע"ל, וקדושה שניה קידשה לע"ל, שקדושה ראשונה לא היה אלא מפני שהיא כיבוש רבים, וכיון שנלקחה הארץ מידם נתבטל הכיבוש, אבל עזרא לא קידשה בכיבוש אלא בחזקה שהחזיקו בה. ותמה הל"מ דמה כח החזקה גדול מכיבוש החזקה, ולמה לא נאמר ג"כ משנתבטלה הארץ בגולה החזקה. ותו בראשונה שנתקדשה בכיבוש לא היה שום חזקה, ואמנ עדיפא חזקה בלא כיבוש מחזקה עם כיבוש, והשאיר בצ"ע. וכתב הגל"ח דבראשונה שכבשו בכיבוש לא ביישנו לקנות בחזקה, אבל בימי עזרא שלא היה שם כיבוש כלל רק חזקה, כוונו להחזיק בתורה קנין ע"ש. ודבריו תמוהין בעיני, דמלבד דלא נתבאר החילוק בדבריו, בין קנין של כיבוש, לקנין חזקה, דממ"נ אם כיבוש הוא קנין, איך נתבטל אח"כ, ומה חילוק יש בקנין של כיבוש היה יכול להתבטל, וקנין של חזקה אין יכול להתבטל, ואם נימא דכיבוש לא הוה קנין כלל, איך נתקדשה כלל בראשונה. ועוד דהרי מבואר בתוספות הרא"ש (כלל טו סי' ב) על גר שנזיר ליתן מתנות שכ"מ ליומה, וחכה בעד היומה, דאע"ג דהזוכה לא כוון לזכות לה, אלא מכח מתנות שכ"מ, ומתנות שכ"מ לא שייכי בגר, מ"מ כיון דכוון לזכות בה, אם לא יכול לזכות בה מכח מתנה, זכה מן הספקר, נקנה מן הספקר עי"ש, והביאו הרי"ט אלגזי בדף קב ע"ש, כ"כ בזה כיון דכיוונו לזכות

בה, וגם המזיקו בה, דהלא ישבו על אדמת הקודש כמה שנים, אמאי לא קנו מעטא מזקה ג"כ. וגדולה מזו אפי' לענין ד"א גבי מליחה, אף דיפל עליה קנה בד' אמות, ול"א כיון דיפל עליה גלי דעתיה, דבנפילה ניחא ליה לזיקני ולא בד"א, לפי דעת הכ"מ בדעת הרמב"ם פי"ז מגזילה, עיין בש"ך מו"מ סי' רסח סק"א. ואף לפי דעת ה"ה שם, היינו דווקא היכי דהיה המפץ מון ד"א, והיה יכול לקנות מיכף בד"א, ואעפ"כ נפל עליה בוודאי הוה ג"ד דלא ניחא ליה לזיקני בד"א, אבל בזה שלא היו יכולים להחזיק בה עד שכבשו אותה מתחלה, אמאי לא קנו בחזקה אח"כ. ואפשר לומר דשוב דברי הרמב"ם, דהרמב"ם ס"ל לחלק, דבאמת דעת קצת הראשונים דנכרי אינו קונה משראל בכיבוש מלחמה, עיין רשב"א גיטין דף לז מה שהביא בשם הרמב"ן. ועיין במתנה אפריס הל' עבדים סי' ג, ובשו"ת פרח מטה אהרן ח"א סי' לב וח"ב סי' ח, ובמ"א האחרוני בזה. ולפ"ז אפשר לחלק, דזה דווקא היכי דיש לישראל קנין בקרקע כמו במתנה או מירושה שהוא שלו גמור, (או) [אז] אינו קונה נכרי ממנו ע"י כיבוש, אבל היכי שאין לישראל קנין בה, רק ע"י כיבוש, שוב י"ל דגם נכרי קונה בכיבוש, כן נראה לחלק קצת. ולפ"ז היה עולה שפיר דברי הרמב"ם, דבקדושה הראשונה בימי יהושע שהחזיקו ע"י כיבוש, לכן היה יכול להתבטל אח"כ ע"י כיבוש נוכרגלר שבעולה מהם, אבל בימי עזרא, שכורש נתן להם מעצמו מתנה זו, וקנאו ממנו בחזקה, שוב אמרינן שכיבוש נכרי לא הועיל, ודו"ק. ועדיין צ"ע בזה, כי אין לי סמוכין לסברא זו.

(עיני שמואל)

תוספות. ד"ה בניהו. שלא הי' כהן אחר. לכאורה קשה הא היו נדוק ואחימלך, עי' ש"ב ח' גם בניהו בן יהוידע כהן היה, ודוד מילק כ"ד משמרות כנדה"א כ"ד, ויהושע כ"א ניתן י"ג ערים לבני אהרן הכהנים. וי"ל עפמ"ש מירושלמי סנהדרין פ"י ה"ב דמקשה על הפסוק שמיט וממשה אינ נושא אפוד בד והלא אין כה"ג אלא א' אלא כולם ראויים להיות נושאי אפוד ע"ש, ומשום דבנוב היתה אז הבמה נבחרו הכהנים המעולים לעבודה שם, ומסתמא אחיתר הנשאר מהם היה נושא האפוד.

(פ"ע)

באר"ד. ותימה וכו' ולמה צריך ראיה עליה. ולא ידעתי תמיהתם. דנהי דלא הי' כהן בימי דוד אולם אחיתר, מ"מ מגלי דשאל באו"ת דילמא היו נריכין למינוי אחר, וכי כהן אסור למינוי אחר. ותו דהא אינטריך כהן משום לקראת שמע ישראל במלחמה, וא"כ שפיר אייתי קרא דשאל באו"ת.

(ראמ"ה)

באר"ד. וי"ל דמסתמא ממלא מקום אביו היה כו'. נ"ב משמע מדבריהם דיהויע היה בנו של בניהו, ועי' בדבריהם בסנהדרין (עז:) שכתבו בהיפוך דבניהו המוזכר כאן הוא בנו של יהויע המוזכר בש"ס, וכן משמע ומוכחי קראי כאשר כתבתי בגליון תוס' סנהדרין שם יעו"ש, וע"ש מ"ש יעוב לקו' מהרש"א שם.

(מל"ה)

דף ד ע"ב

גמרא. כדתניא חכמים כו'. אמנם דר"ג סוף פ"ב ע"ש היטב.

(מרא"כ)

חכמים עשו סייג. אדר"ג פ"ב (הגרל"ב).

(יפ"ע)

וקורא ק"ש ומתפלל (ברכות ב ע') תד"ה מלימתי. (שם ב') תוס' ד"ה משעה. (לבוש)

וקורא ק"ש ומתפלל כו' וכל העובר כו'. לעיל ב ע"ב ד"ה משעה, שנת י ע"א, עירובין כא ע"ב, קוטה ד ע"ב ד"ה נעקר, קדושין ג ע"א, ר"ה יב ע"א ד"ה תנא, ע"ז כז ע"ב ד"ה חיוב, הוריות ב ע"ב, אמות דר"נ ב ע"א ד"ה, מחזור ויטרא פ"ב.

(מא"ג)

וכל העובר כו'. וע"ע משנה סנהדרין פ"ח ע"ב.

(רא"ג)

וכל העובר על דברי חכמים חייב מיתה כו'. עי' מהרש"א בחידושי אגדות עירובין כא ע"ב ול"ע, ועי' בתלמידי רבנו יונה ומש"ש. ועי' בפריסה או"ח סי' רלה שהניחו בצ"ע.

(מהרש"ם)

מ"ש בכל דוכתא דלא תני חייב מיתה ומ"ש הכא דתני חייב מיתה. נ"ב עי' ברבינו יונה כאן שמקשה קושיא זו מעצמו, ומשמע דלא היה לפניו גירסא זו בש"ס. וכבר הנאר במעדני יו"ט.

(מהרצ"ח)

מ"ש בכל דוכתא. התר"י הקשה קושי' זו, ומי' משום דמן הדין זמנה כל הלילה הולרכו להחזיר וכו' המעוי"ט דהתר"י לא היה לו בגירסתו קושי' הגמ' והמירוק, ובעד"נ דהתר"י מפרש דוהו עצמו רמ"ש הגמ' דאינו כ"א סייג ומן הדין זמנה כל הלילה כר"ג, דמדין סייג שבברייתא אין פשיטות, דאינו ענין לדין חלות, וע"כ עיקר הראיה הוא מזה מ"ש דבכל דוכתא כו' וע"כ כר"ג ס"ל, ודמי הגמ' דאין זה ראיה אבע"א כו', ולא תפס התר"י הדמוים משום דאבע"א השני הוא דלא כהלכתא דקי"ל תפ"ע רשות. גם הראשון תפסו לדמוי' בעלמא והבא הראי' של הגמ', ומיושב בזה קושית הגר"א מה דמפרש תחלה סיפא דהברייתא משום דהוא שייך להראיה, ונמצאה מייה להרי"ף האריכתי בזה.

(יפ"ע)

ומ"ש הכא דקתני חייב מיתה אב"א משום דאיכא אונס שינה וכו'. נראה הכוונה בזה, דהנה בחי' להל' ציצית סי' כב פלפלתי שם בדברי מהרי"ט ז"ל בכורות סי' כב שכתב שאונס שאדם מביא על עצמו לא מיקרי אונס. והבאתי שם דברי האחרונים שהבאתי ראיה להיפוך, מרש כתובות דפריך ולידרוש להו דאונס שרי, וקשה דמי המיר להם להנשא עד שיהיו מותרות ליבעל לטפסר תחילה. ומוכח דאף אונס שאדם מביא על עצמו מקרי אונס, ע"ש שהארכתי בזה. ועיין מ"ש בפוסקה אות קכא ע"ש. ולפ"ז אם יאנס בשינה ולא יקרא ק"ש לא יהיה לו עונש על ביטול ק"ש, כיון שנאנס, אף שהוא גרם לעצמו האונס, ולכך עשו חכמים סייג לדבריהם ואמרו שהוא חייב מיתה ודו"ק.

(עיני שמואל)

אונס שינה. ממיד כח ע"א, יומא כב ע"א, לקמן יג ע"ב.

(מא"ג)

ואבע"א לאפוקי ממ"ד ת"ע רשות כו'. נ"ב קשה לר"ע דמ"ד רשות א"ל לסמוך, א"כ בל"ז דעתינן דמוהה מדאמר קורא ק"ש ומתפלל, וי"ל דבאמת ס"ל רשות וא"ל לסמוך, והא דאמר בסמוך משמע ליה לר"י הייגו לענין דק"ש ואח"כ תפלה ולא כריב"ל דס"ל ק"ש סמוך למטתו, וזה מדוקדק בדש"י בד"ה מסייע ליה לר"י כו' ולא כריב"ל כו' ע"ש כוון למ"ש ודו"ק.

(מל"ה)

דא"ר יוחנן. ילקוט ואתחנן תתמב.

(יפ"ע)

איזהו בן עוה"ב. לעיל ב ע"א ד"ה מאימתי [וד"ה מבכר, דף ע ע"א בדש"י ד"ה מעבר, וע"ש ע"ב בתוס' ד"ה כללא ובדא"ש בהג"ה, יב ע"א ד"ה להגיד, יד ע"א ד"ה ומניח תפילין, כז ע"ב ד"ה הלכתא ובדא"ש שם, ל"א ע"א בדש"י ד"ה אלא, דף ל ע"א, יומא לז ע"ב ד"ה אמר, מגילה כג ע"א ד"ה כיון].

(לבוש, מא"ג)

ריב"ל אמר תפלות באמצע תקנום. הלל"מ כתב דמוכיח לומר דריב"ל ס"ל ק"ש דרבנן וגם ס"ל דתפלת ערבית חובה ומש"ה איכא סברא למעליותא להקדים תפלה לק"ש. ואין דבריו מוכרחים דבשאנתא אריי' סי' כ"ב וכ"ח הוכיח דאין דין קדימה למצוה על של רשות, ולית לן בהאי מקדים רשות למצוה אם אינו רוצה לעשות המצוה עכשיו ויהיה לו שהות לעשותה אח"כ וכן אין דין קדימה לשל תורה על של סופרים דה"ל ד"ש כדברי הרשות נגד ד"ת (וזה מתולמא קושית הפ"ר לקמן דף יב גבי למה קדמה פ' שמע כו' דש"ל דשמע הוא מה"ת ופ' והיה א"ש מדרבנן). ולפ"ז שפיר י"ל דריב"ל ס"ל ק"ש דאוריתא וא"ע רשות ואפ"ה אין דין קדימה לק"ש על ת"ע, משום דאין דין קדימה למצות על של רשות. וכן יש להוכיח מדברי הרא"ש שכתב בר"פ אלינא דרב דאפשר דס"ל כריב"ל דתפלות נאמנע תקנום. והרי רב ודאי ס"ל דת"ע רשות ואפ"ה כתב דמני סבר להקדים ת"ע לק"ש, וש"מ דאין דין קדימה לחובה על של רשות. והא דס"ל לריב"ל דלרין דוקא להקדים ת"ע לק"ש, י"ל דאזיל לטעמיה דאמר לקמן דף כ"ו תפלות כנגד תמידין תקנום. ולפ"ז הוי ת"ע נגד אבריס ופדרים של תמיד הערב כו'.

(מצפ"א)

איבע"א קרא. מנחות עב ע"ב.

(מא"ג)

ור' יהושע ב"ל סבר כיון דלא הויא אלא מצפרא לא כו'. נ"ב בילקוט רמז תתמ"ב איתא וריב"ל סבר גאולה מאורתא לא הואי ע"ש. וכן מלין רש"י ז"ל.

(בנא"ד)

ושניהם. שבת קיז ע"ב וש"נ.

(יפ"ע)

א"ר יוחנן בתחלה. פירושלמי פ"ד ה"ד ע"ש ר' יוסי ליידינע בשם ר' יוחנן.

(יפ"ע)

כל האומר תהלה לדוד כו'. נ"ב ועי' במס' שבת ד' קיח.

(ריחל"מ)

האומר תהלה לדוד. לקמן לא ע"א ברש"י ד"ה אלא ובבא"ש, דף לב ע"א.

(מא"ג)

דאתיא בתמניא אפי, כן נ"ל, וא"א שבגליון נמחק.

(יעב"ץ)

נו"ן באשרי. עי' תוס' לקמן סוף דף ל"ב ע"ב.

(מצפ"א)

מפני שיש בה מפלתן של שונאי כו'. עי' תשו' רשב"א ח"א סי' מ"ט.

(מהרש"ם)

נפלה לא תוסיף וכו' נפלה ולא תוסיף. מנין עמוס, והוא נמי בשעיה כ"ד כ'. ופע"ג שאלו היה הרבה זמן אמר דוד, ע' מ"ש התוס' גיטין ד"ה וכמיב. ואמנם בר"ה דרש רבי יוחנן זאת על הקרא ישעיה נ"ב ב' התעוררי מעפר.

(רא"ג)

במערבא מתרצי לה הכי וכו'. עי' ספר זוהר פ' ויקרא [ו, א] שהקשה על מירוק זה. ולדידי קשיא נמי "קומו" הוה ליה למימר, ואי הואי התם אמינא הכי פירושו, לא תוסיף קוש עודה בחולה, כי אמנם הוצרכה לגלות בגולה, כין רגליה כרעו נפלו אריות ומרכה, לקיים ומלכותו בכל משלה, וכן הכתוב אומר [ישעיה כו, ג] בעלונו אדוניס זולתך, הרי כי בגלות דיבה כבעולה, וממנה תקוס ויחזרו בתוליה ותשוב כבראשונה ותחזור לבעלה.

(יעב"ץ)

במערבא מתרצי לה הכי נפלה ולא תוסיף לנפול עוד קום בתולת ישראל וכו'. הענין בזה, עפמ"ש החסד לאברהם, כי מיום שחרב בהמ"ק אין לך יום שאין קללתו מרובה מחבירו (סוטה מט.), ומי שידע ערך הנפילה, הוא יכול לידע מתי יצא משיח, שכאשר יהיה הנפילה בתופן שאי אפשר ליפול עוד אז יהיה תקומה. וכבר ביאר זה באורך הגאון בעל פנים מאירות בספר כתנות אור פרשת ואתחנן, דתמה"ע נקרא משיח בר נפלי, כמבואר בסנהדרין (לו:) כי כל מה שיפול יותר הוא התקרבות הגאולה. וזה נפלה לא תוסיף לנפול, כי כאשר יהיה הנפילה גדולה מלילה, שאי אפשר ליפול עוד יותר, אז יקוס בתולת ישראל. ובאמרנו זה בא"א דהוא מטעם שישראל נמשלו לגפנה כמבואר במדרש פרשת בא (שמו"ר פט"ו ו), כי בשת אשר אורה הלך ומסר ואינה נראית, אזי נתחדשה מחדש, ואנו מצפין שיתחדש אורה, ולא יתמעט אח"כ. והארכנו בזה בדרוש לפסח. ולכך אמרה זרש לאמן, אומה זו משולה לעפר ומשולה לכוכבים. כשהיא יורדת יורדת עד לעפר, וכשהיא עולה תעלה עד לכוכבים, כמבואר במגילה (טז:), דהיינו שסימן הגלות ישראל, הוא ירידתה עד לעפר. ולאם הירידה היא עד לעפר, שאי אפשר ליפול יותר, אז ירומם קרן ישראל. ולכך אז בימי המן, שגזר על ישראל הרג ואבדן, שזה היה תכלית הנפילה חלילה, אמרה לו שיתחפך הגלגל ויעלו מעלה מעלה, כאשר כן היה באמת. הש"י יקיס לנו סוכת דוד הנופלת במהרה.

(עיני שמואל)

אמר ר' אלעזר אמר אבינא. ילקוט תהלים תתפ"ח, ושם איתא בר אמינא כגי' הגרי"ב כאן כדמוכח לקמן.

(יפ"ע)

גדול מה שנאמר במיכאל יותר ממה שנאמר בגבריאל כו'. נ"ב עמ"ש בספר יערות דבש מ"א דפ"ו ב' בזה, ועי' בספרי קהלת יעקב ע' מיכאל מה שהשגתי עליו בזה, ועי' בספרי בגיר אריעזר מ"ש בזה.

(מל"ה)

גדול מה שנאמר. ילקוט ישעיה רעד, דמיכאל אלף פז.

(יפ"ע)

מיכאל באחת גבריאל בשתים. עיין בשושן סודות דף נ"ב.

(מצפ"א)

אליהו בארבע. דבשהיה בעוה"ז גופני כשאר אדם מגיעו חדוש גדול (בהפך) שנתעכב ארבעים יום בדרך מהלך י"א יום לאדם בינוני כמפורש בתורה [דברים ט, ב] אחר עבר יום מתורב וגו' עד קדש ברנע, שהוא גבול א"י, וכן מגידים כותבי המהלכים והדרכים עוד היום. וע"ל שהיה נגוז בדרך סגר עליו המדבר מאין דרך סלולה בארץ לא עבר בה אים, ושמא לא רצה לעבור דרך הר שעיר אז עשם נסתר היה בדבר, ואנחנו לא נדע. וממנו נלמוד ג"כ שלא היו הנביאים הולכים בקפיצה כמ"ש בש"ד בא"מ.

(יעב"ץ)

אליהו בארבע. נ"ב עי' זוהר ברשית מ"ו דמייתא לה מקרא ורוח ה' ישאך וגו' ע"ש.

(בנא"ד)

אריב"ל אע"פ שקרא אדם ק"ש בבהכ"נ מצוה לקרותו על מטתו. נ"ב לכאורה דריב"ל לשיטתיה דס"ל ק"ש סמוך למטתו.

(מל"ה)

אע"פ שקרא אדם ק"ש בבהכ"נ מצוה לקרואה על מטתו. נ"ב מזה קשה לי על שיטת הרב מגילת אסתר ס' המצות שורש א' דלשון מצוה אינו נופל רק בענייני תורה, וכאן ק"ש על המטה אינו רק מדרבנן משום מזיקין, ומ"מ נקט לשון מצוה. ובפרט דנקט הש"ס כאן לשון מאי קרא, וכבר כלל לנו הרמב"ן שם שורש א' דלשון מאי קרא אינו רק אסמכתא בעלמא ולא למוד גמור. ובזה הענין שבתי לשון קושית רבינו יונה כאן דהקשה על הש"ס פ"ק דשבועות דמקשה על ריב"ל דהוי מסדר להנהו קראי וגני, והרי אסור להתרפאות בדברי תורה, ולמה לא מקשה הש"ס על כך בריב"ל גופא דס"ל מצוה לקולאה בנהכ"נ. אבל לפ"ז יש לתרץ כיון דנקט לשון מצוה, היא מצוה מיוחדת ולא משום מזיקין. אבל כאן אמר מסדר להנהו קראי וגאני, משמע דעבוד כדי שיזן, וע"ז מקשה הש"ס שפיר דהרי אסור להתרפאות בדברי תורה.

(מהרצ"ח)

אריב"ל אע"פ. ילקוט תהלים תרכז, ועיין שוח"ט סי' ד' לאיתא שם מה, וברוש"למי פ"ח ה"ח ע"ש ר"ה בשם רב יוסף.

(יפ"ע)

אמר רבי יוסי. נ"ל רבי יוסף.

(יעב"ץ)

אר"י מאי קראה. עי' הגהת הגרי"ב. ולאפשר אין נריך להגיה כאן, וכן בהרבה דוכתא בש"ס מגיה רבינו מהר"י בלין כן ד"ל דיוסף ויוסי מתחלפים ואינו רק קיצור הש"ס דדרך בנלי נקרא יוסף ודרך ירושלמי יוסי ונקט הש"ס גם בבלי שביהס, וכן יוסף בן יועזר תמוהה ע"ז ע"ב ובסוטה מ"ז יוסי בן יועזר, הברייתא עצמו דאיתא בסוטה ובתמורה יוסף בן יועזר ויוסף בן יוחנן, דבטלו בתיתתן אסכולות איתא בתוספתא פ"ח דב"ק יוסי בן יועזר ויוסי בן יוחנן, ויתא לפ"ז לקמן כו ודלה כ ע"ב בלא הכרח להגיה. ובשבת י בדרתי בעזה"י יותר בהגליון בזה.

(רא"ג)

מאי קראה. רל"ל קרא דמילתא לגומר מהיכן למדה לשמועה זו.

(יעב"ץ)

ואמר ר"נ אם ת"ח. לעיל ב ע"א ד"ה מאימתי, מגילה ג ע"א.

(מא"ג)

ואר"נ אם ת"ח הוא א"צ. ברי"ף ולא"ש הגי' אמר בלא וי"ו.

(רש"ש)

רש"י. ד"ה זה הסומך. בברכות ירושלמי בפ"א ה"ח, וכ"ה בילקוט תהלים תרעח, אך בירושלמי מוכח דלא קאי אאל ערבית כמש"ש תחלה תפתר בשל שחרית, וכן בשוה"ט סי' ד' איתא הכי.

(יפ"ע)

ד"ה דאית ביה תרתי. באל"ף בי"ת ויש בו שבח הכנת מזון לכל חי. על מה שהקדק רש"י הכנת מזון לכל חי. שמעתי בשם הגאון המפיק מהר"א ווילנא ז"ל דהיה קשה לרש"י דלמה לא אמרינן אודה ה' בכל לבב (תהלים קיא) דג"כ איתא באל"ף בי"ת, ויש בו בקשה על פרנסה דכתיב טרף נתן ליראיו. ומפ"ז דקדק רש"י דבאשרי נאמר ומשביע לכל חי רצון. הכנת מזון לכל חי. אבל כאן נאמר טרף נתן ליראיו לבד, וז"ל.

(מהרצ"ח, מהרש"ם)

ד"ה על משכבכם. נ"ב שיך לקמן ה' ל', כן שמעתי.

(נמוקי הגרי"ב)

תוספות. ד"ה וקורא ק"ש. מכאן משמע שמשעה שהגיע זמן ק"ש כו'. כבר נדחקו בזה. ונראה כוונתן משום דזמן ערבית יש לדמות בפרט אחד למנחה גדולה, משום דיש לו שהות הרבה, ובפרט אחד למנחה קטנה משום דהגיע עיקר הזמן. וכוונתם דל"ת דוקא סעודה גדולה אסור, דומיא דסמוך למנחה גדולה, דהכא הא איכא נמי שהות הרבה. (וכדפריך בשבת ט ב' אמאי אסור. הא איכא שהות הרבה). והשמיענו דהכא אסור משום דהגיע עיקר זמנה. וכמו בתמ"ק. [ומרישא דבריתא נ"י רק שלא יאכל. אבל אכילה לאודה נ"י רק משיפא דהדר קאמר ואוכל פתו]. וזהו דקאמרי "משמע". משום דאינו מצוה כ"כ.

(ראמ"ה)

ד"ה דא"ר יוחנן. דפלוגתא היא דרב ור"י והלכה כר"י. נ"ב ול"ע בתוס' בכ"מ שפסקו כריב"ל נגד ר"י כמוכח פ' בני העיר (כ"ז. בתוס' ד"ה כוותיה) וריב"ל הא ס"ל דא"ל לסמוך וא"כ ס"ל כרב [אבל כוונת התוס' דהכא הלכה כר"י משום דבריתא מסייע ליה וכמ"ש למעלה].

(רי"א חבר)

באר"ד. דרב ור"י והלכה כר"י. כ"ה בגילה ד. (הגרל"ב) ומוכח בגיר' הרשוש בגליון כז ב' רב אמר תפע"ר ולא רבא, והמעוי"ט תמה על התוס' ולא ראה גי' זו, ועי' יומא פז ב' דמקשה

הגמ' לרב דאמר נעילה פוטרת של ערבית האמר תפ"ע רשות. ובירושלמי פ"ד ה"ח ותענית פ"ד ה"ח אדרבה מוקי מ"ד תפ"ע רשות ס"ל נעילה פוטרת ולא קשה לרב כלל. (יפ"ע)

רף ח ע"א

גמרא. אם ת"ח הוא א"צ. (ברכות כ') תוס' ד"ה מאימתי. (לבוש)

א"ר לוי בר חמא. שוה"ט סי' ד' ע"ס ר' אמא ילקוטהלים ע"ס ר' לוי בר נחמן, וע"ס שם דהלא לקמן וא"ר לוי בר חמא מאי דכתיב איתא בילקוטו שמות שסב ע"ס ר' לוי בר חמא, והכא מוכח דאמורא ג' הוא בעל שני המאמרים. (יפ"ע)

ירגיז אדם יצ"ט. סנהדרין קיא ע"ב ד"ה ומקנבר. (מא"ג)

לעולם ירגיז אדם יצ"ט על יצה"ר אם נצחו מוטב ואם לאו יעסוק בתורה כו'. נמצינו למדין ג' דברים לגבי בהן היצה"ר. הא' התורה והב' הוא קריאת שמע אשר יש בה קבלת עול מלכות שמים ועול מצות כדאמרינן למה קדמה שמע כו' כדי לקבל עליו עול מלכות שמים ואח"כ יקבל עליו עול מצות, הג' הוא יום המיתה, והם צריכין להיות בהדרגה זה אח"ז. וזה כוונת רב המנונא זועא שאמרו לו רבנן בהגלא כו' לשרי לן מר אמר להם ווי לן דמיתנן, ותפס הדרך השלישי לכבוש היצה"ר בעת המשמה ומיתה. ואמרו ליה אנן מה נעבי אתרך, אמרי שגם מר מזכיר הדרך הג' שהוא יום המיתה. אמר להם כה תענו אמרי מי תורה והי מצות, שהם ב' דברים הראשונים דמגנו עלן לגבא בהם היצה"ר. כי בעוה"ר צריכין אנו לגבא היצה"ר בחיים יום המיתה כי איה איפה הם התורה והמצות שלנו ודו"ק. (ר"ש קצנלבוגן)

ואם לאו יעסוק בתורה. מקורו סוכה נב ע"ב, קדושין דף ל ע"ב. (רא"ג)

ואמר רלב"ח אמר רשב"ל מאי דכתיב כו'. עי' ירושלמי פ"ב דפאה ה"ג ועליהם כל הדברים כו'. (מרא"ב)

וא"ר לוי בר חמא אמר ר"ל מאי דכתיב. בילקוטו משפטים שסב ואיתימא ר"ל, וג"ז ב' דט"ס הוא דהא גבי א"ר לוי הראשון איתא בילקוטו אמר ר"ל. (יפ"ע)

דכתיב ואתנה לך. יש יותר ברבה בזה במקומו שמות ל"א י"ח, ובקהלת א' על מה שהיה, ובירושלמי מגילה סוף פ"א ופ"ד. (רא"ג)

והמצוה זו משנה. ע' הקדמת תוס' יו"ט שמיים על המצאתו ודבר אמיתי, והוא נגד כל המקומות הנ"ל וסוגיית דהכא דאיתא לשון נתינה. אמנם יש לעיין מ"ש התוס' יו"ט רש אבות. (רא"ג)

זו משנה. מגיגה ג ע"ב, קדושין לז ע"א, ב"מ לב ע"ב ד"ה אמיסה, וע"ס מט ע"א, ב"ב קלה ע"ב, ועיין בהקדמת הש"ס. (מא"ג)

והתורה זה מקרא והמצוה זו משנה אשר כתבתי אלו נ"ך להורותם זה גמרא וכו'. הנה הקשה מה הגאון בעל ממיכת חכמים, למה היפך הסדר והקדים המשנה לנביאים וכתובים ע"ס. ונראה בזה עפמ"ש בנדרים (כב:) אלמלא לא חטאו ישראל לא ניתנה להם אלא חמשה חומשי תורה וספר יהושע בלבד. והנה נודע דהפלפול הוא נגרר מחמת השכחה, כי עד שאמי הללו אלא נשתכח שום דין לא היו צריכין לפלפול. והנה השכחה נתהווה ע"י שכירת הלוחות הראשונות כמ"ש בעירובין (נד.) דאלמלי נשתברו הלוחות לא נשתכחה תורה מישראל. והנה פסוק זה ואתנה לך אם לוחות האבן, כלוחות הראשונות כתוב, ואז נאמר לא היו צריכין רק חמשה חומשי תורה, ומשנה דהוא התורה שבע"פ, אבל נ"ך וגמרא שזה בא מחמת החטא, רמז אותם לבדנה ולא כללם עם התורה, והבן וא"ש. (עיני שמואל)

מלמד שכולם ניתנו למשה מסיני. נ"ב עי' ירושלמי פ"ב דפאה ופ"ק דחגיגה מלמד שהראה הקב"ה למשה מה שתלמיד ותיק עתיד לחדש, היינו הקב"ה מסר למשה מדות הגדרשות, והחכמים מוציאים מכללים אלו מולדות וענפים שונים ולומדים סתום מן המפורש, וכל הפרטים הללו המה מונחים בכלל. (מהרצ"ח)

מלמד שכולם. בשמ"ר פמ"ז ויק"ר פכ"ב קה"ר פ"ח ופ"ה ירושלמי פאה פ"ב ה"ד מגילה פ"ד ה"ח מגיגה פ"ח ה"ח דרש לה מכל הדברים האלה ומקרא ועליהם כבל הדברים ע"ס. (יפ"ע)

אמר ר' יצחק כל הקורא ק"ש. בבה"ג ובריב"ף איתא ר' אלעזר. (בנא"ד)

א"ר יצחק כל הקורא כו' כאלו כו'. ילקוט תהלים תתפט ע"ס ר' אלעזר. (יפ"ע)

מאי משמע. נ"ב כתב בשל"ה בשם הר"י דיליאון דאין לקרות מאי המ"ס בפחת, רק מֵאֵי המ' והא' בציר"ה, ר"ל מאיזה מקום מהפסוק משמע דמיירי בק"ש, וכן בכל דוכתא דבעי מאי משמע נ"ל כן. (מל"ה)

א"ר יצחק כל הקורא כו' מזיקין. ילקוט איוב תתנא. (יפ"ע)

התעיף עיניך בו. עי' מגילה (יח:). (מצפ"א)

כל העוסק בתורה יסורין בדלין הימנו. היינו יסורין של פורענות ושיש בהם בטול תורה, כגון אלו הדליס ממנו, אבל שאר יסורין באין עליו בתחלה, כדלקמן שהתורה לא ניתנה אלא ע"י יסורין, ומכל מקום אפשר שגם הם אינם שוהים אצלו, ופורשים ממנו אחר שקבלם מאהבה, ולקמן היכי דמי קרייתא של אהבה. ועי' לחם שמים בפ' קנין תורה [משנה ד'] שהבאתי זוהר חדש שהתורה בתחלה מתשא כח, ולבסוף מוספת גבורה, ובכתוב [משלי ח, יד] לי עצה ותושיה אני בינה לי גבורה, ועם שאנינו הרבה מהחכמים שהיו תמיד בעלי יסורין בגמוס אינם גם זו, רבי אלעזר בר"ש ורבי. הם בגחירתם קבלום עליהם, וקנו בל"ב גבורה לעמוד בהם, ושלא להבטל מתורה, וקבלתם אמרו לא הם ולא שברם כדלקמן. (יעב"ץ)

כל שאפשר לו לעסוק בתורה ואינו עוסק הקב"ה מביא עליו יסורין מבוערין. משום דלימוד התורה בלילה ואינו יכן נקרא יסורין ג"כ, כמ"ש בילקוט תהלים ל"ד ח"ר בזנב אין אדם בעולם בלא יסורין, אם בעינו אינו יכול ליכון, בשינו א"י ליכן, יבא בתורה אינו יכן זה ער וזה ער, הוי אשרי הגבר אשר תיסרנו יה ומתורתך תלמדנו ע"ס. וא"ס דהתורה עכ"פ אינו יסורין מבוערין מ"ו ודו"ק. (מרא"ב)

אלא כל שאפשר לו לעסוק בתורה כו'. לכאורה הלשון אלא אינ"מ, כיון דמיתי קרא ודרשה אחרת. ונראה דדרש הכי, ובני רשף [היינו יסורין] (באין ע"י) יגמיבו עוף, ר"ל ע"י הסתלקות התורה. ומיהו קרא גם מס' תהלים על אמיתת הענין דדרשת ר"ל דלעיל, וא"כ יש לנו לדרוש גם הך קרא לענין זה. (ראמ"ה)

יסורין מבוערין. עי' תוס' שבת דף נה סוף ע"א. (מצפ"א)

ואין טוב אלא תורה. נ"ר פל"ט, שוה"ט סי' כ"א, מדרש משלי כ"ב, תנחומא ויחי, והאזינו ילקוט הושע תרכ"ד ע"ס בן פזי, ובירושלמי ר"ה פ"ג ה"ח איתא ר"י בן פזי על עיקר הדרש זמת ישראל טוב, ואין טוב כי' מוסכם הוא לכ"ע. (יפ"ע)

אר"ז ואיתימא ר"ח ב"פ. ילקוט משלי תתקל"ו, ושם ואמרי לה בטערבא משמיה דרבא בר מרי. (יפ"ע)

אדם מוכר חפץ לחבירו מוכר עצב ולוקח שמח כו'. נ"ב ר"ל אע"פ שמוכר ולקח מעות בתחירים, אבל הקב"ה נתן, אע"פ שנתן שמח. והא דאמרי' נותן בעין יפה נותן מוכר בעין רעה מוכר, היינו משום דאי לא עביד ליה ניחא נפשא לא נתן לו מתנה, נמצא נאמת זה המתינה עדיפא ממכירה, אבל נתינת הקב"ה היא נתינה באמת שלא הקדמנו לו טובה ואעפ"כ נתן בעין יפה ודו"ק. (מל"ה)

אדם מוכר חפץ כו' אבל הקב"ה נתן להם תורה ושמח כו'. ל"מ הלמיון, דמוכר חפץ נחסר ממנו החפץ, משא"כ ע"י נתינת התורה לא נחסר הקב"ה כלום. וגם בו"ד כשמלמד לחבירו אינו עצב, ומתבאר ע"פ מ"ר ר"פ רבה דבנתינת התורה מסר גם הנהגת עולמו, וא"כ הוי דומיא דמסירת חפץ. (ראמ"ה)

אמר רבא ואיתימא רב חסדא. בילקוט עקב תת"ו ותהלים תתמ"ט ואיכה אלף מ"א ע"ס אמר רבא אמר רב סחורה. (יפ"ע)

פשפש ולא מצא יתלה בביטול תורה. אבל מתחילה אינו תולה בבטול, אע"פ שיודע בעצמו שבטל תתורה, וא"כ מה לו לפשפש יותר, והרי ת"ס בנגד כל המצות, ומי שאפשר לו לעסוק בתורה ולא עסק עליו נאמר [במדבר טו, לא] כי דבר ה' בזה [סנהדרין נט.]. וי"ל דהוה ס"ל כדרי שמעתא [לקמן דף ה:] הנהג בהם מנהג דרך ארץ. ורשב"י גופיה ס"ל בס' שתי הלחם [מנחות נט:] אפילו לא קרא אלא ק"ש שחרית וערבית יצא ידי חובתו והגיה בו יומם ולילה, לפיכך בתחילה יש לו לחפש אחר שאר עבירות. כי לא ימלט [שלא] יחטא בעסקו בד"א ובמו"מ (כמ"ש [ב"ב קסה.] רובן בגזל), שיש בו כמה מכשולות מלויות במדות ומשקלות (כמו שאמר הכתוב [הושע יב, ח] כנען בידו מאזני מרמה וגו') בחוגלה בדברי שקר והרבה אולת זה, שרחוק להבגל מהם אלא בקושי גדול, אבל אחר שפשפש ולא מצא בלל שום עון אשר חטא בעסקו ד"א, אז יתלה בבטול תורה, כי אולי לא היה לריך לבטל בל בך, אלא נאחר הנהג בהן מנהג ד"א, אלא למי שלא אפשר לו להיות מבלעדי ד"א, אך לא אשר יתן לו האלקים עושר ונכסים בבוד ואינו חסר לנפשו מבל אשר יתאוה, לזה וודאי לא אמר רבי יתמאתל הנהג בהן מנהג ד"א, לא יתנע מנפשו לחם חוקה, ויפנה לתורה בלבד בדרבי אלעזר בן חרסום, בי הוא חלקו, ולא יגרע מאילת אהבים עותתה, דהיה ירווה בבל עת, ולא תרע בחשבת חיקו. (יעב"ץ)

בידוע שיסורין של אהבה הם. ולר"י ע"ב נגעים אינו בזה. ועיין שבת נה ע"ב דיש יסורין בלא עון ולתוס' שם ע"א סד"ה ואין, קאי על נגעים. ותוס אפשר עון ליבא אבל חטא אינא שהוא שוגג. (רא"ג)

אמר רבא אמר ר"ס. סנהדרין מט ע"ב, ולקמן בו ע"א. (מא"ג)

אמר רבא א"ר סחורה אר"ה. ילקוט ישעיה שלא ע"ס אמר רבה בר ר"ה. (יפ"ע)

יבול אפילו לא קבלם עליו מאהבה ת"ל אם תשים אשם נפשו מה אשם לדעת וכו'. נתקשו המפרשים מאי אירע דנתקו אשם ולא שאר קרבנות. והא חטאת ושאר בעי נמי לדעת, וי"ל שיבן היטב בעז"ה, ע"פ מ"ש בפ"ד בעמוד וקליעה אור"ח (סי' ח) בדעת הטור דס"ל פרשת האשם יבול לאמרה אע"פ שאינו יודע שנתחייב בו, ולא דמי לחטאת דאינה בזה על בפק, משא"ב באשם, שאם אינו בא על ודאי חטא מובה, יבוא על בפק לנדבה, ועבלה לו לשם אשם תלוי דקי"ל מתנדב אדם אשם תלוי בבל יום, והודאי והתלוי קרבן אחד הם שוים זה לזה, ועל מה שזה מבפר זה מבפר, ודוע דאשם תלוי בא על בפק חטא, בדי להגין מן היסורין, במ"ש רש"י בבריתות [בה.], והיינו טעמא דס"ל לבבא בן בוטא מתנדב אדם אשם תלוי, משום דאין לדיק בארץ אשר לא יחטא, שאינו גוזל בבל יום מעבירה בשגגה והוא לא יודע. ויסורין של אהבה שהקב"ה שולח על האדם. אינן ג"ב בלי חטא, דבאמת אין יסורין בלי עון בחסקנא, רק הקב"ה מרוב אהבתו אל הצדיקים שולח להם יסורין של אהבה אע"פ שהם אינם יודעים שחטאו, בדי לבפר עונות שנבשלו בהם בלי ידיעה. האמת שפיר בקמר דלריך לקבלם מאהבה באשם שאינו מבפר אלא לדעת המקריבו, בן היסורין בתקום האשם ומבפרים בחומו ולריבין ג"ב דעת [המקבלם עליו] בחומו, דהא שייך בהא, ולא שייך בחטאת ושאר קרבנות תובה, דמילתא אחריתא היא ולא דמו להדדי, ועוד לריך לדעת לבאשם, מה אשם אם יבלה יתנדב ויבאתנו אע"פ שאינו יודע שחטא, ואם יבלה לא יביאתו בלי נודע לו, בבי נמי יסורין דמבפרים בפרחו ודבוותיה, שאין לריך לקבלם מאהבה עב"פ, משום בבי דווקא בקמר באשם שלדעתו מתנדב בו לרצונו ולא בחטאת דלא בגי דלא מייתי לה אם נתחייב בה, ובנדבה לא אפשר לאתחויה. (יעב"ץ)

אף יסורים לדעת. עיין עירובין דף יט. (מצפ"א)

מה שבבו יראה זרע. עיין תענית דף ח' ועירובין דף מא ע"ב. (מצפ"א)

פליגי בה. ילקוט ישעיה [של"ח] ומשלי תתקל"ג ע"ס ר' יעקב בר אדי ור' אמא בר מינאה, ועב"ר פל"ב. (יפ"ע)

חד אמר אלו וכו'. נ"ב ס"א חד אמר בל יסורין שיש בהן בטול תורה אינו יסורין של אהבה שנא' וכו' תלמדנו, ואידך אמר בל יסורין שיש בהן בטול תפלה אינן יסורין של אהבה שנא' ברוך בו'. (חכמת מנוח)

שנאמר ברוך אדני אשר לא הסיר חסדו בו'. פי' ולעיל מינה אירי התם מיסורין. (ראמ"ה)

הבי אמר ר' חייא בר אבא אר"י. הגרי"ב מגיה הבי אמר בר' אבא אר"י. וכוונתו דאיך קרא ר' אבא בריה דר' חייא ר"ש לאביו בשמו. אבל קשה להגיה בג' מקומות דהבי איתא ג"ב לקמן (יד. תת.) ובמ"ק (בה:). אלא דאינו אסור להזבר לאביו בשמו גרידא אבל בשאומר בלשון רבי אלעזר אביר דמי. (מצפ"א)

הבי אמר ר' חייא בר אבא אר"י. בהגהת הגרי"ב אמר רבי אבא בר בר בלי. (רא"ג)

ר"א בריה דרחב"א וכו' אלו ואלו בו'. כ"ה בילקוט תהלים ל"ד ושבתמיים ליתא שם. (מרא"ב)

אל תקרי תלמדנו אלא תלמדנו דבר בו'. בפ"ס גרים אל תקרי תלמדנו אלא למדבנו, ול"ל אלא תלמדנו הד' בלירי והנו"ן רפי למדבר בעבד לרבים בלומר תלמד לנו אבל תלמדנו בדגש בסתר ליתא ודוק היטב. (חכמת מנוח)

ק"ו משן ועין. שם [עי' ד"ה פליגי בה], ובילקוט משפטים אל"ט. (יפ"ע)

תניא רשב"י. ב"ר פ"ט, שמ"ר פ"ל, תנחומא שמות, שוה"ט סי' ל"ד, מכילתא יתרו פ"ל, ספרי פ"ב לב, ילקוט ואתחנן תתלו, תהלים תת"ל, משלי תתקל"ח. (יפ"ע)

רש"י. ד"ה ירגיז בו'. שיעשה מלחמה בו'. עיין מ"ש רש"י בסנהדרין דף קי"ל ב'. (מצפ"א)

ד"ה זה מקרא. חומש שמצוה בו'. נ"ב עי' מהרש"ל בח"ל. (בנא"ד)

ד"ה התעיף עיניך בו. אם תכפל. וכפלת מתרגם ותעיף, כפילת הענפים הוא סגירת הענים. (יעב"ץ)

ד"ה ובני רשף. העוף מסתלקת ממך. נ"ב **העוף יסתלקת ממך** ל"ל. (מל"ה)

ד"ה ולחומי בו'. כתיב בין רעב בו'. נ"ב פי' שנאמר מזי רעב ולחומי רשף וקטב מרירי. (חכמת מנוח)

רף ח ע"ב

גמרא. אמת זו תורה שנאמר אמת קנה ואל תמכור. נ"ב הכוונה דלכאורה אינו מובן כיון שאומר שאל ימכרו האמת, ל"ב ממי יקנה. וע"ב הכוונה ע"ד שאמרו חז"ל בתנחומא פ' תרומה כי נקח טוב נתתי לבם תורתי אל תעזבו, שבאמר סחורה אם עושה תליפין יש לזה החפץ של זה, משא"ב אם למד אים את חבירו ענין אחד לאמן שילמוד חבירו אמו ענין אחר א"ב לבל אחד שני ענינים בידו, וכן בלן אומר לו שיקנה האמת אשר אין אפשרות למבור דאפילו אם לומד לאחר נשאר הענין שמור בידו והיינו תורה דאין אפשרות בחבירה. (מהרצ"ח)

אמת זו תורה. ילקוט דניאל אלף ס"ו, וכ"ה בירושלמי ר"ה פ"ג ה"ח. (יפ"ע)

נגעים ובנים אינן יסורין. ע' בסף מזוקק דף קס"ו וק"ן. (ג' מהרש"א)

והתניא בל מי שיש בו אחד מארבעה מראות וכו'. תמיהה לי טובא מאי קושיא היא, מעיקרא לא קשה מידי, ר"י בי קאמר נגעים וכו', היינו נגעים ותליס מוחלטים, ובריתא לא אמרה אלא מארבע מראות גרידא, דליס בהו עדיין סימן טומאה (משלשה סימנים שם"ס, שבל זמן שלא נראה בהם אחד מאלה אינו עוטה על שפס ואין לו דין מוטא לשום דבר בעוד שלא ראהו הבהן), ואפ"ה מוזבת בפרה מיהא הוי, משום דבעי הסגר. ושמא משום דבעי הסגר ושמא משום דשיין הן מלוטא מוסגר ומוחלט לענין שלות וטומאה, לפיבך משגראו בו אחד מד' מראות אע"פ שעדיין טהור הוא עד שיסגירנו הבהן מיד תשיב יסורין ובפרה אף בזמן הזה ראוי לבך במ"ש בס"ד בשאילת יעב"ץ (סי' קנו וקנז). (יעב"ץ)

נגעים הללו. בגון בהרת בגרים, וא"ל דמיירי בנראה בתאלה דאתשב מזבח בפרה, משום דטעון הסגר ובדבתינא, מיהו לאחר הסטור מידי משאשא אים ביה. (יעב"ץ)

הא לן הא להו. שבת ט ע"ב הא לן, ועיין לקמן בד ע"א ד"ה אינהו, ערובין לט ע"א ד"ה אי אתה, יומא בא ע"א, סוכה לו ע"א, בילה ה ע"א ד"ה הא, וע"ש י ע"ב, תענית ד ע"ב ד"ה הא לן, ערבין לב ע"ב בתוס' ד"ה וקידשו, מגילה ח ע"ב, ועיין בילה יד ע"ב. (מא"ג)

הא לן והא להו. עיין רש"י ותוספות. ולולא דבריהם נראה דלהו בזמן הבית הוי מזבח בפרה. שמקיים בל המצות התלויות בנגעים ולסוף מביא קרבנותיו. ואיתא בזה מה דנקט ד' מראות דוקא, ומושב בזה קושית התוס' בזבחים בב סע"א. דמה הי' מבפיל אהרן למרים דבש"ב שהיתה טהורה. יעו"ש. ולפי"ז מבפדת מזבח בפרה. (ראמ"ה)

הא בצנעה בו'. בתב הגל"א דלדידהו לא שייך לנעה דלרון שלות וכתיב עמא עמא יקרא,

ומד"מ דאפי' שאר טמאים דא"ל שלוח לריכין לקרות להודיע שהן טמאין ויפרוש מהן כדאיתא בס"כ וברמב"ם הל' טו"ל. וא"כ אף בחו"ל שא"ל שלוח לריך לקרות ולא שייך נעשה לדעת הגר"א. אמנם א"ש גם בא"י דהכי לריך לקרות שהוא טמא מ"מ אל"ל שהוא לרוע דוקא ואפשר שהוא זב שאין בזה חזיון כ"כ. דאי נימא דל"ל שהוא לרוע א"כ אכתי גם בחו"ל ג"כ ל"ל והוי בפרהסיא. ומיהו י"ל דבחו"ל אל"ל משום עומאה דלא אכפת לן בזה דתרומת חו"ל מותרת לטמאי מגע ואינה אסורה רק לאכול לט"ג. (מצפ"א)

הא בצנעא הא בפרהסיא. נ"ב עי' זוה"ק פ' תזריע מ"ו. (בנא"ר)

דין גרמא דעשיראה ביר. נ"ב הגה כלס תמהו איך נשא עלס המת, ופירש"י פחות מכשעורה. ואני שמעתי דבר נקרא בלשון הירושלמי קעודת הכרלה, ובקעודת הכרלה לריך להיות בשר, ונשא ר"י אלנו העלס מקעודת הכרלה. ועי' סדר הדורות ערך ר' יוחנן שהביא ג"כ כן. (מהרצ"ח)

דין גרמא דעשיראה ביר. בס' תולדות אדם [ס"ב פ"ד] הביא בשם א' מהרלאשונים שפי' דבר הוא לשון הכרלה בלשון ירושלמי, ומבואר בנדרים נ"ו וב"י יו"ד שע"א דמתיר לאכול בשר, וא"כ ר"ל שאר בשרו עלס מהבשר לזכרון ולפח"ת. ושוב מלאתי בתשבול הל' שחיטה חולין סי' ד', וע"ש עוד כמה פירושים בזה. (מהרש"ם)

חביבין יסורין. עירובין יט ע"א ד"ה נותן לו, ר"ה ד ע"א ברש"י ד"ה הרי, ועיין בשנהדרין קא ע"א ד"ה תניבין. (מא"נ)

ר' יוחנן חלש. עי' שהש"ר סוף פ"ב בשיטי. (יפ"ע)

ואמאי לוקי ר' יוחנן. בשהש"ר שם איתא דר"א חלש אחא"כ ואשלו ר' יוחנן למה לא יאמר לעלמו אחו מלה שריפא בזה אח ר' יוחנן והשיבו כי לאחרים יכול להועיל ולא לו. (יפ"ע)

משום תורה דלא אפשת. עיין חגיגה דף יג ע"א דר"י נופיה אמר לר' אלעזר חת מגמרך מעשה מרכבה א"ל לא קשלי, וחזו לא אפשת דלא למד מעשה מרכבה. (מצפ"א)

אחד המרבה. עי' א"ז הל' ק"ש סי' ו' שמקשה מהא דבשוח"ע [משלי פ"י] דאפי' למד כה"ת רק שחיסר תורת הכהים מעשיהן אותו, ותי' דהיינו באפשר לו לעסוק ולא עסק אבל בשעסק כל הלורך כפי אפשריותו מקבל המתעטר שכר כהמרבה, וכדאיתא בירושלמי פ"ב ה"ח כד דמך ר' נתן בו' אם מעטו ואם הרבה יאכל, וכ"ה בקה"ר, ועי' שוח"ט סי' כ"ב פסוק כי לא בזה. (יפ"ע)

אי משום בני. אע"ג דהוה ליה ר' פדת בריה כדאיתא פ"ק דנדה (מ, ב), דילמא ההיא שעתא אכתי לא הוה (ועי' בתוס' שם ד"ה ואמר רבי פדת), א"נ בתר דמיתת הוה הך מעשה. (יעב"ץ)

אמר (ר"י לר"א) אי משום בני. נדה ח ע"א ד"ה ואמר, מגילה יד ע"ב. (מא"נ)

אי משום בני. עיין תוס' נדה ח' דאמ"כ נולד לו אז הוי לו בנים הרבה ומתו מקלתן. וכן י"ל ממו"ק דף כ' דאמר הכם אורי ר"א לר' פדת בנו [וכן לקמן יא ב']. (מצפ"א)

ר"ה תקיפו לי' כו' חמרא. עיין ב"מ סד ע"א ד"ה אי תקפה, ב"ב ט ע"ב ד"ה ואם ידע. (מא"נ)

תקיפו ליה. יעוין תוס' ב"ב דף לז ע"ב ד"ה ואם ידוע. [ובתוס' דב"מ ס"ד א' ד"ה אי]. (רב"פ)

תקיפו ליה ד' מאה דני דחמרא וכו' ואמרי ליה רבנן דלעיין מר במליה. [וב"ב לכאורה ל"ע דילמא היו יסורין של אהבה, ודוחק לומר דעוגם ממון לא מקרי יסורין של אהבה. ושמעתי מפה קדוש של הרב הגאון הלדיק מו"ה יצחק קירוויטנו זל"ל שהיה מ"ץ בפ"ק שאמר לישב ע"פ הא דאמרינן בב"מ (פב.) דד' מאה דני דחמרא תקיפו קלא אית להו למילתא ע"כ. וא"כ הוי יסורין של פרהסיא, וכבר אמרינן לעיל דבפרהסיא לא הוי יסורין של אהבה, ומש"ה סיפר הגמ' דתקיפו ליה ד' מאה דני דחמרא ודפח"ח]. (מרא"כ)

לעיין מר במיליה. ע' בס' בינה לעתים ריש דרוש ל"ב. (ג' מהרש"א)

ומי חשידנא בעינייכו וכו' א"ל ומי חשיד קוב"ה למעבד דינא בלא דינא וכו'. כבר אמרנו בזה, דאין המחזיק עצמו ר"ה שלא חטא כלל, והלא אדם אין לדיק באלרן וכו', ואין זה מדרכי החסידים. ולאיתי בזה דבר נאמר מה שפירש בזה בבינה לעתים ברזים נב, דנודע דהש"ת מענים אדם בכגנד אדם, והטעם למען יוודע לו בדבר אשר חטא, ויעשה תשובה, וזה היה גבי ר"ה שנעשה לו דבר נפלא בזאת שנאמר לו בפ"א ד' אמות די דהוא מילתא דלא שכיחא, לכך אמרו לו שיעיין מר, שיתקוו אחר החטא שהוא דיגמא העונש. וע"ז השיב ומי אשידנא בעייניכו שלא אקרכי אם יש בידי חטא מעין זה העונש. ואמרו לו דלא יהיב שכשא לאריסא, והוה העונש אדה כנגד אדה ודפח"ח. (עיני שמואל)

יהיב מר שיבשי כו'. (ב"מ עג א') תד"ה דשבשי. [א"ה ומזה ראיה לאה שהגיהו בדפוס א"ד שם ועי' בהגהות מהרי"ב שם]. (לבוש)

שבישא. עיין שבת קי ע"ב ד"ה שבשתא. ועיין ב"מ עג ע"א ד"ה דשבשי, ועיין ב"ק קיט ע"א, וזיר לד ע"ב ד"ה שבשתא. (מא"נ)

הא קא גניב. עיין במרדכי ב"ק על דף כז ע"ב שמביא מהאן בדין עבד אינם דינא לגפסיה. (ראא"ג)

דאמרי אינשי. עי' נ"י ריש הגוזל שני דאילו אמרי כן על גונב מגנב מאחרים היה גם אחר יאוש דין גמור מדין שיעבודא דר"נ ולא הוי אמרי רק טעמי טעם. (ראא"ג)

בתר גנבא גנב וטעמא טעים. נ"ב עי' מרדכי פרק המניח. (בנא"ר)

בתר גנבא. עי' תוספתא ב"ק פ"א, בבלי ב"ק כז ע"ב, ת"כ קדשים פרשה ב', ירושלמי סנהדרין פ"ח ה"ג ע"ש בן בג בג. (יפ"ע)

אייקר חלא ואיזדבן כו'. ונראה דזה גם גדול. ועיין רבה פ' נח פ' נ"ה. (מצפ"א)

על תפלתי כו'. עיין פסחים (ד ע"א). (מא"נ)

שתהא נתונה בין צפון לדרום. עי' תשו' רמ"ע [מפאנו] סי' ג'. (מהרש"ם)

בין צפון לדרום וכו'. עי' נמעיו"ט. (מצפ"א)

צפון ודרום. לקמן ו ע"א ד"ה אמרי, ב"ב כה ע"א, לקמן סב ע"א. (מא"נ)

מנין למתפלל שלא יהא דבר חוצץ. יקוט מ"ב רמ"ב ובירושלמי פ"ד ה"ד בשם ר' אבימי דמן חיפה, ולא דיק מהקרא כ"א שלריך להסב פניו לכותל ולא שלא יהיה דבר חוצץ. (יפ"ע)

דא"ר חמא. יקוט מהליס תרעא. (יפ"ע)

כל הנותן מטתו. עי' הרמ"ע מפאנו סימן ו'. (ג' מהרש"א)

אבא בנימין אומר שנים. יקוט מיוב תתקמז. (יפ"ע)

ולא המתין. עיין לעיל ב ע"א ד"ה מבכך, וע"ש ד ע"ב ד"ה אמר. (מא"נ)

רש"י. ד"ה ביר, וצר עצם פחות מכשעורה. כדי שלא יטמא טהרות שבא"י. שבזמנו עדיין היו אוכלי חוליהן בטהרה, כדאמר עולא בפרק חומר [מגיגה כה.] חבריא מדכן בגלילא. (יעב"ץ)

ד"ה מי שביק. שהוא גנב לי הרבה יותר מחלקו. והיינו כוליה דא"ר הונא. כלומר כל חלקו כבר הוא בידו בכלל הגזיבה, שלקח גם יתר מהמגיעו, אבל ודאי השאיר לו עוללות, וק"ל. (יעב"ץ)

ד"ה צפון לדרום. עי' אהבת עולם דף מ"ט. (ג' מהרש"א)

בא"ד. ראשה ומרגלותיה. עי' ת' מנחם עזריה סי' ג' הביאו המג"א סימן ג' סק"ז.

(ג' מהרש"א, בנא"ר)

ד"ה הלמענך תעזב ארץ. נ"ל ע"פ פירוש הכתוב הלמענך היא המיהא קיימת. והא"פ וכי נוח לך שתסתלק שכינה בשבתך בשיטרד חברך בהיותו לבדו ויתבלבל בתפלתו. כי אז ודאי תסתלק, הכי זה יש לקוות ממך, שהרי התפללת לפני ועתה נמצאת מפסיד תפלתך ותפלתו, א"כ מוטב שלא התפללת, והוא שתסתיים הכתוב ויעתק צור ממקומו, כי לריך לעשות תפלתו רחמים כו' לפני המקום ("המקום" דייקא, ועי' מ"ש בחלק הקשורים) הלכך למענך תעזב ארץ וכי הוא הגון בעיניך, זו תמיהא עליך. (יעב"ץ)

תוספות. ד"ה הא לך. **ותימא דשלוח מחנות אינו נוהג אלא בזמן שהיובל נוהג כו'.** ועי' בא"ר דשלוח מלוחים אין מלוי ביובל אלא אף בזה"ז בא"ר דקדשה לע"ל. ואע"ג דכאן לר' יוחנן קיימא ואיהו ס"ל לא קלע"ל כמ"ש התוס' בינמות פ"ב היינו דוקא לענין חו"מ אבל הכא הוי קדושת מתיה. (מצפ"א)

בא"ד. ותימה דשילוח מחנות כו' אלא בזמן שהיובל נוהג ובתי ע"ח, [ר"ל דאמרינן בערכין דאין בע"מ נוהגין אלא בזמן שהיובל נוהג וכיון דבטל דין ע"מ ממילא גם אין קדושין להשתלח מהן מלוחין]. (רש"ש)

ד"ה והאמר רבי יוחנן דין גרמא. עיין לעוף אהבה סימן ד'. (ג' מהרש"א)

בא"ד. שלא היו להם בנים [וכן יהושע לא היו לו בנים] ואי וכו' כן ל"ל. (יעב"ץ)

בא"ד. ואי משום בנות כו'. ולולא דבריהם נראה, דאף דבהו לי' ומתו ל"ש לאחלק משום בנות, דעכ"פ הי' לו לעבר מיתת בניס, מ"מ בדאלא הוי לי' כלל שייך לחלק משום בנות. (ראמ"ה)

ד"ה לא. דהא כמה צדיקים זוכין כו', עיין ברכה בראשית פ"ח ובר"פ תזריע דא"ר יוחנן גופיה אם אדם זוכה אוכל ב' עולמות. (מצפ"א)

בא"ד. וכדאמרינן בפרק בתרא דהוריות. נ"ב היינו משה"ש יש לדיקים שמגיע אליהם כמעשה הרשעים בעוה"ז, ואמר שם מי שני להו לצדיקי אלילי תרי עלמי. (מל"ה)

ד"ה דינא. בגופם ובממונם. מולין דף פו. (מצפ"א)

אין תפלתו של אדם נשמעת כו'. בס' שערי אורה מקשה א"כ הוו כל התפלות שלא בא"ה לבטלה, ומתרץ ר"ל אין תפלתו נשמעת עד שיתפלל אח"כ תפלה הגונה ולאו' בבית הכנסת ובבטר, ואז תשמע תפלתו הראשונה ג"כ עמה, וכה"ג הדין בכל תפלה שלא בבטר או שלא בכוונה. (חכמת מנוח)

מנין שהקב"ה מצוי. בירושלמי פ"ה ה"א ובילקוט ישעיה שמב דרש לי' מקרא דרשו ה' בהמלאו, היכן הוא בנהכ"נ ובבהמ"ד. ועי' ב"ר פמ"מ, במד"ר פי"א, שהש"ר פ"ג, שוח"ט סי' כ"ג, תנחומא ורא, ילקוט ריש ורא, יתרו שה, תהליס תתלא, ושם ליתא א"ר יצחק, וכן משמע דל"ג לי' מדלא אמר אח"כ ואמר לפמ"ש בספרים דרבין ור' אבין א' הוא, וגם בילקוט ישעיה שם איתא הך דלקמן ע"ש רבין כו'. (יפ"ע)

נצב בעדת. עיין בתוס' תענית ג ע"א ד"ה ואלו, ועיין סנהדרין ו. (מא"נ)

ומנין לעשרה שמתפללין. [לקמן כח ע"ב, וע"ש מא ע"א ברא"ש, שבת קט ע"ב ד"ה ג' חלקים], סוכה יג ע"א ד"ה בשלש [וד"ה מלות אזוב]. (מא"נ. לבוש)

ומנין לעשרה. מכלתא יתרו פי"א יקוט עמוס תקמח. (יפ"ע)

אמר רב אשי חשב כו'. יקוט ואתחנן תתכ"ה ישעיה שסו ע"ש רבין כו' ואיתא א"ר יאסי בבגמ' ועי' לעיל. (יפ"ע)

חשב אדם. עיין קדושין לט ע"ב ד"ה מחשבה, וע"ש לד ע"א ד"ה מעקה, וע"ש ה ע"ב, מט ע"ב. (מא"נ)

תרי מיכתבן מלייהו כו'. נ"ל דר"ל תדושי תורה שלהן (עי' חגיגה טו ב'), ובזה לא נלטרך למה שנתקנו התוס' דוקא חד נמי מיכתב עובדיה, היינו דעסוק בתורה, רק תדושיו אינן נכתבין. (רש"ש)

קמ"ל דדינא נמי היינו תורה. נ"ב עי' (שבת י.) מסיק הש"ס דדינא עדיף מתורה, ועי' תוס' שם. א"ש שוב אין מקום לקושית הש"ס כאן וכי מאחר דאפילו תלתא עשרה מבעיא, די"ל דוקא דינא דעדיף תמורה אמיא שכינה. (מהרצ"ח)

עשרה קדמי שכינה. עיין רש"י דמלשון נילב משמע ליה. אולם מדהאריך להביא כל הני דמפורש באמת ב"ג [עיי"ש בחוי"ט] משמע דלא הביאם כאן רק לאחוותי דבעשרה קדמי שכינה, מדמיותר קרא, דמאחר דאפילו ג' עשרה מיבעי, וכמה רא' לר"י דהקב"ה מצוי בביהכ"נ. ר"ל אפילו שלא בשעת תפלה. (ראמ"ה)

ובזרוע עוזו (זוה ג ב') רש"י ד"ה שנאמר. (לבוש)

אלו תפילין (שבת קנג א') רש"י ד"ה אלו. (לבוש)

וראו כל עמי הארץ וכו' אלו תפילין. לקמן ז ע"א ברש"י ד"ה ותמונת, וע"ש נז ע"א, ועיין שבת קנג ע"א ד"ה אלו, מגילה כו ע"ב ד"ה תשמישי קדושה, חגיגה ג ע"ב ד"ה ומי, סוטה יז ע"א, מנחות לה ע"ב. (מא"נ)

רבי אליעזר הגדול. יקוט תבא תתקלח. (יפ"ע)

רשות לעין לראות כו'. יעוין עפ"י מ"ר פ' ראה ז"ל א"ר אבא' זעירא אין בית רוצע בחלון של עולם שאין בו כמה אלפים מזיקין וכל אחד פרחא (פי' מסוה ומכסה) נתונה בפניו שלא יביט בחדש ויזיק, ובשעה שעוטותיו של אדם גורמים מעביר פרחא מפניו והוא מסתכל בו ומזיקו, ומנין שנאמר פדה בשלום נפשי מקרב לי וגו'. וע"ז אמר כאן אלמלי ניתנה רשות לעין לראות, כלומר לעין של מזיק, אין בל ברייה כו'. (ר"ש קצנלבוגן)

אבא בנימין אומר אלמלי. יקוט מהליס תתמב. (יפ"ע)

לאוגיא. עיין נרא"ש נדרים ו ע"ב ד"ה בנדרים. (מא"נ)

ליתי שלייתא. העריון גורס סילתא וכן הגי' שבת (קלד.) סליתא דאמיה. (ר"י לונדא)

רב בֶּיבֶי בר אביי כו'. נ"ב כתב בשל"ה לדרך לקרות בעיר"ה תחת הב' הראשון וקמ"ן תחת ב' שני, ושם זה תחלה בעזרא [ב, יא] בני בֶּבֶי שם מאות עשרים ושלשה. (מל"ה)

אבא בנימין אומר אין תפלה. יקוט מ"א קן ומיושלמי פ"ה ה"א ר' פנחס בשם ר' הושעיא המתפלל בבהכ"נ כאלו מקריב מנחה טהורה כו'. (יפ"ע)

אין תפלתו של אדם נשמעת כו'. בס' שערי אורה מקשה א"כ הוו כל התפלות שלא בא"ה לבטלה, ומתרץ ר"ל אין תפלתו נשמעת עד שיתפלל אח"כ תפלה הגונה ולאו' בבית הכנסת ובבטר, ואז תשמע תפלתו הראשונה ג"כ עמה, וכה"ג הדין בכל תפלה שלא בבטר או שלא בכוונה. (חכמת מנוח)

מנין שהקב"ה מצוי. בירושלמי פ"ה ה"א ובילקוט ישעיה שמב דרש לי' מקרא דרשו ה' בהמלאו, היכן הוא בבהכ"נ ובבהמ"ד. ועי' ב"ר פמ"מ, במד"ר פי"א, שהש"ר פ"ג, שוח"ט סי' כ"ג, תנחומא ורא, ילקוט רש ורא, יתרו שה, תהליס תתלא, ושם ליתא א"ר יצחק, וכן משמע דל"ג לי' מדלא אמר אח"כ ואמר לפמ"ש בספרים דרבין ור' אבין א' הוא, וגם בילקוט ישעיה שם איתא הך דלקמן ע"ש רבין כו'. (יפ"ע)

נצב בעדת. עיין בתוס' תענית ג ע"א ד"ה ואלו, ועיין סנהדרין ו. (מא"נ)

ומנין לעשרה שמתפללין. [לקמן כח ע"ב, וע"ש מא ע"א ברא"ש, שבת קט ע"ב ד"ה ג' חלקים], סוכה יג ע"א ד"ה בשלש [וד"ה מלות אזוב]. (מא"נ. לבוש)

ומנין לעשרה. מכלתא יתרו פי"א יקוט עמוס תקמח. (יפ"ע)

אמר רב אשי חשב כו'. יקוט ואתחנן תתכ"ה ישעיה שסו ע"ש רבין כו' ואיתא א"ר יאסי בבגמ' ועי' לעיל. (יפ"ע)

חשב אדם. עיין קדושין לט ע"ב ד"ה מחשבה, וע"ש לד ע"א ד"ה מעקה, וע"ש ה ע"ב, מט ע"ב. (מא"נ)

תרי מיכתבן מלייהו כו'. נ"ל דר"ל תדושי תורה שלהן (עי' חגיגה טו ב'), ובזה לא נלטרך למה שנתקנו התוס' דוקא חד נמי מיכתב עובדיה, היינו דעסוק בתורה, רק תדושיו אינן נכתבין. (רש"ש)

קמ"ל דדינא נמי היינו תורה. נ"ב עי' (שבת י.) מסיק הש"ס דדינא עדיף מתורה, ועי' תוס' שם. א"ש שוב אין מקום לקושית הש"ס כאן וכי מאחר דאפילו תלתא עשרה מבעיא, די"ל דוקא דינא דעדיף תמורה אמיא שכינה. (מהרצ"ח)

עשרה קדמי שכינה. עיין רש"י דמלשון נילב משמע ליה. אולם מדהאריך להביא כל הני דמפורש באמת ב"ג [עיי"ש בחוי"ט] משמע דלא הביאם כאן רק לאחוותי דבעשרה קדמי שכינה, מדמיותר קרא, דמאחר דאפילו ג' עשרה מיבעי, וכמה רא' לר"י דהקב"ה מצוי בבהכ"נ. ר"ל אפילו שלא בשעת תפלה. (ראמ"ה)

ובזרוע עוזו (זוה ג ב') רש"י ד"ה שנאמר. (לבוש)

אלו תפילין (שבת קנג א') רש"י ד"ה אלו. (לבוש)

וראו כל עמי הארץ וכו' אלו תפילין. לקמן ז ע"א ברש"י ד"ה ותמונת, וע"ש נז ע"א, ועיין שבת קנג ע"א ד"ה אלו, מגילה כו ע"ב ד"ה תשמישי קדושה, חגיגה ג ע"ב ד"ה ומי, סוטה יז ע"א, מנחות לה ע"ב. (מא"נ)

רבי אליעזר הגדול. יקוט תבא תתקלח. (יפ"ע)

דף ו ע"א

גמרא. אבא בנימין אומר אלמלי ניתנה

אלו תפלין שבראש. עיין רע"מ עקב רע"ד. (מצפ"א)

אמר להם הקב"ה. במד"ר פי"ד. (יפ"ע)

א"ל רב אחא בריה דרבא לרב אשי כו'. עי' רא"ש סנהדרין פ' המערפין ורמ"ש מוקין מ"ט שכתב דרב אחא בר' דרבא היה קדמון, וא"ע. וע"ע זומא לב ב, כה ב, ושבת לח ב, לג ב, עירובין מג א, מנחות לח ב, פסחים קג ב, ע"ז לג א, ועי' סדר הדורות אות א' [ערך ר' אחא]. (מהרש"ם)

רש"י. ד"ה כי כסלא לאוגיא. כסלא היא תלם של מענה המקפת סביב סביב את תל האוגיא. נ"ב ועי' רש"י חולין מא א' עוגה גומא כמו עוגיות לגפנים. (מל"ה)

ד"ה ולימלי עיניה. כל לשון נתינה בעין קורהו בלשון גמרא לשון מילוי. עי' רש"י (שבת י:) ד"ה ומלי לי כוחלא, נותן לו שביב עיניו, וכן לשונו בתלמוד ע"ש. (מהרצ"ח)

ד"ה אשר כו'. ודברי. היינו בלימוד קראי וכן בקראו בגמרא בלה ברכה. מכאן ראיה למ"ש קיצור של"ה דף פ"ב דמצוה בלימוד לומר אדני בהליל. אלא כמ"ש הגי"ז ר"ש תרכ"א בא"מ, ובאמת סי' רע"ו ס"ק ה' דרשאי. ואיתא שם דאין דרך כבוד לומר אדושם אלא השם, ותוכם בלימוד במשנה וגמרא נוסח ברכות אסור לומר אדני רק השם, ע' מ"א רע"ו ה' ומתניתי השקל שם, וי"ל בסוגיא לקמן יא ע"ב וכבו ע"ב. (דא"ג)

ד"ה נצב בעדת כו'. מעיקרא משמע. [וי"ב נראה דרש"י נתכוון בזה לדברי המדרש רבה בריש פ' וירא ר"ר מגי בשם ר' יצחק עומד אין כמיב כאן אלא נצב אטיומוס כמה דתימא ונצב על הצור עכ"ל, וע"ש במתנות כהונה בשם הערוך]. (מדא"כ)

תוספות. ד"ה המתפלל. עד שגמרו תפלתם. נ"ב ג"ל עד שגמר תפלתו, וכן הוא במרדכי ובב"י סי' ל' ע"ש. (ר"ש טויבוש)

ד"ה חד. אבל בספר לבדו נכתבין כו'. לא ידענא מאי נ"מ. ולי נראה בטעמא דלא אין חילוק בין חד לתרי, פשיטא שהכל נכתב בספר, והיא שאינו באמת וכל מעשיך דייקא, אבל בטמאנה ודבור הוא דאיכא בין חד ותרי, דתרי מכתבן מלייהו דייקא, היינו דבור, וכדכתיב נמי קרא אז נדברו יראי ה' וגו' ויקשב ה', ור"ל המחשבה הטובה בלבד גם היא נכתבת בספר הזכרונות. כדמפרש ואזיל מאי ולחושבי שמו, שאפילו נאנס ולא עשאה למצוה שחשב לעשותה כו', וסמיך מרישיה דקרא דמיירי במחשבת דבור. ע"י שנועדו יראי ה' ומדברים זה עם זה איך לעשות מצוה, (וכך הוא בכולא תלמודא דבור מחשבה קרי ליה, כמו המחשב בעבודה דקדשים). ואז אפילו נאנס אחר מהם ולא עשאה מעלין עליו כאילו עשאה, דמחשבה כי האי קרויה מעשה, וכתב בספר. משא"כ בחד דלא מכתבן מליה, היינו דבריו שדבר וחשב לעשות מצוה ולא הוציאה לפועל אפי' שהיה אונס, דבורו ומחשבתו זו אינו נחשב להכתב בספר זכרונות. שאינו עשוי אלא למחשבה טובה דרמים, דנפיש זכותייהו (ולא קגי נמי דלית בהו חד דמיתה לידי מעשה) הלכך הקב"ה מצרפה למעשה, וכנון הדבר. (יעב"ץ)

ד"ה אלו. ותימה משבת כו' ועוד כו'. ותשום הש"ן שנבתים לחוד לא שייך לקרות שם ה'. כיון דהל' והיו"ד אינן חוצה. (דאמ"ה)

בא"ד. ולא מפיק רצועות מתורת ה' בפיך. והר"ן במסכת שבת פ' במה אשה (דגס שם דף סב ע"א כ' התוספות כמו הכא) כ' דמ"מ כיון דאין ה"ד וה"י בכתיבה ל"מ תורת ה'. (ג' מהרש"א)

בא"ד. ועי"ע ברש"י שבת כח ע"ב ד"ה שי"ן. (דא"ג)

ד"ה אחורי בהכ"נ. ע"כ נראה. נ"ב עיין תוס' עירובין יח ב ד"ה ולא, ועיין במהרש"א שכתב דכוונת רש"י אחורי הלא וכשיעת התוס' אמנם באמת שיטת רש"י כמ"ש הת"י שם כיון דהופך פניו לאותו כותל שהבטר מתפללין לא מיחזי ככופר ועדיף מלהתפלל לאותו צד שהבטר מתפללין ויהי' מאחוריו, וכ"כ ר"י הזקן עיין תר"י וכ"כ בס"ג בהלי' בשם רש"י לשי' ר"י ע"ש. (ר"ש טויבוש)

דף ו ע"ב

גמרא. אמר רבין כו' א"ר יצחק. מילקוט ישעיה שלה ע"ש רבין כו' אמר רב אסקלא, וכן משמע מדלא אמר כאן ואמר. (יפ"ע)

ואין נוגה לו. עי' ברע"מ פ' כי תצא (רפב.) דמיהכ"נ נקרא אש נוגה, ולכן מי שלא בא לביהכ"נ אין נוגה לו. (מצפ"א)

ואין נוגה לו אם לדבר מצוה הלך נוגה לו. עי' ב"ר סוף פ' לא ותבין כאן. (מרא"כ)

ואין נוגה לו, אם לדבר מצוה נוגה לו. יוטעם הדרש ע"פ מ"ר ס"פ נח, כ"מ שנאמר אין (משמעותו) הוי, יעו"ש. וגם כאן דרש מיבת "אין" דמשמעה גם "אם". היינו בא הלך לדרך מצוה. (דאמ"ה)

א"ר יוחנן. ילקוט [ישעיה שלה]. (יפ"ע)

בשעה שהקב"ה בא בבהכ"נ ולא מצא בה עשרה מיד. כלומר שלא מצאם מיד שמוך לביאתו לביהכ"נ, ועי' תשו' רשב"א. (יעב"ץ)

בשעה שהקב"ה כו' מיד הוא כועס שנאמר כו'. עי' תשו' רשב"א ח"א סי' נ'. (מהרש"ם)

ולא מצא עשרה. עיין רש"י מגילה ג ע"ב, וע"ש ה ע"א ד"ה עשרה, ועיין סנהדרין יז ע"ב ד"ה ועשרה. (מא"נ)

קראתי ואין עונה. וסיפיה דקרא קורה ידי מפדות כדלקמן ריש דף ז פדה בשלום נפשי אמר הקב"ה וכו'. (מרא"כ)

כל הקובע מקום. מירושלמי פ"ד ה"ד מפיק ליה מקרא אחרינא ויהי דוד כו' אשר השתחוה שם לא נאמר אלא ישתחוה. והבנלי לטעמיה בסנהדרין (קז.) דמפרש לקרא זה לענין ע"ז שנקש לעבוד ולא עבד, ע"כ נאמר ישתחוה שנקש ולא עשה כן. (יפ"ע)

וכשמת אומרים עליו הי עניו הי חסיד. נ"ב עי' בל"ת, ולי נראה דהיה להם הספד שהיה מיוחד לצדיקים והיה מתחיל הי חסיד הי עניו ועי' (סנהדרין יא. וסוטה מא.) וכן מצינו במקרא שהיה להם קינה מיוחדת אשר התאלתה היתה בלשון הוי אחי והוי אחות (ירמיהו כב) לא יספדו לו הוי אחי והוי אחות לא יספדו לו הוי אדון והוי הודו, וכן מצינו (מלכים א' יג) ויעשו את נבלתו בקברו ויספדו עליו הוי אחי, היינו הקינה הידועה אשר מתחלת בתיבות הללו. (מהרצ"ח)

ואין עמידה אלא תפלה. במד"ר פ"ב, תנחומא וילך, ומירושלמי פ"ד ה"א, ושם מוכיח מזה דתקן תפלת שחרית כדלקמן כו וקאי עמד על הענ שהשכים, ומ"ש פה קאי עמד על עת הקודש לזה, ומה דקשה איך מוכח דתקן תפלת שחרית עי' יע"ד ח"ב מ"ש זה. (יפ"ע)

שנאמר ויעמוד פנחס ויפלל. עי' באור זרוע הל' תפלה סי' ק"ה שהקשה מסנהדרין מד ע"א ופב ע"ב ושבת נה ע"ב דויפלל אינו לשון תפלה. (מהרש"ם)

א"ר חלבו. ילקוט הושע, ושם איתא בדפיק ועייל, וכ"מ מירושלמי פ"ה ה"א, ושם ע"ש ר' תוקא והוא ר"ה. (יפ"ע)

וא"ר חלבו כו' כל"ל, (עיין מ"א ולבו"ש).

(חכמת מנות)

היוצא מביהכ"נ אל יפסיע פס"ג. עיין הטעם ברש"י. ותא"מ ד"ל א"ל אלא למיפק אבל למיעל כו', דפסיעה, וגם ר"ה גופי' אמר היוצא דוקא. אמנם מירושלמי מבואר הטעם משום שכר פסיעות. ולפי"ז ניחא דהו"א דגם למיעל יצא לאמן, משום שכ"פ, ואדרבה כ"ש הוא. לזה מביא הפסוק דנרדפה כו'. (דאמ"ה)

אפילו בשבת. עיין בהרא"ש שבת קט ע"ב, וע"ש קמז ע"א ברש"י ד"ה קמתלי. (מא"נ)

אגרא דפרקא וכו' אגרא דכלה וכו'. לפי שהמצוה עצמה אין שכרה בעוה"ז, שכר מצוה בהאי עלמא ליכא [קדושין לט:], היוה לעשותה וכו' [עירובין כב.]. אמנם מ"ש אגרא דשמעתא סברא, אע"ג דת"ת הוא מדברים שאוכל פירותיהם בעוה"ז וכו', ה"פ סברא עצמה היא אגרא מיד, שאין הנאה רבה ממנה, שמתה ושעשוע לנפש ושמועה טובה שאדם משיג בה סברא שכלית, תדשן עצם הבכם המבין דבר לאשורו. ואגרא דתעניתא לדקתא, ודאי פירושו שאינו מקבל שכר התענית בעוה"ז, אלא על הצדקה שנכר גם בעוה"ז שגם היא מהדברים שאוכל פירותיהם בעוה"ז כמ"ש אלו דברים שאדם אוכל פירותיהן כו'. (יעב"ץ)

אגרא דבי טמיא. נ"ב פי' בית הקברות שיש שם עצמות תמיס נקרא בי עמיא, כלומר בית עצמות, כמו שמיק טמיא, כלומר בית הקברות כשקובר מתו אז מתאוון על מתו ידוס מלהרהר מאחר מדותיו של הקב"ה כענין וידוס אהרן, ובערוך בערך טס אגרא דבי טמיא שתיקותא, פי' אבל, ויוצא באמצ"מ ובאלב"ם.

(חכמת מנות)

אמר ר"ה כל המתפלל אחורי בהכ"נ כו'. נ"ב ברי"ף ורא"ש הגי' א"ר אלבו אר"ה.

(מל"ה)

אר"ה. ילקוט תהלים תרנט, ושם איתא א"ר אלבו אר"ה, וכן משמע דכולהו שמעתתי' דר' אלבו אר"ה מינהו, ומירושלמי פ"ה ה"א ע"ש תוקא והוא ר"ה. (יפ"ע)

אחורי בה"כ. עיין לעיל ה ע"ב ד"ה כל וברש"י שם, לקמן ל ע"א ד"ה היה, וע"ש שא ע"א ועי"ב, ועירובין יח ע"ב ד"ה ולא אחורי, ב"ב כה ע"א ד"ה ולבא השמים, בכורות כה ע"ב ד"ה מיטרא. (מא"נ)

טייעא. ב"ב עג ע"ב ד"ה טייעא, חולין לט ע"ב טייעא. (מא"נ)

מאי כרום. נ"ב עי' תוס' (ע"ז יב:) ד"ה הבולע, שהמיתו בשם המרגוס כרום זלות, כעלוקה דמצצין דמא לתינוקי ע"ש. (מהרצ"ח)

ר' אמי ור' אסי דאמרי תרווייהו כו'. נ"ב ב"מ ע"ה ב'. (מל"ה, דא"ג)

וא"ר חלבו אר"ה לעולם וכו'. אג"ב פע"ו, ילקוט מ"א רטו. (יפ"ע)

יהא אדם זהיר בתפלת המנחה. יעוין תוס' פסחים קז ע"א ד"ה סמוך. (לבוש, רב"פ)

יהא אדם זהיר בתפלת המנחה. לקמן ט עב, פסחים קז ע"א ד"ה סמוך למנחה, סנהדרין פט ע"ב ד"ה אליהו. (מא"נ)

שלא יאמרו מעשה כשפים הם. עי' כתנות אור פ' ואלה אות ג'. (מהרש"ם)

וא"ר חלבו אר"ה כל הנהנה. ילקוט יתרו רפב, ירמיה רעז, ובב' המקומות ליתא אר"ה, ונראה דבטעות נשמט שם דהכא כולהו מימרות דא"ר חלבו אר"ה מינהו. (יפ"ע)

כל הנהנה מסעודת חתן ואינו משמחו כו'. עי' תשו' בחר שבע סי' נ'. (מהרש"ם)

אותן קולות דקודם מתן תורה הוו. עי' רש"י ותוס' יבמות קא א גבי זקני הזקנים ודו"ק. (מהרש"ם)

כל אדם שיש בו יר"ש דבריו נשמעים. נראה בודאי לאו בכשיעי עסקינן, אלא הכתוב [משלי כג, ט] לוצה באזני כסיל אל תדבר וגו' ואומר [שם ט, מ] אל תוכח לץ, ואומר [שם כט, יט] בדברים לא יוסר עבד וגו', ואומר הנכיא [ישעיה נט, טו] וסר מרע משתולל, וכהנה רבות, ותנן נמי [סוף סוטה] וירא חטא ימאסו. ובגילי אמת יוכיחו, אלא ראינו שומע אין לחם, ולא דוקא בדברי תורה משמעי, אלא כך תפרשהו, דבריו שנתקש מה' בשמעים למעלה, שהלדיק גוזר ועושים לו רצונו, מן השמים מזמינים כלבבו היפר אם ה'. (יעב"ץ)

כל אדם שיש בו. מילקוט סוף קהלת, וגם שם ליתא אר"ה, ועמש"ל. ומפרש קה"ר בסופו ומירושלמי פ"ב ה"א הם דברי אמוה דשמואל בתוך הספדו על ר' לוי בר סיסי. (יפ"ע)

שמעון בן עזאי אומר ואמרי לה שמעון בן אזאי אומר כל העולם כו'. עי' לקמן נח א ב"ז אומר כל העולם כו'. (מרא"כ)

וא"ר חלבו אר"ה כל שיודע. ילקוט ישעיה רסד ושם ליתא א"ר חלבו והוא ע"ש. (יפ"ע)

הנותן שלום. עיין ברש"י ב"ק עג ע"ב ד"ה כדי ובתוס' ד"ה כי. (מא"נ)

ואם נתן לו ולא החזיר. (ב"ק עג ב') תוס' ד"ה כי. (לבוש)

שנאמר ואתם וגו' גזלת העני. יש לפרש תיבת "העני" לשון עניית דבור וחזרת שלום. (יעב"ץ)

רש"י. ד"ה אגרא דשמעתתא. שהוא יגע וטורח. ועיין פרש"י שבת דף סג ד"ה למיימינין. (מצפ"א)

ד"ה לראשנו. להיות נושה בנו כו'. נ"ב עי' ב"מ עה ב דמבואר שם דדברי ר"א ור"א לענין נושה אמורים. (מל"ה)

דף ז ע"א

גמרא. א"ר יוחנן משום ר' יוסי. בשושן סודות דף נב העתיק משום ר' יוסי בן ומרא, ובאר שם פירושו ע"ד סוד. (מצפ"א)

א"ר יוחנן משום ר' יוסי. ילקוט ישעיה שמו. (יפ"ע)

מאי מצלי אמר מר זוטרא בר טוביה. כל"ל. (מצפ"א)

מאי מצלי וכו' יה"ר מלפני שיכבשו רחמי וכו'. נ"ב להיות כי לדיק מוסל בילאת אלהים, והכל בידי שמים חוץ מילאת שמים, א"כ אין בידי הקב"ה לכבוש כעסו על פי הדין אם אין ישראל זכאין ורחוין לכך, וא"כ הדבר צריך תפלה מאחר שאינו בידו. וז"ש ומי יתן והיה לנגם זה וגו', בלשון תפלה וכו'. כ"כ הרמ"א בתורת העולה ח"ג סוף פ"ב. (ר"ב רגשבורג)

א"ר ישמעאל בן אלישע פעם אחת נכנסתי להקטיר כו'. עי' גיטין (נח.) ומהר"ם שיף שם בזה, והביא תמוס' יבמות (קל.) דתרי ר"י בן אליעזר הוו ועמהם' ר"י החסיד ברכות (לז:) בזה. (מהרש"ם)

להקטיר קטורת לפני ולפנים. היינו ביום"כ אחת בשנה, והוא דבי ישמעאל כהן גדול אחד מעשרה הרוגי מלכות, ולא היינו רבי ישמעאל בן אליעזר שפלאו ריב"ח [גיטין נח.], והוא תמנס שקרא והטה [שבת יב:]. (יעב"ץ)

וראיתי אכתריאל. הא בחספקלריא שאינה מאירה ולא, דו"ק ותבכח. (יעב"ץ)

שלא תהא ברכת הדיוט קלה בעיניך. ס"א אמר ר' תנינא (עיין מ"א בדקדוקי סופרים אמר ר' אלעזר אמר ר"ח) לעולם אל תהא ברכת הדיוט קלה בעיניך דהרי שני גדולי הדור ברכום ג' הדיוטים ותקיימה בהם ברכתם ואלו הן דוד ודניאל דוד דבריה ארוזה הינוסי דכתיב ויאמר ארוזה אל המלך ה' אלהיך ילך דניאל דבריה דריוש מלכא דכתיב אלהך די אנת פלח ליה בתדירא הוא ישיזבינך. (חכמת מנות)

וקמ"ל שלא תהא ברכת הדיוט קלה בעיניך. [ושמעתי מפי מר אבא הרב המופלא בחו"י וכו' המנות מוה' ישראל משה הכהן זללה"ה שמעם מפי הרב הגאון הלדיק מוה' יצחק קירוינעו זצ"ל הנ"ל, שהעיר לבלאורה תמוה דמאי קמ"ל ר"י בן אליעזר בזה הא כבר שמעינן דבר זה מדוד ודניאל וכמו שאמרינן במגילה (טו.) לעולם אל תהי ברכת הדיוט קלה בעיניך שהרי שני גדולי הדור ברכום ג' הדיוטות ותקיימה בהן ואלו הן דוד ודניאל ע"ש, ותי' הרב הגאון הנ"ל דאי מהתם לא שמעינן רק דאם בבר מיכו לא יהיה הברכה קל בעיניו, אבל לא שמענו שלריך לנקש מהדיוט שיברך אותו, אבל ממעשה דר"י בן אליעזר שמענו שבאמת הוא אפי' לנקש ממנו שיברך אותו, שהרי הקב"ה כביכול אמר לר"י בן אליעזר שיעשה כמי ברכני. וש"י מביא דברים נכוחים]. (מרא"כ)

וא"ר יוחנן משום ר' יוסי. לקמן [עמוד ב] אמר לה נמי משמיה דרשב"י. (יעב"ץ)

וא"ר יוחנן כו' מנין. ילקוט תשא שלה. (יפ"ע)

ומי איכא ריתחא כו'. ר"ל זמן ושעה של כעס, אבל כעס מצינו הרבה כמו ויחר אף ה' וכדומה, ויתמא מאי דמביא מברייתא, ולא מהפסוק ואל זועם גופי', משום דברייתא מפורש כמה זעמו. (ראמ"ה)

ואל זועם בכל יום. הרי אל מדת הרחמים והחסד שהרי הוא בכלל י"ג מדות של רחמים ה' ה' אל רחום וחנון, ואיך אמר ואל זועם בכל יום. משל למחר שיש לו בעלי חובות לשונאו דוחק ונפרע ממנו בצד אחת אבל מחוהבו נפרע מעט מעט בכל יום ויום מעט כדי להקל עליו הפרעון, וע"ז נאמר אלהים שופט לדיק וגו', כלומר כשמדת הדין בא לשפוט את הלדיק ולהפרע ממנו בצד אחת אז מדת אל מתעוררות להקל מעליו הפורעניות ונפרע ממנו מעט מעט בכל יום, וזהו אמרו ואל זועם בכל יום. וכמ' שערי אורה כתב ואל זועם כנגד המקטריגים להשקיטם. (חכמת מנות)

התניא ואל זועם בכל יום. נ"ב עי' בל"ת איך נופל לשון תניא על דבר המפורש בתורה. וי"ל דמן המקרא אין ראיה לאפשר לפרש כמ"ש רד"ק הכוונה ה' שופט לדיק, ואל זועם היינו הרשע, בכל יום, דבין הלדיק ובין הרשע המכונה בשל זועם הוא שופטים בכל יום, אבל הברייתא דשאלה וכמה זעמו משמע דמפרשה על הקב"ה שהוא זועם וכנון. והא דשאל הש"ס אמ"כ עוד הפעם וכמה זעמו וכתה רגע, ע"כ ג"ל דלא ידע האמורא שם מברייתא זו ולפיכך השיב באופן אחר. ועי' ירושלמי כאן דיש פלוגתא ח"א רגע כמימרי' וח"א אחד מה' אלפים. (מהרצ"ח)

וכמה רגע אחד מחמשת רבוא ושמונה

מאות ושמונים ושמנה בשעה. בע"ז (ד.) מיתא ושלשת אלפים ושמונה מאות וארבעים ושמונה, עיין בחילופי גרסאות. (ר"ב רנשבורג)

וכמה רגע א' מה' רבוא כו'. נ"ב בע"ז שם הגי' ושלשת אלפים ושמונה מאות וארבעים ושמונה, ועי' בתוספתא פ"א שמונה שם חשבון אחר למנין הרגעים יעו"ש. (מל"ה)

וכמה רגע א' מחמשת רבוא וכו'. עי' בס' היאר לר"ת מס' ט"ז סי' תל"ג תמצא הגירסא האמיתית וטעמה וכוון החשבון. (חת"ס)

וכמה רגע אחד מה' רבוא כו'. בסה"י לר"ת הגירסא רבוא ושלשת אלפים ושמונה מאות ועשרים וארבעה ועי"ש. וגירסתו מבוארת ע"פ הפירוש לפ' שקלים (בסוף המתחיל אז רואים) ועונות היום חמש מאות ושבעים ושש ורגעי העונה בעונות [ר"ל שעות] כל היום, וכשתחלק המספר י"ג אלפים שמונה מאות וכ"ד [הוא גרסתו של ר"ת] על המספר תקע"ו תמצא מספר כ"ד, שהמה שעות כל היום, וזה מבואר ודוק. (דאמ"ה)

וכמה רגע כו'. בתיר"ר פ"ב מיתא ושבע אלפים וה' מאות וחמ"ח, ובירושלמי פ"א ה"ה ר' רבוא ושבע אלפים וחמ"ח וחסר הה' מאות, ובתנחומא תשע ושמונה אלפים ושש מאות וחמשים, ובמדרש שמואל שבע רבוא וה' אלפים וחמ"ח, ובילקוט ח' רבוא ח' אלפים ח' מאות וחמ"ד. ועפמ"ש שבתמי דע"פ חשבון התוכיים בחולדות שחשבו רגע א' לחלק ע"ו חחלק תתר"ף בשעה עולה לשעה חלק משמונה רבוא ושני אלפים ושמונים, וכ"ב לגרוס, והיה החשבון מדוקדק ע"פ דעת התוכיים. (יפ"ע)

מאי למען דעת. ילקוט מיכה תקנה. (יפ"ע)

שאלמלי כעסתי וכו'. עי' חוס' מגילה כא ע"א ד"ה אלמלא. (רי"ד לנדא, רא"ג)

וכמה זעמו רגע כו'. נ"ב עי' מערות דבש ח"א [דרוש ט] דף נ"ו. (מל"ה)

וכמה רגע א"ר אבין. ילקוט ישעיה ס, ובירושלמי ע"ש ר' ברכיה בשם ר' חלבו. (יפ"ע)

אמר אביי בהנך תלת ג' שעי קמייתא כו'. נ"ב עי' מערות דבש ח"א [דרוש ו] דמ"א שבתב דלאחר גמר דין שהקב"ה יושב ודן בכל יום ג' שעות ובשעת הדין אינו זועם רק לאחר גמר דין ע"ש. וחזו תמוה דהא מבואר בש"ס בשמעתין דבתלת שעי קמייתא כועס, ואמרי' בפ"ק דע"ז דבג' רגעונות יושב ועוסק בתורה ובג' שעות שניות יושב ודן, ואי ס"ד כדברי הרב דלאחר גמר דין הוא כועס א"כ יהיה הכעס אחר שש שעות ביום, והכא אמר בג' שעות דרגעונות, ואף לפה דמשני בע"ז (ד.) ל' הבראשעונות יושב ודן א"כ הכעס הוא אחר ג"ש, והכא אומר דהכעס הוא בתוך ג"ש אלו וא"ע. (מל"ה)

ההוא צדוקי. ילקוט משלי תתקנו. (יפ"ע)

כי מטא שעתא. עיין שבת קמט ע"ב ד"ה ענוש, נדרים לט ע"ב רש"י ד"ה ובכל יום, ע"ז ד ע"ב ד"ה ש"מ, סנהדרין לז ע"א, סוטה יד. (מא"ג)

ש"מ לאו אורח ארעא וכו' ורחמיו על כל מעשיו. מכאן שאסור לקלל את הגוי, וכמדומה לזיקר לאו מין הוא (ל"ע בהוריות יא.), אבל מינין ואפיקורסים הרי קבעו חז"ל ברכה בפ"ע בתוך תפלת י"ח לקללן, כי מורידין אותן ולא מעלין, וכה"א [ישעיה סה, טו] והנתתם שמכם לשבועה לבחירי, לקללה, ושמא יש לחלק בין מין נכרי למין ישראל, וכן הוא לשון הר"מ בה' רוצח [פ"ד ה"י] "מיני ישראל", ואע"ג דלא מפליג תלמודא (חולין יג.) בינייהו מכל מקום הא אמרינן דמין ישראל פקר טפי, פרק אחד דיני ממונות [סנהדרין לח.], (אע"ג דבעולם אחר פושעי ישראל עדיפי מנביאי או"ה כדאיתא בהמזקין [גיטין נז.]), ועי' מ"ש חוס' כאן, ועיין גמרא דהוריות (יא.) וחו"ש שם בס"ד. (יעב"ץ)

לאו אורח ארעא למיעבד הכי. פי' אינא יש להתפלל עליו שיחזור בתשובה, כדלקמן (י.), ובתענית (כב:). (מצפ"א)

וכתיב גם ענוש לצדיק לא טוב. נ"ב בסנהדרין (קה:) סיים הש"ס אפי' במיני לא איצטי ליה למימר הכי, והוא הג"ה מבחוץ, וטעו הסופרים וכתבו בתלמוד, והוא מדברי התוס' דהכא ותירוצם. (מל"ה)

וכתיב גם ענוש לצדיק לא טוב. עי' שבת קמט ב דהוי רע דאין לא טוב אלא רע. (מהרש"ם)

תנא משמי' דר"מ. נ"ב עיין היטב ע"ז (ד:) וסנהדרין (קה:) השמטות הלשון. וכבר העיר בזה בשג"א סי' ה' ע"ש שהאריך ומסיק דעיקר הגי' הנכונה בשעה שהמה זורחת מלכים מניחין כתריהן, ולא כל מלכי מזרח ומערב, דמלכי מזרח ומערב ישנים עד ג' שעות וחריחה המה בשעה שניה ואין עומדין אלא אותן המלכים שמשתחוין לחמה ע"ש, ואין דבריו מוכרחין. והפירוש לדעתי בשעה שהמה זורחת, עד"ש רז"ל נדרים (לט:) וסנהדרין (קי.) שמש ירח עמד זבולה כו' בכבודי לא תמיתם בכבוד בו"ד ד מחיתם ע"ש. מ"כ אין הכעס נמשך על מבטיחו לבד שמשתחוין לשמש אלא גם על מה שהמה זורחת למו ולא נאמר על עת זריחות השמש כנ"ל נכון ודו"ק. (ר"ש טוביב)

וכל מלכי מזרח ומערב מניחין כתריהם בראשיהם. [וב"ב בפ"ק דע"ז (ד:) ובתלת (קה:) הגי' והמלכים מניחים וכו', ולא גרסינן מלכי מזרח ומערב, וכן הוכיח במיטור בשג"א בסימן ב' דכן ל"ל ע"ש. ומה דנתפתח שם בזמן ק"ש דשחרית דאמרינן דהוא עד ג' שעות או הוא עד ולא עד בכלל או דעד ועד בכלל וכדעת הרמב"ם והסמ"ג. הנה מלאמי בעו"ה בסידור רב עמרם גאון זצ"ל (שנתפס בטורקיה בשנת תרכ"ה) שנראה מדבריו ז"ל שם להדיא דס"ל דעד ולא עד בכלל ע"ש היטב). (מהרא"כ)

וא"ר יוחנן משום ר' יוסי טובה. ילקוט הושע תקיז ומשלי תתקנו. (יפ"ע)

כי טוב לי אז מעתה. דרש נהלה כי בלשון אלא ר"ל אלא שהיה טוב לי אז כשנכנעתי מעצמי מעתה שנכנעתי ע"י מכות. ולפירש"י ק' דלא מקרי מדלה בלבו אלא נכנע ע"י מכות. (ראמ"ה)

א"ר יוסי ג' דברים בקש משה כו' ופליגי דר"מ דאר"מ כו' וכל הענין. נ' דר"י ור"מ לשיטתייהו בר"ה (ט:) ותוזלן (קיח:) דר"י סבר מקרא נדרש לפניו ולפני פניו ור"מ ל"ש כן. והנ"ל לר"י קאי על הודיעני דרכך דלפני לפניו ולר"מ לא קאי אלא פ. ומיושב בזה קו' חוס' ב"מ (לה:) ד"ה ואינ"א דאמאי לא מוקי שם כר"מ יע"ש. ולנ"ק שם דמוקי כר"מ י"ל דהתם ס"ע מודי דנדרש לפניו לפ"פ כתוס' שבחים (כד:) דוכי ישאל וא"ו מוסיף. או כתוס' ב"מ שם ע"ש. אבל עכ"ז הוא דוחק ע"כ מהדר לתוקמי כר"י ועוד י"ל דר"י משוס ר"י הנ"ל לטעמי' דדרש לעיל פני ילכו כו' המתין ואנים לך א"כ השיבו בזה על בקשתו הודיעני דרכך. (ראמ"ה)

צדיק וטוב לו. נ"ב עט ע"א, סנהדרין נב ע"א רש"י ד"ה שתי. (מא"ג)

והא כתיב פוקד עון אבות על בנים וכתיב בנים לא יומתו על אבות. עי' חוס' סנהדרין (טו:) ד"ה אימא. דיומתו פי' בב"ד. וא"כ מאי רומיא די"ל דדוקא בידי אדם אינם נענשים אבל בידי שמים נענשים וכמו כרת ומיתה בידי"ש אלא נמסרו עונשם לב"ד. [שוב ראיתי להרשב"ם ולהא"ע שם בפ' אלא שפירשו כן בחמת. ולהשני נראה שנעלמה הגמרא הלזו] ונראה דהגמרא סמכה עצמה אקרא דלהי"נ (כ"ה ד) דשם כתיב ונניס לא יומתו כו' ויומתו פי' בידי"ש וכתחוס' שם. (רש"ש)

פוקד עון אבות. ר"ה יז ע"ב ד"ה ר"מ, מכות ה ע"ב רש"י ד"ה על, וע"ש כג ע"א ד"ה על, וע"ש כד ע"א. (מא"ג)

לא קשיא הא כשאוחזים מעשה אבותיהם בידיהם כו'. עי' מדרש רבה סו"פ תקצ, וס' חסידים סי' קס"ה ורס"ד, ותשו' מהרלב"ח סי' ע"ה. (מהרש"ם)

צדיק ורע לו צדיק שאינו גמור. עי' בזוהר פ' שלח [קסח.] וס' פנחס דף רלח ורלט. (מצפ"א)

אשר אחרון. הקדמת הרמב"ם סדר זרעים יומא נ ע"ב, סנהדרין פט ע"ב ברש"י ד"ה דילמא הדרי ביה. (מא"ג)

אע"פ שאינו הגון. (ר"ה יז:) תד"ה שלש בהג"ה. (לבוש)

משמיה דריב"ק כך א"ל. שמות רבה פרשה מ"ה, ילקוט שמות קעא, תשא שלו. (יפ"ע)

דאר"ש בר נחמני א"ר יונתן בשכר שלש. ויק"ר פ"כ, תנחומא בראשית סי' ח', שמות סי' י"ט, ילקוט תשא שצ"ו, ע"ש ר' יהושע דסכנין בשם ר' לוי. (יפ"ע)

מלמד שהראה הקב"ה למשה קשר של תפילין. עי' תשו' בחר שבע סי' ע'. (מהרש"ם)

וא"ר יוחנן משום ר"י כל דבור. ילקוט עקב תתנב וד"ה אלף פ'. (יפ"ע)

כל דיבור שיצא. שבת נה ע"ב. (רא"ג)

כל דבור כו' אפי' על תנאי שנאמר כו'. דבכה"ג הוי תנאי כמ"ש בילה (כ.) אי אמר ליתנוה והבו לי' כו', ע"ש במלחמות. (ראמ"ה)

למעלה מס' רבוא. במד"ר פט"ז. (יפ"ע)

רש"י. ד"ה תחת. שא"א לפותרו ולא תבנע היא בעצמה, כ"ב לל"ל. (רש"ש)

תוספות. ד"ה שאלמלי. י"ל כלם. נ"ב והקב"ה הפכו ואמר מלך, כלכתיב ותרועת מלך בו, חוס' בע"ז שם. (מל"ה)

ד"ה ההוא צדוקי. לא מעלין ולא מורידין. נ"ב והוא שנקש לקללו להזיקו בקללתו נתכוין ולא להורגו, ול"ל להורדה לבור, חוס' ע"ז שם. (מל"ה)

רף ז ע"ב

גמרא. אר"י משום רשב"י מיום שברא. תג"ב פנ"ה ילקוט לך עז. (יפ"ע)

אדם שקראו להקב"ה אדון וכו'. לקמן מט ע"א ד"ה נרוך, [וע"ש מ ע"ב ד"ה אמר, שבת י ע"ב ד"ה של סדום], נדרים לב ע"ב [בר"ן] ובר"ש שם ד"ה נאום, [חולין סו ע"ב ד"ה כלן]. (לבוש, מא"ג)

וא"ר יוחנן משום רשב"י מנין כו'. נ"ע לעיל מ"ל משמיה דר' יוסי. (יעב"ץ)

וארי' כו' מנין. ילקוט תשא שלה ע"ש ר' יוחנן משוס ר' יוסי כבע"ל כאן. (יפ"ע)

אמרה לאה ראו מה בין בני וכו'. וח"ש ק"ו פריכא הוא, שאני לאוכן דכתיב [הי"ל ה אן] ובחללו, ואפילו לדברי האומר שלא חטא, ממון שבלבל יועיל מעלה עליו הכתוב כאילו שכב י"ל מ"ש בחד לד מיהא איכא רבותא, דאילו התם מדעתיה ואילו הכא בעל כרחו, ואפ"ה לא איקני ביה, והא דמשמע הכא דנתנה הבכורה ליוסף מיד, ובפרק יש נוחלין [ב"ב קכג.] לא משמע הכי, עי"ש בחדושי אגדות מהרש"ל. (יעב"ץ)

ראו מה בין בני לבן חמי. נ"ב אע"ג דמפורש בתורה טעם אחר כי ראה ה' בעניי, מ"מ אינו בתורה עצמה שני טעמים על איזהו השבטים, כמו יוסף ה' לי בן אחר וגם אסף אלהים את חרפתי, וכן משבחר רמזה כי שכר שכרתיך וגם נתן אלהים לי שכרי על אשר נתתי שפחתי לאישי, וכן חזקוני, ואומר ג"כ לחזו"ל לדרוש עוד טעם אחר נוסף על המבואר בתורה, והיינו מפני שמצינו בגרשתים רבה (פז, ט) ר' חגי אומות נביאות היו, וכוונה בדוה"ק על העתיד להיות בסוף. (מהרצ"ח)

דעל כרחיה שקליה. נתנא בב"ב קכג ע"ב. (רא"ג)

רוה בשירות. ב"ב יד ע"ב ד"ה פורענותא. (מא"ג)

שמא גרים. יומא לא ע"ב ד"ה דלא, וע"ש פג ע"ב, ב"ב קמג ע"ב ד"ה שהיה, וע"ש דף קכג. (מא"ג)

א"ר אליעזר. אלעזר בלי יו"ד גרסינן. והוא ר' אלעזר בן פדת האמורא מרא דא"י, ולא נמצא באמוראים מי שנקרא אליעזר ביו"ד. (יעב"ץ)

קשה תרבות. שמ"ר פ"ל, תנחומא שמות, ילקוט תהלים תרכה. (יפ"ע)

מזמור לדוד קינה לדוד מבעיא ליה. נ"ב ואף שבנרכין גם על הרעה בשמחה [ברכות ס:], היינו אחר שנעשה פחגם הרעה ואין תוחלת שיתוקן הדבר, אבל בעת שיש עוד תקוה בדבר צריך לבכות ולקונן ולהתענות כאחר עשה דהמע"ה בעת חולי בנו הילד כמבואר (בתלכים) [שמואל ב' יב, כב], וחזו דמשני לאחר שפרעו שמח, אף כאן הכין דוד שולחי כבר פרע הטוב"ח בצער הרליפה והניסה ומחריב לגרך על הרעה בשמחה. (מל"ה)

אר"ש בן אבי שלום. ילקוט [תהלים תרכב]. (יפ"ע)

כיון דחזא דאבשלום הוא שמח. אע"ג דכתיב [שמואל ב' יח, כ] והכיתי את המלך, אחיתופל הוא שהחיר דמו, לפי שלקח בת שבע נכדתו מאוריה איש, אבל אבשלום אם היה בא אביו בידו לא היה הורגו אלא היה שולחו למצר ושם עליו משמר בלבד, אבל עבד או נכרי אם היה נמסר בידם היו מעניס אותו גם ביסורין הקשים ממות, משא"כ בנו בודאי לא היה עושה זאת. (יעב"ץ)

וארי' משום רשב"י מותר. ילקוט משלי תתקפ. (יפ"ע)

ואמר ר"י משום רשב"י מותר להתגרות בו'. נ"ב ועיין מגילה דף ו'. (ר"ש קצנלבוגן)

אם ראית רשע. ילקוט תהלים תרמט. (יפ"ע)

הא במילי דידיה הא במילי דשמיא. לפ"ז הלא היה מתפרש יפה הקרא דאל יקנא לבך בחטאים, בלשון גירוי. וח"ש גם קופיה כי אם בירא ה', ור"ל רק אם הגירוי הוא בעסק ירא ה'. וח"כ מאי מייתי ראיה לעיל מהאי קרא דאינו לשון גירוי. ולכן הנל"פ דהראיה הוא מלשון לבך דכתיב גבי דגירוי אינו אלא בפועל או בפה ודלא בפירש". (רש"ש)

ולא קשה הא בצדיק גמור הא בצדיק שאינו גמור. נ"ב וקשה דאמר סתם מותר להתגרות, משמע לכל אדם, וי"ל דקמ"ל דהגירוי מצד עצמו אינו איסור לומר שע"ז מדחהו לגמרי, רק דמי שאינו לדיק גמור יכול לבוא לידי סכנה עי"ז. (מל"ה)

דאר"ה מאי דכתיב. ילקוט מנקוט תקכב. (יפ"ע)

ואב"א שעה משחקת לו שאני. אי הוא התם אמינא הא בחוטא לעצמו גרידא והא בחוטא ומחטיא. ועמ"ש בפ"ק דמגילה בס"ד. (יעב"ץ)

ואב"א שעה משחקת לו שאני. עיין ריא"ף [בענין יעקב] בזה ובמהרש"ל. (ר"ב רנשבורג)

שעה משחקת. רש"י שבת ל ע"ב ד"ה משחוק. (מא"ג)

אר"י משום רשב"י כל הקובע. ילקוט ש"ב קמה ושם אינא לחורתו. (יפ"ע)

גדולה שמושה. גדול שמושה גרסינן. (יעב"ץ)

שמושה של תורה יותר מלמודה. נ"ב השמוש נקרא ג"כ למוד, רק הלימוד היינו השומע את ההלכות, והשמוש היינו הלומד מהמנהגות, כמו שמצינו שהלכו התלמידים לבה"כ לראות המנהגות רבם, וכן הנימוח עצמם מתת המטה, וכשאמר לו עד כאן העזת פניך השיב תורה היא וללמוד אני צריך (ברכות סב.). ולמוד זה נקרא בלא הרואה, וגדולה מלמוד ע"י שמועה, כן ראיתי בשם הגאון המקיר מוהרלנא. (מהרצ"ח)

גדולה שמושה של תורה יותר מלמודה שנאמר פה אלישע וכו' אשר יצק מים וכו'. עי' בתנא דבי אליהו רבא פ"ה דמפיק ליה מקרא אחרינא מהא דכתיב [במלכים ג י"ט] ויאסף מאתריו וגו' ע"ש]. (מהרא"כ)

מ"ט לא אתי מר לב"כ לצלויי. נראה דסבר לה כר"מ ור"מ דמצלי היכי דהוו גרסי, אע"ג דלא אמר ליה הך טעמא דלא הוי שמיע ליה דר"מ ור"מ לר' יאמר, מ"מ שמיע ליה אפ"ה קפיד עליה לגלי בני עשרה (או) בעידנא דמצלי לצורא. (יעב"ץ)

לכנפי למר עשרה וכו' א"ל טריחא לי מלתא. לקמן ל ע"ב. (מא"ג, מהרא"כ)

דאמר ר"י משום ר"ש בן יוחאי מאי דכתיב ואני תפלתי וגו' אימתי עת רצון בשעה שהצבור מתפללין. [וב"ב גי' הרי"ף מ"ר יוחנן משוס ר"י בן זמרא אין תפלתו של אדם נשמעת אלא בבית הכנסת שנאמר ואני תפלתי וגו', וכן גרס גם הרא"ש ז"ל, רק דברא"ש אינא בתוכו אחת עם אחא בנימין לעיל (ו.), דשם מיירי אם מתפלל בחיבורת טוב יותר להתפלל בבה"כ, וכמו דמפיק ליה התם מקרא דלשמוע אל הרנה, והכא ר"ל דאין תפלתו של אדם נשמעת רק כשמתפלל בצבור, והא דנקט בבה"כ היינו משוס דשתם בה"כ יש בה עשרה שמתפללין, ונראה שכן היה גם גי' הטוס' בע"ז (ד:) ע"ב ד"ה כיון ע"ש ודו"ק]. (מהרא"כ)

רש"י. ד"ה רות. המואביה. נ"ב מה שהוסיף רש"י המואביה לכאורה מיותר. אך היה קשה לרש"י דעל ענין רות אמרינן בש"ס מנ"ל דשמא גרים ולא אמרו מקודם כן על ענין ולא דקרא לאוקן. וכן לעיל אמרינן אמרה לאה מה בין בני וכאן קאמר הש"ס שזכתה שיצאה ממנה דוד והיינו דאמהות נביאות היו וכוונה ברוה"ק. אבל רות שהיתה מואביה ואביה עכו"ס היה אין יכבן לכוון על העתיד ומפ"ז קאמר הש"ס כאן רק

דשמא גרים אבל לא ידע מה שהיה בסוף. (מהרצ"ח)

תוספות. ד"ה לא היה. דבין הבתרים היה קודם לכן וכן צ"ל כו'. נ"ב וכ"ה בנרייתא דל"ב מדות מדה ל"ב וע"ש. [אי"ה, עי' נדרים לב ע"א מפני מה נענש אברהם כו' ר' יוחנן כו']. (בנא"ד)

בא"ד. אברהם היה בן שבעים שנה. נ"ב כמבואר בסדר עולם, עי' תוס' שבת (י:) ד"ה ושל קדוש. (נחוקי הגרי"ב, מצפ"א)

בא"ד. ובמלחמת המלכים היה בן ע"ג כו'. עי' תוס' שבת (י:) מ"ש בשם ס"ע. וקרלי מוכחי נגד דברי התוס'. דהא מפורש דהיליאה מחכן והירידה למצרים והעליה משם היה הכל עם לוט, ומלחמת המלכים הי' אחר פרידתו, והוא היה בן ע"ה בצאתו מחכן. דוק ותשכח. (ראמ"ה)

בא"ד. נמצא שבן ע"ג שנה היה במלחמת המלכים. עי' תוס' שבת (י:) [ד"ה ושל] מ"ש מה. (מל"ה, מצפ"א, רא"ג)

בא"ד. פרשת בין הבתרים קודם לפ' עקדה שלש שנים. עמ"ש בפירושי עולם ברור על סדר עולם רבה פ"ח. (יעב"ץ)

בא"ד. ואותה פרשה מסיימת כו'. נ"ב עי' פסחים ו'. (בנא"ד)

בא"ד. ומזה מיישב רשב"ם כו' ובתר הכי כתוב ויהי השמש לבוא משמע שהגא יום. נ"ב ולענ"ד י"ל ע"פ מ"ש רח"ל ויולא אומו המולה שהגשיהו למעלה מכיפת הרקיע ול"ל הכנו מלמעלה למטה נמצא שם ברקיע הכוכבים ביום, ועי' תוגיגה (יב:) בד"ה נכנס שחרית. (מל"ה)

בא"ד. משמע שהיה לילה דכתיב וספור הכוכבים. הן לפי הדרש שהעלוהו למעלה מכפת הרקיע אין ראיה, דבאמת הכוכבים נמצאים גם ביום ברקיע רק שאנחנו לא נוכל לראותם ביום מפני אור השמש. (רש"ש)

דף ח ע"א

גמרא. אימתי עת רצון. תנחומא מקץ סי' ט', שומ"ט סי' ה' וסי' ט', איכ"ר פ"ג. ולפי' הרש"ם הוא ג"כ מירושלמי פ"ה ה"א דפי' כאן בצבור דהיינו בשעה שהצבור מתפללים יכול להתפלל בביתו, גם גורם בהתגלות כו' בשעה שהצבור מתפללים, ועפי"א שם. (יפ"ע)

ולא ימאס. עי' ר"ה יז ע"ב, ויח ע"א, ותענית ח ע"א, ודף ט ע"ב, אופני פעולה תפלת רמים. (ראג"ר)

מנין שאין הקב"ה. ספרי פנחס קנה. (יפ"ע)

שנא' הן אל כביר וגו'. עי' ספר יונת אלם (פל"ט). (יעב"ץ)

עם הצבור. עיין תענית ח ע"א, ע"ז ד ע"ב ד"ה כיון. (מא"ג)

פדאני לי ולבני. תענית טז ע"א, לעיל ג ע"א, מגילה כט ע"א. (מא"ג)

כאלו פדאני לי ולבני. יוכן היטב ע"פ תשובת ריב"ן לר"י בני אל ירע לך, בתוס' דר"ב פ"ד. (ר"א גומחכר)

איכא סבי בבבל. ע' כסף משוקק דף רל"א. (ג' מהרש"א)

אמרו ליה איכא סבי. יקוטו עקב תתעא. (יפ"ע)

ועיילו לבי כנישתא. ומילקוטו עקב ותלמודייהו תתקיים בידייהו, ועיין עירובין רש דף כב. (מצפ"א)

דתורכו חיי. נ"ב מילקוטו עקב רמז תתל"א מסיים ותלמודייהו תתקיים בידייהו, וכ"ה מילקוטו משלי ע"ש. (בנא"ד)

אר"ח לעולם יכנס. יקוטו משלי תתקמ"ג, ירושלמי פ"ה ה"א, דב"ר פ"ז, ושם מסיים דלתי אין כתיב כאן אלא דלתותי, מזוזת אין כתיב כאן אלא מזוזות. (יפ"ע)

שיעור ב' פתחים ואח"כ יתפלל. נ"ל שנאמר לשמור מזוזות פתחי, וכ"ה גר"ף וברא"ש. והכי קאמר רב חסדא גופיה ירושלמי פ' אין עומדין ה"א שנאמר בשקוד על דלתותי ולא דלתי לשמור מזוזות ולא מזוזה. (מהרא"ב)

לעת מצוא זו אשה. עיין ספר חסידים סי' רמ"ג. (מצפ"א)

א"ר חנינא כו' זו אשה. יקוטו תהלים תשיט ומשיט. (יפ"ע)

זו מיתה. תנחומא מקץ י', ועב"ר פל"ב. (יפ"ע)

תשע מאות ושלשה. יקוטו תהלים תשלח. (יפ"ע)

למות תוצאות תוצאות בגימט' הכי הוי. עיין רע"מ פ' עקב דף רעג ע"ב. (מצפ"א)

כפיטורי בפי ושט. יקוטו [תהלים תשלח] ויק"ר פ"ד, קה"ר פ"ו, תנחומא מקץ, בבלי סוף מ"ק. (יפ"ע)

עדיפא מכולהו. מבואר שבת כה ע"ב איזה עשיר, ולקמן סב ע"א לעולם יהיא. (רא"ג)

הא דמר זוטרא עדיפא מכולהו. משום דלדידי' ל"ל לאתויי ראיות מפסוקים אלשון מצוה, דהוא דרש פשוט מצוה מלשון יציאה, משא"כ לאיך אמוראי. (ראמ"ה)

א"ל רבה לדרפם. יקוטו תהלים תתלו. (יפ"ע)

אוהב ה' שערים המצוינים בהלכה יותר מב"כ ובמ"ד. פירש בת"ה (מהרש"א) בתי מדרשות ששונין בהם, אבל אין לומדים בהם הלכה פסוקה. (יעב"ץ)

אין להקב"ה בעולמו אלא ד' אמות של הלכה. עי' מ"ש על זה רמינו הרמב"ם בהקדמתו לפי' המשנה באור ערוך על זה. (מהרצ"ח, ג' מהרש"א)

מריש הוה גריסנא. מגילה כו ע"א, כט ע"א, שבת י ע"א. (מא"ג)

מריש הוי גריסנא בגו ביתא ומצלינא בבי כנישתא. נ"ב עי' מגילה כט ע"א, דשם גירסא אחריתא, ויש לקיים שניהם ע"ש. ודו"ק. (מל"ה)

ואמר ר' חייא (בר אמי) משמיה וכו', כל"ל. (יעב"ץ)

ואר"ח בר אמי. בשוש"ט קבא ולקוטו תהלים תתפא ע"ש ר"מ בר אבא. (יפ"ע)

אר"ה בר יהודה א"ר מנחם. יקוטו ישעיה רנח, ושם א"ר מנחם אמר רב ואיתימא ר"י, ומירושלמי מגילה פ"ד ה"ד איתא בה"ג בלא אשמיעו עשרה. (יפ"ע)

אמר רב הונא בר יהודא. נ"ב גירסת הרי"ף א"ר מנחם. (נחוקי הגרי"ב)

המניח ס"ת. תוס' ישנים יומא ט ע"א ד"ה ולא מפני, מגילה כב ע"א, כג ע"ב ד"ה אין פורסין. (מא"ג)

רב ששת מהדר אפיה וכו'. עיין חטור הקשורים. (יעב"ץ)

הוה מהדר אפיה. עיין בתוס' קוטנה לט ע"א ד"ה כיון, ועיין ערכין טז ע"א, פסחים קטז ע"ב ד"ה רב יוסף ור"ש. (מא"ג)

לעולם ישלים אדם. יקוטו מטות תשפו. (יפ"ע)

תרגום. עיין בתוס' לקמן כח ע"א ד"ה דלמתרגם, ב"ק ג ע"ב ד"ה דלמתרגם. (מא"ג)

רש"י. ד"ה כביר לא ימאס. **תפלת הרבים כו'.** נ"ב עי' מהרש"א בת"א, ועי' מ"ש בשם הרמ"ע. (בנא"ד)

ד"ה שיעור של כו'. סמוך לפתח דנראה עליו כו'. נ"ב עי' מדרש פ' כי תצא ומירושלמי.

ד"ה כפיטורי. ים אוקיינוס כו'. נ"ב עי' רש"י מ"ק כט ע"א שלא פי' כן. (מל"ה)

בא"ד. יש בו מקומות שאינו מקבל ברזל. והוא מפני שנמצאים שמה בקרקעית הים אבני מאגנעט אשר עושים לתשון הברזל אליהם. (רש"ש)

תוספות. ד"ה רב ששת. והאי דאהדר. נ"ב דברי התוס' משוללי הבנה והיה עוד להגיה א"כ, ועיין בגל"ח מ"ש בזה. ולדעתי נראה לפמ"ש התוס' בסוטה (לט.) לישב הך דר"ש משוש דמהדר אפיה ע"ש, א"כ מו יקשה מדוע הי' מהדר ר"ש אפיה לתשמועינו אע"ג שנראה שמנית ס"ת, והלא אם לא יהדר אפיה יהי' ג"כ רבותא לאף דלא מהדר אפי' שרי משום דאמר הסברא י"ל דדוקא במהדר אפיה שרי ולא אאבר פניו נגד הספר כמ"ש התוס' וא"כ אף מה יכול לגמור הלכה אף בהא"ג שרי, ע"כ הוסיפו התוס' והא דאהדר כדי שיכון גירסתו. והיה בזה שני מעלות לתגמורי הלכה למעשה דאף במהדר אפי' דנראה כמנית ס"ת וגם כדי שיכון. משא"כ אם לא היה מהדר אפי' לא אשמועינו זולת דאף בגד ס"ת שרי ומש"ה לא מתרלים משום דאהדר אפיה אפי' כדי שיכון דע"ז יקשה דהו"ל לגמוד נגד הספר לתגמורי הלכה למעשה דאף בגד הספר שרי אלא דעשה כן משום דיש בו תרוייהו רבותא לכון דעתו כנ"ל נכון ודו"ק. (ר"ש סוריבש)

דף ח ע"ב

גמרא. ואפילו עטרות ודיבון. פירש רש"י שאין בו תרגום. נ"ב נ"ל דיבון ועטרות, והוא בנמדבר (לג, לד), ונפסוק זה אין בהם תרגום אלא עטרות ודיבון הנאמר למעלה, ששם מתרגם האוקלוס מכלתא ומלבשתא. ומעם הדבר ששם מתרגם לפי שנקראו ע"ש השבח והגדולה, אבל כאן דכתיב בקרא מוסבות שם ומתרגם האוקלוס מקפן שמהן, והייגו ששינו את שמם, לכן הניח התרגום שמות העיירות כמו שנכתב במקרא להורות שאותן השמות הקיפו על שם אחר, וכדעת הרמב"ן בפירושו על התורה דמוסבות שם קאי על מה שנכתב במקרא, ולא כדעת רש"י בתומש. ומה מתורץ קושית התוספות ד"ה ואפילו ע"ש. (ד"א לנדא)

ואפי' עטרות ודיבון. עי' רש"י ותוס'. וי"ל דברי רש"י, דבכ"מ שצריך להתחיל התרגום של אותה הפרשה. כמו ואילין שמהת כו' ע"כ צריך לפרט השמות ואפילו בפסוק וכי עוזיאל כו', כיון שהתחיל בתולדות בני לוי, אבל הכא הו"א דילגא ויתחיל מרבא דמתא כו'. ולולא דברייהו ז"ל, נ' דהו"א משום דבתרגום דעטרות ודיבון יש זמיא קבורתא דמשה, חה מי אפשר להכניס בדבריהם לאז הי' קיים, והתרגום אינו אלא כמדרש בעלמא, וקמ"ל דאפ"ה צריך לימתרינהו. בתר מיאור, דכוונתו בתרגום על פסוק עטרות ודיבון אינו דומה לשאר תרגומים שאינו מתרגם המקומות כמו שהיו נקראים בעת שאירעו, רק כמו שנקראו אח"כ כשהוסב שמותן כמ"ש בסוף הסדר שם (עיין רש"י שם), ולכן תרגם כמו העברי ממש משום דתרגם אח"כ מקפן שמהן. אבל כאן תרגם על העתיד. ולאי' שתרגם על עבו בית קבורתא דמשה בעודו קיים וסד"א דהוי כמדרש. קמ"ל. (ראמ"ה)

שכל המשלים פרשיותיו מאריכין לו כו'. אינו מובן מ"ש "שכל" דהא רואה ליתן טעם לדין זה, ואיה הטעם והשייכות להשלמת הפרשה עם אריכות ימים. וי' דה"פ לעולם ישנים כו' היינו קודם הלבור, שיהי' מורגל על לשונו ויוכל לקרוא בתורה בעצמו, כדאיתא בתמורתא ומובא בלא"מ ר"ש קל"ט במקום שנהגו לקרוא בעצמו לא יעלה אם לא העביר בינו לבין עצמו פעמים ושנים (ועיין הגר"א שם שאין אבל במ"ר פ' תשא איתא ד' פעמים. וז"ל שם. א"ר אחא ראה ויספרה הכינה וגם תקרה תלמד שהי' מעביר ד' פעמים ואח"כ הי' אומר כו'. ועיין בב"ר פכ"ד, רבנן ור' אחא, רבנן אמרי כל דיבור שהי' הקב"ה אומר הי' אומרו ב' פעמים כו' ור"א אומר ד' פעמים ועי"ש דתרוייהו מוכיחי מפי אז ראה ויספרה. ולפ"ז ר"א בפ' תשא לטעמי' בב"ר פכ"ד, ואתן קיי"ל כרבנן, וניחא פסק השו"ע]. ובסוף ברכות איתא ג' דברים מקצרין ימיו כו' הנקרא לתורה ואינו עונה, וא"כ כיון דלא יעביר בינו לבין עצמו לא יעלה, ויגרם קיצור ימיו. משא"כ להיפך בשם יעביר ויעלה, יאריכו לו ימיו ושנותיו. (ראמ"ה)

המשלים כו' שלא יקדים. שבת מ ע"ב, ועיין בהגהת הרא"ש ע"א. (מא"ג)

פרשייתא דכולא שתא. עי' ערוך ערך "כל" הרביעי. (יעב"ץ)

במעלי יומא דכפורא. כדי להרבות זכויות לפני גמר דין, ולהגיע סליחה ומחילה לכך היו רגילים לסגל מצוות ומעש"ט לפני יום"כ, עי' או"ח סי' תרג ומ"ש שם בס"ד. (יעב"ץ)

אמר ליה ההוא סבא תנינא ובלבד שלא יקדים ושלא יאחר. נ"ב עי' (שבת כז:) שכרא לאקדומינהו אל"ל ההוא סבא תנינא ובלבד שלא יקדים ולא יאחר ע"ש, ונראה דסבא זה לא בני רק בריתא אחת, ופשוט מינה הן לענין הדלקת הנר שבת והן לענין השלמת הפרשה, דאין אפשרות לענין השלמת הפרשה נאמרה בריתא ובלבד שלא יקדים, דהרי ענין זה רק ר' אמי מידע ולא בהגינו קודם לכן בזמן הבריתא, ועי' תוס' ד"ה ישלים. (מהרצ"ח)

א"ל ההוא סבא תנינא ובלבד כו'. שבת דף כ"ג ב'. (רש"ש)

כדאמר להו ריב"ל לבני' אשלימו פרשיותייכו עם הצבור שמו"ת והזהרו בורידין כו"י כו' והזהרו בזקן ששכח תלמודו כו'. נ"ב צריך לתבר הני תלתא דריב"ל אפיה אפי' כדי שיכון דע"ז יקשה דהו"ל לגמוד נגד הספר לגמורי הלכה למעשה דאף בגד הספר שרי אלא דעשה כן משום דיש בו תרוייהו רבותא לכון דעתו כנ"ל נכון ודו"ק. (ר"ש סוריבש)

דף ח ע"ב

גמרא. ואפילו עטרות ודיבון. פירש רש"י שאין בו תרגום. נ"ב נ"ל דיבון ועטרות, והוא בנמדבר (לג, לד), ונפסוק זה אין בהם תרגום אלא עטרות ודיבון הנאמר למעלה, ששם מתרגם האוקלוס מכלתא ומלבשתא. ומעם הדבר ששם מתרגם לפי שנקראו ע"ש השבח והגדולה, אבל כאן דכתיב בקרא מוסבות שם ומתרגם האוקלוס מקפן שמהן, והייגו ששינו את שמם, לכן הניח התרגום שמות העיירות כמו שנכתב במקרא להורות שאותן השמות הקיפו על שם אחר, וכדעת הרמב"ן בפירושו על התורה דמוסבות שם קאי על מה שנכתב במקרא, ולא כדעת רש"י בתומש. ומה מתורץ קושית התוספות ד"ה ואפילו ע"ש. (ד"א לנדא)

ואפי' עטרות ודיבון. עי' רש"י ותוס'. וי"ל דברי רש"י, דבכ"מ שצריך להתחיל התרגום של אותה הפרשה. כמו ואילין שמהת כו' ע"כ צריך לפרט השמות ואפילו בפסוק וכי עוזיאל כו', כיון שהתחיל בתולדות בני לוי, אבל הכא הו"א דילגא ויתחיל מרבא דמתא כו'. ולולא דברייהו ז"ל, נ' דהו"א משום דבתרגום דעטרות ודיבון יש זמיא קבורתא דמשה, חה מי אפשר להכניס בדבריהם לאז הי' קיים, והתרגום אינו אלא כמדרש בעלמא, וקמ"ל דאפ"ה צריך לימתרינהו. בתר מיאור, דכוונתו בתרגום על פסוק עטרות ודיבון אינו דומה לשאר תרגומים שאינו מתרגם המקומות כמו שהיו נקראים בעת שאירעו, רק כמו שנקראו אח"כ כשהוסב שמותן כמ"ש בסוף הסדר שם (עיין רש"י שם), ולכן תרגם כמו העברי ממש משום דתרגם אח"כ מקפן שמהן. אבל כאן תרגם על העתיד. ולאי' שתרגם על עבו בית קבורתא דמשה בעודו קיים וסד"א דהוי כמדרש. קמ"ל. (ראמ"ה)

שכל המשלים פרשיותיו מאריכין לו כו'. אינו מובן מ"ש "שכל" דהא רואה ליתן טעם לדין זה, ואיה הטעם והשייכות להשלמת הפרשה עם אריכות ימים. וי' דה"פ לעולם ישנים כו' היינו קודם הלבור, שיהי' מורגל על לשונו ויוכל לקרוא בתורה בעצמו, כדאיתא בתמורתא ומובא בלא"מ ר"ש קל"ט במקום שנהגו לקרוא בעצמו לא יעלה אם לא העביר בינו לבין עצמו פעמים ושנים (ועיין הגר"א שם שאין אבל במ"ר פ' תשא איתא ד' פעמים. וז"ל שם. א"ר אחא ראה ויספרה הכינה וגם תקרה תלמד שהי' מעביר ד' פעמים ואח"כ הי' אומר כו'. ועיין בב"ר פכ"ד, רבנן ור' אחא, רבנן אמרי כל דיבור שהי' הקב"ה אומר הי' אומרו ב' פעמים כו' ור"א אומר ד' פעמים ועי"ש דתרוייהו מוכיחי מפי אז ראה ויספרה. ולפ"ז ר"א בפ' תשא לטעמי' בב"ר פכ"ד, ואתן קיי"ל כרבנן, וניחא פסק השו"ע]. ובסוף ברכות איתא ג' דברים מקצרין ימיו כו' הנקרא לתורה ואינו עונה, וא"כ כיון דלא יעביר בינו לבין עצמו לא יעלה, ויגרם קיצור ימיו. משא"כ להיפך בשם יעביר ויעלה, יאריכו לו ימיו ושנותיו. (ראמ"ה)

המשלים כו' שלא יקדים. שבת מ ע"ב, ועיין בהגהת הרא"ש ע"א. (מא"ג)

פרשייתא דכולא שתא. עי' ערוך ערך "כל" הרביעי. (יעב"ץ)

במעלי יומא דכפורא. כדי להרבות זכויות לפני גמר דין, ולהגיע סליחה ומחילה לכך היו רגילים לסגל מצוות ומעש"ט לפני יום"כ, עי' או"ח סי' תרג ומ"ש שם בס"ד. (יעב"ץ)

אמר ליה ההוא סבא תנינא ובלבד שלא יקדים ושלא יאחר. נ"ב עי' (שבת כז:) שכרא לאקדומינהו אל"ל ההוא סבא תנינא ובלבד שלא יקדים ולא יאחר ע"ש, ונראה דסבא זה לא בני רק בריתא אחת, ופשוט מינה הן לענין הדלקת הנר שבת והן לענין השלמת הפרשה, דאין אפשרות לענין השלמת הפרשה נאמרה בריתא ובלבד שלא יקדים, דהרי ענין זה רק ר' אמי מידע ולא בהגינו קודם לכן בזמן הבריתא, ועי' תוס' ד"ה ישלים. (מהרצ"ח)

א"ל ההוא סבא תנינא ובלבד כו'. שבת דף כ"ג ב'. (רש"ש)

כדאמר להו ריב"ל לבני' אשלימו פרשיותייכו עם הצבור שמו"ת והזהרו בורידין כו"י כו' והזהרו בזקן ששכח תלמודו כו'. נ"ב צריך לתבר הני תלתא דריב"ל עפ"י מ"ד אורך ימים ימימה וכו'. ושנים מקרא נגד שני פעמים לומות, ובלומות פ"א נאמר כי טוב כדאיתא טעם לזה ודי למבין. והזהרו בורידין בע"פ נעטוה משה והייגו תרגום, ודי למבין. ולזה אמר והזהרו בורידין כו"י. והזהרו בזקן ששכח כו' כיון שגם שכרי לומות כו'. וגם כנגד מדה זו אריכת ימים ושנים. והייגו דאמר רבא כשאתם מומכים בשר כו', משום דאם קרא הפרשה בטוח לבו בשעורה וא"כ אם לא השלים הפרשה עדיין הוא בסכנה, ואפשר דשכר דאפילו לאחר האכילה. וגם מתורץ בתוס' ד"ה ישלים ועיין הטב. וגם בעטרות ודיבון קשה הא איכא בתרגום שלנו. ובאמת בפסוק סוף הפרשה ליכא בתרגום, ולזה קאמר עכ"פ פסוק ראשון צריך לומר ודו"ק. ועי' במהרש"א על תוס' ד"ה ואפילו ודו"ק. ועי' בגרא"ש ובאלפס. (ר"ש קצנלבוגן)

והזהרו בורידין כר"י. עיין מולין כז ע"א ד"ה השומט [ובגרא"ש שם, וע"ש כח ע"ב בגרא"ש]. (לבוש, מא"ג)

והזהרו בורידין. סנהדרין (לו.). (מצפ"א)

והזהרו בזקן. מירושלמי במ"ק פ"ג ה"א ר' יעקב בר אבא בשם ר' אחא זקן ששכח תלמודו נוהגין בו כקדושת ארון. (יפ"ע)

לוחות ושברי לוחות. בתמ"ר פ"ד, תנחומא ויקהל סי' ו', ירושלמי שקלים פ"ו ה"א, סוטה פ"ח ה"ג, ומרגנה כו' שנים שנים שטרים יקוטו עקב תתנד. (יפ"ע)

שברי לוחות. מנחות לט ע"א. (מא"ג)

ואיכא דאמרי דלא תנסבו גיורתא. י"ל משום שהנעלת לערל קשה לפרוש כמ"ש ז"ל [כ"ר פ, יא]. ואם אפילו מישראלית הזהירו [פסחים קיב] אל (תשתה בכוס שתה) [תבשל בקדרה שבשל] תבקר מטעם שאין כל האנעות שוות. כ"ש בערל שבודאי אינו שוה. (ועי' מ"ש בברכה עליונה [בס' מגדל עוז]). ועוד מפני שרגילה אצלו מימי נדותה, שכיח לה פריצא ליה, ורוצה אשה בקב ומיפלגת וכו' [כתובות סב:]. ולפ"ז אין האזהרה אלא בנשואה (שטעמה טעם ביאה). או שמא אף בימי שיודעת משכב זכר אפילו רק מספק, אבל קטנה שלא בתה לידי למדה זו, לא שייך בה האי טעמא. ואולי י"ל הטעם משום הזרע שנשאר בו רושם מטנע הטורס. וכמ"ש [ירושלמי הוריות פ"ג ה"ה] אל תאמן בעבד עד ט"ו דורות, ואמרו [סנהדרין לד.] גיורא עד עשרה דרי לא תבי ארמאה בתפיה. ולשני הטעמים יקשה מרבא הזונה ורות ואשתו של טורנוסרופוס והכוותייהו, אלא שאין מביאין ראיה מנביאים וחכמים ששימשו ברה"ק, והושע נצטוה לקחת אשת זנונים, ובשלהי הוריות [יג.] אמרו מ"מ הכל רצין ליאשת גיורת כו'. עמ"ש שם בס"ד ובמעטפת ח"ב סמ"ה. (יעב"ץ)

ואיכא דאמרי דלא תנסבו גיורתא. עי' שואל ומשיב מהדורא ג' ח"א סי' רכה דאי רבא כהן היה כמו שנתפקפקו התוס' בזה א"כ מדינא אסור ליאשת גיורת. ולא אדע מה קשה לי' דהא בתוס' בכורות (כז.) ותולין (קלג.) פשיטא להו דרבא לא היה כהן, אך ברש"י שם כתב דהיה כהן, וברש"י (ר"ה יח.) שכתב דהוא לא היה כהן רק דאמו מדמים עלי. (מהרש"ם)

ומשום מעשה דר' פפא. נ"ב כבר התעוררו רבים בש"ם (פסחים קיב:) מפרש משום מעשה דר' פפא דאמרה לו שב על המטה, וכן עשה אמרה לו המתה את בני וברח ע"ש, וכאן משמע דלא רצה ליאשב עד שהגביה המטה ורצה שרצתה להעליל עליו ויגל. אולם ראיתי בשו"ת מקום שמואל שער התירוצים האמת דר"פ לא רצה ליאשב עד שהגביה את המטה וכאשר מצא תיקון מת לקחה הארמית התיקון מן המטה ואח"כ יאשב, ובכל זאת העלילה עליו שהרגו מקודש. וכ"ש ובכל זאת הוכרח לפרש כן משום דקשה מה שהזהיר רבא שלא ליאשב על מטה ארמית אחר שמש"ם (פסחים הנ"ל) ידענו דעדיין רבינו הקדוש נזה ע"ז. ועוד דסיים בש"ס מכאן אמרו חכמים אסור ליאשב על מטה ארמית. שוב למה הצריך רבא לנוות ע"ז. אי"ז לנוותות רבינו הקדוש לא היתה רק היכא שלא הגביה המטה, אבל היכא דהגביה המטה וליכא תשש לא. ומפ"ז ר' פפא לא רצה ליאשב עד שהגביה המטה משום נוותא רבי. אולם אירע לו מכשול שגם אחר שהגביה המטה ונעלה התיקון המת בכ"ז העלילה עליו, מזה למד רבא דבכל אופן אסור ליאשב על מטה ארמית אף היכי דהגביה המטה ע"ש. עכ"ל הגאון בעל מקום שמואל. (מהרצ"ח)

אסור לו לאדם. עירובין י"מ: (הגר"ל ב), ובירושלמי פ"ה ה"ל כל שאינו נכנס לבהכ"נ. (יפ"ע)

תניא אמר רבי עקיבא. יש עוד כמה בזה ברכה קטנה קפיי ז' על כל זה נסיתי. (רא"ג)

אר"ע בשלשה דברים. בגמר"ר פי"ט וב"ר פע"ד וקה"ר פ"ז וילקוט ויל"ק מ"מ ע"ש רשב"ג, גם עיקר המאמר הוא בשינוי דשם אומר אוהב אני את הבית המזרח שאין נושכין ואוכלין אלא מותכין ואוכלין כו'. (יפ"ע)

בג' דברים וכו' וצנועין בבהכ"ס. תמיד כז ע"ב במפרש ד"ה ע"כ. (לבוש, מא"נ)

וצנועין בדבר אחר. עי' כתובות (מח.) דמנהג פרסיים לשמש בנגדיהם ע"ש. (מל"ה)

אני צויתי. ילקוט ישעיה רפה. (יפ"ע)

אלו הפרסיים המקודשין ומזומנין לגיהנם. נראה לי הומיל ודבר בשבחם של פרסיים שלו דורות ראשונים שעשו עובות לישראל, גם ר"י וסיפר בגנותן של אותם שהיו בזמנן שהרעו לישראל כדאיתא בפ' הבא ע"י [ימנות סג:] א"ל ר"י אתו מבני לבבל שגא וכו', ועיין גיטין (די"ז, ח), ושם כתבתי שהם אומה הפרסית עובדי האש, והיינו דדייק ר"י ואמר המזומנים לגיהנם, לפי שהם הזמינו עבודה זרה לאש, ע"י כך הכינו להם האש של מוקד עולם. (יעב"ץ)

אלו הפרסיים המקודשין ומזומנין לגיהנם. נ"ב ע"ע מאי ענין הסתמנה הזאת לגיהנם, ועוד הרי הפרסיים בנו את בהמ"ק וכי בשביל זה הן מזומנין לגיהנם. וי"ל דלאו כל דשע יזכה לבוא תיכף לגיהנם, שמי שבא תיכף לגיהנם אזי בשנים עשר חדש יזדכך, אך רשעים גמורים הן נשלכים בכף הקלע כמה שנים, אבל אלו בשביל זכותם שבנו בהמ"ק המה מזומנים תיכף לגיהנם. (מל"ה)

אר"י אמר שמואל הלכה כר"ג. נ"ב הירושלמי הביא בשם ר' יוחנן דהלכה כרבנן. ועיין ברמב"ם פ"א מהל' ק"ש דפוסק בשמת כרבנן ומתמה עליו מסוגיית דהכא ועי' בש"ס שבת אריה סי' ד' מה שתמה עליו, ולא יכול לומר דהרמב"ם פוסק בהירושלמי שהבאתי, דקיימא לן דמקום הגמ' אמר להיפוך לא פסקינן בהירושלמי. ועיין בש"ת הרדב"ז ביו"ד סי' קל"ב דנוהגין לפעמים לפסוק דלא בהירושלמי אף אם לא בא מפורש להיפוך, ועיין בתוס' ברכות די"א שכ"כ בשם הר"י דלא ק"ל בהירושלמי שלא נזכר בגמרא. (ריטב"ם)

תני רשב"י. ובירושלמי פ"א ה"א מייתי להאי דרשב"י, ופירך בריתא דרשב"י ג' קודם הנץ כו' לא מייתי ליה, ועפ"ז אש. (יפ"ע)

פעמים שאדם קורא ק"ש. (יומא לז ב') תד"ה אמר. (לבוש)

פעמים שאדם קורא ק"ש. לקמן ט ע"ב ד"ה לק"ש, וש"ש ל ע"א ד"ה אבוה, יומא לז ע"ב ד"ה אמר, אבות דר"נ דף ב. (מא"נ)

פעמים שאדם קורא ק"ש ב"פ ביום כו'. וי"ל דאם היה קורא לעמוד אחר ועדיין לא קרא ק"ש וברכותיה ולא התפלל ערבית ג"כ ואין לו שהות לקרות ק"ש ולהתפלל ג"כ קודם ע"ה, שמוטב אז שיתפלל תפלת ערבית קודם ע"ה ולקרות אח"כ ק"ש וברכותיה (כלא הסכימו כדלקמן ט.) אחר ע"ה מיד קודם הנץ החמה בשעת הדחק כדלקמן, והדבר פשוט דדוקא ק"ש של ערבית דתלי בזמן שכיבה וכדאמר לקמן דאיכא אינשי דגנו בהיא שעתא וקרינא ביה ובשכבך, משא"כ בתפלה של ערבית דכתיב בה ערב (כדלקמן לא) ואחר ע"ה יומא הוא כדלקמן ופשוט דאז לאו זמן תפלת ערבית כלל, וא"כ מוטב שיקרא ק"ש אח"כ דזמנה הוא עדיה כנ"ל, אבל מ"ע שוב לאו זמנה הוא אז אחר ע"ה כנ"ל. וי"ל עוד דלמאי דקיי"ל דזמן הנחת תפילין הוא כשיראה חבירו ברחוק ארבע אמות ויכירנו כדלקמן (עו:), וא"כ כשקורא ק"ש של ערבית אחר ע"ה אחר זמן משיכיר חבירו אז נריך להניח תפילין תחלה ואח"כ יקרא ק"ש של ערבית קודם נץ החמה, כדי שלא יהא גם בק"ש של ערבית אז כמעיד עדות שקר וכדלקמן (יד:). והנה כל דיעים הללו נ"ל כי הם מרומזים בתורה ג"כ דעיקרו של דבר דכתיב בתורה שני פעמים בשכבך ובקומך בראשונה ובשניה, י"ל דנרמז בזה על שתי הזמנים הללו שיש בכל אחד מהם. (מרא"כ)

פעמים שאדם קורא כו', ואחת לאחר שיעלה עמה"ש. הוא דבר פלא. דהלכתא פסיקתא בגמרא כ' דלאחר עמה"ש יממה הוא, וליכא מאן דפליג, ונראה כמ"ד בירושלמי דהך פירקא מעה"ש עד שהאיר המזרח ד' מילין ומשהאיר המזרח עד הנץ ד' מילין ואנן משכחינן דמעלוה"ש עד הנץ ד' מיל (פסחים לה). א"כ כל דאימתר בבנלי עלוה"ש היינו האיר המזרח. וכ"מ קורמים האיר המזרח ביומא פ' אמלה"מ. וכל מאי דאימתר עלוה"ש יממה היינו האיר המזרח, והכא כוונתו על עמוה"ש האמתי כמו שקראוהו בירושלמי, ואותו אחר עמוה"ש היינו עד האיר המזרח וודאי ליליא הוא לכל מילי זולת לענין ק"ש דאיכא דקיימי בההיא שעתא. וש להתרץ זה. ותכ"מ. (ראמ"ה)

רש"י. ד"ה ואפילו עטרות ודיבון. שאין בו תרגום. נ"ב נאמת על קרא עטרות ודיבון (במדבר לב, ג) נמצאו בתרגום אונקלוס מכלנתא ומלבשתא, ושמעתי להגיה בש"ס כאן דיבון ועטרות, היינו פסוק לד ודיבון בני גד את דיבון ואת עטרות ושמה לא תרגם אונקלוס מאומה רק מעתיק ג"כ דיבון ועטרות, ועי' רא"ש כאן שכתב ונראה דנקט עטרות ודיבון לפי שיש פסוקים שכתב בהם תרגום משמע שלפניו היו גילסות שונות באונקלוס. ונראה מזה דגם על קרא עטרות ודיבון לא היה תרגום, ורק אזה מעתיקים הוסיפו באונקלוס מן תרגום ירושלמי. (מהרצ"ח)

ד"ה אלא בשדה. דאמרי אינשי אזנים לכותל. נ"ב הנה ענין זה אזנים לכותל, נמצא אצלנו בריקבת רבה אמור פ' ל"ב פיסקא ויצא כן אמה ישראלית, בזה הלשון, ר' לוי אמר אזנים לדרך ואזנים לכותל ע"ש, ואיך כתב רש"י ע"ז דאמרי אינשי. וידענו דריקבת רבה היה בבר מסודר לפני רש"י ומביאו ה"פ, ועוד דמבואר שמה ג"כ אזנים לדרך. וא"כ לא היו פועלים מאומה מה דיועלים בשדה, ואפשר לחלק בין דרך לשדה, דדרך היינו שהרבים בוקעים בו. (מהרצ"ח)

בא"ד. דאמרי אינשי אזנים לכותל. עי' מדרש רבה ויקרא פל"ב [ב] בזה.

תוספות. ד"ה ואפילו. וקשה אמאי נקט עטרות ודיבון שיש לו מ"מ תרגום ירושלמי. נראה שלא היה לחם תרגום אונקלוס על פסוק זה, אבל אנו בספרים יש בו תרגומו של אונקלוס, ועמ"ש בגל עד שם בס"ד. (יעב"ץ)

ד"ה כאלו. לחדש בערב תאכל כו'. עי' ירושלמי ריש פסחים ובק"ע שם.

ד"ה ישלים. וזה השלמה. נ"ב דבר זה מחוסר הבנה ושמעתי להגיה כי היה כתוב בגליון על דבור תוס' זה וזה השלמה"ה ובראשי תיבות, וזה הדבור שייך לעבר מן הדף. כי מאמר זה עקרו בעמוד הקודם, ועונו המדפיסים והגיגו זאת בתוך דברי התוס' עצמו בהשמטת הר"ת המורים על זה. ועי' רא"ש כאן דהעתיק כל דברי התוס' כאן ונתקשו שמה תיבת וזה השלמה מפני שאין לו ענין על דברי התוס' רק נכתב על הגליון מה שיש לו יתם על דברי התוס' בלבד. (מהרצ"ח)

בא"ד. וזהו השלמה כו'. עי' בית נפתלי סי' ע"ז פירוש ע"ז. (מהרש"ם)

ד"ה לא. לעולם לילא הוא בשאר מצוות כו' כמו תפילין וציצית. וקי"ל דא"כ אין קורא ק"ש בלא תפילין, הא קי"ל דהוי כמו מעיד עדות שקר. ולולי דבריהם י"ל דלילה לענין קריאתה גופה שאינו י"ח והגיע יומם ולילה כדאמר הוא גופיה במנחות. (מצפ"א)

בא"ד. והאי דנקט לאחר שיעלה ע"ה ל"ד. י"ל דסמכה לדלעיל די"ל דוקא מיד, א"כ לא מצי למיתני ב"פ אחר שיעלה ע"ה, דא"כ לא יהיה ק"ש שחרית מיד ולא יהיה רבותא בק"ש דשחרית, ועדיפא ליה למיקנא רבותא בק"ש דשחרית דתיכף אחר ע"ה יולא בה, וע"ז סמכו דל"ד מיד וא"כ קשה קו' הנ"ל, ועי' ב"י סי' נ"ח מ"ש בפירוש דבריהם. (מל"ה)

בא"ד. והאי דנקט לאחר שיעלה עמוד השחר כו'. עי' בתוי' רבה סי' נ"ח סק"ט מ"ש בשאור דברי התוס' וגם בשוב קושית מהרש"ל. (מהרש"ם)

דף ט ע"א

גמרא. כדאי הוא ר"ש לסמוך עליו בשעת הדחק. נ"ב נ"ע הרי ר"ש אמר זה בשם ר' עקיבא, והלכה כר"ע בכ"מ אפילו שלא בשעת הדחק, ואפילו אי קאי על לשון ראשון לא אמרה ר"ש רק משמי' דנפשי'. אבל ע"כ ר"ע ג"כ ס"ל כן דהרי ס"ל הנץ החמה יממה הוא, ובכל זאת יולא ק"ש של לילה משום דאיכא אינשי דגנו בהאי שעתא, וע"כ כרשב"י ס"ל דאחר עמוד השחר יולא ק"ש של ערבית, ועי' רא"ש בסוגיא זו דכתב דשני הלשונות לא פליגי כאן. (מהרצ"ח)

מעשה ובאו בניו [כו' איכא סייג. עיין לקמן יא ע"א ד"ה תני, וע"ש בפסקי תוס'], פסחים קכ ע"ב ד"ה אמר. (לבוש, מא"נ)

ויחיד ורבים. עי' הגרי"ז, ובשבת פ ע"ב ס"ל גם שאני מקומות הגמרא כזה. (יפ"ע)

ואילו אכילת פסחים לא קתני. עשו"ת הר"י נמית הלוי כלל ה' סי' ל"ה הא דלא פריך מהלל, ועוד שם פלפול ארוך בסוגיין. (ר"ב רנשבורג)

אכילת פסחים. פסחים פט ע"א ד"ה דאלו פסח. (מא"נ)

אכילת פסחים לא קתני. עי' משפט נדק מ"ב סימן ג, הר"י הלוי סימן לה. (ג' מהרש"א)

ואילו אכילת פסחים. בירושלמי פ"א ה"א אית תני תנא אכילת פסחים כו' ולבסוף מכריע דלא תני, ועפ"ז אש. (יפ"ע)

ואילו אכילת פסחים לא קתני כו'. עי' תשו' רשב"ל ח"א סי' תמ"ה, וכמנז רעק"א בהגהותיו, ועי' תשו' רמ"ע [מפאנו] סי' ח' מ"ש ע"ד רשב"ל. (מהרש"ם)

ואכלו את הבשר. פסחים נט ע"ב ד"ה ולא, וע"ש פד ע"א ד"ה הא, וע"ש לט ע"ב ד"ה עד. (מא"נ)

ראב"ע אומר. ילקוט בא קנז. (יפ"ע)

אראב"ע נאמר כאן בלילה. לעיל ב ע"א ברש"י ד"ה עד שיעלה, מגילה כא ע"א ד"ה לאתויי, פסחים מא ע"ב ד"ה ואל, וע"ש עא ע"א ד"ה מנין, וע"ש לג ע"ב, קד ע"ב ברא"ש, קכ ע"ב ד"ה שעת, ועיין זבחים נז ע"ב ד"ה ומב"א, ב"מ קי ע"ב ד"ה ממשמע, מעילה ח ע"א ד"ה ובלילה. (מא"נ)

אף כאן עד חצות. (פסחים לג ב) רש"י ד"ה בשעת. (לבוש)

בחפזון. פסחים ג ע"א ד"ה מ"ל, וע"ש נט ד"ה ולא עולת, וע"ש לו ע"א ד"ה נאכל, וע"ש קטו ע"ב. (מא"נ)

ת"ל בלילה בלילה הוא נאכל ולא ביום. קשה מיפוק ליה מחפזון, עד שעת חפזון. וי"ל דחפזון דישראל אלא תלאו עד בקר, ונקר הוא הנץ החמה כדמשמע מרש"י חומש פ' בא בפסוק ולא תותירו ממנו ע"ש. אך קשה דקאמר למעוטי לילה אחר אחי, ל"ל מחפזון נפקא. וי"ל דה"א דחפזון אחי לקבוע זמן בלילה א' עד חפזון ומכאן ואילך אינו אוכל ביום אבל בלילה ב' חוזר ואוכל ודו"ק. (מל"ה)

וראב"ע מל"ת עד בקר נפקא ור"ע כו' בקר שני. עי' חו"כ פ' לו על פסוק ביום הקריבו את זבחו יאכל ובק"א דמבואר שם דמצוה לכתחלה מה"ש לאכול מקנא ביום הא' ובדיעבד אף אם נותר כולו יאכל ביום ב'. וא"כ ה"נ נוכל לפרש ל"ת עד בקר (היינו בקר א') לכתחלה (ובדיעבד אם יותר יאכל בליל ב') והנותר עד בקר (היינו בקר ב') כדדרים חזקיה בפסחים (פג ב) בא"ש תשרופו ויתכן שלזה כוונו התוס' בפסחים (קכ ב) וינלנו מקושיית המהרש"ל שם. ואולי לא פי' הש"ס כן משום דבקרא כתיב ל"ת ממנו וממנו משמע דאפילו מקצתו. (רש"ש)

ור"ע אי מהתם הו"א מאי בקר בקר שני. נ"ב וקשה דא"כ עד בקר שני ל"ל דבלא זה דרשינן מיניה עד בקר שני עמוד ותשרפו שאין שורפין קדשים ביו"ט אבל אי בקר ראשון דקרא הוא בקר שני כבר יכולין אנו לשורפו, וי"ל לכדדרש במכילתא לנוקרו של בוקרו דהיינו בע"ה שורפין, וכ"כ רש"י בפירוש חומש. עוד דורש שם במכילתא שאם אל שבת להיות בט"ז שאין שורפין אלא ביום י"ז, והדברים תמוהים שם דכיון דילפינן שם דיו"ט אור בשריפה דכתיב כל מלאכה לא יעשה כ"ש שבת, ומאלתי בז"ר בילקוט שם שעמד בזה ותירוצו דחוק. ול"ל דשבת לא נלטוו עדיין, דהא במרה נלטוו ושביתה יו"ט כבר נלטוו בתחלה פרשה כל מלאכה לא יעשה בהם, ומשמע ליה לר' ישמעאל דמעבשיו הוזהרו על מלאכה ביו"ט, ולא הוזהרו על שבת ודו"ק. (מל"ה)

והני תנאי כהני תנאי כו' ראא"ע כו' כבוא השמש אתה אוכל כו'. הלא קוביא פירשמי בס"ד בק"א להטיא בסופו דרשהו משמה. (רש"ש)

והני תנאי כהני תנאי כו'. עי' פיס יפות פ' ראה [עה"פ (טז, ו) כי אם אל המקום וגו'].

(מהרש"ם)

שם תזבח. ספרי ראה קלג, ילקוט ראה תתקג, ובירושלמי פסחים פ"ה ה"א מובא לאתך ממלרים אתה לולה, ועפ"מ דמפרש דהיינו בחלות דקרי ליה מובא לאתך ממלרים שפרעה אמר להם קומו ולאו. ולפ"ז הוי הפלוגתא איפכא דר"א ס"ל דבחלות יכול עדין לללות ולאכול ור' יהושע ס"ל דעד חלות הוא אוכל ולא יותר, ואם נפרש גם לבנבלי כך שורף היינו לליה, ימיש קושית הט"א באב"מ מגילה דלר"א דאוסר מחלות אתה שורף ע"כ הוא ממש וס"ל הבערה ללאו יאתה, והכריב"א פסחים ה ע"ב, דלהאי מ"ד מותר הבערה ביו"ט. א"כ מאין לנו דפליגי בחלות דלמא בזה גופא לבד פליגי אי ללאו יאתה אי לחלק, ולהכ"ל א"ש דלית כאן דין שריפה כלל רק הוא ענין לליה וכנ"ל ועי' מכלתא פ' בא ובפנ"א פסחים שם. (יפ"ע)

חפזון. עי' ספרי פ' ראה קל, ילקוט ראה תתנג, ישעיה שלא, מכלתא בא. (יפ"ע)

הוציאך ה'. ילקוט מסעי תשפו. (יפ"ע)

אלא ביום. לעיל ד ע"ב ד"ה זה. (מא"נ)

אלא מלמד שהתחילה. לעיל דף ד. (מצפ"א)

דבר באזני העם וישאלו. נ"ב עי' פ"י שהתעורר על ענין הסמיכות שיש לדבר זו עם שלמעלה. וי"ל בפשיטות כיון שדבר למעלה מענין חפזון אם חפזון דישראל או המלרים, ומבא הש"ס ג"כ ענין הדומה לזה שאמרו ולואי שנגא בעצמנו מפני שהיו מחופזים, וכן המאמר הסמוך וישאילום בע"כ המלרים היינו ג"כ חפזון המלרים. והסמיכות מענינו ה' ענינו, הוא ג"כ דומה למה שלמעלה מה שאמר לעיל שלא יאמר אותו לזיק, וכאן אמר שלא יאמרו מעשה כשפים. ואל יקשה בעיניך סמיכות קלות כאלו בא ואראך בדומה לזה לקמן (י.) מאי דכתיב מי בהחכם ומי יודע פשר דבר וכתב רש"י משום דאיירי בסופה בסמיכות גאולה לתפלה נקט ליה וכן שם ע"ב כיון שנזכרים דברי ר' לוי שפירש קיר הנאמר בחזקיה על עסקי הקיר ומה שומעת שלא עשתה רק קיר, עוסק הש"ס שם לבאר ענין אשה השונמית (ועי' גיטין לו: שבת פח:) דאמרינן מאי עולבנא ומזכיר אגב זה הברייתא דהנעלבים ואינם עולבין, ושם אין יתם לומאר זה רק מפני הזכרת המלה של עלוב ע"ש. (מהרצ"ח)

דבר נא. ילקוט בא קפו. (יפ"ע)

רש"י. ד"ה או דלמא. ומיהו היכא דאיתנים כו'. [אבל הרי"ף וס"פ כתבו דאפילו עבר במזיד קורא אחר תנות עד שיעלה עה"ש]. (רש"ש)

ד"ה יכול יהא נאכל. עד הבקר כדין תודה כו'. [אינו מדויק, דהלא בה משפחתי ואולי ל"ל כדין תורה, ור"ל דמדרבנן אסור לאחר חנות כדאר"ג]. (רש"ש)

תוספות. ד"ה לעולם. אבל לענין ק"ש וכו'. נ"ב אינו מובן אמאי לענין בשבבך הוי זמן שכיבה משום מיעוט דגנו ולענין זמן קימה אף לדוגן קמו לא הוי זמן קימה. ויותר יצדק דיקרא של יום ולא של לילה. שוב מצאתי גם המלחמות אמה כן ע"ש. ואף די"ל דזה כיון דאיכא חזקת מיוגא בק"ש מו מהני המיעוט להחזיק חזקת מיוגא ומחויב לקרות משא"כ ביום לא מהני רובא ומ"מ רשב"י לעיל פעמים שאדם קורא שתי ק"ש בלילה אחת. והעיקר כמ"ש הרא"ש והוא דעת רוב הפוסקים לחלק בין אונס לאין אונס לאין ע"ש. (ר"ש טוביבש)

בא"ד. לעולם. אי נמי י"ל יממא כו' ואפילו גבי ק"ש. זה מוכרח מההיא דלעיל דאחר רשב"י מדנפשיה דלאחר עלות השחר יולא בשל יום, ותרוייהו דהלכתא, וע"כ קודם הנץ החמה הוא דקאמר. דאל"ה מאי מוסיף אדר"ע רביה, דמשום ק"ש של לילה שיולא קודם עלות השחר לא נריך לאשמעינן דהא ודאי ליליא הוא, ואשמא לא מקשי לך נמי מ"ע לא קאמרי תוס' לעיל בד"ה לא לעולם ליליא, ומי כה"ג. א"כ י"ל ליליא הוא אפילו לענין ק"ש ולא נקט ב"פ אחר ע"ה, משום דבעי לאשמעינן שאינו יולא בשל יום

קוסס ע"ה. דהא ודאי לא סלקא דעתך דיולא בשל יום בגילה, אבל אחר הגן איכא למעטי משום דעדיין זמן שכיבה הוי, דהא משו"ה זמן ק"ש של שחר עד ג' שעות, הו"א אכתי זמנא דק"ש של לילה הוא כמו לפני הגן. מידי הוא טעמא אלא כיון דאיכא דגנו בהיא שעתא, וברור. אלא דאיכא למידק דהשתא משמע דלאחר ע"ה יולא י"ח בק"ש דלילה, ואילו לעיל משמע דאינו יולא, וע"פ מ"ש הרא"ש י"ל, דוק. (יעב"ץ)

בא"ד. והא דלא נקט וכו' דבעי לאשמעינן כו'. נ"ב דה"א דיולא כיון דאיכא בני מלכים דגנו, קמ"ל דלא משום דבני מלכים נעורים הם כמ"ש במלחמות. או משום דהוי מיעוטא דמיעוטא כמ"ש בחי' רשב"א עי' מג"א או"ח סי' נ"א ס"ק ו'. ונחנם תמה בזה הא"ר שם ט' ע"ש. (ר"ש טוריבש)

בא"ד. התוס' שם תירלו ב' תירוצים, ולמעלה לא תירלו רק אחד, וע' מהרש"א מה שתירץ בזה. והנ"ל בזה דבשלמא לענין לאשמעינן שאינו יולא בשל לילה אחר הגן, הוי רבותא, דס"ד שיולא של לילה אחר הגן, כיון דאיכא בני מלכים שישנים עד ג' שעות, וכמו שהקי' הרמב"ן במלחמות וגם הרשב"א הביאם המ"א סי' נ"ח ס"ק ו' דכמו דאולינן בתר בני מלכים לענין קימה, א"כ גם ק"ש של ערבית נמי יקרא עד ג' שעות, דקיינן ובשכבך כו', ע"ש מה שתירלו, ועכ"פ שפיר ס"ד דיולא של לילה אחר הגן. משא"כ הא לאשמעינן דאינו יולא של יום קודם עלות השחר, זה לא ס"ד מעולם דהא ודאי לילה הוא לכל מילי ואינו זמן קימה, ומהכי"ת ייתי למעטי שיטתך לאשמעינן הא, וזה ברור. עוד י"ל לפמ"ש התוס' שם והאי דנקט לאחר שיעלה ע"ה ל"ד כו' וא"כ מהנמנע היה להם לתרץ דאתא לאשמעינן דשל יום אינו יולא קודם ע"ה דא"כ דנא לפרש זמן של יום, ואתם דבריו דהא אכתי לא פלטינן מטעותא דמיד אחר שעלה ע"ה יכול לקרות, וז"א כנ"ל, מזה נראה בעליל דלאו זמן של ק"ש של יום אתא לאשמעינן. וזה יצא לא נכון קשור דבריהם סד"ה לא כו', במ"ש והאי דנקט כו', להורות נתן דבלתי אפשר לתרץ התירוץ דלקמן, וגם זה נכון. עוד נה שליש' דרך נכון, והוא דלכאורה קשה דהא דפסק ר"א ב"ח אריב"ל הלכה כרשב"י מאן פליג על רשב"י דאינעריך למיפסק הלכתא, וכ"מ אמרו הלכה מכלל כו', ועי' בביאור הגר"א סי' נ"ח סק"י שהקשה זה. והנה י"ל בזה דב' בריתות אלו פליגי אהדדי, והיינו רשב"י אליבא דנפשיה, ורשב"י אליבא דר"ע. והיינו דלרשב"י בריתא קמייתא אינו יכול לקרות של לילה אחר ע"ה, ולר"ע קורין. ופליגא בשל יום ג"כ דלר"ע אין קורין קודם הגן, [לפי' א' של התוס'] ולבריתא קמייתא קורין. ולפמ"ש בחרמי פליגי. והולכך בריתא מ' למיפסק הלכתא, וזה שייך לחירולים הראשונים שנתנו. ואף גם לפי' האחרון בתוס' בבריתא השניה, מ"מ אם נימא בבריתא הראשונה כמי' התוס' שם איכא פלוגתא בחדא, והיינו של לילה אם יכול לקרות אחר שעלה ע"ה. משא"כ אם נאמר בבריתא א' ג"כ כמו מי' ב' של התוס' א"כ לא יהיה פלוגתא כלל ביניהם, ומאי הלכה מכלל דפליגי. והא לא קשי' לתרצי בריתא א' ב' חירולים ובשניה חי' אחד דטפי ניחא להו לתרולי בריתא שני' הכין כי היכי דלא תקשי דר"ע אדר"ע, וזה ברור. (נחוקי הגרי"ב)

ד"ה ראב"ע. וי"ל דמ"ל לא תעשו דבר שיבוא לידי נותר עד הבקר. נ"ב ובקשה דהא אף בנקר לא יוכל לשורפה ביו"ט וא"ל דעד בקר בקר שני דהא לראב"ע קיימינן ואיהו ס"ל מאי בקר בקר דאשון, וי"ל דהכא בספק מצרים קיימינן דעדיין לא נגעו על שביתת המועדות והיו יכולים לשורפו ביו"ט, אך י"ל דעל שביתת יו"ט ספק כבר נגעוו בתותו פרשה כל מלאכה לא יעשה בהם ועיין מ"ש בסמוך. (מל"ה)

בא"ד. נ"ב יעוין תוס' פסחים נט ע"ב ד"ה בחרבעה עשר. (רב"פ)

בא"ד. כדקאמרי' ביום כו'. נ"ב פסחים דף ג', יעוין תוס' יומות דף עב ע"ב ד"ה שלא בזמנו, ותוס' פסחים דף פג ע"ב ד"ה ליתן, ותוס' שבת דף כד ע"ב ד"ה בקר שני. (רב"פ)

בא"ד. עי' במפרשים שגתגמנו הרבה בדבריהם. ולענ"ד היה נראה לומר דלראב"ע האי בקר דלא מותירו הוא תחות לילה וכדאשכחן ביומא (כ ב') ע"ש. וכמו דעבד נקרא מחצות היום כדלקמן כן נקרא בקר מחצות הלילה, ובעיקר פי' התוס' דהאי קרא דל"ת כו' דר"ל לא תעשה דבר כו' מפרש הירושלמי כה"ג קרא אחרינא הביאוהו לקראת מלכי. לקמן מח ע"א, סנהדרין ל ע"א. (מאר"נ)

בתחלה. עמס"ל ד' ב'. (יפ"ע)

אמרי פי. בתוס' נדרים כג ע"ב ד"ה רבא, ועיין לעיל ד ע"ב, לקמן ל ע"א. (מאר"נ)

אמר ר"א תהא בתפלה של ערבית. לא תקשה היאך לא ידע ר"א היכי הוה עביד בתפילת ערבית עד האידנא, דכיון דקיי"ל תפילת ערבית רשות, אה"נ דלא ידע ליה לאידך דר"י. (יעב"ץ)

גאולה לתפלה של ערבית. עמס"ל [ד' ב']. (יפ"ע)

וכיון דקבעוה כו' כתפלה אריכתא דמיא כו'. עי' תשו' הרשב"א ח"א סי' נ"א. (מהרש"ם)

דאלת"ה ערבית היכי מצי סמיך כו'. עי' מהרש"א, אבל דרך הגמרא כן כמש"כ התוס' לקמן כ"ו ב' ד"ה ואין ע"ש. (רש"ש)

מכדי האי יהיו. ילקוט תהלים תרעה. (יפ"ע)

הני י"ח י"ט הויין. וי"ל שהוא כנגד ברכת המינין, וכן הדבר מכוון עם פרשת למה רגשו גויים, אלא שהמתרץ מיכן לפי חשבון ברכות בתפלת י"ח כמו שהיו קודם שתקנו ברכת המינין, מ"מ ודאי גם הרמז זה בפרשת למה רגשו שהיא אחת ומחלקת לשתים, כי לא דבר ריק הוא בלי ספק, ונכון הדבר. (יעב"ץ)

אשרי האיש ולמה רגשו חדא היא. נ"ב עי' תוס' (מגילה יז:) ד"ה ודוד כי אמרה בתפיעות אמרה, ועי' מסכת סופרים פט"ו הי"ח, והוא מן הירושלמי פרק כל כתבי בתהלים יש קמ"ז פרשיות ועי' תוס' (פסחים קיח.) ד"ה שעומדים. ועי' ירושלמי פ"ד דברכות ולמה שמונה עשרה אמר ריב"ל כנגד י"ח מזמור אם יאמר לך אדם י"ט הם אמור למה רגשו לית הוא מהם. ועוד יש הרבה מקומות אשר המקורה שלנו תולקת על הש"ס כמו שהתעוררו התוס' שבת (נה: ד"ה מעמידים). (מהרצ"ח)

אשרי האיש חדא פרשתא. פסחים קיז ע"א ד"ה שעומדים, מגילה יז ע"ב ד"ה ודוד. (מאר"נ)

דא"ר יהודה. בתוס"ט ספי' ק"ד ע"ב ר' שמואל בר אבא, ובויק"ר פ"ד ע"ב ר' שמואל בר נחמן בשם ר' יוחנן, ובילקוט תהלים תתסב ע"ש ר' לוי, ושם במדרש ובילקוט אימתא ק"ב פרשיות אמר דוד (ומ"ש בויק"ר מאה ועשרים ט"ם הוא מק"ב לק"כ ועי' הקדמת הרוא"ה לתהלים), ואין לומר דלמנלא על מות ולמה ה' תדא ניחא דהלא הכא מוכח דיהיו לרנון הוא לאחר י"ח פרשיות, ועי' תוספות מגילה יז ב', ועי' ירושלמי פ"ד ה"ג ותענית פ"ב ה"ב י"ח ברכות כנגד י"ח מזמורים עד יהיו לרנון, ועפ"מ פ"ב ה"ד שכ' לענינו דאמולאי פליגי בזה, ולא נ' כמ"ש בפנ"א שם, ותשבון הקמ"ז מזמורים יבואר אי"ה בירושלמי פ' כל כתבי בס"ד. (יפ"ע)

רש"י. ד"ה לתפילין. נ"ב ל"ל לתפלה, כי כן גרס בגמ', ועי' ב"י או"ח סי' ל. (נחוקי הגרי"ב)

ד"ה מאי קראה. דמצוה להתפלל. עי' כתר שם טוב דף ס"ד ע"ד. (ג' מהרש"א)

תוספות. ד"ה אלא. וקשה. תוס' מנחות (מב:) ד"ה כן ובכש"י שם ד"ה זו ק"ש. ולא אדע מה שציין הגאון מהרי"פ בשם התוס' מנחות הנ"ל שדחו פירש"י הלא במקומו הוא. ובוף קושי' התוס' אינו דכ"ז לרבנן משא"כ ר"ש דקיי"ל כוותי' דרש ולאיתם אותו למעוטי גילה. ועוד דרשינן אליבא כיון דנתחייב אדם במצוה זו נתחייב בכל מצות כולן עיין במנחות שם ובכש"י בפ"א כיון דנתחייב במצוה זו שהאיר היום נתחייב בכל מצות דרוב מצות נוהגין ביום ע"כ פירוש מתניתין דהכא אליבא דכ"ע כיון דאליבא דר"ש עודנו לאו זמן ציצית ועי' בתוס' לעיל (ח:) ד"ה לא ומ"ש בהגהות ודו"ק. (ר"ש טוריבש)

בא"ד. כדתניא עד שיכיר כו', ט"ס וא"ל כדתנן. (רש"ש)

ד"ה אחרים. דהא ר"מ איירי. ר"ל דפליג אאחרים וכמ"ש התוס' סוטה (יב.) ד"ה אחרים וכמ"ש בירושלמי מ"ד בין זאב לכלב כמ"ד בין תכלת לכרתי ומ"ד כדי שיהיה רחוק מחבירו כמ"ד בין תכלת ללבן ע"ש. ולכן הקדימו התוס' בירושלמי דאל"כ ה"א דאד שיעורא הוא ומייני בחבירו שאינו רגיל ודמי לזאב וכלב דאינו רגיל בזאב ודמי ליה לכלב ולריך הכרה טפי משא"כ להירושלמי לא הוי אד שיעורא עיין בגל"ת, מלכים שאין עומדין ממיטתן עד סוף שעה ג' משך אחר פי' הרתב"ם בפי' למשנה ואינו מתוור ועיין בחורך בפירושו לאורח חיים סימן נ"ח. (מים חיים)

וגומרה עד הנה"ח. מה שמקובב מיצות אלו בב' חלקי לבנה, ונגלין נדפס ע"ז נ"א ל"ג, הוא טעות. כי עד הנה"ח ודאי גרסינן כדמוכח לקמן לימא תנא קמא כר"א דאמר עד הנה"ח. אלא מיצת וגומרה לחודא הוא דל"ג, וכ"נ בתוי"ט. ומש"כ התוי"ט בשם הר"י שהגן הוא מלשון הגלו הרמוזים היה יכול להביא מה"ת עלתה גלה. (רש"ש)

שכן דרך וכו' לעמוד. בשוש"ט כ"ב ובמכילתא בא פי"ג בלשון מתני', ובמד"ר פט"ו תנחומא בהעלותך ירושלמי פ"א ה"ה להיות ישנים עד אלם שעות, ומלשון הירושלמי והמדרש הוליאו הפוסקים דגם שעה אלישית הוי זמן קימה, ועי' שאג"א סי' ה'. (יפ"ע)

דרך מלכים לעמוד. לעיל ג ע"ב, פסחים קז ע"ב ד"ה שהיה, ע"ז ד ע"ב ד"ה בתלת, שבת קכח ע"א. (מאר"נ)

הקורא מכאן ואילך. ירושלמי פ"ד ה"א ופ"א ה"ב שבת פ"א ה"ב מייתי לה לדייק מזה הא בעותתה מביא מד"ח וכבנמ' כאן י ע"ב. (יפ"ע)

גמרא. הא בליליא נמי מידע ידעי. רל"ל בעלות השחר ואחריו שעדיין לילה (אלא משום דאיכא דקיימי בההיא שעתא קרי ליה יממא נמי), כדאיתא לעיל דף ח סוף ע"ב. (יעב"ץ)

בין תכלת שבה. ירושלמי פ"א ה"ב מסמיך לה אקרא ולאיתם אותו מן הסמוך לו, ומוכח כפירוש התוס' דקאי אלילית ולא אגיזת צמר כפרש"י. (יפ"ע)

אלא בין תכלת שבה ללבן שבה כו'. עי' ירושלמי כאן ומש"ש. (מהרש"ם)

רמ"א משיכיר כו' אחרים אומרים. הקדמת הרמב"ם סדר זרעים, שבת ט ע"א ד"ה אומר, פסחים סב ע"ב ד"ה עדלים, יומא לז ע"ב ד"ה אמר, סוטה יב ע"א ד"ה אחרים, ע"ז סד ע"ב ד"ה אחרים, הוריות יב ע"א, מנחות מג ע"ב. (מאר"נ)

ר"מ אומר. ירושלמי [פ"א ה"ב] לא הוכר אם תנא על מ"ד בין זאב ולא על מ"ד בין תמור, ומשמע שם ג"כ דאד שיעורא הוא, דקאמר דמ"ד בין זאב או בין תמור ס"ל כמ"ד בין תכלת ללבן, ומ"ד כדי שיכיר ס"ל בין תכלת לכרתי. (יפ"ע)

משיכיר בין זאב לכלב. דומיה זה לזה כדתנן ריש כלאים. (יעב"ץ)

לכלב. בכורות מ ע"ב ד"ה אחד. (מאר"נ)

ר"ע אומר בין חמור. לעיל ט ע"א ד"ה לעולם ודי"ה כוותי'. (מאר"נ)

ואחרים אומרים. (סוטה יב א') תוס' ד"ה אחרים. (לבוש)

לתפילין כאחרים. (מנחות לו א') רש"י ד"ה תפילין. [א"ה עי' ב"י בא"ח סי' ל' ונחבורנו שם]. (לבוש)

לתפילין כאחרים. נ"ב גירסת רש"י וס' ירלאים לתפלה [וכ"ה בתוס' יומא לז ב' וע"ש]. (נחוקי הגרי"ב)

ותיקין היו גומרין. יומא לז ע"ב ד"ה אמר, לעיל ד' ע"ב ד"ה אמר, לקמן יב ע"א ד"ה משום, וע"ש כח ע"א ברא"ש ד"ה תפלת השחר, מגילה כג ע"א ד"ה ובשבת, סוכה מד ע"ב ד"ה כאן במקדש. (מאר"נ)

ותיקין. ילקוט תהלים תתמ ע"ש יהודה בן תימא, ועי' ירושלמי פ"א ה"ב דמשמע דמצותה לאחר התפלת הנה"ח כדדייק הרשב"ם ועפ"מ. (יפ"ע)

א"ר זירא מאי קרא. לקמן כט ע"ב. (מצפ"א)

מאי קרא. ירושלמי פ"ד ה"א מוכיח לה מקרא לענת מצות לענת מיצוין של יום, וכ"ה ירושלמי רפ"ה דפסחים, ובב"ר פל"ב, ותנחומא מקץ סי' י'. (יפ"ע)

כל הסומך גאולה. ירושלמי פ"א ה"א אין הטעון מקטרג כל אותו היום. (יפ"ע)

לעולם ישתדל. ילקוט מ"א ריש, וירושלמי פ"א ה"ב רבו היא אית בני אנשא יהבון פרטין מחכים לפלטין, וכדאיתא שם פ"ג ה"א נזיר פ"ז ה"א מצוה לראות גדולי המלכות. (יפ"ע)

התוס' בפסחים (נט ב') בד"ה בחרבעה ע"ש ומש"כ הענ"ר דלא לראב"ע הפסח אחר מצות א"מ אח הידים כו'. איסמיטמיה מצנה ערוכה בפסחים (קב ב') הפסח אחר חצות מטמא אה"י, ומוקי לה הש כוותיה. (רש"ש)

דף ט ע"ב

גמרא. אותו צדיק. שמ"ר פ"ג. (יפ"ע)

מלמד שהשאילום. ילקוט נא רמ. (יפ"ע)

מ"ד בע"כ דמצרים דכתיב ונות בית תחלק שלל. כלומר שהיו כופין אותן בדברים והיו מרלאין להם היכן ממונם והוגם עמון עד שהוכרחו לתת להם שאלתם, היינו דקרי ליה שלל, ע"ש בא"ש לבינה. (יעב"ץ)

כמצודה. פסחים קיט ע"א ד"ה כמצודה, ערכין לב ע"א ד"ה חולסין, בכורות ה ע"ב ד"ה תשעים. (מאר"נ)

אהיה. שמ"ר פ"ג, ילקוט שמות קעא. (יפ"ע)

ענני ה'. ילקוט מ"א רטו. (יפ"ע)

ענני שתרד אש. לעיל ו ע"ב, לקמן לא ע"ב. (מאר"נ)

וענני שתסיח דעתם שלא יאמרו מעשה כשפים הם וכו'. לל"ד בזה הרבה. ה), וכי רלה לבטל הבחירה. ב), שלא יאמרו מעשה כשפים הם, א"כ בכל מעשה הנביאים היו יכולים לומר כך, ולא מלינו שיעלה זה על לב איש לומר מעשי ה' ע"י נביאי האמת למעשי קוף הכשוף, ואף פרעה שאמר למשה רבינו ע"ה בתחלה [עי' שמו"ר פ"ט ו, ז] תנן אתה מכנים לעפריים, הלא בפוף הוכרח להודות עם תרטומיו כי אצבע אלהים היא, מה גם כאן שנביאי הבעל היו ודאי מכשפים מובהקים ועשו כבר להראות מעשה כשפיהם ויגעו לריך בכוח כשפיהם, ואליהו הלא נלחם בקריאתו לה', מה מקום עוד לחלות במעשה כשפים. ג), גם מפ' ואתה הסיבות, הוא לשון עבר, ואין המיא ממנו ראיה לז"ש שיסיח דעתם וכו'. וע"ל כי בודאי עובדי הבעל היו יכולים להטעות הבריות במעשה כשפים כמ"ש בכ"מ עי' מ"ש בחש לבינה בפ"ד בזה, אך לא יכלו לאחת דבריהם בכל פעם כמו שאמרו רז"ל [ב"ר פה, ב] בקוסמים ואוזים בכוכבים [עה"פ ישעיה יג, יג] מודיעים לחדשים מאשר ולא כל אשר, לכן היו יכולים להתגלל אם בפעם הזאת לא יענה אותם הבעל, עדיין יאמרו בפעם אחרת יענה אותם שאין כל הבחנים שוות... אפילו דקדושה בעא... ניחיי, ואליהו בחותו... עדיין לא היה מוחזק אלא לנביא אמת, וכן חשש שיאמרו גם אתה בפ"א חולית כמותו... שחשש כחו בנקבה וירא לנפשו... איחבו, ולא רלה לבטל הבחירה, אך לאג פן יקשה ה' לבם בדרך שעשה לפרעה ולמלכי האמורי אחר שהחזקו והקשו את ערפם הכביד את לבם בכמוב, זהו שאמר ואתה הסבות וגו', כלומר אע"פ שבדין הסבות לבם ע"ע מאחר שנתנו כחף סורלת והכבידו אזנם משמוע לנביאיך, הקשיחו לבם מירלאתך, ואף הפעם אני ה' עושה למעני ית"ש... ועמ"ש בחש לבינה. (יעב"ץ)

וענני שתסיח דעתם שלא יאמרו מעשה כשפים. נ"ב עי' רמב"ם בשמונה פרקים שהקדים לפי' המשנה (פ"ח) שהסביר ענין חזוק לב פרעה, שהיה עיקר עונשו על שהיעבד עם בני ישראל, והקב"ה מנע ממנו דרכי התשובה. וכן באליהו נאמר ואתה הסבות לבם אחורנית, היינו ג"כ הש"ת מנע מהם הדרך הנכון אשר עלה על לבם לחזור בתשובה עת רואים שהש"ת עושה נסים יוצאים מנדר הטבע, ומפ"ז התפלל אליהו שיסיחו דעתם כעת ויעזבו קשה ערפם וטבעם הרע אשר הרגלו מאז לומר על כל ענין נסי כי לא יד ה' עשתה זאת ומעשה כשפים הוא ע"ש. (מהרצ"ח)

מתני'. מאימתי. עי' הרמ"ע מפאנו סימן ח'. (ג' מהרש"א)

בין תכלת ללבן וכו' לכרתי. לעיל ג ע"א תד"ה למאן, [וע"ש ח ע"ב ד"ה לא, סוכה לא ע"ב תד"ה הירוק], חולין מז ע"ב ד"ה אלא [מנחות לו ע"א ד"ה תפילין, וע"ש מג ע"ב ד"ה בין]. (לבוש. מא"נ)

בין תכלת לכרתי. עי' תר"י בשם ערוך לכרתי הוא לבע שקורין הגלי, ודומה לתכלת. ועי' תוס' סוכה (לא:) ד"ה הירוק לכרתי. (מהרש"ם)

וגומרה עד הנץ החמה. ר"ל קאמר לה כדמוכח בהדיא בש"ס בפ"ס מי שמתו ע"ש. ומה שפירש הרע"ב כדברי ר' יהושע שכן דרך בני

בתחלה. עמס"ל ד' ב'. (יפ"ע)

אמרי פי. בתוס' נדרים כג ע"ב ד"ה רבא, ועיין לעיל ד ע"ב, לקמן ל ע"א. (מאר"נ)

אמר ר"א תהא בתפלה של ערבית. לא תקשה היאך לא ידע ר"א היכי הוה עביד בתפילת ערבית עד האידנא, דכיון דקיי"ל תפילת ערבית רשות, אה"נ דלא ידע ליה לאידך דר"י. (יעב"ץ)

גאולה לתפלה של ערבית. עמס"ל [ד' ב']. (יפ"ע)

וכיון דקבעוה כו' כתפלה אריכתא דמיא כו'. עי' תשו' הרשב"א ח"א סי' נ"א. (מהרש"ם)

דאלת"ה ערבית היכי מצי סמיך כו'. עי' מהרש"א, אבל דרך הגמרא כן כמש"כ התוס' לקמן כ"ו ב' ד"ה ואין ע"ש. (רש"ש)

מכדי האי יהיו. ילקוט תהלים תרעה. (יפ"ע)

הני י"ח י"ט הויין. וי"ל שהוא כנגד ברכת המינין, וכן הדבר מכוון עם פרשת למה רגשו גויים, אלא שהמתרץ מיכן לפי חשבון ברכות בתפלת י"ח כמו שהיו קודם שתקנו ברכת המינין, מ"מ ודאי גם הרמז זה בפרשת למה רגשו שהיא אחת ומחלקת לשתים, כי לא דבר ריק הוא בלי ספק, ונכון הדבר. (יעב"ץ)

אשרי האיש ולמה רגשו חדא היא. נ"ב עי' תוס' (מגילה יז:) ד"ה ודוד כי אמרה בתפיעות אמרה, ועי' מסכת סופרים פט"ו הי"א, והוא מן הירושלמי פרק כל כתבי בתהלים יש קמ"ז פרשיות ועי' תוס' (פסחים קיח.) ד"ה שעומדים. ועי' ירושלמי פ"ד דברכות ולמה שמונה עשרה אמר ריב"ל כנגד י"ח מזמור אם יאמר לך אדם י"ט הם אמור למה רגשו לית הוא מהם. ועוד יש הרבה מקומות אשר המקורה שלנו תולקת על הש"ס כמו שהתעוררו התוס' שבת (נה: ד"ה מעמידים). (מהרצ"ח)

אשרי האיש חדא פרשתא. פסחים קיז ע"א ד"ה שעומדים, מגילה יז ע"ב ד"ה ודוד. (מאר"נ)

דא"ר יהודה. בתוס"ט ספי' ק"ד ע"ב ר' שמואל בר אבא, ובויק"ר פ"ד ע"ב ר' שמואל בר נחמן בשם ר' יוחנן, ובילקוט תהלים תתסב ע"ש ר' לוי, ושם במדרש ובילקוט אימתא ק"ב פרשיות אמר דוד (ומ"ש בויק"ר מאה ועשרים ט"ם הוא מק"ב לק"כ ועי' הקדמת הרוא"ה לתהלים), ואין לומר דלמנלא על מות ולמה ה' תדא ניחא דהלא הכא מוכח דיהיו לרנון הוא לאחר י"ח פרשיות, ועי' תוספות מגילה יז ב', ועי' ירושלמי פ"ד ה"ג ותענית פ"ב ה"ב י"ח ברכות כנגד י"ח מזמורים עד יהיו לרנון, ועפ"מ פ"ב ה"ד שכ' לענינו דאמולאי פליגי בזה, ולא נ' כמ"ש בפנ"א שם, ותשבון הקמ"ז מזמורים יבואר אי"ה בירושלמי פ' כל כתבי בס"ד. (יפ"ע)

רש"י. ד"ה לתפילין. נ"ב ל"ל לתפלה, כי כן גרס בגמ', ועי' ב"י או"ח סי' ל. (נחוקי הגרי"ב)

ד"ה מאי קראה. דמצוה להתפלל. עי' כתר שם טוב דף ס"ד ע"ד. (ג' מהרש"א)

תוספות. ד"ה אלא. וקשה. תוס' מנחות (מב:) ד"ה כן ובכש"י שם ד"ה זו ק"ש. ולא אדע מה שציין הגאון מהרי"פ בשם התוס' מנחות הנ"ל שדחו פירש"י הלא במקומו הוא. ובוף קושי' התוס' אינו דכ"ז לרבנן משא"כ ר"ש דקיי"ל כוותי' דרש ולאיתם אותו למעוטי גילה. ועוד דרשינן אליבא כיון דנתחייב אדם במצוה זו נתחייב בכל מצות כולן עיין במנחות שם ובכש"י בפ"א כיון דנתחייב במצוה זו שהאיר היום נתחייב בכל מצות דרוב מצות נוהגין ביום ע"כ פירוש מתניתין דהכא אליבא דכ"ע כיון דאליבא דר"ש עודנו לאו זמן ציצית ועי' בתוס' לעיל (ח:) ד"ה לא ומ"ש בהגהות ודו"ק. (ר"ש טוריבש)

בא"ד. כדתניא עד שיכיר כו', ט"ס וא"ל כדתנן. (רש"ש)

ד"ה אחרים. דהא ר"מ איירי. ר"ל דפליג אאחרים וכמ"ש התוס' סוטה (יב.) ד"ה אחרים וכמ"ש בירושלמי מ"ד בין זאב לכלב כמ"ד בין תכלת לכרתי ומ"ד כדי שיהיה רחוק מחבירו כמ"ד בין תכלת ללבן ע"ש. ולכן הקדימו התוס' בירושלמי דאל"כ ה"א דאד שיעורא הוא ומייני בחבירו שאינו רגיל ודמי לזאב וכלב דאינו רגיל בזאב ודמי ליה לכלב ולריך הכרה טפי משא"כ להירושלמי לא הוי אד שיעורא עיין בגל"ת,

והאמת כמ"ש דכן מורה מתוס' סוטה הירושלמי כנ"ל ודו"ק. (ר"ש סוירבוב)

באר"ד. ע"ע תוס' נ"ב טו ע"ב ד"ה ויש, גב ע"ב ד"ה מאן. (רא"ג)

ד"ה כל הסומך. עיין לקוף אהבה סימן מ' ז'. (גליון מהרש"א)

דף י ע"א

גמרא. כל פרשה. (מגילה יז ב') תוס' ד"ה ודוד. (לבוש, מא"נ)

כל פרשה. ילקוט תהלים תריג ע"ש ר"ש בן פזי. (יפ"ע)

הנהו בריוני כו' הוה קבעי ר"מ כו' דלימותו כו'. עי' לעיל (ז.) בעובדא דריב"ל עם הלסוקי, ויש לתלק קצת. (רש"ש)

הנהו בריוני. שוה"ט תוס' ק"ד, וילקוט תהלים תתסב ע"ש. (יפ"ע)

בעי ר"מ רחמי עלייהו כי היכי דלימותו. כלומר זהו מדת רחמים עליהם שימותו, שטובה ויפה מיתה לרשעים שמיסה אינם חיים. (יעב"ץ)

מי כתיב חוטאים חטאים כתיב. נ"ב אף שמצינו ג"כ שבור זרוע רשע (תהלים י'), אפשר לומר שסיום הפסוק מדבוק רשעו כל תמלא, הוא נאור על תחלתו, היינו בחיזה אופן ישבר שלא ימלא רשעו ולא יעשה שורש. (מהרצ"ח)

בעי רחמי עלייהו דלהדרו. עי' תענית דף כג ע"ב. (מצפ"א)

דלהדרי בתשובה. תענית כג ע"ב ד"ה אלא, סנהדרין לו ע"א, סוטה יד ע"א ד"ה ולפושעים. (מא"נ)

אלא בעי רחמי עלייהו דלהדרו בתשובה כו'. עי' תשו' מעיל צדקה סי' ז', ועי' יסודות יעקב עה"ת פ' האזינו נ"ב פסוק מ"ד. (מהרש"ם)

אלא מאי עקרה. עי' שהש"ר פ"ח. (יפ"ע)

אמר לה ההוא צדוקי. ילקוט ישעיה שלח. (יפ"ע)

א"ל ההוא צדוקי לר' אבהו. ילקוט תהלים תרכד ושם לר"ש בן חנניה. (יפ"ע)

סמוכין מן התורה. עי' לקוף אהבה סימן ב'. (ג' מהרש"א)

למה נסמכה. שוה"ט סי' ג' ע"ש ר' יעקב בר אחא. (יפ"ע)

כלום יש עבד שמורד כו'. וב"ב ישעיה מ"ה ט' י'. (מרא"כ)

כנגד דוד אביו שדר בחמשה. עי' עקידה שער כ"ה עלה נ"ד ע"ד. (ג' מהרש"א)

שדר בחמשה. שוה"ט סימן ק"ג. (יפ"ע)

דר במעי אמו. ויק"ר פ"ד. (יפ"ע)

מאי כל גמוליו וכו' שעשה לה דדים במקום בינה. דריש גמוליו, לשון גמולי מחלב [ישעיה כח, ט], דכתיב בה אם מי יורה דעה את מי יבין וגו'. (יעב"ץ)

ראה במפלתן. עי' במד"ר פ"ד שוה"ט סי' ק"ד פדר"א פי"ט. (יפ"ע)

נסתכל ביום המיתה. יש לפרש לפי שגדולים צדיקים במיתתן, והרי בחייו לא רצה הקב"ה להודיעו שמתל על אותו עון, וע"ז אמרו ושבח אני וגו'. ולכן דרשו ג"כ [ב"ר פ"ט, ה] עה"פ והנה טוב מאד, כנודע. (יעב"ץ)

נסתכל ביום המיתה ואמר שירה. פי' המנרכן על הרעה כמו על הטובה, ומסולקת קושית המהרש"א קינה לדוד מצע"ל. ודוקא גבי בריחתו מאבשלום פריך הגמ' הכי, דכתיב בשמואל שהוא עולה ובוכה, ואם בוכה למה מזמור. ועיין ילקוט ריש תהלים. (מצפ"א)

ביום המיתה ואמר. עי' עקידה שער נ"ב עלה ע"א ע"ג. (ג' מהרש"א)

והוי מסדר אגדתא קמי דר' יהושע בן לוי. בדבר זה לכאורה נמצא הסתכות זר בין תלמודנו לבין הירושלמי. מגמרא אנו רואים שריב"ל היה בעל אגדה מופלג כמו בכאן ובפ"פ שור שנגח [נ"ק נה.]. והירושלמי וכן במס' סופרים [פט"ז ה"ב] אמרו בשם ריב"ל שהיה מגנה האגדות להמות בעליהן בעיניהן ומקלל הוא להו, וכ"ש מתלמודינו מחבנים ומגדילים דברי אגדה, ונגד זה הירושלמי מספילם ומדבר בגנותם וקורא ספרי קוסמין ע"ש בפפ"ג דמעשרות, ובפרק כל כתבי [שבת פט"ז ה"א] מאדר ומקלל את הכותבם. אבל באמת אין כאן סתירה מוצלת כלל כי שני המלמודים שיש בכך שהאגדה היא משובחת מאד, טובים למאן דזכי לה, אלא שהיא ענף מספרי תורה, שאין כל אדם ראוי לה. וכן אמרו במדרש [ספרי עקב יא, כב] רצונך להכיר מי שאמר והיה העולם עמוק באגדה, היא ודאי פרי הטוב הגנוז בתורה, קוד ה' לירא'ו, ולא נתנה להכתב מטעם זה כדי שלא תהא יד כל אדם ממשמשת בה, (לכן קללו ואררו את הכותבה על ספר בלבד, אף אחר שהותרה רצועת כתיבת תורה שבע"פ משום עת לעשות לה' כדי שלא ישתכחו הלכות ודיינין. מ"מ עדיין לא המירו לכתוב ספרי תורה ואגדות משום כבוד אלהים הסתר דבר, ואעפ"כ לא הוחזק איסור זה גם באגדה כמ"ש דהמקנין [ניטין פ.] דר"י ור"ל הוו מעיינ' בספרא דאגדתא בשבתא) אותן שמו לשמה ולקללה, מפני שעובר על גזרת חכמים שאסרו לכתבה, אך לא על הלומדה תרה אפס תלילה, אם הוא רואה לה וקבלה מרב הגון בטוח עליו ברכה. (יעב"ץ)

והוי מסדר אגדתא קמיה דריב"ל. ועיין בירושלמי שבת פ' כל כתבי [ה"ח] אמר ריב"ל אגא מן יומא לא איסתכלית באגדתא, נראה כסותר לתלמודא דידן, ועי' שו"ת הרדב"ז ח"א סי' רל"ב. (רחיל"ם)

אין לבלותך כו' הקב"ה מבלה מעשיו. ולדיקים לעתיד לבא דומים לבוראם דכתיב [ישעיה סה, כב] ומעשי ידיהם יבלו בחיריי. (יעב"ץ)

א"ת כי אין בלתך אלא אין לבלותך כו'. שאינך יכול לקרות אין בלתך, אלא כאשר תקרא לבלותך, שהאחד הוא קדמון בהכרח והקדמון הוא שאין לו תחלה, וכל שאין לו תחלה אין לו תכלה כמ"ש בחו"ה. (מל"ה)

כנגד מי אמרן דוד. עיין מדרש רבה פ' ויקרא. (מצפ"א)

מה הקב"ה. נ"ר פי"ד, ויק"ר פ"ד, דב"ר פ"ב, שוה"ט סי' ק"ג, תנחומא חי פדר"א פל"ד. (יפ"ע)

אמר רב המנונא. ילקוט מ"ב רמב. (יפ"ע)

מי כהחכם וכו'. עי' בהקשורים, דרוש מכתב לחזקיה. (יעב"ץ)

דהכי אשכחן באליהו דאזיל לגבי אחאב שנאמר וילך אליהו להראות אל אחאב כו'. נ"ב וא"ע דהא התם ע"פ הדבור היה דא"ל לך הראה אל אחאב, וא"ל דילוף מהך דבור גופיה, דא"כ הו"ל לאתויי הך קרא, וע"כ דהתם היה מוכרח לילך אלא שהרי אחאב לא היה יודע היכן הוא שילך אליו, ובאמת נסתוף כשא"ל עובדי' מאליהו הלך אליו אחאב כמבואר בכתוב שם, ובעדיפא הו"ל לאתויי מקרא דרשנם מתניי וירץ לפני אחאב, וגם משם אין ראיה וצ"ע. (מל"ה)

ויאמר כה אמר ה' צבאות כו'. נ"ב במלכים סי' כ' ומשעיה סי' נ"ח אינו כתוב מיבא בנאום. (מל"ה)

חזקיה וכו' הוה לי בני. נדה טז ע"ב ד"ה הכל מיד"ש, אמת דר"ב פ"ב דף ב ע"א, ימות נ ע"א ד"ה מוסיפין וד"ה תדע. (מא"נ)

כבשי דרחמנא. (סוכה מג ב') רש"י ד"ה וכוכבים, (תגיגה יג א') רש"י ד"ה כבשונו. [א"ה עי' רש"י במכות כג ב' ד"ה ממני והבן]. (לבוש)

כבשי דרחמנא. תגיגה יג ע"א ד"ה כבשונו, סוטה י ע"ב ד"ה כבשים, סנהדרין פט ע"א. (מא"נ)

ומאי דניחא קמי קוב"ה לעביד. אע"ג דלדיק ורשע לא קאמר שהכל בידי שמים חוץ מי"ש [נדה טז:]. פירוש מאי דניחא וכו', כלומר בין יתן לך בנים בין לא יתן לך בנים כל עיקר, כי מנין לך לידע זה שהם ככבשי רחמנא ודאי, והרי הוא עצמו רצה לבטל פ"ו שלא יהיו לו בנים ממילא עדיין אינו דבר מחויב שיהיו לו, וגם התפלה עם הזכות מועיל לשנות המזל, כמ"ש הרבה מזה, ועיין גם בספר אם לבינה ס"פ לך לך, ובלח"ש שלה קדושין, [וכמ' מגדל עוז] בסוף עניית הבטחון, ובדרוש מכתב לחזקיהו הנ"ל. (יעב"ץ)

השתא הב לי ברתך. ירושלמי סנהדרין פ"ש ה"ב אינתא דשעיה א"ל קם ברתי, ופי' הפ"מ דבשתבשה שיתרפא א"ל כן ולמ' הכי שם, ובפנ"א מאדרי דשעיה א"ל דהוה לך למנסב ברתי ע"כ אין לך המנלות משום בנין דלא מעלו, ע"כ אמר לו חזקיה לא לך אני שמע כו'. (יפ"ע)

נגזרה עליך. ר"ה יז ע"ב, וע"ש מ ע"ב ד"ה משפט, ומ"ש טז ע"א. (מא"נ)

א"ל בן אמוץ כלה. [ירושלמי סנהדרין פ"י ה"ב] ונקה"ר פ"ה ומלקוט מ"ב ריב. (יפ"ע)

כלה נבואתך וצא כך מקובלני אפילו חרב חדה מונחת על צוארו אל ימנע מן הרחמים. נ"ב לבאר לשונם כלה נבואתך וצא, נ"ל ע"פ דברי הרמב"ם פ"ט מהל' יסה"ת דנבואת המנבא לרעה יכול הקב"ה לחזור לטובה כמו בניוה, וכ"ז נתחייב יונה מיתה בידי שמים על אשר כבש נבואתו, דהנבואה ליבן לעשות שליחותו בין אם יתקיים דבור ה' או לא. וגם כאן יעשיה לא רצה לילך לחזקיה, רק היה מוכרח להגיד לו דבר ה' אליו כי מת אחזה ולא תחיה, ולא היה אפשר להפטר למען שלא יהיה בכלל כובש נבואתו. וחזקיה הכיר זאת שלא בא לבבודו, א"ל כלה נבואתך וצא, כיון שלא בא למעני רק להגיד דבר ה' אשר בידך הנה כבר עשית את שלך מיד שגמרת נבואתך ולא, ובכל זאת יוכל הקב"ה להיטיב. (מהרצ"ח)

אפי' חרב. ספרי ואתחנן וירושלמי סנהדרין [פ"י ה"ב] אם ראית חלומות וחזיונות קשים קפוץ לשלשה דברים תשובה תפלה וצדקה. (יפ"ע)

ר' יוחנן ור' אלעזר דאמרי תרווייהו. עיין ב"מ דף נט. (מצפ"א)

שנאמר הן יקטלני לו איחל. חסר כאן וא"ל: לסוף יהב ליה ברתיה כמ"ש בע"י. (יעב"ץ)

רש"י. ד"ה חטאים. קרי ביה חטאים. רא"ל חטאים קרינן בפת"ח וטית דגושה, והוא תואר כמו גנבים, ענינו כמו חוטאים, ובאמת גדולים הם מהחוטאים, שהם הנכשלים בחטא שוגגים, וחטאים הם שנעשו החטאים כן בהם, שחטאו פעם אחר פעם, מ"מ יש אם למסורת מדכתב חטאים, קרי ביה נמי חטאים בח' פתוחה, שהוא שם דבר של חטא בריבוי והכוונה שיכלה יה"ר שהוא שבת החטאים ויחמו החטאים והעונות, ולא החוטאים זה פשוט, ומ"ש רש"ל לא הבנתי, ווק. (יעב"ץ)

ד"ה מקובלני. שראה את המלאך וחרבו שלופה בידו בסוף שמואל. נ"ב א"ל (ד"ה מ' כ"א ט"ז). (מהרצ"ח)

דף י ע"ב

גמרא. א"ר חנן אפילו בעל החלומות אומר לו לאדם למחר הוא מת. נ"ב פי' ולמחר מרב חדה מונחת על זאתו ודו"ק. ועי"ל להיפך אפילו אם רק בעל החלומות אומר לו למחר הוא מת, נמי יתוב להדבר ואל יתנגע עצמו מן הרחמים ודו"ק. (ר"ב רנשבורג)

אפילו בעל החלומות אומר. נ"ב כבר התעוררו כלם להרי אומר למעלה דאפילו על נבואה המפורסם מ"מ מועיל תפלה לבטול הגזירה. אולם האמת דמאמר זה לר' חנן היה דבור מיוחד לעצמו, ובעלי מסדרי התלמוד הכניסו דבריו כאן מפני שדומה בלשונו למה שלמעלה (ועי' שו"ת תשב"ץ ח"ב סי' קכ"א קכ"ט). (מהרצ"ח)

מיד ויסב. דב"ר פ"מ, קה"ר פ"ה, ילקוט מ"ב רמב, ירושלמי סנהדרין פ"י ה"ב. (יפ"ע)

[מאי] (לאיזה) קיר. ירושלמי שם ובקה"ר ובנרכות פ"ד ה"ד איתא מרגע מ"ד ריב"ל ס"ל בקיר של רמב ור"ש בר נחמן בקילה של שומרת ר' חיננא בר פפא בקירות בהמ"ק ורבנן אמרי בקירות לבו, ובקה"ר ר' יהודה בשם ר' יוסי בקירות לבו ורבנן אמרי בקירות בהמ"ק. והכא ליכא רק תרי מנייהו עם אמוראי אמריני. (יפ"ע)

אבי אבא שחפה וכו' על אחת כו'. שלא יכלה זרעו, ואע"פ שבודאי היו לו בנים אחרים מלבד רחבעם (אע"פ שלא נזכרו בכתוב), ורחבעם היו לו כ"ח בנים מלבד שאיש בנות [דה"י, ב' ח, כא], וכן בנו אביה היו לו כ"ב בנים מלבד הבנות [שם יג, כא], ככה כל מלכי יהודה הרבו בנים, אולי ספו תמו כולם כמו שמצינו ביהורם שהרג כל אחיו, וכן כל זרעו נכרת מן מיותם הוא לבדו נשאר. או שמא כל שאר הזרע הנשאר משלמה לא נלחו למולכה והיו כלא שאינם. (יעב"ץ)

זכר נא. ילקוט מ"ב רמב. (יפ"ע)

שסמך גאולה לתפלה. עיין לקמן דף מב. (מצפ"א)

שגנז ספר רפואות. נ"ב עי' פי' המשניות להרמב"ם סוף פרק מקום שנהגו, ובשו"ת הרשב"א סי' תי"ד וסי' תט"ו, ובטור יו"ד סי' של"ו בשם הרמב"ן, ובט"ז שם מה שהביא מדברי הרמב"ן פ' בחקותי, ועי' ג"כ ספר חובת הלבבות שער הבטחון פ"ד מ"ש בענין זה. (מהרצ"ח)

ששה דברים. מה שתפס דעיבר ניסן בניסן, הוא כמ"ד מעברין מפני הטומאה, דלמ"ד אין מעברין הא דכתיב כי אכלו פסח בלא בכתוב הוא מפני שעבר מפני הטומאה, ועיין סנהדרין יב ע"ב, וירושלמי פסחים פ"ט ה"ב סנהדרין פ"א ה"ב נדרים פ"ו ה"ח תענית ג"כ בהשמה דבריה דעיבר ניסן בניסן, ושם איתא ג"כ הפלוגתא הנ"ל, ומובן דקאי לאותו מ"ד, והכא דמייתי ליה אמתא משמע דס"ל כמ"ד מעברין מפני הטומאה, והרמב"ם פסק אין מעברין מפה"ט ואכמ"ל. (יפ"ע)

ששה דברים עשה חזקיה. לקמן מב ע"א ד"ה תכף לא"ת, פסחים ט ע"א, אבות דר"נ פ"ב דף ב. (מא"נ)

גנז ספר רפואות כו'. עי' מהרש"א חידושי אגדות גיטין סא ע"ב, ועי' תשב"ץ קטן סי' תמ"ה. (מהרש"ם)

מי גיהון. יעוין פי' רש"י ע"ז בפסחים [נו ע"א]. (רב"פ)

זה ניסן. מכלתא פ' בא פ"ב. (יפ"ע)

א"ר יוחנן משום ר"י בן זמרא. ילקוט מ"ב רמב תשא שלב. (יפ"ע)

נעשה נא. ילקוט מ"א רכח. (יפ"ע)

עלית קיר קטנה. עי' לקוף אהבה רנ"ז. (ג' מהרש"א)

אמר אביי. ילקוט ש"א קד ומ"א רכח ע"ש אמר רבה א"ר יצחק. (יפ"ע)

הרוצה להנות יהנה. נ"ב משקלו יהגה לענות, וכן להנות על משקלו. (יעב"ץ)

הרוצה ליהנות יהנה כאלישע. נ"ב עי' פירוש המשניות להרמב"ם מס' אבות פרק בן זומא על המשנה ולא קרבום לחפור בה, מה שמאר ענין זה, (ועי' שו"ת תשב"ץ ח"א סי' קמ"ב קמ"ג קמ"ד קמ"ה קמ"ו קמ"ז קמ"ח) מה שהאריך בענין זה. (מהרצ"ח)

אריב"ח מכאן. ילקוט מ"ב רכח. (יפ"ע)

רב ושמואל. ירושלמי יומא פ"ב ה"ד וסנהדרין פ"י ה"ב א"ר אבון שלא הביט בה מימיו, ורבנן דקסרין אמרין שלא ראתה טיפת כו'. (יפ"ע)

אמר ריב"ח הוא קדוש ומשרתו אינו קדוש. וי"ל דעיקר טעמא ליחד מקום מובדל ומובנע לעצמו, הוא שבנים שם יושבים נשים יכול לבוא לידי יחוד, והוא קדוש הגודר עצמו מעבוה, אך דהא היה נערו עמו, ועז"א ומשרתו אינו קדוש, שהוא חשוד לאותו דבר ובחד פרוץ ג"כ אסור לדוקא תרי כשרי ודו"ק. (מל"ה)

אריב"ח הוא קדוש. ויק"ר פכ"ד פדר"א פל"ג. (יפ"ע)

הוא קדוש ומשרתו אינו קדוש. אע"ג דאמרינן ריש חולין [ד:] מוחל מקשיב על דבר אמת כל משרתיו לדיקים, הא ודאי לא כולם לדיקים, שאפילו ההיא דכתיב בהדיא מוחל מקשיב ע"ש שקר כל משרתיו רשעים, ע"כ צריך לומר לאו דוקא (אלא רובם ככולם) דהא הוה עובדייהו, כ"ש מאי דאמי מדיוקא, עוד י"ל גיחזי לדיק מעיקרו הוה, וההיא שעתא הוא דהאמין ואמיא כרבא דתפילת השחר (כנ, א) וכפשטיה דקרא ונשוב לדיק וגו', וחזו מאי סליק ביה דמיד דאמתין לטייה אלישע ודחפו בשתי ידיו. (יעב"ץ)

אריב"ח שאחזה. ילקוט מ"ב רכח. (יפ"ע)

בהוד יפיה. אע"ג דבודאי השונמית לא היתה פשוטה ועורה אלינע כולה, אלילה לה לאותה לדקת לבוא לפני הנמ"ל אלולא שדים כאשה זונה, ופשיטא היה כל גופה עטוף ומכוסה בגבדיה (אף דמשמע פ"ק דסוטה [ז.] דאין בגלוי לבה של כל אשה (עמ"ש שם בלח"ש) מ"מ השונמית הלו ודאי היא היתה יפ"ת כאחותה אביגג [פרד"א פל"ג]) ולאחזה בגבדיה מעל דדיה, נראה דליכא קפידא (עלח"ש שם), אבל מלבושי נשים שבא"י וזמנן ההוא כדרך כל מלבושיהן של הנשים שבמזרח אין קשורות והמהדוקות על גופן (כמו של מדינות הללו שמלומלמות על בשרן

ומחחות בקשורים ולולאות שנרקמין המרה לפשטן) רק מכסות להגה בדרך הגתה ועיטוף, רפה פורת מעל לדדיה לכן היה יכול להכניס ידיו מחחת למדיה בדדיה בלי הפסק מכסה ומעכבה בין שדיה בדרך הערבי שמניחו בפ' אלו נערות [כתובות לו:] (יעב"ץ)

אל יעמוד. ילקוט מהלים מחחת, ושוח"ט מ' ק"ל, וקה"ר פ"ל ע"ב ר' אלא בר' שמעון בשם ר' נתן, וירושלמי פ"ב ה"ג ע"ב ר' יסה, והטעם ממעמקים הוא ע"ב ר' בא בר בפי, ומגילה פ"א ה"ט ע"ב ר' אלא בר' שמעון בשם ר' יוחנן. (יפ"ע)

במקום גבוה. לקמן טז ע"א ד"ה לפי, מעינת כג ע"ב ברש"י, ר"ה לב ע"א ד"ה ירא, ד"ה בזמן. (מא"נ)

ולא במקום גבוה. ברכות ט"ז ע"א חוס' ד"ה לפי. (לבוש, רב"פ)

שנאמר ממעמקים קראתיך. ג' הרי"ף והרא"ש אע"פ שאין ראיה לדבר זכר לדבר. (ר"י לונדא)

המתפלל צריך שיכוין את רגליו שנאמר ורגליהם רגל ישרה. נ"ב נ"ה הן רגליס, איהו בגגת ואיהי בחוד, ועי' התפלה הן מחיהדים ועשה רגל א', ומכחיה זו נעשה בכל העולמות כולא בחר רישא גרירא. וזהו ורגליהם, רגל שיעשה רגליהם חרי בחיות רגל, א' שיחיחדו זו"ע כאחד, זה גורם ישרה גי' תפלה, שהתפלה פועל זאת לעשות רגל א'. ועכ"פ ע"פ פשוטו צריך לכוין רגליו ליחד לרמוח על הסוד הלז, כי היחוד הלז נעשה בכל העולמות והכן זה, ישרה אותיות שירה. (מל"ה)

ואריב"ח כו' המתפלל. ילקוט יחזקאל שלז, וירושלמי פ"א ה"א, מ"א כמלאכים וח"א ככהנים ע"ש. (יפ"ע)

לא תאכלו על הדם. עיין סנהדרין סג ע"א. (מא"נ)

אריב"ח משום ראב"י כל האוכל ושותה קודם שיתפלל עליו הכתוב אומר ואותי השלכת כו'. נ"ב נראה דזה קאי בחפלת המנחה דמה ליכא לאו דלא חאכלו רק איסורא משום ואותי השלכת, וכן משמע בחר"י דמחלק בין שחרית למנחה לענין אם החמיל אם מפסיק ע"ש, וכן מנואר בזוהר דלא חאכלו על הדם שייך רק בחפלת שחרית. (מל"ה)

א"ר יצחק אר"י משום ריב"ח. ילקוט מ"א רנ, ושם לא הוזכר ריב"ח. (יפ"ע)

אלא גאיך. עיין בזוהר ויקהל דף רטו ע"ב. (מצפ"א)

הלכה כר"י. לעיל ט ע"ב ד"ה לק"ש. (מא"נ)

הלכה כר' יהושע. וירושלמי פ"א ה"ב הלכה כר' יהושע בשוכח, והיינו דלכחחלה יש לקרותה כוחיקין. (יפ"ע)

כקורא בתורה. לעיל ט ע"א ברש"י ד"ה כוחיה, וע"ש יד ע"ב ד"ה ומכל, וע"ש טו רש"י ד"ה לק"ש, שבת יא ע"א. (מא"נ)

מאי לא הפסיד שלא הפסיד ברכות. עי' רדב"ז ח"ה סי' קנ"ו. (מהרש"ם)

גדול הקורא ק"ש בעונתה כו'. מה שהקשו חוס' חחפילה, אינה קשיא כל כך, דבגלאו הכי נמי איכא פשיטא, האי חורה והאי חורה, וקבלת עול מלכות שמים ודאי עדיף מחחם חורה שאין בה קבלת מלכות שמים, אלא ע"כ החידוש ורבותא היא שקריאת כל ג' פרשיות גדול וכו' אע"ג דאין קבול עול מלכות שמים אלא בפסוק ראשון בלבד, ועוסק בחורה פירושו לא קורא כדרכו בלבד, אלא עמל בה"ת, דהיינו פירושו בעיון והבנת הלב דעדיף ודאי מקריאה פשוטה בלי עסק ועמל, אפ"ה קריאת שמע עדיפא מעסק חורה. והיינו רבותא אלימתא, אבל חפילה גדולה מעוסק בחורה (שאינה אומנתו) אינו חידוש כל כך, דחפילה רחמי והכל חייבין אפילו נשים וקטנים דלא... דאורייתא וינהו... ע"י שאינו עוסק בחורה... (יעב"ץ)

דקורא בעונתה עדיף. עמ"ל במתני'. (יפ"ע)

מתני'. בש"א בערב. ספרי מ"ב ל"ד ילקוט ואחחנן תרטז. (יפ"ע)

בש"א בערב וכו' שנאמר ובשכבך. סוטה לב ע"ב ד"ה ורבי. (לבוש, מא"נ)

ובה"א כל אדם. לקמן יג ע"ב ד"ה על לבבך. (מא"נ)

א"כ למה נאמר. (עירובין יג ב') רש"י ד"ה ושונין. (לבוש)

אר"ט. בשהש"ר פ"א וירושלמי ע"ז פ"ב ה"ז וסנהדרין פי"א ה"ד מייחי לה לענין דחבירים ד"ש מד"ח, ועי' שבועות פ"ד ה"ב עובדא דעביד עוד ר"ע כב"ש בענין שבועות, ובגדרים בגלי סב. העובדא בשינוי ע"ש. (יפ"ע)

אר"ט וכו' והטיתי לקרות. יומא יד ע"א ד"ה לא עשו, [עירובין מו ע"א ד"ה קמ"ל]. (לבוש, מא"נ)

וסכנתי בעצמי כו'. עיין בפ"ק דיבמות (טו.) גבי לחם הבא ר' טרפון מחלמידי ב"ש היה לכן סיכן א"ע לעשות כדברי רבו. (ר"א לונדא)

א"ל כדי כו' שעברת ע"ד ב"ה. [עי' חוי"ע שהחפלה על הרמ"א בחשובה שלא הביא דברי הרא"ש כו' א"כ ממילא לק"מ כו'. ואנכי אחפלא גם עליו שלא הביא מחר"י שכחבו שם להביא כדברי הרא"ש על יסוד הסחירה הלזו בעצמה]. (רש"ש)

דף יא ע"א

גמרא. בשלמא ב"ה. ילקוט ואחחנן תחמב, וירושלמי פ"א ה"ג מקשה ג"כ הכי ומשני בקיצור בשבח פרט כו' ע"ש. (יפ"ע)

א"כ לימא קרא בבקר ובערב כו'. נ"ב נ"ל טעמא דב"ה לחמיר ק"ש אחר עלות השחר הואיל לאיכא דגני בההוא שעחא לכך כחיב ובשכבך, ועוד דבקר הוא עד ד' שעות או עד חצות כדלקמן ר"פ א"ה ע"ש בש"ס, ועי' בחה"ר ודו"ק. (מל"ה)

נימא קרא בבקר. ע' ח' שחגת אריה דיני ק"ש סימן ה'. (ג' מהרש"א)

פרט לעוסק במצוה כו'. לקמן יד ע"ב ד"ה ומכל, סוכה כה ע"א ד"ה ובלכתך, וע"ש ע"ב ד"ה משוש, וע"ש כו ע"א ד"ה חתן, שבועות מד ע"א ד"ה שומר, סוטה מד ע"ב. (מא"נ)

פרט לעוסק במצוה ובלכתך בדרך כו'. חוספחא פ"א ע"ש. (מהרש"ם)

מכאן אמרו הכונס כו'. נ"ב רבים חמהו מהיכי חוכח חוה דכונס אח האלחנה חייב. ולפוס ריבחא נ"ל דחוה גופא חוכח מדבעיון קרא חיוחד פרט לחתן בדיוק זה. דלפטרו חטעם עוסק בחצוה ע"כ הכא חטעם עוסק בחצוה לא נפטר כלאיחא בסוגיא דלא טרוח ממילא באלחנה חייב דאל"ה גם באלחנה היה פטור חטעי עוסק. (ריחל"ם)

אמר רב פפא כי דרך כו'. נ"ב בסוכה דף כ"ה הגי' רב הונא. (מל"ה)

משום טרדא. יומא יד ע"א ד"ה אטרודי, שבח ט ע"ב רש"י ד"ה ומטרית. (מא"נ)

אפילו טבעה ספינתו כו' וכ"ת ה"נ אלמה כו'. המפרשים האריכו לישב מדוע לא פריך חיכף חאכל. ונעלם מהם פירש"י בעירובין לז ב' ד"ה היו לפניו ב' רמונים ע"ש. (רש"ש)

א"ר אבא בר זבדא. ילקוט יחזקאל שכד, ושם חסיק חדקאמר לי' ליחזקאל פחרך וכמ"ש החוס', וכ"מ בירושלמי מ"ק פ"ג ה"ה. (יפ"ע)

שהרי נאמר בהן פאר (חענית טו ל"ל ט"ז א') רש"י ד"ה פאר. (לבוש)

חחפילין שנאמר בהם פאר. חענית טז ע"א ד"ה במקוס, סוכה כה ע"א וע"ב, מ"ק כא ע"ב. (מא"נ)

הכא טריד טרדא דרשות. נ"ב וב"ה הא כחיב בשבחך ובלכחך בדרך למה לי וב"ש וכו' כל"ל, [ועיין מהרש"א וחילופי גרסאות]. (יעב"ץ, ר"ב רנשבורג)

וב"ש ההוא. ילקוט ואחחנן חחמב איחא הגירסא וכ"ה הכחיב בשבחך, ובלכחך בדרך ל"ל ש"מ. ולפ"ז יחכן הקושיא אח"כ וכ"ש כ"ל כבגמ' ועי' רש"א. ולגי' הספרים יחכן דזהו מסקנת הבריי בחבנ"ל לכדחניא, ולא מהעניין לעסוק בפי' הבריי"חא, ואחר לאסוקי למלחיה דב"ש מבנ"ל לפרט לשונות חצוה וכ"ה כו'. (יפ"ע)

וב"ש ההוא חב"ל פרט לשלוחי חצוה. עי' מהרש"א. ואולי לפי שהאריך הרבה בדרשה דפרט לעוסק בחצוה ובכאיו אב לענין הראשון בטעם פלוגחחן, חזר וכפל הענין שהפסיק בו, ובחב"כ נחלא הרבה כיולא בזה (עי' חל"ע שם"ו). (רש"ש)

וב"ש ההוא מיבעי להו פרט לשלוחי חצוה. עי' שם הגדולים מערכת ג' [ערך גמרא הא"ד] דבש"ס יבן ליחא ד"ז כלל, ועי' חוספחא פ"א ה"ה. (מהרש"ם)

פרט לשלוחי חצוה. עי' חנחומא שלח. (יפ"ע)

ומעשה בר' ישמעאל ורבי אלעזר בן עזריה. ל"ל ורבי אליעזר, כן הוא עיקר הגירסא וכן ל"ל גם בחוספחא. (ר"ש קצנלבוגן)

ומעשה בר' ישמעאל. ספרי ואחחנן ל"ד, ילקוט ואחחנן חחמב, וירושלמי פ"א ה"ג איחא איפכא, ול"ל לירושלמי דמירי בק"ש של שחרית, ע"כ מסיק אי הטיחי כדברי ב"ה, והכא ובספרי וילקוט דאיחא אחה הטית כדברי ב"ש מירי בק"ש של ערבית. (יפ"ע)

זקנך מגודל. גירסח הרשב"א כמו וירושלמי מה לך זקנך מגודל, והוא אומר כנגד המשחיתים, פי' להלוך נגד דעת המשחיתים זקנם, והגר"א מגיה וירושלמי פ"א ה"ג דל"ל בהכא. (יפ"ע)

יהיה כנגד המשחיתים. נ"ב עי' בערוך ערך זקן פי' כנגד המשחיתים ומגלחים זקנם או עושה הכיפוך וכנגדם כך זה הטה וזה זקוף ועי' בחה"ר. (מל"ה)

יהיה כנגד המשחיתין. נ"ב עי' ערוך ערך זקן שפי' כנגד המשחיתים המגלחים זקנם כנגדו זה מגדל שערו ומגלח זה חולק עליהם ע"ש. (מהרצ"ח)

שמא יראו התלמידים. פסחים ק ע"א. (מא"נ)

אלא שמא יראו התלמידים כו'. כה"ג בפסחים (ק.) ובכחובות (נ ב). (רש"ש)

עשה כדברי ב"ש. סוכה ג ע"א ד"ה דאמר, עירובין יג. (מא"נ)

עשה כדברי ב"ש לא עשה כלום. היינו לאחר שילאה בת קול, א"נ לדברי ב"ה כלא עשה, אבל ב"ש עשו. ועי' מ"ש בספ"ק דיבמות והאי זקן מדב"ש הוה, ועמ"ש פרק כ' דשבת (קא, ב) ובעירובין (ו ב') בס"ד. (יעב"ץ)

מי שהיה ראשו ורובו כו'. עי' בהגהות הגר"א, ועי' יבמות ט"ו ע"א דר"י בן המורבי היה מחלמידי שמאי. (רא"ג)

משם ראיה. בשבח כט ע"ב וש"נ. (יפ"ע)

מתני'. בשחר וכו'. כחב המי"ט הכא דמירי בברכות דלא כחיב בקרא ליחא ליה למינקט בריש"א דשחר. ולא דק דבש"ס ריש ברכות משני חלמודא עד דקאי בשחרית פרש מילי דשחרית והדר פרש מילי דערבית. (מים חיים)

בשחר מברך. שוח"ט סימן א'.

מברך שחים. לעיל ב ע"א ד"ה מאימתי, וע"ש ד ע"ב, דף לב ע"א ברא"ש, לב ע"א ד"ה א"ל. (מא"נ)

אחת ארוכה ואחת קצרה. כחב הרשב"א בחידושיו דלא למימרא שאינו רשאי לקבל עלאחריך בנוסח הברכה. וק"ל מהא דאמרי' ר"ג אומר בכל יום מחפלל אדם י"ח ר' יהושע אומר מעין י"ח, ואמרינן בגמרא מאי מעין י"ח רב אמר מעין כל ברכה וברכה, אלמא דאי בעי לקבל לא מצי, דאל"כ מאי טעמא דר"ג דפליג על ר' יהושע, וצ"ע. (מים חיים)

גמרא. מאי מברך. הלימוד לזה נמצא לקמן מ"מ ע"ב. (רא"ג)

רש"י. ד"ה ובלכתך, דכיון דעוסק במצוה לא כחיב בקרא בהדיא כו'. נ"ב וקשה דאף אי הוה כחיב עוסק במצוה בקרא לא הוה ידעינן ג"כ חחן דהוא"א דוקא עוסק בחלאכת חצוה, ובסוכה דף כ"ה ע"א כחב רש"י כיון דחחן לא כחיב בהדיא קרא, ואפשר שגם כאן כוונחו כך. (מל"ה)

ד"ה אלמה עד סוף הדיבור. נ"ב עי' רש"י סוכה דף כ"ה. (מל"ה)

חוספות. ד"ה שנאמר. ואין נאה לחת פאר חחת אפר. נ"ב וי"ל דהוא גנאי לחפילין. ע"ל דאין נאה לאבל לחת פאר חחת אפר, וכשחחפאר מראה בעצמו שאינו אבל כפירש"י סוכה (כה.) ע"ש. אך דלפ"ז לא הוי צריכי בסמוך לומר דל"ש חעולא בעפר קרנו אלא ביום א', בלא זה אפי' אי שייך ביום ב' ג"כ מ"מ י"ל דוקא ביום א' דאבילות יום א' דאוריי"חא ודאי אבילות חצות חפילין, אבל ביום ב' דאבילות אינו אלא מדרבנן דחינן אבילות דרבנן חפני חפילין דאוריי"חא. וי"ל דהחוס' לשיטחייהו דס"ל אפי' אבילות יום א' דרבנן כמש"ל (עז:) ד"ה אינעות ע"ש. (מל"ה)

בא"ד. דלכ"ע אסור. נ"ב ולפענ"ד איצטריך להאי טעמא דלא הוי גמרינן מיימזקאל רק קרובי דאוריי"חא כעין בנו שבכהן חטחאה בהן, משל"כ אחיו ולאחותו חחמא או לאחותו הבתולה שהוסיפו חכמים (עיין יו"ד סי' שע"ד ס"ד) לא, דאין כח בחאילות דרבנן לדחות חפילין דאוריי"חא, וכ"ע אינו אסור רק בחאילות דאוריי"חא כעין יחזקאל, קמ"ל הטעם משום דמעולל בעפר קרנו דשייך אף על דרבנן, כנ"ל נכון ודו"ק. (ר"ש סוריבוב)

בא"ד. כי היכי דלא נגיליף שאר מצות מחפלין מק"ו. עי"ל מדאיחקש כל החורה לחפלין כדאיחא סוף פ"ק דקדושין. (מל"ה)

ד"ה חני רבי יחזקאל וכו'. לענין זה, עיין עשרה הלחם [בס"ס שאילח יעב"ץ ח"א] פסחים. (יעב"ץ)

בא"ד. לא עשה ולא כלום. נ"ב פי' לאפי' מדאוריי"חא לא יצא, כן משמע מדבריהם בסוכה דף ג' ד"ה דאמר ע"ש. (מל"ה)

דף יא ע"ב

גמרא. ולימא יוצר אור ובורא נוגה. לפמ"ש בירושלמי פ"ח ה"ו ובב"ר פ"ג שוח"ט כ"ז ילקוט איוב המחקכד יסעיה חסא דעוסה שלוס קאי על האור והחשך שלא יסיג החשך גבול האור, לא קשה לימא ובורא נוגה, לחא ליחא קושיא זו בירושלמי רק קחס קאמר בפ"ב ה"ד דלא לימא יוצר אור ובורא נוגה. (יפ"ע)

לישנא מעליא. פסחים ג ע"א, לקמן יב. (מא"נ)

אלא אמר רבא כדי להזכיר. בר"ף ולא"ש הגיה רבה בר עולא, וכ"ה לקמן יב ב. (רש"ש)

יוצר אור. פסחים גג ע"ב ד"ה אין. (מא"נ)

מדת יום בלילה ה"מ לה. פי' דאין להקדיש חשך לאור ולריך להקדיש מידי דזמני' ברש"ש. וע"ז משיב גולל אור כו', דמזכיר מדת לילה קודם ומ"מ מזכיר אור בריש"א. (ראמ"ה)

אר"י אמר שמואל. גם בירושלמי פ"א ה"ה הוזכר בשם שמואל, וסיים שם והוא שאנה על אחר, כמובא בחוס' ע"ש. והלשון שבחוס' שכבר נפטר בחהנה רבה, אינו מהירושלמי, דהחם קרי לה ברכת החורה ואין הכרע שם אם אהנה רבה אם אהנה עולם. (יפ"ע)

וכן אורי ליה. יעוין חוס' ע"ז דף כב ע"א ד"ה אין מעמידין. (רב"פ)

וכן אורי ר"א כו'. מ"ק כ ע"א, כב ע"א ד"ה אין מעמידין. (מא"נ)

תנ"ה א"א אהבת עולם אלא אה"ר ורבנן אמרי אהבת עולם כו'. לכאורה קשה מאי ראיה מייחי כיון דאיכא רבנן דפליגי ואי רבנן הן אמוראים איקשי עלייהו מהך בריי"חא, וגם לפי גי' הרי"ף ק' מחנ"ה על איזך אמוראי עיי"ש. ומו ק' הלשון אין אומרים המשמע יש איסור בדבר, והול"ל אומרים כו'. ותו למאי סיים ע"כ משכמיך חסד. ואולי י"ל ורבנן אמרי אה"ע, ר"ל חלמידי חכמים דעוסקין בחורה כל הלילה הם אומרים הנוסח אה"ע, ולאו דווקא הן חיבה לאודא אלא כל הנוסח כמו שאנו אומרים בערב. וענין הדבר הנוסח אה"ר הוא כעין חפלה ר' נחוניא בן הקנה בכוונתו לבית המדרש דוק לקמן (כח:), ונוסח אה"ע הוא כעין חפלתו ביציאתו ע"ש, דהוא הודאה על הענר וגם החמיחה אוהב עמו והטוחר בעמו מוכיח כן ע"פ מ"ש המפרשים בפ' רק בן ומאוחיך חשק, דבאמ"ח אהבה עלמית, והחמון רק בחיית אהבה ע"ש. וע"כ כל החמון דאינם עוסקים בחורה כל הלילה, דאנן מגירי דיומא אנן, ע"כ אומרים אה"ר ומבקשים על עסק היום. ובלילה אה"ע דהוי לדידהו ביציאה מביהכ"נ, משא"כ מ"מ דעוסקים כל הלילה בחורה אומרים גם בעבר הודאה על עמלם בחורה בלילה, והיינו דסיים ע"כ משכמיך חסד, ע"פ כל העוסק בחורה בלילה חוט של חסד משוך עליו ביום. והיינו מנהגא דידן שאנו אומרים אה"ר דאנן מגירי דיומא ואין לנו מעלא ח"ח. וזה אנו נפטרין חפילה ר' נחוניא בן הקנה דמשמע לכאורה דבדרך חובה קאמר. ועי' חוי"ע שחמה על שלא נהיגין כן, ולדבריו אנו נפטרין בברכות אה"ר ואה"ע. (ראמ"ה)

וכן הוא אומר אהבת עולם. ל"ל **תנ"ה א"א אהבה רבה אלא אהבת עולם [וכן כו']** וכ"ה ג' הרי"ף והרא"ש. (ר"י לונדא)

אמר ר"ה למקרא צריך לברך. נ"ב ג' הרי"ף למשנה ותלמוד א"ל לברך ר' יוחנן אמר

בא"ד. כי היכי דלא נגיליף שאר מצות מחפלין מק"ו. עי"ל מדאיחקש כל החורה לחפלין כדאיחא סוף פ"ק דקדושין. (מל"ה)

ד"ה חני רבי יחזקאל וכו'. לענין זה, עיין עשרה הלחם [בס"ס שאילח יעב"ץ ח"א] פסחים. (יעב"ץ)

בא"ד. לא עשה ולא כלום. נ"ב פי' לאפי' מדאוריי"חא לא יצא, כן משמע מדבריהם בסוכה דף ג' ד"ה דאמר ע"ש. (מל"ה)

דף יא ע"ב

גמרא. ולימא יוצר אור ובורא נוגה. לפמ"ש בירושלמי פ"ח ה"ו ובב"ר פ"ג שוח"ט כ"ז ילקוט איוב המחקכד יסעיה חסא דעוסה שלוס קאי על האור והחשך שלא יסיג החשך גבול האור, לא קשה לימא ובורא נוגה, לחא ליחא קושיא זו בירושלמי רק קחס קאמר בפ"ב ה"ד דלא לימא יוצר אור ובורא נוגה. (יפ"ע)

לישנא מעליא. פסחים ג ע"א, לקמן יב. (מא"נ)

אלא אמר רבא כדי להזכיר. בר"ף ולא"ש הגיה רבה בר עולא, וכ"ה לקמן יב ב. (רש"ש)

יוצר אור. פסחים גג ע"ב ד"ה אין. (מא"נ)

מדת יום בלילה ה"מ לה. פי' דאין להקדיש חשך לאור ולריך להקדיש מידי דזמני' ברש"ש. וע"ז משיב גולל אור כו', דמזכיר מדת לילה קודם ומ"מ מזכיר אור בריש"א. (ראמ"ה)

אר"י אמר שמואל. גם בירושלמי פ"א ה"ה הוזכר בשם שמואל, וסיים שם והוא שאנה על אחר, כמובא בחוס' ע"ש. והלשון שבחוס' שכבר נפטר בחהנה רבה, אינו מהירושלמי, דהחם קרי לה ברכת החורה ואין הכרע שם אם אהנה רבה אם אהנה עולם. (יפ"ע)

וכן אורי ליה. יעוין חוס' ע"ז דף כב ע"א ד"ה אין מעמידין. (רב"פ)

וכן אורי ר"א כו'. מ"ק כ ע"א, כב ע"א ד"ה אין מעמידין. (מא"נ)

תנ"ה א"א אהבת עולם אלא אה"ר ורבנן אמרי אהבת עולם כו'. לכאורה קשה מאי ראיה מייחי כיון דאיכא רבנן דפליגי ואי רבנן הן אמוראים איקשי עלייהו מהך בריי"חא, וגם לפי גי' הרי"ף ק' מחנ"ה על איזך אמוראי עיי"ש. ומו ק' הלשון אין אומרים המשמע יש איסור בדבר, והול"ל אומרים כו'. ותו למאי סיים ע"כ משכמיך חסד. ואולי י"ל ורבנן אמרי אה"ע, ר"ל חלמידי חכמים דעוסקין בחורה כל הלילה הם אומרים הנוסח אה"ע, ולאו דווקא הן חיבה לאודא אלא כל הנוסח כמו שאנו אומרים בערב. וענין הדבר הנוסח אה"ר הוא כעין חפלה ר' נחוניא בן הקנה בכוונתו לבית המדרש דוק לקמן (כח:), ונוסח אה"ע הוא כעין חפלתו ביציאתו ע"ש, דהוא הודאה על הענר וגם החמיחה אוהב עמו והטוחר בעמו מוכיח כן ע"פ מ"ש המפרשים בפ' רק בן ומאוחיך חשק, דבאמ"ח אהבה עלמית, והחמון רק בחיית אהבה ע"ש. וע"כ כל החמון דאינם עוסקים בחורה כל הלילה, דאנן מגירי דיומא אנן, ע"כ אומרים אה"ר ומבקשים על עסק היום. ובלילה אה"ע דהוי לדידהו ביציאה מביהכ"נ, משא"כ מ"מ דעוסקים כל הלילה בחורה אומרים גם בעבר הודאה על עמלם בחורה בלילה, והיינו דסיים ע"כ משכמיך חסד, ע"פ כל העוסק בחורה בלילה חוט של חסד משוך עליו ביום. והיינו מנהגא דידן שאנו אומרים אה"ר דאנן מגירי דיומא ואין לנו מעלא ח"ח. וזה אנו נפטרין חפילה ר' נחוניא בן הקנה דמשמע לכאורה דבדרך חובה קאמר. ועי' חוי"ע שחמה על שלא נהיגין כן, ולדבריו אנו נפטרין בברכות אה"ר ואה"ע. (ראמ"ה)

וכן הוא אומר אהבת עולם. ל"ל **תנ"ה א"א אהבה רבה אלא אהבת עולם [וכן כו']** וכ"ה ג' הרי"ף והרא"ש. (ר"י לונדא)

אמר ר"ה למקרא צריך לברך. נ"ב ג' הרי"ף למשנה ותלמוד א"ל לברך ר' יוחנן אמר

למשנה צריך לגרך ולתלמוד ג"כ לגרך, ר' אלעזר אומר אפי' לתלמוד צריך לגרך, למדרש ג"כ לגרך, ורבא אמר אפי' למדרש נמי צריך לגרך דאמר כו'. וכתה ג"ם דברי רש"י הכא ד"ה מדרש כו'. (נמוקי הגרי"ב)

רבה אמר רב הונא למקרא צריך לברך וכו'. [וז"ל עי' הגי' ברי"ף ועי' במעדני יו"ט. אמנם עוד גי' נפלאה מצאתי בסידור רב עמרם גאון זצ"ל רב המנונא אמר למקרא צריך לברך למשנה ג"כ לברך ר"ל אמר למשנה נמי צריך לברך לתלמוד ג"כ לברך ר"ל אמר לתלמוד נמי צריך לברך]. (מרא"כ)

למשנה א"צ לברך. מירושלמי פ"ג ה"ה ליכא פלוגתא כ"ג בהלכות פליגי ר"ה וריב"ל. (יפ"ע)

ורבא אמר אף לתלמוד צריך לחזור ולברך. נ"ב נ"ל ורבא אמר אף לתלמוד צריך לברך. (ר"ב רנשבורג)

ורבא אמר. הרי"ף גרים למדרש, וילדק מאד לרש"י דכתב דספרא הוי מדרש, וקשה זה על גי' רש"ל ע"ש ובגל"ח. (ר"ש טויבש)

אף לתלמוד צ"ל דאמר כו' בספרא דב"ר כו'. עי' עט"ר שהקשה דהא ספרא דב"ר היינו תו"כ כדפירש"י לקמן (יח:) וזהו בכלל מדרש, ול"נ דע"ם הוא וצריך למחוק תיבות ספרא דב"ר, כי כן לקמן י"ד ב' ליתא. ודע דגם שם ע"ם לאפוקי ממ"ד למשנה אצ"ל כו' וצ"ל לתלמוד. וי"ל גם הגי' דהכא דאולי היה להם גמרא גם על ברייתות דתו"כ כמו דמצינו הרבה בגמרא דיש שמביא ברייתא דתו"כ ומפרשה כמו שמפרש למשנה ויהיה פירוש לתנויי פרקין בספרא דב"ר היינו הגמרא שעליה. (רש"ש)

זמנין סגיאין (סוטה לט ע"ז) תוס' ד"ה כל. (לבוש)

קמי דרב. לקמן יח ע"ב, ר"ה לג ע"א ד"ה הא, יומא מא ע"א, סוכה מו ע"ב, מ"ק יד ע"א, סוטה לט ע"א ד"ה כל, ב"מ פה ע"ב. (מא"נ)

לתנויי פרקין בספרא דבי רב. נ"ב עי' נל"מ שהתעורר דספרא דבי רב היינו ספרא המכונה אצלנו תורת כהנים, ועי' רש"י לקמן (יח:) דפירש ג"כ ספרי דבי רב היינו תורת כהנים. ולשיטת רש"י כאן ד"ה מדרש דספרא בכלל מדרש, מ"כ איך מביא הש"ס כאן ראיה דאף לגמרא צריך לברך מהך דרב מתני פירקין בספרי דבי רב דאף לתלמוד צריך לברך דלמא דוקא למדרש, ונעיקר הדבר אם ספרי דבי רב היינו מ"כ עי' רשב"ם (נ"ב קכד:) ועי' ג"כ רש"י (מכות ט:) שקרא ספרי על במדבר דברים בשם ספרי דבי רב, ובפי' הרשב"ם שהזכירו וקראו מכילתא וספרי רק אחר ספרי דבי רב. ועי' גם כן רש"י (חולין קו.) דמפ"ז נקרא ת"כ ספרי דבי רב מפני שהיה מדרש זה שגור בפיו מדרשו, ועי' סדר הדורות ערך רב. (מהרצ"ח)

ור"י מסיים. יעוין תוס' כתובות מ' ע"א ד"ה שהכל ברא. (רב"פ)

והערב נא. כתובות ז ע"ב, ח ע"א ד"ה שהכל, לקמן יד ע"א ד"ה ימים, וע"ש מו ע"א ד"ה כל, כא ע"א, מח ע"ב ברא"ש, נדרים פא ע"א ד"ה דבר, פסחים קד ע"ב ד"ה חוץ, מנחות לט ע"ב. (מא"נ)

ורב המנונא אמר אחר כו' א"ר המנונא זו היא מעולה שבברכות. עי' בתוס' עירובין רים ס"ג דתרי רב המנונא הוי. ונראה שהראשון שבכאן הוא הקדמון תלמידו דרב, והב' הוא תלמידו דר"ח ועי' גי' הרי"ף והרא"ש. (רש"ש)

א"ר המנונא. סנהדרין יט ע"א. (מא"נ)

אמר רב המנונא זו היא מעולה כו'. נ"ב בזה"ג אימא רב הונא. (בנא"ר)

ברכו ברכה אחת. מירושלמי פ"א ה"ה מפרש לה דהיינו ברכת התורה (שהוא אהבה רבה) וליתא שם פלוגתא בזה, והכא פליגי בזה לקמן, ועכ"ז מדייק שם דאין הברכות מעכבות ועפ"ז שם. (יפ"ע)

זאת אומרת. עיין ירושלמי פ"א ה"ה ולקמן פ"ב ה"א מדייק דאין ברכות מעכבות ממתני' היה קורא בתורה בלא ברכות ע"ש. (יפ"ע)

רש"י. ד"ה לגמרא אצ"ל. הגר"י פיק הגיה למדרש. ול"נ דכוונת רש"י להוכיח ממאי דאמר לקמן (יד ב') לאפוקי ממ"ד לתלמוד אצ"ל (דכל"ל שם כמש"כ לעיל) מזה מוכח דמ"ד הכי אפילו קודם אה"כ אמר דהא התם הוה קודם ק"ש כדאמר שם והדר קרי ק"ש. (רש"ש)

בא"ד. בפסח שני. נ"ל בפרק שני דף י"ד: ועי' לל"ם. (ר"ב רנשבורג)

ד"ה אמר להם הממונה. כדאי' ביומא. נ"ל סנהדרין (יט.) [ועי' תוס' מנחות קו ע"א ד"ה אמר, ובסוטה מב ע"א ד"ה סגן לאו ממונה]. (רש"ש, ר"י לנדא)

בא"ד. כדאיתא ביומא היינו סגן היינו ממונה. נ"ב לא נמצא ביומא רק (סנהדרין י"ט ע"א) מ"ר פפא ש"מ היינו סגן היינו ממונה. ועי' בתר שנע רפ"ג דתמיד שהתעורר בזה. (מהרצ"ח)

ד"ה ועבודה כו'. אי נמי שאותך לבדך כו'. עי' ילקוט שמואל מ' פ"ב [עה"פ ותתפלל חנה], ועי' מדרש תהלים סי' כ"ט וע"ש בפי"ז. [ילקח]. (מהרש"ם)

תוספות. ד"ה שכבר. דעיקר אה"ר לק"ש ניתקן ובשבילה אינו נפטר **מבה"ת אלא אם ילמוד מיד כו'.** נ"ב נראה הטעם לפי שאינו מכוין להוציא י"ח למוד התורה, וכן מבואר בתו"י. וקשה דהא מצות אין צריכות כיונה, וי"ל דהכא עיקר הכוונה לדבר אחר דהיינו שאומר אותה קודם ק"ש עבור ק"ש ולא עבור ברכת התורה. ולפ"ז מוכח דק"ש אינו בכלל ת"מ ונצינן דוקא שאינה ממש, עי' בנ"י שנסתפק בזה דא"ל דק"ש הוא ת"מ והא דצוי' שאינה בקורא אהבה בתר ק"ש דלפ"ז א"ל כוונה כיון דלא עקר אותה עבור דבר אחר, וי"ל דס"ל דהירושלמי מצות צריכות כוונה, ולפ"ז יהיה מוכח דברכת התורה דאורייתא, עי' בפר"ח סי' מ"ז שנסתפק בזה דאי ס"ד דרבנן מצות דרבנן לכ"ע א"ל כוונה כמ"ש הרדב"ז והביאו במ"א סי' ס'. ומדברי ש"ס דילן דאמר משקרא ק"ש א"ל לדבר שכבר נפטר בהאהבה רבה הו"ל לומר משאמר אהבה א"ל לברך דעיקר הוא אהבה ולמה תולה בק"ש, גם מאי קאמר נפטר הו"ל לומר שכבר אמר אהבה, ונראה דס"ל דוקא כשקורא ק"ש אחר אהבה דוקא וק"ש הוי ד"ת ונפטר בברכת אהבה, כיון דק"ש הוא ת"ת צריך לברך ברכת התורה לפניו רק שנפטר בתמידת אהבה רבה, וז"ש נפטר כיון שכבר פעל אהבה פעולת ברכת התורה שפוטרה לק"ש לכך א"ל לברך שוב, אבל בלומר אהבה אחר ק"ש לא שמשה ברכת אהבה לפטור מברכת התורה ולא מתמזא לברכת התורה ודו"ק. (מל"ה)

בא"ד. וא"ת מפני מה אין מברכין לישן בסוכה וי"ל וכו' שמא לא ישן. נ"ב אע"ג דקי"ל דמברכין המפיל על שינה וג"כ יש משמה שמא לא ישן, שאני התם דהברכה על עצם השינה אשר נתן ה' לכל יצורי חלד, ואע"ג דלא ישן עתה מ"מ ענין השינה יצאה בעולם. אבל הכא עיקר הברכה על שינה בסוכה וכתבו שפיר שמא לא ישן עתה, ועי' אליהו רבה סי' רל"א ס"ג שהביא קושיא זו בשם הרב ברכת אברהם, ותירץ ג"כ כנ"ל ע"ש. (מהרצ"ח)

בא"ד. שהרי אין בידו לישן כו'. ק"ל מהא דפריך בתענית י"ז ב' שמוי יין נמי אפשר דגני פורתא כו' ע"ש. (רש"ש)

בא"ד. [עד שחרית אחרת] (ולא נהירא). נ"ב והא דהולך לברך בשחרית משום דנעשה ברייה חדשה, דאל"כ כיון דליכא הפסק לא היה צריך לברך כלל עיין מנחות מ"ג אמאי מברך כל לפרא ולפרא. ועי' ב"י או"ח סי' ד' בשם הרשב"א ז"ל. ומ"מ דבריו לא נהירא וכל הפוסקים חלקו עליו משום דשינת לילה הוי הפסק, וכ"מ קצת מלקמן (יד:) קמ"ל דלמשנה צריך לברך, ונראה הגיע זמן ק"ש מיירי וכמ"ש בפר"ח א"ח סי' מ"ז. ועיין אל"ח שנסתפק לדעת ר"ת אם יכול לברך בגילוח על היום שאח"כ כיון דאין החיוב כעת. ולכאורה מש"ם מנחות (לו.) תפלין מאימתי מברך עליהן משעת הנחתן כילד היה משכים לצאת לדרך ומתירא שמא יאבדו מניחן וכשיגיע זמנו ממשמש בהן ומברך עליהן, מדוע לא יברך מיכף קודם החיוב על היום שנתחייב, אע"כ כיון דכעת אינו מחויב הוי ברכה לבטלה. אמנם יש לחלק דגבי ברכת התורה לומד אח"כ על סמך ברכה שבירך משא"כ בתפלין אם יברך להניח כעת ליכא חיובא וכזמן החיוב כבר מוגחים ועומדים וליכא הנחה חדשה. אולם לפ"ז הו"ל לברך מיכף ואח"כ ימשמש ודמי לעוסק בתורה אח"כ. אמנם בזה י"ל כיון דעכ"פ צריך למשמש מו יותר טוב שיברך ג"כ אח"כ ולא קודם לכן שמא ישכח למשמש ויהיה ברכה לבטלה ודו"ק היטב. (ר"ש טויבש)

בא"ד. עי' בתור נאה בתוס' זה, מור וקציעה (סי' מז). (יעב"ץ)

**ד"ה וב"כ. שהרי כו' אחר הקטרת אימורין כדאיתא בתמיד ואמרי' בתענית כו' כל"ל, אך לכאורה בתמיד בפ' בתרא משמע דמיד אחר הקטורת קודם הקטרת אימורין היה נ"כ. אמנם גם הרמב"ם בפ"ו מהל' תמידין ומוספין ה"ה כתב דהיה אחר הטלאת אברים למזבח וע"ש בלח"מ בשם סמ"ג. ול"נ דחיליה דהרמב"ם מפירושו בפ"ז דתמיד מ"ב על הא דעמדו הרשטוים וז"ל שקרשם רשטוים בעבר אותן העושקים בהטלאת אברים (ר"ל למזבח) מכלל דעתה גם הם גמרו רק שהם גמרו אחר גמרן של הרשטוים, ומש"כ הלח"מ שם דמהתוס' שלפנינו נראה דנ"כ היה אחר הקטורת תמוה דהרי הם ז"ל ברור מלנו לאחר הקטרת אימורין. (רש"ש)

דף יב ע"א

גמרא. משום דלא מטי זמן. יומא לו ע"ב ד"ה אמר. (מא"נ)

סדר ברכות. (לקמן יג ב') תוס' ד"ה ה"ק. (לבוש, מא"נ)

סדר ברכות. עי' בכסף משנה פ"א מק"ש ה"ח וקונן שם, ושו"ת מיים שאל ח"ב סי' מ"ג אות מ'. (מהרש"ם)

שכבר בטלום. מירושלמי פ"א ה"ה מסיק לה שלא יהו אומרים אלו לבדם נתנו למשה מסיני. (יפ"ע)

סבר למקבעינהו בנהרדעא א"ל רב אשי כבר בטלום מפני תרעומת המינין. נ"ב עי' נל"ם שהתעורר הרי אמרינן (פסחים נו.) בנהרדעא ליכא מיינים אומרים בתשלי ע"ש. אולם האמת דבימי ר' אסהו אשר היה בתרך ישראל, לא היו המיינים אשר כוונו בש"ם אליהם אז רק בא"י לבד ולא נתפשטו עדיין בבבל, אבל אח"כ בימי אמימר ור' אשי שהי זמן רב אחרי ר' אסהו והתפשטו אח"כ בכל אפסי ארץ היו ג"כ בנהרדעא. ועל מה שהתעורר הבל"ח על פירש"י כאן דמיינים המה עובדי ע"ז. הנה לדידי קשה יותר דהרי לקמן אמרינן דבעי לקטוע פרשת ציצית בקריאת שמע מפני שיש בה דעת מיינים והרהור ע"ז הרי דדעת מיינים לאו הרהור ע"ז, ועי' רש"י שם ד"ה מיינות אותם ההופכים טעמי תורה למדרש טעות. ועוד תראה (גיטין מה:) פירש"י היינו יהודי שאינו מודה בדברי חז"ל ע"ש. והאמת דבאן כיון שפשיטות הש"ס מורה דגם בדברי תורה אינם מאמינים הוכרח רש"י לפרש עובד עבודת כוכבים, ועי' (חולין יג:). (מהרצ"ח)

א"ר חלבו. כ"ה ג"כ בעל המאמר מירושלמי [פ"א ה"ה]. (יפ"ע)

משמר היוצא. תמיד לב ע"ב ד"ה אמר, ועיין סוכה נו. (מא"נ)

פשיטא היכא דקא נקיט כסא דחמרא בידיה כו'. נ"ב לכאורה קשה מאי נ"ל כיון דהוא פשיטות גמור, וג"ל דבאמת נ"ל דבאמת אם יודע שהוא יין ורוצה לפוטרו בברכת שהכל יצא דעכ"פ היה דעתו לפטור יין, אבל הכא לא היה דעתו לפטור יין כלל, וקטור שהוא שכר, לכך קאמר דאעפ"כ הוא פשיטא כיון דסיים כדין, וכי קאמר ברכה ומלכות אתרוייהו קאמר כיון דאם אמר שנ"ב יצא, חזינן דשהכל הוא כולל גם לפה"ג, א"כ כי קאמר ברכה ומלכות מעיקרא אתרוייהו קאמר, ועמ"ש בסמוך, וכי היכי דביולר אור דאמרי' דברכה ומלכות אתרוייהו קאמר אעפ"כ בסיים שלא כדין לא יצא ואינו מועיל זה רק בסיים כדין, ה"ה כאן בסוגיא שהוא שכר א"י בשנ"ב רק בסיים כדין או אמרי' דברכה ומלכות אתרוייהו קאי ודו"ק. (מל"ה)

פשיטא היכא דקא נקיט כסא דחמרא כו'. עי' תשו' רמ"ע [מפאנו] סי' ד' [נאורך בזה בישוב ד' רמב"ם וחכמי לוניל וליישב תמיהת הכסף משנה פ"א מק"ש]. (ג' מהרש"א, מהרש"ם)

דאי נמי אם אמר שהכל. עי' לקמן דף מ' ע"ב דבחמרא פליגי, אמנם עיין בתוס' ד"ה ורבי והיו יכולין להביא גם מכאן ראיה. (רא"ג)

פתח ובריך. לעיל יא ע"ב, לקמן מו ע"א ד"ה כל, וע"ש יד ע"א, שבועות כו ע"ב, ב"ב לו ע"ב. (מא"נ)

הכל הולך אחר החתום. סיפא דהאי בריתא היא. ומירושלמי פ"א ה"ה משמע דלאו סיפא דהאי בריתא היא ע"ש. (יפ"ע)

לרב דאמר. מירושלמי הרואה ה"א בשם רב שאין בה מלכות, והמעיין"ט בר"פ הרואה יש מה דברי התוס' (נה:) ד"ה פטרתון שבתא דלרב או שם או מלכות מהני ע"ש ובפנ"ש. (יפ"ע)

ל"צ כגון דאכל תמרי כו'. ול"ע א"כ היכי קאמר הכל הולך אחר חתום, דאין הטעם משום החתום, ולפמש"ל ג"ש דבכה"ג דלא כוון לפטור תמרי א"י אם סיים בנהמא, והא דאמר אי סיים בנהמא יצא היינו היכא דידע שהוא תמרי וכוון לפוטרם בנהמא"ן, רק כיון דבברכת המזון נכלל גם תמרי כי קאמר ברכה ומלכות מעיקרא אתרוייהו קאמר ויוצא בחתימתן דהוי חתימה מעין פתיחה, והבן. (מל"ה)

פתח בדנהמא וסיים בדתמרי דאפילו כו'. מה שהוסיפו בד"ח מיבא יצא, הוא נלא צורך לפי סגנון הלשון. שוב מיומי שהגיהו כן מדברי המברש"ל. (רש"ש)

דאפי' סיים בדנהמא נמי יצא. לכאורה קשה לפ"ז הלשון הכל הולך אחר החתום, כיון דאפי' אם סיים כעין הפתיחה נמי יצא. ונראה דהיינו דקאמר אף שבאמצע הזכיר לחם ממש והא ודאי דתמרי לאו לחם הוא ורק מזון מיקרי ג"כ שייך שפיר למימר הכל הולך אחר החתום. (דאמ"ה)

כל שלא אמר אמת ויציב שחרית אמת ואמונה ערבית ל"י וכו' שנא' ואמונתך בלילות. עי' לחלן (יד, ב). (יעב"ץ)

כל שלא אמר אמת ויציב שחרית. עיין בכסף משנה פ"א מהל' ק"ש. (מצפ"א)

כל שלא אמר. יליקוט תהלים תתמג, ובשמ"ר פ' כ"ב כל שלא אמר יל"מ בתמת ויציב מזאירים אומו, ומירושלמי פ"א ה"ו צריך להזכיר יל"מ בתמת ויציב. (יפ"ע)

כשהוא כורע. מירושלמי פ"א ה"ה ופ"ד ה"ח קאמר לה חגן בר בא דחמא לרב דעביד הכי. (יפ"ע)

מפני שמי כתיב. שם מסיים קודם עד שלא הזכיר שמי בבר נחת הוא. (יפ"ע)

בר אוריאן. בן תורה, אוראין כמו אוריתא, ובפי' אמר ר"ע [שבת פח.] אוריאן אליתאי... (יעב"ץ)

רש"י. בר"ה פתח ביוצר אור, כלומר אדעתא דלימא יוצר אור. נ"ב עי'. (מל"ה)

ד"ה וסיים במעריב. כשאמר מה"ע נזכר כו'. ברש"י שאל הרי"ף הגי' **טעה** וכל"ל כאן. (רש"ש)

ד"ה שאני התם. דילמא פתיחה. נ"ב רלה לומר כל הפתיחה שפתח בפ"ע וסיים ביוצר אור, משום דעיקר הברכה היה המעריב ערבים. רק יוצא ע"י תמיכת יוצר המאורות כיון דליכא בה הזכרת השם, ומה דנקיט סיים ב"א ולא דגם סיים בפ"ע ויוצא מתפלות יום"ט, משום דאומתא דמילתא נקיט דאין דרך לסיים ביוצר המאורות אם לא לאמר יוצר אור וכמ"ש הב"י בא"ח סי' נ"ט בחירוץ הג' ע"ש. ונסתלק קושית הלל"ח. (ר"ש טויבש)

בא"ד. פתיחה. היינו פתיחה דיוצר אור אינו כלום, וקאי לפרש תיבת התם ולכן אימא וכו' ברש"י בתר התם שלא כדרכו. ונסתלק ממיכה רגים בזה. (רא"ג)

ד"ה שנאמר להגיד בבקר חסדך. וברכת אמת ואמונה מדכר בה אף על העתידות כו'. נ"ב ולפי' כשאינו מזכיר בה עתיד דהיא אמונה אינו יוצא י"ח, וקשה מלקמן (יד:) דאמר מודים אנחנו לך כו' יעו"ש דהיא רק ההודאה על העבר ולא מזכיר בה עתיד, והתם מיא בר רב קאמר ליה, ומסתמא לא פליג אאמוא. (מל"ה)

תוספות. ד"ה משום. דשחיטת התמיד משיעלה עה"ש. [עמש"כ בגמילה (כ:)]. (רש"ש)

בא"ד. מיהו לא הוי שעה לומר יוצר אור כדאמר בהקורא. נ"ב שם הקורא עם אנשי משמר לא יצא ויכול לסמוך בריתא זו כוותיקין דומנה עם הנץ ולכך לא יצא אף שהיה אחר ע"ה, ואף שכ' התוס' לעיל (ט:) ד"ה לק"ש דוותיקין מודי דזמנה אחר ע"ה, אפי' לא יצא דאמר היינו לא יצא ידי חובתו מצוה מן המובחר. (מל"ה)

בא"ד. ויכול לסבור. נ"ב עי' לעיל ט' ע"ב ד"ה לק"ש, ולף ח ע"ב ד"ה ולא ודו"ק. (ר"ש טויבש)

ד"ה ברכה. לא שם ולא מלכות. עיין בקול הרמ"ז בסמ"ק תמיד. (מצפ"א)

ד"ה לא. לחומרא דצריך לברך פעם אחרת. הקשו האחרונים הא קי"ל פסק ברכות

**ד"ה וב"כ. שהרי כו' אחר הקטרת אימורין כדאיתא בתמיד ואמרי' בתענית כו' כל"ל, אך לכאורה בתמיד בפ' בתרא משמע דמיד אחר הקטורת קודם הקטרת אימורין היה נ"כ. אמנם גם הרמב"ם בפ"ו מהל' תמידין ומוספין ה"ה כתב דהיה אחר הטלאת אברים למזבח וע"ש בלח"מ בשם סמ"ג. ול"נ דחיליה דהרמב"ם מפירושו בפ"ז דתמיד מ"ב על הא דעמדו הרשטוים וז"ל שקרשם רשטוים בעבר אותן העושקים בהטלאת אברים (ר"ל למזבח) מכלל דעתה גם הם גמרו רק שהם גמרו אחר גמרן של הרשטוים, ומש"כ הלח"מ שם דמהתוס' שלפנינו נראה דנ"כ היה אחר הקטורת תמוה דהרי הם ז"ל ברור מלנו לאחר הקטרת אימורין. (רש"ש)

דף יב ע"א

גמרא. משום דלא מטי זמן. יומא לו ע"ב ד"ה אמר. (מא"נ)

סדר ברכות. (לקמן יג ב') תוס' ד"ה ה"ק. (לבוש, מא"נ)

סדר ברכות. עי' בכסף משנה פ"א מק"ש ה"ח וקונן שם, ושו"ת מיים שאל ח"ב סי' מ"ג אות מ'. (מהרש"ם)

שכבר בטלום. מירושלמי פ"א ה"ה מסיק לה שלא יהו אומרים אלו לבדם נתנו למשה מסיני. (יפ"ע)

סבר למקבעינהו בנהרדעא א"ל רב אשי כבר בטלום מפני תרעומת המינין. נ"ב עי' נל"ם שהתעורר הרי אמרינן (פסחים נו.) בנהרדעא ליכא מיינים אומרים בתשלי ע"ש. אולם האמת דבימי ר' אסהו אשר היה בתרך ישראל, לא היו המיינים אשר כוונו בש"ם אליהם אז רק בא"י לבד ולא נתפשטו עדיין בבבל, אבל אח"כ בימי אמימר ור' אשי שהי זמן רב אחרי ר' אסהו והתפשטו אח"כ בכל אפסי ארץ היו ג"כ בנהרדעא. ועל מה שהתעורר הבל"ח על פירש"י כאן דמיינים המה עובדי ע"ז. הנה לדידי קשה יותר דהרי לקמן אמרינן דבעי לקטוע פרשת ציצית בקריאת שמע מפני שיש בה דעת מיינים והרהור ע"ז הרי דדעת מיינים לאו הרהור ע"ז, ועי' רש"י שם ד"ה מיינות אותם ההופכים טעמי תורה למדרש טעות. ועוד תראה (גיטין מה:) פירש"י היינו יהודי שאינו מודה בדברי חז"ל ע"ש. והאמת דבאן כיון שפשיטות הש"ס מורה דגם בדברי תורה אינם מאמינים הוכרח רש"י לפרש עובד עבודת כוכבים, ועי' (חולין יג:). (מהרצ"ח)

א"ר חלבו. כ"ה ג"כ בעל המאמר מירושלמי [פ"א ה"ה]. (יפ"ע)

משמר היוצא. תמיד לב ע"ב ד"ה אמר, ועיין סוכה נו. (מא"נ)

פשיטא היכא דקא נקיט כסא דחמרא בידיה כו'. נ"ב לכאורה קשה מאי נ"ל כיון דהוא פשיטות גמור, וג"ל דבאמת נ"ל דבאמת אם יודע שהוא יין ורוצה לפוטרו בברכת שהכל יצא דעכ"פ היה דעתו לפטור יין, אבל הכא לא היה דעתו לפטור יין כלל, וקטור שהוא שכר, לכך קאמר דאעפ"כ הוא פשיטא כיון דסיים כדין, וכי קאמר ברכה ומלכות אתרוייהו קאמר כיון דאם אמר שנ"ב יצא, חזינן דשהכל הוא כולל גם לפה"ג, א"כ כי קאמר ברכה ומלכות מעיקרא אתרוייהו קאמר, ועמ"ש בסמוך, וכי היכי דביולר אור דאמרי' דברכה ומלכות אתרוייהו קאמר אעפ"כ בסיים שלא כדין לא יצא ואינו מועיל זה רק בסיים כדין, ה"ה כאן בסוגיא שהוא שכר א"י בשנ"ב רק בסיים כדין או אמרי' דברכה ומלכות אתרוייהו קאי ודו"ק. (מל"ה)

פשיטא היכא דקא נקיט כסא דחמרא כו'. עי' תשו' רמ"ע [מפאנו] סי' ד' [נאורך בזה בישוב ד' רמב"ם וחכמי לוניל וליישב תמיהת הכסף משנה פ"א מק"ש]. (ג' מהרש"א, מהרש"ם)

דאי נמי אם אמר שהכל. עי' לקמן דף מ' ע"ב דבחמרא פליגי, אמנם עיין בתוס' ד"ה ורבי והיו יכולין להביא גם מכאן ראיה. (רא"ג)

פתח ובריך. לעיל יא ע"ב, לקמן מו ע"א ד"ה כל, וע"ש יד ע"א, שבועות כו ע"ב, ב"ב לו ע"ב. (מא"נ)

הכל הולך אחר החתום. סיפא דהאי בריתא היא. ומירושלמי פ"א ה"ה משמע דלאו סיפא דהאי בריתא היא ע"ש. (יפ"ע)

לרב דאמר. מירושלמי הרואה ה"א בשם רב שאין בה מלכות, והמעיין"ט בר"פ הרואה יש מה דברי התוס' (נה:) ד"ה פטרתון שבתא דלרב או שם או מלכות מהני ע"ש ובפנ"ש. (יפ"ע)

ל"צ כגון דאכל תמרי כו'. ול"ע א"כ היכי קאמר הכל הולך אחר חתום, דאין הטעם משום החתום, ולפמש"ל ג"ש דבכה"ג דלא כוון לפטור תמרי א"י אם סיים בנהמא, והא דאמר אי סיים בנהמא יצא היינו היכא דידע שהוא תמרי וכוון לפוטרם בנהמא"ן, רק כיון דבברכת המזון נכלל גם תמרי כי קאמר ברכה ומלכות מעיקרא אתרוייהו קאמר ויוצא בחתימתן דהוי חתימה מעין פתיחה, והבן. (מל"ה)

פתח בדנהמא וסיים בדתמרי דאפילו כו'. מה שהוסיפו בד"ח מיבא יצא, הוא נלא צורך לפי סגנון הלשון. שוב מיומי שהגיהו כן מדברי המברש"ל. (רש"ש)

דאפי' סיים בדנהמא נמי יצא. לכאורה קשה לפ"ז הלשון הכל הולך אחר החתום, כיון דאפי' אם סיים כעין הפתיחה נמי יצא. ונראה דהיינו דקאמר אף שבאמצע הזכיר לחם ממש והא ודאי דתמרי לאו לחם הוא ורק מזון מיקרי ג"כ שייך שפיר למימר הכל הולך אחר החתום. (דאמ"ה)

כל שלא אמר אמת ויציב שחרית אמת ואמונה ערבית ל"י וכו' שנא' ואמונתך בלילות. עי' לחלן (יד, ב). (יעב"ץ)

כל שלא אמר אמת ויציב שחרית. עיין בכסף משנה פ"א מהל' ק"ש. (מצפ"א)

כל שלא אמר. יליקוט תהלים תתמג, ובשמ"ר פ' כ"ב כל שלא אמר יל"מ בתמת ויציב מזאירים אומו, ומירושלמי פ"א ה"ו צריך להזכיר יל"מ בתמת ויציב. (יפ"ע)

כשהוא כורע. מירושלמי פ"א ה"ה ופ"ד ה"ח קאמר לה חגן בר בא דחמא לרב דעביד הכי. (יפ"ע)

מפני שמי כתיב. שם מסיים קודם עד שלא הזכיר שמי בבר נחת הוא. (יפ"ע)

בר אוריאן. בן תורה, אוראין כמו אוריתא, ובפי' אמר ר"ע [שבת פח.] אוריאן אליתאי... (יעב"ץ)

רש"י. בר"ה פתח ביוצר אור, כלומר אדעתא דלימא יוצר אור. נ"ב עי'. (מל"ה)

ד"ה וסיים במעריב. כשאמר מה"ע נזכר כו'. ברש"י שאל הרי"ף הגי' **טעה** וכל"ל כאן. (רש"ש)

ד"ה שאני התם. דילמא פתיחה. נ"ב רלה לומר כל הפתיחה שפתח בפ"ע וסיים ביוצר אור, משום דעיקר הברכה היה המעריב ערבים. רק יוצא ע"י תמיכת יוצר המאורות כיון דליכא בה הזכרת השם, ומה דנקיט סיים ב"א ולא דגם סיים בפ"ע ויוצא מתפלות יום"ט, משום דאומתא דמילתא נקיט דאין דרך לסיים ביוצר המאורות אם לא לאמר יוצר אור וכמ"ש הב"י בא"ח סי' נ"ט בחירוץ הג' ע"ש. ונסתלק קושית הלל"ח. (ר"ש טויבש)

בא"ד. פתיחה. היינו פתיחה דיוצר אור אינו כלום, וקאי לפרש תיבת התם ולכן אימא וכו' ברש"י בתר התם שלא כדרכו. ונסתלק ממיכה רגים בזה. (רא"ג)

ד"ה שנאמר להגיד בבקר חסדך. וברכת אמת ואמונה מדכר בה אף על העתידות כו'. נ"ב ולפי' כשאינו מזכיר בה עתיד דהיא אמונה אינו יוצא י"ח, וקשה מלקמן (יד:) דאמר מודים אנחנו לך כו' יעו"ש דהיא רק ההודאה על העבר ולא מזכיר בה עתיד, והתם מיא בר רב קאמר ליה, ומסתמא לא פליג אאמוא. (מל"ה)

תוספות. ד"ה משום. דשחיטת התמיד משיעלה עה"ש. [עמש"כ בגמילה (כ:)]. (רש"ש)

בא"ד. מיהו לא הוי שעה לומר יוצר אור כדאמר בהקורא. נ"ב שם הקורא עם אנשי משמר לא יצא ויכול לסמוך בריתא זו כוותיקין דומנה עם הנץ ולכך לא יצא אף שהיה אחר ע"ה, ואף שכ' התוס' לעיל (ט:) ד"ה לק"ש דוותיקין מודי דזמנה אחר ע"ה, אפי' לא יצא דאמר היינו לא יצא ידי חובתו מצוה מן המובחר. (מל"ה)

בא"ד. ויכול לסבור. נ"ב עי' לעיל ט' ע"ב ד"ה לק"ש, ולף ח ע"ב ד"ה ולא ודו"ק. (ר"ש טויבש)

ד"ה ברכה. לא שם ולא מלכות. עיין בקול הרמ"ז בסמ"ק תמיד. (מצפ"א)

ד"ה לא. לחומרא דצריך לברך פעם אחרת. הקשו האחרונים הא קי"ל פסק ברכות

להקל. וי"ל כמ"ש רש"י ותוס' בשבת (לד:) דגבי ספק דעירובי תחומין מחמירין שלא לערוב ולקנות שביתה ביה"ש משום שאסמכוה רבנן אקראי, וה"נ ברכת הנהנין אסמכוה אקראי לקמן (לה.) ומש"ה מחמיר הר"י בספק. ואע"ג דק"ש נמי אף למ"ד דרבנן אסמכוה אקרא דושכבך כמבואר מדברי התוס' לקמן ואפ"ה מינו מוחר וקורא מספק לדידיה, שאני ק"ש שאין בקריאתה אלא משום מצוה, משא"כ ברכת הנהנין אינא איסורא ליהנות וכיון דסמכו האיסור אקרא המחיר בספיקו, וכה"ג כתב מהרש"א בפ' ע"פ (קב) ובפ' שער המלך הל' תקיעות דשאני מצוה מאיסור. ועוד כתבתי בזה בחבורי בשר אברהם. (מצפ"א)

בא"ד. ור"י היה אומר לחומרא כו'. עי' בגה"ש להגרע"א ז"ל. ולכאורה נראה דאיה להר"י מדלעיל (י"ח ב') הלכך לימרינהו לכולהו. אך לפי מש"כ הר"ן בפ' ע"פ גבי הסבה דד' כוסות יש לדחות, ועי' לקמן (ס.) כה דהמירא עדיף ליה. ועי' תוס' ר"ה (לג.) המאס המ"מ סי' רט"ו סק"ו, ותיישבו שפיר דבריהם דהכא. (רש"ש)

בא"ד. שאמר בורא פרי העץ. בח' גינת ורדים מ"א בא"ח כלל ל' סימן ק"ט תמה למה לא יועיל ברכת פה"ע ליין, דדוקא בשאר פירות הוי המשקה זיעה בעלמא כדאיתא בפרק כילד מברכין בדוכתא דתמרי דמברכין שהכל. אבל יין עיקרו פרי העץ אלא משום תשיטתו קבעו בפה"ג. וכ"ה בפ' ג' שאכלו [נ:] דיין עד שלא נתן לתוכו מים מברך בפה"ע. (ג' מהרש"א)

בא"ד. אבל היכי דנתכוין לברך על היין ונמצא שכר לא מהני. דטעות ומסרון כוונה ודאי מרי מילי מינהו. ולכוותה במלות תוקע לשיר ובוקרא להגיה. (יעב"ץ)

בא"ד. אבל היכי דנתכוין לברך על היין ונמצא שכר לא מהני. נ"ב יש להסביר הענין ע"פ מ"ש הר"ן פ"ד דר"ה דמפ"ז המתעסק לא יצא, אע"ג דקי"ל התוקע לשיר יצא, משום דמצות אין צריכות כוונה, וכתבו כמו דאמרי' ריש זבחים השותט קדשים לשם חולין כשר הזבח ולשם קדשים אחרים פסול משום דמינו מחריב בה שאינו מינו אינו מחריב בה, ומתעסק היון דמתעסק לתנך את התינוקות ורוצה לעשות שוב מחדש התעסקות במצוה זו את מצוה הראשית, וכן כאן היון דנתכוין לברך על היין ולעשות מצוה, שוב כבי האי גוונא מקרי מינו ומחדש ברכה שניה את הראשונה. (מהרצ"ח)

ד"ה אמת. ואיתא בירושלמי האי כו'. נ"ב פרק הרואה. (בנא"ר)

דף יב ע"ב

גמרא. כי זקיף כחויא (נ"ק עז ב') תוס' ד"ה והוא. [ש"ה עי' בשו"ת בית יעקב סי' קכז ודו"ק]. (לבוש, מא"ג)

ואמר רבה בר חיננא סבא כו' כל השנה. יקנוט ישעיה רסט. (יפ"ע)

המלך הקדוש. לעיל יא ברא"ש, כא ע"ב ד"ה עד וד"ה ומלגלן, לד ע"א ד"ה אמלעיות וד"ה אל, מ ע"ב ד"ה אמר. מט ע"א ברא"ש, תעניה ג ע"ב ד"ה בימות. (מא"ג)

ורא"א אפילו אמר האל הקדוש. גי' הרי"ף והאל המשפט, וגי' הרא"ש מלך אוהב לדקה ומשפט. (ר"י לונדא)

ור"א אמר אפילו אמר האל הקדוש יצא כו'. עי' ירושלמי ר"ה פ"ד ה"ו דאיכא מ"ד דגם לכתחלה אומר האל הקדוש. (מהרש"ם)

והלכתא כרבה. נ"ב עי' תוס' קדושין ע' א' ד"ה והלכתא. (נמוקי הגרי"ב)

וארב"ח סבא כו' כל שאפשר. יקנוט ש"א קטן ותהלים תשבח כגמ', ומבד"ר פי"ט הוא בשינוי, ומנין שאם קרא אדם לחבירו ואומר לו חטאתי שנקרא מוטא אם אינו מוחל לו שנאמר וגם כו'. (יפ"ע)

וארבבח"ס כו' כל העושה. יקנוט ש"ב קמ, יחזקאל שם. (יפ"ע)

כל העושה דבר עבירה ומתבייש כו'. עיין מגיגה (דף ה ב). (יעב"ץ)

ומתבייש בה מוחלין. עיין לקמן לד ע"ב ד"ה כפור, עירובין נג ע"ב, סנהדרין לד ע"ב. (מא"ג)

ואילו אורים. עי' ויק"ר פכ"ו, מדרש שמואל פכ"ג וכ"ד. (יפ"ע)

ומנין דאחילו ליה מן שמיא שנא' כו' וארי"ו עמי במחיצתי. נ"ב וקשה דלמא ממיתה היא ממרקת העון, דאפי' מילול השם נתכפר במיתה. וי"ל מדל"ל זה כאן משמע שנשמל הטשא נתכפר ומעכשיו הוא לאור למחיצתו. אך קשה דא"כ רבנן היכי דייקי מבחיר ה' שהיה אחר מותו וצ"ע. (מל"ה)

וא"ר יוחנן עמי. [עי' ויק"ר פכ"ו מדרש שמואל פכ"ג וכ"ד]. (יפ"ע)

יצתה בת קול כו'. ואע"פ שהיו בידו שתים משלש רשעי עמיות שהן מיהרג ואל יעבור ש"ד וע"ז, הא תלוייהו מיהו גופיה לא עבד מידי, אלא גרמא בעלמא, אחרים עשו לו, ואפ"ה שקליה למטרפסיה בהאי עלמא נמי, וכיון דאקטול איקרו אסתיין.

יצתה ב"ק. נמל"ר פ"ח.

א"ר אבהו בן זוטרתי. בירושלמי פ"א ה"ה א"ר שמואל בר נחמן בשם ר' יהודה בר זבידא. (יפ"ע)

לימא פ' רבית ופ' משקלות וכו'. תפארת צבי חלק או"ח סי' י"ד.

א"ר יוסי בר אבין. בירושלמי פ"א ה"ה קאמר ר"י בר' טן [דהוא ב"ר אבין] מפני שאתם בה יל"מ ומלכות ב"ד ומשום שביבה וקימה ר"ה קאמר לה. ולפ"ז יתכן דגם הכא כונתו שבלול בו מלכות ב"ד והוא כאדי וכלבא כו'. (יפ"ע)

כל פרשה וכו'. תענית כז ע"ב. (מא"ג)

כל פרשה דלא פסקא משה אנן לא פסקינן. נ"ב עי' מגן אברהם סי' נ"א סק"ט, וסי' רפ"ב סק"ל, וסי' תכ"ב סק"ה, ועי' שו"ת תפארת צבי סי' י"ד מה שהשיב להגאון מהר"י ברלין על דלוג הלל דנסוף המזמור אין לחוש, והביא מן ש"ס לקמן י"ד ע"ב, ועי' עוד מ"ש שם. (מהרצ"ח)

פרשת ציצית מפני מה. יקנוט שלא תשן. (יפ"ע)

מפני שיש בה חמשה דברים כו'. נ"ב נ"ל דלכך נקט ה' ולא ו'. דלכאורה קשה מאי הקשה מפני מה קבעוה הא יש בה י"מ, וע"כ ל"ל דמקשה מפני מה קבעוה דאי משום י"מ לחוד ליתא פרשה רבים כנ"ל, וע"ז משני שיש בה ה' דברים לבד י"מ, ולא קאמר שהה עם י"מ דיל"מ ג"כ המקשה ידע, ועיקר האי דיש בה ה' דברים לבד י"מ ודו"ק. (מל"ה)

אחרי עיניכם זה ה"ע. בירושלמי פ"א ה"ה תשיב כל עשרת הדברות מפרשיות ק"ש ולא תגלף הוא מקרא זה. (יפ"ע)

אחרי עיניכם זה הרהור עבירה כו'. עמש"ל קידושין מ' ע"א על הגליון. (מהרש"ם)

מתני'. מזכירין יציאת מצרים בלילות. ואם הזכיר י"מ קודם לילה (אף למ"ד דבקריאת ק"ש יצא) ע' מ' שאגת אריה סימן מ' שהשיג על תר"י ריש מסכתין דכ' דיצא, וכ' דכיון דהוא מה"מ גם בהזכיר בין המשמשות לא יצא. [ולא מצאתי בדמב"ם שמנה זה למ"ע, וזולת בגיל פסח בעשין סימן קנ"ז, אף שבפ"א ה"ג מהלי ק"ש כ' מצוה להזכיר יצ"מ ביום ובלילה שנאמר למען תזכור כו']. (ג' מהרש"א)

מזכירין יצ"מ כו'. המור"ם בקדקד מדוע ל"ת זוכרין. ול"ע דאי תנא זוכרין ה"א דיצא בהרהור כדאמרי' (מגילה יח.) זכור יכול בגב להכי תנא מזכירין דמשמע שיאמרו בפה ובזה יהא מזכיר גם את תיכוו השומע שיאמר גם הוא (כה"ג כתב בעצמו ריש תענית) וכאמר רבא"ע שבאמר יצ"מ, וכן מסיק השחג"א בתשו' י"ג דאינו יוצא בהרהור ע"ש. ותנא ליצנא דקרא נקיט למען תזכור את יום צאתך מארץ מצרים. (רש"ש)

אראב"ע. ספרי ראה קג, יקנוט ראה תתקד. (יפ"ע)

ולא זכיתי. לדעת הרקח (עניני הפסח), רשב"ע עצמו אמר פרשה יצ"מ בלילות, רק לא זכה לגמרא לחכמים לומר פרשה ציצית בלילה. ואף שיחיד וחכים הלכה כחכים, מ"מ כבר כתב בתוס' רעק"א במשניות ברכות אות יא (לעיל י:) דבמקום שהי יחידון גם לדעת הרוב אפילו ינהגו כמיעוט שפיר אפשר לנהוג כן, ולזה גם בשנו"א במשנה שם. אמנם בפי' רי"ד (הובאו דבריו בשבלי הלקט) משמע שלאב"ע עצמו ג"כ סבר מתחילה שאין מצוה בלילה עד שדרשה ב"ז. ובראב"ן משמע שאף שהיה סובר שיש מצוה בלילה מ"מ לא נהג למעשה כן עד שדרשה ב"ז וכו'. ופי' הרקח כן דעבשיו שדרשה בן זומא אנחנו רגים דקאי בן זומא כוותי ומסתן ואילך אמרוהו בני הישיבה בלילות, ועיין בכנה"ג בללי הגמרא אות ס"ז בשם שו"ת בנימין זאב שאף ג' כנגד ג' הלכה כרוב ול"ב. ולזה רי"ף חולין פ"ג סי' תשסד (יז ב). (המסדר)

עד שדרשה בן זומא. [לקמן יד ע"ב ד"ה והא בעי, יז ע"ב ד"ה פטור, כח ע"א ברש"י ד"ה אמת, וע"ש כא ע"א], סוטה מ"ט ע"א ברש"י ד"ה הדרשים. (מא"ג, לבוש)

ימי חייך הימים. תנחומא בא י"א, מכלתא בא פט"ז. (יפ"ע)

גמרא. אמר להם ב"ז. יקנוט ירמיה לגה, וע' קה"ר פ"א ע"פ אין זכרון לראשונים, מכלתא שם. (יפ"ע)

הנה ימים באים וגו' כי אם חי ה' אשר העלה ואשר הביא. נ"ב בעל מסורת הש"ס ציין כאן (ירמיה כג), ובאמת אף על פי שבמגילת מקרא זה כתבתו וכלשונו ג"כ (ירמיה טז, יד), מ"מ לשון ואשר הביא אשר מעתיק הבריתא פה לא נמצא רק (ירמיה כ"ג). אבל על הבריתא בעצמה קשה מאד דלמה הביאה בתמת ממקרא מאומר, הרי יש ראיה נכונה לדברי בן זומא דאין מזכירין יציאת מצרים לעתיד ממקרא הקודם דנאמר בפירוש לא יאמר עוד חי ה' אשר העלה ממצרים כי אם אשר העלה מארץ צפון. ועוד דהרי במכילתא פ' בא נאמר להיפוך, ר' נתן אומר אשר העלה ואשר הביא, מכאן שמזכירין יציאת מצרים לעתיד. והכוונה דלעתיד לא יזכרו את ה' על אשר העלה לבד כמו שהיה במצרים שמתה רק על היציאה מבית עבדים לבד, כיון שלא קבלו עדיין התורה ולא ידעו שמתה רומנים, אבל לעתיד יזכרו ג"כ מיד על אשר הביא אותם לארץ אחוזתם, וזה ההבדל בין יצ"מ ליציאתם מארץ צפון, אבל בעיקר סיפור יצ"מ לא יפסקו מלהזכירו אף לעתיד, זה כוונת ר' נתן, וא"כ ע"כ כוונת בן זומא רק על מקרא הקודם שלא נאמר אשר הביא, ואין מבית הש"ס כאן ראיה לב"ז מלשון המקרא (בירמיה כג). (מהרצ"ח)

ולא יאמרו. בבריתא זו בירושלמי פ"א ה"ו איתא ולא יאמר, וכן כתוב שם לפון במקום לפונה, ולריך לתקן ולא יאמרו, לפונה, ולף שבירמיה ט"ז איתא ולא יאמר, לפון, אך ממש"ש אשר העלה ואשר הביא את זרע בית ישראל מוכח דהוא קרא דירמיה כ"ג ע"כ יש להגיה כנ"ל, ומהמכלתא מוכח דל"ל קרא שבירמיה ט"ז. (יפ"ע)

שיהא שעבוד כל"ל. (יעב"ץ)

רש"י. ד"ה המלך המשפט. כמו מלך המשפט. (הגי' ע"ז ע' רש"י שמואל א' ט"ז ל). (דברי נחמיה)

ד"ה והוקענום. שהרגו לכהנים שהיו מספקים לחם ומים לגבעונים. נ"ב כן הוא בהדיא בגמרא (יבמות ע"ח ע"ב). (מהרצ"ח)

תוספות. ד"ה כרע. בירושלמי דפרקין ה"ה, ואימא שם מעשה בא' שהחה יותר מדאי והעמידו ר'. (יפ"ע)

ד"ה בקשו. איתא בירושלמי דאותן ג' פרשיות כו'. בירושלמי הגירסא שתי פרשיות, אך נ"ל דטעה"ה ע"ש [בירושלמי שהיה מ"י הגר"א ז"ל רשום קו על מלת שתי בירושלמי]. (מרא"ב)

דף יג ע"א

גמרא. ויעקב טפל לו כו'. עיין זוהר אחרי דף עג. (מצפ"א)

וכן הוא אומר אל תזכרו כו'. לכאורה רמי' לפתור דהא כתי' אל תזכרו כו' וכן מסיים במשל ברות אחרונות משכמות כו'. ונראה דהנה הכ' מדבר במלחמת גוג שהוא לרה ג', ואמר אל תזכרו ראשונות וקדמוניות כו', ואח"ד דבגאולת שיעבוד מלכיות עקר יצ"מ ל"ל לומר וקדמוניות אל תתבונו שהוא יצ"מ שכבר לא יזכרוהו, אלא מוכח שמקודם בעת ש"מ זכרו שניהם. ולכן במשל אצל אדי לא אמר שכח, ורק בנחש אמר שכח מעשה שניהם כו' ברות אחרונות כו' ל"ל בעת גוג אז ישכחו את ב' ברות ראשונות שהיו מזכירי' עד עתה. מ"ר אבדק"ן יעדוותנא בן המחבר. (רי"א חבר)

אל תזכרו ראשונות זה ש"מ וקדמוניות אל תתבוננו זו יציאת מצרים. בירושלמי כאן הגירסא להיפך ראשונות זה יציאת מצרים וקדמוניות זה מלכיות [והגר"א ז"ל הגיה כגירסא שבגמ' דילן]. (מרא"ב)

אל תזכרו ראשונות. יקנוט ישעיה שי"ז. (יפ"ע)

תני רב יוסף. בתוספתא פ"א מסיק הבריתא עצמה זו מלחמת כו', וכן בירושלמי פ"א ה"ו היא מהבריתא, ולימא שם תני רב יוסף, וכן בילקוט ישעיה שי"ז ליתיה, ועמ"ש לקמן בסמוך. (יפ"ע)

ופגע בו זאב. בהגהת הג' מהר"י פיק עתוס' ע"ז כו' שהיה לפניהם גירסא אחרת. נ"ב וכסדר גרסתם כן הוא מסודר בספוק עמוס ה' י"ט כאשר יגוס וגו'. (בנא"ר)

פגע בו אריה וניצל ממנו. שכח מעשה זאב והיה כו' כ"ה בירושלמי, [והגר"א ז"ל ל"ג לה בירושלמי]. (מרא"ב)

הניח מעשי הארי. ע"ז ב ע"ב ד"ה ואלו. (מא"ג)

שכח מעשה שניהם. בירושלמי פ"א ה"ו איתא גם גבי זאב שכח מעשה זאב, ומוסקו הגר"א, ולפמ"ש בפנ"א הטעם משום דלאכמים לא נשכח מעשה הראשונה, ולפ"ז גם שכח מעשה שניהם יש למחוק. ועפ"ז יתכן דהאי תני רב יוסף כ"ל קודם המשל, ופי' דרב יוסף תני לה לבריתא בפ"ע והם לדעת בן זומא. וכעת נ"ל בכונת הגר"א דרק בזאב מוחק שכח, משום דבמשל לא נעתק י"מ ממקומו כלל אף מעיקר לטפל רק באחרונה שיין לומר שכח דעכ"פ נעתק ממקומו להעשות טפל, ולזאת ליתי' בגמרא ובתוספתא גבי זאב שכח. (יפ"ע)

צרות אחרונות כו'. (ע"ז ב ב') תוס' ד"ה ואלו. (לבוש)

אברם הוא אברהם. עי' גיטין (נ.) והתני אברם מוזאה כו'. (מהרש"ם)

אברהם וכו' אב לכל העולם כלו. (נדרים ל ב') ברא"ש ד"ה אסור. (לבוש, מא"ג)

אב לכל העולם. מטעם זה אמרו בירושלמי בכורים פ"א ה"ד דגם גר מביא בכורים וקורא לאבותינו. (יפ"ע)

בתחלה נעשית שרי. ב"ר פמ"ז. (יפ"ע)

תני בר קפרא. ב"ר פמ"ו ופע"מ, ילקוט בראשית פא. (יפ"ע)

הקורא לאברהם אברם עובר בעשה. מה מתורץ למה באברם נאמר ולא יקרא עוד את שמך אברם וגו' ובעקב לא נאמר את רק לא יקרא שמך עוד יעקב. דהנה אמרו בספחים כ"ב ובכמה דוכתי דאת בשרו, את הטפל לבשרו, וע"כ באברהם נאמר לא יקרא את, להורות שאפי' טפל לא יהיה. אבל בעקב לא נאמר את להורות שגם יעקב יהיה טפל לו כדאמרינן לעיל ישראל עיקר ויעקב טפל לו. (ר"ש קצנלבוגן)

כל הקורא לאברהם אברם עובר בעשה. המהרש"א באגדות תמה על שהשמיטו הפוסקים דין זה. (ג' מהרש"א)

כל הקורא לאברהם אברם עובר בעשה. נשאלתי מדוע לא מנו מוני המצות זאת. אשר כבר עמד ע"ז המהרש"א ולא מי' מה כלום. והראה לי דמשמע לפוסקים דאין הלכה כן. ויצא להם מסוגיא דסנהדרין (נט.) דאמר ר"י בר חנינא כל מצוה שנאמרה לבני נח כו' לבני ישראל ולא נשנית בסיני לישראל נאמרה כו', ואנו אין לנו אלא גיד הנשה ואליבא דר' יהודא כו', ואם איתה הך דלעיל, א"כ יש לנו אליבא דכ"ע מה שנאמרה לבני נח ולא נשנית בסיני הא שאסור לקרא לאברהם אברם, בע"כ לא ס"ל לסוגיא דגמ' שם כן. ואינו בלשון לאו ועשה, רק הבטחה וברכה, וא"כ שפיר לא מנו. (נמוקי הגרי"ב)

כל הקורא לאברהם אברם עובר בעשה. עיין בס' לוית חן. (מצפ"א)

כל הקורא לאברהם אברם עובר בעשה. נ"ב עי' בל"מ שהתעורר מדוע השמיטו מוני המצות מצוה זו אשר היא לא תעשה, וכבר הקדימו הרב באר שבע בחידושיו לחמיד, ועי' שו"ת חות יאיר סי' ט' וסי' קל"ט וסי' קל"ב. אבן בחמת לק"מ דהרמב"ם לשיטתו אזיל דס"ל בהירושלמי פ"ג דמו"ק אין למדין דבר מקודם מתן תורה, עי' מ"ש בפי' המשנה ס"פ גיד הנשה דהא דאמרו שם בסיני נאמר היינו דעיקר תורת אבות אינם עלינו לחוב רק ממה שאסרה התורה עלינו בסיני בשעת קבלת התורה, וא"כ לאו זה דלא יקרא שמך אברם נאמר קודם מ"מ ואין לחוב עלינו. ועי' ג"כ שו"ת מקום שמואל סי' כ"ב שכתב שענין זה תליא בפלוגתא בין ר"י לרבנן אם גיד הנשה בסיני נאמר או במקומו, ומש"ה נאמלך הנשה בסיני מלכים ה"ו. וכבר הבאתי בספרי מה שפי' בערוך ערך שחר על מה שאמרו (יומא נא:) ואנן מאברהם ניקום ונגמר,

הייגו דמורם מצות אינה עליגו לחוב ע"ם. (מהרצ"ח)

כל הקורא לאברהם אברם וכו'. מה שהשמיטו הפוסקים דין זה עיין בגל"ת, וכבר מיארתי הדברים בעניותי בספרי הקטן [בית אהרן] על הל' גיטין סי' קכ, ע"ם. (עיני שמואל)

כל הקורא לאברהם אברם עובר בעשה כו'. עי' גיטין (נ.) והמתי מגברהם מוזאה וכו'. ועי' זוהר הרקיע מל' רמ"ם דכיון דהוי מצוה דקודם מתן תורה לא נתבב במתני עשה, ועי' כפתור ופרח פמ"ג, ועי' רמב"ם פי' המשניות פ' גיד הנשה (ב:), ועי' זוהר הקדוש פ' ויצא נפסוק ויעל מעליו אלקים כו', ובהגהת מהר"ץ חיות לא ידע מזה. (מהרש"ם)

ר"א אומר. [בב"ר פמ"ו ופע"מ] ומירושלמי פ"ם ה"ו ר' לוי אמר בעשה ולא תעשה. (יפ"ע)

ולא יקרא עוד שמך אברם. עי' עקידה שער י"ם עלה ל"ח ד"א ע"ם ד"ה ובמדרש טעם למה הקורא לישראל יעקב אינו עובר. (ג' מהרש"א)

שנאמר ולא יקרא עוד את שמך אברם. כל"ל. (רש"ש)

התם קוב"ה אמר לאברהם שרי כו'. ובעמח למילתא כפי' רש"י בתוחס דמיתוי כאילו אינו אלא אב לארם, ומש"ה בשרה אין קפידא אלא לאברהם, דהמשמעות בשרה הייגו שרתי, וזה הוא רק לו ולא לאחרים, וע"כ אין קפידא. (ראמ"ה)

א"ל התם נביא הוא דקא מסדר כו'. נ"ב תוספתא פ"ק ואע"פ שחזר וקורא לאברהם אברם אינו לגנאי אלא לשבח. נ"ל דהאיסור דהקורא לאברהם אברם, שמזלזל בו שנקרא אברהם להשיבות שנעשה אב המון גוים וגם שיתנו לו ה' אברים שאינן בידו של כל אדם וכמ"ש רז"ל, אבל כאן קורהו לשבח אברם שאף בהיותו אברם ולא הגיע עדיין לסוף שלימותו היה המעלה זו שהקב"ה נתר בו ובכה"ג אינו עובר, דעיקר האיסור הוא הזלזול. וע"ל דגם בש"ם דלין ל"ל דקמסדר לשבחיה מאי דהוה מעיקרא, ואין לגרוס דרחמנא רק לשבחיה מאי דהוה מעיקרא קודם שנקרא אברהם היה יצר כ"כ עד שנתרו הקב"ה, וזה מיושב ג"כ בד"ה ב' קאמר אברם הוא אברהם, כמ"ש רז"ל בפ"ק דמגילה הוא בלדקו מתחלתו ועד סופו, וכ"ה כאן בתוספתא. (מל"ה)

א"ל התם נביא הוא דקא מסדר לשבחיה דרחמנא. נ"ב לא ידעתי איך קרי לי' הש"ם נביא דקא מסדר לשבחיה דהרי הם דברי הנוים יהוש וקדמיאל, והם לא היו נביאים, ולא נתשבו בסדר עולם לנביאים עי' (רש"י מגילה יד.), ועי' ירושלמי כאן דלא קרא להו רק אנשי כנסת הגדולה, ולא נביאים, ועע"ב. (מהרצ"ח)

מתני'. בפרקים שואל. ילקוט ואתחנן תתלו. (יפ"ע)

מפני היראה. פירש"י שהוא ירא מפניו אלא יהרגנו. והרא"ש הקשה עליו פשיטא, ולענ"ד כוונת רש"י שהוא אדם שיש בידו כח להרגו, אבל לא שירצו שמפני אלא יתן לו שלום יהרגנו. דומיא דמפני הכבוד, דפי' הראוי לכבדו שאינו דוקא בשאינו שלום. (רש"ש)

באמצע. ילקוט תהלים תתעג. (יפ"ע)

בין ויאמר לאמת ויציב. לכאורה יפלא מדוע נקיט ויציב דהיא ברכה דשמרע. וע"ל משום דהזכיר ויאמר, אמר אמת ויציב להורות שדבריו אינו אלא בשמרע. דויאמר אינגו חוב בערבית כדלקמן (יז:), ולכן מה שדקדקו קצת מהאחרונים ממה שמזכר בדר"י אלא ויציב, הוא לאשמעינן דגם בין אמת לויציב לא יפסיק, ליתא. (רש"ש)

אר"י בן קרחה למה קדמה. סוטה מא ע"א ברש"י ד"ה ושמע, מנחות מ ע"ב ד"ה משום. (מא"ג)

למה קדמה. ספרי שלח קטו. (יפ"ע)

ואח"כ יקבל כו'. (סוטה מא ע') רש"י ד"ה ושמע. (לבוש)

ויאמר אינו נוהג. ירושלמי פ"א ה"ו מפרש לה שאינו אומרה אלא ביום ועפכ"ל. (יפ"ע)

גמרא. ק"ש בכתבה. לקמן מז ע"ב גרא"ש, מגילה יז ע"א ד"ה הקורא. (מא"ג)

ק"ש בכתבה. ילקוט ואתחנן תתלו כה"ע. ועיין ירושלמי סוטה פ"ז ה"א דטעמייהו דרבנן מודבנת בם, בכל לשון שמדבר. וא"כ אין ל"ל דרבנן ס"ל כמ"ד לא השמיע לאזנו יצא כדקאמר הבבלי, [גם למ"ש ירושלמי פ"ב ה"ד תרומות פ"א ה"א מגילה פ"ב ה"ה למסקנא דדרשי והאזנת לשמיע לאזנו, א"כ בלא"ה אתי' דעת רבנן כמ"ד בעינו שישמיע לאזנו]. (יפ"ע)

ורבנן סברי כמ"ד לא השמיע לאזנו יצא. נ"ב וקשה לי למה צריך הגמ' לומר דרבנן סברי דלא השמיע לאזנו יצא, הא נוכל לומר אף דס"ל דלא יצא ודרשינן שמע השמע לאזנך כו', מ"מ נוכל למידרש ג"כ שמע בכל לשון שאתה שומע וכדאי' לקמן דע"ו ר' יוסי תרתי ש"מ ופרש"י כי דרשת נמי שמע בכל לשון שאתה שומע ש"מ נמי לצריך להשמיע לאזנו, וע"ע. (ריחל"ח)

ורבנן סברי כמ"ד לא השמיע לאזנו יצא. לכאורה א"מ גם אם נדרוש משמע השמע לאזניך כו' מ"מ הלא ממילא נשמע גם בבכל לשון שאתה שומע ודרשת דוהיה הא אינטריך להו למפרע, וז' דרולה לחרץ אף למאן דדרשי דברים הדברים (שבת ע.) ומ"מ מני סבר כרבנן מנד דסבר א"ל להשמיע. (ראמ"ה)

ולא השמיע לאזניו. עיין לקמן לא ע"א. וע"ש טו ע"א כב ע"א, יומא יט ע"ב ד"ה ודבנת, סוטה לב ע"ב ד"ה ורבנן. (מא"ג)

ורבנן הא כתיב והיו. (סוטה יז ב') תוס' ד"ה דכתיב. (לבוש)

הא כתיב והיו. עי' מגילה דף ט' ע"א והיו בהויתן יהו. (רא"ג)

ולרבנן נמי הא כתיב והיו כו'. עי' שו"ת משיבת נפש א"מ סי' מ' מ"ש מהא דבעי קרא שלא יכתוב אלא כסדרן. (מהרש"ם)

שלא יקרא למפרע. סוטה יז ע"ב ד"ה כתבה, וע"ש מב ע"א ד"ה הכי קאמר. (מא"ג)

שלא יקרא למפרע. ירושלמי פ"ב ה"ד ומגילה פ"ב ה"א מפיק לה מוהיו בהויתן יהו, ומדלא קאי' להו לר' דדרש והיו לכתבה מנ"ל, נ"ל דהירושלמי דרש מהדברים הללה לכתבה, וכ"מ בסוטה פ"ז ה"א, ועפכ"ל שם. (יפ"ע)

למימרא דסבר רבי בה"ת כו' דאי ס"ד כו'. כל הסוגיא תמוה לכאורה מי מכריחו מעיקרא ליהדר מ"מ דרבי ורבנן, וממילא מדנפשיה טעמייהו, ואח"כ קאמר למימרא כו'. אדרבה נימא דטעמייהו בהך פלוגתא לרבי בה"ת בלה"ק ורבנן בכל לשון. אמנם נ' דפריך בפשיטות בידוע ליה דרבי דברים הדברים (שבת לז:), וא"כ לדידיה ע"כ והיה מיותר למדרש דק"ש בלה"ק. ורבנן פריך למ"ד לעיל אלא השמיע לאזנו יצא, וע"כ שמע מיותר למדרש בכל לשון נק"ש. (ראמ"ה)

כל הפרשה צריכה כוונה. כל כוונה דהכא ר"ל שלא יסיח דעתו לגלי הדין מה שאומר, לא כוונה לכתא. עי' מעדני יו"ט כאן אות ז' ד"ה עד כאן. (ג' מהרש"א)

רש"י. ד"ה היה קורא. פרשת ק"ש. נ"ב עיין ר"ה (כח:) ד"ה זמן המקרא דכ' והיה קורא בתורה פרשת שמע, ולכאורה י"ל כוונת רש"י כאן פרשת ק"ש ולא פ' שמע לבד, דא"כ לא הוי פריך הש"ס ש"מ מג"כ, הא י"ל דק"ש שאני דאית ביה מלכות שמים, אע"כ דהכוונה על כל הפרשיות וכמ"ש בסו"ת הרשב"א פי' שמ"ד. אולם לפ"ז יהיה סתירה גמורה למ"ש רש"י בר"ה פ' שמע לחוד. ע"כ נראה דמ"ש רש"י שם פ' שמע היינו כדי לישב מדוע מקשה הש"ס שם לרבא דייקו ולא פריך למ"ד בפסחים קי"ד במרור מנות אג"כ, משום דיש לתלק בין דאורייתא לדרבנן ומרור מדרבנן וכמ"ש התוס' שם ד"ה אמר רבא ע"ש. ואם נימא דקרא פ' והיה ואמר דהמה מדרבנן וקשה גם למ"ד בפסחים ע"כ פירש שמע דהוא מדאורייתא וכמ"ש בסו"ת שם, ומו אין הקושיא רק לרבא דהוא ס"ל דגם בדאורייתא מנות אג"כ. ומ"ש רש"י כאן פ' ק"ש, משום דהש"ס סתמא קאמר ש"מ מנות ג"כ. אולם זה אינו דהא רש"י כתב לקמן ומקשי לרבא, ומצאנו דברי סותרים, דלמתק לומר דמ"ד בפסחים הוי מפרש דכוון לנו על פ' שמע קאי, בפשטות הלשון מורה דכל הפ' לא יצא בשלא כוון. ע"כ נראה לי דעיקר כוונת רש"י לשאינו דהסדר פרשיות מעכבות, דלא בשמע רבינו הרמב"ם ז"ל פ"ב מה' ק"ש ה"י"א דהקדים פ' לפרשה אע"פ שאינו רשאי יצא ע"ש. וע"כ נקיט בר"ה שמע היינו דהתחיל משמע, וכן כאן כתב פ' ק"ש, לאפוקי פ' ליצית דמוקדמת דהסדר מעכב, וממילא קורא שמע מתחילה כנ"ל נכון ודו"ק היטב. (ר"ש טויבוב)

ד"ה מפני היראה שלא יהרגנו. נ"ב עיין מי' רשב"א, ועי' תשו' הרשב"א סי' שפ"ג ע"ש. (ר"ש טויבוב)

ד"ה ש"מ מצות צריכות כוונה. ותקשה לרבא דסבירא ליה התוקע לשיר יצא. נ"ב לפי מ"ש לעיל בשם הר"ן דהיכא דעשה מצוה אחת אמרינן מינו מתריב בה, אם כן אין מכאן שום קושיא על רבא, דשמני הכא כיון דקורא בתורה ועשה מצוה אחרת שב מתוכם מצות קריאת התורה לכוונת מצות ק"ש. ועי' תוספות (פסחים קטו.) ד"ה מתקיף שתלקו בין אכילה דהוי מעשה לא בעינן כוונה כולי האי משא"כ בתפלה. ועי' הרב המגיד בהל' שופר דלע"ג דתקיעה הוי מעשה מ"מ עיקר הנאת המצוה איננה רק על השמיעה דלא הוי מעשה ע"ש. (מהרצ"ח)

ד"ה מדברים הדברים. כגון ובשעריך. נ"ב עיין רש"י סוטה (יז:) ד"ה למפרע, ובתר"י ובתרמב"ם פ"ב מהל' ק"ש הי"א פירוש על קדר הפסוקים ע"ש. ועי' טורי אבן במי' מגילה ר"פ ב' ד"ה שלא, כנראה שאשמיטתיה תר"י ור"מ הנ"ל. (ר"ש טויבוב)

תוספות. ד"ה היה. ברכות אינן מעכבות כו'. עי' מראה הפנים [בירושלמי שם], ובאשכול [הל' ק"ש ותפלה] סי' ו' ותחל אשכול שם. (מהרש"ם)

בא"ד. וא"ת הא בפ"ק כו'. אין כוונתם להקשות סתירת התלמודים בדין ברכות מעכבות, דאין ענין עיכובן זו לזו לעיכובן לק"ש. ועוד דבירושלמי דחו להך חוכחא שהביאו התוס', ואף דלא דחו רק אליבא דמ"ד צריך לכוין בכולן, מ"מ לגמרא דילן דמפרש כוון לגאלת אי לקרות וודאי דבכולן היא, ומשו"ה נדד הבבלי מפי' הירושלמי. אלא כוונתם להק' על הוכחת הירושלמי דכמו דמפלגינן בין עיכובן לסידורן, א"כ מ"ל גם לק"ש מעכבין ובלבד שיאמרו אח"כ, וא"כ י"ל דילא בק"ש ומייב בברכות, ומשני דמיחיד אין לחלק בין עיכובן לסידורן, ומדאינו מעכב אחר ק"ש גם ביטולן אינו מעכב. (ראמ"ה)

ד"ה ובאמצע עד סה"ד. נ"ב אבל מפני הירלה מפרש כפירש"י ואפי' בתפלה מפסיק, ולפי' הרא"ש דאמרו ואמו ורבו משוב מפני הירלה, אפי' מפני הירלה אינו מפסיק בתפלה וק"ל. (מל"ה)

ד"ה בלשון הקודש. דהא עזרא תיקן קריאת התורה. אגב שיטפא כתבו כך, דהא לא תקן אלא שיהו קורין בתנחה וב' וה'. והא נמי לא קיימא בתסקנא דגמרא פ' מרובה [ב"ק פב.], אלא משה רבינו ע"ה נמי תיקנה, כדילפינן מקרא דוילכו שלשת ימים במדבר, ומסיק תלמודא עזרא תיקן תלתא גברי וכו', אבל קריאת שתרי דשבתות כל השנה ושל מועדות כולהי מודבר משה נפקי שיהו קורין כל אחד ואחד בזמנו כדתנן פ"פ ג' דמגילה [עי' מג"א ר"ס קלה]. (יעב"ץ)

בא"ד. דהא עזרא תיקן קריאת התורה. נ"ב כבר תמהתי בהגהותי למגילה שהרי אמרי' (נ"ק פב.) דמשה רבינו תיקן קריאת התורה. ועי' מג"א רס"ג הלכות קריאת התורה סי' קל"ה ס"ק ח. (מהרצ"ח)

בא"ד. דהא עזרא תיקן קריאת התורה כו'. עי' בהגהת מהר"ץ חיות, ועמ"ש בגליון מג"א רס"י קל"ה. (מהרש"ם)

בא"ד. בפרשיות המחויבין לקרות דאורייתא כמו פ' זכור. משמע דמלבד פ' זכור איכא פ' המחויבין לקרות מדאורייתא, ובדברי התוס' רפ"ב דמגילה משמע דליכא שום קריאה מדאורייתא לבד מפ' זכור. ונראה כדה"מ דכאן דודאי איכא פ' המלך, וכן הא דקורא כה"ג ביה"כ דהוי מדאורייתא כדמוכח מפרש"י ר"פ בא לו [יומא סח:], וכ"מ בירושלמי הובא בתוס' ישנים שם, וכן מוכח מסוגיא דר"פ בא לו, ולא"ה כמ"ש התוי"ט בספ"ז דסוטה דקריאת הה"ג אינו אלא מנהג ומנהג בעה"ג. (מצפ"א)

בא"ד. אעפ"כ בכל לשון נאמרה בסיני כו'. עי' פירושו במהרש"א, והיותר נראה לתני' אי נמי, והוא פי' אחר על בכל לשון, וכמובא ברש"ש ע"ש רב האי גאון ע"ש היטב. ובעיקר קושיית התוס' ל"ע דמסרונה אינה דמקדם תקנו, בירושלמי איתא דמשה תיקן. עיין ב"ח סי' תרפה ומג"א סי' קלה. (נתוקי הגרי"ב)

בא"ד. נ"ב [יעוין שבת דף קטו ע"א תוס' ד"ה לא נימנו לקרות], ובסוטה דף לג ע"א תוס' בד"ה כל התורה כולה. (רב"פ, רא"ג)

ד"ה עד כאן. עד בכל מאודך כו'. נ"ב ורש"י ס"ל עד על לבבך, ויש רמיה לדברי רש"י מהא דאמר רב נתן לקמן ע"ב עד לבבך בעמידה, ולפי דברי הגאון שהביא הרא"ש והרא"ש לקמן אין רמיה, אך התוס' בעצמם לא ס"ל לקמן כדעת הגאון, עי' תוס' בע"ב בד"ה על לבבך, ולדברי התוס' ל"ל דטעמיה דר"ב דס"ל עד על לבבך בעמידה משום כוונה הוא, וא"כ ש"מ דבעי כוונה עד על לבבך כפירש"י ודו"ק. (מל"ה)

בא"ד. עד בכל מאדך כו'. לפירש"י קשה מאי פריך ר"ע והול"ל אבר לויתיך (עי' תוס' ע"ב ד"ה אבר) דהא גם לרבנן קאי אלהבא עד על לבבך, אע"כ דאין סברא לדיהו לחלק עד על לבבך, ע"כ קאמר ר"ע כל הפרשה. (ראמ"ה)

דף יג ע"ב

גמרא. איכא דמתני לה אהא דתניא כו'. נ"ב י"ל דנ"מ דלר"ע דמסיק מקרא אחד אין בשכמל"ו בכלל וא"ל כוונה, ולר' אחא סתם קאמר בפרק ראשון משמע בכל הפרק אף בשכמל"ו כדעת הלוגש בסי' ס"ל, ואפשר לזה כוון רש"י [ד"ה] בפרק ראשון כל פרשת שמע ודו"ק. (מל"ה)

רב אחא משום ר' יהודה. ל"ל ר' אחאי והוא תנא [ומוזכר ג"כ לעיל ב:] ובריתא היא בתוספתא ומייתי לה בירושלמי פ"ב ה"א. (יפ"ע)

ע"כ מצות כוונה. (סוטה לב ב') תוס' ד"ה ורבי. [א"ה עי' שו"ת הרשב"א מ"א סי' שד"ס]. (לבוש)

מצות כוונה וקריאה. סוכה כה ע"ב ד"ה ומיימין וד"ה חתן. סוטה לב ע"ב ד"ה ורבי. ר"ה כח ע"ב, לקמן נז ע"א ד"ה הא. (מא"ג)

שתהא שימה כנגד הלב מנחות לה ע"ב ד"ה ומכה, [וע"ש לז ע"ב]. (לבוש, מא"ג)

תני סומכוס. ירושלמי פ"ב ה"א סומכוס בר יוסף, והיא היא, ועי' הרש"ש שמגיה שם תני דברייתא היא כמ"ש הכא. (יפ"ע)

קמיה דר"ח בר אבא. ירושלמי איתא דזעירי א"ל לר' ירמיה הכי, ולפי הגלאה הוצה אח"כ מייא בר אבא שהוא מוקף בשני אלפי רבועים, והיה נכון להגיה קמי דר' זעירא, להסכים עם הירושלמי. (יפ"ע)

אמר רב נתן כו'. ירושלמי פ"ב ה"א ר' חונא ר' אידי רב יוסף רב יהודה בשם שמואל. (יפ"ע)

על לבבך בעמידה. עי' רש"י ותוס'. וא"ל בעמידה כדאמרינן בעלמא [סוטה לט.] אין עמידה אלא שחיקה, כדכתיב [איוב לב, טז] כי עמדו לא ענו עוד. (יעב"ץ)

על לבבך בעמידה. עתוס' בשם הירושלמי, והוא בפ"ב ה"א, ומ"ש בשם התנחומא הוא רש"י פ' לך, וכ"כ בדב"ר כ"ב ע"ש רב יהודה בשם רב, ושם ג"כ איתא איזהו מלכות שמים שמע ישראל. (יפ"ע)

ואזדא ר"י לטעמיה דאמר כו' הל' כר"א שאמר משום ר"י. מזה נראה ראיה לדעת הרי"ג שהביא הרא"ש בפ"ג דר"ה פי' ה' דכל היכא דאיכא תרי לישני הלכה כליצנא בתרא, ועיין מ"ש בר"פ במה אשה. (רש"ש)

הלכה כר"א. לקמן טז ע"א ד"ה הא. (מא"ג)

הלכה כר' אחא. עי' יומא הוא בפרק הראשון ע"ש דף י"ט ע"ב. (רא"ג)

בר פחתי. בן ברים, כמ"ש [יחזקאל כג, ו] הפחות וסגנים פחת יהודה, ולפי שרב כרבי מייא דוחו משמעי אחי דוד בא (אך לא מוזע המלוכה) כדאיתא פאע"פ [כתובות סב:] קרי לה הכי, וע"ל דמשום עונה א"ל בכ"מ כן למען ידע ויזכור ולא.... (יעב"ץ)

בר פחתי. עיין שבת ג ע"ב, לקמן כ ע"ב ד"ה ב"ק. (מא"ג)

בר פחתי. עי' לקמן מג ע"א, מו ע"ב. (רא"ג)

בשעה שמעביר. ירושלמי פ"ב ה"א מפיק דעד ושנתתם היה אומר על לבבך, והכא משמע דלק פסוק ראשון אמר. (יפ"ע)

דמהדר אשמעתא. ירושלמי שם ולא נעי להזכיר יא"מ א"ל לית אפשר דלא יטיף מלה. (יפ"ע)

נאנס בשינה. לעיל ד ע"ב. (מא"ג)

ונאנס בשינה. ירושלמי פ"ב ה"א בקריית שמע ומתנמנם פליגי בזה ר"א ור' יוחנן ר"א אמר יצא ר"י אמר לא יצא. (יפ"ע)

א"ל רב יוסף לר"י בריה דרבה. נ"ב ל"ל בריה דרבא וא"ש דרבא לשיטתיה אזיל, וכן נ"ל גרא"ש שם. (ר"ש קצנלבוגן)

דגני אפרקיד. (כ"ב עד ע') תוס' ד"ה וגנו. [א"ה עי' בשו"ת שנות יעקב מ"א סי' ה', ובחק יעקב סי' תע"ב ס"ק ו']. (לבוש)

אפרקיד. נ"ב עד ע"א ד"ה וגנו, פסחים קח ע"א. נדה יד ע"א ד"ה ק"ש. (מא"ג)

משיב מחמת מאי. עיין ירושלמי ופנ"א שם מ"ש מה השאלה ע"פ גי' הספרים. (יפ"ע)

אלא שואל מפני הכבוד ומשיב שלום לכל אדם. נ"ב עיין שו"ת הר"י לבית הלוי מ"א כלל ה' סי' ל"ו. (ר"ב רנשבורג)

מפני היראה. פסחים קח ע"א ד"ה נפני רבו, מס' סופרים פ"ב ה"ט, שבת כ ע"ב, מגילה ג ע"ב. (מא"ג)

שואל מפני הכבוד ואין צריך לומר כו'. נ"ב עיין נדרים ס"ז ס' ומל"ל כו' ל"ל למיתנא השתא כו' וברי"ג שם עיין היטב ולע"ג. (נמוקי הגרי"ב)

רש"י. ד"ה ובדל"ת. אבל בדל"ת יארך. מכאן למד מהרא"י [תרומת הדשן שו"ת סי' כז] בעניין רבע"ע שאומרים בשעה שמאריכין הכהנים בניגון של הכפי"ן של וישמרך ויחנך. ומה' בית יעקב סכ"ב לענין עניית אמן כשמאריך הש"ץ הניגון אחר סיום ברכה, דיענה אחר סיום הניגון. (ג' מהרש"א)

ד"ה פרקדן. שוכב על גבו. וכ"כ רש"י פסחים ק"ח ס' גבי פרקדן לא שמיה הסיבה, וע"ע רש"י סנהדרין מ"ה ס' בתמיתין, וע"ש בגליון. (ג' מהרש"א)

בא"ד. שוכב על גבו וכו'. עי' באור זרוע הל' קריאת שמע סי' ל"ו שהביא רא"י לדברי רש"י מב"ב (עג.) ופסחים (קח.). (מהרש"ם)

תוספות. ד"ה אשר. דאף פרשה שניה בכלל. נ"ב מכאן משמע דאף פרשה שניה היא מה"ת ודו"ק. (מל"ה)

בא"ד. פרשה שניה בכלל. מכאן משמע קצת דהתוס' ס"ל דגם פרשה שניה צריך לקרות מדאורייתא, ועי' שו"ת שג"ל. (רי"א חבר)

ד"ה על. בתנחומא רב כו'. נ"ב ר"פ לך. (בנא"ר)

ד"ה על לבבך. וכשיגיע לואהבת. נ"ב עיין מ"ש זקני הב"ח או"ח סי' ס"ג. ולכאורה תמה אמאי לא דייק תמוה כדדייק מהרמב"ם. אולם למעיין בתנחומא בעיניו יראה דכתב רצה מהלך רצה עומד רצה יושב, ע"כ דגם כוונת התוס' כן, ע"כ לא דייק רק מהרמב"ם. ומ"מ תימה עליו שלא זכר שהתנחומא הנ"ל מבואר ההיפך ודו"ק. (ר"ש סוריבוש)

ד"ה שואל. אבל באמצע י"ח אסור דמשמע לקמן בפרק אין עומדין דבין גאולה לתפלה אין לענות וכו'. נ"ב עיין ביאור כוונת משמעות הזה בשו"ת בית יעקב סי' ט"ז, גם בחידושי אגן העוזר ביאור כוונתם הזה. והנכון לכוונתם כמ"ש בספר אור לו בגיון הש"י קס"ד בשם הגאון מהרי"כ אב"ד דפפ"מ לכוונתם למאי דאמרינן לקמן (לא.) אין אומר דבר אחר אמת ויציב, וכמ"ש הרא"ש שם כדי שיהיה סומך גאולה לתפלה, וחזו אמת נכון. ועיין בשו"ת בחר שבע סי' י"ג, ובספר סמיכות חכמים. (ר"ב רנשבורג)

[בא"ד. אבל באמצע י"ח אסור כו'. זה מפורש לקמן (כא ב') בגמרא. ועי' בהגר"א או"ח סי' ס"ו סקי"ט]. (רש"ש)

בא"ד. לקמן בפרק אין עומדין. תימה דשם לא נמצא זה. ותו תימה דל"ל בגמרא במכ"ש הלא תלמוד ערוך הוא לקמן כא ב' (דכ"ע מפסק לא פסיק) ת"ה ועי' ב"ח סימן ס"ו. ועי' ת' בית יעקב סימן ט"ז מון ד"ה ושאלתם, פלפול נחמד. (ג' מהרש"א)

בא"ד. דמשמע לקמן בפרק אין עומדין כו'. עי' שו"ת בחר שבע סי' ט' בשם בעל תרומת הדשן. (מהרש"ם)

בא"ד. דבין גאולה לתפלה אין לענות. נ"ב עיין מה שכתב עה"ג, ועיין מהר"ם בגליון המרדכי, ועיין ב"ח סי' ס"ו, ושניהם לדבר אחד נמכוונו בזה. דל"ק דש"ס מפורש הוא לקמן (כא.) דכ"ע מיהת מפסק לא פסיק משום די"ל דבאמצע ברכה אחירי משא"כ בין ברכה לברכה פוסק ע"ש. ועיין בל"ל דתירץ די"ל דהיינו לכתחילה אין לו להתחיל להתפלל על דעת כשישמע קדושה מפסיק, אבל אם הוא מתפלל לפי דרכו ופתאום בתאמצע תפלתו שמע שש"ץ אומר קדושה אפשר שמפסיק ואומר קדושה, לכן הוצרכו להביא מפי' אין עומדין בין גאולה לתפלה עכ"ד ונכון הוא. אולם מ"ש אח"כ ואף דאמרינן שם ימיד אומר קדושה וא"כ ממילא מוכח גם אם התחיל ושומע הש"ץ אומר קדושה אינו מפסיק, דאל"כ מה בכך שסובר שימיד אומר קדושה אכתי צריך להמתין מלהתחיל להתפלל, דאם יתחיל יצטרך להפסיק תפלתו לומר קדושה עכ"ד. אינו מובן דהא יש לחלק בין פתאום ליודע שיצטרך לומר קדושה, וגם כיון דאינו אומר ע"ד שיפסיק רק מפני שימיד אומר קדושה מו רשאי להפסיק ודבריו צל"ע ודו"ק. (ר"ש סוריבוש)

בא"ד. אינו חוזר לראש. נ"ב עיין תוס' מגילה (יח:) ד"ה נקוט. (ר"ש סוריבוש)

דף יד ע"א

גמרא. תנ"ה הקורא ק"ש ופגע בו רבו או גדול הימנו כו'. נ"ב להרא"ש י"ל רבו היינו מפני הירא, וגדול הימנו היינו מפני הכבוד, אבל לרש"י נב' אלו אין כאן ירא, ואפשר דמפרש גדול ממנו היינו חזק ותקיף וירא מפניו שלא יהרגהו, וא"ש דהקדים כבוד ליראה ודו"ק. (מל"ה)

ופגע בו רבו. נ"ב בחידושי רשב"א ובמרמ"ס פ"ב מהלכות ק"ש נראה דהיו גורסים אחיו. ועיין בתשו' רשב"א סי' שפ"ג. ועיין פסחים (קח.) בן אבל אחיו בענין הסבה, ובאו"ח סי' שע"ב ס"ה. והגהות מ"ש בתשרי הביא בשם הגאון מ' שבנא ז"ל שהגיה בש"ס שלו רבו שאינו מובהק. ואולי משום דלפי' רש"י להרמב"ם מדוע לא שייך מורא ברבו שאינו מובהק. אולם מש"ם דבפסחים הנ"ל מורה דגם בשאינו מובהק שייך מורא עיין רא"ש שם. ועיין פר"מ שם דבתם רבו הוי שאינו מובהק. ואולי מפאת דאין לתלמיד לשאול בשלום רבו כלל וכמ"ש רמ"א ביו"ד סי' רמ"ב סט"ז, ע"כ מוקי לה ברבו שאינו מובהק דמותר לשאול וע"ע בעמ. (ר"ש סוריבוש)

אֲחִי גרסינן, בגירי האל"ף. (יעב"ץ)

בעא מניה אחי תני כו'. ילקוט תהלים תתעב. (יפ"ע)

בהלל ובמגילה מהו שיפסיק ק"ש דאורייתא פוסק הלל דרבנן מיבעיא. נ"ב עי' שו"ת שאגת אריה סי' א' ב' וע"ש סי' ס"ט שמקשה לשיטת רמב"ן דס"ל בס' המצות דהלל ביו"ט דאורייתא, ועי' מ"ש מרן הכ"מ פ"ג מהל' מגילה ה"ו, ועי' רש"י (תענית כח:) ד"ה הלל דר"ש לאו דאורייתא. ובכל זאת נגד ק"ש אשר חיובה מפורש דבר תורה מקרי הלל ומגילה דרבנן אע"ג דהם דברי קבלה. והא דפתח בהלל ובמגילה ופיים בהלל לבד, י"ל הא פשיטא ליה דמגילה אינו רק דברי קבלה, רק הלל דתנוכה כיון דדעת רש"י בתענית שם הואיל דתקנו חז"ל על נס הוי כדאורייתא, ועי' שו"ת נו"ב מהדו"ק חאו"ח סי' מ"א לעניין הפסק במגילה. (מהרצ"ח)

א"ל פוסק ואין בכך כלום. עי' מ' נודע ביהודה מ"א סי' מ"א ד"ה ואם כן. (ג' מהרש"א)

א"ל פוסק ואין בכך כלום. נ"ב עי' בר"ן שנתקשה על הלשון אולם לדעת בעה"ע דבמגילה לעולם פוסק ואפי' בשיחה אינו פוסק בק"ש דקיל מק"ש ניחא ומדוקדק הלשון, ועיין בשו"ת נוב"י סי' מ"ב. (רחיב"מ)

ימים שהיחיד גומר בהן את ההלל כו'. לענ"ד הנל"פ דאחי לאפוקי הלל דע"פ שהפסק היה טעון הלל בשחיטתו ואינו בפחות מעשרה (עי' פסחים סד ב'), ור"ל דהלל זה כיון דליתיה בימיד אינו תמוד כ"כ לענין הפסקה (עי' ל' תר"י) ובזה לא נצטרך לדברי התוס' בערכין (י.) ד"ה י"ח ימים דכיון דאמר שהיחיד גומר כו' אין שייך למיתסא ע"פ דליתא אלא בגבור. (רש"ש)

גומר הלל. לעיל יד ע"ב גרא"ש, וע"ש מו. ועיין שם מז ע"ב ד"ה כל, וע"ש מט ע"א ד"ה לימר וד"ה מאן. שבת כד ע"ב גרא"ש בתוס', ר"ה לג ע"א ד"ה הא, סוכה מד ע"ב ד"ה כאן, ערכין י ע"ב ד"ה י"ח ימים. (מא"ג)

שאני רב בר שבא כו'. כל"ל. (בנא"ר)

מהו שיטעום. עי' לחם לשונע במור וקציעה סי' ר"י [שם המרץ בבירור גדר טעימה (פירוש המילה מטעמת) ובברכתה]. (יעב"ץ)

מהו שיטעום. יבמות פט ע"א ד"ה איבעי ליה, תוליין לז ע"א ד"ה אבל, וע"ש נה, ולקמן כו ע"ב. (מא"ג)

השרוי בתענית מהו שיטעום. נ"ב עי' בל"ח שמתה מהו שייכות ענין זה לכאן, ובאמת כבר רמזתי לעיל שבשביל דמיון קל סמכו מסדרי הש"ס הדברים, וכן כאן לעיל בעי תנא דבי ר' חייא מר' חייא, ונקט גם בעיא זו דבעי תנא דבי ר' אמי מר' אמי. (מהרצ"ח)

ושתיה קביל עליה. עי' מ' ריב"ש סימן רפ"ז וסימן רפ"ח. (ג' מהרש"א)

טועם ואין. מירושלמי נדרים פ"ח ה"א ר' בא חמיה בשם ר' זעירא הדא מטעמייתא אין בה משום ברכה ומשום גזל ומשום דמאי ומשום הפסק תענית. (יפ"ע)

מטעמת א"צ ברכה. נ"ב עי' מג"א סי' ר"י ס"ק ו', ועי' יערות דבש מה שהאריך בדברי המדרש שמואל מובא במג"א שם. (מהרצ"ח)

טועם כו' עד כמה כו'. עי' תשו' רשב"א מ"א סי' רס"ז. (מהרש"ם)

א"ר כל הנותן. ילקוט ישעיה רסב. (יפ"ע)

אל תקרי במה. (יבמות קט ב') תוס' ד"ה הנודל. (לבוש, מא"ג)

ושמואל אמר במה חשבתו כו'. נ"ב כלומר בעבור מה חשבתו, ר"ל למה חשבתו. (חכמת מנוח)

אמר רב אידי בר אבין א"ר יצחק. ילקוט (יפ"ע)

וא"ר יונה אר"ז כל הלן. ילקוט משלי תתקנט, ושם איתא תחת מ"ש כאן מ"ל רב אחא בריה כו'. ר' אחא בריה דרחב"א הכי אמר רחב"א בר' יוחנן לא הוזכר שם. (יפ"ע)

אמר רבי אחא בריה דרבי חייא בר אבא אמר רבי יוחנן. כל"ל נ"ל, או נ"ל רבי אחא בריה. (סה"ד)

אמר רבי חייא [בר אבא] כן נ"ל. (יעב"ץ)

א"ל ר' אבא בריה דר' חייא בר אבא הכי אמר ר' חייא. כל"ל. (מצפ"א)

כל המשביע עצמו מדש"ת וכו'. והא דאמרי' [להלן נה:] כל ימיו של דוד לא רצה אלוה טוב, אע"ג דעד מלות עסק בד"ת כדאיתא לעיל (דף ג' ב), עי' [מ"ש] בהגהות (דנ"ה, ל) [ד"ה חלמא ביטא]. (יעב"ץ)

מדברי תורה ולן. עיין שבת (ל:) דאמר רבא דהבא ליטן מתון שמתה של מצוה מרמין לו אלוה טוב. ובש"י פירש שם פתם שמתה. (רא"ג)

אמת ויציב. לעיל ט ע"ב גרא"ש. לקמן ב ע"ב ד"ה ב"ק. ר"ה לד ע"ב ד"ה לדידי. פסחים קד ע"ב ד"ה וברכה. (מא"ג)

א"ר יוחנן מ"ט. מירושלמי פ"ב ה"ב הוא ע"ש ר' לוי. (יפ"ע)

תוספות. ד"ה ימים. **אלא אפילו צבור קורא יחיד.** בהן בגא היה נ"ל יותר שאין נוכר לומר בלשון הזה, אלא איפכא הוא בגבור לא נרגל לאשמועינן, אבל בימיד אצטריך למימריה, לאפילו יחיד נמי מיחייב לגמרו, ושלא להפסיק בו, ובימים שאין היחיד גומר הוא דשייך למימר ה"ה לגבור שאין גומרים אותו. (יעב"ץ)

בא"ד. ופריך ר"ה ויוה"כ נמי לימא כו'. לא הבנתי דבריהם דלמה הוצרכו להביא ראיה מר"ה ויוה"כ לימא דמשמע דבר"ח אין אומרים הא מקודם אמר שם בש"ס ר"ח דאיקרי מועד לימא, אלמא דבר"ח פשיטא ליה דאין אומרין כלל מדאמר לימא ולא אמר לגמור, וכן הוכיחו התוס' שם בעירובין ולא הזכירו כלל ר"ה ויוה"כ, רק מדאמר ר"ח דאיקרי מועד לימא ולא קאמר לגמור, גם ממש"ש בפסח לא אמרי' משמע דלא אמרי' כלל. ובדוחק י"ל דמש"ש בר"ח נמי לימא ולא אמר לגמור משמע להו דאין כ"כ ראיה דהתם ליכא למיטעי דודאי הכוונה לגמור דא"ל לימא כפשוטו דהא באמת אומרים, וע"כ הכוונה לגמור, לכך הוצרכו להוכיח מר"ה ויוה"כ דהו"ל למיינקט לגמור דהא עכשיו דנקיט לימא איכא לפרשו כפשוטו לימא חני הלל בדילוג דהא עכשיו אין אומרין כלל ודו"ק. (מל"ה)

**בא"ד. [ופריך ר"ה ויוה"כ נמי נימא משמע דבשאר יו"ט כמו בר"ח פשיטא ליה דאין לומר. וע"ב דברי התוס' אלו נ"ע, דהא בפשיטות הו"ל להביא ראיה מהא דמקשה שם דר"ח איקרי מועד לימא, ומשמע דאין אומרים כלל דאל"כ הו"ל לגמור, והתוס' בעירובין שם הביאו ראיה זו, אבל דברי התוס' להבא נ"ע ומצוה לייסבא]. (מהרא"כ)

בא"ד. מדלא חשיב יותר מכ"א יום. נ"ב נ"ע למאי לא חשיב אלא ימים שגומרין, וי"ל ודו"ק. (נמוקי הגרי"ב)

בא"ד. דהא חזינן כל יום טוב שני אינו אלא מנהגא ומברכין. נ"ב ואין ראיה די"ל התם שאני משום דלא אתי לזלזולי ביה איקנו לברך כדאי' רפ"ב בשבת. (מל"ה)

בא"ד. ועוד והא דרב על לבא כנישתא. משמע להו שהקדים לבא, בקש להיות מעבירה ראשונים. (יעב"ץ)

בא"ד. ויש שרוצין לומר דיחיד האומר הלל בימים שאין גומרין שאין לו לברך כו'. נ"ב הטעם משום דאמרי' בתענית (כח:) יחיד לא יתחיל ואם התחיל גומר, פי' בדילוג, ופי' התוס' בערכין דהא דמשמע לבצור חייבין היינו ממנהגא, ומשמע דיחיד אפי' ממנהגא אינו חייב, וכ"כ בתענית דיחיד אינו חייב כלל בהלל אפי' ממנהגא, וא"כ נהי דאמנהגא מברכין מ"מ ביחיד אפי' מנהגא ליכא, וע"ז כתב דאעפ"כ אם רוצה לחייב עצמו יכול לברך. (מל"ה)

בא"ד. מידי דהוי אלולב וסוכה דהני נשי מברכות. (לקמן פ"ג דף כ ע"ב). תמיהא מילתא ערבא ערבא לרין, היא גופא קשיא, ומי יליפין ממקלקלתא, ועי' מ"ש בעירובין (לו, ב) בס"ד. (יעב"ץ)

בא"ד. אבל אומר ר"י כו' אמאי מפסיק ואוכל בנתים. נ"ב דלף דלמה דמשמע דהיה מברך אחר אכילה פעם ב' א"כ כל חדא מצוה באתיא נפשה, והלל שלפני אכילה היא בפ"ע ושל אחר אכילה היא בפ"ע, מ"מ קשה על המקשן דס"ד שלא היה מברך אחר אכילה א"כ הכל הלל א' ואין הפסיק ביניהם. (מל"ה)

בא"ד. אבל אומר רבינו יהודה כו' אמאי לא יפסיק באמצע כו'. עי' בר"ן סוכה פ' לולב וערבה [דף מד] מ"ש בזה. ועי' בב"י א"ח סי' מ"ו ומי' ס' בשם הרשב"א בזה דק"ש אינו דומה למצות אחרות ע"ש ותבין. (מהרש"ם)

בא"ד. אבל אנו שמפסיקין לאכול אין לנו לברך כלל לא בתחילה ולא בסוף. לכאורה בסוף היינו יהללוך, וקשה דהא לקמן כתב ומה שהקשה מיהללוך כו' תקנו בה תחילה ולא פחיתה מבואר דס"ל שחותם ביהללוך בברוך ואין כתב לא בסוף. ואפשר לומר בדוחק דמ"ש בסוף, ר"ל סוף אכילה, דאחר אכילה אינו מברך לפני ההלל אבל סוף ההלל צריך לברך דהיינו יהללוך, ואפשר דמפני דאין אומרים יהללוך תיכף אחר ההלל כך אומרים הלל הגדול ונשמת ואח"כ יהללוך ע"כ ל"ח להו לברכה דסוף הלל, וג"ז דחוק, ואפשר דס"ל לחתום דבאמת מצד הלל אין לברך כלל בסוף. ומה שאומרין יהללוך בסוף אינו מצד ברכה אחרונה אחר הלל, רק מצד ברכת השיר שתקנו בסדר הלילה וכמ"ש בפסחים (קיז:) כוס ד' גומר עליו את ההלל ואומר עליו ברכת השיר, ומפרש שם דברכת השיר הוא יהללוך, וע"ש (קיח.) בתוס' ד"ה מאי, ולפמ"ש כאן כפי פירושו לא היו צריכין לידחק שם כמש"ש בגליון ודו"ק. (מל"ה)

בא"ד. ומשני שתים הנה ב' גאולות א' להבא וא' לשעבר. נ"ב עי' במשנה פסחים קטו"ז ע"ב פלוגתא דר"ט ור"ע בזה, ועי' תוס' שם. (מל"ה)

בא"ד. ומה שהקשה מיהללוך שאינה סמוכה. [נ"ב דנראה דל"ל ומה שקשה מיהללוך, ועי' במהרש"א ז"ל שדחק לישב הלשון אבל טפי נראה דטעה"ה וא"ל כמו שכתבתי בענו"ה, ועי' בתוס' פסחים (קד:) ד"ה כל שתי לקושיא זו בתופן אחר ע"ש]. (מרא"כ)

בא"ד. יש ליתן טעם לפי שהוא הודאה בעלמא. נ"ב ועי' תוס' פסחים ק"ד ע"ב ד"ה תון שכתבו טעם אחר דברכה שלאחר פסוקים א"ל פתיחה. (מל"ה)

ד"ה או דלמא עד סה"ד. נ"ב עי' בב"י ועי' בפ"י. (מל"ה)

בא"ד. בתענית הכתוב. מבואר בר"ה י"א ע"ב תניא אמר ר"ש. (רא"ג)

ד"ה במשכים. באקראי מותר. ולה לומר כיון דהפגיעה אינו אלא באקראי מותר אבל במשכים לפתחו אע"פ שאינו משכים לפתחו כדי להקביל פניו אלא שהוצרך ללכת לעסקיו ועי"כ קיבל פניו אפ"ה אסור ליתן לו שלום כיון שאינו

בתקרמי, כ"כ זקני הכ"מ בתו"ה סי' פ"ט. אולם למ"ש הפר"מ שם דנכה"ג מותר י"ל דה"ה פגעו בתקרמי דהסכים לפתחו ע"ד עסק ולא הסכים כדי לתת לו שלום שדימה שאינו בכיתו רק פגעו בו בתקרמי שבא לביתו בעת ההיא מותר לתת לו שלום כיון דלא הסכים ע"ד כן הוי כפגע בו בדרך כנ"ל נכון. (ד"ש טוריבש)

דף יד ע"ב

גמרא. וה' אלהים אמת. (פסחים קד ב') רשב"ם ד"ה ובדרכה. (לבוש)

רבה אמר אינו חוזר כו'. נ"ב נרי"ף ורא"ש איתא רבא. (בנא"ד)

כל אמת אמת תפסיה להאי. יל"פ כל דהכא היינו קריאה ודבור, ע' ערוך ערך כל הג' וברמב"ן פ' קדושים בפסוק לא תלך רכיל בעמך. ור"ל קריאה דאמת אמת תפסיה ע"ד שאמרו בגיטין (ע ב') שמי דלאו לאו נקטי' כו', ולולי דמתפסיגא הייתי אומר דל"ל כל בני"ת והוא לשון רעיון ומחשבה, כדפירש הרד"ק בדניאל (ו, טו), ור"ל שהיה משוקע ברעיון של אמת ולכן יצא הגם מפיו אמת אמת. (רש"ש)

כמה מעליא הא שמעתתא. לכאורה קשיא דרב [דאמר רב כהנא משמיה לא יתחיל] דלרב, דאמר (רשב"ש) [רש"ם] משמיה ספ"ק [יב. כל שלא אמר אמת ואמונה ערבית לא יצא יד"מ]. עיין [מ"ש בסידור] בית א"ל תוספת אחר סדר תפלת ערבית. (יעב"ץ)

אמרי במערבא ערבית. (שבת כה ב') תוס' ד"ה גזילה. (סוכה יא א') תוס' ד"ה דרב. (מנחות מ ב') תוס' ד"ה משום. [א"ה עי' בחדושי הרשב"א כאן מה שהקשה מכל פסוקא דלא פסקי' משה. ועי' בשו"ת יכין ובועז מ"ב להרב מוהרלב"ש סי' ב' שכתב כלל חדש בזה דבמקום שיש פסוק טעמים שרי, ול"ק קושית הרשב"א, ובתורנו מגן גבורים סי' נ"א ס"ק ג' הארכנו בזה]. (לבוש)

במערבא לא הוי אמרי פ' ציצית. לעיל ט ע"א ד"ה ובלבד ובראש"ש שם, וע"ש ח ע"ב ד"ה לא, שבת כה ע"ב ד"ה גזילה, סוכה יא ע"א ד"ה דרב, קדושין לד ע"א ד"ה תפילין, מנחות מ ע"ב ד"ה משום. (מא"נ)

אמרי במערבא ערבית דבר אל בני ישראל ואמרת אליהם אני ה' אלהיכם. נ"ב האמירה זו כהוייתה הוא פסוק בויקרא (יח, ג), והיינו דקלסיה רב יוסף דבתרו לה אמירה כזו שלא יהיו מפסיקין במקום דלא פסקי' משה. ועיין בחי' רשב"א שהקשה מהא דכל פסוקא כו' ונדחק מאד בתירוצו [ועי' בס' יד המלך פ"א מהל' ק"ש]. (ר"א לנדא)

ערבית דבר אל בני ישראל ואמרת אליהם אני ה' אלהיכם. נ"ב ע' רשב"א כאן דהתעורר הרי כל פסוקא דלא פסקה משה אנן לא פסקינן, ועי' שו"ת תפארת צבי סי' י"ד בשם הגאון מהר"י בנלין, ודלמיי להגאון בעל יד המלך הל' ק"ש שכתב דמפ"ז אמרי בני מערבא פסוק זה משום דהוא מקבל שלם בפ' (אמרי מות) קאפיטל י"ח א' ב', וא"כ אין לו ענין לכך דפסוקא דלא פסקה משה כיון דמשה עצמו לא פסקה במקום אחר, וזה מעליותא של שמעתתא, והש"ס דחק זה לענין מה שאמרו פסוקים אלו משום דדומה לפרשת ציצית א"כ הוי כמתחיל דקי"ל גומר ע"ש, ועי' ע"ז יו"ד סי' קי"ד ס"ק ד' ולאיתו אינה מדויקת מאי ענין ברכות לאיסור, וכבר התעורר עליו הרב חות יאיר ס"י. (מהרצ"ח)

דבר אל בני ישראל ואמרת אליהם אני וכו'. הוא במדבר ט"ו ל"א מ"ל. ואולם יש ויקרא י"ח ב' קרא כן, ורובעשים רבים על פירכת אחי דלמא תקנו פסוק זה. אבל הכונה שהתחילו ויאמר עד בני ישראל ואמרת אליהם, וכן נראה ברש"י. ובויקרא איתא ודבר. וגם אלבד זה פריך דחזינן דאמר רב אם התחיל גומר ולא מהני לפ"ז מה שנמצא כן בויקרא י"ח, אבל אדרבה זה היה מעליותם מכמה שהמציאו להתחלה ופוף דפ' ק"ש קרא דויקרא, דבלעדי זה מה חכמה הראו, ומגילה להמרעיבים לחשוב שהגיחו מקרא זה, אדרבא על זה היה העיקר, ואין הכרח לפ"ז שהתחיל ויאמר. (רא"ג)

ערבית דבר אל בנ"י ואמרת אליהם אני כו'. עי' תמס סופר א"ח סי' י' שזהו פסוק בפ' אחרי, ומיושב קו' רשב"א ע"ש ותבין. (מהרש"ם)

וכ"ת ואמרת אליהם ל"ה התחלה. כ"ל משום דאיכא כמה קראי דמתחלי הכי ולא מוכח דהתחיל ביציאת מצרים. (ראמ"ה)

דבר אל בנ"י לא הוי התחלה ואמרת אליהם הוי התחלה כו'. אף על גב דפסוקי כי האי יימר כו' דבר לב"י ליכא בפרשה דאית בה יצ"מ, ואיכו ודאי איצ"מ קמכוין, מ"מ כיון דמלשנא דדבר אל בנ"י לא מוכחא התחלה איצ"מ דאמת ויציא דהא איכא בס' בשלח ובס' אמור דמתחלא בדבר ומסיימא ביצ"מ ע"ש. א"כ אף במכוין ליצ"מ אינו מוכח התחלה לפרשה זו, משא"כ ואמרת אליהם ליתא כי האי בפ' יצ"מ, א"כ הוי התחלה לפ' זו. (ראמ"ה)

קסברי במערבא. מירושלמי פ"א ה"ו דבנן דתמן דהיינו דבבל סברי לא יתחיל ואם התחיל גומר, ורבנן דהכא [דהיינו בני מערבא] ס"ל מתחיל ואינו גומר. והיינו משום דבני מערבא ס"ל דלא הוי התחלה ועפנ"א. (יפ"ע)

קסברי במערבא כו'. עי' ירושלמי פ"א הל' ו' בזה.

לא יתחיל ואם התחיל גומר. דכוותה שלהי ר"ה [לה.] כיון שאמר ובמורתך [שוב אינו צריך] ואם התחיל בפסוק גומרו. (יעב"ץ)

אינו צ"ל אמת. עי' לעיל יב ע"א ובכ"מ פ"ב.

מסיים מודים לעיל יא ע"א ד"ה אמת. (מצפ"א)

דאמר הכי מודים אנחנו לך כו'. נ"ב וקשה דבמוספתא פ"ב איתא לריך להזכיר בה מלכות ובכורות, מיהו מלכות אומר אמ"כ מלכותך ראו בעיני כפירש"י, אך מבכורות קשה. (מל"ה)

דאמר הכי מודים כו'. ועי' פירש"י, ואמתי קשה מהא דאמר לעיל (יב.) כל שלא כו' אמת ואמונה ערבית ל"י יד"מ, וע"ש פירש"י ותוס'. ונראה דהש"ס קילר ובאמת ל"ל ג"כ מעין האמונה. (רש"ש)

מודים אנחנו. ה"נ משני מירושלמי [פ"א ה"ו]. (יפ"ע)

לך ה' אלהינו. ניחא כן, ולא כבדפוסים הישנים דאיתא אלקינו, עיין מ"ש לעיל ו' ע"א. (רא"ג)

אר"י ב"ק למה קדמה שמע כו'. עי' בפר"ח או"ח סי' ס"ז דהוכיח מזה דוהיה אם שמוע ג"כ דאורייתא, דסבר דיש להקדים מצוה דאורייתא למצוה דרבנן, ועיין בשו"ת שאגת אריה סימן ב' שסותר דבריו ומוכיח מלקמן (נא.): בהדברים שבין ב"ש וב"ה בסעודה דסבר ב"ה דבתחלה מברך על היין אף דקידוש היום דאורייתא וברכת היין דרבנן עיי"ש, ובאמת בגמרא מגילה (ג.) נראה כן בהדיא עיי"ש דאיפשא ליה דמ"מ עדיף רק משום גדול כבוד הברייות ולא משום דמגילה הוא רק מדברי סופרים, משמע דמ"מ אין לו עדיפות מחמת דהוא דאורייתא. (ריחל"ח)

בדין הוא שיקדים. ספרי שלא קטו יקוטו ואתחנן תתלו. (יפ"ע)

שזה ללמוד. מירושלמי פ"ב ה"א איתא הראשון לתלמוד והשני למעשה, ועפנ"א שם. (יפ"ע)

והא כתיב וקשרתם וכתבתם. עיין רמב"ם פ"א מהל' תפלה ה"א, ועי' ת' שאגת אריה דיני תפלה סימן י"ז עלה י"ח קרוב לסוף ע"ב. (ג' מהרש"א)

עול מלכות שמים. לקמן כ ע"ב ד"ה ה"ק, ועי"ש כא ע"א רש"י ד"ה ה"ג. (מא"נ)

רב מקדים ומשני ידי'. [לעיל ה ע"ב ד"ה אלא, ובהקדמת הרמב"ם, קדושין מ ע"ב ד"ה לימוד, ב"ק יז ע"א, ב"מ פה ע"ב], סנהדרין קי ע"א ברש"י ד"ה אמשיה. (מא"נ, לבוש)

רב משני ידיה. הכא משיק דרק פ"א אירע כן ומשום שלותה הוא דעיית, ומירושלמי פ"ב ה"ג איתא רב אמר קורא ק"ש ומניח תפלין כו' משמע דלכתחלה יש לעשות כן, וקאמר התם מתניתא מסייע לרב כו' וכדמשני הכא כריב"ק ס"ל, ומה דדחי הכא קריאה לעשיה מי שמעת ליה לא חש ליה הירושלמי. (יפ"ע)

החופר כוך. הכא מקשה ריטא לסיפא, ומירושלמי פ"ב ה"ג ומ"ק פ"ג ה"ה ליתא ריטא דבריתא פטור כו' רק הסיפא לחוד איתא התם. (יפ"ע)

סיפא בתרי ורישא בחד. עי' לקמן דף יח. (מצפ"א)

ומתני לן פרקין. (ברכות ה ב') תוס' ד"ה אלא. (לבוש)

ומנח תפילין וכו' בדלא מטי זמן ק"ש. לעיל ט ע"ב רש"י ד"ה לתפילין, [שבת כה ע"ב תוס' ד"ה סדין, סוטה לט ע"א ד"ה כל]. (לבוש, מא"נ)

א"כ מאי אסהדותיה דרב חייא ב"א כו'. י"ל לפמ"ש התוס' לעיל (יא.) דדעת ר"ת כשעומד קודם היום א"ל לברך בה"מ, א"כ היכי קאמר בדלא מטא זמן ק"ש דהרי מיכך בה"מ ומי לא מטא זמן ק"ש דהיינו קודם ע"ה היאך מיכך, וי"ל דלא מטא זמן ק"ש הוא אחר ע"ה קודם שיאלה חבירו או זמן דווחיקין. אך קשה בהיפוך לפי מה שדחו התוס' לעיל דברי ר"מ מאי מקשה מאי אסהדותיה, די"ל דאסהדותיה דהיה משכים קודם היום ומיכך בה"מ דלא כר"ת וי"ל לפמ"ש באו"ח הובא בב"י סי' ד' דהמשכים קודם היום כשיאיר היום צריך ליטול ידיו הו"ל למימר ומשי ידיה קודם הנחת תפלין כמ"ש תחלה ומשי ידיה ומברך כך הו"ל למימר ומשי ידיה ומנח תפלין, ובפשיטות י"ל דאי הוה קודם היום ומשמיענו דמיכך בה"מ הו"ל למימר בהדיא כן, אבל בלא מטא זמן ק"ש א"ל לומר בהדיא דמוכח מדהקדים תורה לק"ש ע"כ דלא מטי זמן ק"ש ודו"ק. (מל"ה)

לאפוקי ממ"ד למשנה כו' דאף למשנה כו'. עמש"כ לעיל י"א ב'. (רש"ש)

לאפוקי ממ"ד למשנה א"צ לברך. נ"ב ולעיל (יא.) אמרינן בהדיא דבא לאפוקי ממ"ד לתלמוד א"ל לברך, אולם עדיין קשה דהרי ספרי דבי רב מדרש הוא ודוקא למדרש צריך לברך אבל למשנה לא נדע מזה דלריך לברך, ובאמת בכאן לא מזכר מתני לן פירקין בספרי דבי רב, אולם ע"כ נראה דענין אחד הוא עם הך דלעיל. (מהרצ"ח)

הרוצה שיקבל. מירושלמי פ"ב ה"ג ר' מיא בשם ר' יוחנן, גם שם ליתא יפנה ויטול ידיו. (יפ"ע)

רש"י. ד"ה כוך כו'. ורחבו שבעה טפחים נמחק מלת שבעה. וע"ב ורחבו ששה טפחים. (ר"ב רגשבורג)

בא"ד. ורחבו שבעה טפחים נראה דט"ס הוא וצ"ל ששה טפחים, או רומו ז"ט דכן איתא להדיא בב"ב ס"פ המוכר פירות. (רש"ש)

בא"ד. ארכו (ד) ורחבו (ז). צ"ל ארכו [ד"א] ורחבו [ו] טפחים. (בנא"ד)

ד"ה וסיפא בתרתי. ק"ש ותפילין. צ"ל תפילין וק"ש. (מרא"כ)

ד"ה ומתני פירקין. אלמא כו' דהיינו קריאה דמצוה כו'. כן הגיה הגר"א ז"ל בס' פ"ט ס"ק כ"ב, וע"ש הטעם דל"פ מתפילין גופייהו, ולענ"ד לדפני רש"י לא היה הגי' כאן ומנח תפילין, וכ"מ לי מלשון התוס' לעיל (ה ב') ד"ה אלא. (רש"ש)

תוספות. ד"ה למה. דקדמה לכולן. נ"ב אינו מובן לי, דהא י"ל דקדמה אף לפ' ציצית אף דקדמה משום דאינו תדיר דאינו נוהג בגילה, משא"כ לפ' והיה אם שמוע קדמה מה"ט דקדמה בתורה, וצ"ע. (ד"ש טוריבש)

ד"ה ויאמר. היכי אשכחן שיהא הזמן גרמא. עי' תוס' קדושין (לד.) ד"ה ותפילין ותוס' מנחות (מ:) ד"ה משום. ועי' תשו' שאג"א סי' ל' שכתב ע"ד התוס' א"ש מה קא ק"ל למ"ד ציצית חובת גברא יותר מלמ"ד ציצית חובת גברא הוא, הא מ"מ לא חייבה תורה לגבוה עדיין בת חיובא כדי לקיים מצות ציצית אלא אשם יש לו עדיין בת חיובא ולובשו חייב להטיל בו ציצית, והשתא לדידי' נמי תקשה האיך אשכחן שיהיה הז"ג, אלא מה איש לך למימר דה"ט הו"ל הזמן גרמא דבגילה מוחר לגבוה עדיין בת חיובא אע"פ שאין בו ציצית וא"ל להטיל בו ציצית משא"כ ביום, ה"נ למ"ד ציצית חובת עדיין הוא ואפי' כלי קופסא חייבת בגילה ראי' להשהות עדיין בת חיובא בלי הטלת ציצית משא"כ ביום חייב להטיל בו ציצית עכ"ל ע"ש. ולפענ"ד לק"מ דבאמת הא דציצית הוי מצות עשה שהז"ג משום דבגילה פטור מוריאתם אותו. מעתה כ"ז דוקא למ"ד חובת גברא הוא, י"ל דכ"ז ביום שיוכל לראות משא"כ בגילה דליכא זמן ראיה בעת שבבש הטלית, משא"כ למ"ד חובת עדיין הוא וכלי קופסא חייב בציצית אף ל"ש גבי ורלאיתם אותו כיון דמונח בארון, ול"ל כיון דהטעם דקריינן ביה אשר תכסה משום דלכסויי עבידי עיין מנחות מ"א, א"כ אין לדון ענין הראיה רק בעת אשר יתכסה בו, וכיון דהוי כסות יום ולכסויי עבידי ביום חייבת הטלית בציצית בגילה, אף דל"ש בגילה ורלאיתם אותו כיון דלא בענין הראיה בעת הזאת, דהא גם ביום פעמים שאינו רואה הציצית ומיחבת משום דכשאר יתכסה בו אז יראה א"כ כיון דהוי כסות יום ולכסויי עבידי ביום שפיר חייב אף בגילה, משא"כ למ"ד חובת גברא אנו דנין הראיה על אותו העת שהוא לובש והוי שפיר מ"ע שהז"ג כיון דאם לובש בגילה פטור לליכא עת ראיה, משא"כ למ"ד חובת עדיין שפיר הקשו התוס' אמאי הוי ז"ג כיון דלדידיה בגילה נמי חייבת דאין אנו דנין על אותו עת רק על העת שיתכסה בה, וע"ז תירץ דאם היה כסות המיוחד לגילה פטור כיון דבעת שיתכסה בה ליכא עת ראיה ול"ש ורלאיתם אותו וא"ש נכון. וזה ל"ש ג"כ תלונת המהרי"ט בחדושיו לקדושין שם על התוס' מנ"ל כסות יום בגילה למ"ד חובת עדיין ממ"ד חובת גברא דהולרכו להעמיק הירושלמי ע"ש. ולפמ"ש א"ש כמין מומר ודו"ק היטב. (ד"ש טוריבש)

בא"ד. בירושלמי דקדושין כו'. נ"ב ובפ' מי שמתו. (בנא"ד)

בא"ד. יעוין תוס' שבת ד' כה ע"ב ד"ה גזילה משום כסות לילה. (רב"פ)

ד"ה ומנח. ומהתם. צ"ל ומהכא. (מרא"כ)

בא"ד. (ומהתם) מיהה זו ממוקה. (נמוקי הגרי"ב)

בא"ד. ונתעטף בטליתו. נ"ב היינו בברכה וכמ"ש בתי' ולכן ילדף דברי ר"מ מקולי, ובמנס נתקשה בעל תבן העוזר באו"ח סי' ס"ו בזה ע"ש. (ד"ש טוריבש)

בא"ד. שאם יש לו טלית חייב. נ"ב עיין תוס' בפסחים קי"ג ד"ה אין, ובמנחות מ"א ד"ה ענשיתו, ערכין ב' ד"ה הכל. ועיין עוד במג"א סי' כ"ד ג', ואולי גם הזוהר מיירי היכא דלובש בגד בלי ציצית וקורא ק"ש אז דיש לו בגד דאז מעיד שקר בעצמו דאמר פ' ציצית ואין לו ודו"ק. (ד"ש טוריבש)

בא"ד. והרב ר"מ מקוצי היה אומר דאפילו לתפילין אין ראיה מכאן דמצי כו'. כל"ל. (מרא"כ)

בא"ד. ובהכי סגי שגם מותר להתעטף בטלית כו'. עי' בב"י סי' ח', וצ"ל דכוותם שאף בציצית מותר כ"ש בתפלין דמפורש בסוף פרק הקומץ רבה יעו"ש. (מל"ה)

ד"ה ומכל. וא"ת וכי ק"ש לא היה בכלל מצות האמורות בתורה. עיין שו"ת הר"י בבית הלוי מ"א כלל ה' סי' לו, ולקמן (יז:) במתני' דמי שמתו וכו' ודו"ק. (ר"ב רגשבורג)

בא"ד. אבל ק"ש דקביע להו זמן לא כו'. נ"ב ואי תנא ק"ש הו"א דוקא ק"ש דבעי כוונה כמו דפטרינן מתן לר' שילא, עי' תוס' סוכה (כו.) ד"ה מתן. אע"ל דהו"א דוקא ק"ש דהוא קריאה בעלמא דומה עשיית המצוה דהיינו תפילת קבר לאמירה דק"ש אבל עשיית שאר מצות אין עשיית קבר דומה להם קמ"ל. (מל"ה)

בא"ד. קמ"ל. והא דלא נקטו הני לבד וכל מצות ל"ל משום דה"א דוקא הני דצריכים כוונה ביותר. עיין תר"י ד"פ מי שמתו. (ד"ש טוריבש)

דף טו ע"א

גמרא. אר"ח בר אבא אר"י כל הנפנה. ילקוט תהלים תשג ע"ש א"ר זירא בר אבא אר"י. (יפ"ע)

את מזבחך ה'. עי' רבה מצות פ' ל"ח. (מצפ"א)

ר"ח לייט כו'. (מולין קכב ב') תוס' ד"ה לגבל. (נדה נה א') רש"י ד"ה שעיבלן. [א"ה עיין בשו"ת שארגו הגאון בעל נו"ב מהד"ק סי' כ"ג]. (לבוש)

דמהדר אמיא. פסחים מו ע"א ד"ה ולתפלה, מולין קכב ע"ב ד"ה לגבל, נדה נה ע"א ברש"י ד"ה שעבלן, לקמן ס ע"ב ברא"ש, לעיל י ע"ב, לקמן כו ע"א. (מא"נ)

אבל לאחריו. מירושלמי פ"ח ה"ב אלה פ"ב ה"א גבי לחלה אלנט"י משמע דלאחריו אינו חוזר כלל אפי' פחות ממיל, וכן מבימו אין מטריחין עליו כלל אפי' לחלה וכ"ש לנט"י, ועפנ"א שם. (יפ"ע)

מתני'. הקורא את שמע ולא השמיע וכו'. אמרי' בגמרא מ"ט דר"י משום דכתיב שמע וש"ק סבר שמע בכל לשון וכו'. וקשה טובא דלעלמא ת"ק דרשא נמי שמע השמע לאזניך לכתחילה וכסברת רא"ב בסמוך, וי"ל דבעי ליישב הש"ס אפי' לרב תסלא דס"ל דהא דקתני הקורא להודיעך כתו דר' יוסי ואפי' לכתחילה לא מצריך ת"ק להשמיע לאזנו א"כ שמע במאי מוקיס ליה, ומשני בכל לשון וכו'. (מים חיים)

הקורא את שמע. בירושלמי פ"ב ה"ד איתא דר"ח תני לה בשם ר"מ, ובגליון נרשם הכא דברי רבי יהודה, ועי' תרומות פ"ח ה"ח מגילה דמשמע לכאורה דטוב לגרוס גם בירושלמי ר' יהודה במקום ר"מ ועפש"ל. (יפ"ע)

ולא השמיע לאזנו. לעיל יג ע"א ד"ה וחכמים ובגר"ח שם, וע"ש כ ע"ב בגר"ש, וע"ש לא ע"א, ועיין בגר"ש בנדרים עז ע"ב ד"ה ואמר, ובגר"ש חולין ב, ועיין בתוס' בחולין יב ע"א ד"ה ותבני. (מא"ן)

ולא השמיע לאזנו יצא. עי' ט"ז א"ח סוף סימן תרפ"ט. (ג' מהרש"א)

רבי יוסי אומר לא יצא. עי' גליון לקמן מט א'. (ג' מהרש"א)

קרא ולא דקדק. דב"ר פ"ב. (יפ"ע)

גמרא. שמע השמע לאזניך כו'. עי' תוי"ט. וצ"ע כיון שמצאנו שוש זה גם בפיעל הלגוש ושמע שאול כו' (ש"א ט"ו וכ"ג), ס"ל דהכא הכוונה קרי ביה שָׁמַע, יִשְׁמַע, וכן בסנהדרין (פט.) קרי ביה לא ישמיע, ר"ל ג"כ דקרינן ישמע מבנין פיעל, וקרי ביה ר"ל פרש בו (כה"ג מלינו רבוים), ובתדושי למכות פ"ב כתבתי ג"כ כעין זה. (רש"ש)

השמע לאזניך. עמש"ל י"ג א'. (יפ"ע)

תרתי שמע מינה. (סוטה לב ב') תוס' ד"ה ורבנן. (לבוש, מא"ן)

ור"י תרתי שמע מינה. אף דבר"פ קאמר ורבנן ס"ל לא השמיע לאזנו יצא, מ"מ לר"י ניחא, דמלינו דס"ל הבערה נלאו יצאת (שבת ע א'), וא"כ לא דרש שם דברים הדברים ולא מייתר אלינה והיה לה"ק לחכי בכל דהוא דרש בכל לשון וכמ"ש ברש פירקין ע"ש. (ראמ"ה)

חדש המדבר. מתני' זו המוזכרת כאן וביר"ל ומגילה פ"ב ה"ה, מתני' המוזכרת בפרקין ה"ד ומגילה פ"ב ה"ה, מתני' המוזכרת בתרומות פ"ח, ואינה נמצאת בין הני תמשה לא יתרומו ואם תרמו תרומתן תרומה, ומזה דייק הירושלמי פ"ב ה"ד ובתרומות פ"ח ה"ח ומגילה פ"ב ה"ה דע"כ לא אתיא כ"א כר' יוסי ובפלוגתא לא קמיירי ולר' יהודה אפי' לכתחילה ל"ב שישמע לאזנו, ובבבלי לא הוזכרה הוכחה זו משום דבבבלי מוכא ברייתא דתורם לכתחילה, ולא"ה מוכרח דמתני' דתרם פלוגתא היא וביר"ל לא הוזכרה הברייתא. (יפ"ע)

אר"ח ר' יוסי היא. ה"ג קאמר בירושלמי כאן ובתרומות ומגילה שם דר"ח מוקי דבתרומות כר' יוסי ורב מתנה מוקי הך דמגילה כר' יוסי ואין מחלוקים בין ק"ש לשאר מצות ור' יוסי האמורה שהוא רב יוסף שבבבלי מחלק בין ק"ש לשאר מצות בבע"ב כאן, ועי' שנ"א תרומות פ"ח ובפנ"א כאן לירושלמי פ"ב ה"ד. (יפ"ע)

דברי ר' יהודה כו'. ג"כ במתני' ל"ג זה, וכן לקמן במשניות ל"ג ליה (א"ה עי' תוספות ד"ה דלמא). (חכמת מנוח)

אבל תרומה משום ברכה וברכה דרבנן. נ"ב בתמת בירושלמי ר"פ כילד מברכין מלינו לכל המצות טעונות ברכה ולפיכן מברכת התורה דכתיב ותתנה לך וגו' והתורה והמצות ומה תורה טעונה ברכה ע"ש, אולם פשטות סוגיות הש"ס דילן דכל ברכות בין ברכות המצות בין ברכות הנהנין אינם רק מדרבנן חוץ מן ברכת המזון וברכת התורה לשיטת הרמב"ן בס' המצות, אבל עכ"פ דברי רש"י כאן לע"ג בעיני דבתר ברכה דרבנן הוא דאמרו רבנן כל מצות מברך עובר לעשייתן, ומה ענין עובר לעשייתן לעיקר הברכה, דאפשר דעובר לעשייתן בתמת אינו רק מדרבנן אבל עיקר ברכת המצות דאורייתא שלמדו מברכת התורה ועי"ג. ועיין פ"י דהגמרא הוסיפה כאן אפילו אם ברכת המצות ג"כ מה"ת מ"מ לאו בברכה תליא מלתא ואין הברכה מעכבת לכ"ע, ועיין שו"ת שאגת אריה סי' ז' מה שפי' בזה. (מהרצ"ח)

האי דקתני הקורא להודיעך כוחו דר' יוסי. ואיכא למידק בהאי דאמרי' דהאי דקתני הקורא להודיעך כתו דר' יוסי, דאדרבה לישמעינן כתו דר' יהודה דכתא דהמירא עדיף לן. והתוס' ז"ל תירצו דכיון דר"י לא דרש השמע לאזניך אין כאן שום חידוש ופשיטא דלכתחילה. ולא נהירא, דהיכא גלי לן דלא דרש כראב"ע קרא דשמע שלכתחילה צריך להשמיע וכדמסקינן לבסוף. ותו קשה דאכתי קשה דלישמעינן כתו דר' יהודה וליכא למיטעי כדר' יוסי משום דאין לחלק בין דיעבד לכתחילה, ולכן נ"ל דכיון דלא קשה הך מילתא לא דייק בה תלמודא וכן מצאתי בחידושי הרשב"א ז"ל. (מים חיים)

ואלא הא דתניא לא יברך אדם ברכת המזון בלבו. תו גרסי' בגמרא ואלא הא דתניא לא יברך אדם ברכת המזון בלבו, ומתב רש"י ז"ל בלבו שלא השמיע לאזניו. וז"ל דהזקיקו לרבינו לפרש כן דאלת"ה מאי פריכיון דהא מני דלוקמא כרבי יהודה, וע"כ ל"ק ר"י לכתחילה יצא אלא כשהוציא בשפתיו אך בלב אין לאוי לברך לכתחילה. ותו למסקנא דמוקמי ברייתא דתורם לכתחילה כר"מ קשה דמאי אייר בתרם המדבר ואינו שומע דלישמעינן רבותא טפי אפי' בלא דתורם לכתחילה מאתר דאתר כוותא הלב הן הן הדברים, אלא ודאי דלב לאו דוקא אלא כל שלא הוציא בשפתיו לב קרי ליה, והכי משמע קצת בפ' מי שמתו דקאמר ר"מ גופיה בברייתא גם בעל קרי דמהרהר בלבו דאלמא בעלמא לא מהני הרהור, (ועיין סי' ס"ח ובסי' מ"ז סעיף ד' המהרהר בד"ת אין צריך לברך ובסי' פ"ד בדין מרחץ בבית אמצעי דמותר להרהר בד"ת ובקדושין דף ל"ג וצ"ע). וכן יש לדקדק קצת נמי לפי מאי דהוה מוקמי מתני' דתורם לכתחילה כר' יהודה, והאי דקתני הקורא להודיעך כתו דר' יוסי ומתני' דתניא דלא יברך בהמ"ז בלבו כראב"ע, דאלו לר' יהודה לכתחילה יברך בלבו, ואם איתא דבלבו דוקא א"כ רבותא טפי הו"ל לאשמועינן גבי שמע אפי' לא הוציא בשפתיו דיצא. ודוחק לומר דהא נמי נקטיה משום כתו דר' יוסי כנ"ל, ודוק שזה ברור, ודלא כהרמב"ם פ"א מה' ברכות שכתב שאפי' אם בירך בלבו יצא, דדבריו תמוהים אם לא שפסק כרבינא דאומר בפרקין דהרהור כדיבור דמי, אלא דק' דגם בק"ש הל"ל כן, והוא כתב אם לא השמיע לאזניו, דאלמא בעי שיוציא בשפתיו והכא מדמינן ק"ש לברכה, ואינו נכון אלא לפסוק כרב תסלא דהך סוגיא דהכא מוכחא דהרהור לאו כדיבור דמי, ואע"ג דהך סוגיא איתמר אליבא דרב תסלא ואיכא למימר דאיהו אזיל לטעמיה, מ"מ מאי דאמרי' השתא דאתיא להכי דמשמע לי שהוא מלשון הש"ס נמי ס"ל דהרהור לאו כדיבור דמי וכדברי רבא. וכן פסקו בתוס', וכן דעת הרא"ש וה"ר יונה, והבית ראיה מהא דאמרי' בשבת דבור אסור להרהר מותר והכי נקטינן. ומכאן נראה שהאגל וה"ה בט' באב שמותר להרהר בד"ת האסורין, אם לא שנאמר שמשמעתין אפי' כי מהרהרי בהו, וכנראה שזהו דעת מוהר"י מולן שהביא בג"י שאסור לקרות בט"ב בד"ת אפי' ע"י הרהור וטוב להתמיר. ועוד יש סמך לדבר מהא דאמרי' פ' שלשה שאכלו דף ג' שאם שכח והכניס משקין לתוך פיו דתני חדא בולען ומשמע דלא ברכה, וכ"כ רש"י, ומדלא מני תקנתא שיברך בלבו אלמא דס"ל דהרהור לאו כדיבור דמי. (מים חיים)

דתניא ר"י אומר משום ראב"ע הקורא שמע צריך שישמיע לאזניו שנאמר שמע ישראל כו'. נ"ב קשה דהא כתבו התוס' לעיל ולא דרשינן שמע אפי' דיעבד לא יצא, וצ"ל דהא דאמר מקרא דשמע הוא אסמכתא בעלמא ובאמת ס"ל דמדאורייתא א"צ רק מדרבנן צריך לכתחילה. אך קשה מאי מהדר ליה ר"מ הרי הוא אומר כו', הא גם ר"י מודה דמדאורייתא א"צ להשמיע. וי"ל ע"פ סברת הט"ז ביו"ד סי' קי"ז ובאו"מ סי' ב' דהיכא דמפורש להיתר בתורה אין כח ביד חכמים לאסור, וז"ש הרי הוא אומר כו' שמפורש להיתר בתורה אין כח ביד חכמים לאסור, ועי' בספרי מלא הלוטים שכתבנו שזה תלוי אי ק"ש בעי כוונה כל הפרשה ע"ש. (מל"ה)

קטן לקרות. לקמן כ ע"א ד"ה וקטנים, מגילה יט ע"ב ד"ה וי"ל, ערכין דף ג. (מא"ן)

רש"י. ד"ה לק"ש. דקנ"ש שזמנו כו'. נ"ב עי' ירושלמי פ"ו דברכות ופ"ק דשבת ה"ב ובק"ש שם. (בנא"ר)

בא"ד. אבל לתפלה דכל היום זמנה הוא. נ"ב דברי רש"י תמוהין וכ"ה ע"ז הרשב"א דגם תפלת השחר קבוע עד ד' שעות, והוא כ' טעם אחר דתפלה דרבנן, ואולי גם כוונת רש"י כן היה דקבועת זמן לאו דאוריתא ע"כ לא תשבו שתא יעבור זמן תפלה. (ריחל"מ)

בא"ד. אבל לתפלה דכל היום זמנה. נ"ב נראה דכוונת רש"י דהא תפלה יש לה תשלומין אם נאנס ולא התפלל, משא"כ בק"ש אין לה תשלומין, ולדעת הסוברים דק"ש נמי יש לה תשלומין וכמו שמבואר בכל בו בשם רבינו חיים והובא בב"י בסי' נ"ח, ס"ל דלא גרסי בתמת להני מילי וכו' וכמו שכ' התוס'. אך זה אין לומר דתפלה לא מקרי זמנה קבוע משום דשכר תפלה מיהא איתא ליה, דהא ליתא, דהא בק"ש נמי יש לו שכר כקורא בתורה אם קורא אותה אחר זמנה. [ועי' בסמ"ג עשין י"ח שכ' טעם דתפלה שהוא מדבר להקב"ה צריך לחזר אחר המיס עכ"ל]. (מרא"כ)

ד"ה מאן תנא כו'. ה"מ כו'. נ"ב נראה דגי' רש"י היה עד כאן לא קאמר ר"י וכו' אבל מילי גמי ק"ש דאוריתא. וגם ברש"י ד"ה משום ר' יוסי, נראה שרש"י ז"ל לא היה גורס בגמ' להודיעך כתו דר' יוסי רק היה גורס משום ר' יוסי, וע"ז פי' רש"י דר"ל להודיע כתו דר"י דאם היה שונה בדברי ת"ק קורא אדם ק"ש ואינו צריך להשמיע לאזנו לא היה יכול לאתמי בדברי ר"י דלא יצא דהא ת"ק לא מיירי מדין דיעבד כלל וכו' צריך לאתמי ר"י אוסר, וא"כ הוי טעינן דאינו אוסר רק לכתחילה, ולפיכך הוצרך לאתמי גם בדברי ת"ק לשון דיעבד ודו"ק. (מרא"כ)

ד"ה בלבו. שלא השמיע לאזנו. נ"ב עיין תר"י ועיין רמב"ם פ"א מה' ברכות ה"ז וכ"מ, ולדבריו צריך לומר דהקושי' לר"י ודו"ק. (ר"ש טריבש)

ד"ה אלא מאי. והא דתרומה ובהמ"ז. נ"ב הנהו כיון דהרהור כדיבור דמי ולר"י א"צ להשמיע לאזנו אפי' לכתחילה נמי, ועיין מי' פנ"י דכתב די"ל דהרהר עדיפא, ועיין שו"ת שג"א סי' ז' ודו"ק. (ר"ש טריבש)

ד"ה אלא ר' יהודה. וכל צריך לכתחילה משמע. עי' תוספות תולין דף ג' ח' ד"ה א"ל. (ג' מהרש"א)

תוספות. ד"ה אמאן. דמ"ש ק"ש מתפלה כו'. עי' גרא"ם ומעדני יו"ט ובכס"מ פ"ג דק"ש. ובירושלמי איתא כפרש"י דק"ש זמנה קבוע תפלה אין זמנה קבוע, ומזה מוכיח דלק"ש אין תשלומין. (מצפ"א)

ד"ה דילמא. רישא נמי ר' יהודה. ל"ל מתניתין דידן וכ"מ בתי. (מצפ"א)

בא"ד. רישא נמי ר' יהודה. בס' פנ"י תמה דבכמה דוכתי בש"ס משמע להיפך מדסיפא ר"י ריש"א לאו ר"י. ועצם ממנו סוגיא דזיר (מג:) אר"ח אמר רב נקטע ראשו של אביו אינו מטמא לו ומותיב עלה מדתניא מחזיר הוא על עצם כשעורה ומשני ר' יהודה היא, וכתבו התוס' דבר תימה דאוקימנא כר"י והרי מיירי בסיפא מכלל דריש"א לאו ר"י היא אם לא נאמר כולה ר' יהודה ע"כ, וא"כ ש"מ דרב חסדא ס"ל דלא אמר מדסיפא ר"י ריש"א לאו ר"י אלא מוקי כולא כחד תנא, וכה"ג אי' בגדה (לט.), ולפ"ז שפיר פריך כאן אליבא דר"ח גופיה לשיטתו מנ"ל דריש"א דמתני' דתרומות כר' יוסי דילמא ר"י היא דאיירי התם בסיפא ומימא דכולא כחד תנא, ואין לומר דש"ה דהוי סתם מתניתין וסתם משנה ר"מ, דהא ע"כ כר"מ לא מצי לאוקמא דס"ל דאף לכתחילה לא בעיא שישמיע לאזניו, וא"כ א"ש מ"ש התוס' דפריך אדרב חסדא דמאי איצטריך ליה לדחוקי לאוקמא כר' יוסי דוקמא כר' יהודה דאיירי בסיפא לשיטתו בזיר ונדה. וצגיטין (כו.) משמע דאיכא למ"ד דאף גבי סתם מתני' לא אמר מדסיפא כו' אלא מוקי ריש"א כתנא דאיירי בסיפא אע"ג דלא הוי כר"מ. ואף היכא דל"ל כולא כתנא דסיפא כגון דפליגי באיזה דבר מ"מ במאי דאיכא לאוקמא אליבא דתנא דסיפא מוקמינן ואמרי' דתנא דריש"א סבר כוותיה דתנא דסיפא בחדא ופליג עליה בחדא. וכה"ג איתא במנחות (פו.) וכ"כ תוס' גיטין (ד.). והא דפריך בגיטין (עה:) אדר"ח הא מדסיפא רשב"ג ריש"א דלא כרשב"ג, התם ל"ל דאתיא כולה כרשב"ג דהא מציעתא דלא כוותיה ע"ש. (מצפ"א)

בא"ד. ופליג במילתא רבי יהודה. כל"ל ופליג במילתא ר"י [רש"ל]. (ג' מהרש"א)

ד"ה להודיעך. וי"ל כיון דר"י לא דריש

השמע לאזניך אין כאן שום חידוש כו'. נ"ב קשה דהא ר"י גופיה אמר משמיה דרבא דאמ"ע דלכתחילה אסור ודיעבד שרי. וי"ל דלפוס ס"ד דהשתא אכתי לא ידע הך בריתא דאר"י משום דאמ"ע. ובעיקר קושיתם י"ל דבאמת ר' יוסי היא כח דהתירא דמתיר לקרות עוד הפעם ק"ש בברכותיה ולר' יהודה אסור לקרות ק"ש עוד בברכותיה דהוה ברכה לבטלה, ואפשר לומר דל"א כח דהתירא על מה שיאמת כח ההיתר רק על עתה אבל דבין אם הוא היתר או אסור, וי"ל דאם הוא אסור אם יאמת ממנו היתר באמת ל"א כח היתר, אבל כשודאי נמצא ממנו היתר כגון הכא דר"י אומר לא יצא הרי מכריחו לחזור ולומר ק"ש בברכותיה משום באמת כח היתר, שהרי הטעם דכח התירא עדיף דהמתיר בודאי סומך על שמועתו ומדקדק על ההיתר, וזהו שייך כאן ג"כ לסמוך על שמועתו ומחזיר לקרות ק"ש בברכותיה ודו"ק. (מל"ה)

בא"ד. וי"ל כיון דר' יהודה לא דריש כו'. והנה לכאורה תקשי דא"כ גם לר' יוסי ליכא רבותא, דאם לכתחילה אינו רשאי, גם בדיעבד לא יצא. ולהבין דבריהם כי לכאורה הא חזינן בבהמ"ז ובק"ש לרא"ב למקנא יש חילוק בין לכתחילה לדיעבד, אבל זה הוא אם הוא מדרבנן אז יש לחלק, משא"כ אם צריך להשמיע לאזנו מה"ת, אין לחלק בין לכתחילה לדיעבד. והנה הא דכח דהיתרא עדיף הוא משום דלהתמיר א"ל רא"ה, עי' רש"ש בילה. והנה זה בא"ס דאורייתא, משא"כ בדרבנן הוא להיפוך על המתמיר להמיל רא"ה, וכמ"ש בתס' יבמות עליון לאזנו לר' יהודה, וא"כ קמ"ל שפיר דלא ניחא רק לכתחילה ומדרבנן, קמ"ל דאף בדיעבד לא יצא ומדאורייתא. ובס"ד הו"א דהוא רק מדרבנן ושפיר הוה רבותא דלא הוא רק מדרבנן, ומה שהכא הפסוק הוא אסמכתא. ודו"ק היטב. (נחוקי הגרי"ב)

בא"ד. ה"ה לכתחילה. עיין פנ"י ולא"ת, ועיין מי' רשב"א מ"ש בשם הראב"ד, ויש להקשות הא י"ל דס"ל לכתחילה צריך להשמיע לאזנו מהסכת ושמע, ועיין רשב"א מ"ש בשם קושית התוספות ודו"ק. (ר"ש טריבש)

ד"ה אי רבי יוסי. וא"ת לעולם. עי' ת' דבר שמואל אבוהב סימן שמה. (ג' מהרש"א)

דף טו ע"ב

גמרא. דילמא ר"י. עיין בתו', ועיין כתובות פט ע"ב ד"ה ה"מ, ב"מ מא ע"א. (מא"ן)

דלמא ר' יהודה היא. בירושלמי פ"ב ה"ד, ותרומות פ"ח ה"ח, ומגילה פ"ב ה"ה מוחק ר"ח תרם ממתני', ושנינו"א תרומות פ"ח ובפנ"א כאן. (יפ"ע)

ודלמא כולה ר"י היא ותרי גווני קטן. תו גרסינן בגמרא ודלמא כולה ר"י היא ותרי גווני קטן אבל קטן שהגיע לחינוך אפילו לכתחילה כשר. וק"ל דהאי ליתנא דאפי' לכתחילה משמע דמיותר, ותו דאדרבה ליתנא דכשר משמע בדיעבד, וכ"כ התוס' בפ' ב"מ (שבת כג.) ד"ה כל, דכשר משמע דיעבד, ויתא לי דהשתא דמוקמינן מתני' כר' יהודה ותרם דיעבד אין לכתחילה לא אם איתא דמכשיר דקתני דאפי' הוא א"כ תרם וקטן שקולין הם ולישרביהו ולתניהו ר"י מכשיר בקטן ובתרם ומדלא ערביהו משמע דקטן אפי' לכתחילה כשר, והשתא ניחא דכי מוקמינן הא דיליה הא דרביה ור' יהודא לכתחילה בתרם מיקשי ליה מתני' דמגילה דהכ"ל ר' יהודה מכשיר בקטן ובתרם ומאי דכתיבת לא קשיא מידי דלהכיא אוקמתא ר' יהודא לא מכשיר בקטן דוקא בדיעבד כנ"ל ודוק. והא דגרס' בירושלמי ליתא כאן תרם אשיגרת לשון הא מתניתא היינו משום דמשמע ליה לירושלמי דהך תרם דהכא הוא כבל תרם שדברו בו חכמים שאינו שומע ואינו מדבר, וכל זה לא כחידושי הרשב"א יע"ש שמתוך מה שכתבתי נדחו כל קושיות הרשב"א על הראב"ד ז"ל. והעיקר כדברי הראב"ד ודוק היטב. ולענין הלכה עיין מה שכתבתי בפר"ח לא"ח ס' מגילה סי' תרפ"ט יע"ש. (מים חיים)

לא יברך אדם בהמ"ז בלבו. ועיין ע"ז במהר"י ברלין ז"ל מגילה יט ע"ב, ותמיהני דהלא כבר כתב לעיל דכל הענין נאמר שם וא"כ

גם זה נכלל, ולמה ליין פעם שנית ול"ע. (מהרא"ב)

א"ל ר"מ. הוא כדתני ר"ח מירושלמי ע"ש ר"מ עמש"ל במתני'. (יפ"ע)

הלכה כר"י. (ברכות יג ח') תוס' ד"ה ומכמיס. (לבוש)

צריך ואין לו תקנה. יבמות ט ע"ח, חולין ג ע"ח, נזיר מו ע"ב. (מא"נ)

אמר רב יוסף. הוא ר' יוסי שבירושלמי [פ"ב ה"ד, ותרומות פ"ח ה"ד] שמחלק בין ק"ש לשאר מצות, ועשו"ח דג' מחלוקת בדבר, רב מתנה אין מחלק כלל, ורב יוסף מחלק בין ק"ש לשאר מצות, ור"מ מחלק בין מצות התורה לדרבנן ע"ש. (יפ"ע)

הסכת. לקמן טז ע"ח. (מא"נ)

דכתיב הסכת ושמע. מירושלמי פ"ח דתרומות נקיט לה מן והחזנת למלותיו. (ג' מהרש"א)

הלכה כדברי שניהם להקל. מירושלמי פ"ב דיש ה"ד ע"ש רב אמר. (יפ"ע)

וא"ר טבי א"ר יאשיה מאי דכתיב. קה"ר פ"ג ופ"ה, בפ"ג הוא ע"ש ר' סימון בשם ר' נתן דמיה גוברין, ובפ"ה ע"ש ר' יונתן בשם ר' יונתן דמיה גוברין, ילקוט משלי תתקסב, ועמ"ש לקמן סג ח. (יפ"ע)

תני ר' אושעיא. ילקוט ותתקן תתמג. (יפ"ע)

א"ל דאמר לך מני ר"י הוא דאמר גבי סוטה אלות כותב צוואות אינו כותב כו'. מימה דהא גם מ"ק דהתם ס"ל לגוזות אינו כותב, רק דס"ל דאלות הבאות מכלל ברכות כותב, ור"י פליג וס"ל דאף זה אינו כותב, אבל גוזות אף מ"ק ס"ל אינו כותב, רק ר' יוסי ס"ל התם דאף גוזות כותב. וע"ק דאסיק הכא דטעם דר' יהודה משום דכתיב אלות למעוני גוזות, ובסוטה (יז.) דרבי יהודה ממעט מתיבת האלה דאתי למעוני גוזות ע"ש. (מל"ה)

סד"א נילף כתיבה כתיבה מהתם כו'. ותא"ג דקי"ל דאין אדם דן גז"ש מעצמו אא"כ קבלה מרבו, ש"ה דנתקבלה גז"ש זו בעצמה, דהא בחמת יצפי' גז"ש זו דכתיבה מוזהה מסוטה לענין דעל הספר במנחות (לד.) וה"א דלהכי נמי יצפינן לה לגוזות לא. וכה"ג כתבו תוס' בשבת (קלא.). (מצפ"א)

תני רב עובדיה. ילקוט עקב תתע. (יפ"ע)

כגון על לבבך. דב"ר פ"ב. (יפ"ע)

עשב בשדך. עי' בעיב גיטין שמות נשים אות ק' ס"ק מ'. (מהרש"ם)

א"ר חמא. ילקוט תהלים תשלח. (יפ"ע)

כל הקורא ק"ש ומדקדק באותיותיה מצנניין לו גיהנם. [נ"ב מה שנרשם בענין משפט מיי' בפ"ב מהל' ק"ש וסמ"ג וטוש"ע סי' ס"ח, טעות הוא דליתא מזה ברמב"ם וסמ"ג ושו"ע מידי, רק צריך לעיין בטור בסימן ס"ב ע"ש]. (מרא"ב)

ומדקדק באותיותיה מצנניין לו כו'. נ"ב אפילו בתמיב גזר דינה של גיהנם כ"ה בשאלתות שם פ' ואתחנן סי' קמ"ג.

בפרש. נ"ב אל מיקרי בפרש בשמאל אלא בפרש בימין. (חכמת מנוח)

רש"י. ד"ה בד"א. דקטן לכתחלה לא כו'. נ"ב ותא"ג דלעיל קאמר קטן אפי' דיעבד נמי לא, משום דעכשיו ס"ל בהגיע לחינוך אפי' לכתחלה משמבר בגלא הגיע עכ"פ דיעבד, וש לדחות דלמא הגיע לחינוך דחייב מדרבנן אמי דרבנן ומפיק דרבנן בדאמרי' לקמן (כ:) משא"כ בלא הגיע אחיך יוכל להוציא אחריס כיון שאינו מחוייב בדבר וי"ל דרש"י בשיטתיה דלקמן (מח.) פירש"י דקטן שהגיע לחינוך אפי' מדרבנן לא מחייב, רק דעל אבוהי רמיא לגמרי. אך קשה על רש"י דהיכי קאמר לקמן (כ:) דאתי דרבנן ומפיק דרבנן, וא"ל דלרש"י הפי' הוא כך דהם אמרו והם אמרו דכיון דהוא שיעורא דרבנן הם אמרו לגבי והם אמרו שיעוליו קטן, וז"ש אתי דרבנן כ"ל מה שנו הם שיעוליו ומפיק דרבנן ומוציא למי שמחוייב מדרבנן אבל באמת הקטן אף מדרבנן אינו מחוייב, רק דהם אמרו שיכול להוציא מדרבנן. וא"כ לדקו דברי רש"י כאן דכיון דגם בהגיע לחינוך אינו מחוייב מדרבנן רק דהם אמרו והם אמרו, א"כ עכ"פ בלא הגיע יוצא בדיעבד ודו"ק. (מל"ה)

בא"ד. כגון בן תשע כו'. [עי' ערכין (ג ע"ב) תד"ה שהגיע לחינוך]. (רש"ש)

תוספות. ד"ה דלמא. וי"ל כו'. נ"ב עיין תוס' שבת (לז.) ד"ה לעולם דכתב ג"כ סברא זו, ועי' תוס' ב"מ (קיג.) ד"ה חסורי מחסרא. (ריחל"מ)

ד"ה אבל. וי"ל דרב יוסף פליג אסוגיא דלעיל. [נ"ב וכ"ה בהיא מירושלמי כאן ח"ר ייחא הוינן סברין מימר מה פליגין דבנן ור' יוסי בשמע דכתיב בה שמע הא שאר כל המצות לא, מן דאמר רב מתנה דר"י הוי היא שמע היא שאר כל המצות, ולולי דמסתפינא הייתי אומר דר' יוסף מירושלמי הייתו רב יוסף דבבלי, אלא שמירושלמי מכנה ליה בשם רב יוסף, וא"כ דברי התוס' מפורשין מירושלמי, ומיהו רב מסדא דלא אמר אוקימתא דיליה רק אמתני' דתרומות ולא על מתני' דמגילה ע"כ דבמגילה ס"ל דגם ר"י מודה, וכן אמר רב מסדא מירושלמי דמגילה שם דלית כאן תרש, ועי' בביאורי הגר"א ז"ל בחו"מ סי' תרפ"ט ובב"ח ומג"א שם ודו"ק]. (מרא"ב)

ד"ה בין הדבקים. רב אלפס מוסיף כגון וחרה אף. [נ"ב כבר התעורר מהר"י בבלין כי מירושלמי לא נזכר רק להתיז הזיי"ן של מזכרו אולם הרא"ש מביא בשם הירושלמי גם וחרה אף ע"ש. והמהרי"ב לא התעורר על הרא"ש שמביא דבר בשם הירושלמי שלא נמצא אצלנו ולא נמצא שמה יותר על תלמוד שלנו רק למען מזכרו ומו לא, וזה אחת מן המקומות הרבות אשר הביאו הקדמונים בשם ירושלמי מה שלא נמצא. (מהרצ"ח)

בא"ד. זיי"ן של תזכרו. ליין הגר"ב מקומו מירושלמי. והוא בפרקין ה"ד ע"ש ר' לוי בר סיסי, ואיתא שם עוד ר' חנינא בשם ר' אחא אשר נשבע ה'. (יפ"ע)

דף טו ע"א

גמרא. אהלים לנחלים לומר לך כו'. (וכגרלה מרש"י ותוס' ורשב"ם). (נמוקי הגרי"ב)

מה נחלים מעלין. בשוש"ט סי' ה' מבואר שם דדרש הסמיכות הוא למה טובו אהלין כמ"ש המוס', רק דהתם אהלין על הבהמ"ק, ובשהש"ר פ"א מקיש תורה למים מה מים מטהרים כו'. (יפ"ע)

ר' אמי ור' אסי. בירושלמי פ"ב סוף ה"ד ר' חייא ר' יסא [הייתו ר' אמי] ר' אמי. ושם איתא דשמעון קלי' דר' יוחנן [מבהמ"ד] אי מחדית הדא מלה והם שלחו לר' אלעזר לשמוע. (יפ"ע)

מתני'. האומנין כו' לאחריה מברכין. לעיל יא ע"א רש"י ד"ה עוסקין, וע"ש יג ע"ב ד"ה על לבבך, ובהרא"ש שם, ולקמן לח ע"ב בהרא"ש, יעיין בתוס' סוטה לב ע"ב ד"ה ורבי, ועי' לעיל יג ע"ב, יד ע"ב ד"ה ומכל, ועי' סוכה כה. (מא"נ)

האומנין קורין בראש האילן. נ"ב (נ"מ עה ע"ב) תוס' ד"ה הסוכה. (שער הלקוטות)

חתן פטור מק"ש לילה הראשונה וכו'. ובספר פרדס הגדול לרש"י ז"ל סי' רע"ט כתב דדוקא בק"ש שעל המטה דאז הוא טרוד בצעילה, אבל בק"ש של בהכנ"ס מיירי אפי' בק"ש של ערבית, כך הורה רבי וכן נהגו העם ע"כ. ובגלה דהיינו לפי מנהגם דהיו קורין בבהכ"נ ביום והיו יוצאין בק"ש שעל המטה וכמו שכתב רש"י בריש המס', וא"כ האידנא דקורין בבהכ"נ בזמנו אין נפקותא כלל בדין זה. (מרא"ב)

אם לא עשה מעשה. כתב הרע"ב עד מוצאי שבת שהם ד' לילות וכו', וכתב הפי"ט דמיירא לגמה לי אלא לומר דבלילות פטור אבל לא בימים. ואיתא דנקט מיירא דלא מיתא עד ולא עד בכלל וליכא אלא ג' לילות, ומיהו ממילא לילות מצינן לדיוקי הכי. (מים חיים)

ומעשה בר"ג. עי' ירושלמי פ"ב ה"ט ושבת פ"א ה"ב דלפי באורי שם איתא דר"ג לא פליג לומר דכל הרוצה לקרות קורא רק שבאשר שהוא מוחזק לאדם גדול וחכם לא מיחזי כיוהרא. (יפ"ע)

גמרא. האומנין קורין. לפי הירושלמי פ"ב ה"ה ל"ל הפועלים וכ"ה בתוספתא. (יפ"ע)

ובעה"ב ב"כ וב"כ כו' לפי שאין דעתו מיושבת עליו. עפרש"י. ובפשוטו נראה דאומנין מפני רגילותם אינם מתפללים משא"כ בעה"ב שאינו רגיל לכן מתפלל ואין דעתו מיושבת עליו. וכ"ג באומנין העוסקין במלאכת עצמן. ולאיה דנקיט אומנין ולא פועלים כדתני לקמן הפועלים שהיו עושין מלאכה כו'. ועי' בירושלמי דז"ל שם כיני מתניתא הפועלין קורין כו', וע"ש במפרש. ועיין בשו"ת שפירש דבעה"ב יורד לף לק"ש, והוא נגד תר"י והשו"ע. אך מצאתי לו תבר הר"ר מנוח בכ"מ בפ"ב מהל' ק"ש ה"ד. (רש"ש)

רמי ליה כו' האומנין כו'. ופירש"י אפילו בזמן שהן עוסקין. נראה דדייק לה דאל"כ מין דע"כ ירדו בשעת תפלה א"כ ירדו מקודם לק"ש. (רש"ש)

והוא שבטלין. ילקוט ותתקן תתלו. (יפ"ע)

והתניא בה"א עוסקין כו'. הוא לעיל (יא.). (רש"ש)

עוסקין במלאכתן. (לעיל יא ח') רש"י ד"ה דאמר. (לבוש)

הא בפרק ראשון. נ"ל דלענין מלאכה שאני דהא רצא אית ליה לעיל יג ב הלכה כר"מ דרק פסוק ראשון בעי כונה. (יפ"ע)

אי ר"י מאי אריא פועלים אפי' כל אדם נמי. נ"ב נ"ע לימא הא ר"ג הא ר"ע, וקמ"ל דפועל משוש אין מתפלא שגורה בפיו ואף בשגורה מתפלל מעין י"ח הואיל וטרודים במלאכת בעה"ב. (מל"ה)

הפועלין שהיו עושין. (יומא עט ח') תוס' ד"ה ולא, (סוכה כו ב') תוס' ד"ה ולא, (חולין קז ח') תוס' ד"ה ולא. (לבוש)

הפועלים שהיו עושין מלאכה אצל בעה"ב קורין ק"ש ומתפללין כו'. נ"ב נ"ל מעין י"ח, והא דלא מפליג בסיפא אבל בעושין בסעודתן מברכין י"ח, וגם קשה דלא מפרש ברשא ומתפללין מעין י"ח, וי"ל דתנא דברייתא כר"י ס"ל דבכל אדם מתפלל מעין י"ח וכמ"ש התוס', ולכן גם בעושין בסעודתם מתפללין מעין י"ח, ועי' ברי"ף ורא"ש, ועי' בעור סי' ק"י ובב"י, ועי' בע"ז שם סק"א בירור הדברים. (מל"ה)

ואין מברכין לפניה. ולכאורה משמע שהרא"ש גורס כגי' הרי"ף שמברכין גם לפניה, ועי' ברא"ש פ' כ"מ סי' ט"ז דגרס כגי' שלפנינו. (ד"ר לנדא)

ואין מברכין לפניה. עיין תוס' יומא עט ע"א ד"ה ולא. (רא"ג)

בשבתך. עד סוף הסוגיא, עיין לעיל יא ח. (יפ"ע)

מה דרך רשות. ק"ק מהש"ע א"ח סס' רמ"ח, וע"ת בית יעקב סימן ל"ה ד"ה מיהו. (ג' מהרש"א)

א"כ לימא קרא בלכת כו'. לעיל י"ח הגי' בשבת ובלכת כו'. ועי' בסוכה ברש"י ותוספות ומהרש"ל. (רש"ש)

רש"י. ד"ה אף בתי מדרשות כו'. לשון נטיעה נופלת כו'. נ"ב בטוטה י'. (בנא"ד)

ד"ה סרביה נקיט. נ"ב עיין רשב"א שפי' כוונתו שאם מצא עצמו מלמען ירבו ימיכם ולמטה, והוא מסתפק אם קרא מה שלמעלה, כגון שמצא עצמו בועשו לשם ליצים וא"י אם קרא תחלת הפרשה אם לאו, חזקה אמרה כיון שהוא זכר שאחר למען ירבו ימיכם, לפי שכל הפ' שגורה בפיו עד אמת ויציב וחזקה סרכי' נקיט בה ולא השמיט ממנה כלום, משא"כ בשאר פ' אם מסתפק מחר לראש. אבל הרשב"א דחה זה דאין חילוק בדבר ושאר הפ' יותר שגורות מפ' ליצים דהיהו ביום ובלילה, וכאשר יסתפק בשאר פ' ג"כ אמרי' סרכי' נקיטו, ובלמען ירבו קאי על בין כתיבה לכתיבה כלומר אם ידע שאחר כתיבה ומסתפק אם ראשונה אם שני' אם אחרי' אמר למען ירבו חזקה מכתיבה שני' סליק וסרכי' נקיטו עכ"ד. ובאמת לפי' רש"י לא ידלק הל"ש שלא פתח, והו"ל ל"ש אלא עד למען ירבו. וגם גבי קרא וטעה פירש"י שיודע שבפרק זה טעה ולא הלא אם מסתפק חוזר לראש לדבריו. שוב מצאתי בפר"ח או"ח סי' ס"ד שהרגיש ג"כ בזה ע"ש שהאריך, ויש להקשות בדבריו טובא ואכ"מ. (ר"ש מריבש)

בא"ד. אין כו'. בהגהת הג' מהר"י פיק: עי' ברשב"א. נ"ב ועי' רש"י ברי"ף. (בנא"ד)

ד"ה נדבך. בנין של אבנים כמו נדבכין די אבן גלל. נ"ב דברי רש"י ל"ע דהרי נאמר שמה בעזרא גם כן נדבכין די מעא מדה, הרי דשל עץ ג"כ קרוי נדבך ול"ע. (מהרצ"ח)

ד"ה ברה דבת שמואל. בכמה מקומות קרי ליה וכו'. לקמן כה ע"ב, ב"מ קי ע"א אימתא כמו הכא. ובב"מ עג ע"ב ובמות מה ע"ב ושבת קנד ע"א אימתא ר' מרי בר רחל. (דא"ג)

בא"ד. קרי ליה בר רחל כו'. עי' בתור זרוע הל' קריאת שמע סי' פ"ב שהשיג ע"ז מהירושלמי פ"ב ה"ו. (מהרש"ם)

בא"ד. לא היה נקרא על שם אביו. דומה לזה שבת קז ע"א, קמט ע"ב, עירובין פ ע"א וע"ש ברש"י ד"ה ברה, ועין תוס' ב"מ עג ע"ב ד"ה רב שכותבים ממשמעות דשם וכאן נמצא זאת בהדיא. (רא"ג)

ד"ה מעין י"ח. שכולל י"ח ברכות בברכה אחת. ל"ד, דכיון דג' לאמונות ותמרונות אומרים בהלכתם לא נשארו אלא י"ב. (רש"ש)

ד"ה עושין בשכרן, וד"ה אבל עושין הם דיבור אחד בדפו"י. (חל"ג)

תוספות. ד"ה אהלים. דאהלים כו' לשון בשמים. ראיה ברורה לפירושם מסנהדרין ק"ה ב' ע"ש. (רש"ש, בנא"ד)

בא"ד. מדסמיך מה טובו אוהליך כו'. כדבריהם מבואר להדיא בתנא דבא"ד פכ"ח. אבל שם לקמן דרש ג"כ כתהלים כו' אלו ב"ר וב"מ כפירש"י ג"כ. (רש"ש)

בא"ד. לכנחלים נטיו. נ"ב וכ"ה להדיא בתנא ד"ח פרק כ"א ע"ש. (בנא"ד)

ד"ה מעשה. דקמ"ל אם גדול הוא כו'. נ"ב וע"ע דלקמן במשנה חתן אם רוצה לקרות ק"ש, הו"ל לאתויי דפליגי לקמן בהכי, ואף לפמ"ש בירושלמי דבמי שבתמנה פרנס על הצבור כ"ע מודי, מ"מ הו"ל לאתויי התם הך מלתא בתר מלתא דרשב"ג לשמעינו דבכה"ג מודה רשב"ג, ואפשר דמלשונו מוכח דאמר לא כל הרוצה כו' משמע דקנא יכולים ליטול וכן פירש"י לקמן (יז:). (מל"ה)

ד"ה הא. לאו דוקא נקט פרק א' וכו'. [נ"ב והרי"ף והרא"ש כתבו דהכא אפילו רבא מודה משום דהוי דרך ערעי עי' היטב בדבריהם, ועי' בהגהות הגאון מוהר יאיר כאן על הרי"ף, ודבריו תמוהים לכאורה דהא בהדיא איתמר זה אליבא דרבא דהא רב מארי בשיב זה לרבא ורבא קינל לדבריו, ואולי דקושיתו דדילמא רב מארי טעמיה דנפשיה קאמר וס"ל כר' יוחנן דס"ל דכל הפרק בעי כוונה, ואתנס כבר העיר בזה הבעל המאור כאן על הרי"ף ולא הו"ל להקשות כן מסברת עצמו, והלכך דברי הגאון הנ"ל בהג"ה הג"ל ל"ע]. (מרא"ב)

ד"ה וחותם. דמדאורייתא. לימוד הוא לקמן מח ע"ב, ועיין תוספות לקמן מו ע"א ד"ה עד. (רא"ג)

בא"ד. יש כח ביד חכמים לעקור כו'. בגמ' בפרק ג' שאכלו [מו.] משמע דלא עקירה היא, ודו"ק. (יעב"ץ)

בא"ד. בעה"ב. נ"ב עי' כ"מ ולא"מ הל' ברכות פ"ב ה"ב. (בנא"ד)

בא"ד. עד סוף הדיבור. נ"ב עי' ב"י סי' קל"ה ועי' פ"י. (מל"ה)

בא"ד. בהגהת מהר"י ברלין על תוספות הנ"ל בברכת המזון. נ"ב וכ"ה בתוספתא ובירושלמי. (בנא"ד)

בא"ד. עי' הגר"י ברלין, וכ"ה להדיא בירושלמי פ"ב ה"ה, ומוכרח עוד מירושלמי פ"ו ה"ח. (יפ"ע)

דף טו ע"ב

גמרא. משום טרדא. יומא יד ע"ח. (מא"נ)

למדתנו רבינו. מכאן הוא"ה הרמב"ם דברי פ"ה מהל' ת"ת ה"ט ראה רבו עובר על דברי תורה אומר לו למדתני רבינו, ומהן הכ"מ כתב דלמד מתניו, אבל א"ל זה דכן מבואר כאן שאמרו בלשון למדתנו רבינו. ומ"ש רבינו ראה עובר על דברי תורה ע"כ לאו דוקא, דגם עבר על דרבנן הדין כן. (מהרצ"ח)

שאבל אסור לרחוץ. עי' ירושלמי פ"ב ה"ז ומ"ק פ"ג ה"ה לפי באורי עפמ"ש הרמב"ן בתולדות אדם שיש סברא להתיר דמילה הראשונה בסעודת הבראה, מוכיח הירושלמי מדהוצרך לומר אפטנים אני ס"מ דגם דמילה הראשונה אסורה, ועמ"ש לקמן בסמוך לדעת הבבלי. (יפ"ע)

אסטניס אני כו' ואחריתה. לעיל יא ע"א ד"ה בראה שנאמר, לקמן מז ע"ב ד"ה מצוה, פסחים קרי ליה וכו'. לקמן כה ע"ב, ב"מ קי ע"א אימתא כמו הכא. ובב"מ עג ע"ב ובמות מה ע"ב ושבת קנד ע"א אימתא ר' מרי בר רחל. (דא"ג)

בא"ד. קרי ליה בר רחל כו'. עי' בתור זרוע הל' קריאת שמע סי' פ"ב שהשיג ע"ז מהירושלמי פ"ב ה"ו. (מהרש"ם)

בא"ד. לא היה נקרא על שם אביו. דומה לזה שבת קז ע"א, קמט ע"ב, עירובין פ ע"א וע"ש ברש"י ד"ה ברה, ועין תוס' ב"מ עג ע"ב ד"ה רב שכותבים ממשמעות דשם וכאן נמצא זאת בהדיא. (רא"ג)

ד"ה מעין י"ח. שכולל י"ח ברכות בברכה אחת. ל"ד, דכיון דג' לאמונות ותמרונות אומרים בהלכתם לא נשארו אלא י"ב. (רש"ש)

ד"ה עושין בשכרן, וד"ה אבל עושין הם דיבור אחד בדפו"י. (חל"ג)

תוספות. ד"ה אהלים. דאהלים כו' לשון בשמים. ראיה ברורה לפירושם מסנהדרין ק"ה ב' ע"ש. (רש"ש, בנא"ד)

בא"ד. מדסמיך מה טובו אוהליך כו'. כדבריהם מבואר להדיא בתנא דבא"ד פכ"ח. אבל שם לקמן דרש ג"כ כתהלים כו' אלו ב"ר וב"מ כפירש"י ג"כ. (רש"ש)

בא"ד. לכנחלים נטיו. נ"ב וכ"ה להדיא בתנא ד"ח פרק כ"א ע"ש. (בנא"ד)

ד"ה מעשה. דקמ"ל אם גדול הוא כו'. נ"ב וע"ע דלקמן במשנה חתן אם רוצה לקרות ק"ש, הו"ל לאתויי דפליגי לקמן בהכי, ואף לפמ"ש בירושלמי דבמי שבתמנה פרנס על הצבור כ"ע מודי, מ"מ הו"ל לאתויי התם הך מלתא בתר מלתא דרשב"ג לשמעינו דבכה"ג מודה רשב"ג, ואפשר דמלשונו מוכח דאמר לא כל הרוצה כו' משמע דקנא יכולים ליטול וכן פירש"י לקמן (יז:). (מל"ה)

ד"ה הא. לאו דוקא נקט פרק א' וכו'. [נ"ב והרי"ף והרא"ש כתבו דהכא אפילו רבא מודה משום דהוי דרך ערעי עי' היטב בדבריהם, ועי' בהגהות הגאון מוהר יאיר כאן על הרי"ף, ודבריו תמוהים לכאורה דהא בהדיא איתמר זה אליבא דרבא דהא רב מארי השיב זה לרבא ורבא קינל לדבריו, ואולי דקושיתו דדילמא רב מארי טעמיה דנפשיה קאמר וס"ל כר' יוחנן דס"ל דכל הפרק בעי כוונה, ואתנס כבר העיר בזה הבעל המאור כאן על הרי"ף ולא הו"ל להקשות כן מסברת עצמו, והלכך דברי הגאון הנ"ל בהג"ה הג"ל ל"ע]. (מרא"ב)

ד"ה וחותם. דמדאורייתא. לימוד הוא לקמן מח ע"ב, ועיין תוספות לקמן מו ע"א ד"ה עד. (רא"ג)

בא"ד. יש כח ביד חכמים לעקור כו'. בגמ' בפרק ג' שאכלו [מו.] משמע דלא עקירה היא, ודו"ק. (יעב"ץ)

בא"ד. בעה"ב. נ"ב עי' כ"מ ולא"מ הל' ברכות פ"ב ה"ב. (בנא"ד)

בא"ד. עד סוף הדיבור. נ"ב עי' ב"י סי' קל"ה ועי' פ"י. (מל"ה)

בא"ד. בהגהת מהר"י ברלין על תוספות הנ"ל בברכת המזון. נ"ב וכ"ה בתוספתא ובירושלמי. (בנא"ד)

בא"ד. עי' הגר"י ברלין, וכ"ה להדיא בירושלמי פ"ב ה"ה, ומוכרח עוד מירושלמי פ"ו ה"ח. (יפ"ע)

דף טו ע"ב

גמרא. משום טרדא. יומא יד ע"ח. (מא"נ)

למדתנו רבינו. מכאן הוא"ה הרמב"ם דברי פ"ה מהל' ת"ת ה"ט ראה רבו עובר על דברי תורה אומר לו למדתני רבינו, ומהן הכ"מ כתב דלמד מתניו, אבל א"ל זה דכן מבואר כאן שאמרו בלשון למדתנו רבינו. ומ"ש רבינו ראה עובר על דברי תורה ע"כ לאו דוקא, דגם עבר על דרבנן הדין כן. (מהרצ"ח)

שאבל אסור לרחוץ. עי' ירושלמי פ"ב ה"ז ומ"ק פ"ג ה"ה לפי באורי עפמ"ש הרמב"ן בתולדות אדם שיש סברא להתיר דמילה הראשונה בסעודת הבראה, מוכיח הירושלמי מדהוצרך לומר אפטנים אני ס"מ דגם דמילה הראשונה אסורה, ועמ"ש לקמן בסמוך לדעת הבבלי. (יפ"ע)

אסטניס אני כו' ואחריתה. לעיל יא ע"א ד"ה בראה שנאמר, לקמן מז ע"ב ד"ה מצוה, פסחים

קמ ע"א ד"ה רב ששת, מ"ק כג ע"ב ד"ה ואינו, יבמות עג ע"א, זבחים לט ע"ב, נדה מד ע"ב. (מא"ג)

כשר היה. (סוכה כ ב') תוס' ד"ה ראיתם. (לבוש)

חתן אם רוצה. עמ"ש בפנ"א ירושלמי פ"ב ה"ט, ובשנת פ"א ה"ב. (יפ"ע)

לא כל הרוצה ליטול. (כתובות ל, א"ה ר"ל של"ל ו ב') תוס' ד"ה לא. (לבוש)

לא כל הרוצה. עי' מ' דבר שמואל אבוהב סימן מ"ו. (גליון מהרש"א)

גמרא. מ"ט דרשב"ג כו'. נ"ב לעיל משמע דהוא ר"ג, וכן במשנה ובשמת טבי עבדו, משמע דהוא ר"ג דהיה טבי עבדו כדאיתא בנ"ק ובסוכה. (מל"ה)

מ"ט דר"ג קסבר כו' כל"ל. (רש"ש)

אגיגות לילה דרבנן. לפמ"ש בזבחים ק דלרבי יוס מיתה לא תפיס ליון, אפי' דרבנן הוה מלי למימר דס"ל כרבי, ורק משום אבלות דרבנן אסור הרמיה הראשונה, וא"כ לומר דס"ל להגמ' דא"כ היה מותר רמיה הראשונה בלא היתר אסטנים דס"ל דמאן דאמיר רמיה הראשונה ס"ל כר' ובגוונא דליכא משום אינוגת, והירושלמי לטעמיה בפסחים פ"ח ה"א מהדרין פ"ב ה"א הוריות פ"ג ה"ג דס"ל דגם היכי דהיום אסור מה"ת ליון תופס מדרבנן, ולא ס"ל כהבבלי דחכמים עשו חיזוק לדבריהם יותר משל תורה, וא"כ היתר רמיה הראשונה הוא (משום הנראה) אפי' במקום אינוגת. (יפ"ע)

עבדים ושפחות. ירושלמי פ"ב ה"א מקשה הא בני חורין אחרים [שאינם קרובים] מקבלין תנחומים, ומשני אין בני עבדים מקבלים תנחומים על אביהם, כ"ה ע"פ גי' הגר"א שם, ועי' רשב"א. (יפ"ע)

בשורה מגילה כג ע"ב, מיה יד ע"ב, סנהדרין יט. (מא"ג)

אין קורין אבות אלא לשלשה. אע"ג דכתיב באורייתא [במדבר לו, ג] ראשי אבות, והכי טוענא בנ"ך, ההוא אבות פירושו משפחות בית אב, ועוד י"ל לפי שאין דור שאין בו מאברהם יצחק ויעקב כמ"ש רז"ל [ב"ר עו, ז], והא דכתיב בדה"י (א' כד, לא) אבות הראש, הוא שם עצם אדם אחד. (יעב"ץ)

אין קורין אבות אלא לשלשה. עי' ב"ר (לט, יא), במד"ר (יא, ב). (מצפ"א, יפ"ע)

אין קורין אבות כו'. עי' פ"א דעדיות מ"ד, וירושלמי פ"ג דשקלים ה"ב. (מהרש"ם)

ואין קורין אמהות. במריק האלף והכתיב [שמואל ב' ו, כב] ועם האמהות, ההוא בחטף פתח. (יעב"ץ)

ואין קורין אמהות אלא לארבע. כל"ל דהוא ל"ב. (רש"ש)

ואין קורין אמהות כו'. עי' ריטב"א יומא (מו.) דדוקא בתפלה, א"כ ה"נ באבות. (מהרש"ם)

עבדים ושפחות אין קורין אותם אבא פלוני כו'. נ"ב רמב"ם פ"ד דתפלה ה"ה ובה"מ סי' רע"ט ס"ה, וש"ס שפירשו אבא ממש ואימא ממש, משום שלא יסברו שהוא אבי ממש והשפחה היא אמו ממש והוא עבד, ואף דבמה שהעבד הוא אבי אינו עבד אם בא על בת ישראל, דקי"ל נכרי ועבד הבא על בת ישראל הולד כשר, מ"מ פגום הוא, ואם הם משומים כגון דמים נ"ל כלאמר הבא אין כאן משם פגם דהכל מכירין שאין אלו בניהם. והנה הר"מ ז"ל כתב ואם היו העבדים והשפחות משומין מיותר כו', נראה דמפרש משום דחשיבי דהכא על העבדים. ויותר נראה לפרש משום דחשיבי על בית ר"ג שהם משומין ומשיאים והכל מכירין אותן שהן בני הנשיא ואין כאן משם שיסברו שהן עבדים. ויש לפרש עוד משום דחשיבי קמי אעבדים, דהיינו דנאמת לפעמים קורין אבא משום חשיבות, וכמ"ש רש"י גבי שמואל דקאי לרב אבא לשון חשיבות, ולכך בתחם עבדים לאינו חשובין קריאתם אבא מוכח אב ממש ואתי למימר שהן פגומין, משא"כ בעבדים משומים מידע ידעי דהא דקורין אותן אבא משום דחשיבי ולא שהוא אביו ממש ודו"ק. (מל"ה)

ושל ר"ג. ירושלמי נדה פ"א ה"ד ושל ר"ג כו' אבא עני אבא עני. (יפ"ע)

מעשה לסתור. עיין לעיל ע"א מעשה בר"ג בתוס'. (מא"ג)

א"ר אלעזר מאי דכתיב. יקוט מהליס תשפו.

כן אברכך בחיי זו ק"ש. פירוש ז' ברכות דק"ש שלפניה ולאחריה, שחרית וערבית, דעלייהו אמר קרא שבע ביום הללתיך. (יעב"ץ)

כן אברכך בחיי זו ק"ש. שמוסר נפשו באחד דק"ש, וכמ"ש בזוה"ק דק"ש בעי לשוויה נפשיה בהדי דמסרי נפשייהו לק"ה. (מל"ה)

ר"א בתר דמסיים. ירושלמי פ"ד ה"ב ע"ש ר' יוחנן, והכא לר' יוחנן לגופא אחרינא. (יפ"ע)

שתהא תורתך אומנתנו ואל ידוה לבנו ואל יחשכו עינינו. נ"ב אפשר ע"ד שאמרו ז"ל בכתובות עמידה קשה ללב הליכה קשה לעיניים, וכשהיה תורתך אומנתינו נוכל לשבת ולא נצטרך לעמוד ולהלך כשאר עוסק אומנות שמקצתם אומנותם בהילוך ומקצתם בעמידה כגון פועלים עוסקים בבנין וכדומה. (מל"ה)

חיים של חילוץ עצמות. ועצמותיך יחליץ [ישעיה נח, יא], דרשין מיבמות קב ע"ב זרוזי גרמי, ופי' רש"י שיחליפם כח. (ר"ב רנשבורג)

שתמלא לנו את כל משאלות לבנו לטובה. נראה משום דיש דבר אשר יחדמה להאדם שהוא טובתו ובאמת היא לרעתו, וכמו שאמר המלך החכם [משלי יד, יב] יש דרך ישר לפני איש ואחריתה דרכי מות. וכמו שבאר הרמב"ם לקמן בפ"ט במשנה חייב אדם לברך על הרעה כשם שמברך על הטובה, לכן אמר כאן לטובה, ר"ל אשר ידעת שהיא לטובה מוחלטת. (רש"ש)

מעזות פנים. כלומר שלא אעיז פנים נגד אחרים, והיינו דמפרש רש"י, שלא יוציאו עלי לעז ממזרות, רל"ל אם אעיז פנים יאמרו שאני ממזר, דמדחליף כולי האי [ש"מ ממזר], ומה שהוצרך להתפלל על כך, ואיך יעלה על הדעת שיכשל במדה זו המגונה, אף כי הוא רבי שמשמת בטלה עונה [סוטה מט.], אלא לפי שהיה עשיר גדול דלהורדיה עתיר משנה מלכא [שבת קיג.], וכתיב [משלי יח, כג] ועשיר יענה עזות, בימוד שהי"ל תורה וגדולה במקום אחד, מה שלא היה כן מימות משה רבינו ע"ה [גיטין נט.] (וכ"מ שהקפיד על המיקל בכבודו כמ"ש בפ' ואלו מגלחין [מו"ק טו:] שקרא לר"ח עייא), לפיכך היה ירא ממכשול גופה הלב, וג"כ שע"י כך יתן פתחון פה למקנאים בגדולתו ועשרו להוציא עליו לעז ממזרות, ועד"ז מפרש כסף משנה מחזרים [קדושין עא.] כי העשיר אפילו הוא ממזר וגם רואים בו שימני ממזר, דהיינו שמתליף פניו ביותר, יכול הוא לשתמע ולהמלבן מן הלעז, ולאלתר בעשרו הרב שגורם לו לדבר עזות בכתוב, וכי מוליה חד שיבא עליו חלוף, שפקלו במומו ול"ל אתך אשתי ואתה בני כו' [שבת ל:], והיינו לאר"ח ברו"ק על ההוא עובדא דאהניא ליה לגוביה דרבי דלא לשויה ממזר, דהני תרי מילי דויין תרי בעיי (מן שמיא) דסמיכי ושייכי להדדי, ול"ל דהכי היה מצלי שתצילני מעז פנים שלא יתגבה, ואם יתגבה בי תצילני מעזות פנים שלא לענות כסיל כאולתו, וכדעבד רבי בההיא עובדא שלא ענהו עזות כפי שהיה ראוי לו. (יעב"ץ)

ומשטן המשחית. לפי שיש שטן טוב כמו המלאך שהיה נגד בלעם על הדרך לשטן לעוור לו, טובתו היה מבקש (במדבר כב, כב). (יעב"ץ)

שלום בפמליא. סנהדרין לח ע"א ברש"י ד"ה על אלתו, וע"ש פט ע"ב ד"ה לימא, וע"ש ק ע"ב.

רש"י. ד"ה אין עומדין כו'. ואין שורה כו'. נ"ב סנהדרין י"ט. (בנא"ד)

ד"ה נכוים בפושרים. כלומר כו' ליכנס לאנפילון. תוי' ל"ל לעלות לעליה. (רש"ש)

דף יז ע"א

גמרא. בין התלמידים העוסקים בתורתך בין עוסקין לשמה ובין עוסקין שלא לשמה, וכל העוסקין שלא לשמה יר"מ שיהיו עוסקין לשמה. כבר נודע מ"ש הגזה"ק, המילוק בין לומד תורה לשמה, ללומד שלא לשמה, דשלא לשמה דשכרה עד השמים, שכר עוה"ז, ויש לה תכלית, לכך כל אומן שוא בן אומנתו, דמה שיתן לחבירו נחסר לו. אבל לשמה דשכרה מעל השמים בלי תכלית, אח והב בפופה. לכך פ"א להיות שלוס, רק ע"י לימוד תורה לשמה. (עיני שמואל)

רב המנונא. ירושלמי פ"ד ה"ב ע"ש ר' נחוס בר איסקלוסטיקא. (יפ"ע)

נצור לשוני. לקמן כט ע"ב ד"ה א"ד. (מא"ג)

ומאשה רעה. אע"פ שיש לו אשה (דהא קתמא נקיט, מילתא פסיקא), אי משום שמא תמות ויצא אחרת, אי נמי הוא בקשה על האשה שיש לו שלא תתמיד אם היא טובה. איכא לדידהו דהוו נסבי טובה בלאו הכי ניחא. (יעב"ץ)

וקלקל מחשבתם יהיו לרצון כו'. מה דדוקא בהן בקשה מסיים ביהיו לרצון ולא באיך, משום דאיך הוו מתמלי ביהי רצון והיינו משום דגם בתחנונים נ"ל יהיו לרצון אלא ברשמי לאמר גם בראשיתו, דדוקא גבי תפלה י"ח נ"ל בסוף (לעיל ט:). ויתמה גם שיטי הלשון כי הוי מסיים, משום דהם כולם אמרו יה"ר מקודם סיימו הי"ח ברכות ביה"ל, ולכן אמר בהו "בתר צלותיה" והוא היה גמר התפלה בלא יהיו לרצון והתחיל התחנונים ולכן אמר "כ"ה מסיים". (ראמ"ה)

ר"י כד הוה מסיים סיפרא דאיוב וכו'. עי' מ"ש בתעמדות ליום ראשון. (יעב"ץ)

ר' יוחנן כד הוה. מילקוט ליום התקבה בגי' העין יעקב שהביא הגר"י ברלין אמר ר' יוחנן כד הוה מסיים ר"מ כו'. (יפ"ע)

מרגלא בפומיה דר"מ וכו'. עיין מ"ש באורך בתעמדות (ליום ח', בסידור) בית אל. (יעב"ץ)

מרגלא בפומייהו דרבנן דיבנה. עי"ש בתעמדות ליום שלישי. (יעב"ץ)

אני משכים למלאכתי והוא משכים למלאכתו כל"ל. (רש"ש)

אחד המרבה. עמש"ל ה כ. (יפ"ע)

מרגלא בפומיה דאביי. עמ"ש [בתעמדות] ליום רביעי. (יעב"ץ)

מענה רך. תענית ב ע"א. (מא"ג)

שלא הקדימו אדם מעולם. לנכרי חובה היא להקדימו כדי שלא יצטרך לכפולי כדאיתא שלהי הזקן [גיטין סב.]. (יעב"ץ)

ואפי' נכרי בשוק. נ"ב עי' בט"ז יו"ד סי' קמ"ח ס"ק ו' מה שהקשה ע"ז, ועי' בס' בית הלל שתתרץ ע"ש. (ר"ש קצנלבוגן)

מרגלא בפומיה דרבא וכו'. עי' מ"ש בתעמדות ליום חמישי. (יעב"ץ)

ואפי' עם נכרי בשוק כו'. עי' תשו' בחר שבע סי' נ"ט. (מהרש"ם)

מרגלה בפומיה דרבא. יקוט מהליס תתסט. (יפ"ע)

ובמי שהוא גדול הימנו בחכמה ובמנין. נ"ב במשנה פ"ק דעדיות נזכר אין ב"ד יכול לבטל דברי ב"ד חבירו אא"כ גדול ממנו בחכמה ובמנין, שם הפי' מנין בכמות, שיש הרבה חכמים יותר על המתקנים, אולם במשנה פ"ה דאבות ובגמרא (ע"ז ז.) וכן כאן נרכיס לפרש מנין שנים, היינו שלא יהבר בפני מי שהוא חכם וגדול בשנים ממנו, ועי' תוי"ט שם בעדיות מ"ש בזה. (מהרצ"ח)

לעושים לא נאמר. עי' דב"ר פי"א. (יפ"ע)

העושה שלא לשמה. (נזיר כג ב') תוס' ד"ה שמתוך, (סוטה כב ב') תוס' ד"ה לעולם. (לבוש)

(כל העוסק בתורה) [וכל העושה] שלא לשמה וכו'. שבת סג ע"א, פסחים נ ע"ב ד"ה וכאן, קדושין נח ע"א ד"ה פלגת, סוטה כב ע"ב ד"ה לעולם, ובתוס' שם, וע"ש מט ע"ב, יומא עב ע"ב ד"ה לא זכה ובמ"י שם, נדרים סב ע"א, וע"ש פא ע"א בר"ן ד"ה דבר, נזיר כג ע"ב ד"ה שמתוך, ערכין טז ע"א ד"ה חס, סנהדרין כו ע"ב ד"ה מתשבה, וע"ש לט ע"ב.

וכל העושה שלא לשמה. ויק"ר פל"ה, מ"כ פ' בחקתי, תנחומא עקב ותבא, ירושלמי פ"א ה"ב, שבת פ"א ה"ב, ושם נוח לו שנהפכה שליחו על פניו. (יפ"ע)

מרגלא בפומיה דרב וכו'. [הבבל מין מרגלא זו לקודמיו, ופירושו] עי' מ"ש בתעמדות ליום שבת. (יעב"ץ)

העה"ב כו' ויחזו. שבת קנא ע"ב.

גדולה הבטחה כו'. יקוט ישעיה שב. (יפ"ע)

שנאמר נשים שאננות כו'. עי' זהר פ' ויקרא בספוק ואם כל עדת ישראל וכו'. (מהרש"ם)

נשים במאי זכיין. עיין ברא"ש בכתובות דף יז ד"ה ומיהו. (מא"ג)

עד דאתי מבי רבנן. עיין בתוטות דף סב. (מצפ"א)

רב ושמואל. יקוט מהליס תתפח. (יפ"ע)

רש"י. ד"ה ויאכלו וישתו. שבעו מזיו השכינה. נ"ב גם אוקלוס תרגם כן והוו חזין בקורבניהון דאתקבלו ברעווא כאלו אכלין ושתין. (מהרצ"ח)

דף יז ע"ב

גמרא. אין פרץ כו'. לפי גי' הערוך נראה דקאי פרץ לגופא שאול, שהיה דומה פורץ פרצות בתוכה. ולפיעת דוד קרי יוצאת, שיצא אחיתופל ומרד בסיעתו, ונוחה קרי לאליצפ שנוחה על גיחזי ודחפו בשמי ראיס. (ראמ"ה)

כסיעתו של שאול. בהגהות הג' מהר"י פיק הערוך בערך פרץ ב'. (בנא"ד)

רב ושמואל וא"ל ר"י ור"א חד אמר כו'. עי' ירושלמי סוף מעשר שני. (מרא"כ)

רב ושמואל ואמרי לה. יקוט ישעיה שכו, ירושלמי מע"ש פ"ה ה"ה, ושם אמר ר' אבהו אתפלגון ר"י ור"ש בן לקיש כו' (קש' הרשב"ג אדרשב"ג). עי' תוספתא תענית פ"ב. וירושלמי פ"ב ה"ע דמתלק בין דבר של שבת ובין דבר של ערב, דבה כל אדם עושה עצמו ת"ח, וכ"ה בבבלי תענית י ע"ב, ומ"מ אין לחבר דמיעת מלאכה בערב הוא דבר של ערב דבעינן הדבר עצמו יש בו ערב בגון תענית וכיוצא אבל לא מה שבתבו הוא משום ערב ופשוט. (יפ"ע)

ופליגא דרב יהודה דאמר רב יהודה. מילקוט הגירסא רב יוסף. (מרא"כ)

תרי זימנא. לקמן לד ע"א ד"ה שבתא, סנהדרין ז ע"ב. (מא"ג)

חייש ליוהרא. לקמן לד ע"א ד"ה מלמדין, וע"ש כז ע"ב ד"ה ולא, ב"מ סז ע"ב ד"ה רבינא. (מא"ג)

מתני'. מי שמתו כו' לשורה לעיל טז ע"ב ד"ה אין, וע"ש יד ע"ב. (מא"ג)

מי שמתו. ב"ר פל"ח ופ"ק, דב"ר פ"ט. (יפ"ע)

מי שמתו כו' פטור כו' ומן התפילין. [משב"כ בתור"ע שהרשב"א בטעמיה כו' דחוה"מ לאו זמן תפילין כו'. הנה גם בירושלמי מקשה קושיא זו וכמו שהביא הרשב"א עצמו בפה"ד, והירושלמי סובר דחוה"מ זמן תפילין כמו שהביאו התוס' בעירובין (לו.) בד"ה ימים. ודע שהרשב"א כתב דהירושלמי תירץ בדרך אחר ובירושלמי שלפנינו כאן ובמו"ק פ"ג ה"ה משני כתירוץ הרשב"א]. (רש"ש)

ומן התפלין. עי' תוס' רע"ק על המשניות אות כ"ג מ"ש בדברי הרשב"א. וירושלמי מבואר בהרשב"א, ויהיה א"כ ראיה לאורה מירושלמי דחוה"מ לאו זמן תפילין, וכל האחרונים הוכיחו מירושלמי לחיפך (וגם אנלנו יבואר אי"ה במק"א). אבל באמת לק"מ לפי"מ דמבואר בתר"י ובתו"ט דה"ה דפטור מכל המצות ובקט אלו רק משום לאיש בהו מלכות שמים, א"כ הא דבחוה"מ מייב בתפלין היינו בחיל דל"מ בזה מעולן בעפר קרנו משא"כ אונן דפטור מכה"מ וממילא פטור גם משמחת יו"ט ואל עליו אינות ופטור מתפלין, וא"כ שפיר קי' הירושלמי דאין שום רבותא בתפלין דאף לאיש בזה מלכ"ש מכ"מ מדפטור מכה"מ הוי כחול דפטור כל היום אף לא"ב מל"ש, ואחיישב בזה גם משה"ק בתוס' רע"ק מפורים דשם ג"כ מדפטור מכל המצות וממילא גם משמחת פורים ואלה האינות ופטור מתפלין, [ובזה יבואר היטב דברי הרמ"א באו"ח סי' תרל"ו ס"ז שהביא המג"א בבע"ג על דברי המחבר שאונן מותר בפורים בבשר ויין דלא אתי עשה דיחיד כו' וכתב הרמ"א וכ"ש שחייב במקרא מגילה ותפלה כו', והקשה המג"א מאי כ"ש הוא ומה ענין זל"ז ע"ש. ולפמ"ש הא בע"כ נגיה דפורים הוי כיו"ט דאל"ה ל"ש אתי עשה כו' דהא פטור מכה"מ ומשמחת פורים וכמו ביו"ט באין רוצה לקוברו חייב במצות ה"ל כפורים וכ"ש הוא מבשר ויין שהם בעצמם אסורים לאבל משא"כ מ"מ כו', וע"ש שכל מה שהקשה על הרמ"א יתיישב בזה. ואכמ"ל]. (ראמ"ה)

ומן התפלין. ירושלמי מקשה הא בלא"ה אבל ביום ראשון אסור לו להניח תפלין. ועי' לל"ת. (יפ"ע)

ומן התפלין. עי' תשו' רמ"ע מפאנו סי' קיג. (מהרש"ם)

ומכל מצות האמורות בתורה. נ"ב עיין לעיל (יד.) תוס' ד"ה ומכל ובמ"ש שם על הגליון. (ר"ב רגשבורג)

ומכל מצוה. במשניות במשנה ליתא ועיין רבינו יונה בזה. (רא"ג)

העומדים בשורה. בירושלמי פ"ג ה"ב ובסנהדרין פ"ב ה"ב מקשה דהכא משמע דהעם עומדים. ובסנהדרין איתא דהעם עוברים, ומשני כאן במשנה דאשורה כאן כמ"ש ע"ש ובפי"ל. (יפ"ע)

העומדים בשורה הפנימים פטורים כו' וכן בברייתא שם. נ"ב ומצאתי שהעוסקים בתנאומי אבלים פטורים מק"ש, ועיין בסוכה (כה:) איתא דתמן ושומעיו חייבים בק"ש, וגם לר' שילא עכ"פ שומעיו ולא אחיין בק"ש ומצאתי דמצות תנאומין גדול ממצות שומעיו. וראיה לכאורה לשיטת הרמב"ם בפי"ד מהל' אבל דאף דקבר דמת וכלה שפגעו זב"ז מעבירין את המת מלפני הכלה, עכ"ז כ' דמי שהיה לפניו מת וכלה מניח הכלה ומתעסק עם המת, והרמב"ן השיג עליו, ועיין בלח"מ שם דכ' דהרמב"ם מחלק דרק לענין כבוד יקרא דחי עדיף אבל באם תלי בגוף עשיית המצות דאור לעסוק במצוה זו יותר ממצות כלה, ומכאן ראיה לדבריו וכמ"ש, ועי' בתוס' ישנים כתובות (יז.). (ר"יחל"מ)

גמרא. מי שמתו מוטל לפניו אוכל כו'. בשמחות פ"י ירושלמי פ"ג ה"ח מ"ק פ"ג ה"ה איתא ואינו אוכל כל צרכו ולא שותה כל צרכו. (יפ"ע)

מי שמתו כו' אוכל בבית אחר כו'. עי' תשו' רשב"א ח"ג סי' ש'. (מהרש"ם)

ואינו אוכל. עיין תוס' מ"ק כ"ג ע"ב ד"ה ואינו וד"ה ואין. (רא"ג)

רש"י. ד"ה לא כל הרוצה. שמראה בעצמו שיכול לכוון לבו. [לכאורה היה נראה לפרש דמראה בעצמו שהוא חסיד ומתקדק במצות מאד שאינו רואה ליגעל מקבלת מלכות שמים אפילו שעה אחת כדאר"ג לעיל]. (רש"ש)

ד"ה ואלו. לפי שיש להם עוד שהות. עיין רש"י לעיל (טו.) ד"ה אבל ובתוס' ד"ה אמאן. וע"ע לקמן (כח.) אמר ר"י ספק קרא ק"ש וכו', ובשו"ת שאג"א סי' מ' ודו"ק. (ר"ש טוביבש)

תוספות. ד"ה והם ניזונין בזרוע. ולכך יש להגיה כו'. נ"ל נראה דאין מהצורך להגיה משום דאד אמר הני היינו כה"ע ניזונים מזכותם כו' פליג על אד אמר הראשון ולא ס"ל דהנדיקים בשם מרוע, וכ"מ במ"ר פ' וירא בפ' ויגש אברהם כו', וע"ש היטב במ"כ בשם הירושלמי וכתב אמר הני קיי"ל כמ"ש שם במ"ר דהרבה אמוראים ס"ל כן. וגם נוסחת הפייט מוכיח כנוסחת שלנו דמסיים שם רוממות בפיסם שהו לזכרון ע"ש. (ראמ"ה)

ד"ה תרי. אבל בעצרת כו'. עי' תנחומא פ' נח סי' ג' ומתקבלין ב' פעמים בשנה בחדר ובאהלו כו'. (ראמ"ה)

ד"ה פטור מק"ש. ה"ג פטור מק"ש ומן התפלה ומן התפילין. נ"ב נראה דל"ג ומן התפלה, ועי' בתוס' בסמוך ד"ה אלו ואלו, וכ"כ בתו"ט דתוס' ל"ג ומן התפלה. (מל"ה)

ד"ה אלו. ודישא דקאמר כו' מן ק"ש כו' כ"ש דפטור מן התפלה כו'. נ"ל דלפייסם הי' הגי' תפלה לבסוף (ולעיל בסד"ה פטור יש ט"ס בדבריהם כמש"כ התוי"ט) ואהכי קשיא להו דהא הוה זו ואזל"ז ויותר ה"ל לשנות תפלה בריש דליהוי לא זו אף זו (עי' שבת ר"ל ו:), ואהא תירצו דנקיט התנא בריש המילוק כו'. וכה"ג תמצא בר"פ כ"ח דכלים ע"ש בתו"ט בשם מהר"ם. (רש"ש)

דף יח ע"א

גמרא. ואין מברכין עליו. (מ"ק כג ב') תוס' ד"ה ואין. [ש"ה עי' בשו"ת פרח מטה אהרן ח"א סי' י"ט]. (לבוש)

ואין מברכין. לעיל יד ע"ב ד"ה ומכל, מ"ק כג ע"ב ד"ה ואין, ביצה ו ע"א. (מא"נ)

מאי ביניהו. בירושלמי בפרקין ה"א ומ"ק פ"ג ה"ה איתא ת"ח א"ב, ושם אפסק הלכה כרשב"ג והפוסקים פסקו דלא כרשב"ג. (יפ"ע)

רב אשי אמר. יקוטו מיי קב. (יפ"ע)

והתניא לא יהלך כו'. נ"ב עי' בכ"מ פי"ד מהל' אבל הי"ג דכתב שם ע"ד הרמב"ם דדוקא קורא ג"כ אבל בלא"ה אינו משום לועג לרש. ובפ"י מהל' ס"ת פי' הכ"מ דעת הרמב"ם להיפך דמילי מילי קתני או קריאה אבל אחיזה או אחיזה בלא קריאה אסור בתרוייהו יש בהן משום לועג לרש, גם דברי הטור מסי' רפ"ב מהל' ס"ת ומסי' שס"ז בהל' תפילות אינם בסגנון א', גם הש"ע בהלכות אבלות מורה כמ"ש הכ"מ בהל' אבל, ובהל' ס"ת מורה כדברי הכ"מ בהל' ס"ת, וע"ד הטור כ"כ הלח"מ. והגלפע"ד בזה דאנכי דקדקתי בלשון הרמב"ם דבהל' אבל כ' בזה"ל לא יהלך אדם בתוך ד' אמות כו' ותפילין בידו וס"ת בחרוטו, ובהל' ס"ת כ' בזה"ל לא יאחז אדם ס"ת בחרוטו ייכנס כו' או בנה"ק, ולפי דקדוק הלשון מורה בהדיא דשם בהל' אבל מיירי דאף באינו הולך דרך העברה בעלמא דנה"ק רק הולך דרך העברה בעלמא תוך ד' אמות, וע"כ שפיר בעינן שם דיהיה קורא ג"כ דאל"כ מאי לועג לרש איכא אם הולך דרך העברה בעלמא דרך בה"ק עם ס"ת. משא"כ בהל' ס"ת כ' בהדיא הדין דאותו הס"ת ליכנס לבה"ק כגון לבקש רחמים ומתנויים עם ס"ת בחרוטו, ואז שפיר לועג לרש איכא אף באינו קורא בס"ת. ומדוקדק ג"כ הלשון שדקדקתי עמ"ש הרמב"ם בהל' אבל ותפילין בידו, והרי מבואר בהדיא בסוגי' ותפילין בראשו וכ"כ ברמב"ם גופא פ"ד מהל' תפילין הכ"ג. ולפמ"ש ניחא דבהל' אבל מיירי דאינו הולך לבה"ק להתפלל שמה רק הולך לדרך אחר ורק הולך דרך בה"ק עי"כ נושא התפילין בידו, וז"ב ואמת בעיני. ובש"ע ג"כ מדקדק בלשון כמו הרמב"ם ע"כ שינה הדין. ועפ"ז נפשטו לי השאלה שנשאל להגאון בעל נו"ב ז"ל אם טוב לילך לבה"ק עם ס"ת לבקש רחמים, וכ' שמדברי התלמוד והפוסקים אינו מפורש לא איסור ולא היתר, ובעת מבואר בהדיא האיסור דבכה"ג הולך בכוונה לבה"ק עם ס"ת לבקש רחמים, אינא אסור אף באין קורא בו. (ריחל"מ)

עובר משום לועג לרש. עי' נדה ס"ח ב' תוס' ד"ה אבל. (ג' מהרש"א)

ד' אמות. לעיל ג ע"ב ד"ה אין. (מא"נ)

הכא חוץ לד' אמות נמי פטור. נ"ב גירסת הרא"ש ותר"י אסור. (בנא"ד)

המוליך עצמות. מ"ק ח ע"א ד"ה מלקט. (מא"נ)

לא יתנם בדסקיא ויתנם ע"ג חמור וירכב עליהם. [וצ"ב גי' רב אלפס והרמב"ם וירכב עליו, ולפי גי' זו אפי' אם אינו רוכב עליהן אסור, דהאיסור הוא לרכוב על החמור אם גם הם מונחים על החמור אבל צריך לתפשם בידו או להפשיל לתחתויו על כתפו, ומיהו בס"ת צריך להניח כנגד לבו וכן נראה גם מרש"י ז"ל שגרס כן. ובזה יובן מש"כ רש"י וצריך לרכוב על הסוס ולרוץ ודו"ק]. (מרא"כ)

וכדרך שאמורו בעצמות כן בס"ת. אסור בעינן משפט ש"ע ח"ח סימן מ"ה וי"ד סימן שס"ו. (רא"ג)

אמר רחבה כו' כל הרואה. יקוטו מצלי תתקנו. (יפ"ע)

כל הרואה המת ואינו מלוהו. נ"ב בבה"ג איתא ואינו מלוהו מרבע אמות, ונראה דכן היה גירסתו. ועי' רא"ש ותר"י שכתבו ולפחות יצוהו מרבע אמות, ואפשר שלמדו מהבה"ג. (בנא"ד)

ר' חייא ור' יונתן הוו שקלי ואזלי בבית הקברות. עיין בצ"מ (ל:) דר' יונתן היה כהן. והוכחתי בחי' ליומא דף נז דתלתא ר' יונתן הוא, מרי תנאי, ומד אמורא. (מצפ"א)

ר' חייא ור' יונתן. יקוטו ש"ב קנב, קה"ר פ"ט, ירושלמי ברכות פ"ב ה"ג, ושם איתא דהוו אזלי קמיה ערסי דר"ר בן יוסי בן לקוניא, ובזה הוא לי מה שקשה לכאורה הא ר' יונתן כהן היה כב"מ ל ע"ב ואין הלך בבה"ק, ולמש"ש במיתת ת"ח מותר להטמא בטומאה דרבנן וע"ג ארונות הוי דרבנן דרוחן יש בהן מלל עפה כלקמן יט ב'. ובסה"ד לאיתי שכתב מתמת זה דתרי ר' יונתן הוו ולהנ"ל א"ל לזה ועי' כתובות קג ב' תוד"ה אותו. (יפ"ע)

שדיא תכלתא. לעיל ג ע"ב ד"ה אין, שבת כב ע"א ד"ה רב אמר, וע"ש קמו ע"ב ד"ה פרק, מגילה לא ע"ב ד"ה ר"ח אב, פסחים מ ע"ב ד"ה אבל, סוטה לז ע"ב ד"ה אבותי, ב"ק נז ע"ב ד"ה שהשיבו, שבועות כט ע"א רש"י ד"ה שקולה, ועיין שמחות פ"ג. (מא"נ)

דלייה כדי שלא יאמרו. (פסחים מ ב') תד"ה אבל. (נ"ב עד א') תוס' ד"ה פסקי'. (נדה קא ב') תוס' ד"ה אבל. (לבוש)

ומי ידעי כולי האי והא כתיב כו'. עי' ירושלמי פ"ג דעבודה זרה ה"ח אמר רשב"ל אין מינו ולנדיקים אלא דיבור פה בלבד, וקאי על לדיקים שמתו, וע"ש בפני משה דכל החוטים לא נתבטלו מהם במיתתן. (מהרש"ם)

רש"י. ד"ה תשה"מ. מ. לר"ש חייב כו'. פי' משום דמצא בתרא לטפויי אמי ועוד כיון דטעמו הוא משום מתון אין לחלק כלל. (ראמ"ה)

ד"ה אלו צדיקים. נותנים אל לבם כו'. בענין שכחוב [קהלת ז, ד] לב חכמים בבית אבל. (יעב"ץ)

תוספות. ד"ה ואינו מברך (בעמ' קודם). וקשיא מסיפא. ע"ש דהקשו בירושלמי מריש פ' ספיפא. ונראה דבירושלמי מוכח דת"ק דר"ש ב"ג דהתם פטר גם בשבת משארי מצות דלא שייכי באכילה, ורק באכילה משום כבוד שבת הקילו ותיירוהו, והוי מצי להקשות מדרבנן ומייתי מהך בריתות משום דאשכחן להדיא דפטרי ואף דקיי"ל התם כרשב"ג, מ"מ מייתי מינה לחול נראה דהטעם לא משום שלא יצא משאו דרשב"ג לא אמר אמ"ק בטעמא, רק משום מתון שהחיו לו בעניני אכילה משום כב"ש התירו לו בשארי מצות, ומשני בשלרין להתשיך ואז מ"ק פטר בשארי מצות ורשב"ג מחייב ופסקינן שם כרשב"ג אבל מ"ק דבבלי לא הייגו מ"ק דירושלמי ומייתי עליה מילתיה דרשב"ג בלשנא דתמתון לטפויי אמ"מ, אבל בירושלמי פליגי במצות דל"ש באכילה וגם בריתות דפטרי לולב ושופר אמי' בת"ק וממילא לדידן דפסקינן כרשב"ג אין כל המילוק דצריך להתשיך והכי קיי"ל דחייב בכל המצות אף בצריך להתשיך. (ראמ"ה)

בא"ד. ומיהו האי טעמא לא שייך. נ"ב ר"ל דלטעם משום כבודו יקבה ריש"ל בסיפא. ועיין מי' רשב"א דהסכים לטעם משום כבודו מבריתא דשבת ומי משום דמתשכין על התחום ליתתר כדרך שאמרו בתק"ש ע"ש. ולא אדע איך מייתי ריש"ל של הירושלמי לסיפא. גם לטעם משום כבודו ליתתר כדרך שאמרו בתק"ש. ונראה בכוונתו ומייתי קושית התוס' דבאמת י"ל בתק"ש מיירי ביום ראשון וקברו ע"י עממין, אולם כיון דקצת צרכי הקבורה יכול גם הוא לעשות כמבואר בא"ח סי' תקפ"ו, א"כ למ"ד מפני שאין לו מי שיש משאו כיון דמ"מ עכ"פ הקבורה הנהו ע"י עממין מו הוי כמי שיש לו מי שיש משאו ויכול לשמוע תקיעת שופר. ואף אם אין העממין יאנו לעשות כל הצטרכות מ"מ יכול לשמוע בעת שהמה עושין, וע"ז משני כיון דהוא זקוק לכהן דילדק יותר אף אם אינו קברו בעת. משא"כ אם אינא משום כבודו, והייגו אף דיש לו מי שיש משאו הוא צריך לחשוב בעצמו בצרכי המת ובקבורתו, א"כ ביו"ט כיון דיכול לעשות קצת הצטרכות המת בקבורתו שפיר פטור מתק"ש דבאותו עת אינו יכול לחשוב בקבורתו של מת משא"כ בשבת כיון דא"י לקברו ל"ש כבודו כלל וא"ש לנכון ודו"ק היטב. (ר"ש טוביבש)

בא"ד. דאי שלא לפניו ת"ל שמיד חל עליו אבילות משיצא מפתח ביתו כו'. עי' במ"ק (כב.) א"ל רבא לבני מחוזא כו' מכי מהדליתו אפייכו מבבא דאבולא, וע"ז כוונו התוס' דאלו במה דפליגי ר"א ור"י בפ' קמא דכתובות ובמ"ק (כו.) איתא חל אבילות לא קי"ל כר"א דאמר משילא מפתח הבית דר"א שמותי הוא רק כר"י עד שיסתום הגולל כמ"ש בטוש"ע ס' שע"ה, רק כוונת התוס' על דף דמ"ק (כב.) כיון שאינו הולך אחר המטה אל תיכף מכי מהדר אפיה, אך גם בזה דעת הרמב"ן והרמב"ם וגדולי הפוסקים דזהו דוקא כשמוליכין אותו לעיר אחרת ולא בשנקבר בעירו, וא"ל דהתוס' ס"ל כדעת בה"ג דלא אילק בין נקבר בעירו לנקבר בעיר אחרת, וכן לדעת הירושלמי הביאו התוס' והרא"ש שם דכשהולך גדול עמם אז אף אלו שבבית אסורים עד שיסתום הגולל, א"כ י"ל דהירושלמי מיירי כשהלך הגדול עמהם דאז אין חל עליו אבילות עד שיסתום הגולל, אעפ"כ אוכל בשר כיון שאינו בפניו שכבר נמסר, וא"ל דאכתי יש להוכיח כמו שם פסק אינומא אף שלא חל אבילות ה"ה בפניו, דאין ראיה דכאן ירושלמי דמי לאופסו המוטל משא"כ כאן שהמת בפניו מאן מיפס שאינו מוטל עליו לקוברו, ואף שהתוס' במ"ק שם כתבו דגמ' דידן מולק על ירושל' מ"מ איתא דייקו כאן על הירושלמי גופא דע"כ נמסר לרבים היינו בפניו הא הירושלמי לשיטתיה י"ל דמיירי שלא בפניו רק שהלך עמהם גדול המשפחה וכ"ע ודו"ק. (מל"ה)

בא"ד. תיפוק ליה שמיד חל עליו אבלות משיצא כו'. נ"ב עי' מ"ק כ"ז. ועי' ירושלמי. (בנא"ד)

בא"ד. והודיעו לו במוצאי שבת כו'. [לפי המהרש"א נראה דלא היה הגי' במו"ש ע"ש]. (רש"ש)

בא"ד. ואפשר שגם ר"ת אם היה בעיר וכו'. וצ"ב הלשון מגומגם ונראה דצריך להפך הגי' וכ"ל ואפשר שגם אם היה ר"ת בעיר עצמו וכו' כל"ל. (מרא"כ)

ד"ה וירכב. ועוד דבהדיא אמר בירושלמי כו'. נ"ב זהו ראיה על נמאוס וכמוסים, עי' בס' מעשה חיים. (מל"ה)

בא"ד. אמר בירושלמי. הוא בפ"ג ה"ה. (יפ"ע)

בא"ד. נ"ב עיין ברא"ש ובמהרש"א. (ר"ש קצנלבוגן)

ד"ה למחר. ותימה. נ"ב ובראב"ן ובמלחמות דר"א מילו דבאמת רמו להו תכילתא רק הוי לועג לרש דשמא בלו בקבר, והוי החיוב דאנו יכולים לתקן הלילה בשנתפרקו והמתים א"י לתקן עכ"ד. וי"ל בפ"ז דהיכא דאנו עושים ביום למתים הוי לועג לרש כיון דהדרך שיבלו הלילה, וכיון דאנו עושין להם ביום מורה דהמה מחיין בלילה ומה יעשו כשיבלו, ובזה ילדק מה שאנו עושין להם ביום ומסלקין מיכף עיין תוס' ב"ב (עד.) ד"ה פסקי מה"ט דלא יהיה נראה שמחיין בלילה ומה יעשו כשיבלו כנ"ל. ובגוף קושי' התוס' נ"ל לישב, דבאמת אינו מובן כיון דקיי"ל דבסוגיא דלילה פטור משום דאינו מרגיש אותו, א"כ גם בחי' איכא לדובש בסוגיא דלילה פטור ומה לועג לרש איכא הא גם אם הי' מי לובש מלבוש כזה שאינו מרגיש אותו הי' פטור מלילה, עיין ר"ש בלאים ובתוס' נדה (סא:) ד"ה אבל. וי"ל דלשמואל דס"ל כלי קופסא חייב בלילה ולדידיה א"ל להיות הראיה בשעת הלבישה רק שיהיה ראוי להיות בראיה ובסוגת המיוחד ליום ולילה חייב בלילה כיון דביום יהיה הראי' עיין מ"ש לעיל בגליון תוס' (יד:) ד"ה ויאמר. א"כ לדידיה שפיר הא' שעתא ולאי רמינן ליה כיון דעמידין לדיקים שיעמדו בלבושיהן א"כ יהיה אז עת ראיה מו חייב גם בעת כמו בסוגת המיוחד ליום ולילה, דליכא למימר דבעת שיהי' הראי' אינו בכלל מצות דהא אינו ס"ל מצות אינן בטלות לעתיד לבוא, וכ"ז אליבא דשמואל דאית ליה חובת גלית הוא. משא"כ לדידן דקיי"ל חובת גברא הוא, א"כ אנו דנין הראיה על עכ"פ בלבישה ואאי לא רמינן ליה מכיון דליכא לועג לרש אם אין המה עטופים בגליות, משום דאם היינו עטופים בנגד הזה היינו חייבים בגליות ורק דגם אם היינו עטופים בנגד זה שאינו בראיה היינו פטורים כנ"ל דליכא בראי' בעת, אא"כ אין למתים גליות הוי מו לועג לרש בגברו הגליות דאנו מראים דאנו בכלל מצות ולא הם, וא"ש לנכון ודו"ק כי זה עצה עמוקה בס"ד. (ר"ש טוביבש)

בא"ד. ומ"ש. ומהרש"א הגיה ומ"ט. ול"נ לא"ל בגליות והוא ר"ת ומאי שנא. (רש"ש)

בא"ד. או משום דכתיב לדורותם כו'. נ"ב עי' רש"א, ועי' ברא"ש בהלכות גליות שכ' וז"ל והאידנא נהגו להסיר גליות מתכריכי המת, והיה אור"ת סמך להמנהג שבגליות נראה עדות, שקיים כל המצות ואין הדור הזה ראוי לאותו עדות, ואמרי' במדרש על כנפי בגדיהם לדורותם, לדור שכולו מם, ועוד שמימיהם היו כל עיטופיהם בטלית בת ד' כנפות והיה לכולן גליות במיהן כו', אבל עכשיו שגם במיהן יש הרבה בני אדם שלא היו להן גליות כו'. הנ' דואה שדברי התוס' שבכאן שכ' או משום דכתיב לדורותם אינו במקומו, ושייך לקמן שכ' דשמע מאנשי לוחיר, ועוז"א לדורותם ואין דורתינו ראוי לזה, וע"ז מקשו דא"כ גם היום למה לובשים, אבל הרא"ש שם לא מקשה הא, ונראה דלא קשה מידי דחייב לובשים לקיים המצוה והן מתוריים בדבר, משא"כ מתים שאין מתוריים בדבר, וגליות היא עדות, ובדורות הקודמים היו ראויין לעדות זה משא"כ דורות אלו, אבל להפקיע מצות גליות מתיים שחייבין בהם אין סברא, ועוד דחיים שחייבין בגליות במצוה זו אין נראה כ"כ כעדות רק לקיום המצוה, אבל מתים שאין חייבים והוא רק לעדות, והם אינן ראויים לעדות זו בדורות אלו שאינו כולו תם ודו"ק. (מל"ה)

בא"ד. אם לא היה להם ציצית או [משום

דכתיב כו']. נ"ב עיין מהרש"ל, ולדעתי הני מיבות משום דכתיב לדורותם לדור מס ילדק אחר, ועוד אמר ר"ת וכמ"ש בתוס' ב"ב (עד.) ד"ה פסקי ע"ש. (ד"ש סוריבש)

בא"ד. הטילו תכלת מאפילוני. נ"ב ועי' ברא"ש בהלכות קטנות הל' ליצית שכתב הגי' הטילו, וע"ש מ"ש בזה, וגמ"ק גרים התילו, והתוס' בנדה (סא:) גרסי ג"כ התילו. (מל"ה)

בא"ד. יש דברים שאנו מניחין הגמ'. עי' מ"א תר"ל ס"ק כ"ב בשם הרא"ש ויובן יותר. (רא"ג)

ד"ה שני אריאל. על שם דוד ושלמה. נ"ב לשיטתם לא ידעתי איך יתפרשו דברי הגמרא שלא היה כמותו לא במקדש ראשון ולא במקדש שני. (מהרצ"ח)

דף יח ע"ב

גמרא. שאפי' במיתתו קרוי חי. עב"ר פב"ד, ילקוט ש"ב קנב. (יפ"ע)

שאפי' במיתתו קרוי חי רב פעלים מקבצאל שריבה וקיבץ פעלים לתורה. כי הן האדם במותו הוא עומד מלדת ולקבל מע"ט ומותה יותר, אך מי שמרבץ תורה לתלמידים, גם תורתם נחשב לרבו, כי מידו היתה זאת להם, לזאת תורתו אין לה הפסק, ואף אחרי מותו נקרא חי, כי הרבה תורה ומע"ט יתאסף לאולרו הלפון לו גם אחרי מותו. וז"ש שאפילו במיתתו נקרא חי, ע"י שהעמיד תלמידים הרבה. וכעת מלאתי דבר זה בטעון הברכות והגיתי. (עיני שמואל)

וקבץ פועלים לתורה. דילמא הדרשן קרי מה פועלים, היינו העוסקים בתורה, שהן קרוים פועלים כדא"ר נחמן אמן פועלי דימאה [עירובין סה.]. (יעב"ץ)

תבר גזיזי דברדא. (ב"ק פב ב') תוס' ד"ה אחת. (לבוש)

ספרי דבי רב. לעיל יא ע"ב, ב"ב קנד ע"ב ברשב"ם, סנהדרין פו ע"א, שבועות לז ע"א ד"ה מאי, ב"ק פב ע"ב ד"ה אחת. (מא"נ)

רשעים שבחייהם. ב"ר פל"ט, תנחומא יתרו וברכה, ירושלמי פ"ב ה"ג, ילקוט פ' לך לך ופ' ראה תתקט. (יפ"ע)

יומת המת חי הוא. וירושלמי מייתי כי לא אחפוץ במות המת. וכ"ה במדרש רבה קהלת. (מצפ"א)

יומת המת. ירושלמי [פ"ג ה"ג] מפיק לה מקרא כי לא אחפוץ במות המת. (יפ"ע)

בני ר"ח כו' מעשה בחסיד אחד כו' ושמעו שתי רוחות כו' פרגוד. רש"י שבת יב ע"ב ד"ה בשכינה, וע"ש קכו ע"ב ד"ה כל, ר"ה טז ע"א ד"ה בספסת, יומא סג ע"ב ד"ה גוף, ב"ק דף כ, תמורה טו ע"ב, אבות דר"נ פ"ב דף ב, ב"מ נט ע"א ד"ה פרגוד, תענית ו ע"א, ב"מ קו ע"א וע"ב, לקמן לב ע"ב. (מא"נ)

בני ר' חייא. ילקוט איוב תתקנ.

והא כתיב יכבדו בניו ולא ידע כו'. ל"ע דהא זהו מאמר איוב שכפר בתחית המתים כמ"ש בש"ס ב"ב (טז.) ממ"ש באיוב ז' כלה ענן וילך כו' וגם באיוב י"ד שם ואיש שכב ולא יקום כו' אם ימות גבר היחיה כו' וא"כ אין ראי' מדבריו כלל. (מהרש"ם)

ולא והתניא מעשה כו'. עיין תוס' סוטה סוף דף לד. (מצפ"א)

מעשה בחסיד א'. (ר"ה טז ע"א) תוס' ד"ה בספסת. (א"ה עי' במשנה למלך פ"ג מתשובה ה"ג). (לבוש)

מעשה בחסיד. ילקוט קהלת ע"פ בנקר זרע. (יפ"ע)

בשני בצורת גרסינן, שהיו אז שני רעבון תכופות כדמסיק.

ולן בבית הקברות. לא נתכוין ר"ו להשרות רוח הטומאה, דהיינו ודורש אל המתים (סנהדרין סה. ב), גם לא הרעיב עצמו בשביל כך (עם שהיתה שנת בצורת, ובשביל כך הקניטתו אשתו שנתן דיבר לעני מה שהיה צריך לעצמו ובב"ב שהיה ריקן) ואולי עשה כך לומר הרי אני חשוב כמת, כעין שעושין בתעניות [כמ"ש בתענית טז.] שהיו יושבין לקברות, או כדי שיתפללו עליו המתים. (יעב"ץ)

ולן בבית הקברות ושמע כו'. עיין מהרש"ל פ"ב דנדה. (מצפ"א)

מאחורי הפרגוד. עי' תוס' חגיגה (טו.) ד"ה שוכו. (מהרש"ם)

איני יכולה שאני קבורה במחצלת וכו' כגראה כשהן שטות בעולם בדמות תכריכין שטות, לא ערומות שלא בדרך כל תכריכין. (יעב"ץ)

עד דאתי ואזיל לבי רב. עי' ריש פסחים בתד"ה יכנס. (רש"ש)

אזל אבתריה לחצר מות. פי' במראה ובחלוש כמ"ש בתא"ל, דהרי שמואל הכן היה כדאיתא במגילה דף כב.

אזל אבתריה לחצר מות כו'. עי' יוסף דעת ליו"ד סוס"י שס"ט שהעיר מהא דשמואל היה כהן, וי"ל שעמד מרחוק מהקבריס. (מהרש"ם)

מתותי צנורא. כל"ל בלא ב'. (רש"ש)

אבא בר אבא. (חולין מה ב') רש"י ד"ה אבא, (שם קיא ב') תוס' ד"ה אבא. (לבוש)

אבא בר אבא חולין קיא ע"ב ד"ה אבא, סנהדרין נב ע"א. (מא"נ)

חזיא ללוי. כתובות קג ע"ב.

מ"ט קא בכית כו'. שמא מפני שלא היה זקן, והיה יכול לעשות עוד טובות בעוה"ז, מה שלא יוכל בתחיה עולם. (יעב"ץ)

מאי לאמר. ילקוט ברכה תתקפג, וירושלמי פ"ב ה"ג מוכיח מזה לדליקים במיתתן קרויים חיים.

רש"י. ד"ה ונחת וטבל. לקריו כדי לעסוק בתורה. נ"ב ל"ע לכאורה דהרי טבילה לבעלי קרי עזרא תיקן (ב"ק פב.), ועי' רש"י לקמן (כ:) ד"ה בעל קרי מהרהר בלבו ובייחו בן יהוידע קדים לעזרא ועדיין לא היתה תקנה זאת בימיו. (מהרצ"ח)

ד"ה דתנא כו'. תורת כהנים. עי' רש"י חולין ס"ו א' הטעם בזה. (מהרש"ם)

ד"ה חלל רשע. על צדקיהו. עי' ס' אם למיה. (יעב"ץ)

בא"ד. על צדקיהו אומר כו'. נ"ב עי' בשבת (קמט:) לדקיהו לדיקא כו', ועי' במ"ק (טז:) לדקיהו משוחה במעשיו, ועי' בהוריות (יא:), ועי' בפרשת דרכים דרך הערבה דרוש כ"ב שעמד בזה. (מל"ה)

ד"ה הפרגוד. מחיצה כו'. עי' בתוס' חגיגה ט"ו ע"א ד"ה שוכו בתמלא. (מהרש"ם)

בא"ד. בין מקום. נ"ל בין מקום השכינה לבין צבא מרום, וכן הוא ברש"י ב"מ נ"ט ע"א ד"ה פרגוד. (ד"א גוטמכר)

ד"ה ברד מלקה. סמוך לרביעה ראשונה. נ"ל שניה. וכ"ה ברש"י בע"י. (בנא"ד)

בא"ד. סמוך לרביעה כו'. ומה שנזדע סמוך [לרביעה כו' כבר הוקשה כו']. כל"ל. (מהרש"ם)

תוספות. ד"ה ספרא. מהאדי דרש שהוא חמור שבספרים. נ"ב כמו שאמרו חז"ל (סנהדרין סז:) עקיבא מה לך אצל אגדות כלך אצל נגעים ואהלות. (מהרל"ם) ד"ה אלמא. ול"מ לשנויי כו'. בפשיטות י"ל דבפשוט לדיקים אינן נמסרים לדומה כדאיתא פכ"ג דשבת. (ראמ"ה)

דף יט ע"א

גמרא. ואי ס"ד דלא ידעי. (סוטה לד ב') תוס' ד"ה אמתי. (לבוש)

אריב"ל כל המספר. ילקוט תהלים תתפ. (יפ"ע)

תנא דבי ר"י אם ראית. ילקוט תהלים שם, שוח"ט סי' קכ"ה. (יפ"ע)

אם ראית תלמיד חכם שעבר עבירה כו'. עי' בתוס' אליהו ח"א פ"ג הגירסא שעבר עבירה ביום אל תהרהר אחריו בלילה, ועי' שערי תשובה לרבנו יונה שער א' העתיק כפי שכתבו כאן ע"ש אות ג', ועי' בסוף התיקונים תיקון ה' ג"כ כפי גירסת תנא דבי אליי הנ"ל. (מהרש"ם)

אבל בממונא עד דמיהדר למריה. עי' ברמיון יוחסן שהביא בשם הי"מ לענין גזלן דבהרהר לשוב הגזילה הוי לדיק, ומכאן משמע לענין ממון לא מועיל הרהור, ולאיתי שכבר העיר בזה בס' עני אריוה. וי"ל דהי"מ כתבו זאת לאחר התקנה דאין מקבלין, ועיין בטוח"מ סי' ל"ד סעיף כ"ט ובסמ"ע שם, ועי' ב"ק (לד:) מעשה באדם א' כו' עד אמרו מחזירין ואין מקבלין אלא למה מחזירין לגאת ידי שמים. ואינו מובן ביאורו היאך מחזיר לגי"ס כיון דאין מקבלין. וי"ל דבאמת לא הבמתי העובדא שם למה מנע מתשובה יען דבלתי באפשרו היה להחזיר לכל אדם הלא אלהים יראה לבבו ואם עשה תשובה לפי אפשרו די בכך, ע"כ י"ל דהעובדא היה דבאמת רצה לעשות תשובה שיהיה גם ביכר לעיניו למען יתבאר לכ"ל דבעינן להחזיר לכל וכמבואר בח"מ, ומתו"ז דראה דבין כך לא יתבאר מנע מתשובה, ע"כ מיקנו דאין מקבלין היינו דנתבאר לנו אף אם רק רואין שעשה תשובה אף דלא החזיר לכל וע"ש בסמ"ע, וכ"ז נגד זה אבל עכ"ז אם רואה להחזיר לגי"ס מה שהוא באפשרו שפיר מקבלין דעי"ז שוב ליבא משם תקלה דימנע אם לא יהיה באפשרו לנגד שמיא אשר בוחן לבות הוא אף אם לא החזיר לכל מכח בלתי אפשרו ג"כ תשובתו יפה וז"ב. ועי' בשו"ת תפלת לבי כי כמדומה לי שראיתי שם דבתב טעם למה נוהגין האידנא דמקבלין, ובחי' הארכתי. (ריחל"מ)

ואריב"ל בכ"ד. וירושלמי מ"ק פ"ג ה"א תשיב עוד הך דר"ה פ"א ה"ה דשלח ר"ג לר"ע נמצא אתה מעכב כו' וכל המעכב כו', והכא לא תשיב לה משום דגדוי בתמני' לא תנן כדמשני על הך דתתכו חוליות. הך דתתכו חוליות. (יפ"ע)

מנדין. חולין יא ע"א ד"ה נמצאת, לעיל טו ע"א בהגהת אשרי.

מנדין על כבוד הרב. בעיקרו דרבנן, אבל בעיקר מה והוא עובר עמ"ש בו חכמים מכין אותו מ"מ, הר"ן פ' מקוה שנהגו ד"ה ואיכא למידק. (ג' מהרש"א)

ואשכח תלת המזלזל בנטילת ידים. נ"ב אע"ג דלפי סדר המשנה בעדיות היה לו לחשוב מספר אחר מטתו של מ"ם קודם אחרי שנזכר שמה מעשה דעקביא קודם לגדוי של אלעזר בן חנוך, מ"מ נקט כאן את החמור קודם, וכבר ידענו מפ"ק דקוטה איך החמירו בענין נטילת ידים. ומה שאמר ר"י ח"ו שעקביא נתנדה, אע"ג היכא דחייב גדוי אין משא פנים בדבר. י"ל דמכאן למד הרמב"ם ז"ל דברי פ"ג מהל' ממרים ה"ז כל שיחקרו לו הנגאים המוכרחים בעונש זקן ממרא מכל מקום חייבים ב"ד לגדותו ולהפרישו כפי שנראה להם שהדין כך ע"ש. והיינו דאמרינן (סנהדרין פח.) מפני מה לא הרגו את עקביא מפני שלא דן הלכה למעשה ובעונש זקן ממרא הורה לעשות בעיון, ומ"מ סברי חכמים שם דגדוהו לעקביא, הרי דאע"ג שאין חייב מיתה מ"מ חייב גדוי, ובכל זאת הכל תלוי ביד הב"ד, דהרי ר"י סבר ח"ו דעקביא נתנדה, והיינו כיון דהיה יחיד בדור היה להם לחמול גדוי, וכן לקמן אמרינן אלמלא תודוס אתה גוחרני עליך גדוי הרי דמחלו לו הגדוי. ועי' ירושלמי פ"ב דמ"ק שמעתי שאין מגדין זקן, והקשו מה דעקביא דאמר דוגמא השקויה, ועי' משנה למלך שם, ובגרמב"ן ס' תורת האדם שער ההתחלה, והאלכתי בספרי הרבה מאד. ובאמת קשה קושיא חמורה לראינו דגדוהו לר"א הגדול מפני שחלק על החכמים, וא"כ בגדויו של עקביא אם היה הורה למעשה היה דינו במיתה ותפסו כאן הטפל משום שאמר דוגמא השקויה, וע"כ נ"ל דכולהו מודו שעקביא נתנדה משום זה כמו ר"א הגדול, רק דר"י פליג דלא הימנו אבן על קברו מפני שהיה יחיד בדורו החירו הגדוי קודם מיתתו כמו בר"א הגדול שאמרו הותר הגדר (עיין סנהדרין פח.). וא"כ מתורץ שפיר קושית הגלי"ח איך נקט הש"ס ואשכח תלתא, הרי לרבנן לא נדוהו לאליעזר בן חנוך ולר"ע לא נדוהו לעקביא ע"ש, אבל לפי הנ"ל ניחא דכ"ע מודים דגדוהו את עקביא, רק ר"י חולק דלא סקלו אדוגו של עקביא והחירו גדויו קודם מותו כמו בר"א, אבל פשיטא אע"פ שהיה עקביא יחיד בדור נדוהו כמו לר"א מפני שחלק על המרובים וזכון. (מהרצ"ח)

מזלזל בנטילת ידים. ע' בכ"מ פ"ו מהל' ת"ת הי"ד ד"ה המזלזל, ומה שתמה ע"ז הש"ך ביו"ד סימן של"ד סק"ע. (ג' מהרש"א)

אין משקין לא את הגיורת. ילקוט נשא תשו, ספרי נשא ז, ועי' גי' הגר"א שם, ירושלמי סוטה פ"ב ה"ה, ושם מוקי לה בגר שנשא גיורת, ועי' גי' הראב"ד ופי' בעדיות פ"ה מ"ד. (יפ"ע)

דוגמא. סוכה כח ע"ב ד"ה לרבות, יומא ע"א ברש"י ד"ה ייתון, ועי' סוטה יח ע"א ד"ה אין. (מא"נ)

דוגמא השקויה. עתוס' שהביא ירושלמי, והוא במ"ק פ"ג ה"א, ולפי הערוך קשה מהירושלמי גם איזה זלזול יש בזה. ונראה דפירושו הוא לדעת ר"י שאמר מ"ו כו', ובאמת לא זלזל כלל. אך קשה מירושלמי סוטה פ"ב ה"ה דמייתי ראיה דשותה ושוה מהאי דכורכמית שהשקוה שמעיה ואבטליון ג' פעמים, ולהערוך דמי לגבי השקוה, אין ראיה והו"ל לדחות שם ג' דוגמא השקויה. ובענ"ד אם לא בדרך זלזול יש לפרש דבאמיה קאמר וכי דוגמא השקויה אם הבעל שהשקה היה ג"כ עבד משוחרר וכיון שהיה ישראל ב"א קרינן ביה והכיא האיש כו' כבראב"ד עדיות פ"ה מ"ד. (יפ"ע)

ח"ו שעקביא. ספרי בהעלותך קה. (יפ"ע)

את מי נדו את אליעזר בן חנוך. נ"ב עי' רמב"ן ספר המצות שורש שני דהקשה למה לא ענשו את אליעזר כן חנוך במיתה כיון דהיה בזמן הסנהדרין. אולם באמת לשון פקיחת בנט"ר, משמע דלא הורה לעשות לאחרים רק בעצמו הקיל בנט"ר, ושוב לא הוי הורה לעשות לאחרים ופשוט. (מהרצ"ח)

שפקפק בנט"י. ירושלמי מ"ק פ"ג ה"א, ושם הר"א שהמפקפק אפי' בדבר מד"ס כו'. (יפ"ע)

שלח לו שמעון בן שטח. ירושלמי מ"ק פ"ג ה"א, ותענית פ"ג ה"י, ודרש יומא אבין ואמר אומתך, דאמו כבר כתיב ותגל יולדתך. (יפ"ע)

אלמלי תודוס אתה. ירושלמי פסחים פ"ז ה"א בלא פ"ב ה"ז מ"ק פ"ג ה"א מפרש שהיה משלח פרנסתהון דרבנן, והוא כר"י ב"ר אבין פסחים נג ב' מטיל מלאי לכיס מ"ם. (יפ"ע)

ותניא אותו היום הביאו כו'. הגרי"פ הגיה ותנן, ותמוה זה אינו זוכר במשנה לא בכלים ולא בעדיות, ובעדות הגמרא נדוי בתמניתין לא תנן. (רש"ש)

ושרפום לפניו. עי' ירושלמי מ"ק [פ"ג ה"א] דעל זה היה עיקר קפידו דר"א. (יפ"ע)

אין מוציאין. שמחות פ"ו, וירושלמי סנהדרין פ"ב ה"ב ובכרכות פ"ג ה"ב מקשה מזה אמתני' דקנבו כו', ומשני שטעו ומשנו שתפקיד העם, ולהבנלי י"ל דמייירי באדם חשוב. (יפ"ע)

העוסקים בהספד. עפנ"א פ"ג ה"ב מ"ש בענין זה. (יפ"ע)

הן יושבין וקורין. מ"ק יח ע"א ד"ה ואסתייעא, וע"ש כג ע"ב ד"ה ואין. (מא"נ)

לעולם אל יפתח. מ"ק יח ע"א ד"ה ואסתייעא. (מא"נ)

לעולם אל יפתח. ילקוט ישעיה רנד. (יפ"ע)

מאי אהדר להו נביא שמעו כו'. הן גם כמעט בסדום היינו, הוא מאמר הנביא. ובכתובות הגיה מאי אהדר ליה, וי"ל דקאי על הקב"ה לגבאי. (רש"ש)

רש"י. ד"ה לא את הגיורת. דבני ישראל אמור בפרשה. נ"ב עי' (ב"ק פח. ויבמות מה.). ועי' ירושלמי פפ"ב דקוטה דמנואר ג"כ שמה טעם פלוגתתו, ועי' ראב"ד ספ"ה דעדיות. (מהרצ"ח)

ד"ה בכרכמית. על שם מקומה. נ"ב כך מלינו (ישעיה י) הלא כרכמיש כלנו. (מהרל"ם) ד"ה דוגמא. שהיו שמעיה ואבטליון מבני בניו של סנחריב. נ"ב (עי' יומא עא:) איתון בני עממיא לשלם, ועי' כנסת הגדולה חו"מ סי' ב' אין מינו אותם לנגיאים הרי אמרינן (יבמות מה.) דאין ממנין לשום מעלה בישראל עד שיהא אמו מישראל, ועי' סדר הדורות ערך שמעיה, ועי' מרן ב"מ פ"א מהל' מלכים מענין רחבעם דכתיב ביה ושם אמו נעמה העמונית. (מהרצ"ח)

ד"ה התכו. ואם נתנו בענין זה שתכו סביב סביב כו'. נ"ב עי' רש"י ב"מ נ"ט שלא פירש כן וע"ש. (מל"ה)

תוספות. ד"ה דוגמא. השקוה מי לבנו. ומה שנידוהו עי' בתוי"ט במשנה זו פ"ה מ"ו מעדיות, ועי' מ' מהר"ש הלוי חיו"ד סי' י'. (ג' מהרש"א)

דף יט ע"ב

גמרא. שורה הרואה פנימה. ירושלמי פ"ג ה"ב ובסנהדרין פ"ב ה"ב, ועפנ"א. (יפ"ע)

הבאים מחמת עצמן. פירש"י ולא מחמת בנוד. וירושלמי שם ובתוספתא איתא בדברי ר' יהודה הבאים מחמת בנוד חייבים. אך הסם הפי' בנוד עצמן, וכונת רש"י בנוד האבל, ועפנ"א. (יפ"ע)

אמר ר"י אמר רב המוצא כלאים כו'. יש לדקדק מדוע לא סיים בקושיא דאשונה ואין עלה כמו בכל הקושיות, וי"ל דבאמת אם מוצא כלאים בגבדו אין עלה אחרת רק לפשוט, וכן בקושיא דמדלגין מיירי דאין עלה אחרת, וכן בקושיא שאחריו אבל כאן שיש לו עלה אחרת ליתן בטהורה ומפני כבוד האבל המירו לו ליתן בטמאה, ע"כ לא סיים כאן אין עלה דבאמת יש עלה. (ר"ש קצנלבוגן)

המוצא כלאים. יקוטו פ' שופטים תתקיא ותא"ל תתקלב. ומרושלמי כלאים פ"ט ה"א פליגי בה תרין אמוראין מ"א אסור ומ"א מותר, ולפי' הפ"מ ל"פ דמ"ד אסור בכלאים ד"מ ע"ש ובפנ"א. (יפ"ע)

כל מקום שיש חלול השם. להרא"ש פ"ט דנדה ובטור יו"ד סימן ש"מ דוקא במזיד, מיהו גם לרמב"ם דגם אם הרב שוגג מ"מ דוקא בלאים שמייב על כל פסיעה משא"כ להוכיח מי בפרהסיא מיד, וע"מ שער אפרים סימן ס"ה עלה ל"ג ע"ג ד"ה ולפ. (ג' מהרש"א)

כל מקום שיש חלול השם כו'. עי' נודע מיהודה מהד"ק א"מ סי' ל"ה דגם אם לא נודע לשום אדם הוי בכלל חילול השם. (מהרש"ם)

קברו. שמחות פ"ד ה"י"ד. (יפ"ע)

בבית הפרס דרבנן. ירושלמי פ"ג ה"א וזיר פ"ז ה"א מוקי לה אפי' בטומאה מה"ת משום גדול כבוד הבריות, ולא מפרש בגלוי דלא אסור בהנאה. (יפ"ע)

מנפח אדם. עירובין כו ע"ב ד"ה ולכהן, פסחים יד ע"ב ד"ה המם, ועי"ש טו ע"א ד"ה נאב, וע"ש לב ע"ב, חגיגה כה ע"ב ד"ה מנפח, מ"ק ה ע"ב ד"ה מנפח, ב"מ קה ע"ב ברש"י ד"ה המהלך, תמורה יג ע"א ד"ה שלם, בכורות כט ע"א ד"ה היכי, סוטה לח ע"ב ד"ה כל, לט ע"א ד"ה כל. (מא"ג)

בר אשי. אולי ל"ל בר אמי. (סה"ד)

ר"א בר צדוק. כהן הוא. סוכה כו ע"ב ד"ה נטלו, וע"ש כז ע"א ד"ה הא, יומא עט ע"א ד"ה נטלו, יבמות טו ע"ב ד"ה אמר ליה, אבות דר"נ פט"ז, לקמן כז ע"ב. (מא"ג)

מדלגין היינו. שבת קנב ב') תוס' ד"ה עד. (עירובין כו ב') תוס' ד"ה ולכהן. (יומא עט ב') תוס' ד"ה נוטלו. (סוכה כו ב') תוס' ד"ה נוטלו. (כתובות ד ב') תוס' ד"ה עד. (סנהדרין מז ב') תוס' ד"ה משיקתוס. (חולין קכה א') רש"י ד"ה ואי. (א"ה עי' ברמב"ם פ"ג מטומאת מת ה"ג ובראב"ד וכ"מ ובהגהותיו על הרמב"ם שם הנדפסים בעת בווינא). (לבוש)

מדלגין היינו ע"ג ארונות כו' רוב ארונות יש בהן פותח טפח. שבת כז ע"א ד"ה שכן, וע"ש כח ע"א ד"ה א"כ, וע"ש מד ע"ב ד"ה ואין, וע"ש קנב ע"ב ד"ה עד, וע"ש ברש"י קנז ע"א ד"ה הלקטו, עירובין י ע"ב, וע"ש כג ע"א ד"ה ולא גולל, וע"ש כו ע"ב ד"ה ולכהן, וע"ש עח ע"ב ד"ה והתנן, וע"ש עט ע"א ד"ה הרי, פסחים ט ע"ב ד"ה ספק, וע"ש פא ע"ב ד"ה ובקבר, סוכה י ע"א ד"ה טפח, וע"ש ד ע"א ד"ה בית, מגילה כו ע"ב ד"ה כלי עץ, יבמות סא ע"א ד"ה ממגע, כתובות ד ע"ב ד"ה עד, וע"ש קג ע"ב ד"ה אותו, זיר יד ע"ב, יז ע"ב, יג ע"ב ד"ה חרב, נ"ק נ ע"ב ד"ה כאשר, נ"מ קיד ע"א ד"ה מהו, נ"ב כ ע"א ד"ה בחיות, וע"ש נח ע"א ד"ה מלין, וע"ש ק ע"ב ד"ה ורומן, סנהדרין מז ע"ב ד"ה משיקתוס, חולין עא ע"א ד"ה דאמר, וע"ש ע"ב ד"ה כי וע"ש קכה ע"א ד"ה ואי, וע"ש ע"ב ד"ה קבר, וע"ש קכח ע"א וע"ב, וע"ש קז ע"א ד"ה מאי, כריתות כא ע"ב, בכורות כז ע"ב. (מא"ג)

לקראת מלכי. לקמן נח ע"א, שבת כג ע"א. (מא"ג)

לקראת מלכי. עמש"ל ט' ב'. (יפ"ע)

ולא לקראת מלכי ישראל. לעיל דף ט' ע"ב [לקמן נ"ח ע"א]. (בנא"ר, רא"ג)

דבר תורה כל שיש בו. מבואר אהלות פ"ג מ"ז, ודין בית הפרס באהלות פי"ז וי"ח. (רא"ג)

ורוב ארונות יש בהן כו'. נ"ב עי' רוקח סי' תס"ו. (בנא"ר)

ורוב ארונות יש בהן חלל טפח כו'. עי' טוב טעם ודעת מהד"ק סוס"י ע"ג מהא דכל קבוע כמחצה על מחצה, ועי' יקוטו הגרשוני אות קבוע מ"ש בזה, והכיא מהרוקח סי' תס"ז שדיבר מזה. (מהרש"ם)

גדול כבוד הבריות כו' בלאו דלא תסור. סוכה כה ע"א ד"ה שלומי, שבת פא ע"ב, וע"ש לד ע"ב, עירובין כו ע"ב ד"ה ולכהן, וע"ש מא ע"ב, יומא עד ע"א ברש"י ד"ה ואליבא דר"ע, סוטה מב ע"ב ד"ה מצוה דרבנן, כתובות יז ע"א ברא"ש, מנחות לח ע"א ברש"י ד"ה בלאו, ועי' חולין לד ע"א רש"י ד"ה מותר, ש"ע א"ח סימן יג וסימן שכג, י"ד סימן שעב בש"ך סק"ג, ח"מ סימן כח סעיף ה'. (מא"ג)

גדול כבוד הבריות שדוחה לא תעשה. עיין בהר"ן פ' המניעו עמ"ד בדף נ"ד ע"ב האי שבבא דהוה כו' ד"ה ולמחרינן גדול כבוד הבריות כו' לא תירו אלא בדבר שעיקרו מדברי סופרים. (ג' מהרש"א)

שדוחה לא תעשה שבתורה כו'. עי' ב"י יו"ד סי' ש"ג דדוקא לפי שעה אבל לא בקביעות, ועי' נודע ביהודה [או"ח מהד"ק סי' לה], ועי' תוספות ירושלים או"ח רס"י א'. ועי' ירושלמי פ"ז דזיר ה"א דל"ל דגם בשל תורה, ועי' שירי קרבן שם דגם לש"ס דילן הוי כן למסקנא אבל במלאה הפנים לא כתב כן וכ"ה דעת הפוסקים. (מהרש"ם)

בלאו דלא תסור. עמש"ל בשם הירושלמי דלא מפרש כן, ועפ"מ ופי"א ירושלמי פ"ג ה"א וזיר שם. (יפ"ע)

לאו דלא תסור דאורייתא הוא. נ"ב עיין רמב"ם ס' המצות שורש א'. והשגת רמב"ן שם אין מפרשים הסוגיא בכאן, והרמב"ן סבר דאין עניני דרבנן בכלל לא תסור ורק בלשון אסמכתא אמרו כאן כל מילי דרבנן אסמכוהו על לא תסור ולא מיעקר הדין ע"ש. (מהרצ"ח)

ומשום בבודו. ברמב"ן בשורש הראשון לספר המצות (הגיה) [הגירסא] ומשום כבוד הבריות לא גזרו רבנן בזה. (רב"פ)

והתעלמת כו'. (שבועות ל ב') תוס' ד"ה אבל, (בכורות ו ב') תוס' ד"ה רוטב. (לבוש) מ"ש והתעלמת. יקוטו פ' שופטים תתקיז. (יפ"ע)

או שהיתה מלאכתו מרובה משו"ח. עפרש"י, ולכאורה רבותא יותר הל"ל דאפי' אם לא היתה מלאכתו מרובה רק מכדי שכרו כפועל (ואין שם בפני מי שיתנה) ג"כ שלו קודם לף אם של חברו מרובה משלו אלף פעמים כדמוכח במשנה בב"מ (ל ב'). [ועמש"כ בב"מ ל"ד ב' בתוד"ה אם יש]. (רש"ש)

שאני התם דכתיב והתעלמת מהם. עי' בב"מ (ל:) דלא אינטריך קרא לכהן והא בנה"ק ולמלאכתו מרובה אלא לזקן ואינו לפי כבודו. (מל"ה)

איסורא ממונא לא ילפינן. ע' בתוספות בב"מ כ' רש ע"ב ובגליון שם. (ג' מהרש"א)

איסורא ממונא לא ילפינן. ה"ה ממונא מאיסורא לא שנמצא בגיוסים כאן, גם ממונא מקנסא לא ילפינן כתובות דף מ' ע"ב מ"ו ע"ב קדושין ד' ע"ב, ועי' מ"ש בגליון ב"מ דף כ' ע"ב שהראתי האופנים דילפינן בכל הני. (רא"ג)

ולאחותו מת"ל. (זיר מח ב') ברש"י ותד"ה ולאמותו. (לבוש)

ת"ש ולאחותו. [יקוטו פ' שופטים תתקיא]. (יפ"ע)

ולמול את בנו. לקמן ברא"ש. (מא"ג)

מטמא למת מצוה ת"ל ולאחותו. שבת קלב ע"א ד"ה מה, סוכה כה ע"ב ד"ה משום, זיר מח ע"ב ד"ה ולאמותו, סוטה לט ע"א ד"ה כל, ב"מ קיד ע"א ד"ה ומידך, זבחים לב, וע"ש דף ק, פסחים סז, סנהדרין לב, וע"ש לו. (מא"ג)

רש"י. ד"ה הרואה פנימה. אם חלל הביקף כו'. עי' בטו"ז א"ח סוס"י ע"ג בזוכת רש"י. (מהרש"ם)

ד"ה לקראת. ולאב"ל כהן הוה. עיין הגהות מהרי"ץ פיק עירובין דף מ"א ע"א בתוספות ד"ה מבני. (רא"ג)

ד"ה מדלגין. מאהרן לאהרן. עי' חידושי הרמ"ל פ"ח דאהלות מ"ה מ"ש בזה. (מהרש"ם)

ד"ה ולאחותו כו'. הא כולהו בכלל על כל נפש. נמחק מיכם כל. (ר"ב רגשבורג)

בא"ד. הרי שהיה כ"ג והוא זיר כו'. עי' שואל ומשיב מהדורא ד' ח"ב סי' קס"ב ק' אין משכחת לה כהן גדול זיר הא ברמב"ם פ"ה מכלי המקדש ה"י דכהן גדול מגלח בכל ערב שבת ולא יפרע, ע"ש מ"ש בזה. (מהרש"ם)

ד"ה אמרת לא יטמא. הואיל ועונת שמיעת הפסח הוא וחל עליו חובת הפסח כו'. נ"ב כוונתו דהנה בסוכה (כה:) איתא איפכא דעוסקי מת מצוה היו וטמאו אף שלא יכלו לעשות פסח, ולו"א דהכא בבר חלה עליו חובת פסח. (מל"ה)

בא"ד. וחלה עליה חובת הפסח כו'. עי' בפרק ב' דסוכה דלכרת ומטא זמן חיובא ליכא קרא למיפטריה וממילא מייב, וקרא למ"מ אתיא, וגם מרוחז בקרא ענין פסח ומילה דהבעדלו איכא כרת משיטור ניקוד ולאחותו בפח"מ אל"ף והל"ל לאחותו בפתח למ"ד ורוחז בזה לדבר המתאחר איפך מכרת, ועי' במדרש חזית עה"פ פתחי לי אחותי אלו שתי מצות שמאחין בין ישראל לאביהם ואלו הן פסח ומילה, ולהכי קתי"ל נמי דמת ומילה מילה קודמת משום דמטי זמן ואיכא כרת, ולפי"ז יכול אונן לבדך להכניסו דל"ד לשאר מצות. (דאמ"ה)

בא"ד. דמילת זכרים מעכב. ע' בס' מנחת אהרן על סנהדרין עלה ק"א ע"ב ד"ה מעיד ובעלה ל"ה ע"א ד"ה גמרא ולאחותו. (ג' מהרש"א)

תוספות. ד"ה מדלגין. גולל ביסוד של אהרן כו'. עי' תשו' רשב"א מ"ג סי' ש"א ובאות זרוע הל' אבילות סי' תכ"ד. (מהרש"ם)

בא"ד. והיה אומר ר"מ. עי' בס' מנחת אהרן סנהדרין עלה ה' ע"ב ד"ה ע"כ נ"ל. (ג' מהרש"א)

בא"ד. והיה אומר ר"מ דליתא כו' דהא כו' דרעיא דם אין הנזיר מגלח כו'. הנה לדעת הרמב"ד בפ"ג מהל' טומאת מת ה"ג דנזיר מגלח על אהל דרעיא דם, והביאו המל"מ בפ"ז מהל' נזירות ה"ו נדחית ראייתו ר"מ אלו. [גם י"ל דהא דפ' בהמה המקבה ר"ע קאמר אולם אם משמע דהדר ביה ר"ע מהכ"ו]. (רש"ש)

בא"ד. [ומיהו תימה לפ"ה דאמרינן בפ"ק דעירובין אין עושין כו'. כל"ל]. (רש"ש)

בא"ד. ומיהו תימה לפ"ה דפירש בפ"ק דעירובין כו'. וכ"ב דל"ל מהא דאמרינן בפ"ק דעירובין דאין עושין וכו' כל"ל, ועי' בב"מ שהגיה ג"כ בד' המחבר אלו אבל לא ידעתי מאי תיקון בהגהתו, וי"ל דע"ס נפל בהגהות הב"מ וי"ל כמו שכתבתי בעז"ה. (מרא"כ)

ד"ה רוב. שאם היה אחוס אדרבה כו'. עי' בהגהות הרמב"ד פ"ז מטומאת מת ה"ד ובכסף משנה שם בזה. וי"ע דגם לשיטת רמב"ד דאם יש עפח על עפח פני אינו מטמא בהוהל הרי מ"מ במגע מטמא, והוא נגע במרון בדילוגו, וא"כ הדרא קו' לדוכתא וי"ע, ואולי י"ל דע"ג האהל אינו מטמא גם במגע ודילגו ע"ג המקום האהל, ועי' בפני יהושע כאן בב"ז, ומשנה אחרונה פ"ח דכלים מ"ו. (מהרש"ם)

ד"ה ולאחותו. גבי נזיר כתיב על כל נפשות מת. נמחק מיכם כל. (ר"ב רגשבורג) בא"ד. וכולהו יתירי נינהו דמכל נפשות מת נפקא. נמחק מיכם מכל נפשות, וכ"ב דמעל נפש כל"ל. (ר"ב רגשבורג)

בא"ד. לא אינטריך דהא מכל נפשות מת נפקא. נמחק מיכם מכל נפשות. וכ"ב מעל נפש כל"ל. (ר"ב רגשבורג)

דף כ ע"א

גמרא. שב וא"ת שאני. (יבמות ז א') תוס' ד"ה ומה. [א"ה עי' בחולדות אדם להרמב"ן שער הכהנים מ"ש נוסחת עתיקא כזה]. (לבוש)

שב ואל תעשה. פסחים סט ע"ב ד"ה אבל, וע"ש פט ע"א ד"ה ה"מ, וע"ש לב ע"א ד"ה גבי, מילה מ ע"ב ד"ה תני, יבמות ז ע"א ד"ה ומה, וע"ש ל ע"ב ד"ה כולהו, ב"מ ל ע"ב ד"ה אלא, שבועות ל ע"ב ד"ה אבל, חולין פו ע"א ד"ה סיפא, נ"ק נו ע"א ד"ה פשיטא. (מא"ג)

שב ואל תעשה. ע' מ' מקוס שמואל סימן ז'. (ג' מהרש"א)

שב ואל תעשה שאני. ע' מ' נודע ביהודה חלק א' חלק א"מ סי' ל"ה סוף ד"ה ועדיין יש מקום, וע' שבועות דף ל' ע"ב ד"ה אבל איסורא. (ג' מהרש"א)

שב ואל תעשה שאני. נ"ב עי' ערוך ערך שב דהביא בשם ר"ח דהפי' כאן שב ואל תעשה שאני, היינו דלא עבר בבה"ג אחרי שאם נעמא יש לו תשלומין בפסח שני. ועי' שו"ת חות יאיר סי' ו', ושו"ת תפארת לבי מיו"ד סי' ר"ז שהקשו איך קרו הש"ס כאן קטורת מת מצוה בכוד הבריות לבד, והרי מצוה ג"כ יש, דהרי קי"ל (סנהדרין מו:) מגין לקבורה מן התורה דכתיב כי קבור תקברנו ע"ש, ועי' ג"כ שו"ת מקוס שמואל סי' ז'. (מהרצ"ח)

אי משום תנויי. יקוטו ש"א קפד. (יפ"ע)

בשני דר"י כולי תנויי בנזיקין. לטעמיה אזיל דהכי אמר בהמניח [ב"ק ל.] הלי מאן דבעי למיהוי תסידא לקיים מילי דנזיקין, ואיהו הוי תסיד טובא כדאמר ליה שמואל רמיה ליה דין בר נש [נדה יג.]. וחידוש שכן מלינו בחגאים שהם תסיד הוא או רבי יהודא בן בתירא, או רבי יהודא בר אלעאי (תמורה טו, ב) ובגמרא שם יהודא גורס לכמה תסידים. (יעב"ץ)

בשני דרב יהודה כולי תנוי בנזיקין הוה. בס' מאר שבע הובא בדיל מלאכי כלל ב' סי' ק"י שכתב הטעם דר' יהודה לשיטתי' בב"ק (ל. דהאי מאן דבעי למהוי תסידא ליקיים מילי דנזיקין. (מהרש"ם)

בנזקין הוה. עי' ב"מ קי"ד ע"ב בארבעה לא מלינן, וע"ש בתוס' ד"ה ה"ג. (רא"ג)

האשה שהיתה כובשת ירק וכו' זיתים שכבשן וכו'. ויל"ד עוד, עי' לחם שמים במקומן. (יעב"ץ)

ואמרי לה זתים שכבשן בטרפיהון טהורין וכו'. הנה רש"י פירש זתים שכבשן בטרפיהן, תש"ה טהורין, דהעלין ה"ל יד לזתים, רק לפי שהכמיה מרקבתן ומרכבתן ואינן יוחי לאחוז בהם בטלים מתורת יד. והתו' הקשו על רש"י מה, דא"כ מאי האי דקאמר שלא נכבשו אלא לחרלה, מה נתינה טעם יש דבטלינהו מתורת יד ע"ש בתוס'. ולאיתי בגל"ח שכתב דמ"ש רש"י שבוש אינו ראוי לאחוז בהם, היינו דמשום זה מתמעט בטל תורת יד מהם, אבל אם תחילת הכמיה היתה לצורך זתים לאחוז בהם אף שנתרבבה לא בטל מהם תורת יד ע"ש. ודבריו תמוהין, דהלא מבואר ברש עוקלין כל ידות האוכלין שנבשלו בגורן טהורות, ואף לר"י דמעמא שם, ה"ט משום דרחוץ להפכן בעתר כמבואר בסוכה (יד.) ואין לחלק דשם שאני, דעשה מעשה ע"י דישה, אבל נימא דכבישה לא הוה מעשה כמו דישה, ושוב הביאה ל"ד בשבן ממש, אבל ל"ד בשבן המיר אגדן, אמרו שם בסוכה דידות במחשבה בעלמא נתבטלו, וכ"ז היכי דחזי קלת עדין, אבל היכי דלא חזי כלל פשיטא דנתבטלו מתורת יד. ופלא בעיני, שלא שם לבו לסוגיא זו. אך בשוב קו' התו' נראה בעיני, לפי שיטת רש"י בחולין (קיח:) דנגיעה באוכלין הוה מיטור. ואף לשיטת התו' שם ד"ה דאין יד לפחות מכדי, דאם מחובר יחד אף דאם הגביה אחד הי' הבני מינתיק הוה מיטור, ולפי"ז אם היו הבלים מזיע לאכילה, אך דנתרקבו ונתרכבו, דאינם ראוין שוב לאחוז בהם, אעפ"כ היה מטמא מטעם מיטורי אוכלין, לכך נקיטו המשנה רק לשלול דלא הוה אוכלין, והא דוחן אותם לתוך הזתים הוא רק לחרלה, אבל כיון דנתמעט ניהו דלא הוה אוכלין, עכ"פ מכיומין טומאה בטורת יד כידות האוכלין, ע"ז פירש"י כיון דנתרבבו נתבטלו מתורת יד כמו כל ידות האוכלין שנבשלו, ודו"ק. (עיני שמואל)

אגן לא מסרינן. עי' היתר בזה ברמ"א וע"ז מיו"ד ס"ם שלו"ד, ועיין ש"ך יו"ד קנ"ז ס"ק א'. (רא"ג)

ר"י הוה יתיב. פסחים קי ע"א ד"ה האי. (מא"ג)

א"ל רבנן לא קמסתפי מר מעינא בישא. הא דלא קא"ל מיפה"ר כדלעיל בר"ג, היינו דר"ג ע"כ היה יושב סמוך לבית הטבילה כיון דהוה להן הכי עבדו ורואה אותן ערומות, אבל ר' יוחנן א"ל דיתיב להלאה מן המקוה או בעיניים עצומות. או גמינה כסוס (ע' ב"ק קיז.) ולא ראן ערומות. ועי' תוס' ב"מ פ"ד א'. (רש"ש)

מזרעא דיוסף. ב"מ פד ע"א, וע"ש קז ע"ב ד"ה תשעין ותשעה. (מא"ג)

מה דגים שבים. ב"ר פ"ז, תנחומא ויחי, אגד"ב פ' פ"ב, יקוטו יהושע כט. (יפ"ע)

מתני'. נשים ועבדים. יקוטו ותחנן תתמב, ירושלמי פ"ב ה"ג, פ"ג ה"ג, ערובין פ"י ה"א, ולתפלין מבואר טעמיה בכל המקומות, ולק"מ כאן בפ"ג ה"ג, ועי' מכילתא בא פי"ז. (יפ"ע)

רש"י. ד"ה בנזיקין. אלא בתלתא בבי. הוא כמו דהא דאמרי' בע"ז (ז.) כולה נזיקין מדא מסכתא היא, דר"ל התלת בבי לבד, כי שם המסכתא דג' בבי הוא נזיקין, כשם הסדר וכמו דבסדר טהרות יש ג"כ מסכת בשם זה. (רש"ש)

שב ואל תעשה שאני. עי' תומים סי' כ"ח סקי"ב, ועי' כתנות אור פ' בהעלתך א'. (מהרש"ם)

ד"ה בתליסר. ופנ"ל דמי שמואל. ולרב מה שסידר נמצא בהרא"ש ג"ב (קכז:). (רא"ג)

תוספות. ד"ה אמרת (בעמ' קודם). ול"ת מהיכא פשיטא ליה מתרת לא יטמא. נ"ב לא ידענא מאי קו' דפשיטא דעוקם במצוה פטור מן המצוה, וכיון שכבר הולך לשחוט פסחו הולכי מצוה פטורין מכל המצות דנפקא לן מובלכתם בדרך, ועי' ריטב"א סוכה (כה.) במשנה שלומי מצוה פטורין דאפי' אם ירצה להפסיק ממצוה זו לעשות מצוה אחרת אינו רשאי לכיון לפטור הוא מצוה הוה כדבר הרשות, ומה יאיסב נ"ב דלמת מצוה מטמא דבשביל כבוד מקום א"צ להפסיק ממצותו דעבשיו ג"כ עסוק בכבודו, משא"כ לכבוד הבריות דאיכא מרתי כבוד מקום וכבוד הבריות צריך להפסיק ודו"ק. (מל"ה)

בא"ד וא"כ מסברא יש לנו לומר דאינו מטמא לקרובים כמו נזיר וכולהו איגך. נ"ב כוונתם דבברייתא תני הקל קודם ואח"כ החמור כמו כהן הדיוט ואח"כ כה"ג, ואם איתא דפסח לא דחי קרובים וקיל מכה"ג א"כ הו"ל למתני' קודם כה"ג, וע"כ מסברא יש לומר דאינו מטמא לקרובים, כמו נזיר וכולהו איגך ר"ל כמו נזיר עם כה"ג דאין מטמאין לקרובים ועי' תוס' וצמיס (ק.) ד"ה הרי בסוף הדיבור, ושם הנוסחא משונשת, ושם בגליון כתבתי הגי' הנכונה, והיא מכוונת לדבריהם כאן וכאשר פירשתיהו ודו"ק. (מל"ה)

בא"ד. עי' תוס' זבחים ק' א' ד"ה הרי, ותבין דבור זה על מכונו. (ראמ"ה)

ד"ה שב. ומיהו רש"י כו' לא נאמר גבי מת מצוה כו'. עי' רמב"ם פ"ב מאכל הע"ו שכתב דדחויה היא, ועי' ס' מנחת חינוך מצוה רס"ד שהוכיח שדעת הרמב"ן וטור כרש"י דהותרה. ובמ"ש התוס' דתמיד דחויה נ"ע מיומא (מו:), ועי' עמרא חכמים א"ח סי' ד', ועי' חוט יאיר סי' נ"ה שהיכן ד' רש"י דטומאת כהן הותר מכללו אבל קרובים דבאותה פרשה עצמה בתורה שכתוב האיסור נלמד גם ההיתר ע"ש, ועי' כה"ג בירושלמי פ"ח דמילה (ה"ג) לענין עשה דוחה ל"ת דיש חילוק בין כתובה בגדה, ועי' גיטין כד סוע"ב ורש ע"א לענין חליצה פסולה ורש"י שם כעין חילוק זה, ועי' בברון טעם [שער השני דין עשה דוחה ל"ת [דין ה'] פ"ו. (מהרש"ם)

בא"ד. ולא נהירא. ע' מ' תוס יאיר סימן נ"ה לכוונת רש"י אלו היה כתוב ההיתר גבי מת מצוה כמ"ש מיום אפילו בשבת ודאי היה נקרא דחויה, אבל הכא כתב גבי הלאו דטומאת הכהנים לומר דבאתחומו לא נאמר הלאו מעיקרו, וע"ש סוף התשובה בשם רמב"ן דמש"ה לא נקרא דחויה כיון דאין קבורת מת מצוה בכהן בלתי יטמא, משא"כ סדין בגילית יוכל אדם זה לקיים גילית בלתי יעבור משום בלאים. (ג' מהרש"א)

בא"ד. כ"מ דאמרינן שעשה דוחה ל"ת (לקרי שב ואל תעשה וכו') היאך כו'. כ"ז נמתק, וג"ב ע' בטיאורי הרא"ש בפמ"ג הל' מגילה שהעתיק לשון התוס' על נכון. (בנא"ד)

בא"ד. (לקרי שב ואל תעשה כו'), תא"מ למתקם כמובן. (נמוקי הגרי"ב)

בא"ד. דהתם לא נאמר הלאו. נ"ב עיין ביאורי הסמ"ג לרא"ם בהלכות מגילה דף רעד ע"א אות ד' דמיישב פרש"י, ועיין גם יבין שמועה דף פד ע"א בזה. (ר"ב רנשבורג)

בא"ד. מה לכהן שכן לאו. ע' מ' פנים מאירות מ"ב סימן נ"ז. (ג' מהרש"א)

בא"ד. שכן לאו שאינו שוה בכל. שבועות כ' ע"ב ד"ה כל כו' וכ"מ הכי נמי. (ג' מהרש"א)

בא"ד. נ"ל דרש"י יישב במתק לשונו קושייתם. והוא כיון דאיסור טומאה נאחר שכתב לגבש לא יטמא מיד תבר לגזירה וכתב כי אם לשאול כו' לכן אמרינן דכמו דלקרובים לא נאסר מעולם כן מכל מה שנדחה איסורו אמרי' דשם לא נאמר האיסור, וכן נזיר כיון דדרשינן לאבי לדיוקא דאבל מטמא הוא לאת מצוה הוי כאלו כתיב תפורש על נפש מת ל"י כי אם לא"מ, ור"ל דשם לא אמרתי לך איסור זה. וכמו כן נאמר הא דדרשינן לאמו לענין כהן ונזיר לדיוקא, והוא דומיא דטומאת קרובים. (רש"ש)

ד"ה זיתים. מה נהיית טעם כו'. נ"ל כך הוא הטעם, כלומר שידוע שלא כבש עליס הללו אלא לאחר נגבר, אפילו אינן ראויין עוד לשמש אחיזה משכנכן, לפיכך לאחר נגבר הוא שכבשן ואין עליהם תורת יד. (יעב"ץ)

בא"ד. שאין ראוין לאכילה (אלא) ע"י כו'. מיבת אלא נמתק. (בנא"ד)

בא"ד. אלא ע"י אותה כמיסה. מיבת אותה נמתק. (ר"י לונדא)

ד"ה וקטנים. ופסוק ראשון של ק"ש. נ"ב כוונתו כמ"ש במרדכי ומסתמא כדי שידע לקרות ק"ש כשיגיע לחינוך ע"ש. והיינו דהחינוך הנהו בחמן הנאמר ביומא פ"ב, וכן לענין תפלין דזמן הלז הנהו בכלל יודע לשמור תפליו, ובזה נסתלק כל מה שנתקשה בפנ"י ע"ז עיין עליו. אמנם בתוס' סוכה (כח:) בד"ה דאין, ערכין (כ:) ד"ה שהגיע מבואר להיפך דאין החינוך שוה אלא כ"א לפי עניו, ולענין תורה הוי החינוך מיודע לדבר ע"ש. ויש לומר דגם ש' רש"י כן ולק"מ מתפילין, וכן בק"ש נ"ל דאז החינוך כשאנו אבל אביו ובלא"ה ל"ש לומר דבק"ש הוי החינוך בעת שהתחיל לדבר, דהא ק"ש בכוונה תליא ואם קרא ולא כוון חוזר וקורא, וגם בגוף שיעת התוס' לא אדע מי דחקם לאוקמי בלא הגיע לחינוך דמה ענין חינוך לעלם הפטור דתמני' קאמר דהמה בעצמותן פטורים, ומה שחייבים מצד חינוך הוא ענין אחר ודוקא שיש לו אב לחנכו. שוב ראיתי שכן הוא דעת הר"מ פ"ז מה' ק"ש ה"א בא וכמ"ש במגדול עוז, ולא אדע מה שהסמיך עליו בס"ג כאן ע"ש, גם תימה שלא הובא דברי הר"מ ביתה יוסף בס' ע ודו"ק היטב בזה. (ר"ש סוריבש)

בא"ד. אבל קטנים פטורים מכל וכל. ועיין תוס' עירובין (לו:) ד"ה לא, ועיין מ"ש זקיני הב"ח בח' אהע"ז סי' ע ודו"ק. (ר"ש סוריבש)

דף כ ע"ב

גמרא. ק"ש פשיטא. בירושלמי פ"ג ה"ג מפיק לה מקרא. ולפ דמ"ע אחז"ג היא ונעשים פטורות בירושלמי הכא ובפסחים פ"ח ה"א קדושין פ"א ה"ז, נ"ל גם על קרא דאמטרית דלא נימא משום דאיתא בה מלכות שמים נחייבינהו קמ"ל. (יפ"ע)

נשים כו' דאקיש תפילין למזוזה. לעיל יב ע"א בהרא"ש, וע"ש מה ע"א ד"ה עד, עירובין לו ע"ב ד"ה לא, נ"ב קנ ע"ב ד"ה אמר, ערכין ג ע"א ד"ה מזמנות, נדה יג ע"ב ד"ה קשים, ב"ב פא ע"א ד"ה למעוטי, מע"ש פ"ה מי"ד. (מא"ג)

וחייבין בתפלה. תענית ג ע"א, יומא יט ע"ב, ב"ק לב ע"ב, נכורות ו ע"א ד"ה ואח"ת. (מא"ג)

וחייבין בתפלה דרחמי נינהו. לע"ל י"ח ברכות, ומ"מ לא פלוג בין תפילה לתפילה, וגם של שבת ויו"ט אע"פ שאין בהן בקשה רחמים ממש, מ"מ גם בהן הזכרת רחמים ורילו. (יעב"ץ)

וחייבין בתפלה דרחמי. עיין במדרש ילמדנו ומילקוט רש שמואל. (מצפ"א)

דרחמי נינהו. כמ"ש בירושלמי כאן ה"ג שכל מ' יבקש רחמים על עצמו. (יפ"ע)

ובמזרזה פשיטא. אע"ג דאמרינן פ"ק דיומא מהו"ד מיתן ולא מיתה רק דהכא בעי לאשכומי רבותא דלא נדמי' לק"ש ומכלה דאל"ה מאי שייטא הכא בתמניתן דידן, ונימא מה הא דפריך בסמוך בברהמ"ז פשיטא, דלכאורה קשה הא בסמוך למטה מיבעי ליה אי הוי דאוריתא או דרבנן, וכמ"ש רש"י ותוס' אי משום דאין להם אדם אי משום דאינן בברית ותורה וא"כ מאי שייטא הכא דכבון מתמיתן הוא, ולרש"י ותוס' לקמן לא ניחא להו לפרש משום דכתיב בתא כו' משום דאי הוי מ"ע שהז"ג גם רבנן לא הוי מתקני לחיוביהו כבל מ"ע שהז"ג. אך לו"ל הו"א דבאמת מספקא ליה משום מ"ע שהז"ג ומ"מ מחייבי מדרבנן כיון דתקינו ברכה לאחריהן בש"ד שאין בהם קביעות זמן מו לא הוי מ"ע שהז"ג. (ראמ"ה)

הואיל ואיתקיש לת"ת קמ"ל. נ"ב ובה"ג כתב וז"ל מזחה פשיטא דחייבים הא אין הזמן גרמא הוא סד"א הואיל דכתיב בה ובשבבך ובקומך תהיה כמ"ע שהזמן גרמא קמ"ל. (ר"ש סוריבש)

ולחם בבקר לשבוע כמצות עשה כו'. עיין יומא דף עה ע"ב. (מצפ"א)

נשים חייבות בקידוש היום. (פסחים ו, א"ה נ"ל קו ק') תוס' ד"ה זכרהו. (לבוש)

נשים כו' קידוש היום דבר תורה. עירובין לו ע"ב ד"ה דילמא, פסחים ו ע"ב ד"ה אבל, וע"ש קו ע"א ד"ה זוכרהו, ר"ה כז ע"א, וע"ש לג ע"א ד"ה הא, כתובות ז ע"ב ד"ה מאן, קדושין לה ע"א ד"ה משום, סוטה לב ע"א ד"ה ק"ש ותפלה, גיר ד ע"א ד"ה מאי, שבועות כ ע"ב ד"ה נשים, מנחות מג ע"א ד"ה ור"ש, ועיין שבת כג ע"א, ועיין לקמן מה ע"ב ד"ה שאני, מגילה ד ע"א ד"ה נשים. (מא"ג)

א"ל רבא והא דבר תורה קאמר כו'. עי' גיטין (ז.), ועי' מרדכי פ"ב דבתובות סי' קמ"ז, ועי' פרי מגדים א"ח רס"ד ס"ק, ועי' אבנא דרבנן מהדורא קמא אות קס"א בשם הר"ן פ' הזהב בזה, ועי' אמיפת זקנים שם, ועי' גיטין (מה.) ועי' בכורות (נא:), ועי' סנהדרין ס' [בגרסה נ"ל ב ע"ב או לב ע"א], ועי' קידושין (לט.), ועי' עירובין (יז:), ובקונטרס קילורית לענין [שבסו"ס יעיר אוזן לחיד"ל] באורך בזה. (מהרש"ם)

ועוד כל מצות עשה נחייבינהו מדרבנן. מכאן תשובה נאמת למי שמחייבן בהן מדרבנן. (יעב"ץ)

נחייבינהו מדרבנן. (עירובין לו ב') תוס' ד"ה דלמא. (קידושין לא א') תוס' ד"ה דלא. (לבוש)

נשים בברכת המזון כו'. נ"ב עיין רא"ש סי' קנ"ג. (ר"ב רנשבורג)

נשים בבהמ"ז. עמ"פ פ"ג ה"ג שכתב לשיטת הירושלמי דפשיטא ליה דנשים בבהמ"ז דאורייתא. (יפ"ע)

נשים בברהמ"ז דאורייתא או דרבנן למאי נ"מ להוציא אחרים י"ח אי אמרת דאורייתא אתי דאורייתא ומפיק דאורייתא כו'. רש"י מפרש אי דרבנן משום שאין להם חלק בארץ, והקשו תוס' א"כ גם הכהנים ולוים יהיו פטורים שגם הם לא נטלו חלק בארץ. רמב ובגדולים נתקשו בזה, וכן זקני הגאון בעל שער אפרים בספר תשובותיו [סי' יא ויב] הקשה על זה ממ"ש הרא"ש בברא"ש בשם אבל כדאי דגן מוציא אחרים י"ח אע"ג דאינו חייב אלא מדרבנן, אחי דרבנן ומפיק דאורייתא, דלא דמי לאשה דאמרינן הכא אי מדרבנן מיחייבא אינה יכולה להוציא אחרים י"ח. דשאני בר חיובא האוכל פחות מכזית שאע"פ שהוא פטור מה"ת מחויב הוא להליל את חבירו מעוון מחמת הערבות, לפי שכל ישראל ערבים זה בזה, לאפוקי אשה שאינה בכלל הערבות, וא"כ לק"מ קושית התוס' מכהנים ולוים, דשאני הני דמ"מ יכולים להוציא אע"פ שאינם חייבים אלא מדרבנן הואיל והם בכלל הערבות, וכבר כתבתי בהבנת לשון האשר"י שרא"ל כן, אפי' אם ת"ל שכך הוא שאשה אינה בכלל הערבות והכהנים ולוים יצאן, לא אכפת לן בהכי, לפי שלא שייך ערבות אלא במצוה שגם המוציא חייב בה מן התורה, שכל אחד נתחייב בעד חבירו כשהוא חייב באותה מצוה כמותו, כי אז נשתעבד להצילו מעון מחמת ערבות, אע"פ שהוא עצמו אינו חייב בה עכשיו מ"מ יצאנו בה מחמת ערבות, כיון דמשך שייך בגווה, אבל כי לא שייך בה בכלל אלא בגטוה עליה לגמרי, כה"ג ודאי ליתא נמי בערבות, שאין כח הערב יפה בדבר שאינו בידו, ומאחר שאינו בידו לקיימו אין נייפה כוחו אצל חבירו, הרי אין בזה לשלם, זה ברור, א"כ לא אים או אשה ישראלים או כהנים, באותן מצוות שכולם חייבים בהן מן התורה ולוים בהן, נכנסו ערבים זה תחת זה, משא"כ במצות שאין המוציא והיוצא על ידו חייבים בשוה דבר תורה, שהמוציא פטור הוא ממנה מדין תורה, ודאי לא נתערבו אחד בעד חבירו, לפיכך הכהנים ולוים ונשים שאם לענין זה, מפני אלא נתחייבו מן התורה לפי שלא נטלו חלק בארץ, ושפיר קתמתו תוס' אטעמא דרש"י דכהנים נמי לא יוכלו להוציא אחרים בברהמ"ז אחר שאין מצוה מוטלת עליהם, ומצא אינן גם בכלל ערבות בכאשה, במצות זו שאינה חייבת בה, ובמצוה שהיא חייבת בה שמא אף היא בכלל ערבות. שוב ראיתי כתה שבועות הם המתליטים שבהנים ולוים הם בכלל ערבות, עיין גמ' דסוטה (דל"ז, ב), דוק ותמצא, אמנם בלא"ה נמי דברי הרא"ש אינם מוכרחים כמ"ש עליו בס"ד. (יעב"ץ)

למאי נפקא מינה. הומ"ל נ"מ בספק (עיין במעדני יו"ט) אם מברכה. ועיין בהג"א פ"ק דמגילה דספק דנשים בבהמ"ז דאורייתא ומ"מ אין מוציאות אנשים, וע' מ' שער אפרים סימן י"א שאמה עליו, וע"ש סימן י"ב. (ג' מהרש"א)

למאי נפקא מינה לאפוקי כו'. עי' תשו' רעק"א מהד"ת סי' קנ"א. (מהרש"ם)

אלא אי אמרת דרבנן הוי. ע' לקמן בתוספות סוף ע"א ובגליון שם ע"ב. (ג' מהרש"א)

וכל שאינו מחויב בדבר אינו מוציא את הרבים ידי"ח. בתור"ע הקשה דמ"ל דיוצא השומע בהרהור לרבינא עצמו דמ"ל לקמן הרהור כדיבור דמי, (ולכאורה רבינא דלק' הוא הקדמון מדמוכר קודם ר"ח), ולי י"ל כמו דמצינו בגמילה דקרואה על פה לא יצא, אלמא חזינן דיש קפידא שהיה הקריאה מכח ספר, וא"כ ה"נ י"ל דבעינן שיהיה ההרהור אחריהן כו'. (רש"ש)

וכל שא"מ בדבר אינו מוציא את הרבים ידי"ח. [עי' מה שהמהרי ע"ז הלשון בר"ה (כט.) בבשנה. ועתה לאימי גי' הרא"ש כאן אחרים תחת רבים וכנון]. (רש"ש)

וכל שאינו מחוייב בדבר. תמני' היא בר"ה פ"ג ומיתי לה בירושלמי כאן פ"ג ה"ג מגילה פ"ב ה"א וה"ג, ומוכח דרבים לאו דוקא. (יפ"ע)

ת"ש באמת. בירושלמי כאן פ"ג ה"ג ובר"ה פ"ג ה"י מוקי בעונה אחריהם, וא"כ אין כאן פשיטות מזה. (יפ"ע)

בן מברך לאביו. לעיל טו ע"א ד"ה ור"י, עירובין לו ע"ב ד"ה דלמא, ר"ה לג ע"א ודד"ה הא, יומא עט ע"ב מ"י ד"ה עד כמה, מגילה יט ע"ב ד"ה ור"י, וע"ש כד ע"א ד"ה מי, פסחים מט ע"ב ד"ה ואכלם, גיטין כג. (מא"ג)

[תבא מארה] למי שאשתו לקמן מח ע"א ד"ה עד. (מא"ג, רב"פ)

ומפיק דאורייתא ולטעמיך קטן בר חיובא הוא אלא הכא במאי כו'. נ"ב עי' מלחמות להרמב"ן ז"ל. (בנא"ד)

ולטעמיך קטן בר חיובא הוא וכו'. [וג"ב עי' בר"ן בספ"ב דמגילה ובספ"ק דקידושין שכתב בשם הרמב"ן דהך בן מברך לאביו בכל גדול מייר וכו', וכ' הגר"א ז"ל בביאוריו לאו"ח סי' קפ"ו והח"ם או"ח סי' ג' דל"ל דלא גרס כאן ולטעמך, דלא היה לרא"ש מקור דברי הרמב"ן ז"ל והוא במלחמות ה' כאן דכ' בהדיא לפוס גמרא דאין דלא קשיא להו כן לאביו בעיקר נוסחי וכו' ומגיהי ספרים הגיהו במיעוט נוסחאות ולטעמך בן מברך לאביו אלא טעות הוא וכו' עכ"ל. הרי דהרמב"ן בעצמו משבח נוסחא דידן, ועי' בירושלמי כאן דגרס בברייתא בהדיא קטן ומוקי לה בעונה אחריו, אך הרמב"ן כתב שם דלפוס גמרין לא מתוקמי לן הכי וכו' ע"ש]. (מרא"כ)

אלא הב"ע שאכל שעורא דרבנן וכו' עיין מזיגה דידי [קוי' מזיגת כוס יפה] במו"ק או"ח (סי' ק וסי' קלט). (יעב"ץ)

הב"ע שאכל שיעורא דרבנן. לקמן מח ע"א בכ"מ ד"ה עד, וע"ש מט ע"ב ד"ה ר"מ, יומא עט ע"א ד"ה ולא, סוכה כו ע"ב ד"ה ולא, וע"ש לא ע"א ד"ה בחמת, פסחים יד ע"א. (מא"ג)

שאכל שיעורא דרבנן. עיין תוס' לקמן מח ע"א ד"ה עד, ובדף מט ע"ב ד"ה ר"מ. (רא"ג)

שאכל שיעורא. עכ"מ ולמ"מ פ"ה בברכות הט"ו שכ' לשיטת הרא"ש"ד וחכמי לוניל דכזית הוי דאוריתא לא הוי דיחוי ס"ל כהירושלמי בעונה אחריהם, ועי' קול אריה מ"ש בזה. (יפ"ע)

דאתי דרבנן. (ברכות טו א') תוס' ד"ה וי"י. (לבוש)

דרש ר"ע זימנין כו'. [מולין (פ"ד ב') וש"נ]. (רש"ש)

דרש רב עוירא. יקוט נשא תשיא, עקב תתנא. (יפ"ע)

ישא פנים. לקמן מב ע"א ד"ה אמר, ר"ה יז ע"ב ד"ה אמר, וע"ש יח ע"א ד"ה כאן, ועיין בת"י יומא עט ע"ב ד"ה עד, מגילה כה ע"ב ד"ה משום, נדה ב ע"ב ד"ה כאן. (מא"ג)

אמר להם. במד"ר פי"ט, תנחומא נשא. (יפ"ע)

והם מדקדקים כו'. (ברכות מב א') רש"י ד"ה אמר. (נדה ע ב') תוס' ד"ה כאן. (לבוש)

והם מדקדקים על עצמם וכו'. עי' מו"ק [או"ח סי' ק וסי' קלט], ולאח לשונע [שם סי' רי]. (יעב"ץ)

והן מדקדקין על עצמם עד כזית ועד כביצה. נ"ב כבר תמהו רבים הרי איפכא ל"ל והן מדקדקין עליהם עד כמלה עד כזית. ונראה להגה מבואר בא"ח סי' ר"י דעל פחות מכזית אינו מברך לאחריהם ומפ"ז יש להמיר עליו לשמות רביעית כדי להסתלק עצמו מן הספק

ע"ש, וא"כ הכי פירושו והם מדקדקים על עצמם עד כזית היינו שמחזרים לאכול כזית כדי להתחייב ברכה ראשונה להוציא עצמו מכלל ספק, דהרי מרן הכ"י שם הביא בשם הכלבו ובשם שלמות דר' אחאי דפסות משיעור ח"ל ברכה ראשונה או לאכול כביצה כדי להתחייב עצמם בברכה אחרונה ודאית, ואינם רוצים לאכול פחות מן השיעור ולהכניס עצמם בספק, לכן אוכלים בכל עת שיעור שלם. (מהרצ"ח)

והם מדקדקים עד כזית. מעלה זה נגד כל מלוה דרבנן מבואר בתוספות פ' נשא שהוא גם מי שאין לו לאכול רק כזית מרוב עניות, שאינו מאותן שעליהן נאמר ישעיה י"א כ"ש והיה כאשר ירעב וגו', והוא נושא פנים ולא די שלא מתרעם אלא גם מברך אחר אכילה במה שמיצב דעתו בזה. (רא"ג)

והם מדקדקים על עצמם עד כזית כו'. עי' תוס' סופר א"ח סי' מ"ט מיאור ד"ז, אבל במדרש רבה נשא פי"א מוכח היפוך פירושו, וע"ע ברעיא מהימנא פ' פינחס דף רמ"ד ע"ב ג"כ בזה. (מהרש"ם)

עד כזית. יעוין תוס' לקמן דף מט ע"ב ד"ה ור"מ.

עד כזית. [במד"ר פי"ח, תנחומא נשא], ובירושלמי פ"ז ה"ב, וברמזת בפסחים ספ"ב. ועתוס' מט ע"ב אבל דקי"ל כזית משום דמוחלפת השיעור ור' יהודה ס"ל כזית. ותמוה דבירושלמי פסחים ספ"ג מוכח דהכונה להחליף מתני' דפסחים, ולמה לא נימא דגם בנבלי הפי' כן דהלא שם נאמת יש נוסחאות, ובירושלמי פסחים נמתני' איתא שם ר"מ בכזית דלא כבבלי שם, ועמש"ל מט ע"ב.

מתני'. בעל קרי מהרהר. עי' לחם שמים [במשנה כאן]. (יעב"ץ)

ב"ק מהרהר וכו'. לקמן כא ע"א ד"ה ספק, ועש"ם כו ע"א ברש"י ד"ה פולטות, ועש"ם לה ע"א ד"ה כילד, ועש"ם ברא"ש לא ע"ב, ועש"ם נא ע"ב ד"ה מעיקרא, עירובין לט ע"ב, פסחים ד ע"ב ד"ה במיטול, יומא עט ע"א ד"ה ולא, מגילה יט ע"ב, שבת קנ ע"א, נדרים פ"י מ"ח בת"י ד"ה נדרה, חולין קז ע"א ד"ה ולא. (מא"ן)

בע"ק מהרהר וכו'. בירושלמי פ"ג ה"ד מפרש מהרהר הברכות והק"ש אומר נפה. ואינו מברך, פי' נפה. ובשנו"א מפרש גם להבבלי כך ועפנ"א. (יפ"ע)

ואינו מברך. יעוין לקמן נא ע"א תוס' ד"ה מעיקרא וברש"י שם.

ואינו מברך לא לפניה. עי' בסמוך כ"א א' אמר ר' יהודה מנין כו' א"ר יוחנן למדנו בה"ת לאחריה כו', ועי' מ' שער אפריס סק"ד. (ג' מהרש"א)

ואינו מברך. עי' תרומות פ"א בע"ק לא יתרוס משום הברכה כדמפרש בה"ד שם. (יפ"ע)

ועל המזון. (ברכות לה א') תוס' ד"ה כילד. (חולין קז א') תוס' ד"ה ולא. (לבוש)

ואינו מברך לפניו. יעוין לקמן תוס' ד"ה לפניו ותוס' ד"ה כילד מברכין. (רב"פ)

גמרא. זאת אומרת הרהור כדבור דמי. וכ"פ הרמב"ם בהל' ק"ש פ"ב ה"ח.

(ג' מהרש"א)

הרהור כדבור דמי יוציא בשפתיו. ע' מ' שאגת אריה דיני ק"ש סימן ו' וס' ק"ד. (ג' מהרש"א)

כדאשכחן בסיני. נ"ב עיין פני יהושע. (ר"ב רנשבורג)

תוספות. ד"ה בתפלה. ומאי מ"ע שייכי ביה. וא"ת לא מ"ד לקמן (כח.) דק"ש דרבנן היא לרש"י נשים חייבות בק"ש. י"ל למ"ד לקמן שם בגליון בשם ת' דרש"י יונה ניחא דלא מיקנו ק"ש כ"א תמורת החיוב ללמוד בשכבו ובקומו מה"ת ונשים פטורות מהלמוד הזה דהוא מ"ע דהז"ג בדאורייתא, תשו' שאג"א דיני ק"ש ס"ח. (ג' מהרש"א)

בא"ד. דהא הלל דרבנן ונשים פטורות כו'. עי' תוס' פסחים (קפ:) ד"ה שאף הן.

(מצפ"א, מהרש"ם)

ד"ה נשים. משום דכתיב על האדם כו'. ערש"י ערכין ג' ע"א [ד"ה מזמנות] שכתב בהתוס', ועי' תתס סופר א"ח סי' מ"ח, ופנים מאירות ח"א סי' ס"ו מ"ש בזה, ועי' הגהת אשרי פ"א דמגלה סי' ד', ופ"ה דבנא בתרא סי' י"ח. (מהרש"ם)

בא"ד. ותימה כהנים ולוים נמי תבעי. נ"ב יותר היה להם להקשות דהרי אמרינן (ערכין ד.) הכל חייבין בזמון כהנים ולוים וישראלים ומקשה הש"ם פשיטא ומשני כגון דאכל בהן תרומה דס"ד כיון דכהנים ולוים לא נטלו חלק בארץ לא יוציאו ידי חובתם של ישראל. (מהרצ"ח)

בא"ד. כהנים כו' לא נטלו חלק בארץ. נ"ע דלכאורה הרי קיי"ל כר"י דסוף מע"ש פ"ה מ"ד שאמר לה להם ערי מגרש (וגרים ומשוחררים י"ל דלה"נ). שוב ראיתי שדיבר בזה רמב"ן ב"ב פ"א ע"ב. ועי' מ"א סי' קפ"ו סק"ל. ועמש"ש פ"א דבכורים. (דבנ"ח)

בא"ד. כהנים כו' לא נטלו חלק בארץ. הן בפ"ו דמע"ש מ"ד פליגי ר"מ וי"י לענין ידוי, דר"מ סבר דאינם מתודים דלא נטלו חלק בארץ וי"י סבר דמתודים משום ערי מגרש. וכה"ג פליגי בתוספתא ריש בכורים לענין מקדאה (ויש שם ט"ס) והלי כר"י עגד ר"מ, אבל כוונת התוס' למוה שאין יתכן דלר"מ יהיו פטורים בבה"מ מה"ת ולא יוציאו כו', ועי' בהג"א והמע"מ אות ר' לא הבין כן בדבריהם, וגם נראה מדבריו דאישתמיט מכ"ת המשנה והתוספתא שבאמתי. (רש"ש)

בא"ד. שהרי לא נטלו חלק בארץ וא"כ כו'. נ"ב ע' פ"ה דמע"ש מ"ד, ועי' הג"א ומרדכי.

(בנא"ר)

בא"ד. אלא י"ל דטעמא משום דכתיב על בריתך ועל תורתך כו'. נ"ב וכ"כ בזהר תרומה דף קס"ח ע"ב. (תל"ה, ג' מהרש"א)

בא"ד. א"ל כיון דל"ש בהו הוי שפיר לאורייתא. נ"ב ויכולין להוציא אחרים י"א דהיינו שיאמרו ברית ותורה עבורם דאל"כ אותן האחרים לא יצאו י"ח, ואפשר לומר דבאמת אין אומרים ברית ותורה ואעפ"כ יוצאין אחרים י"ח, דבאמת מה"ת א"ל רק ג' ברכות בלא נוסח זה סגי רק דרבנן החמירו כיון שהיה נוסח מטבע שטבעו שאפי' בדיעבד לא יצאו, וכ"ז באיש אבל אשה מן הראוי שלא תאמר והרי לא שינתה והאחרים שאין נקיאין ויוצאין בשמיעתן יוצאין ודו"ק. (תל"ה)

ד"ה בעל קרי. פי' אפי' בהרהור כדאשמע כו'. עי' תשו' רעק"א מהד"ת סוס"י קנ"א.

(מהרש"ם)

ד"ה יוציא. אע"פ שהוא כדבור כו'. ר"ל ואפ"ה שיינן נב"ק לחרהר א"כ ע"כ דנק"ש נ"ג א"כ יוצא בשפתיו דמ"ש, והמהרש"א לא ירד לזה בחידוש"ת. (רש"ש)

ד"ה כדאשכחן. שומע כעונה. וכ"ה בהגהת בירושלמי כאן.

(מצפ"א)

דף כא ע"א

גמרא. על המזון כו' תפלה דרבנן. לעיל עו ברש"י ד"ה ואי, ובתוס' ד"ה אי, וד"ה וכ"י, טז ע"א ד"ה ותותם, וע"ש נא ד"ה והלכתא, וע"ש לה ע"א ד"ה לפניו, וע"ש כ ע"ב ד"ה בתפלה, וע"ש מ ע"ב ד"ה אמר, וע"ש מז ע"ב ד"ה מלוה, סוכה לח ע"א, בכורות ו ע"א ד"ה ואי, ב"ק לב ע"ב, שבועות יג ע"א ד"ה לא.

(מא"ן)

מנין לבהמ"ז. עי' ירושלמי פ"א ה"א, ובפ"ז ה"א מגילה פ"ד ה"א ואיתא הני זו דדרש הכא ר' יוחנן ע"ש ר' יוחנן בשם ר' שמעאל, וכ"ה במכילתא בא פט"ז. וקשה לפי דמסיק הכא בתיובתא לומר דר' שמעאל ס"ל כר' יהודה דמברך לפניו ולאחריו ויש ליישב ואכמ"ל. (יפ"ע)

מנין לברכת התורה לפניה מן התורה. עי' מור וקציעה (או"ח סי' מו). (יעב"ץ)

ברכת התורה לפניה. עי' תשו' שאג"א סק"ד. (ג' מהרש"א)

מנין לברכת התורה לפניה מן התורה דכתיב כי שם ה' אקרא. נ"ב הרמב"ם לא מנה זאת במנין המצות, אולם הרמב"ן בהוספות שהוסיף על מנין המצות בסוף ספר המצות סי' ט"ז מנה זאת למ"ע עיין שם. (מהרצ"ח)

לפניה מן התורה. עי' לקמן מ"ה ע"א ר' אבהו. (ראי"ג)

שנאמר כי שם ה' אקרא. עיין לקמן דף מ"ה ע"א. (ג' מהרש"א)

אמר ר"י. יעוין תוס' חולין דף כ"ג ע"ב ד"ה ותהא. (רב"פ)

ברכת התורה לאחריה. יעוין לקמן (לה.) תוס' בד"ה לפניו. (רב"פ)

ספק קרא ק"ש. בירושלמי רש פ"א מוכיח לה מדתני הקורא קודם לכן [לפה"כ] לא יצא וקודם לכן לאו ספק הוא ע"ש ונפנ"א. (יפ"ע)

ספק אמר אמת ויציב. ר"ה לג ע"א ד"ה הא, [בתי' יומא ט ע"א ד"ה ונעשור, מגילה יח ע"ב ד"ה נקומו]. (מא"ן)

ק"ש דרבנן. [לעיל כ ע"ב ד"ה ב"ק, שבת יא ע"א ד"ה חברים], סוכה יא ע"א ד"ה דרב, ב"מ פז ע"א ד"ה וקן, [ב"מ קז ע"ב, סוטה לב ע"א ד"ה ק"ש], וע"ש ע"ב ד"ה ורבי, [מנחות דף מג ע"ב ד"ה ואיזו]. (לבוש, מא"ן)

ק"ש דרבנן. יעוין תוס' סוטה לב ע"א ד"ה ק"ש, ושם ע"ב ד"ה ורבי, ותוס' מנחות דף מג ע"ב. (רב"פ)

ק"ש דרבנן. דמה"ת די שיקרא בכ"מ שילה בשכבו ובקומו, ורבנן תקנו שיקרא פ' ק"ש, תלמידי ר' יונה. ובת' שאגת אריה דיני ק"ש סימן א' ייסב בזה כל המקומות דאמרו שק"ש מה"ת. דהרלון שמה"ת חייב לקרות עכ"פ מה, ועי' תוס' סוטה (לב.), והיינו דלא מקשה בסמוך מריש דמלתא דשמוחל דק"ש דרבנן א"כ אמאי בעל קרי מהרהר בלבו. משום דגם לשמואל חייב מה"ת לקרות מה בתורה. (ג' מהרש"א)

מ"ט ק"ש דרבנן אמת ויציב דאו'. עי' שבת ט' ע"ב ברש"י בשנה ד"ה מפסיקין לק"ש. (שער הלקוטות)

תנן בעל קרי. נ"ב עיין ברמב"ם פ"ו מהל' ברכות והשגות הראב"ד שם מקוגיית דהכא, ועי' בלח"מ שם, ודבריו צ"ע שם.

ספק התפלל. ע"ש בירושלמי ריש פ"א ובפ"ד ה"ד. (יפ"ע)

הלוואי שיתפלל אדם [לקמן כו ע"א ד"ה לאיבעי] וע"ש כט ע"א ד"ה מפני, פסחים נד ע"ב ד"ה והאמר, [מס' סופרים פ"י ה"ז]. (מא"ן, לבוש)

ור' יוחנן אמר ולואי. תנחומא מקץ ט, מס' סופרים פ"י, ירושלמי פ"א ה"א וה"ב פ"ד ה"ד, שבת פ"ח ה"ב, אמר לתעמיה ס"ל דיש להפסיק מתורה לתפלה. (יפ"ע)

ונזכר שהתפלל. בירושלמי פ"ד ה"ד רב אמר חותך ושמואל אמר אינו חותך.

ואמר לן גורמרין. בירושלמי שם פליגי רנב"י ור"ש ח"א חותך וח"א גומר כל אותה הברכה, ושם הכל מודים בחותן הדעת שגומר אותה. (יפ"ע)

גברא בר חיובא. לקמן כו ע"ב ד"ה טעה, וע"ש ע"ב ד"ה עד, וע"ש ברא"ש מגילה יט ע"ב. (מא"ן)

אם יכול לחדש. לקמן בהרא"ש. (מא"ן)

אם יכול לחדש בה. בירושלמי פ"ד ה"ו איתא בשם מתפלל עמהם, וא"א לחדש בה, ורב בעצמו ס"ל התם תחלה בעני מידום דבר, ועי' רש"ש שם ופנ"א. (יפ"ע)

רש"י. ד"ה דלית בה מלכות. אין מלך העולם בברכות של י"ח. עיין לקמן מ' ב' תד"ה אמר, ולע"ק. (רש"ש)

ד"ה כי שם ה'. נאמן הכי מפרשי לה בשם' יומא. ע"ש דמשמע דמפ' ליה על בשכמל"ו דעוין במקדש.

תוספות. ד"ה והרי. אע"ג דתפלה מעומד ונראה לכל שאין זה עומד כמותם כו'. נ"ב תימה מנ"ל דאינו עומד כמותם דהא מדיוקא ליף טעמא דאתחיל הא לא אתחיל לא יתחיל, אבל מנ"ל למדק דלא יעמוד. ועוד דבל"ז אסור ליישב בתוך ד"א של המתפללים, ואף למאן דשרי למי שלומד תורה ליישב הלא הוא אסור בד"ת ופשיטא דאסור ליישב ובל"ז הוא כיושב בין העומדים דאסור מצד ד"א כדאיתא בשם' ד"ח. ובעיקר הקו' של התוס' נ"ל כיון דלר"ח לא יצא ידי חובת ק"ש בהרהור למה יברך ברכת ק"ש דהוה ברכת המצוה כיון דלא יצא י"ח המצוה איך יברך עליה, וזהו לדעת הסוברים דברכת ק"ש הוא ברכת המצות, והתוס' גופייהו ס"ל הכין דאל"כ לא הוה מקשי מידי ברש מכילתין על רש"י מברכות ק"ש וכמ"ש שם הרשב"א בחידושיו ע"ש ודו"ק. ואע"ג דלר"ח בהרהור הוא בשביל שלא יהא יושב ובטל מ"מ הוא רק בדבר שהוא מחויב בו עכ"פ מדרבנן לדעת המקשן, אבל הברכות אפי' מדרבנן אינו מחויב לכך מקשה מתפלה דעכ"פ מחויב מדרבנן. ועוד י"ל לאפי' שם נאמר הרהור כדבור דמי מ"מ ל"ק מברכת ק"ש כיון דיוצא ידי ק"ש בהרהור שוב אין מברכין עליו דאין מברכין על דברים שבטל, וכמ"ש הפוסקים לכן אין מברכים על ביטול חמץ דאין מברכין על דברים שבטל, אך יש לחלק בין ביטול שהוא בלב ממש ובין הרהור שהוא ע"י חותיות המתשבה שמתשבה כל אות ואות, וע"ק דא"כ אף כשקורא ק"ש בפה לא יברך כיון שיוצא בהרהור וכמו בביטול דאין מברכין אף אם מבטל בפה. (תל"ה)

בא"ד. יקשה גם לרבינא כו'. י"ל דגבי תפלה מודה רבינא דהרהור לאו כדבור דמי דילפינן מקרא לקמן (לא.) דכתיב בתנה רק שפתיה נעות מכלל למתפלל שיחתוך בשפתיו, וכ"מ ביומא (ע), וכ"ה בהגהת בירושלמי, יכול יהא מהרהר בלבו ת"ל רק וגו'. וא"ל דס"ל להתוס' דבדיעבד יצא. (מצפ"א)

בא"ד. וא"ת כו' יקשה גם לרבינא כו'. הן לקמן (לא.) איתא מכאן למתפלל שיחתוך בשפתו פי' ואינו יוצא בהרהור, וא"כ לק"מ לרבינא.

(רש"ש)

בא"ד. עי' תשו' רעק"א מהד"ת סוס"י קנ"א בהגה"ה. (מהרש"ם)

ד"ה הא. אי יהרהר בתריכות. עי' לל"ת מה שתמה ע"ז, ואולי ט"ס וא"ל ויהרהר בתריכות, וי"ל דאתמצעית הברכות יהרהר. (רש"ש)

ד"ה הכי גרסינן. בהגהת מהר"י בר לין: ד"ה ורב, צ"ל ורבי. וע"ע שם ע"א תוס' ד"ה קרית שמע, ובמנחות (מג:) ד"ה ואיזו. (ראי"ג)

ד"ה ספק. ותימה הא ע"כ. עי' ת' שאגת אריה דיני ק"ש סימן ו' עלה י"ד דף ד' ע"א וק"ל לפרש שמעתא זו כו'. (ג' מהרש"א)

בא"ד. וא"כ הואיל ומסופק משניהם יחזור לק"ש כו'. נ"ב וי"ל דבבר עבר זמן ק"ש, אבל יליאת מצרים זמנה כל היום, ואף על גב דאמר לעיל כדי להזכיר יליאת מצרים בזמנה הוא רק למצוה מן המובחר. (תל"ה)

בא"ד. ואומר ר"י דוקא. נ"ב עיין בשו"ת שאג"א [סי' ו] שהרבה להשיב ע"ז, ולפענ"ד דבריהם נכונים דמה שתמה הו"ל דמיכלל בחדא נבת, אינו קושי' דכן דרך הש"ס בכ"מ וכדבריהם כ"ב ברשב"א ובתר"י. גם י"ל משום דר"א פליג נקיט הכא. ועוד י"ל דקמ"ל דאמת ויציב משום ק"ש דרבנן ולא משום שיכרא נקיט, כיון דקרא אי"י בודאי קרא ק"ש וכמ"ש בתי' רשב"א משום דמדאורייתא ל"מ שיכרא נקיט, עיין פר"ח או"ח סי' ס"ז, (ויש מקום לישב עד"ז קושי' הלל"ת משום חזקה חיוב דכוונת שמואל דק"ש דרבנן ותו שייך שיכרא נקיט והוי חזקה נגד חזקת חיוב משא"כ באו"י הפי' כמ"ש הר"ש) וזה לא מוכח אי הוה נקיט הסיפא לבד ודוק. ומה שהקשה דעיקר הטעם מסר מן הספר דהא עיקר הטעם משום דאפשר לתקן הכל ולא משום דק"ש דרבנן ואמת ויציב דאורייתא, היינו דעשם קריאת הק"ש דרבנן ומה שהבהו בקריאת או"י הוא דאורייתא, וא"כ הענין שהוא מה"ת מתוקן בודאי או באמירת או"י או בפ' ציצית, רק הענין דרבנן שתיקנו לומר פ' ציצית באו"י זה כתב דיותר טוב לומר או"י מפני הספק שמא כבר קרא ק"ש יתוקן הכל, משא"כ אם נימא דעשם הק"ש דאורייתא ודאי היה מוכרח לומר ק"ש משום דאית בי' תרתי דאורייתא ושמא עודנו לא קרא ק"ש ואף דיתוקן כך די"ש דאורייתא באו"י, מ"מ הך דאורייתא בעשם הק"ש ל"מ, וזה ל"ש לומר בשיר ד"ל דקרא ק"ש יותר טוב שיאמר או"י שיתוקן הכל דאין לדחות ספק דאורייתא מפני שיתקן הכל דרבנן, ושפיר קאמר הש"ס ק"ש דרבנן או"י דאורייתא דזה עיקר הטעם וכמ"ש. גם מה שהקשה אפי' הר"ש והאריך בזה, הנה לפי פשטת הר"ש מורה כיון דפ' ציצית נכלל תוכר י"מ קאי או"י ע"פ ציצית לבד, וכן נראה מתי' רשב"א, אבל אם נימא דעל או"י מוחר ג"כ לק"מ מדוע ל"י פ' ציצית. ומו הוי פ' או"י דרבנן משום דיי"ל כדי שיתקן הכל שמא כבר קרא פ' ציצית ואו"י לא קרא ועי"ז תיקון ר"י. ומ"ש כיון דמסקא בתרוייהו עכ"ל פ' ציצית דשייכי לק"ש כיון דכבר התחיל וכמ"ש בתר"י עלה דבין כתיבה לכתיבה הלכ"ד, פליאה בעיני דגברא אגברא קרמית וכי מחיוב הר"ש לסבור סברת תר"י, והלא הר"ש י"ל דפליג אסברא זו, והקושי' אינו דנאמת י"ל דשמואל פליג ע"ז וכמו לענין תפלה דכתבו קצת ראשונים דשמואל ור"י מוקלים, וכ"מ קצת מדכתב שמואל ולא מחלק בק"ש גופא בלא התחיל זולת תר"י לא רצו לאוקמי בפלוגתא ומחלקי ור"מ באמת לא ס"ל כפי' הר"ש רק כתירוצו ר"מ עיין עליו. והפירוש התשב"ם שהעלה הסג"א כנראה שנעלם ממנו רבים מראשונים אשר דבריהם נקבע להלכה בש"ע א"ח סי' נ"ח עי"ש ודו"ק. (רש טויבש)

ד"ה ההוא. והא וכו' בערב וכו' משום כל"ל. וכוונתם על המשנה דסוף דף י'. (רש"ש)

ד"ה ורבי יוחנן. דהא מסתמא לא פליג כו'. עי' ירושלמי פ"ד ה"א להיפוך, ועי' רשב"א. (מהרש"ם)

דף כא ע"ב

גמרא. משום דלא אתחיל בה. סברת מילוק זה נזכר גם בירושלמי פ"ד ה"ד למ"ש בפנ"א שם. (יפ"ע)

אם יכול להתחיל. לקמן כו ע"ב ד"ה טועה, וע"ש ל בהג"ה, סוכה לא ע"ב ד"ה שמע. (מא"נ)

עד שלא יגיע. עתוס' בשם ירושלמי, והוא בפ"ג ה"ב ופ"ד ה"ו, ומ"ש בתוס' בא ומצאן מתפללים של מוסף, בפ"ג ה"ב ליתא שם מוסף רק בפ"ד ה"ו, וגם שם מותקו הרש"ש ע"ש ובפנ"א. (יפ"ע)

כל דבר שבקדושה כו' מעשרה. [לעיל מז ע"א ברש"י ד"ה ומנין], ר"ש כז ע"ב ד"ה ושמע, [מגילה כג ע"ב ד"ה ואין], כתובות ז ע"ב ברש"י ד"ה במקהלות, [סנהדרין עד ע"ב, פסחים פה ע"ב ד"ה וכן, סופרים פ"י ה"ז]. (מא"נ, לבוש)

אתיא תוך תוך. ילקוט מקץ קמח. ובב"ר פל"א וירושלמי פ"ז ה"ג וסנהדרין פ"א ה"ד ליף מהאי מתון שבקרא ויבאו ב"י בתוך הבתים ומסיק דבני ישראל בני ישראל דרש ג"ש, ובסנהדרין פ"ג ה"ה איתא ג"ש עדה עדה, ובשבועות פ"ד ה"ב מייתי ג"ש מתון, ולא ביאר שם מאיזה קרא הוא. (יפ"ע)

מה להלן עשרה אף כאן עשרה. נ"ב שנאמר עד מתי לעדה הרעה הזאת, יצאו יהושע וכלב, כן הוא בגה"ג, ועיין בדפוס מיץ הקדמוניס בהגהתם. (ר"ב רנשבורג)

ודכו"ע מיהת מפסק לא פסיק כו'. לעיל יג ע"ב ד"ה שואל ובהרא"ש. (מא"נ)

ודכולי עלמא מיהת מפסק. עי' גליון לעיל י"ג ב' על תד"ה שואל. (ג' מהרש"א)

ודכולי עלמא מיהת מפסק. עי' פי' מדש בת' בית יעקב שם סימן ט"ז ד"ה ושתא. (ג' מהרש"א)

יהא שמו הגדול. לעיל ג ע"א ד"ה ושונין. (מא"נ)

כי אתא ר"ד אמר ר"י ור"ש תלמידי דר"י. בגה"ג איתא ותלמידי ר"י. ולפ"ז י"ל בפשיטות דר"י ור"ש הוו תנאי, וכב דימי קאמר נמי משמייהו כדאמר רב דימי גופא לקמן כ"ב בשם ר' עקיבא וו"י ע"ש, וקאמר נמי הכי משמיה דתלמידי ר"י, וא"ל למ"ש מהרי"ב ז"ל דהוא רשב"ל אלא היינו רשב"י. (מרא"כ)

והאמר ריב"ל מנין. ילקוט ואתחנן תתכה, וירושלמי פ"ג ה"ד דקאמר רבי' ממתן תורה דגם לשמוע אסור ג"כ ע"כ על האי דרשה סמיך. (יפ"ע)

שנאמר והודעתם. (ברכות כ ב') רש"י ד"ה כדאשכחן. (לבוש)

והודעתם לבניך כו' דב"ק אסור. לעיל כ ע"ב ד"ה כדאשכחן, וע"ש כא ע"ב ד"ה מעיקרא, ועי' קדושין ל ע"א, ב"ק פב ע"ב ד"ה אחת, נדה מב ע"א, וע"ש מה ע"א ד"ה מדאחמיר, פ"ז דנגעים משנה א בתי"ט. (מא"נ)

שנאמר והודעתם כו'. עי' תוספות חולין קל"ו ע"ב ד"ה תלמוד. (ר"א גוטמכר)

ר"י לא דריש סמוכין. סוכה לא ע"א ד"ה ור"י. (מא"נ)

אפילו למ"ד דלא דריש סמוכין במשנה תורה דריש. נ"ב טעם הדבר משום דיש פלוגתא (גיטין פ.) אם תורה מגילה מגילה ניתנה או תורה חתומה ניתנה, וא"כ למ"ד דמגילה מגילה ניתנה שוב אין שייך למדרש סמוכין אחר שלא נאמרו מפי השי"ת בפעם אחת דהרי ניתנה לפרקים עד כלות ארבעים שנה, הה שייך בד' ספרים, אבל משנה תורה נאמר מיחד מאת ה' ומפ"ז שוב דרשינן סמוכין. (מהרצ"ח)

בן עזאי. ילקוט משפטים שמז וירושלמי סנהדרין פ"ז הי"ג ע"ש ר' יהודה, וע"ש הוא, דהלא מהכא הוא מקור הכלל דר' יהודה לא דרש סמוכין, ומכילתא משפטים פי"ז ע"ש ריב"ג, והגי' שם הגר"א בן עזאי. (יפ"ע)

אוב וידעוני. מכילתא משפטים שם, ילקוט שם וקדושים תריז ותרכו. (יפ"ע)

ר' יהודה אוסר. ילקוט מלא תתקנג, ועי' ירושלמי יומא פ"א ה"א, ופי"א ה"ה, ושם ר"י מודה במכות היינו שאין לוקין עליו. ונראה דהירושלמי לא ס"ל לחלק בין משנה תורה לשאר דוכתי לומר דבמשנה תורה דריש, אלא משום דגבי מכשפה הוי ענין עונש וס"ל דדרש סמוכין אינו כדין הקש אלא כדין ק"ו או ג"ש דאין עונשין מן הדין, ובאוסרא אמרו לענין איסור לחוד דריש. (יפ"ע)

והני סמוכין מבעי ליה לאידך כו'. נראה משום דר"י לא דריש סמוכין במ"ת אלא משום דמוכח או מופנה כדאיתא בזבחים (ד.), וכיון דמב"ל לאידך דריב"ל א"כ מו לא הוי מופנה. וריב"ל ס"ל כב"ש לכן דריש תרוייהו. (רש"ש)

כל המלמד. ילקוט ואתחנן תתכה, ועי' קדושין ל ע"א דשדי לסנא אריסיה, והיא העובדא שבירושלמי שבת פ"א ה"ב וקדושין פ"א ה"ז שנזכר בבית המרחץ ושלית מנוי הוה ע"ש.

(יפ"ע)

תנן זב שראה קרי כו'. נ"ב הו"מ להקשות מהך ברייתא דלקמן דף כ"ב ר' יהודה אומר ארבעים שלה שמעינן דר"י ס"ל טבילה לב"ק. (מל"ה)

תנן זב. לפי הירושלמי בפרקין ה"ד וה"ה דר' יהודה רק באין מים מחיר, לא קשיא כלל דאיכא לאוקמי שם בדאיכא מים. (יפ"ע)

משמשת וראתה דם. (מ"ק טו א') תוס' ד"ה ומועלי. (לבוש)

דמעיקרא לאו בר טבילה. עי' ירושלמי פ"ג ה"ו ובפנ"א שם. (יפ"ע)

וב"ק שראה זיבה. מ"ק טו ע"א ד"ה ומועלי. (מא"נ)

להודיעך כחן דרבנן. אף דכתא דהיתרא עדיף גם בדברי מאן דאמר דלא קיימא לן כוותי' כדמוכח בתוס' לעיל (טו.) ד"ה להודיעך, י"ל דהכא בתקנתא דרבנן כתא דאיסורא עדיף כמ"ש בגל"ח בילה (כ:) ועמש"ש על הגליון. (מהרש"ם)

רש"י. ד"ה ר"ה כו'. יחיד המתפלל עם הצבור. נ"ב עי' מעדני יו"ט. (בנא"ר)

בא"ד. המתפלל עם הצבור אומר קדוש. עיין בטורי אבן במגילה (כג:). (מצפ"א)

בא"ד. אומר קדוש. נ"ב עיין טורי אבן מגילה כ"ג שכתב שט"ס ברש"י, ונתקשה איך יכול ר"ה לפרש מתני' דאין פורסין את שמע משום דאין דבר שבקדושה פחות מעשרה, ואשתמיטתי' בגוף הקושיא הרגיזו בזה (הג"י) [תר"י] כאן, והרשב"א מתרץ כמ"ש הוא לדעת הגאונים ניחא להוציא אחרים בענין בוקא עשרה עיי"ש, ויש לומר דזה כוונת רש"י עם הצבור ולא להוציא הצבור ודו"ק. (ר"ש טויבש)

ד"ה מה שובב. דבאמרינן. ל"ל דבגמרינן. (מרא"כ)

תוספות. ד"ה עד. אבל אין נראה שמשום מודים דרבנן נקט הכי שמצוה לענות שזה לא מצינו לו עיקר בגמרא. אע"ג דאיתא בגמרא דפ' אלו נאמרין [סוטה מ.], מ"מ נראה שהאמוראים חדשוהו מדעתם, כי על כן כל אחד היה אומר נוסח אשר בחר בו לעצמו, ואין לו עיקר בברכה דמודים שבתפלת י"ח שהוא מטבע קבוע מאנשי כנסת הגדולה. (יעב"ץ)

בא"ד. לא מצינו לו עיקר בגמרא. נ"ב עי' רש"א ובמעדני יו"ט. (בנא"ר)

בא"ד. אינו יכול להפסיק. ר"ל דבגמרא כאן אפשר לפרש רק בלכתחלה לא יתחיל. וזה שייכה רש"י מל' הגמרא לומר דגם בדיעבד אם מתפלל אינו עונה. ת' בית יעקב סמי' ט"ו. (ג' מהרש"א)

בא"ד. ומ"מ נהגו. נ"ב עיין תוס' סוכה ל"א ב' ד"ה שמע. ותוס' ס"ל דשומע כעונה הוי כדבור ממש, עיין לעיל כ' ב' בתוס' ד"ה כדאשכחן, ועיין זקיני הב"ח א"ח ס"ס ק"ד, ועיין ריטב"א סוכה שם דשמע כעונה ל"ש רק היכא דראוי לענות והר"ן שם דחהו, ועיין שו"ת שג"א סי' ו'. (ר"ש טויבש)

בא"ד. דירושלמי לא התפלל ובא ומצאן מתפללים מוסף וכו'. עיין פרק אין עומדין (להלן לד, א) בתוס' ד"ה לא יענה ומ"ש שם בפ"ד. (יעב"ץ)

בא"ד. וחד אמר באמן של ש"ת כו'. נ"ב קשה דהא צריך לגמור קודם אמן הקדוש דהא לא פליגי אהדדי, ולמאי הוצרך לומר של ש"ת, וצ"ל דנ"מ כשמתחיל אחר שעונה אמן של אמן הקדוש צריך שיוכל לגמור קודם אמן דש"ת כגון שהש"ץ מאריך וק"ל. (מל"ה)

דף כב ע"א

גמרא. אבל ב"ק גרידא מחייב כו'. נ"ב הו"מ לשנויי להוציא אחרים מודי ר"י, וכדמחלק לקמן ע"ב בין לעצמו ובין להוציא אחרים, אך כיון דר"י ס"ל דב"ק מותר בד"ת מ"ש אין לחלק בין לעצמו ובין לאחרים ולקמן מחלק למאן דס"ל אסור ומחלק בין ט' קבין לארבעים סאה. (מל"ה)

וא"מ לפניה אבל מהרהר בלבו. האי אבל כו' קאי אריש דתני קורא ק"ש ומבר לאחריה, וקאמר דאל תטעה שבוודאו שיוצא בשפתיו דלא אלא רק מהרהר כו' וכיוצא בזה צריך לפרש לקמן (כה ב') לגד דאחר המטה מרחיק ד"ת. ולפני המטה א"ק כלל. ומהדורות דס' נת"ע האריכתי בזה ע"ש. (רש"ש)

עשאן ר"י כהלכות ד"א. לקמן לה ע"א ד"ה לפניו, מ"ק טו ע"א ד"ה ומועלי, יומא מה ע"ב ד"ה מי, ב"ק פב ע"ב ד"ה אחת. (מא"נ)

עשאן ר' יהודה. ערש"י, והרבה נמיגנו בזה המפרשים במ"ש רש"י לגמרא. ועפנ"א פ"ג ה"ג מ"ש בזה. (יפ"ע)

מכאן אמרו הזבים כו'. [לקמן כו ע"א ד"ה ור"י], שבת פו ע"א ד"ה מנין, [וע"ש קד ע"א ברש"י ד"ה במנוד ראש, זבחים יט ע"ב ד"ה עמידה, נדה מג ע"א]. (מא"נ, לבוש)

הזבים והמצורעים. מירושלמי פ"ג ה"ד איתא זבים וזבות נדות ויולדות. מוכח מזה דלא כהמהג שבש"ע סי' קפ"ח דנדה אסורה להזכיר השם ועמ"ש שם. (יפ"ע)

ר' יוסי אומר. מירושלמי פ"ג ה"ד ובשבת פ"א ה"ב ג"כ ע"ש ר' יוסי. (יפ"ע)

ובלבד שלא יזכיר אזכרות. מירושלמי הוא ע"ש ואית דבעי מימר על דברי ר' יוסי דלעיל. (יפ"ע)

על גב הנהר. כלומר על שפתו, ולפי שעיין ותפש אחר מקום שנוח לירד לשם לטבול בנהר, לכן נשתמש בלשון זה כאילו הולך על גבו, ומתוך כך הביאו התלמידים שרוצה לטבול לקריו, ולכך אמרו לו שבא לנו בהלי ד"א, אם מפני כך אינך לומד עמנו עתה בטרם תטבול הרי צריך להתעכב בשביל תפוש דרך לטבילה, כי יכול תוכל ללמוד בד"א גם קודם טבילה. (יעב"ץ)

תניא ר' יהודה בן בתירה. ילקוט ירמיה שו. לענין דבר עבירה. (מל"ה)

מעשה בתלמיד. מירושלמי פ"ג ה"ד איתא שהתחיל לקרות בתורה וכיון שהגיע לאזכרה התחיל לגמגם. (יפ"ע)

מסייע ליה לרבי אלעאי כו'. לפמ"ש הגרי"פ בכללי הגמרא הנדפס בסוף המסכתא ה' א' ל"ל כאן אילעא. (רש"ש)

כתנאי מציע את המשנה כו'. לכאורה הכי הל"ל והני תנאי בהני תנאי כדלעיל (ט.) וכ"ד. ואולי משום דלא נמצא בזו כל דעות התנאים המוזכרים בראשונה. ועוד י"ל משום דבברייתא דלעיל ר' יוסנתן דקאמר מציע אה"מ משמע דקאי דוקא ארגליות שהזכיר ר' יוסי שלפניו ור' אילעא אמר אתם מציע אה"מ וכן ר' מאיר דמשמע אפי' איזה רגילה. (רש"ש)

מ"ד זה וזה אסור כו' יחנן הסנדלר. לכאורה יומר הל"ל כר' יוסי. אי"ל דהגמרא מפרשת זה וזה דר"ל בין הצעה בין שיעון משום דאלו הוא קאי על משנה, וגמ' הל"ל זו וזו בל"ש. (רש"ש)

נהוג עלמא כתלת סבי. שבת י ע"ב רש"י ד"ה הוה, וע"ש קלנו ע"א ד"ה ונשלח, [פסחים ז ע"ב ד"ה על הטבילה, סוכה כו ע"ב, מגילה כ ע"א, קדושין לט ע"א ד"ה לא, ב"ק נה ע"א ד"ה אלא], תוליין קלו ע"ב ד"ה כרבי [ובהרא"ש, מנחות טו ע"ב ד"ה ואסרו, יומא סג ע"ב]. (לבוש, מא"נ)

נהוג עלמא. מירושלמי [פ"ג ה"ד] איתא נהיגין ממן הייגו בבל. (יפ"ע)

נהוג עלמא כו' כריב"ב בד"ת. עי' תוס' חולין קל"ו ע"ב ד"ה כרבי, דאפ"ה הרבה מתמירין לטבול.

בראשית הגז. לידע מנהגי הדורות בזה י"ל ברש"י שבת י ע"ב ד"ה הוה. (רא"ג)

ר' יאשיה אומר. כלאים פ"ח ה"ט. (יפ"ע)

לעולם אינו חייב עד שיזרע חטה ושעורה כו'. עי' תוס' רשב"א ח"א סי' תמ"ח. (מהרש"ם)

בטלוה לטבילותא וכו' לנטילותא. (ברכות עו א') תוס' ד"ה אמאן. (לבוש, מא"נ)

בטלוה לטבילותא. לפי הפ"מ בירושלמי דפרקין היינו דעת ר' חנינא ובגלי קאמר ר"ח לקמן דגדר גדול כו', ועי' הרא"פ שם ופנ"א. (יפ"ע)

ת"ר ב"ק שנתנו עליו כו'. נ"ב עי' ר"ש פ"ג דמקואות מ"ד דגרסתו היה בעל קרי חולה ע"ש, וכפי' ר"ש ז"ל, דלא הבנתם מהרי"ב ברש"י ד"ה אפשר. ורבא דפסק הלכתא לקמן ע"ב הוא דלא כמשנה (שם) ובברייתא דהכא. (בנא"ר)

בע"ק שנתנו. בירושלמי [בפרקין] בע"ק חולה, וכ"ה במתני' דמקואות פ"ג מ"ד, ובתוספתא כאן פ"ב, וכן יש לגרוס הכא וא"ש דקאמר אתא"כ ל"ש אלא חולה לאונסו. (יפ"ע)

משום ביטול פ"ו. בירושלמי פ"ג ה"ד מפני נשי גליל ע"ש, ומ"ש כאן משום ביטול תורה התם אדרבה טעם ביטול תורה למיקום הטבילה ע"ש. (יפ"ע)

ומאן דתני לחשה שלא יהיו ת"ח מצויין אצל נשותיהן כתרנגולים. נ"ב קשה למה נקט ת"ח, והלא גם בע"ה איתא להאי תקנתא לענין תפלה וק"ש, וגם למה נקט תרנגוליס דוקא, ובדרך אמות והלכי י"ל עפמ"ש אסור לשמש ביום וח"ח מוחר ע"י התפלת טלית, ואמרו בפ"ק דבילה (ז.) כל שתשמישו ביום זו תרנגול, שהתרנגול משמש ביום, ולזה רמזו שלא יהיו ת"ח דייקא אף שהוא מוחר לשמש ביום, ואמר כתרנגוליס דייקא שמשמש ביום, ובזה שיעטרן לילך לטבול ביום יתבייש שהכל יראישו שישמש ביום, דאי בלילה כבר הוצרך לטבול לק"ש ולתפלה בשחרית, אבל אם היה די בנו' קבין היה יכול ליתן עליו ט' קבין בביתו בלינעא, וע"ז אמר וכל המתמיר בה ע"ע מאריכין לו ימיו ושנותיו, דבגדה (עז:) קאמר ר"ל על המשמש ביום ובזה דרכיו ימות, ועל זה אמר וכל המתמיר ע"ע, ע"ז לא ישמש ביום ויאריך ימיס. וע"ז אמר ריב"ל מה טיבן של טובלי שחרית, וקשה דהא כבר אמר שלא יהיו ת"ח מצויין, אלא לפי מה שפירשנו והו תקנה על משמש ביום, אבל בשאר ל"ל טבילה ליסני בנטילה דאז ל"ש טעם הנ"ל ולא הו"ל לתקן טבילה רק באמצע יום בכדי שלא ישמש ביום, אבל מה טיבן של טובלי שחרית דייקא, על זה אמר שהוא גדר נוצל אף בלילה לענין דבר עבירה. (מל"ה)

א"ר יצאי שמעתי שמקילין בה וכו'. [נ"ב עי' בהלכות גדולות בהל' ברכות [ובבדפי הספר ד' ואורבא הוא בדף ב' ע"ב] שכ' דשמעתי שמקילין בה, היינו מבאן במים שחוזן, ושמעתי שמחמירין בה היינו דמלרבי טבילה במי מקוה דוקא עכ"ל. ולפי דעתו צריך להחמיר לטבול במי מקוה דוקא, דהא מקקינן דכל המחמיר בה מאריכין לו ימיו ושנותיו, ועי' בב"י בא"ח סי' פ"ח שכ' בפשיטות דבשר אפי' במים שאובין והבית כמה ראיות לזה ע"ש, אבן לפי דברי בה"ג הנ"ל ראוי להחמיר, ובמידושי אלרבאי בזה הרבה בעו"ה וגם יבאתי שם מה שהקשה אחר מרבני המו"ן דפ"ק על הב"י מהסוגיא דיומא (מה:)]. (מרא"כ)

אמר ר' יצאי שמעתי. ירושלמי שם ה"ד, ומפרש התם מקילין בה לרחון במים שאובים. (יפ"ע)

ושמעתי שמחמירין בה כו'. עי' ירושלמי [כאן פ"ג ה"ד] דהכונה לטבול במים חיים, ודברי הרא"ש ל"ע. (מהרש"ם)

מה טיבן של טובלי שחרית. נ"ב מן תוספתא סוף ידים מובא בר"ש פ"ד דידים ה"ח אמרו טובלי שחרית קובלני עליכם פרושים שאתם מזכירים שם שמים שחרית בלא טבילה, ועי' ר"ש שם שפי' דהכוונה על אלו שנזכרו כאן, אולם הלשון קובלני עליכם פרושים משמע דטובלי שחרית הם החולקים על הפרושים כמו שנזכר מקודם במשנה דהבדוקים אמרו קובלין עליכם פרושים, ועוד דטובלי שחרית אשר נזכרים בגמרא בבלית ובירושלמי כאן המה זמן מאוחר, והנזכרים בתוספתא היו בזמן המקדש, ואולם האמת דשני מיני טובלי שחרית היו הנזכרים בתוספתא המה מכלל האיסיים הנזכרים ביוסיפון וביותאן אשר ידועים בשם שני, והיו הרבה מהם ג"כ נמצרים, ורובם בנו להם חדשות בדת וכפרו

בטורה שבע"פ, ואותם אשר נזכרו כאן היו מ"מ מנהגים ע"פ הקבלה ואכ"מ להאריך. (מהרצ"ח)

מה טיבן. מירושלמי [סוף ה"ד] ע"ש ר"ש מה טובלי שחרית עושין פה. (יפ"ע)

אר"ח גדר. מירושלמי שם הוא ע"ש ריב"ל. (יפ"ע)

באחד שתבע. התם מירושלמי איתא עוד מעשה שתבע שפחתו של ר' כו' אם אין גברתי טובלת כו'. (יפ"ע)

אפשר במרחצאות. פ"ל מי איכא טבילה בחמין, שמעינן מהא למאי דמסיק וא"ל ראש"א קאי כוותך, לא אלקא טבילותא בחמין, ומשמע אפילו מטולן לתוך הגוגן במקוה כשר להפיג ליתן לא שפיר דמי, דאל"ה אכתי אמאי מזגלי' הא אפשר להפיג בגת המים, רש להבא פיוט עוד לדבר, מהא דתנן התם בפרק יומא [לח:] אם הה"ג זקן או אסטנים ממתין לו ממין כו', משמע דווקא מפני הדחק אלא מתבטל עבודת היום, ואפילו הכי לא שרי אלא להפיג בגתן פורתא, טפי לא, משא"כ בחמין גמורים אלבד לעולם אין טובלין בהן (אף אם אינם לדחוק), ואפשר לומר התם שאני דמיירי ביוהכ"פ, ומשום איסור בשול נגעו בה מש"ה לכתחילה אסור, והיכי דלא אפשר הקלו בה גבי כה"ג, ולא נידוק מההוא מידי לענין טבילה חמין בחול. אברא הן מלתא נריכא עיונא, דהא לא אסרינ בפרק כירה [שבת מב.] בחמצני אלא בגונן לתוך חמין אבל חמין לתוך חמין מ"מ שרי דתמלה גבר. ודאתאן עלה אפשר לומר ג"כ דרב הונא לא נתכוון שאפשר להתם המקוואות, כגרלה זה לא יכלו לעשותם במקוואות שלהם שהיו מי מערה או מעין ובור, שקשה הדבר מאד להביא להם חמין אף רק להפגת גנה, ולהכי נקיט מרחצאות דשכיחי להו, ולא קאמר אפשר להפג בגת המים, וא"ל דרב הונא נמי ס"ל דבשעה קבין שבי, הילכך קאמר אפשר במרחצאות דמיתיהן שאובין וחמין, וקבר מים שאובין כבריס לבעלי קרי וכתתם מחניתן דרש פ"ח דמקוואות, ואהדר לי' ר"ח טבילה בחמין מי איכא, פירוש בחמין הללו שהן שאובין (וכתתם חמין נמי שאובין וינהו) מי איכא, דלא טבילה שמה, אלא דין בחתינה כדאמרינן הכא למאן דאית ליה הכי, ואינהו סבור עזרא טבילה תיקן וזו אינה טבילה, לכן לא רצו לנאת בה. אחרי זמן רב מצאתי בנ"י (סי' רא ביו"ד בשם המרדכי דמייתי נמי מהך סוגיא דהכא לאסור חמום מי מקוה משום גזרת מרחצאות, גם הראיה מכה"ג, ולא נסתייע בה, אך כתב אע"פ שהתירו לכה"ג אין לגזור משם, ובאמת גזרה מדשה היא לא שמענוה מרז"ל (עי' מו"ק שם בס"ד). עוד נ"ל שאין מקום לגזרה זו, מתלמוד ערוך תענית (דף יג, א) אי ס"ד בחמין טבילה בחמין מי איכא שאובין גינהו, ואי איתא מאי דאקיה, תיפוק ליה אפילו מקוה כשר שממומנו כנ"ד נמי אין טובלין בו ע"ש אלא ודאי ליתא.

טבילה בחמין. יעוין תענית (יג.) ומוס' [שם], תמורה (יב.) תוס' ד"ה ואין המים. (רב"פ)

וכי יש טבילה בחמין. בענין משפט אות נ"א, טוש"ע יו"ד סי' ר"ל סעיף ה', נ"ב ע"ש. (בנא"ד)

אלא לחולה. עמש"ל ד"ה בע"ק ומירושלמי פ"ג ה"ה איתא ג"כ חילוק זה. (יפ"ע)

רש"י. ד"ה עשאן ר"י. לברכת המזון. נראה למחוק מיבת המזון וכ"ל לברכות. (רש"ש)

ד"ה מרגיליות. וא"ל להאריך בהן כל"ל. (רש"ש)

ד"ה הלכות דרך ארץ. ופרק. נ"ל נפרק. (רא"ג)

ד"ה אפשר בנחינה. ואע"ג דלא תנא לעיל כו'. נ"ב נ"ל לקמן ואי"ש בחולה אע"ג דלרבא לחמן ר' קבין לא משכחת בחולה כלל רק בברי לאונסו, נ"ל דהוא דוחק לרש"י לומר דריב"ל קאי דוקא אטובלים לאונסם, לכן פ"ל דריב"ל כרב אסי ס"ל דחולה המרגיל ר' קבין ולכן מתשה מה טיבן של טובלי שחרית דקתם ת"ח מולין הם ואפי' מרגילין סגי ר' קבין. (מל"ה)

ד"ה שתבע אשה. פנויה היתה. בחקק לפרס כך מדאמרה לו יש לך מ' סלה ולא הזכירה לו איסור חמור דאשת איש, אלא ודאי פנויה היתה, גם טבילה לנדתה בחופן שלא היה לה משש רק מחמת הטבילה שלא יתבטל מת"ח ותפילה, ואפ"ה קרי לה דבר ערבה, משום דגזרו אפילו על היחוד דפנויה, שאסור לבוא על אשה שלא לשם איחוד (או פלגשות), ולר"א הבא על פנויה שלא לשם איחוד עשאה זונה, אע"ג דלא קיי"ל כוותיה, אפ"ה איש בה משום זנות דרבנן, ומתן דעבר אדרבנן שרי למקרייה עברייתא [שבת מ.] (יבמות כ ע"א), ובגד גדול גדרו בטבילת פנויה עד שאפילו במקום פיקות נפשות לא המירוה, כדאיתא [סנהדרין עה.] גבי אותו אדם שהעלה טינא בלבו, עמ"ש [במגדל עוז] בשאן מומן [פנה ג' אותיות יג לג]. (יעב"ץ)

בא"ד. אותה אשה פנויה היתה כו'. מירושלמי איתא להדיא דאשת איש היתה, [ועי' בל"מ]. (בנא"ר. מהרש"ם)

דף כב ע"ב

גמרא. ל"ש אלא לחולה המרגיל אבל לחולה לאונסו ט' קבין. נ"ב קשה דהוה דלא כרב דימי ודלא כדרבין, דכיון דמוקי ברייתא בחולי המרגיל וס"ל דלעולמא סגי בט' קבין כדרבין והדר אמר אבל לאונסו ט' קבין, וזה דלא כרבין, דלרבין לאונסו פטור מכלום ואפשר דהא דאמר לאונסו ט' קבין היינו להוליא אחרים ומודה רבין בזה, אבל לעולמא פטור לגמרי לאונסו כרבין ודו"ק. (מל"ה)

עזרא תיקן. מירושלמי מגילה פ"ד ה"א תשבה בין תקנות עזרא. ובפ"ק דשבת ה"ד תשבה הירושלמי בין ה"א דבר, ובפנ"א שם יבואר. (יפ"ע)

וחולה לאונסו. עי' מקוואות פ"ג מ"ד. (רא"ג)

אלא אמר רבא עזרא תיקן כו'. עי' תשו' הרשב"א ח"א סי' רי"ע. (מהרש"ם)

אמר רבא הלכתא. קשה כיון דלחולה ט' קבין לא משכחת לה אין מתוקמא מתני' דמקוואות פ"ג מ"ד ותוספתא פ"ד, ועפנ"א שיבאתי זאת, ולהרשב"א ג' אמרת כאן ע"ש. (יפ"ע)

הלכתא בריא המרגיל מ' סאה וחולה המרגיל ובריא לאונסו ט' קבין כל"ל. וכ"ה בתשו' הרשב"א סי' רי"ט. (מצפ"א)

בע"ק שנתנו עליו. מירושלמי פ"ג ה"ד איתא שם בע"ק חולה. (יפ"ע)

מ"מ לאתויי מאי. עפנ"א שמהירושלמי משמע דר' יהודה בא להמעיר לאפילו חולה ולעולמא ג"כ בעי מ' סאה, והכא ס"ל לתלמודא לדהקל בא, ומשום דלא מסתברא ליה דר' יהודה יחמיר יותר בבע"ק מרבנן. אבל הירושלמי ס"ל דר"י שהקיל בתתני' אינו כ"א בא"ח אבל בשאר לאונסו אפשר דמחמיר יותר. (יפ"ע)

לאתויי מים שאובין. נ"ב מקוואות פרק ח' משנה א'. (שער הלקוטות) דבפוא עיולאי ט' קבין. נ"ב י"ל דר"פ ראה קרי לאונסו, ותסס מ"ח חולה הוא כמ"ש רש"י לעיל, וס"ל דחולה לאונסו אף לאחרים ט' קבין כדיעה א' דלעיל, ורבא בר שמואל ס"ל דכל לאחרים אפי' לאונסו מ' סאה, אך י"ל דר"פ היה חולי המרגיל ולשיטתו חולל דס"ל אפי' חולי המרגיל ט' קבין, כדמשמע בגיטין (טז.) דקאמר הרי אמרו בע"ק חולה שנתנו עליו ט' קבין, וע"כ בחולי המרגיל דלא לאונסו מאי אריא חולה אפי' בריא אפי' נמי בט' קבין לכ"ע, ועמש"ש בגיטין בגליון וע"ש. (מל"ה)

מתני'. היה עומד בתפילה. ערוכין דף ע"א ד"ה שבור, סנהדרין דף מו. (מא"נ)

ב"ק וכו' ירד לטבול וכו'. לעיל ט ע"ב ד"ה לק"ש, [יומא לז ע"ב ד"ה אמר, סוטה לב ע"ב ד"ה ורבי]. (לבוש, מא"נ)

עד שלא תהא הנץ. נ"ל עד שלא תנץ. (יעב"ץ)

וכמה ירחיק. כתב הרע"ב ודוקא כשהוא לנדדין וכו' והנה הרוחה ירחה דקיצר הרב. דבגמ' איתא לנדדין דוקא בדלא אפשר, ומה שכתב המי"ט בריש דמתני' דאמרי' אלא יקצר וכו' דבברכות ק"ש דמדרבנן ניהו אף אם מתחיל יפסיק, ליתא דמתני' דנקט תפלה לרבותא נקט דאף דנפשי ברכות טובא לא יפסיק וה"ה לברכות דק"ש. (מים חיים)

וכמה ירחיק. עי' ירושלמי ערוכין פ"ד ה"א דארבע אמות של הרחק היינו בלא אלכסונן, ועש"ק שם ד"ה מתפלל. (יפ"ע)

וכמה ירחיק וכו' ד"א. עי' ירושלמי ערוכין פ"ד ה"א אם הם ד' אמות ואלכסונן, וע"ש בשיר קרבן. (מהרש"ם)

גמרא. ומצא צואה. (עירובין סד א') תוס' ד"ה שבור. [פ"ה עי' בלקוטי הרמב"ן פרק אלו דברי מ"ש שם]. (לבוש)

זבח רשעים. סנהדרין מז ע"א. (מא"נ)

והא זבח רשעים תועבה. נ"ב עי' משנה למלך פ"ד מהל' שגגות ה"ז בתרומות בענין הכולל דזבח רשעים תועבה אם הוא מוסכם לכ"ע. (מהרצ"ח)

פוסק עד שיכלו המים. ברי"ף וברא"ש ורמב"ם ממתין, וכ"ה גי' התוס'. (ר"י לנדא)

להיכן חוזר. לקמן לג ע"א ד"ה אבל, ר"ה לד ע"ב ד"ה לדידי, סנהדרין עז ע"ב ברש"י ד"ה בשופת, ועיין נדה. (מא"נ)

רש"י. ד"ה אמר רבא. נ"ב עיין תוס' שבת (קלט.) ד"ה ולישלח ובתוס' חולין (קו:) דלדרבה דייקי מזה דלף דקאמר נהגו כוותם לומר נהגו ואין הלכה כן ועלה ע"ז לכאורה דרק היכא דכתיב נהגו לאומרא, י"ל דאין הלכה רק נהגו להמתיר, משא"כ במקום שב' שנהגו לקולא נראה דהלכה כן, ואח"כ מצאתי בשו"ת מהרי"ק שורש קע"ג דב' שם תיקון דמנהג עדיף מנהגו היכא שנשיהם באים להודיע קולא ומה אמר מנהג ומה אמר בלשון נהגו לו מנהג משמע יותר דמותר גם כעת אף לכתחלה, משא"כ בשם חד מתמיר ומה מיקל והמיקל אמר בלשון נהגו אדרבה נהגו משמע דהלכתא הוא, והכיא ראיה ע"ז מיבמות דף קג וממנחות דל"ב עי"ש. ועיין תוס' פסחים קג ע"א ובתוס' ר"ה ד"ה ע"ש. (ר"יחל"מ)

ד"ה דנפול עליואי. לאו דוקא אלא בלא בטלתי במ' סאה. רל"ל משום לבעל [עמוד א'] אמר רבי אילא מ' סאה בטבילה לא בתמינה. (יעב"ץ)

בא"ד. לא דוקא כו'. הן נמצא במשנה (מקוואות פ"ה מ"ו) גל שנתלש ובו מ' סאה ונפל על האדם ועל הכלים טהורים. (רש"ש)

ד"ה טבל. ולירך. דאל"ה אלא בלא ברכה טבל למאי ג"מ דלית הלכתא כוותיה, מ"מ אינו מוכרח די"ל מומרא דאתיא לידי קולא היא, שאם אין לו מ"מ לא יוציא רגיס ידי חובתן. ודפרש"י רגיל היה כך, נראה משום דלא מסתבר ליה שלא היה לומד עם אחרים, א"כ כל השנה נמי עבד הכי, אלא משום דלא פסיקא ליה. ותו משום דקמ"ל דמותא דלהוליא את הרבים י"מ במצוה חד דינא הוא כמו ללמד לאחרים. (יעב"ץ)

ד"ה וכמה. ממי רגליס. נ"ב עיין רמב"ם בפ"ה, ועיין בטור וכ"י א"מ סי' פ"ו, ועיין תר"י עלה דגרף של רעי, ועיין ספרי פ' תצא פסקא כ"ח. (ר"ש טוביבש)

ד"ה לא אפשר. כגון שיש נהר [או הר או גדר]. (יעב"ץ)

תוספות. ד"ה ונחזי. עיין הגמרא לקמן (לג.) נחזי ונהרי"ן ר"ה על דף ל"ד ע"ב. (רא"ג)

ד"ה ולית. אלא אפי' לאחרים. נ"ל אי נמי אפי' לאחרים. (נתוקי הגרי"ב)

בא"ד. והטובל ביוה"כ. נ"ב נ"ל בערב יוה"כ. (מל"ה)

בא"ד. והטובל ביוה"כ אין לו לברך והמברך הוי ברכה לבטלה. נ"ב עי' רא"ש פרק בתרא דיומא שהביא דעת רבינו שמחי' שבעליותו מלטבול מברך על הטבילה, והרא"ש דחה את זה שלא מצינו בתלמוד רמז לטבילה זו ע"ש, וע' טור או"ח סימן תר"ו ושו"ת שלמת חריב סימן ס"ז. (מהרצ"ח)

בא"ד. והמברך הוי ברכה לבטלה. עי' תוס' פסחים דף ז' ע"ב. (מצפ"א)

ד"ה אלא. דאמרינן אמר רב וכו' דקאמר וכו'. [וב"ב דברי התוס' משולל הבנה, והדבר פשוט דל"ל וכן במגילה נמי אמרינן רב בימי מתני' איפכא רב אמר אין הלכה כר' מונא דאמר אם שהה מחזר לראש וקאמר דנקטו דרב בימי מידך כל"ל]. (מראה"כ)

בא"ד. ואומר השר מקולי. השר מקולי אינו סובר הפי' גברא דמי' כמ"ש רש"י רק דהדמי' הוא משום שמימות המים. ומ"ד גברא מזיא הוא אפי' באותה שעה מטעם דלא אתרה התורה אלא כנגד העמוד בלבד אלא דרבנן הוא דאתמיר עיין מי' רשב"א, וא"כ היינו דוקא בדלא שהה אבל בשהה מצטרף הריעותא דרבנן להך דשהה. אולם אינו מובן לדבריו דבעיין קשה דהו"ל לאפלוגי בין שהה לא שהה עיין רש"י ובמי' מהר"ש כוון דכ"מ שיהה לא איכפת לן. מו יי"ל דפליגי גם בשהה ומ"ד דאחר למקום שפסק הו"ל לאימר דמודה לי' בשהה. שוב מצאתי בתלמות שהרגיש מה ע"ש דהוכיח דעיקר כדעת הרי"ף דמחלק בין תפלה לשאר עניינים, ועיין מי' הרשב"א שהעמיק דברי הרי"ף ונגאון וכתב דהך דמטוחות המטוטפות שאני משום דלא מזי למיקרי מי' ע"ש. והוא תמי' עוזבא הלא הרי"ף פסק להדיא במטוחות המטוטפות דאינו מחזר לראש. ולע"ג. (ר"ש טוביבש)

בא"ד. כיון דאינו מחזר לראש. נ"ב עיין מהרש"ל מ"ש בכוונתו, וכדברי מורין דאשים דברי הרא"ש מ"ש דב"ע לא שהה אינו מחזר לראש. אולם לפ"ז אינו מובן דעדיין הו"מ למימר דב"ע בשהה בגברא דאי אינו מחזר לראש והכא פליגי בתרוייהו. ע"כ העיקר כמ"ש מהרש"ל ובמעיו"ע, כיון דבגברא דאי אינו מעכב שיהה מו אף במים שותתים לא איכפת לן דאינו גברא דחי' כיון דאין השיהה מעכב ע"ש. זולת דלריכים להגיה ברא"ש דב"ע אם שהה ע"ש. ועיין בחי' פי"י מה שרלה להעמים בכוונת ר"י, אשמטיטתי שבדברי מורין דברי מר"י, ולפ"ד נסתלק קושי' המעיו"ט שם ע"ש. אולם מדברי לא ניתנו להאמר דא"כ עדיין מוכח דהלכתא דאם שהה מחזר לראש מדלא אמר דפליגי בתרוייהו בשהה ובדלא שהה עיין מלחמות ודוק כי קלרתי. (ר"ש טוביבש)

ד"ה והא. שהיה יכול להסתפק ולחלות. עי' לקמן דף כ"ה. (מצפ"א)

ד"ה אע"פ. ור"י פי' דיחזור ויתפלל. עיין תוס' עירובין סד ע"א. (מצפ"א)

דף כג ע"א

גמרא. אם שהה כדי. מירושלמי פ"ג ה"א ומגילה פ"ג ה"ב איתא הכי ר' מונא אמר משום ר' יהודה שאמר משום ריה"ג אם הספיק בה כדי לקרות את כולה לא יצא י"ח. (יפ"ע)

מ"ש גברא דחייא וכו' ומ"ש גברא חזיא. נ"ל גברא דחוי. גברא חזי. (יעב"ץ)

הנצרך לנקביו. ירושלמי פ"ב ה"ג מגילה פ"א ה"ט ושם איתא בדקים אבל בנפים אם יכול לסבול יסבול. (יפ"ע)

אמר רב זביד. בהגהת הגר"י גרלין איתיתא ר' יהודה. למד המהרש"ל לגרום כן מפירוש רש"י ד"ה איכא. (רא"ג)

הנצרך כו' משום שנאמר. יקוטו קהלת קה"ר פ"ד ע"ש רבי, ומירושלמי פ"ב ה"ג מגילה פ"א ה"ט ע"ש ר' לידי בר שמעון פ"ב יוחנן, יקוטו עמוס תקמב. (יפ"ע)

בין טוב לרע אין מבחינים והם מביאים קרבן לפני. והיינו פירוש דקרא איש יודעים לעשות רע, לתקן את הרע ע"י קרבנם, והוא כענין ועשתה את הישר והטוב [דברים כח, יב], לא עשה [רגליו ולא עשה] שפטו [שמואל ב' יט, כה]. (יעב"ץ)

שמור נקביך. נקה"ר [פ"ד] ומירושלמי פ"ב ה"ג מגילה פ"א ה"ט ע"ש ר' אלכסנדרי וכן מילקוט קהלת. (יפ"ע)

הנכנס בתפלין. שבת סא ע"א ד"ה דילמא, כתוספות י ע"ב ד"ה אין, מנחות לה ע"ב ד"ה אלו תפילין. (מא"נ)

מהו שיכנוס אדם בתפילין לבהכ"ס. עי' שבת (דף י). (מצפ"א)

ואמרי לה שמא יפיח בהם. ברא"ש ליתא לכ"ז ונכון. (רש"ש)

תניא אידך הנכנס לבה"כ קבוע כו'. בר"י ורא"ש ליתא לתיבת קבוע, ונכון מדלא מייתי ראיה מזה לר"א בר"ה אר"ש דלעיל, ובמש"כ לק' (כו.). (רש"ש)

אלא אימא אוחזן בבגדו ובידו ונכנס (ומניחין בחורין הסמוכים לבית הכסא) ולא כו' תא"מ. ונ"ב ברי"ף וברא"ש כ"ז ליתא, וע' בגל"ח. (בנא"ר)

ומניחם בחורים הסמוכים לבה"כ וכו'. נ"ב ואע"ג דבמקום מטוחר דמתחלה גזרו שלא להניחם בחורין הסמוכין לבה"כ משום עכברים, י"ל דאתי"כ כשראו דמוחרין הסמוכין לרה"ר גרע, אז עדיף להניחן בחורי דבה"כ, מלהניחן בחורין דר"ה ומ"מ שייהם כא' אינו טובים, רק אוחזן בבגדו ובידו וכמ"ש בסמוך באותה שעה התקינו שיהא אוחזן בבגדו ובידו כו'. (מל"ה)

ראו מה נתן לי פלוני. שמא שמו היה כתוב על נרתקן, או היו יודעים ומיכרים בטביעת עין לחבריו שבהיהם"ד שאלו תפילין שלו הן. או מתוך שנגנבו לו תפלין, היה בלי תפילין הולך לחזר אחריהם לבקשם אולי ימצאם, ושמעה הזונה

ונאה, או אולי נודע לו שלקחתם, ונתיירא שלא תהא נתפסת עליהן כגנב, לכן עשתה זאת כדי להגיל עצמה הטילה עליו עון אשמה. או דילמא משום דלא בא אליה עבדה ליה כאשת פוטיפרע לנקמה. (יעב"ץ)

בראשונה הוי. ירושלמי פ"ב ה"ג בשיטו, דשם איתא בראשונה היו נותנין לחבריהן ונוטלין אות וטרמין התקינו שיהו מניחים בחורין וכשאירע אותו מעשה כו'. (יפ"ע)

א"ר מיאשא בריה דריב"ל. נ"ב ל"ל בר בריה, ועיין לקמן כד ע"ב ובתוספות פה ע"ב. (ר"ש קצנלבוגן)

א"ר מיאשה בר בריה. בהגהת מהרי"ב וכ"ה בשאילתות פ' בא וכן כו'. נ"ב וכ"ה בירושלמי פ' היה קורא. (בנא"ר)

א"ר מיאשא בר בריה דריב"ל. (כמו שהוגה בגליון), וכ"ה בירושלמי פ"ב ה"ג רק דשם איתא דר' מיאשא אמר עושה להם כיס טפח ונותן על לבו ע"ש. ואולי גם הא דאמר רבב"א ודר"י בר אחא כאן דקאמרי ומניחן ר"ל נמי כנגד לבו. ולא כפירש"י דר"ל ע"ג קרקע ול"ע. (מרא"ב)

ל"ש אלא שיש שהות. בירושלמי שם הוא ג"כ ע"ש ר"י בר אחא ג"כ זעירא (דהיינו ר' זירא דהכא). (יפ"ע)

ובלילה עושה להן כמין כיס טפח. נ"ב הרמב"ם ותר"י ע"ש ר"ה גאון מפרשים לענין להכניס בבה"כ. וע"ז הקשה הרשב"א משנה (שם):. אבל לפירש"י כאן דמפרש לענין להניחם ע"ג קרקע ניחא. (נמוקי הגרי"ב)

שהרי פכין. שבת פד ע"ב, זבחים ג ע"ב. (מא"ן)

דר' יוחנן כי הוה בעי. כן איתא בירושלמי פ"ב ה"ג, רק דשם משמע דקאי אבית המים והכא מיירי בנהר"ם, ועמ"ש בע"ב לקמן. (יפ"ע)

כי הוה נקיט ספרא דאגדתא. כאן משמע שהיה רגיל לעיין בה, ועי' מ"ש לעיל דף י' ע"א [בד"ה והוה משדר]. (יעב"ץ)

רש"י. ד"ה ועד כמה. שיהיה מותר להתחיל בתפלה. לפירושו ע"כ לא היה הגי' תפלתו תפלה רק אם יכול לשהות א"ע מותר כגי' הרי"ף, עיין כ"מ פ"ד אה"ת ה"י, ועיין מעיו"ט סק"ע שנראה שאשתמיטתי' ששיטת רש"י כשיטת הרי"ף והבן. (ר"ש סוריבש)

בא"ד. שיהא מותר להתחיל. נראה מזה דהיה לפניו הגי' בגמ' אבל אם יכול לשהות בעצמו מותר כגי' הרי"ף, ועי' בר"ש.

ד"ה מהו שיכנס בתפילין. כשהן בראשו קאמר. נ"ב אולי סבר רש"י כשיטת הר"י מקורבל מובא בתוס' (שבת סא.) דרק בתפילין של ראש אסור ליכנס לבית הכסא אבל תפילין של יד מחשיב ע"י הבית של תפילין כמכוסה ע"ש, ומפ"ז נקט רש"י דנעי' זו על של ראש קאי משום דאית ביה ש"ן, ועי' תוס' לעיל (ו.) ד"ה אלו. (מהרצ"ח)

תוספות. ד"ה חיישינן. [לא יסתין בהן אפי']. נ"ב מכ"ש קנט כשמסתין מעומד. והא דשרי לקמן קנט בעושה לרכיו במיושב כמבואר ברמ"א א"ח סי' מ"ג, כ"כ מהרש"ל, וזקני הב"ח שם, והתוספה על הבכ"מ סוכה מ"א ד"ה ולא שהיתה בתימה האפילו שכתבו התוס' אחר שהבית מקודש הרמ"א הע"ל הא דברי תוס' יש לפרש כנ"ל. גם אשתמיטתי' המהרש"א וב"ח הנ"ל. ובגוף הדבר, הרמב"ם פ"ד מה"ת מולק וס"ל דגם להסתין אסור בתפילין והיינו מטשם שמא יפיח וכמ"ש בכ"מ ע"ש, וכ"כ רש"י שכן דרך המסתין להפיח ע"ש. ולדעתי י"ל דטעמא של הר"מ משום היסח הדעת וכמ"ש בהי"ד שם דאסור להסיח דעתו מתפילין אפי' רגע א' א"כ כשהן בראשו ע"כ צריך להסיח דעתו מהם דא"א להיות בקדושתן בעת שמסתין, משא"כ כשהן בידו דל"ש היסח הדעת וכמ"ש בט"ז בא"ח סי' רנ"ב ע"ש ודוק. (ר"ש סוריבש)

דף כג ע"ב

גמרא. לא יאחז אדם וכו'. סוכה כו ע"א. (רא"ג)

ולא ישן. סוכה כו ע"א, וע"ש מא ע"ב ד"ה ואמר. (מא"ן)

ולא ישן בהם. בירושלמי פ"ב ה"ג איתא ישן בהם שיעת ערלאי כו' אן התם מיירי בלבוש בהם, והכא מיירי בנקבו להו בידיה דבה"ג גרע, כדאיתא בסוכה (כו.) וברש"י סוכה (מא:) ורש"י שכ' הכא טעם שמא יפיח ל"ע ועי' בהגרע"א שמתה ע"ז, והגרש"ש בא להגיל ע"ש, אבל למה שכ"ש סוכה ד"ש בסוכה לא העלה אדוכה, גם קשה מהירושלמי הנ"ל דהתם אין לחלות הבריתא ולפרש הסיפא בידו כיון שבתב הלשון בהם וגם הרישא מיירי שהיה לבוש כדמוכח ואוכל בהם. וע"כ לומר דהכ"מ פ"ז מהל' תפילין הע"ז והכא מיירי כל הבריתא בידו ובירושלמי בלבוש בע"ל. (יפ"ע)

אמר שמואל. לענין מעות איתא בירושלמי פ"ב ה"ה א"ר שמואל בר אבא דקאמרי ומניחן ר"ל נמי כנגד לבו. ולא כפירש"י דר"ל ע"ג קרקע ול"ע. (מרא"ב)

ל"ש אלא שיש שהות. בירושלמי שם הוא ג"כ ע"ש ר"י בר אחא ג"כ זעירא (דהיינו ר' זירא דהכא). (יפ"ע)

ובלילה עושה להן כמין כיס טפח. נ"ב הרמב"ם ותר"י ע"ש ר"ה גאון מפרשים לענין להכניס בבה"כ. וע"ז הקשה הרשב"א משנה (שם):. אבל לפירש"י כאן דמפרש לענין להניחם ע"ג קרקע ניחא. (נמוקי הגרי"ב)

שהרי פכין. שבת פד ע"ב, זבחים ג ע"ב. (מא"ן)

דר' יוחנן כי הוה בעי. כן איתא בירושלמי פ"ב ה"ג, רק דשם משמע דקאי אבית המים והכא מיירי בנהר"ם, ועמ"ש בע"ב לקמן. (יפ"ע)

כי הוה נקיט ספרא דאגדתא. כאן משמע שהיה רגיל לעיין בה, ועי' מ"ש לעיל דף י' ע"א [בד"ה והוה משדר]. (יעב"ץ)

רש"י. ד"ה ועד כמה. שיהיה מותר להתחיל בתפלה. לפירושו ע"כ לא היה הגי' תפלתו תפלה רק אם יכול לשהות א"ע מותר כגי' הרי"ף, עיין כ"מ פ"ד אה"ת ה"י, ועיין מעיו"ט סק"ע שנראה שאשתמיטתי' ששיטת רש"י כשיטת הרי"ף והבן. (ר"ש סוריבש)

בא"ד. שיהא מותר להתחיל. נראה מזה דהיה לפניו הגי' בגמ' אבל אם יכול לשהות בעצמו מותר כגי' הרי"ף, ועי' בר"ש.

ד"ה מהו שיכנס בתפילין. כשהן בראשו קאמר. נ"ב אולי סבר רש"י כשיטת הר"י מקורבל מובא בתוס' (שבת סא.) דרק בתפילין של ראש אסור ליכנס לבית הכסא אבל תפילין של יד מחשיב ע"י הבית של תפילין כמכוסה ע"ש, ומפ"ז נקט רש"י דנעי' זו על של ראש קאי משום דאית ביה ש"ן, ועי' תוס' לעיל (ו.) ד"ה אלו. (מהרצ"ח)

תוספות. ד"ה חיישינן. [לא יסתין בהן אפי']. נ"ב מכ"ש קנט כשמסתין מעומד. והא דשרי לקמן קנט בעושה לרכיו במיושב כמבואר ברמ"א א"ח סי' מ"ג, כ"כ מהרש"ל, וזקני הב"ח שם, והתוספה על הבכ"מ סוכה מ"א ד"ה ולא שהיתה בתימה האפילו שכתבו התוס' אחר שהבית מקודש הרמ"א הע"ל הא דברי תוס' יש לפרש כנ"ל. גם אשתמיטתי' המהרש"א וב"ח הנ"ל. ובגוף הדבר, הרמב"ם פ"ד מה"ת מולק וס"ל דגם להסתין אסור בתפילין והיינו מטשם שמא יפיח וכמ"ש בכ"מ ע"ש, וכ"כ רש"י שכן דרך המסתין להפיח ע"ש. ולדעתי י"ל דטעמא של הר"מ משום היסח הדעת וכמ"ש בהי"ד שם דאסור להסיח דעתו מתפילין אפי' רגע א' א"כ כשהן בראשו ע"כ צריך להסיח דעתו מהם דא"א להיות בקדושתן בעת שמסתין, משא"כ כשהן בידו דל"ש היסח הדעת וכמ"ש בט"ז בא"ח סי' רנ"ב ע"ש ודוק. (ר"ש סוריבש)

דף כג ע"ב

גמרא. לא יאחז אדם וכו'. סוכה כו ע"א. (רא"ג)

ולא ישן. סוכה כו ע"א, וע"ש מא ע"ב ד"ה ואמר. (מא"ן)

ולא ישן בהם. בירושלמי פ"ב ה"ג איתא ישן בהם שיעת ערלאי כו' אן התם מיירי בלבוש בהם, והכא מיירי בנקבו להו בידיה דבה"ג גרע, וכ"ש ק"ש סי' ע"ג ס"ק ב' מה שהקשו בשפתי דברי הטור אהדדי. דבק"ש כ' דבעינן דוקא הבאת ג' שערות ומיהו אסור אם ולא מצרף הבאת ג' שערות. וגם אם אסור ליסון בקיבוד בשר מאי נורף לומר דאסור משום ק"ש בלא"ה אסור, ועיין בדברי הרא"ש כאן ובדברי הרא"ש בקדושין דף פ"א ע"ע. (ריחל"מ)

אמר ר' יצחק טפח כו' אלא באשתו ולק"ש כו'. נ"ב הרמב"ם בהל' ק"ש פ"ג הע"ז כ' רק דין דטפח, משמע דשאר הדברים לא נאמרו באשתו נגד ק"ש, אבל מהרא"ש והטור משמע דרק קול לא נאמר לענין ק"ש אבל מותר הדברים הכל נאמר לענין ק"ש. וי"ש והמרדכי מפרשים גם קול לענין ק"ש. ועי' בקדושין (ע.) גבי שדר ליה מר שלמא לילתא, ובס' באר שבע מה שתמה על הר"י משם, ובאמת ניחא כמ"ש בספר עני אריזה אה"ע סימן כ"א. (ריחל"מ)

כל המסתכל. בירושלמי חלה פ"ב ה"א ע"ש בריתא תני. (יפ"ע)

המסתכל באצבע קטנה. היינו שמעיין בהשמתה ובכוונה, וכך הוא משמעות לשון הסתכלות בכ"מ, ולא ראיה בעלמא. (יעב"ץ)

אמר שמואל קול. בירושלמי שם מפיק מקרא והיה מקול זועתה. יקרעו שה"ש ע"פ השמיעני את קולך ע"ש רב ששת. (יפ"ע)

קול באשה ערוה כו'. עי' תשו' באר שבע בקונטרס באר מים חיים שבסופו סי' ג'. (מהרש"ם)

אמר רב ששת שער. יקרעו שה"ש ע"פ שערך ע"ש שמואל. (יפ"ע)

שער באשה. ובכתובות דף ע"ב ע"ב אין דין על הסתכלות, ועי' נזיר כ"א ע"ב, ובשלטי הגבורים בשבת על דף ס"ד ע"ב אות ג'. (רא"ג)

א"ר חנינא. בירושלמי פ"ג ה"ה, ואיתא שם אבל לא ריקק והכא איתא ורק. ואפשר כדמסיק דהיה מצוע בארקסקומו, דהבגלי קרי ליה רק והירושלמי קרי ליה לא רק שלא היה רוקק לאחר. (יפ"ע)

דורשי חמורות אמרו כו'. עי' בתו' מולין קל"ד ע"ב בד"ה דורשי, ובהגהת מהרי"פ שם. (רא"ג)

והיו חייך תלואים כו' זה התולה תפליו. דרש מיתת מנגד שהיא מדה כנגד מדה, והכי קרי ליה בל"ב מדות דר"ש בנו של ר' יוסי הגלילי מדה כ"ש. (ראמ"ה)

ראיתי את רבי שגיהק. (נדה סג א') תד"ה מפהקת. (לבוש)

רש"י. ד"ה ואפי' אשתו עמו. הגך ג' תיבות שייכים לסוף הדיבור דלעיל, וכ"ה ברש"י שבביב הרי"ף, ומה"ד שיחזיר פניו. (רש"ש)

ד"ה לדידי נמי. בין אשתו בין אחר פלוגתא דהנהו תנאי. נ"ב לשמואל דס"ל דפיליו אשתו שרי מכ"ש אחר, א"כ לדידיה היה בדין לאסור באשתו יותר מאחר, ושוב מנ"ל דבאחר פליני דילמא רק באשתו אוסרת הבריתא אבל באחר כ"ע מודה דזה מחזיר פניו וקורא וזה מחזיר פניו ומנ"ל לרש"ש דגם באחר פליגי ול"ע. (מהרצ"ח)

ד"ה בת י"א כו'. זמן שהן באות כו'. הן בגדה (מו.) מסקינן דתוך זמן כלפני זמן, וע"כ גם בוחל שהוא סי' דיים קלת (ע"ש מ"ז א' בתשובה ופרש"י). אינו בא בתוך הזמן ע"ש ר"פ בא"ש, ותר"י פי' דעד כדי כו' הוא תנאי ע"ש וכ"ה ברמב"ם ספ"ג מהל' ק"ש. והרא"ש בקדושין פ' בתרא סי' כ"ה פי' שאז קרובים לבדיים נטוו כו'. (רש"ש)

ד"ה דורשי רשומות. דורשי חמורות גרסינן. כמ"ש [קידושין כב.] היה דורש מקרא זה כמין חומר, היינו כמו חומרתא דקטיפתא [שבת נז:], והוא קשרים של פליטון, והיא היא. (יעב"ץ)

ד"ה זה התולה תפליו. שהתורה מייו של אדם. נ"ב ע"ש ול"ל שהתפלין מייו של אדם, וכמ"ש ר"ל במנחות מ"ד כל המניח תפילין מאריך ימים שנאמר ה' עליהם יחיו, וכ"כ זקני הב"ח בא"ח סי' מ' ע"ש. ויש לקיים מיתת שהתורה ומאיו ט"ש, דבמכילתא מובא בטור א"ח סי' נ"ח שכל המניח תפילין כאלו קורא בתורה ע"ש. (ר"ש סוריבש)

תוספות. ד"ה והא. שלא כנגד ראשו ואומר הרב כו'. עיין יומא דף סט. (מצפ"א)

בא"ד. ומ"מ קשיא כו' בשאתו עמו פו'. ולענ"ד נראה ליישב דפי' והתני ר"ש היינו בהבריתא דלעיל דתני בה ואם היתה אשתו עמו אסור, היה מוסיף בה בריתא מיתת בבוגדת, וכה"ג

וס"ל דגם בערלאי אסור בראשו, וכשיטת הר"מ פ"ד מה"ת הט"ו, אמנם לא כן מפרש רש"י גופי' סוכה כ"ו דבמתא בריתי' ערלאי מותר וקבע אסור שמא יפיח, רק היכא דנקיט לי' בידיה אסור לא קבע ולא ערלאי שמא יפלו מידו ע"ש, ומיומר שם מ"א ע"ב אמימרא זו גופא פירש"י שמא יפלו מידו ע"ש, והתימה שסתר משנתו. ועוד אף להר"מ רק כרוכים בידו מותר הא אוחזן בלא כריכה מודה דמיישינן לנפילה, א"כ ל"ל לרש"י לפרש משום שמא יפיח ובראשו, לוקמי כפשטא בידו דומיא דרישא ומטעם נפילה, ולדלק יותר מלומר בראשו מיירי דהא ס"ש נמי נקיט, הן אמת די"ל דרש"י הולך בשיטת הטיטור מובא בב"י א"ח סי' מ"ד דגם בידו שייך משום הפחה, ופירש משום הפחה דאסור אף בידו וכשהם כרוכים ובס"ת בחיקו ואחור מעבב עליו שלא יפול וס"ת בלא מטפחת דומיא דתפלין ודוק, מ"מ בע"ג מדוע שינה טעמו כאן מסוכה. שוב מצאתי בכפ"ת שאמתה ג"כ על רש"י וכתב דאזיל בשיטת הר"מ, אולם לא הרגיש בכל מ"ש ע"ש. (ר"ש סוריבש)

בא"ד. שמא יפיח. עי' בגה"ש להגרע"א זל"ל. ול"נ שרש"י תפס כאן שיטת הרמב"ם (בפ"ד מה' תפילין הט"ז) וכפי שבאר הגהמ"י שם לדעתו הבריתא הלזו ולא בכ"מ שם. ודברי תר"י בכאן הם נגד הש"ס דסוכה כ"ו, וכמו שבאר בתדושי הרי"ף בעז"ה. (דש"ש)

בא"ד. שמא יפיח. נ"ב עי' סוכה כ"ו סוף ע"א וברש"י שם ד"ה שנקיט לה בידיה כו', ובד"ה דמנחי בריסיה כו' ול"ע, ועי' ס' כפות תמרים בסוכה (מא.), ויותר נראה דט"ס כאן ברש"י ול"ל שמא יפלו. וכמו שהוא ברש"י מא שם ע"ש. (בנא"ר)

ד"ה ה"ג הא דאזמניה. שהקנו לכך. ל"ל שהקנהו לכך. (יעב"ץ)

תוספות. ד"ה דברים. ולא בעי לשנויי דברים שהתרתי כביה"כ ערלאי כו'. י"ל שא"כ מהו קושיא שאין עליה תשובה. (יעב"ץ)

דף כד ע"א

גמרא. ולאגמורן הלכה למעשה הוא דעבד. נ"ב משום דאמרינן (ב"ב קל:) לא תעביד עובדא עד דאמינא לכו הלכה למעשה, ונלא זה אין למדין מן ההלכות שמא לא נאמרו למעשה, ומפ"ז נראה לו כאן כי גם הוא נוהג כשמואל הלכה למעשה. (מהרצ"ח)

שנים שהיו ישנים. לקמן כה ע"ב, נדה יד ע"א ד"ה ק"ש, שבת קיח ע"ב. (מא"ן)

אשתו כגופו. יומא ג ע"א, סנהדרין י ע"א. (מא"ן)

אשתו כגופו. בירושלמי קדושין פ"ד הי"א אמן אמרי אינש ואשתו מותר ב"ש. (יפ"ע)

ותניא אחריתי. בירושלמי קדושין [פ"ד הי"א] איתא שנים ישנים במטה אחת זה מתכסה בכסות עצמו כו'.

והתניא היה ישן במטה ובניו וב"ב במטה. עיין בגא"ש דגרס ואשתו ישנה בצדו, והיא גרסא נכונה. ומפרש"י נראה דמבריתא דלעיל הוא דהדר מייתי ליה הכא ומינה קדייק, והוא דחוק. (יעב"ץ)

דאר"ה עגבות. בירושלמי חלה פ"ב ה"א מדייק ממתני' דהאשה יושבת וקולה לה דעגבות אין בהם משום ערוה, והכא דתי לה ומוקי כשהיו פניה טוחות בקרקע, ועפ"מ שם שהשיג על הרע"ב דמוקי שהיו פניה טוחות, וגם כתב דעגבות אין בהן משום ערוה ע"ש. (יפ"ע)

האשה יושבת וקוצה לה חלתה. נ"ב לכאורה קשה אין אפשר לברך כשהיא יושבת הרי הברכה נריכה להיות תעומד. שוב ראיתי להרב מגא"א א"ח סי' ח' ס"ק ב' שהתעורר בזה וכתב דברכת חלה דאינה רק לתקן המאכל יוכל לברך מיושב ע"ש. (מהרצ"ח)

האשה יושבת. לפי גי' הספרים הוא בירושלמי ברכות פ"ח ה"ב ובחלה פ"ב ה"א, אך הגר"א מוחקה משם ומציע משנה אחרת במקומה ע"ש. (יפ"ע)

האשה יושבת כו'. עמג"א סי' ח' סק"ב, ובפמי יהושע מגילה כ"א. ועמ"ש בגליון מג"א [ובדפס בדעת תורה או"ח שם] (מהרש"ם)

אידי ואידי עד כדי שדים נכונו כו'. נ"ב עיין בגא"ש ובטור אה"ע סי' כ"א דמייתי ראיה מזה גם לענין יחוד שם דבכדי שיהיה שדים נכונו, היינו שנה הסמוכה לגדלות. ועי' בפרישה ובמ"א

הל' ק"ש סי' ע"ג ס"ק ב' מה שהקשו בשפתי דברי הטור אהדדי. דבק"ש כ' דבעינן דוקא הבאת ג' שערות ומיהו אסור אם ולא מצרף הבאת ג' שערות. וגם אם אסור ליסון בקיבוד בשר מאי נורף לומר דאסור משום ק"ש בלא"ה אסור, ועיין בדברי הרא"ש כאן ובדברי הרא"ש בקדושין דף פ"א ע"ע. (ריחל"מ)

אמר ר' יצחק טפח כו' אלא באשתו ולק"ש כו'. נ"ב הרמב"ם בהל' ק"ש פ"ג הע"ז כ' רק דין דטפח, משמע דשאר הדברים לא נאמרו באשתו נגד ק"ש, אבל מהרא"ש והטור משמע דרק קול לא נאמר לענין ק"ש אבל מותר הדברים הכל נאמר לענין ק"ש. וי"ש והמרדכי מפרשים גם קול לענין ק"ש. ועי' בקדושין (ע.) גבי שדר ליה מר שלמא לילתא, ובס' באר שבע מה שתמה על הר"י משם, ובאמת ניחא כמ"ש בספר עני אריזה אה"ע סימן כ"א. (ריחל"מ)

כל המסתכל. בירושלמי חלה פ"ב ה"א ע"ש בריתא תני. (יפ"ע)

המסתכל באצבע קטנה. היינו שמעיין בהשמתה ובכוונה, וכך הוא משמעות לשון הסתכלות בכ"מ, ולא ראיה בעלמא. (יעב"ץ)

אמר שמואל קול. בירושלמי שם מפיק מקרא והיה מקול זועתה. יקרעו שה"ש ע"פ השמיעני את קולך ע"ש רב ששת. (יפ"ע)

קול באשה ערוה כו'. עי' תשו' באר שבע בקונטרס באר מים חיים שבסופו סי' ג'. (מהרש"ם)

אמר רב ששת שער. יקרעו שה"ש ע"פ שערך ע"ש שמואל. (יפ"ע)

שער באשה. ובכתובות דף ע"ב ע"ב אין דין על הסתכלות, ועי' נזיר כ"א ע"ב, ובשלטי הגבורים בשבת על דף ס"ד ע"ב אות ג'. (רא"ג)

א"ר חנינא. בירושלמי פ"ג ה"ה, ואיתא שם אבל לא ריקק והכא איתא ורק. ואפשר כדמסיק דהיה מצוע בארקסקומו, דהבגלי קרי ליה רק והירושלמי קרי ליה לא רק שלא היה רוקק לאחר. (יפ"ע)

דורשי חמורות אמרו כו'. עי' בתו' מולין קל"ד ע"ב בד"ה דורשי, ובהגהת מהרי"פ שם. (רא"ג)

והיו חייך תלואים כו' זה התולה תפליו. דרש מיתת מנגד שהיא מדה כנגד מדה, והכי קרי ליה בל"ב מדות דר"ש בנו של ר' יוסי הגלילי מדה כ"ש. (ראמ"ה)

ראיתי את רבי שגיהק. (נדה סג א') תד"ה מפהקת. (לבוש)

רש"י. ד"ה ואפי' אשתו עמו. הגך ג' תיבות שייכים לסוף הדיבור דלעיל, וכ"ה ברש"י שבביב הרי"ף, ומה"ד שיחזיר פניו. (רש"ש)

ד"ה לדידי נמי. בין אשתו בין אחר פלוגתא דהנהו תנאי. נ"ב לשמואל דס"ל דפיליו אשתו שרי מכ"ש אחר, א"כ לדידיה היה בדין לאסור באשתו יותר מאחר, ושוב מנ"ל דבאחר פליני דילמא רק באשתו אוסרת הבריתא אבל באחר כ"ע מודה דזה מחזיר פניו וקורא וזה מחזיר פניו ומנ"ל לרש"ש דגם באחר פליגי ול"ע. (מהרצ"ח)

ד"ה בת י"א כו'. זמן שהן באות כו'. הן בגדה (מו.) מסקינן דתוך זמן כלפני זמן, וע"כ גם בוחל שהוא סי' דיים קלת (ע"ש מ"ז א' בתשובה ופרש"י). אינו בא בתוך הזמן ע"ש ר"פ בא"ש, ותר"י פי' דעד כדי כו' הוא תנאי ע"ש וכ"ה ברמב"ם ספ"ג מהל' ק"ש. והרא"ש בקדושין פ' בתרא סי' כ"ה פי' שאז קרובים לבדיים נטוו כו'. (רש"ש)

ד"ה דורשי רשומות. דורשי חמורות גרסינן. כמ"ש [קידושין כב.] היה דורש מקרא זה כמין חומר, היינו כמו חומרתא דקטיפתא [שבת נז:], והוא קשרים של פליטון, והיא היא. (יעב"ץ)

ד"ה זה התולה תפליו. שהתורה מייו של אדם. נ"ב ע"ש ול"ל שהתפלין מייו של אדם, וכמ"ש ר"ל במנחות מ"ד כל המניח תפילין מאריך ימים שנאמר ה' עליהם יחיו, וכ"כ זקני הב"ח בא"ח סי' מ' ע"ש. ויש לקיים מיתת שהתורה ומאיו ט"ש, דבמכילתא מובא בטור א"ח סי' נ"ח שכל המניח תפילין כאלו קורא בתורה ע"ש. (ר"ש סוריבש)

תוספות. ד"ה והא. שלא כנגד ראשו ואומר הרב כו'. עיין יומא דף סט. (מצפ"א)

בא"ד. ומ"מ קשיא כו' בשאתו עמו פו'. ולענ"ד נראה ליישב דפי' והתני ר"ש היינו בהבריתא דלעיל דתני בה ואם היתה אשתו עמו אסור, היה מוסיף בה בריתא מיתת בבוגדת, וכה"ג

ר"פ האורג כי אתא ר"י תני כו' ע"ש בפירש"י, וכן בבכורות (כב. תד"ה ר"ת, ועוד נ"ל דר' ירמיה קאי על אשמו עמו דוקא וכדאשמע ריהטא דשמעתתא. ולעולם דיוקיה דתחת מלאשוחיו משמע כנגד ראשו, ור"ח ע"כ מיירי באשמו עמו מדבני כובע. ועי' בחדושי לאו"ח סי' מ' ותמצא עוד ישוב ג' בס"ד. (רש"ש)

בא"ד. ול"ע. נ"ב הל"ע קאי על גוף קושי' ולא בהפי"י שכתב שהל"ע לדינא אי מותר להניח תחת מראשותיו אפילו כלי בתוך כלי בארלה לשמש ושמואל מיירי באשמו עמו דאינו רוצה לשמש דומיא דאין אשמו עמו דאינו רוצה לשמש דומיא דאין אשמו עמו ובכלי אחד מיירי עכ"ד ע"ש. ולא ניתן להאמר דהא רב המנונא בדר"י אמר לקמן זימנא חדא כו' זל מייתי לי תפלין וכו', וכיון דיום טבילה הוי היה דעתו לשמש ואפיך היה מותר לשמש, אע"כ דכתבו"כ שרי ועיין רש"י, ולגאמורן הלכה למעשה ולמדני הלכה לעשות מעשה כשמואל מוכח דשמואל מיירי באשמו עמו ודעתו לשמש, וכ"כ בתמת מהרש"ל ומהרש"א דלשמואל בעינן כלי בתוך כלי והלומיא לאין אשמו עמו אינו רק לענין גוף הדבר בתחת מראשותיו אבל לא לענין כבתו"כ דבעינן אף אם מונחים בחדר וז"פ וא"ל לפנים, והתיתה על גאון עולם כזה שלא דק בזה בתכתה"ר והשגגה. (ד"ש טויבש)

ד"ה והתניא. פרש"י אשמו בכלל ביתו כו'. עי' תוס' פסחים (לט:) ד"ה לא יפתחו (הב') ג"כ בזה, ועי' ירושלמי פ"ג דמעשרות ה"א דמפורש כדעת רש"י, ועי' ליקוטי פרי חדש א"ח סי' רח"ל והגהת מעשה רוקח שם, וע"ע ברש"י ע"ז (לט.) ד"ה מאיסי ביתי', ורש"י נדרים (נ:) ד"ה הוה בדיק נפשי'. (מהרש"ם)

בא"ד. ולא נהירא חדא דלא אשכחן אשמו דמתקריא בני ביתו כו'. נ"ב עי' ירושלמי רפ"ג דמעשרות מבואר כפרש"י. (בנא"ד)

בא"ד. ולא אשכחן אשמו דמקרייא בני ביתו. כבר אשכחן ברפ"ג דמעשרות, וע"ש בירושלמי הובא בר"ש ותוי"ט. ויש לה"ר מבכורות (לה:) וכן יש לה"ר מגירסתנו בפסחים (קט.) חייב אדם לשמח בניו וב"ב ברגל והכי אי' בתוספתא שלהי פסחים וא"כ אשמו בכלל דבעלה משמחה כדאי' בקדושין (לד.) ושוב מצאתי בליקוטי פר"ח או"ח סי' רח"ל שהשיג להתוס' בזה. וכתב דה"ה ב"ב דגבי הבלה בפסחים דף נד אשמו בכלל, ומזה ה"ר דנשים חייבות בהבלה. ונראה דה"ה ב"ב דפס"ג דר"ה (כט:) גבי פורם הוא לבניו וב"ב. ובפ' עגלת רואש מביה גם בפרש"י ומותק חיבת בני, רק נ"ל ביתו, דאשמו מקרי ביתו אבל לא ב"ב וז"ש. (מצפ"א)

בא"ד. מדקאמר והתניא משמע דבריתא אחרת היא. עי' ביומא (ס:.) בתד"ה כמאן, אלא דשם לא הובא עדיין מאמר זה מקודם ע"ש. (רש"ש)

דף כד ע"ב

גמרא. כשהוא מפהק. נדה סג ע"א ד"ה מפהקת. (מא"ג)

המגביה קולו. לקמן לא א' ילפי מקראי דתנא דאסור להגביה קולו. והכא מיירי בקול גדול כגבאי השקר והתם לא להשמיע קולו כלל כדמוכח בירושלמי פ"ד ה"א ממש"ש מלאת דתנן בר בא פליגא ע"ש. (יפ"ע)

המתעטש. בירושלמי פ"ג ה"ה ע"ש תני ר' אלעזר בן שאול. (יפ"ע)

היה עומד בתפלה ונזדמן לו רוק כו'. עי' ירושלמי ה"ה, ורדב"ז ח"ב סי' תת"ל. (מהרש"ם)

מבליעו. לקמן נג ע"א ד"ה סיפא, מנחות יז ע"א. (מא"ג)

מבליעו באפרקסותו. גי' הראב"ד בירושלמי פ"ג ה"ה אם בהלא דאלטלין מותר היינו הך דהכא. (יפ"ע)

המשמיע קולו בתפלתו הרי זה מקטני אמנה. אמר רב הונא ל"ש כו'. נ"ב עי' רא"ש ועי' בה"ג. (בנא"ד)

לא שנו. מהירושלמי פ"ד ה"א משמע דלא ס"ל זה החילוק מדמוכיח מרב שהגביה קולו דפליג ע"ז, ולאמת לא היה יכול לכוין בלשם. (יפ"ע)

ר' אבא הוי משתמיט מיניה דר' יהודה. נ"ב עי' (שבת מא. וכתובות קו:) הגירסא שם ר' זירא הוי משתמיט, ועי' הגי' כאן דגרס ג"כ ר' זירא. (מהרצ"ח)

דאר"י כל העולה מבבל כו'. עי' תוס' כתובות קי"א ע"א ד"ה בבלה. (רא"ג, רש"ש) דאר"י כל העולה מבבל כו'. נ"ב עי' פסחים (סו.) אדם אחד עלה מבבל והלל שמו כו', ועי' בס' בכור שור בחולין (קלז:) דבזמן התנאים מצות התלוין בארץ דוחה עשה דדברי קבלה ומשו"ה ל"ק מהלל שעלה מבבל לא"י עש"ה, ועי' בס' דורש לציון דרוש ג' מ"ש ע"ז. (ריחל"מ)

העולה מבבל לא"י עובר בעשה. נ"ב הנה מוני המצות השמיטו עשה זאת ועי' רמב"ן בתוספותיו לספר המצות מ"ע ד' דתשב במנין המצות לרשם את האדר, והכי נעל מגלת אסתר דאם דברי הרמב"ן דאם מצוה זו נוהגת לדורות שוב מי אמר ירמיה בגלה יובלו והרי אין נביא רשאי לחדש דבר ע"ש, ואני אומר ולטעמך גם לשיטתו לא יתכן דאפילו אם מ"ע דירושת הארץ איננה לדורות מ"מ אין נביא רשאי לחדש דבר אלא ודאי דאמירת ירמיה איננה רק תקנה כשאר תקנות נביאים שאינם בכלל מצות כמו שמצינו ב"ב ס:) שקבלו עליהם הרבה גזירות זכר לחורבן ע"ש. (מהרצ"ח)

והרי לבו. לקמן כה ע"א ד"ה והרי, שבת י ע"א ד"ה טריפותא, וע"ש כג ע"א ברש"י ד"ה והיה, סוכה י ע"ב ד"ה מוציא, ב"מ קיד ע"ב, מגילה כד ע"ב ברש"י ד"ה קטן. (מא"ג)

הרי לבו ויראה את הערוה. ראיתי דבר חדש בס' ירמיה להגאון רבינו ר"א ממץ שלא הזכירו דין זה בפוסקים לאסורים ואחרונים. וזהו לשונו בעמוד הירמיה סי' י"ז, וכי מהניא בהפסקת טלית בגד ועור או חגור כגון שהוא חגור על בשרו מלמטה ממלבושיו, אבל אם הוא חגור מלמעלה ממלבושיו אין זה הפסק שהרי המלבוש עושה הכל אחד וכל מה שתחת המלבוש אינו מפסיק חגור שעל המלבוש עכ"ל. ולא הביאו הב"י והרמ"א והאחרונים. ולא ראיתי ולא שמעתי אף מגדולי הדור שיזהרו בזה, ותמוה לי מאד שדברי הרא"מ ז"ל שהרי כתב זה מסברא, ועכ"פ היה להפוסקים להביא דבריו ולסתור, וראיתי בשמלה חדשה ס' א' ס' ל"א שכתב ויש לזהר אפי' אם הולך בתכשיטים תחת כותנתו כו'. וע"ש מ"ש בתב"ש ע"ז, הה נגד דברי הר"א ממין הנ"ל, ובעת לעיין. (נתוקי הגרי"ב)

האלהים אם אמרה לי יהושע בן לוי מפומיה לא צייתנא. נ"ב בהלכות גדולות הגירסא לכאן אם אמרה יהושע בן נון לא צייתינא, וגי' דנו"מ נאל כאן בהרי לעיל באמירת ר' חסדא גרס גם הה"ג אי אמרה ר' יוחנן לא צייתינא כמו בתלמודנו, ורק כאן כיון דמיירי מר' יהושע סילקא דלישנא נקט וטעה בהך (חולין קכד:) דשם נאמר אי אמרה יהושע בן נון, והעתיק ג"כ הכא כן. (מהרצ"ח)

ת"ח בלא הדהור. מגילה כח ע"ב, שבת דף קנ, סוטה כא ע"א ד"ה מה ת"ח. (מא"ג)

ומבית הבסא. בירושלמי פ"ג ה"ד איכא פלוגתא חזקיה אמר מותר ר' יסא אמר אסור ע"ש. (יפ"ע)

איני והא ר' אבהו קא אזיל כו'. לכאורה ה"ל להקשות מיכה ומי אר"י הכא, ולמאי הפסיק מעיקרא לבאר דברי ר"ה, ונראה לולא אוקימתא דר"ה כאן בעומד כאן במהלך אי"א דטעמא דמנינ ידו ע"פ הוי מטעמא שלא ישמיע לאזניו והוי כהרהור וכדאמר ר"מ לעיל ע"ז אחר כוונת הלב הן הן הדברים, והוי ניחא הא הפסיק ר"א דבאפסר לשהות אינו כדאי להרהר לכתחלה וכמבואר שם, אבל כדאפיק דגם הרהור אסור בעומד וא"כ כדאריגן במהלך משמע דגם דיבור שרי והא דמנינ ידו ע"פ הוי מטעם להפסיק בין פיו לגוחא ושרי אפי' לדבר בקול רם ע"כ מקשי שפיר השתא מר"א אמאי הפסיק. (ראמ"ה)

להיכן אהדר. לעיל יג ע"ב ד"ה שואל, וע"ש כב ע"ב ד"ה אלא, סוכה נד ע"א ד"ה מ"ד. (מא"ג)

אם שהיית כו'. (ברכות כב ב') תוס' ד"ה אלא. (שם כג א') רש"י ד"ה מ"ס, (ר"ה לד ב') תוס' ורש"י ד"ה לדידי. (לבוש)

ר' אבהו כו' הכא קאמר לדידי לא ס"ל. וכתב התוספות משום תרתי מילי חדא דסברא לי אין חוזר לראש, לשיטת הירושלמי פ"ב ה"א ומגילה פ"ג ב"ב ס"ל גם לר' יוחנן חוזר לראש. והוא משום דנסוף ר"ה מקשה הגמ' דר"י אדר"י, ומשני הא דדיה הא דרבים, בירושלמי מחלק בין תקיעות לשאר דבר דתקיעות הם פסקי פסקי ואין ההפסק מזיק וא"ל לומר הא דדיה הא דרבים, ע"כ נעובדא דר' אבהו ליתא שם לדידי לא ס"ל. (יפ"ע)

ההולך במבואות. ר"ה לד ע"ב ד"ה לב"ע, מגילה כח ע"א ד"ה הרהרתי, וע"ש לב ע"א. (מא"ג)

היה מהלך במבואות. ילקוט יחזקאל שנת. (יפ"ע)

אמר ר' מיאשא בב"ר דריב"ל כו'. ליה הא דאמר רבב"ח משמיה דאבא רבינה דידיה. (יעב"ץ)

ר"א ב"א אמר מהכא כי דבר ה' בזה כו'. ר"א ב"א סבר הרהור מותר כמ"ש תענית כ' ב' דתשיב לרבותא שלא הרהר ע"ש, ועי' תי' הרשב"א מגילה כ"ח, אלא דפליג אר' יוחנן דתשיב מניח ידו ע"פ כהרהור והרהור סבר דלא יצא חובת ק"ש כלעיל סוף ד' כ'. ואולי להכי דרש מפ' כי דבר ה' בזה, לאורויי דדוקא דיבור ואפשר למדרש נמי דיבור שאינו מכיר בו אלא ה' הוינו שמניח ע"פ ידו ואינו משמיע לאזנו מ"מ אסור. (ראמ"ה)

רב אדא בר אהבה אמר מהכא. בירושלמי סנהדרין פ"י ה"א ע"ש דבר אחר כי כו'. (יפ"ע)

רש"י. ד"ה וממשמש בבגדו. להעביר ביגה העוקצתו. לפירושו פליגא הא דרבי אדר' חייא בגזיר (נטו) דאסר התם לחד ליגנא ע"ש, ועיין תוס' שבועות (מב.). (מצפ"א)

ד"ה ה"ז מנביאי השקר. נ"ל דהוא דיבור אחד ושייך לדבור דלעיל ומגמה הרבה ה"ז מנביאי השקר דכתיב כו'. ובא לחלק בין משמיע קולו למגביה קולו בתיבת הרבה שהוסיף. (רש"ש)

ד"ה אלא עטוש. דאין עטוש אלא לאוזנו. ולענ"ד היה נראה לפרש כיון דאמר סימן רע לו ע"כ חייבי לאוזנו, דלרצונו לא שייך לומר שהוא סימן. (רש"ש)

ד"ה למטה. מפיה בקול. נ"ב בדפוס לוברין הגירסא בקל, עיין מג"א א"ח סי' ק"ג, ובא"ר ז' ובהגהותי שם. (ד"ש טויבש)

בא"ד. מפיה בקול. נ"ב ועי' מ"א סי' ק"ג ס"ק ו'. (בנא"ד)

תוספות. ד"ה ואומר רבון העולמים. מיד. נ"ב ר"ל אף בתמלא הברכה, וכשיטת הרשב"א מובא בב"י א"ח סי' קכ"ד, וכוונת הש"ס אחר ומתפלל היינו שחוזר לאותו מקום שהתחיל להתפלל וכמ"ש הרמב"ם, ולא דאחר ומתפלל לסיום הברכה ואח"כ יאמר הרבון, וזה דלא כמורה מלבון רש"י, ונסתלק בזה קושי' הלב"ח ע"ש ודו"ק. (ד"ש טויבש)

ד"ה פסק. תלמיד דר"ה הוה לאומלא אזלין. וכ"כ בשמו בתבואות סוף דף מז, ועיין תוס' עירובין דף סב. (מצפ"א)

בא"ד. תלמיד דרב הונא כו'. נ"ב כדאיתא עירובין ס"ב. (בנא"ד)

בא"ד. פ' הממונה. נ"ב ועי' רש"י שם דמפרש דמקשי מתרוייהו ע"ש. (בנא"ד)

דף כה ע"א

גמרא. אבל לתפלה עד שיכסה את לבו. אע"ג דמתניתן היא פ"ג דמגלה (כד.) פותח אינו יורד לפני התיבה, אלטריך ר"ה לאשמעינן ערוה לגמרי, דאפילו יחיד אסור, והתם לחוליא את הרבים דאסור משום כבוד צבור, אבל בעלמו שרי, משא"כ ערוה דאפילו בעלמו אסור בתפלה. (יעב"ץ)

עמוד החוזר כו' הדרוקן. יומא מ"י בדף סו ע"ב ד"ה לא עדיס, יבמות ס ע"ב ד"ה סימן. (מא"ג)

אתמר צואה. ילקוט תהלים תסכג, ובירושלמי תלה פ"ב סוף ה"א אחת שם דר"ה ס"ל נוגע בבשרו אסור, ובבגלי אחת דר"ה ס"ל מותר, ועפ"מ שם. (יפ"ע)

מקום שפסק. בירושלמי פ"ג ה"ה ע"ש ר' אמי. (יפ"ע)

לא יקרא אדם. בירושלמי מוכח דרק אצואת כלבים התנה ובשעה שנתן כו' אבל צואת חזיריס תני לה בתילך בריאתא עם צואת תרנגולין לאסור בכל גווני כמ"ש התוס'. ולפי מה שמוסק הגר"א גם בבגלי צואת חזיריס מהבריאתא דלקמן אפשר לפרש גם בבגלי כן. (יפ"ע)

ולא כנגד צואת כלבים כו' עורות. כתובות עז ע"א תד"ה אלא. (לבוגנר מא"ג)

ולא צואת תרנגולין. בירושלמי פ"ג ה"ה ובגלבן בחלומים, ומונח בתוס'. עוד בתוס' ובגלבן של תמור בירושלמי שם איתא עוד וברכיס ועי' רשב"ם. (יפ"ע)

לא יקרא אדם. בירושלמי שם אמיב ג"כ צואת גמיה. (יפ"ע)

הטמא עומד. ילקוט מצורע תקנג, ת"כ מזריע פרשה ה' סוף פי"ב. (יפ"ע)

טהור עומד. פסחים סז ע"א, יבמות קג ע"ב ד"ה כיון שנכנס, סנהדרין עח ע"א תד"ה ר"ה מגיינין. (מא"ג)

פי חזיר. בירושלמי פ"ב ה"ג ע"ש מר עוקבא. (יפ"ע)

לא אסרה תורה אלא כנגד העמוד. [לעיל כב ע"ב ד"ה ממתין וד"ה והא], עירובין סד ע"א ד"ה שכור, [בכורות מד ע"ב ד"ה פיתמין]. (מא"ג, לבוש)

דר' יונתן רמי. ילקוט תצא תתקלד. (יפ"ע)

ויתד. יומא עה ע"ב. (מא"ג)

כאן בגדולים כאן בקטנים. עיין תוס' בכורות דף מד ע"ב. (מצפ"א)

כל זמן שמטפיחין. (ברכות כב ב') תוס' ד"ה ממתין. (לבוש)

כ"ז שמטפיחין. בירושלמי פ"ג ה"ה הוא ע"ש ר' אבא אמר רב ועליה קאי גינבא אתם דהיינו בשם רב דלאיתא הכא ופליגי אליבא דרב. (יפ"ע)

שרא ליה מארי לגניבא. לפי נאורי בפנ"א לירושלמי פ"ג ה"ה איתא הך קושי' על גינבא והתירון בירושלמי שם עיין שם. (יפ"ע)

גניבא. גיטין ז ע"א. (מא"ג)

נבלעו מותר. לעיל כב ע"ב ד"ה ממתין, וע"ש כג ע"ב ד"ה דברים, סנהדרין פסקי תוספות דף כא. (מא"ג)

רש"י. ד"ה הדרוקן. חולי המלבה את הכרס. עי' רש"י עירובין (מא:) שפי' חולי הפה, ועי' רש"י בכורות (מד:) שפי' חולי מעיים, ובגרי רש"י דהכא עיקר, דבשבת (לג.) קרי לה מכות מדרי בטן, וקאמר שם שג' מיני הדרוקן הם של עבירה עבה ושל רעב תפוח ושל כפיים דק, וממ"ש של כפיים דק אינו משמע שמצנה הכרס רק שנעשה דק וכחוש ממנו, וי"ל דשאר הבשר נעשה כחוש והכרס היא נבה ותפוח, ועי' בערוך שפי' הדרוקן ניפוח הבטן וחולי מעיים, וקשה על רש"י בבכורות ועל הערוך ממ"ש בעירובין (מא:) מתיס בשהן מספרין חולי מעיין וחיה והדרוקן, אלמא דהדרוקן לאו ניהו חולי מעיים ודו"ק. (חל"ה)

תוספות ד"ה לית. מה שנדפס עה"ג בשם גדולת מרדכי דבאלדוס היה השעורים מצוים כדאי' בבכורות, שם ליתא רק שהיו רעות. אבל י"ל דיען שהיו רעות לכן היו מאכילים לתרנגולים. ולשון הגדולת מרדכי שלפנינו [ראה במרדכי סי' עו בחידושי אגשי שם אות כ] יש לכוון לזה ע"ש. (רש"ש)

בא"ד. בהגהות מהרי"ב: מצויים. נ"ל השעורים בזול שהם רעים וכמבואר נמי בתחלת השקל סימן ע"ט ס"ק י"ד, וכן הוא בהגהת מרדכי וכן הוא בבכורות ס"ד סוף ע"ב רעות הן, ולכן הם בזול, ויש חילוק גדול לדינא אם מחזיקין בתוס' כפי האמת וגם לא ידענו מדוע מוכרחת ונשאר ספק המרדכי בפ"ג כאן בבכורות בירושלמי. והגהת מרדכי לא כתב מיד רעות אלא בזול כלומר יען שהן רעות הן בזול ולכן אין מקפידין ונותנין לתרנגולין שעורים בזה. (רא"ג)

דף כה ע"ב

גמרא. עד הנץ החמה כו' דלמא בוחיקין. לעיל ט ע"ב ד"ה לק"ש, יומא לו ע"ב ד"ה אמר, [וע"ש לו ע"ב ד"ה אמר]. (לבוש, מא"ג)

דא"ר יוחנן. בירושלמי פ"א ה"ב ע"ש מר עוקבא ועי' פ"ד ה"א. (יפ"ע)

לבו רואה. לעיל כד ע"א ד"ה שניס, וע"ש ע"ב, פסחים ז ע"ב ד"ה על, לקמן נט ע"ב ברש"ש. (מא"ג)

במים עכורים. בירושלמי [פ"א ה"ב] קאמר הכי אתמא דירושלמי, ועפ"מ פ"ט ה"ב דמוכיח מזה דס"ל להירושלמי לבו רואה את הערוה אסור, ובענ"ד אין ראיה די"ל דמוקי בעכורים משום עיניו כדמוכח מתרומות פ"א ה"ד דעכורים אסור בברכה ובגלוגין אסור דהוי כבעשתים, ומאי

דמקשה והרי לבו כו' ה"ה דהו"מ להקשות והרי עיניו, ומה דשרי לת"ק דאיהך בריימתא ביושב עד לותרו הוא משום דמיושב מתכסה בין רגליו ואין עיניו רואים. (יפ"ע)

ת"ר מים צלולין ישב בהם עד צוארו וקורא. נ"ב לא דבעי דוקא עד לותרו, דהא לענין ק"ש ג"כ שיכסה לבו רק לתפלה כדלעיל ריש ע"ח, אלא לרבותי' נקיט עד לותרו אע"ג דלבו עם הערוה במים ומשום לבו רואה את הערוה כמ"ש בת"ר בסם הראב"ד דהוא עיקר לבו רואה את הערוה מה שהוא עם הערוה, ולכך נ"מ לעיניו רואה את הערוה כיון שעיניו חוץ למים לכך קאמר אפי' עד לותרו שאז לבו רואה ערוה מותר, וכ"ש כשלבו חוץ למים דאין לבו רואה הערוה. אך קשה דלפ"ז למה הוצרך לאוקמי לעיל במים עכורים, אפי' במים צלולים מצי לאוקמי וכגון שלבו חוץ למים דאין כאן לבו רואה את הערוה, וי"ל משום דאוקמי כוותיקין וטעמא דוותיקין כדי שיסמוך גאולה לתפלה כו' מ"כ ע"כ מיירי שמתפלל מיד, מ"כ מ"מ לאוקמי כשלבו חוץ למים דהא לתפלה בעינן שיכסה לבו, וע"כ נ"ל יתכסה במים היינו גם לבו במים ומ"כ לבו רואה הערוה וי"ל בעכורים ודו"ק. (מל"ה)

לא נתנה תורה למה"ש. סוכה כו ע"מ ד"ה דפרים, מנחות כג ע"מ ד"ה הוא, קדושין נד ע"מ. (מא"ג)

צואה בעששית. ילקוט תצא תתקלד. (יפ"ע)

צואה כל שהוא. ירושלמי פ"ג ה"ה על שם ר' בנימין בר יפת משמיה דר' יוחנן. (יפ"ע)

צואה בגומא. ירושלמי תלה פ"ב סוף ה"מ אר"ה עומד אדם על הצואה כו' ע"ש. (יפ"ע)

א"ר יהודה כותי ערום. ילקוט נח סח, תצא תתקלד, יחזקאל שסב. (יפ"ע)

וכמה מיא רמי ואזיל כו'. פירש"י הלא מרובים הם, ר"ל דמדנקט שיכול להתכסות בה אלמא דמרובים הם. אך אכתי קשה דהל"ל לאוקמי סיפא כשהן בכלי למאי בעי לאוקמי למי רגלים דלא מיירי בהן בכלי, ונראה דמי משרה כיון דעיקרן מים לא שייך לבטוליהו במים רק עד שיסיר הריח. ול"ש למאלי כלל עד שיתן לתוכן מים דבליבא ריחא אף בלא מים שרי. (ראמ"ה)

כמה יטיל לתוכו מים. (נזיר לח ע'); בש"ס ורש"י ד"ה והאיכא. (לבוש)

וכמה יטיל כו'. עי' תוס' נזיר ל"מ ע"מ ד"ה כמה, ומה שפירשו כאן ד"ה ובלבד, ומה שפירש רש"י כאן על מי רגלים. (רא"ג)

כמה כו' רביעית. ירושלמי פ"ג ה"ה ומסיק דא' לבלי קטן ואחד לבלי גדול. (יפ"ע)

גרף של רעי. ירושלמי שם הבריימתא בשינוי קלת, והגר"ח משוה גי' הבריימתא שם להבבלי. (יפ"ע)

ר"ש בן אלעזר. ירושלמי פ"ג ה"ה אימתא אפי' טרקלין עשרה על עשרה כו'. (יפ"ע)

אמר רבא הלכתא פחות מג' כו'. לכאורה מה חידש רבא ומה שייך הלכתא בלא קדימת פלוגתא, [בקושית אאמ"ו ז"ל. פרכינן בסנהדרין נ"מ ע"ב הלכתא למה לי ופרש"י שאין מתלוקת כו']. ואדרבה הזכירו שזה פשוט. וגם למה ליה להאריך הוי ליה למימר הלכתא כר"י. ולולא דמסתפינא הייתי אומר דהא דאמר ר"י עשרה ולאי לא מינצי לי היינו לאומרא כדפרש"י אבל הא דאמר אמי שפיר עבדית כו' עשרה רשות אחריתא היא. ולכאורה מה חידש איהו לר"י וגם מה לשון אומרת רשות אחריתא כו' דלא אתי שפיר כפרש"י הנ"ל, אלא אפשר דפליג ואמר שפיר עבדית דלא מינצי לן דהדין פשוט להיפוך לקולא ומשום דרשות אחריתא היא (ועי' כהאי גוונא קוגי' דלקמן ד' ס"מ) והיינו כדאמרינן בבריימתא דלעיל (ע"מ) הי' על מקום גבוה יו"ד טפחים או נמוך יו"ד טפחים יושב בגידו וקורא כו' ועל זה שייך שפיר פסק כאמי ולא כר"י. (דברי נחמיה)

הלכה כרשב"א. מירושלמי פ"ג ה"ה ע"ש ר' יעקב בר אחא בשם ר' חייא בר ווא הורי ר' חנינא תרמיה כהדא דרשב"מ. (יפ"ע)

רב יעקב ברה דבת שמואל. לפי שהיה בר איסור גיורא הורתו אלא בקדושה (כמו רב מרי בר רחל כדאיתא עי' ב"ב קמט.) לפיכך מייחסו אחר אמו, שולד נכרי משכחלא אינו מיוחס אחריו אלא ולדה כאמה. (יעב"ץ)

ר' יעקב ברה דבת שמואל. לעיל מז ע"מ, שבת קנד ע"מ, עירובין פ ע"מ. (מא"ג)

בית שיש בו ס"ת. ירושלמי פ"ג ה"ה ע"ש ר' חונא. (יפ"ע)

כלי תוך כלי. לעיל כד ע"מ ד"ה והא תנא. (מא"ג)

לא שנו. ירושלמי פ"ג ה"ה הוא ע"ש שתמא דירושלמי, ועי' סנהדרין פ"י ה"מ. (יפ"ע)

רש"י. ד"ה והרי לבו רואה אה"ע. קס"ד כל אבר כו'. מדברי הגר"א ז"ל בביאורו לאו"ח סי' ע"ד סק"מ נראה שהיה גורס ברש"י והרי עקבו כו', וע"ש כונה נאותה בדבריו. (רש"ש)

ד"ה מאן שמעת. לא ידעתי היכן הוא. ע' מ' חוט השני עלה כ"ג מ' ליין עוד מקומות שבכתב רש"י לא ידעתי, והם נודעים. וע' גליון הש"ס לאבא מארי הג' זצוק"ל. (ג' מהרש"א)

בא"ד. לא ידעתי היכן היא. נ"ב עי' תלמידי רבינו יונה בשם ר"ת. (בנא"ד)

בא"ד. [בליוי גליון הש"ס על "לא ידעתי" שברש"י, שכת לעיין ברש"י פסחים (פא.) ד"ה אבל]. (רש"ש)

ד"ה עשרה ודאי. לא שאלתי ממנו דנראה כאילו אינה תחתיה. לפירוש זה אין הכונה למה שאמר אמי, שמא לא היה בגירסת רש"י כך, ועיין רא"ש פ"מ בשם גאון, גם הוא פתוס, ונראה שר"ל בעצה שאינה נגוהה שלשה לא מינצינא ליה, משום דכאלרעא שמיכתא היא, משו"ה ולאי אין כאן מציאה, ג' ד' כו' עשרה ולאי לא קא מינצי ליה כו', רשות אחריתא היא דמחילה גמורה היא בכל מקום, חולקת רשות לעצמה ומפסקת ולאי. (יעב"ץ)

תוספות. ד"ה ובלבד. אבל בגרף אפשר דלא מהני מים. עי' ירושלמי פ"ג ה"ה מפורש דמהני, ועי' תוספות ירושלים בהקדמה וסי' פ"ז, ועי' זמרים ע"ט ב' ורש"י ותוס' שם וע"ע, [ועי' דעת תורה או"ח סי' פז סעי' ח]. (מהרש"ם)

דף כו ע"א

גמרא. אקמטרא. נ"ב עיין מ"ש זקני הב"ח א"ח סי' מ' שהיה הגירסא בגמ' וברש"י שלו בקמטרא, ועיין ש"ג בשם ריא"ז שמנית בטלית והטלית בתו הקמטרא. (ר"ש סויבוב)

אריב"ל ס"ת. ירושלמי ברכות פ"ג ה"ה ואם היה נתון בחלון שיש בו עשרה טפחים מותר הוא"ל רשות לעצמו. (יפ"ע)

אמר רבא אמר ר"ס. לעיל ה ע"מ, שבת כד ע"מ. (מא"ג)

אמר רבא אר"ס כו' ל"ש אלא לאחריו כו'. ק"ל מדוע לא מייתי הש"ס סיוע אליו מהבריימתא דלעיל (כה.) לא יקרא כו' ואם לאו מרחיק מלא עיניו. וכן מהבריימתא דלעיל (כב ב') היה עומד בתפלה כו' לפניו עד שיזרקנה לאחריו ד"מ. ומצאתי להרמב"ן בס' תה"מ (בדפוס וורשא דף מ"ז ע"ג) שכ' דמלינו בהרבה מקומות שהיו יכולין להביא בריימתא ואומר תניא כוותיה ולא אמרו כן ע"ש שהביא דוגמאות לזה, ועמש"כ לק' ע"ב. (רש"ש)

בהכ"ס שאמרו. מירושלמי פ"ב ה"ג הוא דברי ר' זירא. (יפ"ע)

אמר רבא הני בתי כסאי. לעיל כה ע"מ ד"ה ריח רע. (מא"ג)

מתני'. והמשמשת. ירושלמי יומא פ"ג ה"ג, ושם מפיק טעמא דר' יהודה משום שאינו מועיל טבילה זו לטהרו, ועפנ"מ פ"ג ה"ו.

גמרא. איבעיא להו. עי' פ"ג ה"ו ויומא פ"ג ה"ג ובפנ"מ.

ב"ק שראה זיבה. לעיל כב, מ"ק טו ע"מ ד"ה וטועלי. (מא"ג)

כי פטר ר"י כו' דמעיקרא לאו ב"ט הוא. לכאורה ה"ג דמטעם הואיל קאמינן עלה וכדאמר עולא בזבחים (לב ב') הואיל והותר לגרעתו הותר לקריו ע"ש, אבל מ"כ יקשה לעולא מדרבנן לכן נראה דכאן אי שייך הואיל והותר כיון דמעולם לא נאסרו, ומילוק זה מבואר בתוס' שם ריש דף ל"ב. (רש"ש)

אבל בעל קרי שראה זיבה דמעיקרא בר טבילה הוא כו'. עי' זהר פ' וירא דף ק"ב ע"ב. (מהרש"ם)

מתני'. תפלת השחר. עיין לעיל יז ע"ב ד"ה מי, יומא לד ע"מ ד"ה העולה, מנחות סד ע"ב ד"ה ועל, פסחים נ ע"מ ד"ה מקוה. (מא"ג)

תפלת השחר. דב"ר פ"מ, תנחומא תשא, תוספתא פ"ג. (יפ"ע)

תפלת השחר עד חצות. ע' מג"מ סימן נ"מ סק"ז, וע' מ' שאגת אריה סימן י"ב וסימן ט"ו. (ג' מהרש"א)

רי"א עד פלג המנחה. לעיל ב ע"מ ד"ה מאימתי, ר"ה ל ע"ב. (מא"ג)

עד פלג המנחה. (ברכות ב מ') תוס' ד"ה מאימתי. [מ"ה עי' שו"ת רמ"ע מפאנו סי' מ']. (לבוש)

תפלת הערב אין לה קבע כו'. עי' תשו' הרשב"מ מ"מ סי' רס"ט. (מהרש"ם)

רבי יהודה אומר עד שבע שעות. ת' מנחם עזריה סימן כ"ב. (ג מהרש"א)

גמרא. מצותה עם הנץ החמה כו' ותיקין גומרין. יומא לז ע"ב ד"ה אמר, [סוכה מד ע"ב ד"ה כאן, לקמן ל ע"מ ד"ה אבוה דשמואל, לעיל ט ע"ב]. (לבוש, מא"ג)

ותיקין. ירושלמי פ"מ ה"ב ע"ש מר עוקבא, ועי' פ"ד ה"מ, ילקוט תהלים תתמ. (יפ"ע)

טעה ולא התפלל ערבית כו'. לענין קושית התוס', עי' מ"ש על הרא"ש, ובדרוש תפלת ישרים. (יעב"ץ)

טעה ולא התפלל ערבית. [לעיל טו ע"מ ברש"י ד"ה לק"ש, וע"ש כא ע"ב ברא"ש, וע"ש כז ע"ב ברא"ש, וע"ש ל ע"ב בתוס' ד"ה לפי, וד"ה מסתברא, שבת ט ע"ב ד"ה לא מ"ל, יומא פז ע"ב בת"י ד"ה והאמר], ותד"ה והאמר, חגיגה ט ע"ב ד"ה או. (מא"ג. לבוש)

איבעיא להו טעה ולא התפלל מנחה כו'. כבר הקשו המפרשים דלמאי לא אפשטיא להו מבריימתא ריש ע"ב טעה ולא התפלל מנחה בע"ש, ולמה להו להביא מר' יוחנן. והנראה בזה דלכן הביאו לפשוט מר' יוחנן בכדי לפשוט עוד בעיא אחרת אשר זה מחלוקת בין הפוסקים אם טעה ולא התפלל ב' תפלות אם משלימים, דעת התוס' ד"ה טעה שלא יצליח רק התפלה הסמוכה, ודעת הרשב"א בחי' דיצליח ע"ש. והנה למסקנא דאם לא התפלל מנחה מתפלל ערבית ב', לכאורה למה לא אמר ר' מרי אר"י במימרא קמא, טעה ולא התפלל ערבית כו', שחרית כו', למה לא אמר מנחה כו' דהוה רגתא יותר. או לא הו"ל למימר רק ערבית לחוד. ובע"כ הפי' מ"ש שחרית ר"ל שגם שחרית לא התפלל, מתפלל מנחה רק שתים. וכדעת התוס' וכמ"ש הגר"א א"ח סי' ק"מ. אמנם לפ"ד דאינעיא אם טעה ולא התפלל מנחה אינו מתפלל ערבית שתים. ניחא מימרא קמייתא דר' יוחנן ולהורות נתן לדוקא אלו, ואם לא היה מגייר רק אדא הו"א דלאו דוקא, וה"ה מנחה, ונקט חד לדוגמא. לכן נקט ערבית ושחרית, לאפוקי מנחה אינו משלים, ובב' תפלות משלים וכדעת הרשב"א, אם הם ביום אחד, כי מצד הסברא הוא כהרשב"א וכמ"ש בחי' וזה היה כונת האינעיא. והפשטן שהביא לו מר' יוחנן דמנחה משלים ערבית, וא"כ מוכח ממימרא קמא כדעת התוס' וכנ"ל אמנם אם היה פשוט מבריימתא, אכתי ליכא ראיה ממימרא קמא דר"י דדלמא לא שמיע לי' הבריימתא והיה סברת תוך כהרשב"א. ובעת מוכח כדעת התוס' ודו"ק היטב. (נחוקי הגרי"ב)

טעה ולא התפלל מנחה מתפלל בערבית ב'. [נ"ל דתפלת התשלומין אינה אלא רשות דלא עדיפא מתפלת שעתיה. ועפד לזה מהא דפסקינן בשו"ע סי' ק"מ ס"ג דבשעה שלא הגיע עדיין זמן תפלה הסמוכה לא יצליח]. (רש"ש)

עבר יומו בטל קרבנו. עי' ריש פ"ב דתמורה (יד. מ'). (יעב"ץ)

עבר יומו בטל קרבנו. עי' בעמוד ב' ד"ה אינעיא, תמורה יד ע"מ ברש"י ד"ה קרבנות. (מא"ג)

וכיון דעבר יומו בטל קרבנו כו'. עי' תשו' רשב"א מ"ח סי' תמ"ז. (מהרש"ם)

ואין בזה משום דעבר יומו בטל קרבנו. נ"ב הא דלא נקט ר"י הך דינא לבד, והו"ל ערבית ושחרית כ"ש, משום די"ל דדוקא בערבית דהוי תפלה רשות אינו נדחה תפלה חיובית שהי' מקודם לכן ואיכא תשלומין. משא"כ היכא דנאה תפלה חיובית נדחה תפלה חיובית, ומכ"ש רשות שהי' מקודם לכן וליכא תו תשלומין קמ"ל דגם בערבית ושחרית מהני תשלומין כנ"ל נכון. (ר"ש סויבוב)

מעוות לא יוכל לתקון. קה"ר פ"ב, ילקוט שם. (יפ"ע)

רש"י. ד"ה וכיון. כגון מוספין של כל יום ויום. הגר"י פיק הגיה תמידין, ול"נ דהיה ק"ל לרש"י מ"ק הש"ס אבל הכא כו' וכיון דעבר יומו כו' הא גם תמיד של שחר אם לא נקרב בזמנו שוב אין לו תשלומין אף באותו היום, עי' תוס' מנחות (כ.) ד"ה במד"א ואפ"ה לתפלה שכנגדו א"ל תשלומין במנחה לזה כתב דמ"מ מצינו ק"ל דזמנו קבוע ואפ"ה כשר כה"י כגון מוספים, אבל הא לא מצינו שיהא לו תשלומין לתמיד, ומגיבה ולאי די"ל תשלומין כל ז' ואיכא למ"ד כולן תשלומין דלאשון ניהו (חגיגה ט.) אינהו מיקרו קרבן יחיד (שם ו.) וע"ש בתוס'. (רש"ש)

תוספות. ד"ה טעה. היינו לגבי מצוה אחרת והיא עוברת כו'. נ"ב עי' תוס' שבת (ט:) ד"ה למ"ד שכ' דאפי' אינה עוברת דחינן לתפלה עבורה ע"ש. (חל"ה)

דף כו ע"ב

גמרא. מתפלל בליל שבת שתים. ובר"ף וברא"ש הגירסא שתים של שבת, וכל"ל כאן, והנה ה"ל להש"ס לסייעי' מהך בריימתא לר"ה בר"י אר"ל אר"מ דלעיל, ועי' משכ"כ בסוה"פ דלעיל. (רש"ש)

מתפלל בליל שבת שתים. [של שבת] טעה כו'. כל"ל. (בנא"ד)

טעה ולא הזכיר. ירושלמי פ"ה ה"ב, תענית פ"א ה"מ, ושם אמר עלה ר"ז בשם רב חונא מחזירין אותו בשומע תפלה. ועתוס' ד"ה הא. (יפ"ע)

תפלות אבות תקנום. הנה הרמב"ם פ"ט מהל' מלכים ה"א כתב ג"כ אנרהם תקן תפלת שחרית ויצחק מנחה יעקב ערבית, ואולם פ"ה מהל' תפלה ה"ח פסק כמ"ד תפלות כנגד תמידים תקנו. והאמת הוא דבזה ליכא שום מולך דהאבות תקנו התפלות, ושם בהל' מלכים דמדבר רבינו מן סדר התפשטות מלות ה' עד שבת משה רבינו נקט הענין כפי מה שהיה, אולם במה שהוא חונה עלינו הנה בלל גדול אלנו אין למדין דבר מקודם ממן תורה (וירושלמי פ"ג דמועד קטן), ועי' רמב"ם פי' המשניות פ"פ גיד הנשה ומשנה למלך פ"י מהל' מלכים ה"ז, ומ"כ נהי דאבות תקנו מ"מ אין מתקנים לחוב עלינו, ומפני זה צריך לומר דאנשי כנסת הגדולה תקנו נגד תמידים, ורק משום תקנתם אנו מצווים להתנהג כן, וכן משמע לשון הש"ס כאן תפלות אבות תקנו ואסמכינהו רבנן על קרבנות היינו, דזאת בודאי בכוח דאבות תקנו רק רבנן דעשאו חוב עלינו היא דומיא דקרבנות, ונכון. (מהרצ"ח)

תפלות אבות תקנום. ירושלמי פ"ד ה"מ, ופסחים פ"ה ה"מ, ב"ר פס"ח ופ"ס, במד"ר פ"ב, תנחומא חיי ומקץ, שוח"ט סי' נ"ה, ילקוט וירא פו הבנים תשבו ע"ש ריב"ל. (יפ"ע)

ריב"ל אמר תפלות כנגד תמידין תקנום. עיין במדרש רבה פ' וילא ובילמדנו פ' מ"ש ופ' תשא דריב"ל ק"ל נמי דתפלות אבות תקנום, אלא שמוסיף לומר כנגד תמידין תקנום משום תפלה מוסף דלא אשכחן דתקנוה אבות, א"נ משום זמנם שהוא כמו בתמיד. ומש"ה ניחא דלא קאמר בסמוך לימא מהו מיזבחא דריב"ל מההיא דתניא כוותי' דריב"ח. (מצפ"א)

כנגד תמידין תקנום. עיין ע"מ ד"ה אינעיא, לעיל כא ע"מ ברא"ש, שבת ט ע"ב ד"ה למ"ד, יומא לז ע"ב ד"ה אמר, מגילה ג ע"מ ד"ה מצטלין. (מא"ג)

אברהם תקן תפלת שחרית. יומא כח ע"ב ד"ה לגלותא. (מא"ג)

יצחק תקן תפלת מנחה. [לקמן לד ע"ב ד"ה חליף, תענית ב ע"מ, וע"ש כח ע"מ ד"ה הללו], ע"ז ז ע"ב ד"ה ואין, [בכורות ו ע"מ ד"ה ומ"ת]. (מא"ג. לבוש)

יעקב תקן תפלת ערבית. שבת ט ע"ב ד"ה למ"ד, יומא פז ע"ב בת"י ד"ה והאמר, וד"ה והא דבתפלה, חולין לא ע"ב ברש"י ד"ה להתפלל, לעיל ב ע"מ ד"ה מאימתי. (מא"ג)

ואין פגיעה אלא תפלה. תנחומא בשלח, ירושלמי [ברכות פ"ד ה"מ] ומייתי מקרא [ירמיה כז יח] ויפגעו נא בה' צבאות. ובמכילתא בשלח פ"ב מייתי לתרוייהו קראי. (יפ"ע)

מפני מה אמרו תפילת. ילקוט תהלים תשעא ע"ש ריב"ל, ותמוה קצת דנקט מקודם גי' המדרש והירושלמי דריב"ל ס"ל כנגד אבות ואח"כ קאמר בשם ריב"ל כנגד תמידין בכנבלי. (יפ"ע)

תמיד של ב"ע קרב והולך עד הערב.

מגיגה כמ ע"מ ד"ה המוגן, [זמנים נו ע"מ ד"ה מנין]. (לבוש, מא"נ)

קרב והולך עד הערב. עיין בגמרא זמנים נו ע"מ מנין לדם ומתוס' שם. (רא"ג)

קרבין והולכין כו'. (שבת ט ב') תוס' ד"ה למ"ד. (לבוש)

מנחה גדולה. פסחים יב ע"ב, וע"ש לד ע"מ. (מא"נ)

איבעיא להו ר"י פלג מנחה קמא קאמר כו'. ולק' מ"ש רי"מ פה"מ מי אמרת בשלמא עד ולא עד בכלל כו'. לכאורה קשה מדוע לא נאמר דפלג פי' רגע תלות זמן משך המנחה כמו עד תלות דבדברי ת"ק דמתניתין, (ומש"כ רש"י דלרבנן עד ולא עד בכלל ר"ל דקאי על עד הערב דקאמרי בתהמ"ז) ובריש מכלתין ומש"מ עד תלות, עי' מ"מ תשי' ה' וי"ל משום שאם היה כוונת ר"י על רגע המוגלת הל"ל עד פלגות המנחה כמו שברגע אוקלים על תלות הלילה, אבל לשון פלג מורה על כל משך זמן חצי המנחה, וי"ל דזהו המלוק בעצמו בין בתלות הלילה דהכוונה על רגע המוגלת ובין לשון ויהי בחצי הלילה דפי' במשך זמן חצי הלילה כמו חצי היריעה ודומיו, וכדכתיב ואתם לא תצאו איש מפתח ביתו עד בקר כו'. ונראה דהקב"ה בעצמו בגיכול נתגלה ברגע תלות הלילה ממש, וכמ"ש בתלות הלילה חצי יוצא ומזה מ"ש הא דתרתב"ע (לעיל ט.) ונאמר להלן ועברתי בארץ מצרים בלילה הזה, מה להלן עד תלות דשם אמר על עצמו ממש וכמו שדרשו בגמרא ס"פ מקרא זה, ובמשך חצי הלילה עד הבקר היו ע"י שלוחיו ומלאכיו כמו שכתב ויהי בחצי הלילה וה' כו', ואמרי' במדרש כ"מ שנאמר וה' הוא ובית דינו, ולכן נוס שלא יצאו איש מפתח ביתו עד הבקר מפני שניתן רשות למשחית כו' ומזה שוב לא נצטרך למה שנדחק הרמב"ן שם. (רש"ש)

פלג מנחה אחרונה. כ"ה ג"כ בירושלמי פ"ד ה"מ, ומקשה שם הא תמיד נשחט בשמונה ומחצה ואיך אמרי' דזמן מנחה קטנה בט' ומחצה ומשני לה ע"ש. (יפ"ע)

והיא אחת עשרה שעות חסר רביע. נ"ל דל"ל מחצה כו' וכ"מ מרש"י כאן, ויותר מדבריו לק' (כז.) ד"ה פלג ראשונה והוא מוכרח שם. (רש"ש)

נימא תהוי תיובתא דרבי יוסי בר' חנינא. נ"ב עיין מזה בספר הכריתות, והובאו דבריו בספר הליכות עולם דף יז ע"ב, ויעוש"ה בדברי הרב"י בכללי הגמ' שלו ובדברי בעל ידי שמועה. (ד"ב רושבורג)

נימא תהוי תיובתא דריב"ח. נ"ב לאו מברייתא מקשה ליה דהאיכא ברייתא דקאי כוותיה, ועוד דא"כ לוקשה גם לריב"ל מברייתא דמסייע לריב"ח, אלא דהקושי' הא חזינן במתלוקתן דרבנן ור"י דס"ל כנגד תמידין דלריב"ח במאי קמיפלגי, וע"ז מי' דאסמכוהו אקרבנות ובא פליגי ודו"ק. (מל"ה)

תפלת מוסף וכו' מאן תקנה. בספר הזוהר [ח"ג שב:] משמע שהוא בסוד יוסף, מכל מקום לא אשכחן לא בהלי' בתלמודא, ולא רמיזא בקרא. (יעב"ץ)

עד ועד בכלל. (חולין נה ע') תוס' ד"ה התם [ל"ל: כלל]. (לבוש)

עד ועד בכלל. לעיל יד ע"א, ר"ה ל ע"ב, סנהדרין לט ע"ב ד"ה ולא, חולין מו ע"א, וע"ש נה ע"א ד"ה כל, נדה נח ע"א, מנחות סח ע"ב, ערכין יח ע"א, וע"ש נז ע"ב. (מא"נ)

רש"י. ד"ה שניה. עי' מהרש"א שנדחק בדבריו. ולי"נ דדעת רש"י דאף אם עדיין לא התפלל כלל חובת שעתי' צריך להקדימה לתפלת תשלומין, מ"מ אם כבר התפלל חובת שעתי' רק דעבה בענין שצריך לחזור ולהתפלל בכגון זה יכול להקדים תפלת תשלומין, וכה"ג מחלקים התוס' לקמן (כט ב') דבור המתחיל טעה ע"ש. [אח"ז מצאתי להפר"ח בסי' ק"ח שפסק כן מדינא מסברא ע"ש]. (רש"ש)

תוספות. ד"ה טעה. שגם בשבת היה דין שיתפלל כל י"ח כו'. כדאיתא לעיל כ"ח א'. (רש"ש)

בא"ד. ומיהו ברב אלפס לא משמע כן כו'. נ"ב הא דלא הוכיחו מש"ס דכאן, עי' רש"א, ול"נ דמש"ס דילן אין ראיה דבאמת פ"ד דש"ס משום דלא הבדיל בתפילה צריך לחזור ולהתפלל בהבדלה ושייה עלתה לו לתשלומין אף שהבדיל בה אין בכך כלום, אך להרי"ף להטעה דגלי דעתיה דראשונה לתשלומין וע"כ צריך לחזור ולהתפלל בלא הבדלה וא"כ מה תיקן, אברא גם להרי"ף לא יתבאר מה קשיא להו דהתם באמת מתקן הטעות שהיא מה שהקדים תפלת תשלומין ועתה יתקן ויאחר אותה אחר חובת שעתא, משא"כ כאן בהטעות היה אלא אחר של ר"ח וזה לא יתקן עכשיו, ואפשר לי"ש כוונתם דלא מתבר שבשביל הקדימה לחוד נזקיק לו לחזור ולהתפלל אם לא שכיון שלא הקדים חובת שעתא לא יצא י"ח תפלת תשלומין כלל וכמאן דלא אלי דמי, וא"כ ה"ה בלא התפלל יעלה ויבוא כמאן דלא אלי כלל וירוחי במה שישלים בלילה ה"מ ברכות ודו"ק. (מל"ה)

בא"ד. ומיהו ברב אלפס. נ"ב יש להקשות ע"ז היאך לא משמע כן מרב אלפס, והלא יש לחלק בפשיטות דבשלמא בר"ח דהמניעה שלא הזכיר ר"ח שפיר כתב דלא יוחיא כשיתפלל בערבית דג"כ [לא] זכיר של ר"ח ועכ"פ כבר התפלל, משא"כ בהקדים תפלת תשלומין לחובת שעתא דהוי המניעה מפתח הקדמה ומאחר יתפלל כעת אחר חובת שעתא שפיר יוחיא, וכן נראה מתי' רשב"א שכתב עלתה לאם הבדיל בשני' ולא הבדיל בראשונה שני' עלתה לו ראשונה לא עלתה לו דהכי קיי"ל משום גילוי דעתי' כמ"ש הרי"ף, ואח"כ כתב כמ"ש התוס' שאם לא הזכיר מנחה של ר"ח או בתפלל מנחה של שבת י"ח דאינו חוזר ומתפלל ערבית שתים דמסתברא טעמא משום שאינו מרוח ע"ש, ועכ"ל שהוא מתלק כמ"ש. ובדעת התוס' נראה שכ"ז שאין בתפלה שני' התחדשות זולת כמו תפלה ראשונה לא נחשב וכמה תפלה בחשב ואין אנו רואין הראשונה כמו שאינו, ואם הוי בהקדים לחובת שעתא כיון דבעצמותה אין יתרון לשני' על ראשונה ודוק היטב. (ר"ש טוביבש)

בא"ד. ומיהו ברב אלפס לא משמע כן כו'. עי' מהרש"א שכתב דלכאורה מתוך הגמרא נמי מוכח הכי כו'. נראה שהבין דמאי דקאמר הגמ' ומהדרינן ליה, פי' דצריך להתפלל פעם הג' ושגה בזה במחכ"מ דפשוט דקאי בעצמא, ר"ל דאם לא הזכיר הבדלה בתה"מ מהדרינן ליה, אבל הכא א"ל דבאמת הוה מעוות לא יוכל לתקן וכסברת רי"ה. ועוד י"ל דלא היה בגירסתם תיבות ומהדרינן ליה, כי גם בגי' הרא"ש ליתייהו. ועוד נ"ל דע"כ המקשה הוה ס"ל דתפלה הראשונה ודאי היתה כוונתו לשם חובת שעתי' כדינה להקדימה, דאל"כ היכי דייק למימרא כו' ולכן לא מוכח מידי דהא לא התפלל כלל לשם תשלומין, אבל מאלפסי מוכח שפיר דהוא ס"ל דלהכי לא עלתה לו משום דכוונתו היתה לשם תשלומין ודו"ק. (רש"ש)

בא"ד. דאיכא לא לתקדומי תפלת שניה בריאה דהכי מוכח. [וי"ב אינו מדוקדק, אבל בר"ף עצמו הגי' דאיכא ליה לתקדומי תפלת מוכח שעתיה בריאה, וכן נ"ל גם בתוס' כאן]. (מהר"כ)

ד"ה יצחק. ואע"ג דאמרינן לעתא דאברהם מכי משחרי כותלי. וי"ל לי"ש דאי גם אברהם התפלל מנחה לעולם שאפילו עירובי תבשילין קיים [יומא כח:], מיהו מקמי דתקנה יעקב לא הה בתורה רשות ונדבה, אחא יעקב וקבעה חובה. וכן בודאי תפילת ערבית נמי אברהם ויצחק לאי לה נדבה, עד דאתא יעקב וקבעה חובה. [ועי' מ"ש בסיזורו בענין מנחה גדולה אותיות ו-מ]. (יעב"ץ)

ד"ה ואין. וכפי' חלק הוא אומר להפך. ועי' תוס' ע"ז (ז:) שתירץ תירוץ נכון. (מל"ה)

ד"ה עד פלג. תימה וכו'. נ"ל דקושייתם קאי על האיצעי' דאמ"ל דר"י פ"מ גדולה קאמר, (אבל בגמרא אינו ברור לי כוונת האיצעי' דראשונה אם הכוונה לפפוקי אם פ"מ גדולה אם קטנה, או הספק הוא אם פלג דאשון ממ"ק אם פלג אחרון לגד הא' קשה דהל"ל פלג מ"ג קאמר או פלג מ"ק כשמותן בברייתא דלעיל בסמוך. ולגד הב' קשה דהל"ל פלג מנחה דראשונה כלשון הגמרא לקמן מי שברח כו' פלג דראשונה קאמר, ובפירש"י לא מצאתי הכרע כ"כ), והיינו רבנו שעה קודם מ"ק דהאיך יתכן זה דהא בכל יום היה קרב בט' ומחצה, וא"כ עכ"פ עד זמן זה היה ראוי לתפה"מ, וע"ז תירצו שפיר דתפלה נגד קטורת כו', ול"ל דקטורת שבכ"י היה בזמן זה דהא דקאמרינן דקרב בט' ומחצה היינו גמר הקרבתו כדפירש"י בר"פ פ"נ והיינו עם הקטורת ומנחת נסכים (ודברי רש"י פה ד"ה מ"ק אינם מדוקדקים) וקטורת של בה"ע היה קודם לנסכין כדאיתא ביומא (לא ב'), ודברי מהרש"א בזה תמוהים ודחוקים. (רש"ש)

בא"ד. תימה וכו' וי"ל וכו'. כן הוא הקושיא והתירוץ בירושלמי דפרקין עי"ש. (רי"א חבר, מצפ"א)

בא"ד. דתפלה. נ"ל דתפלת המנחה, וכן העתיק בלח"מ בפ"ג מה"מ ה"ב. (מרא"כ)

בא"ד. דכתיב תכון תפלתי קטורת. לעיל (ו ב') מוקי לה ר"י להאי קרא בתפלת ערבית, וא"ל דהתם אליבא דרבנן וכן בירושלמי בפרקין מוקי לה בתפלת המנחה. (רש"ש)

בא"ד. קטרת לפניך משמע כפי מנחת ערב כנ"ל, ודברי התוס' מבוארים בירושלמי דאר"י לא הוקשה תפלת מנחה לתמיד של בה"ע אלא לקטרת שנא' תכון וגו'. ועי' ביאור דברי התוס' בלח"מ שם ע"ש שהאריך בזה. (מרא"כ)

בא"ד. לפניך (תהלים קמ"ז), עי' ירושלמי. (בנא"ד)

בא"ד. ע' לח"מ הל' תפלה ה"ב. (נחוקי הגרי"ב)

דף כז ע"א

גמרא. עד ולא עד בכלל. מה שליין עליו הגרי"ב [עיין תוספות תוליין], זה שייך לסוף דף כ"ו ע"ב עלן תוס' ד"ה אינעיל. (רא"ג)

היו לפניו ב'. דב"ר פ"מ, עי' מג"א סי' רפ"ו דנאין שהות לשניהם לכ"ע מוסף קודמת משום דלה אין תשלומין ולמנחה יש תשלומים, וירושלמי מפורש דאדרבה בעי למימר דוקא נאין שהות מייר, ועפנ"א. (יפ"ע)

שזו עוברת וזו אינה עוברת. קדושין דף כט ע"ב. (מצפ"א)

ריב"ב העיד כו' ועל יין. ב"ב לה ע"א, סנהדרין ע"א, מנחות סד ע"ב ד"ה ועל, חולין (פה ע"א ד"ה) [כה ע"ב ד"ה] אי. (מא"נ)

שממאנין את הקטנה. עי' ירושלמי יבמות פי"ג ה"א דמקשה וכי בעדות חולקין ומשני. וקשה א"כ מה נענה פה דחכמים פליגי וס"ל עד אחות נגד העדות, ובברייתא כ"ו ע"ב מבואר דלחכמים תמיד נקרב עד אחות, וי"ל דהעדות לא באה ולא אחר ד' שעות ופליגי בפי' העדות. (יפ"ע)

תרגגול שנסקל. עי' ירושלמי ערובין פ"י ה"א, ומלייר לה כגון שניקר מוחו של חיטון. (יפ"ע)

ועל תמיד של שחר. (מנחות סד ב') תוס' ד"ה ועל. [א"ה מ"ש שם בתוס' ד' כד ע"ש ג"ל כז, ולפנינו ברש"י לא נמצא ועי' בהגהות מוהרי"ב שם, ועי' בהגהות אלפסי בתר"י מ"ש בזה]. (לבוש)

על תמיד של שחר. ירושלמי פ"ד ה"א תענית פ"ד ה"ה. ונראה דהא דמשמע לר' יהודה דלא יותר מד' שעות הוא עפמ"ש בירושלמי שם דהיה מעשה נסים כמשמעות הלשון המיר הקב"ה עיניהם, ואין גם נעשה כ"א לצורך שאין עת להמתין, ועי' ויק"ר פי"ב. (יפ"ע)

מאן תנא להא דתנן. נ"ל דתניא. (בנא"ד)

דתנן וחם השמש כו'. נ"ל דא"כ וכן העתיק הערוך בערך שרב [וכ"ה בדפו"ר משנת רמ"ד]. (רש"ש, חל"ג)

וחם השמש ונמס. עירובין מג ע"ב רש"י ד"ה נוען [יומא דף עב, ב"מ פו ע"ב]. (לבוש, מא"נ)

וחם השמש. בירושלמי פ"ד ה"א משמע דרק ר' יהודה ס"ל וחם השמש, היינו בד' ולא דרש כפלא בנקר רק זזה הוי בקר וזה ראיה ר' יהודה. (יפ"ע)

בד' שעות. ב"ר פמ"ח, ובירושלמי פ"ד ה"א פסחים פ"ה ה"א מכילתא בשלח ע"ב ר' ישמעאל, יקנטו בשלח רסא. (יפ"ע)

לשני בקרים. יומא כ ע"ב ד"ה היכי, וע"ש לג ע"ב, פסחים נט ע"א. (מא"נ)

האי בוקר יתירא להקדים לו שעה. לנקיטת המן, ולעולם בקר דתמיד עד מרגע. וא"ת גבי תמיד נמי כתיב בבוקר בבוקר גבי שני גזירין וגבי קטורת ומרגע, הא מלריכין להו פרק א"ל הממונה [יומא לג.]. (יעב"ץ)

ואיבעא"א ר"י האי בוקר יתירא להקדים לו שעה א'. וקשה דמאי מספקא ליה לעיל אי עד ועד בכלל, לוכח מהכא דאם"ל עד ולא עד בכלל א"כ בקר הוי רק עד ג"ש, א"כ בקר יתירא דנמן למה ליה לר'. וי"ל דבאמת היו לוקחים קודם ג"ש עי"ל דבקר יתירא להקדים להם מהבן המנה, ועי' רש"י מומש פ' בא בפסוק ולא תותירו ממנו עד בקר שבתב דבקר יתירא להתם להקדים מע"ה, דבקר היינו הבן החמה ובקר יתירא להקדים מע"ה ול"ע מסוגיא דהכא ודו"ק. (מל"ה)

הלכה כר"י כו' דעביד כמר עביד. לעיל ג ע"א ד"ה מאימתי, וע"ב ד"ה אמר, וע"ש ד ע"ב ד"ה אמר, עירובין מו ע"ב ד"ה רב אסי, סנהדרין לג ע"ב, שבועות מח ע"ב. (מא"נ)

אר"ח נחזי אנן כו'. [עי' מה שליינתי בסוכה י"ב.]. (רש"ש)

מדרב מצלי של שבת בע"ש. (לעיל ג ע') תד"ה מאימתי. (לבוש, רב"פ)

מדרב מצלי של שבת בערב שבת. לעיל ג ע"א ד"ה מאימתי, שבת לה ע"ב בהרא"ש, ר"ה ט ע"א ד"ה ור"ע, פסחים נד ע"ב ד"ה לקמיעותא. (מא"נ)

מדרב מצלי וכו'. גם בירושלמי פ"ד ה"א איתא רב כר' יהודה ס"ל רק דהתם על מנחה קאי כדמוכח התם. (יפ"ע)

אדרבה מדר"ה כו' ש"מ אין הלכה בר"י. לכאורה ליתנא דאדרבה אינו מוכן, דהא מ"מ מדרב מוכח דהלכה כר"י ואין הלכה כר"ה נגד רב רביה, נ"ל דבשבת (קכת.) פריך והא ר"ה תלמיד דרב הוה ורב כר"י ס"ל כו', וע"ש בגה"ש להגרע"א ז"ל, אלמא מזיון דקי"ל להש"ס דר"ה לא הוה פליג עלי' דרב רביה, וכ"כ בפי' הרא"ש בדפדיס (כג ב') דמסתמא ל"פ ר"ה אדרב רביה, וא"כ ע"כ הוא מאיזו סבה או שעת הדחק, ומה מיושב מה שהקשה הש"ל בתשו' ג' על הרא"ש ותר"י דלסברתם היכי דייק מדר"ה דא"ה כר"י דילמא ה"ט דלא מלגו עד אורתא משום דס"ל דא"ל להוסיף מחול עה"ק וכו' ע"ש, אבל לפמ"ש א"ש דאין סברא דר"ה פליג עלי' דרב בשום מידי, [אבל מ"מ מצינו דפליג עליה דרב בסנהדרין ז"ז לפי משי"כ התוס' שם בסק"ק ד"ה אלא]. (רש"ש)

והוה מצלי. כזה ירושלמי ר"ה פ"ה ה"א, סנהדרין פ"א ה"ב רב כהנא הוה מצלי אחורי דר"ח בר אבא ופיים רחב"א ולא עבר קומי ע"ש. (יפ"ע)

מתפלל אדם של שבת בע"ש. (פסחים נט ב') תוס' ד"ה עד. (לבוש)

מסייע ליה לריב"ל כו'. נ"ב וי"ל לפמ"ש בש"ע סי' ל' דאסור להתפלל אחורי שום אדם וכ' ונכון ליזהר, א"כ י"ל מש"ה לא פסקי' לגלותיה שלא יהיה חוצץ בינו לבין הכותל, וי"ל דמקום רב לא היה מכוון לפני ר"י רק שהיה צריך לעבור לפניו כדי לישב על מקומו וכ"מ מדברי רש"י, ועי' בב"י שמובא בלחם אינו חוצץ מדאוסר אחורי רבו אבל אחורי אדם אחר מותר, וי"ל דלאו מכוון ממש אחורי רק בתו ד"א אסור ברבו ומותר באחר, אבל מכוון י"ל אפי' באחר אסור וכ"מ הכא דלא היה מכוון ממש ודו"ק. (מל"ה)

רש"י. ד"ה כשהוא אומר כחום היום כו'. דבינו ז"ל מחלק בין חום היום לחם השמש. ול"ע מקראי דספר שמואל א' י"ח ט' וי"א דמשמע דחום היום וחם השמש חדא ניחנו, [אף דלאפש"י בדומק דשאול הכעיחם שיכוה לתשועתם בחום השמש וחרו א"ע ונא בהשכמה, וזהו כוונתו שיתחיל התשועה ונמשך עד אלי היום], ועי' במפרש לגמריה ז' ג'. ולי"ל ז"ל א"ל דדייק מלשון ונמס, ומלשון חום וחם, דחום הוא שם דבר, וחם הוא פעל דמשמע מיד כשחם השמש לבד, וחום משמע בכל מקום, ובזה מדייק לשון הברייתא דאסיק הא מה אני מקיים וחם השמש ונמס דלא ה"ל לאסוקי הך ונמס, ולדברינו ניחא דעיקר הדיוק הוא מלשון ונמס דמזה מוכח דחם קאי מלשון פעל דהשמש ממנו ונמס. (ראמ"ה)

תוספות. ד"ה דרב. וכן לענין תוספת שבת כו'. נ"ב לא יתעלם למה הוצרכו לתוספת, בל"ז הו"ל למימר דאף דמפלג המנחה היא לילה לענין מ"ע אעפ"כ מותר במלאכה בע"ש, ולפי מה שמגיה בעפ"י בדברי תוס' אלו יתישב קצת וע"ש. (מל"ה)

בא"ד. וכן לענין תוספת שבת וט"ב ויה"כ דקי"ל שהוא מן המותרה וכו'. ומימה דבעו"ב ליכא תוספת, וכן כתב ה"ה פ"ה בשם הרמב"ן ז"ל וזה ברור, ועיין בהרא"ש. (מים חיים)

בא"ד. וכן לענין מוספת שבת וט' באב. נמתק מיטות וט' באב, וג"ב ויום טוב כל"ל, וכ"כ הפר"מ בספר מים חיים והרב יד דוד, דבנו באב ליכא מוספת, וכמ"ש הרב המגיד פ"ה מהל' תענית יעו"ש. (ד"ב רנשבורג)

בא"ד. עי' מ' שאגת אריה סימן ע"ז.

(ג' מהרש"א)

בא"ד. מ"כ לא צריך שיעור וכו'. נ"ל של"ל מ"נ (ר"ת מי נמי), ושיטת אחרינא הוא, מעיקרא בעו תוס' למימר שהלילה קודם תפלה, ולא הוא הקדמה כי מקבל עליו מיד, והדר אולי בחד טעמא, והשתא דאתיא להכי, י"ל שלא אמרו להקדים אלא תפלה, לא הדלקה, ומחמת שהתפלל קודם לא נאסר במלאכה, כמו שלא הותר במלאכה מן המנחה ומעלה כשהתפלל של מוצאי שבת בשבת, דאיסור והיתר מלאכה לא תליא כלל בתפלה, מ"כ לא צריך שיעור גדול ותוספת, ומלי שפיר לקיים הדלקה בחמנה המדוקדק, ודוק. (יעב"ץ)

בא"ד. שיעור גדול כל כך. עיין תוס' מ"ק דף ד. (מצפ"א)

דף כז ע"ב

גמרא. הנותן שלום לרבו. שקליס ד ע"ב, ב"ק עג ע"ב ד"ה כדי, תמורה כה ע"ב ד"ה לא. (מא"ג)

והנותן שלום לרבו. עתוס' ורא"ש וירושלמי פ"ב ה"ש. והקדמה לפמ"א ובפנ"א. (יפ"ע)

דקאמר ליה ר' ירמיה בר אבא לרב מי בדלית. נכתב עה"ג עי' עירובין (מ:) וברש"י ד"ה מי בדלית עי"ש היטב וע"ע. (ר"י לנדא) לרב מי בדלת. פסחים קו ע"ב ד"ה שנקי, קדושין מו ע"א ד"ה נרמין, [פסחים לז ע"א ד"ה בימיד, בכורות נז ע"א, שקליס ה ע"ב].

(לבוש, מא"ג)

ומי בדיל כו'. עי' נשו"ת מהרש"ל סי' מ"ו שכ' אפי' בהתפלל וקיבל עליו שבת מותר לעשות בין השמשות דבר שהוא רק משום שבות. ונאמת קשה דרבי גופא סבר דעל שבות לא גזרו בה"ש ל"כ מאי קו' הגמרא ומי בדיל והא רבי איהו מרא דשמעתתא דעל שבות לא גזרו בה"ש. ועי' שו"ת מכם נבי סי' י"א שמיבר שלא שריון אלא משום דבר מלוה או שעת הדחק, וכאן תרוויהו ליתנהו עיי"ש. אך מרש"י שבת (לד.) ד"ה ספק משכה לא משמע הכי דפי' שם דקסבר דגזרו על השבות אף בה"ש, ואי נימא דרק לדבר מלוה מ"כ מאי לאוקמא גם כרבי ועכ"ז אין מעשרין דלאו דבר מלוה הוא. ועי' ברימוב"ש עירובין (לב) כתב שם בשם הראש"ד שאף רבי לא אמיר לעשות שבות בה"ש וקאמר רק דלא גזרו היינו לענין עירוב הקל לדונו כאלו יכול לעשות כן כדי שלא יפסול עירובו, אך מרש"י ל"מ כן. (ריתל"מ)

התפלל רבי של שבת. וירושלמי פ"ד ה"א ותענית פ"ד ה"א ר' מפקד לאבדן כו' דנגלי דרמשא עד יומא קאים משמע שבכל יום עשה כן. (יפ"ע)

ההוא טעותא הואי. פי' ומעשה דרב הוה במתכוון, ולכן נ"ע על מש"כ רש"י בעירובין (מ ב') על הא דקאמר ר' ירמי' כ"א לרב מי בדלת, וז"ל פעם אחת נתקשרו כו'. (רש"ש)

והאמר אבידן כו'. נ"ב גי' הערוך אבדן, ופי' אבא ודן שמו, וליבמת קלילא קרי ליה אבדן, ועמ"ש בספרי כנוס סופרים ע' אבדן, וביבמות ק"ה ע"ב גרים ג"כ אבדן ע"ש. (מל"ה)

ת"ש דאר"נ א"ש מתפלל כו' והלכתא כוותיה. [ב' חיטות אחרונות ליתא ברי"ף ורא"ש]. (רש"ש)

מתפלל אדם של שבת בערב שבת. לקמן נא ע"ב ד"ה שהיום, פסחים נט ע"ב ד"ה עד. (מא"ג)

בצד עמוד זה. נב"ר פ"י וירושלמי פ"ד ה"א ותענית פ"ד ה"א איתא כאן משכני ר' ישמעאל בר' יוסי כו' כאן נתפלל אבא כו', א"כ על ר' יוסי אבוי דר' ישמעאל קאי. (יפ"ע)

של מוצאי שבת. גם בזה איתא שם על ר' יוסי אבוי דרבי ישמעאל. (יפ"ע)

מאי אין לה קבע. בב"ר פס"ח ובמד"ר פ"ב וירושלמי פ"ד ה"א מפרש אין לה קבע שלא מצאו בקרבנות עבודה הקבוע למולה כמו נגד שאר תפלות, ואח"כ אמרו אף זו מצאו לה כנגד אבריס ופדרים ע"ש. (יפ"ע)

מאי אין לה קבע כו'. עמש"ל כ"ו ב' מתשו' הרשב"א ח"א סי' רסט ושיין לכאן. (רש"ש)

תפלת ערבית רשות. (שבת נ ב') רש"י ד"ה למ"ד. (לבוש)

תפלת ערבית רשות כו' כנגד הקטרת אברים. לעיל ד ע"ב, ד"ה דאמר, וע"ש כו ע"א ד"ה טעה, וע"ש כא ע"א בהרא"ש, שבת נ ע"ב ד"ה למ"ד, יומא נ ע"ב ד"ה ואח"כ, וע"ש פז ע"ב ד"ה והאמר, מגיה נ ע"ב ד"ה אי, מגילה כג ע"א ד"ה כיון. (מא"ג)

ערבית רשות. יעוין לעיל ד ע"ב ודף כו ע"א תוס' ד"ה טעה. (רב"פ)

תפילת ערבית רשות. לשון הרע"ב לפי שהוא כנגד הקרבת איברים ופדרים כו' והבן דשות מיהו כו'. נ"ל במחכ"ת כלל לקרוא להקרבת איברים ופדרים רשות, כי מ"ע דאוריתא היא, והכי הל"ל דרבנן לא תיקנו תפלה כנגדן כיון שאינן עקר כפרה ואין מעכבין אותה. ועי' שבת (ט ב') תד"ה למ"ד, וביומא (פז ב') בד"ה והאמר. (רש"ש)

הלכה כדברי האומר רשות. (בכורות לה ב') תד"ה וכי. (לבוש)

מעשה בתלמיד אחד וכו'. מאמר הלז כולו נתבאר יפה בדרוש תפלת יצרים כל ערבו בס"ד, ומה שיש לדקדק בו עוד מלבד מה שעוררתי בו בדרוש הנ"ל יעויין בבכורות [לו.] במעשה דר"ל. (יעב"ץ)

מעשה בתלמיד א'. ירושלמי פ"ד ה"א ותענית פ"ד ה"א עם איזו שיעויש. (יפ"ע)

מעשה בתלמיד אחד וכו'. עיין בזה דברים נתמדים מעבות בבש מ"ב, ודרוש נתמד בזה בדרושים סוף ס' ארבעה טורי אבן לדו"ז הגאון בעל מעשה רוקח ז"ל, ובעשרה מאמרות מאמר מקור דין מ"ב פי"ז ובמפרש שם אות לג דרשהו משם. (עיני שמואל)

מעשה בתלמיד אחד שבא לפני ר' יהושע כו'. עי' מזרע אברהם על המדרש רבה פ' בראשית פרשה כ' מ"ש בסוגיא זו.

(מהרש"ם)

עמוד על רגליך. בכורות לה ע"ב ד"ה וכ"ת, וע"ש לו ע"א ד"ה אליך וד"ה עמוד, נדה כד ע"ב. (מא"ג)

לחוצפית התורגמן. [ירושלמי פ"ד ה"א ותענית פ"ד ה"א] איתא הפטר את העם ואמרו לזוזין האון אמור והתחילו כל העם ואמרו כי על מי לא עברה רעתך תמיד ע"ש וצגלין. (יפ"ע)

עד כמה נצעריה. (שבת טו א') רש"י ד"ה ושמעון. (סנהדרין יא ב') רש"י ד"ה תקיפי.

(לבוש)

אשתקד צעריה. (שבת נב ב') תוס' ד"ה הוה. (יומא סו א') תוס' ד"ה אין. (לבוש)

אשתקד צעריה לר' צדוק. שבת טו ע"א ברש"י ד"ה ושמעון, וע"ש נד ע"ב ד"ה הוה. ערובין מא ע"א ברש"י, יומא יג ע"א ד"ה למיתה וד"ה הלכה, וע"ש סו ע"א ד"ה אין, ביצה כג ע"א ד"ה תליסר, לעיל יב ע"ב ברש"י, ובדף יט, כתובות קה ע"א ד"ה דמשיב, בכורות נג ע"א ד"ה אלא, סנהדרין יא ע"ב ד"ה בתר, תמורה כ ע"א ד"ה הני. (מא"ג)

בעל מעשה הוא. עפירש"י. וקי"ל דהא ר"י הוה עני דלקמן ומ"ל דילמא אחל ופלא לבי קיסר, ולולי פירושו הנ"ל דבע"מ הוא קאי על ר"ג ור"ל דאינו מעביר ע"מ אלא רודף ומתנקם למאן דמצער ליה והייני ע"י קיסר ור"י לא יוכל לעמוד כנגדו משום דהוה עני. (רש"ש)

נוקמיה לר"ע. [ירושלמי פ"ד ה"א] איתא דר"ע היה מצטער ע"ז ואמר לא שהוא בן תורה יותר ממני אלא שהוא בן גדולים כו'. (יפ"ע)

דלית ליה זכות אבות כו'. עיין סוף הוריות. (מצפ"א)

והוא עשירי לעזרא. (יבמות פו ב') רש"י ד"ה דאנ"ע. (לבוש)

והוא עשירי לעזרא. וירושלמי יבמות פ"א ה"ו העיד עליו ר' דוסא שמראהו ג"כ דומה לתואר עזרא הכהן, ועש"ק שם.

ואימליך באנשי ביתי. עיין ב"מ דף נט ע"א. (מצפ"א)

אזל ואמליך בדביתהו. נ"ב הגאון מוה' יונתן ז"ל בעירות דבש פי' דמן הדין היה צריך ליטול רשות מאשתו, דקי"ל אמר ועשה גמל צריך ליטול רשות מאשתו מפני שממעט בעונה, והנה עונת מ"ח משבת לשבת ועונת נשיא מבואר בתנאי דר"ג שהוא מחודש לחודש, וא"כ כיון שנתמעטו העונה צריך ליטול רשות ע"ש.

(מהרצ"ח)

ואמליך בדביתהו. עי' ב"מ דף נ"ט ע"א והא אמרי אינשי ושמי תירוני דאמרי. (רא"ג)

רש"י. ד"ה אחורי דבו. יוהרא הוא. ועי' תוס', וז"ל ראי' לפירש"י מיומא (לז א') אחורי רבו ה"ז מגסי הרוח. (רש"ש)

תוספות. ד"ה והנותן. עי' מהרא"ש שמשבע הגירסא, אולם אין הכרח לשבע, עי' גמרא אמר זה דאמר רבי ירמיה לרב מי בדלת, ולקמן דף מ"ח ע"א אמר בן ר' ירמיה לר' זירא, ואחר בתוספות רק הגיונים בתיבת דלקמן.

(רא"ג)

ד"ה צלי כו'. עם תשיבה. נ"ב ועי' בה"ג הלכות קידוש והבדלה. (בנא"ר)

ד"ה והלכתא. נ"ל דהוא דבור אחד עם דבור דלעיל, וכן משמע להדיא מדבריהם לעיל דף ב' ע"ב ד"ה אמר וברש"ש פרקין ד"ה טעה.

(רש"ש)

דף כח ע"א

גמרא. ההוא יומא בר תמני סרי שני הוי. נ"ב ובירושלמי פפ"ק דברכות אמרו על הך דראב"ע הרי אני כבן שבעים שנה, בזה הלשון אע"פ שנכנס לגדולה האריך ימים, משמע דבאמת היה זקן, וכבר התעורר מהר"א פולדא דבזה פליגי הבבלי והירושלמי, ועיין יפה מראה. ועוד יש חילוק כי לפי ש"ס דילן היה ראב"ע באותו זמן מ"י שנים, וירושלמי בפ' תפלת השחר אמרינן דהיה בן שש עשרה שנה, ועי' הגהות יופי מלבוש שהתעורר על שאר חילוקים בין ירושלמי לבבלי בענין מאורע על אחת, ומן מה דאתרמי ליה ניסא לראב"ע כדי שיהיה ראוי לנשיאות דנאה לדרשן להיות זקן, הוצא הרמב"ם ז"ל דברי בהל' תשובה פ"ד ה"ב שכתב בזה"ל לפיכך צריך להעמיד בכל קהל וקהל מישראל חכם גדול וזקן וירא שמים, ומכאן ראינו התנאי לדרשן להיות זקן, ובתענית דף ט"ו אמרינן גם כן שמעמידין זקן ופרקו נאה. (מהרצ"ח)

בר תמני סרי. וירושלמי פ"ד ה"א ותענית פ"ד ה"א כבן שש עשרה שנה. (יפ"ע)

דקאמר ראב"ע כבן. והירושלמי פ"א ה"ו משמע שאינו מפרש שאמר כן בשת האמנותו שהיה רך בשנים אלא לשת זקנתו, וכבן הוא משוש שהיה אמון לשבעים שנה וכ"מ במכילתא בא פע"ז. (יפ"ע)

תוכו כברו. שבת פ"א, יומא עב ע"ב. (מא"ג)

ז' מאה ספסלי. וירושלמי [פ"א ה"ו] מספר הספסלי בשיטו. (יפ"ע)

בו ביום. לעיל יב ע"ב, סוטה כז ע"ב ד"ה בו ביום, מולין כז ע"ב ד"ה ושוב, וע"ש לג ע"ב. (מא"ג)

האי יומא הוה. (מולין לג ע"ל כז ב') תד"ה ושוב. [אי"ה כשת ראינו שכוונו לרש"י דף לג ב' ד"ה האי]. (לבוש)

בו ביום בא יהודה. עי' לחם שמים פ"ד דיליס. (יעב"ץ)

בא יהודה העמוני. יקוטו ישעיה רפד. (יפ"ע)

מותר אתה. (יבמות עו ב') תוס' ד"ה מניימין. (לבוש)

וכי עמון ומואב. [שבת נא ע"ב ד"ה אמרת, יומא נד ע"ב], מגילה יב ע"ב ד"ה זל, [יבמות עו ע"ב ד"ה מניימין, סוטה ט ע"א ד"ה מניימין]. (מא"ג, לבוש)

כל דפריש. זבחים עג ע"ב. (מא"ג)

מכותלי ביתך כו'. (קידושין כ ע"ל כז א') תד"ה נמון. (לבוש)

מכותלי ביתך ניכר שפחמי אתה אמר לו אוי לו לדור שאתה פרנסו שאין אתה יודע בצער של ת"ח כו'. עם היות ראוי לנשא פנים לאיש נשוא פנים, כי לכך קראו הגמרא נשוא פנים וראוי ליתן ולעשות לכל אחד כפי מדרגתו ומעלתו לחשוב התשובות ולפתות שבלבוד הפסיומות, מ"מ ההיראה התורה שבדין לא יעשה כן, וע"ז אמרו לא תכירו פנים במשפט, כי ק' היה לי באומרו לא תטה משפט ולא תעוות המשפט, אלא שראתה התורה כי מדרך הסברא והשכל והדרך ארץ ראוי לישא פנים לנשוא פנים בשאר דברים, וראוי לאדם להתבונן ולהכיר בין איש לרעהו איזו מהם ראוי לכבוד יותר, ולזה יחשוב שראוי לעשות כן גם בדין, לכך אמרה תורה שבדין אין ראוי לעשות כן ואין לפי שאין ראוי לישא פנים למי שעשה עוות לחברו וכבר אחד היה מזקנו הנכבדת שבעבורה היה ראוי לכבוד, ואין ראוי לגזול מזה וליתן לזה. וזה טעם לא תכיר פנים וגו' כלומר לא תתבונן להכיר מעלת כל אחד מבעלי הדינין וחשיבותם ותפסוק הדין כפי מעלתם ומדרגתם, ואפי' אתה מכיר מעלתם תעשה כאילו אינך מכירם ולא תפנה להכרת פניהם כלל במשפטך, וע"ז אמר"ל ואם לא היה מכיר שום אחד מהם ולא את מעשיו אין לך דיין לדיק כמוהו (בש"ע מעור חשן המשפט ס' ז' סעיף ז'), אבל בשאר מילי הלא המשפט ועם היות שאין ראוי לחנוף (אלא) לרשעים מ"מ ראוי לעשות ולכבד לכל איש ואיש על מקומו ולהושיבו על מושבו וכנו הראוי, וע"ז אמר שלמה המלך ע"ה במשלי סי' כ"ד הכר פנים במשפט בל טוב, כי יקשה מאי קמ"ל, כבר נאמר בתורה לא תכירו וגו'. ועוד שמשמע מדבריו בל טוב, אבל אינו רע ג"כ, ולפי מאמר התורה הוא רע גמור. לזה י"ל שלמה ע"ה בא לפרש מאמר התורה שאין לנון התורה שהוא הדין בשאר מילי זולת המשפט אין להכיר פנים, אלא ר"ל דוקא במשפט בל טוב להכיר פנים, אבל בשאר מילי הוא טוב גמור. ואמר גם אלה לחכמים הכר פנים וגו', כלומר אפי' לחכמים המדינים היטב מעלת כל איש ואיש, בל טוב הכר פנים במשפט. ועוד שהחכמים הם המנהיגים את העם וראוי להם להכיר את כל אחד מן העם ולדעת ענייניהם והשגיח עליהם כדי לעשות לכל אחד תקון וכפי כבודו כענין שאמר ר' יהושע לרבן גמליאל כו'.

(חכמת מנוח)

מכותלי ביתך אתה ניכר שפחמי אתה. נ"ב עי' משנת רשב"ץ ח"א סי' תמ"ב שהתעורר איך אפשר לר' יהושע שהיה אב"ד שיהיה פחמי, ולא לפרש אלא היה מימו יפה כל כך כמו של פחמי, ואולם ירושלמי מבואר דהוי עביד מחטין ע"ש, ובאמת ירושלמי מבואר דעשו לר"א בן עזריה אב ב"ד מוכח דס"ל דר' יהושע לא היה אב"ד דא"כ איך אלקו אותו ממקומו, ואולם הש"ס אלנו סובר דר"א בן עזריה נעשה לנשיא ור"י היה אב"ד מזמן קדמון א"כ אסור בעשיית מלאכה, ועי' יופי מכלול מ"ש בזה הרבה.

(מהרצ"ח)

נענתי לך. כתובות סז ע"ב, תענית כ' ע"ב. (רא"ג)

אמר להו ר"ע. בירושלמי פ"ד ה"א ותענית פ"ד ה"א איתא דאיתא לאמרי דלא כוסס אזל לגבייהו כ"א ר"ע אזל ואמר להו מזה כו'.

(יפ"ע)

טרוקו גלי. [שבת פא ע"א ד"ה ושל, תענית כ ע"א ד"ה המטורפת], יומא נא ע"ב ד"ה טרקסין, גיטין פא ע"א ד"ה טרקסמין, [קדושין נח ע"ב ד"ה מימיו, ב"מ קח ע"א ד"ה אגלי, ב"ב ג ע"א ד"ה טרקסין]. (מל"ג, לבוש) טרף אגנא. (תענית יט א') רש"י ד"ה המטורפת.

(לבוש)

אפר. תענית טו ע"א ד"ה אפר, וע"ש ע"ב בתוס', וע"ש דף טז. (מא"ג)

גמירי מעלין. בנבלי מנחות ל"ט ע"א מייתי לה מקרא, ותמה הגרי"ב על לשון גמירי. וירושלמי בכ"מ שנאלא מעלין כו' בכורים פ"ג ה"א יומא פ"ג ה"מ מגילה פ"ד ה"ב שבועות פ"א ה"א לא נזכר שום קרא, ובנבורים מבואר הלשון שמעתי, וא"ל דקרא אסמכתא בעלמא היא. (יפ"ע)

גמירי מעלין בקדש כו'. עי' ירושלמי פ"ג דבכורים ה"ג. (מהרש"ם)

אלא לדרוש ר"ג תלתא שבתי כו'. נ"ב נ"א תרתי, בגמרות קטנים דפוס מיץ הבא הך נ"א, ומדברי רש"א בח"א מבואר שהיה גורס ג' שבתי. (מל"ה)

אלא לדרוש ר"ג תלתא שבתי. בהגהות מהרי"ב יותר נכון לגרוס תרתי, וכ"ה בהקדמת מפי' משניות להרמב"ם מסכת יבמות. וכ"ה במנורת המאור ס"ס פ"ח. (בנא"ר)

שבת של מי. במכילתא בא פט"ז במד"ר פי"ד ירושלמי מגיגה פ"א ה"א סוטה פ"ג ה"ד בלשון מי שבת שם. (יפ"ע)

ושל מוספין כל היום. הלימוד זה איתא מגילה דף כ' ע"ב, תמורה יד ע"א, ועיין פסחים נח ע"א עליה השלם, ותוספות ר"ה ד"ה ומתקלקלו. (רא"ג)

אר"י ונקרא פושע. עי' תוס' יבמות יומא (לד.) טעם למה נקרא פושע, ואשמעינה לבעפ"י בכאן דברי המוס' אלו וע"ש. (מל"ה)

א"ר יוחנן ונקרא פושע. ערש"י, ועי' לקמן

מ"ג ע"ב כרש"י דקרו לי' פוסע, היינו מתעלג. ועי' פי' יהושע כאן שמתה אכחי מי שאינו זריז לא שייך לקרותו פוסע, ועי' תוספות יומים יומא (לד.) מ"ש שם.

היו לפניו שתי תפלות. דב"ר פ"ם, ומירושלמי פ"ד ה"א ע"ב ר' יוחנן, ועמש"ל כ"ז.

הלכה מתפלל של מנחה. יומא מ"י כדף לד ע"א ד"ה העולה (הג'), זמחים יב ע"א, ועי"ש לא, לעיל כז ע"א, שבת כא ע"א כרש"י ד"ה זקוק, מילה טו ע"ב. (מא"נ)

מתפלל של מנחה ואח"כ מתפלל של מוסף. ע' זמחים ריש דף י"ב. (ג' מהרש"א)

ר' זירא כי הוה חליש מגירסיה כו' אמר כי חלפי רבנן אז איקום מקמייהו ואקבל אגרא. לכאורה וכי ר"ז היה עובד את הרב ע"מ לקבל פרס. וגם בשבת (קיט.) אמר רבא מיתי לי דכי אתא לורבא מרבנן לקמאי לדיבא לא מזיגנא ריבא אני סדיא כמה דלא מהפכינא בוכומיה, ופירש"י מיתי לי, ישולם שכרי. כי אתא לורבא מרבנן, פירש"י שמיבא מ"ח עלי. לאשורה יש לדקדק מדוע לא פירש"י על כמה מיתי לי האמורים שם מקודם. ועוד איך מיקם רבא ואמר ישולם שכרי, הלא אמרו בשמות רבה פמ"ד אמר ר"פ אם עשית מצוה אל תבקש שכר כו' ולשע אתה מיקרי שלא בקשת להמיל לבניך כלום כו'. ויש לומר עפ"י מה דאמר רבא שבת (כג:) דרשים רבנן הויין ליה בנין רבנן לכן רבא דאמר מיתי ליה מתמת מיבא ת"ם כמו שפירש רש"י ושכרו בנין רבנן, לכן פירש"י על מיתי לי דרבא ישולם שכרי לאורות שיבא כוון רבא לבקש שכר כזה. וכן ר"ז כאן שאמר ואקבל אגרא שיהיה לו בנין רבנן, כי שכר כזה ראוי לבקש ולא זולתו. (ר"ש קצנלבוגן)

כי הוה חלש מגירסא הוה אזיל ויתיב. עיין עירובין דף כח ע"ב. (מצפ"א)

ר' זירא כי הוה חליש. כה"ג בירושלמי בכורים פ"ג ה"ג על מזקיה ב"ר ע"ש. (יפ"ע)

ארבעין זימנין. טעם לארבעים, ע' תענית (ח.) לר"ל, ולר' אלא שם די בב"ד זמנין. (רא"ג)

אמר ריב"ל. נ"ב ועי' בשו"ת שאגת אריה. (ר"ש קצנלבוגן)

תפלת המוספין. יומא לד ע"א ד"ה העולה, מגילה דף כ. (מא"נ)

כדמתרגם ר"י. לעיל ח ע"א ד"ה שמים, ב"ק ג ע"ב ד"ה כדמתרגם, מגילה ג ע"ב. (מא"נ)

על דאחרו זמני מועדיא. ואית בהו מוספין. עי' רש"ל. (יעב"ץ)

נוגי לישנא דצערא הוא. ע' מ' שאגת אריה דיני תפלה סי' ט"ו. (ג' מהרש"א)

רש"י. ד"ה נענתי. דברתי למולך כו'. וקשה לישנא דנענתי, דהוא מבנין נפעל, ממנס מלאנו כיוצא בזה ביומא פ"ה נענה ר' שמעאל וכן כולם שם, וכן בב"ב חולם בכאן יל"פ נכנעתי ונשפלתי לפניך תלשון לענות מפני (שמות י"ד). (רש"ש)

ד"ה מזה ב"מ. כהן כו'. לכאורה מה זה תואר לכהן הא אף זר כשר להזות כמבואר ביומא (מג.) וע"ש ע"ב בתד"ה ליעמד, וי"ל הגם שכשרה בזרים מ"מ היו רגילין בכהנים להזות, עי' תוס' קדושין (עו ב') ד"ה אין (ועמש"כ בפסחים ז ב'), וביומא (שו ב') במשנה הכל כשרים להוליכו אלא שעשו הכהנים קנא כו'. (רש"ש)

ד"ה מתפלל של מנחה. מאחר שהגיע זמנה כו'. ולעיל ריש דף כ"ז פי' מטעמא דתדיר, ועי' עטרת ראש מה שהקשה על פי' הכהלה, ועוד ק"ל להא אריו"ח לקמן (כט ב') מנוה להתפלל עם דמדומי חמה, אינבא דמ"ר ר"פ נגמס משמע כפי' הכהלה דז"ל שם מתפלל תפלת המנחה ואח"כ תפלת המוספין למה הכל בעתה כו' ע"ש. (רש"ש)

באר"ד. מאחר שהגיע זמנה כו'. עי' תשו' בית אפריס א"ח סי' ס"ב. (מהרש"ם)

תוספות. ד"ה ושל. מוספין בשם. עי' יומא ל"ה ע"א אמר אמי. (רא"ג)

דף כח ע"ב

גמרא. דאמר ר"ה. עי' ירושלמי סוכה פ"ב ה"ה דמקפקא ליה לירושלמי בר"ז אם הא דלא טעם פ"א בסעודת ברית מילה הוא משום דלא התפלל, עדיין מוסף ע"ש. (יפ"ע)

אסור לו לאדם שיטעום. שבת ט ע"ב ד"ה בתפסורת, ודה"ה ואם ודה"ה ליתא, וע"ש בגא"ש, פסחים קא ע"א ד"ה טעימו, נדרים מה ע"א ד"ה ריב"ל אומר. (מא"נ)

ולית הלכתא. (שבת ט ב') תוס' ד"ה בתפסורת, (נדרים נט ב') תוס' השייך לדף מה ד"ה הא. (לבוש)

דאריב"ל. בירושלמי פ"ד ה"א איתא כה"ג בריב"ל דתפקד מי הוה לכון אריסטון כו' תהוון מלגון דמנתתא, ואריסטון היינו סעודה ממש, והכא אפי' טעימה משמע דאסר. (יפ"ע)

כיון שהגיע זמן תפלת המנחה אסור לו לאדם כו'. עי' תשו' הרשב"א ח"א סי' רס"ח, וב"י סי' רפ"ו, ועי' לקמן (מז.). (מהרש"ם)

ת"ר בכניסתו. בירושלמי פ"ד ה"ב ושם ביה"ר אלא אקפיד על מבני ובלא יקפידו מבני עני. (יפ"ע)

ולא אכשל בדבר הלכה וישמחו בי חברי. עי' רש"י. והגאון מהר"ם סופר זצ"ל כתב בחתם מתשובותיו שהביב לי [שו"ת או"ח סי' רח] הפי' בזה דאמרינן (ב"ב קלג:) איכסוף ר' עילים קרא עליה אמי ה' בעתה אחישנה, ופירשב"ם קרא רבא לנחמו אמי ה' בעתה אחישנה בעת שהלדיקים צריכים לישועה הקב"ה ממליאה להם אף אתה אמי יודע בך שמעולם לא נאתה דין תלקה על ידך עכשיו זימנני הקב"ה קודם שהגעת להוראה ולא נכשלת ע"ש. וה"ל כוון רבב"י בתפלתו שלא אכשל בדבר הלכה וישמחו בי חברי להחזירני כמו רבא שהחזיר את ר' עילים, ובב"ז לא נכשל ר' עילים מעולם. (מהרצ"ח)

ולא אכשל בדבר הלכה וישמחו בי חבירי וכו' ולא יכשלו חברי בדבר הלכה ואשמח בהם וכו'. הדבר קשה מאוד במה שהתפלל שלא ישמח אחד בתקלת חבירו, וכי היו לומדים תורה לקנעור ח"ו. ונראה בזה ע"פ מה שראיתי למהר"ם אלגזי בס' אהבת עולם דף מז ע"א שהביא בשם ס' מהררי נמרים על מה דאמרו בחגיגה (ג:) הללו אוסרין והללו מתירין, אלו ואלו דברי אלקים חיים. והקשו התו' כיון דזה היפוך זה, היכי אמרינן אלו ואלו דברי אלקים חיים. ועיין מ"ש בזה בענייתי בתס' יבמות (אות ג). וכתב בס' הנ"ל כי הדבר לא תוכן מעצמותו, כמו שתבין מהפוכו, כי הקב"ה הוכרח לומר למשה אלוקא הכוחנא, כדי שתתוכה יבין האמת, הרי שאו"א דא"ח ע"ש. אך מצינו בגמ' (סנהדרין לג:) שדרשו גבי דוד וה' עמו הלכה כמותו, שזכה מיבף לכוון אל האמת, בלי טורך דעה הכוחנא. וזה שהתפלל ר' נחוניא שלא אכשל בדבר הלכה וישמחו בי חבירי, דהיינו שלא נצטרך שיתברר האמת מתוך הטעות, רק שזכה מיבף לכוון אל האמת, והבן וא"ש. (עיני שמואל)

וישמחו בי חברי. עי' חתם סופר או"ח סי' רח. (מהרש"ם)

מנעו בניכם מן ההגיון עי' מ"ש בב"א [בסידור] במעמד ליום רביעי שם ידרש כל השייך למאמר הלז ושלאחריו, וראוי להעתיקו ולהציגו כאן. [וז"ל סס: הגיון. פירושים רבים נאמרו בו, וכולם אינם נכנסים לאוזן השומע לשה"ק ורגיל בו. אם על לימוד המקרא יותר מדאי, מהיכן נשמע זה בלשון הגיה, הלא ממנו יתבאר ההפך כי מקרא אלא דיבר הכתוב [יהושע א, ח] והגית בו יומם ולילה. ואם בהכרח כן הוא שהעוסקים במקרא בלבד מדה ואינה מדה כאמתר חז"ל [ב"מ לג.], מכלל שההגיה אינה למידת המקרא, כי לא נאו רז"ל לעקור הכ' מ"ו, ומניין להעמיסו בלשון הגייה שהוא דבר אחר, ואם שלא לפתור פסוק לפורתו גם זה בכלל פי' הקודם ויקשה עליו ג"כ מש"ל. ועוד שהוה אמרו [קדושין מט.] בדאי ומין יחשב. ומי שאמר שההגיה היא תחלת הלמוד בלי דעה והשכל, יקבל תשובתו כמו כן מהאמור מאחר שהוא מצוה עליה כל היום, גם מ"ש רז"ל בפירוש [ע"ז יט.] לעולם ילמד אדם ואח"כ יהגה, מעיד בברור על הפכו, כי בתחת אין ההגיה אלא דבור הלב בהבנה שכלית. וכמו שמוכיחים כתובים רבים, כאמרו [תהלים יט, טו] והגיון לבי, והגות לבי [שם מט, ד], ביה הגיגי [שם ה כ]. רל"ל אף ע"פ שאינו מבטא יפה בשפתיו, אבל הוא דיבור פנימי מחושב בלב עמוק. ומ"ש [ישעיה ח, יט] המנפפים והמהגים, כ"ל פי' שהם חושבים בפלוסם הגיון הלב, וכן כיוצא הגה נהגה [ישעיה נט, יא], בתורו הגיונו אינו אמיתי כמו של"ל אלא בדבור היוצא בלי מחשבות הלב. ולפרשו על שיחת הילדים אינו בתשמע הלשון. לא נשאר א"כ פי' מקובל והגון בתלה זו, רק מה שדחה הכותב בעין יעקב, והיא חכמת ההגיון הידועה לפילוסופים המוקדת לשפוט בין אמת ושקר, וידועה בשם הגיון אמתי. זהו לדעתי אמת ברור (כמ"ש בשמלת יעב"ץ ס"ם מ"א), וקראוה בשם זה ג"כ הענין הנז' (בהסכמה מהם להגדלה) בשהיא תרב לפלגות גדולים מקרי לב, אבל רז"ל הרחיקוה לגודל סכנתה, כי רבים חללים הפילה כנודע (עי' ס' חזות קשה וחולתו מהפילוסופים המתמיעים) לבקי בדבריהם ונכנס ויוצא בספריהם. ומי הבא כל צרת הלעז על ס' המורה, כי אם עוקם דדיפתו אחרי ההגיון (עם היות כוונתו ז"ל רצויה לשמים) שאחריה קראוה מלאכה ואיה מכמה אמיתים. כי בהרבה דברים לא מוכל עמוד נגד החוש והנסיון והקבלה הנאמנת, שאי אפשר להכחישם. ובוזן ה' שנתן חלקנו בתורה התמימה לא יחסר לה דבר מכמה אמיתיות להבדיל בין האמת והשקר ע"י כלים אלהיים. כגון מסורת הפתנות ומדות שהתורה נדרשת בהן וכללי המשנה והגמרא, וחכמת בעלי התלמוד [המופלאה, דכולה בה] המשעריה האמת בעצם בלי מכשול, ואולם לא נאסר ללמוד אותה החכמה יוונית לגדולי ישראל, להבין ולהורות מה להשיב לאפיקורוס, אבל נמנע זה מהקטנים קודם שיתלמד כרסם תלמס ובשר התורני ובטרם יתבסר שכלם ותמיישב דעתם. לפיכך אמר ומנעו בניכם, רל"ל הקטנים. אבל לכם הגדולים תלמידיו עצמם לא מנע מטעם הנז']. (ייעב"ץ)

וכשחלה ריב"ז. נמצא יותר ביאור בזה בתחות דר"ע פ' כ"ה. (רא"ג)

אילו לפני מלך בשר ודם. לקמן (לג.). (רא"ג)

לפייסו בדברים. ע' יומא דף פו ובמידושי אגדות. (מצפ"א)

שני דרכים. סוטה כא ע"א ד"ה הגיע, אבות דר"ע פרק כה. (מא"נ)

ואחת של גיהנם ואיני יודע כו'. עי' חגיגה דף יד ע"ב. (מצפ"א)

בשעת פטירתו וכו'. כ"ה ג"כ בירושלמי סוף סוטה, ובע"ז ע"ג ה"ח, ושם קאמר דגם ר"א תלמידו אמר כעין זה פנו כו' והכינו כסא לריב"ז ואית דאמרי לחזקיה, וכן דבי ר' פזי אמר פנו כו' כסא ליהושפט ע"ש. (יפ"ע)

בשעת פטירתו. אז לא נכה הכן. (יעב"ץ)

פנו את הכלים מפני הטומאה. מכאן נראה בברור שאין מקום לדברי רבי חיים כהן [בתוס' כתובות קמ: ד"ה אותו היום] שכתב שהיה מטמא לרבנו תם, ומשמע משום דס"ל לדיקים אינם מטמאים במותם כמ"ש בחגדה [מובא בתוס' ב"מ קיד:] שאמר אליהו על ר"ע [עי' מדרש משלי פ"ט], וריב"ז גדול הוה מר"ע, ואין סומכין על האגדות בדיינין, ועי' מ"ש בהמקבל [ב"מ פה:] ובפרק חזקת [ב"ב נח.] ובהמוצא [כתובות קב:]. (יעב"ץ)

פנו כלים. שבת (מא:) ד"ה מידי. (מא"נ)

והכינו כסא לחזקיהו מלך יהודה שבא. נראה לפי בריב"ז המחזיק בעמוד התורה מאד, כמו שהפליגו ממנו בפרק היכן (סוכה כח, א) וכן חזקיהו מלך יהודה הפליג מאד להעמידו כמ"ש בפרק חלק (סנהדרין לד:) שנעל תרב בביהמ"ד וכו' ובימיו היו אפילו תיוקות של ישראל בקיאין בהל' טומאה וטהרה, לכן היו שמותיהן אחוזות בשורש אחד למעלה, על כן התבבר זה אל זה. (יעב"ץ)

מתני'. מעין י"ח. לעיל טז ע"ב ד"ה אפילו, שבת כד ע"ב ברא"ש, מגילה. (מא"נ)

תפלתו קבע. אבות פ"ב מ"ה. (מא"נ)

גמרא. הני י"ח כו'. עיין בגל"ח דפליגי רב אלל ורב יוסף מי תקנו נגד שאר אזכרות או רק נגד שם הוי"ה, ועיין בירושלמי שלהי תגיגה. (מצפ"א)

הני י"ח כנגד מי. ילקוט ואתחנן תתלו בירושלמי פ"ד ה"ג אריב"ל כנגד י"ח מזמורים שמרים תהלים ע"ש. (יפ"ע)

כנגד י"ח אזכרות. ב"ר פמ"ט, ויק"ר פ"ח, במד"ר ר"פ ב, תנחומא וירא, ירושלמי פ"ד ה"ג ע"ש ר' לוי, ועוד יש שם מה שלא נזכר בבבלי כנגד י"ח פעמים שנזכרו אבות בתורה, וכנגד י"ח לוויים שכתוב בפרשת משכן, ע"ש. (יפ"ע)

א"ר תנחום אריב"ל. במדרש וירושלמי שם ע"ש ר' סימון. (יפ"ע)

עד כדי שיראה איסר. לעיל יב ע"ב ד"ה כרע, [לקמן לד ברא"ש]. (לבוש, מא"נ)

ביבנה תקנוה. (תענית יג ב') רש"י ד"ה תשע. (לבוש)

כנגד חוליא קטנה שבשדרה. עי' נחל אשכול שבאשכול הל' קריאת שמע סי' ט [סקי"ג], ומנחת חינוך מצוה רס"ג אות י. (מהרש"ם)

שמעון הפקולי הסדיר. בדף לד בהרא"ש, תענית ג ע"ב ד"ה בימות החמה, וע"ש ברש"י יג ע"ב ד"ה י"ט הקבע. (מא"נ)

שמעון הפקולי הסדיר כו'. נ"ב עי' זוהר חדש רות דף ס"ה ס"ע ד'. (בנא"ר)

עמד שמואל הקטן ותקנה. עי' מ"ש פ"ק דסנהדרין (יח, ח). (יעב"ץ)

עמד שמואל הקטן ותקנה. נ"ב תמיהא לי דשמואל הקטן נפטר קודם מיתת רשב"ג אמרו של ר"ג כדאמרה בסנהדרין פ"ק (יח.), ובשעת הריגת רשב"ג היה ר"ג קטן, כמ"ש התוס' בגיטין (כג) ובשבת (נד:), ואיך קאמר כאן דאמר ר"ג לאחיכים דשמעא שזה היה אחר הריגת אמרו דבפני אמרו לא היה הוא מצוה ומוכה לפני אמרו ורבו, וא"כ קשה דבסנהדרין מוכח דשמואל מת קודם רשב"ג, ובל"ז משמע דכאן אחר מורבן היה בינגה ושמואל הקטן נפטר קודם החורבן כמ"ש, וביותסין כ' דהוא ר"ג הזקן, וכבר סתרתי דבריו בספרי כנוס סופרים ע' שמואל הקטן וע"ש. (מל"ה)

לשנה האחרת שכחה. שמא לא התפלל כל השנה אלא הבינגו, חוץ מימים של מעין המאורע, ומפני שלא היה רגיל בתפילה י"ח לפיכך אינו דבר זר שבלבלה בו השכחה בברכת המיגין, אע"פ שהוא עצמה תקנה, גם בתחילה לא תקנה אלא אחר העיון והשגחה יתירה עד שעלתה בידו כתיקונה, מ"מ לא הרגיל אותה על לשונו אחר זה. (יעב"ץ)

רש"י. ד"ה ולא אכשל. וישמחו חברי על כשלוני כו'. עיין תנא דב"א פי"ח. (מצפ"א)

ד"ה באסדא. ויכולין להלן עליהן כמו בספיכה. עי' באור זרוע לל' קריאת שמע סי' מ"ט שהביא ראי' לזה מהירושלמי פ"ד ה"ה וערוך אסדא ושם סדה. (מהרש"ם)

ד"ה שיתפקקו. מן הפקק ולמעלה. כל"ל. (רש"ש)

תוספות. ד"ה כיון עד סוף הדיבור. נ"ב דבריהם סותרים למ"ש בשבת דף ט' ע"ב ד"ה בתפסורת, ועי' ב"ח סי' רל"ב. (מל"ה)

בא"ד. ואית ליה לרבי יהושע מפסיקין ואפילו מן האכילה. כלומר לא מבעיא סעודה גדולה וקטנה דאסור ואף אם התחיל צריך להפסיק כל שבת בתרא דף ב' [ב:] דלא אמתי' [ט:] דלא יש לאכול סמוך למנחה אפילו קטנה לחומרא, היינו דקאמר אסור לטעום שהיא סעודה קטנה, ואע"ג דהתם משמע דלכתחילה הוא דלא יש בסעודה קטנה, אבל אם התחיל א"ל להפסיק כמתני' דהתם, היינו בסמוך למנחה גדולה, דאין איסור אלא לכתחילה משום דילמא אתי לאכשוכי, מיהא סמוך למנחה קטנה אפילו התחיל צריך להפסיק אף בסעודה קטנה, וכדמשמע התם דבהכי סלקא סוגיא אליבא דריב"ל, משמע דהלכתא כוותיה דמוקי לאמתני' התם אליבה. והא דמתיבי תוס' ולא היא, היינו לומר הא דקאמר תלמודא הכא דלית הלכתא כוותיה, קאי אמתי' דמתמיר להפסיק אף מן האכילה, ר"ל אף מה שאינו נקרא סעודה כל אלא טעימה בעלמא דהיינו פירות דלא מקבע סעדי ולא מיזן זייני, אהא קאמרי ולא היא, בלומר בהא מסיק תלמודא הכא דלית הלכתא כוותיה, ואין כאן סתירה לסוגיא דשבת, דמהדר לאוקמי אתני' כוותיה, ס"מ דהלכתא כוותיה, אלא צריך לפלוגי בין סעודה לטעימה, ואחזי תוס' לטעמייהו בפ"ק דשבת דוק ותשכח, ולשון התוס' מכוון ומדויק עפ"ז, עם שאינו מוכרח לתלק... עי' מור וקציעה (סי' קמז), שלפי מ"ש שם בפ"ד יש לישב הסוגיות בלא"ה, ועי' מו"ק סי' רלב ולא"ש פ"ק דשבת. (יעב"ץ)

בא"ד. מפסיקין ואפי'. בדפו"י ואפי' מפסיקין, ול"ל דאפי' מפסיקין, ועמ"ש הגר"א בא"ח סי' רל"ב ס"ק ח' ובמ"מ פוף סימן ה'. (חל"ג)

בא"ד. ולא היא. נ"ב ועי' תוס' שבת ט ע"ב ד"ה ליתא וסד"ה בתפסורת. (בנא"ר)

דף כט ע"א

גמרא. והשקיף בה. בירושלמי פ"ה ה"ג ושרי משקיף עליהון וליתא שם שתים ושלש שעות, ועי' הרא"ש פ"ם ופנ"א שם. (יפ"ע)

ולא העלוהו. נראה משום דלשונם בכ"מ מורידין לפני המיטה (ועי' ברש"י ר"ה ל"ב ע' ד"ה ירד), וא"כ הסלוק מהמיטה קרוי העלאה. (רש"ש)

טעה בכל. תענית ג ע"ב ד"ה בימות החמה, קדושין מ ע"ב. (מא"ן)

טעה בכל הברכות. בירושלמי פ"ה ה"ג משיב ג' ברכות שמסלקין אותו כשטעה, מחיה המתים, והמלשינים, ובונה ירושלים. ובמגמות ויקרא איתא שני ברכות ברכת המינים ובונה ירושלים. (יפ"ע)

טעה בברכת צדוקים מעלים אותו. ב"ב הנה הכל פירשו דמעלין אותו היינו מעבירין אותו, עי' טור ס"ע או"ח סי' קכ"ו ס"ח. אולם במגמות פ' ויקרא מלאתי ילמדנו רבינו עובר לפני התבה ולא הזכיר ברכת המינים ובונה ירושלים. (יפ"ע)

טעה בברכת צדוקים מעלים אותו. ב"ב הנה הכל פירשו דמעלין אותו היינו מעבירין אותו, עי' טור ס"ע או"ח סי' קכ"ו ס"ח. אולם במגמות פ' ויקרא מלאתי ילמדנו רבינו עובר לפני התבה ולא הזכיר ברכת המינים ובונה ירושלים. (יפ"ע)

טעה בברכת צדוקים מעלים אותו. ב"ב הנה הכל פירשו דמעלין אותו היינו מעבירין אותו, עי' טור ס"ע או"ח סי' קכ"ו ס"ח. אולם במגמות פ' ויקרא מלאתי ילמדנו רבינו עובר לפני התבה ולא הזכיר ברכת המינים ובונה ירושלים. (יפ"ע)

אל תאמין בעצמך. עי' מוס' יבמות יומא על דף ט' ע"א מ"ש, ועי' מ"ש שם בגליון. (רא"ג)

אל תאמין. ירושלמי שבת פ"א ה"ג, ושם מעשה בחסיד א' כו' ע"ש. (יפ"ע)

שהרי יוחנן כהן גדול. יומא לח ע"ב בתי"ד ד"ה רגלי, סנהדרין יט ע"א, יבמות דף סא. (מא"ן)

הני שבע דשבתא. בירושלמי ברכות פ"ד ה"ג, ותענית פ"ב ה"ב ע"ש ר' יצחק. (יפ"ע)

כנגד ז' קולות שאמר דוד על המים. נראה לפי שאותן שבעה קולות אמרן כנגד שבעה קולות שבתמן תורה כדאיתא במדרש [מובא בילק"ש תהלים כט], ובשבת ניתנה תורה לישראל [שבת פו:], ואע"פ שלא נתנה אלא בסיון, מ"מ יש סמך לרמז זה בכל שבת שהוא מתוקן לתורה בימוד, שבו ג"כ עיקר קריאת התורה ובשבעה גברי. (יעב"ץ)

כנגד ט' אזכרות שאמרה חנה בתפלתה. וכתיב בסופה ה' ידין אפסי ארץ. כ"ה בירושלמי כאן. (מרא"ב)

כנגד תשעה אזכרות. בירושלמי [ברכות פ"ד ה"ג] ע"ש ר' אבא קרטיגנא. (יפ"ע)

בר"ה נפקדה. ר"ה יא ע"א. (מא"ן)

בר"ה נפקדה. ירושלמי ר"ה פ"א ה"ב האנשים נולדו אבות כו' נפקדו אמהות. (יפ"ע) א"ר אלעזר כנגד כ"ד. בירושלמי פ"ד ה"ג ותענית פ"ב ה"ב ר' אלעזר ור"ש בן רב נחמן כנגד כו', ועפ"ל מש"ש. (יפ"ע)

כ"ד רננות. שבת ל ע"א. (מא"ן)

כנגד כ"ד רננות שאמר שלמה בשעה שהכניס ארון לבקה"ק. רנה ותפלה ותחנה. כ"ה בירושלמי, ועי' רש"י כאן [ובשבת ל'].

מאי מעין י"ח. בירושלמי פ"ד ה"ג ותענית פ"ב ה"ה לרב הו"ל י"ח מעין י"ח ולשמואל ברכה א' מעין י"ח. (יפ"ע)

והתועים על דעתך ישפטו. עי' מור וקציעה (או"ח סי' ק"י). (יעב"ץ)

בכל יום מתפלל. עי' ירושלמי פ"ד ה"א וה"ג תענית פ"ב ה"ב ופ"ד ה"א ושם הגירס' משונה, והרש"ש מגי' שם בכנאן, ועי' פנ"א. (יפ"ע)

כל השנה כולה מתפלל הביננו. יומא פח ע"א ד"ה מפני [ובת"י שם ד"ה שלריך לומר, לקמן מח ע"ב וע"ש בהרא"ש, נדה ח ע"א ד"ה מפני]. (לבוש, מא"ן)

אמר ר"נ אמר שמואל כל השנה כולה מתפלל אדם הביננו חוץ כו' ונכללה מכלל הביננו כו' בין קדש לחול קשיא. וכתב המ"א סי' ק"י ס"ק ו' והכא ליכא למיתש שיעבה, כיון דתחלת הברכה היא. ותי' הר"י כדי שלא יהיה נראה שהבדלה ברכה בפ"ע היא. ולא"ת גבי שאלה נמי נימא האי טעמא ותי' דבהבדלה ר"ע סובר ברכה בפ"ע ואיכא למעבי. משא"כ בשאלה ליכא מ"ד ע"ש. וכוונתם ז"ל אחרי דהגמ' אסיק בקשיא, וכל קשיא יש לו מירוץ. ולכן מתרלים הר"י, ומ"א מסייע לדבריו כדי שיהיה הלכה כר"נ א"ש. וכ"ה הדין בש"ע. וכיון דנתנה רשות לתרץ. אף אני אענה אנלקי בס"ד. ע"פ מ"ש הגאון ז"ל בביאוריו א"ח סי' רל"ד ס"ק א' שאתן טעם על מהנגינו שאומרים אחה חונן גם אחה חונגתנו ואח"כ וחננו. הוא ע"פ פלוגתא דר' יוסף ורבנן (לג.) ר"י אמר לפי שהוא חכמה כו' ורבנן אמרי ממוך שהוא חול כו'. וסברת פלוגתתם ע"פ הירושלמי פ"ה דברכות, וז"ל ר' יוסן אומר מטבע ברכות ואח"כ מבדיל, ואתי כרבי דרבי אמר תמיהני האיך בטלו חונן הדעת בשבת, אם אין דעה תפלה מנין וכה אם אין דעה הבדלה מנין, אמר ר' יצחק בר"א מבדיל ואח"כ אומר מטבע ברכה, ר"א בן אבטיגנוס בי ר' יעקי בשם ר"א ואת אומרת שאסור לעשות מלאכה עד שיבדיל, והכוונה אסור לו לאדם לאכול ארכיו עד שיבדיל ע"ש. ור"ל דלכך צריך לומר אחלה הבדלה קודם ברכה דאול. ובהני תנאי תליא פלוגתא הנ"ל דבגמ' דילן דר"י ס"ל כו'. ולפ"ז מנהגנו אלינא דכ"ע שאנו אומרים אחלה אחה חונן כו' כסברא ראשונה הנ"ל אם אין דעה כו' ואח"כ הבדלה קודם הבקשה לגאת ג"כ סברא שניה הנ"ל דס"ל אסור לאכול ארכיו כו' עכ"ל הזהב, ואח"כ לפ"ז אאורך קושיית מר זוטרא הנ"ל דא"א למיכלא דאיך יאמרו המינו כו' המבדיל כו', א"כ יאכל ארכיו קודם הבדלה. וכ' להיפך לא יצא סברת ר' יוסף. ושמיהם כאחד בלתי אפשר, לכן לא יאפלל המינו במו"ש ובמוליו"ט, ומר זוטרא שהקשה היה סובר כר"י לפי שהיא אכמה כו', לכן הקשה לומר המינו, המבדיל, א"ש מאד וגם מזה סמך למנהגינו. (נאוקי הגרי"ב)

תמני סרי תקון. לעיל כא ע"ב ד"ה אלא, וע"ש לג ע"ב, וע"ש מט ע"א ברא"ש. (מא"ן)

שאלה בברכת השנים. ירושלמי פ"ה ה"ב, תענית פ"א ה"א, ומוקי שם בשאלה הזכיר טל, ועתוס' לקמן ע"ב ד"ה הא. (יפ"ע)

טעה ולא הזכיר. (ר"ה לד ב') תוס' ד"ה כך. (לבוש)

מ"ט לאו משום דשמעה משי"ע כו'. ב"ב קשה דא"כ אמאי בגבורות גשמים מחזירין, וע"ק דקאמרי לה מאי קאמי לה הא מפני שיכול לאומרה בש"מ קאמר, וי"ל עפמ"ש התוס' בסמוך ע"ב ד"ה טעה דהיכא דשכח ברכה אלימה אין הש"ך מוציאו, ובזה מיושב הכל דבגבורות גשמים כיון שהוא נוסף הברכה וכשאינו אומרה כל המשנה אמטע שבעבו אכמים בברכות כאלו לא אמרה כלל, ולכך הוה כשכח ברכה אלימה שאין השליח לבור מוציאו, אבל ברכת השנים אין זה מענין הברכה, תדע שהרי יכול לאומרה בשומע תפלה שאינו רק שאלה וכשאומלה בשומע תפלה ג"כ יצא, ולכך יצא בשמעו בש"ך, וז"ש מפני שיכול לאומרה בש"מ ר"ל דבשבל זה לא הוי כלא אמר ברכה אלימה ויכול הש"ך להוציאה, והש"ם משום דעיקר אסר מן הספר האי מפני שאומרה בש"מ, לדידך מפני שאומע מש"ך מבע"ל דבשבל שאומע מש"ך יצא, והטעם שיוצא מפני שיכול לאומרה ממלא העיקר אסר מן הספר, והא דעילה ויצא יוצא מש"ך אף שאינו יכול לאומרה רק בעבודה דהתם ודאי לאינו מענין הברכה דהברכה היא מג' אחרונות, וזה שאלה צריכ רבים רק שהוא מענין המאורע ודמי לשאלה, והא דאוזר לעבודה דוקא משום דג"א כאדא אשונן ודו"ק. (מל"ה)

אידי ואידי ביחיד. תענית ג ע"ב ד"ה בימות, וע"ש יז ע"ב ד"ה שלא, ר"ה לד ע"ב ד"ה כך. (מא"ן)

רש"י. ד"ה כ"ד רננות. נפרשת ויעמוד שלמה רנה תפלה אחנה כולהון כ"ד איכא. עי' מדרש רנה פ' נשא סי' י"ד.

ד"ה הביננו. לשלוח לנו כו'. כ"ה גי' הרי"ף והרא"ש. (רש"ש)

ד"ה מכלל. כדרך שהוא כוללה בחונן הדעת כו'. לכאורה הא אף אחר ברכות שהמה מיוחדות מ"מ כאו"א בפ"ע עכ"ז המה כלולים יחד בהמינו, וגם לאיזה צורך הוסיף בסה"ד לדעת דרכיך שאינה בגמרא, אבל נראה דבמתק לשונו אחא לאפוקי ממש"כ תר"י ליאשב הקושיא מפני שהיה נראה שהבדלה היא ג"כ ברכה בפ"ע ע"ש, לכן כתב כדרך שהוא כוללה כו' דהיינו באמצע מענין אחה חונן דהוא בין המינו לבין לדעת דרכיך. (רש"ש)

תוספות. ד"ה לייט. כדמשמע במכילתין. ג"ב לעיל דף ג', וע"ש בתוס' ד"ה היה לך. והיינו דוקא היכא דירא שיפסיקוהו, ועי' בתר"י שם דאף בתחא מותר להתפלל בבה"ג שהוא טרוד וירא שיפסיקוהו ע"ש. (ר"ש סירבש)

ד"ה מפני. כלומר להוסיף ברכות על אלו. כן איתא להדיא ברש"י שם, ועיין תוספות לקמן דף ל"א ע"ב ד"ה כל. (דא"ג)

באא"ד. ומה שמתפלל בלחש. נ"ב עיין בתוס' מגילה כ"ג ע"ב ד"ה ואין. (ר"ש טויבש) דף כט ע"ב גמרא. הא דאלכך בתר ש"ת. ירושלמי פ"ה ה"ב, תענית פ"א ה"א ר"ש בשם ר"א אם לא שאל בברכת השנים אומרה בש"ת. (יפ"ע)

טעה ולא הזכיר ר"ח. יומא פז ע"ב בתי' ד"ה והא דתפלת, ר"ה לד ע"ב ד"ה כך. (לבוש, מא"ן)

עקר רגליו. [לקמן ל ע"ב ד"ה מסתברא], וע"ש מט ע"ב ברש"י ד"ה והדר, [שבת כד ע"א ד"ה דמני, תענית ג ע"ב ד"ה בימות]. (מא"ן) שעקר רגליו. [ירושלמי פ"ה ה"ב, תענית פ"א ה"א] ובפ"ה ה"ג. (יפ"ע)

איכא דאמרי. עפנ"א בירושלמי פ"ד ה"ג שבאתרתי דהירושלמי מספקא ליה אי כל"ק דרבנ"י אי כל"ב. (יפ"ע)

כל מי שאינו אומרה. בירושלמי פ"ד ה"ד אלא יהא בקורא בתורה. (יפ"ע)

כל שאינו יכול לחדש. בירושלמי שם ע"ש ר' אחא בשם ר' יוסי. (יפ"ע)

מצוה להתפלל עם דמדומי. ירושלמי פ"ד א"א ע"ש ר' יוסי בר' חנינא, ודרש ליה מקרא לעת מצוא, מיצוין של יום, ועב"ר פל"ב, תנחומא מקץ סימן י', ירושלמי פסחים פ"ה ה"ב. (יפ"ע)

עם דמדומי חמה. [לעיל ט ע"ב ברא"ש, וע"ש כה ע"א ברא"ש], יומא לז ע"ב ד"ה אמר. (מא"ן, לבוש)

וא"ר זירא מאי קראה. לעיל (ט:). (מצפ"א)

לייטי עלה במערבא אמאן דמצלי עם דמדומי חמה. נ"ב י"ל דוקא בתערבא, שא"י גבוה מכל האילנות ושקיעת החמה מאוחר מאד, כמ"ש בשבת פכ"ב יהא חלקי ממוצאי שבת בלפורי. (מל"ה)

לייטי עלה במערבא אמאן דמצלי עם דמדומי כו'. עי' ירושלמי פ"ד ה"א לא לחיפוך. (מהרש"ם)

מאי פרשת העבור כו'. בירושלמי איתא על מנהג זו ר"א בשם ר"א כל מה שש"ל עובר לפה"ת ותובע לרבי עמך לפניך, וא"ל פשוט דכיון בזה לפרש הא דבכל פרשת העבור כו' דתמיתין, והמפרש שם ל"ד בתחב"ת. (רש"ש)

מאי פרשת העבור. בירושלמי מפרש העבור היינו הש"ך העוברים לפני החיבה, בכל מקום, כל מה שהם מפרשים בנקשתם עבור ישראל יתלא ה'. (יפ"ע)

מאי פרשת העבור אר"ח כו'. עי' שו"ת נו"ב מהד"ת ביו"ד סי' י' דכ' הפי' לזה דהמהלך במקום סכנה עובר על ונשמרתם כו' ומזכירין לו עונותיו ומפני"ז מתמלא עליו עברה. (ריחל"מ)

באשה עוברה יהיו כל צרכיהם כו'. עיין זוהר חיי שרה (קכא:). (מצפ"א, מרא"ב)

תפלה קצרה. לעיל ג ע"א ד"ה היה, לקמן כד ע"ב ברא"ש, פסחים קד ע"ב ד"ה כל, נדה ח ע"ב רש"י ד"ה מעין. (מא"ן)

והטוב בעיניך עשה. עי' עקריס פכ"ד לרמיי מה שפי' בזה כי יקרה בענין התפלות אלא תקונל תפלתו, מפני שהש"ת יודע כי אם יצנע מגמתו יהיה סבת רעתו, כמו שמתפלל בעבור בניס ויוכלו להיות כאבשלום בן דוד שבקש להרוג את דוד אביו, וכן בענין העושר שאדם מבקש יוכל להיות סבה לרעתו כמו שאמתר עושר שמור לבעליו לרעתו, או יגרום שיקור מאת ה' כמו שאמר פן אשבע וכחשתי ואמרתי מי ה', ולזה יהיה מוצאר התפלה והטוב בעיניך עשה, כלומר ובכל דבר שאני מתפלל לפניך אל תפן אל דברי ולא לבקשתי לעשות מה שלבי חפץ או מה שאני שואל, שפעמים הרבה אני שואל דבר שהוא רע אני, ועל כן אתה תבחר ולא אני, עשה מה שאתה יודע מה טוב בעיניך ולא מה שהוא טוב בעיני ע"ש. וכן מלאתי בתנחומא פ' תרומה בפירשו כן כוונת תפלת שלמה (מלכים א') ואל הנכרי אשר לא מעמך ישראל הוא וגו' ועשית ככל אשר יקרא אליך הנכרי, לא תעשה רק מה שמבקש ממך ואם לאו יקרא אבר, אבל ישראל כשהוא מוצא בניס ואתה יודע שיהיו הבניס מכעיסים אל תתן לו, וכן אם תבע נכסים ואתה יודע שעתיד לבעבר בהן אל תתן לו, רק ואתה לאיש ככל דרכיו אשר תדע אתה לבבו, כי אתה יודע לבדך את לבב העם הזה ומה שהטוב בעיניך עשה להם ולא מה שמבקש ע"ש. (מהרצ"ח)

ר' יהושע א' שמע כו' עד ראב"צ. בתוספתא ליתא כ"ז, וא"ש דלא מיקמי ר"י אדר"י דתמני'. (רש"ש)

רבי יהושע אומר וכו'. נ"ב עי' בגל"ח מ"ש ותמה אלא הרגישו המפרשים, ואחר המחילה מישתמיטתי' שתמה בזה הב"י בא"ח סי' ק"י ע"ש. (ר"ש טויבש)

ר' יהושע אומר. עי' שדה יהושע ירושלמי פ"ד ה"ד שמוחק דברי ר' יהושע מהברייתא משום דבתמתי' כבר נאמרו דברי ר' יהושע בנוסח אחר וגם אין מילוק בין דברי ר' יהושע דברייתא לדראב"ל כ"א משועה לעתקא ואין שייך בזה פלוגתא ע"כ מוחקו ע"ש. (יפ"ע)

אחרים אומרים. בירושלמי פ"ד ה"ד מסיים בנוסח לאחרים ברוך ה' כי שמע קול תחנוני בא"י שומע תפלה. (יפ"ע)

צרכי עמך כו'. (ברכות ג ע') תוס' ד"ה היה. (לבוש)

א"ל אליהו לרב יהודה אחוה דרב סלא חסידא. יומא (יט:), סנהדרין (לז:). (מצפ"א)

וכשאתה יוצא לדרך המלך בקונך וצא וכו' זו תפלת הדרך. ופי' הגל"ח הייטו קודם שיצא לדרך יתפלל תפלת הדרך, ואם יהיה תפלתו שגורה בפיו ידע כי אלוה, ואם לאו יצב בביתו ולא ילך ע"ש. (עיני שמואל)

ותסמכני לשלום. בהגהות הגר"א שנ"ב (ותחזירני לביתי לשלום) כ"ה בכתיבת י"ק בגליון הש"ס שלו אחר כתבו הגהה זו הסגירה בעגולים, כלומר הדבר ביה. וכ"ה בתדוש אגדות של רה"ג מבאר שאין לומר בה רק ג' שלומות. (חל"ג) רש"י. ד"ה ולפני ירח. נ"ב קודם שיאיר. (יעב"ץ)

תוספות. ד"ה הא. וכן משמע בירושלמי. פ"ה ה"ב, תענית פ"א ה"א. (יפ"ע)

בא"ד. ומה אם שאלה שהיא מדותק. נכתב על הגליון עי' בתבר"י. (ר"י לונדא)

בא"ד. ומה אם שאלה. נ"ב כלומר שאלה של ברכת השנים שהיא צריכה לצורך השעה אין מצריכין אותו לחזור ודי בשיאמר אותה בש"מ אזכרה של גבורת גשמים שאינו אלא שבת בלבד לא כ"ש שלא נצטרך להחזירו. תר"י ז"ל. (ר"ש סירבש)

ד"ה טעה. ותע"ג דאמרי' התם לא פטר ר"ג אלא העם שבשדות משום דאינשי וטרודי אבל דעיר לא כל"ל, ועי' בב"י סי' קכ"ד מה שמקשה על זה. (מל"ה)

דף ל ע"א

גמרא. מהיות טוב אל תקרא רע. בתוספות לשון זה שמצו החכמים תמורת הגאמר בתשלי ג' אל תמנע טוב מבעליו, ואיתא בב"ק (פא:), בשביל זה עליו הכתוב אומר בלשון הברייתא, ודומה לזה לקמן (נה:) לקיים מה שנאמר כל החלומות הולכין אחר הפה, וסנהדרין (עב:) והתורה אמרה אם בא להרגך כו', ועי' תוס' שבת (קכא.) ד"ה ונתן. (רא"ג)

הביננו. לעיל ג ע"א ד"ה היה לך, וע"ש טז ע"א ד"ה מעין י"ח. (מא"ן)

בתפלה קצרה לא בעי. בירושלמי פ"ד ה"ד ס"ל לרב חסדא דגם בתפלה קצרה בעי ג' ראשונות ואחרונות ע"ש, ובפ"מ פ"ד ה"ג ד"ה איזו. (יפ"ע)

והלכתא הביננו מעומד כו'. ברי"ף ורא"ש ליתא לתיבה והלכתא, והוא הנכון. (רש"ש)

היה רוכב. לעיל טז ע"א ד"ה לפי, וע"ש יג ע"ב ד"ה על. (מא"ן)

היה רוכב. ירושלמי פ"ד ה"ה, ואמר שם ר' יהודה בן פזי בשם ריב"ל הלכה כר' והכא איתא לך אמר רבא ואיתימא ריב"ל. (יפ"ע)

סומא ומי שאינו יכול לכוין וכו' יכוין לבו וכו'. מכאן סיוע למ"ד קומא חייב בכל המצוות דאורייתא, דאי איתא דפטור אהיכא מיתי לאיוקמי נמי בתפלה דרבנן, דפסיקא ליה לתנא דהכא כולא האי, מיהו הוכחה גמורה איכא, דאפילו אינו חייב בה מי לא מצי לצלויי בדבעי, וקמ"ל אין יכוין, ותו דלא גרע מנשים עבדים וקטנים דחייבים בתפילה דרחמי היא, ויש לחלק עוד בין נולד קומא, ובין נולד פקח ובר חיובא מעיקרא ובתר הכי נסתמא. ועי' שאילת יעבץ [ח"א סי' עה]. (יעב"ץ)

סומא ומי. ילקוט מ"א קפד ירושלמי פ"ד ה"ה בשינוי איתאר. (יפ"ע)

היה עומד בחוצה לארץ. ע' מ' אהל יעקב לר"י שפורט סימן ע"ב. (ג' מהרש"א)

נגד א"י. לעיל ו ע"א ד"ה אחורי, עירובין יח

ע"ב ד"ה ולא אמורי, כ"ב כה ע"א ד"ה לכל, גיטין מ ע"א ד"ה ר"י. (מא"נ)

כנגד בית קדשי הקדשים. עי' רמב"ם הלכות תפלה פ"ה ה"ב נוכח המקדש כו', ועי' פ"א ה"ג בכ"מ, ולכאורה היינו הך דהכא, והכ"מ הביא שם ענין אחר ודו"ק. (ר"ש קצנלבוגן)

היה עומד בבית קדשי הקדשים. כגון כהן גדול ביה"כ כשהוא עומד בבית החיצון והוא בין שתי הפרוכות (כמ"ש שם בלח"ם בעזה"י) ומתפלל תפלה קצרה, שעדיין הוא חשוב כעומד בבית קדשי קדשים, וכבר יצא מלפני הכפורת, זולת זה לא יועתי לו פתרו. ולא מסתבר לי לאוקמה בחומרין שהיו משלשלין לבית קה"ק לחזק בדקיו, דרחוק הוא שישלשלום בעת תפלה. (יעב"ץ)

היה עומד בבית קה"ק יכוון א"ל כנגד בית הכפורת. כרי"ף ליתא לכל הנגא, וברא"ש ליתא לחיצא בית, רק הכפורת לבד, [והוא הנכון]. (ר"י לונדא, רש"ש)

היה עומד אחורי בית הכפורת. הא ודאי הוא ברגל דלאיתא ספ"ק דיומא, ועמ"ש שם בס"ד. (יעב"ץ)

אחורי בהכ"פ הופך פניו לבית הכפורת. כ"ה גי' הרא"ש, וכ"נ מפירש"י. (רש"ש)

נמצאו כל. מירושלמי [פ"ד ה"ה] מסיים הה"ד כי מיתי כו' לכל העמים. (יפ"ע)

א"ר אבין. שהש"ר פ"ד, יקוטו מ"א קפד, ושה"ש ע"פ כמגדל, ירושלמי פ"ד ה"ה על תורכנו כמשמעות לשון חל, ובגינו מייתי ע"ש ריב"ל הפסוק הוא ההיכל לפני לפנים שכל פנים פונים לו. (יפ"ע)

בנוי לתלפיות כו'. ועיין מירושלמי ומדרש שה"ש על הפסוק הזה. (ר"ש קצנלבוגן) דתניא השכים לצאת לדרך כו'. לגי' שלפנינו אינו מובן כמאן דהתי מנא ופירש"י בזה, ועי' גי' הרא"ש והתוספתא וכן צריך להגיה כאן. (רש"ש)

השכים לצאת לדרך מביאין לו. לולב ומנענע. טוש"ע א"ח סי' תרנ"ב ס"א.

השכים לצאת לדרך מביאין לו שופר. [לעיל ד ע"ב, מגילה כ ע"א], סוכה לז ע"ב ד"ה בהודו, וע"ש לח ע"א ד"ה מדקתני וע"ב. (מא"נ, לבוש)

לולב ומנענע מגילה וקורא. עיין תוס' סוכה דף לט ע"א.

השכים לישב בקרון. ע' מ' שאגת אריה סט"ז. (ג' מהרש"א)

בשבתא דרגלא. לעיל ו ע"ב ד"ה אגרת, וע"ש יז ע"ב ד"ה תרי דמנת. (מא"נ)

טריחא לי. לעיל ז ע"ב. (מא"נ)

מתני'. תפלת המוספין. לעיל כא ע"ב ד"ה עד, וע"ש ברא"ש. (מא"נ)

אלא בחבר עיר. נתר"י כתב הטעם שאין בה תחנונים וקשה דהא יש בה יה"ר כו'. [ועי' בב"י סי' ק"ז בד"ה והוי יודע], ול"נ הטעם מפני שמזכירין בה נפילות הקרבנות עי' לעיל ברה"פ בתד"ה איצעי' וברי"ף לעיל בפ' מ"ש על הא דתריו"ח הלומי שיתפלל אדם כה"י כולו וברא"ש שם [ועי' מג"א שם סק"כ]. (רש"ש) גמרא. הלכה כר' יהודה. מירושלמי פ"ד ה"ו ע"ש ר' מני בשם ר' חנה. (יפ"ע)

רש"י. ד"ה אחורי בהכ"פ. י"א אמה חגר מכותל מיל קה"ק כו'. [בפ"ד דמדות מ"ז ורפ"ה מבואר דאחורי כותל מערבי היה תא חלון אמה וכותלו אמה ומשם לכותל עזרה י"א אמה. וביומא (סז:) פי' על נכון]. (רש"ש)

ד"ה ומצלי בהדי צבורא ל"ג. עי' סוף תשובת הרי"ף. (בנא"ד)

ד"ה טריחא לי מילתא. לאחר בהמ"ד כו'. [ק"ל מדוע לא פי' כפשוטו דטריחא ליה לכנוף עשרה כמשמעו לעיל (סוף דף ז'). וי"ל משום דאכתי יקשה עליו למה לא קרא והתפלל טרם נאתו מיהד. ואי משום שרצה להתפלל בצבור יחדש דבר כדלעיל (כא.)]. (רש"ש)

בא"ד. לאחר כו'. עי' לעיל דף ז' סוף ע"ב בפירש"י וא"ע. (מרא"כ)

ד"ה ולעביד כו'. דתנלו קודם זמן ק"ש כל"ל [וכ"ה בחור זרוע סי' נ"ל, ועי' בתשו' שאגת אריה סי' ג']. (מרא"כ)

ד"ה יחיד שלא בחבר עיר. ולר"י אין יחיד פוטר אלא בתקוס י' שש"ל פוטרו. עי' סוף ר"ה דאף לר"ג לא פטר ש"ך כ"ל עם שבשדות אבל דעיר לא, ולדעת התוס' דעיר אפי' שמעו, ולדעת הרי"ף דעיר לא כשלא באו לבהכ"נ ולא שמעו, והכל משמע דיחיד פטור אפי' כשלא בא לבהכ"נ דמסתמא כ"מ שיש חבר עיר יחיד פטור, ועוד מדכתב התוס' לקמן ע"ב דאין הלכה כר"י מדר"ל ור"ל דהתפלל ביחיד, ואם נאמר דר"י דוקא בשמעו מש"ך מיירי א"כ גם ר"ל ור"ל מני שברי כר"י, רק דהם התפללו ביחיד ולא שמעו מש"ך וש"מ דלר"י אפי' כשאינו שומע מש"ך כ"ל דיולא והוו דלא כמאן, ועוד דלר"ג התם עם שבשדות ש"ך פטרי אף דלא שמעי ודעיר לא עד דשמעי, והכא איפכא דיחיד שלא בחבר עיר חייב ובחבר עיר פטור אף דלא שמע, ובספרי מלא הרועים ערך ע' מוספין ביחיד יבאתי זה. (מל"ה)

תוספות. ד"ה מאי איכא. תימה כו'. ה"ה דה"ל להקשות דא"ב דהמינו אינו מתפלל אלא בזמני תפלה ות"ק בכל זמן. (רש"ש)

ד"ה הלכה. ואפי' אלא כמקום סכנה כו'. עי' באור זרוע הל' קריאת שמע סי' מ"ט בשם ה"ר יוסף שפירש דדוקא במקום סכנה, והשיג עליו. (מהרש"ם)

ד"ה אבוה דשמואל. פירש"י קודם ע"ה. נ"ב רש"י כתב קודם היום, וי"ל קודם הנץ החמה וכן כתב ביומא (לד:) שאנשי המשמר מקדימין לקרותה קודם היום, והתם ע"כ אמר ע"ה לאחר שסידרו האברים ע"ג בכבש כדאיתא בפ"ה דתמיד ומייתי לה בסוף פ"ק דמכילתין וע"ש ברש"י. (מל"ה)

בא"ד (בסופו). ועדיין אינו עיקר זמן תפלה. נ"ב עיין טורי אבן מגילה דף י"ט ד"ה עד שאנץ החמה. (שער הלקוטות)

ד"ה מסמך. ומשמע די"ח ברכות מותר כו'. עי' בט"ז א"ח סי' לד סק"ה. (מהרש"ם)

בא"ד. יעוד פי' הר"מ דהכא כי הדר ליתיה מצלי מעומד כו'. והנה ממה דקאמר דתפלה מיושב בני מיהדר ולוי שמעינן דתפלה מיושב גרע מהמינו, וא"כ קשה למה יתפלל תפלה מיושב ליגלי הכינו מעומד דיכול לכוונה מעומד כמש"ל בסמך דהא הכינו עדיף מתפלה מיושב דלא בני מיהדר ולוי ול"ל דמיירי בימות הגשמים דלא מצלי המינו. (מל"ה)

דף ל ע"ב

גמרא. אני ראיתי את ר' יגאי. ירושלמי פ"ד ה"ו, ושם קאמר דהתפלל של מוסף בשוק של לפורין. (יפ"ע)

דצלי והדר צלי. לעיל כא ע"ב. (מא"נ)

ודילמא מעיקרא לא כוון דעתיה כו'. לקמן ל"ג ב' ושם. וק"ק דהתם מסיק הברותא כלפי שמיא וכו' ויש לחלק. (רש"ש)

אילימא משום דלא כוון מר דעתיה כו'. עי' תוי' רשב"א ח"א סי' שד"מ. (מהרש"ם)

אם יכול לכוין את לבו. עי' ירושלמי פ"א ה"ב פ"ד ה"א שבת פ"א ה"ב דתפלה צריכה כוונה. (יפ"ע)

לכוון לבו. לעיל יב ע"א ברא"ש, וע"ש לד ע"ב ד"ה יכוון. (מא"נ)

ולא הזכיר ר"ח. לעיל כו ע"א ד"ה טעה, וע"ש ע"ב ד"ה טעה, וע"ש כז ע"ב ברא"ש, וע"ש מט ע"ב ברא"ש, תגיגה ט ע"ב ד"ה לו, יומא פז ע"ב ד"ה והאמר. (מא"נ)

בשחרית אין מחזירין אותו מפני שיכול לאומרה כו'. עיין בשבת (כד). (מצפ"א)

כמה ישהה. מירושלמי פ"ד ה"ו שיעור הילוך ד' אמות. (יפ"ע)

של ר"ח בערבית. (יומא פז:) תוס' ד"ה ואמר. (מגיגה ט:) תוס' ד"ה לו. (לבוש)

לפי שאין ב"ד. יעוין לעיל דף כו ע"א תוס' ד"ה טעה ולא התפלל. (רב"פ)

מתני'. אין עומדין להתפלל. עיין מלקוט תהלים ק"ח. (מצפ"א)

אין עומדין. ילקוט שמואל עת. (יפ"ע)

אפילו המלך. (יומא יט ב') תוס' ד"ה בש. [א"ה עי' ברא"ש שם מ"ש בשם השאילתות, ומזה ראיה דתפלה אפי' להשמיע לאזנו אסור, וכמו שהוא בתוספתא, ועי' ב"י סי' ק"ל]. (נתש) ואפילו מלך כו' ואפילו נחש. לעיל יג ע"ב ד"ה שואל, שבת ג ע"ב ד"ה בר מהני, יומא יט ע"ב ד"ה בש, מגילות מד ע"א ד"ה כל כהן. (מא"נ)

אפילו המלך שואל. עיין תוס' יומא י"ט ע"ב ד"ה בש. (רא"ג)

אפילו המלך. שמ"ר פ"ט, תנחומא ואתחנן. (יפ"ע)

גמרא. מנה"מ. ילקוט [שמואל עת]. (יפ"ע)

אריב"ל מהכא. ירושלמי פ"ה ה"א ג"כ ע"ש ריב"ל. (יפ"ע)

מציין נפשיה. שבת י ע"א ד"ה טירחותא. (מא"נ)

וגילו ברעדה. עיין בתוס' ב"מ דף קז ע"ב, ב"ק לב ע"ב. (מא"נ)

במקום גילה. ילקוט תהלים תרכב, ומירושלמי [פ"ה ה"א] א"ר אחא כשיבוא יום רעדה תגילו. (יפ"ע)

אביי הוה יתיב קמיה דרבה חזייה דהוה קא בדח טובא אמר וגילו ברעדה כתיב ר' ירמיה הוה יתיב קמיה דר' זירא חזייה דהוה קא בדח טובא א"ל בכל עצב יהיה מותר כתיב. ויש לדקדק מדוע היה שאלת רבה מפסוק וגילו ברעדה ושאלת ר"ז מבכל עצב כו'. וי"ל דאזיל לטעמייהו דאיתא [שבת ל:) רבא מקמי דפתח כו' אמר מילתא דבדיחותא כו' לסוף יתיב באיתא כו' עי"ש, ולכן בארה לאמר דהוה בדח טובא א"ל וגילו ברעדה כתיב, ר"ל אף דהותר לאדם לשמוח מעט אמנם אח"כ ל"ל מפיתה. אבל ר"ז מלינו בגדה (כג.) בעי ר' ירמיה מר' זירא לר"מ כו' אמר ר' אחא עד כאן הביא ר' ירמיה לר"ז לידי גיחוך ולא גחיך עי"ש בפירש"י דבכתב ר"ז מחמיר טפי, ר"ל דבאמת אינו אסור רק למלאות פיו שחוק. ועוד דבדברי תורה אמרי' [שבת ל:) ובאחתי אני את השמחה זו שמחה של מצוה, אר"י וכן לדבר הלכה כו', רק אר"ז מחמיר עפי לכן גם כאן אזיל לשיטתיה בכל עצב יהיה מותר וכפירש"י כאן, ודו"ק. (ר"ש קצנלבוגן)

אביי הוה יתיב קמיה דרבה חזייה דהוה קא בדח טובא כו'. נ"ב עי' באר"י דמצואר מדבריו דאביי הוה בדח וכן בר' ירמיה דהוי יתיב קמיה דר"ז הוי ר' ירמיה בדח, ופי' שם ג"כ פירוש אחר במ"ש אנא תפלין מנחנא שהיה עד עתה חולה במעיו ולא היה תפלין זמן רב ע"כ שמח עתה במצות תפלין וע"ש. (מל"ה)

תפילין. קדושין לא ע"א ד"ה הרי. (מא"נ)

אנא תפלין מנחנא. נ"ב מכאן נ"ל שהוליא הרמב"ם דבריו פ"ד הכ"ה מהל' תפילין הכ"ה שכל זמן שהתפילין ברשמו של אדם ועל זרועו הוא עניו וירא שמים ואינו נמשך בשחוק ובשיחה בטלה ואינו מהרהר מחשבות רעות ע"ש. והתפרשים לא התעוררו על המקור, אולם מכאן דא"ל הא כתיב בכל עצב יהיה מותר ולמה בדח טובא, השיב שהוא מניח תפילין ובודאי אינו נמשך בשחוק, רק הוא שמחה של מצוה. (מהרצ"ח)

א"ל אנא תפילין מנחנא. נ"ב והא דלא תשיב היסח הדעת מתפילין ע"י שחוק וקלות ראש. עי' רא"ש פי' מי שמחו, יצדק יותר למ"ש רבינו יונה דהשחוק הוא מתפלין גופא ע"ש ודו"ק. (ר"ש סויבוב)

ר' ירמיה. ילקוט משלי תתק"נ. (יפ"ע)

רש"י. ד"ה בצבור שנו. משום דשמע ליה מש"ך. וקשה מדלעיל (כ"ט ס"ע מ'), וכן הטור סי' תכ"ג לא נתחוור בפירושו זה. (רש"ש)

ד"ה תפילין. ומשרתו עלי. ברש"י שאלל הרי"ף הגי' ומלכותו, וגי' הרבא נראה ג"כ לפרשו מלשון ותהי המשרה על שכמו (ישעי' ט'). (רש"ש)

תוספות. ד"ה אין הלכה. אלא הלכה כרבנן. יש לי להביא ראיה מהא דאמרינן לעיל (כח:) דא"ל אביי לרב אחא איבעי ליה למר לצלויי צלותא דמוספין ביחיד וכו', ויש לדחות דשאני התם שמתחילה היה בחבר עיר ונתחייב בבר ואלו כל כמייה למיפטר נפשיה. (מים חיים)

ד"ה והתניא. דהא אמרינן בסמוך. נ"ב ולמ"ש הי"מ בתוס' ד"ה לפי, לק"מ, דבליל שני מיירי וא"ל דמפרשי בבה"ג, דלפירש"י ל"מ בערבית שמעינה מש"ך כיון דאינו חוזר התפלה, וע"כ רש"י לא גרים בערבית. ולפי בה"ג נריך לומר דהוי טירחא לצורא משום דצריכים להמתין על הש"ך. עי' לעיל (ו.) בתוס' ד"ה המתפלל, ולאיתי מי שנתקשה בזה והתמה כמ"ש. (ר"ש סויבוב)

בא"ד. דהא אמרי' בסמוך כו' ר"ח ערבית אינ"ט כו', כל"ל. (רש"ש)

אפילו המלך שואל. עיין תוס' יומא י"ט ע"ב ד"ה בש. (רא"ג)

אפילו המלך. שמ"ר פ"ט, תנחומא ואתחנן. (יפ"ע)

גמרא. מנה"מ. ילקוט [שמואל עת]. (יפ"ע)

אריב"ל מהכא. ירושלמי פ"ה ה"א ג"כ ע"ש ריב"ל. (יפ"ע)

מציין נפשיה. שבת י ע"א ד"ה טירחותא. (מא"נ)

וגילו ברעדה. עיין בתוס' ב"מ דף קז ע"ב, ב"ק לב ע"ב. (מא"נ)

במקום גילה. ילקוט תהלים תרכב, ומירושלמי [פ"ה ה"א] א"ר אחא כשיבוא יום רעדה תגילו. (יפ"ע)

אביי הוה יתיב קמיה דרבה חזייה דהוה קא בדח טובא אמר וגילו ברעדה כתיב ר' ירמיה הוה יתיב קמיה דר' זירא חזייה דהוה קא בדח טובא א"ל בכל עצב יהיה מותר כתיב. ויש לדקדק מדוע היה שאלת רבה מפסוק וגילו ברעדה ושאלת ר"ז מבכל עצב כו'. וי"ל דאזיל לטעמייהו דאיתא [שבת ל:) רבא מקמי דפתח כו' אמר מילתא דבדיחותא כו' לסוף יתיב באיתא כו' עי"ש, ולכן בארה לאמר דהוה בדח טובא א"ל וגילו ברעדה כתיב, ר"ל אף דהותר לאדם לשמוח מעט אמנם אח"כ ל"ל מפיתה. אבל ר"ז מלינו בגדה (כג.) בעי ר' ירמיה מר' זירא לר"מ כו' אמר ר' אחא עד כאן הביא ר' ירמיה לר"ז לידי גיחוך ולא גחיך עי"ש בפירש"י דבכתב ר"ז מחמיר טפי, ר"ל דבאמת אינו אסור רק למלאות פיו שחוק. ועוד דבדברי תורה אמרי' [שבת ל:) ובאחתי אני את השמחה זו שמחה של מצוה, אר"י וכן לדבר הלכה כו', רק אר"ז מחמיר עפי לכן גם כאן אזיל לשיטתיה בכל עצב יהיה מותר וכפירש"י כאן, ודו"ק. (ר"ש קצנלבוגן)

אביי הוה יתיב קמיה דרבה חזייה דהוה קא בדח טובא כו'. נ"ב עי' באר"י דמצואר מדבריו דאביי הוה בדח וכן בר' ירמיה דהוי יתיב קמיה דר"ז הוי ר' ירמיה בדח, ופי' שם ג"כ פירוש אחר במ"ש אנא תפלין מנחנא שהיה עד עתה חולה במעיו ולא היה תפלין זמן רב ע"כ שמח עתה במצות תפלין וע"ש. (מל"ה)

תפילין. קדושין לא ע"א ד"ה הרי. (מא"נ)

אנא תפלין מנחנא. נ"ב מכאן נ"ל שהוליא הרמב"ם דבריו פ"ד הכ"ה מהל' תפילין הכ"ה שכל זמן שהתפילין ברשמו של אדם ועל זרועו הוא עניו וירא שמים ואינו נמשך בשחוק ובשיחה בטלה ואינו מהרהר מחשבות רעות ע"ש. והתפרשים לא התעוררו על המקור, אולם מכאן דא"ל הא כתיב בכל עצב יהיה מותר ולמה בדח טובא, השיב שהוא מניח תפילין ובודאי אינו נמשך בשחוק, רק הוא שמחה של מצוה. (מהרצ"ח)

א"ל אנא תפילין מנחנא. נ"ב והא דלא תשיב היסח הדעת מתפילין ע"י שחוק וקלות ראש. עי' רא"ש פי' מי שמחו, יצדק יותר למ"ש רבינו יונה דהשחוק הוא מתפלין גופא ע"ש ודו"ק. (ר"ש סויבוב)

ר' ירמיה. ילקוט משלי תתק"נ. (יפ"ע)

רש"י. ד"ה בצבור שנו. משום דשמע ליה מש"ך. וקשה מדלעיל (כ"ט ס"ע מ'), וכן הטור סי' תכ"ג לא נתחוור בפירושו זה. (רש"ש)

ד"ה תפילין. ומשרתו עלי. ברש"י שאלל הרי"ף הגי' ומלכותו, וגי' הרבא נראה ג"כ לפרשו מלשון ותהי המשרה על שכמו (ישעי' ט'). (רש"ש)

תוספות. ד"ה אין הלכה. אלא הלכה כרבנן. יש לי להביא ראיה מהא דאמרינן לעיל (כח:) דא"ל אביי לרב אחא איבעי ליה למר לצלויי צלותא דמוספין ביחיד וכו', ויש לדחות דשאני התם שמתחילה היה בחבר עיר ונתחייב בבר ואלו כל כמייה למיפטר נפשיה. (מים חיים)

ד"ה והתניא. דהא אמרינן בסמוך. נ"ב ולמ"ש הי"מ בתוס' ד"ה לפי, לק"מ, דבליל שני מיירי וא"ל דמפרשי בבה"ג, דלפירש"י ל"מ בערבית שמעינה מש"ך כיון דאינו חוזר התפלה, וע"כ רש"י לא גרים בערבית. ולפי בה"ג נריך לומר דהוי טירחא לצורא משום דצריכים להמתין על הש"ך. עי' לעיל (ו.) בתוס' ד"ה המתפלל, ולאיתי מי שנתקשה בזה והתמה כמ"ש. (ר"ש סויבוב)

בא"ד. דהא אמרי' בסמוך כו' ר"ח ערבית אינ"ט כו', כל"ל. (רש"ש)

דאמר רב הושעיא. מירושלמי [פ"ה ה"א] תני ר' הושעיא מרבה כו'. (יפ"ע)

ד"ה מסתברא. ואין זה הגון. נ"ב ר"ל משום דהוי ברכה לבטלה, ושם בר"ח אינו ברכה לבטלה שמברך על שנתן לנו ר"ח, משא"כ כאן שאומר ברכת רבה שכבר אמרה והוא לבטלה, וחכמינו לא תקנו זה לחזור והוא חוזר ואומר ברכת רבה לבטלה שכבר אמרה משא"כ בר"ח אינו אומר שום דבר לבטלה וחז"ל תקנו שיאמרה והכן. (מל"ה)

ד"ה אל תקרי. וי"ח ברכות תקנו כנגד האזכרות. כדלעיל כ"ח כ'. (מרא"כ)

דף לא ע"א

גמרא. כסא דמוקרא. נערוך [ערך כס הרשאן] יש גירסא אחרת [כסא דמנקרא], ולי נראה שהוא כסא חשוב העשוי מכלי עם משענת ודומה לו אל מקום שמי.... (יעב"ץ)

אייתי כסא דמוקרא. נ"ב בערוך ע' כס [הא'] גרים דמנקרא, ופי' פירוש אחר לשון בנקרא הלוי כלומר כוס זכוכית מקוקות נוקות שהוא יקר מאד יע"ש. (מל"ה)

אייתי כסא דמוקרא בת ד' מאות זוזי ותבר. נ"ב אע"ג דקי"ל המשבר כלים עובר בכל השמות, עי' רמב"ם פ"ו מהל' מלכים ה"י, י"ל כיון דעשה משום סבה כדין שיהיו עצמים, ובכה"ג לא שייך איסור כל השמות, ועי' ט"ז יו"ד סי' קי"ז. (מהרצ"ח)

דזוגיתא חיורתא. שבת כ ב' תוס' ד"ה אמן, ב"מ כט ב' תוס' ד"ה מזכוכית, חולין פד ב' תוס' ד"ה כזוגיתא. (לבוש, מא"נ)

זוגיתא חיורתא אע"ג דאיתא שלהי סוטה [מח:) משחרב ביהמ"ק ראשו בטלה זכוכית לבנה, עי' תוס' ר"פ במה מדליקין [שבת כ:) שכתבו בשם ר"י שלא בטל לגמרי אלא שלא מצוי עוד כל כך והביאו ראיה מכאן, וכ"מ משירא פרנד"א. וי"ל עוד ששני דברים אלו העצמיים והאמיתיים שבמינם הם שבטלו אחר חורבן הבית ראשון, אבל מ"מ נשארו דוגמתם דומים להם קצת לא בעצם ובאמתות, ונקראים בשמותם בשמוף השם בלבד, כמו שמצינו קצת אילן שנדמה לחכלת [ב"מ סח:], ואינו תכלת, שהאמת גם הוא בטל עכשיו, ונשאר דוגמתו מעינו אע"פ שאינו מינו, וכן הוא בכל הדברים הטובים שבטלו בזרות המאוחרים שירדו פלאים, מ"מ השאירו אחריהם בעולם זכר דמיונם באיכות שפל ואסר מאד משלמותו. (יעב"ץ)

אייתי דזוגיתא חיורתא. נ"ב עיין שבת דף כ' ע"ב תוס' ד"ה אמן וכו' ותמין מדוע דוקא זוגיתא חיורתא מבר קמייהו. ולא שאר דבר יקר, כי רצה להכירם חורבן הבית ודו"ק, כנלע"ד. (ר"ב רנשבורג)

וי לן דמיתנן. נ"ב עיקר השמחה בנישואין מפני שמכליחה לקיום המין, ואם היה האדם קיום בשים לא היה צריך לנישואין לקיום המין אחרי שיש לו קיום בחיים, ומפ"ז אמרו וי לן דמיתנן, ואין לנו קיום בחיים, ומפ"ז הנשואין שבא לקיום המין הוא תכלית קיום העולם וגדול בחעלה מאד. (מהרצ"ח)

אר"י משום רשב"י אסור. ילקוט תהלים תתפא, שוח"ט סימן קכ"ו. (יפ"ע)

אסור כו' שחוק פיו. נדה כג ע"א ד"ה לידי גיחוך, פסחים סט, ע"ז ג ע"ב, ב"מ נט ע"ב ד"ה נחון. (מא"נ)

מתוך דברי תורה. לעיל ג ע"א ד"ה מאימתי, וע"ש ע"ב ד"ה אמר, עירובין סה ע"א ד"ה בלר אל. (מא"נ)

אלא מתוך הלכה. ירושלמי פ"ה ה"א ע"ש רב ירמיה, והכא מבואר דהוי בריחתא וכדתמיים ר"מ עביד כבריחתא. (יפ"ע)

דא"ר זירא. ירושלמי שם דרב חונא אמר הרוחה כו' ומצלי. (יפ"ע)

רבא אמר כדר' אושעיא דאמר מערים אדם כו'. בסי' פ"ו הקשה מכאן על פרש"י בב"מ דף פח ע"ב, והקדימו שם הר"ן בחי' בשם הרמב"ן. אמנם ב"ל פירש"י ע"פ מ"ש בסי' המיעון לחלק בין העמיד ערמה ומירמה אח"כ או לא. (מצפ"א)

כהא דר' הושעיא. כפי פירוש רש"י ב"מ דף פח ע"ב ד"ה אבל חטין מבואר דיש גם כדין זה פלוגתא, ורבא כאן נקיט זה להלכה פסקה שלא היה בו פלוגתא. (רא"ג)

דאמר רב הושעיא. מירושלמי [פ"ה ה"א] תני ר' הושעיא מרבה כו'. (יפ"ע)

דאר"ה אר"ז המקיז דם כו'. במעילה יב ע"ב איתא זאת בשם רב וכאן בשם מוספתא פ"ג וכן הוא במס' ברכות במוספתא. (רא"ג)

א"ר זעירא. בירושלמי פ"ה ה"א ר' זעירי אמר ר' חיננא. (יפ"ע)

המקיז דם בבהמת קדשים. יומא נט ע"ב ד"ה הוא, חולין קיז ע"א ד"ה הוא. (מא"נ)

המקיז דם בבהמת קדשים אסור בהנאה ומועלין בו. וי"ל כיון דמועלין בו פשיטא דאסור בהנאה. וי"ל דע"כ לא הוי הלכה פסוקה אלא בשנהנה ולא אכל, דאלו באכל לא שייך מעילה רק למ"ד דאיסור חל על איסור, דאלו למ"ד אין איסור חל על איסור לא חייל איסור מעילה על איסור דם וכדמוכח בכריתות, וע"כ לא משכחת אליבא דכ"ע בהלכה פסוקה אלא בשנהנה ולא אכל דליכא איסור דם. (מצפ"א)

ר"א עביד כברייתא ת"ר. נ"ב גירסת הרי"ף והרא"ש וכן גירסת הרשב"א דתניא. (נחוקי הגרי"ב)

ולא מתוך עצבות. בירושלמי [פ"ה ה"א] כל המיצר אסור להתפלל ע"ש ר' זריקן ר' יוחנן בשם ר"מ בנו של ריה"ג. (יפ"ע)

וכן מצינו שסיימו. בירושלמי פ"ה ה"א א"ר אלעזר חוץ מירמיה ור' יוחנן אמר גם ירמיה ע"ש. (יפ"ע)

מצינו בנביאים. סנהדרין יז ע"א ד"ה והס, נדה עג ע"א ד"ה תנא. (מא"נ)

אל יפטר אדם מחברו אלא מתוך דבר הלכה וכו' דר"כ וכו'. נ"ב עי' ברכינו יונה שלא גרס כאן ממוך דבר הלכה, ואולי דאין נכון הלשון מר' כהגה שלא הגיה לו דבר הלכה רק דבר אגדה, דכל אדם שלא גזר אדה"ר לישב לא נתיבב, אבן מצינו ג"כ ה"פ ענייני אגדה מכוסים בלשון הלכה כמו (סנהדרין קד:) נתעלמה ממנו הלכה אבר אחד יש באדם וכו', ונאמת בערוך ערך אבר השמיט גם שם תיבת הלכה, וגרס נתעלמה ממנו אבר אחד יש באדם, אבל ראיתי בספרי פ' בהעלותך פיסקא איש איש כי יהיה טמא לנפש המיא רש"י בחומש פ' וישלח נקוד על ושקהו הלכה בידוע שעשיו שונא ליעקב ע"ש, הרי דגם על ענייני אגדה נופל שם הלכה. (מהרצ"ח)

מפום נהרא עד בי ציניתא. הוא כאותה ששנינו פרק לולב הגזול [סוכה כט:] ציני הר הברזל, כך היו דקליס כמותם גם בבבל. ושמא יש לישב בזה מה ענין דבר הלכה לזה, אלא משום דהני ציניתא נמי קשין הן כליני (הוא לשון ציים פחים, לגייים) הר הברזל, וס"ד דר"ב דלא חזו למלוה, לפי שבבר נזדקנו מאד ולפיכך הוקשו ואין לוליבים רואים למלוה (וכדאיתרין תנא לאשמעין בגיני הר הברזל משום דקשים גיגהו), ומהדר ליה ר"ש דלא היא, אינם זקנים כל כך, הילכך כשרים הן, ונכון הדבר. (יעב"ץ)

דאמרי אינשי הני צניתא דבבל כו'. עי' מתס סופר יו"ד סי' רל"ה. (מהרש"ם)

כל ארץ שגזר עליה אדה"ר לישוב נתישבה. אין לתמוה וכי אדה"ר עד לישוב הפסוני הלז הגיע וכדומה בחיי היס הרחוקים, שהרי כבר אמרו ברש"ש פ' אין דורשין [מגיגה יב.] אדה"ר מתוף העולם ועד סופו היה. (יעב"ץ)

כל ארץ. נ"ר פי"ט, יקוטו בראשית, ירמיה רסו. (יפ"ע)

כיפי. יעוין בערוך ערך ק'. (רב"פ)

סימן לדבר. עי' שות"ט סי' קח, ויק"ר פט"ז, ירושלמי פ"ה ה"א ע"ש ר' שמואל בר נחמני. (יפ"ע)

תכין לבם תקשיב אזנך. עי' רבה מגורע פ' טז. (מצפ"א)

ומוצאו בזוית אחרת כו' מפני כריעות והשתחויות. לעיל יב ע"ב ד"ה כרע, וע"ש ברא"ש בדף ו ע"א, וע"ש ברא"ש דף כא ע"א. (מא"נ)

לעולם יתפלל אדם בבית שיש בו חלונות שנאמר וכוין כו'. ושופיה נגד ירושלים, משמע דצריך שיהיה החלונות נגד ירושלים, וכ"כ להדיא הרמב"ם והשו"ע, ותמיהני על בהכ"נ של מנרא דגמתא"א דפה עירינו שאין שם חלונות לא לרוח מזרח ולא לא לרוח דרום, וגם בבהכ"נ הגדולה המה למעלה בגובה הכותל, ורש"י פי' לקמן בפ"ב הטעם כדי שיהא מתפלל כלפי שמים, שוב ראיתי בכ"מ שם שהביא משמ' הרמב"ם בתשובה דדין זה אינו אלא מיהד המתפלל בביתו כו'. ואולי מדקאמר יתפלל אדם, משמע אדם יחידי דוקא, וכן מדקאמר בבית ולא אמר בביה"כ דקדק כן, ותמיהני על האחרונים שלא הביאוהו. (רש"ש)

לעולם יתפלל אדם בבית שיש בו חלונות כו'. עי' ווי העמודים [שבסוף ס' של"ה] עמוד העבודה פ"ט מ"ש בכל סוגיא זו. (מהרש"ם)

יכול יתפלל אדם כל היום. דב"ר פ"ב, ירושלמי פ"ד ה"א ע"ש קמתא דירושלמי. (יפ"ע)

יכול משבא לגולה. שם. (יפ"ע)

יכול יהא כוללן. שם. (יפ"ע)

דכתיב ערב ובקר וצהרים. הנה להריס הוא תפלת מנחה, ובפ"ב דנגעים מ"ב משמע דלהריס לר"י דהלי' כוותיה הוה שעה שמים ושביעית (וכן ביומא (כא ב') אמריגן לגומי' דאבריהם מכי משחרי כחלי וכו' ע"ש), ולכן ח"מ מזה ע"ד הרמב"ם וכן קחס בשו"ע ר"ס רל"ג דלכתחילה אין מתפללין מנחה גדולה, ואולי דדוד היה דרכו לאכול אחר חצי היום, ועי' במדרש איכה בפסוק קומי רוני היה אוכל עד חצי שעות ופעמים עד הערב, ובכה"ג אף להרמב"ם מתפלל מ"ג לכתחילה כמ"ש המ"א שם, ועי' בסוכה (נג.) משם לתפלת המנחה משם לתמיד של בה"ע הרי שהיו מתפללין מ"ג. (רש"ש)

יכול ישמיע. [דב"ר פ"ב, ירושלמי פ"ד ה"א] ובאגדת שמואל פ"ב, ועי' תנחומא תשא, יקוטו תהלים תשעא. (יפ"ע)

יכול ישמיע קולו כו' וקולה לא ישמע. ובסמוך וקולה לא ישמע מכאן שאסור להגביה קולו, הן לפי מה שמוכח לעיל (כד ב') דמשמיע ומגביה תרתי מילי ניהו, עיין שם ברש"י ומש"כ עליו, יותר נראה גיר' הרא"ש מכאן שלא ישמיע קולו. (רש"ש)

יכול ישאל. יקוטו מ"א קנ, ומירושלמי פ"ד ה"ד הוי פלוגתא בזה וכבבלי ע"ז פ"ק ז' א' וכ"ה בשו"ע סי' קב.

תפלה זו בקשה. לעיל יג ע"ב ד"ה שואל, תענית יד ע"ב ברש"י ד"ה ובשומע תפלה. (מא"נ)

אין אומר דבר. (ברכות יג ב') תוס' ד"ה שואל. [אי"ה כוון למ"ש בחלופי גרסאות שם דכוונת התוס' הוא לזה לפי גרסת הרי"ף והרא"ש והתה"ד סי' י"ב תמה על דברי התוס' אלו, ועי' בשו"ת בית יעקב סי' ע"ז ובגליון מהר"ם במרדכי פ"ב נדחק בזה, ועיין בחבורנו סי' סו]. (לבוש)

ואין אומר דבר. ירושלמי פ"א ה"א לענין סמיכת גאולה לתפלה שאינו מפסיק. (יפ"ע)

שואל כו' בש"ת. בירושלמי פ"ד ה"ד ע"ב תענית פ"א ה"א ע"ש ר' זעירי בשם רב חונא. (יפ"ע)

בשומע תפלה. (תענית יז ב') רש"י ד"ה ובשומע. (לבוש)

א"ר המנונא. יקוטו ש"א עת. (יפ"ע)

רק שפתיה נעות מכאן למתפלל שיחתוך בשפתיו. ר"ל אף דדרשינן ולעבדו בכל לבבכם זו תפלה וקד"א לחתר כוונת הלב ה"ה הדברים עי' לעיל (עו.), אז דס"ל דבהא"כ הרהור כדבור דמי קמ"ל דבתפלה צריך שיוציא בשפתיו דוקא, ועמ"כ לעיל (כא.). (רש"ש)

שיחתוך בשפתיו. ירושלמי פ"ד ה"א יכול יהא מהרהר בלב ת"ל שפתיה נעות. (יפ"ע)

להגביה קולו. לעיל יג ע"א, וע"ש טו ע"א ברש"י ד"ה ולא, וע"ש טז ע"א בהגהת הרא"ש, יומא יט ע"ב ד"ה ולא בתפלה, וע"ש עג ע"א ד"ה אינו, וע"ש ע ע"א ד"ה ובעשור, סוטה לב ע"ב ד"ה מפני מה. (מא"נ)

שאסור להגביה קולו וכו'. נ"ב ובהרא"ש להשמיע קולו, ועי' לעיל דף כד. (ר"ש קלנלבוגן) שאסור להגביה. יעוין סוטה דף לב ע"ב מפני מה תקנו. (רב"פ, מצפ"א)

מכא שאסור להגביה קולו בתפלתו. נ"ב עי' לשון הרי"ף. (בנא"ר)

מכאן ששכור. עירובין סה ע"א ד"ה בגר אל, יומא עו ע"ב ד"ה גמר, כריתות יג ע"ב ד"ה ונכנס. (מא"נ)

מכאן ששכור. מדרש שמואל פ"ב בפלוגתא ח"א מקרא ושכורת וח"א מהא דעלי, וקרא דשכורת להמילר, ומירושלמי פ"ד ה"א ותרומות פ"א ה"ד בשם אחא בר ר"ה שכור כו' תפלתו גדופים. (יפ"ע)

מכאן ששיכור אסור להתפלל. ולענין שאר ברכות, עיין תוספות עירובין דף סד ע"א ד"ה שיכור.

רש"י. ד"ה כסא דמוקרא. כוס של זכוכית לבנה. עי' מה שליי הגר"י פיק, ול"ב שהלשון ברש"י ע"ס וע"ל כסא דזוגיתא חיורתא. (רש"ש)

תוספות. ד"ה אייתי. מכאן נהגו כו'. עי' תשו' אחן השבם סי' נ"א, ומש"ז א"ח סי' תק"ס סק"ד.

ד"ה במקום. והכי מפורש בירושלמי עבדו את ה' ביראה כו'. ר"ל בפי' הנ"ל כשיבוא יום רעדה תגילו בה', בירושלמי בפירקין, ומ"ש התוס' עבדו כו' הוא דבור בפ"ע ומפורש בתענית (כ.). (מל"ה)

ד"ה המקיז דם. וקשה דאמר כו'. נ"ב משנה היא ביומא בד' המצוין ברש"י. (רב"פ)

בא"ד. דאמר בפ"ג דע"ז כו' אלו ואלו כו'. [היא משנה ערוכה ביומא (נח ב')] ועמש"כ בתמורה (יט ב'). (רש"ש)

בא"ד. אלמא דאין מועלין בה. נ"ב בתמא מבואר שם במשנה בהדיא דמועלין בהן והוא במשנה יומא (נח:) ומייתי לה בע"ז (מד.) ופסחים (כב.) אך כוונת התוס' דמדבמכריס לגבנים נזבל, אלמא אין מועלין בהן מדאוריתא דאי מדאוריתא מועלין היאך נמכריס לגבנים וכ"כ התוס' ביומא (נט:) ד"ה עד כאן, אך עדיין דבריהם אינם מיושבים דמנ"ל דבמקיז דם איכא מעילה מדאוריתא דאלמא הא דאמר מועלין מדרבנן קאמר, ועי' בתוס' יומא שם ד"ה הוא שהקשו בדרך אחר דאף אם נאמר דהך מועלין דבהקזה מדרבנן, קאמר מ"מ במעילה משמע דאם בתמלה אין בו מעילה אפי' מדרבנן ומתוך דבריהם שם תמוה מאד מה שתי' כאן דהתם לאחר זריקה דמשמע דלפני זריקה דעדיין לא נתכפרו יש מעילה, ונהדיא אמרי' התם ביומא ובמעילה הוא לפני כפרה כלאחר כפרה, ואדרבה לפני כפרה אפי' ר"מ ור"ש מודו דאין בו מעילה כלל ולאחר כפרה יש בו מעילה מדרבנן לדידהו ודבריהם בכאן תמוהים מאד, והעיקר כמ"ש רש"י בשמעתין דמחיים יש בו מעילה, וכ"כ התוס' ביומא ובמעילה שם. (מל"ה)

בא"ד. וכבר נתכפרו. נ"ב ל"ע דהא אף לפני כפרה אין מועלין, כמ"ש ביומא ובחולין ובמעילה, וע"ע תוס' חולין קי"ז א' ד"ה הוא כו' וז"ש. (נחוקי הגרי"ב)

ד"ה שכן מצינו. מיהו מהנהו קראי דסוף כל"ל. נ"ב עי' בעין יעקב וברשב"א שם כו'. (חכמת מנוח)

בא"ד. עד סוף הדיבור. נ"ב עי' רש"א בחדושי אגדות. (מל"ה)

דף לא ע"ב

גמרא. צריך להוכיחו. שבת נה ע"א, וע"ש דף קיט.

לא אדון. יקוטו ש"א עת. (יפ"ע)

לא אדון אתה לאו איכא שכינה. נ"ב בתמיהה. וכי לבעולה אתה נושא חוטן ואפוד. שכל כהן גדול שאין רה"ק שורה עליו אין נשאלין בו באו"ת [יומא עג:]. (יעב"ץ)

הנחשד. שקליס פ"ג.

מה להלן ע"ז אך כאן כו'. עי' נ"ב דף י ע"א.

מיום שברא הקב"ה את עולמו לא היה אדם שקראו להקב"ה צבאות כו'. בריתא דל"ב מדות מדה ט"ז ע"ש. (מרא"כ)

א"ר אלעזר מיום שברא. יקוטו [ש"א עת] מדרש שמואל פ"ב. (יפ"ע)

א"ר אלעזר אמרה חנה. יקוטו שם, מדר"ש שם. (יפ"ע)

אלף ואסתתר. עי' רש"י קידושין (סט.) ד"ה מאי מיהו, ועי' מ"ש בגליון שם, וכש"ך ח"מ סימן ע"ה ס"ק נז. (רא"ג)

דתניא ונקתה ונזרעה כו'. מה שליין עליו הגר"י ברלין ובתוס' מנחות (יז:). לא שייך לכאן אלא לקמן על ליון דברה תורה בלשון בנ"א, וע"ע תוס' סוטה (כד.) ד"ה ר' יוחנן, ובע"ז (כז.) ד"ה דברי שהביאו בלי"ע. (רא"ג)

שאם היתה עקרה נפקדת. בעין משפט אות ב' ליין מיימוני פ"ג מהלכות סוטה הכ"ב. נ"ב דעת הבעל עין משפט דהמיימוני סובר כמ"ד דאף עקרה נפקדת אמנם לא הובא במיימוני שם כלל הא דעקרה נפקדת רק אם היה בה חולי יסור ותתעבר. וגם לעיל בפ"ב ה"י לא כתב רק דיולדת נקבה יולדת זכרים מזה נראה דפוסק כאידך מאן דאמר. (ר"א לנדא)

שאם היתה עקרה נפקדת. בעין משפט ליון אות ב' ל"ל אלא שאם היתה יולדת בעבר כו'. (בנא"ר)

מלמד שאם היתה עקרה נפקדת דברי ר' ישמעאל. נ"ב עי' סוטה (כו.) ושם הגירסא מהופכת דברי ר"ע אמר ליה ר"י וכו', והיא גרסא עיקרית, דבברייתא (יא.) מפורש דר' ישמעאל ס"ל דברה תורה בלשון בני אדם, ור"ע לא ס"ל הכי, וכמ"ש שם בתוס' שנים ד"ה ור' ישמעאל וכו' יעוש"ה ודו"ק. וגירסא הבכא צריך עיון. שוב הסכמנו בבית מדרשו של הגביר המנוח מהר"ש לוקה זלה"ה דלאו דוקא נאמר הכא דברה תורה בלשון בנ"א, כי אם הכוונה דהכא בתמת דברי אדם הן שדרכו בבבל הלשון, והוא בתמר תנה שאמרה אם ראה תראה, והוא נכון לענ"ד ודו"ק. אתנם אחר העיון ז"א בלשון הירושלמי שזכרו התוס' בברייתות. שוב ראיתי בתשנה למלך פ"ו מהלכות דעות הרגיש בקושייתי. ועיין תוס' בסוטה (כד:) ד"ה ור' יוחנן וכו' הכיאו סוגיין דברכות כמו שהיא בסוטה ומהרש"א שם דכך הוא נכון. ומהמ"ל הנ"ל נעלמו כל דברי התוס' וגם דברי המהרש"א דסוטה שם. (ר"ב רנשבורג)

מלמד שאם היתה עקרה נפקדת דברי ר' ישמעאל. בסוטה מוחלפת השיטה, וכן מובא בירושלמי דס"ל לר' ישמעאל בכ"מ דברה תורה בלשון בנ"א, דכן איתא בירושלמי שבת פי"ט ה"ב, פסחים פ"ב ה"ז, פ"ט ה"א, יבמות פ"ח ה"א, סוטה פ"ז ה"ה, פ"ח ה"א, נדרים פ"א ה"א, דר' ישמעאל ס"ל לשונות כפולין הן, וכ"ה בספרי נשא פלוגתא דהכא כמו בסוטה כ"ו ע"א, ושם בשם הגר"א מהפך הגירסא ומגי' כמ"ש הכא, ופליאה דעת ממני למה מחליף דעת ר' ישמעאל דס"ל בירושלמי בכ"מ ד"ת בלשון בנ"א, [ובתפסי בענין זה ראיתי להמ"ע בתגיגה פ"ג ה"ב שגיאה, שכ' ביומא יומא ענין ד"ת בלשון בנ"א ותשב שלשון כפול הוא בתורה ובאמת אין כמוב כ"א יומא לחוד, ודרשינן יומא, ועוד מקומות רבות להק"ע ד"ת בלשון בנ"א בתקוס שאין שייך זה, והרשומים לעיל הם מהמפורש בירושלמי] אך פלוגתא דהכא בירושלמי סוטה פ"ג ה"ד הוא ע"ש ר"א בן מתיא ור"ש בן לקיש א"ל ל"כ כו' וכ"ה במד"רא פ"ט. (יפ"ע)

א"כ ילכו כל העקרות. בירושלמי סוטה פ"ג ה"ד ובבמד"ר פ"ט בשינוי דת"ק אמר ג"כ יולדת בעבר כו' וכשב"ל מקשה לו א"כ כו' משמע דקאי הקושיא גם ע"ז, ועש"ק שם, ובע"ר פנ"ב. (יפ"ע)

בצער יולדת בריוח נקבות יולדת זכרים קצרים כו'. כ"ה בסוטה, ואחד יולדת שנים ליתא שם. (רש"ש)

דברה תורה כלשון בנ"א. (סוטה כד א') תוס' ד"ה ור"י, (מנחות יז ב') תוס' ד"ה מאי, [אי"ה עי' מ"ש בתס' ר"ה ו' ע"ב מהר"ש יפה ביפ"ח בב"ר רבה פע"ו סי' ו'. (לבוש, מא"נ)

שלשה בדקי. מדרש שמואל פ"ג ע"ש. (יפ"ע)

לא ארוך. אריכא שמיטא קניא [בכורות מה:]. (יעב"ץ)

ולא גוץ. בעל מטוטרת. (יעב"ץ)

ולא קטן. נגס בגבריו. (יעב"ץ)

ולא חכם. בקטנותו, לפני זמן של שני מדע, וזה הבקשה לא נתנו לה, כי היה חכם גדול בחיותו בן שתי שנים כדאיתא בסמוך דדמייה לעלי. (יעב"ץ)

ולא חכם. עירובין יג ע"ב. (מא"נ)

אני האשה הנצבת עמכה בזה אמר ריב"ל מכאן שאסור לישב בתוך ד"א של תפלה. ראיתי בזה להגאון בעל שבת יעקב בספרו עיון יעקב דבר נחמד, ולהיות שהספר אינו שכיח אזכירהו בקצרה, והוא דעלי רצה להעניש את שמואל, משום שהורה הלכה בפני רבו, ובקשה מאתו שימחול על כבודו, אך זה אם רב שמחל על כבודו כבודו מחול, אבל אם נימא דאינו מחול, אין בידו למחול, ולזה בחת חנה להזכיר לו שכבר גילה עלי דעתו, דרב שמחל על כבודו מחול. והנה יש להפליא בפסוק דכתיב ועלי יושב על כסא וכו' והיא מרת נפש ותתפלל וכו' ועלי אומר את פיה. ופירש"י אומר לשון

המתנה, ומצפה שתפסיק, ויחשבה עלי לשיכורה, ותאמר לא אדוני, אשה קשת רוח אנכי, ויען עלי לכי לשלום, ואלכי ישראל יתן את שאלתך. וש להבין, דמפני מה עלי היה יושב ומצפה מתי תפסיק, ומה איכפת ליה בתפלתה, ומה עבירה עשתה תנה במה שהרבתה להתפלל עד שחשבה לשיכורה, וגם מה היה לורך בעלי שיכרך אותה, שיקובל תפלתה, מהיכי תיתי לא ישמע תפלתה. אך להיות דקיי"ל דאסור ליהנ תוך ד"א של תפלה, וכן אסור לעברו נגד המתפללים, וזה היה כוונת עלי ששתר את פיה עד שתגמור תפלתה, שלא יעברו נגדה בשעת תפלה, ע"כ היה מדבר אדרך שתנה מקצר בתפלתה, כדי לאוש על כבוד עלי, שלא תטריח אותו, ותנה לא עשתה כן, והרבתה להתפלל, לכך חשבה לשיכורה, שלא תסתה על כבודו. ומבואר בס' לשנת פענח דהמזלזל בכבוד הרב לא נשמע תפלתו, לכך כששמע עלי שהיא מרת נפש מחל לה על כבודו. וז"ש לו אנכי האשה הנצבת עמכה בזה, וכבר גלית על דעתך דהרב שמחל על כבודו כבודו מחול, ולמיה לזה שאל הנער הזה התפללתי ונשמע תפילתי, ומוכח שהרב יכול למחול ע"כ, א"כ אף כעת מחול לי, ודפח"מ וש"י.

(עיני שמואל)

הנצבת כו' מקבלה ואילך כו'. תענית ה ע"ב ד"ה ומי, יומא כה ע"ב [רש"י] ד"ה זימנין, פסחים סד ע"ב [רש"י] ד"ה מקבלה, חגיגה יא ע"א ד"ה והקריבו, קדושין לו ע"ב ברש"י, סוטה מ ע"ב ד"ה והאמר מר, מוליז ב ע"ב ד"ה בזרים, וע"ש יא ע"א ד"ה עד, תמורה טו ע"א ד"ה שלשים, עירובין סב ע"ב, ודף סב.

(מא"ן)

אריב"ל מכאן. ילקוט ש"א פ.

(יפ"ע)

א"ר אלעזר שמואל. שם בילקוט.

(יפ"ע)

א"ל עלי קראו כהן ליתי ולשחוט כו'. נראה דעלי נמי ידע הדין דשחיטה בזר כשרה, אלא דלכתחלה היו מהגיס בכהן, עמש"כ לעיל (כא ס"), להכי א"ל קראו כהן, ושמואל חזי דהוו מהדרי אחר כהן ר"ל שהשתדלו ביותר בתריה דכהן לכן אמר להו למה לכו לאהדורי כו'.

(רש"ש)

חזינהו שמואל. מדרש שמואל פ"ג.

(יפ"ע)

שהשחיטה כשרה בזרים. הוזכר דרך אגב ירושלמי שבת פ"ב ה"ה.

(יפ"ע)

מיהו מורה הלכה בפני רבך את כו'. עי' תוס קופר יו"ד סי' ס"ט, ותולת משה מהתתס קופר עה"ת פ' פקודי [ד"ה אחנטן], ועי' יחזקאל מ"ד י"א ורש"י, ועי' שו"ע יו"ד סי' רמ"ב סעיף ח' וי"ע, אבל אז לא היה עוד ספר יחזקאל.

(מהרש"ם)

וכל המורה. ויק"ר פ"כ, תנחומא אחרי, ירושלמי שביעית פ"ו ה"א, וגיטין פ"א ה"ב ע"ש תני ת"כ שמיני פרשה דמלואים.

(יפ"ע)

אני האשה הנצבת עמכה בזה כו'. י"ל הכונה לפמ"ש הגלי"ש דקטן הי' אלא שלפי גודל חכמתו רצה להענישו, ועי' מהרש"א בחי' אגדות בזה, ועי' בגור אריי פ' ויצא, ולעיל אמרו שהתפללה שלא יהי' חכם ביותר א"כ אינו ראוי לענוש שהרי עלי אמר לה יתן את שלתך.

(מהרש"ם)

א"ר אלעזר משום ר"י בן זימרא. ילקוט ש"א עת.

(יפ"ע)

היושב בתענית. שבת י ע"א, נ"ק לא ע"ב ד"ה אלא.

(מא"ן)

כל היושב וכו' קורעין לו גזר דינו של ע' שנה כו'. עי' זוהר הקדוש סו"פ אמור הכונה בזה, ועי' תשו' רשב"א ח"א סי' רכ"ב.

(מהרש"ם)

ליתב תענית לתעניתא. עיין תוס' תענית יא ע"א ד"ה אמר, וש"ב.

(רא"ג)

חנה הטיחה דברים. פירש"י לזה אינא לקמן לב ע"א ד"ה הטיח.

(רא"ג)

וא"ר אלעזר אליהו. ילקוט מ"א רטו.

(יפ"ע)

ואתה הסבות. לעיל ט ע"ב רש"י ד"ה שתסיח.

(מא"ן)

רש"י. ד"ה אלם. פירוש עב. כמו דקלא ואלס.

(יעב"ץ)

ד"ה צחור. רוי"ש בלע"ז. הוא לעז של אדום. ולי נראה איפכא, נאור, הוא לשון כאמר אחר. גיאור, הוא אדום כדלקמן בהרואה [נח:] הגיאור והלוזקן. גיאור אדום, ולוזקן לבן, וכן פירש רש"י שם [נט:] על אמר רבא אלי דגיאורי דדרי בגיאת

אפל, והכי איתא נמי בהדיא בגמרא שפ"ז דבכורות [מה:].

(יעב"ץ)

ד"ה ולא חכם. יותר מדאי שלא יהיה מיומה בעניני ברוות. נ"ב ובתש"י בע"י יש הוספה שאפשר שלרוב חכמתו יבעבע באמונה כאלישע אחר ע"ש, ואולי דבריה הללו המה של בעל הכוחב ולא מדברי רש"י.

(מהרצ"ח)

תוספות. ד"ה מכאן ששכור. שכור מהו שיברך. עי' תוס' עירובין דף סד ע"א.

(מצפ"א)

ד"ה עמכה. בתוך ד"א וי"א משום דכתיב כו' כל"ל, וכ"ה בתוספות ר' יהודה חסיד ובתוספות הרא"ש.

(חל"ג)

ד"ה כל. ואפי' קונע ברכה לעצמו. נ"ב עי' לעיל כ"ט ע"א בתוס' ד"ה מפני, שסותר לזה, ועי' בפ"י.

(חל"ה)

בא"ד. כיון שאינו בתוך י"ח. עיין תוס' לעיל כט ע"א ד"ה מפני.

(רא"ג)

דף לב ע"א

גמרא. א"ר חמא בר חנינא. ילקוט מיכה תקנב, וירושלמי תענית פ"ג ה"ד א"ר יהושע בן לוי תשוב רפד"י שלשה ברא כו' ולקה"ר כו' ואשר הרעתי.

(יפ"ע)

שלש מקראות. מגילה כה ע"א ד"ה חוץ.

(מא"ן)

וא"ר אלעזר משה. ילקוט דברים תשלז.

(יפ"ע)

קורין לאלפין עיינין. נוסף למ"ש המ"א סי' נ"ג ס"ק ע"ו וקכ"ח ס"ק מ"ז, עי' גם רש"י מגילה (כד:) ד"ה מפני.

(רא"ג)

קורין לאלפין. ירושלמי ברכות פ"ב ה"ד אמר כן על אנשי חיפין ובשנין וטבעין, והיינו בטעות, ועי' פאה פ"ז ה"ה מע"ש פ"ה ה"ב שבת פ"ז ה"ב לא מתמנעין רבן בין ה"א לח"ת ועמש"ל ה"ה ח.

(יפ"ע)

כך אמר משה. ילקוט הושע תקיז.

(יפ"ע)

בשביל כסף וזהב כו'. נ"ב בתמרים ומים.

(יעב"ץ)

הוא גרם. ירושלמי יומא פ"ח ה"ז מפרש לר"ע דס"ל דא"ל לפרע את החטא דמ"ש ויעשו להם אלהי זהב הוא להתגלות שהחב גרם להם.

(יפ"ע)

אין ארי נוהם כו' משל לפרה כו' משל לבן מלך כו'. נראה דהני ג' מיתלי הן נגד ערב רב, וישראל, ואהרן. שהערב רב דומין לאדי שדרכו להזיק, ועליהם אמר ה' שחת עמך, והשיב משה אין אדי נוהם כו'. וישראל דומין לפרה, שלולא הכרשיין לא היתה מצטעת, שאין דרכה לצעוט, דתולדה דקרן משונה הוא. ואהרן דומה לבן מלך שלא בא לידו חטא רק מחמת ישיבתו בין מחטיאים והם הערב רב.

(ראש"ה)

משל לאדם. ספרי האזינו שיח.

(יפ"ע)

מלי דרסי. שם, וע"ע ספרי עקב מג.

(יפ"ע)

מאי לך רד. ילקוט תשא שלא.

(יפ"ע)

תשש כוחו של משה. שהיה עניו מאד, לא בא בדעתו לחוש לכך ולבקש גדולה לעצמו כל עוד שלא ראה כוחו יפה לבקש טובתן של ישראל.

(יעב"ץ)

אמר ר' אבהו אלמלא. ילקוט תשא שלב ע"ש ר' אלעזר.

(יפ"ע)

ראו פרנס שהעמיד עליהם בקש גדולה לעצמו. כלומר אם היה אז שותק ואדל מהתפלל בעדם היה כאילו טוב זה בעיניו לקיים לו הבטחת ואעשה אימך וגו' כי על כן לא שם לבו לבקש עליהם, והרי זה כאילו בקש זאת מידו בפועל.

(יעב"ץ)

אמר ר' אליעזר מלמד שעמד. עי' שמ"ר פמ"ג, דב"ר פ"ג, ילקוט תשא [שלב]. יפ"ע)

עד שהחלהו. פירושו כמשמעו לשון חולי, וא"ל לחוק כפרש"י. והוא כענין שכתוב [שופטים י, טז] ותקצר נפשו בעמל ישראל. ומה בין זה הלשון של מקרא ללשון של אגל חז"ל שכך כוחן של נביאים וחכמים יפה, לדבר כן בלפי מעלה בניכול. וכמ"ש [סנהדרין מו.] קלני מראשי קלני מזדועי, וכן בפמוך המייתי בדברין, וכן הרבה בכתוב ובתלמוד.

(יעב"ץ)

ורבא אמר עד שהפר לו נדרו. נ"ב עי' הגהות מהרי"פ של"ל שהמיר. ולדעתי יצדק שהפר, דמשה היה לו די בעל וכמ"ש במדרש ע"פ תפלה למשה איש האלהים, האיש הזה אם מבקש להפר נדרים של אשה מפר ואם רוצה

מקיימן שנאמר אישה יקימנו ואישה יפרנו, כך בכיכול אמר משה קומה ה' שובה ה' ע"ש, וא"ש לנכון.

(ד"ש פוריבש)

ורב אמר עד שהפר לו נדרו. בהגהת הג' מהרי"פ [ל"ל שהמיר כו'], נ"ב עי' ילקוט פ' ברכה רמז תתקנ"ח.

(בנא"ר)

גדולה תפלה כו' היא אינו מיחל. נדרים נרש"י עה ע"ב ד"ה שאין מיפר, וע"ש פא ע"ב ד"ה דבר, וע"ש כ ע"ב תד"ה הריני, נ"ב עד ע"א ד"ה ועכשיו.

(מא"ן)

ואמר מר הוא אינו מיחל. הוא רב יהודה בשם שמואל, כדאיתא בירושלמי מגיגה פ"א ה"א נדרים פ"ג ה"א ובבבלי מגיגה שפ"ק.

(יפ"ע)

ושמואל אמר שמסר עצמו כו' שנאמר ואם אין מחני נא מספרך. ולכן בכל הסדרא ואתה תלוה שנאמר אחר מעשה עגל לא הוזכר שמו של משה הואיל ואמר מחני נא מספרך. רק הסדרא הנ"ל סכוס פסוקים ק"א בהמספר הנעלם משמו של משה. שהוא מ, י"ן, ת, שעולה נ"כ ק"ת.

(ר"ש קצנלבוגן)

אמר רבא א"ר יצחק. בילקוט תשא [שלב] ליתא אמר רבא, דכבר אמר רבא דרשיה לעיל, ועיין הגרי"ב.

(יפ"ע)

כך אמר משה. ילקוט תשא שלב.

(יפ"ע)

אמר משה לפני הקב"ה רבש"ע עכשיו. ילקוט שלא תשמב.

(יפ"ע)

דרש ר' שמלאי. ילקוט ואתחנן תמיג ותתעו.

(יפ"ע)

יסדר תפלתו [שבחו]. לעיל יב ע"א בהגהת הרא"ש.

(מא"ן)

רש"י. ד"ה הדף. שיש כח בידו למחול כו'. ברש"י שבע"י הגי' למחות.

(רש"ש)

דף לב ע"ב

גמרא. גדולה תפלה יותר ממעשים טובים. נ"ב עי' בס' מעשה חייא, ובמעו' מהרשד"ם חלק או"ח סי' ל', ועי' בס' סמיכת חכמים.

(חל"ה)

גדולה תפלה יותר ממעשים טובים. וכ"ה בספרי פ' ואתחנן, ועיין בתנא דב"א פ"ב פ"ו דא"ל הקב"ה למשה הריני מודיעך מקצת מדותי כשאני רואה בני אדם שאי בהם תורה ומעש"ט כו' ומרבין תחנונים לפני אני מזקק לה שנא' פנה אל תפלת הערער וכתיב אני מעביר כל טובי כו', ועפ"ז מובן מימרא דר"א כאן והספרי.

(מצפ"א)

גדולה תפלה. עיין תוס' נ"ב דף ט' ע"ב ד"ה גדול.

(רא"ג)

גדולה תפלה יותר ממעש"ט. ילקוט ואתחנן ספרי ואתחנן כמו [תמיג ותתעו], ושם ע"ש ר"א בן יעקב, תנחומא תבא.

(יפ"ע)

א"ר יוחנן כל כהן. ילקוט ישעיה רנד.

(יפ"ע)

כל כהן שהרג. (יבמות ז א') תוס' ד"ה שנאמר. (סוטה לט א') תוס' ד"ה כל. (סנהדרין לה ב') תוס' ד"ה שנאמר.

(לבוש)

כל כהן. יבמות ז ע"א ד"ה שנאמר, סוטה לח ע"ב ד"ה מחילה, לט ע"א ד"ה כי מיהדר, סנהדרין לה ע"ב ד"ה שנאמר, זבחים טז ע"א ד"ה מה ליושב, מנחות קט ע"א ד"ה לא.

(מא"ן)

וא"ר אלעזר מיום שחרב. ילקוט רות לז.

(יפ"ע)

מיום שחרב בה"מ. עיין בתוס' סוטה לח ע"ב ד"ה מחילה, ב"מ נט ע"א ד"ה ואל.

(מא"ן)

ואע"פ. ילקוט [רות לז], ותהלים תשלה שוש"ט סי' ד.

(יפ"ע)

רבא לא גזר תעניתא ביומא דעיבא. אלא ביומא דאסתנא דמגלו שמיא. וכדאמי אליבא דריב"ל, ופליגא דר"מ בפ' הרואה (נט, ב). א"נ יומא דעיבא שאני, ואע"ג דאר"א לעיל משחרב היהמ"ק נגעלו שערי תפלה, דלמא בעד תענית ותפלה לא נגעלו, ועוד דבתענית איכא נמי דמעה.

(יעב"ץ)

ואר"א מיום שחרב בהמ"ק נפסקה. ילקוט יחזקאל שמב.

(יפ"ע)

ואתה קח לך. הגהת מהר"י פיק איתא בן אדם קח לך כל"ל, יש לידע שלא לאנס הוסיף רבינו מהר"י פיק בן אדם, מה שלא נאמר בקרא. דבפסוק איתא ואתה קח לך מחבת ברזל, ולא היה

נעלם מרבינו זאת, אבל ראה שכן העתיק הענין יענקב ואתה בן אדם. ובילקוט שם במקומו כשהביא המאמר על הקרא עצמו. אך ודאי לא הוליא הדרשן דרש שלו אלא בזילוזן בן אדם של פסוק אחר, וכבר כתבו התוס' מגילה (ג.) ד"ה וילן שגם שם עירב הדרשן שני קראי יחד. וז"ל ודרך הש"ס הוא לקבר הפסוקים ולערבם יחד כו', וכ"כ התוס' שבת קכ"ח ע"א ד"ה ונתן, ונמצא שם מקומות רבות עוד. וכזה איתא לקמן ס"א ע"א עמ"ש שם ויותר מזה עמ"ש לעיל (ל.), ועיין הגרא"א בב"מ (נד.).

(רא"ג)

המאריך בתפלתו. שבת קיח ע"ב ד"ה ועיון תפלה, [ר"ה טז ע"ב ד"ה ועיון, ב"ב קסד ע"ב ד"ה עיון].

(לבוש, מא"ן)

כל המאריך. ילקוט עקב תמנד, וירושלמי פ"ד ה"א ותענית פ"ד ה"א ע"ש ר' לוי, וע"ש דמקשה דר' לוי אדר' לוי ומשני כאן ליחיד כאן לצבור.

(יפ"ע)

כל המאריך כו' שנא' ואתפלל לפני ה' וגו'. נ"ל דל"ל ואתפלל לפני ה' וגו', ועי' לק' (לד.) כלום מאריך יותר ממ"ר דכתיב כו'.

(רש"ש)

א"ר חמא בר' חנינא. דב"ר פ"ב ע"ש ר' חייא רבה.

(יפ"ע)

ארבעה צריכין. ילקוט יהושע ה.

(יפ"ע)

היינו עזובה. ילקוט ישעיה שלב, ושם א"ר אלעזר תחת אמר ר"ל.

(יפ"ע)

י"ב מזלות. ר"ה יא ע"ב, שבת דף קנו, סוטה יד ע"א רש"י ד"ה גיסטרא.

(מא"ן)

בתי שנים עשר מזלות בראתי. נ"ב עי' רמב"ם מהל' יסה"ת ה"י שנמנו שם כסדר ועי' (ברכות נט פסחים לד.) שנמנו שם בגמרא איזהו מהם שור עולה עקרב, ובמדרש אסתר פיסקא תודש הראשון לענין גורל המן נמנו כולם. ומה שאמרו כאן וכלם לא בראתי רק בשבילך, קשה מכאן לשיטת הרמב"ם פ"ג מהל' יסה"ת ופי"ג מספר המורה ח"ג שהאליט שהגלגלים ומכ"ש המלאכים המה במעלה יותר גדולה מן מעלת האדם ע"ש, וכאן אמרו וכולם לא בראתי אלא בשבילך, ועי' של"ה מאמר עשרה מאמרות שהאריך בזה הרבה.

(מהרצ"ח)

גסטרא. (סוטה יד א') רש"י ד"ה גסטרא.

(לבוש)

ועל כל גסטרא וכו' תליתי בו שס"ה אלפי רבוא כוכבים. אין להתפלא מזה, אע"פ שהכוכבים כולם הנכללים בי"ב מזלות ומ"ח צורות מנויים וקפורים אצל התוכנים ס"ה אלף כ"ב כוכבי שבת, ושבעת כוכבי לכת, אלה הם הידועים לקדמונים, אמנם האחרונים מצאו עוד כוכבים קטנים רבים נעלמים מעין הראה, אין קץ למספרם, וזה רק בעיגול החלבי (מלבד שאר מקומות ברוח השמימה שלא שלטה בהם עין עד היום) שנתגלו ע"י שפופרת עם זכוכית מגדיל המוחזים מאד, ומזה יפה כח החוקרים בדורות האחרונים שהמציאו אחבולות וכלים מכלים שונים לאתוף מכמני הטבע המכוסים, אשר אלפיים לא ידעום הטבעיים הראשונים.

(יעב"ץ)

ועל כל גיסטרא וגיסטרא תליתי בו ג' מאות כו'. נ"ב עי' בע"ח שער עולם התוהו פל"ט, שכ' מספר הראשים שם הכוכבים שהן הרהטין והקרטין ואין מספרו מכוון לפי מספרם בכאן יע"ש.

(חל"ה)

כלום אשכח. אגד"ב פ"ט.

(יפ"ע)

ופטרי רחמים. מיפיה דקרא: מרחם פרי בטנה, קדייק.

(יעב"ץ)

אריב"ל א"ק אשרי יושבי ביתך כו'. עמ"ש בגליון סנהדרין (לא:).

(חל"ה)

אריב"ל אמר קרא אשרי יושבי כו'. עיין ר"פ חלק דף לא סוף ע"ב.

(מצפ"א)

מנה"מ אריב"ל. ילקוט תהלים תתלב ותתפח, ירושלמי פ"ה ה"א ג"כ ע"ש ריב"ל, והבריתא ליתא התם, וכן הך דלקמן מלאכתן איתא נעשית איה ע"ש בריתא.

(יפ"ע)

אשרי. לעיל ב ע"א ד"ה מאימתי, ועיין שם ברא"ש בדף ד ע"ב.

(מא"ן)

תורתם משתמרת. ירושלמי איתא מתברכת, [ועיין מגילה ו:]. (מהרש"ם, מנפ"א) תורתם משתמרת. ירושלמי [פ"ה ה"א] ברכה נתנה בתורתן.

(יפ"ע)

ומלאכתם מתברכת. לקמן לה ע"ב.

(מא"ן)

לא שנו. ירושלמי פ"ה ה"א ע"ש ר' אחא.

(יפ"ע)

מעשה בחסיד. לעיל יח ע"ב. (מא"נ)

רש"י. ד"ה עלה ראש הפסגה. כדכר תפלה זו כו'. ר"ל דכדכר הזה דכתיב בקרא קאי אלמטה, ומדכתיב הזה מוכח דמשוס הא לחודא, עיין ערכין ט"ו ב'. (ראמ"ה)

בא"ד. כדכר תפלה זו נתרליתי כו'. נ"ב עי' בנה"ג. (בנא"ד)

ד"ה אל תחרש. מדלא כתוב את דמעתי תרלה. נ"ב עי' רש"י ב"מ דף נ"ט שפי' פירוש אחר. (מל"ה)

ד"ה לגיון. עי' רש"י סוטה יד. (ד"י לנדא)

בא"ד. ורהטון וקרטון. כל"ל. (מרא"כ)

תוספות. ד"ה גדולה. בלא תפלה כו'. עי' ווי העמודים שבסוף הש"ה עמוד העבודה פ"י מ"ש מה, ולהה דברי רשד"ם שרמז בהגהת רעק"א. (מהרש"ם)

ד"ה אל. פירש רש"י כו'. עי' ב"מ נ"ט ע"א ד"ה ואל, דיוקים יותר לזה. (רא"ג)

ד"ה. קודם תפלתו. ולפיכך תקנו לומר זה הפסוק קודם תהלה לדוד. עי' לעיל (ד:) מפני מה לא נאמרה נו"ן בתשרי. הרי דמכנה מזמור תהלה לדוד בשם אשרי, אף בימי ר' יוחנן וזממנו כבר היו נוהגין להוסיף אשרי אל תהלה לדוד, ועי' לל"מ ע"ש. (מהרצ"ח)

דף לג ע"א

גמרא. ל"ש אלא נחש. לשון הרמב"ם בפי' שאינו נושך כרוב פעמים וכ"כ הרע"ב אחריו, ואע"ג דקי"ל דאין הולכין בפק"ל אחר הרוב, לאו כללא עי' בשו"ע או"ח סי' שכ"ט ס"ב וסי' תרי"ח ס"ג. (רש"ש)

ל"ש אלא נחש. ירושלמי פ"ה ה"א ע"ש ר' חונא בשם ר' יוסי. (יפ"ע)

אבל עקרב פוסק. עי' שבת סוף פרק ובמב"ם הל' שבת פ"ו הכ"ה דכתב עקרבים, ובפי"א שם כתב עקרב שבהדי ובהל' תפלה פ"ו ה"ט כתב במקומות שדרכן להמית, ועי' מג"א סימן ק"ד סק"ד. (ג' מהרש"א)

אבל עקרב פוסק. עי' שבת (קכא:) דנתם בא"י ועקרב שבחדיינ מסוכנים, ועי' ס' תטואות הארך חלק תולה"א שהעיר בזה. (מהרש"ם)

נפל לגוב אריות. ירושלמי יומא פט"ז ה"ג איתא גם לנחשים ועקרבים אין מעידין עליו, ועש"ק שם. (יפ"ע)

מעשה. ירושלמי פ"ה, ה"א ומה שהביא רש"י בשם בה"ג הוא בירושלמי פ"ה ה"ל, רק דשם משונה דהתם איתא שעמד והתפלל ולא הרגיש שנשכו הערוד ומת הערוד. (יפ"ע)

שהיה ערוד. [יומא קכא ע"א], חולין קכז ע"א רש"י ד"ה ילא. (מא"ג, לבוש)

אין ערוד ממית. ע' עקידה שער ט"ו עלה ל"ב ד"א רש ע"ב. (ג' מהרש"א)

אין ערוד ממית. כ"ר פ' פ"ב, שמ"ר פ"ב. (יפ"ע)

אוי לו לאדם. ירושלמי פ"ה ה"ל, ולקמן פ"ה ה"ה, יומא פ"ח ה"א, איתא אל יאמר לך אדם כו' שנשכו ערוד וחיה. (יפ"ע)

מתני'. מזכירין גבורות גשמים. לעיל יב ע"ב ד"ה והלכתא, וע"ש כתו ע"ב ד"ה הא, תענית ב ע"א ד"ה התם וד"ה אלא וד"ה וליתני וד"ה וכתיב. (מא"ג)

מזכירין גבורות. עי' תוס' תענית דף ב' ע"א ד"ה וליתני. (רא"ג)

והבדלה בחונן הדעת. עי' בהר"ן פ' ערבי פסחים ד"ה בין יום השביעי כתב דא"א נאתה חונגתו בין יום השביעי כו'. (ג' מהרש"א)

גמרא. מתוך ששקולה. ב"ר פי"ג, דב"ר פ"ז, ירושלמי פ"ה ה"ב, תענית פ"א ה"א, ומייתי לה מקרא יקימנו ונתיה וגו' ויבא כגשם כו'. (יפ"ע)

מתוך שהיא פרנסה כו'. כן אמרי' בריש תענית ור' יוחנן כו' גשמים היינו פרנסה. (רש"ש)

מתוך שהיא חכמה. עי' ירושלמי פ"ה ה"ב אם אין דעה הבדלה מיון. (יפ"ע)

וא"ר אמי גדולה דעה. ירושלמי פ"ד ה"ד ע"ש ר' יצחק, מדרש שמואל ע"ש ר' פנחס, ילקוט ש"א פד כבגמ'. (יפ"ע)

כי אל דעות ה'. ובמדרש [שמואל] שם מביא פ' מז תכין ילאת ה' ודעת אלהים תמצא. (מצפ"א)

כאלו נבנה. מדרש שמואל פ"ה. (יפ"ע)

רב אחא קרחינאה. בילקוט ש"א פד רנ אדא קרטיגנא. (יפ"ע)

שתי נקמות הללו כו'. נ"ב בסנהדרין שם גרים שתי הופעות וע"ש ברש"י. (מל"ה)

מכדי. בירושלמי פ"ה ה"ב ר"ש בר ווא בעא קומי ר' יוחנן. (יפ"ע)

אנשי כנה"ג. יעוין מגילה דף יז ע"ב. (רב"פ)

נחזי היכן תיקון. נ"ב עי' תוס' לעיל (כב:) ד"ה ונחזי, דעל דבר הרגיל תדיר לא שייך שכחה, ואע"פ שמצינו (פסחים סו.) שכחו אם פסח דוחה שבת, מפני שזה ענין מקרה בלבד ואינו שכיח בכל שנה לכן שכחוהו. (מהרצ"ח)

נחזי היכן תקון. עיין תוספות לעיל כ"ב ע"ב ד"ה ונחזי. (רא"ג)

בתחילה קבעוה בתפלה. עיין הסוגיא בגזיר דף ד' ע"א הרי מוסבא ועומד, וברש"י ותוס'. (רא"ג)

העשירו. (ברכות כו ב') תוס' ד"ה קשיא. (פסחים קו ב') רשב"ם ד"ה דחפיבא. (לבוש) העשירו. אחר שנעשו כרמים ועשו יין, אם נתמלא שוכם לארץ לא היו יכולים לקבעה אל הכוס, שלא היה שם יין של ישראל מלוי, וכבר נאסר יין של נכרים מדבילא, גם של כותים מעזרא ואילך, שאסר אף פחם כדאיתא פרק ר"א, אע"פ שאח"כ קדבוס והתירום עד שבא ר"א, עי' פ"ק דמולין [ו.]. (יעב"ץ)

הענו. כשהתילו המלחמות בבית שני, ובאו עליהם גיסות והשמיתו את הארץ אין יכול בגפנים, או נסיבת עצירת גשמים. (יעב"ץ)

קבעוה על הכוס. לעיל כו ע"ב ד"ה קשיא, ברש"י פסחים (קו:) ד"ה מקדש. (מא"נ)

והם אמרו המבדיל בתפלה וכו'. שאפילו יחזרו ויעשירו לא תהא זוה תקנת הבדלה גם בתפלה ממקומה, (כמו שמליגו בכמה דברים), לא כמו שעשו בפעם ראשונה כשהעשירו, שעקרוה מתפלה, וזה מייבב גם בחידושי רשב"א, הא דבמקום ומה תפלה דעקר תקנתא, וקשיא ליה אדרבה כוס עיקר, שהרי עקרוה מתפלה וקבעוה על הכוס, ולא קבעוה עליו תחילה מפני הדוחק, ויתא ליה משום דהשתא תקון שלא חזוז הבדלה מתפלה לעולם, ומן הכוס זוה, והוא פירוש מוכרח ג"כ ממה שכתבתי מדעתי, שאל"כ אין הכנה לגזון זה, דהם אמרו, דודאי לאו אהעם קאי. (יעב"ץ)

המבדיל בתפלה. ע"ש ירושלמי [פ"ה ה"ב]. (יפ"ע)

טעה ולא הזכיר. עמש"ל כ"ו ב'. (יפ"ע)

לא תימא מפני שיכול לאומרה על הכוס כו'. י"ל דלכך נקט שיכול דאפי' אין לו כוס בלילה מ"מ יכול לאומרה לאחר על הכוס אם יזדמן לו ואי הוה תני מפני שאומרה משמע דוקא שאומרה מיכף היכא שיש לו כוס, ועי' בחי' ובנא"ש לעיל פ"ד מי' ט"ז ע"ש ומכאן קצת ראיה לדבריהם. (מל"ה)

שאל ר' יוסי כו'. משמע הוא ר' יוסי בן תגינא תלמידו של רבי יוחנן [ובריש הגירסא ר' אסי]. (יעב"ץ)

ברכה שאינה צריכה. לעיל י ע"ב ברא"ש, ועי"ש יד ע"א ד"ה ימיס, לקמן לט ע"א ד"ה בגר, ועי"ש ע"ב ד"ה והלכתא, שבת כה ע"ב ד"ה בדין, ועי"ש קיח ע"א ד"ה בחנתה ועי"ב ד"ה אלו, עירובין ג ע"א ברש"י ד"ה והרי מעשר, ועי"ש עב ע"א ד"ה הגהו, ר"ה לג ע"א ד"ה הא ר"י, יומא ע ע"א, סוכה ל ע"א ד"ה הא קנית, פסחים נד ע"ב ד"ה והאמר, ברא"ש כתובות ז ע"ב, קדושין לא ע"א ד"ה דלא, חולין מז ע"א ד"ה ומכסי, ועי"ש פג ע"ב ברא"ש, תמורה ד, לקמן נד ע"ב ד"ה ואימא. (מא"נ)

כל המברך ברכה שא"צ. ילקוט יתרו רלב ירושלמי פ"ו ה"א שלא להזכיר ש"ש לבטלה, ועש"כ ויקרא דבורא דנדבה פ"ב סי' ד'. (יפ"ע)

טעה בזו ובזו. לעיל כט ע"א ברא"ש. (מא"נ)

רש"י. ד"ה ומת הערוד. מלאתי בה"ג אמרי במערבא כשהערוד כו'. נ"ב כן הוא בירושלמי. (בנא"ד)

ד"ה קבעוה על הכוס. ואז נשתכח תקנת עזרא. נ"ב לכאורה עזרא מכאן דבר שמיה ואולם כוונת רש"י כיון דאמרו דבנה"ג תקנו תפלות והבדלות וכבר ידעתו מש"ם (מגילה יז:) דק"כ זקנים ובהם כמה נביאים תקנו התפילות. והנביאים שבהם היינו עזרא מני זכריה מלאכי. ועי' אברבנאל בהקדמה לספרו נחלות אבות. ועזרא שהיה ראש לכנסיה נקט רש"י על שמו. ועי' רמב"ם פי"ב מהל' תפלה ה"א משה רבינו תקן לישראל שיהיו קורין בתורה בשבת בשני וחמישי. וכ' מרן הכ"י שם אע"ג דבש"ס (ב"ק פב.) אמרו נביאים שביניהם תקנו קריאת התורה, יתכן דבינו לתקנת משה מפני שהוא היה הנביא הגדול וכל נביאים שבדור בית דינו הם, ועוד שלא עשו דבר אלא בהסכמתו וא"כ אליו ראוי ליחס הענין עכ"ל. וכן כאן יתכן רש"י תקנה זו לעזרא מפני שהיה הראש בית דינו, ועי' רש"י לקמן ע"ב ד"ה בנה"ג ותקנינהו בתפלה כשהתפלל עזרא ע"ש. (מהרצ"ח)

ד"ה חוזר לראש. לתפלה ולכוס. נ"ב עי' רא"ש וטור וש"ע א"ח סי' רלד ס"ק. (ר"ב דנשבורג)

תוספות. ד"ה אבל. ומיהו לא מליגו סו'. נ"ב עי' בס' מעשה חיא. (מל"ה)

דף לג ע"ב

גמרא. א"ל רבינא לרבא. פסחים קה ע"ב ד"ה ש"מ, ולעיל כט ע"א. (מא"נ)

א"ל כי קידוש. (פסחים קה ב') תוס' ד"ה ש"מ. (לבוש)

הלכה כר"א ביו"ט. ירושלמי פ"ה ה"ב ע"ש ר' יצחק רבה בשם ר'. (יפ"ע)

א"ל אין הלכה מכלל דפליגי. בס' דבר שמואל מוחק תיבת אין. (מצפ"א)

א"ל לאו הלכה אתמר כו'. נ"ב עי' בס' מעשה חיא ובסמיכה חכמים. (מל"ה)

אלא מטין אתמר דאתמר כו'. עי' בס' שע"ש שער י"א אות כ"ג מש"כ בסוגיא זו, אך ק"ל הא בדאתמר דמייתי ליכא למ"ד דריו"א אמר מטין, אשר מפני כן נראה דהגיה הגר"א ז"ל אתמר מתא דאתמר, ולענ"ד ב"נ רק להפוך הגי' ובכל"ל ריב"א אמר משום רבינו הלכה וריו"א אמר מודים וא"ל (פי' משמי' דריו"א) מטין ורחב"א אמר ג"כ משמי' דריו"א נראין, וכ"נ לי מלשון רש"י בד"ה נקוט דרחב"א בידך, וכ"מ קצת עוד בד"ה לא אפי' ידענא. (רש"ש)

נקוט דר"ח. עמש"ל ל"א ב'. (יפ"ע)

דאמר רחבא אמר רבי. נ"ב היו"ד ט"ס, משמיה דרב יהודה קא"ל, ועפרש"י. (יעב"ץ)

סטיו לפנים. ירושלמי תענית פ"ג ה"ט ע"ש תני כן. (יפ"ע)

מדרב ושמואל ידענא דתקינו כו'. אע"ג דאמרינן לעיל אנשי כנה"ג תקנו הבדלות, הא שינן העשירו קבעוה על הכוס, ונשתכחה בתפלה, חזרו רב ושמואל ויסדוה. (יעב"ץ)

אלא מדרב ושמואל ידענא דתקינו לן מרגניתא בבבל. נ"ב ל"ל אמורא ניהו אליבא דרב, דהרי לעיל אר"י בר אבדימי משום רבינו דהיינו רב דהלכה כר"א. (מל"ה)

דתקנו לן מרגניתא. עפנ"א בירושלמי פ"ה ה"ב שבאתרא דזה כונת שמואל דאמר ברכה רביעית, דהיינו בברכה רביעית, ולא כפי' המפרשים דס"ל כר"ע ברכה רביעית בפ"ע ע"ש. (יפ"ע)

בין קדושת שבת לקדושת יו"ט. עיין פסחים דף קד. (מצפ"א)

מתני'. האומר על קן צפור כו'. מכאן נראה שאלת לפיים בישראל מנהג קדום הוא להוסיף בתפילת י"ח על מעבדא אנשי כנסת הגדולה. ועי' מור וקציעה (סוף סי' קח), וכ"מ בגמרא מהכוא דנחית קמי דרבה וקמי דר"מ, ועיין עוד לקמן (דף לד ח) מעשה בתלמידים שירדו לפני התיבה בפני ר"ש. (יעב"ץ)

מודים מודים משתקין אותו. (סוכה נג ב') רש"י ד"ה בחומר. (לבוש, מא"נ)

גמרא. ועל טוב יזכר שמך נמי משמע על הטובה ולא על הרעה. נ"ע דהא בחתמת אין הקב"ה מייחד שמו על הרעה כמרז"ל, ע"כ רק על טוב יזכר שמך דוקא. (מל"ה)

תרי אמוראי. ילקוט תצא תתקנ, ירושלמי פ"ה ה"ג, עי' מגילה פ"ד ה"י ר"פ בשם ר' סימון ור' יוסי בשם ר' סימון ר' פנחס ס"ל דהוי כקורא תגר כו' ור' יוסי משום דשוה קנבה למדומיו של הקב"ה וגרים עד קן צפור כו'. (יפ"ע)

מפני שעושה מדתו של הקב"ה רחמים.

ודרך דרש שר, תוספות יו"ט. וע' רבה ויקרא סדר אמור פרשה כ"ז עלה קל"ז ע"ג יולע לדיק נפש בהמתו זה הקב"ה דכתב בתורתו לא תקח האם על הבנים. (ג' מהרש"א)

אתה חסת על קן צפור אתה חוס ורחם עלינו. נ"ב בגמגילה כ"ה איתא עוד אתה חסת על אר"ב חוס ורחם עלינו. [וכ"ה ברמב"ם פ"ט מהל' תפלה]. (מל"ה)

ורבה נמי לחדודי לאביי כו'. עי' תוס' עירובין יג ע"א ד"ה לחדד, ויותר ברש"י נזיר נט ע"ב ד"ה אמר, ועי' מ"ש בגליון. (רא"ג)

ההוא דנחית. עיין רש"י ר"ה לב ע"א ד"ה ילד. (רא"ג)

ההוא דנחית קמיה דר"ח. בילקוט עקב תתה, קמיה דר"ע, וירושלמי פ"ט ה"א ר' יוחנן ור' יונתן כו' ואשכחון לחזנא דאמר כו' וכ"ה בשוה"ע סי' י"ט, רק להתם ר' חייא ור' יונתן. (יפ"ע)

אמר האל הגדול. לעיל יב ע"א ד"ה אמת, [וע"ש ע"ב ד"ה והילכתא]. (לבוש, מא"נ)

סיימתינהו לכולהו שבחא דמרך. וק' הרי סדרו חז"ל כמה מיני שבח יותר בברוך שאמר ובשבח ובברכות ק"ש, גם הפייטן בר"ה ויו"כ ושאר י"ט סידר כמה מיני שבח, וכן עשה דוד המלך ע"ה בס' תהלים. לכך נ"ל שלא הקפיד אלא בתפלת י"ח שהלו חכמים לסדר פעם אחת להורות שאי אפשר לפיים כל שבחו וסדרוהו בתפלת י"ח שהוא קבוע ג' פעמים או ד' פעמים ביום, וכיון שהורוהו פעם אחת או לא איכפת בשאר סדרים אי מרבים בשבחות. א"נ הטעם שסדרו שבחות בתפלת י"ח בג' ראשונות ובג' אחרונות אינו אלא שיכין לבו להתפלל ולבקש בקשתו וידע ויאמין כי היכולת בידו למלאות בקשתו וידע כי יתפלל לפני מלך גדול ונורא, ולזה לא יעאל שלא כהוגן ולא יבקש ממנו יח' דבר עד שידע שהוא ראוי לכך, ויטהר את עצמו מעוונותיו, והנה לזה די בשבחות אלו שסדרו ואין צריכין יותר, ולזה המוסיף בתוארים ובשבחות כיון שהוא בלתי צורך כלל הוי כאלו אמר שפיים כל שבחיו תחילה, אבל בשאר סדרים הרבו במיני שבח אינו אלא לספר השבחות בלבד לא לצורך תפלה ובקשה, ולזה כל המרבה הרי זה משובח. (חכמת מנוח)

סיימתינהו. יעוין תוס' לעיל יב ע"א ד"ה אמת ויליב. (רב"פ)

וא"ר חנינא הכל כו'. ילקוט עקב תתנה ישעיה שב. (יפ"ע)

הכל בידי שמים. עי' כתובות ל ע"א תוס' ד"ה הכל. (לבוש, מא"נ, מצפ"א, רא"ג)

אטו יר"ש מילתא זוטרתא היא. הכל מתקשים בכאן מ"ט לא הוקשה לו זה על הכתוב אלא הא דר"מ. וי"ל כך פירושו, וזוהי מן ההוכחה לדר"מ, משום דקשיא ליה אי ס"ד קרא כפשטיה, אטו מילתא זוטרתי דקאמר מה וגו', כאילו אמה נמשב. אלא ודאי ה"פ דקרא, מה היה יכול לשאול ממך, כי אם לירא, שהכל בידו חוץ מזו בלבד (לפיכך הוא צריך לבקשו ממך, ולעשות ממנו אוצר וסגולה), וקדחי תלמודא לעולם אימא אין הכי נמי, מילתא זוטרתי היא לגביה דמשה, דאיהו דקאמר לה, א"ה לא מידוק מינה מידי, דאיהו בידי שמים כלל, אלא דבר חשוב הוא ויקר המציאות. שוב ראיתי שכבר כתבתי באורך בזה על העין יעקב בימי תרפי, וז"ל, המפרשים מתקשים שהי' להקשות על הפסוק מה ה' שואל, אטו מילתא זוטרתי, ומהרש"א נדחק מאד, אבל יותר מזה יש לתמוה מאד הלא בדר"ח לק"מ, וכי היכן אמר ר"ח שהיא מילתא זוטרתי, אינרא איפכא משמע דמילתא רברבא היא, אחר דאיתי שגם רי"ף נרגש בזה וכנראה טרח בכדי. ולענ"ד לא עמדו המפרשים על אמיתת הכוונה בדבר זה. וה"פ, אין כאן קושיא על ר"מ, אלא אדרבה סייעתא היא לדר"ח והוכחה, דקמפרש תלמודא לאוכחי דקושטא קאמר ר"מ, משום דלכאורה לאו הכי פירושא דקרא, כדסבר ר"ח שאין דבר זה בידי שמים, לכך הוא שואל אותו מישראל, לפי שדבר גדול הוא, אלא ה"פ מה שואל ממך כי אם לירא דמילתא זוטרתי היא, דהכי פשטיה דקרא ודאי לפום רייהטיה, וקאמר תלמודא דעל כרחך לא הכי הוא, דאטו מילתא אלא זוטרתי היא, ודאי היא רבתי, שאין לה להקב"ה בידי גזורו אלא היא בלבד, אלא מאי אית לך למימר, ה"ק קרא "מה" שואל ממך כי אם לירא, לפי שהיא אינה בידו, וזו בלבד הוא צריך לשאול ממך, ולעולם דבר גדול הוא, והיינו נמי הא דאין לו בידי גזוו

דבר אחר אלא זו בלבד, כי כל הדברים האמרים שבעולם, א"ל לעשות מהם אוצר שהכל שלו, ואין עושין אוצר אלא ממה שמקבלים ומרויחים דבר שאינו קיים עצמו ונלחי מלו אצלם, ממנו עושין אוצר נחמד וסגולה מלכים, ומכניסין אותו לבית הגניזה, לכן בודאי אין להקב"ה בית גנזו אלא יר"ש, וקדמי תלמודא דילמא לעולם פירושא דקרא כפשטיה דאחר להם משה לישראל הלא דבר קל הוא מה ששואל ממך, ואע"פ שבאמת דבר גדול הוא בערך עם ישראל, מ"מ משה הענו מאד משנו דבר פשוט וקל, לישראל כמו אצלו, בהיות ערכו בעיני עצמו בקטן שבישראל. ומה שכתוב [ישעיה לג, ו] יראת ה' היא אוצרו, הוא ע"פ האמת בימם אל ישראל, אבן טוגת הכתוב שאמר משה לפי דעתו בימם אליו, ודאי מילתא זוטרתי היא, ומניין לנו א"כ שאינה בידי שמים, ובהכי קליק מלמודא דלא מוכח מידי, והכי מוכח בכמה דוכתי, ואע"פ שהאדם בעל בחירה מתחלה, מ"מ אח"כ מקייעים אותו מן השמים כדרך שאדם רוצה לילך, ואמרו [קדושין ל:] אלמלא הקב"ה עוזרו אינו יכול לו, וכן מצינו שהתפלה מועילה, כמ"ש משה רבנו ע"ה על יהושע, יה יושיענו וכו' [סוטה לד:], וכדומה לזה הרבה. עכ"פ הפירוש בשמועה זו ברור כמו שפירשנו בס"ד, באופן שאין כאן ריח אמיתה חזות, ומאד נתמצנו בזה המפרשים ולא עלתה בידם לבוגן. (יעב"ץ)

והא"ר חנינא. בילקוט שם והא"ר אלעזר אין כו' ומשני אר"ח משל כו'. (יפ"ע)

רש"י. ד"ה נקוט כו'. שלא יתחלף לו מעין בעומד' לו בגרמין. כ"ה בכל הדפו"י. ונראה גירסת רש"י בגמ' ריב"א אמר משום רבינו הלכה כדבר שאדם רוצה ואמרו לה נראין וד' מיא ב"א אמר מעין, ועי' היטב בגירסת הגר"א לעיל בגמרא ורש"י ודו"ק. (חל"ג)

ד"ה כרחבא. דרחבא לא ראה כו'. עיין הגהת מהר"י פיק בפסחים ע"ב ברש"י ד"ה רבי יהודה, שהיא בי"ל, ועיין תוס' מלה יא ע"ב ד"ה אמר, וע"ז לג ע"ב ד"ה בעא, ולף לו ע"א ד"ה אשר. (רא"ג)

דף לד ע"א

מתני'. העובר לפני [התיבה]. שבת לב א, תוס' ד"ה על. (לבוש. מא"ג)

העובר לפני התיבה. דב"ר פי"א. (יפ"ע)

מהיכן הוא מתחיל. שם. (יפ"ע)

והעובר. דב"ר פ"ז, תנחומא ויחי. (יפ"ע)

ואם אין שם כהן. ע' מ' דבר שמואל סימן ס"ז וע' ב"מ סימן קכ"מ. (ג' מהרש"א)

אין שם כהן אלא הוא. להר"ר פרץ בטור א"ח סימן קכ"ח דכהן יחיד א"ע בעשה אם אינו נ"כ יש לפרש דמתניתין קאמר דווקא אם אין כו' כיון דא"ע. גם אפשר לפרש האי אם כמו אפילו כדמצינו בפ"ח דכלים אם במקום אפילו ואפילו במקום אם, וע"ת דבר שמואל אבוהב סימן ס"ג. (ג' מהרש"א)

ואם אין שם כהן אלא הוא לא ישא א"כ. עי' במור"ש דנקיט כן משום סיפא דוא"ם הבטחתו, ודוחק. ולענ"ד הגל"פ דאם יש עמו אחר אין לו איחתא לצורא כ"כ ואין כאן משא דמיריף הדעת ומותר לו מלוה אפי' בשתם אדם ליש"א ס"כ, אך בטלה דעתי נגד דעת הפוסקים. אבל ע"פ האי ואם בלשון אפילו, כמו ואם יהיה היובל (בסוף אמצי) כדפירש"י שם ובעלי הגיון שהשמטו בו הרבה על כוונה זו, וכיונא בזה בתוי"ט ע"ב דכלאים מ"ג, וכה"ג פירשתי במ"ה בפ"ה דמעשרות [וז"ל הרמב"ם בפי' בפי"ב מ"ג אם יש באיזור שבה, הפי' הנהון שאע"פ שיש מיס באיזור כו', ועי' מש"כ בפכ"ט דכלים מ"ג]. (רש"ש)

ואם הבטחתו וכו'. עיין מה שכתב המי"ט שהראה לו במדרש רבה וכתב שאין למדין הלכה ממדרש יע"ש. ולא דק דבפסק הלכה לא יצפינן דכיון דבש"ס לא איתפרש סמכינן אכללים, אבל במידי דלא אתפרש בש"ס פשיטא דסמכינן אמדרשים, וכבמה מקומות הראשונים מביאין ראיה מהמדרשים וזה פשוט. (מים חיים)

ואם הבטחתו כו'. נ"ב עיין בתוי"ט שלא ראה ללמוד ממדרש, ועי' בתוס' ע"ז דף ל"א שהביאו ראיה ממדרש דקני בהדחה ג"פ, וכ"ה ע"ז הגאון המפורסם מוהר"י [פיק] אבד"ק ברעסלא בתשובות להגאון בעל הגו"א מהד"ת אלק יו"ד סימן קס"ח. (ריחל"מ)

גמרא. צריך לסרב. ערכין יא ע"ב. (מא"ג)

צריך לסרב. מירושלמי פ"ה ה"ג ע"ש ר' יהושע דרומיית. (יפ"ע)

מהבהב. בהגהת הג' מהרי"פ [פי' נענע בראשון]. נ"ב כ"ה בערוך ע' הבהב ב'. (בנא"ד)

ג' דברים רובן קשה. בפרק מי שאחזו (גיטין ע.) מ' דברים, ואחריני מינהו. (יעב"ץ)

ג' דברים רובן קשה. מירושלמי פ"ה ה"ג רובן ומיעוטן רע ומיעוטן יפה. (יפ"ע)

אר"ה טעה כו'. דב"ר פי"ח, ונאלק שם מאמר ר"ה לשלשה אמוראים ר"י בר' חנינא אמר על ג' הראשונות, ור"ה אמר על האמצעיות ורב אמר על שלש אחרונות, וד"א הוא דעת רב אחי שבכאן וקאי על האמצעיות, ומירושלמי פ"ה ה"ג לא הוזכר דין אמצעיות כלל, אם לא שנפרש מ"ש טעה כו' עלה אמצעיות ועפנ"א. (יפ"ע)

טעה בג' הראשונות. לעיל לג ע"א ד"ה אבל [ועיין ברא"ש, ועיין בתוס' פסחים נח ע"ב ד"ה כאלו). (לבוש, מא"ג)

אין להם סדר. מגילה יז ע"ב תוס' ד"ה הסדיר. (לבוש, מא"ג)

תיובתא דר' הונא. נ"ב דר' אחי ודאי תיובתא דר' הונא מי נימא תיובתא כל"ל. (ד"ב רשבורג)

תיובתא דר"ה. וכ אחי מלי לאוקמי באמצעיות כמ"ש הרשב"א, ועפנ"י, וא"ל דא"כ ר"ה לוקמא בברכות ק"ש דמודה דאין להם סדר מהך דבטוי והכי אמרינן בפ"ק סדר ברכות אינו מעכב ומירושלמי מוכח דמשנתינו גם בברכת ק"ש איתי, וי"ל דבאמת בשביל דאיתי הוא התפלה ודוחק לומר דמשנתינו נקיט דיני ברכות ק"ש ושמיע דין התפלה שהוא העיקר דאיתי ביה עד השמש. (חל"ה)

תיובתא דרב הונא. בסוף ספר קרבן נתנאל הביא גרסא תיובתא דר"א, וק"ל שכך היה הגרסא לפני רש"י ז"ל ודוק. שוב מצאתי בס' לל"מ שהיא ג"כ שכך היה הגרסא לפני רש"י, וע' בס' מעין ברכה. (ג' מהרש"א)

אל ישאל כו' לא בג' הראשונות. [לעיל יא ע"א ד"ה אחת, ובהגהת הרא"ש שם, וע"ש יב ע"ב ד"ה ובלבת, תענית יג ע"ב ד"ה אלא, וע"ש יד ע"ב ד"ה שלא, מגילה יג ע"א ד"ה ורגלי], מגילה ד ע"א ד"ה פסק, ע"ז מ ע"א ד"ה אם. (מא"ג, לבוש)

לעולם לא ישאל לא בג' ראשונות וכו'. הרא"ש פ"ה סי' ד. (שדה צופים)

ראשונות דומה כו'. ירושלמי פ"ב ה"ד דברי ריב"ל שלש ברכות ראשונות וג' אחרונות הן שבמו של מקום והאמצעיות ברכן של בריות. (יפ"ע)

מעשה בתלמיד אחד. ילקוט בשלח רמז, ובהעלותך תשמב. (יפ"ע)

כלום מקצר. עי' שמ"ר פכ"א מכילתא בשלח פ"ג עת לקצר כו'. (יפ"ע)

כל המבקש רחמים על חבירו א"צ להזכירו בשמו. דקמי שמיא גליא [עי' מג"א רס סי' קי"ט בשם מהרי"ל]. וא"ע בספר הזוהר [ושלח קסט.] עה"פ הגילני נא מיד אחי מיד עשו, דדייק שלא די אפילו בהזכרת שמו, אלא שצריך לבאר היטב על מי מתכוין בתפלתו, עם שלא היה לו לא אחר זולת עשו לבדו, ואין נראה לאלק בין בקשת רפואה לבקשת הגלה, וא"ל כיון דבעי לאלכזרי שמיה (והכרת ג"כ להזהירו מחמת המשך הבקשה כי יבא אבוי אותו פן יבוא והכני) לא קני [בזה], שאז צריך לבבר דבריו (כי גם קרוב כמו דודו וב"א בשמעא, ككתוב בלוט (בראשית יד, יד) כי נשבה אחיו) דוגמת לדבר בפ"פ בתרא דר"ה (לה, ב) שאם אמר רק ובתורתן כתוב דיו, ואם התחיל צריך לגמור הפסוקים, וכן מצינו עוד דוק ותשכח. (יעב"ץ)

אין צריך להזכיר שמו כו'. עי' מג"א סי' קי"ט סק"א דדוקא בפניו, ע"ש בשם מהרי"ל. (מהרש"ם)

אלו ברכות. ילקוט מ"א קנב, ב"ר פל"ט, וירושלמי פ"א ה"ה, ומ"ש כאן ע"ש ר"ש בן פזי אריב"ל בב"ר וירושלמי ע"ש ר' יצחק בר נחמן בשם ריב"ל, ומה דס"ל הכא לר' יצחק בר נחמני בשם ריב"ל ניחנה לר' שימון בשם ריב"ל ובאינוי. (יפ"ע)

בהודאה תחלה וסוף כו'. עי' רשב"א שמוחק ב' מיצות אלו ומה אמי שפיר דברי הש"ס לקמן ע"ב דא"ל לרבא אמאי קעבד מר הכי ע"ש. (מהרש"ם)

בא לשחות. לעיל יב ע"ב ד"ה כרע, וע"ש יג ע"ב ד"ה שוחל, וע"ש כא ע"ב ד"ה עד, וע"ש לא ע"א ד"ה ומצלו, ב"ק עז ע"א. (מא"ג)

שלא ישחה. (לעיל יג ב') תוס' ד"ה שוחל. (שם כא ב') תוס' ד"ה עד. (שם לא א') תוס' ד"ה ומצלו. [א"ה עי' ברא"ש שם, ובטור סי' ק"ד והרב בעל בית יעקב סי' ט"ז, ובמחב"ת לא המן יפה דבריהם, ועי' בחבורנו שם]. (לבוש) רש"י. ד"ה מתחלת הברכה שטעה זה. אלמא על סדרה צריך לחזור ולאומרה. עיין מהר"י לבית הלוי כלל ה' סי' ל"ו. ועיין סוף ספר קרבן נתנאל ובספר לל"מ. (ר"ב רגסבורג) בא"ד. צריך לחזור ולאומרה. עי' שו"ת משובה מאהבה א"א סי' קע"ט לייעב הא דפריך רק לרב הונא גם לפי גירסא שלפנינו. (מהרש"ם)

תוספות. ד"ה אמר מודים. ירושלמי פ"ה ה"ג מגילה פ"ד ה"י. (יפ"ע)

ד"ה אמר פסוקא. אך לשון הגמרא. נ"ב עיין מהרש"א שכתב לא ידענו משמעו. ועיין לח"מ פ"ב מה' ק"ש ה"א שכתב דלפירש"י א"ש לשון הגמ' במאי דקאמר ל"ק דהרשאון הוא בברייתא שהקשה ממנה, והב' הוא במימרא דר"י, וכן דרך הגמ' שמתחלה מייעב הברייתא שהקשה, ולפירוש רבינו א"ש עפי שמע שמע דמשמע תיבה א' עכ"ל, והתימה שלא זכר על לשונו התוס' הנ"ל. וגם מקורא אם שמע וכופלו, מורה הלשון כר"ח ובה"ג, עיין פר"ח א"ח ס"ג. לדעתי נראה לכוונתו דעל מגונה ודאי לא שייך פרכא אבל ודאי מעיקרא לא כוון, דמ"מ ודאי מגונה הוי דהוצרך לקרות פעמיים, רק עיקר הקושי' סובב על משתקין אותו דיש לומר דאוקמינהו אחזקה כברות ומעיקרא לא כוון, וחה לא שייך רק אי קרא פסוקא פסוקא כפירש"י, דבמלה אחת ל"ש מעיקרא לא כוון וכמ"ש בגל"מ ע"ש. וע"ז משני דאי לדונו לכף זכות דודאי מעיקרא כוון, עיין מאירי מגילה כ"ה, וגם ע"ז גופא משתקי לי' ומלמדין אותו שיכוין כפירש"י ודו"ק. (רש"ש טוריבש)

בא"ד. אך לשון הגמרא למ"כ. עי' רש"א, ושמעתי בשם הגר"א ז"ל כוונה נאותה בדבריהם והוא דגבי מילתא נקיט הגמ' ל"ל ותני לה, וגבי פסוקא נקיט בל"ז ותני ליה, ובריתא נקיט ג"כ ל"ל וכופלה, אמנם ברא"ש הגי' וכופלו בל"ז. (רש"ש)

ד"ה מהיכן. ירושלמי. בפ"ה סוף ה"ג. (יפ"ע)

ד"ה לא יענה. ש"מ דעניית אמן לא תשיב ליה הפסקה. ל"ע על מ"ש תוס' לעיל פרק מי שמתו (כא, ב) ד"ה עד בשם הירושלמי, דהא משמע הכא דאין הפסק בעניית אמן כלל, כל שכן אמן דהאל הקדוש ושומע תפלה, דאמירי טפי, שמא י"ל דס"ל להירושלמי דדוקא אמן דברכה כהנים לש"ל, שהוא עומד שם בתוך ברכה הוי זורך תפילה, אבל העומד בתפלה ושומע אחיתת ברכה שאינו עומד בה, אינו רשאי לענות, ובאמנים דשאר ברכות א"ל לחוס אם לא יוכל לענות, אלא דווקא הני תרי אמנים דאמיתת ג' ראשונות והאמצעיות דאשיר, צריך לדקדק לענותם, ולא יעמוד להתפלל אם לא יוכל להגיע לשם עם הש"ל בשוה, אבל אם יוכל להגיע ודאי עונה אמנים הללו. (יעב"ץ)

ד"ה אמצעיות. ותניא וכן בהלל וכן בק"ש וכן בתפלה. נ"ב וי"ל דקאי על ג' ראשונות ואחרונות וכן אם הקדים אמצעיות לראשונות אבל באמצעיות גופא כיון דאין להם סדר כלל ל"ח למפרע שוב מצאתי בחידושי רשב"א שכתב קצת מזה. והנה ק"ל האיך היה ג' התוס' בש"ס אי הוי גרסי מיובתא דרב אחי כמ"ש בעיו"ט דבך היה גי' רש"י, א"כ מבואר כפירש"י, דלפירושם ק"ק כלל על ר"א, ואי לא גרסי מיובתא דר"א הו"ל להקשות על רש"י מש"ס בתמת, וי"ל דה"מ לשנוי דקאי אג' ראשונות ואחרונות דכולא חדא ברכתא הינהו אפי' למקשן דס"ד דאמצעיות לאו חדא ברכתא הינהו, ומ"מ מודה דראשונות ואחרונות חדא ברכתא הינהו, דאל"כ הו"ל להקשות על ר"א כמ"ש בפ"י ודו"ק. (חל"ה)

בא"ד. ועוד דבשל סופרים הלך אחרי המיקל. ולכאורה קשה דהא בספק התפלל אדרבה קי"ל כר"י לעיל בפ' מ"ש [כא.] דלאחי שיתפלל כל היום כולו, ומ"ש לחלק, ועי' בדבריהם לעיל ס"פ תפ"ש [ל:]. (רש"ש)

בא"ד. אי לא הזכיר בין ר"ה ליום"כ בברכת אבות זכרנו כו'. כ"כ לפי שיטתם לעיל (יב:), אבל אנן קי"ל דאין מסדירין אותו בזה כמ"ש שם בשם ר"מ וכמ"ש הרא"ש שם. (חל"ה)

בא"ד. אי שלא הזכיר כו' זכרנו כו'. עי' לעיל יב ב' תד"ה והלכתא, ובדבריהם בס"פ תפ"ש. (רש"ש)

ד"ה מלמדין. ומייתין ליוהרא. נ"ב הוא תירוץ שני, וכמ"ש הב"י בא"ח סי' קי"ג, ועיין בט"ז שם ס"ק א' ב'. (ד"ש טוריבש)

דף לד ע"ב

גמרא. אר"י בר נחמני. עמש"ל סו ע"א, ושם מירושלמי [פ"א ה"ה], ובב"ר ל"א אמר רק המלך משהוא כורע, ובכה"ג לא פליג. (יפ"ע)

כהן גדול תחלת כל ברכה וברכה. נ"ב [וסוף כל ברכה], כ"ה גרמב"ם, ועי' בב"מ. וכ"ה בסוף ס' מנורת המאור. (בנא"ד)

קידה. שבועות עז ע"ב ד"ה קידה. (מא"ג)

קידה על אפים. אע"ג דאשכחן קראי דלא משמעי הכי. כגון ויקדו וישתחו [בראשית מג, כח], ויקוד האיש וישתחוה [שם כד, כו], ודכוותייהו טובא, (וכגראה דהיינו דק"ל בתוס'), מיבדא אינא למימר ה"פ דהנהו קראי, שעשו קדה תחלה, גם השתחוו. [ועי' רש"א ובתוספות ר"י חסיד]. (יעב"ץ)

קידה על אפים. ילקוט מ"א קסו, ומירושלמי פ"א ה"ה, ובתוכה פ"ה ה"ד, ובב"ר פ' ל"ט לא הוזכר קידה רק כריעה ובריכה, ולהגירסא שם לוי אמר בריכה משמע דהיינו קידה שבבבלי מגילה כ"ב. (יפ"ע)

שנא' ותקד בת שבע. עי' תוס' מגילה כב ע"ב ד"ה קידה, ויותר בתוס' שבועות עז ע"ב ד"ה קידה. (רא"ג)

השתחויה. הוריות ד ע"א ד"ה השתחויה. (מא"ג)

שנאמר הבוא נבוא אני ואמך כו'. עי' רש"י הוריות (ד.) ותוס"ש בגליון. (מל"ה)

חזינא לאביי ורבא דמצלו. מגילה כב ע"ב ד"ה ואנע"א [וד"ה אין]. (לבוש, מא"ג)

ל"ק הא בתחלה הא לבסוף. נ"ב עי' בחידושי הרשב"א. (מל"ה)

הא בתחלה הא בסוף. פי' הראב"ד דאמוראים דרבנן קאי, דאלו ברכת מודים שבי"ח גם בסוף בעי לכרוע, ועי' ירושלמי פ"א ה"ה ר"ז סבר לקרוכה ובפנ"א שם. (יפ"ע)

מתני'. שלוחו של אדם כמותו. מכלתא בא פ"ג, קדושין מא. וש"נ. (יפ"ע)

ואם לאו יודע אני שהוא מטורף. נ"ב עי' זוהר פ' פנחס דף רכ"ח רע"א. (בנא"ד)

גמרא. אמר ר' חייא. כמה ר' חייא אמורא' בתרא' הוו, מלבד ר"ח הקדמון התנא. (יעב"ץ)

ארחב"א אר"י כל הנביאים כו' למשיא כו'. ילקוט ישעיה שסח. (יפ"ע)

כל הנביאים כולן. (כתובות פה ב') רש"י ד"ה ת"ח. מ"ב נ"ח [א"ה תמוהים הדברים ואולי נתהפכו האותיות וצ"ל ב"מ נ"ח והוא בב"מ ע"ב שם בתוס' ד"ה חוץ ושייך להא דאמרו כאן מקום שבע"ת עומדים]. (לבוש)

כל הנביאים כולן לא נתנבאו אלא למשיא בתו לת"ח. נ"ב שמיכות מאמר זה לשלמעלה מפני דסיים ופליגי דר"א דס"ל כ"מ שבעלי תשובה עומדים וכו', שנאחר שלוש לרחוק ולקרוב, וגם כאן דרשו בורא ניב שפתים שלום שלום לרחוק, אם תפלתו שגורה בפי ולכן הסמיכו הממאמרים. (מהרצ"ח)

למהנה ת"ח. כתובות פה ע"ב ד"ה ת"ח, וע"ש קיא ע"ב, סוטה לז ע"ב ד"ה רשב"י. (מא"ג)

בין עוה"ז לימות המשיח. עיין תוס' שבת קג ע"א ד"ה אין. (רא"ג)

ארחב"א אר"י כל כו' לבעלי תשובה. קה"ר פ"ל ע"ס ר"ש בן חלפתא. (יפ"ע)

בעלי תשובה. נ"מ נח ע"ב ד"ה חוץ. (מא"נ)

לא נתנבאו אלא לבעלי תשובה כו'. עי' עקדה שער ק, ועי' רדב"ז ח"ב סי' תתלב. (מהרש"ם)

אדה"ר היה בגן. ב"כ פד ע"א ד"ה נגפרת, בכורות נה ע"ב ד"ה מטרת. (מא"נ)

מעשה שחלה כו'. אותה העובדא הוא גם מירושלמי פ"ה ה"ה, הכא אימא שאמר הטעם מאין יודע שנתרפא, ומירושלמי ליתא שום טעם רק בטוח אני שנינוח. (יפ"ע)

אלא הוא דומה כעבד. עיין זוהר פ' פנחס דף רכג. (מצפ"א)

אלא הוא דומה כעבד לפני המלך ואני דומה כשר לפני המלך. נ"ב עי' פירש"י, וקשה דהא אמר אילו הטיח, משמע דאפי' בא לפני המלך לא היו משגיחין בו, וזה אינו דומה לשר לפני המלך דבודאי משגיחין עליו יותר מעל העבד. וא"נ ע"ד שהשיב ר"ע לר"א בזוהר שמות דף ט"ו דלעבד עושים מיכף בקשתו כדי שלא יכהה בפלטרין של מלך, ולשר בעי מלכא לאשתעי בהדיה ע"כ אינו עושה לו מיכף בקשתו כדי שיתעכב עמו ושתעשע בהדיה. (מל"ה)

ואני דומה כשר לפני המלך כו'. עי' אהל יעקב סו"פ ויחי. (מהרש"ם)

אל יתפלל אדם. ילקוט דניאל אלף סד. (יפ"ע)

חלונות. לעיל ל ע"א ד"ה נתלפיות, עירובין יח ע"ב ד"ה ולא, וע"ס כא ע"א ד"ה אחור. (מא"נ)

חציף עלי מאן דמצלי בבקתא. המע"מ תמה על הר"ף והרא"ש שהשמיטוהו, וכן לא ראיתי כעת להרמב"ם שהביאו, ואולי דחוהו מפני מאמר אליהו ז"ל דרש מכלתין ה"ל להתפלל בדרך ואמר שם ולמדתי שהתפללתי בדרך, ונחו' הקשו מהא דוידא יאמר לשוח בשדה, ולענ"ד הגל"ר בקתא הוא בית לר כמו בבקתי (כתובות נ"ד ק"ג) ובשבת (עז.) בקתא בי עקתא, [והטעם הוא כעין שפי' תר"י על הא דחלוונות]. (רש"ש)

חציף עלי מאן דמפרש חטאיה. בגמרא דיומא [פו:] רמינן קראי אהדדי דכתיב [משלי כח, יג] מכסה פשעיו לא יצליח, אהך קרא [תהלים לב, ה] דאשרי כסוי חטאה, ומשניין כאן בחטא מפורסם כאן בחיינו מפורסם, א"נ כאן בעברות שבין אדם לחבירו, וא"ל היינו דקאמר נביא [ישעיה ג, ט] הכרת פניהם ענתה בם, שהם עזי פנים חטופים, לפי שחטאתם כקדום (שהיו רעים לשמים וחטאים לבריות), ולא היה חטאה לשמים מפורסם, כי לא פורש בתורה, גם לא נתגלה עונם כי אם בדברים שבין אדם לחבירו כיחוד [יחזקאל טו, מט] זה היה עון סדום אחותך גאון שבעת לחם וגו' ויד עני ואביון לא החזיקה, אך גם בחטא וגזל היו זהרים לעשות בחסד ובמתשך מעשיהם בחחבולות, כנודע עי' מ"ש בפ' חלק [בסנהדרין קט.] הגידו והודו לא טוב (אולי החפאתו בזה וחשבו שחחשב לחם לחכמה, כיוצא בה פירשתי דבר הכתוב והתודו את עונם, בספר אם לבינה, יע"ש) הרי בזה נכללו שני התרוצים הנ"ל, לכן החליט עליהם שהם עזי פנים, והתכל נפקא ליה לרב כהנא דחליף מקרי. (יעב"ץ)

דמפרש חטאיה. יומא פו ע"ב, ב"ב דף קטז ע"א נרשב"ם. (מא"נ)

חציף עלי מאן דמפרש חטאיה. נ"ב יומא דף פ"ו ע"ב. (שער הלקוטות)

רש"י. ד"ה דמצלי אצלוי. עי' הטעם ברש"י מגילה (כג.) ד"ה דמצלי אצלוי. (רא"ג)

ד"ה שהוא מטורף. ל"א לשון טורפין לו תפלתו כו' כל"ל, ועי' תו"ט, והוא לעיל סוף דף ה'. (רש"ש)

ד"ה בורא ניב כו'. כשהיב בריא כו'. נ"ב ומדרש פ' תלוות, ומירושלמי כאן דרש לה מניב לשון תנוחה, כשעשה תנוחה. (בנא"ד)

תוספות. ד"ה חציף. וא"ת הכתיב ויגא כו'. נ"ב עי' ברעיא מהימנא פ' בשלח סוף פקודא י"ט. (בנא"ד)

בא"ד דהכא מיירי בבקעה במקום שרגילין שם בני אדם. נ"ב עי' שבת ו' ע"ב. (שער הלקוטות)

דף לה ע"א

מתני'. כיצד מברכין. תלה מורכבת משלש מלות בפי זה לד, רמב"ם בפי' משניות. (ג' מהרש"א)

חרץ מן היין. מירושלמי פ"ו ה"א דייק מזה דשמן זית מבר עליו בפה"ע, ובה"ב מייתי ליה לעני דהכלל על כולם שנ"ב יצא לא קאי אזיגא מן הכלל יין ופת. (יפ"ע)

חרץ מן הפת. מירושלמי פ"ו ה"א מדייק מזה דשלקות מברך עליהם בפה"א, ועפנ"ל, ובה"ב מייתי ליה לענין דלא יצא על הפת בשנ"ב. (יפ"ע)

גמרא. דת"ר קדש הלולים מלמד כו' לפניהם ולאחריהם מכאן אר"ע אסור כו' קודם שיברך. נ"ל דר"ע לשיטתיה לקמן (מד.) במשנה דאפילו אכל שלק כו' מברך אחריו ג' ברכות, דס"ל ואכלת ושבעת קאי אכל מיני אכילה, וא"כ ברכה דלאחריהם נלמד מסס. ומכאן א"ל ללמוד רק הברכה לפניהם. (רש"ש)

מלמד שטעונים. מ"כ קדשים פ"ה, ילקוט קדשים תרטו, ומירושלמי פ"ו ה"א ע"ס תני ר' חייא, עוד תפיק לה מקרא המלאה הזרע כו' הוקשו כו' ע"ס. (יפ"ע)

מכאן אר"ע כו' קודם שיברך. בגל"ח נדחק למה נקט ר"ע דוקא ברכה שלפניה דתרוייהו הא נדרש מהילולים ע"ס. ונראה דר"ע לטעמיה לק' (מד.) אפי' אכל שלק והוא מזונו חייב לברך ג' ברכות. והיכא דלא איין בליכא בהמ"ז וודאי פטור דלא עדיף מלחם, ולהכי לא בעי קרא לאחריו ונקיט אלפניו ואידך לאחרי והדר אכלי'. (ראמ"ה)

אסור לאדם שיטעום כלום קודם ברכה. ולקמן איתא אסור שיהנה וכו'. עיין ״לחם לשובע״ מו"ק מו"ח (סי' רי וסס סימן קכד). (יעב"ץ)

אחליה והדר אכליה. קדושין נד ע"ב ד"ה גמר, נזיר לז ע"א ד"ה שאין, ב"ק סט ע"ב ד"ה קודש, לקמן לז ע"א.

חד [דאמר רחמנא] לאחליה והדר אכליה כו'. נספר דברים כתיב תרי זימני חילול בכרם, אך מלאתי בנחיי פ' שופטים שיש לפרש מלשון חולות בכרמים. (ראמ"ה)

אחליה והדר אכליה. מירושלמי פאה פ"ז ה"ה, מע"ש פ"ה ה"ב, ר"ז נעי קומי ר' אבהו מנין כו' לא מתמנעין רבנן מן ר"א לאח"ת, וכן בשבת פ"ז ה"ב ועי' הגרע"א, ועמש"ל לב א' ד"ה קורין. (יפ"ע)

אין אומרים שירה אלא על היין. לקמן נט ע"א ובכ"מ שם, פסחים סד ע"א ד"ה קראו, ר"ה ל ע"ב ד"ה ומקלקלו, סוכה נד ע"א ברש"י ד"ה ה"ג לגבי מזמה, סופרים פי"ח ה"ח. (מא"נ)

מנין שאין אומרים שירה. ילקוט שופטים סה, ומירושלמי תענית פ"ד ה"ה פליגי ר' יוחנן ורשב"ל דר' יוחנן ס"ל אומרים שירה בלא נכסים ור"ל אמר אין אומרים שירה בלא נכסים. (יפ"ע)

אין אומרים שירה אלא על היין. (ר"ה ל ב') תוס' ד"ה ומקלקלו. [א"ה עי' בשו"ת שב יעקב סי' כ"ב].

למאן דתני נטע רבעי. עפ"מ פ"ו ה"א, ועפנ"ל, ועי' פ"ה דמע"ס רש ה"א, ושם יבואר בעז"ה. (יפ"ע)

חד תני כרם רבעי. [בר"ש פאה פ"ז מ"ו, ר"ה י ע"א ד"ה ופירות, וע"ס יד ע"ב ד"ה לרבעי, וע"ס לא ע"ב ד"ה ונקש, סוכה לט ע"ב ד"ה לרבעי, מגילה י ע"א ד"ה דכ"ע], ביאה ה ע"א ד"ה במזרח, קדושין ב ע"ב ד"ה אחרוג, [סוטה מג ע"ב ד"ה הכל, ב"ק סח ע"ב ד"ה הוא, ב"מ נה ע"ב ברש"י ד"ה נטע רבעי, וע"ס לב ע"ב ד"ה ה"ג, סנהדרין יד ע"ב ד"ה נטע, מולין קלא ד"ה גמר, בכורות ל ע"א ד"ה נאחריה, וע"ס נג ע"א ד"ה מעות]. (מא"נ, לבוש)

חד תני כרם רבעי. עיין תו"ט פ"ה דמעשר שני מ"ב דברי הירושלמי. (ראי"ג)

חד תני כרם רבעי. בגה"ס ד"ה חד תני כ"ב. וז"ל עי' סוטה (מג:) ברש"י ד"ה קלא וע"ב. ועי' ג"כ בתשובותיו סי' קע"ו. ובמחכ"ת אישמחיעותיה לענין כ"ר אי בעינן שתים כנגד שתים כו' הוא מחלוקת השאלתות והרמב"ן, מובאה בר"ן בפ"ק דר"ה ובספ"ק דקדושין וטעמם ונמוקם. ובמה שפירש"י שם דאף ערלה אינה נהנית אלא בכרם. כבר העיר מה בעל המאור כאן ח"ל אבל ערלה נהנית בכל נטיעה, ול"כ כתב רש"י בתמ' סוטה. (רש"ש)

חד תני כרם רבעי כו'. עי' תשו' רעק"א סי' קע"ו. (מהרש"ם)

וחד תני נטע רבעי. נ"ב קדושין ב' ע"ב תוס' ד"ה אחרוג, ד"מ דמדרבנן אחרוג מייב. (שער הלקוטות)

רבי אומר נאמר כאן. ילקוט קדושים תרטו. (יפ"ע)

נאמר כאן להוסיף לכם תבואתו ונאמר להלן ותבואת הכרם כו'. ק"ל לפמש"כ בתוס' בר"ה (יב ב') ד"ה התבואה. דבכלל תבואה יקב הוין גם זיתים. למה לא נילף מהתם דגם בזיתים יבוא רבעי. (רש"ש)

וא"נ יליף גז"ש אשכחן לאחריו כו'. משמע דלמ"ד נטע רבעי גם הך קושיא אינו, ואינו מובן לכאורה אבתי אינערוך חד הילול לאחלי' והדר אכליה. ונראה דודאי לא"ד נטע"ר לא מסתבר לפרושי האי תרי הילולי חד לברכה ומד לאחלי' דמה ענין זל"ז, והיינו דדייק בלישני' לעיל ואידך דבר הטעון שיהא טעון חילול בכדי לשקף שייהם שיהי' שייכות להני תרי הילולי יחד, אבל ברכה וחילול לא שייך לכוללם יחד ודאי קאי תרי הילולי אברכה שלפניו ואחריו, אבל לא"ד כר"ר אף אי ליף גז"ש. מ"מ כיון דקושטא דמילתא אינו נוהג אלא בדבר הטעון שיהא דוקא, אע"ג דל"ל קרא להני עכ"ז א"ל דאייתר חד הילול לאחליה והדר אכליה ומד לברכה לאחריו ולפניו מנין. (ראמ"ה)

כשהוא שבע מברך. [לעיל טו ע"א, כא ע"א, לח ע"ב ברא"ש ד"ה אמר, מה ע"א ד"ה דמנקמיה, וע"ב מח, שבת כג ע"ב]. יומא עט ע"א ד"ה ולא, סוכה כו ע"ב ד"ה ולא, [חולין קז ע"א ד"ה ולא]. (לבוש, מא"נ)

כשהוא שבע. מירושלמי פ"ז ה"א מגילה פ"ד ה"א ע"ס רבי ופפנ"ל דיש לגרוס שם רב. (יפ"ע)

כרם סתמא לא אקרי. ע' מ"ש בגליון חולין דפ"ח ע"ב. (ג' מהרש"א)

מה להצה"ש שבהן שכן יש בו צד מזבח. [לפמ"ש בפסחים (לו ב') דמנחות אינן באות מן הכוסמין וכן העומר אינו בא אלא מן השעורים ולא ממיניו. נ"ל דכאן ר"ל דבמינן יש לד מזבח, וכה"ג נ"ל בהא דפריך לקמן מה לז' המינין שכן חייבים בבכורים, להאיכא תמרים שבהרים ופירות שבעמקים, עי' מנחות (פד ב')]. (רש"ש)

כל דבר נטיעה (גדולו מן הקרקע). עירובין כז ע"ב ד"ה וגדולו קרקע. (מא"נ)

כגון בשר. עיין מהרש"א דלרש"י לא גרסינן זה. (רא"ג)

(בגון בשר ביצים ודגים). תא"מ, וע"ב לפרש"י ליתא. (נמוקי הגרי"ב)

אסור ליהנות בלא ברכה. לעיל יב ע"א בהנהה הרא"ש, וע"ס לו ע"א ברא"ש, לט ע"א בתוס' ד"ה בלר, וע"ס נב ע"א ד"ה טעמו, שבת כג ע"א ד"ה הדמאי, סוכה כו ע"ב ברש"י ד"ה וקבר ובתוס' שם ד"ה ואכלו, פסחים נג ע"ב ד"ה אין, וע"ס קה ע"ב ד"ה וש"מ, וע"ס קו ע"א ד"ה קפיד, שבת קיט ע"א ברש"י ד"ה לה' האדר, ר"ה כט ע"א ברש"י ד"ה חוץ, גיטין מז ע"א, סנהדרין קב ע"א ד"ה אין. (מא"נ)

אסור לו לאדם שיהנה. יעוין תוס' פסחים דף נג ע"ב ד"ה אין מברכין.

אסור לו לאדם שיהנה. ורא"ה שאין לו עיקר לאינו מברך להרמב"ם, ע' טעם הנכר בנ"י סימן רי"ז ד"ה כתב הרמב"ם בפ"ט. (ג' מהרש"א)

הנהנה מעוה"ז בלא ברכה מעל. עי' עקידה שער ע"ו עלה ל"ב ע"ד. אמר רב יהודה א"ש. ילקוט תהלים תרלו. (יפ"ע)

ר' לוי רמי. ילקוט תהלים תתעג. (יפ"ע)

רש"י. ד"ה האי מבעי ליה. הלוים לשון חלוליים. נ"ב מפני דמטאר מירושלמי בכמה מקומות דלא ממנעי רבנן דרשי מחלפו בין ה"א לחי"ת, ועי' רש מועד קטן לענין בית השלחין. (מהרצ"ח)

ד"ה חייב בעוללות כו'. איזהו עוללות כו'. פאה פ"ז מ"ד. (מרא"כ)

תוספות. ד"ה כיצד. וה"נ שיין הכי (כל"ל) לברך על כל דבר ודבר. [ר"ל דשם לא איירי אלא בכפת דאין לך מה"מ אלא בהמ"ז ומעין ג' לקלא פוקקים, עי' ב"י סמי' ר"ט]. (רש"ש)

ד"ה אחליה. וי"ל כו' ואין לו פדיון פו. עי' שו"ת בנין ציון החדשות סי' קי"ד מקרא דוחאים אשר נטע ולא חללו, ועי' רשב"א ע"ס מ"ש מה. (מהרש"ם)

ד"ה שאין. אבל ודאי מצינו שיהא בלא יין כו'. עי' ב"י יו"ד סי' רס"ה בשם מרדכי, ועי' רשב"ם פסחים ק"ו ע"א ד"ה אר"י בשם שאלתות, ותשו' רשב"א ח"ד סי' רל"ה, ועי' לל"ח פסחים ס"ד. (מהרש"ם)

ד"ה ולמאן. ועתה קיי"ל דרבעי נוהג אף בחו"ל. [אבל דעת הרמב"ם בפ"י מהל' מאכלות אסורות הט"ו דאינו נוהג בחו"ל]. (רש"ש)

בא"ד. מיהו בכרם כו' דכל המיקל כו'. לכאורה נ' לפסוק כדמ"ת כ"ר אף בארץ דהא רבי ס"ל כוותי'. ואולי משום דבסוטה (מג ב') מרבי הא"ק שאר אילנות מאשר נטע, וקחמת דתמני' שם כוותיה, וכתיב בקרא שם ולא חללו א"כ מוכח דרבעי נוהג אף בשאר אילנות. ואף ר"א בן יעקב שם דפליג אפשר דמודה בדין זה. אולם ראיתי בס' שע"ל דס"ל דאף לת"ק שם דמרבי הברכה והרכבה מודה דאין עבלה נוהגת בהם, וא"כ ע"כ ולא חללו דקרא לא קאי רק על המפורש בכתוב (וכה"ג כתבתי בחדושי כתובות ל"ד בס"ד), ולכן נדחה גם ראיתי לגידון דידן. אמנם ראיתי בשנו"א בפ"ה דמע"ס מ"ד שכתב דסתמי דתמני' כמ"ד נטע רבעי ע"ס. ואינני מלאתי מפורש סתם מתני' כמ"ד נ"ר בפ"ב דכורים מ"ו. (רש"ש)

בא"ד. וכרם רבעי בזה"ז מחלנין על ס"פ. בגה"ס תמה כיון דלפינן ממעשר תינני חילול על דבר שיש עליו תורה. ולכאורה ר"ד ור"י בב"מ (מז ב') ס"ל דמחלנין מע"ש אף ע"ד שאין עליו תורה, לפירש"י שם וכל המיקל בארץ כו'. אך בתוס' שם בר"פ ד"ה אסיפון מוכח דאף לפירש"י בעינן שנעשה ברוחב ונעוני ומשקל מטבע היולא, וכ"ס לפיר"ת שם דאסיפון היינו דיש בו תורה. אמנם נראה דאשמעינו לכתה"ג דבר השו"ע יו"ד סי' אל"א סעיף קל"ח, דל"ל ואפשר דאין דברים אלו כו' אבל עכשיו כו' אין להקפיד בכך, ובר מן דין הלא דעת רמב"ם בפ"ד מהל' מע"ש ה"ב דגם פירות מ"ש מחלנין על פירות שהם מינן, ונוכל לומר שכוונת התוס' על ס"פ ממינו. (רש"ש)

בא"ד. מחלנין של (שוה) פרוטה כו'. תינח שוה נמחק. וי"ב עי' מאור הגאון יו"ד סי' רל"ד ס"ק כ". (בנא"ד)

ד"ה ואתי. משא"כ בזית דאין בו לקט. נ"ב חולין (דף קלא). (יעב"ץ)

ד"ה דבר. אפילו ירקות נמי כו'. עי' רדב"ז ח"ב סי' תרמ"ה. (מהרש"ם)

בא"ד. שכן חייבים בפאה. עי' שבת דף קא ע"א לתעוטי תלנה, וע"ס בתוספות ד"ה ואלו שבתה ואין רק ח' אילנות. (רא"ג)

בא"ד. שכן חייבים בפאה. קשה מתאנה דפטור מפאה שאין לקיטתו כאחד, עי' פ"א דפאה ופ"ד דפסחים בפופו, אמנם איכא מינא בתאנים כגון בנות שוח דחייבין בפאה עי' ר"ש פ"ק דפאה. (ראמ"ה)

דף לה ע"ב

גמרא. א"ר חנינא בר פפא. ילקוט משלי תתקסב. (יפ"ע)

רחב"פ רמי כתיב ולקחתי דגני. דגני קשיא ליה, הלא כתיב דגנך. ומשני משום דודאי מיירי הא"ק בשאין עושין רצונו, תשו"ה שפיר קרי ליה דגני, ושלו הוא נוטל, ש"מ דהנהנה בלי ברכה מתהני מגזל. (יעב"ץ)

רחב"פ רמי כתיב ולקחתי דגני בעתו כו'. נ"ל דהרומיא הוא רק מדגני לדגנך, וכן יראה מלשון רש"י, דאל"כ מה זה רומיא הרי מפורש בכתוב דקרא דוחאפסת כו' מיירי בעושין רצונו דכתיב ברשע דעניא והיה אם שמוע. ולעיל מקרא דולקחתי כו' כתיב וכסף הרמתי לה וחבב עשו לנעל וכה"ע דקודש. (רש"ש)

רחב"פ רמי. עי' מנחומא ראה, ילקוט עקב תתקג, הושע תקיי. (יפ"ע)

ואספת דגנך. פסחים נ ע"א ד"ה מקוש. (מא"נ)

ואספת דגנך. ספרי עקב מב ילקוט תהליס תרטו. (יפ"ע)

לפי שנאמר לא ימוש סה"ת הזה מפיך. עי' מ"ש בס"ד בפי"א דמנחות [לט:]. (יעב"ץ)

לפי שנאמר לא ימוש ספר התורה יכול דברים ככתבם. ר"ב עי' (מנחות לט:) דמלינו דר' ישמעאל עצמו פ"ל שמה להיפך דקרא דלא ימוש הוא דברים ככתבם ע"ש וע"ע. (מהרצ"ח)

בזמן שישראל עושים רצונו של מקום. ילקוט ישעיה שסח. (יפ"ע)

מלאכתן נעשית. שבת לח ע"א רש"י ד"ה קנעת, וע"ש לג ע"ב ד"ה ועוסקין, יומא פה ע"ב בת"י ד"ה משופה. (מא"נ)

ורעו זרים. סנהדרין לח ע"א, שבת קג ע"א. (מא"נ)

ובזמן שאין ישראל כו' שנאמר ואספת דגנך. וא"ת היאך אפשר לומר כן והרי בפירוש כתוב בתחלת הפרשה והיה אם שמוע תשמעו וגו' ואספת. וי"ל דודאי לא מיירי באין עושין כלל אלא באין עוסקין בתורה כדבעי רש"י, שלריך להיות תורתו אומנתו דוקא. דס"ל דברים ככתבן, דהיינו רצונו של מקום, ובהכי ודאי מיירי בההיא פרשה. לעבדו בכל לבבכם קאי אתפלה ומשו"ה לא כתיב בכל מאדכם כמ"ש בפירוש הפרשה [בסידור] בבית אל בס"ד, וא"כ על כרחך באין תורתן אומנתן עוסקין, דאל"ה פטירי מתפלה, דלתמריגן פ"ק דשבת [יא.] דרשב"י ותבריו שתורתן אומנתן אינן מספיקין לתפלה. הלכך שפיר מוקי לה באין עושין רצונו כפי שיטתו, דמשו"ה מלאכתן נעשית ע"י עצמן, דה"ל דמיינן בתפלה מפני שעסוקין בדרך ארץ, והרי זה מדוייק יפה ונכון מאד. ועיין תענית (ה ה). (יעב"ץ)

וביומי תשרי לא תתחזו. ב"מ קו ע"ב, ב"ב כח ע"א תוס' ד"ה שהן. (מא"נ)

ארבב"ח. ילקוט תנא תתקלח.

וארבב"ח. עי' מעשרות פ"ג ה"ח שר' יהודה בר' אלעאי אומר כן לר"א ור' יוסי בר' יהודה שהיו מכנסין דרך גגות רצו מה מיניכם לראשונים. (יפ"ע)

דרך טרקסמון כו' אין הטבל כו'. יומא נב ע"א רש"י ד"ה טרקסין, [בילה לד ע"א, פסחים ט ע"א תד"ה ותינעת תימא, ב"מ פח ע"א ד"ה עד, ע"ז מא ע"ב רש"י ד"ה כדי]. (לבוש, מא"נ)

כדי לפטרן מן המעשרות. יל"ד דגבי רב קטינא דפגע ביה מלאכא איתא דבעידן רתחא עגלי נמי אעשה [מנחות מא.], שמא עשה לגילית שהיא מלוה שבגופו של אדם (ושקולה כנגד כל המצות) שאני, וכאן אין המצוה אלא בממונו, לפיכך ממונו לוקה. (יעב"ץ)

אפילו חצר קובעת. לא ידענא מאי חדיש לר' יוחנן ור' יגאי, אטו מי מצי פליג עליה, וכי לא תני להו כל פרק שליש דמעשרות, הא מילתא דתמיהא טובא, ואף שפרש"י בדר' יגאי מן התורה אין חצר קובעת, ונראה שנשמר מזה, ומוקי פלוגתייהו בדאוריתא, אבבי לא ניחא, כיון דלבו"ע מדרבנן מיהא מתחייב, אי הכי מאי מהני להכניסן דרך חצרות, כיון דעכ"פ מדרבנן חיובי מחייבי, אטו דורות אחרונים עברי אדרבנן, שמא י"ל באכילת קבע כו"ע מודו, וכי פליגי ר' יגאי ור' יוחנן באכילת עראי, אי נמי בדבר שלא נגמרה מלאכתו הוא דפליגי. (יעב"ץ)

ור"י אמר אפילו חצר. מתני' היא במעשרות פ"ג ומובא בבילה לד ע"ב דאבר קובע, וא"ל דקמ"ל ר' יוחנן דאמרי בדברי כולם להחמיר בדין איזו נקראת חצר וכדאיתא במעשרות פ"ג ה"ג משמיה דר' יוחנן, ומשום דאיכא תרי ליצני אליבא דר' יוחנן לא אתמר בהדיא משמיה דר"י, והבבלי מכריע בהאי ליצנא דאמר בדברי כולם להחמיר. (יפ"ע)

שמן זית. ירושלמי פ"ו ה"א ע"ב ר' יעקב בר זבדי בשם ר' אבהו. (יפ"ע)

פירא גופיה זית איקרי. ב"ב עי' תוס' עירובין יח ע"א ד"ה מרוחין. (בנא"ר)

הנודר מן המזון. לקמן מא ע"ב ד"ה אי"ה יין נמי. (מא"נ, רב"פ)

והתנן הנודר. לפמ"ש ירושלמי עירובין פ"ג ה"א נדרים פ"ו ה"א, וזיר פ"ו ה"ט ובתוס' כר' יאשיה דאזל בתר לשון תורה בנדרים לחומרא, א"כ י"ל דלענין ברכה אזלי בתר לשון ב"א. אך שיטת הבבלי אינו כן, ובנדרים מט ב, מוקי לדר' יאשי דס"ל ג"כ דאזלי בתר לשון ב"א. (יפ"ע)

חמרא סעיד. [לעיל יב ע"א ברא"ם, וע"ש לו ע"א, שבת קיח ע"א ד"ה לפין], פסחים ד קח ע"א אלא. (מא"נ, לבוש)

א"ה נברוך עליו ג' ברכות. ב"ב לא ידעתי מאי קשה ליה, דהא לקמן (מד.) אמרינן הטעם דאדם הפסיק הענין ומיעטה כל ז' מיני מבשמ"ז ומה בכן דסעד. (מל"ה)

בטלה דעתו. פסחים מד ע"א, וע"ש מה שרמזתי. (מא"נ)

בטלה דעתו אצל כל אדם. נסמן המקומות במס' סוכה ריש דף ד'.

בטלה דעתו אצל כל אדם. שבת דף לא ולב וקמד, הוספה על הגהות רי"פ. (מצפ"א)

אוזוקי מזקי ליה דתניא. עי' יומא ריש דף פ"א, ועי' ש"ע א"ח סי' ר"מ ס"ד בהגהה. (ג' מהרש"א)

השותה שמן תרומה. יומא עו ע"ב ד"ה והא, ב"מ נד ע"ב, וע"ש לט ע"ב, מעילה יט ע"א ד"ה אקשי, חולין קלו ע"א ד"ה אי. (מא"נ)

השותה שמן. הרשוש בגליון תוספתא פ"ו דתרומות, ליתא, ועכ"מ פ"י מתרומות הי"א שכתב התוספתא לפניו בשנוי כאן, וא"כ יש להגיה ברפ"ז כמ"ש כאן ועולי קלי ר"ש שם, ותימה על הגר"א שהגיה שם, ולא הגיה כלשון הגמרא כאן. וירושלמי בפ"ב דמע"ש ה"א שביעית פ"ח ה"ב שמן אין דרכו לשתות כ"א ע"י אינגרון אבל לפטור תחומש אין מצוה רק דממילא מוכן. (יפ"ע)

כל שהוא עיקר. לבאורי ירושלמי פ"ו ה"ד דהיכא דאיכא ז' מיינים מצרך עליו אף שאינו עיקר, יתכן לאוקמי בשאוכל עם ש"ד שאינו מז' מיינים, ע"כ לא מוקי הירושלמי בשאכל ע"י אינגרון, והבבלי לשיטתו. (יפ"ע)

אינגרון. שבת קט ע"ב רש"י ד"ה אינגרון, [יומא עו ע"א, שבועות כג ע"א]. (לבוש, מא"נ)

רש"י. ד"ה וכנ"י. דבחטאו הפירות לוקין. כל"ל. (רש"ש)

ד"ה ביומי ניסן. ימי הקליר. משמע דהיינו אף קודם פסח, וכ"מ מפי' בחומש פ' בהר ובפי' לס' יהושע. ותמה בשו"ת שב יעקב סי' ס"א דהלא עיקר ימי קליר לא הוי עד שבועות דכתיב בי' וחג הקליר, משא"כ פסח לא נקרא רק חג האביב דתבואה נתמלאה בו, אבל עדיין לא הגיע זמן קליר. וי"ל ע"פ מ"ש בסי' תו"ח ברפ"ד דבכורות דש נ"מ בין זמן קליר חטים לזמן של קליר שעורים דבשל חטים הוא דהוי בשבועות ולא מקריבין ב' לחם מחטים של חדש. אבל קליר שעורים זמנו קדים מניסן. ואכתי תקשי הא דאמר רבא דלא חיתו קמאי ביומי ניסן שהן ימי קליר, ואמאי פגי ביומי ניסן בלאוד, הא לא הוה עדיין זמן קליר של חטים רק של שעורים, וא"כ ע"כ הוכרחו להשהות בביתם גם אחר ימי ניסן עד בלות קליר החטים. וי"ל דימי ניסן דקאמר לאו חודש ניסן בלאוד קאמר, אלא כלומר בתקופת ניסן שבו זמן קליר של חטואה, והכי אי' בפרד"א פ"ח בפסוק זרע וקליר וגו' זרע זה תקופת תשרי קליר זה תקופת ניסן, וכן בגמ' פ' המקבל דף קז תתבאר דזמן זרע וקליר נמשך לא פחות משני חדשים. ואע"ג דלר' יהודה החם מונה זמן זרע מתשוון וזמן קליר מאייר, ונראה דקיי"ל כר"ש החם מדמונה מחלי תשרי זרע ומחלי ניסן קליר. ואע"ג דר"י ור"ש קיי"ל כר"י שאני הכא דבתוספתא דתענית אי' דכתה מנאי סברי כר"ש. (מצפ"א)

ד"ה ביומי תשרי. דריכת הגתות והבדיס. לולי פירש"י, י"ל ע"פ הברייתא דפרקי ר"א הנ"ל שזכרתי דתקופת תשרי הוא זמן זרע, ולכך אמר להן רבא דלא חיתו. (מצפ"א)

ד"ה זית איקרי. שהפרי קרוי זית כו'. נ"ב והפרי של הזית הוא השמן, וחזו נעשה ע"י אדם שסותם הזיתים ועשאן שמן. (מל"ה)

ד"ה ע"י אנגירון. ושנוי במשנה. רש"ל במשנת ר' חיים ור"ל. (יעב"ץ)

תוספות. ד"ה כאן בזמן נאמר ואספת דגנך. כל"ל. (רש"ש)

בא"ד. וא"ת והא לקמן בזמן שאין ישראל עושין רצונו ש"מ מוקמינן ליה. נ"ב ואע"ג דקי"ל כר' ישמעאל לקמן, מ"מ גם ר"י מודה דמיירי באין עושין, דהא בעושין כתיב ועמדו זרים ורעו, רק דר"י ס"ל דכ"מ כשכולה עושין רש"מ אבל יחיד העושה אינו כדאי לזה ולכך צריך להגיה מנהג ד"ל, וז"ש בתי' ב' דפליג אהא דלקמן. וקשה וכי יש כח לאמורא לחלוק על תנא, ולפמ"ש א"ש דס"ל כר"י וס"ל דלר"י אין חילוק כלל בזה בין עושין ובין אין עושין דאפי' בעושין צריך לנהוג בהן ד"ל אפי' בשכל ישראל עושין, והך דועמדו זרים לימות המשיח מוקי ליה. (מל"ה)

בא"ד. דאינם לדיקים גמורים. עיין תנחומא פ' נח. (מצפ"א)

בא"ד. והכא בעושין ואין עושין כהדדי מינהו. עי' רש"ל ורש"ל. [ועי' בתוס' ר"י חסיד]. (יעב"ץ)

ד"ה דרך. כדשמע בפ' יולא דופן. וע"ע תוס' שם, ובב"מ דף פח ע"א ד"ה עד. ובקרפף דפטור, מבואר בגיטין פא ע"א בגמ'. (רא"ג)

דף לו ע"א

גמרא. החרושש בגרונו. בשביעית פ"ח ה"ב לענין דאין להפסיד פירות שביעית, ובפ"ב דמע"ש ה"א לענין דאין להפסיד תרומ"ע. (יפ"ע)

החרושש בגרונו כו' פשיטא כו'. דליכא למימר דאשמעינן אע"ג דאיסתאי, דהא בבר אמרו בשלקות בפה"א, ועי' ירושלמי דפירקין. (ראמ"ה)

החרושש בגרונו כו'. עי' בט"ז סי' ר"ב סק"ב. (מהרש"ם)

פשיטא מ"ד כיון דלרפואה כו'. [ק"ל מאי פריך פשיטא, דהלא עיקר דבריהם משמע דאתי לאשמעינן דאינו קונה ברכה לעצמו כיון כדמשמע לעיל, וי"ל]. (רש"ש)

פשיטא כו'. עי' בתי' רבה סי' ר"ב סוסק"ט מה שתמה בזה. (מהרש"ם)

כיון דלרפואה מכוון. לקמן מ ע"א ברא"ם, וע"ש מד ע"ב ועי' תוס' מה ע"א ד"ה דתנקתיה, וברא"ם שבת קיח ע"ב, וע"ש קט ע"ב. (מא"נ)

כיון דאית ליה הנאה. (ברכות מה א') תוס' ד"ה דתנקתיה. (לבוש)

קמחא דחיטי. לקמן לז ע"א ד"ה הכוסס, וע"ש לח ע"א ד"ה האי, ב"ב לו ע"ב ד"ה ואחד. (מא"נ)

קמחא דחיטי. היינו הסלת שמסתפק ר' ירמיה בירושלמי פ"ו ה"א בברכתו האחרונה ומובא בתוס' לו. ד"ה הכוסס. (יפ"ע)

וכי אית ליה עילוי אחרינא ל"מ כו' והא וכו' אמר שמואל כו'. לכאורה קשה דהו"ל לאתויי מהך דשמואל דמבואר לענין קמחא, ולמה המתין עד כה. ונראה דאעיקרא דמילתא ל"ש לאקשויי משמואל אהכא נחמן, די"ל דתליא בפלוגתא דשלקות דלקמן (לח:) דר"נ משמיה דשמואל ס"ל בפה"א וי"י ור"א סברי לדידיה שהכל, וא"כ לא שייך למיפרך משמואל אר"נ, ע"כ הבא לו סייעתא משמן דגם ר"י אמר בפה"ע אף דפליג אשלקות וס"ל שהכל, אלמא לא דמי הני לשלקות ורק על סברא דא"ל עלויי שפיר תקשי משמואל ודו"ק. (ראמ"ה)

אקרא חייא כו' שהנ"ב. ר"ל לאפוקי שלוקה דברכתה בפה"א כדלקמן (לח ב'), בשלמא כל שתחלתו שהכל נ"ב כו' וקרא. (רש"ש)

קמחא דשערי הואיל וקשה לקוקיאני כו'. נ"ב עי' שבת ק"ט. (בנא"ר)

קורא. בירושלמי פ"ו אוף ה"א ס"ל שמואל בפה"ע, ומגיה הרש"ם בפה"א, והוא כמסקנת הגמ' דהסכים שמואל לרב יהודה. (יפ"ע)

שיננא. הפי' ר"ז נמצא בהגהת מהר"י פיק מגיגה טו ע"ב, ועיין תוס' ב"ב דף י' ע"ב ד"ה עליונים. (רא"ג)

צלף. שבת ל ע"ב [רש"י] ד"ה גלף וד"ה ונברא, בילה כה ע"ב ד"ה ונלף, ב"ק קח ע"ב ד"ה הוא, ב"מ כב ע"ב, כריתות ו ע"א. (מא"נ)

והרי צלף דנטעי אינשי אדעתא דפרחא. פירש"י שם פריו, ולקמן ע"ב ושקלוה לפרחא דבוטיתא. ושם הכוונה על הקפריסין ולקמן (מ ב') נלפה פרחה. ונראה דכל"ל כאן הה"נ בסוף. אח"ז מצאתי בערוך ער פרחא הא' דגרים בה"א כדלקמן ע"ב דשקליה לגיגא דפרחא והוי בוטיתא, ולגי' זו א"ש הכל. (רש"ש)

"רותנן" על מיני נצפה. ל"ל "ותניא". (יעב"ץ, רש"ש, בנא"ר)

על מיני נצפה וכו' אומר. (מנרכין). (ר"ה יב ב) תוס' ד"ה תנא, (בכורות נד ב) תוס' ד"ה ושני. (לבוש)

ועל הקפריסין אומר כו'. עמג"א סי' ר"ב סק"ז ומה שכתבתי שם על הגליון, ועי' בט"ז סי' ר"ד סקט"ו, ועי' במעדני יו"ט על הרא"ש סי' ג', ובאלי רבה סי' ר"ב סק"י. (מהרש"ם)

אע"ג דקלסיה שמואל לרב יהודה הלכתא כוותיה דשמואל. ר"ב הטעם מפני דקי"ל (פסחים פד.) גבי גידין שפופס להקשות דבתר בסוף אזלינן ואף ר' יוחנן חזר בזה לר"ל ע"ש. וא"כ כאן דיהיה מתקשה בבסוף כעין ואינו ראוי לאכילה לכן מברך שהכל. (מהרצ"ח)

אע"ג דקלסי שמואל לר"י הל' כוותיה. כה"ג בשלהי ב"ב (קטו.). (רש"ש)

ר' אליעזר. בירושלמי פפ"ד דמעשרות איתא דגם לר"א אינו מעשר מן האביונות על הקפריסין והתמרות ולא מהם על האביונות. (יפ"ע)

צלף מתעשר. (חולין טו ל"ל ו' ע"ב) תד"ה והתיר. (שם קז ל"ל ז' ב') תוס' ד"ה שם, [וא"ה בקלת דפוסים כתוב ברש"י חולין טו ד"ה אבל ברכות דף לו וע"ש ול"ל בדף לז ועי"כ הוגה פה ו' במקום טו]. (לבוש)

כל המקיל בארץ כו' מעשר אילן. לעיל לה ע"ב ד"ה ולמאן, דתמי' פ"א מ"ג בר"ש, שבת פד ע"ב ד"ה אדבנא, וע"ש קלנו ע"א ד"ה ולשלח, וע"ש ברש"י לד ע"א ד"ה עשרתם, ר"ה יב ע"א ד"ה תנא, וע"ש טו ע"ב, יומא פא ע"ב, עירובין לב ע"א, ב"מ פח ע"א, מכות יט ע"א, וע"ש כג ע"ב ד"ה והנאת, פסחים מד ע"א, חולין ו ע"ב ד"ה והתיר, וע"ש קב ע"ב, וע"ש קלו ע"ב, בכורות נד ע"א ד"ה ושני, נדה כ ע"ב, וע"ש נא ע"ב, פ"ג דעוקצין בר"ש, בילה ג ע"ב ברש"י, יומות פב ע"א ועיין מה שרמזתי שם, כתובות כה ע"א, קדושין כז ע"ב. (מא"נ)

כל המקיל. ירושלמי פ"ד דלגאים ה"ו ובפ"ו ה"א ע"ש ריב"ל. (יפ"ע)

הנ"מ גבי מעשר אילן דבארץ גופיה מדרבנן. עי' תוס' חולין ז' א' סד"ה והתיר, ובמש"כ שם בס"ד. (רש"ש)

דבארץ גופה מדרבנן. יש מקשים מזה על הרמב"ם דס"ל מעשר אילן מה"ת, ולמה"ל בשם הירושלמי א"ש מין דגם לר"א אין מעשר מזה ע"ז דהתמרות והקפריסין לא הן בהם דין אילן אלא דין ירק דהוא דרבנן. (יפ"ע)

א"ל מאי דעתך בר"ע דמיקל כו'. עי' יוסף דעת ליו"ד סי' רל"ד סכ"ו בסופו. (מהרש"ם)

"דתנן" צלף. ל"ל "דתניא" צלף.

(יעב"ץ, רש"ש, ובנא"ר)

דתנן צלף ב"ש אומרים. נ"ב אינה משנה, אלא תוספתא סוף פ"ג דלגאים. (ד"י לנדא)

צלף בש"א. ירושלמי לגאים שפ"ה, מעשרות שפ"ד, ובפ"ו דכלאים ה"א מנה ליה ר' יוחנן בין הספיקות ולב"ש. (יפ"ע)

אלו ואלו מודים. עי' ירושלמי שפ"ה דכלאים. (י פ"ע)

הו"ל שפק ערלה כו'. עי' בית אדם דיני שפק שפיקא אות מ' שבשער הקטן בסופו מהא דהוי שפק חסרון ידיעה, ולפמ"ש הר"ן סוף"ק דקידושין דגבי שפק ערלה מקילין גם בספק קרוב לודאי, י"ל דה"ג בזה ועי' לל"ח כאן אלא הבא מדברי הר"ן ותיקש כן מדעתו. (מהרש"ם)

רש"י. ד"ה דאשתני. עי' גי' הרא"ש ותבין דבריו. (רש"ש)

ד"ה קוקאיני. מולעים שבמעיים. שבת דף קט ע"ב, ועיין חולין דף מז. (מצפ"א)

תוספות. ד"ה קמחא. אי בקמח [בתוס' רי"ם הגי' בקמח] שעושין משבולת שועל שמיבשין בתנור. קשה הא שבולת שועל הוא מין שעורים והכא קאמר קימחא דחיטי למעוטי דשעורי כמ"ש נמי בחורף. (מל"ה)

ד"ה לא נטעי. ואותן שקדים כו' מברך עליהן שהכל. עי' לח"ש פ"א דמעשרות מ"ב, לכן ודאי ל"ל כוונת התוס' בשעדיין לא נמלא שום פרי רק קליפה בלבד, והכי ודאי דייק לישנא דתוס', לאפוקי כשיש בהם קצת אוכל, אפילו הוא קטן כל שהו, ודאי הו"ל פרי גם לענין ברכה ומברך עליהן בפה"א, ועי' מו"ק [או"ח סי' רכ]. (יעב"ץ)

דף לו ע"ב

גמרא. ב"ש במקום ב"ה. שבת קלו ע"א. (מא"נ)

וערלתם ערלתו את פריו את הטפל לפריו. נ"ב כ"ק מת ע"ב. (שער הלקוטות)

את פריו. כ"ק קת ע"ת ד"ה ולת. (מא"נ)

את פריו. ילקוט קדושים תרטז, ומירושלמי פ"ג דערלה ה"ת אית דבעי מימר את הסמוך לפרי וע"מ לגרעינים ע"ש. (יפ"ע)

היכא אמרינן. מירושלמי ספ"ד דמעשרות איתא אתרינן עשה שומר היכא דהשומר הוי ממעל להפרי והכא האמיונות הם למעלה והקפריסין למטה. (יפ"ע)

איתביה אביי פטמא של רמון מצטרפת והנץ שלו אין מצטרף כו' אלמא לאו אוכל הוא ותנן גבי ערלה קליפי רימון והנץ שלו חייבין בערלה. הוה תני לאותביה ממתני' דערלה בלא ההיא דעוקלין, למאי האריך אלמא כו' בלא גריע, ותו דהא נמי איכא למשמע מסיפא דמתני' דערלה וכולן חייבין בערלה. ונראה דממתני' דערלה לחודה לא הוה מוכח מידי דאיכא למימר לא משום שומר חייב בערלה, דהא ודאי לאו מילתא, דגן שומר דשומר הוא, אימיה נמי בחלוש, ולא משום דלאו אוכל הוא פטור מרבעי, אלא אוכל הוא ואפ"ה פטור מרבעי משום דבעינן פריו, והאי לאו פרי הוא, וגבי ערלה הוא דרבייה קרא משום דאוכל הוא אע"ג דלא נופיה דפרי הוא, ולעולם קפדם אימת לך דפטור מערלה, דלאו שומר הוא ולא אוכל הוי, ולק"מ, הכי הוה ס"ד. הילכ אייתי ההיא דעוקלין דשמעינן בהדיא דלא אוכל הוא, ואפ"ה חייב בערלה, כ"ש קפרס דלא גרע מיניה. (יעב"ץ)

פיטמא של רמון כו' סמדר. פסחים נג ע"ת [רש"י] ד"ה משיגילו, [קדושין נד ע"ב, חולין יח, וע"ש קיח ע"ב]. (לבוש, מא"נ)

קליפי רימון והנץ שלו כו'. הוא משנה בפ"ת דערלה מ"ה בשיגיו לשון קלח וכרש"ש הגי' תניא, וכן הב"י ר"ס ר"ב כ' שם מייתי ברייתא דתני דגרעינין חייבין בערלה. (רש"ש)

והגרעינין. עמש"ל [ד"ה את פריו]. (יפ"ע)

ר' יוסי אומר. מירושלמי נזיר פ"ו ה"ב ר' יוסי אומר סמדר אסור בנזיר, ובערלה פ"ת ה"ה מוכיח דלכל מילי ס"ל דהוי פרי.

מאימתי אין קוצצין. ילקוט בהר תרנת. (יפ"ע)

וא"ר אסי הוא בוסר כו'. עי' תו"ת סי' ר"ב סעיף ב' ומש"ש. (מהרש"ם)

אלא אמר רבא היכי. מילקוט קדושים תרטז הגי' היכי אמרי' דהו"ל לשומר והוי פרי אלא דאי שקלית כו'. (יפ"ע)

ושקלוה לפרחא דביטיתא ואיקיים ביטיתא. נ"ב עי' חולין (נט.) ביטיתא דפרחא ופירש"י גרעיני גלף פי' בוטיתא גרעיני ופרחא גלף, וכאן הוא בהיפך, ויש לפרש גם שם כמו בכאן וכמש"ש בגליון, ומיהו לקמן (מז:) נלפה פרחה, משמע דלגלף קרוי פרחה. (מל"ה)

דאמר רבא כס. ילקוט קדושים תרטו. (יפ"ע)

שהפלפלין חייבין בערלה. עי' נדה נא ע"ב בגמ' וברש"י ד"ה לטעמא, ואפשר דמשום זה שייך ערלה. (רא"ג)

זנגבלא יבשתא. יומא פא ע"ב ד"ה הא, חולין טו ע"ת רש"י ד"ה אבל. (מא"נ)

הא ביבשתא. (יומא עט ע"ל פת ב') תד"ה הא. (לבוש)

לא קשיא הא ברטיבתא הא ביבשתא כו'. הרי"ף והרמב"ם והר"ג הסכימו שלא לברך כלל על פלפל, והרא"ש והרשב"א והראב"ד פסקו לברך נפה"ע. וכן הסכים הגר"א ז"ל בחו"ת סי' ר"ב סק"ל וכתבתי שם על הגליון חו"ל. עי' מירושלמי ריש ערלה דדרשינן עץ מאכל לפטור סייג וקוצות [ודברי הר"ש ל"ע שנתחלף לו בין ר' יוסי לר' יוסף ע"ש בר"ש ריש ערלה] ול"ל קרא לפלפלין ור"מ לטעמיה דאמר התם כל האילנות יוכלין במתשבה חוץ מן הזית והתאנה, ולטעמיה בכלאים פ"ו אע"ג דהתם ליכא קרא להכי, ורבנן ור' יוסי דפליגי בכלאים שם וסברי דאילני פירות אינם בגועים והכא בגועים ע"כ מקרא דעץ מאכל, ול"ל קרא לפלפלין ופטירי מערלה ובדכתן נפה"ת, ויש להאריך בזה ואכ"מ. (ראמ"ה)

כל שיש בה מה' מינין. לקמן לח ע"ב ד"ה האי, וע"ש מת ע"ב ד"ה אלא. (מא"נ)

כל שהוא מה' המינים. ירושלמי פ"ו ה"ת ע"ש ר' יעקב בר אידי בשם ר' תנינא, וכן איתא בבבלי לקמן מד ת' ועמש"ש. (יפ"ע)

רש"י. ד"ה משיוציאו. אית הפרי. אמנם בפסחים נב ע"ב פירש"י על משיוציאו תחלת העלין בימי ניסן. (רא"ג)

ד"ה חביץ קדירה. מין מאכל קפוי כמו חלב וכו' קמחת ודוכשא ומשמת וקרו ליה אברוש"ד. (ל"ל אברוש"ך), ואין זה בלע"ז, כ"ת מלת פרסי מקומלת בלשון התלמוד, ומסרה בפפרים שלנו, והוא בערוך ערך אברושך ע"ש ונערך תכ"ל. (המתרגם)

בא"ד. כמו חלב שתבלוהו בקיבה. עי' רש"י שבת (לה.) ד"ה המחבץ. (רש"ש)

תוספות. ד"ה קליפי. מכאן כו'. תמיה לי טובא דאסמכי אהא דנפקא לן מאת פריו דרבינהו קרא לערלה, טפי אית לן למילף מפרי דלבעי, דתנן התם בפיפא דהסיא וכולן מותרין ברבעי. ש"ת דלא מקרי פרי סתמת, ועי' מור וקציעה סי' רב סר"ב [וכ"כ הגר"א בת"ת סימן ר"ב]. (יעב"ץ)

בא"ד. מכאן שיש לברך על הגרעינין כו'. עי' תו"ת סי' רב ס"ג ומש"ש. (מהרש"ם)

בא"ד. עמ"ש בעוקלין פ"ב מ"ב ובשבת פפ"ז. (רש"ש)

ד"ה כל שיש בו. שיסעוד הלב אז ברך לברך. עי' ת' גינת ורדים ת"ת בת"ת כלל א' ס' כ"ד עלה י"ג ד"ת סוף ע"ב. (ג' מהרש"א)

בא"ד. ואם לדבק בעלמא. עיין לקמן לט ע"ת גמרא לדבוקי בעלמא עבדי ליה, והחילוק שיש בזה עיין בט"ז ת"ת סימן ר"ש ס"ק ד'. (רא"ג)

בא"ד. וטוב להחמיר ולגמעו בתוך הסעודה כו'. עי' בט"ז סי' ר"ש סק"ה. (מהרש"ם)

דף לז ע"א

גמרא. ואי אשמעינן כל שיש בו הו"א ה' מינין אין אורז ודוחן לא. ומליק בתיובתא מברייתא דאתורז ודוחן מברכין בא"מ, כ' תוס' [ד"ה תיובתא] אפשר בדוחן הלכתא כותייהו דרב ושמואל דלא מברכין עליה בא"מ, משום דלא אתותב רב ושמואל אלא אאורז אבל אדוחן לא, ואיכא למידק דבפ' בכל מערבין [עירובין ל.] מקשי תלמודא לדרב ושמואל מדהתם, והתדרינן אטו מי לא אותביה חדא זמנא, דהיינו הך תיובתא דהכא וכדפרש"י, ואי איתא לדברי תוס' הללו מאי קאמר מי לא אותביה הא אכתי אצטריך לאותבי נמי אדוחן, דמהתם שמעינן דאיהו נמי מזון הוי, דמהכא לא משמע מידי, ויש ליישב ע"פ מה שפרשו שם התוס' דאכו"ע לק"מ אע"ג דלא פליגי אדרב ושמואל אלא באורז ודוחן, אבל כל מילי מודו כו"ע דלאו מזון ניהו, אפ"ה לא קשיא מהתם, דאיכא למימר כל מילי מזון הוו, אלא משום דלא קבעי אינשי סעודתא עלייהו משום הכי לא מברכין עלייהו בא"מ, ולא פרכינן אלא ארב ושמואל דסברי באורז ודוחן אע"ג דקבעי עלייהו לא מברכין בא"מ, והשתא איכא למימר דהך ברייתא דהכא דמחלקת בין אורז לדוחן וס"ל דאין מברכין בא"מ אלא באורז ולא בדוחן, על כרחנו צ"ל דטעם משום דסברה בדוחן נמי לא קבעי סעודה, ודמי לכל שאר מילי דמקרו מזון, וע"כ לא אותבינן מידי עלייהו דרב ושמואל מהתם אלא לענין אורז ודוק. (יעב"ץ)

משום דע"י תערובת. לירושלמי פ"ו ה"ת כשמעורב אורז בדברים אחרים מברך בורא מיני מעדנים ע"ש. (יפ"ע)

בתחלה. מירושלמי פ"ו ה"ת אלעזר כל שהוא בעין אלא ובעין אליטה והוא ממשת המינין בתחלה כו'. (יפ"ע)

על כל מה "שבראר". עי' מאור הגר"א ז"ל סי' ר"ז שבל"ל, ולא כמ"ש המג"א שם בשם כתבי האר"י ז"ל. (מהרא"כ)

חילקא. ברא"ש מת ע"ב, וע"ש מב ע"ת, ותמ"ש מז ע"ת בברש"י ד"ה אית לה"ד, בילה יד ע"ת ד"ה אין, נדרים נה ע"ב, וע"ש מת ע"ב, וע"ש נת ע"ת בר"ן ד"ה הנודר. (מא"נ)

זריז. ע"ש הוא שנתחלפה לדית בזיי"ן, זריד בדלית גרסינן [עיין בדקדוקי סופרים כאן] ועי' גמרא דר"פ הוציאו [יומא מז.]. (יעב"ץ)

הכוסס. (חולין טו ת') רש"י ד"ה אבל. (לבוש)

הכוסס את החיטה כו'. לעיל לו ע"ת ברש"י, וע"ש ע"ב ברא"ש, וע"ש מת ע"ת, וע"ש מד ע"ת, מנחות עה ע"ב ד"ה חבילת. (מא"נ)

הכוסס. מירושלמי בורא מיני זרעונים, וכלקמן והתניא מיני זרעונים ור' יהודה היא. (יפ"ע)

ולבסוף. מירושלמי פ"ו ה"ת ות"ל אחריו לברך, והיא כלקמן והתניא ולבסוף ולא כלוס, ועפ"מ ופנ"ת שם. (יפ"ע)

והתניא בורא מיני זרעים. תוספתא פ"ד ה"ו. (מרא"כ)

הכוסס את האורז. לקמן מת ע"ב ד"ה אלא, וע"ש מב ע"ת ד"ה ברך, חולין טו ע"ת ברש"י ד"ה אכל, וע"ש נב ע"ת ד"ה קטניות, פסחים לח ע"ת. (מא"נ)

ברכה אחת מעין שלש. לעיל לז ע"ת ברש"י, וע"ש לט ע"ת ד"ה בגר, וע"ש מד ע"ת ד"ה רע"ת, וע"ש מט ע"ב ד"ה ר"מ, חולין קו ע"ב ד"ה שנים, יומא עט ע"ב בת"י ד"ה פחות מכביצה. (מא"נ)

והתניא לבסוף ולא כלום. [תוספתא פ"ד] ה"ז. (מרא"כ)

כל שהוא מז' מינין. לעיל לה ע"ב ברש"י ד"ה אית, מת ע"ב ד"ה אלא, מד ע"ת ד"ה מברך. (מא"נ)

מעשה בר"ג. (חולין קו ב') תד"ה וש"מ. (לבוש)

ומעשה בר"ג והזקנים כו'. [נהוקנים נכללו רבי יהושע ורא"ע ור"ע כדמוכח בפ"ה דמע"ש מ"ט. וא"כ לכאורה יפלא הלא ר' יהושע היה רבו דר"ע ורא"ע היה כהן ודרשינן וקדשתו כו' ולברך רשאון. וא"כ מדוע כיבד לר"ע לברך, (ולפמש"כ התוס' ר"פ שני דיינ גזירות דר"ע היה גדול מרא"ע ולמש"כ בתגילה (ריש דף כח) י"ל זה קלת). ועי' לקמן (מג.) דרבי כיבד לרב לברך במקום ר' חייא. ועי' בשו"ע או"ח (סי' רח) וי"ל משום דר"ע ס"ל (לקמן תד). דאפילו אכל שלוק והוא מזונו מברך אחריו ג' ברכות. לכן היה סבור דודאי יעשה כדעתו. ויש לבוון לשון התוס' דכאן לזה. אבל לא כן כתבו שם בד"ה ר"ע, ועמש"כ שם]. (רש"ש)

קפץ ובירך. יעוין תד ע"ת תוס' ד"ה ר"ע. (רב"פ)

וברך רע"ק ברכה אחת. עי' לקמן דף תד ע"ת בתשנה אכל ענבים כו'. (רא"ג)

א"ל ר"ג עקיבא כו'. נ"ב עי' ביאורי הגר"א או"ח סי' ר"ב סק"ק ל"ד ונסי' תרפ"ח סק"ק יו"ד, מ"ר. (רר"א חבר)

רבינו אע"פ שאתה אומר וכו' כן יחיד ורבים הלכה כרבים. הנה בתוספתא נאמר בזה"ל אע"פ שאתה אומר כן ואתרינן אומרים כן לגנדתנו רבינו אחרי רבים להטות. ל"ל דבכוונה שינו חכמי התלמוד והביאו בלשון יחיד ורבים הלכה כרבים, משום דחילוק גדול יש ביניהם, דאחרי רבים להטות לא שייך רק היכי דהיה בישיבה אחת ונתבטלו המעוטים ע"י הסרוחים דרך משא ומתן שהיה ביניהם, אבל היכא דלא היו החילוקים בפעמד אחד ובישיבה אחת רק כל אחד דן והורה למקומו ולשעתו ולא שמעו הטעות המתנגדים, אין זה בכלל אחרי רבים להטות רק בכלל יחיד ורבים הלכה כרבים. עיין בשו"ת הרלב"ח בקונטרס הסמיכה. ובספר גט פטוט בכללים אשר בסוף ספרו. וא"כ כאן דמחלוקת זה של ר"ג וחבריו היה עדיין בזמן קודם ולא היו בשעת המחלוקת בישיבה אחת, א"כ לא שייך בזה אחרי רבים להטות, רק דהלכה כמרוחים, מטעם יחיד ורבים הלכה כרבים. (מהרצ"ח)

יחיד ורבים. שבת ס ע"ב וש"נ. (יפ"ע)

ר' יהודה אומר משמו. ירושלמי פ"ו ה"ת אלעזר בר' יהודה אומר משמו.

(ומל"ה תפשטו מדר"ג דברהמ"ז אינה טעונה כוס, מדאלרביה ר"ג זמון בלי כוס, אלא ע"כ מהא ליכא למשמע מיניה) מ"כ כשמברכי ברהמ"ז אחר שתיית הכוס יצטרכו לזמן עליה ג"כ שהרי היין הוא משנעת המיון, ויצטרך לברכה שלאחריו כוס לזמן עליו, וכך יתחייבו המזמנין לעולם על אכילה או שתיה אחת, זמון על זמון וכוס על כוס, מ"כ אין לדבר סוף, ואע"פ שלא יאמר השומעים מכוס של ברכה, מיהת לאותו המברך דלא קני דלא טעים היה צריך שיברך פעם אחרת שלא ברכות על כוס אחר, וכן פעם אחר פעם, וזה דבר בטל טובא, ואי ס"ל דהברכה טעונה כוס אפילו ביחיד, מ"כ פשיטא דקשיא אין לדבר סוף. (יעב"ץ)

בא"ד. כי איך ר"ע מעין ג' לעצמו דוקא. נ"ב עי' מרדכי ריש פ"ג שאכלו שב' ראחי"ה בשם רב האי גאון דג' שאכלו מז' המינין צריכין לזמן, ולשיטתו מיושב קושית התוס'. (נתוקי הגרי"ב)

בא"ד. וא"כ יזמנו לעולם כו'. עי' בדרכי משה א"ח סוס"י ר"מ אות ה' בשם אגור. (מהרש"ם)

בא"ד. וי"ל היכא דאינו שותה בקביעות כו' וכי נ"ל לר"ג כו'. [ק"ל דהנא מ"ל בפת אורז ודומן כדלקמן, ועק"ל דא"כ מאי פריך לקמן בתאי אוקימתא כר"ג אימא קיפא דרשא כו' נוקמה בלא אכל בקביעות. וי"ל]. (רש"ש)

דף לז ע"ב

גמרא. כל שאינו לא מז' המינין ולא מין דגן. [לכאורה כיון דאמר שאינו מז' המינין ממילא אינו מין דגן, דהרי חטה ושעורה הם מז' המינין. וי"ל דאתא לאפוקי כוסמין ושבולת שועל ושיפון דבתוספתא פ"ד קורלה לכוסמין אינו ממין ז' לפי שלא הוכרה בפירוש, הבאה הרא"ש לקמן סי' כ"א ועמש"כ בפסחים (לו ב')]. (רש"ש)

בתחלה מברך. יעוין תוס' לקמן מא ע"ב תוס' ד"ה אלא פת. (רב"פ)

האי חביצא. לקמן נט ע"א ד"ה פת, וע"ש ברא"ש בדף מא ע"ב, וע"ש מב ע"א, מנחות עה ע"ב ברש"י. (מא"נ)

האי חביצא דאית ביה פרורין. נ"ב עי' שו"ת בית אפרים חלק או"ח סי' י"א מה שהארך בסוגיא זו. (מהרצ"ח)

חביצא. עתוס' בשם הירושלמי, והוא בפ"ו ה"ח, ולפי' התוס' בירושלמי לא אתיא כמסקנא דהכא אמר רב שבת כו', ועי' תוס' ד"ה אמר רבא לתקן דבסתם פתות מכזית אין בו תורה לחם, ועפמ"ש דבענ"ד קאי הירושלמי עד כזית אבבא דסיפא אין הפרוסות קיימות כו' דהיינו בלין בו תורה לחם דהיינו דוקא פתות מכזית ועד ולא עד בכלל, וא"ש. (יפ"ע)

הי' עומד ומקריב מנחות. פסחים לו ע"א, וע"ש לז ע"ב ד"ה דכ"ע, מנחות עה ע"ב ד"ה הי' עומד, וע"ש עח ע"א, שקלים יב ע"ב, רמב"ם ה"ח פ"ז הי"א בא"ל. (מא"נ)

אומר ברוך שהחיינו כו'. עי' תוספתא פ"ה. (מה רש"ם)

פותתן כזית. בירושלמי פ"ו ה"א אמרי בשמה דלרבי ישמעאל דאמר מחזירן לסולתן לא בעינן כזית להמוציא ולרבנן בעינן כזית. (יפ"ע)

לקט מכולן כזית כו'. עי' בגל"ח בארוכות, ומ"ש שם שהיה לו לברמב"ם להשמיענו הדין לענין חמץ כו' עי"ש. ואשתמטיתה שכבר הביאו הרמב"ם בפי"ד מה' מ"א ה"ה. (מנחת חינוך)

שאכלו מיבעי לי' הכא ב"ע בבא מלחם גדול כו'. בתנחות איתא [אלא]. (בנא"ד)

[אע"ג דלית] בי' פירורין. [יעוין דף לט ע"א תוס' ד"ה פת]. (רב"פ)

טרוקנין. פסחים לז ע"ב ד"ה דכ"ע. (מא"נ)

כי אתא רבין אר"י טרוקנין פטורין. נ"ב וגירסת הרא"ש חייבין בחלה וכן הוא בירושלמי ע"ש. (ר"ש קצנלבוגן)

טרוקנין פטורין. בירושלמי אלה פ"א ה"ג א"ל יוחנן עריקאה חייב בחלה ואומר עליו המוציא וי"ל סבר פטור. (יפ"ע)

נהמא דהנדקא. נראה פי' לחם שעושין בארץ הודו, עי' ערוך ערך הנדיקי. (רש"ש)

לחם העשוי לכותח. לקמן ע"ב ד"ה א"ה, מב ע"א ד"ה לחמניות, ובא"ש שם, בר"ש אלה פ"א מ"ה, פסחים מא ע"א ד"ה אבל. (מא"נ)

רש"י. ד"ה או. אף אם אין דגן הוא אלא שלא עשאו פת. נ"ב כגון דייסא, אבל כוסס אף לר"ג אין מברך ג' ברכות כמש"ל דף מ"ד ע"א ע"ש. (מר"ה)

ד"ה ותני עלה. כלומר ותנן כו' [עמש"כ בגדרים (יט. בס"ד)]. (רש"ש)

בא"ד. כלומר ותנן. שהיא סוף המשנה שם, וכן הגירסא בגמרא שם ותנן, ועי' בהרא"ש פסחים פ"ב סימן ט"ז בגל הסוגיא דכאן. (רא"ג)

ד"ה והוא שאכלן. שלא יהיה וכו' ואם שהה יותר וכו' ואין בו חיוב כרת אם אם ממן הוא. נ"ב הא דלא נקט רש"י ג"כ ואין יוצא בו ידי חובת מצה דהרי בברייתא נזכרו שניהם. היה אפשר לפשוט בעיית הרב מוגל מאם פי' ט"ז מובא בס' למודי ה' סי' קע"ז דבתפקר אם דין דשהיה בכא"פ דוקא באיסורין נאמר אי גם במ"ע דאכילה נאמר ע"ש, ומדברי רש"י מוכח דרק באיסורין שייך כא"פ אבל במצה יוצא אף יותר מכא"פ, אולם אמיתי אל הרב הנ"ל חוץ מזה דלא ידענו החילוק בין איסור למצה, הנה נשמטו במחב"ת ש"ם מפורש בהדיא (פסחים קיד:) אכלו לחלאין יצא ובלבד שלא יהיה יותר מכדי אכילת פרס ע"ש, ושם על מ"ע דמרור אמי' עי' רשב"ם ותוס' שם, ומזה מוכח דאף במצה נאמר הדין דיותר מכדי אכילת פרס לא שמיה אכילה. (מהרצ"ח)

תוספות. ד"ה חביצא. לכן נ"ל דחביצא היינו פרורין כו'. עי' שו"ת בית אפרים חא"ח סי' י"א י"ב מ"ש בזה וכבל קוגיא זו באורך. (מהרש"ם)

בא"ד. כמו חביצא דאמרי. הוא בכתובות (פ.) ובב"מ. (רש"ש)

בא"ד. שהן נדבקו. יש יותר ביאור בזה בתוס' מנחות עה ע"ב ד"ה חביצא. (רא"ג)

ד"ה היה עומד. [בתנו] על פירש"י דבשרא דמשתנה מנהה מיירי, שהוא דוחק. אבל נראה דדחקיה לרש"י לשנא יחידא דבירושלים לחם לי, ודאי לא בחוץ מיירי, ואו אי [נימא] בירושלים לא דייק לגמרי אי בהקרבה קמיירי דאין מקריבין אלא בצבת ובירושלים נמי חוץ הוא דהוי, היינו דקשיא ליה לרש"י, ולפירושו אתי שפיר, בדש לדידי חזי אפילו מיתא אהקרבה ממש קאי, אפ"ה בירושלים למילתא אחריתא אתא, היינו לאפוקי בחה, אע"ג דקרבה (בנמה, ולדר"י לא קרבה כלל) מיהא לא מבנך עלה זמן דאינה מצוה אלא בצבת הבמיה, והיינו בירושלים שמשבאו לה נאסרו הבמות, זה נראה נכון ויש. (יעב"ץ)

בא"ד. ולא כפירש"י דמיירי בבהן שלא הקריב מעולם. כלומר בבה"ג פשיטא לריבא לאימר, ובמתא נמי לא משמע הכי דווקא, אלא אשמעינן דזמן אלי שהה אבי נמי לחדוש מצוה לברך עליה ברכת זמן כמו על חדוש פרי. (יעב"ץ)

בא"ד. וע"ע תוס' מנחות דף עה ע"ב ד"ה היה. (רא"ג)

ד"ה לקט. ול"נ דא"כ היכי קאמר דאם אמן כו'. ולי נ"ב קשה מואם מצה כו' דבפסחים (לא.) אמרינן על הא דתנן חלות תודה כו' א"י בהן דטעמא דבעינן מצה המשתמרת לשם מצה כו' אז דבעינן מצה הנאכלת לז' וכן פריך שם ומיפוק ליה דהוה מצה עשירה, ובתוס' שם ד"ה חלות דאי הוקשו תיפוק ליה דבעינן מצתכם כו' וכל הני טעמי יש בחנמות שלא יצא בם ולע"ג, ועי' בתר"י שהקשו ג"כ מטעם דא"נ בכל מוקמות. (רש"ש)

בא"ד. ונראה דקאי אה' מיינן כו'. [הא דלא פריך מזה לחוד בלתי הקדמת הא דתני דבר"י עמש"ל לעיל (יא.)]. (רש"ש)

ד"ה לחם כו' והיינו כשעשאו כלמודים ופרש"י כו'. עי' תשו' מהר"ח אור זרוע סי' קל"ב. (מהרש"ם)

דף לח ע"א

גמרא. כעבין. בב"ח גרסינן, כך נ"ל, וכן נראה מפרש"י. פירוש כלחמים עבים, כפת עבה היא הגלוסקא (וכף השמוש הוכרן לפי שאינו עב ממש כי הוא עשוי לכותח ומשונה קצת משאר פת, אלא נלמה קצת בבעביו נוטה לגלוסקא). (יעב"ץ)

כעבין. ל"ל כעבין, כגי' הערוך, עיין פסחים (מח:) רש"י ד"ה אבל כעבין. (רי"ז לנדא)

כעבין. בירושלמי אלה פ"א ה"ה ע"ש בתוספתא. (יפ"ע)

כלמודים. בנסרים שהם משופים שטוחים, כך אלו הבכרות עשוים דקים ורקיקים, וערוך גרים כעבין בכף, ואינו נראה לי. (יעב"ץ)

האי דובשא דתמרי. [בגא"ש (לז) [בה] ע"א, בתוס' לט ע"א ד"ה מיא, מא ע"ב [בש"י] ד"ה בבש, פסחים כד ע"ב ד"ה אלא], נ"ב לו ע"ב ד"ה אחד. (מא"נ. לבוש)

האי דובשא דתמרי כו'. עי' בטו"ז סי' ר"ב סק"ה וסק"ח, ופמ"ג במשב"ז שם. (מהרש"ם)

האי דובשא דתמרי מברכין עילוי' שנ"ב מ"ט זיעה בעלמא הוא. תולין לט ע"א, פסחים כד ע"ב. (שער הלקוטות)

זיעה בעלמא. יעוין דף לט ע"א תוס' ד"ה מיא דסלקי. (רב"פ)

דתנן דבש תמרים. עיין פסחים דף כד ע"ב בתוס משנה לאבי ומסקנא כן, וכאן אמרינן כי האי תנא. (רא"ג)

דבש תמרים ויין תפוחים וחומץ ספוניות. נ"ב עי' פני יהושע קדושין בקונטרס אחרון. (שער הלקוטות)

וחומץ ספוניות. רש"י פירש קופי ענבים, ולי נראה של"ל שמוניות, מענין שמיו, כלומר הגדלים בשמיו. (יעב"ץ)

ור' יהושע פוטר. בעין משפט אות ה חסר מיי' פי"ג מהל' ברכות ה"ג ד'. (ר"י לנדא)

ור' יהושע פוטר. עי' ירושלמי פי"א דתרומות ה"ב שקיל וטרי אי רק מתוקם פוטר או אפי' מקרן לכהן כשלא נא לידו, ועפ"מ שם. (יפ"ע)

טרימא מהו. בירושלמי פ"ו ה"א ע"ש ר"ה דמברך שהב"ב, והכא מסיק נפה"ע, ועפ"מ דהתם מיירי ברכה. כדמתלק לקמן גבי שתיתא, והכא מיירי בעבה. (יפ"ע)

האי תמרי. ל"ל הני תמרי. (יעב"ץ)

שתיתא. [בירושלמי פ"ו ה"ח] אר"ה שתיתא כו', שהב"ב והיינו ג"כ ברכה בע"ל. (יפ"ע)

רבה לרפואה קא עבדי לה. לרבינו יונה מפני שאוכל לרפואה אינו גורע ברכתו, אלא ר"ל אם היתה רבה כמו שעושים לרפואה אף ששותה אותה להנאה. (ג' מהרש"א)

א"ל אביי ואת לא תסברא כו'. נ' דלפי הגי' בפ' ח' שרלים [קי.] דרב יוסף סבר דזיתום המגרי, היינו מי דקרים דאסור לשתותו בשבת לרפואה. מ"כ ל"ל דהא דשותין זיתום המגרי בתין לריך בלל לרפואה. וה"נ טוחשין הבשות דתני בהדי. וזהו כוונת קו' אבי הבא דאמיפא קסמך דהתנן כל האוכלים כו' ומקיים חוץ ממי דקרים. ור"ל דע"כ ל"ל דברייתא דוחין קאי בדגברא לאכילה קמכוין וא"ל לרפואה וא"כ טוחשין ה"ב. ולינא אחרינא דהכא סבר כאינ אמוראי דהתם אז בגי' ר"ח שם. דמי דקרים לאו היינו זיתום המגרי, וא"כ י"ל דלריך לרפואה ורק כיון דלא מכוין לאכילה שרי. ודו"ק. (ראש"ה)

מה הוא. בב"ר פט"ו ובירושלמי פ"ו ה"א הפלוגתא להפך, ועי' שות"ת סי' ק"ד, ילקוט ואלא קנו, תהלים תתכב.

במוציא כ"ע לא פליגי דאפיק משמע כו'. ועי' בפרש"י ותוספות. וקשה על סוגיא זו מי לא ידע מדקדוק לשון הקודם שאולא הוצא לשון עבר אלא יוצא לשון עתיד ואלא מוציא לשון הווה בל"א "ער ליהט אויס", ואפי' המוציא בה"א הידיעה אין מוציא מלשון הווה ולפעמים אלא מוציא הוא שם מוצר, כי כן כל לשון בינוני בדמות תואר בלשון אשכנז "אויס ליער" ואיך פליגי בגאים אלו לאמר דמוציא והמוציא עבר משמע, וע"ק למה לא יאמר בברכה אשר הוצא לחם מן הארץ, דהא פשיטא דהוא לשון עבר ממש ואין שם עירוב אותיות כלל כמו אשר קדשנו במצותיו, אשר בחר בנו, אשר נתן לנשמה בינה, לכן נראה דהכי פי' במוציא כ"ע לא פליגי דאפיק משמע, כלומר מוציא שם המוצר שנקרא לפעמים כן על שם שבבר הוצא, או ע"ש שמוציא תמיד בעבר ובעתיד ובהוה (לבד), כי פליגי בהמוציא דבנן סברי המוציא דאפיק משמע, כלומר יש בכללו ג"כ העבר ופי' בל"א "דער דא אויסליהט" והבינוני מורכב מעבר ומהווה ומעתיד שבבר נעשה קצת ממנה ועושה ויעשה גם כן בעתיד קלתו, וכן המוציא לך מים מצור החלמיש כמו שפי' רש"י, ור' נחמיה סבר המוציא דמפיק משמע, דמלינו דאין בכללו אלא הווה עתה והבעתיד אבל הבעבר אין בכללו לגמרי, שבא' המוציא אחבבה מחחת סבלות מצרים, שבעבר לא עשה שום דבר השייך לצורך יציאת מצרים אלא מעתה התחיל להשתדל בהוצאה ומאז ואילך היה גומר והולך, וסבר דזה גורם ה' הידיעה, ומה שבא' המוציא לך מים וגו' אע"פ שנעשה קצת בעבר אין כוונתו על העבר אלא על ההווה והעתיד לבד, כי עדיין היה מוציא כל יומי היומם במדבר כמו שפרש"י, ומשיך והלכתא המוציא לחם מן הארץ כו' ואין אומרים אבר הוציא עבר ממש אע"ג דעיקר הכוונה ההגוזה בברכה על העבר כמו שפרש"י מ"מ ניחא ליה למנקט מלה שכוללת גם ההווה והעתיד. ומקשי התוס' ואע"פ דמוציא כ"ע לא פליגי דאפיק משמע כי הוא שם המוצר כמו שבחבתי ואפשר לבלול בו גם ההוה והעתיד, בלומר נקרא בן ע"ש שמוציא תמיד, כי כן דרך כל שם המוצר כמו חכם בכל שומר יוצר ודומיהם בירושלמי מפרש כדי שלא לערב האומיות. וי"ל עוד טעם מפני שמלינו בקרא מלת מוציא שם מוצר שאין בכללו אלא העבר לבד שלא נקרא בן אלא ע"ש העבר, והוא אל מוציאם ממצרים, לכן לא ניחא להו למנקט מלת מוציא כדי שלא יטעו בכוונת הברכה, ובירושלמי הוה מצי למימר טעם זה, אלא חד מתרי טעמי נקט ובחר בטעם היותר טוב, והנה עיקר הטעם שבחרו בהמוציא לבלול בו עיקר העבר עם הווה והעתיד, וכן לקמן פרק אלו דברים במשנה (נח:) בית שמאי אומרים שברא מאור האש ואי"ה אומרים ברא מאורי האש, ובגמ' (נב:) אמר רבא בברא כ"ע לא פליגי דברא משמע כי פליגי בבורא ב"ש סברי בורא דעתיד למברא וב"ה סברי בורא נמי דברא שמע מתיב רב יוסף יוצר אור ובורא חשך יוצר הרים ובורא רוח בורא שמים ועוטיהם אלא אמר רב יוסף בברא ובורא כ"ע לא פליגי דברא משמע כי פליגי במאור ומאורי כו', ופרש"י דברא משמע לשעבר ויפה לאומרו שעל בריית האור שברא בשבת ימי בראשית משבחין אותו ולפי שבמה"ש נברא בדאמרינן בפסחים, בורא דבר שהוא בורא תמיד והא לא שייכא הכא שהרי כבר נברא עכ"ל רש"י ודו"ק, וכן מלינו רוב הברכות בלשון הווה או מוצר, כמו מוזן הדעת, חנון המרבה לסלוח, הרופא בחשובה, בורא פרי הגפן, בורא פרי האדמה, בורא נפשות רבות, יוצר אור, יוצר האדם, וכן רוב הברכות. ומעטים הם שבמלאים בלשון עבר ממש, אשר בחר בנו אשר נתן לבבו בינה, שהכל ברא לכבודו, אשר קדשנו, אשר נתן לנו תורת אמת, אשר יצר את האדם, אשר ברא בשם, והתכם יוסף לקח וירחה בעיניו טעם ליציאת אלו מן הכלל והוא מוכן למכין, ולזה אני אומר שיש לאמר שהכל נהיה בדברו היות בסגול, לשון מיוני, ולא נהיה היות בחתך שזה לשון עבר לזכר לבד או מיוני לנקבה לבד כידוע בספרי הלקדוק, משום דרוב ברכות בלשון מיוני נאמרו ובכל מקום אזלינן בתר רובא. (חכמת מנוח)

במוציא כו"ע לא פליגי עי' שאילת יעבץ. (סי' קד, ה) ומו"ק [או"ח סי' קסז]. (יעב"ץ)

כי פליגי בהמוציא. בירושלמי פ"ו ה"א ובב"ר [פט"ו] לכ"ע המוציא משמעו להבא ולא לשעבר, ובהא פליגי ר"נ סבר דע"ש העתיד שתלא לחם וגלוסקאות מן הארץ נתקנה הברכה ורבנן ס"ל דגם בהתחלת הבריאה קודם החטא היה כן. (יפ"ע)

המוציא לך מים מצור החלמיש. עי' בל"ח דהקשה למה לא הביא מקרא דפ' אמור דכתיב המוציא לחמכם מארץ מצרים, ועי' שו"ת שבו"י בסוף ספרו דתירץ משום דאמרי' בכל דור ודור חייב אדם לראות את עצמו כאלו הוא יצא ממצרים ע"ש, ולכאורה לפ"ז הראיה מאל מוציאם ממצרים לא יתכן, ואפשר דמפ"ז דקדק רש"י וכשבאמרה פ' בלעם בבר יצאו, היינו דדוקא לישראל מקרי הוה שבכל דור ודור חייב אדם לראות כאלו הוא יצא, אבל בלעם שהיה נכרי א"כ מדבר רק על לשעבר. (מהרצ"ח)

**משתבחין ליה רבנן לרבי זירא בדרב זביד אחוהי דר"ש בל"ל, (מלא "אח" שהוסיפו בד"א שבוש) "בדרב" בית ולא חד מלה, (ואחוהי ביוד), וכתיב כמוהו, ולא כרש"ל שעושה ממנו שתי מלות גורם בר רב, תרין ריש"ן, וכתב שנתקר שם החכם. ולא היא דלא אשכח דכוותה, גם הוא לשון מגומגם כי לפ"ד הי"ל בבר רב זביד, או בבריה דר"ז. אבן מה שהכריחו לרש"ל לומר כן, הלא הוא מחמת שראה בגדו אחוהי דר"ש בר רב זביד, דמשמע שם אביו ר"ש, לא ר"ז (היינו דתרמוז רש"ל ב"ודוק"), ואי משום הא לאו מילתא היא, דטובא אשכחן בתלמודא שם הבן דומה לשם האב כמו אבא בר אבא אבוהי דשמואל בתגדה דר"פ מ"ש [לעיל יח:], וכן כמה תנאים ואמוראים, דוק ותשכח. ודילמא נמי תורגיה הוה, דיקא נמי מדנקט שמא

דאמוסי ולא דאטוסי, אין שיהא אין ספק של"ל חדא מלה כמש"ל, והוא לשון מורגל כמו בקדושין (כט, ב) חוזלתו הרבה. (יעב"ץ)

רש"י. ד"ה כלמודין. [שלא הקפיד על עריכתן. כ"נ דל"ל]. (רש"ש)

ד"ה טרימא. ואינו מרוסק. עי' בט"ז סי' ר"ל סק"ד, ועי' ירושלמי פ"ו ה"ז דף ל"ח ע"ב. (מהרש"ם)

ד"ה ורבי נחמיה. דכתיב המוליח אתכם כו'. עי' מדרש רבה פ' לך פמ"ד סי' כ"ג אתן וגו' אין כתיב כאן אלא נתתי, וברש"י שם עה"ת [בראשית טו, יח], וא"כ גם כאן מאתיו של הקב"ה נעשה ולעולם המוליח דאפיק משמע, ועי' מתשבת מרדכי למהר"ם באגעגו פ' ואלה מזה. (מהרש"ם)

תוספות. ד"ה לחם (בעמ' קודם). משוס עושה עיסתו (נלק). מיהה זו מחוקה. (נמוקי הגרי"ב)

באו"ד. כדי לחלקה. נ"ב נלק. עי' ירושלמי פ"ק דחלה. (נמוקי הגרי"ב)

באו"ד. וכ"ד שתחלתו סופגני וסופו עיסה אם נאפו בתנור או בכירה או באלפס בלא מים ושמן מיימין כו' ופליגי כו' וסופו עיסה דר"ל ס"ל כו' כל"ל, וכדפוסים שלפנינו נסתרנו המיגות. (רש"ש)

באו"ד. דהכי איתא בירושלמי כל שהאור מתחיה מייב בחלה ומברכין עליו המוציא כו'. נ"ב אמר ר"י ובלבד ע"י משקין ר"ל בהא מודינא דפטור. (מל"ה)

ד"ה האי דובשא. ולאפוקי מה"ג כו'. ובהג"א מהר"ם מקיים כו' אם תחלה בפה"א שלמן שהכל כו' שאין סברא להוריד אותו משני מעלות משמע אף למ"ד שלקות שהכל היינו דוקא דפרי האדמה אבל דפרי האילן בפה"א ואם נייחס סברא זו לרש"י יבאל מהל"ע דגה"ש עליו לקמן (לט.) בד"ה דורמסקין, אבל ל"ע על סברא זו דהא מבואר שם בסוגיא דלמ"ד שלקות שהכל גם על זית אין מליח שהכל וכמו שהעיר זה בהגה"ש שם. (רש"ש)

באו"ד. ושכר דידן וכו' לא מברכין עליה בורא מ"מ. נ"ב עי' בספר מהר"מ מיקטין בהקדמתו לאלפסי סדר נשים, ושו"ת חכם צבי סימן כ', ובספר פני יהושע קידושין בקונטרסו על חדש. (מהרצ"ח)

באו"ד. עיין סוף הדיבור. נ"ב עי' בסמוך חוס' ד"ה והא תנן. (מל"ה)

ד"ה ושוין. והכי דייקינן התם. כוונתם לשנת קנו ע"א. (רא"ג)

ד"ה ואי ס"ד. אסור בשבת וכו'. [וב"ב מיבת וכו' מיותר הוא]. (מרא"כ)

ד"ה והא תנן. ואי"כ כ"ד שיש בו מה' מיגין ואינו עשוי לסעוד כ"א לשמות כגון שכר וכיולא בו מברך שהכל. נ"ב ואל"ד למה נקיט בש"ס לעולא הטעם רבה דלרפואה קא עבדי לה, כיון דאף ברפואה היה מברך בא"מ רק משוס דאינו עשוי לסעוד כ"א לשמיה, והו"ל לאימר רבה דלשמיה עבדי ליה, וי"ל דדבה ראוי קצת לסעוד רק משוס דלרפואה קא עבדי לה אינו עשוי לסעוד כ"א לשמות משוס רפואה, וכ"נ ממש בתר"י וע"ש ודו"ק. (מל"ה)

דף לח ע"ב

גמרא. אשמעינן טעמא כו'. עי' בט"ז א"ח סי' קס"ד סק"ד ומש"ש. (מהרש"ם)

והלכתא המוציא. ברא"ש פסחים ז ע"ב, יומא עא ע"א ד"ה א"ק והמשלם, ערובין יט ע"א רש"י ד"ה המוליח. (מא"ג)

והלכתא המוציא. עי' חוס' שהמיא בשם ירושלמי, והוא בפ"ו ה"ח, ומ"ש חוס', מלחם מן מקבה שם בירושלמי, ואיכא גירסא ישנה שם גם מי' של חוס' ועפנ"ח. (יפ"ע)

ירקות דומיא דפת. כה"ג מדייק בירושלמי פ"ו ה"ח ע"ש ובפנ"ח. (יפ"ע)

ומנו רב. בירושלמי פ"ו ה"ח, ובפסחים פ"ב ה"ה רב ושמואל דאמרי תרוייהו שלקות שהכ"ב והכא תרוייהו ס"ל בפה"א, ועי' לקמן דרש ר"נ משמיה בר' שמואל ובירושלמי שם ר"ז בשם שמואל קאמר בשלקן בפה"א ובשתקן אח"כ אומר שהכ"ב. (יפ"ע)

יוצאין ברקיק השרוי. בירושלמי פסחים פ"ג ה"א בשם סתמא דברייתא. (יפ"ע)

ולא היא. כפי דברי הר"ש חלה פ"א סוף מ"ה ע"כ רק דמוי בעלמא היא. (רא"ג)

משום דבעינן טעם מצה וליכא. נ"ב אע"ג דקי"ל (פסחים קטו:) בלע מלה יצא בלע מרור לא יצא, דטעם מרור בעינן וליכא, משמע דלא בעינן טעם מלה, י"ל כיון דבעי הש"ס ק"פ גיד הנשה אם אכילה בגרונו בעינן או אכילת מעיו בעינן ע"ש, ואע"ג דאמן קי"ל בכ"מ אכילה בגרונו בעינן, אולם במלה שהוזמה מצומו לאכול עם המרור ביחד אע"ג דמרור מבטל טעם המלה מ"מ נהי דנאסר הנאת גרונו גלי תורה דכאן סגי אכילה במעיו ומפ"ז בלע מלה יצא. משא"כ במלה שלוקה דאין כאן אפילו אכילה במעיים דכבר נשתנה לגמרי לכ"ע לא יצא ועי' רשב"א במ' כאן. (מהרצ"ח)

משום דבעינן טעם מצה כו'. עי' הגהת מהר"ץ חיות מהא דבלע מלה יצא, ועצלם ממנו דברי הט"ז סי' תס"א סק"ב ומשב"ז בשם לבוש, וכ"ה בדבש"ז ח"ב סי' תקפ"ב. (מהרש"ם)

אר"ח בר אבא. כ"ה ג"כ בירושלמי פ"ו ה"א דר"ח בר וזא [דהוא בר אבא] ס"ל בפה"א ור"ב בר יפת ס"ל שהכ"ב. (יפ"ע)

אר"י שלקות. [לעיל לו ע"ב ד"ה בריבינא], פסחים מא ע"א ד"ה עולא, [ב"ב לז ע"א ד"ה אילימא]. (לבוש. מא"ג)

וכי מה ענין. בירושלמי אר"ז מאן ידעה משמעה ר' יוחנן יאות כו'. (יפ"ע)

ועוד. כ"ה שם בירושלמי ועוד מן הדא כו' ומורמסין לאו שלוקין הן. (יפ"ע)

כל תלתין יומין. עיין חולין [פו:]. (יפ"ע)

אני ראיתי. בירושלמי פ"ו ה"א ר' יוחנן נסב זיתא ולישא שם מליח, ועי' לקמן לט. חוס' ד"ה בלר, ובהג"ש, ועי' פנ"א שם.

בזית מליח. [לקמן מט ע"ב ד"ה ר"מ, ויומא עט ע"א מ"י ד"ה פחות וד"ה ואכלו וד"ה כותבות], ובחוס' שם ד"ה ולא, [וע"ש פ ע"א ד"ה והתניא], סוכה כו ע"ב ד"ה ולא.

(מא"ג, לבוש)

מתיב רב יצחק בר שמואל. בירושלמי פ"ו ה"א ובפסחים פ"ב ה"ה ע"ש רב שמואל בר רב יצחק. (יפ"ע)

רש"י. ד"ה שלקות מברך. ר"נ חשוב ולא קרי לעולא רבותיו. נ"ב עי' בספרי כנות סופרים ערך עולא מ"ש בפי' דברי רש"י. (מל"ה)

ד"ה אמר שלקות. ורבי יוחנן קאי כר' יוסי. עי' לקמן ד"ה שאכל זית ומש"ש. (מהרש"ם)

ד"ה שאכל זית. מליח כרותם. עי' חולין (קיא:), ועי' נודע ביהודה מהד"ק יו"ד סי' כ"ו. (מהרש"ם)

תוספות. ד"ה והלכתא. לא פליגי דאפיק משמע. גרסת הנ"י בחוס' היתה, דמפיק משמע, עיין סי' קס"ז עלה ע"מ סוף ע"ג. (ג' מהרש"א)

באו"ד. ובירושלמי מפרש טעמא כו'. וע"ע טעם בזוהר תדא רות דס"ז ע"ד סד"ה שביעאה, ובתיקוני זוהר תיקון י"ז. (בנא"ד)

ד"ה משבחת. יש להן ברכה לאחריה. ל"ל בתלתא קמייתא קיימי, וכאילו אמר יש להם ברכתן הראשונה וק"ל. (יעב"ץ)

באו"ד. על הין מבושל כו' שכל כך הוא טוב כו'. עי' פ"ב דתרומות מ"ו ופי"א מ"ח, ול"ל דמ"מ ראוי לשחייב גם כשמבושל. (מהרש"ם)

באו"ד. ובכל שלקות מיירי דאב"א כו' מדפליג כו'. [ק"ל ל"כ מאי מיירי ראיה מתורמסא. הלא הוא מר מאד מתחלתו כדפירש"י בבילה. ובמ"ר בראשית פ' י"ח התורמסא ערוך לתמוק]. (רש"ש)

ד"ה. כל. לאו דוקא כל תלמודו. והב"ש פי' דוקא. (מצפ"א)

באו"ד. לאו דוקא כל תלמודו. בפסחים (קח:) ור' ששת, ובהרשב"ש בב"ב (קנז:) ד"ה מהדורא ים מקום לפרש כן, אבל יש לראות למצוא פירוש לפ"ז לפרכת הגמ' כריתות (כז:) והא ר' זירא. וע"ש בהגהת מהרי"פ. (דא"ג)

ד"ה זית. ומליח כרותם. ועי' היטב בחולין קי"א ב' ודו"ק. (רש"ש, מרא"כ)

דף לט ע"א

גמרא. בצר ליה שיעורא. בירושלמי פ"ו ה"א איתא דר"ח בר וזא הוה מסתכל ביה ומתה על הברכה אחרונה, ומשני התם משום בריה, ועתום' ורא"ש, ועי' גל"מ דהכא ולקברא דלאו במלתייהו קיימי קאי וליכא למימר בריה הוא ע"ש. (יפ"ע)

כזית בינוני בעינן וההוא כו' כל"ל. (וכן הענתיקו התוס' ביומא (עט.) ובסוכה (כו ב') ותיבות והא איכא ל"ג לה). (רש"ש)

זית שאמרו כזית אגוז. יומא פ ע"א רש"י ד"ה והתניא. (לבוש, מא"ג)

סמרוסי. בירושלמי בכורים פ"א ה"ג אוויסי ולמה נקרא כו', ושם הוא ע"ש ר' אמי א"ר יוחנן.

הנהו תרי תלמידי. בירושלמי פ"ו ה"ב, ושם איתא שהוצא פרגיין ואחוויתא וקפלוטות ועפנ"א, ועי' רש"י כאן, ומ"ש והילף, פי' הלזה ומחר לענין פי' הגמ' ואין זה שייך להכוחה דאינו מפה"ע כדאשנו רבים ועלאו בכוונתו שהמינו והילף היינו אין. (יפ"ע)

נתן בר קפרא. [ברכות מה ע"ז] חוס' ד"ה אם, (חולין קו ב') חוס' ד"ה וש"מ. (לבוש)

רשות לאחד מהן לברך. עי' חוס' לקמן מה ע"א ד"ה אם. (רא"ג)

על הפרגיות. מא ע"א ד"ה אבל, וע"ש מב ע"א ובכל"ש שם, וע"ש מג ע"ב, מה ע"א ד"ה אם, חולין קו ע"ב ד"ה וש"מ. (מא"ג)

תבשיל דסילקא. לעיל לו ע"ב ברא"ש. (מא"ג)

לדבוקי בעלמא. עי' חוס' לעיל לז ע"ב ד"ה כל. (רא"ג)

השבת. עי' ירושלמי תרומות פי"א ה"ל, ושם משלך נתנו לך, דהיינו משום דאינו אוכל כלל. ע"כ מבעי' לי' הכא במיא דשבתא יותר משאר מי שלקות. (יפ"ע)

פת צנומה בקערה. [לו ע"ב ברא"ש, מב ע"א ד"ה מיכן], מנחות עה ע"ב ד"ה אפילו. (מא"ג, לבוש)

ופליגא דרבי חייא דאמר רבי חייא כו'. כל"ל, וכדלקמן בסמוך, וכ"ה בר"ף ורא"ש. (רש"ש)

צריך שתכלה. גם בירושלמי פ"ו ה"א ע"ש ר' חייא, ועפנ"א ב' פירושים בשם הפוסקים, והכא מוכח כפי' הראשון שלא יקדים לאחוז קודם הברכה גם מדמסיק מברך ואח"כ בולע ולפי' האני ההקפד הוא שלא יקדים לברך קודם אחיזתו ע"ש. (יפ"ע)

מ"ש צנומה דלא כו'. נ"ל לאפוך הגי' וסכל"ל מ"ש לנומה דלא משוס דכי גמרה כו'. ולשון גמר מלינו רבות בש"ס גם על אמירת כולה מלבא, ועי' ברא"ש (פ"א פי' י') שכתב בשם ר"ת דגומרי ר"ל קורין, ונשנה עוד בפ"ב (סי' ה') על הפת נמי כי כליא כו' וכ"נ מבואר מפירש"י ד"ה אפרוסה, ולא כמו שהוגה עה"ג גמרה תחת כליא, ועי' גי' הרי"ף והרא"ש, ולגי' שלפנינו י"ל דכליא הוא מלשון כולה עי' יומא (מז.) ואח"כ כלה דס הטעיר דע"כ ר"ל מתחלתו ועד סופו דהיינו לאחת דלמעלה והשנא דלמטה ע"ש] ור"ל דכולה ברכה הוא אפרוסה. (רש"ש)

רש"י. ד"ה כזית שאמרו. לענין שיעור כל אכילות. לאו דוקא, דה"ה לענין טומאת מת ונבלה. (רש"ש)

ד"ה. אגור. שאינו נבלע בפרי כו' אלא אגור כמשקה עגבים. נ"ע דהא בפסחים (לג:) איכא למ"ד דגם משקה עגבים מינבע בגיעי. (רש"ש)

באו"ד. אלא אגור כמשקה עגבים. עי' פסחים (לג:), ועי' הגהת בית שאול על פי' דכליס מ"מ. (מהרש"ם)

ד"ה דורמסקין. אבל כאן פי' פרוגש. נ"ב בפי' משה בירושלמי דפירקין ה"ב כתב דפרזג"ש הוא מה שאנו קורין פלוריטין בל"א, ועי' רש"י ב"ק שם שכ' שמות אחרים לאלו המינים, ועי' זוהר ויצא דף קכ"ז ע"ב דמשמע דהוא זכר ונקבה, ר"ל מין פרי שיש בהן בחי' זכרים ובחי' נקבות ע"ש. (מל"ה)

בא"ד. טורא פרי העץ והאיך קדש כו'. נ"ב עי' מידושי הרשב"א. (בנא"ד)

בא"ד. והאיך קדש וברך על הפרגיות. דלמא ס"ל לרש"י שלקות אינו אלא יקרות כדמפרש לעיל, אבל בפירוש האילן משמע ליה דלכו"ע לא נשתנית ברכתן. ולא אפשר לומר כן מדאתקשי לעיל מזה דר' יוחנן, ושמא קשבר פרוג"ש טובים אין יותר ממבושלין הילכך לד"ה במילתייהו קיימי. (יעב"ץ)

ד"ה אפרוסה כליא. גי' הרי"ף והרא"ש כליא ברכה אפרוסה כליא, וכן גיר' רש"י ול"ל להגיה. (ר"י לנדא)

תוספות. ד"ה בצר. דאסור ליהנות בלי ברכה. והבנר צריך תלמוד, עי' מו"ק סי' ר"י [בקונ' לחם לשופע, שם מבואר באריכות דין זה, ודברי בעלי התוס' להלן בשיטת הבבלי והירושלמי]. (יעב"ץ)

באו"ד. אבל בברכה שלאחריו בעינן שיעור מלא לוגמיו. נראה דכוונתן לכמלא לוגמיו דהוא רוב רביעית כשיעורו לענין יוה"כ עי' יומא (פ.) ובתד"ה ה"ג, וזהו דהאע"ג שבתוס' שם (עט.) ובסוכה (כו.) בד"ה ולא ודלא כמסקנתם שם, ולקמן (מט ב') ד"ה ר"מ, אבל לפ"ז קשה מאי דסיימו ע"כ יש ליזהר כו', דהא בל"ז צריך לשתות מכוח ש"ב כמלא לוגמיו, עי' לעיל בדבריהם (לז.) בד"ה נתן ובשו"ע סי' קל ס"ג, ועמש"כ שם בחידושי לסי' רל"ו ס"ג. (רש"ש)

באו"ד. דהכא מיירי שהוסר הגרעין (כל"ל) ונמלח א"כ לא היה כברייתו. אינני מולא טעם בזה, כי גרעין הזית ולאי אינו דבר הנאכל, א"כ מה לי הוסר תחלה או אח"כ, כי אין אדם אוכל גרעין של זית, והאוכלו בטלה דעתו, שאפילו מאכל בהמה אינו, [ועי' רא"ש שמזכר בזה]. אבל לי נראה דלק"מ, תלמודא דידן במליח איירי, כה"ג ולאי לא הוי בריה, דמליח הרי הוא כמבושל, וכבר אינו כברייתו שהפסיד כמו ותמותו, וכעין כברייתו דווקא, וכאותה שאינו פ"ג דמכות [יז.] אף מבה כברייתה וכמ"ש שם בס"ד, והירושלמי איירי בזית מי גמור עודנו בחנו ולא הוסר כותו, כה"ג ולאי הוי בריה לד"ה, ולא בעי שיעור, ולא פליגי ירושלמי ובבלי לגמרי [ועי' לחם לשונע במו"ק סי' רי]. (יעב"ץ)

באו"ד. יותר מבואר ביומא (עט.) ד"ה ולא, בסוכה (כו:) ד"ה ולא, וגם בקיצור פסקי התוס' מבואר שם יותר מכאן, ויש בקיצור פסקי התוס' כאן סי' קל"ד שהיין להכא. (רא"ג)

ד"ה נתן. הן בפירות כו'. בחידושי הגרע"א הקשה לענין פירות אין נ"מ בין זמן הש"ס לזמן שלנו לתרוויהו ליתי דלקמן (מג.), אם דלא מהני אם דלא בעי הסבה, ובמתר"ם אשתמיטתי דברי הנ"ש סי' רי"ג ע"ש, ולדברי ה"ל להקשות על תחלת דברי התוס' במש"כ ומיירי בהסבו. (רש"ש)

דף לט ע"ב

גמרא. עם הפת. לקמן מז ע"א ד"ה עד. (מא"ג)

ור' יוחנן אמר שלמה. בירושלמי פ"ו סוף ה"א מייתי לה בשם ברייתא, והיא תוספתא פ"ד מונא בתוס' כאן ד"ה אבל, וע"ל לרש"י ד"ה ס"ל דר' יהודה פליג אתוספתא הנ"ל ולא ס"ל מעלת שלמה כלל, דאל"כ תקשה איך יפלוג ר"ה אתוספתא. (י פ"ע)

כל מקום שיש. (מנחות לא ל"ל נה א') בש"ס שם. (לבוש)

תורם מן היפה. יבמות פט ע"ב, נדה ב ע"ב ד"ה היה בודק. (מא"ג)

תני תנא כו' מניח כו' ובוצע א"ל כו'. ומלת מבנך ליתא ברי"ף ורא"ש ונכון, דלעיל מסקינן דמברך ואח"כ בולע. (רש"ש)

רב שלמון. יומא יז ע"ב, בילה ה ע"ב. (מא"ג)

א"ל שלמן. בגה"ש שלמן מינו שם זה כו'. ואנכי אוסיף דשם הוא בפי"ן אבל מלאנו בהוצע (י) בשד שלמן, לפי' הרד"ק בפי"ן ימנית ומחסר ו', ובש"ס נמצא עוד בבילה (ה ב') ובב"ק (פט.) ובב"ב (יג ב') ובמנחות (כט.). (רש"ש)

הכל מודים בפסח שמניח פרוסה. פסחים קטז ע"א ד"ה מה, [בכורות נז ע"ב ד"ה בפרום]. (לבוש. מא"ג)

הכל מודים בפסח שמניח פרוסה בתוך שלמה. לכאורה משמע מהכא דמיו"ט ס"ל לנחם משנה, מיהא הא מיו"ט נמי לא ירד המן, בא"ד. טורא פרי העץ והאיך קדש כו'. נ"ב עי' מידושי הרשב"א. (בנא"ד)

בא"ד. והאיך קדש וברך על הפרגיות. דלמא ס"ל לרש"י שלקות אינו אלא יקרות כדמפרש לעיל, אבל בפירוש האילן משמע ליה דלכו"ע לא נשתנית ברכתן. ולא אפשר לומר כן מדאתקשי לעיל מזה דר' יוחנן, ושמא קשבר פרוג"ש טובים אין יותר ממבושלין הילכך לד"ה במילתייהו קיימי. (יעב"ץ)

ד"ה אפרוסה כליא. גי' הרי"ף והרא"ש כליא ברכה אפרוסה כליא, וכן גיר' רש"י ול"ל להגיה. (ר"י לנדא)

תוספות. ד"ה בצר. דאסור ליהנות בלי ברכה. והבנר צריך תלמוד, עי' מו"ק סי' ר"י [בקונ' לחם לשופע, שם מבואר באריכות דין זה, ודברי בעלי התוס' להלן בשיטת הבבלי והירושלמי]. (יעב"ץ)

באו"ד. אבל בברכה שלאחריו בעינן שיעור מלא לוגמיו. נראה דכוונתן לכמלא לוגמיו דהוא רוב רביעית כשיעורו לענין יוה"כ עי' יומא (פ.) ובתד"ה ה"ג, וזהו דהאע"ג שבתוס' שם (עט.) ובסוכה (כו.) בד"ה ולא ודלא כמסקנתם שם, ולקמן (מט ב') ד"ה ר"מ, אבל לפ"ז קשה מאי דסיימו ע"כ יש ליזהר כו', דהא בל"ז צריך לשתות מכוח ש"ב כמלא לוגמיו, עי' לעיל בדבריהם (לז.) בד"ה נתן ובשו"ע סי' קל ס"ג, ועמש"כ שם בחידושי לסי' רל"ו ס"ג. (רש"ש)

באו"ד. דהכא מיירי שהוסר הגרעין (כל"ל) ונמלח א"כ לא היה כברייתו. אינני מולא טעם בזה, כי גרעין הזית ולאי אינו דבר הנאכל, א"כ מה לי הוסר תחלה או אח"כ, כי אין אדם אוכל גרעין של זית, והאוכלו בטלה דעתו, שאפילו מאכל בהמה אינו, [ועי' רא"ש שמזכר בזה]. אבל לי נראה דלק"מ, תלמודא דידן במליח איירי, כה"ג ולאי לא הוי בריה, דמליח הרי הוא כמבושל, וכבר אינו כברייתו שהפסיד כמו ותמותו, וכעין כברייתו דווקא, וכאותה שאינו פ"ג דמכות [יז.] אף מבה כברייתה וכמ"ש שם בס"ד, והירושלמי איירי בזית מי גמור עודנו בחנו ולא הוסר כותו, כה"ג ולאי הוי בריה לד"ה, ולא בעי שיעור, ולא פליגי ירושלמי ובבלי לגמרי [ועי' לחם לשונע במו"ק סי' רי]. (יעב"ץ)

באו"ד. יותר מבואר ביומא (עט.) ד"ה ולא, בסוכה (כו:) ד"ה ולא, וגם בקיצור פסקי התוס' מבואר שם יותר מכאן, ויש בקיצור פסקי התוס' כאן סי' קל"ד שהיין להכא. (רא"ג)

ד"ה נתן. הן בפירות כו'. בחידושי הגרע"א הקשה לענין פירות אין נ"מ בין זמן הש"ס לזמן שלנו לתרוויהו ליתי דלקמן (מג.), אם דלא מהני אם דלא בעי הסבה, ובמתר"ם אשתמיטתי דברי הנ"ש סי' רי"ג ע"ש, ולדברי ה"ל להקשות על תחלת דברי התוס' במש"כ ומיירי בהסבו. (רש"ש)

דף לט ע"ב

גמרא. עם הפת. לקמן מז ע"א ד"ה עד. (מא"ג)

ור' יוחנן אמר שלמה. בירושלמי פ"ו סוף ה"א מייתי לה בשם ברייתא, והיא תוספתא פ"ד מונא בתוס' כאן ד"ה אבל, וע"ל לרש"י ד"ה ס"ל דר' יהודה פליג אתוספתא הנ"ל ולא ס"ל מעלת שלמה כלל, דאל"כ תקשה איך יפלוג ר"ה אתוספתא. (י פ"ע)

כל מקום שיש. (מנחות לא ל"ל נה א') בש"ס שם. (לבוש)

תורם מן היפה. יבמות פט ע"ב, נדה ב ע"ב ד"ה היה בודק. (מא"ג)

תני תנא כו' מניח כו' ובוצע א"ל כו'. ומלת מבנך ליתא ברי"ף ורא"ש ונכון, דלעיל מסקינן דמברך ואח"כ בולע. (רש"ש)

רב שלמון. יומא יז ע"ב, בילה ה ע"ב. (מא"ג)

א"ל שלמן. בגה"ש שלמן מינו שם זה כו'. ואנכי אוסיף דשם הוא בפי"ן אבל מלאנו בהוצע (י) בשד שלמן, לפי' הרד"ק בפי"ן ימנית ומחסר ו', ובש"ס נמצא עוד בבילה (ה ב') ובב"ק (פט.) ובב"ב (יג ב') ובמנחות (כט.). (רש"ש)

הכל מודים בפסח שמניח פרוסה. פסחים קטז ע"א ד"ה מה, [בכורות נז ע"ב ד"ה בפרום]. (לבוש. מא"ג)

הכל מודים בפסח שמניח פרוסה בתוך שלמה. לכאורה משמע מהכא דמיו"ט ס"ל לנחם משנה, מיהא הא מיו"ט נמי לא ירד המן,

והכי קי"ל דצריך לנטוע על שמי ככרות ביו"ט כמו בשבת, והא דאמר בסמוך ובשבת מייב לנטוע על שמי ככרות, ה"ה ליו"ט (ויו"ט נמי בכלל שבת כב"מ), אלא ודאי פסח שאני דבעי פרוסה בר משמי שלמות וכדעבדינן... (יעב"ץ)

הכל מודים בפסח. הר"ן בערבי פסחים כתב דהיינו דוקא כשהוא לפניו מקודם, ע"ש שכ"כ בשם ר"ה גאון. ועפ"ז מבואר דעת הש"ע הל' פסח סי' תפג דאין לו יין שמקדש על הפת קודם ההגדה, דפורס אחר המוציא, דאין לפרוס לכתחלה קודם המוציא כמ"ש הר"ן, דלכן עושין יתן קודם ההגדה בכדי שיהיה לעת המוציא כהוא לפניו, משא"כ במקדש על הפת קודם ההגדה אין לו לפרוס קודם המוציא, והמ"א שם השיג על המחבר שם, ולמ"ש לכ"ע הוי הכי ול"ש. (יפ"ע)

ריפתא דערובא כו'. לכאורה היה אפשר לומר דקאי גם בחול. ומצוה אחריתא דאמר היינו הברכה. ומפרש"י שכתב אחמול כו' משמע דמפרש על שבת. ולכאורה מנלן. ולפ"ז מ"ש מברכין אפי' אם יתרמי אחר ברכת המוציא יאכלנה אז בשבת דכל האכילה מצוה. שוב ראיתי בריי"ף שכתב בשבתא. (דבנ"ח)

רש"י. ד"ה אכולה שירותא. פרוסה גדולה שהיה די לו לכל הסעודה בשבת. נראה שהולרך לפרס כך משום דסבר אין צורך ללחם משנה אלא בכניסת שבת בלבד, ויוצא בכך ידי חובת לחם משנה לכל השבת. אלא כשיבצע שתיהן בסעודת הלילה לא יצאו שלמה לסעודת הבוקר שהיא עיקר (דכבוד יום עדיף), ולא נכון לברך אז על פרוסה לחם עוני, אינרא עפי מסתברא לפרושי דלא פליג ר"ז אר"כ ור"א דל"ל שתי ככרות לכל סעודה, אלא ובעא אתרווייהו, היינו אכולה שירותא, ר"ל לחם משנה המוכן לכל סעודה וסעודה דשבת, ועבד כדנהגינן להרבות ככרות לשבת, כדי לחם משנה לכל סעודה, אלא דאיהו בעא אתרתי דנקט, ומשו"ה א"ר דמחזי כרעבתנותא, גם הלשון אכולה שירותא משמע הכי. (יעב"ץ)

תוספות. ד"ה והלכתא. ויש שמביאין ראיה שצריך לסיים הברכה קודם שיבצע פו'. נראה דר"ל קודם שיתחוך והיינו כיש נוהגין שכתב לעיל, והראיה מהירושלמי נכונה דאם יתחוך קודם יש לחוש שתפול הפרוסה ומהרש"א לא הבין כן. (רש"ש)

בא"ד. אבל אם לא. מלת "לא" ט"ס הוא לדעתי, צריך למתקו, וכך צ"ל אבל אם היה צריך לברך כו', שוב ראיתי ברא"ש כדברי. (יעב"ץ)

בא"ד. אבל אם לא היה צריך. תיבת לא נמחק. (ר"י לנדא)

ד"ה מברך. ולר"י שלימה עדיפי. ר"ל ולר"ה ע"כ אי שום מעלה בשלימין. ואין לפרס דנפתימין גדולים פליגי הי עדיף דמדשני ר"י מלישני דר"ה ולא מברך על השלימין. ע"כ ר"ה סבר איזו שירלה. (ראמ"ה)

בא"ד. ואין סברא לומר דפליגי בהפוך סברות כו'. עי' דעת תורה [יורה דעה] סי' ל"ה סק"י. (מהרש"ם)

ד"ה אבל פרוסה (בסופו). שכי שלמין ממין אחד וכו'. לכאורה קשה הרי כבר הביאו זה התוס' לעיל מהתוספתא שלימין דגלוסקאות ושלימין דבעה"ב כו', ונראה דהכא מיירי דשייכם הם דגלוסקאות או דבעה"ב, וז"ש ממין אחד ר"ל מין גלוסקא או מין בעה"ב, וז"ש אם האחד יותר נקי, ר"ל ששייכם נקיים רק שאחד יותר נקי. ותמיהני על הב"י בסי' קס"ח שכ' זה מדעתיה דנפשיה, ולדעתיה א"א לפרס דברי התוס' רק עד"ז, ואפשר לומר שגם הב"י כוון לפרס כן דברי התוס' ע"ש ודו"ק. (מל"ה)

ד"ה כתנאי. דלהכי נקט חלי כו' משום כו' ולא יותר. נ"ל כוונתם דלפירש"י הל"ל בלא פרוס דהוה משמע דגותנו כולו רק שהוא פרוס ונשבר, אבל מדנקט חלי משמע דאינו נותן רק החלי והוא בכדי שיהא שוה לקנן השלם והעטר"ר נדחק בזה. (רש"ש)

בא"ד. ומ"ש חשוב עדיף ומ"ש חטין דמקדמי בקרא עדיפי. נ"ב ר"ל דהתוס' מפרשים דמ"ש חשוב עדיף, הפי' דמ"ש חטים דמקדמי בקרא עדיפי, אבל א"ל דלכך קרי חטים חשוב מצד עצמן שהשומים ויפים יותר דהא פי' דבמין א' כו', אבל אין לפרס כוונת התוס' דמ"ש חשוב עדיף היינו שלם שהוא חשוב ומ"ש חטים דמקדמי עדיף, דא"כ היכי קאמר בש"ס דמ"ש שלם עדיף ומ"ש חשוב עדיף דהחשוב היינו שלם, וע"כ צ"ל דחשוב דהכא לאו היינו שלם, וא"כ הו"ל לפרס גם בפרוסה דחטים דהוא חשוב הוא"ל ואקדמיה קרא, ומ"ש חשוב עדיף ומ"ש שלם עדיף דהיינו שלימה דשעורים ולמה להו לדחוק ולפרס בהיפך, ע"כ צ"ל כפירושנו דהך מ"ש חשוב עדיף ומ"ש חטין דמקדמי שכ' התוס' אחד והסיפא פירושא דרישא שפי' דלכך קרי חטין חשוב הוא"ל ומקדמי קרא, אך מלשונם שכ' אבל א"א לפרס דחטין עדיפי משום שפת של חטין חשוב, משמע דש"ל דחטין לא קרי להו חשוב כלל דאל"כ הכי הו"ל למימר אבל א"א לומר דחטיטות דחטים הוא הוא"ל ונקיים יותר, ול"ע וי"ל ודו"ק. (מל"ה)

בא"ד. ומ"ש חשוב עדיף חטים דמקדמי בקרא כו' כל"ל, ותיבת ומ"ש שמינים צריך למחוק, ותוס' ד"ה ומ"ש נמשך לד' התוס' הקודם והכל דיבור אחד. (דבנ"ח)

בא"ד. ומ"ש חטין. ל"ל ומשום הכי חטין. (מרא"כ)

ד"ה. ומ"ש. א"כ לא קפיד אחטיטות ולא אשלימות. נ"ב עי' פ"י ברש"י ד"ה כתנאי יעו"ש. (מל"ה)

בא"ד. א"כ לא קפיד אחטיטות ולא אשלימות. נראה דר"ל דהיה משמע דר"ה סבר כמ"ד דחשוב עדיף, היינו משלם, דמשמע דבשלם יש מעלה אלא דחשוב עדיף מיניה (וכדאמרי' בנדרים (טז רע"ב) חומר מכלל דנדר הוא ע"ש בר"ן ורא"ש, ועי' בב"י יו"ד סי' קל"ט במה שדקדק אחר הטור במ"כ ליישב דמוטב בדעת השאלתות), ובאמת ר"ה סבר דשלם אינו מעלה כלל, וחזו שכתבו לא קפיד אחטיטות ולא אשלימות, ר"ל מטעם דחטיטות עדיפא משלימות אלא דשלימות לא נחשבו אצלו לכלום ודו"ק. וגם מה נדחק הענ"ר. (רש"ש)

ד"ה כל. ונהי דלעיל קאמר פחיתין גדולים כו'. נ"ל דכוונתם ליישב לפירש"י דחטיטות דחני בגל גדול הוא מחמת שיש בו יותר מקטן שלם, והגרע"א ז"ל נתחבט מאד בדבריהם. (רש"ש)

בא"ד. דלמה יבחר הגדול הוא"ל ואינו נקי מזה. נ"ב עי' בא"ח סי' קס"ח סק"א.

ד"ה הכל מודים. דהא הוי ברכה. עי' תוס' פסחים קטו ע"א ד"ה מה. (ר"י לנדא)

בא"ד. ונ"ל דהא הוי ברכה של נהנין כו'. עי' ארעא דרבנן אות א' סי' ב', ובקבלת יעקב אות א' סי' א'. (מהרש"ם)

דף מ ע"א

גמרא. אמר רב טול ברוך. מירושלמי פ"ו ה"א הוא ע"ש ר"ה ומשמע שם דרב לא היה רוצה להפיק ע"כ קני מימיה וטעים בשמאליה ע"ש. (יפ"ע)

טול ברוך. (מנחות לו א') תוס' ד"ה שם. (חולין פז א') תוס' ד"ה ומכסי. (לבוש)

טול ברוך. פסחים קא ע"א ד"ה ור"י, וע"ש קו ע"א ד"ה דהוא, וע"ש ע"ב ד"ה מקדש, חולין פז ע"א ד"ה ומכסי, וע"ש בדף פז ברא"ש. (מא"נ)

גביל לתורי. נ"מ סט ע"א.

גביל לתורי. מירושלמי [פ"ו ה"א] ע"ש ר"ה דהוי הפסקן וכו' יותנן דהכא. (יפ"ע)

ור"ש אמר אפי' גביל לתורי גביל לתורי נמי כו'. כ"ה גי' הרי"ף וכדלעיל בדברי ריו"א. (רש"ש)

אסור לאדם שיאכל קודם שיתן כו'. עי' ירושלמי פ"ד דכתובות ה"א דאסור לקנות בהמה מיה ועוף עד שיתקין לו מזונות תחלה. (מהרש"ם)

לית דין צריך בשש. נ"ל הוא הלפתן, שכן מלינו בתרגום חיוב עה"פ [ו, ו] היאכל תפל כמה דלא מתאבל מדי בשש בלא מילחא, ותפל בתי"ו, הוא כמו טפל בטי"ת (בעברית ובארמית, אף אם בהתה לשונה יש בהן הבדל בחיתה), כל דבר המלפת את הפת נקרא תפל בלשון מקרא, ולפת בלשון חז"ל (ע"ד כשב כבש), גם טפל יקרא, שוב מצאתי בב"י שהביא פירוש זה בשם הערוך. (יעב"ץ)

לית דין צריך בשש. כל דבר שיאכל עם הפת בשש שמו. בלשונא דרבנן, ובלשון משנה לפתן, ערוך ערך בשש. (ר"י לנדא)

אין מי רגלים כו'. (יומא ל א') תוס' ד"ה מצוה. [אא"כ לדברי התוס' אלו כוונו הט"ז ביו"ד סי' קפ"ג ומ"א סי' ג' ס"ק י"ד, ואתרוויהו לא עמדו על זה]. (לבוש)

ובעפר תיחוח. יומא ל ע"א ד"ה מצוה, נדה יג ע"א ד"ה אוחז. (מא"נ)

אכול מלח. (עירובין יז ב') רש"י ד"ה שמלח. (לבוש)

אכול מלח. עירובין יז ע"ב ד"ה מיס אחרונים, לקמן נג ע"ב ד"ה והיימתם, ברש"י חולין קה ע"ב ד"ה שמלח. (מא"נ)

אחר כל אכילתך אכול מלח. עי' לקמן מ"ד א' כל סעודה שאין בה מלח אינה סעודה. (מרא"כ)

אכילתו במים. לקמן מא ע"ב ד"ה א"ה יין, שבת מא ע"א. (מא"נ)

רשב"ג אומר קצת אחד משששים כו'. במסכת כלה שם מחלק דבאפוי הוא טוב ואינו בא לכתב לב, אבל באינו אפוי הוא שם מות, ועי' בפי' רא"ש ד פ"ה דעדיות מ"ב. (מהרש"ם)

הישן למזרח גרנו. רש"י ע"ז כט ע"א ד"ה משוס, ב"ב כה ע"א ד"ה אין, בר"ש עדיות פ"ה מג. (מא"נ)

אר"ז ואיתימא רחב"פ. ילקוט תהלים תשל"ח.

אין הלכה כר"י. וקשה פשיטא דאין הלכה כיחיד נגד רבים, ומאי קמ"ל, וכה"ג פריך בשבת ס' ע"ב ביצה י"א ב'. וי"ל דה"א דשאני הכא דמסייע לי' קרא לר"י דדקאמר בסמוך וכה"ג משני הגמ' אפלוגתא דר"י וחכמים בימנות דף מ"ז. ועפ"ז א"ש מ"ש א' מגדולי זמנינו דכיון דאמר דאין הלכה כר"י אאמאי מפרש אח"כ טעמו. ולפמ"ש ניחא דבזה מתרץ מאי דאיצטו' לומר דאין הלכה כמותו. (מצפ"א)

אין הלכה כרבי יהודה. עטור הסתירה מהכא לסוכה מ"ו ע"א, נמצא שם בגליון לתרץ בס"ד. (רא"ג)

אמר ר"ז כו' אין הלכה כר"י. מיצטרין לאשמעינן דאף דהוא יחיד נגד רבים. אך דלא ניחא דדמי למצות דקיי"ל בסוכה מ"ו כוותי'. ובילקוט תהלים ע"פ בנו ה' כו' הגירסא הלכה כר"י. ולגירסתינו צריך לחלק בין הענינים. וש לחלק בכמה אופנים. אולם יש להסמיך אקרא גופי' דיעמתם לנו קאי על שכר הצדיקים עצור המצות וא"כ אירי קרא במצות. ושייך למידרש הן דרשה כל יום ויום תן לו כו' על ברכת המצות. (ראמ"ה)

מעין ברכותיו. (ברכות לז א') רש"י ד"ה הא. (לבוש)

ואר"ז כו' בוא וראה. ילקוט בשלח רמז. (יפ"ע)

מתני'. בירך על פירות. לקמן מא ע"א ד"ה אבל, לעיל יב ע"א, וע"ש ברא"ש נו. (מא"נ)

ברך על פירות האילן. עי' ירושלמי פ"ו ה"ב וכתוס' פ"א ה"ו דמייתי לדר' יהודה ודחי לה. (יפ"ע)

על פירות האילן. (ברכות מא ב,) רש"י ד"ה אבל. (לבוש)

גמרא. מאן תנא דעיקר אילן ארעא הוא כו' רבי יהודה. נ"ב עי' שו"ת שאגת אריה סי' כ"ג שכתב ליישב דברי הרמב"ם דפסק דברך על פירות האילן בפה"א יא, ומ"ש פסק פ"ד מהל' בכורים דיבש המעיין ונקנץ האילן מביא ואינו קורא, וע"כ משוס דאילן לאו ארעא הוא. וכתב דשיטת הרמב"ם כשיטת התוס' כא ד"ה יבש דמפ"ז אינו קורא מפני דנראה כקובל אבל עיקר אילן ארעא הוא ע"ש, ודבריו תמוהים מאד דהרי הרמב"ם עצמו בהל' בכורים סיים בטעם שאינו קורא מפני שהוא כמו שאין לו קרקע שהרי אחבה ע"ש. הרי דכתב הטעם משוס דעיקר אילן לאו ארעא ואיך עיון גדול. (מהרצ"ח)

מאן תנא דעיקר אילן כו' ר"י היא כו'. נ"ל דזה ודאי דרבנן מודו דפירות האילן נקראין פרי האדמה בל' תורה דהא קורא הנאתו א"ר פרי האדמה, אף בהביאו פירות האילן אלא דפלוגתייהו הוא דלרבנן נקרא בל"ת האילן בשם אדמה (עי' בחולין פ"ו מ"ז בתוי"ט דדעת הרמב"ם דנסורת של חרסים אינה מגדלת במחיים ואפ"ה מכסין בה, ואע"ג דקי"ל דבדבר שאינו מג"ל אין מכסין רק שם נקרא עפר, וע"כ כל"ל דגם היא נקראת עפר), ומ"מ לענין ברכה א"א עליהם בברכת פה"א דבלשון בנ"א אינו קרוי אילן בשם אדמה. וראיה לזה דהא חטה נקראת בל"ת לר"י לקמן עד, עכ"ז לא יצא אם בירך עליה בפה"ע, וכן פירות הארץ אף שהוא מין אילן לענין כלאים מ"מ לענין ברכה לא מברכינן עליהם בפה"ע כדאיתא בתד"ה אימתא, (וזה דלא כלל"ת בר"פ דפסיטא ליה דלענין ברכה אזלינן בתר ל"ת), ולר"י להכי נקראים פירות האילן בשם פרי האדמה בקרא משוס דעיקר אילן גדולו מן האדמה ולכן גם לענין ברכה יצא. (רש"ש)

אמר רב נחמן בר יצחק כו' רבי יהודה היא. עי' במתני' ריש פרקין רי"א בורא מיני דשמים, ועי' ת' שאגת אריה סי' כ"ג עלה כ"ה ע"ד. (ג' מהרש"א)

ארנב"י. מירושלמי פ"ו ה"ב ובכורים פ"א ה"ו ע"ש ר' חזקיה בשם ר' יעקב בר אחא, ור' יוסי [האמורא] דחי לה דד"ה היא מתני', ובזה מיושב פסק הרמב"ם דפסק בבכורים דלא כר' יהודה והכא פסק כמתני'. (יפ"ע)

יבש המעיין. מירושלמי בכורים פ"א ה"ה מוקי לה בינש מעיקרו היינו בשעת הפרשת בכורים. (יפ"ע)

ל"נ אלא לר"י דאמר חטה כו'. הלל"ח הקשה מדוע ל"ק ל"נ אלא לפירות האטד וכ"נ משוס דזה לא מוכח כמתני' דפירות האטד יהיו בכללים בשם פירות האדמה (עמש"כ בנדרים נה ב' בס"ד) אבל חטה מוכח מר"פ דחני ועל פירות האדמה כו' חוץ מן הפת. ברא"ש) עין שאכל אדה"ר. שבת כז ע"ב ד"ה כל, וע"ש ברא"ש כ ע"ב, וע"ש סו ע"א ד"ה כוותה, ועיין רש"י עירובין יח ע"ב ד"ה זרזז, ר"ה טו ע"ב ד"ה בנות, וע"ש טו ע"א ברש"י ד"ה שתי, סנהדרין ע ע"א, וזמיס נח ע"א ד"ה עלי, בכורות ח ע"א ד"ה בחלון. (מא"נ)

אילן שאכל. ב"ר פט"ו, ילקוט בראשית כא. (יפ"ע)

ר"מ אומר גפן היה. נ"ב בב"ר פט"ו אימתא בהיפך דר"מ אמר חטה ור"י גפן ע"ש. (מל"ה)

ר' נחמיה. [ב"ר פט"ו, ילקוט בראשית כא]. (יפ"ע)

ר"י אומר חטה היתה. (שבת כז ב') תוס' ד"ה כל. (שם סו א') תוס' ד"ה כוותה. (בכורות ה' ל"ל מ א') רש"י ד"ה כנגדו. (לבוש)

רש"י. ד"ה בשש. עכוב כמו בשש רבבו. ובתורה כי בשש משה, וכן המיאו תר"י והרא"ש. (רש"ש)

ד"ה המקפה. עד שאכילתו לפה בימים כו'. לענ"ד נל"פ הכא כדפי' הר"ש בפ"ט דטבו"י מ"ג שהוא מלשון קפאו מהומות תבשיל קפוי כו' וכן פירש"י על משנה זו בפסחים (מ"ד א'). (רבן(ו"ש)

ד"ה קצחה. עי' פי' הראב"ד עדיות פרק ה' משנה ג'. (ר"י לנדא)

ד"ה אם תשמע בישן. שבת כז ב') בפסוק אם קהה הברזל וגו' אמור פרקך מלא דמני והוא אחי לך, וזהו כונת רש"י. (מהרש"ם)

ד"ה יבש המעין. וקצר הבכורים ממנו ואח"כ יבש כו'. [עי' בר"ש ושנ"א דהביאו מהירושלמי דמוקי לה בינש ואח"כ הפרש דוקא]. (רש"ש)

ד"ה מביא ואינו קורא כו'. בעלה לה אדעא. פי' שודאי גם האילן לבד אינו כלום לכ"ע. אלא דלמ"ק גם האדמה לבד אינו כלום כ"א העיקר שנייהם יחד דוקא, ע"כ ה"ז כאילו הפרש בכורים ומכר שדהו, דאמנם האם מ"ז מביא ואינו קורא (עי' תוס' ורא"ש). ובזה א"ש הא דירושלמי מסיק ד"ה היא שהרי גם לא"ק האילן נצרך לאדה. (דברי נחמיה)

תוספות. ד"ה הבא מלח. אין זו הפסקה ואנו אין אנו רגילים. ר"ל וא"כ הוה הפסק, כן פירש הב"י א"ח סימן קס"ז עלה ע"ש ע"ד ד"ה ואכל מיד. (ג' מהרש"א)

ד"ה רבי יהודה. דסתם לן תנא. עיין תוס' בילה דף ב' ע"ב ד"ה גבי. (רא"ג)

בא"ד. דסתם לן תנא כוותיה כו'. עי' שאגת אריי סי' כ"ג שתמה ע"ז, וכבר העירו הפני יהושע ולא"ח ע"ש. (מהרש"ם)

ד"ה איתיה. מירושלמי דמס' כלאים פפ"ה. ועי' ירושלמי ברכות פ"ו סוף ה"א ובמה"פ שם ובפנ"מ. (יפ"ע)

בא"ד. ומשני כו' אלמא לענין ברכה כו'. עי' מרלאה הפניס ר"פ זה ה"א, ועי' רדב"ז ח"ג סי' תקל"א, ועמ"ש בגליון הש"ע סי' ר"ג. (מהרש"ם)

דף מ ע"ב

גמרא. שקלית לפירא. שבת כז ע"ב ד"ה כל

היולא, וע"ש ברא"ש דף כ ע"ב, בכורות מ' ע"א ד"ה נמלין. (מא"ג)

רב הונא אמר. כ"ה ג"כ על שמו בירושלמי פ"ו ה"כ והירושלמי מסייע לי' ממתני' תוך כו' כנ"ל ר"פ (לה ע"ב) ע"ש. (יפ"ע)

ר"ה אמר חרץ מן הפת ומה"י. נ"ל דטעמו דבשלמא בשאר פה"ע ופפה"א דמתחלה לא טבעו חכמים עליהם רק ברכה בלא"ה כמו בפה"ע דכולל כל פירות האילן. וכן בפה"א כולל כל פירות הארץ לכן יוצא בדיעבד בשהכל דלא הוי שיורי כ"כ ממטבע דהוי מכלל לכלל, משא"כ פת ויין דטבעו חכמים עליהם ברכות פרטיות הוי שיורי גמור דהוי מפרט לכלל. ולכן אמר שפיר גימא כתנא, דגם פלוגתייהו הוי בשיורי גמור דאמר ברכה שלא תקונה חכמים כלל, ולזה שפיר מצי סבר ר"י כר"ה, בשא"ד דיוצא בשהכל דזה לא מיקרי שיורי כלל ורש לכוון לזה מירוץ התוס'. (רש"ש)

ואפילו פת ויין. (עירובין לז ע"ל ל ע') תד"ה לימא. [א"ה עי' בשו"ת מהר"י הלוי סי' ל"ז ודו"ק]. (לבוש)

ראה פת. בירושלמי פ"ו ה"ב מייתי הברייתא, ויש שם עוד תנא אליבי ר' יהודה, וכ"ה בתוספתא פ"ד, ועפי"א עשם מה שלא הוצא פה דעת ר' יהודה. (יפ"ע)

כל המשנה. לעיל יב ע"ב ד"ה והלכתא. (מא"ג)

בנימין רעיא. בירושלמי פ"ו ה"ב ע"ש חד פרסוי אתא לקמיה דרב כו'. (יפ"ע)

ברך רפתא. לקמן נד ע"א ברא"ש, סוטה לג ע"א ד"ה ברכת המזון. (מא"ג)

מריה דהאי פיתא. (סוטה לג ע') תוס' ד"ה ברכת. (לבוש)

כל ברכה שאין בה הזכרת השם. לעיל יב ע"א ד"ה פתח, וע"ש כא ע"א רש"י ד"ה דלית בה וד"ה ה"ג, לקמן מט ע"א ד"ה מ"ש וד"ה ברוך, וע"ש נד ע"א ד"ה הרוא"ה, ע"ב ד"ה פטרתן. (מא"ג)

כל ברכה. עמש"ל י"ב ע' ד"ה ולרב. (יפ"ע)

הזכרת שם. (ברכות נד ע"ב) תד"ה פטרתן. (לבוש)

וברכת המזון. בירושלמי סוטה פ"ז ה"א אמר טעמיה כדי שיהא יודע למי מברך. (יפ"ע)

כל ברכה שאין בה מלכות. שוה"ע סי' ע"ז, וירושלמי פרק הרואה ה"א, ועמש"ל יב ע'. (יפ"ע)

כוותיה דרב מסתברא דתניא. נ"ל דתנן, שכן שויה בגמרא דמעשר שני. (יעב"ץ)

דתניא לא עברתי ממצותיך. משנה הוא במעשר שני פ"ה סוף מי"ש, והול"ל דתנן, ועי' כאן תוס' ד"ה אמר שהיא ברייתא. (רא"ג)

דתניא לא עברתי. נ"ב עי' נל"ש. (בנא"ד)

דתניא לא עברתי כו'. ברייתא זו היא בספרי, ושורי בשיורי לשון קצת המס' מע"ש פ"ה מי"ש, ולא שכחתי מלברך ומלהזכיר שמך. וי' הא דלא מייתי הכא מהמשנה, משום דמשם אין ראיה כ"כ. ולפי מה דאיתא בירושלמי שם דעל כל המצות צריך לומר לה'. כמו תרומה לה'. תלה לה'. (רק בברכה יוצאים ונפטרים מהזכרה זו) א"כ א"ר דכל ברכה שאין בה הזכרת השם אינה ברכה, משא"כ בדרשה דספרי דדרש ביחוד מצא עברתי ומצא שכחתי ע"כ דקאי על עצם הברכה. ומוכח כדרב. ודו"ק. (ראמ"ה)

דתניא כו' ולא שכחתי מלהזכיר שמך עליו. הן גם במשנה פ"ה דמע"ש איתא ולא שכחתי כו' מלברך ומלהזכיר שמך עליו, וברא"ש הגי' דתנן, ועי' בתוי"ט שם. [והא דקרו לה התוס' ברייתא עמש"כ בנדרים (כו.) בס"ד]. (רע"ש)

מתני'. שאין גדולו מן הארץ אומר שהנ"ב. עירובין ל ע"א ד"ה לימא. (מא"ג)

על החומץ ועל הגובאי. בירושלמי פ"ו ה"א מקשה מזה על ר' שברך ברכה לאשויה על בשר טרף נפשות כו'. (יפ"ע)

כל שהוא מין קללה אמ"ע. עי' פירש"י והרמב"ם פי' דלא קאי רק על הגובאי ועל הגובאי, ותר"י בשם י"מ פי' דלא קאי רק אחומץ וגובאי, ול"נ כן מהגמרא דקאמר למ"ד דגובאי הם אלא אחדא. (רש"ש)

גמרא. על החלב ועל וכו'. אי גרסי' לה בגמ' במתני', משמע ודאי דלא ערבינהו תנא משום דבעי לאפלוגי ר' יהודה בקמייתא, ומינה שמעינן דמומץ וגובאי כולהו הוי מין קללה, ועיקר הנותא דלא גרסינן לה (על החלב וכו') במתני', והרב מברטנורא נמשך אחר סברת הרמב"ם דלא קאשיא לאומץ מין קללה. (מים חיים)

על החלב ועל הגבינה ועל הביצים. כ"ה סדורן ברי"ף וכנו. (רש"ש)

ועל התבשיל שעבר צורתו. היה נראה לפרש כמו עבור צורה דבכ"מ בש"ס דפי' שתעבור עליו הלילה (עי' תוס' פסחים קו.) ד"ה ולד טומאה דרבנן), אולם בעלה דעתי נגד הטוש"ע ר"ס ר"ד שכתב שנשתנה צורתו ונתקלקל, והרשב"ם בב"ב (לה ב') פי' שהתמיך. (רש"ש)

על המלח. לעיל לו ע"א. (מא"ג)

למימרא דכמיהין כו' והתניא כו'. ונראה דלאו מעיקר הדין פריך מדלא מברכינן בפה"א דודאי אינם פה"א שהרי הנודר מפה"א אותר בהם. אלא מדקרי להו אין גדולו מן האדמה אפי' עלה. ואפי' כוון ואמר אמאי דמסיק תני וכו', ובהא א"ש דבנדרים שם אי' נמי לקוגיא זו ופרכי' ורמינהו על דבר כו' ותניא כו' נ"ל להבא תרי מתני' כלל, אלא כנ"ל. (דברי נחמיה)

מירבו רבו. נדה נ ע"א ד"ה וגדולו, גיטין כב ע"א רש"י ד"ה מר סבר. (מא"ג)

מאי נובלות כו'. עי' בטו"ז סי' ר"ד סק"ג, ובאלי' רבה ס"ק י"ג. (מהרש"ם)

הקלין שבדמאי. ר"ה טו ע"ב, דמאי פ"א מ"א. (מ"א)

השיתין. (עירובין יח א') רש"י ד"ה השיתין. (לבוש)

בנות שוח. ר"ה טו ע"ב ד"ה נהגו וד"ה בנות, [שבועות יב ע"ב ד"ה כבנות, ע"ז יד ע"א ד"ה בנות, בכורות מ ע"א ד"ה בנות]. (לבוש, מא"ג)

בנות שוח. עי' תוס' מס' ע"ז דף יד ע"א. (ר"י לנדא)

הלקט כו' שעשאן גורן. [פסחים לד ע"א ד"ה עהבו, וע"ש בו ע"א ד"ה ומיתו, וש"ש נז ע"א ד"ה אלא], ב"ק לד ע"א [רש"י] ד"ה מירמו. (מא"ג, לבוש)

תוספות. ד"ה ור"י. עי' תוס' לעיל ל"ע ב' סד"ה מנרך. (מרא"ב)

ד"ה נימא. וי"מ. לכאורה ס"ל מנגן דר' יוסי אינו מודה גם בפת דיוצא בשהג"ב. וצריך לדחוק לפי"ז דר"ה מני אתי עכ"פ, אבל כר"ש לא. ור' יוחנן כר"מ ודאי כו' ודרך אגב קאמר. וסברת הי"מ היינו הך דתמיק בגמ' אלינא דר' יוחנן אגא דאמר כו'. (דברי נחמיה)

ד"ה אמר. דמסתברא ברייתא. נ"ל מתניתין, והוא סוף מעשר שני. (נחוקי הגרי"ב)

בא"ד. מיהו רב אלפס פסק כר"י כו'. ועיין מ"ש הרא"ש דר"י היה מסופק הלכה כרב מדקאמר אמי כוותי' דרב מסתברא כו', ול"נ דאין זה כדי לפסק דהא לקמן דף מ"ט גבי ברכת הטוב והמטיב מוכח דכמה אמוראי ס"ל כר' יוחנן. וא"כ ה"ל רב ואמי יחידאי לגבייהו. ומצא"ל) בא"ד. וברכות אל י"ח אין בהן מלכות דאינן באין בפתיחה. נ"ב ר"ל דשאר ברכות הוא"ל והן סמוכות ואין באי בפתיחה, לכן אין שייך מלכות אבל על הברכה א' דפותחת נ"ל דאלהי אברהם הטוב מלכות, ודברי מהרש"א תמוהין שדברי מנוארין בתוס' לפמ"ש ודו"ק. (חל"ה)

בא"ד. ומעין שבע דמגלי בשבתא. נ"ב עי' זהר פ' לך לך דף פ"ז. (בנא"ד)

בא"ד. כמו שמע ישראל כו' דהוי במקום מלכות. [נראה דכוונו להא דר"ה (לב ב') לר' יוסי דהלכתא כוותיה וכן קרו לה בכ"ד מלכות שמים]. (רש"ש)

דף מא ע"א

גמרא. מחלוקת בשברכותיהן שוות. עי' ת' מנחם עזריה סימן ה'. (ג' מהרש"א)

היו לפניו צנון. עי' ירושלמי פ"ו ה"ד, ולנאמרי שם לדעת ר' אבא שם אין נ"ל בה תפורי כו' כדמוקי הכא. דאיהו מפרש דעת רבנן דס"ל מין תביב עדיף משום דעי"ז נעשה הוא כעיקר והשני כטפל לו ונפטר מברכתו הן ראשונה הן אחרונה, ע"כ אין עדיפות למין שבעה עליו. ור' יהודה ס"ל דאין נעשה בשביל זה טפל כ"א היכי שבא אחמתא וכיון דלריך גם הוא ברכה מין ז' עדיף וזהו עצמו בדברי הברייתא, וריב"ל מוקי לה שברכותיהן הראשונות שוות ולא אחמתא עיקר וטפל וס"ל תסורי מתפרא כו' בהכא ע"ש. (יפ"ע)

דאמר רב יוסף. ילקוט עקב תתנ, ירושלמי פ"ו ה"ד, ובירושלמי בכורים פ"א ה"ג פליגי בה ר' יהודה בר' ור' שמואל בר נחמן א"ל לברכה וא"ל לשיעורין. (יפ"ע)

כל המוקדם בפסוק. [לעיל לט ע"ב ד"ה תביב וד"ה אבל וד"ה בתמאי וד"ה ומר סבר, יומא נח ע"א ד"ה בדם, וע"ש פ ע"א בת"י ד"ה שאין בים הבליעה, גיטין ה ע"ב ד"ה והא], סוכה ו ע"א ד"ה אלא, [הקדמת הרמב"ם לסדר זרעים]. (מא"ג, לבוש)

דר' חנן. ילקוט [עקב תתנ] דר' יוחנן דאמר ר' יוחנן. (יפ"ע)

עצם כשעורה. מיאור גמור לכל הני שיעורים נמצא מיומא דף ע"ט ע"ב. (רא"ג)

רש"י. ד"ה פשיטא ל"ג. מעיקרא ק"ל פשיטא כו' והדר קשיא המ"ל. [אבל התוס' גיגיתן (ה ב') מצאו כה"ג ע"ש. ועי' ג"כ ביומא (פב.) כה"ג וכמש"כ שם]. (רש"ש)

בא"ד. ועוד דלא פשיטא. לכאורה למה לא אמרי' דלא פשיטא שהרי לקמן איכא מ"ד דפליגי גם בהא, אך גם שם הרי פרכי' בתמא בתמאי פליגי. (דברי נחמיה)

ד"ה אכילת פרס. עי' ערובין פב. (ר"י לנדא)

ד"ה. כדי רביעית יין. אבל כו' ולובלבן. [וכן כתבו התוס' עלין ולובלבן ותימה שבתמאו דברייהס כר"א ברש פרק ג' מיין נגד תמס משנה דתמס ודעבלה פ"א מ"ז]. (רש"ש)

בא"ד. ויש בו ברביעית. עמ"ש בגליון עירובין דף ד' ע"א בהגהת מהר"י פיק שם בתוספות ד"ה גפן. (רא"ג)

בא"ד. גבי רביעית דם כו'. ודאי נראה שאינו דומה להקרשה דהתם יש הפרש רב בין דם וכה"ג למים. והכא ההפרש נראה קצת ומ"מ דוגמא יש. (דברי נחמיה)

בא"ד. תשוב דסמיך כו'. עי' שבת דף עז. (מצפ"א)

תוספות. ד"ה אבל. מוטב שנאמר שיחיד מודה לרבים כו'. עי' ירושלמי פ"ב דסוכה ה"ח וי"ל, ועי' תוס' מולין (עז.) ד"ה בלשון יחיד כו' ע"ש בסוף הדיבור, ועי' מי' רעק"א לאו"ח סי' ל"ג שהעיר מבבא בתרא (קלז.) ממתי דהתי הדר מי' כו' והניח בקושיא, ועתוס' יומא (נט.) ד"ה משכוה. (מהרש"ם)

בא"ד (בסופר). כדפירשנו לעיל. נ"ב עי' מאורי הגר"א לאו"ח סי' רי"ח ס"ק י"א דהגיה בדברי התוס' שמ"ש בסוף ד"ה מיתיבי כו' לכן צריך להגיה כו' קאי על סוף ד"ה זה. (רי"א חבר)

ד"ה מיתיבי. לכן צריך להגיה הכי כה"ג כדפי' כו'. כן משמע שהיה ג' המהרש"א ע"ש, והנה נלאו כל אנשי חיל לעמוד על דבריהם ולאמור הענין נראה לפרש כוונתם. לכן ר"ל דלפי סברת המקשה פוטר בפה"א אח פה"ע (וכ"מ בשטות הברייתא דהמחבר נחתך לפרשה בח"מ) לכן כדי להסתלק מן הספק דברכה לבטלה יעשה כדברי בה"ג להקדים בפה"ע על התפוחים אף נגד קליות שהם מז' המינים, וכ"מ בהרא"ש דלבה"ג בפה"ע קדים אף נגד ז"מ דבפה"א ע"ש [וד"י מדא ועוד קאמר וכ"מ לזית ותפוח]. (רש"ש)

בא"ד. כדפרישית לעיל. עי' במהרש"א ובהגהות הגר"א בלבן. ולדעתי נ' דברי התוס' נכונים בלא שום הגה"ה כלל. דס"ל דלמ"ד בתמא ברכותיהן שוות מתלוקת אה"נ דמבדר בפה"א ופוטר פה"ע כדמוכח בגמ' לדידי' א"ת בפה"ע ול"ל בשטות הברייתא כלל וקיי"ל הכי אלא דפסקינן כר' יהודה דמין ז' עדיף להכי בצנון וזית מברך על הזית ואח"כ על הצנון. אבל בתפוחים וקליות מברך על הקליות ופוטר התפוחים. במה"ש דצנון וזית לרבנן. והא דלקמי בגמ' בתמאי פליגי בבר איתנו התוס' שם דר"ל כיון דלר"י גופי' נ"ש דלפטרו קליות לצנון דהא סבר דמברכין עליהו בורא מיני זרעים, וכ"ש להשאגת אחי' ז"ל דכ' דליבא ברכת בפה"א כלל לר"י. א"כ גם פירות אילון דשבעת המינין לא אפטרו בשאר ברכות. ובהכי ניחא מ"ש שהיה מין בשבעה ולא אמר מפני שהוא מבורר משום דלר' יהודה הכל מבורר לעצמו. (ראמ"ה)

בא"ד. בסוף הגהות הג' מהר"י פיק. נ"ב ועי' במאור הגאון סי' רי"א ס"ק י"א. (בנא"ד)

בא"ד. הנה כל דבור זה כולו מוקשה מאי בעי. לכאורה לא צריך פי' כלל וכ"ש לפי מה שהעתיקו בדבור הקודם פירש"י מיירי עולא ג"כ בצנון וזית בגוונא דברייתא דפרק מינה ובפרט סוף דברייהס תמוה, וכבר כתב מהרש"א אל"ל חסרון וטעות. אמנם הגראה בכלל כוותם שהכל נמשך לסוף דבור הקודם (והכל ד"ל, ותי' ופרק נ"ל בשורה הקודם קודם מיתיבי) דכלפי מה דמסקינן לד' בה"ג דל"ש למסקנא דקיי"ל כר"י. ונמרתי בחידושי על התוס' דכוונתם דלפ"ז שפיר נוכל לומר דבה"ג מיירי בשניהם אינם ממין ז' דאז בפה"ע קודם לבפה"א והכא למסקנא אליבא דר"י מיירי בקליות ותפוחים וס"ל דמין ז' עדיף ג"כ מבפה"ע (דאי בצנון וזית מאי קמ"ל ר"י תיפוק ליה משום דפה"ע קודם כו'). ולפ"ז משמע להו דמסתמא גם כל הסוגיא הא דאין ברכותיהם שוות מיתוקמא בחד גוונא בקליות ותפוחים והוי קשה קצת לפ"ז דלא ס"ש הא דאיתמא מברייתא דמיירי בצנון וזית לכן סיימו לפרש דפריך מברייתא בתורת ק"ו כו'. ותמהר שמילבו דברי בה"ג בלא חזרו לדברייהס הראשונים וסיימו לכן צריך להגיה כו' פי' כבה"ג בעיקר דינו. ובחידושי מיארתי יותר. (דברי נחמיה)

ד"ה א"ר ירמיה. פירש"י והר"י לפי גירסא זו כו'. נראה דמ"ש פירש"י (והר"י) היינו לענין הגירסא דאמר כו' שכן הוא בפירש"י, ומ"ש תוס' לפי גירסא זו הם דברי התוס' עצמם. ואפשר דל"ל ואומר ר"י לפי כו' דהר"י אומר דלפי גירסא דרש"י כו'. (דבנ"ח)

ד"ה גפן. עי' נזיר ל"ח ע"ב. (רא"ג)

דף מא ע"ב

גמרא. [ארץ זית שמן ארץ שכל שיעוריה כו' כל"ל. ותיבות אריב"ח ליתא לא בעירובין ולא בסוכה]. (רש"ש)

שרוב שעוריה כזיתים. עיין יומות דף כז. (מצפ"א)

אלא מדרבנן וקרא אסמכתא בעלמא. נ"ב עי' בהקדמת הרמב"ם לפי' המשנה שהיתה לפניו הגירסא כאן אלא מדאוריתא וקרא אסמכתא בעלמא הוא ע"ש, ועי' ספר יד מלאכי סי' רכ"ז מה שהאריך שם, ועי' בשו"ת תוס יאיר סימן קל"ב. (מהרצ"ח)

וקרא אסמכתא בעלמא. לפמ"ש הרא"מ בפ' תוקע הוא אסמכתא אליבא דר"ע, וכמ' דברי שמואל כתב דלרב תנן לאו אסמכתא הוא. ונראה בהרא"מ, דאי ל"ק אסמכתא רק לאיחד הל"ל בקיצור ואיחד שעוריה מדרבנן, ומדקאמר הני שעורי' מכתב בתיבי אלא מדרבנן כו' ש"מ דה"ק אף לרב תנן אינו אה"מ כדבעי למימר מעיקרא אלא מדרבנן וקרא אסמכתא כו'. (מצפ"א)

אתמרי ברישא. עי' מ"ש אח"ז עטרת ראש וגל"מ, גם אולי בא לחורות שעכ"פ אכל גם הרמונים אח"כ. (דברי נחמיה)

בריך אתמרי ברישא. נ"ל דר"ל ראשון לכל המסודן, והגל"מ נדחק בזה. (רש"ש)

לא סבירא ליה מר להא. נ"ל לא ס"ל לתר הא. (יעב"ץ)

זה שני לארץ. מקשים הוה ליה לערבינהו ולכתוב ארץ חטה זית שמן ושעורה דבש וגפן וגו', למ"מ כתב ארץ שני, ולפירוש התוס' חטה וזה לזית ושעורה לדבש, וא"ל דלק"מ כ' יש לדקדק מנ"ל לתוס' דארץ קמא חטיב טפי, ולכאורה משמע בגמרא דשון הן, וא"ל שהתוס' הכריחו זה משום דקשיא להו אדרבה מגליה לתלמודא דקמא קמא חטיב דילמא כולה כהדדי ניהו, דעל כרחך אחד צריך לכתוב ראשון, ואי אפשר להיות כולם נכתבים בדבור אחד, וצריך לומר דדייק לה מדאכפל קרא וכתב ארץ יתירא דלא צריך ולא סייליהו בחד, ש"מ מדפליגיהו קרא לחורות על חטיטתן קאתי, דכסדר שהן כתובים ראשון ראשון חטוב וקודם לנרכה, משו"ה ארץ קמא נמי חטיב מארץ בתרא מאחר דידעינן דלפי חטיטתן סידרן הכתוב, א"כ לא שייך למידק לערבינהו ולכתבינהו, דאי הכי הוה אמינא דלא קפיד קרא, אלא שוין הן לגמרי דאי אפשר לכתוב ראשון אלא אחד, אבל מאחר יתירא שמעינן לה דאיכא קפידא. ועי' מור וקציעה (סי' יא) בהשמטות (בסוף מ"ב דף ל' ע"א) בגיון ל"ג. (יעב"ץ)

זה שני לארץ. כ"ה ג"כ בירושלמי פ"ו ה"ד כל הסמוך לארץ קודם. (יפ"ע)

ופליגא דר' חייא. בירושלמי פ"ו ה"ה רב בשם ר' חייא רובה פת הבא בכסנין לאחר המזון טעונין ברכה לפניהן ולאחריהן. ומשונה ממש"פ בשמים. מ' דהכא לר"ח גם לפניו אין טעון ברכה, וב' במש"ס גם לאחריו דבזה ליכא למ"ד פה כלל, ושם איתא ג"כ בריש"א דתני בה משום ר' יהודה שאמר משום ריה"ג דפת הבא בכסנין טעון ברכה לפניו ולאחריו רק דיחיד הוא ורבים פליגי עליה. (יפ"ע)

פת פוטרת. חולין קיא ע"ב ד"ה כר"ח. (לבוש, מא"ג)

דברים הבאים מחמת הסעודה. [לעיל לט ע"א ברש"י ד"ה זקנה, לקמן מב ע"א ד"ה ברך, עירובין כט ע"ב ד"ה בשר], פסחים קג ע"א ד"ה אגב, [וע"ש קטו ע"א ד"ה והדר, חולין קיא ע"ב ד"ה תאנים]. (מא"ג, לבוש)

שאני יין. לקמן מד ע"א ד"ה על. (מא"ג)

רש"י. ד"ה הביאו לפניהם. למתק. לכאורה משמע דממתק אכילת הסעודה נלרך ובא למתק, וכעין זה ג"כ ענין קנוח סעודה שבתוס' דמשמע דבלא סעודה לא היה אוכל פירות אילו א"כ למה לא הוי טפלה וכלנון וזית לבעיל, דאם מתמת הלנון בא הזית פוטר וא"ע. (דברי נחמיה)

ד"ה בין לפניהם. עד סוף הדיבור. ל"ע דאמר בר"פ דכל מילי זיין לבד ממלח ומים, ועי' לעיל (יב.) תמרי נמי מיין זיין. (מל"ה)

ד"ה פת הבאה בכסנין. מידי דהוה אפת אורז ודומן לאמרינן בפרקין כו'. אם ליתא דומן וע"ש בתד"ה מיומנא וגם המה הזכירו כאן כ"פ דומן ועמש"כ שם. (רש"ש)

תוספות. ד"ה זה. מ"מ כו'. דברי התוס' א"ש דמשמע לעיל ד"ה אבל (וד"ה א"ר) דפופא כמסקנא דגם נאין אוות פליגי והלכה כר"י. גם אף אי בכוסם חטה שברכת בפה"א הרי מ"מ מין ז' אי מוקדם בפסוק עדיף מנפה"ע אף לבה"ג כמ"ש לעיל. אבל לדעת הרא"ש ושאר פוסקים שכתבו ג"כ זה יש לעיין. (דברי נחמיה)

ד"ה אלא. דאמרי' לעיל כל שיש בו מה' המינין צריך ברכה מעין ג'. לעיל לא נמלא ברכה לאשונה ולענין בדבה אחרונה לקמן (מד.) איתא כל שהוא מה' המינין. (רש"ש)

ד"ה ויין פוטר. ולכאורה מיירי בין. לכאורה ק' כיון דלא הדרי מהאי סברא, ועי' ישוב לזה בת' גינת ורדים מ"כ בחלק א"ח כלל ג' סימן א' ובסימן שאחריו. (ג' מהרש"א)

בא"ד. א"כ גם מהא דקאמר כו'. עתוס' קידושין (טו.) ד"ה ואיתיר כו' שנתלקו עם ר"ת בבה"ג, ועתוס' שבת (נה.) בהא דאין מיתה בלא חטא כו'. (מהרש"ם)

ד"ה אי הכי. כמתזור ויטרי שכתב שמברכין כו'. נ"ב וכ"ה בתשובות הגאונים ע"ש. (בנא"ד)

בא"ד. אבל מים לא זייני. וי"מ דיין גורם ברכה לעצמו, אין הפירוש כמ"ש רש"י, אלא דר"ל דשתיה ואכילה שני ענינים הם, עי' נ"י סימן קע"ד עלה פ"ג ע"ג, ועי' תשו' גינת ורדים מ"ב כלל ג' סימן ד' ה' ו' ז'. (ג' מהרש"א)

דף מב ע"א

גמרא. רבי יהודה. הוה עסיק כו'. נ"ב מכאן מוכח דלא היו מקפידים להשיא למי ששמות אביהם שוים. וכן שם המתן עם שם תמיו בשוים מלינו בפ' הקומץ רבה (כט:) רמי בר תמרי כו'. (רי"א חבר)

אמר להו מאי ציצי. עי' מנחות (מנ.) ובפירש"י ד"ה ציצי ע"ש. (מדא"ב)

ואמר שמואל הלכה כו'. עי' מגילה (יח:) ולו"ק. (מדא"ב)

לחמניות מערבין בהן כו'. עי' שו"ת בית אפרים ח"מ סי' י"ח י"ב. (מהרש"ם)

קבע סעודתו. לעיל לז ע"ב ד"ה לאם, פסחים קו ע"ב ד"ה מקדם, מילה טז ע"ב ד"ה קמ"ל, חולין סד ע"א ד"ה סימנין. (מא"ג)

אמרו ליה לא סבר לה מר גמר אסור מלאכול כו'. נ"ב עי' בה"ג. (בנא"ד)

רבה ור"ז. (חולין פו ב') תוס' ד"ה אסור. (לבוש)

שדרו להו ריסתנא. עמ"ש ע"ז בהגרי"ב ובשבת קנ"ו ע"ב גיטין ס"ז ע"ב איתא ריסתנא, וע"ש גירסת ערוך בהג"ה.

אנן אתכא דריש גלותא וכו' שמן. לעיל לז ע"א ד"ה נתן ועי"ש ברא"ש, לקמן מו ע"ב [רש"י] ד"ה (נאלחר) [לא מסלקין], וע"ש נ ע"ב, ועי"ש נג ע"ב ד"ה מעגג ברש"י ובברא"ש, פסחים ק ע"א ד"ה מפסיקין, וע"ש קא ע"ב ד"ה כשהן יוצאין, וע"ש קג ע"ב, חולין פו ע"ב ד"ה אסור ובברא"ש. (מא"ג)

אמר רב אשי כו'. נ"ב יותר נכון לגרום רב אסי דהוא לא סבר מיקף לענו"י ברכה רק בגמר ומלוק תליא. וכן משמע מרש"י לקמן (נא:) בדברי רב אסי אין מסיחין על כוס של ברכה דפירש"י משיאתו, הכוס עד שיברך ודקדק רש"י דוקא משיאתו, אבל בין נטילת מים אחרונים משמע דמותר להפסיק, ויתא דרב אסי לשיטי' דהכא. (ריחל"מ)

אנן דרגילן במשחא משחא מעכבא לן. נ"ב לקמן נ"ג ע"ב. (שער הלקוטות)

ג' תכיפות הן. לקמן נב ע"א ברש"י ד"ה ובה"מ, וע"ב ד"ה תכף, פסחים קו ע"ב ד"ה הטוב, וע"ש קטו ע"ב ד"ה מלה, סוטה לט ע"א ד"ה כל, סנהדרין לט ע"ב ברש"י ד"ה מאי קאמר, זבחים לב ע"ב, וע"ש לג ע"א. (מא"ג)

ג' תכיפות הן. עיין מ"ש המוס' לקמן דף נב רע"ב דלא תשיב מיקף לענו"י סעודה, ומ' מ"מ כמ"ש מהרש"ך והפר"ח. אלא י"ל דל"ח רק ג' שיש ממן שכר לעושן, כדאי' ברכה ואתחזן אם סמך ושתו מוכנה שקרבנו נתקבל, ואם שנו מקטורת וכרך מיד מוכנה אלא יהא שנן מקטורת נעשותו, ואם קרא ק"ש והתפלל מיד מוכנה שתפלתו נשמעת. ולכך ל"ח מיקף לענו"י סעודה דהתם אין מתן שכר זה כבהנך. (מצפ"א)

שלש תכיפות הן. מדוש נפלא דבחידושי הרי"ף לעיל פ' כ"מ הבית בזה. אמר אבי מיקף לריח טוב ברכה שנאמר כל הנשמה, ומפרש לה דהיינו אף שלא מיכן קודם מברך אח"כ, אע"פ שבכל ברכות הנהנין אינו כן ע"ש. והשמיטו זאת בגמ' שלנו. (נחוקי הגרי"ב)

שלש תכיפות הן. דב"ר פ"ב, שוח"ט סי' ד' וסי' קל"ד, ילקוט ויקרא תצו, תהלים תרעה ותחבג, ועלא קל. ושם איתא לענו"י אחרונה [והוא כנגד המפרשים דאמרים הראשונים קאי] וירושלמי פ"א ה"א ע"ש ר' זעירא בשם ר' אבא בר' ירמיה. (יפ"ע)

תיכף לסמיכה. (ברכות נב ב') תוס' ד"ה תיכף. (סוכה לט א') תוס' ד"ה כל, [א"ה ע' בה"ז דף לג ע"א מה שכתב בדברי התוס' הנ"ל]. (לבוש)

תיכף לסמיכה שחיטה. עי' זבחים לג ע"א. (רא"ג)

תיכף לסמיכה. מילה פ"ב ה"ד, ותגיגה פ"ב ה"ג, דמוקי לפלוגתייהו דב"ש וב"ה בתיכף לסמיכה שחיטה, וכר' יוסי בנבלי מילה כ' ע"א. (יפ"ע)

תיכף לנט"י ברכה. עי' מור וקציעה (או"ח סי' קפא). (יעב"ץ)

תיכף לנט"י. בירושלמי פ"ח ה"ב לענין מים ראשונים. (יפ"ע)

תכף לנט"י ברכה כו'. עי' תשו' נאר שבע נקונטרס נאר מים חיים סי' ט', ועתוס' לקמן נב ב'. (מהרש"ם)

תיכף לת"ח ברכה. נ"ר פע"ג, ילקוט שמואל קמג, בבלי סנהדרין לט ב' מיעקב כתיב כו' מיוסף כתיב כו'. (יפ"ע)

מתני'. ברך על היין. עיין בהרא"ש ערבי פסחים סי' ד'. (רא"ג)

היין שלפני המזון. [לקמן נט ע"א ברא"ש, פסחים ק ע"ב ד"ה היין], וע"ש קג ע"א ד"ה נהון, [וע"ש קט ע"ב ד"ה רבא]. (מא"ג, לבוש)

על הפרפרת. (פסחים קז ב') רשב"ם ד"ה מירקא, שם (ק"ס א"ה ג"ל קטו שם א') תוס' ד"ה והדר. (לבוש)

בירך על הפת. פסחים קז ע"ב ברא"ש, וע"ש קטו ע"א ד"ה והדר, ועיין לעיל מא ע"ב ד"ה הלכתא, לקמן מד ע"א ד"ה מברך, וע"ש מ ע"ב ד"ה וי"א. (מא"ג)

ובש"א אף לא מעשה וכו'. עיין מה שפירש הרע"ב ז"ל וכ"כ הרמב"ם, וק"ל בגמרא לא מיפשיטא מי מרישא פליגי. (יעב"ץ)

מעשה קדרה. לעיל לז ע"א. (מא"ג)

כל אחד מברך. (חולין קו ב') תוס' ד"ה ש"מ. (לבוש)

הסיבו אחד מברך. לעיל לט ע"א ד"ה נתן, לקמן מה ע"א ברא"ש, וע"ש נג ברא"ש ובהגהה הרא"ש, חולין דף ב, וע"ש בתוס' קו ע"ב בד"ה וש"מ. (מא"ג)

רש"י. ד"ה עדי. וכך פי' ר"י בה"ג ואינו נ"ל וכו'. ותפסר לישב קלא דעת בה"ג דהיה ב"ק ולא היה אפשר לו לעטול ממתא חולי, וס"ל כמ"ק דב"ק מברך לאחריה ואינו מברך לפניה דלאחריה דאוריתא, משא"כ כיון שלא שבע הוצ דהברכנן אז אינו מברך גם לאחריה, וד"ה לא ס"ל דבעולה לעטילתו וכמ"ש לעיל דף (כב) א"ל ר"ה לרבנן רבותי מ"מ אתם מזלזלין בעטילה זו. עי"ל בפשיטות טפי דד"ה ס"ל דמי שאינו אוכל כדי שבעו אינו יכול להוציא אחרים שאכלו כדי שבעה, דלא אתי דרבנן ומפיק דאוריתא, ולא ס"ל דלקמן דבכזית יכול להוציא, שוב מצאתי בש"י שב"כ. עי"ל שמפני שהיה תורתו אומנתו לא היה צריך לעטול תורתו מפני מצוה דרבנן, כמו שלא היו מתפללים כמה אמוראים מעשה זה. עי"ל עפמ"ש המוס' לקמן (מה.) ד"ה אם רצו לומן שכ' דברכת המוציא שהיא דרבנן א' מוציא מחיבו אבל בהמ"ז דאוריתא אין א' מוציא מחיבו כ"א בג', וי"ל דר"ה אינים אחרינא הוי בהדיה ולזה שיוציאו י"ח בהמ"ז וס"ל כיון דלא שבע אינו מחיב מדאוריתא כ"א מדרבנן ויכול אחר להוציאו כסברת תוס'. (מל"ה)

בא"ד. וכך פי' רב יהודאי בה"ג ואינו נ"ל כו'. נ"ב ע"ש היטב. (בנא"ד)

ד"ה לענט"י. על מזונו. ומשמע דבהמ"ז קאמר וכמ"ש לעיל בד"ה אסור מלאכול ע"ש. אבל מלשון תו' (ד"ה מיקף) משמע עד שיברך לפניו. וכמ"ש המוס' לעיל ד"ה ר' אחא שמפרש' העולם. (דברי נחמיה)

תוספות. ד"ה סלק. שדרכן היה לסלק השלחן כו'. ולא קשיא מהגיה [סנהדרין לב.] דכל שאינו משייר פתיתין על שולחנו כו'. היינו שאוכל כל מה שהביאו לפניו ולא השאיר אחריו ברכה, אבל המשייר ומסלקו קודם בה"מ ליתא לן בה. מ"מ האידנא נהוג עלמא שלא לסלק השלחן לפני בה"מ, דשפיר טפי להניח לפניו בשעת בה"מ כדי שתחול עליו הברכה, כמ"ש [מלכים ב' ד, ג] בשאול שמן [וכ"מ בזוהר בכמה מקומות]. (יעב"ץ)

ד"ה ר' זירא. לפי מה שמפרשים כו'. עי' חולין (פ"ו ב') תד"ה אסור. (רש"ש)

ד"ה. אתכא. (הא'). ואם שכח ולא אכל אפיקומן א"צ לחזור לכל מצות לשם מצוה עשויות. נ"ב הכוונה משום דילא במצה הראשונה שאכל לשם מצוה. עי' ש"ע או"ח סי' תע"ח ס"כ. (מהרצ"ח)

ד"ה אתכא (הב'). וגראה שא"צ לברך כו'. עיין פסחים קז קג ע"א. (מצפ"א)

ד"ה ברך על הפת. וק"ק א"כ מאי קמ"ל דברך על הפרפרת לא פטר את הפת. נ"ב נ"ל עפמ"ש המאור לעיל בדברים הבאים מחמת הסעודה שפירש"י ללפת, והקשה דא"כ פשיטא דהו"ל טפילה, וחי' דקמ"ל דאע"ג דבשעה שברך על הפת לא היה דעתו לדברים אלו, וכ' המג"א דוקא פת פוטר אף שלא היה דעתו משא"כ בשאר דברים, וז"ש כאן מיקר על הפת פטר הפרפרת, אף שלא היה דעתו עליה, מיקר על הפרפרת לא פטר הפת אף שהפת טפל כיון שלא היה דעתו עליה כמ"ש המג"א בסי' רי"ב סק"ב, וה"ה דאף שא"ד לא פטר כיון שלא היה דעתי עליו, רק לחידי דנקט בריש"א פת נקט נמי בפיפא, וחבו שמסתפק הש"ס בסמוך דב"ש אפיפא קאי דאתמר ס"ק לא פטר פת, פת הוא דלא פטר אבל מעשה קדירה פטר, ולכאורה זה תמיה לדעת רש"י שהיא פרגיות ודגים למה יפטר מעשה קדירה, ומתיהני על המוס' דמהכא אלימא להו לאקשויי, אך לפמ"ש מסתפקים הש"ס דמדאתמר ר"פ אלכתא דברים הבאים מחמת הסעודה ול"א על המשנה דהמיאו לפניו מליח דאפי' לא היה דעתו על הפת, מהא שמעינן דפת אינו נפטר בלי ברכה אף שהיא טפילה רק אם היה דעתו מקודם עליו וכמ"ש המג"א, וזה אנו מפרשין משמתינו דברך על הפרפרת לא פטר הפת מיירי אף להפת טפל, וזה מינעיא מי דוקא פת הוא דלא פטר אבל מעשה קדירה פטר היכא דהוא טפל ואתו ב"ש כו', א"כ ל"ד נקט פת רק אידי דרישא וב"ש מרישא קאי, וזה מיושב ג"כ מה דנקט אח"כ במשנה הביאו לפניו מליח במחלה ופת עמו, והתוס' דחקו שם בד"ה מברך מה שייכות יש לו אל המשנה הקודמת, ולפמ"ש יונן מאד דגם מעשה זה מיידי דהפת טפל רק שלא היה דעתו עליו מקודם, יעז"א הביאו מליח ופת עמו והיה דעתו עליו בבה"ג מברך על המליח ופוטר הפת, ומה דמקשה בש"ס שם ומי איכא דמליח עיקר ופת טפילה, אף דגם מעשה זו מיירי בפת טפילה לפי פירושינו עיקר התמיה מי איכא דעיקר אכילה יהיה מליח אבל פרפרת פעמים אדם קובע עיקר סעודתו עליו ודו"ק. (מל"ה)

בא"ד. דמשיב פרפרת מעשה קדירה. נ"ל מעין מעשה קדירה, וכ"ה ברא"ש. (ר"י לנדא)

דף מב ע"ב

מתני'. יין בתוך המזון. לעיל מא ע"ב ד"ה א"ה מ"ג ע"א ד"ה ובא, נט ע"ב ברא"ש, פסחים קג ע"א ד"ה אגב. (מא"ג)

והוא אומר על המוגמר. עיין מה שפי' הרע"ב ז"ל והרמב"ם, והמי"ט כתב לישנא דוהוא לא דיק לדידהו. ולי נראה לישב עם מ"ש המוס' בפ"ק דיומא דף י' דבמאי דסליק לא שייך מילתא הוא, ואם איתא דעלה קאי הו"ל למתני ואומר על המוגמר מדקתני והוא משמע דקאי מרישא ודוק. (מים חיים)

על המוגמר. חולין קו ע"ב ד"ה וש"מ. (מא"ג)

גמרא. אלא בשבתות וי"ט הואיל ואדם קובע סעודתו כל"ל, והשאר נמתק ועיין ברא"ש. (מצפ"א)

שאדם יוצא. ה"נ מוקי לה בירושלמי פ"ו ה"ה, ועי' שדה יהושע שם ובפני"מ. (יפ"ע)

ל"ש אלא בשעת הקזה. שבת מח ע"א, וע"ש קכט ע"ב. (מא"ג)

בא להם יין בתוך המזון. בירושלמי פ"ו ה"ה פשיעא לי' דאינו פוטר. (יפ"ע)

ור"י וכל תלמידי דרב. לקמן נד ע"ב ד"ה פטרתן, שבת קכח ע"א, נ"ק עד ע"א ד"ה אמר. (מא"ג)

ב"ש ארישא פליגי כו'. לכאורה קשה כדפרין בכ"ד וכי טעמא דב"ש אחא לאשמועינן, ולפמ"ש המוס' נסוכה דף ט' לק"מ דלא פריך הכי אלא היכי דפליגי תנאי, אבל בנא"ה ש"ד לאשמועינן היכי ס"ל, וטעמא דמילתא הוא כמ"ש המוס' לקמן דף מז סע"א. (מצפ"א)

ארישא פליגי. בירושלמי פ"ו ה"ה איתא דב"ש אריש פליגי וס"ל דפת לא פטר לא פרפרת ולא מעשה קדרה, אבל פרפרת למעשה קדרה גם לב"ה לא פטר. וזה אפשר הכונה הכא דמצעי ליה לב"ש משום דהוי נ"מ גם לב"ה והמסקנא הוא דאסיפא פליגי. (יפ"ע)

איבעיא להו ב"ש ארישא פליגי כו'. עי' רדב"ז ח"ב סי' תרמ"ג. (מהרשי"ם)

עשרה שהיו הולכים. ירושלמי פ"ז ה"ד, ושם אינו מדייק מה דל"ב הסבה, ול"ל כמ"ש נתן דכמשני רעב". (יפ"ע)

נהר דנק. ככל הענין סוגיא זו, עיין תוס' חולין קו ע"ב ד"ה ושמע. (רא"ג)

הסיבו דווקא. חולין קו ע"ב ד"ה וש"מ. (מא"ג)

רש"י. ד"ה פטר את הפרפרת. אלא למגרר אכילה. כ"נ דל"ל. (רש"ש)

תוספות. ד"ה ורב. כך שמעו מרב. עיין מ"ש המוס' בסנהדרין דף יז ע"ב. (מצפ"א)

ד"ה יין שבתוך המזון. לפני המזון. דלא הוה להו יין פי' דלכאורה ה"מ לאוקמי בחזו והיה להם יין לפני המזון, אך לפמ"ש המוס' לעיל דיין שלפני המזון פוטר שבתוך המזון, וכתב עוד דבתוך המזון רגיל לשתות אף בחול, א"כ צריך לאוקמי דלא היה להם יין והבן, ולא כפי' שפי' בדוחק ע"ש. (מל"ה)

ד"ה עשרה. והשתא ניחא הא דפריש"ת במתני' וכו'. עיין תר"י ורא"ש ר"פ אלשה שאכלו מוקמי בריש"א בנרחמ"ז, והכי אמרינן בירושלמי ישבו ואכלו, משמע שאכלו כבר, יע"ש. ודברי התוס' כאן מכוונים, ועי' לא"ח שלא עמד בזה. (מנחת חינוך)

דף מג ע"א

גמרא. אהדר קרע. מ"ק כד ע"א ד"ה וכל, כה ע"א ד"ה חכם. (מא"ג)

א"ר ל"ש אלא פת כו' ורי"א אפילו יין כו' א"ד כו'. עי' ברא"ש והרא"ד פסק כא"ל בפ"א מהל' ברכות. ולכאורה תמוה דבשל סופרים הלך אחרי המיקל כמ"ש הרא"ש (ועמש"כ לעיל יב.), ועי' ג"כ מש"כ בדפ"ב בשם הרא"ש בפ"ג דר"ה, וע"ל ראיה לפסק הרא"ד

מהא דתני אהנה בני דר"ז (ר"ה כט.) כה"ג כו' מוץ מברכת הלחם ובה"י אסח לי"י מוציא כו', ורש"י הוסיף שאר ברכת פירות וריחני. וקשה דא"כ הל"ל מוץ מברכת הנהנין והיה כולל הכל, [אח"ז מלאתי להרי"ף בסוף פסחים שהביא להא דתני אהנה בזה"ל מוץ מברכת הלחם וברכת הפירות, אבל נראה דט"ס הוא כי במקומה בר"ה העתיק בני שלפניו, וכ"ה בראש"ד שם בפסחים]. אמנם לדעת הראב"ד א"ש דשאר ברכת הנהנין מוץ מלחם ויין אף אם לי"י א"מ. ולרב דס"ל להא"ד דאף ליין לא מהני הסבה, א"ל דתמני הכא דמיגו דקמהני ליה הסבה לפת כו' ומיירי שם בהסבו לסעוד פת והיה מוכח משם דלא מהני מיגו אלא ליין, ולא כמ"ש רי"ג רק"ה. אבן ממעשה דב"ד ותלמידיו (לעיל לט.) משמע כהמ"א, ועמש"כ לעיל (כו.) בס"ד.
(רש"ש)

סדר הסיבה. (ברכות מב ע"ז) רש"י ד"ה מיבן.
(לבוש)

סדר הסיבה כו' נוטל ידו אחת. לעיל מב ע"א ד"ה מיבן, ע"ב ד"ה ור"ש, מו ע"ב בראש"ש, גג ע"א, וש"ש גם ברא"ש, פסחים קטו ע"א ד"ה כל שטיבולו, מגיגה יח ע"ב ד"ה הנוטל. (מא"ג)

סדר הסבה. עי' מ"ש אא"ז עטרת לאש דיין הב' הייט אחר גניעה. ולכאורה לא משמע כן רפ"ח שהרי סדר זה אחיא כב"ש דהתם עי' רש"י שם וכ"ה הביטו ע"ז (דף נב:) דא' מיכף לנטילת ידים קעודה והיינו שלא להפסיק בין נט"י לגניעה. (דברי נחמיה)

כיצד סדר הסבה. ירושלמי פ"ו ה"ו ושם איתא המיאו להם מים אחר הכוס, ועי' רשב"א שכתב דבשביל הפרפרת בעי נטילה ידו א' ועפנ"א.
(יפ"ע)

נוטל ידו אחת. (מגיגה יח ב') תוס' ד"ה הנוטל, (פסחים קט ל"ל קטו א), תוס' ד"ה כל.
(לבוש)

בא להם יין. (ברכות נא ב') רש"י ד"ה ואח"כ.
(לבוש)

שאלו את בן זומא. ירושלמי פ"ו ה"ו, ושם מקשה מה בין מוגמר ובין יין. ועפר"י ובראש"א שמזה הוציאו הגאונים לפרש דמוגמר דמתני' הייט ג"כ בתוך המזון דאל"כ מה קשי' לי' מיין, ועפנ"א. (יפ"ע)

הנוטל ידיו תחלה. ירושלמי פ"מ ה"ב איתא לאחר המזון מתחילין מן המברך. אך לגי' הפ"מ ע"פ התוספתא קאי אין שלאחר המזון ועפנ"א שם.
(יפ"ע)

בר פחתי. לקמן מו ע"א בראש"ש, שבת ג ע"ב, נזיר נט ע"א. (מא"ג)

מאימתי מברכין על הריח. ירושלמי פ"ו ה"ו ע"ש ר"ש בשם רב ירמיה. (יפ"ע)

ולטעמיך המוציא לחם. עי' ר"ה מ"ט ע"א בפירש"י ד"ה תוך מברכת הלחם שהוגל כל הנהנין כן הוא הכא. (רא"ג)

כל המוגמרות. כ"ה ג"כ ירושלמי פ"ו ה"ו ע"ש רב אקדא, ושם נוקא הברכה אשר נתן ריח טוב בעצי בשמים תוך מן המוסכן [הייט מוסק דהכא] כו' בשמי בשמים.
(יפ"ע)

חרץ ממושק שמן חיה. עי' בשערי כהן סימן ל"ה, ובמ"מ פ"א מכלי מקדש סוף ה"ב, עי' מג"א סימן רט"ז סק"ז, ובס' מים חיים להפר"ח א"ח שאלה י', בשמים רא"ש סימן מ' ובכ"ד שם.
(ג' מהרש"א)

בורא שמן ערב. ירושלמי [פ"ו ה"ו] ע"ש ר' זירא אשר נתן ריח טוב בשמן ערב. (יפ"ע)

אפילו משחא כבישא. עיין רש"י ותוס' לקמן נג ע"א ד"ה אין [וע"ש ע"כ].
(רא"ג, מא"ג)

רש"י. ד"ה אהדר. בהספד רבו אחזיר המלוק. עיין בתוס' תענית (כ:). (מצפ"א)

תוספות. ד"ה כל אחד. עמש"כ לקמן רפ"ח בס"ד. (רש"ש)

בא"ד. בתגיגה י"ח מפרש התוס' שם ד"ה הנוטל כו' טעם אחר משום נקיות. ועי' בחולין פ' כל הבשר (קו.) ובתוס' ד"ה מנוה ובתוס' ד"ה ש"מ. ועי' בר"מ פ"א מהל' ברכות הי"ב ותשובתו לחכמי לוניל שהשיב דלא"ב נמי ס"ל לרב דלין א"ל הסיבה. ועי' ירושלמי דאי' שם הנטילה לידו אחת אחר הכאת הייו ורק קודם הכאת הפרפרת איתא הנטילה. וגם בפיפא בע"א והסבו ג"כ בש"ס דלין מזכיר הנטילה לב' ידיו קודם לשתיית יין ובירושלמי גם בפיפא כתב הנטילה אחר שתיית היין. (ריחל"מ)

ד"ה הואיל. כשאומר שברי. עי' בא"מ פ' קעד שלהכי אומרים תמיד על יין שברי. (רא"ג)

בא"ד. כשאומר שברי מורי כו'. נ"ב עי' תנחומא פ' פקודי שברי. (בנא"ד)

בא"ד. וכן משמע בירושלמי כו'. נ"ב לא ידעתי לפרש דבריהם, דדברי ירושלמי קאי אמשנה דבעי הסיבה וקאמר דבעה"ב בתוך ביתו לא בעי הסיבה, וכ"כ בעיל הרא"ש והרשב"א, וכ"כ בש"ע פי' קס"ז, ומה עניינו לשברי מורי, וירושלמי לא קאי כלל אהך בריית"א רק אמשנה, והבריית"א שהיא בירושלמי אח"ז יעו"ש. ונראה דהתוס' מביאין ראיה מירושלמי דהיכא דמברך מתכוין להוציאם והם מתכוונין לצאת אף במקום שא"א מחויב לברך בפ"ע מ"מ בדיעבד יצא בברכת חבירו בכה"ג, ולכך בנעה"ב שהכל פוטים אלא והוא מכוין להוציאם יצא בברכת חבירו, ועי' בנ"י פי' קס"ז שהביא מחלוקת בזה היכא דמתכוין להוציאם אי יצא היכא דתקינו לברך כ"א בפ"ע. (מל"ה)

בא"ד. וכן משמע בירושלמי גבי כו'. נ"ב ע"ש, ועי' בראש"ש. (בנא"ד)

ד"ה משחא. [מלח וסומטים ליתא בחר"י].
(רש"ש)

דף מג ע"ב

גמרא. האי סמלק. הוא דודאים בקרא.
(ג' מהרש"א)

אמר רב חננאל. בירושלמי פ"ו ה"ו רב יצחק בר אבא בר מתתיה ורב חננאל, ח"ל בעשב האדר וח"ל בעלי בשמים ולא מסיימי התם, ומהכא תתמיה דרב חננאל הוא דאמר בעלי בשמים.
(יפ"ע)

דמורח באתרוגא. לעיל לו ע"ב בראש"ש, וע"ש גג ע"א. (מא"ג)

וחזי אילני. עי' ירושלמי פ"ט ה"א הרואה אילנות נאים כו'. (י פ"ע)

בריות טובות. שבת נ ע"ב ד"ה משום, ר"ה יא ע"ב, יומות לג ע"א רש"י ד"ה עד. (מא"ג)

אמר רב זוטרא. יונקוט תהליס תתפט ושם איתא מר זוטרא. (יפ"ע)

מנין שמברכין על הריח כו'. אע"ג דאמר בר"פ שבת הוא דאסור ליהנות מן העוה"ז כו', והנהנה מעל. ובריח נמי איתא איסור מעילה (עי' פסחים כ"ו דאיסורא איכא), מ"מ לענין ברכה דרק משום דבחיב לה' האדר כו', והו"א דדוקא עד שיפגום, וכ"ש בדבר שיש בו פגם דה"א דבעי פגם, להכי נרין קרא. (ראמ"ה)

מנין שמברכין על כל ריח טוב שנאמר כל הנשמה תהלל וכו' [כ"ה הגירסא בע"י]. יל"ד בהא דנקיט כל ריח טוב, ולא אמר מנין שמברכין על הריח. ומה הכווה בתורה כל ריח. אמנם הגל"א כתב בזה דבר נחמד כיון דאמרו לעיל כל הנהנה מעוה"ז בלא ברכה ה"ז מעל, וקול ומראה וריח אין בו משום מעילה, לכך פרי מנין וכו' ע"ש, ודפח"ת. והנה המ"ל פ"מ מהל' כלי המקדש הט"ו כתב דהא דקול ומראה וריח אין בו משום מעילה, היינו דווקא היכי דהדליק בהיתר, אז בהנה מאותו האור אין בו משום מעילה, משום דאין בו ממש, אבל הנוקא פחילה של הקדש ומדליקה, פשיטא שאין לך מועל גדול מזה ע"ש. ולפ"ז היכי שהוא מוליד הריח פשיטא שברך לברך, דהרי מועל בלא ברכה בכל ברכת הנהנין, אך עיקר הספק הוא, היכי שהריח הוא ממילא, זה נקיט מנין שמברכין על כל ריח, והבן. (עיני שמואל)

ואמר רב זוטרא כו' עתידים. יונקוט הושע תקלג.
(יפ"ע)

וא"ר זוטרא כו' מאי. שם מילקוט ובקהלת ע"פ אם הכל. (יפ"ע)

שנים נראה ואינו מזיק. מיהו בתקונו חייטין אפילו בתרי, כדאיתא ברש"י מכילתין (ג, ב). (יעב"ץ)

לשנים נראה ואינו מזיק. עיין קדושין דף כט ע"ב ודף לט ע"ב דכי הוי עיילי בתרי הוו מחזקי, וי"ל דהתם היו רגילין מזיקין ומזקי אפי' לתרי כדמי' ריש מכלתין. (מצפ"א)

לשלשה אינו נראה כל עיקר. עי' בספורנו פ' בלק ע"פ והוא רוכב כו'. (ראמ"ה)

בש"א מברך וכו' אני אברייא. (שבת מ ע') תוס' ד"ה הלכה, (פסחים כא ע') תוס' ד"ה אין, (נ"ק קטו ע') תוס' ד"ה הכרעה, [אא"ה עי' בשו"ת הרמ"ע מפאנו סי' ה', ועיין במשנה למלך פ"ט מברכות ה"ג ופ"א מביא המחיבה ה"ח ודו"ק]. (לבוש, מא"ג)

ב"ש אומרים מברך כו'. עי' ווי העמודים עמוד המורה פ"ב מ"ש בסוגיא זו, ולישב ד' הרי"ף ולהסיר קו' הרא"ש. (מהרש"ם)

ובה"א מברך על ההדס ואח"כ מברך על השמן. נ"ב למ"ד לעיל דמין ז' עדיף אף להקדים קשה דשמן ממין ז', וא"ל דדוקא בחלילה מקדמינן ולא בריח, וכן נ"ל לרי"ף דגרס ופוטר את השמן. (מל"ה)

א"ר יוחנן הלכה כדברי המכריע. נ"ב עי' שו"ת המזרחי ח"ב סי' י"א בספר מים עמוקים. (ר"ב רנשבורג)

לאישתמוטי נפשיה הוא דעבד. עי' רלב"ח ריש קונטרס הסמיכה מ"ש בזה. (מהרש"ם)

אוחז השמן בימינו. בירושלמי פ"ח ה"ה איתא הפלוגתא בהפך, והגר"א מגיה שם שא"ל כהכא.
(יפ"ע)

מברך על השמן. פירש"י בורא שמן ערב, וכ"ה בירושלמי שם להדיא.
(יפ"ע)

בה"א אוחז את היין בימינו. נ"ב קשה דהא שמן הוא ראשון לאחר ונגפן הוא ג' לאחר, וי"ל דשאני יין דחשוב לקבוע ברכה בפ"ע, ועוד דברכת המאכל קודם לברכת הריח. (מל"ה)

שגגאי לת"ח. בירושלמי שאין שבחו כו' וכ"ה במס' ד"א ווטא פ"י. (יפ"ע)

ואל יצא יחידי. תולין לא ע"א, פסחים קיב ע"ב, וע"ש ב ע"א ד"ה יכנס. (מא"ג)

ואל יצא יחידי בלילה. נ"ב עי' תולין (לא.) ומש"ש בגליון, ועמ"ש ברמב"ם בהל' דעות פ"ה ה"ט. (מל"ה)

פסיעה גסה. פסחים ק ע"ב ד"ה ידי, [וע"ש קיב ע"א ברש"י ד"ה לא, תענית י ע"ב ד"ה פסיעה]. (לבוש, מא"ג)

אל יפסיע פסיעה גסה. בס' חפץ ה' כתב דקלי נמי אהליכה לבהכ"נ, ול"מ הכי לעיל דף ו' ע"ב. (מצפ"א)

אבל בגופו זיעה מעברא ליה. נ"ב ומה שאוסר לטוח בראש שמש מ"מ, נ"ל דראש הייט מקום מגולה שבראשו שליט שם זיעה, גם י"ל דאין הטעם משום שגגתי לת"ח לאתא מבושם, רק דאין לזלזל בת"ח לטוח בראשו, והא דאמר מפני שגגאי לת"ח קאי אדלעיל ולכך טוחו בראש השמש לפי שגגאי לת"ח. (מל"ה)

ואל יצא יחידי בלילה משום חשדא. עיין לקמן סוף דף נ"ד. (מצפ"א)

משום דקרו ליה פושע. רש"ל גרס עגל, לכאורה היה נ"ל להגיה המלה בשיטה קל, של"ל פוטע (ופולי היא בחמת שין שמאלית, הכוונה שפוטע על ראשי [עם] קודש, לפי שהיו התלמידים יושבים ולומדים לפניהם בקרקע, וכענין שמכר בגמרא דפרק מצות חליצה [יבמות קה:] בעובדא דר' ישמעאל בר"י ואבילן, ובפ"ק דסנהדרין [ז:] אזהרה לדיין שלא יפסיע על ראשי עם קודש. אמנם גרסת פוטע בשין יתנית היא עיקר, ודבר אחד הוא עם נוטפא עגל, אלא שזה לשה"ק וזה אחרי דקרי לעגל פוטע, וכמו דלמא אתו למפטע, לשון שכחה ועגלות. (יעב"ץ)

רש"י. ד"ה נרקום. תרגום תגלת שה"ש (ג ג') נרקוס. (ר"י לנדא)

ד"ה סיגלי עסה"ד. עי' רש"י סנהדרין (לט:), ועי' בפירש"י בתומש פ' ויצא בפסוק וימצא דודאים בשדה, ועי' ברמב"ן וברא"ש שם, ועי' בא"מ ברא"ש שם, ועי' רש"י שבת (נ:).
(מל"ה)

ד"ה שמן והדס. שמן לשון ידיו להעביר זוהמת המוכלין. ואע"ג דלקמן (נג.) איתא דאין מברכין עליו, הכא מיירי בשמן אפרסמון, ועי' בתוס' ומש"ש, ועי' במג"א סי' ר"י, אך ממ"ש רש"י בשמון זכינו לריחו ולטיבתו כגון משחא כבישא משמע דלא מיירי באפרסמון, שוב מצאתי גם מתניתא הבקל במג"א ס"ק ה' שעמד ע"ז יעוי"ש מש"ש. (מל"ה)

ד"ה מברך על השמן. בורא שמן ערב. דע"כ בשמן מבושם מיירי כמ"ש בשמון שגגתי לתלמיד חכם ללאתא מבושם לשוק. (מל"ה)

ד"ה וטחו בראש השמש. כדי שלא יצא מידיו מבושמות בשוק. ל"ל דידיו לאו בגופו דמי דלא שכיח זיעה בידו, או דכשיראו ידיו מבושמות יאמרו שקיבלו בהן בגדיו, ומזה י"ל דברי הר"מ בפ"ה מהל' דעות ולא יצא מבושם לשוק ולא בבגדיו מבושמות, ועי' בכ"מ שדחק לישב דבריו, ולפמ"ש י"ל דלא יצא מבושם לשוק היינו בידיו מבושמות וכמ"ש כאן לאתא כשהוא מבושם, והכוונה על הידים כפירש"י אמ"כ לא בבגדים מבושמים, אבל אם מצא בשרו בבושם דהיינו בשר המכוסה שיש שם מלמולי זיעה מותר. אלא דק"ל על הר"מ דהא בש"ס קאמר דוקא במקום שהזדין על מסכב זכור, ואנן קי"ל דיסרגל אין הזדין על מ"ז, ואין סתם הר"מ לאסור בכ"מ לאתא מבושם, גם בש"ס גופיה קשה לי דאף במקום שאין הזדים, אכתי יש חשד שמבשם עצמו שיתאוו לו הנקבות לזנות. (מל"ה)

בא"ד. כדי שלא יצא מידיו כו'. וע"ל אף דבגופו אין חשש כלל לקמן ידיו כבגדו דמו דאין בהם זיעה כ"כ, ועי' לח"מ פ"ה מהלכות דעות ה"ט.
(רש"ש)

תוספות. ד"ה שמן. הא אמרי' וכו' שאין מברכין עליו. ועי' רש"י לקמן (נג.) וכן בתוס' שם ד"ה אין מברכין שכתב דוקא עני בשמים אין מברכין אבל בורא שמן ערב מברכין, לק"מ. אך לפי' המלפס דגרס ופוטר הדס, קשה שפיר דאי בורא שמן ערב מברך הו"ל אין ברכותיהן שוות, ועי' כ"מ סי' רי"ז, ועי' מג"א בסי' רכו סק"ה. (מל"ה)

בא"ד. דאין מברכין עליו. נ"ב עי' רש"י שם.
(בנא"ד)

ד"ה האי. אבל אם בא לאכול מהם אין לברך. ואינו מתכוין להריח בו ג"כ, טור סי' רט"ז ובש"ע שם סעיף ב'. (ג' מהרש"א)

דף מד ע"א

מתני'. מליח בתחילה. עיי מ"ש המי"ט משם בעל מ"ה, וכתב דמאי דלא המיא ראיה ממתני' דאיכא למימר דאינטריך למתני בתחילה וכו', ואיתא דמדלא קתני המיא לפניו פת בתחילה ומליח אח"כ מברך איכא לדיוקי שפיר בסברת בעל מ"ה ז"ל.
(מים חיים)

כל שהוא עיקר וכו' מברך על העיקר. לעיל מא ע"ב [ד"ה אייתו] וד"ה הלכתא.
(לבוש, מא"ג)

מברך על העיקר. בירושלמי פ"ו ה"ד מוכח שם דגם מברכה אחרונה פוטר העיקר לחטפל.
(יפ"ע)

גמרא. באוכלי פירות גנוסר. בירושלמי פ"ו ה"ז מוקי למתני' עד שלא למדו לאכול שעודת מלכים, היינו שלא היה להם פת נקי וטוב והיה המליח עיקר. (יפ"ע)

פירות גנוסר. לעיל יב ע"א, פסחים ח ע"ב ד"ה פירות. (מא"ג)

הוה מחזיק להו צנא בר ג' סאוי. נ"ב בעירובין הגי' לא הוה מחזיק להו. (מל"ה)

ומשתבע דלא טעים זיונא. ענין אכילה גבה זו ודומה, מ"ו לא מיחוי כרעבתמותא, עי' מ"ש בפ"ד [בסידור] בבסא שן (דף שיב, א) [בסופו, בדרוש לשעודת לוחן אות ג]. (יעב"ץ)

ומשתבע דלא טעים זיונא. נ"ב ר"ל שר"ש נשבע, ובעירובין הגי' ואמר שבועתא דלא טעים כו'. (מל"ה)

ומשתבע דלא טעים. בה"ג אמרי' בירושלמי ערובין פ"ג ה"א, נדרים פ"ו ה"א, נזיר פ"ו ה"ט, דר' יוחנן אכל תלתין ואמר לא טעמית מידי ההוא יומא. (יפ"ע)

אילן אחד כו' מ' סאה גוזלות מג' בריכות. גל"פ מלשון אין שנעקר וכו בריכה (פ"א דערלה מ"ה), ור"ל דבהאילן היה כמה בריכות, ומכל ג' מהן היו מורידין מ' סאה גוזלות, ופירש"י דחוק. (רש"ש)

אילן אחד היה. בירושלמי תענית פ"ד ה"ה שני אדזים היו בהר המשחה כו' א' היו מוציאים ממנו מ' סאה גוזלות בכל אחד ש"ש. (יפ"ע)

כי אתא ר' יצחק. בירושלמי [תענית פ"ד ה"ה] ע"ש ר' יוחנן, ושם איתא שהסי' זוגות אחיות בהנות נישאו כלן בלילה אחת לאחים בהנים. (יפ"ע)

עיר אחת היתה בא"י וגופנית שמה. עי' ירושלמי פ"ד דתענית ומדרש איכה, ועי' סדר הדורות ערך ר' חסקיה שהאריך בזה על ט"ס שנפל במדרש וירושלמי ורש"י חולין (מד:).
(מהרצ"ח)

שמונים זוגות אחיות. שבת י ע"ב רש"י ד"ה ר"ח, חולין מד ע"ב רש"י ד"ה ר"ח. (מא"ג)

ואע"ג דאינהי הוו כהנתא. כל"ל. (רש"ש)

מתני'. אכל תאנים ענבים ורמונים. כ"ה הגי' במשניות, וע"ש בתוי"ט, ונעלם מכ"ת קרא מפורש ותלונה וגפן ורמון (במדבר כ'). (רש"ש)

אכל ענבים. ילקוט עקב תתנ, וירושלמי פ"ו ה"א מייתי ליה בלשון הברייתא דאיתא לעיל לז ע"ב ר' יהודה אומר משמו.
(יפ"ע)

דברי ר"ג. עי' לעיל ל"ז ע"א ומעשה בר"ג.
(דא"ג)

השותה מים. דב"ר פ"ג, ועי' ילקוט שמיני מקצ, מכילתא בשלח פ"ה.
(יפ"ע)

גמרא. מ"ט דר"ג. ילקוט עקב תתנ.
(יפ"ע)

ההוא מיבעי ליה למעוטי הכוסס את החטה. עי' יומא (פא.). (שער הלקוטות)

כל שהוא. לעיל לו ע"א איתא ע"ש רב ושמואל, ושם לא פיימו ובנסוף כו', וירושלמי פ"ו ה"א ר' יעקב בר אידי משמיה דר"ח בהנא משום דאיכא הסיום ובנסוף כו'.
(יפ"ע)

מחמשת מינין. לעיל לז ע"א ד"ה הכוסס, לקמן מה ע"א ד"ה ר"ש.
(מא"נ)

על שבעה מינין כו'. לעיל לז ע"א ד"ה נתן, פסחים קה ע"ב ד"ה ש"מ ברכה, וע"ש קד ע"ב ד"ה כל.
(מא"נ)

א"ל אביי לר"ד מאי ניהו ברכה א' מעין שלש. אפשר עדיין יש לה כשאלה זאת.
(יעב"ץ)

ועל ארץ חמדה טובה ורחבה שהנחלת לאבותינו. נ"ב ק"ל למה לא תקנו ברית ותורה בברכה זו, דאמרי' לקמן כל שלא אמר ברית ותורה בברהמ"ז לא יצא י"ח, ועי' לעיל בסוס' (כ:) דמשמע מדבריהם דמה"ת לא יצא י"ח, וא"כ כיון שתיקנו ברכה זו מעין ג' הו"ל לתקן ג"ז שהיא מעיקר ג' ברכות שבלעדן לא יצא י"ח, ומצאתי במרדכי שכתב בשם אחי העזרי לומר ברית ותורת חיים יע"ש.
(מל"ה)

וחותם על הארץ ועל המחיה. נ"ב עי' בה"ג ותרוה שאין זה מעיקר הגמ' רק מפסק הכה"ג, ועי' בש"ג בשם ריא"ז.
(בנא"ד)

מחתם במאי חתים. עיין הגהת הגר"א, ומה שהקשה לרש"י. ולענ"ד נראה דמ"ש וחותם על האר ועל המחיה, אין פירושו חתימת הברכה אלא מה שחוזר קודם החתימה לסיים הברכה ונודה לך על הארץ כו', ואח"כ שואל במאי חתים בא"י. ולפ"ז א"ל להגיה כלל להקדים דמחתיה לען, דהאי וחותם כו' קאי אכולהו סמוך לחתימה וה"ה על העץ כו'.
(יפ"ע)

כי אתא ר"ד כי חתים בר"ח כו'. לפירש"י דאייתי למימר דחתים בתרתי, ק' דהו"ל לאתויי ברייתא מקדש ישראל והזמנים בגיטה (יז.). ולו"ד ז"ל נ' דבהתחלת הברכה הקדים הפירות לארץ, ואין יתחוס להקדים ארץ לפירות. ולזה מביא דרב חתים בר"ח מקדש ישראל, אף דכל הברכה אייר בקדושת ר"ח, ומ"מ התחיל בקדושת ישראל, משא"כ בברכת יו"ט הזכיר גם בהתחלת הברכה קדושת ישראל.
(דאמ"ה)

כי אתא רב דימי. עי' בבה"ג הלכות קידוש והבדלה.
(בנא"ד)

כי אתא רב דימי כו'. נראה דהוא כעין דאיתא בירושלמי פ"ו דא"ל למה חותם בה בארץ, ומשני התם עשאוה כברכת פוגלים דחותם בשל ארץ, והכא משני דכשם בר"ח מזכיר ישראל משום דמקדש לר"ח ה"נ מזכיר הארץ שמוציאה הפירות.
(יפ"ע)

מקדש ישראל ור"ח. ירושלמי פ"ט ה"ב ע"ש ר"ש ברא"ש.
(יפ"ע)

הא לן הא להו. לעיל ה ע"ב ד"ה הא, שבת ט ע"ב ד"ה הא, סוכה מד ע"א ד"ה והא, קדושין ל ע"א ד"ה הא.
(מא"נ)

על הארץ ועל פירותיה. (שבת ט' ב') תוס' ד"ה הא.
(לבוש)

רש"י. ד"ה פירות גנוסר. נראה להדיא שמפרש דהמלים הוא מפירות גנוסר, וכ"כ שפי' תר"י עמ"א סי' רי"ב סק"ב, ובזה שוב לא יקשה קושיית התוס', ונדחו ג"כ דברי המור"ש במש"כ ברבוי לזה"כ ע"ש.
(רש"ש)

תוספות. ד"ה באוכלי. מ"כ. ולכאורה משמע דתרתי בעי לשלא יהיה טפל, אלא היה לפניו ולא כוון, אבל אם לפניו אף לא כוון או כוון אף לא לפניו פוטר. אך מ"כ היה ל"ל ולא היה יודע כו', ומדבתב דלא כו' משמע דהכל ענין מ', ואולי העיקר תלוי בכוונה, ולפניו לא מעלה ומוריד, ואורחא דמילתא כו'. ויש לעיין בפוסקים.
(דברי נחמיה)

ד"ה ר"ע. וע"ד להה"מ כו'. [ולפענ"ד דר"ע לא עביד שם כדעתיה משום דרבים פליגי עליה, וכמו שהשיב שם לר"ג, ועמש"כ שם]. (רש"ש)

ד"ה על העץ. משום תיבותיה. [נ"ל דל"ל תשיבותיה].
(רש"ש)

בא"ד. ויש מומחין על הגפן ועפה"ג. נראה דל"ל על הארץ ועפה"ג, עי' תר"י.
(רש"ש)

בא"ד. וכן משמע בירושלמי. בפ"ו ה"ח.
(יפ"ע)

בא"ד. ועל המחיה ועל הפירות. נראה דהיינו לפ"מ דמסקי לעיל דגם בין מ"ל לשנות החתימה, אבל לאותן שמותמים עה"ג ועל פה"ג ה"ה הכא.
(דברי נחמיה)

ד"ה אינהו מיכל אכלי. עד סוף הדיבור ועי' תוס' קדושין (ל.) שמתרלין בע"א דיש חילוק בין ברכת הנהנין לנפק.
(מל"ה)

דף מד ע"ב

גמרא. על הביעא. בירושלמי פ"ו ה"א ס"ל לר' חגי דמברך ברכה ראשונה ג"כ בורא נפשות היינו הנאכלים ולא אמר ותסרונן, אבל בסוף לכ"ע בורא נפשות ותסרונן, דקאי על האוכלים.
(יפ"ע)

אפילו מיא. לעיל מא ע"ב ד"ה א"ה יין וברא"ש שם.
(מא"נ)

וסימנך. זבחים נג ע"ב ד"ה וסימנך.
(מא"נ)

לאפוקי מאי. לכאורה לא אמר לאפוקי פחות מכשיעור. עי' תוס' (לט.), ואולי לשון המשנה ויש שטעון, משמע שיש אינו מי שטעון כו'. שוב ראיתי כן מפורש ברשב"א ז"ל.
(דברי נחמיה)

לאפוקי מצות. עמ"ש בפנ"א פ"ו ה"א ובפ"ז סוף ה"א.
(יפ"ע)

בני מערבא. (מנחות לו ב') תוס' ד"ה ושמרת.
(לבוש)

דמסלקי תפילין מברכי. יומא לג ע"ב ד"ה עצורי, סוכה לט ע"א ד"ה אבל, עירובין לו ע"א ד"ה ושמרת, מנחות לו ע"ב ד"ה ושמרת, נדה נא ע"ב ד"ה ולבני מערבא.
(מא"נ)

דבתר דמסלקי תפלייהו. ילקוט נא רכב, ועי' ירושלמי פ"ב ה"ג דמוקי האי ברכה כמ"ד לילה אינו זמן תפלין ומ"ש התוס' הכא, ועי' פ"ט הלכה ג ובפנ"א שם.
(יפ"ע)

טבא ביעתא מגולגלתא משיתא קייסי סולתא. נ"ב בערוך ע' גלגל גרים אוקיי, ופי' מו' אונקיים סלת, והוא משקל ע"ש.
(מל"ה)

כרישין. (שבת קו א') רש"י ד"ה כרשינין, (עירובין ג ב') רש"י ד"ה נעימה.
(לבוש)

כל נפש משיב. חולין מו א' רש"י ד"ה מטביל.
(לבוש, מא"נ)

כרוב למזון. לעיל לט ע"א רש"י ד"ה כרוב, [ועי"ש מא ע"ב ד"ה הלכתא].
(לבוש, מא"נ)

מבלי בשר. (שבת לז ב') רש"י ד"ה דאית.
(לבוש)

מבלי בשר ורבא אמר כו'. נ"ל דרבא מוסיף אדאמרי ותרתי בעינן, ומזה ניחא לקמיה דקאמר א"ל רבא כו' אין מברכין לה בפשרא ותמרא אתון דלא נפישא לכו תמרא כו' א"ל בגיבי, וא"ל עם בשרא. ומזה יתורץ הסוגיא שבת ל"ז ע"ב בתבשיל דליתתא דלית בה בשרא מלטמא ורע לו. מ"ר.
(רי"א חבר)

רש"י. ד"ה ותרי כחד. מר בר רב אשי סו'. נ"ל ר' שימי בר אשי, דאין סברא דמר בר ר"א יחלוק על אבי דעביד כבולהו.
(מל"ה)

ד"ה כל נפש. הגאבל שלם כו'. נפשטנו נראה לפרש דלא אתי לאפוקי תמון אלא לאפוקי זומת, ור"ל דוקא בעל מי שיש לו נפש חיונית.
(רש"ש)

ד"ה קודם ד' שעות. משמע דמפרש קודם ד"ש קאי אדלקמיה, ור"ל דאסור לספר עמו קודם ד"ש, אל"י מדוע אינו מפרש כפשטיה דקאי על האוכל וכדמשמע לקמן.
(רש"ש)

ד"ה מבלי בשר. היא קשה. שבת לז ע"ב רש"י ד"ה דאית, וע"ש קי ע"א.
(מא"נ)

תוספות. ד"ה ולבני. אקה קאי אתפילין. עיין ב"י א"ח סי' כ"ט מ"ש בזה. וע"ע בחי' הרמב"ן ור"ן נדה ר"א שכתב לבני מערבא אין הטעם משום מניעת איסור או קיום עשה, רק מפאת דנגמר המלוה, ובכל מלוה הנגמר מברכין, רק אי לילה זמן תפלין עדיין לא נגמר המלוה, ומה שלא אמר הש"ס לבני מערבא לאמוי מלוה שאין להם גמר, משום דלשון לאתויי ל"ש אלא במלוה שנגמרה ע"ש.
(ר"ש סוריבש)

בא"ד. וקשה דהוי מלי לשנויי הכי לאפוקי משאר מצות. [וב"ב ומרדכי כאן בשם הראבי"ה ז"ל המליא בחמת מחמת קושיא זו דאכל מצות מברכין לאחר שגמר המלוה בלילה לשמור לילה וכן דוגמתה, אבל לשמור מוקיו לא יברך אלא אתפילין ע"ש].
(מהרא"כ)

דף מה ע"א

גמרא. דחנקתיה אומצא. לעיל מב ע"ב ד"ה אלי.
(מא"נ)

דחנקתיה. בירושלמי פ"ו ה"ח קאמר לכל מיס שאינו נמא להן ע"פ גירסת הגר"א שם.
(יפ"ע)

פוק חזי. כריתות יח ע"ב ד"ה א"ל, מנחות לה ע"ב ד"ה פוק חזי.
(מא"נ)

פוק חזי. ירושלמי פאה פ"ז ה"ה, מע"ש פ"ה ה"ב, יבמות פ"ז ה"ג, כל הלכה שהיא רופפת כו' ראה איך הצטור נוהג.
(יפ"ע)

מתני'. שלשה שאכלו כו' דמאי. ערכין ד ע"א ברש"י ד"ה והן, לעיל מב ע"ב.
(מא"נ)

שלשה שאכלו וכו'. עיין לחם שמים, ומור וקציעה (סי' קנט).
(יעב"ץ)

שלשה שאכלו. עי' תוס'. בירושלמי, פ"ז ה"ח, ועפמ"א פירושים שונים בירושלמי.
(יפ"ע)

נשים ועבדים. (סוכה לח א') תוס' ד"ה בחמת. [אי"ה עי' בהרש"א ובמהרש"ל, ובשו"ת חת"ז בעל שער אפרים סי' י"ב].
(לבוש)

נשים כו' כזית. לעיל כ ע"ב רש"י ד"ה שיעורו, וד"ה עד כזית, וע"ש מט ע"ב, וע"ש ג, סוכה לא ע"א ד"ה בחמת, מגילה ד ע"א ד"ה נשים.
(מא"נ)

עד כמה. ירושלמי פסחים פ"ג ה"ח, ילקוט עקב תתנא, ועמש"ל כ ע"ב ולקמן מט ע"א.
(יפ"ע)

עד כזית. עי' תוס' בחורב בזה [ביומא] (עט.) וסוכה (כו:) ד"ה ולא.
(דא"ג)

גמרא. מנה"מ. ילקוט אמזיו תתקעד.
(יפ"ע)

גדלו לה' אתי. לקמן (מח:).
(מצפ"א)

ר' אבהו אמר מהכא. עי' לעיל כא ע"א מנין לברכת המזונה.
(דא"ג)

מהכא. אפרי האזיו שו.
(יפ"ע)

אמר רחב"א מנין לעונה אמן כו'. נראה דכש"כ דאין להגמיך, כדמוכח קראי דיחדו. ורק אשמעינן דאפי' הריס קולו אסור, דהו"א דמותר משום דכל העומה אמן בכל כחו כו' (שבת קיט:). וגם הא דאין המתרגם רשאי להגביה קולו, ה"ה דאפי' להגמיך אסור, כדמוכח קרא בקולו של משה, אלא דאורחא דמילתא נקט, דדרך המתרגם להגביה קולו כדי להשמיע לעם.
(ראמ"ה)

אר"ש בן פזי. ילקוט יתרו (רפד).
(יפ"ע)

שאין ת"ל בקול ומה ת"ל. עיין סוטה דף לז ע"א, ערכין דף י ע"א.
(מצפ"א)

בקולו של משה. במד"ר רפ"ד ופי"ד.
(יפ"ע)

ואם א"א למתרגם. לכאורה נפלאתי דלגירסא שלפנינו לא ריש"א סיפא. ולריך לתוק דזה בבא בפ"ע ואשמעי' דה"ה להיפוך. ולפ"ז אולי מזה למד הרמב"ם ושאר פוסקים דשניהם אינם רשאים להגביה כו', ויותר היה נראה שהיה להרמב"ם גירסא אחרת, ואם היה גורס גם במדר"ש בן פזי אין הקורא כו', אל"ש קושית התוס'. ועי' מ"א שליין אחין הקורא רשאי שנא' משה ידבר.
(דברי נחמיה)

שנים אם רצו לזמן. [לקמן מח ע"א ברא"ש, וע"ש כ ע"א, מ"ק כג ע"ב ד"ה ואין], חולין קו ע"א ד"ה וש"מ, [ערכין ג ע"א ד"ה מזמנות].
(לבוש, מא"נ)

אם רצו לזמן. בירושלמי מבואר דר' יוחנן דס"ל שנים שדנו אין דיינים דין ס"ל שנים אין מזמנים וכדמסיק לקמן תפסיים דר' יוחנן כו'.
(יפ"ע)

שלשה אין שנים לא. ה"נ מוכיח לה בירושלמי פ"ז ה"א ולא דחי שאמי כו' כמ"ש הכא, ועפמ"א מש"ש.
(יפ"ע)

ואין רשאין ליחלק. אם ברכת הזימון הוא מן התורה, יש במשנות א"ת שימן קנ"ג, ויש בתוספתא פ"ו דברכות שני גירסות.
(רא"ג)

רש"י. ד"ה שנטלה. עי' רש"י שבת קכז ע"ב ד"ה שנטלה.
(רא"ג)

ד"ה והשמש. אין כאן ברכה בעבירה. עיין בב"י או"ח סי' קנ"ו.
(ג' מהרש"א)

ד"ה עד כמה. וא"מ להוליאם כו'. נראה משום דק"ל הא דמסקינן לקמן (מח.) דאפילו אכל עלה של ירק מצטרף והוא פחות מכזית כמ"ש הגר"א ז"ל בסי' קנ"ז סק"ב, וחילוק של הרי"ף ותוס' שם בין עשרה לשלשה לא ס"ל, עי' ברא"ש שם, (ולפ"ז צריך לחלק בין שמש לשאר אדם כיון דלא קבע בעי כזית). גם י"ל דהיה ק"ל דבריהא סתם והשתא שאכל כזית מזמנין עליו, ומשמע ליה ז"ל דאתא לב"ע אפילו לר"י, דזה דחיקא ליה לומר דהוה סתם ואח"כ מתלוקת, (אך לפ"ז יקשה מאי פריך הש"ס על הא שאכל כזית פשיטא), לכן פי' דהכא אייר להוליא וכדמסקינן לקמן, וזה מדייק בלשון המשנה דל"ת עד כמה מזמנין עליו כדקתני בריש'א אכל דמאי כו' מזמנין עליו נשים כו' א"מ עליהם, אלא דלשון עליו עליהם משמע לירוף ומזמנין סתם היינו להוליא, וזה דלא כמהרש"א.
(רש"ש)

בא"ד. וא"מ להוליאם י"ח. הא ודאי דעיקר פלוגתייהו בחיוב בהמ"ז. וכך מדלא אמר ע"כ מברכין ניכר דאשמעינן דאף בכזית מזמנין, ולדידן דאסיקנא בסוגיין לקמן דאפי' עלה של ירק מצטרפין. לכ"פ דנ"מ לדידן להוליאם י"ח.
(ראמ"ה)

ד"ה גדלו. הנו גודל היחיד אומר לשנים. [ק"ק ממתני' דלקמן דדוקא לג' חוץ ממנו אומר ברכו].
(רש"ש)

תוספות. ד"ה ג' שאכלו (הא'). ול"ל דהכי פריך כו'. אבל לענ"ד נ' דלשון אינן רשאים אמאי לעשות כן לכתחלה, ואהא משני כאן בתחלה.
(ראמ"ה)

בא"ד. נתנו דעתם לאכול זהו בסוף. נ"ב ג' הירושלמי גמרו קעודתם זהו בסוף, ועי' בפני משה שכ' דט"ס הוא בתוספות שלפנינו.
(מל"ה)

בא"ד. גמרו אכילתן זהו בסוף. כל"ל. וכ"ה הגי' בירושלמי שלפנינו, וכן הביאוהו הרא"ש ותר"י במתני' לקמן.
(רש"ש)

בא"ד. ורב אלפס תופס דרך ראשון עיקר. עי' רש"א. ולענ"ד דבש"ס לקמן (נ.) מקשה תנינא חדא זמנא, וי"ל דג"כ כוונתם בירושלמי דהא אפילו מיירי לזמן כ"ש שאין בשאין ליחלק, והא דלא פריך דסיפא קותר לרישא די"ל דחיירי לזמן, היינו שאין בשאין ליחלק ומנ"ל להקשות, וע"ז משני ג' שיטו לאכול ועדיין לא אכלו, וזה יהיה כתירוץ הב' בירושלמי דתתנו דעתם הוי בסוף, ובכה"ג דוקא ליחלק אין בשאין אבל בשאי א' לגמור קודם תבירו ואין מייב לזמן. נ"א הכי קתני ג' שיטו לאכול אע"פ שכ"א אוכל מכבדו, ר"ל דהוי כמו שהתחיל אחד קודם חבירו, כיון שכ"א אוכל מכבדו בפ"ע כיון שאין להם קביעות יחד בשעת אכילה יכול א' לגמור קודם חבירו אבל כשגמרו אכילתן אזי יש להם קביעות ואין בשאין ליחלק, והרי"ף השמיט תירוץ הא' ותפס תירוץ זה, אלמא דס"ל כפי' ראשון שבירושלמי ודו"ק.
(מל"ה)

ד"ה אכל טבל. וה"ה אם אכלו שלשתן טבל כו'. דלהש"ד נהקו' הוי ס"ל משום דל"ח קביעות רק כשהן יכולים לאכול זה מזה, ולכך הקשו דהא עכ"פ האוכל טבל יכול לאכול מהן ובכה"ג משוב קביעות כדמוכח בהך דערכין, ולפוס ס"ד דהכין היכי דג' אוכלין טבל כיון דיכולין לאכול זה מזה איקבעו לזמון, ולכך תירץ דהטעם אינו משום קביעות רק דאכילת איסור ל"ש אכילה, ולכך אפילו ג' אוכלין טבל אין חייבין לזמן, ול"ל דמ"ש מכאן היה אומר ר"י קאי אהך דערכין, דאלו משנתנו הטעם משום אכילת איסור ל"ש אכילה ואינו ענין למנדר הנאה כלל ודו"ק.
(מל"ה)

בא"ד. דהשתא מיהא לא איתמיל. ל"ע מנלי, דתרומה אפשר משום דמיתשיל הדרא טבלי.
(ראמ"ה)

ד"ה אם. ועוד אי הוו שלשה אתם לא היו שם אלא פירות. ר"ל והא קי"ל אין מזמנין על הפירות.
(יעב"ץ)

ד"ה ג' שאכלו (הב'). מפרש"י אמאי כו'. לפי גירסתנו נגמ' חייבין ואין רשאין אפשר דמיתורא קאייש. (ראמ"ה)

בא"ד. משמע מכולהו נפקא זימון. ובד' אף אף דלא פקע זימון, מ"מ לא רצה לשנות ולהאריך ותני כן. (ראמ"ה)

דף מה ע"ב

גמרא. מעיקרא. מוקף הוא, לאות יתור, ועפנ"ל מ"ש לקיימו. (יפ"ש)

מאה נשי. פסחים לא ע"ב, יבמות קיז ע"ב. (מא"ג)

והא מאה נשים כתרי גברי דמיין. נ"ב אע"ג דאמרינן (יבמות קיז. סוטה לא:) מאה נשים כחד דמיין, מ"מ כאן לענין זימון דנשים מזמנות לעצמן אם רוצים, מפ"ז מתשב מאה נשים כתרי, ועי' רש"י ומוס' כאן. (מהרצ"ח)

שאני התם דאיכא דעות. שבת יג א'. (מרא"כ)

והוינן בה מאי קמ"ל תנינא כו'. נ"ב ק"ל דילמא קמ"ל לאפוקי מירושלמי דפ"ג דברכות ה"ג והמילו הר"ן סוף ר"ה דס"ל דצריך כ"א לברך לעצמו בברה"מ ולא יצא בשמיעתו, עי"ש הטעם. (מל"ה)

מאי קמ"ל תנינא שמע כו'. משמע דפשוט לכ"ע א' יוצא בברכת חבירו אמיתי אף בני הסנו, דומיא דמשמע ולא ענה דסוכה, ויש לעיין לעיל בסוגיא דמתני' היו יושבים כו'. (דבנ"ח)

תנינא. לכאורה מאי קשה הא לשון יצא בדיעבד משמע, ור' יוחנן משמעי' אפי' לכתחלה יוצא, וצ"ע. (דברי נחמיה)

תנינא שמע ולא ענה יצא. [עמש"כ בגיטין (פה.)]. (רש"ש)

שמע ולא ענה יצא. מירושלמי פ"ח ה"ח ובסוכה פ"ג ה"י ומגילה פ"א ה"ט איתא זאת בשם חני, וכן בבלי סוכה לח ע"ב, וקשה מאי לאיתא הכא בשם ר"י, ואפשר משום דמירושלמי אמר רב עלה והוא שענה ראשי פרקים, ע"כ קמ"ל ר' יוחנן דאינה מעכבת ואינה רק למצוה, ועמש"ל נג ב. (יפ"ש)

א"ל "רבה" בר"ה לרב הונא. כל"ל. (יעב"ץ, סדה"ד)

קוראין לו. לקמן מו ע"ב ד"ה להיכן, וע"ש מה ע"א בתוס' ד"ה עד, וע"ש ברא"ש. (מא"ג)

אבל בעשרה עד דנייתי. ויש עמהם, טור וש"ע סימן קנ"ד. (ג' מהרש"א)

כיון דבעי. כה"ג איתא מירושלמי פ"ז ה"ב לענין קטן עושין אותו סניף, וכ"ה בב"ר פנ"א אך שם איתא סברא איפכא כיון דאין מתחדש חיוב זימון כ"א לענין הזכרת ש"ש סני בסניף משא"כ בג' דבעי לחדש חיוב זימון, וכן פי' שם המה"כ, וגם כאן י"ל כן. (יפ"ש)

שנים מצוה לחלק. ע"א ד"ה שלשה, מ"ק כג ע"ב ד"ה ואין. (מא"ג)

במה דברים אמורים כששניהם סופרים. עי' ר"ה (לד:). (שער הלקוטות)

אחד מפסיק. לקמן מו ע"א ד"ה עד היכן, פסחים קד ע"ב ד"ה חוץ. (מא"ג)

מפסיק לשנים. (ברכות כ ע"ל נ א') תד"ה שלשה. (לבוש)

דלפנים משורת הדין. כללי דלפנים משורת הדין איתא בב"ק דף ק ע"א, וב"מ כד ע"ב ד"ה לפנים. (רא"ג)

אין זימון למפרע. לקמן נ ע"א. (מא"ג)

בא ומצאן. מירושלמי פ"ח ה"ח, מגילה פ"א ה"ט, סוכה פ"ג ה"י, איתא עונה אמן אף כשלא אכל, ואינו אומר ברוך [כל"ל] שאכלנו משלו אע"כ אכל. (יפ"ש)

העונה אמן. ה"נ איתא מירושלמי פ"ה ה"ד, ובקאמר הא בסוף ה"ז משנה, ועי' פ"ז ה"ג מפקא לי מוצאי בתמן, ועי' בהרא"ש ופנ"א שם. (יפ"ש)

אביי עני ליה בקלא כי היכי דלישמעו פועלים כו'. הנה משמע דאביי היה בעה"ב ועני ליה בקלא כי היכי דלישמעו פועלים ולקומו, ולעיל בפ' היה קורא בר"ש פי' ד' כתב דבעה"ב מיסב עמהן מברכין בתקנה ד', ול"ל דאביי לא היה בעה"ב, רק כשהיה אוכל בבית ר"ג הוי עני בקלא, כי היכי דלישמעו פועלים דבי ר"ג, ור"ג לא היה אוכל עמהן, אך לפ"ז בא ג' ברכות אין מברכין רק ג' ואי בעושין בפעודתם מברכין ד' ודו"ק. (מל"ה)

דהטוב והמטיב לאו דאורייתא. עי' ירושלמי פ"א ה"ה, פ"ז ה"א, תענית פ"ד ה"ה, ע"ש רב חונא. (יפ"ש)

רש"י. ד"ה לפנים משורה"ד. לאתשובה. דבלא"ה עכ"פ אין שום מעלה בזה. לפמ"ש רש"י דהיחיד צריך להמתין כו'. ולפ"ז משמע דאם הא' מוכרח לברך גם ב' מפסיקין מדינא. (דברי נחמיה)

בא"ד. לאתשובה. הא דלא פי' כפשטא דאבא מר היה נחפז בלאתא ואם לא היו מפסיקין ליה היה נצרך להתמהמה עד שיגמרו, משום דס"ל היכא דגמר אחד קודם רשאי ליתלב, כמ"ש המ"א סי' ר' סק"ב. (רש"ש)

תוספות. ד"ה והא. אבל למ"ל כו' והא קתני כו' כל"ל, וכ"מ שהיה ג' המהרש"א. אמנם מש"כ דלענין קנון תפלה כחד דמיין, שם אפי' כחד לא חשיבן רק לענין עדות אשה וקטנה ועריפה. שם אמרינן מיבמות ונקטינה דכחד דמיין, אינרא דעבדים מינו גם לענין תפלה אינרא דריב"ל לקמן (מז ב' ע"ש). (רש"ש)

ד"ה שאני. מדקתני מזמנות משמע דקאמר חייבות לזמן. עי' רש"א, אך לדבריו אינו מוכן מ"ש בתירוצים, ועוד דמדמה ליה הגמ' לנשים, משמע דמוכה ליכא, ומה ראי' הא ודאי דהמקשה סבר דהיא רשות וכמ"ש רש"א וצ"ע, וי"ל קצת, ועי' ברא"ש ודו"ק. (מל"ה)

ד"ה אי הכי. נ"ב א"ה כו'. ולדעת הרא"ש ותר"י דאמר דמסיק משום דעות הוו חובה ניחא, דמעיקרא ידע נמי לסברא דפריכותא אלא דמוכה לא מקמבר לי' לבטולי משום דשאא בעלמא דפריכותא. אך לפ"ז ל"ע מ"ט חני במתני' דאין מצטרפין עם אנשים, ומשמע אפי' בזה ובעלה. וכל הטעמים שנאמרו בזה דחוקים. ויותר נראה דהך ברייתא פליגא אמתניתין ולית הלכתא כוותה. וא"ש המנהג שלנו דאין מזמנות לעצמן. כמ"ש התוס'. (ראמ"ה)

ד"ה רב אשי. לדידן דליכא פועלים. פי' דליכא דין פועלים, כמ"ש הגמ"י דאדעתיה דהכי שוכרים כו', עי' בסי' קצ"א ס"ב. (דברי נחמיה)

דף מו ע"א

גמרא. ר"ז חלש. מירושלמי פ"ח ה"ב איתא עיקר העובדא, והוא בשינוי, דשם משמע דר"ז הזדמן שעלה לגבי רבי אבהו בקסרין והזמינו לאכול עמו. (יפ"ש)

א"ל לר"ז לישרי לן מר כו'. וכל הענין נראה כוונת הני אמוראי, דלכאורה ק' מאי דעתי' דר"א דאמר ליפרי לן מר, כיון דס"ל כר"י. וגם ר"ז אמי ס"ל דאי כר"י כפי שאמר לו בריש"ל ה"ל לקבולי בה"מ דהא אורח מברך. ו' דר"א חולק בכוד לר"ז דהוי מבנגל, ולזה לדחות גם תחלת דברי ר"י דבעה"ב בוצע מקמי דר"ה דהוי ג"כ מבנגל, וכדי שיוכל האורח לברך, דכ"ה הד"א שאכל מפתו. וכאשר השיב לו ר"ז ל"ש מר להא דר"י, סבר דר"ז ס"ל לגמרי כר"י ותולק על ר"ה, וע"כ אמר לברוך לן מר, והשיב לו ר"ז, ל"ש מר כר"ה דמן בגל שלנו, וא"כ יש לנו עתה לקיים דבריו. ומתחלה לא רצה לחתוך דאשית דברי ר"י, דלית חולק עליה. (ראמ"ה)

בעל הבית בוצע. שבת קמ ע"ב, פסחים קו ע"א ד"ה גמרן. (מא"ג)

א"ל נבריך לן מר כו' א"ל לא ס"ל כו' בוצע מברך. יל"ד דהא אמרינן [לקמן נה.] כל שנותנין לו כוס לברך ואינו מברך מקללין לו ימיו, ובלאו הכי נמי קשיא מ"ט מנע עצמו מברכה, הלא גדולה מזו אמרו [לקמן נג:] ובשלהי זיר [סו:] חטוף וברוך, כל שכן אם נותנין לו ברגלון טוב, וכזו י"ל דלמא הוה ס"ל לר"ז כמ"ד גדול העונה אמן יותר מן המברך. ולרוך לומר דלא אמרו שמקלר ימיס וכו' אלא כשנותנין לו לברך כדין. משא"כ כשהוא נותן לו בטעות שסובר בעה"ב שהדין כך, ואינו כן, דהו"ל גזל וכעי לשלומי אחרעיס יהודים דמי כוס של ברכה [חולין פז.], וכן אותה שאמרו דחטוף וברוך, כשהוא ע"פ הדין קאמר אלא יקרב (לא כדרך שאמרו בתפילה) אלא יתהר לקבלו, א"נ מיירי בשנים שרוץ דאז כל דאלים גבר וכל הקודם זכה, כן בממון בין בממון וברכה. ועיין שלהי פסחים [קיט:] שאפי' הנדיקים הגדולים לעתיד לבא לא ירצו לקבל כוס הברכה, וז"ל משום דבמקום גדול לא אמרו דהו"ל שלא כדין, עם ש"ל שאני לעתיד לבא שאין לחוש לקלור ימים, מ"מ הדבר מוכרח כמו שאמרנו. כי בתנם ודאי לא יתכן מלסרב מלקבלו, ואם מפני הטעמים שנזכרו שם בפעודה שלעתיד, ג"כ אינם מספיקים, שא"כ לא שבקת מי לכל בריה כי אדם אין לדיק וכו'. (יעב"ץ)

להא דר"ה. גם [בירושלמי פ"ח ה"ב] אמתא בשם ר"ה. (יפ"ש)

ר"ה דמן בבל. זה המקשה היה בא"א כמר בסליק ר"ז לתתם, ור"א התם הוה להכי קאמר ליה הכי. (יעב"ץ)

ויהיו נכסיו כו' וקרובים לעיר. עי' ב"מ ק"ז א'. (מרא"כ)

עד היכן ברכת הזימון. לקמן נ ע"א ד"ה שלשה שיצאו. (מא"ג)

רב נחמן אמר. בירושלמי פ"ז ה"א איזהו ברכה דאשונה, דבית רב אמרו זו ברכת זימון ר"ז בשם רב ירמיה זו ברכת הזן. (יפ"ש)

תני חדא. בירושלמי לא מקשה ברייתות אהדדי רק דייק מהך שנים ושלשה דאי אמרת ברכת הזימון הו"ל ארבעה, ועי' ברי"ף שהביא בירושלמי להכריח פירושו ומובא בתוס'. (יפ"ש)

בהמ"ז שנים ושלשה. (פסחים קד ב') תוס' ד"ה חוץ. (לבוש)

ברכת המזון "שתים ושלש" ותניא אידך "שלש וארבע" כל"ל. וז"ב לפרש"י ה"ג כולהו לשון נקבה לא כגרסת תוס' ולפס. ועי' מו"ק (לו"ח סי' קלד). (יעב"ץ)

סברוה דב"ע. א"כ משמע דהני ברייתות מייר בדאורייתא. מכאן משמע דברכת הזימון דאורייתא, וכן משמע יותר בשמוץ דאמר הכא בברכת פועלים כו', והרי אינם מברכים לפניה כדלעיל דט"ז לפי שאינם מברכים כ"א ברכות דאורייתא, וכדאיתא בשמוץ אמר ר"י מדע כו', וש לעיין במה שכתבו בשם הרמב"ם דאין מנין ברכות דאורייתא דכאן לא משמע כן. (דבנ"ח)

הטוב והמטיב. לעיל מג ע"א ד"ה הוא'ל.

דאמר שתים ושלש. עי' חולין פ"ז ע"א יצא בת קול שהיה אוכל ברכות, ועי' תוספות שם ד"ה אי. (ור"א ג)

בברכת פועלים. עי' ירושלמי פ"ב ה"ה פ"ז ה"א.

הטוב והמטיב דאורייתא. ירושלמי פ"ז ה"א לר' שמעאל. (יפ"ש)

תדע דהטוה"מ לאו דאורייתא כו'. והא דלא הוכיח גם מדאמרינן בה מלכות כדלקמן (מט.), דפלוגתא א"א בה מלכות תליא אי הטוה"מ דאורייתא. אמנם רב לטעמי' לעיל (מ:) דלא בעינן מלכות לעכב. (ראמ"ה)

שהרי פותח בה בברוך כו' כדתניא. משמע לכאורה שע"ז גופא (ג"כ) מביא ראיה שכן נוסחא, א"כ הא דמסיק והטוב כו' הוא סיום דברי הברייתא עצמה, וכן הוא בפסחים. והולך לפרוט אותה שלא נטעה שהיא סמוכה כו', עי' רש"י ורשב"ם בפסחים, או גם לענין אינו חותם כו' ועי"ל שפוטרו ברכה אחרונה דק"ש. ובכתבי הגר"א זצ"ל לא כ"כ ואינו מובן למה. (דבנ"ח)

שהרי פותח. עי' ירושלמי פ"א ה"ה. (יפ"ש)

כל הברכות פותח בברוך. לעיל יד ע"א ד"ה ימיס, לקמן מט ע"א ד"ה מאן וד"ה לומר וד"ה ברוך, וע"ש יב ע"א ד"ה להגיד, ול"ש יא ע"א ברא"ש, וע"ש ס ע"ב ברא"ש, שבת כד ע"א ד"ה דתניא, פסחים קד ע"ב ד"ה חוץ, כתובות ז ע"ב ד"ה מאן. (מא"ג)

כל הברכות. ירושלמי [פ"א ה"ה]. (יפ"ש)

וברכה הסמוכה. עיין תוספות לקמן מ"ט ע"א ד"ה מאן. (רא"ג)

רש"י. ד"ה קרובים לעיר. שיכול לרחוצן כו'. ערש"י בבא מציעא ק"ז א'. (מהרש"ם)

ד"ה כדתניא. כמו שיש בקדוש כי הוא יום תחלה. מכאן נראה שגם רש"י ז"ל היה לו הנוסח של אשכנזים כי הוא יום תחלה, ועי' מג"א סי' רע"א ס"ק כ"ב, ועי' ג"כ רש"י כתובות (ז:) ד"ה מידי. (מהרצ"ח)

תוספות. ד"ה לא עד סוף הדיבור. נ"ב עי' רש"א, ולדברי התוס' אין סובלין כלל פירושו, יע"ש ודו"ק. (מל"ה)

ד"ה עד. ולא הזכיר דברכת הזן דאורייתא כו'. אם גם ברכת הזימון דאורייתא כנ"ל אין הלשון מדוקדק כ"כ, והכוונה דברכת הזימון אע"פ שדאורייתא מגדלו לה' נפקא דמשמע שלשה דוקא. משא"כ ברכת הזן אילו היה דרבנן יש לומר הם אמרו כו'. אבל מאחר שגם היא דאורייתא אין כו'. (דבנ"ח)

באא"ד. דברכת הזן דאורייתא. לקמן (מח:), ועי' תוס' לעיל (עז.) ד"ה ותוסס. (רא"ג)

באא"ד. הא קי"ל כר' שמש. עי' רש"י עמוד ב' ד"ה להיכן. (רא"ג)

באא"ד. ועוד הא קי"ל כר"ש בחיסורי. אפשר דהכא פסקינן כר"נ משום דהני דמוכחי דבפשיטות הטוה"מ ד"מ, דמי לאוקימתא דר"ש. וא"כ מ"ד ג' וד' ע"כ כר"נ. ומ"ד בב' וג' מצינן לאוקמי נמי כר"נ ובפועלים ודוק. (ראמ"ה)

באא"ד. [ונקשה לר"ש דאמר הזן זו ברכת הזימון. כל"ל]. (רש"ש)

באא"ד. אינו אומרה לבדה. לכאורה הרי בתמת הנשים יגמרו עמה כל בהמ"ז. אלא הכוונה לענין ברכת הזימון שבג' דיקא לא די בנברך לבד, ובכלל לתוס' ברכת הזימון לא אפשר בלי הזן אבל הזן אפשר בלי זימון ולרש"י הכל אחד ממש. (דברי נחמיה)

ד"ה. כל הברכות. ברכת אשר יצר אינה סמוכה לגט"י. תימה בל"ז ניחא כיון דאותו שלפניו קצרה צריך לפחות בברוך אע"ג שהיא סמוכה כמ"ש התוס' בסמוך לענין ברכת השחר וכן לענין והערב נא לעיל בפ"ק [ברא"ש] ובסמוך. (מל"ה)

באא"ד. דנטילה שייכא בלא אשר יצר כו'. עי' רש"א דהו"ל לומר בהיפך, ובאמת קשה לדעת הסוברים באו"ח סימן ז' בטור דאפילו לקטנים ל"ל גם ענט"י דכיון דל"ל א"י להוא דבר שבקדושה ל"ל ענט"י יעו"ש, וא"כ היכי משכחת לה א"י בלא ענט"י, ולכך יש לקיים הגי' זו דבאמת אשר יצר לא משכחת בלא נט"י, אבל ענט"י שייכא בלא א"י, כגון בנטילה לאכילה ובנגע במקום המטונף מקודם התפלה מברך ענט"י, וז"ש והרבה פעמים אמרה לבדה, היינו לענט"י. אך עדיין קשה כיון דס"ש א"י תמיד היא סמוכה לענט"י לא ליפתח בברוך דמה לי מה דענט"י אומרה לבדה, דהא למ"ד בפ"ק דיומא אור הוי אמרי, א"כ לא לחשוב אהבה סמוכה כיון שיוצר אור גאמרת לבד, אלא ודאי דליית לן בה דס"ש אהבה תמיד סמוכה, וה"ה כאן א"י סמוך תמיד, והיה מכאן ראיה לפירושינו שכתבנו בטור שם דהיכא דלא שפשוף לכ"ע א"ל לברך ענט"י, ולכך א"ש ד"א נאמר לבדה בלא שפשוף, וע"ש מ"ש בגליון ודו"ק. (מל"ה)

באא"ד. ואומר ר"ת. עי' בתוספות (ח.) ד"ה שהכל, ובב"ח א"ח סי' מו ודו"ק. (ר"ש טויבוב)

באא"ד. ואומר ר"ת שהיא מן הברכה. עי' סוף תמ' ד"ה דבה דלא משמע הכי. (ראמ"ה)

באא"ד. כדאמרינן במדרש חדשים לנקריס שמחזיר הנשמה שלימה. כן הוא במדרש איכה ומובא ג"כ תוס' לעיל יב ע"א ד"ה להגיד. (מהרצ"ח)

באא"ד. ובזה ניחא. נ"ב עיין בתשו' הרשב"א המיוחסת להרמב"ן סי' ר"כ. (ר"ש טויבוב)

דף מו ע"ב

גמרא. הטוב והמטיב. פסחים קז ע"ב ד"ה חוץ, כתובות ח ע"ב, סופרים פי"ג ה"י. (מא"ג)

מה הם אומרים. בירושלמי פ"ז ה"ה איתא ר' בא בר ר' חייא בר בא הזכיר דיין אמת בהטוה"מ וקבלו אותו, וקשיא כיון דבריתא היא מאי רבותיה. (יפ"ש)

להיכן הוא חוזר כו'. עי' רש"י ותוס'. ולולי דמסתפינא הו"א דקאי אברכת בית האכל שאומר הטוב והמטיב ודיין האמת ולריך לסיים בטובה. ואמר ר"ז משמי דאבי דחוזר ואומר הטוה"מ. ורבנן אמרי דאחר דיין האמת גומר הברכה ממקום שפסק. ועי' תוס' ד"ה מר זוטרא דמשמע דגרסין להא דמ"ז אינקנא אחר והלכתא לאקום שפסק. ולדברינו ניחא דלפי שאין לה קישור כ"כ לדיין האמת עם סוף הברכה. לכך הבא דמ"ז אחריך וסיים הוא יגדור כו' עד לחיים. ונסמך שפיר למקום שפסק הברכה ומשום דהלכתא למקום שפסק עביד הכי. (ראמ"ה)

בזמן שהן שתי מטות גדול מיסב בראש ושני לו למעלה ממנו כו'. נ"ב שהוא לשמאל הגדול ולא לימנה שהוא לימין הגדול כמ"ש בתוס' ד"ה בזמן, וע' עירובין (נד:) דבזמן שאין שני ליסב בשמאל אסור ליסב בימין רבו, וה"ה לימין גדול ממנו, אבל כשיש שלשה אז יש ל' שיושב לשמאלו מותר ליסב לימינו, כמו התם

כשנכנסו בני אהרן ישבו לימין משה עי"ש בעירובין (נד:) ולו"ק. (מל"ה)

ושני לו למעלה. הכא מדמקשה ליה רב ששת וכי בעי משעוויי כו' ע"כ הכרייתא דמייתי ר"ש גרסי' והשני לו למעה היינו כמ"ש התוס', ובירושלמי תענית פ"ד ה"ג איתא ושני לו למעלה ע"ש. (יפ"ע)

דמחוי לה במחוג. עי' חגיגה ה' ע"ב.

מים הראשונים. עי' לעיל טו ע"א בהגהת הרא"ש. (מא"נ)

לאלתר מייתא תכא. לעיל מב ע"א ד"ה סליק וד"ה הסבו, סוכה ב ע"ב ד"ה ראשו, פסחים נט ע"ב. (מא"נ)

מים אחרונים. כ"ה ג"כ בירושלמי פ"ח ה"ב עד ממשא מתחילין מן הגדול יותר מכאן מתחילין מן הקטן. (יפ"ע)

בר פחתי. לעיל יג ע"ב וש"נ. (דא"ג)

תוספות. ד"ה להיכן. אהא דאמרי' לעיל דהמברך אומר כו'. אולי היינו הא דאמר לעיל אשכחיהו דא' נברך כו', או ל"ל לקמן והיינו מתני' דכלל מזמנין דמ"ע ע"ב כענין שהוא מברך כך עונים אחריו ברוך כו', וגמ' שם בטוטו מיינו כו'. (דברי נחמיה)

ד"ה מר זוטרא. ברוך אתה ה' אמ"ה האל הטוב. עיין בב"י סוף סימן קפ"ט דר"ל כשמגיע לטוב ומטיב יאמר אל אחת, אבל וודאי צריך להזכיר תחלה שלשה מלכיות. (ג' מהרש"א)

דף מו ע"א

גמרא. ולא בידים מזוהמות. והא דבומן שהם ה' מתחילין מן הגדול, לאו משום כבוד, אלא כדי שיעיינו בנהמ"ז כמ"ש הפוסקים. וש"א בר פחתי עיין בנהמ"ז קאמר כו'. ולכן לאו דוקא מהגדול אלא למקום שהברכה מוזכת כו'. ויותר מ"ה וכן אחר שנטל הגדול אין מכבדין. (דברי נחמיה)

מדסליק האי מרבנן ממערבא. שמתאלה עלה רבין מבבל לא"י אמ"כ חזר וירד לבבל, לכן לא אמר מדמתית, ולפי שעליהו לא עמדה לו מאחר שירד, ג"כ עליה זו ירידה היא, לכך אמר בלשון בתמיהא, וכי מדסליק ממערבא (בשלמא אם היה נשאר בא"י היא גורמת המעלה, כדא"ר [כתובות עה.] חד מייריהו כתרי מינן, וכי סליק חד מינן הוי כתרי מייריהו), אבל השתא דאתי ממערב ודאי... יש לך להתבשא עלי, כי מי שמע בזאת שעולין מא"י לבבל, כך נ"ל נכון לישב לשון זה הקשה. (יעב"ץ)

אין מכבדין אלא כו'. שבת נא ע"ב ד"ה קדמי, [יומא יא ע"ב ד"ה שאין בו, וכ"ש לו ע"א ד"ה שלשה], מנחות לג ע"א ד"ה והא. (לבוש, מא"נ)

אין מכבדין אלא בפתח הראוי למזוזה כו'. רמב"ם הלכות ברכות [פ"ז ה"ב] אין מכבדין אלא בפתח הראוי למזוזה ובשעת כניסה ע"כ. וכתב הכ"מ ומ"ש בשעת כניסה הוא כפ' אין מכבדין ביציאה, וט"ס הוא כי דין זה מבואר במס' ד"א בפ' המתפלל אריבעה דברים בשעת כניסה הגדול קודם ויציאה הקטן קודם עי"ש, וגם מפורש (מיוזקאל מ"ה) והנשיא בתוכם בבואם יבוא ובצאתם יצא, הא קמן מבואר דבכניסה הנשיא קודם וביציאה הקטן קודם. (ר"ש קצנלבוגן)

אין המסובין כו'. פסחים קו ע"א ד"ה דהוה גמין. (מא"נ)

אין המסובין רשאין. עיין הרא"ש פ' ערבי פסחים סימן ט"ז. (דא"ג)

אין המסובין. ירושלמי פ"ו ה"א ע"ש ר' אבא בשם רב ומוקי לה התם בשהיו כולם זקוקים לכבר א'. (יפ"ע)

בלשון רבו. שבת טו ע"א, נכורות ה ע"א. (מא"נ)

שחייב אדם לומר בלשון רבו. עיין עירובין דף יג, ע"ז דף יט. (מצפ"א)

למאי נפקא מינה שחייב אדם כו'. עי' בט"ז סי' קס"ז סק"ז ומה שכתבתי על הגליון שם, ועמש"ל כ"ה ב'. (מהרש"ם)

הבוצע. ירושלמי פ"ו ה"א המברך פושט כו'. (יפ"ע)

עד שיכלה אמן. לעיל נט ע"ב ד"ה והלכתא, וע"ש בהגהת אשר"י, סוטה לט ע"ב ד"ה עד. (מא"נ)

שיכלה אמן. יעוין דף לט ע"ב תוס' ד"ה והלכתא כדבא. (לבוש, רב"פ)

א"ל שאני אומר כל העונה. בב"י ס' קס"ז עלה ע"ט סוף ע"ב כתב זה בשם בן תביב. (ג' מהרש"א)

אין עונין אמן. בירושלמי פ"ח ה"ח וסוכה פ"ג ה"י מגילה פ"א ה"ט, וכדברי התוס' באמן יתומה מפרש לה ר"ש שם ולא ידע למה הוא ענה. (יפ"ע)

אמן יתומה אמן קטופה. סוכה נב ע"א ד"ה וכיון, מ"ק כג ע"ב ד"ה ואין. (מא"נ)

ולא אמן יתומה. נ"ב ולא אמן קנרה כ"ה גי' הרי"ף והרא"ש, וכן הגי' בבן עזאי ע"ש. (נמוקי הגרי"ב)

העונה אמן כו' חטופה כו'. נ"ב נראה כוונתם בזה שאנינו שלפעמים מת אחדם בקנרות ימים והוא על ב' דרכים. הא' שיוכל להיות שמי ערך שבעים שנותיו בזמן מועט, כגון שנגזר עליו לחיות ע' שנים בדרך מיצוע, וכופלים לו הנאת עולמו ומקבל ערך הנאת זמן ע' שנים בעשרים שנה וכדומה, והוא על דמיון נר של שעוה כשכופלין אותה לשנים דולק בחצי ערך זמנו מה שהי' ראוי לדלוק בכופל זמן אבל מאיר ביותר. ויש על אופן אחר שמתקצרים ימיו לגמרי ולא קיבל הנאה מרובה יותר משאם היה חי כל שנותיו, והוא על דמיון נר של שעוה שחותכים ומקצרים ממנו והוא דולק ג"כ בחצי זמנו ואינו מאיר ביותר, והוא מ"ש נר אלקים נשמת אדם. וז"ש העונה אמן חטופה, שמוציא מפיו כל המיה רק במהירות, ולכן מדה במדה גם שני חייו חי במהירות כדמות הנר שכופלין אותה כמ"ש וז"ש יחתפנו ימיו, ר"ל רק ימיו יחתפנו, אבל הנאת כל ימי חייו יקבל בשלימות. משא"כ העונה אמן קטופה, ר"ל שמבליע הני ואינו מוציאו מפיו בשלימות, ולכן מדה במדה יתקצרו ימיו ר"ל שמתקצרים ומתחכים שנותיו וגם הנאת עולמו לא יקבל בשלימות כדמיון הנר שחותכין ממנו ומקצרין אותו. משא"כ המאריך באמן, מדה במדה מאריכין לו ימיו ושנותיו, כמ"ש רז"ל (שבת קה ע"ב) ע"פ אשר האריכו ימים כו' ימים האריכו שנים לא האריכו היינו שהיו להם ימים של טובה ולא שנים, ואלו יהי' ב' הדברים שמאריכים לו ימיו וגם שנותיו מדה כנגד מדה. ודו"ק. (רי"א חבר)

קמסרהב ואכיל. פסחים קג ע"ב ד"ה כיון דאמר. (מא"נ)

ארדיליא וגרזליא לאבא. יבמות מז ע"ב ד"ה אמר, [חולין קלז ע"ב]. (לבוש, מא"נ)

גדול מברך. לעיל מה ע"ב רש"י ד"ה דאיכא, [נש"מ מו ע"א ד"ה לא]. (לבוש, מא"נ)

אכל דמאי. מירושלמי פ"ז סוף ה"א מוכח דלא ס"ל טעמא משום מיגו כו' מדרלה לדמות לזה דין ספק נתקנו כו' דמזמנין. ועוד לפ"ד ירושלמי רפ"ג דדמאי דמיירי בעניי חברים שהעניים בעצמם יתקנו א"כ לא הוי מיגו. ולהירושלמי טעמא משום דרוב ע"ה מעשרין מצורף אף דאסור לכתחלה לאכול. (יפ"ע)

הא לא חזי כו' דאי בעי מפקר. [שבת כג ע"א ד"ה הדמאי], קבו ע"ב ד"ה דאי, עירובין לא ע"א ד"ה דמאי, [סוכה ט ע"א ד"ה ואם, וע"ש לה ע"ב, פסחים ד ע"ב ד"ה מדאוריתא, וע"ש ה ע"ב ד"ה דבני, נ"מ נו ע"א ד"ה לא, נ"ב יא ע"ב רש"י ד"ה אכסנאי, חולין פי"א [קל ע"ב]. (מא"נ, לבוש)

דא"ר אבהו. ילקוט קרח תשנא, ירושלמי בכורים פ"ב ה"ג, חלה פ"א ה"ג, ושם מבואר חילוק בין מרחו הלוי ואח"כ הפרש תרומ"ע בין הפרש תרומ"ע ואח"כ מירח, וע"ע שפ"ק דתרומות ושם יבואר בעז"ה. (יפ"ע)

שהקדימו בשבלים. מיה יג ע"א ד"ה ומה ראית, קדושין סב ע"א ד"ה אין מורמין, נדה ו ע"ב ד"ה גולד. (מא"נ)

רש"י. ד"ה לטעום אתמר. אין חילוק בדבר כו'. נ"ב עי' שבועות (כב.), וצ"ל משום דקאמר כלום. ועי' רמב"ם רפ"ד דהל' שבועות וקצ"ע. (בנא"ר)

ד"ה חטופה כו'. נפתח. נ"ב הרב קורא בכ"מ לקמ"ן פתח, וכ"ה קריאת הקמן לספרדים. (יעב"ץ)

ד"ה אילו מייתי. ושמואל היה קורא לרב אחא לכבודו. כוונתו למ"ש בימנות (מז ב') ע"ש ועי' לעיל (טז ב') בפירש"י שם ד"ה אחא פלוני, אולם התוס' בימנות שם והרשב"ם בפסחים (קיט ב') פי' דאחא היה שם העלה לרב. (רש"ש)

בא"ד. ושמואל היה קורא לרב אחא. לקמן דף ס' ע"ב קא שוינהו אחא. (רא"ג)

ד"ה הא לא חזי. ברכת זימון הבאה בעבירה. עי' רש"י פסחים לה רש ע"ב ובגליון שם. (ג' מהרש"א)

תוספות. ד"ה והלכתא. דאמר לי' [רבי] לרב משי ידי כו'. כל"ל. (בנא"ר)

ד"ה ומאכילין. דא"כ פורש מוכו בממונו של כהן. משמע דגבי דמאי ל"א לפורש מוכו בממונו של כהן. ומשמעי' מקשים המינה לדעת הטור ביו"ד דמוכר ח"מ של דמאי לכהן, אבל להפוסקים דנותן בחנם הרי פורש מוכו בממונו של כהן. וי"ל ע"פ מ"ש הרא"ש בפי' המשנה רפ"ק דדמאי דהטעם דתקנו שיתן לכהן, שלא רצו לתקן שימכור אותו לכהן דחיישינן לי משהי לי' גבי' עד שיזדמן לו כהן שיקנה דילמא אתי בו לידי תקלה. (מצפ"א)

ד"ה ואמר ר"ה. וא"ת כו'. ובימות ל"ע לאמאי אייתי לי' הכא כל עיקר, דהא כבר שני דהא מתניתן כהניא. וי' משום דנתר הכי איתא התם גבאי לצדקה בש"א נותנין את שאינו מעושר למעשר כו', וחכ"א גיזבין ומתלקין אתם והרוצה לתקן יתקן. ואי לא הוי אשכחן דפליגי ב"ש אהא דמתלילין ה"א דאתיא בכו"ע, וע"כ דהוינא מפליג בין אכילתן בבית בעה"ב בדרך לצדקה לאכילתם בביתם, ורבנן ל"פ אב"ש אלא דאין גבאי לצדקה מושמין לזה, אבל הם מייתין לתקן. וא"כ ל"ש למימר איצטי מפקיר וחזי לי' דדילמא לא יהיב לי' מצרי בדרך לצדקה. לכאי מייתי דר"ה דב"ש לטעמייהו סברי דאין מאכילין. והא דלא בב"ש. ויש לפרש מאכילין בכל גווני לגמרי. ועי' בירושלמי וי"מ ור"ש שם. (ראמ"ה)

בא"ד. וי"ל. ובהא א"ש נמי הא דמייתי לה הכא לחזק הא דמאכילין. (דברי נחמיה)

דף מז ע"ב

גמרא. ומה ראית כו'. עי' מ"ש בפ' עקרת ראש דל"ש לומר ומה ראית, דהא א"א לומר להיפך כיון שאין שום סברא להיפך עי"ש. וכבר הרגישו בזה התוס' בעירובין (לא:) ובילה (יג:) ע"ש. (מצפ"א)

השמש שאכל כזית פשיטא כו'. דל"ל דקמ"ל דבעי כזית דהא בסיפא תנן בהדיא דפחות מזית אמאי"ס, וח"ש למיתני רישא משום סיפא, ונסמוך נמי אכל פחות מכזית פריך פשיטא דכבר מוכח מרישא. (ראמ"ה)

לא יהא אלא ע"ה ותניא. אולי השתא אייתי בע"ה דאחרים דנסמוך דפסק ר"ה כווחייהו. (דברי נחמיה)

אמאי לא יהא אלא ע"ה. נ"ב עי' נדה ל"ג ע"ב. (שער הלקוטות)

אביי אמר וכו' רבא אמר וכו'. עי' פ"ב דדמאי מ"ב ג' דיש חילוק בין נאמן לאחר, ואולי הנאמן לגבי אחר נקרא ע"ה. (דברי נחמיה)

והכא בע"ה דרבנן. משמעות הלשון שר"ל דאפי' לר"מ מ"מ ע"ה דברייתא בע"ה דרבנן. ולפ"ז מ"ש רש"י שדברו אחמים בר"מ, לאו דוקא כו'. ויש לעיין בגיטין ובסוטה ובתוס' שם ומפרשים. (דברי נחמיה)

כותאי מעשרי. עירובין לז ע"א ד"ה שני, [יומא נה ע"ב ד"ה הלוקח ובמ"י שם ד"ה עשרה מעשר, סוכה כג ע"ב ד"ה שני, גיטין כה ע"א ד"ה שני]. (לבוש, מא"נ)

דאמר מר. הוא רשב"ג כדאיתא בגיטין י' ע"א, וירושלמי פסחים פ"א ה"ח. (יפ"ע)

איזהו ע"ה. פסחים מט ע"ב ד"ה וי"א, חגיגה כב ע"א ד"ה כמאן, גיטין מא ע"א ד"ה איזהו, סוטה כב ע"א ד"ה כל, מנחות נט ע"ב, לקמן מא ע"א רש"י ד"ה ע"ה. (מא"נ)

לא נח נפשי' דרמי ב"ח אלא דלא אזמין. עי' ב"ב דף י"ב. (מצפ"א)

כגון שפדאו ע"ג אסימון. פלוגתא היא בעמ"ש פ"א ה"ח, דר' דוסא ס"ל דפודין ע"ג אסימון והכמים ס"ל דאין פודין, והלכה כחכמים. (יפ"ע)

וצרת הכסף. סוכה מא ע"א. (מא"נ)

והשמש שאכל פחות מכזית פשיטא איידי כו'. הן לשיטת הגר"א ז"ל בסי' קצ"ז ס"ב דמצורף לעשרה אפילו בפחות מכזית, (ולענ"ד ראיה מקצן המוטל בעריסה דמצרף לר"א ולריב"ל לקמן, ובכריתות יג.) אמרינן סבק יבקו כשיעור כו' ספק יבקו איתר מכדי א"), א"כ מאי פריך פשיטא הלא טובא אשמעינן דאף לעשרה מצטרף א"מ לג'. עי' בב"י שם בשם הכ"ב, וכאן אין לתרץ דפריך פשיטא משום דזה מוכח מרישא דתניא השמש שאכל כזית וכמ"ש התוס' בעירובין (ל ב'), והרמב"ן במלחמות שפ"ק דפסחים, והביא ראיה מר"פ תנון דפריך פשיטא כיון דאמר דע"ד בתוך יו"ד כו' ע"ש (ולפי מש"כ התוס' בב"ק (קטז ב') ד"ה הא, נדחית ראייתו), דהכא א"א לפרש כן דא"כ מאי משני אידי כו' דעושה מהקושיא תירוץ. (רש"ש)

בגר שמל ולא טבל. יש לעיין אם יקשה מכאן על האומר דגר גמור אינו מברך בהמ"ז, דאולי דוקא בעצמו אינו מברך אבל מזמנים עליו. (דברי נחמיה)

א"ר יוסי. נ"ל דל"ל רבי יוסי בר חנינא. (יעב"ץ)

אבל עושין אותו סניף. עי' ב"ר פ' נ"א וירושלמי פ"ז ה"ב תרומות בזה. (יפ"ע)

ר"א שחדר עבדו כו' מצוה דרבים שאני. לעיל יג ע"א ד"ה בלה"ק, לקמן מח ע"א ד"ה ולים, שבת ד ע"א ד"ה וכי, פסחים נט ע"א ד"ה אתי, וע"ש פח ע"ב ד"ה כופין, מ"ק יד ע"ב ד"ה עשה, ב"ב קלו ע"א ברש"ש ד"ה למיעבד, גיטין לח ע"א, ב"ק עד ע"ב ד"ה והי' שמא. (מא"נ)

מעשה בר"א. ילקוט אמור תרמג ובהר תרסו. (יפ"ע)

והיכי עביד הכי כו' כל המשחרר כו'. עי' פנים יפות פ' בהר [עה"פ לעולם בהם תעבודו]. (מהרש"ם)

כל המשחרר. פלוגתא דר' ישמעאל ור"ע וירושלמי יבמות פי"א ה"ו כמ"ד מותר לשחרר ריה"ג אמר אסור לשחרר, ובכתובות פ"ג ה"י ושבועות שפ"ה מדייק דר"ג ס"ל אסור לשחרר וכתה מנאי ס"ל בתוספתא דר"מ, והכא דמקשה לר"א הוא משום דמניגו לר"א דס"ל לעולם בהם תעבודו חוכה כבגיטין ל"ח ב. (יפ"ע)

לדבר מצוה שאני. עי' תשו' מהר"י אסאף א"ח סי' קל"א, ועי' שואל ומשיב מהדורא ג' ח"א סי' ק"מ מד' בעל המאור פ"ג דקוכה שכתב דר"א לא ס"ל דין מצוה הבאה בעבירה, ועי' כתב סופר יו"ד סי' קכ"ב קכ"ו. (מהרש"ם)

מצוה הבאה בעבירה מצוה דרבים שאני. נ"ב עי' נו"כ מהלו"ק בסוף ספרו שהתעורר על הסתירה מן סוגיין כאן לסוגיא (גיטין לח:) דלא מקשה הש"ס שם דהוא מצוה הבאה בעבירה. וכ"ל דהנה התוס' (פסחים נט.) ד"ה אתי עשה הקשו בסוף דבריהם דאין שחרר ר"א עבדו משום מצוה הרי לא הוי בעידנא, ומי' דעשה דרבים הוי כעשה דחמור דדוחה עשה הקל אע"ג דלא הוי בעידנא ע"ש, ועי' ג"כ תשובת בשמים ראש סימן קנ"ה, והנה הגאון בעל ש"א הקשה בתשובותיו סי' נ"ו נ"ז דבכ"מ דאמרינן דעשה דוחה נ"מ שוב לא שייך מה"ב, אבן קושיא הש"ס כאן דכיון דלא הוי בעידנא שוב הוי מה"ב, ומשני דמצוה דרבים דוחה אע"ג דלא הוי בעידנא. והנה לשיטת הרמב"ם פ"ח מהל' עבדים דכל היכא דקרא לעבד בתורה וכיונא בזה שעושה להעבד אשר פטור מן הדין יצא לחירות ונריך גט שחרור ע"ש, וא"כ אפשר גם כאן בעידנא כיון דאזיל הש"ס בשיטה זו לעבד אין מצרפין לעשרה וי"א שהתחיל לומר ברכו בנו ועבד, ע"כ זה בעצמו השחרור והוי בעידנא, וא"כ אין מקום לקו' הש"ס דהוי מה"ב. אבל עדיין קשה דהרי מתוסר גט שחרור, ועי"ז דינו כעבד לכל דבר, ואולם בגיטין הוא מימרא דר"י בשם שמואל והוא ס"ל (גיטין מ.) דגט שחרור אינו מעכב ולא גמרינן בזה לה מאשה ע"ש, ומפ"ז לא מקשה הש"ס שם בגיטין דהוי מה"ב משום דאפשר לומר דהיה בעידנא דע"י הגירוש לעשרה בזה בלבד שחררו ולשמואל גט שחרור אינו מעכב. משא"כ כאן הוא מימרא דר' יהודה והוא ס"ל דמעוכב גט שחרור הוא כעבד וא"כ ע"כ דר"א שחרר לעבדו בג"ש, דבלא"ה אינו מועיל לצרפו בעשרה, ומקשה הש"ס שפיר דהוי מה"ב דהרי לא הוי בעידנא בקוש' התוס' פסחים שהזכרנו, ומשני הש"ס שפיר דמצוה דרבים שאני דבכה"ג לא בעינן בעידנא, ועי' ג"כ מג"א סי' נ' מה שהקשה לשיטת הר"ן מסוגיא זו, ועי' טורי אבן רש חגיגה. (מהרצ"ח)

מצוה הבאה בעבירה הוא. עי' גיטין (לח:) סס לא מקשה הגמ' מידי על ר"א דמתרץ שם מצוה שמי. וי"ל דגממא הר"ן בגיטין הקשה שם דהיכי דמיגן עשה שבמורה לבעולם בהם תעבודו משום האי מצוה, והמא מי' בשם י"מ דעשה לבעולם כו' הוא רק משום מניעה הוא דקעביד אלא לצורך עצמו עיי"ש. ונראמת ע"ד הר"ן הנ"ל יותר התפלאו המ"א בה' תפלה והמתנה אפרים דא"כ מאי מקשה הגמרא הכא והא מצוה הבב"ע, אולם לענ"ד אדרבה בזה יהיה ניחא דדקדקתי על שינוי הלשון דכאן קאמר הגמ' לדבר מצוה שאני ושם קאמר הגמ' מצוה שאני, ע"כ נ"ל דסברת הר"ן רק שייך בשם בשהבור העבד בזה בא עשיית המצוה גופא בשלימות, משא"כ בשם לאחר השהבור עדיין לא בא ע"ז שלימות גמר המצוה אזל סברתו. דכיון דבאותו עבד שמשהבר לא איתעביד המצוה. והיינו הכא דקאי אם"ד לדברי ריב"ל דאמר אחמר ועבד מצוה מצוה רפיון. ומקשה הגמרא מעובדא דר"א שבהבר עבד כו' ומשני תרי אינטריכו שהבור אד ונפיק בחד, וא"כ לפי"ז העבד שמשהבר נתשב לתשיעי דהעשירי מוהר להיות עבד. וע"כ קאמר הגמ' כאן רק בלשון לדבר מצוה שאני. דבגמת באותו שמשהבר לא איתעביד המצוה והוא רק לדבר מצוה שעל ידו יוכל להצטרף העבד לעשירי, וכיון דבו גופא לא בא גמר המצוה גופא מקשה הגמ' שפיר ע"ז מצוה הבאה בעבירה הוא, משא"כ שם בגיטין הרי מיירי לפי האמת דשהבר להשלימו לעשרה והבלבה דלא יכול להצטרף לעבד, וא"כ בו גופא איתעביד המצוה וע"כ קאמר הגמרא בלשון מצוה שאני. וע"ז ל"ק והא מצוה הבב"ע הוא כמ"ש וכנ"ל. (ריטב"ם)

מצוה הבב"ע היא. בגיטין נ"פ הך קו'. ונראה דודאי פשיטא לי דמשום זכותא דרבים אומרים לאדם תעא כו', אף דהוי מצוה הבב"ע לא הוי כ"א לדידיה, אבל הצבור יוצאים בזה, ומ"מ מצטרף המשהבר לעשרה דלא גרע מתיבוק המוטל בערסה. אבל לאמר דשני דתרי הוו, פריך מהב"ע היא. וי"א לא יצא. וא"כ ודאי דאינו מצטרף ובגיר לי' מגיגא. ול"ד לשבר התפלל לדעת קצת פוסקים מצטרף, דהתם מקבל שכר עניה, משא"כ הכא. ומשני מצוה דרבים שאני, ולא הוי מהב"ע כלל. ואף להי"א שבר"ן בגיטין הוי כנותן דמי עצמו ע"ש. מ"מ פריך שפיר דמ"מ איסור לדבנן ודאי איכא. ולא אתיא מצוה לאדם תעא כו', אף דהוי מצוה הבב"ע (ראמ"ה)

מצוה הבאה בעבירה. מיהושלמי מצה פ"א ה"ה ובשבת פי"ג ה"ג פליגי בה ר' יוחנ ור' יוסי דר' יוחנ ס"ל אין עבירה מצוה ור' יוסי, ס"ל אין מצוה עבירה. (יפ"ע)

מצוה דרבים שאני. (פסחים פח ב') תוס' ד"ה כופין. [א"ה עי' ברשב"א ובר"ן בגיטין פ' השולח ד' לט, ובשו"ת יד אליהו סי' ז' ובמ"א סי' נ]. (לבוש)

ישכים לבה"כ. ברא"ש דף ח ע"א. (מא"נ)

לעולם ישכים אדם לבהמ"ד וכו' שכר כולם ס"ד. עיין בעשרה מאמרות חקור דין מ"ב פי"ד, דהג' אינו חוזר בשום מקום מהסמ"ד, כי הוא נוטל שכר הבאים אחריו, לא לגרוע חלקם, אלא שכולם זוכים ע"י, נמצא הוא נוטל שכר כולם, ונותנים להם, ונשאר לו כנגד כולם, כי האחרים נוטלים ממנו, והוא אינו חסר, והא איתא, ע"ש. (עיני שמואל)

תשעה וארון. (שבת לב א) תוס' ד"ה עב, [א"ה עי' בשו"ת ב"ח השנות סי' י"ז]. (לבוש)

תשעה וארון לקמן מח ע"א ד"ה תשעה, שבת לב ע"א ד"ה על. (מא"נ)

תשעה וארון מצטרפין כו' אלא אר"ה תשעה ונראין כעשרה כו'. אינו מובן האי אלא אר"ה, דמה שייכות הא דנראין כו' להא דתשעה וארון. וכ' הכוונה בזה ע"פ מה דמבואר בכ"מ דקמחם בית הוא ו' על ח' אמות, ומדת הארון יהוא אמתים ואלי אורכו ואמה ואלי רחבו. נמצא לפ"ז בבית בזה דו' על ח' אם עומדים בשורה לאורכו ולרחבו שלש שלש אמתים, נמצא לפ"ז ריוח בין כ"א אמתים ואלי לאורכו ואמה ואלי לרחבו כמדת הארון (לפ"מ דידוע דגברא באמתא יתיב, סוכה ו ב') דוק בזה, וזמ"ש ע' וארון, ר"ל אם הבהפסק מיהבם כמדת הארון באורך וברוחב מצטרפין. והמקשן הבין מלת וארון כפשטיה, ולכן הקשה, ומשני המתרץ דכווונתו ט' ונראין כי' ר"ל האי וארון לענין ההפסק בין כ"א ואל'. (ראמ"ה)

תשעה נראין כעשרה. מיהושלמי פ"ז ה"ב ובב"ר פ' נ"א מפרש נראין כעשרה היינו שקטן א' מיניהם. (יפ"ע)

אמר ר' אמי שנים ושבת מצטרפין כו' מחוי רב חסדא כגון אנא ורב ששת מחוי כו'. עי' פירש"י, וקשה וכי מפני שמחדדין זא"ז בהלכה יהשבו כשלשה, ועוד מה ענין מחוי כו' מחוי כו'. ויש לישב עפ"י הירושלמי על משנה שלשה שאכלו מיחדין לזמן ר"א בשם ר"ה שלשה חוטה שנים רשות כו' ושמואל אמר שנים שדנו דיניהם דין כו' ור"ב כו' עיי"ש, ונמצינו למדין ברכת זימון מדינין. גם מבואר בחו"מ סי' י"ח ס"ה דהא דאמרינן הרב והתלמיד אין מוונין אלא אחד, היינו דוקא בשעה שמלמדו הדין, ואפי' בבה"ג אם תלמיד כבר אמי ורבי אפי' לגמריה דרב היו צריכין ולפריה לא צריכין יכול ללמדו בשעת הדין ודן עמו. אך אם אין מלמדו בשעת הדין אפי' שהוא תלמידו מוונין להם שנים, רק אם יהיה לו קצת סברא עיי"ש. ואמרינן עיבוריו (סז.) רב חסדא מרתתן שפוחיה ממתניתא דרב שמם, רב שמם מרתב כולא גופא מפלפולא דרב חסדא, עי' רש"י שם נמצינו למדין שזה היה צריך לחבירו בגמרא שלו וזה צריך לחבירו בסברא שלו. ומה שפירש רש"י כאן מצטרפין לחיות שלשה, כוונתו שהן נחשבים כשלשה דשנים רשות כו'. או כוונתו אם יש עוד אחד עמהם נחשבים לג' דלא תימא כיון דמחדדין זא"ז וא"כ כל אחד צריך לחבירו והוה אמינא דאין כאן אלא אחד וכשיש עוד אחד עמהם הם נחשבים לב' קמ"ל דמצטרפים להיות שלשה. וע"ז פריש בגמרא מחוי כו' מחוי כו' להוזרות שאין הדברים אמורים אלא שזה אינו צריך לחבירו רק לגמ' דידיה ולפריה אינו צריך לו בהיפך אבל אם האחד צריך לגמרא ולסברא אינו רק תלמידו ואין מוונין להם בדיינין אלא כ"א לא כמו כן הכא. (דברי נחמיה)

ב' ת"ח המחדדים. לכאורה מעובדא דרב ושמואל דלעיל ע"א מבואר דלא ס"ל כן.

(דברי נחמיה)

כגון אנא ורב ששת. נ"ב עיבוריו סו ע"א. (שער הלקוטות)

קטן פורח. יקלוט מקן קמח, ועב"ר פל"א וירושלמי פ"ז ה"ב, ועפנ"א. (יפ"ע)

רש"י. איזה ע"ה. יש לעיין אם שייך דקאי גם על עניין דמלי, שהרי הם אמרי רוב ע"ה מעשרים, ורבנן דאמרי כל שאינו מעשר כו' משמע דידע' מה שאינו מעשר כו' וא"כ אינו מהרוב, ואולי רש"י קאי על ת"ר דבסמוך. (דברי נחמיה)

ד"ה קטן פורח. שהמיה פימנים כו'. יל"ע דהא שומא בעלמא הוי, ועי' נדה מ"ו א', וכבר העיר בזה בס' שיעורי רז"ה, ועי' שו"ת שואל ומשיב (קמא) מ"א סי' קנ"ה. (מהרש"ם)

תוספות. ד"ה מצוה. מכאן קשה לשיטת ה"ג. נ"ב עי' רא"ש פ"ג דמ"ק דהשיג ע"ד התוס' דעשה דרבים היינו להוציא ידי רבים אבל מה שעושה כל אחד לבדו לא מקרי מצוה דרבים ע"ש. (מהרצ"ח)

באא"ד. ולא אתי וכו' דהכא חזינן וכו'. דעדיפא איכא לאקשויי, מיו"ט שני גופיה דדמי מ"ע חמורה של תורה, היא מצות תפילין, אלא שיש לדחות שב ואל תעשה שאני. (יעב"ץ)

באא"ד. ומדשבעת ימי המשתה וכו'. יש לומר שבעת ימי המשתה נמי דאוריתא נינהו דכתיב [בראשית כט, כז] מלא שבוע זאת, איכרא אע"ג דימי אבל יש להם סמך מן התורה, ויעש לאביו אבל שבעת ימים [שם ב, י], אלא דהתם דייק קרא דהוא עשה לאביו כן, חדוש הוא, ותו דכבוד מיהם עדיף מכבוד אמיהם, ודין הוא דלדחי אבלות, והכי קיי"ל נמי מעבירין המת מלפני הכלה [כתובות יז.], מיהו ודאי אבלות עדיפא מיו"ט שני של גליות שאין לו עיקר מן התורה כלל, אדרבה נראה כמוסיף על ד"מ, אלא שהיכן לשמוע בקול חכמים מלא תסור, וי"ל ג"כ חכמים עשו חזוק לדבריהם יותר משל תורה, לכן נראים דברי תוס' עיקר, ועי' מ"ש בחמוי. (יעב"ץ)

באא"ד. כ"ש יו"ט שני. עיין מ"ש התוס' בעיבוריו דף מו וריטב"א רש כתובות. ועיין עוד מ"ש הרא"ש רפ"ג דמועד קטן. (מצפ"א)

באא"ד. עפה"ד. זהו לפי שיטת הה"ג, אבל שיטת התוס' דאבלות אף ביום ראשון דרבנן כמ"ש התוס' והרא"ש לעיל בספ"ב. (מל"ה)

באא"ד. נ"ב יעוין מ"ק דף יד ע"ב. (רב"פ)

ד"ה קטן. כדי לכוף. עי' נדה ע"ב בשינה בפליגי תנאי בזה. (רא"ג)

באא"ד. ות"ת כו' וי"ל כו'. עי' מש"כ בהגהותי וכב"ר פ' נ"א מפרש נראין כעשרה היינו שקטן א' מיניהם. (יפ"ע)

אמר ר' אמי שנים ושבת מצטרפין כו' מחוי רב חסדא כגון אנא ורב ששת מחוי כו'. עי' פירש"י, וקשה וכי מפני שמחדדין זא"ז בהלכה יהשבו כשלשה, ועוד מה ענין מחוי כו' מחוי כו'. ויש לישב עפ"י הירושלמי על משנה שלשה שאכלו מיחדין לזמן ר"א בשם ר"ה שלשה חוטה שנים רשות כו' ושמואל אמר שנים שדנו דיניהם דין כו' ור"ב כו' עיי"ש, ונמצינו למדין ברכת זימון מדינין. גם מבואר בחו"מ סי' י"ח ס"ה דהא דאמרינן הרב והתלמיד אין מוונין אלא אחד, היינו דוקא בשעה שמלמדו הדין, ואפי' בבה"ג אם תלמיד כבר אמי ורבי אפי' לגמריה דרב היו צריכין ולפריה לא צריכין יכול ללמדו בשעת הדין ודן עמו. אך אם אין מלמדו בשעת הדין אפי' שהוא תלמידו מוונין להם שנים, רק אם יהיה לו קצת סברא עיי"ש. ואמרינן עיבוריו (סז.) רב חסדא מרתתן שפוחיה ממתניתא דרב שמם, רב שמם מרתב כולא גופא מפלפולא דרב חסדא, עי' רש"י שם נמצינו למדין שזה היה צריך לחבירו בגמרא שלו וזה צריך לחבירו בסברא שלו. ומה שפירש רש"י כאן מצטרפין לחיות שלשה, כוונתו שהן נחשבים כשלשה דשנים רשות כו'. או כוונתו אם יש עוד אחד עמהם נחשבים לג' דלא תימא כיון דמחדדין זא"ז וא"כ כל אחד צריך לחבירו והוה אמינא דאין כאן אלא אחד וכשיש עוד אחד עמהם הם נחשבים לב' קמ"ל דמצטרפים להיות שלשה. וע"ז פריש בגמרא מחוי כו' מחוי כו' להוזרות שאין הדברים אמורים אלא שזה אינו צריך לחבירו רק לגמ' דידיה ולפריה אינו צריך לו בהיפך אבל אם האחד צריך לגמרא ולסברא אינו רק תלמידו ואין מוונין להם בדיינין אלא כ"א לא כמו כן הכא. (דברי נחמיה)

ב' ת"ח המחדדים. לכאורה מעובדא דרב ושמואל דלעיל ע"א מבואר דלא ס"ל כן.

(דברי נחמיה)

כגון אנא ורב ששת. נ"ב עיבוריו סו ע"א. (שער הלקוטות)

קטן פורח. יקלוט מקן קמח, ועב"ר פל"א וירושלמי פ"ז ה"ב, ועפנ"א. (יפ"ע)

רש"י. איזה ע"ה. יש לעיין אם שייך דקאי גם על עניין דמלי, שהרי הם אמרי רוב ע"ה מעשרים, ורבנן דאמרי כל שאינו מעשר כו' משמע דידע' מה שאינו מעשר כו' וא"כ אינו מהרוב, ואולי רש"י קאי על ת"ר דבסמוך. (דברי נחמיה)

ד"ה קטן פורח. שהמיה פימנים כו'. יל"ע דהא שומא בעלמא הוי, ועי' נדה מ"ו א', וכבר העיר בזה בס' שיעורי רז"ה, ועי' שו"ת שואל ומשיב (קמא) מ"א סי' קנ"ה. (מהרש"ם)

תוספות. ד"ה מצוה. מכאן קשה לשיטת ה"ג. נ"ב עי' רא"ש פ"ג דמ"ק דהשיג ע"ד התוס' דעשה דרבים היינו להוציא ידי רבים אבל מה שעושה כל אחד לבדו לא מקרי מצוה דרבים ע"ש. (מהרצ"ח)

באא"ד. ולא אתי וכו' דהכא חזינן וכו'. דעדיפא איכא לאקשויי, מיו"ט שני גופיה דדמי מ"ע חמורה של תורה, היא מצות תפילין, אלא שיש לדחות שב ואל תעשה שאני. (יעב"ץ)

באא"ד. ומדשבעת ימי המשתה וכו'. יש לומר שבעת ימי המשתה נמי דאוריתא נינהו דכתיב [בראשית כט, כז] מלא שבוע זאת, איכרא אע"ג דימי אבל יש להם סמך מן התורה, ויעש לאביו אבל שבעת ימים [שם ב, י], אלא דהתם דייק קרא דהוא עשה לאביו כן, חדוש הוא, ותו דכבוד מיהם עדיף מכבוד אמיהם, ודין הוא דלדחי אבלות, והכי קיי"ל נמי מעבירין המת מלפני הכלה [כתובות יז.], מיהו ודאי אבלות עדיפא מיו"ט שני של גליות שאין לו עיקר מן התורה כלל, אדרבה נראה כמוסיף על ד"מ, אלא שהיכן לשמוע בקול חכמים מלא תסור, וי"ל ג"כ חכמים עשו חזוק לדבריהם יותר משל תורה, לכן נראים דברי תוס' עיקר, ועי' מ"ש בחמוי. (יעב"ץ)

באא"ד. כ"ש יו"ט שני. עיין מ"ש התוס' בעיבוריו דף מו וריטב"א רש כתובות. ועיין עוד מ"ש הרא"ש רפ"ג דמועד קטן. (מצפ"א)

באא"ד. עפה"ד. זהו לפי שיטת הה"ג, אבל שיטת התוס' דאבלות אף ביום ראשון דרבנן כמ"ש התוס' והרא"ש לעיל בספ"ב. (מל"ה)

באא"ד. נ"ב יעוין מ"ק דף יד ע"ב. (רב"פ)

ד"ה קטן. כדי לכוף. עי' נדה ע"ב בשינה בפליגי תנאי בזה. (רא"ג)

באא"ד. ות"ת כו' וי"ל כו'. עי' מש"כ בהגהותי למ"ר ברא"ש פ' נ"א אות ה' בדפוס הב'.

(רש"ש)

דף מח ע"א

גמרא. קטן פורח כו' כר"נ. נ"ב קל ע"ב ברא"ש, ערכין ג ע"א ד"ה לאמוי, נדה מה ע"ב, וע"ש דף מו ע"א. (מא"נ)

היודע למי. מיהושלמי פ"ז ה"ב ובב"ר פל"א ר"ה ורב יהודה תרוייהו משמיה דשמואל מ"א יודע בטיב ברכה וא"ל שהא יודע למי מברך, והכא משמע כמ"ד יודע למי מברך. (יפ"ע)

אביי ורבא הוו יתבי קמי' דרבה. נ"ב עי' בתר"י דגרים רבא בר חנן ועמ"ש בגליון פסחים (קד:) דיש ראיה לדברי ע"ש. (מל"ה)

אביי ורבא הוו יתבי קמיה דרבה כו'. בגליון הש"ס מבא מנה"ג דגורס במקום רבא רבה בר חנן, וכן העתיקו תר"י. ומה נלחה מש"כ בס' מ"א בשם הגאון מהר"ז ז"ל מוויגנא לחוות בי' רש"י בר"ה יי"ש מ' אבי ורבא מדב"ע קאמו כו' מעובדא דהכא ע"ש. וכבר קדמו בזה בסה"ד. (רש"ש)

אביי ורבא הוו יתבי. נ"ב בנה"ג אימא ורבא בר רב חנן, וכ"ה בתר"י ע"ש. (בנא"ד)

בוצין בוצין. (סוכה ג ב') תוס' ד"ה בוצינא. [א"ה עי' שו"ת מהר"ם מינץ סי' ק"י מ"ש בשם ר"ש משאנז]. (לבוש)

בוצין בוצין. נדרים סו ע"א בר"ן ד"ה בוצינא. (מא"נ)

תשעה אכלו דגן. נ"ר פל"א, ירושלמי פ"ז ה"ב, ופפנ"א שהבאתי שם בי' הא"ז. (יפ"ע)

ששה ודאי וכו'. יש אומרים ודא"ר ר"מ הוא, רצונם לומר וד' אכלו ירק, ואין צורך לכך, עי' לעיל ס"פ מי שמתו [בה:] גמי מטה ודו"ק. (יעב"ץ)

שפיר עבדת. עיין מ"ש לעיל כז ע"ב בתוס' ד"ה והנותן. (רא"ג)

רובא דמינכר. חולין כח ע"ב. (מא"נ)

רובא דמינכר בעינן. עי' בע"ז לז ע"ב ברש"י, ובחולין כט ע"א ד"ה רוב, שפירש על הרוב הנראה לעינים רוב גמור, שהוא ניכר. ובע"ז אימא בגמרא רובא דמינכר, פירש"י רוב הנראה לעינים, ואתנס עי' ע"ז יז"ד מ' כ"א ס"ק ב' מדוע בשמיטה אינו צריך רוב גדול כמו הכא דשאה לא מהני. (רא"ג)

יגאי מלכא. נ"ר [פל"א], וירושלמי פ"ז ה"ב, ובמזיר פ"ה ה"ג בשינוי דהכא איתא מדקטל להו לרבנן כו' והתם ר"ש בן שטח נחיירא מחמת שהלשינו עליו בעניין נדבתו לקרבנות נזירים ועוד שינויים. (יפ"ע)

סלסלה ותרוממך. עירובין סו ע"א ד"ה בגר, מגילה יח ע"א, יבמות פו ע"ב ד"ה ושוטרים, וע"ש סא ע"א, סנהדרין יט. (מא"נ)

א"ל חזית דל"מ מרות. נראה דהר"מ דל"ל הוא אמר לה, ור"ל לדמיתה הרי אם רואה דל"מ מרות, פי' אדעת ור"ל דלכן שפיר עביד דקטיל להו לרבנן, אח"ז ראיתי שכ"ה בע"י ובפירש"י שם. (רש"ש)

יהבו ליה כסא אחרינא ובריך. עי' בב"י סימן קנ"ז סוף ד"ה כתב אחי הר"ר יחיאל. (ג' מהרש"א)

ור"ש ב"ש דעביד לגרמיה הוא דעביד. [לעיל כ ע"ב ברא"ש, וע"ש כט ע"א ברש"י, לקמן מט ע"ב ד"ה ור"מ, וברא"ש שבת לא ע"ב], פסחים מט ע"ב ד"ה ואכלה, וע"ש קג ע"ב ד"ה כיון, יומא עט ע"א ד"ה ולא, [וע"ש בח"י ע"ב ד"ה עד כמה], סוכה כו ע"ב ד"ה ולא, [קדושין סו ע"א]. (לבוש, מא"נ)

לגרמיה. מיהושלמי [פ"ז ה"ב] פליגי בה רב ירמיה אמר בל הראשונה ר' אבא אמר בל השניה, ובב"ר איתא איפכא, ועפנ"א בתורף שם. (יפ"ע)

לעולם אינו מוציא את הרבים י"ח עד שיאכל כזית דגן, וכתב הרא"ש דמנקט כזית דגן ולא נקט כזית פת אלא בעי דבר שראוי לברך עליו ג' ברכות אלא אפילו ברכה אחת מעין ג' שפיר דמי, אבל הרשב"א כתב וז"ל ואגן למסקנא לא ס"ל אלא עד שיאכל כזית דגן דהוי מחויב בבהמ"ז ממש מדאוריתא. ואיכא למידק לסברת הרא"ש מה שהקשה הרשב"א מדקאמר בברכת משמע דאיכא נפיק י"ח באותה ברכה ואגן קי"ל דשלש אינו פוטר מעין שלש, ומכאן נראה לי דאיה למ"ש בא"ח מי' ר"ח דמדאמרי בפ"ק ד' י"ב דתמרי בבהמ"ז במכ"ש ה' מיני דגן אלא דק"ל לזה, דא"כ לאה כתב הרשב"א דבעינן פת גמור אפי' דגן דהיינו ה' מיני דגן ליפגי ומהך טעמא דכתיבנא וא"ע. (מים חיים)

לעולם אינו מוציא. מיהושלמי [פ"ז ה"ב] דהו"ל אינו מייב בדבר. ועי' מיהושלמי פ"ג ה"ב, ר"ה פ"ג ה"י מגילה פ"ב ה"ח וה"ג. ולהגיהכא בפסחים פ"ח ה"ח ואין אומר נברך שאכלנו אא"כ אכל הוא ג"כ שם, ובסוכה פ"ג ה"י, ומגילה פ"א ה"ט. (יפ"ע)

עד שיאכל כזית דגן. ברמב"ם איתא כזית פת ועי' באשר"י. (ג' מהרש"א)

מיתבי רשבג"א עלה והיסב כו'. קס"ד לריוף ולהוציא שוין הן, וי"ל פליג אשמעון בן שטח, משום משנתינו דנמן בשמש שאכל כזית, וכיון דבעי כזית בעי דגן, ומ"מ מקשי מדרשב"ג ל"ש למימר לגרמי' דעבד דרשב"ג כווחי'. (ראמ"ה)

עלה והסיב עמהן. הכא מחלק בין אצטרופי ובין להוציא כדמשני. ומירושלמי פ"ז ה"ב ובמזיר פ"ה ה"ג ובב"ר פל"א אינו מחלק בכך, ולרשב"ג באמת יכול להוציא אף באכל ירק, ועפנ"א. (יפ"ע)

רש"י. ד"ה ינאי מלכא. ממלכי בית חשמונאי כו' והרג חכמי ישראל שבאו לפוקמו מן הכהונה. וב"ב ובפ' הקבלה להראב"ד ז"ל מבואר דינאי מלכא שהוזכר כאן אינו הך דקידושין, רק בנו היה, והא דאמרינן דקטיל להו לרבנן היינו בחמת מעשה אחרת ע"ש. (מהרא"כ)

ד"ה לגרמיה. ואין אדם מודה לו. משום דאפילו לר"ג לעיל (מד.) במשנה אינו אלא בשותה יין בקביעות כמש"כ התוס' לעיל (לז.)]. (רש"ש)

ד"ה עד שיאכל כזית דגן כו'. מיהו כיון דמחייב מדרבנן. נ"ב עי' מל"מ פ"ז מהל' תרומות. (שער הלקוטות)

באא"ד. הא אכל כזית דגן ה"נ. נ"ב עי' חיוק פ' עקב מצוה מ"ל.

תוספות. ד"ה ולית הלכתא. וי"ל דקאי אקטן פורח. נ"ב זהו כפי' ר"ח הובא ברא"ש עי"ש. (מל"ה)

באא"ד. והכא דבעינן פורח ויודע כו'. נ"ב ר"ל אז יודע דר"ת ס"ל דבחד סגי כמבואר ברא"ש וכדמשמע לקמן, ומיושב קו' רש"א לקמן ודו"ק. (מל"ה)

באא"ד. לא קאי אריב"ל. וכה"ג בכתובות דף נד וע"ש בתוס'. (מצפ"א)

באא"ד. עמידתה ר"נ בתינו יודע למי מברכין. נ"ב עי' רש"ל. וכ"נ דר"ת ס"ל דבחד סגי הוא והא דכ' לעיל ויודע, היינו אז יודע כמש"ל, ומה שכ' התוס' לעיל בסמוך דפליג גם אקטן פורח ולא מוקי הך דקטן פורח בא"י כמו דמוקי הברייתא, וס"ל דר"י דאמורא צריך לפרש דבריו כיון דסתם פורח יודע למי מברכין. מיהו תמיהא לי דמאי דוחקא דר"ת דר"נ מוקי לההוא ברייתא בא"י, ימא אדרבה דמוקי יודע למי מברכין, ואפילו לא הכא ויש"ת דתני לא הכא אין מברכין היינו בתינו יודע ופיפא נקט אין מדקדקין בקטן יודע וא"ל דא"כ ריש"ת דתני הכא ב' שערות משמע ב' שערות שלימין ולא פורח, ור"ת ס"ל דאף פורח מהני לכך מוכרח לאוקמי סיפא בפורח לפרושי ריש"ת, דאכתי ק' דהוא גופא מנ"ל לר"ת דר"נ לא פליג לגמרי אהך דקטן פורח דאינו מועיל כלל לדידיה כדמשמע פשטא דלישנא דלית הלכתא ככל הני שמעתא, וע"ק לדעת ר"ת דקטן עושין לי' נוקי סיפא דאין מדקדקין מי' דבריש"ת קאמר אלא הכא אין מזמנין בג' אבל עושין סניף לי'. וז"ש ואין מדקדקין בקטן, לענין סניף לי'. ועי' מיהושלמי המקשה מריב"ל דאמר קטן עושין אותו סניף והתניא אין מדקדקין בקטן ומאי קושי' ליתא אין מדקדקין היינו דעושין אותו סניף, עי' מיפ"ם פי' קושית ירושלמי והוא דחוק, ועי' מיפ"מ מה שפי' קושי' הירושלמי באופן אחר, וכל דבריהם דחוקים והרבה יש להשיב עליהם ודו"ק. (מל"ה)

באא"ד. ומשם משמע כו' הא לתפלה עבדי. נ"ב ר"ל דמוקי הך דר' יוסי בג' לענין גירוש הא לתפלה עבדינן ליה סניף לי' וה"ה לבהמ"ז, לסניף לי' עבדי, והר"י חולק וסובר דירושלמי זה דהך דר"י מיירי לענין סניף לי' אבל לג' קטן פורח ויודע למי מברכין מזמנין, ומ"ש בסה"ד דר"ת פי' הירושלמי בג', היינו הך דהכא שכתב דלהצטרף לזמון לא עבדי אבל לתפלה עבדי ודו"ק. (מל"ה)

באא"ד. ומתוך ירושלמי זה פיר"י דאין עושין כו'

וחידושים

דק"ל לזה, דא"כ למה כתב הרשב"א דבעינן פת גמור אפי' דגן דהיינו ה' מיני דגן ליפגי ומהך טעמא דכתיבנא וא"ע. (מים חיים)

לעולם אינו מוציא. מיהושלמי [פ"ז ה"ב] דהו"ל אינו מייב בדבר. ועי' מיהושלמי פ"ג ה"ב, ר"ה פ"ג ה"י מגילה פ"ב ה"ח וה"ג. ולהגיהכא בפסחים פ"ח ה"ח ואין אומר נברך שאכלנו אא"כ אכל הוא ג"כ שם, ובסוכה פ"ג ה"י, ומגילה פ"א ה"ט. (יפ"ע)

עד שיאכל כזית דגן. ברמב"ם איתא כזית פת ועי' באשר"י. (ג' מהרש"א)

מיתבי רשבג"א עלה והיסב כו'. קס"ד לריוף ולהוציא שוין הן, וי"ל פליג אשמעון בן שטח, משום משנתינו דנמן בשמש שאכל כזית, וכיון דבעי כזית בעי דגן, ומ"מ מקשי מדרשב"ג ל"ש למימר לגרמי' דעבד דרשב"ג כווחי'. (ראמ"ה)

עלה והסיב עמהן. הכא מחלק בין אצטרופי ובין להוציא כדמשני. ומירושלמי פ"ז ה"ב ובמזיר פ"ה ה"ג ובב"ר פל"א אינו מחלק בכך, ולרשב"ג באמת יכול להוציא אף באכל ירק, ועפנ"א. (יפ"ע)

רש"י. ד"ה ינאי מלכא. ממלכי בית חשמונאי כו' והרג חכמי ישראל שבאו לפוקמו מן הכהונה. וב"ב ובפ' הקבלה להראב"ד ז"ל מבואר דינאי מלכא שהוזכר כאן אינו הך דקידושין, רק בנו היה, והא דאמרינן דקטיל להו לרבנן היינו בחמת מעשה אחרת ע"ש. (מהרא"כ)

ד"ה לגרמיה. ואין אדם מודה לו. משום דאפילו לר"ג לעיל (מד.) במשנה אינו אלא בשותה יין בקביעות כמש"כ התוס' לעיל (לז.)]. (רש"ש)

ד"ה עד שיאכל כזית דגן כו'. מיהו כיון דמחייב מדרבנן. נ"ב עי' מל"מ פ"ז מהל' תרומות. (שער הלקוטות)

באא"ד. הא אכל כזית דגן ה"נ. נ"ב עי' חיוק פ' עקב מצוה מ"ל.

תוספות. ד"ה ולית הלכתא. וי"ל דקאי אקטן פורח. נ"ב זהו כפי' ר"ח הובא ברא"ש עי"ש. (מל"ה)

באא"ד. והכא דבעינן פורח ויודע כו'. נ"ב ר"ל אז יודע דר"ת ס"ל דבחד סגי כמבואר ברא"ש וכדמשמע לקמן, ומיושב קו' רש"א לקמן ודו"ק. (מל"ה)

באא"ד. לא קאי אריב"ל. וכה"ג בכתובות דף נד וע"ש בתוס'. (מצפ"א)

באא"ד. עמידתה ר"נ בתינו יודע למי מברכין. נ"ב עי' רש"ל. וכ"נ דר"ת ס"ל דבחד סגי הוא והא דכ' לעיל ויודע, היינו אז יודע כמש"ל, ומה שכ' התוס' לעיל בסמוך דפליג גם אקטן פורח ולא מוקי הך דקטן פורח בא"י כמו דמוקי הברייתא, וס"ל דר"י דאמורא צריך לפרש דבריו כיון דסתם פורח יודע למי מברכין. מיהו תמיהא לי דמאי דוחקא דר"ת דר"נ מוקי לההוא ברייתא בא"י, ימא אדרבה דמוקי יודע למי מברכין, ואפילו לא הכא ויש"ת דתני לא הכא אין מברכין היינו בתינו יודע ופיפא נקט אין מדקדקין בקטן יודע וא"ל דא"כ ריש"ת דתני הכא ב' שערות משמע ב' שערות שלימין ולא פורח, ור"ת ס"ל דאף פורח מהני לכך מוכרח לאוקמי סיפא בפורח לפרושי ריש"ת, דאכתי ק' דהוא גופא מנ"ל לר"ת דר"נ לא פליג לגמרי אהך דקטן פורח דאינו מועיל כלל לדידיה כדמשמע פשטא דלישנא דלית הלכתא ככל הני שמעתא, וע"ק לדעת ר"ת דקטן עושין לי' נוקי סיפא דאין מדקדקין מי' דבריש"ת קאמר אלא הכא אין מזמנין בג' אבל עושין סניף לי'. וז"ש ואין מדקדקין בקטן, לענין סניף לי'. ועי' מיהושלמי המקשה מריב"ל דאמר קטן עושין אותו סניף והתניא אין מדקדקין בקטן ומאי קושי' ליתא אין מדקדקין היינו דעושין אותו סניף, עי' מיפ"ם פי' קושית ירושלמי והוא דחוק, ועי' מיפ"מ מה שפי' קושי' הירושלמי באופן אחר, וכל דבריהם דחוקים והרבה יש להשיב עליהם ודו"ק. (מל"ה)

באא"ד. ומשם משמע כו' הא לתפלה עבדי. נ"ב ר"ל דמוקי הך דר' יוסי בג' לענין גירוש הא לתפלה עבדינן ליה סניף לי' וה"ה לבהמ"ז, לסניף לי' עבדי, והר"י חולק וסובר דירושלמי זה דהך דר"י מיירי לענין סניף לי' אבל לג' קטן פורח ויודע למי מברכין מזמנין, ומ"ש בסה"ד דר"ת פי' הירושלמי בג', היינו הך דהכא שכתב דלהצטרף לזמון לא עבדי אבל לתפלה עבדי ודו"ק. (מל"ה)

באא"ד. ומתוך ירושלמי זה פיר"י דאין עושין כו'

לעשרה כו'. ר"ל משום דמייתי התם הא דאמר"י בתר הא דעשין אותו סניף לעשרה, ועי' מהרש"א מס"כ בסוף הדיבור]. (רש"ש)

באר"ד. ומיהו קטן פורח כו' וליכא מאן דפליג. והא דר' יוסי היינו לי' ולא הוי פורח, אך מדקאמר עד שהגאתי ב' שערות משמע דלא מהני פורח, וא"ל דעד שהגאתי ב' שערות אינן גמורות רק קטנות ובכה"ג מיקרי פורח, מיהו מקשמא ר"י היה יודע למי מברכין קודם פריחה ולמה לא זימנו עליה אך הר"י סובר כר"ח דלעיל דבעינן פורח ויודע. (מל"ה)

באר"ד. והא דאמר מירושלמי כו' אור"י כו' דגרס התם קטן לפ"ת. עמש"כ בהגהותי לב"ר סי אות ז'. (רש"ש)

באר"ד. כלאיתא במגילה כו' אפילו אשה אי לא הוה משום כבוד ציבור. [דהכא איתא התם אבל אמרו חכמים אשה לא תקרא בתורה משום כבוד צבור, ור"ל הרי חזינן דהתם מקילינן טפי דאפילו אשה עולה מנל הדין. ובמהרש"א ע"כ יש ט"ס]. (רש"ש)

באר"ד. דוקא בג' מיירי. כ"ג אבל לי' עושין אותו סניף, ומ"ש רש"א דמירושלמי פריך מייה אהא דאין עושין קטן סניף ליו"ד ליתא כלל מירושלמי, דלא פריך כלל מייה רק מייתי בתר הכי ההוא דירושלמי ובאמת מיירי בג', וכן בפ"ת פ' מקק פ' ל' מי' ג' פי' הך דמאימתי עושין אותו סניף לענין זימון בג' ועלה מייתי הא דאמר ר' יוסי מבואר דר"י לענין זימון בג' קאי ודו"ק. (מל"ה)

ד"ה אביי. כי היו קטנים טובא. בודאי זה מוכרח, אבל קשיא לי טובא דהכא משמע דתרוייהו קטנים שוים היו, ובפ"י יוחסין [עב:] איתא ביום שמת ר"י נולד רבא, ובערכי פסחים [קד:] מייתי תלמודא עובדא דר"י דבדר לרי"ל בריה לגבה דעולא ואזל איהו שדריה לאחי. והיך אפשר זה וזה, אם לא נחוק ונאמר שאותו אחי דערב"פ ואותו רבא דפ"י יוחסין אינם סתם אחי ורבא. ובודאי אחריני אחי גם רבא בוודאי הוו. אבל לא סתמי גינהו טפי מהני תרי, וכן יש לתמוה עוד קצת דאשכחן בדוכתי טובא (ביחוד בכתובות) דסתם הוה רבא הוה שכיח קמי רב נחמן סתמא, ורב ששת תברי רב יהודה סתמא, וכגראה כבר היה ת"ח גדול, מ"מ זו אינה קשה כראשונה. (יעב"ץ)

ד"ה תשעה. [ואפילו בדון שאכלנו כו'. כל"ל]. (רש"ש)

באר"ד. ומירושלמי קאמר ריו"ח לעולם אין מזמנין כו' ומשמע אפילו מצוקה. לפמש"כ לעיל בר"פ בס"ד הוה המשמעות אדרבה להיפך ע"ש, אולם מירושלמי שלפנינו הגי' אין מזמנין עליו. (רש"ש)

ד"ה עד. ומיהה הכי כזית אינו מייב אלא מדרבנן. אחזו לטעמייהו בפרק שלשה שאכלו [מט:], ועיין מזיגה דידי, [מור וקציעה סי' קנ]. (יעב"ץ)

דף מח ע"ב

גמרא. אכל עלה של ירק וכו' מצטרף. ק' ע"ד הש"ע או"ח סימן קנ"ז ס"ב דגם להצטרף לרימים כזית רק דלא בעינן דגן, ועי' מג"א שם סק"ה והרי עלה של ירק בודאי ליכא כזית ומ"מ מצטרף. ועי' דברי הגאון מהר"א וילנא ע"ש. ומ"ש דברוגרת פחותה מכזית ורמז לעיין רפ"י דשבת, ואדרבה איפכא מבואר משם דברוגרת יתירה מכזית, ועי' פר"ח או"ח סי' תפ"ו שהוכיח באמת מש"ס דפ"י דשבת דברוגרת יתירה מכזית, ודברי הגאון מהר"א וילנא צע"ג. (מהרצ"ח)

משה תקן. לעיל כ, מגילה לב.

משה תקן לישראל. עיין תוי"ט אבות פ"ג מ"ג ד"ה ולא. (רא"ג)

משה תקן כו' בשעה שירד להם מן כו'. בספר חסידים החדש איתא שברכו על המן בתפלה המוציא לחם מן השמים, ועי' בס' בני יששכר [במאמרי השבתות, מאמר ג אות ג]. (מהרש"ם)

הטוב והמטיב. לקמן נט ע"ב ברא"ש, פסחים קא ע"א ד"ה שיעורי יין. (מא"ן)

אותו היום. במד"ר פב"ג, איב"ר פסוק בלע ה', תנחומא מסעי, ירושלמי פ"א ה"ה פ"ז ה"א, תענית פ"ד ה"ה, ע"ש רב חונא. (יפ"ע)

הרוגי ביתר לקבורה. עי' הרשב"ם ב"ב קנא ע"ב שמניין לגיטין נז ע"א, אמנם שם נמצא רק ההריגה. והעיקר הוא בתורך ירושלמי תענית פ' בתרא ובמילה רבתי פ' סי' ע"א על פסוק ולא חמל ה'. (רא"ג)

בהמ"ז מה"ת. (לעיל נז א') רש"י ד"ה אבל. (לבוש)

מנין לבהמ"ז. ירושלמי פ"ז ה"א מגילה פ"ד ה"א כה"ע בשינוי. (יפ"ע)

וברכת זו ברכת הזן. שם בירושלמי איתא זו ברכת הזימון, ורש"י מתקן הגירסא כמו הכא ועפי"א. (יפ"ע)

וברכת זו ברכת הזן. [לעיל טו ע"א ברש"י ד"ה ומי, ובתוס' שם ד"ה מי וד"ה ור', וע"ש בא ע"א, וע"ש יז ע"א ובתוס' ד"ה ותוסס, וע"ש כ ע"ב ד"ה נשים, וע"ש לה ע"א ד"ה מינם], וע"ש מד ע"א רש"י ד"ה וברכת, [וע"ש מה ע"א ד"ה אם], וע"ש מו ע"א ד"ה עד, [וד"ה ולמ"ד], וע"ש מט ע"א ד"ה מאן וד"ה ולמ"ד, ובהקדמת הרמב"ם לסדר זרעים. (מא"ן, לבוש)

זו הטוב והמטיב. בירושלמי כל הנ"ל ע"ש ר' ישמעאל, ומוכיח מזה דס"ל הטוה"מ דאוריתא. (יפ"ע)

אין לי אלא לאחריו. ילקוט נא ריט. (יפ"ע)

מגדלו לה' אתי נפקא. עיין לעיל דף מה. (מצפ"א)

ר' יצחק. ילקוט משפטים שנט, ובירושלמי פ"ז ה"א מגילה פ"ד ה"א נתחלפו דר' יצחק לדר' נתן ודר"נ לר' יצחק. (יפ"ע)

אל תקרי ובירך אלא וברך. מכאן מוכח דלמידין דין מזה, וכ"מ בעירובין י"ח. (מצפ"א)

ר' נתן אומר אינו צריך הה"א כבואכם העיר כו' כי הוא יברך הזבח כו'. לכאורה צ"ע מנין ליף מהאי קרא לברכה דלפניה, הא בברכת הזבח מיירי. וז' דאי משום ברכת המזון לא היה להם להתעכב, דברכות אינן מעכבות, אלא ודאי מתמה הברכה דלפניה נתעכבו עד בואו. והא דאמר כי הוא יברך הזבח, משום דאי לאו דמצוה היא, לא מצי לאפוקי אלא ע"ה שאינם בקיאים בברכות. ודייק שפיר ליטא דקרא דהקרואים היינו מבינים החשובים, והעם היינו ע"ה. ור"ל דלא יאכלו העם עד בואו דאינם יכולים לברך עד בואו. ולאחר בואו יאכלו גם הקרואים דיכולים לצאת ג"כ בברכתו משום דהוי זמן והוי אכילת מצוה והוי כמו קידוש. והיינו דאסיק וכ"כ לאה, ר"ל דהאי ואחר יאכלו הקרואים מיותר, כיון דעיקר עיכובם הי' מחמת ברכה דלפני' הנ"ל לא יאכל העם עד בואו ומו לא. (ראמ"ה)

שהנשים דברניות. נ"ר פ"ע. (יפ"ע)

להסתכל ביפיו. מדרש שמואל פי"ג. (יפ"ע)

אין מלכות. שבת דף ל ע"א. (מא"ן)

לפי שאין מלכות. שהש"ר פ"ג. (יפ"ע)

נוגעת בחברתה אפי' כמלא נימא. עיין תנחומא ואתחנן. (מצפ"א)

ברכת התורה מנין כו'. [ולעיל (כא.) יליף לה רב יהודה מקרא אחרינא ע"ש]. (רש"ש)

א"ר ישמעאל. בירושלמי פ"ז ה"א ומגילה פ"ד ה"א ע"ש רבי, ולגירסא בפר"א רב ואליבא דרי"ש קאמר. מדרש שמואל פי"ג. (יפ"ע)

על חיי שעה מברך. ע' נ"מ (פה:) רש"י ד"ה שלא מיכו בתורה תחלה. (רא"ג)

על חיי עולם הבא. נ"ל מלת הבא ט"ס הוא ומתקת. אלא ה"ג על חיי עולם לב"ש. (יעב"ץ)

ואתנה לך. בירושלמי פ"ו ה"א דרש מקרא זה להקים מצוה לתורה. (יפ"ע)

רמ"א מנין כו' ת"ל אשר נתן לך ה' אלהיך כו'. בקרא כתיב וברכת את ה' אלהיך כו' אשר נתן לך. וז"ל דבלפי דדרש רי"ש אשר נתן לך על ד' התורה, אר"מ דלא אלא אשר נתן לך קאי על ה' אלהיך דלעיל מייה לאידרש בין מדה טובה כו'. (רש"ש)

ת"ל אשר נתן לך ה'. מבואר הלימוד בזה לקמן (ס:) דשב"ג אמר מהכא כו'. (רא"ג)

כל שלא אמר ארץ חמדה טובה ורחבה וכו'. ר"ל שאינו אומר נוסח זה אף שמזכיר בו ארץ, ועי' בב"י סי' קפ"ז מ"ש בשם שיטולי לקט הטעם שאומר בתפלה, ועי' בתר"י. (מל"ה)

ומלכות בית דוד. הכא בריש"א הא, ובירושלמי פ"א ה"ו הוא ע"ש האמורא ר' בא אחא בשם ר'. (יפ"ע)

צריך כו' ברית. שם ר' בא הנ"ל קאמר לה, ולפ"ז נראה דהא דאיתא הכא ר' אבא אומר אינו אומר כמ"ש הגרי"ב, אלא ר' אבא אמורא שהוא ר' בא בירושלמי, ואינו הברייתא רק הוא מוסיף בה דברים. (יפ"ע)

רש"י. ד"ה כי. על הזבח הוא אומר אשר קדשנו וכו' והיכן צוונו והבשר תאכל. עיקר דברי רש"י מבוארים בתוספתא סוף ברכות ועי' רמב"ם פ"א מהל' ברכות ה"ב ופ"א ממעשה הקרבנות ודברי המ"ל שם. ומה שהקשה כאן המהרש"א בח"א והפ"י והגל"ח איך מביא ראיה מברכת המזון לברכת הנהנין, דהרי לשיטת רש"י דכי הוא יברך הזבח ברכת המזון הוא, נ"ל לישב דבר' נתן קאי על ד' ר' יאחז שדרש ת"ת יתברך אלא ובירך, ור"נ אומר דילפינן בגז"ש דנאמר כאן וברך ונאמר שמה כי הוא יברך את הזבח מה התם ברכה לפניה אף כאן ברכה לפניה, וכן צריך לפרש דברי ר' ישמעאל לקמן אינו אלא נאמר כאן אשר נתן לך ונאמר להלן ואתה לך את לזמות הא"ק והתורה והמצות, והיינו דלומד בגז"ש מה תורה טעונה ברכה אף לאחר טעונה ברכה לפניה, ועי' ירושלמי ברכות ר"פ מילד מברכין וכן כאן לומד בגז"ש ברכת הלחם מברכת המזון. (מהרצ"ח)

באר"ד. לאכול את הזבח. וכ"ה בתוספתא. (מצפ"א)

באר"ד. לאכול את הזבח כו'. עי' תוספתא פ"ד.

ד"ה תורה ניתנה בג' בריתות עד סוף הדיבור. תמיהה היאך מוכח מהכא על אכל מועד, הרי בכתוב זה לא נאמר כ"א ברית שבערבות מואב וברית שבסיני, וכ"כ רש"י בפי' החומש. ועי"ק דחשוב ג' בכלל, ומפרטן אחה מונא ד', ועי' רש"ל. ולענ"ד דבריו דחוקים בכוונת רש"י דלמה ליה לערב הדעות, והו"ל למינקט כפי דעה חדא או כת"ק או כר"ש בסוטה שם. וע"ק דהאיך כתב רש"י וכן באה"מ שנאמר אלה דברי הברית כו', דהרי בסוטה שם מפקו מהאי קרא הך דסיני וערבות מואב ולא לאה"מ. אשר ע"ב נ"ל דרש"י ס"ל כת"ק דהתם דס"ל כר"י דכללות נאמרו בסיני ופרטות באה"מ וסיני ואה"מ חדא הוא, לכך כ' רש"י בסיני באה"מ ולא כ' ובאה"מ בוא"ו כמ"ש בערבות מואב דסיני ואה"מ חדא כת"ק ור"י, ולכך מייתי שפיר ראיה על אה"מ מהך דכתיב בתורב דכללותיה נאמרה בסיני ופרטותיה באה"מ, ואין להקשות דהאיך נקט כשיטת ר"י הא בפ"ק דתגיגה אמרינן דר"י כב"ש, וי"ל כמ"ש התוס' דר"י ס"ל לא נאלנו ב"ש וב"ה בדבר זה, נמצא מבואר בר"ש דבר ג' ברתות אירב בכלל כו' זהו שבהר גרזים אלה דברי הברית וכו'. באחר מואב הרי בערבות מואב, בתורב הרי סיני ואה"מ. ומ"ש רש"י עוד וכתיב ושמרתם את דברי הברית ולענ"ד דזו שגרת ליטא דש"ס דסוטה שם הוא, ורש"י גופיה ל"ג ליה התם יע"ש, שוב מצאתי במעד"מ שכתב ג"כ דרש"י ס"ל דסיני ואה"מ משוב חד, אך בזה טעם מלבו הוא"ל ובשנה אחת הן, ונעלם ממנו דברי הש"ס דזה תלוי בפלוגתא דר"י ור"ע עי"ש ודו"ק. (חל"ה)

באר"ד. וכתיב ושמרתם את בריתי (שמות י"ט) **כנ"ל דצ"ל והוא לראיה על ברית דסיני.** (רש"ש)

תוספות ד"ה עד (בע"א). ועוד דוחק לומר בקטן. גם הר"ן בסוכה סוף עלה נ"ג הן כדברי התוספות, וי"ל המתני' ס"פ לולב הגזול, קטן היודע לנענע חייב בלולב ובברייתא שם קטן היודע להתעטף חייב בציצית, מורה דהחיוב על הקטן ג"כ. (ג' מהרש"א)

באר"ד דלא אתי דרבנן ופטר דאורייתא. עיין רש"י ר"ה סוף פרק ראובן ב"ד דף כט ריש ע"ב ד"ה מהו כו' ומקדש ישראל, ובד"ה שאחריו ד"ה כיון כו' וכן קידוש היום, [ועי' מ' שאגת אריה דיני הזכרת י"מ סי"ג], ועי' בהגאת הרא"ש דפכ"ט מהל' שבת ה"י ובהג"מ שם הי"ח. (ג' מהרש"א)

באר"ד. לכל ישראל ערבין זה בזה. אבל אשה אינה בכלל הערבות אשרי פ' מי שמתו סוף סי' יג. ואם אנשים ערבין לנשים או לא עי' ת' מוגל מאמ סימן י"ב, וע"ש באיסורי לאחין או מ"ע שאין הז"ג אם בזה גם הנשים בכלל ערבות. (ג' מהרש"א)

באר"ד. וה"ט לכל ישראל ערבין זב"ז. וגם רש"י ז"ל מוכרח לזה, דהא נשים אמר התם דלא מפקי אי הוי מיומייהו דרבנן, אלא דסבר דקטנים הוו בכלל ערבות כדאיתא במדרשות רמים, משא"כ נשים בהני ליתנהו בהו. (ראמ"ה)

דף מט ע"א

גמרא. וזו נתנה בי"ג בריתות. שבת קלב ע"א ד"ה אמי, נדרים לא ע"ב, סוטה לז ע"ב ד"ה ר"ש, זבחים לא ע"א רש"י ד"ה תדירה. (מא"ן)

וזו ניתנה בי"ג בריתות. עי' מדרש פ' נשא פ' י"ד (כפ' נפתלי) פסוק כף אחת עשרה והב כו'. (בנא"ד)

וכל החותם מנחיל ארצות כו'. משום שגם לאו"ה הגמיל אלנות, רק צריך להזכיר ג"י בפרטות, כ"כ נ"י סי' קפ"ז. (מל"ה)

ברית ותורה. לעיל כ ע"ב ד"ה נשים, וע"ש יד ע"א ד"ה ימים, וע"ש מו ע"א, ערכין ג ע"א ד"ה מזמנות. (מא"ן)

וכל שאינו אומר ברית ותורה. יעוין כ ע"ב תוס' ד"ה נשים. (רב"פ, רא"ג)

ומלכות בית דוד בבונה ירושלים לא יצא. עי' טור סו סימן קפ"ז דלאחיו הר"ר יחיאל הוא למצוה לא לעכובא. (ג' מהרש"א)

משום רבינו. לכאורה דרבינו זה רבי. דאילו רב שמעיה לקמן בסמוך דס"ל יצא. (דבנ"ח)

קסבר דרבנן. עמש"ל מה סוף ע"ב. (יפ"ע)

קסבר דאורייתא. עמש"ל מו ב. (יפ"ע)

אין חותמין בשתים. [לעיל מד ע"א ד"ה ענ], פסחים קד ע"ב ד"ה ולית. (מא"ן, לבוש) והתמיה רבי אומר אין חותמין. עיין פסחים דף קד סע"א. (מצפ"א)

רבי אומר אין חותמין בשתים. עי' מ' מנחם עזריה סימן ו'. (ג' מהרש"א)

איתיביה לוי לרבי כו' על הארץ ועל הפירות. [נראה דל"ל ועל פירותיה, עי' לעיל (מד.)]. (רש"ש)

על הארץ ועל הפירות. (לעיל מד א') רש"י ד"ה הכא. (לבוש)

מקדש ישראל ור"ח. ירושלמי פ"ט ה"ב ע"ש ר' חייא בר אבי. (יפ"ע)

מקדש ישראל ור"ח כו'. לכאורה ק' אמאי לא נחית לו לתרוצי ישראל דקדשיהו לר"ח, כמו שמיר לו רבי על יו"ט. ואולי ס"ד אלו דבר"ח ל"ש לתרץ הכא, שהרי משנברא העולם נקבעו ר"ח. ועוד שאין בו קדוש אחר על הכוס. וכ"ה בירושלמי פ"ט מקדש ישראל ור"ח. וברא"ח מוכח שם כרבא דס"ל בפסחים קיח במקום שאין יין מצוי כו' מקדש ישראל ויום השבת לגלול קידוש ותפלה. ומשו"ה בר"ח דליכא קידוש אחר עה"כ צריכין לגלול גם קידוש ר"ח על התפלה, ולא נפרש ישראל דקדשיהו. ובזה י"ל דלא מיקמי מהכא לרבא דפסחים הנ"ל. ועוד י"ל דשאני ר"ח דליתא שום קדושה יתירה לישראל רק שמקדשים לר"ח ע"כ לא מצינן למימר מקדש ישראל לחוד. (ראמ"ה)

מקדש השבת. יומא נ ע"ב ד"ה דנין, פסחים קו ע"ב ד"ה מקדש, מילה יז ע"א, נ"ב קכא ע"א ד"ה ושבת, שבועות יג ע"א ד"ה לא. (מא"ן)

מקדש השבת וישראל והזמנים חוץ מזו. ג' הבעהמ"ח ז"ל והר"ן ז"ל בפ"ב דיו"ט בכאן מקדש השבת וישראל ולאשי חדשים ע"כ, ועי' בפרי חדש בא"ח סי' תכ"ה מה שהעיר עליהם בזה. (מהרא"ב)

שאין עושין מצות חבילות. פסחים קנ ע"ב, סוטה מ ע"א (ועיין במג"א סימן קמ"ז בס"ק י"ח). (מא"ן)

לפי שאין עושין מצות חבילות. עי' תוס' סוטה (מ.) ד"ה והא, שכתבו משום דמחזי עליו כמשא, וכ"כ רשב"ם פסחים (קח:). (רא"ג)

ורב נחמן אמר. ילקוט תהלים תתפח, וירושלמי פ"א ה"ו א"ר אלא אם אמר מנחם יהושלים יצא והוא כדעת ר"נ. (יפ"ע)

יצא ברית. נחי' הרשב"א משמע דלא גרים תינח יצא [עיין בדקדוקי סופרים]. (מצפ"א)

ומלכות לפי שאינן בנשים. דאי' בספרי וכ"פ הרמב"ם בפ"א מהל' מלכים דלא היו מעמידין אשה במלכות בארץ ישראל שנאמר מלך ולא מלכה. (מצפ"א)

תורה ומלכות לפי שאין בנשים כו'. נראה פירושא דמילתא לפי שהן פטורות מהזכרת מלכות שמים בק"ש. ואין נחייבם בהזכרת מלכות ב"ד. (ראמ"ה)

ואת שבקת כו' ועבדת כרב. ק"ל דהא לעיל איתא בברייתא דר' אבא דהוא רב (לקבלת הערוך) אמר דל"י וכן ר' אילעא כו' משום רבינו דהיינו רב (בב"מ) אמר דל"י. לכן נ"ל לגרוס ועבדת כרב תנגל. (דש"ש)

מאי קמ"ל כל ברכה שאין בה מלכות וכו'. ק' דילמא קמ"ל דהטוב והמטיב דרבנן ולכך אינה סמוכה ולריכה מלכות, ונפרע למה דאיתא לעיל (כא.) דר"י למד מהמ"ז לפייה מבה"מ מק"ו ע"כ דאשר נתן לך על הטוב והמטיב אתא ע' לעיל (מח:) בברייתא, וא"כ הו"א דטוב ומטיב דאורייתא כרבנן והוי סמוכה, לכך קמ"ל דהוא דרבנן ולריכה מלכות, שוב מלאתי במע"מ שהקשה קלת מזה. (מל"ה)

מאי קמ"ל כל ברכה. לכאורה נ"ע דילמא לאפוקי ממ"ד לעיל בפי' א"ל מלכות דהטוב והמטיב דאורייתא, ונראה דהקושיא לאו דוקא ועיקרו סמכו שהיה יודע להם מקבלה כוונת ר"י מדע סר"פ דא' ה"ק כו', ולכאורה אין רמז בדברי ר"י לב' מלכות כו' בשלמא לר"ז יש להעמיס לבר דילה. (דברי נחמיה)

כל ברכה. עי' ירושלמי פ"ט ה"א, ועמש"ל י"ב ג' ד"ה ולרב.

שתי מלכיות. [לעיל כט ע"ב ברא"ש, וע"ש דף נט ברא"ש, וע"ש מ ע"ב ד"ה אמר], פסחים קד ע"ב ד"ה הטוב. (מא"נ. לבוש)

טעה ולא הזכיר של שבת. ירושלמי פ"ז ה"ד ע"ש ר' בא בשם רב חונא ר' ירמיה מטובה בשם רב, ושם ליתא התחיתה בשל שבת בא"י כו', ועי' א"ז ה' סעודה סי' ר' דברים ירושלמי שם תחיתה בשל שבת וכן דיו"ט ותחיתה וכן דר"ח ופשיטא הא"ז מהתם אגעיא דהכא גבי ר"ח אי תחיה בה מי לא, אי אמר בה שמחה, וירושלמי איתא דתחיה בה ולא אמר בה שמחה ולפנינו בירושלמי ליתא שם. [ועי' פס"ר פ"א מבואר שם כן וכ"פ הבה"ג]. (יפ"ע)

ולא הזכיר של שבת. (לעיל ל ב') תוס' ד"ה מסתברא. (לבוש)

טעה ולא הזכיר של יו"ט כו'. נ"ע דהיינו קמייתא, ומאי שייל ר"ה תו מאן אמרה. וכ' משום דמשמע אפי' בשבת אינו מזכיר בה של שבת אם הטעות היה רק בשל יו"ט וכן לכיפך, ושאל ר"ה מאן אמרה, דאי אמרה אחריבא הוי מייתי קייעתא לסברתי' דא"ל בפ"ב דשבת דאין מזכיר של מנוכה במוספין, ול"א יוה"כ שנתחייב אבל מרב לא נ"מ, דהא בבר מוכת ממימרא דרב אחדביי התם דל"ל. וג' דהאי דינא דמי לדרב גידל התם דהך ברכה בשבת ליתא כלל. (ראמ"ה)

ולא ידענא אי אמר בה שמחה. משום דשמואל אמר בירושלמי בפ' הרואה דאומר והשיאנו, אלמא דשייך בי' שמחה [עי' ברא"ש סוף ר"ה]. גם אמר שמואל לקמן דאם לא הזכיר אינו חוזר, אלמא דלא תחיה. וז"ש אי דידי' אי דרבי', משום דאי דשמואל רבי' הוי ידענא דאמר שמחה ולא תחיה. אבל רב משמע דפליג התם בירושלמי וס"ל דאין אומר והשיאנו. וגם בדין חזרה עי' בירושלמי ר"פ זה ודו"ק. (ראמ"ה)

ולא ידענא אי אמר בה כו' אי חתים בה כו'. עי' מ"ש לעיל דף מ"ב ע"ב.

רש"י. ד"ה מ"ד צריכה. מברכת האדן. וכדפי' בסמוך. ולכאורה נ"ע דאינה סמוכה לה ולמה לא פי' מברכת ירושלים.

ד"ה ומ"ד א"צ מלכות. ומברכת האדן היא כו'. לכאורה נראה יותר לומר דמברכת בונה ירושלים היא שהיא סמוכה לה, וגם אשר נתן לך בחר הטובה כתיב דילפינן מיניה בונה ירושלים. (מל"ה)

בא"ד. ודומה לברכת הפירות. פי' לענין זה דלא שייך למיתחת בה מחמת קולרה. אבל כאן הפתיחה במקום חתימה ע"כ א"ל מלכות. (דברי נחמיה)

ד"ה מקדש השבת. נ"ל ישראל מקדשי לשבת. לכאורה הכא דמקדש שבת לישראל בלא"ה ליכא למימר הכי. וא"ל דנקט הכי משום דקושטא דמילתא דמזה הטעם דשבת קדשה וקיימת, ע"כ א"א מקדש ישראל והשבת כדאיתא בגמרא יז ע"א. (דברי נחמיה)

ד"ה ויתיב ר"ג ואמר טעה כו' א"ל ר"ה לר"ג כו'. לכאורה ה"נ לפרש דר"ה אמר טעה כו' ור"ג שאל ליה מאן כו'. ולאיה דלקמן ע"ב איתא דר"ה אמר משמיה דרב, ועי' גי' הרא"ש. (רש"ש)

תוספות. ד"ה מאן. סמוכה היא. שמבואר לעיל מ"ו ע"א. (רא"ג)

בא"ד. ריה"ג היה מתרץ כו' ומיהו כו'. והא דנקטי מלכות קמ"ל אגב אורחא בכל ברכה שאין בה מלכות לא שמה ברכה. והיינו דפריך לקמן א"ר יוחנן מאי קמ"ל, ר"ל מאי דנקט לשון מלכות. (ראמ"ה)

ד"ה לומר. וגם בה. נ"ל נ"ל בב"ה, והוא ר"ת בברכת האדן. וק"ל. (יעב"ץ)

בא"ד. ויש שנוהגין לומר בב"י מלכות. נ"ב שאומרים אנינו מלכנו רוענו. (מל"ה)

ד"ה ברוך. כולם סמוכות לברכה אל מי וקיים. עיין מהרש"א. (יעב"ץ)

בא"ד. ה' אלקיך. נ"ל בתה אדע כי אירשנה. ועי' בתוס' לעיל. (ר"י לנדא)

דף מט ע"ב

גמרא. רבי שילא. נ"ל רב שילא. (יעב"ץ)

ל"ש אלא. ירושלמי פ"ז ה"ד כאן בשהסיע דעתו, ופי' המפרש שפתח בהטוה"מ [וכ"ה בפס"ר פ"א]. (יפ"ע)

טעה ולא הזכיר. לעיל מ ע"ב ד"ה אמר, וע"ש נ ע"ב ד"ה מסתברא.

טעה ולא הזכיר של ר"ח. עי' ירושלמי פ"ז ה"ד, ועי' מרדכי פ' בתה מדליקין מה שגורם שם בירושלמי, ועפ"א שם פי' הגירסא. (יפ"ע)

א"ל רב אידי בר אבין לר"ע מ"ש כו'. כל"ל. (רש"ש)

אלא מעתה שבתות. אולי גם בר"ח שאל בשבת וטעה בשל ר"ח לבד נמי מיירי, שוב ראיתי בפי' קפ"מ דעות בזה וקיי"ל דלא כנ"ל. (דברי נחמיה)

שבתות וי"ט. סוכה כז ע"א ד"ה אי. (מא"נ)

וכן מי שיצא. בירושלמי פסחים פ"ג ה"ח איתא הפלוגתא בהפך, ואיתא שם אית תני תני ומתליף ר' יעקב בר אחא אמר כמתניתין כו', ומוכח דרבי יוחנן דאמר מוחלפת השיטה אהביא דפסחים קאמר דבה שקיל וטרי גם בירושלמי, ועי' רש"א שהקשה על התוס' מאין פשיטא להו דהכא מוחלפת, ואני מוסיף להקשות דמירושלמי מוכח להדיא איפכא [ועי' אור חדש בפתיחה לפסחים שכתב בישוב קו' הרש"א דהוכחת התוס' הוא מתמץ דקיל בכזית. ומהוה דהא מכמיס ג"כ ס"ל התם בתמץ כביצה וע"כ לומר משום דמבטל ליה וליכא ב'] ועמש"ל כ ע"ב [ומ"ש בפסחים מט ע"ב בד"ה מוחלפת השיטה]. (יפ"ע)

הכא בקראי פליגי. ילקוט עקב תתנא. (יפ"ע)

ואכלת זו אכילה. (סוכה כו ב') תוס' ד"ה ולא. (לבוש)

ואכילה בכזית. עמ"כ אחרי פרשה מ' פי"א. (יפ"ע)

ואכלת כו' שביעה. לעיל מב ע"א ד"ה אמר, וע"ש מת ע"א ד"ה עד, יומא עט ע"ב ד"ה פחות, סוכה כו ע"ב ד"ה ולא, חולין קז ע"א ד"ה ולא. (מא"נ)

אכילה שיש בה שביעה כו'. דשיערו חכמים בית הבליעה מחזיק בלת תרנגולת, והנאת הגרון חשיבה אכילה דלאיתא ס"פ גיד הנשה [חולין קג:]. (יעב"ץ)

אכילה שיש בה שביעה ואיזו זו כביצה. ל"י אינו שביעה יש בכביצה. ולכאורה היה נראה לפרש דהכי אסמכוה דאמרינן בשבת קמ ב') בר ב"ר דלא נפישא ליה ריפתא לא ליגע בטוע, וע"ש בפירש"י ובמש"כ שם בס"ד. ובומא אמרינן אין בית הבליעה מחזיק יותר מכביצה, ויהיה פי' הכתוב (לפי האסמכתא) ואכלת (שיעור) ושבעת (כמות אכילה בב"ח כדי לשבוע) והוא מלא בית הבליעה. ובשבולי הלקט בסי' מ' דאיתי דקרי לבליעה שביעת גרון, ונראה דר"ל שהגרון מלא ושבע, עי' סוכה (מט ב') ובפירש"י שם ד"ה פוקקין. אולם עומד לנגדינו הא דאמרי' ביומא (עט ב') האתא כביצה שבועי משבעא דעתה לא מיתבא. וא"ל דקי"ל לרבנן דכביצה משביע קלת. וכן מלינו בסוכה (כו.) דדטעים בב"ר ועייל לבלה והוא כביצה כדמוכח שם (ר"ד כז) ובפרש"י אלמא דמשביע קלת. (רש"ש)

מתני'. בעשרה אומר נברך. (סוטה ל ב') תוס' ד"ה ור"מ.

אומר נברך. מ"ק כג ע"ב ד"ה ואין, כתובות ח ע"ב ד"ה כי תניא. (מא"נ)

אחד עשרה ואחד עשרה רבוא. בשנ"א פי' דר"ל דשוין לענין זה דמזמנין בשם רק החילוק הוא במאה כו'. לכאורה פי' נגד הגמרא דמוקי הא ריה"ג הא ר"ע, ועי' פ"ה דנזיר מ"ה בתוי"ט. (רש"ש)

במאה הוא אומר. מי' הוא, ליתא בשנה שבמשניות. (ר"י לנדא)

ברבוא אומר נברך לה"א א"י אלהי צבאות יושב הכרובים כו'. נ"ב עי' בתשובת מנחם עזריה סי' ז'. (בנא"ר. ג' מהרש"א)

(על המזון שאכלנו ברבוא. נ"ב ברא"ש ליתא, וכ"מ בגמ'. (הגרי"ב)

גמרא. אמר שמואל. ירושלמי פ"ז ה"ג שמואל אמר אינו מוצא ע"ש כו'. (יפ"ע)

רש"י. ד"ה לפני הבירה. מקום כו' שטרפין פסולי קדשים קלים כדאמרי' בזבחים כו'. שם ליתא פסולי קדשים קלים. (רש"ש)

ד"ה אחד עשרה. הא קתני סיפא בחאה הוא אומר כו'. לל"ל. (רש"ש)

תוספות. ד"ה אי בעי. והא הוי ר"מ כו' בחגילת תענית. וכ"כ בתענית (יב.) סד"ה ואם. ולכאורה תמוה דהא ר"מ הוה מה"מ כדאיתא בר"ה (ר"ד יט), ואולי מפרשים דהא דאמר שם ר"מ דאורייתא ר"ל דהוה מועד מה"מ (וכמ"ק בפירש"י) אבל התענית בו אינו מה"מ. ועי' בשו"ע או"ח ס"ס תק"ע בחא"ע ובהגר"א ז"ל. (רש"ש)

בא"ד. וא"ת מנ"מ אם צריך לאכול בשביל יו"ט כו'. עי' בשעה"מ פ"ו מהל' סוכה ה"ז ובגלי"ח. (מל"ה)

בא"ד. וא"ת מנ"מ. עי' סוכה ריש דף כז ול"ע, ועיין בזה שעה"מ פ"ו מהל' סוכה ה"ז, ועי' ת' גינת ורדים חלק ג"ח כלל ג' סימן י"ח. ובח"ל מובל מאם סימן ט"ז [אחר דפשיטא דבל אכילה חיובית שבתורה צריך כזית בכא"פ] הוכיח מבאן לאכילות דיו"ט נמי בעי בכא"פ, ואאמ"ו זצוק"ל כתב בגליון דתיקשי הא עצמו מנ"ל להתוס' להקשות ליתא לענין חיוב כו' א"ל בכא"פ, אע"כ ס"ל דא"ת בבהמ"ז נמי אם לא אכל בכא"פ, וע"כ מוכח דביו"ט נמי אינו יולא בשהה יותר מאכ"פ, דאל"כ אמאי חוזר הא קניא דלא יתחייב כלל בבהמ"ז, היינו שיאכל ושהה דידי יו"ט יצא ולברך אינו חייב [ודלא כסברת מובל מאם דבהמ"ז תמיד מתחייב]. (ג' מהרש"א)

בא"ד. מאי נ"מ אם צריך לאכול בשביל יו"ט או בשביל סוכה. עי' לל"ח שהקשה הרי אעודת יו"ט יוצא בכזית ומשום סוכה צרי להיות אעודת קבע ככותבת, ועי' שער המלך פ"ז מהל' סוכה שהקשה ג"כ כן ושניהם רלו לתרץ שבת ויו"ט קובע דגם כזית צריך סוכה, ועי' טעם המלך שכן הוא שבת רבינו אביגדור מובא בשבלי לקט סי' קי"ל, ומן הגאונים בעל שעה"מ ולל"ח נעלם שיטה זו ע"ש. (מהרצ"ח)

בא"ד. וא"ת מנ"מ אם צריך כו'. עי' שער המלך פ"ז מהל' סוכה [ה"ז] בזה. (מהרש"ם)

ד"ה עד כמה. ה"ה ברכת המזון. לעיל דף כ' ע"ב מבואר כן. (רא"ג)

ד"ה אם. ולופיס הוא לשון כו'. עיין לקמן (סא:) אלא מן הלופיס וברוחה כו'. משמע בפירש"י ול"ע. (נמוקי הגרי"ב)

ד"ה רבי מאיר. דהני קראי אסמכתא. עי' מור וקציעה (סי' ק"ן) ב"מזיגת כוס יפה". (יעב"ץ)

בא"ד. וכי לא אשה פניס לישראל. עיין מ"ש בס' ירמיס. (מצפ"א)

בא"ד. ומוקי לה בתאן דאכיל שיעורא דרבנן כו'. וי"ל בתפא כמ"ד בתנחומא נד ע"ב ע"ש. (ראמ"ה)

בא"ד. ועוד אי בזית כו' איזה שיעור דרבנן כו'. עי' בתלי' רבה סי' קפ"ד סק"ט. (מהרש"ם)

בא"ד. איזה שיעור דרבנן. נ"ב עי' ס' ירמיס עמוד הירמה ס' כ"ד וכי מחייבינן מדרבנן בגון חלי זית שנהנה ממנה קלת כו'. (נמוקי הגרי"ב)

בא"ד. וקי"ל בכזית דלפי מה שמחליף. עי' אור חדש ריש פסחים אות ה' מ"ש על המהרש"א כאן. (ג' מהרש"א)

בא"ד. דלפי מה שמחליף ר"י קאמר רבי יהודא בכזית. ליבא לאידך דלמא לא מחליף ר"י הא דהכא אלא בהיא דפסחים. משום דפסיקא להו לתוס' דר' יוחנן סבר שעורא דכזית, כדתניא ר"י הכא, ומסתבר טעמיה דס"ל כדקיי"ל בכל דוכתא כר"י במקום ר"מ. משו"ה ניחא להו לאוקמי חלוף דר"י בתתיתין בפרקין, [ועיין מזיגה דידי הג"ל [מור וקציעה סי' קנ], וב"לחם לשונע" (שם סי' ריז), אז תבין שדברי תוס' אינם מוכרחים]. (יעב"ץ)

בא"ד. דהא קס ליה ר"י בשיטתו לעיל דאינו מועיל רבים כו'. לפמ"ש תוס' לעיל שם [בשה"ד עד] לא מוכחי מידי ודוק, [ועי' רש"א ע"ד התוס' שם, ומבואר בהרא"שויס דעיקר הטעם משום דבעינן דבר שנתחייב בברהמ"ז מדרבנן]. (יעב"ץ)

בא"ד. דהא קס ליה ר' יוחנן בשיטתו וכו'. ולא ידענא מר"י דר"י לשיטתו דס"ל מוחלפת השיטה, אבל אנן קיי"ל כאביי דבתרא הוא דאוי לפסוק כמילה כרבי יהודא, וי"ל דרבא אמר לעיל (מח:) להוציא אחרים עד שיאכל כזית דגן ע"ש אר"ח בר"י משמיה דרבא הלכתא כו' והו"ל להתוספות להביא ראיה מרבא דהלכתא כוותיה נגד אביי דהכא ודו"ק. (מל"ה)

בא"ד. קיס ליה ר"י בשיטתו. לכאורה לפמ"ש התוס' לעיל (מח:) ד"ה עד, אין ראיה כ"כ מהתם, ע"ש בסופו. וגם מזית מלית, אולי פירות שאני דלא אמרי' בהו קרא דוחלכת ושבעת כו'. גם לכאורה דבל הלאיות מר"י, ויש לומר דלשיטתו דבאן מוחלפת השיטה אבל לאביי מנגן לפסוק בר"מ נגד ר"י, ול"ע. (דבנ"ה)

בא"ד. וכן לעיל גבי שאכל כזית מלית. נ"ל דס"ל דבל ברכות אחרונות תלויין בבהמ"ז בשיעור שמחויב לברך בבהמ"ז חייב בשיעור בזה בל הברכות, הבא בהך דזית מלית אינו כ"א מעין שבע ומ"ד שלקות לאו במילתייהו קיימי הוא ברכה בג"ר בדאיתא לעיל (לח:). (מל"ה)

בא"ד. ולענין שתיה אור"י כו'. הר"י לשיטתו לעיל (יב.) ד"ה לא ור"י היה אומר לאומרא דלריך לברך כו', ע"ש, וטעמו כיון שאסור ליהנות מעוה"ז בלא ברכה. וכמ"ש בחגן העוזר סוף סי' די"ד ע"ש. משא"כ בשאר בפק ברכות. (נמוקי הגרי"ב)

בא"ד. התוס' זה עם לעיל מח ע"א ד"ה עד, ופסחים מט ע"ב ד"ה ואכלת, משניהם זה לזה. (רא"ג)

ד"ה נברך. אבל גבי ברכה לא מלינו זה בלשון. המדקדקים כתבו ברך בפיעל נקבר לרוב עם את וגם עם למ"ד (דהי"א כ"ט, נחמיה י"א) ול"ע. (רש"ש)

בא"ד. אבל גבי ברכה ל"מ כו'. אף דמלינו בדה"א כ"ט כ' ויברכו לה'. אך בלשון ליווי לא מלינו, וכן בלשון נטילת רשות. (ראמ"ה)

דף נ ע"א

גמרא. אימא אף ברכו. אבל גב' אינו אומר ברכו, ואף למ"ד בר"פ דב' מזמנין, מ"מ אין לומר ברכו, דמשמע חובה, דהא אינן חובה. (מל"ה)

תנ"ה בין שאמר ברכו כו' והנקדנין תופסין אותו ע"כ. וקשה דילמא ר"ל דתופסין על האומר נברך. וי"ל ע"פ מש"כ הסמ"ע סי' ע"ב סק"ו דהיכא דתני בין כו' בין כו' דרך לנקוט הפשוט באחרונה [ועמש"כ בשבת קנה. במשנה בס"ד]. והכא נקיט נברך באחרונה, וירושלמי הגי' ברכו באחרונה. ולכן מפרש שם דהנקדנין תופסי קמי על האומר נברך (כן מוכח שם מדקאמר ובאים לר"ז בגין לצוות כו' לרחב"ג נקדנא ע"ש ותבין והמפרש שם (רא"פ) ל"ד). (רש"ש)

בין שאמר. ירושלמי פ"ז ה"ג אין מדקדקין בדבר בין כו'. (יפ"ע)

והנקדנין. (נדרים מט ב') בר"ן ד"ה נקרני, [א"ה עי' בערוך ערך נקר]. (לבוש)

והנקדנין כו'. ברא"ש פסחים ז ע"ב, נדרים מט ע"ב ד"ה איבא דמשאל.

והנקדנין. ירושלמי [פ"ג ה"ג] מוכח דלאו לשון שבח הוא, דאיתא שם ובאים לר"ז בגין לצוות כו' נקדנא, ומשמע כפירוש הערוך מובא בהגרי"ב וע"ש. (יפ"ע)

ומברכותיו. ירושלמי פ"א ה"ה לענין ברכות אחרונות וקלרות. ועי' פ"ז ה"ג שמקשה מברכו כו', ומשני כיון דאמר המברך אינו מוציא א"ע מהכלל. (יפ"ע)

רבי אומר ובטובו ה"ז ת"ח. עיין זוהר תרומה דף קס"ח. (מצפ"א)

נהרבלאי מתני. עי' ספ"ק דסנהדרין (יז:). (יעב"ץ)

על המזון שאכלנו הרי זה בור. מפרש"י

ד"ה כדתנן משמע דהיינו שלא אכלו משלו. (דברי נחמיה)

כדתנן כענין כו'. לכאורה יפלא מדוע לא הביא מהקודם ברוח אומר כו' על המזון שאכלנו. לכן נראה גי' הרא"ש עיקר דל"ג זה שם. וכ"ה לענין ונטוטו מיינו, עי' מג"א ר"ס קל"ב. (דש"ש)

הא ריה"ג. מירושלמי פ"ז ה"ג ע"ש ר' יוחנן דריה"ג היא. (יפ"ע)

ור"ע האי קרא. (סוטה ל ב') תוס' ד"ה וכ"מ. (לבוש)

ור"ע האי קרא. מירושלמי [פ"ג ה"ג] משני ר"מ אליבא דר"ע במקהלת חסר כתיב וס"ל יש אם למסורת. (יפ"ע)

מבעיא ליה לבדתניא כו'. נ"ע למה לא אמרו המבעיא ליה למילף ברכת חתנים בשברה כדאמרינן בכתובות (ז:) וע"ז לא מלי למילתי ממקור נפקא דצריך גם מקהלות לזה לאוריי דבעי י'. וי"ל עפמ"ש התוס' שם אע"ג דמקהלות תרתי משמע, מפרש מירושלמי מקהלת כתיב והיינו משום דס"ל דיש אם למסורת, וי"ע לשיטתיה ס"ל בסנהדרין (ד.) דיש אם למקרא א"כ ליכא למילף ממקהלות דמשמע תרי. (מל"ה)

היה ר"מ אומר. מכילתא בשלח פ"א ומשם ובסוטה ומירושלמי סוטה פ"ה ה"ד ס"ל לריה"ג דעוללים ויונקים אמרו שירה ולא עוברין, ור"מ פליג עליה וס"ל אפי' עוברין, וא"כ ריה"ג לטעמיה. (יפ"ע)

ואפילו עוברין. סוטה ל ע"ב ד"ה רמ"א. (מא"נ)

וקא מהדר אבי מאה. כאן משמע דאף לדידן עכ"פ ראוי להדר על עשרה. (דבו"ח)

אין זימון למפרע. לעיל מה ע"א ד"ה שלשה.

רפרם בר פפא. מירושלמי פ"ז ה"ג עובדא כזו על ר"מ בר אשי א"ל רב אחרפוניה נהיג כר"ע. (יפ"ע)

פתיא. מגילה יד ע"ב. (מא"נ)

אוכמא בהדי פלוגתא למה לך כו'. עי' בט"ז סי' קס"ד סק"ד, ועמש"ל (לח:). (מהרש"ם)

מתני'. ואם לאו אנו מזמנין לעצמן כו'. רבותא היא דאפי' איכא שיעור בכל חד דקיל הליכוף מלגרופי לכשיעור בכל מקום כגון בית הכנסת מן האגף ולחוץ. ולענין חלה דלא בעי נשיכה וליכוף כלי. (ראמ"ה)

אין מברכין על היין. עי' ירושלמי פ"ו ה"א שם כעין פלוגתא דלקמן בע"ב בברייתא. (יפ"ע)

גמרא. מאי קמ"ל תנינא. יש לעיין ולכאורה למ"ד ר"פ שנים אם רצו אין מזמנים. זה גופא אתא לאשמעינן כאן דלא שמעינן זה מריש, דיש לומר שנים רשות, ולמ"ד שנים אם רצו מזמנים אינטריך לאשמעינן כאן דאף שירצו לזמן בפ"ע אין רשאין ליחלק דקבע עלייהו במובה כדלעיל. (דברי נחמיה)

תנינא חדא זימנא ג' שאכלו כא' חייבין לזמן. וי"ע מאי קושי' דילמא קמ"ל דאף דב' אי רצו מזמנין מ"מ אין רשאין ליחלק משום דאיקבע במובה, או דקמ"ל הוא גופיה דב' שרצו לזמן אין מזמנין, ועי' לעיל ר"פ, וי"ל דקשיא ליה כיון דתני מיירי לזמן ממילא ידעינן דאין רשאין ליחלק כיון דאיקבעו במובה. (מל"ה)

תנינא חדא זימנא. עי' רא"ש שפי' אם הירושלמי שבתוס' ריש פרקין ג"כ ע"ז הכוונה ע"ש ובפנ"א. (יפ"ע)

ג' שבאו מג' חבורות. ירושלמי פ"ז ה"א ג"כ ע"ש ר"ה ור"ח וע"ש בפנ"א. (יפ"ע)

רש"י. ד"ה והנקדנין. דווקנין. נ"ל דייקנין. (רי"ז לנדא)

ד"ה התם מוכחא מילתא. דבמע"נ נ"ל מרווין. עמש"כ בב"ר פ"א אות ד. (רש"ש)

ד"ה הלכה כר"ע. בבהמ"ז. פי' דאילו בבהכ"נ ה"א רבא בסמוך נהוג עלמא כר' ישמעאל. (דברי נחמיה)

תוספות. ד"ה אלא. לאו דוקא עדיף. לא יעבוד מנא להו לרש"י ותוס' להוציא הלשון ממשמעו, דהא ודאי משמע דעדיף טפי, דאי כי הדדי ניהו אכתי מקשי הא ודאי כל כמה דאיכא מינתי טומא מעלי, ומשום בריב עם הדרת מלך, אלא ע"כ משום דצריך עדיף, ואע"ג דבשאר נמי מלי למימר נצרך, מ"מ ודאי לאו מיובא הוא דהא אף בכהו מלי אמר בכהו, ומו אי לא דאשמעינן שאר נמלקין הוה אמינא בכהו דווקא, ומהכא שמעינן לה. (יעב"ץ)

ד"ה על המזון. דמשמע דמברך לבעה"ב וכו' דאי לרחמנא וכו'. וא"ל דבאכל זה הוא טור דבלא מזון יש הרבה לברכו, דז"א דהא מזינן ברבות אומר מזון, אך ק' כיון דמזינן ברבות אומר מזון, והלא בלא מזון יש לברכו, ע"כ דאין בזה קפידא דעבשיו הוא מברכו על הטובה של עכשיו, וא"כ גם בג' אין לטעות. וי"ל דברבות קמ"ל דמותר לומר אף מזון ומיהו בלא מזון עדיף, ועי' תוספות בדיבור שאתא". (מל"ה)

ד"ה אבל. כלומר פטורין מן הזמון כו'. עי' בט"ז סי' קל"ג סק"ז. (מהרש"ם)

בא"ד. וכש"י לא פי' כן. לכאורה נ"ל דהיינו דתוס' ס"ל רק רשאין, אבל רשאין ג"כ לזמן, ומפרש"י משמע דאין לזמן אבל אין מ' מפסיק לב' לבין קורלאים לו נראה דאין חילוק, וע' תר"י ולא"ש. (דברי נחמיה)

דף נ ע"ב

גמרא. מטה שנגנבה חציה. שבת נט ע"א ד"ה אלא, [וע"ש קיב ע"ב ד"ה רבי, סוכה טו ע"ב ד"ה בארוכה, וע"ש טז ע"א ד"ה מטה]. (לבוש, מא"נ)

אם יש שמש. לגירסת המרדכי איתא זאת בירושלמי פ"ז ה"ה בריש הכל'. (יפ"ע)

עד שלא נתן לתוכו מים. (כ"ב לז ב') תוס' ד"ה מודים. (לבוש)

יין עד שלא. מירושלמי פ"ו ה"א הגירסא כמו שהוא בפרש"י בלשון אחר דמשוז יותר נוטלין לידים, רק מחכמים איכא שיטי דרש"י ס"ל לחכמים בין כך ובין כך אין נוטלין, ומירושלמי בין כך בו' נוטלין, ועפ"מ ופנ"א. (יפ"ע)

כמאן אזלא. לכאורה לגירסא שלפנינו בברייתא גם לרבנן הא דאין נוטלין יש לומר משום דס"ל דמברכין פה"ג. ומשום דאין נוטלין אלא במים כדפירש"י. (דברי נחמיה)

אר"י בר' חנינא. מירושלמי פ"ז ה"ה ע"ש ר' זריקן בשם ריב"ח, ורוצה להוכיח מר' יונה דפליג ע"ז ודמי לה. (יפ"ע)

מודים חכמים. (שבת עו ב') תוס' ד"ה כדי. (עירובין כט ב') תוס' ד"ה כדי. (פסחים קד ע"ל קח ב') תוס' ד"ה שתאן. (לבוש)

בכוס של ברכה. שבת עו ע"ב ד"ה כדי, סוכה יט ע"א ד"ה לא, פסחים קח ע"ב ד"ה שתאן, ב"ב לז ע"ב ד"ה מודים וד"ה עד, ע"ז ל ע"א ד"ה אלונתית. (מא"נ)

פתק לקמיה דרב אשי דסתנא. נ"ב עי' רש"א. (בנא"ד)

דסתנא. להערוך הוא בדלית, אבל בכמה מקומות נמצא "ריסתנא" ברש ובוד, וע"ל שכך הוא הנכון, והוא נוטריקון ריש תנה, כלומר ראש מנה ומתנה. (יעב"ץ)

דסתנא. נערוך ערך דסתן מפרש דסתם חלק. (דב"פ)

את האוכלין. לעיל מב ע"א ד"ה מפסיד, שבת נ ע"ב ד"ה מהו, וע"ש קמג ע"א ד"ה פירורין, עירובין סד ע"ב, תענית כ ע"ב ד"ה אין, וע"ש כא ע"א. (מא"נ)

אמר רב יהודה. מירושלמי פ"ו ה"א ע"ש ר"ה, ובגוף המאמר איכא שיטי דהכא משוה הברייתות וגם האמוראים לא פליגי, והתם פליגי ר"ה ור' יאמר בר מרי קמיה דר' יוסי בר אבין [דהוא ר' יאמר קפקפאה קמיה כו' דהכא] דר"ה ס"ל אוכלן ומסלקן ור' יאמר כו' דפוטרן והכא לא פליגי, ומשקין שם לכ"ע פוטרן והכא איתא דמשקין בולען, ועי' רשב"א בשם הראב"ד ובפנ"א. (יפ"ע)

רש"י. ד"ה ולא אמר. אחרעה כו'. לכאורה גם בג' משכחת לה שהרי אין ב' מפסיקין לא'. אך לפמ"ש רש"י לעיל (מה:) דהיינו שהא' צריך להמתין. ולפי מה שבארתי לעיל שם על רש"י ד"ה לפיס משוה"ד דמשמע דאם מוכרח הא' לברך גם ב' מפסיקין מדינא ע"ש. (דברי נחמיה)

ד"ה דסתנא. בשר מבושל. נ"ע מאן דכר שמיה, וגם נראה דהוי מידי דממאים, וא"ל דלדוגמא נקט, אבל כאן שם המושאל על מנה של תמרי ורמוני. (דברי נחמיה)

ד"ה אבל לא גלוסקאות. בימות החמה הן נמאסין. דלא כנראה מדעת הרא"ש דבפת גם הש"ס להקדים בכולהו מירוצי דחמרא בריאה. וכן לקמן דאיכא בריאה [וכ"ל בב"מ (כה.) בתירוצי דורמיתהו בין לפירש"י ובין לפי' התוס' שם], אבל קשה מדברי עצמם בשבת (ס"ד י"ב) ע"ש. (רש"ש)

אל תטול חלוקך בשחרית מיד השמש ותלבש. [וב"ב עי' בהגהות על מג"א בסי' ז' סק"א שנדפס בלבוש מהגאון בעל לבושי שרד ז"ל דכתב שאף אם השמש נטל ידיו אסור ליטול החלוק ממנו וע"ש]. (מדא"כ)

אמר ר"י ג' דברים. יקוט זכריה תק"ע. (יפ"ע)

ואל תעמוד לפני הנשים כו'. עי' זהר ויקהל קל"ו ב'. (מהרש"ם)

עשרה דברים כו'. (שבת עו ב') תוס' ד"ה כדי, (עירובין כט ב') תוס' ד"ה כדי. (פסחים קח ב') תוס' ד"ה שתאן. (לבוש)

עשרה דברים. יקוטו מהליש תתפב ומירושלמי פ"ז ה"ה א"ר אחא שלשה דברים אלא ועיעור ומודה. ואפשר דהתם לא תמיב רק הנוגע לכוס עצמו, וכ"ל בהא דר' יוחנן לא קאמר אלא ד' דברים. דהלא מירושלמי שם ס"ל לר' יוחנן ג"כ נותנו מימין ומגמיה עפה ונותן עיניו בו. ועמש"ל בסמוך. (יפ"ע)

נאמרו בכוס. לעיל נ ע"ב ד"ה מודים, שבת עו ע"ב ד"ה כדי וד"ה ויעמוד, וע"ש עז ע"א, פסחים קח ע"ב ד"ה שתאן, ב"ב לד ע"ב ד"ה עד, סנהדרין ט ע"א ד"ה מי, זבחים לו ע"ב רש"י ד"ה מריקה. (מא"נ)

א"ר יוחנן. יקוטו ברכה תתקפב. (יפ"ע)

אמר ר' יוחנן אנו אין לנו כו'. עי' היטב תקוני זוהר סוף תיקון מ"ז ותבין מ"ש ר"י אנו, פי' אין בגלותא, ולזה אמר לקמן ר' חייא בר אבא א"ר יוחנן דאשונים שאלו כו' היינו שהיו בזמן הבית, ומיושב היטב מה שנתקשו בזה התוס' וגדולי הראשונים ז"ל. ועי' מאורי הגר"א ז"ל סי' קפ"ג סק"ז, ומיושב מה שהקשה בגליון הרי"ף ע"ש. (בנא"ד)

ר' יוסי בר' חנינא. מירושלמי פ"ז ה"ה ע"ש ר' חנינא, ועי' רמב"ן עה"ת ברכה בשם מדרש, יס, היא העוה"ב, ולרוש, הוא העוה"ז. (יפ"ע)

א"ר חנן ובחי. נראה לפי גי' הכתובה דקאי על הכוסות של העיטור, דאלו כוס בהמ"ז איתא לעיל ומירושלמי דהכל מודים שאין מברכין על כוס עד שיתן מים לתוכו, וע"ז אמר רב ששת ובברכת המזון בפרי הארץ בכדי להשתבח בפרי הארץ בעינן אז העיטור כוסות בין מי, אבל עיקר הכוס הוא מזוג מתחלה הבהמ"ז. ולפ"ז דחי קאי על כוסות המעברים, ונכל לאחד דברי ר' אחא שמירושלמי דאשיב עיטור בין הג' מעלות שבכוס עם דברי ר' יוחנן שבבבלי דאשיב נגדו מי דענין מ' הם [ור' אחא לא אשיב אטיפה דבללו בהדחה] כן היה נראה לענ"ד, ולולא שרש"י לא פי' כן. (יפ"ע)

ובחי אמר רב ששת ובברכת הארץ. עי' זוה"ק פ' נלך (קפט:) ומשם נראה דגם בברכת הארץ לריך מי, רק קודם ברכת רחם יתזגנו במים ע"ש. וזהו הטעם דש נוהגים שהבית הכ"י בפימן קפ"ג ע"ש, ולא כב"י שם שכתב בשם אביו ז"ל שאין להם על מה שיסמכו, כי מדברי הזוה"ק שם משמע כמנהגם. (בנא"ד)

ובברכת הארץ. שבת עו ע"ב ד"ה כדי, וע"ש עז ע"א ד"ה ועוד, עירובין כט ע"ב ד"ה כדי, פסחים קח ע"ב ד"ה שתאן. (מא"נ)

ראשונים שאלו. מירושלמי פ"ז ה"ה ע"ש ר' ירמיה א"ר יוחנן. (יפ"ע)

שמאל מאי שתסייע לימין וכו' אנן נעביד לחומרא. עי' שו"ת חכם צבי סי' פ"ב הרי קי"ל מסייע אין בו ממש ואמרינן (שבת לג:) דמפני זה קינל בימין ושמאל מסייעתו בעובדתו כשרה אע"ג דשמאל פסולה לעבודה, וא"כ מהאי טעמא עבדינן הכא לחומרא עיין שם. (מהרצ"ח)

רש"י. ד"ה יחזור. ויעשה ברכה לבטלה. לפ"ד מהרש"א יש למתוק ג' תיבות הללו, ואינו מוכרח כלל. גם לא נהירא לגמרי מאי שנא דר"ח פשטה דצריך לברך אם לא גמר לאכול, דהא ודאי לא מסתבר דהוה מבטיח להו בכה"ג דעדיין לא הסיח דעתו מלאכול. דפשיטא דעדיין מברך על מה שיאכל. ולא שייך למיבני כלל, כיון דסברא הוא שאסור ליהנות בלא ברכה, מ"ש בחמלא מנחתא, והלא עדיין יש לו לברך ברכה שלפניה על מה שיאכל עוד, ואיזה שייכות יש לפסק הזה. אלא דאמת הוא שהבעיא היא כמי שהסיח דעתו פ"ד) דדייקי בכה"ג ע"ש. וי"ל דכאן רוצה הש"ס להקדים בכולהו מירוצי דחמרא בריאה. וכן לקמן דאיכא בריאה [וכ"ל בב"מ (כה.) בתירוצי דורמיתהו בין לפירש"י ובין לפי' התוס' שם], אבל קשה מדברי עצמם בשבת (ס"ד י"ב) ע"ש. (רש"ש)

אל תטול חלוקך בשחרית מיד השמש ותלבש. [וב"ב עי' בהגהות על מג"א בסי' ז' סק"א שנדפס בלבוש מהגאון בעל לבושי שרד ז"ל דכתב שאף אם השמש נטל ידיו אסור ליטול החלוק ממנו וע"ש]. (מדא"כ)

אמר ר"י ג' דברים. יקוטו זכריה תק"ע. (יפ"ע)

ואל תעמוד לפני הנשים כו'. עי' זהר ויקהל קל"ו ב'. (מהרש"ם)

עשרה דברים כו'. (שבת עו ב') תוס' ד"ה כדי, (עירובין כט ב') תוס' ד"ה כדי. (פסחים קח ב') תוס' ד"ה שתאן. (לבוש)

עשרה דברים. יקוטו מהליש תתפב ומירושלמי פ"ז ה"ה א"ר אחא שלשה דברים אלא ועיעור ומודה. ואפשר דהתם לא תמיב רק הנוגע לכוס עצמו, וכ"ל בהא דר' יוחנן לא קאמר אלא ד' דברים. דהלא מירושלמי שם ס"ל לר' יוחנן ג"כ נותנו מימין ומגמיה עפה ונותן עיניו בו. ועמש"ל בסמוך. (יפ"ע)

נאמרו בכוס. לעיל נ ע"ב ד"ה מודים, שבת עו ע"ב ד"ה כדי וד"ה ויעמוד, וע"ש עז ע"א, פסחים קח ע"ב ד"ה שתאן, ב"ב לד ע"ב ד"ה עד, סנהדרין ט ע"א ד"ה מי, זבחים לו ע"ב רש"י ד"ה מריקה. (מא"נ)

א"ר יוחנן. יקוטו ברכה תתקפב. (יפ"ע)

אמר ר' יוחנן אנו אין לנו כו'. עי' היטב תקוני זוהר סוף תיקון מ"ז ותבין מ"ש ר"י אנו, פי' אין בגלותא, ולזה אמר לקמן ר' חייא בר אבא א"ר יוחנן דאשונים שאלו כו' היינו שהיו בזמן הבית, ומיושב היטב מה שנתקשו בזה התוס' וגדולי הראשונים ז"ל. ועי' מאורי הגר"א ז"ל סי' קפ"ג סק"ז, ומיושב מה שהקשה בגליון הרי"ף ע"ש. (בנא"ד)

ר' יוסי בר' חנינא. מירושלמי פ"ז ה"ה ע"ש ר' חנינא, ועי' רמב"ן עה"ת ברכה בשם מדרש, יס, היא העוה"ב, ולרוש, הוא העוה"ז. (יפ"ע)

א"ר חנן ובחי. נראה לפי גי' הכתובה דקאי על הכוסות של העיטור, דאלו כוס בהמ"ז איתא לעיל ומירושלמי דהכל מודים שאין מברכין על כוס עד שיתן מים לתוכו, וע"ז אמר רב ששת ובברכת הארץ בכדי להשתבח בפרי הארץ בעינן אז העיטור כוסות בין מי, אבל עיקר הכוס הוא מזוג מתחלה הבהמ"ז. ולפ"ז דחי קאי על כוסות המעברים, ונכל לאחד דברי ר' אחא שמירושלמי דאשיב עיטור בין הג' מעלות שבכוס עם דברי ר' יוחנן שבבבלי דאשיב נגדו מי דענין מ' הם [ור' אחא לא אשיב אטיפה דבללו בהדחה] כן היה נראה לענ"ד, ולולא שרש"י לא פי' כן. (יפ"ע)

ובחי אמר רב ששת ובברכת הארץ. עי' זוה"ק פ' נלך (קפט:) ומשם נראה דגם בברכת הארץ לריך מי, רק קודם ברכת רחם יתזגנו במים ע"ש. וזהו הטעם דש נוהגים שהבית הכ"י בפימן קפ"ג ע"ש, ולא כב"י שם שכתב בשם אביו ז"ל שאין להם על מה שיסמכו, כי מדברי הזוה"ק שם משמע כמנהגם. (בנא"ד)

ובברכת הארץ. שבת עו ע"ב ד"ה כדי, וע"ש עז ע"א ד"ה ועוד, עירובין כט ע"ב ד"ה כדי, פסחים קח ע"ב ד"ה שתאן. (מא"נ)

ראשונים שאלו. מירושלמי פ"ז ה"ה ע"ש ר' ירמיה א"ר יוחנן. (יפ"ע)

שמאל מאי שתסייע לימין וכו' אנן נעביד לחומרא. עי' שו"ת חכם צבי סי' פ"ב הרי קי"ל מסייע אין בו ממש ואמרינן (שבת לג:) דמפני זה קינל בימין ושמאל מסייעתו בעובדתו כשרה אע"ג דשמאל פסולה לעבודה, וא"כ מהאי טעמא עבדינן הכא לחומרא עיין שם. (מהרצ"ח)

רש"י. ד"ה יחזור. ויעשה ברכה לבטלה. לפ"ד מהרש"א יש למתוק ג' תיבות הללו, ואינו מוכרח כלל. גם לא נהירא לגמרי מאי שנא דר"ח פשטה דצריך לברך אם לא גמר לאכול, דהא ודאי לא מסתבר דהוה מבטיח להו בכה"ג דעדיין לא הסיח דעתו מלאכול. דפשיטא דעדיין מברך על מה שיאכל. ולא שייך למיבני כלל, כיון דסברא הוא שאסור ליהנות בלא ברכה, מ"ש בחמלא מנחתא, והלא עדיין יש לו לברך ברכה שלפניה על מה שיאכל עוד, ואיזה שייכות יש לפסק הזה. אלא דאמת הוא שהבעיא היא כמי שהסיח דעתו

מלאכול, ופשט להו דאמור לברך משום דאינו ממקן מה כלום אלא מקלקל הוא, דהו"ל ברכה לבטלה ומוסיף על סרחון ראשון שבידו. ומיהו שמעת מינה היכא דאי בעי מצי למיכל, אכתי אית ליה לברוכי ומיכל, דכה"ג לאו חזיר ואוכל שום הוי, ועלה קאי רבינא, ודוק. (יעב"ץ)

ד"ה אספרגוס. עיין פסחים ק"י ע"ב בר"ש ד"ה אספרגוס. (רש"ש)

בא"ד. עיין קדושין דף ע' בגמ' בגלשון רבנן נקרא אספרגוס ובגלשון אינשי אנגת. ועי' כאן ע"ב רש"י ד"ה נבגא. (רא"ג)

ד"ה בדחמרא (הב'). לא ירוק בדשכרא. פי' כן שהרי בגרייתא דו' דברים אוקימנא בדשכרא וקתני ורק אחריו. (דבו"ח)

ד"ה אימתי יבא וכו'. ר' שמעאל עלה לרקיע ע"י שם. עי' סדר הדורות ערך ר"י בן אליעזר מה שהביא בשם ספר הפרדס לרש"י דמונח שם כל הספור, ועי' לעיל (ז.) שפיכו ריב"א שנכנס להקטיר קטורת לפני ולפנים ורצה למעט"ר שר הפנים, ותמיהני למה לא כתב רש"י ג"כ אם זה על דבור דר' יהושע בן לוי ג' דברים סיפר לו מלאך המות היינו מפני שהיה בגן עדן כשהוא חי. עי' (כתובות עז:), ועי' סדר הדורות אות ריב"ל בתרכות ממסכת גיהנם איך הבטיח לו מלאך המות לעשות לו כל מה שביקש ממנו ע"ש. ומ"ש רש"י בגרייתא דמעשה מרכבה, עי' רש"י רפ"ב דחגיגה דמפרש ג"כ דמעשה בראשית ומעשה מרכבה בריתות הם. (מהרצ"ח)

ד"ה כוס של ברכה. בהמ"ז. לכאורה לאו דוקא, דה"ה כוס של קידוש וכה"ג. (דבו"ח)

ד"ה חי. אבל לברך עליה אי הא אמרן בתמני' אין מברכין. ממשנה אין ראיה, דהא חכמים ס"ל מברכין, וכוותיהו קי"ל, והו"ל לאתויי מההוא דלעיל דמודים חכמים לר"א בכוס של ברכה, וע"ש בתוס'. (מל"ה)

בא"ד. אבל לברך עליו אי הא אמר בתמני' כו'. אינו מדויק, דה"ל לאתויי הא דריב"ח דמודים חכמים לר"א בכוס של ברכה, וע"ש בתוס'. (רש"ש)

תוספות. **ד"ה שמאל.** בכוסות גדולות אירי כו'. משום דבכל מקום דזה יכול וזה אינו יכול קי"ל דמסייע אין בו ממש. (ראמ"ה)

דף נא ע"ב

גמרא. **אגן נעבד לחומרא.** וכ"ה בזוהר תרומה דף קס"ח.

ונותן עיניו. בירושלמי פ"ז ה"ה ובפ"ה ה"ב לענין כוס הבדלה, ומשמע טעמיה משום מצוה. (יפ"ע)

וברך פרי בטנך פרי בטנה לא נאמר כו'. [משב"כ המברש"א בח"א דנוסח לזכר ולנקבה שוה תמוה, ולנקבה כ"ף הכינוי שואלת והנו"ן בגיר"י כידוע]. (רש"ש)

ר' נתן אומר מנין. ילקוט עקב תתמה. (יפ"ע)

כל האי נבגא דברכתא. עי' פסחים דף ע"ד ע"א ונבגא בר שתא. (רא"ג)

נבגא וכו'. (קידושין ע ח') רש"י ד"ה אנבגא. (לבוש)

נבגא. קידושין ע ע"א, מסכת כלה. (מא"נ)

ממהדורי מילי. (שבת יב ח') תוס' ד"ה שתא. (לבוש, מא"נ)

אין מסיחין על כוס של ברכה כו'. י"ל עפמ"ש מנחות (פז.) שהדיבור קשה ליין. (מהרש"ם)

ארנב"י כוס שני. ר"ל שכבר שתה ב', אף על גב דבפסחים (קט:) אמרינן כוס של ברכה מצטרף לטובה, כ' בתר"י דדוקא בכוסות של פסח אמרו כן, ועי' בטור סי' קפ"ג שכתב וז"ל וא"א יברך על הג' לבטל הזוגות לפי שכבר נפתלק מן הסעודה וזהו כוס בפ"ע שאינו בא אלא בשביל הברכה. וקשה לשיטתו מה דאמרינן בפסחים דכוס של ברכה מצטרף לטובה, וא"ל דוקא התם דמלבד הברכה היא באה לחובת ד' כוסות אבל בעלמא כוס ברכה שאינו באה כ"א לברכה אינו מצטרף לטובה, ועי' בתר"י שפי' מ"ש כאן לא יברך, היינו שלא יזמן, אבל חייב לברך בפ"ע ובב"י סי' קפ"ג כ' שאין דבר זה נוהג האידנא שאין אנו מקפידין חזוגות יע"ש. (מל"ה)

כוס שני. פסחים קט ע"ב ד"ה רבא. (מא"נ)

האוכל ומהלך. בירושלמי פ"ז ה"ה ע"ש ר' בא בריה דר"ח בר בא. (יפ"ע)

כשהוא מיסב. בירושלמי שם איתא איפכא וכשהוא יושב מיסב ומברך, ולריך להגיה כמ"ש כאן, ועי' מפרשים שם.

מתני'. אלו דברים כו' (פסחים קד א') רשב"ם ד"ה דברים. (לבוש)

בש"א מברך על היום. בדומה פליגי עוד בפסחים (פ' בתרא מ"ב). (שער הלקוטות)

בה"א מברך על היין ואחר כך מברך על היום. וטעמ' טעמא משום דתדיר קודם. והק' בס' פ"י הא קה"י דאורייתא ויש להקדים דאורייתא, לדרבנן אע"ג שאינו תדיר. ותי' דהא דקה"י דאורייתא לאו בסדר קידוש שעל הבלמן דוקא יוצא יד"ח אלא אף בקידוש שבתוך התפלה נמי יצא מה"ת, אלא דרבנן תקנו שיחזור ויקדש על היין. וכ"כ גם הרבב"ז והבל"ח דמה"ת יצא מוצא קידוש בתפלה. ואינו נכון דהא אמר בפ' ע"פ (קיב:) דצריך להזכיר יציאת מצרים בקה"י ואיך לה מצז"ש דזכירה זכירה, משמע דהוי מה"ת, ובתפלה ליכא הזכרת יצ"מ. ובפ' עי"פ (ק) כתב הבל"ח דקידוש במקום סעודה הוי דאורייתא מדכתיב וקראת לשבת עונג, ואם התפלל בביהכנ"ס לא יצא מוצא קידוש מה"ת, ולפמ"ש אף בביתו לא יצא. וזה א"ש מה שהקשה בס' ישועות יעקב דאיך יוצא לאשה י"ח מי שהתפלל ואינה יד"ח, דבתפלה לא יצא משום דבעי' הזכרת יצי"מ. אלא דקשה מהא דאמר (לג:) דהבדלה בקידוש מה קידוש אע"ג דמקדש בגילוותא מחדש אכתא אף הבדלה נמי אע"ג דמבדיל בגילוותא מבדיל אכתא. והשתא מאי ראיה מגילוותא דקידוש לגילוותא דהבדלה, דגבי קידוש א"י מה"ת בגילוותא משום דבעי' הזכרת יצי"מ וליכא, משא"כ בהבדלה שיצא לגמרי בגילוותא. וי"ל דהתם מקדוש דיו"ט קאמר דמזכיר יצי"מ בתפלה. (מצפ"א)

נוטלין לידים. (פסחים ק ב') רשב"ם ד"ה ושרון. (לבוש)

ובה"א מוזגין את הכוס. כרב אלפס ז"ל פי' דקאי אכוס של קידוש. (רבי"י לנדא)

בה"א מוזגין. (פסחים קו ב') תוס' ד"ה דמנין. (לבוש)

מוזגין את הכוס. פסחים ק ע"ב בר"ש, וע"ש קו ע"ב ד"ה דמנין, מגיהה יח ע"ב ד"ה כאן, חולין קו ע"ב ד"ה נוטל, הקדמת הרמב"ם סדר זרעים. (מא"נ)

בש"א מכבדין. סוכה ג ע"א ד"ה דא"ל, חולין קו ע"ב בר"ש. (מא"נ)

בש"א מכבדין את הבית ואח"כ נוטלין לידים. ובה"א נוטלין לידים כו'. ומסקנת הגמ' דב"ש קברי מוחר לשמש בשמש ע"ה, וב"ה קברי אסור לשמש בשמש ע"ה. וצריך להבין דלפ"ז אינו דומה פלוגתתם להא דלעיל, וכמ"ש המברש"א ע"ש. ועוד אפ"ש לי שמש ת"ח הוא דמה שפיקא, הא אינהו קברי אסור לשמש בשמש ע"ה. והגראה בה דב"ע קברי דאין עושין מקנאה לעובדים על ד"ח, וכמו דאמרינן במעשר שני פ"ה מ"א בר"ש ג"ע בד"ש בשביעית, וכמש"ש בתס' דמאי פ"ג מ"ה, א"ר יוסי אין אנו אחראין לרמאין, ובירושלמי שם ופס הבב"ג זר' יוסי בחד שיטה ע"ש. ולכן כיון דלב"ה אסור לשמש בשמש ע"ה, אין אנו אחראין לרמאין. ולכן קאמרי לי שמש ת"ח הלא נוטל כו'. ר"ל דגמי שעשה כדין א"ל לתקנה, ולעשות מקנה לרמאין אין עושין. ולכן דוקא נוטלין לידים ואח"כ מכבדין, לחורות זה הדין דאין לעשות מקנה להעבריינין. ומזה מוכח כדעת רש"י בחולין (ו:) במש"ש הא שמי מוריא כו', דלטובה מכוונת. ור' יוסי פליג ע"ז ואמר דכוותה לגזול. ולפ"ז כ"ע סברי דאין אנו אחראין. אבל לפי' התוס' שם דבזה פליגי ת"ק ור' יוסי אם אחראין לרמאין או לא. אמה לא נימא גם כאן דב"ש וב"ה סברי דאסור לשמש בשמש ע"ה, רק דפליגי בזה אם עושין מקנה להעובדין או לא, ולמה לאפוקי מתחלוקת אבל לשיטת רש"י ניחא. ומן בדבר. (נמוקי הגרי"ב)

בש"א גר ומזון. פסחים קג ע"ב ד"ה מיתבי. [וד"ה רב אמר]. (לבוש, מא"נ)

בורא מאורי. עי' ב"ר פי"ל וי"ב. (יפ"ע)

ולא על הבשמים וכו'. כתב הרע"ב דמה טעם קאמר וכו', וקשה למה הפסיק התנא בדין גר של תמים בין שתי הבנות. (מים חיים)

ולא על כו' של ע"ז. עב"ר פ"ג, תנחומא ויגש. (יפ"ע)

ואין מברכים. תנחומא ר"פ וילא. (יפ"ע)

מי שאכל. פסחים קא ע"ב ד"ה אלא. (מא"נ)

כדי שיתעכל. פסחים קא ע"ב ד"ה כשהן, חולין פו ע"ב ד"ה אסור. (מא"נ)

ואין עונין. עיין ירושלמי פ"ח ה"מ, סוכה פ"ג ה"ל, מגילה פ"ח ה"ט, ובפנ"ל פ"ח ה"מ כאן תמיה על הפ"מ, ועי' ב"ר פס"ו, ובמת"כ וש"מ לא נמלא בהם מיאור נכון, והעיקר שיש להגי' שם [כותי המברך] בשם אין עונים כו', וכן הגיה הפ"מ בסוכה ומגילה שהיה אסר ב' מיבות אלו, ומבואר כן בתוספתא דיש חילוק בין ע"ג לכותי. (יפ"ע)

גמרא. **שהיום גורם.** עי' ירושלמי פ"ח ה"ח, ופסחים פ"י ה"ב, אם בפנים ב' הטעמים או ח, מהן סגי, ואיזה מהם עיקר, וע"מ להבדלה ע"ש. (יפ"ע)

תדיר ושאינו תדיר. עי' ב"י ח"מ סימן קפ"ח פ"ט סוף ע"ג ד"ה וכתב הכל בו. (ג' מהרש"א)

תדיר ושאינו תדיר קודם. להכלל זה יש לימוד מן המורה בחמיש דף פט ע"ב, ויש הרבה חילוקים, והרוצה לידע כמה מהן יחלא בטו"ז א"ח תרפ"א ותרפ"ד ס"ק ג' ובמ"א שם ס"ק ב'. (רא"ג)

תדיר ושאינו תדיר. ירושלמי [פ"ח ה"ח, פסחים פ"י ה"ב], ועי' יומא פ"ב ה"ב דאפי' קרבן יחיד התדיר קודם לקרבן צבור שאינו תדיר, ועי' ירושלמי סוכה פ"ה ה"ו, שקלים פ"ח ה"ד, דשיר של ר"ח קודם לשבת כדי לפרסמו, כ"ה בש"ס דילן סוכה נד ב, ועי' תענית פ"ד ה"ג, נזיר פ"ז ה"ח, דקודם לאו דוקא בזמן אלא גם לדחות את שאינו תדיר, ורחיה למ"ש הרמ"א בתשו' סי' ל"ח אות ב'. (יפ"ע)

מאי ר"א וכ"ת כו'. עיקר דיוקו אלישנא דד"א דמשמע דפליג אלישנא קמא [והכי ל"פ אב"ש], ומשני דל"ק ס"ל דאהא דגורס לאוד מלינן למיסמך נגד תרי טעמי דב"ש. ואהא אמר דבר אחר. דוכ"ת דמ"מ התם תרתי כו'. ועיקר סברת פלוגתייהו נראה דב"ש סברי דאזלינן בתר עיקר הברכה, דהיינו קדושת היום דל"ש למימר שהיין גורם שיתקדש היום, וגם ל"ש למימר שהיין תדיר מקדושת השבת דאין מלוהו אלא רגע אחת ביום, וקדושת השבת כל היום. וב"ה סברי דאזלינן בתר מצות הברכה גופה, דל"ש למימר שברכת היום גרמה לברכת היין, דודאי אף אם א"י לברך קה"י מ"מ חייב לברך על היין דלא גרע מקדושא רבא דיממא. ויש חיוב ביין מצד עצמו (עי' ברמב"ם ה"ש פ"ל הל"ט) ול"ש למימר וכבר קידש היום, כיון דאתן בתר הברכה אזלינן. ודו"ק. (ראמ"ה)

דהא נפקא ב"ק. בירושלמי פ"א ה"ד, יבמות פ"א ה"ו, סוטה פ"ק ה"ד, קדושין פ"א ה"א איכן יצאה ב"ק רב מיי בשם ר' יוחנן מיבנה יצאה ב"ק. (יפ"ע)

בת קול. יבמות יד ע"א, פסחים סד ע"ב. (מא"נ)

רש"י. ד"ה שמעה. אלא יגבר לה כוס של ברכה. נשמר שלא תקשה למה לא שגר לה ר"ג, ומכל מקום קשיא מאי קאמר ר"ג לעולא לשדר לה מר, ומה בכך הא מאי איהו לשדורי לה, והא דאתי הכי עדיף, ואמרו ס"ד לאיהו תקדוש, ושמא ר"ג קטני בהכי, וקסבר דהמברך צריך שישגר, וכן הכין מהרש"א בפרק הפועלים וסבר דקושטא הכי הוא, אינרא ודאי ליתא לדר"ג מדעולא, וכמ"ש בס"ד בשאילת יעבץ (סי' קסו). (יעב"ץ)

ד"ה נבגא. כמו שמי מר אנגת. יותר יש להגיה גמ' ב"ב (נח:) אנפק אנגב, אך אפשר משום דאיתא רק אנגב, ועיין בתוס' ד"ה אנגב שם שלא הביאו מהכא ראיה לפוף דבריהם. (רא"ג)

ד"ה והלכתא בכולהו יושב ומברך. לא דעדתי מה הוסיף רש"י ז"ל על דברי הגמרא, דהרי בגמרא לפנינו איתא כן. (מהרצ"ח)

ד"ה ואח"כ מוזגין. דלאמרינן כו' הקטן אע"פ שגטל כו'. משמע דהיא ברייתא אחת בב"ש, דהא תני שם ומוטל שמי ידיו בא להם יין כו' הרי דמקדים נטילה ליין בב"ש. ולכן א"ש מה דתני שם ברישא נוטל ידו אחת בא להם יין כו' דלב"ש חייבין שמא יטמאו משקין שאחורי הכוס מחמת ידו כו' כדלקמן בגמרא ולא נצטרך לדברי התוס' שם. [וזה ג"כ שלא כדברי התוס' בפסחים (קטו.) ד"ה כל והר"ן שם]. (רש"ש)

ד"ה בר. אלל"ח תמה עליו והעלה דהיכא שהתחיל לאכול מבעוי"י ונמשכה סעודתו עד זמן הבדלה אפילו יש לו כוסות הרבה יכול לעשות שמיהן על כוס אחד. ואנכי תמה עליו איך נעלם מכ"ת פוגיא דפסחים (קב:) דאיתו דאמי מעשה שאין עושין מצות חבילות, וע"ש בתד"ה מיתיבי. שוב ראיתי שהרמב"ם בפכ"ט מהל' שבת הי"ב פסק ג"כ שרשאי לברך ולהבדיל על כוס אחד, ומוכח שם דאפילו יש לו כוסות הרבה, ומשמע שם מהה"מ שדעתו לדפי דמסיק שם בגמרא הבדלה וקידוש חדא מילתא היא, דה"ה בה"מ והבדלה חד"מ היא והדר כי' ממאי דשני מעיקרא אין לו שאני. אח"ז מצאתי בתשובת חת"ס סי' ע"ה כוונה אחרת בדברי הה"מ, ואין דעת הראב"ד שם כרפ"י, וכן הבין הה"מ מהגאונים ז"ל והסכים ע"י, וכ"ז נעלם מהגל"ח. (רש"ש)

ד"ה וכבר קדש היום. משקבלו אז מלה"כ. ואפי' אם יקבלו בקידוש על כל פנים תקדיש קדושת היום לשמיה היין. (ראמ"ה)

דף נב ע"א

גמרא. **ואם אין לו.** ירושלמי פ"מ ה"א וה"ח, ועי' ח"ז סי' ר"מ דלפירושו בירושלמי מבואר מי' לקושית התוס' לב"ה מ"ש בהמ"ז מקידוש דא"ר בא ע"י שהיא ברכה קטנה שמא ישכח ויאמה, ופי' הא"ז שמא ישתה קודם בהמ"ז, אך בה"א שם אין עולה פירושו ועפנ"א. (יפ"ע)

א"ר יהודה. בירושלמי פ"מ ה"א וה"ה בחילוף דב"ש לב"ה, והגר"א מגיה שם בה"א בהכא. ובפנ"א קיימתי גי' הספרים. ובעמ' ל"ל הכרת לזה עפמש"ש לדעת ר' מנא שם דבהבדלה ג"כ פליגי ב"ש וב"ה, וא"כ תקשה מהברייתא דהכא דע"כ ב"ש היא מדתנן מאור ברישא ותנן יין קודם, אבל למה שהפסו ס"ל לב"ה מאור ברישא ב"ה היא וא"ש, ומזה ראיה ג"כ דלא כש"מ דלר' מנא לב"ע הבדלה קודמת דא"כ תקשה הך ברייתא דתני יין קודם מני. וא"ל לדבא ורב יהודה דמהפכי הגירסא (לבאורי שם) דס"ל כר' יוסי דבהבדלה לב"ע יין קודם דשאני עיולי כו' כדמסיק הכא. (יפ"ע)

עיולי יומא. פסחים קה ע"א ד"ה לא, וע"ש ע"ב. (מא"נ)

עיולי יומא כמה דמקדמינן לי' עדיף כו'. נראה דלא שייכה זה טעם קדימת יין לקידוש, דהא ב"ה טעמי אחריני קאמרי, ומוכח לעיל דטפי ליכא מהני תרי טעמי. אלא דה"ק דבקידוש הוי כמו בשאר מצות דקדימתן עדיף להו מאיחור, והבדלה ליכא מעשה לאקדומי, דאיחורה עדיף בה גופה. וק"ל. (ראמ"ה)

טעונה כוס. לעיל לז ע"א ד"ה נתן, פסחים קה ע"ב ד"ה וש"מ, וע"ש קו ע"א בר"ש ובתוס' ד"ה קפיד, וע"ש ע"ב ד"ה מקדש. (מא"נ)

וסברי ב"ש ברכת המזון טעונה כוס כו'. עי' תשו' הרשב"א ח"א סי' שמב. (מהרש"ם)

בא להם יין. ירושלמי פ"מ ה"א וה"ח, ושם מוכח דל"א מברך ושותה, וגם לא טועמו רק דמברך על היין, כמו לב"ה קודם קידוש ול"ה הפסק. (יפ"ע)

והא אמר מר המברך צריך שיטעום. לכאורה למה לא די הטעימה שאח"כ, וע"ד מברך על היין ואח"כ על היום לב"ה גבי קידוש. ול"ל כמ"ש התוס' לעיל ד"ה ור"י היא דהתם"ז תשוב הפסק משא"כ קידוש כו'. (דברי נחמיה) טעמו פגמו. ירושלמי פ"ז ה"ה, ומוכיח לה מהא דר' יוחנ המונא בתוס' כאן. (יפ"ע)

כוס של ברכה צריך שיעור. ירושלמי שם ועפנ"א. (יפ"ע)

ומחד נפיש. ל"ל דנפיש עכ"פ רובו של רביעית, עיין מזיגה דידי [מור וקציעה סי' קנ] ולחם לשונע [שם סי' קי]. (יעב"ץ)

תרי תנאי. פסחים קה ע"ב ד"ה ש"מ וד"ה וש"מ וד"ה ש"מ. וע"ש קו ע"ב ד"ה מקדש. (מא"נ)

שאם אתה אומר מוזגין. ירושלמי פ"ה ה"ב, ושם מוקי פלוגתייהו דב"ש וב"ה בפלוגתא דר"מ ור' יוסי בכלים פכ"ה ע"ש ובפנ"א. (יפ"ע)

שמא יטמאו משקין שאחורי. (שבת יד ב') תוס' ד"ה אלא. (עירובין לט ח') תוס' ד"ה כאן. (יומא פ ב') תוס' ד"ה ומלי. (לבוש)

שמא יטמאו משקין. שבת יג ע"ב, וע"ש יד ע"ב ד"ה אלא, עירובין לט ע"א ד"ה היה, מגיהה כ ע"א ד"ה שמרתי', וד"ה נימא, יומא פ ע"ב ד"ה ומלי, ע"ז ל ע"ב ד"ה מטמא, חולין

פז ע"ב ד"ה כל, כריתות יג ע"ב ד"ה וחלב, פסחים קו ע"ב ד"ה הטוטל. (מא"נ)

ויחזרו ויטמאו את הכוס. עי' בגל"מ שהארץ בשוב בני הרמב"ם, אך מש"כ דפחם ידיים מטמאין משקים להיות מחלה. אשתמיטתיה דברי הרמב"ם בהקדמתו למס' ידיים הנאתים שם בחדושי פ"ב מ"ב. (רש"ש)

ידים שניות הן ואין שני עושה כו'. נ"ע מאי מריח דשניות הן, הא אפילו ראשון אינו מטמא את הכוס, כדתנן פ"ה דזבים כל ולד הטומאות אינו מטמא כלים אלא משקה.

(יעב"ץ)

ידים שניות הן ואין שני עושה שלישי בחולין. גם בגמ"ה כל ולד הטומאה אינו מטמא כלי אלא משקה (פרה פ"ח מ"ה).

(רש"ש)

אין כלי מטמא אדם. נ"ק נ ע"ב ד"ה דאלו אב. (מא"נ)

רש"י. ד"ה אין כלי. שנטמא בולד הטומאה כו'. עי' תוי' הרשב"א ח"א סי' שמ"ג.

(מהרש"ם)

בא"ד. תבשיל טופח על הידים. ר"ל אף אלא שכיח שיהיה טופח ע"מ להטפיח מ"מ שיהיו טופח הידים לחוד רגיל לפעמים, וע"ז תי' דבה"ג אין תורת משקים עליו אלא אוכל, וא"ק מרפ"ג דטהרות דמבואר דגם זיעה הנאה מהתבשיל תשיב משקה ונעשה תחלה דאל"כ הא הידים שניות הן, וכמ"ש במהרי"ט ח"א ס"ס ע, ועי' גינת ורדים ח"א חלק א"ח כלל א' סימן לח, ועי' מג"א סימן קנח סנ"ז. (ג' מהרש"א)

בא"ד. אין תורת משקין עליו אלא תורת אוכל. עי' מ"א סי' קנ"ח ס"ק י' ובמיאור הגאון ז"ל ס"ק ט"ז. (בנא"ד)

בא"ד. אלא תורת אוכל. עי' מהרי"ט ח"א סי' ע"ו בחמצע התשובה. (מהרש"ם)

ד"ה כלי שנטמאו עסה"ד. והוה מלי לפרש אחוריו היינו חקק בית מושבן, כמו ומטומאין מאחוריהן דכלי חרס שפרש"י במס' שבת (טז.) אחוריהן היינו חקק בית מושבן ועי"ש בתוס' שהאריכו. (מל"ה)

ד"ה אחוריו טמאין. עי' שבת יד ע"ב.

(ד"י לנדא)

תוספות. ד"ה ורבי יהושע. דהבת קול היה כנגד הרוב וכבר אמרה. עי' בהקדמת הרמב"ם לסדר זרעים בפירוש משניות סד"ה והחלק השני בענין. (ג' מהרש"א)

בא"ד. דהב"ק היה נגד הרוב. עי' ירושלמי מ"ק פ"ג ה"א כל הדין שבחא, ולית הלכה כר"א ח"ר חגיגא משבתה לא נתנה אלא אחרי רבים להטות. (יפ"ע)

בא"ד. וא"ת מ"ש דבקידוש והבדלה כו'. עי' רש"א, ועי' בשמיכת חכמים שכתב דיין הוי תדיר נגד ברהמ"ז, ולא דק דגם ברהמ"ז הוי תדיר שאין לך שעה אלא יתחייב בברהמ"ז אם אוכל, והך דתדיר ושאינו תדיר ממוספין ליף כמ"ש רש"י, ודוקא התם דמוספין אינו כ"א בשבתות ויו"ט ור"ח תשוב אינו תדיר אבל דבר שחיובו נוהג תמיד תשוב תדיר. (מל"ה)

בא"ד. וא"ת מ"ש כו' ובברהמ"ז כו'. עי' בירושלמי דטעמא ע"י שהיא ברכה קטנה חיישינן שמא ישכח וישתה. משא"כ בקידוש והבדלה שאינן נאמרין בלא כוס מדבר דבר ליה. וגם ליתנהו בברהמ"ז טעמי דב"ה בקידוש.

(ראמ"ה)

בא"ד. ובבה"מ א"מ עד לאחר ג' ברכות. לאו דווקא דעם הטוב והמטיב הווין ד'. (רש"ש)

ד"ה מניחו. והכא שאני דקסבר ברהמ"ז טעונה כוס. ר"ל ולכך אע"פ שיש לו כוס אינו מבדיל, כיון שרוצה לאכול, ובברהמ"ז טעונה כוס, ולכך מניחו לברהמ"ז, ודבר תימה הוא כיון דעכשיו חל עליה חובת הבדלה אחיר ידחנו בשביל שרוצה לאכול ונעכבר כוס לברהמ"ז, הלא הבדלה בכבר חלה עליה משא"כ חובת ברהמ"ז, ועי' ברא"ש בשמעתין מ"ש בזה ועדיין נ"ע ודו"ק.

(מל"ה)

בא"ד. ולכך מניחו לברהמ"ז. נ' דטעם הקולא בשביל הסעודה לפי שהיא מצוה לגוות את השבת ול"ש רק אחר הבדלה, או אם מבדיל על כוס ברהמ"ז אבל לא בלא הבדלה כלל, כמו הכא דאמרינ. (ראמ"ה)

דף נב ע"ב

גמרא. נטמא תוכו. [פסחים יז ע"ב ד"ה נטמא], נדה כו ע"א ד"ה מן. (לבוש, מא"נ)

תכף לנט"י סעודה. עי' מור וקציעה (סי' קפא). (יעב"ץ)

תכף לנט"י. עמש"ל (מב.) ד"ה שלש.

שאם אתה אומר. ירושלמי פ"ח ה"ג. ושאם אתה אומר על השלמן כו' לב"ה ליתא בירושלמי, אבל בתוספתא איתא. וע"ל דגם להירושלמי לב"ה יש משם בשלמן אלא בשאר מפ' ועפא"ש.

(יפ"ע)

אסור להשתמש בשלחן שני. שקבל טומאה ע"י משקין. (יעב"ץ)

ד"א אין נט"י לחולין מן התורה. הלשון תמוה מאד, דהא גם לתרומה אינו מן התורה, ולחולין אין כלל נט"י. וי' לגדלין קאמר, אין נט"י לחולין ואין עיקר כלל לנט"י מה"מ, כ"ה בירושלמי ב' הטעמים משום ספק משקין לידים לעולם טהור, היינו שאין להם עיקר מה"מ. ד"א אין נט"י לחולין, דאע"ג דתיקון נט"י לאכילת פת מ"מ אם נגעו בראשון אינן נפסלין ודו"ק. (ראמ"ה)

וכ"ת מ"ש גבי אוכלין דחיישינן. וודאי דעל השלמן איכא גם טעם ידים. אלא דה"ק מ"ט לא מתקני תקנה אחריתא שיהיה הידים והאוכלין בטהרה, ומשני דלא חיישינן לידים.

(ראמ"ה)

נמצא אתה מפסיד. כ"ה ג"כ בירושלמי פ"ח ה"ד, ועי' פ"ו ה"א שם איתא ל"ש לאכול אוכלין, וע"ל דהתם כיון שנעשה בו צורך האדם בו מותר משא"כ הכא, ולהגיר' שם לאכמים אין נוטלין מ"ש ל"ח לאיכול אוכלין הוא לר"ש ולא לחכמים. (יפ"ע)

מפסיד אוכלין. לעיל נ ע"ב רש"י ד"ה לשון אחר, שבת נ ע"ב. (מא"נ)

אבל נט"י לב"ש תחלה לא ס"ל כו'. לכאורה זה שפת יתר, והב"ח מחקם. ואולי משום דלב"ה אין קפידא והם אף נוטלין כו' קאמרי (עי' מהרש"ל) לכן קאמר דב"ש דוקא קאמרי מכבדין כו' אבל נט"י כו' לא ס"ל. (רש"ש)

אבל נט"י לב"ש תחלה ל"ש להו. עי' בשנות אליהו דל"ל דהכא מודו ב"ה לבב"ש ש"ל. ורק ב"ש ל"ש להו הא דב"ה. (ראמ"ה)

ואם שמש ת"ח נוטל פרורין. שבת קמג ע"א ד"ה פרורין, [מגחות נח ע"ב ד"ה ואיכא]. (לבוש, מא"נ)

ובה"א אם שמש ת"ח. לכאורה עדיין מאי טעמא דב"ה המשמע המקפידים לדוקא יקדים נט"י. וכדמשמע נמי בחו' ד"ה בכוליה. (דבו"ח)

ר' יהודה אומר. ירושלמי פ"ח ה"א וה"ה בחילוף דב"ש לב"ה, ועמש"ל ע"א.

בורא דעתיד למיברא. ועפירש"י. וק"ל דא"כ מדוע ל"פ נמי בברכת בפה"א ובפה"ע ובמ"מ דהתם נמי על העבר בעינן לברוכי כדלעיל (לח.) גבי ברכת המוציא ע"ש. (רש"ש)

בברא דב"ע לא פליגי. עין שאילת יעבץ (סי' לד, לה) ומו"ק (סי' קסז). (יעב"ץ)

בברא ובורא כ"ע ל"פ. בירושלמי פ"ח ה"ה איתא דפליגי בברא ובורא ע"ש. (יפ"ע)

כי פליגי במאור ומאורי. עי' גם בזה בשנות אליהו. (ראמ"ה)

הרבה מאורות יש באור. נ"ל באור במלאפו"ס גרסינן שהוא האש, כדאיתא הכא בגמרא נהורי טובא איכא בנורא, ונורא הוא תרגומו של אש. (יעב"ץ)

מסיבת כותים. חולין יג ע"ב. (מא"נ)

מה טעם קאמר. בירושלמי פ"ח ה"ו אינו מפרש כן, דס"ל דל"ש בנר שתם מסיבתם לע"ז רק בנשמים אמרי' כן, ונר הוא משום דלא שבת, והא דהדר תני בשמים של ע"ז מוקי הירושלמי לרבותא דאפילו ע"ז של ישראל. ועפא"ש טעם פלוגתייהו, ומאה מתולק הבבלי עם הירושלמי.

(יפ"ע)

ת"ר אור ששבת. עי' ת' מנחת עזריה סימן י"ח. (ג' מהרש"א)

אור ששבת. תגחומא ויש"ב ג. (יפ"ע)

מאי שבת ומאי לא שבת. בהגרי"ב בסוף העמוד: עי' בהרי"ף והרא"ש נראה דכן נוסחתם כו'. נמת"כ אין נוסחא אחרת ברי"ף וברא"ש, אלא שהרי"ף ז"ל השמיט השקלא וטריא ולא העתיק רק המסקנא דרנב"י כדרכו ז"ל בכל מקום. (מהרא"ב)

רש"י. ד"ה גזירה משום ניצוצות. עסה"ד. עי' בתי' שמפרש פי' אחר יעוי"ש. (מל"ה)

ד"ה מפסיד את האוכלין. שמיס אחרוניס נחזין כו'. הא דהקדק רש"י ז"ל וכתב נחזין ולא כתב נופלין (כמ"ש תר"י), הוא משום דאמרינן (חולין קה.) לאחר תד"א מיס אחרוניס אין נטלין אלא בכלי, ואיך יפלו ע"ג האוכלין. לזה כתב רש"י נחזין כלומר נחזין למרחוק מדרך הנטילה כמו דס הייתו כו' (חולין פז:). (בנא"ד)

תוספות. ד"ה תיכף. והא דלא תשיב לי' לעיל כו'. עיין מ"ש בהגהותי לעיל שם. (מצפ"א)

בא"ד. משום דשנויה במשנה. נ"ע דתכף לסמיכה כו' ג"כ שנויה במשנה מגחות פ"ט ואפ"ה תשיב רב שם. (נמוקי הגרי"ב)

בא"ד. משום דשנויה במשנה לא חש. עיין בס"ז מגחות (לב.) (מצפ"א, רש"ש)

בא"ד. משום דשנויה במשנה. דברי התוס' תמוהין לכאורה דהא תיכף לסמיכה שחיטה נמי משנה ערוכה היא במגחות (לב.), ואעפ"כ קקשיב ליה. אמנם מלאתי בעו"ה בשו"ת חת"ס חלק חו"מ סימן ר"ה שכתב להגיה בדברי התוס' בשם הגאון מוה' אברהם זצ"ל אב"ד דק"ק וירצבורג דל"ל בתוס' משום דשריא במתנה, וע"ש פירושו. אמנם הגהתו נראה רחוק קצת להמעיין שם, ועדיין נ"ע, ואמנם בתר"י לעיל (מו) תי' דלא תשיב התם רק אותן דברים דילפינן מקראי וגבי נט"י ראשונים ליכא סמך מקראי דבעי תיכף. (מרא"כ)

בא"ד. משום דשנויה כו'. עי' חתם סופר ח"מ סי' ר"ה מ"ש בזה, ועי' ברכת הזבח למגחות (לב.), והגהת בני יששכר על פ"ט דמגחות מ"מ. (מהרש"ם)

בא"ד. לא חש למתנייה. עי' לל"מ. אבל תיכף לסמיכה שחיטה איכא פלוגתא אי נוהגת בכל הטעונין סמיכה. עי' בירושלמי פ"ב דביצה, דאיכא למ"ד דדוקא באשם מצורע. ועי"כ דל"ד תיכף דהא ח"א. כדאתמרינן בזבחים (לג.). אלא ביום שרמוי לשחיטה לאפוקי מאתמול, אפי' עבר ונכנס וסמך ע"ש דפליגי בחגיגה לפי שגם היא זמנה ביו"ט אלא שכברה מאתמול לשלמי נדבה או גם לחגיגה לדעת הראב"ד ז"ל בהשגותיו ה' חגיגה פ"ב ה"י. (ראמ"ה)

בא"ד. לא חש למתנייה. עי' לל"מ. (בנא"ד)

ד"ה דא"א. יש ספרים שכתב בהן הכי אמרי להו ב"ש לב"ה. נ"ל הכי קאמרו להו ב"ה לב"ש וכו'. (ד"י לנדא, רש"ש)

בא"ד. אלא נראה כספרים כו'. ולענ"ד עיקר גי' רש"י דלגירסתם קשה מ"ק וכ"ת מ"ש כו' הא שנא ושנא דעל הכסת ליכא רק חשש דטומאת ידים. ועל השלחן לב' חששות דטומאת ידים, יש עוד חשש דטומאת אוכלין ג"כ.

(רש"ש)

ד"ה פירורין. עיין חוס' שבת (קמג.) ד"ה פירורין, ובתוספות מגחות (נח:) ד"ה ואיכא, ועיין שבת (סב:) בחשבון המבדיל לידי עניות.

(ראז"ג)

ד"ה בבוליה פירקין. עי' סוכה ג' ח' תד"ה דאמר לך מני. (ג' מהרש"א)

ד"ה נהגו. אבל הכא יכול להיות דאין כאן אלא כו'. ונראה פשוט דהכא כיון שנהגו אסור לשנות, משא"כ התם דאין איסור לעולם בתגיעות הדוכן כשאין אומרים לו עלה. (ראמ"ה)

ד"ה בברא. וא"ת הואיל וא"פ בלשון ברא אמאי אמר טורא. וי"ל דבזה משמיענו רבותא דאפי' טורא הוה לשעבר וכמש"ל גבי המוציא דעליף למימר המוציא דמשמיענו רבותא, אך לבתר דאסיק דבתיב בקרא טורא שוב אינו רבותא כיון דמקרא מפורש הוא. (מל"ה)

בא"ד. וא"ת אמאי אמר טורא. גם לעיל (לח.) אמרינן במוציא כ"ע ל"פ כי פליגי בהמוציא, וכן (פסחים ז:) בלבער כ"ע ל"פ כי פליגי בעל ביעור, וכ' הרא"ש דמפ"ז אמרינן על ביעור משום לריך להראות חידוש בברכותיו ולריך לברך בענין שהוא חידוש ולא בענין שהוא פשוט לכולי עלמא, וכן כאן ג"כ כן הוא. (מהרצ"ח)

בא"ד. וי"ל דל' קרא עליף. גם ברא כתיבי טובא בקרא. ואולי כוונתם דבשמוש ש"י לא מלאתוהו, אז יכוונו דבאור גופיה מצינו לשון טורא ולא ברא והוא קרא דיוצר אור ובורא חשך, דבורא שב ג"כ על אור ע"ש מהלי"ב מדות מדבר שנאמר בזה וה"ה לחבירו ע"ש. (רש"ש)

דף נג ע"א

גמרא. עששית. ירושלמי פ"ח ה"ו עששית אע"פ אלא כבתה מבבר עליה. (יפ"ע)

למ"ש מברכין עליה. בהגהות מהרי"פ ג' הערוך למ"ש מכבה ומדליקה עי' כו'. נ"ב ויותר נראה דחסר בערוך וכל"ל כולו [מברכין עליה. וכן להא דשבת פ"ב (כג.) עששית שהיתה דולקת והולכת כל היום כולו למ"ש] מכבה כו'. (בנא"ד)

נכרי שהדליק. כ"ה בירושלמי פ"ח ה"ו, והתם מקשה מעתה אפי' נכרי מנכרי ולא משני לה. וע"ל כמ"ש התוס' שם. (יפ"ע)

היה מהלך חוץ לכרך וראה אור. נ"ב מלאפו"ס. (יעב"ץ)

היה מהלך חוץ לכרך. בירושלמי פ"ח ה"ו אימא מבוי שכולו נכרים וישראל אחד דר בתוכו מבבר על האור שלא משש והכא בעינן רובא, ועפנ"ל מ"ש בישוב זה. (יפ"ע)

אם רוב ישראל מבבר. עי' מג"א סי' רל"ח ס"ק י"ג שהקשה דבימא כל קבוע כמע"מ דמי וע"ש מ"ש בזה. (מל"ה)

בדין הוא דאפילו מע"מ נמי מבבר וכו'. ובשבת בפבבר כל כתבי לענין בר הלוק במסיבה אמרינן דמתלה על מתלה אסיר, ע"ש (קכב.).

(מים חיים)

בדין הוא דאפילו מע"מ נמי מבבר. אע"ג דספק ברכות להקל, שאני הכא דאפילו בכותי י"ל דהוא כותי ב' ועמוד ב' ומותר לבבר עליה מדינא ואפילו בכותי ראשון העמוד ב' מותר מדינא.

(מל"ה)

בדין הוא דאפי' מחצה על מחצה נמי מבבר. עי' גגיעס פי"ח מ"ב, מיהו ספק דרבנן קיל טופי. (שער הלקוטות)

בדין הוא דאפי' מע"מ נמי מבבר. ר"ל משום דגם בכותי איכא נמי דהתירא.

(ראמ"ה)

דאפילו מחצה על מחצה נמי מבבר כו'. עי' בחלי רבה ופמ"ג בא"א סי' תל"ר מהא דהוי ספק ברכה. (מהרש"ם)

ואיידי דתנא רישא רוב ע"ג כו'. כה"ג בעירובין (טז.) ובפסחים (עט:). (רש"ש)

הי' יושבין בבה"מ. [לעיל מה ע"א ד"ה אם, פסחים קב ע"ב, בילה טו ע"א, ועי' שבת קמ ע"ב רש"י ד"ה דלית ליה], חולין קו ע"א ד"ה וש"מ. (מא"נ, לבוש)

אחד מבבר לכולן. (ברכות מה א') חוס' ד"ה אם. (לבוש)

שגאמר ברוב עם הדרת. עי' מג"א סימן ל' ס"ק לב. (ג' מהרש"א)

לא היו אומרים מרפא כו'. עי' הגיבסא בחוספתא דשבת פ"ח. וענין מרפא מבואר במג"א סי' ר"ל סק"ו מי שמתעטש ואמרו אומר לו אסותא, יאמר לו ברוך תהיה ואח"כ יאמר לישועתך ע"ש. והעיקר הוא בחיוב (מא, ע) עטישותיו תהל אור, ומביא הילקוט ע"ז פי' מ"א מיום שנברא שמים וארץ לא נמצא אדם עוטש ואיה מחלוי, אלא בכל מקום שהיה הולך אם בדרך אם בשוק נפשו יוצאת עד שבא יעקב אבינו ובקש רחמים על זו וכו'. וסיים לפיכך חייב אדם להודות כשמתעטש וכו'. (ראז"ג)

לא היו אומרים מרפא. כה"ג איתא בירושלמי פ"ו ה"ו לענין בחוץ הסעודה דאין משיחין בסעודה. (יפ"ע)

נר לכבוד. בירושלמי פ"ח ה"ו מחלק בין נתונה למעלה או למטה ממטתו דבזה לכבוד הסיים הוא. (יפ"ע)

לעבורי ריחא הוא דעבידי. לכאורה משמע דבשמים בכל המתים הן לעבורי ריחא. אך במ"ק (כז:) מבואר דלעבורי ריחא אינו אלא בחולי מעיים שמתו, אבל בשאר מתים אינן לעבורי ריחא, רק שנהגו כן כדי שלא לביים חולי מעיים. (מצפ"א)

שמן העשוי להעביר. בירושלמי פ"ו ה"ו ע"ש גגיבא. (יפ"ע)

להעביר את הזוהמא. לעיל מג ע"ב ד"ה שמן וד"ה המורח, חולין קה ע"א ד"ה מיס. (מא"נ)

הנכנס לחנותו. ירושלמי פ"ט ה"ב מייתי לה לראיה לבבר בכל פעם ארעמים בשמפסיקין. (יפ"ע)

והריח ריח אם רוב עבו"ם. לכאורה הרי הא דבשמים של עבו"ם דמתני' אוקימנא לעיל במסיבת עבו"ם דוקא אל"כ אף אם רוב עבו"ם הרי בלירוף דלאו במסיבה לאו כלום. ואולי גם

לח"ק סמוך אמקטרות לכספים ולגמר הכליס אלא שמ"מ ברוב ישראל ס"ל בלירוף עכו"ס דלאו מסיבה יהיה רוב נגד הנך. (דברי נחמיה)

אם רוב נכרים אינו מברך. עי' מג"א סי' רל"ח ס"ק ג' דהקשה כיון דקי"ל כל קבוע כמחצה על מחצה דמי מין לקולא מין לחומרא. א"כ הרי הוי קבוע ולמה לא יברך ומי' שמא חשוב האור נידי ע"ש, ובאמת כיונא בזה מלינו במרדכי ס"ק דמולין דהקשה אין גמרינן בכל מקום דהולכין בתר רוב מסנהדרין הרי חציי קטיני, ומי' דעיקר מיעוט ברוב של סנהדרין אין לנו שום נ"מ רק בדיבור היוצא מפיהם והדיבור חשיב נייד ע"ש. ועי' פרי חדש יו"ד סי' ק"י שהביא ג"כ דברי המרדכי הללו. ועי' שו"ת בית אפריס סי' ב' מה שהאריך בזה הרבה והביא ג"כ ראיה מדברי המרדכי לדברי המג"א.

(מהרצ"ח)

אטו כולהו לכשפים מקטרין כו'. פי' כיון דאינן אלא מיעוטא אזלינן בתר רובא דאיתא קמן אפי' לר' יוסי דחיש למיעוטא דזכרים דפ"ז דינמות (סז) דבכה"ג אפי' ר"מ דחיש למיעוטא בעלמא מודה הכא וכמ"ש התוס' רפ"ג דבכורות, ועיין במ"ש הרשב"א והגי' ר"פ בתרא דינמות. ועיין בס' שושנת העמקים כלל ט"ו, ובס' בית אפריס מ"ב מ"ש בסוגיא זו. א"נ כמ"ש בשעה"מ הל' יבום דטעמא דר' יוסי התם הוא משום דזכרים הוי מיעוט המצוי.

(מצפ"א)

אטו כולהו לכשפים כו'. עי' א"ר סי' רי"ז ס"ק ט'. (בנא"ד)

ה"ל מיעוטא לכשפים (ר"ל ואם תצטרף לזה מיעוטו דע"ג אכתי תהוי מחצה ע"מ ועדיין ראוי לברך כלעולל בני חור לכן הוצרך להוסיף עוד) ומיעוטא נמי לגמר כו'. (רש"ש)

ה"ל מיעוטא לכשפים ומיעוטא לגמר כו'. ולא שייך נמי לגרופי מיעוטו בכרים. משום דעלי' חזי לקרוני אלא משום איקורא דע"ז והכא הא איכא רובא דהתירא.

(ראמ"ה)

ומיעוטא נמי לגמר את הכלים כו'. עמ"ש על הגליון בתוס' יומא (עח.). (מהרש"ם)

ה"ל רובא דלאו לריחא. והק' בס' מח"א ומשתא אהרן דהל"ל מיעוטא דעכו"ס דג"כ לא מברכינן עלי'. וי"ל שהוא מיעוט שעומד נגד הרוב דישראל, ומיעוט זה אין מגרע כח הרוב כמ"ש בימות. וגדולה מזו כתב בש"ת טור האבן סי' י"ב דאפי' סמוך מיעוטא לחזקה לא אמר במיעוט שכנגד הרוב דאל"כ אין אמר דרובא וחזקה רובא עדיף. וכבר מבואר כן בריטב"א שאני קידושין דדוקא בהיא דשאני יבמות גבי רוב נשים מתעברות ומיעוט מפילות, והוא מאותו רוב עצמו שנתעברו יש מקצת שמפילות ולכך מודו רבנן דמצטרף המיעוט עם החזקה להיות כמחצה, משא"כ היכא שהמיעוט אינו מחלק הרוב אלא בפ"ע אין תשוב להצטרף עם החזקה להיות נגד הרוב. ולכך לא חשיב התם מיעוטא שאין מתעברות שהוא אינו מן הרוב.

(מצפ"א)

בע"ש בטבריא ובמוצ"ש בציפורי וכו' שאינו עשוי אלא לגמר בו את כלים. כ"ל מפני שטבריא עמוקה ומעלה הבל, גם אין הרוח מצוי לפזר את הריח לפיכך היו מגמרים בגדיהן לכבוד שבת, להוציא הבל העולה מן האדן ולהמתיק האויר, והריח מתקיים, וציפורי שיושבת בראש ההר הרוח מפיח בה תדיר וכיון דמדליא בכיס אוירה, לא היו צריכים לנסס האויר, גם לא היה הריח מתקיים בבגדים שהם היו לובשים אותם מיד כשמגמרים מפני הרוח הנושב בה תדיר, לכן לא היו מגמרים אותם אלא בשעה שמגניעים כלים מיד אחר שקלטו הריח ונותנים ריחם שכבר נקלטו ונכנס בהם. (יעב"ץ)

המהלך בע"ש בטבריה. ירושלמי פ"ח ה"ו ע"ש ר' אבהו בשם ר' יוחנן. (יפ"ע)

המהלך בערבי שבתות כו'. עי' ירושלמי כאן הלכה ו'. (מהרש"ם)

ת"ר היה מהלך בשוק של נכרים נתרצה כו'. לגיגא בתרא דפסחים כה סע"ב דפליגי אמי ורבא אלינא דר"י בנוגיא שם. כ"ל דאמי מודי בהכא. א"נ משום דהכא נהנה בגא"ה.

(ראמ"ה)

נתרצה להריח הרי זה חוטא. נ"ב עי' פסחים (כה:). (בנא"ד)

רש"י. ד"ה אין מברכין עליו עסה"ד. עי' במג"א סי' רי"ז סק"ה שתמה עליה יעוי"ש.

(מל"ה)

בא"ד. אלא טורא שמן ערב מברכין כו'. וכ"ה בתוס'. ועי' במג"א סימן רי"ז סק"ל שכתב דיצא להם זה ממ"ש (מג:) מברך על השמן כו' ע"ש. ולפמ"ש בר"פ דלב"ה דקי"ל כוותייהו אזלינן בתר מצות הברכה גופה, א"כ מוכח מהכרעת ר"ג שם דגם אסיבה מברכין. דהא לא אשכחן לישטור כב"ש בהא דר"ש. (ראמ"ה)

דף נג ע"ב

גמרא. ברחוק מקום. ירושלמי פ"ח ה"ו ע"ש תני ר' אושעיה. (יפ"ע)

היתה לו נר טמונה. נר פעם זכר פעם נקבה בלשון מכמיס. (יעב"ץ)

היתה לו נר טמונה. ירושלמי [פ"ח ה"ו] חשיב ג"כ בתספקלריא, א"כ משכחת לה דיוקא את השלהבת ואינו משתמש לאורה, וא"ל לאוקמי דמעמי' ואזלה. (יפ"ע)

לא כגון דעמיא ואזלא. והא דתניא בסיפא עד שיראה שלהבת ויסתמש לאורה, היינו שיהא ראוי להסתמש לאורה.

גחלים לוחשות. ירושלמי פ"ח ה"ו, מילה פ"ה ה"ה, וקאמר עלה ובלבד הנקטפת, ואפשר דהיינו שעורא דר"מ הכא וכן פי' הפ"מ.

(יפ"ע)

גחלים עוממות. סנהדרין ק ע"ב רש"י ד"ה גחלת. (לבוש, מא"נ)

כדי שיכיר בין איסר. ירושלמי פ"ח ה"ו ע"ש ר' חגינא. (יפ"ע)

רבא מברך אדבי גוריא בר חמא. מדברי הרז"ה והרשב"א נראה דגרסי רבה מברך כו' ומפרשי דכולהו ברחוק מקום הוא, וכולהו ס"ל דלא כרבא ע"ש. (מראה"כ)

מחלוקת בשכח. וכן משמע ירושלמי מהאי דמפרש טעמא דב"ש אלו שכח כו' ע"ש פ"ח ה"ו. (יפ"ע)

מחלוקת בשכח כו'. עי' בגו"ר סי' קפ"ד סק"א ובאלי' רבה שם. (מהרש"ם)

א"ל ב"ה לב"ש. ירושלמי הוא ע"ש תרין אמוראין. (יפ"ע)

חד עביד כב"ש ואשכח ארנקי. ל"ע דהא מסקינן ריש מכילתין עשה כב"ש לא עשה ולא כלום, ודייקינן לה התם מעובדא דר"ט דסיכן בעצמו מפני שעבר על דברי ב"ה ושמע מינה דאפילו מאן דעבד לחומרא כב"ש, לא די שאינו מקבל אפילו כמי שאינו מצווה ועושה, אלא שגם עבירה הוא בידו, א"כ מה יפה כח תלמיד זה מר"ט, ולאוי היה יותר לעונש משיהא נשכר במצוה. לכן נראה שעל כרחינו ברייכים אנו לומר שפירשתי שם, דודאי במידי דהוו ב"ש לחומרא מצינן שפיר למעבד כוותייהו. (והתמרינן הרוצה לעשות כדב"ש עושה אפילו לה'קל) וחבוא עליו ברכה, ופשיטא אין סברא לומר שיענש המחמיר כמותם (והרבה יש להוכיח זה מכמה מקומות ואין להאריך בזה כאן, וכבר כתבתי במ"א), ובכ"ש טעמא מאי דלא שפיר דמו לאחמורי כב"ש, משום דחומרא דאתיא לידי קולא היא, לב"ה דסברי ב"ש אינו קורא אלא מוטה דווקא, ולזמנין דאתיא ומרין ליכך לדרכו, יתבטל מק"ש, אם בשביל כך יהא מלקרותה בדרך עד שיגיע לבית, בתוך כך תעבור עונתה, וזה היה מעשה דר"ט שהחמיר על עצמו, ושהה בתקומו על הדרך מתוך שלא רצה לקרותה בדרך הליכה על כן נפרד מבני חבורתו עד שפגעו בו הלסטים, מחמת שידע שלא יהא שהות לקרותה בשעתה, אם יתמין עד שיצא מן הדרך, לכן דחק לקייים דברי ב"ש והכניס עצמו בסכנה שאינה צריכה (שכל המחמיר כיונא כזו עליו אמרו בירושלמי [ברכות פ"פ ב] הפטור מן הדבר ועושהו נקרא הליונו, כך ר"ל בכונת הירושלמי, בתופן שלא חלו עליו ההעברות שלי במג"א), לפיכך אמרו לו שכדאי היה לחוב בעצמו, משא"כ המחמיר על עצמו כדב"ש במקום שב"ה אינם מודים בידו, אינרא מודו ב"ה בכה"ג בטפי עדיף ושפיר דמי והגון לעשות כן למדקדק במצוה, לפ"ז ב"ה לא אמרו אלא שלא להטריחו כל כך לעלות אל ראש הסירה, ושמא בהן עובדא לא היה המקום רחוק, וכן נאמר ברבב"א שלא מסר עצמו בסכנה בעבור זה להפרד מסיעתו ברחוק מקום, זה ישר ונכון הדבר. כרם תו איכא למידק מו שפיר קאמרי ב"ש לב"ה, אם לכבוד עצמו אחוז לכבוד שמים לא כ"ש, ר"ל דאיכא למימר טעמא דב"ה משום דפעמים רב ממנו הדרך ובהליכה מרוחה איכא למיחש אדהכי יתעכל המזון בגמעיו ויפטר מברהמ"ז שלא יהא רשאי לברך עליו עוד, כדאמרינן בסמוך בהלוך ד' מילין איכא שיעור עיכול, והיינו דנקטו ב"ה לרשא סברה כי רחוק הוא, וכיון דאיכא חשש דאתי לידי קולא, פטרי אף בהליכה מועטת דלא פליג, מ"מ מודו דאי בעי מצי עביד לחומרא, משום דמילתא דלא שכיחא היא, ודילמא ב"ש נמי לא פטרי בדאזיל פרסה, (והא דלא מחייבי ליה לחזור במקום סכנה, דלא קאמרי אלא בגוונא דהדר לכבוד עצמו וק"ל), ודקאמינא דב"ה מייסי לשיעור עיכול, היינו משום גזרה, סברי אם מחייבינן ליה אהדורי ומיברך במקום שאכל, זימנין דנפיש אורחא וקסבר נמי מחייבינא למהדר ונפיק מינה מורגא, משא"כ מילתא דשכיחא הוא לבוא לידי בטול ק"ש בדרך, ודו"ק. (יעב"ץ)

עביד בשוגג כב"ש. לעיל נב ע"ב ברש"י ד"ה מתני, שבת מט ע"א, סוכה ג ע"א ד"ה דא"ל, יבמות יד ע"א. (מא"נ)

עביד במזיד כב"ה. עי' תוס' לעיל נב ע"ב ד"ה בכולי, ועי' תוס' דרש"ק לעיל פ"א אות י. (ראג"ב)

כמה שיעור עיכול. ירושלמי פ"ח ה"ז ר' יוחנן ס"ל עד שיעבר, כמ"ש פ"ה וכ"ז שלמא הוא ע"ש ר' חייא בשם שמואל ע"פ גי' הרש"ש. (יפ"ע)

וכי לא שמע. כן מקשה גם ירושלמי פ"ח ה"ח ומקשה שם מברייתא ענה ולא שמע יצא, והוזכרה גם במגילה פ"א ה"ט, וקוכה פ"ג ה"י. ומוכח מזה דגם בנא דשמע ולא ענה היינו אמן, ול"ע מזה על הא"ז סי' קע"ח וסימן קל"ב שכתב דבלא כוון העונה לנאת באמן גם המברך לא יצא דהלא לא גרע מלא ענה כלל ודוחק לחלק ביניהם. (יפ"ע)

חטוף ובריך. נזר סו ע"ב ד"ה מטוף ד"ה אחד המברך. (מא"נ)

חטוף ובריך. וקשיא הא אמרינן גדול העונה אמן יותר מן המברך, וא"כ יותר טוב ליתן לחבירו לברך כדי שיענה הוא אמן אחריו, כבר פי' המקובלים שענין גדול העונה אמן כו' ר"ל שהעונה אמן מרבה שפע הברכה מעט יותר על השפע שהביא המברך, אבל באמת המברך עשה יותר והעונה אמן אינו אלא כנגם על גבי הענק. עוד י"ל שודאי המברך לפני אחרים שעונין אמן אחר ברכתו זכותו יותר גדול מן העונה אמן, שהרי יש למברך שתי זכותים זכותו וזכות העונים אמן שהרי הוא הגורם לעונים שיענו אמן, ומה שאמרו גדול העונה אמן יותר מן המברך, כלומר יותר מן המברך לבד במקום שאין אחרים עמו שעונים אחריו, אמנם בסוף נזיר (כל הסוגיא איתא גם כאן ואולי גי' אחרת הי"ל כאן) (סו:) חטוף ובריך למימרא דמברך עדיף והתניא ר"י אמר גדול העונה אמן יותר מן המברך כו' ומשני תנאי, וא"ש אמאי לא משני כדשנינן.

(חכמת מנוח)

חטוף ובריך. י"ל דחטוף ליטול ידיו קאמר דהנוטל ידיו תחלה מזומן לברכה. (מצפ"א)

א"ל ר' נהוראי. ספרי האזינו שו. (יפ"ע)

שהרי גוליירין יורדין ומתגרין במלחמה. עיין פירש"י בסוף מס' נזיר בזה. (ר"ב רנשבורג)

שמן מעכב. לעיל מב ע"א ד"ה הרגיל, וע"ש מג ע"ב. (מא"נ)

ת"ר שמן מעכב את הברכה. לעיל דף מ"ב ע"א. (שנות הלקוטות)

רבי זוהמאי חידוש כפול יש בזה הכם, שאינו נאה, ועוד שאומר אמורא הלז דבר הלכה השייך בשמו, שמא הוא על דרך זה לעומת זה עשה האלהים [קהלת ז, יד], וירך מחוכה מסרחת [עי' סנהדרין לט:] ובס"ת י"ל דוגמאות כמה, גם מצינו בכתוב [ד"ה ב' יא, יט] בני רחבעם שנקרא שם אחד מהם זוהם. (יעב"ץ)

כשם שמזוהם פסול לעבודה. דנספ"ו דבכורות תנן דמזוהם אין שוחטין במקדש ובכפ"ז תנן מומין אלו כו' פוסלין בחלם. (רש"ש)

והתקדשתם אלו מים. לעיל ב ע"א בהגהת הרא"ש, עירובין יז ע"ב ד"ה מים, חולין ב ע"ב ד"ה טמא, וע"ש קה ע"א ד"ה מים. (מא"נ)

דף נד ע"א

מתני'. הרואה מקום. ב"ב ל ע"א, מסכת שמחות פי"ד. (מא"נ)

מקום שנעקדה. רות רבה פ"ג. (יפ"ע)

על הזיקין. פתיחתא דאיכה ל' ר' זבדי בן לוי מברהמ"ז שלא יהא רשאי לברך עליו עוד, כדאמרינן בסמוך בהלוך ד' מילין איכא שיעור עיכול, והיינו דנקטו ב"ה לרשא סברה כי רחוק הוא, וכיון דאיכא חשש דאתי לידי קולא, פטרי אף בהליכה מועטת דלא פליג, מ"מ מודו דאי בעי מצי עביד לחומרא, משום דמילתא דלא שכיחא היא, ודילמא ב"ש נמי לא פטרי בדאזיל פרסה, (והא דלא מחייבי ליה לחזור במקום סכנה, דלא קאמרי אלא בגוונא דהדר לכבוד עצמו וק"ל), ודקאמינא דב"ה מייסי לשיעור עיכול, היינו משום גזרה, סברי אם מחייבינן ליה אהדורי ומיברך במקום שאכל, זימנין דנפיש אורחא וקסבר נמי מחייבינא למהדר ונפיק מינה מורגא, משא"כ מילתא דשכיחא הוא לבוא לידי בטול ק"ש בדרך, ודו"ק. (יעב"ץ)

עביד בשוגג כב"ש. לעיל נב ע"ב ברש"י ד"ה מתני, שבת מט ע"א, סוכה ג ע"א ד"ה דא"ל, יבמות יד ע"א. (מא"נ)

עביד במזיד כב"ה. עי' תוס' לעיל נב ע"ב ד"ה בכולי, ועי' תוס' דרש"ק לעיל פ"א אות י. (ראג"ב)

כמה שיעור עיכול. ירושלמי פ"ח ה"ז ר' יוחנן ס"ל עד שיעבר, כמ"ש פ"ה וכ"ז שלמא הוא ע"ש ר' חייא בשם שמואל ע"פ גי' הרש"ש. (יפ"ע)

וכי לא שמע. כן מקשה גם ירושלמי פ"ח ה"ח ומקשה שם מברייתא ענה ולא שמע יצא, והוזכרה גם במגילה פ"א ה"ט, וקוכה פ"ג ה"י. ומוכח מזה דגם בנא דשמע ולא ענה היינו אמן, ול"ע מזה על הא"ז סי' קע"ח וסימן קל"ב שכתב דבלא כוון העונה לנאת באמן גם המברך לא יצא דהלא לא גרע מלא ענה כלל ודוחק לחלק ביניהם. (יפ"ע)

חטוף ובריך. נזר סו ע"ב ד"ה מטוף ד"ה אחד המברך. (מא"נ)

חטוף ובריך. וקשיא הא אמרינן גדול העונה אמן יותר מן המברך, וא"כ יותר טוב ליתן לחבירו לברך כדי שיענה הוא אמן אחריו, כבר פי' המקובלים שענין גדול העונה אמן כו' ר"ל שהעונה אמן מרבה שפע הברכה מעט יותר על השפע שהביא המברך, אבל באמת המברך עשה יותר והעונה אמן אינו אלא כנגם על גבי הענק. עוד י"ל שודאי המברך לפני אחרים שעונין אמן אחר ברכתו זכותו יותר גדול מן העונה אמן, שהרי יש למברך שתי זכותים זכותו וזכות העונים אמן שהרי הוא הגורם לעונים שיענו אמן, ומה שאמרו גדול העונה אמן יותר מן המברך, כלומר יותר מן המברך לבד במקום שאין אחרים עמו שעונים אחריו, אמנם בסוף נזיר (כל הסוגיא איתא גם כאן ואולי גי' אחרת הי"ל כאן) (סו:) חטוף ובריך למימרא דמברך עדיף והתניא ר"י אמר גדול העונה אמן יותר מן המברך כו' ומשני תנאי, וא"ש אמאי לא משני כדשנינן.

(חכמת מנוח)

חטוף ובריך. י"ל דחטוף ליטול ידיו קאמר דהנוטל ידיו תחלה מזומן לברכה. (מצפ"א)

א"ל ר' נהוראי. ספרי האזינו שו. (יפ"ע)

שהרי גוליירין יורדין ומתגרין במלחמה. עיין פירש"י בסוף מס' נזיר בזה. (ר"ב רנשבורג)

שמן מעכב. לעיל מב ע"א ד"ה הרגיל, וע"ש מג ע"ב. (מא"נ)

ת"ר שמן מעכב את הברכה. לעיל דף מ"ב ע"א. (שנות הלקוטות)

רבי זוהמאי חידוש כפול יש בזה הכם, שאינו נאה, ועוד שאומר אמורא הלז דבר הלכה השייך בשמו, שמא הוא על דרך זה לעומת זה עשה האלהים [קהלת ז, יד], וירך מחוכה מסרחת [עי' סנהדרין לט:] ובס"ת י"ל דוגמאות כמה, גם מצינו בכתוב [ד"ה ב' יא, יט] בני רחבעם שנקרא שם אחד מהם זוהם. (יעב"ץ)

כשם שמזוהם פסול לעבודה. דנספ"ו דבכורות תנן דמזוהם אין שוחטין במקדש ובכפ"ז תנן מומין אלו כו' פוסלין בחלם. (רש"ש)

והתקדשתם אלו מים. לעיל ב ע"א בהגהת הרא"ש, עירובין יז ע"ב ד"ה מים, חולין ב ע"ב ד"ה טמא, וע"ש קה ע"א ד"ה מים. (מא"נ)

דף נד ע"א

מתני'. הרואה מקום. ב"ב ל ע"א, מסכת שמחות פי"ד. (מא"נ)

מקום שנעקדה. רות רבה פ"ג. (יפ"ע)

על הזיקין. פתיחתא דאיכה ל' ר' זבדי בן לוי השני, ובאיכ"ר פ"ד ילקוט יחזקאל שפא. (יפ"ע)

על הרעמים. חולין פז ע"א ד"ה משמע וע"ש ברא"ש. (מא"נ)

נהרות. ב"ב דף עד ע"ב. (מא"נ)

ברוך עושה בראשית. היא גירסא אמיתית נכונה, אע"ג דגמרא משמע דגרסי "עושה מעשה" אבל באמת אינו אלא כעין פירוש ובאור שהוסיפו האחרונים על לשון המשנה. עי' מו"ק (סי' רכז). (יעב"ץ)

רי"א הרואה את הים הגדול אומר כו'. המ"א בסי' רכ"ח העלה דר"ל יש אוקיאנוס ע"ש. ומזה ראיה למש"כ לעיל (מ.) דהלכו בברכה אחר לשון בני אדם, דבל"ת נקרא יש המיכון יש הגדול. ובעמא דר"י נראה דמשום משיעוטו קבעו ליה ברכה לעצמו, כמו פת ויין, ולא מטעם דבעי היכר ברכה לכל מין (שם). דהא גם הוא מודה דבכל פרי עץ אינו פורט בברכתו מאיזה מין הוא, וזה לא כהגר"א ז"ל שם. ועוד דהכא פסק בשו"ע כווותיה, ובהיכר ברכה לכמו"מ לא פסקינן כווותיה. (רש"ש)

בזמן שרואהו לפרקים. אע"ג דקאי אכולהו, נקיט לשון יחיד, להורות על כל אחד מהן דאם רואהו לפרקים. אף שראה כיונא בו בתוך ל' מ"מ חוזר ומברך. ויותר נראה דהוא סיום מילתא דר"י, ר"ל דגם לענין זה אינו יש הגדול. דאף שראה יש אחד בתוך ל' אך מכיון שרואה אותו לפרקים מברך ברכתו. ועי' בתוס' חדשים וצ"ע. (ראמ"ה)

על הגשמים. ב"ר פנ"ז תנחומא מקץ. (יפ"ע)

ברוך דיין האמת. פסחים ג ע"א. (מא"נ)

בנה בית חדש. תנחומא בראשית. (יפ"ע)

קנה כלים חדשים. סוכה מו ע"א ד"ה העושה, מנחות מג ע"ב ד"ה ואלו. (מא"נ)

מברך על הרעה מעין הטובה ועה"ט מעין הרעה בל"ל, וכ"ה הגי' במשניות ובגר"א. (רש"ש)

בנה בית חדש כו' אומר ברוך שהחיינו. ובס"ע סי' רכ"ג ס"ה דלו ובב"ב מברך הטו"מ. וכזה נדחה קושית המ"א על הש"כ שם בסי' רכ"א סק"א דה"ל לשנוי כגון דאיכא אשה ובניס ע"ש, דא"כ אפילו בית וכלים נמי משא"כ לפי מאי דאני בשותפות, י"ל דלא שכיח טולי אלי בבית וכלים שותפות. וכ"ש לשיטת רש"י והרא"ש בפי' דשותפות דלא שייך כלל בבית וכלים. (רש"ש)

והצועק לשעבר ה"ז ת"ש כיצד היתה כו'. כ"ה שם ובריא"ף. (רש"ש)

היתה אשתו מעוברת. ב"ר פע"ב. (יפ"ע)

ב"ע אומר ארבע. ירושלמי משמע דלב"ע בעת הודאת הענר נועץ על העתיד, ולכן אומר ארבע, ר"ל ד' תפלות (ד' פעמים אומר ה"ר לבד ההודאות). (ראמ"ה)

ונותן הודאה לשעבר. ירושלמי פ"ד ה"ג תענית פ"ב ה"ב מוכיח מזה דכל ענין לשעבר אומרה בברכת הודאה. (יפ"ע)

לברך על הרעה כשם שמברכין על הטובה. (כל הדבור תמוה וכי לא ראה פירוש הגמרא ע"ז וגם מירושו לא שייך על לשון המתני' חייב אדם לברך כשם כו'. ואולי הדברים הללו שייכים לעיל (מח:) ר"מ אומר מנין שכשם כו' ע"ש ודו"ק). ק' למה לי למחלי זה בזה היה די באמרו צריך לברך על הרעה, ועוד מדאמר כשם, משמע שברכתם שוה לגמרי והרי איננו כן שהרי על הטובה מברכין הטוב והמטיב וכיונא בזה ועל הרעה ברוך דיין האמת, וי"ל שלכך מלאם זה בזה לרמז כי גם כל הרעה מאת הש"י היא טובה עד שארז"ל כל דעביד רחמנא לטב עביד, ולפי זה יש לפרש כשם שמברכין ומשפיעין שפע ברכה מלמעלה על ידי הטובה, כי כל המברך מחברך, ובפרט כשיש לשפע טוב דבר טוב מלמטה שיתדבק בו כי כל מין מתדבק למינו, והרי ע"י ברכתו ניתוסף לו הטובה, וזה דוגמת מה שכתבו המקובלים שכל לשון ברוך, הוא מקור הברכות, והוא פותח בזה אותו המקור, וכשאומר ברוך אתה ה', כאלו אומר מקור הברכות אתה ה', ואמרו המדקדקים שמלת ברוך אינו פעול אלא שם המורה כמו מברך, והוא על משקל רחום וחנון, אלא שהי' בקמץ לפי שהרי"ש אינו מקבל דגש וגם הדגש תחת הפתח שלפניו והי' קמץ כך ממשיכין שפע ברכה וטוב ע"י הרעה כי גם הרעה היא טובה ע"ד שפירשנו, וא"כ היא אינו, והנה יתכן לפרש מלת כשם שמברכים על

העליונים ועל התחתונים, על התחתונים והם בני אדם כלומר כשם שע"י ברכתם ממשיכים שפע ברכה וטובה מלמעלה למטה על הטובה שלמטה, כך מברכין כו', ועל העליונים כלומר כשם שמשפיעים טובתם וברכתם על הטובה מפני שהוא מיום כך מברכים כו', ולפי זה י"ל מלת על, כפשוטו, כמו ע"י או כמו עם ודו"ק. (חכמת מנות)

בשני יצריך. ספרי ואתחנן לב. (יפ"ע)

בכל ממונך כו'. עיין זוהר ואתחנן דף רס"ז. (מצפ"א)

שהוא מודד לך הוי מודה לו כו'. במשניות איתא במאד מאוד. (בנא"ר)

לא יקל אדם את ראשו כנגד שעהמ"ז כו'. הזכיר כאן כנגד שעד המזרח וכנגד הר הבית משום כל מומתי ברכות כו' שאינו נוהג רק שם כדאיתא בפ"ב דתענית לענין בשכמל"ו. והא בהא תליא כדאמר בגמ' כאן. (ראמ"ה)

לא יכנס אדם. שבת סו ע"א ד"ה ונכנסין, עירובין נ ע"א ד"ה אשכחן, סנהדרין פב ע"ב. (מא"נ)

ולא יכנס להר הבית. מ"כ קדושים פ"ז ספרי מלא. (יפ"ע)

במנעלו. (שבת סו.) רש"י ד"ה ונכנסין. (לבוש)

כל חותמי ברכות שבמקדש היו אומרים עד העולם. ל"ל מן העולם. וכ"ה במשניות או לא היו אומרים עד העולם, ועי' רש"י שכ' עד מן העולם. (מל"ה)

משקלקלו המינים. יומא סט ע"ב מ"י ד"ה ברוך. (מא"נ)

משקלקלו הצדוקים התקינו שיהיו אומרים מן העולם ועד העולם. ידענו דהצדוקים המחילו מן תלמידי אנטיגנוס אשר טעו בכוונת דבס שאמר אל תהיו בעבדים המשמשים את הרב על מנת לקבל פרס, עי' אבות דר"נ ורמב"ם בפירושו לפ"א דאבות, וא"כ עזרא שקדם להם זמן רב איך יתכן שהתקין ברכה מן העולם ועד העולם להוציא תדעת הצדוקים, ומוכרחים אנו לומר כי בימי עזרא התחילה דעה זו להתנוצץ בין יחידים, ובימים האחרונים בימי אנטיגנוס היו לכת מיוחדת, ואולם עדיין ק' דהרי דוד שהיה עדיין קודם בית ראשון מצינו בתהלים שהזכיר בתהלותיו ברוך ה' מן העולם ועד העולם ואיך יתפסו התנהגות זו כאן רק לעזרא וצ"ע. (מהרצ"ח)

והתקינו שיהא אדם. ילקוט שופטים קפ. (יפ"ע)

ואומר עת לעשות לה' הפרו תורתך ר' נתן אומר הפרו תורתך משום עת לעשות לה'. רבים לאו כן תמהו לראות ולדעת מה הוסיף פה ר' נתן על מה שנאמר לפניו, ואמה שנה את הכתוב מסיפיה לריש', ויתכן שהוא לפיס בפיומין טוב, דר"נ הוי מסדר תפני' קמי' דר' וכנ"מ את (פו.) ובפרש"י, ובע"ב (קל.) והוריות י"ג, ועתוס' ב"מ (נד:) ולא"ס פ' האומר פי"א וריש"ף ורא"ה שר"נ היה תבירו של רבי, ועי' רשב"ם ב"ב (עו.) ד"ה ובפלוגתא, ועי' ביומסין שעד ימי הלל היו שונין ת"ר סדרי משנה, ועי' שו"ת מ"ל סי' י' מתגיבה (יד.) שם תאות כו' שהיה הרבה משניות סדורות קודם רבי כו', ועי' בע"ז (יד:), ועי' בהקדמת הר"מ למשניות שו"ש ריש פסחים ובמה אתרו, ועתוס' סוף מכות, ועי' תוס' כתובות (קיב:) ד"ה עתידין, לפיס בדבר טוב, ועי' באו"ח סי' קל"ח בהג"ה ויפיס בדבר טוב, ועתוס' ברכות (לא.) ד"ה שכן מלינו, ועי' תוס' סוף נדה ד"ה תדב"א, וערש"י שבר"ף סוף מ"ק, וכן הוא בכ"מ בש"ס ברש"י ותוס' שסיימו במיזה פסוק רק לפיס בדבר טוב, וכמו בפוס תענית זה היום עשה ה' נגילה ונשמחה בישועתו, וע"ד תאתר ר' יוסי בפוס כליס אשרי שנכנסת כו', ועי' רש"י סוף ב"ק ד"ה תתא וכונתו דלא תיקשי למ"ד כולהו נזיקין חדא מסכת, ובכ"מ (נב.), אלן דמוקיס אחוזי כו' ורק תשום שלריכין תרעה טוב וב"ב (לו.), ועי' סוף סוכה דמייתי הך קרא אתרו לגדיק כי טוב ולא מייתי תסוף תהקרא בכדי לפיס בדבר טוב, ובזה תבין כוונת רש"י דתדה טובה תרוחה כו'. (ר"ז שפרן)

גמרא. מנה"מ. ילקוט יתרו רסח. (יפ"ע)

אניסא דרבים. בירושלמי פ"ט ה"א איתא תתניתא בנסי ישראל אבל בנסי יחיד שנעשו לו ל"ל לברך, משמע דגם היחיד ל"ל לברך, וברא"ש ליתא איכא שנעשו לו. (יפ"ע)

ברוך שעשה לי נס במקום הזה. כאן ל"א שעשה נס לי, כמו בתתני' שעשה נסים כו'. וטעם הדבר משום דעל טובת עצמו שייכא הודאה אפילו בלא נס, משא"כ בתנאי. כמ"ש בזוהר פ' ויצא ע"פ הסיבו אלהי הנכר כמה דאכיל מזונא כו'. ולכך בהגדת פסח אומרים שעשה לאבותינו ולנו נסים כו' (כמ"ש בפ"י מ"ה דפסחים), כיון שאומר ולנו. וכ"ג גם כאן נעשה גם לאבותיו, ולו אומר שעשה לאבותי ולי גם כו'. (ראמ"ה)

בפקתא דערבות וצחא למיא. עיין מ"ק דף טו, ומולין דף קז. (מצפ"א)

בערבות ובגמל. לכאורה למה בגם בערבות הזכיר המקום ולא המים, ובגם במגמל הזכיר הגמל ולא המקום. ואולי לפי שעיגת דמיא הוא בגוף המרכ. (דברי נחמיה)

ובגמל. הרי"ף והר"מ השמיטו, וכתב בכ"מ פ"ט מה"ב דס"ל דאינו מן המיוב ומר ברי' דרבינא לפנים משה"ד הוא לעבוד ע"ז, ומוכח קצת מדלא מתרב הש"ס עלה דמר ברי' דר"ה לכיל ובגמל דרבים ס"ל לכלול, אולם הרא"ש העתיקו עיין ט"ז א"ח סי' רי"ח ובא"ר ו'. ומ"מ הדין אמת כמ"ש הט"ז לברך על המקומות, וכמ"ש בש"ג בשם ריא"ז ודוק. (ר"ש טוביבוב)

אניסא דיחיד איהו חייב לברוכי. ע' בשאר ומ"ש בגלוין. (ג' מהרש"א)

הרואה מעברות. ילקוט יהושע יט. (יפ"ע)

תנא את והב. ילקוט תקת תשס"ד ובמד"ר פי"ט מפרש את והב בסופה את הנס שנתן בים סוף, דגם באהרון היה כמו אותו הנס עיין שם. (יפ"ע)

את והב בסופה. מנחות לה ע"א רש"י ד"ה קדשים. (מא"נ)

שני מצורעים. שאחר מעשה עגל חזרו לאומתן, או דילמא מערב רב הוו אלה. (יעב"ץ)

רש"י. ד"ה מילאתו. מתפלל שיצא בשלום. [ובמב"ם מפרש שיודה לאל שהוציאו ממנה לשלום, וכפירושו איתא בהדיא בירושלמי].

(רש"ש)

בא"ד. מתפלל שיצא בשלום. בכפי' הרמב"ם ע"ש. (בנא"ר)

ד"ה בפונדתו. מגור אבל ומותנין בו מעות. כן משמע בתו"כ פ' בהר ר"פ ה', ופי' הרמב"ם קל"ע. ועי' פ"י דשבת מ"ג ובפי' הרע"ב שם. (בנא"ר)

ד"ה כל חותמי ברכות. בא"י כו' ברוך מונן הדעת. הן בהרע"ב ליתא לברוך הטבי וכן ה"ל נכון דמה לנו להזכיר ב"פ ברוך. אבן בגמרא תענית (טו:) איתא ג"כ לברוך הב' כ"פ. וכן בבמב"ם פ"ד מהל' תענית. ולכאורה ה"נ דבמקדש בכל הברכות כולן, ובכל יום אף שלא בתענית היו מותמין בנוסח זה, ולא עמדתי על דעת רש"י שהתמיל בחתון הדעת, ובגמרא שם התמיל מברכת גואל ישראל שהיא הראשונה שמתריכין ומוקעין בה בתענית ובהם אחי ועסיק שם. והרמב"ם לא הזכיר זה אלא בהל' תענית ובהל' ברכות ול"ע בזה.

ד"ה התקינו. עזרא וסיעתו. כ"ה ביומא (סט:) ויבבין עזרא בו' רג"א ברוך כו' מן העולם ועה"ע וע"ש בפירש"י. (רש"ש)

ד"ה ה"ג מנלן דמברכין אניסא כו'. ר"ל דמברכת יתרו לא מוכח כלל לענין ראיית המקום רק דשייך בגם לשון ברכה. ויתרו מיי' זה, כדאמר ר' פפיים בסנהדרין פ' חלק. ומלבי לדק שאמר וברוך כו', הסס נלמוח מלחמה הי' ולא גם גמור כי הכא. (ראמ"ה)

תוספות. ד"ה הרואה. להזכרת הסס. וכן הוא בפי' המשנה להרמב"ם, ועי' מ"ש בזה לעיל דף ו' ע"א. (רא"ג)

בא"ד. ירושלמי דפרקין ה"א. (יפ"ע)

בא"ד. בירושלמי דפרקין ה"ב. (יפ"ע)

בא"ד. דאמר בירושלמי דפרקין כו'. ולקמן נט, ועי' א"ר סי' רי"ח סק"ב. (בנא"ר)

ד"ה שעקר. בירושלמי כו'. עיין בשנות אליהו. (ראמ"ה)

בא"ד. מכל א"י. אבל ממקום אחד אומר שעקר ע"ז ממקום הזה. (מל"ה)

בא"ד. מכל א"י. [פי' מכל מקומות א"י אבל אם לא נעקרה רק ממקום אחד אינו יכול לומר מארצנו, רק ברוך שעקר ממקום הזה כיון שיצאה ממקום אחר כן מצואר בירושלמי כאן בה"א ובגא"ש כאן בסימן ו' הענין דברי הירושלמי בלשון אחר, וגראה דע"ס נפל בגא"ש וז"ל כמו שהוא בירושלמי לפנינו, אבן הגר"א ז"ל במאוריו לאו"ח סי' רכ"ד כתב להגיה בדברי התוס' כאן וז"ל וט"ס שם בתוס' ד"ה שעקר כו' מכל א"י כו' וז"ל מא"י, וכ"ה בגא"ש שם וכמש"כ כאן בשו"ע, וכן מוכח ממ"ש שם וכו'. ולקוצר דעתי לא הבנתי דברי, דברי בירושלמי להדיא הגי' כמו שהוא בתוס', וכן הענין המרדכי כאן דברי הירושלמי כמש"כ לפנינו, וכן כתב הד"מ בשם' רכ"ד בשם המרדכי להדיא, וגם מה שהביא ראיה מהש"ס דיכן לבאורה אינה ראיה ודו"ק ע"ש, ומצוה רבה לישב דברי הגר"א ז"ל בזה]. (מרא"ב)

בא"ד. מכל ארץ ישראל. עי' מאור הגאון או"ח סי' רכ"ד ס"ק ג. (בנא"ר)

דף נד ע"ב

גמרא. אבנים שעמדו על גב איש. ילקוט ואתחנן קפו, ועי' שמ"ר פי"ב, ושם מפיים והשאר ילדו בימי גוג ומגוג. (יפ"ע)

גמרא גמירי לה. (מגילה טו ב') רש"י ד"ה בשני. (לבוש)

מחנה ישראל. לקמן סג ע"ב, שבת פח ע"ב, יומא עה ע"ב, סוטה יג ע"ב. (מא"נ)

מחנה ישראל כמה הוי. עי' שהש"ר פי"ח, בגלי ערוגין נה ע"ב, יומא עה ע"ב, ספרי פ"ב שמג, ויק"ר פ"כ, ירושלמי שביעית פ"ו ה"ח, גיטין פ"ח ה"ב. לענין מורה הלכה בפני רבו עד י"ב מיל כמחנה ישראל, ובערוגין פ"ג ה"ד לענין תחומי שבת. (יפ"ע)

אל תקרי שברת. שמ"ר פ"ח, ילקוט תהלים תרכ"ה. (יפ"ע)

משה כמה הוה עשר אמות. נמצא משה גבוה מעוג הרבה יותר מאמה, [דבכתוב נאמר (דברים ג, יא) הלא ערשו ערש ברזל הלא הוא אמות אדם], וזה זר לפי הגראה מהכתוב, גם אלמלא כן הוא, מה היה צריך לקפוץ למעלה עד שהגיע לקרסוליה, הלא הגיע למעלה מראשו והי"ל לחתוך ראשו ולקוץ ראשו, אלא שיש לומר מזה דעוג תשע (או קרוב לתשע וק"ל) באמה שלו (עי' מ"מ בפ' אם לבינה ובלח"מ פי"ז דכלים ובפ"ז דבכורות) ועשר דמשה באמה של כל אדם בדורו. (יעב"ץ)

משה כמה הוי. שבת לג ע"א רש"י ד"ה מכאן, מגילה טו ע"ב ד"ה בשיני, בכורות מג, וע"ש מד ע"א, סוטה יג ע"ב, נדה כד ע"ב. (מא"נ)

על לוט ועל אשתו. ילקוט וירא פה. (יפ"ע)

א"ר יוחנן. שם. (יפ"ע)

וחומת יריחו נבלעה. ילקוט יהושע טו. (יפ"ע)

משום הכי אבלעה. והכי נמי דייק לישנא דקרא ותפול החומה תחתיה, שלא כדרך שאם נפילה שהיא זרה הלאה. (יעב"ץ)

אבלעה בלועי. לא נחינה טעם הוא, אלא פי' משום הכי ל"ל דנפילה דדה היינו דאיבלעה בלועי. (דברי נחמיה)

ד' צריכין להודות. שבת ג ע"א ד"ה ילאתו, [עירובין יט ע"א ד"ה ונלמוח], זבחים ז ע"א רש"י ד"ה לא. (לבוש, מא"נ)

שנאמר ובמושב זקנים יהללוהו. עיין סנהדרין (יג:) יכול זקני השוק, ובתוס' ד"ה יכול דזקנים הדיוטות משמע ואולי מיתורא דמושב זקנים דריש רבנן. ולהרמב"ם דבמושב זקנים מורה להמה בישיבה וכמ"ש זקני הב"ח בסי' רי"ט, וכ"כ בנו של הר"מ מובא בהקדמת ס' מעשה רוקח, א"כ מו י"ל דבעשרה סגי ומנייהו רבנן, ול"ק קושי' ר"א כיון דמודה לריבים ליסב וע"כ פוסק הר"מ דדי בעשרה ומהם תרי רבנן. אבל מו אינו מוכח כ"כ דזקנים המה רבנן די"ל דהדיוטות נתרצים זקנים, והפסוק מורה דיהי' בישיבה. ואולי מה"ט כ' במרדכי לאפי' ליבא רבנן יבבן ודוק. (ר"ש טוביבוב)

ג' צריכין שימור. לפי דרך הטבי שכתבתי גבי ת"ח בסמוך, א"כ הטומר צריך להיות יושב ומסמר והוא ער, לא סגי בשן. (יעב"ץ)

במתניתא תנא חולה חיה. ור"י אמיב לחו בחדא ול"פ אתתניתא. (ראמ"ה)

וי"א אף ת"ח בלילה. לכאורה משמע אפילו נעור בני שמירה, דאל"ה כל אדם נמי, (וכ"מ לפר"ח י"ד סי' קי"ו), אינרא לדעתי לאו מילתא היא, אבא"א מ"ח אלטריכא ליה, ס"ד מוכחו משמרתו אף בשן, ואב"א מאן יימר דשאר כל אדם צריך שימור בגילה אפילו ישן, לא מצינו שהזהירו לכל אדם אלא שלא ליבן בבית יחידי (ושלא לגמא יחידי בגילה לדבן) [שבת קנא:], אבל היכא דאיכא אינשי אחרינא בהדיה בביתא אע"פ שאינו משמרו ליה לן בה. ואפילו אח"ל אדר נמי מיקרי בית (עי' שאילת יעבץ סי' קכד) מיהא לא צריך לשמרו אלא אפי' גם הבני יבן סגי, וכן הולרכו להזהיר [פסחים קיב: ע"ש ובתוס' מולין לא ובמהרש"א שם] שלא יצא אדם כל דהו יחידי בגילה, אבל בשוב ובבית אין כל אדם צריך שמירה, ומומר בת"ח שצריך אבב תשבוחיה, מיהא דווקא ישן. אבל הענור דלא סגי דלא עסיק בתורה (דאל"ה מתחייב בנפשו וכל אדם נמי דבפתא תנן [פ"ג דאבות]) וכה"ג ודאי ת"ח לא בריכי נטירותא. ואי קשיא ל"ה מאי איריא עוסק בתורה ישן נמי, הא קיי"ל תורה מגינה ומצלה אף בלא עיבנא [סוטה כא.], י"ל היכא דשכיח היזיקא שאני, וש"מ דהמלוין את המת, אין תורתן מצלתן בתקום סכנה מצויה, כגון לעמוד בפני הבשים כו' (לעיל נא, א), דאע"ג דקעבקי נמי בתנאה ההוא שעתא, לא מצלא, כיון דשכיח היזיקא. (יעב"ץ)

[ויש אומרים אף ת"ח בלילה] ת"ח לא יצא. לעיל ג, לקמן סב ע"א ד"ה בתר, פסחים ב, מולין לא ע"א ד"ה מכאן. (מא"נ)

והמאריך בתפלתו. (ר"ה טז ב') תוד"ה ועיון. (לבוש, מא"נ)

המאריך בתפלתו. עיין שבת קיח ע"ב ותוס' שם. (מצפ"א)

רש"י. ד"ה קמצי. נמלים. הן כמגבים (במדבר י"ג), מתרגמינן בקמלין. וכן בסוטה (לה.) קחזיון אינשי דדמו לקמלי וכן אל קמלא, דכן הוא מין חגב כדמוכח בע"ז (לז.). [שוב נזכרתי שגם בפיה"מ שם כתב נמלים יש בכרם, והרא"ש משבש שם לאותה גירסא ושל"ל חגבים ע"ש. אולם בשבת (עז ב') ד"ה קמצא כתב הרבה, ול"נ קמצא נמלה ע"כ ול"ע]. (רש"ש)

תוספות. ד"ה אבני אלגבים. דלא גרע מזקיה מאדם המפיים. כמ"ש הירושלמי מובא בגא"ש ובמי הרשב"א, ודלא כמג"א א"ח סי' רי"ח ט', עיין א"ר ז' ומ"ש המתה"ש בכוונתם דאדם מפיים ונתקדש ש"ש ע"י אינו נראה, דא"כ הו"ל לתוס' לומר כמו תש"ו ואדם מפיים לא נזכר כלל בש"ס דילן. (ר"ש טוביבוב)

בא"ד. וכן כ"א וכו' אע"פ כו'. נ"ל דאם אינו ניכר מתון המקום, אינו אומר במקום הזה, אלא מזכיר ענין הנס כמו בגמל לבעיל. אבל בערבות הי' ניכר מתון המקום. כי הי' קיים המעיין או מקומו ניכר. (ראמ"ה)

ד"ה ארבעה. וגמרא נקט המנויין תחלה. לדעתי נראה דנקיט הך סדרא תשוס דקאי אברכות שבמשנה ואוסופי קתוסיף, ולפי שהזכיר במשנה לחיים ומדברות מבבך עמ"ב ומילה אשמה מבבך הטוה"מ [וגם היא מברכת כן] ובנכנס לכרך ויצא כו'. להכי נקט דבר' מיניהו שיין הודאה. בחיים ומדברות בלאתו מהן, ומילתא שהיא מולה כשנתרפאה, בנכנס לכרך אם נתבש ויצא עי' רש"י בתתני' ד"ה הנכנס], ובהכי ניחא לדידן דתבבך ע"כ לרה אל"ת א"כ תנינא תאי לדידן אלא דקאי אתתני' וכו'. (ראמ"ה)

ד"ה ואימא. ובבדי לתומרא. פי' דתינני ליה לברוכי ולא אתרי אפקר ברכות להקל ולא לבריך עד דאיכא י"ב, והרא"ש שבתב דלאומרא בענין תרוויהו קרי ליה תומרא תאי דבני לאטוריתי ולאהדורי אי"ב, ולדידי חזי לי דלא שבקינן פשיטותא דאתני ותר זוטרא תשוס תדא אתקפתא, ותו דלקמן אקשינן תהא דאתני, ותו דאע"ג דהיכא דליכא אלא עשרה הוא תומרא דתינני ליה לברוכי השתא מיהא כי פליגי אי סגי בעשרה הוא קולא ופפיקא דרבנן לקולא כנ"ל ודוק. (מים חיים)

ד"ה פטרתן עסה"ד. עי' רש"א, ועי' בגא"ש פ' כילד מברכין סי' נ"ג שבתב דא"ש דגרסי ולר"י דאתר כל ברכה שאין בה מלכות דאתר צריך רחמנא מלכא, מבואר דרחמנא היא הזכרת השם ולא מלכות, ואפשר דכשהיא עם מלכות, ע"כ נ"ל דהוא בתקום הזכרת השם, אבל כשהוא בפ"ע הוא בתקום מלכות דאינו אפילו בתורה כי אלה אתת משתנה פירושה עבור תינה הסמוכה לה כמ"ש רש"י בתומש גבי תרם ולפת וגרב בפ'

אמור עי"ש, וכן בלשון תכמים בש"ס כמ"ש רש"י לקמן (נח:) גבי קטע דהיכי דקתני קטע לחוד היינו קטע רגלים, והיכי דתני קטע ומגר קטע היינו קטע ידיס ע"ש. (מל"ה)

דף נח ע"א

גמרא. כל המאריך. ילקוט משלי תתקנ. (יפ"ענ)

ומעיין בה וכו' ג' דברים מזכירין. לעיל לב ע"ב ד"ה כל, שכת קיח ע"ב ד"ה עיון, [ר"ה טו ע"ב ד"ה עיון, מגילה יח ע"א, כתובות ל ע"א ד"ה הכלן, ב"ב קסד ע"ב ד"ה עיון. (לבוש, מא"נ)

ועיון תפלה. עי' מ' נאר עשק סימן קי"א.

ועיון תפלה. עי' גליון לעיל לב ע"ב בתוס' ד"ה כל. (רא"ג)

פתח במזבח. ילקוט יחזקאל שפא. (יפ"ענ)

שלחנו של אדם מכפר עליו. עיין ס' המגיד פ' יתרו. (מצפ"א)

עשרה דברים. שבת (פא ע"א).

(מא"נ, רד"ו הלוי)

לידי תחתוניות. וא"ת ומו ליכא והאיכא הא דאמר בגדרים (כב.) הכועס שוטין בו מתחוויות. וי"ל דלא קתני כה אלו העשרה דברים אלא לומר דמתמת כן צריך ליהר מכסן, ומש"ה לא קתני הך דגדרים דבאלה"ה צריך ליהר מלכעוס. (מצפ"א)

ומוריגי בהמה. בשבת איתא בלא מלא, ובזה מיושב קושית המהרש"א בח"א ממלאכי אברהם שהאכילם לשונות דבב"מ (פו:) איתא ג' לשונות בחרבל, ואולי הוא קאי בתקוס מלא, או אפשר שהיה גם מלא שם. (רש"ש)

ודג מליח. כשאינו נאכל כמות שהוא אי מתמת מלחו, דכה"ג כורא מילתא מעלי, כדאיתא בהספינה [ב"ב עד:]. (יעב"ץ)

כי הא דאמרה ליה ההיא מטרוניתא לריב"א כו'. בגדרים (מט:) הגי' ההוא לדוקי, ומעשה דאמרה ליה מטרוניתא איתא שם על אופן אחר יע"ש. (מלייה)

פניך דומים. שקלים ה ע"ב. (מא"נ)

וא"ר יהודה שלשה דברים. ילקוט לך מה. (יפ"ענ)

ג' דברים. יומא דף פו ע"ב. (מאיינ)

והמנהיג עצמו ברבנות. כעין זה בפסחים (פז:) ויומא (פו:). (רש"ש)

וא"ר"י א"ר שלשה צריכים. ילקוט עקב תתקס, ישעיה סו, ושם אר"י ג' כו' ליתא אחר רב, ומילקוט משלי תתקנט ע"ש ר"ה. (יפ"ענ)

ג' צריכים רחמים כו'. עי' מש"כ בגלא"ח בטוב טעם. ולפ"ז צ"ל דמוכחי אחלוס טוב, מדכתיב ותחלימני, בלשון עבר. והמייני, בלשון בקשה. דה"ק אף לאחר שתחלימני צריך אני לבקש המייני. (ראמ"ה)

א"ר יוחנן ג' דברים מכריז. ילקוט תשא שפט, עקב תתק, מ"ב רלא. (יפ"ענ)

נמלכים בציבור. זבחים קז ע"ב ד"ה הוה בברכה. (מא"נ)

אם לפני הקב"ה [הגון] כל"ל. (יעב"ץ)

בצלאל על שם חכמתו. סנהדרין סה ע"ב רש"י ד"ה בדא בגדר, מנחות לו ע"ב ד"ה כאן. (מא"נ)

כלים שאני עושה להיכן אכניסם. ל"ע דהא לא הוקם המשכן, עד שנגמרו כל הכלים, וא"כ מה בלא שיעשה המשכן תחלה, אעפ"כ לא יכנום הכלים לתוכו עד שיגמר כל הכלים. וי"ל דאעפ"כ אם היה עושה הכלים תחלה היה מתעכב אחר גמר כל הכלים עד שיעשה המשכן משא"כ עכשיו אחר גמר הכלים הוקם המשכן מיקף. (מל"ה)

בצל אל היית. ממד"ר פט"ו ע"ש. (יפ"ענ)

יודע היה בצלאל לצרף אותיות כו'. י"ל עפמ"ש מילקוטו תהלים ג' רמז תרכ"ה אלמלא נתנו פרשיות התורה על הסדר כל הקורא בהן היה יכול להמיות מתים ולעשות מופתים וכו' ע"ש. (מרדש"מ)

אין הקב"ה נותן חכמה. עב"ר פפ"טו, קה"ר פ"ח, תנחומא ריש ויקהל, ומילקוט קהלת פא. (יפ"ענ)

טוות. פסחים קו ע"א. (מא"נ)

חלמא בישא עדיף מחלמא טבא. היינו להלן בעמ' ב) דדוד לא ראה חלום טוב. (יעב"ץ)

וארא"ח חלמא בישא קשה מנגדא. ע"ד שמרז"ל בפ"ק (ז.) טובה מרדות אחת בלבו של אדם יותר ממאה מלקיות, וז"ש קשה מנגדא, שמלקיות אינו מביאו לתשובה, כמו חלום רע. (מל"ה)

שייראו מלפניו. עיין זוהר מקץ (ר.). (מצפ"א)

וארבב"ח א"ר יוחנן זה. ילקוט קהלת ו. (יפ"ענ)

וכי מה ענין בר ותבן אצל חלום אלא סו'. נראה שמפרש מה (כלומר מה תשיבות יש כמו ונחנו מה), לתבן אם הכד (והוא כולו תואר לחלום כדמסיק). אי דמפרש מה כפשוטו, מה דמיון יש לתבן אם הבר, שהוא תואר לחלום עם נאם ה' שהוא הנבואה. (רש"ש)

וכי מה ענין בר. ילקוט ירמיה שם. (יפ"ענ)

לבר בלא תבן. נדרים ח ע"א. (מא"נ)

כשם שאי אפשר לבר בלא תבן כך אי אפשר לחלום כו'. יש מה ע"ב כאן חילוקים בדברי שמואל וגם בדברי רבא. ולא מכל זה כמה חילוקי דיינים בגדר בחלום והוזר בחלום, כיו"ל סימן ר"י סעיף ב' ובגידוי בסימן אל"ד סעיף ל"ה, וכמ"ש הש"ך שם ס"ק נ"ב וגם זה הוא טעם הסמ"ע בס"ס רנ"ה, ועי' עובדא דר"מ בגיטין דף נ"ב ע"א. (רא"ג)

א"ר ברכי' חלום אע"פ שמקצתו כו'. נראה דר' ברכי' בשיטת ר' לוי רבו דאמר בב"ד (פד.) דהדברים נוגעים בנלהה כו'. וא"כ לא היה דברים בטלים. אלא דמכל מקום לא נתקיים, דגם בלהה מתה קודם ירידתן למצרים, כמ"ש הר"מ בפי' המורה. (ראמ"ה)

א"ר ברכיה חלום. ילקוט ויצא קמא. (יפ"ענ)

דף נח ע"ב

גמרא. וההיא שעתא אמיה לא הות. עי' פירש"י עה"ש פ' ויצא. (יעב"ץ)

אר"ה לאדם טוב. ילקוט תהלים תתמב. (יפ"ענ)

לאדם טוב אין מראין חלום טוב. הקשה בח"א [מהרש"ם] איך הרשו ליוסף חלום טוב, ונתתק בחנם, דבלתו הכי תקשי אתלמודא נופיה דהאמר כל הטבע מד"ת אין מראין אותו חלום רע, ושמואל כי חזא חלמא וכו' ואמי חזי חלמא טבי טובא, אין להאריך בזה, כי אחנם התלמוד עצמו מקשה לקושיא זו מסיק דחזא ולא ידע מאי חזא, הטתא אתו שפיר וכולהו ויתא, דכי אתרינן אין מראין חלום טוב לאדם טוב, י"ל שיהא טוב ודאי כשמעמו בלי שום סתירה עליו ולא דבר בטל שיעורך לפתרון, והיינו הך דיוסף ודאמי וכל דכוותייהו. (יעב"ץ)

אין מראין לו חלום טוב ולאדם רע כו'. עי' זהר מקץ (ר.). (מצפ"א)

לאדם טוב אין מראין לו חלום טוב כו'. עי' הגירסא בפירש"י לאדם טוב מראים לו חלום רע, ועי' בגליון הש"ס. וע"כ צ"ל כן, דאלא"ה למאי משני אתריני חזו לי', ליתא דלא חזי הוא לא טוב ולא רע, ולפ"ז ע"כ דגם לפי המסקנא צריך לשנויי לאתריני חזו לי'. גם וודאי כמה לדיקים ורשעים שראו חלומות טובים ורעים בלקמן. והכרייתא לא הוציאה אלא דוד ואחיתופל שהיו מופלגין ביותר זה בלבקותו כו'. (ראמ"ה)

שלא יבהלוך. ילקוט [תהלים תתמב] וליתא שם ואר"ש אמר רב יהודה בר אבא, וכן משמע בסנהדרין קג ע"א דשמתא דהגמ' דרש ליה בשם דבר אחר, ור"ח דרש ליה שלא יפלגו בך יה"ר, וע"ש דגם גירסא דהשם אינו מוסכם, עי' גי' הילקוט. (י פ"ענ)

שלא תמצא אשתך ספק נדה. ב"מ קז ע"א וש"נ. (רא"ג)

ספק נדה. סנהדרין קג ע"א. (מא"נ)

רב הונא בר אמי א"ר פדת אמר ר"י. ובע"י הגי' רב תנן בר אמי וכ"ע ע"ש. (סה"ד)

אר"ה בר אמי. ילקוט תצא תתקלה, ש"א קיח, ושם ליתא א"ר יוחנן. (יפ"ענ)

הרואה חלום ונפשו עגומה יפתרנו בפני שלשה. הרמב"ם ז"ל השמיט בהלכותיו הן דין הטבת חלום והן הדין דליקו קמי כהני בעדנא דפרכי ידייהו, וכבר התעורר בזה הרב בעל יד המלך בהל' תפלה. ובעיקר ענין החלומות ומיאור הסוגיא עיין שו"ת תשב"ץ ח"ב סי' קכ"ח קכ"ט. (מהרצ"ח)

לייתי תלתא. גי' הרא"ש דרתמיה. (רי"י לנדא)

ג' הפוכות. בירושלמי פ"ה ה"א בפסוקי ג' הפוכות אמר פסוק למען יזמרך אחר פסוק הפכת, גם הכם אומר החולם עצמו אחר התפלה יה"ר כו' ולא הממוכים, וגם רק ג' הפוכות ולא פדויות וסלומות. (יפ"ענ)

האי מאן דחזא. בירושלמי שם ע"ש ר' יוסה בשם ר' תנחום מ' ר' מיא, וליתא שם קמי כהני, רק יה"ר כו'. (יפ"ענ)

האי מאן דחזי חלמא. קוטה לט ע"ב ד"ה אם, [וע"ש מ ע"א ד"ה כל, הקדמת הרמב"ם סדר זרעים]. (לבוש, מא"נ)

דעני צבורא אמן ואי לא כו'. פירוש ומי לא אפשר ליה לפיומי בהדי לבורא. (יעב"ץ)

מזרעא דיוסף קאתינא. כל ישראל נקראו בני יוסף, ככתוב [תהלים עז, עז] גאלת בזרוע עמך בני יעקב ויוסף סלה, משום שכלכל אותם במצרים והמיה אותם נקראו על שמו לפי פשוטו. אבל יש בו סוד נודע לי"מ כי הוא נוסף משך הזרע לבית ישראל, זהו "מזרעא", ולא אמרו מבניו. (יעב"ץ)

מה דגים שבים. ב"ר פל"ג, אבד"ב פפ"ב, תנחומא ויחי, ילקוט יהושע כט. (יפ"ענ)

כי הוי חליש יומא קמא. גירסת עין יעקב אמר לי' לשמעיה טרוקו גלי ולא תגלו. וכ"ה בילקוט משלי כ"ד, וכן בליקוטי פרדס לרש"י ע"ש, ועיין ט"ז או"ח סי' רי"ט סק"ד, והגהות מהרי"ב שם ותבין. (נמוקי הגרי"ב)

וחלומות השוא ידברו כו'. עי' תשו' רשב"א ח"א סי' תפ"ג ותשב"ץ ח"ב סי' קכ"מ. (מהרש"ם)

ומה שפתר לי זה. עי' עקידה שער כ"ט עלה ס"ד ד"ה ע"ב ד"ה ולזה. (ג' מהרש"א)

כל החלומות הולכים אחר הפה. שבת קכח ע"א ד"ה ותתן, [יומא פג ע"ב ד"ה ליח, גיטין נב ע"א, סנהדרין ל ע"א, הוריות יג]. (לבוש, מא"נ)

לקיים מה שנאמר. עי' מ"ש לעיל דף ל ע"א. (רא"ג)

אטו כל החלומות הולכין אחר הפה קרא הוא אין כו'. כה"ג בב"ק (פא:) מי כתיב מהיות טוב כו'. ועמש"כ במ"ר נשא פ"ו אות מ' בהערה. (רש"ש)

מנין שכל החלומות הולכין אחר הפה שנאמר ויהי כאשר פתר וכו'. יש לדקדק אמאי לא מייתי ליה מאיש כחלומו פתר [בראשית מא, יב], וי"ל שאני יוסף דרב גוברייה, אבל מהך קרא דויהי כאשר פתר, משמע שפיר, מדקאמר אותו השיב, השבת מיבעי ליה, דהא בהדי פרעה אשתעי, אלא רא"ל אותי השיב פתרון החלום על כני, ולמימרא דהחלומות אחר פה הפותר. (יעב"ץ)

מנין שכל החלומות. מיכ"ר פ"א, ילקוט ויצא קמז, ירושלמי מע"ש פ"ד ה"ו ע"ש ר"ש. (יפ"ענ)

מלמד שכל או"א הראהו. שמ"ר פפ"ט. (יפ"ענ)

ואר"י ג' חלומות מתקיימין וכו' וחלום שחלם לו חבירו. ק' מדלעיל אחריתא חזו עלייהו, ועי' רש"א, ונראה מדברי שפי' לעיל אחרינא חזי עלייהו חלום טוב, ורש"י לא פי' כן, וכן משמעות הסוגיא בפרש"י. (מל"ה)

אין מראין לאדם. בירושלמי מע"ש פ"ד ה"ו, ר' יוסה בעי הוא מנטבר ומתי ואת אמרת הכין, פי' כיון שתשב מזה ביום אין הוכחה מן החלום ע"ש, והכא משמע דאף שהרהר מזה יש לו פתרון, ויש לחלק בין הרהור למעבר נפשיה דשקוע יותר ברעיון. (יפ"ענ)

ואיב"א מהכא ורעיוני לבבך כו'. משום דקרא קמא אפשר לפרש על החלום עצמו. (ראמ"ה)

תוספות. ד"ה פותרי. הלילה גרים. ועיין שו"ת מן השמים סי' כ"ב. (מצפ"א)

דף נו ע"א

גמרא. א"ל חזית דמשחרי לך פרסאי וגרבי לך. ל' שודד וגזלה הוא, או ל' משיכה, ועיין בערוך ערך גרב. (ר"ב רנשבורג)

חזא בר הדיא כו'. עי' תשו' הרשב"א ח"א סי' ת"א. (מהרש"ם)

א"ל לרבא. לקמן סב ע"א ד"ה רבא. (מא"נ)

א"ל דביתהו שכיבא. (ברכות לב ע"ל סב.) תוס' ד"ה רבא. (מגיגה ה) תד"ה שדר. (לבוש)

א"ל דביתהו שכיבא. הך איתתא אחריתא היא, כר מבא ר"ח דלקמן, ובאתא נתקיים החלום מיד. ובבא ר"ח לא נתקיים עד שמת אבי ומלך רבא כלקמן (סב.) ע"ש בתוס'. ומ"ש שם. (יעב"ץ)

למחר אתבר בדיינא דמלכא. עיין תוספות חגיגה ה ע"ב ד"ה שדר. (מא"ב, רא"ג) תמא על פוס דבא. כעין זה בירושלמי מע"ש פ"ד ה"ו ופתר ר' שמעאל דבסים ממריה והוא נסיב תמא למלבא ימנו. (יפ"ענ)

חלי עסקך בתמרי. עיין מנחות (פז).

(מצפ"א)

לרבא א"ל חלי עסקך בתמרי. משום דיין מתוק גרעינתא היא כמ"ש במנחות. (ראמ"ה)

כדאמר נפל פתא בבירא. בפרק במה אשה [שבת סו:]. וע"ל שלשון זה הוא פירוש שהיה כתוב בגליון והכניסו המדפיס בפנים [עי' דק"ש כאן]. (יעב"ץ)

ו' דפטר חמור ודאי גהיט. זה לא נעשה מתמת שהלך החלום אחר הפתרון, אלא לא תתרמוי אתרמי ליה, ובר הדיא היה מתחזק בכך להראות שפתרוניו מכוונים, ושמא פתרון חלום צריך שלא ליתמתי בגרא כמו בקמיעא, ואינם הולכין אחר פה כל אדם שיהא. (יעב"ץ)

א"ל ו' דפטר חמור ודאי גהיט מתפילך. גירסת הערוך גמיט בת', ופי' חסר. אך ק' לפירושו הא בכל התפילין אחר חסר ו' והבאתו הטור בסי' ל"ו, וא"ל דערוך ס"ל דצריך להיות מלא. (מל"ה)

אשתך שכבא. זו בת ר"ח היתה. (יעב"ץ)

אישיתא דנפל. (ב"ק נ ע') רש"י ד"ה לאושין. (לבוש, מא"נ)

כל החלומות הולכין. עמש"ל ד"ה מנין. (יפ"ענ)

כולהו מחילנא לך בר מברתיה דר"ח כו'. אפילו אי הוא קיימא אתא שעתא, כבר ידע מהקולמות שיתקיים פתרונו גם בזו בדרך שנתקיים בראשונה כמש"ל, כל שכן אחר שראה בספרו שכל החלומות הולכין אחר הפה. א"ל למא אחר שכבר אתה בא בת ר"ח הוה הך מעשה, ולא אחד זימנא הוו כולהו הני עובדי, והא דאזל רבא כל הני זימנא אע"ג דחזי דאתר ליה ולהו לגרשו ולא חד לנבא, היינו משום דבעי למיקם עלה דמילתא ולנסויה אי קושטא קאמר ליה, ורבא לא היימין ביה כאבי, וכל הני עובדי לא נתקיימו פתרונם אלא לאחר זמן כמש"ל. (יעב"ץ)

מחילנא לך בר מברתי' דר"ח. עי' ב"ב (יב:) ועי' תוס' לקמן (סב.) ד"ה רבא. (רא"ג)

בר מברתיה דרב חסדא כו'. עי' רש"י יומא (עה:) דרב חסדא אמוה דרבא הוה, ועי' ברש"י כאן, ועי' חולין (מד:) אמרה לי' בת רב חסדא לרבא ע"ש, ועי' בגמ' לקמן (סב.). (מהרש"ם)

דקללת חכם. בירושלמי סנהדרין פ"י ה"ב ע"ש ר' יוסי מתלא אמר צריך בר נש לאיתם על לוטיא דרבה אפי' על מגן. (יפ"ענ)

דאמר מר גלות מכפרת. עי' מכות דף ב' ע"ב. (רא"ג)

שהגלות מכפרת. כלאים פ"ט ה"ה, כתובות פי"ב ה"ג, גבי ברוי דרבי ראובן בר אלעזר שמא הגלות מכפרת. (יפ"ענ)

טורזינא. לשון טוטריקון שומר זיין המלך, ובכללו גם מלבושין שהם תקון זיינן. (יעב"ץ)

נפל תכלא. שבת ל ע"א, עירובין סח ע"א רש"י ד"ה תוגנא, תענית כב ע"ב ד"ה אינינא, גזיר לט ע"א, מולין פה ע"ב ד"ה אינינא. (מא"נ)

ואייתוה לריש טורזינא. ל"ל ואייתוהו. (יעב"ץ)

רש"י. ד"ה ו' דפטר חמור. ואח"כ מתקו. מהכא מוכח דאיכא ודאי מלאין ומסרין דבקיאינן בהו, אע"ג דאמרינן [קדושין כ.] בתכרות ויתרות לא בקיאינן, לא כולהו בחדא מתתא מתפיהנו, ובלא פירש"י היינו יכולים לפרש בהיפו, שהיה כתוב כדינו ונעשה בו מתק הפומלו, אלא ברש"י לא רצה לפרש כך, משום דלא ניחא לאומר דתפילין של רבא פסולים היו ובכלל להיות בלא תפילין בכל יום עד עתה, להכי קאמרת שהסופר טעה בתחילת הכתיבה וכתבו שלא כדין, ובזכר

ומתק הוי (קודם שכתב הרי"ם דאל"ה לית לה מקנתא), אח"כ גמר וכתב הרי"ם שבאופן זה לא נפסלו התפילין (ועי' מו"ק לו"ח סי' לא).
(יעב"ץ)

ד"ה ככי. שיש הפיימיות. וכ"כ התוס' חולין (נט:) יעוי"ש, ובע"ז (כח.) פרש"י ככי מקום מושב השיש, והתוס' הקשו שם עליו ופי' שיש הפיימיים, ולא הזכירו שגם רש"י בעצמו פי' כן כאן, ומש"ק (כה:) פרש"י ככי לחייס, הרי גג' מקומות שנה רש"י פי' ככי בפיס שונות כאן ומש"ק ובע"ז, ועי' בא"ח סימן רפ"ח, וא"כ דלמיס שפירש"י במ"ק היינו מקום מושב הפיס שפי' רש"י בע"ז כמ"ש שן התקוע בלתי אלמא דמושב השן קרי לחי.
(מל"ה)

ד"ה טורזינא דמלכא. שומר אוכר המלך. עי' עירובין (פ.), וכ"ב (מ.), שפרש"י ממונה על כלי הזיין, אך בכאן משמע דהיה שומר הבגדים של מלך, וא"ל טור זינא, שומר מיינים הרבה של המלך, למינהו, מתרגמינן לזנוהי.
(מל"ה)

דף נו ע"ב

גמרא. ב' רגלי שנקטעו. בירושלמי מע"ש פ"ד ה"ו תנוס כזה נשאר מר' ישמעאל ופתר ליה באופן אחר ע"ש.
(יפ"ע)

באדרותא מיתת. עפירש"י, ולענ"ד נראה דמיתת הוא לשון ביאה, כמו ולא אתית. ועי' גאיכה רבה פ"א בפסוק רבתי בגוים נמאמר חד מתלמידי דר' יוחנן.
(רש"ש)

ההוא צדוקי. ל"ל ההוא גוי.
(יעב"ץ)

משקה שמן. בירושלמי [מע"ש פ"ד ה"ו] ע"ש חד בר נש שאיל.
(יפ"ע)

בר ישראל גנבת. שכן כתוב [דמיאל ח, י] ותגדל עד כאן השמים ותפל מרלה מן הצבא ומן הכוכבים, הרי שישראל נקראו כוכבים.
(יעב"ץ)

(דבעלתיה) [דבלעתי] לכוכב א'. בירושלמי [מע"ש פ"ד ה"ו] פתר ליה דקטיל חד יהודאי.
(יפ"ע)

דנשקן אהדדי. שם בירושלמי כל חנוס שאל איש אחר.
(יפ"ע)

חזאי דנקיטי (כן צ"ל) תרי יוני ופרחן וכו' ופטרתינון בלא גט. לעיל פתר לרבא כה"ג תרי נשי מגרשת, דילמא משום דהגוי נקיט ליגאת ד"נקיטי" משמע דאיהו נקיט להו ולא פטר להו בגיטין ואע"ג דלא שייך גט ממש בגוי, צריך לפרוש ראשה.
(יעב"ץ)

ופטרתינו בלא גט. לפי שראה שאחזו שלא יפרחו, אלמא דאגידן בי' ופרחו מעצמן.
(ראמ"ה)

אזל אבוך לקפודקיא. עי' ירושלמי פ"ד דמעשר שני ובמדרש איכה פיסקא רבתי בדעות מענין זה ותמצא שמה מילופי גרפאות, ושם בא השואל לר' יוסי בן חלפתא, וכאן נאמר שהיה השואל לזדוקי ושאל לר' ישמעאל, ועי' בראשית רבה פ' מקץ קצת מענין התלומות.
(מהרצ"ח)

קפודקיא. במע"ש פ"ד ה"ו נשאל מר' יוסי בן חלפתא ופתר לו כן.
(יפ"ע)

קפא כשורא כו'. עי' איכה רבתי פסוק רבתי בגויס. ובמוסף ערוך ע' דקא ועי' קפא.
(בנא"ד)

שהיא מלאה זוזי. נ"ל שענר על לא תחנס, וי"ל לפי שהראהו בעל החלום ממילא היו רחויים לו, ושמא יבא אחר ויפתרנו לו כך, גם אפשר שנתן לו שכרו משלם.
(יעב"ץ)

שנאמר ויחפרו עבדי יצחק כו'. ולסוף ולא רצו עליה.
(ראמ"ה)

ר' נתן אומר מצא תורה. עיין לעיל דף ח' ע"א.
(מצפ"א)

אר"ח ג' שלומות הן כו'. ל"ע דל"ח חטה, דלקמן (נז.) מייתי לה מקרא הסס גדול שלום.
(מל"ה)

א"ר חנן. יקטוע יעביה רצו ע"ש ר' יוחנן. וכן גבי לפור, רמז שב. ובנהר, רמז שעא הזכיר ר' יוחנן.
(יפ"ע)

ובקדרה שאין בה בשר. שנאמר ופרשו, כ"ה בילקוט רצו והביאו הגרי"ב.
(יפ"ע)

הרואה צפור. יקטוע משלי תתקסא.
(יפ"ע)

הרואה קדרה. יקטוע יעביה רצו.
(יפ"ע)

הרואה שופר. יקטוע יעביה שב.
(יפ"ע)

הרואה ארי. יקטוע עמוס תקמא.
(יפ"ע)

הרואה תגלחת. יקטוע נח, מקץ קמז.
(יפ"ע)

הרואה קנה בחלום ישכים ויאמר קנה רצוץ לא ישבר. ל"ע למה לא מייתי פסוק קנה תכמה, דמצוטר בו מעלת הקנה שנמשלה לחכמה, וגם הוא מוזכר לקמן בברייתא, ורש"א פי' דברייתא מיירי ברואה קנה בכתב, והוא דחוק, דא"כ הו"ל לפרושי כדלקמן, ועוד דא"כ מאי מקשה לקמן בפיל, לימא דהך פלא נעשה לו היינו בכתבא, ומה"ט דכי משום שראה פיל נפתר פלא, אלא ודאי דגם ברואה פיל דרשינן לשמא וה"ה בקנה.
(מל"ה)

הנה בטחת על משענת וגו'. בתורה אור (נרן) מלכים ב יח, נמתק. וג"כ יעביה לו [ומלא לך שבעמ' ליתא בכל הדפו"י].
(יעב"ץ)

הרואה קנה. יקטוע משלי תתקלו.
(יפ"ע)

והתניא רכבו מת ל"ק הא כו'. קשה א"כ ה"ל למתשב שאה דבריס.
(רש"ש)

ל"ק הא דרכיב הוא כו'. ל"ע דא"כ ו' דבריס בשור, ואולי הך דאיתא ברייתא בכל בע"ח.
(ראמ"ה)

הרואה חמור. יקטוע זכריה תקעה.
(יפ"ע)

הרואה חתול וכו' שירה נאה עי' זמרת האר [פירוש פרק שירה בסידורו, ספ"ה ד"ה חתול.
(יעב"ץ)

הרואה חתול בחלום באתרא דקרו ליה שונרא נעשית לו שירה נאה. שינרא נעשית לו שיעור רע. היינו בשקורין שונרא במלאפו"ס הוא פי' ע"ש ימלא פי תהלתך, לכן נעשית לי שירה נאה, אבל בשקורין שינרא בחירק הוא פי' ע"ש שרקו ויחרקו שן, או חרק עלי שיעמו, לכן נעשית לו שיעור רע ר"ל ודו"ק.
(ר"ש קצנלבוגן)

באתרא כו' שונרא נעשית לו שירה נאה שינרא כו'. בערוך ערך שנר משמע דגרים ליפבא, והוא יותר נכון. [ואולי יש לגרוס שורנא נעשה לו שירה נאה וכמו בשב בבא. ועי' במוסיף בערך סרני].
(רש"ש)

שלא בזמנן יפות שחורות. עיין בזוהר תרומה דף קמ"ד.
(מצפ"א)

הרואה ישמעאל בחלום וכו'. משמע גברא, בהא מפליג תלמודא, אבל בכתבא נראה דהוי נמי סימן יפה.
(יעב"ץ)

הרואה ישמעאל. יקטוע פ' לך פב.
(יפ"ע)

הרואה גמל. יקטוע ויגש קנב.
(יפ"ע)

רנב"י. שם איתא ר' יצחק.
(יפ"ע)

פינחס. סנהדרין דף פב ע"א.
(מא"ג)

רש"י. ד"ה טונא דאסא. טולא דאסא. והלמ"ד מתחלף בי' כמו נשכה לשכה.
(מל"ה)

דף נז ע"א

גמרא. ראוי שתשרה. בלשון זה יצאה ב"ק, ע' שהש"ר פ"א פסוק אני חומה, ובירושלמי סוטה פ"ט הי"ג, ע"ז ע"ג ה"ל, חוריות פ"ג ה"ה, וש שיויש בין המקומות הנ"ל, שבשה"ש וסוטה איתא כמו בבבלי סנהדרין י"ל, ובע"ז והוריות יצאה ב"ק על שנים ופירש אחד מהם, ויבואר בסנהדרין שם.
(יפ"ע)

המניח תפלין. יקטוע תנא תתקלח.
(יפ"ע)

הבא על אמו. יקטוע תהלים תתקלב.
(יפ"ע)

הבא על נערה. יקטוע ברכה תתקנב.
(יפ"ע)

הבא על אחותו. יקטוע משלי תתקמג.
(יפ"ע)

הרואה גפן. שוה"ט קכח, יקטוע ויחי קס, תהלים תתפח.
(יפ"ע)

שורקה יצפה למשיח שנאמר אוסרי לגפן עירה ולשורקה כו'. ונאמר [זכריה י] אשרקה להם וגו' ואקבצם.
(יעב"ץ)

שורקה יצפה למשיח שנאמר אוסרי לגפן עירה. ק' דא"כ הרואה גפן ג"כ יצפה למשיח, ועוד הו"ל לאתוי קרא אשרקה להם ואקבצם.
(מל"ה)

שורקה יצפה למשיח. בחולין (סג.) איתא נמי רחם זו שרקרק שבא עמה רחמים לעולם ואי יתיב אחרעא ושריק אתי משיחא, שנא' אשרקה להם ואקבצם (זכריה י').
(רא"ג)

הרואה תאנה. יקטוע יהושע ב, משלי תתקסא.
(יפ"ע)

הרואה רמונים. יקטוע שה"ש ע"פ כפלא.
(יפ"ע)

הרואה זתים. יקטוע תהלים תתפא.
(יפ"ע)

הרואה שמן זית בחלום. עיין הוריות דף יג ע"ב.
(מצפ"א)

הרואה שמן זית. יקטוע תהלים שעא.
(יפ"ע)

הרואה אתרוג בחלום הדור הוא לפני קונו שנאמר פרי עץ הדר כפות תמרים. ל"ע למה פייס כפות תמרים, כיון שאינו מדבר רק מאתרוג שהוא פרי עץ הדר, ולולי דמסתפינא הייתי אומר שש"ס נפל כאן והך כפות תמרים שייך למימרא הסמוכה הרואה לולב בחלום אין לו אלא לב אחד לאביו שבשמים, וצריך להיות כפות תמרים, והיינו דדרשינן (סוכה מה:) מה תמר זה אין לו אלא לב אחד כך ישראל אין להם רק לב אחד לאביהם שבשמים ואמת.
(מהרצ"ח)

אלא לב אחד לאביו שבשמים. עי' רבה וירא פ' מא, במדבר פ"ג, וכ"ש מגילה דף י"ד.
(מצפ"א)

הרואה אווז וכו' עי' זמרת הארץ [פי' פרק שירה פ"ד ד"ה אווז].
(יעב"ץ)

הרואה אווז. יקטוע משלי תתקלא.
(יפ"ע)

א"ר אשי אני ראיתיה כו'. ובסמוך אמר דעייל לאגמא ותלי עבלא ונבחא ונטיר, ואפשר דהא והא גרמא.
(מל"ה)

תרביצי. מ"ק ו ע"ב, תענית ו ע"ב ד"ה ל"ד.
(מא"ג)

ביצים תלויה בקשתו. תרגום בילה, ביעא, מלגון בעי רחמי.
(יעב"ץ)

וכן בכל כלי זכוכית. לפרש"י בד"ה תלויה ל"ע, דהא בהו אין האוכל סתום. ואולי משום דקרוניין להסבר ועומדין לעולם נספק שבירה. ועי' בח"א.
(ראמ"ה)

הנכנס לכרך. יקטוע תהלים תתסז.
(יפ"ע)

טבלא. בפרק מ"ש [נ"ב קמה.] בשמעתתא דשמעיונות, שמע קל טבלא.
(יעב"ץ)

עונותיו מחולים. שבת (פט:) שסדורות.
(מא"ג)

פרנסתו מזומנת לו. דאמרינן [סנהדרין נט, ב] חבל על שמש גדול.
(יעב"ץ)

חוץ מן היין. באיכ"ר פ"א וירושלמי מע"ש פ"ד ה"ו איתא כל התלומות הולכים אחר הפה חוץ מן היין יש כו', והכא תני תנא קמיה דר"י, ובאיכ"ר וירושלמי א"ר יוחנן, יקטוע משלי תתקמד.
(יפ"ע)

א"ל ר' יוחנן לתנא ת"ח לעולם טוב שנאמר לכו לחמו בלחמי. ובמדרש פ' מקץ ס"פ מ"ט מוסיף עם הארץ שותה ורע לו, ופירש"י שם דכתיב השקיתנו יין תרעלה ע"ש.
(מהרצ"ח)

רש"י. ד"ה גם. הוגא [ר"ת] הודך ודברי נפלאותיך אשיחה.
(יעב"ץ)

ד"ה נכסיו מצליחין כו'. כמין קליעה. בבאורי הגר"א פ' כוונת רש"י למ"ש בתמ' ב"מ פ' המקבל (קז.) ברוך אתה כו' שיהיו נכסיו משולשים שלש כו'.
(רי"א חבר)

ד"ה הוי ראש ישיבה. שמכריז ומצוה לרבים. דומיא דחווז, אך קשה לפי זה גם בלא בא עליה ברואה לחוד היה סימן לראש ישיבה, ומהו סימן דבא עליה הוכתה לראש ישיבה.
(מל"ה)

ד"ה נשתברו. נתגלה האוכל. וקשה דאמר לקמן וכן כל כלי זכוכית וכל הנשברים כאלו, והתם ל"ש הנ"ל, ועי' רש"ש.
(מל"ה)

ד"ה יעד. אף זה סימן לראש לתלמידי הרב כו'. נ"ב לא ידעתי לפרש כוונתו דאדרבה הוא ראש לתלמידים הקטנים שאין מבינים דברי הרב ומוזר עמהם, ואי משום שהוא ראש לתלמידים הלא הוא רואה יער משמע שיש אילנות גדולים מלבדו כמו הך דאגם, וי"ל דלכל התלמידים דבי רב קרי גדולים, והך דאגם דאמר גדולים וקטנים היינו דאגל הדרשה יש קטנים וע"ה אבל התלמידים כולם גדולים וחשובים.
(מל"ה)

דף נז ע"ב

גמרא. ג' כתובים כו' והרואה מגא"א כו'. אפשר דהך מ"ד סבר לא ניתנה ליכתב. להכי לא תשיב ד'.
(ראמ"ה)

הרואה ב"ע בחלום יצפה לחסידות. הוא כדאמרי' בתגיגה (יד:) קרו עליו יקר בעיני ה' המותה לחסידיו.
(מצפ"א, רש"ש)

ב"ז יצפה לחכמה. דעליו קרו (תגיגה יד:) דבש מצאת אכול דיך. והוא כינוי לחכמה כמו שדרשו (שם יג.) קרא דדבש וחלב תחת לשונך.
(רש"ש)

יצפה לחכמה. עיין סוף סוטה.
(מצפ"א)

כל מיני חיות יפות. חולין סג ע"א ד"ה הקוף, נדה כג ע"א נאות, בכורות ח ע"א ד"ה הקוף, נדה כג ע"א ד"ה קרפ, אנות דר"נ פ"ג.
(מא"ג)

חוץ מן הפיל. (נדה כג.) תד"ה קרפ.
(לבוש)

כל מיני חיות כו' חוץ כו' והקפוד. בתוס' חולין (סג.) ד"ה נאות, ובבכורות (ח.) ד"ה הקוף, ונדה (כג.) ד"ה קרפ. מוכח להדיא שהיה הגי' לפניהם כאן והקיפוף. וכ"נ מפירש"י פה ע' בכורות שם בפירושו ד"ה והקיפוף ואלו קפוד הוא מן ארן, עי' בפירושו לישעיה (י"ד כ"ג ל"ד י"ל), והגה"ש בתפא"ת ל"ד בזה.
(רש"ש)

חוץ מן התכלת. מפני שהוא לשון תכלית וקץ.
(יעב"ץ)

חוץ מן התכלת. עיין זוהר תרומה דף קל"ט.
(מצפ"א)

כל מיני עופות כו' חוץ כו' וקורפראי. בחולין [סג.] אמרי' נאות שבגליס קורפלאי ואף דשם בד' וכן הביאו בערוך והבא בר' נ"פ דנתחלף בא' המקומות להסופר ד' בר"ש וכן רש"י לעז שייהס טלפ"ש. ולולא פירש"י ה"נ למתקו מכאן כי גם הערוך לא הביאו.
(רש"ש)

קריא וקיפופא. עי' חוס' חולין (סג.) ד"ה נאות, ועי' חוס' בכורות (ח.) ד"ה הקוף (כז.) ד"ה קרפ וקיפופל.
(ר"י לנדא)

קורפראי. בערוך גרס קרפדא בדלי"ת וכ"ה בחולין (סג.).
(ר"י לנדא)

בבנסין לגוף ואין נהנה מהן. כתב תהרש"ל דמש"ה א"ל לברך עליהן, וא"ע פ"ג דעירובין.
(מצפ"א)

אלו הן רחיצה סיכה כו'. עי' יומא (עו:) ורש"י, ועי' ברוקח סי' שס"ד, ועמא"ל סי' רט"ו סוסק"ל.
(מהרש"ם)

ג' מעין העוה"ב אלו הן שבת כו'. סימן ג' שיין.
(יעב"ץ)

חמשה א' משששים. עש"ר פי"ז ופמ"ד.
(יפ"ע)

ששה דברים סימן יפה. יקטוע נראשית לג ישעיה שו.
(יפ"ע)

ששה דברים מרפאין כו' וסיסין יבשין. לעיל הגי' ומי סיסין וכ"ה ברש"י כאן.
(רש"ש)

י' דברים מחזירים כו' והחלב. בע"ז [כט.] הגי' ככד יע"ש.
(מל"ה)

למה נקרא שמו קשואים. עיין נדרים דף מ"ט.
(מצפ"א)

שני גוים בבטנך אל תקרי כו'. תורת חיים בע"ז דף י"ל.
(מצפ"א)

וארי"י א"ר אלו. יקטוע תולדות קי.
(יפ"ע)

ת"ר מת בבית שלום בבית. עתה חוזר לענין התלומות שאם ראה מת בחלום הוא סימן טוב, ורק מפני שהבא לעיל מנין שלשה הרואה אותם בחלום ותשב אח"כ כל מספרי שלשה הנכנסים לגוף וכדומה והדר חשב מנין החמשה ואח"כ מנין ששה ועשרה, ואח"כ חזר לסיים מענין התלומות.
(מהרצ"ח)

במסאנא וסנדלא כל דשקיל. עיין זוהר ר"פ תוקא.
(מצפ"א)

הרואה מרקוליס. רות רבה פ"ג, וירושלמי פ"ט ה"ח.
(יפ"ע)

וכשם שנעקרה ממקום זה כן תעקר מכל מקומות ישראל. לפי הירושלמי שהביאו התוס' לעיל נד ע"א ל"ל דהכא מיירי שנעקרה מכל א"י, וא"ש מכל מקומות ישראל היינו אף מחו"ל, ומ"ש והשב לב עובדיהם קאי אדישא אא"י, דבחו"ל ס"ל דא"ל לומר והשב לב עובדיהם.
(מל"ה)

והשב לב עובדיה (כן צ"ל) לעבדך מפני שרובם נכרים (כן צ"ל). לכאורה נראה משום דאינן מצויים על השיתוף, ואיתא, כמ"ש בהגהות לספרא דצניעותא (דף כה ב), איברא הא דפליגי אי ל"ל בחו"ל השב וכו' נ"ל לא משום דהתחלת הברכה צריך לאמרה בכל מקום, כי איך יאמר ברוך שעקר ע"ז מארצנו בחו"ל, לכן לא יתכן לסיים בה וכשם וכו' מכל מקומות ישראל, דהא חו"ל בודאי לאו מקומות ישראל מיקריא, ותו כיון דלא"ק לא צריך לומר והשב לב עובדיה ולא אכפת לן בהו בחו"ל, הא ודאי גם בה בע"ז גופה ליתא דתם, כי ע"ז עם עובדיה ממין המצערף אין לזה בלא זה, אלא ע"כ בריאת ר"ל בעיקר הברכה, לא פליגי דלא צריך לברך על עקירתה בחו"ל, כי פליגי בבקשה על אודות עובדיה, ת"ק לא חיים להו, וטעמא רבה אית בה

במילתא, משום דאמרינן פ"ק דע"ז [ע' חולין יג:] גויים שבמו"ל אינן בקיאין בטיב ע"ז, ורשב"א אפ"ה הם להו משום דעתידים להתגייר כדאיתא התם [ע"ז] ריש פ"ב [כד.], ועי' מור וקציעה [או"ח סי' רכד]. (יעב"ץ)

ובחו"ל אין צריך לומר והשב לב עובדיהם לעבדך מפני שרובם כותים. היינו מפני דאמרינן (חולין יג:) עכו"ם שבא"ל עובדי ע"ז בטהרה הם, ולא נטוו על השמוף רק בא"י לבד, כמ"ש הרמב"ן פ' אחרי על קרא ולא תקיא האדץ אתכם שעיקר עונש של הכותיים מפני שלא ידעו משפט אלהי האדץ, ועי' מור וקציעה למהר"י יעב"ץ סימן רכ"ד. (מהרצ"ח)

רשב"א אומר. מירושלמי [פ"ט ה"א] דשב"ג ובתוספתא כנגד'. (יפ"ע)

אף בח"ל צ"ל כן מפני שעתידים. עי' ע"ז דף ג' ולף כ"ד. (מצפ"א)

מפני שעתידים להתגייר. מירושלמי ע"ז פ"ב ה"א ר"ח בר לוליאני בשם ר' הושעיא כל המלות עתידין ב"נ לקבל שנאמר כי אז אהפוך כו', [אבל התם אמר שבסוף יחזרו בהן כבבבלי רש ע"ז, והכא הפי' שעתידין לעמוד כך ביהדות]. (יפ"ע)

ראה בבל אומר ברוך שהחריב כו'. מירושלמי לא נקט ברכה זו, ונקט ראה פרת אומר מ"ב, וש"ס דילן קאי לגבר דשניהו פרקאי כדאיתא לקמן (נט:). (מל"ה)

ראה גוב של אריות כו' לאבותינו. גרי"ף ורא"ש הגי' לגדיקים, והא"ר יותר נכון, משום הא דלעיל (סז:) אין קורין אבות אלא לג'. ואולי י"ל דהא דא"ר אבות כו' היינו על כוונת אב המוליד (אולם יקשה קצת לפ"ז מאמהות דשם), אבל מצינו ע"ד השאלה שם אב, על המושלים, כמו שפי' הרד"ק בשמואל א' (י"ב ט"ו) (וכן פירשתי בני חמור אבי שכם דר"ל מושל דשכם העיר). ועל הנביאים, כמו שאמר אליהו על אליהו אבי אבי, (אך שם י"ל מפני שהיה רבו דתלמידים נקראו בנים). ועל החכמים ולדיקים, ר"ע על ר"א, בפ"פ ד' מיתות (גם שם י"ל מפני שהיה רבו), ודיאלא היה מושל (דיאלא ב' מ"ם) ובמא (מגילה טו.) וחכם ולדיק [ועי' בסוף פרשת התורה לחם] (רש"ש)

גוב של אריות. ירושלמי פ"ט ה"א, ותשיב שם ממשה ברכות שבבבל ועפנ"א שם.

אומר ברוך שעשה נסים לאבותינו. כ"כ ירושלמי, אבל הרי"ף והרמב"ם והרא"ש גורסים לגדיקים ע"ש, וכ"כ הה"ג וכל הפוסקים, עיין א"ח סי' רכ"ד, ועיין לעיל (עח:) אין קורין אבות וכו'. (ר"ש טויבש)

מר בריה דרבינא. ילקוט ישעיה רפ"ו. (יפ"ע)

אר"א אנא הא דרה"מ לא שמיע לי כו'. כה"ג אמר בשבת (לד.). (רש"ש)

רש"י. ד"ה השבים. העומד כו'. כוונתו דל"מ דקאי אחולם שחלם לו מכבר כמו הנכנס לכרך וכדומה. (ראמ"ה)

בא"ד. העומד ממטתו ונפל לו פסוק כפיו. מלשונו מורה דבעודו שוכב ונפל פסוק למוך פיו אין זה נבואה קבועה. ודייק לה מדנקיט השבים ולא אחער, ול"ל דכי אתער כיון דלא נטל ידיו ל"ש נבואה דעודנו שרוי עליו רוח מקאבא, מבא"כ כשעומד כבר מכי ידיו, ולקמן (ס:) כי אתער וכו', אין סדר דל"ש לענות ידיו על עיניו אלא מכי ידיו, וזה שהיקד רש"י דהשבים ועומד דוקא, ולא כי אתער, וסרה קושי' הגל"ח ודו"ק. (ר"ש טויבש)

ד"ה ר' ישמעאל בן אלישע. מהרוגי מלכות היה והפשיטו עור קרקפתו בחיי. כוונת רש"י לפ' למה דוקא ר"י בן אלישע ולא א' משאר הרוגי מלכות, ובאבות דר"נ הגי' הרואה בחלום ר"ע ידאג מן הפורענות, וגי' זו נכונה יותר שנהרג בסוריס יותר קשים שסרקו בשרו כו'. (ר"א לנדא)

בא"ד. והפשיטו עור קרקפתו. מוזכר בע"ז (יח:) ובחולין (קכג.). (רש"ש)

ד"ה כפניות. מן תמריס רעים. עיין פרש"י עירובין דף כח ע"ב. (מצפ"א, רש"ש)

תוספות. ד"ה הרואה מרקוליס (הב'). פר"י לא ידענא אמאי נקט מרקוליס. נ"ל לרבותא נקטיה, משום דבעובדתו דרך חיזון ורגימה קס"ד ליה דחש לה, וקמ"ל מכ"ש לאינך. (יעב"ץ)

דף נח ע"א

גמרא. א"ר ירמיה בן אלעזר. ילקוט ישעיה רפו, ושם איתא א"ר ירמיה אמר רב, ובילקוט מיכה בקצת אר"א א"ר ירמיה. (יפ"ע)

נתקללה שומרון נתברכו שכניה. לפי שהיא בעצם עובדה תוכחה מגולה מאהבה מוסתרת. (מל"ה)

הרואה אוכלסי ישראל אומר ברוך חכם הרזים אוכלסי עובדי כוכבים אומר בושה אמכם. ובמדרש פ' פנחס על קרא יפקוד ה' אלהי הרוחות, הלבה אם ראה אוכלסי של בני אדם אומר בא"י אלהינו מלך העולם חכם הרזים כשם שאין פרצופן דומה זה לזה כך אי דעתן שוה זה לזה ע"ש, ראינו דנקט אוכלסי של בני אדם ולא המלך כלל בין ישראל לעובדי כוכבים, וגם לפי הטעם שנתן אין לחלק בין ישראל לעובדי כוכבים ועי' בתוספתא ובירושלמי כאן נאמר שאם הרואה אוכלוסין. (מהרצ"ח)

הרואה אוכלסי ישראל. במד"ר פכ"א, תנחומא פנחס, ירושלמי פ"ט ה"א, ושם איתא כשם שאין פרצופיהן כו' כך אין דעתם כו'. (יפ"ע)

שאין דעתם (נוחה) [דומה] זל"ז. עיין סנהדרין דף ל"א. (מצפ"א)

על גב מעלה. [בירושלמי פ"ט ה"א] איתא בירושלמי. (יפ"ע)

כל אומניות שוקדות בל"ל, וכן ברש"י. (חכמת מנוח)

כל אומות. הגרי"ב הגי' אומניות, וכ"ה בירושלמי פ"ט ה"א כל בעלי אומניות משכימים ומערימים ואני מוצא כל אלו כו', וא"ל לומר שעשיר היה כמ"ש רש"י. (יפ"ע)

הוא היה אומר אורח טוב מה הוא אומר. ובירושלמי נאמר וכן היה בן זומא אומר, ועוד יש חילוק כי בתלמודנו מסיים על אורח רע כתיב לכן ירלוהו אנשים, ושם לא נאמא זה. (מהרצ"ח)

אורח טוב אומר. ב"מ כג ע"ב ד"ה נאוספיחא.

אמר רבא ואיתימא ר"ז. ילקוט ש"א קכו, ושם איתא אמר רבא ואיתימא ר' אבא זה יש. (יפ"ע)

הרואה חכמי וכו'. בעין משפט ציון ב' ג' ד'. נ"ב ובמיימוני נוסח הברכה שוה דבין בישראל ובין באומות ברוך שנתן, בין בחכמים ובין בחלכים, ובירושלמי דפרקין איתא כל הברכות שבבבל בבבלי, זולת שתי ברכות אלו נפקדו מקומם. (ר"א לנדא)

שחלק מחכמתו ליראיו. פירש"י כרב מנינא דחכים טפי, ל"ל פשוט שהולכך לכך משום דבבריתא הרואה חכמי ישראל מברך שחלק וכו', מדנקטה לשון רבים משמע דאיתיה חכם לא מברכינן לה, דאטו מי שני לחתני הרואה חכם מחכמי ישראל כאיתי ברכות הרואה דמתני בלשון יחיד, משו"ה דוחק הוא לפרושי חכמי רבים דעלמא, כדאמרינן בעלמא מאי נשים נשים דעלמא, וגם מדרש פפא ור"ה דמשתמני בגויה דברכו עליה הכי נשמע דלאו חיונא הוא, דאי דינאי הכי מאי רבותא קמשמעי ליה, דודאי מפורסם היה ר"ח לחכם בדורו, ואפילו אינו מופלג מה בכך מידוש והא לא אתמר בה אלא חכמי גרידא, אלא על כרחך רבותא טפי קאתי לאשמועיה דאע"ג דאתחכם יחידי דעלמא לא מברכינן שחלק מחכמתו, ונוסח הברכה נמי הכי דייק "ליראיו" לשון רבים, מוכח דלא הוקבעה ברכה זו על היחיד, אפילו הכי עבדי ליה מילתא יתרתא, וברכו עליה ברכת שחלק, דאתחבוה עלייהו כבי מאה ואלפא, מדחכים עוזבא, ובמקום חכימי בגיאי קאי, ומשום הכי נמי בריך אינו עלייהו מלתא, משום דבין דמשבחת לה בחד נמי אלוף דעות לאתחבוה ברבים כיון דאפלוג אפליג, ואיכא למאסב לתרי כשתין רבוון, ובריך עלייהו חכם הרזים, ואולי הקפידו עליו בכך, לפי שנלאתם מדברי עצמם ודו"ק. (יעב"ץ)

שחלק מחכמתו. הרמב"ם גורס שנתן, ועי' בב"י סי' רכ"ד. (ר"י לנדא)

ברוך שחלק מכבודו ליראיו. עיין תנחומא פ' ואתחנן. (מצפ"א)

מלכי ישראל כו' ליראיו. אף דרומם היו מלכי רשעה, וי"ל שמלכו בזכות אבותם כדאשכח כ"פ כתוב בני מלכי יהודה כי לשמן דוד נתן לו ניר, וכן י"ל בני מלכי ישראל, וכדאמרי' לעיל ז' רשע וטוב לו רשע בן צדיק, וזה לא איפרך ע"ש. (רש"ש)

לעולם ישתדל. ילקוט מ"א ריט, ובמש"ל ט ע"ב. (יפ"ע)

לקראת מלכי ישראל לעיל יט ע"ב. סנהדרין מ ע"ב ד"ה רבה אמר. (מא"נ)

חצבא לנהרא. שבת קכו ע"א ד"ה לאי, פסחים ה ע"ב ד"ה לאי, וש"ס מד ע"ב, ב"מ נח ע"א ד"ה לאי, ב"ב קד ע"ב, בכורות כט ע"א ד"ה היכי אזיל. (מא"נ)

כגני לייא. (פסחים ה ב') רש"י ד"ה לייא. (סוטה מד א') רש"י ד"ה כלפי. (לבוש)

דמלכותא דארעא. זה נוטה יותר להרא"ש לעיל (ג.) ולא כרש"י ד"ה והא. (רא"ג)

פתח ר"ש וקא מברך "ליה". ליה זה כמו "עליו". כלומר עליו, בשמיו, אמר ברכה להש"ית על אודותיו, והיינו כדון שנתן מכבודו לבשר ודם, ושמא ברכו ג"כ ברכת שלום או יחי המלך וכדומה, וכדרך שמצינו בתורה [בראשית מו, ז] ויברך יעקב את פרעה. אבל גם מתשובת המין מוכח דאברכת שנתן קאמר ליה, למען דלא חזיא מברכת, רל"ל אין תברך ותמן שבח להש"ית על מה שאינך רואה, דלא שייכא ברכת הודאה של ראיה אלא על הראיה, משו"ה שפיר קאמתה אלא אי אברכת מיס ושלוס נתכוין, מה מימה מה שהשיבו יתן שלוס וברכה לוקדש העומד כנגדו, או אפי' ממקום רחוק אין זה. (יעב"ץ)

פתח רב ששת וקרא מברך ליה. עי' מ"ל סי' רכ"ד ס"ק ו'. (בנא"ר)

ואיכא דאמרי רב ששת. בהגהות מהרי"פ [גי' הערוך מילתא [אמר] רב כו']. כל"ל. (בנא"ר)

נתן עיניו. פירוש עיני מחשבתו ולבו, כמו ולבי ראה הרבה חכמה [קהלת ל, נון]. (יעב"ץ)

נתן עיניו. עי' הגרי"ב, ולגירסת הספרים ל"ל דלפ"ז היה שגגת הלשונא נקט, ובירושלמי שבעיא פ"ט ה"א גבי רשב"י מיד נעשה גל כו' וליתא נתן עיניו בו אף אלא היה ס"ב. (יפ"ע)

ר' שילא. ילקוט יחזקאל שסב. (יפ"ע)

פתח ר' שילא ואמר לך ה' הגדולה כו'. שמעתי משום דבפרק שירה איתא דתמוז אומר שירה לך ד' הגדולה וכו', לכן אמר פסוק זה ועשה לו נס. שוב ראיתי בפי' ר' יעקב עמדין בסוף שירה אבל בפרק שירה שכ"ב. (מהרש"ש)

והתורה אמרה. (לקמן סב א') רש"י ד"ה המולה. (לבוש)

והתורה אמרה. נמד"ר פנ"ו. (יפ"ע)

השכם להורגו. לקמן סב ע"ב. (מא"נ)

לך ה' הגדולה. ילקוט דה"י אלף פב. (יפ"ע)

והנצח זו מפלתה של בבל. ל"ל דומי, וכ"ה ברש"א בא"א והכי מסתבר דהכוא קרא קאי על אדום מי זה בא מאדום. (מל"ה)

בבל. נ"ב אדום [וכ"ה בדפו"י]. (יעב"ץ)

אפילו ריש גרגותא. שבת דף כו, ב"ב נא ע"ב, כריתות ו ע"ב. (מא"נ)

רש"י. ד"ה קאת וקפוד. זה כתוב בישעיה (לד) על אדום, ועי' הגי' בכש"י שבעא", ואולי היה לפניו הגי' אדום במקום בבל. וכן נראה להגיה לקמן בסוף העמוד והנגא זו ירידתה של אדום. (רש"ש)

ד"ה התורה אמרה. כל דברי רש"י הוא בגמרא סנהדרין דף ע"ב ע"א. (רא"ג)

דף נח ע"ב

גמרא. הרואה בתי ישראל. ילקוט משלי תתקמג. (יפ"ע)

בתי עו"ג. בירושלמי פ"ט ה"א העובר לפני בתי עבודת כוכבים. ומוכח דהמנהג שבתר הב"מ בשם רש"ל מובא במ"א רבד סק"ט דינא הכי. (יפ"ע)

עולא ור"ח. ילקוט ישעיה רסט. (יפ"ע)

א"ר יוחנן מיום שחרב. שוה"ט סי' קכ"ה בשם רב, וכן בילקוט תהלים תתפ הוא ע"ש רב. (יפ"ע)

על בתיהם של צדיקים שיחרבו. עי' מגיגה דף ה' ובגי"ף. (מצפ"א)

דיו לעבד. ב"ר פמ"ט. (יפ"ע)

הרואה קברי ישראל. ירושלמי פ"ט ה"ב, ושם איתא ע"ש הבריתא כ"א בא"י מחיה המתים, ועיקר הברכה ע"ש אמוראים ר"ח בשם ר' יוחנן וא"א בשם ר' חגיגא מוסיף בה. (יפ"ע)

ויודע מספר כולכם. גי' המוס' הוא יודע מספר כולכם הוא עתיד לדין והוא עתיד להקימכם ברוח מחיה מתים כמאמרו. (ר"י לנדא)

הוא עתיד להחיותכם. גי' הירושלמי והוא יגלה עפר מעיניכם, ברי"ף ורא"ש הגירסא מהופך והוא עתיד להחיותכם ויודע מספר כולכם, ועיין לנ"ת. (ר"י לנדא)

קברי ע"ג. [ירושלמי פ"ט ה"ב]. (יפ"ע)

הרואה חבירו. דף נד ע"א ברא"ש, ולעיל לג ע"א. (מא"נ)

אין המת משתכח מן הלב אלא לאחר יב"ח וכו'. מנואר בפנים יפות טעם דמת נשתכח מן הלב, משום דאהבה אינו נמשך, רק מצד אהבת הבורא כמש"ה (משלי כז יט) כמים הפנים לפנים וכו'. ולכך במת דנפסק אצלו האהבה, ממילא נשתכח מהלב. וזה י"ל הטעם מה דאינו נשתכח עד אחר יב"ח, דאמרו בגמ' (שבת קנב:) בני אומי' טמיא דאסקי' לשמואל דתון יב"ח הוה הנשמה עולה ויורדת, ולאחר יב"ח עולה ואינה יורדת, וכ"ז שיורדת עדיין יש להנפש חיבור קצת ואינו נשכח, והבן. (עיני שמואל)

מיתבי ראה את הכושי כו' נראה. דהמקשן בעי לאוכוחי מהך ברייתא בכל דבר שהוא מצער להאדם אומר דה"א. ולפי המירון ק' לכאורה למה לא תני כולם ביחד, ומחלק כמה שתירץ. אך י"ל משום דהראשונים הם כולם ממעי אמן. (ראמ"ה)

הרואה את הכושי. ירושלמי פ"ט ה"א, ושם לא חשיב בהקנים דמקשה הכא לריב"ל, והמילוק בין נשתנה אח"כ לממעי אמו מבואר גם שם. (יפ"ע)

ואת הקפח. גירסת הרי"ף והרא"ש ופתויי הראש, ועיין עור וש"ע או"ח סי' רכ"ה ס"ח וכפרש"י הכא ד"ה ופתויי כו' ועב"ג. (נמוקי הגרי"ב)

את הקיטע. שבת סה ע"ב. (מא"נ)

פתויי הראש. ברי"ף ורא"ש ל"ג לה. (נמוקי הגרי"ב)

ואת פתויי הראש. ברש"י גרים לה בנגא לאשומה. וכ"ה כמעט בכל הראשונים ז"ל וב"ל דאף דוולאי לפירש"י יכול להיות אחר שנולד מ"מ אין עליו שום ברכה אינו מצער לאדם. (ראמ"ה)

ראה בריות טובות. תנחומא ויאל, ירושלמי פ"ט ה"א, וע"ז פ"א ה"ט, ושם נוסח הברכה שכן ברא בריות נאות בעולמו. (יפ"ע)

בריות טובות. שבת נ ע"ב ד"ה בשביל, ר"ה לא ע"א ד"ה שברא. (מא"נ)

על הזיקין. מולין פו ע"א ד"ה זיקין. (מא"נ)

מאי זיקין וכו'. בהגהות מהרי"פ עי' ערוך ערך [זק] מה שפי' כו'. קאי אלקמן אמר שמואל בוכא דשמע כו'. (בנא"ר)

נהירין לי. ירושלמי פ"ט ה"ב אמר שמואל חכים אנא בשקקי שמיא כו'. (יפ"ע)

שבילי דשמיא. (ב"ב ז ב') מוס' ד"ה נהרדעא. (לבוש, מא"נ)

וילון. מגיגה יב ע"ב ד"ה נכנע. (מא"נ)

שמואל רמי. ילקוט מיוב תתקד. (יפ"ע)

וא"ל עוקצא וכו' כל מאן דהוה טריקא ליה עקרבא לא הוה חיי. ובגא הקב"ה שמתים לעקרב, עי' מ"ש בכתובות דף ג' ע"ב. (יעב"ץ)

מאי כימה. ר"ה יא ע"ב ד"ה יום, וע"ש כה ע"א, פסחים לד ע"ב ד"ה מעולם, ב"מ קו ע"ב ד"ה וקיימת, תענית פה ע"א ד"ה וזורעה. (מא"נ)

כמאה כוכבי. פי' ולא מאה ממש, רק דנראין כמאה, וע"ז אחר א"ל דמכנפי וכו' והוא כדלעיל (מז:) גבי תשעה נראין כעשרה, כנ"ל נכון בעז"ה. (רש"ש)

וא"ל דמבדרן. בדר בארמית כמו פזר בעברית. (ר"י לנדא)

"יותא" מאי "יותא". גירסת הילקוט איוב ט' זוגיתא מאי זוגיתא. (מרא"כ)

זנב טלה. (ר"ה יא ב') מוס' ד"ה יום, (ב"מ קו ב') מוס' ד"ה וקיימת. (לבוש)

רש"י. ד"ה בכלי אובד. דיאוש בעלים לאחר יב"ח. בב"מ פ"ב ע"ש (כד ב') בעובדא דאבוה דשמואל. (רש"ש)

בא"ד. ואם נמצא לאחר קובות כו'. נ"ב דם"ל לרש"י דר"ה ויוה"כ כרגלים, דאל"כ מאי איריא אחר קובות אפילו אחר פסח ועצרת נמי ודו"ק. (תפל"מ)

ד"ה הדרניקוס. רודפ"ם. אפסר שכוון למ"ש בגרמזים ונטור פי' רכ"ה שהוא מלא יונלת. (מל"ה)

ד"ה פתויי ראש. כגמטת. היינו לבד, כמו גמטת דגרס. (יעב"ץ)

דף נט ע"א

גמרא. נטל שני כוכבים מכימה והביא מבול לעולם. רשם הסנה (יא:). (מרא"כ)

נטל שני כוכבים. ילקוט נח מו. (יפ"ע)

אין הבור מתמלא. [לעיל ג ע"ח], סנהדרין טו ע"ח ד"ה אין. (מא"ג, לבוש)

אין הבור מתמלא. מדרש שמואל פכ"ז, ועמש"ל ג ב. (יפ"ע)

אין קטיגור. ר"ה כו ע"ח. (מא"ג)

אין קטגור. ירושלמי ר"ה פ"ה ה"ג יומא פ"ז ה"ב בשם ר' לוי. (יפ"ע)

מאי זועות. ילקוט יחזקאל שפא. (יפ"ע)

אובא טמיא. שבת קנב ע"ב. (מא"ג)

בשעה שהקב"ה. בירושלמי פ"ט ה"ב ח"ל כן אליהו לר' נהוראי שהוא ענין נער בשביל החורבן, ולא כדשבב ר"נ ור' אמא שהוא ענין כעס. (יפ"ע)

מוריד שתי דמעות לים הגדול. לפוס מסקנא קושטא קאמר, אלא דרטין רטין ולא ידע מה רטין, ויש דגרים בגו שוד גדול נודע לי"ח, ב' פעמים "דמעה" גימ' רחל מבכה על בניה, על בוניה, מחמת מניעת ט"ל אורות או"א (כמ"ש בס"ד בספר ליקים ופרחים) והיינו מוריד (הטי"ל לה"א אחרונה שהיא יס סוף) לים הגדול, אמא, שהיא ולאי יס הגדול שמשם בא שפע ט"ל, ועי"ז מתמתק היס האחרון ונעשה ג"כ לים הגדול כעובדא דאמא, והעולם מתנסס, לכן שערי דמעות לא נעלו [ב"מ נט.]. (יעב"ץ)

מוריד שתי דמעות לים הגדול כו'. עי' זהר שמות י"ט ב' ומבן. (מהרש"ם)

רב קטינא דידיה אמר כו'. עי' מהרש"א. ואנכי ל"י בזה שום גמגום, אלא מלינו רבות בש"ס ואב"א אף שאין שום פירכא על המירוץ הא' ויהיה זה כמוהם, וכ"ש הכא דא"ל הא והא אינא. פעם בזה הזיעה מסבה זו ופעם מזוגלתה. (רש"ש)

מאי רעמים. ילקוט תהלים תתיז. (יפ"ע)

ענני בגלגלא. חולין פו ע"א ד"ה ונתנו, מנחות סט ע"ב ד"ה מיטין. (מא"ג)

ומתבר גזיזי דברזא. נ"ל נ"ל דברזא בלי"ת. (יעב"ץ)

אמר אביי. בירושלמי פ"ט ה"ב ע"ס קמתא דירושלמי, ומובא בתוס' ד"ה על. (יפ"ע)

מאי ברקים א"ר ברקא. נ' דקמ"ל דאפילו אחד מברכין, דע"כ אחד חלוק ממה משניס דלהכי קב"ה, כדלקמן, הלכך צריך לאשמעי'. ולולי דמתפיקא לחדושי מילתא, הו"א דרבא בא לאפוקי ברקא תקיפא דלעיל, דאז צריך להמתין על הרעם ולברך מיחד דכולה חדא מילתא היא. ואולי לזה נתכוין רש"י ז"ל שכתב ברקא אישלוזיר"א לשו מרמיק נהר וכוונתו על המראה הנראית, ולעיל פי' על גוף הברק דשייך תקיפא ומיתבר, גם אפשר שזהו ברקא יחידאה ודו"ק. (ראמ"ה)

ל"ק הא דקטר בעיבא כו'. והא דאמרי אינשי שמתא כד מפתח כו'. משום דבעינא לאפרא לא יהוי מיטרא כלל.

א"ר אלכסנדרי. ילקוט קהלת ע"פ והאלהים. (יפ"ע)

מאי מברך. מאי דאיתא הכא ע"ס בתמיתא תנא. בירושלמי פ"ט ה"ב הוא ע"ס ר' חייא בשם ר' יוחנן גם לא נזכר שם וקיים בתמהרו. (יפ"ע)

ברוך זוכר הברית ונאמן. נ"ל נאמן בלא וא"ו, (עי' מאור מהרא"ו לאו"ח סימן רכ"ט סק"ח). (רי"י לנדא)

והכתיב ברקים למטר עשה. מה שניין בחורה אור מהליס קלה שנוס הוא, דהתם ליכא רמיזא ממעשה בראשית. אבל הוא כתוב בירמיה (ס"י) בפסוק לקול המון וגו'. וכתיב לעיל מיניה עושה אדן בכחו וגו'. (יעב"ץ)

אמר אביי כרוך ותני. [עפירש"י. ול"נ דמפרש לתתני' ע"פ מדה י"ט מל"ב מדות מדבר שנאמר בזה וה"ה לחמרו וכה"ג בתבתי בשבת (קנה.)]. (רש"ש)

עושה מעשה בראשית. עי' לתס שמים, ועי' מור וקציעה (סי' רכ"ז). (יעב"ץ)

הרואה רקיע בטהרתה כו'. עי' שו"ת בית אפרים ח"ח סי' ז'. (מהרש"ם)

אמר אביי כי אתא. בירושלמי פ"ט ה"ב אמר רב חונא ובלבד בימות הגשמים ולאחר שלשה ימים. (יפ"ע)

ופליגי דרפרם ב"פ. משמע דגם ריב"ל פליג. והיינו משום דל"ס הלכתא למשיחא. (ראמ"ה)

רש"י. ד"ה אובא טמיא. ודומה לו בגמ' כלים. ל"ל בגמ' אהלות פי"ז מ"ז, עי' רש"י שבת (קנב:).

בא"ד. ודומה לו בגמ' אהלות. (פי"ז מ"ג) המורם מלא טומאת ופי' כו' כל"ל. וכל"ל בדבריו בשבת (קנב ב'), ובפי' לתורה פ' מקץ (מ"ח ח). (רש"ש)

תוספות. ד"ה על הרוחות. ירושלמי כו'. נראה דגמ' דילן ל"ס דאיכא ברכה בגתת בלל, דהא אמר אמר דרומות הוא זעפא, ואיהו ל"ס ליה לפלוגי בין הני ב' בדבות, דהא אמר לקמן כרוך ותני. וג' בירושלמי סבר בכ"ד המלוי בתוך ל' יום אומר עו"ב. וכן גורס בדר"י בשבת בזמן שרוחות לפרקים אומר עו"ב, ומפרש עלה, אחד לל' יום. ר"ל ולאפוקי יותר. ובגמ' דילן איתא עד ל' יום, ר"ל מן יותר עד ל"י ולא עד בכלל. (ראמ"ה)

ד"ה הלכך (שייך לע"ב). ועי' בתוספת תענית ברש"י (ז: ז.). (ר"ש קצנלבוגן)

דף נט ע"ב

גמרא. הרואה חמה בתקופתה. עיין ר"ה ח ע"א ד"ה לתקופת. (מא"ג)

הרואה חמה. גם בירושלמי פ"ט ה"ב הוזכר זאת, אבל לא מציים התם דהיינו לכ"ח שנים, ולהש"י שם לא קאי רק על רקיע בטהרתו שאז החמה בטוגהה, ולבנה היינו אז לבנה, ועי' ערוך שיש שאינם גורסים גם בבבלי הך דאמרי, ובפנ"ח. (יפ"ע)

פרת אגשרא דבבל. מזה הטעם מנה הירושלמי פ"ט ה"א הברכה דעל פרת בין הברכות שעל בבל. (יפ"ע)

הרואה דגלת כו'. עי' יבמות דף קכא ע"א ותו הלי גברא וכו'. (ריחל"מ)

אומר הטוב והמטיב. פסחים קא ע"ב ד"ה שינוי, תענית רש"י ד"ה מאימתי. (מא"ג)

א"ר יהודה. בד"ר פ"ז רב יהודה בר יחזקאל בשעה שהיה יושב הבשמים יורדין היה מברך כו', ובב"ר פי"ג, ובירושלמי פ"ט ה"ב, תענית פ"ח ה"ג ר' יהודה כו' כך היה יחזקאל אבא אומר בשעה כו', וכ"ה בשו"ע סי' י"ח. (יפ"ע)

על כל טיפה וטיפה. עיין רבה כי תבוא. (מצפ"א)

דשמע משמע. (תענית ו ב') רש"י ד"ה מאימתי. (לבוש)

דשמע משמע היינו בשורות טובות כו'. ולאי דגם דחזי הוא בכלל בשורות טובות לענין הטוב"מ, אלא כיון דבדחזי יכול לברך מודים שפיר קמ"ל דאם הוא באופן שיכול לברך הטוב"מ, הטוב"מ עדיף. ולכן פירש"י ז"ל בשינויא דגמ' דפורתא מודים ובוצע הטוב"מ. וגם ליבגא דהטוב"מ משמע עפי' מברעב זנתנו, ולפ"ז ל"ל דטובא הוא כדי רביעה, ומ"מ פסקו הפוסקים דגם פורתא מברך הטוב"מ. דכיון דמסקינן דעל טובה קרקעו מברך. ודאי ל"ס למיפק בלשון ברעב זנתנו דלא גרע מכל הטובות שבעולם כמו מלא מליאה וכדומה. והא דאמר לאתא טובא, ר"ל אפילו בטובא א"י לברך הטוב"מ בל"ל ברעב. (ראמ"ה)

אית ליה ארעא כו' והא תנן בנה כו'. בלא"ה ל"ק מתניתין דרשא אסיפא מ"ס בימ מבשמים, משום דבשמים וזול היא טובה משותפת לו ולאחרים כדמי בבריתא שלו ושל אחרים כו'. אבל הסתא דאמרין דמשום קרקע שלו מברך, סבר דל"ס לגרופי קרקע אחרים. דטובות מוחלקות הן, כל טופה למקומה. והוי כמו בנה הוא וחבירו, ומשני דמ"מ כיון דא"ל שותפות מברך הטוב"מ. ואהא מייתי מברייתא אחרינא דדוקא שלו לבד מברך שהחיינו. וגם ליבגא דעל שלו ועל ש"ח משמע דלאו דוקא טובה אחת דפלגינהו בעל ועל. ול"מ לשנוי דמתניתין בשותף גמור. דא"כ מה בין בשמים לבית. ומאי פסקא דנקט הכא זמן והכא הטוב"מ, והמקשה וכל היכא דליא כו' פריך אכולי מוגיא דאיהו ס"ד בטעמא דשניין בו"כ משום שהוא בעצמו גמר הענ"ו והקנין ולא בידי שמים לבד, לכן מברך שהחיינו ונתן לנו כח לעשות חיל, ובירושלמי שהבא התוס', ומ"מ בשותפות לו ולאחרים מברך בכל גווני הטוב"מ. משום לכלול גם חבירו. או משום דלחבירו הוי כנתן במתנה. (ראמ"ה)

הא דאית ליה שותפות. לפמ"ש הרא"ש הטעם מ"ש בירושלמי פ"ט ה"ג דבנתן לו מבדך הטוב"מ משום דגם להנותן נחשב טובה ואית ליה שותף, מוכרח דגם הירושלמי אית ליה הא' סברא, ועי' שנו"א שכתב טעם אחר לדין הירושלמי בנתן לו. (יפ"ע)

ילדה אשתו זכר וכו'. עי' תוס' לעיל מ"ג ע"ל ד"ה הוחיל. (לבוש, מא"ג, רא"ג)

התם נמי דאיכא אחי. פירוש אע"ג דלית ליה אבא ובנים. וכי אית ליה, אע"ג דלית ליה אחי, וכי ליכא לא הא ולא הא, לא מברך הטוב, וי"ע אי מברך שהחיינו בבה"ג, ול"ל דימתין מלברך עד שיכלו שבשים ימי אבל או"א אז יברך שהחיינו, כדנהוג עלמא למנוע אמירת ברכת שהחיינו בשמלות ישנה. (יעב"ץ)

דאיכא בני חבורה דשתו בהדיה. עי' מ' גיטת ורדיס מ"א מלק א"ח כלל ל' סימן ו'. (ג' מהרש"א)

רש"י. ד"ה כל כ"ח שנין. שבסוף כ"ח כו'. [מה שנדפס בגליון שבתחלת הוא שבוש]. (רש"ש)

בא"ד. תליית המאורות בשבתאי. עיין בר"ה דף י"ב. (מצפ"א)

ד"ה בגהי. ליל כדאמר בפסחים כו'. עי' לעיל (ד.) בפלגא אורתא דמליסר בגהי מרמיסר, אלא פרש"י שם בגהי ליל, אלא יום ע"ס, וכ"ע אמאי לא פי' ג"כ כאן כמו שם ודו"ק. (מל"ה)

ד"ה שבתאי. וסימנך דב"ז הגא"ו. הוא סימן ימי השבוע שהתקופה נופלת בהם בראשי מחזורים קטנים. (יעב"ץ)

ד"ה משיצא חתן לקראת כלה. עי' רש"י תענית [ו:] פי' ל"א שוקים מקלמין מים שוק מקלח ושוק אחר בא כנגדו. (מל"ו)

ד"ה שמע משמע. שבשרוהו לאמר ל"ל למתר. (ר"י גינדא)

ד"ה ולבסוף. שכן בשרוהו מת אבוי ויורשו כו'. ר"ל דלהכי לא מקרים אטובה, דבכ"מ הבטיב קודם, אלא לפי שהירושה באה על ידי המיתה. אע"ג דקיי"ל כב"ש ברפ"ח דמקדמי יין לקידוש, התם כדאמר טעמייהו. ואע"ג דה"ל היכא טעמא דחביב, ואיכא למ"ד בירושלמי סוף סוכה דמדלף מחביב, מ"מ ליכא טעמא דהיין גורם כו'. מ"ל דהתם עכ"פ אפשר ליין בלא היום. אבל הכא אי"א לירושה בלא מיתה. אי' י"ל דכיון שחייב אדם לברך עה"ר בשמחה כעל הטובה אי"כ ליה הכא סברת חביב כלל. (ראמ"ה)

ד"ה שינוי יין. שהה יין בסבולה. עי' תוס' פסחים קא סוף ע"א ד"ה שינוי, ובטור סימן קע"ה, ועי' מ' גיטת ורדיס מ"א כלל ל' סימן מ"ד וסימן מ"ה בסופו. (ג' מהרש"א)

בא"ד. והמאן לו יין אחר טוב מן הראשון. ולרמב"ם שמשונה בתוארו אדום ושחור או יקר ומתוק. (ג' מהרש"א)

תוספות. ד"ה הטוב והמטיב. דלוקא אין לחיים בה תרתי כו'. עי' תוס' פסחים קא שכתב ט"א לפי שזכו כרמיהן בדמיהן של ישראל, וטוב שלא הסריחו והמטיב שיתנו לקבורה יע"ש. (מל"ה)

בא"ד. בירושלמי דמילד מברכין. ה"ת, ע"ש ובפנ"א. (יפ"ע)

ד"ה ור"י. מכש"כ לגבי רב חונא הלכתא כוותיה. עי' תוס' לעיל (לט:) סד"ה מברך. (מרא"כ)

בא"ד. בירושלמי. בפ"ט ה"ג, והגר"א גורס אפי' שחקים חדשים הם לו. (יפ"ע)

דף ס ע"א

גמרא. כח דהיתירא עדיף. לבאורה אדרבה לר"י דמבבר היינו כחא דהיתירא (יותר), שהרי אסור לברך ספק ברכה לבטלה. ואולי ברכת שהחיינו שאני דזמן אומר אפי' בשוק. (דבנ"ח) כח דהיתירא עדיף. עי' א"ר סי' כ"ב, ובצל"ח כאן. (בנא"ר)

ולא מהני רחמי. ילקוט הלא קכט. (יפ"ע)

לאחר שדנה. עב"ר פע"ב, תנחומא ויצא, וירושלמי פ"ט ה"ג דמשמע שם דבאמת שמעינן מהתם דמהני רחמי ומוקי למתני' ביושבת על המשבר, גם מ"ש כאן דלאה נתפללה, התם איתא דרחל נתפללה. ילקוט ויצא קכט. (יפ"ע)

אין מזכירין מע"נ. בירושלמי שקלים פ"ו ה"ג יומות פט"ז ה"ד ע"ס ר' לוי. (יפ"ע)

תוך מ' יום הוה. (סנהדרין כב ח') תוס' ד"ה ארבעים. (לבוש)

שלשה ימים. ילקוט מזריע תקמז, ובראה דמשם קבל לאו ע"י תשמיש בימי עבודה קאמר, דא"כ גם אחר ג' חדשים יש לחוש כדמוכח ביבמות מב.), וע"כ הכא בלא שימוש, ומשום דאפשר לעפה שתתחלק לשנים, וחכם ח' אמר שקודם ג"ח יש איסור במוך כ"ז שא"י אם היא מעוברת. אבל דוחק לאוקמי בריאתא בר"מ, דלתכמים דשומר פחמים ה' אין מילוק בין קודם ג"ח לאח"כ, וקנ"ל דפחמים קאי על העובר, ועד"ש שמ"ר פ"ג קורין לפחים יעוקת, וקודם ג"ח אינו בכלל פחים אולם למש"ל ח"ס בפשיטות יותר. (יפ"ע)

משלשה ועד ארבעים. סנהדרין כב ע"א ד"ה מ' יום. (מא"ג)

מגג חדשים ועד ששה יבקש רחמים שלא יהא נפל. אבל ומשם ואילך כי יולד יצא מכלל נפל, אפילו נולד ליום אחד בשביעי הרי הוא בר קיימא דיולדת לשבעה יולדת למקומעין, וכשנכנס רק אפי' שעה במקלת היום הראשון סגי לה, ועיין שאילת יעב"ץ ח"ב (סי' קיב). (יעב"ץ)

ומי מהני רחמי והאר"י כו'. מעיקרא ס"ד דשלא בדרך נס א"א כלל כדר"י, ובדרך נס אפשר לעולם כעובדא דלאה, וס"ד דמתפללין על הנס. ומשני ל"ק אין מזכירין מע"נ. ול"ב ק"ל דילמא התפללה לאה ודנה דין ולא תשבה לשוא, להכי מחלק בין תוך מ' לאחר מ'. וע"כ שאינו בדרך נס. דבדרך נס ל"ס לחלק, להכי פריך מדר"י (קלא מזה מלאתי בגל"ח). (ראמ"ה)

איש מזריע תחלה. ויק"ר פי"ד ומפיק שם עוד מקראי. (יפ"ע)

מעשה בהלל. ילקוט תהלים תתעא, וירושלמי פ"ט ה"ג היה בא בדרך כו' על כל אדם שא"ל כן, וקאמר הלל הזקן אומר היינו שמביא ראיה לזה מקרא משמועה כו'. (יפ"ע)

אמר רבא. ילקוט שם. (יפ"ע)

כל היכא דדרשת להאי קרא מרישי' לסיפי' מדריש מסיפי' לרישי' מדריש מרישי' לסיפי' כו'. כל"ל. (בנא"ד)

ההוא תלמידא. ילקוט ישעיה דש, איוב תקכז. (יפ"ע)

חטאה את. [לעיל ד ע"א], גיטין נה ע"ב ד"ה אשרי. (מא"ג, לבוש)

בבניסתו. הוא דעת בן עזאי וכן מפורש בירושלמי פ"ט ה"ד. (יפ"ע)

וכשם שהוצאתני לשלום כך תוליכני כו'. עי' לעיל (ל.) היכי ממא כו' שתוליכנו לשלום כו' בלשון רבים, ואולי יש לחלק קצת. (מרא"כ)

ל"ש אלא. בירושלמי [פ"ט ה"ד] הל"א במדורת עו"ג כו' ובמקום שהורגין אפי' בישראל צריך לברך ועפנ"א. (יפ"ע)

הנכנס למרחץ. בירושלמי פ"ט ה"ד מחלק בין מרחץ הנסוקת לשאינה נסוקת, וכן בפ"ד ה"ד ע"ש. (יפ"ע)

יהי רצון מלפניך ה' אלהי שתצילני. גירסת הרי"ף והרא"ש שתכניסני לשלום ותוציאני לשלום ותפילני מהאור הזה ומכיוצא בו לע"ל. (ר"י לנדא)

אמר אביי לא לימא אינש הכי דלא ליפתח כו'. מזה תמהתי על נוסח ידוי של שכ"מ המבואר בטוש"ע יו"ד ש"ח בשם הרמב"ן "ואם אמות הבא מיתתי כפרה" ואולי דנטה לומת שאני. אבל קשה מנ"ל לחלק הלא אמרי' לעיל (י.) אפילו מרב חדא כו' אל יומנו עצמו מן הרחמים. (רש"ש)

הנכנס לבית המרחץ וכו' כי נפיק. אולי גם משום חשש עילוף כדאיתא בשבת (י:). (דברי נחמיה)

כי נפיק מאי אומר. תימה דבמוסתפתא מבואר דאומר מודה אני שיצאתי לשלום ויה"ר שאגיע לבתי לשלום. (מל"ה)

ר' אבהו על לבי בני אפחית כו'. בכתובות (קב.) איתא להך עובדא ובלשון אחר קלת ע"ש, ונראה דהיא היא. והמלייעים שכתו לעיין כאן ושם. (רש"ש)

היינו דר' אחא דא"ר אחא. ב' תיבות אלו צריכין למחוק, ועניין הנכנס להקיז הוא ענין בפ"ע, ועי' בר"ף ורא"ש. (ר"י לנדא)

ר' אבהו על לבי בני אמר היינו דר' אחא דא"ר אחא הנכנס להקיז. ט"ס דמוכח כאן, דמאי ענין הך דר' אחא דהנכנס להקיז לעובדא דר' אבהו, ובש"ס ד' פפד"מ דאיתי דלא גרים רק היינו דר"א היינו ר' אחא דס"ל דכי נפיק מבית המדרש נ"ל מודה אני לפניך שהצלתני מן האור. והנכנס להקיז הוא מימרא קמא בגמרא, ענין בפני עצמו, וענין יעקב דאיתי הגירסא אמר רב הנכנס להקיז, וג"כ נכון אבל הגירסא בדפוס וויען דא"ר אחא משונא. (מהרצ"ח)

אמר היינו דר' אחא. אף דתמניא גופה מוכח דאיכא חשש דלהכי מחייב מ"מ הודאה אינו חייב רק בסכנה קרובה יותר. ולאיה דברושלמי איתא בתפילה מהיזק חמין ומפולת [וכנ"ל לפמ"ש בח"ק דמתני' הנכנס לכרך] ובגמ' דילן כללייה בלשון כיולא. (ראמ"ה)

דתנא דבי ר' ישמעאל. ילקוט משפטים שלב. (יפ"ע)

רש"י. ד"ה ת"ר. בן עזאי אמרה כו'. ולפמ"ש בתמני' בשם הירושלמי נראה דמ"ק אמרה. והא לא חשיב ג'. לפי האחרונה נ"ש להיליאה רק לתפלת הדרך. משא"כ לבן עזאי דמשום ההולאה צריך לעקור כמו בכניסה. (ראמ"ה)

דף ס ע"ב

גמרא. הנכנס לבהכ"ס. ירושלמי פ"ט ה"ד בלשון אחר ע"ש. (יפ"ע)

התכבדו. שבת קיט ע"ב, יומא ל ע"א תוס' ד"ה מצווה. (מא"נ)

הנכנס לישן. לעיל ג ע"א ד"ה מאימתי וע"ש ד ע"ב וברא"ש. (מא"נ)

אומר משמע ישראל (ברכות ב א') תד"ה מאימתי. (לבוש)

בברכת ק"ש. ותן חלקינו בתורתך. עיין בגל"ח שהקשה מ"ט לבקשה זו בשעת הליכה לשינה, שהאדם בטל מתורה אז, ע"ש. אמנם הדבר ידוע דבזמן השינה ההשאה עולה למעלה, אם זכתה מכינים אותה מישיבה של מעלה ולומדין תורה עמה, ואם לא זכתה דומין אותה לבר, והשדין מטעין אותה בדברי שוא כנודע. וזה שאנו מבקשין בעת שהולכין לישון, ותן חלקינו בתורתך, ואל ידאו אותה לבר חלילה. (עיני שמואל) כי מתער אומר. [לעיל יב ע"א ד"ה להגיד, וע"ש יד ע"א ד"ה ימים, וע"ש מו ע"א ד"ה כל]. פפחים קד ע"ב ד"ה כל. (מא"ר, לבוש) כי מתער. בירושלמי פ"ד ה"ב דתי ר' יוחי אמרין כשנוער משנתו אומר בא"י מחיה המתים רבוני מטאתי כו', ועי' גליון שם. (יפ"ע)

אתה יצרתה. עי' לוח ארש [בסידור, בברכת אלהי נשמה. (יעב"ץ)

כי פתח עיניו לימא פוקח עורים. ובר"ף ורמב"ם ורא"ש הגי' כי מנח ידיו על עיניו, ע"ש, והגהותי לבוש"ע פ"ח סי' מ"ו. (ר"ש סירבש)

כי תריץ ויתיב לימא כו'. אע"פ שצריך לבוש חלוקו בעודו שוכב, כדאי' בבוש"ע סי' ב'. וי"ל ויתיב לאו דוקא, אלא מיקם כשמנענע אבריו ולוקח בידו החלוק צריך לברך, והטור שינה והקדים כי לבש לכי תריץ ויתיב. (מל"ה)

כי לביש. ירושלמי פ"ט ה"ג, ומשמע שם שבכל פעם כשלובש מברך כן. (יפ"ע)

כי אסר המייניה לימא כו'. היינו מגור המפסיק בין בשרו לערוה, וי"ל דעד עכשיו היה חוגך בטליתו על לבו שלא יהא לבו רואה את הערוה כשמברך. (מל"ה)

כי מעטף בציצית. שבת כה ע"ב ד"ה ומתעטף, סוכה לט ע"א ד"ה עוברי, מנחות מב ע"א. (מא"נ)

כי מעטף בציצית כו' כי מנח תפילין כו'. משמע דהנחת תפילין אחר ציצית, וק' על הנ"י. וא"ל דהכא בטליתא קטן, דהא נ"י ס"ל דעל ע"ק אינו מברך להתעטף רק על מצות, ומבואר מהכא דאף טליתא גדול קודם. ואפשר לישב בדוחק דש"ס דהכא אזלא אליבא דמ"ד לילה לאו זמן תפילין ותשוב ציצית תדיר דינהג אף בשבתות וי"ט, ואמן קי"ל דלילה זמן תפילין ותשוב תפילין תדיר טפי דינהג אף בלילה מדין תורה, וזה ווחק. וי"ל בפשיטות טפי דש"ס דילן אזלא אליבא דמ"ד לילה זמן ציצית כרבנן דר"ש, ותשוב ציצית תדיר. עי"ל דלדעת הרא"ש כסות יום מייב אף בלילה א"כ מצות ציצית תדיר ודו"ק [ועי' שאגת אריה סי' כח]. (מל"ה)

כי מנח תפילין. עי' ירושלמי פ"ב ה"ג שיעור בנוסח הברכות, ויש מגיהים שם שנ"ל כמו הכא, וע"ע בפ"ט ה"ג ובפנ"א. (יפ"ע)

מברך על הרעה כשם. לקמן סג ע"א ד"ה המשתף, פסחים נ ע"א. (מא"נ)

א"ר אחא משום ר' לוי. בירושלמי פ"ט ה"ה, ובויק"ר פכ"ד, ובשוש"ט סימן קא, ובילקוט תהלים תתנד, ע"ש ר"ה בשם ר' אחא. ובילקוט חיוב תתנא ע"ש ר' אבהו. (יפ"ע)

מאי קראה חסד ומשפט כו'. לכאורה תמוה דהא מפורש במתניתין מקרא דוהאבנת, ולפי מעיקר הבראה קמייתי, הו"ל לאתויי לענין בפיסקא דעל הנסמים כו'. ועמ"ש לקמן אפיסקא דבכל נפשך. (ראמ"ה)

ר' שמואל בר נחמני. בויק"ר [פכ"ד] ושוש"ט [קא] ירושלמי [פ"ט ה"ה] ע"ש ר' מנחומא בר' יודן, ובילקוט חיוב [תתנא] ע"ש רבב"א א"ר יוחנן, מנחומא תצוה בלא שם אומרו. (יפ"ע)

בה' אהלל דבר באלהים כו'. עי' הגהת הגרי"פ, וסיים וכן בר"ף הטעתיק על נכון, אבן מה יעשה הרב בהא דלקמן כום ישועות כו' דנקרא קדיש ברה כו' לכום ישועות. ועי' גיטין (עה:) אתקין שמואל כו'. (רש"ש)

ר' תנחום אמר. בויק"ר [פכ"ד] ושוש"ט [קא] וירושלמי [פ"ט ה"ה] ע"ש רבנן, ספרי ואתחנן לג ע"ש ר"ע, ילקוט חיוב [תתנא] כבגמ', ובואתחנן תתלו ע"ש ר"ש בספרי, מנחומא יתרו בלא שם מ"ד. (יפ"ע)

ורבנן אמרי. בויק"ר וירושלמי ע"ש ר' יהודה בר' פליון, ובשוש"ט ע"ש ר' יהודה בר' שילא, ובספרי ע"ש ר"ע, ובילקוט חיוב כבגמ', ובואתחנן בספרי' מנחומא יתרו כו'. (יפ"ע)

אר"ה אמר רב. ילקוט חיוב תתנא, ושם ליתא אמר רב. (יפ"ע)

תוספות. ד"ה מפליא. בב"ר. פ"א. (יפ"ע)

בא"ד. ואינו יכול לשמור בו יין. [מלא יין ליתא שם]. (רש"ש)

ד"ה כי שמע. והוא נהנה מן האור. ואפילו הוא קומא נהנה מן האור כדאי' במגילה (כח:). (מל"ה)

ד"ה כי פריס. וה"ה לכל כונע כו'. כתבו כן לאפוקי מהרי"ף ז"ל שהשמיטו מפני שדעתו ז"ל שהוא רק בח"מ שראוין לסודר. וע' פסחים קיא ע"ב. (ראמ"ה)

בא"ד. אבל אם אינו נהנה כגון שהוא שוכב על מטתו. כמדומה ר"ל חולה שאינו יכול לעמוד ולילך, [ובערא"ש ובפסקי הרא"ש ובהגהות שם]. (יעב"ץ)

ד"ה אשר קדשנו. ודוחק לומר דלא הוצרכו ג' ברכות דלהנים ועל מצות אלא בשבת ועבר עבירה. ל"ע דהתוס' במנחות שם כ' דלרש"י היכא דבא ומזר וכירך על של ראש ליכא עבירה כלל אלא מצוה ושכר ברכה יע"ש, וגם איכא לאוקמי ג' ברכות דשמעתין אריביה היינו כשאין לו אלא של ראש לבד. (מל"ה)

בא"ד. ודוחק לומר. עיין תוס' מנחות (לו.) ד"ה עבירה ובאלא"ה יש לומר דעיקר הברכה נתקן היכא דאין לו אלא של ראש עיין רמב"ם פ"ד מתפילין. ומה"ת מו כשאש מברך על מצות עיין מרדכי בה"ק ובהכי מיירי הש"ס דכאן, ולק"מ קושי' המעדני יו"ט, ועיין מ"ש זקני הב"ח בחו"ח סי' כ"ה ביאור הסוגיא דמנחות לרש"י, וי"ל בתפקנא מיירי ר"ח משמיה דר"י בבה"ג דאין לו דק להס"ד לא מצינו למימר כן דמשמע לי' חוזר ומברך אותה ברכה עצמה וא"ש הכל לנכון ודו"ק. (רש סירבש)

דף סא ע"א

גמרא. הכל לטובה. כבר אמרה שלמה בתלמוד [קהלת ג, יא] הכל עשה יפה בעתו. ואמר [משלי טז, ד] כל פעל ה' למענהו וגם רשע ליום רעה, ר"ל ואם תתרע לרשע לגמות על ידו טוב, וסוף סוף גורה חובתו מן האדם בטובתו, כדאמרינן על הפסוק [תהלים קיח, א] הודו לה' כי טוב כי לעולם חסדו. ויש עושה מלאת ומתרעי לו, אם שמא יטוב, ואם למען נסות בו את עולמו ולכפול שכרן של צדיקים שנתנסו בו ועמדו בנסיון. (יעב"ץ)

וארי"ה אמר רב משום ר"מ. ילקוט קהלת ע"פ אל תבהל, ושם לא"ר יהושע משום ר"מ. (יפ"ע)

דרש ר"נ ב"ר חסדא כו'. כאן נ"ל פיסקא דבכל נפש כו'. וכ"ה בע"י. (ראמ"ה)

דרש ר"נ. ילקוט בראשית כ. (יפ"ע)

אלא מעתה בהמה דלא כתיב בה וייצר כו'. [עיין רש"א בח"א, ותירוצו מגומגם. ולענין קושייתו נ"ל דמה שהיא הולכת בטבע ברייתה שלא להזיק ולסור למשמעת האדם למלאכה ולמריאה ולמשא וכיוצא, זה נקרא יצר טוב]. (רש"ש)

אלא מעתה בהמה דלא כתיב בה כו'. ע' בספר בתר אבראם. ונראה דרבנן דר"מ דהמפלא סברי דוילר דבהמה לכתוב אתי כריב"ז בב"ר שם. (ראמ"ה)

והא קא חזינן דמזקא כו'. עי' אבות דרבי נתן פט"ז [מ"ג] ובנין יהושע שם בזה. (מהרש"ם)

דא"ר ירמיה בן אלעזר. ויק"ר פי"ד ע"ש ר"ל, ובב"ר פ"א ופי"ז, ובתנחומא תזריע ע"ש רשב"ג, שוש"ט סי' קל"ט בלא שם, מ"ד ומילקוט תהלים תתפז ע"ש ר' שמואל, והוא ר"ש ב"ר נתנן בבב"ר ותנחומא. (יפ"ע)

דו פרצופין. סנהדרין לח ע"ב ד"ה אמור, פסחים קד ע"ב ד"ה חוץ, ב"ב כה ע"א ד"ה רוח, בכורות נה ע"ב ד"ה מיטרא, לעיל ו ע"ב. (מא"נ)

פרצוף. פי' בערון גוף. (ר"י לנדא)

רב ושמואל חד אמר פרצוף כו'. עי' ענין זה בתורב בספרי קהלת יעקב, שבארתי שם סוד ענין זה, וכל הקושיות דמקשה הכא הכל בכתב מיד ה' עלי השכיל, ע"ש בתורב בערך בערך זב ובע' פרצוף. (מל"ה)

אילימא פורענות דנחש והתניא כו'. ואף דהנחש ולאי נתקלל תחלה, הוא משום חטא ההשתה בעצם. אבל בתכילה גופה האדם נענש תחילה, ואהא מייתי מרבי דמוכח מינה דמתחילין מן הקטן, וא"כ מסתמא גם כל החיים קדמו. ולאיתי מקשים דילמא משום שקדם בעצה תחלה כמו בפרעה ומצרים. ויתמה לי דאי הוי גם בקללה כבוד הגדול להתחיל בו. לא הוי מהני קדימת הקטן בעבירה להתחיל בו, דא"כ מצינו חוטא נשכר, אלא דקרי"ל דבקללה מתחילין מן הקטן מהני קדימת הגדול בעבירה לענשו להתחיל בו. וה"ט דמבול ומצרים. (ראמ"ה)

בגדולה מתחילין מן הגדול דכתיב וידבר כו'. מ"ש על הגליון בתענית איתא פסוק אחר, ט"ס יש כאן, רק נ"ל בתענית ליתא. וכן הוא בספרי הש"ס שלפנינו. גם יש שינוי בגמרא וידבר תמונת ויאמר עשה כן, יען שבפסוק בנוי הנוטרים ויקרא י' י"ב מתחיל וידבר. וחלילה לנו לשנות בגמרא בפנים שבבר גזר ר"ת בהקדמתו לספר היסר דר"ת שעל הש"ס שלא לשנות. ועיין הרמ"א יו"ד סי' רע"ט, והקדמה של המהרש"א בח"א רק מותר להעמיד בגליון. ובענין יעקב איתא כאן ויאמר, ולכן המהרי"פ כאן ציין על מינת הנוטרים בתענית ליתא. ואילו היה כאן וידבר ושם איתא ויאמר לא היה לכתוב, כן אלא בתענית איתא פסוק אחר גם מה"ת ימלא דרש מפסוק י"ב אם יש לדרוש מפסוק ו' הקודם, אך עיין לעיל ל"ב ע"ב מ"ש על ואתה בן אדם, ודרשן כאן לומד דבריו משני פסוקים. ובתענית הספיק לו בפסוק הראשון בלבד, ולזה ציין מהרי"פ על הפסוק השני כאן שפסוק זה ליתא בתענית. (רא"ג)

בגדולה מתחילין. ת"כ פ' שמיני, ילקוט בראשית ל, שמיני תתכו, ועי' שוש"ט סי' קלט, ובב"ר פ"כ ע"ש ר' חייא. (יפ"ע)

מתחילין מן הקטן. תענית טו ע"ב. (מא"נ)

דר' אבהו רמי כתיב כו'. עמ"ש תוס' כתובות ח ע"א ד"ה חדא, ובעירובין יח ע"א ד"ה בשלמא. (רא"ג)

ויבן כו' מלמד כו' שכן בבה"י קורין כו'. לכאורה המ"ל שכן בלשון אחרמי קורין לשער בגייתא, וכדלעיל (ח.) כמשתל בגייתא. (רש"ש)

שקלעה הקב"ה לחוה. ב"ר פ"ח ופי"ח, קה"ר פסוק טוב ללבת, ילקוט בראשית כג, אדר"נ פ"ד. (יפ"ע)

לקלעיתא בגייתא. שם, ובירושלמי שבת פ"י ה"ו, א"ר יוחנן משום ר' בניה בתחרין לוחין לקלעיתא בגייתא. (יפ"ע)

כדי להסתכל בה. לעיל כד ע"א. (מא"נ)

מנוח עם הארץ. לעיל מח ע"ב. (מא"נ)

מנוח ע"ה היה. ב"ר פ"ס, ילקוט תי קט, ספרי שופטים סח. (יפ"ע)

ואחרי עצתה. עיין ב"מ דף נט. (מצפ"א)

אפילו בי רב נמי לא קרא כו'. ק' דילמא דוקא בלשה אחרת אבל בלשה אבור מנוח דמומר, ומנ"ל דאפילו בי רב לא קרי, שוב מצאתי ברא"ש ובר"ף שהקשו זה. וי"ל דאי ידע דאסור לגבת אחר אשה אחרת ממילא מקבלא אפי' אחרי אשתו אסור, משום חשד דאין הכל יודעין אם היא אשתו, כדאי' לעיל (מג:) ומימה על רש"י כאן שכ' הטעם משום גנאי, ולמה שביב הטעם דש"ס לעיל משום חשד, דהא סיפור איינה עבירה יתירה מן ההילוך. ועי' בח"א בא"ר שמביא עוד ט"א בשם הרמב"ם. וי"ל עוד דבאמת רבקה לא היתה מקודשת שקטנה היתה ואביה לא קיבל קדושין שהרי מיאן בשידוכין ולכך אם בלילה, ולב"נ אין איסור בפנויה כלל, וע"כ מה שהלכו אחרי האיש משום גנאי, וממילא ה"ה בלשתו. ובזה מיושב עוד קושי' מה שיש להקשות דאם נאמר כדעת הר"מ דהטעם משום הרהור, א"כ מי שיודע בעצמו שלא יהרהר, מותר כדמלינו בפ"ק דשבת עולא כי הוה אתי מבי רב הוה מנשק להו לאמותתא אתי חדייהו ופליגא דידיה אדידיה וכתבו שם התוס' שהוא היה יודע בעצמו שלא יהרהר, וא"כ מה קושי' דהתם רבקה ונערותיה שלא היו בקיאין בטיב האיש לא רצו לתת תקלה לפניו והלכו אחריה, אבל מנוח היה מובטח בעצמו שלא יהרהר, אבל לפרש"י דהטעם משום גנאי שחלך הנקבה קודם הזכר שחשוב ממנה ח"ש, וגם לטעם שכתבתי משום חשד ג"כ ח"ש, ועולא הוי מנשק להו בביתו שאין שם רואים. (מל"ה)

ולא אחורי בהכ"נ. (עירובין יח ב') תוס' ד"ה ולא. [א"ה עי' ב"י סי' תרע"א ובאחרונים, ועי' בחדושי מהרי"ט שבת דף כג, ובאא"ז הח"ן ז"ל סי' לא, ובראב"ח א"ב סי' ע]. (לבוש)

ולא אחורי בה"כ. לעיל ו ע"א ד"ה אחורי, עירובין יח ע"ב ד"ה ולא. (מא"נ)

אמר רב. ילקוט קהלת ע"פ זבובי, אמר רבא. (יפ"ע)

יצה"ר דומה. אבות דר"נ פט"ז. (מא"נ)

במין חטה. ילקוט בראשית לא. (יפ"ע)

כליות באדם וכו' יועצות. [שבת לג ע"ב, ר"ה כו ע"א], חולין יא ע"א רש"י ד"ה מקום. (מא"נ, לבוש)

רש"י. ד"ה אחורי אשה בנהר. אמורי אשת איש. נראה לאו דווקא אלא ה"ה לפנויה דקמגרי יה"ר בנפשיה ומסלק הטושה מעל פניו, מידוע שלא עמדו אבותיו על הר סיני (שכך אמרו [נדרים כ.] על המסתכל באותו מקום אפילו באשתו) פשיטא שאין לו חלק לעוה"ב. והא דנקט אשה לאו למעוטי פנויה דהא אורחא דתלמודא דנסיב בר"מ אשה בעל הנקבה כל שכיל, דוק ותשכח. וי"ל עוד משו"ה נקיב הכא אשה וכפרש"י אשת איש, היינו משום דאי לאו הכי מאי שייטה בנהר, אלא שיורדת לטבול לטהר עצמה לבעלה להכי אורחה הוי, ואין דרכה של פנויה לרדת לנהר. (יעב"ץ)

ד"ה עם הארץ. משנה זו כו'. עמש"כ בשבת (פ"ג ג'). (רש"ש)

ד"ה והלב. ומנין שהכליות יועצות שנאמר יסרוני כליותי. וכתיב בויקרא ג, ט] לעומת העצה. (יעב"ץ)

תוספות. ד"ה וכל העובר. אם רגיל בכך. לא ידענא מאי דוחקייהו ואם עושה כן במזיד אפילו פ"א ולא שב ומתחרט קמיירי, ואם עבר (אף הרגיל) ושב אפילו בא על א"א יש לו חלק לעוה"ב. (יעב"ץ)

דף סא ע"ב

גמרא. כבד כועס. חולין מב ע"א בהגהת הרא"ש ד"ה ורא"ש. (מא"נ)

טחול שוחק כו'. עי' תשו בתר שבע סי' ס"ז. (מהרש"ם)

ריה"ג אומר. ילקוט תהלים תשכה ע"ש ר"א בן פדת. (יפ"ע)

צדיקים יצה"ט שופטן. אבות דר"נ פרק לב. (מא"נ)

אמר רבא. בילקוט [תהלים תשכה] איתא רבה, ועי' הגרי"ב. (יפ"ע)

אמר רבא כגון אנו בינונים. מהרי"פ גרס רבה לפמ"ש התוס' ערכין (ה) שלא אמר אביי מר לרבא תמיהו. יל"ע פסחים (קד:) שקרא רבי יהודה לר' יצחק בריי' ג' פעמים מר, אמנם משם אין ראיה דאפשר שקרא אותו כן בדרך חידודין מדלא עשה רצונו. ומהא דאיתא בתוספות (פה.) דקרא רב פפא לנבו אבא מר, ג"כ אין ראיה דשמו היה אבא מר, כמו שמצאנו בפיוט הש"ס אבא מרי בר פפא, אך הא דקרא רבא לר' פפא שם לפני זה מר, ומדאיתיב ר' פפא קמיה היה תלמידו של רבא כמ"ש התוס' שבועות (מז.) ד"ה הוי יתיב, יש ראיה. (רא"ג)

לידע אינישי. בילקוט [תהלים תרכה] איתא זאת קודם מאמר רבא או רבה לא איברי כו', והוא נאות לאמרה על דברי אביי לא שביק מר כו', וע"ז ענהו דכל מ' צריך לידע בעצמו אם צדיק הוא, וגם אח"כ לא איברי השני הוא נאות שיהיה סמוך ללא איברי הראשון. (יפ"ע)

לא אברי עלמא וכו' ולר"ח בן דוסא העוה"ב. ושאר צדיקים גמורים שזכו לשני עולמות כמו האבות ושאר מצוקי ארץ שראו עולמם בחייהם, זהו במקרה, לא בעצם, ולא בצדקתם זכו לשתי שולחנות, אלא אסד תגם הוא, על דרך ואנוחי את אשר אחון, חן בלבד הוא לאדם שטוב לפניו, לא להאכילו קרן זכויותיו, שאין עולם המעשה עולם השכר, ולא נברא עוה"ז מתחלתו לצדיקים ליהנות בו, אלא דרך חן פרטי, ותתן (פאה רפ"א) אלו דברים שאדם אוכל פירותיהן בעוה"ז, לא ליכלי קרנא, אלא לזכות ב"י במצות הרבה. (יעב"ץ)

תניא ר"א אומר אם נאמר בכל נפשך כו'. נראה דר"א ס"ל דהפסוק נאמר לענין יחרג ואל יעבור, וכן מיימין לי' אבא בכמה דוכתי. ור"ע פליג וסבר דלענין שלא יסיח דעתו מתמת הצער מלקבל עול מל"ש ומחודות לו, והכי סבר תנא דמתניתין. ולדידהו אה"נ דיעבור ולא"י בציעבא כר' שמעאל (עיין יומא פה.) ואיכא ע"ר סברי דפשיטא דנפש עדיף מממון, דהא פשיטא לן בכל דוכתא דמשום הפסד ממון אין להתיר שום איסור תורה. ונפשא שרי משבר אף בלא קרא דוחי בהם [דלא איצטריך אלא לספק], ועיין בסנהדרין (עד) דאיצטי לן בנכרי ופשטינן לקולא ועיין תוס' שם, [ועוד אתרכתי בזה בריש פסחים בס"ד]. ולהכי מוכחין בכל דוכתא מר"א דיהרג ולא". [עי' ר"ן פ"ב דפסחים] דכיון דס"ל דנפש וממון שקולין הן ומ"מ פשיטא לי"פ להתיר אלילה איסור תורה מתמת הפסד ממון כמו כיצוי דליקה בשבת וכה"ג, ע"כ דמקרא דבכל תלבד נפקא לי'. וכיון דליכא קרא להתירא בממון כמו בנפש, ממילא אסור בכל המצות בקום ועשה בגווני דחייב למימסר נפשי' בע"ז. [ובהכי ניחא דליכא פלוגתא בין מהרי"ו והר"ן ז"ל שהובא בהגר"א ביו"ד סי' קנ"ז סק"ה יעו"ש], ותנא דמתני' סבר כר"י ור"ע דקרא לא אתי אלא לקבלת עול מלכות שמים בעת צער הגוף מבכל נפשך, ובממון מבכל מאודך, ואף דהוי ק"ו לדידיה, ע"כ ל"ל דטרח וכתב לי' קרא. ור"ע [שהובא בגליון כאן] סבר כדבר אחר דמתניתין. וז"מ אשכחן בירושלמי כאן שאחר שקיים בכל מאדך בכל ממונך. דפשטא דקרא הכי משמע אי לא הוי כתב בכל נפשך. והא אמר הא דבכל נפשך לא קיים וכ"ש להא דאתי מתמתיה [דבכ"ג גלי אבכ"מ דקאי איסורי דקשין לקבל בשמחה יותר ממיתה], ואתן קיי"ל כר' אליעזר שכן נמנו וגמרו בסנהדרין שם. והא דמייב אדם לברך כו', נפקא לן מקראי אחריני לעיל, והדברים ברורים ונכונים בס"ד. (רא"ה)

תניא ר"א אומר. ספרי ואתחנן לג. ילקוט ואתחנן תתלז.

פעם אחת. תנחומא תנא. (יפ"ע)

בפוס בן יהודה. (שבת קד ב') תוס' ד"ה בן. [ת"ה כוונתו לדברי תוס' הנדפסים בשסיס הישנים]. (לבוש, תא"ג)

ומצאו לר"ע שהיה מקהיל קהילות ברבים. עי' בספר הקבלה להראב"ד ז"ל שזה המעשה היה בתוכן מיתר, אמנם הגאון הרד"ל ז"ל בהקדמת ספרו שמיבר על הפרקי דר"א בקונטרס שם האחד אליעזר תמה עליו דהרי ר"ע היה חי בעת מיתתו של ר"א כדאיתא בסנהדרין (סח), ור"א בעצמו היה חי אחר מעשה דמיתר, וכמו שמוכח בהדיא בגמרא המדקין דר"א אומר שני נחליס וכו' ומסיים שם דר"ע חי מ' שנים אחר מעשה דמוכרן מיתר, ע"ש היטב. (מראה כ)

וחבשוהו בבית אסורין. (כתובות לג ב') תד"ה אלמלא. (לבוש)

וסורקין את בשרו. (סוטה מח ב') רש"י ד"ה לקטלא. (לבוש)

עול גזלכות שמים. יעוין תוס' סוטה דף לא ע"א ד"ה גדול העושה מהבה. (רב"פ)

אמרו לו תלמידיו. מירושלמי פ"ט הי"ה וסוטה פ"ה ה"ה דטרנוסרופוס שאלו מרש את לו מצעבו מיסורין את א"ל כו'. (יפ"ע)

ר"ע כל ימי. היתי מצטער. פסחים קיב ע"א ברשב"ם, כתובות לג ע"ב ד"ה אלמלא, ב"מ קיד ע"א ד"ה ואידך, סנהדרין יא ע"א ברש"י ד"ה לקטלה, סוטה לא ע"א ד"ה גדול, וע"ש מה ע"ב רש"י ד"ה לקטלה, מנחות כט ע"ב, וע"ש סד ע"ב ד"ה אדור. (תא"ג)

כל ימי. יעוין תוס' כתובות לג ע"ב ד"ה (אלמא) [אלמלא]. (רב"פ)

מתי יבא לידי. עי' כוונת רע"ק בשל"ה דף תי"ג ריש עשרה הלוים. (רא"ג)

מן הצופים. מירושלמי [פ"ט ה"ה וסוטה פ"ה ה"ה] ע"ש ר' יוסי בר' בון, ויש מוחקים שם בר' בון ומפרשים דהוא ר' יוסי תנא, והוא מן הברייתא, ונפג"א קיימתי גי' הספרים ע"ש. (יפ"ע)

הנפנה ביהודה. עי' ספרי תצא דשם איתא שלא יהא אדם הופך מתניו כלפי דרום. ועי' הגהת הגר"א בספרי ומירושלמי פ"ט ה"ה המסיח את רגליו הופך פניו כלפי דרום, ולמש"ש בפג"ל יש לאשכוחי פתרי לגירסת הספרי הישנה. (יפ"ע)

ובזמן שהשכינה שורה. מגילה י ע"א, וע"ש כט ע"א, יבמות ו ע"ב. (תא"ג)

הוו שדיין. עיין רש"י גיטין ו ע"ב, נכורות נה ע"ב ד"ה מיעוטא, לעיל ה ע"ב, וע"ש ו ע"ב ד"ה אמורי. (תא"ג)

רש"י. ד"ה טחול שוחק. בשוק. עי' בגאר שבע בסו"ת סי' ע' שכתב בזה"ל ולאבי"ה בסי' ק"ס פליג ופי' לשון שחיקת סממנים והביא ראיה ממדרש כל מה שברא הקב"ה בעולם כנגדו ברא באדם עטול שוחק ברא את העותחנות, והביא בשם רמב"ן בפי' לספר יצירה שבגמ' ספרדיות מדייקים הגירסא טחול משחק ע"ש, ועי' בביאורי מהר"א שטיין לסמ"ג מ"ע מ' א' שהביא ג"כ דברי ראבי"ה הללו ע"ש. (מהרצ"ח)

ד"ה ל"א נעור הישן. הקינה ומצאו כו'. עי' באורי הגר"א ז"ל ליו"ד סי' ל"ג סק"ז. (רש"ש)

ד"ה ובזמן שהשכינה שורה. שבמ"ק קיים. ובימות הפ"ק אמרי' דשכינה לא שרתה בבית שני, וכ"מ לקמן דר' יוסי בברייתא ראשונה אמר ליצנא דשריית שכינה ור' יהודה בברייתא הב' אמר ליצנא דבהמ"ק קיים, והיינו דל"ב מקדש שני דלר' יוסי מותר ולר"י אסור, ואל תתמה לפני מש"כ לא יהיה דין דמשנתינו לר"א בריה דרמב"א אלא בבית ראשון. ועי' במו"ש פ"ג דפרה מ"ג ד"ה וזרקו. (רש"ש)

ד"ה הוו כו'. לפי שבגל בזורתה של א"י. כ"כ תוס' שבת קו ע"ב, ובכורות וכ"כ כה ע"א איתא בצפון. וי"ל דב' לדדין נמשכין לבגל כמ"ש רש"י בר"ה כג ע"ב. (מצפ"א)

דף סב ע"א

גמרא. אר"ע פעם אחת נכנסתי כו' תניא ב"ע אומר פ"א נכנסתי כו'. הן זה ולאלי דכניסת ר"ע היה קדיש (כסדרן בש"ס) דא"ת דכניסת ב"ע אחריו קדיש איך יאמר ר"ע ולמדתי ממנו כו' הלא כבר ידעם ועביד כוותייהו, אלא דספורו לב"ע היה מאוחר לכניסת ב"ע והא דא"ל ב"ע ע"כ העזת כו' והלא גם הוא עשה כן קודם. י"ל משום דהוא היה אז תלמיד אבר דר"ע וכמ"ש הב"ח. אך מש"כ עוד דע"כ בשעה שא"ל ב"ע ע"כ העזת כו' כבר היה לו ת"ח. דאל"כ הא אמרי' בר"ה (לא) דלא אורחיה דתלמיד לומר לרבו רבך. זה א"כ דאיך הוה שייך לומר העזת פנין בחבירך מה זו תמיה. ותדע דהא תלמיד דר"א (בר"ה שם) ע"כ כבר ה"ל ת"ח, מדקאמרי חבירך ול"א חבירי דמר, ואפ"ה לא א"ל רבך אלא ע"כ כדאמרן. (רש"ש)

אר"ע. מירושלמי פ"ט ה"ה איתא שלמד ד' דברים הנך ג' ועוד לא יסב עד ששפשף, דהיינו הא דלקמן משמע ושב. (יפ"ע)

שאין נפנין מזרח. לעיל ה ע"ב ד"ה אלא, וע"ש ו ע"א, ע"ז ה ע"ב ד"ה ואינו, וע"ש ד"ה במקום, פסקי תוס' גיטין ח. (תא"ג)

שאין נפרעין מעומד אלא מיושב. עי' תמיד כז א' לא"ל רב לחייא בריה חוב וגבי. כפי וקום. וע"ש פי' המפרש. (מרא"כ)

ע"כ העזת פניך. (סוטה ד א') תוס' ד"ה בן. (לבוש, תא"ג)

א"ל ב"ע עד כאן העזת פניך ברבך. וקשה לפ"ז דר' יהושע היה רבו דר"ע, איך קראו ר"ע בשמו עיין חלק (סנהדרין ק). וי"ל דדוקא בשמו לבד אסור, אבל כשאומר רבי שרי אע"פ שמזכירו גם בשמו. והא דמשמע מפרש"י שם דאומר לומר ר' מורי פלוני דוקא דה"ה ר' פלוני בלא מורי שרי. ובה"ש הא דמנחות (עב) דרבי תלמידו דר"ש הוי וקרי ליה ר"ש. ונראה דה"ה גבי אביי שרי לומר אבא פלוני, ורמיה מדמציגו דקרי ר' יוסי לאביי אבא מלפפא. (מצפ"א)

בן עזאי. הקשה לי מ' אם דבן עזאי קדיש כיון שהוא העיז פניו בעבור תורה היא כו' אמאי הקשה לר"ע עד כאן כו' ואם דר"ע קדיש הא כבר שמע דיני בהכ"ס מר"ע. והשבתי עפמ"ש רש"י אדר"ע ויהודה הוה דקשה הא ד"ע אוסר בכ"מ היינו מזרח ומערב אסור בכל מקום, ועי' רש"א ולמה קאמר ביהודה הוה, ויתבי דרש"י הוקשה לו כי"ל ע"כ קאמר דהך דר"ע עם ר' יהושע היה ביהודה ובן עזאי הי' בחו"ל ולא לידע אם שם מותר מזרח ומערב ולא דגם שם נזהר מלפנות מזרח ומערב כדעת ר"ע דאוסר בכ"מ. (יפ"ע)

שמעיה דשח ושחק ועשה צרכיו. ש"מ ההוא דנהג ר"א שגלה טפח וכו' ודומה כמי שכפאו שד [נדרים כ:], אלמא יתרתא עבד, ואינה מדת כל אדם אפילו הגדול כרב. [ועי' מ"ש בהגהותיו בנדרים שם]. (יעב"ץ)

דשח ושחק כו'. פסחים מט ע"ב ד"ה מה, נדרים כ ע"ב ד"ה וכשהוא. (תא"ג)

דמי פומא דאבא. (יבמות נז ב') תוס' ד"ה אמר. (לבוש)

דמי פומא דאבא. עיין תוס' יבמות דף נז, ובחולין דף לח, ותו"י יומא דף פז. (מצפ"א)

שמראה בה. עיין יומא יט ע"ב בא"י ד"ה לרתה. (תא"ג)

קבלה דביה"כ צניעותא. בערוך גרס קבלא, ומפרש לשון קמיעא, דהקמיע של ביה"כ היא לציעות, והקמיע של יסורין הוא שמיקותא ומיצעי רחמי. (מל"ה)

צניעותא. מגילה יג ע"ב, תענית כג ע"ב ד"ה שהיה מתבזה. (תא"ג)

קבלה דיסורין שתיקותא. גיטין דף ז' ע"א דרשה כזו על דוס לה'. (רא"ג)

ומבעי רחמי. עיין עירובין דף יט, ולעיל דף ת. (מצפ"א)

אביי מרביא ליה אימי' אמרא למיעל בתריה לבהכ"ס. מהדם יצא לאור ס' אלפות המיים והקשה שם בסי' ג' מהא דקדושין פ"א אמי' מכללי מכולה מבוהא, ופירש"י כשהיה הולך בשדה היה מוצע הבהמות מכל השדה שלא יתיחד, והיאך נכנס הוא עצמו לבהכ"ס עם בהמה ע"ש שהתירץ והניח בצ"ע, ונאמת לק"מ, ואשתמיטתי' גמ' בע"ו (כב:) נכרי חס כו' לפי שמכתישין בנשר כו' ע"ש, ובדידיהו גם גדולי החכמים לא היו נזהרין. (נחוקי הגרי"ב)

שעיר. קדושין עב ע"ב. סוכה נג ע"א רש"י ד"ה לשעירים, סוטה מח ע"א ד"ה ושאיה. (תא"ג)

בתר דמלך. לעיל נד ע"ב רש"י ד"ה חתן. (תא"ג)

עבדה ליה כוותא ומנחא ליה ידה על רישיה כו'. ופירש"י כוותא חלון כנגד מקום שהוא נפנה שם אמורי הבית עכ"ל. מזה נראה מבואר דרבא היה לו בית הכסא סמוך לביתו [ואפילו ביום, דאי בלילה אפילו בלא בהכ"ס לריכין שמור], והא דאיתא לקמן ומו רבא ביממא הוה אזל עד מיל, הוא ט"ס, וכ"ל רב, וכן הענין בס' מנורת המאור סי' שלו, וע"ש עוד שינוי והוספה בנוסחאות האמוראים שם. ובזה נסתר מ"ש המ"ל בסי' כ"ה ס"ק כ"ב וז"ל ואפשר לומר דבשבה"כ היו לחוק כמו בה"כ שלהם שהיו בשדה א"ל לברך כו' עכ"ל, והא משמע הכא דרבא היה לו בה"כ סמוך לביתו ואפ"ה היה מברך כדאיתא סוכה (מו.). [א"ה בדוחק י"ל דכאן מיירי בלילה ושלא בבה"כ היה הולך אחו מ' לשומרו רק לפנות מחמת לציעות הולרך לבוותא]. (בנא"ד)

הנפנה בדרך כו'. עי' קדושין (פא.) אמר ר"י א"ר ל"ש אלא בעיר אבל בשדה עד שיהיה ג'. ועי' מ"ש הרי"ו בשם הרמ"ה. (ריחל"מ)

רב אשי אמר מאי כ"ז שאין חברו רואהו כו'. אע"ג דע"כ צריך איסי לסברת בטהרות הקילו משום אחורי הגדר. אך הא תניא להך קולא בתמיתין, אבל הכא לא תנן בתמיי' שום קולא ולא הזכיר בענין לפנות בלל, ול"ל שאני או"ע כיון דהקילו בחדא מצינן למימר דהקילו גם בהא והא לא איתא ליה לרב אשי. (ראמ"ה)

דתניא אין קורין צנוע כו'. ולאי דב"ש דיש לציעות בד"א. עי' לעיל (מ:) אלא דאף על גב שהוא צנוע בדרך ארץ אינו צנוע גמור עד שיהי' צנוע אפי' בבית הכסא שאין אדם אחו, ומיושב קושית מהרש"א. (ראמ"ה)

איזהו צנוע וכו'. ע"ז מז ע"ב רש"י ד"ה במקום. (לבוש, תא"ג)

לעולם ינהיג אדם עצמו שחרית וערבית כדי שלא יהא צריך להתרחק. עי' תמיד כ"ז. (מרא"כ)

רש"י. ד"ה מרביה ליה אימרא. מגדלה לו שה וכו'. לפי גרסתו מרביא בחלף פירש כן. אבל העיקר חסר מן הספר לפירושו זה כי ל"ל מי היא המגדלת אם היתה אשתו או מדינתיה, ולי נראה שיתכן יותר לגרום מרבי ליה, כלומר הוא היה המגדל לעצמו השה, והחלף ע"ש היא. (יעב"ץ)

ד"ה בטהרות הקילו. בשביל שמירת טהרות הקילו בביה"כ. ל"ע דא"כ מה מקשה תו מכמה ירמיקו ויהיו טהורים, דהרי כבר שני' בטהרות הקילו, ולולא דברי רש"י היה נראה לפרש דמה דמשני בטהרות הקילו דאף דאינו נפנה מיד ומתרחק מעט אעפ"כ טהור הוא ולא שהקילו בביה"כ בכרפ"י, וע"ז מקשה שפיר דהרי מלינו גם גבי טהרות דלא הקילו וצריך שיהא רואהו, וע"ז משני שאני אוכלי טהרות דאקילו בה רבנן ולא לענין ביה"כ, וע"כ אמר דאקילו בה רבנן ולא אמר בטהרות הקילו כדלעיל ודו"ק. (מל"ה)

ד"ה כדי. ע"כ אם הולכך לפנות יפנה. לאנס נדחק דהא דכמה ירחקו נפנה בפ"י דטהרות מ"ב אחר הא דיולאין כו' ונפנין. ודע שהרמב"ם שם פי' דקאי הכל עד הבדלין שהן ע"ה (ולא על השומרין), וע"ד כדי שיהא רואהו היינו השומר את הע"ה הנפנה. ומדוייק לשון דר"א שא"ר את פרועו, אבל לדידיה חזי ליה. (רש"ש)

תוספות. ד"ה רבא. קודם פטירתו דאביי. ולק"מ דבתר ר"ח לא אתה מיד, כמ"ש שם בס"ד. (יעב"ץ)

בא"ד. אחר פטירתו של אביי. וכ"מ בסוף הוריות ובגיטין דף ס ע"ב. (מצפ"א)

דף סב ע"ב

גמרא. חוץ מן הקרקע. מפני הנגה. והא דתנן [פ"ו דאבות] ועל אחרן אינן. הוהו לאפוקי מטה כלפיה ולמעוטי כרים וכסתות, מ"מ לא יסבב ערוס (כדרך שהיו אוכלים אז) גופו נוגע בקרקע. אלא בכסותו או כר אחד וכסת אחתיו כדאיתיו תמן [בריש תמיד] ופרחי כהונה אינם כסתו בארץ. (יעב"ץ)

חוץ מן הקרקע. עיין גיטין ע. (מצפ"א)

אתא כו' נחר ליה אבבא וכו'. עיין ברש"י בתמ' תמיד (כז:) ד"ה רב ספרא וכו'. שנראה דלא היה גירסת מיבא אבבא ובאמת שם בגמ' איתו. (רד"ו הלוי)

אמר ליה עד השתא לא עיילית לשעיר. עיין בתמ' תמיד (כז:) בתה שכתבתי שם על הגליון. (ר"ב רנשבורג)

עד השתא לא עיילת לשעיר וגמרת לך מילי דשעיר. עי' בבאר שבע בתוספותיו לפ"ש דתמ' תמיד שהביא בשם תוספות הרא"ש דשעיר היינו אדר ישראל ולא היו נוטעין בבית הכסא כמו הבגדים ע"ש, ודחה פי' זה, והרב באר שבע פי' שעיר היינו ישמעאלים שמושלים בארץ ישראל, ומאריגן בקידושין פ' עשרה יוחסין הראני ישמעאלים ל"ל דומין לשעירים שבבית הכסא. (מהרצ"ח)

מדורה היתה שם. היינו בתחילה שתחת ההיכל בפרש"י תמיד (כו), וכן מוכח בירושלמי פסחים פ"ז סוף הי"ב ע"ש, ול"ע על רש"י כאן שכ' בעזרה. (יפ"ע)

אלמא לאו אורח ארעא. עפירש"י. יותר

הגל"פ דלא אורח ארעא להפנות שיש יחד, וכ"מ לה"ה בתמיד דשם הגי' למימרא דלא בעי ליה למיעבד. שוב ראיתי בבאורי הגר"א ז"ל או"ח סי' ג' סק"ה שעמד בזה, ועיין מהרש"א. אולם בתמיד הגי' מפורש א"ל ר"א כו' ור"ש סבר כו' ועיין מ"א כאן ושם. (רש"ש)

עמוד החוזר. יומא קו ע"ב מ"י ד"ה לא, יבמות ס ע"ב ד"ה סימן, שבת פ ע"א ד"ה ליסתכן, בכורות מד ע"ב. (מא"נ)

הדרוקן. (יבמות ס:) תוס' ד"ה סימן. (לבוש)

מביא האדם לידי הדרוקן כו'. עי' תוספות יבמות יומא (סו:) דהדרוקן וירקון ב' מיני ודומים לאחד שנוטין לצד ירקון. (מהרש"ם)

ר' אלעזר על. ב"ר פ"י, קה"ר פ"ה, ועי' ירושלמי שבת פ"ו ה"ט, והק"ע פי' שם לפוני' שם מקום והוא טעות דהיינו לאפוני בעובדא דהכא.

אתא ההוא פרסאה דחקיה. מילקוט יעבי' איתא דומה (וכ"ה בכל הדפו"י), וכ"ג עיקר דהא מייתי קרא לחדוס. ועוד דפרסים נטועי בבה"כ לעיל מ' ב'. (ראמ"ה)

אל תקרי אדם. (יבמות סא.) תוס' ד"ה ואין, [א"ה עי' ברמב"ם פ"א מכלי המקדש ה"ו והמגיה שם לא זכר דברי התוס' אלו.] (לבוש)

ואמר ואמרתי. ילקוט ש"א קלב. (יפ"ע)

רודף אתה. סנהדרין עב ע"א. (מא"נ)

והתורה אמרה. במד"ר פט"ו. (יפ"ע)

אלא צניעות כו'. דאמרינן פ"ק דמגילה (יד:) מזכות צניעות שהיתה בתחל יצא ממנה שאול ומזכות צניעות שהיתה בשאול זכה ויצאה ממנו אסתר, ואלמלא היה דוד הורגו, לא היתה אסתר יוצאת ממנו, ומפני שידע זה דוד ונפה ברוח הקודש שעתידה אסתר ליצא משאול על כן נמנע מלהרגו. ואי קשיא אכתי רודף הוא, מה לו לדוד לסכן עצמו והתורה התירה דמו של רודף. י"ל הכא שאני כי מוכנה היה דוד שלא יהרגנו שאול, ואחר שכבר נמשח למלך על פי ה', ודבר ה' יקום, בהכרח אמר לו המלוכה, אע"פ שמצינו ג"כ שלא נטה בעצמו כך כמ"ש [שמואל א' כו, ח] עתה אספה יום אחד ביד שאול, ידא היה שיגרום החטא, אבל בזו מצות עשה להתקיים רצון ה' בדבר אסתר. (יעב"ץ)

צניעות שהיתה בך. במד"ר פ"ד. (יפ"ע)

תנא גדר. מירושלמי סוכה פ"ה ה"ד וסנהדרין פ"ג ה"ד ע"ש ר' אמון בשם ר' לעזר ושם בה"ע. (יפ"ע)

א"ר יוסי בר' חנינא כל. ילקוט מ"א קסו. (יפ"ע)

משעת שחיטת. מדרש שמואל פל"א, שוח"ט סי' יז. (יפ"ע)

ר' יוחנן אמר. ילקוט ש"ב קסה. (יפ"ע)

ר' יוחנן אמר עד חצות ממש. בח"א פי' שהוא גמר זמן הקרבת תמיד של שחר כו'. וזה לא כדמסקינן שם בר"י דעד ד' שעות. ויותר ה"ל לפרש דהוא תחלת זמן דתמיד של בה"ע מה"מ, והרד"ק פי' דחצות נקרא מועד השמש עיין שם. (רש"ש)

ר"י אומר עד חצות ממש. ועת מועד היינו התחלת מועד אחר שאינו בוקר. (דאמ"ה)

אפרו של יצחק. ב"ר פל"ד, תענית טו, ילקוט ש"ב קסה ועי' אגד"ב פ"ל. (יפ"ע)

קפנדריא. סוטה לט ע"א רש"י ד"ה קפנדריא, [ודף מ ע"א ד"ה שמא]. (לבוש, מא"נ)

מאי קפנדריא. עי' מגילה כט ע"א.

קפנדריא כשמה. פי' נלשון רומי שכל המקבר הולך. (ר"י לנדא)

ורב חנא כו' אמר כמאן דאמר אינישׁ כו'. עי' מגילה כ"ט דמשמע דהכל א' יעוי"ש. (מל"ה)

אמר ר' חלבו. ילקוט יחזקאל שפג, ושם איתא מלוה לעשות קפנדריא מקרא ומנוא כו'. (יפ"ע)

א"ר ביבי אריב"ל. ילקוט מ"א קנה ושם אמר דב מיי אמר רב אסי, וירושלמי פ"ג ה"ה איריב"ל הרוקק בנהכ"נ כו' ועפ"ז שם. (יפ"ע)

אמר רב ביבי אמר ריב"ל כל הרוקק. ומילקוט מלכים איתא רב אסי. (מצפ"א)

לא יכנס אדם. קה"ר פ"ד, תנחומא ויקרא, ספרי מלא רגש, ירושלמי פ"ט ה"ה, מפסוק שמור רגליך ילקוט קהלת שם. (יפ"ע)

לא יכנס אדם להר הבית. לעיל נד ע"ב בכל"ש, עירובין ב ע"א ד"ה אשכחן, תגיגה ד ע"ב ד"ה כי, יומא ו ע"א ד"ה מביתו. (מא"נ)

ולא במעות הצרורין. פסחים ז ע"א ד"ה בהר, ב"מ כו ע"א ד"ה בהר, [שבת קכ ע"א רש"י ד"ה פונדא, נדרים נה ע"ב]. (לבוש, מא"נ)

של נעליך. (חגיגה ד ב') תוס' ד"ה כי. (לבוש)

ר' יוסי בר' יהודה. מירושלמי פ"ט ה"ה איתא בדברי ר"י בר"ר ק"ו מרקיקה משק, כ"א אשק גופה ק"ו לפני הקב"ה אין לבוא כו' ורקיקה לכ"ע ממעגל ע"ש. (יפ"ע)

ומה שק שאינו מאוס לפני ב"ו כך רקיקה שהיא מאוסה לפני ממה"מ. ל"ל ולפני (בוי"ו), וכ"ה בבה"ג הל' לרבי לבוד. (בנא"ר)

נימא הכא לחומרא כו'. דבהר הבית איכא קרא המגעל והוי מגעל תמורה. (ראמ"ה)

רש"י. ד"ה כאסטמא לפרזלא. איי"ר בלע"ז כו'. ובערוך מבואר שהוא מה שאנו קורין שטאהל שמצפין בהן הקלדומות, וכל כלי ברזל שיהיה חד וחזק. (מל"ה)

ד"ה וגמרת לך. שאינן נטוע. שלא היה לו לדבר ולומר לעיול מר רק לנחוס נגדו, ובן היה מנהגם, וכן פי' המפרש בתמ' תמיד. (מל"ה)

ד"ה וביה"כ של כבוד עסה"ד. עי' רש"י תמיד כ"ז ב', ועי' רש"א כאן. (מל"ה)

ד"ה הדרוקן. כרסו לבה. עיין מ"ש לעיל בגליון דכ"ה א' ברש"י יעוי"ש. (מל"ה)

בא"ד. כריסו לבה. עי' בתר שבע בתוספותיו לפ"א מסכת תמיד שהקשה מדברי רש"י (ברכות מד:) ספרים"י חולי מעיים ע"ש. (מהרצ"ח)

דף סג ע"א

גמרא. הר הבית. פסחים ז ע"א, וע"ש סד ע"ב. (מא"נ)

מה ביתו אקפנדריא. (סוטה מ א') תוס' ד"ה שמא. [א"ה עי' בשו"ת שארנו בעל כנסת יחזקאל סי' י"א ומהגורנו מגן גבורים סי' קכח]. (לבוש)

כל כך למה כו'. עי' רש"א, וע"ל שלשון זה נמשך ממסכת תענית (טז:) דהתם גרסינן ולא היו עונין אחריו אמן וכ"כ למה לפי שאין עונין אמן במקדש, וע"כ נקיט לשון זה גם כאן. (מל"ה)

כ"כ למה לפי שאין עונין אמן כו'. ר"ל לפי שאין עונין אמן רק בשכמל"ו, לכך ל"ל מן העולם, ר"ל שהכל מברכין לו וז"ש אלהי ישראל ודברי הלל"ה תמוהין, דאין מזכירין השם ככתבו במקדש בשום ברכה כלל [עי' יומא דף ל"ט ומ"י שם] לבד מב"כ. (דאמ"ה)

שאין עונין אמן במקדש. פרש"י בשכמל"ו עונים, כ"ה לה"ה מירושלמי פ"ט ה"ה, ומתענית פ"ב ה"י מה היו אומרים בשכמל"ו. (יפ"ע)

אמן. לעיל נג ע"ב רש"י ד"ה במשמע, יומא לז ע"א. (מא"נ)

ומנין שאין עונין. עי' מתי' הרשב"א ז"ל בסוף מכילתין בשם הראב"ד ז"ל שהמיא מקרא דעזרא. ומימה דהתם ברחוב היה כמפורש בכתוב ע"ש. (דאמ"ה)

קומו וברכו. (לעיל נג ב') רש"י ד"ה במשמע. (לבוש)

מאי ואומר כו'. [מכות כ"ג ב'] נ"ב ע"ש. (בנא"ר)

מאי ואומר. ילקוט שופטים סא. (יפ"ע)

וכ"ת מלאך הוא דקא"ל לגדעון כו'. לפוס פסטא דסוגיא הי' נראה דה"ק וכ"ת מלאך כו', ר"ל שהמלאך אמר להם חידוש זה, אבל הם לא היו מתקיים, מ"ש אל תבוז כו'. ועי' מירושלמי שם נזדקנה כו'. וכ"מ הני מילי בדליכא חשש בתקנתא, אבל הכא דאיכא חשש דש"ש לבטלה לא, מ"ש עת לעשות כו'. (דאמ"ה)

וכי תימא. הכא משמע דגדעון קדים לנועה, ומירושלמי פ"ט ה"ה, וממדרש רות פ"ד, שומ"ט פי' נ"ז, ילקוט יהושע יח, מוכח דבועז קדים דתשיב לי' בין ג' דברים שב"ד עשו ומן השמים הסכימו אח"כ על ידן, וע"כ לא פ"ל דאבלן זה בועז, ועפ"א מ"ש בזה. (יפ"ע)

לגדעון ת"ש אל תבוז כי זקנה אמך ואומר כו'. עי' ערוך ערך עת, וכפי' המשניות להרמב"ם. (בנא"ר)

עת לעשות. יומא סט ע"א, ב"ק ג ע"ב ד"ה כדמתרגם, תמורה יד ע"ב, כריתות ח ע"א רש"י ד"ה נכנס, ועיין ב"ב קסו ע"א ד"ה ה"ג נכנס, מנחות לט ע"ב. (מא"נ)

אמר רבא. ילקוט תהלים תתעח ומירושלמי פ"ט ה"ה ר' נתן מסרם קראי הפרו תורתך כו' והוא כמ"ש במתני', רק דכש"י פי' דר"ל לא פליג אמ"ק, ומירושלמי משמע דפליג ועפכ"ז. (יפ"ע)

תניא הלל הזקן. ילקוט משלי תתקנו, ומירושלמי פ"ט ה"ה, ותענית פ"ב ה"י, ושם לא מסיק שנאמר כו', וא"מ לפשט הענין, ועפכ"ז. (יפ"ע)

ואם ראית דור שאין התורה חביבה כו'. עי' ירושלמי פ"ב דעבודה זרה ה"ז בסופה. (מהרש"ם)

זלת קבץ קנה. בענין יעקב גרסי קפיץ. (חכמת מנוח)

באתר דלית גבר תמן הוי גבר כו'. אף דמשנה שלימה היא באבות פ"ב במקום שאין אנשים כו', מ"מ אי מהתם הו"א דבמקום שיש אנשים אשתדולי הוא דלא הא מיהוי הוי, ולהכא אתי הכא בשכל דיוקא דאתיי דבאתר דאית גבר אפילו חד לא מיהוי גבר, כמ"ש לא נצרכה אלא בשביהן שוין. (ראמ"ה)

באתר דאית גבר. (סוטה כב ב') תוס' ד"ה בשוין. (לבוש)

לדבר עבירה. כגון אליהו בהר הכרמל וכגון יעל, וכן אמר מר [זיר כג:] גדולה עבירה לשמה ממצוה שלא לשמה, ועד"ז יש להמלין הכתוב [משלי ו, ל] אל מבוזו לגנב וגו' למלאות נפשו, להשליט מסרו נפשו השוקקה לדבר ה', אלא טוב הכוונה למלא נפש ריקה, הא הוא גנבא דקרי רחמנא ודאי, ועי' מש"ל ע"ב שיך ג"כ בזה. (יעב"ץ)

אפילו לדבר עבירה. אמר רב פפא היינו דאמרי אינשי גנבא אפוס מחתרתא רחמנא קרי. כל זה חסר בספרים שלנו [ודאה בהגהות מהרל"ח]. (יעב"ץ)

אפילו לדבר עבירה. ע' פחד יצחק ערך גנב, דהביא דבגמרא ד' פורטוגאל נמצא נוסף בגמרא אמר ר' פפא היינו דאמרי אינשי גנב אפומי דמחתרתא רחמנא קרא, וליתא בש"ס שלנו רק נמצא בעין יעקב, ועי' עוד פחד יצחק שהביא עוד לשון רש"י דפוס ישן דפי' בזה אפילו לדבר עבירה דעבו, אפילו עשה אדם עבירה ומתכוין לשם מצוה כגון נגות לוט ומעשה דיעל וסיסרא הקב"ה מייסר את אורחותיו ע"ש, וזה הוספה שלא נמצא אצלנו ברש"י. (מהרצ"ח)

דרש בר קפרא. ילקוט משלי תתקלב. (יפ"ע)

תניא רבי אומר לעולם. ילקוט משלי תתקנו, ושם איתא תני ר"מ. (יפ"ע)

תניא רבי אמר למה. במד"ר פ"י. (יפ"ע)

ואיש את קדשיו. תענית ט ע"א ד"ה עשר, ערכין כה ע"ב ד"ה אחוזתו. (מא"נ)

אר"ה בר ברכיה. ילקוט איוב תתקח. (יפ"ע)

א"ר טבי א"ר יאשיה. ילקוט משלי תתקנ, ושם איתא א"ר טובי א"ר אושעיא, וכ"ל הכא ויתישב בזה קושית המקשים לעיל טו ב' למה לא מייתי לה שם גם הא' מימרא דר' טבי זו. (יפ"ע)

כל המרפה עצמו מדברי תורה וכו' שנאמר התרפית ביום צרה צר כחכה. רמב"ם פ"ג מהל' תלמוד תורה הי"ב ומהן הכ"מ לא התעורר על המקור. (מהרצ"ח)

כשירד חנינא. (סוכה כ ב') רש"י ד"ה כשירדתי. (לבוש)

כשירד חנינא בן אחי ר' יהושע לגולה. עי' ירושלמי פ"ו דנדרים ופ"ק דסנהדרין נמצא ג"כ ספור זה, אולם משונה הרבה מכאשר לפנינו כאן בבבלי ע"ש [ויותר מבואר]. (מהרצ"ח, רא"ג)

חנינא. ל"ל חגיגה. עיין סוכה ספ"א רש"י ד"ה חגיגה. (ר"י לנדא)

היה מעבר שנים. עפדר"א פ"מ, ומירושלמי נדרים פ"ו ה"מ וסנהדרין פ"א ה"ב איתא עובדא זו בקצת שינוים. ובכתובות פ"ב ה"ו איתא שמזרע ר' חגיגי בן אחי ר' יהושע מת מתחת אומו התנוא שעיבר שנים בחו"ל. (יפ"ע)

התחיל הוא מטמא כו'. כגון ב ט' שנים ויום א' שראה קרי, שלפי חשבון שלהם טהור הוא, ולפי חשבון כבר הוא ראוי להזריע, עי' ר"פ בנות כותים, ובתק יעקב סי' תנ"ז, והוא אוסר כגון נטיעות של ערלה ורבעי וק"ל. (חת"ס)

הנח לר"ע שלא הניח כמותו בא"י. סוכה כ ע"ב ד"ה כשירדתי, יבמות קטו ע"א ד"ה אמר, ב"ב נו ע"א ד"ה ערדיסקים, סנהדרין יא ע"ב ד"ה אין מעברין. (מא"נ)

הנח ר"ע שלא הניח כמותו בא"י. עמ"ש בס"ד בלחם שמים שלהי יבמות וסנהדרין (די"א ג'). (יעב"ץ)

אמרו לו [ד] הנח ר"ע כו'. [ד] מיי' ספ"א מהלכות קה"ח (נשמט מעין המשפט). (בנא"ר)

שלא הניח כמותו. (יבמות קטו א') תוס' ד"ה אמר. (ב"ב נו א) תוס' ד"ה עורדיסקים. [א"ה עי' ברמב"ם בפ"ה מקידוש החודש הי"ג ובספר המצות מצוה קנ"ג, ובדמב" ומצ"א שם, ובפרקי דר"א פ"מ וע"ש שלא זכריהו הרמב"ם והרמב"ן ודו"ק]. (לבוש)

הנח ר"ע שלא הניח כמותו כו'. עתוס' יבמות קט"ו א' דגם ר"מ לא הניח כמותו, ויע"ש עוד בזה. (מהרש"ם)

רש"י. ד"ה תהלה אחת. וד"ה על כה"ב ב' ל"ל הד"א. (רש"ש)

ד"ה מסיפיה לרישיה (הב'). הפרו תורתו וכו' כגון אליהו. עי' מ' גינת ורדים מ"א בא"מ כלל ב' סימן כ"ו ד"ה הן אמת. (ג' מהרש"א)

ד"ה מעבר שנים. ותנן אי מעברין את השנים כו'. גרלה מדבריו ז"ל דם"ל דמכי מלינן כו' ל"ש למילף דלא נינני דוקא ירושלים ולינן, אלא וודאי דד"מ מד"ק ל"י, ועוד דבאמת כה"מ יוצא מלשכת הגזית בדכתיב מן המקום הטוב וכו' אבל הם סומכין ונותנין רשות לדון בכ"מ, ומעמידין שופטים אפילו בא"ל, ומ"ש עיבור וקידוש. אלא דלפיכן מלשכנו כו'. ומ"ל בעיבור וקדוש שוין הן. דהתם איירי ברגלים התלויים בעיבור וקדוש, ואף דאנן קיי"ל דאם עברוה בגליל מעוברת, היינו משום דס"ל דכל א"י שכנו מיקריא, [ונראה דתליא הך פלוגתא בהא דפליגי רבי ובר פלוגתיה אם שרתה שכינה בשילה בחלק בניימין או יוסף, דמשמע בפ"ב דזבחים דקיי"ל כרבי, דרב דימי אמר משמיה עי"ש דשכינה מחלק בניימין וסנהדרין בחלק יוסף, דאלמא לא מפלגי מלות ומיקרי כולה א"י שכנו. מה שא"כ לבר פלוגתי' דלא הוי שכינה רק בחלק יוסף ששם הסנהדרין סבר דיהודה וגליל מיפלגי לענין שכנו. ול"ד ליהודה ובניימין דאד ארץ מיקרי לכל מילי, אלא לבתהלה בעינן יהודה משום דאלוקין בחיב וש"ד שחלוי בהן העיבור והמקדש הוא ביהודה ובקה"מ לא קפדינן כלל, אבל א"ל אמעוט לכ"ע מלשכנו. והלא דאמר לקמן כי מלינן כו' מילתא אחריתא היא דלהכי מחייבי בני מ"ל למיכף לבני א"י [בשכן שוין] בפירושא דקרא. וז"ש וכ"כ לאמר, ר"ל דהתם גם הם לא נאמרו רק שהיה כמותו ולא גדולים ממנו. ולמה לא יוכל לאלוק עליהם בפירושא דהך קרא דלשכנו, ואינהו אמרי אם שומע מוטב, וא"ל כו' אם שומעין כו' ועז"ן אמרי כי מלינן כו'. כנ"ל ברור בשיטת רש"י ז"ל, ודברי הרמב"ם ל"ע בזה אלכמ"ל. (דאמ"ה)

בא"ד. דכתיב לשכנו תדרשו כו'. עי' תפארת לבי חיו"ד סי' ל"ח. (מהרש"ם)

ד"ה והלא עקיבא ב"י עסה"ד. תימה דהא מבואר שם במשנה דאז היה ר"ג קיים, והנה ר"ג מת קודם ר"א הגדול גיסו כדאי' בב"מ (נט:) ונמצא היה אז ר"א קיים והוא היה רבו דר"ע, וכן ר"י בן חנניא היה אז קיים וכן ריה"ג ור"ט ולאב"ע כדאי' בגיטין (פג.) דאלו היו אחר פטירת ר"א, וא"כ ר"א ור"ט ור"י שהיו רבותיו היו קיימין ואיך אמר כאן על ר"ע שלא הניח כמותו בא"י ולא היו רבותיו קיימים, אלא ע"כ ל"ל דזה דשמעתין היה בפני אחר אחר מיתת רבותיו, ולא הך דיבמות שעיבר שנים, אף שהניח כמותו בא"י ר"א ור"י ור"ט ודו"ק. (מל"ה)

דף סג ע"ב

גמרא. אחיה יבנה מזבח. מ"ק דף כב ע"ב. מנחות קט. (מא"נ)

כי מציון תצא תורה. ר"ה כ ע"ב ד"ה תצות, וע"ש כה ע"א ד"ה זאל, תענית טו ע"א ד"ה הר, יבמות לג ע"א, ב"ב כא ע"א ד"ה ולמדתם, סנהדרין יא ע"ב ד"ה אין. (מא"נ)

אלא הוא מטמא והן מטהרין כו' והתניא כו'. ק"ל למ"כ התוס' בחולין (מד.) דכי היו שניהם בנהמ"ד ונשאלה שאלה לפניהם אף שאסר אחד מהיו רשאי להתיר, ועש"ך יו"ד סי' רמ"ב ס"ק נ"ה, א"כ מאי פריך הכא דהא משמע שהיו יושבים ביחד. (רש"ש)

חכם שטימא. ע"ז ז ע"א ד"ה הנשאל, חולין מד ע"ב, נדה כ ע"ב. (מא"נ)

אסר אין חבירו. מירושלמי שבת פי"ט ה"א דאין להשואל לשאול לחכם אחר שמא יתיר. (יפ"ע)

דלא לגרדי בתרייהו. משום מגדר מילתא המירו והקילו ומסמכו אגמרייהו, אז אפילו על דעת הנוטה להקל, לחלוק עליו ולפסול דבריו, (כדי שלא יהו נמשכין אחריו אנשי מקומו) מה שלא היו רשאין לעשות זולת זה, אפילו להחמיר, ואף לרב נגד תלמיד חבר לא הותר לחלוק עליו במקומו אף לומרת, כמ"ש גם"ד בשאילת יעבץ (סי' ה) ובשו"ת חמ"ס ז"ל [מכס לבי סי' נב], אבל מ"ז לא המירו דבר שפשט איסורו.

(יעב"ץ)

קסברי כי היכי דלא נגררו בתריה. עי' בשו"ת רמ"ע מפאנו סוס"י ק"ח שהבין מזה דיכולים להמיר האיסור אף שאינו כן, ועי' בד שאול יו"ד סי' רמ"ב ס"ק כ"ג בזה.

(מהרש"ם)

לכרם. לעיל נד ע"ב ד"ה מחנה, שבת לג ע"ב רש"י ד"ה לכרם, וע"ש כח ע"ב ד"ה י"ב מילין, יומא עה ע"ב, סוטה לד ע"ב ד"ה כתניתין, עירובין סב ע"ב ד"ה ר"ח, סנהדרין ה ע"ב.

(מא"ג)

לכרם ביבנה. עיין רבה שה"ש בפ' שמכוני.

(מצפ"א)

אלא י"ב מיל. עמש"ל נד ב'.

(יפ"ע)

כשם שאני הסברתי. עי' שמ"ר פמ"ה, דב"ר פ"ג, תנחומא תשא, שוה"ט סי' כ"ה.

(יפ"ע)

פתח ר' יהודה. שהש"ר פ"ב ע"ש ר"ח בן יעקב, ועי' ויק"ר פל"ד, תנדא שמואל פי"ח, פדר"א פמ"ד.

(יפ"ע)

הסכת ושמע. [לעיל טו ע"ב ד"ה ההוא]. ע"ז יט ע"א רש"י ד"ה ואח"כ.

(לבוש, מא"ג)

חרב על שונאיהם של ת"ח כו'. י"ל דנקיט חרב משום מ"ש בשבת (לג) וכן באבות דבעון קלקול הדין חרב בא, וע"י שעוסקין בד בבל שמטפשין כלפי' הבא ואין יכולין לסלק שמעתא אליבא דהלכתא, ולכן נמשך מזה קלקול הדין שעושנו חרב ח"ו.

(מל"ה)

כתתו עצמכם. (ברכות טו ב') רש"י ד"ה האי.

(לבוש)

הס ואח"כ כתת כו'. כה"ג בשבת (סג.) דליגמור אינש והדר ליסבור.

(מצפ"א, רש"ש)

אמרי דבי ר' ינאי מאי. ילקוט משלי תתקסד.

(יפ"ע)

מאי דכתיב אם נבלת. ב"ר פפ"ב, ילקוט משלי תתקסד, ע"ש רנב"י אמר רב יהודה.

(יפ"ע)

פתח ר' נחמיה. שהש"ר פ"ב ע"ש ר"ח בנו של ריה"ג, ויק"ר פל"ד מדרש שמואל פי"ח ילקוט ש"ח קכח ע"ש ר' יוסי.

(יפ"ע)

ומהנהו מנכסיו על אחת כו'. חסר כאן ועיין בילקוט שמואל [קכח].

(מצפ"א)

פתח ר' יוסי כו' לא תתעב. ספרי תצא רבב ע"ש ראב"ע, וכ"ה בילקוט תצא תתקלג, ובשהש"ר פ"ב הוא ע"ש ר' נחמיה.

(יפ"ע)

פתח ר"א בנו של ריה"ג. שהש"ר פ"ב ע"ש ר' יוסי, ובמד"ר פ"ד ובילקוט ש"ב קמג כבגמ'. והנה חילוף המאמרים מזה לזה בין הני תנאי שבכאן לכרם ביבנה לא קשה אך מה שניתן מהם לזולתם קשה לבאורה. אולם מ"מ ראינו שלא נחסר תחנאי אחד אינו אמר לכ"ל. והבא בגמ' תשב שני מאמרים לר' יהודה, והמדרש ס"ל דמאמר השני דר' יהודה ר"ל בן יעקב אמרו, והספרי דס"ל דראש"ע אמר הך דר' יוסי יסבור דר' יוסי אמר מאמר השני דר' יהודה, ומכוון המשנן עכ"פ.

(יפ"ע)

זו חמות וח' כלותיה. שהש"ר פ"ב, ובמד"ר פ"ד, וילקוט פ"ד דיבמות הי"ב, ובילקוט ש"ב קמג. ושם במדרש וילקוט ליתא כמ"ש כאן ששה בכרם ר' אלא שילדו בכל חודש כ"א שנים ובשלשה חדשים היה להם לכ"א ששה, והוא חוץ לדרך הטבע יותר מששה בכרם א'. ועל דרש הגמ' קשיא דאין ניכר הברכה בשלשה חדשים אם נתעברו קודם וילדו בהשלשה חדשים א"כ היה הברכה קדומה מתפלה קודם שהבנים האלו, ואם נתעברו בתוך השלשה חדשים אאין יודע הברכה טרם לדתן, אבל לפי המדרש א"ש אף שהוא לחוק הטבע, אבל הדרש עכ"פ א"ש.

(יפ"ע)

ששה ששה בכרס א'. (סנהדרין יט ב') תוס' ד"ה שפלאו.

(לבוש)

רש"י. ד"ה חנניה. הוא תנניה "בן" אחי ר"י. כל"ל.

(יעב"ץ, ודש"ש)

ד"ה כשם שאני הסברתי. [והיינו דכתיב פנים אל פנים. כל"ל].

(רש"ש)

ד"ה ומיץ אף. והלכות דס לאתתם כל"ל, וכ"ה בע"י].

(רש"ש)

דף סד ע"א

גמרא. כל אלה לעובד. סנהדרין יט ע"ב ד"ה שפלאו.

(מא"ג)

כל אלה מבני עובד. וכן איתא בעין יעקב הקטן, אמנם בשאר דפוסי הש"ס הישנים כפי אותם שראיתי איתא כל אלה לעובד גו' ואתיהם אנשי חיל, וכן איתא בע"י הישן, אלא בגליון הש"ס מצוין מבני עובד [אש]. ואגיב כאן מה שלע"ד יהי מלוה לפרקם ברבים שנמצא בש"ס הרבה אשר רבים תמהים מה שהעתיק הגמרא קראי משונה ממה שנמצא בתנ"ך. ואמנם איתא כיוצא בזה בהרשב"א בסוף ש"ד והועתק בע"י יו"ד סי' קפ"ז שמביא הגמרא לשון התוספתא משונה ופיש ודרך הגמרא בכל מקום להוסיף בלשון התוספתא דרך פירוש בעלמא ושונין כאילו הוא מגוף התוספתא עכ"ל. והמדייק בכל מקום בש"ס שנמצא כן ימצא שהיה מקום לפרש הקרא באופן אחר וידעו שהאמת הכונה הוא כפי דבריהם הוסיפו בתיבה אחת או בגרעון תיבה אחת לגרף יחד המיצות לפי הכונה והיגיו כך, ואין בזה שינוי דהא בתנ"ך במקומו אינם משנים חילוה, רק מרמזים בדרשותם שכן הוא. ועיין מה שכתבנו לעיל ס"א ע"א. ויש לומר שהדרשן הוכיח אין נתבדר עובד בריבוי בנים אנשי חיל דלא נימא דמבני קאי על הבנים מהבנים ואינם חיל על עובד עצמו, לכן הגיה הקרא להדרשה שלו לפי אמיתת הפשט, עי' רד"ק שם. ולעיל (ל.) יש חידוש יותר בנמ"ש על מהיות טוב.

(רא"ג)

סיני קודם. בלשון הירושלמי הוריות פ"ג ה"ה סודר קודם לפולפלן.

(יפ"ע)

שהכל צריכין למרי חטיא. ועיין סנהדרין דף מב.

(מצפ"א)

מלך רבה כ"ב שנין. [כתובות מב ע"ב, גיטין ס ע"ב]. ב"ש קסד ע"ב ד"ה בשנת.

(מא"ג, לבוש)

כל הנך שני דמלך רבה אפי' אומנא לביתיה לא קרא. עי' בהוריות בסופו שמבואר שם דר"י לא קרא אפילו אומנא לביתיה כל אותן שנים שמלך רבה, וע"ש בגליון שכתבתי כמה פירושים ע"ז מהר"ג ומהרמ"ה וגם בענייתי פרשתי שם ב' פירושים יע"ש.

אפילו אומנא לביתיה לא קרא. עי' בע"ז יו"ד סי' שלו סק"א בסופו בזה.

(מהרש"ם)

מכאן לבעל הקורה. ב"ר פמ"ב, ילקוט תהלים תתפ.

(יפ"ע)

וכי לפני אלהים אכלו. ירושלמי ערובין פ"ה ה"א ע"ש תני ר' שמעאל מכאן למקבל תבירו כאלו מקבל פני שכינה ע"ש.

(יפ"ע)

הנפטר מחבירו. מ"ק כט ע"א.

הנפטר מחבירו. שמ"ר פ"ה, תנחומא שמות, ילקוט ש"ב קמט.

(יפ"ע)

אל יאמר לו לך בשלום אלא לך לשלום. עי' בחליה רבה סי' ל"ל [סק"ג] מהא דכתיב בפ' וילא ושבתי בשלום, ובפ' יתרו וכל העם על מקומו יבא בשלום, והביא בשם הפרשה שתירץ, ועי' בדרכי משה יו"ד סי' תג בשם נימוקי יוסף בזה.

(מהרש"ם)

אר"ל בר חייא היוצא מבהכ"נ כו'. במ"ק (כט.) הגי' לוי לבד, ונראה דקאי אר' לוי בר חיתא שאמר מקודם.

(מל"ה)

א"ר חייא בר אשי אמר רב ילקוט תהלים תתלג ע"ש ר' לוי, ובירושלמי שביעית פ"ד ה"ח אר"ח בר אשי עתידין ת"ח להתייגע מבתי כנסיות לבתי מדרשות שנאמר ילכו. ונראה שהוא עד"ש בקה"ר פ"ה ובשהש"ר פ"ו לעוה"ב אין מניחי לו לישון מוליכין אותו לבית מדרשו של שם ושל עבר כו'.

(יפ"ע)

אין להם מנוחה לא בעוה"ז ולא בעוה"ב. ועיין רבה שה"ש בפ' דודי ירד.

(מצפ"א)

ת"ח מרבים שלום. לעיל לא ע"א ד"ה שכן, נדה עג ע"א ד"ה מגדל"א.

(מא"ג)

ת"ח מרבים שלום. ילקוט ישעי' שי, ואיתא שם אל תקרי כ"א בהפסוק ולא אל הדרש, וכן בירושלמי סוף מסכת איתא הסיום אל תקרי ועפכ"א מ"ש בזה.

(יפ"ע)

הדרן עלך הדרן על מס' ברכות. עי' בחמדי נוהגין לכתוב בסוף כל פרק הדרן, פי' חזור בך, ובדניאל ד' וליקר מלכותי הדרו ועי' במוהר"ם מינץ והובא בא"ר סקל"ט ס"ק י"ד ע"ד השמר רא"פ ור' פדת היה אומרת כיצמות (פד:) וכן בר' בנימין בר' יפת יעוש"ב ובקדושין (ע.) ר"י בר יחזקאל ועי' יומא כ"ה, ורב שמואל בר יהודה לפי' ר"ת בינמות (קפ:), ועי' שבת (קמז.) ר' שמואל בר רב יהודה, ולקמן ע"ב ר"ש ב"י, וערש"י כתובות (מז:) והבאגר"ב, ועי' יומא פ"ק דברכות ר' לוי בן סיסי הרבה קידה והוא כעובדא דבנלי ועי' שבת (קנו.) ובכ"מ שהוזכר בלא סמיכות וע"ש (קנח:) אמר ר' לוי אמר רב פפי אר"י דמשמע דהוי תרי לוי, ואף דהכי ג"כ ב' ר"פ כמ"ש במ"א וע"ש (קנו.) בר"ה בריה דר"כ, וע"ש (נב.) וחולין (קלד:) ובאמת דשתם ר' לוי מיוסף היה ר' לוי אחר, ואולי שר"פ לא נסמך ג"כ ואף שהיה ר"י לא אסתייעא מילתא לסמכו כמו בר"ח ור"ח בסנהדרין (יד.), ובשמואל בס"ז דב"מ (פה:), ומ"מ הגיל בירושלמי להזכירו ר' שמואל ב"ש שהחזיקו לגדול ממנו כחולין (לה:), אך למתבונן בכמה מקומות בירושלמי שהוזכר שמואל בר אבא שהיה אחרון, בירושלמי שבת פ"ג ה"ז שמואל בר אבא קומי ר' יסא, ופ"ט ה"ז ד' שמואל משם ד' זעירא, ובמעיה רפ"ז ר' שמואל בשם ר' אבהו, וכה"ג ברש מרומות ובערובין (ט:) לרב שמואל בר אבא, ועי' בפאיתה ע"ד בגי' הירושלמי, ובחי' ליצמות (מו:) וכן רב שמואל בר רב יצחק ובכמ"ק הוזכר בר יצחק, ועי' זבחים (קיד:) ובה"ג בירושלמי פסחים פ"ק סוף ה"ב ובירושלמי מלה פ"א ה"א, ועי' ירושלמי יומא פ"ג ה"ו, ועי' ירושלמי זחר פ"ז ה"א ובכמ"ק לאין מספר, וכן ר' חייא בר רב בע"ז (מט:) ובכמ"ק, ואף דלא הוזכר בסמיכות ר"ח בנו של רב, ובינמות (עד.) ובכמ"ק ר"ח בר רב מדפתי, ובחגיגה (ט:) ובכמ"ק רב שימי בר אבא לר"פ, ומנחות (ג:) ובערובין (ג:) ר"ש בר רב אבא לר"פ, ומנחות (כג.) ר' יהודה ברי' דר' חייא, ועי' שבת (כ:) וערובין (מד:) ופסחים (מג.) ויומא (ט:) וסוכה (מט:) ומגילה (ו.) ובינמות (לב, קיט:) כתובות (יג) גיטין (כה.) ב"ב (פז.) ע"ז (ס:) זבחים (קיד:) מנחות (ט, כד. קי:) נדה (עא.) חולין (קמ.) וכ"מ וסוטה (ה.) וכן בירושלמי לאין מספר שהוזכר זעירא בלא סמיכות. ועי' חולין (ע.) ומה ישמעאל אומר, ואף דהתם י"ל כמ"ש המפ' שזה היה לאחר אלמד, ממנו הדרש ועי' שבת (קמח.) רבא בר חנן ואמ"כ רבר"ח ועי' מ"ק (כה.) רבא בר הונא וערש"י ע"ב ד"ה רבנן ועי' בכריתות כה רב תחליפא אבוה דר"ה בר תחליפא ובינמא (ו:) ועי' בזבחים (ע) בריה בר נתן, ופסחים (ז:) ובכ"י ועי' ב"ק (פז.) ר"ד בן יהודה ובא"ר פ"ב ר"ד בר' יהודה אומר לעולם הי' כו'.

(רי"ז שטרן)

חנינא בר פפא כו'. עי' יומא (מז.) הובא ר' נחום בר פפא. ועי' בסדר הדורות אות פ' אלא דיבר מזה. וע"ש בשם יוחסין קבלה מזקנים שיש סגולה לזכרון לומר אותם ז' פעמים. ועי' ע"ז (סב:) אמימי בר פפא. ועי' בסוף תענ' רמ"א שכתב דבר פפא היה עשיר והיה מחזיק לגומדי תורה והיה עושה סעודה לבניו בכל סיום מסכת ועי' עפקו הרבה בתורה ונעשו גדולים ומאירים בתורה, ולכן זכה שמזכירים אותו עם עשרה בניו בסיום כל מסכת. וע"ש שכתב רמזים שעשרה שמות אלו רומזים לעשרת הדברות ולעשרה מאמרות שבהם נברא העולם ע"ש באורך. ועי' יומא (עז:) רמי בר פפא. ועי' כתובות (עז:) ר' חנינא בר פפא. רבים בר פפא חולין (מב.) נחמן בר פפא ב"מ (פ: פא.), רפרם רב פפא ברכות מ' ושבת פ"א ותענית יג עירובין פג קידושין פא וכמה דוכתי. סורחב בר פפא כתובות (יז:). דרו בר פפא ע"ז (כז.) ועי' מנחות מב ועי' ב"ק (פ:) רבי אחא בר פפא. ור' אבא בר פפא ורבי אדא בר פפא ור' חייא בר פפא ור' חנינא בר פפא. ועי' ברכות (מה:) אבא מר בר פפא. וגם בכתובות (פה.) וקידושין (לב.). ובשום מקום לא נזכר מדי רק מר. ועי' יומא (לז.) ר' שמואל בר פפא ואולי הוא רב פפא אחר. ועי' ירושלמי פ"ג דקידושין הי"ב ר' תנחום בר פפא. ועי' ס' האסכול הל' ספר תורה סי' י"ד בשם רב האי גאון דלאו כולם בני רב פפא תלמידי דרבא הוו, שבנו של רב פפא אבא מר נקרא. ונראה דבני ב' או ג' הוו ויש מהן שהבאתיהם על נהר פרת אגיארא דבבל, ויש בו קבלה להסיר שכחה. ואמר שיאמר הדרן עלך יאמר זה הסימן חנגא רמו ליה נהמא לאחוי אבבא דאפיה דרבא לרבינא קרהביה אדא לבי דרו. ואלו שמותם כו' [כפי שלפנינו רק במקום אחאי נאמר שם יאחק, והמגיה כתב שהוא ט"ס וגם לעיל ג"ל רמי ליה נהמא לאחאי].

(מהרש"ם)

לך פן תשכח כו'. עוד נהגו להזכיר בסיום המסכת שמות עשרה בניו של ר"פ. ועי' בס' הכריתות בדורות המאמרים שער ב' שרבא בר יוסף בר חמא היה בשנת תרפ"ג ובו סיום נהרגו בניו של ר"פ ואחריו הי' רבינ"א עכ"ל. וא"כ יתכן שהוא ע"ד מלא רחמים הנהוג ועי' באו"ח סי' רפ"ד ס"ו ואם כי כבר יקרא תגר בשנת תקיים גמ"ח סי' ג' בכ"ז אפשר שהיו נוהגים להזכיר שמות ההרוגים בעת לימודם לזכרון טוב כי מימיהם אנו שותים, ומפ"ז לא נזכרו בביאור ר' כי אין גנהות לפני המקום, ועי' בזל"ח מיו"ד אות כ' דבתפלה אין להזכיר א"ח או רבי ויעו"ש אות קי"ד, ובמעבר יבק כתב המתפלל על אביו ורבו יאמר בסתם, כי שלמה בדברו לפני ה' אמר דוד אבי, ואמה מה שאומרים בבהמ"ז אבי מורי, ולפי"ז ראוי לאמות בתפילת התוארים שבמלא רחמים ומי שבירך, ובפרט שלא ליהות כדובר שקרים לפניו יח' א"ו, וכבר הוזהרתי מאבא מארי ז"ל שלא להזכירו בשמו פשוט מואר על מנבאו אז בחיותיה, ואולא יקרא דחיי הי' רצונו שלא להזכירו גם בתורה הרב. ובמ"ש האלבאי בתשובה אם בכה"ג ראוה ביד החכם לאמוא בכוחו כבוד התורה, ועשו"ת בית יעקב ספ"ג בגדול הדור שאמר אל תסבדוני לאין ראשי לאמוא, ועי' בתשובה מהחכה ח"ח סקע"ד. ועי' בעק"ד חיו"ד סל"ה אות ט"ו, ועי' תוס' סנהדרין (יט.) ד"ה יגאי ועשו"ת רע"א סי' ס"ח בהא דקדושין ל"א ומכבד בחותו מכבוהות ק"ג לאיש מחויב בכבוד אחיו הגדול לאח"מ ואף דהוא מדין כיבוד אב כרמב"ן שמאלך לנואת אביו שהוא משוש נתת רוח יעוש"ב, ולדעתי יש לדון ג"כ בזה כיון דגדול ת"ח יותר מכיבוד אב ואם ומכש"כ כבוד התורה דחמיר כמגילה (ג:) ועי' בסוף מכות דקיימי מקמי ס"ח ולא קיימי מקמי גברא רבה, ועי' בשבות יעקב חאו"ח שמחלק לא"ח שמחדש חידושי תורה וכדאמר התם לאתו רבנן ובגרי חדא כו' ובכה"ג עדיף אפי' מס"ת, ואולם ז"א דהא דגדול א"ח מיעקב ששימש בבית שם ובבר, ואמרינן גדולה שימושה של תורה יותר מלימודה, ועי' תוס' כתובות רפ"ב ד"ה מבטלין ומש"ב, ויש לפלפל אי שייך עשה דכבוד התורה היכא שמותל מר"פ שה"ע עשה דכה"ח עדיף, והתרכתי בחי' במ"א. וגם שם זה נוגע בגדר כלו"א במה שמותל על כבודו. וי"ל ג"כ במה שחשב בניו של ר"פ, ע"ד הא דאמר אבי בשבת (קיט) כל שלומנא מסכת עבדינא יו"ט לרבנן, ופירש"י ראש ישיבה היה ור"פ נחמנה לראש אחר רבא ובתענית (ט.) וכ"מ אמרינן חדא מינה ר"פ אמרה, ועתוס' שבועות דרכ"ו, והוא היה מסדר הש"ס לבחר רבא ונשלם בימי רב אשי, וי"ל דבסיומו של ר"פ היו בניו המתעסקים בצרכי סעודה וקבעו להם ברכת מי שברך, וגם לפי שר"פ היה עשיר כמבואר בכ"מ והיה מחזיק ת"ח הרבה על שלחנו. ואולי היה בניו מלאשי הקיבוץ בסיום המסכת מרבנן של רב אשי. ואני בדקתי מספר בניו של ר"פ שהיה יותר מעשרה. ואולי לפי שאין דורשין בכלה בפחות מעשרה והם היו הגדולים שבהם. ועי' שבת (פח:) רב חגגאל ב"פ, ועי' ערובין (סה.) ר' חנן ב"פ, ואולי הוא רב חנינא. ועי' שבת (סו:) רבא ב"פ, וגי' הרא"ש רפרם וע"ש עוד. חמא ב"פ סוכה (מט:), ורב שמואל ב"פ יומא (לז.), ור' חייא ב"פ ירושלמי ברכות פ"ו ה"א, ור' תנחום ב"פ ירושלמי קדושין פי"ג ה"ב שלא שאל לר' יוסי כו' יועש"ב. ונאמת מוכח בכ"מ דהיו תרי רב פפא, דבחולין קל"ב תמואר דר"ל נאו כהן, ובתנחומא כמה פעמים ר' אבא ב"פ הכהן, ועי' שבת (עה.) בתוס' ד"ה אתגוזי לפי' הערוך דקאי רב ושמואל לפרושי הא דר"פ, וע"כ דהיו תרי רב פפא. והיה אפ"ל לבאורה שמפ"ז נזכר בכ"מ בש"ס בלא אמיכות וכמו אדא ורב אחא והוא ר"פ ברי' דרב אחא בר אדא ברכות (כט:) ועי' ערובין (כא.). ועי' ברכות נ"ט סע"א רפרם ב"פ אמר רב חסדא, וקדושין (פא:) וערובין (פג.) וכה"ג בב"מ (פא.) ובשבת (פב.) רפרם ב"פ קמי' דר"ח. אך במ"ק (כח.) מבואר דרב חסדא חי ל"ב שנין, ואז"ב א"ש. אך בב"מ מוכח ג"כ שהיה אבא מרי בנו של ר"פ בכתובות ובקדושין (לה:) ובכ"מ כה"ג, ופסחים (מד:) ר"פ בר שמואל, ובע"ק (י:), ובינמות (מו.), ועי' כתובות ל"ט דחותנו של ר"פ היה נקרא ג"כ אבא, וערש"י סנהדרין (יד:). ומיהו בכ"מ שהוזכר שם אמורא שלא בסמיכות כמו ר"י בר אילעא ובמנחות (יח.) הוכר בסמיכות, וע' בשה"ג אות ח' מערכת גדולים שה"ר זו וכן מר"י בר אילעא תלמיד ר"א בפ"ק דסוכה, וכן

חידושים

ד"ה ומיץ אף. והלכות דס לאתתם כל"ל, וכ"ה בע"י].

(רש"ש)

דף סד ע"א

גמרא. כל אלה לעובד. סנהדרין יט ע"ב ד"ה שפלאו.

(מא"ג)

כל אלה מבני עובד. וכן איתא בעין יעקב הקטן, אמנם בשאר דפוסי הש"ס הישנים כפי אותם שראיתי איתא כל אלה לעובד גו' ואתיהם אנשי חיל, וכן איתא בע"י הישן, אלא בגליון הש"ס מצוין מבני עובד [אש]. ואגיב כאן מה שלע"ד יהי מלוה לפרקם ברבים שנמצא בש"ס הרבה אשר רבים תמהים מה שהעתיק הגמרא קראי משונה ממה שנמצא בתנ"ך. ואמנם איתא כיוצא בזה בהרשב"א בסוף ש"ד והועתק בע"י יו"ד סי' קפ"ז שמביא הגמרא לשון התוספתא משונה ופיש ודרך הגמרא בכל מקום להוסיף בלשון התוספתא דרך פירוש בעלמא ושונין כאילו הוא מגוף התוספתא עכ"ל. והמדייק בכל מקום בש"ס שנמצא כן ימצא שהיה מקום לפרש הקרא באופן אחר וידעו שהאמת הכונה הוא כפי דבריהם הוסיפו בתיבה אחת או בגרעון תיבה אחת לגרף יחד המיצות לפי הכונה והיגיו כך, ואין בזה שינוי דהא בתנ"ך במקומו אינם משנים חילוה, רק מרמזים בדרשותם שכן הוא. ועיין מה שכתבנו לעיל ס"א ע"א. ויש לומר שהדרשן הוכיח אין נתבדר עובד בריבוי בנים אנשי חיל דלא נימא דמבני קאי על הבנים מהבנים ואינם חיל על עובד עצמו, לכן הגיה הקרא להדרשה שלו לפי אמיתת הפשט, עי' רד"ק שם. ולעיל (ל.) יש חידוש יותר בנמ"ש על מהיות טוב.

(רא"ג)

סיני קודם. בלשון הירושלמי הוריות פ"ג ה"ה סודר קודם לפולפלן.

(יפ"ע)

שהכל צריכין למרי חטיא. ועיין סנהדרין דף מב.

(מצפ"א)

מלך רבה כ"ב שנין. [כתובות מב ע"ב, גיטין ס ע"ב]. ב"ש קסד ע"ב ד"ה בשנת.

(מא"ג, לבוש)

כל הנך שני דמלך רבה אפי' אומנא לביתיה לא קרא. עי' בהוריות בסופו שמבואר שם דר"י לא קרא אפילו אומנא לביתיה כל אותן שנים שמלך רבה, וע"ש בגליון שכתבתי כמה פירושים ע"ז מהר"ג ומהרמ"ה וגם בענייתי פרשתי שם ב' פירושים יע"ש.

אפילו אומנא לביתיה לא קרא. עי' בע"ז יו"ד סי' שלו סק"א בסופו בזה.

(מהרש"ם)

מכאן לבעל הקורה. ב"ר פמ"ב, ילקוט תהלים תתפ.

(יפ"ע)

וכי לפני אלהים אכלו. ירושלמי ערובין פ"ה ה"א ע"ש תני ר' שמעאל מכאן למקבל אביו כאלו מקבל פני שכינה ע"ש.

(יפ"ע)

הנפטר מחבירו. מ"ק כט ע"א.

הנפטר מחבירו. שמ"ר פ"ה, תנחומא שמות, ילקוט ש"ב קמט.

(יפ"ע)

אל יאמר לו לך בשלום אלא לך לשלום. עי' בחליה רבה סי' ל"ל [סק"ג] מהא דכתיב בפ' וילא ושבתי בשלום, ובפ' יתרו וכל העם על מקומו יבא בשלום, והביא בשם הפרשה שתירץ, ועי' בדרכי משה יו"ד סי' תג בשם נימוקי יוסף בזה.

(מהרש"ם)

אר"ל בר חייא היוצא מבהכ"נ כו'. במ"ק (כט.) הגי' לוי לבד, ונראה דקאי אר' לוי בר חיתא שאמר מקודם.

(מל"ה)

א"ר חייא בר אשי אמר רב ילקוט תהלים תתלג ע"ש ר' לוי, ובירושלמי שביעית פ"ד ה"ח אר"ח בר אשי עתידין ת"ח להתייגע מבתי כנסיות לבתי מדרשות שנאמר ילכו. ונראה שהוא עד"ש בקה"ר פ"ה ובשהש"ר פ"ו לעוה"ב אין מניחי לו לישון מוליכין אותו לבית מדרשו של שם ושל עבר כו'.

(יפ"ע)

אין להם מנוחה לא בעוה"ז ולא בעוה"ב. ועיין רבה שה"ש בפ' דודי ירד.

(מצפ"א)

ת"ח מרבים שלום. לעיל לא ע"א ד"ה שכן, נדה עג ע"א ד"ה מגדל"א.

(מא"ג)

ת"ח מרבים שלום. ילקוט ישעי' שי, ואיתא שם אל תקרי כ"א בהפסוק ולא אל הדרש, וכן בירושלמי סוף מסכת איתא הסיום אל תקרי ועפכ"א מ"ש בזה.

(יפ"ע)

הדרן עלך הדרן על מס' ברכות. עי' בחמדי נוהגין לכתוב בסוף כל פרק הדרן, פי' חזור בך, ובדניאל ד' וליקר מלכותי הדרו ועי' במוהר"ם מינץ והובא בא"ר סקל"ט ס"ק י"ד ע"ד השמר

רא"פ ור' פדת היה אומרת כיצמות (פד:) וכן בר' בנימין בר' יפת יעוש"ב ובקדושין (ע.) ר"י בר יחזקאל ועי' יומא כ"ה, ורב שמואל בר יהודה לפי' ר"ת בינמות (קפ:), ועי' שבת (קמז.) ר' שמואל בר רב יהודה, ולקמן ע"ב ר"ש ב"י, וערש"י כתובות (מז:) והבאגר"ב, ועי' יומא פ"ק דברכות ר' לוי בן סיסי הרבה קידה והוא כעובדא דבנלי ועי' שבת (קנו.) ובכ"מ שהוזכר בלא סמיכות וע"ש (קנח:) אמר ר' לוי אמר רב פפי אר"י דמשמע דהוי תרי לוי, ואף דהכי ג"כ ב' ר"פ כמ"ש במ"א וע"ש (קנו.) בר"ה בריה דר"כ, וע"ש (נב.) וחולין (קלד:) ובאמת דשתם ר' לוי מיוסף היה ר' לוי אחר, ואולי שר"פ לא נסמך ג"כ ואף שהיה ר"י לא אסתייעא מילתא לסמכו כמו בר"ח ור"ח בסנהדרין (יד.), ובשמואל בס"ז דב"מ (פה:), ומ"מ הגיל בירושלמי להזכירו ר' שמואל ב"ש שהחזיקו לגדול ממנו כחולין (לה:), אך למתבונן בכמה מקומות בירושלמי שהוזכר שמואל בר אבא שהיה אחרון, בירושלמי שבת פ"ג ה"ז שמואל בר אבא קומי ר' יסא, ופ"ט ה"ז ד' שמואל משם ד' זעירא, ובמעיה רפ"ז ר' שמואל בשם ר' אבהו, וכה"ג ברש מרומות ובערובין (ט:) לרב שמואל בר אבא, ועי' בפאיתה ע"ד בגי' הירושלמי, ובחי' ליצמות (מו:) וכן רב שמואל בר רב יצחק ובכמ"ק הוזכר בר יצחק, ועי' זבחים (קיד:) ובה"ג בירושלמי פסחים פ"ק סוף ה"ב ובירושלמי מלה פ"א ה"א, ועי' ירושלמי יומא פ"ג ה"ו, ועי' ירושלמי זחר פ"ז ה"א ובכמ"ק לאין מספר, וכן ר' חייא בר רב בע"ז (מט:) ובכמ"ק, ואף דלא הוזכר בסמיכות ר"ח בנו של רב, ובינמות (עד.) ובכמ"ק ר"ח בר רב מדפתי, ובחגיגה (ט:) ובכמ"ק רב שימי בר אבא לר"פ, ומנחות (ג:) ובערובין (ג:) ר"ש בר רב אבא לר"פ, ומנחות (כג.) ר' יהודה ברי' דר' חייא, ועי' שבת (כ:) וערובין (מד:) ופסחים (מג.) ויומא (ט:) וסוכה (מט:) ומגילה (ו.) ובינמות (לב, קיט:) כתובות (יג) גיטין (כה.) ב"ב (פז.) ע"ז (ס:) זבחים (קיד:) מנחות (ט, כד. קי:) נדה (עא.) חולין (קמ.) וכ"מ וסוטה (ה.) וכן בירושלמי לאין מספר שהוזכר זעירא בלא סמיכות. ועי' חולין (ע.) ומה ישמעאל אומר, ואף דהתם י"ל כמ"ש המפ' שזה היה לאחר אלמד, ממנו הדרש ועי' שבת (קמח.) רבא בר חנן ואמ"כ רבר"ח ועי' מ"ק (כה.) רבא בר הונא וערש"י ע"ב ד"ה רבנן ועי' בכריתות כה רב תחליפא אבוה דר"ה בר תחליפא ובינמא (ו:) ועי' בזבחים (ע) בריה בר נתן, ופסחים (ז:) ובכ"י ועי' ב"ק (פז.) ר"ד בן יהודה ובא"ר פ"ב ר"ד בר' יהודה אומר לעולם הי' כו'.

(רי"ז שטרן)

חנינא בר פפא כו'. עי' יומא (מז.) הובא ר' נחום בר פפא. ועי' בסדר הדורות אות פ' אלא דיבר מזה. וע"ש בשם יוחסין קבלה מזקנים שיש סגולה לזכרון לומר אותם ז' פעמים. ועי' ע"ז (סב:) אמימי בר פפא. ועי' בסוף תענ' רמ"א שכתב דבר פפא היה עשיר והיה מחזיק לגומדי תורה והיה עושה סעודה לבניו בכל סיום מסכת ועי' עפקו הרבה בתורה ונעשו גדולים ומאירים בתורה, ולכן זכה שמזכירים אותו עם עשרה בניו בסיום כל מסכת. וע"ש שכתב רמזים שעשרה שמות אלו רומזים לעשרת הדברות ולעשרה מאמרות שבהם נברא העולם ע"ש באורך. ועי' יומא (עז:) רמי בר פפא. ועי' כתובות (עז:) ר' חנינא בר פפא. רבים בר פפא חולין (מב.) נחמן בר פפא ב"מ (פ: פא.), רפרם רב פפא ברכות מ' ושבת פ"א ותענית יג עירובין פג קידושין פא וכמה דוכתי. סורחב בר פפא כתובות (יז:). דרו בר פפא ע"ז (כז.) ועי' מנחות מב ועי' ב"ק (פ:) רבי אחא בר פפא. ור' אבא בר פפא ורבי אדא בר פפא ור' חייא בר פפא ור' חנינא בר פפא. ועי' ברכות (מה:) אבא מר בר פפא. וגם בכתובות (פה.) וקידושין (לב.). ובשום מקום לא נזכר מדי רק מר. ועי' יומא (לז.) ר' שמואל בר פפא ואולי הוא רב פפא אחר. ועי' ירושלמי פ"ג דקידושין הי"ב ר' תנחום בר פפא. ועי' ס' האסכול הל' ספר תורה סי' י"ד בשם רב האי גאון דלאו כולם בני רב פפא תלמידי דרבא הוו, שבנו של רב פפא אבא מר נקרא. ונראה דבני ב' או ג' הוו ויש מהן שהבאתיהם על נהר פרת אגיארא דבבל, ויש בו קבלה להסיר שכחה. ואמר שיאמר הדרן עלך יאמר זה הסימן חנגא רמו ליה נהמא לאחוי אבבא דאפיה דרבא לרבינא קרהביה אדא לבי דרו. ואלו שמותם כו' [כפי שלפנינו רק במקום אחאי נאמר שם יאחק, והמגיה כתב שהוא ט"ס וגם לעיל ג"ל רמי ליה נהמא לאחאי].

(מהרש"ם)

הגהות וחידושים למפרשים שנדפסו בסוף המסכת

פסקי תוספות

א. ק"ם של מיכל"ל עיקר מ"מ טוב לקרותה כולה. המגיה מחק מימה כולה, ול"ג דהכי"ל לא אמר רק ליצד המנהג דקמכינן על הני תנאי דגמ', אבל המתנהג בהידור טוב להחמיר לקרות בתנה בלה"ק, ויקרא לפני מטתו כולה כמו"ש המוס' וז"ל וא"כ שלשה פרשיות ה"ל לקרות עכ"ל, ולא כרש"י דסגי בפרשה ראשונה, אבל ברכה ספיקא להקל. (מהרש"ם)

ז. טעם הפסוקים כו'. נ"ל כוונת המוס' דמזמניהם לריכין להמתין בכל התפלות ובלילה משום יוחר לתקן יראו עיניו ע"כ גם בזמניו עכ"פ בלילה יש להמתין. (מהרש"ם)

ח. לסמוך כו'. מימה שחרית מיומר, וי"ל משום דאפשר לו דסמיכה גאולה דערבית לא עדיף מעיקר ערבית דאינה מוכה רק מנות וכ"מ במג"א סי' רל"ו סק"א, אך מלשון המוס' שכתבו ח"ל וי"ל דאפי' כו' רשות מ"מ מחויב לסמוך, משמע דאע"ג דעיקר התפלה רשות מ"מ כשמתפללין הוי הסמיכה חובה בשוה כמו בשחרית. (מהרש"ם)

ט. שלא כו'. המגיה הוסיף דמלתא דקביע שרי, והוא נכלל במלת חוצן המורה על מה דלא מבטל לה, עי' ב"ב די"ט. ולענין מטה עי' סוכה דכ"א וד"י, והציון נ"ל ד' ה'. (מהרש"ם)

י. אין לעשות מלאכה בנוקר. הוסיף מלת בנוקר משמע דתלוי בעה"ם. (מהרש"ם)

יא. שלא לשוס כו'. פי' שאינו תלוי בלפון וברוס דק שלא מזרח ומערב וא"כ באלכסון י"ל דשרי. (מהרש"ם)

יב. א"ל כו'. נ"ל דהיינו ביוס, עי' מג"א סי' ל'.

(מהרש"ם)

כ. פרשיות המועדות. ערבוב קחזינא עם סוף סי' הקדוס. וכל"ל, ופסוקים ועו"ד בל"ת ירושלמי, והוא ר"מ ופסוקים ועבודות ודיבון בלשון תרגום ירושלמי. (מהרש"ם)

כו. לא עשה כו'. עי' יבמות דפ"ט ובסוכה דכ"ז בעושה סוכה ע"ג בהמה דר"י פוסל ור"מ מכשיר, וי"ל דהתם ד"א גורס לפסול, וע"ש.

(מהרש"ם)

לא. היאך כו'. המגיה הוסיף וכ"ל בהם בר"ה ויו"כ, והוא ר"מ וצריך לזקוף בהם בר"ה ויו"כ. (מהרש"ם)

מה. דין טעימה בתענית יחיד. בתוס' מיהדשו דבמ"ל לא. וכ"ל דהפס"מ מפרש להיפך דבמ"ל פטיעא דשרי, וקמ"ל אפילו מיחיד, ולכן העמידו המוס' אסיפא לא על רישא, אבל הפוסקים כתבו להיפך, אח"ז מצאתי בפ"י שרוצה לפרש כן.

(מהרש"ם)

מז. כסות יום אם לבדך בלילה. נ"ל משום דמוד"ה ויאמר אינו נוהג אלא ביום אין לשון זה בגמ' רק במשנה, והיינו דאפ"ל שמצות לילית אינו נוהג בלילה כפרש"י שם, אך בגמ' כאן אמרו דאמירת הפרשה ג"כ אל"ל בלילה אע"ג דבלילה נמי חייב על כסות יום לר"ש, ולפ"ז ה"נ דאין לברך בלילה על כסות יום אע"ג דחייב בה אז.

(מהרש"ם)

נט. אומן כו' ובשבת ויו"ט יש חילוק ופלוגתא כו'. פי' אי שיש חילוק בפי' ר"ת או פלוגתא בפר"י. (מהרש"ם)

סה. אם נשים חייבות בהלל כו'. דלרש"י חייבות בר"ם אפי' בזמ"ג, ומוס' ס"ל דבטורין, וי"ל דאלי' בפלוגתא דשבת דכ"ז דלר"ת מפיק ד"ס מלא חסור והו"ל ל"ת דחייבות בזמ"ג, ולר"י דמפיק משאל אביך ה"ל מ"ע ופטורות בזמ"ג.

(מהרש"ם)

פא. דין בתי כסאות שלנו. בתוס' כתבו דבמחילה מפקפק ה"ל בר"ר שאל"ע, וי"ל דהיינו כנגדו ולא בתוכו, עד מש"א סוף פרקין ה"מ לגלוי בגוי' אבל כנגדו ל"ל בה, וכ"מ בפס"ם פנהדרין סי' מ"ת, ודייק לה מדתלך אינו מכנים ס"ת אם לפי שאסור לקרות בו, וי"ל דבזה אין חילוק בין דידי' לדחברי'. (מהרש"ם)

פו. אין לבטל ערבית בתנס. בתו' כתבו רק לתוה עוברת, ובשבת ד"ט כתב לתוה שאינו עוברת, וי"ל דהתם ערבית ג"כ אינה עוברת, כמש"כ רש"י שם יגמור ואח"כ יתפלל, וכ"מ שם דמקשי מתנתה. ובתוס' יומא דפ"ז לגדדין קאמר בשרא דשקלים פ"ז מ"ב תמיכות מותרות אלינא דרבי פג"ה (חולין לה א). וכן משנה ראשונה דליאות השבת [שבת כ.] לפ"ד הרא"ש שם, וכה"ג פירש אמ"ה בתשובה נדון יומה קטלנית. (יעב"ץ)

ד"ה מצינו במשנה לשון שוה בשני מקומות ואין ביאורו אחד כמו שור חש"ו. והנה גם בתלמוד משכחן כן בכ"ד. כמו שמבואר מדברי המוס' בברכות (ג.) גבי תפלה קלרה, ובפסחים (לו:), ובב"ב דף קל"ה, ובבכורות (מו.), וכ"כ הר"ן בפ"ב דקדושין ובפפ"י דנדרים, ובמי' רשב"א פי"ג דיבמות, ובתק"י פ"ה דב"ק, ועפ"ז א"ש מה שהקשו המוס' על רש"י בפסחים (כב.) גבי חולין בעזרה לאו דאוריתא, וכן א"ש מה שהקשה המוי"ט בפפ"ב דנדרים על הטי"ד ע"ש. (מצפ"א)

דף מד ע"א

בללי המשנה. ד"ה מצינו במשנה תלמידים חולקים על רבם וכו'. עי' שאילת יעב"ץ [מ"א סי' ה']. (יעב"ץ)

ד"ה מצינו לשון פדיון שר"ל קנין. אף אנו נאמר כיולא בה מצינו לשון מלקות, שהוא עונש ממון (כתובות מו א) מאי לוקה ממון.

(יעב"ץ)

דף מד ע"ב

בללי התלמוד. ד"ה רב תנא הוא כו'. וזה אינו מתרץ אלא מדותק גדול. עיין לקמן דף לד ד"ה וכתב. (מצפ"א)

דף מה ע"א

בללי התלמוד. ד"ה כתבו התוס' פ"ק דמ"ק כו'. אלא כי אשמועינן טעמא דב"ש אבל כי אשמועינן כו'. ועיין תוס' סוכה דף ט'.

(מצפ"א)

ד"ה כתב בת"ח ש"ג פ"א זקלל א]. כל תיובתא אין עושין כאותה תיובתא. ר"ל אין עושין מעשה לפסוק הלכה כאותה תיובתא הסותרת אחה מימרא. (יעב"ץ)

דף מה ע"ב

מבוא התלמוד. ד"ה ורמיה היא הבאה [שלא] לקיים וכו' [תוקן ע"פ היעב"ץ]. עם ש"ל כונתו שנאה לקיים עניינו נראים בקומתיה זה אח זה בתחילת ההשקפה, ולנסוף מתרץ להו ומקיים דברי שניהם, כך יש לדחוק לקיים הנוסח הנמצא לפניו, אבל אין נראה כן מן אנק ההגרכה דנמסוך. (יעב"ץ)

בללי התלמוד. ד"ה וכתב בת"ח ש"ג פ"א [כלל ג] לשון כו'. לדידן לא קי"ל הכי כיון דאיכא. עי' תוס' מנחות (ה.).

(מצפ"א)

ד"ה אתקפתא. וכשאומר אהי בה. ר"ל מריח כו'. אינו נראה, אבל לדעתי הוא לשון תמיהא כמו דמזי בה מיהא, וכמ"ש רש"י [נראשית ג כ] אדם תוהה על בוהו שבה, תוהה על הראשונות, קרוב לענין זה. (יעב"ץ)

ד"ה קס"ד שבגמרא כו'. סברוה שנשאר כן. עיין ריש ב"ב ונדרים (יא.). (מצפ"א)

דף מו ע"א

מבוא התלמוד. ד"ה ושיטה וכו'. וכן כל בה"ג שיטה ואין הלכה כמד מהם. הכי משמע בגמרא פרק אלו נערות (סט, א) גבי עובדא דבני רב עילים דנפקי עלייה שיטה. (יעב"ץ)

דף מו ע"ב

מבוא התלמוד. ד"ה מחלוקת התנאים וכו'. הלכה כתתם משנה. [אם פירושו דוקא דבר המפורש במשנה, או גם דבר שנלמד מדיוק המשנה] עי' שאילת יעב"ץ ח"ב [סי' עה].

(יעב"ץ)

בא"ד. אתם ואתה"כ מחלוקת או איפכא. עלת"ם, כשאתה"כ אמורא על דברי משנה זו דברי פלוני נראה לי, אם הלכה כחולק, עמוד"ק אה"ע מ"ב אשכחן תנא לה ולא סבר לה בפכ"ע ופי"ד אלינא דר"י תנא דר"ע וכן בפבמ"ע (לא ב) אלינא דרב תנא אגב דאגב (נזיר דף יא ב).

(יעב"ץ)

בללי התלמוד. ד"ה אין הלכה כשיטה. וקבלה הוא כו'. עי' תשו' הרשב"א סי' תרכ"ח שלא כתב כן. (דברי נחמיה)

ד"ה אין מקרא יוצא מידי פשוטו כו'. בפא"ע (לא ב) אשכח אמיא גזירה שוה ומפקא לקרא ממשמעותיה לגמרי, ובפ"ב דסוטה (טז א) הלכה עוקרת את המקרא, ובפ"ב דיבמות (כד א) ובהוריות ובמנחות (מה א). (יעב"ץ)

ד"ה כל כללות כו'. קי"ל הכי. בגליון הביא בשם מהרי"ק דלא נאמרו כל הכללים אלא בדיינים הנהוגים בזה"ז. אך לא משמע כן בתוס' זבחים (עז) וזבחים (ו) ובפרש"י בכתובות (כז).

(מצפ"א)

ד"ה אלו כו'. תרי ר' יאשיה. ומלבד האמורא היו תרי תנאי ר' יאשיה ור' יוחנן כמ"ש בחידושי ליומא. (מצפ"א)

בא"ד. רב ירמיה לאוד היינו בר אבא. ועוד איכא ר' ירמיה אחר כמ"ש תוס' גיטין (יח).

(מצפ"א)

דף מז ע"א

מבוא התלמוד. ורבי בכל מקום הלכה כמותו מחברו (ולא מחבריו) רבי ור' אלעזר בר"ש הלכה כרבי, כל"ל, וזו משנה שאינה לריכה אחר שכבר ידענו הלכה כרבי מחבירו. (יעב"ץ)

בא"ד. כ"מ שנאמר בד"א מאימתי ובזמן. אולי קאי דאמרינן בעלמא במה ואימתי דקאמר ר' יהודא הוא לפרש. וא"כ הלכה כן.

(נמוקי הגרי"ב)

ד"ה והתנאים וכו'. רב (שבת) ורב נחמן הלכה כרב (שבת) באיסורי, כל"ל. (יעב"ץ)

בללי התלמוד. ד"ה בק"ב דברים הלכה כראב"י. עי' תשובת אמ"ה ז"ל (סימן י) שהאריך בזה והשיב על מ"ש בכ"מ ובקי"ל משנת ראב"י קב ונקי אפשר דה"מ במשנה, ופלפל בדבר שהרמב"ם לא בכל מקום פוסק כמותו אף במשנתינו ואומר אני נאמת כך הוא בכל הכללים, אין אחד שלא נאמר בהם חוץ, כמ"ש במ"א, וכן הדבר בכלל משנת ראב"י קב ונקי. אין זה בהחלט, אם לא שמוכרח הוא בתלמוד בתותו ענין שנתלק, ואיה מפ"ה בנדרים [מו:] בשותפין שנדרו הנאה זה מזה, דפסק תלמודא הלכתא כוותיה, ולא סתיך אכלנא, ולא אימא התם משום דרבים פליגי עליה, דהא דכוותיה בלא בכל מקום שאנה רשב"ג, לא שנא נגד יחיד או נגד רבים, ונגד מי שיהא, ומצינו ג"כ דאמטרין תלמודא למפסק הלכתא כוותיה דרשב"ג כמו כן בנדרים [נו:] גבי עודר מדרגש. ומ"ש דס"ל לרמב"ם דזאת אינה ממנין הק"ב דברים כו' עמ"ש, וי"ל דהיא דאיה גרוזה דליכא למימר הכי מהיא דיבמות (ס א) דס"ל לראב"י אנוסת תבכו ומפותת תבכו לא יצא ואם נשא הוה ליה הולד חלל, ואמרינן עליה מ"ט דראב"י סבר ליה כר' אלעזר ומי סבר לה כוותיה, והא קי"ל משנת ראב"י קב ונקי, והבא לא קי"ל כר"א, ואליק בקושיא, ומאי קושיא, ליתני דזו אינו מהק"ב דברים. (יעב"ץ)

ד"ה כל רב יוסף כו'. הוא רב יוסף בר חמא כל"ל לדעתי. (יעב"ץ)

ד"ה רבי יהושע בן קרחה בנו של ר"ע (זה אינו עיין תו') כו' כמו שאמר עליו בן עזאי כל"ל. (יעב"ץ)

הקדמת הרמב"ם לסדר זרעים

דף נג ע"א

ד"ה התקבצו. אשר לא העלה עליו מלך גדול. ר"ל מלך זקן וכסיל הוא יפה"ר כמאמר [קהלת ט יד] ובא אליה מלך גדול. (יעב"ץ)

ד"ה דע כי כל מצוה וכו'. ולא יסכלנה בגמר נ"ל בפשתן. (יעב"ץ)

ד"ה ואני רואה. שהחילונו לדבר בו. אומר בה שעור כל"ל. (יעב"ץ)

דף נג ע"ב

ד"ה והחלק השני בענין הנביא. והוא הנבא כשיתנבא. יעוין מדרש רבה בראשית פי"ג סי' ה'. (רב"פ)

באר"ד. וכמו שעשה אליעזר בנוותו להלחם עם מואב להכריח כל עץ עושה פרי כו'. עי' רש"י מלכים שם ומקור דבריו הם ממדרש רבה ותנחומא פ' פינחס, והבבלי רמב"ם ל"ע, ועי' בסמ"ח בסופו שלא ידע מד' מד"ר הנ"ל ועי' רמב"ם וכסף משנה פ"ו ממלכים ה"ו.

(מהרש"ם)

באר"ד. (בסופו) וכן אם יעיד הנביא שהדין במלוה פלונית כו' יהרג. אתיא כר"י דאמר לא בשמים היא, ואין משגיחין בבת קול, ועד"ז נידו רבי אליעזר בן הורקנוס, עם שמן השמים הוכיחו כמותו [ב"מ נט:], מ"מ ברכוהו על פניו, ויתר על זה הרבה מאד מלינו דאפלינו במחיצתא דרקיעא ואמר קב"ה נצחוני בני [גיטין ז:], כ"ש זה שאת משקר הוא. וא"ש הר"מ שהוא נביא שקר והו מפני שהנביא בא בשם ה' ואינו דומה לבת קול, שאע"פ שהבת קול אמר כך אינו דבר ה'.

(יעב"ץ)

דף נד ע"א

ד"ה וכאשר מת יב"נ (בעמ' קודם). שמעון מגמליאל אמיו (הוא רבן גמליאל דיבנה ובכאן מסרון והשמטת שני דורות בשלשלת זו וכך ל"ל אחר זה, והוא משמעון (הוא ר"ש הנהרג) והוא מגמליאל (הוא ר"ג הזקן) והוא משמעון והוא מהלל, ושעות זה נזדקר גם בהקדמת לתנור הי"ד שם מנה הרמב"ם שני דורות אלו כסדרן בסדר ארבעים דורות של קבלת התורה ממשה רבינו עד רב אשי וכן ארא בכמה ספרים, ואלה הם שמות השלשלת כסדרן מהלל עד הלל, הלל הזקן, שמעון בנו, גמליאל הזקן, שמעון בנו, גמליאל בנו, שמעון בנו, יהודה בנו, גמליאל בנו, יהודה בנו. הלל בנו, האחרון עשרה דורות המה.

(יעב"ץ)

באר"ד. והיה הוא בעצמו מן המקבלים שהוא קיבל משמעון אביו ושמעון מגמליאל אביו. ל"ל והוא משמעון והוא מגמליאל שהוא ר"ג הזקן והוא כו', וכן מעשה בדברי הר"מ בהקדמתו לס' היד, וכן מבואר בש"ס פ"ק דשבת הלל ושמעון גמליאל ושמעון נהגו נשיאותן ועי' שם ברש"י, ועי' בדבריו לקמן ד"ה הפרק הג', ומבין שע"ס הוא כאן, ול"ל כמ"ש, וגם שם יש טעות כמו שהגהתי שם.

(מל"ה)

באר"ד. הנמוזה לא נוכל. ל"ל הנמוזה לנו נוכל.

(דברי נחמיה)

באר"ד. שאין לומר פרי עץ הדר הוא אתרוג הלכה למשה מסיני כו'. עי' סנהדרין פ"ח בהא דפריך והרי לולב דמוכח דהוי עיקרו מד"ת ופירושו מדברי סופרים אבל עי' סוכה ל"ו דר"י ליף בק"ו מלולב והא אין למדין ק"ו מהלכה בדאיתא בגזיר נ"ו ובע"כ דהוי מד"ת. ועי' שו"ת שערי דעה סי' י"ח. ועי' ריטב"א סוכה ל"ה שכתב ג"כ כד' הרמב"ם.

(מהרש"ם)

באר"ד. ואני אבלול בכאן רוב כו'. יעוין תשובת חו"י סי' קל"ז.

(רב"פ)

באר"ד. לוג שמן למודה ורביעית יין לנזיר כו'. ל"ל מלי לוג שמן. וא"ש רביעית יין, ל"ל רביעית שמן. עי' מנחות (פט.) ועי' נדה ע"ב וברכות מ"א ונזיר (לט.) ועי' הגהת מהר"ץ חיות לנדה ע"ב שהביא שאלא כן בהקדמת הרמב"ם כת"י שנעתקה מלשון ערבי.

(מהרש"ם)

באר"ד. יין התירו לערב קשה נרך הלמ"מ. לא ידעתי בזה מקום להלמ"מ, ובפירוש אמרו דיין התירו היינו לחכמים התירו, ובע"מ (ס.) איתא עדא אמרה כל בחמת הלכה, היינו הלכה מקובלת אל הדעת כפירוש רש"י שם, ובירושלמי הביא על כל בחמת אמרו, הלמ"מ. ובהא דיין התירו לא הביא כלל.

(ר"א לנדא)

באר"ד. הגה"ה. ד"ה וז"ל. מרב אשי שחיבר הגמרא עד מרע"ה ארבעים דורות. ובמגלה עמוקות תופן רמ"ו עד רבינו הקדוש ארבעים דורות, ועי' יוחסין בשמואל הקטן, ושם וברמב"ם הוא מקבל ל"ד, ע"ש דף יז בדפוס זאלקווא נדפס בשנת מבשר טוב.

(ר"ש קצנלבוגן)

באר"ד. הגה"ה ד"ה וכתב בס' כריתות. בני הישיבה זה אומר (כל"ל) וכו' ולא הוסיף ולא גרע מלשון המקובל ורחיה מהא דא"ל לו לרבי מאי אריא דתני ט"ו כו'. אומר אני זה ראיה של כלום, אבל יש ראיה גמורה משלהי כלים אר"י אשרץ כלים שנכנסת בטומאה וילאת בטהרה.

(יעב"ץ)

ד"ה החלק השני. אין חולק עליו. עי' תשו' חו"י סי' קל"ב אריכות על כל הנ"ל.

(דברי נחמיה)

דף נד ע"ב

ד"ה והחלק השישי. אבל היכוס הוא מוכרח לעשותו. דבר נגלה הוא כמה מהדוחק יש בטעם זה, כי אמנם הדבר בהכר ודאי, כי הנשואין תופה והכרמים, שהרי היא מצוה לאשה שבתורה, אי אפשר מבלעדה, ותובת היבום אינו אלא אפשרית, כבר יצייר העדר מציאותה לגמרי, אבל אי אומר בה טעם לשבח, שראוי לה הקדימה, להיותה מצוה כפולה, שהרי מצות היבום כוללת עמה גם מצות נישואין ופריה ורביה, ויש בכלל מאתים מנה, ועם זה רמז גם אל שמצות יבום קודמת, והנה יבר בלי ספק.

(יעב"ץ)

באר"ד. ועדויות הם הודעת הדברים (הבלתי נקשרים) שהעידו כו' כל"ל.

(יעב"ץ)

דף נה ע"א

ד"ה אחר כן ראה וכו'. שאים מן החכמים נכבד [פתה] לאנשים כו' כל"ל.

(יעב"ץ)

באר"ד. אחר אשר ייגע [עצמו] וירגיל כו' כל"ל.

(יעב"ץ)

באר"ד. ואין לך צוחה רוחתת גדולה מן הכסילות. ר"ל הכסילות ריחה רע ביותר וסרוחה כמו צואה רוחתת. כי סכלות מעט יפאיש שמן רוקח.

(יעב"ץ)

באר"ד. (ואין בו לפי מחשבתך) ואין בו רפואה לפי מחשבת כו' כל"ל.

(יעב"ץ)

באר"ד. אי לבנות קיר אי להיות מלך [כ"ה בגירסתו]. אם היות מלך מנהיג טוב לעם מיישרים בדרכי ה', ודאי מוטיף בכוחו הפנינ, כי אי אפשר לו זה מבלתי החכמה והיות לו לב שומע מבין, כמ"ש בשלמה, וכל המלכים הכסילים זכו בלי ספק לתעלה פנינים, ומתת ה' היא לאשר ישר בעיניו, אבל פשיטא אין תכלית בריאת האדם היותו מלך שאי אפשר אחר בני אדם כולם מלכים, עם שאמרו רז"ל [שבת סז.] כל בני ישראל מלכים הם ודאי גם אינו מחוייב המציאות בעצם ומאשונה כי אמנם לא הצטרכו למלך רק מצד רוע מחיתם כמו שהתרעם הנביא על פי ה' על העם השואלים מלך, והראשונים לא היה להם מלך, כי אם אחר שהרעו הדורות מעשיהם, ומצאה אחרת ממם מפניהם, אז הוכרחו למלך במשפט יעמיד אדון.

(יעב"ץ)

דף נה ע"ב

באר"ד. כי תחלת השכל ישייר שחרבן הנפש בתקון הגוף ותקון הנפש בחורבן הגוף. זהו ציור כוזב מוחלט בודאי, כי אמנם תתון הנפש אלוי בקנין הגוף, ובלתו לא יעמוד ולא יוסג תועלת לנפש, ולא נברא לו הגוף אלא להיות לו לעזור בקומתי נפשו, ואם יחרב ישוב העפר אל האדון כשהיה, והאדם אין לעבוד ולקנות שלימות לנפשו, וכן אמר גם הוא בסמוך שהאדם צריך לתקון גופו, לא שיחרבינו, אך כאן דבר רק ע"ד הענבה, ולא דק, הגם שזקני הנגב כך אמרו [תמיד לג.] אף הרוצה שיחיה יחות, ר"ל ימיח ילרו, לא גופו.

(יעב"ץ)

באר"ד. התשובה על זה שהאנשים ההם נמצאו לשתי קבות אחתת להיות משתמשים לאחד הגוף. אומר אני זה משפט מעוות ובטל, תלוה לאל מרשע, והתעמים על הבורא תלונת בריותיו, לתת מקום לענקת חמס ושוד, כי יאמרו מדוע א"כ בראתו אתנו חסרי כל טוב השלימות, להיותנו עבדים לחכמים, ובכוונה ורצון אלהי עשאתנו עבדים לחכמים זה למען נהיה לבוז, ואיה אלהי המשפט, וקרוב לשמוע א"כ גם דברי הפוטר אוה"ע מן הדין לאמור [ ] בראת לדיקים כו' ובטלה לה גם הבחירה, לפי הנתתו זאת, כי הלא ידיקו נפשם התאוויות על פי הגזרה המכרחת המצא אנשים חסרי חכמה נעדרי השלמות ישתעבדו לבעלי החכמה, וזה שקר ומתנגד לכוונה האלהית בתחילה, אולם בעצם וראשונה שהיה החפץ האלהי שיהיו כל בני אדם מאוחדים ומולאים בשוה, כי מעשה ידיו כולם, ואז לא היו צריכים זה לזה להצלים חסרונם, היה ה' מתקנר להמציא לאדם בי לרכו ומתקורו, מבלי עזר אדם כנגדו, כמו שלא הצריך פחותי הבריאים והב"מ חסרי המדע תשוכי הבלתה הקיימת, להעזר אחד מהם ע"י חברו, מי יכין לעורב לידו גו' [מיוב לח מא], ומי הצלים תיקון מזונו של אדה"ר ומעונו וכסותו שלתנו ומעמו, וככה ישראל במדבר לא חסרו דבר, בלתי עזר עבדים ושפחות, אך רוע בחירה שודאי הוא שעבד אדם חסר תחת יד אדם אלם, ואף זה אינו בטוהב שבעולם הלו ע"פ הרוב הוא להפך המזל מגביה שפלים למרום, ורואיתי עבדים רוכבים על סוסים ושרים הולכים ברגליהם כעבדים חשופי שת יתף וערום, מלבד שלדיק מנו לפני רשע שחו ישרים, ורוב הצדיקים עניים מדוכאים ביסורים, אך לעתיד כשיחדש הקב"ה עולמו נאמר [ישעיה סא ה] ועמדו זרים ורעו צאנכם וגו', והיה פרי מעלליהם כפי רוע בחירתם שגרמה להם, אבל לא נגזר מחמילת הבריאה כן בהכרח אלא אחר הקללה נאמר [בראשית ג יט] בזעת אפך תאכל לחם. ומה שכתב עוד: משגעון האדם נוסף מתחילת הגליל השני כו', יתר הרבה מזה עושה גם גבול גליל ראשון עד תחת הקוטבים או קרוב להם מאד עובר ארחות ימים ובמים עזים נתיבה, דורך על במתי ארץ לא עבר בה איש תחת קו המשוה מסוף העולם עד סופו, גם יורד לעמקי תהום לתפוש מרגליות ואלמוגים ומטמוניות, מי יעלור כח לספר כל מעשי המשתדלים בהשגת הקניינים האובדים, אמנם כל זה עם היותו צורך העולם וקשוטו הכל נברא ה' לכבודו, בעבור זה לא התחייב שיהיו אלה עופקים העופקים באלה, כי לא יצלר מחמת זה גם היותם שלמי חכמה ומדע נבונים ומשכילים ויהיו גם מוצלחים באותר הנפש, אלא שיהיו עניים יצטרכו לכך לשכן נפשם, כ"ש המלאכות המצטרכות לחיי האדם המה ודאי לא יחמנו השלמות מחפץ נפשם להשיג ידיעת התורה והחכמה כאשר שלמים וכן רבים מרז"ל ועמודי עולם שהיו בעלי אומנות וגם מפליגים בספינות בים הגדול, וכן אר"ל [קידושין פב:] א"ל לעולם בלי בשם ובלי בורסקי, ולא נתכוין השי"ת שיהיו חסרי חכמת התורה, ושני גדריים משער האשפות הכריחו כל חכמי ישראל עם הלל ושמאי [עדיות א ג]. ומה שכתב עוד: שכך חייבה החכמה הריבונית (כל"ל), ומביא עצות מרחוק מהגלגלים, אמרתי שגם זה הבל, כי א"כ למה יעגם הכסיל לעולם, ואין מביאים ראיה מנעדרי בחירה ובלתי נגמלים ונשכרים, לבחיריים תפשיים ובני חורים, יחד בסיל ובער בחכמים עיריים, עני ואביון בעשירים חלשים כגבורים, אף אמנם אמרו רז"ל [נדה טו:] הקב"ה גוזר על הטיפה שעוכר ממנה האדם אם תכם או עפש, זהו ג"כ נמשך מבחירת המולידים והתחדשם בשעת תשמיש, והא פעמים הזרע המולד מהם טיפש לעוגם יולדיו, ובע"ז דליק ורשע לא קאמר, זה אינו תחת יד הגזירה תלוה מאלהי המשפט הן אל לא יעות דרכו של אדם ולכת אחרי הכסילות ולהשליך החכמה אחר גוו, אכן מצאנו קצת סמך לדר"מ הנ"ל הרשומים ממ"ש רז"ל פג"ה [חולין לב.] למה נמשלו ישראל לנפן כו' זמורות אלו ב"ב, אשכולות אלו מ"מ, עלים אלו ע"ה, ואמרו [חולין לב.] לבני אחכליא, רחמי על עלים, דאלמלא עליא לא מתקיימא אחכליא והוא משל נאה מאד בענין וקרוב להיות אחד עם דר"מ, אלא שר"ל ודאי אינו אלא אחר שגרם העוון כמש"ל בראיות ברורות נאמות.

(יעב"ץ)

דף נו ע"א

ד"ה הפרק השלישי. ורבי יהודא הנשיא בן ר"ש בן ר"ג כל"ל.

(יעב"ץ, מל"ה)

ד"ה הפרק הרביעי. אבל התבורה אשר אחרי אלו שרשו התורבן הם רבי אליעזר בן יעקב כו'. עי' ירושלמי פ"ג דמגיגה ה"ח ואיון ירושלים שם דרשב"י הי' תלמיד ר"ע, וד' רמב"ם ל"ע.

(מהרש"ם)

באר"ד. והתבורה השלישית ר"מ כו' ושמעון בן עזאי ושמעון בן זומא. לא אחר אלו השנים והם ודאי קודמים לאלה שהזכיר לפניהם, כי בן זומא כבר היה גדול בפני הבית בדאיתא בהרואה [ברכות נח.], וכן עזאי תלמיד אבר לר"ע [ב"ב נח:] ותמנו היה [בתוכות סב:]. (ושתי דעות יש בזה בסוטה [ד:] אם נשאה או רק אירסה).

(יעב"ץ)

באר"ד. ור"ג ור' שמעון בנו כו'. ל"ז תמוה דע"כ אי כוונתו על ר"ג הזקן, שהרי בבר אשר אותו לעיל בדור שקודם התורבן, וע"כ על ר"ג חבירו של ר' יהושע גיסו של ר"מ. ואין קאמר ור"ש בנו, אי כוונתו על רשב"ג הנהרג עם הרוגי מלכות הלא אביו של ר"ג היה ולא בנו, ואי על רשב"ג אביו של רבי, א"א לומר כלל שהיה בדור התורבן שהרי ר"ג אביו קטן היה בשעת התורבן, ועוד שהרי היה עם ר"מ ור"ע כדאיתא בהוריות שהוא היה בשלש והם היו ר"מ תכם ור"ע אב"ד ור"מ ור"ע היו בדור ג' ואין יהיו רשב"ג שהי' עמהם בדור ג', ועוד שהרי מנה לר"י הנשיא בכת הד' ואין יהיה אביו בכת הא'. ועוד יש כמה ראיות מדברי המחבר שאין זה רשב"ג אביו של רבי. וע"ק דלמה לא מנה רשב"ג הנהרג עם ר"י בן אלעזר כאתה כמבואר בדברי רז"ל, והרי מנה כאן ר"י בן אלעזר הו"ל למנות ג"כ רשב"ג שהיה עמו. ע"כ נ"ל דטעות הוא כאן וכל"ל ור"ש ור"ג בנו ודו"ק. ועדיין נ"ע למה השמיט לייחס אביו של רבי בחיזה דור היה.

(מל"ה)

ד"ה הפרק הששי. רבי אלעזר בן שמוע כו' שרלה לקרות לפניו רבינו הקדוש בל"ל, כדאיתא ס"פ הערל [יבמות פד.] שרבי הלך ללמוד תורה לפני רשב"ש כו'.

(יעב"ץ)

באר"ד. שנודע עניו עם קיסר. ור' אליעזר ב"ר יוסי ור' שמעון בל"ל, והוא מעשה דבן תמליון בפרק קדשי מזבח [מעילה יז:].

(יעב"ץ)

באר"ד. ולו ר"מ ור"ל לבייש ר' שמעון בן גמליאל בל"ל, וכן מבואר בהוריות שם. (יעב"ץ, מל"ה) בא"ד. (אך מה שאמר במשנה) שאמרו במסכת עירובין בל"ל כו' (מ"ש בהגה בשם ספר כריתות עמ"ש בהגהותי עליו).

(יעב"ץ)

באר"ד. ור' שאמרו הדינין לפני חכמים הם חמשה אנשים ר' שמעון בן עזאי. ור' שמעון בן זומא, ור' שמעון בן נגס וכו'. בסנהדרין (יז:) הוזכרו רק שנים הראשונים. וכבר הרגיש על זה בינין שמועה דף ו' ריש ע"א.

(ר"ב רנשבורג)

באר"ד. ור' מאיר נקרא גם כן נהוראי ושמו ר' נחמיה. זה אינו כמ"ש בהגהות הגמ' פ"ג דסנהדרין [וכן כתב רבינו בחי"ג שלחי קדושין].

(יעב"ץ)

באר"ד. הגה"ה. שמואל היו קורין אותו אריוך. גם נקרא שבור מלכא ושקוד בפ' נערה [כתובות מג.] גבי בת המזונית מן החמים.

(יעב"ץ)

ד"ה הפרק העשירי. ותנניה בן תכינאי. עי' מכות פ"ג מ"ט.

(דבנ"ח, מהרש"ם)

באר"ד. ור' אלעזר חסמא ור"י בן משולם בתרומות. ל"ע שלא חשב ר"ל חסמא פ"ז דמליעה מ"ה, ופ"ג דאבות משנה מ"י.

(נמוקי הגרי"ב)

באר"ד. ור' אלעזר חסמא ור' יוסי בן משולם בתרומות בלבד. ע"ע פ"ג ופ"ו דבכורות.

(מהרש"ם)

באר"ד. ורבי אליעזר בן יהודה אים ברתותא ודוסקאי אים כפר דמא בערלה בלבד. ע"ע פ"ג דטבול יום.

(מהרש"ם)

באר"ד. נחום המדי. נזכר כמה פעמים בשבת, בגזיר [לב:] [בהמוכר את הספינה (ב"ב עח.)] ופ"ק דע"ז [ז:] כמה פעמים.

(יעב"ץ)

באר"ד. נחום המדי בשבת בלבד. ל"ע דהא איכא פ"ה דב"ב מ"ב.

(נמוקי הגרי"ב, דבנ"ח, מהרש"ם)

באר"ד. ור' אלעזר ור' דוסקאי. נ"ב אלעאי.

(נמוקי הגרי"ב)

באר"ד. ור"ש הסגן וכן בכרי. גם ר"ש הסגן פ"ב דכתובות.

(נמוקי הגרי"ב)

באר"ד. ורבי שמעון הסגן וכן בכרי בשקלים בלבד. ע"ע פי"א דמכות.

(מהרש"ם)

באר"ד. ויהודה בן נוחלי ושמעון בן שטח ויוסי בן יועזר ויוסי בן יוחנן ונחלי אתרבלי ויהושע בן פרחיה בחגיגה בלבד. ע"ע פ"א דאבות.

(מהרש"ם)

באר"ד. ושמעון בן שטח. עי' תענית פ"ג מ"א.

(דברי נחמיה)

באר"ד. ושמעון התימני. [עי' כנ"ל].

(דברי נחמיה)

באר"ד. ושמעון התימני ונחמיה אים בית דלי ביבמות בלבד. ע"ע פ"א דידים.

(מהרש"ם)

באר"ד. ר"ש בן יהודה בשבועות בלבד. גם ר"ש בן יהודה פ"ג דמכות מ"ו.

(נמוקי הגרי"ב)

באר"ד. ר"ש בן יהודה. עי' מעשר שני פ"ג מ"ו.

(דברי נחמיה)

באר"ד. ושמעון אחי עזריה ויוסי בן חוני בזבחים בלבד. ע"ע פ"ח דטהרות. וכ"ז בשו"ת חוט השני סי' י"ח.

(מהרש"ם)

באר"ד. ור"א בר"ש בתמורה. עי' בילה פ"ד מ"ה [לב:].

(דברי נחמיה)

פירוש המשניות לרמב"ם

פרק א מ"ב. ודע כי כל השעות כו' הם שעות זמניות. היא דעת עצמו לא מצאתי לו מבר בדבר ועלח"ש, ומור וקציעה (ס"ח), ומצאתי לו

נספ״מ מהלכות ק״ש שכתב ע״ז ז״ל שהכרח הרב לומרם מג׳ משם ומתלה והוא נטיית השמש לגד מערב כמ״ש בין הערבים ע״כ, וזה הכרח של כלום. (יעב״ץ)

באר״ד. וע״ז היה קובר. נ״ל לגרום ועד״ז הוא קובר כל השעות הזמניות המזכר במשנה. (מל״ה)

באר״ד. מבכר יוכר ואהבה וקורא ק״ש ואפילו אחר שם שעות. ערא״ש [בשם רב האי גאון]. (יעב״ץ)

פרק ג מ״ב. ר״ל להשלים פרשה ראשונה. בש״ם מבואר אפילו פסוק א׳ וכן הלכה. (מל״ה)

פרק ד מ״א. ומי שהתפלל על הערב כו׳ ואינה תפלה גמורה כו׳. אפשר חסר כאן, וכוונתו מי שהתפלל מנחה עד הערב כרבנן לא יוכל להתפלל ערבית אחר פלג המנחה כי כבר התפלל מנחה בזמנו הנה, ואם התפלל אינה תפלה גמורה תפלת ערבית שהתפלל, אבל אפש״ל יצא י״ח כיון דלר״י זמן ערבית היא ודו״ק כנ״ל בוודאי. (מל״ה)

פרק ו מ״ג. ובוגלות הם הפירות אשר נפלו מן האילנות פגים קודם שיתבשלו. עי׳ בפ״ה מהל׳ ברכות בחיבורו, ועב״ח וט״ז בסימן ר״ב ס״ד, ועיין בא״ר סימן ר״פ ועמ״ש בגליון תר״י. (מל״ה)

פרק ז מ״א. (בסופו) והרלאת קרבן. אינו מעכב בזה״ז [וכמבואר בבריתות ט.]. (יעב״ץ)

פרק ה מ״ח. יש מי שיקרא שישמע. נראה שכוונתו לבאר גרסת עד שישמע לשון יחיד, שהיה נ״ל שישמעו לשון רבים. ואולי כך היתה גרסתו, ואמר כי יש מי שיקרא שישמע בלשון יחיד. ואין בכך כלום שהכוונה אחת היא. (יעב״ץ)

באר״ד. הם פחותים מן העבור״ם מאד. לא נודע לי טעם בזה, ואה אמנם מצאנו בפר״מ שהחמירו בפת כותים (ונרמז גם במשנה פס״ח שביעית), זה היה בתחילת בית שני מפני שהסיתו את בני ישראל לעזוב את ה׳ ועבודת המקדש, אבל אחר שנתקרבו בימי חכמי המשנה אע״פ שעוב נתרחקו בזמן התנאים האחרונים כדאיתא בפ״ק דחולין, היכן מצינו שעשאום עוד גרועים מהעבו״ם, שמא סובר מאחר שנאסרו שנים חזרו לאיסורם הראשון מחמת השנאה הכבושה. (יעב״ץ)

פרק ט מ״ו. ד״ה לא יקל אדם כו׳. ואפוקדמו בגד שילבש האדם על בשרו להזיע בו. נ״ב אין זה. (יעב״ץ)

באר״ד. ואפוקדמו בגד שילבש האדם על בשרו להזיע בו כו׳. תימה דבריתא קאמר (סב:) ולא באפוקדמו מופסלת לאמוריו, והאיך יתפרש זה על בגד שלובש לקבל הזיעה. (מל״ה)

מ״ז. ד״ה כל תותמי ברכות. מפני שמלת שלוש הוא שם משמות הקב״ה. פירוש מדש וזר אתנו. (יעב״ץ)

באר״ד. והוא מה שאמר כי גבהו שמים מארץ. ואומר קהלת [יא ה] כעצמים בבטן המלאה. (יעב״ץ)

הגהות למהרש״א

דף ב ע״ב

ד״ה פירש״י בד״ה נכנסין כו׳ ומלת לכולם שכתוב כאן כו׳. עי׳ תשו׳ בית שלמה ח״מ סי׳ פ״ו. (מהרש״ם)

דף ד ע״א

חידושי אגדות. ד״ה אמר דוד כו׳ אני נמלך במפיבושת. יש עיון בזה אם זה מפיבושת הוא בן שאול כו׳. עי׳ תוס׳ יבמות (עט.) ד״ה אדמוני כו׳ וצ״ע. שמעתי. שוב מצאתי בפ׳ ישרש יעקב יבמות שם שהעיר בזה, והביא תשו׳ רש״ג שבשו״ת פאר הדור להרמב״ם סי׳ רכ״ה שכתב כדברי מהרש״א. (מהרש״ם)

דף ה ע״ב בד״ה אלא אי איירי בהגיע. ונראה כוונתו דהרי בהגיע זמן ק״ש גם לשיטת התוס׳ אסור ללמוד, וא״כ עכ״ל הטעם דהיה לומד קודם משום לימוד לתלמידים שאני דהוי ת״ת לרבים ועדיף טפי, ועיין בתלמידי ר״י וא״כ תו אין ראיית התוס׳ מרב לדחות שיטת רש״י וצ״ע. (ר״ש סירבש)

דף ט ע״א

בד״ה לעולם יממא. ה״מ נמי למימר. הכא ס״ד משום דבני מלכים ישנים עד ג׳ שעות, יוצא עדיין ק״ש של לילה, משא״כ לעיל. (קרני ראם)

דף ט ע״ב

חידושי אגדות. ד״ה ייראוך עם שמש כו׳ ולא מצינו בשום דוכתא שמצותה עם דמדומי חמה. עי׳ לקמן (כט), ועי׳ נחל אשכול הל׳ תפלה וקריאת שמע סי׳ ה׳. (מהרש״ם)

דף יב ע״ב

ד״ה מפני כו׳. דעול מצות ומינות. קצת נ״ע דהא אמר בשלמא הני תלת וכו׳ עול מצות דכתיב וכו׳ ליצים וכו׳ אלא מינות הרהור עבירה הרהור ע״ז מנ״ל כו׳, אלמא דחשיב תלמודא לתלת בלא מינות לגבי מצות, וא״כ בקושטא דמילתא למה לא נחיש למינות למינות לחודא והוי טפי ליה מילתא, ורמיתי בש״י דברים בגמ׳ שם, ואולי משום קושית מהרש״ם. ולולא שאין דעתי מכרעת היה נ״ל לקיים גירסת הספרים שלפנינו שים בה תמשם דברים, ומצות ליצים כיון דעיקר המצות והפרשה מהליצים שבה תלויים החמשה דברים אלו, א״כ שייך שפיר מפני שים בה בהפרשה ממשה דברים, והמ״ע העיקריים שאותן ה׳ דברים תלויים בה והוא מצות ליצים, וק״ל. (מהר״ץ)

דף יז ע״ב

בד״ה פטור מק״ש כו׳. עכ״ל. ולפנינו הגי׳ כמ״ש התוס׳. (קרני ראם)

דף יח ע״א

ד״ה באר״ד שמתה אחותו. והודינו לו. נ״ב ולפנינו הגי׳ במ״ש. (קרני ראם)

דף יט ע״ב

בד״ה. מדלגין כו׳. ולא ידענא מהיכא פסיקא להו דלהכי מוהכר כו׳. עי׳ נחל אשכול שבס׳ האשכול ריש הל׳ טומאת כהנים מ״ש בזה. (מהרש״ם)

דף כג ע״ב

ד״ה דברים כו׳. עד מדבעיא. ול״ע דבריתא היא הסולך לב״ה קבוע מולך תפילין ברחוק ד״א, ומוכח דאסור לפנות, וע״כ נראה דפי׳ התוס׳ דלהשמין ל״מ היתר בבריתא. (קרני ראם)

דף כו ע״ב

ד״ה באר״ד אלמא כו׳. דמתון הגמ׳. ול״נ דמנמ׳ אינו ראיה, די״ל דהתפלל בשכל מולאי שבת ולא הבדל, היינו בלא שבת כלל של מנחה קאמר אבל ליצנא בקמייתא לא ניחא לזה וע״כ כדברי מהרש״א, משא״כ לשיטת הרי״ף וע״ש. (קרני ראם)

דף כט ע״ב

ד״ה באר״ד אלא כו׳. כיון דקאי. אין זה שיטת התוס׳ ועיין בזה באורך בר״ן תענית. (קרני ראם)

דף לט ע״ב

בד״ה אבל כו׳. ויש לישב רש״ל דרבותא נקטי דאפי׳ בפחיתין גדולים מברכין אשלמים כדקיי״ל כר״י, ובש״ם נקט רבותא פרוסה שוין. (קרני ראם)

דף מה ע״ב

ד״ה באר״ד אפי׳ כו׳. ויש לישב. רש״ל דמה״ת גם אין מחויב בדבר ומש״ה כשאכל כזית הוי עכ״פ מחויב דרבנן, ומש״ה מוציא משא״כ בשתה וברור. (קרני ראם)

דף סג ע״א

חידושי אגדות. ד״ה אמן הוה גבר כו׳ בשוה״ד. עתוס׳ שוטה כ״ב, ויל שאול סי׳ רמ״ב סוס״ק מ׳. (מהרש״ם)

דף סג ע״ב

חידושי אגדות. ד״ה והלא לפני משה כו׳ שהיה משמש עליהם ושניהו שהשעורה שהם״ת בתוכה כו׳. עי׳ במפרש על פרקי דר׳ אליעזר פמ״ד שהמיא ממדרש רבה ויקרא פל״ד דמפורש כמהרש״א ולא כהלל״ת. (מהרש״ם)

רי״ף

דף א ע״א

מתני׳. ״מאימתי״. כ׳ הרמב״ם על הרי״ף, ואין תפיסה עליו אלא בהלכות מועצות לא יגיעו עד עשר בשום פנים, בהקדמתו לפי׳ המשניות סדר זרעים (עלה קל״ד ד״א ע״ב) [בדפוס שלפנינו דף נה תחילת עמ׳ ד׳]. (ג׳ מהרש״א)

תר״י. ד״ה וחכ״א. שאפילו כשיצא מן הסדה כו׳. דקשה לו מ״ש מבדיקת חמץ דאסור אפי׳ ללמוד, ועב״ח וצמג״א סי׳ תל״א, וגם לפי הפשט קשה דלמה אמר אם רגיל לקרות, הול״ל דיקרא ק״ש מיד, לכן מוקי קודם זמן ק״ש. והא דאמר אם רגיל לקרות, ר״ל דיש לו שיעור קבוע שרגיל בכל יום ובודאי לא ימשך עד שיסבה מלקרות כיון דרגיל כו׳. (מל״ה)

באר״ד. לא הוי אלא ״בדיעבד״. מ׳ שאגת אריה דיני ק״ש סי׳ ד׳. (ג׳ מהרש״א)

ד״ה ויש כו׳ ונראה למורי כו׳ אינו קורא אותה אחר חצות כו׳. עי׳ ספר החיים סי׳ רל״ה [סעיף ג׳], תמה מהש״ם לקמן (ט.) דמיבעיא לי׳ מי רבנן כוותן ס״ל כו׳ דמוכח דדיעבד גם לרבנן קורא.

באר״ד (בסופו). אפי׳ הכי פטרו אותו חכמים משום סייג כדכתיבנא. עי׳ בהגהת ד״מ על הר״ן פ״ב דשבת [דף י ע״א בדפי הרי״ף], בהא דגר תעוכה וקידוש היום, וצ״ע. ועי׳ בעורי אבן מגלה כ׳ שתמה ג״כ על ראיית תלמידי רבנו יונה בזה, ועי׳ הגהת בית שאול על המשניות מ״ש בזה, ובזה מיושב הא דמנחות (מד.) ע״ש ומבין. ועי׳ יבושעות יעקב א״מ סי׳ רמ״ב [סק״ב] מ״ש ע״ד הלמת לדק, ועי׳ דשב״א ור״ן רפ״ב דבילה, ועי׳ שאגת ארי׳ סי׳ ד׳ מ״ש בזה. (מהרש״ם)

באר״ד (בסופו). כדכתיבנא. ולפטור ממצוה משום קיום המצוה עצמה, חזינן הכי בגי עירוב מבשילין אליבא דרבא (בילה טו:) דמשום כדי שיבורר מנה יפה לשבת, ע״ש בר״ן דמוצב שלא יתענו שבת אחת ויתענו שבתות הרבה. (פעולו״ש)

ד״ה אלא. ואע״פ דאמרי׳ בירושלמי כו׳. גם בש״ס דילן ר״פ היה קורא (יג:) למ״ד דמוזר וגמרה ק׳ למה לאהדורי ומהדר כדי להזכיר יציאת מצרים בזמנה, אלא לבר קפרא דאמר אינו מוזר וגומרה אין ראיה מש״ס דילן. (מל״ה)

דף א ע״ב

תר״י. ד״ה אלא (בע״א). שיאכל קורא ק״ש. כולה. או לפחות כל״ל. (פעולו״ש)

ד״ה ורבינו האי גאון. לא יענה אמן בכוונה לצאת ידי חובה. משמע דאי ענה אמן יצא, ואע״ג דלא קי״ל כר״ג אלא בר״ה ויוה״כ ולא בשאר ימות השנה, נ״ל היינו דווקא בתפלה, אבל ברכות ק״ש יכול לפוטרו, וכ״כ הב״י סי׳ נט, ומדברי תר״י דהכא יש ראיה ברורה לדבריו. (מל״ה)

באר״ד. ואע״פ שאינו סומך גאולה לתפלה שהרי מתפלל תחילה כו׳. עי׳ ספר החיים סי׳ רל״ה [סעיף ג] תמה דהא זהו כאמה דשמואל ולוי, ואנן לא קי״ל כן. (מהרש״ם)

ד״ה ומי. ואותה התפלה יתפלל לשם חובה כו׳ ואח״כ בביתו כו׳. ויתפלל לשם נדבה. שהרי אבריס ופדרים של עולת נדבה נמי קריבים כל הלילה וזה כו׳ כל״ל. (פעולו״ש)

באר״ד. על שם נדבה. בד״ת הוגה כאן על שם חובה, ואח״כ במקום לשם חובה הגיה לשם נדבה כמ״ש בגליון, ומשום דהיה קשה לו קושיית מרגאבד״ל ז״ל דאם התפלל שניה לשם חובה למה לי חידוש, וחידוש צריך לראשונה שבאה בנדבה ולא לשניה. אמנם יש לקיים הגירסא הישנה וכמו שהעתיקה הב״י בסי׳ רלד דכיון דע״י שהתפלל ראשונה בנדבה מועיל שיוכל אח״כ לסמוך בתפלה של חובה גאולה לתפלה, זהו מועיל לחידוש לראשונה שהיא לנדבה, דעיקר סמיכת גאולה לתפלה היא בשניה שהיא בעותה לחובה, וכ״כ בלשונות הכנה״ג בשם כמה גדולים מכת״ר, וזהה מיושב קושית הבאר שבע דף לג ע״ב ודו״ק. (מעשה אילפס)

באר״ד. ומה שמתפלל אותה כו׳. נ״ע דהא השניה מתפלל לשם חובה לדידיה ופשיטא דלא יצא י״ח בראשונה שלא כוון לצאת בה ועיקר כוונתו מתפלת חובה וכוון להדיא שלא יצא בה ידי תפלת חובה, ולגי׳ ד״ת ניחא דהשניה לנדבה. (מל״ה)

באר״ד. ומה שמתפלל אותה הברכה. נ״ל אותה בנדבה כמ״ש הכנה״ג שם וכן העתיק הב״י, והכ״ש שם נדחק בזה וא״כ. (מעשה אילפס)

באר״ד. ומה שמתפלל כו׳ הוי כמו שמחדש דבר בתפלתו כו׳. עי׳ שו״ת שבסו״ס נאר שבע סי׳ ט״ו. (מהרש״ם)

ד״ה והא דאמרינן. וכן מצינו שעל הודאי כו׳. עי׳ אבות דר״נ פ״ל [בשם אימתא דברי ר״י ובשיטו קמא]. (בנא״ר)

באר״ד. ואמרינן דחטאת דנקא. שבמיס מת. (בנא״ר)

המאור הקטן. ד״ה מאימת (בע״א). יש כה להקל כדברי׳ מירושלמי. ולכאורה מירושלמי אין ראיה, דהתם קאמר על ר״ג שהלריכן לקרות ק״ש קודם ע״ה ועבוד עובדא כוותיה, ומשני שניא הכא שאין בזה הפסד אף לרבנן דשאי לקרות בקורא בתורה דהוא שיטון בעלמא, ומאי ראיה מהכא דק״ש קולא, דאדרבה להחמיר עשה שהחמיר לקרות ואינו מפסיד דהוא שיטון בעלמא. וצ״ל דס״ל כדעת הסוברים דק״ש יש לה תשלומין, עי׳ ברנ״מ, וס״ל דבניו של ר״ג היו אנוסים, דלא כמ״ש הרא״ש והתריב בדברים בב״י סי׳ עט, לכן ק׳ דהא לרבנן חייב להשלים אחר ע״ה, וא״כ היכי עביד עובדא כוותיה שיקראו עכשיו ולא יצטרפו להשלים אחר ע״ה בזמן ק״ש דשחרית, וע״כ צ״ל דפי׳ התירון שהוא שיטון ולכך מקילין בו וסמוך להקל שלא יצטרך להשלים. (מל״ה)

באר״ד. ועביד עובדא כוותיה שניה היא שניה. וצ״ל הכא שהוא שני לשיטון. (מל״ה)

באר״ד. שלא באונס שפיר דמי. יל״ל עדיף טפי להמתין על שיעורא דמתניתין דהיינו צ״ה. (מל״ה)

דף ב ע״א

תר״י. ד״ה וכל העובר. יש לתמוה. תמוה דבש״ס מקשה מ״ש בכל דוכתא ומשני לה עי׳ש. (מל״ה)

באר״ד. יש לתמוה וכו׳. נ״ע דזהו קושית הש״ס (ד:) מ״ש בכל דוכתי וכו׳ ומשני ב׳ תרוצים אחרים. ועי׳ במע״מ שהרגיש בזה, וכתב דלא היה בגרסתו. (בנא״ר מעשה אילפס)

באר״ד. יש לתמוה למה אמרו בזה חייב מיתה כו׳. נ״ע שהרי הש״ס פריך לה ומשני, ועי׳ בפרישה א״ח סי׳ רל״ה שהניחו בצ״ע. (מהרש״ם)

דף ב ע״ב

מלחמות ה׳. ד״ה אמר הכותב (בע״א). הלכה כר׳ יהושע בשכיבו. בשוכח כן הגי׳ מירושלמי. (מל״ה)

שלטי הגבורים. אות א. ומן התימה שבפרק וכו׳. עי׳ בחידושי הרשב״א פ״ק דברכות ויתישב קושיתו, ועי׳ בכנה״ג סי׳ פט בהגהות ב״י שהאריך בזה. (מעשה אילפס)

דף ג ע״א

רי״ף. ״להגן״ שאני. יראה שקורא לשם מצוה ומושב שבשכר מצוה יגן ה׳ עליו, וכמ״ש בח׳ גיתת ורדים ח״ש בא״ח בלל ב סי׳ כח בענין מזוזה שמניחה בטפח הסמוך לאוץ כדי שתשמור כל הבית, דאם אינו עושה כ״א לכונת שימור סכנה היא לו לא שמירה. (ג׳ מהרש״א)

דף ג ע״ב

תר״י. ד״ה היה (בע״א). שסובר הריא״ף כו׳ לגלוי. מהא שמעינן דלא כו׳ בל״ל. (פעולו״ש)

ד״ה כל. בירושלמי. ריש פ׳ אין עומדין וע״ש גי׳ שלפנינו. (ובפרק תפלת השחר סוף ה״ד ועי׳ בקרבן העדה. מני אל״פ). (פעולו״ש)

ד״ה וכשמת. דבור בפ״ע. (פעולו״ש)

באר״ד. אמרו זה עליו כו׳. שהדרין יא. (בנא״ר)

ד״ה כל המתפלל. וכן אם היה עומד מבחוץ לצד כותל מזרחי וכו׳ אע״פ שאחוריו וכו׳. ויקשה דא״כ אין קאמר אם״כ אבל אם חוזר פניו לבהכ״נ וכו׳, וכיון דמתפלל

פניו כנגד המזרח כמו כל הקהל אע"פ שעומד במזרח ליח לן בה, עדיפא מיניה הוה ליה לאסמועינן אפילו כשאחוריו לבהכ"נ כיון שמתפלל לרוח שהקבור מתפללין, ונלמד ממ"ש היכא דמהדר אפיה לבי כנישתא דאיכא תרוייהו אזיל מתפלל כמו הקבור וגם פניו לבהכ"נ, וצ"ע. (ראז"מ)

ד"ה אמר ר' יהושע בן לוי. דברי ר' יהושע במס' מגילה. ע"ש הוא שדברי ריב"ל בפ' זה לקמן (ז:) ולקמן (סא.). (מל"ה, פעול"ש)

דף ד ע"א

רי"ף. ואמרו רבנן דוקא ר"ש כו'. עי' לשון הרי"ף מגילה פ"ד. (בנא"ר)

תר"י. ד"ה כל. יש לו לקבוע בביתו מקום. כל"ל. (פעול"ש)

בא"ד. ואומרים הגאונים ז"ל וכו'. זה מבואר בש"ס לימא לשלוחא דציבורא בעידנא דמצלי ציבורא ליתי ולודעי למר, ובשל"ה דרב"א כ' שהגאונים מחדשים שאפי' אינו בעיר רק בכפר יעבר שעה שמתפללים, ובש"ס מיירי הוא בעיר והש"ל מודיעו, אך מלשון כשאין אדם הולך לבהכ"נ משמע דבעיר מיירי, ובפשיטות הו"ל לומר דמיירי במי שאין הש"ץ מודיעו, ור"ל שאני דתשוב בזרוז היה ומתנא דבי נשיאה הוי והיה הש"ץ מודיעו, ואמרו שאפי' שאר אדם שאין הש"ץ יכול להודיעו יעבר בעצמו. אך גם לפי' הזה ק' דעיקר חסר מן הספר, וכן הו"ל לאף כשאין הש"ץ מודיע יעבר בעצמו. (מל"ה)

ד"ה אימתי ואומרים הגאונים ז"ל שאפילו כו' יש לו לשער שיתפלל בשעה וכו'. ואמהני זה מפורש בש"ס גבי אמר ליה לרב נחמן נכון מר שעתא דמצלי מיה צבורא, ול"ל לכתוב בשם הגאונים ומצאתי בשל"ה שמעתי בזה, וע"ש שהיכן בדוחק. (ראז"מ)

בא"ד. ואומרים כו'. מקורו מש"ס ולימא מר לשלוחא דצבורא בעידנא דמצלי ציבורא ליתי ולודעי למר [ולע"ג]. (קרני ראם בנא"ר, גליון אלפס)

בא"ד. ועוד אמרו שאפי' וכו'. כ"כ הב"י בפי' ל ובש"ע שם סעיף ט, ולע"ג דבירושלמי פ' אין עומדין אמר ר"י המתפלל בתוך ביתו כאילו מקיפו חומה של ברזל, ומחלפא שיטתיה דר"י תמן אמר כו' צריך אדם להתפלל במקום שמיוחד לתפלה, וכה אמר הכין כאן בביתי כאן בצבור, והיינו דביתי בלא עשרה בביתו עדיף כמ"ש הק"ע שם, הרי מבואר הסיפון, ובחבורנו נר מצרכי הלכנו כזה. (מעשה אלפס)

ד"ה אוהב. שערי בית המקדש משערי בתי כו'. כל"ל. (פעול"ש)

ד"ה אלא כו'. רבני צרפת ז"ל. כ"כ המוס' פ"פ ת"ה דמיתי שם הא דר"ח ור"ח לאורויי שהתפללו תפלה מוספין בביתי. (מל"ה)

בא"ד. כמו שמצינו שר"ש בן יוחאי וכו' ור' יהודה הנשיא וכו'. על רב יהודה איתא בסוף ר"ה (לה.) דלא הוי מצלי רק מתלמין יומי לתלמין יומין, אבל על רשב"י לא נמצא לא בבבלי ולא בירושלמי עליו שלא היה מתפלל אלא שמנה לשנה, וכן הרמב"ן בפ' המצות (מצוה ה) לא הביא רק מרב יהודה ולא זכיר כלל מר"ש בן יוחי, רק בשבת (יח.) איתא שלא היה מפסיק מלימודו לתפלה. (גליון אלפס)

בא"ד. כמו שמצינו שר"ש בן יוחי לא היה מתפלל אלא משנה לשנה כו'. לא מצאתי ד"ז, ועי' ר"ה (לה.) דרב יהודא ל"ה מצלי אלא מתלמין יומין כו'. (מהרש"ם)

בא"ד. משנה לשנה ור' יהודה. בש"ס סוף ר"ה מציגו ברב יהודה [אמורא] מלמידו דשמואל שהיה מתפלל מתלמין לתלמין. (מל"ה, פעול"ש)

דף ד ע"ב

רי"ף. ר' יהודה אומר כדי שיכיר. עי' בש"ס הגי' ר"ע, ולגי' הרי"ף מיושב קו' המוס' דל"ק דר' עקיבא אדר' עקיבא. (מל"ה)

תר"י. ד"ה רב ששת (בע"א). קודם שנפתח. בחדושי כתבתי טעם סברתו עפ"י מ"ש בתוס' שבו"י מ"ג פי' לו בהתחיל לעסוק להדליק נר חנוכה והבא לו שמן זית אל יניח אל שעוה בשביל זה, דבשביל הדור מצוה אינו פוסק ממצוה הראשונה, ולאיתו מיומא (ז.) ומבא אחרת תמהיו יעוי"ש. ולפ"כ י"ל ה"נ קריאה בתורה ערכו כהידור מצוה, אך מכיון שהתחיל מקודם לקרות בלא תורה א"ל לגזות מצוה ראשונה ולהפסיק. (גליון מהרש"א)

ד"ה ואפי' עטרות כו'. פסוקים של ברכת כהנים. נראה שר"ל להני דקא תשיב במגילה (כה.) שנקראים ולא מתרגמים. (פעול"ש)

בא"ד. ואפשר שצריך לומר אותם. והא דנקט עטרות ודיבון, לומר דאין די לומר פעם ג' העברי, רק צריך שיאמר התרגום, ואף שאינו תרגום ודו"ק. (מל"ה)

ד"ה מאימתי קורין. ואית דמפרשי. ואית דמפרשו מין בגד של תכלת לגבן שבו כל"ל, וכוונתו למאור רש"י במקום שלא עלה לבע תכלת יפה והוא מאר כמ"ש התוס' עי"ש וכו'. (קרני ראם)

ד"ה רבי אליעזר. אלא ודאי הנכון כו' דכרתי הוא מין צבע כו'. עתוס' סוכה (לא:) ד"ה הירוק ככרתי. (מהרש"ם)

בא"ד. והכי משמע בירושלמי. קל"ע, ועי' תוס' סוכה (לא:) ד"ה הירוק, ועי' ערוך ע' כרתי משמע שמפרש כפי' הראשון, ועי' תוס' חולין (מז:). (בנא"ר)

ד"ה עד הנץ החמה. כלומר סוף זמנה לכתחלה. אין זה נכון, דלר"א אפי' דיעבד אינו יוצא אחר הנץ, כי היכי דר"י אחר עד ג' שעות, היינו דלאחר ג"ש אף דיעבד אינו יוצא, ה"ה לר"א אחר הנץ ולכתחילה גם לר"י זמנה עד הנץ, כדמוכח מהן דפ' מי שמתו והבאתו רבינו גופא בסמוך. (מל"ה)

ד"ה אמר אביי. דודאי לילה וכו'. הרמב"ם סובר דלענין להניח תפילין בלילה עובר בלאו, ודוקא לתלגן אם לשמרן הלכה ואין מורין, ועי' בב"י סי' ל מזה. (קרני ראם)

בא"ד. פירוש בחבירו הרגיל אצלו. נ"ב רגיל ואינו רגיל כהלין אכסניא כמ"ש בירושלמי. (קרני ראם)

ד"ה תניא. הרי נראה מכאן בהדיא. שסוף זמנה לכתחלה עד הנץ החמה כל"ל. (פעול"ש)

בא"ד. וא"ת מניין. ל"ל סתמא דהש"ס דקא משני לקמן (כה:) מתני' דהיה יורד וטובל כו' כר' יהושע וכומיקין, ע"כ דפסיקא להו דלומיקין זמן ק"ש לכתחילה אינו אלא עד הנץ, מנא להו הא, דלמא סברא להו דלומיקין זמן ק"ש לכתחלה אפי' אחר הנץ, ומתני' דהיה יורד וטובל כו' כר' אליעזר אתיא. (פעול"ש)

בא"ד. לכתחילה. אינו אלא עד הנץ דלמא כו' כל"ל. (פעול"ש)

בא"ד. אחר הנץ האיך היו מצמצמים כו'. הנה לדעת הסוברים דק"ש דאורייתא היא רק פרשה ראשונה, י"ל שהיו מצמצמים שיגמרו כל הק"ש עד הנץ ולא היו מכניסין עצמן לפ' הלכתן יומין, אבל על רשב"י לא נמצא לא בבבלי ולא בירושלמי עליו שלא היה מתפלל אלא שמנה לשנה, וכן הרמב"ן בפ' המצות (מצוה ה) לא הביא רק מרב יהודה ולא זכיר כלל מר"ש בן יוחי, רק בשבת (יח.) איתא שלא היה מפסיק מלימודו לתפלה. (גליון אלפס)

בא"ד. כמו שמצינו שר"ש בן יוחי לא היה מתפלל אלא משנה לשנה כו'. לא מצאתי ד"ז, ועי' ר"ה (לה.) דרב יהודא ל"ה מצלי אלא מתלמין יומין כו'. (מהרש"ם)

בא"ד. משנה לשנה ור' יהודה. בש"ס סוף ר"ה מציגו ברב יהודה [אמורא] מלמידו דשמואל שהיה מתפלל מתלמין לתלמין. (מל"ה, פעול"ש)

דף ד ע"ב

רי"ף. ר' יהודה אומר כדי שיכיר. עי' בש"ס הגי' ר"ע, ולגי' הרי"ף מיושב קו' המוס' דל"ק דר' עקיבא אדר' עקיבא. (מל"ה)

תר"י. ד"ה רב ששת (בע"א). קודם שנפתח. בחדושי כתבתי טעם סברתו עפ"י מ"ש בתוס' שבו"י מ"ג פי' לו בהתחיל לעסוק להדליק נר חנוכה והבא לו שמן זית אל יניח אל שעוה בשביל זה, דבשביל הדור מצוה אינו פוסק ממצוה הראשונה, ולאיתו מיומא (ז.) ומבא אחרת תמהיו יעוי"ש. ולפ"כ י"ל ה"נ קריאה בתורה ערכו כהידור מצוה, אך מכיון שהתחיל מקודם לקרות בלא תורה א"ל לגזות מצוה ראשונה ולהפסיק. (גליון מהרש"א)

ד"ה ואפי' עטרות כו'. פסוקים של ברכת כהנים. נראה שר"ל להני דקא תשיב במגילה (כה.) שנקראים ולא מתרגמים. (פעול"ש)

בא"ד. ואפשר שצריך לומר אותם. והא דנקט עטרות ודיבון, לומר דאין די לומר פעם ג' העברי, רק צריך שיאמר התרגום, ואף שאינו תרגום ודו"ק. (מל"ה)

ד"ה מאימתי קורין. ואית דמפרשי. ואית דמפרשו מין בגד של תכלת לגבן שבו כל"ל, וכוונתו למאור רש"י במקום שלא עלה לבע תכלת יפה והוא מאר כמ"ש התוס' עי"ש וכו'. (קרני ראם)

ד"ה רבי אליעזר. אלא ודאי הנכון כו' דכרתי הוא מין צבע כו'. עתוס' סוכה (לא:) ד"ה הירוק ככרתי. (מהרש"ם)

בא"ד. והכי משמע בירושלמי. קל"ע, ועי' תוס' סוכה (לא:) ד"ה הירוק, ועי' ערוך ע' כרתי משמע שמפרש כפי' הראשון, ועי' תוס' חולין (מז:). (בנא"ר)

ד"ה עד הנץ החמה. כלומר סוף זמנה לכתחלה. אין זה נכון, דלר"א אפי' דיעבד אינו יוצא אחר הנץ, כי היכי דר"י אחר עד ג' שעות, היינו דלאחר ג"ש אף דיעבד אינו יוצא, ה"ה לר"א אחר הנץ ולכתחילה גם לר"י זמנה עד הנץ, כדמוכח מהן דפ' מי שמתו והבאתו רבינו גופא בסמוך. (מל"ה)

ד"ה אמר אביי. דודאי לילה וכו'. הרמב"ם סובר דלענין להניח תפילין בלילה עובר בלאו, ודוקא לתלגן אם לשמרן הלכה ואין מורין, ועי' בב"י סי' ל מזה. (קרני ראם)

בא"ד. פירוש בחבירו הרגיל אצלו. נ"ב רגיל ואינו רגיל כהלין אכסניא כמ"ש בירושלמי. (קרני ראם)

ד"ה תניא. הרי נראה מכאן בהדיא. שסוף זמנה לכתחלה עד הנץ החמה כל"ל. (פעול"ש)

בא"ד. וא"ת מניין. ל"ל סתמא דהש"ס דקא משני לקמן (כה:) מתני' דהיה יורד וטובל כו' כר' יהושע וכומיקין, ע"כ דפסיק

ול"מ הרהור כמ"ש הר"מ, ג"כ האמירה כמעשה ולק"מ קושי הפנ"י מנסמוך פ' היה קורא ש"מ מצות צריכות כוונה כנ"ל. (קרני ראם)

בא"ד. אבל במצות שתלויות באמירה וכו'. נ"ע דהרי גמי ק"ש הוא דאמר לקמן בפ' היה קורא ש"מ מצות צריכות כוונה, והרי בק"ש תלוי באמירה לבד וכ"ש מודו דצריכות כוונה. (ראז"מ)

בא"ד. שתלוים באמירה. עי' טורי אבן מי' ר"ה (כז.) שהקשה דל"ק מאי פריך שם ובריש היה קורא ש"מ מצות צריכות כוונה, הא ק"ש שאני דתלוי באמירה לחוד ולכ"ע צריך כוונה. ול"נ שסברת רבינו יונה דק"ש כיון שלכתחילה צריך לדקדק בחותיותיה וליתן ריוח בין הדבקים וכמילי טובא, כפי שמבואר בטוש"ע סי' סא, אע"ג דבדיעבד קרא ולא דקדק בחותיותיה יצא, מ"מ לכתחילה מצוה בכך וכל הקורא ומדקדק מצנין לו גיהנם, ומש"ה בק"ש עקימת שפתים ממש מעשה, משא"כ בהני שמצותם באמירה לחוד. ובהכי מתרצי שפיר מה שהקשה עוד בטו"א שם, אהא דמשני סבור ממור בעלמא הוא, מינא קול שופר, קול מגילה דליכא למימר ממרא בעלמא על קול אדם קורא חיצות ואותיות מאי איכא למימר. דיש לומר, דמקול מגילה לא קשיא ליה כלל, דכיון דקי"ל בפ' מרלז אין מדקדקין בטעיותיה, ה"ל כמצות אמירה בעלמא דלכ"ע צריכין כוונה, ולא מקשה ליה אלא מקול שופר, והא משני קסבר ממרא בעלמא. ואיתא נמי הא דתנן במגילה רפ"ב, היה כותבה דורשה ומגיהה אם כוון לבו יצא, ולא פריך מידי, ש"מ מצות צריכות כוונה, כמו דפריך הכא לענין ק"ש, וע"ש בר"ן שנדחק בזה. ולפמ"ש נסברת רבינו יונה ז"ל, דבמגילה דכעין מצות אמירה היא לכ"ע בעינא כוונה לגמרא. ושוב ראיתי בטו"א בחי' מגילה שם שכתב מלתא בלא טעמא, שכבר כתב בחי' ר"ה לענין מגילה לכ"ע בעינן כוונה, ובחי' ר"ה לא נחלא כלום מזה. ולפמ"ש נסברא דבפשטי נפרשן מלתא בטעמיה. וכ"ל עוד דמש"ה הוי ק"ש כדבר שיש בו מעשה, משום דכוונת הגב לעול מלכות שמים לכ"ע בעינן בפסוק ראשון עכ"פ ואם לאו לא יצא. וכבר הקשה בחי' הרשב"א בריש פ"ב אהא דפריך ש"מ מצות צריכות כוונה, דלמא הא דתנן אם כוון לבו היינו כוונת הענין לעול מלכות שמים ואם לאו לא יצא, משא"כ כוונה לגמרא בלא מעכב. ומיהו משום דכוונת ענין אינו מעכב אלא בפסוק ראשון ומתניתין משמע דקאי אכולה ק"ש. ומשום דעכ"פ בפ"ר בעינן כוונת הגב, אותה כוונה עומדת במקום כוונה לגמרא כמו מעשה אליבא דמ"ד מצות א"צ כוונה, ומש"ה נמי מגילה דלא בעינן כוונת הענין כלל ואע"ג דלא ידע מאי קאמר כדאיתא במגילה (יח.), אבל אם אחשברים כו', אלא מצות קריאה ופרסומי ניסא ה"ל מצוה שאליה באמירה לחוד, ולכ"ע בעינן כוונה לגמרא. (פעולי"ש)

בא"ד. ודאי צריך כונה. עי' טורי אבן ר"ה (כח:), וע"ע בספר יוסף תרועה שם ובקונטרס כפות תמרים סוכה יב. (בנא"ר)

ד"ה ורבינו שמואל כו'. "ונתכוין" שלא לצאת. כעין סברת זו מצינו בעירובין (יג.) לענין פ' סוטה דמתקיון מה"מ דקמתמה כמיבה, אבל היכא דנכתבה לשם רחל אז לא הדרא מנתקא לשם לאה. ומצאינה עלה (יט.) לענין כוונה לטבילה לשם מעשר עלה אם לא הוחזק [לא נחכרין לכלל] מחזיק [למה שירלה] ואם הוחזק [לחולין] אינו מחזיק [למעשר]. וכן במים שנפלו ע"י אדם למקוה שאף אם נקבו הכלים מקרי שאובין אף שנפלו בלי כוונה, וא"מ השואב מקוה כיון דנתמה לו שלא יחזרו ויפלו למקוה לא יפסלו אם הכלי מנוקב עי' ש"ך [יו"ד] סי' רא ס"ק מו ועי' בהר"ן ר"ה כדף רטו ע"א ד"ה ואין מעכבין, וי"ל דה"נ הטעם משום בת מיינה מחריב. (ג' מהרש"א)

ד"ה ואע"פ שהלכה מתפרשת בדוחק כו'. שהכל נהיה בדברו. לכאורה זה פשיטא לכ"ע דאפילו פיים בדשיכרא יצא, וי"ל דכיון דעיקר כוונתו יכוון שלא נלאה ידי יין כך ידי שכר נכה"ג אינו מועיל אע"ב, דדווקא בכוון לפטור יין בברכת שנ"ב יצא, ועמ"ש בגליון ש"ס כאן בחוכך. (מל"ה)

ד"ה א"נ. ואמרו רבני צרפת ז"ל שגם על היין אם שתה אותו ושכח ובירך וכו'. אין להקשות שהאיך הנתיק זה על הר"ף, שהרי הר"ן בפ' ע"פ הכריח להיפך לשיטת הר"ף, ע"ש קנד ע"ב מ"ש להליל הר"ף מהגפת הרז"ה ע"ש. דהר"ן מדמה לתמיים וענבים, ובאמת יש לחלק כמ"ש כאן הר"י דיין מקבל סעיד. אמנם י"ל דהר"י ס"ל דעכ"פ לכתחלה אין יוצא בברכת המזון ומוציא לברך מעין שלש. ועיין סימן (רמ) בבאר הגולה סעיף (יח) שכתב דרבינו יונה ה"ה בדיעבד ס"ל הכי, ובאמת הר"ן בפ' ע"פ כתב בלשון הזה שאם אמרו הבאומים דברכת שלשה פוטר מעין שלש לא אמרו אלא בדיעבד וכו', אבל המג"א כתב דדיעבד שאני דאית ליה עילאה בפת. ובאמת תימה על בחה"ג שהרי רבינו יונה פרק כילד מברכין כתב להדיא בשם רבני צרפת דבדיעבד וכוצא בו צריך לברך והביאו ב"י בס"ס (רמ) ע"ש. (ראז"מ)

דף ו ע"ב

תר"י. ד"ה להגיד בבוקר חסדך. וע"כ אנו משבחין אותו כל לילה כי הוא ה' אלהינו ואין זולתו כו'. לא יתעתי מהיכן נרמז כאן פקדון ושמות, וי"ל שהוא רמוז במ"ש השם נפשנו בחיים שהוא מחיים נפשינו בגלוי החיים שח"י ושם מקבלת מוחין חדשים ומוקפות חיים, וח"ש חדשים לנקרים רבה אמונתך רבה ודאי כמ"ש חוה"ק. (מל"ה)

ד"ה כשהוא. מי כתיב בשמי. אלא מפני שמי כל"ל. (פעולי"ש)

דף ז ע"א

רי"ף. וחכ"א בכל "לשון". ויחבר מדברי שבח שבאותו לשון כמו בלה"ק. ש"ע סי' סב סעיף ב. (ג' מהרש"א)

תר"י. ד"ה ואסיקנא (בעמ' קודם). אלא ודאי משום דשמע ליה לרבה דאמר כו'. זה לי אפשר, דר"ל קדיש טובא לרבה, וגם בש"ס הוזכר ר"ל קודם, ורב יוסף ורבה פליגי בזה אחיך הלכה מאי הוה עלה בפלוגתא דרב ור"ל. וע"ל דט"ס יש וע"ל רב. (מל"ה)

ד"ה היה קורא. [מתני'] בקורא "להגיה". פרש"י אם הספר אם יש בו טעות. ועי' ר"ן ר"ה רבו ע"ל ד"ה ואין מעכבין, ומי' מיר כבו ע"ל וע"ב דמצות חיוב הוא מדרבנן, גם שם בר"ה משמע דלא מיירי דוקא בא לבנו, ואחרים ליתי בהו מצות חיוב, עי' בא"ח שמב בא"ל ובבו"ז. והרי הגהת ספר לבאורה מצוה דאוריתא, עי' כתובות (יט:). וא"כ בקורא להגיה ספר שייך היה יותר בת מיינה מחריב, וא"כ אינו לשנויי אם כוון לבו לקרות. וע"ל דחיוב המקיעה הוי מן אותו מצוה, אבל מצות הגהת ס"ת אינו ממין מצות ש"ק ולא מקרי בת מיינה. ודוחק דמ"מ זהו מצות חיוב וזהו מצות תקיעת שופר, אלא דגם בתוס' ר"ה (טז:) ד"ה ותוקעים ומריעים צריכים אנו לפטול כפנין דוחק זה, דלהוליא אחרים ידי תקיעה מקרי אצלו אינו תקיעה ע"ש. ויותר נראה כיון דלהגהה א"ל מיטר בשפתיו, א"כ הדבור שמוציא בשפתיו אינו מצוה. (ג' מהרש"א)

בא"ד. חשובה כקריאה. נ"ל שר"ל שהקריאה שהוא מכוון למצוה להגיה הספר אחסור להשהותו אינו מוגה, אותה כוונה מעכבת מצוה אחרת אלא אחוז, וגרע מתוקע לשיר אפילו לאחן דס"ל מצות אין צריכות כוונה, כמ"ש הר"ן ז"ל בר"ה אהא דמתעסק לא יצא מהא דזמיים דבת מיינה מחריב ליה כו' ע"ש. (פעולי"ש)

ד"ה גמ'. אבל ביחיד. אדרמת וכו' אהא דאסיקנא כנ"ל. (פעולי"ש)

בא"ד. שכיון שחייבות. ר"ה (כח) ע"ש שמיכן דקא מנגח נטמי קמי אקושיא אחרת, ומיהו ש"מ מצות צריכות כוונה אינו שם כלל. (גליון אלפס)

דף ז ע"ב

תר"י. ד"ה אמר שמע ישראל ונאנס וכו'. ול"נ דמיירי שכבר התפלל קודם נאת הכוכבים, ומ"מ צריך לקרות ק"ש כמ"ש רש"י, והטעם משום דק"ש דאוריתא לא סמכינן אספיקא, דאף לשמואל דסובר ק"ש דרבנן, מ"מ כתב הרב דפ' ק"ש דרבנן אבל צריך לגמוד דבר מה"ת. ומו צריך לקרות ק"ש דהוי נתגלגל לדרבנן. ומ"מ בפסוק ראשון די דהוי ד"ת, ומש"ה בנאנס בשינה יצא ודו"ק. (קרני ראם)

ד"ה ר' יהודה. באמצע הפרק דלא גרע. ואפי' באמצע הפסוק, וכן לאחן שלאחר האל הקדוש ואחר שומע תפלה ולאחן שלאחר יתברך נקדים, אבל לא באחן שאחר מתקבל ואילך שאינו אלא מנהג. מג"א סי' קו. (ג' מהרש"א)

בא"ד. אם מפסיק בתפלה לקדיש ולקדושה. מיהא ולקדושה ס"ל, דהא גמ' (כא:) קאמר בהדיא דכ"ע מיהא מפסיק לא פסיק, פירש"י תפלתו לקדושה לענות עם הציבור ולא פליגי אתם רק לענין אחן יהא שמיה רבה. וכן ברא"ש פ"ב סוף סי' ה ג"כ מי' ולקדושה ס"ס. ולע"ק, דא"כ ליכא הוכחה לענין קדושה להפסיק בק"ש כיון דלא פליגי בלל בקדושה וכ"ע ס"ל שאינו פוסק בתפלה, א"כ אפ"ל דה"ה בק"ש שאסור להפסיק לקדושה וצ"ע. (גליון אלפס)

בא"ד. ואפי' למודים וכו'. ומה נראה דבאמצע שהוא שואל אפי' הכבוד ומשיב אפי' הילאה, ולכ"מ ולכ"י משיב אפי' הכבוד. ויש מילוק בין משיב לר"מ למשיב לר"י, דלר"מ דאפי' הכבוד אינו משיב רק אפי' הילאה מו אינו משיב רק שלום עליך רבי ול"ל לומר ומורי, דהא דלרבי לומר ומורי אין זה רק אפי' הכבוד, וכאן כיון דאינו משיב רק אפי' הילאה וכל עוד שאינו אומר ומורי לא מתבר הפסקה משום דהוי אב"כ מו אינו רשאי לומר ומורי שא"כ אפסיק אפי' הכבוד, אבל לר"י לר"י צריך להשיב רבי ומורי, כנ"ל, ומ"ל הארכתי. (קרני ראם)

ד"ה ונראה. באמצע הפרק פוסק אפי' הילאה ואפי' הכבוד בלבד ולא כל"ל. (פעולי"ש)

בא"ד. במס' שבת ("בהדי"ף"). בדף יב רש ע"ל. (ג' מהרש"א)

בא"ד. ומה דאמר הכא וכו'. ולפמ"ש רבינו לעיל דאם התחיל בברכה צריך לגמור בברכה, א"כ יש לומר דהאי אפי' באמצע הפרק פוסק, היינו היכא דהתחיל בברכה אע"ג דצריך לסיים בברכה, מ"מ פוסק באמצע הפרק. (קרני ראם)

בא"ד. אלא אע"פ שלא בירך עליו כיון שהתחיל כו'. מה שמתיאן ראיה אלא לשון בתפילין של רבינו תם בין של ראש לשל יד אין ראיה, דשאני הלל דעדיף מק"ש שאע"פ שפוסק בק"ש אפי' הילאה בהלל אינו פוסק כיון שהתחיל וכו'. (ראז"מ)

בא"ד. בשיחה "בטלה". ועי' מ"ש הר"ן סוכה ד"ה איתמר. (ג' מהרש"א)

דף ח ע"א

תר"י. ד"ה ורבינו (בעמ' קודם). בחה מליקין. בהלי הרי"ף. (פעולי"ש)

בא"ד. אבל יש להקשות כו'. ואינו דומה, דשם המנהג היה משום משם שפיקא דיומא. גם מה"ז מיישינן שמא יחזור דבר לקלקולו, כמבואר בגמלה (ד). (קרני ראם)

בא"ד. מדאמרינן. תענית (כח:). (פעולי"ש)

בא"ד. משמע בבהכ"נ היה קודם שהתחילו הלל. עי' אא"ז מהרש"א כאן שכתב לא ניחא להו למימר דעל לבי כנשיתא בחמצע הלל, ולא פירש מ"ט ולא ניחא להו, ובכאן מפורש הטעם. ואמנם לפי מ"ש כאן דבלא ברכה לא היה לו לאפסקינהו, א"כ בלא"ה ע"כ מוכח דמיירי שבא קודם הלל ורלה שמברכין, דאל"כ אמאי רלה להפסיקם שמא לא בירכו, אבל בתוס' כתבו דאי לא בירכו אמאי לא הרגיש רב דמנהגא הוא ולדבריהם צריך הוכחה זו מדקאמר מיקלע לבבל. וברא"ש כתב שדוחק הוא לומר שלא בהכ"נ בתחלת הלל. ועי' בתוס' סוכה (מד:) ד"ה כאן כו' שכתבו בשם ג"כ דמסתמא לא בחמצע הלל מיקלע, מדלא קאמר על לבי כנישתא וכו' ע"ש עוד. (ראז"מ)

ד"ה והורה. כך הוא הדין וכו'. ועוד כ' התוס' דיכול להיות דהיום תפילי בלא ברכה ולבסוף משמש בהן וברך. אלא דלמה שהסכים רבינו לעיל דגם בק"ש מפסיק לדבר שבקדושה, א"כ כיון דמיום ברכת המצוה עובר לעשייתן, א"כ הוי זה כמו לקדיש ולקדושה, וכיון דצריך להיות צריך לברך ג"כ. (קרני ראם)

בא"ד. אין לו להפסיק. והכי קי"ל בפ' קו. (ג' מהרש"א)

ד"ה לייט כו'. לתפלה בעי להדורי. והכי פסקינן בפ' לב. (ג' מהרש"א)

דף ח ע"ב

תר"י. ד"ה לייט רב חסדא (בע"א). אלא הכא קא גרסינן לייט רב חסדא מא דמהדר אמיא וה"מ בענין ק"ש. נ"ל בעיון. (מל"ה)

בא"ד. וה"מ בעידן ק"ש דמשמע כנ"ל ד"ת. (פעולי"ש)

ד"ה הקורא למפרע. וכתב ר' מאיר ז"ל. ע"ש וכ"ל ר' משה ז"ל. (מל"ה)

ד"ה לא יברך אדם. דהא קי"ל. בברכות (כ:) ע"ש תד"ה ורב תסלא וברבינו יונה שם בתשבה. (גליון אלפס)

בא"ד. ואומר מורי שמי שנתחייב בברכה ואין ידיו נקיות וכו'. וכ"ע דבש"ס פריך לר"י דאמר הרהור לאו כד"ד למה מהרהר, ומשני כדי שלא יהא הלבור עסוקין וכו' בדבר שהלבור עסוקין, ואם איתא אין כאן קושיא כלל דיש לו להרהר כדכתיב בינה הגיגי. (ראז"מ)

בא"ד. או שעומד במקום שאינו נקי וכו'. ומ"מ מקום טינופות אינו, כ"כ כ"י. (קרני ראם)

בא"ד. או שעומד במקום שאינו נקי. עי' ב"י וטו"ע ומחרוטים סי' סב וסי' פה. (פעולי"ש)

בא"ד. שאין מטתו נקיה כו'. ר"ל דה"ל דבהמ"ז שהוא מה"ס צריך השמעת אחן דוקא ול"ד לק"ש דהיא דרבנן. ועי' בתוס' בסוגיא ד"ה אמרינן, וע"ע דהרי"ף פסק דק"ש דאוריתא כמ"ש בפ' מי שמתו. מיהו להר"מ שמחלק בין ק"ש לבהמ"ז דבק"ש צריך להוציא בשפתיו עכ"פ אלא שא"ל להשמיע לאזנו, אבל בהמ"ז פגי בהרהור לבד, א"כ ניחא דברי הרי"ף דלשמעינן בשאר מצות פגי בהרהור לבד. (קרני ראם)

בא"ד. "להרהר" הברכה. אלא כשל"ה שמפרש שיתשוב בלבו שמתרוץ לבבו ולבטער כל כך. מג"א סי' סב. (ג' מהרש"א)

ד"ה הלכה. ואפשר דלאשמועינן. נראה דר"ל משום דאיכא ליישב קמא בגמ' מחלוקת בק"ש אבל בשאר מצות ד"ה לא יצא. ואיתותב מברייתא דלא יברך בהמ"ז כו' ולאפוקי מהא הוכרח הרי"ף להביא הברייתא ואגב כתב דברי רב יוסף, והוא הדין דהוא"ל לישב בחלה דמשום לכתחילה לאשמועינן דאפי' בשאר מצות לכתחילה לא מהא דלא יברך בהמ"ז בלבו. ועי' מעדיו"ט. (פעולי"ש)

ד"ה כדי ליתן כו'. לא גריס אותו וזכרתם כנ"ל. (פעולי"ש)

דף ט ע"א

תר"י. ד"ה באמצע כו'. "דבשלא" קרא כלל. כעין זה כ' לקמן בשם בה"ג גמי תפלה ערבית ריש פ"ד בגמ'. (ג' מהרש"א)

ד"ה למימרא. למימרא דלא בעי כוונה אלא בפסוק ראשון כנ"ל, ומיהא ופסוק נמחק. (פעולי"ש)

בא"ד. אבל רבני צרפת ז"ל. ובש"ע סי' סג סעיף ז' פסק כהרי"ף. (ג' מהרש"א)

בא"ד. ומאי דאמרי' ל"ק כאן בפסוק ראשון וכאן בפסוק שני. ט"ס וכ"ל נמקום בפסוק בפרק ב' פעמים. (מל"ה)

בא"ד. מפרש מורי הרב נר"ו דר"ל כל הפרק. ונ"ע בש"ס דקאמר בר פחתי בשעה שמעביר ידיו על עיניו וכו' משמע דמיירי בפסוק ראשון לחוד. (ראו"מ)

דף ט ע"ב

רי"ף. ת"ר הפועלים כו' ומתפללים. עיין רא"ש ומעדני יו"ט. (פעולי"ש)

תר"י. ד"ה ודברת כו'. "בס" יש לך רשות לדבר. ברש"י יומא (יט:) מיכם בס ולא בשיחה בטילה. (ג' מהרש"א)

ד"ה ודברת (הב'). וכן אמרו בירושלמי מבאן. תא"מ וא"ב ט"ס כאן, דהא דהשם שיחת חולין עובר כו', איתא להדיא בש"ס דילן יומא (יט:), והא דירושלמי שייך לענין הפסקה מפני הילאה ומפני הכבוד, שכן אמרו בירושלמי אקרא דודברת בס מבאן שיש לך רשות לדבר בס. (פעולי"ש)

ד"ה מאי טעמא. מדאמרינן בפ"ק דכתובות וכו'. עי' ברא"ש בא"ק ובפ"ק דכתובות. (קרני ראם)

בא"ד. מדאמרי' בבכורות (דף מט:) גבי פדיון כל ששהה ל' יום באדם כו'. לשון זה כל ששהה ל' יום כו' אינו שם בבכורות רק בשבת (קלה:) וכ"מ. גם מ"ש הר"י ומיבעי לן יום ל' כלפני ל' כו' אינו שם, רק הוא פלוגתא דרבנן ור"ש, דרבנן סברי כלפני ל', ור"ש

מקפקא ליה, וע"ז אמר התם ולענין אבל אינו כן, עי"ש. (גליון אלפס)

בא"ד. ונוהג אבילות כו'. כזה דקדק רבינו שיתמיה האבילות שמעת והיינו כל שבעה ימים, משום דכיון דיום ראשון מה"מ והוי שפק דאורייתא לחומרא מו יתמיה בכל שבעת ימים משום דהוי כמתגלגל מספיקו דאורייתא לאיסור דרבנן דגם בדרבנן לחומרא. ועי' בר"ן בפסחים גבי הבנה. ובגוף הקושי' יוקשה דאפילו אם אבילות אינו רק מדרבנן, מ"מ מ"ט מקילין בתת בתוך ל' יום, כיון דאיכא רובא דהוי בן קיימא, ומ"ה בשאם כהן אינו אולך כתבואר בשבת קלו:) וא"כ כיון דאיכא רובא אפילו בדרבנן לחומרא, וע"כ הא דפסק אבילות לקולא טעמא אחריתא איכא. ועי' בתוספות עירובין (מו.) מזה. (קרני ראם)

בא"ד (בסופו). דספיקא דאורייתא לחומרא. אלא ודאי אבילות דרבנן וספיקא דרבנן לקולא. וק' דהא איכא ס"ם, ספק שמא הוא כלאחר שבעים, ואת"ל כלפני שבעים שמא הוא בן קיימא, ובפרנו דרוב הן בן קיימא, ועי' תוס' חולין (יב.). וי"ל דאשוב ס' אחד דשני הספיקות הן מה לו הוא בן קיימא ושם אונס חד הוא. (מל"ה)

דף י ע"א

רי"ף. רבי אומר אנינות. כל"ל ואיכא שמעון נמתק. (פעול"ש)

כ"ז שלא נקבר תופס לילו. ל"ל כ"ז שלא נקבר ואם נקבר תופס לילו. (בנא"ר. פעול"ש)

והלכתא כת"ק. עיין מאור ומלחמות סוכה סוגיא דחתן ושושבינין. והפלא דרא"ש בדרשותיו נקלו אמרי שפר בפ' מזריע וס' אחרי המיא הגילוף דר"ם בדר"ם סובר מוחלפת ור' יוחנן אמר לא אחליף והוא נגד סוגית הש"ס בכל מקום השגור בפי ר' יוחנן מירוא מוחלפת השטה דירושלמאה הוה והיו להם גירסות ממולפות במשנה. ובפירושא דהך פיסקא הדו"פ וד"ם חולקים על הב' ופירשו דפסק כת"ק אליבא דר"ם בדר"א וט"ב ביטול מלאכה מיחזי כיוהרא. והגל"א מפרש דמסתפקא להו להרי"ף ורמב"ם ולא הכריעו. ולא ידעתי דהרי"ף סוף תענית מביא אתני דפסחים ובתר הכי הבריתא מגיא דאמרי רש"ג, ובודאי לפסוק הלכה קא בעי כרבן שמעון ג"ב, וכמ"ש הפר"ח בפי' מקא ס"ק ג אין דרך הרי"ף כו'. ובפסקיו של הרמב"ם ובפירושו על משניות במסרשיו שערוריה רבה בדינא דק"ם וט"ב ובתענית ימיהם, ועיין ברמב"ם בפ"ה מהל' יו"ט ומוכח דס"ל כרבא דאמרי' מלאכה הוא דליא ליה, והאדכתי בזה הרבה מאד ופירשתי כל השיטות הדק היטב ולאחברם שיעלו יחד עם כל הגירסות, גם בסוגיא בתענית (י:) וחלקתי בין לשון איפוך לשון מוחלפת, ולא כדברי ר"מ בן חביב בתוספת יו"ט, ופרשתי השיטי לשון בגמ' ורש"י מסוגיא דברכות לסוגיא דפסחים. ודברי הר"ן בגיטין גבי מפני מה תקנו זמן שבת דאיפוך הוא מה שהביא באחרונה, ומבית ראיה מהך דהשולח (מו:), וכ' בעל יבין שמועה שהוא ראיה לאסור עד שהסכימו הוא ומהר"י בנאפאן שדברי הר"ן אלו תמוהים וסתומים עד בוא הקץ, וברתי דברי הר"ן בשמש בלהרים ובא קולס להתגלות. ולפי מי' הב"י ולא"מ דהרי"ף פוסק כר' יוחנן אחרי הסיפוק וכרשב"ג תליתי המחלוקת בינם לבין הסוס' והרא"ש כל אחד לשטתו אזלי בכללא דהלכה כבתרא בפירושא דאמתני', ולא עיילינן בדוחקא שתלו אחלוקתם בסוגיית הש"ס בבילה וגיטין. ובכללא דרשב"ג הנאתי דברי הגמו"י בפ' איזהו נשך שבתב כיון דעיקר מלחיה מפורש בבריתא ליה לבתא כוותיה אף דבשנה גם בשנה. ותלקתי דאם יש לפרש בתמני' עשמא אחרינא ולא יפלוג על הבריתא נקיים גם דברי רשב"ג הנטוי בשנה, ועפ"ז יעלה בקנה אחד הסוגיא דתענית עם סוגיא דפסחים (נא:) בתמלוחת דאבי ורבא ושם (נב.) דרשבדר"א פ"ל כרבא לפי דברי הגל"א שם. ולשטתו בהך דהכא דלעולם לא אחליף ואם כללא דרשב"ג הוא גם לרשב"ג הראשון שמוזכר בתוס' ורא"ש פ' אע"פ אמרתי דבר אחד ויהא רעוא דתתקבל, דכמו שמחלקים התוס' בשבת (פא:) בל' אתם האמור בכללא דתמתא דתמני' דאיכא חדא אנפא דליכא אחלוקת, כן נאמר ג"כ בכללא דרשב"ג השני אביו של רבינו הקדוש ליכא אחלוקת כלל. והוכחתי זה ע"פ סברת הט"ז ביו"ד סי' רמ סק"ג ומדשנה רבי דברי אביו במקום דשאני

תנאי ס"ל בבריתא לשיטתיה בוודאי לא לבטלה נגד המרומים כי להורות הלכה ולכבדו בא ומאי דאמרי' אמוראי מינהו. ובפ' ז"ב (סנהדרין לא.) תלמא דברי ר' יוחנן ואמוראי דפליגי הוא רק על רשב"ג הראשון בתמני' ובבריתא אפשר דפליגי ג"כ ברשב"ג השני. ומעתה צריך לתת לב בכ"מ שמוזכר רשב"ג אם הוא הראשון או הב'. ובזה יתולו כמה סוגיות ושיטות הראשונים ובבנה עולמות חדשים, ותלקתי בין דבר הפטור ועושהו שנקרא הדיוט ובין דבר שאוששין ליהרא שהם עושים נפרדים ולא יבאו אחד באחד. ובזה תלוקות שונות ובאתי על דברי הבנ"ש בתשובותיו סי' כא ודברי הש"ש ב"ק פ' הכונס סי' פא ובחולין פ' כ"ה, ובדרתי סוגית הגמ' בסוכה בהא דאכילת תרבי וריב"ז ור"ג בתמירו, ובדרתי דברי הירושלמי סוף פ"ג דבדכות המוקשה מאד, וגם דברי הירושלמי פסחים פ"ד ה"א ר"ש בן לקיש שאל כו' משום בל תתגודדו עם הבנני מיבמות יג סוף ע"ב, והירושלמי שם ה"ה ר' אבין בתמתיה עשה כל אדם בו'. ואחרי כל הקדמות האלו יבואו כל פסקי הרי"ף והרמב"ם על תקומם בשלום. ויבואר בתרוכה בקונטרס מני אל"פ. (פעול"ש)

והלכתא כת"ק. היינו כרשב"ג לפי מאי דאפיק ר"י ומשום דהלכה כרשב"ג בתשנתנו במ"ש בב"י סי' ע, ועי' בר"ף פ' בא פשוט ובכללי הכנה"ג אות כ כא. ועי' בכנה"ג בהגהות ב"י סי' ע וע"ע. (מעשה אלפס)

רש"י. ד"ה אני היום כו. עי' רש"י זבחים (ק:). (בנא"ר)

תר"י. ד"ה אבל הגאונים (בעמ' קודם). שלא נקבר ואם נקבר תופס לילו כל"ל. (פעול"ש)

בא"ד. מוסף של ר"ח היה השעיר דנשרף וג' היו שעיר נחשון כו' ל"ל וג' היו שעירים. (מל"ה)

בא"ד. ואמר אהרן הן היום. ל"ל ואמר לו. (מל"ה)

בא"ד. שבכל הכריתות מצינו לאו אלא בפסח ומילה. לא ידעתי פירושו מה ענין זה לכאן. (ראז"מ)

דף י ע"ב

רי"ף. מוטל כו' ומיבע בק"ש ובתפלה ובכל מצות כל"ל, ומיבע ובתפילין נמתק. (פעול"ש)

רש"י. ד"ה ואינו מברך. אל"ל לברך בהמ"ז. ל"ל ואינו מברך אינו צריך לברך [המוציא: ואינו מזמן. אינו צריך לברך] בהמ"ז. (בנא"ר)

תר"י. ד"ה פטור. בפ' הישן. דף כה סוף ע"ב ע"ש וע"ע. (בנא"ר)

ד"ה וע"כ נראה וכו'. תדע. תדע גרסינן והוא דיוק מדתני בסיפא ומיבע בשבת מכל דבמזל אף בשאר מצות פטור. (קרני ראם)

ד"ה תשמיש המטה. והכי איתא כו'. ומ"מ יש לחלק בין מת בלילה של שבת לאו הוי אנינות דאורייתא ואז אסור בתשמיש, אבל במת בע"ש לאו אנינות לילה דרבנן מותר בתשמיש. וזה מיושב מה שהקשה מכתובות לפמ"ש הרא"ש דבועל בעילה מצוה בלילה והמת נקבר ביום שלאחריו עי"ש במ"ק ואז אין איסור רק מדרבנן ומש"ה מותר בתשמיש, ועיין עוד בתוס' כתובות שם ד"ה בועל בעילת מצוה ופורש. (קרני ראם)

דף יא ע"א

תר"י. ד"ה כל זמן. במו"ק. שם ירושלמי פרק אלו מגלחין ה"ה. (פעול"ש. בנא"ר)

ד"ה וכדרך. והא דאמרי' היה בא כו'. ירושלמי, ועי' תוס'. (בנא"ר)

ד"ה כל הרואה וכו'. אע"פ שאינם נושאים אותו לקוברו כיון שרואה נושאין אותו כדרך וכו'. ולא ידעתי לאיזה ענין נושאין אותו אם לא לקוברו. והא דקאמר במ"ק ארון העובר ממקום למקום חייב לצוותו בשלום קיימת, דבותא קמ"ל אע"פ שכבר עבר זמן רב מיום המיתה, אבל מ"מ לקוברו נושאין אותו ע"ש. ואולי ר"ל שאין נושאין לקוברו באותה עיר אלא בעיר אחרת, והיינו בשלום קיימת. (ראז"מ)

בא"ד. ללוותו ארבע אמות. נ"ב כן הוא בבבא"ג. (בנא"ר)

דף יא ע"ב

רי"ף. תפלה ומזוזה ובהמ"ז. משמע דתפלה היא מה"ת מדכלליהו בהדדי, ועי' ברמב"ם פ"א מתפלה ובפ' המלות מצוה ז' וכ"כ הרמב"ן במלחמת כאן, ועי' בב"ח סי' חו. ומהמיתה על הרמב"ן בספר המצות שם שמולק על הרב"ם בזה ולא הזכיר שדברי הרי"ף הם כדברי הרמב"ם. ואפשר לכוונת הרמב"ן במלחמת כאן הוא דלפמ"ש בספר המצות שם דעכ"פ בעת צרה הוא דאורייתא א"כ שפיר כלליהו בהדי מזוזה ואפ"ה הוה מ"ע שלא הז"ג כמ"ש תלמידי הרר"י, ועי' במגלת אסתר שם ודו"ק. (מעשה אלפס)

תר"י. ד"ה ר' יהודה. אית דמפרשי לאומרא. בתוספתא פ' הקורא מבואר כפירוש זה. (מל"ה)

ד"ה מתני' נשים ועבדים. ויש שמקשין עליו מדאמרי' בסוכה. (דף מב) ע"ש קצת שינוי לשון. (גליון אלפס)

ד"ה גמ' תפלה ומזוזה וברכת המזון כו'. ומאי דאמרי' דנשים שייכות בברכת המזון. הוא בעיא דלא איפשטא כאן (כ:) אי דאורייתא אי דרבנן. וא"ל דס"ל להרר"י דכיון דקאמר ולטעמיך קטן בר חיובא הוא, משמע דפשיטא ליה לגמ' דבריתא דבן מבכר לאביו מיירי בקטן ואביו אכל שיעורא דרבנן, ודומיא דהכי קתני אשה מברכת לבעלה, א"כ נפשטה הבעיא שאשה אינה חייבת בבהמ"ז רק מדרבנן. (גליון אלפס)

בא"ד. חיובא "דרבנן הוא". אבל תפלה לרמב"ם דאורייתא, ולרמב"ן ורוב הפוסקים כל תפלה דרבנן, סי' קו ס"א במג"א. (גי' מהרש"א)

בא"ד. חיובא דרבנן הוא כו'. ר"ל דהוי איבעיא דלא איפשטא כמבואר בסוגיא, ועי' ברא"ה בזה ובמלחמות. (קרני ראם)

שלטי הגבורים. אות ח. ד"ה ומיזע כו'. וכהיים ולויס לפרש"י. זהו אין הנמנע דבהיים ולויס ודאי חייבים מן התורה דעטלו שדה מגרש, ועי' במדרשי רמז סב וברמב"ן בב"ב דף פא ובהגה"א כאן. שוב ראיתי בשו"ת מהר"ם יונה ס' נד שבתב דאין לסמוך על דברי הש"ג אלו, ועי' בשו"ת מא"ז בעל שער אפריים סי' יד, ובשו"ת פנים מאירות חלק א סימן סו. (מעשה אלפס)

דף יב ע"א

רי"ף. איתנהו "בזכירה". ומוציאות אנשים י"מ ומדמי למגילה, עי' ט"ז ומ"א סי' רעא. (ג' מהרש"א)

תר"י. ד"ה תפלה ומזוזה (בעמ' קודם) ותירץ רבינו יצחק וכו'. ורש"י שם סובר דמתוייב מדרבנן מוציא מחוייב מה"מ, ודוקא קטן אינו מוציא משום דלא הוי מחוייב מדרבנן רק שאביו מחוייב לחנכו ועי"ש בתוספות. ולכאורה קשה מאשה דאינה מוציאה אם אינה חייבת מה"מ כמבואר בסוגיא, הרי דמחוייב מדרבנן אינו מוציא. ויש לחלק דאשה אינה מוציאה דלא מחוייבת מה"מ, היינו משום דאין לה חלק בארץ כמ"ש רש"י, ועי' בתוס' משום דלא הויא בעל ברית, ואל"כ איך דאינה נוטלת ברהמ"ז לאשה מש"ה א"י להוציא האיש, משום לענני ברית ואדרבה הוי כאינה מחוייבת כלל וא"א להוציא בזה האיש והבן. (קרני ראם)

ד"ה בעל קרי. והודעה א"א אלא בדיבור. ובתוס' בתנו מטעם שומע כעונה, ובבריהם ל"ע. (ראז"מ)

בא"ד. והנה נראה וכו'. והרמב"ם כתב בפ"א מהלכות ברכות שאם הרהר בלבו יצא, ומ"מ פוסק בה"ם פכ"ד דהרהור מותר עיי"ש. ונראה טעמו משום דהרהור כדבור דמי דוקא היכא דאיכא כוונת הלב, אבל בהרהר בע"כ נאו כדיבור דמי, ומש"ה בשבת דע"כ מהרהר מותר אבל במכוון להרהור כמו במלוה הרהור כדיבור דמי, ומ"מ גבי ק"ש פסק הר"מ בפ"ב מהלכות ק"ש שצריך להוציא בשפתיו כמ"ש בב"מ שם ומתלק בין שאר מצות לק"ש, ועי' בב"ח סי' סב וסי' קפב, ויש בזה עיון בסוגיא ואכ"מ. (קרני ראם)

המאור הקטן. ד"ה ונשים כו'. תפתר בעונה אחריו אמן כו'. תינח אמן ליתא בירושלמי דר"ה סוף פ"ג. וכן בברכות כאן [בדפוס קאפוסטן] ב"ה ועי' ירושלמי סוכה פ"ג ה"ט ובקרבן עדה שם דשם איתא תינח אמן וז"ל השנות אליהו פ"ג מ"ג וירושלמי משמי תפתר בעונה אחריהן פירוש שיאמר עמהן מלה במלה עכ"ל). (בנא"ר)

מלחמת ה'. איכא למימר כו' בפ' כיצד מברכין. בדף מ ע"ב מהא דבמימרן רעיא וכו', ועי' ב"י סי' קפג מ"ש בשם הרשב"א. (בנא"ר)

דף יב ע"ב

תר"י. ד"ה אמר רב יהודה. שלא אמרה תורה וכו'. עי' בתוס' סוטה (לב:) ד"ה ומכי עיי"ש, ומדברי רבינו אין כאן קוש כלל, וא"מ משמע שאם מסופק אם קרא בתורה כלל א"כ הוי ספק דאורייתא ותו מחויב לקרות ק"ש, משום דאל"כ הוי זלזול לדרבנן וכמו בתגלגל מדאורייתא לדרבנן דאפי' מדרבנן לחומרא. וא"מ י"ל דכאן לא הוי זלזול לדרבנן דהא דמחייב' אותו לקרות ד"מ אי זה מתמת ספיקא דאורייתא לחומרא אלא דבלא"ה צריך לקיים והגית בו, ועיין ר"ן נדרים (מ), וא"כ תו לא בעינן לק"ש דוקא והבן היטב. (קרני ראם)

ד"ה והיכא כו'. אם חותם בא"י גואל ישראל. ל"ל גאל ישראל. (מל"ה)

בא"ד. ואמרי' התם טעמא מפני שהוא ס' של דבריהם דמשמע כו'. ל"ל פי' דברים דס"ל כדעת הרשב"א דס"מ מן התורה לחומרא, ומייתי שפיר לאיה דדוקא דמאי אף שהוא ס' איסור תורה, מ"מ אינו רק מדרבנן לכ"ע הואיל ורוב ע"ה מעשרין הן אם היו ס' של תורה, ר"ל שהתורה החמירו ג"כ בספק זה כמו בכל ס' איסורין שמה"ת שפיקו להחמיר אז מברכין עליו, והטעם כיון שהתורה החמירה בספיקו הוה כודאי ודו"ק. (מל"ה)

בא"ד. דמשמע כו'. ר"ל דאף לאביי מ"מ דמאי דלא הוי רק ספק דדבריהם משום דלקוח פעור מדאורייתא. וגם דאיכא ס"ם דילמא עשיר ודילמא עביד כדר' אושעיא ומש"ה קרי ליה הש"ס ספק דבריהם ולא הוי ספק דאורייתא, משא"כ בק"ש לענני אמת ויציב דהוא ס' דאורייתא ודאי צריך לברוכי. (קרני ראם)

ד"ה ספק התפלל. דמה טעם כו'. נ"ב דברים אלו נשגבו ממני, דא"כ מה בין ר"א לר"י ובפרנו מ"ש דייקא נמי הדיוק הוא להיפך. [קושית מרן זקיני הגאון זצ"ל נלפענ"ד ליישב. והוא לכוונת תר"י ע"ד זה דודאי מה דאמר ר"א ס' התפלל ס' לא התפלל אינו מוחר ומתפלל הכוונה דאינו מחויב להתפלל, אבל דרך רשות ודאי רשאי, והרמיה מדאמר ר"י הלואי שיתפלל אדם כל היום ודאי ר' יוחנן אינו אומר לחובה, דאין החיוב על אדם להתפלל כל היום לשם חובה, ע"כ דרך רשות דוחא, ונמצא דר"א ס"ל דאף בכה"ג בספק התפלל אינו רשאי להתפלל בחורת חוב אלא בחורת נדבה, ולר' יוחנן דוקא בודאי התפלל צריך להתפלל בחורת נדבה, אבל בנידון זה בספק התפלל יכול להתפלל אף בחורת חיוב. ועולה שפיר דברי רבינו יונה רז"ל ומדחזינן דר"י ברשות מיירי לענין הלואי שיתפלל אדם כל היום דיתפלל רק בחורת נדבה. שמעינן מיניה ע"כ דר' אליעזר נמי ברשות מיירי בספק התפלל ספק לא התפלל ואעפ"כ לא יתפלל בחורת חובה, ושפיר חולק עם ר' יוחנן דלר"י בספק התפלל יוכל להתפלל בחורת חיוב ולר"א בחורת נדבה דוקא, וא"ש לנכון. מהג"מ שרגא פייביל טוויגם אבד"ק יאסי נכד הגאון המחבר ס' קרני ראם זללה"ה]. (קרני ראם)

ד"ה והאי דאמרי' כו'. מה שהקשה כאן המהר"ם [בחידושי אגס"ם] בחות א ואות ב האיך מייתי הרבינו יונה ראיה מדברי שמואל לר"י, לא קשיא מידי, דהר"י ס"ל בסברת התוס' (כא.) ד"ה ור' יוחנן דמסתמא לא פליג ר"י אהא דר"י אמר שמואל וכ"כ בדף (כט.) סוף ד"ה מפני, והיינו מדלא קתני לה להא דר"י אמר שמואל בל' פלוגתא אדברי ר' יוחנן. (גליון אלפס)

בא"ד. דאמר שמואל התפלל ונכנס כו' כל"ל, ומיבע לעיל נמתק. (פעול"ש)

בא"ד. הוצרך האי בתרייתא דנכנס כל"ל. (פעול"ש. בנא"ר)

ד"ה ועכשיו. למאן דאמר כו'. והתוספות כתבו דאפילו למ"ד תפלת ערבית רשות אין לבטלה בתנם אלא לצורך מצוה, וא"כ אלא"ה לק"מ ממה דמזכיר ג' זמנים שהם עכ"פ מצוה ונגד מוכה מתשב מ"ע רשות. (קרני ראם)

ד"ה ולפי. שדברי ר"י כו'. וכ"מ מהך דס"פ תפלת השחר ודלמא מעיקרא לא כוון דעתיה כו' הרי דא"י להתפלל בתנם אלא חידוש עי"ש. (קרני ראם)

ד"ה והרי"ף ז"ל. מאור כוונתו נ"ל דהוא סובר מדכתב אדעתא דמוכה לא ובודאי התפלל מילתא דפשיטא הוא, וע"כ דסובר דר"י מיירי

גם מספק התפלל ומ"מ בודאי התפלל ג"כ מירי, וא"ל ע"כ מירי בלא חידוש, דכמו בספק התפלל זה גופא הוי חידוש ובודאי כוונת ד"ר בלא חידוש ומדכיל בחד ליגמא ס' וודאי ה"ה בודאי בלא חידוש מירי, ומש"ה דייק ג"כ הרי"ף הספק ממיד והיינו מחידוש ולא עם הצבור, וע"ז הקשה שוב אלשון הרי"ף דבספק ל"ש לומר אדעתא דחובה כנ"ל. (קרני ראם)

חדושי אנשי שם. אות ב. עי' בתוס' שבתנו ג"כ דמקמתא לא פליג ר"י אדשמואל אלא שהתוספות מפרשים דר"י מירי בספק והה"ג מפרש דמירי בחידוש. (ראז"מ)

אות ד. ע"ש. קשה דיותר הו"ל לאקשויי שרבינו יונה בעצמו כתב לקמן בהא דמצא הצבור מתפללי לצבור דוקא משום שנראה שמתפלל עמהם לשם חובה, הרי להדיא דלא פליגי שמואל ור"י כלל, וא"ע (עי' בספר המלחמות מ"ש בענין נדבת לבור. והב"י סי' קז לא המיא דבריו בזה). (ראז"מ)

דף יג ע"א

רי"ף. כך אין הצבור וכו'. עי' ברמב"ן במלחמות שהקשה מהא דאמרו בפסחים התם חובה הכא רשות ע"ש. ולפענ"ד שאני תפלת נעילה דלא נתקנה נגד קרבנות והיא רק לוותא ידיעתא ולכך יכולה לבוא בנדבה, כנלפע"ד לולא פה קדוש הרמב"ן ז"ל. (מעשה אלפס)

אין היחיד אומר. וקדושה וכן מיהם"ר עדיף ממודים, ותפלה בצבור עדיף מן מיהם"ר ואם שמע קדושה וברכו אז יאמר א"ל להמתין, דהא הטעם רק משום דאין יחיד אומר קדושה בשו"ע ומג"א סי' קט. (ג' מהרש"א)

תר"י. ד"ה ומצא צבור. דדוקא בצבור כו'. ויותר נראה דהיכא דיכול לחדש דבר מחויב להתפלל עם הצבור, אבל בא"י לחדש דבר אע"ג דיכול להתפלל בדבר אין עליו חיוב. (קרני ראם)

בא"ד. שאפי' בצבור סגי בחידוש. ל"ל שאפי' בצבור צריך חידוש. (בנא"ד)

ד"ה ומנהגו. ואע"פ שאמרו כו'. נראה מדברין דאף בסוף ברכה היה שוחה עם הצבור, וזה שלא כמו שהעידו התוס' בשמו וא"ע. (קרני ראם)

ד"ה ונקדשתי. מעדת מרגלים. כן הוא לשון רש"י סנהדרין (עד:) ויש כאן קצור לשון, ועי' מגילה (כג:). (פעולו"ש)

דף יג ע"ב

רי"ף. אבל "לתפלה". ודוקא בריא או חולה ששימש מטתו אבל חולה שראה קרי לאונסו פטור. רמב"ם וגמרא כ"ב. (ג' מהרש"א)

תר"י. ד"ה ויש שמקשים על זה הפסק מדתנן אין פורסי על שמע פחות מי' כו'. הא דדוקא גבי הוצאה גזר אבי גזרה לגזרה ולא בשאר דוכתי, וס"ל דבכל מקום גזר אבי גולב"ז, והא דפריך בגיטה (ג.) היא גופא גזירה כו' רק לרב יוסף ולר' יצחק פריך אבי הכי דסברא להו בהדיא דלא גזרינן גזירה לגזירה. ר' יצחק בסוכה (ו:) ורב יוסף בחולין (קד.), אבל מיהו גופיה ס"ל דבכל מקום גזרי' גזלב"ז. אך ל"ש קלא דבינמות (פה:) ס"ל לאבי דלא גזרינן גזל"ג. ע"כ נראה לתרץ בדוחק, דהא כל הני אמוראי בסוכה שקלו וטרו רק אליבא דרב אשי [בקדמון] דאמר התם גזרה שמא ירדם, ורב אשי ס"ל דגזרי' גזרה לגזרה, דקא מתרץ בחולין (קד.) מתני' דכל הבשר כולה ר"ע היא מהן מה"מ ומהן מדברי סופרים, וס"ל דבשר עוף בחבר דרבנן ואפ"ה גזרינן העלאה אטו אכילה, ש"מ דגזרינן גזל"ז כדדייק רב יוסף התם, אבל לדידן דקי"ל כרבא דלא גזרי' גזרה לגזרה ליכא קושיא כלל מהא דתפילין אסוכה וא"ל לתירוצם של כל הנהו אמוראי משום דספיר יש לחלק בפשיטות כמו שתירץ הרר"י ז"ל. (גליון אלפס)

בא"ד. דהא בהדיא משמע מהאי מתניתין שאין היחיד. דא"ל דמהא מתני' שמעינן דיחיד אומר קדושה דז"א דהמשנה לא משמע מידי די"ל דוקא קדושה שבאומר וע"כ דקים ליה מדוכתא אחרינא דיחיד אומר קדושה א"כ לא"ל להמשנה דהשמיענו דגומרין כיון דאפי' קדושה נקדישך היחיד אומרה כ"ש קדושה יוצר וכ"ש שבבר התחיל בעשרה, ועדיין י"ל דבהא פליגי דר"ה ס"ל דקדושה שבאומר שוה לקדושה נעריצך, וא"כ מהא מתניתין דתנן דגומרין בלא עשרה שמעי' דיחיד אומר קדושה רק ההתחלה צריך עשרה משום קדיש וברכו ומ"ד אין היחיד אומר קדושה ס"ל דוקא דבר אבל בקדושה יוצר יחיד אומרה ולא קדושת נעריצך, והא דתנן גומרים אינו מעטם דיחיד אומר קדושה רק מעטם דקדושה יוצר אינו אלא סיפור, וי"ל מדנקט התחילו גומרין משמע הטעם דמשום התחלה הוא דגומרין אבל בל"ז אין היחיד אומרה. (תל"ה)

ד"ה שאין ד"ת. י"מ דל"ש ק"ש וכו' ואין זה נכון וכו'. לא הבנתי דמשמע דבמצות המצוונפות תמיד משום דאין מקבל טומאה. וזה תימה, אלא לענין קרי בלבד מיירי ובטלה לטבילותא אין לק"ש אין לקריאה אחרת. (ראז"מ)

בא"ד. דבוודאי לא אמרו אלא בק"ש בלבד אבל בשאר דברי תורה. עי' במעד"מ ובב"י סי' פח. (תל"ה)

בא"ד. דבודאי לא אמרו. עי' ב"י סי' פח שהרבה להשיג ע"ז. (פעולו"ש)

בא"ד. אבל בשאר דברי כו'. דבריו נשגבו ממני, דפשיטא דד"ת אין מקבלין טומאה, והליכה במצות המצוונפות אבי דמקום מיצוופות תמיד מטומאה יוצאת מגופו דשם אף הרהור אסור וכאן הרהור ודאי מיתר. ועי' בגמ' מ"ד זה וזה מותר בריב"ג ולל"ע. (קרני ראם)

בא"ד. דהא אמרי' כי דבר כו'. עי' מעדני יו"ט. (בנא"ד)

בא"ד. זה הקורא. עי' לעיל [בריא"ף כאן דף יב.] מה שנדפס בגליון בשם מור"ם. (ג' מהרש"א)

ד"ה כו' יאשיה. תנא בהדיא גבי גפן כו'. רפ"ז דכלאים. (בנא"ד)

ד"ה כי. והנכון כו'. עי' תוס' ב"מ (פב:) ד"ה אם עיי"ש. ויותר נראה כיון דעזרא לא תיקן כי אם לבריא המרגיל וחולה מרגיל לא הוי בתקנתו, א"כ ראו חולי הדור ותשבו בחולה המרגיל דפטור מטמ"ת. (קרני ראם)

בא"ד. יכולין "לבטלה". עי' מ"ש הר"ן ע"ז דף שדמ ע"ב. (ג' מהרש"א)

בא"ד. בארבעים "סאה". ואפי' שאוכיס בשרים לטבילה זו. מג"א סס"ח. (ג' מהרש"א)

בא"ד. ולאו טבילה דוקא אלא רחיצה בתשעה קבין. עי' בתמד"מ. (תל"ה)

בא"ד. בלא שום "הפסקה". וכן מן ג' או ד' כלים רק אלא יפסיק שפיכת א' עד שיתחיל השני. עי' ט"ז סי' פח. (ג' מהרש"א)

בא"ד. וכן מוכיח במשניות של טהרות. עי' ספ"ג דמקוואות, ועי' ב"מ. (בנא"ד)

ד"ה היה. אלא תשבו למה אלא היה סומך כל"ל. (פעולו"ש)

דף יד ע"א

תר"י. ד"ה וכתב כו'. שואל בשלומו לא ישיבנו. מיהו בס"ע סי' סה וסי' עח פסקינן גם בק"ש כן ושיעור כדי שיכול לגמור משערין בהקורא לפי רוב בני אדם. (ג' מהרש"א)

בא"ד. דכ"ע שהה כדי לגמור את כולה חוזר למקום שפסק משום דכיון אפי' בלא שהה. עי' בלח"מ. (תל"ה)

בא"ד. כששהה חוזר כו'. ר"ל דאם שהה חוזר למקום שפסק ל"ש לומר דגנרא דחוי אם ע"י שהיה אינו חוזר למקום שפסק, ועי' בלשון התוס' ומהרש"ל. (קרני ראם)

ד"ה מהו. דבבה"כ עראי כו'. שאין סופו להיות קבוע. (קרני ראם)

דף יד ע"ב

תר"י. ד"ה ולא כו'. דגבי סוכה דשיבה עצמה אסורה אמרו דגזרי' עראי אטו קבע אבל גבי תפילין דאפי' שינת קבע עצמה אינה אסורה אלא משום גזירה כו'. כבר הקשה הגאון בעל הגהות הרש"ש ז"ל והפ"מ בשב"ז סי' מד, שדברי הר"י אלו סותרים גמרא מפורשת בסוכה (כו.) דמייתי הרר"י בעצמו כאן, דלדבריו מאי מקשה אבי לרב אשי שם מתפילין אסוכה, הא שפיר יש לחלק בפשיטות כמ"ש הרר"י הכא, ואמאי איכפלו כל הני אמוראי לתרץ בחופן אחר. ונלע"ד לתרץ דהנה בתחת תירוץ הרר"י ז"ל פשוט דגבי סוכה לא הוה אלא חדא גזירה לכך גזרינן עראי אטו קבע, משא"כ גבי תפילין דהוה גזירה לגזירה ולא גזרינן ולא קשיא כלל קושית אבי. וע"כ ל"ל דאבי דמקשה אינה אלא לשיטתיה דס"ל בשבת (יא:) דגזרי' גזירה לגזירה וכן כולהו אמוראי דתתרלי ג"כ רק אליבא הוא דתתרלי ולא ס"ל להרר"י דהתוס' שם ד"ה אמר דהתחילו י' והלכו להם אינו בתשנה שם בתגילה כג, רק מירושלמי מתרץ דתתרלי הא קמ"ל ע"ש. (גליון אלפס)

בא"ד. דגבי סוכה כו' אמרו דגזרינן עראי כו'. נ"ב ע"ש וא"ע. (בנא"ד)

בא"ד. דגזרינן עראי אטו קבע. ל"ע דשם"ס בסוכה לא תשבי הכי והאיך תשבי שיעורא דהש"ס לא ס"ל, ועתש"ס. (מל"ו.)

בא"ד. דגזרה לגזרה לא "גזרינן". ובגמ' שם מוקי בתמיה דאשו בין בריבו, והכי איתא בש"ע סי' מד וא"ע, עי' ת' ש"א דיני תפילין סי' מא. (ג' מהרש"א)

ד"ה סכין. דמיבעיא לן בסוכה (דף מא.) גולב מאי כל"ל, וב"ב ע"ש. (פעולו"ש, בנא"ד)

בא"ד. ומאי דמבעיא ל בסוכה (מא:) כו'. בגמ' דיל אינה אבעי כלל, רק ה"ג אתם א"ל מר בר אמי לרב אשי אבא גלוי קמלגי ביה. (גליון אלפס)

ד"ה מ"ט. אבל כשמשתין מעומד אינו כלה. עי' ברכות ד"מ וברא"י שם ד"ה אין מי רגלים כליס מן הגוף, דמבואר בהיפך דמיושב ליכא ניצוצות, ולכך כליס שאינו דוחג ואינו פוסק קרוב לגמרי. (מל"ה)

ד"ה משום רבי שילא אמרו. אפי' מטפחות שלהם. ט"ס וא"ל של לחם. (מל"ה)

בא"ד. מטפחות שלחן אסור כל"ל, ותיבת שלהם מוקף. (פעולו"ש)

בא"ד. וכיוצא בהן מותר. יותר מזה כ' הד"מ המיאו המג"א סי' מא דבמקום שדרכן להוליא משמו על ראשו הוי כדבר שדרכו ליתן בראשו ושרי. (ג' מהרש"א)

דף טו ע"א

רי"ף. וקי"ל דאביי ורבא. כפי הנראה לא היה לפניו הגירסא בסנהדרין בפירוש הלכה כרבא מדאיצטריך לכללא ולפ"ז לפי מ"ש בשבנה"ג בכללי התלמוד בשם מ"מ דאם נחלקו בפלוגתא דתנאי אין הלכה כרבא והרי בסנהדרין שם מוקמינן להו בתנאי, ומצאנו במהרי"ק שורש קכו ענף ב שהעיר בזה, ועי' בתוס' בשבת (קנה.) ד"ה והלכתא וברשב"א שם, ועי' בפסחים דף (עו:) ברש"י ד"ה אמר דמבואר דאף דפליגי תנאי בזה הלכה כרבא, ועי' ברי"ף בגיד הנשה שם ובמהרש"א בקידושין (נב) ובקונטרס מכלל יופי הארכנו בזה. ומיהו ברי"ף בסנהדרין שם הביא הך פלוגתא דאביי ורבא בסנהדרין דלכתא כרבא, ועי' ברא"ש בברכות ובסנהדרין שם. (מעשה אלפס)

שלטי הגבורים. אות א. אבל מטלטל יש בו הזמנה בדבור שאם אמר יהא בגד זה למת. ל"ל דוקא שהגביה וכמ"ש התוס' סנהדרין (מח.) ד"ה נתנו עי"ש. (מל"ה)

בא"ד. אבל אם לא עשה בו שום תיקון אלא הזמינו. ומהיה דאמרו ואמנו מוזרקין עליו הכלים משמע דבלא מעשה הוי הזמנה, ועי' בתוס' סנהדרין (מח.) ד"ה נתנו דס"ל ג"כ לחלק כעין זה עי"ש ודו"ק, ועי' בחדושי הר"ן שתי' דהכיא דמזרקין זריקה משוב מעשה. (מל"ה)

דף טו ע"ב

תר"י. ד"ה ואי. הרוקק בביהכ"נ כריוקק בל"ל, ותיבת המקדש נמחק. (פעולו"ש)

ד"ה רב אדא. והרי אמרו בפ' חלק כו'. (בנא"ד)

בא"ד. כל האומר ד"ת במבואות המטונפות עליו הכתוב אומר כי דבר ה' בזה. שם בסנהדרין (צט:) דרש הרבה דרשות מפסוק זה אבל דרשה זו אינה שם. (גליון אלפס)

בעה"מ. [כתוב שם: ולא קשיא הא באיש הא באשה שהאשה מגלה לפניה מפני צורך קטנים שאי אפשר לגדולים בלא קטנים. אמר אברהם: זה המאור אינו מאיר, שהיה צריך לפרש תחלת השמועה שהיה מעמיד הברייתות חדא בגדולים וחדא בקטנים, והוא צריך לפניס]. (ראב"ד)

[כתוב שם: הא דאמר רב פפא טפח באשה ערוה אוקימנא באשתו ולקריאת שמע ושרק באשה וקול באשה ושער באשה הכל ערוה ואסור להסתכל בהן, והרי"ף ז"ל השמיט כל זה. אמר אברהם: לא ידע זה על מה הניחם הרב, ויש להם טעם,]. (ראב"ד)

דף טז ע"א

תר"י. ד"ה איתמר צואה על בשרו או שהיו ידיו מטונפות מבית הכסא. ל"ל בבית הכסא. (מל"ה)

בא"ד. צואה על בשרו או ידיו בבהכ"ס כל"ל, ותיבת מטונפות ומ' מבית נמחק. (פעולו"ש)

בא"ד. בגדיו או שהיו ידיו בבהכ"ס כל"ל, ותיבת מטונפות ומ"ס מבית נמחק. (פעולו"ש)

בא"ד. ולא דייניגן גופו אלא במקום אחד. ט"ס וא"ל במקום אחר. (מל"ה)

ד"ה והרי"ף. ורב הונא נמי לא הוצרך כל"ל. (פעולו"ש)

דף טז ע"ב

רי"ף. נמוך עשרה "יושב" בצד. אף ברואה להרא"ש, ולרשב"א דוקא באינו רואה. וכ' המג"א סי' עט סק"ח דגם לרשב"א בלילה מותר אף דיכול לראות. ויש לי לדקדק כן מלשון רבינו יונה עלה הסמוך לקמן ע"ב ד"ה ובגמ' אמרינן ז"ל וברא"ה לאורי כו' שאע"פ שאפשר לראותה עכ"ל. מדלא כ' אע"פ שרואה משמע דלא בהרא"ש, ומ"מ בפשר לראות שרי כיון שהוא בלילה או עוצם עיניו. (ג' מהרש"א)

תר"י. ד"ה וצואת. ריב"ח אומר מרמיקין כל"ל. (פעולו"ש)

ד"ה ולמדנו. שיכלה הריח בלבד. ל"ל אם לא בפסק הריח אוץ לד"א מהעיקר. (פעולו"ש)

ד"ה ה"ד. כמו הלשון כו'. ל"ל דיותר בקל גוללה ובפרכת מזורקה, עי' ב"י. (קרני ראם)

בא"ד. אזלינן לחומרא כלישנא קמא. דתלמידי ר"י סוברין דאף שאם גוללה נפרכת זורקה אינה נפרכת היפך מפירש"י כמ"ש הב"י סי' פב ולכך ליתנא קמא לחומרא והן נסתר מתמתו קושית הד"ח כאן בגליון. (מעשה אילפס)

ד"ה אבל. שהן צולולים. דכיון שעיניו חוץ למים ומסתכל בתוך אינו רואה הערות, לשון רשב"א. (פעולו"ש)

דף יז ע"א

תר"י. ד"ה ערוה. וכתב כו'. גמ' טפח באשה ערוה, ומיאר הגאון דוקא במקום שדרכה לכסות. (קרני ראם)

ד"ה צואה בגומא כו'. אבל כשסנדלו. ודוקא סנדל משום דבטל לגבי גוף אז כיון שדרך להלוך ומתגלה הצואה קצת, אבל בשאר בגדים משמע לעיל [בריא"ף דף טז.] דשרי, דדוקא בצואה שעל בשרו אסור במכוסה. מג"א סי' עה סק"ו. (ג' מהרש"א)

ד"ה לא שנא. ולא אמרינן ראשון ראשון בטל כיון דמטיל בב"א. תמיהני שלא נזכר בש"ע זה שדרך להטיל בב"א. (ראז"מ)

בא"ד. ולא "אמרינן ראשון". ועי' בר"ן ע"ז עלה שבו ד' א' ע"א דדעת רמב"ן דהיתר בתוך איסור לא אמרינן קמא קמא בטל. (ג' מהרש"א)

ד"ה רשב"ג. ר"ש בן אלעזר היא. כל"ל, ותיבת לחומרא נמחק. (פעולו"ש)

בא"ד. הדיר והסהר והחצר ואפי' כל"ל, ותיבת והגיגה נמחק. (פעולו"ש)

ד"ה ובגמ' כו'. יושב בצדו וקורא "ומי לא ידע". ונהי דלא קשיא, א"כ מ"ט דרבנן, משום דהם סוברים דבעי מחיצה מכותל לכותל (והכי קיימא לן), מ"מ רשב"ג כיון דלא בעי מכותל לכותל, א"כ ודאי די בעשרה, דאם לא כן אלא בתאי הוי בו השיעור. (ג' מהרש"א)

בא"ד. שאע"פ שעומד בתוך ד' אמות המחיצה מפסקת. לא ידעתי מאי שיעוייא היא הא כ' לעיל דהיא פשיטא ממ"ש ברייתא היה שם מקום נמוך עשרה יושב בגידו מבואר דל"ל הרחקה כלל ואפי' בגידו יושב וקורא. (מל"ה)

בא"ד. שאע"פ שאפשר לראותה. ל"ע דא"כ לוקי בסתימה ואעפ"כ אפשר לראותה דרך מעלה דקומת האדם י"ח טפחים. (מל"ה)

דף יז ע"ב

תר"י. ד"ה ובגמ' (בע"א). ולומר דמיירי

דנוגע במטה עצמה. לא ידעתי מה בכך שנוגע הא אפי׳ גרף עצמו מתיר הרא״ה כשכפאו, ואפי׳ הטור שאוסר דוקא משום דנולע ממנו, משא״כ כזה שנוגע המטה בדופני הפנימי בצואה מה איסור יש כאן וגם גי׳ ד״מ כשאינו נוגע, א״י לפרשו, דמה בכך דאינו נוגע במטה עצמה וצ״ע. (מל״ה)

בא״ד. נראה דוחק לשאול מג׳ ועד ט׳ מאי וכו׳ ואת״ל שאין זה כו׳. הא דניחא לפי׳ הראשון של הגאון דג״כ מצעי׳ בדרך אחא״ל, משום דכאן הוא מהיפך של ההיפוך דמכלה אף בפחות מג׳ דבכל דוכתא הוי כלנדל ופתוס מל׳ דאינו מועיל הכא א״כ אלא יותר מג׳ דבכל דוכתא אינו לנדל אלא א״כ מעיל דג׳ כלנדל א״כ מקקינן חד דרגא ודמי לן וכל דוכתא דבפחות מג׳ הוה לנדל וצ׳ אינו לנדל ואי נמקיק תרי דרגא שנאמר אפי׳ נג׳ יסגר כפתומים, אבל לפירוש הא׳ שלקין באחא״ל אלא חד דרגא ודו״ק. (מל״ה)

בא״ד. דפחות מג׳ לא הוי לבוד. עי׳ מג״א סי׳ תקב סק״ט אי אמרינן לבוד בכלים. (ג׳ מהרש״א)

בא״ד. ולפירוש רש״י ז״ל היה לו לכתבו להודיענו דין תחת המטה דאפי׳ רשב״א. לא ידעתי למה מופס רשב״א דלית הלכתא כוותיה. וא״ל דלרשב״ג דס״ל דלאחר המטה קורא א״כ ה״ה אחת המטה אף דגנוה עשרה מ״מ לד הסיי מן המטה שמוך לגרף הוי מלינה, דמלבד שזה דומק דל״ד אחר המטה כיון שהמטה מוצה לה מוצלת אבל כשהיא אחת המטה איך תמוך, אך נל״ז ק׳ דעדיין י״ל דהאמצע׳ קאי אליביה דא״ק דס״ל אף לאחר המטה צריך להרחיק ד״א, וא״ל דאר״י לא גרסינן בא״ק בין לפני המטה בין לאחר המטה כנראה מדברי״הם לעיל כמש״ל הלכה כרבא דבתראה היא נפסוק הלכה כרשב״ג עי״ש. ויתישב מה ג״כ מה שלא פי׳ בהרי״ף הרא״ש דס״ל דהאמצע׳ אליבא דרשב״ג וס״ל דאי הלכה כרשב״ג, דכיון דהרי״ף ס״ל דאין הלכה כרשב״א ממילא דהלכה כרשב״ג דא״ק אינו תולק כלל, אך דלפי זה ק׳ דרבא ס״ל אין הלכה כרשב״א וא״כ היכי קאמר רבא בש״ס הלכתא פחות מג׳ כלנדל דמי כו׳, דלפמ״ש הך בעי׳ אליביה דרשב״א ואיהו ס״ל דאין הלכה כרשב״א, וגם מה הקשה על הר״ף דהו״ל לכתוב הך מצעי׳ הא איהו פסק דלא כרשב״א ודו״ק, וא״ל דלרווחא דמילתא כ׳ תר״י דאפי׳ לרשב״א כו׳ מודה בהגיה אחת המטה. (מל״ה)

ד״ה אבל הניחן בכלי. אלא אפי׳ עשרה. שאינן ״כלין״ עי׳ פירושו בט״ז סי׳ מ סק״כ. (מל״ה. ג. מהרש״א)

בא״ד. אלא אפי׳ עשרה וכו׳. עי׳ בגליון מ״ש הד״מ בזה ועי׳ בב״י וט״ז סי׳. (מעשה אלפס)

בא״ד. כלומר כו׳ ככלי אחד דייניגן כו׳. עי׳ ט״ז סי׳ מ ס״ק ב. ולולי שכתב הב״י שם וז״ל דל״ש בין עליון כלין ותחתון אינו כלין להיכא דהוי איפכא, היה נ״ל שדעת תר״י אינו כן. אלא דלא שרי אלא דוחא כשעליון אינו כלין כי הא דגלימא אקמטריה אבל לא איפכא. ולפ״ז כוונת תר״י מבואר היטב דבהניחן בכלי אחת אינו כלין ר״ל שהעליון כלין לא תאחר דבכלי א׳ דמי דוקא דמנא שבתוכו הן כלין אלא אפי׳ עשרה שאינו כלין כיו שהעליון כלין מגרף כל מה שבתוכו להיותן א׳ וה״ל כמו עליון כלין ותחתון אינו כלין דאסור, וא״ש ומיהו אפי׳ אחד לבדו כו׳ ר״ל לענין לכשהוא עליון דשרי. (פעולו״ש)

ד״ה אבל לפניו כו׳. כ״ש ״לתפלה שהחמירו״. עי׳ בר״ף לעיל דף טז ע״א ולתפלה עד שיכנה לבו. (ג׳ מהרש״א)

בא״ד. שהחמירו בה יותר משאר דברים. וא״ל דרבותא אף דבתפלה צריך להעביר עיניו ומכו״ש שלא להתפכל חוץ לד״א והו״א דקני הרחקה ד׳ אמות קמ״ל. ומזה יליפין דגם בלילה וקומה אסור, ואפשר לומר דאף אם הוי ידעינן בל״ז לילה וקומה דאסור הו״א דוקא בק״ש כיון דכבר נזרו איסור לכל אדם הרואה תו לא פליג, משא״כ בתפלה לא גזרינן כלל קא משמע לן. (מל״ה)

ד״ה ודוקא. כיון שהיה בו מתחלה בל״ל (ד״ם), ותיכא אסור נמתק. (פעולו״ש)

ד״ה והזמנה. דכל תיקו דרבנן לקולא דיקא נמי דאמרי׳. ר״ל דהאנפסי כ״כ לעיל אבל בש״ס הוא בהיפוך, עי׳ בב״י סי׳ פג בד״ה כ׳ הר״ר יונה ותמוהין מאד דבריו. (מל״ה)

בא״ד. אלא בהכ״ס ישן עצמו כו׳ אבל בבהכ״ס חדש שאין בו כל״ל. (פעולו״ש)

ד״ה זב. ור׳ יהודה סבר כל״ל, ומ׳ יוסי מוקף. (פעולו״ש)

דף יח ע״א

רי״ף. היכא דטעה וצלי לאחר ד׳ שעות שכר תפלה כו׳. אפשר דנפקא ליה מהא דמ׳ (כח.) כל המתפלל תפלה שחרית אחר ד׳ שעות דר׳ יהודה מבוחר דעדיין יכול להתפלל ועי״ש. (מל״ה)

תר״י. ד״ה תפלת המנחה. דבר יום ביומו. עי׳ תו״מ ובתמורה דף יד מ״ר דבר יום ביומו מלמד כו׳ ותוס׳ מנחות (מט) ד״ה תלמוד לומר כו׳ תימה ל״ל קרא דהעולה כו׳ תיפוק ליה מיוקדם כו׳ ע״ש. ותוס׳ זבחים (פט) ד״ה כל התדיר בסופו. ולשון שבכאן צריך תיקון. (פעולו״ש)

ד״ה טעה ולא התפלל ערבית. ״אבל מצוה״ איבא. עי׳ לעיל [בר״ף, יב ע״ב] ד״ה ועכשיו. (ג׳ מהרש״א)

בא״ד. דאמרינן ביומא ״איבעיא״ להו. בגמ׳ ליתא כלל בלשון איבעיא, והכי איתא אמר רב תפלת נעילה פוטרת של ערבית, ומי א״ר הכי, והא א״ר תפלת ערבית רשות לדברי האומר חובה קאמר ע״כ. מיהו בהרא״ש שם מביא איבעיא זו בשם תלמוד ירושלמי, וע״ש בתוס׳ ומובא בהרא״ש כאן, אבל לפי גמ׳ דידן אין הכנה כלל לדברים אלו. (ג׳ מהרש״א)

בא״ד. דאמרי׳ ביומא. ע״ש בלשון הגמ׳ ובתוס׳ ובהרא״ש במכלתין סי׳ ב ולשון תר״י מגומגם וצ״ע, וא״ל אין אליבא דסוגיא בבלי, אין לסוגיא ירושלמי. (פעולו״ש)

בא״ד. ביומא דף פז כו׳. ע״ש ובתוס׳ שם [א״ה מפורש שם בגמ׳ דגם למ״ד חובה נעילה פוטרת כו׳ וא״כ לא מקשה הר״ן מידי וע״ש בתוס׳ שהקשו מגמ׳ דשם בתופן אחר ע״ש]. (בנא״ד)

בא״ד. דאמרי׳ ביומא כו׳ היכי קאמר דתפלת נעילה פוטרת. הלשון מגומגם, דלף דאיכא מצוה פוטרת מצוה דהא מסיק שם דרב לדברי האומר חובה קאמר פוטרת. ויש לתמוה כוונתו י״ל כאן שיתכוין לקושית הרא״ש ע״ש, אבל נקטן שכ׳ לדעת בה״ג דקבעה עליה חובה אמיל יפטר כו׳ וודאי ל״ע דהא אפי׳ קבעה חובה פוטרת. גם מ״ש ואי בלא קבעה עליו חובה למה צריך לפוטרה כו׳ הוא תמוה, שזה בעצמו קושית הש״ס שם לרב ע״ש. (רשש״ר)

בא״ד. היכי קאמר דתפלת נעילה פוטרת. תימה דטפי הו״ל להקשות דמסיק שם דלמ״ד רשות א״ל לפטור כלל, ועי׳ בהרא״ש שהקשה בתמה כן, ועי׳ בירושלמי שמביא הרא״ש. (מל״ה)

בא״ד. היכי קאמר כו׳. ר״ל דמקשה שם והאמר רב רשות וא״ל תפלת נעילה לפטורו. (קרני ראם)

דף יח ע״ב

תר״י. ד״ה טעה כו׳ (בע״א). חידוש גדול ״מזה״. מבואר לעיל [בר״ף, יב ע״ב] ד״ה ולפי. (ג׳ מהרש״א)

ד״ה העיד. ואומר במדרש כו׳. ויקרא רבה פי״ב, וע״ש שסיים ועל דא תניון שקרב התמיד בד׳ שעות ובעל הגהת ד״מ לא ידע מקורו ותמה בתוס על תלמידי רבנו יונה. שמעתי. שוב הוגה לי שנדפס בהגהות ר״י שבדפוס ווילנא והביא עוד מדרש״י משלי ל״א בשם פסיקתא ומדרש רבה נשא פ״י. (מהרש״ם)

בא״ד. ומזה היתה קבלה. נ״ב עי׳ בגליון מ״ש הד״מ בזה וכבר קדמו הראב״ד פ״ו מעבודות מ״א, אבל בלתם המעיין בפסיקתא ובויקרא רבה פרשה שמיני סי׳ יד שעל אותה מעשה נכנסה אמו של שלמה והוכיחתו או ירבעם בן נבט כשם פ׳ אלף משבטו והוכיחו, הדא הוא דתנן על תמיד של שחר שקרב וכו׳ הרי דשלא כדין עשה, ועי׳ בילקוט רמז שב וברש״י משלי לא ובתוס׳ מנחות (סד:) ד״ה ועל וברמב״ם פ״א מתו״מ ה״א ובלח״מ שם ומהתימה על הראב״ד וד״מ שלא זכרו דברי הירושלמי והמדרש בכמה מקומות ודו״ק. (מעשה אלפס)

ד״ה דעבד כמר כו׳. מיהו בדיעבד אם התפלל תפלת ערבית בכוונה. משמע דס״ל אפילו מצות דרבנן צריך כוונה, ועי׳ בתא״ש סי׳ כ ס״ק ג שכ׳ בשם הרדב״ז דמצות דרבנן לכ״ע צ״ל כוונה, וי״ל דהכא כיון שבאמת עכשיו אין זמן תפלת ערבית לדידיה שמתפלל תמיד מנחה בלותה שעה לכך אם התפלל בתמת הוה כאילו עקר אותה מערבית ובעינן דווקא שיכוין לשמה בה ת״ע, ועי׳ בר״ה (כח:) לשמה לא בעי כוונה לעבור בזמנו לא בעי כוונה שלא בזמנו בעי כוונה. וי״ל דאורחא דמילתא נקיט דלשמה לא משכחת שלא בזמנו בכל המצות רק בתפלת המנחה ע״ד שבתבנו כאן ודו״ק, וי״ל כמ״ש בסמ״ק גבי פתח בשיכרא דמלוה המלוי בחמירה צריך כוונה ועמש״ש. (מל״ה)

ד״ה והנותן שלום לרבו כו׳. כלום יש עבד שמקדים שלום. נ״ב בגמ׳ שלנו הגירסא כלום יש עבד שנותן שלום לרבו, ועי׳ תוס׳ ב״ק (דף עג) ד״ה כדי שתלמד כו׳. (גליון אלפס)

חדושי אנשי שם. אות א. תמהני מאוד וכו׳. נ״ל מטוס דאיתא שם שבת שבע הקילה אותו משנתו, מוכח דמשם והלאה היה אסור להקריב. (ראז״מ)

דף יט ע״א

תר״י. ד״ה שאין מקדשין החודש אלא ביום וכו׳. וכמיב דינו לנקר משפט. וכ״כ הנימוק״י ג״כ ג״ב בפרק יש נוחלין בדף קיד, וממהני דבסנהדרין ליף מהתי קרא דרשה אחרינא גבי ד״ר ולענין ד״מ יליפין מוביום הנמלו. (ראז״מ)

ד״ה ויש לשאול. נראה שיש לו להקדים כו׳. ר״ל אע״פ שאין רצונו להתפלל אחר מוסף מיכף מנחה דמנחה קטנה שלמי, ומ״מ הלשון אינו מתוקן היטב. (קרני ראם)

דף יט ע״ב

תר״י. ד״ה אמר רב אסי טעה. ואם הוא מסופק מחזירין אותו עד ל׳ יום. ועי׳ מ״ש בגליון הרי״ף שבת דף יא ע״א. (ג׳ מהרש״א)

ד״ה אבל. ולא הזכיר גטרת גשמים בתחית המתים לו. יותר נכון לתחוק ההגה״ה וכן הוא בהא״ש וכן נראה מדברי תר״י. (פעולו״ש)

דף כ ע״א

תר״י. ד״ה והא דאמרי׳. אם עקר רגליו חוזר לכתחלה ואם לאו. חוזר לעבודה ה״נ אם עקר רגליו חוזר לרא״ש ואם לאו לשומע תפלה כו׳. (מל״ה)

בא״ד. חוזר לכתחלה ואם לאו חוזר לעבודה אף הכא אם עקר את רגליו חוזר לכתחלה ואם לאו חוזר לשומע תפלה כל״ל. (פעולו״ש)

ד״ה ואם. דמשמע שמיד כו׳. ר״ל מדאמר נפיפא זזכר בהולאה מכלל דרישא כשעדיין לא התחיל בברכה אחרת. (פעולו״ש)

ד״ה טעה. דכיון דלא אניסי כו׳ אין שליח צבור מוציאם. נ״ע דק׳ ריש״א לפיפא, דבתחילה קאמר דוקא אותם שאינם בבהכ״נ כלל משמע הא אותן שבבהכ״נ אף שלא התפללו כלל יכול להוציאן, ובפיפא אמר דוקא שעומד בבהכ״נ והתפלל בבר. וע״ק דבהכ״נ שאינו בבהכ״נ כלל אף בהתפלל בבר לא יצא שלריך לשמוע מפי הש״ץ כל התפלה כמ״ש בסמוך. וי״ל שאמר כאן וא״ל דהתם לא בא לחעבר אלא אותן שעומדים בעיר ואין בתין לבהכ״נ, ר״ל ואלו אף שהתפללו רק ששכחו יעלה ויבא מי מוציאים אי שהן בבהכ״נ ולא התפללו כלל אבל זה שעומד בבהכ״נ וכבר התפלל לאיכא תרתי לטיטתא כו׳ ש״ץ מוציאן. שוב ראיתי דלק״מ דהתם קאי לר״ג ולדידיה אפי׳ אינם מתפללין כלל ש״ץ מוציאן כל שבאו לבהכ״נ, ומר״ג שמעינן לרבנן היכא דהתפלל בבר דאי בלו לבהכ״נ מוציאן, ולכך לדידן בעינן תרתי לטיטתא, שהתפללו בבר ובאין לבהכ״נ, ולר״ג בבאין לבהכ״נ לחוד סגי, ועי״ש בר״ה בתוס׳ ובב״י סי׳ קכד, ועי׳ בב״מ סי׳ תקצא, ובמזיאורי מלא הרועים ערך ש״ל השגתי עליו באורך. (מל״ה)

ד״ה בכל פרשת כו׳. ולא לעם אחר. ע״ש ביומא (נג:) דליתא שם ולא לעם אחר וגם ברמב״ם אינו. (גליון אלפס)

דף כ ע״ב

תר״י. ד״ה בין כך. ואין לו לרדת כי מירתה. ק׳ דודאי ליכא טרחא יותר מרבא הזה והתחנה שטרחת מרובה כמ״ש בירושלמי וכמו שפי׳ הס עצמן לעיל בפ״ב בשם מורס הרב ז״ל ואעפ״כ בעה״ב בדרך לירד ב״ש בלן, אלא מתווכחא כפי׳ רש״י דעיכוב הדרך קשה לו ומוכח דאינו מעכב הנהמה. ודו״ק. (מל״ה)

ד״ה מתני׳. ראב״ע אומר וכו׳. ס״ל לרבי אליעזר שחייב הוא להתפלל ואיינו דקאמר ר״י משמו. ומהמני דהיאך מפרש דברי הש״ך בר״י, והלא בהדיא אמר בש״ר דיחיד שלא בחבר העיר איכא מיניהו. ובדוחק יש לישב לשונו דלא קאי אש״ך אליבא דר״א וצ״ע. (ראז״מ)

בא״ד. סבירא ליה לרבי אלעזר שחייב הוא להתפלל אותה. ל״ע דהא בגמ׳ (ל.) קא פריך ר״י היינו ת״ק, ומשני איכא מיניהו יחיד שלא בחבר עיר, ת״ק סבר פטור, ור״י סבר חייב, ואיך משוה אותם הר״ר יונה ז״ל. (גליון אלפס)

בא״ד. והיינו דאמר כו׳. עי׳ גמ׳ (ל.) ד״ה בגמ׳ מבואר דת״ק אליבא דראב״ע פליג על ר׳ יהודה אליבא דראב״ע). (בנא״ר)

דף כא ע״א

רי״ף וכמה א״ר יעקב עד שבעה נהרדעא אמרי כו׳ כל״ל, ותיבא עשר נמחק. (פעולו״ש)

תר״י. ד״ה כמה יהבה (בעמ׳ קודם). מהלך ד׳ אמות כו׳. כן המלו בירושלמי הבאלו התוס׳. (מל״ה)

ד״ה נהרדעי אמרי כו׳. ואין זה מתקבל כלל. נ״ע דבמס׳ סותרים שלנו פ״כ מפורש אין מברכין על הירח אלא במו״ש, ועי׳ ב״י סי׳ תמו שכתב שהרב ר׳ יונה הבה לו גירסא אחרת במסכת סופרים. (גליון אלפס)

ד״ה פועל אמת. כענין שנאמר ויעמידם לעד לעולם וכו׳. היה יכול היה להבא לחייתו ממקרא שלפניו בהתליס וכירח יכון עולם ועד ושם מפורש להדיא אירח. (ראז״מ)

ד״ה ואפי׳. כדי שישליכנו מעליו שלא מצינו הליכה. עי׳ לקמן (כג:) שמבא הירושלמי ראה נחש מרמיע ובא ה״ז מסטר, ועי״ש מ״ש, ועוד שם ה״ז מעביר מפני חמור ומפני קרון ונלבד שלא יפסוק שמעי׳ הליכה לאו הפסק. (מל״ה)

ד״ה וגילו. נרתע ודואג אצל הקב״ה כל״ל, ותיבא אבל נמחק. (פעולו״ש)

דף כא ע״ב

תר״י. ד״ה נסתלקה. כך פי׳ ר״י בר אשר ז״ל. ועי׳ תוס׳ גיטין (ז.) שכ׳ דאשכחן של הדיוט דקורא ג״כ מלנפא. (מל״ה)

ד״ה אין עומדין. ונראה שצריך ג״כ שלא תהיה חמורה וכו׳. בד״מ בסי׳ לג בשיטתו, אבל האחרונים לא הזכירוהו, ואולי מרוב פשיטותו. (ראז״מ)

ד״ה בנות ישראל. ומתוך מה שכתב רבינו משה ז״ל. הל׳ איסור ביאה פ״ו. (פעולו״ש)

בא״ד. שבעה ימים עם ימי הראיה כל״ל, כמו שנדפס בכל ספרי הרי״ף, והפושט יד כאן להגיה ע״פ דברי הרמב״ם בפ״ז, לא ירד לכוונת התר״י, ועי׳ בס׳ המיוחס מלוה קפ״ב, וע״ש בריש הל׳ נדה. מני אל״ף. (פעולו״ש)

דף כב ע״א

תר״י. ד״ה שאפילו רואות טפת דם בחרדל. ק״ל במסכת נדה שדם. נע״ג שלא נמלא כן בכל מס׳ נדה. אח״כ מלאתי שהעיר מה הדברי ממודות בסוף פ״ג דנדה אות כד וכתב ואני תמה שהרי אין מראיתו נוטה למראה אדום, וכ״כ במעדני יו״ט בנדה סוף פ״י אות פ וז״ל מדמטהרינן ירוק דעקבא נשמעניה דאף מראה כעין תרבל טהור כו׳ ע״ש. ומ״מ שייס בשני המקומות הנ״ל שלענין הלכה פשיטא שאנחנו מחיבים להורות כדברי״הם עכ״ל. (גליון אלפס)

בא״ד. וביום השני נעקר מעט ויצא בבית האמצעי. שמעתי בשם ר״ש אלנאזי בפירושו לספר ירמיה דתמה עליו שהרי העלייה בנוי על גזיזה וכפי הענין לא משכחת להך דהר״י כלל. (ראז״מ)

בא״ד. מטמא מפני. נ״ל שכ״ל מפני שאינו מפריש שנקלט ונעשה עובר, אבל מג׳ ימים ואילך אינו מטמא מפני שמפריש ובמס׳ נדה כו׳. (פעולו״ש)

ד״ה מערים כו׳. נראה מהירושלמי

שיכול להעברים ולפטרה כו'. עי' המעמעת להגהת ציון ירושלים על הירושלמי מעשרות לדף י"ג ע"א וגליון הש"ס רפ"ה. (מהרש"ם)

באר"ד. אלא אורחא דמילתא נקט ואינו נכון. עי' בחידושי רשב"א ובכאן שדחה קושיא זו, ועי' תוס' פסחים (ע.) ומגמות (סז:) שהביאו ג"כ ראיה זו. (מל"ה)

ד"ה המקיז דם. והכי אמרי' בתרומה. נ"ל דהיה כתוב בתמורה ונחלף לו בין תמורה למעילה והוא בגמ' מעילה (יב:) דמקשה אהך דדם הקזה מועלין בו מהא דחלב המוקדשין לא נהנין ולא מועלין ומשום שאני דם דלא מתקיימא בלא דם, וז"ש המחבר כיון דרבי בה שהיא מתגבלת בו שא"א לה להתגבל בלעדו, ואין הפי' דרבי בה שהדם מתגבל בבהמה, דהרי גם החלב מתגבל בבהמה ואעפ"כ אין מועלין, וע"כ לומר דהבהמה מתגבל ע"י הדם, משא"כ ע"י החלב. ומהך דמעילה יש ראיה ברורה דמועלין מדאוריי"תא, דהרי מקשה מחלב המוקדשין דלא נהנין ולא מועלין, הרי דגם הדם לא נהנין מדרבנן ולא מועלין מדאוריי"תא, ומדמקשה מייה ש"מ דהכא מועילי מדאוריי"תא ומטעם דקאמר דלא מתקיימא בלא דם. (מל"ה)

באר"ד. והכי אמרינן בתרומה. כן הוא בתמורה (לא.) לענין מילת עריפה. ולענין מעילה בדם הקזה איתא הכי להדיא בתמ' מעילה (יב:) לאפוקי דם מגופה הוא. (פעולי"ש)

באר"ד. להשמיענו רב הונא שאפי' בל"ל, ותיבת הושעיא נמחק. (פעולי"ש)

באר"ד. שמשמיענו רב הונא שקודם בל"ל, ותיבת הושעיא נמחק. (פעולי"ש)

דף כב ע"ב

תר"י. ד"ה רבנן (בע"א). להתפלל אלא מתוך שיחה. מירושלמי שלפנינו הגי' לא מתוך שיחה ולא כו'. (פעולי"ש)

באר"ד. שהיא מפלת צדיקים בל"ל, ותיבת לדקיה נמחק. (פעולי"ש)

באר"ד. וכן מאי דכתיב כו'. עי' בתוס' בסוגיא, ודברי הרב נכונים מאד ומטותרין במדרש איכה אם מאיסה לית סברי ואם קליפה אית סברי עי"ש. (קרני ראם)

ד"ה מפני. הך דטור עד (סופו) לא קשה מידי, צריך להיות קודם ד"ה יכול להתפלל. (פעולי"ש)

דף כג ע"ב

רי"ף. במתני'. סיפא העובר כו' לא יענה עד סוף המשנה רשאי אין כאן מקומו כ"א בתר מתני' דלעיל, ומה שנרשם מקודם מתני' ואחריה גמ' יש לומחק, והך העובר לפני עד אחר תחתיו נרשם למשנה דלעיל ואח"ז ת"ר העובר כו'. (פעולי"ש)

תר"י. ד"ה לא שנו (בע"א). הרי זה מסטר מלפניו. פי' ה"ז מלדד מלפניו. (באר"ד)

ד"ה והבדלה. אנחנו מכירין מעלת המנוחה כל"ל, ותיבת מזכירין נמחק. (פעולי"ש)

ד"ה טעה כו'. דאמרינן בת טות כו'. פסחים קז ע"ש. (באר"ד)

דף כד ע"א

רי"ף. טעה בשלש ראשונות. שהקדים האחת להברתה שלא בסדר. הא שמעתתא פסקנן בה קמאי וכו'. ותיובתא דרב ששת הכי מפרשי' לה לדעת הרב ז"ל מתיב רב ששת מהיכן הוא מתחיל מתחלת ברכה שטעה זה פי' גם דלא אחת מן הברכות ואמר אחרת ואינו יודע לשוב ולאמרו סדרו יתחיל העובר תחתיו אותה ברכה שדילג זה ואומר משם ולהלן בגמרא לרב אסי מוקי לה בחמצעיות דאמר אין להם סדר וכדפירשה הרב ז"ל אלא לרב הונא דאמר טעה בשלש ראשונות חוזר לראש בחמצעיות לאתה מוזן באחרונות לעבודה קשיא ופרקי' הני כולהו כחדא ברכה דמיתן ולדעת הגאון ז"ל הכין פירושה מהיכן הוא מתחיל מתחלת ברכה שטעה זה וקשיא לכולהו קשיא רב הונא דאמר בראשונות חוזר לראש בחמצעיות לאתה מוזן באחרונות לעבודה דמיתן ולדעת הגאון ז"ל הכין פירושה מהיכן הוא מתחיל מתחלת ברכה שטעה זה וקשיא לכולהו קשיא רב הונא דאמר בראשונות חוזר לראש בחמצעיות לאתה מוזן באחרונות לעבודה ואם יכול לאומרה ופרקי' לרב הונא בכולה. או בראשונות או בחמצעיות או באחרונות וכולהו כחדא ברכה דמיא ולרב גם בראשונות או באחרונות דהתהו לא פליג על רב הונא אבל אמצעיות אין להם סדר ואומרה במקום שזוכרה ודיו. וכבר כתב הרב דודי ז"ל בענין הזה. (שיטת ריב"ב)

מתני'. אלו ברכות. מיהא מתני' הוא ע"ש, שר"ל מתניתא דהייגו ברייתא. (ראד"ם)

אלו ברכות. מה שנרשם כאן מתני' ואח"כ גמ' הוא ע"ש ונמחק. (פעולי"ש)

דף כד ע"ב

רי"ף. ומשמיה דרב מרדכי אמרו. בש"ס יומא שלפנינו (נד:) נזכר הן מימרא דרב מרדכי מיד אחר מימרא של ר' אלכסנדרי. ונולאות נפלאינו על הרשב"א בתשובה מ"א סי' תלו שהשואל הביא מימרא זו וכתב לו שעיקרו ביומא, והוא השיב שלא נודע לו ביומא אלא שאלפסי כתב כן משמיה דרב מרדכי, וזה הלשון נלקח מיומא (פח) לענין עונות שהחודה עליהן וכו' ע"ש, והלא הוא ש"ס מפורש כאן. ויותר תימה על הש"ג במרדכי שהעתיק משמיה דרב מרדכי גאון והוסיף תיבת גאון שלא נמצא כלל, ועי' בטור סימן קכג שכתב דאתמר ביומא ול"ל שלא היה להם הגירסא בש"ס כן ובאשר נראה קצת מלשון הרי"ף ששינה סדר לשון הש"ס שם, אמנם הרי השואל כתב שם שעיקרו ביומא וכוון לזה, ועי' בשו"ת רד"ב בית כג חדר ג, ובשו"ת בנימין זאב סי' קיד. (מעשה אלפס)

תר"י. ד"ה כיצד. וקאמר עלה בגמ' כגון כו'. לא נמצאו שם בגמ', רק רש"י פי' שלא לתפוס כגון ברכת הפירות וברכת המזון. (מל"ה)

באר"ד. וקאמר עלה בגמ' כגון ברכת כו'. מירושלמי ע"ש. (באר"ד)

באר"ד. וקאמר עלה בגמרא. לא נמצא כלל בגמרא, ול"ל של"ל וקאמר עלה בתוספתא כי כן הוא בתוספתא דמילתין פ"א אלו ברכות שאין תומתין בהם המברך על הפירות ועל המזון כו', וקאי אריש ע"ש. (גליון אלפס. מהרש"ם)

ד"ה ולענין כו'. גבי צלף אם נוהג בו. מבואר לקמן בסמוך (כט.). (ג' מהרש"א)

באר"ד. אבל בשאר מילי לא אזלינן לקולא כו'. עי' שבת קל"ט, ועי' מסת סופר יו"ד סי' רפ"ו, ותשו' מהר"ם שיק יו"ד סי' י"ז, ועי' מראה הפנים על הירושלמי סופ"ד דכלאים. (מהרש"ם)

באר"ד. עד שיהיו שני מינין מלבד הכרם דהיינו החרצן והשעורה. ל"ל החטה והשעורה. (מל"ה)

באר"ד. דהיינו החרצן וזה כל"ל, ותי' והשעורה נמחק. (פעולי"ש)

באר"ד. דלא הוי כלאים בכרם אלא בב' מינין. מוקן (פב:) קאמר בגמרא על הברייתא דאתי לאפוקי מדר' יאשיה אבל לא מצינו בבבלי מנא דפליג בהדיא אר' יאשיה, אך התוס' בקדושין (לט) סוף ד"ה לא כו' כתבו דאשכחן כמה מצינו דלא כר' יאשיה, כגון המעביר עליו נקוב בכרם והמסכך בגפנו (כלאים פ"ז מ"ה ומ"ח). אבן מירושלמי רש"ש דכלאים פליג בהדי' ר' יונתן אר' יאשיה ואמר אפילו מין אחד בכרם הוי כלאים. (גליון אלפס)

ד"ה ורבינו משה הזקן. ואפילו זה שהוא קדש. כן הוא מירושלמי פ"ז דפאה ה"ה שאינו נוהג בטורין, וכן פסק הרמב"ם בפ"ט מהלכות מעשר שני ונטע רבעי ה"ח, ועי' כ"מ שם וב"י יו"ד סימן רלד. (גליון אלפס)

דף כה ע"א

תר"י. ד"ה ודין. שלא אמרו ד' זוזי דוקא אלא כדוקא ובפחות מזה הוא מחולל בל"ל, דנקא הוא מעה כמטבע בכל דוכתא. ובב"י יו"ד סי' רד העתיק שלא אמרו ד' זוזי דוקא אלא בפחות מזה וכו', ועי' מ"ש שם על דברי רבינו יונה אלו. (ראז"מ)

באר"ד. שלא אמרו ארבעה זוזי בדוקא אלא אפילו כו' כדאמרינן דאמר שמואל כו' בל"ל. (פעולי"ש)

באר"ד. ואפילו בפחות הוא מחולל כדאמרינן בערכין דף כט. וכמה דוכתי, וע"ש בערכין לשון הגמרא, ועיין סימן רלד בב"י מה שהקשה על דברי הרי"ף אלו. (גליון אלפס)

באר"ד. "ופודים במחובר". מיהו יכול לפדות במחובר שיחול הפדיון לכשיתלש, דאף לנעשה דאין בקיאין בשומא במחובר, כשיתלקט בקיאים. ועוד האידנא שפודים בפרוטה ל"ש בקיאות, כ"כ בב"י ובש"ך פי' רלד סקי"ב דמ"מ לכתחילה יפדה בתלוש ממש. (ג' מהרש"א)

באר"ד. וזה אינו כלום שבפירוש. לא נמצא במסכת ערכין, וע"ע שהב"י והב"ח מיתן לד מיו"ד והמעי"ט סוף הלכות ערלה העתיקו דברי הרר"י אלו ולא הביאו על זה שאינו נמצא כלל הוכחה בפירוש במסכת ערכין, ול"ע. (גליון אלפס)

באר"ד. שבפירוש מוכיח בגמ' ערכין כו'. עי' בית יוסף יורה דעה סי' רלד [ד"ה ומ"ש ויכולים לפדות כו' מה שכתב על דברי ר"י הלוי]. (באר"ד)

ד"ה ודוקא היכא דחשש בגרונו. דהו"ל השמן עיקר, הא לאו הכי הוה אינגרון עיקר ולא מברך עליו אלא שהכל, כ"כ בתעד"מ בשם תהר"י וכן יש להגיה בפנים. (מל"ה)

ד"ה ומאי דאמרינן. יעכב אלא הכי קאמר לא יערענו בשמן בל"ל. (פעולי"ש)

באר"ד. ונפרש שלא יערענו מלשון ערעור. נ"כ ערער, מלשון בערער בערבה (ירמיה מ) שפי' רש"י עץ יחידי כמו ערירי (בראשית עו), וכן ה"נ פירושו שלא יעמנו יחידי לבדו בלא עירוב דבר אחר, כן נראה לי. (גליון אלפס)

באר"ד. תימה הוא מה צריך. בב"ש מיקן לאשמעינן דאפי' באוכל לבדו אלא בהפסד מעט והשמן הרבה, והקשה ע"ע דא"כ מ"ש מאוכל לג מלים עם הפת שמברך על המלית. ולענ"ד נלומר דמיירי בפת הרבה ובא לאפוקי מדעת האגור סי' ריב מ"א בהגהה שם דאם הטפל תבע מברך עליו ואח"כ מברך על העיקר. אי דגם אי יסבור בהאגור מ"מ אף דעיקרו משום רפואה אינו דומה לתבע, אף דבמקל השמן אתמיל האכילה מ"מ משינות תבע אין בו. (ג' מהרש"א)

ד"ה ור' נחמן. איכא עלויא אחרינא בפת. עי' לקמן (לג.) ד"ה מיא דשיבתא. (ג' מהרש"א)

דף כה ע"ב

רי"ף. ערלה לאו "פרי" הוא. אבל לחיפוך מה שהוא פרי לגבי ערלה, עדיין אינו מוכרח שיהיה פרי לענין ברכה דבערלה נתברכה מן ואח פריו, ט"ז סי' רד סי"א דמש"ה דעתו לבר על קליפת מתרמנין בפה"ש, ותולק עליו במג"א סי' רב סקי"ג. (ג' מהרש"א)

תר"י. ד"ה ואומרים. וכתב בעל ה"ג ז"ל הו' לפניו בבה"ג אינם דבין גדולים ובין קטנים ולא כלום ע"ש [ומשום דאמרינן בתולין (כה:) זה וזה לפטור כו'], ועי' ברא"ש. (באר"ד)

באר"ד. שאוכלין הקליפה שלהן. נ"ל שצריך להיות שאוכלין אותן עם הקליפה שלהן. (פעולי"ש)

באר"ד. "מיהו" נראה שאם. עי' במג"א סי' רה סקי"ה וכנ"ז שם. (ג' מהרש"א)

ד"ה ותימה הוא כו'. שהדבר ידוע שהלכה כר"ע מחבירו כו'. זה אינו מדוקדק, שהרי ר"א רבו היה. וש לומר דהלכה כר"ע מתבירו ולא מרבו כדמסקינן בתוספות (פד:) והכי הל"ל דר"ח שמותי הוא ולית הלכתא כוותיה [כמ"ש בגדה (ז:) ומ"מ]. (באר"ד)

ד"ה ונמצא. כו'. עד ה"מ בשאולן עם יחיד ואין לו שום קיום. לא ידעתי להבין דברו האיך יקייע מברייתא לר"ש, וכבר עמדו בזה מדוקי אנשי שם. ובפשיטות הוה ליה למימר דהלכה כר"ע מתבירו ולא מרבו, כדאמרי' בתוספות (פד:) ור"א רבו הוה. אך יש לישב שיעת הרי"ף דר"ש שמותי הוא, ובפרט לפירוש ירושלמי דר"ש שמותי הוא היינו שהוא מתלמידי ב"ש ואין הלכה כמותו נגד תמידי ב"ה, והו"ל ב"ש בתקוס ב"ה דאינו משנה. ועוד ק' על מר"ר אב' דברייתא מסייע ליה, דהא הברייתא גם לדידיה מיותא דש"ל לברייתא דאף על הענין מבדך בפה"ש, ור"ש מודה דענין אינן חייבין במעשר, וע"כ צריך לחלק בין מעשר לברכה כמו שחלק הרא"ש, א"כ גם לר"ע ל"ק מהך ברייתא דיש חילוק בין מעשה לברכה. ויש לישב בענין מחלקין שפיר דאף דאינו פרי לענין מעשר מ"מ מבדך בפה"ש דאסור לאכול מעוה"ז בלא ברכה, אבל הקפדת מדמברכינן עליו בפה"ע ש"מ דפרי גמור הוא דאי משום שלא ליהנות בלא ברכה בברכת פה"ש סגי, וא"ל דא"כ אף בענין למה מברך פה"ש אי נעשה אין לומר דאין בקיאין בשומא בתמוכ

מחוכר כלל אפילו בלא חורים? דנהמא מברך המוציא, ואם כן הוא הדין לרב יוסף יש לחלק לענין כזית בין מחוכר ואינו מחוכר, ועיין במעדני מלך. (מל"ה)

באו"ד. והוא דאיכא עליה כו' שהרי כבר נאמר בברייתא. לא ידעתי מאי קושיא, דרבא הולך לפרש דלא ניחא לי הפרוסות קיימות שנמוחו לגמרי, אבל היכא שלא נימוחו אף לתין בהם מותר לחם כגון שנתלבן המים מהם כמ"ש המוס', אעפ"כ כיון שהם קיימות מברך המוציא, קמ"ל רבא, ועי' במעד"מ. (מל"ה)

ד"ה טריתא. פירש"י ז"ל שבכירה עצמה. ברש"י לא פי' כן על מרתח גמיל רק על כוגא דאלרעא, והוא טרוקנין שאמר שם שמיכין בחלה וכמ"ש הרא"ש עי"ש. (מל"ה)

באו"ד. שנחלקו האמוראים בזה בפרק כל שעה. (לז:) בקמא ע"ג מוגלגין דאמר רבי אומר משום אביו זה וזה נאחזין, ואמרי לה זה וזה לפטור, ואף דגם שם אין גלגול כלל. אך קשה דהתם מיירי דהדר אופפו בתנור כמ"ש הרא"ש והפוסקים. (מל"ה)

ד"ה לחם. עושין ממנה מורייס. נראה של"ל עושין ממנה כותח, ולמתוק מיבא מוריים. (פעולו"ש)

המאור הקטן. ד"ה כיון דאיכא כו'. ולא כן כתב רבינו אלחה בחמ' פוטר. (מג:) [ד"ה קלא], ועי' פרקי דר"א פכ"ט הובא בילקוט פ' לך לכו פ"א ובזה רבנו שם, ומשם קבא דאיה לרש"י שם. (בנא"ר)

באו"ד. אפי' לרב יוסף דאמר מצה הנאכלת כו'. פסחים (לח:). (בנא"ר)

דף כז ע"א

תר"י. ד"ה ומזה הטעם. שנקראים בלשון המשנה אטרי. ל"ל בלשון הירושלמי, כי כן הוא בירושלמי פ"א דחלה רש הלכה ד, ועיין פירושו בערוך ערך אטרין. (גליון אלפס)

ד"ה ואי קבע. שאין בזה קביעות אכילה לעולם כל"ל. (פעולו"ש)

ד"ה האי דובשא. במס' חולין בפ' העור והרוטב. דבריו תמוהין, דלפ"ז קשה דהו"ל להש"ס לאתויי ההיא דערלה לסייעיה לאמר בר ר"א, א"ו דמההיא דערלה אין ראיה כמ"ש בפ"י. גם אני בחידושי אות לא כתבתי דאין ראיה מההיא דערלה, גם מ"ש מההיא דחולין ז"א, דהכא בחולין אמרינן הטעם משום דיליף פרי פרי מבכורים ואין ללמוד משם לבדכה, רק בפסחים (כד:) אמר אביי הטעם משום זיעה וכבר הקשו בתוס' שם בהיא דפסחים אההיא דחולין דמשמע דאין הטעם משום זיעה רק דיליף פרי פרי. ובחידושי אות ל' הארכתי לישב קושייתו. (מל"ה)

ד"ה אפי'. והגאונים ז"ל הכי פסקו הלכתא בתרומי כל"ל, ומיבא הלכה גמתק. (פעולו"ש)

באו"ד. עם רב ושמואל כל"ל, ומיבא ורב הונא גמתק. (פעולו"ש)

ד"ה ושלשה כו'. בא להם אלא מחמת ד"א. והכשר עיקר והשומין מקבלים טעם ממילא, אבל כשבא בתכוון לתקן השומין מברך ברכתו העקרית, והייגו טעמא דלאוז לקמן בסמוך אף שבלא דבש היה מתגרע ע"י בישול, מג"ל פי' רש ס"פ שה"ר, אבל הט"ז כתב דוקא כשברכתו בפה"ע אינו מפסיד ברכתו אף כשהבא בא לו ע"י דבר אחר אבל ברכת בפה"ע נפסדת, וכ"מ מונפעקטי מן דברים שמתגרעים ע"י בישול שחלת ברכתן בפה"א המברך להט"ז שהכל אף שמתוקן בדבש. (ג' מהרש"א)

דף כז ע"ב

רי"ף. והלכתא כר' חייא בר אשי. מיבות אלו מוקפים. (פעולו"ש)

תר"י. ד"ה אני (בע"א). ובפחות מכזית כו' אלא לפניו ברכת המזון. עי' בב"י סי' רי שמה עליו. (מל"ה)

באו"ד. או גודגוניות "וכיוצא" בהם. וקטנים א' מקרי כריה אף שגדלים הרבה בשבע א', וכבן ליזהר שלא לאכול פחות מכזית כמו בכל בריה לדידן, מג"א סי' די. (ג' מהרש"א)

ד"ה ומיא כו'. מעלה "אחרת גדולה". עי' לעיל [דף כה.] ד"ה קמחא. ועי' במג"א סי' רה ס"ב סח"ו וסי' רד סק"ע כתב תירוצים אחרים, דשלקות שאני דעיקר מישולם בשביל הירקות. גם טעם הירקות עיכר בהם. (ג' מהרש"א)

דף כח ע"א

תר"י. ד"ה ובירושלמי נראה. (בעמ' קודם) שטעות סופר. ונראה משום דמורמסא כיון דשלקי ליה שבעה ומנין בקדירה [כמ"ש בגיליה כה:] עם נפילתו נמאס ואינו ראוי עוד, ועי' בית יוסף סי' רו שכתב בשם ה"ר מנוח דלאו דוקא נפל ונאבד אלא ה"ה אם נפל ונמאס לאכילה [וכתב ע"ז הב"י ופשוט הוא]. (בנא"ר)

ד"ה שלום. אפ"ה תורם מהשלמה. ל"ל בוצע מהשלמה. (פעולו"ש)

באו"ד. ומפני שתולה אותו רב במחלוקת. חסר ול"ל רב ירמיה בר אבא. (מל"ה)

באו"ד. נראה דהלכתא כר"י. עי' בלבוש"ס פ"ה מתרומות ה"ב דפסק כמ"ק ומדברי כל הפוסקים בקונגן מבואר כדברי הרמב"ם ובמלוטנו המרכנו. (מעשה אלפס)

באו"ד. דס"ל דאמר האי עדיף כו' ופוטר את השעורים ועוד כו'. וקשה לאדרבה זה סותר לראייתו הקודמת דכיון דבאיכא כהן ל"פ א"כ הן דפרוסה של חטים אחיא אף כרבנן ולמשמע מהסוגיא, וא"כ אין ראיה דהלכה כר"מ היכא דליכא כהן. ול"ל דעיקר כוונתו להמיא ראיה דהלכה חלי בגל גדול דבאיכא כהן עכ"פ, ומ"ש דהלכה כר"מ, הוא למ"ד דלמסקנא גם רבנן מודה דבאיכא כהן ומיהא ליף דפרוסה מסלת נקיה ג"כ עדיף משלימה אף שבשיהם מין ז', כמ"ש אח"ז, דמפרוסה חטין אין ראיה, די"ל שאני חטים דאקדמיה קרא לשעורים וכמ"ש התוס'. אך ממה דהלכה כר"מ דחלי בגל עדיף מטעם משוב לבד אף בלא שייך הכא אקדמיה ולא ס"ל כמ"ש התוס' הואיל ומתיב הכא בהרימכם את חלבו משוב כחטה דאקדמיה, ורבינא ס"ל הכין, וא"כ חלי בגל גדול אין לו כ"א משיבות לבד שהוא מוטעם יותר ודמי לפת נקיה שמוטעם יותר ומוכח דפרוסה נקיה ג"כ עדיפא משלימה אינה נקיה. ואף דירושלמי מבואר דפרוסה דגלוסקא ושלימה דבעה"ב מברך על השלימה, ס"ל לרבינו דירושלמי ס"ל דפליגי ר"מ ורבנן דבאיכא כהן ופסק כרבנן, והא דפרוסה של חטין עדיף משום דאקדמיה, אבל גמ' דילן דמדמי פרוסה דחטין לחלי בגל גדול ע"כ דס"ל דאין מעלה בחיטין מטעם דאקדמיה קרא רק מטעם שהוא מוטעם ביותר ולכך דמי לחלי בגל. ומסיק בש"ס דבאיכא כהן כ"ע מודו דחלי בגל עדיף וה"ה פרוסה נקיה ודו"ק. (מל"ה)

ד"ה ולפי כו'. "אין" לו לבר. ולא קי"ל כי פסו"ע סי' קסח ס"א, אלא כל שהוא ממין א' מברך על השלם. (ג' מהרש"א)

דף כח ע"ב

תר"י. ד"ה על החומץ ועל הנובלות. פי' נובלות הפירות שנפלו קודם מישולן. והוא תמוה, דבש"ס אסיק כמ"ד בוסלי כמרא דלמ"ד תמרי דזיקי בפה"ע מצאי לברוכי, ועי' בב"י סי' רב מה שהשיג על רבינו יהומס, ועי' בב"מ שם מה שמיישב בדוחק דעת רבינו שבאלן והר"מ בפי' המשניות ומחבורו פ"ח שב' ג"כ כמו רבינו כאן ודבריו דחוקים, ועטו"ז סי' רד סק"ג. ובמה"כ לא דק כלל בסוגיות הש"ס ודבריו תמוהין מאד, גם בא"ר סי' ר"ב ס"ק י"ג האריך להשיג עליו קצת, ומחיצורי הארכתי להשיג עליו עוד, ועי' מ"ר שם דמשמע דמפרש דפירות שנפלו קודם מישולם היינו תמרים שהם מין שאין מתבשלים בחלין לעולם, וחזו פי' בוסלי כמרא שאמ"כ נותנן בחמה ונגמרים ע"י חום השמש, וכן היא כוונת הטור בסי' רד ע"ש. אך לשון הטור י"ל כן, אבל לשון רבינו לא משמע כן, דמאי אריא שנפלו קודם מישול, דאפילו לא נפלו אין מתבשלין בחלין, וע"כ דמיירי במין שמתבשלים בחלין רק שנפלו קודם המישול, וחזו מ"ש בש"ס תמרי דזיקא. והוא תמוה, דכיון דהן מין שמתבשלים בחלין אף שעדיין לא נתבשלו מ"מ מברך בפה"ע כמ"ש כל הלילנות משיולין פירות אף שלא נגמרו מברך בפה"ע, וכמ"ש בש"ע סי' רב ס"ב ע"ש בש"ס למ"ד תמרי דזיקא בפה"ע מצאי ליה לברוכי אף דנפלו קודם מישול. ולאיתי בא"ר סי' רב ס"ק י"ג שכ' דמדמקשה בפה"ע מצאי לברוכי ש"מ דמיירי שנפלו אחר שנתבשלו. ואני תמה דא"כ מנ"ל להקשות הו"ל לפרש תמרי דזיקא שנפלו קודם שנתבשלו, אלא ודאי דאף בנפלו קודם שנתבשלו פרין דהו"ל לברך בפה"ע כדאמרי' ושאר כל האילנות משיולין, אלא שיהיה עכ"פ דברי רבינו תמוהים, דאין כ' דפירות שנפלו קודם מישולם מברך שהכל, וכבר בארנו דא"א לפרש דבריו פירות שאין מתבשלים בחלין לעולם. ועוד דאיה ברורה דאין כוונתו על פירות שאין מתבשלין בחלין לעולם, שכ' בסמוך דמין קלה לא קאי אלא אמובלות וחומץ שהיו טובים מתחלה ונפסדו, ואי ס"ד מתחלה איכא הכי, וא"כ דמפרש פירות שמתבשלי בחלין ובהיותן בחלין היו טובים שיוכלו לבוא לכלל מישול ואח"כ נפסדו נבוסלו. (מל"ה)

ד"ה ולענין פסקא פסקו. ורב המנונא הוו יתבי כו' שקל רב המנונא ובריך. ול"נ דאין ראיה, דהא לא אמר ואכל תמרי בריש רק ברך, משמע שעיקר כוונתו היה לברך על תמרי ואכל ממנו מעט כדי שיברך ואח"כ היה אוכל הרימון שהיה חביב עליו. אך באמת ז"ל, דהרי כ' תר"י לעיל דאפי' בחביב אוכלין אחר שחביב עליו בפעם אחר וא"כ אין ראיה, די"ל אף שאכל עכשיו הרמון, מ"מ בכל פעם החמרים חשובים עליו ולכך ברך תחמרי בריש. ועוד אם"ד דחביב קודם לחה מ"ל לא סבר מר הא דר' יצחק, הו"ל לומר לא סבר מר דחביב עדיף כיון דעלה בדעתו דרמון חביב לו. (מל"ה)

דף כט ע"א

תר"י. ד"ה עוד כ' בה"ג ז"ל (בעמ' קודם). בין שיהיה חביב לו יותר בפה"א בין שיהיה חביב יותר בפה"ע ובכאן כו'. לכאורה הקושיא הלזו אינו מובן, ובבה"ג הקשה אותו לדעת בה"ג, משא"כ לדידן. אך עיקר קושייתו למאי דנקטינן דבאין ברכותיהן שוות א"ל להקדים מין ז' כגון ענבים ותיס, והכא אמרינן דחטה קודמת לרמון אף שאין ברכותיהן שוות ואע"פ שבשיהם מין ז' וכ"ש היכא דאחד מין ז' והשני אינו מין ז', ועל זה יובן ג"כ תירוצו. (מל"ה)

באו"ד. וזה ודאי יש לו להקדים כו' כיון שהוא ברכה מעניין מזונו. ג"ז ל"ע דא"ב לאו מחמת מוקדם בפסוק מקדמינן ליה רק מטעם שבמ"מ ברכתו משובה מפה"ע. ועוד דאדרבה לא מקדמינן המוקדם דדייסא או פת דשעורים וזיתים אזי פת שעורי או דייסא עדיף אף דזה ראשון לאחר וזה שני לאחר ודו"ק. ואפשר דס"ל דע"כ לא קאמר רב המנונא זה שני לאחר וזה חמישי לאחר אלא בשניהם בפה"ע, אבל בשאר במ"מ או המוציא היא קודם אף שמאוחר לאחר. (מל"ה)

חדושי אנשי שם. אות ג. אף"ה שייך ביה במ"מ. דבריו דחוקים מאד, דאין טעם וריח סברא לומר הואיל ומ"ל לו לחזון לא יברך במ"מ. ועוד אלא נזכר כלל בדברי המחבר במ"מ. וכ"ל כוונתו דבשהו דלדידיה הא דמברך תוך הסעודה הוא לפי שאינו מזון כלל רק מיני מתיקה, אבל היכא שהוא מין מזון הו"א דאפי' לאחר הסעודה כיון שעדיין לא ברך לא יצטרך לברך עליו כיון שהוא מזון זה קא משמע דאעפ"כ צריך לברך. (מל"ה)

דף כט ע"ב

תר"י. ד"ה ובזה כו'. ומזה הטעם נמי כו' ולא היו מברכין שהכל. ק' דהא על כל בשר אינו מברך בתוך הסעודה כמ"ש כאן דהוי דבריס הבאין מחמת הסעודה. ונראה דבפסח הואיל ונאכל על השובע לאחר אכילה י"ל דלא הוי כדבריס הבאין מחמת הסעודה. (מל"ה)

ד"ה ומכאן. אבל המים כיון שאינם גומרים. ט"ס ל"ל גומרים. (מל"ה)

דף ל ע"א

רי"ף. הוא הנקרא יין שלאחר המזון כו' יין שלאחר בהמ"ז צריך כו' כל"ל. (פעולו"ש)

תר"י. ד"ה תריסר (בעמ' קודם). וי"מ כו' מפני שלא היה אכילה קטועה. והו תמוה, דלמה צריך קביעות לברכה מעין ג' או לבי"ר כי לדעת המוס' והרא"ש מברך מעין ג' ולרש"י בבי"ר כמ"ש רבינו לעיל דבריהם, וא"כ לדברי שניהם אף בלא קביעות מברך ברכה הראוי להם רק לברכה מז' בעי קביעות, ומ"ש הרי"ף ולבסוף ולא כלום היינו בי"ר כמ"ל רש פרקי וכ"כ בש"ג כאן ולגי' הרא"ש בדברי הרי"ף ס"ל דלבסוף מעין ג'. (מל"ה)

ד"ה ואמר רב יהודה. וקשה על זה כו' שהרי פשוט הוא. עדיפא הו"ל להקשות דאפי' בלא קביעות ליצרך המוציא וג' ברכות וכן הקשו בתו"מ ורא"מ. (מל"ה)

ד"ה לא סבר לה מר כו'. ועוד קשה לדבריו מדתנן כו' פטר את הפרפרת של אחר המזון ומדאיצטריך. אין ר"ל דפטיעא הוא דא"כ גם יין שלפני המזון פוטר יין פטיעא, וע"כ דאיצטריך לאמטעינן דיין שבתוך המזון אינו פוטר, וקשה למ"ד בש"ס דפוטר, וא"ל דודאי יין שבתוך המזון דפוטר לאחר המזון אינו פטיעא דהא באמת אינו פוטר רק בשבת רק פרפרת הוא פטיעא הואיל דבבר תנא יין כ"ש פרפרת דקבוע עפי. (מל"ה)

ד"ה שלשה תכיפות הן. וי"ל כו' דילפינן להו מקראי. מימה דהא הירושלמי על מיס ראשונים קאי כמ"ש הטור בסי' קסו ועמ"ש בב"י הוכחתו, ולי נראה דמקרא גופיה שאו ידיכם מוכח דבמיס ראשונים קאי דצריך להגביה ידיו, אבל במיס אחרונים צריך להשפיל ידיו וא"כ אדרבה הנך דילפי' מקראי מיס ראשונים הן. (מל"ה)

ד"ה בית שמאי. הילכך אם בירך על הפת פטר את הכל כו'. עי' רדב"ז ח"ב סי' תרמ"ג. (מהרש"ם)

באו"ד. ואם ברך על הפרפראות לא פטר מעשה קדרה. מיבת לא כפי גי' דרך תמיס [לפנינו בחידושי אגדות שם אות (ב)] שמתקו. כן הוא דעת הב"ח סי' קעו, ובד"מ שם פי' דקאי על ב"ש. ומהר"מ שהגיה אם ברך על מעשה קדרה לא פטר את הפרפרת הוא ע"פ דעת הרשב"א שכ"כ בחי' דאליבא דכ"ע מעשה קדרה לא פטר את הפרפרת דתמיס טפי ע"ש. (פעולו"ש)

באו"ד. לא פטר מעשה קדרה. עי' בגליון [בחידושי אגדות שם אות (ב)] מ"ש בזה ועי' בד"מ סי' קעו ועי' ברבב"ס פ"ד מברכות ה"ו ובכ"מ ולח"מ, ועי' ברבב"ז ח"ב סי' תרמג שנתקו בזה, אמנם בהגהותיו על הרמב"ם הראנו דמשמע מהרינן לעיינן ומצאנו דסמכו על הירושלמי פ"ו דברכות אמר ר"י ד"ה הוא מברך על הפת וכו' אבל אם מברך על הפרפרת תחלה כ"ע מודו וכו' ע"ש שמבואר בדברי רבינו והרר"י שבתלמודין, ודרכו לסמוך על הירושלמי כל שבתלמודין לא נפשט. (מעשה אלפס)

ד"ה ל"ש אלא בשבתות כו'. במס' נדרים משמע כו'. עי' מעדני יו"ט על הרא"ש. (בנא"ר)

באו"ד. במסכת נדרים משמע דיום הקזה כו'. הר"י לא גרס כאן בגמ' ובשעה שיולא מבית המרחץ כמ"ש הרא"ש כאן שהוא הוספת מגי' כי במסכת נדרים משמע דיום הקזה ויום שבבא למרחץ היו וקובעים סעודה על היין. וכתב המעיו"ט ע"ז שלא מצא בש"ס יום שבבא למרחץ ע"ש. אמנם מלינו כן בירושלמי דפירקין ה"ה כהדין דשמי חמר בתר מילני ופי' הפ"מ ובעל ס' מרדכי אחר יציאה מבית המרחץ דבילני היינו מרחץ. (גליון אלפס)

דף ל ע"ב

תר"י. ד"ה ורב אשי. אין טעונין ברכה לבתחלה כל"ל. ומיבת למפרע גמתק. (פעולו"ש)

ד"ה ואומר רבינו יצחק הזקן ז"ל דוקא כו'. ומזה הטעם כו' בתוך הסעודה וכן בהבדלה כיון שמבדיל ובירך ואוכל מיד ולא תימא כו' בזאת הברכה אבל בשאר ימים כו' כל"ל. (פעולו"ש)

באו"ד. כיון שמבדיל ובירך. מיבת שמבדיל גמתק, וכ"כ שמקדש. (מל"ה)

באו"ד. דשינוי מקום א"צ לברך. עי' תד"ה ורב ששת וכו'. (פעולו"ש)

ד"ה ואומר רבינו יצחק (הב'). ויש שהיו כו' ר"ל ברכת מוציא. ולפי גי' הש"ס בתר דברכו יתבי וקא מבעיא להו, מבואר דבבהמ"ז מבעיא להו. (מל"ה)

ד"ה ועוד אומר ר"י כו'. כריב"ל כו' דהוא בתרא שפי. עי' מעדני יו"ט [אות ס ד"ה מירו' כו']. (בנא"ר)

ד"ה לאחר. לענות אמן "אחד" מברך כל"ל, ומיבת אחר ואות ה"א מיבת המברך גמתק. (פעולו"ש)

דף לא ע"א

תר"י. ד"ה ונראה למורי הרב כו'. עד

וברמ"ן הדברים במוגמר שמביאין בתוך הסעודה מיירי דאי במוגמר. לכאורה ר"ל דאי במוגמר שלאחר הסעודה כפרש"י אך ק' מאי מקשה הו"ל לומר והוא אומר על היין דאדרבה זהו שאומר על היין קאמר דהוא אומר על המוגמר הואיל והמתיל ברכה יין אבל אותו שמיכך המוציא אין לו לברך על היין כיון שהוא לאחר המזון, אך כוונת המחבר על פי הגאונים דוהוא אומר קאי על המברך המוציא דמברך ג"כ על המוגמר וא"ל דקאי על המוגמר שבתוך הסעודה דא"ל המוגמר שלאחר הסעודה יברך ג"כ אותו שיברך המוציא דא"כ גם על היין מברך. (מל"ה)

בעה"מ. כתוב שם: וזה שבירך על המוגמר שבתוך הסעודה בלא רשות לא מפני שהוא גדול אלא מתוך שזכה בברכת היין כו' אף בברכת המוגמר שבא בתוך הסעודה. אמר אברהם: [מותנה ועורון ומי שקרא לזה מאור לא ראה אור מימיו], והלא המוגמר קודם ליין. (ראב"ד)

שם. אמר אברהם: ולענין מין שבעה דפליג רבי יהודה [דף מא א] נ"ל שהלכה כרבי יהודה, ממעשה דרב מסדא ורב המנונא [דף מא ב]. וכן כתבתי בהלכות. והני מילי כשברכותיהן שוות, אבל אין ברכותיהן שוות דברי הכל חייב קודם כשולה (דף מא א)] (ראב"ד)

דף לא ע"ב

רש"י. ד"ה (תמרתו) [משחא כבישא]. והשמן. זה קאי על משחא כמשמ, ועי' בגמרא. (מל"ה)

תר"י. ד"ה ורבינו מאיר הלוי ז"ל. דבאר השמא אזלינן תדע שהרי הדבש אם. עי' ברא"ש שם שגם רמיתו לרייתו לרא ראה ועמש"ש בגליון הרא"ש. (מל"ה)

ד"ה מאי תקנתיה. דהא אמרי' במס' שבת וכו'. ולקמן בשבת פ' שמנה שרצים פי' מל ברי"ף מבואר דהלכה דע"ג הענין מובר וא"ל דכוונתו היכא דעמיך ופתח. וכ"כ בב"י פי' רשבא דאכתי מנ"ל להוכיח דהכא אין פירושו שלא ליתן ע"ג הענין היכא דלא עמיך ופתח. ועי' במג"א פי' רעא ס"ק כ"ג שכתב על הטור פי' רשבא. עי' פי' שכא וכוונתו כמ"ש הרר"י כאן. ועי' באליהו רבה שהביא מאן דס"ל דאפי' ע"ג הענין אסור בגוונא דהכא דידוע שעושה משום רפואה וא"ע למה לא הזכיר דברי הרר"י דהכא. ופירושו שזכות הקידוש וכו'. שוב ראיתי שבב"ח ס"ק ל' הקשה כן וכתב כמ"ש בא"ר ועיין בלחם תמודות כאן. (ראז"מ)

דף לב ע"א

תר"י. ד"ה ונראה למורי הרב נר"ו בברכת מעין ג' אינה אלא מדרבנן. ב"ע דלעיל ברש הפרק (כה.) בד"ה נמצא כתב הרר"י בעצמו וז"ל ושבעת המינים צריכים ברכה לאחריהם מן התורה עכ"ל. וא"ל לתרץ שהר"י ס"ל דעיקר חיוב ברכה לאחריה הוא מן התורה משום דקרא ואכלת ושבעת וברכת גם אכל ז' מינים דכתיבי קודם בקרא קאי. ומ"ש כאן שאינה אלא מדרבנן היינו נוסח הברכה שצריך לכלול בה מעין ג'. זה אינה אלא מדרבנן דמדאוריתא בזן לחודא סגי. וכה"ג כתב הב"י בסי' קצא בשם הרמב"ם לענין דאין מצין לברכות שלאחר המזון מה"ת רק רבנן תקנו ג' ברכות ע"ש. (גליון אלפס)

בא"ד. שעל כל שבעת המינים כנ"ל, ותיבת ברכות נמחק. (פעולו"ש)

בא"ד. ה"ה נמי רבנן. עי' תידושי הרשב"א ז"ל. (פעולו"ש)

בא"ד. דאוכלין סולת. מהו מברכה קופא כנ"ל, ותיבת דתימא נמחק. (פעולו"ש)

בא"ד. אבל עכשיו שאנו אומרים. למעוטי כוסס החטה לר"ג דאינו מברך ג' ברכות מכלל דס"ל לרבנן כו'. (מל"ה)

ד"ה ובירושלמי. ונימא בא"י בנ"ר כו' על כל מה שבראת. לא היה גורם להחיות נפש כל מי לכך כ' דהוא מטבע קצר אך להגורסים להחיות הוא מטבע [ארוך] עי' בברטנורא. (מל"ה)

ד"ה כל. בכל מילי סבירא ליה. עי' הגהת ר"ת שכתב לא הבנתי דבריו. וע"ל הבנת דבריו ע"פ מאי דתניא לעיל (לז.) זה הכלל כל שהוא משבעת המינים ר"ג אומר שלש ברכות וחכ"א ברכה אחת מעין שלש ר"י אומר משמו כו' וחכ"א ברכה אחת כו' ע"ש ולכך בא ר"ל להכין במאי פליגי ר"י וח"ק, ואי תימא דלא בא ר"י לחלוק אלא לפרש מחלוקתן של ר"ג וחכמים, אכתי קשיא מאי מפרש עופי מח"ק, דמה דנאמר בדברי חכמים אליבא דר"י ברכה אחת ואלו ג"כ ר"ל ברכה אחת מעין ג' כמו לח"ק וכ"ה להדיא בתוספתא וא"כ מאי קמוסיף לפי' יותר מח"ק ועל כרחך לומר דר"י קאתי לטפויי סיפא דהך ברייתא פלוגתייהו דר"ג וחכמים בפת אורז ודוחן, משום דלח"ק איכא למימר דחכמים דאמרי ברכה אחת מעין ג' לאו דוקא בשבעת המינים אלא אפי' בפת אורז ודוחן ואפשר אפי' בשאר מילי. ומשום ר"ג נקט בברייתא שבעת המינים ובא ר"י לחלוק אר לפרש דלחכמים אפי' בפת אורז ודוחן וכ"ש שאר מילי ולא כלום והיינו בנ"ר. והן הן הדברים של רבינו יונה ז"ל. אי ממתני' הו"א דמדר"ג נשמע לרבנן מדלא הזכיר ר"ג במתני' אלא ג' דברים ושמעי' ליה בברייתא בהדיא דבכל ז' המינים מברך ג' ברכות וה"ה נמי לרבנן דאמרי ברכה אחת מעין שלש בכל מילי כמו דפרשינן אליבא דח"ק מש"ה הוצרך ריב"ל לאשמעי' דבשבעת המינים לבד קאמרי חכמים כמו שמפרש ר"י פלוגתייהו דר"ג וחכמים, ואי פליגי הברייא ריב"ל כוותיה ואי מפרש הא גופא קמ"ל ריב"ל דר"י פרוסי קא מפרש. (פעולו"ש)

ד"ה כי אל טוב ומטיב. אינה מעין הברכה. נ"ל ומטיב אתה כו'. (מל"ה)

בא"ד. טוב ומטיב מעין הברכה האחרונה כנ"ל, ותיבת אינה מוקף. (פעולו"ש)

ד"ה ולא. וכשמביאים פירות ח"ל מארץ ישראל על כו' כנ"ל. (פעולו"ש)

בא"ד. וכשמביאים פירות מחו"ל לא"י על הספק כו'. נ"ב עי' היטב אלי' רבא ס' רח ס"ק יז. והעיקר שנ"ל לחוץ לארץ מא"י. וכפי' הב"ח. (בנא"ר)

בא"ד. וכשמביאין פירות חו"ל לא"י. נ"ל כשמביאין פירות לחוץ לארץ מא"י. וכן העתיקו הב"י והב"ח והפרישה בא"ח סי' רח ע"ש. (גליון אלפס)

דף לב ע"ב

רי"ף. ת"ר אחד שכר תמרים כו'. בגא בתרא דף לו ע"ב. (בנא"ר)

תר"י. ד"ה וכן (בע"א). ועל תנובת השדה ועל הגפן ועל פרי הגפן ועל הענן כנ"ל. (פעולו"ש)

ד"ה שמרים. ואפשר שמפני זה. שלא לתת דבריו לשעורין. כיון דעל כולם אם אמר שהכל יצא. ואכתי הו"ל דהא איכא נפקותא לברכה אחרונה וא"ל דס"ל דגם ברכת טורא נפשות היא כוללת וא"ל הא כמו ברכת שהכל ולא כהתום, שבטור סי' רח. גינת ורדים מ"א חלק א"ח כלל ג סי' עו. (ג' מהרש"א)

ד"ה שלשה. דהכי אמרי' בהדיא בירושלמי ישבו ואכלו וכו'. בפשיטות מצי לאוכוחי מש"ס דילן מעובדא דתלמידי דרב דאיתא להדיא בתר דבריכי יתבי וקא מיבעיא להו. ועי' בתוס' שם. (ראז"מ)

ד"ה והשמש כו'. והכותי מוקים לה בגמ'. לא מצינו בש"ס, כן אך בג"ז אלטרכינן לאוקמא כן. (מל"ה)

דף לג ע"א

רי"ף. דקרו ליה "רעני". עי' לקמן ברמינו יונה (לז.) ד"ה ומפני. (ג' מהרש"א)

תר"י. ד"ה נשים. חייבות לזמן סגיס רלו מזמנין. (ומה אמר) רלו אין מזמנין עליו. (פעולו"ש)

דף לג ע"ב

תר"י. ד"ה עד. וכשהם ג' אומרים הזן וכשאינם ג' מתחילים מברכת הארץ כו' כנ"ל. (פעולו"ש)

דף לד ע"א

תר"י. ד"ה לימא (בעמ' קודם). מפני שפעמים כולה ברכת המזון מד' בני אדם. כנ"ל. (פעולו"ש)

בא"ד. ויכול לאומרה א' מהם כדכתיבנא למ"ד ג'. לא ידענא מפני מה תפס ג' דג' בנ"ל ניחא דיכול לאוקמינהו כיחיד רק ב' חשה וע"ז נ"ל דמיירי בפועלים ועוד אתין לאוקמי ג' בפועלים הא הפועלים אינן רשאין לזמן כמבואר לעיל בפ"ב וע"ש. (מל"ה)

דף לד ע"ב

תר"י. ד"ה להיכן (בע"א). דס"ל כיון דשמע ברכות הזן עם השניס. א"ל לזה דרש"י ס"ל דיחיד אינו אומר הזן ומ"ד מוזר לרשא ס"ל שכבר נתחייב בזימון ומתוך זה לא קשה מאי שהתשה אח"ז כאן היאך אפשר שלא יצערך לומר כל הברכה דלרש"י דינו כשאר יחיד שאינו אומר הזן. (מל"ה)

בא"ד. אחר שענו האחרים הוא הווה כנ"ל ותיבת אמן נמחק. (פעולו"ש)

ד"ה מהו אומר. הבאה עליו ושיזכיר כו' בכל יום היה אומר ת"ק א"כ מה חידוש כנ"ל, [ושלא כהגהת מוהר"ם שגרס לא היה אומר והגיהו עליה בדפוס ווילנא דא"כ. מני אנ"פ]. (פעולו"ש)

בא"ד. אלא ודאי בה להשמיענו ת"ק כו' שצריך שיאמר פעם. תימה דבש"ס מבואר להדיא דלא כפירושו דאמר שם מדע להטוב והמטיב לאו דאוריתא שהרי עוקרין אותו בבית האבל ופרש"י לדברי ר"ע מבואר שאין אומרים אותו כלל וע"ע. (מל"ה)

בא"ד. ור"ע ס"ל דכיון שאמר הטוב וכו'. והוא תמוה דבש"ס אמר מדע שהרי עוקרין אותה בבית האבל. וכבר תמה בזה במעדני יו"ט אך לענ"ד הדין עם מר"י דגם לר"ע ס"ל לומר אלא היו אומרים אותה כלל. ונאמת שע"כ לומר כן דא"כ נפלגו בהגהמ"ז דעלמא. אך כוונת הש"ס דאם יימא הטוב והמטיב דבהמ"ז דאוריתא לא היה לו לר"ע לחלוק על הת"ק בזה שיש לקולאה בברכה בפני עצמה כשמברכים בבית האבל ולהזכיר שהשם שהוא טוב ומטיב הוא דין אמת, אך אם הוא לאו דאוריתא רק שתקנוהו על הרוגי מתר שפיר עקרוה בבית האבל, ואין ר"ל שבהמ"ז דעלמא אומרים ובהמ"ז דאבל אין אומרים אלא כוונתו שלא הזכירוהו בברכה זו בבית האבל כיון שבכבר זכרו בשביל הרוגי מתר כתיקון חז"ל. שוב אין לו מקום כאן בברכה זו אבל פשיטא שבהמ"ז גופא שנתקן על הרוגי מתר אין מקום לעקור אותו ממקומו מחמת שהוא בית האבל. אך אם הוא דאוריתא שהוא שבח להקב"ה על חסדיו שהוא טוב ומטיב לבריות מתחבר שיש לו מקום בברכה האבל אע"פ להוסיף שבח אף שהוא טוב ומטיב הוא ג"כ דין האמת. וכמו דס"ל לת"ק כנ"ל לע"ד. (ראז"מ)

דף לה ע"א

תר"י. ד"ה קטן היודע כו'. ומ"ה אמרו [כו'] קטן פורס. קטן היודע למי מברכין. (מל"ה)

דף לה ע"ב

תר"י. ד"ה ואפי'. תילוק אחר בענין דגן אלא אבל להוציא כנ"ל, ותיבת לירוף מלטרף מוקף. (פעולו"ש)

ד"ה ובהא. אלא שברכת הנהנין. עי' הגהת דרך תמים [תידושי אגשי שם אות (ח)]. וע"ב עי' ברא"ש שכתב דבהמ"ז דינו כברכת מצה ולא כברכת הנהנין רק לענין לומר שאכלנו בענין כזית דגן וגרלה שכן הוא כוונת תר"י. (פעולו"ש)

שלטי הגבורים. אות ב. בשם ריא"ז ד"ה הבא. באכל אכילה גסה אם הוציא אתרים ידי חובתו. לא ידעתי אם הוזכר דבריו בהפוסקים. (ראז"מ)

חדושי אנשי שם. אות א. עי' במרדכי שכתב להדיא דבהמ"ז אע"פ שלא אכל כלל מוציא דהוי כברכת הלחם דמצה וכו'. וגם כאן נ"ל לישב בדוחק דהא דקאמר אלא שברכת הנהנין וכו' ר"ל ברכת הנהנין דעלמא ובכאן סבר כיון שנהנה ונתחייב מדרבנן פוטר ר"ל כיון שנהנה יכול לומר שאכלנו משלו כמבואר במרדכי עי"ש. ועי' מה שאכתוב לקמן בגגילה בכוונת רבינו יונה. (ראז"מ)

דף לו ע"א

רי"ף. וכל החותם מנחיל ארצות כו' ה"ז מגונה. בגמ' איתא ה"ז בור. (גליון אלפס)

תר"י. ד"ה הטוב. ורבי יוחנן לא בא להשמיענו זה שזה פשוט. עי' בתמד"מ. (מל"ה)

ד"ה ר"פ אמר (בסופו). הוא ייטיב עמנו וגמולות הוא גמלנו הוא גומלנו כו' כנ"ל. (מל"ה)

בעה"מ. כתוב שם: ואנן לאו הכי מסתבר לן, אלא רב נחמן ורב הונא שוים הם בשבתות וימים טובים ובראש חדש מיפלג פליגי, דלרב הונא הדר, ולרב נחמן לא הדר כלל, לא שנא פתח בהטוב והמטיב לא שנא לא פתח. ואף ברוך אשר נתן לא שייך למימר כו'. אמר אברהם: [הקרמי הזה] מה ראה להחזיק ממחלוקת ולשים מחלוקת בין האמוראים, [וכמה יש בינו לרב שלמון שמשים שלום בין התלמידים (ברכות דף לט ב) וזה משים ביניהם מחלוקת שאינו], דרב נחמן אין מחזירין אותן אמר, וברוך [ש]נתן אינו חוזרה, שכל זמן שלא פתח בהטוב והמטיב אומר ברוך [ש]נתן, ואין זו חוזרה אלא תשלום ברכה, והיכא דפתח בהטוב והמטיב אי הדר ואמר ברוך שנתן הוי חוזרה, ובר"ח אין מחזירין אותו כלל. ומדברי הגאון רב אחאי ז"ל [שאילתות פרשת יתרו] אין שום ראיה בעולם, דבחזרה קאמר אבל בהזכרה לא קאמר, דודאי צריך הזכרה, וברוך שנתן הזכרה היא, ואינו חוזרה כל זמן שלא פתח בהטוב ומטיב. [וזה הקרמי מה שצריך הלכה למעשה לא דבר, כי אם הבנין ורוחותיו, כי מה שאמרו בשבחות וימים טובים היכא דפתח בהטוב והמטיב חוזר לרשא לא שיחזור כל הברכה כולה אלא חוזר לרשא הברכה שטעה בה, דדמיא הא מילתא למאי דאמרינן בחיד פירקין [דף כט ב] טעה ולא הזכיר של ר"ח בעבודה וזכר בהודאה או בשים שלום חוזר לעבודה, ואפילו שייס שים שלום ורגיל לומר מתנוים אחר תפלתו גם זה חוזר לעבודה ואינו חוזר לרשא התפלה, והטוב והמטיב ודאי לא גרע מתתנוים אחר תפלתו, וכן הלכה למעשה]. (ראב"ד)

דף לו ע"ב

רי"ף. אמר שמואל ותניא נמי הכי כו' אין תופסין אותו על כך. תסר וא"ל והנקדנין תופסין אותו על כך. (מל"ה)

תר"י. ד"ה לאות (בע"א). בשם ומלכות. עי' מע"מ שתמה בזה ומ"ש בגלי"ת. (פעולו"ש)

ד"ה ברכת המזון כו' והלא אין לו להתענות בר"ח. צ"ל תענית (י.), וט"ס הוא מה שנדפס שם נגדו על כדי שלא מתענה בר"ח. סוכה דף כז. (גליון אלפס)

חדושי אנשי שם. אות ב. לא הבנתי איך מוכח מזה כו'. זה תמוה דדרבה מנ"ל לחייב ג"פ. לקדש שני פעמים ביום. (בנא"ר)

דף לו ע"א

תר"י. ד"ה גמ' הכי קתני. וכ"מ ורי"ף פירשו דה"ק ג' שיטות. בגמרא שלנו (נ.) מבואר הפירושים של ר"מ ורי"ף בפנים בגמרא. (גליון אלפס)

ד"ה א"נ. שלשה ב"א. נ"ל שכנ"ל ג' כ"א רשאים לחלק אלא דוקא שבאו מתנורות של ג' ב"ל. (פעולו"ש)

ד"ה ואמר ר"ח כו'. כיון שלא נתחייב כאו"א לזמן וכו' שם שלשה בני אדם. דאין חייבין עכשיו בזימון אלא דמיירי דבאו מג' מנורות של ג' בני אדם ולפיכך אינן רשאין לחלק. (מל"ה)

ד"ה ומפני. ויפטרו א"ע שכבר נפטרו כנ"ל, ותיבת אע"פ נמחק. (פעולו"ש)

דף לז ע"ב

תר"י. ד"ה ואין זה כו'. אפ"ה כיון שאנו כו' שסובר כמותו נספוק. וא"ל דס"ל דבטילת ידיים אין לא נמחק היין דאל"כ גם שמואל לא ס"ל כר"מ דשמואל מודה בנמחאים כמ"ש מסמוך ועי' תוס' ורא"ש שלא כ"כ. (מל"ה)

ד"ה ואם כו'. כדאמרינן כל המצות כלם. וא"ע מ"ש לקמן [דף מד ע"ב] דדוקא ברכת המוציא שאומר ואינו צריך להיות עובר לעשייתן ולא ברכת השנה. (ג' מהרש"א)

ד"ה חי ומלא. י"מ דחי עד ומפרשינן **התם שר"ל [כוס] של ברכה צריך רביעית.** נראה דמפרש כפי' שדותה רש"י בשבת (עז) דמפרשין רובע רביעית היינו רביעית הלוג שהלוג הוא רביעית הקב, וכבר הקשה ע"ז רש"י שם ופי' רובע רביעית ממש ואחר המזיגה יהיה בו רביעית לוג. (מל"ה)

בא״ד. שהטעם כו׳. עי׳ זוהר בלק דף קפט ע״ב. (בנא״ד)

בא״ד. ומפרשי׳ התם שר״ל. ע״ש תוד״ה ושוד מים ככל וגראה לר״י דאמרי ור״י ס״ל כו׳ ועי׳ רא״ש שמקשה הן קושיא לתאי דאמרי׳ התם דכוס יפה בעי רוצע רביעית יין מי ולדברי כולם צריך לי עיון מאי קושיא דאמרו מי לא משכחת ליה שנוטל כוס מחזיק ארבעה רביעיס וממלאהו יין מי ומברך וכשמגיע לברכת האדמה שופך מכוס זה לכוס ריקן מחזיק שלשה רביעיס וממלא חסרון של כוס ראשון במים ושתא לא מסתבר להו לשפוך בתמצע ברכה מן היין שהתחילו לברך עליהם וע״ע לתה. (פעולי״ש)

בא״ד. וכיון שכוס של ברכה צריך רביעית מיין ממש וכו׳. ל״ע דמטאר בפוסקים דקני רביעית אחר שימזגו. וכמטאר ג״כ בדברי הר״ן פרק המוציא יין ובפרק ע״פ ע״ש. שוב ראיתי דלא קשה מידי דרבינו יונה לשיטת הרי״ף קאמר הכי. (ראז״מ)

ד״ה ע״כ נראה כו׳. ומביא סיוע מדאמרי׳ בירושלמי כו׳. נגמ׳ דילן סנהדרין דף ע. ועי׳ מעדני יו״ט. (בנא״ד)

בא״ד. מדאמרי׳ בירושלמי גבי בן סורר כו׳. כן הוא גם בבבלי סנהדרין (ע.) אמר רבינא יין מי מזוג ולא מזוג. (גליון אלפס)

דף לח ע״א

רי״ף. אבן נעביד לחומרא. עי׳ בגליון מ״ש הד״ת בזה, ובכנה״ג סי׳ קפג בהגהות כ״י ובמגמת יעקב כלל ג, וכשו״ת אא״ז הת״ן ז״ל סימן פב. (מעשה אלפס)

תר״י. ד״ה אין משיחין. אלא צריך שיברך מיד. וי״ע דהא אמרי׳ בפרק כ״מ מיקף לגמילת ידים ברכה, ואם כן כשנטל בבר אינו רשאי להסיח. ואפשר דהתם דבר שהוא לצורך בהמ״ז רשאי להסיח, כגון תנו לי כוס לברך, אבל משעה שנטל ידו הכוס אינו מסיח כלל. (מל״ה)

ד״ה ובהלכות גדולות. ואיכא דאמרי כיון דבברי מתקן. נראה שמולק על מ״ש כוס שני דהיינו אלא שתה עדיין אלא א׳ לא יברך על הב׳ ואומר דז״א דכיון דאכתי בברא מתקן הוא אלא שתה עדיין רק א׳ אין זה כוס שני רק כדתני השותה כפלים שכבר שתה זוגות, ורבינו מפרש דבברא מתקן הוא שהה שמברך ומפסיק בין ב׳ כוסות בזה הוא מתקן, ופירושו דמוק ובל״ז שפיר כיון שעדיין לא שתה זוגות אין דעתו מטורפת ויכול לכוין בהמ״ז. (מל״ה)

בא״ד. ואיכא דאמרי בהא כיון דבברא בל״ל. (פעולי״ש)

בא״ד. כיון דבברא מתקן הוא כו׳. לפנינו בבה״ג אינא בזה הלשון כיון דמתקן בברא דלא שתי ליה אלא חד שפיר דמי ע״ש. (בנא״ד)

חדושי אנשי שם. אות ב. אע״פ דהני ספיקי דרבנן מיהו להיתר מצוה כו׳. עי׳ ביאורי הגר״א ז״ל סי׳ קפג סק״ז. (בנא״ד)

אות ד. תימה דסוף סוף כו׳. שכתב הר״י הטעם שהמיר בזה יותר מק״ש כו׳ ר״ל אלא יברך כשהוא מהלך וע״ז [יפה מירץ הר״י דשלא יהלך אסור ג״כ בפסוק ראשון וכמ״ש לעיל רש״ פרק היה קורא סי׳ לב. (בנא״ד)

דף לח ע״ב

תר״י. ד״ה אלו (בע״א). סמוך ״לסעודה״. עי׳ מ״ש לקמן דף מא ע״ב ד״ה טוטל. (ג׳ מהרש״א)

ד״ה בש״א מכבדין כו׳. שאפי׳ בבני אדם כו׳ אם אינם. יראה שכוון למ״ש ר״ג עבדא נהוס כריסי׳ לא שוי, ומפרש שם כגון דאתי עבדא דמרבך מי כוזי, ומשמע דוקא בעבד בזה שהוא ליגן מותר לתקוף בו אף שהוא עבד של אדם אחר, ועי״ש עוד מ״ש אגא כי הא דרב דיתא ס״ל עי״ש, ומבואר דאפי׳ עבד יראת שמים מותר להשתמש בו בלא דעת בעלים דיתא ליה כי היכי דלא נסתריה לעבדיה ואפשר דדעת רבינו דאף לפי תשובתו דס״ל כי הא דרב דיתא היינו שאינו ליגן כמו דאתי עבדיה דר״נ רק שתה עבד מותר להשתמש בו דיתא ליה דלא לסתור עבדי׳ אבל במותזק לירא שמים לא שייך בזה האי טעמא דלא לסתור עבדיה, כיון דירא שמים מזהר במלאכת אדונו ואינו יושב בטל. ומיהו גוף הסוגיא התם תמיהא לי מ״ש אגא כי הא דרב דיתא ס״ל, דר״ד לא קאמר כ״א דיעבד כשתקף פטור, אבל בתקוף לכתחלה מי שמעית ליה. שוב ראיתי דהא דמצוין הכא כ״מ דס״ד הוא זוטא וע״ל כ״מ (עב:), דאיתא התם גבי רב סעורה אמוה דרבא הוה תקיף אינשי דלא מעלי ומעייל להו בגוארבא דרבא וא״ל רבא שפיר קא עבדית דתנינא אם ראית שאינו מוכן כשורה אתה מותר להשתמש בו ע״ש. (מל״ה)

בא״ד. ובב״מ אמרינן שאפילו בני אדם אחרים שאינן שמשין שלו וכו׳. ל״ע דהכא לענין לשמש לפניו כשעורה אחרי, והתם מיירי למיעבד היא עבידתא, ואינו ענין לכאן. (ראז״מ)

דף לט ע״א

רי״ף. במוצאי שבת היכי עבידא היה ירשב. עיין רא״ש מ״ש בזה. (פעולי״ש)

כיצד יעשה על דברי ב״ה כו׳ ואח״כ על הנר כו׳ ועל הא. דהך דלעיל היא מירושלמי תחילת הפרק ה״א, ושם על הך משנה מביא פעם אחת הך תוספתא הכ״ל. (פעולי״ש)

אם רוב נכרים אינו ״מברך״. אע״ג דקבוע כמחצה על מחצה דמי. ל״ל דאור ורוח מקרי פרש״. (ג׳ מהרש״א)

תר״י. ד״ה מה נפשך. מיכן על היין המזון קודם פי׳. פי׳ שמתחלה צריך לומר בהמ״ז ואח״כ על היין, דהכין ס״ל לב״ה בתחי׳ נגא להם יין לאחר המזון ואין שם אלא אותו הכוס דמברך על המזון ואח״כ על היין. (מל״ה)

בא״ד. נמצא שאין הענין מתקשר ויצטרך לחזור כו׳ כל״ל. (מל״ה)

ד״ה בירך. וב״ה אומרים. הוא דבור בפ״ע ונרשם על לשון הרי״ף. (פעולי״ש)

גמרא. ד״ה אבל. אע״פ שהולך. גי׳ ד״ת, ועי׳ תשובת רדב״ז ח״ב סי׳ תשסד. (פעולי״ש)

ד״ה אם רוב עד אסורה. נרשם אין כאן מקומו, וצריך להיות על הברייתא דמהלך תוך לבית, והריח ריח טוב אם רוב כו׳. (פעולי״ש)

דף לט ע״ב

רי״ף. גרסי׳ בפ׳ אין עומדין רב ושמואל דאמרי תרווייהו כל המברך ברכה שא״צ. שם (לב.) איתא ר״י ור״ל דאמרי תרווייהו כו׳. (גליון אלפס)

תר״י. ד״ה כל שמוציאין (בסופו). ונעשה לכבוד. וקשה ממ״ש בגמ׳ הא והא דאיכא אדם חשוב הא דאיכא חזנא הא דליכא חזנא ול״ע, עי׳ בפרש״י שם ודו״ק. (מל״ה)

שלטי הגבורים. אות ד. וכתב הטור וכו׳. ומיימון וסמ״ג כתבו דמברכין. ט״ס הוא וצ״ל דרמב״ם וסמ״ג כתבו דאין מברכין והטור כתב דמברכין, ועי׳ בסימן ריז ובכנה״ג שם. (מעשה אלפס)

דף מ ע״א

תר״י. ד״ה כל זמן. ונראה לתורי כו׳ אפילו הכי כיון שכוונתו לשם כו׳. עמג״א סי׳ רט״ו סק״ד ומחצית השקל שם. (מהרש״ם)

ד״ה והייתם. ומתוך כך כתב בשאילתות כו׳. ע״ש פ׳ יתרו סי׳ נד ובשאילתא שלוח שם אות ס״ל. (בנא״ד)

דף מ ע״ב

רי״ף. ואי קשיא לך הא הילכתא דלעיל התם היתה להם. ולפמ״ש בשבת פ׳ כירה דתמי מצרא מולדות האור היא דתלבא אפיתתא דגיהנם, א״כ קודם תליפתן על פתח גיהנם היה להם שעת הכושר. וי״ל דמ״מ מעת שבאו לפניו לא היה להם שעת הכושר, ולפמ״ש בתר״י בסמוך דטעם פסילתן מפני שהן מרים אתי שפיר טפי ודו״ק. (מל״ה)

תר״י. ד״ה ולענין (בסופו). ״בשתתא״ גר״ש. ל״ל משמעתא דגר״ש. (ג׳ מהרש״א) ד״ה לא שנו (בסופו).

של הבשר ״והגבינה״. והיינו גבינה עלמה, אבל מבשיל של גבינה אחר מרק א״ל נטילה. ועכשיו נהגו שלא לאכול גבינה אחר מבשיל של בשר כמו אחר הבשר עצמו, ש״ע יו״ד סס״ט ס״ג. (ג׳ מהרש״א)

ד״ה חמי טבריא כו׳. ואיכא למידק דלעיל משמע. ולפמ״ש הרי״ף דהכא אין להם שעת הכושר לק״מ, ולפמ״ל דגם חמי טבריא היה להם שעת הכושר קודם שתלבו אפתתא גיהנם א״ש. (מל״ה)

ד״ה כי פליגי. למגזר מקוה אטו כלי. והולרך ג״כ כל״ל. (פעולי״ש)

חדושי אנשי שם. אות ב. ומה שכתב כאן כו׳ כתב להיפך בשם י״א כו׳. וכן הוא בשאילתות שם. (בנא״ד)

דף מא ע״א

רי״ף. וי״א מים עכורים שקרובים להיות כטיט הנדוק. עי׳ תוס׳ חולין (קו) שדעתם דהיכא דקרוב לטיט אפי׳ בקרקע פסול ע״ש. (מל״ה)

תר״י. ד״ה ונראה. אלא טמילת גופו. ותיבת כל נמחק. (פעולי״ש)

בא״ד. בשיטבול ידיו ״ברביעית״. והכי קי״ל בש״ע סקנ״ט סי״ד, ובקפיף שתא״ו מסתפק במי גשמים שהם זוחלין ואינם מכוסים ויש בהם מ׳ סאה אם טובלים בו ג״כ לדעת ר״י. (ג׳ מהרש״א)

בא״ד. והלכתא כוותיה דחזקיה כל״ל. (פעולי״ש)

בא״ד. שלא יהיו ״שאובין ע״י״ הכלי. ממ״ש ע״י הכלי ולא כ׳ בתוך הכלי גם ממ״ש בסוף דיטר כיון שאינן שאובין ילאה לסובר דכולו שאוב אף בקרקע פסול מן התורה, דאילו הוי רק דרבנן היה מהראוי להיות כשרים לענ״י לפמ״ש לעיל לענין ארבעים סאה, וזהו כדעת רש״י פ׳ מרובה, ולא כדעת ר״י בתוס׳ פסחים (יז:) ד״ה אלא ובר״ן שבועות ה׳ נדה ד׳ ולא ע״א דדוקא בתוך כלי פסול מדאורייתא. גם מדקדוק לשונו שכתב שאובי ע״י כלי משמע דשלא ע״י כלי לא מקרי שאובים, ובאמת זהו דוקא בידי שמים, כמ״ש פ״ה דמקואות מ״ו גל שנתלש וכו׳ מ׳ סאה ונפל על האדם ועל הכלי טהורים, אבל בידי אדם אף אלא ע״י כלים פסולים, כדתנן שם פ״ב מ״ו, וע״ש בר״ש בשם התוספתא, וכאן הא מיירי בידי אדם. וצ״ל דשובר דשאובין כאלו פסולין רק מדרבנן, ע״ש בהר״ן, וממילא היה כשר לענ״י ומש״ה הצריך לומר ע״י הכלי. (ג׳ מהרש״א)

בא״ד. ולמדנו מזה שיש הפרש בין טבילת הגוף לטבילת הידים דבטבילת הגוף לא הוי חבור נצוק וקטפרס כו׳. עי׳ גיטין (טו) וצ״ע, וכן תמה בס׳ עני אלמוגים לא״ת סי׳ קנ״ט. (מהרש״ם)

ד״ה ולענין כו׳. בכלל ״נטילה״. ומגג״א סוף סקנ״ט מביא הכרעה שאם המים כשרים לנטילה אז מברך ענט״י, ואם אינם כשרים מברך עטב״י. (ג׳ מהרש״א)

ד״ה ושמע מיניה כו׳. מורי הרב נר״ו. ועי׳ תוס׳ חולין. (מל״ה)

דף מא ע״ב

רי״ף. אמר רבא האי אריתא דדלאי. נגמ׳ איתא אמר רב פפא האי אריתא. (גליון אלפס)

תר״י. ד״ה אבל מתוך הגירסא כו׳. תנן בכלאים כו׳. [ע״ש] פ״ז מ״א. וע״ש בר״ש. ועי׳ לשון רשב״ם ב״ב (פג.) ד״ה עיקר השני. (בנא״ד)

בא״ד. על הרי״ף ז״ל למה לא כתב כדברי. הנה באמת כ׳ לקמן ומסיקנא משום ריב״ל עד לפרק בין לחולין בין לתרומה, ול״ל שלא היה גירסתו כן בדברי הרי״ף. ואפשר שכוונת הקושיא למה לא כ׳ בדברי ר׳ יהושע לחומרא, ר״ל שלא כ׳ הרי״ף תיבת לחומרא בדברי ר׳ יהושע. (מל״ה)

בא״ד. ששנה ט׳ לשונות ג״פ. נגמ׳ שלנו אינו רק ששה לשונות. (גליון אלפס)

ד״ה נוטל. שאמרו טעם אינו מקדש. והוא ע״פ שיטת רז״ה ז״ל שזה שנוטל ידיס גילה בדעתו שחפץ לאכילה וחזל בקידוש היום וה״ל כאילו טעם ולא יקדש. (פעולי״ש)

ד״ה ולענין כו׳. ונתן לו לאכול בשר חזיר. עי׳ רש״א חולין שם. (רל״ה)

ד״ה ואיכא למידק. שאין בו ״מחלוקת״. אולם דעת הרמב״ם דגם מ״ק דמכשיר נקוף והלכה כוותיה מודה הכא דכם שוס נוחן עכ״פ בעינן אפי׳ ע״י שאר בעל מי, עי׳ בב״י ובט״ז סי׳ קנט ס״ק טז. (ג׳ מהרש״א)

דף מב ע״א

תר״י. ד״ה ואיכא למידק. (בעמ׳ קודם). לגבי דוולא כו׳ והיה לאחר הבהמה קרוב לגלגל והאדם. עי׳ בש״ס שם מבואר דהשתא מוקמינן הא והא בקרנא דמיא הא בכא דאשון והא בכא שני. (מל״ה)

ד״ה וכתב מר רב יהודאי גאון. הוא בעל הלכות גדולות. וכ״כ המוס׳ בחולין [קז.] דבר זה בשם ה״ג וכ״כ הטור בסי׳ קנט. (מל״ה)

בא״ד. לתוך הכלי ״ונוטל ומביא״. ואריתא דדלאי שאין טובלין בו, היינו משום דמחובר לקרקע ואא״ל לגא עליו מדין נטילה דלאו כלי הוא, אלא משום טמילה ופסול משום שאובים. (ג׳ מהרש״א)

בא״ד. אבל נראה למורי הרב נר״ו כו׳ דבעינן כח גברא. ועי׳ תוס׳ חולין [קז.] מ״ש. (מל״ה)

ד״ה מגופת חבית. עד סוף הדיבור בלא סמיכה. והאי גופא קמ״ל בתה דנקיט מגופה לאשמועינן דווקא תקנה שיכול לעמוד בלא סמיכה הא לא״ה לא. (מל״ה)

בא״ד. אמרי׳ בעלמא. נ״כ כליס מ״ב. (פעולי״ש)

חדושי אנשי שם. אות ג. זה הפירוש כו׳. כי נראה שדעתו הוא גם הכא כו׳. ל״ל שדעתו הוא גם הב׳ צריך דמעיה כו׳. (בנא״ד)

דף מב ע״ב

תר״י. ד״ה על הזיקים. ופירוש זוועות רוחות מזקות שעושה. מימה דבש״ס לא פי׳ כן, רק פי׳ דזוועות היינו שהתרע מזדעזעת. (מל״ה)

דף מג ע״א

רי״ף. ועל לוט מברך. פי׳ ע״י שרואה אותה נזכר בבעלה לוט, ט״ז סי׳ ריח סק״כ. (ג׳ מהרש״א)

תר״י. ד״ה אמר להו כו׳. ונראה שהם יכולים. ואין לאומרה אלא על אמיו או רבו ולא על אחר אף שהוא אוהבו, ט״ז סי׳ ריט סק״ג בשם רשב״ל, וכל שאינו רשאי לאומרה הוי ברכה לבטלה ולא יצא בה המוצה. מג״א שם. (ג׳ מהרש״א)

דף מה ע״א

רי״ף. א״ר חייא בר אשי אמר רב היוצא מביהכ״נ. בגמרא אלנו הגירסא אמר ר׳ לוי בר חייא היוצא מבהכ״נ כו׳ ובזה ומקבל פני שכינה. (גליון אלפס)

מרדכי

סימן ז. ור״י פי׳ דשרי כו׳ דלקמן אמרינן ר׳ יהודה כו׳. ל״ב רב. (מל״ה)

סימן ח. [יתן מטמו] לפון ודרוס. (מהר״ם טיקטין)

סימן ט. ד״ה אבא בניימין. עי׳ ש״ס. (מל״ה)

סימן י. [המקדיש תפלתו] טורפין לו תפלתו. (מהר״ם טיקטין)

סימן יב. כל פתחי בתי כנסיות היו במזרח ואחוריהם למערב [פירוש והיו מתפללין ופניהם למערב] והמתפלל אחורי בית הכנסת. (מהר״ם טיקטין)

סימן יג. כבר לא ימאס [הכבר] לא ימאס. (מהר״ם טיקטין)

סימן יז. ויותר טוב לקרות פעם אליבי בתרגומו מבלשון עברי [אבל לאחוב ושמעון וכיוצא בו אאין בו תרגום אין צריך לקרות ג׳ פעמים]. (מהר״ם טיקטין)

סימן כג. כל האוכל ושותה [קודם תפלתו] רשאי״ה העזרי כו׳. (מהר״ם טיקטין)

סימן כז. היא פוטרת כל היום. והא דאמרו בנדרים ובב״מ מפני מהו וכו׳ מפני שאין מברכין בתורה תחלה. הלא ברכו ברכות המסודרות בבוקר, לא מיבעיא לפי מ״ש המהרש״ל בח״ל שם דקאי על מה שהקדימו ע״ה לא״ת, וכבר קדמו הרמב״ם ז״ל הובא בא״ז בב״מ (פח) והיא נדפסה בתשובותיו פאר הדור סי׳ מב, לק״מ, אלא אף לפי הפירוש הפשוט ל״ק, דעיקר הוא מה שלא היה משוב בעיניהם כמ״ש הר״ן בשם הרר״י. ובלא״ה ל״ק כמ״ש בחבורנו סי׳ מז ס״ק

ת, והג"מ בשם מהרי"ח נדחק בזה ע"ש.
(מעשה אלפס)

סימן לג. וכיון שלא יצא כשאמר האל הקדוש צריך לחזור [כך פסק רב אלפס] גם מחכרנו יש פוסקין ומיהו לרב [נמי] בדיעבד יצא וכך פי' רבני גרפת ולא כרב האלפס עי' ברבינו יונה עי' לקמן סוף פרק א"ע.
(מהר"ם טיקטין)

ומיהו לרב בדיעבד יצא כו'. נ"ב עי' בתר"י שלא כ"כ.
(מל"ה)

סימן מ. [בין הפרקין ומשיב שלום].
(מהר"ם טיקטין)

לקמן פרק אין עומדין. נ"ב עי' בהג"ה מ"ש מהר"ם בזה, ועי' בשו"ת בית יעקב סי' טו ובמ"ג ובתורנו סי' סו.
(מעשה אלפס)

סימן נ. הלכה כמותו. עי' נ"י סי' ע משוש דס"ל כר"מ דאמר מוחלפת, עי' ב"ח שכ' דלא ס"ל לרי"ף הא כללא דר"מ ששנה רשב"ג הלכה כמותו.
(מל"ה)

סימן נא. שלטי הגבורים. אות ג. ד"ה השרוי בתענית כו'. להטעים רמיעת. ולפי' ר"ח דמיירי בטועם מפולנו לא קשה מידי.
(מל"ה)

סימן סב. ור"מ ור"י הלכה כר"י. עי' בכנה"ג בהגהותיו על הרמב"ם הל' מיכורים פ"ד שהארין בזה, ועי' בכללי הגמ' שלו סי' כ ג ובתי"ט בסוטה פ"ח.
(מעשה אלפס)

וכ"ש כהנים ולוים. וע"כ יכולין לברך ולומר על שהנחלת לאבותינו, ולפ"ז כ"ש דנשים יכולין לברך מה"ט. ול"ל דמקום הספק בנשים לפי שאינן בברית ותורה כמ"ש התוס', ולא ידעתי מה טעם השמיט טעם התוס' כיון דטעם רש"י פריכא לדידיה כדכתיבנא.
(מל"ה)

סימן סג. נמי שהצור משתמים לו [הלכך אל יתפלל אלא מ"כ יכול להתחיל ולגמור עד שלא יגיע ש"ץ למודים].
(מהר"ם טיקטין)

סימן סד. חדושי אגשי שם. אות ח. ד"ה נקט מוסף כו'. שיתפלל. אבל כשמתפללין מוסף לא חשוב מתפלל עם הצבור כיון שהם מתפללין תפלה אחרת כמ"ש במ"א סי' ל ס"ק טו. ומ"ש ויכוין מלה במלה עם הש"ץ, היינו מטעם קדושה, דעדיף מתפלת צבור כדמוכח מדרי"ל, ע"כ כ' דיכול להתפלל עם הצבור ושמוק ויכוין כדעת רש"י, אך נאמן מ"מ לכוין, שהרי ש"ץ אינו עונה אמן. וזה מיושב מה דקשה על הירושלמי דקאמר משום אמן מיפוק ליה משום קדושה, ולפמ"ש מ"ש דקדושה יכול לשמוק ולשמוע, משא"כ באמן. אך ז"ל, דגם אמן יכול לשמוע מפי צבור העונין, ע"כ נ"ל דלענין קדושה יכול להתחיל עם הש"ץ תחלת התפלה ויאמר עמו מלה במלה, אבל משום אמן אינו יכול לעשות כן.
(מל"ה)

סימן ע. ולא גרע מקדושה ומודים וכתב רש"י [דשוחק לשמוע וכן בה"ג] כדפרשינן לעיל.
(מהר"ם טיקטין)

סימן עג. אבל הכא אפשר כו'. לא ידעתי לפרש דברים, דהיכי אפשר מאתמול, דממ"נ אי מיירי בטובלת נדה ווולדת היאך אפשר מאתמול כיון דעד הנה לא היה עדיין זמנה, ואי מיירי בטובל בעל קרי, כדמשמע מלשונו שכ' כדי להתפלל בנקיות, א"כ אם ראה קרי היום היאך הוה אפשר לו מאתמול. ועוד דגהי דעבר ולא טבל מאתמול, מ"מ אי מיירי לזה שיתפלל בנקיות צורך מלוה הוא ורחוי להתיר. וגראה דחסר כאן וכל"ל, דדווקא בזמנם שהיו טובלות לטהרות היה טבילה בזמנה מצוה, אבל עכשיו שאין טובלות אלא לבעלה יכולה לחוף ולרחוץ מאתמול ומצוה"ל יוה"כ מעטה, והא דלריכה לחוף מאתמול משום דחפיפה לריכה להיות ביום דוקא, כמבואר ביו"ד סי' קכו עי"ש בש"ך סק"ו וסק"ט, וכיוצא בזה כ' התוספות בפס' יו"ט (יח:) ע"ש. ומ"ש בסוף ותו דקי"ל דטבילה בזמנה אינה מצוה, הנה התוספות במלה שם הוכיחו דאף דטבילה בזמנה אינה מצוה יכולה לטבול ביום הכפורים עי"ש, ועי' בטור סי' תקנד וסי' תריג. ומ"ש דתנא קמא דרבי יוסי ס"ל מן המנחה ולמעלה אינו יכול לטבול, הנה התוס' בשבת (קכא.) כ' בשם ר"ת גופיה דגרסינן א"ל לטבול, אבל אם רצה לטבול הרשות בידו, ועי' במרדכי שם' תשובה שלא הביא זה כלל. שוב מצאתי בתוס' ישנים ביומא (פח:) שכ' בשם ר' היאר שאבר ר"ח דלמ"ד טבילה בזמנה לאו מצוה אסור לטבול ודאו אותה, ולפמ"ז א"ש היכי דלר"ח מן המנחה ולמעלה אסור לטבול, והא דדייקי התוס' בשבת (קכא.) ובגילה (יח:) דמדאמר מ"ק אינו טובל אלא עד המנחה ש"מ דס"ל טבל"מ, ואעפ"כ ס"ל מייבי טבילות טובלין ביום"כ, ולפמ"ש התוס' ביומא (פח.) ד"ה קסבר מבואר ד"ל דמ"ק ס"ל טב"מ, והא דאמר עד המנחה דוקא, היינו מטעם תפלה כמ"ש התוס' שם, אבל מטעם טב"מ יכול לטבול כל היום, ולכך ס"ל ג"כ לכל מייבי טבילות טובלין ביום"כ משום דס"ל טב"מ, אבל למ"ד טבל"מ אסור לטבול ביום"כ. אך ק' מ"ש מר"ן כא דהא מ"ק דר"י ס"ל דמן המנחה ולמעלה מ"י לטבול, דהא לפמ"ש דמ"ק דר"י ס"ל טב"מ יכול לטבול גם מן המנחה ולמעלה. גם היאך כ' ועד המנחה ג"כ לא שריגן אלא לבע"ק, דזהו סותר למ"ש שם בהדיא מ"ק דכל מייבי טבילות טובלין. וי"ל דמר"ן דייק טובא דקאה לפי' התוס' דלכך קאמר מ"ק עד המנחה בשביל התפלה מ"ל לטבול אלא עד המנחה, אבל משום טב"מ מלי טבול, דמה נ"מ דסוף סוף צריך לטבול, ומ"ש התוס' דנ"מ באונס הוא דחוק דאין זה ענינו לכאן, והו"ל לפרש דיכול להתפלל נעילה בלילה ולכך ס"ל למר"ן דנ"מ מיניה ויבא גופא, כגון בזה"ז דל"ש טב"מ כשמש"ל ועד המנחה טובל ומן המנחה ולמעלה אסור לטבול, וע"ש כ' דעד המנחה נמי לא שריא אלא לבע"ק, ר"ל לדידן דליתא לן דהא דאמר מ"ק ס"ק טובל עד המנחה היינו בזה"ז ודוקא בעל קרי ואתי שפיר ודו"ק.
(מל"ה)

סימן עד. דלכ"ע שהה חוזר לראש כו' א"ר אבא הוזר לראש. ע"ש וא"ל כך א"ר יוחנן לר' אהבו אם שהיה כדי לגמור מוזר לראש כו'.
(מל"ה)

סימן עה. האלפס פסק כרב הונא [בענין נואה על בשרו או שהיתה ידו מונחת בבית הכסא].
(מהר"ם טיקטין)

סימן עו. הוריגן ממיין מי קומגן. נ"ל מאי דקמן בנרס.
(מל"ה)

משמע במקום שראוי לראות הערוה אינו מועיל העלמת עין. וי"ל דווקא גבי תפלה דאין האיסור מחמת הראיה דלואה בעשיית מוחר לקרות ק"ש רק דכמלא עיניו אם יש נואה אין מחניך קדוש וא"כ אף בלא מחחזיא אסור, משא"כ בערוה דאפי' כשמכוסה בעשיית אסור, דעיקר מלד הראיה א"כ מועיל העלמת עין, ועי' נ"י סי' עה שבעלם ממנו דברי מרן, ועי' ב"ח סי' עט מה שהקשה על הב"י והיא קו' מרן דהכא, ולפמ"ש לק"מ. גם הט"ז בסי' עה נעלם ממנו דברי מרן והקשה על הב"י קו' מרן דהכא.
(מל"ה)

סימן עט. חיישינן שמא יפנה. על רגליו או כו'. עי' תוס' ברכות [כג.] ד"ה חיישינן.
(מל"ה)

סימן פה. אדם כנגד בית הכסא כו'. עי' מג"א סי' פג סק"ח עד ובסמ"ג כ' יחיד כו'.
(מל"ה)

סימן פז. עבר יומו בטל קרבנו. גא לפרש הש"ס דאמרו עבר יומו בטל קרבנו, דהוא מהא דכתיב דבר יום ביומו, אף דלפי המסקנא לא מסקינן הכי, וכה"ג נמלא כמה פעמים במרדכי שבא לפרש אף דלא פסק הכי, ועי' בש"ך חו"מ סי' קפב ס"ק ג ובחנם נדחק בזה המע"י.
(מעשה אלפס)

סימן פה. טעה ולא התפלל מנחה כו'. עי' בטוש"ח סי' רסח מה שהקשה ע"ז דהיא ברכה מעין ז' מועיל ז' שלימות שצריך להתפלל ולדידיה לק"מ, דהא מיירי שהתפלל י"ח שלימות ואמרי' לקמן דבדין הוא דבעי לצלויי י"ח בשבת רק שיזכיר מעין המאורע, והכא הרי צלי י"ח ואינו חסר כ"א הזכרה מעין המאורע וזהו יוצא בשמעו מעין המאורע מש"ך. ועי' בתר"י פ' א"ה דכ"ג גבי טעה ולא הזכיר של ר"ח שכ' שדי לו שישמע עניו ר"ח מש"ך כיון שבבר התפלל, מבואר בדברי דבבר יצא ר"ח התפלה רק ההזכרה ישמע מש"ך, ועכ"ז עי' קבד שכ' ג"כ בזה גבי לא הזכיר דר"ח עי"ש. אינרא דבספרי מלא הרועים ע' ש"ך כתבתי שזה לדעת הר"ר יהודה שהשלמו התוס' ר"פ ת"ה בטעה ולא הזכיר של ר"ח במנחה, אך לדעת חכמי פרובינצא דכיון דלא הזכיר דר"ח הוה כלא התפלל כלל הדק"ל מה בגא בשומעו מעין ז' לגאת בהן י"ח ז' שלימות, ובפרט לדעת רב נטרונאי שכ' אפי' לא התפלל כלל ק' טפי אין יוצא בברכה מעין ז'. והטור הקשה שם עוד על רב נטרונאי דהא לא ק"ל כר"ג בשאר יומות השנה, אך הא ל"ק דמרן הביא סוף ר"ה דעת פוסקים דהלכה כר"ג א"ק דהיאך יוצא בברכת מעין ז' מה שצריך להתפלל ז' שלימות. ול"ל מ"ש הב"י כיון דתפלת ערבית רשות הקילו.
(מל"ה)

חדושי אגשי שם. אות ב. פי' ומיירי כו' כגון שהגיע זמן מנחה שדינו כו'. טעה טעות גדול, דמה ענין דינו להקדים הכא דהכא שלא התפלל מוסף עד הלילה פשיטא דבבר התפלל מנחה, ונאמת לאפי' שכח להתפלל גם מנחה אי היה יכול להשלים שניהם כיון דשניהם זמנן עד הערב א"כ לא עבר עדיין זמן ב' תפלות.
(מל"ה)

שלטי הגבורים. אות א. גם הלכה כו' ופליגי בה תנאי כו'. בירושלמי פרק תפלת השחר ע"ש.
(בנא"ד)

סימן צב. כדי שלא יקרא פושע גם עליה. כ"ה לשון רש"י (כח.) אך קשה דלפ"ז בשם ומתלה שעדיין אינו פושע על מוסף וקודם מוסף דאם יקדים מנחה יעבור זמן ונקרא פושע על מוסף. וגם ק' האיך מלינו שנקרא פושע באיחור מנחה, ואדרבה עיקר זמנה היא ט' ומתלה, עי' במג"א סי' רפו וצ"ע.
(מל"ה)

דאם יש שהות להתפלל שתיהן מוספין קודם. תמיהא דבירושלמי מסיק דאפי' ביש שהות מנחה קודם. ונאמת בתירוצי הקשיתי על הירושלמי דאדרבה בש שהות מתחבר טפי דמנחה קודם, דלענין להקדים תדיר קודם, אבל לדחות שאינו תדיר כ' התוס' פ' במה מדליקין דאינו דוחה היכא דאינו תדיר היא פרסומי ניסא, חזינן דלהקדים מתחבר טפי מלדחות, ועי"ש מ"ש לישב בזה, עי' שם בע' תדיר אות ז.
(מל"ה)

דאם התפללו בצבור כבר בעונתן אין מפסיקין. דברים סתומין. ואפשר דמוסי הן דב' תפלות כיו שצריך ללכת לעבודה גדולה כמ"ש הרא"ש, ולכך קאמר דאם התפללו מוסף ולא מנחה והתחילו לאכול אין מפסיקין ומ"ל דבהגיע זמן מנחה קטנה מפסיקי, עי' בפי' רבי. ודוחק לפרש דברי דאז התפללו בצבור כבר היינו שהתחילו להתפלל אין מפסיקין בתחנת תפלתם, חדא ליתא דכבר לא משמע הכין. ועוד פשיטא דאין מפסיק בתחנת התפילה.
(מל"ה)

סימן צג. ולית הלכתא. אבל שכח ברכה שלמה מחזירין. ועי' מ"ש מרן סוף ד"ה ומבואר מדבריו דהא דיוצאין בשמיעה מש"ן משום דהלכה כר"ג אף בשאר יומות השנה, אבל לדעת הרי"ף דאין הלכה כר"ג אין יוצאין בשמיעה מש"ן. וקשה היכי קאמר דברכה שלמה מחזירין, דממנ"פ אי הלכה כרבנן אפי' שכח דר"ח מחזירין כמ"ש מרן להדיא שם, ולר"ג אפילו ברכה שלמה אין מחזירין. וי"ל דס"ל כר"ג ואעפ"כ ברכה שלמה מחזירין דבעיר אינו מוציא הש"ן אפי' בשמיעה. ועי' בסוף ר"ה שם דס"ל לאמרן כפי' הרי"ף דאף בעיר מוציא כששומעין התפלה וכאן ס"ל כפי' בתרא דתוס' סוף ר"ה וכסתימת דבריהם בפ' ת"ה, ועי"ש דס"ל דאף בעיר מוציא כששומעין כדעת הרי"ף, רק דכ"ז לר"ג, אבל לרבנן אינו יוצא כ"א בשמיעה וכבר התפלל, ועמ"ש בגליון תר"י (דף כ.), אך סתימת לשונו לעיל ואע"ג דהתם משמע דאף אע"ג אינו פוטר בעיר אפילו בשמיעה.
(מל"ה)

סימן קח. לומר אשרי וכו'. דמיני יליפינן שצריך לשהות שעה אחת.
(מל"ה)

בימן קי. והמלך הקדוש חוזר כו'. עמ"ש בפ"ק סי' לג שאינו מוחר.
(מל"ה)

אם שכח ונזכר בה קודם סיום תפלתו אין מחזירין אותו [כיון שהיה צריך לחזור ולומר על הסדר כפי' רשב"ם א"כ הוא ברכה לבטלה. תוספות].
(מהר"ם טיקטין)

סימן קיד. מבבר עליהו שהכל נהיה בדברו. [זורק את האמיונות] ומהלגבי עולה כו'.
(מהר"ם טיקטין)

סימן קטז. וגבילה דטיבתא דהיינו לטוייר"א [והיינו הומלתא דגמ' שקורין קופאקטא של מיגביר מטוגן בדבש שם].
(מהר"ם טיקטין)

אלא נחלשת דלא כו'. ר"ל אע"ג דבתם כליהם אין בני יומן מורפא מחלי ליה, וא"ע מ"ש בסמוך א"נ בתם כליהם אינן בני יומן דמה מועיל זה כיון דלא גרע מקורבו חלמית.
(מל"ה)

סי' קיח. וכן קליות וחטין שלוקות טוב לאוכלן מון הסעודה [וכן כתב בתוס' ובאשר"י אבל בגימוקי ר"י שלהי מלד מבדכין שאין צריך להתמיר בקליות וחטין] מפני ספק.
(מהר"ם טיקטין)

סימן קיט. תוריתא דבהמא כו' מוקי להו רב ששת בכלי כו'. ר"ל אפי' בכלי ראשון וכשגימומו ואין להם תוחר לחם, אך קשה מ"ש כמו שמחלק הר"ג דהתם כ' בהיפך דאפי' לא גימומו.
(מל"ה)

השורה פתו ביין אין מברך ברכת כו'. וכ' ר"י בפי' קמא כשאין בו כזית.
(מל"ה)

הואיל ונימק. כן היא הנוסחא הנכונה, ובב"י בפי' קמא בהעתקתו נפל טעות ונכתב סימק במקום נימק וע"כ נמשך הרמ"א אחריו בסעיף יב והוסיף מיבא אדוס, ועי' בט"ז שם ס"ק טו. אבל העיקר ל"ל נימק והוא משיטת הפוסקים דבעי ניחוח כמ"ש המ"א ס"ק כח. ומ"ש יין דוקא עי' בפי' תקא ובמ"א ס"ק ז ובאחרונים שם, וכן נראה מקיצור מרדכי שקיצרן הרב מוהר"י טוען בהלכות ברכות פי' קיט והעתיק שמם השורה פתו ביין אין מברך ולא כתב אדוס וגם הגמ"ר כתב הואיל וסימק ל"ל הואיל ונימק, וצ"ע גדול.
(מעשה אלפס)

סימן קכג. ומסקינן דאין לברך אחריו כלל [וכן כ' בתשר"י].
(מהר"ם טיקטין)

סימן קכו. אע"ג דאיתיה כו'. וכ' ר"י בפי' קמא דמיירי באין בהם כזית.
(מל"ה)

סימן קלב. זה שירצה יקדים כו' ס"ל כר"י כו'. עי' בתוס' שכ"כ בד"ה אב עי"ש. אבל גם דבריהם ממוהין, דמה ענין ר"י לכאן דאף ר"י לא קאמר כ"א בזמן ז' ולא מעשה פה"ע, ואדרבה לר' יהודה תפוח וכוסם חטה חטה קודם אף שהיא פה"א, ועי' בתר"י, ורא"ש שכ' דהן דמוקדם בספוק לא מיירי בכוסם.
(מל"ה)

כמו אתרוג ותפוח חביב עדיף אגיאת דכ"ע [ועל כולן אמר שהכל יצא אמר רב הונא חוץ פת ויין] ור' יוחנן אמר כו'.
(מהר"ם טיקטין)

סימן קלה. דברים הבאים בתוך הסעודה כו' והם עיקר סעודתו אם יש לברך עליהם כו'. עי' ברא"ש שמתפתח אם אבל מהם מקבת בלא פת, אבל מה שאוכל עם הפת פשיטא דאין לברך, ועי' בתר"י אבל מלשון רבינו משמע דאוכל עם פת מבעיא ליה ולא ידעתי פשיטא דאין לברך.
(מל"ה)

והם עיקר סעודתו [לשון אשר"י ועבשיו אוכל מהם בלא פת וכ"כ דין זה בגימוקי ר"י] אם יש לברך עליהם אם לאו.
(מהר"ם טיקטין)

סימן קמו. והלכה כב"ה [הדם ואח"כ שמן].
(מהר"ם טיקטין)

אבל האלפס פסק כרבא [שאמר הלכה כב"ה]. משמע שלא היה בספרו ולא היא.
(מהר"ם טיקטין)

סימן קנא. ורב עמרם פי' דוקא לפניו לא בעי ברכה [על המים] אבל לאחריו חייב.
(מהר"ם טיקטין)

ונהגו לברך לפניו [על המים] שהכל כו'.
(מהר"ם טיקטין)

סימן קנט. ושוב מברך בהמ"ז לאחריו [והאשר"י כתב שאין צריך לא נטילת ידים ולא המוציא וכן מוכיח מדברי ה"ג וכן משמע בגימוקי ר"י] ושניהם אין מפסיקין ביניהם.
(מהר"ם טיקטין)

סימן קסב. אבל לא נהגו העולם לומר אמן [אחר ברכותיו] אלא אחר בוצה ירוצאים.
(מהר"ם טיקטין)

סימן קסג. שהפסיק לב' אחר גמר סעודתו וקאמר [רב זבד משמיה דאמי] מחזר לתחלת הזן.
(מהר"ם טיקטין)

סימן קסו. חדושי אגשי שם. אות ח. ד"ה וא"ע כו'. משמע דבכל ענין כו'. מדקאמר האי ליגא גופא דאמר התם בשבת הוו קאזלי באורחא, וכן הקשה רש"א כאן.
(מל"ה)

סימן קסז. אלא למאי דפרישית ניחא [דהיינו בבבד להקדים לבלוע מן הפת שבולע המברך אע"פ שלא אכל לו].
(מהר"ם טיקטין)

סימן קעא. אי משו ידייהו למיס אחרוניס שוב אינו מלטרף עמהם. [א"ר יוחנן קטן פורח מזמנין עליו מניא נמי הכי קטן שהביא שתי שערות כו']. קטן פורח רבינו תם פסק כו'.
(מהר"ם טיקטין)

סימן קעב. ור"ח חולק כו'. נ"ל דלא קאי אמניף רק על יודע למי מברכין דאינו מועיל עד

סימן קיב. [כך פסק רב אלפס] גם מחכרנו יש פוסקין ומיהו לרב [נמי] בדיעבד יצא וכך פי' רבני גרפת ולא כרב האלפס עי' ברבינו יונה עי' לקמן סוף פרק א"ע.
(מהר"ם טיקטין)

ומיהו לרב בדיעבד יצא כו'. נ"ב עי' בתר"י שלא כ"כ.
(מל"ה)

סימן מ. [בין הפרקין ומשיב שלום].
(מהר"ם טיקטין)

לקמן פרק אין עומדין. נ"ב עי' בהג"ה מ"ש מהר"ם בזה, ועי' בשו"ת בית יעקב סי' טו ובמ"ג ובתורנו סי' סו.
(מעשה אלפס)

סימן נ. הלכה כמותו. עי' נ"י סי' ע משוש דס"ל כר"מ דאמר מוחלפת, עי' ב"ח שכ' דלא ס"ל לרי"ף הא כללא דר"מ ששנה רשב"ג הלכה כמותו.
(מל"ה)

סימן נא. שלטי הגבורים. אות ג. ד"ה השרוי בתענית כו'. להטעים רמיעת. ולפי' ר"ח דמיירי בטועם מפולנו לא קשה מידי.
(מל"ה)

סימן סב. ור"מ ור"י הלכה כר"י. עי' בכנה"ג בהגהותיו על הרמב"ם הל' מיכורים פ"ד שהארין בזה, ועי' בכללי הגמ' שלו סי' כ ג ובתי"ט בסוטה פ"ח.
(מעשה אלפס)

וכ"ש כהנים ולוים. וע"כ יכולין לברך ולומר על שהנחלת לאבותינו, ולפ"ז כ"ש דנשים יכולין לברך מה"ט. ול"ל דמקום הספק בנשים לפי שאינן בברית ותורה כמ"ש התוס', ולא ידעתי מה טעם השמיט טעם התוס' כיון דטעם רש"י פריכא לדידיה כדכתיבנא.
(מל"ה)

סימן סג. נמי שהצור משתמים לו [הלכך אל יתפלל אלא מ"כ יכול להתחיל ולגמור עד שלא יגיע ש"ץ למודים].
(מהר"ם טיקטין)

סימן סד. חדושי אגשי שם. אות ח. ד"ה נקט מוסף כו'. שיתפלל. אבל כשמתפללין מוסף לא חשוב מתפלל עם הצבור כיון שהם מתפללין תפלה אחרת כמ"ש במ"א סי' ל ס"ק טו. ומ"ש ויכוין מלה במלה עם הש"ץ, היינו מטעם קדושה, דעדיף מתפלת צבור כדמוכח מדרי"ל, ע"כ כ' דיכול להתפלל עם הצבור ושמוק ויכוין כדעת רש"י, אך נאמן מ"מ לכוין, שהרי ש"ץ אינו עונה אמן. וזה מיושב מה דקשה על הירושלמי דקאמר משום אמן מיפוק ליה משום קדושה, ולפמ"ש מ"ש דקדושה יכול לשמוק ולשמוע, משא"כ באמן. אך ז"ל, דגם אמן יכול לשמוע מפי צבור העונין, ע"כ נ"ל דלענין קדושה יכול להתחיל עם הש"ץ תחלת התפלה ויאמר עמו מלה במלה, אבל משום אמן אינו יכול לעשות כן.
(מל"ה)

סימן ע. ולא גרע מקדושה ומודים וכתב רש"י [דשוחק לשמוע וכן בה"ג] כדפרשינן לעיל.
(מהר"ם טיקטין)

סימן עג. אבל הכא אפשר כו'. לא ידעתי לפרש דברים, דהיכי אפשר מאתמול, דממ"נ אי מיירי בטובלת נדה ווולדת היאך אפשר מאתמול כיון דעד הנה לא היה עדיין זמנה, ואי מיירי בטובל בעל קרי, כדמשמע מלשונו שכ' כדי להתפלל בנקיות, א"כ אם ראה קרי היום היאך הוה אפשר לו מאתמול. ועוד דגהי דעבר ולא טבל מאתמול, מ"מ אי מיירי לזה שיתפלל בנקיות צורך מלוה הוא ורחוי להתיר. וגראה דחסר כאן וכל"ל, דדווקא בזמנם שהיו טובלות לטהרות היה טבילה בזמנה מצוה, אבל עכשיו שאין טובלות אלא לבעלה יכולה לחוף ולרחוץ מאתמול ומצוה"ל יוה"כ מעטה, והא דלריכה לחוף מאתמול משום דחפיפה לריכה להיות ביום דוקא, כמבואר ביו"ד סי' קכו עי"ש בש"ך סק"ו וסק"ט, וכיוצא בזה כ' התוספות בפס' יו"ט (יח:) ע"ש. ומ"ש בסוף ותו דקי"ל דטבילה בזמנה אינה מצוה, הנה התוספות במלה שם הוכיחו דאף דטבילה בזמנה אינה מצוה יכולה לטבול ביום הכפורים עי"ש, ועי' בטור סי' תקנד וסי' תריג. ומ"ש דתנא קמא דרבי יוסי ס"ל מן המנחה ולמעלה אינו יכול לטבול, הנה התוס' בשבת (קכא.) כ' בשם ר"ת גופיה דגרסינן א"ל לטבול, אבל אם רצה לטבול הרשות בידו, ועי' במרדכי שם' תשובה שלא הביא זה כלל. שוב מצאתי בתוס' ישנים ביומא (פח:) שכ' בשם ר' היאר שאבר ר"ח דלמ"ד טבילה בזמנה לאו מצוה אסור לטבול ודאו אותה, ולפמ"ז א"ש היכי דלר"ח מן המנחה ולמעלה אסור לטבול, והא דדייקי התוס' בשבת (קכא.) ובגילה (יח:) דמדאמר מ"ק אינו טובל אלא עד המנחה ש"מ דס"ל טבל"מ, ואעפ"כ ס"ל מייבי טבילות טובלין ביום"כ, ולפמ"ש התוס' ביומא (פח.) ד"ה קסבר מבואר ד"ל דמ"ק ס"ל טב"מ, והא דאמר עד המנחה דוקא, היינו מטעם תפלה כמ"ש התוס' שם, אבל מטעם טב"מ יכול לטבול כל היום, ולכך ס"ל ג"כ לכל מייבי טבילות טובלין ביום"כ משום דס"ל טב"מ, אבל למ"ד טבל"מ אסור לטבול ביום"כ. אך ק' מ"ש מר"ן כא דהא מ"ק דר"י ס"ל דמן המנחה ולמעלה מ"י לטבול, דהא לפמ"ש דמ"ק דר"י ס"ל טב"מ יכול לטבול גם מן המנחה ולמעלה. גם היאך כ' ועד המנחה ג"כ לא שריגן אלא לבע"ק, דזהו סותר למ"ש שם בהדיא מ"ק דכל מייבי טבילות טובלין. וי"ל דמר"ן דייק טובא דקאה לפי' התוס' דלכך קאמר מ"ק עד המנחה בשביל התפלה מ"ל לטבול אלא עד המנחה, אבל משום טב"מ מלי טבול, דמה נ"מ דסוף סוף צריך לטבול, ומ"ש התוס' דנ"מ באונס הוא דחוק דאין זה ענינו לכאן, והו"ל לפרש דיכול להתפלל נעילה בלילה ולכך ס"ל למר"ן דנ"מ מיניה ויבא גופא, כגון בזה"ז דל"ש טב"מ כשמש"ל ועד המנחה טובל ומן המנחה ולמעלה אסור לטבול, וע"ש כ' דעד המנחה נמי לא שריא אלא לבע"ק, ר"ל לדידן דליתא לן דהא דאמר מ"ק ס"ק טובל עד המנחה היינו בזה"ז ודוקא בעל קרי ואתי שפיר ודו"ק.
(מל"ה)

סימן עד. דלכ"ע שהה חוזר לראש כו' א"ר אבא הוזר לראש. ע"ש וא"ל כך א"ר יוחנן לר' אהבו אם שהיה כדי לגמור מוזר לראש כו'.
(מל"ה)

סימן עה. האלפס פסק כרב הונא [בענין נואה על בשרו או שהיתה ידו מונחת בבית הכסא].
(מהר"ם טיקטין)

סימן עו. הוריגן ממיין מי קומגן. נ"ל מאי דקמן בנרס.
(מל"ה)

משמע במקום שראוי לראות הערוה אינו מועיל העלמת עין. וי"ל דווקא גבי תפלה דאין האיסור מחמת הראיה דלואה בעשיית מוחר לקרות ק"ש רק דכמלא עיניו אם יש נואה אין מחניך קדוש וא"כ אף בלא מחחזיא אסור, משא"כ בערוה דאפי' כשמכוסה בעשיית אסור, דעיקר מלד הראיה א"כ מועיל העלמת עין, ועי' נ"י סי' עה שבעלם ממנו דברי מרן, ועי' ב"ח סי' עט מה שהקשה על הב"י והיא קו' מרן דהכא, ולפמ"ש לק"מ. גם הט"ז בסי' עה נעלם ממנו דברי מרן והקשה על הב"י קו' מרן דהכא.
(מל"ה)

סימן עט. חיישינן שמא יפנה. על רגליו או כו'. עי' תוס' ברכות [כג.] ד"ה חיישינן.
(מל"ה)

סימן פה. אדם כנגד בית הכסא כו'. עי' מג"א סי' פג סק"ח עד ובסמ"ג כ' יחיד כו'.
(מל"ה)

סימן פז. עבר יומו בטל קרבנו. גא לפרש הש"ס דאמרו עבר יומו בטל קרבנו, דהוא מהא דכתיב דבר יום ביומו, אף דלפי המסקנא לא מסקינן הכי, וכה"ג נמלא כמה פעמים במרדכי שבא לפרש אף דלא פסק הכי, ועי' בש"ך חו"מ סי' קפב ס"ק ג ובחנם נדחק בזה המע"י.
(מעשה אלפס)

סימן פה. טעה ולא התפלל מנחה כו'. עי' בטוש"ח סי' רסח מה שהקשה ע"ז דהיא ברכה מעין ז' מועיל ז' שלימות שצריך להתפלל ולדידיה לק"מ, דהא מיירי שהתפלל י"ח שלימות ואמרי' לקמן דבדין הוא דבעי לצלויי י"ח בשבת רק שיזכיר מעין המאורע, והכא הרי צלי י"ח ואינו חסר כ"א הזכרה מעין המאורע וזהו יוצא בשמעו מעין המאורע מש"ך. ועי' בתר"י פ' א"ה דכ"ג גבי טעה ולא הזכיר של ר"ח שכ' שדי לו שישמע עניו ר"ח מש"ך כיון שבבר התפלל, מבואר בדברי דבבר יצא ר"ח התפלה רק ההזכרה ישמע מש"ך, ועכ"ז עי' קבד שכ' ג"כ בזה גבי לא הזכיר דר"ח עי"ש. אינרא דבספרי מלא הרועים ע' ש"ך כתבתי שזה לדעת הר"ר יהודה שהשלמו התוס' ר"פ ת"ה בטעה ולא הזכיר של ר"ח במנחה, אך לדעת חכמי פרובינצא דכיון דלא הזכיר דר"ח הוה כלא התפלל כלל הדק"ל מה בגא בשומעו מעין ז' לגאת בהן י"ח ז' שלימות, ובפרט לדעת רב נטרונאי שכ' אפי' לא התפלל כלל ק' טפי אין יוצא בברכה מעין ז'. והטור הקשה שם עוד על רב נטרונאי דהא לא ק"ל כר"ג בשאר יומות השנה, אך הא ל"ק דמרן הביא סוף ר"ה דעת פוסקים דהלכה כר"ג א"ק דהיאך יוצא בברכת מעין ז' מה שצריך להתפלל ז' שלימות. ול"ל מ"ש הב"י כיון דתפלת ערבית רשות הקילו.
(מל"ה)

חדושי אגשי שם. אות ב. פי' ומיירי כו' כגון שהגיע זמן מנחה שדינו כו'. טעה טעות גדול, דמה ענין דינו להקדים הכא דהכא שלא התפלל מוסף עד הלילה פשיטא דבבר התפלל מנחה, ונאמת לאפי' שכח להתפלל גם מנחה אי היה יכול להשלים שניהם כיון דשניהם זמנן עד הערב א"כ לא עבר עדיין זמן ב' תפלות.
(מל"ה)

שלטי הגבורים. אות א. גם הלכה כו' ופליגי בה תנאי כו'. בירושלמי פרק תפלת השחר ע"ש.
(בנא"ד)

סימן צב. כדי שלא יקרא פושע גם עליה. כ"ה לשון רש"י (כח.) אך קשה דלפ"ז בשם ומתלה שעדיין אינו פושע על מוסף וקודם מוסף דאם יקדים מנחה יעבור זמן ונקרא פושע על מוסף. וגם ק' האיך מלינו שנקרא פושע באיחור מנחה, ואדרבה עיקר זמנה היא ט' ומתלה, עי' במג"א סי' רפו וצ"ע.
(מל"ה)

דאם יש שהות להתפלל שתיהן מוספין קודם. תמיהא דבירושלמי מסיק דאפי' ביש שהות מנחה קודם. ונאמת בתירוצי הקשיתי על הירושלמי דאדרבה בש שהות מתחבר טפי דמנחה קודם, דלענין להקדים תדיר קודם, אבל לדחות שאינו תדיר כ' התוס' פ' במה מדליקין דאינו דוחה היכא דאינו תדיר היא פרסומי ניסא, חזינן דלהקדים מתחבר טפי מלדחות, ועי"ש מ"ש לישב בזה, עי' שם בע' תדיר אות ז.
(מל"ה)

דאם התפללו בצבור כבר בעונתן אין מפסיקין. דברים סתומין. ואפשר דמוסי הן דב' תפלות כיו שצריך ללכת לעבודה גדולה כמ"ש הרא"ש, ולכך קאמר דאם התפללו מוסף ולא מנחה והתחילו לאכול אין מפסיקין וס"ל דבהגיע זמן מנחה קטנה מפסיקי, עי' בפי' רבי. ודוחק לפרש דברי דאז התפללו בצבור כבר היינו שהתחילו להתפלל אין מפסיקין בתחנת תפלתם, חדא ליתא דכבר לא משמע הכין. ועוד פשיטא דאין מפסיק בתחנת התפילה.
(מל"ה)

סימן צג. ולית הלכתא. אבל שכח ברכה שלמה מחזירין. ועי' מ"ש מרן סוף ד"ה ומבואר מדבריו דהא דיוצאין בשמיעה מש"ן משום דהלכה כר"ג אף בשאר יומות השנה, אבל לדעת הרי"ף דאין הלכה כר"ג אין יוצאין בשמיעה מש"ן. וקשה היכי קאמר דברכה שלמה מחזירין, דממנ"פ אי הלכה כרבנן אפי' שכח דר"ח מחזירין כמ"ש מרן להדיא שם, ולר"ג אפילו ברכה שלמה אין מחזירין. וי"ל דס"ל כר"ג ואעפ"כ ברכה שלמה מחזירין דבעיר אינו מוציא הש"ן אפי' בשמיעה. ועי' בסוף ר"ה שם דס"ל לאמרן כפי' הרי"ף דאף בעיר מוציא כששומעין התפלה וכאן ס"ל כפי' בתרא דתוס' סוף ר"ה וכסתימת דבריהם בפ' ת"ה, ועי"ש דס"ל דאף בעיר מוציא כששומעין כדעת הרי"ף, רק דכ"ז לר"ג, אבל לרבנן אינו יוצא כ"א בשמיעה וכבר התפלל, ועמ"ש בגליון תר"י (דף כ.), אך סתימת לשונו לעיל ואע"ג דהתם משמע דאף אע"ג אינו פוטר בעיר אפילו בש

שיהיה ג"כ פורס, וז"ש אחר כך הומיל ותגא כוותיה דר"י לעיל, וז"ש אח"כ אפילו לדברי ר"ח דמחמיר כו' אבל בסניף לי' מודה. (מל"ה)

אי נמי אפילו לדברי ר"ח [ר' יוחנן דמחמיר] בזימון. (מהר"ם טיקטין)

סימן קעג. מצירוף שנים דגן ואחד כו'. ונאלפסי של פנים מבואר להדיא דבשלשה לא מצטרף עד שיאכל כזית דגן. (מל"ה)

אלמא דמחמיר יותר מבג' [וכן פסק האשר"י וכן פסק רבינו מאיר וכן בסמ"ג]. (מהר"ם טיקטין)

סימן קעד. שיאכל כזית דגן אומר ר"ת [וכן רש"י] וכ"כ המיי' [בשבת] מתחיל בגחמה שאומר נחמינו. (מהר"ם טיקטין)

סימן קעו. שיקדיש כו'. ובאוהל מועד כו'. זהו כר"ש, עי' רש"י ומש"ש בגליון ונראה דחסר כאן הר גריזים. (מל"ה)

אבל הכא סיום הברכה היא עקירת הרגלים [וכ"כ המיי' וכן פסק הרא"ש] דאי בעי אכיל. (מהר"ם טיקטין)

סימן קעז. כדדרש ר' יהודה ושבעת זה שתיה ושביעה. ט"ס וא"ל אכילה שיש בה שביעה. (מל"ה)

כדפסיק רבא הלכתא כו'. לעיל (מח:) א' ר"ח בר יהודה משמיה דרבא הלכתא כו' להוציא אחריס עד שיאכל כזית דגן. (מל"ה)

סימן קעט. נברך לאלהינו. כ"כ כל הפוסקים וכן קי"ל מי' קנב סעיף א, אבל מהרמב"ם פ"ה מברכות ה"ד נראה דאומר נברך לאלהינו בלמ"ד, ועי' בלח"מ שם. ומהתימא שהב"י ואחרונים לא זכרוהו. ובמרדכי כאן ט"ס וא"ל נברך אלהינו גרסינן ולא גרסינן לאלהינו כמו שהוא בתוס' (מנו) ובכל הפוסקים. (מעשה אלפס)

סימן קפ. וכן משמע פי' ר' אבא. ט"ס וא"ל וכן משמע בירושלמי. (מל"ה)

סימן קפה. חדושי אנשי שם. אות א. ד"ה ק"ק הרי ברכת המזון דאורייתא כו'. ולא ידענא מאי קושיא, דילמא אה"נ קאמר חוץ מברכת הלחם לפי שהיא מה"ת, ומ"ש באגודה אף בהמוציא י"ל דס"ל לפניו ג"כ דאורייתא או מקרא או מק"ו כדאיתא בש"ס ואנן לא קיי"ל הכין. (מל"ה)

סימן קצא. ופי' רב יהודאי גאון ז"ל שאין מברכין [עליהם] שלא נתקנו. (מהר"ם טיקטין)

ועוד כתוב שאו ידיכם כו'. ולא שייך כאן שאו בנים אחרונים שצריך להשפיל ידיו למטה. (מל"ה)

סימן קצב. נטילה כו' ואם הוא שבור למעלה כו'. עי' סי' קלא לקמן. (מל"ה)

סימן קצה. ולענין נחיות כו' וגם על זה כו'. עי' לקמן ס' רל שלא כ"כ. (מל"ה)

סימן קצז. ולא בגופא המכיות כו'. עי' בסמוך מגופא תמית שתקנה, עי' בברטנורא שם בתס' ידיס פ"א משנה ב' ועי' תוס' חולין כז ד"ה מגופא. (מל"ה)

סימן קצח. מגופא תמית שתיקנה נוטלים מהם לידים פי' תיקנה [לא] שתקק בה בית קיבול ותיקנה [אלא] שתיקן לה בית מושב. (מהר"ם טיקטין)

פי' תקנה כו'. ר"ל דרש"י פי' שתקנה ותקק בו בית קיבול, ועי' בתר"י שמקשה ע"ז ומפרש כפי' ר"ת וכן הוא בתוס' חולין קז. (מל"ה)

סימן קצט. ונריך שיבואו על ידיו מכח בן אדם השופך עליהם [זו היא מסקנת התוס' בפ' כ"ה בר' יוסי] או הוא בעצמו ישפוך עליהן. (מהר"ם טיקטין)

אן מניח החבית כו'. זהו אליבא דת"ק דר"י דלא נעי כח גברא ואנן קי"ל כר"י כמ"ש בסמוך. (מל"ה)

סימן ר. איכא כח גברא. עי' תוס' חולין (קז.) ד"ה דלא ע"כ דאיכא כח מגא בש"ס כח גברא ל"ד כח גברא אלא כח מגא. (מל"ה)

סימן רא. ובלבד שידעו [לשון המשנה ובלבד שירפו בו'] שיבוא בהם המים. (מהר"ם טיקטין)

סימן רב. דתנן המים רפ"ב דידים [בטל ידו אחת בשטיפה אחת ידו טהורה. בטל שתי ידיו כו'] בטל שתי ידיו בשטיפה אחת ר"מ מטמא. (מהר"ם טיקטין)

ועתה מפרש כו' ואם בטל ידו אחת בשטיפה כו' פ"ב דידים משנה ג, ועי"ש בפי' הר"ע מברטנורא. (מל"ה)

סימן רג. וקידוש ידים ורגלים [עד מקום חיבור היד והזרוע ורגל] עד האליה. שקורין קוד"ל בלע"ז. (מהר"ם טיקטין)

סימן רד. יכול להיות שמועיל כו'. עי' תר"י בפרקין הטעם דהכא ל"ש היסח הדעת עי"ש. (מל"ה)

אבל אם טנפן (אין) [לא דאי מועיל התנאי הא דאמר רב הנוטל ידיו ולא יקדש היינו משום שיש מים בגדו ובהא לא קאמר רב דמועיל כתנאי] כי אם היכא שאין מים בעיר. (מהר"ם טיקטין)

סימן רה. ואמרי' בירו' כו'. וכ"ה בש"ס דילן, ועי' תוס' ועי' רש"ל מש"ש. (מל"ה)

סימן ריד. אין נריך לברך. [וכ"כ במרדכי סוף תפ' סוכה]. (מהר"ם טיקטין)

סימן רטו. כד שמע קל כו' ובירור' מתני' כשבאו כו'. על הרומות קאי וכ"ה בתוס' וכ"ה בירושלמי. (מל"ה)

יאמר ברוך עושה כו' ולא כחו מלא עולם. והפוסקים השמיטוהו דס"ל בנתא אין מברך כלל, ורמיה לדבריהם דא"כ הו"ל למחשבה בפיפא בין הריס וגבעות. (מל"ה)

סימן רטז. לאית ליה אדעא כו' עד דינו בברכת כו'. דבתוך המזון כ"א מברך לעצמו דלא כדעת המולקים. ועי' ברא"ש ורבינו הביאו ג"כ בסמוך. (מל"ה)

וכן משמע בירושלמי דפרקין כו'. וכ"ה בש"ס דילן. (מל"ה)

מברך הטוב והמטיב האלפסי כו'. אולי הוא בתשו' הרי"ף וכעת אינו ת"י. (מל"ה)

סימן ריז. בס' הפרדס כו' כדשמעא בירושלמי כו'. ותסר ול"ל פ"א דברכות הלכה ה'. (מל"ה)

דקאמר הרי נברך כו'. הנה מל' הירושלמי מבואר דברוך הרי נברך ר"ל שברכת הזן שמוכה לנבדך ולמה פותחת ברכת הזן בברוך ומשני שיוא אם היו שנים אוכלין אין אומרין נברך, הרי מבואר דבשנים אין ברכת הזן שמוכה לשום דבר והדר פריך הרי הזן שהיא קדמה ולמה חותמת כך פי' שם בפ"מ, ולא ידעתי מאי דאיה מהרי הזן ולא מייתי רבינו הך דהרי הזן לאין דאיה כלל מזה. (מל"ה)

אלא מברך בא"י אמ"ה הזן את העולם כולו [בטובו] בחסד וברחמים. (מהר"ם טיקטין)

האומר [שהנאלת ארץ ממדה טובה]. ועל שנתת להם מזון [ג"כ] לא נכון לומר כן. (מהר"ם טיקטין)

דומה כמו שחותם ברכת כו'. לפי הנוסחא שלו שחותם בפסוק פותח את ידך וה"ה כאן נריך לחתום במקרא דומה לעניו ואכלת ושבעת. (מל"ה)

תוספתא

פרק ד א. מעל עד שיתירו לו כל המצות כו'. י"ל דר"ל כל ימי חייו דכיון שמת נעשה חפצי מכל המצות. כ"כ לי אאמ"ו. ל"ע דאז הא לא יכול ליהנות ול"נ דר"ל עד שיהי' אונן דפטור מכל המצות. (מהרש"ם)

פרק ה ה. ארבע דברים שבין ב"ש וב"ה כו' וחשיב טובא. וג"פ דתינא ארבע שייכא לדין דלמעלה, הרי אלו מברכין בתקון ארבע, ותדע דדבריס ל"ז והלל ארבעה. שוב ראיתי להרי"ף פ"ב דמכילתין שהעתיקה כאשר הגהתי. (רש"ש)

ספר כל המקראות שבתלמוד בבלי

בו נלקטו כל הפסוקים מתורה נביאים וכתובים
הנזכרים במסכת זו בגמרא רש"י ותוספות
עם פירוש קצר

נתחבר על ידי כ"ק
הגה"צ **מרדכי דוד רובין אדמו"ר מסאסרעגן** שליט"א
בסיוע בנו הגה"צ יהושע רובין שליט"א אב"ד באבוב

©
כל הזכויות שמורות למחבר

בראשית

א ה וַיִּקְרָא אֱלֹהִים| לָאוֹר יוֹם וְלַחֹשֶׁךְ קָרָא לָיְלָה
וַיְהִי־עֶרֶב וַיְהִי־בֹקֶר יוֹם אֶחָד:
יב וַתּוֹצֵא הָאָרֶץ דֶּשֶׁא עֵשֶׂב מַזְרִיעַ זָרַע לְמִינֵהוּ
וְעֵץ עֹשֶׂה־פְרִי אֲשֶׁר זַרְעוֹ־בוֹ לְמִינֵהוּ וַיַּרְא
אֱלֹהִים כִּי־טוֹב:
כז וַיִּבְרָא אֱלֹהִים| אֶת־הָאָדָם בְּצַלְמוֹ בְּצֶלֶם
אֱלֹהִים בָּרָא אֹתוֹ זָכָר וּנְקֵבָה בָּרָא אֹתָם:
ב ז וַיִּיצֶר יְיָ אֱלֹהִים אֶת־הָאָדָם עָפָר מִן־הָאֲדָמָה
וַיִּפַּח בְּאַפָּיו נִשְׁמַת חַיִּים וַיְהִי הָאָדָם לְנֶפֶשׁ
חַיָּה:
י וְנָהָר יֹצֵא מֵעֵדֶן לְהַשְׁקוֹת אֶת־הַגָּן וּמִשָּׁם יִפָּרֵד
וְהָיָה לְאַרְבָּעָה רָאשִׁים:
יד וְשֵׁם הַנָּהָר הַשְּׁלִישִׁי חִדֶּקֶל הוּא הַהֹלֵךְ קִדְמַת
אַשּׁוּר וְהַנָּהָר הָרְבִיעִי הוּא פְּרָת:
יט וַיִּצֶר יְיָ אֱלֹהִים מִן־הָאֲדָמָה כָּל־חַיַּת הַשָּׂדֶה
וְאֵת כָּל־עוֹף הַשָּׁמַיִם וַיָּבֵא אֶל־הָאָדָם לִרְאוֹת
מַה־יִּקְרָא־לוֹ וְכֹל אֲשֶׁר יִקְרָא־לוֹ הָאָדָם נֶפֶשׁ
חַיָּה הוּא שְׁמוֹ:
כא וַיַּפֵּל יְיָ אֱלֹהִים| תַּרְדֵּמָה עַל־הָאָדָם וַיִּישָׁן
וַיִּקַּח אַחַת מִצַּלְעֹתָיו וַיִּסְגֹּר בָּשָׂר תַּחְתֶּנָּה:
כב וַיִּבֶן יְיָ אֱלֹהִים| אֶת־הַצֵּלָע אֲשֶׁר־לָקַח
מִן־הָאָדָם לְאִשָּׁה וַיְבִאֶהָ אֶל־הָאָדָם:
ג ז וַתִּפָּקַחְנָה עֵינֵי שְׁנֵיהֶם וַיֵּדְעוּ כִּי עֵירֻמִּם הֵם
וַיִּתְפְּרוּ עֲלֵה תְאֵנָה וַיַּעֲשׂוּ לָהֶם חֲגֹרֹת:
יט בְּזֵעַת אַפֶּיךָ תֹּאכַל לֶחֶם עַד שׁוּבְךָ אֶל־הָאֲדָמָה
כִּי מִמֶּנָּה לֻקָּחְתָּ כִּי־עָפָר אַתָּה וְאֶל־עָפָר תָּשׁוּב:
ד ז הֲלוֹא אִם־תֵּיטִיב שְׂאֵת וְאִם לֹא תֵיטִיב לַפֶּתַח
חַטָּאת רֹבֵץ וְאֵלֶיךָ תְּשׁוּקָתוֹ וְאַתָּה תִּמְשָׁל־בּוֹ:
ה ב זָכָר וּנְקֵבָה בָּרָאם וַיְבָרֶךְ אֹתָם וַיִּקְרָא אֶת־שְׁמָם
אָדָם בְּיוֹם הִבָּרְאָם:

ז כג וַיִּמַּח אֶת־כָּל־הַיְקוּם| אֲשֶׁר| עַל־פְּנֵי הָאֲדָמָה
מֵאָדָם עַד־בְּהֵמָה עַד־רֶמֶשׂ וְעַד־עוֹף הַשָּׁמַיִם
וַיִּמָּחוּ מִן־הָאָרֶץ וַיִּשָּׁאֶר אַךְ־נֹחַ וַאֲשֶׁר אִתּוֹ
בַּתֵּבָה:
ט ו שֹׁפֵךְ דַּם הָאָדָם בָּאָדָם דָּמוֹ יִשָּׁפֵךְ כִּי בְּצֶלֶם
אֱלֹהִים עָשָׂה אֶת־הָאָדָם:
כא וַיִּשְׁתְּ מִן־הַיַּיִן וַיִּשְׁכָּר וַיִּתְגַּל בְּתוֹךְ אָהֳלֹה:
כג וַיִּקַּח שֵׁם וָיֶפֶת אֶת־הַשִּׂמְלָה וַיָּשִׂימוּ עַל־שְׁכֶם
שְׁנֵיהֶם וַיֵּלְכוּ אֲחֹרַנִּית וַיְכַסּוּ אֵת עֶרְוַת אֲבִיהֶם
וּפְנֵיהֶם אֲחֹרַנִּית וְעֶרְוַת אֲבִיהֶם לֹא רָאוּ:
כו וַיֹּאמֶר בָּרוּךְ יְיָ אֱלֹהֵי שֵׁם וִיהִי כְנַעַן עֶבֶד
לָמוֹ:
יב ג וַאֲבָרְכָה מְבָרְכֶיךָ וּמְקַלֶּלְךָ אָאֹר וְנִבְרְכוּ בְךָ כֹּל
מִשְׁפְּחֹת הָאֲדָמָה:
טו א אַחַר| הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה הָיָה דְבַר־יְיָ אֶל־
אַבְרָם בַּמַּחֲזֶה לֵאמֹר אַל־תִּירָא אַבְרָם אָנֹכִי
מָגֵן לָךְ שְׂכָרְךָ הַרְבֵּה מְאֹד:
ב וַיֹּאמֶר אַבְרָם אֲדֹנָי יֱהוִה מַה־תִּתֶּן־לִי וְאָנֹכִי
הוֹלֵךְ עֲרִירִי וּבֶן־מֶשֶׁק בֵּיתִי הוּא דַּמֶּשֶׂק
אֱלִיעֶזֶר:
ה וַיּוֹצֵא אֹתוֹ הַחוּצָה וַיֹּאמֶר הַבֶּט־נָא הַשָּׁמַיְמָה
וְסְפֹר הַכּוֹכָבִים אִם־תּוּכַל לִסְפֹּר אֹתָם וַיֹּאמֶר
לוֹ כֹּה יִהְיֶה זַרְעֶךָ:
ו וְהֶאֱמִן בַּיְיָ וַיַּחְשְׁבֶהָ לוֹ צְדָקָה:
ח וַיֹּאמַר אֲדֹנָי יֱהוִה בַּמָּה אֵדַע כִּי אִירָשֶׁנָּה:
יב וַיְהִי הַשֶּׁמֶשׁ לָבוֹא וְתַרְדֵּמָה נָפְלָה עַל־אַבְרָם
וְהִנֵּה אֵימָה חֲשֵׁכָה גְדֹלָה נֹפֶלֶת עָלָיו:
יג וַיֹּאמֶר לְאַבְרָם יָדֹעַ תֵּדַע כִּי־גֵר| יִהְיֶה זַרְעֲךָ
בְּאֶרֶץ לֹא לָהֶם וַעֲבָדוּם וְעִנּוּ אֹתָם אַרְבַּע
מֵאוֹת שָׁנָה:

יד וְגַם אֶת־הַגּוֹי אֲשֶׁר יַעֲבֹדוּ דָּן אָנֹכִי וְאַחֲרֵי־כֵן
יֵצְאוּ בִּרְכֻשׁ גָּדוֹל:
טו וְאַתָּה תָּבוֹא אֶל־אֲבֹתֶיךָ בְּשָׁלוֹם תִּקָּבֵר בְּשֵׂיבָה
טוֹבָה:
יז ה וְלֹא־יִקָּרֵא עוֹד אֶת־שִׁמְךָ אַבְרָם וְהָיָה שִׁמְךָ
אַבְרָהָם כִּי אַב־הֲמוֹן גּוֹיִם נְתַתִּיךָ:
ח וְנָתַתִּי לְךָ וּלְזַרְעֲךָ אַחֲרֶיךָ אֶת| אֶרֶץ מְגֻרֶיךָ אֶת
כָּל־אֶרֶץ כְּנַעַן לַאֲחֻזַּת עוֹלָם וְהָיִיתִי לָהֶם
לֵאלֹהִים:
טו וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים אֶל־אַבְרָהָם שָׂרַי אִשְׁתְּךָ לֹא־
תִקְרָא אֶת־שְׁמָהּ שָׂרָי כִּי שָׂרָה שְׁמָהּ:
יח א וַיֵּרָא אֵלָיו יְיָ בְּאֵלֹנֵי מַמְרֵא וְהוּא יֹשֵׁב
פֶּתַח־הָאֹהֶל כְּחֹם הַיּוֹם:
יט כג הַשֶּׁמֶשׁ יָצָא עַל־הָאָרֶץ וְלוֹט בָּא צֹעַרָה:
כו וַתַּבֵּט אִשְׁתּוֹ מֵאַחֲרָיו וַתְּהִי נְצִיב מֶלַח:
כז וַיַּשְׁכֵּם אַבְרָהָם בַּבֹּקֶר אֶל־הַמָּקוֹם אֲשֶׁר־עָמַד
שָׁם אֶת־פְּנֵי יְיָ:
כח וַיַּשְׁקֵף עַל־פְּנֵי סְדֹם וַעֲמֹרָה וְעַל כָּל־פְּנֵי אֶרֶץ
הַכִּכָּר וַיַּרְא וְהִנֵּה עָלָה קִיטֹר הָאָרֶץ כְּקִיטֹר
הַכִּבְשָׁן:
כט וַיְהִי בְּשַׁחֵת אֱלֹהִים אֶת־עָרֵי הַכִּכָּר וַיִּזְכֹּר
אֱלֹהִים אֶת־אַבְרָהָם וַיְשַׁלַּח אֶת־לוֹט מִתּוֹךְ
הַהֲפֵכָה בְּהַפֵּךְ אֶת־הֶעָרִים אֲשֶׁר־יָשַׁב בָּהֶן
לוֹט:
כא טז וַתֵּלֶךְ וַתֵּשֶׁב לָהּ מִנֶּגֶד הַרְחֹק כְּמִטְחֵוִי קֶשֶׁת כִּי
אָמְרָה אַל־אֶרְאֶה בְּמוֹת הַיָּלֶד וַתֵּשֶׁב מִנֶּגֶד
וַתִּשָּׂא אֶת־קֹלָהּ וַתֵּבְךְּ:
כב ח וַיֹּאמֶר אַבְרָהָם אֱלֹהִים יִרְאֶה־לּוֹ הַשֶּׂה לְעֹלָה
בְּנִי וַיֵּלְכוּ שְׁנֵיהֶם יַחְדָּו:

ביאור הפסוקים

בראשית

א (יב) **דשא.** הוא לשון לבישת הארץ בעשבים כשהיא מתמלאת בדשאים: **עשב.** כל שורש לעצמו נקרא עשב: **מזריע זרע.** שמגדל בו זרע לזרוע ממנו במקום אחר: **למינהו.** תרגומו לזְנוֹהִי: **ועץ עשה פרי.** אילן שמגדל בו פירות: **אשר זרעו בו.** הן גרעיני כל פרי שמהן האילן צומח כשנוטעים אותו: (כז) **בצלמו.** בדפוס העשוי לו שהכל נברא במאמר והוא נברא בידים (צלם, צורה): **בצלם אלהים.** פירש לך שאותו צלם המתוקן לו צלם דיוקן יוצרו הוא:

ב (ז) **ויפח.** ל׳ נפיחה: **לנפש חיה.** אף בהמה וחיה נקראו נפש חיה אך זו של אדם חיה שבכולן שניתוסף בו דעה ודיבור: (י,יד) מ״כ ויטע ה׳ גן במזרחו של עדן ועז״כ ונהר וגו׳ ומשם יפרד הנהר והיה לארבעה ראשים, וכתיב אח״כ שם האחד פישון וגו׳ ושם הנהר השני גיחון וגו׳: **קדמת אשור.** למזרחה של אשור: **הוא פרת.** החשוב על כולם הנזכר על שם ארץ ישראל: (יט) **וכל** וגו׳. סרסהו ופרשהו, כל נפש חיה אשר יקרא לו האדם שם הוא שמו לעולם: (כא) **תרדמה.** ל׳ שינה: **מצלעתיו.** מסטריו, מצדדיו: **ויסגר.** מקום החתך: (כב) **לאשה.** להיות אשה:

ג (ז) מ״כ שאדם וחוה אכלו מעץ הדעת: **ותפקחנה.** ותפתחנה, ולענין החכמה דיבר הכתוב: **ויתפרו.** ל׳ תפירה: (יט) מדברי ה׳ לאדם על שאכל מעץ הדעת: **בזעת אפיך.** לאחר שתטריח בו הרבה:

ד (ז) **הלוא אם תיטיב.** אם תיטיב מעשיך ע״י שתשוב בתשובה: **שאת.** אמחול לך: **לפתח חטאת רבץ.** לפתח קברך חטאתך שמור: **ואליך תשוקתו.** של היצר הרע, תמיד שוקק ומתאוה להכשילך: **ואתה תמשל בו.** אם תרצה תתגבר עליו:

ה (ב) **בראם.** ה׳, לאדם וחוה:

ז (כג) **וימח** וגו׳. ע״י המבול: **רמש.** הם שרצים שהם נמוכים ורוחשים על הארץ ונראים כאילו נגררים שאין הילוכן ניכר: **אך נח.** לבד נח:

ט (ו) **שפך דם האדם.** במזיד ויש עדים: **באדם דמו ישפך.** המיתוהו אתם למה כי בצלם וגו׳: **באדם.** ע״י בית דין: **בצלם אלהים.** עיין א כז: **עשה את האדם.** זה מקרא חסר וצ״ל עשה העושה את האדם: (כא) **וישת.** נח: **ויתגל.** נתגלה, ל׳ ויתפעל: (כג) **שם ויפת.** בני נח: (כו) **ויאמר.** נח: **כנען.** בן חם בנו:

יב (ג) מ״כ ויאמר ה׳ אל אברם וגו׳: **ונברכו בך.** אדם אומר לבנו תהא כאברהם:

טו (א) **אחר הדברים האלה.** אחר שנעשה לו הנס שהרג את אמרפל וחבריו והיה דואג ואומר שמא קבלתי שכר על כל צדקותי לכך אמר לו המקום אל תירא אברם אנכי מגן לך מן העונש שלא תענש על כל אותן נפשות שהרגת ומה שאתה דואג על קבול שכרך שכרך הרבה מאוד: **במחזה.** במראות הנבואה: (ב) **ערירי.** חסר בנים: **ובן משק ביתי.** שכל ביתי ניזון על פיו: **דמשק אליעזר.** אליעזר מדמשק: (ה) **ויוצא אתו החוצה.** הקב״ה הוציאו לאברהם מאהלו לחוץ לראות הכוכבים: (ו) **והאמן.** אברהם, ולא שאל לו אות על זאת: **ויחשבה לו צדקה.** הקב״ה חשבה לאברהם לזכות ולצדקה על האמונה שהאמין בו: (ח) מ״כ שהקב״ה הבטיחו על ירושת ארץ ישראל ועז״כ ויאמר וגו׳ (ולפמ״ש תוס׳ מתחיל מכאן פרשת ברית בין הבתרים עד פסוק טו): **במה אדע.** שאל אות: (יב) **ותרדמה.** ל׳ שינה: (יג-יד) **ויאמר.** הקב״ה: **ארבע מאות שנה.** משנולד יצחק עד שיצאו ישראל ממצרים היה ד׳ מאות שנה: **הגוי אשר יעבדו.** העם אשר ישתעבדו עם ישראל: (טו) **ואתה.** אברהם: **בשלום.** ולא תראה כל אלה:

יז (ה) מ״כ וירא ה׳ אל אברם ויאמר אליו וגו׳: **המון גוים.** הרבה עמים: (ח) **ונתתי** וגו׳. וכתיב אח״כ ואתה את בריתי (ברית מילה) תשמור: **מגריך.** ל׳ דירה:

יח (א) **אליו.** אל אברהם (ביום שלישי למילתו): **ממרא.** שם אדם:

יט (כג) **צערה.** לעיר צוער: (כו) מ״כ שהמלאך אמר ללוט שימלט מסדום כי נהפכת ושלא יביט אחריו: **ותבט.** על סדום: **אשתו.** של לוט מאחריו של לוט: **נציב.** עמוד: (כז) **בבקר.** לאחר שנהפך סדום: **אשר עמד שם.** מאתמול להתפלל שלא יהפך סדום כי חשב לבקש עליהם רחמים אחרי שלא מצא להם זכות בדין: (כח) **וישקף.** ל׳ ראיה, ותרגומו וְאִסְתְּכִי: **קיטר.** תימור של עשן: **כבשן.** חפירה ששורפין בה אבנים לסיד: (כט) **את לוט.** שהיה בן אחיו:

כא (טז) **ותלך.** הגר אם ישמעאל: **מנגד.** מרחוק: **כמטחוי קשת.** כשתי יריית חצים: **הילד.** ישמעאל בנה שחלה ונטה למות:

כב (ח) מ״כ שאברהם ויצחק הלכו להעקדה ויאמר יצחק אל אברהם איה השה לעולה: **יראה לו השה.** יראה ויבחר לו השה ואם אין שה יהיה לעולה בני: (יד) **המקום ההוא.** הר המוריה (ששם נעקד יצחק): **ה׳ יראה.** ה׳ יבחר ויראה לו את המקום הזה להשרות בו שכינתו ולהקריב כאן קרבנות: **אשר יאמר היום.** שיאמרו לימי הדורות עליו בהר זה יראה הקב״ה לעמו: **היום.** כל הדורות הבאים הקוראים את המקרא הזה אומרים כן על היום שעומדים בו: (טז) מ״כ ויקרא מלאך ה׳ שנית אל אברהם: **כי יען** וגו׳. כי ברך אברכך

יד וַיִּקְרָא אַבְרָהָם שֵׁם־הַמָּקוֹם הַהוּא יְיֶ| יִרְאֶה
אֲשֶׁר יֵאָמֵר הַיּוֹם בְּהַר יְיֶ יֵרָאֶה:
טז וַיֹּאמֶר בִּי נִשְׁבַּעְתִּי נְאֻם־יְיֶ כִּי יַעַן אֲשֶׁר
עָשִׂיתָ אֶת־הַדָּבָר הַזֶּה וְלֹא חָשַׂכְתָּ אֶת־בִּנְךָ
אֶת־יְחִידֶךָ:
כג ג וַיָּקָם אַבְרָהָם מֵעַל פְּנֵי מֵתוֹ וַיְדַבֵּר אֶל־בְּנֵי־חֵת
לֵאמֹר:
ד גֵּר־וְתוֹשָׁב אָנֹכִי עִמָּכֶם תְּנוּ לִי אֲחֻזַּת־קֶבֶר
עִמָּכֶם וְאֶקְבְּרָה מֵתִי מִלְּפָנָי:
כד י וַיִּקַּח הָעֶבֶד עֲשָׂרָה גְמַלִּים מִגְּמַלֵּי אֲדֹנָיו וַיֵּלֶךְ
וְכָל־טוּב אֲדֹנָיו בְּיָדוֹ וַיָּקָם וַיֵּלֶךְ אֶל־אֲרַם נַהֲרַיִם
אֶל־עִיר נָחוֹר:
סא וַתָּקָם רִבְקָה וְנַעֲרֹתֶיהָ וַתִּרְכַּבְנָה עַל־הַגְּמַלִּים
וַתֵּלַכְנָה אַחֲרֵי הָאִישׁ וַיִּקַּח הָעֶבֶד אֶת־רִבְקָה
וַיֵּלֶךְ:
סג וַיֵּצֵא יִצְחָק לָשׂוּחַ בַּשָּׂדֶה לִפְנוֹת עֶרֶב וַיִּשָּׂא
עֵינָיו וַיַּרְא וְהִנֵּה גְמַלִּים בָּאִים:
כה כג וַיֹּאמֶר יְיֶ לָהּ שְׁנֵי גוֹיִם בִּבְטְנֵךְ וּשְׁנֵי
לְאֻמִּים מִמֵּעַיִךְ יִפָּרֵדוּ וּלְאֹם מִלְּאֹם יֶאֱמָץ וְרַב
יַעֲבֹד צָעִיר:
כד וַיִּמְלְאוּ יָמֶיהָ לָלֶדֶת וְהִנֵּה תוֹמִם בִּבְטְנָהּ:
לג וַיֹּאמֶר יַעֲקֹב הִשָּׁבְעָה לִּי כַּיּוֹם וַיִּשָּׁבַע לוֹ וַיִּמְכֹּר
אֶת־בְּכֹרָתוֹ לְיַעֲקֹב:
כו יט וַיַּחְפְּרוּ עַבְדֵי־יִצְחָק בַּנָּחַל וַיִּמְצְאוּ־שָׁם בְּאֵר מַיִם
חַיִּים:
כז לו וַיֹּאמֶר הֲכִי קָרָא שְׁמוֹ יַעֲקֹב וַיַּעְקְבֵנִי זֶה פַּעֲמַיִם
אֶת־בְּכֹרָתִי לָקָח וְהִנֵּה עַתָּה לָקַח בִּרְכָתִי וַיֹּאמַר
הֲלֹא־אָצַלְתָּ לִּי בְּרָכָה:
מא וַיַּשְׁבֵּם עִשָּׂו אֶת־יַעֲקֹב עַל־הַבְּרָכָה אֲשֶׁר בֵּרְכוֹ
אָבִיו וַיֹּאמֶר עֵשָׂו בְּלִבּוֹ יִקְרְבוּ יְמֵי אֵבֶל אָבִי
וְאַהַרְגָה אֶת־יַעֲקֹב אָחִי:
כח י וַיֵּצֵא יַעֲקֹב מִבְּאֵר שָׁבַע וַיֵּלֶךְ חָרָנָה:
יא וַיִּפְגַּע בַּמָּקוֹם וַיָּלֶן שָׁם כִּי־בָא הַשֶּׁמֶשׁ וַיִּקַּח
מֵאַבְנֵי הַמָּקוֹם וַיָּשֶׂם מְרַאֲשֹׁתָיו וַיִּשְׁכַּב בַּמָּקוֹם
הַהוּא:
יד וְהָיָה זַרְעֲךָ כַּעֲפַר הָאָרֶץ וּפָרַצְתָּ יָמָּה וָקֵדְמָה
וְצָפֹנָה וָנֶגְבָּה וְנִבְרְכוּ בְךָ כָּל־מִשְׁפְּחֹת הָאֲדָמָה
וּבְזַרְעֶךָ:
טו וְהִנֵּה אָנֹכִי עִמָּךְ וּשְׁמַרְתִּיךָ בְּכֹל אֲשֶׁר־תֵּלֵךְ
וַהֲשִׁבֹתִיךָ אֶל־הָאֲדָמָה הַזֹּאת כִּי לֹא אֶעֱזָבְךָ עַד
אֲשֶׁר אִם־עָשִׂיתִי אֵת אֲשֶׁר־דִּבַּרְתִּי לָךְ:
כט לה וַתַּהַר עוֹד וַתֵּלֶד בֵּן וַתֹּאמֶר הַפַּעַם אוֹדֶה
אֶת־יְיֶ עַל־כֵּן קָרְאָה שְׁמוֹ יְהוּדָה וַתַּעֲמֹד
מִלֶּדֶת:
ל כא וְאַחַר יָלְדָה בַּת וַתִּקְרָא אֶת־שְׁמָהּ דִּינָה:
כז וַיֹּאמֶר אֵלָיו לָבָן אִם־נָא מָצָאתִי חֵן בְּעֵינֶיךָ
נִחַשְׁתִּי וַיְבָרְכֵנִי יְיֶ בִּגְלָלֶךָ:
לא ד וַיִּשְׁלַח יַעֲקֹב וַיִּקְרָא לְרָחֵל וּלְלֵאָה הַשָּׂדֶה
אֶל־צֹאנוֹ:
מב לוּלֵי אֱלֹהֵי אָבִי אֱלֹהֵי אַבְרָהָם וּפַחַד יִצְחָק הָיָה
לִי כִּי עַתָּה רֵיקָם שִׁלַּחְתָּנִי אֶת־עָנְיִי וְאֶת־יְגִיעַ
כַּפַּי רָאָה אֱלֹהִים וַיּוֹכַח אָמֶשׁ:
לב ג וַיֹּאמֶר יַעֲקֹב כַּאֲשֶׁר רָאָם מַחֲנֵה אֱלֹהִים זֶה
וַיִּקְרָא שֵׁם־הַמָּקוֹם הַהוּא מַחֲנָיִם:
ח וַיִּירָא יַעֲקֹב מְאֹד וַיֵּצֶר לוֹ וַיַּחַץ אֶת־הָעָם
אֲשֶׁר־אִתּוֹ וְאֶת־הַצֹּאן וְאֶת־הַבָּקָר וְהַגְּמַלִּים
לִשְׁנֵי מַחֲנוֹת:
לה י וַיֹּאמֶר־לוֹ אֱלֹהִים שִׁמְךָ יַעֲקֹב לֹא־יִקָּרֵא שִׁמְךָ
עוֹד יַעֲקֹב כִּי אִם־יִשְׂרָאֵל יִהְיֶה שְׁמֶךָ וַיִּקְרָא
אֶת־שְׁמוֹ יִשְׂרָאֵל:
לז ב אֵלֶּה| תֹּלְדוֹת יַעֲקֹב יוֹסֵף בֶּן־שְׁבַע־עֶשְׂרֵה שָׁנָה
הָיָה רֹעֶה אֶת־אֶחָיו בַּצֹּאן וְהוּא נַעַר אֶת־בְּנֵי
בִלְהָה וְאֶת־בְּנֵי זִלְפָּה נְשֵׁי אָבִיו וַיָּבֵא יוֹסֵף
אֶת־דִּבָּתָם רָעָה אֶל־אֲבִיהֶם:
ט וַיַּחֲלֹם עוֹד חֲלוֹם אַחֵר וַיְסַפֵּר אֹתוֹ לְאֶחָיו
וַיֹּאמֶר הִנֵּה חָלַמְתִּי חֲלוֹם עוֹד וְהִנֵּה הַשֶּׁמֶשׁ
וְהַיָּרֵחַ וְאַחַד עָשָׂר כּוֹכָבִים מִשְׁתַּחֲוִים לִי:
י וַיְסַפֵּר אֶל־אָבִיו וְאֶל־אֶחָיו וַיִּגְעַר־בּוֹ אָבִיו
וַיֹּאמֶר לוֹ מָה הַחֲלוֹם הַזֶּה אֲשֶׁר חָלָמְתָּ הֲבוֹא
נָבוֹא אֲנִי וְאִמְּךָ וְאַחֶיךָ לְהִשְׁתַּחֲוֹת לְךָ אָרְצָה:
יא וַיְקַנְאוּ־בוֹ אֶחָיו וְאָבִיו שָׁמַר אֶת־הַדָּבָר:
כא וַיִּשְׁמַע רְאוּבֵן וַיַּצִּלֵהוּ מִיָּדָם וַיֹּאמֶר לֹא נַכֶּנּוּ
נָפֶשׁ:
לח כה הוּא מוּצֵאת וְהִיא שָׁלְחָה אֶל־חָמִיהָ לֵאמֹר
לְאִישׁ אֲשֶׁר־אֵלֶּה לּוֹ אָנֹכִי הָרָה וַתֹּאמֶר הַכֶּר־
נָא לְמִי הַחֹתָמֶת וְהַפְּתִילִים וְהַמַּטֶּה הָאֵלֶּה:
לט ה וַיְהִי מֵאָז הִפְקִיד אֹתוֹ בְּבֵיתוֹ וְעַל כָּל־אֲשֶׁר
יֶשׁ־לוֹ וַיְבָרֶךְ יְיֶ אֶת־בֵּית הַמִּצְרִי בִּגְלַל יוֹסֵף
וַיְהִי בִּרְכַּת יְיֶ בְּכָל־אֲשֶׁר יֶשׁ־לוֹ בַּבַּיִת
וּבַשָּׂדֶה:
מ י וּבַגָּפֶן שְׁלֹשָׁה שָׂרִיגִם וְהִוא כְּפֹרַחַת עָלְתָה נִצָּהּ
הִבְשִׁילוּ אַשְׁכְּלֹתֶיהָ עֲנָבִים:
טז וַיַּרְא שַׂר־הָאֹפִים כִּי טוֹב פָּתְר וַיֹּאמֶר אֶל־יוֹסֵף
אַף־אֲנִי בַּחֲלוֹמִי וְהִנֵּה שְׁלֹשָׁה סַלֵּי חֹרִי עַל־
רֹאשִׁי:
מא יב וְשָׁם אִתָּנוּ נַעַר עִבְרִי עֶבֶד לְשַׂר הַטַּבָּחִים

ביאור הפסוקים

והרבה ארבה את זרעך ככוכבי השמים וכחול אשר על שפת הים: **ולא חשכת.** ולא מנעת:

כג (ג) **מתו.** שרה: (ד) **גר ותושב.** גר מארץ אחרת ונתיישבתי עמכם: **אחזת קבר.** אחוזת קרקע לבית הקברות:

כד (י) **העבד.** אליעזר עבד אברהם: **נהרים.** בין שתי נהרות היא יושבת: (סא) **האיש, העבד.** אליעזר עבד אברהם: **ויקח.** לקחה מבית אביה וילך לבית יצחק להנשא לו: (סג) **לשוח.** להתפלל:

כה (כג-כד) מ"כ שרבקה היתה מעוברת ואז נאמר לה כן מה' ע"י שליח: **גוים.** עמים: **לאמים.** מלכיות: **ולאם מלאם יאמץ.** לא ישוו בגדולה כשזה קם זה נופל: **ורב.** הגדול: (לג) **ויאמר יעקב.** לעשו: **כיום.** כיום שהוא ברור כך השבע לי שאתה מוכר לי את בכורתך:

כו (יט) **וימצאו וגו'.** וכתיב אח"כ שרועי גרר רבו עם רועי יצחק על הבארות שחפרו ואחר שחפרו באר הג' שוב לא רבו:

כז (לו) מ"כ שרבקה שמעה איך שיצחק אמר לעשו שיביא לו מטעמים ויברכנו ועשתה היא מטעמים ושלחם ביד יעקב וברכו יצחק (בחשבו שהוא עשו), ועז"כ שאח"כ כשבא עשו ליצחק עם המטעמים לקבל הברכות ואמר לו יצחק שכבר בירך את יעקב ויאמר עשו לאביו וגו': **הכי.** ל' תימה שמא לכך נקרא שמו יעקב על שם סופו שהוא עתיד לעקבני: **ויעקבני.** ארבני ויש מתרגמין נתחכם לי: **אצלת.** ל' הפרשה: (מא) **וישטם.** נטר איבה: **יקרבו ימי אבל אבי.** שלא אצער את אבא:

כח (י) **וילך חרנה.** יצא ללכת לחרן: (יא) **ויפגע במקום.** פגע במקום ולא הזכיר הכתוב באיזה מקום אלא במקום הנזכר במקום אחר והוא הר המוריה: **מראשתיו.** תרגומו אִפְּדוֹהִי: (יד-טו) מדברי הקב"ה ליעקב בדרכו לחרן: **כעפר הארץ.** מרובים כעפר הארץ: **ופרצת.** וחזקת: **ונברכו בך.** אדם אומר לבנו תהא כיעקב: **ובזרעך.** אדם אומר לבנו יהא זרעך כזרעו של יעקב: **אנכי עמך.** לפי שהיה ירא מעשו ומלבן: **דברתי לך.** לצרכך ועליך:

כט (לה) **ותהר וגו'.** מ"כ שלאה אשת יעקב ילדה את ראובן שמעון ולוי:

ל (כא) **ואחר.** מ"כ שלאה ילדה את ראובן שמעון ולוי יהודה יששכר וזבולון (ובלהה ילדה את דן ונפתלי וזלפה ילדה גד ואשר): (כז) **אליו.** אל יעקב: **נחשתי.** נסיתי בנחוש שלי (בכישוף) שעל ידך באה לי ברכה:

לא (ד) פסוק זה כתיב כשהיה יעקב אצל לבן ורצה לברוח ממנו וקראם השדה להגיד להם כך: (מב) מדברי יעקב ללבן: **ויוכח.** לשון תוכחה הוא ולא לשון הוכחה: **אמש.** בלילה שעברה (כשאמר ה' ללבן בחלום שלא ירע ליעקב):

לב (ג) מ"כ ויפגעו בו (ביעקב) מלאכי אלהים (לשמרו): (ח) מ"כ שעשו בא עם ארבע מאות איש להלחם עם יעקב: **ויירא.** שמא יהרג: **ויצר לו.** שמא יהרוג הוא את אחרים:

לה (י) **לא יקרא וגו'.** לשון אדם הבא במארב ועקבה אלא לשון שר ונגיד:

לז (ב) **אלה תלדות יעקב.** אלה ישוביהם וגלגוליהם עד שבאו לכלל ישוב, סבה ראשונה יוסף וגו', עי"ז נתגלגלו וירדו למצרים: **והוא נער.** שהיה עושה מעשה נערות: **את בני בלהה.** ורגיל אצל בני בלהה: **דבתם רעה.** כל רעה שהיה רואה באחיו בני לאה היה מגיד לאביו: (ט) **ויחלם.** יוסף: **והנה וגו'.** והרמז הוא שאביו ואמו ואחיו משתחוים לו: (י) **ויספר.** יוסף לאביו ולאחיו את חלומותיו: **ויגער בו.** לפי שהיה מטיל שנאה עליו: **הבוא נבוא.** והלא אמך כבר מתה ונתכוון להוציא הדבר מלב בניו שלא יקנאוהו: (יא) **שמר את הדבר.** היה ממתין ומצפה מתי יבוא שימלוך: (כא) מ"כ שאחי יוסף רצו להרוג את יוסף ועז"כ וישמע ראובן וגו' ויאמר וגו' אלא השליכו אותו אל הבור הזה: **ויצלהו מידם.** הציל את יוסף מאחיו: **לא נכנו נפש.** מכת נפש זו היא מיתה:

לח (כה) מ"כ שתמר כלתו של יהודה היתה אלמנה ועשתה ערמה שיבוא עליה יהודה חמיה ונתעברה הימנו, וכשבא עליה יהודה נתן לה משכון (חותמת ופתילים ומטה) והוא לא ידע שהיא תמר ועז"כ שכשנודע שהיא מעוברת אמר יהודה שתשרף (כדין בת כהן שזינתה (ויקרא כא ט), ותמר בת שם בן נח היתה שהיה כהן (כמש"ל יד יח): **הוא מוצאת.** לשריפה: **החתמת.** טבעת שאתה חותם בה: **והפתילים.** שמלתך שאתה מתכסה בה:

לט (ה) **הפקיד אתו.** פוטיפר שר לפרעה מלך מצרים הפקיד את יוסף:

מ (י) חלום שר המשקים של פרעה: **שריגם.** זמורות ארוכות, ותרגומו שִׁבְשִׁין: **והוא כפרחת וגו'.** נדמה לי בחלומי כאילו היא פורחת ואחר הפרח עלתה נצה ונעשה סמדר ואח"כ הבשילו אשכלותיה ענבים: **נצה.** ענין גידול פרי: (טז) מ"כ ששר המשקים והאופים של פרעה היו בבית האסורים ביחד עם יוסף וחלמו חלום ובבוקר פתר להם יוסף חלומותיהם: **כי טוב פתר.** יוסף את החלום לשר המשקים: **סלי חרי.** סלים של נצרים קלופים עשויים חורים חורים:

מא (יב) מדברי שר המשקים לפרעה כשפרעה שאל פתרון לחלומו, וסיפר לו שחלמו הוא ושר האופים בבית הסוהר: **שר הטבחים.** שוחטי בהמות המלך: **איש כחלמו.** לפי החלום וקרוב לענינו: (יג) **השיב.** פרעה: **כני.** בסיסי ומושבי: (יד) **וישלח פרעה וגו'.** וכשפתר לו יוסף החלום עשאו פרעה משנה למלך על מצרים: **ויריצהו.** ל' ריצה: **מן הבור.** מן בית הסוהר שהוא עשוי כמין גומא: (כג) חלק מחלום פרעה: **ענמות.** הרי הן כעץ בלי לחלוח וקשות כסלע: **שדפות קדים.** חבוטות ע"י רוח מזרחית: (לב) מדברי יוסף לפרעה על פתרון חלומו: **ועל השנות.** למה נשנה החלום שני פעמים בלילה אחד: **נכון.** מזומן: (מו) **ויוסף וגו'.** ואז נעשה משנה למלך על מצרים:

וַנְסַפֵּר־לוֹ וַיִּפְתָּר־לָנוּ אֶת־חֲלֹמֹתֵינוּ אִישׁ כַּחֲלֹמוֹ פָּתָר:
יג וַיְהִי כַּאֲשֶׁר פָּתַר־לָנוּ כֵּן הָיָה אֹתִי הֵשִׁיב עַל־כַּנִּי וְאֹתוֹ תָלָה:
יד וַיִּשְׁלַח פַּרְעֹה וַיִּקְרָא אֶת־יוֹסֵף וַיְרִיצֻהוּ מִן־הַבּוֹר וַיְגַלַּח וַיְחַלֵּף שִׂמְלֹתָיו וַיָּבֹא אֶל־פַּרְעֹה:
כג וְהִנֵּה שֶׁבַע שִׁבֹּלִים צְנֻמוֹת דַּקּוֹת שְׁדֻפוֹת קָדִים צֹמְחוֹת אַחֲרֵיהֶם:
לב וְעַל הַשְּׁנוֹת הַחֲלוֹם אֶל־פַּרְעֹה פְּעָמַיִם כִּי־נָכוֹן הַדָּבָר מֵעִם הָאֱלֹהִים וּמְמַהֵר הָאֱלֹהִים לַעֲשֹׂתוֹ:
מו וְיוֹסֵף בֶּן־שְׁלֹשִׁים שָׁנָה בְּעָמְדוֹ לִפְנֵי פַרְעֹה מֶלֶךְ־מִצְרָיִם וַיֵּצֵא יוֹסֵף מִלִּפְנֵי פַרְעֹה וַיַּעֲבֹר בְּכָל־אֶרֶץ מִצְרָיִם:
מה ו כִּי־זֶה שְׁנָתַיִם הָרָעָב בְּקֶרֶב הָאָרֶץ וְעוֹד חָמֵשׁ שָׁנִים אֲשֶׁר אֵין־חָרִישׁ וְקָצִיר:
מו ב וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים | לְיִשְׂרָאֵל בְּמַרְאֹת הַלַּיְלָה וַיֹּאמֶר יַעֲקֹב | יַעֲקֹב וַיֹּאמֶר הִנֵּנִי:
ד אָנֹכִי אֵרֵד עִמְּךָ מִצְרַיְמָה וְאָנֹכִי אַעֲלְךָ גַם־עָלֹה וְיוֹסֵף יָשִׁית יָדוֹ עַל־עֵינֶיךָ:
מז ו אֶרֶץ מִצְרַיִם לְפָנֶיךָ הִוא בְּמֵיטַב הָאָרֶץ הוֹשֵׁב אֶת־אָבִיךָ וְאֶת־אַחֶיךָ יֵשְׁבוּ בְּאֶרֶץ גֹּשֶׁן וְאִם־יָדַעְתָּ וְיֶשׁ־בָּם אַנְשֵׁי־חַיִל וְשַׂמְתָּם שָׂרֵי מִקְנֶה עַל־אֲשֶׁר־לִי:
מח טז הַמַּלְאָךְ הַגֹּאֵל אֹתִי מִכָּל־רָע יְבָרֵךְ אֶת־הַנְּעָרִים וְיִקָּרֵא בָהֶם שְׁמִי וְשֵׁם אֲבֹתַי אַבְרָהָם וְיִצְחָק וְיִדְגּוּ לָרֹב בְּקֶרֶב הָאָרֶץ:
מט יא אֹסְרִי לַגֶּפֶן עִירוֹ עִירָה וְלַשֹּׂרֵקָה בְּנִי אֲתֹנוֹ כִּבֵּס בַּיַּיִן לְבֻשׁוֹ וּבְדַם־עֲנָבִים סוּתוֹ סוּתָה:
כב בֶּן פֹּרָת יוֹסֵף בֶּן פֹּרָת עֲלֵי־עָיִן בָּנוֹת צָעֲדָה עָלֵי־שׁוּר:

שמות

א ו וַיָּמָת יוֹסֵף וְכָל־אֶחָיו וְכֹל הַדּוֹר הַהוּא:
ז וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל פָּרוּ וַיִּשְׁרְצוּ וַיִּרְבּוּ וַיַּעַצְמוּ בִּמְאֹד מְאֹד וַתִּמָּלֵא הָאָרֶץ אֹתָם:
ב יִ וַיִּגְדַּל הַיֶּלֶד וַתְּבִאֵהוּ לְבַת־פַּרְעֹה וַיְהִי־לָהּ לְבֵן וַתִּקְרָא שְׁמוֹ מֹשֶׁה וַתֹּאמֶר כִּי מִן־הַמַּיִם מְשִׁיתִהוּ:
ג ה וַיֹּאמֶר אַל־תִּקְרַב הֲלֹם שַׁל־נְעָלֶיךָ מֵעַל רַגְלֶיךָ כִּי הַמָּקוֹם אֲשֶׁר אַתָּה עוֹמֵד עָלָיו אַדְמַת־קֹדֶשׁ הוּא:
ו וַיֹּאמֶר אָנֹכִי אֱלֹהֵי אָבִיךָ אֱלֹהֵי אַבְרָהָם אֱלֹהֵי יִצְחָק וֵאלֹהֵי יַעֲקֹב וַיַּסְתֵּר מֹשֶׁה פָּנָיו כִּי יָרֵא מֵהַבִּיט אֶל־הָאֱלֹהִים:
יד וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים אֶל־מֹשֶׁה אֶהְיֶה אֲשֶׁר אֶהְיֶה וַיֹּאמֶר כֹּה תֹאמַר לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל אֶהְיֶה שְׁלָחַנִי אֲלֵיכֶם:
יז וְאָמַר אַעֲלֶה אֶתְכֶם מֵעֳנִי מִצְרַיִם אֶל־אֶרֶץ הַכְּנַעֲנִי וְהַחִתִּי וְהָאֱמֹרִי וְהַפְּרִזִּי וְהַחִוִּי וְהַיְבוּסִי אֶל־אֶרֶץ זָבַת חָלָב וּדְבָשׁ:
ד יח וַיֵּלֶךְ מֹשֶׁה וַיָּשָׁב | אֶל־יֶתֶר חֹתְנוֹ וַיֹּאמֶר לוֹ אֵלְכָה־נָּא וְאָשׁוּבָה אֶל־אַחַי אֲשֶׁר־בְּמִצְרַיִם וְאֶרְאֶה הֲעוֹדָם חַיִּים וַיֹּאמֶר יִתְרוֹ לְמֹשֶׁה לֵךְ לְשָׁלוֹם:
ו ז וְלָקַחְתִּי אֶתְכֶם לִי לְעָם וְהָיִיתִי לָכֶם לֵאלֹהִים וִידַעְתֶּם כִּי אֲנִי יְיָ אֱלֹהֵיכֶם הַמּוֹצִיא אֶתְכֶם מִתַּחַת סִבְלוֹת מִצְרָיִם:
ט לא וְהִפְשַׁטְתָּה וְהִשַּׁעֲרָה נָכְרָתָה כִּי הִשְׂעָרָה אָבִיב וְהִפְשַׁטְתָּה גִּבְעֹל:
לב וְהַחִטָּה וְהַכֻּסֶּמֶת לֹא נֻכּוּ כִּי אֲפִילֹת הֵנָּה:
לג וַיֵּצֵא מֹשֶׁה מֵעִם פַּרְעֹה אֶת־הָעִיר וַיִּפְרֹשׂ כַּפָּיו אֶל־יְיָ וַיַּחְדְּלוּ הַקֹּלוֹת וְהַבָּרָד וּמָטָר לֹא־נִתַּךְ אָרְצָה:
יא ב דַּבֶּר־נָא בְּאָזְנֵי הָעָם וְיִשְׁאֲלוּ אִישׁ | מֵאֵת רֵעֵהוּ וְאִשָּׁה מֵאֵת רְעוּתָהּ כְּלֵי־כֶסֶף וּכְלֵי זָהָב:
ד וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה כֹּה אָמַר יְיָ כַּחֲצֹת הַלַּיְלָה אֲנִי יוֹצֵא בְּתוֹךְ מִצְרָיִם:
ז וּלְכֹל | בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לֹא יֶחֱרַץ־כֶּלֶב לְשֹׁנוֹ לְמֵאִישׁ וְעַד־בְּהֵמָה לְמַעַן תֵּדְעוּן אֲשֶׁר יַפְלֶה יְיָ בֵּין מִצְרַיִם וּבֵין יִשְׂרָאֵל:
יב ב הַחֹדֶשׁ הַזֶּה לָכֶם רֹאשׁ חֳדָשִׁים רִאשׁוֹן הוּא לָכֶם לְחָדְשֵׁי הַשָּׁנָה:
ח וְאָכְלוּ אֶת־הַבָּשָׂר בַּלַּיְלָה הַזֶּה צְלִי־אֵשׁ וּמַצּוֹת עַל־מְרֹרִים יֹאכְלֻהוּ:
ט אַל־תֹּאכְלוּ מִמֶּנּוּ נָא וּבָשֵׁל מְבֻשָּׁל בַּמָּיִם כִּי אִם־צְלִי־אֵשׁ רֹאשׁוֹ עַל־כְּרָעָיו וְעַל־קִרְבּוֹ:
י וְלֹא־תוֹתִירוּ מִמֶּנּוּ עַד־בֹּקֶר וְהַנֹּתָר מִמֶּנּוּ עַד־בֹּקֶר בָּאֵשׁ תִּשְׂרֹפוּ:
יא וְכָכָה תֹּאכְלוּ אֹתוֹ מָתְנֵיכֶם חֲגֻרִים נַעֲלֵיכֶם בְּרַגְלֵיכֶם וּמַקֵּלְכֶם בְּיֶדְכֶם וַאֲכַלְתֶּם אֹתוֹ בְּחִפָּזוֹן פֶּסַח הוּא לַיְיָ:
יב וְעָבַרְתִּי בְאֶרֶץ־מִצְרַיִם בַּלַּיְלָה הַזֶּה וְהִכֵּיתִי כָל־בְּכוֹר בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם מֵאָדָם וְעַד־בְּהֵמָה וּבְכָל־אֱלֹהֵי מִצְרַיִם אֶעֱשֶׂה שְׁפָטִים אֲנִי יְיָ:
יח בָּרִאשֹׁן בְּאַרְבָּעָה עָשָׂר יוֹם לַחֹדֶשׁ בָּעֶרֶב תֹּאכְלוּ מַצֹּת עַד יוֹם הָאֶחָד וְעֶשְׂרִים לַחֹדֶשׁ בָּעָרֶב:
כב וּלְקַחְתֶּם אֲגֻדַּת אֵזוֹב וּטְבַלְתֶּם בַּדָּם אֲשֶׁר־בַּסַּף וְהִנַּעְתֶּם אֶל־הַמַּשְׁקוֹף וְאֶל־שְׁתֵּי הַמְּזוּזֹת מִן־הַדָּם אֲשֶׁר בַּסַּף וְאַתֶּם לֹא תֵצְאוּ אִישׁ מִפֶּתַח־בֵּיתוֹ עַד־בֹּקֶר:
לו וַיְיָ נָתַן אֶת־חֵן הָעָם בְּעֵינֵי מִצְרַיִם וַיַּשְׁאִלוּם וַיְנַצְּלוּ אֶת־מִצְרָיִם:
יג ט וְהָיָה לְךָ לְאוֹת עַל־יָדֶךָ וּלְזִכָּרוֹן בֵּין עֵינֶיךָ לְמַעַן תִּהְיֶה תּוֹרַת יְיָ בְּפִיךָ כִּי בְיָד חֲזָקָה הוֹצִאֲךָ יְיָ מִמִּצְרָיִם:
י וְשָׁמַרְתָּ אֶת־הַחֻקָּה הַזֹּאת לְמוֹעֲדָהּ מִיָּמִים יָמִימָה:

ביאור הפסוקים

מה (ו) יוסף אמר כן לאחיו לאחר שנתוודע אליהם: **כי זה שנתים הרעב.** שנתים עברו משני הרעב: **ועוד חמש שנים.** כי כן ראה פרעה בחלומו שיהיה שבע שני רעב:

מו (ב,ד) מ"כ ויסע ישראל וכל אשר לו (למצרים) ויאמר וגו': **ואנכי אעלך.** הבטיחו להיות נקבר בארץ: **ויוסף ישית ידו על עיניך.** כמנהג החיים עם המתים:

מז (ו) מדברי פרעה אל יוסף כשבאו יעקב וכניו למצרים: **אנשי חיל.** בקיאין באומנותן לרעות צאן: **על אשר לי.** על צאן שלי:

מח (טז) מברכת יעקב ליוסף: **המלאך הגאל אתי.** מלאך הרגיל להשתלח אלי בצרתי: **יברך את הנערים.** מנשה ואפרים (כי ברכת הבנים היא ברכת האב): **וידגו.** כדגים הללו שפרים ורבים ואין עין הרע שולטת בהם:

מט (יא) מברכת יעקב ליהודה: **אסרי לגפן עירו.** נתנבא יעקב על ארץ יהודה שתהא מושכת יין כמעיין, איש יהודה (יאסור) יקשור לגפן (עיר) חמור אחד ויטענו מגפן אחת, (ומשורק) ומזמורה ארוכה אחת (בן אתון) חמור צעיר אחד: **כבס ביין.** כל זה לשון רבוי יין: **סותו.** מין בגד הוא: (כב) מברכת יעקב ליוסף: **בן פרת.** בן חן: **עלי עין.** חנו נטוי על העין הרואה אותו: **בנות צעדה עלי שור.** בנות מצרים היו (צועדות) הולכות על (שור) החומה כדי להסתכל ביפיו:

שמות

א (ז) **וישרצו.** ענין הולדה ברבוי, שהיו יולדות ששה בכרס אחד: **הארץ.** ארץ מצרים:

ב (י) מ"כ שכשנולד משה הניחו אותו בתיבה אצל שפת היאור ובת פרעה הוציאה אותו משם ונתנוהו לאמו שתיניק אותו ואח"כ כשהגדיל ותבאהו אמו וגו': **משיתהו.** הוצאתיו, ותרגומו מִן מַיָּא שֵׁחַלְתֵּהּ:

ג (ה-ו) **ויאמר.** ה' אל משה אצל הסנה: **הלם.** לכאן: **של.** שלוף והוצא: (יד) **אהיה אשר אהיה.** אהיה עמם בצרה זאת, אשר אהיה עמם בשעבוד שאר מלכיות: (יז) מדברי משה שאמר לבנ"י במצרים בשם ה': **זבת חלב ודבש.** החלב זב מן העזים והדבש מן התמרים ומן התאנים:

ו (ז) מדברי הקב"ה למשה במצרים שיאמר כן לבנ"י: **סבלות מצרים.** טורח משא מצרים:

ט (לא) **נכתה.** נשברה ע"י מכת ברד: **כי השערה אביב.** כבר ביכרה ועומדת בקשיה ונשתברו ונפלו וכן הפשתה גדלה כבר והוקשה לעמוד בגבעוליה: (לב) **לא נכו.** לא נשברו: **אפילת הנה.** מאוחרות ועדיין היו רכות ויכולות לעמוד בפני קשה: (לג) **לא נתך.** לא הגיע ואף אותן שהיו באויר לא הגיעו לארץ:

יא (ב) מ"כ ויאמר ה' אל משה: **נא.** אין נא אלא לשון בקשה: (ד) **ויאמר משה.** אל פרעה: **כחצת הלילה.** כהחלק הלילה: **אני יוצא וגו'.** ומת כל בכור בארץ מצרים: (ז) **לא יחרץ.** לא ישנן (יחדד): **יפלה.** יבדיל:

יב (ב) מ"כ ויאמר ה' אל משה ואל אהרן: **החדש הזה לכם.** חדש ניסן יהיה ראש לסדר מנין החדשים שיהא אייר קרוי שני סיון שלישי: (ח) **הבשר.** של קרבן פסח: **בלילה הזה.** ליל ט"ו ניסן: **על מרורים.** כל עשב מר נקרא מרור: (ט) **נא.** שאינו צלוי כל צרכו קרוי נא בלשון ערבי: **ועל קרבו.** צולהו כולו כאחד עם ראשו ועם כרעיו ועם קרבו: (יא) **מתניכם חגרים.** מזומנים לדרך: **בחפזון.** ל' בהלה ומהירות: **פסח הוא לה'.** הקרבן הוא קרוי פסח על שם הדילוג והפסיחה שהקב"ה מדלג בתי בני ישראל מבין בתי מצרים בעת מכת בכורות: (יב) **ובכל אלהי מצרים.** של עץ נרקבת ושל מתכת נמסת ונתכת לארץ: (יח) **בראשן.** בחדש הראשון (ניסן): (כב) **אגדת.** שלשה קלחין קרויין אגודה: **אזוב.** מין ירק שיש לו גבעולין: **בדם.** של קרבן פסח: **בסף.** בכלי: **המשקוף.** הוא העליון שהדלת שוקף (חובט) עליו כשסוגרין אותו: **המזוזות.** הם הזקופות אחת מכאן לפתח ואחת מכאן: **לא תצאו.** בלילה זו: (לו) בעת יציאת מצרים כתיב: וה' וגו'. עיי"ל יא ב: **וינצלו.** ורוקינו:

יג (ט) **והיה לך לאות.** יציאת מצרים תהיה לך לאות: **על ידך ולזכרון בין עיניך.** ר"ל שתכתוב פרשיות הללו (קדש והיה כי יביאך) ותקשרם בראש ובזרוע: (י) **החקה הזאת.** הקרבת קרבן פסח (וי"מ דקאי אמצות תפילין וימים ימימה כפשוטו בכל יום): **למועדה.** בזמנה: **מימים ימימה.** משנה לשנה:

יד כב וַיָּבֹאוּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל בְּתוֹךְ הַיָּם בַּיַּבָּשָׁה וְהַמַּיִם
לָהֶם חוֹמָה מִימִינָם וּמִשְּׂמֹאלָם:
לא וַיַּרְא יִשְׂרָאֵל אֶת־הַיָּד הַגְּדֹלָה אֲשֶׁר עָשָׂה יְיָ
בְּמִצְרַיִם וַיִּירְאוּ הָעָם אֶת־יְיָ וַיַּאֲמִינוּ בַּיְיָ
וּבְמֹשֶׁה עַבְדּוֹ:
טו טז תִּפֹּל עֲלֵיהֶם אֵימָתָה וָפַחַד בִּגְדֹל זְרֹעֲךָ יִדְּמוּ
כָּאֶבֶן עַד־יַעֲבֹר עַמְּךָ יְיָ עַד־יַעֲבֹר עַם־זוּ
קָנִיתָ:
יז תְּבִאֵמוֹ וְתִטָּעֵמוֹ בְּהַר נַחֲלָתְךָ מָכוֹן לְשִׁבְתְּךָ
פָּעַלְתָּ יְיָ מִקְדָּשׁ אֲדֹנָי כּוֹנְנוּ יָדֶיךָ:
כו וַיֹּאמֶר אִם־שָׁמוֹעַ תִּשְׁמַע לְקוֹל יְיָ אֱלֹהֶיךָ
וְהַיָּשָׁר בְּעֵינָיו תַּעֲשֶׂה וְהַאֲזַנְתָּ לְמִצְוֹתָיו וְשָׁמַרְתָּ
כָּל־חֻקָּיו כָּל־הַמַּחֲלָה אֲשֶׁר־שַׂמְתִּי בְמִצְרַיִם לֹא־
אָשִׂים עָלֶיךָ כִּי אֲנִי יְיָ רֹפְאֶךָ:
טז ח וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה בְּתֵת יְיָ לָכֶם בָּעֶרֶב בָּשָׂר לֶאֱכֹל
וְלֶחֶם בַּבֹּקֶר לִשְׂבֹּעַ בִּשְׁמֹעַ יְיָ אֶת־תְּלֻנֹּתֵיכֶם
אֲשֶׁר־אַתֶּם מַלִּינִם עָלָיו וְנַחְנוּ מָה לֹא־עָלֵינוּ
תְּלֻנֹּתֵיכֶם כִּי עַל־יְיָ:
כא וַיִּלְקְטוּ אֹתוֹ בַּבֹּקֶר בַּבֹּקֶר אִישׁ כְּפִי אָכְלוֹ וְחַם
הַשֶּׁמֶשׁ וְנָמָס:
כב וַיְהִי בַּיּוֹם הַשִּׁשִּׁי לָקְטוּ לֶחֶם מִשְׁנֶה שְׁנֵי
הָעֹמֶר לְאֶחָד וַיָּבֹאוּ כָּל־נְשִׂיאֵי הָעֵדָה וַיַּגִּידוּ
לְמֹשֶׁה:
יז יב וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה כְּבֵדִים וַיִּקְחוּ־אֶבֶן וַיָּשִׂימוּ תַחְתָּיו
וַיֵּשֶׁב עָלֶיהָ וְאַהֲרֹן וְחוּר תָּמְכוּ בְיָדָיו מִזֶּה אֶחָד
וּמִזֶּה אֶחָד וַיְהִי יָדָיו אֱמוּנָה עַד־בֹּא הַשָּׁמֶשׁ:
טז וַיֹּאמֶר כִּי־יָד עַל־כֵּס יָהּ מִלְחָמָה לַיְיָ בַּעֲמָלֵק
מִדֹּר דֹּר:
יח י וַיֹּאמֶר יִתְרוֹ בָּרוּךְ יְיָ אֲשֶׁר הִצִּיל אֶתְכֶם מִיַּד
מִצְרַיִם וּמִיַּד פַּרְעֹה אֲשֶׁר הִצִּיל אֶת־הָעָם
מִתַּחַת יַד־מִצְרָיִם:
יב וַיִּקַּח יִתְרוֹ חֹתֵן מֹשֶׁה עֹלָה וּזְבָחִים לֵאלֹהִים
וַיָּבֹא אַהֲרֹן וְכָל־זִקְנֵי יִשְׂרָאֵל לֶאֱכָל־לֶחֶם
עִם־חֹתֵן מֹשֶׁה לִפְנֵי הָאֱלֹהִים:
יט טו וַיֹּאמֶר אֶל־הָעָם הֱיוּ נְכֹנִים לִשְׁלֹשֶׁת יָמִים
אַל־תִּגְּשׁוּ אֶל־אִשָּׁה:
טז וַיְהִי בַיּוֹם הַשְּׁלִישִׁי בִּהְיֹת הַבֹּקֶר וַיְהִי קֹלֹת
וּבְרָקִים וְעָנָן כָּבֵד עַל־הָהָר וְקֹל שֹׁפָר חָזָק מְאֹד
וַיֶּחֱרַד כָּל־הָעָם אֲשֶׁר בַּמַּחֲנֶה:
יט וַיְהִי קוֹל הַשֹּׁפָר הוֹלֵךְ וְחָזֵק מְאֹד מֹשֶׁה יְדַבֵּר
וְהָאֱלֹהִים יַעֲנֶנּוּ בְקוֹל:
כ ב אָנֹכִי יְיָ אֱלֹהֶיךָ אֲשֶׁר הוֹצֵאתִיךָ מֵאֶרֶץ
מִצְרַיִם מִבֵּית עֲבָדִים:
ז לֹא תִשָּׂא אֶת־שֵׁם־יְיָ אֱלֹהֶיךָ לַשָּׁוְא כִּי לֹא
יְנַקֶּה יְיָ אֵת אֲשֶׁר־יִשָּׂא אֶת־שְׁמוֹ לַשָּׁוְא:
ח זָכוֹר אֶת־יוֹם הַשַּׁבָּת לְקַדְּשׁוֹ:
י וְיוֹם הַשְּׁבִיעִי שַׁבָּת לַיְיָ אֱלֹהֶיךָ לֹא־תַעֲשֶׂה
כָל־מְלָאכָה אַתָּה וּבִנְךָ וּבִתֶּךָ עַבְדְּךָ וַאֲמָתְךָ
וּבְהֶמְתֶּךָ וְגֵרְךָ אֲשֶׁר בִּשְׁעָרֶיךָ:
טו וְכָל־הָעָם רֹאִים אֶת־הַקּוֹלֹת וְאֶת־הַלַּפִּידִם וְאֵת
קוֹל הַשֹּׁפָר וְאֶת־הָהָר עָשֵׁן וַיַּרְא הָעָם וַיָּנֻעוּ
וַיַּעַמְדוּ מֵרָחֹק:
כא מִזְבַּח אֲדָמָה תַּעֲשֶׂה־לִּי וְזָבַחְתָּ עָלָיו אֶת־
עֹלֹתֶיךָ וְאֶת־שְׁלָמֶיךָ אֶת־צֹאנְךָ וְאֶת־בְּקָרֶךָ
בְּכָל־הַמָּקוֹם אֲשֶׁר אַזְכִּיר אֶת־שְׁמִי אָבוֹא אֵלֶיךָ
וּבֵרַכְתִּיךָ:
כא יט אִם־יָקוֹם וְהִתְהַלֵּךְ בַּחוּץ עַל־מִשְׁעַנְתּוֹ וְנִקָּה
הַמַּכֶּה רַק שִׁבְתּוֹ יִתֵּן וְרַפֹּא יְרַפֵּא:
כח וְכִי־יִגַּח שׁוֹר אֶת־אִישׁ אוֹ אֶת־אִשָּׁה וָמֵת סָקוֹל
יִסָּקֵל הַשּׁוֹר וְלֹא יֵאָכֵל אֶת־בְּשָׂרוֹ וּבַעַל הַשּׁוֹר
נָקִי:
כט וְאִם שׁוֹר נַגָּח הוּא מִתְּמֹל שִׁלְשֹׁם וְהוּעַד
בִּבְעָלָיו וְלֹא יִשְׁמְרֶנּוּ וְהֵמִית אִישׁ אוֹ אִשָּׁה
הַשּׁוֹר יִסָּקֵל וְגַם־בְּעָלָיו יוּמָת:
כב א אִם־כֹּפֶר יוּשַׁת עָלָיו וְנָתַן פִּדְיֹן נַפְשׁוֹ כְּכֹל
אֲשֶׁר־יוּשַׁת עָלָיו:
ב אוֹ־בֵן יָגֹח אוֹ־בַת יָגֹח כַּמִּשְׁפָּט הַזֶּה יֵעָשֶׂה לוֹ:
ג גַּם כִּי־יַגִּיחַ שׁוֹר אֶת־עֶבֶד אוֹ אֲמָה כֶּסֶף
שְׁלֹשִׁים שְׁקָלִים יִתֵּן לַאֲדֹנָיו וְהַשּׁוֹר יִסָּקֵל:
ד וְכִי יִפְתַּח אִישׁ בּוֹר אוֹ כִּי יַכְרֶה אִישׁ בּוֹר
וְלֹא יְכַסֶּנּוּ וְנָפַל שָׁמָּה שּׁוֹר אוֹ חֲמוֹר:
ה בַּעַל הַבּוֹר יְשַׁלֵּם רָצוּי יָשִׁיב לִבְעָלָיו וְהַמֵּת יִהְיֶה לוֹ:
ו וְכִי יִגֹּף שׁוֹר אִישׁ אֶת־שׁוֹר רֵעֵהוּ וָמֵת וּמָכְרוּ
אֶת־הַשּׁוֹר הַחַי וְחָצוּ אֶת־כַּסְפּוֹ וְגַם אֶת־הַמֵּת
יֶחֱצוּן:
ז אוֹ הוֹדַע כִּי שׁוֹר נַגָּח הוּא מִתְּמוֹל שִׁלְשׁוֹם
וְלֹא יַשְׁמִרֶנּוּ בְּעָלָיו שַׁלֵּם יְשַׁלֵּם שׁוֹר תַּחַת
הַשּׁוֹר וְהַמֵּת יִהְיֶה לוֹ:
ח אִם־גְּנֹב יִגָּנֵב מִן־הַבַּיִת אִם־טָרוֹף יִטָּרֵף הוֹבִיא
עֵדוּת הַבַּיִת הַגַّנָּב יְשַׁלֵּם כְּפֶלַיִם:
ט אִם־מָצוֹא יִמָּצֵא הַגַּנָּב יְשַׁלֵּם שְׁנָיִם לְרֵעֵהוּ:
יז כָּל־דְּבַר־פֶּשַׁע עַל־שׁוֹר עַל־חֲמוֹר עַל־שָׂה
עַל־שַׂלְמָה עַל־כָּל־אֲבֵדָה אֲשֶׁר יֹאמַר כִּי־הוּא
זֶה עַד הָאֱלֹהִים יָבֹא דְּבַר־שְׁנֵיהֶם אֲשֶׁר יַרְשִׁיעֻן
אֱלֹהִים יְשַׁלֵּם שְׁנַיִם לְרֵעֵהוּ:
יז מְכַשֵּׁפָה לֹא תְחַיֶּה:
יח כָּל־שֹׁכֵב עִם־בְּהֵמָה מוֹת יוּמָת:
כד אִם־כֶּסֶף תַּלְוֶה אֶת־עַמִּי אֶת־הֶעָנִי עִמָּךְ
לֹא־תִהְיֶה לוֹ כְּנֹשֶׁה לֹא־תָשִׂימוּן עָלָיו נֶשֶׁךְ:
כח מְלֵאָתְךָ וְדִמְעֲךָ לֹא תְאַחֵר בְּכוֹר בָּנֶיךָ תִּתֶּן־לִי:
כג ב לֹא־תִהְיֶה אַחֲרֵי־רַבִּים לְרָעֹת וְלֹא־תַעֲנֶה עַל־
רִב לִנְטֹת אַחֲרֵי רַבִּים לְהַטֹּת:
ז וְחַג הַקָּצִיר בִּכּוּרֵי מַעֲשֶׂיךָ אֲשֶׁר תִּזְרַע בַּשָّדֶה
וְחַג הָאָסִף בְּצֵאת הַשָּׁנָה בְּאָסְפְּךָ אֶת־מַעֲשֶׂיךָ
מִן־הַשָّדֶה:
יט רֵאשִׁית בִּכּוּרֵי אַדְמָתְךָ תָּבִיא בֵּית יְיָ אֱלֹהֶיךָ
לֹא־תְבַשֵּׁל גְּדִי בַּחֲלֵב אִמּוֹ:
כה וַעֲבַדְתֶּם אֵת יְיָ אֱלֹהֵיכֶם וּבֵרַךְ אֶת־לַחְמְךָ
וְאֶת־מֵימֶיךָ וַהֲסִרֹתִי מַחֲלָה מִקִּרְבֶּךָ:
כד ח וַיִּקַּח מֹשֶׁה אֶת־הַדָּם וַיִּזְרֹק עַל־הָעָם וַיֹּאמֶר
הִנֵּה דַם־הַבְּרִית אֲשֶׁר כָּרַת יְיָ עִמָּכֶם עַל
כָּל־הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה:

ביאור הפסוקים

יד (כב) מ״כ שאחר שיצאו ישראל ממצרים בקע משה את הים סוף ולכן ויבאו וגו׳: (לא) **את היד הגדלה.** את הגבורה הגדולה שעשתה ידו של הקב״ה (בעת קריעת ים סוף): **ויירא.** ל׳ מורא:

טו (טז) מ״כ שמעו עמים (הנסים של קריעת ים סוף) ירגזון: **אימתה.** על הרחוקים: **ופחד.** על הקרובים: **ידמו.** ל׳ שתיקה: **קנית.** חבבת יותר משאר אומות כחפץ הקנוי בדמים יקרים: (יז) **תבאמו ותטעמו.** תביא ותטע את ישראל: **בהר נחלתך.** זה ירושלים: **מכון לשבתך.** מקום המוכן לשבתך: **מקדש וגו׳.** אל המקדש אשר כוננו ידיך ה׳, כוננו פעלת: (כו) **ויאמר.** משה לישראל: **אם שמוע תשמע.** זו קבלה שיקבלו עליהם: **תעשה.** היא עשייה: **והאזנת.** תטה אזנים לדקדק בהם: **כל חקיו.** דברים שאינן אלא גזרת המלך בלא שום טעם: **כי אני ה׳ רפאך.** ומלמדך תורה ומצות למען תנצל מהם כרופא הזה האומר לאדם אל תאכל דברים שמחזירים אותך לידי חולי:

טז (ח) מ״כ וילונו כל עדת בנ״י על משה ועל אהרן: **מלינם עליו.** את האחרים השומעים אתכם מתלוננים: (כא) **אתו.** את המן: **וחם השמש ונמס.** הנשאר בשדה נמוח ע״י חום השמש: (כב) **לקטו לחם משנה.** שלקטו את המן שבשדה עומר לגלגולת כבכל יום וכשמדדו את לקיטתם באהליהם מצאו כפלים שני העומר לאחד: **עמר.** הוא כלי מדה שמחזיק עומר (עשירית האיפה): **ויגידו למשה.** שאלוהו מה היום מיומים:

יז (יב) מ״כ ויבא עמלק וילחם עם ישראל וכתיב והיה כאשר ירים משה ידו וגבר ישראל וגו׳: **ויקחו.** אהרן וחור: **ויהי ידיו אמונה.** ויהי ידיו של משה באמונה, פרושות השמים בתפלה נאמנה ונכונה: (טז) **ויאמר.** משה (לאחר המלחמה): **כי יד על כס יה.** ידו של הקב״ה הורמה לישבע בכסאו להיות לו מלחמה ואיבה בעמלק עולמית:

יח (י) **מיד מצרים.** אומה קשה: **ומיד פרעה.** מלך קשה: **יד מצרים.** היד שהיו מכבידים עליהם היא העבודה: (יב) **עלה.** שהיא כולה כליל: **וזבחים.** שלמים:

יט (טו) **ויאמר.** משה (קודם מתן תורה): **אל תגשו אל אשה.** כל שלשה ימים הללו, כי ביום השלישי ירד ה׳ על הר סיני: (טז) **ביום השלישי.** לפרישה: **על ההר.** הר סיני: (יט) **ויהי.** בעת מתן תורה: **משה ידבר.** כשהיה משה מדבר ומשמיע הדברות לישראל הקב״ה מסייעו לתת בו כח להיות קולו מגביר ונשמע (שהרי לא שמעו מפי הגבורה אלא אנכי ולא יהיה לך): **בקול.** על דבר הקול:

כ (ב) **מבית עבדים.** מבית פרעה שהייתם עבדים לו: (ז) **לא תשא.** לא תשבע: **לשוא.** לחנם, על של עץ עץ ועל אבן אבן: **לשוא.** לשקר, על של אבן שהוא של זהב: (טו) **ראים את הקולת.** רואין את הנשמע שאי אפשר לראות במקום אחר: **הקולת.** היוצאין מפי הגבורה (בעת מתן תורה): **לפידים.** אש גדולה: **וינעו.** אין נוע אלא לשון זיע: **ויעמדו מרחק.** היו נרתעין לאחוריהם: (כא) **מזבח אדמה.** מחובר באדמה שלא יבננו על גבי עמודים: **עליו.** אצלו: **את עלתיך וגו׳.** עולותיך ושלמיך אשר מצאנך ומבקרך: **בכל המקום אשר אזכיר את שמי.** אשר אתן לך רשות להזכיר שם המפורש שלי שם אבוא אליך וברכתיך, אשרה שכינתי עליך:

כא (יט) מ״כ וכי יריבון אנשים והכה איש את רעהו ולא יומות ונפל למשכב: **על משענתו.** על בריו וכוחו: **שבתו יתן.** ביטול מלאכתו מחמת החולי: **ורפא ירפא.** ישלם שכר הרופא: (כח) **וכי יגח שור.** תם: **ולא יאכל וגו׳.** שאסור באכילה והנאה: **ובעל השור נקי.** מעונש ולא כמו במועד שנאמר בו וגם בעליו יומת: (כט) **מתמל שלשם.** הרי שלש נגיחות והוי מועד: **והועד בבעליו.** התראה בעדים: **וגם בעליו יומת.** בידי שמים, וכתיב אח״כ שבעל השור משלם כופר פדיון נפשו ופטור ממיתה:

כב (א) **במחתרת.** כשהיה חותר את הבית (חופר מתחת לבית): **והכה.** בעל הבית את הגנב ומת: **אין לו דמים.** אין זו רציחה הרי הוא כמת מעיקרו (שהרי אם יעמוד בעל הממון נגדו יהרגנו והבא להרגך השכם להרגו): (ח) **על כל דבר פשע.** שימצא השומר חנם שקרן בשבועתו (שנשבע שהחפץ נגנב ממנו) שיעידו עדים שהוא עצמו גנבו: **אשר יאמר כי הוא זה.** שיאמר העד כי הוא זה שנשבעת עליו שנגנב ממך הרי הוא אצלך: **עד האלהים.** עד הדיינין יבוא דבר שניהם ויחקרו את העדות: **אשר ירשיעון.** אם העדים הם כשרים ירשיעוהו לשומר וישלם שנים (כפל) לבעל החפץ ואם ירשיעו את העדים שנמצאו זוממין ישלמו הם שנים לשומר: (יז) **לא תחיה.** אלא תומת בבית דין: (יח) **מות יומת.** בסקילה: (כד) **אם.** כאשר: **את עמי וגו׳.** זה משמעו כסף תלוה את עמי ולא לנכרי ולאיזה מעמי את העני ולאיזה עני לאותו שעמך (מעירך): **לא תהיה לו כנשה.** לא תתבענו בחזקה אם אתה יודע שאין לו לא תכלימהו: **כנשה.** תרגומו כְּרַשְׁיָא: **נשך.** רבית: (כח) **מלאתך.** חובה המוטלת עליך כשתתמלא תבואתך להתכשל והם בכורים: **ודמעך.** זו תרומה: **לא תאחר.** לא תשנה סדר הפרשתן לאחר את המוקדם ולהקדים את המאוחר שלא יקדים תרומה לבכורים ומעשר לתרומה: **בכור בניך תתן לי.** לפדותו בחמש סלעים מן הכהן:

כג (ב) **לא תהיה אחרי רבים לרעת.** אם ראית רשעים מטין משפט לא תאמר הואיל ורבים הם הנני נוטה אחריהם: **ולא תענה על רב.** ואם ישאלך הנדון על אותו המשפט אל תענני על הריב דבר הנוטה אחרי אותן הרבים להטות את המשפט מאמתו אלא אמור את המשפט כאשר הוא וקולר יהא תלוי בצוואר הרבים: (טז) **וחג הקציר.** הוא חג שבועות: **בכורי מעשיך.** שהוא זמן הבאת בכורים: **וחג האסף.** הוא חג הסוכות: **באספך את מעשיך.** שכל ימות החמה התבואה מתייבשת בשדות ובחג אוספים אותה אל הבית מפני הגשמים: (יט) **ראשית בכורי אדמתך.** מצות בכורים: **לא תבשל גדי.** איסור בשר בחלב:

כד (ח) **הדם.** של הקרבנות שהקריבו קודם מתן תורה: ויזרק. ענין הזאה: **הדברים האלה.** התורה: (יא) **אצילי.** ל׳ גדולים, והם נדב ואביהוא והזקנים: **לא שלח.** הקב״ה ידו בעת

יא וְאֶל־אֲצִילֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לֹא שָׁלַח יָדוֹ וַיֶּחֱזוּ
אֶת־הָאֱלֹהִים וַיֹּאכְלוּ וַיִּשְׁתּוּ:
יב וַיֹּאמֶר יְ֝הֹוָה אֶל־מֹשֶׁה עֲלֵה אֵלַי הָהָרָה וְהְיֵה־
שָׁם וְאֶתְּנָה לְךָ אֶת־לֻחֹת הָאֶבֶן וְהַתּוֹרָה
וְהַמִּצְוָה אֲשֶׁר כָּתַבְתִּי לְהוֹרֹתָם:
כו ט וְחִבַּרְתָּ אֶת־חֲמֵשׁ הַיְרִיעֹת לְבָד וְאֶת־שֵׁשׁ
הַיְרִיעֹת לְבָד וְכָפַלְתָּ אֶת־הַיְרִיעָה הַשִּׁשִּׁית
אֶל־מוּל פְּנֵי הָאֹהֶל:
כז כ וְאַתָּה תְּצַוֶּה| אֶת־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְיִקְחוּ אֵלֶיךָ שֶׁמֶן
זַיִת זָךְ כָּתִית לַמָּאוֹר לְהַעֲלֹת נֵר תָּמִיד:
ל יב כִּי תִשָּׂא אֶת־רֹאשׁ בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל לִפְקֻדֵיהֶם וְנָתְנוּ
אִישׁ כֹּפֶר נַפְשׁוֹ לַיְ֝הֹוָה בִּפְקֹד אֹתָם וְלֹא־יִהְיֶה
בָהֶם נֶגֶף בִּפְקֹד אֹתָם:
טז וְלָקַחְתָּ אֶת־כֶּסֶף הַכִּפֻּרִים מֵאֵת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל
וְנָתַתָּ אֹתוֹ עַל־עֲבֹדַת אֹהֶל מוֹעֵד וְהָיָה לְבְנֵי
יִשְׂרָאֵל לִזִּכָּרוֹן לִפְנֵי יְ֝הֹוָה לְכַפֵּר עַל־נַפְשֹׁתֵיכֶם:
לא א וַיְדַבֵּר יְ֝הֹוָה אֶל־מֹשֶׁה לֵּאמֹר:
ב רְאֵה קָרָאתִי בְשֵׁם בְּצַלְאֵל בֶּן־אוּרִי בֶן־חוּר
לְמַטֵּה יְהוּדָה:
ו וַאֲנִי הִנֵּה נָתַתִּי אִתּוֹ אֵת אָהֳלִיאָב בֶּן־אֲחִיסָמָךְ
לְמַטֵּה־דָן וּבְלֵב כָּל־חֲכַם־לֵב נָתַתִּי חָכְמָה
וְעָשׂוּ אֵת כָּל־אֲשֶׁר צִוִּיתֶךָ:
ז אֵת| אֹהֶל מוֹעֵד וְאֶת־הָאָרֹן לָעֵדֻת וְאֶת־
הַכַּפֹּרֶת אֲשֶׁר עָלָיו וְאֵת כָּל־כְּלֵי הָאֹהֶל:
לב ד וַיִּקַּח מִיָּדָם וַיָּצַר אֹתוֹ בַּחֶרֶט וַיַּעֲשֵׂהוּ עֵגֶל
מַסֵּכָה וַיֹּאמְרוּ אֵלֶּה אֱלֹהֶיךָ יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר
הֶעֱלוּךָ מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם:
ז וַיְדַבֵּר יְ֝הֹוָה אֶל־מֹשֶׁה לֶךְ־רֵד כִּי שִׁחֵת עַמְּךָ
אֲשֶׁר הֶעֱלִיתָ מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם:

י וְעַתָּה הַנִּיחָה לִּי וְיִחַר־אַפִּי בָהֶם וַאֲכַלֵּם
וְאֶעֱשֶׂה אוֹתְךָ לְגוֹי גָּדוֹל:
יא וַיְחַל מֹשֶׁה אֶת־פְּנֵי יְ֝הֹוָה אֱלֹהָיו וַיֹּאמֶר לָמָּה
יְ֝הֹוָה יֶחֱרֶה אַפְּךָ בְּעַמֶּךָ אֲשֶׁר הוֹצֵאתָ מֵאֶרֶץ
מִצְרַיִם בְּכֹחַ גָּדוֹל וּבְיָד חֲזָקָה:
יב לָמָּה יֹאמְרוּ מִצְרַיִם לֵאמֹר בְּרָעָה הוֹצִיאָם
לַהֲרֹג אֹתָם בֶּהָרִים וּלְכַלֹּתָם מֵעַל פְּנֵי הָאֲדָמָה
שׁוּב מֵחֲרוֹן אַפֶּךָ וְהִנָּחֵם עַל־הָרָעָה לְעַמֶּךָ:
יג זְכֹר לְאַבְרָהָם לְיִצְחָק וּלְיִשְׂרָאֵל עֲבָדֶיךָ אֲשֶׁר
נִשְׁבַּעְתָּ לָהֶם בְּךָ וַתְּדַבֵּר אֲלֵהֶם אַרְבֶּה אֶת־
זַרְעֲכֶם כְּכוֹכְבֵי הַשָּׁמַיִם וְכָל־הָאָרֶץ הַזֹּאת אֲשֶׁר
אָמַרְתִּי אֶתֵּן לְזַרְעֲכֶם וְנָחֲלוּ לְעֹלָם:
לב וְעַתָּה אִם־תִּשָּׂא חַטָּאתָם וְאִם־אַיִן מְחֵנִי נָא
מִסִּפְרְךָ אֲשֶׁר כָּתָבְתָּ:
לג ז וּמֹשֶׁה יִקַּח אֶת־הָאֹהֶל וְנָטָה־לוֹ| מִחוּץ לַמַّחֲנֶה
הַרְחֵק מִן־הַמַّחֲנֶה וְקָרָא לוֹ אֹהֶל מוֹעֵד וְהָיָה
כָּל־מְבַקֵּשׁ יְ֝הֹוָה יֵצֵא אֶל־אֹהֶל מוֹעֵד אֲשֶׁר
מִחוּץ לַמַّחֲנֶה:
יא וְדִבֶּר יְ֝הֹוָה אֶל־מֹשֶׁה פָּנִים אֶל־פָּנִים כַּאֲשֶׁר
יְדַבֵּר אִישׁ אֶל־רֵעֵהוּ וְשָׁב אֶל־הַמַّחֲנֶה וּמְשָׁרְתוֹ
יְהוֹשֻׁעַ בִּן־נוּן נַעַר לֹא יָמִישׁ מִתּוֹךְ הָאֹהֶל:
יג וְעַתָּה אִם־נָא מָצָאתִי חֵן בְּעֵינֶיךָ הוֹדִעֵנִי נָא
אֶת־דַּרְכֶּךָ וְאֵדָעֲךָ לְמַעַן אֶמְצָא־חֵן בְּעֵינֶיךָ
וּרְאֵה כִּי עַמְּךָ הַגּוֹי הַזֶּה:
יד וַיֹּאמַר פָּנַי יֵלֵכוּ וַהֲנִחֹתִי לָךְ:
טז וּבְמָה| יִוָּדַע אֵפוֹא כִּי־מָצָאתִי חֵן בְּעֵינֶיךָ אֲנִי
וְעַמֶּךָ הֲלוֹא בְּלֶכְתְּךָ עִמָּנוּ וְנִפְלִינוּ אֲנִי וְעַמֶּךָ
מִכֹּל־הָעָם אֲשֶׁר עַל־פְּנֵי הָאֲדָמָה:
יז וַיֹּאמֶר יְ֝הֹוָה אֶל־מֹשֶׁה גַּם אֶת־הַדָּבָר הַזֶּה אֲשֶׁר

דִּבַּרְתָּ אֶֽעֱשֶׂה כִּי־מָצָאתָ חֵן בְּעֵינַי וָאֵדָעֲךָ
בְּשֵׁם:
יט וַיֹּאמֶר אֲנִי אַעֲבִיר כָּל־טוּבִי עַל־פָּנֶיךָ וְקָרָאתִי
בְשֵׁם יְ֝הֹוָה לְפָנֶיךָ וְחַנֹּתִי אֶת־אֲשֶׁר אָחֹן וְרִחַמְתִּי
אֶת־אֲשֶׁר אֲרַחֵם:
כ וַיֹּאמֶר לֹא תוּכַל לִרְאֹת אֶת־פָּנָי כִּי לֹא־יִרְאַנִי
הָאָדָם וָחָי:
כג וְהֲסִרֹתִי אֶת־כַּפִּי וְרָאִיתָ אֶת־אֲחֹרָי וּפָנַי לֹא
יֵרָאוּ:
לד ז נֹצֵר חֶסֶד לָאֲלָפִים נֹשֵׂא עָוֹן וָפֶשַׁע וְחַטָּאָה
וְנַקֵּה לֹא יְנַקֶּה פֹּקֵד| עֲוֹן אָבוֹת עַל־בָּנִים
וְעַל־בְּנֵי בָנִים עַל־שִׁלֵּשִׁים וְעַל־רִבֵּעִים:
כא שֵׁשֶׁת יָמִים תֵּעָבֹד וּבַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי תִּשְׁבֹּת
בֶּחָרִישׁ וּבַקָּצִיר תִּשְׁבֹּת:
כב לֹא־תִשְׁחַט עַל־חָמֵץ דַּם־זִבְחִי וְלֹא־יָלִין לַבֹּקֶר
זֶבַח חַג הַפָּסַח:
כט וַיְהִי בְּרֶדֶת מֹשֶׁה מֵהַר סִינַי וּשְׁנֵי לֻחֹת הָעֵדֻת
בְּיַד־מֹשֶׁה בְּרִדְתּוֹ מִן־הָהָר וּמֹשֶׁה לֹא־יָדַע כִּי
קָרַן עוֹר פָּנָיו בְּדַבְּרוֹ אִתּוֹ:
ל וַיַּרְא אַהֲרֹן וְכָל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֶת־מֹשֶׁה וְהִנֵּה קָרַן
עוֹר פָּנָיו וַיִּירְאוּ מִגֶּשֶׁת אֵלָיו:
לה ל וַיִּקְרָא מֹשֶׁה אֲלֵיהֶם וַיָּשֻׁבוּ אֵלָיו אַהֲרֹן וְכָל־הַנְּשִׂיאִם
בָּעֵדָה וַיְדַבֵּר מֹשֶׁה אֲלֵיהֶם:
לא וְאַחֲרֵי כֵן נִגְּשׁוּ כָל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַיְצַוֵּם אֵת כָּל־
אֲשֶׁר דִּבֶּר יְ֝הֹוָה אִתּוֹ בְּהַר סִינָי:
לב לא וַיְכַל מֹשֶׁה מִדַּבֵּר אִתָּם וַיָּשֶׂם עַל־פָּנָיו מַסְוֶה:
לג לב וּבְבֹא מֹשֶׁה לִפְנֵי יְ֝הֹוָה לְדַבֵּר אִתּוֹ יָסִר הַמַּסְוֶה
עַד־צֵאתוֹ וְיָצָא וְדִבֶּר אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֵת אֲשֶׁר
יְצֻוֶּה:
לד לג וְרָאוּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל אֶת־פְּנֵי מֹשֶׁה כִּי קָרַן עוֹר פְּנֵי
מֹשֶׁה וְהֵשִׁיב מֹשֶׁה אֶת־הַמַּסְוֶה עַל־פָּנָיו עַד־בֹּאוֹ
לְדַבֵּר אִתּוֹ:
לה לד וְרָאוּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל פְּנֵי מֹשֶׁה כִּי קָרַן עוֹר פְּנֵי
מֹשֶׁה וְהֵשִׁיב מֹשֶׁה אֶת־הַמַּסְוֶה עַל־פָּנָיו עַד־בֹּאוֹ
לְדַבֵּר אִתּוֹ:

ביאור הפסוקים

מתן תורה, מכלל שהיו ראויים להשתלח בהם יד: ויחזו וגו׳. היו מסתכלין בו בלב גס מתוך אכילה ושתיה: (יב) ויאמר ה׳. לאחר מתן תורה: והיה שם. ארבעים יום: להורתם. ללמדם לישראל:

כו (ט) מ״כ שיעשה י״א יריעות: וכפלת. תרגומו וְתַעֲיִף: אל מול פני האהל. חצי רחבה תלוי וכפול על המסך שבמזרח כנגד הפתח:

כז (כ) זך. בלי שמרים: כתית. היה כותש את הזיתים במכתשת ואינו טוחנן בריחים כדי שלא יהא בו שמרים: להעלת. להדליק: תמיד. כל לילה ולילה:

ל (יב) כי תשא. ל׳ קבלה, כשתחפוץ לקבל סכום מנינם לדעת כמה הם אל תמנם לגלגולת אלא יתנו כל אחד מחצית השקל ותמנה את השקלים ותדע מנינם: ולא יהיה בהם נגף. שהמנין שולט בו עין הרע והדבר בא עליהם: (טז) כסף הכפרים. מחצית השקל שנתנו כל אחד מבנ״י נקרא כן: עבדת אהל מועד. הן אדנים שנעשו בו:

לא (ב) קראתי בשם. לעשות מלאכתי (מלאכת המשכן) את בצלאל: (ו-ז) ובלב כל חכם לב. ועוד שאר חכמי לב שבכם וכל אשר נתתי בו רוח חכמה ועשו את כל וגו׳: הארן לעדת. לצורך הלוחות הנקראים עדות: את וגו׳. וכן את השלחן והמנורה והמזבחות וגו׳ ואת בגדי כהונה:

לב (ד) ויקח מידם. אהרן לקח מישראל את נזמי הזהב שהביאו לו: ויצר. עשה ממנו צורה: בחרט. בכלי אומנות הצורפין שחורצין וחורטין בו צורות בזהב: מסכה. ל׳ מתכת: ויאמרו. הערב רב אמרו לישראל: (ז,י) לך רד. שמשה היה אז על הר סיני לקבל לוחות הראשונות מהקב״ה: שחת עמך. שעשו את העגל: ואכלם. ל׳ כליה: (יא) ויחל. ל׳ תפלה: (יב) והנחם. התעשת מחשבה אחרת להיטיב להם: על הרעה. אשר חשבת להם: (יג) נשבעת להם בך. נשבעת להם בשמך שאתה קיים ושבועתך קיימת לעולם: (לב) מדברי משה להקב״ה לאחר מעשה עגל: תשא. ל׳ מחילה: אם תשא חטאתם. הרי טוב איני אומר לך מחני ואם אין מחני: מספרך. מכל התורה כולה שלא יאמרו עלי שלא הייתי כדאי לבקש עליהם רחמים:

לג (ז) ומשה. מחטא העגל והלאה: יקח את האהל. ל׳ הוה, לוקח אהלו ונוטהו מחוץ למחנה, ובאותו אהל היו מונחים הארון והלוחות שניות עד שנבנה המשכן: הרחק. אלפים אמה: וקרא לו. היה קורא לו אהל מועד הוא בית ועד למבקשי תורה: יצא. כמו יוצא: (יא) ודבר ה׳ אל משה. שם באהל: ושב אל המחנה. לאחר שנדבר עמו היה משה שב אל המחנה ומלמד לזקנים מה שלמד והדבר הזה נהג משה מיום הכפורים עד שהוקם המשכן: לא ימיש. לא יסור: (יג) לאחר חטא העגל כתיב ויאמר משה אל ה׳ וגו׳: ועתה. אם אמת שמצאתי חן בעיניך: הודעני נא את דרכך. מה שכר אתה נותן למוצאי חן בעיניך: למען אמצא חן בעיניך. למען אכיר כמה שכר מציאת החן: וראה וגו׳. שלא תאמר ואעשה אותך לגוי גדול (לעיל לב י) ואת אלה תעזוב ראה כי עמך הם מקדם: (יד) ויאמר. הקב״ה למשה: פני ילכו. לא אשלח עוד מלאך אלא אני בעצמי אלך: והנחתי לך. אניח לך מכל אויביך מסביב: (טז) מ״כ שמשה אמר אל ה׳ אם אין פניך הולכים אל תעלנו מזה: ובמה יודע אפוא. יוודע מציאת החן הלא בלכתך עמנו, ועוד דבר אחד אני שואל ממך: ונפלינו אני ועמך. שלא תשרה שכינתך עוד על אומות עובדי אלילים ונהיה מובדלים בדבר הזה מכל העם: (יז) גם את הדבר הזה. שלא תשרה שכינתי עוד על עובדי אלילים אעשה: ואדעך בשם. הכרתיך משאר בני אדם בשם חשיבות: (יט) מ״כ ויאמר (משה) הראני נא את כבודך: כל טובי. אני אעביר כל מדת טובי לפניך: וקראתי בשם ה׳ לפניך. ללמדך סדר בקשת רחמים ע״י שלש עשרה מדות של רחמים: וחנתי את אשר אחן. אותן פעמים שארצה לחון: ורחמתי. עת שאחפוץ לרחם: (כ) ויאמר לא תוכל. אף כשאעביר כל טובי על פניך איני נותן לך רשות לראות פני: (כג) והסרתי את כפי. כשתסתלק הנהגת כבודי מכנגד פניך ללכת משם ולהלן:

לד (ז) נצר חסד. ה׳ שומר החסד שהאדם עושה לפניו: לאלפים. לשני אלפים דורות: נשא. ענין מחילה: עון. אלו מזידים: ופשע. אלו המרדים שהאדם עושה להכעיס: ונקה לא ינקה. שאינו מוותר על העון לגמרי אלא נפרע ממנו מעט מעט: פקד. זוכר: על בנים. כשאוחזים מעשה אבותיהם בידיהם: שלשים, רבעים. דור שלישי ורביעי: (כה) לא תשחט. לא תשחט הפסח ועדיין חמץ קיים: ולא ילין. שלא ישהו חלבי הקרבן חוץ למזבח בלילה עד הבוקר (עמוד השחר): זבח חג הפסח. אימוריו, ומכאן אתה למד לכל הקטר חלבים ואברים: (כט-ל) ויהי ברדת משה. כשהביא לוחות אחרונות ביום הכפורים: כי קרן. ל׳ קרנים, שהאור מבהיק ובולט כמין קרן: בדברו אתו. כשדיבר ה׳ עם משה:

לה (לא) בחכמה. מה שאדם שומע דברים מאחרים ולמד: בתבונה. מבין דבר מלבו מתוך דברים שלמד: ובדעת. רוח הקדש:

לו (כא) הקרש. של קרשי המשכן:

מ (יח) את המשכן. יריעות התחתונות נקראין כן: עמודיו. שעליהם תלוי הפרוכת:

ויקרא

א ה וְשָׁחַט אֶת־בֶּן הַבָּקָר לִפְנֵי יְיָ וְהִקְרִיבוּ בְּנֵי אַהֲרֹן הַכֹּהֲנִים אֶת־הַדָּם וְזָרְקוּ אֶת־הַדָּם עַל־הַמִּזְבֵּחַ סָבִיב אֲשֶׁר־פֶּתַח אֹהֶל מוֹעֵד:

ב ב וְהֵבִיאָה אֶל־בְּנֵי אַהֲרֹן הַכֹּהֲנִים וְקָמַץ מִשָּׁם מְלֹא קֻמְצוֹ מִסָּלְתָּהּ וּמִשַּׁמְנָהּ עַל כָּל־לְבֹנָתָהּ וְהִקְטִיר הַכֹּהֵן אֶת־אַזְכָּרָתָהּ הַמִּזְבֵּחָה אִשֶּׁה רֵיחַ נִיחֹחַ לַיְיָ:

ו פְּתֹת אֹתָהּ פִּתִּים וְצָקְתָּ עָלֶיהָ שָׁמֶן מִנְחָה הִוא:

יג וְכָל־קָרְבַּן מִנְחָתְךָ בַּמֶּלַח תִּמְלָח וְלֹא תַשְׁבִּית מֶלַח בְּרִית אֱלֹהֶיךָ מֵעַל מִנְחָתֶךָ עַל כָּל־קָרְבָּנְךָ תַּקְרִיב מֶלַח:

ז טו וּבְשַׂר זֶבַח תּוֹדַת שְׁלָמָיו בְּיוֹם קָרְבָּנוֹ יֵאָכֵל לֹא־יַנִּיחַ מִמֶּנּוּ עַד־בֹּקֶר:

י יב וַיְדַבֵּר מֹשֶׁה אֶל־אַהֲרֹן וְאֶל אֶלְעָזָר וְאֶל־אִיתָמָר| בָּנָיו הַנּוֹתָרִים קְחוּ אֶת־הַמִּנְחָה הַנּוֹתֶרֶת מֵאִשֵּׁי יְיָ וְאָכְלוּהָ מַצּוֹת אֵצֶל הַמִּזְבֵּחַ כִּי קֹדֶשׁ קָדָשִׁים הִוא:

יא כט וְזֶה לָכֶם הַטֻּמְאָה בַּשֶּׁרֶץ הַשֹּׁרֵץ עַל־הָאָרֶץ הַחֹלֶד וְהָעַכְבָּר וְהַצָּב לְמִינֵהוּ:

מד כִּי אֲנִי יְיָ אֱלֹהֵיכֶם וְהִתְקַדִּשְׁתֶּם וִהְיִיתֶם קְדֹשִׁים כִּי קָדוֹשׁ אָנִי וְלֹא תְטַמְּאוּ אֶת־נַפְשֹׁתֵיכֶם בְּכָל־הַשֶּׁרֶץ הָרֹמֵשׂ עַל־הָאָרֶץ:

יב ב דַּבֵּר אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר אִשָּׁה כִּי תַזְרִיעַ וְיָלְדָה זָכָר וְטֻמְּאָה שִׁבְעַת יָמִים כִּימֵי נִדַּת דְּוֹתָהּ תִּטְמָא:

יג מה וְהַצָּרוּעַ אֲשֶׁר־בּוֹ הַנֶּגַע בְּגָדָיו יִהְיוּ פְרֻמִים וְרֹאשׁוֹ יִהְיֶה פָרוּעַ וְעַל־שָׂפָם יַעְטֶה וְטָמֵא| טָמֵא יִקְרָא:

מו כָּל־יְמֵי אֲשֶׁר הַנֶּגַע בּוֹ יִטְמָא טָמֵא הוּא בָּדָד יֵשֵׁב מִחוּץ לַמַּחֲנֶה מוֹשָׁבוֹ:

יד מז וְהַבָּא אֶל־הַבַּיִת כָּל־יְמֵי הִסָּגֵר אֹתוֹ יִטְמָא עַד־הָעָרֶב:

מז וְהַשֹּׁכֵב בַּבַּיִת יְכַבֵּס אֶת־בְּגָדָיו וְהָאֹכֵל בַּבַּיִת יְכַבֵּס אֶת־בְּגָדָיו:

נד זֹאת הַתּוֹרָה לְכָל־נֶגַע הַצָּרַעַת וְלַנָּתֶק:

נה וּלְצָרַעַת הַבֶּגֶד וְלַבָּיִת:

טו יא וְכֹל אֲשֶׁר יִגַּע־בּוֹ הַזָּב וְיָדָיו לֹא־שָׁטַף בַּמָּיִם וְכִבֵּס בְּגָדָיו וְרָחַץ בַּמַּיִם וְטָמֵא עַד־הָעָרֶב:

כח וְאִם־טָהֲרָה מִזּוֹבָהּ וְסָפְרָה־לָּהּ שִׁבְעַת יָמִים וְאַחַר תִּטְהָר:

יז יא כִּי־נֶפֶשׁ הַבָּשָׂר בַּדָּם הִוא וַאֲנִי נְתַתִּיו לָכֶם עַל־הַמִּזְבֵּחַ לְכַפֵּר עַל־נַפְשֹׁתֵיכֶם כִּי־הַדָּם הוּא בַּנֶּפֶשׁ יְכַפֵּר:

יט ו בְּיוֹם זִבְחֲכֶם יֵאָכֵל וּמִמָּחֳרָת וְהַנּוֹתָר עַד־יוֹם הַשְּׁלִישִׁי בָּאֵשׁ יִשָּׂרֵף:

י וְכַרְמְךָ לֹא תְעוֹלֵל וּפֶרֶט כַּרְמְךָ לֹא תְלַקֵּט לֶעָנִי וְלַגֵּר תַּעֲזֹב אֹתָם אֲנִי יְיָ אֱלֹהֵיכֶם:

יז לֹא־תִשְׁנָא אֶת־אָחִיךָ בִּלְבָבֶךָ הוֹכֵחַ תּוֹכִיחַ אֶת־עֲמִיתֶךָ וְלֹא־תִשָּׂא עָלָיו חֵטְא:

כג וְכִי־תָבֹאוּ אֶל־הָאָרֶץ וּנְטַעְתֶּם כָּל־עֵץ מַאֲכָל וַעֲרַלְתֶּם עָרְלָתוֹ אֶת־פִּרְיוֹ שָׁלֹשׁ שָׁנִים יִהְיֶה לָכֶם עֲרֵלִים לֹא יֵאָכֵל:

כד וּבַשָּׁנָה הָרְבִיעִת יִהְיֶה כָּל־פִּרְיוֹ קֹדֶשׁ הִלּוּלִים לַיְיָ:

כה וּבַשָּׁנָה הַחֲמִישִׁת תֹּאכְלוּ אֶת־פִּרְיוֹ לְהוֹסִיף לָכֶם תְּבוּאָתוֹ אֲנִי יְיָ אֱלֹהֵיכֶם:

כו לֹא תֹאכְלוּ עַל־הַדָּם לֹא תְנַחֲשׁוּ וְלֹא תְעוֹנֵנוּ:

לו מֹאזְנֵי צֶדֶק אַבְנֵי־צֶדֶק אֵיפַת צֶדֶק וְהִין צֶדֶק יִהְיֶה לָכֶם אֲנִי יְיָ אֱלֹהֵיכֶם אֲשֶׁר־הוֹצֵאתִי אֶתְכֶם מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם:

כ טז וְאִישׁ אֲשֶׁר יִתֵּן שְׁכָבְתּוֹ בְּבְהֵמָה תֵּמוֹת יוּמָת וְאֶת־הַבְּהֵמָה תַּהַרְגוּ:

כז וְאִישׁ אוֹ־אִשָּׁה כִּי־יִהְיֶה בָהֶם אוֹב אוֹ יִדְעֹנִי מוֹת יוּמָתוּ בָּאֶבֶן יִרְגְּמוּ אֹתָם דְּמֵיהֶם בָּם:

כא א וַיֹּאמֶר יְיָ אֶל־מֹשֶׁה אֱמֹר אֶל־הַכֹּהֲנִים בְּנֵי אַהֲרֹן וְאָמַרְתָּ אֲלֵהֶם לְנֶפֶשׁ לֹא־יִטַּמָּא בְּעַמָּיו:

יא וְעַל כָּל־נַפְשֹׁת מֵת לֹא יָבֹא לְאָבִיו וּלְאִמּוֹ לֹא יִטַּמָּא:

כב ז וּבָא הַשֶּׁמֶשׁ וְטָהֵר וְאַחַר יֹאכַל מִן־הַקֳּדָשִׁים כִּי לַחְמוֹ הוּא:

יד וְאִישׁ כִּי־יֹאכַל קֹדֶשׁ בִּשְׁגָגָה וְיָסַף חֲמִשִׁיתוֹ עָלָיו וְנָתַן לַכֹּהֵן אֶת־הַקֹּדֶשׁ:

לב וְלֹא תְחַלְּלוּ אֶת־שֵׁם קָדְשִׁי וְנִקְדַּשְׁתִּי בְּתוֹךְ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֲנִי יְיָ מְקַדִּשְׁכֶם:

כג לב שַׁבָּת שַׁבָּתוֹן הוּא לָכֶם וְעִנִּיתֶם אֶת־נַפְשֹׁתֵיכֶם בְּתִשְׁעָה לַחֹדֶשׁ בָּעֶרֶב מֵעֶרֶב עַד־עֶרֶב תִּשְׁבְּתוּ שַׁבַּתְּכֶם:

מ וּלְקַחְתֶּם לָכֶם בַּיּוֹם הָרִאשׁוֹן פְּרִי עֵץ הָדָר כַּפֹּת תְּמָרִים וַעֲנַף עֵץ־עָבֹת וְעַרְבֵי־נָחַל וּשְׂמַחְתֶּם לִפְנֵי יְיָ אֱלֹהֵיכֶם שִׁבְעַת יָמִים:

כה ו וְהָיְתָה שַׁבַּת הָאָרֶץ לָכֶם לְאָכְלָה לְךָ וּלְעַבְדְּךָ וְלַאֲמָתְךָ וְלִשְׂכִירְךָ וּלְתוֹשָׁבְךָ הַגָּרִים עִמָּךְ:

לו אַל־תַּקַּח מֵאִתּוֹ נֶשֶׁךְ וְתַרְבִּית וְיָרֵאתָ מֵאֱלֹהֶיךָ וְחֵי אָחִיךָ עִמָּךְ:

מו וְהִתְנַחַלְתֶּם אֹתָם לִבְנֵיכֶם אַחֲרֵיכֶם לָרֶשֶׁת אֲחֻזָּה לְעֹלָם בָּהֶם תַּעֲבֹדוּ וּבְאַחֵיכֶם בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל אִישׁ בְּאָחִיו לֹא־תִרְדֶּה בוֹ בְּפָרֶךְ:

כז יט וְאִם־גָּאֹל תִּגְאָל אֶת־הַשָּׂדֶה הַמַּקְדִּישׁ אֹתוֹ וְיָסַף חֲמִשִׁית כֶּסֶף־עֶרְכְּךָ עָלָיו וְקָם לוֹ:

ביאור הפסוקים

ויקרא

א (ה) **לפני ה׳.** בעזרה: **והקריבו.** זו קבלת הדם ומשמעה לשון הולכה למדנו ששתיהן בבני אהרן: **וזרקו.** כהן עומד למטה וזורק מן הכלי לכותל המזבח למטה מחוט הסיקרא כנגד הזויות: **סביב.** שיהא הדם ניתן בארבע רוחות המזבח ע״י שתי מתנות שהן ארבע:

ב (ב) **והביאה.** את המנחה: **וקמץ משם מלא קמצו.** יקח מן המנחה בקומצו, שחופה ג׳ אצבעותיו האמצעים על פס ידו וזהו הנקרא קומץ: **על כל לבונתה.** לכד כל הלבונה יהא הקומץ מלא (שהלבונה מלקט לאחר הקמיצה ומקטירה): **אזכרתה.** הקומץ העולה לגבוה הוא זכרון המנחה שבו נזכר בעליה לטובה ולנחת רוח: (ו) **פתות אתה פתים.** פרר אותם (את המנחות שנאפו קודם קמיצה, מנחת מאפה תנור ומחבת ומרחשת) לפרורים: (יג) **מלח ברית.** שהברית כרותה למלח מששת ימי בראשית ליקרב במזבח: **על כל קרבנך.** על עולת בהמה ועוף ואימורי כל הקדשים כולן:

ז (טו) אצל קרבן תודה כתיב:

י (יב) **הנותרים.** שלא נשרפו עם נדב ואביהוא אחיהם:

יא (כט) **וזה לכם הטמא.** כל טומאות הללו (של השמונה שרצים) אינן לאיסור אכילה אלא לטומאה ממש להיות טמא במגען ונאסר לאכול תרומה וקדשים וליכנס למקדש: **שרץ.** בכל מקום משמעו דבר נמוך שרוחש ונד על הארץ: (מד) בפ׳ שמיני בסוף פרשת מאכלות אסורות כתיב: **כי אני ה׳ אלהיכם.** כשם שאני קדוש שאני ה׳ אלהיכם כך והתקדשתם קדשו את עצמכם למטה (שלא תאכלו מאכלות אסורות): **הרמש.** הרוחש:

יב (ב) **תזריע.** תתעבר: **כימי נדת דותה תטמא.** כסדר כל טומאה האמורה בנדה מטמאה בטומאת לידה: **דותה.** ל׳ דבר הזב מגופה ל״א ל׳ מדוה וחולי:

יג (מה) **פרמים.** קרועים: **פרוע.** מגודל שער: **ועל שפם יעטה.** יעטוף בגדיו על שער השפתים כאבל: **וטמא טמא יקרא.** משמיע שהוא טמא ויפרשו ממנו: (מו) **בדד ישב.** לבדו שלא יהיו טמאים אחרים יושבין עמו: **מחוץ למחנה.** חוץ לשלש מחנות:

יד (מו-מז) **הבית.** בית המנוגע: (נד) **ולנתק.** כך שמו של נגע שבמקום שער:

טו (יא) **וידיו לא שטף במים.** בעוד שלא טבל מטומאתו ואפילו פסק מזובו וספר שבעה מטמא בכל טומאותיו: (כח) **ואם טהרה.** כשתפסוק מלראות דם: **שבעת ימים.** נקיים מראיית דם וכולן רצופין:

יז (יא) **כי נפש הבשר.** של כל בריה בדם היא תלויה ולפיכך נתתיו על המזבח לכפר על נפש האדם תבוא נפש ותכפר על הנפש:

יט (ו) **ביום זבחכם יאכל.** כשתזבחו את השלמים תשחטוהו על מנת זמן זה שקבעתי לכם כבר: (י) **לא תעולל.** לא תטול עוללות שבה והן ניכרות איזהו עוללות כל שאין לה לא כתף ולא נטף: **ופרט כרמך.** גרגרי ענבים הנושרים בשעת בצירה: (יז) **ולא תשא עליו חטא.** לא תלבין את פניו ברבים: (כג) **וערלתם ערלתו.** ואטמתם אטימתו יהא אטום ונסתם מליהנות ממנו: (כד) **קדש הלולים לה׳.** שמעלהו לירושלים לשבח ולהלל לשמים כמו במעשר שני (וזהו הנקרא רבעי): (כה) **להוסיף לכם תבואתו.** המצוה הזאת שתשמרו בשכרה אני מברך לכם פירות הנטיעות: (כו) **לא תנחשו.** כגון אלו המנחשין בחולדה ובעופות פתו נפלה מפיו צבי הפסיקו בדרך: **ולא תעוננו.** לשון עונות ושעות שאומר יום פלוני יפה להתחיל מלאכה שעה פלונית קשה לצאת: (לו) **אבני צדק.** הם המשקולות ששוקלין כנגדן: **איפת.** היא מדת היבש: **הין.** זו מדת הלח: **אשר הוצאתי אתכם.** על מנת כן:

כ (כז) **אוב.** זה פיתום המדבר משחיו: **ידעני.** מכניס עצם חיה ששמה ידוע לתוך פיו והעצם מדבר: **דמיהם בם.** כמו דמו בראשו, אין נענש על מיתתו אלא הוא שהוא גרם לעצמו שיהרג, ומיתה זו היא סקילה, וזה אם היה עדים והתראה אבל מזיד בלא התראה בכרת ושגגתם חטאת:

כא (א) **לא יטמא בעמיו.** בעוד שהמת בתוך עמיו יצא מת מצוה: (יא) **נפשת מת.** באהל המת, ובכהן גדול מיירי:

כב (ז) בכהן טמא מיירי שאסור לאכול בתרומה עד שיהיה לו הערב שמש: (יד) **קדש.** תרומה: (לב) **ולא תחללו.** לעבור על דברי מזידין: **ונקדשתי.** מסור עצמך וקדש שמי:

כג (לב) ביום כפורים כתיב: (מ) **ביום הראשון.** של חג הסוכות: **פרי עץ הדר.** זהו אתרוג: **כפת תמרים.** לולב: **ענף עץ עבת.** זהו הדס שענפיו קלועים כעבותות וכחבלים:

כה (ו) **והיתה שבת הארץ** וגו׳. אע״פ שאסרתי עליך פירות שביעית לא באכילה ובהנאה אסרתים אלא שלא תנהוג בהם כבעל הבית אלא הכל יהיו שוים בה אתה ושכירך ותושבך וגו׳: **שבת.** ל׳ ביטול, שלא יעבדו את הקרקעות: (לו) **מאתו.** מהלוה: **נשך ותרבית.** רבית, וכתיב אח״כ אני ה׳ אלהיכם אשר הוצאתי אתכם מארץ מצרים וגו׳: (מו) **והתנחלתם אתם.** החזיקו בעבדים הכנענים שלכם לנחלה לצורך בניכם אחריכם: **לא תרדה בו בפרך.** מלאכה שלא לצורך כדי לענותו:

כז (יט) **ואם גאל יגאל.** בבעלים החמיר הכתוב להוסיף חומש:

במדבר

ה י וְאִישׁ אֶת־קָדָשָׁיו לוֹ יִהְיוּ אִישׁ אֲשֶׁר־יִתֵּן לַכֹּהֵן לוֹ יִהְיֶה׃
יב דַּבֵּר אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְאָמַרְתָּ אֲלֵהֶם אִישׁ אִישׁ כִּי־תִשְׂטֶה אִשְׁתּוֹ וּמָעֲלָה בוֹ מָעַל׃
טו וְהֵבִיא הָאִישׁ אֶת־אִשְׁתּוֹ אֶל־הַכֹּהֵן וְהֵבִיא אֶת־קָרְבָּנָהּ עָלֶיהָ עֲשִׂירִת הָאֵיפָה קֶמַח שְׂעֹרִים לֹא־יִצֹק עָלָיו שֶׁמֶן וְלֹא־יִתֵּן עָלָיו לְבֹנָה כִּי־מִנְחַת קְנָאֹת הוּא מִנְחַת זִכָּרוֹן מַזְכֶּרֶת עָוֹן׃
יט וְהִשְׁבִּיעַ אֹתָהּ הַכֹּהֵן וְאָמַר אֶל־הָאִשָּׁה אִם־לֹא שָׁכַב אִישׁ אֹתָךְ וְאִם־לֹא שָׂטִית טֻמְאָה תַּחַת אִישֵׁךְ הִנָּקִי מֵמֵי הַמָּרִים הַמְאָרְרִים הָאֵלֶּה׃
כא וְהִשְׁבִּיעַ הַכֹּהֵן אֶת־הָאִשָּׁה בִּשְׁבֻעַת הָאָלָה וְאָמַר הַכֹּהֵן לָאִשָּׁה יִתֵּן יְיָ אוֹתָךְ לְאָלָה וְלִשְׁבֻעָה בְּתוֹךְ עַמֵּךְ בְּתֵת יְיָ אֶת־יְרֵכֵךְ נֹפֶלֶת וְאֶת־בִּטְנֵךְ צָבֶה׃
כב וְכָתַב אֶת־הָאָלֹת הָאֵלֶּה הַכֹּהֵן בַּסֵּפֶר וּמָחָה אֶל־מֵי הַמָּרִים׃
כח וְאִם־לֹא נִטְמְאָה הָאִשָּׁה וּטְהֹרָה הִוא וְנִקְּתָה וְנִזְרְעָה זָרַע׃
ו ו כָּל־יְמֵי הַזִּירוֹ לַיְיָ עַל־נֶפֶשׁ מֵת לֹא יָבֹא׃
ז לְאָבִיו וּלְאִמּוֹ לְאָחִיו וּלְאַחֹתוֹ לֹא־יִטַּמָּא לָהֶם בְּמֹתָם כִּי נֵזֶר אֱלֹהָיו עַל־רֹאשׁוֹ׃
כג דַּבֵּר אֶל־אַהֲרֹן וְאֶל־בָּנָיו לֵאמֹר כֹּה תְבָרְכוּ אֶת־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אָמוֹר לָהֶם׃
כו יִשָּׂא יְיָ פָּנָיו אֵלֶיךָ וְיָשֵׂם לְךָ שָׁלוֹם׃
ט יא בַּחֹדֶשׁ הַשֵּׁנִי בְּאַרְבָּעָה עָשָׂר יוֹם בֵּין הָעַרְבַּיִם יַעֲשׂוּ אֹתוֹ עַל־מַצּוֹת וּמְרֹרִים יֹאכְלֻהוּ׃
יא ב וַיִּצְעַק הָעָם אֶל־מֹשֶׁה וַיִּתְפַּלֵּל מֹשֶׁה אֶל־יְיָ וַתִּשְׁקַע הָאֵשׁ׃
יב ג וְהָאִישׁ מֹשֶׁה עָנָו מְאֹד מִכֹּל הָאָדָם אֲשֶׁר עַל־פְּנֵי הָאֲדָמָה׃

ברכות

ו וַיֹּאמַר שִׁמְעוּ־נָא דְּבָרָי אִם־יִהְיֶה נְבִיאֲכֶם יְיָ בַּמַּרְאָה אֵלָיו אֶתְוַדָּע בַּחֲלוֹם אֲדַבֶּר־בּוֹ׃
ח פֶּה אֶל־פֶּה אֲדַבֶּר־בּוֹ וּמַרְאֶה וְלֹא בְחִידֹת וּתְמֻנַת יְיָ יַבִּיט וּמַדּוּעַ לֹא יְרֵאתֶם לְדַבֵּר בְּעַבְדִּי בְּמֹשֶׁה׃
יא וַיֹּאמֶר אַהֲרֹן אֶל־מֹשֶׁה בִּי אֲדֹנִי אַל־נָא תָּשֵׁת עָלֵינוּ חַטָּאת אֲשֶׁר נֹאַלְנוּ וַאֲשֶׁר חָטָאנוּ׃
יג וַיִּצְעַק מֹשֶׁה אֶל־יְיָ לֵאמֹר אֵל נָא רְפָא נָא לָהּ׃
יג ל וַיַּהַם כָּלֵב אֶת־הָעָם אֶל־מֹשֶׁה וַיֹּאמֶר עָלֹה נַעֲלֶה וְיָרַשְׁנוּ אֹתָהּ כִּי־יָכוֹל נוּכַל לָהּ׃
לג וְשָׁם רָאִינוּ אֶת־הַנְּפִילִים בְּנֵי עֲנָק מִן־הַנְּפִלִים וַנְּהִי בְעֵינֵינוּ כַּחֲגָבִים וְכֵן הָיִינוּ בְּעֵינֵיהֶם׃
יד טז מִבְּלִתִּי יְכֹלֶת יְיָ לְהָבִיא אֶת־הָעָם הַזֶּה אֶל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר־נִשְׁבַּע לָהֶם וַיִּשְׁחָטֵם בַּמִּדְבָּר׃
כ וַיֹּאמֶר יְיָ סָלַחְתִּי כִּדְבָרֶךָ׃
כא וְאוּלָם חַי־אָנִי וְיִמָּלֵא כְבוֹד־יְיָ אֶת־כָּל־הָאָרֶץ׃
כז עַד־מָתַי לָעֵדָה הָרָעָה הַזֹּאת אֲשֶׁר הֵמָּה מַלִּינִים עָלַי אֶת־תְּלֻנּוֹת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר הֵמָּה מַלִּינִים עָלַי שָׁמָעְתִּי׃
טו כ כא רֵאשִׁית עֲרִסֹתֵכֶם חַלָּה תָּרִימוּ תְּרוּמָה כִּתְרוּמַת גֹּרֶן כֵּן תָּרִימוּ אֹתָהּ׃
לא כִּי דְבַר־יְיָ בָּזָה וְאֶת־מִצְוָתוֹ הֵפֵר הִכָּרֵת תִּכָּרֵת הַנֶּפֶשׁ הַהִוא עֲוֹנָהּ בָּהּ׃
לח דַּבֵּר אֶל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְאָמַרְתָּ אֲלֵהֶם וְעָשׂוּ לָהֶם צִיצִת עַל־כַּנְפֵי בִגְדֵיהֶם לְדֹרֹתָם וְנָתְנוּ עַל־צִיצִת הַכָּנָף פְּתִיל תְּכֵלֶת׃
לט וְהָיָה לָכֶם לְצִיצִת וּרְאִיתֶם אֹתוֹ וּזְכַרְתֶּם אֶת־כָּל־מִצְוֹת יְיָ וַעֲשִׂיתֶם אֹתָם וְלֹא תָתוּרוּ

המקראות

אַחֲרֵי לְבַבְכֶם וְאַחֲרֵי עֵינֵיכֶם אֲשֶׁר־אַתֶּם זֹנִים אַחֲרֵיהֶם׃
מ לְמַעַן תִּזְכְּרוּ וַעֲשִׂיתֶם אֶת־כָּל־מִצְוֹתָי וִהְיִיתֶם קְדֹשִׁים לֵאלֹהֵיכֶם׃
מא אֲנִי יְיָ אֱלֹהֵיכֶם אֲשֶׁר הוֹצֵאתִי אֶתְכֶם מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם לִהְיוֹת לָכֶם לֵאלֹהִים אֲנִי יְיָ אֱלֹהֵיכֶם׃
טז טז טו וַיִּחַר לְמֹשֶׁה מְאֹד וַיֹּאמֶר אֶל־יְיָ אַל־תֵּפֶן אֶל־מִנְחָתָם לֹא חֲמוֹר אֶחָד מֵהֶם נָשָׂאתִי וְלֹא הֲרֵעֹתִי אֶת־אַחַד מֵהֶם׃
כא הִבָּדְלוּ מִתּוֹךְ הָעֵדָה הַזֹּאת וַאֲכַלֶּה אֹתָם כְּרָגַע׃
יח כו וְאֶל־הַלְוִיִּם תְּדַבֵּר וְאָמַרְתָּ אֲלֵהֶם כִּי־תִקְחוּ מֵאֵת בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל אֶת־הַמַּעֲשֵׂר אֲשֶׁר נָתַתִּי לָכֶם מֵאִתָּם בְּנַחֲלַתְכֶם וַהֲרִמֹתֶם מִמֶּנּוּ תְּרוּמַת יְיָ מַעֲשֵׂר מִן־הַמַּעֲשֵׂר׃
כח כֵּן תָּרִימוּ גַּם־אַתֶּם תְּרוּמַת יְיָ מִכֹּל מַעְשְׂרֹתֵיכֶם אֲשֶׁר תִּקְחוּ מֵאֵת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וּנְתַתֶּם מִמֶּנּוּ אֶת־תְּרוּמַת יְיָ לְאַהֲרֹן הַכֹּהֵן׃
כט מִכֹּל מַתְּנֹתֵיכֶם תָּרִימוּ אֵת כָּל־תְּרוּמַת יְיָ מִכָּל־חֶלְבּוֹ אֶת־מִקְדְּשׁוֹ מִמֶּנּוּ׃
ל וְאָמַרְתָּ אֲלֵהֶם בַּהֲרִימְכֶם אֶת־חֶלְבּוֹ מִמֶּנּוּ וְנֶחְשַׁב לַלְוִיִּם כִּתְבוּאַת גֹּרֶן וְכִתְבוּאַת יָקֶב׃
יט יד זֹאת הַתּוֹרָה אָדָם כִּי־יָמוּת בְּאֹהֶל כָּל־הַבָּא אֶל־הָאֹהֶל וְכָל־אֲשֶׁר בָּאֹהֶל יִטְמָא שִׁבְעַת יָמִים׃
טז כא וְכֹל אֲשֶׁר־יִגַּע עַל־פְּנֵי הַשָּׂדֶה בַּחֲלַל־חֶרֶב אוֹ בְמֵת אוֹ־בְעֶצֶם אָדָם אוֹ בְקֶבֶר יִטְמָא שִׁבְעַת יָמִים׃
כא יא וַיִּסְעוּ מֵאֹבֹת וַיַּחֲנוּ בְּעִיֵּי הָעֲבָרִים בַּמִּדְבָּר אֲשֶׁר עַל־פְּנֵי מוֹאָב מִמִּזְרַח הַשָּׁמֶשׁ׃

ביאור הפסוקים

במדבר

ה (י) **קדשיו לו יהיו.** מגיד שטובת הנאתן לבעלים (שאין כהנים ולוים יכולים לבוא וליטול מתנותיהם בזרוע אלא הישראל נותנם לאיזה כהן שירצה): **איש אשר יתן לכהן.** שיתנדב דבר הראוי לכהנים כגון חרמים וכיוצא בזה: **לו יהיה.** לכהן יתננו: (יב,טו) **כי תשטה.** תט מדרך הצניעות ותחשד בעיניו: **ומעלה בו מעל.** ומהו המעל שנועלם מעיני אישה ונסתרה וגו׳ אז והביא וגו׳ (וזהו פ׳ סוטה): **כי וגו׳.** ואין בדין שיהא קרבנה מהודר: **מנחת קנאת.** מנחה של התראה (שבעלה מתרה בה אל תסתרי עם איש פלוני): (יט) **והשביע.** ומה היא השבועה אם לא שכב הנקי (תהי נקיה) הא אם שכב חנקי: **המרים.** על שם סופן שהן מרים לה (שאם זנתה תמית ע״י שתייתן): **המאררים.** המחסרים אותה מן העולם: (כא) מ״כ ואת כי שטית וגו׳: **בשבעת האלה.** שבועה של קללה: **לאלה.** שיהיו הכל מקללין ביך יבואך כדרך שבא לפלונית: **ולשבעה.** שיהיו הכל נשבעין ביך לא יארע לי כדרך שארע לפלונית: **בתת ה׳.** שאם זנתה יארע לה כן ע״י שתיית מי המרים: **צבה.** נפוחה: (כח) **האשה.** שנחשדה לסוטה: **ונקתה.** ממים המאררים ולא עוד אלא ונזרעה זרע אם היתה יולדת בצער תלד בריוח אם היתה יולדת שחורים יולדת לבנים:

ו (ו) **הזירו.** ל׳ פרישה, שפירש מן היין: (כג) **אמור להם.** ברכת כהנים, יברכך יאר ישא: (כו) **ישא וגו׳.** יכבוש כעסו:

ט (יא) מ״כ שמי שהיה טמא או בדרך רחוקה בפסח ראשון יעשה פסח שני בחדש אייר: **אתו.** את הקרבן פסח:

יא (כב) **ותשקע.** שקעה בארץ:

יב (ג) **ענו.** שפל וסבלן: (ו,ח) מדברי ה׳ לאהרן ומרים על שדיברו לשון הרע על משה: **אם יהיה נביאכם.** אם יהיו לכם נביאים: **ה׳ במראה וגו׳.** שכינת שמי אין נגלית עליו באספקלריא המאירה אלא בחלום וחזיון, אבל לא כן עבדי משה: **בו.** במשה: **ומראה ולא בחידת.** שאני מפרש לו דיבורי במראית פנים שבו ואיני סותמו לו בחידות: (יא) **אל נא תשת עלינו חטאת.** אל תשים עלינו חטא: **נואלנו.** ל׳ שטות: (יג) **לה.** למרים שהיתה מצורעת:

יג (ל) מ״כ שהמרגלים דיברו לשון הרע על ארץ ישראל ועז״כ ויהס ויהס וגו׳: **ויהס כלב.** השתיק את כולם: (לג) מדברי המרגלים כשחזרו מא״י: **הנפילים.** ענקים (גבורים מבני שמחזאי ועזאל שנפלו מן השמים בימי דור אנוש): **כחגבים.** תרגומו כְּקַקְמָצִין: **וכן היינו בעיניהם.** שמענו אומרים זה לזה נמלים יש בכרם כאנשים:

יד (טז) מתפלת משה לה׳ אחר חטא המרגלים שלא יכלה את ישראל, ומ״כ והמתה את העם הזה ואמרו הגוים וגו׳: **מבלתי יכלת.** מתוך שלא היה יכולת בידו להביאם אל הארץ לפי שיושבי הארץ חזקים וגבורים לכן שחטם: (כ) **כדברך.** של משה, בשביל שאמר פן יאמרו מבלתי יכולת ה׳: (כא) **ואולם.** אבל זאת אעשה להם: **חי אני.** ל׳ שבועה, כשם שאני חי וכבודי ימלא את כל הארץ כך אקיים להם כי וגו׳ (שלא יכנסו דור המדבר לא״י אלא ימותו במדבר): (כז) מ״כ וידבר ה׳ אל משה ואל אהרן: **לעדה הרעה.** אלו המרגלים (משה שלח י״ב מרגלים לארץ ישראל וכשחזרו דיברו לה״ר על הארץ יצאו יהושע וכלב שלא הסכימו עמהם הרי שקרא לעשרה אנשים עדה): **המה מלינים.** את ישראל עלי: **אשר המה.** המרגלים מלינים אותם עלי שמעתי:

טו (כ) **ראשית ערסתכם.** כשתלושו עיסה תרימו מראשיתה כלומר קודם שתאכלו ממנה ראשית תלקח חלה אחת תרומה לשם ה׳: **ערסתכם.** שאתם רגילין ללוש במדבר והוא מ״ג ביצים וחומש: (לא) בעובד עבו״ז במזיד כתיב: **עונה בה.** בזמן שעונה בה שלא עשה תשובה: (לח) **ציצת.** על שם הפתילים התלוים בה: **על ציצת הכנף.** על הציצית שבכנף: **פתיל תכלת.** חוט צבוע תכלת בדם חלזון: (לט) **ולא תתורו אחרי לבבכם.** ל׳ חיפוש, הלב והעינים הם מרגלים לגוף ומסרסרים לו את העבירות העין רואה והלב חומד והגוף עושה את העבירות: (מא) **אשר הוצאתי אתכם.** על מנת כן פדיתי אתכם שתקבלו עליכם גזירותי:

טז (טו) **ויחר למשה.** נצטער עד למאוד על שנחלקו עליו קרח ועדתו: **אל תפן אל מנחתם.** הקטורת שהם (קרח ועדתו) מקריבין לפניך למחר אל תפן אליה: **לא חמור אחד מהם נשאתי.** לא חמורו של אחד מהם נטלתי, ותרגומו לָא חֲמָרָא דְחַד מִנְּהוֹן שְׁחָרִית: (כא) מ״כ וידבר ה׳ אל משה ואל אהרן: **העדה הזאת.** עדת קרח שנחלקו עליהם:

יח (כו) **את המעשר.** זה מעשר ראשון: (כח) **כן תרימו גם אתם.** כמו שישראל מרימים מגרנם ומיקביהם תרימו גם אתם ממעשר ראשון שלכם כי הוא נחלתכם: (כט) **מכל חלבו.** מהטוב שבו תרימו: (ל) **אלהם.** ללוים: **בהרימכם את חלבו.** לאחר שתרימו תרומת מעשר מהמעשר ראשון: **ונחשב.** המותר ללוים לחולין גמורין: **כתבואת גרן.** לישראל שהוא חולין: **יקב.** הוא הבור שלפני הגת שהיין והשמן יורדין לתוכו, והוא ל׳ חפירת קרקע:

יט (יד) **כל הבא אל האהל.** בעוד שהמת בתוכו: (טז) **על פני השדה.** שאין שם אהל מטמא המת בנגיעה: **בחלל חרב.** בהרוג בחרב:

כא (יא) **ויסעו.** בני ישראל במדבר: **בעיי העברים.** עי ל׳ חורבה, דרך מעבר העוברים שם את

יד עַל־כֵּן יֵאָמֵר בְּסֵפֶר מִלְחֲמֹת יְיָ אֶת־וָהֵב
בְּסוּפָה וְאֶת־הַנְּחָלִים אַרְנוֹן:
טו וְאֶשֶׁד הַנְּחָלִים אֲשֶׁר נָטָה לְשֶׁבֶת עָר וְנִשְׁעַן
לִגְבוּל מוֹאָב:
כג ח מָה אֶקֹּב לֹא קַבֹּה אֵל וּמָה אֶזְעֹם לֹא זָעַם
יְיָ:
כב אֵל מוֹצִיאָם מִמִּצְרַיִם כְּתוֹעַפַּת רְאֵם לוֹ:
כד הֵן־עָם כְּלָבִיא יָקוּם וְכַאֲרִי יִתְנַשָּׂא לֹא יִשְׁכַּב
עַד־יֹאכַל טֶרֶף וְדַם־חֲלָלִים יִשְׁתֶּה:
כד ה מַה־טֹּבוּ אֹהָלֶיךָ יַעֲקֹב מִשְׁכְּנֹתֶיךָ יִשְׂרָאֵל:
ו כִּנְחָלִים נָטִיוּ כְּגַנֹּת עֲלֵי נָהָר כַּאֲהָלִים נָטַע יְיָ
כַּאֲרָזִים עַלֵּי־מָיִם:
ט כָּרַע שָׁכַב כַּאֲרִי וּכְלָבִיא מִי יְקִימֶנּוּ מְבָרֲכֶיךָ
בָרוּךְ וְאֹרְרֶיךָ אָרוּר:
טז נְאֻם שֹׁמֵעַ אִמְרֵי־אֵל וְיֹדֵעַ דַּעַת עֶלְיוֹן מַחֲזֵה
שַׁדַּי יֶחֱזֶה נֹפֵל וּגְלוּי עֵינָיִם:
כז יח וַיֹּאמֶר יְיָ אֶל־מֹשֶׁה קַח־לְךָ אֶת־יְהוֹשֻׁעַ בִּן־נוּן
אִישׁ אֲשֶׁר־רוּחַ בּוֹ וְסָמַכְתָּ אֶת־יָדְךָ עָלָיו:
כח ד אֶת־הַכֶּבֶשׂ אֶחָד תַּעֲשֶׂה בַּבֹּקֶר וְאֵת הַכֶּבֶשׂ
הַשֵּׁנִי תַּעֲשֶׂה בֵּין הָעַרְבָּיִם:
ה וַעֲשִׂירִית הָאֵיפָה סֹלֶת לְמִנְחָה בְּלוּלָה בְּשֶׁמֶן
כָּתִית רְבִיעִת הַהִין:
ז וְנִסְכּוֹ רְבִיעִת הַהִין לַכֶּבֶשׂ הָאֶחָד בַּקֹּדֶשׁ הַסֵּךְ
נֶסֶךְ שֵׁכָר לַיְיָ:
יד וְנִסְכֵּיהֶם חֲצִי הַהִין יִהְיֶה לַפָּר וּשְׁלִישִׁת הַהִין
לָאַיִל וּרְבִיעִת הַהִין לַכֶּבֶשׂ יַיִן זֹאת עֹלַת חֹדֶשׁ
בְּחָדְשׁוֹ לְחָדְשֵׁי הַשָּׁנָה:
כג מִלְּבַד עֹלַת הַבֹּקֶר אֲשֶׁר לְעֹלַת הַתָּמִיד תַּעֲשׂוּ
אֶת־אֵלֶּה:
ל ג אִישׁ כִּי־יִדֹּר נֶדֶר לַיְיָ אוֹ־הִשָּׁבַע שְׁבֻעָה
לֶאְסֹר אִסָּר עַל־נַפְשׁוֹ לֹא יַחֵל דְּבָרוֹ כְּכָל־הַיֹּצֵא
מִפִּיו יַעֲשֶׂה:
לא נ וַנַּקְרֵב אֶת־קָרְבַּן יְיָ אִישׁ אֲשֶׁר מָצָא כְלִי־זָהָב
אֲצָעָדָה וְצָמִיד טַבַּעַת עָגִיל וְכוּמָז לְכַפֵּר עַל־
נַפְשֹׁתֵינוּ לִפְנֵי יְיָ:
לב לד וַיִּבְנוּ בְנֵי־גָד אֶת־דִּיבֹן וְאֶת־עֲטָרֹת וְאֶת עֲרֹעֵר:
לג ג וַיִּסְעוּ מֵרַעְמְסֵס בַּחֹדֶשׁ הָרִאשׁוֹן בַּחֲמִשָּׁה עָשָׂר
יוֹם לַחֹדֶשׁ הָרִאשׁוֹן מִמָּחֳרַת הַפֶּסַח יָצְאוּ
בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל בְּיָד רָמָה לְעֵינֵי כָּל־מִצְרָיִם:
מט וַיַּחֲנוּ עַל־הַיַּרְדֵּן מִבֵּית הַיְשִׁמֹת עַד אָבֵל
הַשִּׁטִּים בְּעַרְבֹת מוֹאָב:

דברים

א א אֵלֶּה הַדְּבָרִים אֲשֶׁר דִּבֶּר מֹשֶׁה אֶל־כָּל־יִשְׂרָאֵל
בְּעֵבֶר הַיַּרְדֵּן בַּמִּדְבָּר בָּעֲרָבָה מוֹל סוּף בֵּין־
פָּארָן וּבֵין־תֹּפֶל וְלָבָן וַחֲצֵרֹת וְדִי זָהָב:
כא רְאֵה נָתַן יְיָ אֱלֹהֶיךָ לְפָנֶיךָ אֶת־הָאָרֶץ עֲלֵה
רֵשׁ כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר יְיָ אֱלֹהֵי אֲבֹתֶיךָ לְךָ אַל־
תִּירָא וְאַל־תֵּחָת:
ג כג וָאֶתְחַנַּן אֶל־יְיָ בָּעֵת הַהִוא לֵאמֹר:
כד אֲדֹנָי יֱהוִה אַתָּה הַחִלּוֹתָ לְהַרְאוֹת אֶת־עַבְדְּךָ
אֶת־גָּדְלְךָ וְאֶת־יָדְךָ הַחֲזָקָה אֲשֶׁר מִי־אֵל
בַּשָּׁמַיִם וּבָאָרֶץ אֲשֶׁר־יַעֲשֶׂה כְּמַעֲשֶׂיךָ
וְכִגְבוּרֹתֶךָ:
כה אֶעְבְּרָה־נָּא וְאֶרְאֶה אֶת־הָאָרֶץ הַטּוֹבָה אֲשֶׁר
בְּעֵבֶר הַיַּרְדֵּן הָהָר הַטּוֹב הַזֶּה וְהַלְּבָנוֹן:
כו וַיִּתְעַבֵּר יְיָ בִּי לְמַעַנְכֶם וְלֹא שָׁמַע אֵלָי וַיֹּאמֶר
יְיָ אֵלַי רַב־לְךָ אַל־תּוֹסֶף דַּבֵּר אֵלַי עוֹד בַּדָּבָר
הַזֶּה:
כז עֲלֵה רֹאשׁ הַפִּסְגָּה וְשָׂא עֵינֶיךָ יָמָּה וְצָפֹנָה
וְתֵימָנָה וּמִזְרָחָה וּרְאֵה בְעֵינֶיךָ כִּי־לֹא תַעֲבֹר
אֶת־הַיַּרְדֵּן הַזֶּה:
ד ז כִּי מִי־גוֹי גָּדוֹל אֲשֶׁר־לוֹ אֱלֹהִים קְרֹבִים אֵלָיו
כַּיְיָ אֱלֹהֵינוּ בְּכָל־קָרְאֵנוּ אֵלָיו:
ח וּמִי גוֹי גָּדוֹל אֲשֶׁר־לוֹ חֻקִּים וּמִשְׁפָּטִים צַדִּיקִם
כְּכֹל הַתּוֹרָה הַזֹּאת אֲשֶׁר אָנֹכִי נֹתֵן לִפְנֵיכֶם
הַיּוֹם:
ט רַק הִשָּׁמֶר לְךָ וּשְׁמֹר נַפְשְׁךָ מְאֹד פֶּן־תִּשְׁכַּח
אֶת־הַדְּבָרִים אֲשֶׁר־רָאוּ עֵינֶיךָ וּפֶן־יָסוּרוּ מִלְּבָבְךָ
כֹּל יְמֵי חַיֶּיךָ וְהוֹדַעְתָּם לְבָנֶיךָ וְלִבְנֵי בָנֶיךָ:
י יוֹם אֲשֶׁר עָמַדְתָּ לִפְנֵי יְיָ אֱלֹהֶיךָ בְּחֹרֵב
בֶּאֱמֹר יְיָ אֵלַי הַקְהֵל־לִי אֶת־הָעָם וְאַשְׁמִיעֵם
אֶת־דְּבָרָי אֲשֶׁר יִלְמְדוּן לְיִרְאָה אֹתִי כָּל־הַיָּמִים
אֲשֶׁר הֵם חַיִּים עַל־הָאֲדָמָה וְאֶת־בָּנֵיהֶם
יְלַמֵּדוּן:
טו וְנִשְׁמַרְתֶּם מְאֹד לְנַפְשֹׁתֵיכֶם כִּי לֹא רְאִיתֶם
כָּל־תְּמוּנָה בְּיוֹם דִּבֶּר יְיָ אֲלֵיכֶם בְּחֹרֵב מִתּוֹךְ
הָאֵשׁ:
לד אוֹ הֲנִסָּה אֱלֹהִים לָבוֹא לָקַחַת לוֹ גוֹי מִקֶּרֶב
גּוֹי בְּמַסֹּת בְּאֹתֹת וּבְמוֹפְתִים וּבְמִלְחָמָה וּבְיָד
חֲזָקָה וּבִזְרֹעַ נְטוּיָה וּבְמוֹרָאִים גְּדֹלִים כְּכֹל
אֲשֶׁר־עָשָׂה לָכֶם יְיָ אֱלֹהֵיכֶם בְּמִצְרַיִם
לְעֵינֶיךָ:
ה יב שָׁמוֹר אֶת־יוֹם הַשַּׁבָּת לְקַדְּשׁוֹ כַּאֲשֶׁר צִוְּךָ יְיָ
אֱלֹהֶיךָ:
יד וְיוֹם הַשְּׁבִיעִי שַׁבָּת לַיְיָ אֱלֹהֶיךָ לֹא־תַעֲשֶׂה
כָל־מְלָאכָה אַתָּה| וּבִנְךָ־וּבִתֶּךָ וְעַבְדְּךָ־וַאֲמָתֶךָ
וְשׁוֹרְךָ וַחֲמֹרְךָ וְכָל־בְּהֶמְתֶּךָ וְגֵרְךָ אֲשֶׁר
בִּשְׁעָרֶיךָ לְמַעַן יָנוּחַ עַבְדְּךָ וַאֲמָתְךָ כָּמוֹךָ:
ו ד שְׁמַע יִשְׂרָאֵל יְיָ אֱלֹהֵינוּ יְיָ| אֶחָד:

ביאור הפסוקים

הר נבו אל ארץ כנען שהוא סמוך לגבול מואב: **על פני מואב ממזרח השמש.** במזרחה של ארץ מואב: (יד) **על כן.** על חניה זו שבארנון ונסים שנעשו בה: **יאמר בספר מלחמת ה׳.** כשמספרים נסים שנעשו לאבותינו יספרו: **את והב בסופה.** את אשר יהב להם והרבה נסים בים סוף: **ואת הנחלים ארנון.** כשם שמספרים נסי ים סוף כך יש לספר בנסי נחל ארנון שאף כאן נעשו נסים גדולים ומה הם הנסים ואשד הנחלים וגו׳: (טו) **ואשד הנחלים.** תרגום של שפך אשד, שפך הנחלים שנשפך שם דם האמוריים: **אשר נטה לשבת ער.** שהחר נטה ממקומו ונתקרב לצד גבול מואב (ששם העיר ער) ונדבק בו וזהו ונשען לגבול מואב ועי״ז נהרגו האמוריים שהיו נחבאים בהר ההוא:

כג (ח) מדברי בלעם: **אקב.** ל׳ קללה, מה אקב את ישראל: **אזעם.** ל׳ כעס, מה אכעוס על ישראל: (כב) **אל מוציאם.** לישראל: **כתועפת ראם לו.** בתוקף רום וגובה שלו: (כד) **הן עם כלביא יקום.** ישראל כשהן עומדין משינתם שחרית הן מתגברין כלביא וכארי לחטוף את המצות ללבוש ציצית לקרוא את שמע ולהניח תפילין: **לא ישכב.** בלילה על מטתו עד שהוא אוכל ומחבל כל מזיק הבא לטרפו כיצד קורא את שמע על מטתו ומפקיד רוחו ביד המקום בא מחנה וגייס להזיקם הקב״ה שומרם ונלחם מלחמותיהם ומפילם (חללים) הרוגים:

כד (ה-ו) מברכות בלעם: **מה טבו אהליך יעקב.** על שראה פתחיהם שאינן מכוונין זה מול זה: **משכנתיך.** חניותיך: **כנחלים נטיו.** שנארכו ונמשכו לנטות למרחוק: **כאהלים.** מיני בשמים: **נטע ה׳.** בגן עדן: (ט) **כרע שכב כארי.** ישראל יתישבו בארצם בכח ובגבורה: (טז) **נאם.** דברי בלעם ששומע אמרי אל: **וידע דעת עליון.** לכוון השעה שכועס בה: **נפל וגלוי עינים.** שאין הקב״ה נראה עליו אלא בלילה כשהוא שוכב:

כז (יח) **אשר רוח בו.** שיוכל להלוך כנגד רוחו של כל אחד ואחד מישראל (שסובל כל אחד לפי דעתו):

כח (ד) פרשת תמידין: **בין הערבים.** משש שעות ולמעלה קרוי בין הערבים שהשמש נוטה לבית מבואו לערוב, ערב ל׳ נשף וחושך: (ה) **סלת למנחה.** מנחת נסכים: (ז) **ונסכו.** יין: **בקדש הסך.** על המזבח יתנסכו: **נסך שכר.** יין המשכר: (יד) **ונסכיהם.** של מוספי ראש חדש: (כג) **תעשו את אלה.** מוספין של חג הפסח:

ל (ג) **נדר.** האומר הרי עלי קונם שלא אוכל או שלא אעשה דבר פלוני: **לאסר אסר.** לאסור את המותר: **לא יחל דברו.** כמו לא יחלל דברו לא יעשה דבריו חולין:

לא (נ) מ״כ שבנ״י הלכו למלחמה נגד מדין וכשחזרו אמרו שרי הצבא כן למשה: **אצעדה.** אלו צמידים של רגל: **וצמיד.** של יד: **עגול.** נזמי אוזן: **וכומז.** דפוס של בית הרחם לכפר על הרהור הלב של בנות מדין:

לב (לד) **ויבנו.** בעבר הירדן:

לג (ג) **ויסעו.** בנ״י כשיצאו ממצרים: **ביד רמה.** בגבורה גבוהה ומפורסמת: (מט) **ויחנו.** בנ״י במדבר לסוף מ׳ שנה מיציאת מצרים: **אבל השטים.** מישור של שטים אבל שמו:

דברים

א (א) **אלה הדברים.** דברי תוכחות הן, ומנה כאן כל המקומות שהכעיסו בהן לפני המקום והזכירם ברמז מפני כבודן של ישראל: **במדבר.** בשביל מה שהכעיסוהו במדבר שאמרו (שמות טז ג) מי יתן מותנו במדבר וגו׳: **בערבה.** בשביל הערבה שחטאו בבעל פעור בשטים בערבות מואב (במדבר כה): **מול סוף.** על מה שהמרו בבואם לים סוף (שמות יד א) וכן בנסעם מתוך הים: **בין פארן וגו׳.** הוכיחן על הדברים שתפלו על המן שהוא לבן (במדבר כא ה) ועל מה שעשו במדבר פארן ע״י המרגלים (במדבר יג): **וחצרת.** זו מחלקותו של קרח (במדבר טז): **ודי זהב.** הוכיחן על העגל שעשו בשביל רוב הזהב שהיה להם: (כא) מדברי משה לישראל: **רש.** ל׳ ירושה: **תחת.** ל׳ פחד ושבר:

ג (כג) **ואתחנן.** ל׳ תפלה ובקשה: **בעת ההוא.** לאחר שכבשתי ארץ סיחון ועוג: (כד) **אתה החלות.** אתה התחלת להראות את עבדך מלחמת סיחון ועוג הראני מלחמת ל״א מלכים: (כה) **אעברה נא.** אין נא אלא לשון בקשה: **ההר הטוב.** זו ירושלים: **והלבנן.** זה בית המקדש: (כו) **ויתעבר.** נתמלא חימה: **למענכם.** בשבילכם אתם גרמתם לי (בשביל חטא מי מריבה, עיין במדבר כ): (כז) **הפסגה.** ל׳ גובה:

ד (ח) **צדיקם.** הגונים ומקובלים: (ט-י) **יום אשר עמדת וגו׳.** מוסב על מקרא שלמעלה אשר ראו עיניך יום אשר עמדת בחורב (בעת מתן תורה) אשר ראיתם את הקולות ואת הלפידים: **ילמדון.** לעצמם: **ילמדון.** לאחרים: (טו) **ונשמרתם וגו׳.** שלא תעבדו עבו״ז: (לד) **הנסה אלהים.** הכי עשה נסים שום אלוה לבוא לקחת לו גוי וגו׳: **במסת.** ע״י נסיונות הודיעם גבורותיו: **באתת.** בסימנים להאמין שהוא שלוחו של מקום: **ובמופתים.** הם נפלאות שהביא עליהם מכות מופלאות: **ובמלחמה.** בים:

ה (יב) **כאשר צוך.** קודם מתן תורה במרה: (יד) מ״כ ששת ימים תעבוד ועשית כל מלאכתך (וז״ל הגמרא בב״ק, בדברות הראשונות נאמר (שמות כ י) בהמתך ובדברות אחרונות נאמר ושורך וחמורך וכל בהמתך והלא שור וחמור בכלל כל בהמה היו ולמה יצאו לומר לך מה שור וחמור האמור כאן חיה ועוף כיו״ב (דמרבינן להו מוכל) אף כל חיה ועוף כיו״ב):

ה וְאָהַבְתָּ אֵת יְיָ אֱלֹהֶיךָ בְּכָל־לְבָבְךָ וּבְכָל־
נַפְשְׁךָ וּבְכָל־מְאֹדֶךָ:
ו וְהָיוּ הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוְּךָ הַיּוֹם
עַל־לְבָבֶךָ:
ז וְשִׁנַּנְתָּם לְבָנֶיךָ וְדִבַּרְתָּ בָּם בְּשִׁבְתְּךָ בְּבֵיתֶךָ
וּבְלֶכְתְּךָ בַדֶּרֶךְ וּבְשָׁכְבְּךָ וּבְקוּמֶךָ:
ח וּקְשַׁרְתָּם לְאוֹת עַל־יָדֶךָ וְהָיוּ לְטֹטָפֹת בֵּין
עֵינֶיךָ:
ט וּכְתַבְתָּם עַל־מְזֻזוֹת בֵּיתֶךָ וּבִשְׁעָרֶיךָ:
ז יג וַאֲהַבְךָ וּבֵרַכְךָ וְהִרְבֶּךָ פְּרִי־בִטְנְךָ וּפְרִי־
אַדְמָתְךָ דְּגָנְךָ וְתִירֹשְׁךָ וְיִצְהָרֶךָ שְׁגַר־אֲלָפֶיךָ
וְעַשְׁתְּרֹת צֹאנֶךָ עַל הָאֲדָמָה אֲשֶׁר־נִשְׁבַּע
לַאֲבֹתֶיךָ לָתֶת לָךְ:
ח א כָּל־הַמִּצְוָה אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוְּךָ הַיּוֹם תִּשְׁמְרוּן
לַעֲשׂוֹת לְמַעַן תִּחְיוּן וּרְבִיתֶם וּבָאתֶם וִירִשְׁתֶּם
אֶת־הָאָרֶץ אֲשֶׁר־נִשְׁבַּע יְיָ לַאֲבֹתֵיכֶם:
ה וְיָדַעְתָּ עִם־לְבָבֶךָ כִּי כַּאֲשֶׁר יִיַּסֵּר אִישׁ אֶת־בְּנוֹ
יְיָ אֱלֹהֶיךָ מְיַסְּרֶךָּ:
ז כִּי יְיָ אֱלֹהֶיךָ מְבִיאֲךָ אֶל־אֶרֶץ טוֹבָה אֶרֶץ
נַחֲלֵי מָיִם עֲיָנֹת וּתְהֹמֹת יֹצְאִים בַּבִּקְעָה וּבָהָר:
ח אֶרֶץ חִטָּה וּשְׂעֹרָה וְגֶפֶן וּתְאֵנָה וְרִמּוֹן אֶרֶץ־זֵית
שֶׁמֶן וּדְבָשׁ:
ט אֶרֶץ אֲשֶׁר לֹא בְמִסְכֵּנֻת תֹּאכַל־בָּהּ לֶחֶם לֹא־
תֶחְסַר כֹּל בָּהּ אֶרֶץ אֲשֶׁר אֲבָנֶיהָ בַרְזֶל
וּמֵהֲרָרֶיהָ תַּחְצֹב נְחֹשֶׁת:
י וְאָכַלְתָּ וְשָׂבָעְתָּ וּבֵרַכְתָּ אֶת־יְיָ אֱלֹהֶיךָ עַל־
הָאָרֶץ הַטֹּבָה אֲשֶׁר נָתַן־לָךְ:
יד וְרָם לְבָבֶךָ וְשָׁכַחְתָּ אֶת־יְיָ אֱלֹהֶיךָ הַמּוֹצִיאֲךָ
מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם מִבֵּית עֲבָדִים:
טו הַמּוֹלִיכֲךָ [בַּמִּדְבָּר] הַגָּדֹל וְהַנּוֹרָא [נָחָשׁ] שָׂרָף
וְעַקְרָב וְצִמָּאוֹן אֲשֶׁר אֵין־מָיִם הַמּוֹצִיא לְךָ מַיִם
מִצּוּר הַחַלָּמִישׁ:
ט יד הֵרֶף מִמֶּנִּי וַאַשְׁמִידֵם וְאֶמְחֶה אֶת־שְׁמָם מִתַּחַת
הַשָּׁמָיִם וְאֶעֱשֶׂה אוֹתְךָ לְגוֹי־עָצוּם וָרָב מִמֶּנּוּ:
כה וָאֶתְנַפַּל לִפְנֵי יְיָ אֶת־אַרְבָּעִים הַיּוֹם וְאֶת־
אַרְבָּעִים הַלַּיְלָה אֲשֶׁר הִתְנַפַּלְתִּי כִּי־אָמַר יְיָ
לְהַשְׁמִיד אֶתְכֶם:
כו וָאֶתְפַּלֵּל אֶל־יְיָ וָאֹמַר אֲדֹנָי יֱהוֹה אַל־תַּשְׁחֵת
עַמְּךָ וְנַחֲלָתְךָ אֲשֶׁר פָּדִיתָ בְּגָדְלֶךָ אֲשֶׁר־הוֹצֵאתָ
מִמִּצְרַיִם בְּיָד חֲזָקָה:
י ב וְאֶכְתֹּב עַל־הַלֻּחֹת אֶת־הַדְּבָרִים אֲשֶׁר הָיוּ עַל־
הַלֻּחֹת הָרִאשֹׁנִים אֲשֶׁר שִׁבַּרְתָּ וְשַׂמְתָּם בָּאָרוֹן:
י וְאָנֹכִי עָמַדְתִּי בָהָר כַּיָּמִים הָרִאשֹׁנִים אַרְבָּעִים
יוֹם וְאַרְבָּעִים לַיְלָה וַיִּשְׁמַע יְיָ אֵלַי גַּם בַּפַּעַם
הַהִוא לֹא־אָבָה יְיָ הַשְׁחִיתֶךָ:
יב וְעַתָּה יִשְׂרָאֵל מָה יְיָ אֱלֹהֶיךָ שֹׁאֵל מֵעִמָּךְ כִּי
אִם־לְיִרְאָה אֶת־יְיָ אֱלֹהֶיךָ לָלֶכֶת בְּכָל־דְּרָכָיו
וּלְאַהֲבָה אֹתוֹ וְלַעֲבֹד אֶת־יְיָ אֱלֹהֶיךָ בְּכָל־
לְבָבְךָ וּבְכָל־נַפְשֶׁךָ:
יז כִּי יְיָ אֱלֹהֵיכֶם הוּא אֱלֹהֵי הָאֱלֹהִים וַאֲדֹנֵי
הָאֲדֹנִים הָאֵל הַגָּדֹל הַגִּבֹּר וְהַנּוֹרָא אֲשֶׁר לֹא־
יִשָּׂא פָנִים וְלֹא יִקַּח שֹׁחַד:
יא יב אֶרֶץ אֲשֶׁר־יְיָ אֱלֹהֶיךָ דֹּרֵשׁ אֹתָהּ תָּמִיד עֵינֵי
יְיָ אֱלֹהֶיךָ בָּהּ מֵרֵשִׁית הַשָּׁנָה וְעַד אַחֲרִית
שָׁנָה:
יג וְהָיָה אִם־שָׁמֹעַ תִּשְׁמְעוּ אֶל־מִצְוֹתַי אֲשֶׁר אָנֹכִי
מְצַוֶּה אֶתְכֶם הַיּוֹם לְאַהֲבָה אֶת־יְיָ אֱלֹהֵיכֶם
וּלְעָבְדוֹ בְּכָל־לְבַבְכֶם וּבְכָל־נַפְשְׁכֶם:
יד וְנָתַתִּי מְטַר־אַרְצְכֶם בְּעִתּוֹ יוֹרֶה וּמַלְקוֹשׁ
וְאָסַפְתָּ דְגָנֶךָ וְתִירֹשְׁךָ וְיִצְהָרֶךָ:
טו וְנָתַתִּי עֵשֶׂב בְּשָׂדְךָ לִבְהֶמְתֶּךָ וְאָכַלְתָּ וְשָׂבָעְתָּ:
יח וְשַׂמְתֶּם אֶת־דְּבָרַי אֵלֶּה עַל־לְבַבְכֶם וְעַל־
נַפְשְׁכֶם וּקְשַׁרְתֶּם אֹתָם לְאוֹת עַל־יֶדְכֶם וְהָיוּ
לְטוֹטָפֹת בֵּין עֵינֵיכֶם:
יט וְלִמַּדְתֶּם אֹתָם אֶת־בְּנֵיכֶם לְדַבֵּר בָּם בְּשִׁבְתְּךָ
בְּבֵיתֶךָ וּבְלֶכְתְּךָ בַדֶּרֶךְ וּבְשָׁכְבְּךָ וּבְקוּמֶךָ:
כ וּכְתַבְתָּם עַל־מְזוּזוֹת בֵּיתֶךָ וּבִשְׁעָרֶיךָ:
כא לְמַעַן יִרְבּוּ יְמֵיכֶם וִימֵי בְנֵיכֶם עַל הָאֲדָמָה אֲשֶׁר
נִשְׁבַּע יְיָ לַאֲבֹתֵיכֶם לָתֵת לָהֶם כִּימֵי הַשָּׁמַיִם
עַל־הָאָרֶץ:
יב ה כִּי אִם־אֶל־הַמָּקוֹם אֲשֶׁר־יִבְחַר יְיָ אֱלֹהֵיכֶם
מִכָּל־שִׁבְטֵיכֶם לָשׂוּם אֶת־שְׁמוֹ שָׁם לְשִׁכְנוֹ
תִּדְרְשׁוּ וּבָאתָ שָׁמָּה:
כז וְעָשִׂיתָ עֹלֹתֶיךָ הַבָּשָׂר וְהַדָּם עַל־מִזְבַּח יְיָ
אֱלֹהֶיךָ וְדַם־זְבָחֶיךָ יִשָּׁפֵךְ עַל־מִזְבַּח יְיָ
אֱלֹהֶיךָ וְהַבָּשָׂר תֹּאכֵל:
יג י כִּי הָרֹג תַּהַרְגֶּנּוּ יָדְךָ תִּהְיֶה־בּוֹ בָרִאשׁוֹנָה
לַהֲמִיתוֹ וְיַד כָּל־הָעָם בָּאַחֲרֹנָה:
יד יָצְאוּ אֲנָשִׁים בְּנֵי־בְלִיַּעַל מִקִּרְבֶּךָ וַיַּדִּיחוּ אֶת־
יֹשְׁבֵי עִירָם לֵאמֹר נֵלְכָה וְנַעַבְדָה אֱלֹהִים
אֲחֵרִים אֲשֶׁר לֹא־יְדַעְתֶּם:
יד כה וְנָתַתָּה בַּכֶּסֶף וְצַרְתָּ הַכֶּסֶף בְּיָדֶךָ וְהָלַכְתָּ
אֶל־הַמָּקוֹם אֲשֶׁר יִבְחַר יְיָ אֱלֹהֶיךָ בּוֹ:
טו ב וְזֶה דְּבַר הַשְּׁמִטָּה שָׁמוֹט כָּל־בַּעַל מַשֵּׁה יָדוֹ
אֲשֶׁר יַשֶּׁה בְּרֵעֵהוּ לֹא־יִגֹּשׂ אֶת־רֵעֵהוּ וְאֶת־אָחִיו
כִּי־קָרָא שְׁמִטָּה לַיְיָ:
ט הִשָּׁמֶר לְךָ פֶּן־יִהְיֶה דָבָר עִם־לְבָבְךָ בְּלִיַּעַל
לֵאמֹר קָרְבָה שְׁנַת־הַשֶּׁבַע שְׁנַת הַשְּׁמִטָּה וְרָעָה
עֵינְךָ בְּאָחִיךָ הָאֶבְיוֹן וְלֹא תִתֵּן לוֹ וְקָרָא עָלֶיךָ
אֶל־יְיָ וְהָיָה בְךָ חֵטְא:
יא כִּי לֹא־יֶחְדַּל אֶבְיוֹן מִקֶּרֶב הָאָרֶץ עַל־כֵּן אָנֹכִי
מְצַוְּךָ לֵאמֹר פָּתֹחַ תִּפְתַּח אֶת־יָדְךָ לְאָחִיךָ
לַעֲנִיֶּךָ וּלְאֶבְיֹנְךָ בְּאַרְצֶךָ:
טז א שָׁמוֹר אֶת־חֹדֶשׁ הָאָבִיב וְעָשִׂיתָ פֶּסַח לַיְיָ
אֱלֹהֶיךָ כִּי בְחֹדֶשׁ הָאָבִיב הוֹצִיאֲךָ יְיָ אֱלֹהֶיךָ
מִמִּצְרַיִם לָיְלָה:

ביאור הפסוקים

ו (ד) **ה׳ אלהינו ה׳ אחד.** ה׳ שהוא אלהינו עתה ולא אלהי האומות הוא עתיד להיות ה׳ אחד: (ה) **ואהבת.** עשה דבריו מאהבה: **בכל לבבך.** שלא יהא לבך חלוק על המקום: **ובכל נפשך.** אפילו הוא נוטל את נפשך: **ובכל מאדך.** בכל ממונך: (ו) **והיו** וגו׳. ומהו האהבה והיו הדברים האלה שמתוך כך אתה מכיר בהקב״ה ומדבק בדרכיו: (ז) **ושננתם.** שיהיו דברי תורה מחודדים בפיך שאם ישאלך אדם דבר לא תהא צריך לגמגם בו אלא אמור לו מיד: **לבניך.** אלו התלמידים: **ודברת בם.** שלא יהא עיקר דבורך אלא בם: **ובשבתך ובקומך.** בזמן שכיבה ובזמן קימה: (ח) **לאות על ידך.** אלו תפילין שבזרוע: **והיו לטטפת.** אלו תפילין שבראש, ועל שם מנין פרשיותיהם נקראו טטפת טט בכתפי שתים פת באפריקי שתים: (ט) **וכתבתם.** לפרשיות הללו (שמע והיה אם שמוע): **מזזות.** הם הזקופות אחת מכאן לפתח ואחת מכאן:

ז (יג) **ואהבך.** ה׳: **שגר אלפיך.** ולדי בקרך שהנקבה משגרת ממעיה: **שגר.** ל׳ שילוח מן הבטן: **אלף.** הוא שם של בקר: **ועשתרת צאנך.** מבחר הצאן, עשתרות ל׳ חוזק:

ח (א) **ורביתם.** שתשיגו רבוי הבנים: (ה) **וידעת עם לבבך.** שתדע באמונת לבך: (ז) מ״כ ושמרת את מצות ה׳ אלהיך וגו׳: (ח) **ארץ** וגו׳. אלו שבעת המינים שנשתבחה בהם ארץ ישראל: **זית שמן.** זיתים העושים שמן: (ט) **ארץ** וגו׳. בשבח א״י הכתוב מדבר: **במסכנת.** בדלות ועניות: **תחצב.** כן יקרא החפירה באבנים: (יד) מ״כ פן תאכל ושבעת וגו׳ וכסף וזהב ירבה לך: (טו) **נחש שרף.** נחש השורף בארסו: **מצור החלמיש.** מסלע התקיף:

ט (יד) **הרף** וגו׳. מדברי הקב״ה למשה אחר שעשו העגל: (כה) **ואתנפל.** נפלתי על פני ארצה בתפלה, להתפלל על מעשה עגל:

י (ב) מ״כ בעת ההוא אמר ה׳ אלי פסל לך שני לוחות אבנים כראשונים: **אשר שברת.** על שעשו העגל: (י) **ואנכי עמדתי בהר.** לקבל לוחות שניות: **כימים הראשנים.** של לוחות הראשונות: **לא אבה** וגו׳. שאף שעשו העגל מחל להם: (יז) **ואדני האדנים.** לא יוכל שום אדון להציל אתכם מידו: **לא ישא פנים.** אם תפרקו עולו: **ולא יקח שחד.** לפייסו בממון:

יא (יב) בשבח ארץ ישראל הכתוב מדבר: **תמיד עיני ה׳ אלהיך בה.** לראות מה היא צריכה: (יג) **ולעבדו.** זו תפלה: (יד) **בעתו.** בלילות שלא יטריחו אתכם: **יורה.** היא רביעה הנופלת לאחר הזריעה שמרוה את הארץ ואת הזרעים: **מלקוש.** רביעה היורדת סמוך לקצירה למלאות התבואה בקשיה: (טו) **עשב בשדך.** שלא תצטרך להוליך הבהמות למדבריות: **ואכלת ושבעת.** שתהא ברכה מצויה בפת בתוך המעים: (יח-כ) עיי״ל ו ז-ט: (כא) **למען ירבו.** אם תעשו כן ירבו ואם לאו לא ירבו:

יב (ה) **לשכנו.** למקום שכנו (מקום המשכן ששם השכינה) תדרשנו: (כז) **ועשית עלתיך.** אם עולות הן תן הבשר והדם על גבי המזבח ואם זבחי שלמים הם דם זבחיך ישפך על המזבח תחלה ואח״כ והבשר תאכל:

יג (י) במסית לעבוד עבו״ז מיירי, ומ״כ לא תחוס עינך עליו וגו׳: **כי הרג תהרגנו.** יצא מבית דין חייב אל תחזירהו לזכות: **ידך תהיה בו.** מצוה ביד הניסת להמיתו לא מת בידו ימות ביד אחרים: (יד) בפרשת עיר הנדחת כתיב, ומ״כ כי תשמע באחת עריך וגו׳: **בליעל.** בלי עול שפרקו עולו של מקום:

יד (כה) מ״כ שמעשר שני צריכים להעלותו ולאכלו בירושלים ועז״כ שאם תהא התבואה מרובה לשאת ונתתה וגו׳: **ונתתה בכסף.** תפדה המעשר שני בכסף:

טו (ב) מ״כ מקץ שבע שנים תעשה שמטה: **שמטה.** ל׳ עזיבה: **שמוט כל בעל משה ידו.** כל הנושה בחבירו ישמיט ידו ולא (יגוש) ילחץ את רעהו: **לה׳.** לכבוד ה׳ שנתן לו הממון: (ט) **בליעל.** עיין יג יד: **ולא תתן לו.** לא תלוה לו משום שהשמטה משמטתו: (יא) **אביון.** דל מעני ול׳ אביון שהוא תאב לכל דבר: **על כן.** מפני כן: לאמר. עצה לטובתך אני משיאך: **לאחיך לעניך.** לאיזה אח לעני:

טז (א) **שמור את חדש האביב.** שמור שיהיה ניסן חדש האביב ע״י שתעבר החדשים והשנים: **חדש האביב.** זה ניסן, שהתבואה מתמלאת בו באביה: **אביב.** ל׳ אב, בכור וראשון לבשל פירות: **ממצרים לילה.** שבלילה נתן להם פרעה רשות לצאת אבל יציאתם היתה ביום: (ג) **עליו.** על הקרבן פסח: **לחם עני.** לחם שמזכיר את העוני שנתענו במצרים: **בחפזון יצאת.** ולא הספיק הבצק להחמיץ וזה יהיה לך לזכרון: **למען תזכר.** ע״י אכילת הפסח והמצה את יום צאתך וגו׳: (ו) **בערב** וגו׳. הרי שלשה זמנים חלוקים בערב משש שעות ולמעלה זבחהו וכבוא השמש תאכלהו ומועד צאתך אתה שורפו כלומר נעשה נותר ונשרף: (יט) **לא תכיר פנים.** אף בשעת הטענות לא יהא הדיין רך לזה וקשה לזה: **ולא תקח שחד.** אפילו לשפוט צדק: **כי השחד יעור.** משקבל שוחד ממנו אי אפשר שלא יטה את לבבו להפך בזכותו: **ויסלף.** ומקלקל: **דברי צדיקם.** דברים המצודקים משפטי אמת: (כ) **צדק צדק תרדף.** הלך אחר בית דין יפה:

ג לֹא־תֹאכַל עָלָיו חָמֵץ שִׁבְעַת יָמִים תֹּאכַל־עָלָיו מַצּוֹת לֶחֶם עֹנִי כִּי בְחִפָּזוֹן יָצָאתָ מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם לְמַעַן תִּזְכֹּר אֶת־יוֹם צֵאתְךָ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם כֹּל יְמֵי חַיֶּיךָ:

ו כִּי אִם־אֶל־הַמָּקוֹם אֲשֶׁר־יִבְחַר יְיָ אֱלֹהֶיךָ לְשַׁכֵּן שְׁמוֹ שָׁם תִּזְבַּח אֶת־הַפֶּסַח בָּעֶרֶב כְּבוֹא הַשֶּׁמֶשׁ מוֹעֵד צֵאתְךָ מִמִּצְרָיִם:

יט לֹא־תַטֶּה מִשְׁפַּט לֹא תַכִּיר פָּנִים וְלֹא־תִקַּח שֹׁחַד כִּי הַשֹּׁחַד יְעַוֵּר עֵינֵי חֲכָמִים וִיסַלֵּף דִּבְרֵי צַדִּיקִם:

כ צֶדֶק צֶדֶק תִּרְדֹּף לְמַעַן תִּחְיֶה וְיָרַשְׁתָּ אֶת־הָאָרֶץ אֲשֶׁר־יְיָ אֱלֹהֶיךָ נֹתֵן לָךְ:

יז ו עַל־פִּי | שְׁנַיִם עֵדִים אוֹ שְׁלֹשָׁה עֵדִים יוּמַת הַמֵּת לֹא יוּמַת עַל־פִּי עֵד אֶחָד:

יא עַל־פִּי הַתּוֹרָה אֲשֶׁר יוֹרוּךָ וְעַל־הַמִּשְׁפָּט אֲשֶׁר־יֹאמְרוּ לְךָ תַּעֲשֶׂה לֹא תָסוּר מִן־הַדָּבָר אֲשֶׁר־יַגִּידוּ לְךָ יָמִין וּשְׂמֹאל:

יח ד רֵאשִׁית דְּגָנְךָ תִּירֹשְׁךָ וְיִצְהָרֶךָ וְרֵאשִׁית גֵּז צֹאנְךָ תִּתֶּן־לוֹ:

יט ד וְזֶה דְּבַר הָרֹצֵחַ אֲשֶׁר־יָנוּס שָׁמָּה וָחָי אֲשֶׁר יַכֶּה אֶת־רֵעֵהוּ בִּבְלִי־דַעַת וְהוּא לֹא־שֹׂנֵא לוֹ מִתְּמוֹל שִׁלְשֹׁם:

כ יט כִּי־תָצוּר אֶל־עִיר יָמִים רַבִּים לְהִלָּחֶם עָלֶיהָ לְתָפְשָׂהּ לֹא־תַשְׁחִית אֶת־עֵצָהּ לִנְדֹּחַ עָלָיו גַּרְזֶן כִּי מִמֶּנּוּ תֹאכֵל וְאֹתוֹ לֹא תִכְרֹת כִּי הָאָדָם עֵץ הַשָּׂדֶה לָבֹא מִפָּנֶיךָ בַּמָּצוֹר:

כב א לֹא־תִרְאֶה אֶת־שׁוֹר אָחִיךָ אוֹ אֶת־שֵׂיוֹ נִדָּחִים וְהִתְעַלַּמְתָּ מֵהֶם הָשֵׁב תְּשִׁיבֵם לְאָחִיךָ:

ט לֹא־תִזְרַע כַּרְמְךָ כִּלְאָיִם פֶּן־תִּקְדַּשׁ הַמְּלֵאָה הַזֶּרַע אֲשֶׁר תִּזְרָע וּתְבוּאַת הַכָּרֶם:

יא לֹא תִלְבַּשׁ שַׁעַטְנֵז צֶמֶר וּפִשְׁתִּים יַחְדָּו:

טז וְאָמַר אֲבִי הַנַּעֲרָה הַנַּעַר אֶל־הַזְّקֵנִים אֶת־בִּתִּי נָתַתִּי לָאִישׁ הַזֶּה לְאִשָּׁה וַיִשְׂנָאֶהָ:

כט וְנָתַן הָאִישׁ הַשֹּׁכֵב עִמָּהּ לַאֲבִי הַנַּעֲרָה הַנַּעַר חֲמִשִּׁים כֶּסֶף וְלוֹ־תִהְיֶה לְאִשָּׁה תַּחַת אֲשֶׁר עִנָּהּ לֹא־יוּכַל שַׁלְּחָהּ כָּל־יָמָיו:

כג א לֹא־יִקַּח אִישׁ אֶת־אֵשֶׁת אָבִיו וְלֹא יְגַלֶּה כְּנַף אָבִיו:

ד לֹא־יָבֹא עַמּוֹנִי וּמוֹאָבִי בִּקְהַל יְיָ גַּם דּוֹר עֲשִׂירִי לֹא־יָבֹא לָהֶם בִּקְהַל יְיָ עַד־עוֹלָם:

ו וְלֹא־אָבָה יְיָ אֱלֹהֶיךָ לִשְׁמֹעַ אֶל־בִּלְעָם וַיַּהֲפֹךְ יְיָ אֱלֹהֶיךָ לְךָ אֶת־הַקְּלָלָה לִבְרָכָה כִּי אֲהֵבְךָ יְיָ אֱלֹהֶיךָ:

ח לֹא־תִתְעַב אֲדֹמִי כִּי אָחִיךָ הוּא לֹא־תִתְעַב מִצְרִי כִּי־גֵר הָיִיתָ בְאַרְצוֹ:

יג וְיָד תִּהְיֶה לְךָ מִחוּץ לַמַּחֲנֶה וְיָצָאתָ שָׁמָּה חוּץ:

יד וְיָתֵד תִּהְיֶה לְךָ עַל־אֲזֶנֶךָ וְהָיָה בְּשִׁבְתְּךָ חוּץ וְחָפַרְתָּה בָהּ וְשַׁבְתָּ וְכִסִּיתָ אֶת־צֵאָתֶךָ:

טו כִּי יְיָ אֱלֹהֶיךָ מִתְהַלֵּךְ | בְּקֶרֶב מַחֲנֶךָ לְהַצִּילְךָ וְלָתֵת אֹיְבֶיךָ לְפָנֶיךָ וְהָיָה מַחֲנֶיךָ קָדוֹשׁ וְלֹא־יִרְאֶה בְךָ עֶרְוַת דָּבָר וְשָׁב מֵאַחֲרֶיךָ:

כד טז לֹא־יוּמְתוּ אָבוֹת עַל־בָּנִים וּבָנִים לֹא־יוּמְתוּ עַל־אָבוֹת אִישׁ בְּחֶטְאוֹ יוּמָתוּ:

כא כִּי תִבְצֹר כַּרְמְךָ לֹא תְעוֹלֵל אַחֲרֶיךָ לַגֵּר לַיָּתוֹם וְלָאַלְמָנָה יִהְיֶה:

כו ב וְלָקַחְתָּ מֵרֵאשִׁית | כָּל־פְּרִי הָאֲדָמָה אֲשֶׁר תָּבִיא מֵאַרְצְךָ אֲשֶׁר יְיָ אֱלֹהֶיךָ נֹתֵן לָךְ וְשַׂמְתָּ בַטֶּנֶא וְהָלַכְתָּ אֶל־הַמָּקוֹם אֲשֶׁר יִבְחַר יְיָ אֱלֹהֶיךָ לְשַׁכֵּן שְׁמוֹ שָׁם:

ג וּבָאתָ אֶל־הַכֹּהֵן אֲשֶׁר יִהְיֶה בַּיָּמִים הָהֵם וְאָמַרְתָּ אֵלָיו הִגַּדְתִּי הַיּוֹם לַיְיָ אֱלֹהֶיךָ כִּי־בָאתִי אֶל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר נִשְׁבַּע יְיָ לַאֲבֹתֵינוּ לָתֶת לָנוּ:

י וְעַתָּה הִנֵּה הֵבֵאתִי אֶת־רֵאשִׁית פְּרִי הָאֲדָמָה אֲשֶׁר־נָתַתָּה לִי יְיָ וְהִנַּחְתּוֹ לִפְנֵי יְיָ אֱלֹהֶיךָ וְהִשְׁתַּחֲוִיתָ לִפְנֵי יְיָ אֱלֹהֶיךָ:

יב כִּי תְכַלֶּה לַעְשֵׂר אֶת־כָּל־מַעְשַׂר תְּבוּאָתְךָ בַּשָּׁנָה הַשְּׁלִישִׁת שְׁנַת הַמַּעֲשֵׂר וְנָתַתָּה לַלֵּוִי לַגֵּר לַיָּתוֹם וְלָאַלְמָנָה וְאָכְלוּ בִשְׁעָרֶיךָ וְשָׂבֵעוּ:

יג וְאָמַרְתָּ לִפְנֵי יְיָ אֱלֹהֶיךָ בִּעַרְתִּי הַקֹּדֶשׁ מִן־הַבַּיִת וְגַם נְתַתִּיו לַלֵּוִי וְלַגֵּר לַיָּתוֹם וְלָאַלְמָנָה כְּכָל־מִצְוָתְךָ אֲשֶׁר צִוִּיתָנִי לֹא־עָבַרְתִּי מִמִּצְוֹתֶיךָ וְלֹא שָׁכָחְתִּי:

יד לֹא־אָכַלְתִּי בְאֹנִי מִמֶּנּוּ וְלֹא־בִעַרְתִּי מִמֶּנּוּ בְּטֻמְאָה וְלֹא־נָתַתִּי מִמֶּנּוּ לְמֵת שָׁמַעְתִּי בְּקוֹל יְיָ אֱלֹהָי עָשִׂיתִי כְּכֹל אֲשֶׁר צִוִּיתָנִי:

טו הַשְׁקִיפָה מִמְּעוֹן קָדְשְׁךָ מִן־הַשָּׁמַיִם וּבָרֵךְ אֶת־עַמְּךָ אֶת־יִשְׂרָאֵל וְאֵת הָאֲדָמָה אֲשֶׁר נָתַתָּה לָנוּ כַּאֲשֶׁר נִשְׁבַּעְתָּ לַאֲבֹתֵינוּ אֶרֶץ זָבַת חָלָב וּדְבָשׁ:

יז אֶת־יְיָ הֶאֱמַרְתָּ הַיּוֹם לִהְיוֹת לְךָ לֵאלֹהִים וְלָלֶכֶת בִּדְרָכָיו וְלִשְׁמֹר חֻקָּיו וּמִצְוֹתָיו וּמִשְׁפָּטָיו וְלִשְׁמֹעַ בְּקֹלוֹ:

יח וַיְיָ הֶאֱמִירְךָ הַיּוֹם לִהְיוֹת לוֹ לְעַם סְגֻלָּה כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר־לָךְ וְלִשְׁמֹר כָּל־מִצְוֹתָיו:

יט וּלְתִתְךָ עֶלְיוֹן עַל כָּל־הַגּוֹיִם אֲשֶׁר עָשָׂה לִתְהִלָּה וּלְשֵׁם וּלְתִפְאָרֶת וְלִהְיֹתְךָ עַם־קָדֹשׁ לַיְיָ אֱלֹהֶיךָ כַּאֲשֶׁר דִּבֵּר:

כז ט וַיְדַבֵּר מֹשֶׁה וְהַכֹּהֲנִים הַלְוִיִּם אֶל־כָּל־יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר הַסֵּכֵת | וּשְׁמַע יִשְׂרָאֵל הַיּוֹם הַזֶּה נִהְיֵיתָ לְעַם לַיְיָ אֱלֹהֶיךָ:

כח י וְרָאוּ כָּל־עַמֵּי הָאָרֶץ כִּי שֵׁם יְיָ נִקְרָא עָלֶיךָ וְיָרְאוּ מִמֶּךָּ:

לא שׁוֹרְךָ טָבוּחַ לְעֵינֶיךָ וְלֹא תֹאכַל מִמֶּנּוּ חֲמֹרְךָ גָּזוּל מִלְּפָנֶיךָ וְלֹא יָשׁוּב לְךָ צֹאנְךָ נְתֻנוֹת לְאֹיְבֶיךָ וְאֵין לְךָ מוֹשִׁיעַ:

לב בָּנֶיךָ וּבְנֹתֶיךָ נְתֻנִים לְעַם אַחֵר וְעֵינֶיךָ רֹאוֹת וְכָלוֹת אֲלֵיהֶם כָּל־הַיּוֹם וְאֵין לְאֵל יָדֶךָ:

לח זֶרַע רַב תּוֹצִיא הַשָּׂדֶה וּמְעַט תֶּאֱסֹף כִּי יַחְסְלֶנּוּ הָאַרְבֶּה:

מ זֵיתִים יִהְיוּ לְךָ בְּכָל־גְּבוּלֶךָ וְשֶׁמֶן לֹא תָסוּךְ כִּי יִשַּׁל זֵיתֶךָ:

ביאור הפסוקים

יז (ו) **יומת המת.** יומת החייב מיתה: (יא) **יורוך.** ילמדוך הכהנים:

יח (ד) **ראשית דגנך.** זו תרומה גדולה הניתנת מדגן יין ושמן: **וראשית גז צאנך.** כשאתה גוזז צאנך בכל שנה תן ממנה ראשית לכהן:

יט (ד) **דבר הרצח.** דין הרוצח: **שמה.** לערי מקלט: **בבלי דעת.** בלי מתכוון:

כ (יט) **כי האדם עץ השדה.** שמא כהאדם הוא עץ השדה להיכנס בתוך המצור מפניך להתייסר ביסורי רעב וצמא כאנשי העיר בתמיה ולמה תשחיתנו:

כב (א) **והתעלמת.** כובש עין כאילו אינו רואהו: **לא תראה והתעלמת.** לא תראה אותו שתתעלם ממנו: (ט) **כלאים.** חטה ושעורה וחרצן: **פן תקדש.** כל דבר הנתעב על האדם בין לשבח כגון הקדש בין לגנאי כגון איסור נופל בו לשון קדש: **המלאה.** זה מילוי ותוספת שהזרע מוסיף: (יא) **שעטנז.** ל׳ עירוב, תערובת צמר ופשתים: (כט) במאנס נערה כתיב:

כג (א) **לא יקח.** אין לו בה לקוחין שאין קדושין תופסין בה: **כנף אביו.** שומרת יבם של אביו ישראל ולא הניחו ה׳: (ח) **לא תתעב אדמי.** ואע״פ שראוי לך לתעבו שיצא בחרב לקראתך: **לא תתעב מצרי.** אע״פ שזרקו זכוריכם לים מה טעם שהיו לכם אכסניא בשעת הדחק: (יג) **ויד תהיה לך.** מקום מוכן יהא לך: **מחוץ למחנה.** חוץ לענן: (יד) **ויתד.** מסמר שתוקעין בארג: **על אזנך.** לבד משאר כלי זיינך: (טו) **ולא יראה בך.** הקב״ה ערות דבר:

כד (טז) **על בנים.** בעדות בנים: **על אבות.** בעדות אבות: **איש בחטאו יומתו.** ולא אבות בעון בנים ולא בנים בעון אבותם: (כא) **תבצר.** בציירה בענבים כמו קצירה בתבואה: **לא תעולל.** אם מצאת בו עוללות לא תקחנה ואיהו עוללות כל שאין לה לא כתף ולא נטף איהו כתף פסיגין זה על גב זה נטף אלו התלויות בשדרה ויורדות:

כו (ב) מצות בכורים: **בטנא.** בסל: (ג) **אשר יהיה בימים ההם.** אין לך אלא כהן שבימיך כמו שהוא: **ואמרת אליו.** שאינך כפוי טובה: (י) מ״כ שקורא פרשת בכורים ומסיים ועתה וגו׳: **והנחתו.** שכשהוא קורא אוחזו בידו ואח״כ והנחתו: (יב) **כי תכלה לעשר.** כשתגמור להפריש מעשרות של שנה שלישית קבע זמן הביעור והוידוי בערב פסח של שנה הרביעית: **שנת המעשר.** שנה שאין נוהג בה אלא מעשר אחד משני המעשרות שנהגו בשתי שנים שלפניה דהיינו מעשר ראשון ולא מעשר שני שאינו נוהג בשנה שלישית: **ונתתה ללוי.** מעשר ראשון: **לגר ליתום ולאלמנה.** מעשר עני הנוהג בשלישית: **ושבעו.** תן להם כדי שביעה: (יג) **ואמרת.** התודה שנתת מעשרותיך: **בערתי הקדש.** זה מעשר שני ונטע רבעי: **וגם נתתיו ללוי.** זה מעשר ראשון: **ולגר ליתום ולאלמנה.** זה מעשר עני: **ככל מצותך.** נתתים כסדרן: **לא עברתי ממצותיך.** לא הפרשתי ממין על שאינו מינו ולא מן החדש על הישן: **ולא שכחתי.** מלברכך על הפרשת מעשרות: (יד) **לא אכלתי באני.** שמעשר שני אסור לאונן: **ולא בערתי ממנו בטמא.** לא אכלתי ממנו בין שאני טמא והוא טהור ובין שאני טהור והוא טמא: **ולא נתתי ממנו למת.** לעשות לו ארון ותכריכין: **שמעתי בקול ה׳.** הביאותיו לבית הבחירה: **עשיתי ככל אשר צויתני.** שמחתי ושימחתי בו: (טו) **השקיפה.** ל׳ ראיה: **מעון.** מדור: **אשר נתתה לנו כאשר נשבעת.** לתת לנו וקיימת ארץ זבת חלב ודבש: (יז) **האמרת.** ל׳ הפרשה והבדלה, הבדלתיו לך מאלהי הנכר להיות לך לאלהים: (יח) **האמירך.** הפרישך אליו מעמי הארץ להיות לו לעם סגולה: **כאשר דבר לך.** והייתם לי סגולה (אוצר חביב) מכל העמים (שמות יט ה): (יט) **כאשר דבר.** והייתם לי קדושים (ויקרא כ כו):

כז (ט) **הסכת.** ל׳ האזנה: **היום הזה נהיית לעם.** בכל יום יהיו בעיניך כאילו היום באת עמו בברית:

כח (לא) פרשת התוכחה: (לב) **וכלות אליהם.** מצפות אליהם שישובו ואינם שבים, כל תוחלת שאינה באה קרוי כליון עינים: **ואין לאל ידך.** ואין הכח בידך להחזירם: (לח) **יחסלנו.** יכלנו: (מ) **ישל.** ישיר פירותיו: (סו) **חייך תלאים לך.** על הספק, כל ספק קרוי תלוי שמא אמות היום בחרב הבאה עלינו: (סט) בסוף פרשת תוכחה כתיב: **לכרת את בנ״י.** שיקבלו עליהם את התורה באלה ובשבועה: **מלבד הברית.** קללות שבתורת כהנים (ויקרא כו) שנאמרו בסיני, הרי ראיה שגם בהר סיני כרת אתם ברית (וע״ע שפת״ח מ״ש על רש״י זו):

מא בָּנִים וּבְנוֹת תּוֹלִיד וְלֹא־יִהְיוּ לָךְ כִּי יֵלְכוּ בַּשֶּׁבִי:
מח וְעָבַדְתָּ אֶת־אֹיְבֶיךָ אֲשֶׁר יְשַׁלְּחֶנּוּ יְיָ בָּךְ בָּרָעָב וּבַצָּמָא וּבָעֵרֹם וּבְחֹסֶר כֹּל וְנָתַן עֹל בַּרְזֶל עַל־צַוָּארֶךָ עַד הִשְׁמִידוֹ אֹתָךְ:
סו וְהָיוּ חַיֶּיךָ תְּלָאִים לְךָ מִנֶּגֶד וּפָחַדְתָּ לַיְלָה וְיוֹמָם וְלֹא תַאֲמִין בְּחַיֶּיךָ:
סט אֵלֶּה דִּבְרֵי הַבְּרִית אֲשֶׁר־צִוָּה יְיָ אֶת־מֹשֶׁה לִכְרֹת אֶת־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּאֶרֶץ מוֹאָב מִלְּבַד הַבְּרִית אֲשֶׁר־כָּרַת אִתָּם בְּחֹרֵב:
כט ח וּשְׁמַרְתֶּם אֶת־דִּבְרֵי הַבְּרִית הַזֹּאת וַעֲשִׂיתֶם אֹתָם לְמַעַן תַּשְׂכִּילוּ אֵת כָּל־אֲשֶׁר תַּעֲשׂוּן:
ל יז וְאִם־יִפְנֶה לְבָבְךָ וְלֹא תִשְׁמָע וְנִדַּחְתָּ וְהִשְׁתַּחֲוִיתָ לֵאלֹהִים אֲחֵרִים וַעֲבַדְתָּם:
כ לְאַהֲבָה אֶת־יְיָ אֱלֹהֶיךָ לִשְׁמֹעַ בְּקֹלוֹ וּלְדָבְקָה־בוֹ כִּי הוּא חַיֶּיךָ וְאֹרֶךְ יָמֶיךָ לָשֶׁבֶת עַל־הָאֲדָמָה אֲשֶׁר נִשְׁבַּע יְיָ לַאֲבֹתֶיךָ לְאַבְרָהָם לְיִצְחָק וּלְיַעֲקֹב לָתֵת לָהֶם:
לא כ כִּי־אֲבִיאֶנּוּ אֶל־הָאֲדָמָה [ו] אֲשֶׁר־נִשְׁבַּעְתִּי לַאֲבֹתָיו זָבַת חָלָב וּדְבַשׁ וְאָכַל וְשָׂבַע וְדָשֵׁן וּפָנָה אֶל־אֱלֹהִים אֲחֵרִים וַעֲבָדוּם וְנִאֲצוּנִי וְהֵפֵר אֶת־בְּרִיתִי:
לב ג כִּי שֵׁם יְיָ אֶקְרָא הָבוּ גֹדֶל לֵאלֹהֵינוּ:
ו הַ לְיְיָ תִּגְמְלוּ־זֹאת עַם נָבָל וְלֹא חָכָם הֲלוֹא־הוּא אָבִיךָ קָנֶךָ הוּא עָשָׂךְ וַיְכֹנְנֶךָ:
טו וַיִּשְׁמַן יְשֻׁרוּן וַיִּבְעָט שָׁמַנְתָּ עָבִיתָ כָּשִׂיתָ וַיִּטֹּשׁ אֱלוֹהַּ עָשָׂהוּ וַיְנַבֵּל צוּר יִשְׁעָתוֹ:
יח צוּר יְלָדְךָ תֶּשִׁי וַתִּשְׁכַּח אֵל מְחֹלְלֶךָ:

כב כִּי־אֵשׁ קָדְחָה בְאַפִּי וַתִּיקַד עַד־שְׁאוֹל תַּחְתִּית וַתֹּאכַל אֶרֶץ וִיבֻלָהּ וַתְּלַהֵט מוֹסְדֵי הָרִים:
כד מְזֵי רָעָב וּלְחֻמֵי רֶשֶׁף וְקֶטֶב מְרִירִי וְשֶׁן־בְּהֵמוֹת אֲשַׁלַּח־בָּם עִם־חֲמַת זֹחֲלֵי עָפָר:
לב כִּי־מִגֶּפֶן סְדֹם גַּפְנָם וּמִשַּׁדְמֹת עֲמֹרָה עֲנָבְמוֹ עִנְּבֵי־רוֹשׁ אַשְׁכְּלֹת מְרֹרֹת לָמוֹ:
מז כִּי לֹא־דָבָר רֵק הוּא מִכֶּם כִּי־הוּא חַיֵּיכֶם וּבַדָּבָר הַזֶּה תַּאֲרִיכוּ יָמִים עַל־הָאֲדָמָה אֲשֶׁר אַתֶּם עֹבְרִים אֶת־הַיַּרְדֵּן שָׁמָּה לְרִשְׁתָּהּ:
לג ב וַיֹּאמַר יְיָ מִסִּינַי בָּא וְזָרַח מִשֵּׂעִיר לָמוֹ הוֹפִיעַ מֵהַר פָּארָן וְאָתָה מֵרִבְבֹת קֹדֶשׁ מִימִינוֹ אֵשׁ דָּת אַשְׁדֹּת לָמוֹ:
ד תּוֹרָה צִוָּה־לָנוּ מֹשֶׁה מוֹרָשָׁה קְהִלַּת יַעֲקֹב:
יז בְּכוֹר שׁוֹרוֹ הָדָר לוֹ וְקַרְנֵי רְאֵם קַרְנָיו בָּהֶם עַמִּים יְנַגַּח יַחְדָּו אַפְסֵי־אָרֶץ וְהֵם רִבְבוֹת אֶפְרַיִם וְהֵם אַלְפֵי מְנַשֶּׁה:
כג וּלְנַפְתָּלִי אָמַר נַפְתָּלִי שְׂבַע רָצוֹן וּמָלֵא בְּרָכַת יְיָ יָם וְדָרוֹם יְרָשָׁה:
כט אַשְׁרֶיךָ יִשְׂרָאֵל מִי כָמוֹךָ עַם נוֹשַׁע בַּיְיָ מָגֵן עֶזְרֶךָ וַאֲשֶׁר־חֶרֶב גַּאֲוָתֶךָ וְיִכָּחֲשׁוּ אֹיְבֶיךָ לָךְ וְאַתָּה עַל־בָּמוֹתֵימוֹ תִדְרֹךְ:
לד ד וַיֹּאמֶר יְיָ אֵלָיו זֹאת הָאָרֶץ אֲשֶׁר נִשְׁבַּעְתִּי לְאַבְרָהָם לְיִצְחָק וּלְיַעֲקֹב לֵאמֹר לְזַרְעֲךָ אֶתְּנֶנָּה הֶרְאִיתִיךָ בְעֵינֶיךָ וְשָׁמָּה לֹא תַעֲבֹר:

יהושע

א ז רַק חֲזַק וֶאֱמַץ מְאֹד לִשְׁמֹר לַעֲשׂוֹת כְּכָל־

הַתּוֹרָה אֲשֶׁר צִוְּךָ מֹשֶׁה עַבְדִּי אַל־תָּסוּר מִמֶּנּוּ יָמִין וּשְׂמֹאול לְמַעַן תַּשְׂכִּיל בְּכֹל אֲשֶׁר תֵּלֵךְ:
ח לֹא־יָמוּשׁ סֵפֶר הַתּוֹרָה הַזֶּה מִפִּיךָ וְהָגִיתָ בּוֹ יוֹמָם וָלַיְלָה לְמַעַן תִּשְׁמֹר לַעֲשׂוֹת כְּכָל־הַכָּתוּב בּוֹ כִּי־אָז תַּצְלִיחַ אֶת־דַּרְכֶּךָ וְאָז תַּשְׂכִּיל:
ב ו וְהִיא הֶעֱלַתְם הַגָּגָה וַתִּטְמְנֵם בְּפִשְׁתֵּי הָעֵץ הָעֲרֻכוֹת לָהּ עַל־הַגָּג:
ג יד וַיְהִי בִּנְסֹעַ הָעָם מֵאָהֳלֵיהֶם לַעֲבֹר אֶת־הַיַּרְדֵּן וְהַכֹּהֲנִים נֹשְׂאֵי הָאָרוֹן הַבְּרִית לִפְנֵי הָעָם:
יז וַיַּעַמְדוּ הַכֹּהֲנִים נֹשְׂאֵי הָאָרוֹן בְּרִית־יְיָ בֶּחָרָבָה בְּתוֹךְ הַיַּרְדֵּן הָכֵן וְכָל־יִשְׂרָאֵל עֹבְרִים בֶּחָרָבָה עַד אֲשֶׁר־תַּמּוּ כָּל־הַגּוֹי לַעֲבוֹר אֶת־הַיַّרְדֵּן:
ו כ וַיָּרֵעַ הָעָם וַיִּתְקְעוּ בַּשּׁוֹפָרוֹת וַיְהִי כִשְׁמֹעַ הָעָם אֶת־קוֹל הַשּׁוֹפָר וַיָּרִיעוּ הָעָם תְּרוּעָה גְדוֹלָה וַתִּפֹּל הַחוֹמָה תַּחְתֶּיהָ וַיַּעַל הָעָם הָעִירָה אִישׁ נֶגְדּוֹ וַיִּלְכְּדוּ אֶת־הָעִיר:
י יא וַיְהִי בְּנֶסָם [ו] מִפְּנֵי יִשְׂרָאֵל הֵם בְּמוֹרַד בֵּית־חוֹרֹן וַיְיָ הִשְׁלִיךְ עֲלֵיהֶם אֲבָנִים גְּדֹלוֹת מִן־הַשָּׁמַיִם עַד־עֲזֵקָה וַיָּמֻתוּ רַבִּים אֲשֶׁר־מֵתוּ בְּאַבְנֵי הַבָּרָד מֵאֲשֶׁר הָרְגוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בֶּחָרֶב:
יג וַיִּדֹּם הַשֶּׁמֶשׁ וְיָרֵחַ עָמָד עַד־יִקֹּם גּוֹי אֹיְבָיו הֲלֹא־הִיא כְתוּבָה עַל־סֵפֶר הַיָּשָׁר וַיַּעֲמֹד הַשֶּׁמֶשׁ בַּחֲצִי הַשָּׁמַיִם וְלֹא־אָץ לָבוֹא כְּיוֹם תָּמִים:
כד ב וַיֹּאמֶר יְהוֹשֻׁעַ אֶל־כָּל־הָעָם כֹּה־אָמַר יְיָ אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל בְּעֵבֶר הַנָּהָר יָשְׁבוּ אֲבוֹתֵיכֶם

ביאור הפסוקים

כט (ח) **הברית הזאת.** התורה: **תשכילו.** תצליחו:

ל (יז) **ואם יפנה וגו׳.** אז הגדתי לכם היום כי אבוד תאבדון: (כ) מ״כ ובחרת בחיים למען תחיה אתה וזרעך:

לא (כ) מדברי ה׳ למשה: **כי אביאנו.** לישראל: **ודשן.** יהא שמן: **ונאצוני.** והכעיסוני:

לב (ג) בריש שירת האזינו כתיב: **כי שם ה׳ אקרא.** כאשר אקרא ואזכיר שם ה׳ אתם הבו גודל לאלהינו וברכו שמו: (ו) **הלה׳ תגמלו זאת.** ל׳ תימה, וכי לפניו אתם מעציבין שיש בידו להפרע מכם ושהיטיב לכם בכל הטובות: **עם נבל.** רע, ששכחו את העשוי להם: **ולא חכם.** להבין את הנולדות שיש בידו להיטיב ולהרע: **אביך קנך.** שקנאך וקננך בקן הסלעים ובארץ חזקה שתקנך בכל מיני תקנה: **עשך.** לאומה: **ויכוננך.** אחרי כן בכל מיני בסיס: (טו) **ישרון.** ישראל: **עבית.** ל׳ עובי: **כשית.** כמו כסית, כאדם ששמן מבפנים וכסליו נכפלים מבחוץ: **ויטש.** עזב: **וינבל.** גנהו וביזהו: **צור.** ה׳ שהוא חזק כסלע: (יח) **צור ילדך תשי.** ה׳ שילדך שכחת: **מחללך.** מוציאך מרחם: (כב) **קדחה.** בערה: **ותיקד.** בישראל עד היסוד (על שעבדו עבו״ז): **ארץ ויבלה.** ארצכם ופירותיה: **ותלהט.** את ירושלים המיוסדת על ההרים: (כד) **מזי רעב.** נפוחי רעב: **ולחמי רשף.** השדים נלחמו בהם: **וקטב מרירי.** ל׳ כריתה, וכריתות שד ששמו מרירי: **ושן בהמת.** כמשמעו: **בם.** בישראל כשיעבדו עבו״ז: **חמת זחלי עפר.** ארס נחשים המהלכים על גחונם על העפר, זחילה ל׳ מריצת כל דבר המשפשף על העפר והולך: (לב) **כי וגו׳.** מעשיהם של ישראל הם כמעשה סדום ועמורה: **שדמת.** שדה תבואה: **ענבי רוש.** מרים כעשב מר: **אשכלת מררת למו.** משקה ענבים מר ראוי להם, לפי מעשיהם פורענותם: (מז) מ״כ שמשה אמר לישראל שימו לבבכם לכל הדברים אשר אנכי מעיד בכם היום: **כי לא וגו׳.** לא לחנם אתם יגעים בתורה כי הרבה שכר תלוי בה כי הוא חייכם:

לג (ב) **ויאמר.** משה סמוך למיתתו: **מסיני בא.** יצא לקראת ישראל כשבאו לקבלת התורה: **וזרח משעיר למו.** שפתח לבני עשו שיקבלו את התורה ולא רצו: **הופיע מהר פארן.** שהלך לבני ישמעאל שיקבלוה ולא רצו: **ואתה.** לישראל: **מרבבת קדש.** ועמו מקצת רבבות מלאכי קודש: **אש דת.** שהיתה כתובה מאז לפניו באש שחורה על גבי אש לבנה ונתן להם בלוחות כתב יד ימיני: (ד) **תורה.** אשר צוה לנו משה ירושה היא לקהלת יעקב אחזנוה ולא נעזבנה: (יז) **בכור.** ל׳ גדולה, מלך היוצא מאפרים והוא יהושע בן נון: **שורו.** שכחו קשה כשור לכבוש כמה מלכים: **הדר לו.** נתון לו: **וקרני ראם קרניו.** שור כחו קשה ואין קרניו נאות וראם קרניו נאות ואין כחו קשה נתן ליהושע כחו של שור ויופי קרני ראם: **אפסי ארץ.** ל״א מלכים: **רבבות אפרים.** אותם המנוגחים הם הרבבות שהרג יהושע שבא מאפרים: **אלפי מנשה.** הם האלפים שהרג גדעון במדין (שופטים ח): (כג) **שבע רצון.** שהיתה ארצו שבעה כל רצון יושביה: **ים ודרום ירשה.** ל׳ צווי, שים כנרת נפלה בחלקו ונטל מלא חבל בדרומה לפרוש חרמים ומכמורות (רשתות): (כט) **אשריך ישראל.** לאחר שפרט משה הברכות לישראל אמר להם מה לי לפרוט לכם כללו של דבר הכל שלכם: **מי כמוך.** תשועתך בה׳ אשר הוא מגן עזרך וחרב גאותיך: **ויכחשו איביך לך.** כגון הגבעונים (יהושע ט) שאמרו מארץ רחוקה באו עבדיך: **ואתה על במותימו תדרך.** כענין שנאמר (שם י) שימו רגליכם על צוארי המלכים האלה:

לד (ד) בפרשת פטירת משה כתיב, ומ״כ ויעל משה אל הר נבו וגו׳ ויראהו ה׳ את כל הארץ ועז״כ ויאמר וגו׳:

יהושע

א (ז) מ״כ ויהי אחרי מות משה ויאמר ה׳ אל יהושע וגו׳: **תשכיל.** תצליח: (ח) **לא ימוש.** לא יסור: **והגית.** והתבוננת: **למען תשמר.** כי כשימוש מפיך פן תשכח: **כי אז.** כשתשמור לעשות תצליח:

ב (ו) מ״כ שיהושע שלח שני אנשים מרגלים ליריחו ויבואו בית אשה זונה ושמה רחב ויודע למלך יריחו ושלח לחפשם אצלה ועז״כ והיא וגו׳: **בפשתי העץ.** בפשתים שהם עדיין בתוך העץ והם הקנים של פשתן: **הערכות.** הסדורות:

ג (יז) מ״כ שכשנכנסו רגלי הכהנים נושאי הארון לתוך הירדן תמו מי הירדן ממקומם ונשאר המקום יבש: **בתוך הירדן.** וכל זמן שעמדו לא ירדו המים העליונים למטה ובתוך כך כל העם עוברים (בחרבה) ביבשה: **הכן.** מכוונים ונצבים זה כנגד זה:

ו (כ) **וירע.** ל׳ תרועה: **החומה.** חומת יריחו: **תחתיה.** במקומה: **איש נגדו.** כי כל החומה נפלה ולא הוצטרכו להקיף ולעלות בה:

י (יא) מ״כ שיהושע רדף אחרי חמשה מלכי אמורי שנלחמו עם ישראל ועז״כ ויהי בנוסם וגו׳: **במורד.** כשירדו במורד ההר: **אבנים.** אבני ברד: **עד עזקה.** בכל הדרך אשר נסו ממורד בית חורון עד בואם לעזקה נפלו עליהם אבני הברד: **רבים.** מרובים במספר: (יג) מ״כ אז ידבר יהושע לה׳ וגו׳ שמש בגבעון דום וגו׳: **וידם.** ל׳ המתנה, שלא שקע בעונתו וירח עמד במקומה ולא הלך מהלכה: **עד יקם.** עד אשר השלימו ישראל להתנקם מאויביו: **הלא היא.** דבר זה נכתב (בספר הישר) בתורה שאמר לו יעקב ליוסף זרעו של אפרים יהיה מלא הגוים (בראשית מח יט) אימתי ביום שעמדה חמה ליהושע (שבא מאפרים) נתמלא כל העולם שמעו של יהושע: **בחצי השמים.** לפי הנראה באופק ההוא: **ולא אץ לבוא.** לא היה ממהר לשקוע כדרכו: **כיום תמים.** נתעכב לעמוד במקום אחד כשיעור יום שלם (כ״ד שעות):

כד (ב) **ויעבדו.** תרח ונחור בנו עבדו עבו״ז:

מֵעוֹלָם תֶּרַח אָבִי אַבְרָהָם וַאֲבִי נָחוֹר וַיַּעַבְדוּ אֱלֹהִים אֲחֵרִים:

שופטים

ד כא וַתִּקַּח יָעֵל אֵשֶׁת־חֶבֶר אֶת־יְתַד הָאֹהֶל וַתָּשֶׂם אֶת־הַמַּקֶּבֶת בְּיָדָהּ וַתָּבוֹא אֵלָיו בַּלָּאט וַתִּתְקַע אֶת־הַיְתַד בְּרַקָּתוֹ וַתִּצְנַח בָּאָרֶץ וְהוּא־נִרְדָּם וַיָּעֵף וַיָּמֹת:

ה כ מִן־שָׁמַיִם נִלְחֲמוּ הַכּוֹכָבִים מִמְּסִלּוֹתָם נִלְחֲמוּ עִם סִיסְרָא:

כח בְּעַד הַחַלּוֹן נִשְׁקְפָה וַתְּיַבֵּב אֵם סִיסְרָא בְּעַד הָאֶשְׁנָב מַדּוּעַ בֹּשֵׁשׁ רִכְבּוֹ לָבוֹא מַדּוּעַ אֶחֱרוּ פַּעֲמֵי מַרְכְּבוֹתָיו:

ו יב וַיֵּרָא אֵלָיו מַלְאַךְ יְיָ וַיֹּאמֶר אֵלָיו יְיָ עִמְּךָ גִּבּוֹר הֶחָיִל:

ז יט וַיָּבֹא גִדְעוֹן וּמֵאָה־אִישׁ אֲשֶׁר־אִתּוֹ בִּקְצֵה הַמַּחֲנֶה רֹאשׁ הָאַשְׁמֹרֶת הַתִּיכוֹנָה אַךְ הָקִם הֵקִימוּ אֶת־הַשֹּׁמְרִים וַיִּתְקְעוּ בַּשּׁוֹפָרוֹת וְנָפֹץ הַכַּדִּים אֲשֶׁר בְּיָדָם:

ח לג וַיְהִי כַּאֲשֶׁר מֵת גִּדְעוֹן וַיָּשׁוּבוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַיִּזְנוּ אַחֲרֵי הַבְּעָלִים וַיָּשִׂימוּ לָהֶם בַּעַל בְּרִית לֵאלֹהִים:

ט יג וַתֹּאמֶר לָהֶם הַנֶּפֶן הֶחֱדַלְתִּי אֶת־תִּירוֹשִׁי הַמְשַׂמֵּחַ אֱלֹהִים וַאֲנָשִׁים וְהָלַכְתִּי לָנוּעַ עַל־הָעֵצִים:

י טו וַיֹּאמְרוּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל אֶל־יְיָ חָטָאנוּ עֲשֵׂה־אַתָּה לָנוּ כְּכָל־הַטּוֹב בְּעֵינֶיךָ אַךְ הַצִּילֵנוּ נָא הַיּוֹם הַזֶּה:

יג יא וַיָּקָם וַיֵּלֶךְ מְנוֹחַ אַחֲרֵי אִשְׁתּוֹ וַיָּבֹא אֶל־הָאִישׁ וַיֹּאמֶר לוֹ הַאַתָּה הָאִישׁ אֲשֶׁר־דִּבַּרְתָּ אֶל־הָאִשָּׁה וַיֹּאמֶר אָנִי:

יד ג וַיֹּאמֶר לוֹ אָבִיו וְאִמּוֹ הַאֵין בִּבְנוֹת אַחֶיךָ וּבְכָל־עַמִּי אִשָּׁה כִּי־אַתָּה הוֹלֵךְ לָקַחַת אִשָּׁה מִפְּלִשְׁתִּים הָעֲרֵלִים וַיֹּאמֶר שִׁמְשׁוֹן אֶל־אָבִיו אוֹתָהּ קַח־לִי כִּי־הִיא יָשְׁרָה בְעֵינָי:

טו ה וַיִּבְעַר־אֵשׁ בַּלַּפִּידִים וַיְשַׁלַּח בְּקָמוֹת פְּלִשְׁתִּים וַיִּבְעַר מִגְּדִישׁ וְעַד־קָמָה וְעַד־כֶּרֶם זָיִת:

טז יז וַיַּגֶּד־לָהּ אֶת־כָּל־לִבּוֹ וַיֹּאמֶר לָהּ מוֹרָה לֹא־עָלָה עַל־רֹאשִׁי כִּי־נְזִיר אֱלֹהִים אֲנִי מִבֶּטֶן אִמִּי אִם־גֻּלַּחְתִּי וְסָר מִמֶּנִּי כֹּחִי וְחָלִיתִי וְהָיִיתִי כְּכָל־הָאָדָם:

שמואל א

א י וְהִיא מָרַת נָפֶשׁ וַתִּתְפַּלֵּל עַל־יְיָ וּבָכֹה תִּבְכֶּה:

יא וַתִּדֹּר נֶדֶר וַתֹּאמַר יְיָ צְבָאוֹת אִם־רָאֹה תִרְאֶה! בָּעֳנִי אֲמָתֶךָ וּזְכַרְתַּנִי וְלֹא־תִשְׁכַּח אֶת־אֲמָתֶךָ וְנָתַתָּה לַאֲמָתְךָ זֶרַע אֲנָשִׁים וּנְתַתִּיו לַיְיָ כָּל־יְמֵי חַיָּיו וּמוֹרָה לֹא־יַעֲלֶה עַל־רֹאשׁוֹ:

יג וְחַנָּה הִיא מְדַבֶּרֶת עַל־לִבָּהּ רַק שְׂפָתֶיהָ נָעוֹת וְקוֹלָהּ לֹא יִשָּׁמֵעַ וַיַּחְשְׁבֶהָ עֵלִי לְשִׁכֹּרָה:

יד וַיֹּאמֶר אֵלֶיהָ עֵלִי עַד־מָתַי תִּשְׁתַּכָּרִין הָסִירִי אֶת־יֵינֵךְ מֵעָלָיִךְ:

טו וַתַּעַן חַנָּה וַתֹּאמֶר לֹא אֲדֹנִי אִשָּׁה קְשַׁת־רוּחַ אָנֹכִי וְיַיִן וְשֵׁכָר לֹא שָׁתִיתִי וָאֶשְׁפֹּךְ אֶת־נַפְשִׁי לִפְנֵי יְיָ:

טז אַל־תִּתֵּן אֶת־אֲמָתְךָ לִפְנֵי בַּת־בְּלִיָּעַל כִּי־מֵרֹב שִׂיחִי וְכַעְסִי דִּבַּרְתִּי עַד־הֵנָּה:

יז וַיַּעַן עֵלִי וַיֹּאמֶר לְכִי לְשָׁלוֹם וֵאלֹהֵי יִשְׂרָאֵל יִתֵּן אֶת־שֵׁלָתֵךְ אֲשֶׁר שָׁאַלְתְּ מֵעִמּוֹ:

כה וַיִּשְׁחֲטוּ אֶת־הַפָּר וַיָּבִאוּ אֶת־הַנַּעַר אֶל־עֵלִי:

כו וַתֹּאמֶר בִּי אֲדֹנִי חַי נַפְשְׁךָ אֲדֹנִי אֲנִי הָאִשָּׁה הַנִּצֶּבֶת עִמָּכָה בָּזֶה לְהִתְפַּלֵּל אֶל־יְיָ:

כז אֶל־הַנַּעַר הַזֶּה הִתְפַּלָּלְתִּי וַיִּתֵּן יְיָ לִי אֶת־שְׁאֵלָתִי אֲשֶׁר שָׁאַלְתִּי מֵעִמּוֹ:

ב ב אֵין־קָדוֹשׁ כַּיְיָ כִּי־אַיִן בִּלְתֶּךָ וְאֵין צוּר כֵּאלֹהֵינוּ:

ג אַל־תַּרְבּוּ תְדַבְּרוּ גְּבֹהָה גְּבֹהָה יֵצֵא עָתָק מִפִּיכֶם כִּי אֵל דֵּעוֹת יְיָ וְלוֹ וֹלֹא נִתְכְּנוּ עֲלִלוֹת:

ז טז וְהָלַךְ מִדֵּי שָׁנָה בְּשָׁנָה וְסָבַב בֵּית־אֵל וְהַגִּלְגָּל וְהַמִּצְפָּה וְשָׁפַט אֶת־יִשְׂרָאֵל אֵת כָּל־הַמְּקוֹמוֹת הָאֵלֶּה:

יז וּתְשֻׁבָתוֹ הָרָמָתָה כִּי־שָׁם בֵּיתוֹ וְשָׁם שָׁפַט אֶת־יִשְׂרָאֵל וַיִּבֶן־שָׁם מִזְבֵּחַ לַיְיָ:

ט ב וְלוֹ־הָיָה בֵן וּשְׁמוֹ שָׁאוּל בָּחוּר וָטוֹב וְאֵין אִישׁ מִבְּנֵי יִשְׂרָאֵל טוֹב מִמֶּנּוּ מִשִּׁכְמוֹ וָמַעְלָה גָּבֹהַּ מִכָּל־הָעָם:

יג כְּבֹאֲכֶם הָעִיר כֵּן תִּמְצְאוּן אֹתוֹ בְּטֶרֶם יַעֲלֶה הַבָּמָתָה לֶאֱכֹל כִּי לֹא־יֹאכַל הָעָם עַד־בֹּאוֹ כִּי־הוּא יְבָרֵךְ הַזֶּבַח אַחֲרֵי־כֵן יֹאכְלוּ הַקְּרֻאִים וְעַתָּה עֲלוּ כִּי־אֹתוֹ כְּהַיּוֹם תִּמְצְאוּן אֹתוֹ:

יב כג גַּם אָנֹכִי חָלִילָה לִּי מֵחֲטֹא לַיְיָ מֵחְדַּל לְהִתְפַּלֵּל בַּעַדְכֶם וְהוֹרֵיתִי אֶתְכֶם בְּדֶרֶךְ הַטּוֹבָה וְהַיְשָׁרָה:

יד מה וַיֹּאמֶר הָעָם אֶל־שָׁאוּל הֲיוֹנָתָן יָמוּת אֲשֶׁר עָשָׂה

ביאור הפסוקים

שופטים

ד (כא) מ"כ שסיסרא שר צבא יבין מלך כנען נלחם עם ישראל ונצחו ישראל וברח סיסרא ממקום המלחמה ובא לבית יעל והיא הרגתו: **יתד האהל.** מסמר שתוקעין בארץ עם שיפולי האהל לפושטו: **המקבת.** שם כלי ובו מכין ביתד לנעצו בארץ, ותרגומו אַרַזְפָּא: **בלאט.** בחשאי לבל יעור משנתו: **ותתקע.** תחבה: **ברקתו.** הוא צד גובה הפנים: **ותצנח בארץ.** היתד עברה רקתו ונתקעה בארץ: **ויעף.** וכבר עיף (על כי נס ברגליו) לפיכך נרדם ולא הרגיש בהכותה אותו וימת:

ה (כ) שירת דבורה אחר מפלת סיסרא (עיין פסוק הקודם): **ממסלותם.** מלשון מסילה ודרך: (כח) **בעד.** דרך: **ותיבב.** ל' גניחה וילולה: **האשנב.** החלון: **בשש.** ענין איחור: **פעמי.** ל' צעדה והילוך:

ו (יב) **אליו.** אל גדעון בן יואש (שופט בישראל):

ז (יט) **בקצה המחנה.** של חיל מדין שבאו להלחם אתם: **ראש.** בתחלת משמר (התיכונה) האמצעי: **אך הקם הקימו.** כבר בני החיל את השומרים שהיתה משמרתם באשמורת התיכונה שכן דרך בני גייסות להעמיד שומרים חדשים לכל שליש הלילה: **ויתקעו.** גדעון ואנשיו: **ונפרץ.** ולשבור הכדים (שהיה בהם לפידים):

ח (לג) **גדעון.** שופט בישראל: **בעל ברית.** כך שם העבו"ז:

ט (יג) משל הוא, ומ"כ הלוך הלכו העצים למשוח עליהם מלך וגו' ויאמרו לגפן לכי את מלכי עלינו ועז"כ ותאמר וגו': **החדלתי.** וכי אחדל מליתן יייני הטוב: **המשמח.** שאין הלוים אומרים שיר של הקרבן אלא על הנסכים: **לנוע.** מל' תנועה, ר"ל וכי אעזוב עסקי ואלך להיות מתנועע ומטולטל בעבור צרכי העצים:

י (טו) **אך הצילנו וגו'.** מיד בני עמון שבאו להלחם אתם:

יג (יא) מ"כ ויבוא מלאך האלהים אל האשה (אשת מנוח אבי שמשון, שופט בישראל) והיא יושבת בשדה וגו' ותמהר האשה ותרץ ותגד לאישה וגו' ויקם וגו': **אחרי אשתו.** אחר עצתה:

יד (ג) מ"כ ששמשון (שופט בישראל) אמר לאביו ולאמו שרוצה לישא אשה מבנות פלשתים:

טו (ה) מ"כ ששמשון לקח שלש מאות שועלים והפנה זנבותיהם זה אל זה וישם לפיד אחד בין שני הזנבות: **בלפידים.** עץ שנקשר בו שלהבת: **וישלח.** שלחם (להשועלים) לנפשם בין הקמות (תבואה שלא נקצרה): **מגדיש.** תבואה קצורה:

טז (יז) **ויגד לה.** שמשון לדלילה אשתו: **מורה.** תער: **אם גלחתי.** כאשר אתגלה: **וחליתי.** ל' חולשה:

שמואל א

א (י) מ"כ שחנה אם שמואל הנביא היתה עקרה וכשעלתה לרגל ותקם חנה וגו' ותתפלל אל ה': **והיא.** חנה: **מרת נפש.** נפשה מרה לה מאוד: **על.** אל: (יא) **בעני.** במה שאני מעונה בצער: **אמתך.** שפחתך: **זרע אנשים.** צדיקים וחשובים: **ונתתיו לה'.** אקבל עלי בנדר שאתן אותו לה' כל ימי חייו: **ומורה.** תער לא יעלה על ראשו שיהיה נזיר עולם: (יג) **מדברת על לבה.** מתפללת בלחש כאילו מדברת אל לבה: **נעות.** ל' נע ונד: **ויחשבה עלי לשכרה.** כי כן דרך השיכור לנענע בשפתיו ואין אומר ואין דברים: **עלי.** שופט בישראל: (יד) **תשתכרין.** תראה בעצמך את השכרות: (טו) **לא אדני.** לא כן הדבר: **קשת רוח.** מצרה ודאגה באתי להתפלל ולא מבלי דעת כשיכור כי יין ושכר לא שתיתי: (טז) **אל תתן וגו'.** אל תחשבני לבת בליעל לבוא שכורה לבית ה': **שיחי.** ל' אנינות לב: **וכעסי.** שצרותי (פנינה, אשתו השניה של בעלה) מכעסת אותי: **דברתי.** לפני ה' עד (הנה) הזמן הזה: (יז) **יתן את שלתך.** בשרה שנתקבלה תפלתה (וחסר א' לדרוש בו ל' בנים ל' שליא): (כה) מ"כ שכשנעשה שמואל בן ב' שנה העלה אותו חנה לבית המקדש, וישחטו וגו': **ויבאו וגו'.** להראותו שנתקיימה נבואתו: (כו) **כי אדני.** לתת עיניך עליו שיהא תלמידך: **הנצבת עמכה.** אשר עמדתי פה בהיותך גם אתה יושב פה:

ב (ב) **אין בלתך.** אין בורא זולתך: **צור.** חזק: (ג) **אל תרבו תדברו גבהה.** כל גסי הרוח אשר שעתם מצלחת: **יצא עתק.** אל יצא (עתק) דבר חזק מפיכם: **כי וגו'.** יודע מה שבלבבכם וכל מעשה האדם נמנין לפניו (נתכנו ל' מנין, עללות מעשים):

ז (טז) **והלך וגו'.** בכל שנה הלך שמואל מביתו וסבב לבית אל וגו' **ושם שפטם:** (יז) **ותשבתו.** אחר סבובו שב לרמה כי שם היה ביתו: **ושם שפט.** את הבאים ממרחק:

ט (ב) מ"כ ויהי איש מבנימין ושמו קיש: **בחור וטוב.** נבחר במעשיו ויפה מראה: **גבה מכל העם.** והיה גבוה מכל העם מן כתפו ולמעלה: (יג) מ"כ שנאבדו אתונות לקיש אבי שאול והלך שאול אל שמואל לשאלו על דבר האתונות ושאל לנערות שמצא בדרך האם שמואל בעיר והשיבו לו כי שמואל בא היום לעיר כבאכם וגו': **כן.** בודאי: **הבמתה.** שהיו מקריבין שלמים בבמה (שכבר נחרבה שילה) ואוכלים יחד: **יברך הזבח.** יברך על הזבח הברכה הראויה לה (והוא אשר קדשנו במצותיו וצונו לאכול את הזבח): **הקראים.** המזומנים לסעודה: **כהיום.** כאשר היום קיים (וכתיב אח"כ שכשבא שאול לשמואל משחו למלך על ישראל):

יב (כג) מדברי שמואל לישראל: **חלילה.** חולין וגנאי:

יד (מה) מ"כ שבנ"י נלחמו עם הפלשתים והשביע שאול את העם שלא יטעמו כלום עד הערב (כדי שלא יסיחו דעתם מהמלחמה) ויונתן בן שאול לא שמע בהשביע אביו את העם וטעם מעט מהדבש שגדל במקום המלחמה וכששמע שאול אמר כי חייב מיתה: **אשר עשה וגו'.** שרדף אחרי הפלשתים והרג הרבה מהם: **חלילה.** חולין וגנאי הוא להמיתו: **כי עם אלהים.** היום הזה עשה טובה עם אלהים להושיע לעמו בסכנת נפשות ואיך יהיה יונתן עובר על השבועה שהשביע אביו במזיד ובודאי שוגג היה: **ויפדו העם.** התירו לו לשאול לשאול על שבועתו:

הִישׁוּעָה הַגְּדוֹלָה הַזֹּאת בְּיִשְׂרָאֵל חָלִילָה חַי־
יְיָ אִם־יִפֹּל מִשַּׂעֲרַת רֹאשׁוֹ אַרְצָה כִּי־עִם־
אֱלֹהִים עָשָׂה הַיּוֹם הַזֶּה וַיִּפְדּוּ הָעָם אֶת־יוֹנָתָן
וְלֹא־מֵת:

טו ו וַיֹּאמֶר שָׁאוּל אֶל־הַקֵּינִי לְכוּ סָרוּ רְדוּ מִתּוֹךְ
עֲמָלֵקִי פֶּן־אֹסִפְךָ עִמּוֹ וְאַתָּה עָשִׂיתָה חֶסֶד
עִם־כָּל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בַּעֲלוֹתָם מִמִּצְרָיִם וַיָּסַר קֵינִי
מִתּוֹךְ עֲמָלֵק:

יז ה וְכוּבַע נְחֹשֶׁת עַל־רֹאשׁוֹ וְשִׁרְיוֹן קַשְׂקַשִּׂים הוּא
לָבוּשׁ וּמִשְׁקַל הַשִּׁרְיוֹן חֲמֵשֶׁת־אֲלָפִים שְׁקָלִים
נְחֹשֶׁת:

יב וְדָוִד בֶּן־אִישׁ אֶפְרָתִי הַזֶּה מִבֵּית לֶחֶם יְהוּדָה
וּשְׁמוֹ יִשַׁי וְלוֹ שְׁמֹנָה בָנִים וְהָאִישׁ בִּימֵי שָׁאוּל
זָקֵן בָּא בָאֲנָשִׁים:

כב ח כִּי קִשַּׁרְתֶּם כֻּלְּכֶם עָלַי וְאֵין־גֹּלֶה אֶת־אָזְנִי
בְּכָרְתִי־בְנִי עִם־בֶּן־יִשַׁי וְאֵין־חֹלֶה מִכֶּם עָלַי וְגֹלֶה
אֶת־אָזְנִי כִּי הֵקִים בְּנִי אֶת־עַבְדִּי עָלַי לְאֹרֶב
כַּיּוֹם הַזֶּה:

כד ד וַיָּבֹא אֶל־גְּדֵרוֹת הַצֹּאן עַל־הַדֶּרֶךְ וְשָׁם מְעָרָה
וַיָּבֹא שָׁאוּל לְהָסֵךְ אֶת־רַגְלָיו וְדָוִד וַאֲנָשָׁיו
בְּיַרְכְּתֵי הַמְּעָרָה יֹשְׁבִים:

ה וַיֹּאמְרוּ אַנְשֵׁי דָוִד אֵלָיו הִנֵּה הַיּוֹם אֲשֶׁר־אָמַר
יְיָ אֵלֶיךָ הִנֵּה אָנֹכִי נֹתֵן אֶת־אֹיְבֶךָ אֹיִבְךָ
בְּיָדֶךָ וְעָשִׂיתָ לּוֹ כַּאֲשֶׁר יִטַב בְּעֵינֶיךָ וַיָּקָם דָּוִד
וַיִּכְרֹת אֶת־כְּנַף־הַמְּעִיל אֲשֶׁר־לְשָׁאוּל בַּלָּט:

יא הִנֵּה הַיּוֹם הַזֶּה רָאוּ עֵינֶיךָ אֵת אֲשֶׁר־נְתָנְךָ יְיָ
הַיּוֹם בְּיָדִי בַּמְּעָרָה וְאָמַר לַהֲרָגְךָ וַתָּחֹס עָלֶיךָ
וָאֹמַר לֹא־אֶשְׁלַח יָדִי בַּאדֹנִי כִּי־מְשִׁיחַ יְיָ הוּא:

כה ו וַאֲמַרְתֶּם כֹּה לֶחָי וְאַתָּה שָׁלוֹם וּבֵיתְךָ שָׁלוֹם
וְכֹל אֲשֶׁר־לְךָ שָׁלוֹם:

כו יט וְעַתָּה יִשְׁמַע־נָא אֲדֹנִי הַמֶּלֶךְ אֵת דִּבְרֵי עַבְדּוֹ
אִם־יְיָ הֱסִיתְךָ בִּי יָרַח מִנְחָה וְאִם בְּנֵי
הָאָדָם אֲרוּרִים הֵם לְפָנַי יְיָ כִּי־גֵרְשׁוּנִי הַיּוֹם
מֵהִסְתַּפֵּחַ בְּנַחֲלַת יְיָ לֵאמֹר לֵךְ עֲבֹד אֱלֹהִים
אֲחֵרִים:

כח טו וַיֹּאמֶר שְׁמוּאֵל אֶל־שָׁאוּל לָמָּה הִרְגַּזְתָּנִי
לְהַעֲלוֹת אֹתִי וַיֹּאמֶר שָׁאוּל צַר־לִי מְאֹד
וּפְלִשְׁתִּים נִלְחָמִים בִּי וֵאלֹהִים סָר מֵעָלַי
וְלֹא־עָנָנִי עוֹד גַּם בְּיַד הַנְּבִיאִים גַּם בַּחֲלֹמוֹת
וָאֶקְרָאֶה לְךָ לְהוֹדִיעֵנִי מָה אֶעֱשֶׂה:

יט וְיִתֵּן יְיָ גַּם אֶת־יִשְׂרָאֵל עִמָּךְ בְּיַד־פְּלִשְׁתִּים
וּמָחָר אַתָּה וּבָנֶיךָ עִמִּי גַּם אֶת־מַחֲנֵה יִשְׂרָאֵל
יִתֵּן יְיָ בְּיַד־פְּלִשְׁתִּים:

ל יז וַיַּכֵּם דָּוִד מֵהַנֶּשֶׁף וְעַד־הָעֶרֶב לְמָחֳרָתָם וְלֹא־
נִמְלַט מֵהֶם אִישׁ כִּי אִם־אַרְבַּע מֵאוֹת אִישׁ־נַעַר
אֲשֶׁר־רָכְבוּ עַל־הַגְּמַלִּים וַיָּנֻסוּ:

שמואל ב

ג ג וּמִשְׁנַהוּ כִּלְאָב לַאֲבִיגַיִל לְאֲבִיגַיִל אֵשֶׁת נָבָל
הַכַּרְמְלִי וְהַשְּׁלִישִׁי אַבְשָׁלוֹם בֶּן־מַעֲכָה בַּת־
תַּלְמַי מֶלֶךְ גְּשׁוּר:

כט יָחֵלוּ עַל־רֹאשׁ יוֹאָב וְאֶל כָּל־בֵּית אָבִיו וְאַל־
יִכָּרֵת מִבֵּית יוֹאָב זָב וּמְצֹרָע וּמַחֲזִיק בַּפֶּלֶךְ וְנֹפֵל
בַּחֶרֶב וְחַסַר־לָחֶם:

ו יא וַיֵּשֶׁב אָרוֹן יְיָ בֵּית עֹבֵד אֱדֹם הַגִּתִּי שְׁלֹשָׁה
חֳדָשִׁים וַיְבָרֶךְ יְיָ אֶת־עֹבֵד אֱדֹם וְאֶת־כָּל־
בֵּיתוֹ:

יב וַיֻּגַּד לַמֶּלֶךְ דָּוִד לֵאמֹר בֵּרַךְ יְיָ אֶת־בֵּית עֹבֵד
אֱדֹם וְאֶת־כָּל־אֲשֶׁר־לוֹ בַּעֲבוּר אֲרוֹן הָאֱלֹהִים
וַיֵּלֶךְ דָּוִד וַיַּעַל אֶת־אֲרוֹן הָאֱלֹהִים מִבֵּית עֹבֵד
אֱדֹם עִיר דָּוִד בְּשִׂמְחָה:

ז י וְשַׁמְתִּי מָקוֹם לְעַמִּי לְיִשְׂרָאֵל וּנְטַעְתִּיו וְשָׁכַן
תַּחְתָּיו וְלֹא יִרְגַּז עוֹד וְלֹא־יֹסִיפוּ בְנֵי־עַוְלָה
לְעַנּוֹתוֹ כַּאֲשֶׁר בָּרִאשׁוֹנָה:

כט ועתה יא וְעַתָּה הוֹאֵל וּבָרֵךְ אֶת־בֵּית עַבְדֶּךָ לִהְיוֹת
לְעוֹלָם לְפָנֶיךָ כִּי־אַתָּה אֲדֹנָי יֱהוִה דִּבַּרְתָּ
וּמִבִּרְכָתְךָ יְבֹרַךְ בֵּית־עַבְדְּךָ לְעוֹלָם:

י יב חֲזַק וְנִתְחַזַּק בְּעַד עַמֵּנוּ וּבְעַד עָרֵי אֱלֹהֵינוּ וַיְיָ
יַעֲשֶׂה הַטּוֹב בְּעֵינָיו:

יב יא יג כה אָמַר יְיָ הִנְנִי מֵקִים עָלֶיךָ רָעָה מִבֵּיתֶךָ
וְלָקַחְתִּי אֶת־נָשֶׁיךָ לְעֵינֶיךָ וְנָתַתִּי לְרֵעֶךָ וְשָׁכַב
עִם־נָשֶׁיךָ לְעֵינֵי הַשֶّמֶשׁ הַזֹּאת:

יג וַיֹּאמֶר דָּוִד אֶל־נָתָן חָטָאתִי לַיְיָ פב"פ וַיֹּאמֶר
נָתָן אֶל־דָּוִד גַּם־יְיָ הֶעֱבִיר חַטָּאתְךָ לֹא
תָמוּת:

טו ט וַיֹּאמֶר־לוֹ הַמֶּלֶךְ לֵךְ בְּשָׁלוֹם וַיָּקָם וַיֵּלֶךְ
חֶבְרוֹנָה:

טז כג וַעֲצַת אֲחִיתֹפֶל אֲשֶׁר יָעַץ בַּיָּמִים הָהֵם כַּאֲשֶׁר
יִשְׁאַל־אִישׁ קרי ולא כתיב בִּדְבַר הָאֱלֹהִים כֵּן
כָּל־עֲצַת אֲחִיתֹפֶל גַּם־לְדָוִד גַּם־לְאַבְשָׁלֹם:

כ כג וַיּוֹאָב אֶל כָּל־הַצָּבָא יִשְׂרָאֵל וּבְנָיָה בֶּן־יְהוֹיָדָע
עַל־הַכְּרֵתִי הַכְּרִי וְעַל־הַפְּלֵתִי:

כא א יג וַיְהִי רָעָב בִּימֵי דָוִד שָׁלֹשׁ שָׁנִים שָׁנָה אַחֲרֵי
שָׁנָה וַיְבַקֵּשׁ דָּוִד אֶת־פְּנֵי יְיָ פב"פ וַיֹּאמֶר

ביאור הפסוקים

טו (ו) מ"כ ששאול הלך לכלות את עמלק: **הקיני.** משפחת הקיני מבני יתרו חותן משה: **סרו רדו.** הפרד מעם עמלק פן אוסיפך עמו בעת אחרימם: **אספך.** ענין כליון: **עשיתה חסד.** על יתרו אמר שעשה חסד שנהנו מסעודתו משה ואהרן וכל זקני ישראל (שמות יח יב) והרי מעלה עליו כאילו עשה חסד עם כל בני ישראל:

יז (ה) **וכובע.** הוא כלי המגין על הראש, ותרגומו קוּלְסָא דְנְחָשָׁא: **על ראשו.** של גלית הפלשתי: **ושריון קשקשים.** מין מלבוש להגן ממכת חרב עשויה טבעות מברזל ולסתום נקבי הטבעות עשוי עליהם כעין קשקשים של דג: **שקלים נחשת.** שקלי נחושת: (יב) **ודוד.** דוד המלך: **אפרתי.** בית לחם יושבת בארץ אפרת: **הזה.** הניכר והידוע לכל: **מבית לחם יהודה.** מבית לחם שבנחלת יהודה (שגם היה עיר בית לחם בנחלת זבולן): **בא באנשים.** נמנה בכנסיות החשובים:

כב (ח) מ"כ ויאמר שאול לעבדיו וגו': **קשרתם.** כולכם עשיתם עלי קשר (הוא ענין אגודת אנשים בעבור עצת מרד): **בכרת בני.** בעת שכרת בני יהונתן ברית אהבה עם דוד כי אם גליתם אזני מאז הייתי נשמר שלא יבוא לכל זה: **ואין חלה.** אין אחד מכם שיחלה ויכאב לבו בעבורי: **כי הקים.** ע"י שלא גליתם אזני נגמר הדבר והקימו לאורב: **כיום הזה.** שנראה עתה בחוש שדוד אורב עלי ומאסף אליו אנשים:

כד (ד-ה) מ"כ ששאול היה רודף אחר דוד להרגו: **ויבא.** שאול: **גדרות הצאן.** דיר שהצאן רובצים בה: **להסך את רגליו.** להפנות לנקבים גדולים: **ודוד וגו'.** ושאול לא ידע: **בירכתי.** בסוף: **כנף המעיל.** שפולי המעיל: **בלט.** בחשאי: (יא) מ"כ שאחר שיצא שאול מן המערה הלך דוד אחריו ואמר לו למה תשמע את דברי האומרים הנה דוד מבקש רעתך הנה וגו': **ואמר.** האומר שאהרגך (ותחס) וחסה נפשי עליך:

כה (ו) מדברי דוד ששלח לנבל הכרמלי: **כה.** כה יהיה לשנה הבאה גוזז את צאנך: **לחי.** עם מזל טוב וקיים: **ואתה שלום** וגו'. כן תהיה לאורך ימים:

כו (יט) מדברי דוד לשאול כשהיה שאול רודף אחריו להרגו: **הסיתך בי.** לשנאותי (והוא ל' פתוי): **ירח.** ל' ריח, יקבל ברחמים (מנחה) תפלתי להשיב חמתך ממני: **ואם בני האדם.** הסיתו אותך: **מהסתפח.** מלהיות מאוסף בארץ ישראל כי ע"י שאתה רודף אחרי בעל כרחי ארחיק נדוד מארץ ישראל: **לאמר.** כאילו יאמרו אלי לך עבוד וגו' כי גורשים אותי מבין ישראל ללכת בין עובדי עבו"ז (ד"א שהיוצא מארץ ישראל לחוצה לארץ בזמן הבית כאילו עובד עבו"ז):

כח (טו) מ"כ ויקבצו פלשתים את מחניהם להלחם בישראל וירא שאול את מחנה פלשתים ויירא מאוד, וישאל בה' ולא ענהו והלך לבעלת אוב ואמר לה שתעלה את שמואל ועשתה כן: **הרגזתני.** החרדתני ממקום מנוחתי להעלות אותי פה: **בחלמות.** באנשים שעושין שאלת חלום: **ואקראה לך.** הוצרכתי להיות נקרא אליך שתודיעני מה אעשה: (יט) מ"כ ויאמר שמואל וגו': **עמי.** במחיצתי:

ל (יז) **ויכם דוד.** להעמלקים ששבו את נשי ובני דוד ואנשיו: **מהנשף.** מערב יום זה עד ערב שלמחרתו (כל אותה הלילה וכל יום המחרת עד הערב): **למחרתם.** למחרת חנייתם: **נמלט.** ל' הצלה:

שמואל ב

ג (ג) **ומשנהו.** ל' שנים (השני מבני דוד): **בן מעכה.** יפת תואר היתה ולקחה במלחמה: (כט) **יחלו.** עונשי דמי אבנר בן נר (שהיה שר צבא שאול והרגו יואב שר צבא דוד) ינוחו על ראש וגו': **ואל יכרת.** לא יופסק: **ומחזיק בפלך.** נשען על מקלו מחמת חולי הרגלים:

ו (יב) **בעבור ארון האלהים.** אשר יושב בביתו: **עיר.** לעיר:

ז (י) נבואת ה' לדוד: **ושמתי מקום.** עוד אני חפץ להשים מקום מנוחה וקבוע לעמי ישראל בימי בנך שלמה ונטעתיו על אדמתו ושכן (תחתיו) במקומו ולא (ירגז) יחרד עוד לנוע ממנה: **כאשר בראשונה.** כשמת שאול ונסו ישראל וישבו פלשתים תחתם: (כט) מדברי דוד לה': **הואל.** רצה ותפץ: **להיות לעולם לפניך.** שיהיו תמיד עובדים לפניך: **כי אתה דברת.** ולא ישוב ריקם ואך אשאל שבית עבדך יבורך מברכותיך לעולם:

י (יב) מ"כ שדוד שלח את העם להלחם עם בני עמון ועם ארם צובא והשר צבא יואב נלחם עם ארם ואבשי אחיו נלחם עם בני עמון ואמר יואב לאבשי אחיו חזק וגו': חזק. אתה והעם אשר עמך וגם אנו נתחזק: **בעד עמנו.** שלא ילכו בשבי: **ובעד ערי אלהינו.** שלא יכבשום האויב: **וה' יעשה הטוב.** אנחנו נתחזק בכל כוחינו למלחמה וה' יעשה הטוב בעיניו כי לה' התשועה:

יב (יא) **מקים.** מעמיד: **עליך.** על דוד: **מביתך.** ע"י אחד מאנשי ביתך: **לעיני השמש.** בגלוי ובפרסום: (יג) **העביר.** הסיר ומחל:

טו (ט) **לו.** לאבשלום בנו (וע"י בהערות): **המלך.** דוד:

טז (כג) **בימים ההם.** אשר הועמד להיות יועץ: **כאשר.** כמו שהשואל דבר אלהים בטוח הוא שהתשובה היא נאמנה כן היתה עצת אחיתופל בטוחה להשיג על ידה הדבר הנרצה:

כ (כג) **הכרתי, הפלתי.** בניהו בן יהוידע (משרי וגבורי דוד) היה ממונה על (כרתי) היורים בקשת ועל (פלתי) הקולעים (זורקים) באבנים, ורז"ל אמרו כרתי ופלתי אורים ותומים:

כא (א) **ויבקש דוד.** שאל באורים ותומים: **אל שאול.** על עון שאול שנקבר פתאום ובהחבא ולא נספד לפי כבודו: **ואל בית הדמים.** ששאול הרג את נוב עיר הכהנים (על שהחזיקו ידי דוד, עיין ש"א כב ט-יט): **המית את הגבעונים.** כשהרג כהני נוב הרג גם ז' גבעונים שהיו בם חוטבי עצים ושואבי מים לה': (ג) **מה אעשה לכם.** מהו המשפט שאעשה בעבורכם: **ובמה אכפר.** לבטל מכם הכעס: **וברכו.** כבדי שתתפללו על נחלת עם ה' שיפסוק הרעב: (ו) תשובת הגבעונים לדוד: **מבניו.** של שאול: **והוקענום.** תלייה: **לה'.** לשמו של מקום להודיע משפטו: **בגבעת שאול.** מקום עיר מלכותו של שאול: **בחיר ה'.** בת קול יצאה ואמרה בחיר ה':

יְ֖יָ אֶל־שָׁא֑וּל וְאֶל־בֵּ֣ית הַדָּמִ֔ים עַ֖ל אֲשֶׁר־
הֵמִ֥ית אֶת־הַגִּבְעֹנִֽים׃
ג וַיֹּ֣אמֶר דָּוִ֔ד אֶל־הַגִּבְעֹנִ֖ים מָ֣ה אֶֽעֱשֶׂ֑ה לָכֶ֗ם
וּבַמֶּ֣ה אֲכַפֵּ֔ר וּבְרַכוּ֙ אֶת־נַחֲלַ֣ת יְ֔יָ׃
ו יֹֽאמַר־נִתַּ֥ן לָנוּ֙ שִׁבְעָ֣ה אֲנָשִׁ֔ים מִבָּנָ֖יו וְהוֹקַעֲנֻ֑ם
לַיְ֖יָ בְּגִבְעַ֣ת שָׁא֑וּל בְּחִיר֖ יְ֣יָ פב״פ וַיֹּ֣אמֶר
הַמֶּ֔לֶךְ אֲנִ֥י אֶתֵּֽן׃
כג כ וּבְנָיָ֣הוּ בֶֽן־יְהוֹיָדָ֗ע בֶּן־אִ֤ישׁ־חַיִל֙ חִ֣י רַב־פְּעָלִ֔ים
מִקַּבְצְאֵ֖ל הוּא֑ הִכָּ֣ה אֵ֤ת שְׁנֵֽי אֲרִיאֵ֙ל֙ מוֹאָ֔ב וְה֣וּא
יָרַ֔ד וְהִכָּ֥ה אֶת־הָאַרְיֵ֖ה הָאֲרִיָּ֑ה בְּת֣וֹךְ הַבּ֔וֹר הַבּ֥אר
בְּיֹ֖ום הַשָּֽׁלֶג׃
כד א וַיֵּ֣סֶף אַף־יְ֔יָ לַחֲרוֹת֙ בְּיִשְׂרָאֵ֔ל וַיָּ֖סֶת אֶת־דָּוִ֑יד
בָּהֶ֣ם לֵאמֹ֔ר לֵ֥ךְ מְנֵ֖ה אֶת־יִשְׂרָאֵ֥ל וְאֶת־יְהוּדָֽה׃
טו וַיִּתֵּ֥ן יְ֖יָ דֶּ֣בֶר בְּיִשְׂרָאֵ֑ל מֵהַבֹּ֖קֶר וְעַ֣ד עֵ֔ת מוֹעֵ֑ד
וַיָּ֣מָת מִן־הָעָ֗ם מִדָּ֤ן וְעַד־בְּאֵר֙ שֶׁ֔בַע שִׁבְעִ֥ים
אֶ֖לֶף אִֽישׁ׃
טז וַיִּשְׁלַ֤ח יָדוֹ֙ הַמַּלְאָךְ֙ ירושלם ירושלם יְרוּשָׁלִַ֔ם לְשַׁחֲתָ֖הּ וַיִּנָּחֶם
יְ֣יָ אֶל־הָרָעָ֑ה וַיֹּ֣אמֶר לַמַּלְאָךְ֩ הַמַּשְׁחִ֨ית בָּעָ֜ם
רַ֣ב עַתָּ֗ה הֶרֶף֙ יָדֶ֔ךָ וּמַלְאַ֥ךְ יְ֖יָ הָיָ֣ה עִם־גֹּ֣רֶן
הָאֲרַוְנָ֥ה הַיְבוּסִֽי׃
יז וַיֹּ֣אמֶר דָּוִ֔יד אֶל־יְ֖יָ בְּרֹאתוֹ֙ בְּרֹאתוֹ֙ אֶת־הַמַּלְאָךְ֙
הַמַּכֶּ֣ה בָעָ֔ם וַיֹּ֣אמֶר הִנֵּה־ נָ֥א אָנֹכִ֖י חָטָ֑אתִי וְאָנֹכִ֣י
הָעֲוִיתִ֔י וְאֵ֕לֶּה הַצֹּ֖אן מֶ֣ה עָשׂ֑וּ תְּהִי־ נָ֥א יָדְךָ֖ בִּֽי
וּבְבֵ֥ית אָבִֽי׃

מלכים א

א א וְהַמֶּ֣לֶךְ דָּוִ֔יד זָקֵ֖ן בָּ֣א בַּיָּמִ֑ים וַיְכַסֻּ֖הוּ בַּבְּגָדִ֣ים וְלֹ֥א
יִחַֽם־לוֹ׃
לא וַתְּקֹ֣ד בַּת־שֶׁ֗בַע אֲפַ֤יִם אָ֙רֶץ֙ וַתִּשְׁתַּ֣חוּ לַמֶּ֔לֶךְ
וַתֹּ֖אמֶר יְחִ֣י אֲדֹנִ֑י הַמֶּ֣לֶךְ דָּוִ֔יד לְעֹלָֽם׃

לג וַיֹּ֣אמֶר הַמֶּ֔לֶךְ לָהֶ֖ם קְח֣וּ עִמְּכֶ֑ם אֶת־עַבְדֵ֣י
אֲדֹנֵיכֶ֗ם וְהִרְכַּבְתֶּ֤ם אֶת־שְׁלֹמֹה֙ בְּנִ֔י עַל־הַפִּרְדָּ֖ה
אֲשֶׁר־לִ֑י וְהוֹרַדְתֶּ֥ם אֹתוֹ֙ אֶל־גִּ֔חוֹן׃
ג א וַיִּתְחַתֵּ֥ן שְׁלֹמֹ֖ה אֶת־פַּרְעֹ֣ה מֶ֑לֶךְ מִצְרַ֗יִם וַיִּקַּ֤ח
אֶת־בַּת־פַּרְעֹה֙ וַיְבִיאֶ֔הָ אֶל־עִ֖יר דָּוִ֑יד עַ֚ד כַּלֹּתוֹ֙
לִבְנֹ֣ות אֶת־בֵּית֔וֹ וְאֶ֥ת־בֵּ֖ית יְ֣יָ וְאֵ֥ת־חֹומַ֖ת
יְרוּשָׁלִַֽם סָבִֽיב׃
ו יח וְאֶרֶז֙ אֶל־הַבַּ֔יִת פְּנִימָ֖ה מִקְלַ֣עַת פְּקָעִ֑ים וּפְטוּרֵ֣י
צִצִּ֔ים הַכֹּ֖ל אֶ֣רֶז אֵ֑ין אֶבֶן֙ נִרְאָֽה׃
ז כא וַיַּ֣עַשׂ אֶת־הָעֲמָדִ֔ים לְאֻלָ֖ם הַהֵיכָ֑ל וַיָּ֣קֶם אֶת־
הָעַמּ֔וּד הַיָּמִ֖נִי וַיִּקְרָ֣א אֶת־שְׁמ֑וֹ יָכִ֔ין וַיָּ֣קֶם אֶת־
הָעַמּ֔וּד הַשְּׂמֹאלִ֖י וַיִּקְרָ֣א אֶת־שְׁמ֑וֹ בֹּֽעַז׃
ח כח וּפָנִ֣יתָ אֶל־תְּפִלַּ֣ת עַבְדְּ֔ךָ וְאֶל־תְּחִנָּתֹ֖ו יְ֣יָ אֱלֹהָ֑י
לִשְׁמֹ֣עַ אֶל־הָרִנָּ֗ה וְאֶל־הַתְּפִלָּ֤ה אֲשֶׁר֙ עַבְדְּ֔ךָ
מִתְפַּלֵּ֖ל לְפָנֶ֥יךָ הַיֹּֽום׃
לה בְּהֵעָצֵ֣ר שָׁמַ֗יִם וְלֹא־יִהְיֶ֤ה מָטָר֙ כִּי֙ יֶחֱטְא֣וּ לָ֔ךְ
וְהִתְפַּלְּל֥וּ אֶל־הַמָּק֖וֹם הַזֶּ֑ה וְהוֹדֻ֣ו אֶת־שְׁמֶ֔ךָ
וּמֵחַטָּאתָ֖ם יָשׁ֑וּבוּן כִּ֥י תַעֲנֵֽם׃
מד כִּֽי־יֵצֵ֣א עַמְּ֔ךָ לַמִּלְחָמָ֖ה עַל־אֹיְבֹ֑ו בַּדֶּ֣רֶךְ אֲשֶׁר
תִּשְׁלָחֵ֗ם וְהִתְפַּלְּל֥וּ אֶל־יְ֖יָ דֶּ֣רֶךְ הָעִ֑יר אֲשֶׁר
בָּחַ֣רְתָּ בָּ֔הּ וְהַבַּ֖יִת אֲשֶׁר־בָּנִ֥יתִי לִשְׁמֶֽךָ׃
מח וְשָׁבוּ֙ אֵלֶ֔יךָ בְּכָל־לְבָבָ֖ם וּבְכָל־נַפְשָׁ֑ם בְּאֶ֣רֶץ
אֹיְבֵיהֶ֗ם אֲשֶׁר־שָׁבוּ אֹתָ֤ם וְהִתְפַּלְּל֙וּ אֵלֶ֔יךָ דֶּ֣רֶךְ
אַרְצָ֔ם אֲשֶׁר־נָתַ֖תָּה לַאֲבֹתָ֑ם הָעִ֣יר אֲשֶׁר־בָּחַ֔רְתָּ
וְהַבַּ֖יִת אֲשֶׁר־בָּנִ֥יתִי בְּשִׁמְֽךָ׃
נד וַיְהִי֙ כְּכַלּ֣וֹת שְׁלֹמֹ֔ה לְהִתְפַּלֵּ֖ל אֶל־יְ֑יָ אֵ֣ת
כָּל־הַתְּפִלָּ֥ה וְהַתְּחִנָּ֖ה הַזֹּ֣את קָ֣ם מִלִּפְנֵ֣י מִזְבַּ֔ח
יְ֖יָ מִכְּרֹ֣עַ עַל־בִּרְכָּ֑יו וְכַפָּ֖יו פְּרֻשֹׂ֥ות הַשָּׁמָֽיִם׃
ט ג וַיֹּ֣אמֶר יְ֔יָ אֵלָ֖יו שָׁמַ֣עְתִּי אֶת־תְּפִלָּתְךָ֑ וְאֶת־
תְּחִנָּתְךָ֙ אֲשֶׁ֣ר הִתְחַנַּ֔נְתָּה לְפָנַ֖י הִקְדַּ֣שְׁתִּי אֶת־
הַבַּ֥יִת הַזֶּ֖ה אֲשֶׁר־בָּנִ֣יתָה לָשׂ֣וּם שְׁמִ֑י שָׁ֖ם עַד־
עוֹלָ֣ם וְהָי֔וּ עֵינַ֥י וְלִבִּ֖י שָׁ֥ם כָּל־הַיָּמִֽים׃
יד ט וְאַתָּ֣ה לַעֲשׂ֣וֹת מִכֹּ֣ל אֲשֶׁר־הָיִ֣ו לְפָנֶ֔יךָ וַתֵּלֶ֖ךְ
וַתַּעֲשֶׂ֣ה־לְּ֑ךָ אֱלֹהִ֣ים אֲחֵרִ֔ים וּמַסֵּכֹ֖ות לְהַכְעִיסֵֽנִי
וְאֹתִ֥י הִשְׁלַ֖כְתָּ אַחֲרֵ֥י גֵוֶֽךָ׃
יח ב וַיֵּלֶ֣ךְ אֵלִיָּ֔הוּ לְהֵרָאֹ֖ות אֶל־אַחְאָ֑ב וְהָרָעָ֥ב חָזָ֖ק
בְּשֹׁמְרֹֽון׃
כח וַיִּקְרָא֙וּ בְּקֹ֣ול גָּד֔וֹל וַיִּתְגֹּדְד֖וּ כְּמִשְׁפָּטָ֑ם בַּחֲרָבֹ֥ות
וּבְרָמְחִ֖ים עַד־שְׁפָךְ־דָּ֥ם עֲלֵיהֶֽם׃
לו וַיְהִי֙ בַּעֲלֹ֣ות הַמִּנְחָ֔ה וַיִּגַּ֖שׁ אֵלִיָּ֣הוּ הַנָּבִ֑יא
וַיֹּ֣אמַר יְ֔יָ אֱלֹהֵ֥י אַבְרָהָ֖ם יִצְחָ֣ק וְיִשְׂרָאֵ֑ל הַיֹּ֗ום
יִוָּדַ֤ע כִּֽי־אַתָּה֙ אֱלֹהִ֣ים בְּיִשְׂרָאֵ֔ל וַאֲנִ֥י עַבְדֶּ֖ךָ
וּבִדְבָרְךָ֥ וּבְדָבְרֶ֖יךָ עָשִׂ֥יתִי אֶת־כָּל־הַדְּבָרִֽים
הָאֵֽלֶּה׃
לז עֲנֵ֣נִי יְ֔יָ עֲנֵ֖נִי וְיֵדְע֣וּ הָעָ֣ם הַזֶּ֔ה כִּֽי־אַתָּ֥ה יְ֖יָ
הָאֱלֹהִ֑ים וְאַתָּ֥ה הֲסַבֹּ֖תָ אֶת־לִבָּ֥ם אָחֹֽרַנִּֽית׃
לט וַיִּרְא֣וּ כָל־הָעָ֔ם וַיִּפְּל֥וּ עַל־פְּנֵיהֶ֖ם וַיֹּאמְר֑וּ יְ֣יָ
הוּא֩ הָאֱלֹהִ֨ים יְ֜יָ הוּא֙ הָאֱלֹהִֽים׃
יט יא וַיֹּ֣אמֶר צֵ֔א וְעָמַדְתָּ֖ בָהָ֑ר לִפְנֵ֣י יְ֔יָ וְהִנֵּ֥ה יְ֖יָ
עֹבֵ֑ר וְרוּחַ֩ גְּדֹולָ֨ה וְחָזָ֜ק מְפָרֵ֣ק הָרִ֗ים וּמְשַׁבֵּ֤ר
סְלָעִים֙ לִפְנֵ֣י יְ֔יָ לֹ֥א בָרוּחַ֖ יְ֑יָ וְאַחַ֥ר הָרוּ֖חַ
רַ֥עַשׁ לֹֽא בָרַעַ֖שׁ יְ֑יָ׃
יב וְאַחַ֣ר הָרַ֔עַשׁ אֵ֥שׁ לֹֽא בָאֵ֖שׁ יְ֑יָ וְאַחַ֥ר הָאֵ֖שׁ
קֹ֥ול דְּמָמָ֖ה דַּקָּֽה׃
כ ג וַיֹּ֣אמֶר לוֹ֮ כֹּ֣ה אָמַ֣ר בֶּן־הַדַּ֣ד כִּסְפֶּ֣ךָ וּזְהָבְךָ֣
לִֽי־הוּא֮ וְנָשֶׁיךָ֣ וּבָנֶ֣יךָ הַטֹּובִ֣ים לִֽי־הֵֽם׃

מלכים ב

יא וַיֹּ֣אמֶר יְהוֹשָׁפָ֗ט הַאִ֤ין פֹּה֙ נָבִ֣יא לַיְ֔יָ וְנִדְרְשָׁ֥ה

ביאור הפסוקים

כג (כ) **ובניהו.** משרי וגבורי דוד: **רב פעלים.** גבור חיל שפעל הרבה גבורות: **מקבצאל.** שם מקום: **שני אראל מואב.** שני גדולי מואב: **אראל.** היא מלה מורכבת מן ארי ומן אל שהוא ענין חוזק: **בתוך הבור.** עם כי המקום דחוק להתחזק בו: **ביום השלג.** ולא חשש מן הצנה והקור ד״א כי טבע הארי להתחזק ביותר בזמן הקור:

כד (א) **ויסף.** מלבד מה שחרה אפו בדבר הגבעונים שהיה בעבור זה רעב ג׳ שנים (לעיל כא) הוסיף עוד לחרות, ל׳ חרון אף (וכתב רש״י לא ידעתי על מה): **ויסת.** גירה: (טו) **ויתן ה׳ דבר.** בעון שמנו את ישראל: **מהבקר.** מן שעה ששחטו את התמיד עד (מועד) זמן שהקטירו אותו: (טז) **המלאך.** המשחית בעם שלח ידו להשחית גם אנשי ירושלים ואז נחם ה׳: **וינחם.** ענין הפוך מחשבה: **רב.** די: **הרף ידך.** מלהשחית: **הרף.** ל׳ רפיון: **היה עם גרן.** היה עומד סמוך לגורן: **היבסי.** ארונה שר מצודת ציון היה ששמה יבוסי: (יז) **אנכי חטאתי.** אני הסכה במגפה הזאת (על שצויתי למנות את ישראל): **העותי.** ל׳ עון: **ואלה הצאן.** בני העם: **ידך.** מכת ידך זו הדבר:

מלכים א

א (א) **ויכסהו.** עם שהיו מכסים אותו בבגדים מכל מקום לא היה בשרו מתחמם: **יחם.** ל׳ חמימות: (לג) **המלך.** דוד: **להם.** לצדוק הכהן לנתן הנביא ולבניהו בן יהוידע: **עבדי אדניכם.** על עבדיו אמר ודרך המדבר לדבר כן: **אשר לי.** המיוחדת לי, והוא סימן לו שימלוך שאין הדיוט רוכב על סוסו של מלך: **גחון.** הוא מעיין השילוח ולמשחו שם למלך, והוא סימן טוב שתימשך מלכותו כמעיין, ותרגומו וְתַחֲתוּן יָתֵיהּ לְשִׁילוֹחָא.

ג (א) בפרשה הקודמת כתיב ששלמה צוה להרוג את שמעי בן גרה על שהיה מורד במלכות: **עד כלתו וגו׳.** ואח״כ בנה לה בית:

ו (יח) **וארז.** קורות הארזים שעשה שלמה המלך (בית פנימה) בהיכל בית המקדש לכסות קיר האבן: **מקלעת.** היתה מצוירת עם (פקעים) כמין כפתורים ועם (פטורי צצים) צורות של שלשלאות של פרחים: **פטורי.** ל׳ חבלים, ותרגומו אַטוּנִין: **צצים.** ל׳ פרחים: **הכל ארז.** כל הבית חיפה עם ארזים על האבנים של הכתלים ואין אבן נראה:

ז (כא) **ויקם.** שלמה: **לאלם ההיכל.** באולם שלפני היכל בית המקדש: **הימני.** שבצד דרום:

ח (כח) מתפלת שלמה לה׳ בעת חנוכת בית המקדש: (לה) **כי יחטאו לך.** ישראל: **המקום הזה.** ביהמ״ק: **כי תענם.** ישובו מחטאתם למען אשר תענה אותם: (מד) **בדרך אשר תשלחם.** כי אין יוצאים למלחמה קודם שישאלו בה׳: **דרך העיר.** פונים לצד ירושלים, ושמעת תפלתם: (מח) **ושבו אליך.** ל׳ תשובה, בנ״י יעשו תשובה: **אשר שבו אתם.** ל׳ שביה: (נד) **מכרע.** ממה שהיה כורע על ברכיו בעת תפלתו:

ט (ג) מ״כ וירא ה׳ אל שלמה: **את תפלתך.** שהתפלל בעת חנוכת ביהמ״ק שהקב״ה ישרה שכינתו בביהמ״ק: **עיני ולבי.** ותהי שכינתי שרויה שם אם יהא לבי וחפצי שם (שילכו בדרך ה׳):

יד (ט) נבואת פורענות מאחיה השילוני על ירבעם בן נבט מלך ישראל: **ומסכות.** עבודת גלולים: **אחרי גוך.** כהמשליך דבר מה לאחוריו לבל יראהו (גוך גופך):

יח (כ) **אחאב.** מלך ישראל: (כח) מ״כ שאליהו הנביא אסף את כל ישראל אל הר הכרמל וגם היו שם נביאי הבעל ואמר אליהו להעם עד מתי אתם מדלגים בשתי מחשבות אם ה׳ אלהים לכו אחריו ואם הבעל לכו אחריו, ואמר אליהו יתנו לנו (לו ולנביאי הבעל) שני פרים ונביאי הבעל ישימו פר שלהם על העצים כשהוא מנותח ואש לא ישימו וכן אעשה גם אני והם יקראו בשם הבעל שיתן אש ואני אקרא בשם ה׳ והיה האלהים אשר יענה באש הוא האלהים, ועשו כן נביאי הבעל ויקראו לבעל מהבקר ועד הצהרים ואין קול ואין עונה: **ויתגדדו.** ל׳ שריטה בכלי, שרטו בשרם בחרבות עד כי נשפך דמם כאשר היה מנהגם לעבדו בעניין זה: (לו) מ״כ שאליהו בנה מזבח וינתח את הפר וישם על העצים וגו׳: **בעלות המנחה.** בעת העלאת מנחת הערב הוא התמיד של בין הערבים: **ויגש.** אל ה׳ להתפלל: **היום יודע.** כאשר תרד האש יודע היום וגו׳: **ובדברך עשיתי.** שהקרבתי בבמה בשעת איסור הבמות: (לז) **עניני.** בהורדת האש: **ואתה הסבת.** נתת להם מקום לסור מאחריך ובידך היה להכין לבבם אליך: (לט) מ״כ ותפל אש ה׳ ותאכל את העולה וגו׳: **ויפלו על פניהם.** להשתחוות לה׳: **ה׳ הוא האלהים.** ולא הבעל:

יט (יא-יב) **ויאמר.** הקב״ה לאליהו: **צא.** צוהו לצאת מן המערה ולעמוד בהר לפני ה׳ כי כבוד השכינה תעבור לפניו: **ה׳ עבר.** אחר כל המחנות המלאכים ההם שחושב והולך (מלאכי רוח וכן כולם): **מפרק.** משבר: **לא ברוח.** אין כבוד השכינה עוברת ברוח: **קול דממה דקה.** קול הבא מתוך הדממה ואין שומעין הקול ממש:

כ (ג) **לו.** לאחאב מלך ישראל (ומזה ראיה שהיה עשיר דאל״ה על מה א״ל לי הוא): **בן הדד.** מלך ארם:

מלכים ב

ג (יא-יב) מ״כ שיהורם בן אחאב מלך ישראל בקש מיהושפט מלך יהודה שילך אתו למלחמה נגד מלך מואב ונצטרף עמהם גם מלך אדום ועז״כ ויאמר וגו׳: **ויאמר יהושפט.** למלך ישראל: **יצק מים.** שהיה משרתו, יצק ל׳ שפיכה: **אותו.** עמו:

אֶת־יֵי מֵאוֹתוֹ וַיַּעַן אֶחָד מֵעַבְדֵי מֶלֶךְ־יִשְׂרָאֵל
וַיֹּאמֶר פֹּה אֱלִישָׁע בֶּן־שָׁפָט אֲשֶׁר־צָק מַיִם
עַל־יְדֵי אֵלִיָּהוּ:
יב וַיֹּאמֶר יְהוֹשָׁפָט יֵשׁ אוֹתוֹ דְּבַר־יֵי וַיֵּרְדוּ אֵלָיו
מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל וִיהוֹשָׁפָט וּמֶלֶךְ אֱדוֹם:
ד יג וַתֹּאמֶר אֶל־אִישָׁהּ הִנֵּה־נָא יָדַעְתִּי כִּי אִישׁ
אֱלֹהִים קָדוֹשׁ הוּא עֹבֵר עָלֵינוּ תָּמִיד:
יד נַעֲשֶׂה־נָּא עֲלִיַּת־קִיר קְטַנָּה וְנָשִׂים לוֹ שָׁם מִטָּה
וְשֻׁלְחָן וְכִסֵּא וּמְנוֹרָה וְהָיָה בְּבֹאוֹ אֵלֵינוּ יָסוּר
שָׁמָּה:
טו וַתָּבֹא אֶל־אִישׁ הָאֱלֹהִים אֶל־הָהָר וַתַּחֲזֵק
בְּרַגְלָיו וַיֵּגֶשׁ גֵּיחֲזִי לְהָדְפָהּ וַיֹּאמֶר אִישׁ הָאֱלֹהִים
הַרְפֵּה־לָהּ כִּי־נַפְשָׁהּ מָרָה־לָּהּ וַיֵּי הֶעְלִים
מִמֶּנִּי וְלֹא הִגִּיד לִי:
ל וַתֹּאמֶר אִם הִנָּעֵר חַי־יֵי וְחַי־נַפְשֶׁךָ אִם־
אֶעֱזָבֶךָ וַיָּקָם וַיֵּלֶךְ אַחֲרֶיהָ:
ו לא וַיֹּאמֶר אִישׁ־הָאֱלֹהִים אָנָה נָפָל וַיַּרְאֵהוּ אֶת־
הַמָּקוֹם וַיִּקְצָב־עֵץ וַיַּשְׁלֵךְ־שָׁמָּה וַיָּצֶף הַבַּרְזֶל:
ח א לב וֶאֱלִישָׁע דִּבֶּר אֶל־הָאִשָּׁה אֲשֶׁר־הֶחֱיָה אֶת־בְּנָהּ
לֵאמֹר קוּמִי וּלְכִי אַתְּ אתי וּבֵיתֵךְ וְגוּרִי בַּאֲשֶׁר
תָּגוּרִי כִּי־קָרָא יֵי לָרָעָב וְגַם־בָּא אֶל־הָאָרֶץ
שֶׁבַע שָׁנִים:
י לג וַיֹּאמֶר לַאֲשֶׁר עַל־הַמִּלְחָמָה הוֹצֵא לְבוּשׁ לְכָל
עֹבְדֵי הַבָּעַל וַיֵּצֵא לָהֶם הַמַּלְבּוּשׁ:
טז יז לד וַיִּקְצֹץ הַמֶּלֶךְ אָחָז אֶת־הַמִּסְגְּרוֹת הַמְּכֹנוֹת וַיָּסַר
מֵעֲלֵיהֶם אֶת־יאת הַכִּיֹּר וְאֶת־הַיָּם הוֹרַד מֵעַל
הַבָּקָר הַנְּחֹשֶׁת אֲשֶׁר תַּחְתֶּיהָ וַיִּתֵּן אֹתוֹ עַל
מַרְצֶפֶת אֲבָנִים:

יח כא עַתָּה הִנֵּה בָטַחְתָּ לְךָ עַל־מִשְׁעֶנֶת הַקָּנֶה הָרָצוּץ
הַזֶּה עַל־מִצְרַיִם אֲשֶׁר יִסְמֹךְ אִישׁ עָלָיו וּבָא
בְכַפּוֹ וּנְקָבָהּ כֵּן פַּרְעֹה מֶלֶךְ־מִצְרַיִם לְכָל־
הַבֹּטְחִים עָלָיו:
כב וַיֹּאמֶר אֲלֵיהֶם רַבְשָׁקֵה הַעַל אֲדֹנֶיךָ וְאֵלֶיךָ
שְׁלָחַנִי אֲדֹנִי לְדַבֵּר אֶת־הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה הֲלֹא
עַל־הָאֲנָשִׁים הַיֹּשְׁבִים עַל־הַחֹמָה לֶאֱכֹל אֶת־
צוֹאָתָם חֲרֵיהֶם וְלִשְׁתּוֹת אֶת־מֵימֵי רַגְלֵיהֶם
שִׁינֵיהֶם עִמָּכֶם:
כג ו וְהִסַּפְתִּי עַל־יָמֶיךָ חֲמֵשׁ עֶשְׂרֵה שָׁנָה וּמִכַּף
מֶלֶךְ־אַשּׁוּר אַצִּילְךָ וְאֵת הָעִיר הַזֹּאת וְגַנּוֹתִי
עַל־הָעִיר הַזֹּאת לְמַעֲנִי וּלְמַעַן דָּוִד עַבְדִּי:

ישעיה

א ט לולי יֵי צְבָאוֹת הוֹתִיר לָנוּ שָׂרִיד כִּמְעָט
כְּסְדֹם הָיִינוּ לַעֲמֹרָה דָּמִינוּ:
י שִׁמְעוּ דְבַר־יֵי קְצִינֵי סְדֹם הַאֲזִינוּ תּוֹרַת
אֱלֹהֵינוּ עַם עֲמֹרָה:
יא לָמָּה לִּי רֹב־זִבְחֵיכֶם יֹאמַר יֵי שָׂבַעְתִּי עֹלוֹת
אֵילִים וְחֵלֶב מְרִיאִים וְדַם פָּרִים וּכְבָשִׂים
וְעַתּוּדִים לֹא חָפָצְתִּי:
טו וּבְפָרִשְׂכֶם כַּפֵּיכֶם אַעְלִים עֵינַי מִכֶּם גַּם כִּי־
תַרְבּוּ תְפִלָּה אֵינֶנִּי שֹׁמֵעַ יְדֵיכֶם דָּמִים מָלֵאוּ:
יח לְכוּ־נָא וְנִוָּכְחָה יֹאמַר יֵי אִם־יִהְיוּ חֲטָאֵיכֶם
כַּשָּׁנִים כַּשֶּׁלֶג יַלְבִּינוּ אִם־יַאְדִּימוּ כַתּוֹלָע כַּצֶּמֶר
יִהְיוּ:
כח וְשֶׁבֶר פֹּשְׁעִים וְחַטָּאִים יַחְדָּו וְעֹזְבֵי יֵי יִכְלוּ:
ב ג וְהָלְכוּ עַמִּים רַבִּים וְאָמְרוּ לְכוּ | וְנַעֲלֶה אֶל־הַר־
יֵי אֶל־בֵּית אֱלֹהֵי יַעֲקֹב וְיוֹרֵנוּ מִדְּרָכָיו וְנֵלְכָה

בְּאֹרְחֹתָיו כִּי מִצִּיּוֹן תֵּצֵא תּוֹרָה וּדְבַר־יֵי
מִירוּשָׁלָם:
כב חִדְלוּ לָכֶם מִן־הָאָדָם אֲשֶׁר נְשָׁמָה בְּאַפּוֹ כִּי
בַּמֶּה נֶחְשָׁב הוּא:
ג יד יֵי בְּמִשְׁפָּט יָבוֹא עִם־זִקְנֵי עַמּוֹ וְשָׂרָיו וְאַתֶּם
בִּעַרְתֶּם הַכֶּרֶם גְּזֵלַת הֶעָנִי בְּבָתֵּיכֶם:
ה ט בְּאָזְנֵי יֵי צְבָאוֹת אִם־לֹא בָּתִּים רַבִּים לְשַׁמָּה
יִהְיוּ גְּדֹלִים וְטוֹבִים מֵאֵין יוֹשֵׁב:
טז וַיִּגְבַּהּ יֵי צְבָאוֹת בַּמִּשְׁפָּט וְהָאֵל הַקָּדוֹשׁ
נִקְדַּשׁ בִּצְדָקָה:
יח הוֹי מֹשְׁכֵי הָעָוֹן בְּחַבְלֵי הַשָּׁוְא וְכַעֲבוֹת הָעֲגָלָה
חַטָּאָה:
ו ג וְקָרָא זֶה אֶל־זֶה וְאָמַר קָדוֹשׁ | קָדוֹשׁ קָדוֹשׁ
יֵי צְבָאוֹת מְלֹא כָל־הָאָרֶץ כְּבוֹדוֹ:
ו וַיָּעָף אֵלַי אֶחָד מִן־הַשְּׂרָפִים וּבְיָדוֹ רִצְפָּה
בְּמֶלְקָחַיִם לָקַח מֵעַל הַמִּזְבֵּחַ:
ז וַיַּגַּע עַל־פִּי וַיֹּאמֶר הִנֵּה נָגַע זֶה עַל־שְׂפָתֶיךָ וְסָר
עֲוֹנֶךָ וְחַטָּאתְךָ תְּכֻפָּר:
י הַשְׁמֵן לֵב־הָעָם הַזֶּה וְאָזְנָיו הַכְבֵּד וְעֵינָיו הָשַׁע
פֶּן־יִרְאֶה בְעֵינָיו וּבְאָזְנָיו יִשְׁמָע וּלְבָבוֹ יָבִין וָשָׁב
וְרָפָא לוֹ:
יי יג כִּי אָמַר בְּכֹחַ יָדִי עָשִׂיתִי וּבְחָכְמָתִי כִּי נְבֹנוֹתִי
וָאָסִיר | גְּבוּלֹת עַמִּים וַעֲתוּדֹתֵיהֶם וועתידתיהם
שׁוֹשַׁתִּי וָאוֹרִיד כָּאַבִּיר יוֹשְׁבִים:
יג יד אֲנִי צִוִּיתִי מְקֻדָּשַׁי גַּם קָרָאתִי גִבּוֹרַי לְאַפִּי
עַלִּיזֵי גַּאֲוָתִי:
כא וְרָבְצוּ־שָׁם צִיִּים וּמָלְאוּ בָתֵּיהֶם אֹחִים וְשָׁכְנוּ
שָׁם בְּנוֹת יַעֲנָה וּשְׂעִירִים יְרַקְּדוּ־שָׁם:

ביאור הפסוקים

ד (ט) מ״כ שתמיד כשהיה אלישע בשונם היה אוכל אצל אשה חשובה: **ותאמר. האשה: הנה נא ידעתי.** מכירה אני בו שהוא איש קדוש ואין מהראוי שישב אתנו יחד: (י) **עלית קיר.** עליה קטנה בנויה בקיר אבנים בנין מעולה: **יסור שמה.** להתבודד בחדרו בלבד: (כז) **ותבא.** אשה השונמית לאלישע (וזה היה כשמת הילד עי׳ בהערות): **גיחזי.** משרת אלישע: **להדפה.** לדחפה שלא תחזיק ברגליו: **הרפה.** תן לה רפיון ואל תהדפנה כי עשתה כן בעבור מרירת נפשה ולא ידעתי מה היא כי ה׳ העלים ממני: (ל) מ״כ שאלישע אמר לגיחזי שיקח משענתו וילך עם האשה להחיות הילד ועז״כ ותאמר וגו׳: **אם אעזבך.** לבלתי תלך בעצמך עמדי, ויקם וילך והחיה את הילד:

ו (ו) **איש האלהים.** אלישע: **ויקצב.** חתך חתיכת עץ: **ויצף.** צף על המים, ותרגומו וּקְפָא בַּרְזְלָא:

ח (א) **אשר החיה.** זו השונמית, עיי״ל ד כז: **באשר תגורי.** במקום שתרצה לגור: **וגם בא.** כבר התחיל לבוא ויתמיד שבע שנים (והוא הרעב שהיה בימי יואל בן פתואל):

י (כב) **ויאמר.** יהוא מלך ישראל: **לאשר על המלתחה.** להממונה על הארגזים וקופסאות מקום גניזת תכשיטי עובדי הבעל, ותרגומו לְדָעֵל קוּמְטְרֵיָא:

טז (יז) **ויקצץ.** כרת את המסגרות של המכונות והמה הלבזבזין ומחיצות שהמכונות אשר מתחת לכיורות עשויות עליהם: **המכנות.** ל׳ כן ובסיס של הכיור: **את הכיר.** מכל מכונה הסיר את הכיור הנתון עליו: **ואת הים.** שעשה שלמה גיגית גדולה עשויה כדמות ים לטבילת כהנים והיתה מונחת על בקרים עשוים מנחושת:

יח (כא) מ״כ שסנחריב מלך אשור צר על ירושלים ושלח את רבשקה שר צבאו ואמר כן לשרי חזקיהו מלך יהודה: **עתה הנה בטחת.** הנה בטחת על מצרים שהוא כמו הנשען על (קנה רצוץ) מטה שבור ומרוסס אשר אם יסמוך איש עליו באים ראשי הקסמין והקרומיות ונוקבין את כפו כן עזרת פרעה נהפך עוד לרעה: (כז) **אליהם.** אל שרי חזקיהו: **העל.** כמו האל, וכי רק אל אדוניך ואליך שלחני אדוני לדבר דברי: **לאכל וגו׳.** להזהירם כי יבואו במצור ויהיה רעבון וצמאון ויוכרחו לאכול צואה ולשתות מי רגלים: **חריהם.** רעי היוצא דרך חור פי הטבעת: **שיניהם.** צואה לחה או לשון גלל שבא ע״י לעיסת השינים: **עמכם.** גם הם גם אתם:

כ (ו) נבואת ישעיה לחזקיהו מלך יהודה שיתרפא מחליו (עיין ישעיה לח): **העיר הזאת.** ירושלים: **וגנותי.** ל׳ הגנה: **למעני.** למען כבוד שמי:

ישעיה

א (ט) **לולי וגו׳.** מאליו וברחמיו ולא בצדקותינו: **שריד.** שארית: **כסדם היינו.** כולנו כלים: (י) **קציני.** שרים שמעשיהם כסדום: (יא) **שבעתי.** אני קץ בהם כאדם השבע שהוא קץ בדבר שהוא שבע ממנו: **מריאים.** בהמות וצאן פטומות: **ועתודים.** עזים זכרים: **לא חפצתי.** אחר שאתם עוברים על תורתי: (טו) **ובפרשכם כפיכם.** בעת שתתפללו: **אעלים עיני מכם.** לפי שידיכם מלאים (דמים) רציחה: (יח) **לכו נא.** יחד אני ואתם: **ונוכחה.** נברר הדברים לדעת מי סרח על מי ואם אתם סרחתם עלי עודני נותן לכם תקוה לשוב: **יאמר ה׳.** תמיד הוא אומר לכם כן: **כשנים.** כתומים לפני כאודם שנים (חוטים צבוע אדום) אלבינם כשלג: **כתולע.** צבע שצובעים בו אדום גרעינים הם ויש תולעים בכל אחד: **כצמר.** לכן יהיו: (כח) **ושבר פשעים.** הפושעים והחוטאים ישברו יחדיו: **פשעים.** מורדים ומינים והעובדים לעכו״ם: **וחטאים.** אלו עבריינים העוברים על שאר איסורין: **יכלו.** ענין כליון:

ב (ג) **והלכו וגו׳.** לעתיד לבוא: **ויורנו.** ילמדנו: **כי מציון וגו׳.** כי התורה האמיתית היא היוצאת מציון: (כב) **חדלו לכם.** מנעו עצמיכם מכל הדרכים הרעים ולמדו מן האדם אשר נשמה באפו הראיתם למה הוא נחשב שהיום ישנה בו ומחר תצא ממנו וק״ו למעשה ידיו (זהו העבו״ד) שאינו נחשב לכלום:

ג (יד) **זקני עמו.** הם השבטים: **ואתם בערתם הכרם.** ל׳ אכילה, הזקנים והשרים אכלו את שאר העם: **גזלת העני.** לא חסתם אף על העני וגזלתם אותו והנה עדיין הגזילה בבתיכם ולא חזרתם לו:

ה (ט) **באזני ה׳.** באזני אמר לי ה׳: **אם לא.** ל׳ שבועה: **לשמה.** ל׳ שממה: (טז) **ויגבה ה׳.** כשיעשה משפטים ברשעים יגבה שמו בעולם: **והאל הקדוש.** יתקדש בצדקה שיעשה בתוך הצדיקים: (יח) **הוי.** ל׳ קובל וקינה כאדם הגונח מלבו: **משכי העון.** גוררים יצר הרע עליהם מעט מעט בתחלה בחבלי שוא (חבלים דקים שכמעט אין בהם ממש) ומשנתגרה בהם מתגבר והולך עד שנעשה (כעבות) כחבלים עבות שקושרין בו את הקרון למשוך: **חטאה.** חטא:

ו (ג) **וקרא וגו׳.** המלאכים נוטלין רשות זה מזה שלא יקדים האחד ויתחיל ויתחייב שריפה אלא א״כ פתחו כולם כאחד: (ו) **ויעף אלי.** זה מיכאל: **רצפה.** גחלת: **במלקחים.** בצבת לקח הגחלת מעל המזבח שבעזרה: (ז) **ויגע.** המלאך נגע הגחלת על פיו של ישעיה: **וסר עונך.** זהו ליסרך לכפר עונך שחרפת את ישראל (שאמר עליהם שהם עם טמא שפתים): (י) **השמן וגו׳.** לבם הולך הלוך והשמן מלהבין ואזניו הולכים הלוך והכבד משמוע: **השע.** טחים: **פן יראה.** נתנו לבם שלא ישמעו דברי נביאים שהם יראים שמא יוטבו בעיניהם דבריו ויבינו בלבם וישובו אלי והיא רפואתם:

י (יג) מ״כ שה׳ אמר שינקום בסנחריב מלך אשור על גובה לבו על כי אמר וגו׳: **עשיתי.** כל גבורתי לא מאת הקב״ה ובחכמתי עשיתי הכל כי נבון אני: **ואסיר.** לכל עם יש גבול לארצו וכיון שכבש את הכל הסיר הגבולים כי נחשב הכל כמלכות אחת: **ועתודתיהם שושתי.** מעמדם ומצבם גזלתי ושללתי וי״מ עתודותיהם אוצרותיהם: **ואוריד.** הורדתים מגדולתם אותם היושבים (כביר) במקום חזוק:

יג (ג) נבואה על מפלת בבל: **צויתי.** הערתי לבם: **למקדשי.** ל׳ הזמנה, הם פרס ומדי (כורש ודריוש) שזמנתים לכך שיבואו ויתחילו להתגרות בבבל: **לאפי.** לעשות חרון אפי בבבל:

יד כג וְשַׁמְתִּיהָ לְמוֹרַשׁ קִפֹּד וַאֲגַמֵּי־מָיִם וְטִאטֵאתִיהָ
בְּמַטְאֲטֵא הַשְׁמֵד נְאֻם יְיָ צְבָאוֹת:
יט יג נוֹאֲלוּ שָׂרֵי צֹעַן נִשְּׂאוּ שָׂרֵי נֹף הִתְעוּ אֶת־
מִצְרַיִם פִּנַּת שִׁבְטֶיהָ:
כו ב פִּתְחוּ שְׁעָרִים וְיָבֹא גוֹי־צַדִּיק שֹׁמֵר אֱמֻנִים:
ד בִּטְחוּ בַיְיָ עַדֵּי־עַד כִּי בְיָהּ יְיָ צוּר עוֹלָמִים:
יב יְיָ תִּשְׁפֹּת שָׁלוֹם לָנוּ כִּי גַּם כָּל־מַעֲשֵׂינוּ
פָּעַלְתָּ לָנוּ:
כ לֵךְ עַמִּי בֹּא בַחֲדָרֶיךָ וּסְגֹר דַּלְתְּךָ דַּלִּתִיךָ בַּעֲדֶךָ
חֲבִי כִּמְעַט־רֶגַע עַד־יַעֲבָר־זָעַם:
כז יא בִּיבֹשׁ קְצִירָהּ תִּשָּׁבַרְנָה נָשִׁים בָּאוֹת מְאִירוֹת
אוֹתָהּ כִּי לֹא עַם־בִּינוֹת הוּא עַל־כֵּן לֹא־יְרַחֲמֵנוּ
עֹשֵׂהוּ וְיֹצְרוֹ לֹא יְחֻנֶּנּוּ:
יג וְהָיָה בַיּוֹם הַהוּא יִתָּקַע בְּשׁוֹפָר גָּדוֹל וּבָאוּ
הָאֹבְדִים בְּאֶרֶץ אַשּׁוּר וְהַנִּדָּחִים בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם
וְהִשְׁתַּחֲווּ לַיְיָ בְּהַר הַקֹּדֶשׁ בִּירוּשָׁלָם:
כט א הוֹי אֲרִיאֵל אֲרִיאֵל קִרְיַת חָנָה דָוִד סְפוּ שָׁנָה
עַל־שָׁנָה חַגִּים יִנְקֹפוּ:
לא ה כִּצְפֳּרִים עָפוֹת כֵּן יָגֵן יְיָ צְבָאוֹת עַל־יְרוּשָׁלָם
גָּנוֹן וְהַצִּיל פָּסוֹחַ וְהַמְלִיט:
לב ז וְכֵלֵי כֵלָיו רָעִים הוּא זְמוֹת יָעַץ לְחַבֵּל עֲנִיִּים
עֲנוּם בְּאִמְרֵי־שֶׁקֶר וּבְדַבֵּר אֶבְיוֹן מִשְׁפָּט:

ט נָשִׁים שַׁאֲנַנּוֹת קוּמְנָה שְׁמַעְנָה קוֹלִי בָּנוֹת
בֹּטְחוֹת הַאֲזִנָּה אִמְרָתִי:
לג ו וְהָיָה אֱמוּנַת עִתֶּיךָ חֹסֶן יְשׁוּעֹת חָכְמַת וָדָעַת
יִרְאַת יְיָ הִיא אוֹצָרוֹ:
יד פָּחֲדוּ בְצִיּוֹן חַטָּאִים אָחֲזָה רְעָדָה חֲנֵפִים מִי
יָגוּר לָנוּ אֵשׁ אוֹכֵלָה מִי־יָגוּר לָנוּ מוֹקְדֵי עוֹלָם:
לה י וּפְדוּיֵי יְיָ יְשֻׁבוּן וּבָאוּ צִיּוֹן בְּרִנָּה וְשִׂמְחַת
עוֹלָם עַל־רֹאשָׁם שָׂשׂוֹן וְשִׂמְחָה יַשִּׂיגוּ וְנָסוּ יָגוֹן
וַאֲנָחָה:
לח א בַּיָּמִים הָהֵם חָלָה חִזְקִיָּהוּ לָמוּת וַיָּבוֹא אֵלָיו
יְשַׁעְיָהוּ בֶן־אָמוֹץ הַנָּבִיא וַיֹּאמֶר אֵלָיו כֹּה־אָמַר
יְיָ צַו לְבֵיתֶךָ כִּי מֵת אַתָּה וְלֹא תִחְיֶה:
ב וַיַּסֵּב חִזְקִיָּהוּ פָּנָיו אֶל־הַקִּיר וַיִּתְפַּלֵּל אֶל־יְיָ:
ג וַיֹּאמַר אָנָּה יְיָ זְכָר־נָא אֵת אֲשֶׁר הִתְהַלַּכְתִּי
לְפָנֶיךָ בֶּאֱמֶת וּבְלֵב שָׁלֵם וְהַטּוֹב בְּעֵינֶיךָ עָשִׂיתִי
וַיֵּבְךְּ חִזְקִיָּהוּ בֶּכִי גָּדוֹל:
יד כְּסוּס עָגוּר כֵּן אֲצַפְצֵף אֶהְגֶּה כַּיּוֹנָה דַּלּוּ עֵינַי
לַמָּרוֹם אֲדֹנָי עָשְׁקָה־לִּי עָרְבֵנִי:
טז אֲדֹנָי עֲלֵיהֶם יִחְיוּ וּלְכָל־בָּהֶן חַיֵּי רוּחִי וְתַחֲלִימֵנִי
וְהַחֲיֵנִי:
יז הִנֵּה לְשָׁלוֹם מַר־לִי מָר וְאַתָּה חָשַׁקְתָּ נַפְשִׁי
מִשַּׁחַת בְּלִי כִּי הִשְׁלַכְתָּ אַחֲרֵי גֵוְךָ כָּל־חֲטָאָי:

מב ג קָנֶה רָצוּץ לֹא יִשְׁבּוֹר וּפִשְׁתָּה כֵּהָה לֹא יְכַבֶּנָּה
לֶאֱמֶת יוֹצִיא מִשְׁפָּט:
ה כֹּה־אָמַר הָאֵל יְיָ בּוֹרֵא הַשָּׁמַיִם וְנוֹטֵיהֶם
רֹקַע הָאָרֶץ וְצֶאֱצָאֶיהָ נֹתֵן נְשָׁמָה לָעָם עָלֶיהָ
וְרוּחַ לַהֹלְכִים בָּהּ:
מג ד מֵאֲשֶׁר יָקַרְתָּ בְעֵינַי נִכְבַּדְתָּ וַאֲנִי אֲהַבְתִּיךָ וְאֶתֵּן
אָדָם תַּחְתֶּיךָ וּלְאֻמִּים תַּחַת נַפְשֶׁךָ:
יח אַל־תִּזְכְּרוּ רִאשֹׁנוֹת וְקַדְמֹנִיּוֹת אַל־תִּתְבֹּנָנוּ:
יט הִנְנִי עֹשֶׂה חֲדָשָׁה עַתָּה תִצְמַח הֲלוֹא תֵדְעוּהָ
אַף אָשִׂים בַּמִּדְבָּר דֶּרֶךְ בִּישִׁמּוֹן נְהָרוֹת:
מה ז יוֹצֵר אוֹר וּבוֹרֵא חֹשֶׁךְ עֹשֵׂה שָׁלוֹם וּבוֹרֵא רָע
אֲנִי יְיָ עֹשֶׂה כָּל־אֵלֶּה:
מו יב שִׁמְעוּ אֵלַי אַבִּירֵי לֵב הָרְחוֹקִים מִצְּדָקָה:
מז ב קְחִי רֵחַיִם וְטַחֲנִי קָמַח גַּלִּי צַמָּתֵךְ חֶשְׂפִּי־שֹׁבֶל
גַּלִּי־שׁוֹק עִבְרִי נְהָרוֹת:
ג תִּגָּל עֶרְוָתֵךְ גַּם תֵּרָאֶה חֶרְפָּתֵךְ נָקָם אֶקָּח וְלֹא
אֶפְגַּע אָדָם:
מח יח לוּא הִקְשַׁבְתָּ לְמִצְוֹתָי וַיְהִי כַנָּהָר שְׁלוֹמֶךָ
וְצִדְקָתְךָ כְּגַלֵּי הַיָּם:
יט וַיְהִי כַחוֹל זַרְעֶךָ וְצֶאֱצָאֵי מֵעֶיךָ כְּמְעוֹתָיו לֹא־
יִכָּרֵת וְלֹא־יִשָּׁמֵד שְׁמוֹ מִלְּפָנָי:
מט ח כֹּה אָמַר יְיָ בְּעֵת רָצוֹן עֲנִיתִיךָ וּבְיוֹם יְשׁוּעָה

ביאור הפסוקים

עליזי. פרס ומדי הם שמחת גאותי שאני מתפאר בהם: (כא) **ורבצו שם.** לגודל השממון שיעשו חיל פרס ומדי בבבל ירבצו שם חיות היער: **ציים ואחים.** שמות מיני חיות: **בנות יענה.** בת היענה: **ושעירים.** שדים:

יד (כג) **ושמתיה.** לבבל ירושה לקפוד שם עוף מדברי: **ואגמי מים.** ויהיו שם אגמי מים כדרך המקומות החריבות: **וטאטאתיה.** ל׳ כיבוד, אכבד ואנקה אותה במכבדות של השמדה כי תתרוקן מכל טוב ולא ישאר מאומה:

יט (יג) **נואלו.** שרי צוען אשר במצרים נעשו אוילים (ל׳ שטות): **נשאו.** ל׳ הסתה ופתוי, ושרי נוף נפתו בהסתת חכמים והיועצים בעצתם הנבערה: **התעו.** והשרים התעו את העם הישוב במצרים שהם (פנת שבטיה) החשובים שבמלכותם, כל דבר החשוב קרוי פנה:

כו (ב) **פתחו שערים.** של ירושלים לעתיד לבוא: **ויבא.** לתוכה (גוי צדיק) ישראל שהיה (שומר) ממתין ומצפה בגלות ימים רבים לאמונתו של הקב״ה שיקיים הבטחתו שהבטיח על פי נביאיו לגאלם: (ד) **עדי עד.** עד עולם: **כי.** יש לסמוך עליו שהוא דחילא ה׳ וצור (ל׳ חוזק) שיכולין לחסות בו עולמים: (יב) **תשפת.** תכין וי״מ תשית: **כי גם.** נגד כל מעשינו הרעים שעשינו: **פעלת לנו.** כנגדם לקחנו מידך ענש בכל חטאתינו וא״כ עכשיו תכין שיהא לנו שלום: (כ) **לך וגו׳.** לך עמי בא בבתי כנסיות ובבתי מדרשות ד״א התבונן על מעשיך בחדרי לבך: **וסגר.** ותעביד עובדין טבין שיגינו עליך ד״א סגור דלתי פיך שלא תהרהר אחר מדת הדין: **חבי וגו׳.** התחבאי מעט עד יעבור זעם כי באמת אפקוד על שונאיך:

כז (יא) **ביבש קצירה.** כשתתייבש ענפיה תשבר כלומר כשתכלה זכות מעט של ישמעאל שכיבד את אביו אז תשברנה ענפיה: **נשים באות.** עם חלש כנשים יבואו ויבעירו בהם האש: **עשהו.** הקב״ה שגדלו והמשילו: (יג) **ביום ההוא.** בעת הישועה: **האבדים בארץ אשור.** לפי שנפוצו עשרת השבטים בארץ רחוקה לפנים מן הנהר סמבטיון קראם אובדים: **בהר הקדש.** הר המוריה:

כט (א) **הוי אריאל.** אמר הנביא יש להתאונן על ההיכל (הנקרא אריאל על שם שהיה צר מאחוריו ורחב מלפניו כארי) העומד בהעיר אשר שכן שם דוד: **ספו וגו׳.** כי אתם מוסיפים עונות על עונות בכל שנה ושנה ותמיד הולכים וחזקים עד שחגים שלכם (ינקפו) יכרתו:

לא (ה) **כצפרים עפות.** כצפרים הממהרים לעוף כן יהמה ה׳ להגן על ירושלים: **גנון והציל.** יגן עליהם ויצילם: **פסוח והמליט.** ידלג ויוציא את ישראל מן הצרה:

לב (ז) **וכלי.** הרמאי: **כליו רעים.** הלא מחשבותיו רעים הם לבריות: **זמות יעץ.** כי הוא מתיעץ מחשבות רעות בנפשו (לחבל) להשחית עניים באמרי שקר: **ובדבר אביון.** כשמדבר האביון טענותיו זה יועץ מחשבות רעות להכשילו (משפט זה ל׳ תחלת דברים במשפט): (ט) **נשים שאננות.** אמר דרך קינה אתן ערי ישראל היושבות עתה בשלוה: **שאננות, בטחות.** ל׳ השקט ובטח: **נשים, בנות.** ת״י ערים וכרכים:

לג (ו) **והיה אמונת.** את אשר תאמין לבוראך בעתים שקבע לך לקיים מצות תרומות ומעשרות ולקט שכחה ופאה ושמיטין ויובלות כל אחד בזמנם יהיה לך לחוסן (ל׳ חוזק) ישועות ולחכמה ודעת: **יראת ה׳.** שתירא מלפניו היא אוצר טוב להפתח לך מאתו על ידה: (יד) **פחדו וגו׳.** אנשים בציון שחטאו ע״י שלא בטחו בה׳ פחדו כשבא מלך אשור לירושלים האיך ימצאו פתח לתשובה: **חנפים.** וכן הרשעים המחניפים ליצרם אחזום רעדה: **מי יגור לנו.** מי הוא מעמנו שיגור בציון עם מלך אשור שהוא אש אוכלה: **מוקדי עולם.** אשר שרפו כל בני עולם:

לה (י) **ופדויי ה׳.** ישראל אשר יפדה ה׳ מן הגלות ישובון לארצם ויבואו לציון ברנה: **ושמחת עולם.** שמחה אשר מעולם שהיתה להם כבר בדרך בצאתם ממצרים וה׳ הולך לפניהם יומם (שמות יג כא) תשכון על ראשם: **ישיגו.** כאילו ירדפו אחריהם וישיגום: **ונסו.** היגון והאנחה יברח מהם:

לח (א) **חזקיהו.** מלך יהודה: **למות.** חולי אנושה ומסוכנת שיש בה כדי להמית: **צו.** היה מצוה על עניני ביתך: (ב) **הקיר.** הכותל: (ג) **אנה ה׳.** איה רחמנותך: (יד) מתפלת חזקיהו כשנתרפא מחליו: **כסוס עגור.** כמו כסוס ועגור והם מיני עופות: **כן אצפצף.** כעוף זה שתפשוהו בגרונו והוא מצפצף כן הייתי מצפצף: **אהגה.** כן נקרא המיית היונה: **דלו עיני למרום.** הורמו עיני להביט השמים לעזרתך ואמרתי ה׳ (עשוק) חטוף אותי מידו של מלאך המות וערבני (ל׳ מתיקות) להצילני: (טז) **ה׳ עליהם יחיו.** על כל המתים גזר ה׳ שיעמדו בתחיה: **ולכל בהן.** וראשון שבכולם החיה רוחי כי הייתי קרוב למות: **ותחלימני והחייני.** תבריאני (שלחת לי בריאות) ותחזקני: (יז) **הנה וגו׳.** כשנתבשרתי מאתך להושיעני מיד סנחריב מלך אשור (עיין מ״ב כ ו) מר לי מר על חליי שהייתי נטוי למות ולא שמחתי בבשורה ואתה בטובך חשקת נפשי מבלי רדת שחת: **אחרי גוך.** גופך (ר״ל מחלתי לי על חטאי):

מב (ג) נבואה על מלך המשיח: **קנה רצוץ.** קנה המרוסס שהוא קרוב להשבר לא ישבור: **ופשתה כהה.** פתילת פשתה לחה שקרובה ליכבות לא יכבנה, כלומר מלך שלהם לא יגזול את הדלים ולא יריצן את העניים ואת החלשים שהם תשושי כח כקנה רצוץ: (ה) **האל ה׳.** בעל הדין והרחמים: **ונוטיהם.** הוא נטה אותם להיות כאהל: **רקע הארץ.** פרש את הארץ: **וצאצאיה.** וברא את היוצאים ממנה (הצמחים): **נתן.** נשמת חיים לעם אשר עליה לכולם בשוה: **ורוח.** קדושה: **להלכים בה.** למתהלכים לפניו:

מג (ד) **מאשר יקרת.** בעבור אשר אתה ישראל יקר וחשוב בעיני ונכבדת מכל האומות ואני אהבתיך ולזה דרכי תמיד לתת בני אדם אחרים תחתיך: **ולאמים.** אומות: (יח) **אל תזכרו ראשנות.** הניסים הללו שאני מזכיר לכם שעשיתי במצרים אל תזכרו אותם מעתה כי בגאולה זו (העתידה להיות) תעסקו להודות ולהלל: **אל תתבננו.** אל תסתכלו בהם אל תתנו להם לב: (יט) **חדשה.** נס חדש (לשעבר עשיתי מים יבשה ועתה אעשה מיבשה נהרות): **עתה תצמח.** בזמן קרוב תהיה: **הלוא תדעוה.** את הישועה ההיא כי כתובה היא בתורה (דברים ל ג) ושב ה׳ וגו׳ ושב וקבצך וגו׳: **דרך.** לשבי הגולה: **בישמון נהרות.** במקום שממה אתן נהרות לרוות הצמאון:

מה (ז) **יוצר אור.** אני הוא העושה דבר והפכו אני יוצר אור לישראל ובורא חושך לבבל עושה שלום לישראל ובורא רע לבבל שהוא הפוך השלום:

מו (יב) **אבירי לב.** ישראל אשר אמצתם לבבכם בין העכו״ם ונדבקתם בי: **הרחוקים מצדקה.** אשר ארכו לכם הימים ולא הראיתי אתכם צדקתי לגאול, מעתה לא תרחק ונתתי בציון תשועה:

מז (ב) נבואה על מפלת בבל: **וטחני קמח.** לצדה לדרך גלותך: **גלי צמתך.** כשתלכי בגולה תגלי המכסה שעל זרועותיך ושוקיך (דברים המצומת וקשור ומכוסה) כדרך השפחות הבזויות: **חשפי שבל.** גלי השבילים מן המים שעליהם כי דרך שם תצאי בגולה או גלי שוקך ועברי בנהרות: (ג) **תגל.** תגלה: **גם תראה.** כולם יסתכלו בגלוי ערותך: **חרפתך.** ערותך כי גלוי הערוה לחרפה תחשב: **נקם אקח.** לנקום נקמת ישראל: **ולא אפגע אדם.** לא אבקש פני אדם לקחת נקמתי:

מח (יח) **לוא הקשבת.** אם הקשבת למצותי היה אז נמשך שלומך כמי הנהר והייתי עושה עמך צדקות מרובות וגדולות כגלי הים: (יט) **כחול.** מספר זרעך: **כמעותיו.** (כמעיים של ים) כדגי הים לרוב:

מט (ח) **בעת רצון.** בעת תפלה שאתה מתרצה ומתפייס לפני: **וביום ישועה.** שתהא צריך לישועה: **ואצרך.** ואשמרך: **לברית עם.** להיות עם שבריתי עמך: **להקים ארץ.** ארץ ישראל הבחורה לי מכל הארצות: **להנחיל.** ולהנחיל לך את הנחלות שהיו שוממות בימי הגולה:

עֲזַרְתִּיךָ וְאֶצְּרְךָ וְאֶתֶּנְךָ לִבְרִית עָם לְהָקִים אֶרֶץ
לְהַנְחִיל נְחָלוֹת שֹׁמֵמוֹת:
יד וַתֹּאמֶר צִיּוֹן עֲזָבַנִי יְיָ וַאדֹנָי שְׁכֵחָנִי:
טו הֲתִשְׁכַּח אִשָּׁה עֹולָהּ מֵרַחֵם בֶּן־בִּטְנָהּ גַּם־אֵלֶּה
תִּשְׁכַּחְנָה וְאָנֹכִי לֹא אֶשְׁכָּחֵךְ:
נ ב מַדּוּעַ בָּאתִי וְאֵין אִישׁ קָרָאתִי וְאֵין עוֹנֶה הֲקָצוֹר
קָצְרָה יָדִי מִפְּדוּת וְאִם־אֵין־בִּי כֹּחַ לְהַצִּיל הֵן
בְּגַעֲרָתִי אַחֲרִיב יָם אָשִׂים נְהָרוֹת מִדְבָּר תִּבְאַשׁ
דְּגָתָם מֵאֵין מַיִם וְתָמֹת בַּצָּמָא:
ג אַלְבִּישׁ שָׁמַיִם קַדְרוּת וְשַׂק אָשִׂים כְּסוּתָם:
י מִי בָכֶם יְרֵא יְיָ שֹׁמֵעַ בְּקול עַבְדּוֹ אֲשֶׁר
הָלַךְ חֲשֵׁכִים וְאֵין נֹגַהּ לוֹ יִבְטַח בְּשֵׁם יְיָ
וְיִשָּׁעֵן בֵּאלֹהָיו:
נא יד מְהַר צֹעֶה לְהִפָּתֵחַ וְלֹא־יָמוּת לַשַּׁחַת וְלֹא יֶחְסַר
לַחְמוֹ:
נב ז מַה־נָּאוּוּ עַל־הֶהָרִים רַגְלֵי מְבַשֵּׂר מַשְׁמִיעַ שָׁלוֹם
מְבַשֵּׂר טוֹב מַשְׁמִיעַ יְשׁוּעָה אֹמֵר לְצִיּוֹן מָלַךְ
אֱלֹהָיִךְ:
נג י וַיְיָ חָפֵץ דַּכְּאוֹ הֶחֱלִי אִם־תָּשִׂים אָשָׁם נַפְשׁוֹ
יִרְאֶה זֶרַע יַאֲרִיךְ יָמִים וְחֵפֶץ יְיָ בְּיָדוֹ יִצְלָח:
נד א רָנִי עֲקָרָה לֹא יָלָדָה פִּצְחִי רִנָּה וַצְהֲלִי לֹא־חָלָה
כִּי־רַבִּים בְּנֵי־שׁוֹמֵמָה מִבְּנֵי בְעוּלָה אָמַר יְיָ:
יג וְכָל־בָּנַיִךְ לִמּוּדֵי יְיָ וְרֹב שְׁלוֹם בָּנָיִךְ:
נו ז וַהֲבִיאוֹתִים אֶל־הַר קָדְשִׁי וְשִׂמַּחְתִּים בְּבֵית
תְּפִלָּתִי עֹולֹתֵיהֶם וְזִבְחֵיהֶם לְרָצוֹן עַל־מִזְבְּחִי כִּי
בֵיתִי בֵּית־תְּפִלָּה יִקָּרֵא לְכָל־הָעַמִּים:
יא וְהַכְּלָבִים עַזֵּי־נָפֶשׁ לֹא יָדְעוּ שָׂבְעָה וְהַמָּה רֹעִים
לֹא יָדְעוּ הָבִין כֻּלָּם לְדַרְכָּם פָּנוּ אִישׁ לְבַצְעוֹ
מִקְּצֵהוּ:
נז יט בּוֹרֵא נִיב נוֹב שְׂפָתָיִם שָׁלוֹם| שָׁלוֹם לָרָחוֹק
וְלַקָּרוֹב אָמַר יְיָ וּרְפָאתִיו:
נח יג אִם־תָּשִׁיב מִשַّבָּת רַגְלֶךָ עֲשׂוֹת חֶפְצְךָ בְּיוֹם
קָדְשִׁי וְקָרָאתָ לַשַّבָּת עֹנֶג לִקְדוֹשׁ יְיָ מְכֻבָּד
וְכִבַּדְתּוֹ מֵעֲשׂוֹת דְּרָכֶיךָ מִמְּצוֹא חֶפְצְךָ וְדַבֵּר
דָּבָר:
נט יט וְיָרְאוּ מִמַּעֲרַב אֶת־שֵׁם יְיָ וּמִמִּזְרַח־שֶׁמֶשׁ
אֶת־כְּבוֹדוֹ כִּי־יָבֹא כַנָּהָר צָר רוּחַ יְיָ נֹסֵסָה
בוֹ:
סא ה וְעָמְדוּ זָרִים וְרָעוּ צֹאנְכֶם וּבְנֵי נֵכָר אִכָּרֵיכֶם
וְכֹרְמֵיכֶם:
סב ח נִשְׁבַּע יְיָ בִּימִינוֹ וּבִזְרוֹעַ עֻזּוֹ אִם־אֶתֵּן אֶת־
דְּגָנֵךְ עוֹד מַאֲכָל לְאֹיְבֵיךְ וְאִם־יִשְׁתּוּ בְנֵי־נֵכָר
תִּירוֹשֵׁךְ אֲשֶׁר יָגַעַתְּ בּוֹ:
סג ג פּוּרָה| דָּרַכְתִּי לְבַדִּי וּמֵעַמִּים אֵין־אִישׁ אִתִּי
וְאֶדְרְכֵם בְּאַפִּי וְאֶרְמְסֵם בַּחֲמָתִי וַיִּז נִצְחָם
עַל־בִּגְדִי וְכָל־מַלְבּוּשַׁי אֶגְאָלְתִּי:
סד ג וּמֵעוֹלָם לֹא־שָׁמְעוּ לֹא הֶאֱזִינוּ עַיִן לֹא־רָאָתָה
אֱלֹהִים זוּלָתֶךָ יַעֲשֶׂה לְמְחַכֶּה־לוֹ:
סו א כֹּה אָמַר יְיָ הַשָּׁמַיִם כִּסְאִי וְהָאָרֶץ הֲדֹם רַגְלָי
אֵי־זֶה בַיִת אֲשֶׁר תִּבְנוּ־לִי וְאֵי־זֶה מָקוֹם
מְנוּחָתִי:
יב כִּי־כֹה| אָמַר יְיָ הִנְנִי נֹטֶה־אֵלֶיהָ כְּנָהָר שָׁלוֹם
וּכְנַחַל שוֹטֵף כָּבוֹד גּוֹיִם וִינַקְתֶּם עַל־צַד תִּנָּשֵׂאוּ
וְעַל־בִּרְכַּיִם תְּשָׁעֲשָׁעוּ:

ירמיה

ב ו וְלֹא אָמְרוּ אַיֵּה יְיָ הַמַּעֲלֶה אֹתָנוּ מֵאֶרֶץ
מִצְרַיִם הַמּוֹלִיךְ אֹתָנוּ בַּמִּדְבָּר בְּאֶרֶץ עֲרָבָה
וְשׁוּחָה בְּאֶרֶץ צִיָּה וְצַלְמָוֶת בְּאֶרֶץ לֹא־עָבַר בָּהּ
אִישׁ וְלֹא־יָשַׁב אָדָם שָׁם:
כב כִּי אִם־תְּכַבְּסִי בֶּגֶד וְתַרְבִּי־לָךְ בֹּרִית נִכְתָּם
עֲוֹנֵךְ לְפָנַי נְאֻם אֲדֹנָי יֱהוִה:
ד ז עָלָה אַרְיֵה מִסֻّבְכוֹ וּמַשְׁחִית גּוֹיִם נָסָע יָצָא
מִמְּקֹמוֹ לָשׂוּם אַרְצֵךְ לְשַׁמָּה עָרַיִךְ תִּצֵּינָה מֵאֵין
יוֹשֵׁב:
יט מֵעַי| מֵעַי| אוֹחִילָה אֲחוּלָה קִירוֹת לִבִּי
הֹמֶה־לִּי לִבִּי לֹא אַחֲרַשׁ כִּי קול שוֹפָר שָׁמַעַתְּ
שְׁמוּעַת נַפְשִׁי תְּרוּעַת מִלְחָמָה:
ו ז כְּהָקִיר בַּיִר בּוֹר מֵימֶיהָ כֵּן הֵקֵרָה רָעָתָהּ חָמָס
וְשֹׁד יִשָּׁמַע בָּהּ עַל־פָּנַי תָּמִיד חֳלִי וּמַכָּה:

ביאור הפסוקים

(יד) **ותאמר ציון.** היא היתה סבורה בגלותה ששכחתיה: (טו) **עולה.** עולל (ולד רך) שלה: **מרחם בן בטנה.** מלרחם על בן בטנה: **גם אלה תשכחנה.** אף אם יתכן בשום פעם שתשכחנה גם אלה אולם אנכי לא אשכחך:

נ (ב) מוסר לישראל: **מדוע באתי.** להתקרב אליכם ואין איש מכם פונה אלי: **קראתי.** שתבואו אלי: **הקצור.** וכי קצרה ידי מלפדות אתכם: **בגערתי.** כשאני גוער בים נעשה חורב ויבש והנהרות נעשות יבשות כמקום מדבר: **תבאש דגתם.** קבוצת הדגים תבאש מחוסר המים כי תמות בצמא ותסרח, וק"ו שיש בי הכח לפדות ולהציל אתכם מהגליות: (ג) **שמים.** שרי העכו"ם צבא השמים: **קדרות.** חשכות, כשאני בא ליפרע מן האומה: (י) **בקול עבדו.** הנביאים: **אשר הלך חשכים.** אפילו הלך בחשכות הצרות: **ואין נגה לו.** ועדיין לא מצא הארה ותשועה: **יבטח בשם ה'.** כי הוא יצילהו:

נא (יד) **מהר צעה.** האויב אפילו נקביו קשין עליו וצריך להפתח בהילוך מעים כדי שלא ימות לשחת וכיון שמיהר להפתח צריך למזונות רבים שאם יחסר לחמו אף הוא ימות: **צעה.** ל' דבר הנירוק:

נב (ז) **מה נאוו.** מה מאוד נאים רגלי המבשר העולה על ההרים להשמיע הקול למרחוק ומשמיע שלום וישועה: **אמר לציון.** המבשר אומר לציון הנה מלך אלהיך (ר"ל הראה מלכותו וממשלתו לכל העולם): :

נג (י) **וה' חפץ דכאו החלי.** הנביא מבשר ואומר כי זאת יאמרו האומות על ישראל בזמן הגאולה, הקב"ה חפץ לדכאו (ל' שבר) ולהחזירו למוטב לפיכך החלה אותו: **אם תשים אשם נפשו.** אמר הקב"ה אראה אם תהא נפשו ניתנת ונמסרת בקדושתי להשיבה לי אשם על כל אשר מעל אז אגמול לו גמולו ויראה זרע וגו' (אשם זה ל' כופר שנותן אדם למי שחטא לו):

נד (א) **רני עקרה.** ירושלים אשר היתה כעקרה אשר לא ילדה (על כי אנשיה גלו ממנה) בזמן הגאולה רני ושמחי: **פצחי.** פתחי פה להרים קול רנה: **וצהלי.** השמיעי קול גדול את ירושלים אשר היית כאשה אשר לא חלה ללדת (חלה ענין חבלי לידה): **כי רבים.** כי עתה יתרבו בני ירושלים שהיתה שוממה מבני (בעולה) אדום שהיתה מיושבת ברבת עם: (יג) **למודי ה'.** לעתיד לבוא ישכילו בחכמה כאילו יהיו תלמידי ה': **ורב שלום בניך.** השלום של בניך יהיה הרבה מאוד:

נו (ז) **והביאותים.** לעתיד אביא את הגרים אל בית המקדש שוה בשוה עם האזרח בישראל: **ושמחתים.** אשמחם בבית המוכן להתפלל שם לפני: **לרצון.** יהיו מקובלים ברצון על מזבחי: **יקרא לכל העמים.** יהיה מוכן לבית תפלה לכולם ולא לישראל לבדם: (יא) **והכלבים עזי נפש.** כמו שהכלבים המה בטבעם חזקי התאוה ואינם יודעים משביעה כי בכל עת יתאוו תאוה: **והמה רעים.** כן (הרועים) שרי ישראל לא ידעו הבין מה יהיה באחרית הימים: **לדרכם פנו.** כל אחד פונה לדרכו במקום שיוכל לענג נפשו: **איש לבצעו.** כל אחד פונה לגזול את שאר העם שהם ממונים עליהם: **מקצהו.** כולם עושין כן מן הקצה אל הקצה:

נז (יט) **בורא ניב וגו'.** מי שעבר על התורה ושב בתשובה אני בורא לו (ניב) דיבור שפתים מחדש ולא כלשעבר שהכל קנתרו אותו בדבריהם אלא מעתה יאמרו לו שלום שלום: **לרחוק ולקרוב.** שניהם שוין מי שנתיישן והורגל בתורתי ועבודתי מנעוריו ומי שנתקרב עתה מקרוב לשוב מדרכו הרעה אמר ה' ורפאתיו מחליו ומחטאיו:

נח (יג) **אם תשיב וגו'.** אז ישפיע לך ה' טובה הרבה: **אם תשיב.** אם החזקת בדרך לצאת חוץ לתחום ונזכרת שהוא שבת ותשבות רגלך בעבור השבת: **עשות.** אם תשיב מעשות חפצך אחד מהמלאכות האסורות: **וקראת.** תקרא את השבת יום עונג: **לקדוש ה' מכבד.** ליום השבת שקדשו ה' תקרא יום מכובד וכבדתו ע"י מעשות דרכיך מבלי עשות בו מלאכה של חול: **ממצוא.** מבלי מצוא בו חפצך ר"ל שלא תעשה בו חפצך מדברים האסורים בשבת: **ודבר דבר.** ומלדבר בו דבר הנאסר בשבת כחשבונות וכיוצא:

נט (יט) **ממערב.** כל העולם יפחדו מה' ממערב וממזרח: **כי יבוא כנהר.** צרה על אויביו: **נססה בו.** אוכלת בו כתולעת בעץ (נססה היא התולעת):

סא (ה) **ועמדו.** לעתיד לבוא: **אכריכם.** מנהיגי המחרישה: **וכרמיכם.** עובדי הכרמים:

סב (ח) **נשבע ה'.** הנביא אומר לישראל בנחמה הן נשבע ה' בימינו ובזרוע חזקו: **אם אתן.** ענין שבועה הוא וגזם ולא אמר והרי הוא כאדם האומר כך וכך יהיה אם אעשה הדבר הזה: **תירושך.** יינך: **יגעת בו.** בעבודתו ולאספו אל הבית:

סג (ג) נבואת ה' לישראל על העתיד כשינקום נקמת ישראל באדום (והנביא מדבר בלשון מלחמת בני אדם לבושי בגדים ובהרגם הדם ניתז על בגדיהם כי כן דרך הכתובים מדברים בשכינה כדרך בני אדם לשבר את האוזן מה שהיא יכולה לשמוע): **פורה דרכתי.** הוא גת ענבים ונקרא כן כי שם מפררים הענבים להוציא היין (ר"ל הרגתי את אדום להוציא דמו): **אין איש אתי.** מתיצב לפני להלחם: **ויז נצחם.** דמם טפטף על בגדי (ויז ל' הזאה, נצחם הוא הדם שהוא תקפו ונצחונו של אדם): **אגאלתי.** ל' לכלוך, שלכלכתי כל מלבושי:

סד (ג) **ומעולם לא שמעו.** השומעים כאותן נוראות שנעשות לנו בעת הגאולה שתהא נעשה לאחת מכל האומות לפני כן וגם עין לא ראתה אשר אלהים אחר זולתך יעשה למחכה לו מה שעשית אתה למחכה לך וי"מ דקאי על ימי עולם הבא ופי' עין שום נביא לא ראתה את אשר יעשה הקב"ה למחכה לו זולתי עיניך אתה אלהים: **מחכה.** ל' תקוה:

סו (א) **השמים כסאי.** הלא השמים הוא המקום המוכן לשבתי והארץ הוא הדום לרגלי, ואחז במשל כמי שיושב על הכסא ורגליו יורדות לנוח על השרפרף (כלומר ואיני צריך לבית המקדש שלכם): **אי זה בית.** אשר הוא כדאי לשכיניתי: (יב) **אליה.** לירושלים: **כנהר שלום.** שלום הרבה כמי נהר וכבוד הגוים ועשרם אטה לה לבוא במרוצה כנחל שוטף: **וינקתם.** אתם המתאבלים עליה תהיו יונקים את העושר הזה: **על צד תנשאו.** בעת בואכם מן הגלות תנשאו על צד אומניכם (מל' ישא האומן את היונק) ותהיו משועשעין על הברכים כדרך שמשעשעין את התינוק לשמחו:

ירמיה

ב (ו) מ"כ שבנ"י עבדו עבו"ז ולא אמרו וגו': **איה ה'.** לא נתנו דעתם לומר איה ה' כי נלך אחרי אלהים אחרים (כלומר איך השלכנו אותו ולא פנינו אליו): **ערבה.** הוא כמו מדבר: **ושוחה.** מקום גומות ובורות: **ציה.** שממה: **וצלמות.** ל' חושך: (כב) **תכבסי.** ל' כיבוס: **בנתר.** מין אדמה רכה ומכבסים בו: **ברית.** שם עשב המנקה: **נכתם.** ל' כתם, כלומר אפילו היית רוצה לנקות עונך ע"י תשובה כאדם שמכבס בגדיו בנתר ובורית לא יועילך כי עונך נכתם לפני ביותר כרושם כתם שאינו מתכבס:

ד (ז) **אריה.** נבוכדנצר: **מסבכו.** ענפים אחוזים אלה באלה, ודרך אריה לישב בתוך סבכי האילנות: **ומשחית גוים.** נבוכדנצר שהשחית כל האומות: **לשמה.** לשממה: **עריך תצינה.** הערים שלך תהיינה (תצינה) שממה מאין יושב בהם: (יט) **מעי מעי.** מצער דאגת פורענות המעותד לבוא לכן מעי וכותלי לבי הם מלאים חלחלה ורתת: **המה לי לבי.** הלב משמיע לי קול הומיה: **לא אחרש.** לא אוכל להחריש ולהשתיק את לבי מהמייתו: **שמעת נפשי.** בנבואה שמעה נפשי שיבוא קול שופר קול תרועת מלחמה:

ו (ז) **כהקיר ביר.** כמו הבאר שמימיו נובעין והולכין כן רעת ירושלים נובעת ואינה פוסקת,

ז טז וְאַתָּה אַל־תִּתְפַּלֵּל בְּעַד־הָעָם הַזֶּה וְאַל־תִּשָּׂא
בַעֲדָם רִנָּה וּתְפִלָּה וְאַל־תִּפְגַּע־בִּי כִּי־אֵינֶנִּי
שֹׁמֵעַ אֹתְךָ:
ט ט עַל־הֲרָרִים אֶשָּׂא בְכִי וְנֶהִי וְעַל־נְאוֹת מִדְבָּר
קִינָה כִּי נִצְתוּ מִבְּלִי־אִישׁ עֹבֵר וְלֹא שָׁמְעוּ קוֹל
מִקְנֶה מֵעוֹף הַשָּׁמַיִם וְעַד־בְּהֵמָה נָדְדוּ הָלָכוּ:
י י וַיְיָ אֱלֹהִים אֱמֶת הוּא־אֱלֹהִים חַיִּים וּמֶלֶךְ
עוֹלָם מִקַּצְפּוֹ תִּרְעַשׁ הָאָרֶץ וְלֹא־יְכִלוּ גּוֹיִם
זַעְמוֹ:
יג לְקוֹל תִּתּוֹ הֲמוֹן מַיִם בַּשָּׁמַיִם וַיַּעֲלֶה נְשִׂאִים
מִקְצֵה הָאָרֶץ אֹרֶת בְּרָקִים לַמָּטָר עָשָׂה וַיּוֹצֵא
רוּחַ מֵאֹצְרֹתָיו:
יא טז זֵית רַעֲנָן יְפֵה פְרִי־תֹאַר קָרָא יְיָ שְׁמֵךְ לְקוֹל
הֲמוּלָּה גְדֹלָה הִצִּית אֵשׁ עָלֶיהָ וְרָעוּ דָּלִיּוֹתָיו:
יב יד כה׳ אָמַר יְיָ עַל־כָּל־שְׁכֵנַי הָרָעִים הַנֹּגְעִים
בַּנַּחֲלָה אֲשֶׁר־הִנְחַלְתִּי אֶת־עַמִּי אֶת־יִשְׂרָאֵל
הִנְנִי נֹתְשָׁם מֵעַל אַדְמָתָם וְאֶת־בֵּית יְהוּדָה
אֶתּוֹשׁ מִתּוֹכָם:
יז ז בָּרוּךְ הַגֶּבֶר אֲשֶׁר יִבְטַח בַּיְיָ וְהָיָה יְיָ מִבְטַחוֹ:
יח ו הֲכִיוֹצֵר הַזֶּה לֹא־אוּכַל לַעֲשׂוֹת לָכֶם בֵּית
יִשְׂרָאֵל נְאֻם־יְיָ הִנֵּה כַחֹמֶר בְּיַד הַיּוֹצֵר כֵּן־אַתֶּם
בְּיָדִי בֵּית יִשְׂרָאֵל:
כג ז לָכֵן הִנֵּה־יָמִים בָּאִים נְאֻם־יְיָ וְלֹא־יֹאמְרוּ עוֹד
חַי־יְיָ אֲשֶׁר הֶעֱלָה אֶת־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מֵאֶרֶץ
מִצְרָיִם:

ח כִּי אִם־חַי־יְיָ אֲשֶׁר הֶעֱלָה וַאֲשֶׁר הֵבִיא אֶת־זֶרַע
בֵּית יִשְׂרָאֵל מֵאֶרֶץ צָפוֹנָה וּמִכֹּל הָאֲרָצוֹת אֲשֶׁר
הִדַּחְתִּים שָׁם וְיָשְׁבוּ עַל־אַדְמָתָם:
כח הַנָּבִיא אֲשֶׁר־אִתּוֹ חָלוֹם יְסַפֵּר חָלוֹם וַאֲשֶׁר
דְּבָרִי אִתּוֹ יְדַבֵּר דְּבָרִי אֱמֶת מַה־לַּתֶּבֶן אֶת־הַבֹּר
נְאֻם־יְיָ:
כט הֲלוֹא כֹה דְבָרִי כָּאֵשׁ נְאֻם־יְיָ וּכְפַטִּישׁ יְפֹצֵץ
סָלַע:
כה ל וְאַתָּה תִּנָּבֵא אֲלֵיהֶם אֵת כָּל־הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה
וְאָמַרְתָּ אֲלֵיהֶם יְיָ מִמָּרוֹם יִשְׁאָג וּמִמְּעוֹן קָדְשׁוֹ
יִתֵּן קוֹלוֹ שָׁאֹג יִשְׁאַג עַל־נָוֵהוּ הֵידֵד כְּדֹרְכִים
יַעֲנֶה אֶל כָּל־יֹשְׁבֵי הָאָרֶץ:
כז כב בָּבֶלָה יוּבָאוּ וְשָׁמָּה יִהְיוּ עַד יוֹם פָּקְדִי אֹתָם
נְאֻם־יְיָ וְהֶעֱלִיתִים וַהֲשִׁיבֹתִים אֶל־הַמָּקוֹם הַזֶּה:
לא ב מֵרָחוֹק יְיָ נִרְאָה לִי וְאַהֲבַת עוֹלָם אֲהַבְתִּיךְ
עַל־כֵּן מְשַׁכְתִּיךְ חָסֶד:
יב אָז תִּשְׂמַח בְּתוּלָה בְּמָחוֹל וּבַחֻרִים וּזְקֵנִים יַחְדָּו
וְהָפַכְתִּי אֶבְלָם לְשָׂשׂוֹן וְנִחַמְתִּים וְשִׂמַּחְתִּים
מִיגוֹנָם:
לט וְכָל־הָעֹמֶק הַפְּגָרִים׀ וְהַדֶּשֶׁן וְכָל־הַשְּׁדֵמוֹת
הַשְּׁרֵמוֹת עַד־נַחַל קִדְרוֹן עַד־פִּנַּת שַׁעַר
הַסּוּסִים מִזְּרֶחָה קֹדֶשׁ לַיְיָ לֹא־יִנָּתֵשׁ וְלֹא־יֵהָרֵס
עוֹד לְעוֹלָם:
לב יח עֹשֶׂה חֶסֶד לַאֲלָפִים וּמְשַׁלֵּם עֲוֹן אָבוֹת אֶל־חֵיק

בְּנֵיהֶם אַחֲרֵיהֶם הָאֵל הַגָּדוֹל הַגִּבּוֹר יְיָ צְבָאוֹת
שְׁמוֹ:
לג יא קוֹל שָׂשׂוֹן וְקוֹל שִׂמְחָה קוֹל חָתָן וְקוֹל כַּלָּה קוֹל
אֹמְרִים הוֹדוּ אֶת־יְיָ צְבָאוֹת כִּי־טוֹב יְיָ כִּי־
לְעוֹלָם חַסְדּוֹ מְבִאִים תּוֹדָה בֵּית יְיָ כִּי־אָשִׁיב
אֶת־שְׁבוּת־הָאָרֶץ כְּבָרִאשֹׁנָה אָמַר יְיָ:
מח יב לָכֵן הִנֵּה־יָמִים בָּאִים נְאֻם־יְיָ וְשֻׁלַּחְתִּי־לוֹ צֹעִים
וְצֹעֲהוּ וְכֵלָיו יָרִיקוּ וְנִבְלֵיהֶם יְנַפֵּצוּ:
מט ו וְאַחֲרֵי־כֵן אָשִׁיב אֶת־שְׁבוּת בְּנֵי־עַמּוֹן נְאֻם־יְיָ:
נ יב בּוֹשָׁה אִמְּכֶם מְאֹד חָפְרָה יוֹלַדְתְּכֶם הִנֵּה
אַחֲרִית גּוֹיִם מִדְבָּר צִיָּה וַעֲרָבָה:
לו חֶרֶב אֶל־הַבַּדִּים וְנֹאָלוּ חֶרֶב אֶל־גִּבּוֹרֶיהָ וָחָתּוּ:

יחזקאל

א ז וְרַגְלֵיהֶם רֶגֶל יְשָׁרָה וְכַף רַגְלֵיהֶם כְּכַף רֶגֶל עֵגֶל
וְנֹצְצִים כְּעֵין נְחֹשֶׁת קָלָל:
כח כְּמַרְאֵה הַקֶּשֶׁת אֲשֶׁר יִהְיֶה בֶּעָנָן בְּיוֹם הַגֶּשֶׁם
כֵּן מַרְאֵה הַנֹּגַהּ סָבִיב הוּא מַרְאֵה דְּמוּת
כְּבוֹד־יְיָ וָאֶרְאֶה וָאֶפֹּל עַל־פָּנַי וָאֶשְׁמַע קוֹל
מְדַבֵּר:
ד ג וְאַתָּה קַח־לְךָ מַחֲבַת בַּרְזֶל וְנָתַתָּה אוֹתָהּ קִיר
בַּרְזֶל בֵּינְךָ וּבֵין הָעִיר וַהֲכִינֹתָה אֶת־פָּנֶיךָ אֵלֶיהָ
וְהָיְתָה בַּמָּצוֹר וְצַרְתָּ עָלֶיהָ אוֹת הִיא לְבֵית
יִשְׂרָאֵל:
ה יג וְכָלָה אַפִּי וְהֲנִחֹתִי חֲמָתִי בָּם וְהִנָּחֲמְתִּי וְיָדְעוּ
כִּי־אֲנִי יְיָ דִּבַּרְתִּי בְּקִנְאָתִי בְּכַלּוֹתִי חֲמָתִי בָּם:

ביאור הפסוקים

תמיד מוסיפים ומתחדשים: **כהקיר**, הקרה. ל׳ מקור נובע: **חמס ושד**. זעקת חמס ועושק נשמע בה לפני תמיד ולכן אביא עליה חולי ומכה:

ז (טז) **ואתה**. ירמיה: **ואל תשא**. ענין הרמת קול: **בעדם**. בעבורם: **רנה**. הוא ענין תפלה: **תפגע**. ענין בקשה: **אינני**. אין אני שומע אליך:

ט (ט) **על ההרים**. על חורבן ההרים: **אשא**. ארים קול בכי וילולה: **נאות מדבר**. ועל חורבן מדור הרועים שבמדבריות אשא קינה: **נצתו**. ל׳ ציה ושממה: **ולא שמעו**. ולא נשמע שם קול מקנה כי האויב שללם: **נדדו הלכו**. נדדו ממקומם והלכו להם:

י (י) **מקצפו**. מקצף שלו: **ולא יכלו**. כל האומות לא (יכלו) יסבלו (זעמו) כעסו כי כל אשר יחפרע יעשה: (יג) **לקול תתו**. בעת בא הקול שה׳ נותן (המון) המיית מים בשמים אז מעלה את (נשיאים) העננים לרום השמים מקצה הארץ (שהמה נראים למראה העין שהם בשפולי הרקיע בקצה הארץ): **ברקים**. לעת בוא המטר מבריק ברקים ואין המטר מכבה אותם: **ויוצא**. הוא מוציא את הרוח ממקום אוצרו:

יא (טז) **זית רענן**. אל מול ישראל אמר הנה מאז קרא ה׳ שמך זית (רענן) רטוב שפריו יפה ותארו יפה: **לקול המולה**. אבל עתה כשיבוא עליהם קול המייה גדולה של חיל כשדים אז (הציתה) הבעיר ה׳ אש עליה (על האילן כלומר על ישראל): **ורעו**. וישברו (דליותיו) ענפיו הגדולים:

יב (יד) **שכני הרעים**. מצרים עמון ומואב וצור וצידון שהיו שכני ארץ ישראל ומזיקין אותם: **הנני נתשם**. אעקור אותם מאדמתם ללכת בגולה: **ואת בית יהודה**. וגם בית יהודה אעקור מתוכם:

יז (ז) **והיה ה׳ מבטחו**. כמו שיבטח בו כן יהיה לו למבטח ולעזרה:

יח (ו) **הכיוצר**. וכי לא אוכל לעשות עמכם בנ״י כדרך שעושה היוצר (אומן חרס) עם החומר (טיט) שעושה ממנו כלי אחר לאחר שנשחת הראשון: **הנה כחמר**. באמת כמו שהחומר הוא ביד היוצר לעשות בו מה שירצה כן אתם בידי:

כג (ז-ח) **לכן**. הואיל והגאולה העתידה תהיה חשובה כל כך לא יאמרו עוד בשבועה חי ה׳ וגו׳: **כי אם**. כי אז יאמרו בשבועתם חי ה׳ וגו׳ כי הגאולה ההיא יזכר יותר בפי האנשים לפי מרבית החשיבות: **וישבו**. כן יאמרו בשבועתם חי ה׳ אשר העלה וגו׳ והמה יושבים על אדמתם: (כח) **הנביא**. מהראוי הוא שהנביא אשר אתו חלום פשוט ודמיונו יספרנו דרך חלום בעלמא ולא יחזקנו בדברי נבואה: **מה לתבן את הבר**. מה לקש עם התבואה כלומר מה ענין שקר אצל אמת: (כט) **הלוא וגו׳**. דבר נבואה כשבאה בפי הנביא בגבורה היא באה בו כאש בוערת: **יפצץ**. משבר:

כה (ל) **ואתה**. ירמיה: **אליהם**. על כל האומות: **ממרום**. משמים הרמים: **ישאג**. ענין צעקה: **וממעון**. ענין מדור: **נוהו**. מדורו, מתאבל על חורבן ביתו: **הידד**. הוי, כדרך דורכי יין המרימין קול הידד לזרז זה את זה להתחזק (יענה) כן ירים ה׳ קול על כל יושבי הארץ לגזור עליהם חורבן ואבדון:

כז (כב) נבואה על כלי בית המקדש: **עד יום פקדי אתם**. עד הזמן שאזכור אותם והוא בימי כורש ואז אעלה אותם משם:

לא (ב) **מרחוק**. בזכות אבות: **נראה לי**. אני הנביא ואמר לי לאמר לכנסת ישראל שאהבת עולם אהבתיך ועל כן אמשיך לך חסד: (יב) **אז**. בעת הגאולה: **במחול**. ריקוד של שמחה: **ובחרים וזקנים**. ישמחו יחדיו במחול: **והפכתי**. האבל שהיה להם מאז אהפוך לששון: **ונחמתים**. ובזה יהיו מנוחמים על האבל שמאז: **ושמחתים מיגונם**. ערך השמחה יהיה יותר מערך היגון שהיה להם מאז: (לט) **וכל העמק וגו׳**. בגאולה העתידה תתרחב ירושלים ממה שהיתה ויסבב גם העמק שנפלו שם פגרי מחנה סנחריב: **והדשן**. מקום שפך הדשן שהיה מחוץ לעיר יוסיפו על העיר ויכניסו כל זה לתוך חומותיה: **וכל השדמות**. מקום השדות: **פנת שער הסוסים**. זוית שער אשר הסוסים באים בו: מזרחה. העומד במזרח: **קדש לה׳**. קדוש בקדושת העיר: **לא ינתש**. מאז והלאה לא (ינתש) יעקר ולא יהרס עד עולם כי לא יכבשוהו עוד האויב:

לב (יח) מתפלת ירמיה לה׳: **עשה חסד לאלפים**. בעבור צדקת הצדיק עושה חסד לזרעו עד אלפים דורות: **ומשלם עון אבות אל חיק**. הדור הזה ההולכים אחרי אבותיהם בדרך הרעה:

לג (יא) מ״כ עוד ישמע במקום הזה (ירושלים): **קול חתן**. קול שמחת חתן וכלה: **כי לעולם חסדו**. כי עד עולם יעשה חסד: **מבאים**. והמה יהיו מביאים קרבן תודה בבית ה׳ הבא על הנס: **כי אשיב**. לארץ את בני השבי שהלכו בגולה שיהיו בטובה כבראשונה:

מח (יב) **ושלחתי**. אשלח על מואב מריקים ומטלטלים ויריקם: **צעים וצעהו**. ענין הרקה ממקום למקום: **וכליו יריקו**. ישפכו היין מן כליו: **ונבליהם ינפצו**. וישברו חביותיהם (האויב יקח עשרם ואותם יהרוג בחרב):

מט (ו) **ואחרי כן**. אחרי שיקבלו בני עמון די הגמול אשיב לארצם את בני השבי שלהם:

נ (יב) נבואה על מפלת בבל: **בושה אמכם**. אמכם בבל חיבוש אשר ילדה בנים לבהלה: **חפרה**. ענין בושה: **הנה אחרית גוים**. הבושה תהיה על כי הנה אחרית הכשדים בניה תהיה חסר מטובה כמדבר ציה וערבה: **ציה**. שממה: **ערבה**. ענינו כמו מדבר: (לו) **אל הבדים**. חרב תבוא אל הקוסמים של בבל (שבודים דברים מלבם): **ונאלו**. יסכלו בעצתם ולא ידעו במה ינצלו: **גבוריה**. של בבל: **וחתו**. ונשברו:

יחזקאל

א (ז) **ורגליהם**. של המלאכים: **רגל ישרה**. מכוונים זה כנגד זה: **וכף רגליהם**. תחתיות רגליהם המה כדמות כף רגל עגל: **ונצצים**. הרגלים היו מזהירים ומתוך זהרוריתם דומה כאילו יוצאות מהם נצוצות כמראה נחשת (קלל) מזוקק המזהיר ביותר: (כח) לא ניתן רשות להתבונן במקרא זה: **נגה**. ענין הארה חזריחה: **וראה**. וכאשר ראיתי כל זה (מראה כבוד השכינה) נפלתי על פני להשתחוות מול ה׳ ואז שמעתי קול מדבר:

ד (ג) **ואתה**. יחזקאל: **מחבת**. שם כלי: **ונתתה אותה**. העמיד אותה להיות כקיר ברזל מפסקת בינך ובין העיר (שעל פי צווי ה׳ חקק עיר ירושלים על לבינה) והיא דוגמא לחומת העיר המפסקת בין הצבא ובין העיר: **והכינתה**. ל׳ הכנה, תכין פניך כאילו אתה נלחם עליה ותהיה במצור: **אות**. היא סימן שכך תבוא ירושלים במצור:

ה (יג) **וכלה אפי**. אשלים חרון אפי על ישראל ואניח חמתי בם: **והנחמתי**. ואז אתנחם על הצער שצערתם אותי: **וידעו**. בעת אשלים בם חמתי ידעו שאני ה׳ דברתי (ולא הנביא בדה הדבר מלבו):

טז ז רְבָבָה כְּצֶמַח הַשָּׂדֶה נְתַתִּיךְ וַתִּרְבִּי וַתִּגְדְּלִי
וַתָּבֹאִי בַּעֲדִי עֲדָיִים שָׁדַיִם נָכֹנוּ וּשְׂעָרֵךְ צִמֵּחַ
וְאַתְּ עֵרֹם וְעֶרְיָה:
סג לְמַעַן תִּזְכְּרִי וְכִשְׁתְּ וְלֹא יִהְיֶה־לָּךְ עוֹד פִּתְחוֹן
פֶּה מִפְּנֵי כִּלְמָתֵךְ בְּכַפְּרִי־לָךְ לְכָל־אֲשֶׁר עָשִׂית
נְאֻם אֲדֹנָי יֱהוִה:
יח כד וּבְשׁוּב צַדִּיק מִצִּדְקָתוֹ וְעָשָׂה עָוֶל בְּכֹל
הַתּוֹעֵבוֹת אֲשֶׁר־עָשָׂה הָרָשָׁע יַעֲשֶׂה וָחָי כָּל־
צִדְקֹתָיו צִדְקָתוֹ אֲשֶׁר־עָשָׂה לֹא תִזָּכַרְנָה בְּמַעֲלוֹ
אֲשֶׁר־מָעַל וּבְחַטָּאתוֹ אֲשֶׁר־חָטָא בָּם יָמוּת:
כ כה וְגַם־אֲנִי נָתַתִּי לָהֶם חֻקִּים לֹא טוֹבִים וּמִשְׁפָּטִים
לֹא יִחְיוּ בָּהֶם:
כא יא וְאַתָּה בֶּן־אָדָם הֵאָנַח בְּשִׁבְרוֹן מָתְנַיִם
וּבְמַרִּירוּת תֵּאָנַח לְעֵינֵיהֶם:
יב וְהָיָה כִּי־יֹאמְרוּ אֵלֶיךָ עַל־מָה אַתָּה נֶאֱנָח
וְאָמַרְתָּ אֶל־שְׁמוּעָה כִּי־בָאָה וְנָמֵס כָּל־לֵב וְרָפוּ
כָל־יָדַיִם וְכֵהָתָה כָל־רוּחַ וְכָל־בִּרְכַּיִם תֵּלַכְנָה
מַיִם הִנֵּה בָאָה וְנִהְיָתָה נְאֻם אֲדֹנָי יֱהוִה:
כב וְגַם־אֲנִי אֹכֶה כַּפִּי אֶל־כַּפִּי וַהֲנִחֹתִי חֲמָתִי אֲנִי
יְיָ דִּבַּרְתִּי:
ל וְאַתָּה חָלָל רָשָׁע נְשִׂיא יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר־בָּא יוֹמוֹ
בְּעֵת עֲוֹן קֵץ:
כג כ וַתַּעְגֻבָה עַל פִּלְגַשֵּׁיהֶם אֲשֶׁר בְּשַׂר־חֲמוֹרִים
בְּשָׂרָם וְזִרְמַת סוּסִים זִרְמָתָם:

כד ג וּמְשֹׁל אֶל־בֵּית־הַמֶּרִי מָשָׁל וְאָמַרְתָּ אֲלֵיהֶם כֹּה
אָמַר אֲדֹנָי יֱהוִה שְׁפֹת הַסִּיר שְׁפֹת וְגַם־יְצֹק בּוֹ
מָיִם:
יז הַאֲנֻקִ֫ו דֹּם מֵתִים אֵבֶל לֹא־תַעֲשֶׂה פְּאֵרְךָ חֲבוֹשׁ
עָלֶיךָ וּנְעָלֶיךָ תְּשִׂים בְּרַגְלֶיךָ וְלֹא תַעְטֶה עַל־
שָׂפָם וְלֶחֶם אֲנָשִׁים לֹא תֹאכֵל:
כז יז יְהוּדָה וְאֶרֶץ יִשְׂרָאֵל הֵמָּה רֹכְלֶיךָ בְּחִטֵּי מִנִּית
וּפַנַּג וּדְבַשׁ וָשֶׁמֶן וָצֹרִי נָתְנוּ מַעֲרָבֵךְ:
כד הֵמָּה רֹכְלֵיךְ בְּמַכְלֻלִים בִּגְלוֹמֵי תְכֵלֶת וְרִקְמָה
וּבְגַנְזֵי בְרֹמִים בַּחֲבָלִים חֲבֻשִׁים וַאֲרָזִים
בְּמַרְכֻלְתֵּךְ:
לא ח אֲרָזִים לֹא־עֲמָמֻהוּ בְּגַן־אֱלֹהִים בְּרוֹשִׁים לֹא דָמוּ
אֶל־סְעַפֹּתָיו וְעַרְמֹנִים לֹא־הָיוּ כְּפֹאֳרֹתָיו כָּל־עֵץ
בְּגַן־אֱלֹהִים לֹא־דָמָה אֵלָיו בְּיָפְיוֹ:
לו כו וְנָתַתִּי לָכֶם לֵב חָדָשׁ וְרוּחַ חֲדָשָׁה אֶתֵּן
בְּקִרְבְּכֶם וַהֲסִרֹתִי אֶת־לֵב הָאֶבֶן מִבְּשַׂרְכֶם
וְנָתַתִּי לָכֶם לֵב בָּשָׂר:
כז וְאֶת־רוּחִי אֶתֵּן בְּקִרְבְּכֶם וְעָשִׂיתִי אֵת אֲשֶׁר־
בְּחֻקַּי תֵּלֵכוּ וּמִשְׁפָּטַי תִּשְׁמְרוּ וַעֲשִׂיתֶם:
כט וְהוֹשַׁעְתִּי אֶתְכֶם מִכֹּל טֻמְאוֹתֵיכֶם וְקָרָאתִי
אֶל־הַדָּגָן וְהִרְבֵּיתִי אֹתוֹ וְלֹא־אֶתֵּן עֲלֵיכֶם רָעָב:
לט א וְאַתָּה בֶּן־אָדָם הִנָּבֵא עַל־גּוֹג וְאָמַרְתָּ כֹּה אָמַר
אֲדֹנָי יֱהוִה הִנְנִי אֵלֶיךָ גּוֹג נְשִׂיא רֹאשׁ מֶשֶׁךְ
וְתֻבָל:

מא כב הַמִּזְבֵּחַ עֵץ שָׁלוֹשׁ אַמּוֹת גָּבֹהַּ וְאָרְכּוֹ שְׁתַּיִם־
אַמּוֹת וּמִקְצֻעוֹתָיו לוֹ וְאָרְכּוֹ וְקִירֹתָיו עֵץ וַיְדַבֵּר
אֵלַי זֶה הַשֻּׁלְחָן אֲשֶׁר לִפְנֵי יְיָ:
מו ט וּבְבוֹא עַם־הָאָרֶץ לִפְנֵי יְיָ בַּמּוֹעֲדִים הַבָּא דֶּרֶךְ
שַׁעַר צָפוֹן לְהִשְׁתַּחֲוֹת יֵצֵא דֶּרֶךְ־שַׁעַר נֶגֶב
וְהַבָּא דֶּרֶךְ־שַׁעַר נֶגֶב יֵצֵא דֶּרֶךְ־שַׁעַר צָפוֹנָה לֹא
יָשׁוּב דֶּרֶךְ הַשַּׁעַר אֲשֶׁר־בָּא בוֹ כִּי נֹכְחוֹ יֵצֵא
יצאו:

הושע

ב ט וְרִדְפָה אֶת־מְאַהֲבֶיהָ וְלֹא־תַשִּׂיג אֹתָם וּבִקְשָׁתָם
וְלֹא תִמְצָא וְאָמְרָה אֵלְכָה וְאָשׁוּבָה אֶל־אִישִׁי
הָרִאשׁוֹן כִּי טוֹב לִי אָז מֵעָתָּה:
י וְהִיא לֹא יָדְעָה כִּי אָנֹכִי נָתַתִּי לָהּ הַדָּגָן
וְהַתִּירוֹשׁ וְהַיִּצְהָר וְכֶסֶף הִרְבֵּיתִי לָהּ וְזָהָב עָשׂוּ
לַבָּעַל:
יא לָכֵן אָשׁוּב וְלָקַחְתִּי דְגָנִי בְּעִתּוֹ וְתִירוֹשִׁי בְּמוֹעֲדוֹ
וְהִצַּלְתִּי צַמְרִי וּפִשְׁתִּי לְכַסּוֹת אֶת־עֶרְוָתָהּ:
ה ו בְּצֹאנָם וּבִבְקָרָם יֵלְכוּ לְבַקֵּשׁ אֶת־יְיָ וְלֹא יִמְצָאוּ
חָלַץ מֵהֶם:
ח תִּקְעוּ שׁוֹפָר בַּגִּבְעָה חֲצֹצְרָה בָּרָמָה הָרִיעוּ בֵּית
אָוֶן אַחֲרֶיךָ בִּנְיָמִין:
ו ג וְנֵדְעָה נִרְדְּפָה לָדַעַת אֶת־יְיָ כְּשַׁחַר נָכוֹן מֹצָאוֹ
וְיָבוֹא כַגֶּשֶׁם לָנוּ כְּמַלְקוֹשׁ יוֹרֶה אָרֶץ:

ביאור הפסוקים

טז (ז) **רבבה.** ר"ל ה' הפרה והרבה את ישראל במצרים כצמח השדה המתרבה: **ותרבי.** נתרבית ונתגדלת עד שבאת לזמן הראוי להתקשט בקשוטים יפים הם ימי הנעורים: **בעדי עדיים.** ל' קישוט, ור"ל בהטוב והיפה שבעדיים: **שדים נכנו.** השדים שלך היו (נכנו) גדולים כל צרכן ושער הערוה היה מצמית והם סימני נערות: **ואת ערם ועריה.** ועוד היית ערומה מבלי כסות (שהיו ערומים מבלי זכות ומעשים טובים): **עריה.** מגולה: (סג) **למען תזכרי.** לעתיד כשאקים בריתי אתך תזכרי שאת לא קיימת הברית ויהיה לך מזה בושה וכלימה ומפני הכלימה ההיא לא יהיה לך פתחון פה להתרעם על הצרות שעברו עליך: **בכפרי לך.** בסלחי לך את אשר עשית תבושי ותדעי כי לא מגמולך הטוב הטיבותי לך:

יח (כד) **ובשוב צדיק מצדקתו.** וכאשר הצדיק יחזור מצדקתו ויעשה עול כדרך התועבות אשר עשה הרשע מעיקרו: וחי. בתמיה, האם ראוי שיחיה:

כ (כה) **נתתי להם.** בשביל שלא שמעו ישראל בקולי מסרתים ביד האומות לעשות עמהם חוקים לא טובים ומשפטים אשר לא ישיגו בעבורם את החיים כי אם הכליון והאבדון:

כא (יא) **האנח.** עשה אנחה כאדם המצטער: **בשברון מתנים.** אנחה גדולה וכאילו נשברו המתנים ונפלו מכוכד האנחה: **ובמרירות.** במרירות לב תאנח לעיני ישראל: (יב) **אל שמועה.** בעבור השמועה הבאה אלינו מירושלים ומחורבנה: **ונמס.** ולכן נמסו כל הלבבות ורפו ידי האנשים ורוח כל אדם כהתה (ל' עכירות וחושך) וברכי כל האנשים ינועו מרתת הבהלה כמים שנעים ואינם נחים: **הנה באה.** ר"ל אף שעדיין לא נחרבה אבל הנה היא קרובה לבוא כאילו כבר באה ונהייתה: (כב) **וגם אני.** אני אומר לך הכה כף אל כף כדרך הסופדים וגם אני כמוך מקונן עליהם ואכה כפי אל כפי ובזה תנוח חמתי מאשר קצפתי על ישראל: (ל) **ואתה.** צדקיהו מלך יהודה: **חלל רשע.** חייב אתה להיות (חלל) מת ברשעך: **אשר בא יומו.** הגיע זמנו להסיר ממנו המלוכה: **בעת.** בעת נתמלאה הסאה והגיע העון (קץ) האחרון הממלא את הסאה:

כג (כ) **ותעגבה.** בנ"י חשקה על פלגשותם של מצרים להיות להם לפלגש: **אשר.** אכר התשמיש שלהם גדול כשל החמור וקילוח הזרע שלהם מרובה כזרם שפיכת זרע הסוסים:

כד (ג) **ומשל.** אמור משל אל בית ישראל הממרים בי: **שפת.** העמד (הסיר) הקדרה על מקום מעמדה על הכירה וגם (יצק) שפוך בה מים להתבשל, והוא משל על ירושלים שתהיה במצור ע"י נבוכדנצר ויהיו האנשים בתוכה כבשר בקדרה: (יז) מ"כ שה' אמר ליחזקאל שאשתו תמות ולא ינהוג מנהגי אבילות: **האנק דם.** מהאנק דם, כלומר שתוק מן (האנק) האנחה שלא תאנח כשתמות אשתך: **מתים אבל.** אבל שעורשים על המתים לא תעשה: **פארך חבוש.** התקן עליך מגבעות הראש שהוא לפאר ולהדר ורז"ל דרשו אלו תפילין שהאבל אסור בהם ואתה מותר: **ונעליך.** ולא כדרך האבל שחולץ מנעליו: **ולא תעטה.** לא תעטוף כדרך האבל שמעטף ראשו עד שער השפתים: **ולחם אנשים.** ולא כדרך האבל שמברין אותו סעודה הראשונה משל אחרים:

כז (יז) **המה רכליך.** המה סחרו עם מדינת צור בחטים הבאים ממקום ששמה מנית שחטיה יפות ועם פנג וגו' נתנו (מערבך) סחורתך: **פנג.** הוא עץ אפרסמון: **וצרי.** הוא נטף המוזכר בסממני הקטורת: (כד) **המה רכליך.** סוחרי העמים סחרו עם צור (במכללים) בדברים הכלולים בכל מיני יופי, והם (בגלומי תכלת ורקמה) טליתות של תכלת מרוקמות: **ובגנזי.** ובתכשיטי פאר שגונזין אותם (ברמים) בארגזין שמחופין בעור ומצויירין לנוי והם (חבשים) קשורים בחבלי בוץ לנוי, ותרגומו בְּאִימְלִין דִי זָהֲרִיתָא דְּמָחֲתִין בְּקוֹמְטְרִין: **וארזים.** ואותן ארגזים היו נתונים במגדלי עץ הדס (ממיני ארז הוא): **במרכלתך.** כל אלה היו בסחורתך (כלומר התכשיטים והארגזים והמגדלים):

לא (ח) משל על גדולת סנחריב מלך אשור: **ארזים וגו'.** לא היו ארזים (בגן אלהים) בכל העולם שיסתירו ויכסו הארז הזה כי הוא גדול מכולם: **עממהו.** ל' הסתר וכסוי: **ברושים.** אילני ברוש לא היו דומים אל (סעפתיו) ענפי הארז ההוא: **וערמנים.** אילני ערמון לא היו נאים (כפארתיו) כענפי הארז ההוא: **כל עץ.** משאר מיני העצים לא דמו וגו' לא היה בהם אחד נאה ממנו (כלומר לא היה מלך בעולם גדול ממנו):

לו (כו) **ונתתי וגו'.** לעתיד לבוא: **לב חדש.** יצר שנתחדש לטובה: **לב האבן.** לב החזק והקשה כאבן: **לב בשר.** לב נכנע ורך כבשר: (כז) **ואת רוחי.** אחזיר לכם רוח הנבואה שהיה נחסר לכם בגלותכם: **ועשיתי.** ואעיר לבבכם שתלכו בחוקי וגו': (כט) **והושעתי.** ארחיק אתכם מכל טומאת העון שהייתם רגילים בו כי אעיר לבבכם להיות נזהרים מהם: **וקראתי אל הדגן.** אצוה שיפרה וירבה:

לט (א) **הנני אליך.** הנה אני אפנה אליך אתה גוג אשר אתה נשיא וראש לעם משך ותובל (וגם לארץ מגוג):

מא (כב) **המזבח.** זהו השלחן העשוי מעץ העומד מול המזבח (כן תרגם יונתן, וקראו כן כי השלחן מכפר בזמן הזה כמזבח): **וארכו.** הוא גגו גוף השלחן: **ומקצעותיו.** רגליו: **וקירתיו.** מסגרותיו (הם הכתלים הקבועים מרגל לרגל מתחת גג השלחן) הכל היה מעץ: **וידבר אלי.** המלאך הדובר בי:

מו (ט) **כי נכחו יצא.** נגד המקום שבא יצא, מצוה עליהם שיתראו בתוך העזרה יפה יפה:

הושע

ב (ט) **ורדפה.** אף שתהיה כנס"י רודפת אחרי האומות האוהבים אותה (מצרים ואשור) לא תשיגם לקבל מהם עזרה: **ובקשתם.** ובקשה אותם: **ואמרה.** אז תאמר אבטח בה' כי מאז כשהיה בטחוני בו היה לי טוב מעתה: (י) **לא ידעה.** מתחלה לא שמה אל לבה והראית עצמה כלא יודעת אשר אני הוא הנותן לה הדגן וגו': **תירוש ויצהר.** יין ושמן: **וכסף וגו' עשו.** והכסף והזהב שהרביתי לה עשאוהו לבעל: (יא) **לכן.** הואיל וכן עשתה אשוב לקחת את הדגן שנתתי לה (בעתו) בזמנו, בעת גמר בישול הפירות: **במועדו.** בזמנו, בזמן הביכור: **והצלתי.** ל' הפרשה, והפרשתי ממנה הצמר והפשתים אשר היו לכסות את ערותה:

ה (ו) **בצאנם.** אף כי ילכו ישראל אל בית המקדש בקרבנותיהם לא יהיה ה' נמצא להם כי (חלץ) נשמט מהם וסר שכינתו מביניהם: (ח) **תקעו שופר, חצצרה.** שיזהרו להשמר מן חרב הגייסות הבאים עליהם: **בגבעה.** עיר בנחלת בנימין: **אחריך בנימין.** הריעו בבית און על בנימין להודיעו כי האויב הולך אחריך להלחם בך:

ו (ג) **ונדעה.** אז בעת הגאולה נדע איך לרדוף לדעת את ה' באמת ובתמים נכונים כשחר הזה אשר מוכן (מוצאו) שיצא בו השמש: **ויבוא.** הקב"ה יבוא להורות לנו דרך חיים כגשם הבא להיות חיים לעולם: **מלקוש.** מטר המאוחר: **יורה.** כמו ירוה, ל' שביעה: (ד) **מה אעשה לך.** מפני מדת הדין איך אוציא משפטיך לאור: **אפרים.** עשרת השבטים מכנה בשם אפרים על כי מלכם הראשון ירבעם בן נבט בא משבט אפרים: **וחסדכם.** כל טובתכם וצדקתכם אינה כלום כענן בוקר שאין מביא הגשם: **וכטל.** כמו הטל היורד בהשכמה שבחום השמש יפסק:

ד מָה אֶעֱשֶׂה־לְּךָ אֶפְרַיִם מָה אֶעֱשֶׂה־לְּךָ יְהוּדָה
וְחַסְדְּכֶם כַּעֲנַן־בֹּקֶר וְכַטַּל מַשְׁכִּים הֹלֵךְ:
ט י כַּעֲנָבִים בַּמִּדְבָּר מָצָאתִי יִשְׂרָאֵל כְּבִכּוּרָה
בְתְאֵנָה בְּרֵאשִׁיתָהּ רָאִיתִי אֲבוֹתֵיכֶם הֵמָּה בָּאוּ
בַּעַל־פְּעוֹר וַיִּנָּזְרוּ לַבֹּשֶׁת וַיִּהְיוּ שִׁקּוּצִים
כְּאָהֲבָם:
יא י אַחֲרֵי יְיָ יֵלֵכוּ כְּאַרְיֵה יִשְׁאָג כִּי־הוּא יִשְׁאַג
וְיֶחֱרְדוּ בָנִים מִיָּם:
יג ו כְּמַרְעִיתָם וַיִּשְׂבָּעוּ שָׂבְעוּ וַיָּרָם לִבָּם עַל־כֵּן
שְׁכֵחוּנִי:
יד ג קְחוּ עִמָּכֶם דְּבָרִים וְשׁוּבוּ אֶל־יְיָ אִמְרוּ אֵלָיו
כָּל־תִּשָּׂא עָוֹן וְקַח־טוֹב וּנְשַׁלְּמָה פָרִים שְׂפָתֵינוּ:
ז יֵלְכוּ יוֹנְקוֹתָיו וִיהִי כַזַּיִת הוֹדוֹ וְרֵיחַ לוֹ כַּלְّבָנוֹן:

עמוס

ג ח אַרְיֵה שָׁאָג מִי לֹא יִירָא אֲדֹנָי יֱהוִה דִּבֶּר מִי לֹא
יִנָּבֵא:
ד יב לָכֵן כֹּה אֶעֱשֶׂה־לְּךָ יִשְׂרָאֵל עֵקֶב כִּי־זֹאת
אֶעֱשֶׂה־לָּךְ הִכּוֹן לִקְרַאת־אֱלֹהֶיךָ יִשְׂרָאֵל:
יג כִּי הִנֵּה יוֹצֵר הָרִים וּבֹרֵא רוּחַ וּמַגִּיד לְאָדָם
מַה־שֵּׁחוֹ עֹשֵׂה שַׁחַר עֵיפָה וְדֹרֵךְ עַל־בָּמֳתֵי
אָרֶץ יְיָ אֱלֹהֵי־צְבָאוֹת שְׁמוֹ:

ה ב נָפְלָה לֹא־תוֹסִיף קוּם בְּתוּלַת יִשְׂרָאֵל נִטְּשָׁה
עַל־אַדְמָתָהּ אֵין מְקִימָהּ:
ח עֹשֵׂה כִימָה וּכְסִיל וְהֹפֵךְ לַבֹּקֶר צַלְמָוֶת וְיוֹם
לַיְלָה הֶחְשִׁיךְ הַקּוֹרֵא לְמֵי־הַיָּם וַיִּשְׁפְּכֵם עַל־פְּנֵי
הָאָרֶץ יְיָ שְׁמוֹ:
ח י וְהָפַכְתִּי חַגֵּיכֶם לְאֵבֶל וְכָל־שִׁירֵיכֶם לְקִינָה
וְהַעֲלֵיתִי עַל־כָּל־מָתְנַיִם שָׂק וְעַל־כָּל־רֹאשׁ
קָרְחָה וְשַׂמְתִּיהָ כְּאֵבֶל יָחִיד וְאַחֲרִיתָהּ כְּיוֹם
מָר:
ט יד וְשַׁבְתִּי אֶת־שְׁבוּת עַמִּי יִשְׂרָאֵל וּבָנוּ עָרִים
נְשַׁמּוֹת וְיָשָׁבוּ וְנָטְעוּ כְרָמִים וְשָׁתוּ אֶת־יֵינָם
וְעָשׂוּ גַנּוֹת וְאָכְלוּ אֶת־פִּרְיהֶם:

מיכה

א ו וְשַׂמְתִּי שֹׁמְרוֹן לְעִי הַשָּׂדֶה לְמִטָּעֵי כָרֶם וְהִגַּרְתִּי
לַגַּי אֲבָנֶיהָ וִיסֹדֶיהָ אֲגַלֶּה:
ג ג וַאֲשֶׁר אָכְלוּ שְׁאַר עַמִּי וְעוֹרָם מֵעֲלֵיהֶם הִפְשִׁיטוּ
וְאֶת־עַצְמֹתֵיהֶם פִּצֵּחוּ וּפָרְשׁוּ כַּאֲשֶׁר בַּסִּיר
וּכְבָשָׂר בְּתוֹךְ קַלָּחַת:
ד ו בַּיּוֹם הַהוּא נְאֻם־יְיָ אֹסִפָה הַצֹּלֵעָה וְהַנִּדָּחָה
אֲקַבֵּצָה וַאֲשֶׁר הֲרֵעֹתִי:
ו ה עַמִּי זְכָר־נָא מַה־יָּעַץ בָּלָק מֶלֶךְ מוֹאָב וּמֶה־עָנָה
אֹתוֹ בִּלְעָם בֶּן־בְּעוֹר מִן־הַשִּׁטִּים עַד־הַגִּלְגָּל
לְמַעַן דַּעַת צִדְקוֹת יְיָ:

נחום

א ט מַה־תְּחַשְּׁבוּן אֶל־יְיָ כָּלָה הוּא עֹשֶׂה לֹא־תָקוּם
פַּעֲמַיִם צָרָה:

חבקוק

א יג טְהוֹר עֵינַיִם מֵרְאוֹת רָע וְהַבִּיט אֶל־עָמָל לֹא
תוּכָל לָמָּה תַבִּיט בּוֹגְדִים תַּחֲרִישׁ בְּבַלַּע רָשָׁע
צַדִּיק מִמֶּנּוּ:

צפניה

ג ט כִּי־אָז אֶהְפֹּךְ אֶל־עַמִּים שָׂפָה בְרוּרָה לִקְרֹא
כֻלָּם בְּשֵׁם יְיָ לְעָבְדוֹ שְׁכֶם אֶחָד:
יח נוּגֵי מִמּוֹעֵד אָסַפְתִּי מִמֵּךְ הָיוּ מַשְׂאֵת עָלֶיהָ
חֶרְפָּה:

זכריה

א ח רָאִיתִי הַלַּיְלָה וְהִנֵּה־אִישׁ רֹכֵב עַל־סוּס אָדֹם
וְהוּא עֹמֵד בֵּין הַהֲדַסִּים אֲשֶׁר בַּמְּצֻלָה וְאַחֲרָיו
סוּסִים אֲדֻמִּים שְׂרֻקִּים וּלְבָנִים:
ג ב וַיֹּאמֶר יְיָ אֶל־הַשָּׂטָן יִגְעַר יְיָ בְּךָ הַשָּׂטָן וְיִגְעַר יְיָ
בְּךָ הַבֹּחֵר בִּירוּשָׁלִָם הֲלוֹא זֶה אוּד מֻצָּל מֵאֵשׁ:
ט ט גִּילִי מְאֹד בַּת־צִיּוֹן הָרִיעִי בַּת יְרוּשָׁלִָם הִנֵּה

ביאור הפסוקים

ט (י) **כענבים במדבר.** כענבים שהם חביבים במדבר כך חיבבתי את ישראל: **כבכורה בתאנה.** כתאנה המבושלת בעץ התאנה: **בראשיתה.** בתחלת בישול התאנים שישמח בה מאוד: **ראיתי אבותיכם.** כן נראו אבותיכם בעיני לחבבם: **המה באו.** וכאשר המה באו אל בעל פעור (וינזרו) ופרשו עצמם מה׳ (לבשת) לעבו״ז בעל פעור שהיא בשתם: **ויהיו שקוצים.** מתועבים לפני: **כאהבם.** בעבור שאהבו את בנות מואב:

יא (י) **כאריה ישאג.** בבוא זמן הגאולה ישאג ה׳ לישראל כאריה שיצאו מן הגליות וילכו אחריו: **ויחרדו בנים.** ישראל הנקראים בנים למקום ימהרו לבוא (מים) ממערב:

יג (ו) **כמרעיתם.** כאשר באו בני ישראל אל מקום מרעיתם הוא ארץ ישראל והיו שבעים שם בטובה וכאשר שבעו רם לבבם ולכן שכחו בי:

יד (ג) מ״כ שובה ישראל עד ה׳ אלהיך: **קחו עמכם דברים.** תתודו לפני ה׳ וכזה תשובו אליו: **אמרו אליו.** בתפלה: **כל תשא עון.** הוא הפוך וכמו כל עון תשא, כל עונותינו סלח: **וקח טוב.** למדנו דרך טוב: **ונשלמה פרים שפתינו.** במקום קרבנות הפרים שהיה לנו להקריב לפניך נשלם אותם בוידוי שפתינו: (ז) **ילכו יונקותיו.** ענפיו של ישראל יתפשטו למרחוק (כלומר יתרבו בבנים ובנות) והוד יפיו יהיה כאילן זית שעליו לחים כל השנה (כלומר יהיה זיום כזיו המנורה הטהורה) וריחו יהיה נודף כריח יער לבנון המריח ביותר (כלומר כריח הקטורת שבבית המקדש הנקרא לבנון):

עמוס

ג (ח) **אריה שאג וגו׳.** כך הקב״ה דיבר אל הנביאים להנבא מי לא ינבא:

ד (יב) **לכן.** יען אשר לא שבתם אלי: **כה אעשה לך.** ככל הרעות האמורות בפרשה: **עקב.** ובעבור שאתה שומע מפי נביאי אשר זאת אעשה לך איעצך הכון לקראתי לשוב מרשעתך: **הכון.** ל׳ הכנה: (יג) **כי.** ה׳ הנה וגו׳: **מה שחו.** דבורו (כל מעשיו פורטין לפניו בשעת מיתתו): **עשה שחר עיפה.** בידו להפך אור השחר להיות (עיפה) חושך: **ודרך על במתי ארץ.** ל׳ גבהות, משפיל גסי הרוח:

ה (ב) **נפלה.** הנה עדת ישראל נפלה בשפל המצב ולא תוסיף לקום, שמשגלו בימי הושע בן אלה לא היה עוד מלך מעשרת השבטים: **בתולת.** קרא לעשרת השבטים בתולה לפי שלא נכבשו עדיין כבתולה שלא באה ברשות בעל: **נטשה.** כל דבר המושלך ומוטל ונפרץ על השדה קורהו נטישה: (ח) **כימה וכסיל.** הקב״ה עושה מזלות אלה עם כי המה מתחלפים בפעולותיהם כימה מקרר וכסיל מחמם: **והפך.** את (הצלמות) החושך מהפך להיות ביום והיום מחשיך ללילה: **הקורא למי הים.** להעלותם בעבים ואחר זמן שופכים אותם על הארץ:

ח (י) **והפכתי.** תמורת שמחת החג יהיה אבל ותמורת השירה יהיה קינה: **והעליתי.** אביא עליכם צרה עד שכולם ילבשו שק על מתניהם ויקרחו קרחה בראשם דרך צער ואבל: **ושמתיה.** אשים עדת ישראל מתאבלת כאב המתאבל על בנו יחידו שמת: **ואחריתה.** של ישראל: **כיום מר.** הוא יום מיתת בן יחיד:

ט (יד) **ושבתי את שבות.** אשיב את גלות ישראל: **נשמות.** שהיו שוממות בעת הגולה: **ועשו גנות.** יתקנו גנות ויזרעום:

מיכה

א (ו) **שמרון.** עיר המלוכה לעשרת השבטים: **לעי השדה.** לגלי השדה: **למטעי כרם.** שלא תהיה בנויה עוד אלא יטעו בה כרמים: **והגרתי.** והסחבתי אל העמק אבני הבנין שבה: **ויסדיה אגלה.** שעל יסודי שהבנינים נופלים נתגלה היסוד:

ג (ג) **ואשר אכלו.** ראשי העם אכלו (שאר) בשר עמי הם הצדיקים: **פצחו.** פותחים עצמותיהם להוציא המוח: **ופרשו.** ומשברים האברים כאשר ישברו את הבשר לפרוסות להשימם בתוך הסיר וקלחת לבשלם: **סיר וקלחת.** מיני קדרות:

ד (ו) **אספה הצלעה.** אאסוף מבין האומות את עדת ישראל שהיא כצולעה שאינה יכולה לזוז ממקומה: **והנדחה.** אקבץ ישראל הנדחים מארצם לארצות האומות: **ואשר הרעתי.** אקבץ אותם שהרעותי להם בעונם:

ו (ה) **מה יעץ.** הלא עצתו היה לכלותך מן העולם ע״י קללת בלעם: **ומה ענה.** ומה השיב לו בלעם מה אזעום לא זעם ה׳ (במדבר כג ח) שלא כעסתי כל אותן הימים: **מן השטים.** שחטאתם לי שם בבעל פעור (עיי״ש כה) דעו צדקותי שלא מנעתי טובתי ועזרתי מכם עד הבאתי אתכם לגלגל (שם לנו כשעברו את הירדן לא״י) וכבשתי לפניכם את הארץ: **למען דעת.** כל הטובה הזאת עשיתי למען תדעו צדקות ה׳ שעשיתי לפניכם לפנים משורת הדין:

נחום

א (ט) **מה תחשבון.** אתם אנשי נינוה מה תחשבון על ה׳ הגזור עליכם את הכליה אם תחשבון להנצל מידו דעו כי כלה הוא עושה לכם ולא תקום הצרה פעמים כי בפעם אחת יכלה אתכם:

חבקוק

א (יג) **טהור עינים.** הלא ה׳ טהור עינים אתה לבל לראות דבר רע ולהביט אל דבר עמל לא תוכל: **עמל.** דבר שאינו הגון: **למה תביט.** ולמה א״כ תביט ותשגיח בבוגדים לתת להם ממשלה מרובה: **תחרישׁ.** ותשתוק בעת שהרשע (נבוכדנצר) בולע את הצדיק ממנו (שסימא עיני צדקיהו מלך יהודה):

צפניה

ג (ט) **כי אז.** בעת הגאולה אהפוך על האומות שכולם ידברו שפה ברורה (לשון הקודש): **לקרא כלם.** ואהפוך שכולם יקראו בשם ה׳ לעבדו שכם אחד ובדעה אחת: **שכם.** צד אחד ודעה אחת: (יח) **נוגי.** אותם שהיו מוציאים את עצמם (ממועד) ממועדי, שלא היו משמרים שבתות וימים טובים (נוגי ל׳ הוצאה): **אספתי.** כליתי: **ממך היו.** מעמך היו: **משאת עליה חרפה.** על אותה אשמה היה לך משאת חרפה:

זכריה

א (ח) **איש.** מלאך: **סוס אדם.** רמז הוא ליפרע מכשדים וממדי ופרס בחרב ובדם: **והוא.** האיש הרוכב על הסוס עמד בין אילני הדס העומדים (במצולה) בעמק במקום רבוי המים (מצולה היא משל על בבל): **ההדסים.** שם אילן מריח: **ואחריו.** אחר האיש ההוא עמדו מלאכים על סוסים אדומים וגו׳ מוכנים לשליחותו של מקום ובסוסים היה בהם מיני צבעים הרבה ושכח הוא לו: **שרקים.** מצויירים בצבעים מחולפים:

ג (ב) **ויאמר ה׳.** מלאך ה׳: **יגער.** הקב״ה בך אתה השטן והגוער בך הוא ה׳ הבוחר בירושלים והגערה הוא שלא תכנס לפניו לקטרג על הצדיק הזה (יהושע בן יהוצדק כהן גדול) והלא ראוי הוא לגדולה וזכה לכך לפי שהוצל מאש השריפה (שהושלך ע״י נבוכדנצר עם אחאב בן קוליה וחבירו לאור): **יגער.** הוא צעקת נזיפה: **אוד.** הוא העץ שמנדנדים בו האש:

ט (ט) **הריעי.** תרועה של שמחה: **מלכך.** מלך המשיח: **צדיק.** במעשיו הוא ובמלחמותיו יהיה נושע ע״י ה׳: **עני.** ענוותן: **ורכב.** מדת ענוה היא: **עיר.** כן יקרא החמור בעודו קטן: **אתנות.** היא נקבת החמור:

מַלְכֵּךְ יָבוֹא לָךְ צַדִּיק וְנוֹשָׁע הוּא עָנִי וְרֹכֵב
עַל־חֲמוֹר וְעַל־עַיִר בֶּן־אֲתֹנוֹת:
ב כִּי הַתְּרָפִים דִּבְּרוּ־אָוֶן וְהַקּוֹסְמִים חָזוּ שֶׁקֶר
וַחֲלֹמוֹת הַשָּׁוְא יְדַבֵּרוּ הֶבֶל יְנַחֲמוּן עַל־כֵּן נָסְעוּ
כְמוֹ־צֹאן יַעֲנוּ כִּי־אֵין רֹעֶה:

מלאכי

ב ה בְּרִיתִי הָיְתָה אִתּוֹ הַחַיִּים וְהַשָּׁלוֹם וָאֶתְּנֵם־לוֹ
מוֹרָא וַיִּרְאֵנִי וּמִפְּנֵי שְׁמִי נָחַת הוּא:
ו תּוֹרַת אֱמֶת הָיְתָה בְּפִיהוּ וְעַוְלָה לֹא־נִמְצָא
בִשְׂפָתָיו בְּשָׁלוֹם וּבְמִישׁוֹר הָלַךְ אִתִּי וְרַבִּים
הֵשִׁיב מֵעָוֹן:
ג טז אָז נִדְבְּרוּ יִרְאֵי יְיָ אִישׁ אֶל־רֵעֵהוּ וַיַּקְשֵׁב יְיָ
וַיִּשְׁמָע וַיִּכָּתֵב סֵפֶר זִכָּרוֹן לְפָנָיו לְיִרְאֵי יְיָ
וּלְחֹשְׁבֵי שְׁמוֹ:
כד וְהֵשִׁיב לֵב־אָבוֹת עַל־בָּנִים וְלֵב בָּנִים עַל־
אֲבוֹתָם פֶּן־אָבוֹא וְהִכֵּיתִי אֶת־הָאָרֶץ חֵרֶם:

תהלים

א א אַשְׁרֵי־הָאִישׁ אֲשֶׁר| לֹא הָלַךְ בַּעֲצַת רְשָׁעִים
וּבְדֶרֶךְ חַטָּאִים לֹא עָמָד וּבְמוֹשַׁב לֵצִים לֹא
יָשָׁב:
ב א לָמָּה רָגְשׁוּ גוֹיִם וּלְאֻמִּים יֶהְגּוּ־רִיק:
יא עִבְדוּ אֶת־יְיָ בְּיִרְאָה וְגִילוּ בִּרְעָדָה:
יב נַשְּׁקוּ־בַר פֶּן־יֶאֱנַף| וְתֹאבְדוּ דֶרֶךְ כִּי־יִבְעַר
כִּמְעַט אַפּוֹ אַשְׁרֵי כָּל־חוֹסֵי בוֹ:
ג א מִזְמוֹר לְדָוִד בְּבָרְחוֹ מִפְּנֵי| אַבְשָׁלוֹם בְּנוֹ:
ב יְיָ מָה־רַבּוּ צָרָי רַבִּים קָמִים עָלָי:
ח קוּמָה יְיָ| הוֹשִׁיעֵנִי אֱלֹהַי כִּי־הִכִּיתָ אֶת־כָּל־אֹיְבַי
לְחִי שִׁנֵּי רְשָׁעִים שִׁבַּרְתָּ:
ד ה רְגְזוּ וְאַל־תֶּחֱטָאוּ אִמְרוּ בִלְבַבְכֶם עַל־מִשְׁכַּבְכֶם
וְדֹמּוּ סֶלָה:
ה ד יְיָ בֹּקֶר תִּשְׁמַע קוֹלִי בֹּקֶר אֶעֱרָךְ־לְךָ וַאֲצַפֶּה:
ח וַאֲנִי בְּרֹב חַסְדְּךָ אָבוֹא בֵיתֶךָ אֶשְׁתַּחֲוֶה אֶל־
הֵיכַל־קָדְשְׁךָ בְּיִרְאָתֶךָ:
ז יב אֱלֹהִים שׁוֹפֵט צַדִּיק וְאֵל זֹעֵם בְּכָל־יוֹם:
י ג כִּי־הִלֵּל רָשָׁע עַל־תַּאֲוַת נַפְשׁוֹ וּבֹצֵעַ בֵּרַךְ נִאֵץ|
יְיָ:
ה יָחִילוּ דְרָכָיו דרכו| בְּכָל־עֵת מָרוֹם מִשְׁפָּטֶיךָ
מִנֶּגְדּוֹ כָּל־צוֹרְרָיו יָפִיחַ בָּהֶם:
יז תַּאֲוַת עֲנָוִים שָׁמַעְתָּ יְיָ תָּכִין לִבָּם תַּקְשִׁיב
אָזְנֶךָ:
יב ט סָבִיב רְשָׁעִים יִתְהַלָּכוּן כְּרֹם זֻלֹּת לִבְנֵי אָדָם:
יד א לַמְנַצֵּחַ לְדָוִד אָמַר נָבָל בְּלִבּוֹ אֵין אֱלֹהִים
הִשְׁחִיתוּ הִתְעִיבוּ עֲלִילָה אֵין עֹשֵׂה־טוֹב:
טז ז אֲבָרֵךְ אֶת־יְיָ אֲשֶׁר יְעָצָנִי אַף־לֵילוֹת יִסְּרוּנִי
כִלְיוֹתָי:
יז יד מִמְּתִים יָדְךָ| יְיָ מִמְּתִים מֵחֶלֶד חֶלְקָם בַּחַיִּים
וּצְפוּנְךָ תְּמַלֵּא בִטְנָם יִשְׂבְּעוּ בָנִים
וְהִנִּיחוּ יִתְרָם לְעוֹלְלֵיהֶם:
יט טו יִהְיוּ לְרָצוֹן| אִמְרֵי־פִי וְהֶגְיוֹן לִבִּי לְפָנֶיךָ יְיָ צוּרִי
וְגֹאֲלִי:
כ ב יַעֲנְךָ יְיָ בְּיוֹם צָרָה יְשַׂגֶּבְךָ שֵׁם| אֱלֹהֵי יַעֲקֹב:
כג ב בִּנְאוֹת דֶּשֶׁא יַרְבִּיצֵנִי עַל־מֵי מְנֻחוֹת יְנַהֲלֵנִי:
כד א לְדָוִד מִזְמוֹר לַיְיָ הָאָרֶץ וּמְלוֹאָהּ תֵּבֵל וְיֹשְׁבֵי
בָהּ:
כו ו אֶרְחַץ בְּנִקָּיוֹן כַּפָּי וַאֲסֹבְבָה אֶת־מִזְבַּחֲךָ יְיָ:
כז יג -ל-ו-לֵ-א הֶאֱמַנְתִּי לִרְאוֹת בְּטוּב־יְיָ בְּאֶרֶץ
חַיִּים:
יד קַוֵּה אֶל־יְיָ חֲזַק וְיַאֲמֵץ לִבֶּךָ וְקַוֵּה אֶל־יְיָ:
כט א מִזְמוֹר לְדָוִד הָבוּ לַיְיָ בְּנֵי אֵלִים הָבוּ לַיְיָ כָּבוֹד
וָעֹז:
ב הָבוּ לַיְיָ כְּבוֹד שְׁמוֹ הִשְׁתַּחֲווּ לַיְיָ בְּהַדְרַת־קֹדֶשׁ:
ג קוֹל יְיָ עַל־הַמָּיִם אֵל־הַכָּבוֹד הִרְעִים יְיָ עַל־מַיִם
רַבִּים:
יא יְיָ עֹז לְעַמּוֹ יִתֵּן יְיָ| יְבָרֵךְ אֶת־עַמּוֹ בַשָּׁלוֹם:
ל ב אֲרוֹמִמְךָ יְיָ כִּי דִלִּיתָנִי וְלֹא־שִׂמַּחְתָּ אֹיְבַי לִי:

ביאור הפסוקים

(ב) **כי התרפים והקוסמים.** אשר הטעו את אבותיכם והיו מחזיקים ידיהם למרוד בהקב"ה הם דברו און ושקר וכן בעלי החלומות ידברו שוא: **התרפים.** עשוים הם בצורת אדם ומדברים עתידות ע"י כישוף: **און.** שקר: **קוסמים.** הם חוזי הכוכבים: **הבל ינחמון.** ומה שנחמו אותם לאמר שלום יהיה לכם הוא הבל כי לא היה כן: **על כן.** הואיל ועסקו בהם נסעו מארצם ללכת בגולה כצאן שהרועה מסיעם ממקומם בעל כרחם: **יענו.** היו מוכנעים אל האויב כי לא היה להם מנהיג טוב להוליכם בדרך הישר ולכן אחזו בדרכם הרעה ובגמול זה היו מוכנעים אל האויב (יענו ענין הכנעה):

מלאכי

ב (ה-ו) **בריתי היתה אתו.** כרתי ברית עם אהרן להיות הכהונה לו ולזרעו אחריו והבטחתי להם חיים ושלום: **ואתנם לו.** שיקבלם במורא וכן עשה וייראני: **נחת.** ל' חתת, נתיירא ונכנע תחתי: **בשלום ובמישור.** ל' ישר, ותרגומו בְּשְׁלָמָא וּבְתָרְצוּתָא: **ורבים השיב מעון.** ע"י תוכחותיו וכן במעשה העגל השיב כל שבט לוי מעון:

ג (טז) **אז.** בעשות הרשעים רשעה והטובים הלכו בשפל רוח מפני: **נדברו.** ונדברו יראי ה' איש אל רעהו שלא לדבק במעשיהם הרעים: **ויקשב.** לא נשכחו דבריהם אלו מלפני ואע"פ שאיני ממהר להשיב גמול לרשעים מכל מקום תדעו כי הקשבתי ושמעתי דבריהם וצויתי לכתבם בספר זכרון והיו לי דבריהם מקויימים: **ויקשב.** ל' האזנה: **ולחשבי.** ל' מחשבה: (כד) מ"כ הנה אנכי שולח לכם את אליהו הנביא לפני בוא יום ה' (יום הגמול): **והשיב לב אבות.** להקב"ה: **על בנים.** ע"י בנים, יאמר להם דרך אהבה ורצון לכו ודברו אל אבותיכם לאחוז בדרכי הקב"ה, וכן לב בנים ע"י אבותם: **פן אבוא.** לכן אשלח את אליהו לפני בוא יום ה' כי פן כשאבוא אני ביום ההוא לשלם גמול ועדיין לא שבו אכה את כל יושבי הארץ בחרם ואבדון לכן אשלח מקודם את אליהו להשיב אותם אלי להיות נכונים לקבל הגמול הטוב:

תהלים

א (א) **אשרי האיש.** שבחיו ותהלותיו של אדם אלו הם, אשר לא היה לבו נפתה ללכת בעצת רשעים ומתוך שלא הלך לא עמד ומתוך שלא עמד לא ישב:

ב (א) (רז"ל דרשו שמזמור זה יאמר מלך המשיח לעתיד על מלחמת גוג ומגוג): **למה רגשו.** למה נתקבצו האומות בהמון רב: **ולאמים.** והאומות (יהגו) יחשבו בלבם (ריק) דבר שאין בו ממש: (יא) **וגילו ברעדה.** אם עבדתם את ה' אז תגילו ותשמחו כשתבוא אותו רעדה על המורדים בה' כי לא עליכם תהיה הרעדה: (יב) **נשקו.** זרזו עצמיכם: **בר.** בבר לבב (בלב נקי), לקבל מלכותו בתם לב ולא ברמיה: **פן יאנף.** יקצוף ה': **כי יבער כמעט.** כי ברגע מועט יבער אפו על הרשעים פתאום: **אשרי.** ובאותה שעה יהיו ניכרים אישורי ותהלות החוסים בו:

ג (א) **מזמור לדוד.** המזמור שחיבר דוד בברחו: (ב) **רבים.** בני אדם גדולים בתורה ובחכמה כגון שאול ודואג ואחיתופל: (ח) **כי הכית.** הלא מעולם הכית את אויבי על הלחי (מכת בזיון היא): **שני רשעים.** גבורתם של הרשעים הלא מעולם שברת ולכן גם עתה תושיעני:

ד (ה) **רגזו.** חרדו מלפני הקב"ה ואל תחטאו לדבר כזב: **אמרו.** בהיותכם על משכבכם (עת מחשבות האדם פנוים מן הטרדה) חשבו בלבבכם אשר הכזב הוא רע בעיני ה' (ודמו) ושתקו לעולם מלחטוא בזה:

ה (ד) **בקר.** אני מבקש שבבקר כשאני מתפלל על מפלת רשעים (שאז הוא עת משפט ברשעים כמ"ש בישעיה כח יט) תשמע קולי: **בקר אערך.** כי בהיות הבקר אסדר לפניך תפלתי על זאת: **ואצפה.** ואקוה אשר תשמע קולי אז ותעשה בהם משפטים: (ח) **ברב חסדך.** בעבור רוב החסד שהפלאת עלינו להראותינו נקמה בגוים אבוא בביתך להודות לך: **ביתך, היכל קדשך.** זה בית המקדש:

ז (יב) **שופט צדיק.** אתה לשפוט בצדק: **זעם.** כועס בכל יום כשרואה את מעשה הרשעים:

ט (ג) **כי הלל רשע.** הרשע מהלל ומשבח את עצמו על שהשיג כל תאות נפשו: **ובצע.** והגזלן (ברך) משבח את עצמו לאמר נאצתי ה' ושלום יהיה לי: **נאץ.** חרף: (ה) **יחילו.** יצליחו דרכיו של הרשע: **מרום משפטיך מנגדו.** מסולקים ומרוחקים משפטי יסורין ופורענות שלך מנגדו שאינם באים עליו: **יפיח בהם.** בהפחת רוח הוא מפיח ומאבד את שונאיו והם נופלים לפניו: (יז) **תאות.** הלא מעולם שמעת למלאות תאות ענוים (ישראל) לכן גם עתה כשלבם נכון להתפלל בכוונת הלב שמע אליהם ומלא תאותם:

יב (ט) **סביב.** סביבות העני הולכין הרשעים לבלעו חנם: **כרם זלת.** כראם הזולל לאכול בני אדם:

יד (א) **למנצח.** מזמור זה יסדו דוד שיאמרוהו בני לוי המנצחים בנגינות בשיר על הדוכן, ול' נצוח נופל במתחזקים בעבודה: **נבל.** נבוכדנצר שעתיד ליכנס להיכל ולהחריבו: **השחיתו.** הוא ועמו: **התעיבו עלילה.** עשו מעשים תעובים ואין בהם מי שיעשה טוב:

טז (ז) **אשר יעצני.** לבחור בחיים וללכת בדרכיו: **יסרוני כליותי.** כליותי מיסרות ויועצות אותי על זה כלילות ליראה אותו ולאהבו:

יז (יד) **ממתים ידך.** מן המתים בידך על מטתם אני בוחר להיות: **ממתים מחלד.** מאותם שמתים בזקנה משהעלו חלודה: **חלקם בחיים.** ומן הצדיקים אשר חלקם בחיי עולם הבא: **וצפונך.** ומאותם אשר תמלא בטנם מרוב טוב הצפון ליראיך אשר עין לא ראתה: **ישבעו בנים.** ומאותם אשר ישבעו בבנים הגונים ומאותם אשר יניחו (יתרם) נכסיהם לבניהם לרשת אותם אחרי מותם:

יט (טו) **לרצון.** לפיוס לרצותך: **והגיון לבי.** גם מחשבות לבי מה שלא אוכל להוציא בפה גם המה יהיו לרצון לפניך: **צורי.** חזקי (וזהו פסוק האחרון בפרק זה):

כ (ב) **ביום צרה.** כאשר תלחם מול האויב: **ישגבך.** יחזק אותך שם אלהי יעקב שהבטיחו בלכתו לחרן (בראשית כח יג-יט):

כג (ב) מ"כ מזמור לדוד ה' רועי לא אחסר: **בנאות.** כרועה הרחמני המרביץ עדרו במקום דשא: **בנאות.** ל' מדור: **ירביצני.** ענין השכבה לנוח: **מי מנחת.** כי מים הנחים המה צלולים משא"כ מים הרודפים כי יגרשו מימיו רפש וטיט: **ינהלני.** ינהגני:

כד (א) **הארץ.** ארץ ישראל: **ומלואה.** כל הדברים שהארץ מלאה מהם: **תבל.** הוא המקום המישוב שבכל העולם:

כו (ו) **ארחץ.** בתחלה אנקה כפי (בנקיון) מלכלוך עון ואחר זה אסובב מזבחך להקריב בו:

כז (יג) **לולא.** אם לא שהאמנתי בהקב"ה במה שהבטחני לראות בטובו בארץ החיים בארץ ישראל כבר קמו בי עידי שקר וכלוני: (יד) **קוה אל ה'.** והתחזק בהבטחתו: **וקוה.** ואם לא תתקבל תפלתך חזור וקוה:

כט (א) **הבו.** תנו: **אלים.** חזקים, והם האבות: **הבו לה'.** חוזר ומפרש מה הבו: **כבוד ועז.** שבחוהו ואמרו שהכבוד והעז המה לה': (ב) **כבוד שמו.** הכבוד הראוי לשמו: **בהדרת.** במקום שהוא מהודר בקדושה והוא בית המקדש: (ג) **על המים.** על ים סוף: **הרעים.** ל' רעם ורעש: **ה'.** הרעים על מים רבים: (יא) **ה' עז.** לעמו יתן ה' החזקה ויברכם בשלום:

ל (ב) **דליתני.** הגבהתני במה ששלמה בני הבא מבת שבע בנה המקדש כי בזה ידעו הכל אשר מחלת לי על עון דבת שבע: **איבי.** האומרים עדיין העון הזה שמור בידי: **לי.** עלי: (ו) **כי**

ו כִּי רָגַע | בְּאַפּוֹ חַיִּים בִּרְצוֹנוֹ בָּעֶרֶב יָלִין בֶּכִי
וְלַבֹּקֶר רִנָּה:
יב הָפַכְתָּ מִסְפְּדִי לְמָחוֹל לִי פִּתַּחְתָּ שַׂקִּי וַתְּאַזְּרֵנִי
שִׂמְחָה:
לא ו בִּידְךָ אַפְקִיד רוּחִי פָּדִיתָה אוֹתִי יְיָ אֵל אֱמֶת:
יג נִשְׁכַּחְתִּי כְּמֵת מִלֵּב הָיִיתִי כְּכְלִי אֹבֵד:
לב א לְדָוִד מַשְׂכִּיל אַשְׁרֵי נְשׂוּי־פֶשַׁע כְּסוּי חֲטָאָה:
ו עַל־זֹאת יִתְפַּלֵּל כָּל־חָסִיד | אֵלֶיךָ לְעֵת מְצֹא רַק
לְשֶׁטֶף מַיִם רַבִּים אֵלָיו לֹא יַגִּיעוּ:
לד ד גַּדְּלוּ לַיְיָ אִתִּי וּנְרוֹמְמָה שְׁמוֹ יַחְדָּו:
טו סוּר מֵרָע וַעֲשֵׂה־טוֹב בַּקֵּשׁ שָׁלוֹם וְרָדְפֵהוּ:
לה י כָּל עַצְמֹתַי | תֹּאמַרְנָה יְיָ מִי כָמוֹךָ מַצִּיל עָנִי
מֵחָזָק מִמֶּנּוּ וְעָנִי וְאֶבְיוֹן מִגֹּזְלוֹ:
יג וַאֲנִי | בַּחֲלוֹתָם לְבוּשִׁי שָׂק עִנִּיתִי בַצּוֹם נַפְשִׁי
וּתְפִלָּתִי עַל־חֵיקִי תָשׁוּב:
לו ב נְאֻם־פֶּשַׁע לָרָשָׁע בְּקֶרֶב לִבִּי אֵין־פַּחַד אֱלֹהִים
לְנֶגֶד עֵינָיו:
לז א לְדָוִד | אַל־תִּתְחַר בַּמְּרֵעִים אַל־תְּקַנֵּא בְּעֹשֵׂי
עַוְלָה:
לג יְיָ לֹא־יַעַזְבֶנּוּ בְיָדוֹ וְלֹא יַרְשִׁיעֶנּוּ בְּהִשָּׁפְטוֹ:
לט ג נֶאֱלַמְתִּי דוּמִיָּה הֶחֱשֵׁיתִי מִטּוֹב וּכְאֵבִי נֶעְכָּר:
יג שִׁמְעָה תְפִלָּתִי | יְיָ וְשַׁוְעָתִי | הַאֲזִינָה אֶל־דִּמְעָתִי
אַל־תֶּחֱרַשׁ כִּי גֵר אָנֹכִי עִמָּךְ תּוֹשָׁב כְּכָל־
אֲבוֹתָי:
מו ט לְכוּ־חֲזוּ מִפְּעֻלוֹת יְיָ אֲשֶׁר־שָׂם שַׁמּוֹת בָּאָרֶץ:
נא יז אֲדֹנָי שְׂפָתַי תִּפְתָּח וּפִי יַגִּיד תְּהִלָּתֶךָ:
נה יח עֶרֶב וָבֹקֶר וְצָהֳרַיִם אָשִׂיחָה וְאֶהֱמָה וַיִּשְׁמַע
קוֹלִי:
יט פָּדָה בְשָׁלוֹם נַפְשִׁי מִקְّרָב־לִי כִּי־בְרַבִּים הָיוּ
עִמָּדִי:
נו יא בֵּאלֹהִים אֲהַלֵּל דָּבָר בַּיְיָ אֲהַלֵּל דָּבָר:
נז א לַמְנַצֵּחַ אַל־תַּשְׁחֵת לְדָוִד מִכְתָּם בְּבָרְחוֹ מִפְּנֵי־
שָׁאוּל בַּמְּעָרָה:
ט עוּרָה כְבוֹדִי עוּרָה הַנֵּבֶל וְכִנּוֹר אָעִירָה שָׁחַר:
יא כִּי־גָדֹל עַד־שָׁמַיִם חַסְדֶּךָ וְעַד־שְׁחָקִים אֲמִתֶּךָ:
סג ה כֵּן אֲבָרֶכְךָ בְחַיָּי בְּשִׁמְךָ אֶשָּׂא כַפָּי:
ו כְּמוֹ חֵלֶב וָדֶשֶׁן תִּשְׂבַּע נַפְשִׁי וְשִׂפְתֵי רְנָנוֹת
יְהַלֶּל־פִּי:
סו יב הִרְכַּבְתָּ אֱנוֹשׁ לְרֹאשֵׁנוּ בָּאנוּ־בָאֵשׁ וּבַמַּיִם
וַתּוֹצִיאֵנוּ לָרְוָיָה:
כ בָּרוּךְ אֱלֹהִים אֲשֶׁר לֹא־הֵסִיר תְּפִלָּתִי וְחַסְדּוֹ
מֵאִתִּי:
סח יג מַלְכֵי צְבָאוֹת יִדֹּדוּן יִדֹּדוּן וּנְוַת־בַּיִת תְּחַלֵּק
שָׁלָל:
יד אִם־תִּשְׁכְּבוּן בֵּין שְׂפָתָיִם כַּנְפֵי יוֹנָה נֶחְפָּה
בַכֶּסֶף וְאֶבְרוֹתֶיהָ בִּירַקְרַק חָרוּץ:
טו בְּפָרֵשׂ שַׁדַּי מְלָכִים בָּהּ תִּשְׁלַג בְּצַלְמוֹן:
כ בָּרוּךְ אֲדֹנָי יוֹם | יוֹם יַעֲמָס־לָנוּ הָאֵל יְשׁוּעָתֵנוּ
סֶלָה:
כא הָאֵל | לָנוּ אֵל לְמוֹשָׁעוֹת וְלַיהוָה אֲדֹנָי לַמָּוֶת
תּוֹצָאוֹת:
כז בְּמַקְהֲלוֹת בָּרְכוּ אֱלֹהִים אֲדֹנָי מִמְּקוֹר יִשְׂרָאֵל:
סט יד וַאֲנִי תְפִלָּתִי־לְךָ | יְיָ עֵת רָצוֹן אֱלֹהִים בְּרָב־
חַסְדֶּךָ עֲנֵנִי בֶּאֱמֶת יִשְׁעֶךָ:
עא ח יִמָּלֵא פִי תְּהִלָּתֶךָ כָּל־הַיּוֹם תִּפְאַרְתֶּךָ:
עב ה יִירָאוּךָ עִם־שָׁמֶשׁ וְלִפְנֵי יָרֵחַ דּוֹר דּוֹרִים:
עז יט קוֹל רַעַמְךָ | בַּגַּלְגַּל הַאִירוּ בְרָקִים תֵּבֵל רָגְזָה
וַתִּרְעַשׁ הָאָרֶץ:
פא יא אָנֹכִי | יְיָ אֱלֹהֶיךָ הַמַּעֲלְךָ מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם הַרְחֶב־
פִּיךָ וַאֲמַלְּאֵהוּ:
פב א מִזְמוֹר לְאָסָף אֱלֹהִים נִצָּב בַּעֲדַת־אֵל בְּקֶרֶב
אֱלֹהִים יִשְׁפֹּט:
פד ה אַשְׁרֵי יוֹשְׁבֵי בֵיתֶךָ עוֹד יְהַלְלוּךָ סֶלָה:
ח יֵלְכוּ מֵחַיִל אֶל־חָיִל יֵרָאֶה אֶל־אֱלֹהִים בְּצִיּוֹן:
פה יד צֶדֶק לְפָנָיו יְהַלֵּךְ וְיָשֵׂם לְדֶרֶךְ פְּעָמָיו:
פו ב שָׁמְרָה נַפְשִׁי כִּי־חָסִיד אֲנִי הוֹשַׁע עַבְדְּךָ אַתָּה
אֱלֹהַי הַבּוֹטֵחַ אֵלֶיךָ:

ביאור הפסוקים

רגע. רק רגע קטן חרה עלי ה׳ באפו: **חיים ברצונו.** ובעת שנתרצה לי הבטיחני חיים ארוכים: **בערב.** כן דרכו כאשר יחטא האדם וילין בערב בבכי מהפורענות הבא ובשובו מדרכו יתרצה לו ומיד לבוקר ישלח עזרתו לשמחו: (יב) **הפכת.** הלא רבות פעמים הפכת מספדי (למחול) לרקוד והשק אשר שמתי על מתני בעבור האבל והצער הלא (פתחת) התרת אותו מעלי ואזרתני בשמחה:

לא (ו) **בידך.** בפקדון אתן רוחי בידך תמיד: **פדיתה.** לפי שאתה פדית אותי מכל צרה: (יג) **כמת מלב.** כמת הנשכח מהלב: **אבד.** ההולך לאיבוד:

לב (א) **לדוד משכיל.** כל מקום שנאמר משכיל ע״י מתורגמן נאמרה שהיה הנביא מעמיד מתורגמן לפניו וכשרואה הנבואה באה לו אומר את הנבואה למתורגמן והוא משמיעה: **נשוי פשע.** אשרי למי שהקב״ה מוחל פשעיו ומכסה חטאיו למען לא יזכרו: **נשוי.** ענין מחילה: (ו) **על זאת.** האמור בסוף הפסוק: **לעת מצא.** בהמצאך לקבל תפלתו: **רק לשטף מים רבים.** אליו לא יגיעו, כלומר שלא יפול ביד שונאים שהם כמים שוטפים:

לד (ד) **גדלו.** ספרו גדולתו עמי: **יחדו.** אני ואתם: (טו) **בקש שלום.** במקומך יהיה בקשתך לעשות שלום בין איש לחבירו: **ורדפהו.** במקום אחר:

לה (י) **תאמרנה.** יקלסון: **מי כמוך.** מי מושיע כמוך: **מחזק ממנו.** מן האויב החזק ממנו: **מגזלו.** ממי שרוצה לגזלו: (יג) **בחלותם.** כשהיו שונאי (דואג ואחיתופל) חולים הייתי לובש שק: **עניתי.** והייתי מענה נפשי בצום בעבורם: **ותפלתי.** ואם יאמרו שכל זה היה לרעתם למען יכבד עליהם חליים לזה אני אומר ותפלתי שהתפללתי עליהם תשוב אל חיקי ויקרים בי:

לו (ב) **נאם פשע** וגו׳. הרי זה מקרא מסורס, יש בקרב לבי שהפשע, הוא היצר הרע, (נאם) אומר לרשע שלא יהיה פחד אלהים לנגד עיניו: **בקרב לבי.** כאדם שאומר כמדומה אני:

לז (א) **אל תתחר.** מוכיח את ישראל הוא שלא יתחרו בהצלחת (מרעים) רשעים לעשות כמעשיהם: **תתחר.** ענין הדמות וההתערב: **בעשי עולה.** בהצלחת עושי עולה לעשות עולה כמותם: (לג) **יעזבנו.** להצדיק בידו של הרשע: **בהשפטו.** כאשר יהיה הרשע נשפט עם הצדיק בדבר העלילה ששם עליו לא ירשיענו ה׳ להצדיק כי יוציא לאור משפטו ויצא זכאי:

לט (ג) **נאלמתי דומיה.** כל כך נרגיל בשתיקה בגלות ימים רבים (שלא נהרהר אחר מדת הדין על הצרות המרובות הבאות עלינו) עד שנעשינו כאלם (דומיה ענין שתיקה): **החשיתי.** שתקנו: **מטוב.** מלדבר אף דברים טובים דהיינו אפילו מדברי תורה מפני יראתם של המצירים לנו: **וכאבי.** ומתוך כך כאבנו (נעכר) נשחת ונבהל: (יג) **עמך.** למול שנותיך אנו כגרים על פני האדמה כי מעט ימינו ולכן שמעה תפלתנו כמו הגר שנחשב לפניך: **תושב ככל אבותי.** כל מה שאנו כתושבים בארץ הוא רק ככל אבותי שהיו תושבים ומתו:

מו (ט) **חזו.** ראו אשר יעשה ה׳ לעתיד לבוא אשר שם ארצות גוים (שמות) שממה:

נא (יז) **תפתח.** כמה שתמחול לי על עונותי תפתח פי להגיד תהלתך לרבים:

נה (יח) **ערב.** בכל שלש התפלות (אשיחה) אספר התלאות ואהמה עליהם וה׳ שומע קולי: (יט) **פדה בשלום.** מעולם פדה ה׳ נפשי להשיבה בשלום: **מקרב לי.** מהמלחמה הבאה עלי: **כי ברבים.** בשביל הרבים שהיו בעזרתי להתפלל עלי:

נו (יא) **באלהים אהלל.** ר״ל בין מתנהג עמי במדת אלהים שהוא דין ובין מתנהג עמי במדת ה׳ שהוא רחמים אהלל דברו ואברך על הרעה כשם שאני מברך על הטובה:

נז (א) **על תשחת.** כך כינה דוד המזמור הזה בשביל שהיה קרוב למות ויסד מזמור זה לאמר אל תשחת אותי ה׳: **מכתם.** הוא א׳ מן שמות מיני נעימות הזמר, ד״א ל׳ עטרה דבר זה היה רגיל לומר והיה לו כעטרה: (ט) **עורה כבודי.** לדבר בשיר ולא אישן עד שלש שעות כשאר מלכים: **כבודי.** נשמתי שהיא כבוד הגוף: **עורה הנבל וכנור.** לנגן בהם בעת אעירה בשחר להודות לה׳: (יא) עיין קח ה:

סג (ה) **כן.** כמו אז, כלומר אז כשאבוא לפניך בבית תפלתך אברכך כל ימי חיי ואשא כפי בהזכרת שמך להתפלל ולהודות אליך: (ו) **כמו חלב ודשן.** כמו שתשבע הנפש ממאכלי חלב ודשן כן תשבע נפשי אם יהלל פי את ה׳ עם (שפתי) הרבה לשונות של רננות:

סו (יב) **הרכבת.** ר״ל המשלת: **אנוש.** מלכי כל אומה ואומה: **ותוציאנו.** ועם כל זה סוף הדבר הוצאת אותנו לרויה ולא כלינו בידם: **לרויה.** לשביעה: (כ) **אשר לא הסיר תפלתי.** מלפניו, וחסדו לא הסיר מאתי:

סח (יג) **מלכי צבאות.** מלכי צבאות הגוים (ידדון) יתנודדו ויושלכו מתוך ארץ ישראל: **ונות בית.** ל׳ דירה, וכנסת ישראל הדרה מעולם בבתי הארץ ההוא תחלק את שללם: (יד-טו) **אם תשכבון.** כשאתם האומות שכבתם בין (שפתים) תחומיכם והתענגתם בתענוגים: **כנפי יונה.** זאת יונתי כנסייתי כנפיה היתה נחפה ומכוסה בכסף (ובפסוק טו מפרש מהו הכסף): **ואברותיה.** כנפיה שעופפת בהן: **בירקרק חרוץ.** היתה מכוסה בזהב אשר יובא מארץ החוילה ומארץ כוש זהב טוב מאוד מאוד (ועל כן הוא נקרא חרוץ) ולא הוא ירוק ולא הוא אדום ולכך קראו ירקרק: **בפרש שדי.** עכשיו מפרש מהו הכסף והחרוץ, שכשפירש הקב״ה את תורתו לפני עמו: **מלכים בה תשלג.** וע״י תורתו (המלכים) התלמידי חכמים נשלגים ומתלבנים (בצלמון) אף בארץ צלמות וחושך, ואז נחפו כנפיה של היונה בחמדת התורה והמצות (כסף הוא ענין כוסף וחמדה): **בפרש.** ענין שיטוח: (כ) **ברוך ה׳.** אשר בכל יום ויום הוא טוען עלינו ישועה רבה ככל אשר נוכל שאת: **יעמס.** ענין הטענת משא: **האל.** הוא האל המושיע לנו עד עולם: (כא) **לנו אל למושעות.** לנו הוא אל המושיע ולא להביא רעה ועם כי לפנינו יש הרבה תוצאות ודרכים אל המות מכל מקום לא יביאום עלינו אלא על שונאינו: (כז) **במקהלות.** בקהל רב ברכו את ה׳: **ממקור ישראל.** אף עוברים במעי אמן אמרו שירה על הים סוף:

סט (יד) **ואני תפלתי.** יהיה עת תפלתי לך ה׳ עת רצון: **באמת ישעך.** בישע אמת ומתקיים:

עא (ח) **כל היום.** מוסב על ימלא פי לומר כל היום ימלא פי לספר תהלתך ותפארתך:

עב (ה) **ייראוך.** בימי שלמה בני ילמדו ממנו ישראל ליראה אותך כל הימים שהשמש והירח קיימים ולדור דורים כלומר שלעולם ייראוך:

עז (יט) **בגלגל.** כמו כגלגל, קול רעמך בא כגלגל על הים להום את מחנה מצרים: **גלגל.** הוא אופן העגלה: **האירו.** הברקים היו גדולים עד שהאירו בכל (תבל) העולם וכל הארץ רגזה ורעשה:

פא (יא) **הרחב פיך.** לשאול ממני כל תאות לבך: **ואמלאהו.** ככל אשר תשאל אמלא:

פב (א) **בעדת אל.** בתוך הדיינים לראות אם אמת ישפטו: **בקרב.** ויושב בקרב (אלהים) הדיינים וכאילו ישפוט עמהם:

פד (ה) **אשרי.** מי שיגיע עוד לישב בביתך (בביהמ״ק השלישי שיבנה בבא״ס) ועוד יהללוך בתוכו עד עולם: (ז) **ילכו מחיל אל חיל.** אותם היושבים בביתך והולכים בדרכיך ילכו לעתיד מבית המדרש לבית הכנסת ויראה חילם וכוחם בתורה אל הקב״ה בציון:

פה (יד) **צדק.** של כל איש הולך לפני הקב״ה וישם הקב״ה את הצדק הזה בדרכי (פעמיו) צעדיו שינהג בזה את ישראל:

פו (ב) המזמור מתחיל תפלה לדוד: **כי חסיד אני.** שאני שומע גדופי וחרפתי ויכולת בידי להנקם ואני שותק: **הושע.** מקרא מסורס הוא והוא כמו אתה אלהי הושע עבדך הבוטח

ד וּבְשֵׁם־יְיָ אֶקְרָא אָנָּה יְיָ מַלְּטָה נַפְשִׁי:
יג כּוֹס־יְשׁוּעוֹת אֶשָּׂא וּבְשֵׁם יְיָ אֶקְרָא:
קיט יב בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ לַמְּדֵנִי חֻקֶּיךָ:
כח דְּלְפָה נַפְשִׁי מִתּוּגָה קַיְּמֵנִי כִּדְבָרֶךָ:
מו וַאֲדַבְּרָה בְעֵדֹתֶיךָ נֶגֶד מְלָכִים וְלֹא אֵבוֹשׁ:
סב חֲצוֹת־לַיְלָה אָקוּם לְהוֹדוֹת לָךְ עַל מִשְׁפְּטֵי צִדְקֶךָ:
קכו עֵת לַעֲשׂוֹת לַיְיָ הֵפֵרוּ תוֹרָתֶךָ:
קמז קִדַּמְתִּי בַנֶּשֶׁף וַאֲשַׁוֵּעָה לִדְבָרְךָ לִדְרַיְךָ יִחָלְתִּי:
קמח קִדְּמוּ עֵינַי אַשְׁמֻרוֹת לָשִׂיחַ בְּאִמְרָתֶךָ:
קסד שֶׂבַע בַּיּוֹם הִלַּלְתִּיךָ עַל מִשְׁפְּטֵי צִדְקֶךָ:
קסה שָׁלוֹם רָב לְאֹהֲבֵי תוֹרָתֶךָ וְאֵין־לָמוֹ מִכְשׁוֹל:
קכב ז יְהִי־שָׁלוֹם בְּחֵילֵךְ שַׁלְוָה בְּאַרְמְנוֹתָיִךְ:
ח לְמַעַן אַחַי וְרֵעָי אֲדַבְּרָה־נָּא שָׁלוֹם בָּךְ:
ט לְמַעַן בֵּית־יְיָ אֱלֹהֵינוּ אֲבַקְשָׁה טוֹב לָךְ:
קכג ב הִנֵּה כְעֵינֵי עֲבָדִים אֶל־יַד אֲדוֹנֵיהֶם כְּעֵינֵי שִׁפְחָה אֶל־יַד גְּבִרְתָּהּ כֵּן עֵינֵינוּ אֶל־יְיָ אֱלֹהֵינוּ עַד שֶׁיְּחָנֵּנוּ:
קכה א שִׁיר הַמַּעֲלוֹת הַבֹּטְחִים בַּיְיָ כְּהַר־צִיּוֹן לֹא־יִמּוֹט לְעוֹלָם יֵשֵׁב:
ד הֵיטִיבָה יְיָ לַטּוֹבִים וְלִישָׁרִים בְּלִבּוֹתָם:

ה וְהַמַּטִּים עֲקַלְקַלּוֹתָם יוֹלִיכֵם יְיָ אֶת־פֹּעֲלֵי הָאָוֶן שָׁלוֹם עַל־יִשְׂרָאֵל:
קכו ב אָז יִמָּלֵא שְׂחוֹק פִּינוּ וּלְשׁוֹנֵנוּ רִנָּה אָז יֹאמְרוּ בַגּוֹיִם הִגְדִּיל יְיָ לַעֲשׂוֹת עִם־אֵלֶּה:
קכח ב יְגִיעַ כַּפֶּיךָ כִּי תֹאכֵל אַשְׁרֶיךָ וְטוֹב לָךְ:
ג אֶשְׁתְּךָ | כְּגֶפֶן פֹּרִיָּה בְּיַרְכְּתֵי בֵיתֶךָ בָּנֶיךָ כִּשְׁתִלֵי זֵיתִים סָבִיב לְשֻׁלְחָנֶךָ:
קל א שִׁיר הַמַּעֲלוֹת מִמַּעֲמַקִּים קְרָאתִיךָ יְיָ:
קלד ב שְׂאוּ־יְדֵכֶם קֹדֶשׁ וּבָרְכוּ אֶת־יְיָ:
קלה ז מַעֲלֶה נְשָׂאִים מִקְצֵה הָאָרֶץ בְּרָקִים לַמָּטָר עֹשֶׂה מוֹצֵא־רוּחַ מֵאוֹצְרוֹתָיו:
קלו כתֹּתֵן לֶחֶם לְכָל־בָּשָׂר כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ:
קלט ה אָחוֹר וְקֶדֶם צַרְתָּנִי וַתָּשֶׁת עָלַי כַּפֶּכָה:
קמ יד אַךְ צַדִּיקִים יוֹדוּ לִשְׁמֶךָ יֵשְׁבוּ יְשָׁרִים אֶת־פָּנֶיךָ:
קמא ב תִּכּוֹן תְּפִלָּתִי קְטֹרֶת לְפָנֶיךָ מַשְׂאַת כַּפַּי מִנְחַת־עָרֶב:
קמב ג אֶשְׁפֹּךְ לְפָנָיו שִׂיחִי צָרָתִי לְפָנָיו אַגִּיד:
קמד יד אַלּוּפֵינוּ מְסֻבָּלִים אֵין פֶּרֶץ וְאֵין יוֹצֵאת וְאֵין צְוָחָה בִּרְחֹבֹתֵינוּ:
קמה ט טוֹב־יְיָ לַכֹּל וְרַחֲמָיו עַל־כָּל־מַעֲשָׂיו:
יד סוֹמֵךְ יְיָ לְכָל־הַנֹּפְלִים וְזוֹקֵף לְכָל־הַכְּפוּפִים:

טז פּוֹתֵחַ אֶת־יָדֶךָ וּמַשְׂבִּיעַ לְכָל־חַי רָצוֹן:
קמו ח יְיָ | פֹּקֵחַ עִוְרִים יְיָ זוֹקֵף כְּפוּפִים יְיָ אֹהֵב צַדִּיקִים:
קמז ב בּוֹנֵה יְרוּשָׁלִַם יְיָ נִדְחֵי יִשְׂרָאֵל יְכַנֵּס:
יד הַשָּׂם־גְּבוּלֵךְ שָׁלוֹם חֵלֶב חִטִּים יַשְׂבִּיעֵךְ:
קמט ה יַעֲלְזוּ חֲסִידִים בְּכָבוֹד יְרַנְּנוּ עַל־מִשְׁכְּבוֹתָם:
ו רוֹמְמוֹת אֵל בִּגְרוֹנָם וְחֶרֶב פִּפִיּוֹת בְּיָדָם:
קנ ו כֹּל הַנְּשָׁמָה תְּהַלֵּל יָהּ הַלְלוּיָהּ:

משלי

א ח שְׁמַע בְּנִי מוּסַר אָבִיךָ וְאַל־תִּטֹּשׁ תּוֹרַת אִמֶּךָ:
כ חָכְמוֹת בַּחוּץ תָּרֹנָּה בָּרְחֹבוֹת תִּתֵּן קוֹלָהּ:
ב ג כִּי אִם לַבִּינָה תִּקְרָא לַתְּבוּנָה תִּתֵּן קוֹלֶךָ:
ג ו בְּכָל־דְּרָכֶיךָ דָעֵהוּ וְהוּא יְיַשֵּׁר אָרְחֹתֶיךָ:
יב כִּי אֶת אֲשֶׁר יֶאֱהַב יְיָ יוֹכִיחַ וּכְאָב אֶת־בֵּן יִרְצֶה:
יז דְּרָכֶיהָ דַרְכֵי־נֹעַם וְכָל־נְתִיבֹתֶיהָ שָׁלוֹם:
יח עֵץ־חַיִּים הִיא לַמַּחֲזִיקִים בָּהּ וְתֹמְכֶיהָ מְאֻשָּׁר:
יט יְיָ בְּחָכְמָה יָסַד־אָרֶץ כּוֹנֵן שָׁמַיִם בִּתְבוּנָה:
כ בְּדַעְתּוֹ תְּהוֹמוֹת נִבְקָעוּ וּשְׁחָקִים יִרְעֲפוּ־טָל:
ד ב כִּי לֶקַח טוֹב נָתַתִּי לָכֶם תּוֹרָתִי אַל־תַּעֲזֹבוּ:
ז רֵאשִׁית חָכְמָה קְנֵה חָכְמָה וּבְכָל־קִנְיָנְךָ קְנֵה בִינָה:
ח סַלְסְלֶהָ וּתְרוֹמְמֶךָּ תְּכַבְּדֶךָּ כִּי תְחַבְּקֶנָּה:

ביאור הפסוקים

קיט (יב) למדני. תן בלבי בינה להבין חוקיך: (כח) דלפה. מרוב תוגה ויגון נמס נפשי עד שנוטפת טיפין טיפין כלומר נחסרת והולכת (דלפה נטפה): קימני כדברך. קימני בחיים כדברך ע"י נתן הנביא: (מו) ואדברה. כאשר תעזרני להגיע אל האמת בחכמת התורה אדבר בהם נגד (מלכים) חכמי התורה ולא אבוש כי יהיו דברי צודקים: (סב) על משפטי צדקך. על משפט הצדק שעשית עם הרשעים: (קכו) עת לעשות. יש עת קבוע לה' לעשות משפט בהרשעים אשר הפרו תורתך: (קמז) קדמתי בנשף. קדמתי לכל אדם לעמוד (בנשף) בלילה (ואשועה) ואצעק לך בתפלה כי אני מייחל ומקוה לקיום דברך ומתפלל אני עליהם: (קמח) קדמו עיני. עיני קדמו להפתח משינתי שני אשמורות קודם אור היום (וזהו בחצי הלילה, אשמורה הוא חלק מחלקי הלילה): לשיח. לעסוק בתורה: (קסד) שבע. ר"ל פעמים רבות, ורז"ל דרשו שבע ברכות אומרים לפני ולאחר קריאת שמע בבוקר ובערב (בשחרית ב' לפניה וא' לאחריה ובערבית ב' לפניה ולאחריה): משפטי צדקך. בעבור משפטי הצדק שנתת לנו, ולדרשת רז"ל ר"ל קריאת שמע שהיא דברי תורה: (קסה) שלום רב. יהיה לאוהבי תורתך: ואין למו. ולא יבוא להם מכשול:

קכב (ז) בקשה על ירושלים: יהי שלום. ר"ל לא יצור עליה האויב ולא ינתוץ את הארמונות: בחילך. היא החומה: בארמנותיך. היכלות ופלטרין: (ח) למען. ישראל שהם אחי ורעי אדברה נא אני דוד המלך שלום בך ירושלים: (ט) למען בית ה'. ולמען המקדש אשר יבנה בה אבקשה טוב לך:

קכה (א) הבטחים בה'. אותם הבוטחים בה' המה כהר ציון אשר לא ינטה ממקומו ולעולם ישב על כנו: (ד) ולישרים בלבותם. לאותם שהם טובים ביושר לבב ולא לרמות: (ה) והמטים. אבל אותם שמטים עצמם אחר דרך (עקלקלותם) עקמימותם למצוא עלילות רשע על הבריות: יוליכם. ה' לאבדון עם פועלי (האון) שקר ויהיה א"כ שלום על ישראל כי יאבדו טרם פעלו האון:

קכו (ב) מ"כ שיר המעלות בשוב ה' את שיבת ציון וגו' (בעת הגאולה): אז. בעת הגאולה:

קכח (ב) מ"כ אשרי כל ירא ה': יגיע כפיך. הנהנה מיגיע כפו אשריך ר"ל יהיה שבחך ומהללך וטוב לך כי אז תקבל אתה כל שכרך משלם אין מחסור: (ג) כגפן. תהיה כגפן המגדל פירות העומד בירכתי הבית קרוב אליו להשגיח בו שאז הפירות מרובות וטובות כן אשתך תלד לך בנים מרובים וטובים: כשתלי זיתים. העומדים ביפים כל ימות השנה כן יהיו בניך ויהיו סביב לשלחנך ולא יהיו מסובין על שלחן אחרים: כשתלי. כנטיעות:

קל (א) ממעמקים. מתוך עומק הצרות קראתי לך ה':

קלד (ב) שאו. הרימו ידיכם לה' בקדושה לברך אותו:

קלה (ז) מעלה נשאים. ה' מעלה עננים: מקצה הארץ. כאשר המה נראים למראה העין שהם בשפולי הרקיע בקצה הארץ אז מעלה אותם ברום הרקיע אל המקום אשר ירצה להמטיר שמה: ברקים. הם זהרורי הרקיע המבריקים ומאירים לפני המטר: מוצא. ל' מציאה, כלומר אוצרות תיקן לרוח ושם הם מצויים לו לשלחם במשלחתו:

קלו (כה) מ"כ הודו לה' כי טוב: נתן. הודו לנותן לחם לכל הבריות: כי לעולם חסדו. עושה חסד המתקיים לעולם:

קלט (ה) אחור וקדם. פני ואחורי: צרתני. ל' יצירה: ותשת. ענין שימה: כפכה. ל' כפייה, אכפך ורדוייך:

קמ (יד) אך צדיקים. הצדיקים לבד הם יודו לשמך והישרים ישבו לפניך להללך ולא כן הרשעים כי ילכו לאבדון: את פניך. לפניך:

קמא (ב) תכון. תהיה תפלתי נכונה לפניך כהקטרת קטורת: משאת כפי. מה שאני נושא כפי לפניך בתפלה תחשב כתמיד של בין הערבים:

קמב (ג) אשפך. ארבה לספר לפני ה' התלאות הבאות עלי: שיחי. סיפור התלאות:

קמד (יד) אלופינו מסבלים. השוורים שלנו הם בעלי סבל טעונותמשא כבד ר"ל שמנים ובעלי בשר כאילו יחשב עליהם למשא: אין פרץ. לא יבוא פרצה לא בנו ולא בבהמתינו: ואין יוצאת. אין שמועה רעה יוצאת למרחוק: ואין צוחה. לא ישמע ברחובותינו קול צוחה או קול מהומת מלחמה:

קמה (ט) לכל. לרעים ולטובים: על כל מעשיו. על כל הבריות שבעולם: (יד) סומך. לבל יגיעו עד הארץ: לכל הכפופים. לאשר כבר כפפו קומתם עד לארץ: (טז) פותח. אתה פותח את ידך ומשביע לכל חי (רצון) כדי פרנסתו הוא משביע את טובו ורצונו וברכתו:

קמו (ח) פקח. פותח עיניהם: זקף כפופים. האנשים הכפופים לארץ בשפל המצב הקב"ה זוקפם לעמוד ברום המעלה:

קמז (ב) בנה. לעתיד את ירושלים ואת ישראל הנדחים בקצה הארץ (יכנס) יקבץ ויאסוף אליה: (יד) השם גבולך. ה' שם בגבולך ירושלים שלום כי לא תבוא עליך מלחמה: חלב. מיטב החטים השמנים תאכל ולא יאכלם האויב:

קמט (ה) בכבוד. ישמחו בעבור כבוד הבא מה': על משכבותם. על מנוחתם ור"ל ירננו לה' כשיהיו בארצם במנוחה: (ו) רוממות אל בגרונם. בגרונם יספרו רוממות האל וזה תהיה לחרב פיפיות בידם ר"ל עי"ז יתגברו על האויב כאילו אחזו בידם (חרב פיפיות) חרב המושחז משני צדדיו:

קנ (ו) כל הנשמה וגו' הללויה. הללו את ה' ואמרו כל מי שיש בו נשמה ונפש משכלת תהלל את הקב"ה:

משלי

א (ח) שמע. קבל: אביך. מה שנתן הקב"ה למשה בכתב ובעל פה: תטש. תעזוב: אמך. אומתך כנסת ישראל, והם דברי סופרים שעשו סייגים לתורה: (כ) חכמות. חכמותיה של התורה (תרנה) תזעקנה בחוצות להזהיר לבני אדם לסור אליהם: בחוץ. אלו בתי מדרשות: ברחבות. במקום שמרחיבין את התורה שם תתן קולה:

ב (ג) כי וגו'. מ"כ בני אם תקח אמרי וגו' להקשיב לחכמה אזנך וגו' כי אם וגו' אם תבקשנה ככסף וגו' אז תבין יראת ה' וגו' (ועי' מהרש"א): כי אם. כאשר תקרא לבינה להתקרב אליה:

ג (ו) בכל דרכיך. בכל עניניך דע את ה' ואז הוא יוליכך באורח מישור ותצליח בה: (יב) יוכיח. כדי שיישר דרכו: ובאב. שמרצה את בנו להיטיב לו ויפייסהו לאחר שמכהו בשבט כן יערב לך הטובה אחר המכה: ירצה. ל' פיוס: (יז) דרכיה. של התורה: דרכי נעם. ר"ל לא יבוא בשום צד מכשול בדבר קיום דברי התורה: (יח) למחזיקים בה. להאוחזים בה היא להם לעץ חיים כי בעבורה ישיגו החיים: ותמכיה. והמתקרבים לה ותומכים אותה בגדרים וסייגים הוא משובח: (יט) בחכמה, בתבונה. באמצעות חכמת ותבונת התורה: כונן. ל' הכנה: (כ) תהומות נבקעו. נבקעו התהומות, הם המעיינות הנובעים מתחת: ושחקים. מוסב על בדעתו לומר ובדעת התורה (ירעפו) יטיפו (שחקים) השמים טל:

ד (ב) כי לקח טוב. כה אומר ה' במוסרו, הלא נתתי לכם למוד טוב אל תעזבו את התורה ההיא: (ז) ראשית חכמה. תחלת חכמתך למוד מאחרים וקנה לך שמועה מפי הרב ואחר כך בכל קנינך קנה בינה, תתבונן בה מעצמך להשכיל הטעמים דבר מתוך דבר: (ח) סלסלה. תהא ממשמש בתורה בקביעות כלומר היה חוזר עליה לדקדק בה ותרומם אותך: כי תחבקנה. כאשר תחבק אותה להיות דבוקה בך ללמוד אותה תמיד (תכבדך) אז היא תשימך במעלת הכבוד:

ו כג כִּי נֵר מִצְוָה וְתוֹרָה אוֹר וְדֶרֶךְ חַיִּים תּוֹכְחוֹת מוּסָר:
ז ד אֱמֹר לַחָכְמָה אֲחֹתִי אָתְּ וּמֹדָע לַבִּינָה תִּקְרָא:
ט בְּנֶשֶׁף־בָּעֶרֶב יוֹם בְּאִישׁוֹן לַיְלָה וַאֲפֵלָה:
ח לד אַשְׁרֵי־אָדָם שֹׁמֵעַ לִי לִשְׁקֹד עַל־דַּלְתֹתַי יוֹם | יוֹם לִשְׁמֹר מְזוּזוֹת פִּתְחִי:
לה כִּי מֹצְאִי מָצָא חַיִּים וַיָּפֶק רָצוֹן מֵיְיָ:
ט ה לְכוּ לַחֲמוּ בְלַחְמִי וּשְׁתוּ בְיַיִן מָסָכְתִּי:
יא כא יָד לֵיר לֹא־יִנָּקֶה רָע וְזֶרַע צַדִּיקִים נִמְלָט:
כד יֵשׁ מְפַזֵּר וְנוֹסָף עוֹד וְחֹשֵׂךְ מִישֹׁר אַךְ־לְמַחְסוֹר:
יב כא לֹא־יְאֻנֶּה לַצַּדִּיק כָּל־אָוֶן וּרְשָׁעִים מָלְאוּ רָע:
יג יב תּוֹחֶלֶת מְמֻשָּׁכָה מַחֲלָה־לֵב וְעֵץ חַיִּים תַּאֲוָה בָּאָה:
יד כג בְּכָל־עֶצֶב יִהְיֶה מוֹתָר וּדְבַר־שְׂפָתַיִם אַךְ־לְמַחְסוֹר:
כח בְּרֹב־עָם הַדְרַת־מֶלֶךְ וּבְאֶפֶס לְאֹם מְחֹתַת רָזוֹן:
לא עֹשֵׁק דָּל חֵרֵף עֹשֵׂהוּ וּמְכַבְּדוֹ חוֹנֵן אֶבְיוֹן:
טו א מַעֲנֶה־רַךְ יָשִׁיב חֵמָה וּדְבַר־עֶצֶב יַעֲלֶה־אָף:
כה בֵּית גֵּאִים יְסַח | יְיָ וְיַצֵּב גְּבוּל אַלְמָנָה:
טז ו בְּחֶסֶד וֶאֱמֶת יְכֻפַּר עָוֹן וּבְיִרְאַת יְיָ סוּר מֵרָע:
יז ה לֹעֵג לָרָשׁ חֵרֵף עֹשֵׂהוּ שָׂמֵחַ לְאֵיד לֹא יִנָּקֶה:
י תֹּחֶת גְּעָרָה בְּמֵבִין מֵהַכּוֹת בְּסִיל מֵאָה:

כו גַּם עָנוּשׁ לַצַّדִּיק לֹא־טוֹב לְהַכּוֹת נְדִיבִים עַל־יֹשֶׁר:
יח כב מְצָא אִשָּׁה מָצָא טוֹב וַיָּפֶק רָצוֹן מֵיְיָ:
כד אִישׁ רֵעִים לְהִתְרוֹעֵעַ וְיֵשׁ אֹהֵב דָּבֵק מֵאָח:
יט יז מַלְוֵה יְיָ חוֹנֵן דָּל וּגְמֻלוֹ יְשַׁלֶּם־לוֹ:
כג יִרְאַת יְיָ לְחַיִּים וְשָׂבֵעַ יָלִין בַּל־יִפָּקֵד רָע:
כא א פַּלְגֵי־מַיִם לֶב־מֶלֶךְ בְּיַד־יְיָ עַל־כָּל־אֲשֶׁר יַחְפֹּץ יַטֶּנּוּ:
כא רֹדֵף צְדָקָה וָחֶסֶד יִמְצָא חַיִּים צְדָקָה וְכָבוֹד:
כז זֶבַח רְשָׁעִים תּוֹעֵבָה אַף כִּי־בְזִמָּה יְבִיאֻנוּ:
ל אֵין חָכְמָה וְאֵין תְּבוּנָה וְאֵין עֵצָה לְנֶגֶד יְיָ:
כב כח אַל־תַּסֵּג גְּבוּל עוֹלָם אֲשֶׁר עָשׂוּ אֲבוֹתֶיךָ:
כג ה הַתְעֵיף הִתְעוֹף עֵינֶיךָ בּוֹ וְאֵינֶנּוּ כִּי עָשֹׂה יַעֲשֶׂה־לּוֹ כְנָפַיִם כְּנֶשֶׁר יָעוּף וְעוּף הַשָּׁמָיִם:
טו בְּנִי אִם־חָכַם לִבֶּךָ יִשְׂמַח לִבִּי גַּם־אָנִי:
יז אַל־יְקַנֵּא לִבְּךָ בַּחַטָּאִים כִּי אִם־בְּיִרְאַת־יְיָ כָּל־הַיּוֹם:
כב שְׁמַע לְאָבִיךָ זֶה יְלָדֶךָ וְאַל־תָּבוּז כִּי־זָקְנָה אִמֶּךָ:
כג אֱמֶת קְנֵה וְאַל־תִּמְכֹּר חָכְמָה וּמוּסָר וּבִינָה:
כה יִשְׂמַח־אָבִיךָ וְאִמֶּךָ וְתָגֵל יוֹלַדְתֶּךָ:
כד י הִתְרַפִּיתָ בְּיוֹם צָרָה צַר כֹּחֶכָה:

יז בְּנִפֹּל אוֹיֶבְךָ אַל־תִּשְׂמָח וּבְכָשְׁלוֹ אַל־יָגֵל לִבֶּךָ:
יח פֶּן־יִרְאֶה יְיָ וְרַע בְּעֵינָיו וְהֵשִׁיב מֵעָלָיו אַפּוֹ:
כז ח כְּצִפּוֹר נוֹדֶדֶת מִן־קִנָּהּ כֵּן־אִישׁ נוֹדֵד מִמְּקוֹמוֹ:
יא חֲכַם בְּנִי וְשַׂמַּח לִבִּי וְאָשִׁיבָה חֹרְפִי דָבָר:
יח נֹצֵר תְּאֵנָה יֹאכַל פִּרְיָהּ וְשֹׁמֵר אֲדֹנָיו יְכֻבָּד:
כז וְדֵי | חֲלֵב עִזִּים לַלַּחְמְךָ לְלֶחֶם בֵּיתֶךָ וְחַיִּים לְנַעֲרוֹתֶיךָ:
כח ד עֹזְבֵי תוֹרָה יְהַלְלוּ רָשָׁע וְשֹׁמְרֵי תוֹרָה יִתְגָּרוּ בָם:
יד אַשְׁרֵי אָדָם מְפַחֵד תָּמִיד וּמַקְשֶׁה לִבּוֹ יִפּוֹל בְּרָעָה:
כד גּוֹזֵל | אָבִיו וְאִמּוֹ וְאֹמֵר אֵין־פָּשַׁע חָבֵר הוּא לְאִישׁ מַשְׁחִית:
ל טו לַעֲלוּקָה | שְׁתֵּי בְנוֹת הַב | הַב שָׁלוֹשׁ הֵנָּה לֹא תִשְׂבַּעְנָה אַרְבַּע לֹא־אָמְרוּ הוֹן:
טז שְׁאוֹל וְעֹצֶר רָחַם אֶרֶץ לֹא־שָׂבְעָה מַיִם וְאֵשׁ לֹא־אָמְרָה הוֹן:
לב אִם־נָבַלְתָּ בְּהִתְנַשֵّא וְאִם־זַמּוֹתָ יָד לְפֶה:
לג כִּי מִיץ חָלָב יוֹצִיא חֶמְאָה וּמִיץ־אַף יוֹצִיא דָם וּמִיץ אַפַּיִם יוֹצִיא רִיב:
לא ו תְּנוּ־שֵׁכָר לְאוֹבֵד וְיַיִן לְמָרֵי נָפֶשׁ:

ביאור הפסוקים

ו (כג) **כי נר מצוה.** כמו שהאור מאיר לעולם תמיד כך התורה עומדת זכותה לעולם אל האדם וחכות מצוה לפי שעה כאור נר: **ודרך חיים.** תוכחות המוסר הם מטים את האדם לחיים נמצא שהם דרך החיים:

ז (ד) **אמר.** תהא רגיל בחכמת התורה כאדם באחותו: **ומדע.** ל׳ קרבות, כלומר קרבנה אצלך תמיד: (ט) **בנשף.** בעת החושך: **באישון לילה.** בשחרות הלילה:

ח (לד) **לשקד.** לשמור וי״מ ל׳ מהירות: **לי.** להתורה: **על דלתתי.** להכנס ראשון לבית המדרש ולבית הכנסת ולצאת אחרון: (לה) **ויפק.** ומוציא רצון מה׳ ר״ל ה׳ יהיה מרוצה לו:

ט (ה) **לכו לחמו.** אם אין לכם משל עצמיכם בואו הנה (לחמו) ואכלו לחם בלחמי ושתו היין (מסכתי) שמזגתי, והוא ענין מליצה לומר על חכמת התורה כאילו מכרזת ואומרת כל הרוצה ללמוד יבוא וילמוד אותה ויחכם:

יא (כא) **יד ליד.** מידו של הקב״ה יבוא הגמול ליד המחויב ולא ינקה מן הרע אשר עשה: **וזרע.** אבל זרע הצדיקים לפעמים נמלטו מן הרעה אשר ישולח עליהם בעבור זכות אבותם: (כד) **יש מפזר.** ממונו כגון לצדקה ויתוסף לו עוד ממון: **וחשך.** והמונע עצמו מיושר אך מחסור יהיה לו:

יב (כא) **לא יאנה.** לא יארע, אין עבירה מזדמנת לו בלי דעת: **ורשעים.** אבל הרשעים נתמלאו מרע כי עבירה גוררת עבירה עד אין תכלית:

יג (יב) **תוחלת ממשכה.** המייחל לדבר מה והיא נמשכת ומתאחרת לבוא היא מביאה חולי ללב וכאשר בא התאוה הרי היא לו כעץ המגדל חיים:

יד (כג) **בכל עצב.** בכל יגיעת המלאכה יהיה אחר כך לאדם ריוח אבל (דבר שפתים) דברי הבל העמל בו הוא אך למחסור (כי ברוב דברים לא יחדל פשע): (כח) **ברב עם.** הדרת המלך נראה בעבור רוב העם אשר אתו: **ובאפס.** וכשאין עמו עם רב אזי נראה הדרתו במה שהרוזנים יפחדו ממנו: **לאם.** אומה: **מחתת.** שבר ופחד: **רזון.** ענינו כמו שר: (לא) **עשק.** גוזל: **חרף עשהו.** כי חושב שאין ביד הקב״ה שעשהו להצילו מיד עושקו אבל החונן את האביון הוא מכבד את הקב״ה שעשהו:

טו (א) **מענה רך.** הכועס על מי והוא משיב לו מענה רך בזה משיב חמתו מעליו אבל אם יענהו קשות מעלה את האף להתגבר יותר: **ודבר עצב.** דברים קשים שיעצב בו: (כה) **גאים.** אנשים הגאים והתקיפים: **יסח.** יעקור: **ויצב.** ויעמוד גבול אלמנה במקומה:

טז (ו) **בחסד.** בעבור החסד והאמת אשר יעשה האדם יכופר העון וע״י יראת ה׳ סור מרע:

יז (ה) **לרש.** לעני: **חרף עשהו.** ביזה את ה׳ שעשהו, כי בלעגו כאילו יאמר שלחסרון דעתו העני ולא ה׳ פעל כל זאת: **שמח לאיד.** השמח על תקלת חבירו לא ינקה מן התקלה ההיא כי תבוא גם עליו: **לאיד.** ענין תקלה ומקרה רעה: (י) **תחת.** גערת המוכיח היא מטלת אימה בלב המבין יותר ממה שיחרד הכסיל אם יוכה מאה מכות: **תחת.** ענין פחד והכנעה: (כו) **גם ענוש לצדיק.** לא אמר הקב״ה למחות שם ישראל מעל הארץ כי לא טוב בעיניו לענוש כולם: **להכות נדיבים.** להכות הטובים שבהם שהיו נדיבים הולכים ביושר:

יח (כב) **מצא אשה.** טובה: **מצא טוב.** כי היא עוזרתו בעמלו: **ויפק רצון.** אותו האיש מוציא רצון מהקב״ה כי היא מצילתו מהחטא: **ויפק.** יוציא: (כד) **איש רעים.** אדם שקונה לו רעים עוד יבוא היום שיצטרך להם ויקרבוהו ואם תאמר מה בכך יש אוהב דבק מאח שיקרבוהו יותר מקרוביו ואחיו: **להתרועע.** ל׳ ריע וחבר:

יט (יז) **מלוה.** החונן את הדל בתת לו צדקה הוא כמלוה את ה׳ והוא יפרע לו דמי ההלואה ויוסיף עוד לשלם לו גמול על טובת ההלואה: (כג) **לחיים.** היא סיבה לחיים וגם ילין בשביעה ולא יפקד ויזכר אל הרעה, ר״ל שלא יבוא עליו רעה:

כא (א) **פלגי מים.** כמו (פלגי) אמת המים אשר המה ביד האדם להטותם למקום שירצה ע״י חפירות כן לב המלך ביד ה׳ להטותו אל כל אשר יחפוץ: (כא) **רדף צדקה.** הרודף לעשות צדקה וחסד עם הבריות ימצא גם הוא מה׳ חיים צדקה וכבוד: (כז) **זבח רשעים.** אשר עודם ברשעתם בעת יזבחו הקרבן כי לא שבו לה׳ היא תועבה: **אף כי.** וכ״ש שתועבה היא כאשר יביאנו להרשיע ובעצה רעה כגון קרבנות בלעם ובלק (במדבר כג-כד) שלא היו מביאים אלא לקלל את ישראל: (ל) **אין חכמה.** לא יועיל שום חכמה ועצה לבטל גזירת הקב״ה:

כב (כח) **גבול עולם.** אל תשב אחור ממנהג אבותיך: **תסג.** ענין החזרה לאחור:

כג (ה) **התעיף.** מה בצע בעושר הלא לפעמים אבודה בשעה קלה עודך תנענע עיניך להסתכל בו ואיננו כי פתאום יאבד וכאילו עשה לעצמו כנפים לעוף ממך חיש מהר כנשר הזה הממהר לעוף לצד השמים ונכסה מהעין: **התעיף.** ל׳ תנועה: (יז) **בחטאים.** בהצלחת החוטאים להיות רשע כמותם: **כי אם.** רק עסוק כל היום ביראת ה׳: (כב) **זה ילדך.** ובודאי יחפוץ בתקנתך: **כי זקנה.** אף אם זקנה אמך לא תבוז אמריה: (כג) **אמת קנה.** למוד תורה בשכר אם לא מצאת ללמוד בחנם ועם כל זה אל תמכור ללמדה לאחרים בשכר כי אם בחנם תלמוד: **חכמה וגו׳.** גם אלה קנה ואל תמכור:

כד (י) **התרפית.** אם היית מרפה ידך מחברך מלעזרו בעת צרתו אזי יהיה כוחך צר ודחוק מלעזור לעצמך ביום פורענותך: **כחכה.** כמו כוחך: (יז-יח) **ורע בעיניו.** על שאתה שמח בקלקלתו ויבטל הגזרה משונאך ויטילה עליך:

כז (ח) **כצפור.** כמו שיקשה לצפור לנדוד מקנה כן יקשה לאיש לנדוד ממקומו: (יא) **חכם בני.** התחכם בני ותהא לבי שמח כך ואוכל להשיב בדבר חרפה לאשר יחרפני כי אם תהיה סכל בעל כרחי אשום יד לפה כי אפחד שלא יגלה מומך: (יח) **נצר.** כמו שהשומר אילן תאנה אוכל מפריה כן שומר אדוניו יכובד ויאכל פרי גמול מעשיו: (כז) מ״כ שטוב לאדם שיהיה לו עדרי צאן: **ודי חלב עזים.** יהיה לך די מחסורך חלב עזים למאכלך ולמאכל אנשי ביתך ובזה תמצא חיים לנערותיך ולא ימותו ברעב:

כח (ד) **יתגרו בם.** יעשו מריבה עם הרשעים ולא יחניפו אותם: (יד) **מפחד תמיד.** דואג מעונש ובכך מתרחק מעבירה: **ומקשה לבו.** המחזק לבבו ולא יחת מהעונש: (כד) **אין פשע.** כי הלא הכל שלי יהיה לאחר מותם: **חבר הוא.** לאיש המשחית אנשים אחרים וגוזל רכושם:

ל (טו) **לעלוקה.** היא תולעת הגדילה בנהרות המוצצת דם עד כי נתמלאה כל גופה, ודימה בור הקבר לעלוקה כי מוצצת ושואפת כל הבריות אליה כדרך העלוקה המוצצת את הדם: **שתי בנות.** הם גן עדן וגיהנם גן עדן אומרת (הב) תן לי צדיקים והגיהנם אומרת תן לי רשעים, והוא ענין מליצה שיש בהם מקום לכולם: **שלוש הנה.** שלש דברים יש אשר לא תשבענה לעולם ועוד יש דבר רביעי שגם כן מעולם לא אמרה הון הרבה יש לי: (טז) מפרש הארבע דברים: **שאול.** הוא הקבר אשר לא תשבע מהמתים: **ועצר רחם.** מניעת ההריון, כמה נמצא אשר נעצרה רחם האשה ולא תוליד בנים והמה הולכים ערירים וי״מ עוצר רחם תשמיש: **ארץ.** רבות פעמים ירד הגשם ומכל מקום הארץ צמאה תמיד למים: **ואש.** ג״כ לא אמרה מעולם הרבה הון יש לי: (לב) **אם נבלת.** אם נעשית נבל, פי׳ אם חרפך מי ובדיבורו עשה אותך לנבל ואתה לא השבתו בקנטור ובקטטה: **בהתנשא.** ל׳ התנשאות ורוממות, סופך להנשא בדבר: **ואם זמות.** ל׳ מחשבה, ואם תהיה מלא בלבבך ממחשבות קנטור וקטטה: **יד לפה.** שים יד לפה לסתמו בחזקה: (לג) **כי מיץ.** כי כמו (מיץ) שסחיטת החלב מוציא חמאה ומציצת (אף) החוטם מוציא דם כן מציצת (אפים) הכעס מוציא ריב ר״ל התעוררות הכעס מוציא את הריב:

לא (ו) **שכר.** יין ישן: **לאובד.** למי שסופו לאבד כלומר לרשעים (אבל לצדיקים אין נאה

כו פִּיהָ פָּתְחָה בְחָכְמָה וְתוֹרַת־חֶסֶד עַל־לְשׁוֹנָהּ:

איוב

א כא וַיֹּאמֶר עָרֹם יָצָתִי מִבֶּטֶן אִמִּי וְעָרֹם אָשׁוּב שָׁמָּה
יְיָ נָתַן וַיְיָ לָקָח יְהִי שֵׁם יְיָ מְבֹרָךְ:

ג יב כִּי־עַתָּה שָׁכַבְתִּי וְאֶשְׁקוֹט יָשַׁנְתִּי אָז׳ נוּחַ לִי:

כא הַשְּׂמֵחִים אֲלֵי־גִיל יָשִׂישׂוּ כִּי יִמְצְאוּ־קָבֶר:

כד כִּי פַּחַד פָּחַדְתִּי וַיֶּאֱתָיֵנִי וַאֲשֶׁר יָגֹרְתִּי יָבֹא לִי:

ח ז כִּי־אָדָם לְעָמָל יוּלָּד וּבְנֵי־רֶשֶׁף יַגְבִּיהוּ עוּף:

ט ט עֹשֶׂה־עָשׂ כְּסִיל וְכִימָה וַחֲדְרֵי תֵמָן:

י עֹשֶׂה גְדֹלוֹת עַד־אֵין חֵקֶר וְנִפְלָאוֹת עַד־אֵין
מִסְפָּר:

יג טו הֵן יִקְטְלֵנִי לוֹ לֹא אֲיַחֵל אַךְ־דְּרָכַי אֶל־פָּנָיו
אוֹכִיחַ:

כז וְתָשֵׂם בַּסַּד׳ רַגְלַי וְתִשְׁמוֹר כָּל־אָרְחֹתַי עַל־
שָׁרְשֵׁי רַגְלַי תִּתְחַקֶּה:

יד כא יִכְבְּדוּ בָנָיו וְלֹא יֵדָע וְיִצְעֲרוּ וְלֹא־יָבִין לָמוֹ:

כב אַךְ־בְּשָׂרוֹ עָלָיו יִכְאָב וְנַפְשׁוֹ עָלָיו תֶּאֱבָל:

יח ד טֹרֵף נַפְשׁוֹ בְּאַפּוֹ הַלְמַעַנְךָ תֵּעָזֵב אָרֶץ וְיֶעְתַּק־
צוּר מִמְּקֹמוֹ:

כ כא אֵין־שָׂרִיד לְאָכְלוֹ עַל־כֵּן לֹא־יְחִיל טוּבוֹ:

כב כה וְהָיָה שַׁדַּי בְּצָרֶיךָ וְכֶסֶף תּוֹעָפוֹת לָךְ:

לו ה הֵן־אֵל בַּכֹּחוֹ וְלֹא יִמְאָס כַּבִּיר כֹּחַ לֵב:

כד זְכֹר כִּי־תַשְׁגִּיא פָּעֳלוֹ אֲשֶׁר שֹׁרְרוּ אֲנָשִׁים:

לז כד לָכֵן יְרֻאוּהוּ אֲנָשִׁים לֹא־יִרְאֶה כָּל־חַכְמֵי־לֵב:

לח לא הֲתִקְשֹׁר מַעֲדַנּוֹת כִּימָה אוֹ־מְשֹׁכוֹת כְּסִיל
תְּפַתֵּחַ:

לב הֲתוֹצִיא מַזָּרוֹת בְּעִתּוֹ וְעַיִשׁ עַל־בְּנֶיהָ תַנְחֵם:

מא י עַטִּישׁוֹתָיו תָּהֵל אוֹר וְעֵינָיו כְּעַפְעַפֵּי־שָׁחַר:

שיר השירים

ב יד יוֹנָתִי בְּחַגְוֵי הַסֶּלַע בְּסֵתֶר הַמַּדְרֵגָה הַרְאִינִי
אֶת־מַרְאַיִךְ הַשְׁמִיעֵנִי אֶת־קוֹלֵךְ כִּי־קוֹלֵךְ עָרֵב
וּמַרְאַיִךְ נָאוֶה:

ד א הִנֵּךְ יָפָה רַעְיָתִי הִנֵּךְ יָפָה עֵינַיִךְ יוֹנִים מִבַּעַד
לְצַמָּתֵךְ שַׂעְרֵךְ כְּעֵדֶר הָעִזִּים שֶׁגָּלְשׁוּ מֵהַר
גִּלְעָד:

ג כְּחוּט הַשָּׁנִי שִׂפְתוֹתַיִךְ וּמִדְבָּרֵךְ נָאוֶה כְּפֶלַח
הָרִמּוֹן רַקָּתֵךְ מִבַּעַד לְצַמָּתֵךְ:

ד כְּמִגְדַּל דָּוִיד צַוָּארֵךְ בָּנוּי לְתַלְפִּיּוֹת אֶלֶף הַמָּגֵן
תָּלוּי עָלָיו כֹּל שִׁלְטֵי הַגִּבֹּרִים:

טו מַעְיַן גַּנִּים בְּאֵר מַיִם חַיִּים וְנֹזְלִים מִן־לְבָנוֹן:

ה א בָּאתִי לְגַנִּי אֲחֹתִי כַּלָּה אָרִיתִי מוֹרִי עִם־בָּשְׂמִי
אָכַלְתִּי יַעְרִי עִם־דִּבְשִׁי שָׁתִיתִי יֵינִי עִם־חֲלָבִי
אִכְלוּ רֵעִים שְׁתוּ וְשִׁכְרוּ דּוֹדִים:

ב אֲנִי יְשֵׁנָה וְלִבִּי עֵר קוֹל׳ דּוֹדִי דוֹפֵק פִּתְחִי־לִי
אֲחֹתִי רַעְיָתִי יוֹנָתִי תַּמָּתִי שֶׁרֹּאשִׁי נִמְלָא־טָל
קְוֻצּוֹתַי רְסִיסֵי לָיְלָה:

ח ב אֶנְהָגְךָ אֲבִיאֲךָ אֶל־בֵּית אִמִּי תְּלַמְּדֵנִי אַשְׁקְךָ
מִיַּיִן הָרֶקַח מֵעֲסִיס רִמֹּנִי:

רות

ב ד וְהִנֵּה־בֹעַז בָּא מִבֵּית לֶחֶם וַיֹּאמֶר לַקֹּצְרִים יְיָ
עִמָּכֶם וַיֹּאמְרוּ לוֹ יְבָרֶכְךָ יְיָ:

איכה

א ד דַּרְכֵי צִיּוֹן אֲבֵלוֹת מִבְּלִי בָּאֵי מוֹעֵד כָּל־שְׁעָרֶיהָ
שׁוֹמֵמִין כֹּהֲנֶיהָ נֶאֱנָחִים בְּתוּלֹתֶיהָ נוּגוֹת וְהִיא
מַר־לָהּ:

ג ח גַּם כִּי אֶזְעַק וַאֲשַׁוֵּעַ שָׂתַם תְּפִלָּתִי:

כג חֲרָשִׁים לַבְּקָרִים רַבָּה אֱמוּנָתֶךָ:

ביאור הפסוקים

להשתכר כי עי״ז יעברו על התורה): **למרי נפש.** המצטערים על עניים ועל אכלם: (כו) מ״כ אשת חיל מי ימצא: **פיה פתחה.** כל מאמריה המה בחכמה: **ותורת חסד.** לימוד של חסד על לשונה ר״ל מלמדת ומזרזת לעשות חסד עם הבריות:

איוב

א (כא) **ויאמר.** איוב (לאחר שבאו עליו צרות ויסורין (שנהרגו בניו ובנותיו וכל נכסיו נאבדו): **ערם.** כמו שיצאתי מבטן אמי ערום בלי עושר ובנים כן אשוב אל הקבר ואין לי להתרעם על אבידתם כי הלא לא נולדו עמי ואשוב א״כ כמו שנולדתי: **שמה.** ר״ל אל מקום הידוע המוכן לכל: **ה׳ נתן.** ה׳ נתן לי והוא לקח את שלו ומה לי להתרעם עליו:

ג (יב) מ״כ שאמר איוב מדוע לא הייתי מת מבטן אמי או בשעת הלידה: **כי עתה.** א״כ הייתי שוכב בקבר בהשקט וכאשר הייתי ישן בקבר אז היה לי מנוחה: (כא) **השמחים.** אנשים שלימי הדעת השמחים אל דבר אשר ראוי ונכון (גיל) לשמוח בו הלא המה ישישו כאשר ימצאו קבר: (כד) **כי פחד.** הפחד אשר פחדתי בעת שלותי פן יבואו עלי הרעות האלה: **ויאתיני.** הנה כן באו עלי: **יגרתי.** פחדתי: **יבא.** כמו בא:

ה (ז) **אדם לעמל יולד.** כי אי אפשר שלא יחטא וא״כ מקבל עמל בחטאו לקבל פורענותו: **ובני רשף.** וכן אדם אינו כבני רשף שהם מלאכים ורוחות שהם יגביהו לעוף ואינם מן התחתונים לשלוט בהם שטן ויצר הרע:

ט (ט) **עשה.** ה׳ הוא העושה: **עש כסיל וכימה.** שמות מזלות: **וחדרי תמן.** יש בפאת הדרום חדרים שאצור בהם הרוח סערה: (י) **עד אין חקר.** שאי אפשר לחקור אותם ולדעתם: **עד אין מספר.** לגודל רבויים:

יג (טו) **הן יקטלני.** הלא אף אם יקטלני ה׳ איני נפרד ממנו ותמיד לו אייחל: **אך דרכי.** ומדותי שנהגתי בהם: **אל פניו אוכיח.** לדעת על מה יפשיעני: (כז) **ותשם בסד.** עץ גדול שנותנים בו רגלי האסורים: **שרשי רגלי.** עצמות הרגל: **תתחקה.** אתה בעצמך מתחקה על פסיעותי כן פסע זה וכה פעל: **תתחקה.** ל׳ חקיקה:

יד (כא) **יכבדו.** אם בניו של אדם יהיו מכובדים בכסף והוב לא ידע מזה במותו והן אם (יעצרו) ימעטו מכל טוב לא יבין המת את זאת: (כב) **בשרו עליו יכאב.** כי קשה רימה לבשר המת כמחט בבשר החי:

יח (ד) **טרף נפשו.** אתה איוב הטורף ומחבל את נפשך: **באפו.** בהראות כעסך מול ה׳: **הלמענך.** הלמען צדקתך שתאמר שאתה צדיק נחליט לומר שהארץ עזובה מה׳ (צור) והיוצר נעתק ממקומו ולא ישגיח בעולמו:

כ (כא) **אין שריד לאכלו.** על אשר לא שייר הרשע ממאכלו לחלק לעניים לכן לא (יחיל) יצליח טובו ועשרו:

כב (כה) **והיה.** אם תאמין בהשגחת ה׳ ישפוט הוא בהצרים לך: **וכסף תועפות.** הון עתק וחזק יהיה לך:

לו (ה) **כביר.** מרובה הוא בחכמה וברחמים ולא ימאס את העני: **כביר.** מרובה הוא בכח לב להתנקם לפיכך לא יחיה הרשע: (כד) **זכר.** תן דעתך לזכור מעשה ה׳ ועי״ז בעצמך (תשגיא) תגדיל פעלו אשר (שררו) ראו אנשים ר״ל הידועות והנגלות לכל:

לז (כד) **לכן.** יפחדו האנשים מה׳ ולא ימרו פיו כי לא יראה חכמי לב ר״ל אף חכמי לב אינם חשובים לפניו ואינו רואה אותם להכיר להם פנים במשפט:

לח (לא) מדברי ה׳ לאיוב: **התקשר.** האם אתה תקשור (מעדנות) קשרי מזל כימה שלא יוציא כל צינתו להחריב את העולם או האם תפתח (מושכות) קשרי רצועות מזל כסיל להוציא חומה להפג צנת מזל כימה: (לב) **התציא.** האם תוציא את המזלות כל אחד בעתו: **תנחם.** וכי אתה תנהג מזל עיש עם בניה (הם קבוצת כוכבים קטנים שעמו) אשר לא יתפזרו זה מזה: **מזרות.** מזלות (הר׳ במקום הל׳):

מא (י) **עטישתיו.** ההבל היוצא מהלויתן בעת העיטוש (תהל) תזריח אור (ר״ל כל כך גברה בו חום הטבעי כאילו הוא מלא אש): **ועיניו.** זורחות ומאירות כבקיעת השחר שהשמש מתאדמת:

שיר השירים

המגלה הזאת בכללותיה תמשיל אהבת כנסת ישראל להקב״ה לאהבת אשה לאישה ומכנה את הקב״ה בשם דודי אהובי ואת כנסת ישראל בשם רעיתי (או אחותי). כל המגלה היא בדרך משל ולכן כתבתי רק הפירוש הפשוט המבואר בעיקר במצודת דוד והוא המשל, כי הנמשל יש לפרשו בהרבה אופנים (עיין ברש״י ותרגום ועוד מפרשים והבוחר יבחר):

ב (יד) מדברי הקב״ה לכנס״י: **יונתי.** כנסת ישראל (עיין ה ב) כשתהיו (בחגוי) בנקיקי הסלע בין השונאים המעיקים אותך ובסתר המדריגה במקום חושך ואופל: **בסתר המדרגה.** במקום נסתר שביץ המדריגות: **הראיני את מראיך.** את כשרון פעולתך למי את פונה בעת צרה: **השמיעני את קולך.** בתפלה וזעקה: **כי קולך.** לכן אתאוה להקשיב לקולך: **ערב.** מתוק:

ד (א) מדברי הקב״ה: **רעיתי.** כנסת ישראל: **יונים.** כיונים: **מבעד.** מבפנים: **לצמתך.** היא המסוה המכסה את הפנים והיא יריעה דקה מאוד ומראית הפנים נראה דרכה: **שערך.** נאה ומבהיק כלבנונית שער עזים לבנות היורדות מן ההר ושערן מבהיק מרחוק: **שגלשו.** שנקרחו, כשהבהמות יורדות מן ההר נמצא ההר נקרח וממורט מהם: (ג) **כחוט.** שפתי פיך המה דקות ואדומות כחוט השני והוא ענין יופי: **חוט השני.** פתיל צבוע אדום: **ומדברך.** דבורך: **נאוה.** נאה ויפה: **כפלח הרמון.** כחצי רמון שנבקעת: **רקתך.** גובה פניך מזה ומזה היא סגלגל ואדום כרמון מבחוץ והמה נסתרים (מבעד לצמתך) מבפנים למסוה: (ד) **כמגדל.** צואר שלך זקוף ומיושר כמו מגדל דוד הוא מצודת ציון (עיין ש״ב ה ז) שהוא מקום חזוק ומבצר כך הוא צוארך: **לתלפיות.** המגדל בנוי לנוי להיות הכל מסתכלין בו ללמוד צורותיו ונוי מלאכת חבניתו: **תלפיות.** ענין הוראה ולימוד: **אלף המגן.** על המגדל ההוא היה תלוי אלף מגינים: **שלטי.** וגם תלוי שם האשפות שנותנין בהם החיצים של הגבורים: (טו) **מעין גנים.** המעין המשקה את הגנים הוא באר מים חיים וגם נובעים ונוזלים מהר הלבנון ממקום נקיות באין עכירת טיט:

ה (א) **אריתי מורי.** לקטתי בושם המור עם שאר מיני בושם: **יערי עם דבשי.** ומרוב חבה אכלתי הקנה עם הדבש: **יערי.** כן יקראו הקנים שבהם גדל הדבש (סוקרא בלע״ז): **אכלו רעים.** למרבית השמחה הזמנתי קרואים ואמרתי להם אכלו רעים וגו׳: **דודים.** אהובים: (ב) מדברי כנס״י להקב״ה: **אני ישנה.** כשהייתי שלוה ושקטה בבית ראשון נואשתי מעבור הקב״ה כישנה ונרדמת: **ולבי ער.** הקב״ה שהוא צור לבבי ער לשמרני ולהיטיב לי: **דודי.** אהובי (הקב״ה): **דופק.** ענין הכאה בנחת על הדלת: **פתחי לי.** אל תגרמי לי שאסתלק ממך: **רעיתי.** כנס״י הדבוקה בי בתמימות כיונה שהיא תמימת לב בבן זוגה (שאינך ממיר אותי באלהים אחר כיונה שאינה ממירה את בן זוגה): **שראשי נמלא טל.** ולכן פתחי לי: **קוצותי.** שער ראשי מלאים עם (רסיסי) גשמי לילה שהן טורח ועייפות:

ח (ב) מדברי כנס״י להקב״ה: **אנהגך.** הייתי מוליכך להביאך אל בית אמי למען תלמד אותי שמה במה אחרצה לך והייתי משקה אותך מיין (הרקח) המעורב בבשמים ומהמיץ הנסחט מהרמונים: **מעסיס.** ענין סחיטה, ור״ל המיץ היוצא ע״י סחיטה:

רות

ב (ד) **לקוצרים.** התבואות בשדותיו: **ה׳ עמכם.** לעזור אתכם בעבור שאתם עמלים: **יברכך ה׳.** שיתן ברכה בקציר:

איכה

א (ד) **באי מועד.** עולי רגלים שהיו באים במועדים: **נוגות.** ל׳ יגון: **והיא.** עיר ציון:

ג (ח) **שתם תפלתי.** סתם ה׳ חלונות הרקיע בפניה: (כג) **חדשים לבקרים.** מתחדשים הם חסדיך מיום אל יום: **רבה אמונתך.** גדולה היא הבטחתך ודבר גדול הוא להאמין כך שתקיים ותשמור מה שהבטחת לנו: (מד) **סכתה.** חצצת:

מ נַחְפְּשָׂה דְרָכֵינוּ וְנַחְקֹרָה וְנָשׁוּבָה עַד־יְיָ׃
מד סַכֹּתָה בָּעָנָן לָךְ מֵעֲבוֹר תְּפִלָּה׃
ד כב תֵּם־עֲוֹנֵךְ בַּת־צִיּוֹן לֹא יוֹסִיף לְהַגְלוֹתֵךְ פָּקַד
עֲוֹנֵךְ בַּת־אֱדוֹם גָּלָה עַל־חַטֹּאתָיִךְ׃
ה כג כִּי אִם־מָאֹס מְאַסְתָּנוּ קָצַפְתָּ עָלֵינוּ עַד־מְאֹד׃

קהלת

א ט מַה־שֶּׁהָיָה הוּא שֶׁיִּהְיֶה וּמַה־שֶּׁנַּעֲשָׂה הוּא
שֶׁיֵּעָשֶׂה וְאֵין כָּל־חָדָשׁ תַּחַת הַשָּׁמֶשׁ׃
טו מְעֻוָּת לֹא־יוּכַל לִתְקֹן וְחֶסְרוֹן לֹא־יוּכַל לְהִמָּנוֹת׃
ג יא אֶת־הַכֹּל עָשָׂה יָפֶה בְּעִתּוֹ גַּם אֶת־הָעֹלָם נָתַן
בְּלִבָּם מִבְּלִי אֲשֶׁר לֹא־יִמְצָא הָאָדָם אֶת־
הַמַّעֲשֶׂה אֲשֶׁר־עָשָׂה הָאֱלֹהִים מֵרֹאשׁ וְעַד־סוֹף׃
יד יָדַעְתִּי כִּי כָּל־אֲשֶׁר יַעֲשֶׂה הָאֱלֹהִים הוּא יִהְיֶה
לְעוֹלָם עָלָיו אֵין לְהוֹסִיף וּמִמֶּנּוּ אֵין לִגְרוֹעַ
וְהָאֱלֹהִים עָשָׂה שֶׁיִּרְאוּ מִלְּפָנָיו׃
ד יז שְׁמוֹר רַגְלְךָ רגליך כַּאֲשֶׁר תֵּלֵךְ אֶל־בֵּית
הָאֱלֹהִים וְקָרוֹב לִשְׁמֹעַ מִתֵּת הַכְּסִילִים זָבַח
כִּי־אֵינָם יוֹדְעִים לַעֲשׂוֹת רָע׃
ה א אַל־תְּבַהֵל עַל־פִּיךָ וְלִבְּךָ אַל־יְמַהֵר לְהוֹצִיא
דָבָר לִפְנֵי הָאֱלֹהִים כִּי הָאֱלֹהִים בַּשָּׁמַיִם וְאַתָּה
עַל־הָאָרֶץ עַל־כֵּן יִהְיוּ דְבָרֶיךָ מְעַטִּים׃
ו כִּי בְרֹב חֲלוֹמוֹת וַהֲבָלִים וּדְבָרִים הַרְבֵּה כִּי
אֶת־הָאֱלֹהִים יְרָא׃

ז א טוֹב שֵׁם מִשֶּׁמֶן טוֹב וְיוֹם הַמָּוֶת מִיּוֹם הִוָּלְדוֹ׃
כו וּמוֹצֶא אֲנִי מַר מִמָּוֶת אֶת־הָאִשָּׁה אֲשֶׁר־הִיא
מְצוֹדִים וַחֲרָמִים לִבָּהּ אֲסוּרִים יָדֶיהָ טוֹב לִפְנֵי
הָאֱלֹהִים יִמָּלֵט מִמֶּנָּה וְחוֹטֵא יִלָּכֶד בָּהּ׃
ח א מִי כְּהֶחָכָם וּמִי יוֹדֵעַ פֵּשֶׁר דָּבָר חָכְמַת אָדָם
תָּאִיר פָּנָיו וְעֹז פָּנָיו יְשֻׁנֶּא׃
ט ה כִּי הַחַיִּים יוֹדְעִים שֶׁיָּמֻתוּ וְהַמֵּתִים אֵינָם יוֹדְעִים
מְאוּמָה וְאֵין־עוֹד לָהֶם שָׂכָר כִּי נִשְׁכַּח זִכְרָם׃
ז לֵךְ אֱכֹל בְּשִׂמְחָה לַחְמֶךָ וּשְׁתֵה בְלֶב־טוֹב יֵינֶךָ
כִּי כְבָר רָצָה הָאֱלֹהִים אֶת־מַעֲשֶׂיךָ׃
י א זְבוּבֵי מָוֶת יַבְאִישׁ יַבִּיעַ שֶׁמֶן רוֹקֵחַ יָקָר מֵחָכְמָה
מִכָּבוֹד סִכְלוּת מְעָט׃
ב לֵב חָכָם לִימִינוֹ וְלֵב כְּסִיל לִשְׂמֹאלוֹ׃
יב יג סוֹף דָּבָר הַכֹּל נִשְׁמָע אֶת־הָאֱלֹהִים יְרָא וְאֶת־
מִצְוֹתָיו שְׁמוֹר כִּי־זֶה כָּל־הָאָדָם׃
יד כִּי אֶת־כָּל־מַעֲשֶׂה הָאֱלֹהִים יָבִא בְּמִשְׁפָּט עַל
כָּל־נֶעְלָם אִם־טוֹב וְאִם־רָע׃

אסתר

ב ז וַיְהִי אֹמֵן אֶת־הֲדַסָּה הִיא אֶסְתֵּר בַּת־דֹּדוֹ כִּי
אֵין לָהּ אָב וָאֵם וְהַנַּעֲרָה יְפַת־תֹּאַר וְטוֹבַת
מַרְאֶה וּבְמוֹת אָבִיהָ וְאִמָּהּ לְקָחָהּ מָרְדֳּכַי לוֹ
לְבַת׃

ד ב וַיָּבוֹא עַד לִפְנֵי שַׁעַר־הַמֶּלֶךְ כִּי אֵין לָבוֹא
אֶל־שַׁעַר הַמֶּלֶךְ בִּלְבוּשׁ שָׂק׃

דניאל

ב כא וְהוּא מְהַשְׁנֵא עִדָּנַיָּא וְזִמְנַיָּא מְהַעְדֵּה מַלְכִין
וּמְהָקֵים מַלְכִין יָהֵב חָכְמְתָא לְחַכִּימִין וּמַנְדְּעָא
לְיָדְעֵי בִינָה׃
כט אַנְתְּ אנתה מַלְכָּא רַעְיוֹנָךְ רעיונך עַל־מִשְׁכְּבָךְ
סְלִקוּ מָה די לֶהֱוֹא אַחֲרֵי דְנָה וְגֶלֵא רָזַיָּא
הוֹדְעָךְ מָה־די לֶהֱוֹא׃
ל וַאֲנָה לָא בְחָכְמָה די־אִיתַי בִּי מִן־כָּל־חַיָּיא רָזָא
דְנָה גֻּלֵּי לִי לְהַן עַל־דִּבְרַת די פִּשְׁרָא לְמַלְכָּא
יְהוֹדְעוּן וְרַעְיוֹנֵי לִבְבָךְ תִּנְדָּע׃
ג כא בְּאֵדַיִן גְּבַרַיָּא אִלֵּךְ כְּפִתוּ בְּסַרְבָּלֵיהוֹן פַּטְּשֵׁיהוֹן
פטישיהון וְכַרְבְּלָתְהוֹן וּלְבוּשֵׁיהוֹן וּרְמִיו לְגוֹא־
אַתּוּן נוּרָא יָקִדְתָּא׃
ד טז אֱדַיִן דָּנִיֵּאל די־שְׁמֵהּ בֵּלְטְשַׁאצַּר אֶשְׁתּוֹמֵם
כְּשָׁעָה חֲדָה וְרַעְיוֹנֹהִי יְבַהֲלֻנַּהּ עָנָה מַלְכָּא וְאָמַר
בֵּלְטְשַׁאצַּר חֶלְמָא וּפִשְׁרֵהּ ופשרא אַל־יְבַהֲלֵךְ
עָנֵה בֵלְטְשַׁאצַּר וְאָמַר מָרְאִי חֶלְמָא לְשָׂנְאָךְ
לשנאך וּפִשְׁרֵהּ לְעָרָךְ לערך׃
ו יא דָּנִיֵּאל כְּדִי יָדַע די־רְשִׁים כְּתָבָא עַל לְבַיְתֵהּ
וְכַוִּין פְּתִיחָן לֵהּ בְּעֲלִיָּתֵהּ נֶגֶד יְרוּשְׁלֶם וְזִמְנִין
תְּלָתָה בְיוֹמָא הוּא׃ בָּרֵךְ עַל־בִּרְכוֹהִי וּמְצַלֵּא

ביאור הפסוקים

ד (כב) **תם עונך**. לקית על כל חטאתיך: **לא יוסיף להגלותך**. מגלות אדום ולהלן: **פקד**. זכר: **גלה**. יגלה:
ה (כב) **כי אם מאס מאסתנו**. בשביל שחטאנו לא היה לך להרבות קצף עד מאוד כאשר קצפת:

קהלת

א (ט) **מה שהיה**. בכל מה שהוא תחת זריחת השמש אין בו חידוש לא יראה אלא מה שהיה כבר שנברא בששת ימי בראשית: (טו) **מעות**. אם אירע לאדם בחייו דבר מושחת ומקולקל במעשיו אין בידו לתקן הקלקול לאחר שמת: **וחסרון**. וזה שחיסר עצמו ממנין הכשרים לא יוכל להמנות עמהם בקבול שכרם:
ג (יא) **את הכל**. כל מה שברא ועשה הקב"ה בעולמו הכל יפה להשתמש בהם בעתם המיוחד להם: **גם את העלם**. גם כל דרכי העולם נתן בלב בני האדם להבינם: **מבלי**. מלבד זאת אשר לא מצא האדם די חכמה להבין הכל עד סוף התכלית את מה שעשה ה': (יד) **והאלהים**. ואם נשתנה איזה דבר מסדר מעשה בראשית האלהים עשה וצוה שישתנה כדי שייראו מלפניו:
ד (יז) **שמר רגלך**. בעת שתלך לבית המקדש אל תלך בענין דבר הרע בעיני הקב"ה בהבאת חטאות ואשמות כי טוב שלא תחטא ולא תביא כפרה ותלך רק לצורך הבאת תודה ושלמים: **וקרוב**. הוי לשמוע דברי הקב"ה והוי טוב וקרוב להקב"ה: **מתת**. ממתן הזבח של הכסילים שחוטאים ומביאים קרבן כפרה: **כי אינם יודעים**. אין הכסיל מבין שהוא עושה רע לעצמו:
ה (א) **אל תבהל על פיך**. אל תמהר לדבר בפיך: **להוציא דבר**. לדבר קשה כלפי מעלה: **כי האלהים**. ואפילו חלש מלמעלה וגבור מלמטה אימת חלש על הגבור וכ"ש שגבור למעלה וחלש למטה: (ו) **כי**. כל מה שיאמרו לך חלומות ונביאי הבל ודברים הרבה לפרוש מאת המקום אל תשמע להם (כי) אלא את אלהים ירא:
ז (א) **טוב שם**. שם טוב היוצא לאדם הוא יותר טוב משמן הנודף ריח טוב כי השמן מפיג ריחו: **ויום המות**. יותר טוב מיום הולדו כי השם הטוב שיצא בחייו לא יופסק אחר המיתה אבל ביום הולדו אין ידוע עדיין אם יזכה לשם טוב: (כו) **את האשה**. היא האשה המנאפת אשר היא (מצודים) כלי צדיה לצוד נפשות הנפתים אחריה: **וחרמים לבה**. לבה היא כמו רשת כי במחשבת לבה תלכוד אנשים: **אסורים ידיה**. ידיה המה כמו קשורים כי כשאוחזת מי אי אפשר להפרד ממנה: **טוב**. מי שמצא זכות לפני ה' ימלט ממנה עד לא הטתו ברוב לקחה אבל החוטא ילכד בה:
ח (א) **מי כהחכם**. מי בעולם חשוב כאדם חכם: **ומי יודע פשר דבר**. פשרון של דבר, כמו שמצינו בדניאל שמתוך חכמתו שהיה חכם ביראת שמים נתגלו לו רזי פשרין: **ועז פניו**. חוזק מראית פניו נשתנה לשכח משאר בני אדם:
ט (ה) **כי החיים** וגו'. ואולי ישימו אל לבם יום המיתה וישובו מדרכם אבל משמתו אינם יודעים מאומה ואין להם עוד שכר פעולה אלא מי שטרח בערב שבת יאכל בשבת: (ז) **לך אכל בשמחה**. אתה הצדיק שכבר רצה הקב"ה מעשיך הטובים ותזכה לעולם הבא לך אכול בשמחה:
י (א) **זבובי מות**. זבובים מתים כל אחד מהם שיפול לתוך השמן (רוקח) המעורב בבשמים המריח הרבה הלא מבאישו והוא מעלה קצף ונראה בו כמין אבעבועות הרי דבר קל הפסיד דבר חשוב: **יקר מחכמה**. כן אדם שהוא חשוב בעבור החכמה והכבוד שבו עם כל זה אם גם ימצא בו סכלות מעט מכביד ומכריע הסכלות המעט את חשיבותו הרב: **יביע**. ל' אבעבועות: **יקר**. ל' כובד: (ב) **לב חכם לימינו**. חכמתו מזומנת להטותו אל דרך המיומנת לטובתו: **ולב כסיל לשמאלו**. לעקשו מן הדרך המיומנת שהיא תפארת ונוחה לו:
יב (יג) **סוף דבר**. תכלית כל דבר: **הכל נשמע**. כל מה שהאדם עושה נשמע לפני הקב"ה: **את** וגו'. מה שתוכל עשה ולבך לשמים: **כי זה כל האדם**. כי לדבר הזה נברא כל האדם: (יד) **כל מעשה**. אשר האדם עושה יביא ה' למשפט: **על כל נעלם**. אפילו על השוגג:

אסתר

ב (ז) **אמן**. כן יקראו מגדלי תינוקות והוא ל' גידול וחינוך:
ד (ב) מ"כ שאחר שגזר אחשורוש להשמיד את כל היהודים לבש מרדכי שק והלך ברחוב העיר: **ויבוא**. **מרדכי**: **כי אין לבוא**. אין דרך ארץ לבוא אל שער המלך בלבוש שק:

דניאל

ב (כא) מתפלת דניאל לה': **והוא מהשנא**. ה' הוא מחליף העתים והזמנים: **מהעדה ומהקים**. מסיר ומעמיד מלכים: **יהב**. נותן חכמה לחכמים: **ומנדעא**. ודעת: (כט) מ"כ שנבוכדנצר מלך בבל חלם חלום ונשכח ממנו ועז"כ שדניאל אמר לו החלום והפתרון: **אנת**. אתה המלך: **רעיונך**. הרהורך שהיית מהרהר ביום: **על משכבך**. עלו על משכבך בלילה, ומה היה ההרהור מה די להוא אחרי דנה, מה יהיה אחרי זאת ר"ל מי ימלוך אחריך: **וגלא**. וה' המגלה סודות הודיעך בחלום את אשר יהיה: (ל) **ואנה**. ואני לא מרוב החכמה שיש בי יותר מכל החי נתגלה לי הסוד הזה: **להן**. רק: **על דברת**. בעבור: **די פשרא**. שרצה ה' להודיע למלך את פתרון חלומו: **ורעיוני לבבך**. והרהורי לבבך אשר חשקת לדעת מי ימלוך אחריך תדע ובעבור זה גלה לי ה' להגיד לך:
ג (כא) **באדין**. אז האנשים האלו (חנניה מישאל ועזריה): **כפתו**. נתקשרו כשהם לבושים בסרבליהון וגו' והם שמות מיני מלבושי מלכות שהיו להם: **ולבושיהון**. ר"ל שאר המלבושים: **ורמיו**. והושלכו לתוך תנור אש בוערת:
ד (טז) מ"כ שנבוכדנצר חלם חלום וסיפרו לדניאל שיפתרנו לו: **אדין**. אז (כשגמר נבוכדנצר לספר החלום לדניאל): **די שמה**. שכן קרא נבוכדנצר לדניאל כשהביאו מארץ ישראל לבבל: **אשתומם**. עמד מושתק ובתמהון בערך שעה אחת ומחשבותיו הבהילו אותו (שהיה ירא לפתור החלום על שהיה מרומז בו פורענות לנבוכדנצר): **חלמא**. החלום והפתרון אל יבהילו אותך וכאומר הלא לא עליך המה: **מרי**. אדוני, החלום יקויים בשונאך והפתרון באויביך:
ו (יא) מ"כ שדריוש מלך מדי גזר שאסור להתפלל לה' כי אם לו ומי שלא ישמע לגזרה זו יושלך לבור אריות ועז"כ ודניאל וגו': **כדי ידע**. כאשר ידע אשר כתב המלך מכתב ידו על הכתב: **על לביתה**. נכנס לביתו במקום מוצנע ועל העליה היה לו (כרין) חלונות פתוחות מול ירושלים לכוון בתפלתו למולה: **וזמנין**. ושלשה פעמים ביום היה הוא (ברך) כורע על ברכיו ומתפלל ומודה לפני ה': **כל קבל**. בעבור אשר כן היה עושה מלפני כן (קודם שנגזרה הגזרה) לכן אחז צדיק דרכו: (יט) מ"כ שהשליכו את דניאל לבור אריות: **אדין**. אז הלך המלך אל היכלו (ובת) ולן (טות) בתענית: **ודחון**. ושלחן לא הכניסו לפניו לאכול ושנתו נדדה ממנו:

ומודא קדם אלהה כל־קבל די־הוא עבד
מן־קדמת דנה:
יט אדין אזל מלכא להיכלה וכת טות ודחון
לא־הנעל קדמוהי ושנתה נדת עלוהי:
ט כ יז ועתה׀ שמע אלהינו אל־תפלת עבדך ואל־
תחנוניו והאר פניך על־מקדשך השמם למען
אדני:
כא ועוד אני מדבר בתפלה והאיש גבריאל אשר
ראיתי בחזון בתחלה מעף ביעף נגע אלי בעת
מנחת־ערב:
י יג ושר׀ מלכות פרס עמד לנגדי עשרים ואחד
יום והנה מיכאל אחד השרים הראשנים בא
לעזרני ואני נותרתי שם אצל מלכי פרס:
כ ויאמר הידעת למה־באתי אליך ועתה אשוב
להלחם עם־שר פרס ואני יצא והנה שר־יון
בא:
יא מה ויבא אהלי אפדנו בין ימים להר־צבי־קדש ובא
עד־קצו ואין עוזר לו:

עזרא

ו ד נדבכין די־אבן גלל תלתא ונדבך די־אע חדת
ונפקתא מן־בית מלכא תתיהב:

נחמיה

ד טו ואנחנו עשים במלאכה וחצים מחזיקים
ברמחים מעלות השחר עד צאת הכוכבים:
טז גם בעת ההיא אמרתי לעם איש ונערו ילינו
בתוך ירושלם והיו־לנו הלילה משמר והיום
מלאכה:

ח ה ויפתח עזרא הספר לעיני כל־העם כי־מעל
כל־העם היה וכפתחו עמדו כל־העם:
ט ה ויאמרו הלוים ישוע וקדמיאל בני חשבניה
שרביה הודיה שבניה פתחיה קומו ברכו
את־יי אלהיכם מן־העולם עד־העולם ויברכו
שם כבודך ומרומם על־כל־ברכה ותהלה:
ז אתה הוא יי האלהים אשר בחרת באברם
והוצאתו מאור כשדים ושמת שמו אברהם:
לב ועתה אלהינו האל הגדול הגבור והנורא
שומר הברית והחסד אל־ימעט לפניך את
כל־התלאה אשר־מצאתנו למלכינו לשרינו
ולכהנינו ולנביאינו ולאבתינו ולכל־עמך מימי
מלכי אשור עד היום הזה:

דברי הימים א

א כז אברם הוא אברהם:
ג א ואלה היו בני דויד אשר נולד־לו בחברון
הבכור׀ אמנן לאחינעם היזרעאלית שני דניאל
לאביגיל הכרמלית:
ה א ובני ראובן בכור־ישראל כי־הוא הבכור
ובחללו יצועי אביו נתנה בכרתו לבני יוסף
בן־ישראל ולא להתיחש לבכרה:
יב יח ורוח לבשה את־עמשי ראש השלשים
השלושים לך דויד ועמך בן־ישי שלום׀ שלום
לך ושלום לעזרך כי עזרך אלהיך ויקבלם דויד
ויתנם בראשי הגדוד:
יז ט ושמתי מקום לעמי ישראל ונטעתיהו ושכן

תחתיו ולא ירגז עוד ולא־יוסיפו בני־עולה
לבלתו כאשר בראשונה:
כא ומי כעמך ישראל גוי אחד בארץ אשר הלך
האלהים לפדות לו עם לשום לך שם גדלות
ונוראות לגרש מפני עמך אשר־פדית ממצרים
גוים:
כא א ויעמד שטן על־ישראל ויסת את־דויד למנות
את־ישראל:
טו וישלח האלהים׀ מלאך׀ לירושלם להשחיתה
וכהשחית ראה יי וינחם על־הרעה ויאמר
למלאך המשחית רב עתה הרף ידך ומלאך יי
עמד עם־גרן ארנן היבוסי:
כג טו בני משה גרשום ואליעזר:
יז ויהיו בני־אליעזר רחביה הראש ולא־היה
לאליעזר בנים אחרים ובני רחביה רבו
למעלה:
כו ה עמיאל הששי יששכר השביעי פעלתי השמיני
כי ברכו אלהים:
ח כל־אלה מבני׀ עבד אדם המה ובניהם
ואחיהם איש־חיל בכח לעבדה ששים ושנים
לעבד אדם:
כז לד ואחרי אחיתפל יהודע בן־בניהו ואביתר ושר־
צבא למלך יואב:
כט יא לך יי הגדלה והגבורה והתפארת והנצח
וההוד כי־כל בשמים ובארץ לך יי הממלכה
והמתנשא לכל׀ לראש:

ביאור הפסוקים

ט (יז) מתפלת דניאל: למען ה׳. למען שם הקדוש הנקרא על בית המקדש שנאמר (שמות טו יז) מקדש ה׳ כוננו ידיך: (כא) ועוד. בעוד שהייתי דניאל מדבר בתפלה: בחזון בתחלה. בהחזון הנראה לי קודם לזה: מעף ביעף. פרח אלי בפריחה ובטיסה ונגע אלי בעת זמן הקרבת מנחת הערב והוא תמיד של בין הערבים:

י (יג) מדברי המלאך גבריאל לדניאל: ושר מלכות פרס. שר של מעלה מן מלכות פרס עומד לנגדי להלחם ושואל שפרס ימשול זמן ארוך על ישראל ועל זה אני נלחם עמו ברקיע זמן כ״א יום: השרים הראשנים. כלומר החשובים ראשונה בנכנסים: בא לעזרני. מול שר מלכות פרס: ואני נותרתי. טרם בואו ונותרתי אני לבדי להלחם בו ולא יכולתי לזוז משם אבל עתה בבוא מיכאל הנה באתי אליך: (כ) ויאמר. המלאך לדניאל: ועתה אשוב. כשאכלה לדבר עמך אשוב להלחם עם שר פרס: ואני יוצא. כאומר הן ידעתי כי אוכל לו ואנצח את שר פרס אבל תדע כי לאחרי כן כשיבוא מלכות רומי בעל כרחי אצא ולא אוכל עוד ללמד סנגוריא על ישראל כי ירבו פשעיהם והנה שר יון בא ושואל שימשול בישראל ותנתן לו:

יא (מה) נבואה על המלכיות קודם ביאת המשיח: ויטע. מלך הצפון יעמיד אהלי ארמונו בין הימים להר ארץ ישראל (צבי קדש) החמודה והמקודשת: ובא עד קצו. שם יבוא עד סופו כי תכלה מלכותו ואין מי יעזור לו לשוב ולהתחזק עוד:

עזרא

ו (ד) נדבכין. שלשה קירות של כותלי בית המקדש היו של אבן שיש: ונדבך. וכותל של (אע) עץ חדש מבפנים: ונפקתא. הוצאת הבנין ינתן מן בית המלך:

נחמיה

ד (טו) ואנחנו. לא עזבנו המלאכה של בנין חומת ירושלים מפחד האויבים: וחצים. חצי העם: מחזיקים. היו אוחזים ברמחים לשמור את הבונים: (טז) בעת ההיא. עד לא כלו בנין החומה: לעם. המה אשר מערי יהודה: איש ונערו. כל אחד ואחד מן הבונים ובחור אחד עמו: בתוך ירושלם. לשמור מן האויב פן יבוא: והיו וגו׳. נמצא שלא היו ישנים כלום:

ח (ה) לעיני כל העם. כולם ראו בפתחו את הספר תורה כי עמד על מגדל ממעל לכל העם ועל כן ראו הכל: וכפתחו. כאשר פתח הספר או כאשר פתח פיו לדבר (עמדו) שתקו כל העם:

ט (ה) ויאמרו הלוים וגו׳. בבית שני כתיב: מן העולם. מתחלת העולם ועד תכליתו יהיה ברוך: ויברכו. עכשיו דברו הלוים כלפי שכינה בתפלה ויברכו ישראל שם כבודך כי הוא גדול ומרומם על כל ברכה ותהלה, כי כל הברכות והתהלות שלו הם: (לב) מ״כ שכשגמרו לבנות את בית שני נאספו כל ישראל לירושלים להתודות ולשוב על שמעלו בה׳ ונשאו נשים נכריות ופסוק זה הוא מתפלת הלוים שהתפללו אז: הברית. הגמול שהבטחת בברית: אל ימעט. ר״ל יחשב לפניך למרובים וימרקו עי״ז כל פשעי עמך: התלאה. ענין יגיעה וטורח: מצאתנו. מצא אותנו:

דברי הימים א

א (כז) הוא אברהם. הוא הנקרא אח״כ בשם אברהם:

ה (א) כי הוא הבכור. ר״ל עם כי הוא הבכור והיה מהראוי להזכיר יחוסו ראשון: ובחללו. עיין בראשית לה כב: בכרתו לבני יוסף. להיות נוטל פי שנים כבכור להיות בניו נחלקים לב׳ שבטים: ולא להתיחש. אבל לא שיהיה יוסף מיוחס לבכורה שיצא ממנו גם המלכות:

יב (יח) מ״כ שבעת שהיה דוד נחבא מפני שאול על שרצה להרגו באו אליו גבורים מבני יהודה ובנימין לעזרו ודוד שאלם אם באו לעזרו או לרמות להסגירו ביד שאול: ורוח לבשה. ר״ל באה בלבו הרצון לדבר בעבור כולם: השלישים. השרים: לך. להנאתך ולטובתך באנו: ועמך. חפצים אנו להיות עמך ובעזרתך: כי עזרך אלהיך. כלומר ואין לך להחזיק טובה לנו כי מאת ה׳ הוא כי עזרך אלהיך: ויקבלם. כי האמין לדברי עמשי בן אחותו: הגדוד. חיל הצבא:

יז (ט) עיין ש״ב ז י׳: לבלתו. כמו לענותו: (כא) מדברי דוד לה׳: ומי כעמך. מי מהאומות מאושר ומשובח כעמך ישראל אשר המה גוי מיוחד בארץ: אשר הלך. ובמה הם מיוחדים מכל הגוים בזה אשר הלך אלהים בעצמו לפדותם ממצרים להיות לו לעם מזה אנו מיוחדים שלא עשה זה לשום אומה בעולם: לשום לך. לפרסם את שמך בעולם: גוים. מוסב על לגרש, ר״ל הוצאתם לגרש מפניהם העמים אשר בארץ כנען:

כא (א) ויעמד שטן. הוא יצר הרע: על ישראל. ר״ל לעשות דבר הרע לישראל: ויסת. ענין פתוי: (טו) וישלח האלהים. בעבור שמנה את ישראל: וכהשחית. כאשר הרבה להשחית ראה ה׳ בענים וינחם על הרעה: רב. די במה שמתו עתה הרף ידיך מלהשחית עוד: עם גרן. סמוך לגורן ארנן היה עומד כשאמר לו ה׳ להפסיק (ועיין ש״ב כד טז):

כג (טו) משה. זה משה רבינו: (יז) אליעזר. בן משה: רבו למעלה. נתרבו מאוד:

כו (ה) עמיאל הששי. בנו הששי של עובד אדום (לוי היה מן השוערים): ברכו אלהים. את עובד אדום בבנים, ואמרו רז״ל על שעמד הארון אצלו (ש״ב ו יא): (ח) איש חיל. כל אחד היה איש חיל: לעבדה. לפתוח ולנעול את השערים:

כז (לד) מ״כ ואחיתופל יועץ למלך (דוד): ואחרי אחיתפל. אחרי מותו לקח דוד במקומו את יהוידע ואת אביתר: ושר. המיוחד על כל הצבא אשר למלך דוד היה יואב:

כט (יא) מ״כ ויברך דוד את ה׳ וגו׳: לך ה׳. כל הגדולה שאני בה והגבורה שנתת לי והתפארת אשר בי והנצחון שעשיתי וההוד שבי הכל המה מידיך: כי כל. מוסב על לך לומר כי כל לך בשמים ובארץ: לך ה׳. אתה הוא הממליך מלכים ואתה הוא המתנשא את כל אשר הועמד להיות לראש:

דברי הימים ב

ב טו וַאֲנַחְנוּ נִכְרֹת עֵצִים מִן־הַלְּבָנוֹן כְּכָל־צָרְכֶּךָ
וּנְבִיאֵם לְךָ רַפְסֹדוֹת עַל־יָם יָפוֹ וְאַתָּה תַּעֲלֶה
אֹתָם יְרוּשָׁלִַם:
ו לב וְגַם אֶל־הַנְּכְרִי אֲשֶׁר לֹא־מֵעַמְּךָ יִשְׂרָאֵל הוּא
וּבָא מֵאֶרֶץ רְחוֹקָה לְמַעַן שִׁמְךָ הַגָּדוֹל וְיָדְךָ
הַחֲזָקָה וּזְרֹעֲךָ הַנְּטוּיָה וּבָאוּ וְהִתְפַּלְּלוּ אֶל־
הַבַּיִת הַזֶּה:
ל ב וַיִּוָּעַץ הַמֶּלֶךְ וְשָׂרָיו וְכָל־הַקָּהָל בִּירוּשָׁלִַם
לַעֲשׂוֹת הַפֶּסַח בַּחֹדֶשׁ הַשֵּׁנִי:
לב ד וַיִּקָּבְצוּ עַם־רָב וַיִּסְתְּמוּ אֶת־כָּל־הַמַּעְיָנוֹת וְאֶת־
הַנַּחַל הַשּׁוֹטֵף בְּתוֹךְ־הָאָרֶץ לֵאמֹר לָמָּה יָבוֹאוּ
מַלְכֵי אַשּׁוּר וּמָצְאוּ מַיִם רַבִּים:

סליק מסכת ברכות

ביאור הפסוקים

דברי הימים ב

ב (טו) מדברי חירם מלך צור ששלח לשלמה המלך: **הלבנון**. שם היער: **ככל צרכך**. לצורך בנין ביהמ"ק: **רפסדות**. הם הקורות הקשורות ביחד להשיטם במים אל מקומם הנרצה: **על ים יפו**. פי' על חוף הים: **ואתה**. ר"ל עבדיך יעלום משם לשאתם לירושלים:

ו (לב) מתפלת שלמה בעת חנוכת ביהמ"ק: **למען שמך**. בעבור פרסום שמך: **ובאו וגו'**. ואתה תשמע מן השמים:

ל (ב) **המלך**. חזקיהו מלך יהודה: **בחדש השני**. שהיה צריך להיות ניסן והוא עיבר השנה ועשאו אדר שני נמצא שנדחה ניסן לחדש השני, ועשה כן כדי שיוכלו העם להיטהר ולהקריב קרבן פסח, ועי' מ"ש בהערות למס' פסחים נו. רש"י ד"ה עיבר):

לב (ד) מ"כ שחזקיהו מלך יהודה צוה לסתום את כל המעינות אשר מחוץ לירושלים כדי שלא ימצא מים לחיל סנחריב מלך אשור כשיבואו לצור עליה: **בתוך הארץ**. מחוץ לירושלים (ובפסוק ל כתיב ששם הנחל הוא גיחון):

תם ונשלם שבח לאל בורא עולם